

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

क्रम संख्या

४४६८

काल न०

०३०८ और

खण्ड

पांच

वृन्दारककल्पवादिवृन्दवन्दितचरणकमल—सर्वतन्त्रस्वतन्त्र—कलि-
कालसर्वज्ञकल्प—जङ्गमयुगप्रधान—श्रीसौधर्मवृद्धत्तपागच्छीय-
जैनश्वेताम्बराचार्य—श्रीमद्भट्टारक—श्री श्री १००८ श्री
श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचितः

अभिधानराजेन्द्रः

(कोषः)

तस्य पकारादिशब्दसङ्कलने पञ्चमो जागः ।

स च

श्री सर्वज्ञप्ररूपितगणधरनिर्वर्तितायश्चीनोपसृज्यमाना-
शेष—सूत्र—तन्त्रियुक्ति—ज्ञाप्य—सूणि—वृत्त्यादिनिहित
सकलदार्शनिकसिद्धान्तैतिहास—शिष्टप-वेदान्त-
न्याय-वैशेषिक-मीमांसादिप्रदर्शितपदार्थ-
युक्तायुक्तवनिर्णायकः ।

उपाध्याय—श्री श्री १०८ श्रीमन्मोहनविजयोपदेशतः—

मुनिश्रीदोषविजय—श्रीयतीन्द्रविजयाचार्यां
संशोधितः

श्रीजैनश्वेताम्बरसमस्तसङ्केत मङ्गलपरिश्रमतः प्राकाश्यं नीतश्च ।

*** रत्नामस्य—श्रीजैनप्रनाकर यन्त्रालये मुद्रितः ***

श्रीवीरसम्बत् २४४८

श्रीराजेन्द्रसूरिसम्बत् १५

}

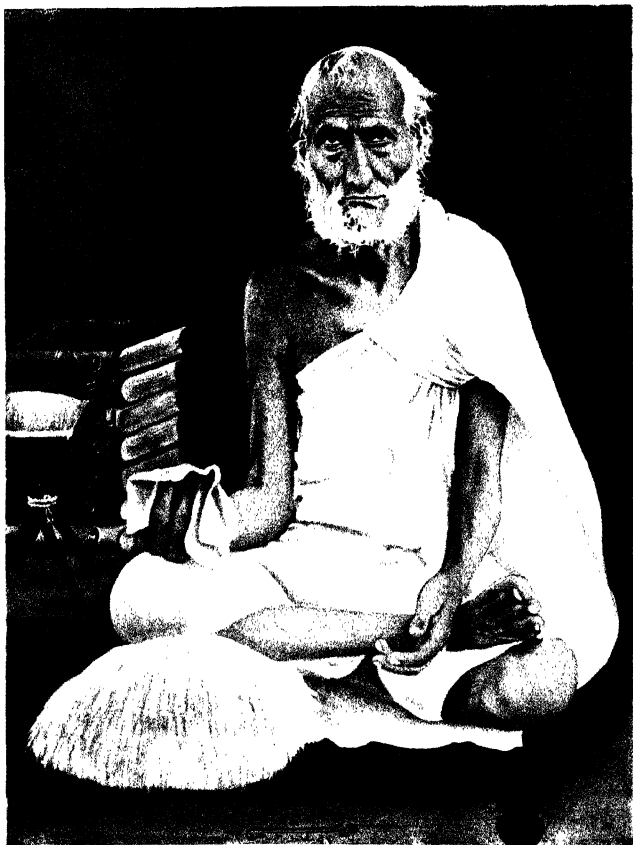
सुल्यम् २०२५

}

श्रीविक्रमानन्द १९७८

लिखिताब्द १९२१

मुनिद्वितमार्गप्रवक्तव्यमणि कलिकालमवज्ञकल्प-परमयोगिगण-
जगत्पुण्य-गुरुदेव-प्रभुश्रीमद्-विजयराजेन्द्रमूर्तिश्वरजी महाराज ।

प्रधानविषयद्वन्द्वमने पश्चान्नप्राप्तमणी-राजेन्द्राभिषेकोऽसंप्रणयनागम्यदीपवित्तवतः ।
यद्द्वयोपकृतिप्रयोगकरणे नित्यं कुर्वीतादयः को न्यः स्वपिदाङ्गितो विजयराजेन्द्रात्मनः पुण्यवान् ? ॥ १ ॥

जन्म १९०८ भद्रपूर १९०८ गन्धानपूर १९०८ उदयपूर १९०८ कियोऊर १९०८ जावरा १९०८
दीक्षा १९०८ उदयपूर १९०८ श्रीपुण्यपदवी १९०८ आर्तो १९०८ निर्याण १९०८ राजगद् १९०८

आभार-प्रदर्शनम् ।

सुविहितसूरिकुसुमितलक्षणमान-सङ्घजैनागमपारदृश्व-आवासब्रह्मचारी-जङ्गमयुगप्रधान-प्रातःस्मरणीय-परमयोगिराज-क्रियाशुद्धयुपकारक-श्रीसौधर्मबृहत्तपोगच्छीय-सितपटाचार्य-जगत्पूज्य-गुरुदेव-जट्टारक श्री १०८ प्रभु श्रीमद्विजयगजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराजने 'श्रीअजिधानराजेन्द्र' प्राकृत-मागधी महाकोश का सङ्कलनकार्य मरुधरदेशीय श्रीसियाणा नगर में सवत् १९४६ के आश्विनशुक्लदिनीया के दिन शुज लग्न में आरम्भ किया। इस महान् संकलनकार्य में समय समय पर कोशकर्ता के मुख्य पट्टधर शिष्य-श्रीमदधनचन्द्रसूग्गिजी महाराजने भी आपको बहुत सहायता दी। इन प्रकार कराव साढ़ चौदह वर्ष के अविभ्रान्त परिश्रम के फलस्वरूप में यह प्राकृत बृहत्कोष सवत् १९६० चैत्र-शुक्ला १३ बुधवार के दिन श्रीसूर्यपुर (सूरत-गुजरात) में बनकर परिपूर्ण (तैयार) हुआ।

गवालियर-गियासत के राजगढ़ (मालवा) में गुरुनिर्वाणोत्सव के दर-मियान सवत् १९६३ वैष-शुक्ला १३ के दिन महत्तपस्वी-मनिश्रीरूपविजयजी, मुनिश्रीदीपविजयजी, मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी, आदि सुयोग्य मुनिमहाराजाओं की अध्यक्षता में मालवदेशीय-छोटे बड़े ग्राम-नगरों के प्रतिष्ठित-सद्गृहस्थों की सामाजिक-मिटिंग में सर्वानुमत से यह प्रस्ताव पास हुआ कि-महम्म-गुरुदेव के निर्माण किये हुए 'अजिधानराजेन्द्र' प्राकृत मागधी महा-कोश का जैन और जैनेतर समानरूप से छात्र प्राप्त कर सकें, इसलिये इसको अवश्य छपाना चाहिये, और इसके छपाने के लिये रतलाम (मालवा) में सेठ जसुजी चतुर्जिजीत्-मिश्रीमलजी मथुरासालजी, रूपचंदजी रखवदासजीत्-जागरथजी, बीसाजी जबरचंदजीत्-प्यारचंदजी और गोमाजी गंभीरचंदजीत्-निहालचंदजी, आदि प्रतिष्ठित सद्गृहस्थों की देख-रेख में श्रीअजिधानराजेन्द्र-कार्यालय और 'अजैनप्रचारकप्रनिग्रेष्ठ' स्वतन्त्र खोखना चाहिये। कोष के संशोधन और कार्यालय के प्रबन्ध का

समस्त-भार महम्म-गुरुदेव के सुयोग्य-शिष्य-मुनिश्रीदीपविजयजी (श्रीम-
द्विजयजुषेन्द्रसूरिजी) और मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी को सौंपा जाय। वस,
प्रस्ताव पास होने के बाद सं० १९६४ श्रावणसुदी ५ के दिन उक्त कोश को
छपाने के लिये रत्नलाम में उपर्युक्त कार्यालय और प्रेस खोला गया और
उक्त दोनों पुज्य-मुनिराजों की देख-रेख से कोश कमशः छपना शुरू हुआ,
जो सं० १९८१ चैत्र-वदि ५ गुरुवार के दिन संपूर्ण छप जाने की संकल्पता
को प्राप्त हुआ।

इस महान् कोश के मुद्रणकार्य में कुवादिमतमनंगजमदजज्जनकेसरी-
कविकालसिद्धान्तशिरोमणि-प्रातःस्मरणीय-आचार्य-श्रीमदधनचन्दसूरि-
जी महाराज, उपाध्याय-श्रीमन्मोहनविजयजी महाराज, सच्चारित्री-
मुनिश्रीटीकमविजयजी महाराज, पूर्णगुरुदेवसेवाहंवाक-मुनिश्रीहुकुमविज-
यजी महाराज, सत्किथावान्-महातपस्वी-मुनिश्रीरूपविजयजी महाराज;
साहित्यविशारद-विद्याज्येष्ठ-श्रीमद्विजयजुषेन्द्रसूरिजी महाराज, व्या-
ख्यानवाचस्पत्युपाध्याय-मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी महाराज, ज्ञानी ध्यानी
मोनी महातपस्वी-मुनिश्रीहिम्मतविजयजी, मुनिश्री-सद्गामीविजयजी,
मुनिश्री-गुलाबविजयजी, मुनिश्री-हर्षविजयजी, मुनिश्री-हंसविजयजी,
मुनिश्री-अमृतविजयजी, आदि मुनिवरों ने अपने अपने विहार
के दरमियान समय समय पर श्रीसंघ को उपदेश दे दे कर तन,
मन और धन से पूर्ण सहायता पहुँचाई, और स्वयं भी अनेक
जौति परिश्रम उठाया है, अतएव उक्त मुनिवरों का कार्यालय आजारी है।

जिन जिन ग्राम-नगरों के सौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय-श्रीसंघ ने इस
महान् कोषाङ्कन-कार्य में आर्थिक-सहायता प्रदान की है, उनकी शुभ-
सुवर्णाक्षरी नामावली इस प्रकार है—

श्रीसौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय श्रीसंघ-मालवा—

श्रीसंघ-रत्नलाम।

श्रीसंघ-वांगरोद।

श्रीसंघ-राजगढ़।

„ जाबरा।

„ बारोदा-बड़ा।

„ आबुवा।

શ્રીસંઘ-ચંદ્રનગર ।

” સ્વાચરાંદ ।

” મન્દસોર ।

” સીતામઝ ।

” નિમ્બાહેડા ।

” હન્દૌર ।

” ઉઝ્જૈન ।

” મહેન્દપુર ।

” નયાગામ ।

” નીમચ-મિટી ।

” સંજીત ।

” નારાયણગઢ ।

” ચરડાચડા ।

શ્રીસંઘ-સરસી ।

” મુંજાલેડી ।

” ચ્વરસોદ-ચહી ।

” ચીરોલા-ચડા ।

” મકરાવન ।

” ચરડિયા ।

” (ભાટ)પચ્છલાના ।

” પટલાવડિયા ।

” પિપલોદા ।

” દશાઈ ।

” ચડી-કડોદ ।

” ધામણદા ।

” રાજાંદ ।

શ્રીસંઘ-ભક્ષણાચડા ।

” કૂકમી ।

” આલીરાજપુર ।

” રીંગનોદ ।

” રાણાપુર ।

” પારાં ।

” ટાંઢા ।

” ચાગ ।

” મ્લવાસા ।

” રંભાપુર ।

” અમલા ।

” ચોરી ।

” નાનપુર ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીયસંઘ-ગુજરાત—

શ્રીસંઘ-અહમદાબાદ ।

” વીરમગામ ।

” સૂરત ।

” સાણંદ ।

” ચમ્પઈ ।

” પાલનપુર ।

શ્રીસંઘ-થિરપુર (થરાદ) ।

” વાવ ।

” મોરોલ ।

” ધાનેગ ।

” ધોરાજી ।

” હુવા ।

શ્રીસંઘ-દીમા ।

” દુધવા ।

” વાન્યમ ।

” વામણ ।

” જામનગર ।

” લંભાત ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીય-સંઘ-મારવાડ—

શ્રીસંઘ-જોષપુર ।

” આહોર ।

” જાલોર ।

” ખેમવાડા ।

” રમણિયા ।

” સાંકલેમર ।

” દેવાવમ ।

” વિશનગઢ ।

” માંદવલા ।

શ્રીસંઘ-બીનમાલ ।

” માચોર ।

” ચાગરા ।

” ધાનપુર ।

” આકોલી ।

” સાથુ ।

” સિયાણા ।

” કાણોદર ।

” દેલંદર ।

શ્રીસંઘ-શિવગંજ ।

” કોરટા ।

” પતાપુરા ।

” જોગાપુરા ।

” મારંદા ।

” પોમાવા ।

” બીજાપુર ।

” ચાલી ।

” શિવેલ ।

श्रीमंघ-गोल ।

श्रीमंघ-मंडवारिया ।

श्रीमंघ-सांडेराव ।

” साहेला ।

” बलदू ।

” खुडाला ।

” आलामण ।

” जावाल ।

” राणी ।

” रेवनडा ।

” मिंगोही ।

” मिमाडा ।

” धाणसा ।

” सिराडी ।

” कोशीलाव ।

” वाकरा ।

” हरजी ।

” पावा ।

” मेदरा ।

” गुडावालोतरा ।

” पंदला का गुडा ।

” थलवाड ।

” भूति ।

” चणोद ।

” मंगलवा ।

” तन्वतगढ ।

” हडर्मा ।

” सुराणा ।

” सेदरिया ।

” भाँवला ।

” दाधाल ।

” गोवाडा ।

” जोयला ।

” धनारी ।

” भावरी ।

” काचोली ।

इनके सिवाय दूसरे भी कई गाँवों के मंघों के तरफ से मदद मिली है, उन सभी का कार्यालय शुद्धान्तःकरण से पूर्ण आभारी है ।

श्रीअभिधानराजेन्द्रकार्यालय.

रत्नलाम (मालवा)

श्रीसोमसंज्ञकपागण्डाय—श्रीमद्विजयधनचन्द्रमूरिर्ज्ञा महागजः ।

महोपाध्यायः कथं पश्यन्त्यनाथं, वन्दे कदाचिन्मिममः भक्तचन्द्रसुखिम्

2006	10.0 (4.0%)	21.0 (10.0%)	20.0 (9.5%)	20.0 (9.5%)	20.0 (9.5%)
2007	10.0 (4.0%)	20.0 (9.5%)	20.0 (9.5%)	20.0 (9.5%)	20.0 (9.5%)

श्रीअभिधानराजेन्द्रः ।

वीरं नमेऊण सुरेसपुजं, सारं गहेऊण तयागमाओ ।

साहूण सहाण य वोहयं तं, बोच्छामि जागामि य पंचमस्मि ॥ १ ॥

—:१:—10:—:१:—

प

पट्टा

पकार

प-प-पुं । पन्-पा-वाङ् । पवने, पातरि, पणै, पाने च । वा-
च० । सुरै, शोपणे, पणै, पानाले, वणने च । परित्राणे, क्रमे,
तत्रे, निपाने, पट्टमकुले, उच्छदेशे, स्थले च । " पः सुरै शो-
पणे वणै, पानाले वणने ऽनिले । परित्राणे क्रमे क्रमे, निपाने
पट्टकमकुले ॥ ८० ॥ " एकां ना० । पवने, कणै, प्रकारे, शुभ-
शब्दे च । " पुंलिङ्गे तु पकारः स्यात्, पवने पवने ऊण ॥
५६ ॥ प्रकारे शुभशब्दे च, पात्रकौस्तुभयोरपि ॥ (५७) " ए-
कां २० । " प स्ति य पावयज्जणे । " य इति पापवर्जने, आ०
म० १ अ० ।

प्र-प्रथम० । " सर्वत्र लक्षरामचन्द्रे " ॥ ११ । २ । ७६ ॥ इति रत्नो-
पः । आङ्कमणि, जं० प्रणमिताः, नमयितुमाख्या इत्यर्थः । प्र-
शब्दस्याऽऽदिकर्मार्थत्वात् । जं० १ वक्त० । उक्त० । प्राथम्ये, स-
र्वतो भावे, सप्तमी, क्यालौ, व्यवहारे च । वाच० । प्रकपे, स-
त्रं २ कु० १ अ० । उक्त० । आवा० । रा० । नि० चू० । प्र-
क्षा० । प्रक्षयणे, " विष्णोस्तु " इत्यत्र प्रशब्देन प्रक्षयणप्र-
दणाले । औ० ।

पय-पुं-पयस्-न० । " स्मयदासशितोभः " ॥ ८ । १ । ३२ ॥
इति पयसः प्राकृते पुंस्यम् । प्रा० १ पाद । जले, दुग्धे
च । वाच० ।

प्रयाग-प्रयाग-पुं-न० । " कण्वज्जं " ॥ ८ । १ । ७७ ॥
इत्यस्य प्राधिकत्वात् गल्लुक् । प्रयागाऽऽश्वतोथराजश्चग-
आयमुत्तरेकं, प्रा० १ पाद ।

प्रकार-प्रकार-पुं० । " प्रकारे शब्दार्थे, प्रा० १ पाद ।

प्रकार-पुं० । " वल्लुक् " ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति वल्लु-
मिक्तस्य वृद्धिकपस्याऽकारस्याद् वा ' प्रकार ' शब्दे वल्लु-
माणेऽर्थे, प्रा० १ पाद ।

प्रभाव-प्रभाव-पुं० । " कण्वज्जतदपयर्षा प्रायो लुक् " ॥
८ । १ । १७७ ॥ इत्यादिना जल्लुक् । प्रा० १ पाद । " अवर्णो य-
ल्लुतिः " ॥ ८ । १ । २०० ॥ इति अवर्णस्थाने ललुप्रत्ययनिरय-
कारात्प्रावः । प्रा० १ पाद ।

पट्ट-पट्ट-पुं० । पाति रकृति नामिति पतिः । लकारे, उक्त० १ अ० ।
एकस्याः स्त्रिया एक एव पतिर्निति । मृते पत्यो पत्नी ब्रह्मवर्षे
चरतीति स्मृतिः । एतादृश आचारश्च, परं प्राक्कार्त्विमिश्रदेशे प-
कस्याः स्त्रिया अनेके भर्तार आसन् । तद्वया- " येरे मौर्यपुत्रे
वामिच्युत्तरे अजुच्छावे समणस्यार्ह वापद् । येरे मौर्यपुत्रे
कामवगुत्तरे अजुच्छावे समणस्यार्ह " इत्यादि । मौर्यकर्मोप-
पन्नोरेकमातृक्येन आभोरपि निमग्नोऽभिधाने पृथक् जनका-
पेक्षया । तत्र मौर्यकस्य पिता धनदेवः, मौर्यपुत्रस्य तु मौर्य
इति । अभिषेके च तत्र देशे एकस्मिन् पत्यो मृतं त्रितीयपति-
वरणमिति वृत्तिः । कल्प० २ अधि० ८ ऊण । " पदे भक्षा " ॥
पार्श्व० ना० २५३ माथा ।

पट्ट-देशी-मर्त्तिले, रथचक्रे च । दे० ना० ६ वर्ग ६४ माथा ।

पट्टकलण-प्रतिक्षण-अवय० । शतसमर्षमार्थये, स्या० २ ना०
१ उ० । कम० । अ० ।

पट्टकलण-प्रतिक्षण-पुं० । भूतयिरोपे, महा० १ पद ।

पट्ट-प्रतिष्ठ-पुं० । सुपार्श्वतर्थाद्युक्तः सप्तमर्षाधिकरूपे वितरि,
प्रय० ११ द्वार । ल० । आवा० । ज्ञातरले, बिरले, मागे च । दे०
ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

पट्टवण-प्रतिष्ठापन-न० । प्रतिष्ठापने, कीचा० १ अधि० ।

पट्टा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । " प्रयादी रः " ॥ ८ । १ । २०६ ॥ इति-
तस्य डः प्राप्तिः न, प्राधिकत्वात् । प्रा० १ पाद । अयस्थाने, प-
ञ्चा० ८ विष० । स्या० । संस्कारधर्मणुविरतो, सुत्र० १ कु० ११
अ० । सध्वजगुणध्वारोपे, जी० १ प्रति० । (जिनायस्यध्वज-
नं, प्रतिष्ठाविधिश्च ' वेदव ' शब्दे तृतीयभागे १२६६ पुष्टे उक्तः)
(तत्कल्पस्तु प्रतिष्ठाकल्पप्रवादावधेयः) प्रतिष्ठापने प्रतिष्ठा, अ-
पायावधारितस्यैवाधेयं वृद्धिं प्रवेष्टेन प्रतिष्ठापने, न० । प्रति-
ष्ठस्यस्यामिति प्रतिष्ठ । आश्रये, औ० ।

पडद्या एवढ्या-प्रतिष्ठा नयत्तन-न०। महाराष्ट्रविषयप्रधानपुरे,ती०।

स चायं श्लोकः-

५५

विस्तरेण तु-

प्रतिष्ठानपुरस्याभि-दम्भः कल्प यथाश्रुतम् ॥ १ ॥ ”

मयि कालाम्भरेण कुल्लकप्रामप्रायमज्जनिए । तत्र चैकदा ह्ये वि-
देहाकलहिवी समागम्य विधवया कस्युसा साकं कथयन्तिस्सु-
वसकणीयस्य शालायो नस्थियानो, कस्युस्स विधाय कलाम्भ-
रसकणीयस्य कलाम्भरेणऽऽहरणं कृतं सत्यं यापयन् । स ग्रन्थेयः सा
तयेविप्रयोः स्थसा जल्लऽऽहरणया गोदवरी गता, नस्याः स्खलु-
स्वकलाम्भप्रतिमरूपं निरूप्य स्मरपदवशाऽऽहृदवासांशयो नाम
नामराजो हृदाजिग्येय विदिततमनुष्यपुस्त्यस्य सत्त बलदायि सं-
भोगकैलमकलयत्, मयिनवयोजि विमलितेन तस्याः सप्तसुवरा-
हितसुवरायि तस्य विव्यशकया शुक्रपुद्गलसञ्चारमोऽऽधानमज-
वत् । स्वनामयेयं प्रकाश्य व्यसनसंकटे मां सुरेतिथिःविधाय च
भारग्राजः पातालकाममगन्तु, सा च स्वशुहं प्रथगच्छत् । प्रीडा-
प्रीडिता च सा स्वप्राप्तं न वृत्तात् न खलु सुखेयेवश्यत् । कालकमेण
सादुयायार्थं गमित्रिकानि बौद्धया सा ज्ञातमग्रेयस्यतत्त । उपा-
यसस्य मनसि शङ्का जाता-यदि यं खलु कनीयसोऽपसुक्तेति, शङ्क-
नीयतन्ताज्ञावात् । यथोयोसोयि चेत्तसि समज्जि विरुदयः-नू-
नमेवा उपायना सह विनष्टशील्येयं मयिः कथुपुत्ताऽऽशयेय वि-
दया तामेककिन्ति पुत्रक देशान्तमयसिधसम् । साऽपि प्रव-
रुमानागोः पराम्भरेण पुत्रं कर्माणि निर्माणा प्राणुल्लिखन्ति, क-
मेण पुणेन्देसि सखलजल्लग्राहताङ्क प्रासुत तनयम् । स च क-
माडपुया गुणेश्वचरमानः सत्ययो (स ममाण) बलकीरया स्व-
यं भूपनी नृय नेत्रयो वाहनाति कारित्तरगरथाऽऽर्पिते कुत्रिमा-
नि दत्तवानातः, समनेद्वीनोर्धवाहोः सातदा इति व्यपदे-
श साज्जानः स्वजनया पालयमानाः सुखमवास्थान ।

इति श्रोत्राभ्यां श्रोत्रिकमाऽऽदित्यस्यवाग्विर्नरेति तः सृष्टिः क-
श्चिन्नमालः सातवाहनः प्रसिद्धानपन्नने ग्वाऽऽनुरनन्दमात्रिकृ-
तः अंगनम्यामिकं पुर्यामिकः क्षत्रविश्वः स्यादित्यस्यनामसत्यः
चतुरः सप्तनामकाश्च श्रोत्रावा-नथा वसनाः । मयि पुराऽऽपि
मर्दायदार्याः श्रोत्रिकर्दाक्षणायाः दारभ्य चतुर्गामाणि पादनामघे-
वसमानां कन्नशतानुपुत्रे पुण्यामिधेयार्शुः विनयः द्राव्यं, यत्
समर्थाः निर्वाहः तस्यैवादिपदः । दुर्लभं न पथोदादिः शब्देषु च पितुः
तस्मिन्नुपगतं तथैवादिपदं हत्वा यथोद्देशेन शिष्यं यत् स्वा-
त्वा यथायथं चतुरोऽपि निधिः कलशालं जगतिरे । याचकुट्या-
दि निर्मात्रयनि तादृशधमेन कुन्त्यस्य कनकम्, द्वैतीयाकस्य
कृष्णमुसुना, मृगीयस्य वृत्तं, तुगीयस्य चाऽऽन्येति दृष्टाश्रितं, तदनु-
प्रायमायाः कस इतरे यथा । विवरस्य स-वधस्तस्मात्पुत्रा विज्ञात-
कनकं विरति । तस्मिन्श्चाविर्नरि सति तेऽन्यतनपतेः धर्माधिक-
रणमुपास्थितः । तत्रापि न तेषां वार्तनर्ग्यः समर्थाः । तत्रश्च-
त्वारि तेषां महाराष्ट्रजनस्यनामः सपुत्रः । सातवाहनाकुलमागु-
कुलामुशः इत्येवमथ धनु मन्दाग्वहं विदधानः । कुलशाला-
यां बालकः । इदुर्लभितः कान्नः (स्थाननयः) समयमः । ते च द्विज-
तनुजाः प्रसिद्धानपन्नमुपेयं परितस्तस्मिन्नेव चकन्नचनशाला-
यां तस्मिन्पुत्रः । सातवाहनः कुलमागुतु नापेक्ष्यैककाकावृत्तं
कुशलः प्रोवाच-नो विप्राः ! किमननः चिन्तायाः इव वि-
कृत्यते । नैनं जगत्-सुनमः । कथमिव ययं चिन्ताऽऽज्ञानचेत-
स्ययाऽऽज्ञासिद्धमिदं । कुमारेण जगन्नेऽङ्कितः । किमेव नागव-
नः ? तेऽकं-युक्तं मे ननु । परं अन्तः पुरो निर्वाहकः किं
स्मादपहतिः ? चिन्ताऽपयमो वायं बन्दिष्यामि, इति शोऽन्वेषतः ।
तत्तस्ते तद्वचनं यैर्जिह्वाहृदयाः सकामाणि स्वस्वरूपं निर्वा-
हन्त्याः । कुमारेण स्मृतवस्वरूपिताऽधराऽऽदीश-नो विप्राः ।

अहं योमाकं भक्तकं निर्णयामि, स्वतामवाहितेः--यस्य ता-
वत्समाप्तः कनककलशः स तैवेव निर्भुनोऽस्तु, यस्य कलशो
रुण्यशुक्ला निरगात् स क्लेशकेशराऽऽदीन् गृह्णातु, यस्य
तु वृषां स कोष्ठाऽगारगतधात्र्यानि सर्वोऽपि स्वीकृताय ।
यस्य चास्मिन्नि निर्गुः सोऽखगोमहिषीवृषभमासीदाऽऽदि-
कमुपादात्तमिति युग्मजनकस्याऽऽशुः । इति कौरकपत्नीकं
धुवा सृजकपत्नीऽस्तुअविवादास्तद्वचनं प्रतिभूय तमनुज्ञाप्य
प्रयाययुः स्वनगरीम् । प्रयिता सा तद्विवादिनिषेधकया पु-
र्याम् । राजाऽप्याकार्यं पर्यनुयुक्तः । किं नु भो भवतां वाद-
निषेधो ज्ञातः ? तैरुक्त्वाऽऽम स्वामिन् । केन निर्णीतं इति
नृपेणादिने सातशाहनस्वरूपं सर्वमपि यथानुष्ठयमवकथयन् ।
तदाकर्ण्य तस्मां शिशोरपि शुकवैभवं विभाव्य प्रागुक्तं दैवज्ञेन
नस्य प्रतिष्ठाने राज्यं भविष्यतीत्यनुस्मृत्य तं स्वप्रतिपन्थिनमा-
कलयन् कुमितिमनात्प्रमत्ताप्यधिकमाकलयन्विचरन् नरेश्वरः ।
अभिस्मरऽऽदिप्रयोगैर्मार्गिते चास्मिन्नवश्यं क्रात्रवृत्तिर्कति-
भवेतामिति विचार्य सज्जन्तुऽङ्गचमूयमहोऽवन्तीपतिः प्र-
स्थाप्य प्रतिष्ठानपत्तने येष्टमेष्टयत्, तदवलोक्य ते प्रा-
स्थाप्यस्तांश्चिन्तयति स्म-ऋणोपर्ययेमेतावानापोः सको
पस्य मातृवशस्य, न तावदत्र राजा, राज्ञो वा वीरः,
न च तावदुद्योगि वेति चिन्तयन्तु तेषु मातृवशप्रहितो वृ-
त्तः समस्य सातशाहनमवोचन्-तोः कुमारक ! तुभ्यं नृपः
कुष्टः समस्यो मारयिष्यत्यतो युद्धाऽऽप्युपायचित्तनाशहितेन ज-
यता ज्ञायमानि । म च कुवाशीपु द्वाकं निर्मयनिनेरं क्रौञ्च-
वाऽस्त, अत्रान्तरं विदितपरमार्थी तौ तामातुलाविनरेतरं प्रति
विगतदुर्घिकदयो पुनः प्रतिष्ठानमगते । परचक्रे हृष्टः जगिनीं प्रो-
चन्तु-देह स्वसः ! यनद्विषयकला तवाश् तनयो दत्ततमव स्मरः ।
यथा स एवास्य साहाय्यं विधेसे । सोऽपि तच्छस्य प्रा-
चीनं नागपतेर्वैचः स्मृत्या शिरसि निवाशितवष्टा गोदावरी
नागहृदं गत्वा स्नात्वा च तमेव नागनायकमाराधयन् । तत्प-
क्षणाभ्रगगजः प्रत्यक्षीवृष बाचमुवाच भ्रातृणां-को हेतुर-
हमनुस्मृत्यनया ? तया च प्रणश्य यथास्थितमभिहिते बभावे
शोपराजः-मपि प्रतिपातरि कस्तव तनयमभिभवितुं क्षमः ?
हृत्पुदीर्य तद्वचनमादाय हृदगतनिमग्नं पौष्पकुण्डला सुधया
घटमाध्याऽऽनीय तस्यै दत्तवाज, गदितवाञ्छानेतमृतेन सा-
तशाहनकुलसमवाध्वरधगजपदराजितामजांश्चैः । यथा नत्
सजीवं ज्ञावा परबलं भनक्ति, मृतपुत्रं च प्रतिष्ठानपत्तनरा-
ज्येऽप्येवमेष पौष्पघटोऽजिषेयानि, प्रस्तावे पुनः स्मरणीयो-
ऽहमिष्युक्त्वा स्वाऽऽपदभगमदं भुजङ्गपुङ्गवः । साऽपि सुधा-
घटमोऽपि कर्मणोपर्य येन तममं स्य-यमद्वैयमभ्युत्थयामास ।
प्रातर्दिशानुनावतः, सवेनानावृष तन्मस्यं संमुखं गत्वा युयुषे ।
परामोक्त्या सार्कं तथा सातवाहनपुननया भनमवन्तीश-
तुर्बलं, विक्रमनुपतिरपि पक्षाय यथावधानं, तदनु सात-
वाहमोऽपि कर्मण दक्षिणापत्यमनुष्यं विधाय तापीतरपर्यन्तं
कोपरापयं साधयित्वा स्वकीयसंयत्तरं प्रावीवृत्त, जैनश्च
समजानि, श्वकीकरचच जनिजतनयनशैल्यानि जितवेत्यानि,
पञ्चाशद्वीरा अपि प्रत्येकं स्वल्पनामार्कनाम्यतनैर्गणं कारयाव-
पुषुर्जितमवनाति । इति प्रतिष्ठानपत्तनकदम्बः । ती०३२ कदम्ब ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपुर-० । महाराष्ट्रदेशप्रधाननगरं, ती०
३३ कदम्ब ।

पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपुर-पुं० व्यवस्थापक, औ० । राजाऽऽदिसमं
स्वपदनिर्वाहनेन प्रतिष्ठाकारकः, क्वा० । १० १८ प्र० ।
पंडितापट्टण-प्रतिष्ठानपुर-न० । व्यवस्थापनं, पञ्चा० ७ वि० ।
संस्थापनं, पञ्चा० ८ वि० ।

पंडितः-प्रतिस्थिति-अर्थः । स्थितिं स्थितिं प्राति प्रातिस्थितिः । बो-
धसायं योग्यतावीर्यापदायां निवृत्तसादृश्येऽवयवोऽज्ञातः । एक-
कस्मिन् स्थितिष्वपि, "पंडितमसंख्येयसमा ।" कर्म० एकमो
पंडित्य-प्रतिष्ठित-वि० । व्यवस्थापनं, आचा० २ भू० १
अ० ७ उ० । स्था० । आ० म० । उयो० । प्रतिबद्धं, आचा०
२ भू० १ अ० १ अ० ७ उ० ।

पंडितयय-प्रतिनिधित्व-वि० । अवश्यं भाविनि, प्रतिनिधित्व-
वसभाविनि, " इन्द्रासमा पायं, पहनियया क्लृप्ता हति ।"
आ० म० १ अ० ।

पंडित-प्रकीर्ण-वि० । विज्ञिते, वृ० १ उ० १ प्र० ।

प्रतीति-वि० । प्रकर्षेण नीर्णे, आचा० १ भू० ५ अ० ३ उ० ।
धैर्येण, दे० ना० ६ वगं ७ गाथा ।

पंडितनर-प्रतिज्ञाननर-न० । प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधे परंण कृते तत्रै-
व धर्मिणि धर्मोत्तरे साधनीयमभिज्ञेनो निप्रदस्थानभेदे, स्वा० ।

पंडितकहा-प्रकीर्णकथा-स्त्री० । उत्तमं, " उत्तममे पंडितकहा
भाषति, अवशां निवृत्त्यकहा प्रथति, " नि० चू० ५ उ० ।

पंडित्य-प्रकीर्णक-वि० । अनायलिकावदे, द्विविधा नरकाः-
आयलिकाप्रविष्टा, प्रकीर्णकाश्च । स्वा० ६ डा० । तीर्थकुत्सा-
मान्यस्युक्तने ग्रन्थे, तं० । (प्रकीर्णकस्य " तदुत्तवेयास्ये ")
शब्देऽस्मिन्नैव भागे २१६० पृष्ठे गाना ।

तथा च प्रकीर्णकानि-

एवमाद्यां चउगासीं पंडितमहस्सां भगवन्तो अर-
हन्तो सप्तहमाप्तिम आदित्यपरमम् । तदा सेविजां
पंडितमहस्सां मज्जिमगजिनवराणं । चौहसपंडितमह-
स्साणि मयणस जगवन्तो वरुणाणामाप्तिम । अद्वि-
जस जजिया सीसा उत्पत्तियाए वेणुद्याए कर्मियाए
पारिणापियाए चउविहाए बुकीए उववेया, तस तत्तियां
पंडितमहस्सां, पसेयवुक्ता वि तत्तिया चैव ।

(एवमाद्यां इत्यादि) कियन्ति नाम नामप्राहमस्यानुं शक्यन्ते
प्रकीर्णकानि, तन एवमादीनि चतुरशीतिप्रकीर्णकसदृशाणि ज-
गवन्तोऽहेनः श्रीश्रृणमस्वात्मनः तीर्थकुत्सायां संवेयानि प्रकीर्ण-
कसदृशाणि मयममानामजिताऽऽदीनां जितवग्मणाणि । एतानि
च यस्य यावत्ति प्रवति तस्य तावन्ति प्रथमानुयोगनो वेदित-
व्यानि । तथा चतुर्दशप्रकीर्णकसदृशाणि भगवन्तोऽहेनो व-
रुणाणामाप्तिमः । इयमत्र भावना-इह भगवतः श्रवणस्वा-
त्मिनः चतुरशीतिसदृशस्यः अमणा आसीरुः । तनः प्रकी-
र्णकपाणि आधयनानि कालकोष्ठाद्विक्रमैर्माश्रानि स्य-
स्यया चतुरशीतिसदृशस्यस्यायजन्तः । कथामितं चेत् ? ।
उच्यते-इह यज्ञगवदहृष्टपदिष्टं श्रुतमनुसृत्य भगवतः अमणा
विरचयन्ति, तस्यैव प्रकीर्णकमुच्यते । अथवा-श्रुतमनुसन्तो
यदात्मनो वचनकीशनेन धर्मैर्दशनाऽऽदिषु ग्रन्थपठनिकपतया
भाषत तदापि सधै प्रकीर्णकं, भगवत्तस्य श्रवणस्वात्मि-

न उक्तुष्टाः श्रमणसंपदासीद् चतुरशीतिसहस्रप्रमाणाः, ततो घट्टने प्रकीर्णस्तथापि भगवतः चतुरशीतिसहस्रसंख्यानि । एवं मध्यतोषेक्षतामपि संख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि भावनीयानि । भगवतस्तु वर्तमानस्वामिनः चतुर्दश-श्रमणसहस्राणि, तेन प्रकीर्णकान्यपि जगत्तत्तदुद्देशसहस्राणि । अत्र द्वे मैत्रे । एकं सूरयः प्रज्ञापयन्ति-इदं किल चतुरशीतिसहस्राऽदिकं वृषमाऽऽदिनीधेयुतां श्रमणपरिणामं प्रधानसुखि-वननमर्थान् श्रमणानधिकृत्य वेदितव्यम्, इतरथा पुनः सामान्यश्रमणाः प्रवृत्तता अपि तस्मिन् ऋषमाऽऽदिकाले आसीरन् । अपरे पुनरेवं प्रज्ञापयन्ति-ऋषमाऽऽदिनीधेयुतां जीवतामिदं चतुरशीतिसहस्राऽदिकं श्रमणपरिणामम्, प्रवाह-तः पुनरैकैकस्मिन् तीर्थे नृपांसः श्रमणा वेदितव्याः । तत्र ये प्रधानसुखि-वननशक्तिसम्पन्नाः सुप्रालम्बदृष्टया अतर्कालिका अपि तीर्थे वसन्तान्तरैः उवाचिकतां कुरुष्याः । एतदेव मतानुपपदशब्दाह- (अथ वेद्यादि) अथ वेद्यादि प्रकारानु-पेदशोऽनं, यस्य श्रमणाऽऽदिकं तीर्थेयुतां यावन्तः शिष्याः तीर्थे श्रयणार्थकया वैतथिकया कर्मजया परिणामिकया चतुर्विध-या बुद्ध्या उपपेताः समन्विता आसीरन्, तस्य ऋषमाऽऽदिकं तीर्थेयुताः तावन्ति प्रकीर्णकसहस्राणि अभवन् । प्रत्येकबुद्धा अपि तावन्त एव । अत्रैकं व्याचक्षते-इदं कस्य तीर्थेयुता-स्तथैव श्रमणपरिणामं प्रकीर्णकानि जगन्ति, प्रकीर्णकारिणामपरिमाणत्वात्, केवलमिदं प्रत्येकचतुरशीतान्येव प्रकीर्णकाणि कुरुष्यान्ति, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपा-दनात् । स्वादेतत्-प्रत्येकबुद्धानां शिष्यमात्रे विकल्पेन, तदेत-दसमाचीनम्, यतः प्रज्ञाऽऽदिनीधेयुतां शिष्याणां नि-शिष्येन, न तु तीर्थेयुतां पदिष्टां समप्रतिवेद्यानां, ततो न क-श्चिदोषः । तथा च तेषां प्रमाणः- इह तन्मि अपरिमाण-पद्मसा पद्मसगमाभिप्रपरिमाणलग्नो, किं तु इह सुते पत्न-यवृक्षणीयं पद्मसगमाणि यवः । कम्हा जम्हा । पद्मसगपरिमा-णेण चैव पत्नयवृक्षपरिमाणं करोति । इय ज्ञानय-पत्नयवृक्षा वि तत्तिया चैव । चेत्यम आह-ननु पत्नयवृक्षाणं सिस्ममात्रे विहज्जय । आयसिय आह-निधायरपणोयसासगपदिकञ्ज-सेण उते तस्सीसा हन्तीति । अन्त्ये पुनरेवमाहुः-सामा-येन प्रकीर्णकैस्तुल्यत्वात् प्रत्येकबुद्धानामवर्गमाधानं, न तु नियोगान् प्रत्येकबुद्धचिन्तात्प्रत्येकप्रकीर्णकानि । न । प्रज्ञा । प्रकीर्णकयोपयोगिज्ञानकपदे, दश- २ स । (प्रकीर्ण-कसंख्या 'उदेम' शब्दे द्वितीयभागे ७६१ पृष्ठेति गता)

पद्मसगत-प्रकीर्णकपद्म-न । व्यक्तितो भिद्युप्रतिमावत्सु-
द्विपिके तपोनेद, पञ्च- १६ विष । ('नियमर') (६) इ-
त्यादिनाम् । तिथयर्णगमनव' शब्दे चतुर्थभागे २३१३ पृष्ठे
व्याख्याता)

पद्मपद्म-प्रकीर्णप्रज्ञा-त्रि । विस्मयच्छेदधुतरहस्ये, ७० ।

अथ प्रकीर्णप्रज्ञा-ह-

सोऽं अणजिगतानां, कहेइ अमुगे कदिज्जई इत्यं ।

पद्म उ पद्मपद्मो, पद्मविज्जो उ सर्वे पि । ७७३ ॥

योऽधमरहस्यो राहलिकप्रचार्ये भूत्वा रहित्यः सज्जनजिगत-
नामपरिणतानां गच्छेदशानः कथयति । यथा-अमुकं कल्पप्र-
ह्णादिकमत्र सूत्रे कल्पनीयतया कथ्यते, एव प्रकीर्णप्रज्ञः, प्रकी-

र्णप्रज्ञाश्चेदेव-प्रकरणे ज्ञायते उत्सर्गापवादस्वमनयेति व्युत्प-
त्त्या ज्ञेयुने सुप्रहस्यवचनपद्धतिरुच्यते, सा प्रकीर्णो विाकृता
येन स प्रकीर्णप्रज्ञः । प्रकीर्णप्रज्ञ इति वा पाठः । तत्र चापरिणतैः
(कमेतद् रहस्यज्ञानमत्राभिधीयते इत्युल्लेखेन पृच्छयत इति प्र-
श्नः ज्ञेयुत्पन्नतः पाती रहस्यार्थः, स प्रकीर्णो येन स प्रकीर्ण-
प्रज्ञः । तथा प्रकीर्णविद्यस्तु सर्वमपवादरान्द्रय पश्यन् यावन्
ज्ञेयुत्पन्नसुसर्गापवादस्मृतिमपरिणतानां कथयति, विद्याशब्दे-
न चावाख्यगच्छेदधुतरहस्यमभिधीयते, प्रकीर्णो विद्या येन स प्र-
कीर्णविद्य इति ॥ ७६३ ॥

अथ द्विविधस्यापि प्रकीर्णव्याकुर्तुर्दोषानाह-

अपस्वत्रो अकिनी, जिगाण आहाव पडलणा चैव ।

उल्लहवोहा अत्तं, पावंति पत्तयारगणः ॥ ७७४ ॥

अपरिणताऽऽदिनीं रादमिकेषु पदेषु ज्ञापयमानेषु अप्रत्य-
योऽविश्रामो भवति-पूर्वापरपरिक्रमद्वयं शास्त्रं, यत् पूर्वं न
कल्पने तालप्रत्यक्षं प्रतिगृहीतुमात्रं प्रत्यक्षं पश्चात् कल्पने
व्युत्पन्नायाः प्रतिपादनात् । यथा-चैतद्वैकं, तथा सर्वमपि
जितपवचनमोहामेवेति । ते चैव विपरिणतः सन्तो ज्ञानानां
तीर्थेयुतामकीर्तिं कुर्युः-कुत एतां सर्वज्ञानं, धीरिदश पृथापर-
व्याहत भावनिमित्तं ? ततश्च (आहाव पत्ति) यवयायनमनु-
प्रवर्जने कुर्वन्ति । अथ नेपप्रज्ञस्यवस्थापि (मडलणा ति)
तस्मात्तत्पराधनत्वात्पदवापद्व श्रमणा अपरिणतमकर्म वा
शङ्काऽऽदिशोपां ज्ञानाऽऽदिनां मालनता मालिन्यं स्यादात्र । त-
तश्चयमप्यवस्थापिदिक जनयन्तो दुर्लभयोगिकत्वं शानुवन्ति ।
क एते इत्याह-प्रकीर्णव्याकरणः प्राक्स्मरितरहस्यप्रवरहस्य-
निर्बचनाः, प्रकीर्णप्रज्ञाः, प्रकीर्णविद्याश्चैतदर्थः । इत्याख्यात प्रकी-
र्णप्रज्ञम् ॥ ७७४ ॥ सू- २ स- १ प्रक- ।

पद्मसगत-प्रकीर्णप्रज्ञ-त्रि-० । विक्तिमच्छेदधुतरहस्य-
व्यार्थे, सू- २ स- १ प्रक- ।

पद्मसगत-प्रकीर्णव्याकरण-त्रि-० । प्रस्मरितरहस्यप्रवरह-
स्यार्थे निर्वचने, सू- २ स- १ प्रक- ।

पद्मसगत-प्रकीर्णविद्य-त्रि-० । विद्याशब्देन चावाख्यगच्छेद-
धुतमभिधीयते, प्रकीर्णो विद्या येन स प्रकीर्णविद्यः । विक्ति-
समप्रच्छेदधुते, सू- २ स- १ प्रक- ।

पद्मसा-प्रतिज्ञा-स्त्री-० । प्रतिज्ञानं प्रतिज्ञा । साध्यवचननि-
र्देशे, दश- १ ।

धर्मा मंगलमुक्ति-हंति पद्मसत्त्ववर्णनिर्देशो ।

सो य देवेव जिगमप, नन्त्रत्य पद्मसत्त्ववर्णनिर्देशो । १४३ ॥

धर्मो मङ्गलमुक्तमिति पुत्रवत्, इय प्रतिज्ञा । आह-कय प्रतिज्ञेति?,
उच्यते-आप्तवचननिर्देश इति । तथाऽऽप्तोऽप्रतारकः, अप्रतारक-
आशयरागाऽऽदिभ्यामज्ञेयनीति । उक्तं च- 'आगमो हासवचन-
मासि दौषक्यादिषु । वीतरागोऽमृतं वाक्यं, न मृग्यकल्पमज्ञेयम्
॥१॥' तस्य वचनमाप्तवचनं, तस्य निर्देशः आप्तवचननिर्देशः । आ-
ह-अयमगम इत्युच्यते, विप्रान्तिप्रत्यक्षमपि विप्रान्तिप्रत्यक्षमपि एव
प्रतिक्रिमे नैव दौषः । पाठान्तरं वा-साध्यवचननिर्देश इति । सा-
ध्यत इति साध्यम्, उच्यते इति वचनमर्थो यस्मात् स यवोच्यते,
साध्यं च तद्वचने च साध्यवचनं, साध्यार्थ इत्यर्थः । तस्य निर्देशः

पङ्खा

प्रतिज्ञेत्युक्तः प्रथमोऽवयवः । इत्यादि । दश० १ अ० । आ०
म० । आ० । नियमे, सूत्र० २ अ० ४ अ० । ("लज्जाम्" इत्या-
दिहलोकः चतुर्थभागे २७०० पृष्ठे गतः)

पञ्चाविरोह-प्रतिक्रियाविरोध-३०। निमदह्वानमेवे, ह्यो॥ “प्रति-
 क्रियाविरोधः प्रतिक्रियाविरोधः ॥३॥” गो० सू० ४३०२३५०। अत्र
 च प्रतिक्रियाद्वेषे कथा कालोत्पत्तिपर, तथा च कथायां स्व-
 र्त्तयाविरोधः प्रतिक्रियाविरोधः, यद्यपि काश्चनमयः पर्वतो बहि-
 म्ना पर्वतो बहिमन्तयद्विमान्, एतौ बहिमान् हृदयान् पर्व-
 तौ बहिमान् काश्चनमयधूम्रादित्यादी॥ इवामासास्तरसाङ्क्यै,
 तथाऽप्युपधेयङ्कुरेऽप्युपधेयङ्कुरादित्यादी॥ न वास्तङ्कण-
 स्थितामावाः पर्वतो न बहिमन्त धूम्रात्, यो वा छमवान् स निर-
 रुचित्युदाहरणं निरामोहमयमयुनयनय तत्सत्वात् एवं निग-
 मनेति योऽप्येधम्। वा० बु०। वा०॥

पञ्चासत्तम-प्रतिज्ञा-विशेष-पुं०। अत्रिप्रहविशेषे, पञ्चा०१८द्विव०।
पञ्चासत्तम-प्रतिज्ञासंन्याम-पुं०। चतुर्थे निप्रहस्थानभेदे, स्या०।

“पक्षप्रतिषेधे प्रतिज्ञातार्थपनयने प्रतिज्ञासंन्यासः ॥५॥” गौ०
मु० ४ अ० २ आ० १ पक्षस्य स्वाभिहितस्य परेण प्रतिषेधे कृते तत्प-
रिजिह्विपर्या प्रतिज्ञातस्यार्थस्यापनयनमपलाप इत्यर्थः वाच०

पद्माहाणि-प्रतिहादानि-स्वा० । हेतावनेकात्मिकाकृते प्रति-
 हट्टात्तर्धमेकहट्टान्तेऽप्युपगच्छन्तानि निग्रहस्थानेदे, स्वा० ।
 (अत्र 'निग्रहट्टाण' शब्दे सत्यर्थजने पृष्ठे बुद्धाहरणानि)

पठत्प्रसादा-प्रकाशोपाया-स्त्री०। अतस्मिन् इति शब्दात्, पं० ०।

पङ्क्तित्रय-प्रतिदिवस-अ० । अहर्निश, पञ्चा० २ दिव० ।

पड़दिण-प्रतिदिन-अव्य० । प्रत्यहमित्यर्थे, पं० ख० १ द्वार ।

पडादिमाकिरिया-मनिदिनक्रिया-स्थी० । प्रतिदिने प्रत्यहं क्रि-
या चेष्टा प्रतिदिनक्रिया । प्रव्रजितानां चक्रवालस्वामाचार्याम्,
पृ० व० १ द्वार ।

अथ श्रावकस्य प्रतिदिनक्रिया । तत्रापि निबलतः
प्रतिदिनकर्तव्यमाह-

एवकारेण विबोद्धो, अणुसरणं सावधो बगई मे ।

जोगां चिद्ब्रह्मणो, पञ्चकलाणं च शिद्धिपुष्पं ॥४२॥

नमस्कारेण परमैष्ठियञ्चकनमस्किञ्चवा, आत्यन्तिकतद्वृद्धमान-
नस्यैतुभ्या परममङ्गलाभेया वा विभोऽथे जाग्रन्, कायं इति
शेषः । एवमुक्तश्चापि । इह चाविशेषीके नमस्कारापरं प्र-
थयति । अग्रे आहुः— नवकाराञ्चतनवा-नासमि देव्या-
पण कायवः । सुसावित्र्यपवित्रो, निवारिया होह एवं तु ॥१॥
तथाऽनुष्मरन्मनुजितं नमस्तत्कनैव्यवृत्तसिहेतुभूतम् । कि-
न्वेषक तद्विद्या-भावकः आहोऽहो ! तया व्रतानुगुणताऽऽदिन-
यमाः, (मे) मम, समीचीनश्रेयः । उपजन्तुं चैतुः । तेनाहः-
कुलोऽहमहः शिष्यैश्चेत्यादिकथ्यतः, अमुक प्राप्नुवतुऽर्थावात
क्षेत्रतः, प्रभातमिह्मियादि कालतः, मूषाऽऽद्वैद्याधानं का वा-
चिष्यदि प्रावतः । ततो योगः कायैस्त्यगशौचाऽऽदिकयो
व्यापारः । एवं हि देहबाधप्रादरितः समाधिर्मेव्यवर्त्तताऽऽनीनां
प्राजापुत्रातः । ततैवेत्यवर्त्तनं पूजापुरस्सरमहोऽग्न्यवर्त्तनम् ।
ओ इति निपातो गाथापुराणयोः ततः श्लाघयानमागमप्रसिद्धं,
वशशब्दः समुच्चयः । विधिपूर्वभागमिकविधानपुरस्सरं, न तु यथा-
कथम् । एतच्च विशेषणं ज्यैष्ठ्यवर्त्तनं प्रत्याधानं वा संवत्सरी-
नयम् । विधिश्च तयोत्तरप्रकार्यार्थवद्वेद्यादि इति गाथाऽर्थः । धृष्टः

तब:-

तद् चेद्द्विहरगमणं, सकलरो वंदनं गुरुसगासे ।

पञ्चदशाक्षरं सत्रणं, जडपुच्छा लुचियकरणिज्जं ॥४३॥

तथा तेन प्रकाशेण विधिपूर्वकलङ्कणेन । चैत्यगृहमर्मेन जित-
विष्णुमन्त्रे यानि, प्रवेशश्च । तत्र यानविधिः—“सव्याय दक्षिणाय स-
व्याय दक्षिणाय सव्याय जूनीय सखलसमुत्पन्नः” इत्यादि । एवं
हि प्रथममावासा कृता भवति । प्रवेशावधिस्तु—“सचिवात्त-
दव्याय विजलरण्याय, श्रविचत्तानं दृष्ट्वायं श्रविजलरण्याय, ए-
गमाश्रिमायं उत्तरान्तेगेन, चम्पुवृक्षयेयं श्रजलिपद्मदेयं, ममसां
पमसांमयेयं ति ।” तत्र च स्फकारा मन्त्रादयश्चोद्दिशतस्त्रिभि-
न्मू, अर्धतृतिमाशा इति गण्येन । चन्द्रेन प्रसिद्धविधिना चैत्यव-
र्णनम् । ततो गुप्तकाले गुप्तसमीपे प्रयागस्थाने स्थं गृहाऽऽ-
दिशूद्दिशूत्तमप्राग्यनस्य गुरुमार्गिकस्त्वर्ध्वान्निर्गच्छः । ततः
श्रवणमार्गकेन गुरुकलाया एवाऽऽगमयन्ति गच्छते । एवं हि स-
न्निधानिचरणेन सर्वदोषो भवति । ततो यतिपुत्रा साधुशरीर-
संयमवासोपपन्नम् । एवं हि विनयः प्रयुक्तो भवति । तत्र बोधि-
वतरणीयं विहितकसंख्यं, यतश्चोनिवाऽऽद्यायिषधप्रान्तोपदेशा-
ऽऽदिधेयम् । अन्त्यथा पुञ्जया नातिस्तावत् स्थादिति गा-
थाऽर्थः ॥ ४३ ॥

नक्ष:-

अविरुद्धो व्यवहारो, काक्षे तद् भोयानं च संवरणं ।

चेष्टहराऽऽगम सत्राणं, सकारो वंदनाई य ॥ ४४ ॥

[illegible]

यदाह-

“ जत्थ पुण अनिस्सकमं, पुरिति तहिं समोसरणं ।

पूरिति समोसगुं, अन्नासह णिस्सवेइयसुं पि ॥ १ ॥

इहंरा त्वांगविरुद्धं, सद्भाजंगो य सद्भाजं ।”

न च चैत्यशुद्धाऽऽगमपूर्वकमागमध्वजविविधयामता क्वापका-
चैत्यशुद्ध एव साधवोऽबतिष्ठन्ति इति निश्चेतव्यम्, यतो व्य-
हारजाप्यवचनमेवं स्थितम्-

“जह वि त आदाकम्मं, जसिकयं तह वि वज्जयं तेहि (वेव)।

भस्ती खलु होइ कथा, इहंरा आस्तायणा परमा ॥ १ ॥

दुर्विगंधिममस्तस्मात्, तण्डुरपेसऽपहाणिया ।

सुप्तश्चो वा उबहो चव, तण ठात न जइए ॥

धर्मो तद्वयं तस्मै च ॥१॥” इत्यादि । तथा धर्मोऽऽचार्ये बोधि-
लाम्भेदतुल्ये शूरो, दुष्करप्रत्युपकारोऽस्वाविद्यादिरूपक्षित्तम्या-
सु विधेयः । धर्मोक्तम्-“सम्मसदायमाणं, दुष्पाडितारं जवे-
सु बहुपलं । सव्यगुणमेलियादि वि, उवयारसदस्सकोमीहि ॥ १ ॥” अशुभः समुच्चये । तयोपगतानां प्रथमसत्ताशुभम्, सद्यो वा प्रयत्नश्च विहरो मासकत्वाऽऽदिवर्षो उच्यते विहा-
रः, तत्र । यथोक्तम्-“आनिपयवासो समुदा-जचारिभा, अजाय-
संघं पहरिक्कया । अणोवही कलदविबुज्जया य, विहारच-
रिया इति पसत्था ॥ १ ॥” आत्मगते चोद्यते विहारे यथा-
“कइया होही सो वा-सरो स गीययशुसुसमांविम्म । सव्ववि-
रथं पवज्जिय, विहारिस्सामो अहं जम्मि ॥१॥” धर्मोऽऽचार्य-
विशेषणं बोधनविहार इति । एवं चित्तविशेषं फलनिर्देश-
क्षणं निगमयन्नाह-एवमननरत्तमकारं सुखसंपादार्थोऽऽदिकं
वृत्तयादियेषाम्प्रमप्रमद्विन्दुऽऽर्त्तमां त एवमावयः, तेषु, चित्त-
विशेषाणां मनोनिक्षेप एवमादित्तविशेषाः । अथर्वमा-
द्विरननरत्तमपदार्थचित्तविशेषासमुत्पत्तिकः, स चास्मि
चित्तविशेषाहृत्येवमादित्तविशेषाः । किंमिदाह-संवेद्य-सं-
सारविशेषो, माकाउगागो वा, स एव रसायनमसूतजगाम-
रत्तदेतुवामसंवेगसंसायनं, तदेतदिति प्रयच्छति । एवं हि चित्त-
विशेषासं संवेद्य उपपद्यते इति माधार्थ्यः ॥ ४६ ॥

ततः-

गोसे जणिओ य विही, इय अणववरं तु चेदमाणसम् ।
जवविग्गहोयजुओ, जायड चारितपरिणामो ॥ ५० ॥

(गोसे-प्रत्युपमि । भणितः, चश-दस्यैवकारार्थोऽप्युज्जित एव
प्राक् प्रतिपादित एव । विधिः आचकासुष्ठानम् “नवकारेण
विबोहो” इत्यादिरूपः अतः पुनरपि बोध्यत इति हृदयम् । एवं
च प्रतिपादितानुष्ठानं फलप्रदर्शनकारेण निगमयन्नाह-
इति प्राकननप्रकरणे नमस्कारविधीषोऽऽदिना, अनवरतं सत-
तम् । तुशब्दः पुनःशब्दार्थः, एवकारार्थो वा । अष्टमातरस्य प्रद-
र्शितानुष्ठानं विदधतः, आचकस्येति गम्यम् । किञ्च, भवविहः
संसारत्रियोगस्तस्य बोधभूतो बीजकत्वात्, हेतुरित्यर्थः, सं-
सारविहर्षीजभूतः, जायते संपद्यते, चारित्रपरिणामः स्य-
विराटपरिणामः । एवं हि देशविराटमजस्यत उपायप्रवृ-
त्तेरवश्यं सवचिहर्षीजभूतश्चारित्रपरिणामः, तथाऽप्यत्र वा प्र-
वेदिति हृदयम् । इह वा विहर्ग इति संतोऽस्वच्छोहरितद्वा-
ऽऽचार्यस्य कनेरुह इति माधार्थ्यः । पञ्च० १ विव० । (साधोस्तु
विनवधो ‘पोरिस्’ शब्दे वक्ष्यते)

रत्तिं पि चउरो जामे, कुज्जा जिकसु विवक्खणे ।
तत उत्तरमुगं कुज्जा, राड्जामेसु चउसु वि ॥ १७ ॥
पदमपारिभि सज्जायं, विद्दए जाणं जियायह ।
तदयाए निदमोक्खं तु, चउत्थी जुज्जो वि सज्जायं ॥१८॥

स्वपमेव, नवरं रात्रिमात्रं, न केवलं दिनमित्यपिशुब्धार्थः ।
क्षितीयां पौरुषीं ध्यात इति ध्यानं सुदमसुधार्थलक्षणं, क्षितीव-
क्षयवृत्तपारमभनऽऽदि वा । (जियायह सि) ध्यायेच्छन्नेत्यु-
क्तार्थावां निद्रामोक्षः-पूर्वं निद्राया मुक्कलना निद्रामोक्षः,
स्वाप इत्यर्थः । तं कुर्वदिति संवेद्य प्रकमाद्योक्तम् । वृत्त-
मापेक्षं जैनत्वं, सामर्थ्येन तु प्रथमचरमप्रहरजागरणमेव । तथा

चाऽऽगमः “सर्वे वि पदमजामे, शोणि उ वसभाज-
इमा जामा । तद्वो होइ शुक्कणं, चउत्थजा होइ सव्वे-
सि ॥ १ ॥” शवभविष्यद्वाचनम्-“बहुपण्डितुणाए पोरिस्सीए यु-
दसगासं गंतुण प्रणणरु-इच्छामि कामासमणो । वेदिह जावणि-
उजाए मिसोहिमाए मायपण वंशमि । बहुपण्डितुणा पोरिस्सी,
अयुज्जाणइ राइयं संथारयं । ताहे पढमं काइययूमि वक्खंति ।
ताहे जत्थ संथारजूमि तत्थ वक्खंति । ताहे उवहम्मि उव-
ओगं करेता पमजिज्जाता ववहीए दोरयं जेडंति, ताहे संथा-
रपहयं उत्तरपहयं च पडिहेहिता हो वि पयाथ आबिसा वक्-
मि उवेति । ताहे संथारजूमि पमज्जंति । ताहे संथारयं अस्थ-
रंति सउत्तरपहयं, तय य लम्माए मुहपोत्तियाए ववर्मिं का-
यं मज्जंति, डिटलं रयहरणेण, कणं य वामपासे उवेति,
पुणो संथारं वज्जिता अणणि जउज्जाहेपुत्तो-विट्टयाणं अण-
जाणिज्जइ, पुणो सामाहयं तिन्नि बारे कट्टिऊण सुयति सि ।”
सुप्तानां चायं विधिः-

“अयुज्जाणइ संथारं, बाहुवहाणेणं वामपासेणं ।
पायपसारणकुक्कुड-अतरेतो पमज्जए जूमि ॥ १ ॥
संकोए संडामं, सव्वट्टणीयं कायपमिहेहा ।
द्वज्जारीं ववओगं उम्माससनिक्कमा शोयं ॥१॥” इति सूत्रद्वयार्थः
इत्येति रात्रिजागचतुष्टयपरिहानोपायमुपदर्शयन् समस्तय-
तिट्टयमाह-

जे णेड जाया रत्तिं, नक्खवं तम्मि एहउचउज्जागे ।
संपत्ते विरमेज्जा, सज्जाय पओसकात्तम्मि ॥ १९ ॥
तम्मयं य नक्खत्ते, मयणे चउज्जागमावमसम्मि ।
वेरत्तियं पि कालं, पमिहेहिता मुणी कुज्जा ॥ २० ॥

यद् नयति प्रापयति, परिस्मात्समिति गम्यते । यद् रात्रि नक्तं,
तस्मिन्मध्यमयुग्मयोगे संप्राप्ते विरमोऽभवत्ततः । (सज्जाय सि) स्वा-
भ्यायात् प्रवेष्टकाले रजनीमुखसमये, प्राक्शब्दादिनि शेषः । तस्मि-
न्नेव नक्षत्रे प्रकमःप्राप्ते । क्वंथाड- (गयण सि) गगने, कीदृशि ?,
चतुर्भागेण गम्यते सावशेषं सोद्वहिनं चतुर्भागावशेषं, तस्मिन्,
वैरात्रिक तृतीयम्, अत्रिशब्दाश्चिज्जनिजसस्ये प्रादोषकाऽऽदि च
कालं (पमिहेहि तु सि) प्रत्युपेय प्रजनजागर्थः, मुनिः कुर्वतः ।
करातेः सवधारावर्षाद् शुद्धार्थात् । इह च कार्त्तिकलक्षणद्वारेण
प्रथमाऽऽदिपु नमश्चतुर्भागेण संप्राप्ते वेतिर नक्तं रात्रेः प्रथमा-
ऽऽदयः प्रहराऽऽदयः शतृक्कं नत्ताति सुवृत्तयार्थः ॥ २० ॥

इत्थं सामान्येन दिनरज्जिज्जुष्टयमुपदर्श्य पुनर्विशेषतस्तदेव
दर्शयेत्तावद्विदितव्यमाह-

पुनर्विष्णुमि चउम्भागे, पमिहेहिताए भंयं ।
गुरुं वेदिनु सज्जायं, कुज्जा भिवस्सु विवक्खणे ॥२१॥
पोरिस्सीए चउज्जागे, वेदिताणं तओ गुरुं ।
अपदिक्कमित्तु कालस्स, भाणं तु पडिहेहए ॥ २२ ॥

सुप्ताणि सप्तदश सार्धानि, तत्र सुवृत्तद्वयं स्वाभ्यासप्रत्ययेन, न-
वरं पूर्वस्मिन् चतुर्थभागे प्रथमपौरुषलक्षणं, प्रकमाह्नस्य;
अष्टपहयं अष्टाक्षरं प्राक्बद्धं वर्षाकत्वाऽऽनुपपत्तिः, आदित्योऽह्यस-
मय इति शेषः । द्वितीयसूत्रे च पौरुषाभ्युत्थभागे, विशिष्य-
माद्य इति गम्यते । ततोऽयमर्थः-प्रादोषीकृत्यं भाजनं प्रति-
लेखयेदिति संबन्धः । स्वाभ्यायादुपरि शेषे कालस्य प्रतिक-

स्यैव ह्यपान्तरमारकव्यमिदं स्यादुक्तेनात आह-अप्रतिक्रम्य
काज्ञस्य तस्मात्तिकमगुर्धं कायोत्सर्गमविधाव चतुर्षोऽप्युप-
पि स्वाध्यायस्य विधास्यमानत्वात् ॥ २१ ॥ २२ ॥

प्रतिश्लेखनाधिधिमेषाऽऽह-

मुदुपोत्ति पडिल्लेइसा, पडिल्लेइजि गोच्छगं ।

गोच्छगज्ञायंगुत्तिओ, वत्थाइं पडिल्लेइए ॥ २३ ॥

मुखपोत्तिर्धो प्रतीनामेव प्रतिश्लेष्य प्रतिश्लेषयन् गोच्छकं
पात्रकोपरित्युपकरणम् । ततश्च (गोच्छगज्ञायंगुत्तिव सि)
प्राकृतस्याहङ्कारमिहोत्तं शूद्रांतं गोच्छको येन साऽयमङ्क-
लितातगोच्छको वक्ष्यामि पठनकरुपाय प्रतिश्लेषयत्, प्रस्ता-
नात् प्रमाज्जयादित्यर्थः ॥ २३ ॥

इत्थं तथाऽवस्थितान्येव पठनानि गोच्छकेन प्रमृज्य पुन-
र्यत् कुर्यात्तदाह-

उत्तं थिरं अतुरियं, पुत्तं ता वत्थमव पडिल्लेइ ।

तो विश्यं पफ्फोदे, तत्थं च पुणो पमज्जिजा ॥ २४ ॥

लब्धे कायतो वस्त्रतश्च, तत्र कायत उक्तुदुकर्येन स्थितत्वा-
द्ब्रह्मतश्च तत्थं कृपसारितवस्त्रमात् । उक्तं हि-“उक्तुमुञ्जो ति-
रियं पदे उद विक्षिप्तो ।” स्थिर इदमहणेन, अस्वारितमजुतं
स्तिमितं यथा भवत्येवं, पूर्वं प्रथमं (ता इति) तावद्वस्त्रं पठ-
नकरुपं, जातविकचनेन, पठनकरप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकव-
स्त्राश्चाग्निधानेन वर्षाकरेणाऽऽदिप्रत्युपेक्षणायामप्ययमेव धियाधिर-
ति कथयितव्यम् । एवमशब्दो भिन्नकालः । ततः (पडिल्लेइ सि) प्र-
स्तुपकेनैव, अतः परमश्च निरीक्षितं, न तु प्रस्फोटयेत् ।
अथवा-किञ्चिदोपादेयममुना उद्देशोऽविप्रकारेण प्रस्तुपकेन, न
स्वभवेद्येन भावः । तत्र च यदि जनन् पश्यति ततो यतनयाऽ-
न्यत्र संक्रमयति, तदर्थं च (तो इति) ततः प्रत्युपेक्षणादनन्तरं
द्वितीयायाम् कुर्वाण-पठत परिच्छेद प्रस्फोटयेत्, तदप्रस्फो-
टनो कुर्यादित्यर्थः । तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्, यदुत प्रमृज्यात्,
कोऽपि, प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च इतस्तदा प्राणिनः प्रमृज्या-
दित्यर्थः ॥ २४ ॥

कथं पुनः प्रस्फोटयेत्, प्रमृज्यादित्याह-

अणत्ताविथं अवड्डियं, अण्णाणुविधिपमोमिहं ।

छ पुरिमा नव खोदा, पाणीपाणिविमोहणं ॥ २५ ॥

अनन्तिनं प्रस्फोटनं प्रमाज्जनं कुर्वता वस्त्रं, वपुर्वा यथा नति-
तं न भवति, अवड्डियं यथाऽऽत्मनो वस्त्रस्य च वालतमित मो-
दनं न भवति । (अण्णाणुविधि सि) अननुविधि अननुबन्धनेन
मैरन्त्यलक्षणेन युक्तमनुबन्धनस्यैव कोऽप्योऽलक्ष्यमाणवि-
भागं यथा न भवति (अमोमलि सि) सूत्रवाद्यमशेषवि-
र्यशूद्धमेषो वा कुष्णाऽऽदिपरामशेषधया न भवति । उक्तं हि-
“तिरिउच्छट्टणासुसि सि” तथा किमस्याह- (छ पुरिमा
सि) यद् पुर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनाऽऽ-
त्मिकाः क्रियाविशेषा येन ते यद्पुर्वाः (नवखोदः सि) खोदकाः
समग्रप्रसिद्धप्रस्फोटनाऽऽत्मिकाः, कर्तव्या इति शेषः । पाणी पा-
णिनक्षे, प्राणानां कुम्भ्यादिसंस्कारं, विधोधनेन, पाठात्तरतश्च प्र-
माज्जनं प्रस्फोटनं त्रिक्रमकोत्तरकाशं त्रिक्रियसंघं, पाणिप्राण-
विद्योधनेन पाणिप्राणप्रमाज्जनं वा कर्तव्यम् ॥ २५ ॥

प्रतिश्लेखनादौपर्याहारार्थमाह-

आरज्जका संमदा, वज्जेयथा य भाससी तइया ।

पफ्फोमणे चउत्थी, विक्खिवा वेइया उड्डी ॥ २६ ॥

आरमदा विपरितकरणमुच्यते, त्वरितं वा अग्न्यान्वयवस्त्रप्रवे-
नासी भवति । तर्कं हि-“पतइकरणमारमदा, तुरियं वा अण-
मन्नगहणेणं” संमदनं संमदो कटिद्यात् क्खालिहता, वक्खालि-
कोणासंवल्लममुपेधो उपरि निरपन्नम् । उक्तं च-“अतो व-
होज्ज कोप्पा, निसीयण तथेव संमदा” वज्जयितव्येति संवे-
द्य सवश्यते । अः पुरेण । (मोसलि सि) तिर्यशूद्धमेषो वा
घट्टता तृतीया, प्रस्फोटना प्रकथय रेमुगुगिरुतस्यैव वस्त्रस्य
आटनान्वातुर्धो, विक्रेणं विक्रिमा, पञ्चमीति गम्यते । कटिद्या-
व क्खालिहता । उक्तं हि-“लिहमाश्रयं लोकाऽऽव्यत्वात् ।”
सा च प्रत्युपेक्षितवस्त्राणामन्यत्रप्रत्युपेक्षिते क्रेपणं, प्रत्युपे-
क्ष्यमाणे वा वस्त्राज्जनेन यदुद्दि कुर्यात् । वेइया (उड्डी सि)
वष्ट्री । अत्र संमदायः-“वेइया एवविहा पम्पसा । तं जहा-उ-
च्छेइया, अहोवेइया, निरियवेइया, तुहो अहो वेइया, एमहो वेइया ।
तस्य उच्छेइया उपरि जुजगण इत्येकाकाज्ज पडिल्लेइति ।
अहोवेइया अहो जुमगण इत्येकाकाज्ज पडिल्लेइति । निरियवे-
इया संहासयाणं मज्जे इत्थं घिण्ण पडिल्लेइति । छुदना वेइया
वाट्ठेन अतरे दो वि जुजगा काज्ज पडिल्लेइति । एतनां वेइया
एवं जुमगं वाणमेनरे काज्ज पडिल्लेइति । एतमेन वेइयायाः
प्रतिश्लेखनायां परिहरेत्याह ॥ २६ ॥

नया-

पमिदित्तप्येदत्तोला, एणामोमा असेगमन्नमुत्था ।

कुणइ पमाणि पमायं, मेकिपराणपोवायं कुणा ॥ २७ ॥

प्रशिशितं नाम दोग्यं यत् इदमग्न्याऽऽयनं वा वस्त्रं गृह्यते, प्रमृज्यां
वद्विषमग्रहणेन प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रकोमात्वालतम्येन, लोता यद्
भूमौ करे वा प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रस्य होशमम् । अमीया इन्द्रः । ए-
कामशनेमेकागो, प्रायवन् क्खिज्जता । मधं यदुद्दिना प्रदणेशं
यावदुभयतो वस्त्रस्य यदेककालं सपरेणमाकर्षणम् । उक्तं च-
“पडिद्विषमघणं अणिआ-यत्तं च विषमगहणे च कोणे वा । भू-
मी करलोलागया, कज्जगहणंगआमोमा ॥ २ ॥” (अणेग-
कवपुण सि) अनेकरुपा चाऽसौ संख्यायातिक्रमणतो, युग-
पदेनकवस्त्रग्रहणतो वा धूनता कश्चनाऽऽत्मिका अनेकरुपधून-
ता । पश्यते च- (अणेगकवपुण सि) तत्र च धूनं कश्चनव, अन्यम्
प्रभवत् । तथा यत्करोति प्रमाणं प्रस्फोटाऽऽदिसंख्यानां सकृद-
प्रमादमनवधानं, यच्च शङ्कितं प्रमादः प्रमाणं प्रादं दाहकृत्यो
गणनां कराङ्कूलिखास्फोटाऽऽदिसंख्यात्रिसंख्याऽऽत्मिकामुपग-
च्छत्युपयाति गणनोपेयं यथा ज्ञवरेवेकं गम्यमानत्वात् प्रस्फोटना-
ऽऽदि कुर्यात्, संज्ञावने लिट् । सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्वसूत्राद्-
नुत्तर्य वज्जेनक्रिया योजनीया । उक्तं च-“पुण्ण पडिइ पसेणे,
वड्डिय वा घिण्ण एक्कतो भुगति । आंरज्जपमउज्जणासु य, संकि-
यणणे करे एमादी ॥ २ ॥” एवं आत्मनोकोटोपरिस्थिता स-
दोषा प्रत्युपेक्षया, विमुक्ता तु निर्दोषेत्येन उक्तं च ॥ २७ ॥

सास्त्रतं स्वेनामय भङ्गकानिर्देशनकारुणा साकारसंशयो च कि-
ञ्चिद्विशेषनं चक्रेमाह-

अण्णुण्णिरित्त पडिल्लेइ, अवित्रवामा तदेव य ।

पदमं पथे पमत्थं, सेमाणि य अपसत्थाइं ॥ २८ ॥

(अण्णुण्णिरित्त सि) कृता आसत्थनिरिका, चोर्नातिरिक्तान् तथा
अनूनातिरिक्ता, प्रतिश्लेखना । इह च न्यूनताऽऽधिक्ये स्फाटना-

प्रमाणेन वेदां साऽऽश्रित्य वाच्ये । यदुक्तं-“लोकपणमज्जवला-सु
 चेव ऊणाहिया सुल्लयथा” (आवयवचवासत्ति) निवधो व्यत्या-
 सां विपर्यासां यस्यो सा व्यत्यासा, न तथा विव्यत्यासा पुरु-
 षोपार्थावपर्यासरहिता, कस्मैयेति शेषः । अत्र च अभिमूर्तिशेष-
 पक्षेऽपि भङ्गाः सूचितव्य भवन्ति । स्थापना, वेद्यम्-पक्षेषु च कः
 शुद्धः, कां वा अशुद्धः, इत्याह-प्रथमे पदमिहोपदिशताऽऽद्यज-
 ऋषे प्रथमं निर्देशयतया अत्राप्यशुद्धिः शुद्धमिति यावत् । शेषानि तु,
 प्रकामपदानि, द्वितीयाऽऽदिप्रकृत्याऽऽत्मकानि अप्रशस्तानि, तेषु
 न्यूनताऽऽद्यन्यतमदायकमभवत् । ततः प्रथममङ्गानुपातिव्येव
 प्रतिशेखना विधेयस्तुक्तं भवति ।

एषाविधामप्येतां कुर्वतां यवारहस्यं, तत् काकोपदेष्टुमाह-
 पत्तिहणं कुणतो, मिहो कहे कुण्ड जणयकहे वा ।
 देहं व पक्खवाणं, वाण्ड सयं पटिच्छेदं वा ॥ १७ ॥

प्रतिशेखनां कुर्वन्मिधाः कथां ररूपरसमाहणऽऽत्मिकाः करो-
 नि, जनपदकथां वा, स्थापनादिकथोपलक्षणमेतत् । ददाति वा प्र-
 त्याख्यानायम्भे, वाच्यत्वेपरं थावयति, स्वयं प्रतीक्यति वा
 आत्मापकाऽऽदिकं गृह्णाति, य इति गम्यते ॥ १६ ॥

स किमप्याह-

पुढवीआउकाणं, तेऊ-वाऊ-वगमसुतसाणं ।

पत्तिहणपमतो, छहं पि विराहआं होइ ॥ २० ॥

“पुढवी” इत्यादि रूपये, तवरं (पुढवीआउकाणं (त्ति) पृथिव्यप-
 काययोः प्रतिशेखनाप्रसक्तं मिथः कथाऽऽदिना तत्रानवहितः सन्
 पणामार्ग आस्वामिकैकाऽऽदीनामिथ्यापिशुद्ध्यां विराधकक्षैव-
 प्रमत्तो हि कुम्भकारशालाऽऽदीं (स्थतो) जलभूतपञ्चाऽऽदिकम-
 पि प्रलोचयत्, तत्तस्माज्ज्ञेन सुदृढनिर्वाजकुर्यादयः पलाययन्ते,
 प्रत्यनान्तरा विराधयन्ते, यत्र चानिस्तराऽऽवश्यं वायुरिति पणाम-
 मपि छव्येतां विराधकथाम् । जावन्तस्मृत्पलनयाऽऽप्यथापि विरा-
 धकथमवा वक्तुं हि-“इह दवशो च उगह, विराहआं जायओ
 य इहारा वि । उवउलो पुण साहु, सवत्तीए कुओ होइ ॥ १॥”

पुढवीआउकाणं, तेऊवाऊवगमसुतसाणं ।

पत्तिहणपमतो, छहं संरक्खआं होइ ॥ ३१ ॥

तदनेन जीवरकाऽप्येतावप्रतिशेखनायाः कांकात्रे च प्रमादजन-
 कथ्येति हि साऽऽदिहेतुत्वान्मिथः कथाऽऽदीनां परहार्यत्वमुक्तम् ।
 इयं प्रथमपीरोरुह्यमुक्तं, तदन्तरं द्वितीयपीरुकीरुव्यापि-
 धानावसरः । तच्च “वीए ऊणं जिगयाइ ।” इति वचनेन या-
 नमुक्तम्, उभयं “नतद्वचनवक्तुं प्रमत्तस्मृतीपरीरुषीकृत्यमप्ये-
 षम्, उत कारणे एवोत्पत्तेः, इत्याशुद्वाऽह-

तदयाए पोसिरीए, भत्तं पाणं गेवेमए ।

छहं अन्नयराए य, कारणमि उवट्ठि ॥ ३२ ॥

“तदयाए” इत्यादि सुगमं, तवरमिस्तरासिक्तमेतत्, अयथा हि स्थ-
 विरकल्पिकानां यथा कालमत्ताऽऽदेगवेषणं तथा वाऽह-“सह
 काले चरे भिक्खु ति” । वण्णां कारणानां (अन्नयराए ति) अ-
 न्यतरस्मिन् कारणे समुत्थिते संजाते, न तु कारणतोऽपि वि-
 निवृत्तिः भावः । नोऽत्र पलनङ्गणं चेह भकपालगवेषणम्, भकपा-
 लगवेषणं शुद्धलानाऽऽद्यर्थमप्यथाऽपि तस्य संभवात्, तथा
 खान्द्व्य भोजन पथेतानि कारणान्युक्तानि ॥ ३२ ॥

३

तान्येव वद कारणान्याह-

वेपण-वेपावच्चे, इरियट्ठाए य संजमट्ठाए ।

तह पाणवत्तियाए, छहं पुण धम्मवत्तियाए ॥ ३३ ॥

(वेपणवेपावच्चे ति) सुपुष्टयस्याद्वेदनाशब्दस्य चोपल-
 ङ्गत्वात् भूतिरपासाजितिवेदनापशमनाय, तथा क्षुत्तिपासा-
 यां न गुवाद्द्वैवावृत्त्यकरणत्वेन इति वेपावृत्त्याय । तथा इयेति
 द्योत्समिति; सैव निर्जरायैरिद्वयमानयाऽऽद्यः, तस्मै, चः
 समुच्चये । कथं नामासौ भवतिवति ? इतरथा हि क्षुत्तिपा-
 साभ्यां पीडितस्य चक्षुर्भ्यामपश्यतः कथमिवासौ स्यादिति ।
 तथा संयमाधाय कथं नामाऽसौ पालयितुं शक्यतमित्याहुः कुलि-
 तस्य हि ताभ्यां सचित्ताऽऽहारेनां चिन्ता एव स्यात् । तथा (पा-
 णवत्तियाए ति) प्राणप्रत्ययं जीवितनिमित्तमपि, विविधना
 हारमनोऽपि प्राणोत्क्रमणे हिंसा स्यात् । अत एवांक्तम्-“मावि-
 ज्जिणवयणाणं, समसरदियाणं नसिंय ह्नु विसेसां । अण्णाणमि-
 परमि य, नो च्छे पीरमुपए” ॥ १ ॥ वट्ट पुनरिदं का-
 णं यदुक्तं-धर्मेचिन्तायै, जकपानं गवेवयेदिति सर्वत्रानुवस्यते,
 अत्र च धर्मेचिन्ता-धर्मेव्यातां तत्ताः, धृतप्रमां चिन्ता वा । इयं ह्यु-
 भयस्या अपि तद्वत्कुलितचेतनं न स्यादिति ध्यानसंभवात्,
 इह च यद्यपि वेदनापशमाऽऽदीनां शाब्दया वृथा तदुपसर्गिक-
 भोजनफलत्वेन प्रजातिः, तथापि तेजिना तान्निवधसूचनादप्यो-
 क्त्या कारणत्वमेवोपायमुपदिशति जवत्यन एव यद्यमित्यत्र कार-
 णमेव संबन्धितम् ।

अहंनृकारणोत्पत्तौ किमवश्यं भक्तपालगवेषणं कस्य-
 सुताम्येवस्याह-

निगंथो थिउमो, निगंथो मावि करेज ठहं चैव ।

थाहिं उ इमहिं, अणतिकमणाइ स होइ ॥ ३४ ॥

निगंथो यानिः धूनिमात्तु धर्मचरणं प्रति, निगंथो तपस्विनी,
 साऽपि कुर्वाद्, भक्तपालगवेषणमिति प्रकमः । वरुमिस्त्रैव स्थाने-
 तुः पुनरर्थे, परिमन्तरं वज्रयामोः, किमिद्वयव्रतं तप-
 (अणतिकमणमिति) स्वप्नादन्तिकमणं संयमयोगानामनुल्लङ्घनं,
 चशऽदि यस्यादयः, यस्मात् (स ति) तस्य निगंथस्य तस्या
 वा निगंथा अवति जायते, अयथा तदतिकमणसंभवात् ॥ ३४ ॥

पट्टस्थानां प्येवाह-

आयंके उवसगे, तितिवत्तियावम्भेरमुत्तिसु ।

पाणिदया तवहेउं, सरीरौच्छेदपट्टाए ॥ ३५ ॥

आतङ्गोऽवराऽऽदीनां, तस्मिन्, उपसर्गाद् इति स्वजनाऽऽदि-
 कश्चिदुपसर्गास्तत्प्रक्रमार्थं करोति, विमर्शोऽऽदिहेतोर्वा त-
 तस्मात्स्मिन् मति उभयत्र तन्निवारणार्थमिति गम्यते । तथा ति-
 निका सहनं, तथा हेतुभूतया, च वविषये, इत्याह-प्रश्नार्थमुत्तिषु,
 ता हि तान्यथा सोढुं शक्याः, तथा (पाणिदया तवहेउं ति)
 प्राणिदयाहेतोर्विषयोऽऽदी निपत्तत्पकाराऽऽदिजीवरकायै, तपश्च-
 तुर्थाऽऽदिकं तत्केतोश्च, तथा शरीरस्य व्यवच्छेदः परिहारः,
 तदर्थं च, उचितकात्रे संश्लक्ष्णामशयनं वा कुर्वद् भक्तपालग-
 वेषणं कुर्वादिति सर्वत्र योऽयम् । कारणत्वभावना जामोषां
 प्राक्वत् ॥ ३५ ॥

तत्रवेषणं च कुर्वन् केन विधिना कियत् केन पथेदेत्याह-
 अन्नसंसे अरुमं गिउज्ज, चक्षुसा पालोहए ।

परमद्वयोजनाओ, बिहारं बिहरे मुणी ॥ ३६ ॥

अवशेषं जिज्ञासकमात्रं पात्रनियोगोद्धारितं, चक्षुरस्य शब्दमा-
नत्वात् शेषं च, त पात्रनिर्योगमेव । यद्वा-अवगतं शेषमपशयम् ।
कोऽप्ये ? सम्मत्तं मादृक्कमुपकरणं (गणकं लि) शुद्धीत्वा, च-
क्षुरा प्रत्युपेक्षेत, उपलक्षणत्वात् प्रतिलिखयेत् ॥ इह च विशेष-
त इति गम्यते । सामान्यतो ह्यप्रत्युपेक्षितस्य प्रदणमपि न
युज्यत एव यस्मिन्नाम, उपलक्षणत्वाच्चास्य तदादाय परमुक्त्य-
मर्थेयोजनादर्थेयजनमाश्रित्य, स्थूलोपे पञ्चमी । परतो हि
ज्ञातातीतप्रश्नाऽऽदिभवेत्, विद्वत्स्यस्मिन् प्रश्ने इति बिहार-
स्त (बिहरे लि) बिहरेऽस्मिन् प्रश्ने ॥ ३६ ॥

इत्थं बिहरेयोपाश्रयं चाऽऽगत्य शुर्वालोचनाऽऽदि कृत्वा यत्
कुर्यात्तदाह-

चउत्थीए पोरिसीए, णिक्खिविजाण भायणं ।

सज्जायं तत्तो कुज्जा, सव्वज्जावविजावयं ॥ ३७ ॥

चउत्थी पौरुषार्थं निष्कृष्ट प्रत्युपेक्षणपूर्वकं भव्या भाजनं
पात्रं स्वाध्यायं ततः कुर्यात्, सर्वभाषा ज्ञाताऽऽद्यः, तेषां वि-
भाषकं प्रकाशकं सर्वभाषाविभाषकम् । पठ्यते च-"सर्वदो-
षकविमुक्त्यर्थं लि" प्राग्बन्धु ।

पोरिसीए चउत्थीए, वेदिताण तओ गुरुं ।

पदिक्कमिप्ता कालस्स, मेज्जं तु पडिसेहए ॥ ३८ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाऽचउत्थीश्चतुर्भागे चतुर्थोऽंशे, शेष इति गम्यते ।
वेदिता तत इति स्वाध्यायपरकणादनन्तरं गुरुमाचार्याऽऽदि
प्रतिक्लृप्त कालस्य शब्दाय वसति, तुः पूर्णे, प्रतिलिखयेत् ॥ ३८ ॥

पासवणुआरुमि च, पडिसेहज्ज जयं जई ।

ततश्च (पासवणुआरुमि च लि) लुप्तशब्दस्य प्रत्येकमिस्स-
व-यान् प्रश्रवणभूमिमुआरुमि च प्रत्येकं द्वादशशब्दपिदलाऽऽ-
त्मिका, चक्षुरात् कालभूमि च स्थापयित्वाऽऽत्मिकां प्रतिबि-
म्बयेत् । (जयं लि) यन्मारकमात्रपरतं यथा भवति तथा यत-
मानो यतिः । एवं च सप्तविंशतिस्थापितद्वानां प्रत्युपेक्षणाभ्यन्तर-
माधियाऽस्तमेति । तथा कोऽस्य-

"चउभागऽवसेसाए, चरिमाए पडिक्कमिपु कालस्स ।

उडचारे पासवणे, यन्निक्खचउतीसिं पेहं ॥ ३९ ॥

अधियासियासो" अतो, आसियासिं, द्वारे निक्षि जये ।

निक्षि वणहिवासिया, जंता उ उड च विहरेओ ॥ ४० ॥

एमेव य पासवणे, बारस चउतीसिं तु पेहं ता ।

कालस्स य निक्षि भवे, अह नूरो अथमुवयाह ॥ ४१ ॥

इति सार्द्धसप्तदशसूत्रार्थः ।

इत्थं विशेषतो दिनकृत्यमभिप्राय संप्रति तथैव रात्रिकर्त-
व्यमाह-

काउस्समं ततो कुज्जा, सव्वदुक्कवविमुक्कवयं ॥ ३९ ॥

देसियं च अईवारं, विंतिज्ज अणुपुठवसि ।

नाणम्मि वंसणे चव, चरिसम्मि तहेव य ॥ ४० ॥

साऽस्मिन् प्रयोदश सूत्राणि-कायोस्सयं, ततः प्रश्रवणाऽऽदिभूमि-
प्रतिलेखनाभ्यन्तरं कुर्यात् सर्वदुःखावस्थाकृतं, तथास्य चास्य
कर्मावयवहेतुत्वात् । उक्तं च-"काउस्समो जह मु-दितस्य

मञ्जति अंगमगां । तह निन्दति सुविदिया, अट्ठावहं कम्मस-
द्यायं ॥ १ ॥" तत्र च स्थितो यत् कुर्वाणस्तदाह- (देसियं लि)
प्रकृतत्वाद्वाक्यलापे देवसिक्कम् । चः पूर्ण, अतीतवारमतिक्रमं,
चिन्तयेत् दद्यात् । (अणुपुठवसि लि) आनुपूर्व्यां क्रमेण, प्रभातमु-
खविक्षाप्रत्युपेक्षणतो यावद्यमेव कार्यासमः । उक्तं हि-
"गोस सुहं उणेतगाह, आलोहं देसिए य अतिवारे । सव्वेस्समा-
णह्मा, हियए दोस्स उविज्जाह ॥ १ ॥" किंचिदयमतीतवारं चिन्तये-
दित्याह-हाने ज्ञानाविवयमेयं इदमेव चैव, चारिजे तथैव ।

पारियकाउस्समो, वेदिताण तओ गुरुं ।

देमियं तु अतीतवारं, आलोएज्ज जहकम् ॥ ४१ ॥

वारितः समापितः कार्यासमो येन स तथा, वान्तरवार
प्रस्तावाद् द्वादशाऽऽवर्त्तचन्दनेन, तत इत्यतीतवारचिन्तना-
दनन्तरं गुरुमाचार्याऽऽदि (देसियं लि) प्राग्बन्धवत्किं, तुः
पूर्णे । अतीतवारमालोचयेत् प्रकाशयेत् गुरुणामेव, य-
थाक्रममात्रोचनाऽऽसम्भवाभ्यन्तराऽऽनुलाप्यकमानातिक्रमः ।

पदिक्कमिपु निस्सम्लो, वेदिताण तओ गुरुं ।

काउस्समं तओ कुज्जा, सव्वदुक्कवविमुक्कवयं ॥ ४२ ॥

प्रतिक्लृप्त प्रतीपमवशाधस्थानेभ्यो निवृत्त्य, प्रतिक्लृप्तं च म-
नसा भावविशुद्धिर्नो, वाचा तत्सुप्रपाठनः, कायेनोक्तमाङ्गन न-
मसाऽऽदितः निःशब्दो मायाऽऽदिशब्दपरहितः, सूचकत्वात् सूत्र-
स्य यन्त्रकपूर्वं क्रमयित्वा च, वान्दत्वाद् द्वादशाऽऽवर्त्तचन्दनेन,
तत इत्युक्तविवेचनान्तरं गुरुमाचार्याऽऽदि क. कार्यासमं इदमेव चारि-
त्रिधनकालावृत्तिनिमित्तस्युत्सवसमयलक्षणं, ज्ञातो चैकचने,
ततो गुरुचन्दनाभ्यन्तरं कुर्यात् सर्वदुःखावस्थाकृतम् ॥ ४२ ॥

पारियकाउस्समो, वेदिताण तओ गुरुं ।

सुडमंगलं च काऊण, कालं संपदिसेहए ॥ ४३ ॥

'पारिय' इत्यादि पूर्वार्द्धं व्याख्यातमेव । स्तुतिमङ्गलं च मिद्ध-
सूत्रकृतं च कृत्वा । पाठान्तरं वा-"संस्मरणं संघेय किञ्च लि"
सुगमम् । कालमागमप्रतीति (संपदिसेहए लि) संप्रत्युपेक्षेत ।
कोऽप्ये ?-प्रतिज्ञागति, उपलक्षणत्वाद् एष्टवति च, एतच्छब्द
विधिपराभाष्यस्यैव ॥ ४३ ॥

पदमपारिमि सज्जायं, विंतिज्ज जाणं जियायइ ।

तउपाए निहमीसलं तु, सज्जायं तु चउत्थिए ॥ ४४ ॥

"पदम" इत्यादि प्राख्यापयितमेव, तत्र पुनरभिधानमस्य पुनः
पुनरुपदेष्टव्यमेव गुरुभिर्न प्रयासो भवत्येव इति क्वापमाधे-
य ॥ ४४ ॥

कथं पुनश्चतुर्थोपाश्रयं स्वाध्यायं कुर्यादित्याह-

पोरिसीए चउत्थीए, काज्जं तु पडिसेहए ।

सज्जायं तु तओ कुज्जा, अओहंतो अमंजए ॥ ४५ ॥

पौरुषार्थं चतुर्थी, काल वैरात्रिकृतः पूर्णः । (पडिसेहए लि)
प्रत्युपेक्ष्य प्रतिज्ञायं, प्राग्बन्धु शुद्धीत्वा च, स्वाध्यायं ततः कु-
र्वात्, अत्रोपाधयश्चतुर्थावयव अस्येतान् अगारिख; तदुत्पा-
यं तत्पापस्थानेषु तेषां प्रवर्त्तनसंभवात् ॥ ४५ ॥

पोरिसीए चउत्थीए, वेदिताण तओ गुरुं ।

पदिक्कमिपु कालस्स, कालं तु पडिसेहए ॥ ४६ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाऽचउत्थीश्चतुर्भागे, अथविधिमपण इति शेषः ।

तत्र हि काले वेलायाः संभव इति काशः, तस्य प्रदणं, यन्मिवा
ततो गुणं प्रति क्रम्य काशस्य कालं प्रामातुं कुशलो वक्ष्यमाण-
विशेषयोनकः (पड़िणकेय ति) प्रयुज्यते, प्राग्बद्धं, मुक्ताया च ।
इह च साक्षात्प्रयुक्तस्य पुनः पुनरभिधानं बहुपरविषयत्वात् ।
अत्र च सप्रशयः "तादृशं मुक्तं सत्तु गुणं निजं चरितं ज्ञातुं ज्ञातुं
प्राप्नोति । चरितं ज्ञातुं सर्वे उद्दिष्टा वैराग्यं धेनुं सज्जयं करोति ।
तादृशं मुक्तं सुचरितं । पञ्च पात्रादयः काले पात्रादयः कालं पक्वैः, सो
काशस्त्वपि पक्वमिति पात्रादयः कालं गिराहन्, सेसा काशवेलाया
कालस्त्वपि पक्वमिति, ततो आरम्भस्य कुण्ठानि । मध्यमप्रक्रमपक्व-
यः कालत्रयप्रदणमुक्तं, अथवा कालस्येन उक्तपेण चत्वारो,
जघन्येन त्रयः काशः, अपवादतश्चोत्कर्षेण द्वौ, जघन्येनैकोऽप्यनु-
द्वात एव । यत उक्तम्— "कातं चउक्क उक्कं—सपण जहण्णं
तिण्णं होति बोधत्वा । बोधयपामिं दुगं तु, मायाभयविप्यमुक्का-
णं॥१॥" अत्र च तु शब्दादेकस्याप्यनुद्वा । तथा च क्विणकारः— "एवं
अमायाविणो तिण्णं वा अभिगमिंस्स एक्को नवति ।

एतन्नि च—

"पहमपारिणि सज्जयं, बोधं ज्ञातुं क्रियायह ।
तदयाए निहमोक्खं तु, चउनाए चउत्थय ॥१॥
कालं तु पक्वमिदं, अवादितां अभिजय ।
कुञ्जा मुणी य सज्जयं, सव्वउक्खविमोक्खणं ॥२॥
पारिणी चउत्थय, से वदिणं ततो मुक्तं ।
एडक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पक्वमिदं ॥३॥"
अत्रापि व्याख्या तथैव । पाठ्यस्यापि च चतुर्थप्रहरविशेषक-
स्याभिधानप्रसङ्गेन पुनः प्रहरयकृत्याभिधानं नान्नोक्तम् ।
आर्याय कायवासंभवे, सव्वउक्खविमोक्खणं ।
काउत्समगं तत्रो कुञ्जा, सव्वउक्खविमोक्खणं ॥४॥
आगतं प्राप्ति, कायव्युत्सगं इति । उपचारात् कायव्युत्सगं समये,
सर्वे दुःखानां विमोक्खणमर्थकायवासंभवेण यस्मिन् स तथा
तस्मिन्, शेषं प्राप्नोति । एवमेव सर्वे दुःखविमोक्खणं पुनः पुन-
रुचयेन, तदवस्थायां निजं पदेन व्यवपनायम् । तथैव कायव्युत्सग-
प्रत्ययेन चारित्र्यदर्शनं वृत्तज्ञानविशुद्धयर्थं कायवासंभवेन गृह्यते ।
तत्र च तृतीयं शक्तिगोपनीयं चारित्र्यस्येत्ये । यत उक्तम्— "अथ य-
दमां चरितं, दंसणसुद्धीयं बोधयो होह । सुयणस्स य
तद्वयो, णवरं चित्ते तस्य इमं ॥१॥ तदए निमाइयारं ।" इति ।
रात्रिकोत्तिचारकं यथा यद्विषयकं चित्तनीयः, तथा उडह-
राडयं च अइयारं, चित्तं ज्ञातुं पुण्यम् ।
नाणम्मि दंसणम्मियं, चरितम्मि तवोम्मियं ॥ ४८ ॥
रात्रौ भवे रात्रिकम् । चः पुरणं । अनीवारं चित्तयत् (अनुपुव-
सत्) प्रातुपुर्वार्थं क्रमेण, ज्ञान, दर्शनं, चारित्र्यं, नर्पासं, चराध्याद्वीये
च, शेषकायवासंभवे चतुर्विंशतिस्तथैव प्रदीतमिदं सत्यतया साधार-
ण्येनोक्तं नोक्तं ।

ततश्च—

पारियकाउत्समगो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
राधे तु अनीवारं, अलोएज्ज जहक्कम् ॥ ४९ ॥
पक्किपिणु निस्सुद्धो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
काउत्समगं तत्रो कुञ्जा, सव्वउक्खविमोक्खणं ॥ ५० ॥
किं तत्वं पक्विज्जाणि, एवं तस्य विविटए ।
काउत्समगं तु पारिता, वेदई य तत्रो गुहं ॥ ५१ ॥
पारितेलादि स्वहृदये व्याप्यतमेव । अत्रापि सर्वादिस्थित्यति-
कुर्यादित्याह—किमिति किं तत् तपो नमस्कारादित्यादिभिः प्रति-

पठेऽहमेवं तत्र विचिन्तयेत् । अर्द्धमात्रं हि भगवान् षण्मासं वा-
चांस्तरसो विहृत्वात् । ततः किमहमपि निरसकः शक्नोम्येता-
वकालं स्थातुमुत् निति । एवं पञ्चमासाऽऽर्याय यावन्नमस्कारस-
हितं यावत्परिज्ञायते । उक्तं हि— "अने चरिमउ किं तथं छम्मा-
खादेकदिणा दीहाणि जा पारिणितामावा ।" (उत्तरार्द्धे स्पष्टम् ।

एतच्छ्रुतानुवादेनः स्वामाचारीशेषमाह—

पारियकाउत्समगो, वेदिताण तत्रो गुहं ।

तत्वं संपक्विज्जेज्जा, करिज्ज मिक्खाण संधवं ॥ ५२ ॥

"पारिय" इत्यादि प्राप्नोति । नवरं तपो यथाशक्ति चिन्तितमुप-
वासमाऽऽदि, संप्रतिपद्याङ्गीकृत्य कुर्यात् । सिकानां सन्ततं स्तुति-
यकं, तदनु यत्र चेत्यानि सन्ति तत्र तद्वन्देन विषयम् । तथा
चाऽह ज्ञाप्यकारः— "वादिणु मिषेयं, कालं तो चेइयाइ जह् अ-
ग्घि । तो वेदंती कालं, जहा तुलेहं पक्किक्कमणं ॥१॥" इति सा-
द्वन्द्व्यादिसंवायः ।

संप्रत्ययधनार्थमुपसंहरन्नाह—

एमा सामायारी, समासेण वियाहिमा ।

जे चरिता वहुंजावा, तिण्णं संसारसागरं ॥ ५३ ॥ ति वेमि ॥

(एमा दसविधा साहसामायारी पवेइया, जे चरिताण निमग्घा
तिण्णं संसारसागरं ति वेमि) एमाऽनन्तरं का सामाचारी दश-
विधेषुकाय पदविभागमाऽऽत्मिका चेह नोक्ता, अनेकधातुयोग-
त्वाद्भ्याः त्रेद्यूभास्यतन्त्रात् । तस्याः समासेन संक्षेपेण, (वि-
याहिमि ति) व्याख्याता । अत्रैवाऽऽवस्थापनाधर्मस्याः फलमाह-
यां सामाचारी चरित्वा आमेव्य, बहुशरानेक जीवास्त्राणोः, सं-
सारसागरं प्रावदिति सूचार्थः । इतिः परिसमाप्ता । ब्रवीमोति
पुनश्च । उक्तोऽनुगमः । संप्रति नयास्तेऽपि तद्वद्वे । उक्तं
२६ अ० ।

मे जयवं ! किं पड़िणकिरियं ? गोयमा ! पायच्छि-
त्तस्म पयाइं संखाइयाइं । से भयवं ! तेमि एं संखाइ-
याणं पायच्छिच्छत्तपयाणं किं पदमं पायच्छिच्छत्तस्म एं पयं ?
गोयमा ! पड़िणकिरियं । भयवं ! किं पड़िण किरियं ? गो-
यमा ! जणुणमपया अइसिमणोवरमं जाव अणुद्वयव्वा-
णि सेवेज्जाणि आवस्समाणि । मे जयवं ! केणं अट्ठेण
एवं वुचइ—जहा एं आवस्समाणि ? गोयमा ! असेसकसि-
णउक्कम्मकलपकारितत्तमममईसणचारित्तं अचत्तवोरवीर-
गकटसुउत्तरतवमाहणं एए पक्विज्जंति, नियमिय विभ-
त्तु दिहं परिमएणं कालमएणं परंपपणाहनि-
साणमपयमाज्जमं अवस्समेव तिउराइत्तु कर्मति, अणु-
द्विज्जंति, उवइसिज्जंति, पक्विज्जंति, पक्विज्जंति सयपं,
एएणं अट्ठेणं एवं वुचइ—गोयमा ! जहा एं आवस्स-
माणि, तेसि एं गोयमा ! जे जिकव्वा कालाइक्कमेणं वे-
लाइक्कमेणं समयाइक्कमेणं अइमाययाणे अणोवउत्तं पवेसे
आविहोणं अक्केमिं च असदं उप्पायमाणा अक्कपरमाव-
स्समं पमाइय सेतेणं बलवीरिणं सातसेइरुत्ताए अलंभ-

णं वा किंचि पेत्तुणं विराडयं पउरियजणाणं जहत्तया-
लं समण्डेज्जा, सेणं गायमा । महापायच्छित्तं जवेज्जा ।
महा० १ चू० ।

पडिदिग्गपूयाविद्दण-प्रतिदिग्गपूजाविधान-त० । अनुद्विषसा-
चनकरणे, पञ्च० ८ वि० ।

पडिदिग्ग-प्रतिदिग्गपूजा-त्रि० । ज्ञाराऽऽदिना प्रतिदिग्गपूजा-
रीरे, सुत्र० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

पडिदिग्ग-प्रतिदिग्ग-पुं० । न० । प्रतिदिग्गपूजायाम्, "वनमय प-
नयपकुलित-गोलीचलनमपडिदिग्गं ।" प्रा० ४ पाद । "प्रतिदिग्ग-
पूजाऽऽदिना भागः, पुंसि भेदाऽऽदिना । प्रतिदिग्गपूजायाम्-
सहस्रच्छायायानरावृत्तयः ॥ १ ॥" तादृश एव प्रतिदिग्गपूजा-
नोक्त्यते । ज्ञा० ११ ज्ञा० ।

पडिजय-प्रतिजय-पुं० । प्राणिने प्राणिने प्रति भयं यस्मात्स प्र-
तिभयः । प्रतिप्राणिने भयप्रदे, प्रश्न० १ आश्र० ज्ञा० ।

पडिभाम-प्रतिभाम-पुं० । सुत्तपादाविष रजताऽऽदिमुद्धे, अ-
यथापेक्षाने, सम्म० १ काण्ड ।

पडिमारिया-पनिमारिका-स्त्री० । भूतप्राणिनां स्त्रिया, "य-
थैका नमोदं तीर्था, जारमज्जता ।" आच० ४ अ० ४० चू० ।
("गिरिहा" शब्दे तुनीयमात्रं ८५० पुष्ट उदाहृता)

पडिगिक्क-प्रतिगिक्क-त्रि० । स्त्रियादिबहिन्त्ये, उत्त० २ अ० ।
एकान्ते, मुक्तले, प्रचुरे, भक्त्याने, वृ० ४ उ० ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-स्त्री० । अनेकास्तसंवितायाम्, दश०
२ चू० ।

पडिगिक्कविहार-प्रतिगिक्कविहार-त्रि० । प्रतिगिक्के एका-
न्ते सुखविहारेऽवस्थानशयनाऽऽदिरूपे यत्नं स प्रतिगिक्कवि-
हारः । स्त्रियां प्राकृतस्त्वान् । एकान्ते विहारयोश्च, ज्ञा० ३
प्रति० ४ अवि० ५ अ० ।

पडिगिक्क-प्रकाश-अव्य० । चापेक्ष्ये, "पडिगिक्क ज्ञेयं पुणा ।"
नि० चू० १ उ० ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-स्त्री० । भुजपरिमपेभेदे, प्रश्न० १ पाद ।

पडिगिक्क-पदिक्क-पुं० । चतुःपञ्चाशत्तमे महाप्रदे, "दी पडिगिक्क ।"
स्था० २ ज्ञा० ३ उ० ।

पडिगिक्क-प्रतिगिक्क-पुं० । स्वनामधेयान्ते यादवे, प्रश्न० ४ अ० ४० चार ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-स्त्री० । पति भनारे प्रत्ययि तमेवाभिग-
च्छामि इत्येव नियमं करोतीति पतिव्रता । ज्ञा० १ अ० १६
अ० ४० चू० ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-अव्य० । प्रतिगिक्के, छन्द्या० १ अ० ५० ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-त्रि० । प्रतीतेरिव विकल्पा वस्तु-
तोषणे, चथाऽऽलम्बः शरी । स्था० १० ज्ञा० ।

पडिगिक्क-प्रदीप-पुं० । प्रदीप्यते इति प्रदीपः । "पो वा ।" ८ । १ ।
२३१ । इति पद्यं वा । प्रा० १ पाद । दीपकालिकायाम्, पि० ।
दीपकालिकायाम्, म० ८ ज्ञा० ५ उ० । नैलदशाजान्ते, ज्ञा०
७ श० ८ उ० ।

पडिगिक्कया-प्रतिगिक्कया-अव्य० । ज्ञियायमाणस्म किं पदीवे ज्ञियाइ, ज्ञा-
दी ज्ञियाइ, वची ज्ञियाइ, तेज्जो ज्ञियाइ, पदीवचपण ज्ञियाइ,

जोई ज्ञियाइ । गोयमा ! नो पदीवे ज्ञियाइ० जाव नो पदी-
वचपण ज्ञियाइ, जोई ज्ञियाइ ॥

(पदीवचमन्त्यादि) ज्ञियायमाणस्म ति) ध्यायते ध्यायमाणस्म
वा, उचलत कथ्यते । (पदीवे ति) प्रदीपे दीपयथादिस्मुदायः ।
(ज्ञियाइ ति) ध्यायति, ध्यायते वा उचलति । (जोई ति) दी-
पयति; (वची ति) दशा । (दीवचपण ति) दीपयणनकम् ।
(जोई ति) आश्रित । ज्ञा० ८ श० ९ उ० । उदीप्तदीपे, नि० चू०
१ उ० । "तस्म लोमपदीवस्स ।" प्रकृष्टपदाभिराकाशकार-
त्वात्प्रदीपः । स्म० १ सम० । उत्त० । "पदीवो दीवो ।" पाइ०
ना० २४४ गाथा ।

प्रदीप-त्रि० । प्रत्ययिके, "पदीवचपणयो वासा ।" पाइ०
ना० १४४ गाथा ।

पडिहर-पनिगृह-त० । "दीर्घहृदयो मिथो वृत्ता ।" ८ । १ । ४४
इति वृत्ताविकाररूपेकारः । सन्तुलने, प्रा० १ पाद ।

पउअ-प्रयुत-त० । चतुरशीतिनक्षत्रगुणं प्रयुताङ्गे, अमु० ।
स्था० १ दिने, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउअंग-प्रयुतङ्ग-त० । चतुरशीतिनक्षत्रगुणं प्रयुते, स्था०
२ ज्ञा० ४ उ० । अमु० । स्था० ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-त्रि० । अङ्गनेनाङ्गितं, नि० चू० ३ उ० ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-चि० । उक्त्यारयति, "हामिना मयिना
पययता आलोयता पउअता ।" अ० ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-त्रि० । प्रवचनशुद्धि, स्था० २ ज्ञा० २ उ० ।
अन्यत्वेनकारितार्थत्वात् वा प्रयोजयति, स्था० २ ज्ञा० २ उ० ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-पुं० । पडिगिक्क पडिगिक्क स्त्रिया
तद्वेपोरपादे, ज्ञा० ४ म० १ अ० । "वणस्मभकाइयाथा
पउअङ्गपरिहारं परिहरति ।" पडिगिक्क पडिगिक्क स्त्रिया यस्मिन्-
स्थेय वनस्मभकाइया परिहारः परिहरति । परिहरति ।
इत्यर्थः । ज्ञा० १५ श० ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-पुं० । कुर्यात्प्रत्ययभागे, म० ११ श० ११ उ० ।
५, ताविकदेशे, प्रत्यय० ४ आश्र० ज्ञा० । त० "पदीव" इति लोक-
प्रसिद्धं हस्तवयवे, कल्प० १ अवि० २ कृण ।

पउअङ्ग-त्रि० । "उक्त्यारयति ।" ८ । १ । २३१ । इति अन्त उ-
त्थम । कृतवर्षे, प्रा० १ पाद ।

पउअङ्ग-देशी गृह, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-पुं० । प्रकृतो गुणो येन, प्रकृतो गुणो यस्य वा ।
अनुज्ञायति, दत्तं च । वाच० । "पडिगिक्कया हामिक्कु ।"
दश० ३ तथ ।

पउअङ्ग-प्रयुतङ्ग-त्रि० । कतिरि, प्रयोगकतिरि, "उक्त्यारयत्यर्थ-
वापउअता ।" त० । प्रयुताङ्गः, प्रयोगक्या वा कथ्ये । त० ।

प्रयुक्त-त० । प्रयोगे, व्यापारे, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

पउत्तसंतमिद्धिजोग-प्रयुक्तसन्निधियोग-पुं० । प्रयुक्तः प्रव-
र्तितः सन्निधियोगः समाधनव्यापारे येन स तथा । सन्नि-
धियोगप्रयत्ने, पौ० ६ वि० ।

पञ्चति-प्रवृत्ति-स्त्री० । प्रकृष्ट वतने, भ० १५ श० । " कुतस्तं य
उच्यते, वत्सा य पञ्चतिनामाह । " पा० ना० ६ गाथा ।

प्रमुक्ति-स्त्री० । वार्तायाम्, क्रा० १ श्रु० १६ भ० ।

पञ्चपय-प्रपौत्रिक-पुं० । प्रशिष्ये शिक्षकस्यताने, भ० ११ श्रु०
११ उ० ।

पञ्चम-पञ्च-न० । " पञ्चमसुर्यद्वारे वा " ॥ ७ । २ । ११३ ॥
इति संयुक्तस्यान्यव्यञ्जनात्पूर्वं उकारः । 'पञ्चमं' शोभनं । 'पा०
२ पादः । " आत्येष " ॥ ८ । १ । ११३ इति अत आत्वम् ।
पा० १ पादः । सूर्यविकशिपि कर्मणे, आ० भ० १ श्रु० १ खगमः ।
जी० । आवा० । रा० । रविचोष्य कर्मणे, जी० । कर्मणे पञ्चका-
निधाने गन्धद्वारवाचशेषे, जी० ३ प्रति० ४ अवि० । आ० । तं० ।
क्रा० । प्रज्ञा० । आवा० । चतुरश्रगितलकगुणने पञ्चाङ्ग, जी० २
वक्र० । रथा० । अनु० । भ० । अस्त्रमवसरिपिथां भरतकृत्रे
जानेऽष्टमे वक्रदेवे, यज्ञ स्तानाजानां राम इति प्रसिद्धः । प्रव०
२०ए० द्वार । स० । आवा० । ति० । आगमिष्यन्त्यामुस्तपिगयां
प्रतिषथि अष्टमे चक्रवर्तिनि, स० । ति० । ती० । आगमिष्य-
न्त्यामुस्तपिगयां प्रतिषथि अष्टमे वलदेवे, स० । ति० । ती० ।
पञ्चमतीर्थकृतः प्रथमश्रीकादायकः, स० । स्वनामस्थाने अ-
णिक्पुत्रस्य काश्यप्ये, ति० ।

तद्वक्तव्यता-

जह तं जने । समणेणं जाव संपत्तेणं कप्यवडिमियाणं
दम अज्जयणा पञ्चत्ता । पदमस्स एं भंतं ! अज्जयणास्स
कप्यवडिमियाणं भगवया० जाव के अट्ट पणसे । एवं खलु
भन्तु । तेणं कालेणं तेणं ममणं वंसा नामं नयरी हांत्था ।
पुञ्जजहे चण्ड, कृणिए राया, पञ्चमावडे देवी । मत्ता तं चंदए
नयरीए मणिमयस्स रत्नां जज्जा कृणियस्स रत्नां सुद्धया-
जया कात्ती नामं देवी हांत्था मुकुमाला । तीमे णं कात्तीए
देवीए पुत्ते कात्ते नामं कुमारे हांत्था मुकुमाला । तस्म णं
कालस्स कुमास्स पञ्चमावडे नामं देवी हांत्था मुकुमाला
० जाव विहरति । तेनं णं सा पञ्चमावडे देवी अज्जया कपाई
तेमि तागिममि वामपरीणि अडिभनरतो सचित्कम्म० जाव
सीहं सुमिणे वामिन्ता णं पडिमुक्ता, एवं जम्म पं जहा प-
डावत्तस्स० जाव नामभिज्जं, जम्हा अम्हाणं इमे दारए काश-
स्स कुमास्स पुत्ते पञ्चमावडे देवीए अत्तए, तं हांत्तेणं अम्हं
इमस्स दारयस्स नामभिज्जं पठमे २, सेमं जहा महावज्जस्स
अट्टआदातो० जाव उणिए पायाववरगते विहरति । तेणं का-
त्तेणं तेणं ममणं सामीं सपोसरिए, परिसा निगया, कृ-
णिए निगते, पठमे बि जहा महावत्ते निगते, तहव अम्मा-
पितिआपुच्छा० जाव पवदए अणुगारे जाए० जाव
गुचवंभयारी । ततेणं से पठमे अणुगारे समणस्स जगवतो
महावीरस्स तट्टाक्काणं येराणं अंतिए सामाड्यमादिवाइं
एकारस्स अंगाईं अहिज्जइ, अहिज्जिता बहुडिं चत्थयट्टम
० जाव विहरति । तते णं से पठमे अणुगारे तेणं उराजेणं

जहा मेहे तट्टव धम्मजागरियाचित्ता, एवं जट्टेव मेहो तट्टेव
समणं जगवं आपुच्छित्ता विउत्ते० जाव पाओवगते, समण-
स्स जगवओ महावीरस्स तट्टाक्काणं येराणं अंतिए सामाड-
याडयाईं एकारस्स अंगाईं बहुपडिपुष्पाईं पंच सयाईं सामन्ने-
परियाए संलेहणाए सट्ठिं जत्ताईं आणुपुञ्जीए कात्तगते
येरा उत्तिस्सा भगवं गोयमं पुच्छइ, सामी कट्टइ० जाव सट्ठिं
भत्ताईं अणसणे ठेडित्ता आलोइय उट्ठं चंदिमसुरियाए
सोहम्मे देवत्ताए उववत्ते दो मागराईं । मे णं भंते ! पठमे
देवे ताओ देवज्ञायाओ आउक्कएणं० पुच्छा ? गोयमा !
महाविदेहे वासे जहा दट्टपडि० जाव अंतं काहिंति, तं
एवं खलु जंजू ! समणेणं० जाव संपत्तेणं पदमस्स
अज्जयणास्स अयमट्टे पणत्ते । ति० ? श्रु० २ वरी
१ अ० ।

आर्यवर्त्यस्य गौतमगोत्रस्य प्रथमशिष्ये, कल्प० २ अधि०
८ ज्ञेय । अष्टमद्वलां कविमानमेदे, स० १८ स० । दिवसस्य
त्रिंशत्सु मुहूर्तेषु तवमे मुहूर्ते, उच्य० २ पाठ० । रम्भकवपुत्तव-
त्ताञ्जयवत्तस्य पयोयस्याधिपतो देवे, रथा० ४ टा० २ उ० । म-
हापञ्चनीयं रस्य सहप्रजाजप्यमाणं । रथा० ८ टा० । तिमव-
तीप्रथमहरे, रथा० २ टा० ३ उ० । टा० । सुधर्म्यां सजायां
पद्यावत्तस्य विमाने स्वनामगयाते मिहासने, क्रा० २ श्रु० १०
वर्ग १ श्रु० । दक्षिणदक्षवर्धेतस्य प्रथमकृते, रथा० ८ टा० ।

पञ्चम-पञ्चाङ्ग-न० । चतुरश्रीतमहान्ननिशनसहस्रेषु, उच्य०
६ पाठ० । चतुरश्रीतिस्रकृणुतिने कार्त्तवक्षोषे, जी० ३ प्रति० ४
अवि० । रथा० । भ० । ज० । अनु० ।

पञ्चमकूट-पञ्चकूट-न० । पञ्चकूटे, " दो पञ्चमकूटा । " रथा० २
टा० ३ उ० ।

पञ्चमवेद-पञ्चखण्ड-न० । स्वनामस्थाने पुरे, यद्वाङ्गो ऽये-
ष्टपुत्रो गन्धर्वायकुमार आसीत् । ग० २ अधि० ।

पञ्चगुह्यम्-पञ्चगुह्य-न० । नञिगुह्यमविमाने, रथा० ८ टा० ।
अ० । अष्टमदेवज्ञाकस्थे विमानमेदे, स० १८ स० । आण-
कपुत्रवीरकृष्णाङ्गज, स च अणिक्पुत्रात् वीरकृष्णाङ्गस्य लब्ध्वा
वधः प्राप्नोति । प्रथम्य वधेषु ततपर्यायं परिपालय मदा-
शुके सप्तमे कल्पे समुत्पद्य सप्तशशासगोपमाऽऽयुरनुवाक्य
ततश्चयुतो महाविदेहं सेत्स्यतीति सप्तममथयत्त कल्पावत्ति-
कायाः सूचयन्तीनां । ति० ? श्रु० २ वर्ग १ अ० । महापञ्चनीय-
कृता सह प्रजाजप्यमाणं पुरवर्धेद, रथा० ८ टा० ।

पञ्चमोद-पञ्चमोद-न० । पञ्चवर्णे, " दो । तिथ्यगरा पञ्चमोदरा व-
त्तेणं पणत्ता । " क्रा० २ श्रु० ४ उ० ।

पञ्चमवेद-पञ्चखण्ड-पुं० । पञ्चखण्डकुशाऽऽप्यकुशाऽऽपिपुत्रेव, यत्र
धनेऽध्वरस्युयाऽऽप्युया द्विगध्वरस्यवरा समुवृत् । कुट्टकपट्टिकाकु-
त्तकमकीर्त्तिरूपिपुत्रस्युया, कृ० ६ उ० । अयः पञ्चखण्डः-पञ्चः
चित्रसप्तपञ्चावनीचौरककुः पाठकराजवज्जयस्य गुरुः कर्मप्रक-
तिविचरणनामकप्रस्थस्य कर्त्ताऽऽसीत् । द्वितीयः श्रीकणराज-

विगच्छीयेः प्रमानन्दसूरिगुरुज्ञाना उपाध्यायः । स च वैकुण्ठे १६६१ वर्षे विद्यमान आसीत् । नृनीयक्षद्रगच्छांयो जिनशेखरसूरिशिष्यः विजयेन्द्रसूरिगुरुः ध्याऽभ्युदयमहाकाव्यरचयिता । जै० इ० ।

पञ्चमचरिय-पञ्चचरित-न० । दाशरथिरामचरित्रप्रतिषेधे ग्रन्थमेतद्, ख० २ अधि० ।

पञ्चमज्ञाल-पञ्चज्ञाल-न० । पञ्चाऽऽत्मके वाससमूह, रा० ।

पञ्चमज्ञा-पञ्चनाथ-पुं० । विमलवाहने महापद्मे भविष्यति प्रथमतोयंकरे, कल्प० १ अधि० ७ क्षण । ती० । प्रव० । विष्णोः, अमरः । वाच० ।

पञ्चमतिज्ञग-पञ्चतिलक-पुं० । सोमप्रज्ञसूरिशिष्ये स्वनामक्याते आचार्ये, गणक० प्र० ४ अधि० ।

पञ्चमव्यस-पञ्चव्यस-न० । मधुरारणे पञ्चारण्ये, क० ती० ७ कल्प ।

पञ्चमदृष्ट-पञ्चदृष्ट-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दररूप इक्षिणे श्रीदेवताऽवस्थिते महादेदे, रथा० ३ ता० ४ ड० । आ० । कल्प० । "द्वो-पञ्चमदृष्टा दो पञ्चमदृष्टासिन्धो श्रीदेवो सिरीशो । " रथा० ३ अ० २ ता० ३ ड० । (' धाव्यसंसदीव ' शब्दे चतुर्थनामे २७६६ पृष्ठे व्याख्या)

अथ पञ्चद्वदमामनिरुक्तं पुच्छञ्चाह-

से केणष्टेणं जने । एवं बुद्ध-पञ्चमद्वे पञ्चमद्वे गोयमा । पञ्चमद्वेणं तस्य तस्य देस, तादृं तद्वि बद्धे उपपन्नाऽं जाव सय-सहस्रपनाई पञ्चमद्वेणया । पञ्चमद्वेणया, मिरां आ इत्ये देवी महिद्विआं जाव पलिआवमद्विद्विआ परिवमइ । से एणष्टेणं जाव अजुत्तरं च णं गोयमा । पञ्चमद्वेस सासए णामभिजे पखने, ण कयाइ छासि ।

(से केणष्टेणमित्यादि) अथ केनाऽयं भवति ! एवमुच्यते-पञ्चमद्वः पञ्चद्व इति ? । गौतम ! पञ्चद्वे नत्र तत्र देशे तस्मिन्तस्मिन् देशे बहूनि उपपन्नाणि यावच्छतस्रश्च पञ्चानि पञ्चद्वप्रमाणपञ्चद्वऽऽकाराणि, आद्यतचतुरस्रऽऽकाराणीत्यर्थः । एतेन तत्र वानस्पतानि पञ्चद्वऽऽकाराणि पञ्चानि बहूनि सन्ति, न तु केवलपाथिखानि वृत्ताऽऽकाराणि महापञ्चाऽऽकारेभ्यस्तत्र सतीति ज्ञापितम् । तथा पञ्चद्वहव्येभ्यः ५ऽऽमा इतिमासो येषां तानि तथा । ततस्त्वानि तदाकारत्वात् तद्वर्णत्वाच्च पञ्चद्वहर्णाति प्रसिद्धानि । ततस्तद्योगाद्यं जलशायिषि पञ्चद्वः । उन्नेयामासि च नामादिना प्रवृत्त्येन नेनेत्तराऽऽश्रयो दोषः । अथ पाथियपञ्चोऽप्यस्य नामप्रवृत्तिर्ज्ञाताऽऽकर्नाति ज्ञापयतु प्रकारान्तरेण नामनिबन्धनमाह-अथैव दोषो पञ्चवासाऽत्र परिवसन्ति । ततश्च आनिवासयोग्यपञ्चाऽऽश्रयत्वात् पञ्चोपपन्नोक्तो ह्यह इति पञ्चद्व आख्यायते । मधुपमपद्विणी समास्तात् समाधानम् । शेषं प्राग्वत् । जं० प्र० ७ वक्ष० ।

पञ्चमद्वेसुरि-पञ्चद्वेसुरि-पुं० । मानतुल्यसूरिशिष्ये सावित्रप्रज्ञ-प्रबोधिकायोगरहस्यप्रथयाः कारके स्वनामक्याते आचार्ये, अवमाचार्येः ख० ११४० वर्षाद् १२६२ पर्यन्तासीत् । द्वितीयोऽवतारनामा नारायणचन्द्रजम्बूद्वीपसूरिशिष्यः तिलकसूरिशिष्यगुरुः । जै० इ० ।

पञ्चमकल्प-पञ्चध्वज-पुं० । महापञ्चतोयंकरेण सह प्रज्ञजिपमाने, रथा० ८ ता० ।

पञ्चमपञ्चगौर-पञ्चपञ्चमगौर-पुं० । पञ्चपञ्चवद् गौरः । जी० ४ प्रति० २ ड० । कमलगर्भकान्ते पाते, श्री० ।

पञ्चमपुर-पञ्चपुर-न० । नासिक्यपुरे, " तथा पञ्चमास्येणं पञ्चमपुरं ति विवेचियं । " ती० २६ कल्प ।

पञ्चमपञ्जा-पञ्चपञ्जा-क्री० । जम्बाः सुदर्शनाया उत्तररौर-रूपे दिग्भागे प्रथमचक्रस्ये दक्षिणस्यां नन्दापुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० । जी० ।

पञ्चमपञ्च-पञ्चपञ्च-पुं० । निष्पञ्चकनामक्रीकृत्य पञ्चस्यैव प्रमा य-स्यासौ पञ्चमः । तथा पञ्चशयनदोहदो मातुर्देवतया पुरित इति, पञ्चवर्णश्च भगवानिति पञ्चमः । ख० २ अधि० । अथस-पिण्यां भरतक्षेत्रे पञ्चतोयंकरे, रथा० ४ ता० १ ड० । प्रव० । ख० । पञ्चमप्रश्न सामान्यतोऽभिधानकारणमिदं-निष्पञ्चकतया पञ्चस्यैव प्रमा यस्य स पञ्चमः । तत्र सर्व एव भगवन्तो यथोक्तत्वात्पान्त्यो विशेषकारणमाह-" पञ्चमस्यणमि जण-णीए दोहलो तेण पञ्चमां । " येन कारणेन तस्मिन् जगत् । ति गमगने जनन्या देव्याः पञ्चशयनीये दोहद्वमत्त, तच्च देव-तया संपादितम् । जगत्वात् स्वरूपतः पञ्चवर्ण्येन कारणेन पञ्चम इतिनामनिर्वाक्यः । आ० म० २ अ० । अ० । ख० । रथा० । (' निर्यवर ' शब्दे चतुर्थनामे २४७४ पृष्ठादारभ्य व-क्यवर्तका)

पञ्चमपञ्चमूरि-पञ्चमपञ्चमूरि-पुं० । खरतरगच्छीये देवाऽऽनन्दसूरिशिष्ये, स च वैकुण्ठे १२६४ वर्षे विद्यमान आसीत् । तेन मुनिसुतचरित्रं नाम पुस्तकं रचितम् । जै० इ० ।

पञ्चमपञ्च-पञ्चमपञ्च-पुं० । अणिकपुत्ररूपेणसत्कपुत्रे, स च वीरा-श्लोके प्रमथ्य वयंचतुष्टये वनपथ्यां परिपाल्य ब्रह्मलोकं पञ्चमलोकं दशसागरेषामाभ्युत्थमायुरनुपादय ततश्चतुर्णां महाविदेहे संरक्षतीति कदाप्यासक्तिः साक्याः पञ्चमाध्ययेन सूचि-तम् । जि० १ अ० २ वगं १ अ० ।

पञ्चमपञ्च-पञ्चमपञ्च-पुं० । आनन्दमेरुसूरिशिष्ये राजमञ्जराभ्युदय-महाकाव्यकृतः पञ्चसुन्दरसूरि, जै० इ० ।

पञ्चमद्व-पञ्चमद्व-पुं० । मिथिलापुर्यां विजयसेनभूपतेः पुत्रे मद्-गरेष्ठाकुलिसन्ततस्य युगाबाहुपुत्रस्य नमः रत्नके स्वनामक्याते राजनि, ख० ६ अ० । आ० । आ० । ख० । दर्श० । आ० म० ।

पञ्चमपञ्च-पञ्चमपञ्च-पुं० । आनन्दमेरुमरतकेनापरकह्वाराज-धान्यानिवासिनि द्वैपदीहारके स्वनामक्याते राजनि, रथा० १० ता० । पुण्यनागरशब्दे गौतमकुलकवृत्तिकृतो ज्ञातिलकगणि-नो गुरोः, जै० इ० ।

पञ्चमकल्प-पञ्चद्व-पुं० । अतिविशालतया वृक्षकल्पेण पक्षेण, जी० ३ मति० ४ अधि० । पुष्करवल्लीपुष्पांश्चैतद्द्वीपनामनि-बन्धनतद्वीपाधिदेवाऽऽवासाश्रयपञ्चद्वऽऽकृतो वस्तुनि, " दो पञ्चमकल्पे । " रथा० २ ता० ३ ड० ।

पञ्चमज्ञाया-पञ्चज्ञाया-क्री० । पाश्चम्याय, ख० १. ख० । रा० । जं० । जी० । पञ्चाऽऽकारस्तासु, हा० १ अ० १ अ० । जी० । " पञ्चमज्ञायांमिचित्तं " म० ११ हा० ११ ड० । पञ्चानि च ख-

ताञ्च पञ्चनान्स्वर्णमिषिचिन्तिप्रतिष्ठो यस्य स तथा ।
अ० १४ श० ६ द० ।

पञ्चमवैदिकस्य-पञ्चावतंसक-७० । पञ्चावतोदेवीनिवाससूते सु-
धर्मोऽथ स्वर्णमयव्याते विमानेऽ० २ सु० ४ वर्ग १ अ० ।
पञ्चमवैदिकस्य-पञ्चमवैदिक-१०० । वैद्यजगन्मो, ज० १ अ० १०० ।

पञ्चमवैदिकार्थकः-

तीसे णं जगतीए उरिप बहुमभदेसजाए पश्य प एगा
महं पञ्चमवैदिका पञ्चासा णं पञ्चमवैदिया अरुणो-
पयाई उहं उरुसेणं पंच धनुसयाई विकलजेणं सव्वर-
याणाम् ई जगतीसमिया परिकल्लेणं ।

(तीसे णं जगतीए इत्यादि) तस्या यथोक्तस्वरूपाया जगत्या
उपरि उपरितले तले यो बहुमभदेशभागः, सत्रे पञ्चान्तता
मागवभाषाङ्गनामुतोचान् । तथा " कवरे आगच्छद्दिसक-
वे " इत्यत्र । (पश्य पामिति) अत्र पतस्सिम् बहुमभदेशजा-
गे, णमित्ति पूर्ववत् । महती एका पञ्चमवैदिका प्रकृता, मया
शेषेऽथ तीर्थकृद्भिः । सा च ऊर्ध्वमुखैस्त्वैनादैवोऽजं ज्ञे गम्यते
पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण (जगतीसमिया इति) जगत्या
समा समाना जगतीसमा, सैव जगतीसमिया, परिकल्पेण
परिरयेण, यावान् जगत्या मभ्यजाने परिरवस्तावान् तस्या
भापि परिरय इति भावः । सर्वस्वतन्मयी सामस्येन रत्नाऽऽत्मि-
का । " अरुणा सपहा " इत्यादि विशेषणकश्चपत् पाततोऽर्थ-
तश्च प्राग्वत् ।

तीमे णं पञ्चमवैदियाए अवमेतास्वे वसाममे पल्ले । तं
जहा-वयामया नेमा, रिद्धामया पतिट्ठाला, वेरुल्लियामया
खंजा, सुवसुरूपमया फल्लगा, सोहिहत्तकल्लमिओ सुईओ,
बहरामया संधी, नाणामणिमया कल्लेवरा कल्लेवरसंघाटा,
याणामणिमया स्थास्वसंघाटा, अंकायमा पक्खा पक्खवा-
इओ, मोतीरसामया वंसा वंसकवेरुगाओ रय्यामयीओ प-
ट्टियाओ, जातस्वमयीओ ओहामणीओ, वईरामयीओ
उवरी पुंछणीओ, सव्वसेयरय्यामए छादने ।

(तीसे णं पञ्चमवैदिया) तस्याः, णमित्ति पूर्ववत् । पञ्चमवैदिकया
अथ बहुमभय पतद्वयः स्वकयो वर्णावासः वर्णः तस्या यथाऽ-
वस्थितस्वरूपकर्तारं, तस्याऽऽवासां निवासो ग्रन्थपकतिकपो क-
र्णावासां वर्णकानिवेश इत्यर्थः । प्रकृतः प्रकृतितः तद्वयधोऽपि
तमेव दर्शयति- (बहरामया नेमा इति) नेमा नाम पञ्चमवैदिक-
कार्यं भूमिजागृह्यै निष्कामन्तः प्रवेशः, ते सर्वे वज्रमया वज्र-
रत्नमयाः वज्रशब्दश्च इतिार्थः प्राकृतस्यात् । पञ्चमवैदिकपि छद्-
वम् । रिद्धमयानि रिद्धरत्नमयानि प्रतिष्ठामयानि सुवपादाः (वेरु-
ल्लियामया खंजा इति) वैद्यैर्यत्नमयाः रुग्णमयाः सुवर्णरूपमयानि
फलकानि । सोहिहत्ताऽऽवधरत्नाऽऽत्मिकाः सुवयः फलकस्य संव-
धिष्टनमाभावेतुपाङ्कत्वात् । (बहरामया संधी) वज्रमयाः
सम्प्रयः सन्धिमेलाः फलकानाम् । किमुक्तं भवति ?-
वज्ररत्नाऽऽपुरिताः फलकानां सम्प्रयः । (नाणामणिमया कल्ले-
वरा इति) नानामणिमयानि कल्लेवराणि मनुष्यशरीराणि, ना-
नामणिमयाः कल्लेवरास्तदाः मनुष्यशरीरयुग्मानि, नानामणि-
मयाणि कपाणि कपाणि, नानामणिमयाः कपस्तदाः कपयुग्मा-

नि । (अंकायमा पक्खा पक्खवाहृतो य इति) अङ्को रत्नवि-
शेषस्तस्याः । पञ्चमवैदिकदेशः पञ्चमवैदिकपि तदेकदेशसूता
पञ्चाङ्कमयाः । आह व सूत्रटीकाकारः-पञ्चकमयाः पञ्चास्त-
वैकदेशसूताः, एवं पञ्चावहावर्गि प्रथम्या इति । (जोईरसामया
वंसा वंसकवेरुगाया य इति) यथातीरसं नाम रत्नं, तन्मया वं-
शा मद्यन्तः पुष्टवशाः (वंशाकवेरुगाया य इति) प्रतीति पुष्टव-
शानामुभयतस्तिस्वर्णं व्याप्यमाना वंशाः, कवेरुगुक्तानि प्रतीतानि
(रय्यामयीओ पट्टियाओ इति) रजतमयः पट्टिकाः वंशाना-
मुपरि कम्पात्तानीयाः (जावकवमईओ ओहामणीओ) जातरुपे
सुवर्णविशेषः, तन्मयः (ओहामणीओ) मयधाटिम्बः, आच्छा-
दनहेतुकं कोषरि कथाप्यमानमहाप्रमाणकिंमिष्यथानीयाः ।
(वईरामईओ उवरी पुंछणीओ इति) वज्रमयया वज्ररत्नाऽऽ-
त्मिका अवधाटनीनामुपरि पुञ्जन्तो विविधतरङ्गाद्वहेतुस्तद्वत्
तरङ्गाद्विशेषथानीयाः । अक्तं च सूत्रटीकाकारेण- " ओहा-
मणी हारमयं महत्, सुल्लक्तं तु पुञ्जनी इति । " (सव्वसे-
यरय्यामए छादने इति) सर्वश्वेत रजतं रजतमयं पुञ्जनी-
नामुपरि कवेरुगुक्तानामथ आच्छादनम् ।

सा णं पञ्चमवैदिया एगमेणं हेमजाक्षेणं एगमेणं
गवक्खजालेणं एगमेणं विंखिण्णिजालेणं एवं पंटाक्षेणं
पञ्चाव मणिजाक्षेणं एगमेणं पञ्चमवैदिकजेणं सव्वरय-
खापणं सव्वतो समंता संपरिविस्सता तेणं जालतव-
णिज्जल्लेवुसगा सुवसुपयरगमयिया नाणामणिमयावि-
विधहारक्खहारउवसोहियसमुदया ईमि अणामसमपंचा
पुव्वावरदाट्टिणउचारागेहिं वाएहिं मंदायं मंदायं ए-
जिन्ना वेरिया कंमिता खाभिया चाल्लिया फंदिया
पट्टिया उदीरिया, एतेमि उराक्षेणं माण्णेणं कसमणनिव्वु-
तिकरेणं सदेणं सव्वतो समंता आपुरेमाणा आपुरेमाणा
सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा विट्ठि ।

(सा णमित्ति) सा एवंस्वरूपा, णमित्ति वाक्पातककारे ।
पञ्चमवैदिका, तत्र तत्र प्रदेशे एकैकं हेमजालेन सर्वाऽऽत्मना
हेममयेन सम्प्रमानेन दामसमूहेन, एकैकं गवाङ्गजालेन गवा-
ङ्गाऽऽत्मनिरुक्ताविशेषपदामसमूहेन, एकैकं किङ्किणीजालेन कि-
ङ्किण्याः ध्रुवघटिकाः, एकैकं घट्टाजालेन किङ्किण्येष्टया
किङ्किण्यमद्वयो घट्टाः, तथैकैकं मुक्ताजालेन मुक्ताफलमयेन
दामसमूहेन, एकैकं मणिजालेन माण्णमयेन दामसमूहेन, एकै-
कं कनकजालेन कनकं पीतकपः सुवर्णविशेषः, तन्मयेन दाम-
समूहेन, एकैकं रत्नजालेन एकैकं पञ्चाजालेन सव्वर रत्न-
मयपदाऽऽत्मकेन दामसमूहेन, सव्वतः सर्वासु दिक्षु, समन्ततः
सर्वासु विदिक्षु परिकृता व्याप्ता । एतानि च दाम-
समूहकपाणि हेमजालाऽऽदीनि जालानि सम्प्रमानानि वे-
दितव्यानि । तथा चाऽऽह- (तेणं जाला इत्यादि) तानि, ते
पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतस्यात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतमिति । णमि-
त्ति पूर्ववत् । हेमजालाऽऽदीनि, जालानि, कविह् दामा इति पाठः ।
तत्र त हेमजालाऽऽदिकं दामान इति व्याख्येयम् । (तथाणिज-
ल्लेवुसगा) तपनीयमारक्तं सुवर्णं तन्मयां सम्प्रत्यं दामा-
मणिमयागे मयदन्विशेषो येषां तानि तपनीयसम्प्रत्यकानि ।
(सुवसुपयरगमयिया इति) पश्यन्तेः सामस्येन सुवर्णमयत-

सुयीपुंत्तरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु पक्खायर्त्तरेसु बहुयउ-
प्पहाइं पउमाइं जाव सयसहस्सवत्ताइं सचवरयणामयाइं
अच्छाइं सएहाइं लएहाइं पडाइं मडाइं निरयाइं निम्प-
साइं निरपकाइं निक्कडच्छायाइं सपभाइं ससिरियाइं
सउज्जायाइं पासादीयाइं दरिसणज्जाइं अभिरूवाइं
पंदिकयाइं महुया वागिक्कडत्तसभाणाइं पमुत्ताइं सपपा-
उसा ! से तेणहेणं गोयमा । एवं वुड्ड-पउमवरवेइया २ ।
अउत्तर् च णं गोयमा । पउमवरवेइयाइं सासते नामधे-
उजे पमात्ते, ञं कयावि णासिणं जाव गिबे ।

(से केणठेणं भंते ! इत्यादि) 'से' शब्दाऽऽद्यशब्दाः । अय के-
नायेन के कारणेन अस्मत् । पयमुक्त्वेन-पयवरवेइया पयवर-
वेइकेति ? किमुक्तं भवति ? पयवरवेइकेत्येवंकृपस्य शब्दस्य
तत्र प्रवृत्तौ किमितिमिति ? पयमुक्ते भगवानाह-गीतम् । पय-
वरवेइकायां तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र पंदि-
कासु उपदेशनयायमन्तराणकपासु वेदिकापार्श्वेषु (वेइयाउ-
उत्तरेसु इति) के वेदिके वेदिकायु, तेषामन्तराणि अपागतरा-
णानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः, तथा
स्तम्भवाहासु स्तम्भपार्श्वेषु । (स्तम्भसोसेसु इति) स्तम्भशीर्षेषु
(स्तम्भकुन्तरेसु इति) ह्यै स्तम्भो स्तम्भपुट, तेषामन्तराणि तेषु,
सुखानु फलकवयसंयन्त्रयिष्ठमात्राहेतुगणदुकास्वाभीयासु, तामा-
सुराणि इति तात्पर्याधेः (सुमुहेसु इति) यत्र प्रदेशे सुचो फल-
कं सिंघा मध्ये प्रविशति तत्रप्रयासो देशः सुचीमुखं, तेषु, त-
था सुचीफलकेषु सुचो सिंघासिंघासिंघना ये फलकप्रदेशास्तेऽ-
प्युपवागान् सुचो फलकानि, तेषु, सुचीनामध्वरपरिचरमानेषु, त-
था (सुपुंत्तरेसु इति) हे सुचो सुचीपुटं, तेषामन्तरेषु, प-
क्काः पक्कवाहा वेदिकैकदेशास्तेषु बहुनि उपलसकानि गर्भमका-
नि, बहुनि पद्यानि स्याद्विकाराणि, बहुनि पद्यानि चन्द्रविका-
शीनि । एवं नालनसुगणसौगण्डिकपुष्पमरीकमहापुष्पमरीकशत-
पञ्चलहस्तपत्राण्यार्य वाच्यानि । एतेषां च विशेषः प्रागेवोपदिशि-
तः । एतानि कथं ज्ञानाभीत्याह-सर्वरत्नमयानि सर्वोऽश्मना रत्न-
मयानि । "अक्कडाइ" इत्यादि विभोपकदम्भकं प्रावयत् । (महया
वासिकजत्तसमाणाइ इति) महग्निं महाप्रमाणानि वार्यिका-
णि वर्यीकानि यानि पानीयरत्नानि हुता, नि तानि वार्यीकानि
तानि च तानि सुत्राणि च तत्समाधानि प्रकृतानि । हे अमण ! हे-
अक्कडम्भ ! (से तेणठेणं भंते ! इत्यादि) तदेतन्नाथेन गीतम् । पयमुक्त्वे-
न पयवरवेइया पयवरवेइकेति ।

पउमवरवेइया णं भंते ! किं मासता, अमासता ! गोयमा !
सिय सासता, सिय अमासता । से केणहेणं भंते ! एवं वुड्ड-
सिय सासता, सिय अमासता ! गोयमा ! दण्डयाए सा-
सता, सपुपउजवेहिं गोपपउजवेहिं रमपउजवेहिं फासपउजवेहिं
अमासता, से तेणहेणं गोयमा ! एवं वुड्डाति-सिय सासता,
सिय अमासता ॥

(पउमवरवेइया णं भंते ! किं सासता इत्यादि) पयवरवेइया, वा-
मिति पूर्ववत् । किं शाश्वती, उताशाश्वती, आचान्तया सुत्रे नि-
हेइया प्राकृतत्वात् । किं नित्या, उतानित्येति भावः । भगवानाह-
गीतम् । स्यात् शाश्वती, स्यादशाश्वती, कथाञ्चिन्नित्या कथाञ्चि-

नित्या इत्यर्थः । स्यात्शब्दो निपातः कथाञ्चिन्नित्येतदर्थवा-
ची ॥ "से केणहेणं भंते !" इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमम् । भगवा-
ह-गीतम् । ऊर्ध्वाधेतया ऊर्ध्वासितकनयमनेन शाश्वती । ऊर्ध्वा-
सितकनयो हि ऊर्ध्वमेव तात्त्विकमभिमन्यते, न पर्यायान्, ऊर्ध्वं
चागवपरिणामित्यात् । अन्यथा द्रव्यात्वायोगात्, अन्य-
यिन्वाच्च सकलकालमावर्ति जयति । ऊर्ध्वाधेतया शाश्वती
वर्णपर्यायैस्तद्व्यस्तमुपमानमवशेषिण्यपरे, एवं गन्धपर्यायैः
रसपर्यायैः रूपपर्यायैः, उल्लस्युक्तमेतत् तत्तद्व्यपुल्लविच-
नोच्चटनेच्च अशाश्वती । किमुक्तं जयति ? पर्यायास्तिक-
नयमनेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायां शाश्वतीः पर्यायाणां
प्रतिज्ञानमाश्रित्या, कियत्कालमाश्रित्या वा विनाशित्यात् ।
"से तेणहेणं" इत्यादुपसंहारवाची सुगमम् । इह द्रव्या-
स्तिकनयवादाः स्वतन्त्रप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह- "नार्यन्तासत उ-
त्पादो, नापि सतो विद्यते विनाशो वा ।" "नासतो विद्यते आ-
यो, नाभावो विद्यते सतः ॥" इति बचनात् । सौ तु हस्यते
प्रतिवस्तु उपपादविनाशी, तदायमावर्तिरीमावर्तमात्रं, यथा स्त-
पस्य उत्पन्नत्वाविकल्पस्य, न स्थातस्यैव वस्तु नित्यमिति ।

किंवाचिरम्-

पउमवरवेइया णं भंते ! काहोतो केव चिरं होइ ! गोयमा !
ण कयाति णामि, न कयाति णमित्थ, न कदाति न जाविससति,
जुवि च, जवति य, जविससति य, धुवा णियया सासता
अक्खया अक्खया अवहिइया णिवा पउमवरवेइया ।

एवं तन्मताच्यन्तां संशयः-किं घटाऽऽदिवत् ऊर्ध्वाधेतया
शाश्वती, उत सकलकालमेवकति । ततः संशयापवादार्थं अ-
नवर्त्तं भूषः पृच्छति-(पउमवरवेइया णमित्यादि) पयवर-
वेइया, णमित्ति पृथक् । अदन्त ! परमकट्यायोर्यागम् । कि-
यच्चिं कियन्तं काहो यावत् जयति एवंकपा कियन्तं कालम्
वतिष्ठते इति । भगवानाह-गीतम् । न कदाचिन्नासति, सर्व-
दैवाऽऽसीदिति भावः । अनादित्वात् । तथा न कदाचिन्न जयति,
सर्वदैव वनेमानकालविन्यायां भवतीति भावः । सर्वैव ज्ञावा-
त् । तथा न कदाचिन्न जयिष्यति, किं तु भविष्यतिनार्थां सर्व-
दैव भाविष्यतीति प्रतिपत्तव्यम्, अपरिचयस्तत्वात् । तदेवं का-
लत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रति-
पादयति-(भूवि च इत्यादि) अमृच्छ, भवति च, भविष्यति चे-
ति । एवं त्रिकालस्वरूपवित्वात् भुवा मेवादिवत्, भुवत्वादेव
सदैव स्वरूपकृते नित्या, नित्यत्वादेव शाश्वती दाशब्दजन्य-
स्वरवाता, शाश्वत्त्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि
पौण्डरीकहस्त इवानेकपुल्लविचटनेऽपि तावन्मात्रान्यपुल्लता-
कटाटसंजवात्, प्रकृया न विद्यते ज्यो यथोक्तकपाऽऽकरा-
शो यस्याः सा प्रकृया, प्रकृत्यादेव वास्तव्या अवयवशब्दाच्च, अ-
नार्गाप स्वरूपाच्चसन्नस्य ज्ञानुच्छिद्यस्य भवात् । अवयवत्वादे-
व स्वरूपमात्रेऽवस्थिता मातृपोसरपर्वताद्वाहिः समुच्चवत् । एवं
च स्थप्रमाणे लक्षादवस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या, धर्मास्तिका-
याऽऽदिवत् । जो ३ प्रति ४ अत्रि १ ।

पउमवास-पयवर्ष-पुं । बहानामाकाशोत्पत्ते, "पउमवासे य
रवणवासे य वासे वासिहिति ।" पयवर्षः पयवर्षकपः । ज ०
१४ श ० ६ उ ० । इत्यादि ।

॥ अयमेव स्याद्विद्वद्व्यर्थे ।

पठमवूह

पठमवूह-पद्यवूह-पुं० । पद्याऽकारे परेषामनजिप्रबनीये सैन्य-
।व्यासविशेषे, प्रश्न० ३ आश्र० आ० ।

पठमसर-पद्यसरम्-न० । पद्यवृत्तं सरः पद्यसर इति समा-
सः । आ० म० १ आ० । पद्युक्ते सरसि, पद्यानि यथा-
त्यक्षते । स्वा० १० जा० । कदप० । तथैकुस्मान्तरक्षतुंदासु
स्वयमेव दशमस्वमे पद्यसरः पर्यगति, तर्हि पद्योपलक्षितं सरा-
वरमात्रमुन मानसरोक्षत्पद्यसरोऽपि द्वीपात्तरे कोऽप्यवतीति
प्रश्ने, वचनम्-पद्यैरुपलक्षितं सरः पद्यमसर इति व्याख्यातग-
द्वित, द्वीपात्तरे तु तन्नामकं सरो नास्तीति । १०६ प्र० । सेन०
१ उल्ला० ।

पठमसागर-पद्यसागरम्-पुं० । तपागच्छाये धर्मसागरोपाध्याय-
विषे नयप्रकाशग्रन्थकारके सूरी, स च वैकुण्ठीये १६५३
वर्षे आसीत् । जै० इ० ।

पठमसिरी-पद्यश्री-स्त्री० । दन्तपुरे नगरे धर्ममित्रवणिजो प्राया-
यां धनश्रीसपत्न्याम्, यथा दन्तमयसौधे बोहदो बाधितः ।
आ० क० । आ० १० । आ० १० । नि० १० । (गिरवलाय
शब्दे चतुर्थभागे २१११ पृष्ठ कथा) मेघरथविधाधरदुहितरि
सुमौमस्य चकवर्तिनो भार्यायाम्, आ० क० । ('माण' शब्दे-
इत्योऽद्वयम्) सिंहपुरे नगरे कीर्तिधर्मस्य राज्ञो दुहितरि,
दृष्टो ३ तथ ।

पठमसुंदर-पद्यसुंदरम्-पुं० । नागपुरीयतपागच्छाये राजमन्त्रा-
भ्युदयमहाकाव्यधातुपात्राभ्यन्तारकाव्यजम्बूवामिकधानका-
ऽऽदिग्रन्थकृति स्वनामक्याते गणित, जै० इ० ।

पठममेण-पद्यमेन-पुं० । भौगिकपुत्रस्य महाकृष्णसत्कपुत्रे, स च
वीरार्त्तिकके प्रमथ्य लातके कपत्रे वपपद्य महाविदेहे सास्यती-
ति कदवावतंसिकानां वष्टेऽप्ययने सूचितम् । नि० १ अ० २
वर्गं ३ अ० । पर्वतावेशेषकूटाधिपती नागकुमारे देवे, द्वी० ।

पठमसेहर-पद्यसेहरम्-पुं० । पृथिवीपुरनराजे, ध० २० ।

पद्यशेखरमहाराजकथा चैवम्-

“ पुरिस्तुल्लमसयणं सुर-जगमदियं किं तु क्षारगुणरहियं ।

नीरतिहिनीरसरिसं, पुहदपुरं अरिय इत्यं पुरं ॥ १ ॥

सुनश्रो वसयविरिदो, किं तु जडासंगवज्जिमा सययं ।

सुनसेहद्वं सारिपद्य-मसहरो नरवरी तथ ॥ २ ॥

सो बालभावसो भो-विजुण प्रावेण गदियजिणधम्मो ।

रारिसराहपुरसो, पत्तो पद्यवह जिणधम्मं ॥ ३ ॥

वक्कलाह जीवदयं, अपमायासो पव्वव मुक्कं ।

बहूंसो बहूमाणेण एव ववह, सया सुण्णे ॥ ४ ॥

जंता इंता संता, बवसंता रागरोसपरिच्छा ।

परपरिचायाविरत्ता, इति सुदु निम्भपमत्ता ॥ ५ ॥

बवसमसीयलसलितपथाहविज्जावियकोहजलणा वि ।

गाढपपकडभवविय-रविडविनिद्रवणद्वहदा ॥ ६ ॥

निद्रिजयमयणा वि पत्ति-कसिद्धिबहुसंगमुक्कतदिलच्छा ।

परिच ससयससंगा, वि सुविदसंगादियवरणधणा ॥ ७ ॥

नीसिसजुसंता-नपालेन फुरियगयकरुणा वि ।

निद्रनुरपमायसिधुर-कुंमपसवल्गणहरिसरिसा ॥ ८ ॥

तथा-

कंसे संसे जीवे, गवणे बाव च सारप सल्लिहे ।

पुक्कलपणे कुम्मे, विहणे खम्मे च भांसे ॥ ९ ॥

कुजरवसहे सोहे, नगराया चैव सागरककोहे ।

चंदे दूरे कदगे, बधुधारा चैव सुदुहदुह ॥ १० ॥

जिणसमप निदिहा, इच्छाहनिवसंसाहे मुणिवसहा ।

भावेण तेसि गुणव-अणं पि नांसे दुरियमरे ॥ ११ ॥

किं च-

मायुलं उत्तमं धम्मो, गुठनाणाहसंजुभो ।

सामग्गी दुल्लहा, एसा जाणेहि हिममपपणे ॥ १२ ॥

पयारिसो सुहमुक्क, धन्नाणं दिट्ठिगोवग्गमुवेह ।

एयस्स सवणसुदुहं, पियंति वयणायमं धन्ना ॥ १३ ॥

एयस्स महासुपणो, ववएसरसायणं अक्काऊण ।

होहो पच्चायावो, चसे पसे निहाये वव ॥ १४ ॥

इय जणिपणं तेणं, जिणधम्मो ताविअो बहु सोओ ॥ १५ ॥

पगो पुण सिद्धिअो, विज्जओ नामेण इय भणह ॥ १६ ॥

पवणुदुयचेलचलं, चसं मणं कह धरेन मे मुणिणो ।

कह नियनियसिए धा-विहाई रुंथेति करणां ॥ १७ ॥

दुहियजियाणं च बहो, जुओ जं ते विणुसिया इहयं ।

वेहए निययकम्मं, सुगईए प्रावेण दुंति ॥ १८ ॥

ज पुण भपमायाओ, सुक्कस्स पव्वेण तयं मणं ।

अइरहणं तक्कममउ-सिरयउवपसदाणं ॥ १९ ॥

इय सो वायाहत्तेण, धम्माभिमुदं पि माहए तोप ।

नीओ निवेण तव्वा-हणयमेव तओ विहियं ॥ २० ॥

जक्कु चि निययपुरिसो, भणिओ जह मह इमे अनेकारं ।

पक्खलसु काव भित्तं, रयणकरंमिभ तज्जियस्स ॥ २१ ॥

तेण थि तवह दावे, विस्सं राधणं तज्जो इतिपा ।

पडहणपयाणपुव्वं, नयरे सोसावियं एव ॥ २२ ॥

जो निवआहरणं कह-विलक्कमपस्स दोमयं गिगिह ।

पच्छा से तपुदंमो, इय सोसाविनु वारितं ॥ २३ ॥

सद पवेरहिं मपुरिसा, तुत्ता गिहसोदण्णिम वद नेहि ।

विजयगिहे तं दिठ्ठं, सो पुटो तणु किमेयं नि ॥ २४ ॥

स भणइ अहं न याणे, चोत्थियमवि नमुणसि सि जणिरेहिं ।

नियपसे नीओ ते-हिं तेण वज्जो स आणसो ॥ २५ ॥

न य ते को विमुयावह, पक्कखो तक्कल्लि तो विज्जओ ।

पाक्कत्तजीवियासो, जक्कं पइ जेपइ सुदीणो ॥ २६ ॥

मिच्छ निव विजियो, इमेणं तुक्कणि वि कह पि ।

हावेसु जीवियं मे, तो जक्कओ भणइ इय निजहं ॥ २७ ॥

देव मह सुयसु मिच्छं, केण वि इमेणं तो जणह राया ।

जइ जाइ हओ सुगई, मिओ तुह किं न पानइह ॥ २८ ॥

स जणइ सुगई अलं, जीवतो पिच्छए नरो महे ।

ता हेसु पाणभिक्कं, तो निवई भणइ कुविय वव ॥ २९ ॥

जइ मम पासाओ, तो-छुपुणपत्तं गहिं पुटुं दिं पि ।

अचयंतो सयलपुरे, भमितं पुण ठवह मह पुरओ ॥ ३० ॥

ता तुह सुपमिं मिच्छं, रायाए सतयं कहइ जक्कओ ।

विजयस्स तेणं तं पि पु, पक्कित्तं जीवियासाए ॥ ३१ ॥

तत्तो निद्रविहारं, सयसपुरं पठमसेहनिवेण ।

पडपडहणवोसा-इसइउमाहरीसाहं ॥ ३२ ॥

अइरहइक्कलवणिम-सुवेसवेसविहासकक्षियां ।

सखदियसुदुहायं, पप पप पिच्छुणसयाहं ॥ ३३ ॥

सो किर विसेसरीसो, तेसु अइमरणभीओ तह वि ।

तेल्लुक्किपुणवत्ते, निहियमणो भमिय सल्लपुं ॥ ३४ ॥

पसो नरवरपासे, पुरसो जणेण सुसुत्तं पत्तं ।
 पत्तिओ चलेणसु तसो, ईसि हसिउं निवो भणइ ॥ ३४ ॥
 अचंनचंचाहो, मणकरणाई कहं तुमे विजय ! ।
 भइवड्डहसु वि भिस्सं, पिउजणाइसु निरुद्धाई ॥ ३५ ॥
 तेणुत्तं सामिप ! मर-णसीरणा अहं निवो भणइ जहं ।
 यगमभमरणसीप-ण सेविओ पवमपमाओ ॥ ३६ ॥
 ता कहं सेवंति न तं, अणनलमवरणीकणो मुण्णिणो ।
 इय सोवं पत्तिमुको, विजसो आओ पवरसहु ॥ ३७ ॥
 इय गुरुगुणगणव-अण परायणो धोहिउं बहु सोयं ।
 सो पठमसेहूरनिवो, सुगईव भावणं आओ ॥ ३८ ॥
 भुत्तवेति कुयहविनिप्रहणेकमत्तं,
 भीपदमशेखरनरेभरस चरित्रम् ।
 सउजानदशोनचरित्रभूतां सुवर्णा,
 मध्या जना गुणगणं परिकीर्तयन्तु ॥ ३९ ॥
 इति पदमशेखरमहाराजकथा । अ० २० २ अधि० ५ लङ्का० ।

पठमा-पद्या-ली० । लङ्काम्, अमरजीमस्य राक्षसेन्द्रस्य प्रथ-
 मायामप्रमहिष्याम्, म० १० ल० ५ अ० ५ । शक्यस्य प्रथमा-
 प्रमहिष्याम्, हा० १ छ० ६ वर्ग १ अ० अ० ५ । (अनयोः पूर्वो-
 त्तरमर्थकथा 'अगमहिषी' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) जम्बायाः सुदर्शनायाः प्रथमचक्रणसे पूर्वस्यां नन्दापुष्क-
 रियायाम्, ज० ४ वृ० १ जी० । मुनिमुजवत्स्य विशातितमतीषहृत्तो
 मातरि, स० १ । चतुर्दशनीधेयुनः प्रथमप्रवर्तिष्याम्, प्र० १०
 द्वार । ब्रह्मणो प्रायश्याम्, द्वितीयबलदेववासुदेवमातरि, ति० ।
 अनन्तजीववनस्पतिभेदे, प्र० १ पद । क्षेत्र्याभेदे, स० ।
 पठमा-पद्याज-पुं० । पदमप्रनाऽभ्यन्ते तीर्थकरे, प्र० ३० द्वार ।
 पठमावई-पद्यावती-ली० । भीमस्य राक्षसेन्द्रस्य द्वितीयाया-
 मप्रमहिष्याम्, म० १० श० ५ अ० ५ । (अस्याः पूर्वोत्त-
 रजन्मकथा 'अगमहिषी' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे उक्ता)
 शक्राप्रमाहिष्यां च । हा० २ छ० ७ वर्ग १ अ० । (अस्या अपि
 पूर्वोत्तरजन्मकथा 'अगमहिषी' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) चेटकमहाराजद्विहतिरि चणेश्वरमहाराजद्विधादन-
 प्रायश्याम्, आव० ४ अ० । उ० १ । आ० ५ । आ० ५ ।
 यस्या हस्त्यारोहणदोहदोऽनुचु, ततो हस्त्याहृतया घने कर-
 कण्डू नाम कुमारः सुपुत्रे । उ० १० म० । आ० ५ । ५० ।
 ('कण्डू' शब्दे तृतीयभागे ३५५ पृष्ठे कथा) हिरण्यना-
 मनगरराजद्विहतिरि कृष्णवासुदेवपट्टराज्यायाम्, प्र० १ । पदमा-
 वतीकृते संप्रामाऽनुचु । तत्र क्षत्रिधनगरे राममातृवस्य हिरण्य-
 नामाग्निधाननगराधिपस्य दुहितया पदमावती बभूव । तस्याश्च
 स्वयम्बरसुपुत्रस्य रामकेशवावयवे च राजकुमारास्तथाऽऽजम् ।

तत्तत्त-
 "पृथक् भादिजो, बिहीय सो तथ्य रामगुसी ।
 रेवगनामो जेओ, प्राया व हिरण्यनाम्नस ॥ १ ॥
 पिउणा सह पव्वइओ, सो तिरथे नमिजिणस्स गयमोहो ।
 तस्स घरे बयनामो, रामा सीमा व बंधुमई ॥ २ ॥
 दुहियामो पढमं चिय, दिआमो आसि तेण रामस्स ।
 तथ्य व सयंवरमी, सधेहि नरवरिणाणं ॥ ३ ॥
 पुरह चिय तं गेयहक, आइ च कुसलाण कस्यं कपवो ।
 जायं च पणियेहि, मज्झं सह जायबाण उलं ॥ ४ ॥
 सव्वयो बिहियि, मुहुत्तमिसेण सव्वनरनाहे ।

रामो कञ्जचक्रं, हरी वि पञ्चमावईकथं ॥ ५ ॥
 गहिउं ताईं समेया, समगया निययपुरवरे सव्वे ।" इति ।
 प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

जति थं भंते ! पंचमस्स वगस्स दस अज्जपणा । पद-
 स्म णं जेतुं । अज्जययस्म कं अट्ठे पखत्ते ! । एवं खलु जं-
 वू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वारवती नगरी जहा पठमं
 जाव कन्हं वासुदेवं आहुवबं जाव बिहरति । तस्स णं
 कन्हस्स वासुदेवस्स पठमावती नाम देवी होत्था, वधओ ।
 तेणं काहोणं तेणं समएणं अरहा अरिहन्तेमी सभोसडेणं जाव
 विहरति । कन्हं विनिगते, जाव पञ्जुवासति । ततेणं से पठमा-
 वती देवी इमीसे कडाए लद्धे ममाणे इहउद्धा जहा देव-
 ती देवी० जाव पञ्जुवासति । अन्त० ए वर्ग १ अ० ।
 तते णं से कन्हं वासुदेवं अरहाओ अरिहन्तेमिस्स अंतिए
 एयमट्ठं सोबा निमस्स ओहय० जाव भियाति कएहादी । अ-
 रहा अरिहन्तेमी कएहं वासुदेवं एवं वयासी-मा णं तुमं देवा-
 णुपिया ! ओहय० जाव कियाहि । एवं खलु तुमं देवाणुपि-
 या ! तबाओ पुढवीओ जलियातो एरगाओ अणंतं उव-
 ट्ठिता इहेव जंबुदीवे दीव भारदे वामे आगमेसाए आस-
 पिणीते पुंटेमु जगवपसु सयजुवारे एगरे वारसमो अममो
 नाम अरहा जविस्सति । तत्थ णं तुमं बहूई वामाई केव-
 लिपरियाणं पाउणिता सिञ्जिहति । वुजिहट्ठितं जाव
 अंतं काहिति । तते णं से काहं वासुदेवं अरहाओ
 अरिहन्तेमिस्स अंतियाए एयमट्ठं सोबा गिस्सम हट्टु-
 ट्ठा अप्फोमिति २ । दुग्गतिं तिवतिं छिंदति, छिंदत्ता,
 सीहनायं करेति, करेतिता अरहं अरिहन्तेमिं वंदति, नमं-
 ति, नमंसित्ता तमेव अजिसेकं हत्थिरयणं उरुहति, उरुह-
 इत्ता जेणव वारवतीणयरी जेणव रायगिहं तेणव उवा-
 गते, उवागतेत्ता अजिसेयहत्थिरयणाओ पवोहति, जेणव
 बाहिरिया उवपाणसात्ता तेणव उवागच्छति, उवगच्छत्ता
 सीहासणवरंसि पुरत्ताभिमुहे निसीयति, निसीयत्ता कोहुं-
 विष पुरिसे सवोवति, सवोवेत्ता एवं वयासी-गच्छहं तुज्जे
 देवाणुपिया ! वारवतीए णयरीए सिंघाडण० जाव उग्योसे-
 माणे एवं वयासी-एवं खलु देवाणुपिया ! वारवतीए णय-
 रीए नवजोयाण० जाव देवलोणचूयाओ सुरदीवएणं मूसाए
 बीणासे जविसति, तं जो णं देवाणुपिया ! इच्छति वा-
 रवतीए राया वा जुवराया वा तस्सरे वा ममंविषा कोहुं-
 विषा इच्चे वा सेह्ठी वा देवी वा कुमारो वा कुमारि वा अरहा
 अरिहन्तेमिस्स अंतिए सुंढेण जाव पव्वत्ते, तं णं कएहं वा-
 सुदेवं विसज्जेति । पच्छातुरस्स वि य से अहापविचं विचं
 अण्णजाणइ, महया इहोसकारसमुदएण य से निक्खमणं
 करेति, करेतिता दोवं वि तवं पि थोसणं थोसेह,

मम एष पञ्चपिण्डः । तते णं ते कोडुविद्या पुरिसां जाव पञ्च-
पिण्ति । तते णं से पञ्चमावती अरहओ अरिहनेमिस्स अं-
ति ए भम्मं सोच्छा निवम्म इहउत्तां जाव रियया अरहं
अरिहनेमि बंददि, नमंसति, नमंसिता एवं बयासी-मह-
हामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं से जहेते तुज्जे वदह जं
णवरं देवाणुप्पिया ! कएहं वासुदेवं आपुच्छामि । तते णं
अहं देवाणुप्पियाणं अंति मुंदा भवितां जाव पव्वयामि ।
अट्टासुहं । तस्स पञ्चमावती देवी भम्मिये जाणण्वरं
छरूहति । छरूहतिता जेणव बारवती खयरी जेणव स ए
णिहं तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता भम्मियातो
जाणाओ पच्चोरुहति, पच्चोरुहतिता जेणव कएहं वासु-
देवं तेणव उवागच्छति, उवागच्छता करवलकट्ट क-
एहं वासुदेवं एवं बयासी-इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तु-
ज्जेहिं अबभणुषाया समाणा अरहओ अरिहनेमिस्स अं-
ति मुंदां जाव पव्वडया । त ए णं मे कएहं वासुदेवं को-
डुंवि ए पुरिसे सदाविति, सदावेत्ता एवं बयासी-विष्णा-
मेव पञ्चमावती ए देवी ए महत्त ए निक्खमणाभिसेवं उव-
ह्वेह, एतमाणचित्तं पञ्चपिण्ति जाव पञ्चपिण्तिता
तमेव कएहं वासुदेवं पञ्चमावती देवी पट्टं दुरुहति, अ-
ट्टमेणै सोवणं जाव कलसां जाव महानिक्खमणाभिसे-
एणं अभिसिचति, अभिमिचतिता मच्चालंकारविभूमियं
करेड, करेडता पुरिमसहस्रगार्हाणि सिचियं दुरुहोयति,
छरूहोयत्ता बारवती ए खयरी ए मज्जं मज्जेणं निग्गच्छति,
निग्गच्छत्ता जेणव रेवयते पव्व ए जेणव महस्संवेण उज्जा-
णै तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्ता सीयं उवेति, पञ्चमा-
वती देवी सिचियातो पच्चोरुहति, पच्चोरुहत्ता जेणव अरहा
अरिहनेमी तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्ता अरहं अरि-
हनेमि तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति, करेडत्ता
वंदति नमंसति, एम णं जंते ! सा मम अगमाहसी पञ-
मावती णामं देवी इहा कंता पिया मणुएणा मणाभिरामां
जाव किंमं । पुण पासणया, एतेण अहं देवाणुप्पिया !
सिस्मिणभिक्षं दलयाय, पडिच्छं तु मे देवाणुप्पिया !
सिस्सिणभिक्षं । अट्टासुहं । तं सा पञ्चमावती उत्तर-
पच्छिमदिशिभायं अवक्कमति, अवक्कमत्ता सयमेव आभर-
णाक्षरं लम्भोयति, उम्भोयत्ता सयमेव पंचमुष्टियं झोयं
करेति, करेडत्ता जाव अरहा अरिहनेमी तेणव उवाग-
च्छति, उवागच्छत्ता अरहं अरिहनेमि वंदति, वंदत्ता
एवं आलिचेणं जाव भम्ममातिक्खियं । तते णं अरहा अ-
रिहनेमी पञ्चमावति देवि सयमेव पञ्चोवेति, सयमेव मुंदा-
वेति, सयमेव जक्खणी ए अज्जा ए सिस्मिणं दलयाय, तते

सा जक्खणी अज्जा पञ्चमावति देवि सयमेव पञ्चज्जा जाव
संजयियव्वं-तते णं अरहा अरिहनेमी पञ्चमावति देवि
जाव संजयति, तते मे पञ्चमावती अज्जा जाया इरिया-
समियां जाव सुचवंभयारिणी तसा पञ्चमावती अज्जा
जक्खणीते अज्जा ए अंति ए सामाडयमाडयां एकारस
अंगां आहिज्जति, अहिज्जिता बह्मिं चउत्थं उहविह-
तव अत्ताणं जाविषयाणा विहरति । तते णं सा पञ्चमावती
अज्जा बहुपिपुसां बीसबासांति सायणपरियाणं
पाउणति, पाउणिता मायिया ए सत्तेहणा ए अण्णाणं
जमेति, भूमेत्ता सट्ठिं भत्तां अणमणा तच्छंति रत्ता
जस्सट्टा ए कीरति नग्गजावं जाव तमहं आराहेति, चरि-
मुस्सासेहिं सिक्का । अन्तं ५ वर्गे १ अण् । स्थानं ।

अणिकपुत्रस्य कृणिकस्य स्तुपायां कालस्य भार्यायां पद्-
ममातरि, नि० १ भू० १ वर्ग २ अ० । कृणिकमहाराजभार्या-
याम्, सा च स्वर्गवैरर्याहं हविहृद्योः । नेचनकाजिघांसे इस्ति-
नमपांजहीपंती कृणिकं प्रेरितवती, तेन च तदर्थमदाशिरा-
कण्टकसङ्ग्रामः कारितः । अ० ७ श० ६ उ० । ति० । सेसल-
पुराजसेलकभार्यायाम् अ० १० ३ आ० ७ उ० ल० । ('शाय-
क्षापुत्र ' शब्दे चतुर्थभागे २०४१ पृष्ठे कथा गता) अयथाधारा-
क्षा हरिहिरक्ष्य राक्ष्यां पुत्र्यां चत्वनरेन्द्रमातरि, अ० १० २
अधि० ६ ल० । ज्ञा० । जरते वर्षे तैत्तलिपुरनगरराजकनक-
कनुजायां, तैत्तलिसुतेन पौडित्यायं ज्ञानस्य कनकध्वजस्य
मातृत्वेन रक्षिकायाम्, द० १ तत्त्व । ज्ञा० । आ० क० । ('तैत्ति-
र्य ' शब्दे चतुर्थभागे ५३५२ पृष्ठे कथा) सिन्धुनीवीर्य-
वीतभयराजस्योदायनस्य भार्यायाम्, अ० १ श० ७ उ० ।
कौशाम्बीराजशालांकपुत्रोदायनपुत्रायां, विष्णो १
भू० ४ अ० । (या वृहस्पतिदत्तेन सज्जेति 'वह्मकण्ड' शब्दे
कथा) किंशोतनमनीधेकृते मुनिवृत्तस्य मातरि, प्रव० ११
हार । आ० । नि० । पाश्चात्तनस्य शासनदेव्याम्, सा च
कनकदण्डी कुक्कुटस्यैवाद्ना चतुर्थे जा पद्मराश्यां विवर्त-
यकरद्वया, कलांकुशाधिष्ठितशामकरद्वया च । प्रव० २७ हार ।
ति० । स्थानं । पाश्चात्तनस्य शासनदेव्यां चत्वनरेन्द्रस्य मातृ-
कृत्या-
सिन्ध्यां धिक्कमायाम्, जं ४ वक्क० । स्थानं । ज्ञी० । आ० क० ।
आ० चू० । रोहीडकनगरराजमहापद्मभार्यायां वीरकृष्णमातरि,
नि० १ भू० ५ वर्गे २ अ० । ('निसद' शब्दे चतुर्थभागे २१३७ पृष्ठे
कथा) पुष्कलावतीविजये पुण्डरीकपराजस्य मातृ-
कृत्या-
पद्महायां पुण्डरीकपदरीकमातरि, आ० चू० १ अ० ।
रम्याविजयराजभार्यायां रम्या विजया, पद्मावती राज्ञः उन्मत्त-
जला महानदी । जं ४ वक्क० । तथा पद्मावती किं धरेणकप-
त्नी, उतान्या परिशुद्धाति प्रदने, लक्ष्म-पद्मावती धरेण-
न्द्रस्याप्रमादिवी, न तु साधारणेति । ११२ प्र० । सेन० २२ उ० ।

पञ्चमागिति-पञ्चाऽऽकृति-त्रि० । पञ्चसंस्थिते, "अहो खामी
पञ्चमागिनी या ।" नि० चू० १ उ० ।

पञ्चमासग-पञ्चाऽऽसन-न० । पञ्चाऽऽकोर आसने, जं १
वक्क० । जित् ।

च उत्पलकृष्टं, तद्योग्येन सौरभेण सदृशः समो यो निश्वास-
स्तेन सुरभिगन्धिं बद्धं मुखं येषां ते पद्मोत्पलगन्धसदृशनि-
श्वाससुरभिबद्धाः । तं० । जी० ।

पउय-प्रयुत-पुं० । चतुरशीतिलक्षगुणिते प्रयुताङ्ग, स्था० २
ठा० ४ ङ० । जी० ।

पउयंग-प्रयुताङ्ग-न० । चतुरशीतिलक्षगुणिते अयुतशतसद-
रूपे, जी० ३ प्रति० ४ अघि० ।

पउर-प्रचुर-त्रि० । प्रभूते, आ० म० १ अ० । औ० । प्रह० । अ-
तिप्रभूते, स्थ० ३ ङ० । ज्ञा० । बहुल, स्था० २ ठा० ४ ङ० ।

पौर-त्रि० । "अउः पौराऽऽदौ च" ॥ १ । १६१ ॥ इत्यौतोऽउः ।
"पउरो" । पुरोद्भवे, प्रा० १ पाद । विशिष्टनगरनिवासिभ्यो, आ०
म० १ अ० । "पउरजणबालुमुपमुच्यन्तेरियपहावियवियलाउ-
ल्योलबहुलं ननं करते ।" पौरजनाश्च, अथवा प्रचुरजना-
श्च बाला बुद्धाश्च ये प्रमुदितस्त्वविरतप्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छ-
न्तः, तेषां व्याकुलाऽऽकुलामात्रनिव्याकुलानां यो बालः स बहुलो
यत्र तत्तथा, तदेवंभूतं नमः कुर्वेति । म० १ श० ३३ उ० ।

पउरगोवर-प्रचुरगोचर-पुं० । प्रचुरचरणभूमौ, म० १२ श०
७ उ० ।

पउरित-पौरुष-न० । पुरुषस्य आवे, "अउः पौराऽऽदौ च" ।
॥ ८ । १ । १६२ ॥ इत्यौतोऽउः । प्रा० १ पाद । "पुरुषे रोः"
॥ ८ । १ । १११ ॥ इत्युकारस्त्वकारः । प्रा० १ पाद ।

पउरियेण-प्रचुरेभ्य-न० । बहुलकाष्ठे, उ० ३३ अ० ।

पउरुस-पौरुष-न० । "पउरित" शब्दाद्यैः, प्रा० १ पाद ।

पउ(ओ)झ-पटोल-पुं० । अन्नतज्जीववनस्पतिजे, प्रा० १ पाद ।

पउ(त्त)झट्टि-प्रतोत्रयट्टि-स्त्री० । प्राञ्जनकद्वन्द्वे, दशा० १० अ० ।

पउलण-प्रचेष्टन-न० । पञ्चविशेषे, प्रह० १ आ० द्वार ।

पउलिअपक-प्रचेष्टिपक-त्रि० । द्रव्ये, पुलुठयं "पउलिअं
दृष्टे ।" पा० १० ज्ञा० २०० गाथा ।

पउरस्तं-प्रतिष्ठत्-त्रि० । प्रवेष्टमुपयाति, प्रति० ।

पउठ-देशी । न० । गृहे, दे० ना० ६ ङ० ४ गाथा ।

पपस-प्रदेश-पुं० । प्रलुष्टो देशः । उ० ५ ङ० । निविभगे मा-
ने, अनु० । आ० म० । स्था० । विशेष । धर्माधर्माऽऽकाशजीवबु-
द्धगणानां निरवयवे (स्था० ३ ठा० २ उ०) निरक्षे धर्माऽऽधर्मा-
ऽऽकाशजीवानां देशोऽवयवविशेषे, स्था० १ ठा० । विशेष । जी० ।
आ० म० । निरक्षरावयवे परिमाणे, स० ५ अङ्ग । प्रमितपरिमा-
णे, स० । जघनरजगे, म० ९ श० ३३ उ० । जनपदैकदेशे,
स्था० ३ ठा० ३ उ० । कणिकाऽऽदिकूपे, (कर्म० १ कर्म०)
द्वसंस्थे, कर्म० ५ कर्म० । अ० ।

जीवानां समदेशत्वप्रदेशत्वम्-

जीवे णं जेते । कालादेसेणं किं सपपमे, अपपमे । गो-
यमा ! नियमा सपपमे । नेरइय णं जेते । कालादेसेणं किं
सपपमे, अपपमे । गोयमा ! सिय सपपमे, सिय अपपमे,
एवं० जाव सिद्धे । जीवा णं जेते । कालादेसेणं किं सपपमा,

अपपमा । गोयमा ! नियमा सपपमा । नेरइया णं जेते ।
कालादेसेणं किं सपपमा, अपपमा । गोयमा ! सत्त्वे वि-
ताव होज सपपमा । अहवा-सपपमा य, अपपमे य । अहवा-
सपपमा य, अपपमा य । एवं० जाव यणियकुमारा । पुढ-
विकाइया णं जेते । किं सपपमा, अपपमा । गोयमा !
सपपमा वि, अपपमा वि । एवं० जाव वणस्सइकाइया, सेसा
जहा नेरइया तद्धा सिद्धा, आहारगाणं जीवेगिदियव-
ज्जो तियजंगो, आणाहारगाणं जीवेगिदियवज्जना छम्भंगा
एवं० जाणियव्वा-सपपमा वा १, अपपमा वा २ । अहवा
सपपमे य, अपपमे य ३ । अहवा सपपमे य, अपपमा य
४ । अहवा-सपपमा य, अपपमे य ५ । अहवा-सपपमा य,
अपपमा य ६ । सिद्धेहि तियभंगो-जवसिच्छी य, अजव-
सिच्छी य, जहा ओहिया, नोजवसिच्छी य, नोजवसिच्छी
य । जीवसिच्छेहि तियजंगो, सज्जीहि जीवादिओ
तियभंगो, अमसिपहि एगिदियवज्जो तियजंगो, नेरइय-
देवमाणुएहि ठम्भंगो, नोसन्निनाअमसि जीवे मणुय-
सिच्छेहि तियभंगो, सजेसे जहा ओहिया कण्ठसेसा
नीलेसेसा काउसेसा जहा आहारओ, एवरं जस्म
अत्थियाओ तेउसेसाए जीवाइओ तियजंगो, एवरं
पुढविकाइएस्स आउवखण्णुस्स ठम्भंगा, पम्भसेसे सुकसे-
स्साए जीवाइओ तियभंगो, ओसेस्सेहि जीवसिच्छेहि ति-
यजंगो, मणुएस्स छजंगो, सम्महिट्ठीहि जीवादिओ तिय-
जंगो, विगहिदिएस्स ठम्भंगा, मिच्छादिट्ठीहि एगिदियव-
ज्जो तियभंगो, सरमापिच्छदिट्ठीहि ठम्भंगा, संजएहि
जीवादिओ तियभंगो, असंजएहि एगिदियवज्जो तिय-
भंगो, संजयासंजएहि जीवादिओ तियजंगो, नोसंजय-
नोअसंजयनोसंजयासंजयजीवसिद्धेहि तियजंगो, सक-
साएहि जीवादिओ तियभंगो, एगिदिएस्स अजयमे,
काट्ठकसाइहि जीवेगिदियवज्जो तियभंगो, देवेहि छजं-
गा, माणकमाईमाइकसाइहि जीवेगिदियवज्जो तिय-
भंगो, नेरइयदेवेहि छजंगा, होट्ठकमाईहि जीवेगि-
दियवज्जो तियजंगो, नेरइएस्स छजंगा, अकमाईजी-
वमाणुएहि सिद्धेहि तियजंगो, ओहियाणाणं आनि-
यिवाहियाणाणं मुयनाणे जीवादिओ तियभंगो, विग-
हिदिपहि ठम्भंगा, ओहियाणाणं मणपजवणाणे केव-
लणाणे जीवादिओ तियभंगो, ओहिए अखाणे मतिअ-
खाणे सुयअखाणे एगिदियवज्जो तियभंगो, विभंग-
णाणे जीवादिओ तियजंगो, सजेहि जहा ओहिओ म-
च्छजोगिवज्जोगिकायजोगिजीवादिओ तियभंगो, एवरं
कायजोगी एगिदिया, तेसु अजंगकं, अजोगी जहा अ-

लेसा, सागारोवञ्चअणारावञ्चलेई जीवेगिदियवञ्जो तियजंगो, सवेयगा जहा सकसाई इत्थीवेयगपुरिसवेयगन-
 णुंसगवेयगेषु जीवादिओ तियमंगो, एवर् नुंसगवेदे इति-
 दिएसु अमंगयं, अवेयगा जहा अकसाई, ससरीरी जहा
 ओहिओ, ओरालिखेपठुब्बिवसरीराणं जीवेगिदियवञ्जो
 तियमंगो, आहारससरीरे जीवपुणुपुसु उठमंगा, वेयगकम्मगाई
 जहा ओहिआ, असरीरीई जीवसिच्छेई तियमंगो, आहा-
 रपञ्चनीए सरीरपञ्चनीए इंदियपञ्चनीए आणापणपञ्च-
 नीए जीवेगिदियवञ्जो तियजंगो, जासापणपञ्चनी जहा
 ससरी, आहारअपञ्चनी जहा अणाहारगा, सरीरअपञ्चनी-
 ए इंदियअपञ्चनीए आणापणअपञ्चनीए जीवे एगिदि-
 यवञ्जो तियजंगो, नेरइदेवमणुएई उठमंगा, भासापण-
 अपञ्चनीए जीवादिओ तियजंगो, एणइदेवमणुएई
 उठमंगा । " सपएसहारगजवि-यसिधिलेसदिच्छिज-
 यकसाए । नाणे जोगुवओगे, वेए य सरीरपञ्चनी ॥१॥ "

(जीवे गिमित्वादि) (कालाहेसंते ति) कालप्रकारेण, का-
 लमाश्रित्येयर्थः । (सपएसे ति) सविभागः । (नियमा सप-
 एसे ति) अनादित्वेन जीवस्यानन्तरसमरूपितिकत्वात्सप्रदे-
 शना, यो ह्येकलभमवस्थितिः सोऽप्रदेशः । द्वाविसमयस्थितिस्तु
 समदेशः । इह चानया मायया भावना कार्याः— " जी उस्स पढ-
 मसमय, बहइ जावस्स सो ङ अपएसो । अणम्म बहमाणो,
 कालापसेण सपएसो ॥ १ ॥ " नारकस्तु यः प्रथमसमयोरप्य-
 सोऽप्रदेशो, द्वाविसमयोरप्य- पुनः समदेशः । अत उक्तम्—
 "सिय सपएसे तिय अपएसे ।" एतत्तावदेकवेन जीवाऽदि-
 सिद्धावसानः पर्यवसितिएदृशकः कालसमदेशोऽऽदिता वि-
 त्तितोऽप्यायमेव तथैव पृथक्त्वेन चित्त्यते— (सवे वि ताव
 होज सपएस ति) उपायविरहकालाऽसम्भवात्तानां पूर्वोत्प-
 न्नाणां जवावसत्वेऽपि सापेक्षान्त्रेयुः तथा पूर्वोत्पन्नो मये
 यदेकोऽप्यो नारक उत्पद्यते तदा तस्य प्रथमसमयोरप्य-
 अवेनाऽप्रदेशावच्छेदार्थां च द्वाविसमयोरप्यप्रवेन समदेश-
 त्वावुच्यते— (सपएस य अपएसे य ति) एवं यदा बहव उ-
 त्पद्यन्तान्त्रेयुः तत्रेयवेन— (सपएस य अपएसे य ति)
 उत्पद्यन्ते वैकदैकाऽप्यो नारकाः यदाह— "एगो व दो व ति-
 वि जि, संयमसंखा व एगसमएण । उववज्जेतवइया, उठमं-
 ता वि एमेव ॥ १ ॥ " (पुट्टिकाश्रयमित्यादि) एकेन्द्रि-
 यार्थां पूर्वोत्पन्नानामुत्पत्त्यभावात् च बहूनां सम्भवत् " सप-
 एस वि अपएसा वि " इत्युच्यते । (लेसा जहा नेरइया इत्या-
 दि) यथा नारका अभिज्ञापनार्थेणाकालस्या शेषा द्वीन्द्रियाऽऽ-
 द्यः सिद्धावसाना वाच्याः, सर्वेषामेषां विरहसम्भवाद्देकाऽऽ-
 युतप्रेक्ष्यते, एवमाहारकालाहारकशब्दविशेषितावेतावेकस्व-
 पृथक्स्वरूपकालावधेयो । अथयनक्रमश्चायम्— "आहारए णं जं-
 ते । जीवे काआएसेणं कि सपएसे, अपएसे ? । गोयमा । सि-
 य सपएसे, तिय अपएसे । " इत्यादि स्वविशेष वाच्यः । तत्र
 यदा विप्रदे, केवलिसमुदाये वा अनाहारको रूपा पुनराहा-
 रकत्वं प्रतिपद्यते, तदा तस्यप्रथमसमदेशोऽदिताऽप्यदिष्टु तु
 समदेश इत्यत उच्यते— (सिय सपएसे, तिय अपएसे ति)

एवमेकत्वे सर्वेष्वपि साविभावेयुः अनादिज्ञावेयु तु— " निव-
 मा सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्स्वरूपको त्वेकमभिला-
 पो वृत्त्यः— " आहारया णं जंते ! जीवा कालापसेणं तु नियमा
 सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्स्वरूपको त्वेकमभिलापो इत्य-
 "आहारया णं जंते ! जीवा कालापसेणं कि सपएसा, अपएसा ।
 गोयमा । सपएसा वि, अपएसा वि " इति । तत्र बहूनामाहारक-
 त्वेनावस्थितानां भावात्सप्रदेशात्पदं, तथा बहूनां विप्रहृतेरनन्तरं
 प्रथमसमये आहारकत्वसम्भवाद्प्रदेशत्वमभावात्कारणां त-
 द्यत इति समदेशा अपि अमदेशा अप्रीयुक्तम् । एवं बुधित्वाह-
 योऽप्यर्थेयाः । नारकाऽप्य- पुनर्विकल्पनयेन वाच्याः । तद्यथा—
 "आहारया णं जंते ! नेरइया णं कि सपएसा, अपएसा । गोय-
 मा । सवे वि ताव होज सपएसा । बहवा—सपएस य, अपएसे
 व । बहवा—सपएस य, अपएसा व । इति । एतदेवाऽह— (आहा-
 रमाणं जीवेगिदियवञ्जो तियमंगो ति) जीवपदमेकैकस्व-
 पृथक्त्वं च वज्रयित्वा त्रिकटोष भङ्गस्मिन्नङ्गे, त्रिकटवचं
 वाच्यमित्यर्थः । सिद्धं हि त्वह न वाच्यं, त्वमनाहारकत्वाद्, अ-
 नाहारकदृक्प्रत्ययेवमनुसरणीयम् । तथानाहारको विप्रहृग-
 त्यापक्षः समुद्रातगनकबहो अयमो सिद्धो वा स्यात्स चानाहा-
 रकत्वप्रथमसमयेऽप्रदेशः, द्वितीयाऽऽदिषु तु समदेशस्तत्र स्यात्स-
 प्रदेश इत्यापुच्छते । पृथक्स्वरूपको विशेषमाह— (अणाहारा-
 णमित्यादि) जीवानेकैकप्रांश्च वज्रयन्तीति जीवेकैन्द्रियव-
 र्जास्तान्वज्रयित्वेत्यर्थः । जीवपदे, एकेन्द्रियपदे च— " सपएस-
 य, अपएसा य । " इत्येवंक एक एव त्रिकटो, बहूनां विप्रहृग-
 त्याप्राणां समदेशानामप्रदेशानां च लक्षणम् । नारकाऽऽदीनां,
 द्वीन्द्रियाऽऽदीनां च लोकतराणामुत्पादः, तत्रैकैकल्लारीमानना-
 हारकारणां जावात् परमैकिकालसम्भवः, तत्र जीववृत्तचान्तो, अ-
 न्ये तु चत्वारः, एकवचनबहुवचनसंयोगात्, केवलैकवचन-
 ङ्काविद् न स्तः, पृथक्स्वव्यक्तिगतत्वादिना । (सिद्धि नि-
 यमंगो ति) समदेशपदस्य बहुवचनान्तस्त्वेव सम्भवति । (जव-
 सिद्धी य अमवासिद्धी य जहा ओहिप ति) अयमर्थः—औपिक-
 दृशकवचनार्थं प्रत्येकं द्वयमकल्प्यं, तत्र च भयतोऽनयो वा जीवो
 नियमात्सप्रदेशो, नारकाऽऽदिस्तु विभक्त्यन्तः, एकेन्द्रि-
 याः पुनः प्रदेशाश्चाप्रदेशाश्चेत्येकमक्षम् । एवेति । सिद्धपदं तु व
 वाच्यं, सिद्धानां जगदान्वयविशेषणानुपपत्तेरिति । (नो-
 मवासिद्धी य नो अमवासिद्धी य ति) एतद्विषयेण जीवाऽदिह-
 रादृक्प्रथममेयम् । तत्र चाजिज्ञाया— (नो जवासिद्धी य नो अम-
 वासिद्धी य णं जंते ! जीवे सपएसे अपएसे इत्यादि) एवं पृथ-
 क्स्वरूपदृशकोऽपि, केवलमिह औपपत्तिरपदे वेति हयमेव,
 नारकाऽप्यदितां नोमपदेनामव्यतिशेयपदस्यानुपपत्तेरिति ।
 इह व पृथक्स्वरूपको पूर्वोक्तं भङ्गकवचनमुत्सर्ग्यमम, अत एवा-
 ऽह— (जीवासिद्धे तियजंगो ति) सतिषु यो द्वयको तयोर्दि-
 तीयद्वयको जीवाऽदिपदेषु त्रिकटवचं जवन्तीत्यत आह— (स-
 कीहि इत्यादि) तत्र सिद्धानो जीवाः सपएसेः समदेशा भ-
 वन्ति । विरोपज्ञानपदेह्य उपादिविरहानन्तरं वैकल्पोपपत्तौ त-
 द्वायमये समदेशाश्चाप्रदेशाश्चेति स्यात् । बहूनामुपसिद्धाप्रथ-
 मं तु समदेशा समदेशाश्चेति स्यात्तदर्थं तद्वचनमिति । एवं सवे-
 पदेषु केवलमेतयोर्द्वयकोरेकैकव्यवस्थितेन्द्रियसिद्धपदमि-
 न वाच्यानि, तेषु सिद्धिविशेषणस्यासम्भवादिनि । (असकीहि
 इत्यादि) अयमर्थः—असिद्धिपु असिद्धिविषये द्वितीयपदकै

[illegible]

सम्प्रदायिनि । (संजयार्हं इत्यादि) संयतेषु संयतशब्दविशेषितेषु जीवाऽऽदिषु च । अकम्पकः, संयमं प्रतिपन्नमानां बहुतां प्रतिपन्नमानानां कैदाऽऽदीनां भावात् । इह च जीवपदम्नप्यपेक्षये वाच्ये, अन्यच्च संयतत्वाभावादि । जस्यैतान्तिप्रत्यक्षरकं (असंजगद् इत्यादि) इहासंयतत्वं प्रतिपन्नानां बहुतां संयतत्वावितिप्रतिपातेन नप्रातिपद्यमानानां कैकाऽऽदीनां भावाद्भूक्तब्रह्मचर्यम् । ऐक्यिन्यादिषु तु पूर्वोक्तकृपायां सम्प्रदेशाभ्याप्रदेशाभ्येक एव जगद् इति । इह सिद्धपदं नापेक्ष्यम्, असम्प्रदायिनि । संयतान् संयतबहुत्वदृष्टदृष्टके- (संजयासंजयपरीत्यादि) । इह देशाविति प्रतिपन्नानां बहुतां संसारासंयतमात्रा निवृत्त्य तां प्रतिपन्नमानानां कैकाऽऽदीनां भावाद्भूक्तब्रह्मसम्पन्नः । इह च जीवपक्षेन्द्रियत्वमित्युपपत्त्यपेक्षयापेक्षानि, नैतत्पत्र संयतानां तत्त्वस्य प्राचादिति । “नोसंजगद्” इत्यादौ सेव प्राबन्ध, नवरमिह जीवसिद्धये एव वाच्ये, अत उक्तोक्त- (जीवांसिद्धेर्हि तियमो वा) (सकसादर्थ्यं जीवाद्भौ तियमं गेति) अयमर्थः-संयतानां साक्षात् सदावर्तित्वत्वात् । सम्प्रदेशा इत्येको भङ्गकः, तथाप्यमध्यस्थीतः प्रचयवमानत्वं सकृदावत्वं प्रतिपद्यमाना एकाऽऽद्वयो लक्षणस्य, ततश्च सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशा, तथा सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशाभ्येत्परभङ्गकृत्वमिति, नारकाऽऽदिषु तु प्रतीतेय भङ्गकत्वमपि । (एगिर्दिष्टम् अमभंगेति) भङ्गकानामन्यथोभङ्गक, सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशाभ्येत्क एव विकटपद इत्यर्थः । बह्वान्मार्गविधानानामुत्पद्यमानानां च तेषु ज्ञानादिति । इह च सिद्धपदं नापेक्ष्यम्, अकृषाविधत्वात् । एवं क्रोधाऽऽदिष्टदृष्टकस्यापि (काहकसादर्थ्यं जीवमिति) विषयकोऽपि तियमो गेति । अयमर्थः-क्रोधावर्थावर्तानां यद्वहक- जीवपदे शुद्धिर्वादिषु च सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशाभ्येत्क एव भङ्गकः । शेषेषु तु जगद् । ननु सकृदापि जीवपदवचनार्थमिह भङ्गकत्वं च लज्जते ! उच्यते-इह मानया लोभमयो निवृत्तः क्रोधाः कोषं प्रतिपन्नमाना बहव एव लप्यन्ते, प्रत्येकं नारकाणामननमन्नाश्च स्वेकाऽऽद्वयो, यथोपशमभङ्गानां प्रचयवमानाः सकृदापि च प्रतिपन्नका इति । (देवर्हि उच्यते ऽति) शेषपदेषु कर्षादशस्यैव षड्भङ्गाः तेषु क्रोधाव्बहवमानमवयवेनैकमेव बहुत्वं च सम्प्रदेशाप्रदेशाभ्याम् सम्प्रदायिनि । मानकायाः मायाकावर्थावर्तित्वमिद्वहक- (नेरुच्यदेवर्हि लुब्धे गेति) नारकाणां देशानां च मध्येऽप्यत्र एव मानयादिवचनो भवन्तीति । पुर्वोक्त्याख्यायाम् पदं भङ्गा एव मन्तीति । (लोहकसादर्थ्यं जीवमिति) यद्वचनं जीवमिति । एतस्य क्रोधाव्बहवत्त्वान्न । (नेरुच्यर्हि लुब्धे गेति) नारकाणां लोभोदयवतानमवयवापुर्बोकाः पदं भङ्गा भवन्तीति । प्राह च- “कोदे माणे माया, बह्वन्माणा” इत्यां लोभप्रमुखाः नारकाः कोदाप्रमुखा इति । क्रोधावर्थावर्तित्वमिद्वहक- जीवमनुष्याः सकृदपेक्षु भङ्गवचनं, अयवोपाम- सम्प्रदायिनि । एतदेवाऽऽह- (अकसादर्थ्यं इत्यादि) (कोदियनाने सा- निनबोर्हिदयनाने सुयनाने जीववर्त्तानां तियमं गेति) औघिक- ज्ञानं न्यायिनि विरचितं शोचित, तत् प्रतिपुजितज्ञानबोद्धं बहुत्वदृष्टके । जीवाऽऽदिषु च त्रयो भङ्गाः पूर्वोक्ता जवन्ति, तसौर्वाचकाऽऽतिमि- श्रुतज्ञानानां सदाऽऽन्यात्वेन सम्प्रदेशानां जावात् सम्प्रदेशा इत्येकः, तथा मिथ्याज्ञानान्मथ्यादिज्ञानमार्गं, मथ्यज्ञाना-मतिज्ञानं, शुनाज्ञानं च सुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानामेकाऽऽदीनां लामा-सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशाभ्येत्क, तथा सम्प्रदेशाभ्याम्प्रदेशाभ्येत्क ग्राह्यत्वं जयमिति । (विगलिर्दिष्टार्हं उच्येति) श्रितचतुरिन्ध्रपेक्षु

सासादनसम्पत्त्यसम्पत्त्येताऽऽभिनिधायिकाऽऽदिज्ञानिनामेका-
ऽऽदीनां सज्जनाश्च एव परं जङ्गमाः इह च यथायोग्यं पृथिव्यादयः,
सिद्धाश्च न वाच्याः, असंजनवादिनाः । एवमवस्थादिस्वयं भङ्गक-
त्रयभावना, केवलसमवायिपदद्वयकयोरेकत्रिभङ्गकलेन्द्रियाः सिद्धा-
श्च न वाच्याः, मनःपर्यायदण्डकयोस्तु जीवा मनुष्याश्च वा-
च्याः, केवलदण्डकयोस्तु जीवमनुष्यासिद्धा वाच्याः । अत एव
वाचनान्तरे हृष्यते-“ विधेयं प्रत्यक्षं च अग्रियं चि ।” (आदिप
अध्याये इत्यादि) सामान्ये अज्ञाने मत्प्रज्ञाऽऽदिनिर्विशेषिते
मत्प्रज्ञाने धृताज्ञाने च जीवाऽऽदिषु विभक्तौ ज्ञानं । एते हि स-
दऽऽवस्थितत्वासम्प्रदेशा इत्येकः, यदा तु तद्व्ये ज्ञानं विमुच्य
मत्प्रज्ञाऽऽदितया परिणामात्, तदैकाऽऽदित्यसम्भवेन सम्प्रदेशा-
इवावप्रदेशाद्वेत्यादिभङ्गकत्रयमित्येवं भङ्गकत्रयमिति । पृथि-
व्यादिषु तु सम्प्रदेशाश्चाप्रदेशाश्चेत्येक एवेत्यत्र आह- (एता-
दिव्यज्ज्ञा तियजोतिः) इह च त्रयेऽपि सिद्धा न वाच्याः । वि-
ज्ज्ञे तु जीवाऽऽदिषु भङ्गत्रयं, तज्ज्ञानं च मत्प्रज्ञाऽऽदिवत्केव-
लमिदं केन्द्रियविकलेन्द्रियाः सिद्धाश्च न वाच्या इति । (स-
जोहि जहा आदिश्चो चि) सभांगिजीवाऽऽदिदण्डकद्वयेऽपि
तथा वाच्यो यथोक्तो जीवाऽऽदिः । स वैद्य-संयोगी
जीवा नियमात्मप्रदेशा, नारकाऽऽदिस्तु सम्प्रदेशाऽऽदिप्रदेशो
वा । बहवस्तु जीवाः सम्प्रदेशा एव; नारकाऽऽद्यास्तु विभ-
ङ्गत्वेन एकैन्द्रियाः पुनस्तुतीयमङ्गल इति । इह सिद्धपदं नाध्य-
यम् । (मणजोह इत्यादि) मनोयोगात्मनो योगत्रयधनः संज्ञित-
इत्यर्थः । आध्यात्मिकैन्द्रियजोः काययोगान्तु सर्वेऽत्येक-
न्द्रियाऽऽद्यः । एतेषु च जीवाऽऽदिषु त्रिविधा भङ्गः तज्ज्ञाना च
मनोयोगादीनामवस्थित्येवं प्रथमः, अमनोयोगात्वाऽऽदित्यागात्
मनोयोगात्वाऽऽनुपादानाप्रदेशत्वात्तद्व्येन्द्रङ्गकद्वयमिति । नवरं
काययोगात्वा ये एकैन्द्रियास्तेजोः काययोगात्, सम्प्रदेशाश्चाप्रदेशा-
भ्येत्येक एव जङ्गक इत्यर्थः । एतेषु च योगत्रयदण्डकेषु जीवाऽऽ-
दिपदानि यथाम्भवमवस्थानि, सिद्धपदं च न वाच्यमिति ।
(अजोति जहा अवेम चि) दण्डकद्वयेऽप्यलेश्वयसमव-
स्थासत्त्वात् तना द्वितीयदण्डकयोऽपि तु जीवसिद्धपदयोऽ-
भङ्गकत्रयं, मनुष्येषु च परमङ्गल इति । (सागारस्यादि) साकारा-
पयुक्तैष्वनाकारापयुक्तेषु च नारकाऽऽदिषु त्रयो भङ्गाः जीवपदे,
पृथिव्यादिपदेषु च सम्प्रदेशाश्चाप्रदेशाभ्येत्येक एव । तत्र चाय-
त्तपरिपद्यानाद्यन्तरमन्वे प्रथमैतरेष्वप्येव पदार्थस्तत्सम्प्रदेशा-
व्याप्तिरिति । सिद्धानां त्येकसमवायिपयोगव्येऽपि साकारस्येतरेष्व
सोपयोग्यास्तत्सकृत्प्राप्त्या सम्प्रदेशात्, सकृत्प्राप्त्या चाप्रदेशात्
मवस्थेयम् । एवं चासकृत्प्राप्तसाकारोपयोग्या बहुनाश्रिय स-
म्प्रदेशा इत्येको भङ्गः । तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोपयोग्या वैकमा-
श्रिय द्वितीयः । तथा तानेव सकृत्प्राप्तसाकारोपयोग्या बहु-
नश्रिय तृतीयः । अनाकारोपयोग्ये त्वसकृत्प्राप्तानाकारोपयो-
गानाश्रिय प्रथमः । तानेव सकृत्प्राप्तानाकारोपयोग्या वैकमा-
श्रिय द्वितीयः । उत्रयेषामप्येत्येकं तृतीयं इति । (सवेद्यना
जहा सक्तसादि चि) सवेदानामपि जीवाऽऽदिपदेषु भङ्गकत्रय-
प्राप्तम्, एकैन्द्रियेषु वैकभङ्गकसज्जनात् । इह च वदप्रतिपक्षा-
महद्वरं अविज्ञोश्चो च वेदं प्रतिपक्षान्तकानेकादीनपेव भङ्ग-
त्रयं भाषयामि । (इषोभिव्येत्यादि) इह वेदाद्वैदान्तरसं-
क्रान्ती प्रथमसमये प्रदेशावमितरेषु च सवेदाद्वैदमवस्थाय
जङ्गकत्रयं पृथ्व्यादयः, नपुंसकवेददण्डकयोः सवेकैन्द्रियेष्वेको
भङ्गकः सम्प्रदेशाश्चाप्रदेशाभ्येत्येकपः, प्रायुक्तयुक्तैरेवे । स्त्री-

दण्डकयुक्तपदद्वयेषु देवपञ्चैन्द्रियमित्येवमनुष्यपदद्वयेषु, नपुं-
सकदण्डकयोस्तु देवजोति वाचयानि, सिद्धपदं च सर्वेष्वपि
न वाच्यमिति । (अवेद्यना जहा अक्तसादि चि) जीवमनुष्य-
सिद्धपदेषु भङ्गकत्रयमप्यव्यवस्थायमित्यर्थः । (नसरीरं जहा
ओदिश्चो चि) औघिकदण्डकवत् सशरीरिदण्डकयो-
जीवपदे सम्प्रदेशात्वात् वाच्यऽऽदित्वात्साशरीरवस्थः नार-
काऽऽदिषु तु बहुत्वे भङ्गकत्रयमप्येकैन्द्रियेषु तु तृतीयमङ्गल इति ।
(ओरालियवेचिवियसरीराणं जीवेमिदिव्यज्ज्ञा तियमंगो
चि) आदिरिकाऽऽदिशरीरिसंवेद्य जीवपदे एकैन्द्रियपदेषु च
बहुत्वे तृतीयमङ्गल एव, बद्धानां प्रतिपक्षानां प्रतिपक्षानानां चा-
नुक्तं जानात् । शेषेषु भङ्गकत्रयं, बद्धानां तेषु प्रतिपक्षानां तयो-
दारिकैर्वाक्यस्यागोतीदारिकं वैक्यं च प्रतिपक्षानानामात्माऽऽ-
दीनां जानात् । इहोदारिकदण्डकयोर्नारका देवाश्च न वाच्याः,
वैक्यदण्डकयोस्तु पृथिव्यमजोतस्त्वानविकलेन्द्रिया न वा-
च्याः, यच्च वैक्यदण्डकयोर् एकैन्द्रियपदे तृतीयमङ्गलौर्भाष्य-
ते, स चान्यनामसकृत्प्राप्तानां प्रतिपक्षं वैक्यकरणमाश्रि-
त्य तथा, यद्यपि पञ्चैन्द्रियतियेभ्यो मनुष्याश्च वैक्यलब्धि-
मन्तोऽप्ये, तथापि च भङ्गत्रयवचनसामर्थ्योद्भूतानां वैक्याव-
स्थानसंभवः न तथैकाऽऽदीनां तत्प्रतिपक्षानानां चावस्थेयः । (आ-
हारस्यादि) आहारकशरीरे जीवमनुष्ययोः परं जङ्गकाः
पूर्वोक्ता एवाऽऽदिशरीरिणामनुपपत्ता, शेषजीवानां तु तत्र
सम्भवतीति । (तयेगस्यादि) तेजसकाशमणशरीरं समाश्रिय
जीवाऽऽदिवस्थाना वाच्यो यथोक्तिकारण एव, तत्र च जीवाः स-
म्प्रदेशा एव वाच्याः, अनादिवास्तत्सऽऽदिसंयोग्या । नारका-
ऽऽद्यस्तु विभङ्गाः, एकैन्द्रियास्तु तृतीयमङ्गलः । एतेषु च शरीरा-
ऽऽदिदण्डकेषु सिद्धपदं नाध्ययमिति । (असरीरस्यादि) अशरी-
रेषु जीवाऽऽदिषु सम्प्रदेशाऽऽदित्वेन वक्तव्येषु जीवासिद्धपदयोः
पूर्वोक्ता विभङ्गी वाच्या, अन्धशरीरारवस्थानावादि । (आ-
हारपज्जलीप इत्यादि) इह च जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च बद्-
नानाआहारऽऽदिपदयोः प्रतिपक्षानां तद्विपक्षानिगोताऽऽद्यापि-
नोपयोग्यादिभिः पर्याप्तभावं गच्छन्तं च बद्धानामेव जानात्सम्प्रदेशा-
श्चाप्रदेशाभ्येत्येक एव भङ्गः, शेषे तु त्रयो भङ्गा इति । (मासम-
णेन्यादि) इह आवासानयोः पर्याप्तः आवासानयोः, ज्ञापा-
मनःपयोपयोस्तु बहुपुनरित्येतरे कर्तापि यथैकैकं वि-
यक्तिनं, ततश्च तथा पर्याप्तका यथा संज्ञितस्तथा सम्प्रदेशाऽऽ-
दितया वाच्याः, सर्वपदेषु भङ्गकत्रयमित्यर्थः । पञ्चैन्द्रियपदार्थे-
ष्वेह वाचयानि । पर्याप्तानां वेदं स्वैकपमाहु-येन करणेन
भुक्तमाहं स्वलं रसं च कर्तुं सक्तम् अभवति तत्तथा सक्त्य नि-
श्वसितहारपयोः । करणं शक्तिरिति पर्यायः । तथा शरीरपर्या-
प्तिनामयेन करणेनोदारिकवैक्याऽऽहारकाणां शरीराणां यथेया-
नि द्रव्याणि गृहीत्वोदारिकाऽऽदिभावेन परिणमयति तस्य कर-
णस्य निर्वृत्तिः शरीरपर्याप्तिरिति, तथा यथेयाऽऽदित्यानिम-
न्निद्रवाणां प्रायोग्यानि द्रव्याणि गृहीत्वाऽऽदिभावेन विपर्याजं ज्ञातुं
समर्थो जवति तस्य करणस्य निर्वृत्तिरिन्द्रियपर्याप्तिः, तथा येन
करणेनाऽऽनप्राप्तप्रायोग्यानि ऊर्वापयववृक्षस्याऽऽनप्राप्ततथा । त-
स्त्वपि समर्थो भवति तस्य करणस्य निर्वृत्तिरानाश्रयपर्याप्तिरिति,
तथा येन करणेन सत्याऽऽदिभावात्तानां प्रायोग्यानि ऊर्वापयववृ-
क्षश्च चतुर्विधजन्तवो परिणमन्ति पाषाणिसंज्ञसमर्थो भवति
तस्य करणस्य निर्वृत्तिर्भाष्यमित्यर्थः । तथा येन करणेन चतुर्विध-

मनोयोग्यानि द्रव्याणि शुद्धिवा मननसमर्थो भवति तस्य कर-
णस्य निष्पत्तिर्मनःपर्याप्तारति । (आहारअपज्ज्ञानस्यादि) इह
जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च सप्रदेशा अप्रदेशाभेदेक एव
भङ्गकोऽनवरते विग्रहगन्मनाहारापर्याप्तमनो बहुधा भा-
भात्, शेषेषु च परः भङ्गः पूर्वोक्ता एवाऽऽहारापर्याप्तमनाम-
द्वयत्वात् । (सरीरअपज्ज्ञसीय इत्यादि) इह जीवेष्वेकेन्द्रिये-
षु चैक एव भङ्गोऽप्यत्र तु त्रयं शरीराऽऽप्येतासकानां काक्षतः
सप्रदेशानां सदेव हामाहप्रदेशानां नदार्चिदेकाऽऽदीनां च सा-
न्नाद तारकदेवमनुष्येषु च परेवति । (भासत्यादि) भा-
षामनोऽपर्याप्त्याऽपर्याप्तकास्ते येषां जातितो भाषामनोयोग्यत्वे
स्मृति तर्ह्यस्मात्, ते च पञ्चिन्द्रिया एव, यद्वि पुनर्भाषामनसो-
रभावमात्रेण तदपर्याप्तका अभ्यावश्यस्तदेकेन्द्रिया अपि तेऽभ-
विष्यन्तस्तत्र जीवपदे तुतीय एव भङ्गः स्यात् । उच्यते च—(जी-
वाश्चो त्रयभंगो ति । तत्र जीवेषु पञ्चिन्द्रियतयिषु च ब-
हुधा तदपर्याप्तिप्रतिपक्षानां प्रतिपक्षमानानां त्रिकाऽऽदीनां सा-
मायुष्योक्तमेव भङ्गवचनम् । (नेदृश्यदेवमनुष्येति उभयम् ति) नै-
र्यिकाऽऽदिविषु मनोऽपर्याप्तकानामवतरत्वेन सप्रदेशाप्रदेशाना-
मेकाऽऽदीनां लानात एव परः भङ्गः । एषु च पर्याप्त्यपर्याप्तिद्व-
गतेषु सप्रदेशात् नाध्ययमसम्भवमिति । पूर्वोक्तद्वाराणां सप्र-
हगत्वा—(सपपसेत्यादि) । (सपपस ति) कालतो जीवाः
साधारणः, इतरे च एकत्वबहुत्वाप्रकाराः । (आहारम ति)
आहारका अनाहारकाश्च तथैव । (भविय ति) भव्या अ-
भव्या उभयानिपश्चात् तथैव । (मस्ति ति) सङ्कीर्णमङ्गीर्णा द्व-
यानिपश्चान्तश्च तथैव । (स्रेस ति) सलेश्याः कृष्णाऽऽदिश्रेया
अलेश्याश्च तथैव । (दिद्रि ति) दृष्ट इतिः सप्रपश्चद्वयविकान्
तुद्वन्ततथैव । (संजय ति) संयता असंयताः मिश्राअय-
निपेथिनश्च तथैव । (कस्या ति) कपायिणः कौषाऽऽदिमन्त्र-
अकपायिश्च तथैव । (नाण ति) ज्ञानिन आज्ञिनर्थाधिक-
ऽऽदिविनः ५, अज्ञानिनो मल्यज्ञानाऽऽदिमन्त्रश्च तथैव । (जोग
ति) सयोगा मनश्चादियोगिनोऽयोगिनश्च तथैव । (उवओगति)
साकाराऽन्कारोपयोगास्तथैव । (वेद ति) सवेदाः स्मिन्वेदाऽऽ-
दिमन्तः ३, अववेदाश्च तथैव । (ससरीर ति) सशरीरा आ-
द्वारिकाऽऽदिमन्तः ५, अशरीराश्च तथैव । (पञ्जलि ति)
आहाराऽऽदिपर्याप्तमन्तः ५, तदपर्याप्तकाश्च तथैवोक्ता इति ॥
ज० ६ श० ४ उ० ।

लोकाऽऽकाशप्रदेशाः—

केवद्या णं जेतं ! क्षोयागासपपमा पणत्ता । गो-
यमा ! असंखेज्जा क्षोयागासपपमा पणत्ता । एगमे-
गसस एं जेतं ! जीवसम केवद्या जीवपपमा पणत्ता ।
गोयमा ! जावद्या लोयागासपपमा एवमेगस णं जी-
वसम एवद्या जीवपपमा पणत्ता ।

(केवद्या णमित्यादि) (असंखेज्ज ति) यस्मादसङ्ख्येय-
प्रदेशाको लोकस्तस्यास्य प्रदेशा असङ्ख्येया एवेति । प्रदेशा-
धिकारादेवेदमाह—(एगमेगसेत्यादि) एकैकस्य जीवस्य
तावन्तः प्रदेशा यावन्तो लोकाऽऽकाशश्च, कथम्, यस्माज्जीवः
केवलिसमुद्भूतात्काले सर्वे लोकाऽऽकाशं व्याप्यावतिष्ठते,
तस्माद्विनाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणस्त इति । ज० ६ श० ४ उ० ।

अक्षोए णं भंते ! किं जीवा एवं जहा अत्थिकायउद्देए

अलोगागमे तदेव छिरवमेसंजाव अणंतजागृणे । अहे-
लोयखेत्तलोयसम एं भंते ! एगमि आगामपदेम किं जीवा
जीवदेमा जीवपदेमा, अजीवा अजीवदेमा अजीवपदे-
मा ? गोयमा ! णो जीवा जीवदेमा वि जीवपपमा वि,
अजीवा वि अजीवदेमा वि अजीवपपमा वि, जे जीवदेमा ते
णियमं एगिदियदेमा, अहवा एगिदियदेमा य वेदंदिद्यसम
देमे, अहवा एगिदियस देसा य वेदंदिद्याण य देसा, एवं
मज्झिक्खविरहिओ जाव अण्णिदिपसु जाव अहवा ए-
गिदिपदेमा य अस्सिदिद्याण य देसा, ज जीवपपमा ते
णियमं एगिदियपदेमा, अहवा एगिदियपपमा य वेदं-
दियस देसा, अहवा एगिदियपदेमा य वेदंदिद्याण य
पपमा, एवं आदिक्खविरहिओ जाव पंचिदिपसु य अ-
ण्णिदिपसु य तियज्जेगे । ज अजीवा ते दुविहा पणत्ता ।
तं जहा—रूवी अजीवा य, अरूवी अजीवा य ।
रूवी तदेव । जे अरूवी अजीवा ते पंचविहा पणत्ता । तं
जहा—णो धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायसम देमे धम्मत्थि-
कायसम पपमा । एवं धम्मत्थिकायसम वि अक्कासपपमा ।
तिरियलोयखेत्तलोयसम एं जेतं ! एगमि आगामप-
देमे किं जीवा, एवं जहा अहेलोयखेत्तलोयसम तदेव,
एवं उद्दुल्लोयखेत्तलोयसम वि, णवरं अक्कासपपमा नत्थि
अरूवी चउव्विहा, लोमज्ज जहा अहेलोयखेत्तलोयसम
एगमि आगामपपमा । अलोयसम णं भंते ! एगमि
आगामपपमे पुक्खा ? गोयमा ! णो जीवा णो जीवदेमा
तं चेव जाव अण्णेतं अणुक्खल्लुपगुणेतं संजुत्ते सव्वा-
गाससम अणंतजागृणे, दव्वओ णं अहेलोयखेत्तलोए अ-
ण्णता जीवदव्वा अण्णता अजीवदव्वा अण्णता जीवाजीव-
दव्वा, एवं तिरियलोयखेत्तलोए वि, एवं उद्दुल्लोयखेत्तलो-
ए वि । दव्वओ णं अलोए णेवत्थि जीवदव्वा, णेवत्थि
अजीवदव्वा, णेवत्थि जीवाजीवदव्वा, एगे अजीवदव्वदेमे
जाव सव्वागाससम अणंतजागृणे । काक्षओ णं अहेलोय-
खेत्तलोए जाव कयाथि पाणिं जाव एत्थिचे, एवं जाव
अलोए । जावओ णं अहेलोयखेत्तलोए अण्णता वसप-
ज्जा जहा खंदए जाव अण्णता अणुक्खल्लुपपज्जा एवं
जाव लोए । मावओ णं अलोए णेवत्थि वसपज्जा
जाव एवत्थि अणुक्खल्लुपपज्जा एगे अजीवदव्वदेमे
जाव अणंतजागृणे ॥

(अलोए णं भंते ! इत्यादि) इदं च एवं जेत्याद्यतिदेशादेव
दृश्यम्—“ अलोए णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवपपदेसा,
अजीवा अजीवदेसा अजीवपपमा ? गोयमा ! णो जीवा जाव
नो अजीवपदेसा । एगे अजीवदव्वदेसे अणुक्खल्लुपपज्जा
अण्णेतं अणुक्खल्लुपगुणेतं संजुत्ते सव्वागासे अणंतजागृणे ति । ”
तत्र सर्वोऽऽकाशमन्तभाषानित्यस्यायमर्थः—लोकलक्ष-

णेन समस्ताऽऽकाशस्याऽनन्तमोगेन न्यूनं सर्वाऽऽकाशमलोक
हति । (अहोलोग्गेल्लोमस्स णं नंतं । एगमिं आगासपपसे
इत्यादि) नो जीवा एकप्रदेशे नेषामनवगायतात् यद्धनं पुन-
र्जीवानां देशस्य प्रदेशस्याऽवगाहनादुच्यते- (जीवदेसा वि
जीवपपसा वि लि) यथा धम्मोस्तिकायाऽऽध्याजीवकस्य ने-
कत्राऽऽकाशप्रदेशेऽवगाहते तथापि परमाणु द्व्यणुकाऽऽदिद्रव्या-
णां कालरूपस्य चावगाहनादुच्यते- (अजीवा वि लि) द्व्य-
णुकाऽऽदिरूपकप्रदेशानां त्ववगाहनादुच्यते- (अजीवदेसा वि
लि) यमां धर्मास्तिकायप्रदेशयोः पुद्गलरूपप्रदेशानां चाव-
गाहनादुच्यते- (अजीवपपसा वि लि) (एवं मयिक्कवि-
दिआं लि) दशमशतप्रदर्शिते त्रिकमङ्ग । "अहवा एमादिहये-
सा य वेदिहियस्स य देसा " इत्येवंकपा यो मध्यममङ्गस्त-
द्विरहितोऽसौ त्रिकमङ्ग एवमित्ति सूत्रप्रदर्शितमङ्गद्वयकोऽ-
ध्यातव्यो, मध्यममङ्गस्येहाऽसकमवात् । तथाहि-द्वीान्द्रव्यैक-
स्यैकत्राऽऽकाशप्रदेशे बहवो देशान् सगित, देशस्यैवान्नावे-
द्यम् (आह्लाविहोमि लि) "अहवा एमादिहियेसा य
वेदिहियस्स पपसे " इत्येवंऽऽकपाध्यामङ्गविहितत्रिकमङ्ग
एवमितिसूत्रप्रदर्शितमङ्गद्वयकोऽध्यातव्यः, आध्यामङ्गकस्येहा-
ऽसकमवात् । तथाहि-नारस्येवेकत्राऽऽकाशप्रदेशे केवास्सिम-
वधानं त्रिककस्य जीवस्यैकप्रदेशसंभवेऽसंभवात्तानामेव भाषा-
दिनि । (अग्निदिपसु य नियमंशो लि) अनिच्छयेकमङ्गकस्य
मपि सम्भवतीति ह्यन्ता तेषु तद्गाथाति । (कवी तहेश लि)
रूपस्या देशाः प्रदेशा अणवश्चात्यर्थः । (यो धम्मतिथिकाय लि)
नो धर्मास्तिकाय एकत्राऽऽकाशप्रदेशे सकनत्वसंभवात्प्रदेशाव-
गाहत्वात्तस्य पपसे । (धम्मतिथिकायस्य देसे लि) यथा ध-
म्मोस्तिकायस्यैकत्राकाऽऽशप्रदेशे प्रदेश एवास्ति तथाऽपि देशो-
ऽवयव इत्यनयोन्तरत्वेनाऽवयवमात्रस्यैव विवक्षितत्वाच्चिरं
तथापि तत्र सत्या अवयवित्वात्तत्वात्तत्वास्तिकायस्य देश इ-
त्यपि । प्रदेशस्तु निरुपचरित एवास्तीत्यत उच्यते- (धम्मतिथि-
कायस्य प्रदेशे लि) (एवमहम्मतिथिकायस्य वि लि) " नो अह-
म्मतिथिका ए अहम्मतिथिकायस्य देसे अहम्मतिथिकायस्य प्रदेशे "।
इत्येवमधर्मास्तिकायसूत्रं वाक्यामत्यर्थः । (अहम्मसमो न-
तिथि अहवो च अविहद लि) ऊर्ध्वलोका अद्या समयोनास्तीत्यु-
च्यते । अतुर्विधा धर्मास्तिकायदेशाऽऽद्य ऊर्ध्वलोकस्यैकत्राऽऽ-
काशप्रदेशे भवतीति । (लोमस्स जहा । अहोलोग्गेल्लोमस्स
एगमिं आगासपपसे लि) अथोलोकेऽत्रैकप्रदेशस्यैकत्राऽऽकाश-
प्रदेशे यद्वाक्यं युक्तं तद्वाक्यस्यैकत्राऽऽकाशप्रदेशो वाक्यमित्य-
र्थः । तच्चैवम्- " सोमस्स णं भंने । एगमिं आगासपपसे कि
जीव पुज्जा ? नोयमा ! नो जीवो " इत्यादि प्राश्नात् । (अदेशोप-
खेत्तलो ए अणना वधपञ्चव लि) अथोलोकेऽत्रैकप्रदेशेऽनन्ता व-
र्ण्यपुज्जायाः, एकगुणकालकाऽऽद्यानामनन्तगुणकालकाऽऽद्यवसा-
नानां पुज्जानां तत्र नास्तीति । अथोलोकसूत्रे (नेवतिथि अगस्य-
सुखपउज्जव लि) । अगुलसुखपवेदेतद्व्याख्या पुद्गलाऽऽ-
द्यानां । तन्नाभावात् । भ० ११ श० १० उ० । प्रदेशाभ्येन
जीवप्रदेशानामप्राकारकमपुद्गलैः सद्य संभवाच्चोचनार्थः
देशो ५ तथ । भावो ० " पएस लि " पूर्वपहलो-
पाजीवप्रदेशः जीवप्रदेश इति । यथा वीरो महावीर इति ।
एक एव चरमप्रदेशो जीव इत्यन्युपगमपरे जीवप्रदेशातिष्ठ-
थे, विशो ० । प्रकटः पुद्गलास्तिकायदेशः प्रदेशाः परमाणी,

अनु० । एकद्विषणुषु, अनु० । प्रातिवहिके, दे० ना० ६
वर्ग ३ गाथा ।

पएसकम्म-प्रदेशकर्म-न० । प्रदेशा एव पुद्गला एव यस्य वे-
द्यते न यथा बद्धाऽऽद्यप्रदेशमात्रतया वेद्यं कर्म प्रदेशकर्म । क-
र्मभेदे, स्थाने ३ ग्रा० ३ उ० ।

पएसग-प्रदेशाभ-न० । प्रदेशप्रमाणे, स्थाने ४ ग्रा० ३ उ० ।

पएसघण-प्रदेशायन-वि० । निरग्ने निविद्रप्रदेशे, औ० ।

पएसह्या-प्रदेशायता-स्त्री० । प्रकटो देशः प्रवेशः विषयबद्धोऽशः
स आसावर्थेभ्येति प्रदेशायतस्य भावः प्रदेशायिता । सुषवर्णा-
याऽऽध्यावावयवत्वात्प्रायेनायाध, स्थाने १ ग्रा० । प्रकटो निर-
शो देशः प्रदेशः, स आसावर्थेभ्यः प्रदेशायतस्य भावः प्रदे-
शायिता । परमाणुवि, अनु० । ज० ।

पएसणय-प्रदेशानक-न० । वपदेशे, ग्रा० सू० १ अ० । " प-
सणयं णाम वपयो, कविहेहं जंने । पएसणय पस्यते । तं
जहा । " इति 'पवसणय' शब्दे वक्ष्यते ।

पएसणाम(णु)-प्रदेशानाम-न० । प्रदेशानामायुःकर्मक्षत्राणां
नाम तथाविधा परिणतिः प्रदेशानाम् प्रदेशरूपे वा नाम कर्मवि-
शेष इत्यर्थः । स्थाने ६ ग्रा० । प्रदेशानां प्रमिनपरिमाणानां-
मायुःकर्मक्षत्रकालानां नाम । परिणामोद्भवे आत्मप्रदेशेषु कर्मप्रदे-
शानां सर्वव्यवहारे जातिगतव्यवधानकर्मणां प्रदेशरूपे नामकर्म-
णि च । स० ।

पएसणामिहिज्ञात्त-प्रदेशानामिधत्ताऽऽयुष-न० । प्रदेशनामेन
प्रदेशानाम्ना च निधत्ते आर्याय, स० । ज० । स्थाने ० ।

पएसत्त-प्रदेशान-न० । अविभागीपुद्गले, छत्या० ११ अध्या० ।

पएसवंध-प्रदेशान-पुं० । जीवप्रदेशेषु कर्मप्रदेशेषु कर्मप्रदेशा-
नामनन्तान्तानां प्रति प्रकृतिप्रतिनियतपरिमाणानां सम्बन्धन-
रूपे बन्धनेदे, स० ४ स० । कर्मपुद्गलानां पदग्रहणं क्षीतिर-
सतिरपेक्षितकंसंभवाप्राप्त्येनैव कर्गति स प्रदेशवन्ध इति ।
कर्म० ५ कर्म० । क० प्र० । पं० सं० । (प्रदेशबन्धस्य सर्वा
वक्तव्यता 'बंध' शब्दे वक्ष्यते)

पएसय-प्रदेशक-पुं० । प्रधानं प्रकटो भादौ, वा देशके, विशेष० ।

" तिथे सुगमगरगय, सिद्धिपहपसप बंधे । " विशेष० ।

पएसमकम-प्रदेशसंक्रम-पुं० । " पडहे नीया वधं नीता " इति
याकर्मरूपमन्यप्रकृतिस्वभावपरिणामेन परिणामने स प्रदेश-
संक्रमः । उक्तं च- "जं दलियमनपगई, निजइ सो संक्रमो प-
सस्स । " स्थाने ४ ग्रा० २ उ० । पं० सं० । (सामाख्यलक्षणं
जदः, साधनाऽऽदिप्रकरण । बह्विधप्रदेशसंक्रमस्यासीति प्रदे-
शसंक्रमस्य वक्तव्यता 'संक्रम' शब्दे वक्ष्यते)

पएससंतकम्प(णु)-प्रदेशसंक्रम-न० । सत्ताकर्मभेदे, क०
प्र० १० प्रक० । पं० सं० । ('संतकम' शब्दे व्याख्या)

पएसालंतय-प्रदेशानन्तक-न० । आकाशप्रदेशानामानन्त्ये अ-
नन्तकनेदे, स्थाने १० ग्रा० ।

पएसोपयोग्या-प्रदेशानिकता-स्त्री० । बहुप्रदेशस्वाभावे, छत्या०
१२ अध्या० ।

परसि (५)

परसि (५) - प्रदेक्षित-० । स्वनामक्यते श्वेताम्बिकानग-
रीराजं प्राचमये स्वर्णमये, २० ।

तत्कथा-

महिषिण महज्जुतीए महाजसे महासोबले महाखुजागे
सूरियाजे देवे। अहो नं भंत। सूरियाजे देवे महिषिणं जाव
महाखुजावे, सूरियाजेणं जंत। देवेणं सा दिव्वा देवही
सा दिव्वा देवजुई दिव्वा देवाखुजागे किंया
हन्ने किंया पचे किंया अजिसमसागतं, पुक्वभवे के
आसि, किंयाए वा, किंयुत्तएणं वा कयंरमि वा
गामंसि वा ० जाव सधिवेमंसि वा किं वा दच्चा किं वा
धुच्चा किं वा समायरिता कस वा तद्वाहस्स वा सम-
णस्स वा माणस्स वा अंतिए एगमवि आयरियमुवपणं
सोच्चा खिसम्म तेणं सूरियाजेणं देवेणं सा दिव्वा दे-
वही ० जाव देवाखुजागे हन्ने पचे अजिसमसागते। गोयया-
दिममणं जगवे महावीरे भगवं गोयम ति आभंतत्ता एवं
बयासी-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं
इहेव जेनुहीवे दीवे भारहे वासे केकयके खाम जगवए
होत्था रिक्खित्थियिमसिक्खे तथ एवं केकयके जगवए
सेयंविवा एणं एगरी होत्था रिक्खित्थियिमसिक्खे
० जाव पक्खिवा। तौं एणं सेयंविवाए एगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे दिसीजाए एत्थ एणं मिगवणे एणं
उज्जाणे होत्था रम्मे नंदएवणण्णसासे सन्वाउयपुण-
फलसमिक्खे सुहसुरभित्थियन्नाए ह्वायाए सव्वतो चव सम-
णवक्खे पासादीए ० जाव पक्खिवा तत्थ एणं सेयंविवाए ए-
गरीए एगरी एणम रावा होत्था महया ह्मिचंत
जाव विहरति अपम्मिए अयमिहे अथमक्खाई अप-
म्माणुए अपम्मणलोई अथमपपजण्णे अथममसीसमसुयारे
अथम्मण चव विंति कप्पेमाणे ह्वा डिंद जिंद पवत्तएपावे
कोपे चंने रोहे खोदे होहितपाणं। साहसिए उक्कंवलवंच-
णभायाणिमकिंरुकरडंसपओगवहुजे ह्मिस्सोत्ते णि-
ज्ज्वेत्ते णिगुणो णिम्मरे णिपक्खलाणपासहोववास बहणं दू-
पयचउपयमिबपमुक्खिसरीसवाणं धाताए बहाए उच्छे-
यणए अथम्मकेऊ समुट्टिए गुरूणं णो अन्नुट्टेति णो
विणयं पंजंज, सयस्स वि णं जगवयस्स एो मम्मं करं वा
अरं वा विंति पक्खेड। तस्स एणं पदेसिस्स रणो सूरियकंता
एणं देवी होत्था मुकुमालपाणिपाया, धारिणीवत्थओ।
परसिणा रणो सकिं अणुत्ता ० जाव विहरति । त-
स्स एणं पदेसिस्स रणो जेट्टे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्त-
ए सूरियकंतेणं कुमारं होत्था मुकुमालपाणिपाए ० जाव
पक्खिवा। से एणं सूरियकंते कुमारं युवराया वि होत्था। ए-

सिस्स रणो रज्जं च रत्तं च बलं च वाहणं च कोमं च
कोट्टागारं च पुरं च अंतउरं च जणवयं च समयेव पच्चु-
वेकखपाणे पच्चुवेकखपाणे विहरति । तस्स एणं पदेसि-
स्स रणो जेट्टाएअवयंसए चित्ते एणं सारही होत्था अ-
ह्म ० जाव बहुजणस्स अपरिज्जए सामयेयदंउवपययाण-
अत्थमत्थइहामइवियारए उपत्तियाए वेणइयाए कम्मियाए
पारिणाभियाए चउव्विहाए बुद्धीए उव्वेत्ते परसिस्स रणो
बहुसु कज्जेयु य कारणंमु य कुटुंबेमु य मंतेमु य गुज्जेसु
य रहस्समु य णिच्छएसु य ववहारंमु चापुच्छिणिजे पडि-
पुच्छिणिजे भेदीपमाणे आधारे आलंबणे चक्खुत्तए सव्व-
ह्वाणसव्वज्जुमियासु लक्खपच्चए विदिणवियारे रज्जपुरवि-
त्तए यावि होत्था । तेणं कालेणं तेणं समयेणं कुणाला एणं
जगवए होत्था रिद्धिस्थिमियसमिक्खे । तत्थ एणं कुणालाए
जगवए मावत्थी एणं एगरी होत्था रिक्खित्थियिमसि-
क्खे ० जाव पक्खिवा। तौं मे सावत्थीए एगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे दिसीजाए कोट्टए एणं चेडए होत्था पो-
राणे ० जाव सूरम्मे पासादीए दरिमिज्जा तत्थ एणं माव-
त्थीए एगरीए परसिस्स रणो अंतवासी जियसत्तु एणं
राया होत्था, महया ह्मिचंत ० जाव विहरइ तए एणं पदेसी
राया अण्णया कयाई मत्थं मत्थं महरिहं विउडं रायागइ
पाहुनं सज्जावेड सज्जावेडत्ता चित्तं सागइं सदावेड, सदावेडत्ता
एवंबयासी-गच्छइ एणं तुमे चित्ता ! सावत्थ्यं एगरीं जियम-
त्तुस्स रणो इमं महत्थं ० जाव पाहुनं उव्वेगहि । जाइ तत्थ
रायकज्जाणि य रायणिउत्ते य रायववहारे य ताई जियम-
त्तुणा सकिं समयेव पच्चुवेकखपाणे पच्चुवेकखपाणे विह-
राइ ति कहुं विसिज्जते । तए एणं से चित्ते सारही परसि-
णा रणो एवं वुत्ते समाणे इहउट्ट ० जाव पकिमुजित्ता तं
महत्थं ० जाव पाहुनं गिएइइ, परसिस्स रणो अंतियाओ
पकिणिकवमइ, पकिणिकवमिच्चा सेयंवि एगरीं मज्जे
मज्जेणं जेणव सए मिहं तेणव उवागच्छइ उवागच्छित्ता
तं महत्थं ० जाव पाहुनं उवेइ, कोन्विषयपुरिसं मदावेति, सदावे-
डत्ता एवं बयासी-खिपावेम जो देवाणुपिया ! सअत्थं
जाव चाउगयेंत आमरं जुतामेव उव्वेवह ० जाव पच्च-
वियणइ । तंत एणं ते कोन्विषयपुरिसा चित्तसारहिस्स एयमहं
विणएणं पडिमुण्णेति, पकिमुण्डत्ता इहउट्ट ० जाव द्वियया
खिपावेम सअत्थं ० जाव जुळुमज्जे चाउगयेंत आसरहं
जुतामेव उव्वेवति, तमाणत्थियं पच्चपिण्णं । तते एणं से
चित्ते सारही कोन्विषयपुरिसं अंतिए एवमहं सोच्चा णि-
सम्म इहउट्ट ० जाव हियए एहाए कयवलिक्कम्म कयकाउय-
मंगलपायाच्छिमे सण्णक्खक्खस्मियकवयउपीअियसरास-

गापट्ट ए विपक्वगेविजत्रिबिलवराचिन्धवट्टे गहियाउडपहरणे
महत्त्ये जाव पाहुम् गिएट्टे, गिएहइत्ता जेणव चा-
उम्पेटे आसरहे तेणव उवागच्छ, उवागच्छइत्ता चाउम्पेटे
आसरहं वुरूहति, वहुहिं पुरिसेहिं सय्थक्क जाव गहियाउड-
पहरणेहिं सक्कि संपरिवुदं सकोरंमद्वामेणं उचैणं धरि-
उजमणेणं महुया जरुचमगरहपहकरवंदपरिक्खिसे मयातो
गिहातो गिगमच्छति, सेयवियाए णगरीए मज्जे मज्जेणं
गिगमच्छ, गिगमच्छइत्ता सुहेहिं वासेहिं पायरासए-
हिं णाडविकट्टेहिं अंतरावासेहिं वसमाणे केवयडक्खस
जणवयस्स मज्जे मज्जेणं जेणव कुणात्ता एणम
जणवए जेणव सावत्थी णगरी तेणव उवागच्छति,
तेणव उवागच्छत्ता सावत्थीए णगरीए मज्जे मज्जेणं
अणुपविमति, जेणव जियमत्तुस्स रसो गिहे जेणव वा-
हिरिया उवट्ठाणमासा तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्तिता
वट्टे उवेति, रट्टे उवेत्ता रट्ठातो पक्खरुजति ते महत्त्ये जाव
पाहुम् गिएट्टे, जेणव अट्ठमतरिया उवट्ठाणमासा जेणव
जियमत्तु राया तेणव उवागच्छति, उवागच्छत्तिता जिय-
मत्तु रायं कयलपग्गिगहियं जाव बहु जणं चित्रणं ब-
क्खं वट्ट, वक्खं वट्टता ते महत्त्ये जाव पाहुम् उचमति । तते णं मे
जियमत्तु राया चित्तस्म सारहिस्स ते महत्त्ये जाव पाहुम्
पदिच्छइत्ति चित्तं सारहिं सकारिणि, सम्भाणेति, पक्खिसज्जे,
रायमगमोगाहं आवासे दूजयति । तते णं से चित्ते सारहिं
विमज्जिण ममाणे जियमत्तुस्स रसो अतिपाओ पक्खि-
कयमत्तु, जेणव वाहिरिया उवट्ठाणमासा जेणव चाउम्पेटे आ-
सरहे तेणव उवागच्छ, उवागच्छत्ता चाउम्पेटे आसरहं वुरू-
हति, वुरूहइत्ता सावत्थीए णगरीए मज्जे मज्जेणं जेणव
रायमगमोगाहं आवासे तेणव उवागच्छ, उवागच्छ-
त्ता तुरए गिगमच्छ, रट्टे उवेति, उवेत्ता रट्ठातो पक्खरुजति,
एहए कयलपक्खि कयकं उचमं गणपायच्छित्तं सुक्खावेसा-
हं भंगलाहं वत्थाहं पवरपाणिहे अपमद्व्याभरणालोकियस-
रोरे जिमियभुत्तुरागए वि स णं समाणं पुब्बावरएह-
कालममयेमि गंउवाहिं णाडपहिं उवविज्जममाणं उव-
गाउजममाणं उववाडिज्जममाणं इहे सएरिपरमरुक्कमं
पंचविहे माणुस्सए कामजोणे पक्खुक्कममाणे विहरति ।
तेणं कात्थं तंणं ममएणं पासावच्चिज्जे केसी णामं कु-
मारमणे जाइसंपणे कुडसंपणे वलसंपणे रुवसंपणे वि-
णयसंपणे जाणसंपणे दंसणसंपणे चरित्तसंपणे लज्जा-
संपणे लायवसंपणे ओपेमी तेयसी वच्चंसी जसंसी
जियकोहे जियमाणे जियमाणे जियलो जे जियणिहे जिति-

दिपे जियपरीमहे जीवियाममरणं ययान्पुसुक्क तवप्पहा-
णे गुणप्पहाणे करणप्पहाणे चरित्तप्पहाणे गिगमहप्पहाणे
विज्जप्पहाणे अज्जवप्पहाणे मव्वप्पहाणे लायवप्पहा-
णे खंतिप्पहाणे सुत्तिप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतप्पहाणे बं-
जप्पहाणे वेदप्पहाणे णयप्पहाणे गिगमहप्पहाणे सक्खप्पहाणे
(पायप्पहाणे) सोयप्पहाणे नाणप्पहाणे दंसणप्पहाणे चा-
रित्तप्पहाणे चउदसपुव्वे चउणाणावगए पंचहिं अण-
गारसएहिं सक्कि संपरिवुदं पुब्बाणुपुव्वं चरमाणे गामा-
णुगामं दूजममाणे सुहं सुहं विहरमाणे जेणव सावत्थी
णगरी जेणव कोट्टए चेइए तेणव उवागच्छ, उवागच्छ-
इत्ता सावत्थीए णगरीए वट्टिया कोट्टए चेइए आहापिद्व-
उमहं उमिगहित्ता मंजमेणं तवमा अपाणं भावमाणे
विहरति । तए णं सावत्थीए णगरीए भियामयति यच्च-
कचच्चरचउम्मुहमहापहेइमुमहुया जणमहेइ वा जणकलकलेइ
वा जाव परिसा पउवावसति । तते णं तस्म चित्तसारहिस्स
महाजणमहं च जणकलकले च सुणेत्ता पावेत्ता इमेया-
रुक्क अचरित्तियं जाव मयपविज्जया-किं णं अज्ज सा-
वत्थीए णगरीए इदमहेइ वा खंदमहेइ वा एवं रुदमहेइ
वा मउदमहेइ वा वेमणमहेइ वा णागमहेइ वा जयमहेइ
वा जवत्तमहेइ वा वृजमहेइ वा वेइयमहेइ वा रुक्ख-
महेइ वा गिरिमहेइ वा दरिमहेइ वा अवडमहेइ वा एदी-
महेइ वा सागमहेइ वा जेण इमे वट्टे उग्गा उग्गात्ता
जोगा राइत्ता खसिषा इक्खानुकारव जाव इम्भा इज्ज-
पुत्ता एहाया कयलपक्खि जहावइए तहेव अप्पेगइया
इयगवा जाव अप्पेगइया पादचारविहारणे महुया वेदा
वेदएहिं गिगमच्छति, एवं संपेहेइ, संपेहेइत्ता कंउपुरिसं
सहावेइ, महावेइत्ता एवं वयासी-किं णं देवाणुप्पिया ! अज्ज
सावत्थीए णगरीए इदमहेइ वा जाव सागरमहेइ वा
जेण इमे वट्टे उग्गा उग्गात्ता गिगमच्छति । तते णं से कंउपुरिसं
केस्सि कुमारसमणस्स आगमणोगहियं विणच्छियंति चित्तं
सारहिं करवत्तपग्गिगहियं जाव वक्खंवात्ता एवं वयासी-
णो त्वनु देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए णगरीए इद-
महेइ वा जाव सागरमहेइ वा, जे णं इमे वट्टे जाव वेदा
वेदएहिं गिगमच्छति, एवं त्वनु देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे
केसी णामं कुमारसमणे जातिसंपणेणं जाव दूजममाणे
इदमागते जाव विहरइत्ता अज्ज सावत्थीए वट्टे उग्गा-
जाव इम्भा इम्भात्ता अप्पेगइया वेदणवत्तिपाए जाव
महुया वेदा वेदएहिं गिगमच्छति । तते णं से चित्ते सारहिं
कंउपुरिसस्स अतिप एयमहं सोआगिस्सम हउहुउ-जा-
व हियए कोमुविपुसिं महावेइ, महावेइत्ता एवं वयासी-
खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउम्पेटे आसरहं उचमाम

उवडवेह ० जाव सत्यओ जाव उवडवेति । तेत एं से चिते सारही एहाए कयसिककेय कयकोउयमेलपायचिउते सु-
 क्कपावसाई मंगलाई वयाई पवरपरिहते अयमहुग्याभर-
 खासिकयसरिरे जेणेव चाउग्येटी आमरई तेणेव उवाग-
 चउड, उवागचउडा चाउग्येटी आमरई दुरुहति, दुरुहइ-
 चा सकोरिंदमदामेणं छत्तेणं धरिउजमणेणं मइया भ-
 रुचमगरहपहगरवंदपरिखिते सावत्यीए नगरीए मज्जे मज्जे-
 णं एिगगच्छइ, जेणेव कोछए चेइए जेणेव केमी कुपारसम-
 णे तेणेव उवागचउड, उवागचउडा केसिम कुपारसम
 समणस्स अदूरसांते तुरए एिगगहति, रई ठवंति,
 रहाओ पवाहइति, जेणेव केमी कुपारसमणे तेणेव
 उवागचउड, उवागचउडा केसि कुपारसमणं तिकखुत्तां
 आयाहिणपयाहिणं करेड, वंदति, णमंसति, णमंसत्ता
 णच्चासणे णाडइरे सुसूयमाणे णमंसमाणे अजिमुडे
 पंजलिउडे विणएणं पउजुवामेड । तेत णं केमी कुपारस-
 मणे चित्तस्स सारहिस्स तीमे मइतिमहाउयाए महुवाए
 पारिसाए चाउज्जापे धम्मं करेड । तं जहा-सव्वाओ पा-
 णाडवायाओ वेरमाणं, सव्वाओ सुमावायाओ वेरमाणं,
 सव्वाओ अदिण्णादाणाओ वेरमाणं, सव्वाओ महुण्डाणा
 ओ वेरमाणं । तेत णं सा मइतिमहालया मइवपरिमा के-
 भिकुमारस्स समणस्स अंतिप धम्मं सोबा हउनुड ० जाव
 हियया वंदित्ता णमंसित्ता जामेव दिमि पाउवव्या तामेव
 दिमि पदिमया । तेत एं से चिते सारही केसिम कुपार-
 समणस्स अंतिप धम्मं सोच्चा णिमम्म हउनुड ० जाव हि-
 यए उड्डाए लहेति, केमि कुपारसमणं तिकखुत्तां आयाहिण-
 पयाहिणं करेड, वंदइ, णमंसति, णमंसित्ता एवं बयामी-स-
 हहामि णं भंते ! णिगंगे पावयणे, पत्तियामि णं जंते ! णिगंगे
 पावयणे, रोएपि णं जंते ! णिगंगे पावयणे, अरुनुहेमि णं
 जंते ! एवमेयं जंते ! तहमेयं जंते ! अविनहमेयं भंते !
 असंदिद्धमेयं जंते ! इच्छियपदिच्छियमेयं जंते ! सव्वेणं
 एसमहे, से जहा तुजे वयह ति कहु वंदइ, णमंसति, एवं
 बयामी-जहा णं देवाणुपियाणं अंतिप वडवे लग्गा
 जोगा ० जाव इब्बा इकनपुत्ता चिच्चा द्विरएणं विच्चा सुवयं
 एवं धणवणवलयवडवणकोसं कोडागारं पुरं अंतउरं
 चिच्चा विउलं षणकणगरयणमणिमोत्तियं संखसिलप-
 वासं संतसारमावतेयं विच्छड्डइत्ता विगोवत्ता दाणं दा-
 इत्ता परिमाइत्ता मुंढे जवित्ता आगाराओ अणुगारियं
 पव्वयंति, एणं सव्वु अहं तथा संचाएमि विच्चा हिरणं तं चेव
 जाव पव्वइत्ता अई णं देवाणुपियाणं अंतिप पंचाणु-
 व्वइयं सत्तसिक्खायं लुवालसविहं गिहियं पडिबज्जि-
 षए । अहामुहं देवाणुपिया ! मा पदिबंथं करेह ।

तेत एं से चिते सारही केसिम कुपारसमणस्स अ-
 निप पंचाणुव्वइयं जाव गिहियं उवसंपज्जित्ता एं
 विहरति । तेत णं चिते सारही केसिकुपारसम-
 णस्स एं वंदति, णमंसति, जेणेव चाउग्येटी आमरई तेणेव
 पहाउत्यमणाए चाउग्येटी आमरई दुरुहति, जामेव दिमि
 पाउवव्या तामेव दिमि पदिमए । तेत से चिते सारही
 समणोवासमं जाते अहिगयजीवाजीवे उवन्नदुगुपावे
 आसवसेवरणिउजरणकिरियाहिरणवंधमोक्खकुमसे अ-
 साइजे देवाणुणामजक्खक्खमकिण्णरिंपुरिमगल्लगं-
 धव्वमहारागडणं देवगणेहिं एिगंगेयाओ पावयणाओ अ-
 णतिकमणिउजे णिगंगे पावयणे णिस्सकिए णिकंखिए
 णिविनिगिउजे लच्छे गहियडे अहिगयडे पुच्छियडे
 विणिच्छियडे अहिमिजपेम्माणुरागरते अयमासो ! णि-
 गंगे पावयणे अडे अयं परमडे, मेमे अणडे, चाउहमदुमु-
 दिदुपुत्तिमासिणीमु पदिगुणधामं सभं अणुपालंमाणे
 जामियफलिहे अवगयलुवारं चित्तंतेउरपयरण्वेसे समणं
 णिगंगे फामुणं एसणिउजेणं अमणपागखाइममाइमेणं
 पीढफल्लगमेउजासंसारणं वत्तपदिग्गमदकं वडवायपुण्णेणं
 ओमहभेमउजेणं य पदिउजामेणं पदिउजामेणं वडुहिं
 सीलवययणवेरमणपच्चक्खमाणपामदेवावामं अण्णं भा-
 वेमाणे जाइ नय रायकउजाणि य ० जाव रायववडारे
 वि जियमत्तुणा सदिं सममेव पत्तुजेक्खमाणे वि-
 हरति । तेत णं से जियमत्तु राया अमया कयाड मइत्थं ०
 जाव पाहुदं मउजेड, चितं सारई मदावेड मदावेइत्ता एवं
 बयामी-गच्छइ ए तुमं चित्ता सेयंविंथं एगारं पएमिस्स
 रमो इमं मइत्थं ० जाव पाहुदं उवगहि, मय पाउग्गहणं जहा
 जणियमवित्तहमपदिच्छं वयणं विमंवेहि । त कहु विमज्जिण ।
 तेत णं से चिते सारही जियमत्तुणा रमो विमज्जिण
 समाणे तं मइत्थं ० जाव गिहइड, जियसत्तुम रागो अंतियाओ
 पदिणिक्खमति, सावत्यीए नगरीए मज्जे मज्जेणं जेणेव
 रायमग्गमागडे आवासं तेणेव उवागचउड, उवागचउडा
 तं मइत्थं ० जाव उवेड, एहाए ० जाव सरिरे सकोरिंदछत्तेणं
 पायचारविहारेणं मइया पुरिसपरिसपरिक्खत्ते रायमग्ग-
 मोगादाओ आवासोओ एिगगच्छइ, जेणेव कोछए चे-
 इए जेणेव केमी कुपारसमणे तेणेव उवागचउड, के-
 सीकुपारसमणस्स अंतिप धम्मं सोबा ० जाव लुहाए
 उड्डिण ० जाव एवं बयामी-एवं खलु अहं भंते ! जि-
 यमत्तुणा रमो पएमिस्स गणो इमं मइत्थं ० जाव उवणेहि
 ति कहु विमज्जिण । तं गच्छामि णं अहं भंते ! सेयंविंथं रा-
 गरं, पासोदी णं जंते ! सेयंविंथं नगरीं, एवं दरमणिउजा णं

जंत । सेयंबिया णगरी, अमिस्वाणं जंत । सेयंबिया ण-
गरी, समोसरहं णं जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तते णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं सारहिणा एवं वुत्ते समाणे
चित्तस्स सारहिस्स एयमडे णो आदाति, णो परिज्जाणाति,
तुसिणीए संविट्ठति । तते णं से चित्ते सारही केमि कुमार-
समणं दोबं पि एवं बयासी-एवं खलु अहं जंत । जियस-
त्तुणा पएमिस्स राणो इमं महत्तयं जाव विमज्जिए, ते चेव
जाव समोसरहं जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तए णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं सारहिणा दोब्बं पि तब्बं पि एवं
वुत्ते समाणे चित्ते सारहं एवं बयासी-चित्ता ! मे जहा-
णामए वणमंके मिया किण्हं किण्हं भांमे जाव पमिस्से, मे
नूणं चित्ता ! वणमंके, तेसिं बहुणं दुपयवउपयमियपसुव-
क्खिमरीसिवाणं अजिगमणिज्जे । हंता अजिगमणिज्जे ।
तेनि च णं चित्ता ! वणमंकेमि बट्टे चिल्लुणा एाम
पावमुपणा पविमंति, जे णं तेसिं बहुणं दुपयवउप-
यमियपसुवक्खिमरीसिवाणं चेव ममोणंयं आहारंति, मे
णुणं चित्ता ! वणमंके तेसिं बहुणं दुपयवउपयमरीसिवा-
णं अजिगमणिज्जे एति(?) कम्हा? जंत । मोवमणे । एवा-
मेव चित्ता ! तुज्जं पि सेयंबियाए णगरीए पदेमी एामं
राया परिववड अयमिपपजाव णो मम्मे कअरवज्जि प-
वतेति, णं कट्ठं अट्ठं चित्ता ! सेयंबियाए णगरीए सभा-
रिस्सामि । तए णं से चित्ते माग्गं केमीकुमारसमणं एवं
बयासी-किं णं जंत । तुज्जे पएसिणा कायब्बं ? । अ-
त्थिणं जंत । सेयंबियाए णगरीए अएणे वट्टे ईम-
रत्तत्तवरणं जाव सत्थवाहएपजित्ता, जे णं देवाणुएपि !
बंदिस्संति, णमंमिस्संति० जाव पज्जुवासिस्संति, विउल्लेणं
अमणपाणखाइममाइमेणं पमिज्जाजिस्संति, पडिह्जारिएणं
पीढफल्लमेज्जासंथारएणं उवणिमंतिस्संति । तते णं से के-
सी कुमारसमणे चित्ते सारहं एवं बयासी-अविथाइ
चित्ता ! समोमरिस्सामो । तए णं से चित्ते सारहं ।
केमीकुमारसमणं वेदह, एामंसद, केमिस्स कुमारसमणस्स
अतिथाअो कोट्टयाअो चेइयाअो पमिणिकखमइ, जे-
णेव सावत्थी णगरी जेणेव रावमणमंगादे आवा-
से तेणेव उवागच्छइ, कोट्टियपुुरिसे सहावेइ, महा-
वेइत्ता एवं बयासी-खिप्पामेव भो देवाणुएपिया !
चाठम्यं आसरहं जुत्तामेव उवट्टेवइ, जहा सेयंबियाए
णगरीए णिगच्छइ, तहेव जाव समाणं कुणालाए ज-
गावयस्स मज्जं मज्जेणं जेणेव केकयके जणवए जेणेव
सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे ठज्जाणे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता ठज्जाणपात्तए सहावेइ, सहावे-
इत्ता एवं बयासी-जया णं देवाणुएपिया ! पासावज्जि

केमी णामं कुमारसमणं वेदज्जाह, एामंसिज्जाह, बंदित्ता
एामंसत्ता अट्टापमिस्सं उग्गहं अणुजाणेज्जाह, अ-
णुजाणित्ता पाडिह्जारिएणं पीढफल्लमं जाव उवणिमंति-
ज्जाह, एयमणचित्ते खिप्पामेव पक्खिणिज्जाह । तते णं
ते उज्जाणपात्तमे चित्तेणं सारहिणा एवं बुत्ता समाणा
इहनुट्टां जाव हियया करयवपविग्गहियं० जाव एवं ब-
यासी-तहं चि आणाए विणएणं चेव वयणं पमिमुणं-
ति । तते णं चित्ते मारहं जेणेव सेयंबिया णगरी तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता सेयंबियाए णगरीए मज्जं म-
ज्जेणं अणुपविसइ, अणुपविसइत्ता जेणेव पएमिस्स र-
एणो गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्टाणमात्ता तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता तुरए णिगिएहइ, तुरए णिमिण्डित्ता
रहं उवेइ, उवेइत्ता रहातो पवोक्खेइ, पवोक्खेइत्ता महत्तं०
जाव गिएहइ, जेणेव पदेमी राया तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छइत्ता पएमि रायं करयवपजाव वक्खित्ता महं० जाव
उवणेति । तते णं से पएमी राया चित्तस्स सारहिस्स तं म-
हत्तं० जाव पटिच्छइ, पमिच्छइत्ता चित्ते सारहिं सकारंइ,
सम्माणइ, पमिज्जिज्जेइ तए णं मे चित्ते सारही पदेसिणा
रहा विमज्जिते समाणे इहनुट्टां जाव हियए पएसिस्स र-
एणो अतिथाअो पमिणिकखमइ, जेणेव चाठम्यं आसरहं
तेणेव उवागच्छइ, चाठम्यं आसरहं उरुहति, उरुहइत्ता
सेयंबियाए णगरीए मज्जं मज्जेणं जेणेव सए तहे नखेव उ-
वागच्छइ, तुरए णिगिएहइ, रहं उवेइ, रहाओ पवोक्खेइ, एहाए
जाव उएि पासाववरमए कुट्टामेहिं सुइमण्यएहिं बत्तीमं
विहवट्टएहिं एाहणहिं वरतरुणं। मंपउवेइ उवगिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे इहे सवे करिमे० जाव विहरति । तते णं
केसी कुमारसमणे अएया कयाइ पमिह्जारियं पीढफल्लमे-
ज्जासंथारं पक्खिणेइ. सावत्थीतो कोट्टयाअो चित्तिथाअो
पमिणिकखमइ, पंवाहिं अणुगासएहिं० जाव विहरमाणे जे-
णेव केकयके जणवए सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे
ठज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, अहापमिस्सं उग्गहं उगि-
एहित्ता संजमेणं तवसा अण्णामं जावमाणे विहरइ । तते
णं सेयंबियाए णगरीए सिंयाडमं जाव महया जणसहेइ
वा० जाव परिसा णिगच्छइ । तते णं ते उज्जाणपात्तमे इ-
मांसे आमपिणीए साच्छा समाणा इहनुट्टां जाव हियए
जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
केसीकुमारसमणं बंदिइ, एमंसद, अहापमिस्सं उग्गहं अणु-
जाणति, पाडिह्जारिएणं जाव संथारएणं उवणिमंतेइ, णामं
गोयं पुच्छंति, पुच्छइत्ता धारिं, अएणमएणं एवं बयासी-
जस्स णं णामं देवाणुएपिया ! चित्ते सारही दंसणं कंसद, दं-
सणं पत्थेइ, दंसणं पीहइ, दंसणं अजिज्जसइ, जस्स णं णामो-

यस्मिन् वि सवगुणाय हृदयद्वन्द्वं जाव हियए जवह, सेणं केसी कुमारसमणे पुञ्जाणुपुब्बि चरमाणे मामाणुगामं वृद्धजयाणे इहमागए, इह मंयेण, इह समोसह इहे मेयेवियाए गमरीए वदिया मियवणे उन्नाणे अहापदिस्सवं जाव विहरा। तं गच्छामो णं देवाणुपिया ! चित्तस्म सारहिस्स एयमहं पियं णिवेदो, पियं ते जवह, अणममस्स अंतिए एयमहं पदिमुणंति, पदिमुणंतिता जणव मेयेविया गमरी जणव चित्तस्म सारहिस्स परे जणव चित्ते सारहिं तेणव उवागच्छ, चित्तं सारहिं करयन्ना जाव बद्धावेति, बद्धावेत्ता एवं बयामी-जस्स णं देवाणुपिया ! दमणं केवतिं जाव अजिलमति, जस्स णं णामगोयस्स वि सवगुणाय हृदयद्वन्द्वं जाव भव ह, सेणं अयं पासावजिजे की नामं कुमारसमणे पुञ्जाणुपुब्बि चरमाणे जाव समोसह जाव विहरति, तए णं मे चित्ते सारहिं तेसि उज्जाणपाद्गमाणं अंतिए एयमहं सोच्चा णिमम हृदयद्वन्द्वं जाव आसणाओ अवहृद्वे, पायपीडाओ पवोरुहति, पायपीडाओ मुयति, मुयडत्ता एगमादियं लज्जासंगं करेड, करेडत्ता अजिलमल्लियहद्वये केसीकुमारसमणाभिमुहं सत्तट्टयाइं अणुगच्छ, अणुगच्छत्ता करयन्नापरिग्राहिय एवं बयामी-णामांजुणुं अरहरताणं जाव सेपत्ताणं, एणामांजुणुं केमिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मयाय-रियस्स धम्मोवर्णमिस्स, वेदामि णं भगवं तय य इहगण ति कट्टं वेदति, णमंमति, उज्जाणपालए चित्तोणे वत्येयधम्महा-द्वंकारेणं सकारेति, धम्ममाणेति, चित्तोणे जीवितारिहं पीडे-दाणं दल्लयति, पकिविमज्जेति, कोकुविपुगुरिमे सहविड, महा-वेडत्ता एवं बयामी-खिणमिव जो देवाणुपिया ! चाउग्गंटे आमरहं जत्तामिव उवहृद्वे जाव पवप्पिणह ! ते णं ते कोकु-विपुगुरिमे खिणमिव सत्तत्तं मज्जेयं जाव उवहृद्वे ता तुए त-माणान्तियं पवप्पिणंति । मे चित्ते सारहिं कोकुविपुगुरिसाणं अंतिए एयमहं सोच्चा णिमम हृदयद्वन्द्वं जाव हियए एहाए कयवलिकम्म जाव सरीरं जणव चाउग्गंटे जाव लुहत्तिता सकोरिं उमहया जरुचककरेणं तं चव पञ्जुनासह, धम्मक-हा जाव । तए णं से चित्ते सारहिं केमिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिमम हृदयद्वन्द्वं तहए एवं बयामी-एवं खलु जंते । अस्महं पदेमी राया अधम्मिए जाव स-इस्म वि जणवयस्स णो सम्मं करजरं पव्वसेति, तं जइ णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपादकवेज्जा बट्टुगुण-त्तरं खलु होअ पदेमिस्स रणो, तेसि जे बट्टुण य लुपयचउपयविगपट्टुगुणिवसरीसिवाणं, तं जइ णं देवाणु-पिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपादकवेज्जा बट्टुगुणत्तरं फलं होअ ता तेसि णं बट्टुणं समणमाहणं जिकखुयानं, तं जइ

णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स बट्टुगुणत्तरं होत्था जणवयस्स । तए णं केमी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं बयामी एवं खलु चट्टहिं उणेहिं चित्ता ! जीवा केवल्लिएणत्तं धम्मं णो दल्लये-ज्जा सवगुणाय, तं जहा आरामगयं वा उज्जाणगयं वा स-वणं वा माहणं वा णो अभिजिगच्छति, णो वेदंति, णो खमंमति, णो सकारेति, णो मंमाणेड, णो कल्लाणं मंगलं देवयं चइयं पि ब पञ्जुनासति, णो अट्टातिहोहं पसिणइवागगराडं पुच्छ, एणं उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो दल्लयति सवगुणाय । उवस्सयगयं समणं वा तं चेव जाव एणं बीपट्टाणं चित्ता ! जाव केवल्लिएणत्तं ध-म्मं णो लभति सवगुणाय । गोएरगगयं समणं वा जाव णो पञ्जुनास, णो चित्तोणे असएणाणस्साइमसाइमं पडित्ताजेड, णो अट्टाडं जाव पुच्छति, एएणं चि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो लभड सवगुणाय । जय वि णं समणं वा माहणं वा सत्ति, अभिममणा-गच्छ, तय वि य णं हत्येण वा तय्येण वा अप्पाणं आ-वत्तिता चिट्ट, एएणं उणेणं केवल्लिएणत्तं धम्मं णो लज्जेड सवगुणाय । एएहिं चट्टहिं उणेहिं जीवे केवल्लिए-णत्तं धम्मं णो दल्लयति चित्ता ! चट्टहिं उणेहिं जीवे केवलि-एणत्तं धम्मं लज्जेड सवगुणाय । तं जहा-आरामगयं वा लवणं वा माहणं वा वेद, णमंमहं जाव पञ्जुनासति, अ-ट्टाडं जाव पुच्छ । एएणं उणेणं चित्ता ! जाव लज्जति सवगुणाय । एवं उवस्सयगयं गोएरगगयं समणं वा जाव प-ञ्जुनासति चित्तोणे जाव पडित्ताजेड अट्टाडं जाव पुच्छ, एएणं चि उणेणं जाव सवगुणाय जय वि णं समणं वा माहणं वा अभिममणागच्छ, तय वि य णं हो हत्येणं वा जाव आवरेत्ता णं चिट्ट, एएणं चि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं लभड सवगुणाय । तुच्छं चित्ता ! प-क्ष्मी राया आरामगयं वा तं चेव मव्वं जाणियव्वं अट्टाड-णं ममणं जाव अप्पाणं आवरेत्ता णं चित्ता, तं कट्टं णु चित्ता । पक्ष्मिस्स रणो धम्मपादकवेज्जा ? तं णं मे चित्ते सारहिं केसीकुमारसमणे एवं बयामी-एवं खलु भंते ! अप्पाया कयाड कंवाएहिं चित्ता रि आमा उवणयं उवणिया, ते मए पपुमिस्स रणो आणया चेव विएणइया तएणं खलु जंते ! काएणं अहं पपुमिस्स रणं देवाणुपि-याणं अंतियं इववणाउस्सामो, तट्ठा णं देवाणुपिया ! तुज्जे पपुमिस्स रणो धम्मपादकवेज्जा, वेदं णं जंते ! तु-ज्जे पपुमिस्स रणो धम्मपादकवेज्जा । तं णं केमी कुमारसम-णे चित्तं सारहिं एवं बयामी-अविद्यां चित्ता ! जाणिस्सामो । तं णं से चित्ते सारहिं केसीकुमारसमणे वेद, णमंमति,

बेडित्ता जममडत्ता जेणव चाउम्येत् आसरहे तेणव उ-
वागच्छत्, उवागच्छत्ता चाउम्येत् आसरहे दुःखहृद्, दु-
खहृद्त्ता नामव दिमि पाउवण्ण तामव दिमि पडिगए
तने णं से चित्ते सारही कल्लं पाउवण्णए रयणीए फुट्ठु-
एलकपमकपोलु म्पल्लियमि अहे पंडुरे पजाए कयणियमा-
ऽऽवस्मए सहस्मरस्मिस्मि दिणयरे तेयसा जह्मंन साओ गे-
हाओ णिगच्छत्, णिगच्छत्ता जेणव पणसी राया तेणव
उवागच्छति, उवागच्छत्ता पदेमिगयं कयलण्ण जाव कट्ठु
जएणं विजएणं बच्चविह, बच्चविहत्ता एवं वयामी-एवं खलु
देवाणुपिया णं कंवाण्हि चत्तारि आमाओ उवयणं उवणी-
या, ते य मए देवाणुपियाणं णिवेइए एहि णं मामी ! आमेया
इहिया पासह । तए णं से पणसी राया चित्तं सारहि एवं वया-
सी-गच्छाहि णं तुवमे चित्ता ! तेहि चउहिं वेव आमेहिं
आसरहे जुत्तामिव उवट्टराहि, उवट्टवेत्ताण्ण जाव पव्वणियाहि ।
तने णं चित्ते सारही पणमिया रणा एवं वुत्ते समाणा ह-
उट्टुहियएण जाव उवट्टवेत्ति, उवट्टवेत्ता पव्वमाणितियं
पव्वणियाति । तने णं से पणसी राया चित्तस्म सारहिस्म
आंतए पयगट्ठं मोच्चा निमम हट्टुण्ण जाव अप्पमट्टया-
भरणालं कियमरीरे साओ गिहाओ निगच्छति, निगच्छ-
त्ता जेणामिव चाउम्येत् आसरहे तेणामिव उवागच्छत्, उ-
वागच्छत्ता चाउम्येत् आसरहे दुःखहृत्, मेमंविद्याए ण-
गरीए मउरं मउरं णिमच्छत्, तने णं से चित्ते सारही तं
रहं अणोपाइ जायणाइ उवत्तापेइ । तने णं से पदेमी राया
उएहेण य तएहाए रहवाएणं परिकलस्मति समाणे चि-
त्तं सारहि एवं वयामी-चित्ता ! परिकलिते मे मरीरे, तं प-
रावत्तेहि रहं । तए णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेति, जेणव
मियवणे उज्जाणं तेणव उवागच्छत्, पणसि रायं एवं व-
यामी-एमं खं सामी ! मियवणे उज्जाणं, एउयं आमाणं
तमं किलामं सम्मववणंमो । तए णं से पणसी राया चित्तं सार-
हि एवं वयामी-एवं होउ चित्ता ! तए णं से चित्ते सार-
ही जेणव मियवणे उज्जाणं जेणव केसिकुमारसमणस्स
अदूरमामंते तेणव उवागच्छत्, तुए णिगएहइ, रहं उवेइ,
रहाते पव्वोरुव, तुए मोएति, मोएत्ता पणसि रायं एवं
वयामी-एहि णं सामी ! आमाणं समं किलामं सम्मववणे-
मो । तने णं से पदेमी राया रधाने पव्वोरुजति-चित्तेणं सार-
हिणा सद्धिं आमाणं समं किलामं सम्मववणीमाणे पासइ
जस्य केमी कुमारसमणे महतिपडाशियाए मणुस्मपरिसाए
मउरगए य महया महया मदेणं धम्ममाइखमाणं पासति,
पासित्ता इमेयारुवे अउवहिए सक्कए समुत्पज्जित्ता-जहा
खलु जो जं पज्जुवामंति, मुंदा खलु भो मुंनं पज्जुवामंति,
मुंदा खलु भो मुंनं पज्जुवामंति, अपंरिया खलु जो अपंरियं

पज्जुवामंति, निव्विणो खलु जो निव्विणो खलु जो
निव्विणो पज्जुवामंति, केसंति इमे, केसं णं एस
पुरिसं जंढं मुंनं मुंनं अपंरिते निव्विणो भिरीए हि-
रीए उवगए उवपमरीरे ? , एमं णं पुरिसं किमाहारेति,
किं खाइ, किं पिवति, किं दणयति, किं पणच्छति, जेण
एस पुरिसं महतिपडाशियाए मणुस्मपरिसाए मउरगते
महया मदेणं व्वाइ ? , एवं संपेहेइ, संपेहेइत्ता चित्तं सारहि
एवं वयामी-चित्ता ! जहा खलु भो जं पज्जुवामंतिण्ण जाव
व्वाइ साए वियं णं उज्जाणज्जीए खो संचाएमि सम्मं
पकामं पवियरित्तए । तए णं चित्ते सारही पणसि रायं एवं व-
यामी-एमं सामी ! सव्वविजे केमी नाम कुमारसमणे जा-
निमं पयंण जाव चाउमाणोवगेते अहोहि ए अणजीवी । तए
णं से पदेमी राया चित्तं सारहि एवं वयामी-अहोहिं व-
यामी चित्ता ! आमाजीवियत्तं वयामी चित्ता ! इत्ता ! सामी !
अहोहिं वयं वयामि, अणजीवियत्तं वयामि । अभिगम-
णिज्जे णं चित्ता ! अमे एस पुरिसं इत्ता ! सामी ! अभिगम-
णिज्जे । अभिगच्छामो णं चित्ता ! अउहे एयं पुरिसं ? ।
हन्ता सामी ! अभिगच्छामो । तने णं से पणसी राया
चित्तं सारहिणा सक्कि जेणव केमी कुमारसमणे तेणव
उवागच्छत्, उवागच्छत्ता केमिस्म कुमारसमणस्स अदूर-
सामंते उवा एवं वयामी-तुवमे णं भंते ! अहोहिंया अण-
जीविया ! तए णं केमी कुमारसमणे पणसि रायं एवं वयामी-
से जहानामए अंकवाणियाइ वा संखवाणियाइ वा दंतवा-
णियाइ वा मणिवाणियाइ वा मुक्कं जंजं कामा नो सम्मं पंथं
पुच्छंति, एवामिव पदेमी ! तुमं पुच्छंति वणयं जंजं कामे नो
सम्मं पुच्छमि, मं वृणं तव पदेमी ! मम पासित्ता अयं पयारुवे
अउरत्थिपण्ण जाव समुत्पज्जित्ता-जहा भो जं पज्जुवामंति
ण्ण जाव पवियरित्तए । पदेमी ! एमं अउहे समं ? । इत्ता अतिय ।
तए णं से पदेमी राया केमी कुमारसमणे एवं वयामी-ने केणं
जेते ! तुवने णाणं वा दंनं वा, जेणं तुवमे मम पयारुवे
अउरत्थियं ण्ण जाव मक्कं समुत्पज्जं जाणइ, पासह ! तेतए से
केमी कुमारसमणे पणसि रायं एवं वयामी-एवं खलु पदेमी !
अउहे समणो निमंखाणं पव्विहे णाणे पणुत्ते । ते जहा-
आजिणिबोहियमाणे, सुयणणे, ओहिणोणं, मणपज्ज-
वणणे । से किं ते आजिणिबोहियमाणे ? । आजि-
णिबोहियमाणे चउत्तिहे पणुत्ते । ते जहा-उगट्टे, इहा,
अवाए, वारणा । से किं ते उगट्टे ? उगट्टे दुविहे पणुत्ते । तं
जहा नंदे एउजावसेत्तं धारणा । सेत्तं आजिणिबोहियमाणं ।
से किं तं सुयणं ? । सुयणं दुविहं पमात्तं-अंगपविहं च,
अंगवाहिं च सव्वं भाणियव्वं ण्ण जहं दिहियाओ । ओहिणाणं
से किं तं सुयं खयावसमियं च जहा नंदीए । मणपज्जवणाणे

* नदीसुखं यथा कुता तथा उवायं कर्तव्या ।

हृदिहै पलाते । ते जहा-उज्जुपत्ती य विपु तपती य । तदेव केव-
लानां भाणियव्वे । एत्थ णं जे से आभिणिवेदिहियनाणे मे णं
मम अत्थि, एवं चेव सुयणाणे आदिणाणे मणपजवणाणे वि
य, तत्थ णं जे से केवलानां से णं मम नत्थि । मे णं अरहताणं
भगवंताणं । इच्चएणं पदेसी । अइं तव चउत्तिवहेणं ठाउमत्थे-
एणं नाणेणं इमेयारूवे अरुमत्थियं ० जाव समुपपन्ने जाणामि,
पासामि । तए णं पदेसी राया केसिकुमारसमणं एवं वया-
सी-अइं एणं भेते । इह उव्विमामि । पदेसी साए उज्जान-
ज्जीए तुमंमि चेव जाणए । तेतं णं मे पदेसी राया चित्तेणं
सज्जिहा मदि केसिकुमारसमणस्स अट्ठमपभेते उव्वि-
सति उव्विसिन्ना केसिकुमारसमणं एव वयामी-तुव्वे णं
जंते । समणाणं निगमथाणं एमा मरगा एमा पतिणा एमा
दिट्ठी एमा रुई एम हेऊ एम उव्वपमे एम मंकरे एम तुत्ता एम
माणे एम वमाणे एम समोसरणे जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । तेतं णं केसी कुमारसमणं पदे-
मि रायं एवं वयामी-पदेमि । अइं समणाणं निगमथाणं
एमा समानं जाव एम समोसरणे-जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । तेतं णं पदेसी राया केसिकु-
मारसमणं एवं वयामी-जति णं जंते । तुव्वे समणाणं
निगमथाणं एमा समानं जाव एम समोसरणे, जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं, एवं खलु मम अ-
ज्जे होत्था इहेव जेवुदावे दावे मेयंविषाए नयरीए अ-
धम्मए ० जाव समम वि य णं जगवयस्स नो सम्मं
करज्जरविंति एव्वत्तेति, मे णं तुव्वे वत्तवयाए सुवहुपावे
कम्मं कलिकलुसे समज्जिणिता काळमामे कालं किञ्चा अ-
ण्येसु नरएसु नेरइए उव्वणे । तस्म एणं अज्जगस्स अइं
नत्तए होत्था इइं केनं पिए मणुणं मणामे पिज्जे वेसा-
मिए सम्मए बहुमते अणुपम करंडममाणे जतिउस्मविण
हिययणंदिनणणे तुवरएणं पि व दुव्वे सवणयाए किमं
पुण पासण्याए । ते जइ णं से अज्जए मं आगंतुं य-
ज्जा-एवं खलु नत्तया । अइं तव अज्जए होत्था इहेव मे-
यंविषाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो सम्मं करज्जरविंति
एव्वत्तेति, तेतं णं अइं सुवहुपावे कम्मं कलिकलुसे समज्जि-
णिता ० जाव उव्वणे ते माणं जलुया । तुमं पि जहादि अधम्मो
० जाव नो सम्मं करज्जरविंति एव्वत्तेति माणं तुमं वि एवं चेव
सुवहुपावे कम्मं ० जाव उव्वज्जिदिमि, ते जया णं से अज्जए म-
म्मं आगंतु एवं वएज्जा, तेतं णं अइं मइंइज्जा, पत्तिएज्जा,
रोएज्जा जहा अन्नो जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं,
जहा णं से अज्जए मम आगंतु नो एवं वयामी, तओ सुपति-
द्वियामे पष्ठा समणाउमां । जहा तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो
जीवो अणं सरीरं, तेतं केसी कुमारसमणं पदेमिरायं एवं

वयामी-अत्थि णं पदेसी । तव सूययकंता नामा देवी । इहा अ-
त्थि जया णं तुव्वे पदेमि तं सूययकंते देवि एहायं कयवलि-
कम्मं कयकोउयमंगलपायचित्तं से सव्वाक्षंकारविज्जुमियं केणइ
पुमिमेणं एहाएणं ० जाव सव्वाक्षंकारविज्जुमियं सत्ति इइं
सइफारिसक्कवणे पंचविडे माणुस्मए कामभोए पच्चणु-
दमवमाणं पासिज्जामि, तस्म णं पदेसी । पुमिस्स कं देडे
निव्वत्तेज्जमि । अह णं भंते ! पुमिं दत्थचित्तममं वा
पायाचित्तममं वा मृत्तानिज्जमं वा एगाहएवं कूटाइवं जी-
वियाओ ववगेवेज्जा । अइं एणं पदेसी ! मे पुमिं तुमं एवं व-
एज्जा मा णं तुव्वे मामी । मुमुहुत्तं इत्थं चित्तमं वा ० जाव
जीवियाओ ववगेवेदि जाव ताव अइं भित्तानंदिनयम-
याणमंवेविपरिज्जं एवं वयामि-एवं खलु देवाणुप्पिया !
पावाइं कम्मां समावित्ताइं इमेयारूवे आवये पाविज्जा-
मि, ते माणं देवाणुप्पिया । तुव्वे केड पावाइं कम्मां स-
मायउ, माणं से वि एवं चेव आवयं पावेज्जामि य जहा
णं अइं । तस्म णं तुमं पदेमि ! पुमिस्स खणमवि एयमइं
पमिणुणंज्जामि । नो इणइ ममइ कम्हा एणं भंते ! अव-
गहीं मे पुमिं । एवाभव पण्मि ! तव अज्जए होत्था
इहेव मेयंविषाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो सम्मं करज-
जरविंति एव्वत्तेति मे णं अइं वत्तवयाए सुवहु ० जाव उव्वणे
तस्म एणं अज्जगस्म तुमं नत्तए होत्था इइं केनं ० जाव
पासण्यामं इच्छइ माणुस्मसोणं हव्वमाणं च्छत्ति, नो चेव
णं मंचापति, हव्वमाणं च्छत्ति । तेतं णं चउत्ति ठाणेदिं पदेमि !
अट्ठणाववणे नए नएतिण इच्छइ माणुस्मसोणं हव्वमाग-
च्छत्ति तेतं अट्ठणाववणे नए नेरइए समचूवेयाणं वेयमाणे
इच्छइ माणुस्मं सोणं हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव णं मंचापति
हव्वमाणं च्छत्ते, अट्ठणाववणे नए निगतं नगगा-
लगादिं तुज्जे । तुज्जे समोविज्जमाणं इच्छइ माणुस्मं सोणं
हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव णं मंचापति हव्वमाणं च्छत्तए
अट्ठणाववणे नए नएतिण निज्जेति कम्मंमि अक्खो-
णमि अवेइयंमि अणिज्जिन्नेमि उच्छत्ति माणुस्मं लोणं ह-
व्वमाणं च्छत्तए नो चेव णं मंचापति, एवं निरपाउयंमि क-
म्मंमि अक्खोणमि अवेइयंमि अणिज्जिन्नेमि इच्छइ मा-
णुस्मं सोणं हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव णं मंचापइ हव्व-
माणं च्छत्तए । इइं चउत्ति ठाणेदिं पदेमि ! अट्ठणाववणे
नए नएतिण इच्छइ माणुस्मं सोणं नो चेव णं मंचापइ,
हव्वमाणं च्छत्तए, ते मइहाइ एणं तुमं पदेमि ! जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । तेतं णं से पदेमि ।
राया केसी कुमारसमणं एवं वयामी-अत्थि णं जंते !
एम पच्छती उवमा इमेणं पुण कारणे णो उवाम-

चउड। एवं खलु भवे! मम अजिनया होत्या इहेव सेयंवि-
यानयरीए धम्मिया० जाव धम्मणं चेव विंत्ति कपेमाणा म-
मणोवासिया अट्टिगमजीवाजीवा सवो वणो० जाव अ-
पाणं जविमाणा विहरति। स एं तुजं वत्तवयाए सुवहु
पुणणोववयं ममज्जिणिता कासमास कालं किञ्चा अन्नयंरमु
देवलोएमु देवत्ताए उववन्ना। तीमे णं अजिनयाए
अहं एत्तए होत्या इहे कंते जीवपामणयाए, तं जइ एं
अजिनया मम आगंतु एवं वउज्जा। एवं खलु नत्तया। अहं
तव अजिनया होत्या इहेव सेयंविवाए नगरीए धम्मिया०
जाव विंत्ति कपेमाणी समणोवासिया० जाव विहगमि,
तए णं अहं पुणोववयं ममज्जिणिता अन्नंतमु देवलोएमु
उववन्ना, तं तुं पि एत्तया। जवाहि धम्मि० जाव विहरादि,
तओ एं तं पंवि एवं चेव सुवहुपुणणोववयं ममज्जिणिता०
जाव देवलोएमु उववज्जिहमि। ते जइ एं मा अजिनया
मम आगंतु एवं वउज्जा, तो णं अहं महेइज्जा, पत्ति-
ज्जा, रोएज्जा, जहा अन्नो जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो
ते सरीरं, जम्हा अजिनया मम आगंतु नो एवं वयातो-त-
म्हा सुपण्डिया मे पण्णा जहा तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो
जीवो अन्नं सरीरं। तए एं केमी कुमासमणो पंदमीरायं एवं
वयातो-जया णं तुं पणमी! एहायं कवचित्कम्मं कयको-
उपमं गलपायच्छत्तं उल्लापसमायगमिगारं कमुत्तयहत्थमयं
देवकुलम पुण्यविममाणं केदयपुरिसे ववयंरमि ठिवा एवं व-
ज्जाहि ताव सामी। इह मुत्तुत्तं आमयह वा, मयह वा, चिह्द
वा, निमीयह वा, तुपट्टह वा, तस्म तुं पणमी। पुरिमस्व ख-
ण्णविपयमहं पत्तिपुण्णज्जामि। एं इण्डे ममहे। कम्हा णं
जंते। अमुतो ते सामंते। एवमं पणमी। तव वि अजिनया
होत्या इहेव सेयंविवाए नयरीए धम्मिया० जाव विहरति। सा
णं अहं वत्तयाए सुवहु० जाव उववन्ना। तीमे णं अजिनयाए
तुम्हं एत्तए होत्या इच्छति माणुं लोमं हव्वमागच्छिण, नो
चेव णं संचारणति हव्वमागच्छिण। चउडिं च णं ठाणेहि पदे
सी। अह्णोवववमए देव देवलं एमु इच्छेज्जा माणुं लोमं
नो चेव णं मंचाएति हव्वमागच्छिण, अह्णोवववमए
देव देवलोएमु इच्छेज्जा माणुं लोमं नो चेव णं मंचाएति
हव्वमागच्छिण, अह्णोवववमए देव देवलोएमु दिव्वेहिं
कामभोगेहिं मुच्छिते गदंते अज्जोवववम, मे णं माणुस्मए
कामभोगे नो आढगति, नो परिज्जाणति, मे णं इच्छेज्जा
माणुं लोमं नो चेव णं संचाएति अह्णोवववमो देव देवलो-
एमु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते जाव अज्जोवववम। त-
स्स एं माणुस्मए पिम्मं बोच्छिमे जवति, दिव्वे पिम्मं सं-
कंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुं लोमं, णो चेव णं सं-

चाएइ अह्णोवववमए देव दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते०
जाव अज्जोवववम। तस्म एं एवं भवइ इयाणागत्य मुत्तुले-
ण गच्छतेणं काक्षेणं इहिं अप्पाठया कालधम्मणा संजुता
जवति, मे णं इच्छेज्जा माणुं लोमं नो चेव णं संचाएइ
अह्णोवववमए देव दिव्वेहिं जाव अज्जोवववम। तस्म एं
माणुस्मए उराक्षे गंधे पत्तिकले पत्तिलोमं विव भवति उडुं पि
य एं जाव चत्तारि पंचजायणमयाइ अमुजे माणुस्मए गंधए
अजिममागच्छइ, मे णं इच्छेज्जा माणुं लोमं णो चेव णं सं-
चाइज्जा, इवेहिं चउडिं ठाणेहिं पणमी। अह्णोवववमए देव
देवलोएमु इच्छेज्जा माणुं लोमं हव्वमागच्छिण, नो चेव
णं संचाएइ हव्वमागच्छिण, ते सद्धाहिं णं तुं पणमी। जहा
अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं २॥ तए णं मे
पणमी राया केसिकुमारसमणं एवं वयामी-अत्थिणं जंते!
पणा पञ्चली उवमा, इमेणं पुण कारणेणं नो उवागच्छइ, एवं खलु
जंते। अहं अन्नया कयाइ वाहिरियाए उवहाणमाहाए व-
हुहिं गण्णापगदंरुणपगदंरुणत्तवमाहां विवकोमुं वयइव-
मत्तिमेणवइ मत्तयवाहमं निमहामं निमण्णमहां वारिय अमवशीह-
महत्तनगर्णिगमत्तयं भिवाइहिं मत्तिं, संपरिवुमे विहरामि।
ममं नगरगुत्थिया ममकवं सहेइ मंगेवज्जं अवाउमं बे-
धणवक्कं चोरं उवगेति, तए णं अहं ते पुरिमं जीवंते चेव
अउकुंभीए पत्तिखवावेमि, अओमपणं पिहाणेणं पिहावेमि,
अएण य तएण य कयावेमि, अयपच्चत्तिपहिं पुरिमं हि
रक्खावेमि, तए णं अहं अन्नया कयाइ जेणव सा अन्नो-
कुंजी तेणव उवागच्छामि, तेणव उवागच्छत्ता ते अओकुंजि
उगलच्छावेमि, उगलच्छावेत्ता ते पुरिमं सयपेव पासामि,
नो चेव णं तीमे अयोकुंभीए केइ उरुमेइ वा, विवेइ
वा, राइ वा। जओ णं से जीवे अंतोह्तिनो बहिया
निगए। जइ एं जंते! तीमे अयोकुंभीए होज्जा केइ
छिंइ वा० जाव राइ वा, जओ णं से जीवे अंतोह्तिनो नि-
गते, तो एं अहं महेइज्जा, पत्तिज्जा, जहा अन्नो जी-
वो अन्नं सरीरं, जम्हा एं जंते। तीमे अयोकुंभीए नत्थि
केइ उरुमेइ वा० जाव निगए, तम्हा सुपण्डिया मे पवि-
आ जहा-तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं।
तेते णं केमी कुमासमणो पण्णिमारायं एवं वयातो-मे जहा-
नामए कूमागारमाहा भिया उल्लापसमायगुत्ता मुत्तद्वारा
निवाययंभीरा, अहं णं केइ पुरिमं जेरिं व दंरं च गहाए
कूदसालं अंतो २ अणुपविसति, अणुपविसिता तीमे कूमा-
गारसालाए मव्वअं समंता घणनिवयं निच्छिह्दाइं वुवववय-
णाइं पिधेति, पिधेत्ता तीमे कूमागारसालाए वद्धमज्जेदेसभा-
ए उच्चत्ता ते जेरिं दंरं महुया महुया सद्दं तां देज्जा, मे नू-

णं पदेसी ! सहे अंतोदितो बहिया निगच्छइ ?। हंता निग-
च्छइ । अत्थि एं पदेसी ! तीमे ककुमारमालाए केइ छिहे-
ं जाव राई वा । जहा णं मे महे अंतो बहिया निगर्ता, ए-
वामेव पदेसी ! जीवेवि अण्णमिहयमी पुदवि जिन्ना मिसे
जिन्ना पव्वयं भिच्चा अंतोहिता बहिया निगच्छइ, तं म-
हहाहि एं तुमं पदेसी ! जहा अयो जीवो अन्नं शरीरं,
नो तज्जीवो तं सर्गो ३॥ तए णं पदेसी राया केमी-
कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि एं भंते ! एसा पणत्ती
उवमा, इयणं पुण कारणं नो उवागच्छइ । एवं खनु
जंते ! अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवडाणमात्ताएण जाव
विहरामि । तते णं मम नगरगुत्तिया समकथं जाव उव-
णेइ, तते णं अहं तं पुरिसं जीविताओ वररोविमि, जीविताओ
वररोविता अयोकुमीए पक्खवेमि, अयोवमणं पिडाएणं
पिडावेमि जाव पव्वइएहि पुरिमेहि रक्खावेमि । तए णं अहं
अन्नया कयाइ जेणव अयोकुनी तेणव उवागच्छामि, उ-
वागच्छिता तं अयोकुंजि उगमच्छावेमि, तं अयोकुंजि
मिउमकुंजं पिव पासामि, नो चेव णं तीमे अयोकुमीए
केइ छिहे वाण जाव राई वा ० जयो णं ते जीवा बहियादि
अंतो अणुपविडा । जति एं तीमे अयोकुनीए हाउजा
केइ छिहे वाण जाव अणुपविडा, तो एं अहं सहइउजा ज-
हा अन्ना जीवो तं चेव, जम्हा एं तीमे अयोकुनीए नत्थि
केइ छिहे वाण जाव अणुपविचा तम्हा सुपिडिया मे
पडया जहा तज्जीवो तं सर्गो तं चेव । तते एं केमी कुपार-
समणे पणसि रायं एवं वयासी-अत्थि एं तुम्हे पयमी राया
अयं थंते पुव्वे वा, यस्मावि पुव्वे वा ?। हन्ता अत्थि । से
नृगं पयमी ! अयो थंते समाणे सव्वे अगणिएणिते जव-
ति । हंता भवति । अत्थि एं पदेसी ! तस्म अयस्म केइ छिहे
० जाव राई वा, जे एं से जीवा बहियादिता अंतो अणुपविडे,
एवमेव पयमी ! जीवेवि अण्णमिहयमी पुदवि भिच्चा
मिसे जिन्ना पव्वयं भिच्चा बहियादि अणुपविडे, तं
सहइइहि एं तुम्हे पयमी ! तदेव ४ ॥ तए णं मे पदेसी
राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि एं जंते ! एसा
पणत्ती उवमा, इयणं पुण कारणं नो उवागच्छइ जंते !
से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे ० जाव सिण्णवगए
पञ्च पंचकणयं निमरित्तए हंता पञ्च । जति एं भंते ! मे
चेव पुरिमे बालेण जाव मंदविस्साए पञ्च हाउजा पंचकणयं
निमरित्तए, ततो एं अहं महइउजा, पत्तिपज्जा, जहा अन्नो
जीवो तं चेव, जम्हा एं भंते ! सो चेव बाले ० जाव मंदविस्सा-
ए नो पञ्च पंचकणयं निमरित्तए, तम्हा सुपडिया मे पत्तिपा
जहा तज्जीवो तं चेव मरीरं । तते एं केमी कुमारसमणे प-
देसि रायं एवं वयासी-पदेसी ! से जहानामए केइ पुरिमे

तरुणे ० जाव सिण्णवगए नवणं धणुणा नवियाए जीवाए
नवणं ठणुणा पञ्च पंचकणयं निमरित्तए ?। हंता पञ्च । सो
चेव एं पुरिमे तरुणे ० जाव निउणसिण्णवगते कोरिहएणं
धणुणा कोरिहएण जीवाए कोरिहएणं ठणुणा पञ्च पंच-
कणयं निमरित्तए ?। नो इण्णट्ट समइ कम्हा एं भंते ! तस्म पु-
रिस्म अपज्जाइ उवगरणां भवति, एवमेव पयमी ! सो
चेव पुरिमे बाले ० जाव मंदविस्साए अपज्जाउवगरणे नो पञ्च
पंचकणयं निमरित्तए, तं सहइइहि एं तुम्हे पयमी ! जहा अन्नो
जीवो तं चेव ॥ तए णं पयमी राया केमी कुमारसमणं एवं
वयासी-अत्थि एं जंते ! एसा पणत्ती उवमा इयणं पुण
कारणं नो उवागच्छइ । भंते ! से जहानामए केइ पु-
रिमे तरुणे ० जाव सिण्णवगए पञ्च एमं महे अयत्तारं वा
तत्तयत्तारं वा मीमपारं वा स्वारत्तारं वा परिवहित्तए,
जइ णं जंते ! सो चेव णं पुरिमे जुमं जत्तियदेहे मिदि-
त्तवत्तित्तया विणट्टगत्तए देवुरिगयहन्त्ये पव्वरत्तपरिमहि-
यदंतेही आउरिए पिवानिए दुव्वेहे बुहापरिकित्ते पञ्च
एमं महे अयत्तारं वा ० जाव परिवहित्तए, तो एं महइउजा, प-
त्तिपज्जा तदेव, जम्हा एं भंते ! सो चेव पुरिमे जुमं ० जाव कि-
लंते नो पञ्च एमं महे अयत्तारं वा ० जाव परिवहित्तए, तम्हा
सुपडिया मे पत्तिपा तदेव । तए एं केमी कुमारसमणं पदे-
सी रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे ० जाव
सिण्णवगए नवियाए बट्टगियाए नवणं इ सक्खएहि न-
वणं पत्तिउपापिट्टएहि पञ्च एमं महे अयत्तारं वा ० जाव
परिवहित्तए ?। हंता पञ्च । पयमी ! सो चेव एं पुरिमे तरुणे
० जाव सिण्णवगए जुमियाइवलित्तए णणीए खंनियाए
वट्टगियाए जुमणं थूणाखडएहि मिदिलवयापणइहि
सक्खएहि जुमोहि थूणाखडएहि पत्तिउपापिट्टएहि पञ्च एमं
महे अयत्तारं वा ० जाव परिवहित्तए ?। नो इण्णट्ट समइ कम्हा
जंते ! तस्म एं पुरिस्म जुण्णए उवगरणां भवति, एवा-
मेव मे पुरिमे जुमं ० जाव किलंते जुमोवगणं णो पञ्च एमं
महे अयत्तारं वा ० जाव परिवहित्तए, महइइहि एं तुम्हे प-
यमी ! जहा अन्नो जीवो अन्नं मरीरं ६ ॥ तए एं स पदेसी
राया केमी कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि एं जंते ! ० जाव
नो वा गच्छइ एवं खनु जंते ० जाव विहरामि । तते एं मम
नगरगुत्तिया चोरं उवणेति । तते एं अहं तं पुरिसं जीवतं
चेव तुम्हे ० तुम्हा जा ठवित्थेयं अकुव्वमाणा जीविताओ वव-
रोएमि, जीविताओ वररोविता मयं तुलेमि, तुलेत्ता नो चेव
एं तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुलियस्म मयस्स वा तुल्लि-
यस्म नत्थि केइ अणत्ते वा नाणत्ते वा उम्मेत्ते वा गहयत्ते वा
हट्टपत्ते वा । जति एं भंते ! तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुल्लि

यस्स,मयस्स वा तुलियस्स होउज्जा केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा,तो णं अइं सहेउज्जा पत्तिउज्जा, तं चैव जम्हा णं
जंते । तस्स पुरिसस्स जीवियस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तु-
लियस्स नत्थि केइ अद्यत्ते वा लहुयत्ते वा, तम्हा सुपतिट्ठिया मे
पत्तिहा जहा तज्जीवो तं चैव सरिंरं तप णं केसी कुमारसमणे
पएसिंरायं एवं बयासी-अत्थि णं पदेसी । तुम्हे कयाइ बत्थी
अंतपुवे वया? इता । अत्थि णं पदेसी । तस्स बत्थिस्स पुमस्स
वा तुलियस्स अपुअस्स वा तुलियस्स केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा? । नो ति णं । एवमेव पएसी ! जीविस्स वि गुरुयस-
हुयत्तं पकवियत्तं जीवितस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तुलिय-
स्स वा नत्थि केइ अद्यत्ते वा० जाव लहुयत्ते वा, तं सदाह-
हि णं पदेसी ! तं चैव० रा । तप णं पएसी राया केसीकुमार-
समणं एवं बयासी-अत्थि णं भंते । एस जीव णो उवागच्छइ,
एवं खलु जंते । अन्नया० जाव चोरं उवयेति, तप णं अइं तं
पुरिसं सव्वओ समंता समजिलोएमि, नो चैव णं च जीवं
पामामि, नेते णं अइं तं पुरिसं बुहा काअियं करेमि, सव्व-
तो समंता समजिलोएमि, नो चैव णं जीवं पामामि, एवं
निहा चउहा संखिजम्हा फालियं करेमि० जाव नो चैव णं
तं जीवं पामामि, जति णं जंते । अइं तंमि पुरिसंमि दुहा
वा तिहा वा चउहा वा संखेजम्हा वा फालियंसि वा
जीवं पामामि, तो णं अइं सदाहज्जा तं चैव० जम्हा णं
भंते । अइं तंमि पुरिसंसि बुहा वा तिहा वा चउहा वा सं-
खेजम्हा वा फालियंसि वा जीवं नो पामामि तम्हा सुप-
ट्ठिया मे पदन्ना जहा तज्जीवो तं सरिंरं तं चैव । तप णं
केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं बयासी-मूढतराप णं तुमं
पदेसी । ताओ तुच्छतराओ केणं भंते । तुच्छतराओ पदेसी ।
से जहानामए केइ पुरिसा बण्ठयी बणोपजीवा बणगवसणा
तया णं जोइं च जोइजायणं च गहाय कडाणं अइंमि
अणुपविट्ठा, तप णं ते पुरिसा तीमे अकामियाए जाव किं-
चि देसं अणुपत्ता समाणा एमं पुरिसं एवं बयामी-अम्हे
णं देवाणुपिया । कडाणं अइंमि अणुपविट्ठा, एतां णं
तुमं जोइजायणाओ जोइं गहाय अमणं साहेज्जासि अइं
तं जोइजायणे जोए विज्जाएइ एतां णं तुमं कडाओ
जोतिं गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि चि कहु कडाणं
अइंमि अणुपविट्ठा । तते णं से पुरिसे तओ मुहुत्ततरस्स
तेसि पुरिसाणं असणं साहेमि । चि कहु जेणव जोइजायणे
तेणव उवागच्छइ, जोइजायणे जोइं विज्जायमेव पामाति ।
तप णं से पुरिसे जेणव से कडे तणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छइत्ता तं कडे सव्वतो समंता समजिलोए नो चैव णं जोइं
पासति, तते णं से पुरिसे परिवरं बंधइ, परिवरं बंधइत्ता

परसुं गेएइइ, गेएइइत्ता तं कडे दुहा फालियं करेइ, करेइत्ता
सव्वओ समंता समजिलोएइ नो चैव णं जोइं पासति, एवं०
जाव संखेज्जा फालियं करेइ, करेइत्ता सव्वओ समंता समजि-
लोएइ, नो चैव णं जोइं पासति, तते णं ते पुरिसे तंमि कट्टेसि
दुहा फालियंसि वा० जाव संखेज्जा फालियंसि वा जोतिं अ-
पासमाणे संते तंते परितेते निज्जिक्ख समाणे परसुं एगते पदेति,
एमेइत्ता परिवरं भुयति, सुपइत्ता एवं बयामी-अम्हा ए
तेसि पुरिसाणं असणे णो साहिए ति कहु ओइयमणसंकेपे
चित्तामोगसागरं संपविट्ठे करयसपवहत्थमुइ अट्ठज्जाणोवग-
ए जूयोगयविट्ठिए क्रियायइ । तते णं ते पुरिसा कडाइं डिंदेति,
छिंदइत्ता जेणव से पुरिसे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
तं पुरिसं ओइयमणसंकेपं० जाव क्रियायमाणं पासति, पास-
तित्ता एवं बयामी-किं णं तुम्हं देवाणुपिया । ओइयमणसं-
केपं० जाव क्रियायति । तप णं से पुरिसे एवं बयामी-मुक्के
देवाणुपिया । कडाणं अइंमि अणुपविट्ठासमाणे मम एवं बया-
सी-अम्हे णं देवाणुपिया । कडाणं अइंमि० जाव अणुपविट्ठा,
तते णं अइं तओ मुहुत्ततरस्स तुम्हं अमणं मोहमि चि कहु
जेणव जोइयजायणे० जाव क्रियायि, तते णं तेसि पुरिसाणं
एगे पुरिसे णं छेए दक्खे पट्ठे० जाव उवएसलक्के ते पुरिसं एवं
बयामी-गच्छइ णं तुम्हे देवाणुपिया । एहाया कयबलिक-
म्मा० जाव इवमागच्छइ, जाणं अइं तुम्हं असणं साहेमि
चि कहु परिवरं बंधति, बंधइत्ता परसुं गिएइइ, सरं गिएइइ,
अरणिं करेइ सरएणं अरणिं भेइइ, भेइइत्ता जोइं पानेइ, जोइं
संभुक्खेइ संभुक्खेइत्ता तंमि पुरिसाणं असणं साहेति, तते णं
ते पुरिसा एहाया कयबलिकम्मा० जाव पायच्छिन्ना जेणव से
पुरिसे तेणव उवागच्छइ, तते णं से पुरिसे तेसि पुरिसाणं सुहा-
सथावरगयाणं तं विउल्लं असणं पाणं खाइमं साइमं उवयेइ तते
णं ते पुरिसा तं विउल्लं असणं पाणं खाइमं साइमं आमाएमाणा
बीसाएमाणा० जाव विहरंति निमित्तमुत्तुत्तगया वि य णं
समाणा आयेतां चोक्खा परमसुइत्ता तं पुरिसं एवं बया-
सी-अम्हा णं तुमं देवाणुपिया । जने मूढ अणंठेति नि-
ज्जिक्खाणे अणुवदेसलक्के, जेणं तुमं इच्छइ दुहा फालियंसि
वा जोइं पासित्ता । से तेण्डणं पएसी । एवं बुद्ध-पूढतराप
णं तुम्हं पएसि । ताओ तुच्छतराओ तप णं पदेसी राया केसी-
कुमारसमणं एवं बयासी-जुत्तं णं तुम्हं जंते । अइच्छे-
याणं दक्खणां पत्तिहाणं कुसलाणं मेहावीणं विधीयाणं
विष्ठाणपक्काणं उवदेसहाणं अहं इमीसाए महत्थियाए
महत्थए परिआए मउजे उवागएहिं आउमेहिं आउतिचए,
उवागवाहिं उक्खेसाइं उक्खेसित्ता, एवं निम्भत्थयाहिं
णिच्छोरुयाहिं । तप णं केसी कुमारसमणे पदेमीरायं एवं

बयासी-जाणामि णं तुम्हं पएसि ! केइ परिसाओ पक्कताओ ? । जंतो जाणामि चत्तारि परिसाओ पक्कताओ । तं जहा-
खत्तियपरिसा, गाहावतिपरिसा, माहणपरिसा, इसिपरिसा ।
जाणामि णं तुम्हं पएसि ! रायासि चउण्हं परिसाणं कस्स
का दंसुनीती पक्कता ? । हंता ! जाणामि, जेणं खत्तियपरिसा-
ए अव्वरज्जइ से णं हत्थ्यासिणए वा पायसिणए वा सी-
सिणिए वा सुत्तासिणए वा सुत्ताजिणिए वा एगाहवे
कूडाहवे जीवित्ताओ ववरोदिज्जावे । जेणं गाहावडपरिसाए
अव्वरज्जइ ते से णं तंतेण वा वेदेण वा पत्तालेण वा वेदिता
अगणिकाएणं जाभिज्जइ । जेणं माहणपरिसाए अव्वरज्जइ
से णं अण्णट्ठाहिं अकंताहिं जाव अमणमाहिं वग्गुहिं
उवात्तंतिता कुंदिआसंजेणए वा सुण्णलंजेणए वा कीरड,
निव्विसए वा अण्णविज्जइ । जेणं इमिपरिसाए अव्वरज्जइ
से णं नाडअण्णट्ठाहिं जाव नाडअमणमाहिं वग्गुहिं उवा-
लव्वज्जति । एवं च ताव पदेसी ! तुमं जाणामि तट्ठा वि णं तुमं
वामेणं दंसुणं पस्सुकुलेणं पट्टिलेमिणं विववामं विववासिणं
वट्ठमि । तते णं पदेसी केसीकुमारमणेणं एवं बयासी-एवं
खलु अहं देवाणुपिण्हिं पट्टिमिण्णए च वगारणेणं * से
उव्वज्जइ, तेणं ममं इमेयाम्भवे अव्वज्जित्थिणं जाव संकप्पे समु-
प्पज्जित्थिणा-जहा जहा णं एयस्स पुरिसस्स वामं वामेणं
जाव विववासिणं वट्ठिसामि तहा तट्ठा णं अहं णाणं च
नाणोवत्तं मे च चरणं चरणोवत्तं मे च दंसणं च दंसणोवत्तं मे
च जीवं च जीवोवत्तं मे च उव्वज्जित्थिस्सामि, ते एणं अहं कार-
णेणं वामं वामेणं जाव विववासिणं विववासिणं वट्ठे । तते णं
केसीकुमारमणेणं पदेसिरायं एवं बयासी-जाणामि णं तुमं
पएसि ! कत्ति ववहारमा पक्कता ? । हंता ! जाणामि चत्तारि
ववहारमा पक्कता । दोते णामेगे णो सम्भवेति ? , सखवे-
ति नामेगे नो देति २, एगे देति वि सणवेति वि ३, एगे
नो देति नो सणवे ४ । जाणामि णं तुमं पएसि ! चउण्हं
पुरिसाणं के ववहारी, के अव्वहारी ? । हंता ! जाणामि, तत्थ
जे मे पुरिसं देति णो सम्भवे, मे णं पुरिसं ववहारी ।
तत्थ णं जे मे पुरिसं नो देइ सम्भवे, मे णं ववहारी २,
तत्थ णं जे से पुरिसं देति वि सम्भवे वि मे णं ववहारी ३,
तत्थ णं जे से पुरिसं नो देति नो सम्भवे, मे णं
अव्ववहारी ४ । एवमेव पएसि ! तुमं पि अव्ववहारी ८ ।
तए णं पएसि ! राया केसीकुमारमणेणं एवं बयासी-तुम्हं
भंते ! अइच्छं दक्खानं जाव उव्वपमत्ता, समत्था णं भंते !
मम करयलंति वा आमन्नयं जीवं सरंराओ अजिनिव्व-
ट्ठिता णं दंसिचए ? । तेणं कासेणं तेणं समएणं प-
एसिस्स रसो अट्ठसामंते वाउआयसंजुचे तण्णवण-

स्वइकायए एवं चउण्हं, फंदइ, पट्टइ, उदीरइ, तं जावं प-
रिण्णइ । तए णं केसीकुमारमणेणं पएसिरायं एवं बया-
सी-वाममि णं तुमं पदेसी ! एतं तण्णवणस्सतिकार्यं
एवंतं जाव तं भावं परिणमते ? । हंता ! पासामि । जाणामि णं
तुमं पएसि ! एवं तण्णवणस्सतिकार्यं किं देवो चाउण्हं, अमुरं
वा वेण्ड, नागो वा किन्नरो वा चालेइ, किं पुरिसो वा महो-
रगो वा गंधर्वो वा चालेइ ? । हंता ! जाणामि णो देवो
चालेइ जाव गंधर्वो नो चाउण्हं । वाउकाइओ चालेइ ।
पासि णं तुम्हं पएसि ! एयस्स वाउकाइयस्स
सखुव्विस्स मकम्मस्स सरागस्स समोहस्स संवेयस्स मत्ते-
स्स सरीरस्स कवं ? । नो इण्णइ । जइ णं तुम्हं पदेसी !
एयस्स वाउकायस्स कवं न पाममि, तं कहं णं पदेसी !
तव करयलंति वा आमलणं जीवं उव्वदंसेस्सामि, एवं खलु
पएसि ! दम ट्ठाणां छउवत्थे णं मणुस्से सव्वभावेणं न
जाणइ, न पासइ । तं जट्ठा-धम्मत्थिकार्यं, अधम्मत्थि-
कार्यं, आगामत्थिकार्यं, जीवं असरीरवत्, परमाणुपोग्गो,
महं, गंधं, वायं, अयं जिणे भविस्सइ, अयं सव्वजुत्तवाणं
अंतं करिस्सइ वा, नो वा । एयाणि च व उप्पन्नानां दंसणधरं
अरट्ठा जिणे केवलीं सव्वभावेणं जाणइ, पासइ । तं जट्ठा-
धम्मत्थिकार्यं जाव नो वा करिस्सइ, तं सट्ठाहिं णं तुमं
पएसि ! जहा अओ जीवो तं चेव ६ । तए णं मे पदेसी राया
केसीकुमारमणेणं एवं बयासी-से नृणं भंते ! इत्थिस्स य
कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? । हंता ! पएसि ! इत्थिस्स य कुंयुस्स
य ममे चेव जीवे । मे नृणं जंतो ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा
चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पामत्तरा चेव एवं आहारानी-
हारऊसामनीमासइही अप्पा जुनी य अप्पतरा चेव ; कुंयुओ
इत्थी महाकम्मतरा चेव महाकिरियां जाव महजुइ अंतरा
चेव ? । हंता पदेसी ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा चेव, कुंयुओ
वा इत्थी महाकम्मतरा चेव तं चेव । कम्हा णं भंते ! इत्थिस्स य
कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? । पदेसी ! से जट्ठानामए कू-
डागारसाला सियां जाव गंधीरा, अइ णं केइ पुरिसं नो-
इयं दीवचंपणं गहाय तं कूडागारसालं अंतो अंतो अणुप-
विस्सइ, तीसे कूडागारसालाए सव्वओ सपंता पणनि-
चयनिरंतरे निच्छिइइ दुवारवणायं पिण्डेइ, पिण्डेत्ता भीसे
कूडागारसालाए वट्ठपज्जइस्सजाए तं पदीवं पडीवज्जजा,
तए णं मे पदीवा तं कूडागारसालं अंतो अंतो ओजामति,
उज्जोवेइ, तवति, पडसिइ, नो चेव णं बाहिं । अइ णं से पु-
रिसं तं पडिं इदुरएणं पिण्डेज्जा, तते णं से पडिं तं इदु-
रयं अंतो ओभासति, नो चेव णं इदुरयस्स बाहिं, नो चेव णं
कूडागारसालं, नो चेव णं कूडागारसालाए बाहिं, एवं किल

* ' जरा खलु भो जर्जरेज्जुपासति ' इत्यादिना पूर्वोक्तम् ।

अए णं गोकलिणं गंमपाणियाए पिठएणं आदएणं
अच्छादएणं पत्थएणं चउज्जाइयाए सोलसियाए उ-
त्तोसियाए चउसड्डियाए, तए णं से पुरिसं तं पदीवं दी-
वचंपकं पत्ते थं; तते थं से पदीवे दीवचंपमं अंतो अ-
भासति थो नो चेव थं दीवचंपगस्स बाहिं, नो चेव थं
चउमट्ठिं, नो चेव थं कूडागारमासं नो चेव थं कूडागार-
झाए बाहिं, एवमेव पणसी ! जीवो जं जारिसयं पुव्वकम्म-
निव्वत्तोहिं निव्वत्तेइ, तं असंखेज्जेहिं जाव पदेसेहिं स-
विचा करइ खुट्ठियं वा महासयं वा, तं सहहाट्ठिं णं तुमं
पदेसी ! जहा अओ जीवो तं चेव ? ० तए थं पणसी राया
केसिकुमारसमणं एवं बयासी-एवं खलु जंते । अज्जगस्म
एमा सप्पां जाव समोसरणं जहा तज्जीवो तं सरिं, नो अ-
ओ जीवो । तयाणं तं च णं मम पिउणो पि एमा सप्पां जाव
तं सरिं । तयाणं तं च णं मम वि एमा सप्पां जाव समोसरणं,
तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरंपरायं कुलानिस्सयं दिट्ठिं
छट्ठेइस्सामि । तते थं केसी कुमारसमणे पदेमियं एवं बया-
सी-माणं तुमं पणसी ! पच्छाणुताविए ज्वेज्जासि जहा से
पुरिसं अयहाए । के णं जंते ! अयदारए ? ! पणसी ! से जहा-
नामए केइ पुरिसा अत्थत्थिया अत्थगवेसिया अत्थलुक्कमा
अत्थकंविद्या अत्थपिबामिया अत्थगवेसणया विउडं
पणियजंमयायाय सुवडं जत्तायाए पत्थयणं गट्ठाए एगं मई
अकामियं छिन्नावीर्यं दीदुमदं अरुवि अणुणविट्ठा, तते थं
ते पुरिसा तीसे अकामियाए अटवीए किंचि देसं अणु-
पत्ता समाणा एगं मट्ठं अयआगरं पामति, अएणं स-
व्वओ समंता आइणं विणिच्छिजं संजं उव्वंरं फुलं अनु-
गाइं पासति, पासिता इट्ठुट्ठुं जाव द्वियया अस्समणं सदा-
वेति, सदावेत्ता एवं बयासी-एस थं देवाणुप्पिया ! अयं-
डे इट्ठं कंते जाव मणामे, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अ-
म्हं अयभारं वंथितए ति कट्ठु अस्सममास्म एयमट्ठं पणि-
सुणेति, अयभारं वंथति, अट्ठाणुपुव्वोए संपत्थिया, तेणं से
पुरिसं अकामियाए जाव अरुवीए किं वि देयमणुपत्ता
समणा एगं मई तउअगरं पासति, तउएण आइणं तं
चेव सदावेत्ता एवं बयासी-एस थं देवाणुप्पिया ! तउए
जंटे जाव मणामे अण्णेणं चेव तउएणं सुट्ठु अए लज्ज-
ति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं अयभारं उरुदे-
त्ता तउयत्ते वंथितए ति कट्ठु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमट्ठं
पाहिंसुणंति, पणिसुणंता अयभारं उट्ठेति, उट्ठेइत्ता तउ-
यभारं वंथेति । तत्थ थं एगे पुरिसं नो संचाएति अय-
भारं उट्ठेत्ता तउयं जारं वंथितए तते थं पुरिसा तं पुरिसं
एवं बयासी-एस थं देवाणुप्पिया ! तउए जंटे जाव सु-
बहुं अए लज्जति, तं उट्ठेति थं देवाणुप्पिया ! अयभारं-

रगं, तउभारं वंथाहि । तते थं से पुरिसं एवं बयासी-इराहने
मए देवाणुप्पिया ! अए विराहने मए देवाणुप्पिया ! अए,
मादवंथणे वक्के मए देवाणुप्पिया ! अए, धणिं वंथणं-
थे मए देवाणुप्पिया ! अए, नो ति खलु देवाणुप्पिया !
संचाएमि अयभारं उट्ठेत्ता तउयभारं वंथितए । तते थं
ते पुरिसा तं पुरिसं जहा नो संचाएति वहुं अयवणा-
हिं पसवणाहिं अयवित्तए वा पयवित्तए वा ताहे अहाणु-
पुव्वार संपत्थिया एवं उ तंवागरं रुपागरं सुवखागरं रय-
आगरं वयागरं । तते थं ते पुरिसा जेणेव सया सया
जणवया जेणेव साइं साइं नगरां तेणेव उवागच्छइ, उवाग-
च्छेत्ता वयरविकणयं करंति, सुवहुं दासीदासगोमहिंसग-
वेत्तगं गिएहइ, अट्ठतल्लमुस्सयपासायवर्गसगे कारवेत्ते, एहा-
या कयवत्तिकम्मा उट्ठिं पासायवरगया फुट्ठमाणेहिं सुगं-
मत्थएहिं बत्तोसं वक्कएहिं नादएहिं वरतकणीसंपउ-
त्तेहिं उव्वनइमाणा उव्वगिज्जमाणा उव्वलालिज्जमाणा
इट्ठमइकरिसं जाव बिहरंति । तते थं से पुरिसं अय-
भारं जेणेव सणं नगरे तेणेव उवागच्छइ, अयभारं
गहाय अयविकणयं करंति । तंसि य अण्णमासि निट्ठियं-
सि भिषुपरिव्वए, ते पुरिसं उट्ठिं पासायवरगते जाव
बिहरमाणे पासति, पासइत्ता एवं बयासी-अओ थं अहं
अधमो अणुप्पे अकयत्थे अकयत्थलक्खणे हिरिसिरिपरिव-
ज्जिए हीणुप्पे चाउदासिए नुतं तं तलक्खणे । जति थं
अहं भित्ताण वा नाइण वा नियमाण वा वयणं सुणेज्जा,
तो थं अहं पि चेव उट्ठिं पासायवरगते जाव बिहरंते । से
तेणहेणं पणसी ! एवं वुच्चइ-मा थं तुमं पणसी ! पच्छाणुतावि-
ए भवेज्जासि जहा च से पुरिसं अयभारं ? ? । एत्थ
थं से पदेसी राया मुत्तुक्के केसी कुमारसमणं वंदइ जाव
एवं बयासी-नो खलु जंते ! अहं पच्छाणुताविए भविस्सा-
मि जहा व से पुरिसं अयभारं, तं इच्छामि थं देवाणु-
प्पिया ! अंते केवलपिपणुत्ते धम्मं निमाभित्तए । अहासुहं
देवाणुप्पिया ! मा पणिवंथं करेह धम्मकहा जहा वित्तस्स तहं
जाव गिहिधम्मं परिवज्जए जेणेव सेयं विद्याणगीरी तेणेव
पहारेत्थगमणाए । तते थं केसी कुमारसमणे पदेमि रायं एवं
बयासी-जाणामि थं तुम्हं पणसी ! केइया आरिया पन्नत्ता ? !
हंता ! जाणामि । तओ आयरिया पन्नत्ता । तं जहा-कलायरि-
ए, सिप्पायरिए, यम्मायरिए । जाणामि थं तुम्हं पणसी ! तेसिं
तिणं आयरियाणं कस्म का विणयपणित्ता पंजंजिणवा ? !
हंता ! जाणामि कलायरियस्स सिप्पायरियस्स उव्ववेवणं वा
समज्जणं करेज्जा, पुक्काणि वा आणवेज्जा, भेत्तवेज्जा वा,
भोयावेज्जा वा, विउडं जीवियारिहं पीइदाणं दल्लएज्जा, पु-
त्ताणं पुत्तिं वा वित्तिं कण्ठेज्जा, जत्थेव यम्मायरियं पासज्जा

तस्यैव बंदिज्जा, यामंसेज्जा, सक्कारेज्जा, संमाणेज्जा, क-
क्षाएणं मेगळं चेष पञ्चुवासेज्जा फाणुपसण्णिज्जेणं असण-
पाणस्साइमसाइमेणं पटिकाभेज्जा, पाणिहारिणं पीडफलग-
सेज्जासंभारणं उवमिमेतिज्जा। एवं च ताव तुमं पपसी !
एवं जाण्णसि तहाविं थो तुमं बामं बामेणं० जाव बट्ठिचा
ममं एयमळं अस्समेज्जा जेणव सेयंविषा नयरी तेणव प-
ट्टारेत्थगमणाए। तते थं से पदेसी राया केसिकुमारसमणं
एवं बयासी-एवं खल्लु भंते ! यम इमेयाक्खं अन्तरिण्येणं
जाव समुत्पज्जित्वा। एवं खल्लु अहं देवाण्णियाणं बामं बा-
मेणं जाव दिसे, तं तेणं खल्लु से कळं पाठय्माए रथणीए०
जाव तेजसा जलंतं अंतोत्तरपरियाप्तासकिं संपरिवुदे देवाण्-
णिया ! बंदिता बयंसिता एयमळं जुज्जेणं जुज्जेणं सम्मस-
विणएणं स्वाभिज्जाए ति कट्ठु बामेव दिंसि पाठय्मायाए
दिसिं पविमए। तए थं से पदेसी राया कळं पाठय्मायाए
रथणीए० जाव तेजसा जलंतं इट्ठुट्ठु जाव दिणए बह्वेव
कूणिए तदेव निगण्णति अंतोत्तरपरियाप्तासकिं संपरिवुदे
पंचविट्ठेणं अजिगमेणं बंदर, नमंसति, एयमळं जुज्जेणं जुज्जेणं
सम्मं विणएणं स्वाभे। तए थं केसी कुमारसमणो पदेसिस्स
रख्थो मूरियकंतपमुहाणं देवीणं तीसे थं मइमइहालि-
याए मइवपरियाप्ता० जाव धम्मं सम्मं देति। तते थं मे
पदेसी राया धम्मं सोच्चा निसम्मं ठहाए ठट्ठे, केसिकुमा-
रसमणं बंदर, नमंसति, जेणव सेयंविषा नयरी तेणव बट्टारे-
त्थगमणाए। तए थं केसी कुमारसमणो पदेसीरायं एवं बया-
सी-मा थं तुमं पदेसी ! पुत्ति रमणिज्जे जविता पच्चा अ-
रमणिज्जे जवेज्जाजि जहा से वणसंसेइ वा नट्टासाए वा
उत्तमुवावेति वा खल्लुवावेति वा। कइ थं जंतं ! वणसंसे पु-
त्ति रमणिज्जे जविता पच्चा अरमणिज्जे जवति ?। पदेसी !
जहा थं वणसंसे पत्तिए पुत्तिके फसिते हरिते हरितज्ज-
माणा सिरीए अतीव उवसंभेमाणा उवसोभेमाणा निट्ठि
तया थं वणसंसे रमणिज्जे भवति, जया थं वणसंसे भो
पत्तिए नो पुत्तिके नो फसिणं नो हरिते नो हरितज्जमाणे
सिरीए नो अतीव उवसंभेमाणे उवसंभेमाणे विचइ, तया
थं वणसंसे अरमणिज्जे भवति। जया थं नट्टासाए गिज्जइ,
बाइज्जइ, नड्डिज्जइ, अजिणिज्जइ, हसिज्जइ, रमिज्जइ,
तया थं नट्टासाए रमणिज्जा जवति, जया थं नट्टासाए नो
गिज्जइ नट्टासा नो रमिज्जइ तया थं नट्टासा नो रमणिज्जा
जवति। जया थं इक्खुवाडे छिज्जइ, भिज्जइ, पडिज्जइ, ख-
ज्जइ, पिज्जइ, तया थं इक्खुवाडे रमणिज्जे जवति, जया थं
इक्खुवाडे नो छिज्जइ जाव तया थं इक्खुवाडे अरमणिज्जे
जवति। जया थं खल्लवाने उच्छुज्जइ, उड्डज्जइ, खज्जइ,

पञ्चदश, तथा च खलवाने रमणिञ्जे जवति, जया एं खलवाने नो चण्डभण्णं जाव अरमणिञ्जे जवति, से तयांहेण पदेसी ! एवं बुद्धति—मां च तुयं पदेसी ! पुर्व्वि रमणिञ्जे जवित्ता पच्छा अरमणिञ्जे भविस्सामि जहा वण्णसेद्धं वा० जाव खलवादेह वा । तए अं पएमी राया केमीकुमारसम—यां एवं वयासी—नो खलु भंते ! अहं पुर्व्वि रमणिञ्जे भविता पच्छा अरमणिञ्जे भविस्सामि जहा से वण्णमेद्धं वा० जाव खलवाने वा । अहं चं सेयंविपायामोक्खाइं सचगामसहस्साइं चत्तारि भागे करेस्सामि, एगे जागे वववाढणस्स दहस्सस्सामि, कोह्मगारे दलहस्सामि, एगे भागे अंतेउरस्स दहस्सस्सामि, एवेणं भागेणं महइयहाडि—यकूमागारसालं करेस्सामि । तत्थ चं बहूहि पुरिसेहिं दि—वभत्तिभत्तयेणेहिं विठलं असणं पाणं स्वायं सायं ठवक्खदावेत्ता बहूणं समणमाहणजिक्खुपायां पंधियवि—याण च परिभोएमाणे परिभोएमाणे बहूहि मीढपक्खत्ताण—पोसट्ठोववासोहिं० जाव विहास्सामि लिं किं जायेव दिस्सं पाठन्नए तायेव दिस्सं पणिग्गे । तेत एं पदेसी राया कल्ल पाओ०जाव तेत्तसा अंतेत सेयंविपायामोक्खाइं सचगाम—सहस्साइं चत्तारि माए करेति, एगं जागं वववाढणस्स इ—लहस्सि०जाव कूमागारसालं करेति, तत्थ चं बहूहि पुरिसेहिं० जाव ठवक्खदावेत्ता बहूणं समणमाहणजाणं०जाव परिभोए—माणे विहरति । तेत एं च पदेसी राया समणोवासए जाए अजिनयजीवावि०जाव विहरति । जप्पजिइं च एं पदेसी राया समणोवासए जाए तप्पजिइं च एं रज्जं च रद्धं च जलं च बाहणं च कोसं च कोचागारं च पुं च अंतेउरं च जणवचं च अण्णादायमाणे विहरति । तेत एं तीसे सूरियकं—ताए देवीए इधेयाक्खे अज्जत्थिए सट्ठपण्णिज्ज्या—जप्पभि—इं च एं पएमी राया समणोवासए जाए तप्पजिइं च एं रज्जं च रद्धं च०जाव अंतेउरं च०जाव समं च जाणवयं च अनाढावमाणे वावि विहरइ, तं सेयं खलुयं पदेसीरायं केण य सत्थएअंगेण वा अगिणएअंगेण वा मंतपअंगेण वा उदावेत्ता सूरियकंते कुमारं रज्जे ठवत्ता समयेव रज्जसिंरिं करेमाणी विहरियत्थ किंहु एवं संपेहेति, संपेहेत्तिता सू—रियकंते कुमारं सदावेत्ति, सदावेत्ता एवं वयासी—जप्पजिइं च एं पदेसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं च एं र—ज्जं च रद्धं च०जाव अंतेउरं च जणवयं च माणस्सए कामजोगे य अण्णादायमाणे वावि विहरति, तं सेयं खलु तव पुत्ता ! पदेसी रायं केणइ सत्थएअंगेण वा०जाव उ—दावेत्ता समयेव रज्जसिंरिं करेमाणास्स पालोयास्स विहरियत्थ । तेत एं सूरियकंते कुमारं सूरियकंताए देवीए एवं तुते समाणे सूरियकंताए देवीए एयमहं नो

आहाइ, नो परियाणइ चि तुमि गीए मेचिइति । नेणं मे सु-
रियकंताए देवीए इयेयाकूने अम्भरियए समुपजित्ता-मेणं
सुरियकंते कुमारे पदेमिस्म रणो इमं रहस्स तेयं करिस्सती-
ति कहु पणमिस्म रणो छिप्पाणि मम्माणि रहस्साणि वि-
बराणि अंतराणि य पजामरेमाणी पजामग्माणी विहरति ।
तते णं सुरियकंता देवी अणया कपाइ पदेमिस्म रणो
अंतरं जाणइ, असणं जाव साइमं सव्ववत्थं पणमग्गाळंकारंमु
विमयआणं पठंजइ, पदेमिस्म रणो एहायस्म जाव पायस्सि-
त्तस्स पुहायणवरमयस्म तं विमयंजुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं वत्थं जाव अन्नेकारं णिस्सरति । तते णं तस्म
पदेमिस्म रणो तं विमयंजुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं आहारयस्म समाणस्स सरीरमंमि वेयया पाउम्भ्या
उज्जला विज्जला पगाडा कक्कना कहु य चंदा तिक्का दुक्कला
हुमा हुमिहियामा पित्तज्जरपरिमयसरीरे दाहवक्कते यावि
विहराति । तए णं मे पणमी राथा सुरियकंताए देवीए मण-
सावि अप्पदुस्समाणे जेणं व पोसहमात्ता तेणं व उवागच्छ-
ति, उवागच्छतिता पोसहमात्तां पमजइ, पोसहमात्तां पम-
जज्जता लवारपासवणत्तमि पमिज्जेहेति, दन्तसंथारणं सं-
थोइ, दन्तसंथारणं दुक्कति, पुत्तयात्तिमुद्धे मंपन्नियं कनि-
सने कण्यन्नपरिगगिदंमि भिरमावत्तं एतए अज्जं कहु एव
वपमी-नमोऽणु णं अरिहेताणं जाव संपत्ताणं, णमोऽणु
णं केमिकुमारस्स मणयस्म अम्मायपरियस्स अम्मावेदमस्स,
वेदाभि णं जगवंतं तत्तय गयं इह गए, पामसु मे जगवंतं तत्तय
गए इह गवं ति कहु वेदंति, णमंमति, णमंसतिता
पुक्कि पि णं मए केमिकुमारसमणस्स अंतिए धूत्तए पा-
णातिवाए पच्चक्खाए जाव परिगगइ, इयाणि पि णं त-
स्मेव भगवतो अंतिए सव्वपाणातिवाए पच्चक्खाविमं
जाव परिगगइ सव्वं कोहं जाव भिरुत्ताइसणमग्गं अकर-
णिज्जं जोगं पच्चक्खावि, सव्वं असणं उवजिहवं पि आ-
हारं जावजीवाए पच्चक्खावि, जे पि य मं सरीरं इहं जा-
व फुसति, एयं पि य णं चरंमिहं ऊसामनं सासंइ वीमि-
रमि चि कहु आलोइयपमिक्कते ममाहिप्पे कासामे कासं
किवा सोइस्म कएणं सूरियामे विभाणे लववायमभाए जाव
उववमो । तते णं सूरियाजे देवे अहूणोववणएणं चैव स-
माणे पंचविट्ठाए पज्जलीए पज्जलिभावं गच्छति । तं जहा-
आहारपज्जलीए, सरीरपज्जलीए, इंदियपज्जलीए, आण-
पाणपज्जलीए, भामामणपज्जलीए; त एव खलु गोयमा !
सूरियाजेणं देवेणं मा दिक्का देवहं दिक्का देवजुत्तं दि-
वं देवापुज्जते झेक्के पत्ते अज्जिसमएणागए ।

(रायपसेणोडीका पद्मत्रायंथांथिनोमुपेक्षिता) २० । आ०
११

म० । स्था० । आ० चू० । । सूर्याजदेवस्य स्थितिः ' त्रिहृ ' शब्दे चतुर्थयोगे १७२६ पृष्ठे प्रोक्ता । ' सूर्याभो देवः सूर्याभिव-
मानात् कृत्यः सन् कोऽप्यस्यतीति ' सूर्याभ' शब्दे वक्ष्यते)
पणसिणी-प्रदेशिनि- । स्था० । अक्कपुष्टपाथाहुकयाम, " पणसि-
णीए अंगुष्ठद्वारादिना जे घेयंति । " नि० चू० २ उ० ।
पणसिय-प्रदेशिनि- । प्रयोगे, अवा० १ शु० ६ आ० ३ उ० ।
पणमिराय-प्रदेशिशराज-पुं० । श्वेताम्बकागर्गापत्तौ सूर्याजपु-
ष्यजयजीव, स्था० ८ ग्रा० । (तद्वृत्तं सर्वं ' पणसि (ए) ' शब्देऽनुपदेव्य गतम्)

पणमोगाह-प्रदेशिवागाह-पुं० । एकत्र प्रदेशे क्षेत्रस्यांशवि-
शेषे अवगाढा आश्रिता एकप्रदेशवागाढाः, ते च परमाणु-
रूपाः, स्कन्धरूपाश्च । स्था० १, ग्रा० ।

पणनोदय-प्रदेशोदय-पुं० । कर्मणां प्रदेशेन उदयकरणे, पं० सं ५
ग्रा० । क० प्र० (' उदय ' शब्दे द्वितीयभागे ७७७ पृष्ठे जेद उक्तः)
पणसोदीरणा-प्रदेशोदीरणा- । स्था० । प्रदेशावयवेषु उदीरणा-
करणे, पं० सं ७ ग्रा० । (' उदीरणा ' शब्दे द्वितीयभागे ६३९
पृष्ठेऽस्या व्याख्या गतम्)

पणोग-प्रयोग-पुं० । प्रयोजनं प्रयोगः । जीवव्यापारे, स्था० ३
ग्रा० ३ उ० । इति० । स० । आ० चू० । । पुनरव्यापारे, प्र० ६
श० ३ उ० । चेतनावतो व्यापारे, विशेषे० । आ० म० ।

तज्जेदाः-

कतिविधे णं भंते ! पणोगे पणत्ते ? । गोयमा !
पणरमविधे पणत्ते । तं जहा-सच्चमणपणोगे, असच्चम-
णपणोगे, सच्चामोसमणपणोगे, असच्चामोसमणपण-
ोगे वि । एव वट्पणोगे वि चउहा । ओआलियम-
रीरकायपणोगे, ओआलियमीमसरीरकायपणोगे, वेउविय-
यमरीरकायपणोगे, वेउवियमीमसरीरकायपणोगे, आ-
हारमरीरकायपणोगे, आहारममीमसरीरकायपणोगे, क-
म्मासरीरकायपणोगे ।

कतिविधः कतिप्रकारो, यामिति वाक्यालङ्कारः । मन्तम् !
प्रयोगः प्रज्ञप्तः ? प्रयोग इति प्रवृत्त्यर्थे गुञ्जि योमे इत्यस्य घ-
ञ्जनस्य प्रयोगः । परस्परतः, क्रिया, आत्मव्यापार इत्यर्थः ।
अथवा प्रकरणे गुञ्जते व्यापार्यते क्रियासु सम्बन्धते वा
सांसारिककर्मोपसर्गमाणा स्वहाऽऽत्मा अनेनेति प्रयोगः । " पु-
आग्नि चः " ॥ ३१ । ३३०॥ इति करणे घञस्त्ययः अगवानाह-
पञ्चदशविधः प्रज्ञप्तः । तदेव पञ्चदशविधैव दर्शयति- (सच्च-
मणपणोगे इत्यादि) सन्तो मुनयः, पदार्था वा, तेपु यथासं-
ख्यं मुक्तिप्राप्तयेवेन यथाऽवशिष्टमनश्चतुस्त्वैकचित्तमेव च सा-
धु सत्यमस्ति जीवः सच्चमणो वेदमात्रव्याप्यैरस्यधिकृततया
यथाऽवशिष्टमनश्चतुस्त्विन्नतपरं, सत्यं च तत् मन्तव्यं सत्य-
मनः, तस्य प्रयोगो व्यापारः सत्यमनःप्रयोगः । (असच्चमण-
पणोगे इति) सत्यविपरीतमसत्यं-नाऽस्ति जीव एकात्म-
ब्रूषधैर्यादिविकृतिरूपपरं, तच्च तन्मनश्च, तस्य प्रयोगोऽस-
त्यमनःप्रयोगः । (सच्चमोसमणपणोगे इति) सत्यस्य स-
त्यासत्यं, यथा चवर्णादरपलाशाऽऽदिमंशेषु बहुपदार्थोक्तृष्वेव
अश्वोक्तमश्वेदमिति विकल्पनपरं, तच्च हि कतिविधोऽश्वो-
क्तृष्वेव सङ्ग्राहः । तच्च तन्मनश्चैवार्थं प्राप्यत् । तथा- (अ-

सञ्चामासमण्यपञ्चमो हति । यन्म सत्यं नापि मृषा तदसत्यामृषा । इह विप्रतिपत्ती सत्यं वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश्रया सत्यमनुसारेण विकल्पते । यथा-अस्ति जीवः सदसत्त्वं इत्यादि, तात्काल सत्यपरिभाषिकमात्रकस्यात् । यद्युपविप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुस्तु प्रतिष्ठाऽऽश्रयाऽपि सर्वज्ञमनोत्पत्ति विकल्पते, यथा नास्ति जीवः, एतान्निव्या या इत्यादि । तदसत्यम्, विराधकस्यात्, यत्पुनर्वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश्रयाभनरेण स्वकृपाप्रत्ययलोचनपरं, यथा देवदत्तात् घट आनिव्या, गीर्वाणनीया इत्यादि चिन्तनपरं, तत् असत्यमृषा । इदं हि स्वकृपाप्रत्ययलोचनपरस्यात् न यथाकलङ्कण सत्यं, नापि मृषा यतदपि स्ववहारनयमतापेक्षया द्रष्टव्यम्, अन्यथा विप्रतारण-बुद्धिपूर्वकसत्येऽनन्यतः, अन्यत् तु सत्यं, तच्च तन्मनस्य, तस्य प्रयोगोऽसत्यमृषाभनः प्रयोगः । (एवं वदप्युक्तो वि चउहा इति) यथा मनःप्रयोगश्चतुर्धा, तथा वाक्प्रयोगोऽपि चतुर्धा तद् यथा सत्यवाक्प्रयोगः, मृषावाक्प्रयोगः, सत्यमृषावाक्प्रयोगः, अनन्यमृषावाक्प्रयोगः । एताश्च सत्यवागदयः सत्यमनःप्रत्युत्पन्नं भावनीयाः पूर्ववद् ज्ञातिता इति । (ओरालियसरीरकाय-पञ्चमो हति) औदारिकाऽऽदिशब्दार्थमपेक्षामेव वक्ष्यामः । औदारिकमेव शरीरम् औदारिकशरीरम्, तदेव पुनश्चकम्पममुदायकस्यात्, उच्यतेयमानस्यात् च काय औदारिकशरीरकायः, तस्य प्रयोगः औदारिकशरीरकायप्रयोगः । अयं च तिरश्चो मनुष्यस्य च पयोस्य औदारिकसिन्धरीरकायप्रयोग इति । औदारिकं च तन्मित्रं च औदारिकमित्रं, केन सह मित्रं तस्मिन्नेति चेत्, उच्यते-कामिणेन । तथा चोक्तं निरुक्तिकारेण शुक्लपरिहाऽऽयने-“जोएण कम्मपणे, दारं छणतरे जीये । तेण परं मिससेण च, जाव सरीरस्स निफुल्लो ॥ १ ॥” न तु मिश्रसमुपनिष्ठम् । तथाहि-यथा औदारिकं कामिणेन मित्रं, तथा कामिण्यौदारिकेण मित्रं, ततः कस्मादौदारिकमित्रमेव । यदुच्यते-न कामिणमित्रं ? उच्यते-इह उपदेशसम्बन्धीना येन विवक्षितार्थप्रतिपत्तिनिष्पत्तिपक्षी ओतृणांमुपजायते, अन्यथा सन्नेहाऽऽपत्तिनो विवक्षितार्थप्रतिपत्त्या न तथा तेष्टुकारः कुतः स्यात्, कामिणं च शरीरमासंसारम-विच्छेदनावस्थितस्यात् सकलैवपि शरीरेषु सम्मन्वितं, ततः कामिणमित्रमित्युक्तं, न ज्ञायते किं तिर्यग्मुपपत्त्याणामपयोसावस्थायां तादृशवृत्तिसमुत्पन्नं देवनारकाणांमिति ? । न तु उपपत्तिमाश्रित्योद्दिष्टकस्य प्रधानस्यात्, कादाचित्कस्यावस्थित्यापकृतिववति तार्थप्रतिपत्त्यर्थमौदारिकेण उपपत्तिरप्येत औदारिकमित्रमिति । तथा यदौदारिकशरीरो वैकियलक्षितस्वभावो अनुपपत्तिकृप-ञ्चिद्वयः पयोसकवादरवापुकायको वा वैकियं करोति तथा कौलोदारिकशरीरप्रयोग एव वर्तमानप्रदेशान् विकल्प्य वैकियशरीरस्योत्थानं पुनःकृत्वा वैकियशरीरपयोपया यावच्च पयोसमुपपन्नमिति तावत् यद्यपि वैकियेण मिश्रनौदारिकस्यो-भयनिष्ठा तथाऽप्यौदारिकस्य प्रारम्भकनवा प्रधानस्यात् तेन उपदेश औदारिकमिति न वैकियेणेति । तथा आहारकमापि शरीरं दश कश्चिदाहारकलक्षितमन्त्रं पूर्वपक्षः करोति तदा यद्यप्याहारकेण मिश्रवमौदारिकस्योभयनिष्ठं, तथाऽप्यौदारिक-प्रारम्भकनया प्राधान्यमिति, तेन स्वपरशुश्रूषितौदारिकमि-अस्मिति, न त्वाहारकेणेति । औदारिकमित्रं च ननु शरीरं चेत्प्राज्ञि पूर्ववत् । वैकियशरीरकायप्रयोगो वैकियशरीरपयो-पया पयोसस्य वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगो देवनारकाणाम-

पयोसावस्थायां, मिश्रता च तदानीं कामिणेन सह वेदित-व्या । अत्राक्षेपपरिहारो प्राग्बद्ध । तथा यदा मनुष्यसत्यैक-पञ्चमिद्वयो, यापुकायको वा वैकियशरीरानुत्वा कृत्वा यो वैकियं परिजिहोतुर्दौदारिकं प्रवेष्टुं यतते, तथा किल वै-कियशरीरवक्षणेन औदारिकपयोदानाय प्रयतते इति वैकिय-वक्ष्य प्राधान्यत्वेन उपदेशो नौदारिकेणेति वैकियमिश्रमि-मिति । तथा आहारकशरीरकायप्रयोग आहारकशरीरप-योपया पयोसस्य आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोग आहारका-दौदारिकं प्रविशतः । एतदुक्तं भवति-यदा आहारकशरीरी-ज्ज्वा कृत्वा यो पुनरप्यौदारिकं शुद्धानि तदा यद्यपि मि-श्रस्यमुनयनिष्ठ तथाऽप्यौदारिकं प्रवेश आहारकवक्षणेनस्याहा-रकस्य प्रधानस्यात्वेन उपदेशो नौदारिकेणाऽऽहारकमिअस्मिति । एतच्च प्रयोगाभिप्रायलोको, कर्ममन्थिकाः पुनर्वैकियस्य प्रार-म्भकाले, परित्यागकाले च वैकियमिश्रमाहारकशरीरस्य प्रार-म्भकाले, परित्यागकाले च औदारिकमित्रं न त्वैकस्यामप्य-वस्थायांमौदारिकमिअस्मिति प्रतिपत्ताः । तेजसकामिणशरीरप्र-योगां विप्रदगमो स्मृद्युधानावस्थायां वा सयोगिकविक्षिप्तसृ-तीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु इह तेजसकामिणेन सहत्वमिचारीति युगपत्तेजसकामिणप्रदहणम् ।

अमुमेव पञ्चदश प्रयोगान् जीवाऽऽदिषु स्थानेषु विन्यतयथाह-जीवाणं भेते । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते ? । गोयमा । पञ्चरसविह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सच्चमण्यपञ्चमो जाव कम्मसरीरकायपञ्चमो ।

“जीवाणं जने । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते” इत्यादि । तत्र जीवपदं पञ्चदशापि प्रयोगाः, नानाजीवापेक्षया सदेव पञ्चद-शानामपि योगानां लभ्यमानस्यात् ।

नेरइयाणं भेते । कतिविधे पञ्चमे पञ्चते ? । गोयमा । एकारम-विह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सच्चमण्यपञ्चमो जाव असच्च-मण्यपञ्चमो । वदप्यपञ्चमो चउहा । वेउच्चियमरीरकाय-पञ्चमो, वेउच्चियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्मसरीरकायप-ञ्चमो । एवं अमुरकुमागण विं जाव यणियकुमारानं । पुदविकाऽयाणं पुच्छा । गोयमा । तिविह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-ओरालियसरीरकायपञ्चमो, ओरालियमीसरीर-कायपञ्चमो, कम्मसरीरकायपञ्चमो । एवं जाव वणस्स-काइयाणं, नवरं वाउकाइयाणं पंचविह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-ओरालियकायपञ्चमो, ओरालियमीसरीरकायप-ञ्चमो, वेउच्चिय दुविह, कम्मसरीरकायपञ्चमो । बंदि-याणं पुच्छा । गोयमा । चउच्चिविह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-अमसच्चामोमवत्पञ्चमो, ओरालियसरीरकायपञ्चमो, ओ-रालियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्मसरीरकायपञ्चमो । एवं जाव चउरंदिद्याणं पंचविहतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा । गोयमा । तेरमविह पञ्चमे पञ्चते । तं जहा-सच्चमण्यपञ्चमो जाव अ-सच्चामोसमण्यपञ्चमो । एवं वदप्यपञ्चमे वि । ओरालियसरीर-कायपञ्चमो, ओरालियमीसरीरकायपञ्चमो, वेउच्चियस-रीरकायपञ्चमो, वेउच्चियमीसरीरकायपञ्चमो, कम्मसरी-

ताव हाज्जा अस्मत्त्वाभोसवङ्गपञ्चोगी वि, ओरासियसरीर-
कायपञ्चोगी वि, ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी वि । अ-
हवेगे य कम्मासरीरकायपञ्चोगी वि ? , अहवेगे य
कम्मासरीरकायपञ्चोगिणो य । एवं जाव च्छरिंदिया
पंचिंदियतिरिक्खजोगिया जहा नेरइया. नवरं ओरासिय-
सरीरकायपञ्चोगी वि, ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी वि,
अहवेगे य कम्मासरीरकायपञ्चोगी य, अहवेगे य कम्मा-
सरीरकायपञ्चोगिणो य । मणुस्सा णं जंते ! किं सव्वमण-
पञ्चोगीं जाव किं कम्मासरीरकायपञ्चोगी ? । गोयमा !
मणुस्सा सव्वे वि ताव होज्जा सव्वमणपञ्चोगी विं जाव
ओरासियसरीरकायपञ्चोगी वि, वेडवियसरीरकायपञ्च-
ोगी वि, वेडवियमीससरीरकायपञ्चोगी वि । अहवेगे
य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायपञ्चोगिणो य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायपञ्चोगिणो य, अहवेगे य आहारगमीससरी-
रकायपञ्चोगी य । अहवेगे य आहारगमीससरीरकाय-
पञ्चोगिणो य, अहवेगे य कम्मगसरीरकायपञ्चोगी य,
अहवेगे य कम्मगसरीरकायपञ्चोगिणो य १। एते अह्व जं-
गा पत्तेयं । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी य,
आहारगसरीरकायपञ्चोगी य, अहवेगे य ओरासियमीस-
सरीरकायपञ्चोगिणो य, आहारगसरीरकायपञ्चोगी य,
अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगिणो य, आहा-
रगसरीरकायपञ्चोगिणो य, अहवेगे य ओरासियसरीर-
कायपञ्चोगी य, आहारगमीससरीरकायपञ्चोगी य,
अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी य, आहा-
रगमीससरीरकायपञ्चोगिणो य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायपञ्चोगिणो य, आहारगमीससरीरका-
यपञ्चोगी य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चो-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायपञ्चोगिणो य । एते च-
चारि भंगा । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगी
य, कम्मासरीरकायपञ्चोगी य । अहवेगे य ओरासि-
यमीससरीरकायपञ्चोगी य, कम्मासरीरकायपञ्चोगिणो
य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायपञ्चोगिणो य,
कम्मासरीरकायपञ्चोगी य । अहवेगे य ओरासियमी-
ससरीरकायपञ्चोगिणो य, कम्मासरीरकायपञ्चोगिणो य ।
एते चचारि जंगा । अहवेगे य आहारगसरीरकायपञ्चोगी
य, आहारगमीससरीरकायपञ्चोगी य । अहवेगे य आहा-
रगसरीरकायपञ्चोगी य, आहारगमीससरीरकायपञ्चोगि-
णो य । अहवेगे य आहारगसरीरकायपञ्चोगिणो य, आहा-
रगमीससरीरकायपञ्चोगी य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायपञ्चोगिणो य, आहारगमीससरीरकायपञ्चो-

[illegible][illegible]

य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ८ । एवं एते वि तिय-
संजोएणं चत्तारि अहं भंगा । सत्वे वि मिलिया वत्तीमं जंगा
जणियव्वा ३२ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्प-
ओगी य, आहारगमरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरी-
रकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ? । अहंवेगे
य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य, आहारगमरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १ ।
अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगिणो-
य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ४ । अहंवेगे य ओरा-
स्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य ५ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमरीरकायप्पओगिणो य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य
६ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य,
आहारगमरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीससरीरका-
यप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ७ । अहं-
वेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगम-
रीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगि-
णो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ८ । अहंवेगे य
ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमरीरका-
यप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मास-
रीरकायप्पओगी य ९ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरी-
रकायप्पओगिणो य, आहारगमरीरकायप्पओगी य, आ-
हारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगि-
णो य १० । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमरीरकायप्पओगी य, आहारगमीस-
सरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य
११ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगिणो
य, आहारगमरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरका-
यप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १२ ।
अहंवेगे य ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगिणो य, आ-
हारगमरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्प-
ओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १३ । अहंवेगे य
ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमरीर-
कायप्पओगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य,
कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १४ । अहंवेगे य ओरा-

स्त्रियमीससरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य १५ । अहंवेगे य ओरास्त्रियमीसस-
रीरकायप्पओगिणो य, आहारगमरीरकायप्पओगिणो य,
आहारगमीससरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्प-
ओगिणो य १६ । एवं एते चउसंजोएणं सोलम जंगा
भवन्ति । सत्त्वसिणं संपिकिया असोई भंगा जवन्ति ।

“ जीवाणं भवे । ” इत्यादि प्रश्नसु सुगमं, निर्वचनसु स-
र्वेऽपि तावद्भवेयुः सत्यमनःप्रायोगिण इत्यादिरुको जङ्गः ।
किमुक्तं भवति ?-सदैव जीवा बहव एव सत्यमनःप्रायोगिणो-
ऽयसत्यमनःप्रायोगिणोऽपि यावद्वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगि-
णोऽपि लभ्यन्ते; न च सदैव वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगिणो ना-
रकाऽऽदीनां सर्वेऽप्यपानां सरवैकियाऽऽरम्भसम्भवात् । सदैव
कर्मणशरीरकायप्रायोगिणः सर्वदैव वनस्पत्यादीनां विग्रहेणा-
वान्तरगतां हृद्यमानत्वात् । आहारकशरीरं च कदाचित् स-
र्वथा न लभ्यते, यममानात् यावत्पुरुषर्षेताऽन्तरजावान्, यदाऽपि
लभ्यते तदाऽपि अल्पवर्षे एको ह्येव वा, लक्षपतः सदाकृप्य-
कम् । उक्तं च-

“ आहारगदं होए, छमासे ज्ञान होति वि कयाई ।

उकोसेणं नियमा, पक्कं समयं जइअणं ॥ १ ॥

होनाई जइअणं, पक्कं हो तिलि पंच च हवन्ति ।

उकोसेण उ जुगवे, पुहुत्तमेसं सहस्सणं ॥ २ ॥

ततो बहो आहारकशरीरकायप्रयोगी, आहारकमिश्रशरीर-
कायप्रयोगी चैकोऽपि न लभ्यते, तदा वचनविशिष्टप्रयोदश-
पदाऽऽत्मक एको भङ्गः, ययोश्चपदानामपि सर्वेषु बहुवचनाव-
स्थितत्वात् । यदा त्वेक आहारकशरीरकायप्रयोगी लभ्यते त-
दा द्वितीयः । तेऽपि यदा बहवो लभ्यन्ते तदा तृतीयः । यस्मैव
आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिपदेनापि द्वौ जङ्गौ लभ्येते, इत्ये-
कयोगे चत्वारो भङ्गाः । द्विकसंयोगेऽपि प्रत्येकमेकवचनबहुवच-
नाभ्यां चत्वार इति सर्वसंख्यया जीवपदे नव भङ्गाः । नैरयिक-
पदे सत्यमनःप्रयोगप्रभृतीनि वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगेऽ-
पि पर्यन्ताभि सदैव बहुवचनेन दशपदान्यवस्थितानां त्येको
जङ्गः । न च वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगिणः सदैव कथं लभ्य-
न्ते, आहृत्यमौहूर्तिकगम्युपपातविरहकालभावात् ? उच्यते-उ-
त्तरवैकियापेक्षया । तथाहि-यद्यपि आहृत्यमौहूर्तिकं गम्युपपातवि-
रहकालस्तथापि तदानीमपि उत्तरवैकियाऽऽरम्भेन सज्ज-
न्ति, उत्तरवैकियाऽऽरम्भे च प्रवधारणाय वैकियमिश्रं तद्वर्ज-
नान्तरवैकियाऽऽरम्भनात् भवधारणीयप्रदेशे चोत्तरवैकियं वैकि-
यमिश्रमुत्तरवैकियवक्ष्येन भवधारणीयप्रदेशात् । तत एवमुत्तरवै-
कियापिक्रिया नवधारणीया उत्तरवैकियमिश्रसम्भवात्, तदानीमपि
वैकियशरीरमिश्रकायप्रयोगिणो नैरयिका लभ्यन्ते, कर्मणश-
रीरकायप्रयोगी च नैरयिकाः कदाचिद्वैकोऽपि न लभ्यन्ते, आ-
हृत्यमौहूर्तिकगम्युपपातविरहकालभावात् । यदाऽपि लभ्यन्ते त-
दाऽपि अल्पवर्षे एको ह्येव वा, लक्षपतोऽस्तख्येयाः । ततो बहो
एकोऽपि कर्मणशरीरकायप्रयोगी न लभ्यते, तथा प्रथमो भङ्गः,
यदा पुनरेकवक्त्रा द्वितीयः, यदा बहवस्तदा तृतीय इति । अत एव
त्रयो भङ्गा भवन्तपतित्यन्तरयोर्गतिकवैक्यानि केतुः ज्ञानीनां । पु-
थिव्यपन्ने जीवायुचनस्पतिषु औदारकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि,

बलयोगप्रवृत्तयो वषपमानेन परिवर्धते स्पष्टं करुणतया तन्म-
योगप्रवृत्त्यर्थकम् । तत्तु च-“ होह पञ्चमो जोगी, तदा-
धिविबद्धाये जो उ रलो । परिवर्द्धे जीवे, पयांगकृद् तयं
वेति ॥ १ ॥ ” तस्य पञ्च अनुयोगकारणि । तथा-अविभाग-
प्रकृषणा, वर्णनाप्रकृषणा, स्पष्टं करुणतया, अन्तरप्रकृषणा, सान-
प्रकृषणा चेति । (२३ गा०) क० प्र० १ प्रक० ।

पञ्चोगपरिणय-प्रयोगपरिणत-त्रि० । जीवव्यापारेण तथावि-
धपरिणतिमुपनीतायां यथा पडाऽऽदिषु कर्मोऽऽदिषु वा । वि-
विचयपुत्रलभेदे, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पञ्चोगवर्ध-प्रयोगवर्ध-पुं० । जीवप्रयोगकृते वर्धयमेदे, अ० ८ डा०
८ उ० । जीवव्यापारवर्ध० अ० ८ डा० ८ उ० । जीवप्रयोगेण कृष्याणां
वर्धने, अ० १२ डा० ३ उ० । (‘आगदिय’ शब्दे चकृत्यता)

पञ्चोगवर्ध-प्रयोगवर्ध-स्त्री० । वाद्विषयकपरिज्ञाने, ‘पञ्चो प-
ञ्चोगवर्ध’, अउन्विह होह आणुपुर्वीय । आद्यपुरिसं व जेत्तं,
वन्तु चिय पडंजए वाचं ॥ १ ॥ ” उ० १ अ० । दशा० । स्या० ।

पञ्चोगसंपदा-प्रयोगसंपत्-स्त्री० । गणिसंपदेदे, स्या० ८ डा० ।

(‘गणिसंपदा’ शब्दे नृनीवभागे प२३ पृष्ठे व्याख्याता)

पञ्चोजग-प्रयोजक-त्रि० । काव्योऽऽदौ भूत्याऽऽदौ प्रयुक्ते, प्र-
युज-गणुत् । निकृष्टस्य भूत्याऽऽदेः प्रेरके व्याकरणोक्ते हेतुसंके-
कर्तारि, प० व० १ डा० । आ० म० ।

पञ्चोजग-प्रयोजन-न० । प्रयोजयते येन तत्प्रयोजनम् । कार्ये,
तदर्थमेव हि प्रयोजयते । आ० १ अ० । करणे, नि० १ अ०
३ उ० । येन प्रयुक्तः प्रयत्नः । सूत्र० १ अ० १२ अ० । विशेष० ।

प्रय० । ‘युगोक्ता’ शब्दे अनुप्रायेण प२४ पृष्ठे तत्प्रयोजन-
नमुक्तम्) ‘पूर्वमेवेह सम्बन्धः, साभिधेयं प्रयोजनम् । मङ्गलं
चैव शास्त्रस्य, प्रयोजनं प्रवर्तकम् ॥ १ ॥ ” दशा० १ अ० ।

जो० । तत्र प्रयोजनं द्विधा-परम्, अपरं च । पुनरेकैकं द्विधा क-
र्तुमयम्, भोग्यतं च । तत्र द्वयोस्तत्कृतयमतपयोलां चनायाः माग-
मस्य नित्यस्वाकर्तुरभाव एव । तथा चोक्तम्-एषा हाव्वाही

न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न जन्विषति न कदाचिन्न
जयति ॥” इति वचनात् । पयोवास्तिकनयप्रतपयोलां चनायां

यानित्यादावर्थभावी तत्त्वज्ञानः, तत्प्रयोजनां चनायां तु
सुखार्थोभयकृत्वात् सुखपेक्षया त्वनित्यत्वाकथञ्चिन्नकर्तृ-

निर्दिष्टः । तत्र च सुखकृतनयनं प्रयोजनं सत्त्वानुग्रहः
परं त्वपर्यवर्तमानः । “ सर्वज्ञोकोपदेशनः, सः सत्त्वामनुग्रहम् ।

कर्त्तव्यः कुतस्तानां, सः प्रान्तोत्थित्वारिचिन्म ॥ १ ॥ ” तदर्थे-
प्रतिपादकस्य भगवतोऽहंनः किं प्रयोजनमिति चेत् १, उच्यते-
न (कश्चित्, कृत्तृकृत्वात्) प्रयोजनमन्तराधर्म्येतिपादनप्रयासो

न समीचीन इति चेत् १ । न । तस्य तोयं करमात्मकमिषाकोदय-
प्रभवत्वात् । वक्ष्यति च-“ तं च कर्हं वेदजह, अगिलाए धम्मदे-

सणादीहि ॥ ” इति । भोग्यात्मन्यनं प्रयोजनमावश्यकृतस्क-
न्धार्थपरिज्ञानं, परं निःशेषसाक्षातिः । कथमिति चेत् १, उच्यते-
इह ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः सत्यगवधोऽधपुरःसत्साध्यानवधयो-

नित्युत्प्रेक्षयां सविद्यः स्वरकिरेणैवज्ञाद्वैष्टाटिकायाः सति-
ज्ञकणानामिव कर्मपरमायुतामवधयमुपशोकोपपमसंभवात्, ज्ञान-

निक्रियाऽऽत्मकं व्यावृत्त्यनुभवसम्भवत्वात् । तयोश्च ज्ञान-
क्रिययोरवर्तारिर्बिभक्षिताऽऽवश्ययुक्तस्कन्धव्यवधानो, जायते-

नान्यथा, तत्कारणत्वात्, तद्वाप्तेः, अत एव भगवतो भज्ज-
हादुस्वामिनः परमकृपणापरोतवेतस परैर्युगोत्तानामुप-

काराय आवश्यकस्य व्याख्यानरूपामिमां निवृत्तिं कृतवन्तः,
अथवा सत्यकुरिज्ञानाभावात् साध्याणां मोक्षपथप्रसूतकृ-

त्प्रसक्तः, कारणदेव कार्यसिद्धिमाभावात् । अहं च भाव्यकृत्-
‘नाणाकिरिवाहि’ मोक्षता, तत्प्रयमावस्थं यतो तेन । पञ्च-

कक्षाधारणे, कारणतो कक्षासिद्धिः ॥ ३ ॥ ” ततः भोग्यामपि
परस्परया मुक्तिमावाङ्मयति तेषां परं प्रयोजनं निःशेषसाक्षाति-

रिति प्रयोजनवान् आवश्यककारमप्रयासः । आ० म० १ अ० । प्र-
वर्धने, “ उत्तमं गहणयं च, भोगे लिगप्येयान् ॥ ” उ० २३ अ० ।

पञ्चोत्तर-प्रतोत्तर-पुं० । शकटकेतके, हा० १ अ० १ अ० ।

पञ्चोत्ती-प्रतोत्ती-स्त्री० । गृहाणां प्राकारस्य चान्तरेऽष्टदन्त-

विस्तारे इत्यादिस्वारमार्गचरिकायाश्च, अनु० । हा० । “ गोउरं
पञ्चोत्ती ॥ ” पा० १ ना० २६० गाथा ।

पञ्चोत्त-प्रेतृ-पुं० । प्रकृष्टे धेवः प्रेतेषु । उ० ३३ अ० । आ० ।

मन्सरे आ० ४ अ० । स्या० । स० । आनु० । अन्त० । रा० । प्रीती,
कर्म० १ कर्म० । कथायं, “ कोहाइओ कलाओ ” स्या० १० उ० ।

प्रदोष-पुं० । प्रकटदोषे, प्रदोषिके, आ० १० ३ अ० ३ अ० ।

“ सत्यं पञ्चोत्तं । ” पा० १ ना० २३३ गाथा ।

पञ्चोत्तोजग-प्रद्वेपधान-न० । प्रकृष्टे धेवः प्रेतेष्वस्तस्य ध्यान-

मिष्कृत्युतिं प्रति कमउत्सवे धीवीरं प्रति कर्णयोः कटहाहाव्यं
किपतो गोपस्येव दुष्प्रधाने, आनु० ।

पञ्चोत्तर-पयोत्तर-पुं० । स्तने, जं १ वल्ल० । प्रअ० । “ पञ्चो-

हरा तह धया सिद्धिमा । ” पा० १ ना० १०६ गाथा ।

पंक-पङ्कज-पुं० । पङ्कयति पङ्कम् । पापे, सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

प्रअ० । ३० । कर्म०, स्या० ८ डा० । उ० । आ० १० । कोच० ।

अ० । तं । औ० विषयज्ञे, वृ० ६ उ० । श्वेदाऽऽर्कमले, उ० २
अ० । संधा० । ज० । “ पंको द्धवभावातो, द्धवभावा चतुर्षो, भाव-

ओ अस्त्रमए । ” नि० १ अ० १ उ० । “ जवालो जंजयो पंको । ”

पा० १ ना० १२६ गाथा ।

पंकजलपिपजण-पङ्कमलपिपजन-न० । कर्मप्रवाजले,
बोलेने, प्रअ० ४ आ० ४ डा० ।

पंकपथा-पङ्कपथा-स्त्री० । पङ्कस्य प्रमा यस्यां सा पङ्कप्रमा ।

पङ्कमकृष्योपलक्षितायां अनुप्रेतकृषिधियाव, अनु० । स्या० ।

प्रहा० । भ० । प० ।

पंकवहुल-पङ्कवहुल-त्रि० । पङ्कयतीति पङ्कं पापं, तत्पङ्क-
स्तथा । बहुलपापे, पापप्रसूते, सूत्र० २ अ० २ अ० । दशा० । रत्न-

प्रभायाः पृथिव्याः प्रथमकारणे, जी० ३ प्रति० १ आ० १ उ० ।

पंकप-पङ्कज-न० । पङ्के जाते पङ्कजम् । विशेष० । अरविन्दे,
संथा० । विशेष० । (अस्थैकार्यकामि अनुप्रेतमार्गे “ नक्षिण ”

शब्दे २७२ पृष्ठे गतानि)

पङ्करय-पङ्करज-न० । पङ्कः कर्ममः, स एव रजः पञ्चस्वरूपे रजः ।
नात् स्रज्जाऽवयवत्वेन चारेणुत्पद्यत्वात् । पङ्करये रजसि, औ० ।

पङ्कवेई-पङ्कवती-स्त्री० । मन्दरस्य पूर्वेण सीताया महानद्या

चतरेण बहस्वामित्तयेनाम्, स्या० २ डा० ४ उ० । बगवत्या-

मः, “ हो पंकवई । ” स्या० २ डा० ३ उ० ।

पंकायपण-पङ्कयतन-न० । पङ्कयते, यत्र पङ्किलप्रदेशे ओ-

का धर्मार्थं कोटनाऽऽदिक्विपं कुर्वति । आ० २ अ० ३
अ० ३ अ० ।

पंकावर्द्ध-पञ्चवर्ती-ली० । पञ्चोऽतिशयस्वेनास्त्यस्यामिति पञ्चाव-
ती । शराऽऽदिस्वाद् दीर्घश्च । महाविदेहे तृतीयान्तर्गता, ज० ।

कहिं णं भेत । महाविदेह वासं पंकावर्द्धकुंभे णामं कुं-
भे पश्यते । गोअमा । मंगलावत्तस्य पुरस्थिमेणं पुक्खल
विजयस्य पच्चच्छिमेणं णल्लवंत्तस दाहिणे णित्तं चे पत्थ णं
पंकावर्द्धे जाव कुंभे पञ्चत्तं, तं च व गाहावर्द्धकुंभपमाणं जाव
मंगलावत्तपुक्खल्लोपिजए छुट्ठा विधयमाणी विजयमाणी, अ-
वसेत्तं तं च व गाहावर्द्धे । ज० ४ वक्र० ।

पंकिंय-पङ्क्ति-वि० । आर्द्धमसोपेतं, म० ६ रा० ३ व० । अङ्ग-
मलप्रस्ते, नि० ५० १ उ० ।

पंल-पल्ल-पु० । पङ्क्तिनामवयवे बहुवचसाधने, आ० म० १ व० ।
पञ्चदशस्वहोरात्रेषु, व्या० २ पाठु० ।

पंलासण-पल्लासन-न० । येनामधोभागे नानास्वरूपाः पङ्क्ति
रूपविशान्ति तेषु, रा० ।

पंलुमी-देशी-पञ्च, दे० ना० ६ वर्ग ८ नाया ।

पंगु-पङ्गु-वि० । अनाभिनिवृत्तपाववाद्यवयवविज्ञाने मृगापुत्रव-
त्स्वैकताद्युक्तकर्मोद्घातित्वाहितप्रातिपरिहारविभुत्वेऽतिकरणं
दर्शयं प्राप्ति, आचार० १ वृ० १ व० २ व० । पाई० ना० ।

पंगुरल-प्रावरण-न० । "प्रावरणे अंगवाकः" ॥ ८ । १ । १७७ ॥
हिं प्रावरणशब्दे आदिः स्वरणे सस्वरस्वरजनेन सह अङ्गवा-
देवः । उत्तरीयवस्त्रे, प्रा० १ पाठु० ।

पंगुल-पङ्गुल-वि० । चक्रमण्डलसमर्थं, मङ्ग० ५ सम्ब० द्वार ।
पादगमनशक्तिविकल्पे, प्र० ११० द्वार । ग० गमनासमर्थे, मङ्ग०
१ आ० द्वार । इय० पादजङ्घादीनि, नि० ५० १ व० । "कर्मम-
लेण पंगुलिना जाया समरिण्या नियजानो ।" आ० म० १ व० ।

पंगुलअ-पङ्गुलक-पुं० । गमनाऽसमर्थं, पाई० ना० २३३ नाया ।

पंच-पञ्च-वि० । सख्याविशेषवत् दर्शकं, नं० । नि० ५० ।
अनु० । उल्ल० । भावः ।

पंचंग-पञ्चाङ्ग-पुं० । पञ्चाङ्गान्यवयवा विवक्षितव्यापारवन्ति
यत्र स पञ्चाङ्गः । पञ्चावयवे जानुज्याऽऽदीनि भूस्वृष्टानि कृत्वा
पञ्चपाते, पञ्चा० ४ विव० । सख्याः । ("पंचंगो पञ्चिमात्रो"
इत्यादिगाथाः "पञ्चिमात्र" शब्दे व्याख्यास्यते)

पंचंगमुद्रा-पञ्चाङ्गमुद्रा-ली० । पञ्चाङ्गान्यवयवाः करजानु-
द्वयोपमासङ्गणानि विवक्षितव्यापारवन्ति यस्याः सा तथा ।
पञ्चाङ्गे अङ्गविन्यासविशेषे, व० २ अवि० ।

पंचंगुलि-देशी-परमवृक्षे, दे० ना० ६ वर्ग १७ नाया ॥

पंचंगुलिय-पञ्चाङ्गुलीय-पुं० । अङ्गुलिपञ्चकशालिनि इस्ते,
अथर्व पञ्चाङ्गुलं दाद । "गोसीलसरसरत्तवन्द्यद्वयदिवसं
शुभितं ।" ज्ञा० १ वृ० १ व० । रा० । स० ।

पंचंगुलिना-पञ्चाङ्गुलिका-ली० । वल्लीभेदे, मङ्ग० १ पद ।

पंचकलिय-पञ्चकलिक-पुं० । कलिकासु जातपञ्चकल्याणे कु-
मुदनाथे, व्या० ५ उ० १ उ० ।

पंचकल्प-पञ्चकल्प-पुं० । भवकाङ्क्षास्वामिना नवमपूर्वाभिरुदे
पञ्चविधकल्पप्रतिपादके ग्रन्थभेदे, संघदासगणकृतज्ञाप्यवि-
भूषिते निर्गुणग्रन्थभेदे, पं० ज्ञा० ।

वंदामि जह्वाङ्गु, पाईयं चरिम सगल्लमुयनानि ।

मुत्तस्य कारगमिसिं, दमाण कर्प य ववहारे ॥ १ ॥

कल्पंति नापनिष्कषं, महत्थं वत्थुकायओ ।

निज्जह्गस्य जचीए, मंगलद्धाए संयुति ॥ २ ॥

तित्थगरणभोकारो, सत्थस्य ठ आइए समखलाओ ।

इह पुण जेणऽज्जयणं, निज्जुदं तस्य करीरि तु ॥ ३ ॥

सत्थाणि मंगलपुर-स्मराणि सुहसवणगयधरगुणाणि ।

जम्हा भवेति जंति य, सिस्सपसिस्सेहिं पचयं च ॥ ४ ॥

जची य सत्थकचरि, ततो ठवभोगगोरं सत्थे ।

एवम कारणेण, कीरि आदी एमोकारो ॥ ५ ॥

वद-अहिवाद-युतीए, सुभस्सेणेगहा तु परिगीतो ।

वंदथ-पूण-णमणं, युल्लं सक्कारमेगहा ॥ ६ ॥

मदं नि सुंदरं नि य, तुल्लत्थो जस्स सुंदरा बाहु ।

सो होति धरबाहु, गोणं जेणं तु बालं ॥ ७ ॥

पाएण य अविस्सज्ज, ऐसलभावे तु बाहुल्लुबलस्स ।

उववणएमतो नायं, तस्सेयं जह्वाहु च ॥ ८ ॥

आएणं वि जह्वाहु-विस्समण्णो गोचरणहरपाइयं ।

अयं एमिं पडिमिस्से, विस्समणं चरमसगल्लमुत्तं ॥ ९ ॥

चरिमो अविस्मिं सो लु, बोधमपुब्बाव होति सगल्लमुत्तं ।

सेवाय बुदासहा, सुत्तकरज्जयल्लमेयसं ॥ १० ॥

किं वेण कयं तं तु, जं जणत्थे तस्स कारणा सो तु ।

अयं एति गणधरादिं, सल्लमुयं च व पुव्वकत्तं ॥ ११ ॥

तथा विप निज्जुदं, अणुगह्वाए संपयजतीयं ।

तो मुत्तकारमो लल्लु, स भवति दमकप्पववहारे ॥ १२ ॥

वेदे तं भगवंतं, बहुजह्मपदसव्वजोअदं ।

पववणदिपमुयकेतुं, सुयल्लापवभगं धीरं ॥ १३ ॥

वदिसदो पुव्वजणिओ, तदीयं च व नापगोत्तेहि ।

इस्मरियाइगुण जगो, सो से अत्थि ति तो अगवं ॥ १४ ॥

जहं कल्लायं ति य, एगदं तं च सुवहं जम्मे ।

सो होति बहुभो, सोजस्य भदो सुजरो ति ॥ १५ ॥

खीरासवमादीणि तु, सुभाणि जहाणि तस्स ठ वहुणि ।

सल्लओ इहपरलोए, जहं वो सव्वतोभदो ॥ १६ ॥

आमोसहादि इहए पमलोए होतऽणुत्तरसुरादी ।

सुकुलुत्पत्ती यतओ, ततो य पच्छ यणिब्बाणं ॥ १७ ॥

जाति ति भयहवा, भादी णाणादिपडि मो जम्हा ।

सो होति जहनापो, कुव्वइ भदाणि वो जम्हा ॥ १८ ॥

पवण दुवात्तसंगं, तस्स हितां तं करे ति वोच्चिजि ।

संधो तु पवयणं तु, हितोपदेमं अतो तस्स ॥ १९ ॥

केतूपदो जमिए, ओमितियं तु तस्स ओमुदं तु ।

इहसोणे परलोणे, सो जगवं होति परमसुदी ॥ २० ॥

वायव्यपञ्चावर्णया, सुतनाणगुणा य ते वदति ह्योप ।
विद्युत्परासिर्माषं मज्जते, सुतनाणपञ्चावर्णा पमा ॥ २१ ॥
किं कारणं तस्य कश्चां, महया भवति तु तपोकारो ।
जम्हा ते शिञ्जुदा, अम्ह ह्यिष्टा य मुच इमे ॥ २२ ॥
आयारदसाकणो, ववहागो नवमपुष्पवर्णमीदृ ।
चारित्त्यखण्डा, स्यकडभुवनि उविवाहं ॥ २३ ॥
अंगदमा अणा विहु, उवामपादीन तेण तु विमेषो ।
पं० भा० १ कल्प ।

मङ्गलाऽऽदीनि सधार्णि, पूर्वाभिहितानि मङ्गलानि, ए-
वंता चास्मिन् तस्मै कलयाऽऽग्रे शोधनियन्त्रे निरूपे भग-
धनः तीर्थकरा आपताऽऽद्याः कृताधाः कृतकथा इति कृत्वा
नेषां नगरकाः कृतः । अमुषाऽऽस्मिन्नामानिष्यते निष्पेक्ष-
कल्पसङ्केतं येनेदं दशाकल्पसुं प्रवचनहितायां पूर्वादाहृतं
तस्य नमस्कारं करोमि प्रत्येकशः गाहात्स्वकतुः । तत्राऽऽद्या गा-
था (यदाभि भवदाद्यु) वदितुं स्याजिवादनयोः वन्दनमवने प्राणि-
यान इत्यर्थः । निर्देशो करानि-भक्ष्यं ह्यु, प्राचीनामानि-प्राचीन-
जनपदः चरमं यः पश्चिम इत्यर्थः । सकलसुयानां सकलं
कृष्णं निरवशेषमित्यर्थः । तानि च चतुर्दशपञ्चाण, तन्मनेन
भगवता य पूर्वधारकन नवमात्पूर्वप्रयास्यानानामजयादाहृतं,
लाण य कृत्वाववहाराणि य वयगउवमहकराणि जन्विस्सं-
शीति वट्टुत्तेण भगवता निज्जहाणि, नेन कारणेण कथिंयु
पचार इति कृत्वा स एव भगवान् प्रवचनोपग्रहकतां नेण
मवता जणीए ज्ञेयो वि समेकारं तस्मै करमि- (वेदे न जग-
पते माता) भगवत इति यशम आख्या, भगवतः यशोवन इत्य-
र्थः । अथवा-जगवत इति । यस्मात् सस्यसुरसुरारोनात्ययवोनी
जीवलोकः काममोगारानितुं वतमहिम्नुं कृत्वा युधुपवस्तेन ज-
गवता वात इतीत्यने भगवत इति । वट्टुत्त इति । भाद क-
ल्याणं सुखे च । वट्टु सुखं साधारण्यसत तियां यस्यावी
साधनार्थमभ्युयन इत्यन्ता वट्टुत्तः । नेन च तद्वत् च निषांन,
भट्टसङ्केतः शोनेन च इत्यतः सुभट्टः । सर्वतोभट्ट इति । स-
धेतः सर्वोत्सव एष्यं निरुपद्रव्यं चेतत् इत्यतः सर्वतोन्नदप्रव-
चनमिति दादशङ्कते । अथवा-भ्रमणसङ्घः, तस्य हितसुख-
केतुक उन्त्ये । कस्यादसौ केतुभूतः-यस्यासंन भूतज्ञानं दशा-
कल्पवयवहाराणि शोयमादकल्पयुधुऽऽद्याः प्रवचनानि हिता नि-
सृष्टा इत्यर्थः । भूतज्ञानमात्रकाः ते इत्यनुपपत्तेः । अथ अथगे ।
इहा अथवाग्ने । मा हीवी । यी बुद्धिरित्यर्थः । पं० चू० १ कल्प ।
(पञ्चविचकल्पप्रत्ये पञ्चाधिकाराः-तथा च पार्थक्यकलः,
सतिविचकलः, द्वाविचकलः, विशानिचिचकलः, द्वास्त्वा-
दिद्विचकलसमेति । ते च स्वस्वस्वतः द्वाशानां तेषां नामनि-
र्देशस्य " कल्प " शब्दे तृतीयमात्रे ३२६ पृष्ठे कृतः) महत्पञ्च-
कल्पज्ञानं सङ्गदासङ्गनाभ्रमणविरचितं समासमिति । " गा-
हागं पंचयोससताहं चउदहराहं २४७४ । सिलोयमेणं
वर्षासिलताणि दसअठसलियाहं ३२६६ । पं० ज्ञा० ४
कल्प । पञ्चकल्पस्यैः सप्तभिः । प्रथमप्रमाणं सट्कत्रयं शत-
मकं पञ्चविशः सुत्तरम । पं० चू० ५ कल्प ।

पंचकल्लाणप-पञ्चकल्लयाणक-१० । कानिश्चनमगरे तत्र हि भ-
गवती विलसनाप्य कवचजननराज्याभिरुपेक्षाकवल्लहान-
नल्लणाणि पञ्च कल्लयाणानि ज्ञानानीति पञ्चकल्लयाणक-
मिति तत्प्रसिद्धमिति । ती० २४ कल्प । तपोविशेषः जीत० ।
१३

अमुना पञ्चकल्लयाणकमायश्चिस्समायानिचारस्सामानि
गाथायुत्तनेनाऽऽह-

दपेणं पंचिदिय-ववरायणं सोकिजिह्वस्सम्य य ।

दीहद्धाणमेवी, गिलाण कल्लामाणे य ॥ २९ ॥

सत्त्वावट्टिकल्पमि य, पुरि मत्ताऽपेहेण य चरिमाप ।

चाउत्तमणि वरिसे, य मोहणं पंचकल्लाणं ॥ ३० ॥

द्वयो पावनवद्वयनमेवनाऽऽदि प्राग्व्याख्यानाः, तं कुवेता पञ्चविंश-
वयवपरापण विघातने कृते स्यात्तस्मिन् दपेण पञ्चैक्य-
व्यपरापणे, संक्षिपे कर्म यद् गाहनस्य लिङ्गस्य करपरिम-
नेन युक्तुल्लानिष्कारणं करकर्मनि यदुच्यते । चकारात् लि-
ङ्गस्य स्नेहाऽऽदिना प्रकृणाऽऽदिकं चतस्मिन् संक्षिप्यकर्मणि (दी-
हद्धाणासिचि) पठ्यस्थाने प्रथमा । ततो दीर्घाचिचि यदाधा-
कर्म अथक्कलयाऽऽदिकं यत् शुक्लकदलीकल्लाऽऽदिधरणाऽऽमकं
तदासिचिनः, शानकल्लयासिचि च शानकल्लो शानाऽऽचारः,
आध्याकमिककाधपथाऽऽपुषजीवनमनिषीभूतचूर्णस्थाऽऽसंवनं
वा तस्य शानकल्ले स्यावसानं, नीरोमिचि ज्ञानं सतीत्यर्थः वा
समुच्चये । सयोपार्थः इत्ये च यदाऽऽरम्भं विनाऽपि सयोपार्थः क-
ल्पज्ञानेन कृते सात (पुरि मत्तापेहेण य चरिमाप) मूचकत्वात्
सुत्रस्य (पुरि चि) पौरुष्यां, (चरिमापेचि) चरमज्ञानायां,
प्रथमपादान्तरप्रदरे सतीत्यर्थः । मात्राप्रकृतेण मात्रकस्य मित्रा-
वात्रकस्य प्रमादनाप्रतिस्तेखने तथा चातुर्पासिके धार्मिके च
पर्ययणाऽऽस्य पञ्चां गुर्वी प्रकाशतायां सत्त्वस्थितेपु पदेपु
शायकं पञ्चकल्लयाणकं प्रायश्चित्तम् । अत्राऽऽह-दपेणः पञ्चैक्य-
वयवाऽऽदीं दीयतां नाम प्रायश्चित्तं, चातुर्मासिकवार्षिकेपु चा-
निचाराभावे कथं प्रायश्चित्तमिति ? अत्राच्यते प्राटोपिकाक-
रात्रिकवारात्रिकप्राजानिकाऽऽकवकाशानां कदाचिदग्रहण युवाथ-
पौरुष्ये जात्वकरणमप्रतिस्तेखनः प्रतिस्तेखिताऽऽदि स्यादादिन्
सुद्धमितिचाराहृ हतापी यने न जानाति, न वा स्मरति,
ततश्चातुर्मासिकवार्षिकेपु निरतिचारस्यापि प्रायश्चित्तं भवति ।
चकार इत्यं चात्र पाथार्थं समुच्चयार्थः । " पुरि मत्तापेहेण
य, चरिमाप " । इत्यत्र यश्चकारः सोऽनुक्तसमुपार्थः,
तेन यष्टुप्रातः कश्चिच्चरमायां पाश्चात्यपौरुष्यामपि पा-
त्रकाण न प्रतिस्तेखयति, आरुनां प्रथमायां, तदा तस्यैकं क-
ल्याणकं दीयत इति समुच्चयार्थः । जीत० ।

पंचकोट्टग-पञ्चकोट्टग-पुं० । पञ्चभिः काट्टकेयुके पुरुषे, पुरुषस्य
इहा कश्चकोट्टा जवनिति । तं ।

पंचत्वं-पञ्चस्कृन्-पुं० । क्वाऽऽदिपु स्कन्धेषु, सुत्र० १ सु० १
अ० १ उ० । " पंचस्ते वयंतेन । " पञ्चस्कन्धप्रकृणपुःसरं

तस्मिन्कारणं "खाणयवा" शब्दे तृतीयमात्रे ७०६ पृष्ठे छल्लयम् ।

पंचचित्त-पञ्चचित्त-पुं० । पञ्चतु चवचनाऽऽदिदिनपु चित्तातज्ञ-
विशयो यस्य स पञ्चचित्तः चित्ताज्जातपञ्चकल्लयाण, पदुमप्रम-
स्य चित्रा न कृत्वं चयवनाऽऽदिपु पञ्चतु स्थानेषु भवतीति । इथा०
५ टा० १ उ० । सत्त० ।

पंचजाम्-पाञ्चजन्य-पुं० । पञ्चजने दैत्ये भवः-यस् । वि-
ष्णुसङ्के, वाच० । वासुदेवशङ्खः का० १ सु० १६ अ० स्था० ति० ।

पंचजाम-पञ्चयाम-पुं० । हिंसासत्याऽस्तेनप्रसन्नार्थोऽपिप्रह-
विरनिकपे प्रथमाध्यायिकचर्यमे, इथा० ९ टा० । (चातुर्योमे

धर्मः "चाउजाम" शब्दे तृतीयमात्रे १६६ पृष्ठे उक्तः ।

पंचणद-पञ्चनद-पुं० । पञ्च नद्या यत्र । " विस्स्नेराधनाच-
न्द-भागा मन्दः सन्निधरा । दानदुष्टा विपाशा च, तेन पञ्चनदः
स्रजुः ॥ १ ॥ " इत्युक्ते (पञ्च) इति क्यन्त रुद्धदेशे, पञ्चा-
ना नदीनां समाहारः । काशीस्थासु " किरणा पूनपावा न, मु-
नोपा मरस्वती । गङ्गा च यमुना चैव, पञ्च नद्यः प्रकीर्तिताः
॥ १ ॥ " इत्युक्तसु विन्मुमाध्वनातीर्षमाहितासु पञ्चसु नदी-
षु, वाच० ।

पंचणाम-पञ्चनामन्-न० । पञ्चविधे नामनि, अत्र० ।

मे किं ते पंचनामे । पंचनामे पंचविधे पणत्ते । ते जहा-
नायिकम्, नैपातिकम्, आरुपातिकम्, औपमार्गिकम्, पि-
श्रप । अश्व इति नायिकम्, खट्विति नैपातिकम्, धावती-
त्यारुपातिकम्, परीत्यापमार्गिकम्, संयत इति मिश्रम् । मे
ते पंचनाम ॥ १५६ ॥

इहाश्व इति किम् ?- नायिकम्, वस्तुनायकत्वात् । खट्विति
नैपातिकम्, निपातपु पठितत्वात् । धावतीत्यारुपातिकम्, क्रिया-
प्रधानत्वात् । परीत्यापमार्गिकम्, उपसर्गेपु पठितत्वात् । संयत
इति मिश्रम्, उपसर्गेनामसमुदायनिष्पन्नत्वादिनि । एतेरपि स-
र्वस्य श्रौतकारणपञ्चनामत्वं ज्ञानायम् । " से ते पंचनामे "
इति । निगमनम् ॥ १२६ ॥

पंचतिथी-पञ्चतीथी-स्त्री० । तीर्थपञ्चके, भूदेवगिरिसंविधे हि
तीर्थपञ्चकं यथास्थानं व्याख्यानम् । प्र० २ अधि० ।

पंचत्-पञ्चत्-न० । पञ्चानां पुष्टिपदादिभूतानां भावः पञ्चत्वम् ।
मरणे, तत्र हि देहाऽऽत्मकभूतानां स्वस्वांशस्य स्वेपु स्वेपु
प्रवेशः इति तस्य पञ्चकत्वात् । इथा० ८ ठा० ।

पंचदमी-पञ्चदशी-स्त्री० । पञ्चस्य पूर्णिमायाम्, सू० प्र० १०
पाहु० २४ पाहु० पाहु० । वेदान्तग्रन्थे, वाच० ।

पंचद्रिष्ट-पञ्चद्रिष्ट-न० । वसुधारावृष्टिः १, चेन्नोक्तैः २,
व्योम्नि देवदुःकृतिः ३, सन्ध्यादिकपुण्यवृष्टिः ४, आकाशे अहो-
रान्मानि शोषणं ५ चेति देवदुर्नाजनाभिकादातृमकाराधक-
नस्तुपञ्चके, कल्प० १ अधि० ३ क्षण ।

पंचपुत्र-पञ्चपुत्र-पुं० । मरुतयश्चरानि विषये, स्या० ७ उ० १३८ ।

पंचपुत्रसाह-पञ्चपुत्रपाद-पुं० । पुत्रपादोऽसु ज्ञातकथननाऽऽ-
दिकल्याणपञ्चके शांतिराजने, स्या० ४ उ० १३० ।

पंचपुम-पञ्चपुम-पुं० । पुष्टसु संजातव्यवनाऽऽदिकल्याणप-
ञ्चकेषामाजने, स्या० ४ उ० १३० ।

पंचनृपशः-पञ्चभूतवादिन्-पुं० । भूतपञ्चकमात्रवाक्शक्तीका-
रेणाऽऽत्मनः पदाध्यांतररक्षानिषेधके नास्तिके, सूत्र० १ अ०
१ अ० १३० ।

पंचो-पञ्चम-त्रि० । पञ्चानां पूरके, पञ्चानां पञ्चाऽऽदिकल्याणां
निर्देशकममाश्रित्य पूरणः पञ्चमः । अथवा-पञ्चसु नाश्यादि-
षु स्यादेषु मातीनि पञ्चमः । स्वरनेदे, " वायुः समुन्धितो ना-
भे-रुहोत्तकगताशोरोहनः । पञ्चस्थानस्थितनयस्य, पञ्चमत्वं
विधायते ॥ १ ॥ " स्या० ७ उ० १३० ।

पंचमग्नमहासुयकत्व-पञ्चमहत्त्वमहाभूतस्त्व-पुं० । पञ्चप-
रमोष्ठमस्कारगमं भुतस्त्वये, प्रति० । (अस्य विषयः " गुप्ता-

कार " शब्दे चतुर्थभागे १८३९ पृष्ठे विलोकनीयः ।
अस्य विनयोपधिनाविषये विशेषः " उवहाण "
शब्दे द्वितीयाभागे १०४६ पृष्ठे गतः) " अगुम्वयण-
विगमयं विगयाऽऽदिब्रह्मणपरिआसासुऽमोयमदं अ-
णमसोमसेनायुवेगवाहं विधेयमोरेदुक्कखदार्हिहिकलेसंगमं-
जागतरामणमजनितासाहदुसलावयमगहमोमिमेवोर्हाहतरं-
गनूय इममो सज्जगममज्जगयसत् मिस्त्वसोवोवहयुजि-
परिकल्पियकुमणियअग्रममाणअस्सहउदिहंतजुत्ताविस्सज्ज स-
णिक्कपश्चस्स पचमंगलमहासुअकवपस्स पंचमज्जयणं वू-
लापरिक्खत्तस्स पचपचयगदेवयाहंदिअस्स तिपहमपरिजि-
अमालावगसत्तकवरपरिमाणं अणतागमपज्जयपमाहमं स-
चमहामतपवरविज्जाणं परमपावियमूअ-नमो अहिंताणं " ति
पहमज्जयणं आहउज्जयं, ताहअदे अ आयावियेण पांअयं ।
तदेव वीयदिणं अणगाहस्यगुणपणकवरपरिमाणं-णमो सि-
काणं " ति वीय अज्जयणं आहउज्जयं, ताहअदे अ आयाविये-
ण पांअयं । तदेव तज्जयिणं अणगाहस्यगुणपणवयं अ-
णतमसियपमाहमं अणतरेतेव कम्मणि निपयपरावुज्जि-
अमालावगसत्तकवरपरिमाणं-नमो उवउज्जायमो " ति चोपमज्जय-
णं अहिज्जयं, ताहअदे अ आयावियेण पांअयं । नमो होप
सज्जसाहणं ति पंचमज्जयणं पंचमदिणं आयावियेण तदेव तदि-
कट्टागुमिअएकज्जसपयपरिदिणं ति आलावार्तात्तोमकवर-
परिमाणं " एसो पंचमसुकारं, सयपावयपणासणो । मगनाणं
च सव्वेवि, पहम हवउ मज्ज ॥ १ ॥ " इति । चूल ति छुट्तसत्त-
मदिणं तेनेव कम्मविभागेण आयाविलहि अहिज्जयं, एयमेव
पचमंगलमहासुअकत्वं सव्वअपयकवरमज्जाविमुक्तं गुरुणा-
वयं सुक्कउट्ठ कोमणमहिज्जाणं नहा कायव जहाऽऽ-पु-
पुवोए पज्जगुपुवोए अणापुपुवोए जायाः ॥ १ ॥ तदिज्जातयो
तेवअणतं मणियनिदिक्कणमहुत्तणकवत्तज्जागममसिचस-
ज्जुविदिशो गोले चउआहावमाउकमेण अट्टमत्तसेणं समापु जा-
गाविउ गायमा । महया वयपण सुपिदुणं णिउणं अमादं
सुत्तयं अणगाः सोज्जय पांअयं ॥ १ ॥ एयविहोए पंचमगज्जस्स
णं गायमा । विण शोवहाणेण कायवदे इत्यादि, तदयमेव कम्मविभ-
धमोत्तिकायपदनादिनमन्तीयंकरगणवधुपुर्वोरेवपुंशितम-
रिमा पञ्चमज्जमहाभूतस्त्वये यैरपमपुत्ते तपाम्भज्जनापु-
पममोर्धं गोलापुत्तगोलोत्तरणनिवेशतुल्य इति श्वेयम् । प्रति० ।
महा० ।

पंचपय-पञ्चपय-न० । पञ्चमेव पञ्चमकम् । प्राक्तनत्वा-
त्स्वार्थे कर्मत्वे । पञ्चवसेयपुण्ये, आ० म० १ अ० प्रश्न० ।
पंचपह्वन्प-पञ्चपहाव्रतिक-पुं० । पञ्चयामे धर्मः, सूत्र० २
सु० ७ अ० ।

पंचमहत्त्व-पञ्चमहाव्रत-न० । सर्वप्राणातिपातिविरत्यादिक-
पेषु पञ्चसु महाव्रतेषु, " पंचमहत्त्ववसिस्तमासि । " पञ्च
महाव्रतानि एव विशाखा विस्नीनाः शाखाः शाखा यस्य स
तथा । प्रश्न० ४ सव० द्वार ।

पंचपहानुप-पञ्चपहानुत-न० । शृण्वन्मेजोवाश्वाकाशलक-
णेषु भूतेषु, विशेषः । सूत्र० । प्रश्न० । स्त्री० ।

पंचपाभिय-पाञ्चपाभिक-पुं० । पञ्चसु मासेषु अतीतेषु भवे,
आचा० १ सु० १ अ० १३० । आ० चू० ।

पंचमी-पञ्चमी-श्री० । प्रतिपदातः पञ्चमव्यापारिमित्यातिथौ,
६० प० । उद्यो० । उल्लिख्यान्वसितिविभक्तिनेदे, "अवायाणे
पंचमी ।" अनु० । २४७ ।

पंचमुद्रिषोप-पञ्चमुद्रिषोच-पु० । पञ्चमिमुद्रिषः शिरःके-
शापनये, (अपमः) "सयमेव चरदि अर्धादि मुद्रिदि लाय
करे ।" स्वयमेव चतुर्भिः (अर्धादि निमुद्रिभिः कर्णभूतानि-
ल्लिखनीयकशानां पञ्चमनाग्निक्रिजानिरत्येः ।) लोचं करानि
अपराङ्गलङ्काराऽऽदिमोचनपूर्वकमेव शिराऽलङ्काराऽऽदिमोचनं
विधिक्रमायति पच्यन्ते मत्स्यलङ्कारकशामोचनं तीर्थकुता पञ्च-
मुद्रिकलांचसंभवेऽपि अयं जगवत्तन्मुद्रिकलांचगोचरः श्री-
हमाऽऽवाकृतश्चरमचरिशानिप्रायाऽयम्-प्रथममेकया मु-
ष्टया इमश्चकुचयोर्लोचं निर्ममिष्य शिरालोचं कुन्ते, एका मुष्टि-
मर्वाश्रयमाणा पचनाऽऽर्वाणिनां कनकवद्वातयोः प्रमुक्कन्ध-
योपरि सुवर्णां मरकतोपमानमाविर्जनां परममणीयां बोद्धुं
मन्त्रमानेन शक्तेन भगवन् । मध्यमग्रहं विधाप्य प्रियतांमेवाम-
रथमेवेति विहमे भगवताऽपि सा तथैव रतिनति । न ह्यकान्त-
नक्तानां यात्रामनुगृहीतारः खड्गय-तोयवेदार्थानामपि श्रीः
पनमूर्त्तिं कम्पोषारं वेष्टारिकाः कियन्ते इति सुश्रिताश्च क-
शः शक्तेन हंसलङ्कापटे क्षीरोद्भां क्रिप्ता इति । ज० २ वक्र०

पंचरत्न-पञ्चरात्र-पु० । रात्रे तु हानवचने, हानं पञ्चविधं
स्मृतम् । पञ्चरात्रमिति क्यातम् " इत्युक् पञ्चज्ञानसाधने
नारदाऽऽद्युक्तं ग्रन्थभेदे, आचा० १ भु० १ अ० १ स० ।

पंचरय-पञ्चरत्न-वि० । पञ्चमहाजनशक्तं, "मुष्णि पचरय नि-
रुक्तं चक्रकमायायगर प पुष्पां," दश० ६ अ० ४ स० ।

पंचरात्रिय-पञ्चरात्रिक-न० । पञ्चरात्रिणागते, २४० ४ स० ।
३ ० ।

पंचरविय-पञ्चरविक-पु० । पञ्चानां रूपानां गजिनविगु-
ञ्जलवानां भ्रूलक्षणानां समाहारः पञ्चरव, तद्विस्तयेषां ते
पञ्चरविकाः । उदकगर्भभेदेषु, २४० ४ स० ४ ० ।

पंचलिङ्गी-पञ्चलिङ्गी-श्री० । ग्रन्थभेदे, २४० । तथा च
भगवान् पञ्चलिङ्गीकारः । इ० १ इ० ।

पंचलोडया-पञ्चलौकिका-श्री० । ह्रन्वाग्न्यापिणिभेदे, जी०
२ प्रति० ।

पंचरुग-पञ्चरुग-पु० । पञ्चानां समुदाये, आचा० १ भु० २
अ० १ उ० ।

पंचरवि (य) निपंचरवर-पञ्चरविक्रिपञ्चरवर-पु० । पञ्चानां
वणिजां पञ्चदशसु सर्वेषु, "पंचवर्णिनिपंचरवरभनुमु-
ल्लय बादरण ।" इय० १ स० ।

पंचवर्मा-पञ्चवर्मा-पु० । दशार्द्धवे, "पञ्चवर्माससस्वरभिमु-
कपुष्पुसोद्यारकालय सि ।" पञ्चवर्णेन सरसेन सुराजिना च
मुनेन किमेन पुष्पपुञ्जशक्तेनोपचारण पुत्रया कसितं य-
ननधा तत्र । ज० १ श० १ ३ ० । र० । श्री० । जी० ।

पंचवर्मा-पञ्चवर्मा-श्री० । चतुर्दशतीर्थकरस्य निष्कमण-वि-
विकायाम्, स० ।

पंचवस्तुप-पञ्चवस्तुक-न० । प्रमथ्याधिधानाऽऽदिश्वस्तुपञ्च-
कानिपायके आवाचहरितद्रव्यैरुक्ते प्रकरणग्रन्थे, पंच० ।

"प्रणिपथ्य जिने वीरं, नुसुरासुपूजितम् । व्याख्या शिपयहि-
ता पञ्च-वस्तुकस्य विधीयते ॥ १ ॥" इह हि पञ्चवस्तुकाः
ऽऽस्य प्रकरणमारम्भुकाम आचार्यः शिष्टसमयप्रतिपादनाय
विधिवनायकोपशान्तये प्रयोजनाऽऽदिप्रतिपादनाधेमादावेवं
गाथास्वमुपस्थितवान्-

एमिज्जाय वक्ष्यामं, सम्यं मगुवणकायजोगेहि ।

संयं च पंचवस्तुग-पहकर्म किञ्चस्सामि ॥ १ ॥

तत्र शिष्टागतं समयं-पुञ्ज शिष्टाः क्वचिदिह वस्तुनि प्र-
वर्त्तमानाः सन्तः इष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रवर्त्तन्ते इत्ययमप्या-
चार्यो न हि न शिष्ट इत्यतः तत्समयप्रतिपादनाय, तथा-
श्रयार्थं बहुविधानि भवन्तीति । उक्तं च-"अयंति स ह्य-
विधानानि, भवन्ति महतामपि । अथयसि प्रवृत्तानां, क्वा-
ऽपि याम्ति विनायकाः ॥ १ ॥" इह च प्रकरणं समयज्ञान-
हेतुत्वाच्छ्रेयोभूतमनो मा दूहिज्ज इति विधिविनायकोपशान्त-
ये "नमज्ज वक्ष्यामं, सम्यं मगुवणकायजोगेहि । संयं
च ॥" इत्यनेनेष्टदेवतस्तवमादः प्रकाशपूर्वकारिणश्च प्रयोजनाऽऽ-
दिशृणुं न प्रवर्त्तन्ते इति । उक्तं च-"सर्वस्वेषु हि शास्त्रस्य,
कर्मणो वाऽपि कस्यचित् । यावत्प्रयोजनं नोक्तं, तावत्त-
त्केन गृह्यते ॥ १ ॥" इत्यादि । अतः प्रयोजनाऽऽदिप्रतिपाद-
नार्थं च-"पञ्चवस्तुगमहकर्म किञ्चस्सामि" इत्येतदाह ।
प्रकरणार्थकयनकालोपास्थितपरस्परज्ञादयमानोपशान्तवस्तुनिरा-
करणार्थं च । तथाहि-पञ्चवस्तुकाऽऽस्य प्रकरणमारभ्यत-
स्तुक्तं संनिरुद्धं बाह्यं परानारभ्यमेवेष्ट प्रकरणं, प्रयत्न-
हितत्वाद्दुर्मसकविरुतवत् । तथा निरभ्येष्टत्वात्काकदन्तपरी-
क्षायत्, तथा-अन्येष्टत्वाद् दश द्वादशतीर्थादि वाक्यं व-
दतोभ्यर्था हेतुनामसिद्धतोहिमाविषयव्येतदाह-"पं-
चवस्तुगमहकर्म किञ्चस्सामि" । एष तावदाप्रस्तावः,
सम्यग्वायंश्च । अमुताऽवयवार्थोऽभिधीयते । नत्वा प्रणम्य,
कामित्याह-वर्द्धमान वस्तुमातोर्थाधिपति नैधिकरं, तस्य
हि भगवत् पतन्नाम । यवोक्तम्-"अस्मापिपद संतिप
वक्ष्यामं" इत्यादि । कथं तन्वेद्यत आह-सम्यग मनोवाक्काय-
योगैः, सम्यग्गति प्रवचनोक्तेन विधिना मनोवाक्काययोगैः
नोवाक्कायपारिः, अनेनेवैतुनमेव भावयन्ते जवतीत्येतदाह ।
इह च मनोवाक्काययोगैरसम्यगपि नमने भवतीति सम्यग्र-
हणम् । माह-एवमपि सम्यग्गतिनेदेवास्वत्वं मनोवाक्काययोग-
हणनं, सत्यगुनमनेऽस्य तद्वयं चिच्छिन्नान्, तदेवमकपदव्यभि-
चारोऽस्य च उद्योति उद्यमिम्यदौ विशेषणविशेषभावद-
शनादिति । न कवलं वर्द्धमानं नत्वा किं तु सङ्घं च सम्यगदर्श-
नाऽऽदिसमास्वित्प्रणिगतां च नत्वा । कामित्याह-पञ्चवस्तुकं
वधाकर्म कालीयध्यामि । प्रमथ्याधिधानाऽऽदिनि पञ्च वस्तु-
नि यस्मिन् प्रकरणे तत्पञ्चवस्तु पञ्चवस्तुपञ्चवस्तुकं प्र-
न्थं, यथाक्रममिति यो यः कर्मा यथाक्रमं यथा-परिपाटी को-
र्त्तयिष्यामि सशब्दविष्यामि । इति गाथार्थः ॥ १ ॥

अधिकृतानि पञ्चवस्तुगदर्शयन्माह-

पञ्चजपे विद्वाणं, पदार्थिणिशिरा वपुसु उववा य ।

अणुयोगगणानुष्ठाप, संलेहण मो अ इ पंच ॥ २ ॥

प्रमथ्यायः वक्ष्यमाणलक्षणया धिधानमिति विधिः तथा प्र-
तिदिनार्थेति, प्रतिदिनं सत्यं क्रिया चत्वारः प्रतिदिनक्रिया, प्र-

अजितानामेव चकालसामाचारोति ज्ञावः तथा-मनतु स्वापना
 चति । हिंसाऽनुत्तरेयाऽप्राप्यपरिमद्वयो विरतयः ज्ञानानि, तेषु
 स्थापना सामाधिकसंयतस्य उपस्थापनेत्यर्थः । ननु कथं ज्ञानानां
 स्थापनैति युक्तं, तत्र तेषामारोप्यमाणत्वात्? उच्यते-सामान्येन
 प्रतानामनादित्वात्तेषु तत्त्वोपस्थाप्यमानत्वादित्यमप्यद्वय ए-
 ष । तथा-अनुयोगगणानुक्रमेण, अनुयोगजनमुपयोगः स्वस्थ नि-
 जेनाभिधेयेन संबन्धेन, व्याख्यानमित्यर्थः । गणस्तु गच्छोऽ-
 भिधीयते, अनुयोगश्च गणश्चानुयोगगणौ, तयोरनुज्ञा प्रवच-
 नोक्तं विधाना स्वातन्त्र्यानुज्ञानमिति । संलेखना चेति-सं-
 लिख्यते शरीरकथायाऽऽदि यथा तपःक्रियया सा संलेखना, यद्यपि
 स्वयं तपःक्रियेयं तथाऽप्यत्र चरमकालमात्रेण विंशष्टेय सं-
 लेखनोच्यत इति । 'मो' इति पूरणार्थो निपातः । इति पञ्चेति-
 इति पञ्चमनैव क्रमेण पञ्च वस्तूनि । तथाहि-प्रत्ययविधाने
 सति सामाधिकसंयतो भवति, संयतस्य प्रतिपदं क्रिया क्रि-
 यावतश्च ग्रनेषु स्थापना, प्रत्यक्षस्य वाऽनुयोगगणानुक्रमेण संभ-
 वतश्चरमकाल च संलेखनं माध्याम्यः ॥ २ ॥

सामप्रतममीयमेव वस्तुत्वप्रतिपादनायमाह--

एष चैव य वस्तु, संती एषमु नाणमादया ।

जं परमगुणा पञ्चा-णि हेतुकज्ञानावत्रो हुंति ॥ ३ ॥

एनाम्येव प्रत्ययविधानाऽऽदीनि शिष्याऽऽद्याऽऽदीनि ज्ञोवच-
 नाऽऽप्रत्ययानुसृतस्वरूपावस्तूनि, एतेष्वेव भायशुद्धार्थोप-
 पन्नेः तथा वाऽऽह-वसति एतेषु प्रत्ययविधानाऽऽदिषु ज्ञानाऽऽ-
 द्यः ज्ञावद्वैतविरत्रलक्षणः । यद्यस्मात्परमगुणा प्रधानगुणा
 एवमप्येताद्वैतेष्वेव वधारणमनुभवः, अतिरतसम्यग्दृष्ट्याद्वि-
 धानाऽऽदीनां विशिष्टस्वरूपमनसुकुलप्रत्ययापिपुनर्बोधिनामा-
 ध्यानायामि च वस्तुत्वहित्येतदशङ्कयाऽह-शिष्याएववि-
 रतसम्यग्दृष्ट्याद्विधानाऽऽदीनि हेतुकलभावनेन भवति ।
 अतिरतसम्यग्दृष्ट्यादीनि हेतुनावतः कारणभावेन, विशिष्टस्य
 गंगमनाऽऽदीनि तु फलभावतः कार्यजावेन वस्तुनि ज्ञवन्ति ।
 तथा-आविरतसम्यग्दृष्ट्याद्विधानाऽऽदिकार्याणि प्रत्ययवि-
 धानाऽऽदीन्यानां वस्तु कारणत्वात्तयामपि वस्तुत्वमेवविशिष्टस्व
 रंगमनाऽऽदीनि तु प्रत्ययविधानाऽऽदिकार्योपपत्तौ वस्तुका-
 र्यत्वाद्भावमेव वस्तुनापत्तिः । इत्यवहारनृपदशंसमसूत्रसंवि-
 धानामेव वस्तुत्वमिति माध्याम्यः ॥ ३ ॥ पंच व ३ ॥ द्वार ।

इय पंचवत्युयमिणं, उच्चरिञ्चं सुअसमुदाओ ।

आयाणुसारणत्वं, भवविरहं इच्छमाणं ॥ १७१ ॥

(१५) एवमुक्तेन प्रकारेण पञ्चवस्तुकामिदमुलक्षणमुद्धू-
 तं वृणयस्वस्थापनं सुतसमुदाजित्वाणोत्तं सुतोदधेः । किमर्थ-
 मित्याह-आत्मतुल्यसंगार्यमात्मासुस्मरणाय प्रत्ययाऽऽदिविधा-
 नाऽऽदीनां जवविरहं संसारमयमिच्छता तस्य भववद्वन्तो-
 पयोगाऽऽदिसाध्यत्वात् । इति माध्याम्यः ॥ १७१ ॥

साहृगं पृथ इत्यं, एवर्गं गणितुं तावित्रं पत्रं ।

सीमाण हिअट्टाप, सत्तरम सयाणि माणेण ॥ १७१ ॥

समाप्ता चयं पञ्चवस्तुकवृत्तीका शिष्यहिता नाम, कृति-
 र्धर्मनो याकिमहत्तरावुनोराचार्यहरिमद्रस्य । 'कुत्वा टीका-
 मेनां, यदवाप्तं कुशलमिह मया तेन । मास्यस्यः आखिरहा-
 द्गुणानुसारं भवतु लोकः ॥ १ ॥ ' इति पञ्चवस्तुकटीका संपू-
 णा । पंच व ३ ॥ द्वार ।

पंचवस्ती-पञ्चवृत्ती क्री० । पञ्चानां वृत्तानां समुदाये, नासिक्वपु-
 रान्तिके गोदावरीनरीरे रामसंताप्यामावासीकृते वटपञ्चके,
 ती० २७ कटप ।

पंचवर्मिण-पञ्चवर्ष-पुं० । पञ्चवर्षपर्याय, ६०० ३ उ० ।

पंचविह-पञ्चविध-त्रि० । पञ्चेति संशयावच्छन्तः, विधानानि वि-
 धा भेदाः । पञ्च विधा अस्थिति पञ्चविधम् । पञ्चप्रकारे, अनु० ।
 प्रश्न० । न० ।

पंचसंगह-पञ्चसङ्ग्रह-पुं० । पञ्चानामर्थोपकाराणां संग्रहे
 यत्र प्रत्येक स पञ्चसङ्ग्रहः । शतकाऽऽदिपञ्चग्रन्थानां सङ्ग्रह-
 ग्रन्थ, पंच० सं० ।

" अक्षोषकमंडमदाहदाचं, समस्तविक्षाजगत्स्वभावम् ।

विधूतानिःशेषकुटीरधिमानं, प्रणश्य देवं जिनवन्दमानम् ॥ १ ॥

संसारकुपोदरमज्जन्तु-स्तोमोद्धूतौ इहमनिवावस्रम्यम् ॥

जैनाऽऽगमं बाहिनशेषास्त्र-म्यराज्यमपुण्यपराधेवाद्म ॥ २ ॥

विधुगमि पञ्चसंग्रह-मनिनिपुणगमोऽरमस्त्वपुःकिरपि ।

शास्त्रांतरटीकातो, मुकुपदेशाच्च सुखबोधम् ॥ ३ ॥ "

इह शिष्टाः कविदिष्टे वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवताम-

मस्कारपुरस्कारमेव प्रवर्तन्ते, न चायमाचार्यो न शिष्ट इति

शिष्टसमयपरिपालनाय । तथा- ' अथसि बह्विधानि सयति ।

उक्तं च- ' अथसि बह्विधानि, अयति महतामपि । अथेवंसं

प्रवृत्तानां, कापि यस्मिन् विनायकाः ॥ १ ॥ " इदं च प्रकार्यं

सम्यग्ज्ञानहेतुत्वात् अथोक्तमनो मा ज्ञव विज्ञ इति वि-

प्रविनायकोपशान्तये चेष्टदेवतानमस्कारम् । तथा- न प्रज्ञापूर्व-

कारिणः प्रयोजनाऽऽदिहिरहे प्रवर्तन्ते, ततः प्रज्ञावानां प्रवृत्त-

र्थे प्रयोजनाऽऽदिकं च प्रतिपादयिष्युपरादावामं मायामाह-

नमिच्छ जिणं वीरं, सम्मं लुट्टकम्पनिद्वगं ।

वाच्छामि पंचसंगह-मयमहत्त्वं जहत्थं च ॥ १ ॥

सम्यक् त्रिकरणयोगेन तत्त्वा तमस्कृष्य, शूर वीर विक्काःनौ ।

वीर्यात् स्म कथायोपसंगपरिबर्हिक्त्वाऽऽदिशुशुण्णजयं प्रति

विक्रामति स्मेति वीरः । अथवा-हैर गतिप्रकरणाय, विशेषेण ई-

रयति गमयति स्फुटयति कर्म, प्रापयति वा शिष्यं, प्रेरयति शि-

चांतिसुखमिति वा वीरः । अथवा-हैर गतौ । वाशेषेण अणु-

नभावेन ईहं स्म याति स्म शिष्यमिति वीरः, तं, स्व च मनोऽपि

काश्चिज्जयति, तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं विशेषणमाह-जने रागाऽऽदि-

शुशुण्णजाजिनस्ते, सोऽपि धुनावाधिजनाऽऽदिकोऽपि संभवति,

तस्यापि यथासंभवं रागाऽऽदिशुशुण्णजात्, तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं

विशेषणात्तरमाह-छाष्टकम्पनिद्वगं छुट्टामपराणां कर्मणां

निष्टापकां विनाशकः, तं, क्वालिजनिमित्यर्थः । मन्वेतदेव विशे-

षणमास्तौ पुष्टवादलं जिनप्रदणेन । वक्ष्यते-इह म्पसामोव-

काऽऽद्यो हिंसामपुनाऽऽदिभ्यांशि पुष्टाष्टकर्मविनाशमिच्छन्ति,

संसारमोचकस्याऽपि हिंसा यत्किंसाधनमित्यादिबचनश्रव-

णात् तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं जिनप्रदणम् जिन एव रागद्वेषाज्ञाना-

ऽदिशुशुण्णजयत्व सद्यो यो छुट्टाष्टकर्मविनाशकः, चाप्यथा, तं न-

स्यात्कर्मव्याह-वक्ष्यामि (वयंति) विभक्तिषोप आपत्त्यात्, एत-

मन्तस्त्वनिपुणं पञ्चसंगहं, संशुद्धतेजेनेति संग्रहः, 'पुनांस्सु०

॥ ४ ॥ ३ ॥ ३०० ॥ इति करणे सप्रत्ययः, पञ्चानां शतकसमं

काकायमातुतसकमपकृतिलक्षणानां ग्रन्थानाम्, अथवा-पञ्चा-

सुगुनीर्भा ता हस्नीसराः ताः पञ्चसु स्थानेषु गर्भोऽऽधानसंहर-
णजम्भदीकाज्ञानोत्पत्तिकरूपेण संभुता अतः पञ्चहस्नीसराः ।
आचारः १०० अ० ३० उ० । सगर्वित धीरे तस्य यस्मात् ५ अ०
नाऽऽदिपु पञ्चसु स्थानेषु उत्तरकालमुत्थाः सस्वान् । कहेप० १
आध० १ कृणु । स्थ० ।

पंचाणप-पञ्चानन-पु० । सिंहः, "पंचाणणो मयारी, मयाहिवा
केमरी सीहो ।" पाठ० ना० ४३ गथा ।

पंचामेन्नियपरिमर्दिवाभिगम-पञ्चापीनिकपरिमादितानि-
राप-वि० । पञ्चजिरापोरिकाभश्चूलाभिः परिभाषयन्ते अ-
निरामे रथे च । स० ७ अ० ६ उ० ।

पंचायाम-पञ्चाय-पुं० । पञ्च यामा व्रतानि यत्र स पञ्चा-
यामः । "दीपद्वयं त्रिधा वृत्तौ" ॥ ८ । १ । ४॥ इति प्राहुः-
लक्षणवशाच्चकारस्य र्थावयम् । पुर्यान्तिमनोर्येकरथाः पञ्च-
महावतिके धर्मः, "पंचायामो धर्मा, पुरिमस्स य पञ्चमस्स
यतिरिप्स" । वृ० ६ उ० ।

पंचाज्ञ-पञ्चाज्ञ-पुं० । काम्पिलयपुरराजधानीप्रतिष्ठाकेषु आद्यज-
नपदेसु प्रज्ञा० १ पदः पञ्चाज्ञा यत्र काम्पिलयं नगरम् । ज्ञा० १
अ० ८ अ० । आचारः सूत्र० । स्थ० । पञ्चाज्ञादेशराज्ञः आद्य०
१ अ० । आ० चू० । ना० । प्रज्ञा० । स्वानुसन्तते जातिरूप-
मिदमे, यत्र श्रीमद्विधाधर्मकं श्रेयकवक्ता रचितम् । "जिणं भोजन-
माश्रयं, कपिप्रः प्राणिनां दयाम् । बृहस्पतिर्गवश्वाय, पञ्चाज्ञ-
ज्ञः स्त्रीषु माद्वेषम् ॥" ॥ आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

पंचाज्ञाय-पञ्चाज्ञराज-पुं० । काम्पिलयनगरनायके, पञ्चाज्ञ-
जपदराज्ञः, स्थ० ७ उ० ।

पंचाणप-पञ्चाज्ञ-स्थी० । "मोगाऽऽदयः" ॥ ८ । २ । १७४ ॥
इति तथाकृपां निपातः । पञ्चाधिकपञ्चाशति, प्रा० २ पादः
इ० ना० ।

पंचासं-पञ्चाशन्-स्थी० । पञ्च युतायां दशमसंख्यायाम्, तत्सं-
ख्येयं च । "पंचासं अज्ञियासाहस्रं श्रेः ।" स० ४६ सम० ।

पंचासग-पञ्चाशक-न० । पञ्चाशद्वयाधार्मिकसंख्या स्वनाम-
क्यतेषु हरिभद्रसुरिचित्रेषु ग्रन्थेषु, तानि चैकान्विशतिर्हरि-
भद्रसुरिचित्राः स्युः पञ्चसु स्थानेषु स्थितानि । पञ्चा० ।

"सद्वृद्धीनां समस्त्रयोः, गोमंस्थस्य प्रकाशितः ।

नैतया श्रीमहर्षिरे, निम्नरेडम तमोऽपहृष्ट ॥ १ ॥

बृहदाक्यानुसारेण, वृत्तिं यद्वैयं समासतः ।

पञ्चाशकाऽऽज्ञाः स्थम्, धर्मशास्त्रादिसंभवेः ॥ २ ॥"

इह हि विस्तुरस्त्रिगुणानि शयनेजोधामनि छु पमाकालविपुल-
जपवद्विज्ञातुल्यव्यवसायमहिमनि निगरामनुपुञ्जकीर्णतुल्यवर्णनाऽऽ-
जिह्वतुल्यग्रन्थसाधनारकानिकरे पारङ्गुमाद्विनाऽऽसमसावरे प-
दुतमवोधतोऽननया सुपुद्गलितनामयेया भगवान् श्रीहरिभद्र-
रिस्तथाविधयुक्ताधोनिद्वयिनामपदुद्दृष्टानामुक्तमिनाजिज्ञासा-
क्किन्धराणामेदं युगीनमानवागामासमोपलब्धमाणा विद्याकि-
लाधेताधेताध्वममयोदः कतिपयप्रवचनायैवगारकविशेषा-
नुवादिदशयिषुः पञ्चाशत्प्रायापरिमाणतया पञ्चाशकान्विधाना-
नि प्रकरणानि विर्कीर्ण्यस्मत्प्रवक्तव्यमर्थं यन्निधर्मयोग्या ज-
बतोति त्रयायामश्रित्य आवकधर्मदत्तं तावदादिता विभाषणु-

मङ्गलसम्बन्धाजिघेयप्रयोजनाजिघाथकामिमां गथायामाह-"न-
मिज्जुण वक्कमाणं, सावगधम्मं समासयो वोक्खं । सम्मसाई
आव-रथसंयं सुत्तणीए ॥ १ ॥" पञ्चा० १ विव० । "सि-
वागधम्मं" शब्दे अस्या व्याख्या ।

"यस्मिन्नन्ते ध्वनसंयमश्रिया-

वपानुवृत्त्यावपर तर्थावयम् ।

स्वस्याऽऽश्रयं संवसतोऽतिबुद्धिने,

आवर्द्धमानः स यतीश्वरोऽभवत् ॥ १ ॥

शिष्याऽभवत्तस्य जितेश्वराऽऽक्यः,

सूरिः कृतानिग्यायिचक्रशास्त्रः ।

सत्रा निगलम्बोद्धारधर्मा,

चन्द्रोपमजलरन्ध्रकुलाश्वरस्य ॥ २ ॥

अभ्योऽपि द्विना भुवि बुद्धिसाराः,

पारिजातचारित्र्यमुत्तमैः (?) ।

शब्दाऽऽदिद्वयमप्राप्यकालय-

ग्रन्थप्रणता प्रवरः ज्ञातवान् ॥ ३ ॥

तथोक्तं शिष्यवरस्य वाक्याद्,

बुद्धिं व्यधात् श्रीजितचन्द्रः ।

शिष्यस्तथोक्तं विप्रमुत्तमैः-

श्रुत्याध्वोऽजयदवसूरिः ॥ ४ ॥

वाधो न शास्त्रोभयानोऽस्ति तादृशो,

न तु ह्यनो वाक्यदुर्गोऽस्ति मे तथा ।

न यस्मिन् टीकेन न बुद्धिर्निर्दिता,

हेतुः पर मेऽत्र कृतो नियतोच्च ॥ ५ ॥

यदेतं किमपि दृष्टं बुद्धिमात्राद्विरुद्धं,

मयि विहितकृपास्तोक्षिताः शोषयन्तु ।

निपुणमतिमानोऽपि प्रावश्यः सावुनेः स्यात् ।

न हि न मानवमोहः किं पुनर्मोहकम् ? ॥ ६ ॥

चतुरधिकविशतिनियुते, वरपहस्ये शनै च निन्दयम् ।

ध्वस्तकपूरं वसन्तो, धनपत्यायैवुल्लस्यन्त्ययोः ॥ ७ ॥

अगतिः स्यादकलनेन, संवत्सरे नैर्ममत्ववृथमुर्ध्वः ।

श्रीद्विणाऽऽध्वोऽऽद्यविद्विः शोषिता यति ॥ ८ ॥"

पञ्चा० १ए विव० ।

पंचासवपरिमाण-पञ्चाऽऽश्रवपरिज्ञात-वि० । पञ्चाऽऽध्याहि-
साऽऽद्यः परिक्रान्ता द्विविधया पत्रिज्ञया परि समन्ताच्च ज्ञाता
यस्मिन् पञ्चाऽऽश्रवपरिज्ञाता, आदिनास्यादेशाकुलितमण्डाद्
निष्ठायाः पुर्वनिपात इति समासो युक्तः । परिक्रान्ताऽऽश्रव-
पञ्चकेषु, इश० ३ अ० ।

पंचमीड-पञ्चाशीति-पुं० । पञ्चाधिकावामशीति, स० ८५ सम० ।

पंचाह-पञ्चाह-न० । पञ्चानामां समाहारे, आचारः १ अ०
२ अ० ३ उ० ।

पंचिदिय-पञ्चेन्द्रिय-पुं० । पञ्च स्पर्शरसनस्पर्शचक्षुःश्रोत्र-
वाणीन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।
पंच० । मत्स्थमकरकलमसारसहस्रनसुरनारकाऽऽदिषु जी-
बेन्द्रिये, कर्म० ४ कर्म० । विश० । आचारः १ उ० ।

पञ्चेन्द्रियवक्तव्यतामाह-

पंचिदिआ उ जे जीवा, चउविहा ते विपाट्टिया ।

नेरइय तिरिक्खा य, मणुया देवा य आहिया ॥१६०॥

पञ्चेन्द्रियास्तु ये जीवाश्चेन्द्रियास्ते व्याख्याताः । तद्यथा-
(नेरइय तिरिक्खा इति) नेरयिकास्तिर्यञ्चर मनुजा देवाश्च
व्याख्याताः कथिताः तिर्यकराऽऽदिनिः । इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥
स्व० पाई० ३६ अ० । जी० । प्रहा० । स्था० । आख० । आ०
म० । भ० । सुत्र० । (' ईदिय ' शब्दे द्वितीयभागे ४४६ पृष्ठे
सर्वेषां जीवानां पञ्चेन्द्रियत्वमुक्तम्)

पंचिदियउवमट्ट-पञ्चेन्द्रियोपपत्तिरिति-पुं० । पञ्चेन्द्रियाणां स्पर्श-
नाऽऽदृष्टीकाणामुप सामीप्येन वशआयत्ता वर्णलोपात् प-
ञ्चेन्द्रियापवास्तेन यत्नांमार्तप्यातम् । विह्वलतायाम्, पा० ।

पंचिदियजाइया-पञ्चेन्द्रियजातिनामन्-न० । नामकर्मभेदे,
यदुद्ग्रात्यञ्चेन्द्रियजम् जवति । उक्त० ३३ अ० ।

पंचिदियणिमगह-पञ्चेन्द्रियनिग्रह-पुं० । पञ्चसंख्यानां स्पर्श-
नरमन्त्र, गुचलुःश्रोत्राणां स्विषयग्रहणप्रवृत्तावपि रागद्वेषा-
ऽकरणे, दर्श० ५, तत्प० ।

पंचिदियतिरिक्खजोणिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-पुं० । ए-
काग्रिञ्चतुरिन्द्रियनिष्ठे तिर्यग्योनौ, जी० ।

मे किं तं पंचिदियतिरिक्खजोणिया । पंचिदियतिरिक्खजो-
णिया ऽविद्धा पणत्ता । नं जहा-संमुच्छिदमपंचिदियतिरि-
क्खजोणिया य, गञ्जवकंतियपंचिदियतिरिक्खजोणिया
य । मे किं तं संमुच्छिदमपंचिदियतिरिक्खजोणिया । संमु-
च्छिदमपंचिदियतिरिक्खजोणिया तिबिद्धा पणत्ता । तं जहा-
जल्यरा, यल्यरा, खल्यरा य ।

(से किं तमित्यादि) अथ के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । सुरि-
राह-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रकृताः । तद्यथा-संमु-
च्छिदमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका, गर्भेयुक्तास्तिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकाः । तत्र संमुच्छिदं भूमौ गर्भोपपातव्यतिरेकणिवमेव
प्रतिगम्यग्राहः, तेन निवृत्ताः संमुच्छिदाः । " भावविमः "
॥ ६ । ४ । ११ ॥ इति इमप्रत्ययः । ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकाः संमुच्छिदमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । गर्भे व्युत्क्रान्तिरूप-
निष्पत्त्या । यद्वा-गर्भाह गमेश्वराः द्व्युत्क्रान्तिनिःकर्मण
येपां ते गर्भेयुक्तास्तिगताः, ते च पञ्चेन्द्रियातिर्यग्योनिकाश्चेति
विशेषणमेवास्ते । अथादौ स्वरूपगतानिकेतदमुक्ताः । (से किं
तमित्यादि) अथ के ते संमुच्छिदमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । सुरि-
राह-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्तिर्यग्यः प्रकृताः । तद्यथा-जल-
चराः, स्थलचराः, खचराः । तत्र जले चरन्तीति जलचराः ।
एवं स्थलचराः । खचरा अपि भावतोयाः । जी० १ प्रति० ।

मे किं तं पंचिदियतिरिक्खजोणिया । पंचिदियतिरिक्खजो-
णिया तिबिद्धा पणत्ता । तं जहा-जलयरपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिया, यलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया, खलयरपंचिदि-
यतिरिक्खजोणिया ।

पञ्चेन्द्रियात् प्रतिपिशाद्विपुराह- (से किं तमित्यादि) अथ के
ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । सुरिराह-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
स्तिर्यग्यः प्रकृताः । तद्यथा- (जलयरमित्यादि) जले चरन्ति पर्व-
ट्पत्तीति जलचराः " आचारवाद " ॥ ५ । १ । १३७ ॥ इति द्र-

त्ययः । ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च जलचरपञ्चेन्द्रियति-
र्यग्योनिकाः । स्थले चरन्तीति स्थलचराः । खं आकाशे चरन्ती-
ति खचराः । प्राकृतत्वादप्येवाह " खहचरा " इति सूत्रे पाठः ।
ते उभयत्रापि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकशब्देन सह विशेषणस-
मालः । प्रहा० १ पद० सूत्र० । स्था० । जी० ।

इत्थं नेरयिकानभिधाय तिरिक्ख आह-

पंचिदिय तिरिक्खा य, लुविहा ते वियाहिया ।

संमुच्छिदम तिरिक्खा उ, गञ्जवकंतिया तहा ॥ १११ ॥

द्विद्धा ते जवे तिबिद्धा, जलयरा यलयरा तहा ।

खहयरा य बोधव्वा, तेमि जेए सुणह मे ॥ ११२ ॥

मच्छा य कच्छजा यावि, गाहा य मगरा तहा ।

सुमुमारा य बोधव्वा, पंचहा जल्यरा तहा ॥ ११३ ॥

लोएगदेसे ते मच्चे, न मच्चत्थ वियाहिया ।

एत्तो कालविजानं तु, तेमि वाच्चे चउच्चिहं ॥ ११४ ॥

संतई पप एादिया, अपज्जवसिया वि य ।

उिं पकुच्च सडिया, सपज्जवसिया वि य ॥ ११५ ॥

एगाओ पुव्वकोमीओ, उक्कोसेणं वियाहियं ।

आउडिं जल्यराणं, अंतोमुहुत्तं जहमिया ॥ ११६ ॥

(पुव्वकोमिपुट्टं तु, उक्कोमिणं वियाहिया ।

कायडिं जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहमं ॥ ११७ ॥)

अणंतकाहमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहमं ।

विजडमि सए काए, जलयराणं य अंतरं ॥ ११८ ॥

चउप्पया य परिसप्पा, लुविहा यलयरा जवे ।

चउप्पया चउविद्धा, तेमे कित्तयतो मुण ॥ ११९ ॥

एगलुरा दुखुरा चव, गंभीपयमणहपया ।

इयमाइ गोणुमाइ, गयमाइ सीहमाइणो ॥ १२० ॥

जूनोरगपरीसप्पा, उरपरिसप्पा दुहा जवे ।

गाहाइ अदिहाइ य, एक्काएणगहा भवे ॥ १२१ ॥

लोएगदेसे ते मच्चे, न मच्चत्थ वियाहिया ।

एत्तो कालविजानं तु, तेमि वाच्चे चउच्चिहं ॥ १२२ ॥

संतई पप एादिया, अपज्जवसिया वि य ।

उिं पकुच्च सडिया, सपज्जवसिया वि य ॥ १२३ ॥

प्राउत्तोवमाइ तिभि उ, उक्कोसेण वियाहिया ।

आउडिं जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहमिया ॥ १२४ ॥

पुव्वकोमीपुट्टहंतं, अंतोमुहुत्तं जहमिया ।

कायडिं जलयराणं, अंतरं तेमिं जवे ॥ १२५ ॥

कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहमं ।

विजडमि सए काए, यलयराणं तु अंतरं ॥ १२६ ॥

चम्मे उ होमपक्खी य, तइया समुगपक्खी य ।

विततपक्खी य बोधव्वा, पक्खिणो य चउच्चिहं ॥ १२७ ॥

लोएगदेसे ते मच्चे, न मच्चत्थ वियाहिया ।

इसो कालविजामं तु, तेसि वुड्ढं चउत्तिहं ॥ १८८ ॥
 संतंइ पप्प णाईया, अपज्जवसिया वि य ।
 उइं पडुक्क साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८९ ॥
 पलिओवसस भागो उ, अमंखेज इमो भवे ।
 आउड्डिं खइयराणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १९० ॥
 असंखभागो पडियस्स, ठकोसेण विपाट्टिया ।
 पुव्वकोमी पुहुत्तेणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १९१ ॥
 कायड्डिं खइयराणं, अंतरं तेसिमो जये ।
 कालं अणंतमुकोमं, अंतोमुहुत्तं जहस्यं ॥ १९२ ॥
 एणमि वसतो चव, गंधो रासफसतो ।
 संठाणदेसतो वावि, विहाणं सलसआ ॥ १९३ ॥

सूत्राणि पञ्चविंशतिः व्याख्यातप्रायमथेव । नवरमाद्य सूत्रद्वय-
 मुद्देशतो भेदात्तन्त्रं प्रथमसम्बन्धं चाभिधेयानि । अत्र सं-
 स्मृतेन संसृष्टा अतिशयमुदना, तथा निवृत्ताः संसृष्टिमाः ।
 यदि वा-संमिथुःपत्तिस्थानपुल्लः सहैकीभावेन सृच्छन्ति,
 तत्पुल्लतोपचयात् समुच्छिन्ना भवन्तीति औणादिक इमप्येव
 संसृष्टिमाः, ते च ते तिथ्यश्च संसृष्टिमातिथ्यश्च । ये मनःपर्याप्य-
 भावतः सदा संसृष्टिना इवावतिष्ठन्ते । तथा गर्भे व्युत्क्रान्तिरुप-
 स्थित्यर्थं ते गर्भेभ्युत्क्रान्तिकाः । जले चरन्ति गच्छन्ति, चरेभ्यङ्गम-
 प्यथे इति ज्ञप्तयन्ति चेति जलचराः । एवं स्थले निजनेन जूमा-
 वास्तुभिश्चरन्तीति स्थलचराः । तथा-**(खहृदयं लि)** सूत्रंवात्
 खमाकाशं, निसिञ्चरन्तीति खचराः । “यथोद्देशो निर्देशः” इति
 जलचरभेदानाह-मत्स्या मीनाः, कच्छपाः कुमाः, गच्छन्तीति
 प्राडा जलचरविशेषाः, मकराः सुसुमारा अपि तद्विशेषा एव ।
 “लोपयदेव” इत्यादि सूत्राणि षट् कृतकालभाषाजिघासीनि, त-
 थेदं पुष्टकत्वं द्विप्रभृत्या नवान्तं स्थलचरभेदानाह-परि स
 मन्तरसंपन्ति गच्छन्तीति परिस्पष्टं । एकलुराऽऽद्यश्च ह्यऽऽ-
 दिप्रज्जुतिर्नियथाक्रमं योजयन्ते, तत एकः लुरक्षरणां योवस्येदिध-
 विशापो येषां ते एकलुरा ह्याऽऽद्याः, एवं द्विलुरा गवादायो,
 गण्डीपदा कर्णिका, तद्वद् वृत्तया पदानि येषां ते गण्डीपदा
 गजऽऽद्याः **(खणपय लि)** सूत्रंवात् सह नखेनखेनागमकेवचन-
 इति सनखास्नधाविधाने पदानि येषां ते सनखपदाः सिहाऽऽ-
 द्याः । **(भूमीरागपरिसणा य लि)** पारसपशुदः प्रत्येकमभि-
 सम्बन्धयते । ततो भुजा इव भुजाः शरीरावयवविशेषाः, तेः परि-
 सणन इति लृङ्परिसर्पो, उरो वल्लस्तेन परिसर्पन्तीति उ-
 रःपरिसर्पोः तस्यैव तत्र प्राधान्यात् गोवाऽऽद्याः अहिः सर्प-
 स्तदादय इति यथाक्रमं धाराः । एते चैके इति प्रत्येकमनेकधा
 अनेकभेदा गोपरिकतकुलाऽऽदिदेवतो गोखसहायप्रज्ञापाऽऽदि-
 भेदतश्च, यथापमाने तु त्रिणयुक्तेन तु सार्धकालि पुर्वकोटीपु-
 थकथेनोक्तकरणे पदयोपमाऽऽद्युपे हि न पुनस्तत्रोपपद्यन्ते, ये
 तु पुर्वकोट्यापुत्रो मुखा तत्रोपपजायन्ते तेऽपि सप्ताष्ट वा प्रच-
 ग्रहणानि यावत्पञ्चोऽऽवयवपरितारभाषिकानिरन्तरमन्तराल-
 मन्तरात् । उक्तं हि-“सन्तु जया उ निरियमणुय लि ।”
 अत एतावन् इवाधिकस्य सन्नेव इति भावना । खचराणाह-
(चरमे उ लि) प्रकृताचरमपेक्षितः चरमेव ताप्रभृतयः, चरम-
 क्त्वा एव हि तेषां पक्षा इति । तथा-रोमप्रधानाः पक्षा रोमपक्षा-
 ल्लक्ष्णो रोमपक्षिणो राजहसाऽऽद्याः समुद्रपक्षिणः समुद्रकाऽऽ-

कारपक्षिणः, ते च मानुषोत्तराद् बहिर्द्वीपवासिनः । वितनपात्ति-
 णो ये सर्वदा बिस्वारादिताड्यामिव पक्षाभ्यामासने, इह च यत्
 क्षेत्रस्थित्यन्तराऽऽदि प्रत्येकं प्राकृतनखरशमापि पुनः पुनरुच्यते,
 न पुनरानिदिश्यते, तत् प्रपञ्चिनकविनयाऽनुप्रदाय्यम्, एवंविधा
 अपि प्रज्ञापनीया एव, इतिस्थापनायै चेत्तदुद्यमिति विज्ञान-
 नोपमिति पञ्चविंशतिस्तथाः । उक्तं ६ अ० ।

पंचिदियरयण-पञ्चोन्दिग्रयत्न-न० । चक्रवर्तिनां वीर्यतः स्व-
 जात्युत्कृष्टे पञ्चोन्दिग्रये एकैकस्य पञ्चोन्दिग्रयस्य सदा पञ्च-
 न्दिग्रयत्नानि-सन्ता यतिरुहपातयेद्येकः पुरोहितः स्त्री अभ्या-
 हस्ती चेति । इथा० ७ टा० ।

पंचिदियमेवरण-पञ्चोन्दिग्रयसंवरण-न० । रपशनाऽऽदिन्द्रियनि-
 ग्रहणे, ध० ३ अथि० ।

पंचुवरी-पञ्चोदुम्बरी-स्थि० । पञ्चानामुदुम्बराणां समाहारः
 पञ्चोदुम्बरी । षट्पिप्पलोदुम्बरप्लक्षकादुम्बरीफलरूपे उ-
 दुम्बराऽऽदिपञ्चको, सा मशकाऽऽकारमुद्भवदुर्लभभृत्तवाद्
 वजनीया । पञ्च० ६ अ० । पञ्च० १० ।

पंचोववारजुत्त-पञ्चोपचारयुक्त-प्र० । “दो जाणु वेणुपि करा,
 पंचमथ होइ वसिमेगे तु ।” एवमेतिः पञ्चनिरुपचारिः युक्ते प-
 ञ्चाङ्गमणिपाने, “सचिन्ताणं दश्याणं विजमरणयाए” इत्यादि-
 कैरागमोक्तेः पञ्चानिबन्धयस्थानुक्ते, पञ्चा० १ विव० ।

पंजर-पञ्जर-न० । लोहवंशशलाकाऽऽदिनिर्मिते पक्षिनिग्र-
 रस्थाने, उक्तं २२ अ० । सू० प्र० । हा० । प्रश्न० । जी० ।
 वंशाऽऽदिमयप्रच्छादन्विशेषः, रा० । “नाहं रमे पक्षिणा
 पंजरं वा, संताणुञ्जसा चरिस्सामि मोणं ।” उक्तं १४
 अ० । आ० म० ।

पंजरग-पञ्जरग-न० । पञ्जरमुख, आ० म० । अ० २ खण्ड ।
 पंजरगिरोहण-पञ्जरनिरोगन-न० । पञ्जरं रोषयित्वा प्राणिनां
 दण्डने, प्रश्न० । आ० ३ हा० ।

पंजरदीव-पञ्जरदीप-पुं० । अष्टपट्टाऽऽदिपञ्जरयुक्ते दीपे,
 हा० १, पु० १, अ० । म० ।

पंजरजग-पञ्जरजगन-पुं० । यथा पञ्जरं शक्नुतेः शलाकाऽऽदि-
 यः स्वच्छन्दमगमे तत्रवार्यते तथाऽऽचार्योऽऽदिपुष्टयगच्छ-
 पञ्जरं स्तरागशलाकया समाव्यक्तपञ्चामागमनं तिवाप्यते
 तद्वज्र येन सः । यतमानसाधूनां मूलदागते, पारिवर्ता वा
 मूलदागते, ध्व० १ उ० ।

पंजरमूलिलय-पञ्जरोन्मीलित-वि० । वंशाऽऽदिमयप्रच्छादन्-
 विशोपात् पञ्जराद् बहिर्दृक्ते, जी० ३ प्रि० ४ अथि० । सू०
 प्र० । “पंजरमूलिलये व ।” पञ्जरादुन्मीलितमिव बहिःकृ-
 तमिव पञ्जरोन्मीलितमिव, यथादि किं किमपि वस्तु पञ्ज-
 राद् वंशाऽऽदिमयप्रच्छादन्विशेषाद् बहिःकृतमव्यन्तमव्यन्त-
 दृष्ट्यापत्वात् शान्तं, एवं तदपि विमानमात्रं भावः । अ०
 प्र० १८ पाठ० ।

पंजल-प्राञ्जल-वि० । समे, विशो० । अनु० ।

पंजलि-प्राञ्जलि-पुं० । प्रकृष्टे प्रधाने ललाटतटघटितमन्त्राञ्ज-
 लौ, ज० १ वृत्त० । विनयचित्तरक्षसंपृष्टे, ध० २ अथि० ।

ज्ञा० । आ० । प्रकृताऽज्ञज्ञौ, आ० सू० ५ अ० । प्रकृता-
ज्ञज्ञौ, येन हि प्रवृत्तौऽज्ञज्ञः । व्य० १ उ० ।

पंजलिउद-प्राज्ञजिह्व-वि० । प्रकृष्टः प्रधानो ललाटनटघ-
टितस्वेन अज्ञजिह्वस्त्वस्यास्योपः कृतो विहितो येन सः ।
अभ्याहूताऽऽविद्वशनामाऽज्ञजिह्वः । म० १ श० १ उ० । आ०
म० । विनयचितकरपुष्ट, ज्ञ० । प्राद्वनाऽज्ञज्ञौ, दृश० ६ अ०
१ उ० । रा० । ब्रह्मज्ञज्ञौ, उत्त० १ अ० च० प्र० । ज्ञा० । प्रज्ञा-
लिपुष्ट, पं० सू० १ कृत् । उत्त० । सू० प्र० । "सूक्त्ये गेयहंतो,
कुण अंजलि पंजलिउदो तु ।" पं० भा० १ कृत् । प्रकृष्टेणास्तः
प्रीत्यामकन कृतौ विहितोऽज्ञजिह्वनयकरमीलनाऽऽमक-
नेनेति प्रकृताऽज्ञज्ञः । प्राकृतत्वाच्च कृतशब्दस्य परनिपातः ।
विनयचितकरपुष्ट, उत्त० १ अ० ।

प्राज्ञजिह्व-वि० । प्रकृष्टनाभचिततयाऽज्ञलिपुष्टमस्येति
प्राज्ञजिह्वुष्टः । ब्रह्मज्ञज्ञौ, उत्त० १ अ० ।

पंदम-पण्डक-पुं० । 'पंदम' शब्दायै, पा० १ ना० २३५
गाथा ।

पंदम-पण्डक-पुं० । नपुंसकभेदे, ध० ३ अधि० । स्या० । सू० ।
विशे० । पं० ज्ञा० । ग० । प्रव० । नि० सू० । "तद्विषं पंदा निवि-
हो, लक्ष्मण दूतिय तद्विषयाश्रयो य ।" पं० भा० १ कृत् । (ल-
क्षणपण्डकः । लक्ष्मणपंदम) शब्दे लक्ष्यः । (द्वितियण्ड-
कः । दूतियपंदम) शब्दे चतुर्थनाम ३६०६ पृष्ठ गतः ।
(उपगणपण्डकः । उद्योगपंदम) शब्दे द्वितीयनाम ८०१
पृष्ठ विस्तरण प्रतिपादितः । (सर्वेऽपि पण्डकाः प्रवृत्त्याऽ-
योग्याः इति 'पण्डका' शब्दे बह्वयते)

पंदमवण-पण्डकवन-न० । पर्यन्ते गच्छति जिनजन्मान्विषे-
कस्थानावेन सर्ववनेष्वतिशायितामिति यण्डप्रत्यय पण्डकं,
तच्च वनमिति । जं० ४ वक्ष० । सोमनस्यनादूर्ध्वं यद्विशिष्टो-
जनसहस्राणि उत्प्लुत्यान्तरे मेरोरुपरितने तले योजनसह-
स्रविस्तारे च्युत्तिकायाः सर्वासां दिक्षु मेरो चतुर्थ स्थानमा-
ख्याते वने, ज्यो० १० पाठु० । प्रज्ञा० । "हं पंदमवणा ।"
स्या० २ ता० ३ उ० । जं० ।

तक्षक-

कहि णं भंते । मन्दरे ववण पंदमवण छांम वणे पणात्ते ? ।
गोयमा । सोमपमवणसम बहुसममणिज्जाओ भूमिनागा-
ओ छणीसं जोअणसहससां उंठं उणपहा एत्थ णं मं-
दरे पवण सिहरतले पंदमवणे छांम वणे पणएत्ते चला-
रि चउणउए जोअणसए चकवालिविखंजेणं बहे वल्ल-
याकारमेठाणमंतिए, जे णं मंदरचुत्तिअं सव्वओ समेता
संपरिक्खित्ता चं विट्ठइ, तिण्णि जोअणसहससां एगं च
बावहिं जोअणसयं किंवि विसंसादिअं परिकखेवणं, सए
वणा एउमवरदेआए एणए य वणसंमणं जाव किएहदे-
वा आसपेति । जं० ।

(मन्दरच्युत्तिकाः । मंदरच्युत्तिका) शब्दे बह्वयते)
'कहि णं' इत्यादि प्रश्नः प्रोक्तः । उत्तरसूत्रे सोमनस्यनस्य
बहुसममणिः । सू० भूमिभागादूर्ध्वं यद्विशिष्टजनसहस्राणि
१५

उत्प्लुत्य तत्र देशे मन्दरे पर्यन्ते शिखरतले मौलिमाने पण्ड-
कवने नाम वने प्रकृतम् । चत्वारि योजनशतानि चतुर्नवम-
धिकानि चकवाऽतिशिक्षमेत । एतत्पुण्यस्थितं सप्तशेयोजनम-
माथान् शिखरव्यासात्मन्स्थितच्युत्तिकासूत्रव्यासे द्वादशयो-
जनप्रमाणं शीघ्रनेऽवशिष्टव्यक्तं यथाकं माने, यत्पण्डकवनं
मन्दरच्युत्तिकां सन्तः समन्तात् संपरिक्खित्व विद्वान्, यथा
नन्दनवने मेकं सन्तः समन्तात् संपरिक्खित्व विद्वान्, तथेदं
मेरुच्युत्तिकां प्रति । श्रीणि योजनतदन्त्याय एकं च द्वाविष्ट द्वा-
पञ्चाधिकं योजनशतं किञ्चिद्विधोऽधिकं परिक्रमेणान्ति । अ-
थास्य वर्णकमाह- (से णं इत्यादि) इत्यम् ।

अथ प्रस्तुतवने प्रवतप्रासादाऽऽविद्वन्वयगोचरमन्त्रम्-

मंदरच्युत्तिकायै णं पुरचित्रमेणं पंदमवणं पणानं जाअणार्हं
ओट्टिता एत्थ णं मंठं एगं जवणे पणत्ते, एवं जं चेव मो-
मणमे पुव्ववणिओ गमो भवणाणं पुक्खरिणीणं पामाय-
वड्डेमगाण य, सो चेव णेअव्व० जाव सक्की, साणवड्डेमगा,
तेणं चेव परिमाणेणं ।

(मंदरच्युत्तिकायै इत्यादि) मन्दरच्युत्तिकायाः पूर्वतः पण्ड-
कवने पण्डाद्योजनान्यवगाथा अत्रान्तरे मन्दरेकं भवने सि-
न्हाऽऽवतने प्रकृतम्, पञ्चमुक्तान्तिनापेन य एव सोमनस्यवने
पूर्ववर्णिता नन्दनवनप्रस्तावोक्तौ गमः कूटवर्जः सिन्हाऽऽवतना-
ऽऽविद्वन्वयगोचरः सहस्राऽऽष्टाकः पाठः, स एवात्रापि
प्रवतानां पुष्करिणीनां प्रासादावर्तनसकानां च क्षान्तः, यावच्छ-
क्षानप्रासादावर्तनसकान्तेनैव प्रमाणेनैव । अत्रेदानीं नामानि
प्राक्कृतानि सूत्रेऽष्टाव्यपि ग्रन्थास्तरां लिखयन्ते । तथा-
प्येतामप्रासादपुष्पाऽऽविद्वन्वयगोचरा १ पुष्पप्रभा २ शुरुका ३
रत्नावती ४ । आद्येयप्रासाद-क्षोभरासा १ शङ्करा २ शङ्क-
रावती ३ ब्रह्माहका ४ । बायस्थप्रासाद-पुष्पोत्तरा १ पुष्पवती २
सुपुष्पा ३ पुष्पमालिनी ४ चेति । जं० ४ वक्ष० ।

पंदमवण्यंत-पण्डकवनेयन्त-पुं० । पण्डकवने शिरसि व्यव-
स्थितं वैजयन्तीकल्पं पताकाभूतं सत्य स तथा । पण्डकव-
नमण्डितशिरस्के, "सयं सहस्रा णउजोयणाणं, तिकंमणे
पंदमवजयन्ते ।" सूत्र० १ अ० ६ अ० ।

पंदम-वैशी-कदे, वै० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

पंदम-वाण्ड-पुं० । क्षीरवरक्षोपदेव, सू० प्र० १६ पाठु० । चं० प्र० ।

पंदम-वाण्ड-पुं० । "मांसाऽऽविद्वन्वयगोचरे" । अ० १ । उ० ॥

इति ह्रस्वः । प्रा० १ पाठ । पण्डोरवय पण्डवः । पण्डराज-
क्षेत्रजायाः कुम्भ्याः पुत्रेषु युधिष्ठिराऽऽविद्वन्वयगोचरा १० ता० ।
अस्त० । ज्ञा० । आ० । आ० म० । ('दुवह' शब्दे चतुर्थ-
भागे २५८८ पृष्ठे कथाका)

पंदविज्ज-वैशी-जलाऽऽकं, वै० ना० ६ वर्ग २० गाथा ।

पंदिय-पण्डित-पुं० । पावाङ्गितः पण्डितः । सत्यते, म० ७ श-
२ उ० । सत्यविरते, सू० ३ उ० । पावाङ्गिताहवीयसि, सूत्र० १
अ० २ अ० २ उ० । सदसद्विषयेकं, भा० १ । सु० १ अ० २
उ० । सूत्र० । परमाण्यं, सूत्र० २ अ० २ अ० । तथैव, उत्त० ६
अ० । भावविभिरतिहते, आ० १० । सु० ४ अ० ३ उ० ।

सू० । पापेपादानपरिहारनाया सम्यक्पदार्थैः, आचा० १ सु० ६ अ० ४ उ० । सूत्र० । सकलाद्यपरिवर्जके, अ० १ श० ४ उ० ।
द्विदिमति, आचा० १ सु० ८ अ० ४ उ० । विवेकिनि, सूत्र० १ सु० १० अ० । हेयोपादेयतत्त्वतो, आचा० २ सु० ६ अ० ३ अ० १ उ० । परमाध्यात्मिनि (दश० ९ अ० ४ उ०) साधौ, अनु० ।
विदुषि, दश० १ अ० । पण्डितः कृतिः संज्ञाताऽप्येति परिज्ञतः ।
सूत्र० १ अ० । शास्त्राद्यैः, दश० ६ अ० ४ उ० । दर्शनपरि-
णामवति, दश० २ अ० । "पठकः पाठकश्चैव, ये बान्धव तत्त्ववि-
त्तकाः । सर्वे इव सन्ति । राजन् । यः क्रियावान् स पाठकतः ॥१॥"
स्था० ४ उ० ४ उ० । पण्डितः पदनाम्दभवनाभावे परिज्ञतपद-
व्यस्य पुरो म्यूनाधिकपर्यायाणां सामान्यतीनां संज्ञातनम्दि-
नां लघुपाठकतानां च क्रियन्ति क्रियन्ति क्रियाकार्येण कृतानि
शुद्धवर्तनीनि प्रश्न, उत्तरम्-परिज्ञतपदनाम्दभवनाभावेऽपि शु-
द्धपाठकतस्य पुरः प्रतिदिनक्रियमाणाणि सर्वाप्यपि धर्मकार्या-
णि सर्वेषां कृतानि शुद्धवर्तनी, जाडोपरिणासाध्यापनाकार्यप्रति-
ष्ठप्रतिमाप्रतिष्ठाऽऽदिकानि तु कृत्यानि मन्त्रसाधेयकृत्याश्च शुद्ध-
वर्तनीति परास्पर्यै, सास्त्रप्रतं तु केचन कृत्याण्येव शुद्धपाठकतस्य पुरः
ज्ञातानुष्ठानाऽऽदिकं न कुर्वन्ति, तत्प्रवृत्तस्तु प्रवाहप्रवृत्तति
निवारयितुमशक्या, परं शास्त्राङ्गानुसारं लघोऽपि पाठकत-
पुरो कृतानामपि वर्णनां तत्करणं नानौचित्यमवर्तयति । १६
म० । केन २ उल्ल० ।

पंडित्यज्ञ-परिज्ञतज्ञ-तु० । विज्ञज्ञने, पञ्चा० १६ विव० ।
पंडित्यपवाह (ण)-परिज्ञतपवादिन्-प्रि० । पण्डितानि-
मानिनि, आचा० १ सु० २ अ० ४ उ० ।

पंडित्यपण-परिज्ञतपण-न० । पण्डितः सर्वविरतास्तेषां मर-
णं परिज्ञतमरणम् । सू० १७ सप्त० । आनु० । सर्वविरतमरणे,
अ० १३ श० ७ उ० । उत्तमाध्याप्रतिपक्षौ, स्या० । "स किं तं
पंडित्यमरणे ? पंडित्यमरणं दुर्विहं पण्डितं । तं जहा-पाश्चावगम-
ण्येय, जप्तपञ्चक्षणं य ।" अ० २ श० १ उ० । ६० प० ।

पंडित्यमाणि (ण)-परिज्ञतमानिन्-प्रि० । परिज्ञतमानान्
मन्यन् इत्येवंशिलः परिज्ञतमानौ । सूत्र० ४ अ० । आत्मानं परि-
ज्ञन् मन्ये ज्ञानादृष्टकारधारिणं, उत्त० ६ अ० । श्रोत्र० । सूत्र० ।
आ० म० । द्विदिगं, वृ० १ उ० ।

पंडित्यपण-परिज्ञतपण-न० । पण्डितः सर्वविरतास्तेषां मर-
णं परिज्ञतमरणम् । सू० १७ सप्त० । आनु० । सर्वविरतमरणे,
अ० १३ श० ७ उ० । उत्तमाध्याप्रतिपक्षौ, स्या० । "स किं तं
पंडित्यमरणे ? पंडित्यमरणं दुर्विहं पण्डितं । तं जहा-पाश्चावगम-
ण्येय, जप्तपञ्चक्षणं य ।" अ० २ श० १ उ० । ६० प० ।

पंडित्यवीरिय-परिज्ञतवीर्य-न० । अनगाराणां वीर्यं, सूत्र० १
सु० ४ अ० ।

इत्तो अकम्पविरियं, पंडिगणं सुहेह मे (६)

दविप बंधुममुकं, सर्वज्ञो चिन्तनबंधणे ।

पण्डित्ता पार्थक्यं, संशयं कंतति श्रंतसो ॥ १० ॥

अत ऊर्ध्वमकर्मणां परिज्ञतानां यद्वायं तत् मे मम कथयतः
मृगुन यूयमिति ॥१॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाऽहं- (द्विप इत्यादि)
कर्म जन्मो मुक्तिमनयोऽयः । "ऊर्ध्वं च भव्यः" इति
दक्षवत् । रागद्वेषविरहाद्वा कथ्यभूतोऽकथयतीत्यर्थः । यदि
वा नीतराग इति । नीतरागोऽप्येकवाय इत्यर्थः । तथा चोक्तम्-
"किं लज्जा वा युजे, सरागधम्ममि कोह अकसायी । संते

वि जो कसाय, निगिपहं सोऽपि तत्तुल्यो ॥ १ ॥" स च कि-
म्भूतो भवतीति दर्शयति-बन्धनाकषयाऽऽत्मकात्मको बन्ध-
नोन्मुक्तः । बन्धनं तु कषयाणां कर्मस्पर्धाहेतुत्वात् । तथा चो-
क्तम्-"बंधव्हिं कसायससो ॥" इति । यदिवा-बन्धनोन्मुक्त इव
बन्धनोन्मुक्तः । तथा-सर्वतः सर्वकारेण सुदृढवाक्पदं हि-
अमर्णतो बन्धनं कषयाऽऽत्मकं येन स हि अमर्णतः । तथा-प्र-
सुप्त प्रेयं पार्थक्यं कर्मकारणभूताद्वाऽऽश्रयानपनीयं शक्यवत्कथं
शेयकं कर्म तत् कृत्यतयनयतयनयो निरवश्यतो विघटयति ।
पाठान्तरं वा- (संशयं कंतति श्रंतसो ॥) शक्यभूतं यदप्र-
कारं कर्म तद्विज्ञानः सम्बन्धि कृत्यतति तिनस्तीत्यर्थः ॥१०॥

यद्युपादाय शक्यमपनयति तदशेषितुमाह-

नपाठं सुप्रकृत्यायं, उवादाय समीह ॥

तुजो हजो दुहावामं, अमुहं तहा तहा ॥ ११ ॥

(नपाठमिति यावत्) नयनशीलो नेता, नयने स्ताब्धौलिकस्व-
त् । स चात्र सम्यक्दर्शनज्ञानधारिणाऽऽत्मको भोक्तृमागः, पुनः
चारित्र्यरूपो वा धर्मो भोक्तृनयनशीलवान् गृह्यते । मार्गे धर्मं
वा मार्गं प्रति नेतारं सुष्ठु तीर्थंकराऽऽदिनिराकृत्यं स्वाश्रय-
तमुपादाय शरीरात्वा सम्पत्क मोक्षाय चक्रेते ध्यानाध्ययनाऽऽदा-
यमं विधत्ते । धर्मस्थानाऽऽराहणऽऽऽश्रयनाऽऽद-भूयः सूयः पी-
नःपुण्येन यद्वातवीर्यं तदनीतानागतनान्तमवग्रहणं तुःस्मा-
बासयतीति तुःस्वाऽऽवासं वर्तते । यथा यथा च बालवायवाद्
नरकाऽऽदिषु तुःस्वासेषु पर्यटति तथा तथा चास्याऽऽभ्य-
पसायित्वाऽऽभ्य-प्रवर्धते इत्येवं संसारस्वकपमनुपेक्षमा-
ख्यस्य धर्मपानं प्रवर्तत इति ॥ ११ ॥

साधनप्रतिपदायमानमधिकृत्याऽऽह-

ठाणी विविडताण्णि, पण्डितं पण्डितं पण्डितं ।

अणियं अयं वामं, पायपहं सुहीदिय ॥ १२ ॥

(ठाणी विविडतादि) स्थानानि विधाने येषां ते स्थानिनः ।
तथा-देवलोके इन्द्रः, तस्मान्मानि भयस्त्रिस्तथापार्थादिनि,
मनुष्येवैव चकवर्तिष्वनदेववासुदेवमहामहान् लकाऽऽदिति ।
तिपेक्षायं यानि कानिचिद्विधानि भोगभूमादौ स्थानानि,
तानि सर्वाप्यपि विविधानि नानाप्रकाराण्युत्तमाधममध्यमानि,
तेषु स्थानिमन्यवर्तन्ति नात्र संशयो विधेय इति । तथा चो-
क्तम्-"अशास्त्रानि स्थानानि, सर्वाणि दिवि चेह च । दे-
वासुरमनुष्याणां-मृदयश्च सुखानि च ॥ १ ॥" नथाऽऽहं कति-
भिः सदेवभूमिः सार्धं सहायैश्च मित्रैः सुहृद्विषयैः स्वास-
सोऽन्योऽंशश्चत इति । तथा चोक्तम्-"सुखिरतमुपिवा
बाध्यवैरिप्रयोगं, सुखिरमपि दिरनया नास्ति भोगेषु सुतिः ।
सुखिरमपि दि पुषं याति नाशं शरीरं, सुखिरमपि विवि-
न्यो धमं एकः सहायः ॥ १ ॥" इति । आकारो धनधर्म्याह-
पदचतुष्टयशरीराऽऽद्यानित्यस्य भावनाधी, अशरणऽऽशयभा-
नार्थं वाऽनुक्तसमुच्चयार्थमुपादायति ॥ १२ ॥

एवपादाय मेहावी, अपण्णा गिदिमुद्धरे ।

आरियं तुवमं पजे, सर्वधम्ममकोविद्यं ॥ १३ ॥

(एवमादित्येवार्थः) आनित्यादि सर्वाप्यपि स्थानानि स्थे-
मादायाचनार्थं मेहावी मयादिवाच्यमित्यर्थः, सदाऽऽहं यो वा
आगमः सम्बन्धिनी गृहि गार्थं ममत्वमुद्धरेत्यनयेत्यर्थः ।

महमस्य स्वामीत्येवं ममत्वं कथयितुं न कुर्वत् । तथा-आ-
राज्ञातः सर्वदेवधर्मस्य इत्याद्यो मोक्षमार्गः, तनुपसम्पत्ता-
चित्तिल्लेख समाश्रयेति । किन्तु मार्गमित्याह-अर्थः कुनी-
यिकचर्मैरकोपितोऽप्यतिः, स्वमाहिम्नेन दूषयितुमशक्यत्वात्
प्रतिज्ञां गतः । यदि वा-सर्वधर्मैः स्वमाहिम्नस्तुष्टानुरूपैरकोपितं
कुलितकण्ठस्याप्राप्त्यर्थं प्रकटमित्यर्थः ॥ १३ ॥

सुधर्मपरिहानं च यथा भवति तदर्थमित्युमाह-

सह संमदं लब्ध्वा, धर्मसारं सुपेतुं वा ।

समुपहृष्टि एव अणगारे, पक्वत्वायकुपाय ए ॥ १४ ॥

(सह संमदं इत्यादि) धर्मस्य सारः परमाद्यो धर्मसारस्तं,
ज्ञायाऽभ्युत्थय । कथमिति दर्शयति-सह सम्मत्या स्वमत्या वा
विंशत्याऽऽनिमित्तोद्योक्तज्ञानेन धुनज्ञानेनाभ्युत्थानेन वा स्वपरा-
वशोपकम्पत्वात् ज्ञानस्य, तेन सह धर्मस्य सारं ज्ञानेन्यर्थः ।
अन्येभ्यो वा तीर्थकरणधराऽऽचार्याऽऽदिष्वप्य इत्यापुत्रबन्-
(तत्कथा 'इलापुत्र' शब्दे द्वितीयजाने ६३२ पृष्ठे गता)
मुखा चित्तानुपबन्धा (तत्कथा " चित्तानुपबन्ध " शब्दे
तृतीयजाने ११८८ पृष्ठे दृश्यते) धर्मसारमुपगच्छति । धर्म-
स्य वा सारं चारितं, तत्प्रतिपद्यते, तत्प्रतिपत्तौ च पूर्वोपास-
कमह्वयेऽपि पण्डितवीर्यस्यको रामाऽऽदिबन्धनबिमुक्तो बाह्म-
चोर्ध्वरहित उत्तरोत्तरगुणसंपत्त्यै समुपस्थितोऽभंगारः प्रवर्त्त-
मानपरिणामः प्रत्याभवात् निराकृतं कुपायकं साधयानुष्ठानं प्र-
येनाऽसौ प्रत्याभवात्तापावको प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

जं किंचित्प्रकमं जाणे, आउरकलंमस अणणो ।

तस्मेव अंतरा खिणं, सिकखं सिकखेज पंडि ए ॥ १५ ॥

(जं किंचित्प्रकममित्यादि) उपक्रम्यते संघर्षते कृपमुपनी-
यते आयुष्ये स उपक्रमस्यते च कञ्चन आनीयात् । कस्य ?
प्रायुःक्रेमस्य स्वायुष इति । इदमुक्तं भवति-स्वायुषकस्य येन
केनचिन्मकारेणोपक्रमो मार्गो यस्मिन्ना काले तत्परिहाय, त-
स्योपक्रमस्य कालस्य वा अन्तराले किमपेक्षाऽनानुक्तो जी-
वितानार्थोऽपि पण्डितो विवेको संलेखनानुपूर्वां शिक्षा, प्र-
कारपरिहृङ्कितमरणाऽऽदिको वा शिक्षेत् । तत्र महणशिक्षया व-
धाध्वमरणविधिं शिक्षयाऽऽसन्नमाशिक्षया सेवेतेति ॥ १५ ॥

किं वाच्यम्-

अहा कुम्मे अ संगारं, सए देहे समाहारे ।

एवं पावाइं मेधावी, अऊण्णेषय समाहारे ॥ १६ ॥

(अहा कुम्मे इत्यादि) यद्येच्छाह्वरणप्रदर्शनार्थः । यथा कू-
मेः कच्छपाः स्वाभ्यङ्गानि शिरोधराऽऽश्रानि स्वके देहे समाहरे-
न्नोपयेद्व्यापाराणि कुर्यात् । एवमन्यैव प्रक्रियया मेधावी मयो-
दाहान् सर्वसत्त्विको वा पापानि पापकारणयनुष्ठानाभ्यप्या-
त्मना सम्यक् धर्मज्ञानाऽऽदिज्ञानवया समाहरेदुपसंहर्म्मरण-
काले चोपस्थिते सम्यक् संलेखनया संक्षिप्ततत्वायः परिहृ-
तमरणेनाऽऽप्तमाने समाहरोति ॥ १६ ॥

संहरणप्रकारमाह-

सारे इत्थपाय ए, मणं पंडेदियाणि य ।

पावकं च परीणामं, जासादोसं च तारिसं ॥ १७ ॥

(सारे इत्यादि) पाह्योपयमने, इङ्कितमरणे, लक्षपरिहायं,

शेषकाले वा कर्मचक्रवर्त्तौ पादौ च संहरेद्वापाराशिक्षित्वेयत् ।
तथा मनोऽन्तःकरणं, तथाऽङ्गुलद्वयापारेभ्यो निवर्त्तयेत् । तथा-
शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽनुकूलमतिकूलोभ्योऽन्तःकरणेन श्रोत्रे-
न्द्रियाऽऽश्रानि पञ्चाऽपीन्द्रियाणि । चक्षुषः समुच्चयः । तथा पा-
पकं परिणाममेहिकाऽऽमुष्मिकाऽऽंशारूपे संहरोति । एवं भा-
वादीयं च तादृशपापकं संहरेत्, मनोवाङ्मययुतः सन् दुर्लभं
संयममवाप्त्यै परिहृतमरणं वाऽशेषकर्मकृपायै सम्यगनुपाहवे-
दिति ॥ १७ ॥

तं च संयमे पराक्रममाणं कश्चित् पुजासत्काराऽऽदिना
निमग्नयेत्, तथाऽऽमनोःकरणेन न कार्यं इति दर्शयितुमाह-

अणु माणं च मायं च, तं पडिआय पंडि ए ।

सातागरीवरिणुहए, उवसेतेऽणुहे चरे ॥ १८ ॥

(अणु माणं चेत्यादि) कश्चिदप्यदिना सत्काराऽऽदिना पूज-
मानेनाऽणुरपि स्तोकोऽपि मनोऽदृक्कारो न विषेयः, किमुत
महान् ? यदि वा-उचममरणोपस्थितेनोत्तप्रतपानिष्टसेवेन वा अ-
दोऽहमित्येवंरूपः स्तोकोऽपि यवो न विषेयः । तथा-"पापपुराये-
या" इवस्तोकाऽपि माया न विषेया, किमुत महतीति ? एवं क्रोध-
लोभादिषु न विषेयाविति । एवं द्विधियाऽपि परिहृत्वा कथायां
स्तद्विधाकांश्च परिहृत्वा तेभ्यो निवृत्तिं कुर्वेदिति । पाठान्तरं
वा-"अहमाणं च माहं च तं परिहाय पंडि ए ।" अतीव मानो-
ऽतिमानः सुनुमाऽऽदीनामिषं (अत्र "सुनुमं" शब्दो मान-
शब्दश्च द्रष्टव्यः) तं दुःस्वप्नहमित्येवं ज्ञात्वा परिहरेत् । इदमुक्तं
भवति-यद्यपि सारागस्य कदाचिन्मानोदयः स्वास्त्याऽऽभ्युदयप्र-
सस्य विकर्षणीकरणं कुर्यादिति । एवं मायायाऽऽभ्युदयोऽप्यम् । पाठ-
ान्तरं वा-"सुमे मे इहमेगसि, एवं वीरस्स वोरिषं ।" येन
बलेन संप्रमांशरसि महति सुमेदे परानीकं विजयते, तत्परमा-
ण्येतो वीर्ये न भवति, अपि तु येन कामक्रोधाऽऽश्रितं विजयते तद्वि-
रस्य महत्पुरुषस्य वीर्यमिहेवाऽऽस्मिन्नैव संसारे मनुष्यजन्मनि
वैकेषां तीर्थकराऽऽश्रानि सम्प्रतिष्य वाक्यं मया श्रुतम् । पाठान्तरं
वा-"आशतइं समादाय, एवं वीरस्स वोरिषं ।" आशतो मो-
क्षोऽप्येवोसितावस्थानत्वात्, स चासावधैश्च तदर्थो वा तत्प्र-
योजनो वा सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यमार्गः, स आशतार्थः, तं दृष्ट्वा-
ऽऽदाय गृहीत्वा यो घृतिबलेन कामक्रोधाऽऽदिविजयाय च
पराक्रमते, पतन्शीरस्य वीर्यमिति वीरस्य वीरव्यभिक्तिः,
तद्यथा प्रवर्त्तते तत्तथाऽऽव्ययताम् । किञ्चान्यत्-सातगरीवरं नाम
सुखशीलता, तत्र निश्चितः, तदर्थमनुपुक्त इत्यर्थः । तथा-क्रोधा-
ऽऽविजयादुपशानः शीतोद्भूतः शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽऽभ्यनुकू-
लप्रतिक्रियोऽन्तःकरणेनोपशान्तो जितेन्द्रियत्वात्सत्त्वो नि-
वृत्त इति । तथा-निहन्त्यते प्राणिनः संसारे यथा सा निहा मा-
या, न विद्यते सा यस्याऽऽसाविनिर्हा, मायाप्रपञ्चरहित इत्यर्थः ।
तथा-मानरहितो लोभजित इत्यपि द्रष्टव्यम् । स चैवभूतः
संयमानुष्ठानं चरेत् कुर्वेदिति । तदर्थं मरणकाले अथवा वा
परिहृतो वीर्यवान् महाज्ञतेवृत्तः स्यात् ।

तथाऽपि प्राणान्तिपातविरतिरेव गरीयसीनिकृत्वा तत्प्रति-

पाह्नार्थमाह-

" उहमुमे तिरिचं वा, जे पाणा तसयावरा ।

सव्वाय विरतिं कुआ, संति निव्वानमाहिचं ॥ १८ ॥

अयं च श्लोको न नृणाऽऽश्रयुः दृष्टः, टीकायां तु दृष्ट इति कृत्वा

होक्तः, उक्तार्थोऽस्ति ॥ १८ ॥ सूत्रं १ सुं ८ अं ।

तथा किञ्चाभ्यस्त-

कर्म च कज्जमाणं च, आगामिस्सं च पावगं ।

सर्व्वं तं छाणुजाणंनि, आयुगुवा जिह्मिया ॥ २१ ॥

(कर्म वेत्तादि) साधुदृशेन वरपरैरनायकत्वेः कृतमनुष्ठितं पापकर्म, तथा-वर्त्तमाने च कास्ते क्रियमाणम्, तथा-आगामिन् च काले यत्करिष्यते, तस्मिन् मनोबाधकायकर्मभिर्नानु-जानन्ति नाभ्युदयन्ति, तदुपयोगपरिहारेणैति ज्ञावः । यद्यप्या-त्मार्षं पापकर्म परैः कृतं, क्रियते, करिष्यते च । तथा-श-शोः शिराश्चनं, चिपते, क्लेश्यते वा । तथा-चौर्यं, हृतो हन्य-ते, इनिष्यते वा इत्यादिकं परानुष्ठानं नाऽनुजानन्ति, न च ब-हुं मन्यन्ते । तथाहि-यदि परः कश्चिद्बुद्धेनाऽऽद्वयार्णोपनिम-न्वयेत्यस्य नाभ्युदयस्त इति । क एवम्भूता जन्वन्तीति दृश्य-ति-आत्माऽऽकृष्टमनोवाक्कायानिरोधेन गुप्तो येषां ते तथा । जिगानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि भोत्राऽऽश्रमि वेष्टेते तथा, ए-वम्भूताः पापकर्म नाऽनुजानन्तीति स्थितम् ॥ २१ ॥

अन्यच्च-

जे अयुक्ता महाजागा, वीरा असमत्तंदिमिणो ।

अमुक्त्ते तेसि परकंते, सफरं होइ सव्वमो ॥ २२ ॥

(जे अयुक्ता इत्यादि) ये केचनऽयुक्ता धर्मं प्रत्यविज्ञातपर-मार्था व्याकरणशुश्रूषकनाऽऽवधिपरिज्ञानेन जाताऽवशेषाः पण्डित-मनोनिर्वाणि परमार्थवस्तुतत्त्वानुसन्धयोधाऽयुक्ता इत्युक्तम् । न च व्याकरणपरिज्ञानमात्रेण सम्बन्धव्यतिरेकेण वस्तुतत्त्वानु-सन्धयो भवन्तीति । तथा चोक्तम्-“ शास्त्राव्याहपरिचयन-तत्परोऽपि, नैवाऽयुष्यः समन्निगच्छति वस्तुतत्त्वम् । नाना-प्रकाररसआगतार्थं धर्मा, स्वादे रसस्य सुचिरादपि निष-वेष्टि ॥ १ ॥ ” यदि वा-मयुक्ता इव बालबोधवन्तः । तथा महात्तत्त्वं ते भागाश्च महाभागः । भागशब्दः पूजावचनः । तत्तच्च महापूज्या इत्यर्थः, लोकविभूता इति । तथा-वीराः परानीकमेदिनः सुजटा इति । इदमुक्तं भवति-पण्डिता अपि त्यागाऽऽविमृशेणलोकपूज्याः । अपि च । तथासुभटवार्धं वह-स्तोऽपि सम्यक् तत्त्वपरिज्ञानविकलाः केचन भवन्तीति दृश्य-वन्ति-न सम्यगसम्पक्क तज्ज्ञावोऽसम्पक्कं, तद्वद्रष्टुं शीलं ये-षां ते तथा, मिथ्यादृष्टय इत्यर्थः । तेषां च बालानां यत्किम-पि तपोदानाध्ययनयमनियमाऽऽदिषु पराक्रान्तमुद्यमकृतस्तद्-बुद्धयविविद्धकारि, प्रत्युत कर्ममध्यमा भावोऽपदत्तात् सान्दि-गमत्वादेति कुवेद्यजिक्कास्वादिपरतानुसन्धीनि, तच्च तेषां परा-क्रान्तं, सह फलेन कर्ममध्यमेन वर्तते इति सफलम् । सर्व्वश इति । सर्व्वोऽपि तत्क्रिया तपोमग्नानाऽऽदिका कर्ममध्यमेयंति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं पण्डितवोधेणाधिक्कयाऽऽह-

जे य युक्ता महाजागा, वीरा सम्पत्तंदिमिणो ।

मुदंते तेसि परकंते, अफरं होइ सव्वमो ॥ २३ ॥

(जे य युक्ता इत्यादि) ये केचन स्वयंयुक्तास्तीर्थकराऽऽद्या-स्तच्छिष्या वा बुद्धयोधिता गणयन्ताऽऽदयो महाजागा महा-पूजाभाजो वीराः कर्मविदारणसदृशेषु ज्ञानाऽऽदिभिर्वा गु-णैर्विराजन्त इति वीराः । तथा-सम्पक्कवर्द्धमानः परमार्थ-तत्त्ववेदिनः । तेषां भगवतां व्यपराक्रान्तं तपोऽध्ययनयमनिय-माऽऽदिसमुत्थितं तच्छुद्धमवयवतं निरुपराधं सातमीरवशस्यक-

वायाऽऽदिद्विधाऽऽकलङ्कितं कर्मप्रतिबन्धमफलं भवति, नानिरनु-बन्धनिजराधमेव भवतीत्यर्थः । तथाहि-सम्यग्दृष्टीनां स-र्व्वमपि संयमतःप्रधानमनुष्ठानं जयति, संयमस्य चानाभय-कपत्वात् तत्पस्यन्नं निजराकलङ्कयति । तथा च पठ्यते-“ संयमेण दृढयफले तवे वोदायफले ” इति ॥ २३ ॥

किञ्चाभ्यस्त-

तेसि पि तवो अयुक्त्तो, निरुत्तरो जे महाकुला ।

जन्नेवऽस्स विवाणंति, न सिलोमं पेवज्ज ॥ २४ ॥

(तेसि पीर्यादि) मरुत्कुलमिदवाकादिकं येषां ते महाकुला लोकविभूताः शौर्याऽऽदिभिर्गुणैर्विस्तीर्यैवशस्वतेयामपि पूजा-सत्काराऽऽद्यार्थमुक्तीकृतेनेन वा यत्पस्तद्व्यक्तं जयति । यच्च क्रियमाणमपि तपो नैवाऽप्ये दानभ्यामाऽऽदयो जानन्ति तत्त-थाभूतमात्माधित्वा विधेयम्, अतो नैवाऽऽसम्भ्यायां प्रवेष्टव्यं प्रकाशयेत् । तथा-वा-इदमुक्तमनुष्ठानं इत्यर्थे वा साम्प्रतं पु-नस्तपोनिष्ठदेह इति, एवं स्वयमाविष्करणेन न स्वकीय-मनुष्ठानं फल्युतामापाद्येद्वेति ॥ २४ ॥

अपि च-

अप्यपिक्कामि पाणामि, अप्यं जामेज्ज मुव्वए ।

स्वन्तेऽज्जिनवुदे देतं, वीतिगच्छी सदा जए ॥ २५ ॥

(अप्यपिक्काम इत्यादि) अप्यं स्तोत्रं पिठमपिशितं शीलम-स्वाऽऽस्वावस्थापिमहारी, यत्किञ्चनार्थाति भावः । तथा चाऽऽग-मः-“ हे जंतव आसीय, जन्तव च तन्त्रं व सुहृद्विगमयिन्हा । जे-ण व तण व तुत्ता, वीरं मुणिकसंते भव्वा ॥ १ ॥ तथा-“ अट-कुक्कुरिक्कमगमत्तप्पमानं कवत्त आहरेयाणे अण्णाहारे, तुत्ता-लसकवत्तेदि । अवक्कोमोवरिया सोलसेहि दुभागपत्तं च-उवीसं बोमोदरिचं संयमाणत्ते, वत्तोसं कवत्ता संवुत्ताहा-रे । ” अत एवःकवत्तलहास्यादिनोद्वर्त्ता विधेया । एवं पाने उपकरणे । वाचोनोंद्वर्त्ता विद्वद्वादि । तथा चोक्तम्-“ थो-वाहारी थोय-अणिथो अतो होइ थोयनिहो अ । थोयो-वादिउपकरणे, तस्स दुहेवा वि पणमि ॥ १ ॥ ” सुवत्तः साधु-रहं परिमिंतं हिंनं च भावेत्त, सर्व्वदा विचारहितो भवे-दित्यर्थः । तत्रादीर्घ्यमधिक्कयाऽऽह-आवनः किंथाऽऽयुग्मशमात्-ज्ञानः ज्ञानिप्रधानः, तथाऽविजिबुत्तो लोभाऽऽदिजयाऽऽगगनुरः, तथा इन्द्रियोऽऽदिक्कयवमनाहारे जित्तेन्द्रियः । तथा चो-क्तम्-“ कथाया यत्थन न चिज्जाऽ, वरस नाऽऽऽमयश मनः । इ-न्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रयउथा तस्य जीवन्तम् ॥ १ ॥ ” एवं विगता शृङ्गिर्विषयेषु यस्य स विगतयुज्जिराशंसोऽपराहितः, सदा सर्व्वकालं संयमानुष्ठाने, यत्ते वृत्ते कुम्भादि ॥ २५ ॥

अपि च-

जाणजोमं समाइहु, कायं विठसेज्ज सव्वसो ।

तिनिवसं परंणुवा, आमोक्कमाय परिव्वए ॥ २६ ॥

(जाणजोममित्यादि) ध्यानं चित्तरोधककृणं चर्मप्यानाऽऽ-दिकं, तत्र योगो विंशष्टमनोवाक्कायव्यापारः, तं ध्यानयोगं स-माहृत्य सम्यगुपाशय, कायं देहमकुशलयोगप्रवृत्तं, व्युत्सृजे-त्त परिच्यजेत । स्वतः संवेधानां प्रकरणे, इत्तपात्राऽऽदिकम-पि परवीडाकारि न व्यापयेत् । तथा-तिनिवसं कांतिं परीव-होपसर्गसहनकृपां, परमां प्रधानां, ज्ञात्वा, आमोक्कमायऽप्ये-

कमेक्ष्य यावत्परिव्रजेदति संयमानुष्ठानं कुपांस्वमिति । सू०
१ सु० ८ अ० ।

पंथिया-पाण्डिता-स्त्री० । पृथिविदेहे पुष्कलावतीविजये पुष्प-
रीकिया नगर्या वज्रसेनचक्रवर्तिनः सुतायाः श्रीमत्या अ-
म्बायाऽयाम्, आ० म० १ अ० १ खए० ।

पंथु-पाण्डु-पुं० । युधिष्ठिराऽऽनीनां कुन्तीमाझीसुतामां पितरि,
स्था० १० ग्रा० । अन्त० । श्वेतवर्णं, केतकीपुत्रिसन्निभे पीत-
वर्णाऽर्च्यतेभेदे, तद्वति । श्रि० । नागभेदे, श्वेतहस्तिनि, रोग-
भेदे, पटोलवृक्षे च । पुं० । माघपण्याम्, वाच० । " स्रष्टुं स्रष्टुं
मलकम्, अवदाय पंडु धवलं च ॥ " पा० ना० ६१ गाथा ।

पंथुनेवसिद्धा-पाण्डुकम्बसिद्धा-स्त्री० । मेरुचूलिकाया द-
क्षिणतः पश्चिमवर्त्तमानायाऽप्येतत्तद्विजयशिलायाम्, जं० ।

कदि णं भंते ! पंडगवणे पंडुकम्बसिद्धा णामं सिद्धा प-
षत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए दक्षिणे णं पंडगवण-
दाहिणंपरंते एत्थ णं पंडगवणे णं पंडुकम्बसिद्धा णामं
मिद्धा पषत्ता, पाईणपमीयायया उत्तरदाहिणवित्थिषा ।
एवं ते चेव पमाणं, वत्तवया य जाणिअव्वा० जाव तस्म
एवं बहुममराणिजस्स भूमिजागस्स बहुमज्जेदसाए एत्थ
एवं एहे सीहामये पषत्ते, नं चेव सीहासणपमाणं । तत्थ
एवं वद्धि भवणवद् जाव० भारहगा तित्थयरा अहिंसिद्धंति ॥

"कदि णं" इत्यादि प्रश्नः प्रतीतः । उत्तरस्य मेरुचूलिकाया
दक्षिणतः पश्चिमवर्त्तमानायाऽप्येतत्तद्विजयशिलायाम्, जं० ।
शिला प्रकृता । प्राक् पश्चिमाऽऽयता उत्तरदक्षिणवित्थिणी,
आयाया प्राक् पश्चिमवित्थिणी उत्तरदक्षिणाऽऽयतेत्येतद्विशो-
यणव्यं विहायान्यत्र प्रागुक्तमिति दृष्टाति । एवमेवोकाजिज्ञा-
पेन तदेव प्रमाणं शिलायाः पञ्चोत्तराशताऽऽयामाऽऽदिकं
वत्तव्यं, सा चाऽनुस्वर्णवर्णाऽऽदिका भगिन्या यावत्तस्य बहु-
स्तरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागःप्रान्तरे महदं-
सिहासने प्रकृतं, तदेव पञ्चधनुःशतधिकं सिंहासनप्रमाणमु-
क्त्वाऽऽहो ज्ञेयम्, तत्र बहुभिर्भवनपत्यादिभेदेभिरतका
भरतज्योत्स्नप्रास्तीयेकतोऽनियचयन्ते । ननु पृथ्वीशाल्यां सिं-
हासनवयम्, अत्र तु एकं सिंहासनं किमाति ? उच्यते-एवा-
हि शिला दक्षिणादिगमिसुता, तदिगमिसुतं च क्षेत्रं भार-
ताऽऽयत्, तत्र वैककालमेक एव तीर्थं कल्पयते इति तद्वि-
षयानुरोधेनैकव्यं सिंहासनस्येति । जं० ४ वक्र० । आ० । स्वा० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । स्वनामक्याते महाविजयी, स्था० ९ ग्रा० ।
लि० । "गानयस्स" (३) इत्यादिगाथा ' गिहि ' शब्दे च-
तुर्थभागे २१५१ पृष्ठे द्वाकथाता) पण्डुकापस्य स्वपनेदे, आ०
वृ० १ अ० । प्र० । दश० ।

पंडुपत्त-पाण्डुपत्त-पुं० । पुराणत्वेन पाण्डुवर्षपत्रे, अणु० ४० ।

पंडुजट्ट-पाण्डुजट्ट-पुं० । आर्यसंनृतिविजयस्य ब्राह्मणं शिष्ये,
" घरे तह पंडुभदे य " कव० १ अधि० ४ कृण ।

पंथुमहिषा-पाण्डुमुत्तिका-स्त्री० । देशविशेषे या भूमिकया स-
त । पाण्डुरिति प्रसिद्धा, तद्वत्प्रका जीवा अन्वयेनेष्टपञ्चारात् पा-
ण्डुमुत्तिका । पृथ्वीकायभेदे, जं० १ प्रति० । प्रहो० ।

पंथुमहुरा-पाण्डुमहुरा-स्त्री० । ऊष्णदेशात् पाण्डुवैविधेशिते
भारतवर्षस्य दक्षिणार्धवेलातदे स्वनामक्याते सन्निवेशे, आ० १
सु० १६ अ० । आ० । आ० । अन्त० । आ० । जं० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । ' पंथुग ' शब्दादे, स्था० ९ ग्रा० ।

पंथुर-पाण्डुर-त्रि० । अकलङ्क, जी० । " पंथुरसंसिक्तल-
विमलनिम्बसंस्वर्णोऽरफेणकुन्दगरयमुणाशियाधवलदंत-
सिद्धा । " पाण्डुरमकलङ्कं यत् शशिशालं कम्बुलस्यदे वि-
मल आगन्तुकमलरहितो निर्मलः स्वभावोत्थमलरहितो यः
शुक्लमोक्षारफेणः प्रतीतः, कुन्दं कुन्दकुसुमं, दकरज उ-
कण्ठाः, मृणालिका विशम्भं तद्वत् धवला इन्ध्रश्रेणय्यां ते
पाण्डुरशशिशालमलनिम्बमोक्षारफेणकुन्ददकरजोमृणा-
लिकाधवलदन्धश्रेणयः । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । शुक्लं,
आ० १ सु० १ अ० । सुधाधवलं, आ० १ सु० १ अ० ।
औ० । कव० १ ।

पंथुराग-पाण्डुराग-पुं० । अस्मोदूलितगात्रे पाण्डुरागि, ग०
३ अधि० ।

पंथुरज्जा-पाण्डुराऽऽय्या-स्त्री० । स्वनामक्यातायामायायाम्,
यथा भक्तप्रत्याख्यानं कृतवत्या मायादोषणं किञ्चिद्विकृतं जन्म
मेभे । आ० म० १ अ० २ खए० । (' माया ' शब्द उदाहृतम्)

पंथुरित्थिय-पाण्डुराऽऽय्या-पुं० । बलीवद्वैश्वनास्थिप्राधान्या-
स्वनामक्याते प्राप्ते, यथाऽऽय्यकप्रामेति संज्ञां भेजे । आ०
जं० १ अ० ।

पंथुरपवाउरण-पाण्डुरपवाउरण-पुं० । पाण्डुरो धौनः पठः
प्रावरणे येषां ते तथा । मन्त्रपरीपहासदिष्टिणुताऽऽदिकृतत्वाद्
निर्मलोपधौ, ग० २ अधि० ।

पंथुर्य-पाण्डुरक-त्रि० । श्वेते, " केसा पंथुरया हवन्ति ते । "
उत्त० ३ अ० ।

पंथुराय-पाण्डुराज-पुं० । माझीकुन्तीपती युधिष्ठिराऽऽनीनां पि-
तरि इतिनापुराजे, आ० १ सु० १६ अ० ।

पंथुराग-पाण्डुराग-पुं० । उच्चविशेषेण शरीरस्य पाण्डुवर्णता-
याम्, जं० १ वक्र० । प्र० ।

पंथुश्लुगितमुहो-पाण्डुश्लुगितमुहो-स्त्री० । आ० म० १ अ० १
खए० । पाण्डुरीजुतवदनायाम्, वि० १ सु० २ अ० ।

पंडुसिद्धा-पाण्डुसिद्धा-स्त्री० । नन्दनवने प्रथमाभिवेकशिला-
याम्, जं० ।

कदि णं जंते ! पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं सिद्धा
पषत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए पुरच्छिमे णं पं-
गवणपुरच्छिपंपरंते एत्थ णं पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं
मिद्धा पषत्ता, उत्तरदाहिणायाया पाईणपमीयावित्थिषा
आरुचंदसंठाणसंठाण पंचोत्तराशयाऽऽयामेण
आह्वाज्जाई जोअणसयाई विक्खंभेणं चत्तारि जो-
अण्णाई बाद्धेणं मवकणगामाई अक्खा वेदआ वणसं-
देणं सव्वओ समंता संपरिकित्ता, वणओ । वीसे णं पं-

कुसिन्नाए चउहिंसि चत्तारि तिसोवाणपटिरुवगा पणचाण
जाव तोराणा । वणओ । तीसे णं पंमुसुलिताए उण्णि बहु-
समपण्णिजे जूभिजाणे पणत्तेण जाव देवा आमयंति, मयंति ।
तस्स णं बहुसमपण्णिजस्स जूभिभागस्स बहुमज्जदेसजा-
ए उत्तरदाहिणे णं एत्थ णं दुवे सीहामणा पणत्ता ।
पंचवणुसयाई आयामविकल्लेणेण अहुइज्जाई धणुमयाई
बाहुश्लेण सीहासणवणओ जाणि अण्णो, विनयदूसवज्जो ।
तत्थ णं जे मे उत्तरिद्धि सीहामणे तत्थ णं बहुहि भवण-
वड्याणमंतरजोइसिअवेमाणिएहि देवेहि देवांहि अ कच्छा-
इआ तित्थयरा अजिभिचोति । तत्थ णं जे से दाहिणिद्धि
सीहामणे तत्थ णं बहुहि जवणं जाव वेमाणिएहि देवेहि
देवांहि अ वच्छाईआ तत्थयरा अजिभिचोति ।

“ काहि णं ” इत्यादि प्रश्नः प्रणीतः । उत्तरमूत्रे मन्दरचूडि-
कायाः पूर्वतः पण्डकवनपर्वपथेने पागकुशिला नाम शिला प्र-
कृता । उत्तरतो दक्षिणतश्चाऽऽयत्ता पूर्वतोऽपरतश्च विस्तृता, अ-
र्धचन्द्रमन्थालमन्स्थिता पञ्चयोजनशतान्यायामेन मुख्यनि-
जामेन, अर्धतुनीयानि योजनशतानि विष्कम्भेन मध्यजामेन,
अर्धचन्द्राऽऽकारहेतावामिदं परमव्याससंज्ञकानि, अत एवास्याः
परमव्यासः शरत्पत्रे लम्बो, जावत्येन परिहेपो, धनुःपुष्पेन
लङ्कारणरीत्या अनेतव्या । तथा चाप्यारि योजनानि बाह्वयेन
परितः सर्वोऽभ्यन्तरे कतकमया प्रस्तावाद्भुजसुवर्णमयी अरुण-
वेदिका वनस्रण्डेन सर्वेन समन्तात् संपरार्किता । वक्ता च
चूडिकाऽऽनवधा, नवधत्ता तु स्वस्वार्द्धकृपाविभुक्ता, वर्णकश्च
वेदिकावनस्रण्डयोर्वेदकश्च, चतुर्वर्जोऽप्येना च शिला दूरा
रोडा रोहकाणामित्याह- (तीसे णमियादि) तस्यां शिलायां
चतुर्दिशि चत्वारि त्रिसंमानप्रतिकृपाणि प्रक्षपानि । तेषां च
वर्णको वाच्यो यावन्नोरणानि । अथास्या भूमिसीमावध्यावे-
द्यञ्चाह- (तीसे णमियादि) तस्याः पागकुशिलाया उपरि
बहुसमपण्णीयो जूमिमाः प्रक्षमां यावदेवा आसने, शेरने
इत्यादि । अथात्राजिपेकाऽऽसनवर्णनायाऽऽह- (तस्स णमियादि)
तस्य बहुसमपण्णीयस्य जूमिभागस्य बहुमध्यदशभागं उ-
त्तरतो दक्षिणतश्च अग्रतरे द्वे अभिपेकासिंहात्मने जिनज-
न्माभिपेकाय पीठे प्रहते, वज्रयतुःशतान्यायामविष्कम्भाभ्याम्,
अर्धतुनीयानि धनुःशतानि बाह्वयेन, उच्चवेनेऽप्यर्थः । अत्र च
सिंहाऽऽसनवर्णको मीमांस्यः, न च विज्ञप्यध्वजः । उपरि
प्रागे विजयनामकं चन्द्रोदयवर्णनागतं इत्यर्थः । शिला सिं-
हाऽऽसनात्प्रकाज्ज दिग्देशं स्थित्वात् । अत्र च सिंहाऽऽसना-
नामायावपिष्कम्भयोस्तुल्यव्ये समं चतुरङ्गताका । नन्यैकेनै-
व सिंहाऽऽसनेनानिपेकासिंदे किमर्थं सिंहाऽऽसनवर्णमियाह-
(तत्थ णमियादि) तत्र तयोः सिंहाऽऽसनयोर्मध्ये, “सं” इति
जापासङ्कारे । यदेत्तराह सिंहासने तत्र बहुभिमेव न पतित्य-
भरयोनिष्कवेमानिकेदेवेदोभिश्च कञ्चाऽऽविजयाएकजा-
तास्त्रीयैकका अजिपिचपने जमोत्सवार्थं स्तप्यते । यत्तु दा-
क्षिणात्ये सिंहासने, तत्र यच्छाऽऽदिका इति । अत्रायमर्थः- एषा
हि शिवा पूर्वदिमुखा, एषाहिनाममुखं च क्षेत्रं पूर्वमहाविदेहा-
ऽऽवधम्, तत्र च युगयज्जगद्गुरुकं नमोऽभागां जयति, तत्र शीतो-
त्तरादिर्वर्तिविजयजोः जगद्गुरुत्तरादिर्वर्तिनि सिंहासनेऽ-

जिपिचपने, तस्या एव दक्षिणादिर्वर्तिविजयजोः जगद्गुरु-
र्दक्षिणादिर्वर्तिनाति । जं० ४ वक्र० ।

पंमुमेण-पागकुमेन-पुं० । पञ्चानां पागकुवानां कौपणां जाते
पुत्रे, हा० १ श्रु० १६ अ० । स च कौपणा सह प्रव्रजितेषु पा-
गवेषु राजा जातः । आ० क० ४ अ० । आ० च० ।

पंत-प्रान्त-पुं० । प्रकृष्टाभ्यन्तः । शेषसीमायाश्च, वाच० । प्रकृष्टम-
न्तं प्रान्तं लुकावशेष्येन, पयुपित्तवेन वा प्रकपेणान्तवर्ति-
त्वात् प्रान्तम् । अ० ६ श० ३३ उ० । स्वानाविकरसरहितं अ-
ल्पे पयुपित्ते वा बहुचणकाऽऽर्धा, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।
पञ्चा० । प्रति० । ज्ञा० । स्था० । “ णिष्कावचणकमार्हा,
अने पंतं तु होइ वादथं ” निष्पावा पल्लाः, चणकाः प्रतीनाः, आ-
विशब्दात् कुटमापाऽधिकं चातमित्युच्यते, प्रान्तं पुनस्त्वेष
व्यापन्नं विनाम् । आचा० १ श्रु० २ अ० ६ उ० । “ पतानि च-
व स्वेवेज्जा मीयपिमे पुराणकुम्मासं ” मातुर्यापनाथं शरीर-
निर्वादाथं प्रान्तानि नीरसानि अमपानायानि सेवेन, च पुन
रन्याम्यपि सेवेत । उत्त० ६ अ० । अपमदे, हा० १ श्रु०
६ अ० । “ मा एयं साहु पंतं देवया ज्जेहि ” नि० च० १ उ० ।
“ पंतं सेजे भवितु । ” प्रान्तां शर्यां वसतिं शून्यगृहाऽऽदि-
कामन्तकोपपञ्चोपदनाम् । “ आसणगाई च पनाई । ” आ-
सनाभि यायुक्शरशकरोत्तरेऽप्युचितानि काष्ठानि दुर्घटिता-
भ्यासं विनवन् । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

पंतकुल-प्रान्तकुल-न० । चाण्डालाऽऽदीनामपसदकुले, स्था०
७ उ० । आ० म० ।

पंतग्गा-प्रान्तग्गा-पुं० । आर्यदेशर्माभाग्रामं, “ प्रान्तग्राममैवै-
कस्मिन्, आगच्छान्ति स्म साधवः । ” आ० क० १ अ० ।

पंतचग-प्रान्तचग-पुं० । प्रान्तं चरति तद्गृहेष्वपणाय गच्छ-
तीति प्रान्तचरकः । अभिप्रद्विशेषात् प्रान्तमाग्रहण्डके, स्था०
४ उ० १ उ० । सूत्र० ।

पंतजीवि (ण्) प्रान्तजीविन्-पुं० । प्रान्तेन जावितु शक्तिमाज-
न्मापि यस्य स प्रान्तजीवि । स्था० ९ उ० १ उ० । अन्तप्रान्त-
वृक्षचणकाऽऽदिर्जीविनि, सूत्र० २ श्रु० ५ अ० ।

पंतदूपा-प्रान्तदूपा-स्थी । सकलं सारलम्बनसमाधिपथं-
न्तभूमिधियाम्, हा० २ उ० ७ उ० ।

पंतवत्थ-प्रान्तवत्थ-न० । परिजिण्णोच्चिवरे, श्रु० २ उ० ।

पंतविंघ-प्रान्तविंघ-पुं० । देहात्प्रमामात्मनो वा सर्वसं-
योगानां वुद्धया विवेचनं, ग० १ अधि० ।

पंतवण-प्रान्तावन-न० । प्रहरद्वान्, निग्राहऽदिनिष्कपेन, ग०
१ अधि० । पिट्ठे, स्थ० १ उ० । यष्टिमुष्टिकशाऽद्विना तारुनं,
ओघ० । नि० च० । श्रु० ।

पंतवणसंक्षेप-प्रान्तावनसंक्षेप-पुं० । यष्टिमुष्टिकपरप्रहारिदं-
न्तीति चिन्तायाम्, नि० च० १ उ० ।

पंतहार-प्रान्ताऽऽहार-पुं० । प्रकपेणान्तं वृक्षाद्येव लुकावशेषं
पयुपित्ते वाऽऽहारा यस्य सः । औ० । प्रान्तमाहारयति, प्रान्तं
वाऽऽहारा यस्य सः प्रान्ताऽऽहारः । अत्रिप्रद्विशेषात्प्रान्ताश-
नि, स्था० ५ उ० १ उ० । सूत्र० ।

नमोपपातिकसूत्रे साधुवर्णनाधिकारे "पंताहारे" इत्यस्य वृत्तौ पयुषिने वल्लवचक्राऽऽदीनि व्याख्यानमस्ति । तथा च-पयुषि-तपुषिकाभङ्गणाऽऽदराणां चाप्राऽऽदीनां तद्विषयदोषोऽवृष्टनं कथं सुकर्मदत्ति । अत्र "निष्कावचनकमार्गं, अतः पंते च हाह वाच-
नं" इति वृद्धकस्य नाम्ने जिनकालिकाधिकारे । एतद्वृत्तौ च-
"वाचन" शब्देन विनष्टमिते व्याख्यातमस्ति, तथैव तु तत्वाविश्लेष-
णम्, आत्मनां तु पयुषिनेस्याप्रज्ञेऽविच्छिन्नवृत्तपरस्परऽऽरा-
धनं, संस्कारिणस्तत्रैव तदोपवर्जनं च गुणविवेकित बोधयम् । ६।०
३ प्रका० । आ० क० ।

पंति-पङ्क्ति-स्त्री० । "ऊज्ज्वलो व्यञ्जने" ॥ ८१ । २५ ॥ इति
ऊज्ज्वलोऽनुस्वारः । प्रा० १ पाद । पञ्चलौ, हा० १ सु० १ अ० ।
"ओलौ माला रार्ह, रिङ्गलौ आबलौ पंती ।" पाठ० ना० ६३
गाथा । स्थान० । अनु० । जी० । (उपोतिक्काणां पङ्क्तयः 'जो-
हसिव' शब्दे चतुर्थनागे १५९३ श्रुते लक्षाः)

पंती-देशी-वेष्टयाम्, दे० ना० ६ धर्म २ गाथा ।

पंथ-पथिन्-पुं० । मार्गे, ज० १० हा० २ व० । स्वा० । उत्त० ।
नि० वृ० । अध्वनि, आनु० । "दुविहो य हाह पयो, जिन्मिछाणं.
नरं अध्विनं च । जिन्मिस्म नथिय किञ्चो, अध्विन्नपदलार्हिं च-
इहाहि ॥ ९००१॥" इति "विहारा" शब्दे व्याख्यास्यते । सु० १
ठ० ३ प्रका० । ध्व० । नावतः सध्वक्त्वे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।
"ममो पंथो सरणी, अज्झाणं वसिणी पदो पयञ्चो ।" पाठ० ना०
५२ गाथा ।

पान्थ-पु० । पथिके, "सो नेमि पंथं गुणे कहेइ, एगो पंथो
उज्जुगो, एगो थंको ।" आ० म० १ अ० २ खग्न ।

पंथकोट्ट-पन्थकोट्ट-न० । साधघाते, विपा० १ श्रु० १ अ० ।

पंथग-पान्थक-पुं० । ब्रह्मरसचक्रिभार्याया नागयशसो जनके,
(उत्त० १३ अ०) स्थापयापुत्रसहप्रजिने, हा० १ श्रु० ५ अ० ।
"वञ्जवर्लापुत्रस्म पंथगस्म जन्तं नेकण ।" आव० ४ अ० ।
धन्यस्य सार्थवाहस्य स्वनामक्यते दासचन्दके, हा० १ श्रु०
५ अ० ।

पंथो सुमीमसहो, एवं कुण्ठतेन पंथगेणाऽपि ।

गाढपमाऽणो वि हु, सेतगमूरिस्स सोमेण ॥ १३३ ॥

प्राप्तो अन्वः "सुशिष्यः" इति शब्दो विशेषणम्, एवं गुरोर्भूयोऽ-
पि चारित्र्ये प्रवृत्ति कारयना पन्थकेन पन्थकामना सविबपुष्क-
विसृजना, अपिशब्दाद्वैरपि तथार्वयेः । यतोऽस्मादि-

"सोऽज्ज कथावि गुरु, तं पि सुखीसा सुनिउगमहुर्हि ।

ममं उवति पुणरपि, जह सलगपंथगो नाथं ॥ १ ॥"

तमेव विशुनिर्हि-गाढप्रमादिमोऽप्यतिशयशैथिल्यवन्नोऽपि,
शैलकसुरैः शिष्येणेति व्यक्तमेवेति गाथाकुर्यात् । आध्यायः
कथानकादयस्यैव ।

कथानकं चेदम्-

"कथिकुलकालिकाविक्रियं, सेतगपुरमग्नि सेतसिहरं व ।

तथ पयावसिपयिणि, सेतउ ध्व सेतस्रो राया ॥ १ ॥

सकमकममथिजिय-उवमा पवमावर्हि पिया तरल ।

सर्वाइनागवल्ली-इ मन्थो मङ्गो पुनो ॥ २ ॥

अउसुखुञ्जिसोसि-रुपंथा पंथागो आसि ।

रज्जमरधरणसज्जा, सुमंतिगो पंचसयसंज्ञा ॥ ३ ॥

थावसासुयगणहर-समीवर्पाद्वन्नसुद्धिगिहियम्मे ।

सेतगराया उज्जं, तिबगसारां बिरे कुणइ ॥ ४ ॥

अश्रदिणे थावसा-सुयपहुयवत्ति सुयगुरुसमोचं ।

पंचाहिं मंतिस्सपहिं, पंथगपमुहेहिं परिथरिओ ॥ ५ ॥

मङ्गपुत्ते रज्जं, ठाविकणं गिपइह वयं राया ।

इकारस अंगारं, अहिज्जिमो यज्जिया वज्जो ॥ ६ ॥

पंथगपमुहाणं तमो, पंचमुणिसयाणं नाथो ठावओ ।

सुयमुणिचरेण सेतग-राथरिसो जिणसमयविहिणा ॥ ७ ॥

सुयसुरो च महत्था, समप आहारवज्जणं काउं ।

सिरिविमज्जसिहरिसिहरे, सहस्ससिहो सिधं पत्तो ॥ ८ ॥

अह सेतगरायारिसो, अणुयिजत्ताइमोभोगोसंघं ।

हाहज्जाराइतविओ, समगमो सेतगपुग्गम्म ॥ ९ ॥

उज्जाणमि पसस्ये, सुभूमिभागम्मि नं समोसरियं ।

सोत्तखं पट्टिदमणो, विणिगमो मङ्गो राया ॥ १० ॥

कथवंदणाइकिञ्चो, सरीरवत्तं विधाणिउं गुरुणो ।

विश्ववच्च एह भंते !, मम गेहे जाणसास्सामु ॥ ११ ॥

प्रसोसहाइपाहिं, अहापवत्तहिं तथ त्पहाणं ।

कारेमि जेणु किरियं, धम्मसरीरस्स रक्खछा ॥ १२ ॥"

तथा चोक्तम्-

"शरीरं धर्मसंयुक्तं, रत्तणीयं प्रयत्नतः ।

शरीराच्छ्रवणे धर्मे, पर्वनासलिलं यथा ॥ १३ ॥"

"परिव्रजमितं गुरुणा, पारुडा तथ्य वत्तमा किरिया ।

निष्कमहुडाइहि, आहारिहिं सुविज्जोहिं । १४ ॥

विज्जाण कुलसयाए, पयोत्तहापायुगाइपुत्तलाभा ।

धोवदियर्हिहिं एसां, जाओ निरुओ य वलवत्तं च ॥ १५ ॥

नवरं सियिज्जपेसल-आदाराइसु मुच्चिओ धनियं ।

सुइसीलयं पवओ, नेच्छइ गामंतरेबिहारं ॥ १६ ॥

बहुसो वि त्रिणुज्जंती, बिरमओ नो जाव सो पमायाओ ।

ताहे पंथगवज्जा, मुणियो मंतेति एगस्य ॥ १७ ॥

कम्महिं नूण घणचि-ऊणाहिं कुमिलाहिं वज्जसाराहिं ।

नाणक्ये पि पुरिसं, पंथाओ वप्पहिं निंति ॥ १८ ॥

नाऊण सुयवसंसे, करयलमुत्ताहलं व भुवणयलं ।

अहह निवर्तनि केवि हु, पिच्छइ कम्मस्स वडियत्तं ॥ १९ ॥

मुत्तण राथरिहिं, मुक्खस्यो ताव एस पवइओ ।

संवह अइणमाया, बिहरियपओयणो जाओ ॥ २० ॥

काले न देइ सुत्तं, अथं न कइइ पुच्छमाणां ।

आवस्सगाइमंति, मुणुं बहु मज्जए निहं ॥ २१ ॥

सारणवारणपनिचो-यणाइ न मणं पि देइ गच्छस्स ।

न य सारणुइरहिप, गच्छे वासो खणं पि खमो ॥ २२ ॥"

तथा चाऽऽगमः--

"जहिं निधि सारणा वा-रणा य पडिचोयणा य गच्छम्मि ।

सो उ अगच्छो गच्छो, संजमकामोहिं मुत्तवो ॥ २३ ॥"

"उवगारी य द्दहमिमो, अइहायं धम्मभरणहेउत्ता ।

मुणुं घिणुं च इमे, उव सित्ति कुंरं न याणामो ॥ २४ ॥

अहवा कि अइहाणं, कारणहिएण नीयवासिणं ।

गुरुणो वेयावओ, पंथगसाहुं निउज्जिता ॥ २५ ॥

एयं चिय पुच्छिस्ता, बिहारां उज्जाया वयं सव्वे ।

कालहरयं पि कीरइ, जा वेवइ एस अप्पणो ॥ २६ ॥

सामर्थिकण एव, पंथगसाहुं त्विषु गुरुपासे ।
ते सन्ने वि हु मणिषो, अन्त्य सुदं पविदंस्तु ॥ २७ ॥
पंथगमुणी वि गुरुषो, वेयावकचं जहोचियं कुण्ड ।
असत्तज्जोगमुषो, सत्ता अणुषं च निपाकारियं ॥ २८ ॥
कसियवाठम्मासे, सूरी छुण्ण निज्जमदुराहं ।
परिदरियस्यस्यकिञ्चा, सुषो नोसत्तसत्तवंगो ॥ २९ ॥
आवस्सगं कुण्णतो, पंथगसाहु वि ज्ञामणनिमित्तं ।
सोलेण तस्स पाए, आघट्टइ विणयनयनिउणो ॥ ३० ॥
तो कुविञ्चो रायरिसो, जंपद को एस अज्ज निज्जज्जो ।
पाए आघट्टेनो, निद्विविग्गे मइ पयट्टो ॥ ३१ ॥
रुद्धं इट्ठं सुदि, महुरामरं पंथगो इय मणेइ ।
आउम्मासिपज्जामण-कप मए हम्मिया तुण्णे ॥ ३२ ॥
ता एगं अवराहं, समह न काहामि परिसं वीयं ।
हुंति ज्जमासील चिय, उल्लमपुरिसा जजो लोप ॥ ३३ ॥
इय पंथगमुणियण, आयज्जतस्स तस्स सुरिस्स ।
सुठ्ठममे तमं पि व, अज्जायं दूरमोस्सियं ॥ ३४ ॥
बहसो निद्विय अण्वं, सविस्सेसं जायसंज्जमुज्जो ।
कामेइ पंथगमुणि, पुणो पुणो सुखपरिणामो ॥ ३५ ॥
वीयदिणे मङ्गुगनिव-मापुच्चिय हो वि सेलमपुरासो ।
निक्खंता पारखा, उग्गाविहारं विहरंउं ॥ ३६ ॥
अवगतयत्तुल्लंता, संपसा सेसमंतिमुणिणो वि ।
विहरिय चिरं सुयदिणा, आकट्टा पुरोयमिदि ॥ ३७ ॥
होमासकयाणसणो, सेलेसि काळ सेलममदेसि ।
पंथसयसमणसाहिज्जा, लोयगण्डियं पयं पणो ॥ ३८ ॥
“एवं पंथगसाहुवुत्तममलं भुत्वा चरिषोऽज्जवसे,
सक्खानाऽऽदिगुणानिर्वातं गुरुकुलं सेवयमुक्खेस्तथा ।
मो प्रोः साधुजनाः । गुरोरपि यथा सत्संयमे सीदतो,
निस्तराय कदाचन यमवत इदुज्जदुगुणभेजयः ॥ ३९ ॥ ”
इति पंथकसाधुक्थानकम् । ध० २० ३ अधि० ७ लक्क० ।

पंथापायग-पंथापातक-वि० । पथि लोकार्णां भारक, प्रथनं ३
आश्र० द्वार ।

पंथच्छेपण-पथिच्छेदन-न० । मार्गच्छेदने, मार्गातिक्रमणे, स्या०
५ ग० ३ उ० ।

पंथजाइ-पथिपायिन्-पुं० । स्वसमयबोधविशिष्टे युग्माऽऽचार्ये,
स्या० ४ ग० ३ उ० ।

पंथज्जाण-पथिज्जान-न० । अत्यकाशमययोऽथवा पन्थाः, तस्य
नस्मिन् वा ध्यानं पथिध्यानम् । पौतनापुरमार्गे गमययतो व-
दलज्जाचारण इव बुध्यन्ते, आतु० ।

पंथणित्ताइ (ण)-पथिनिध्यायिन्-पुं० । गुरोः कचिद् ग-
तस्य पन्थानं निध्यातुं शीलमस्येति पन्थनिध्यायी । गुरुमार्गप्र-
तोच्छुके, आचा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

पंथाण-पन्थान-पुं० । महति विषये चाप्यभि, आतु० ।

पंथाणंताण-पन्थापन्थान-न० । महान् विषयमवाध्वा पन्था-
नस्तस्य ध्यानम् । सनत्कुमारं गमययतो महंरुसिंहस्येव प्रज्ज-
दत्तं वा धरधनस्येव कुप्यन्ते, आतु० ।

पंथिय-पान्थिक-पुं० । पन्थानं निर्यं गच्छन्तीति पान्थिकः ।
नित्यपथिके, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

पंथुच्छुहणी-देशी-अधुरकुले प्रथमाऽऽमीतायां वषाभाम्, दे०
ना० ६ वर्गे ३५ गाथा ।

पंथुअ-देशी-दीपे, दे० ना० ६ वर्गे १२ गाथा ।

पंथुअ-देशी-गवेयते, दे० ना० ५ वर्गे १७ गाथा ।

पंसण-पांसन-वि० । पसि-व्युद-पणे० । “मांसाऽऽदिष्वानुस्वा-
रे” ॥ ८ ॥ १ । ७० ॥ इत्यातोऽत् । प्रा० १ पाद् । द्यूके, “कुल-
पांसनः” । भाव० ।

पंमु-पांमु-पुं० । “मांसाऽऽदेवो” ॥ ८ ॥ १ । २६ ॥ इति अनुस्वा-
रस्य तुल्या । पात् । पंत् । प्रा० १ पाद् । रेणौ, जं० ३ वक्त० ।
धूमाऽऽकारे अचिस्तरज्जसि, आ० चू० ४ अ० । जं० । आवा० ।
नि० चू० । “पंम् अचिस्तरजो” । पांश्वो नाम धूमाऽऽकारमावा-
रमविचं रजः । इय० ७ उ० । पाद् । ना० ।

पंमुपिसायन्त-पांमुपिशावत्त-वि० । धूलवक्त्रगुणरुतशरीर-
त्वेन मलिनवस्त्रायेन भूततुल्ये, उल्ल० १२ अ० ।

पंमुपुलिय-पांमुपूलिक-पुं० । पांशुमूलिकापत्यं वेताक्ष्यपर्वत-
वासविधाधरमनुष्ये, आ० चू० १ अ० ।

पंमुलिया-पांमुलिका-स्त्री० । पार्श्वस्थि, अल्ल० ३ वर्गे १
अ० । तं० । “वारस पंमुलिया करंयया इह” इह शरीरे
द्वादश पांशुलिकाकपाः करणकपा वंशको भवति । प्रक०
२५३ द्वार । वारस पंमुलिया करंउे छपंमुलिय कडाइ
विहरियपाकुळ्ळी । ” तं० ।

पंमुसियाक-पांमुसिकाकट-पुं० । पार्श्वस्थानं कटके, अल्ल०
३ वर्गे १ अ० ।

पंमुसी-पांमुली-स्त्री० । स्थानिचारणायाम्, “अहिस्तरिआ अ-
ज्जयणा य पंमुसी विरैय य डुस्सीला” ॥ पा००ना० ४६ गाथा ।

पंमुवुकि-पांमुवुकि-स्त्री० । धूलवर्षे, जी० ३ अति० ४ अधि० ।
पांमुवुकिं नाम यद्विचं रजो निपनति । इय० ७ उ० । प्रव० ।
पांमुवुकिं निपनति यद्विचिन्ते शास्त्रे, मुत्त० २ श्रु० २ अ० ।

पकं (गं) य-प्रकथ-धा० । चुरा० । निम्दायाम्, “पलि,
यं पकथं अट्ठया पकथे” । प्रकथेऽज्जुगुत्थेत् । तद्यथा-नोः कौ-
निक प्रज्जितं । त्वमपि मया साज्जेमेवं जल्पसि । अथवा-ज-
कारवकाराऽऽदिभिरपरेः प्रकथ निम्दाप्रकारं विधत्ते । आचा० ।
१ अ० ६ अ० ३ उ० । “पांस्यं पमं अट्ठया पमथं” प्र-
कथयेदेवं नूनस्वभावित्ववशा वा कुतमपठोऽऽदिमिगुणमुक्खि-
काराऽऽदिजिवां प्रकथयेदिति । आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पकयय-प्रकथक-पुं० । अश्वविशेष, स्या० ४ ग० ३ अ० ।

पकय-प्रकथ्य-पुं० । क्रोमे, आव० ४ अ० । विक्षेपे, आव० ४ अ० ।

पकपिय-प्रकपित-वि० । विधृते, आव० ३ अ० ।

पकहण-प्रकर्षण-न० । आकर्षणे, नि० चू० २० उ० ।

पकथन-प्रकथन-न० । आत्मनः स्थापयाम्, सुत्त० १ श्रु०
४ अ० १ उ० ।

पकथ-प्रकथ-पुं० । प्रकथः कल्प आचारः । स्या० ४ ग०
३ उ० । आचा० । नि० चू० । निशयाध्ययने, इय० ३
उ० । “इदमि पकथे सि द्वारं । प्रकथेण कल्पः प्रक-

हयः, प्रकण्ठस्थः । प्रकण्ठे कलशो वा प्रकल्पः, प्रधान इत्यर्थः । प्रकर्षेण वा कल्पनं प्रकल्पः, उद्देन इत्यर्थः । प्रकषाद्वा कल्पनं प्रकषात् । नवमपूर्वात् नृनां पञ्चमनु आचारप्राप्त्यान्, एवं प्रशस्त्राधिष्ठातृहयाद्यथासंभवं योऽयम् ।

तस्मै शिक्खित्वो-

शामं उज्ज्वा कपो, द्वे खेत्ते य काले भवे य ।

एसो उ पक्ष्यस्स, शिक्खित्वो छविहो होति ॥ ५६ ॥

आमपकपो, उज्ज्वापकपो, द्वेपकपो, खेत्तपकपो, कालपकपो, आमपकपो, चसहो समुच्चये । एसो पक्ष्यस्स शिक्खित्वो छविहो मणिमो । तुसहो श्रवणारण्ये ।

गामचवणामो गतातो । द्वेपक्ष्यपक्षिमेण विहिणा

पक्ष्यणा कायवषा-

सामित् करण अधिक्क-ए ते य एगत्त तथ पुहत्ते य ।

द्वेपक्ष्यविजासा, खेत्ते कुनिसादि किट्टं तु ॥ ६० ॥

सामितं नाम-आमलाम्, यथा घटस्थ घटत्वेन । करणं नाम-क्रिया, येन वा क्रियते, यथा प्रयत्नचक्राऽऽदिभिघटः । शिक्खिकरणं नाम, आचारः, यथा चक्रमस्तक घटः । ज सामित्तादिबिभागास्त्ययं ते एगत्तपुहत्तेहि गेया । एगत्तं नाम एगत्तं, पुहत्तं नाम पुहत्तं, एतेहि ङदि विभागिहि द्वेपक्ष्य-एवम् विभासा-गुणपर्यायान् उच्यतेति छव्यम् । तु दुग्गो । द्वेने वा छव्यमङ्गुः सत्ता, तस्या अवयवो वा द्रव्यम्, संपन्नाऽऽदि-कारयुक्तं वा छव्यं, गुणसङ्घो वा द्रव्यं, समूह इत्यर्थः । भावयोऽयं वा छव्यम् । अतीतपर्यायपरदेशाद्वा छव्यम् । कपणं कपो, प्रकण्ठस्थः शिक्खिमणेगपगारा भासा विभासा, श्रयस्याकथा इत्यर्थः । द्वेपक्ष्य वरुणो द्वेपक्ष्यः । द्वेपक्ष्यपक्ष्यस्स विभासा द्वेपक्ष्यविजासा । सा य सामित्तादिभिमेषेण करयते । इमो द्वेपक्ष्यो दुविहो-जीवद्वेपक्ष्यो व, अजीवद्वेपक्ष्यो य । तस्य जीवद्वेपक्ष्यस्य जहा देवद्वेपक्ष्यस्य अगकेसदरथा-श कपणं करोति, अजीवद्वेपक्ष्यस्य परस्स द्वाण कपणं । एवं एगत्ते पुहत्तं जहा देवद्वेपक्ष्यस्य दत्तावगद्धुमत्ताण अगकेसदरथा-श कपणं । अजीवद्वेपक्ष्येण बहुण पदाण् द्वाणं कपणं । गयं सामितं । इदानीं करणे । एगत्तं-जहा दावेण सुगामि, पिप्पलकेण वा दत्ताकपण्यं करोति वा । पुहत्ते द्विजिह्वेन, परसुहि वा कक्षे कप्यं ते । गये करणे ति । इदानीं अधिकरणे-एगत्ते कल गती उज्ज्वा तस्य तणादीन् कपणा कज्जति, फलगे वा दत्ताण कपणा बहुने तिमार्दिगंओ उवेत्ता तेसि तणाण दत्ताण वा कपणा कज्जति । एसा द्वेपक्ष्यविभासा गता । इदानीं खेत्तपकपो-खेत्तं ति इकखुणत्तादि । कुल्लं नाम-सुरट्टा-सिपव दृष्टपर्यायणं कटं, तस्स अन्ते अयसीणा, तेसु एगाम-ओ एगहारो य लोहपट्टो अडिज्जति । सो जावनियं शोभादि तणं न सत्वं जिह्वेनो गच्छति । एवं कुल्लं । आदिसद्वा इल्लंताला घेप्योति । किट्टं नाम बाहिर्तं । वातियं वा । अहसा

पक्ष्मत्तं जेजुद्वि, दीवममुहाण तह य पक्ष्मत्तं ।

एसो खेत्तपकपो, अत्ते य कट्टा पक्ष्यस्स ॥ ६१ ॥

पक्ष्यवणं पणत्ती, पक्ष्यवणं बहुते विसैसयं कज्जति ।

जंजुदीपणत्ती, तस्स जं वक्काणं सो खेत्तपकपो । दीवा जं-

जुदीवा धामइल्लंदाणो, उदहो समुहा, ते य कपणाइणो, ते-

१७

सिं जेण अज्ज्वाणेण पणत्ती तमज्ज्वाणं दीवसागरपणत्ती । तह व ति । जहा जंजुदीपणत्ती खेत्तपकपो भवति तथा दीवसा-गरपणत्ती वा । एसां खेत्तपकपो शिक्खित्ववणं । अहसा जंजु-नि कल्ले, वगारो विकल्पदसूणं करोति । कहणं व्याख्या प-कल्पअवयवस्सति वक्कसं । खेत्तपकपो गते ।

इदानीं काशपकपो-

पक्ष्मत्तं चंदमूरे, पाण्डियमार्दिहि जम्मि वा काशे ।

मूलत्तरा व जावे, परुवणा कपणगट्ठा ॥ ६२ ॥

पक्ष्यवणं पणत्ती, विसैसेण चंदपणत्ती, सुरपणत्ती । पक्ष्मत्त-सहो पत्तयं नेसि, जं वक्काणं सो कालपकपो । अहसा शिक्खिमाद्दिहि पाणिग ति चंदिहा । आदिसद्वातो गत्या-लभेहि जिणकप्यायादयो वा सुवज्जियकरणं गतायनं कालं जायति । अहसा-जम्मि काशे आचारपकपो वक्काणोडज्जति, जहा विनियपोरितीय, सो काशपकपो । गतो काशपकपो । इदानीं भावपकपो । भावपकपो दुविहो-आगमओ, गौआगम-ओ य । आगमओ जाणए उउत्ते। गौ आगमओ इमे खेव आ-चारपकप्यज्जयं, जेणेत्य मूलत्तरजावपकपणा कज्जति । मूल-गुणा अदिसादिमहव्या पंच । उत्तरगुणा इमे-पिप्पलस्स जा विसोदी, सभितीओ भावणा तसो दुविहो । पकिमा अतिग-हा वि य, उत्तरगुणमो विद्याणहि ॥१॥ एते खेव मूलत्तरगुणा भाव भवति । पक्ष्यव ति वा पक्ष्येण ति वा एगट्ठा । पक्ष्ये ति दारं गते । नि० चू० १ उ० । अथवसाये, स० २८ स० । आचिरकट्टे, पं० भा० ३ कट्टा पं० चू० । अ-ष्टासीतिहारागणं हाप्राशक्तम्, पं० प्र० १० पाहुं । कट्टा० । भेद, नि० चू० १ उ० । पिप्पलविशुक्कादिक् प्र-कल्पनीये, दथा० ५ टा० १ उ० ।

पक्ष्यगणं-प्रकटपण्य-पुं० । निशीथं जी० १ प्रति० ।

पक्ष्यजह-प्रकल्पयति-पुं० । अशीतनिशीथाऽप्ययने पराऽशो य-तीर्थान्तरीयधर्मो गतायति साधो, " धम्मो जिणपणत्तो, पक्ष्यजहणा कहयत्ता । " य० २, अथि० ।

पक्ष्यपट्टिप-प्रकल्पयित्त-त्रि० । प्रकल्पनं प्रकल्पः, भेद इत्यर्थः, तं स्थितः प्रकल्पस्थितः । अथवा दसहिते कल्पे स्थिते, नि० चू० १ उ० ।

पक्ष्यणा-प्रकटपना-स्त्री० । प्रकर्षेण कल्पना प्रकल्पना । सप्रभेद, प्रकपणायाव, नि० चू० १ उ० ।

पक्ष्यपधर-प्रकटपधर-पुं० । शोधकरे निशीथाऽप्ययनोक्तप्राय-श्चित्तदायि, नि० चू० २० उ० ।

पक्ष्यपमाण-प्रकल्पमान-न० । निशीथाऽप्ययने, " एवं पक्ष्य-णामो, पक्ष्यणामस्स विवरणे वट्ठे । पुत्राचार्यकयं विचर, अहं वि तं खेव व विसंसं ॥ १ ॥ " नि० चू० १ उ० ।

पक्षाम-पक्षाम-न० । इत्यर्थे, " पक्षामं हाउं । " भ० ६ शा० ३३ उ० । यथच्छे, उल्ल० १४ उ० ।

पक्षामनिकरण-पक्षामनिकरण-न० । पक्षाम ईदित्तार्थाऽप्राप्ति-तः प्रवर्धमानतया प्रकृष्टाभिलाषः, स एव निकरणमिष्टार्थसा-

धकं क्रियाणामभावो यत्र तत्प्रकामनिकरणं तद्यथा भवतीति । प्रकामनिकरणवर्था वेदनायाम्, अ० ७ श० ७ उ० । (समर्थोऽपि प्रकामनिकरणवेदनां वेदयतीति 'अक्रामणुकरण' शब्दे प्रथमभागे १२४ पृष्ठे उक्तम्)

पकामरसभोगि (ण)—प्रकामरसभोगिन्—त्रि० । प्रकामरसमर्थ रसानां मधुराऽऽदिदेशानां भोगी भोक्ता प्रकामरसभोगीति । मधुराऽऽदिभैः रसानामरसमर्थ भोक्तिरि, अ० ७ श० २ उ० ।

पकिष्ठ—प्रकृष्ट—त्रि० । प्रायत्ने, विशे० । आ० क० ।

पकिम्—प्रकीर्ण—त्रि० । उते, " जडं पकिम् विरुहंति पुत्राः । " उक्त० १२ अ० । उते, उत० प० १० १२ अ० । वाच० । न० । प्र-कृ-मा-ने-त-तः । चामरे, भिन्नजान्तीयानां मिश्रणं च । पृत्तिकर्जे, पु० । कर्मणि क्तः । विक्तिं विस्तृते, भिन्नजातीयेः मिश्रणे च । त्रि० । स्वाये कन् अत्र । चामरे, न० । अश्वे, पुं । वाच० ।

पकिप्रतत्र—प्रकीर्णतत्र—न० । अण्येऽऽदिप्रतत्रचान्दार्चने स्वशक्त्यपेक्षे तपानि, यत् कथञ्चित् विधीयते, तत्त्व नम-रकारसहिताऽऽदिपुंल्लुपवविते यवमध्यव (जै) ज प्रतमाऽऽदि च । उक्त० २० अ० ।

पकिक्षिप—प्रकीर्णित—त्रि० । तार्थक्यैः कथिते, उक्त० २ अ० ।

पकिरिया—प्रक्रिया—स्त्री० । प्र-कृ-शः अधिकारे, प्रकरणाद्यैः राज्ञां ज्ञानामरचयनाऽऽदिप्रियापारे च । " अत्रादिनिधने प्रश्नः शब्दस्य यत्परम् । विचनेनेऽर्थमात्रेण, प्रक्रिया जगतां यतः ॥ ११ ॥ " वाच० ।

पकुर्वन्—प्रकुर्वन्—त्रि० । खपराः कृत्वाऽऽननः सुखमुपादयति, सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

पकुर्वमाण—प्रकुर्वाम्—त्रि० । प्रकर्षेण कुर्वणे, सूत्र० १ श्रु० १० अ० । आचा० । विदधाने, आचा० १ श्रु० १२ अ० २ उ० ।

पकुर्वय—प्रकुर्वक—पुं० । आलोचिनेस्वपराधेषु प्रायश्चित्तदान-नां विशुद्धिं कारयितुं समर्थे, अ० २९ श० ७ उ० ।

पकुर्वि (ण)—प्रकुर्विन्—त्रि० । आलोचिनादिचारणां प्राय-श्चित्तप्रदानेन शुक्तिप्रकर्षेण व्यापायवर्त्येयं शक्तिः । आचा-रव्यादिगुणयुक्ताऽपि काश्चिच्छब्दज्ञानं नाऽप्युपपन्नान्ये-तद्वचनचार्थं प्रकुर्वीत्युक्तम् । अ० २ अ० । आलो-चिं शुद्धिकरणस्यैव समर्थे आलोचनप्रदके, स्थ० ८ डा० । आलोचकनालोचनतत्पराधेषु यः समर्थः प्रायश्चित्त-प्रदानेन आलोचकस्य विशुद्धिमुपजनयति सः । २९ ० १ उ० ।

पकोट्ट—प्रकोट्ट—पुं० । प्रगतः काष्ठम् । कुर्यादभ्योनागस्थे म-णिवन्धयनेन हस्तयवत्रे, गृह्णावर्णके च । वाच० । क-लाविकायाम्, श्री० ।

पक्—पक्—त्रि० । " पकाङ्गारललाटे या " ॥ ८ । १ । ४७ ॥ इति आहरेन इत्यम् । पक्के । प्रा० १ पाद । पाकयाने, आचा० १ श्रु० २ अ० ६ उ० । राट्टे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । " पक्कं नाय-जं अग्निष्ठा पञ्चालयं । " त्रि० सू० १४ उ० । प्रव० ।

निर्ज्ञपः—

नामं तत्रणा पक्कं, इत्थे जात्रे य होड नायवर् ।

उरुमैपाड ते चिय, पक्कियणजोगता पक्कं ॥

नामपक्कं, व्यापनापक्कं, उरुपक्कं, भावपक्कं, वा जवति ज्ञातव्यम् । तत्र नामव्यापने गताये । उरुपक्कं तदेवोत्सर्गोपाऽऽदिकं यदासं भजितम् । किमुक्तं भवति?—यद् उरुपामम् उत्सर्गद्विमतस्योत्सर्गो-पस्कृतपर्यायाऽऽमन्त्राकान्तुर्ना भोगान् तदेव यदा इत्यनसंया-गात्पक्कमुपजायते तदा द्रष्टव्यकं मानव्यम् । गते उरुपक्कम् ।

भावपक्कमाह—

संजमवतिर्जोगा, उरुगममहो य जावपक्कं तु ।

अत्रो वि य आरामो, निरुपकमजीवमरणं तु ॥

संमथयोगाः प्रत्युपपत्तनाऽऽवयवश्चरित्रं च मूलोत्तरगुणरूपसुवि-बुद्धमावपक्कमवयवते, माथायां वधाऽऽनुतोष्येन चारित्रशब्दा-स्य व्यथामेन निदेशः । यद्वा—या उरुपामाऽऽदीनां द्वापणां शु-द्धिस्तद्भावपक्कम् । अस्याऽऽवयवो देशो वसते, येन यदायुक्तं निर्व-सितं तत्समवेतमुपादय प्रियमागस्य निरुपकमाऽऽनुजीवस्य य-स्मरणं तद् जावपक्कम् । अत्र च उरुपक्कनापकाः, तत्रापि प-र्यावपक्केण, तत्रापि वृक्षपर्यावपक्केण । निर्गते पक्कपदम् । वृ० १ उ० २ प्रक० । दुर्ग्यवहारीभेदे, २९ ० ।

फलमिव पक्कं पडप, पक्कस्मदवा न गच्छण पागं ।

ववहागे तज्जोगा, समिगुत्तमिरी व मंगामे ॥

पक्कुञ्जावनया वा, कज्जे पि न मेमया उदीरंति ।

पक्कस्य व्यवहारः फलमिव पक्कं पतति, न पुनः स्थिराऽवति-ष्ठते । अथवा—तज्जोगाद् व्यवहाराः पाकं न गच्छति । यथा चाणक्यस्य सकाशे शाश्वतमुष्नीः चन्द्रगुम्फय लक्ष्म्याः अत्र स्व-पतेन पाको गमनेन वा पक्कचक्रसहस्रव्यवहारकरणान् स पक्क इति व्यवहियते । अथवा—यस्य पक्कज्ञापनयात कार्य-मपि न शेषका उदीरयन्ति सूर्ये स पक्कः । किमुक्तं भवति?—पक्कपक्वनि तादृशानि स जायते, यैः भावनाः सन्तोऽस्य स-क्षादितस्पर्शणाका आसते, ततः पक्करोल्लापयोगात्स पक्क इति । व्य० ३ उ० ।

पक्केन—पक्कानेन—न० । प्रकृते प्रकृते, आच० ४ अ० । " पक्कं वि-कं परिणयं । " पाद० ना० १४६ माथा ।

पक्किय—पक्कियुत्त—न० । औपयेः पक्कं सिद्धार्थकं आमहकाऽऽदि-संशयनि पाकावस्थां प्राप्तिने चूने, ध० २ अ० ।

पक्का—पक्का—पुं० । अन्वयेदेशभेदे, अनायदेशागच्छे मनुष्यभेदे च । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । आ० म० । प्रव० । प्रश्नः । सूत्र० ।

पक्कातुल—पक्काकुल—न० । मानकगृहे, श्रु० ३ उ० । गहिनकु-ले, " पक्काकुले वसतो, सत्पता इयरो वि मराहस्रो होह । " आच० ३ अ० ।

पक्काम—पक्कान्—न० । अमन्त्रस्तुताये, पक्काप्रदणकालः कृत्र प्र-त्यभ्यर्चनाति प्रश्ने, उत्तरम्—पक्काप्रदणकालः आकविर्ध्या कथि-तोऽर्पनीति । २० प्र० । सेत० ४ उद्गा० ।

पक्कित्तु—पक्कित्तु—न० । लाट्टादिद्रव्यपक्कवर्ते, ध० २ अ० ।

पक्कम्—प्रकृप—पुं० । प्र-क्रम-घञ्ज, न कृत्तिः । क्रमे, अवसरे, उप-क्रमे, वाच० । चरणे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । प्रकर्षेण प्र-जयने, ला० १० डा० ।

पक्षमधुर-पक्षमधुर-त्रि० पक्ष इव मधुरं, पक्षे सति मधुरं च ।
स्था० ४ टा० १ च० ।

पक्षज्ञ-समर्थ-ब्र० । गोणाऽऽदिवात् समर्थस्थाने पक्षज्ञाऽऽ-
देशः । शक्ते, प्रा० २ पाद । " पक्षा नृदा समन्था, य पक्षला
पञ्चला पांदा । " पादो ना० ३६ गाथा ।

पकीलिय प्रकीर्तिन-प्र०। वसन्तोत्सवाऽऽदिना प्रकीर्तितुमारब्धे
कल्प० १. आर्थ० ५५. लण०। जं०। विपा०। अ-न०। झा०।

पके जलघर-पकगृह-न० । पक्वेष्टकागृहं, ध्य० ४ उ० ।

पक्षेद्वय-पक्ष-त्रि० । स्वार्थे इहप्रत्ययः । आश्रिता कृतपाके, उत्त०
'४ अ० ।

पक्व-पक्का-पुं० पतन्त्येने पक्कः । उल्ल० ४ अ० । तनुरुद्रे,
 “ जायपक्वमा जहा हंमा । ” उल्ल० ११ अ० । पाश्व०, १४ अ० ।
 “ उ ३ उ ३० दक्षिणपक्वाऽर्द्धदिपाश्व०, १४ अ० २ टा० ३ उ ३० कन्य-
 विन्दकं दक्षं तु, रा० ३ । पश्चिद्दक्षोऽर्द्धाश्रमण (१४ अ०
 २ ज० ४ उ ३० । विशे०) मासाह्ने, जं० १ वक्त्र० । पश्च-
 द्दक्षोऽर्द्धाश्रमण, १४ अ० २ ज० ४ उ ३० । विप्रा० । कर्म०
 “ पाण्यमसं दक्षोत्ता पक्वत्वां दक्ष पक्वमासाः । ” अ० ६ श० ७
 उ ३० । अ० । अ० । अ० । अ० । अ० । “ पतन्त्येने पक्कं भवेत्ते-
 कनि पक्वमा । गोथमा । द्यो पक्वत्वा पण्यत् । त जहा-
 बहूद्विपक्वत्वा, सुपुण्येयत् । ” जौ० २ प्रा० ६ दश० १ । “ सिगा-
 यथयया मृग्या, सिन्धियेय त विघ्ने । स पक्वत्वा कुन्तिम्-
 भ्राताननुनाममेव ॥१॥ ” इत्युक्तत्वात् हेतुमासाध्यायकत्रयं अनु-
 मानवाक्ये पक्षप्रयोगः । इहा० ३ परि० । “ इतश्च्येयं पक्व-
 पक्वमयेव, पक्वा पर्ययजिष्येयम् । व्यापिकात् त्रैवर्गमः, साय-
 मन्मोक्षं पुनर्गम्य । ” इत्या० ३ परि० । “ अगुणाम् ” शब्दे प्रथ-
 मतोऽपि ४०२ पृष्ठे पक्वस्त्वकपक्वम् ।

पक्वञ्चो-पक्षतम्-अव्य० । दक्षिणाऽद्विपक्षमाश्रित्येत्यर्थे, उक्त०
१ अ० । दश० । पार्श्वत इत्यर्थे, दश० ८ अ० ।

पक्वंत-पक्षान्त-न० । अन्यतरास्मिन्नित्यजाते, " अक्षतरं ई-
दित्यजायं पक्खंते भगवः । " नि० चू० ६ उ० ।

एकस्वन्तर-पक्षान्तर-तः । पक्षविशेष, अ० म० १, अ० २ स्वतन्त्र ।

पक्खं-प्रस्कन्द-अ० । प्रस्कन्द आक्रमण, “अगणि व पक्खं पयंगेसणा ।” अग्नि प्रस्कन्दश्चाऽऽक्रमय । उत्त० ११ अ० । “पक्खं जलितं जोहं, धूमकेतुं दुरासय ।” प्रस्कन्द-
नि अथयस्यन्ति प्रस्कन्देत, प्राकृतं वात प्रस्कन्द्युः । उत्त०
१२ अ० । दश० ।

પર્યવેશી-પ્રસ્ફુટન-૦૦ | ધારિવિવા પતન, “પર્યં તુ સ્વપ-
તિતા, પક્ષકર્ણ ધારિઝુજ જે પરતિ, એ પુણ મદુરશો સાધા-
વિના પરક તે પક્ષકર્ણ | શ્રદવા સ્વપાશ્ય પક્ષકર્ણ, તે પુણ
મિરિમિમ નુજક, કલકટ્ટિયમ્ન જે સ્વપાશ્ય પર્યં તે પક્ષકર્-
ણ, મુદ્યોર્થિવા લીલેએ એ મદાલશ્વતા પરક, તે વા પક્ષકર્ણ
મરણ |” નિં જુઁ ૧૧ ૦૦

पक्षेदोऽस्य-पञ्चान्दोलक-पुं० । यत्र पक्षिण आगत्याऽऽत्मान-
मान्दोलयन्ति तस्मिन्, जी० ३ प्रति० ४ अर्थः ।

पक्षग-पक्षग-त्रि० । मासार्द्धमन्त्रिनि, “पक्षग संज्ञतया
कसाया ।” कर्म० ? कर्म० ।

पक्वज्जमाण-प्रत्याग्रमान-त्रि० । भक्ष्यमाणे, सूत्र० १. ध्रु०
५ अ० २ च० ।

पक्षिपिन्द-पक्षिपिन्द-पुं० । बाहुद्वयकायपिण्डे उत्त० १ अ० ।
 जानुजंघापरिवस्त्रवेष्टनाऽऽत्मके योगपट्टाऽऽश्रयके, बाहुद्वयनैव
 कायवेष्टाऽऽत्मके वाऽऽस्तनजंघे, “नव पट्टद्विधेयं कुञ्जा,
 पक्षिपिन्दं च संस्त्रे ।” उत्त० १ अ० ।

पक्षर-पक्ष-पुं० । अश्वाऽऽदीनां तनुत्राणविशेषे, विपा० १, अ०
२ अ० ।

पक्षलग्न-देशी-तुरगसंज्ञाहे. दे० ना० ६ वर्ग १० गा।

पख्खल्लन्त-प्रख्खल्लन्त-त्रि० । अवपाताऽऽद्यौ प्रपनति, "पक्खन्ते
य से तत्थ, पक्खन्ते ध सज्जए ।" दश० ५ अ० १ व० ।

पक्षवृत्त-प्रखलन-० । गद्या त्रिमित्रप्राप्ति, “तमिष अ-
सपत्त पत्त वा दृष्टज्जणुमादृष्टि पक्षवृत्तं जायध्वं ।” भू-
मायमंत्रप्राप्तं हस्तज्जुकाऽऽर्धिनः प्राप्तं वा प्रखलनं ज्ञानव्ययम् ।
ख० ६ उ० । स्थि० ।

पक्षवत्तमाणी-प्रमवद्वन्ती-स्त्रा० प्रकपेण स्वतन्त्रायाम्, गत्या
गच्छन्त्या भूमावसंप्राप्तायाम्, वृ० ६ उ०। कथा०।

पक्षवन्त-पक्षवत्-प्रि० । नृपशर्गीयपक्षसमन्विते, व्य० १ उ० ।

पक्ष्मवाइ-पक्ष्मपातिन्-वि० । पक्ष्मेकपक्षाज्जनिवशां पातयति
 (तरस्करोतीति पक्ष्मपाती । कर्वाचद् द्रष्टुं क्यचिदुत्तरतेनैकप-
 क्षानुगमिणि, स्या० ।

पक्ववाय-पक्वात-पुं०। अनुसोदतधर्म आचारे, “जह वि ज्ञ-
 यार्हाम न भस्ती, न पक्ववायो अमग्नअग्नेसु।” ध० २ ‘अ-
 धि०। “न अरुथैव त्वयि पक्वातः, न द्वयमात्रादरुचः पश्येत्।
 यथावादात्त्वपरीक्षया तु, त्वामेव वीरं प्रमुमाश्रयामः॥१॥” अ-
 दृ० १९ अष्ट०।

पञ्चवाह-पक्षवाह-पुं० । वेदिकैकदशविशेषे, जं० १ वत्त० ।
जं० । पञ्चैकदशविशेषे, रा० । जी० ।

पक्खाः-पक्षादि-पुं० । अर्द्धमासप्रभृतौ, आदिशब्दाच्चतुर्मासा-
ऽऽदिग्रहः । पञ्चा० १४ विव० ।

प्रकृत्याति-स्त्री० । यशसि, औ० ।

पञ्चभास-पक्षाऽऽज्ञाम-पुं० । पञ्चदश्यांवांशष्ट, रत्ना० ।

पक्षाऽऽभासांभवावदाहुः-

तत्र प्रतीतनिराकृताननीप्सितसाध्यधर्मविशेषणास्त्रयः प-
क्षाऽऽभासाः ॥ ३७ ॥

प्रतप्तसाध्यधर्मविशेषणः, निराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अन-
ज्ञाप्तिनसाध्यधर्मविशेषणश्चेति त्रयः पक्षाऽऽभासा भवन्ति। अ-
प्रतीतानिराकृतानाप्तिनसाध्यधर्मविशिष्टधर्माणां सङ्गच्छपक्ष-
त्वेन प्रागुपपत्तिरित्यादौ च तादृशपरान्तत्वात् ॥ ३८ ॥

प्रतीतमाध्यमर्धमिशेषः। यथा-आर्हतात् प्रत्यवधारणवर्जं
परं प्रयुज्यमानः स्यात् जीव इत्यादिः ॥ ३६ ॥
अवधारणं वर्जयित्वा परोपन्यस्त, स्वस्तोऽपि वाक्ययो-

ग आह्वानां प्रतीतमेवायं प्रकाशयति । ते हि सर्वे जीवाऽऽदि-
कस्त्वनेकान्ताऽऽसम्पत्तिं प्रतिपन्नाः, ततस्तेषामवधारणराहितं प्रमा-
णवाक्यं, सुनयवाक्यं वा प्रयुज्यमानं प्रसिद्धमेवायमुद्गाहयती-
ति व्यर्थस्तत्प्रयोगः । सिद्धसाधनं, प्रसिद्धसंबन्ध इत्यपि सं-
ज्ञाव्यवस्थाधिकृतम् ॥ ३६ ॥

द्वितीयपञ्चाऽऽभासं ज्ञेयतो नियमयन्ति-

निराकृतमाध्यमविशेषणः प्रत्यक्षानुमानाऽऽगमलोकस्वव-
चनाऽऽदितिः साध्यधर्मस्य निराकरणदानेकप्रकारः ॥ ४० ॥

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अनुमाननिराकृतसाध्यध-
र्मविशेषणः, आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, लोकनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः । आदि-
शब्दात् स्मरननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, प्रत्यभिज्ञाननिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, तर्कनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणश्चेति ॥ ४० ॥

एषु प्रथमं प्रकारं प्रकाशयन्ति-

प्रत्यक्षनिराकृतमाध्यमविशेषणो यथा-नास्ति जूतविल-
क्षण आत्मा ॥ ४१ ॥

स्वसंवेदनप्रत्यक्षेण हि पृथिव्यतेजोवायुभ्यः शरीरत्वेन परि-
णतेभ्यो भूतेभ्यो विज्ञेयज्ञानेभ्य आत्मापरिविद्यते इति । त-
द्विज्ञेयताऽऽगमनिराकरणप्रतिज्ञाऽनेन बाध्यते । यथाऽऽपुष्पा-
भितः इति प्रतिज्ञा बाष्पेन्द्रियप्रत्यक्षेण ॥ ४१ ॥

द्वितीयप्रकारं प्रकाशयन्ति-

अनुमाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति सर्व-
ज्ञो, बीतरागो वा ॥ ४२ ॥

अथ हि यः कश्चिच्छिद्धसांनिध्यव्याप्तस्य क्वचित्स्वकारणजनि-
तमित्तल्लक्षणे यथा-कनकाऽऽदिमलो, निर्लोसांनिशयवर्ती च दो-
षाऽऽवरणे इत्यनेनानुमानेन सुवर्णसंकेतः, बाधा एतस्याऽस्त्वनुमा-
नाद्यत्र क्वचन पुरुषवीर्ये होयाऽऽवरणयोः संस्था प्रकृयप्रसि-
द्धिः, स एव सर्वज्ञो, बीतरागश्चेति । एवमपरिणामी शब्द-
इत्यादिरपि प्रतिज्ञा परिणामी शब्दः कृतकवाग्व्याध्यानुपपत्तेरि-
त्याद्यनुमानेन बाध्यमानाऽत्रोपादहरणीया ॥ ४२ ॥

अथ तृतीयं जेदमाहुः-

आगमननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-जैनेन रजनिभोज-
नं जजनीयम् ॥ ४३ ॥

"आयं गयमिं आहो, पुरथाय अणुग्गए । आहारमाहयं
स्ववन्, वणसाऽव न पयए ॥ १ ॥" इत्यादिना हि प्रसिद्धप्र-
मायेन परमागमवाक्येन कृपाभक्षणपञ्चाः प्रतिस्तिष्यमाण-
त्वाच्च साध्यव्यवस्थाकनिति । एवं जैनेन परकत्तमतिज्ञपणीयमि-
त्याद्युद्गाहणीयम् ॥ ४३ ॥

चतुर्थं प्रकारं प्रथयन्ति-

लोकनिराकृतमाध्यमविशेषणो यथा-न पारमार्थिकः
प्रमाणप्रमेयव्यवहारः ॥ ४४ ॥

लोकशब्देनात्र लोकप्रतीतिरुच्यते । ततो लोकप्रतीतिनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषण इत्यर्थः । सर्वत्रापि हि लोकस्य प्रतीतिरि-
दृशी यस्याप्यर्थिकं प्रमाणं, तेन च तत्सातव्य विवेकः पारमार्थि-
क एव क्रियते । ननु लोकप्रतीतिरप्रमाणं, प्रमाणं वा ? । अ-
प्रमाणं चेत्, कथं तथा बाधः कस्यापि कर्तुं शक्यः ? । प्रमाणं

चेत्, प्रत्यक्षाऽऽदिरितिकं, तद्व्यवहारः । न तावदाद्यः पक्षः, प्र-
त्यक्षाऽऽदिरितिकप्रमाणस्यासंज्ञवात् । अन्यथा-"प्रत्यक्षं च परोक्षं
च" इत्यादिविभागस्याऽऽसम्पन्नस्याऽऽपत्तेः । द्वितीयपक्षे तु
प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणाऽऽदिवृत्ताभासध्ववाक्यान्तर्भू-
तत्वात् न वाक्यः प्रकृतः पक्षानास इति चेत् । स्वयमेव न, किं
तु लोकप्रतीतिरस्त्यक्तमित्यनेन प्रतिज्ञातीति । विषयमतीत्या-
मीश्वरान्तमस्य पार्थक्येन निर्देशः । एवं व्युत्ति नराशरः कथा-
सम्पन्नं, प्राण्यङ्गत्वात्, शब्दव्युत्तिरिदंवाद्यापि दृश्यम् ॥ ४४ ॥

पञ्चमप्रकारं कील्यन्ति-

स्ववचननिराकृतमाध्यमविशेषणो यथा-नास्ति प्रमेय-
परिच्छेदकं प्रमाणम् ॥ ४५ ॥

सर्वप्रमाणाभावमनुपगम्यकृतः स्वमपि वचनं स्वाभिप्रायप्र-
तिपादनपरं नास्तीति वान्यमयमेव तस्य श्रेयः । वृषाणं कुर्वन्
नास्ति प्रमाणं प्रमेयपरिच्छेदकमिति स्ववचने प्रमाणं कुर्वन्
भूत इति स्ववचनेनेवासौ व्याहृतः, एवं निरन्तरं महां मौनी-
त्यादिपि दृश्यम् । ननु स्ववचनस्य शब्दरूपत्वात्तान्निराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः पक्षानासः प्राभादिनाऽऽगमननिराकृतसाध्य-
धर्मविशेषण एव पक्षभासऽनभवेतीति किमयमस्य भेदं
कथनमिति चेत् । एवमेतत्, तथापि शिष्यशमूहविकाशा-
यमस्यापि पार्थक्येन कथनमिति न दोषः । आदिशब्दमपि-
तास्तु पक्षानासाख्यः स्मरणप्रदांमज्ञानतर्कनिराकृतसाध्यध-
र्मविशेषणः । तत्र स्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, स
सहकारतः फलशून्य इति, अथ पक्षः कस्यचित्सहकार-
तत्वं फलभ्रमराज्येण सस्यक स्मृतुः स्मरणेन बाध्यते । प्र-
त्यभिज्ञाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, मृद्वेऽपि क्वच-
न वस्तुनि कश्चन कञ्चन अधिकृत्योऽपि तामाश्रयन्तान्नाय पक्षो-
कुरुते, तद्वेदमिति । नस्याऽप्ये पक्षान्तिष्यक्ततामायाश्र-
यिष्या तेन सदृशमिदमिति प्रायश्चित्तमिति निराकृत्यते । त-
र्कनिराकृत साध्यधर्मविशेषणो यथा, यो यस्मत्पुत्रः, स
इयाम इति व्याप्तिः समीचीनेति । अस्याप्ये पक्षो या जन-
न्युपनृत्तशताऽऽद्याहारपरिणामपूर्वकस्तपुव्रतः, स इयाम इति
व्याप्तिर्ग्राहिता । अस्यक तर्केण निराकृत्यते ॥ ४५ ॥

द्वितीयं पक्षानासं समेदमुपवर्धय तृतीयमुपदर्शयन्ति-

अनजोऽस्मिन्माध्यमविशेषणो यथा-आह्वानादिनः शब्द-
तिक एव कलशाऽऽदिरशः शक्ति एव वेति वदतः ॥ ४६ ॥

स्याह्वानादौ हि सर्वत्रापि वस्तुनि नित्यत्विकान्तः, अति-
त्यैकान्तो वा नाभ्यासितः, तथाऽपि कदाचित्कस्मै सभा-
लोकाऽऽदितैवमपि वदतः । एवं नित्यः शब्द इति तात्पर्यमस्य
वदतः प्रकृतः पक्षानासः । ये त्वप्रासिद्धविशेषणाप्रसिद्धि-
शेष्याप्रसिद्धीभयोः पक्षानासाः परैः प्राचिरे, नामो समीची-
नीनाः । अप्रासिद्धस्यैव विशेषणस्य साध्यमानत्वात्, अन्य-
था सिद्धसाध्यताऽवतारात् । अथाऽत्र सार्वत्रिकः प्रसिद्धभा-
वो विवक्षितो न तु तत्रैव धर्मिणः, यथा साक्ष्यस्य निर्वाहा-
त्वं कर्वाण धर्मिणो न प्रसिद्धः, निरोभावात्तत्रस्यैव सर्वत्र तेना-
भिधानात् । तदुक्तम् । एवं सति कृष्णकर्ता साधयतो भवतः
कथं नाप्रसिद्धविशेषणस्यैव होयो भवेत् ? , कृष्णकतायाः सपक्ष-
कथाव्यवसिद्धेः । विशेष्यस्य तु धर्मिणः सिद्धिर्विकहादपि
प्रतिपादिनीति कथमप्रसिद्धताऽस्य ? । एतेनाप्रसिद्धीभयोऽपि
परःस्तः ॥ ४६ ॥ रत्नाः ६ पद्वि ।

पञ्चसारिण-पञ्चारिण-पुं० । अनादेशशिवशेषे, तद्देशजा हास्ती
पञ्चारिणी । "पञ्चसारिणी" । २० ।

पञ्चसालाण-पञ्चासाल-न० । धावने, आवा० १ श्रु० २ अ० ४
उ० । सूत्र० । औ० ।

पञ्चसार्वाभिः-पञ्चाऽऽपतित-त्रि० । अन्तरस्य पाष्थे पतिते,
"पञ्चसार्वाभिर्न नासु" । प्रा० ४ पा० ।

पञ्चसासण-पञ्चसामन-न० । येषामधोभागे नानारूपाः पञ्च-
सामनेषु आसनजरेषु, जी० ३ प्रति० ४ अघि० । जं० ।

पञ्चिख (ण्)-पञ्चिन-पुं० । स्त्री० । पत्न्यनेन पञ्चः, सो-
ऽप्यस्तीति पञ्ची । वृत्त० १ अ० शुक्राऽऽदिषु, आवा० १ श्रु०
६ अ० २ उ० । अन्तु० ।

चडाविहा पञ्चवी पञ्चता । तं जहा-चम्पपञ्चवी, सोपप-
ञ्चवी, मयुगपपञ्चवी, निययपञ्चवी । (स्था० ४ टा० ४ उ०)

तिविहा पञ्चवी पञ्चता । तं जहा-अंढया, पोयया, मम्मुच्छि-
मा । अंढया पञ्चवी तिविहा पञ्चता । तं जहा-इप्थी, पुरि-
मानपुंमगा । पोयया पञ्चवी तिविहा पञ्चता । तं जहा-इप्थी,
पुरिमा, गुपुंमगा वि । एवमेणां अभिज्ञावेणां उरपरिसरपा
वि जागियव्वा, नृयपरिमरपा वि भाणियव्वा ।

पञ्चिणोऽण्डजाः हंसाऽऽदयः पोतजा चरुगुलीप्रतयः, स-
म्मुच्छिमाः खड्गजकाऽऽदयः, चङ्गिज्जम्पेति तेषां सम्मुच्छिम-
नस्यापदेशो ज्ञवन्त्येव, उङ्गिजाऽऽनां सम्मुच्छिमजविशयव-
दिति । स्था० ३ टा० १ उ० । ("खहय" शब्दे तृतीयभागे
उद्देशे पृष्ठे वक्तव्योक्ताः)

पञ्चिजनाय-पञ्चिजात-न० । पृष्ठाऽऽदौ पञ्चिणि, स्था० ४ टा०
२ उ० । नि० च्चु० ।

पञ्चिणिमिमेविय-पञ्चिनिपेवित-त्रि० । विविधविहङ्गैरतिशये-
नाऽऽश्रिते, वृत्त० २० अ० ।

पञ्चिखपह-पञ्चिखय-पुं० । पञ्चिमार्गे, यत्र भारुदाऽऽदिपञ्चिभि-
र्देशाभ्यस्तव्यते । सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पञ्चिखय-पञ्चिखय-अव० । निष्काशेत्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ५ अ०
१ उ० ।

पञ्चिनाय-पञ्चिक-न० । पञ्केऽर्कमेवे भवं पञ्चिकम् । पञ्चा०
१५ वि० ० । अ० । पञ्के पञ्के भवे, कल्प० ३ अघि० ६ हृण । प-
ञ्चिनायिकः पञ्चिकम् । प्रथ० ४ डार । पञ्चिनायिनिवृत्ते प्र-
तिक्रमणे, आवा० ४ अ० । (तत्र पञ्चिकप्रतिक्रमणे कदा कथं
कथं भवति "पञ्चिकमण" शब्दे बह्व्यते) अथ अत्यसङ्कृतप्रशस्त-
कुसराणि च यथा-आद्याः पञ्चिकदिने अतीचाराद् कथयन्ति,
तत्र पष्ठे दिव्यन्ते, दशमं च देशावकाशिकं, तद्व्ये नाङ्गीकुर्वन्ति, यद्
तत्र पष्ठे कथितमस्ति तद्व्यमथाङ्गैः कथितं, यथष्टमं यावच्छी-
घप्रत्यार्कं, दशमं तु दिनेप्रत्ययिकमित्यपि नाङ्गीकुर्वन्ति तत्र
का युक्तिः ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-ध्याश्वय्ययके आषाढप्रता-
धिकारे देशावकाशिकप्रताऽऽज्ञापकः कथितोऽस्ति, स लिख्यते ।
यथा- "दिशिष्यययययस्य दिसापरिणामस्य पञ्चदिने प-
रिमाणकरणं देशावगासिञ्च, देशावगासियस्य समणोवासप-
र्ण इमे पञ्च अद्देशरा जाणुयव्वा, न समपारियव्वा । तं ज-
१५

हा-आणुयव्वायव्वां १, ऐसवणप्यव्वां २, सहायुवाय ३, रुवा-
युवाय ४, बाह्वायुवकलकल्ये ५, "यतहालायकानुसारेण पृष्ठादि-
गृहस्य संक्षेपदेशावकाशिकं रूपद्वया ज्ञायते, तथा योग-
शास्त्राऽऽनेककल्पेषु पृष्ठादिगृहसंक्षेपदेशावकाशिकं काय-
तमस्ति । तथा ध्याश्वयस्यकदशाङ्गं आनन्दनोत्पार्थाधिकारे
सामायिकाऽऽदिचतुष्वनाऽऽज्ञापकवित्पारो न कथितः, तस्मा-
त्तत्र न नाङ्गीकुर्वन्ति, तत्पु तद्व्यानमेव, यतो व्रताचारोऽऽदौ एवं
पाठोऽस्ति- " अहं यं देवाणां प्ययां अंतिप पञ्चाणुवद्वयं
सत्स-
मि ? अहासुहं देवाणुपिवा । मा पञ्चिबधं करेह । " तथा- व्र-
तोत्चाराभ्यन्तरेण पाठोऽस्ति- " तप यं आणुयं गदावर्धं सग-
णस्त भगवन्मो महावीरस्म अंतिप पञ्चाणुवद्वयं सत्सत्स-
त्स-
द्वयानोत्पार्थाङ्गीकारः कथं चरने ? इति देशावकाशिकमत्र न
भवति तर्हि पञ्चानोत्पार्थाः कथं कथिताः ? । तस्मादानन्देन
चत्वारि व्रतानि सविस्तराणि मोचयितानि, यस्मादिदं वा-
रं वारुच्यते पुनः संक्षेपतस्तद्वचनितारण्येवति हेयम् ।
उद्देशः । सन० ४ उल्ला० ।

पञ्चिखयववाणा-पञ्चिकसामणा-स्त्री० । " इच्छामि खमासम-
णो ? इत्यं च मे जं जं इच्छां तुष्टानं अपायंकाणु " इत्यादि
भगनाऽऽश्रितकार्यं पञ्चिकप्रतिक्रमणस्थाने ज्ञामणायाम्, ("प-
ञ्चिकमणु" शब्दे व्याख्या) पञ्चिकज्ञामणाऽऽवसे आद्याः प्रत्ये-
कं नमस्कारान् मनोमध्ये कथयेयुः, किं वा नेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-ज्ञामणाऽऽवसे यत्सिञ्चावे आद्या नमस्काराद् न पठन्ति, किं
तु यत्तिनिः पठ्यमानं ज्ञामणकपाठं शृण्वन्ति, यतीनामभावे
तु नमस्कारं पञ्चिकप्रत्ययाने प्रतिक्रमणस्य च परस्परया प-
ठन्तीत्यवश्यम् । २१ प्र० । सन० १ उल्ला० ।

पञ्चिखयपञ्चिकमण-पञ्चिकप्रतिक्रमण-न० । पञ्चिनायारिनिवृ-
त्ते चतुर्दश्यां क्रियमाणे प्रतिक्रमणे, च० २ अघि० । छवन्सु-
रीस्मृतिव्यासगोमुदनुपञ्चिकप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिगुणयुताना-
मिति स्तुतिः आन्विकानिरपि पठ्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-पञ्चिकप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिगुणयुतानामिति स्तुतिः आन्वि-
काभिः साक्षीभिरपि च कथ्यमानाऽस्तीति । ४०२ प्र० । से-
न० ३ उल्ला० । अथ मुन्नतानसङ्कृतानुयोजनानि, तत्प्रतिषेधा-
स्तु च । यथा-सर्वैः पञ्चिकप्रतिक्रमणे शास्त्रित्ववश्यं कथ्यते,
कैश्चिदुपनयसिन् दिनेऽपि कथ्यते, तत्किमस्तीति प्रश्ने, उ-
त्तरम्-पञ्चिकप्रतिक्रमणे परस्परया शास्त्रित्ववश्यं कथ्यतेऽप्य-
स्मिन् दिने तु कथनमाश्रित्य नियमो नास्तीति । ५३ प्र० ।
सन० ४ उल्ला० ।

पञ्चिखयपोसह-पञ्चिकपोषय-पुं० । पञ्के भवं पञ्चिकमर्द्धमा-
सिकं पञ्च, तत्र पोषयः पञ्चिकपोषयः । चतुर्दश्यष्टमीषु पोषय-
मते, दशा० ४ अ० ।

पञ्चिखयपोसहिय-पञ्चिकपौषधिक-पुं० । पञ्चिकपोषधोऽस्ति
येषां ते पञ्चिकपौषधिकाः । परन्तु कृतपौषधोपवासेषु दशा० ।
यतश्चतुर्दश्याः " पञ्चखयं पञ्चिखयं, पञ्चिखयं पोसहो पञ्चिखय
पोसहो चाउद्दिष्टमष्टमीषु वा । " अत्रापि स एवाध्याः यथा-पञ्के
अङ्गीकृतं भवं पञ्चिकं, तत्र पञ्चिकं पोषयः पञ्चिकपोषयः,

अत्र च नियतं पोषण उपवासकृत्वा । यतः श्रीउत्तराध्यायनबुद्ध-
द्वयै-“सर्वेभ्यो न पोषोमः, प्रशम्यः कालपरेषु । अर्घ्या
पञ्चदश्यां च, नियतः पोषणं वनेषु ॥१॥” तथा श्रीआवश्यक-
कृष्णी-“सर्वेषु कालपरेषु पत्तये ज्ञिगमय तत्रां जोगी ।
अर्धमापरसत्पितुः नियमं हवित्रं पोषाहम् ॥१॥” इति
चनत्वात् । पात्रिकभक्ष्यं तपः कार्यम् । उपलक्षणं चैतच्चतुर्द-
श्यस्योत्तराध्यायतपः कार्यमिति । अत एवोक्तं ऋषिमुनि-“वा-
उहसिअममीषु वा ।” अत्र वाशब्दः समुच्चयार्थः, अनुक्तपर्व-
संप्रदाहो व्युत्पन्नश्चल्लक्षणः । तत्र तपविशेषश्चतुर्दश्यादि-
संप्रत्येत नृपाणां साधूनां मध्ये । दशा॥१॥ अ० ।

पात्रिलयापात्रिलय-पात्रिकापात्रिक-पुं० । नपुंसकभेदे, यस्य पत्रे, शुक्रपत्रे अग्नीव मोहोदयः स्याद-अपत्रे च-कृष्णपत्रे स पात्रिकापात्रिकाः । पृ० ३ अत्रि । शुक्लपत्रे सवर्ध, नो कृष्णपत्रे । अथवा-शुक्रपत्रे कृष्णपत्रे वा पत्रं यावर्धनीयं दयः स्यात्सप्तमेव कालमर्थादयः स पात्रिकापात्रिकः । ग० १ अत्रि । पृ० १० । पृ० १० । पृ० १० ।

पक्खिविरात्तय-पक्खिविरात्तक-पुं० । जीवविशेषे, "सं जहा-
णामय पक्खिविरात्तय सिया हक्खलाओ हक्खलं मेवेमाणं गच्छे-
ज्जा ।" ज० १३ श० ९ उ० ।

पवित्रविराज्ञी-पक्षिविराज्ञी-स्त्री० । चर्मपाकमेव, जी० १
प्रति० । प्रका० ।

पक्षुन्तं अ-प्रसुन्यत्-त्रि० । “स्वार्थे कश्च वा” ॥ ८ । २ ।
१६४ ॥ इति कः प्रत्ययः स्वार्थिकः । प्रकर्षेण क्क्षोभं प्राप्नुवति,
“धरणीहरपक्षुन्तं” ॥ प्रा० २ पाद ।

एकलेख-प्रक्षेप-पुं० । प्रक्षेपणे, एकदेशप्रवणत्वात् प्रक्षेपाऽऽहारे ।
प्रच० ३०५ द्वार ।

पक्षविषय-प्रक्षेपक-पुं० । अक्षरपथे कुटितशब्दालस्य शब्दालपूर-
 णे ह्यस्य, "अपक्षवगमस्य पक्षवगं दलयात् ।" ज्ञा० १ श्रु०
 १४ अ० । प्रक्षेपणे, वृ० १ उ० । "वाजिन् पुमि वा ।" ५ । ३ ।
 १२१ । इति भावे एकप्रत्ययः । यथा अश्वानामश्वकः हंसः ।
 (वक्ष्यप्रलेपकस्वरूपम् 'वधः' शब्दे वक्ष्यते)

पक्षेवाहार-प्रक्षेपाऽऽहार-पु०। प्रक्षेप कथलाऽऽहारः
प्रक्षेपाऽऽहारः। कार्वाले कथलप्रक्षेपनिष्पादिते आहारभेदे,
सूत्र० २ थ्र० २ २७।

पक्खोरु-शब्द-धा०। शांते, “ शब्दो ज्जर-पक्खोरु” ॥ ८।
 ४। १३०॥ इति शीयतेः पक्खोडाऽऽदेशः। ‘पक्खोरु’ शीयते।
 प्रा० ४ पाद १।

पक्षोल्लिख्य-शब्दित-त्रि। "पक्षोल्लिख्यं च पक्षोल्लिख्यं।" पा०
न० २४३ गाथा ।

पक्खोलण-शदन-न० । शद-कंतरि ल्युट् । प्रखलति, ख्य-
ति, नि० १ अ० ३ वगं २ अ० ।

पगड-प्रकृति-स्वा०। प्रोप्रीतिनिविषादः। स्वमकामां नाथगोपयज्ज-
गौरवधर्माणां परस्परगोपकारिणां त्रयाणां गुणानां सर्ववज्रध-
मनां माय्यावस्थायाम्, स्वा०। स्वा०। आ० म०। बुद्धि-
रेव प्रमुन्यवस्था साधिकारा प्रकृतिर्गित केचित्। द्वा० ११
द्वा०। स्वभावे, ज० १ श० ६ उ०। "पगडं यत्ना दुर्मगणज्।"

दश० १ अ० १ अ० श्लो० ३३० । अथा० । नि० चू० । वृ० ।
कर्मसिद्धे । कर्मसिद्धये ज्ञानाऽऽवरणाऽऽर्द्धा, अ० १ श्ल० १ उ० ।
स० । कर्मणामपि किञ्चिद् ज्ञानमावृणोति । किञ्चिद्वैशेष्यम्,
किञ्चित्सुखदुःखेन जयत्यति, किञ्चिन्मोहद्वयनीत्येवमवस्था प्र-
कृत्यः । क० प्र० १ प्रक० । समुदाये, ('कर्म' शब्दे तृतीयभावे-
यष्टं पुष्टं भादकट्टाख्येन तत्त्वव्यापनमुक्तम्) अर्धे, ब्राह्मणक्रिये-
यष्टयश्चर्याऽऽख्येनान्वयः प्रकृत्यः । अत्रा० १ श्लो० १ अ०
१ उ० । कुम्भकाराऽऽविधेयः प्रकृत्यः । श्लो० । बलदेव-
स्य स्वार्थमुपपन्ने पुत्रे, स चातिप्रदोमप्रसादिमानोऽर्जुनक प्रप-
त्य स्वार्थसिद्धये उपपद्य मर्दायदेहं स्वस्थयति । नि० १ श्लो०
१ अ० ।

पगडश्रंत-प्रकृत्यन्त-पुं० । प्रकृतिविश्रान्तौ, द्वा० ११ द्वा० ।

पगडनुदय-प्रकृत्युदय-पुं०। कर्मभेदविषये उत्तरकरणे, प० सं०
४ द्वार। क० प्र०।

पण्डितदीक्षा-प्रकृत्युदीक्षा-स्त्री० कर्मप्रकृतिविषये उद्दीक्षा-
करणं, प० सं० ४ द्वार । क० प्र० ।

पगडुवमंत-प्रकृत्युपशान्त-त्रि० । क्रोधाद्वरहिते, ज० १ श०
६ व० । औ० ।

पगइन्तर-प्रकृत्यन्तर-न० । पतदुप्रदप्रकृतिकेपे कमांशि, पं०सं०
५ द्वार ।

परांतरणयणसंकप-प्रकृत्यन्तर्गनयनसंक्रम-पुं० । विवर्तिता-
याः प्रकृतेः समाकृष्य प्रकृत्यन्तरे नतिवा निवेशने, पं० सं०
४ द्वार ।

पगडढाण-प्रकृतिस्थान-न० । प्रकृतीनां स्थानानि । ढिड्यादिप्र-
कृतिस्मदायं, कर्म० ५ कर्म० ।

पण्डित्वाणपरिमृगह-प्रकृतिसनानपतद्वृद्ध-पुं० । यदा सप्रभृता-
सु प्रकृतिषु एका स्वकामिनि यथा मिथ्यात्वं सम्प्रकृत्वमिथ्या-
त्वयोरुक्तदा संभवति । प्रकृतिसंक्रमे, पं० सं० ५ द्वार ।

पण्डितार्यमकप-प्रकृतिस्थानमकप-पुं० । यदा प्रभृतासु प्रभृ-
ताः संक्रामन्ति यथा ज्ञानाऽऽवरणस्य पञ्चापि प्रकृतयः पञ्चसु
तदा सम्भवन्ति । सम्प्रभवेत्, पं० सं०५ द्वार ।

पगर्पाङ्गद-प्रकृतिपद्ग्रह-पुं० । प्रकृतिस्थानानां यदैकप्रकृतिपद्ग्रहभावा विद्यते तदा संभवति । सङ्क्रमभेद, पं० सं० ५ द्वार ।

पणःपतणुकोहमाणमायाज्ञोदृ-प्रकृतिप्रतनुक्रोशमानमायाज्ञोभ-
पु० । प्रकृत्यैव प्रतनवोऽनिम-दीभूताः क्रोधमानमायालोभा य-
याने तथा । तं० । सत्यपि कथायादय प्रतनुक्रोधाऽऽदिनावेषु,
आ० । जी० ।

पङ्केपल्लवमत्ता-प्रकृतिपल्लवमत्ता-स्त्री०। स्वभावेनैव तुच्छभू-
तिवन्नायाम्, य० १, उ०। नि० च०।

पञ्चसंश्रय-प्रकृतिवन्ध-पूर्वा कर्मणः प्रकृत्याऽज्ञाभेदा ज्ञानाऽऽवर-
णित्याऽऽद्याऽर्था तासां प्रकृतेर्वापश्चर्याशयस्य कर्मणा वन्धः ।
स्था ० ४ ता २ ३० । कर्मपरमात्मानं (म० ४ मम०) समुदाय-
स्थित्यनुभावाप्रदेशमसमुदायं, पञ्चसंश्रयः । कर्म० (प्रकृतव-
न्धस्त्वकस्य 'वन्ध' शब्दे स्यात् वक्तव्यता)

पराभेद-प्रकृतिभेदक-वि० । प्रकृत्या स्वभाव एव न परानु-
वृत्त्यादिना भेदकः परोपकारकरणशीलः प्रकृतिभेदकः । अ० ।

स्वभावत एव परोपकरणशीले, भ० १ श० ६ उ० । स्वभावतः परानुपहतकायवाक्मनश्चेष्ट, ज्ञा० १ भु० १ अ० । जी० । न० ।

पगइज्जपया-प्रकृतिजङ्कता-स्त्री० । स्वभावेन परानुपनापितायाम्, दद्या० ४ टा० ४ उ० । जी० ।

पगइमउप-प्रकृतिमृदुक-त्रि० । स्वभावत एव भावमादिविके, ज० १ श० ६ उ० ।

पगइपंद-प्रकृतिपन्द-पुं० । स्वभावेन कर्मवैविध्यात् सङ्खिरहिते, "पगइपंदा वि ज्ञेयं वि एगे, रुहरा वि य, जे सुभ्रमुज्जव-वेया । (३) " दृश० ६ अ० १ उ० ।

पगइविजुच-प्रकृतिविजुक्त-त्रि० । स्वनःप्रतिनापया सकलज्ञानाऽ-अवर्णायाऽऽदिभूतोत्तरप्रकृतिजैरविजुक्ते, परतन्त्रप्रतिनापया सत्वरजस्तमसां साध्यावस्था प्रकृतिरित्यनया विजुक्ते, "नित्यप्रकृतिविजुक्ते, ओकाशोकावशांकनाऽऽभोगम् ।" यो १६ विद्य० ।

पगइविणीय-प्रकृतिविनीत-त्रि० । स्वभावेन, न तु परोपदेशतः विनययुक्ते, तं० भ० ।

पगइविमगा-प्रकृतिविषया-स्त्री० । आवश्यकोक्तमितमारिकाव-त् स्वभावेन वक्रभावयुक्तायां स्त्रियाम्, तं० । (पतिमारिकावृ-त्तम् " गरहा " शब्दे तृतीययोगे उप० पृष्ठे गतम्)

पगइमकप-प्रकृतिमकप-पुं० । प्रकृतेः सकम्पमाणायाः सकाशा-त् दक्षिण परमाववात्मकं समाकृत्याऽऽयां प्रकृतिं पतङ्गप्रकृतिः स्वभावस्त्वकम्पः प्रकृतिसंकम इत्युच्यते । पं० सं० ४ द्वार । सकमनेदे, ज्ञा० ४ टा० २ उ० । पं० सं० ।

पगइमकम्प-प्रकृतिमकम्प-न० । भूतोत्तरप्रकृतीनां सत्ताक-र्मणि, क० १० प्रक० । पं० सं० ।

पगइमोम-प्रकृतिमोम-पुं० । प्रकृत्या स्वभावेन सौम्याऽनपणा-ऽऽकृतिः । विश्वसनीयकृपे षष्ठे आवश्यकशुश्रे, एषाविधश्च प्रायेण न पापव्यापारे व्याप्रियते, सुखाऽऽश्रयणीयश्च ज्ञवति । प्रय० २६६ द्वार । स्वभावतोऽपापकर्मणि, ध० १ अधि० । स्वभावतैव शाश्वरवदानन्दकारिणि, दृश० १२ त्व ।

अथ नृनीये प्रकृतिसौम्यवगुणमाह-

पयईमोममहावो, न पावकम्प पवत्त पायं ।

द्वय सुदमेवणिज्जो, पसमनिमिलं पयमिं वि ॥ १० ॥

प्रकृत्याऽऽश्रयमायेन सौम्यस्वभावाऽनीपणाऽऽकृतिविश्वसनी-यकप इत्यर्थः । (न) जैव, पापकर्मव्याकोशवशाऽऽदौ हिंसाद्योयाऽ-दौ वा प्रवर्तते व्याप्रियते प्राया वातुद्वयेन निर्वाहाऽऽदिकरणम-न्तरेण । अत एव ज्ञवति सुखमेवनीयाऽङ्गुशाराऽऽश्रयः प्रशमनिमि-त्तमुपशमकारणं च अपिशाश्वत्येह समुक्तायकस्य योगात्, परे पामपवामोमहाशानां भवेत् विजयअधिवत् । ध० १० १ अधि० ३ गुण । (विजयअधिवत् " विजयसेदि " शब्दे)

पगउ-प्रकृति-पुं० । पतिविशेषे, आह च सूचरीकाराः " प्रक-रुष्टौ पतिविशेषौ । " शृण्णिकारणवेवमाह-आदशेषुसौ पयंताव-नतप्रदेशौ । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । जी० । रा० ।

पगय-प्रगृह्य-पुं० । प्रगते ग्रन्थे, ज्ञा० ६ टा० । " पक्षिणं पगंये अज्जया पगंये । " आचा० १ भु० ६ अ० २ उ० ।

पगद-प्रकृति-त्रि० । सर्वजनदृश्ये, तं० । प्रकृत्यति प्रकाशयति, विश० ।

प्रकृत-त्रि० । प्रकर्षेण विहिते, उत्त० १३ अ० । प्रकर्षेण बद्धे, उत्त० १३ अ० । आचा० ।

पगदण-प्रकृति-न० । प्रकाशे, प्रकाशके च । न० ।

पगदण-प्रकृति-पुं० । उत्तानार्थे, चं० प्र० १९ पाङ्गु ।

पगदि-प्रकृति-स्त्री० । पर्याये, "पगदि ति वा, पजया ति वा, जेद ति वा पगदु । " आ० सू० १ अ० । आचा० । सत्वरजस्तमसां साध्यावस्थायाम्, सूत्र० १ भु० १२ अ० । उ-त्त० । आचा० । "प्रहनेमैदास्तनोऽदृष्टकारः ।" प्रज्ञा० २२ पद । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिकर्मप्रकृतिषु, आ० म० १ अ० १ खण्ड ।

पगदु-प्रगते-पुं० । महागते, आचा० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगत-प्रगत-त्रि० । अधिकारे प्रयोजने, नि० सू० १ उ० ।

पगप-प्रकृत्य-पुं० । प्राहुर्गते, सूत्र० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगपिता-प्रकर्षयितु-त्रि० । पृष्ठेद्वाराऽऽदेः कर्त्तयितरि, " हंता जेसा पगपिता, आपसायागुणाभिणा ।" सूत्र० १ भु० ८ अ० । पगपित्य-प्रकृतिपित-त्रि० । प्रकृतिपे प्रस्थापिते, सूत्र० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगद-प्रगद-पुं० । आदर्शवदृश्ये, सूत्र० १ भु० ७ अ० । आ-चा० । अर्थात् परिपुष्टे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । घृष्टनां याते, सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० ।

पगदजा-प्रगदजा-स्त्री० । आदर्शे, सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० । पापकरणे, घृष्टनायाम्, सूत्र० १ भु० २ अ० २ उ० ।

पगदभा-प्रगदभा-स्त्री० । स्वनामक्यतायां पार्श्वनाथात्तेवा-सिन्ध्याम्, यथा कृषिकसंविद्ये उपसृष्टौ वीरस्वामी ज्ञावितः । आ० म० १ अ० २ खण्ड । न० ।

पगदभिय-प्रगदभिय-त्रि० । घृष्टनां गते, प्रमादवति च । " कि-वर्णेण समं पगदभिया, न वि जागुंति समादिमुत्तमं । " सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० । आदर्शवति, सूत्र० १ भु० १ अ० ३ उ० । आदर्शपवते, सूत्र० १ भु० १ अ० २ उ० ।

पगय-प्रकृत-त्रि० । अधिकृते, द्य० ७ उ० । विशेषे । प्रस्तुते, अनु० । सूत्र० । विशेषे । भावे कः । प्रस्तावे, सूत्र० १ भु० १२ अ० । अधिकारे, सूत्र० १ भु० ११ अ० । भु० । आचा० । प्रयोजने, विशेषे । भुनक्तिविशेषे, द्य० ६ उ० । (कल्पवृक्षवहारायोः प्रकृतानि) अस्मिन् शब्दे प्रथमभागे २६ पृष्ठे दर्शितानि)

प्रगत-त्रि० । प्राप्ते, दद्या० ४ टा० १ उ० ।

पगरण-प्रकरण-न० । प्रक्रियन्तेऽर्था अस्मिन्नि प्रकरणम् ।

अनेकार्थाधिकारावत् कायप्रकरणाऽऽदौ, दृश० ४ अ० । आचा० ।

पगरणसम-प्रकरणसम-न० । हेतुभासात्तेदे, रन्ता० ६ प-रि० । अस्य हि लक्षणम्-यस्मात्प्रकरणचिन्ता स निर्णया-र्थमपदिष्टः प्रकरणसम इति । यस्मात्प्रकरणस्य पक्षप्रतिपक्ष-योचितता विमर्शाऽऽसिका प्रवर्तते, कस्माच्चालो प्रवर्तते । विशेषानुपलम्भात्, स एव विशेषानुपलम्भो यदा निर्णयार्थम-पदिश्यते तदा प्रकरणमनतिवर्त्तमानत्वात् प्रकरणसमा ज्ञवति, प्रकरणे पक्षे प्रतिपक्षे च स्वस्मत्त्व इति। यथा-अनित्यः शाश्वतः-स्वधर्मानुपलम्भरित्येकोक्तं, द्वितीयः अऽऽह-यद्यनेन प्रकारेणा-

नित्यस्य साधयते, तर्हि नित्यतासिद्धिरप्यस्तु, अन्तरानुपपन्नस्ये-
न्नत्रापि सङ्गत्वात् । तथाहि-नित्यः शब्दोऽनित्यधर्मानुपपन्नस्ये-
रिति । अयं चाऽनुपपन्नो, यतो यदि नित्यधर्मानुपपत्तिरिति श्रुतिः
तदा कथमनो नानित्यत्वात्तिः? अर्थाभिहितता, तर्हि सन्निध्या-
निरुक्तिश्च होयः । अथ योगवाययोगविशेषणमप्यस्य नित्यधर्मा-
णमनुपपत्तिरिति श्रुतिः । अत्र नित्यधर्माणां प्रतिपा-
दितत्वात् । अतः नित्यधर्मानुपपत्तिः स्वकृपासिद्धेय नित्यधर्मापन्नस्ये-
तत्रापि स्थितिः । एवमनित्यधर्मानुपपत्तिरपि परीक्षणीया । इति
सिद्धे त्रय एव हेतुजाज्ञाः । (५७ सूत्रं टी०) रत्नां ६ परि०
(प्रकरणसमस्य विषयः ' अनेगंतवाय ' शब्दे प्रथमभागे
४३३ पृष्ठे द्रष्टव्यः)

पराशरसुप्त प्रकरणसूत्र-नं० स्वसमय एवाऽऽक्षेपनिर्णयप्रसिद्ध-
द्वारायके सूत्रभेदः, सू० १ उ० । (' सुप्त ' शब्दे इदं व्याख्यास्यते)

पराशरौषध-प्रकरणोपदेश-पुं० । कारणोपदेशः, आ० सू०
१ अ० । (अस्यैकार्थिकाभि ' कारौषधेयस्य ' शब्दे तृतीयानां
४६६ पृष्ठे गतानि)

पराशर-प्रगलित-त्रि० । गलत्कृष्टे, पिं० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । निःस्पन्दमाने, नं० । विपा० । प्रश्न० ।
" पराशरलोपणसु जलदिदोः । " महा० २ अ० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । कृतिरिते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । नि०
सू० । प्रश्न० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । प्रकल्पेयनि, नं० ५ ज्ञा० ६ उ० । प्रश्न० ।
प्रकरणे व्यवस्थिते, सूत्रं १ श्रु० १ अ० । प्रकरणेयनि, ज्ञा० ६
उ० ३३ उ० । ज्ञा० ४५० । " पराशर चंद्रा दुष्टा निवृत्ता दुर्गहि-
यास्ताः " इति एकार्थीः । विपा० १ श्रु० १ अ० । पराशर प्रकरणे
मर्मप्रदेशव्यापितयाऽनौच समवगादा (वेत्ता) । ज्ञा० ३ प्रति०
१ अधि० ३ उ० ।

पराशर-प्रकाश-नं० । अत्यर्थे, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० । सूत्रं । उक्-
ट, आव० ४ अ० । अत्यर्थे, " रसा पराशरं न निसिद्धयन्वा । "
उत्त० ३२ अ० ।

पराशरभोग्य-प्रकाशजोज्ञन-नं० । डाशिशदादिकवलेन्यः परेण
परतो भुञ्जानस्य भोजने, पिं० ।

पराशरसज्जा-प्रकाशशब्दा-स्त्री० । ' शीर्ष ' शब्दे । अस्य क्यप्र-
त्ययान्तरस्य " क्यप्रत्यये बहुलम् " ॥ ३ । ३ । १३३ ॥ इति
चननान् शयनं शय्या प्रकामं चातुर्यामं शयनं शरनेऽस्याभि-
ति वा शय्या स्तारकाऽऽदित्तस्तारा, प्रकामा उक्ताऽऽ शय्या
प्रकामशय्या । सस्तारोत्तरपट्टकादितिरिक्तार्थां प्रावरणमधिकृत्य
कपयत्रयातिरिक्तार्थां वा शय्यायाम्, ज्ञा० ४ अ० । ४० । (प्र-
कामशय्याऽतिचारप्रतिकमणं ' पांक्षकणम् ' शब्दे)

पराशर-प्रकाश-पुं० । जेदे, आ० सू० १ अ० । विशे० । रत्नां० ।
" भेदं लि वा पराशरं लि वा एगदा । " आ० सू० १ अ० । आ-
द्यर्थे, सूत्रं १ श्रु० १ अ० । विधाने, आद्य० ४ अ० ।

पराशर-प्रकाश-पुं० । प्रभावाम्, श्री० । ज्ञा० । अनु० । आवि-
र्भावे, विशे० । दिनरात्रिभिर्भागानिष्यन्ते तत्राग्नप्रमाणपेधं, वि-
शे० । नेत्रवक्त्राऽऽदिविकारो, अनु० । प्रतिभावाम्, प्रज्ञा०
६ पद० । प्रकटे, नि० सू० १ उ० । प्रांसिद्धी, सूत्रं १ श्रु० ६ अ० ।

चक्रचक्रायमानस्ये, विशे० । श्री० । रा० । श्री० । " अयस्यैकुसुम-
प्यवासाः, । " कांशे, " नय दक्षोत्पगसमाहायः । " सूत्रं १ श्रु०
२ अ० २ उ० ।

पराशर-प्रकाश-त्रि० । प्रकाशयतीति प्रकाशकम् । ज्ञाने,
आ० म० १ अ० । स्वयम् । अवयवः, के० १६ वि० । चन्द्रा-
काऽऽदिते प्रकाशकृद्वस्तुनि, विशे० । आ० ।

पराशर-प्रकाशन-नं० । प्रकटने, प्रव० ६ ज्ञा० । सूत्रं ।
आ० सू० ।

पराशर-प्रकाशदीप-पुं० । प्रकाशय दीपः प्रकाशदीपः ।
आदित्यचन्द्रमयशर्दा, आ० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।

पराशर-प्रकाशित-त्रि० । प्रकटने, संधा० । स्वयमाविर्भूते,
सूत्रं १ श्रु० १६ अ० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । उक्तिप्रेत्यर्थे, आ० १ श्रु० ५ अ०
६ उ० । विधाप्रेत्यर्थे, ज्ञा० ३ श० १ उ० । श्री० । धृत्त्यर्थे,
ज्ञा० ९ श० ३ उ० ।

पराशर-प्रकट-त्रि० । प्रधाने, पं० सं० १ ज्ञा० ।

पराशर-प्रगलित-प्रकटजानां जित-त्रि० । शुभनावाजिते, पं०
सू० ए सूत्र ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । गानुमारस्यवति, रा० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । अकुटिले, सूत्रं १ श्रु० १ अ० २ उ० । आ-
चा० । अर्थविचारार्थि, सूत्रं १ श्रु० १ अ० ४ उ० । ४० ।
आ० म० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । वाच० । प्रगलितेऽत्र प्र-ग-कः । अतिप्रान्तःका-
ले, आ० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

पराशर-प्रगलित-पुं० । प्रगलिते उपादीयते आदित्यचन्द्रमयशर्दाः स प्र-
प्रदः । प्राहावाक्ये नायके, स च लौकिको, लौकिकसंज्ञितः । तत्र
लौकिको राजयुवराजमहाराजामात्यकुमारकपो, लोकान्तरस्था-
ऽऽचार्योपाध्यायप्रवक्तृकस्वविशगणाश्चर्यदेकरूप इति । आ० १
ज्ञा० । (' जग ' शब्दे चतुर्थभागे १६६६ पृष्ठे व्याख्यातः) प्र-
करणे गृह्यतीति प्रगलितः । उपश्री, आद्य० । रश्मौ, ज्ञा० १ श्रु०
२ अ० । उपा० ।

पराशर-प्रगलित-त्रि० । प्रकल्पेणानुपपत्तेः, अनु० ३ वगं १
अ० । आदरप्रतिपत्तत्वात् । आ० ४ ज्ञा० ३ उ० । प्रकरणे गृहीत-
ते, बहुमानप्रकर्षाद् गृहीते, ज्ञा० १ श्रु० २ अ० । भोजनार्थमु-
त्पादिते, आ० ६ ज्ञा० । सूत्रं ।

पराशर-प्रगलित-प्रगलित-नं० । प्रकल्पेण गृहीते प्रगलिततरं,
तदेव प्रगलिततरकम् । प्रकल्पेण गृहीतमित्येव गृहीते, आ० १
श्रु० २ अ० १ उ० । प्रगलिततरं शर्दा यैव काश्चिद्विषयसमा-
ऽदिविचारकः सन्तिः स्वयमा तांमयम् । आ० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पराशर-प्रगलित-प्रगलित-प्रगलित-त्रि० । प्रगलितं तांमयम्
यं प्रति निसिन्ध, ज्ञा० ६ श० ३३ उ० । श्री० ।

पराशर-प्रगलित-प्रगलित-प्रगलित-त्रि० । भोजनवैज्ञान्यां दातुमन्युयितेन करा-
ऽऽदिना प्रगलितं यदेतज्जगत्, भोका वा स्वहस्ताऽऽदिना तद् गृ-
ह्णीति इति पष्ठभां विचार्यमाणायाम्, आद्य० ४ अ० । आ० १ श्रु०
६ उ० । (' पि-
केसना ' शब्दे सूत्रम्) भोजनमयमं भोक्तुमुपाध्याय परिचोद्यते

परिवेषकण स्वावयदेरदृक्पथ वदृष्टकाऽऽदिना उत्क्रिप्तं परेण च न युतीनं प्रमादितया दापितम् । यद्वा-भोक्तृका स्वयंभोक्तृ स्वरूपेण यद् युतीनमशनाऽऽदि तद् युतीना भिक्षायाम्, ४०३ अधि०। पमिगम्ब-प्रायस्-अव्य० । "प्रायसः प्राठ-प्राइव-प्राइम्ब-प-मिगम्बः" ॥ ८॥ ४॥ ४॥ इति प्रायसः पमिगम्बाऽऽदेशः । "पमिगम्बइ मणोरहरं, दुक्कइ दइउ करेइ" । प्रा० ४ पाद । पयंमण-प्रपेण-न० । पुनः पुनर्पेण, "एकं दिवं आवयसणं, दिणं दिणं पयसणं" । नि० चू० ३ उ० ।

जे जिकस्स णिगंये दंते अमाउत्थियस्स मारत्थियस्स वा आरपेसज्ज वा, पयंमेज्ज वा, आरपेसावंतं वा पयंमावंतं वा साऽज्जइ ॥

मन्धच्छेय इवपुनः पुनर्वा घर्षयेत् । नि० चू० १७ उ० । आवा० । पचंर-प्रचर-त्रि० । प्रकापनशील, व्य० ८ उ० ।

पचत्तर-देशी-चाट्टी, सुन्दरे, इ० ना० ६ र्गमे २१ गाथा ।

पचत्तिथ-प्रचत्तिन-त्रि० । कस्पिते, कष्टप० । "पचत्तिअवरकमग-तुडिमकेउरमउमकुमल सि" । तत्र प्रचत्तिनामि भगवदश्वेन अधिक्कससमवथात् कस्पितानि (वरकमग सि) वराणि कट-कानि कङ्कणानि श्रुतिताश्च बाहुरकुकाः (बाहिरस्सा इति श्लोकः) केयूराणि चाङ्गद्वानि (वाजुवन्थ इति श्लोकः) (मउउ सि) मुकुटं, कुण्डलं च प्रसिद्धं, एतानि प्रचत्तिनामि यद्य स तथा । कष्टप० १ अधि० १ कृण ।

पचात्तेभाषा-पचालयत्-त्रि० । प्रकर्षेण जालयति, भ० १७ उ० १ उ० ।

पचोइय-प्रचोदित-त्रि० । प्रेरिते, "अयत्ते होइ गवं पचोइय" । सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पचथ-प्रत्यय-पु० । "त्योच्चये" ॥ ८ ॥ २ । १३ ॥ इति त्यस्य चक्रः । प्रा० २ पाद । सर्वजनप्रतीति, प्रश्न० ४ सम्ब० द्वार ।

पचइय-प्रत्ययिक-पु० । प्रत्ययादिभिन्नयानि-चललक्षणार्थमि-काज्ञातः प्रात्ययिकः । व्यवसायभेद, रथा० ३ टा० ३ उ० ।

पचंगिरा-प्रत्यङ्गिरा-अ० । देवीभेद, वाच० । अन्त्यत्र लग-नीत्यर्थ होवस्थाऽऽदिनि लगने, "पचंगिरसोगमुहो" । अ-ध्यामै साधुभीतः सन् निहुने अपहरति, न कथयतीत्यर्थः । ४०१ उ० । नि० चू० ।

पचंत-प्रत्यन्त-त्रि० । सीमामभिधत्तिनि, व्य० १ उ० । "पचं-ता मिलस्सु बोहिइ" । प्रत्यन्तदेशवासिनो श्लेच्छाः । ४०१ उ० । सीमाप्रान्तस्थं नगरं प्रत्यन्तनगरम् । आब० ४ अ० । पचंतय-प्रत्यन्तक-पु० । नीचके, आब० ४ अ० ।

पचत्तर-प्रत्यन्तर-न० । अतुपंधवलोकरुथे विमानभेद, स० ५ सम० ।

पचंतराय-प्रत्यन्तराज-पु० । सीमाराज, "अमुगो पचंतराय-उत्थेदो अयं जे तारिस्सा पुरिस्सा" । आ० म० १ अ० १ खण ।

पचवक्त्र-प्रत्यक्त-न० । अक्रामिन्द्रियं प्रतिगतम्-इन्द्रियाधीनतया यद्वरपद्यते तत्प्रत्यक्षमिति तत्पुरुषः । ननु-प्रक्रियशब्दादपि प्रति-पूर्यते । "प्रतिवरसमनुश्रयोऽङ्गुः" । (ग०) । इत्यवधीभावसमा-साने दृष्टिं प्रत्यक्षमिति सिध्यति, तदिक न कर्तव्यवृत्तवाचः, न चैवं रथाशनाऽऽदिप्रत्यक्षं नेतृव्यवृत्तवाच्यं रथादिति वाच्यं, त- १६

प्रवृत्तिनिमित्तस्य स्पष्टत्वस्य तत्रापि भावेन तच्छब्दवाच्यत्वोप-पत्तेः । व्युत्पत्तिनिमित्तमात्रतया ह्यप्राक्शब्दः शाब्दत्वेन, क-थमन्यथाऽङ्गशब्दादिनाऽऽपानिन्द्रियप्रत्यक्षस्य तच्छब्दवा-च्यत्वा अतुशब्दा रथात् ? अथ कथमेवं प्रत्यक्षः प्रेक्षाक्षणः, प्रत्यक्षा पक्षपातातीति स्तोपेनुमावः ? अस्यावधीभावस्य सदा नपुंसकत्वात् । नैव, प्रत्यक्षमन्यास्तीति अशङ्कादिवेनास्त-त्वात्तद्विधानात् । अत्रावयने पर्यायपू प्रत्यक्षो बोधः, प्र-त्यक्षा तुकिरित्यत्र पौंसं स्त्रीयं च न प्राप्नोति, न ह्यत्र मत्त्व-धीयाथां घटने, प्रत्यक्षस्वरूपस्यैव वेदनस्य बोधगुह्यशब्दा-भ्यामभिधानात् । रत्ना० २ परि० । विश० । सूत्र० । साक्षाज्ज्ञा-ने, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । 'अशुक्' व्याप्तिः, अस्तुते, ज्ञा-नाऽऽत्मना स्वातिथ्यान् दृष्टान्तातीत्यक्तः । अवया-अश्रु जोजने । अत्राति स्वात् यथायोगं लूकं पालयति चेति अक्तो जीवः । उजयत्ताधौयाऽऽदिकः सत्प्रत्ययः । तमक्तो जीवं प्रति साक्षाद् वनते यत्तत्प्रत्यक्षम् । "अव्यादः कान्ताऽऽद्यं द्वितीयाया (वा०)" इति समासः । अतु० । इन्द्रियमनोनिरेपेक्षे आत्मनः साक्षात्प्रवृत्तिमति ज्ञानेन, न० । अस्यावधीनो दृष्टान्तातीति अर्था-लैत्यक्त आत्मानं प्रति यद्वत्तं ज्ञानं तत्प्रत्ययं, निश्चयनोऽवधि-मनःपर्यायकेनलानि अक्राणि चेन्द्रियार्था प्रति यत्तत्प्रत्यक्षम्, व्यवहारतस्तत्र चक्षुरादिप्रवर्तमानि । लक्षणमिदमस्व- "अपरा-कृतयाऽऽस्थेय, माहृकं ज्ञानमिदंशम् । प्रत्यक्षमिदं तद् द्वेयं, परा-त्तं प्रदहे तथा ॥ १ ॥" रथा० ४ टा० ३ उ० । ज० । जीवस्या-धेसाक्षात्कारित्वेन वत्तमाने ज्ञाने, अतु० ।

(१) तत्र प्रत्यक्षस्य लक्षणमाह-

जीवो अक्लो अत्य-व्वावणजोयणगुणमिओ जेण ।

ते पइ वट्ठ नाणं, जे पचवक्त्रं तयं निविट्ठं ॥ ८८ ॥

अक्लत्वावजीव उच्यते । केन हेतुना ? इत्याह- (अत्यव्वा-वणेत्यादि) अथवापनजोयणगुणवित्तो येन, तेनाक्तो जीवः । इदमुक्तं भवति-अशुक् व्याप्तिः । अस्तुते ज्ञानाऽऽत्मना स्वाधीन-दृष्टान्तातीत्येणाऽऽदिकनिपातार्थो जीवः । अथवा-अश्रु जोजने । अत्राति समस्तत्रिगुणानन्वर्तिनो देवलोकरुमु-ज्ज्यादीनर्थान् पालयति भुङ्क्ते वेति निपातार्थो जीवः, अ-त्रातिभीजनाधेवाद्भुजं पालनाभ्यवहाराधेवादिनिभावः । इत्येवमर्थवत्पदान्ताजन्तुगुणवत्तं जीवस्याक्तत्वं सिद्धं त्रि-व-ति । तमक्तो जीवं प्रति साक्षाद्गतमिन्द्रियनिरेपेक्षं वनते यद् ज्ञानं तत्प्रत्यक्षम् । तथावाधमनःपर्यायकेनलानिदंशोऽवधि-त्रिप्रकारम्, तन्मयं साक्षादधेरिच्छेदकत्वेन जीवं प्रति साक्षा-द्वत्तमानत्वादिति गाथायः ॥ ८८ ॥ विश० । ४० । आ० चू० । दृश० । सूत्र० । आ० म० । (अवधिज्ञानस्वरूपम् 'ओ-दिणाण' शब्दे तृतीयनामे १५६ पृष्ठे गतम्) (मन-पर्यायज्ञानस्वरूपं 'मणपञ्चवण' शब्दे वक्ष्यते) (कवल-ज्ञानविस्तरः 'कवलस्स' शब्दे तृतीयनामे ६४२ पृष्ठे गतः)

प्रत्यक्षं लक्षयति-

स्पष्टं प्रत्यक्षम् ॥ २ ॥

प्रश्नतरङ्गानाऽऽवर्णवीथान्तराधयोः क्षयोपशमश्च कथायाः स्प-ष्टनिर्वाशेष्टं वेदाशाऽऽस्पर्शमूने यत् ननु प्रत्यक्षं प्रत्यक्षम् ॥ २ ॥

स्पष्टत्वमेव स्पष्टयति-

अनुमानाऽऽद्याधिर्येन निशेषकाशनेन स्पष्टत्वम् ॥ ३ ॥

क्राव, हस्तेन द्विकवचप्रक्षेप एव व्याधियते, न परिच्छेदक्रियायां, अर्धवर्गमात्राऽऽहाराकारित्वेनोपविशति येन वृश्चानेन भवेत्, ततो वैश्वस्य सक्तुःक्रान्तिरुपविशति । इह तु वृश्चानमुपसृज्य श्विन्दकनीत्या सक्तुःग्राहीन्द्रियसादृश्यावगमानुसंधानां पञ्चायतः । ततो वृश्चानां साक्षात्पुलकमक आस्मिन् । नित्यवृक्षैर्मयुष्मन्प्रकरणं, सूत्रं ह्यनन्तरमेवेन्द्रियाऽऽप्तिरिति ज्ञानं प्रत्यक्षमुपदेष्टव्यम् । न० । आ० म० । स्था० । वि० ।

(३) तथाहि-इन्द्रियतोऽन्द्रियप्रत्यक्षम्-

से किं ते पञ्चकखं ?। पञ्चकखं दुर्विद्धं पद्मसं । ते जहा-
इन्द्रियपञ्चकखं, नोऽन्द्रियपञ्चकखं च । से किं ते इन्द्रि-
यपञ्चकखं ?। इन्द्रियपञ्चकखं पंचविद्धं पद्मसं । ते जहा-
सोऽन्द्रियपञ्चकखं, चर्विज्जदयपञ्चकखं, घाण्डियपञ्च-
कखं, जिजिज्जदयपञ्चकखं, फासिन्द्रियपञ्चकखं । ते ते इं-
द्रियपञ्चकखं । से किं ते नोऽन्द्रियपञ्चकखं ?। नो-
इन्द्रियपञ्चकखं तिविद्धं पद्मसं । ते जहा-ओहिनाण-
पञ्चकखं, मग्गपज्जनाणपञ्चकखं, केवलनाणपञ्चकखं ।

प्रत्यक्षं त्रिविधं ब्रह्मम् । तद्यथा—इन्द्रियप्रत्यक्षं, नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं च । (न०) इह च त्रिविधमपि व्यवसायकारमिति च युज्यते, एकस्मिन्वाप्यन्ये इन्द्रियप्रत्यक्षानुत्पत्तौ यत् । तत्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षमिन्द्रियप्रत्यक्षं, नोऽन्द्रियप्रत्यक्षं यत् इन्द्रियप्रत्यक्षं न भवति । तेशब्दः सर्वत्रितयेवाचीनेन मनसोऽपि कथोक्तिर्यथा—इत्यप्यनुव्यामस्तदाश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षं न भवतीति इति । (न० किं त्वमित्यादि) अथ किं तत्रेन्द्रियप्रत्यक्षम् । इन्द्रियप्रत्यक्षं त्रिविधं प्रहस्यम् । तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियप्रत्यक्षं कौमत्यादि । तत्र श्रोत्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं श्रोत्रेन्द्रियप्रत्यक्षं, श्रोत्रेन्द्रियं तत्रोद्गम्य यत्प्रत्यक्षं ज्ञानं तत् श्रोत्रेन्द्रियप्रत्यक्षमिति साधः । यत् श्रोत्रेन्द्रियं मानवीयम् । पदचक्रं व्यवहारत उच्यते, न परमार्थेन इत्यनन्तरं मावेत प्रमुक्तम् । अत्र—संशरीरसप्तप्राणचक्रश्रोत्रेन्द्रियधारिणी क्रमः । अथमेव च समीचीनः, पूर्वपूर्वज्ञाप्योत्तराश्रितज्ञानजननेवाप्तः । ततः किमधुमस्त्वमेवोपसक्तः कृतः उच्यते । तस्मात् पूर्वोत्पत्तिर्, अस्ति पश्चात्पूर्वम् । इति त्वत्प्रवक्ष्यामीत्यर्थः । अपि च—श्रोत्रेन्द्रियादिषु श्रोत्रेन्द्रियं पटुं । ततः श्रोत्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं तच्छ्रोत्रेन्द्रियप्रत्यक्षमिति त्रिविधम् । सवेदतत्पदसंवेदं चोद्ययधमानं विनये । सुखेन (सुखं) बुध्यते, तत्, सुखप्रतिपत्त्ये श्रोत्रादिन्द्रियादिक्रम उक्तः । (न० किं नोऽपि त्रिविधमपि इत्यादि) अथ किं तत् नोऽन्द्रियप्रत्यक्षम् । तत्रेन्द्रियप्रत्यक्षं त्रिविधं ब्रह्मम् । तद्यथा—अर्थावज्ञानप्रत्यक्षमित्यादि । न० सत्यमेतत् वैशेषिकाऽऽदिस्मरणतम्, किं तु इदं लोकव्यवहारमप्युच्यते, न परमात्मानं । तद्यादि—यदिन्द्रियमन्तराव्यवधारणं तत् ज्ञानमुच्यते, तद्येनं तद्येनं प्रत्यक्षमिति व्यवस्थितम्, अपरमात्माऽर्थावज्ञानं तत् ज्ञानं तत्प्रेतन्या साक्षादिन्द्रियाभ्यवहृत्य प्रवक्ष्यात् । यत्पुनरिन्द्रियव्यापारेऽप्यपरं धुमः सऽदि क्रमोऽप्यव्यापारविषयं ज्ञानमुच्यते, तस्मां च परात्तत् । तत्र साक्षादिन्द्रियाव्यापारप्रवक्ष्यात् । यत्पुनरिन्द्रियव्यापारेऽप्यपरं धुमः सऽदि क्रमोऽप्यव्यापारविषयं ज्ञानमुच्यते, तत्परात्तत् । तत्र साक्षादिन्द्रियाभ्यवहारमिन्द्रियाऽऽश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षमिति, न परमात्मानं । अथ कथं नान्वसिष्येन—संयवहारमाभ्यवहृत्य साक्षादश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षमिति, न परमात्मानं । उच्यते तत्र वैशेषिकाऽऽदिप्रत्यक्षमप्यप्योक्तवान् । तयादि—प्रत्यक्षमैश्वर्याभावात्तरं

तत्र न्यूनम्, 'परोक्षं दुर्वहं पक्षः । न जहा-आभिनिवाहयना-
नं सुयुजानम् ।' इत्यादि । तत्राऽभिनिवाहो विक्रमवप्राहाऽऽदिष्यम्,
अवप्राहाऽऽदिष्यत्वाद्भिन्विप्राहाऽभिनिवाहनं चेत्यर्थः । ननु जहा-
प्राहाऽभिनिवाह्याऽऽश्रितं ज्ञानं परमायतनं प्रत्यक्षं, तत्पक्षम्, अथ प्र-
हाऽऽदिष्यः परोक्षत्वात्प्राशङ्गिकताः, तस्मादुत्तरान्त्याऽऽश्रित-
ज्ञानस्य परोक्षत्वात्प्राशङ्गिकताऽप्यने प्रागिज्याऽऽश्रितं ज्ञानं
संयथहृद्गतः प्रत्यक्षमुक्तं, न परमायतनं । आद्यं च भाष्यकम्-
'एतान् परोक्षं, लिङ्गमिमोहाद्यं च पञ्चकक्षं । इदंयमणा-
भवं जेतुं संवहद्वारपञ्चकक्षं ॥१५॥' इति । आत्म० २ ब्र० १
खण्डम् । विशेष० । अमु० । वृ० । आ० चू० । नि० चू० । 'दुर्वहं
पञ्चकक्षनामं पक्षतः । न जहा-केवलज्ञानं चेत्यर्थः, नोकेवलज्ञानं
चेत् ।' इत्या० २ जहा० ।

(४) बौद्धाऽदिभिः सह प्रयत्नविषयकः शास्त्रार्थ-न्यायः सन्निहितमर्थमन्तरपर्यन्तं नामाऽऽदिकं च विशेषणमस्माद्विधायकमिति न तोऽयानमतवतरोऽनु कृमाभिः तद्विषये यदि सन्निहितमन्तरमन्तरपर्यन्तपदसङ्गपरिचयकमस्माद्विधायकं सन्निहितं किं नावर्ण्यम् अथ यत् प्रतिज्ञा सत्यार्थं वस्तु तदेवावतरेत् । न च स्मृत्याऽदिकं व्यवहृतमपि योग्यमित्यत्र हेतुः कुतः, स्मृत्याऽद्वैतः प्रतिभासनात् तयो भेदात्ता व्यवस्थाप्यते, नाहं तत्प्रमाणं, सन्ते कुतो व्यवस्थाप्यमित्येवमिति चेन्न तत्रास्मासः संवेद्यते । तथैव योग्यमित्यत्र च योग्यवस्था या तत्सन्निधानासन्निधाने संवेद्योत्पत्तिः । एवं यद्यस्मिन्निति रूपापि नामाऽऽदिविशेषणं कस्यापि मते प्रतिज्ञासत्यं किं विरोधाः, अध्वस्त्येव विरोधे वा विरानातीतमप्येवैवंगोचरो रसादिवैतन्य बुद्धत्वेवेदप्रतिभासनात्पक्षतयापि तद्व्यवस्थापि भवत्युत्तमं यत् विशदयते तज्ज्ञानस्य वाच्यकृताविरोधाः तादृशेषुविशिष्टार्थावभासस्यपक्षयुक्ताने समानम् । एतेनोपाधौनामुपाधिमनः पूर्वाकाल्ये उपाधमद्वैतप्राधान्ये ज्ञानेनास्माद्विहितत्वेनाप्रदणत्वा न तद्विरोधाविशिष्टार्थाविशिष्टव्यवस्थाः कृतास्तिशोऽहं नवतोति प्रयुक्तम् । बुद्ध्याऽऽप्यानेत्येवमैव वैशद्याभावतोऽनव्युत्पत्ताऽऽपसे । न चासन्निहितस्यापि विशेषणस्याप्येकं प्रतिभासे कस्याप्यसन्निहितस्य प्रशङ्काः यतो यस्यैवास्माद्विहितस्यापि प्रतिभासेः संविद्यते तदेव तत्र प्रतिज्ञातीत्यभ्युपगम्यते । अस्यां अनन्तरीनातीतत्वेनाप्येकप्रतिभासे विस्तरानातीतस्याप्यतीततया प्रतिज्ञा शर्वास्मन्नाहता तज्ज्ञानपरमपर्ययाप्रतिभासस्य वा । तदसङ्कृतम् । न होक्तुम्येव्यवहितस्य प्रति तादृगप्युक्तं ज्ञेयं, यच्च वाचो व्यापितयाऽऽप्याधोमनस्य च नार्थदेशे तथैविति तद्वशतो न तद्वशतोऽस्मा प्रतिभातीति तत्सङ्गमेव साधनम् । यच्च व्यवहितयास्तु वाच्यप्रतिज्ञाभे निष्कलानातीतपरमपर्ययाप्रतिभासिनामिति । तदसङ्कृतम् । न होक्तुम्येव्यवहितस्य प्रतिभासे अतीतकृत्वत्पक्षे कृत्वस्य व्यवहितस्य विरानातीतकृत्वमेव प्रतिभासेः संभोगोत्पत्त्याम् । यच्च समनन्तरप्रत्यया च बोधकपक्षे च वागव्यपत्ताऽपि वाचकस्मृतिरसन्निहितेन्या भविष्यतीति । तद्युक्तमेव यच्च हेतुविवयजेदादिकस्मृतिप्रयवसेवेदसंरणयोर्जैदप्रसक्तिरिति । तदसङ्कृतम् । चकुरास्मातीकं मनस्कारप्रभवस्य यथा कृपानस्य हेतुर्भेदऽप्येकप्रमाणप्रयववादेभ्यस्तथा विशिष्टशब्दसंरणमनस्कारमन्विचवासमाप्रियमवश्यं कृपाप्युल्लेखवतो विशिष्टैककृपाया प्रतीयमानस्य किमिति जेदं ज्ञेयम् । यथा हि वक्तुषो कृपप्रदं प्रति नियमो बोधाकिञ्चपत्ता आलोकादिशब्दोपाधौकृपप्रदधर्माऽऽकालस्य कृपानस्यैककृपाया प्रतिभासि-

हेकनया नथा विशिष्टार्थस्मरणमनस्काराद्रूपमिति विशिष्टोद्देशसा-
ऽऽकाशस्यैकनया प्रतीयमानस्य बोधविशेषस्यैककृपता युक्तिसङ्ग-
तिः । सामान्यजननकारणामभेदेऽपि सामान्यप्रकाशकस्य कारणस्या-
निरूपणम् । यदापि तदव्यवहारकृतप्राविशिता वा अर्थमात्रा गृह्यते,
वाक्पदानामप्राप्ता वा, तत्पञ्चकृतसमयनभ्युपगमाभिरस्तम्भ, विशिष्ट-
शब्दावचयनया तु विशिष्टकृत्योपशमसंख्येयैकैकियजप्रतिपत्त्या-
ऽर्थमात्रा गृह्यत एव, तदाऽप्यत्र वाऽप्यत्रात्रायां कथाऽव-
दनमिच्छते । नित्यो धर्म इति प्रतिपादितं शब्दप्रामाण्य व्यव-
स्थापर्याप्तः केवलं तद्व्यवस्थाप्रतिपत्तिस्तस्मां मतिः शुनं वेत्यत्र
विचारः । स च यथास्थानं निरूपयिष्यते । अतः प्रभवानुक्रममि-
दमिति प्रतिपात्तकृपाशब्दावचयनाविशिष्टाऽप्यप्रकाशकस्य स्वसं-
वेदनाऽव्यवहारकृतोऽनुभूत एव, अस्या अपलापे स्वसंवेदनामात्रस्या-
व्यवहाराप्रसक्तैः शब्दावचयनात्मैव स्यात् । न च शब्दगोचराऽर्थ-
हृदियविवक्षः, सामान्यविशेषाऽऽमनस्तस्यासामान्यप्रतिपत्तौ
प्रतिपत्तिस्तान् न च प्रतिज्ञासमानस्याविशेषभावः, अतिप्रसङ्गात् ।
तच्च न संविदितरप्रतीतोऽर्थः संविदन्तरप्रतीतस्य वि-
शेषणम् । तदयुक्तमेव । विशिष्टशब्दावचयनाविशेषणस्य रूप-
स्य कृपामिदमित्येकप्रतीतिविषयवत्वाभ्युपगमात् । अत एव
कथं तदनुक्तमिति विकल्पस्य यद्वाप्राप्त्याप्तं, तदनभ्युपग-
मादेव निरस्तम् । यदपि यदि नाम, परिच्छेदा यस्य सकलमा-
र्थस्य संविदाऽर्थसंवेदमेव न भवेदिति द्वाप्राप्त्याप्तं, तद-
प्यनभ्युपगमाभिरस्तम् । न हि शब्दानुविज्ञाप्रतिपत्तिरिव स-
विदप्रतिपत्तौ, तथाऽभ्युपगमे सविदकृतप्रतिपत्तिरिव न भवेदि-
त्युक्तं प्राक् । अग्रहीतसंकेतस्य पुंसोऽर्थप्रतिपत्तिर्वाचिकविपत्ता, तथा
च विकल्पप्रतीतिः साप्रतिपत्तिः सांशब्दोद्देशाविकल्पेत्वापि प्रति-
विहितमेव । व्युत्क्रामेवदपि वाक्पृथक् चोदित्यादिदोषाऽभिधान-
तः । तत् सिद्धसाधयतया निरस्तम् । यच्च सामान्यकालोपायं भा-
षयोः विशेषणविशेष्यभाष्यमित्युपप्रतिपत्तिरविधिगच्छति, भिन्न-
काशेयविति पक्षद्वयेऽपि द्वाप्राप्त्याप्तम् । तदप्यसङ्गतम् । यत्र
हि समानासमानकालविशेषणविशिष्टाऽर्थः अवयवितकारा-
त्कृतप्रतिपत्तौ प्रतिभाति, सा तदप्राप्तिः । अस्त्युपगम्यते नान्ये-
ति कुतोऽतिप्रसङ्गशेषावकाशः, यथा च स्तम्भनाऽऽकारो-
पस्यैकपरमाणुग्रहणप्रवृत्तं संवेदनं भिन्नदेशं परमाणुवत्तम-
वभासयति, अन्यथा प्रतिभाऽतिविरतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
विशेषप्रणप्रवृत्तं विशेषप्रतिपत्तिस्तदभ्युपगमनस्य, अन्यथा
विशेषणविशेषार्थावभासानां भवेदित्युक्तं प्राक् । न च विशे-
षणविशेष्यभाष्यानवधानाद् न समानकालवैरपि तयोः
सङ्ज्ञावप्रतिपत्तिः, अनेकधर्मकलाऽऽकाशतस्य वस्तुनो विशि-
ष्टसामान्यप्रवृत्तप्रतिपत्त्या प्रतिभितप्रत्यभिप्रायतया ग्रहणात् ।
न च, ऽऽतीगदृग्दर्शनं अशेषधर्माप्राप्तिवस्तुस्वरूपप्रतिभासः
कस्याचित् कथञ्चित् कथाविप्रतिपत्त्या, यथा तयोपगतमग्रह-
णात् । न च तत्प्रतिपत्त्याऽगृह्यमाणस्याऽऽस्त्यतिक्रान्तो भेदः,
अस्त्येव चाऽऽदेरपि तत्प्रतिपत्त्याऽप्रतीतयमानस्य तदावप्रश-
केरित्युक्तत्वात् । यदपि पुरोवर्तिनि रूपं प्रवृत्तमज्ञं यद्यतति
विशेषणाऽऽदीं प्रतिपत्तिमुपजनयति, अतिविरतिमुपगतासु यदा
परम्परावति प्रतिपत्तिमुपजनयति । तदप्युपक्रामिधानम् । यतो
वदेव ह्यज्ञमपि परिरुद्धं प्रतिभाति तत्रैवापि प्रतिपत्तिमुप-
रक्षयतीति व्यवस्थाप्यते, अन्यथैकतन्त्रपरिणत्यापन्नैकपरमा-
नुग्रहप्रवृत्तजननप्रवृत्तमज्ञं तदपरपरमाणुग्रहणजननवत्
सकलपदार्थप्राप्तिजननमेव प्रवर्तते, भेदाविशेषाद्, ज्वद-

भ्युपगमेनानन्तरातीतकृपग्रहणजननप्रवृत्तं वा सकला-
नीतक्षणग्रहणजननमेव प्रवर्तते, अतीतत्वाविशेषात् । अथ
यदेव तज्ज्ञानं प्रतिभाति, जनन एव तस्य व्यापारः परिक-
ल्प्यते, तदितरत्रापि समानम् । न च विशेषणाऽऽद्यस्तदाऽसंश-
दिता एवैकान्ततो येन तान् प्रति प्रत्यक्षमुक्तिरानुग्रह्यते ज्ञ-
येत् । निरव्यवहारकृतस्य निषिद्धत्वात् कथाऽव्यवहारकृतस्य च
प्रसाधनत्वात् । यदपि सुखाऽऽदिव्यवहारकृतस्य अप्रभवसंवेदन-
स्यार्थावभासकत्वं प्रतिपादितं, तदपि सिद्धसाधनमेव । यच्च
सुखाऽऽदिव्यवहारकृतस्य नाथसाक्षात्कारस्य भाव इत्यत्र यथावि-
शेषणं विकल्पमात्रं विधीयते तदा सिद्धमायतना । अथ
प्रकृतौ विकल्पस्तदाऽसिद्धः, तामन्तराणापरिच्छेदाऽसाक्षात्कारिणा-
ऽविकल्पस्यान्तावात् । यदपि यदि नाम पुरोवर्तिनमर्थं विक-
ल्पमतिक्रान्त्यात् । तथा क्रिया समर्थकया अपरिच्छेदात्
तत्र प्रवृत्तिमारवर्त्यते कृमेति । तदप्युक्तम् । अर्थक्रियास-
मर्थकप्रतिपत्त्या एव परिच्छेदकत्वेन प्रवर्तकत्वात् तदप्युक्त-
त्वेन भावप्रसङ्गात् । तामन्तरस्य कस्याचित् प्रत्ययस्य तद्व-
योगादपि प्रतिपादनात् । अत एव यदि नयनप्रसरमनुस-
रन्ती प्रथमा मतिर्न तत्र प्रत्येति, पञ्चादपि नैव प्रत्येप-
ति, सत्यसहायक्याऽपि लोचनस्य विषयनैयक्यात् । अथ
पर्यजनकत्वादित्यादि सर्वे प्रतिक्रियाम्, स्मिरस्युत्पादभास्यत-
प्रवर्तकत्वात् प्राप्ताः प्रसिद्धाः । तथाऽपि तत्पस्यात्तप्रतिपत्तिव-
षयत्वे संवेदनस्य स्वसंवेदनाध्यक्षविषयनाऽपि न भवेत् । अथा-
पि प्रतिपत्तिविषयस्याऽऽदिकं च स्वसंवेदनापि समानम् । अथ
स्वसंवेदनं वेदनाभावेन दृष्टमिति तत्तद्विषयं, संवेदनं तु विषय-
याज्ञ तद्विषयः । ननु किं कृतिरनिरक्षेपकारभास्यकारसंवेदनाभा-
वे तत्र दृष्टतु तद्विषयसंवेदनाभावे । यथाष्टः पक्षः-स न
युक्तः, संवेदः । तद्वदन्त एव तस्य दृष्टः अथ द्वितीयमन्त्रः । विषय-
सिद्धिः-यथा स्मिरस्युत्पादकसंवेदनाज्ञावे अभवत् स्वसंवेदनं
तद्विषयं सिद्धमिति । स्थिरस्युत्पादार्थात्वे संवेदनं किं न तद्विषय-
सिद्धयति, येन लोकनाविषयवत् तत्पस्य भवेद् । यथा पूर्वदि-
ग्दर्शनादृशनादमग्रहणोपादानीतदृश्यनेन स्मरणस्य तद्विष-
यः प्रतीयते, तथाऽनेन तस्य तत्संप्रदाना किमिति नावगम्यत
इति न युक्तम्, पूर्वदर्शनाद्यप्रतीति तददृष्टताऽऽदिकं तस्य न प्रत्ये-
ती शक्यमित्युक्तं नयाम । यदि प्राप्याऽप्रतीतिवत् दृष्टवद्दर्श-
नेन स्मरणस्य तदेकैव प्रतीयते, अन्यथा तदाविशेषकत्वा-
योगात् प्रमाणं न स्यात्, किमप्यर्थक्रियादर्शने तत्समर्थकया
प्रतिपत्तिर्न प्रकृतिविकल्पात्प्रवृत्तिर्न भवेत् । यदापि सामान्य-
स्यार्थस्य सखानिकैस्तद्वृत्तिस्मरणानन्तरभावितोऽव्यवहारस्य
तत्तत्प्राप्तिर्न तदाव्यवहारः प्रतीयते, तत् स्वसंवेदनं स्यात् । तथा
हि-संवेदस्य सत्यत्वे तत्संवेदनस्य सत्यवेदना, तस्याच्च
तत्सत्याति कथं भेदेनराव्यवहारः, यथा च सिद्धमिच्छयाऽद्विष्ट-
तनोरनुमतिर्वाविशयावभासा पुथगवर्षायेन, तथा प्रकृतविक-
ल्पाव प्रथमासाक्षात्प्राप्त्याऽपि प्रतिपत्तिः, तद्विषयमुपयत इति । तस्य
सत्यमेव । निरक्षरकृतिरूपपरमाणुवत्तमस्य सत्यप्रतिपादनात् ।
यदपि न चाऽपि लिङ्गतः पञ्चादिविषयस्य प्रवर्तनमप्यादि प्र-
त्ययिगिरयोपयन्तं तत्सत्यमुक्तत्वा स्थितम् । यदपि ज्ञान्या-
देरजाकाराऽद्विष्टाऽपि प्रतिपत्तिः, तद्विषयक सा संवेदनीति । त-
द्वि प्रतिपत्तिस्तथा पुनः प्रतिपत्तिप्रमाणमिति । यच्च कथयो-
भ्यता पुरोवर्ति नाध्यक्षप्रतिपत्तिः, तद्विषयक सा प्रवर्तते इति ।
तदपि प्रतिपादितमेव । यच्च दर्शनपरिणत्यवगतकृत-

संस्थित्वामवगच्छन्ति कथं तद् भिन्नविषयेति । तस्मिन्क-
मेव सञ्चितम् । तद्विस्तरेण दर्शनपरिणतविरहादिपक्षाया
अभावात् । यद्यपि रूपदर्शनेद्विगुणत्वात् साधिकायां यस्याऽध्य-
वसायानुमानमुच्यमासादयति, तद् व्यवहितपुञ्जतयोति । न-
कथ्यतुल्य । कञ्जजननयोग्यतायाः परित्यागमिदः प्रतिज्ञासमान-
कथ्यता वा निश्चितम् लिङ्गव्याख्यादानुमानात् साधयेत् । नव-
प्रत्ययादानात् । अथ कृतस्तर्थाश्रये च सिद्धे निर्णयाऽऽमक-
मप्यक्षम् । यद्यप्यनिश्चयाऽऽमकमध्यकञ्जप्रत्ययसदृशायां प्रभुति-
मुरचयत् दृष्टं, तदप्यसंगतम् । शब्दलिङ्गव्यवस्थायां साव-
यविकरुपाधिगतिस्वभावस्य सविकल्पकतया व्यवस्थाप-
नात्, तन्मन्त्रेणाद्यावासदृशायामपि प्रवृत्तेः । यत्पुनः सर्वदाऽनुमा-
नात् प्रभुत्वमनुपगमे लिङ्गप्रदण्णानां तत्त्वकानां वदथाऽप्यग-
म्यवस्थायां, तद् युक्तमेव । यद्यपि पौरोषेयं अप्रवृत्तमध्यकं कथं
तदपि लिङ्गप्रदण्णं क्षमिति पुराणकृतौ व्यापकानुक्तानामनादिवा-
धकं, त्रिगुणप्रादिव्यवहारिकत्वं च । तत्पुनस्तु-स्वमिविज्ञानावाप्त-
प्रवृत्तानुमानमेव इत्युक्तं । नञ्चानुमानम् । तदप्यसंगतम्, तदप्यनु-
मानमेव व्यापारमधिकृत्य स्वमिवेदनामप्रत्ययपारमार्थिकतय-
प्रत्ययः सर्वशून्याऽऽप्यतिगति निर्विकल्पकताऽऽदिव्यवहारां दृ-
ष्ट्वा प्राप्त एव स्यात् । न च शून्या चार्थास्त्वत्यभिधाने युक्तिमंग-
तम्, प्रमाणमन्तरं तदनुपगमस्याप्यव्यवधानात् । इत्युक्तवा-
नदेव संकलयाधिकाः सविकल्पाः, प्रमाणविरयस्यात्, सवि-
कल्पकमध्यकं संकलमिति व्यर्थव्यवस्थाप्रमाणं स्यादतिगतिस्वमा-
नानामिति । अत्र च व्यस्य प्रदण्णयोग्याऽध्यः स्वाधे इत्यस्यापि स-
मासस्याऽऽध्यव्यादा व्यवहारिजनात् सत्याऽध्यः यथा यत्र ज्ञान-
स्यापिसंवादास्तस्य तथा तत्र प्रामाण्यमस्तिगतिर्भवति । तेन
सत्याऽऽद्वैतं धर्मिमात्रास्तेषां न प्रामाण्यमिति । एतेन
"प्रत्ययं कल्पनाऽऽद्वैतमभिनानम्" इति प्रत्ययकलणं सौगतप-
रिणालतमयं कतया व्यवस्थापितम् ।
(१) तत्राऽऽद्वैतयाधिका-मा भूत् सागतपरिकल्पितं निर्विकल्प-
कमध्यकं प्रमाणम् । "इन्द्रियाद्यस्तिकर्षोत्पन्नं ज्ञानमप्यपदेश्य-
मव्यभिचारि व्यवस्थायाऽऽमकं प्रत्यक्षम् ।" इत्येतद्वक्तृश्रुतिर्ज्ञातं
तु पर्यक्तं प्रमाणम् । अस्यार्थः इन्द्रियं कल्पव्यवकण्ठयनियन्ताप्र-
ष्टान्त्वानातीत्यर्थं सर्वोक्तोपसहितजनकत्वात् च कुरुगिदमन-
पयस्तः, तस्यार्थः परिकल्प्य इन्द्रियार्थः "पृथिव्यादिगुणा क्वाऽऽ-
द्यस्तद्व्याः" इति तद्व्यवकलणत्वात् । तदर्थं इति सङ्गो निर्देशः,
तदर्थत्वं सङ्गं, तदर्थत्वं पक्षोऽप्यप्यत्वं, न तु तदर्थं इत्येतादृश-
वास्तु तदर्थसङ्गत्वं, पृथिव्यादिगुणप्रदण्णं तु न कथं, ननु तद-
र्थत्वं सङ्गं न ये संशुद्धीतास्तेषां विभागां न पृथिव्यादिगुणप्र-
दण्णम् । तथा बोद्धव्यतः कर्ता-पृथिव्यादिप्रदण्णं त्रिविधं द्रव्यमप-
रिणालप्रत्ययप्रदासं यत्तन् । गुणप्रदण्णं सर्वं गुणोत्पन्नपुण्यवि-
सङ्गप्रदात सञ्चितसर्वविशेषाभ्याभ्यामेव पृथिव्यादिगुणप्रदण्णं
लक्षणविभागशोपलक्षणार्थम् । नवैवमपि क्वाऽऽदिप्रदण्णं व्य-
र्थं, गुणप्रदण्णं संशुद्धीतत्वात् विशेषसङ्गप्रतिपादनार्थत्वात् ।
तथा च प्रतिपादितम्-पृथिव्यादिगुणस्य सतत्त्वज्ञातत्वात्त्वमेव य-
त्तत्त्व ननुप्राप्तं, यत्तद्व्याभिर्वाभ्यां यत्तत्त्वमव्यवहारः । तद्व्याभिर्वा-
स्तिकर्षादिगुणप्रदण्णम् । तथाऽपि रूपवत्ऽऽतिप्रसङ्गः, तज्ज-
न्यर्थं पृथिव्यादिगुणप्रदण्णम् । एवं तदाऽऽदिव्यव्याकाऽऽदिव्य-
वहारहेतुः संस्वरेयादि विशेषलक्षणं वैशेषिकतत्त्वप्रसिद्धं स-
व्यवहृतम् । नवैव क्वाऽऽदिनामपि विशेषगुणप्रदण्णं न वाच्यम्,
तत्रैव प्रसिद्धाभावाप्रतिपत्तिज्ञापनार्थत्वात् । क्वाऽऽद्वयो हि ब-
हुविधव्यवस्थेयं संप्रतिपत्ता इति पञ्चानामपि सङ्गनाऽऽभिधा-
२०

नम् । पुरुषस्य चैतन्निश्चयनं शक्तिहेतवः । एतावत्त्वशोपयुक्तये-
द्विध्याविषयभूतोऽध्यवहृताभिधानः, नाथेयः, तेन सञ्चितकथं-
स्यासत्तरिन्द्रियस्य प्राप्तिः, तस्य च व्यवहितार्थानुपलब्ध्या स-
ङ्गावः सङ्गकृता प्रतिपादितः, तत्सङ्गावः सिद्धे परिशुभ्यात्
तत्संयोगाऽऽदिकल्पना, परिशुभ्योर्निश्चयं सार्द्धं कथ्यस्य सं-
योग एव, संयुक्तसिद्धत्वात् । गुणाऽऽद्वान् कथ्यमव्यवस्थानां स-
युक्तसंमवाये कथ्यस्य सति अत्र समवायात्, तत्समवेतेषु सं-
युक्तसमवेतसमवाये एतावत्स्यासंमवाप्राप्तेषु प्रसाधित-
त्वात् शब्दे समवाय एवाऽऽकाशस्य आश्रयेन व्यवस्थापि-
तत्वात्, शब्दस्य च गुणाभावात्, गुणत्वेनायाऽऽकाशसिद्धत्वा-
दाकाशसमवायिष्ये निश्चितमिति समवाय इत्युक्तं । तद्व्यव-
समवेतसमवाये एव परिशुभ्यात् सङ्गकथ्यं च निश्चितः कथ-
मन्तङ्गकथं व्यवहितसत्य-व्यवस्थेय-मिन्द्रियाद्यर्थसञ्चितकथ-
कारणमित्यभिधीयते । कारणत्वेऽप्यसंज्ञोपयोग्याऽऽकाशपरि-
जिह्विषयाऽऽनुयायिकाकारणव्यवस्थेः, न स्वयानुयायिकाकारण-
निवृत्तिरेवेभूतस्येन्द्रियाद्यर्थसञ्चितकथ्यस्य कारणत्वमिधानं, न-
स्वतःकरणोऽप्यसंभवस्य तस्य व्यवस्थात्वात् । अव्यापकत्वं तु
शुद्धाऽऽद्विज्ञानोपलब्धत्वात् न भवति । अयं सति कथ्यप्रदण्णमवास्तु सं-
प्रदण्णं व्यर्थं न संशयाऽऽद्विज्ञाननिवृत्त्यर्थत्वात् संज्ञोपयोग्याऽऽकाश-
तथाहि-सम्यग् निर्वर्धः सञ्चितकथः । सम्यक्त्वं तु तस्य यथोक्त-
विशेषणविशिष्टफलजनकत्वेन न तदतिशयाऽऽद्विज्ञानोपलब्धत्वे-
यं प्रसक्तं, तदर्थस्य संशयोपादानादेव लब्धत्वात् । नाव्यभिचा-
राऽऽद्विज्ञानोपलब्धत्वात्प्रत्यय-तत्त्वसंयुक्तस्य ज्ञातुपादानस्य,
तदर्थस्य संज्ञातिकरणस्यातीन्द्रियस्य सम्यक्त्वं वा सम्यग्
कार्यत्वेनैव निश्चितं इति तत्कथंविशेषणार्थमव्यभिचाराऽऽ-
द्विज्ञानोपलब्धत्वात् साधुवाच्यमनव्यापारः । नवैवमपि संश-
योपादानोपलब्धत्वं, अव्यभिचाराऽऽद्विज्ञानोपलब्धत्वात् । अथ तत्-
फलस्य विशेषतत्त्वात् सम्यगस्य सञ्चितकथ्यप्रतिपादनाथ-
त्वादेतदेव सञ्चितकथ्यं ज्ञानोपादे सम्यक्कारणं, न संयुक्तसंयो-
गाऽऽदिकमिति संप्रदण्णस्येन । नवैवमपिन्द्रियप्रदण्णानथक्यं
नानुमतव्यवच्छेदार्थत्वात् । तथा निर्वर्धसञ्चितकथ्यप्रतिपाद-
निधीयमानं अनुमानं तत्प्रसङ्ग इतीन्द्रियप्रदण्णम् । इन्द्रियविषये-
ऽयं सञ्चितकथोऽप्युपलब्धत्वं ज्ञानं तत्प्रत्यक्षमनुमानाऽऽद्विज्ञानं व्य-
वच्छेदेनेति । न चानुमानिकमिन्द्रियसंस्पर्शादिन्द्रियविषयं समु-
त्पद्यत इति । तथाऽऽद्विज्ञानमनव्यवस्थेयमिति चेत् । न । स्मृतिफल-
सञ्चितनिवृत्त्यर्थत्वात् । न ह्यामनः कारणसंस्पर्शाऽऽनुमिदस्य-
जायत इति जनकत्वापि प्रत्यक्षत्वं स्यादमन्यथेव प्रदण्णं, ततोऽ-
द्यप्रदण्णमन्यथमसिद्धत्वात् । स्मृतिः, यतीतिपि सम्यगनुपादात-
स्य च तदा सत्त्वात्प्रतिप्रदण्णं कारणत्वाज्ञापनार्थम्, ज्ञानप्रदण्णं
सुखाऽऽद्विज्ञानार्थम् । न च तत्प्रकारजनप्रत्यक्षात् ज्ञानसुखाऽऽद्वि-
नामकत्वमिति, ननिवृत्त्यर्थं ज्ञानप्रदण्णं न कार्यम् । ननु कारणज-
न्यत्वात्सिद्धत्वात् । यद्यपि च वतुर्गोऽप्यप्ये- "एकयोग्यथा पा-
कजाः", "न च तेषामिदमिति व्यभिचारः, प्रत्यक्षविरोधश्च सुप्रसि-
क एव । तथा हि-आरहादऽऽद्विज्ञानकारणत्वात् क्वाऽऽद्वयोऽनुपुन्यते,
प्राज्ञतया च, ज्ञाने स्वार्थोपगमस्वभावं प्रादकतयाऽनुपुन्यत इति
ज्ञानसुखाद्योर्निर्देशोऽप्युक्तसिद्ध एव, विज्ञाद्विज्ञानकारणमन्यत्वात्
सुखाऽऽद्विज्ञानोपादातत्वात् । न भिन्नेतदनुपुन्यमिति सिद्धं, ज्ञान-
सुखाऽऽद्वयोर्नो दोषजनकस्य ज्ञानायां ज्ञानप्रदण्णं च, अव्यवदेश-
प्रदण्णमन्यत्वात् । तानुपुन्यत्वं, व्यवदेशः शब्दस्तेनेन्द्रियाद्यर्थस-
ञ्चितकथं बोधपादितमध्यकं शब्देऽनन्तभावात् स्यात् तन्मि

त्मकत्वेऽपि प्रमाणत्वं प्रसिद्धं लोके, तथा सुबर्णाऽऽद्ः प्रमेयः च तुल्यः साधकवदिति प्रामाण्यं प्रतिपादितं तुल्यत्वात् । सुबन्धे वा धनः यथा सुवर्णाऽऽदि परिच्छेद्यते तदा तुल्यः प्रमाणः प्रमाणं यथाऽनुमानमात्रपूर्वकं दृष्टपक्षाऽद्विज्ञानस्याभिनिन्द्यायैः सन्निकर्षपूर्वकत्वात्, तत्र मायाबलवत्ताऽद्विबन्धवदितिऽपि भाषात् । तथा प्रमेयं च यदा सुवर्णाऽद्विना तुल्यऽन्तरमितेनानुमीयते, तदा सुवर्णाऽद्विबन्धेऽप्यथऽप्यर्थः प्रमाणमभिनिन्द्यायैः सन्निकर्षजज्ञानजनकत्वात् । इन्द्रियायैः सन्निकर्षजं च पञ्चपक्षरेखाऽद्विज्ञानं तज्जाविनाशित्वाऽद्विनेन्द्रियाऽद्विबन्धकारि तत्सुवर्णाऽद्वि पञ्चपक्षरेखाऽद्विज्ञानमुत्पादयत् प्रत्यक्षं प्रमाणं सुबन्धवद्विन्दियायैः ज्ञानमुत्पादयत् सन्धेऽप्य भाषाः प्रत्यक्षप्रमाणतावन्तिवन्ति । स्मृतिस्मरणविषयधाराऽऽमां वेन्दियायैः सन्निकर्षेण सह व्यापारे विशिष्टफलजनकत्वेन व्यक्तकृतोपपत्तेः । तथाहि-संशयविषयव्यवहारिणो बाह्ये विषये यथाऽऽहम्भवे स्वभावप्रेक्षकत्वमिन्द्रियायैः सन्निकर्षेण सह व्यापारः सादृश्यप्रत्यक्षादिनां वाऽऽत्मनो विशेषणवत्त्वमिति विशिष्टप्रतीतिजनकत्वेन प्रत्यक्षत्वात्, न न च तयोः सुबोधावशिष्टविषययोः म्यतासिद्धिश्चविषययस्यभाववदिति व्यासिरपि यदेन्द्रियायैः सन्निकर्षात् लिङ्गादनुमितिमिद्विषयं प्रतिपद्यते, तदा सकलसूत्रेपावन्तिविशेषयोगात् सन्निकर्षसङ्कलणलिङ्गाऽद्विबन्धनस्य ज्ञानस्य तथा-विषयफलजनकस्य प्रत्यक्षता प्रसङ्गाऽऽद्ः, तदवेन्द्रियव्यवहारं इति स्वमाहानाश्रयणे वृत्तं प्रपञ्चयामि । स्वकर्षविशेषणपक्षे अनेकसोपाऽऽपत्तिः । अथ ज्ञानमात्रावयवाभिनिन्द्यायैः प्रमाणस्य स्थित्यपेक्षते एवेति नानिष्टप्रेक्षाऽपेक्षकाः । तथाहि-तत्सङ्गाविषयव्याधिगतितरिति श्लोकस्याभिमानो, यच्च तथाविधविषयाधिगमे कुर्यं तत्प्रमाणं, निर्णये त्वसति तद्विधितरिति सत्यं प्रमाणम् । अत एव नाशुसुत्रान्तरकपणवद्विषयानुपपत्त्याऽपि । नैतत्सारम् । यतो निर्णये सति योऽयं विषयव्याधिगत्यभिधानः स किं साधकतमत्वाभिनिन्द्यायैः अतिविषयविधितस्वजायवा-द्विति संदेहो, विशेषहेतुमात्रात्, साधकतमत्वे च सिद्धे तद्विधितस्वजायवाः । अथ विषयविधितस्वजायवात्वेनैव निर्णयस्य विषयविधित्यभिमानो, न साधकतमत्वेनेति भवतोऽपि विशेषहेतोर्जायवात्वेनैव स्वभावमात्रावयवोपपत्तस्मभिमानो मावे विषयविधितसिद्धेः । तथा च धूमाज्जालोऽभिरिति व्यप-यमिश्रश्लोके लपलचयेन, नाभिज्ञानाद्विषयेन च सुषुपः प्रदीपाऽद्वि-भान्धकारो विषयाधिगतिसिद्धेः । तथा च धूमाज्जालोऽभिरिति व्यपयमिश्रश्लोकप्रसिद्धेनोपमाभिमानाऽद्विधितरिति परच्छेदे अवो-धस्वभावस्य तज्जनकस्य साधकतमत्वाभावात्ज्ञानस्य प्रमाणता । अत्रापि स्यात् साधकतमत्वाभिनिन्द्यायैः सन्निकर्षात् धूमाऽद्विनां तथा व्यपदेशः संभवतीति तस्योपां ततः साधकत्वमिति सिद्धिः । तथा च धूमसङ्गावे विषयाधिगतितरित्यभिमानाभावात् सति स्वर्षज्ञाने प्रत्येकशस्तेषामभावोऽपि भाषाविषयविधित्यभिमानेऽन्तरवृत्तसमयेऽज्ञानमेव साधकतमं, न विषयाधिगतौ ज्ञानस्य साधकतमत्वा, विषयविधितस्वकर्षत्वात् तद्वत् । न च किञ्चिद्वस्तु स्वर्षेण साधकतमं, तद्विज्ञानस्याभिधानं च प्रमाणपदम् । अथ स्वविषये सव्यापारप्रतीततामुपादाय फलस्यैव प्रमाणीप-कारः । उक्तं च-“सव्यापारप्रतीतत्वात्, प्रमाणं फलमेव सत् । सव्यापारमिमानाति, व्यापारेण स्वकर्मणि ॥२॥ ” इति चेत् । न सुषुपसङ्गावे उपचारपरिकल्पनात् । बौद्धके तु न सुषुपं साधकतमत्वं क्वचिदपि सिद्धमिति नोपकारः । अस्मन्मते तु धूमाऽद्विनां साधकतमत्वे प्रमाणफलतोभेदः प्रसज्यते, स च

भवतोऽभिधः । यच्च धूमाऽद्विनां विषयाधिगतैरजायान् तज्जावे च आवादिष्युक्तम् । तद्वगन्तम् । यतो नैव सर्वज्ञानसङ्गावे कश्चित् तज्जन्यविषया विषयाधिगतः, धूमाऽद्विनां यत् तु तस्याः सङ्गावोऽन्तरवृत्तमुपलभ्यते एव । अतो धूमाऽद्विनां साधकतमत्वं, अभिमानस्तु ज्ञानानन्तरमुपजायमानो धूमाऽद्विनां विषयानुपजायमानो ज्ञानस्य न साधकतमत्वं प्रकाशयति, अपि त्व-योधिगमस्वकृतत्वात् । तथा हि-अर्थाधिगततावोऽधिगत इत्यभिमतः प्रभवति । ननु धूमाऽद्विनावतो विषयाधिगतस्याभिमानस्यानेन प्रकारेण भाषाज्ञ तद्वत्भाषा तद्वतो साधकतमत्वं ज्ञानस्येति निर्णये अथक्कृताप्रसक्तिरेषा तद्वत्स्यैव । किं च-सुप्तावस्थोत्तरकालं घटाऽद्विज्ञानोत्पत्तौ यद्यप्यधिकं तज्जनकं प्रमाणं नयेत्, तदा प्रागपरिज्ञानस्याभावात् कस्य तत्फलं भवेत् । घटस्य सामान्यज्ञानस्य घटज्ञं न कर्त्तव्यं चेत् । ननु घटसङ्गावे किं प्रमाणम्, तदेवैव हेतुकस्य प्रमाणफलताप्रसक्तिरभ्युपगम्यते एवेति । अथ विशेषणज्ञाऽपि तत्प्रसङ्गात् । न च विशेषणज्ञानोत्पत्तौ विशेषणज्ञानस्य प्रमाणत्वमिति तत्तत्तन्मिश्रभ्युपगम्यते इति अत्यर्थमिन्द्रियायैः सन्निकर्षानन्तरं घटाऽद्विज्ञानात्प्रमाणज्ञानस्य दृष्टान्तस्य सन्निकर्षस्य प्रमाणत्वप्रसक्तैः, यज्ञानवाचेति चेन्न, विशेषणज्ञानं विशेषणज्ञानोत्पत्तौ प्रागर्थात्, तथा सन्निकर्षस्यापि विशेषणज्ञानोत्पत्तौ तदभ्युपगम्यते । तथाहि-सन्निकर्षप्रमाणं विशिष्टज्ञानसत्ताकारणत्वाद्द्विशेषणज्ञानत्वात् प्रमाणत्वाभ्युपगमे कारुणिर्यथाऽऽदीनां प्रमाणत्वं स्यात् । न च स्वयं संवेद्यत्वेन तेषामज्ञानात्प्रमाणत्वम् । अर्थान्तरफलत्वाद्दिव्यनिमित्त-ज्ञात् । न च नैवाधिक्योपात्तरूपं बौद्धिकं फलमभ्युपगम्यते । तदभ्युपगमे वा तत्पक्षे निरासाद्यमपि निरस्त एव । अतो ज्ञानप्रमाणत्वादिनः सुषुप्तावस्थोत्तरकालं घटस्यऽद्विज्ञानाभावावसक्तैः घटाऽद्विज्ञानस्याप्यवगम्यतः स्वर्षस्य ज्ञानस्य जगत आख्याऽपत्तिः । न च सुषुप्तावस्थायां ज्ञानसङ्गावान्नायं दोषः, अनेनचमानस्व तद्वत्त्वायां तस्य सङ्गावासिद्धेः । न च ज्ञानप्रत्ययेन तत्सङ्गावो-धस्योत्पत्तेः, तस्य तत्प्राप्तव्यवसायिद्धेः । तावदेवान् प्रतिबन्ध इति चेन्न । विशेषिकैः नवस्य ज्ञानस्य ज्ञातपूर्वकस्याननुपगमाद्विज्ञान-पञ्चानाऽद्विनामेव विशेषणज्ञानाद्विपूर्वत्वं नाभ्येष्टं, प्रतिबन्धा-प्राभात् बोधकप्राप्तप्रतिबन्ध इति चेन्न । प्रबोधस्वभावादि बोध-कोशोत्पत्तिविरोधात् । अन्यथा धूमसङ्गावादप्रेक्ष्योपात्तिर्न भवेत्, तस्य तज्जननत्वात्सादृश्य इति चेन्न । इतरथाऽपि स्वसमानत्वात् । तथा शब्दोपाद्विज्ञानात् कारणसामग्री बोधजननत्वभावात् साधकतमत्वं न प्रतिबन्धः, तस्यापि बोधाऽऽत्मकत्वापि प्रमाणत्वमभ्युपगम्यतेत्यस्यैवत्यप्यपत्तं सङ्कलनदोषः, तस्य स्वविशेषणपक्षोऽपि युक्तिसङ्गतः, नापि सामग्रीविशेषणपक्षः, तस्यास्त्वैव-चारिकत्वात् । तथाहि-सामग्रीविशेषणपक्षे इन्द्रियायैः सन्निकर्षो-धमिदमुपपन्नमिति व्याख्येयम् । तथायुक्तम् । उत्पत्तिशब्दे स्वकप-तिरपत्तौ प्रसिद्धत्वात् । तथा-ज्ञानशब्दोऽपि सामग्रीविशेषणपक्षे ज्ञानजननकस्यासामग्री ज्ञानमिति व्याख्येयम् । एवमवस्थोप-धवसायाऽऽत्मकं च सामग्रीं तथाविधजनकत्वात्प्रत्येकद्वेय-मिति, तद्वद्वेन सहजत्वापरात् । तदेवं सुबोधाद्विशेषणयो-गित्वं सामग्रीस्य तथाविधफलस्य जनकेन न सति इति न यु-क्तिरपक्वोऽपि । तद्वत्तथैकं स्वयं, न फलविशेषणपक्षस्योपपत्ते-र्न तत्राऽपि यत् इत्यव्याहारीऽस्त्येव दोषो न नाश्यायेन, सकल-बोधविकल्पाभिमतपक्षसिद्धेः । अतस्तथाविधं ज्ञानं यतो भ-वति तत् प्रत्यक्षमिति सकलद्वैविध्यकलं प्रत्यक्षकलं

सिद्धम्, नन्वेतस्मिन्नपि पक्षे ज्ञानस्य प्रमापयं न सम्भवेत्, इष्टं च नश्य प्रामाण्यम्, यदा ज्ञानेन प्रमापयं तदाऽऽदिबुद्ध्याः फलमिति वचनात् नैव दोषः । ज्ञानस्यापेक्ष्यविशेषफलजनकत्वेन प्रमाणत्वात्तु ज्ञानवशाज्जायाः स्मृत्येतायाः चायमित्येव ज्ञानमिन्द्रियार्थसन्निकर्षेणात्र प्रत्यक्षं फलम्, तस्मैनुते प्रत्यक्षप्रमाणता, सुखदुःखसम्बन्धस्मृतिरिति ज्ञानेन प्रमापयं सन्निकर्षसत्ताकादिबुद्ध्या धेयमिति । साकप्यज्ञानजनकत्वेनाध्यक्षप्रमाणता साकप्यज्ञानस्य च सुखसाधनोऽयमित्यादुमात्तिकाफलजनकत्वेनानुमानप्रमाणात् । न च सुखसाधनत्वज्ञानमिति केचित् । अपरे तु बाह्येऽप्यर्थे विशेषोऽप्युक्तमस्मिन्नहिने ज्ञानेन प्रमापयं तदः प्रवर्तनं इति मनोव्रजकमिन्द्रियार्थसन्निकर्षजमध्यक्षप्रमाणफलमेतत् ज्ञानमिति संप्रतिपत्त्याः । नन्वेवमप्यव्यापकं लक्षणमात्रमुक्ताऽऽदिविषयज्ञानस्याः प्रत्यक्षफलत्वात् । तद्वच मनसोऽनिमित्त्यर्थं मनस इन्द्रियसुत्रेऽपि प्रतिष्ठितत्वात् प्रत्यक्षत्वं तावत्तु इन्द्रियज्ञानस्यैव तावत्प्रामाण्यमिति । असत्वेन । मनस इन्द्रियस्योपनिवेन्द्रियत्वादायगतानाधिगतविषयप्रादिक्यमिन्द्रियमर्थः, स च मनसि विद्यत एव, तेनान्द्रियस्योपनिवेद्य सर्वस्यैव प्रत्यक्षपुत्रे इन्द्रियप्रद्वेगनातिरोधः । ततः प्रत्यक्षपुत्र एवन्द्रियमर्थं मनसः सिद्धं, तसिचो च नाभ्यासिब्रजकदेव । इन्द्रियपुत्रे च मनसोऽभावात्, तस्मिन्नस्य नानात्वे इन्द्रियाणां ब्रजणपरत्वात्सुत्राद्येन हि जात्येवैक्या सुत्र एवाच्यते । तेन लक्षणसुत्रसमूहादेशार्थे तत्सुत्रं, तथा च जिज्ञासेनेतिब्रजणं चूतं गच्छोपसङ्घो कारणं ब्रजमित्यसिधौमार्थे सन्निकर्षप्रसङ्गः । तस्मिन्नप्यर्थे भूतमितं चूतस्वभावार्थं विशेषणम् । एवं च अनेनेति चकृकपोषणार्थः कारणं सन्निकर्षेण प्रसङ्गः, तस्मिन्नप्यर्थे भूतप्रदर्थं संबन्धनीयं प्रदीपे प्रसङ्गः, त्विष्यतेयमिन्द्रियाणामिति बाध्यम् । एवं स्वर्गादिविषयं योऽयम् । एवं च सुत्रकलङ्ककमेतल्लक्षणार्थं प्रत्येकमिन्द्रियाणां न पुनर्विभागार्थम्, आदिबुद्ध्यादिष्वप्येवैव विभागो विभागोऽनुपगमात् । विमर्कविभागो चानवस्थाविभागार्थं वा बाह्यानामित्यव्याहारः कार्यः, स्वलक्षणसामर्थ्यात् । मनसस्तु तदनन्तरं ब्रजणानुपदेशः वैषम्यात् । तच्च नस्या भूतस्वानाध्यातु, भूतस्वानाध्यानेन्द्रियाणि व्यवच्छिद्यन्ते भूतेष्व इति वचनानि तु मनस एतल्लक्षणमिति । अत एव सर्वविषयत्वं मनसो न विन्द्यानि बाह्यानि सर्वविषयाणि तत्रपुत्रस्या वा मनसोऽभिधानं परमतमप्रतिषिद्धमनुमतमिति हि तत्र युक्तिः । न चैवं ब्राह्मणोऽऽदीनामप्यनभिधानं प्रसज्यते, ब्राह्मणोऽऽदेशेनानभिधानं स्वमतस्यैवामिष्यत् परमतमिति तदपेक्षासम्भवात् । "अस्ति युगपज्जानानुपात्तमित्यसि लङ्कम्" इति वचनात् । मनसोऽभिधानमिन्द्रियत्वेन, इन्द्रियान्तरं त्वनभिधानं वैषम्यादित्युक्तम्, तत्राव्याप्तिर्हि एव इति स्मितम् । आदिबुद्धिरतिविकल्पिकेति विषयवासिप्रत्यक्षलक्षणमेतत् निरस्तम् । तथा हिः आचलिकवा शाक्यपुत्राऽध्यक्षकमेव, तच्च सुतमत्ताऽध्यक्षस्य विद्यत इति तदाऽऽध्यक्षकप्रमाणप्रसक्तिरिति सुताऽऽदिब्रह्मवहारोच्छेदः । अथ व्यतिरिक्ता तेष्यो बुद्धिस्तदा वक्तव्यम्-किमसौ तेषां धर्ममात्रम्, आहोस्त्वित्यतिरिक्तम् । यदाहः पक्षस्तदा बुद्धेस्तत् संबन्धो वक्तव्यः । यदि तादात्म्यं, तदा आदिब्रह्मवर्मेवासाधित्वं पुत्रोक्तो दोषः । अथ समवायः, तदा पुनः सिद्धिमसक्तिरित्यपि आदिब्रह्मवर्मेवासाधित्वं नियतदेशावृ-

त्तिराज्यव्ययत इति । एवमेव अथ संयोगः, तदाऽऽन्तरप्रसक्तिकारिणं न तच्चो बुद्धिमेव । अथाधोऽन्तरं बुद्धिः, तदा नास्मै बुद्धिः, अथाधोऽन्तरात् पटाऽऽदिवत् । अथाधोऽन्तरस्यैव प्रतियोगविशेषसत्त्वावात्मासौ बुद्धिः । नन्वसौ विद्योपेयं यदि आदिब्रह्मविषयप्राप्तिलक्षणाः, तदेन्द्रियार्थसन्निकर्षोऽभिधानान्तरेण प्रतिपादितो भवेत् । स च यथाऽभिधानाऽऽदिविषयवर्णविशिष्टाद्योपलक्षितजनकः प्रत्यक्षं प्रमाणमभिधीयते, तदा असमपक्ष एव समाधितो भवेत् । अथ तदाऽतुतोपलक्ष्य जनको न तर्हि प्रमाणम्, असाधकमेतत्वात् । अथाधोऽन्तरात् परिणामिः आदिब्रह्मो बुद्धिः, तदाऽऽपि वक्तव्यम्-किमसौ परिणामिः आदिब्रह्मवर्मेवोऽनुनन्दम आदौस्वद्व्योऽन्तरमिति पक्षप्रत्येयं च पूर्ववद्दोषाभिधानं विषयम् । न च आदिब्रह्मो विषयाऽऽकारापरिणामिः परपक्षेऽसंप्रतिनो, परिणामस्य व्यतिरिक्तस्याऽऽपिपरिणामस्य सत्प्रवादिनं प्रतिपादितमप्यति । प्रतिनियताध्यायस्यास्येतु आदिब्रह्मवर्मेवोऽध्यक्षकफलं, न पुनरप्यस्य प्रमाणम्, असाधकमेतत्वात् । विशिष्टोपलक्ष्यविशेषकत्वमप्यपक्षे असमममेव समाधितं भवेत्, तत्र साहचर्यमनानुसारि कतिपयमप्यध्यक्षलक्षणमुपपन्नम् । ज्ञानमिन्द्रियकारिणमपि प्रत्यक्षलक्षणं सत्सङ्गप्रयोगं पुरषस्येन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत्प्रत्यक्षमिति । संशयाऽऽदितु सामान्याद्व्यापकताप्रभृतिभिर्निरस्तम् । यैरपि सत्यार्थे च संशयाऽनुपयोगः निवारण इत्यादिना तल्लक्षणं व्याख्यातं, तेषां प्रयोगाभिधानमिन्द्रियत्वसम्यक्त्वं न विशिष्टफलमन्तरेण ज्ञातुं शक्यं, फलविशेषणत्वेन च न किञ्चिदप्येव इति न कार्यद्वारेणोऽपि तत्सम्यक्त्वावगातः, बुद्धिजननः प्रमाणत्वं तु न सम्भवत्येव । बुद्धिर्ज्ञानोपापार ब्रजणार्थः पूर्वमेव प्रमाणवन्निवृत्तः । येन नन्दं प्रत्यक्षलक्षणविधानं किं तु लोकाप्रसिद्धप्रत्यक्षानुबर्तनं प्रत्यक्षधर्म प्रत्यनिमित्तसामर्थ्यान्मिति व्याख्यातं, तैरपि वाच्यम्-कतरस्य प्रत्यक्षस्य धर्म प्रत्यनिमित्तत्वं विधीयते किमस्माद्विद्विषयस्य, उत योगिप्रत्यक्षस्येति । यत्र यथाहः पक्षः, स न युक्तः । सिद्धाभ्यासाप्रसक्तौ द्वितीयपक्षोऽप्युक्तः, योगिप्रत्यक्षस्य स्वमतेनसिद्धत्वात् न वा सिद्धस्यानिमित्तत्वाविधानम् । अथवा लक्षणविषयाऽऽदिरपि न प्रत्यनिमित्तविधिमेव । न च योगिप्रत्यक्षेण प्रमाणानुपगमनिर्णयः तस्य तदनिमित्तत्वं साधयत इति वक्तव्यम् । इति विषयमाहिसंपायादेरुपपन्नजस्य तु चकृपुत्रेऽपि चक्षुः योजनशतावस्येन श्रूयते रामावणाऽऽदी । न च कादम्ब्योऽऽदिरिव कादम्ब्यादिरुपावगातेन न तस्मिन्नप्यना वस्तुपुत्रस्या, तारताऽपि प्रमाणभूतेऽप्यार्थस्य संसृजनात् स्वाधेनिपादाकृत्येऽपि च तारता, यदि प्रमाणतस्तदन्तेनाऽनुपगमं नदा प्रमाणप्रसिद्धस्य जवतोऽपि प्रत्यक्षत्वात् कथं नदनिमित्तत्वं सिद्धिः, अत एवानुमिन्द्रियं वस्तुनाङ्गाकुर्वतोऽपरप्रतिपत्ते वस्तुन्युनिमित्त्येऽस्ती प्रमाणं प्रदध्यं, चेत्, तत्र त्वं, तदस्त्वङ्गीकृत्येऽपि । अथ न कृते, तस्य प्रमाणाभावादिशसिद्धिर्न पक्षकप्रमाणप्रतिपत्त्यात् । न ह्यानिन्द्रियं वस्तुनि प्रमाणं प्रतिषिधयिष्याति प्रवर्तितुमुत्तम इति । अथोऽसत्त्वादिशोऽपि प्राप्तावगात् । अथाऽपि स्यात् अन्वयेव दोषः स्वतन्त्रस्य चमपत्ते । न तद्वत् स्वतन्त्रं साधनमपि तु प्रसङ्गसाधनम् । तच्च स्वतोऽप्रसिद्धेऽपि वस्तुनि परप्रसिद्धेन परस्यानिर्वाऽऽपान्नामिति परैरनुपगमं यथा सामान्याऽऽदिनिर्णये । एतदप्युक्तम् । एतान्स्याव्यसिद्धिः यथा च सामान्याऽऽदिनिर्णयेन प्रसक्तसाधनं प्रवर्तते तथा नैर्वायैः प्रतिपादितं सामान्याऽऽदिपरीक्षायाः । किं च-साधनानुपपत्तिरत्र । यतः प्रसङ्गः सर्वोऽपि विषयपक्ष इति पूर्व-

नस्तः स्वात्मनेषु पूर्वं निराकृतः । एवं मानसस्य प्रत्यक्षस्याविद्यमानोपलब्धमकस्य सङ्गमाच्च प्रत्यक्षस्याप्यने व्याप्तिरिति । तथा सर्वदेवैश्च स्थपत्यादेः क्रियमाणवस्तुप्रदहनं प्रत्यक्षसिद्धमेव । किं च—कथं जैमिनीयाः स्थिरप्रदण्वादिनां यस्मानविषयमेव प्रत्यक्षं संकल्पते, स्थिरप्रदणं हि वस्तुन एव भवति । यदि वस्तुमानविशिष्टप्रदणोत्पत्त्यागतत्वात्कालावशिष्टप्रदणं, अथवा स्थिरप्रदणाभावात् तथा चोक्तम्—“रजनं शुद्धमाद्यं हि, चिरत्वाद्योति गृह्णते ।” ततः परस्परस्यावृत्तायां भिन्नानामपि किञ्चित् तद्वदेव न प्रत्यक्षस्यानीन्द्रियाद्यर्थप्रदणमित्येषः पूर्वोक्तनीत्या संभाव्यते चातीन्द्रियाद्यर्थप्रदणमप्यक्षयं यथा संज्ञवति तथा सर्वकसिद्धौ प्रतिपादितमिति न पुनरुच्यते । किञ्च—संस्थयोगस्याऽऽद्यविद्यमानोपलब्धजनवस्तुवत्, तत्र सतासीता (?) साधुना सन्निवृत्तेत्यादौ पक्षाद् व्युत्पत्त्याभिमतपक्षस्याप्यने कृतम् । सति सर्वप्रयोगे प्रयोगाच्च भिन्नता (?) प्रदर्शितोऽपीन्द्रियाणां व्यापारो, योयस्यात् । ननु नैयायिकाभ्युपगम एव संयोगाऽऽदिः, न त्रिविधोऽप्यनीताजागताऽऽदिहसंज्ञेयतः करणव्याप्तिना एव कार्योऽयं न वार्यते । अथाविद्यमाने कथं करणव्यापारः करणत्वेनाऽप्युपगतायाः बोधनाया अपि कथं कार्योऽयं, ततो नास्तःकरणस्य विशेषः, तत्प्रमेयस्य ज्ञातृत्वाच्चिद्विषयात् भाविकरूपस्यापि वा तदुपपत्तेन सतो वर्तमानत्वाऽऽपत्तिः । तथा चोक्तं व्यासने—“अवश्यं भाविनं नाशे, विकि संप्रत्युपस्थितम् । अवश्यं हि ने काश्चि संयोगोऽस्तिनागतः ॥१॥” यस्तुनः कार्ये कालत्रयापारामृष्टं शुश्रूषाऽऽप्येवं तत्र कथं प्रेरणाऽऽप्यक्षरकणव्यापारः । अथावधारितप्रतीतिजनकत्वेन देवतायास्तत्र व्यापारः, तन्नास्तःकरणे अवेतनुदं, ततोऽविद्यमानोपलब्धमस्य मानसप्रत्यक्ष सङ्गमाच्च प्रत्यक्षं मानसाप्यक्षस्य सङ्गमाच्च प्रत्यक्षसाधने व्याप्तिरिति तत्र प्रथमा व्याख्या । द्वितीयव्याख्याने तस्मत्तोऽवश्यमेऽपि च न संशयज्ञानमुत्पन्नः । अत्र ह्ययमर्थो व्यवहितगते—यद्विषयं विज्ञानं तेनैव संप्रयोगे इन्द्रियाणां प्रत्यक्षं प्रवक्तृत्वात् तस्य संप्रयोगाज्जातिः । तत्र संशयज्ञानं संस्पृष्टज्ञानवत् यद्वर्तमानमिति तेनैव संयोगे भवति । ननु भवाऽऽलम्बनत्वाद्भयप्रतिभासिसंशयज्ञानम्, न चोभयाऽऽलम्बनोऽप्युपलब्धः । यद्यपि नोभयाऽलम्बनं तेनैन्द्रियसंबन्धस्यैव तत्त्वतः सामान्यत्वाद् पुरोऽप्यल्लतोऽप्यसि प्रतिभासमानाऽप्यनवरिषेशेनाऽऽप्यतोऽतो यद्वर्तमानमिति तेन सदेन्द्रियस्य संयोगे संशयज्ञानमुद्वेति । न चैनद्वयवच्छेदाय किञ्चित्पदमुपगमिति तेषां कृत्वा तद्वदुदाहृतं न जैमिनीयमतेऽपि प्रत्यक्षज्ञानमवधत्तु न चावर्तकस्तु प्रत्यक्षमपि तत्त्वतः प्रमाणमप्युपगम्यत इति न तद्विचारः प्रयासः सफल इत्युक्त्यादिविचारितमेव प्रत्यक्षज्ञानमनवधमिति नैयायिकाः । असदेतत् । तद्वज्युपगमेनेन्द्रियार्थसंज्ञिककार्येष्वप्यप्येवमप्युपगम्यत । तथा हि—किञ्चं यदि चक्षुर्गोलकाऽऽदिकमप्यविकरमप्युपगम्यते, तदा तस्य स्वविषयण व्यवहितं हेतुन पक्षतोऽऽदिना संज्ञिकार्थोऽस्ति । न ह्यारम्भव्यवहितयोर्हि मवशिष्टयोरेव चक्षुर्गोलके तदर्थयोः स्मिन्कर्षे संयोगाऽऽदिसंज्ञाः सिद्धाः न चावधारितज्ञानं गोबालकाऽऽदिवस्तुसंबन्धं, तद्ग्राहकानिमित्तप्रमाणस्य निषिद्धत्वात् । न च तद्वाधारः संयोगाऽऽदिकः संबन्धः समस्ति, पराभ्युपगतत्वं तस्य निषिद्धत्वात्, नियतस्यमानत्वाच्च । योऽपि कथञ्चित्पदार्थाव्यतिरिक्तं संज्ञेयजगत्तु-ज्जुनोदिकसंबन्धः प्रसिद्धः, सोऽप्यवहितेन पक्षतोऽद्विना स्वविषयेण सह चक्षुर्गोलकस्यानुपपन्नः, तस्मात्साधकप्रमाणं प्राप्तात् । अद्यास्ति तत्प्रमाणकं प्रमाणम्, ननु तत्किं प्रत्यक्षमुताजुमानम् ? न

तावत् प्रत्यक्षमपि विषये प्रवर्तितमुत्पन्नं इति । न हि देवदत्तवस्तुस्तद्विषयेण पक्षतोऽऽदिना स्वव्यतिरिक्तस्यैव हेतुसंज्ञमेव प्रतिपाद्यः । अथानुमानं तस्मिन्निर्णयप्रसाधनाय प्रवर्तते । ननु किं तदनुमानमिति बह्वक्षयम् । चक्षुः प्राप्तेऽप्येकाशः बाह्यात्प्राप्त्यादिवदि-स्थेननुमानं तस्मिन्निर्णयप्रसाधनाय न चक्षुर्गोलकेतदर्थयोरेव प्रत्यक्षेणैवासाधकत्वेणः प्रतिपाद्येऽप्येकं बाधिकमभिर्ज्ञेयान्तरप्रत्यक्षत्वेनास्य हेतोः काह्यस्याप्यद्विष्टत्वात् । अथवाविश्वकणस्य च चक्षुः-योः सिद्धेरावधारितस्य हेतुः अत एव स्वकपासिद्धः । नद्याविद्यमानस्यावधारितो बाह्योऽप्यनुपपन्नः स्वगादिवदिति निर्देश-नमपि साध्यसाधनविकल्पम् । अथ चक्षुःस्थेनात्र तदर्थमयोऽनि-धायन्त इति न प्रागुक्तदोषावकाशः न । तेषामसिद्धेः इतरथाऽऽस्यानुमानस्य वैकल्याऽप्येतेरावधारिताः हेतुः अत एव पञ्चानुमानात् तस्मिन्नेवं दोषः न । इतरेतरावधारणप्रसक्तोः तथाहि—तद्विषयिस्त्वावधारणप्रत्यक्षदोषपरिहारः, तस्मिन् सत्यतो हेतोस्तत्सिद्धिरिति व्यवहितेतरावधारणम् । अत एव स्वकपासिद्धिरिति हेतोः, तेषामसिद्धौ तदावधारणावकाशः नास्ति । यदि चक्षुर्गोलकाद्विज्ञेयता रश्मयश्चक्षुःस्थव्याप्यप्रकाशकाशकास्ति गो-लकस्याऽऽजनाऽऽदिना संस्कार उन्मीलनाऽऽदिकस्य व्यापारो वै-यर्थ्यमनुमेतु । अथ गोलकाऽऽप्यलब्ध इति तन्निमित्तेन प्रसक्त्या-रे वा तेषामपि स्वयनसंस्कृतिभेदे विषयं प्रति गमनं तत्प्रकाशने च न स्यात्तत्त्वतः तदनुमीलनं तत्प्रसक्त्याऽऽपत्तिः । न च वै-यर्थ्यमनुमेतु न हि गोलकानुपलब्धकामलाऽऽदिः प्रकाशकत्वं तेषां स्यात् । न हि प्रदीपः स्वस्वप्रकाशकाऽऽदिकं न प्रकाशयतीति दृष्टम् । यैरपि गोलकान्तर्गतं तेजो द्यवत्यस्ति नदा (?) तास्त इत्यभ्युपगतं तेषामप्यनुमेतु वृण्वे योयस्यात् । न हि काश्चिद्विषयः प्रदीपाऽऽदिरश्मयस्ततो निर्गच्छेत्तदोऽगिनमर्थं न प्रकाशयन्ति । तदेवं रश्मीनामसिद्धेर्न ते चक्षुःशब्दाभिधेयः । अथ रश्माऽऽदयो बाह्योद्विष्टत्वाप्राप्त्यायप्रकाशका उपलब्धा बाह्योद्विष्टं च चक्षुः, ननस्तद्विषयं प्राप्तेप्रकाशकं न च गोलकस्य बाह्योद्विष्ट-प्रतिः संज्ञिकमिति पारिदोष्यात् तद्विज्ञेयानां तत्सिद्धिरिति रश्मासिद्धिः । नास्तीत्यलम्बनज्ञानाशङ्काऽऽदिप्रकाशाप्रसक्तौ । किं च—यदि गोलकाद्विर्गते बाह्यायेनानि संबन्धे तद्विज्ञेयं अथ प्रकाशयति, न ह्यपि मृग्युपपत्तेरन्तर्गत उपलब्धेरेव, उपलब्धविषयेण च तो ज्ञेयानां बहुधाविवृतं सतामनुपलब्धमे निमित्ताभावात्, नचोपलब्धयत्त इत्युपलब्धिवत्तुग्राह्यानामनुपलब्धत्वात्सम्भवं । अनुद्विष्टतदुपलब्धत्वात् उपलब्धत्वात् इति चेत्, किं पुनरनुद्विष्टतदुपलब्धत्वं को द्यवत्युपलब्धत्वं येनैवं कल्पना ज्ञेयं । अथ दृश्यते सतोऽपि तेजस्युपलब्धत्वं योर्न रश्मोर्ननुद्विष्टः, न स्वयंतत्त्वोक्तयोस्तेजस्यव्याप्तिः दृष्टान्त्याये चानुपलब्धत्वात्प्राप्तः प्रकल्पना प्रभवति । अथवा—भास्करकराः स्मृतोऽपि नोपलब्धन्ते, अनुद्विष्टतदुपलब्धत्वावधानेन रश्मिभ्योऽप्युपलब्धत्वात्प्राप्तः । सप्तमं २ काण्डम् । अवधिमनःकेवलाऽऽप्येव स्वयं दर्शनलक्षणे वा व्यवसायज्ञेदे, दृष्टा ३ दृष्टा ३ ३ ३ । स्वयं करणे, “पञ्चकं संयमे क रति ।” अहवा-राहः । सप्तकं प्रत्यक्षम् । नि ३ ३ ३ ३ ३ । प्रत्यक्षकपात्रचक्रते, आ ३ ३ ३ ३ ३ ।

पञ्चमस्कपात्र—प्रत्यक्षज्ञान—न ० । अवधिमनःपर्यायकेवलाऽऽ-त्मके प्रत्यक्षलक्षणे ज्ञानभेदे, न ० । ‘वाण’ शब्दे अतुथमागे १३३० पृष्ठे विधेयः)

पञ्चवक्त्राणिराकय-प्रत्यक्षनिराकृत-पुं० । प्रत्यक्षाविषये, यथा-
आश्वासनः शुभः । स्था० १० उ० ।

पञ्चवक्त्रपञ्चपकारी-प्रत्यक्षप्रत्यपकारी-अ० । प्रत्यक्षकेन ज्ञा-
नेन, साक्षाद्विषये, यः प्रत्ययः स्वर्नातिशयविधानमतीतिक्र-
यापूर्णपदशोनाद्यभिचारे चेदं जिनप्रवचनमित्येवंकृपा-
रहितः । अथवा-प्रत्यक्षेणैवायः प्रतीयन्ते इति प्रत्यक्षमे-
वेदमित्येवं प्रतीतिः प्रत्यक्षप्रत्ययस्तरकरणशीलाः प्रत्यक्षप्र-
त्ययकार्यः, प्रत्यक्षनाप्रत्ययकार्यो वा । प्रत्यक्षं प्रतिपन्नया-
म, स० १० अ० ।

पञ्चवक्त्रव्याण-प्रत्यक्षवचन-न० । एष देवदत्त इत्येवकृपे व-
चने, आका० १, अ० १, अ० ६ उ० । प्रज्ञा० ।

पञ्चवक्त्रासिद्ध-प्रत्यक्षसिद्ध-त्रि० । प्रत्यक्षज्ञानविषये, न च
मन्त्रलोकाप्रत्यक्षसिद्धेऽप्येवप्रमाणान्नरं मृष्यते । आका० १
उ० । ए० म० ४ उ० ।

पञ्चवक्त्राण-प्रत्याख्यान-न० । परिहरणीयं वस्तु प्रति आ-
ख्यानं प्रत्याख्यानम् । मुख्यार्थके निवृत्तिकथने सामायिकप-
र्याये, आ० म० १ अ० । (एतदुद्धारणं 'तेतलिसुव' शब्दे
सन्नुपमां २३५२ पृष्ठे गमनं)

पञ्चवक्त्रे दङ्गलं, नैवात्रिंशे य पुनरावे य ।

पञ्चवक्त्राया जोगा, मावजा तेलिमृणं ॥

प्रत्यक्षज्ञानेन दृष्टा जीवाजीवानु पुनरपारं च सम्यक् चतुर्दश-
सुव्यस्रणान् प्रत्याख्याना योगाः सावधारणेनलितुतेन । आ०
म० १ अ० ६ अ० । निवृत्तिद्वारेण प्रतिष्ठाकारे, स्था०
३ उ० ४ उ० । आ० म० १ अ० । प्रि० । स्वेच्छाप्रवृत्तिप्र-
तिकृततया मर्यादाया विरक्तिनकालाऽऽदिमानयाऽऽख्यानं प्र-
कथनं प्रत्याख्यानम् । मूलगुणोत्तरगुणकृपे इष्टविषया-
जिघर्षने, प्रव० १ द्वार इपरिख्या ज्ञाने प्रत्याख्यानपरिहया
परिहरो, आ० पू० १ अ० । अ० ।

(१) प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारप्राथम्याद् नियुक्तिकारः-

पञ्चवक्त्राण पञ्च-वक्त्राओ पञ्चवक्त्रेयं च आणुपुर्वीए ।

वरिसा कण्विविही य, फलं च आदिण उक्तेषा ॥ १ ॥

'यथा' प्रकथने इत्यस्य प्रत्याक्षः पूर्वस्य वस्तुदन्तस्य प्रत्याख्यानं भव-
नितमप्रत्याख्यायते निषिध्यते मनोवाक्याकावाजालेन किञ्चि-
द्विष्टमिति प्रत्याख्यानम्, क्रियाक्रियावतोः कथञ्चिद्देशाप्रत्या-
ख्यानाकृत्यैव प्रत्याख्यानम् । प्रत्याख्यायते आसिन् सति प्रत्याख्या-
नम् । 'कृत्वद्वयुतो बह्वन्म' ॥ ३३३ ॥ ३३३ इति वचनम् । अन्त्या-
ऽप्यत्र यः पर्याख्यानमिच्छाह । तथा प्रत्याख्यातोति प्रत्याख्याता
शुक्तिर्नैवशः । तथा प्रत्याख्यायत इति प्रत्याक्षयेवं गोचरकस्तु ।
अथवा-प्रत्याख्यामपि मुख्यकृतोक्त्यावनायः । आनुपूर्व्या परिपा-
ठ्या, कथनीयमिति वाक्यशेषः । तथा परिषद्वक्तव्या-किन्तुनायाः
परिषदः कथनीयमिति । तथा कथनविधिश्च कथनप्रकारश्च
वक्तव्यः । तथा फलं चास्वेदिकाऽऽमुष्यमकमेवं कथनीयम्, आ-
दायेने वरु जेदा इति गाथासमासार्थः व्यासार्थे तु यथाऽवसरं
भाष्यकार पञ्च वक्त्राय ॥ १ ॥ आका० ६ अ० । आ० पू० । अ० ।

(२) एकार्थाः-

नमिपिण्ड वक्त्राणं, समासओ मुनञ्जुतिओ वोचं ।

२२

पञ्चवक्त्राणस्स विट्ति, यंदमइविबोहण्टाए ॥ १ ॥

नन्वा प्रथम्य, अर्द्धमानं महावीरम्, समासतः संक्षेपम्,
वक्ष्ये इत्यनेन संबन्धः । तथा सुप्रयुक्ति आगमाऽऽश्रिता-
मुपपत्तिमाश्रित्य, अथवा-सुखं च युक्ति चाऽऽश्रित्य, वक्ष्ये
अभिप्रायमि, प्रत्याख्यानस्य नमस्कारसाहित्याऽऽदिनियमस्य,
विधि विधानम् । किमर्थमित्याह-मन्दमतीनामप्रथमेपसां, वि-
बोधने प्रबोधनं तद्वृत्तयोऽर्थः प्रयोजनं मन्दमतिविबोधनाय-
स्वस्मै मन्दमतिविबोधनार्थाय । यतः पूर्वोऽऽचार्यः प्रत्याख्या-
नविधिर्विस्तरणं महामतिस्मथिगम्य एवोक्तः । इति गाथा-
र्थः ॥ १ ॥

अथ प्रत्याख्यानमेव पर्यायतो भेदतश्च निरूपयिष्याह-

पञ्चवक्त्राणं नियमो, चरित्तपमो य ह्वेति एगट्टा ।

मुत्तुत्तरगुणविसयं, चित्तमिणं वसिये समणं ॥ २ ॥

प्रति प्रवृत्तिप्रतिकूलतया, आमा बोद्ध्या, ख्यानं प्रकथनं प्रत्या-
ख्यानम् । तथा नियमनं नियमः, हेयाथेभ्य उपरमा । तथा चरति
मोक्षं प्रति यानि येन नञ्चरितं, तच्च तत्त्वमेवाति चरित्तपमः । च-
रित्तपमं धृतस्य व्यपदेशः । अथाह-समुच्चये । यत्तन्म
वचने, एकार्या अग्निप्रार्थाः । निवृत्त्यभिप्रायकत्वादेति शब्दा इ-
ति गम्यते । मृगानीव चारित्तकट्टमस्य मृगानुत्तरं च त-
स्यैव शाखाऽऽप्यवयवन्त्ये गुणान्ते विषयो गोचरो यस्य न
मूलोत्तरगुणविषयम् । तत्र मूलगुणः सर्वतो महान्तरानि दृष्ट-
तश्चाणुयनानि । उत्तरगुणस्तु सर्वतः पिण्डीवगुह्यार्थाः देश-
तश्च दिश्याऽऽप्ययः अथ वोत्तरगुणः दृष्टविषयप्रत्याख्यानमना-
माऽऽदि नमस्कारसाहित्याऽऽदि वाऽऽयमभिप्रायः । अत एव
चित्तं वक्ष्यप्रकारम्, इदं प्रत्याख्यानम्, वर्णितं मणितम्, समये
प्रत्याख्याननियुक्त्यादिसिद्धांते । इति गाथार्थः ॥ १ ॥ पञ्च०
६ विषयः ।

नामं उवणा दविण, अ इच्छ पन्दिसेहमेव जावे अ ।

एए खलु उक्तेना, पञ्चवक्त्राणमिमा नापव्वा ॥ २ ॥

नामप्रत्याख्यानं, स्थापनाप्रत्याख्यानम् । (दविणं चि) दृश्य-
प्रत्याख्यानम् (अदिच्छं चि) दातुमिच्छा दिस्ता न दिस्ता अ-
दिस्ता सिद्ध प्रत्याख्यानम् अदिस्ताप्रत्याख्यानम् (पडिसेहे चि)
प्रतिषेधप्रत्याख्यानम् । (एवं भावे अ चि) एवं भावप्रत्याख्यानं च ।
एते खलु पक्कटोः । पञ्चवक्त्राणमिमा नापव्वा । इति गाथादत्तं
निगदितम् । अयं गाथासमुदायार्थः अवयवार्थे तु यथावसरं
वक्ष्यामः । तत्र नामस्थापने गाथार्थः आका० ६ अ० ।

(३) अनुना दृश्यप्रत्याख्यानं प्रतिपादयिष्याह-

नामं उवणा दविण, सिक्खं अदिच्छा य जावओ तं च ।

नामानिहाणमुत्तं, उवणाऽऽगारत्थानिकत्वेतो । ए६ ॥

दवम्मि निग्गार्ह, निजिस्सवाई अ होइ सिक्खम्मि ।

भिक्षार्हाणमुपदानं, अदिच्छं यावे पुणो दुहिहि ॥ ६९ ॥

इह प्रत्याख्यामीति वा प्रत्याचक्षे इति वा उक्तमपुरुषकव-
चने द्वौ वाक्यौ । तथाऽऽद्यः प्रत्याख्यामीति प्रतिशब्दः प्रतिषेधे,
आह आभिमुख्यं, 'यथा' प्रकथने । प्रति किम् १, आभिमुख्यं
कथयतं सावद्ययोगस्य करोमि प्रत्याख्यामि । अथवा- 'चक्रिह'
व्यकारार्थं वाचि । प्रतिषेधस्याऽऽद्वैताऽऽश्रित्यां करोमि । प्रत्या-
क्षकौ प्रतिषेधस्याऽऽख्यानम् । (निश्चिन्त्याह य होइ लक्ष्यम्)
निश्चिन्त्याऽऽदि च अवाति क्षेत्र इति । तत्र निश्चिन्त्याः स्यादि-

दृश्यं कृत्वप्रत्याख्यानम् । आदिहास्यकारणाऽऽदिप्रतिषेधपरिग्रहः । निहाऽऽदीनामदाने (आदिचक्षुःसि) भिक्षुणं भिक्षा प्रज्जति को-
चये आदिशब्दाद्वृत्त्याऽऽदिपरिग्रहः । तेषामदाने सति आदि-
स्तेति वचने आदिस्तेति प्रत्याख्यानम् । (भावे पुण उचिहं
ति) भाव इति द्वारपरामर्शः । जावप्रत्याख्यानं पुनर्द्विविधम्-
तत्र जावप्रत्याख्यानमिति-जावस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुजात्यरिमाणोत्पादात् भावहेतो-
र्निर्वाणार्थं वा भाव एव वा सावद्ययोगवित्तिकरणं प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानम् । इति माध्यायः ॥ ९.७ ॥

साम्प्रतं द्विविधमेव दर्शयन्नाह-

मुञ्ज नोमुञ्ज सुअहुविहं, पुव्वमपुव्वं तु होइ नायव्वं ।
नोअपव्वकखाणं, मूलं तह उत्तरगुणे ॥ एउ ॥

(सुअणोअसुअसि) अतप्रत्याख्यानं नोअतप्रत्याख्यानं च (नु-
यहुविहं ति) अतप्रत्याख्यानं द्विविधम् । द्विविधमेव दर्शयति-
(पुव्वमपुव्वं तु होइ नायव्वं ति) पूर्वअतप्रत्याख्यानम्, अपूर्व-
अतप्रत्याख्यानं च अयति ज्ञातव्यमिति । तत्र पूर्वअतप्रत्याख्यानं
प्रत्याख्यानसंज्ञितं पूर्वमेव । अपूर्वअतप्रत्याख्यानं त्वातुप्रत्याख्या-
नाऽऽदिकमिति । तथा- (नोअपव्वकखाणं ति) नोअतप्रत्याख्यानं
च, अतप्रत्याख्यानादित्यायः । (मूलं तह उत्तरगुणे य सति) मूल-
गुणप्रत्याख्यानम्, उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च तत्र मूलगुणप्रत्याख्या-
नं च देशसर्वमेव देशतः भावकाणाम्, सर्वनस्तु संयनानामिति ।
इहाधिकृतं सर्वम्, सामायाकानन्तरं सर्वशब्दापादात्तादिति मा-
ध्यायः ॥ ९.८ ॥ इह च वृद्धसंप्रदायः-“ पञ्चकखाणं उदाहरण-
रावपृथगावस्थिते मसं न खविष्य । पारणए अणमाण जावणं
घाअं काओ, स हूहि संवोइया पव्वइया । पुव्वं दव्वपञ्चकखाणं,
पच्छा भावपञ्चकखाणं जातं । ” इति कृतं प्रसङ्गन । प्रत्याख्यामि-
ति व्याख्यानः सुत्रावयवः । आख० ६ अ० । आ० म० । ६० ।

अत्र सूत्राणि ।

कइविहे णं जंते ! पञ्चकखाणे पणत्ते ? । गोयमा ! कुविहे
पञ्चकखाणे पणत्ते । तं जहा-मूजगुणपञ्चकखाणे य,
उत्तरगुणपञ्चकखाणे य । मूजगुणपञ्चकखाणे णं जंते ! क-
इविहे पणत्ते ? । गोयमा ! उचिहं पणत्ते । तं जहा-मव्वम-
लगुणपञ्चकखाणे य, देममूजगुणपञ्चकखाणे य । सव्वम-
लगुणपञ्चकखाणे णं जंते ! कइविहे पणत्ते ? । गोयमा !
पंचविहं पणत्ते । तं जहा-सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरम-
णं जाव सव्वाओ परिगहाओ वेरमणं । देममूजगुण-
पञ्चकखाणे णं जंते ! कइविहे पणत्ते ? । गोयमा ! पंचविहं
पणत्ते । तं जहा-पूजाओ पाणाइवायाओ वेरमणं जाव
पूजाओ परिगहाओ वेरमणं । उत्तरगुणपञ्चकखाणे णं जंते !
कइविहे पणत्ते ? । गोयमा ! उचिहं पणत्ते । तं जहा-सव्वुत्त-
रगुणपञ्चकखाणे य, देमुत्तरगुणपञ्चकखाणे य । सव्वुत्त-
रगुणपञ्चकखाणे णं जंते ! कइविहे पणत्ते ? । गोयमा ! द-
संविहं पणत्ते । तं जहा-

“ अणाययपङ्कनं, कोदीमहिणं निषट्ठिणं चैव ।
सागारमणायारं, परिमाणकं निरव्वमेसं ॥ १ ॥

संकये चैव अच्चाए, पञ्चकखाणं जंवे दसहा । ”

देमुत्तरगुणपञ्चकखाणे णं जंते ! कइविहे पणत्ते ? । गो-
यमा ! सचविहं पणत्ते । तं जहा-दिसिन्धव्यं, लवजोगपरि-
भोगपरिमाणं, अणत्त्यदंवरमणं, सामादयं देसावगासियं,
पोसहोववाओ अतिहिंसविजाणो, अपाच्छममारणंतिपसं-
सेहणज्जसणाराहणता ॥ ज० ७ श० १ ० ॥

ऊवप्रत्याख्यानम्-

दव्वनिमित्तं दव्वे, दव्वजुओ उ तत्थ रायमसूआ ।

दव्वनिमित्तं प्रत्याख्यानं वत्साऽऽदिउपायमित्यर्थः । यथा
केवाज्जिन् कृपकाणां तथा प्रत्याख्यानं तथा भूयदादौ व्य-
वस्थानं करोति तथः द्रव्यभूतमुपयुक्तः स न करोति, त-
द्व्यभौष्टकप्रहितत्वाद्द्रव्यप्रत्याख्यानमुक्तये । तुशब्दाद् ऊव-
स्य द्रव्याणां ऊवणे द्रव्यैरिति । भुज्जकायं मागं । (तत्थ
रायमसूति) अत्र कथनकम्-“ एगस्म रज्जा धूता अमस्स
रज्जा दिमा, सो य मज्जा, ताहे सा रज्जा पिज्जा आणाया,
धम्मं पुत्तं ! कइहि सि जणिया, सा वासंणीणं दाण देइ, अण-
या सि सो धम्ममासो णि मसं न खविष्य णि पञ्चकखाणं । तत्थ
पारणए दंइइएहि अणेगाणि सतमहस्समाणि मेसत्थाए उवणा-
याणि, ताहे भत्तं दिइइ, जो तुज्जहं नस्स ताणाविहाणि ममा-
णि दिज्जति, तत्थ साधु अद्वं वालेसा निमतता, ताहि
भत्तं गाहियं, मसं नेच्छंति । सा रायभुया भणइ-किं नुत्तं न
ताव कत्थियमासो पुइइ ? ते भणति-जावज्जावाए कांसो सि ।
किं वा, कइं वा ? ताहे ते धम्मकहं कहंति, मेसदासे पारिकहं-
ति, पच्छा सव्वुत्ता पइइया । एवं तीसे दव्वपञ्चकखाणं पच्छा-
जावपञ्चकखाणं जायं । ” आख० ६ अ० ।

(४) अथना अदिस्साप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रदं माधाईम्-

अदिहापञ्चकखाणं, बंजणममाणण अइउं ति ॥ ३ ॥

अदिस्साप्रत्याख्यानम्-हे ब्राह्मण ! हे अमण ! अदिस्तेति नाम
दातुमिच्छा न तु नास्ति, यज्ज्वना याचितं, तस्याद-सं वस्तुनः
प्रतिषेधाऽऽसिर्कर्म कृत्वा प्रत्याख्यानमिति माध्यायसाधः ।

अथना प्रतिपद्यप्रत्याख्यानव्याचिख्यासंयद् माथाशकज्जमाह-
अमुयं दिज्जत मज्जे, नत्थि मयं न तु होइ पणित्तेहा ।

अमुकं घृताऽऽदि दीयते मज्जाम् । इतरस्वहाह-नास्ति मम न-
दिति, न तु दातुं नेच्छा, एवं इत्यभूतो भवति प्रतिषेधः, अय-
मपि वस्तुनः प्रत्याख्यानमेव प्रतिषेध एव प्रत्याख्यानम् ।

(५) इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते तत्रदं माधाईम्-
मेसपयाणं य माहा, पञ्चकखाणमस्म जावस्मि ।

शेवपदानामामममोआगमोत्पादितौ साक्षाद्द्रव्यकानां प्रत्या-
ख्यानस्य संबन्धना माध्यायकार्येति वाक्यशेषः । इह माधा-
प्रतिषेधेन निश्चिनितिर्यर्थः । “ गाधु ” प्रतिष्ठाकल्पयोरिति धा-
तुवचनात् । (भावस्मि ति) द्वारपरामर्शः । भावप्रत्याख्यानं
इत्यर्थः । आख० ६ अ० ।

अपेसा चाविधिष्वैवा-परिणामस्तथैव च ।

प्रत्याख्यानस्य विज्ञास्तु, बीयांजावस्वणाऽपरः ॥ १ ॥

अपेसा पट्टिकाऽऽमुष्मिकायाऽऽमिका अविधिर्यधिष्ठितिरंकः,

विधिविनाशः—“ गिहह सयं गिहो य, काश्च विणएण सम्मु-
खत्तो । अणुमासंनो पव्व-युज्जणुगो जाणगखाले ॥ १ ॥ ”
अथविंशत् समुच्चयायौ, एवकारोऽवधारणार्थः । तस्य चैव प्रयो-
गः—विधिविरेव च, न तु विधिरवित्यर्थः, तथा अग्रिणामः
प्रत्याख्यामप्रतिपक्षो निजधकाकारपरिणामाभावः । तथैव—यथा
अपेक्षाऽऽद्यो जावप्रत्याख्यानविधानः, तथैवायमपीति । अशब्दः
समुच्चये । प्रत्याख्यानस्य भावो नो नियमस्य, विधानस्तु प्रतिपा-
ता एव, इत्यप्रत्याख्यानद्वय एव अपेक्षाऽऽद्य इत्यर्थः । वीर्य
वीर्यान्तरायकृत्योपशमाऽऽदिसमुद्यो जीवपरिणामः, तस्याभावो
वीर्यान्तरायः, तथेति यत्प्रकारा अपेक्षाऽऽद्यस्तत्प्रकारः प्रत्या-
ख्यानविधानोऽप्रोक्त इति । अयं च परिणामे सत्यपि प्रत्या-
ख्यानपरिपालनहेतुर्नियमप्रत्याख्यानविधानो भवतीति ॥ २ ॥

अपेक्षाकृतप्रत्याख्यानं निष्कृत्वाप्रधानतयाऽऽद्यप्रत्याख्यान-
मित्यस्यार्थस्य प्रतिपादनायापेक्षा निन्द्याह—

लब्धयाद्यपेसा ह्यन-दभयानामपि कश्चित् ।

श्रूयते न च तर्कित्वादि-द्विपेक्षाऽत्र निन्दिता ॥ ३ ॥

लब्धिमोजनताऽऽदिलान् आदिपैर्यो यशःपूजाऽऽदिनां ते लब्धया-
द्यः, तेषु नैवां वा अपेक्षा स्पृहा लब्धयाद्यपेक्षा, तथा, दिश-
श्चो यस्मादर्थः । एतत् प्रत्याख्यानम्, अभयानामपि सिद्धिगम-
नायोगानामपि, आस्तां भयानामित्यपिशब्दार्थः । कश्चित् द-
वस्थाने, यथाप्रकृतिकरणेन अर्थप्रदेशमागतानां, भवते आगम-
मे आकर्षणं । तथादि—“अयं जयमर्थवद्व्यवधानं भवेत् । देवसो
एतु उवजजमाणां कति हववामपेक्षते ॥ गोयमा । जहणं
जगवणम्, उक्तामेण उवजमवेजेत्तु ॥ ” इह चास्यतम-
विकल्पदेवा अभयः सन्तो ये देव्येन भाविमस्ते भ्या-
ख्यातः । तथा—“ एगमेगस्तेण भेत्तं । मणुस्वस्ते गेवेज्ज-
देवस्ते केवइया नृविद्विवा अर्था ॥ गोयमा । अणत्तं ति । ”
इत्येवंप्राणि च त्वगाद्यानि शरीरानि तात्पर्यम् । प्रियको-
पपातस्व साधुलिङ्गैव, तत्र च प्रत्याख्यानमवश्यं भवतीति ।
आह च—“ आणां हणायुता, मुक्ता गेवेज्जमेव स सरीरा । न य
तथासंयुता—ए साहुकिरियादे उववाओ ॥ १ ॥ ” ततश्च किमि-
त्याह—न च पुनः, तदपेक्षाजनितप्रत्याख्यान, किञ्चिद्वस्तु मु-
कुविवाङ्मनोमुक्तकृण स्वकलामसाधकत्वात् । स्वकलसा-
धकं हि वस्तु वस्तुत्वमाप्नोति, न पुनरप्यप्रत्यक्षास्तुनवाविति ।
इतिहाशो इत्यर्थः । ततश्च यतोऽपेक्षाकृतप्रत्याख्यानमफलमतो
पेक्षा भावप्रत्याख्यानं विधत्तता, अत्र प्रत्याख्यानविषये, जि-
नशास्ते वा, निन्दिता गतिरिति ॥ ३ ॥

अथ विधेर्भावाप्रत्याख्यानविधित्तामाह—

यथैवाविधिना लोके, न विद्याग्रहणाऽऽदित् यत् ।

विषयेफलत्वेन, तथेदमपि भाव्यताम् ॥ ४ ॥

यथैव यैव प्रकारेण, अविधिना अविधानेन प्रसिद्धेन, लोके
सामान्यजनेन, विद्याग्रहणः, ऽऽदि विद्यामन्त्रोपादानाऽऽदि, यत् कि-
मपि यच्छब्दस्येह दर्शनात्तिर्यग्य च गम्यमानत्वाच्च नैव त-
द्विद्याग्रहणाऽऽदिकं भवति, स्वैव भावं न लभत इत्यर्थः । कथ-
मित्याह—विषयेण आदिग्रन्थफलविपर्ययस्य, फलं वक्ष्ये तद्विप-
र्ययफलं, तद्भावस्तत्त्वं तेन, मन्त्रादिकत्वेनैवैवाः बाधोक्ति-
कयोर्जनानामाह—तथा तेनैव प्रकाऽऽद्रेण, अग्रप्रत्याख्यानसंवेदार्थः ।

इदमपि अविधिकृतप्रत्याख्यानमपि, भाव्यतां निरूपयामिति ।
प्रयोगक्षैयम्—अविधिकृतप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानमेव, विषयेवफल-
त्वात् । यद्यपि विषयेवफलं तत्त्व भवति अविधिकृतप्रत्याख्यानमतः
प्रत्याख्यानं न जवतीति ॥ ४ ॥

अपरिणामकृतप्रत्याख्यानस्य इत्यप्रत्याख्यानतामाह—

अज्ञोपशमात् त्याग-परिणामं तथा सति ।

जिनाऽऽज्ञाजितिकमेव—वैकल्यादितदप्यमत् ॥ ५ ॥

कथं तदर्थस्य विद्यावारकमेण विनाशः, तेन नोदोपश-
मस्तस्यैवातुर्दोषस्य विपाकाद्यपेक्षया विष्कजितोदयत्वं क-
योपशमः, तन्निषेधादज्ञोपशमात्, त्यागपरिणामे प्रत्याख्येयव-
स्तुविकपरिणमो, तथा तेन प्रकारेण देशसर्वविहितमस्कार-
संहिताऽऽदिप्रत्याख्यानप्रतिपातलक्षणं, असति अविद्यमाने । अ-
नेन देशसर्वविहितमप्रत्याख्यानोत्पत्त्या लक्षणोरेव बृहत्भयम-
योर्नमस्कारसंहिताऽऽद्युत्तरगुरुप्रत्याख्यानस्य च इत्यतोक्ता ।
अथवा—तथेति यथाविधित्तयोपशमे सति त्यागपरिणामो भवति,
तथाविधे त्यागपरिणामे असति । एतेन चाविरतसम्यग्दृष्टेर्नां
यास्तुदेवाऽऽदितानामभ्याऽऽदीनां च प्रत्याख्यानस्य द्रव्यतोक्ता । अथ
कथञ्चित् प्रत्याख्येयवस्तुत्वापरिणामेऽपि सत्यत्र्याऽऽदेः कथं
इत्यप्रत्याख्याननेत्याहुषाऽऽदि—जिनाऽऽज्ञायामाऽऽज्ञामे भक्ति-
बहुमानो जिनाऽऽज्ञाभक्तिः, सा च संवेगश्च मोक्षाभिजायो जिना-
ऽऽज्ञाभक्तिसंवेगो जिनाऽऽज्ञाभक्त्यः सकाशात्संवेगो जिनाऽऽज्ञा-
जितिकसंवेगः, तयोस्तस्य वा वैकल्यं विरहितत्वं जिनाऽऽज्ञाभक्ति-
संवेगविकल्पम्, तस्मात् । एतदुक्तं भवति—अभ्याऽऽद्वेनां त्याग-
परिणामस्य संवेगाऽऽदिविकल्पतया अपरिणामत्वात्तद्व्यव-
स्थाख्यानमिति । एतदपि न केवलमवधारणप्रत्याख्यानपरिणामप्र-
त्याख्यानमपि, असत् अशोभनं, जावप्रत्याख्यानपेक्षया अप्र-
धानं इत्यप्रत्याख्यानमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ वीर्यान्तरायस्य द्रव्यप्रत्याख्यानहेतुतामाह—

उदग्रवीर्यविरहात्, क्रिष्टकर्मोदयेन यत् ।

बाध्यते तदपि इत्य-प्रत्याख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥

उदग्रप्रकर्षः यदर्थं वीर्यान्तरायकर्मोपशमसंयुताऽऽद्यपरिणा-
मलक्षणं, तस्य विरहो विकलं उदग्रवीर्यविरहः, तस्माद्वधेः,
क्रिष्टकर्मोदयेन तीर्त्तव्यान्तरायाऽऽदिकर्मविपाकेन कृतभूतेन,
यत् प्रत्याख्यानं प्रतिपन्नमपि सत् बाध्यतेऽभिभूयते, वीर्यो-
च्छासने हि जीवः क्रिष्टं कर्म शमयति तदभावं च क्रिष्ट-
कर्मोदयो भवति । तेन च प्रत्याख्यानं बाध्यते इति वीर्या-
भावः प्रत्याख्यानबाधने हेतुः । अथवा—क्रिष्टकर्मोदयेन यो वी-
र्याभावस्तस्मात् प्रत्याख्यानं यद्बाध्यते जीवेनेति, तदपि न
केवलमविधप्रत्याख्यानं वीर्याभावप्रत्याख्यानमपि, इत्यप्र-
त्याख्यानमुक्तकृण, प्रकीर्तितं तत्त्ववेदिभिः, अस्त्येस्तु व्याख्या-
तं कालान्तरेण भावप्रत्याख्यानकारणत्वात् इत्यतश्च, अथ
सकृत्संज्ञातो हि भावान्तरं जनयति । यदाह—“ सप्तसंज्ञाओ
भायो, पायं भाधन्तरं अज्ञो कुणह ॥ ” इति । इह च द्रव्यशब्दो
योभतावाचो ब्रूष्य इति ॥ ६ ॥ उक्तं इत्यप्रत्याख्यानम् ।

अथ भावप्रत्याख्यानमाह—

एतद्विपर्ययाज्ञाव-प्रत्याख्यानं जिनादितम् ।

सम्यक्चारित्रकृत्वा—निययाममुक्तिसाधनम् ॥ ७ ॥

एताद्विपर्ययादपेक्षाऽऽदिकृतप्रत्याख्यानविपर्ययात्, अनपेक्षा-

ऽऽदिहतामित्यर्थः, भावप्रत्याख्यानमुक्तशब्दाद्यै, भवतीति गम्य-
यः किञ्चन ?-जिनोदितय-आसत्तिमितम् ॥ ३४ ॥ च प्रयोग-
व्यस्य विषयेयज्ञेन तत्प्रत्याभावेऽवश्यं भवति । यथा-जायाया
कमावे सत्यातपः, ह्यवप्रत्याख्यानविषयेयज्ञेन च भावप्रत्याख्या-
नमिति ह्यवप्रत्याख्यानभावेऽवश्यं भवति प्रत्याख्यानसाप्ता-
यै सतीति । तच्च जावप्रत्याख्यानं किंफलमित्याह-निवमाद्व-
श्यं प्रायेन मुक्तिसाधनं नोक्तकारणं साक्षात् पारम्पर्येण वा कुत
इत्याह-सम्यक् चारित्रकत्वाच्छोभनचरणकमावत्वात्साधा-
नूतध्यानाऽऽदियोगवदिति दृष्टान्त उक्ता इति ॥ ३४ ॥

ह्यवप्रत्याख्यानं किमनर्थकमेव ? तस्याह-

जिनोक्तमितिसङ्कत्वा, प्रद्वेष ह्यवतोऽप्यदः ।

वाध्यमानं भवेद्भाव-प्रत्याख्यानस्य कारणम् ॥ ८ ॥

इहैवमकुरधटना-अद एतत् प्रत्याख्यानं, प्रद्वेष उपादाने, ह-
यनोऽपि न केवलं भावनः, अप्रपञ्चाऽऽदियोगेन द्रष्टव्यतो गृहीतम-
पीत्यर्थः, भवेद्भावप्रत्याख्यानस्य कारणमिति योगः । कथं ज्ञेन
स्यारिणा-जिनोक्तमासत्तमिति । एवमुल्लेखवती या सती
शोभना प्रशस्ता भक्तिरूपाभविशेषा सा जिनोक्तमितिसङ्क-
त्वाः, नया । अथवा-जिनोक्तमिति हेतोः, शेषं तथैव । वाध्यमानं
निराक्रियमाणं, जनेन स्यात् । जावप्रत्याख्यानस्य परमाधेयप्रत्या-
ख्यानस्य, कारणं निमित्तं, जिनोक्तमितिसङ्कतिर्ह्यह्यवप्रत्याख्यान-
नहेतुतामेकाऽऽदिभावानां विरुद्धा, अतो एव सा स्यात् तेषां
निवृत्तेनोवप्रत्याख्यानो भवति, न सर्वमेवेति भावनेति ॥ ८ ॥
ह्यो ८ अष्ट० । सूत्र० । भाव० ।

(६) तं दुर्विहं सुअ नोसुअ, सुअं लुहा पुव्वमेव नोपुव्वं ।

पुव्वसुअ नवमपुव्वं, नोपुव्वसुअं एमं चैव ॥ ९ ॥

तज्जावप्रत्याख्यानं द्विविधं द्विकारणम्- (सुयं नोसुयं नि) भुन-
प्रत्याख्यानं नोभुनप्रत्याख्यानं च । भुनप्रत्याख्यानं द्विधा जवति-
पूर्वभुनप्रत्याख्यानं, नोपूर्वभुनप्रत्याख्यानं च । (पुव्वसुयं नवम-
पुव्वं) पूर्वभुनप्रत्याख्यानं नवमपुव्वं, प्रत्याख्यानपूर्वमित्यर्थः । (नो-
पुव्वसुयं एमं चैव) नोपूर्वभुनप्रत्याख्यानान्धवयमिति । एतयोप-
सङ्गमन्यक्ताऽऽनुरप्रत्याख्यानोऽऽदि पूर्वबाह्यमिति ग्राह्यार्थः ॥ ९ ॥

अधुना नोभुनप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाऽऽह-

नोसुअपव्वरत्ताणं, मूलगुणा चैव उत्तरगुणे अ ।

सूमे सर्वं देसं, इतरियं आरक्काहिअं च ॥ ६ ॥

मूलगुणा वि अ दुविट्ठा, समणाणं चैव सावयाणं च ।

ते पुण विजज्जाणा, पंचविट्ठा हुंति नापव्वा ॥ ७ ॥

(नोसुयपञ्चक्रत्याणं नि) भुनप्रत्याख्यानं न भवति नोभुन-
प्रत्याख्यानम् (मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य) मूलगुणांआधि-
कृत्योत्तरगुणाञ्च मूलभूता गुणाः, त एव प्राणानिपानाऽऽदिविमुक्त-
रूपत्वात् प्रत्याख्यानं वर्तते । उत्तरभूता गुणास्त एवाऽऽशुद्ध-
रामनिष्ठात्तरुपावाः प्रत्याख्यानं, तद्विषयं वा अनागताऽऽदि वा द-
र्शाविषयसुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । (सूते सर्वे देसे नि) मूलगुणप्र-
त्याख्यानं द्विधा-सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं, देशमूलगुणप्रत्याख्यानं
च । सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्च महाजगानि, देशमूलगुणप्रत्या-
ख्यानं पञ्चाणुजगानि । इदं बोधकणं वर्तते, यत् उत्तरगुण-
प्रत्याख्यानमपि द्विविधं-सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं, देशोत्तरगुण-
प्रत्याख्यानं च । तच्च सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं द्वाविधम्-“अना-

ययमर्हन्तं” इत्याद्युपरिष्ठाद्वक्ष्यामः । देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं
सप्तविधम्-बोधिगुणजगानि, स्वयंरि शिवाज्ञानम्यप्युक्तं द्वाया-
मः । पुनस्तत्तरगुणप्रत्याख्यानोपपन्नो द्विविधम्-“इतरियमाव-
दियं” । यदितरेषां साधूनां किञ्चिद्विप्रदः, अद्वि. आश्चर्यात् तौ च-
त्वारि शकाप्रताति । यावत्कार्यं तु नियन्त्रितं यत्कान्तारवुत्ति-
काऽऽदिविषयि न भव्यते, भावकाणां तु बोधिगुणजगानोति
माध्यायः ।

साधनं स्वकृतः सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानमुपदर्शयन्नाह-

पाणवट्ठं सुमावाहं, अदत्तं मेहुणं परिगोहं चैव ।

समणाणं मूलगुणा, तिविहं तिविहेण नेयव्वा ॥ ८ ॥

प्राणा द्वीन्द्रियाऽऽह । तथा बोधकम्-“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं
वत् च, उक्तं सतिश्चासमयात्प्राणः । प्राणा दशैते भवद्भे-
का-स्तेषां विधायकरणं तु हिमा ॥ ११ ॥” तेषां वधः प्राणवधो
जीववधः, तस्मिन्, मृत्युवदने मृत्युवदत्तस्मिन्, स्वसर्वाजिज्ञान
इत्यर्थः । (अदत्तं नि) उपलक्षणत्वाद्दत्ताऽऽने परस्वापहार-
इत्यर्थः । (मेहुणं नि) मेधुनमप्राप्त्यवने (परिगोहं चैव नि)
परिग्रहे चैव । एतेषु विषयेषु ज्ञेयं भ्रमणानां साधूनां मूलगुणाः
प्रथमगुणाऽऽविधात्रिविधेन योगव्यकरणव्ययेन नेत्या अधु-
सर्गायाः इत्यत्र भावना-ध्रमणः प्राणातिपानाऽऽदिविरतिश्च-
विषा त्रिविधेन “तथ तिविहे नि-न करह न कारवह न करेन
पि अन्नं समलुज्जायः निविद्धं नि मणेण, वायाय, कायेन”
एवमन्यपि योजनीयमिति ग्राह्यार्थः ॥ ८ ॥ इयं तावदुप-
रिं सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानम् ।

अधुना देशमूलगुणप्रत्याख्यानोपसर्गः, तच्च भावकाणां जवती-
तिहृताः विनेयास्तुप्रहाय तदुपार्थोपार्थोपार्थः प्रतिपादनायः ।
आव० ४ अ० । आ० चू० । आ० ।

तच्च प्रत्याख्यानद्वारं मूलगुणप्रत्याख्यानोदाहरणमाह-

कोरीवोरिसें चिन्नाए, जिणदेवे रयणपुच्छं कट्ठाया य ।

साए सत्तुजय-वोरि कट्ठाया प संवोहं ॥ १ ॥

“साकेतनगरे कील-शत्रुः शत्रुपञ्चो मृपः ।

जिनदेवः भावकोऽगा-कोटीवपुरेऽजितुम् ॥ १ ॥

नत्रानायेअन्नानो राट्, तस्य रत्तायट्टीकयत् ।

विस्मिनस्तेविज्जज्ञानोऽथ, केतानीति तमजवीत् ॥ २ ॥

जिनदेवोऽप्यथादुस्म-काये सन्ति हट्ठयारि ।

सोऽप्यथादुहमप्येभि, तत्र रत्ताणि वीकितुम् ॥ ३ ॥

परं बिभेमि ते राट्ता, मा अरिारिति सोऽप्यवोत्त ।

तेन विहासिता मेभि, राट्ठस्तेनोत्तमस्यस्य ॥ ४ ॥

आवकेण स आनये, तदानीं च जिनप्रदः ।

अवीरः समवासायि-सत्र शत्रुपञ्चो मृपः ॥ ५ ॥

सर्ववधो निययै जत्तुं, वीराश्च सपरिकट्टयाः ।

जिनदेवं चिन्नाऽप्या-प्राक्तां कुप्पेस्यस्य ॥ ६ ॥

ऊपुं रत्ताणि सोऽवादी-सतो ह्यावपि नौ गतौ ।

हट्ठं समवसरणं, चिन्नातोऽनीचं विस्मिनः ॥ ७ ॥

प्रभु प्रणम्य रत्ताणि, पप्रच्छाच सविस्तरम् ।

तस्याऽऽप्यहोव्यरत्ताणि, भावदत्ताणि च प्रभुः ॥ ८ ॥

भायं सामायिकं सारं, सचत्तुर्विंशतिस्मन्यव ।

तातीयीकं धन्यकं, प्रतिक्रमणसङ्कनम् ॥ ९ ॥

कायोऽसमंस्तथा प्रया-ध्यानं रत्ताणि भावनः ।

नेजःप्रज्ञावयुक्तानि, मुहाणाऽऽत्मवितृषणम् ॥ १० ॥
चिन्तातः प्रविष्टुकोऽथ, जायराज्ययाचत ।
महाभ्रतानि रजानि, स्वामी तस्य ततो ददौ ॥ ११ ॥ ”

उत्तरगुणप्रत्याख्यानोदाहरणमाह—

बाणारसी अ नयरी, अणगारे धम्मघोसधम्मजमे ।
मासस्स य पारणप, गोउलंगगइअणुक्कपा ॥ १ ॥

“ बाणारस्यां चतुर्मासी, धर्मघोषमुनिः स्थितः ।
तथा धर्मयज्ञास्ती द्वौ, मासनासाधो भोजनौ ॥ १ ॥
तुयंपारणकस्याहि, मा लूव नित्यवाचिनौ ।
कृत्वा मृत्राण्येवैरुष्या, निरणानां महाक्रूरा ॥ २ ॥
शारदेनाऽऽतपेनाया-भ्यादती वाधिनी नृपा ।
जाह्नवांमुनरत्नौ तौ, मनसाऽप्यम्बु नैकृतान् ॥ ३ ॥
गङ्गा देव्यावृता तीरे, घोषाविर्माय वैकियाम् ।
आजूहवत्ती नित्काय, दृष्ट्वा तामुपयुय च ॥ ४ ॥
ज्ञाया सूरि निराकृत्य, प्रस्थानावध देवता ।
नवकेऽनुकश्यया वर्षा, वादैर्नैर्मिरादित्ता ॥ ५ ॥
शीतानां वातश्च तैराप्या-यितौ तौ प्रामोमयतुः ।
मित्रा नत्राऽऽद्रे ताभ्यां, वैवोत्तरगुणाः कृताः ॥ ६ ॥ ”
आ० क० ४ अ० ।

(९) भावकधर्मः—

सावगधम्मस्स विहिं, वृच्छामी धीरपुरिमपक्कं ।
जे चरिऊण सुविहिंभा, गिहिणं वि मुहाई पावेति ॥ ६ ॥

तत्राच्युतसम्पत्तयः प्रतिपञ्चाशद्वेत्तुऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः
सावसासनानामनगराणां सामाचार्यां शृणोतीति भावक इति ।
सकं च— यो ह्यच्युतेनः सम्पत्तये, यतिभ्यः प्रत्यहं कथाम् ।
शृणोति धर्मसंज्ञा-मसौ भावक उच्यते ॥ १ ॥ ” भावकानां
धर्मः भावकधर्मः, तस्य विधिः, तं च बह्वेऽतिथास्ये, किन्तु तम् ?
धोरुपवप्रज्ञं महासम्पदमाहुक्तिर्यङ्कुरगधरणप्रकृतिमित्यर्थः,
तं चरित्वा सुविहिता सुहिणोऽपि सुखायैदिकाऽऽमुष्मिकाणि
प्राप्नुवन्तीति गार्थार्थः ।

तत्र—

साभिगहा य विरिभि-माहा य ओहेण सावया दुविहा ।
ते पुण विपज्जमाणा, अट्ठविहा हुंति नायथा ॥ १० ॥

अभिगृह्यन्त इत्यभिप्रदाः प्रतिज्ञाविषयाः, सह अभिप्रहेव-
स्तेन इति साभिप्रदाः, ते पुनरनेकभेदा जवन्ति । तथाहि-वे-
शश्रेयगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिन् अवस्थेन तेषामभिप्रदाः,
निर्गता अभिप्रदा येत्यस्ते निरभिप्रदाः, ते च केवलसम्यग्दर्श-
जिन एव, यथा कृष्णरात्र्याक्षौणिकाऽऽदयः, इत्यमोघेन भावका
द्विविधा जवन्ति, पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिप्रदप्रहण-
विशेषेषु निरूप्यमाना अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गार्-
थार्थः ।

तत्र यथोद्देश्या भवन्ति तयोपदर्शयकाह—

दुविहतिविहेण पदमो, दुविहदुविहेण वीअओ होइ ।
दुविहं एगविहेण, एगविहं च विविहेण ॥ ११ ॥
एगविहं दुविहेण, इकिक्खविहेण वट्ठओ होइ ।
उत्तरगुणसत्तपओ, अविरयओ च एव अट्ठमओ ॥ १२ ॥

२३

इह योऽसौ कञ्चनानिमिदं शुद्धानि, स होवविधं द्विविधमिति कृ-
तकारि, तत्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेनेति । एतदुक्तं भवति—
स्थूलप्राणानि प्रत्या-न करोत्यात्मना, न कारयत्यधोमेनसा वाचा
कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमातिरप्रतिपत्ति, अपत्यादिप्रतिग्रहसद-
भावात्, नृद्वयापानकरणे च तस्यानुमतिप्रसङ्गाद्, इतरथा स्वप-
रिप्रहापरिग्रहयोर्विशेषेण प्रज्जितानाऽप्रज्जितयोरभेदापत्तेरिति
भावना । अत्राऽऽह—नुमुगवत्थादावागमं त्रिविधमेतस्यां प्रत्या-
ख्यातमुक्तमगारिणस्त्वहं बभूवुनोक्तवादनवचमेष, तदिह कस्मा-
त्तान् निर्मुक्तिकारेणानि । अत्रोच्यते—तस्य विशेषविषयत्वात् । त-
थादि-कल यः प्रथिप्रजिपुरव प्रतित्तां प्रतिपद्यते पुत्राऽऽदिसंन-
तिपाशनाय, स एव त्रिविधत्रिविधेनेति करोति, तथा विशेषं वा
किञ्चिदस्तु स्वयंभूरमप्रत्याऽऽदिकं, तथा स्थूलप्राणातिपाता-
ऽऽदिकं, चेत्यादि, न तु सकलमावयय्यापारावरमणमप्युक्त्येति ।
ननु च निर्मुक्तिकारेण स्थूलप्राणातिपाताऽऽदावापि त्रिविधं त्रि-
विधेनेति नानो विकल्पः, “योरवयवमिमे एते, वृत्तांसं सावया
मणिषा ।” इति वचनाद्, अथवा पुनरभिधाः स्युरिति । अत्रो-
च्यते—सत्यमेतत्, किं तु बाह्यप्राप्तयेवाङ्गीकृत्य निर्मुक्तिकारे-
णाप्यर्थाय, तत्पुनरवस्थाविशेषं बदाचिद्वैव समाच्यते, न सुष्ठु
साधुसामाचार्येणुपाति, तत्रोक्तं बाह्येन तु द्विविधे (योरयो
इति) द्विविधमिति स्थूलप्राणानिपानं न करोति, न कारयति त्रि-
विधेनेति मनसा वाचा । यद्वा-मनसा कायेन । यद्वा-कायेन वाचा ।
इह च प्रपानोपसंजननाविविधकार्या चार्था वाऽऽदयः, तत्र यदा
मनसा वाचा त्रिविधेनेत्यादिभिरैव पदमभिविक्तस्य सर्वस्यागारि-
णः सर्वमेव प्रत्याख्यातं भवतीति न किञ्चिदपि इत्यलं प्रसङ्गः ।
प्रकृतं प्रस्तुमः—(दुविधदुविधेण) न करोति न कारयति, तन्म-
नसाऽभिसंस्मरिहति एव, वाचाऽपि सहसकसम्पत्तयेनैव कायेनैव
कायेन दुष्कृष्टिनाऽऽदि न करोत्यमंश्चित् । यदा तु मनसा कायेन
च न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसंस्मरिहति कृत्य कार-
त्यनुमतिश्रुतिरिति सर्वत्रैवास्तीति भावना । एवं होवा वि-
कल्पा अपि भावनीया इति । (दुविधमेगविहेण ति) द्वि-
विधमैकविधेन, एकविधं चैव त्रिविधेनेति गार्थार्थः । (एग-
विहदुविहेण ति) एकविधाद्विविधेन (इकेकाविहेन वट्ठओ होइ)
एकविधमेकविधेन वट्ठा भवति भेदः । (उत्तरगुणसत्तपओ)
प्रतिपञ्जोत्तरगुणः सत्तपः । इह च संपूर्णासंपूर्णोत्तरगुणभे-
दमनाहत्य सामान्येनैक एव भेदो विवक्षितः । (अविरयओ अ-
ट्ठमओ ति) आवरतक्षेयाष्टम इति आवरतसम्यग्दर्शयिगति
गार्थार्थः ।

इत्यमरेतेऽष्टौ जेदाः प्रदक्षिताः, एते एव विभज्यमाना
द्वित्रिंशद्वन्ति ।, कथामित्यत आह—

एणग चउक्के वि तिगं, कुगं च एगं च गिएहइ वयाइ ।
अहवा वि उत्तरगुणं, अहवा वि न गिएहइ ते वि ॥ १३ ॥
(एणग ति) एणगुणानामि समुद्दिताभ्येव शुद्धानि कश्चिन्नो-
क्तज्ञानाः पदं जेदा जवान्ति । (चउक्के वि ति) तथाऽणु-
मतचनुपुयं शुद्धात्परस्तराणि पदेव, एवमणुमतचयं शुद्धात्पर-
राणि पदेव । (कुगं च ति) इत्यणुमतचयं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (एगं च ति) तथाऽय एवमेवाणुमनं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (गिएहइ वयाइ) इत्यमनेकया शुद्धानि जतानि, विचि-
त्रत्वाद्भाष्यकधर्मस्य । एवमेते पञ्चपदकाः विशदयन्ति । प्रतिपञ्जा-
त्तरगुणेन सहैकविंशत् । तथा च्चाऽऽह (अहवा वि उत्तरगुणे ति)

अथचोरगुणाश्च शुभकृताऽद्विज्जणान् शुक्लानि, केवलमस्य-
मदशानि सह वृत्तिशुद्धयानि । तथा चाऽऽह- (अदवा विन
मगहर्दे न वि) अथवा न शुक्लानि तानप्युत्तरगुणानानि के-
वलमस्यगृहपित्रानि माध्याः ।

इदं च पुनर्मूलगुणोत्तरगुणानामाधारसम्यक्त्वं

वर्त्तते । तथा चाऽऽह-

निर्ममकिञ्च नित्कित्तिञ्च, निर्विनिगच्छा अमुददिद्वि अ ।

वोरवयणमि एए, वचीमं मावया भणिम्या ॥ १४ ॥

शुद्धाऽऽद्विस्वरूपमुदाहरणप्रारम्भोपाशङ्कयामः । वोरवचने
अगव-मदावोरवचमानस्यामिप्रवचने, एत अनन्तरात्कारि-
शुद्धात्मकाः आचकाः भणिता उक्ता इति माध्याः । " एए
चेव वचीमं निविहा-कर्मणित्यजोतिर्यकालनिर्णय य वि-
स्मिज्जमाणा मीयान समगोयाममस्य य भवति । कट्ठ १. पा-
ण्ड्यायं न करेइ मममा १, अदवा-पाणानिवायं न करेइ
वायाए २, अदवा-पाणानिवायं न करेइ काएण ३, अदवा-
पाणानिवायं न करेइ मणेण वायाए य ४, अदवा-पाणा-
नियाने न करेइ मणेण काएण य ५, अदवा-पाणानिवायं
न करेइ वाया काएण य ६, अदवा-पाणानिवायं न करेइ
मणेण वायाए काएण य ७ । एते सत्त भेगा कणमं । एवं
कारवणं वि एते चेव सत्त भेगा ७ ॥ १४ ॥

अमुभायणम वि सत्त भेगा २१, अदवा-न करेइ न कारवेइ मम-
मा १, अदवा-न करेइ न कारवेइ धयमा २, अदवा-न करेइ न
कारवेइ काएण ३, अदवा-न करेइ न कारवेइ मममा वयमा ४,
अदवा-न करेइ न कारवेइ मममा कायन ५, अदवा-न करेइ
न कारवेइ वयमा कायन ६ । अदवा-न करेइ न कारेइ
मममा वयमा कायन ७ । एते कर्माकारणं सत्त भेगा ।
एवं कारणाणामपणेहि वि सत्त भेगा ७ । एवं कार-
णाणामपणेहि वि सत्त भेगा ७ । एवं कारणाणामप-
णेहि वि सत्त भेगा ७ । एवमेते सत्त सत्त भेगा पमुण-
पमासविगमा भवति । तथा इमा पमुणपमासमा विगमा-
पाणानिवायं न करेइ, न कारवेइ, कर्त्त एि अणं न समण-
ज्जाणानि । मणेण वायाए काएण ति, एते सत्त भेगा ७ ।
पांड्यामपि विसमस्य समगोयाममस्य निविहं निविहणं नव-
तीति । एवं अतीताए काले परिकुलं तस्म पमुणपमासा भ-
वति । एवं पमुणमं वि काट्ठ पमुणपमासा नवति । एवं अणम-
ने च काट्ठ पञ्चस्येयं तस्म पमुणपमासां तिणि ॥ १४ ॥

मीयानं भेगमयं, पञ्चखाणमि जम्प उवज्जदं ।

सो खलु पञ्चखाणि, कुमलो मेमा अकुमसा उ ॥ १५ ॥

तिन्नि तिन्ना तिन्नि छुआ, तिन्निक्किन्ना य हूँति जेगमु ।

ति छु एमं ति द्दु एमं, ति छु एमं चेव करणान् ॥ १६ ॥

पढेत्त लवड एमं, भेदमु पपमु तिअ तिअ तिअ ति ।

दो नव तिअ दो नवमा, तिगुणिअमीआलज्जमयं ॥ १७ ॥

सीयाज्ञं मानयमयं हवड सीयाज्ञमेगमनं जम्प विमोदीए
हाड उवज्जदं, सो मातु पञ्चखाणि अकुमल्लो, एवं एण
पचहि अणुअयेहि गुणय सत्त स्याणि सावयाणि भवति ।
अदवा-अणुअए चेव पडकुव एकादिस्मज्जोगदुवारेण प-
त्तनरा जेदा निदंस्स उज्जति ॥ तत्रेयमेकाऽप्यस्येयणपरिमाणप्र-
क्षेपेन पराऽन्यकर्तुं कार्या । आद्यऽ ६ अ० ।

अथेदं प्रत्याख्यानं यत्तिशुद्धस्योर्ज्ज्वलं व्यवस्थापयन्नाह-

करणनिर्गेणकेकं, कालानिगे तिप यमं विम्विपिमीणं ।

सवं ति जअं गहियं, सीयाज्ञस्यं पुण निहीणं ॥ १४० ॥

अत्र न करामि न कार्यामि इत्यादिकमेकैकं योमं मनःभुतिना
करणत्रयेण सह कालत्रिकै चारयेत् । तत्रश्च त्रयाणां यो घनः
समविशानलक्षणः तस्मत्पक्षे न जङ्गकस्यमाश्रित्य तस्मत्प्राप्र-
माणमूर्धनां साधूनाम् अवबुध्यते इति शेषः कस्माद्? इत्याह-यत्त-
सर्वं सावय योमं प्रत्याख्यामि, इति माध्याः प्रत्याख्यानं शुद्धं न,
तत्तस्तत्प्रत्याख्यानमङ्गलानामेव तस्मत्प्राप्रमाणता, अस्मत्साव-
ययोमप्रत्याख्यायितो पुनर्शुद्धिर्गो प्रत्याख्यानस्य समन्वा-
रिशब्दिकं जङ्गकशते विज्ञेयमिति । इयमत्र भावता-वि-
विधं विविधेनयनेन सर्वसावययोमप्रत्याख्यानादर्थः सा-
धुप्रत्याख्यानस्य समविशानेभङ्गाः सूचिताः इति चेव भवति-
यत्र करणि तस्मत्सत्तावाचा कायन, एवं न कारयथापि म-
नसा वाचा कायेन, एवं न समनुजानोते च मनसा वाचा
कायेन इत्येव वल्लमानकाले नव भङ्गा भवति, एवमतीत-
ऽपि नव भविष्यतः, जविष्यत्यपि नव, इत्येव सप्तविशानि-
भङ्गाः साधुव्यवस्थातस्य भवन्ति । शुद्धिस्तर्हि कथं सप्त-
व्यवशिशं जङ्गकशतमिति चेद्? उच्यते शुद्धं सावय योमं
न करानि, न कारयति, नाप्यं समनुजानोते, मनसा वाचा का-
येन ज्येष्ठा भङ्गाः १, अथवा-न करानि न कारयान ता-
नुजानोते मनसा वचसा च २, अथवा-मनसा कायेन च ३,
अथवा-वचसा कायेन च ४, अथवा-न करानि न कारय-
ति नानुजानोते मनसा ५, अथवा-वचसा ६, अथवा-कायेन
७, अथवा न करानि न कारयति मनसा वाचा कायेन ८,
अथवा-न करानि नानुजानोते विम्वरिपि कर्णेः ९, अथवा-
न कारयति नानुजानोते विम्वरिपि कर्णेः १०, अथवा-
न करानि न कारयति मनसा वचसा ११, अथवा मनसा का-
येन च १२, अथवा-वचसा कायेन च १३, अथवा-न क-
रानि नानुजानोते मनसा वचसा १४, अथवा-मनसा कायेन
१५, अथवा-वचसा कायेन १६, अथवा-कारयति नानु-
जानोते मनसा वचसा १७, अथवा-मनसा कायेन १८,
अथवा-वचसा कायेन १९, अथवा-न करानि न कारय-
ति मनसा २०, अथवा-वचसा २१, अथवा कायेन २२,
अथवा-न करानि नानुजानोति मनसा २३, अथवा वचसा
२४, अथवा-कायेन २५, अथवा-न कारयति मनसा २६, अथ-
वा-वचसा २७, अथवा कायेन २८, अथवा-न करानि मनसा
वचसा कायेन २९, अथवा-न कारयति मनसा वचसा
३०, अथवा-वचसा कायेन ३१, अथवा-मनसा कायेन
३२, अथवा-वचसा कायेन ३३, अथवा-न कारयति मनसा वच-
सा ३४, अथवा-मनसा कायेन ३५, अथवा-वचसा कायेन
३६, अथवा-नानुजानोते मनसा वचसा ३७, अथवा-मनसा
कायेन ३८, अथवा-वचसा कायेन ३९, अथवा-न करानि म-
नसा ४१, अथवा-वचसा ४२ अथवा-कायेन ४३, अथवा-
न कारयति मनसा ४४, अथवा-वचसा ४५, अथवा-कायेन
४६, अथवा-नानुजानोते मनसा ४७, अथवा-वचसा ४८,
अथवा-कायेन ४९, एवमेते वल्लमानकाले एकोनपञ्चाशद्भ-
ङ्गा दृशिताः, एवमतीतं भविष्यत च प्रत्येकमेतं दृष्टव्यः ।

ततः सर्वेऽपि सप्तस्वर्गारिणो दानं जहानां भवति । अत्र चा-
यं ज्ञायाथः-

“ निविह निविहेण पदमे, निविहं दुविहेण वीअथो होंह ।
निविहं एकविहेणं, दुविहं निविहेणं ति उअथा ॥ १ ॥
दुविहं दुविहेण पंचम, दुविहं निविहेणं छठथा होंह ।
एक (दु) विहं निविहेणं, दुविहेण य सप्तमठमओ ।
एकविहमकविहेणं, सवमे पदमस्मि, एकजगो य ।
संसेसु निजि तिजिअ, तिजिअ नव नव य नह तिजि ॥ ३ ॥
नव नव य होंति कमसो, एए सव्वे वि एसुणव्वसा ।
कालनिपण गुणिया, सोयालसय तु भगान ॥ ४ ॥
आहं कह पुण मग्गमा, करणे कारावणे अणुमेअ य ।
जहं वट्ठणुजोमेहि, करणाइ नह भवे मणसा ॥ ५ ॥
नदहोणत्ता वयणुण-करणाइ मणहव मणकरणे ।
सावज्जजोगमणणे, पणने योयरोहि ॥ ६ ॥
कायणे पुण मग्गमा, विनेइ कारओ पम मायज्ज ।
चित्तं जअ करओ, मुट्ठु कय अणुमइ होइ ॥ ७ ॥ ”
इत्यत्र विस्तरणं । तदर्थेना तु प्रकाश्याद्वस्थाः समनुसर-
णीया इति ॥ ३५४ ॥

एते न जह्नुः यथायथेनाऽऽगतानः स एव सामाजिकप्रत्याख्यानकु-
शलं प्रति दर्शयन्नाह-

मीयासं जेगमये, पञ्चस्वर्गाणमि जप्प उव्वज्जं ।
मो गमायाइकुमसो, मेमा सर्वे अकुमसो ॥ ३५४ ॥
गताथा ॥ ३५४ ॥

अत्र त्रिविधं त्रिविधेनेति गृह्यप्रत्याख्यानस्य प्रथम ज-
ह्म अभिप्रायः उपपन्नः सावहारः-

केइ मणंति गिट्ठिणो, निविहं निविहेणं चिं संवरणं ।
ते न जह्नुो निविहं, पणत्तणं विनेमेइ ॥ ३५४ ॥
तो कट्ठ निणत्तणं-ऽणुमइतिमेइो चिं मो सविमयस्मि
मापणेण ऽज्जस्य उ, निविहं निविहेणं को दोमो ॥ ३५४ ॥
पुत्ताऽमेतइनिमि-त्तमिच्चोक्कामि पव्वसम ।
जंथंति केइ गिट्ठिणो, दिक्खजिमुहम्म निविहं ति ॥ ३५४ ॥
एताः निस्त्रोऽपि पूर्वमुपेक्षन्ते “ किं कविहं ” इत्यादि-
गाथायां कस्य सामाजिक भवतीतिज्ञा-विस्तरणं दशाख्याता
एव, तद्वै सामाज्येय-स्तिविषयवर्त्मनि किन्नामुत्पद्य
प्रत्यक्षयनि क्रियमाणे नित्युकायनुमतिनिषेध उक्ताः अन्त्ये तु वि-
शेषतो विषयवर्त्मनि त्रिविधं त्रिविधेनेति न दोष इति ।

अथरसवार्हा-

जुत्तं मंपयमिस्से, मवरणं कट्ठमपीयमिस्से तु ।
कट्ठपउव्वसनेयं, कए व न कट्ठं सुमावाओ ॥ ३५४ ॥
मुक्ते साधनेत्यनोः कालयोः सावधयानस्य संवरणं प्रत्या-
ख्याते, तयोक्तस्याऽष्टाप्यनस्येतिस्वात् । अनीतकाविवर्यं तु
तत्कथं युक्तम्, एवमेव तस्याऽऽसेचित्तत्वात् । कथं च तदनी-
तसावधयानप्रत्याख्यानमेकानपञ्चाशदेव युक्तं युज्यते, सूत्रत
एवासेनज्ञत्वात्, कुत वा तस्मिन्मनीतसावधयानप्रत्याख्याने कथं न
सुवावाद्, असद्वृत्तवैयर्थ्यादिति ॥ ३५४ ॥

अत्र परिहारमाह-

निंदणमईयविसयं, न केमिवाइयणओउ भिरियं ।

अणुपडमंवरणं वाऽ-नीतस्म केमि जं जणियं ॥ ३५४ ॥

अनीतसावधयानं न करोमि न कारयामीत्यादिव्यवहनाऽनी-
तकृतसावधयानविषय निम्नतमहीमदानीं करोमीत्यभिहितं सु-
ष्ठु तदा सावधयानाऽऽसेचने मया कुतम् इत्येवकथाया अनुमतेषां
संवरणमनीतस्य सावधयानाऽऽसेचनस्य इदानीं करोमीति य-
द्भाषितं भवति-न करोमि इत्यादिना अनीतस्य संवरण क-
रोमीत्येतदुक्ते भवतीत्यर्थः ॥ ३५४ ॥

परिहारात्तरमाह-

अहता तयविइओ, विरमे मंपयमईयविसयाओ ।

मंपेमावज्जा इव, पवज्जाओ को सुमावाओ ॥ ३५४ ॥

अथवा तस्मात् सावधयानाद्विरतिस्तद्विरतिः तस्मात्तद-
विरतेरनीतविषययाः साधनेतसावधादिव विरमामि साधने-
महीमयवमनीतकालावयप्रत्याख्यानं प्रथमानस्य को सुवा-
वाद्, न काविरति ॥ ३५४ ॥

आह-“ तनु न केमि नं कारयमि न समणुजानामि ” इत्ये-
तावन्वैयव्यक्त्यर्थमिहः “ केमं पि अन्नं ” इत्येतादिक-
मर्थमुक्तम् ? इत्यादिशङ्कयाऽह-

न समणुजानंति गण, केरंनममे पिंयं मुण्डमिहियं ।

मेमावागेउविमहो, तदिदो जयमइमइज्जण्यो ॥ ३५४ ॥

“ न केमि न कारयमि न समणुजानामि ” इत्येतावन्वैय-
गते निवेद्येत-“ केरं पि अन्नं ” इति प्रस्तुतसामाजिक-
श्रुतेऽभिहितं, तदिह “ केरंनमन्नं ” इत्युपशब्दव्यर्थेऽप्यर्थो-
मर्थे वर्तमानः, अपिशब्दः सभावाते यथा स्यादित्येदधम-
यगन्तव्यमिति ॥ ३५४ ॥

किं पुनरयमर्थः सभावावयनीत्याह-

न केरिंति पि ति न का-रयेनमवि नावि याणुजानंति ।

न समणुजानेमि न का-रयामि अवि नाणुजानामि ३५४ ॥

अन्ने पि अण्यये पि व, सहमाकाराणो पयत्तेनं ।

इह सर्वो मेगहिओ, कत्ताकिंमयापरंअओ ॥ ३५४ ॥

यथा-आप्तमानं सहसाऽऽकारादिना सावधयेने प्रवर्तमानं मुष्टु
कृतमित्येव न समणुजानामि, किं तु मिथ्यादुष्टकृतनाऽऽदिव
नतो निवर्तयामि, इत्येवं कुतश्चमपिशब्दाकारयन्मपि अ-
नुजानन्तमप्यस्य न समणुजानामि, यथा चाप्यं कुतश्च न
कारयामि, एवमपि शब्दाकारयन्तमप्यस्य न कारयामीत्याह-
यथा चाप्यं तानुजानाम्येवमपिशब्दानुजानन्तमप्यस्य तानु-
जानामि, इत्यादिप्रकारेण सवन्वदर्थोऽपि कर्तृकापरव्य-
रकाऽपिशब्देनेह समुदीत इति ॥ ३५४ ॥

अथवा त्रिकालोपसंग्रहार्थमपिशब्द इति दर्शयन्नाह-

न केरिंति वा जणिण, अविमहा न कयन्तेमिवाइ ।

मपईयमापिमिस्से, तह न करिस्से तपिवाइ ॥ ३५४ ॥

अथवा कुतश्चमप्यस्य न समणुजानामिति वर्तमानकालमा-
श्रित्य भाषते अपिशब्दात्समनीतमपि कालमनुसृत्य तद् उ-
च्यते, कुतश्चमप्यादिशब्दाकारयन्तमप्यनुजानन्तमप्यस्य तानु-
जानामिति । तथा-आप्तमानमपि कालमनुसृत्याऽऽदिशब्दा-
देनद् इत्यस्य, करिष्यन्तमप्यादिशब्दात् कारयिष्यन्तमप्यनुजा-
नन्तमप्यस्य तानुजानामिति ।

अथवा-अन्यथा त्रिकालोपसंग्रह इत्याह-

सर्वे पञ्चखाणि, त्रि वा त्रिकालोपसंग्रहोऽस्मिन्नग्नौ ।
अजिसह्यग्नौ तस्मै-व कचकिरियाऽभिधानं ति ॥ ३६५३ ॥
अथवा-सर्वे सावधयोः प्रत्याख्यामिदं इत्यनेन सामा-
न्याभिधानेन त्रिकालसंग्रहोऽस्मिन्नग्नौ, अस्मादेव सामान्या-
भिधानादतीतं संग्रहितं भविष्यति च काले सर्वे सावधयोः
गं प्रत्याख्यामोति गम्यत इत्यर्थः । इदानीं तु " करेत पि अ-
ग्ने " इत्यादिप्राश्नादित्यस्यैव कालत्रयस्य संग्रहं कर्तुं क्रियाऽ-
ग्निधानमजिहति, यथा वर्तमानकाले अहं न करोमि, न का-
र्यामि, कुर्वन्तमग्नं न समनुजानामि, तथा अविशब्दादतीतं
प्रतिष्यन्ति च काले न करोमि न कार्यामि कुर्वन्तमग्नं न
समनुजानामीति प्रत्येकमवगतव्यमिति ॥ ३६५२ ॥

अत्राऽऽक्षेपं परिहारे चोऽह-

एवं सर्वस्वसामे-सविनयभ्रोऽनीयणागमसुं पि ।
पावइ सवनिमेहो, भणइ ते नाववापाओ ॥ ३६५३ ॥
नन्वेवमुक्तप्रकारेणानुत्तेनागने च सर्वस्मिन्नग्नौ काले आसे-
चित्तव्याऽऽसेविध्यमाणस्य च सर्वस्यापि सावधयोःस्य नि-
षेधः प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह- (सव्यस्तेत्यादि) सर्वस्य
सर्वशब्दस्याशेषविषयवाद्देशोपविषयत्वेन पूर्वमिदं व्या-
ख्यानव्यादिपर्यर्थः । न चैनपुनरुक्तम्-अनीतसावध-योगस्याऽऽ-
सेवितव्याद्, आसेचित्तव्यस्य प्रत्याख्याने मृषावादाऽऽदिहो
वप्रसङ्गाद्, भविष्यन्तश्च तस्य सर्वस्यापि प्रत्याख्यानादे-
वावयवङ्गादिति । भवयतेऽनोक्तस्य-तदुक्तं प्राप्नोति । कुतः ? इ-
त्याह-अपवादाद् अपवादावधितत्वादिति ॥ ३६५३ ॥

तमेव चापवादं दर्शयति-

भूयस् पठिकमणाऽ-भिहाणओऽणुपइमेत्तमागहिंयं ।
जावज्जीवमगहणा, एहमस्म य मरुमज्जाया ॥ ३६५४ ॥
" तस्म ज्ञेते । पठिकमामि " इत्यादिना प्रस्तुत एव सा-
मायिकसूत्रे प्रतिक्रमणस्याग्निधानो ज्ञेयत्वातीतसावधयोग-
स्यानुमितिमात्रमेव प्रत्याख्येयत्वेनापृहीतं न पुनः, सर्वोऽपि सा-
वधयोगः, तदनुमतेश्च प्रत्याख्याने न कश्चित्सुपावाद इत्यन-
न्तरमेव प्रागुक्तं यावज्जीवप्रदण्डपुनोत्पत्तोऽपि सर्वसावध-
योगस्य प्रत्याख्याने मरुमय्योदाऽपवादाद्, यावज्जीवमेव तं
प्रत्याख्येयं परत इति ॥ ३६५४ ॥

अथवाऽस्मिन्नेव सामायिकसूत्रे निरवशेषवचनोऽपि स-
र्वशब्दः प्रतिनियतविषयत्वेन व्यवस्थापित इति दर्शयन्नाह-
अदुवा जावज्जीव-गदणाओऽणामायावरोहोऽयं ।
संपद कालमगहणं, न करोमिचोऽगहणाओ ॥ ३६५५ ॥
ज्यूयस्म पठिकमणा-दण्णा य तेणेइ सर्वसहोऽयं ।
नेओ विसेसाविसओ, नओ य सुत्तरेऽजिहियं ॥ ३६५६ ॥

अथवा स्वयं एव यावज्जीवमगहणादनागतकालस्यायमवरोधः
सुतोऽप्यप्रागतकालो यावज्जीवमगहणाद् नैवेत्यभिधानेन विषे-
वे व्यवस्थापित इत्यर्थः । " न करोमि न कार्यामि " इत्या-
दिवचनाणु सास्मत्कालमगहणमिति " तस्म ज्ञेते । पठिक-
मामि " इत्यादिस्वावगमे च भूतत्वातीतस्य सावधयोगस्य प्र-
तिक्रमणोऽजिह्या, आदिशब्दादभिरुद्धादभिधानेन च विशेषावय-
वविभागमन्तीतकालमगहणमिति शेषः । येनैवं, तेनेइ निरवशेष-

वचनोऽप्ययं सर्वशब्दो विशेषविषयो ज्ञेयः । ततश्च भविष्य-
त्कालसावधयोग इह जीवितभयपर्यन्त एव निरवशेषस-
र्वशब्देन पृहीतः, अनीतसावधयोगोऽप्यनुमितिमात्र एव नि-
रवशेषः, तेन कोऽङ्गीकृत इति भावः । पृथुसुमन्तः कालत्रय-
गतः समस्तसावधयोगविषये सर्वशब्द इत्याह अपवादेन
वाधा प्राप्नोति, इह तु सामायिकसूत्रे नियमज्ञानात् प्रथमत-
एव देशतो निरवशेषविषयता सर्वशब्दस्य दर्शिता, इत्ये-
तावन्मात्रं व्याख्यातव्यस्य विशेषोऽवस्येय इति ॥ ३६५४ ॥
॥ ३६५६ ॥

इत्थं चैतदङ्गीकृतं यत्, यतः सूत्रान्तरेऽप्यभिहितम् । किम् ?
इत्याह-

समदये पठिकमप, पचुप्पणं च संवेरइ ति ।

पञ्चखाइ अणामय-मवे इहइ पि विषयं ॥ ३६५७ ॥

सुबोधा, नवरमन्तीतप्रतिक्रमणेन तदनुमितिमात्रप्रत्याख्यान-
मुक्तम् " पञ्चखाइ अणामय " इत्ययं " यावज्जीवम् " इ-
तिशेषः । ततश्च देशतो निरवशेषविषयः सव्यशब्दः स-
ज्ज इति ।

" तस्म ज्ञेते " इत्यादेशोऽन्यतार्थमाह-

तस्म जित्ति संवेरइइ, जोगो सावज्ज एव जाऽहिमओ ।

तमिति विद्याहिगारा-दभिधेयं किमिह तस्म जित्ति ॥ ३६५८ ॥

" तस्म " इत्याशावावचकृत एव सावधो भागः संवपने ।
अत्र परः प्राऽह-तनु प्रतिक्रमामोति क्रियायोगतो द्वितीया-
धिकारालोक्यमभिधेयं वक्तव्यं किमिह पठुमिहैशात्तस्यान्य-
त्वम् ? इति ॥ ३६५८ ॥

गुरुवाह-

संवेरइइअणए, उट्ठीएऽवयवत्तवणए वा ।

समनीयं मावज्जं, संवेरइवेइ न ठ मेमं ॥ ३६५९ ॥

इह संवेरइइअणया अवयवत्तवणया वा पठ्या समन्तीत-
कालविषयेमेव सावधो योगं संवेरइयति । इदमुक्तं भवति-
तस्य त्रिकालगतयोगस्य संबन्धितं तदवयवभूतं वा अनीत-
सावधयोगं प्रतिक्रमामोति सामान्येन संवेरइत्तवणया अ-
वयवत्तवणया वा पठ्या तस्येवमन्तीतसावधयोगं संवेरइय-
ति सूत्रकारः । न तु शेषं यत्प्रमाणमेवमेव वा, तस्य संज्ञि-
यमाणत्वात्, प्रत्याख्यायमानत्वाच्च प्रतिक्रमणस्य चार्जातिवि-
षयत्वादिति । ॥ ३६५९ ॥

अत्र केषाञ्चित्समुपपन्नस्य दूषयन्नाह-

अविशिट्ठं सावज्जं, संवेरइवेइ किं उट्ठीए ।

तज्ज एवओयणाजा-वओ तहा मंथगुरुपाओ ॥ ३६६० ॥

पठित्तस्म पठिकम-णओ य पायं न ज्यूविसयाओ ।

तीयपठिकमणाओ, पुणरुत्ताप्पसमाओ ॥ ३६६१ ॥

इह केचनाप्याचार्यदेश्यास्तस्येवमत्र पठ्या अविशिट्ठमेव
त्रैकालिकं सावधयोगं संवेरइयति । तदेतत्तु युक्तं, अर्वाशा-
ष्ट्रैकालिकसावधयोगसंवेरइत्येह प्रयोजनाभावात्, तदभावा-
त्तानीत्येव प्रतिक्रमणसंभवात् । अथ सामान्ययोगं संवे-
रइ पठ्याद्विशेषेणातीतस्यैव तस्य प्रतिक्रमणं व्याख्यातम्
इति आशङ्क्याऽह-तथा सति प्रमथगुरुताप्रसङ्गादिति । किञ्च-
(पठित्तस्यादि) प्रायश्चित्तस्यैव प्रतिक्रमणरूपत्वात्, प्राय-

क्षिप्तकपमेव हि प्रतिक्रमणं, नाप्यदित्यर्थः । ततः किमप्यह-
प्रत्यक्षिकस्य च प्रायो जुताविषयत्वादासंवितावधयोर्गविष-
यत्वात्किमिह सामान्यसावधयोगसंस्थेनेति ? प्रायोऽग्रहणं
चेह मिथ्यादुष्कृतत्वात् । अत्रैवैतन्मनसावधयोगविषयत्वात्पीति
तथा "नीय पदिक्रमइ पदुपपन्नं संवरेड अणायं पञ्चखाइ ।"
इत्यादिप्रतीत्यर्थे प्रतिक्रमण्यक्तैर्नेह त्रैकाक्ष्यसामान्यसावध-
योगसंबन्धः, गौनरूपत्वाद्वा । यमसूत्राच्च । सामान्यसावधयोगो
हि "संख्यं सावधं जोग पञ्चकखाणि ।" इत्यनेनैव प्रत्याख्यतः
किं तस्यैव पुनरपि ग्रहणेनेति भाव इति ॥३५६०॥ ३५६१-
उपसहरमाह-

तम्हा पदिक्रमायि, चि तस्वावस्मं कम्मायिपइस्स ।

भवविद्वत्कम्पणा नै, च ज्ञप्सावज्जओऽणञ्ज ॥३५६२॥
तस्मात्तस्य प्रतिक्रमाभीत्यस्य शब्दस्यावश्यं कर्मणा ज्ञाप्यम् ।
ततः प्रकृतं किमप्यह-तस्य कर्म पुनर्जाविषयक्या तस्यातोतमा-
मप्यसावधयोगस्यावयवभूताद् भूतसावधयोगादुक्त्यावेना-
प्यत्र स्मर्त्तान्, तस्माद्विद्वान्तीत्यर्थे सावधयोगस्य संबन्धो,
नेतरयोरिति गाथायः ॥ ३५६२ ॥

"अथ-निविहं निविहेणं" इत्यत्राऽऽकृपपरिहासावाह-

निविहेणं ति न जुचं, पदपविट्ठिणा समाह्वियं जेण ।

अत्यविगप्पणयाए, गुणभावणय चि को दांसा ॥ ३५६३

आह-ननु निविधेनेति न युक्तं, निविधं निविधेनेति यस्मिन्
प्रथममुद्दिष्टं न तु युक्तमित्यर्थः । कुनः, इत्याह-येन यस्मात्प्रति-
पदिशं येनैतस्माद्विहितं समापितम् । मणेण वायाए काएणं न
करेमि न कारेमि, करेणं पि अन्नं न समणुज्जाणामि । इत्यने-
नैव प्रातिपदनिर्देशनं सिद्धमेतदित्यर्थः । अत्र परिहाराभाह-अ-
त्यविगप्पणया अर्थभेदोपदेशनाद् गुणभावणया गुणभावणतः
को बोधो, न कश्चिदित्यर्थः । इयमव भावना-एवं ह्युक्तं सामा-
न्यविशेषप्रेदकपत्वं सर्वस्याप्यर्थस्य दर्शितं भवति, "तिविहं
तिविहेणं" इत्यनेनैव वस्तुनः सामान्यकृतादेशेनात्, "मणे-
ण वायाए" इत्यादिना तु तस्य विशेषरूपताप्रकाशनादिति ।
कल्पचक्र-एवमिह पुनरत्रिहितं सामान्यकलकृणं यो गुण-
स्तस्य संवाग्धिनी भाषना निर्विक्रवात्मनाऽऽत्मन्याराधिता
जयतीति न कश्चिदोपः । इति त्रियुक्लिगाथायः ॥ ३५६३ ॥

सावधान्तरमाह-

अहुता मणसा वाया, काएणं मा ज्वे जहासंखं ।

न करेमि न कारेमिय य, नाऽणुजाणो पपत्तं ३५६४ ॥

अथवा-"मणेण वायाए" इत्यादिमन्त्रक एवोक्तं मनसा न
करेमि, वाचा न कारयामि, कायेन नाजुज्जाणामि, इत्येवंज्ञ-
प्तापे, यथासंख्यं मा लुट्ति "तिविहं निविहेणं" इत्यजि-
हितं, यतश्च मनसा न करेमि न कारयामि नाजुज्जाणामि इत्येवं
वाचा कायेन सह योगवयस्य प्रत्येकं संबन्धोऽजितमतः, स
नार्भावप्यदिति ॥ ३५६४ ॥

ततः किमप्यह-

तो तिविहं निविहेणं, जणइ पदपसपाण्णाहेडं ।

न करेमि चि पदिपवं, जोगविभागेण वा सज्जं ॥३५६५॥

तत्रास्त्रिष्विं निविधेनेति भगवते । किमर्थम्, इत्याह-प्रति-
प्रभ

पदसमापनहेतोः मनसा न करोमि, न कारयामि, नाजुज्जाणा-
मि, एवं वाचा कायेन च सह योगवयस्य प्रत्येकं संबन्ध-
हेतोरित्यर्थः । निविधं निविधेनेत्यस्याभावे दृष्यान्तरमप्याह-
(न करेमि इत्यादि) । अथवा-निविधं निविधेन इत्यस्याभावे
न करोमि इत्यादि प्रतिपदं योगानां करणकारणानुमतिलक्ष-
णानां यो विज्ञातो विच्छेदस्तेन प्रस्तुताजितमत्तं वस्तु
स्यात् । तथा च सति प्रतिपत्तिगौरवं स्यादिति शेषः । इदमुक्तं
जयति-निविधं निविधेनेत्येतस्याभावे "न करेमि मणेण वा-
याए काएणं, न कारयामि मणेणं वायाए काएणं, नाजुज्जा-
णामि मणेणं वायाए काएणं ।" इत्येवमेकैकयोगविच्छेदेन
करणवयसंबन्धे यथासंख्यनिराकरणेन प्रस्तुताजितमोऽर्थः
साध्या भवेत् । एवं च सति प्रतिपत्तिगौरवं स्यात् । अतः सु-
खप्रतिपत्त्यर्थं कर्तव्यं निविधं निविधेनेति ॥ ३५६५ ॥

समाधानान्तरमाह-

अहुवा केरतमन्नं, न समणुजाणोऽविगप्पओ नेयं ।

अत्यविगप्पणयाए, विमेमओ तो समाजोर्जं ॥३५६६॥

अथवा "करेतं पि अन्नं न समणुज्जाणामि" इत्यत्रावि-
शङ्कान् यत् पूर्वं त्रिकालावश्यं हेयमुक्तं । (तो ति) नि-
र्भाकिव्यययादिदानयाऽऽत्यविगप्पणया निशेपतः समावेद्यम् ।
कथमिति चेद् । उच्यते-अतीतं कृतस्य कारितस्यानुमत-
स्य च स्वविधिनो अनुमतिरिदानीं प्रत्याख्ययते, न तु कर-
णकारणे, तयोः कृतकारितत्वात् । इतरकालेऽप्येव तु करणकार-
णानुमतयः प्रत्याख्ययत्वेन न वार्यन्ते, अविगप्पत्वाद्, इत्यस्याप्य-
र्थस्य दर्शनाय निविधम् इत्यादि कतेव्यमिति ॥३५६६॥ विशेषः ।

(८) समगोवासागस्य जं जेतं । पुच्छावेव पुच्छए पाणाऽबाणं
अपञ्चकखाए जवडं । मेणं भेतं । पच्छा पच्छाऽपखमाणं किं
करेडं ? गोयमा । तीयं पदिक्रमइ, पदुपपन्नं संवरेड, अणायं
पञ्चखाइ । तीयं पदिक्रमपणे किं तिविहं निविहेणं
पदिक्रमइ १, तिविहं निविहेणं पदिक्रमइ २, तिविहं
एगविहेणं पदिक्रमइ ३, दुविहं निविहेणं पदिक्रमइ ४,
दुविहं निविहेणं पदिक्रमइ ५, दुविहं एगविहेणं पदिक्रमइ
६, एगविहं निविहेणं पदिक्रमइ ७, एगविहं दुविहेणं
पदिक्रमइ ८, एगविहं एगविहेणं पदिक्रमइ, ९ ।
गोयमा ! तिविहं निविहेणं पदिक्रमइ तिविहं वा दुवि-
हेणं पदिक्रमइ । तं च पञ्चाव एगविहं एगविहेणं प-
दिक्रमइ । तिविहं निविहेणं पदिक्रममाणं न करेड, न का-
रेवेड, करेतं नाजुजाणइ मणसा वयसा कायसा ? । ति-
विहं दुविहेणं पदिक्रममाणं न करेड, न कारवेड, करेतं ना-
जुजाणइ मणसा वयसा १ । अहुवा न करेड, न कारवेड, ना-
करेतं नाजुजाणइ मणसा कायसा २ । अहुवा न करेड-
३ वयसा कायसा ४ । तिविहं एगविहेणं पदिक्रममाणं
न करेड ३ मणसा ५ । अहुवा न करेड ३ वयसा ६ ।
अहुवा न करेड ३ कायसा ७ । दुविहं निविहेणं पदिक्रम-
माणं न करेड, न कारवेड, मणसा वयसा कायसा ८ । अ-

क्वचक्खाइ, एवं तं चैव जंगा एगूणवणं जणिण्यव्वां
जाव अट्ठावा करंतं नाणुज्जाणइ कायसा। समखोवा
सगस्स एं जंते! पुब्बामेव वृत्तए मुसावाए पक्खक्खाए
भवइ। से एं धंते! पच्छा पक्खाइक्खमाणे एवं जहा पा-
णाइवायस्स सीवाधं जंगसयं जणिण्यं, तथा मुसावायस्स
वि जणिण्यव्वं, एवं अदिक्कादाणस्म वि, एवं धूम्रगस्म
मेहुणस्स वि परिगह्णस्संजाव करंतं नाणुज्जाणइ कायसा,
एए खवु एणिसगा समणोवासगा जवंति, नो खवु एरि-
सगा आजीविधियोवासगा जवंति।

(समर्थोवाःसमस्तं जं नि) तुनीयाध्यायपद्याः, धर्मणां
पासकैरुत्तरैः। सम्यग्धर्माविवक्षया वा पद्योप (पुत्राभिषे
पः) प्रकृतं प्राप्तं मे सम्यक्प्रवृत्तिपत्तिस्मरनन्तरमेवयथे। (अ-
पचक्षन्तः) तन् न प्रत्याख्यातो न तथा, तदा देशविराजितपि-
तामस्याजानयन्त। नतश्च-(से णे नि) स धर्मोपासकः पञ्चा-
द्याणातिपातविरानकास्ते (पञ्चाद्वक्त्रमाणे नि) प्रत्याक्षानां-
प्राणतिपातमिति गम्यते, किं करोतीति प्रश्नः। वाचनान्तरं तु-
“अथपचक्षन्तः” इत्यस्य स्थाने-“पचक्षन्तः” (पञ्चाद्वक्त्र-
माणे) इत्यस्य च स्थाने-“पचक्षन्तमाणे” ति दृश्यते।
तत्र च प्रत्याख्यातः स्वयमेव, प्रत्याख्यायार्थं गुरुणा हेतुर्वा
प्राणातिपातप्रत्याख्यानं गुरुणाऽऽप्तं प्रादुष्यतिष्ये इति।
(नतिमिर्यादौ) अत्रोत्तरमितिप्रादुष्टं प्राणातिपातं प्रतिकाम-
ति, ततो निन्दाद्वारेण निवर्तत इत्यर्थः। (पदुपपन्नं ति) प्रत्यु-
पपन्नं वर्तमानकाक्षीनं प्राणातिपातं संवृणोति, न करोतीत्यर्थः।
अनागतं भविष्यत्कालविषयं प्रत्याख्याति, न करिष्यामीत्यादि-
प्रतिजानाते। (तिविहं तिनिर्दिष्टमिति) विहंति-
लगात्तत्र गाथा-“तिशि निषा तिशि दूया,तिशि य एका ह्यंति
जोगेष्टु ति डु एकंति डु एकं, ति डु एकं चव करणां ॥१॥”
येषु च विकल्पेभ्योऽत्राह विकल्पा लभ्यन्ते। आह च-“एको
तिविहं य तिरया-दीं नवथा तइ य तिशि नव य तिनिवयगवस्त
एवं, भेगा एगुणपक्षां ॥ १ ॥” स्वापना। तत्र-(तिविहं ति-
निवहेणं ति) (तिविषं त्रिमकारं करणकारणाद्युत्तिभेदात् प्राणा-
तिपातयोगमिति गम्यते, त्रिविधं मनोवचनकारणलक्षणैव
करणेन प्रतिकामति, ततो निन्दनेन विरमति। (तिविहं दुवि-
हेणं ति) त्रिविधं करणाऽऽदिभ्यः, त्रिविधं करणेन मनः-
प्रभृत्यानामिक्तरवर्जितद्वयेन। (तिविहं एगाविहेणं ति)
(तिविधं तद्वैध एकविधं मनःप्रभृत्यानामिक्तरमेव करणेणं ति)
(द्विविधं तिनिवहेणं ति)द्विविधं हतःऽऽनामप्रत्यतमवयवचं योगं
त्रिविधं मनःप्रभृतिकरणेन। एवमेवयथे। (तिविहं तिनिविहं
पडिक्त्रममाणे इत्यादि) न करोति न स्वयं विध्वंसायतीतकास्ते
प्राणातिपातं मनसा हा इतीह, येन सया तद्वाऽऽः नृहत् इतीह च-
मनुध्यानात्, तथा न मेव कारयति मनसैव यथाहा न युष्मं, कुतं
येनस्यै परेण न धातित इति चिन्तनात्, तथा कुर्वन् विध्वानमु-
पलक्षणस्याकारण्यत्वं वा समनुजानत्वं वा परमात्मना वा प्राणा-
तिपातं नानुजानाति नानुमोदयति, मनसैव यथानुस्मरणेन तद-
नुमोदयति। एवं न करोति, न कारयति, कुर्वन्ते नानुजानाति
वचसा, तथात्रिविधवचनप्रवेनात्। एवं न करोति, न कारयति,
कुर्वन्ते नानुजानाति कायेन। तथात्रिविधाः कृत्वाकारकरणाति

न वेहे वधासंस्थयथायो न करोति मनसा, न कारयति वक्षसा,
नानुजानाति कायेन स्पर्शबलक्षानुवर्णयोः, बहुविधवृक्षाधीन-
स्थानस्थव्याप्यानां वक्ष्यमाणविकल्पावगाथां । एवं त्रिविधं
प्रविधेनेत्यत्र विकल्प एक एक विकल्पः, तदुपयोग्यं प्रविधिं-
यतुल्यतुल्यैषु त्रयवलयः, पञ्चमपञ्चानेव नव, तस्मै त्रयोऽष्ट-
मनमयोनंश्च नमति, एवं सर्वेऽप्येकान्यञ्चासूत् । एवमेवमतीत-
कालमाश्रित्य कृता करणऽद्वितीयोजना । एवं चैवमेवाऽतीतकाल-
सत्प्रभृतिना कृता करिष्यमाणानां वा वधं क्रमेण न करो-
ति, न कारयति, न चानुजानाति, तन्निन्दनेन तन्ममान्दनि-
धेयतस्तान् नितेतत इत्यर्थः, तन्नान्दनवधाभावे हि तदुन्मा-
नानिबुधेः कृताऽऽदिरसौ क्रियमाणऽऽदिरस्येयादिनिवृत्तमा-
नकालं तथाश्रित्य सुगमं भविष्यत्कालादुक्त्या त्वमेकं न
करोति मनसा, न हिष्यमातीत्यस्य चिन्तनात्, न कारयति,
मनसैव तमहं प्राप्त्याध्यामात्त्वस्य चिन्तनात्, नानुजानाति म-
नसा भाविनं वषणमुपुष्य ह्यैकरणत्वात्, एवं वाचा, कायेन च
नयास्तथाविधयोः करणादिति । अथ चैवमेवा भविष्यत्काल-
सत्प्रभृतिना करिष्यमाणं कारयिष्यमाणमनुमस्यमाणं वा
वधं क्रमेण न करोति, न कारयति, न चानुजानाति । ततो
निबुत्तिसमञ्जसगच्छनीत्यर्थः, सर्वेषां मूलने सत्तत्त्वार्थादिश-
द्वेष्टि जङ्गकश्चनं भवति, इह च त्रिविधं प्रविधेनोतं भि-
क्ष्यमाणभ्रात्राऽभ्युपग्राह्यहारी युद्धोत्तावधम-

“ न करेद्विष्णुश्रुतिं, गिरिणो क्व होइ देवश्रुत्यवस्त ।
 भगवत् श्रुत्यवस्त बाह्, पशुसंज्ञो ब्रह्मसूत्रपि ॥ १ ॥
 कश्चि भवति गिरिणो, त्रिविहं त्रिविधेन नति संवर्णय ।
 तं न जप्नो निदित्, इहैव सुखे विसेसे न ॥ २ ॥
 तां क्व निजुक्तौप-ऽप्यमहानसंज्ञो ित् त्वेव श्रुत्यवधिम् ।
 सामर्थ्ये वऽप्यर्थयो, त्रिविहं त्रिविधेन को होसि ॥ ३ ॥ ”
 इह च- (सांख्यसंयामि) स्वविषये यथानुवर्तिते
 (सामर्थ्ये व ि) सामर्थ्ये वा, अविशेषे प्रत्याख्यानं सति
 (ब्रह्मश्रुतिं) विशेषे स्वयंभूतमनजसंभितमार्थाः “ पु-
 नरासंनैर्नैर्निज-तमकभेगाश्रित पञ्चसुखं । अर्पति कश्चि गिरि-
 णो, द्विक्स्वाभिमुखस्तु त्रिविहं वि ॥ १ ॥ ” यथा व त्रिविधं
 त्रिविधेनैव यथाऽप्यपरिहारी कर्तव्यं, तथाऽऽप्यत्रापि कार्यं । यत्न-
 मतेरनुप्रवेशोऽस्तीति । अथ कथं मनसः करणायऽपि । उच्यते-
 यथा-बाह्यावयोरिति । बाह्य च-

“आह कहे पुण मणसा, करणे कारावणमण्डुमे य ।
जह बसतणुजोहि, करणाहे तह भवे मणसा ॥ १ ॥
तयहणसा बहतणु-करणाहे य अह बस करण ।
सायज्जोगमणस, पणसं बोधारागोहि ॥ २ ॥
कारावण पुण मणसा, जितेरे करेउ एस सावजं ।
जितेरे य कय बणु, सुदुड कयं अणुमे होह ॥ ३ ॥” इति ।
इह ए पण्डितस्य पुत्रस्य कस्य सत्तन्त्रवारिशासुरस्य भ-
क्तकृतस्य आवाङ्मूलांस्तथाश्रित्य पण्डितस्य भिक्षाणि
अभ्यर्त्तयितुं यत्तद्वारिशाः आजायन्तेः अमणसापणसतं वस्तु
पृष्ट्वा गौतमेन ए भगवांस्तथावदुक्तम्, आश्रान्तकोशस्थं
आश्रान्तोपासका एव भवन्ति । न पुनराजिबोधासक्तः । आ-
जिबोधासक्तं गुणस्थेनाभिमतः अप्रति दृश्यकारः (एष बहू
हवादिः) एते कलु एत एव परिहृयमाना निग्रन्थसत्का
हृदयः । (परितोषः) इत्येताः प्राजातिपादः ३६ वसतीतम्

निकमयाऽऽदिमन्तः (नो खलु स्ति) नैव (दरिद्रास्तु स्ति) उ-
त्कृष्टा लक्षार्थानामपरिहानात् । (आर्ज्याविश्रवास्तु स्ति)
गोशालकशिष्यआश्रयः ॥ भ० ७ श० ५ व० ।

तत्रेयमेकाद्विंशजोगपरिमाणप्रदर्शनपरान्यकर्तृकीगाथा-

पञ्चहण्डव्यापां, एकगद्गतिगचतुक्कपणएहि ।

पंच य तह दस पण इ-कगो य संजोगे नायव्वा ॥१७॥

धरातीर व वक्राणां पंचाहं श्राद्धव्यायां पुष्पभणियाणं एक-
कण्टकतिगवक्षकणपराई वितिज्जमाणाणं पंच व इत्थ
पण्टकगो व संजोग नायवदा । एकेण वितिज्जमाणाणं
पंच । संजोगा कहं ? पंचघरपत्तु एगेण पंचेव हर्वात, दुगेण वि-
तिज्जमाणाणं इत्थ वेव । कहं ? । पढमवितियघरणं एकां १, प-
ढमतइयघरणं २, पढमचउत्थघरणं ३, पढमपंचमघरणं ४, वि-
तियवतियघरणं ५, वितियचउत्थघरणं ६, वितियचउत्थ-
घरणं ७, ततियचउत्थघरणं ८, ततियपंचमघरणं ९, चउत्थ-
पंचमघरणं १०, तिगेण वितिउज्जमाणाणं इत्थ वेव । कहं ? । पढ-
मवितियचउत्थघरणं एकां १, पढमवितियचउत्थघरणं विनि-
ज्जो २, पढमवितियचउत्थघरणं ३, पढमतियचउत्थघरणं ४,
पढमतियपंचमघरणं ५, पढमचउत्थपंचमघरणं ६, वितिय-
तियचउत्थघरणं ७, वितियवतियपंचमघरणं ८, वितिय-
चउत्थपंचमघरणं ९, ततियचउत्थपंचमघरणं १०, चउत्थगेण
वितिउज्जमाणाणं पंच हर्वात । कहं ? । पढमवितियततियचउत्थ-
घरणं एकां १, पढमवितियततियपंचमघरणं २, पढमवितियत-
तियचउत्थपंचमघरणं ३, पढमतियचउत्थपंचमघरणं ४, वि-
तियततियचउत्थपंचमघरणं ५, पंचगेण वितिउज्जमाणाणं ए-
कां वेव भङ्गु हति गाथायं ॥ २ ॥

एतथ य एकगेण च जे पंचसजोगा, दुगेण य जे दस इत्यादि
एपसि चारणियापओएण भगवत्तमा होंति ।

वयस्कगसंजोगा-ए हंति पंचएह तीमई जंगा ।

दुग्गसंजोगाण दस-एह तिन्नि सट्ठी सया हुंति ॥१६॥

तिगसंजोगाण दस-न्ह भंगसय एकवीस इकसद्वा ।

चतुसंजोगाणं पण, चतुसार्द्धसयाणि अमियाणि ॥२०॥

सत्तत्तर्हि मयाङं, असत्तराङं त पंचसंज्ञेष ।

नक्षत्राणां अनिश्चये-लियाणां जाणादि मन्त्रमं ॥११॥

मोक्षम मेव महत्तमा । आह मया मेव ह्येति आहददिया ।

पुनो न मातृगणं नृगणविही ममासेयं ॥ ११ ॥

[illegible]

पसेयं पसेयं वाचसरे, सव्ये वि मेलिता चचारि सक्त व-
लीस हवोति । एवं वृत्तगपणादाश्चो निगसंजोगेण वृत्तग-
दशाध्यायेण सहचारिणां । इद्याणि वृत्तगमेदुण्येण सह चारि-
ता-वृत्तगपणातिवायं वृत्तगमेदुण्यं वृत्तगपरिमाहं च प-
चकखाइ दुविहं तिचिहेणं १, वृत्तगपणातिवायं वृत्तगमेदुण्यं च
२३, वृत्तगपरिमाहं पुण डुविहेण २ । एवं पुवकमेण उ-
भंगं । एवं वृत्तगमेदुण्यपदमघरयममुचभाणेण लक्षा विनियादि-
सु पसेयं पसेयं उ, सव्ये वि मेलिता उलीसं । एवं वृत्तगपणा-
तिवायपदमघरयममुचभाणेण लक्षा, वीयासु वि पसेयं पसेयं-
उ, उलीसं २ सव्ये वि मेलिता दासता सोलसुचरा, एवं वृ-
त्तगपणातिवायं निगसंजोगेण वृत्तगमेदुण्येण सहचारिणां पाय-
(?) निगसंजोगे पाणानतिवायं । इद्यानि मुसावाहं विनिज-
जित-तथ वृत्तगमुसावाहं वृत्तगदशादायं वृत्तगमेदुण्यं च प-
चकख्माति तिचिहं तिचिहेणं । वृत्तगमुसावाहं वृत्तगदशादायं-
च २३, वृत्तगमेदुण्यं पुण दुविहं दुविहेणं २, एवं पुवकमे-
ण उभंगं, एवं वृत्तगपरिमाहं वृत्तगपणातिवि वि य मेलिता दुव-
लसुचरा, एवं वृत्तगपणातिवायपदमघरयममुचभाणेण लक्षा विनिया-
दिसु वि पसेयं पसेयं डुवालस, सव्ये वि मेलिता वाचसरे ।
एवं वृत्तगमुसावाहपदमघरं अमुचभाणेण लक्षा विनियादि-
सु वि पसेयं पसेयं वाचसरे, सव्ये वि मेलिता चचारि म-
या वलीस । एवं वृत्तगमुसावाहो निगसंजोगेण वृत्तगदश-
दाणेण सहचारिणां । इद्याणि वृत्तगमेदुण्यं सहचारिजित-
तथ वृत्तगमुसावाहं वृत्तगमेदुण्यं वृत्तगपरिमाहं पचकखा-
ति डुविहं निवदेणं २, वृत्तगमुसावाहं वृत्तगमेदुण्यं च २३,
वृत्तगपरिमाहं पुण डुविहं दुविहेणं २ एवं पुवकमेण उ-
भंगं, एवं वृत्तगमेदुण्यपदमघरयममुचभाणेण लक्षा विनियादि-
सु वि पसेयं पसेयं उवहयि । सव्ये वि मेलिता उलीसं । एवं
वि वृत्तगमुसावाहपदमघरयममुचभाणेण लक्षा विनियादिसु
वि पसेयं पसेयं उलीसं हवोति, सव्ये वि मेलिता दो सया सोलसुच-
रा चारिषो निगसंजोगेण वृत्तगमुसावाहो । इद्याणि वृत्तगद-
शादायं वृत्तगमेदुण्यं तिचिहं तिचिहेणं २, वृत्तगदशादायं वृत्तगमेदुण्यं वृत्तग-
परिमाहं पचकखाइ २३, वृत्तगदशादायं वृत्तगमेदुण्यं च २३,
वृत्तगपरिमाहं पुण डुविहं डुविहेणं २, एवं पुवकमेण उ-
भंगं । एवं वृत्तगमेदुण्यपदमघरयममुचभाणेण लक्षा वीयादिसु पसेयं प-
सेयं उ, सव्ये वि मेलिता उलीसं, एवं वृत्तगदशादायपदमघ-
रयमभाणेण लक्षा वीयादिसु वि पसेयं पसेयं उलीसं, सव्ये मे-
लिता दो सया सोलसुचरा । एवं वृत्तगमुसावाहं निगसंजोगे
वि मयवलीस यथा सोलसुचराया सोलसुचरा दो सया [वली-
सुचरा च सवया सोलसुचरं सोलसं ?] मेलिता पसवलीसयाहं
उलसं मंगाणं हवोति । ततश्च उलसं उलसं ज्ञाप- "तिगपणाणं हस-
पहं भगसता चकपिसिनी सद्रः" । तदंतद्वाचितम् । इद्याणि सवृ-
त्तगपणातिवाय-तथ वृत्तगपणातिवायं वृत्तगमुसावाहं वृत्तगद-
शादायं वृत्तगमेदुण्यं च पचकखाइ डुविहं तिचिहेणं ? वृत्तग-
मुसावाहपरिमाहं २३, वृत्तगमुसावाहं पुण डुविहं डुविहेणं २, एवं
पुवकमेण उभंगं वृत्तगपरिमाहं वि उ, एवं मे लिता वृ-
त्तगपणातिवाय । एवं वृत्तगपणातिवायपदमघरयममुचभाणेण लक्षा,
विनियादिसु वि पसेयं पसेयं डुवालस डुवालस, सव्ये वि मे-
लिता वाचसरे, एवं वृत्तगमुसावाहपदमघरयममुचभाणेण लक्षा
२३, वीयादिसु वि पसेयं पसेयं वाचसरे वाचसरे, सव्ये

मेलित्वा चत्वारि सखा बत्तीसा, एष धृष्टगपाणाह्वायपदमघर-
ममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये चत्वारि स-
खा बत्तीसा, सत्वे वि मेलित्वा दो सहस्त्रा पंचसखा बाण-
उया । इयाणि अन्नो विगणो-धृष्टगपाणाह्वाय धृष्टगमुसावा-
य धृष्टगमेहुण धृष्टगपरिभाहं पञ्चकसाह दुविहं निविहेण धृष्ट-
गपाणातिवित्तं २३, धृष्टगपरिभाहं पुण दुविहं दुविहेण २ प-
त्तये कमेण उग्मेगा, एष धृष्टगमेहुणपदमघरममुचमाणेण ल-
ज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये उ उ, सत्वे वि मेलित्वा उत्तीसं ।
एष धृष्टगमुसावाय पदमघरममुचमाणेण लज्जा विनियार्दित्सु
वि पत्तये पत्तये तीसं २। सत्वे वि मेलित्वा दो सखा सोलसुत्तरा ।
एष धृष्टगपाणनिवायपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि
पत्तये दो सखा सोलसुत्तरा, सत्वे वि मेलित्वा दुव्याससखा उ-
उया । इयाणि अन्नो विगणो-धृष्टगपाणातिवित्तं धृष्टगम-
हत्सादाणं धृष्टगमेहुणं धृष्टगपरिभाहं च पञ्चकसाह दुविहं
निविहेण धृष्टगपाणाह्वाय धृष्टगमेहुणं धृष्टगपरिभाहं च २३
धृष्टगपरिभाहं पुण दुविहेण २। एष पुत्रकमेण उग्मेगा, एष धृ-
ष्टगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये
उ उ मेलित्वा उत्तीसं, एष धृष्टगहत्सादाणपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये उत्तीसं २, सत्वे वि मेलि-
त्वा दो सखा सोलसुत्तरा । एष धृष्टगपाणाह्वायपदमघरममुच-
माणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये दो सखा सोलसुत्तरा,
सत्वे वि मेलित्वा दुवास्तसखा उउउया । इयाणि अन्नो विगणो-
धृष्टगमुसावाय धृष्टगहत्सादाणं धृष्टगमेहुणं धृष्टगपरिभाहं पञ्च-
कसाह दुविहं निविहेण १, धृष्टगमुसावायादि २३, धृष्टगप-
रिभाहं पुण दुविहं दुविहेण २, एष पुत्रकमेण उ उग्मेगा, एष धृ-
ष्टगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये
उ उ मेलित्वा उत्तीसं । एष धृष्टगहत्सादाणपदमघरम-
मुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये उत्तीसं उ-
त्तीसं, मेलित्वा दो सखा सोलसुत्तरा, एष धृष्टगमुसावा-
यपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये दो दो
सखा सोलसुत्तरा, सत्वे वि मेलित्वा दुवास्तसखा उउउया, ए-
ष सुलाभो आरतं सत्वे वि दो दो सहस्त्रा पंचसखा बाणउ-
या दुवास्त सखा उउउयादि मेलित्वा उ सहस्त्रा चत्वारि
सखा भत्तीसा । "ततश्च यदुक्तं प्राक्- "तत्र संज्ञाणां च-
त्वारिण्यणि अस्मायाणि स्मि । "तज्ज्ञानिम । इयाणि पंचग-
खारिण्या-तस्य धृष्टगपाणाह्वाय धृष्टगमुसावाय धृष्टगह-
त्सादाणं धृष्टगमेहुणं धृष्टगपरिभाहं च पञ्चकसाह दुविहं
निविहेण १, धृष्टगपाणाह्वायादि २३, धृष्टगपरिभाहं पुण
दुविहं दुविहेण २। एष पुत्रकमेण उग्मेगा, एष धृष्टग-
मेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये प-
त्तये उ, मेलित्वा उत्तीसं, एष धृष्टगहत्सादाणं पदमघरममुच-
माणेण लज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये उत्तीसं २, मेलित्वा
दो सखा सोलसुत्तरा । एष धृष्टगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये दुवास्तसखा उ-
उया, सत्वे वि मेलित्वा सत्त च सखा दुविहत्सा । "ततश्च
यदुक्तं प्राक्- "सत्तरिसखा छहत्तराहं तु पंचसंज्ञो । "
तद् भाषितम् । उत्तरगुणमभिरयमिषियाण जाणादि सत्त्वमं
ति । उत्तरगुणमादिह्यं एगो खेव भेदोऽविरयसम्मदिहो वी-
जो, यदहं मेलित्वायं सत्त्वोसि पुत्रत्रयियाण भेदां जा-
२५

शाहि सत्त्वमं इमं पञ्चवणे पञ्च, तं पुण इमं सोलस खेव
सहस्त्रावादि गाथा भावितार्थोति । आशु ६ अ० । द्वा० ।
अयऽऽहारभेदप्रकरणार्था सत्त्वमं यद् जवति तद्वययनाह-
तिविहाऽभेयमो खसु, एतय इमं वणिगयं जिणिदेहि ।
एत्तो चिचय नेरमु चिसुहुमं ति बुहाणपविरुक्ते ॥३३॥

त्रिविधः पानकवज्रोऽऽहार आदित्यस्य स तथा । आदिश-
ब्दाच्चतुर्विधपरिग्रहः । स चासौ जन्ध्र विशेषविधिषाऽऽ-
दिभेदः, तस्मात्तथाश्रिय । अतुर्वाचकालङ्कारे । अत्र प्रवचने, इ-
दमाहारप्रत्याख्यानं, वर्णितमुक्तम्, जितेन्द्रैर्जिननायकैः । पा-
नकाऽऽहारं प्रत्याकारयदस्य वर्णितत्वात् । (एत्तो चिचय ति)
इत एव त्रिविधस्य चतुर्विधस्य वाऽऽहारस्य प्रत्याखयाना-
नुज्ञानात् । भेदस्वाप्य अशनाऽऽदिगतेषां अनाऽऽदिविशेषेष्वपि न
कवले विधवाऽऽदिदेष्ट एवेदम्, अर्थकस्मात्ति योगः । य-
था-एतावन्मयेवैदुनाऽऽदुष्टस्याप्येतत्परिमाणम्येव च प्रदो-
ष्यतीति । आह-च- "लेखमलेखं वा, अममं द्रव्यं च
अद्वयं यथामि । अमुं गतं य द्रव्येण उ, अह द्रव्याभिगहो वा-
म ॥ १ ॥ " इति । किंपरयेवमित्यादि-सुखमिति निपुणमिति
कृत्वा । युधानां विवेकिनाम्, अविबुद्धमविरोचयविशेषतो-
ऽप्रमादबुद्धौदत्तत्वादिति गाथायः ॥ ३३ ॥

इत्थं विप्रतिपत्तिं दर्शयन्नाह-

अमो भर्षति ज्ञातिषी, ति विहाऽऽहारस्य ए खसु जुतमिणं ।

सत्त्वविरुद्धं एवं, जेयगहणं कदं मा उ ॥ ३३ ॥

अन्ये जैनविशेषेभ्योऽपरे दिगम्बरा इत्येधः, भगतिं प्रयते । किं त-
दित्याह-यनेः साधोः त्रिविधाऽऽहारस्य पानकवज्रेत्य, तच्छब्देन,
युक्तं सङ्गतम्, इदं प्रत्याख्यानं, कुत एतदेवमित्याह-सत्त्वविरतः स-
मस्तवस्तुविशेषत्वात् । किं वा द्रव्याह-पञ्चमुक्तमन्य
विभेदाऽपि प्रत्याख्यानं स्यादित्यनुपपन्नमङ्गतेन । भेदप्रवृत्ते
त्रिविधाऽऽहारस्येयंविशेषप्रतिपत्तिः । कथं तु केन पुनः प्रकारे-
ण १, न कर्षाद्विद्वयः सा सर्वविरतिः । तुयऽहः पुनरयः, त-
त्प्रयोगश्च दर्शित एव । एतदुक्तं भवति-त्रिविधाऽऽहारस्य प्रत्या-
ख्यानं सर्वोऽऽहारस्याप्रत्याखयानादसत्त्वविरतित्वं स्यात् । इति
गाथायः ॥ ३३ ॥

अत्रोत्तरमाह-

अपमायतुञ्जिजगं, एयं एतयं ति दोसियं पुत्रं ।

तत्प्रागभिसत्करणं, सेसबागा तन्नो आदिगो ॥ ३४ ॥

अपमादुक्तेजिनकमप्रमत्तोत्तरत्वेन्यादकम्, एतद्वाहारप्रत्या-
ख्यानम्, अत्र सर्वसाधययोगविरतिके सामायिके सत्यमपाति,
एतद्विस्तृतमुक्तम्, एवं प्राक् । तथा- "सामाह ए वि साव-ज-
न्नामकवे उ गुणकरं एयं । अपमायतुञ्जिजगं-चण्णं आया-
उ विवर्षं ॥ १ ॥ " इति । ततश्च तज्ज्ञं एव पञ्चपानकाऽऽहार
एव तज्ज्ञमात्रं, तस्य करणं यिधानं तज्ज्ञमात्रकरणं, तत्र
सति, शेषस्यागादशनाऽऽवाहयवपरिहासोऽसंसाधप्रमादः,
अधिकं सर्वविरतिसामायिकप्रतिपत्तिप्रजयाप्रमादपेक्षयाऽ-
न्नतो जवति, अतः सर्वसाधययोगविरतेरव्याधितत्वाद्प्रमा-
दविशेषोऽप्यादकत्वाच्च सर्वविरतस्यापि त्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्या-
नसमङ्गत्वं न भवति । इति गाथायः ॥ ३४ ॥

इहाहनुपपत्तेः परवचनमाशङ्क्य परिहरन्नाह-

एयं कदंवि कजे, दुविहस्य वि तं ए दानि चितमिणं ।

सर्वं जङ्गो खबरं, पाण्ण ण अण्णपरिभोगो ॥ ३५ ॥

एवमनेन प्रकारेणावसादबुद्धिजनकतया त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानामुपगमे, कथञ्चिन्नात्रप्रकारेण धानानिमेषाऽऽदिना,
कार्ये प्रयाजने शान्तयाऽऽदौ । पाष्ठान्तरेण कश्चिद्विधेः त्रिवि-
धस्याप्यशान्नादिमकरस्याप्याहारकस्य, आनर्त्तं त्रिविधस्य, त-
स्यप्रत्याख्यानस्य, न भवति न जायते, त्रिस्त्यं वन्तनीयम् । इदमे-
तद् न प्रत्यमन्तं, मन्थयेत् द्विविधाऽऽहारस्यापि तद्विति परामिप्रा-
यः । अत्रोत्तरमाह-सत्यमेवैतत् । एवं प्रसङ्गमनुपगम्य तत्रैव
विशेषमाह-यतेः साधोः, नवरं केवलम्, प्रायेण बाहुव्येन, वि-
शिष्टताऽऽप्यवस्थां मुक्त्वा (न) तैव, अण्णपरिभोगोऽशानपा-
नकापिकृत्वाऽपरस्य खादिमस्वादिमाऽऽहारस्य भोजनमास्ते, वेत्ता-
ऽऽदिद्विधाहारप्रदणकारणेषु खादिमस्वादिप्रयोगादधिकृतया-
ज्याऽपि गन्धाय । यतिप्रदणने भावकस्य द्विविधाऽऽहारस्यापि
प्रत्याख्यानमनुपगतम् । इति गाथाऽऽर्यैः ॥३५॥ पञ्चा०५।बि००।
(सत्यमप्यप्रतिक्रमणम् "समग्रीयास्यो पुत्र्यामेव मिच्छन्त्यो
पतिक्रमः" इत्यादिना सूत्रेण भावकस्य प्रत्याख्यानं 'सम-
म' शब्दे बद्धयते) (आपकमशानि सत्यस्याने कण्ड्यानि)
अधुना सर्वोत्तमप्रत्याख्यानमव्यते । अथवा देशोत्तरसमु-
प्रत्याख्यानं भावकाणामेव भवन्ति न तदधिकार पशोक्तम्, सर्वो-
त्तरसमुप्रत्याख्यानं तु देशतः समस्यसाधारणमित्यतस्त्वद्विधि-
संस्थाह-

पञ्चकखानं उत्तर-गुणेषु स्वभावाच्च अण्णगविहं ।

तेन य इहयं पगये, तं वि अङ्गो दमविहं तु ॥३॥

प्रत्याख्यानं प्राद्विनिकान्तराशयं, उत्तरगुणेषु उत्तरगुणवि-
धेयं, प्रकरणात् साधूनां तावद्विहितं कृणुःऽदि, कृणुप्रदणं
कतुषोऽऽदिनक्तपरिप्रदः आदिप्रदणः। किञ्चातिप्रदप्रदः । अने-
कविधमित्यनेन प्रकारेण, प्रकराय व्यवमानाः, तेन चातिक्वयेन,
चशब्दादुक्तलक्षणं च, अत्रेति सामान्येनचरगुणप्रत्याख्यान-
निरूपणाधिकारे । अथवा-चशब्दस्यैवकाराश्रयात्सैन्ये, अत्रेति
सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानप्रक्रमे प्रकृतमुपयोगाधिकार इति प-
रार्थाः । तदपि चेदं दशविधं तु मुद्रापेक्षया दशप्रकारमेव । इति
गाथायैः ॥ ३ ॥

अधुना दशविधमेवोपपन्नमाह-

अण्णगपयस्कन्तं, कोरीगदिभं निअत्तिअं चेव ।

मागारमण्णगारं, परिमाणकडं निरविमं ॥ ३ ॥

संकेअं चेव अक्काए, पञ्चकखानं तु दमविहं ।

सयधवऽणुपालिणअं, दाणुवपे जह्म समाही ॥ ३ ॥

दागहादुणं ।

भाविअग्निगवयण्णं, मंसत्तरदिआण नत्थिहु विमेमो ।

अण्णालमि परमिअ, तो वजे पीरमुजअं वि ॥४॥

अनागतनकरणानुगतं, पशुपुत्राऽऽदावाजायोऽऽदिवैद्यावृषक-
रान्तरावसङ्गावादान एव तत्पराकरणमित्यर्थः । पश्वर्मात्ता-
स्तकरणादितिक्रमणम् । भावना प्राशत् । (कोरीसहियमित्ति) को-
रीभर्त्तं सहितम् २। मिलितोभयप्रत्याख्यानमादिष्टमुद्योऽऽदिहनु-
र्याऽऽदिकरणमेवेत्यर्थः ३। नियन्त्रितं चैव नितरं यन्त्रितं निय-
न्त्रितं, प्रतिज्ञातदिग्दीर्घा। शानाऽऽद्यन्तरावनावेष्टि नियमः कर्त-

व्यमिति हृदयम् ४। साकारमाक्रियन्त इत्याकाराः, प्रत्याख्या-
नापवादहेतवोऽनाभोगाऽऽद्यः सहकारः ५। तथा ब्रविधमाना-
कारमनाकारम् ६। परिमाणकृतमिति द्वादिक्कृतपरिणाममिति
भावना ७। (निरविमं सति) समभावाऽऽदिविधियम् ८।
इति गाथायैः ॥ ३ ॥ संकेतं चैवेति केतं विहममुद्राऽऽदि, स-
केतनं संकेतं, द्विधमित्यर्थः । (अदाए वि) कालाऽऽद्यमदा-
भिये पीरस्यद्विकालमात्रमित्यर्थः १०। प्रत्याख्यानं तु दशविधं,
प्रत्याख्यानशब्दः सर्वत्रानागतोऽऽदौ संबध्यते । तुशब्दस्यैवकारा-
श्रयात्तद्विहितोपपत्त्यासादृशमित्येव । इह कोपार्थमेवेत्याह एव
मेव इति न पुनरुक्तमाशङ्कनीयमिति । आह-इदं प्रत्याख्यानं प्रा-
णानिपाताऽऽदिप्रत्याख्यानमवत् किं तावत्स्वयमकरणऽऽदिमे-
भिन्नमनुपालनीयमाहोस्तिद्वयम् १।, सम्ययेत्याह-स्ययमेवा-
नागतनीयं, न पुनरप्यकारणे, अनुमते वा निषेध इत्याह- (दा-
णुवपमे जह्म समाही) अत्राऽऽहारद्वयं यतिप्रदानोपदेशो
यथा समाधिर्यथा समाधानगतमनोऽप्यपीरया प्रवर्तितव्यमि-
ति बाध्यशेषः । उक्तं च- "आविद्याज्जगद्वपणात्, ममत्तरदि-
याण नत्थिहु विसेसे । अण्णालमि परमिअ, तो वजे पी-
रमुजअं वि ॥ ३ ॥" इति गाथायैः । आवा० ६ अ० । (अ-
नागताऽऽदिनां व्याख्या सस्याने)

अत्राप्रत्याख्यानम्-

इह पुण अक्काएवं, नवकाराऽऽदि पतिदिणोवभोगि ति ।
आहारगोपरं जइ-गिरीण जणिमो इयं चेव ॥ ३ ॥

इहास्मिन् प्रकरणे, पुनःशब्दो विशेषयोनितार्थः, स चायम्-अक्का
कालः, सैव रूप समावो यस्य तदक्काणम् । सङ्कापनां च प्रप्रा-
ख्यानस्य तत्परिमाणानुवृत्तत्वात्तानिचरत्वाच्चिह्नयति । किं त-
स्याह-(नवकारा इति)ममस्कारसहितानुवृत्तिं दशधाः आह च-
"नवकार पोरीसंय, पुरिमहेक्कासतेण कटणे य । आर्यावल-
मण्डु, चरिमे य अग्निगदे विमई ॥ १ ॥" ननु नमस्कार-
रसहिताऽऽद्यापि न सर्वमप्यष्टाऽऽप्रत्याख्यानम्, एकाशनाऽऽदा-
ऽऽदाऽऽदेः परिमाणकृतानिधानप्रत्याख्यानमकृतवत् । यदाह-
"दसीहिं व कवलेहिं य, चोरीहिं निक्काहिं अहव दखे-
हिं । ओ जत्तपरिकवायं, करेह परिमाणकमेव ॥ १ ॥"
इति । तत्कथमुक्तमाह- "नवकारा इति" । अत्रोपपत्ते-
रुद्धाप्रत्याख्यानपुनरेव प्राय एकाशनाऽऽदि प्रतिपद्यते । तेन न-
मस्काराऽऽदिक दशविधमप्यष्टाकृतवत्कृतमिति न दोषः । अ-
ष्टशेषेऽप्यग्रेण नमस्काररसहिताऽऽदिकमेव कस्माद् न गत्यते ।
इत्याह-प्रतिज्ञातमुद्रादिसमुपयोगि प्रयोजनवत् प्रतिज्ञोपयो-
गि, इतिशब्दो हेतुवर्धः । प्रतिज्ञोपयोगिगन्धमेवास्य कृतः । इ-
त्याह-आहारगोवमशनाऽऽद्याहारविपर्यम् । यत आहारश्च प्रा-
यः प्रतिज्ञोपयोगिनि । अथ किं यतीनामेवेदं १, नैवम्, अत-
आह-यतिद्विदणमुजवसाधारणमित्यर्थः । ज्ञानेन च ये आ-
काणां नमस्काररसहिताऽऽदिप्रत्याख्यानं न प्रतिपद्यन्ते, तस्मात्-
मप्राप्तम् । तत्र कोपयतिः प्राणुपदशिता । (अणिमो ति)
अनागमः, पदमेवान-नग्रायोक्ततया प्रत्याख्यानमेव । चैवशब्द-
पश्चात् । यथाह-प्रत्याख्यानानुवृत्तिं इत्यतिरिक्तस्य पदा-
व्याप्तिरस्य प्रणनीयतया व्यवच्छेदार्थः । इति गाथायैः ॥३॥
पञ्चा०५।बि००।स्या० । १०। कौ० । उपा० । ४०। स० ।
रात्रौ मुक्तिमतां प्राप्तेनमस्काररसहिताऽऽद्युपयोगप्रसङ्गप्रत्या-
ख्यानं शुद्धमेव, न वा । इति प्रश्ने, उच्यते-प्रत्याख्यानं शु-

कृति, परं स्वज्ञानमतेति । १०० २ प्रका० । आद्यानामष्टमा-
न्यप्रत्याख्यानेऽप्यध्यायं कल्पते, न बा १, इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आद्यानामष्टमास्तपसि अवधारयं न कल्पते, आचरणया
अभावात् । १०० २ प्रका० ।

(६) आद्याः प्रत्याख्यानं कदा शुद्धमिति-

प्रतिकामकस्य च प्रत्याख्यानोच्चारणस्य सचिदाऽऽदिचतु-
र्हानियमप्रवर्णं स्यात्, अप्रतिकामकेनापि स्योर्द्वयामाकं च-
तुर्द्वयानियमप्रवर्णं यथाशक्तिनमस्कारसहितप्रतिग्रहसहितनाऽऽदि-
ह्यावर्तकालनाऽऽदियथाशुद्धीनसचिद्वत्तत्त्वविकृतिनिवर्त्यादि-
निवर्त्याच्चारणकं देशावकाशिकं च कार्यमिति आद्याविधि-
वृत्तिस्तिष्ठानुयायः । कौटुम्भिकश्चायम्-यतो नमस्कारसहितवी-
क्यादिकालप्रत्याख्यानं स्योर्द्वयामाकं चतुर्द्वयानियुक्तं, न तु
तत्पश्चात्, कालप्रत्याख्यानस्य " सुरे उन्माव " इति पा-
ठलात् स्योर्द्वयैव संबन्धसिद्धेः, शेषानि संकताऽऽहानि
तु पश्चादपि कृतानि शुद्धयन्ति । यतः आद्याविधिसूत्रो-" न
मस्कारसहितवीक्यादिकालप्रत्याख्यानं स्योर्द्वयामाकं यद्युच्चा-
र्यते तदा शुद्धमिति, नाम्यथा, शेषप्रत्याख्यानानि स्योर्द्व-
यामाक्यादपि कियन्ते, नमस्कारसहितं यदि स्योर्द्वया-
स्यामुच्चारितं तदा तत्पुनरुत्तरादिकालप्रत्याख्यानं
कियात् सत्त्वाविधिमध्ये नमस्कारसहितोच्चारं विना स्योर्द्वया-
स्तु कालप्रत्याख्यानं न शुद्धमिति । यदि त्रिनोदयामाकं नमस्का-
रसहितं विना वीक्यादि कृतं तदा तत्पुनरुत्तरमपरं कालप्र-
त्याख्यानं न शुद्धमिति, तमध्ये तु शुद्धमिति बुद्धव्यवहारः ।
आद्यकालिकृत्येऽपि-" पञ्चखाणं तु ज्ञेयमिह " इति गाथा-
र्थयान्त्रोक्तनयनेनैव वेला प्रतिपादिता संभाव्यते । प्रवचन-
साराद्वारमुक्तायि-" उच्चैर काष्ठे विहिण् (सि) " गाथास्या-
ख्यायामुच्यते काष्ठे विभिना प्राप्ते यत् स्पृष्टं तज्जितम् ।
इदमुच्यते-सप्त-सप्त-आद्यो वा प्रत्याख्यानमप्यर्थं सम्य-
गवदुद्भवमानः स्योर्द्वयुद्भव एव स्वनामकितया चैत्यस्यापनाऽऽ-
ख्येयसमज्ञं वा स्वयं प्रतिपन्नविचिन्तनप्रत्याख्यायाः पञ्चाधा-
रित्यप्यभिप्रायप्रवर्तनाभेदेऽपि स्योः समीपे स्योर्कार्याविभक्ता कृति-
कामाऽऽदिविनयं विज्ञाय रामाऽऽदिरहितः सर्वत्रोपयुक्तः । प्राञ्ज-
लिसुप्तो लघुत्तराशब्दो शुद्धवचनमुत्तरम् यथा प्रत्याख्यानं
प्रतिपद्यते तदा स्पृष्टं भवतीति । तथा प्रत्याख्यानपञ्चाधा-
कवृत्त्यायि-" गिरहइ सत्यं गरीयं काष्ठे " इति गाथा, शु-
द्धमिति प्रतिपद्यते, प्रत्याख्यानमिति प्रकृतं, सत्यं शुद्धीतमात्म-
ना प्रतिपद्यते, विकल्पमात्रेण स्वमाजिज्ञाया वा चैत्यस्यापनाऽऽ-
ख्येयसमज्ञं वा, कदा शुद्धमतीत्याह-काष्ठे योऽप्यादिकं आ-
द्यामिति सति, न पुनस्तद्वर्तिक्रमे, अनागतकालस्यैव प्रत्याख्या-
नाविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोस्तु निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । अर्थे च बुद्धप्रत्याख्यानपरेण कालप्रत्याख्यानं स्योर्द्वया-
स्यामेवोक्तार्थं, नाम्यथेति तत्रम् । ५० २ अधि० । चैत्यपूजाऽन-
न्तरं जितशुद्धे प्रत्याचक्षते । अथ शुद्धचैत्यपूजाऽनन्तरं याक-
तस्य तदाह-तत इत्यादि । ततो द्वैतपूजाऽनन्तरं स्वमात्मना
जिज्ञासाविवृतः पुनस्तत्साक्षात्कामिति यावत् । प्रत्याख्यानस्य
नमस्कारसहितनाऽऽद्यकाक्यस्य ग्रन्थसहितनाऽऽदिः संकेतकवस्य
च कालमुच्चारणं, विशेषतो शुद्धिर्मो भवतीति पूर्वप्रतिज्ञातेन
संबन्धः । ५० ३ अधि० । नमस्कारयोऽप्यादि दिवसप्रत्याख्या-
नं न शुद्धमिति, शुद्धीया वा विचारयति, तर्हि गद्याभिज्ञं नि-

र्विकृतिकम् । ५० १ उ० । (अद्याप्रत्याख्यानम् ' अद्याप-
ख्याण ' शब्दे प्रथमभागे ५६४ पृष्ठे गतम्)

इदानीमुपसंहरामाह-

जगिभ्रं दसविहमेभ्रं, पञ्चखाणं गुरुवसेणं ।

कयपञ्चखाणमिति, इत्थो वुच्छं समासेणं ॥ १७ ॥

अपिच इहाविधिमतेप्रत्याख्यानं गुरुप्रदेशेन कृतं प्रत्याख्यानं
येन स तथाविधसम् । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये समासेन संक्षेपेणैति गा-
थायैः ॥ १६ ॥ आध० ६ म० । (साकारद्वारम् ' सागारक ' शब्दे)

(१०) प्रत्याख्यानविधौ दानविधिः । अथ प्रत्याख्यानविधि
प्रतिपिपादयिषुस्तद्वाराख्याह-

गहणे आगारेणुं, सामऽए चैव विहितसमाउत्तं ।

भेए भोगे मथया-लणार्थे अमुषंभजेये य ॥ ४ ॥

प्रहणमङ्गीकरणं तद्विषये । विधिसमायुक्तं प्रत्याख्यानं ज-
णाम इति प्रकृतम् । एवमुत्तरपदेष्वपि योजना कार्या । तथा
चाकारेण प्रत्याख्यानापवादेषु । (सामऽए चैव चि) सामा-
यिक एव च सामायिकप्रत्याख्यानं सत्यपि प्रतिपत्त्यमेवेद-
मित्यादिलक्षणो विधिर्हितः गमः । (विहितसमाउत्तं चि) एते-
षु प्रहणाऽऽदिषु यो विधिर्विधानं, तेन समायुक्तं समन्वितं य-
त्तत्तथा, तथा त्रेह अनाभ-आहारभेदे, तथा भोगे भोजने,
तथा स्वयं पाननायासात्मनैः सामाजिकानां, तथाऽनुपपन्नो भोज-
नोत्तरकालमपि स्वाध्यायाऽऽदिसद्व्यापाराभिष्वङ्गात् प्रत्या-
ख्यानपरिणामाधिक्येऽपि । प्रत्याख्याताऽऽहारस्य हि स्वाध्याया-
ऽऽदि न निर्वहति । ततो मुक्त्यायपि यदि तमेव करोति तदा प्र-
त्याख्यानोऽनुपपन्नोऽवसीत्यत इति । तदेवमुक्त्यस्य ज्ञायः
सत्ताऽनुपपन्नभावः, तत्र च विधिसमायुक्तमिति प्रकृतम् । चशब्दः
समुच्चये । इति दारणायासमासायः ॥ ४ ॥

एतामेव शेषानो व्याचिख्यास्योर्द्वयविधेः प्रतिपादनार्थं तावदाह-

गिरहिति सत्यं गरीयं, काष्ठे विण्णं सममुपवजो ।

अमुजामतो पद्व-त्युजामतो जाणमसासे ॥ १८ ॥

शुद्धमिति प्रतिपद्यते, प्रत्याख्यानमिति प्रकृतम् । स्वयं प्रतीतमा-
त्मना प्रतिपद्यते, विकल्पमात्रेण स्वसाक्षात्तया वा चैत्यस्या-
पनाऽऽख्येयसमज्ञं वा । कदा शुद्धमतीत्याह-काष्ठे योऽप्यादिकं आ-
द्यामिति सति, न पुनस्तद्वर्तिक्रमे, अनागतकालस्यैव प्र-
त्याख्यानाविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोर्निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । तथा विनयेन वदन्कदाऽनाऽऽदिना, अनेन प्रत्याख्या-
नस्य विनयः शुक्तिरपदर्शिता ॥ (पञ्चा०) वस्तु वस्तु
मिति प्रतिवस्तु, वस्तु च पुरिमादौशानाऽऽदि । इदं चानु-
भाषमाणं स्वनेन ज्ञायक इत्यनेन च संबन्धनीयम् । तथा
ज्ञायको ज्ञाता, ज्ञायकसमीपे प्रकृतम् । ज्ञानेन च ज्ञातुश्चिरस्थो-
का, ज्ञानस्य दर्शनपूर्वकत्वाद्दर्शनशुद्धिश्च । पञ्चा० ५ वि० ।
ज्ञायको ज्ञायकसमीपे इत्युक्तम्, इह च चारुवो भङ्गा भव-
तीति तदुपदर्शनायाऽऽह-

एत्थं पुण चउभंगो, विधेओ जाणोमेयगमो ठ ।

सुफामुक्ता पदम-तिमा उ सेसेमु ठ विजामा ॥ ६ ॥

अथ ज्ञायको ज्ञायकसमीपे इत्यत्र प्रहणविधेरवयवे, पुनःश-
ब्दोऽस्यैव विधौयुक्तार्थः । स चायम्-वस्तुपि ज्ञक्षयुर्भङ्गः,

जातावेकचक्षुः । चत्वारो जङ्गका भवन्तीत्यर्थः । विज्ञेयो
ज्ञातव्यः । किञ्चित्प्राप्त्याह-ज्ञायकः प्रतिबन्तु ज्ञाता,
इतरथाज्ञायकः, नौ, गत आभिन्नो ज्ञायकैतरगतः । तुशब्दोऽव-
धारणे तेन ज्ञायकैतरगत एवेति श्यात् । ते चामी-ज्ञायकसमीपे
ज्ञायकः १, ज्ञायकसमीपे अज्ञायकः २, अज्ञायकसमीपे ज्ञा-
यकः ३, अज्ञायकसमीपे अज्ञायक इति ४ । एतेषां च शुद्धे-
तरविभागमाह-बुद्धाश्चोत्त (निर्दोषस्तथैव), क्रमेण प्रथमाग्नि-
मात्रेयाऽऽयचरमात्रेव, आद्यस्य समग्रज्ञानयोगात् शुद्धत्वम् ।
अग्निमनस्य तु तत्रैवा ज्ञानाभावाद्बुद्धत्वम् । विरतो ज्ञानस्वैयम्,
अनुक्तिरनुवादिनि । तुशब्द एवकारार्थः, तत्प्रयोगो दर्शित एव ।
शेषयोस्तु प्रथमाग्निमात्रमनस्योः पुनर्ज्ञेयत्वमनोपयोगीत्यर्थः,
किमिदमाह-विभाषा-बुद्ध्यादिप्रतिबन्तु विविधे भवत्यम् ।
कार्येति शेषः । इदमुक्तं तत्रति-कथञ्चिच्छुद्धाश्चोत्त च तौ
स्यातामिति गार्ग्यर्थः ॥ ६ ॥

विभाषामेव स्पष्टयन्नाह-

निष्टं जाणानेदं, ओहेनं तद्वै जेह्मादिभि ।

कारणञ्चो उ ए दासो, इहारा होइ चि नहणविही ॥१॥

ज्ञित्वेति ज्ञायकसमीपे अज्ञायक इत्येवमङ्गणे अङ्गकै, न दोष इति
संज्ञकः । कथम्, ज्ञायकस्या अन्तेन सामान्येन, विशेषज्ञानस्य
प्रत्याख्यानात्सर्वं कर्तुमशक्यत्वात् । प्रत्याख्येयस्यसादृशकमङ्ग-
प्रत्याख्यानाप्रतिपक्षारं, प्रत्याख्यायत इति गम्यम् । तथा तृतीये
अज्ञायकसमीपे ज्ञायक इत्येवमङ्गणे अङ्गकै न दोष इति सं-
ज्ञकः । कथमित्याह-उपेष्टक आचार्योऽश्वत्थसंज्ञो बृद्धज्ञाता,
आदिशब्दात्तन्मातृव्युत्पत्तिरनुवादिप्रदः । तत्र विषये, कार-
णत एव पुनराऽऽश्रयनेनैव शुक्लोऽप्योऽप्यमित्यस्य पुनः कृता
भवतु, अतः ततोऽप्यश्वत्थं परिहृत्योऽस्मिन्प्रत्याख्यङ्गणेन, न तु यथाक-
थञ्चित् । तुशब्द एवकारार्थः । प्रत्याख्याने प्रतिपद्यमानस्येति
शेषः । न दोषो नारायाः "अज्ञाणो अज्ञाननसमा" इत्या-
ज्ञानजङ्गको भवति । अथोक्तिरप्ययमाह-इतरथाऽप्यथा अ-
ज्ञायिरथा प्रत्याख्यानं यच्छेत्, तथाऽऽश्रयणमातोऽप्यश्वत्थसमीपे
तद् शुद्धं इत्यर्थः । भवति जायते दोषविशेष इत्येवमङ्गणरो-
कः प्रदणविधिः प्रत्याख्यानाऽऽनमित्तिधानमिति । एवमाद्यद्वारं
निगमितमिति गार्ग्यर्थः ॥ ७ ॥ पञ्चां ५ विवरे ।

आह जह जीवपाए, पचक्खाए न कारए अचं ।

कण्ठयाऽनस्यदाणे, सुकराहोइ चि न तु दोसो ॥२०॥

प्रत्याख्यानाधिकार एवाऽह वरः । किमाह-यथा जीवघाते
प्राणानिपाने अप्रत्याख्याते मत्स्यसौ प्रत्याख्यातः कारयत्यर्थाति
कारवात जीवघातमन्यप्राणिनामनि । कुतः, भङ्गनयारप्रत्याख्या-
नभङ्गमवादिनि भावार्थः अद्यत इत्ययमनोद्वेताऽऽदि, तस्य दा-
नमशनदानं, तस्मिन्नशनदाने, अशनशब्दः वासाऽऽश्रयणङ्गणार्थः ।
ततश्चेतदुक्तं तत्रति-कृतप्रत्याख्यानस्य अत्यसौ अशनशब्दोऽन-
धुवं कारणमित्यवश्यं भुञ्जितकथाकारणम्, अशनशब्दोऽद्विज्ञाने स-
ति भोक्तुः शृङ्गिकयाऽज्ञावादे ततः किमिति चेन्न तु दोषः,
प्रत्याख्यानजङ्गरोऽन गार्ग्यर्थः ॥ २० ॥ आश्वो ६ अं ।

निज्यायकारणम्यी, महरमा नो करंति आगारं ।

कतारविचिबुग्गिक्ख-याइ एमं निरागारं ॥ १४ ॥

निज्यायेन यातमपगतं कारणं प्रयोजनं यत्संभवसौ नियति-
कारणः, तस्मिन्साधौ, महत्तराः प्रयोजनविशेषाः, तत्फलभावाच्च

कुर्वन्त्याकारं, कार्यभावादित्यर्थः । कान्तारवृक्षो, बुभुक्षितायो
च बुभुक्षितावे वेति भावः । अत्र क्रियते एतदेवेत्युन प्रत्याख्यानं
निराकारम् । इति गार्ग्यसमासार्थः । आश्वो ६ अं ।

नो कयपचक्खाणो, आयरिअग्निज्ञाणं दिज्ज असण्णं ।

न य विवरइ पाण्णओ, वेआवसं पट्ठाणयरं ॥ ११ ॥

यतश्चैवमतः न कृतप्रत्याख्यातः पुनराचार्योऽऽदिश्यः, आदि-
शब्दादुपाध्यायनपक्ष्याश्वत्थकलानुवादिप्रदः । द्याव,
किम्, अशनशब्दः । स्वादेनहृतो वेद्यबुधलाभ इत्यत आह-
न च विरतिपालनाद्वैद्यबुधं प्रधानतरं, सत्यपि तस्मात्मे किं तेन ।
इति गार्ग्यर्थः ॥ २१ ॥

एवं विनियोजनहिताय परमिप्राथम्याश्वत्थं शुकराह-

नो तिविहं तिविहं, पचक्खाइ अज्झाणं कारवणं ।

सुक्खम उ तं मुण्णिणो, न होइ तवमगेद्वे चि ॥२२॥

न त्रिविधं करणकारणानुमितेभ्यस्त्रिविधं, त्रिविधेन मनोवा-
ह्यायोगवशेन, पत्याख्यानात् प्रायच्छे प्रकाशमशनशब्दः, त-
तोऽननुपगतोवासाभ्योऽकमतं (?) यतश्चैवमन्यसौ दानमन्य-
दानम्, अशनशब्दोऽद्विज्ञानं गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारणे शृङ्गिकया-
नोचरमन्यदानकारणं, तच्छुद्धस्याऽऽसायाऽऽदिदापरादनस्य, त-
त्स्वस्मानुनः साधोने भवति तद्वृक्षेतुः प्रत्याख्यातजङ्गरोऽनु-
तथाऽननुपगतमोद्विज्ञानार्थः । २२ ॥

किं च-

सयमेवमुपासालिअग्निं, दाणुएवमा य नेह पमिच्छा ।

ता दिज्ज उवइसिज्ज व, जहासमाहीइ अवेमि ॥२३॥

सवमेवमुपासालिअग्निं प्रत्याख्यातमित्युक्तं निरुक्तिः, कारणे,
दानोपदेशो च नैव यतिरिति, तत्राऽऽमना आनयित्वा दानं आ-
ह-कदाऽऽद्विज्ञानाऽऽख्यानेन तूपदेश इति वसादेव तस्माद्व्याह-
पदिशत वा, यदासमाधिना यदासामर्थ्येन, अन्त्येव वा । दाज्ञा-
ऽऽदिश्य इति गार्ग्यर्थः ॥ २३ ॥

अमुमेववि, स्पष्टयन्नाह-

कयपचक्खाणो वि अ, आयरिअग्निज्ञाणं बाह्नुहुणां ।

दिज्जाऽनयाइ संते, साजे कयवीरिआयारो ॥ २४ ॥

संविगमअमपंचो-इआण दंमिज्ज सहगकुज्जाइ ।

अतरंते वा संभो-इआण देमे जह समाही ॥ २५ ॥

निगदित्वा ॥ २४ ॥ "एतद् पुण सामास्यारो-सत्यं अमुज्जतो
वि साहृणं अणेणा भसपणं देज्जा, संते वीरियं विग-
हितम्, अपणो संते वीरियं अतो नाणवेयव्यो, जहा अज्जो
अमुगसस आणितं देहं, तस्मा अण्यो संते वीरिय आयरि-
यगिलाणवाह्नुहुणादुणगाहणं सक्कसस वसमानं कुभित्तो
असप्रायहिं यालकिंमपंचो आणेता देज्जा वा, द्वावेज्जा वा,
परिचिपुत्त संखर्पे वा द्वावेज्जा । द्वावेज्जा गयं । अथदेवेज्जा
वा संविगमअमपंचोऽनया, जहा-एयगि हाणकुज्जाणं सहग-
कुज्जाणं वा अतरंते संभोऽनयाणं वि वेसेज्ज, न दोसो, अह-
पाणुगसस सज्जभूमिं वा गतेन संखमी सुता दिट्ठा वा हो-
एज वा, तादे साहृणं अमुगसस संखाइ नि एमे वव-
द्विसेज्ज । अवद्विसेति गयं । जहा समाही नाम-दाणे उव-
से य जहासामर्थं जह तरह आणेत्तं देहं, अह न तरह ते
देवावेज्जा वा, उवद्विसेज्जा वा, जहा जहा साहृणं मप्युत्तो

वा समादी तदा तदा पयइयव्वं । समादी कि वक्कणाणि ॥२४॥
अमुमेवार्थमुपदर्शयन्नाह भाष्यकारः-

संविग्नअसंभोइयाण, देसिज्ज सङ्गमकुलां ।

अतरोत्तो वा संजो-इयाण देसे जहममाही ॥२५॥

गतायी, नवरमेतरस्स अस्संभोइयव्वं ॥ २५ ॥ आश्व०६ अ० ।

(११) यमेकधाम्भनिर्मिथिमिमासुवत्तवावाअ भव्याः शुद्धं प्र-
त्यास्थानं प्रपद्यन्त इति । तदाह-

पंचविहे पचकलाणे पणचे । तं महा-सहणमुदे, विण-
यमुदे, अणुभासणांमुदे, अणुपासणांमुदे, जावमुदे ।

(पचविहोपादे) प्रतिविधेन अस्संभोइयाण कथनं
प्रत्यास्थानम् । तत्र अस्संभोइयाण तत्रैतत्प्रत्ययकज्ञानं शुद्धं निरूप्य
अस्संभोइयाण, अस्संभोइयाण हि तदशुद्धं भवति । एवं सर्वे
इह विमुक्तिगाथा-

“ पचकलाणि सर्व-अनुदेसियं च वाहिं दया कासे ।

तं जो सहइह भरो, तं जाणसु सहइयव्वमुच्चं ॥ १ ॥ ”

विनयशुद्धं यथा-

किइकम्मस्स विसेहि, उअए सो णीएणमपरिचं ।

मज्जययकायमुत्तो, तं जाणसु विणयमो शुद्धं ॥ १ ॥ ”

अनुज्ञाणामुच्चं यथा-

“ अणुभासणं गुरुवयणं, अक्खरपयवंतणेहिं परिमुच्चं ।

पञ्जिनवतो अग्निमुदो, तं जाणसु भासणांमुच्चं ॥ १ ॥ ”

नवरं गुरुजनि-“ योसिरतं तां ” अक्खर-“ योसिरासि ति । ”

अनुज्ञाणामुच्चं यथा-

“ कनरो दुम्मिक्खे, अयंका वा सहइ भमुपये ।

अं पालियं न भग्गं, तं जाणसु भासणांमुच्चं ॥ १ ॥ ”

भाष्यमुच्चं यथा-

“ रागेण व दोसेण य, परिणामेण य न हसियं जं तु ।

तं खलु पचकलाणं, भावविमुच्चं मुणेपय्वं ॥ १ ॥ ” इति ।

अन्यथापि पष्ठे ज्ञानशुद्धमिति नियुक्तामुक्तं, तदाह-

“ पचकलाणं जाणइ, कप्पे जं जम्मि होइ कायव्वं ।

मूलगुणउत्तरगुणे, तं जाणसु जाणमुच्चं ति ॥ १ ॥ ”

स्या० ४ अ० ३ उ० ।

(१२) प्रत्यास्थानशुद्धिः-

सोही पचकलाण-स्स छविह्वा समणसमयकेहाहिं ।

पञ्जाता तित्थयेरहिं, तमहं बुच्चं समसेण ॥ १६ ॥

शोधनं शुद्धिः सा प्रत्यास्थानस्य प्राज्ञानिकपितृभार्यास्यैव-
विधा पद्व्यकारा, अमणसमयकेतुभिः साधुनिष्ठागतचित्तभूतैः,
प्रज्ञा प्राप्तिता, कैः १, तीर्थकरैः श्रेष्ठमाऽऽदिभिः, तामहं व
ह्ये । कथम् १, समासेन संक्षेपेणैव गाथायः ॥ २६ ॥

अनुना परविधिवत्सुपदर्शयन्नाह-

सा पुण सहइया जा-णया य विणय अणुभासणा चेव ।
अणुपासणा विमोही, जावविसेही भवं छ्वा ॥२७॥

सा पुनः शुद्धिरेव पद्विधा । तद्यथा-अस्संभोइयाणमशु-
द्धिर्विनिवृत्तशुद्धिः, अनुभाषणाशुद्धिर्वा । तथा-अनुपालनाशुद्धि-
र्भवति यष्टी । पाठान्तरं या-“ सोही सहइया ” इत्यादि ।

तत्र शुद्धिशब्दो द्वारोपलक्षणार्थः, निर्मुक्तिगाथा चैवमिति गा-
थासमासार्थः ॥ २७ ॥

अवयवार्थं तु ज्ञाप्यकार एव वक्ष्यति इति, तत्राऽऽप्युपपत्त्या-
वयवार्थप्रतिपादनायाऽऽह-

पचकलाणे सर्व-अनुज्ञासिग्गं जं जहिं जया कासे ।

ते जो सहइह नरो, तं जाणसु सहइहणमुच्चं ॥ २७ ॥

प्रत्यास्थानं सर्वज्ञाभाषितं तीर्थकरप्रणीतमित्यर्थः । यदिति
वत्सलविदातिविधि-पचकलाणि साधुमूलगुणप्रत्यास्थानं, दश-
विधमुत्तरगुणप्रत्यास्थानं, दशविधं अक्खरप्रत्यास्थानम्, यत्र
जिवकले स्थोवरकले, चतुर्धामे पञ्चधामे च धावकले वा ।
यदा मुक्तिं कुर्वते कुर्वते वा, पूर्वाह्णे पराह्णे वा । काज इति च-
रमकामे यत्र यः अहमेतं नररूपं तदभेदोपकाराः तस्यैव त-
थापरिणतत्वाज्जानीहि अस्संभोइयाणमिति गाथायः ॥ २८ ॥

ज्ञानशुद्धं प्रतिपाद्यते-

पचकलाणि जाणइ, कप्पे जं जम्मि होइ कायव्वं ।

मूलगुणउत्तरगुणे, तं जाणसु जाणामुच्चं ॥ २९ ॥

प्रत्यास्थानं ज्ञानावयववच्चरितं, कल्पे जिनकल्याणं, यत्प्रत्या-
स्थानं, यस्मिन् जवति कल्पेनं मूलोत्तरगुणविषयं, तज्जानीहि
ज्ञानशुद्धम् । इति गाथायः ॥ २९ ॥

विनयशुद्धमुच्चये-

किइकम्मस्स विमुच्चिं, पञ्जं जं जम्मि होइ कायव्वं ।

मज्जययकायमुत्तो, तं जाणसु विणयमो मुच्चं ॥ ३० ॥

(कितिकम्मस्सेवादि) कृतकमेवो वदन्त्येत्यर्थः । विमुक्तिं
निवर्त्तय कर्णक्रियां प्रयुक्तैः प्रत्यास्थानकाले अन्त्यातिरिक्तो
विमुक्तजनोवाक्कायगुणः सन्, तत्प्रत्यास्थानपरिणामवाद्य प्रत्या-
स्थानं ज्ञानीहि विनयतो विनये शुद्धम् । इति गाथायः ॥ ३० ॥

अनुना अनुज्ञाणामुच्चं प्रतिपाद्यन्नाह-

अणुभासणं गुरुवयणं, अक्खरपयवंतणेहिं परिमुच्चं ।

कपेज्जो अग्निमुदो, तं जाणसु भासणांमुच्चं ॥ ३१ ॥

कृतिकर्मप्रत्यास्थानं कुर्वन् अनुभाषते गुरुवयनं, लघुतरेण
शब्देन अग्नीत्यर्थः । कथमनुभाषते १, अक्खरपयव्वं जनिः परि-
शुद्धं, अनेतानुभाषणाऽऽप्यज्ञमाह । नवरं “ गुरु जगह-योसिरह
चि । इमो वि अर्णन-योसिरासि ति । सेव गुरुमणियसिरिं
प्राणिषव्वं ॥ ” किन्तुः सन् कृतप्राज्ञजिह्वानमुक्तं, तज्जानीहि-
नुभाषणाशुद्धमिति गाथायः ॥ ३१ ॥ आश्व० ६ अ० । (अनुपा-
सनाशुद्धम् “अणुपालनामुच्चं ” शब्दे प्रथमभागे ३८८ पुष्ठे गतम्)

इदानीं भावशुद्धमाह-

रागेण व दोसेण य, परिणामेण य न हसियं जं तु ।

तं खलु पचकलाणं, जावविमुच्चं मुणेपय्वं ॥ ३३ ॥

रागेण वाऽऽतिवृत्तज्ञानेन, दोसेण वा अस्तीतिज्ञानेन, परिणा-
मेन चेहलोकाऽऽरागसालक्षणैः स्तम्भाऽऽदिना दृष्टचमयेन, न
हसिं न कसुपिं यत्तु यदेव तत्कदाचित् तदेव, कसुपिं य-
स्यावधारणाद्येवाप्रत्यास्थानं भावशुद्धं, (मुनेपय्वं ति) ज्ञा-
तव्यमिति गाथासमासार्थः (३३) “अवयववत् पुन-रागेण एव
पुत्रजइति अहं वि एवं करोमि ति दृष्टादामि ति एवं रागेण
करेह । दोसेण तदा करोमि जहा लोयां ममदुत्तो पदह, तेण ए-
वस्स नादायंति सि, एवं दोसेनं परिछामेण मो इहोमगच्छाव
नो परलोमदुत्ताय नो किंजव्वं ॥ ” अस्संभोइयाणमिति गाथा-
समयेन वा जो एवं न करोति तं ज्ञापयुक्तं ॥ ३३ ॥

एरेंडिं छहिं ठाणोई, पञ्चकखाणं न दूषिअं जं तु ।
तं सुक्कं नायव्वं, तपपन्निकखे अमुक्कं तु ॥ ३४ ॥

एभिरन्तरव्यावर्तिनैः पञ्चैः स्वानैः अन्धानाऽऽदिभिः प्रत्या-
ख्यातं न दूषितं न कल्पितम्, यत् यदेव तत्तुल्यं कृतम्, तत्प्र-
तिपक्षे अन्धानाऽऽदि सति अमुक्कं तु इति माध्यायः ॥ ३४ ॥

परिणामेन वा न दूषितमित्युक्तं, तत्र परिणामं प्रति-
पाद्यन्नाह-

यंजा कोदा अणानोमा, अणापुच्छा असत्ते ।

परिणामा अमुक्को-पाओ तस्सा विउ पमाणं ॥ ३५ ॥

स्वस्वमात्मा वा, कोदास्वतीतात्, अनाजोवाहिरस्वने, अनापृ-
च्छताः, अतः-तने; परिणामतः, अमुकोपायो वा निमित्तं य-
स्मादेवं तस्मात्प्रत्याख्यातचित्ताया विज्ञाप्रमाणं निश्चयनय-
द्वयेन विदु इति माध्यायमासायः ॥ ३५ ॥ "यनेणं एसो माण-
उज्ज-अहं पि पञ्चकखाणं, सो माणिकिस्सामि । कोहेण प-
णिचाण्णादिअं वाणिओ मेच्छइ जेमिअं, कोहेण अयकखड्दं क-
रेइ । अणुभोगेण न याणाइ-किं मम पञ्चकखाणं नि ज्जिनि-
एण संमरिअं अमं पञ्चकखाणं । अणुपुच्छा नाम-अणपुच्छा-
ए छुज्जस्स-मा वारिज्जाद्वामं जहा तुं अमलत्तो पञ्चकखाओ ।
अहएवा-जमेमं सो मणादामिं विसरिअं पि, तत्थि अथ किंचि
जोत्तव्वं, एवं पञ्चकखायति । परिणामो अमुक्कं चि दारं, सो
पुच्छयन्तो, इह जोगजमकस्सिमादि । अहएवा-पलेव पंभादि-
अवाउत्ति-अहं पि पञ्चकखाणि, मा निजुम्भोदामिं सि अ-
वाएण पञ्चकखाइ, एव न कप्पइ, विदु नाम जाणुणं, तस्स
सुक्कं जवति, सो अज्झा न कोइ । कस्सा ई जम्हा जाणओ
तस्सा वि पमाणं, जाणो सो सुहं परिदेइ चि भणियं होइ,
सो पमाणति ।" तस्य गुरुं भवतीत्यर्थः पञ्चकखाणं सम्मत्तं ।
अहएवाणायां प्रत्याख्यातमित्यर्थः इति व्याख्यातम् । येषाणि तु
प्रत्याख्यातानाऽऽदिनि पञ्च द्वाराणि नामनिष्पन्ननिज्ञेयान्तगतान्य-
पि पञ्चानुगमोपरि व्याख्यास्यामि । किमिति १, अत्रोच्यते-येन
प्रत्याख्यातं परमार्थतः स्वानुगमनेन समाप्तिं वाचयति । आय०
६ अ० ।

(३३) मनसा वचना-

हुविहे पञ्चकखाणे पणो । तं जहा-मणमा वेगे पञ्चकखा-
ति, तयमा वेगे पञ्चकखाति । अहएवा-पञ्चकखाणे हुविहे प-
णसं । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकखाति, रहस्सं एगे
अक्कं पञ्चकखानि ।

(हुविहे पञ्चकखाणे इत्यादि) प्रमादप्रानिक्चयेन मर्यादा ख्या-
तं कथनं प्रत्याख्याति, विधानिवेधविषया प्राप्तेर्यथः । तच्च
कथनो मिथ्यादष्टेः सप्रत्यष्टेयानुपपत्तुकस्य कृतचतुर्मानप्र-
त्याख्यानायाः परणकादिनो मांसदानमनुत्ताया राजकुट्टितुरित्वे-
नि । भावप्रत्याख्यानमुत्पत्तुसप्रत्यष्टेयसि, तच्च देशपर्यसृजगु-
णोत्तरगुणोद्देशादनेकार्थ्यमपि कारयमेच्छुं द्विविधम् । आह व-
मनसा चैकः प्रत्याख्यातिं यथाऽऽदिकं निवृत्तिविषयीकरोति,
शेषं प्राप्तिवति । प्रकारान्तरेणपि तदाह- (अहरेत्यादि)
सुप्रमम । स्या० २ अ० १ उ० ।

तिविधे पञ्चकखाणे पञ्चव । तं जहा-मणमा वेगे पञ्च-
कखाइ, वपसा वेगे पञ्चकखाइ, कपसा वेगे पञ्चकखाइ ।

एवं जहा गरहा तहा पञ्चकखाणे वि दो आलावगा भा-
णियव्वा ।

(मणसेत्यादि) " कायसा वेगे पञ्चकखाइ पाबाणं क-
म्माणं अकरएयाए " इत्येतन्मूल एकः । " अहएवा-पञ्च-
कखाणे तिपिडे पणसे । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकखाइ,
इस्सं एगे अक्कं पञ्चकखाइ, कायं एगे पणिसादरइ पाबाणं
कम्माणं अकरणयाए । " इति द्वितीयः, तत्र कायमप्येकः प्र-
तिस्महरति पापकर्मकरणाया । अथवा-कायं प्रतिस्महरति पा-
पकर्मस्याऽऽकरणताये तथामेव । स्या० ३ अ० १ उ० । (तम-
स्कारसाहितप्रत्याख्यानम् ' जामोक्कारसादिपञ्चकखाण ' शब्दे
चतुर्थमात्रं १८६१ पृष्ठे " सुरे खणप " इत्यादि सूत्रे व्या-
ख्यातम्)

अमुना स्वस्वर्पाक्षिकानियुक्त्येवमेव निरूपयन्नाह-

अमणं पाणं चैव, खाइमं साइमं तहा ।

एसो आहारविदी, चउत्तिव्हो होइ नायव्वो ॥ ३६ ॥

अशमं मयनकौशलाऽऽदि, पानकं चैव छात्रापानाऽऽदि, खादिमं
पलाऽऽदि, खादिमं गुमाऽऽदि, एव आहारविधिपञ्चतुर्विधो
जयति कृतव्यः । इति माध्यायः ॥ ३६ ॥

साग्रसं सम्यगपरिमापया दादादिनिरूपयणाऽऽह-

आसं सुहं मेमइ, अमणं पाणाणुवग्गइ पाणं ।

खे माइ खाइमं ती, मापइ गुणे तओ साइ ॥ ३७ ॥

आशु शीघ्रं क्षुधं सुनुतां शमयतीत्यशमं, तथा प्राणानामि-
न्द्रियाऽऽदिसङ्गणानामुपग्रहं उपकार, गृह्यते इति गम्यते । त-
त्परिणामिति । खामिध्याकाशं, तच्च मुखवक्त्रमेव, तन्मिमासातो
खादिसम् । खाद्यति तं गुणान् खाऽऽदिह् संयमगुणत्वाद् यत-
स्ततः खादिमं हि तत्त्वेन तदेवाऽऽद्याद्यधीनमर्थः । विधिचरितक-
त्तिपात्राद् ज्ञमति गेति तद् अमर इत्यादिप्रयोगदर्शनात्सावुरे-
वायमन्वर्थः । इति माध्यायः ॥ ३७ ॥ उक्तः पदार्थः । पदविग्रह-
स्तु समासमाकपदविषय इति नांक्तः ।

अमुना चालनामाह-

सवो वि अ आहारो, अमणं सवो वि वुच्छइ पाणं ।

सवो वि खाइमं चि अ, सवो वि अ साइमं होइ ॥ ३८ ॥

यद्यन्तरदिनपञ्चाशोऽप्येकया अमनाऽऽदीनोति, यतः सर्वोऽपि
खाऽऽहारश्चतुर्विधोऽपि तद्वधमशनेन, सर्वोऽपि चांश्यते, पानकं,
सर्वोऽपि च खादिमं, सर्व एव च खादिमं भवति, अन्वर्था-
न्विष्टाया । तथाहि-यथेवाशनमोदममरकाऽऽदि क्षुधं शमयति,
एवं पानमपि तत्तथैव जाहादोरपानाऽऽदि, खादिममपि पलाऽऽ-
दि, खादिममपि गुमाऽऽदि, एषा च पानां प्राणानामवग्रहे वर्तते,
यद्यमशनाऽऽदिस्यति । तथा अन्वर्थमपि सेमागति, चत्तयेव खा-
ऽऽद्याद्यति, आख्याद्यते किं न किमिदं शेषस्तस्मादियुक्तमेव
नेह इति माध्यायः ॥ ३८ ॥ इयं चालना । प्रत्यक्षस्यानं तु य-
द्याप यतरेव, तथापि तुल्यार्थमात्रावपि कृतिनोप्रयोजनं च
संयमोपकारकमस्यैव कथनतया, अन्यथा दोषः ॥ ३८ ॥

तथा खाऽऽह-

जइ अमणं चिअ सव्वं, पाणमपि वज्जणमि मेसाणं ।

इवइ विसेमविवेगो, तेण विजज्जाणि चउरो वि ॥ ३९ ॥

यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं शुद्धतः, ततः शेषापरिभोगेऽपि

पानकऽऽदि च जने उक्तापरित्यागे शोषणामाहारभेदानां, निवृत्तिर्न कृता भवतीति बाधप्रशेषः । ततः का नो हानिरिति चेत् १, जयति विशेषविशेषः, अस्ति च शोषऽऽहारभेदपरित्यागः, प्रत्यापानप्रत्याप्तः प्रेक्षापूर्वमेतत्कुरुकुट्याः पश्यते, अस्ति प्रत्यापान कल्पत इत्यपरिणतानां आक्षान्तौ च न जायते (?), एवं सा-
म्प्रत्यक्षशेषनदिकपण्या सुखावस्यं सुखअर्थं च भवति । इति गाथायः ॥ ३६ ॥

तथा चाऽऽह-

अस्य पाणमं चैव, स्वादिमं सादिमं तदा ।

एवं परविग्रहमी, सहहिं जं सुहो होइ ॥ ४० ॥

अयमं पानकं चैव खादिमं स्वादिमं तथा, एवं प्रकृतेः सा-
म्प्रत्यक्षशेषनानाख्याने तथाप्यवोच्यते अस्मात् सुखं भव-
ति-सुखेन अस्मात् प्रथमेति, उपलक्षणार्थत्वाद्वाह्यते, पाद्यते च
सुखम् । इति गाथायः ॥ ४० ॥

आह-मनसाऽप्यथा संप्रधारिते प्रत्याख्याने त्रिविधस्य प्रत्या-
ख्याने करोतीति वाम्यथा विनिर्गता चतुर्विध्यस्येति मुहणाऽ-
पि तथैव दत्तमत्र कः प्रमाणम् ? उच्यते-विशेषस्य मनेगतो
भाव इति । आह च-

अन्त्य निरदिष्टं च-जगमि ओ खलु मणोगओ जावो ।

तं खलु पयकखाणं, न पमाणं वेणवं छलया ॥ ४१ ॥

अन्यत्र निमित्ते इत्यत्र त्रिविधप्रत्याख्याने चित्तायां चतु-
र्विध इत्येवमाहो निपातिते शब्दे यः खलु मनेगतो जावः
प्रत्याख्यापयितुं, खलुशब्दो विशेषणं । अधिकतरसंयमयोगक-
रणं चित्तचेतनोऽप्यत्र निपातिते, न तु तथाविधप्रमादात् यो
मनेगतो भावः । नत्वेतु प्रत्याख्याने न प्रमाणम्, अनेनाप्यने-
रात्मनमप्यन्यथाऽन्तरप्रतिवेधमाह । आद्या एव प्रत्येक-
त्वात् व्यवहारदर्शनस्य चाधिष्ठानत्वात्, अतो न प्रमाणं इत्येव
तत्किंकाऽऽवश्यं च नयन, किमिति ?, लुब्धनाऽसौ ६५ जनमानं,
तद्व्यथाजावसद्भावात् । इति गाथायः ॥ ४१ ॥

इदं च प्रत्याख्याने प्रमाणं निर्जकारणमिति वि-

धिरदनुपाहनीयम्, तथा चाऽह-

फासिअं पासिअं चैव, सोहिअं तीरिअं तदा ।

किंतिमाराद्धिअं चैव, परिसम्पि पयइअव ॥ ४२ ॥

एवमुक्तं प्रत्याख्यानेमहणकाले विधिना प्राप्ते, परिगतं चैव पुनः
पुनरप्यवगमनमिति जागरणेन रक्षितं, शोयितं पुनरिदं प्रशेष-
भोजनाऽऽलेखनेन, तीरितं तथा-पूर्वेषु काशयथै किञ्चित्का-
लावस्थानेन, कीर्तितं भोजनवेलायाममुक्तं प्रत्याख्याने तत्पू-
र्णमधुना भोज्ये, इत्युच्चारणे, आराधितं चैव-एभिरेव फकारिः
संपूर्णनिष्ठं नीते, यस्मादेवंभूतमेतदाज्ञापात्राणां प्रमादाच्च मह-
त्कर्मसंज्ञकारणं तस्मात् फासिअं प्रयत्नितव्यमिति पद्यभूत एव
प्रत्याख्याने यज्ञः कर्तव्य इति गाथायः ॥ ४२ ॥

छाधिअं कांश्चि विदिगा, जं पत्तं फासिअं तयं जणियं ।

तह पाह्तिअं च असइअं, मम्मं उवओगपदिअरिअं ॥ ४३ ॥

गुरुदत्तमेसजोअण-सेवणयाए अ सोहिअं जाण ।

पुअं पि थोवकाला-वयाया तीरिअं होइ ॥ ४४ ॥

ओअणकाश्चि अमुगं, पक्कखायं ति सरइ किट्ठीअं ।

आराद्धियं पयारेहिं, सममेहि निदिअं ॥ ४५ ॥

गाथावयवमर्थकम् ।

साधनमनन्तरं, पारम्पर्येण च प्रत्याख्यानगुणानाह-

पञ्चकखाणमि कर, आसवदाराइं हुंति पिहिआइं ।

आसववृच्छेण य, तम्हा वुच्छेअयं होइ ॥ ४६ ॥

प्रत्याख्याने कृते सम्यक् निवृत्तौ कृतायां किमाश्रयद्वाराणि
भवन्ति पिहितानि तद्विषयप्रतिबन्धानं कर्मव्यवहाराणि भ-
वन्ति इयमिति, तत्राप्रवृत्तेराश्रयवृच्छेदेन च कर्मव्यवहारा-
व्यगनेन, संवरेणेन चेत्यर्थः । किम् ?, तद्व्यवच्छेदं भवति तद्वि-
षयानिनापनिवृत्तिर्भवति । इति गाथायः ॥ ४६ ॥

तम्हा वुच्छेण य, अउओवसमो जवे मणुसाणं ।

अउओवसमेषु पुणो, पञ्चकखाणं हवइ मुक्कं ॥ ४७ ॥

तद्व्यवच्छेदं च तद्विषयानिनापनिवृत्त्या च अतुल्यः अन्-
त्यसदृश उपशमः माधवस्यपरिणामो जवति मनुष्याणां
पुरुषाणां जायते । पुरुषप्राणीतेः पुरुषप्रधानं धर्म इति स्वाप-
नार्थं मनुष्यप्रधानम्, अन्यथा स्त्रीणामपि प्रवत्येव । अतुलोपशमे-
न पुनरन्त्यसदृशमाधवस्यपरिणामेन, पुनः प्रत्याख्यानमुत्तलक-
णं भवति मुक्कं-जायते निश्चयः । इति गाथायः ॥ ४७ ॥

तचो चरिअधम्मो, कम्मविणो तओ अणुअं च ।

तचो केवलानाणं, तचो मुक्कलं मया मुक्कलं ॥ ४८ ॥

ततः प्रत्याख्यानात् शुक्लचार्दितप्रथमः, स्फुरतीति वाक्य-
शेषः । कर्मविशेषः कर्मानर्जरा, ततश्च चार्दितप्रथमः, ततश्चेति
हिरावतेन, ततश्च नखाच्च कर्मविशेषकालं अपूर्वमिति कमे-
णापूर्वकरणं भवति । ततः अपूर्वकारणव्यतिथिप्रमेण कवज्ञा-
नाम, ततश्च कवज्ञानाद्गोश्रादिभिर्मन्त्रैर्गण्यो मोक्षः स्वर्गः
सौख्यः अथवा नित्यसुखं भवत्येवंनिर्दिष्टं प्रत्याख्याने सकल-
कर्मकारणमनो यत्नेन कर्तव्यमिति गाथायः ॥ ४८ ॥ आ-
व ६ अ ० । ४० ।

एवमपि शुद्धमानेन प्रत्याख्याने कार्यमतस्तत्फलं प्रश्नपूर्व-

कमाह-

पञ्चकखाणेणं जंते ! जंदि किं जणयइ । पञ्चकखाणेणं

आसवदाराइं निर्देअइ, पञ्चकखाणेणं इच्छानिरोहं जणयइ,
इच्छानिरोहं गणं जीवे सव्वदव्वेसु विणायतइही सीय-
लत्तए विहरइ ॥ १ ॥

हे जन्तव ! प्रत्याख्यानेन मूलगुणोत्तरगुणप्रत्याख्यानव्येण
जीवः किं जनयति । मुक्ताह-दे शिष्यः । प्रत्याख्यानं आश्र-
वद्वाराणि निवृत्तानि अतिशयेन आह्वयति । अत्र प्रथमं कुरुचित्
अयं प्रश्नोऽस्ति-दे स्वाभिम् । प्रत्याख्यानेन जीवः किं जनयति ?
अत्रोत्तरम्-दे शिष्य ! प्रत्याख्यानेनेच्छानिरोधमाहाराऽऽदि
इत्याद्या निरोधं जनयति, इच्छानिरोधं प्राप्ते जीवः सर्वकर्मेषु वि-
शोक्तृत्वा भवति-सुखरामांतक्षयेन विनीता स्फोटिता तुष्णा
येन स सुविनीततुष्णः-अत्यन्तदृष्टिनुष्णः सव्व शीतली-
भूतो विहरति बाह्याभ्यन्तरसत्तापरिहृता विचरति ॥ १ ॥
उत्त ० २६ अ ० ।

इदं च प्रत्याख्यानमिदोपाधिमेदाद्गणयितं भवति; आ-

कारसमन्वितं च गृह्यते पाद्यते च । अत इदमभिधिसुखाह-

नमुकारपोरिनीये, पुरिमकुमारोणगणो अ ।

आयंविधि मण्डे, चरमे अ अजिमण्डे विगइ ॥ ४९ ॥

दो ब्रह्म सप्त अष्ट य, सत्तऽष्ट य पंच ब्रह्म पाण्डि ।

चतुः पञ्च अष्ट नव य, पञ्चेष्ट्रं विंशति नव य ॥ ५० ॥

दो चेत्र नमुकारै, आगारा छत्र पोरिसीए ७ ।

यत्सेय उ पुरिमहे, एगामणगन्धि अष्टव ॥ ५१ ॥

सत्संगप्रणयस्य ३, अष्टुवायंविद्वत्स्य आगारा ।

पंच अभयहस्तन तु, हृत्पाणे चरमि चत्वारि ॥ ५२ ॥

नमस्कार इत्युक्तप्रकारात् नमस्कारस्तिष्ठति पीरुष्यां पुनि-
 माहं पठस्ये एवमथाने कथामाने श्रमकारो वचनेने व भ-
 गिनाहं प्रभोः किम्, यथास्तस्मिन् आकारोः श्रीं पठत्ये
 अथो नमः प्रभो व पठ्ये पठत्ये, यतुः पठ्ये अथो नमः प्रभो
 एतद्वदेव नमः । इति मायाह्वयाङ्काराः । आवाप्यमाह-
 ह्येवमस्मिन् आकारे, इह नमस्कारप्रदात्युक्त नमस्कारच-
 तिष्ठति श्रुत्ये । तत्र ह्येवमाङ्कारो, आकारो हि माह प्रभवाच-
 नेनपत्रादे हेतुः ॥ १० ॥ आ० ६ ॥ ३० ॥ ४० ॥
 पठ्ये । पं ७ । (पौरुषादिप्रत्ययान्वयादि स्पष्टवचनाने

(१३) अथ सामायािकविधिरभियोयते । तस्य चेत् प्रस्नावना-
तनु सामायािके सक्कसावधयोगविरतिकृये सति किमेवेता-
डडाप्रयाख्यानेन, सकलमुखात् सामायािकौषाडऽकिज्यात् ।
अत एव कैश्चिदुद्घुष्यते-‘ रागद्वेषी यदि ज्ञाती, तपसा किं प्र-
योगजनम् ? तावेव यदि न स्थाती, तपसा किं प्रयोगजनम् ॥१॥’
इत्याशङ्कमाडऽद-

सामाङ्ग्यं विद्मः साव-ज्जवागर्हणे उ गुणकरं एयं ।

अपमायबुद्धिजल्लग-तमेण आणाउ विणेयं ॥ ११ ॥

सामाधिके अभ्यपरिणामनिर्वाथे, अपरिशब्द उत्तरव सप्तम्यपे।
 हुशयो वाष्पात्तकुरी किन्तु न, सावद्यवाग्योपनिमित्तव-
 त्पराधवापारपरिद्वारस्वभावनिर्वाथ, न केचन देशान्तरिसद-
 क्यवशुप्राप्तिकेभ्येव, तुष्टाह एवकाराथो, नानुमनश्च। गुण-
 करणोपकारकमेव, तत्ताह। प्रत्यक्षप्राप्तमननोत्पन्नम्। गुण-
 निष्ठमेवैतत्ताह - अभ्यमादुष्टं तु जनकत्वेनात्मप्रत्यक्षताप्रकारताह -
 कवाह। अनुभवविगतं च सावद्योभुते। प्रमथ। दुष्टिम्। तथा आ-
 ज्ञातः सर्वोक्तवत्। आशब्दं च स्वर्थिद्व। सामाधिक्यवत्तामे-
 तत्तत्तुपु। इष्टि, तत्पसामाहंताम्। आह च - "तवहं च स्वार्थ-
 कं, जाय य उन्मासिन्तो तवो हं।" तद्वत्तं आहं, गुण-
 करणनिमित्तं योगः। अतः सामाधिक्ये स्वार्थोहं अहम्। इति
 वाष्पाऽपे। १३३।

न चाप्रमादकृषि जनकत्वमस्यास्तिरुमित्याह-

एतो न अप्यमात्रो, जायह पत्यमिह अकृहो पायं ।

विरभीतरणपशाणं, पुद्गलवित्तीनविच्छिन्नो ॥ १४ ॥

इदोषधस्ततोकादृहाप्रत्याक्षणात् । युद्धादौ, भ्रातृयो वा पुन-
रप्ये । अत्रमादौऽप्रकृतता, जायते विशेषेण स्वरूपते । काप्रमा-
तो यावते ? इत्याह—(द्वारार्थ) अत्र सावच्छायाविरतिक्रमे सा-
धारणिके । अथ किं-हे प्रमाणमित्याह—इहाकिमप्रत्याक्षणात्तद्व्या-
हृदं इदमनवकाशेष्ये अनुश्रुते । एतदेवेदं प्रमाणद्वयं, प्रायो
बाह्यत्वेन, नीतिरामाया प्रमादवश्यं जातव्यम्, अनुश्रुत्युक्तसाधु-
र्मा वा न जायतेऽसौ, प्रमादवधानं सत्यप्येत्यप्रमादविशेषात् ।

प्रभाभावापि ह्याह्, पतञ्जल्यार्थे प्राथमग्रहणम् । किंप्रथो-
 ऽस्याग्रहणं इत्याह-विनिरन्तरप्रधानः प्रथमविशेषादितिबुद्धि-
 स्त्वनिरम् । प्रभाष्यानामन्वयप्रामादौ द्विविधेति हमार्यायकौ ।
 अनेन वान्तरं कलमन्वयःस्वाकम् । तथा शब्दप्रत्ययेरनवधा-
 नुष्ठानस्य सम्बन्धः संस्पृष्टताकं यत्वं न तथा । ह्यत्येक
 प्रत्यक्षयानन्वयप्रामादौ न सम्बन्धितप्रकरणैः । अनेन पुनरह्य
 बाह्यं कलमन्वयम् । इति माध्यायैः ॥४॥

अथिदमाहारप्रत्यक्षानं प्रिविधाऽऽद्याहारनेदेन शुद्धमाणमप्र-
रक्षायतायतराऽऽहारविषयेऽभिप्यक्तमावशुतत्वेनतरत्र च हे-
चमावोहेतत्वेन सामायिक बाधते, सर्वत्र तस्य निरभिप्यक्त-
तास्त्वभावत्वादिस्मात्तुक्त्याऽऽह-

४ य सामादयमेयं, बाहड भेयगाहे वि सप्यत्य ।

समन्तापदयिसिणिवि-शि भावओ ढाणगमणं व ॥१५॥

[illegible]

अथाऽऽहारप्रत्याख्यानवस्तुसामयिके आकाशः किमिति नोक्ता
इति धर्मनमाशङ्कमान आह-

स्नापाइषे आगारा, महद्भूतरगे त्रि णेह पञ्चत्ता ।

अभिधा अप्यतरे विद्, एवकाराडम्पि तुच्छमिणं ॥१६॥

[illegible]

अत्रोत्तरमाह-

समभावे स्त्रिय तं जं, जायइ सव्वत्थ आत्तकट्ठियं च

ता तस्य एव आगारा, पणत्ता किमिह तुच्छंति ? ॥१७॥

समताय एव रागाऽऽदिधिदिनवैषम्यविरहितपरिणाम एव स-
ति, नाप्यथा । तत्सामायिकम्, यद्यस्मात् जायते जवति । किं
विषये समभाव इत्याह-सर्वत्र सर्वेषु पदार्थेषु शब्दभिन्नाऽऽदिषु,
अनेन द्रव्याद्याभिर्य सामायिकमुक्तम् । अथ कालतत्त्वदेवा-
ऽऽह-भावकथिते बाधज्जीविकम् । अशब्दः समुच्चये । तज्जा-
यते इति वक्षते । तत्सामकारणतया, तत्र सामायिकं नाकारा
मायवादाः, प्रकृताः प्रकृतिताः, जितैरिति गम्यम् । ततश्च किम् ?
न किञ्चिद्विषयः । इहाऽऽकारविचारे, तुल्यमसारं युक्तियुक्त-
त्वादिनि । अयमत्र जायार्थः-सामायिकं आकारा न युक्ताः,
तस्याजन्म समभावकत्वात् । तथाह-यदि गुरुल्लाघवाऽऽस-
न्नतो रस्मान् ऽऽवबध्वायां प्रशस्ताऽऽलम्बनः काञ्चित्प्रतिपेक्षां
करोति, तदा तस्य समभावावस्थितयेन सामायिककस्यायाधि-
तत्त्वार्थिकं महत्तराऽऽकाराऽऽदिक्रमेण । यदि च सामायिकप्र-
तिपक्षकाजं सर्वं सावधं योगं प्रत्यावर्षामि अथवा वैरिप्रति-
काराऽऽदिरित्येव साकारं यस्मात्साऽऽदि बाधद्वित्यवधिरो-
षयाद्वा प्रत्यावर्षति तथा वैरिपक्षाऽऽदिषु यस्मात्साऽऽदिरतश्च स-
मभावाभावात्सामायिकं नाभ्येयेत्याकारककणमनर्थकमित्येव
सामायिक आकारात्तावः । इति गाथाऽर्थः । १७॥

यतरेव सामायिकस्य सर्वोन्धिरनिर्मिष्टकृत्वं यायकधिकत्वं
च स्पष्टयन्तः-

तं खलु गिरिजिसंगं, समथाण नृवज्जाविसमं तु ।
काज्ञावर्द्धिमि वि परं, जगयथा एवद्विचेषण ॥ १८ ॥

नत्सामायिकम्, खलुरवधारणे, निरमिष्टकृत्वेव
निगम्यसमं । तथा समतया इष्टनिष्ठार्थेषु तुल्यतया हेतु-
जुतया, त्वज्जाविसमं समस्तवस्तुनां च समं । क्वचित् दृश्यते-
(समज्जाविसमं ति ति) तत्र निरमिष्टकृत्वेव तत्समतया
सर्वनाशनिवर्धिमि कृत्वेति व्याख्येयम् । अनेन 'तत्समाये धिय
तं जं, जाय इत्यर्थयेति' ज्ञातिवत् । ननु तस्य कथं निरमिष्टकृ-
त्वं जीवने यावदेव निवृत्तिभावेन तत् परतोऽतिवृत्तभावाद् ?
अथोच्यते-काज्ञावर्षायां यावज्जीवनेत्येवंभूतमयाद्यायामपि,
किमुत काज्ञावर्षावस्थाह-परमिति जीवनात्परतः, भङ्गनया-
रतिद्विष्टगतीत्या, कृते सतीति दायः । नायचित्त्वेन न तु-
ल्यतयात्वेन, परतः सावधं कल्पिषामीत्येवं कृतेति शेषः ।
निरमिष्टकृत्वेव तदिति प्रकृतम् । अनेन च (सावकथि-
ति) भावविमिति गाथाऽर्थः । १८ ॥

अथ निदर्शनेनः सामायिकमाकाराणामविवक्ष्य हनिं दर्शयन्नाह-
मरणजयऽऽक्रुवमियसुहृ-दनावतुल्यमिह हीणणाएण ।
अन्यथाएण वि समीकं, भावेयकं पयसो ॥ १९ ॥

मत्तं वा मया जयो वाऽऽतावत् इत्युल्लेखेन रणावसरे
मरणजयो सुत्रपुरिजवावपवसितौ येन सुमतेन स त-
या, तस्य यो भावेऽप्यवसायाः, तस्य तुल्यं सहस्रं यत्त-
था । इह लोकं, हीनकृतेन तुल्योदाहरणेन, इतिता चास्य
तज्जेनवैष्यकभावेकत्वात्, रागाऽऽदिर्विचारोत्पत्तिरतन्त-
कत्वात्, परावकारकणपरयत्त्वात्, सामायिकवत्त्वतद्वि-
परीतावत्, तदेकाग्रयसायनामात्रेणैव च साधयेतां । यत्कि-
ञ्चनोऽपवादानामाकाराणाम्, न विषयो गोचरः, तथाविधैक-
कृत्वात्, जायतित्यर्थं भावकीयम्, एतत् प्रयत्नेनाऽऽदरेण । न

हृद्युदादेयविशेषे उपायविशेषेनः प्रवर्तमान आहकाज्ञा न-
वति । इति गाथाऽर्थः ॥ १९ ॥

यत एवेदमित्थं महत्तरमन एवाऽऽह-

एतो धिय परिमैदो, ददं अजोगाण वमिओ समप ।
एवस पाइणो वि हु, धीयं ति विही य अइसइया ॥ २० ॥

यत एवेदं सुमदभावतुल्यमत एव कारणमतिषेधो निधा-
रणा दानं प्रति, दृढनश्येत्, अयोग्यानां क्षुब्धसंश्रयतया सुम-
दभावजितानां, धीयानां समहितः, समये सिद्धान्ते । कस्य
प्रतिषेध इत्याह-एतस्य सामायिकस्य । ननु यथोक्त्यानामे-
नान्निषेधो वर्जितत्वात् कथं भगवता महावीरेण जगमान-
रविहारादिद्विज्जीवातीरस्य सामायिकप्रतिपत्तवतोऽपि सामा-
यिकदानविधारादिषु नैतन्मयम् ? इत्याह-एवमऽऽह-पानिना-
ऽऽवबध्वायां सामायिकान् प्रतिपत्तवतोऽपि, आत्मातिरस्य ।
हृद्युदादेयकारणार्थः । बीजमिति सुनिष्ठाप्यवस्थकारणमयं
सामायिकीकावधिरस्य अविश्रयतीतिवृत्ता । विविध सामायि-
कान् प्रतिपत्तवत्वं च वर्जितं इति प्रकृतम् । अतिशयिना केवलित्वा
भगवता महावीरेण । अतो विगोष्ठतरोपकारहेतुत्वं विज्ञाय
केवलित्वा तद्विधेः कृतत्वात् तत्र भङ्गद्वेषः, प्रकृत्यैव तस्य
भावाद्वा, गुणस्यैव तत्राधिकत्वात्, मारणान्तिकसंनिपाते स्मृ-
तिकाव्यधिकत्ववत् । इति गाथाः ॥ २० ॥

ननु यदि सुमदभावतुल्यत्वात् सामायिकेनाऽऽकारा जवति,
तदा सामायिकवतो नमस्कारसंहिताऽऽद्यावति न
युक्ताः, सुमदभावतुल्यभाववत्त्वात्
तथाविस्थाशङ्क्याऽऽह-

तस्म व पेसणिगमम-वारणजोगेसु नद्ध उ अववाया ।
पूनावाहाए तदा, एवकाराऽऽमि आगारा ॥ २१ ॥

तस्य तु तस्यैव सुमदस्य, प्रवेशश्च संग्रामे जयार्थिनः प्रवे-
शने, निर्गमश्च तत्र एव जयार्थिन एव निर्गमनं, वारणं च
विशिष्टावसरप्राप्तये प्रहरतः स्वल्पस्य शत्रोर्वो निवारणं, यो-
गश्च तस्यैव प्रयोगो व्यापारणं, प्रवेशनिर्गमवारणयोगाः, प्र-
वेशनिर्गमवारणार्थेव वा योगो व्यापारणः प्रवेशनिर्गमवार-
णयोगाः । अतस्तेषु वैरिनिराकरणे, यावभूतेषु सामायिकानि-
वृत्तुवाभूतनमस्कारसंहितादिकल्पेण, यथा तु यथैव, अ-
पवादा आकारास्तत्कारणभङ्गनालङ्घना महत्तराऽऽकाराऽऽदि-
करा जवति । कथमित्याह-पूनावाधया सूत्रभूतस्य मत्तस्यैव
जयो वाऽऽतावत् इत्येवतत्त्वस्य अथवासायस्याविवर्तनतया,
तथा तेनैव प्रकारेण, नमस्काराऽऽदी नमस्कारसंहिता-
ऽऽदी प्रत्याख्याते । आकारा अपवादा महत्तराऽऽदिलक्षण
मूलाबाधया सुमदभावकल्पसामायिकाबाधया जवतीति
गाथाऽर्थः ॥ २१ ॥

मूलाबाधमेव स्पष्टयन्तः-

ए य तस्म तेसु वितद्धा, गिरिजिसंगो उ होइ परिणापो ।
वनिवारहिगसिओ, उ धियमओ अइहासुरो ॥ २२ ॥

न च नैत, तस्य सामायिकतः सुमदस्य च, तेष्वपवादे-
ष्वपि सत्यं, आस्तान्मयम् । तथा तत्प्रकार इष्टनिष्ठार्थतुल्य-
ताकरो, जीवित्वाऽनेपकृत्वा, निरमिष्टकृत्वेन निराशं एव स-

न, भवति जायते, परिणामोऽप्यवसायोऽप्यधाकृप इति यो-
गः । किंतुतोऽसावप्यधाकृपः । प्रतीकारः प्रायश्चित्तप्रतिपत्ति-
रूपः । सुभटपङ्के तु शरणान्वेषणाऽऽदिरूपः । स एव लिङ्गं चिह्नं,
नेन चिह्नो यः स तथा । तुरगम् पुराधार्यः । निधमादवश्यं-
ज्ञानेन, अभ्यधाकृपः, सांनिध्यङ्क इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-य-
दि सामाधिक्यतो महत्तराऽऽद्याकरेण सन्तु सांनिध्यङ्कः प-
रिणामोऽमावश्यङ्कदा तत्कुल्ये प्रायश्चित्तमकरिष्यत्, न चै-
वम्, ततस्तस्याऽऽकारिष्यति सन्तु निरभिष्वङ्क एव परिण-
मोऽनः साधूकः सूत्राधार्यः । इति गाथाः ॥ २२ ॥

अववादाऽऽश्रयणोऽपि न सूत्रज्ञावधाया भवतीत्येतदेव सवि-
शेषं दृश्यन्नाह-

या य पदमज्ञावधाया-यो म उ एवं वि अवि य तस्मिन् ।

एवं चिय होऽ ददं, इहारा वागोहपायं तु ॥ २३ ॥

न च नैव, प्रथमावध्यायात आद्याध्ववसावधाया, प्रत्या-
ख्यानपक्षे सामाधिक्यधाया, सुभटपङ्के जयाध्ववसावधाया ।
“मो” इति निषानः धारणः । तुरगम् पुनरर्थः । तन्संश-
ङ्क दृष्टीयते । एवमपि अनन्तराकावधादाऽऽश्रयणोऽपि । अपि
व्यत्ययुष्यते । तस्मिन्ः प्रथममावश्यं विशेषतो निष्पत्तिः, एव-
मेवावधादाऽऽश्रयण एव, भवति जायते, इदमर्थमकारणत्वं,
प्रत्याख्यानोऽऽश्रयणस्य तदुपाधवधान्तरिगुविजये प्रवेशः । इदं म-
ज्जनाया इति । इतरथा पुनरपवादत्वं प्रत्याख्यानान्श्रयणे पु-
नः, स्वागोहपायं तु मूढनाशमेव सामाधिक्यं, सुभटस्य विज-
याध्ववसानं वा भवेत्, उपाधत्वं एव तस्मिन्निर्दिष्टं गाथाः ॥ २३ ॥
ननु यद्यपि सामाधिक्यं सुभटाध्ववसान्तरिगुविजये, तथापि कस्यापि
प्राणिनः कालान्तरे तस्य प्रतिपातः संजयतीत्यतः तदापि सा-
पवादमेव कर्तुं युक्तम् । अत्रोक्तस्माद-

उजयाज्ञाविऽपि कुतो, वि अग्राओ इति एरिसो चेत ।

तदाज्ञे तन्नातो, चित्तवओवममग्रो णेओ ॥ २४ ॥

उभयस्य-वनेमाननवक्रयस्य भावेवैरिजयादपवर्गस्य च, सु-
जटश्रुतापेक्षया तु मरणीयविजयवक्रणस्य इयम्याभावा-
न्मत्ता उजयाभावस्तत्रापि, आस्तां तदग्रो । कुनापि कस्मा-
दपि परीवहानोक्तमयाऽऽने, अतः पुनः, सामाधिक्यत्वं-
सोचनत्वं तत्प्राप्त्यावसरे, सुभटपङ्के तु संभ्रामकाल इत्यर्थः ।
इहान्युपपन्नयोः । इह एव-मस्यैवा भावपरिजिज्ञाया वा वि-
धेय इत्येवंविध एव, न पुनरपवादार्थममुलः, तत्राव इति योगः ।
कदाचिद-तत्काले सामाधिक्यप्रतिपत्तिरिति, सुभटपङ्के तु सं-
भ्रामाभ्युपगमकाले । कोऽस्माविषाद-तद्व्याः सामाधिक्यप्रतिप-
त्तिरिति, अत्राव तु सुभटविजयवक्रणस्य, कथमेतदेवमि-
त्याह-चित्तवक्रावशमनः कर्मक्रोपपदमन्वेष्टव्यात्, हेयां ज्ञा-
तव्याः एवाविधो हि तस्य लोपाश्रयो भवति, एताऽऽवश्यमा-
स्तवमनोमङ्गल्येऽपि सापुनस्तस्याऽऽवापुदास एव भावो भ-
वति । इति गाथाः ॥ २४ ॥ तदेवं सामाधिक्यं विधिस्मायुक्त-
मित्यतिदितम् । पञ्चां ४ खिव० ।

(२४) अथ कोऽपि ह्यात्-विद्यमानावधिपथमेव प्रत्याख्या-
नमुपपन्नं, निष्कर्षात्तत्रादित्यथाऽह-

वज्राभावे वि इमं, पञ्चकवन्तेन गुणकं चेत ।

आमननिरोहनात्रा, आणाआराहणाओ य ॥ ४५ ॥

बाह्याभावेऽपि दुर्मिक्तान्तराऽऽदिवशनाऽऽर्थाद्व्यास्य प्रत्या-

ख्येयकृत्यस्यात्यस्तासङ्गावेऽपि, आस्तां सङ्गावे, इह प्रत्याख्या-
नं, प्रत्यावक्राणस्य प्रत्याख्यातुः, गुणकमेव कर्मनिरोहनालक्षणी-
पकारकरणशिलमेव भवति । कुन इत्याह-आश्वविनिरोहना-
यात् आश्वस्य कर्मोऽऽनिराहोर्विरतलक्षणात्यस्तारथस्य
निरोधो निरोधो वस्तस्य यो भावः सत्ता स तथा, तस्मादा-
श्वनिरोधमायात्, आहाराधनाश्च सर्वेहाऽऽज्ञातलक्षणाः ।
सर्वेविशो हि बाह्याभावेऽप्यावस्याविरत्याख्यायस्य प्रत्याख्ये-
यस्य सङ्गावात् प्रत्याख्यानस्य सफलतां पश्यन्मत्तदादिश-
न्ति, इहकाऽऽर्थां प्रमाजनध्वनार्थित गाथाः ॥ ४५ ॥

अथास्यैव समर्थनार्थमाह-

न य एत्यं एगते, मगदाऽऽहुराणाऽऽदि एत्य दिह्तेनो ।

संतं पि णामदं ब्रह्मं, होइ अमंतं पि एवमेव ॥ ४६ ॥

न च नैव, कथापि बाह्याध्ववश्येद्व्याभावे निर्विषयं प्रत्या-
ख्यानं नवनीत्यसिद्धिपक्षे, अपिशब्दाद्बाह्याध्ववश्ये सविषय-
मित्यत्रापि । एकांशोऽवश्यं जायः । अयं चागो हृणादौ सिद्धि-
इत्याह-शक्यं याने, नेनोपसंज्ञितमृदाहरणं कथानकं शक्यं-
दाहरणं, तदादित्यस्य कुतः । शक्योऽहोहृणाऽऽदिः । अत्र
बाह्याभावे प्रत्याख्यानं निर्विषयमित्यस्य पक्षस्याधिक्ये
साध्ये हृणातो निर्दिष्टम् । अत्रैव हेतुमाह-नदपि विद्य-
मानमपि प्रत्याख्येयं वस्तु, असत्पुनर्नष्टमप्येवमपिशब्दाः ।
नश्यत्पर्यंतं, पुनरपि विषयपाङ्क्तु शोभत । तथा भवति जायते,
असत्प्रायश्चित्तमपि प्रत्याख्येयवस्तु पुनरप्यास्तुनर्जानमे-
वेत्यपिशब्दाः । एवमेव लक्ष्ये । अथा-सतो नाशः प्रायः
प्रसक्तः, अमनस्तु भावो न तथेवम् उक्त्यने-एवमेव यथा स-
क्यते तथाऽमनापि स्यादित्यर्थः । हेतुप्रतीत्येवम्-अविश-
मानावधिपथं प्रत्याख्यानार्थपथमेवनेकांशोऽमनोऽपि स-
रस्मैवयात्, शक्योऽथानकं, अतः शक्यं यथा हि गाथाऽऽह-
राथः । कथानकं पुनरेवम्-किं केनचित् द्विजानिना तथा-
विषयुनिपुत्रचरणकमहमूलं नानाविधविषयांश्रामम् । प्र-
तिपथमाह मानानवशोऽप्यसंजयविषयत्वेन निष्पत्ता एते
नियमा इति मयमांशोपदानपरिगणनमुक्तम् । “यद्यसौऽप्यम-
पि प्रत्याख्यानं सफलं भवति ततो ममापि तद्वस्तु” । इ-
त्यमृताया मया शक्यं न शोक्तमित्येवंनूनो नियमो वि-
हितः । तस्य चास्या कथांश्च कानांशोऽप्येवमपिशब्दोक्त-
तस्य कथांश्चपरिगणनमुपपन्नमनर्जानमप्येवमुद्विग्नतज्ज्ञ-
ममज्जमानमन्वेष्टमप्या एकाग्रमेव शक्यं भोजनप्राप्तं वि-
षयस्य समुपहितं, ततोऽहो हृणा वित्तयासास-अहो
सार्धं साधनं, असंभावितोऽपि वस्तुनः कथांश्चसंभावो ज-
यतीति सविषयमेव सर्वं प्रत्याख्यानं तदिह शक्यं भव्य-
तथा प्राप्ते, कथमेहं कथाया अमन्यतया प्रतिज्ञातं स्वय-
नर्तितोपनेन अह्निपथमार्गात् विमान्य तत्परिहृतवाच्यं । संज्ञा-
तसाधुचरनवदुःखं नष्टं राज्ञानां संबोधनार्थं सर्वं स्वाध्याय-
नः कथितवान्तीति संज्ञेनो हृणातः । इति गाथाः ॥ ४६ ॥

पुनरपि प्रत्याख्यानस्य निर्विषयतापरिहारार्थमाह-

आहोणाविमपं पि ह्यु, ए होइ एयं कर्हि चि एपिण्येण ।

मिच्छासंमज्जियक-म्मओ तथा सव्वभोगाओ ॥ ४७ ॥

अथेन सामान्येन, अविषयमपि बाह्याध्वभावेन निर्गोचर-
मपि, शक्यं तज्ज्ञाननिषेधवत्, अपिशब्दः संभावनायाः । इत्यर्थो

बाध्यालङ्कारे । न भवति न ज्ञानेन, एतदप्रत्याख्यानम् । कुत इत्याह-क्षिप्रहेतुः काशे वा, सर्वभोगादिनि संशयः । नियमेना-
खर्हयत्या । कुत एतदेवमित्याह मिथ्या विरत्येवत्येताया विपरीत-
तया संसृजितं सामस्येन श्रुतिनाम् । पाठात्त्रेण-“संसृजितं”
जीवेन स्वपदेदोषु संशयिनम्, यत्कमे वारिभमोहोऽऽदि तत्तथा,
तस्याभिप्रायासंज्ञितकमेतो मिथ्यासंज्ञितकमेतो वा । तथा
तेन केनापि विशिष्टेन प्रकारेणाशकटाऽऽद्यापि शकटाऽऽद्या-
कारभ्येन तत्कल्पनाऽऽदिता, सर्वेषां समस्तानामसंभाव्यमानभो-
गनाशानां शकटाऽऽदिप्रत्याख्येयार्थानां भोगः सर्वभोगस्तस्मा-
त् । इति माधऽऽधः ॥ ४९ ॥

नन्वेवमपि प्रत्याख्यानं निष्कृत्तमेव, मिथ्यासंज्ञितकमेतः
सर्वस्य भोगभावेनाखर्हयत्या तत्र नङ्गसंभवाद्-

त्याशङ्क्याऽऽह-

विरहं संवेगा, तत्कलत्राञ्च जोगविगमजावेण ।

सफसं सत्त्वस्य इमे, भवविरहं इच्छामाणस्य ॥ ५० ॥

विरहेः प्रत्याख्येयार्थेण निवृत्तिपरिणामादेतः । तथा सं-
वेगाद्विरतिप्रतिपत्तिकारणभूतास्मोकाभिप्रायकपक्षवत्त्वात् ।
किमित्याह-तस्य मिथ्यासंज्ञितकमेतः कृष्टस्वकृष्ट-
स्वात्मन्यः कारणात् । किम् ? भोगस्य विरतिविषाद्यक-
स्य कमेजस्यस्य प्रत्याख्यानार्थोपभोगस्य, विगममात्रो विया-
गसत्ता भोगविगमजावेन हेतुना, सफसं कलत्रवत् । सर्वस्य स-
र्वं विगमनाविद्यमानत्वेत्येव इदं प्रत्याख्यानम् । कस्येत्याह-
प्रविरहं संसारविषयम्, इच्छाऽऽभिलषनः, ननु-यस्य हि प्र-
त्याख्यानाप्रतिपत्तेः । प्रतिपत्त्यापि सांसारिककलत्रावकाश-
परमार्थेनान्तरिप्रकल्पनेति माध्यायः ॥ ५० ॥ पञ्चाऽऽधः ५ विषयः ।
आवक्ष्य प्रतिक्रमणम् । अत्र शब्दः । (प्रत्याख्यानविषये नि-
हानेन सङ्घटितविपत्तेः ‘अवक्ष्य’ शब्दे प्रथमभागे
६२१ पृष्ठ दर्शना)

(१५) यत्कम्-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं श्रेयो त्रव-
ति, इति । तत्र प्रतिधीयते-

किमपरिमाणं सती, अप्रागवक्त्रा अहापरिच्छिन्नो ? ।

जड जावदस्य सती, तो ननु सत्त्वेय परिमाणं ॥ १२५३३ ॥

सत्तिकिरियापुत्रेभ्यो, काशो सूरिकिरियापुत्रेभ्यो च ।

ननु अपरिमाणहाणी, आसंसा चेत्तदवत्या ॥ १२५३४ ॥

किमिदं नामापरिमाणम् ? किं शक्तिर्बाधकृत्कनोमीत्यप-
रिमाणम् ? उत सर्वोऽप्यनागतत्वा, आहोस्विदपरिच्छिन्नः ?
इति त्रयो गतिः । तत्र यदि बाधवृत्ति शक्तिस्तावद्व-
दिदं न संविष्ये इत्यपरिमाणमित्येत, ततस्मादं ननु संव
शक्तिः परिमाणमापन्नम्, अतो यदेव निविष्यते तदेवाऽप्युप-
गमयति ॥ १२५३५ ॥ कुतः ? इत्याह- (मत्संख्यादि) ‘ बा-
धकृत्कनो तावदिदं न संविष्ये’ इत्येवंदुतया हि शक्तिः
क्रियया प्रत्याख्यायसाधिविषयः काश्च एवामुक्तं-यावत्
कालं शक्तिस्तावत्तं काशमिदं न संविष्ये इत्यर्थः । इष्टान्त-
माह-यथा सूर्याऽऽदिनातिक्रियया समयावधिकाऽऽदिः का-
लोऽनुमीयते, तथाऽप्रापि शक्तिक्रियया प्रत्याख्यानावधिका
इत्यर्थः । अस्तवेधमिति चेत् । तदनुक्तम् यतो नन्वेवं सति
तस्या प्रतिज्ञातस्याऽपरिमाणस्य हानिः प्राप्नोति, शक्तिक्रिया-
ऽनुमितकालपरिमाणस्येदानीं स्वयमेवाऽप्युपगमादिति । यत्क-

म्-“ तं तुडुं आसंसा होह ।” इति । अत्राऽऽह-(आसंसेत्यादि)
ननु शक्तिरूपे अपरिमाणोऽपि स्वयमेवमाने आशङ्क्यादीवत्त-
द्वत्थ एव, शकेश्वरकालमिदं संविष्ये इत्याशंसायाः त-
द्वत्थत्वादिति ॥ १२५३६ ॥

शक्तिरूपे परिमाणोऽप्युपगम्यमाने न केवलं जयतः स्वपक्ष-
हानिः, किं स्वपक्षेऽपि दोषाः । के ? इत्याह-

जह न जयभंगदोसो, मयस्त तह जीवञ्चो वि सेवाए ।

वयभंगनिष्प्रयाभो, पञ्चवक्त्राणाणवत्या य ॥ १२५३७ ॥

इत्तिपयेची सत्ती, ति नाड्यारो न यावि पच्छिञ्च ।

न य सत्त्ववयनियपो, एणेण वि संजयत्ति ॥ १२५३८ ॥

यथा सूनस्य पञ्चवक्त्रमुपगतस्य सुरलोकादौ सुरकामिनीसंभो-
गाऽदिभोगान् नुज्जतोऽभ्युपगच्छेदो न भवति तथा शक्तिकृप-
मपरिमाणमप्युपगच्छेत्तस्य मते जीवतोऽपि भोगोपसेवायां
न दोषः प्राप्नोति, एतावत्येव मम शक्तिः, अतो माऽप्रत्या-
ख्यानस्य पूर्णत्वाज्जीवशक्ति मुनिमि जोगान्, इत्यभिप्राय-
वत्तत्तदभ्युपगमेन जीवतोऽपि जोगानासेवमानस्य दोषानुप-
क्षं न स्यादित्यर्थः । न चैतद् दृष्टमिदं वा जिनशास्त्रे ।
किं चेत्प्रमत्तपुत्रपदमे एतावती मम शक्तिः, इत्यवष्टम्भवतो
प्रमत्तमिदं यथाऽप्रत्याख्यानावगच्छेय स्याद्, एतावती भूम
शक्तिः, इति भोगसेवनापुनः प्रत्याख्यानापुनरप्यासेवना-
पुनः प्रत्याख्यानादिति । किं च-प्रतानामतिचारः, तदाचरेण
च प्रायश्चित्तम्, एकप्रतनङ्गं सर्वप्रतनङ्गनियमेन सर्वोप-
पि प्रतानि पाशनीयानीति ॥ १२५३९ ॥ यद्यगमकं तत्सर्व-
मापि भवद्विप्रायेण न प्राप्नोतीति सत्त्वुक्तं वक्ष्याम-
(इति यमेतत्) इत्याह- (एतावत्येव मम शक्तिर्नाशिका, इ-
त्यवष्टम्भादेन प्रतिसर्वां कुर्वतोऽपि साधोः शक्त्यपरिमा-
णादिनो जयतोऽपिप्रायेण नातिचारो, न चापि प्रतन-
ङ्गः, न चापि प्रायश्चित्तम्, तथा सर्वप्रतनपरिपालननियमश्च
न स्यात्, शक्त्यवष्टम्भाद्, एकप्रतनपरिपालननापि त्वद्विप्रायेण
संयतत्वादिति ॥ १२५४० ॥

अथ सर्वोऽप्यनागतत्वा अपरिमाणमपि द्वितीयो विवक्ष्य
इत्यने, सोऽपि न युक्त इति दर्शयन्नाह-

अहंसा सत्त्वाणायय-कालमगहनं मयं अपरिमाणं ।

तेणानुसृष्टोऽहो, मभो वि जगत्त्वञ्चो नाम ॥ १२५४१ ॥

सिद्धो वि संभ्रमो चित्त्य, सत्त्वाणाययचक्षुस्वरश्चि ॥

उत्तरगुणसंवेरणा-भासो विप सत्त्वञ्चो च ॥ १२५४२ ॥

अत्र सर्वस्याप्यनागतकालस्य अग्रहणपरिमाणं भवतः, तेन
साहिं सुतोऽपि हेतुलोकाऽऽदी जोगानासेवमानः, ‘नाम’ इत्याम-
शब्देन । अतो प्रत्यय एव साधुः, अप्रुपममिदंवात्, सर्वमप्य-
नागतकाल तदपरिपालनादिति सुवृत्तमेवेति ॥ १२५४३ ॥
अत्राह-यथा सूर्याऽऽदिनातिक्रियया समयावधिकाऽऽदिः का-
लोऽनुमीयते, तथाऽप्रापि शक्तिक्रियया प्रत्याख्यानावधिका
इत्यर्थः । अस्तवेधमिति चेत् । तदनुक्तम् यतो नन्वेवं सति
तस्या प्रतिज्ञातस्याऽपरिमाणस्य हानिः प्राप्नोति, शक्तिक्रिया-
ऽनुमितकालपरिमाणस्येदानीं स्वयमेवाऽप्युपगमादिति । यत्क-

हैकालानकोपवासाऽऽदिनोरूपः संवरणं बहुभिराकारैरुद्दी-
तस्यैकाऽऽत्मकाऽऽदिप्रत्याख्यातस्य ज्ञानानन्तरमाकारसं-
क्षेपेण स्वकथम्, उत्तरमुणञ्च संवरणं चोगुणसंवरणं, तयोरे-
व सर्वानागताऽऽप्रत्याख्यातवत्केऽऽप्युपगम्यमाने सर्वेष्वध्यायाः
प्राप्नोति, पौख्याद्विषु सर्वानागतकाऽऽप्रत्याख्यानव्यानुपपत्तेः,
एकाग्रानकाऽऽदिषु पुनस्त्वन्विशेषेण सर्वोऽग्रमाणेषु संवरणं
कदाचिदपि न घटत इति श्रवकमेवेति ॥ २५३ ॥

अथापरिच्छेदाऽपरिमाणमिति तृतीयपञ्चमपाकर्तुमाह-

अपरिच्छेदं वि समा-ण एम दोनो जओ सु ऐणं ।
वयभंगजाउ चिचय, जावज्जं वि ति निह्दि ॥ २५४ ॥

वर्तमानपरिच्छेदरूपेऽप्यपरिमाणेऽप्युपगम्यमाने एव सर्वानाग-
ताऽऽप्रत्याख्यानोक्तदोषः समान एव । तथाह-कालापरिच्छेदे-
नापि प्रत्याख्यानं कृते किं घटिकाऽऽदिमार्तं कश्चिदकारं प्रती-
ह्य प्रतिसेवां करोतु, आहोस्वित्सर्वमप्यनगताऽऽप्रत्याख्यानं
पालयतु ? । यथायः पङ्कः, तद्येनवत्था, यावच्च घटिकां प्र-
तीकृते तावच्च हे अपि घटिके किं न प्रतीकृते ? , यावच्च हे
प्रतीकृते तावच्च तिस्रोऽपि किं न प्रतीकृते ? , इत्यादि । अथ कि-
न्तियः पक्कः, तर्हि मूलस्यापि भोगानासंभवमानस्य अतमञ्च एव,
स्वित्सस्यापि संयतस्वम्, उत्तरमुणसंवरणभावोऽस्तीति त एव
दोषाः । उपसंहरणाह- (सु ए तेणोयादि) तेनेताम् परिमाण-
प्रत्याख्यातदोषानांविद्येयं अतमञ्चमयादेव विवक्ष्यपरिहारेण
क्षुत आगमे-“ सर्वे सावज्जं जोगं पचवक्काणि जावज्जी-
वा ॥ ” इत्यत्र सावज्ज्याख्यातस्य यावज्जीवमिति परिमाण-
सार्गदृष्टम्, अतो मुच्यतामपरिमाणतामह इति ॥ २५४ ॥

आह-ननु सपरिमाणे प्रत्याख्याने मयाऽऽशंसत्ताज्ञाणे
दोष उक्त एव, स कथम् ? , इत्याह-

नासमा सेविस्ता-मि किं तु मा ये मयस वयभंगो ।
होही सुमु को वा, वयावगानो विपुकरं ? ॥ २५४ ॥

यावज्जीवावधिना प्रत्याख्यानं कुर्वतो मरणानन्तरमहं भो-
गान् सेविष्ये इत्येवेज्जा हन्ति । न क्वचिदाशंसा वर्तते-नैवं-
जृतेन परिणमिन् सावर्जिकं प्रत्याख्यानं करोतीत्यर्थः । किं तु मा
मि मूलस्य-सुरेष्टवज्जस्य समो भोगानासंभवमानस्य अतमञ्चो
भविष्यति, इत्यर्थस्यार्थेन मा मे अतमञ्चस्य ज्ञेयाद्, इत्येवेज्ज-
नैव युज्यपरिणामेनेत्येज्जं प्रत्याख्यानं करोतीत्यर्थः, अतस्तत्र
का आशंसा ? । हि स विस्त्वावारककमेणः ज्ञायोहोमावस्थ-
यावत्तं स्वायत्तः, सुरलोकां स्ववश्यं तदुदयापरायतं इत्यनः
शक्यस्याद् यावज्जीवावधिना प्रत्याख्याति, परतस्त्वशक्यस्यात्र
प्रत्याख्याति, इति कथमाशंसादोषवानयम् ? , इति । अथैवं द्वा-
स्वर्वा-किमितीत्यं अतमञ्चादित्येवसी ? । अयं हि सूतो मुक्ति-
वाक्यति, तत्र च कामभोगाभावाद्भ्रमभ्रान्तजनव एव, इति क-
तस्य अतमञ्चस्योक्तमेतः । तदयुक्तम्, परतस्त्वशक्यस्यात्र
संभवान्, मदाविदेदेषापि सर्वस्यापि तद्वर्तमानायागमादिति ।
अथ कोऽपि तावत्मुक्तिं गच्छति, तस्य च निमुक्तस्य । मदाभिमते-
परिमाणे प्रत्याख्याने गृह्यमाणे सुत्तापि मदावानुगमादप-
रिमाणप्रत्याख्यातस्य लक्षणता भविष्यतीति चेदित्यप्याह-
“को वा वेथ्या” । योऽपि मुक्तिं गच्छति तस्यापि निमुक्तस्य
निष्ठिगार्थस्य को अतमानवकाशः ? , किं अतानो साफल्यम् ? ,
तत्कार्यस्य सिद्ध्यात्र किञ्चिदिति भावः । तस्मान्मुक्तिगामि-

नमपि प्रत्यसंगतमेवाऽपरिमाणप्रत्याख्यानमिति । तदर्थं सुष्ठु-
माभञ्जं वा शक्यस्याऽनपेक्ष्य सामान्येनैवापरिमाणप्रत्याख्याने
दृष्ट्यान्युक्तम् ॥ २५४ ॥

अथ निर्दोषं किञ्चिदभिज्ञं प्रति वृण्वमाह-

जो पुणरव्वयभावं, सुणमाणेऽव्वस्स भाविनं जणइ ।
वयमपरिमाणमेवं, पचवक्खं सो सुसर्वाइ ॥ २५५ ॥

यः पुनरपेक्ष्य किञ्चिद्व्याख्यापरिकर्मितमिति किञ्चो अतं गृह्य-
ति, विहन्त्यादेव च बोधोऽस्तीति सुरलोकांमय गच्छति, इत्यव-
ज्ञमानः स्वेषु चाप्रतभावमविरतिभावमभ्यन्तरीयानि मुण-
ज्जावानोऽपि अतं प्रत्याख्यानमपरिमाणं यावज्जीवपरिमाण-
हितं जगत्पुञ्जरिति स एव बुवाणः प्रत्यक्षं साक्षादेव बुवा-
बादी, अन्वया भाषित्वा अन्वया करणादिति ॥ २५५ ॥

अपि च-

जावो पचवक्खानं, सो जइ मरणपरमो वि तो भगं ।
अह नत्थि न निह्दस्स, जावज्जं वि ति तो कीम ॥ २५५ ॥

भावोऽस्तीति विरतिपरिणामः प्रत्याख्यानमुच्यते, न च
प्रत्याख्यानानुर्याजोवाच्यमस्तीति, उत मरणपरतोऽप्यस्तीति च-
कथ्यम् । यथगतपुञ्जरिति भावः तस्य प्रत्याख्यानम्, सुर-
लोकाऽऽदीनामेवेवनादृश्येनापि तद्वृक्ष इत्यर्थः । अथाऽप्य-
पञ्चस्तीति यत्नेनऽपि यावज्जीवम्, इति परिमाणं प्रगुणेन
न्यायेन किं न हिदृश्यते न किं न किं न, येनास्त्वचस्यस्यपु-
वचनेनाच्यते ? , इति ॥ २५५ ॥

अथ भावोऽभ्यया, यत्नेन न्याय्या शक्यते, तर्हि मायैव
कवलमिति दर्शयन्माह-

जइ अत्रेव जावो चेतयओ वयपपच्छा माया ।
किं वाऽपिहं दोनो, जावज्जो किं वेओ गुरुयं ? ॥ २५६ ॥

हन्ति । यद्यप्येव यावज्जीवावधिक एव चेत्तन्मि जावः प्र-
त्याख्यानपरिणामः, अन्वये च यावज्जीवावधिकपरिणाम-
हितमेव वचनं, तस्मिन्चेत्यतो जानतः केयत्रैव माया मि-
श्रियते । नास्त्यन्तः इदमेव, अन्वया विचरत्यायया जाव-
नादिति । अथया-अष्टयाऽस्ति स्वम्- किं भावे तथा स्थितेऽपि
“यावज्जीवाव” । इत्यर्थोऽहं दोषः किञ्चिद्विषये भवता, येन
यत्नेनापि नेदमभिधीयते ? । यदि वा-किं जावज्जीवाव-
(वज्जि) यत्नेन गुरुकं प्रयानं पथयामि एवं, येन भावेऽ-
स्याथा स्थितेऽपि यत्नेनन्याथा अभिदधाति ? । यत्तथायुक्तम्,
आगमे भाववर्धने प्रमायेत्येव, यत्नेनैव त्वमायायत्तमिषाना-
दिति ॥ २५६ ॥

कः पुनरयमागम इत्याह-

अनत्थ निवडिणं वे-जयमि जो खलु मणोगओ भावो ।
तो खलु पचवक्खानं, न पमाणं वेणमं छज्जणा ॥ २५७ ॥

इह केनापि श्रित्तिवाऽऽदाराऽऽदिप्रत्याख्यानं कर्तुमशक्यता-
तम्, अधिकतरसंमकरणऽऽऽक्षिप्तमेतत्ता पुनश्चनुविधमाह-
प्रत्याख्यातार्थादृश्येज्जं शब्दं वक्ष्यतिः । एवं च मानसजा-
वानलुत्तरा शब्देज्जं शब्देऽप्यत्र निपतिते अन्वयवपथं समुच्चा-
रिते यः खलु प्रत्याख्यानविषयानेकाक्षरमाविश्यातिज्ञानः स्वर-
हः प्रत्याख्यातुर्भोगोते प्रावस्तदेव प्रत्याख्यानं प्रमाणं, स एव

प्रत्याख्यातुं विवक्षितप्रत्याख्यानविषयो मनोगतो भावः प्रमाणं, न तु व्यवहृतं, शब्द इत्यर्थः । कुतो न व्यवहृतं प्रमाणम् ? । यत्तद्वृत्तता-उल्लेखः तद्वृत्तमनोऽप्रमाणम्, भावानुरोधेन प्रवृत्तत्वात् । तदेवमप्येवमपि चवनस्याभावात्तेनोक्तत्वात् यादृयावर्जितायां चवनः भावस्यपेक्षेन तदा चवनतापि यावज्जीवम् इत्युक्तार्थः, किं निरुपाधेन ? , इति ॥ २५४४ ॥ विशेषः । अत एव "निरुपजीवियामिह गय-विसेषायां संसर्गज-होताः । जायज्जीवाभिरयं, ता पञ्चकलाभि सावर्जम् ॥ ११" आता ५० अ ३० ।

(१६) अथ कलाभिरपि स्थापः, तेनापि प्रत्याख्यातव्यम्-

सुयं मे आउमतेणं भगवया एवमकलाय-इह खलु पञ्च-
कलाणकिरिया एवमउज्जवणे, तस्म ए अयमेह पञ्चते-
आया अपञ्चकलाणी यावि जवति, आया अकिरियाकुसलं
यावि जवति, आया भिच्छाउडिया यावि भवति, आया एगं-
तदं ये यावि जवति, आया एगंतवाले यावि जवति, आया
एगंतमुते यावि जवति, आया अविचारमणवयणकायवके
यावि भवति, आया अपिहियअपञ्चकलायवाचकम्मे
यावि भवति । एम खलु जगत्ता अकलाए अमंतत अ-
धिरते अपिहियपञ्चकलायवाचकम्मे सकिरिए अमंतुमे
एगंतदं एगंतवाले एगंतमुते, से बाह् अविचारमणवयण-
कायवके सुविणमवि ण पस्सति । पावे पसे कम्मे कज्जइ ॥ ११ ॥

इहान्मन् प्रवचने, मुखहतां वा, खटिपनिवाक्यालङ्कारे । प्रत्याख्यानक्रिया नामाऽप्यन, तस्यायमर्थो नष्टमात्रलक्षणः । अत्रापीत्यस्मा जीवः प्राणी, स चानादिनिष्पत्त्याकारितप्रमाद-
योगानुगततया स्वभावेन एवाप्रत्याख्यायपि जवति, अपि-
शब्दात्स एव कर्ताभिहितत्वात्प्रत्याख्यायपि । तत्राऽऽत्मप्र-
हणमपरदृशंमनुमानार्थम् । तथाहि-नास्त्वयानामप्रत्युपप्र-
स्थिरं कस्वभाव आत्मा । स च तुलकुञ्जिकरणेऽप्यसमर्थ-
या किञ्चिदुक्तत्वात् प्रत्याख्यायक्रियायां भवितुमर्हति । बीजान-
माभ्यास्तस्मां जावात् ज्ञानस्य च क्षणिकतया स्थितेरभा-
वात् कुतः प्रत्याख्यायक्रियः । एवमवृत्तपि प्रत्याख्यायक्रि-
यायां अभावां वाच्यः । तथा सङ्गुह्य क्रिया, तस्मां कुशलः
क्रियाकुशलः, तत्प्रतिषेधादक्रियाकुशलोऽप्यारम्भ जवति । तत्रा-
ऽऽत्मा मिथ्याबोधव्यसन्नित्यनो भवति । तथैकान्तोऽप्यारम्भ प्रा-
पिनो दृग्गुण्यनिनि दृष्टः, तदेवंभूतव्याप्तः जवति । तथा अना-
रम्भाऽनारम्भाऽप्यारम्भऽप्युक्तत्वात्, जलवद्, बाल आरम्भ-
वति । सुतवस्तुतः । तथाहि-ऊरुसुतः शब्दाऽऽदिन विषयान् न
जानाति । देवाहितप्रतिरीहोदविक्लवः । तथा-भावस्तुतोऽप्यार-
म्भैवंभूत एव जवतीति । एवमविचारणीयव्यशोमनसा नि-
कुपणीयावयवयोस्तोचनीयानि मनोवाक्कायवाक्यानि यस्य स
तथा । तत्र मनोऽन्तःकरणं, वाक् वाणी, कायो देहः, अर्थेति-
यादृकं पञ्चसमूहाऽऽत्मकं यानव्ययं किञ्चन सुखं वा । तत्र
अप्रहणैव वाक्यायव्यय गताध्यायानुबोधव्ययप्रदं करोति
तदेवं ज्ञापयति-इह वाक्कायवाचस्व त्रयोरन्तरा प्राधान्यं, प्रा-
ध्यायस्त-प्रवृत्ति-इह वाक्कायवाचस्व त्रयोरन्तरा प्रवर्तनं भव-
ति । तदेवमप्रत्याख्यायक्रियः सन् आत्माऽविचारितमनोवाक्का-

यवाक्यव्यापि भवतीति । तथा-प्रतिहतं प्रतिस्फूर्तं प्रत्या-
ख्याते विरतिप्रतिपत्त्या पापकर्मोऽमदनुष्ठानं येन सः प्रतिह-
तप्रत्याख्यातपापकर्म, तत्प्रतिषेधादसदनुष्ठानपरव्याप्तम् भव-
ति । तदेवमपि पूर्वोक्तसंयतोऽधिरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्म-
सक्रियः सावधानुष्ठानः । तथाभूतव्याप्तवृत्तो मनोवाक्काय-
रम्भाऽऽत्मव्याप्तामनः परेषां च दृष्टदेतुत्वाद्दृष्टः, तदेवचूत-
व्य सन् पकान्तेन बालवद् बालः सुप्तवदकान्तेन सुप्तस्तदेवं-
भूतव्य बालसुप्तताऽविचारणयविचारितरमणीयानि परमार्थ-
विचारगुण्या युक्त्या वा विचरमानानि मनोवाक्कायवाक्या-
नि यस्य स तथा । यदि वा-परमव्ययविचारितमनोवाक्का-
यवाक्यः सन् क्रियासु प्रवर्तते, तदेवचूतो निर्विकलतया पटु-
विज्ञानरहितः स्वल्पमात्रेण न पश्यति, तस्य चाव्यक्तविज्ञान-
स्य स्वल्पमप्यपश्यतः पापं कर्म व्यपतः, तदेवंभूततावकवि-
ज्ञाननापि पापं कर्म क्रियत इति भावः ॥ ११ ॥

अत्र चाऽऽचार्याभिप्रायं चोदकोऽन्य निषेधयति-

तस्य चोयए पञ्चवर् एवं वयामी-अमंतएणं मणेण पाव-
एणं, अमंतीयाए वत्तीयाए पाविआए, अमंतएणं काएणं पा-
वएणं अह एं तस्म अमणकलस्म अविचारमणवयकायव-
कस्म सुविणमवि अपस्मओ पावकम्मे णो कज्जइ । कस्स
एणं तं हेउं । चोयए एवं वतीति-अन्यथेणं मणेणं पावएणं
मणवन्तिए पावे कम्मे कज्जइ, अत्रयरीए वत्तिए पावि-
याए वत्तिवत्तिए पावे कम्मे कज्जइ, अत्रयरेणं काएणं
पावएणं कायवत्तिए पावे कम्मे कज्जइ । इणंतेस्म सम-
णकलस्म मविचारमणवयकायवकस्म सुविणमवि पासओ,
एवंगुणजातीयस्म पावे कम्मे कज्जइ । पुणरपि चोयए
एवं वतीति-तस्य एणं जे ते एवमाहुं-असंतएणं मणेणं
पावएणं असंतीयाए वत्तिए पाविआए अमंतएणं काएणं
पावएणं अहणंतेस्म अमणकलस्म अविचारमणवयण-
कायवकस्म सुविणमवि अपस्मओ पावे कम्मे कज्जइ, तस्य
ए जे ते एवमाहुं मिच्छा ते एवमाहुं ॥ ११ ॥

(अमंतएणं इत्यादि) अथियमानेनाऽऽत्मा मनसाऽऽत्मप्र-
सेनाऽऽशोभनेन । तथा-वाचा कायेन च पापेनाऽऽसता । तथा-
स्वयान् प्रवर्ततयाऽऽत्मनस्वस्याऽविचारमनोवाक्कायवाक्यव्य-
वस्थप्रत्युपपत्त्यः स्वप्राप्तिकं च कर्म नोपचवं यातीत्येवम-
व्यक्तविज्ञानस्याऽपि, पापं कर्म न व्यपतः । एवंतुविज्ञानेन पापं
न क्रियत इति वाच्यं । कस्य हेनोः केन हेतुना केन कारणेन
तत्पापं कर्म व्यपतः ? । नात्र कश्चिदव्यक्तविज्ञानस्वात्पापकर्म-
व्यधेहेतुरिति भावः । तदेवं चोदक एव स्वाभिप्रायेण पापकर्म-
व्यधेहेतुमाह- (अत्रयरेणमित्यादि) कर्मोऽऽत्रयद्विज्ञानेनोवा-
कायकर्मभिः (कर्म व्यपत इति दर्शयति-अन्यतरेण क्रियेन
प्राणानिपाताऽऽपि प्रवृत्त्या मनसा वाचा कायेन च तत्प्रत्ययिकं
कर्म व्यपतइति । इदमेव स्पष्टतरमाह-अमंतएणं पश्यतः प्रपण-
कस्यैवहेतुगुणजातीयस्य पापं कर्म व्यपतः न पुनरेकस्मिन्प्रत्ययिक-
लोभस्याऽऽदेः पापकर्म संभवइति । तेषां यातकस्य मनोवाक्का-

यस्यापारम्भ्याऽज्ञायात् । अथैनच्छापाव्यमन्त्रेणाऽपि कार्यवध्य-
रूपेण, एवं च सति मुक्तानामपि कर्मवध्यः स्यात्, न चैतदि-
प्यते, तस्मात् त्वेव स्वप्रतिष्ठकमविद्यायांचितं कर्म बध्यत इति ।
तत्र पद्येवंज्ञानेव मनोवाक्याभ्यामपि कर्मवध्योऽभ्युपगम्यते
तदेवं व्यवस्थिते स्मृति यत् ते एवमुक्तवन्तः, तद्यथा अविद्यमान-
रेवाशुभयोः पापं कर्म क्रियते, मिथ्या त एवमुक्तवन्त इति
स्थितम् ॥ २ ॥

तदेवं बोद्धकेनाऽऽचार्यपक्षं दृष्टयित्वा स्वपक्षे
व्यवस्थापिते सत्याचार्य आह-

तत्थ पञ्चपरं चोद्यं एवं वयामी-तं सम्मं जं मप पुत्रे
वृत्तं-असंतपणं मणोणं पावण्यं असंतिपाण वसिपाण
पाविपाण अनेतण्यं काण्यं पावण्यं अहणंतस्य अ-
मणकस्सस्य अविचारमणययकायवहसस सुविणयवि अय-
स्सओ पावे कम्म कज्जति, तं सम्मं । कम्म एं ते हेतुं ।
आयसिय आह-तस्य खलु जगवया उज्जोवमिक्कापहेउ
पमात्ता । तं जहा-पुडविकाऽद्याऽपञ्जाव तगकाद्या, षोएहिं
उहिं जीवमिकाएहिं अया अपमिहयपववयावपाव-
कम्म निचये पमडविउतावित्तदं । तं जहा-पागाति-
बाएऽपञ्जाव परिगडे, कोटोऽपञ्जाव मिच्छादंमणमग्ग ॥ ३ ॥

तत्राऽऽचार्यः स्वमतमनुरूपं तस्योपर्याप्तकं साधयितुमाह-
(तं सम्ममिथ्यादि) यदेतस्मयोक्तं प्राप्तं यथा स्वपक्षोप-
योगानामपि कर्म बध्यते, तत्सम्पन्नं शोभनं युक्तमनुमिति ।
एवमुक्ते पर आह-कस्य हेतोः केत कारणेन तत्सम्भविमं
चतु । आह-(तथ खलु इत्यादि) तत्रापि वाच्योपपत्त्यासाध्यम् ।
खलुशब्दो वाक्याग्रहकारः । भगवता वारवर्द्धमानस्वामिना
बहुश्रुतिनिकायाः कर्मवध्यदेतुवैतन्वयस्येति । तद्यथा-पृथिवी-
कार्यिका इत्यादि, यावत्प्रत्यक्षकार्यिका इति । कथमेतं पक्ष-
निकायाः कर्मवध्यस्य कारणमिति । आह-(वक्ष्येहामिथ्यादि)
इत्येतेषु पृथिव्यादिषु पञ्चजीविकावयवेषु, प्रसिद्धं विहितं प्र-
त्याख्यातं नियामनं पापं कर्म येन स त्था । पुनरेव समासे-
नाऽप्रतिद्वन्द्वप्रत्यक्षत्वात्पापकर्म या आत्मा जन्तुः, तथा तद्वय-
त्वादेव तत्त्वं सर्वकारं प्रकरणं शब्दः, तथा व्यतिपाते प्रागु-
पपरापणं चितं यन्म स व्यतिपातचिन्तः, स्वपरब्रह्महेतुत्वा-
द्वाहः, प्रशुभ्यासी व्यतिपातचित्तवृत्त्यर्थमात्रं कर्मप्रारथः ।
इत्येतदेव प्रत्येकं दर्शयितुमाह-(तं जेइयादि) तद्यथा-प्रा-
णातिपाते विषये प्रशुभितत्पणः । एवं सुखाद्वाद्वात्ताजामि-
धुतपरिमहेश्वरं वाच्यम् । यावन्निश्चयादशशस्त्रार्थमति तेषामि-
हैकत्रियविक्रमेतिद्वयाऽऽतीतामतिवृत्तत्वादि, शस्त्राविरतिप्रमा-
दकार्यवयवामातुगतस्य द्रष्टव्यम् । तत्रावाच्यं ते कथं प्राणानिपा-
ताऽद्विद्विदोपवलयो अवकीर्णज्ञाना अपि स्वनाऽऽप्यवस्थाभिनि जे
कर्मवधका एव । तदेवं व्यवस्थितं यत्रात्राक्तं परेण-यथा ना-
व्यवस्थितज्ञानाममननाममनस्त्वानां कर्मवध्य इत्येतेषु लब्धे ॥ ३ ॥

साम्प्रतमाचार्यः स्वपक्षमिच्छते दृष्टान्तमाह-

तत्थ खलु जगवया बहए रिद्धंते पणजे । से जहाणामए
बहए सिया गाहावडस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा रम्मो वा
रायपुरिसस्स वा खणं निहाणं निहाए पावेमिस्सामि, खणं
अक्खणं वडिस्सामि पहारेपाणे, से किं तु हुना मे बहए

तस्स गाहावडस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा रम्मो वा रायपु-
रिसस्स वा खणं निहाए पविमिस्सामि, खणं लद्धं बडि-
स्सामि, पहारेपाणे दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागर-
माणे वा अमित्तभुते मिच्छामिउत्ते निचये पमडविउताय-
वित्तदं भवति, एवं विद्यागरेपाणे समियाए विद्यागरे
चोयए इतां । जवति ॥ ४ ॥

(तथ खलु भगवया इत्यादि) तत्रेति वाक्योपपत्त्यासार्थः । ख-
लुशब्दो वाक्याग्रहकारः । जगवैतन्वयाऽऽदिगुणोपपत्तेन चतुःशि-
शदतिशयसमन्वितेन तीर्थकृता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञाः प्रकदि-
तः । तत्तु यथानाम वधकः कश्चिद्विद्यादि । कुतश्चिन्तानिष्ठाऽऽ-
पितः सन् कश्चिद्विद्यपरिणतः कश्चिद्विद्यपुरुषो जयति । यस्याऽऽ-
सौ वधकत्वे विशेषणं दर्शयितुमाह-(गाहावडस्स वा इ-
त्यादि) शुद्धस्य पतिशुद्ध्यनिरुद्धो वा । अनेन सामान्यतः
प्राकृतपुरुषोऽनिर्दिष्टः, तस्योपरि कुतश्चिन्तानिष्ठाऽऽप्यकः कश्चि-
त्संज्ञाः, स च व्यवहारमायारूपमोऽपि किमिच्छति कृते पा-
पकारिणमेतं ध्यानविषयमिति । तथा-राहोऽतुष्टस्योपरि कृ-
पित एतदुपार्थोऽव्याह-(खणं निहाय इत्यादि) कृणुमवसरम्
(निहाय) प्राप्य तथाविधस्य पुरे गृहे वा प्रवक्ष्या-
मीत्येवदध्यवसायी जयति । तथा-तप्तमवसरं विज्ञाऽऽदिकं व-
धस्य लब्ध्वा तदुत्तरकालं ते वध्यं निष्पत्तीत्यर्थः सम्प्राप-
यति । एतदुक्तं भवति-गृहपतेः सामान्यपुरुषस्य, राहो वा
विद्यावृत्तस्य कश्चिद्विद्यपरिणतोऽप्यारम्भोऽवसरं ह्यस्याऽ-
परकार्यं भवति । तथा-वधस्य च शिष्टमपेक्षमात्रमव-
सरपेक्षी (कश्चिद्विद्यप्रवृत्तः, स च तत्रे द्वासात्पं कुणायऽ-
परकार्यं प्रति व्यग्रमेताः संकल्पप्रवृत्तस्य वधं प्रत्यक्षवैव-
ज्ञानो जयति । स यैर्वैतन्वीऽपि तदा ते वध्यं प्राति नित्यमेव प्रश-
तव्यमिति तच्चित्तवृत्तं भवति । एवमविद्यमानेतिपि प्रवर्तमानमि-
थ्यामेकैकत्रियविक्रमोऽऽरम्भोऽप्युपपत्तिश्चात्रापि मिथ्यासा-
विरतिप्रमादकार्यवयवामातुगतव्याप्राणानिपाताऽद्विद्विदोपवयवो
भवति । स च तेऽवसरमपेक्षमाणा उदासीना इत्यर्थोऽर्थो न
भवतीति । अत्र च व्यवधकयोः कृणायिकया स्यावरो
भङ्गाः । तद्यथा-वधस्योऽपञ्चसंज्ञा, वधकस्य च, उभयोऽऽ-
नवसंज्ञा, द्वयोश्चयसंज्ञा इति । नागानुमीयास्तु पठान्त-
अ-
प्यथा अक्खणत्वा एतन्न वा पुरिसस्य विद्धं कर्ममाणं
को बहो, तं जया मे स्यात्तं जयस्सह तस्य पुरिसस्य विद्धं
चित्तस्सामि, तथा मे स पुरिस्स अक्खणं वडिस्सव
मणो पहारेपाणे ॥ इति गृहं निगदसिद्धम् । साम्प्रतमाचार्य-
एव स्वामिनिवक्तव्यं परपक्षपुरुषकर्मविषयोपपत्ति-
(स किं
तु इत्यादि) आचार्योऽनेन हि निर्णीतानुस्यूता परं
पुरुषाति-किंमति परपक्षं, तुमिति वित्तं, हुमादो वाक्पा-
लहोरे । किमनौ वधकपुरुषावसरपेक्षी विद्धमवसरं प्रधा-
यन् परोक्षोपपत्तिर्हानिं हुमा जाप्रवक्ष्यो या तस्य गृहपते
राहो वा वधस्यामिच्छन्तो मिथ्यामिच्छन्तो निर्यं प्रशतव्यमि-
थ्याचित्तवृत्तः । अत्रत्याहोस्त्वित्येवं गृहः परः समतया मा-
धवस्यमवसरमभ्यासो यथाऽवस्थितमर्थे व्यगृहीयात् । तद्य-
था-इदं । आचार्योऽतवस्यसाधविजयतु दर्शयितुमाह-

तदेवं दृष्टान्तं प्रवक्ष्ये दाक्षिणिकं दर्शयितुमाह-

जहा से बहए तस्स गाहावडस्स वा गाहावडपुत्तस्स वा

रक्षो वा रायपुरिमस्स खणं निहाए पविसिस्सामि, खणं लच्छं वहिस्सामि चि पहरामाणे दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निब्बे पसदविठ्ठवायचित्तदं, एवमेव वात्ते वि सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणा वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निब्बे पसदविठ्ठवायचित्तदं-के । तं जहा-पाणातिवाए जाव मिच्छासंजितसमष्टे । एवं खलु भगवया अक्खाए अमंजए अवरिए अप्पकिइयपच्चक्खा-यवापकस्मे सकिरिए अमंजुमे एगंतदंटे एगंतवाले एगंत-सुत्ते यावि चवड, मे वात्ते अविचारमणयणक्कायक्के सु-विणमवि ण पस्सद, पावे य मे कस्मे कज्जइ ॥ १॥

(जहा से वहए इत्यादि) यथाऽस्मीं वचक इत्यादिना दृष्टान्तमनुगृह्यार्थान्तरकर्मसं दर्शयितुमाह-(एवमेवेत्यादि) एवमेवेति । यथाऽपि वचकोऽवसरपरिक्लृप्तया वच्यस्य वार्थासामान्यार्थोऽप्यभिज्ञानो भवत्येवमेवासावपि जातयत्, बाहोऽप्यष्टविज्ञानो भवत्येव निष्ठितेरावाशोपयतया सर्वेषां प्राणिनां व्यापार्को भवति, वार्थामदृष्टादशकदृष्टयेना भवति । इदमुक्तं जयति-यस्योपस्थानाऽऽदिकं निरर्थं कुतश्चास्मिन्नाहो विषये, तथा-एव्यापित्वपस्थापादकपददुष्टं पक्षेति निरर्थं ब्रह्मव्याप्तपा-तचित्तद्वयमाह । यथा-एरागुमाः कृतवर्षे वयापायापि तनुत्त-रकासं सत्तारं निज्जानं पृथगेति वक्ताए । आह-क-अपका-स्मयनं कर्मणा । तत्राह-एवमुपि विक्किमाह । अथिअं कु-कनेरियातनो, द्विपते सुखमशेषमुच्छरेत् ॥१॥ इति । एवमसा-वामिज्ञानो मिष्टया विनीतश्च भवतीति । सायत्तपुणस्सदृ-प्राक् प्रतिपादितमर्थमनुवदन्नाह- (एवं खलु भगवया इत्या-दि) यथाऽस्मीं वचकः कवपरावसरपरिको सध तानुद भव-यति । अथवाऽनिवृत्त्यार्होवदुष्टं च, एवमसव्वेकेकिंछया-ऽऽदिकोऽप्यष्टविज्ञानोऽपि तथाभूत वयापित्वाप्रतिज्ञतप्रत्याव्या-तसमिष्टयाऽऽदिशोऽपुष्ट इति । शेष सुममम, बाधत्वापं कर्म-किपन इति ॥ ४ ॥

तत्वं दृष्टान्तबाधैरितिकप्रदर्शनेन पुनर्प्रतिपादितार्थस्य निग-मनं कृत्वाऽधुना सर्वेषामेव प्रत्येकं प्राणिनां दुष्टाऽस्मा भवति, इत्येव तत्प्रतिपादयितुकाम आह-

जहा से वहए तस्स वा गाहावस्सं जाव तस्स वा रायपुरिमस्स पत्तेयं पत्तेयं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमिचज्जे मि-च्छासंजिते निब्बे पसदविठ्ठवायचित्तदं जवड, एवमेव वात्ते सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं पत्तेयं पत्ते-यं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जा-गरमाणे वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निब्बे पसदविठ्ठ-वायचित्तदं भवड ॥ ६ ॥

(जहा से वहए इत्यादि) यथा अस्मीं वचकः पराऽऽमनोरथसत्ता-वेही, तथाऽस्य गृहपतेः, तदुपस्य वाऽभ्यार्हैतस्स वा राजाऽऽदे-

स्तपुत्रस्य चैकमेकं पुत्रकं पुत्रकं सर्वेष्वपि वषेषु घातकचित्तं समादाय समावसरोऽहमेने वीर्यं समाधिब्रवीत्यनेन घातविषया-भित्तेवं प्रतिज्ञाय दिवा रात्रो वा सुतो वा जाग्रदा सर्वोऽवस्थासु सर्वेषामेव वष्यानां प्रत्येकमभिज्ञानोऽवसरापेक्षितया अनपि मिष्टासंजितो नित्यं प्रशङ्गवतिपातचित्तवद्दसो भवति । इति रागद्वेषाऽऽकुलितो बाहवद्वाहोऽज्ञानाऽऽपुन एकद्विषाऽऽहेरि-ति सर्वेषामेव प्राणिनां विरतेरावाशोपयतया प्रत्येकं वषेषु घातकचित्तं समादाय नित्यं प्रशङ्गवतिपातचित्तवद्दसो भव-तीति । इदमुक्तं जयति-यथाऽस्मीं तस्माद् गृहपतिराजाजुक्ता-दुपशान्तविरः काज्ञावसरापेक्षितया वच्यमुद्योगोऽप्यविरतिस-ज्ञावहिरात्र निवर्तते, तत्प्रत्ययिकेन च कर्मणा वच्यते, एवं मृ-वावाद्वाऽऽदिश्वपि पुनर्पविगृहेष्वपि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपमय-निगमनाभिधिभासेन पञ्चास्यवत्वं वच्यमिति । केवलं मृवाव-स्य सुवर्णां विज्ञानो दुष्टस्य । तद्यथा-“आया अपचक्कखाणी यावि भवति ।” इत्येत आरभ्य यावत् “पावे य से कस्मे कज्जइ सि ।” इयं प्रतिज्ञा । तत्र पर-प्रतिज्ञामभिधेयकमनुकलम-मिति कृत्वा चेद्वेति । तद्यथा-“तस्य योयए पण्णास्य एवं वष्यासी ।” इत्येत आरभ्य यावत् “जे ते पदमांसु सु मिच्छं ते प-वमांसु ति ।” तत्र प्रज्ञापकशब्दकं प्रत्येयं वदेत् । तद्यथा-व-मया पूर्वं प्रतिज्ञां तत्सम्बद्धा कस्य हेतोः केन हेतुर्जनि चेत्?, तस्य हेतुमाह-“तस्य खलु जगवया वडए विट्ठेने पण्णसे ।” इत्येत आरभ्य यावत् “मिच्छादंमणसुत्ते” इत्येव हेतुः । हेतोरेवै कान्तिकमनुवदुत्तारार्थे वषको सिद्धिं दर्शयितुं दृष्टान्त-माह-तद्यथा-“जहा खलु जगवया वडए विट्ठेने पण्णसे ।” इत्ये-तद्वारभ्य यावत्सु “खलु खलुणं वडिस्सामि ति पणमणे-नि ।” तदेव दृष्टान्ते प्रदर्श्य, तत्र च हेतोः सत्तां स्वार्थमर्थेनां परल ज्ञापयितुमाह-“से किं तु णाम से वहए ।” इत्यादि-तद्वारभ्य यावत् “हेता भवति ।” तदेवं हेतोर्दृष्टान्ते सर्वे ज्ञानाश्च हेतोः पक्षमेव दर्शयितुमुपनयार्थे दृष्टान्तसमिष्टि हेतोः सत्तां परेणापुन्यमनानुवदति-“जहा से वहए ।” इत्येत आरभ्य यावत् “यिक्कं पसदविठ्ठवायचित्तदं ते सि ।” साऽप्रतं हेतोः पक्षमेवमाह-“एवमेव वात्ते यावि ।” इत्या-दित्थं आरभ्य यावत् “पावे य से कस्मे कज्जइ सि ।” तदेव प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपमयप्रतिपादकानि वषाविधिसुवर्ण विनागतः प्रदर्शयोऽधुना प्रतिज्ञाहेतव्यः पुनर्चकने निगमनाभिये-तत्प्रतिपादयितुमाह-“जहा से वहए तस्स वा गाहावस्स ।” इत्यादि यावत् “यिक्कं पसदविठ्ठवायचित्तदं ते सि ।” एता-वि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनयनिगमनाभ्यर्थतः सुभेः प्रदर्शिता-भि । प्रयोगसम्बन्धं कष्टयः-वषाप्रतिज्ञाप्रस्थापनादपि आत्मा पापातुम्बन्धेति प्रतिज्ञा, सदा वरुजीवमिच्छायैषु प्रशङ्गवति-पातचित्तवद्दशब्दादिनि हेतुः, वषपरावसरापेक्षितया कदाचित्-वष्यादयश्चापि राजाऽऽर्हवचकयदिनि दृष्टान्तः वषाऽस्मीं वष-परिज्ञामादितिक्कत्वाऽप्यस्याभिज्ञानतत्तथाऽस्मा अपि विरते-रावाशसर्वेष्वपि सर्वेषु नित्यं प्रशङ्गवतिपातचित्तवद्द इ-त्युपमकः । यत एवं तस्माद् पापानुबन्धोनि निगमनम् । एवं मृवावाद्वाऽऽदिश्वपि पञ्चास्यवत्वं योजनीयमिति । केवलं मृवा-वाद्वाऽऽदिश्वपि आरणं विधेयम्, तद्वचनेन विज्ञेता नित्यं ब्रह्मव्यतिपातचित्तवद्दत्वात्, तथा नित्यं प्रशङ्गत्वाऽऽद्वान-चित्तवद्दत्वादिति ॥ ६ ॥

तत्रैव सर्वाऽभ्यन्ता पदस्वपि जीवनिर्कायेषु प्रत्येकमभिपन्न-
तया पापापुनरिवाये प्रतिपादिते इति चिन्तारं वक्ष्यमाह-

एषो इण्डे समष्टे, चोदकः । इह खलु बहव पाणा जे
इमेणं सरीरसमुत्सर्पणं एषो दिट्ठा वा सुधा वा नाजि-
मया वा विस्माया वा, जेसि एषो पचेंय पचेंय चित्तं स-
नायाय दिया वा राओ वा सुते ना जागरमाणे वा अ-
मिच्छते, मिच्छासंतिरे निबं पसहविउयाथीचत्तदे । तं
जहा-पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे ॥ ७ ॥

(जो इण्डे समष्टे इत्यादि) नायमर्थः समष्टे इति प्रतिप-
न्नु योमयः । तद्यथा-सर्वे प्राणिनः सर्वपामेव सर्गानां प्रत्येक-
मभिपन्नता इति । तत्राऽपरः स्वपक्षसिद्धये सर्वेषां प्रत्येकं मि-
च्छासत्तं दर्शयितुं कारणमाह-इहानिस्मर्यपुनरावृत्तयामेकं श्लोके
बहवोऽनन्ताः प्राणिनः सुहृन्मित्राश्चैव मित्राः सन्ति । यथैव त-
त्ता किमप्याह-ते च देशकालस्थमाविविप्रकृष्टास्तपाज्ञता बहवः
सन्ति ये प्राणिनः सुहृन्मित्राश्चैव मित्राः सन्ति । शरीरस-
मुच्छ्रयणं यन्नेहमाऽऽह-प्रत्यक्षाऽऽसन्नवाचित्वादिदृश्य, अनेना-
र्वाग्निहृत्तानसमन्वितसमुच्छ्रयेण न कदाचिद्, एहाच्छकुटा, न
सुग्राः अन्वणैः श्रियेण, विधेयतां नाजितमा इष्टा न च विद्वानाः
प्रतिनेहज्ञानेन स्वयमेवेत्यतः कपञ्चिन्नित्यर्थः, तस्य मित्र-
साधः स्यात् । अतस्त्वेतां कदाचिद्विद्वानां कथं प्रत्येकं ब-
धं प्रति चित्तवसादानं न भवति । न चाऽसौ तान् प्रति नित्य-
प्रकटयतितात्तच्छिद्रेणो ज्ञयतीति । शेषं सुगमम् ॥ ७ ॥

एवं व्यवस्थितेन सर्वविषयं प्रत्याख्यातं दृश्यते, इत्थं प्रति-
पादिते परेण सत्यावाये आह-

तस्य खलु भगवया दुवे दिट्ठना पणत्ता । तं जहा-सन्धि-
दिट्ठेयं, असन्धिदिट्ठेयं य । से किं ते सन्धिदिट्ठेयं ? जे इमं
मन्थिर्नचिदिया पणत्ता, एतेमिं एं जज्जीवनिकाए पद्वणं
जहा-पुद्वीकायं जाव तमकायं, से एगइओ पुद्वीकाएणं
किच्चं करेदं वि, कारावेदं वि, तस्मिं एं एवं भवइ-एवं खलु
अहं पुद्वीकाएणं किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि, एषो चैव
एषो मे एवं भवइ इमेणं वा, से एतेणं पुद्वीकाएणं किच्चं क-
रेदं वि, कारावेदं वि, से एं तातो पुद्वीकायाओ अनंय-
अवरिपअपरिपइयपञ्चकलायापावकम्मे यापि जवइ । एतं
जाव तमाकाए ति भाणियव्वं । से एगइओ जजीवनिकाएहिं
किच्चं करेदं वि, कारावेदं वि । तस्मिं एं एवं जवइ-एवं
खलु अहं जजीवनिकाएहिं किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि,
एषो चैव एं से एवं जवइ, इमेहिं वा से य तेहिं जजीवनि-
काएहिं जाव कारावेदं वि, से य तेहिं इहिं जीवनिकाएहिं अ-
संजवअवरिपअपरिपइयपञ्चकलायापावकम्मेहिं । तं जहा-
पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे, एमं खलु भगवया
अक्कवाए अमंजए अवरिप अपरिपइयपञ्चकलायापावकम्मे
पुविण्णपि अयस्सओ पावे य से कम्मे कज्जइ । सेतं स-
न्धिदिट्ठेयं ॥ ८ ॥

(तस्य खलु भगवया इत्यादि) यद्यपि सर्वेष्वपि देशकालस्थ-
भावविप्रकटेषु षष्पकचित्तं मोक्षयते । तथाऽप्यस्याविवरितप्रत्या-
ख्येयत्वात् षष्पकचित्तं एव जयति । अस्व चार्थस्य सुखप्रतिपक्ष-
ये भगवता नोपेक्षता इहाष्टानौ प्रवृत्तौ प्रकल्पितौ । तद्यथा-
संज्ञिहृष्टान्तस्मिन्संज्ञिहृष्टान्तः । अथ कोऽयं संज्ञिहृष्टान्तः ? ये के-
चन इमे प्रत्यक्षासन्नाः पद्वीकायै पर्याप्तमिः पर्याप्ता जहा-
पुद्वीकविमर्शरूपाः, संज्ञा विद्यन्ते येषां ते संज्ञिनः, पञ्चोऽप्यपि
येषां ते पञ्चोऽप्यपिः करणपर्याप्त्या पर्याप्तकाः, एषां च मध्ये
काश्चिद्वेकः पद्वीकायै पर्याप्तः प्रतीत्यैवभूतां प्रतिज्ञां नियमं
कुर्यात् । तद्यथा-पद्वीकायै जीवनिर्कायेषु मध्ये पृथिवीकायै नैवेकेन
बासुकाभिलोपलक्षणाद्विषयकपणं कुर्यं कार्यं कुर्यात् । स
चैवं कृतप्रतिज्ञस्तेन तस्मिन् तस्यां वा करोति, कारयति च,
शेषकार्येणोऽहं विनिवृत्तः, तस्य च कृतनियमस्यैवभूतौ सत्य-
पञ्चकलायः । तद्यथैव खल्वहं पृथिवीकायै न कुर्यं करोमि,
कारयामि च, तस्य च सामान्यकृतप्रतिज्ञस्य विशेषाजिन्मर्थेनैव
भवति । तद्यथा-अमुना कृष्णामुना श्वेतेन पृथिवीकायै न
कार्यं करोति, कारयति च स तस्मात्पृथिवीकायै तद्विज्ञोऽ-
प्रतिज्ञप्रत्याख्यातपापकर्मा जयति, तत्र खननस्यानर्पितदन्त्य-
व्यतिनोत्तरप्रश्नयाऽऽदिकरणक्रियासङ्गत्वात्, एवमपि जीवा-
बाधुवनरूपनिष्ठाया वाच्यम् । तत्राएकान्येन स्नानपानाद्यगहन-
याण्डोपकरणेष्वपि वाऽऽहं विनिवृत्तः प्रयोगः, कृतनियमानि पञ्चकला-
नप्रकाशनाऽऽहं विनिवृत्तः । बाधुनापि व्यवज्जनात्तत्त्वतोऽप्यप्यपारा-
ऽऽहं विनिवृत्तः प्रयोजनम् । वस्तुतस्तानां पद्वीकायै पञ्चकलायै पञ्चकला-
हासोऽप्युपयोगः । एवं चिकित्स्यपद्वीकायै पञ्चकलायै पञ्चकला-
तः । तथैवः काश्चित् पद्वीकायै जीवनिर्कायेषु अवरितास्यपञ्चक-
तैरसौ कार्यं भावयानुष्ठानं स्वयं करोति, कारयति च परैः, तस्य
च क्वचित्पि निवृत्तेरभावाद्देवदूतोऽप्यवसामो भवति । तद्यथैव
खल्वहं पद्वीकायै जीवनिर्कायैः सामान्येन कुर्यं करोमि, न
पुनस्तद्विषयप्रतिज्ञां । स च नैव पद्वीकायै जीवनिर्कायै पञ्चक-
लाऽप्रतिज्ञप्रत्याख्यातपापकर्मा भवति । एवं मुखावादेऽपि वा-
च्यम् । तद्यथैव मया वक्तव्यमस्मिन् तु न वक्तव्यम् । स च
तस्मात्मुखावादाद्विनिवृत्तः वाच्यतया भवति । तथाऽऽहं वा-
क्तव्यमस्मिन् वक्तव्यम् । तद्यथैव मयाऽहं वाक्ताऽहं वाक्तामिं तु
न वाक्तामिं । एवं मेवुनपरिप्रदेष्यतीति । तथा कोऽप्यनमानवा-
लोमपञ्चकलायै स्वयमभ्युपगच्छति । तद्व्यवसायो हि साऽऽहं विनिवृत्तः
प्रत्यक्षितरवाणः प्रत्याख्यं कामं चिन्तोतीति । एव देशकालस्थमा-
विविप्रकटेष्वपि जन्तुष्वभिपन्नं प्रकटयतीति । अयं, तत्प्रमाणं च कामं
चिन्तोतीति, सोऽयं संज्ञिहृष्टान्तोऽभिहितः । स च कदाचिद्वेकमेव
पृथिवीकायै व्यापाद्यान्, शेषेषु विनिवृत्तः कदाचिद्वृत्तौ । एवं जि-
काऽऽदिकाः संयोगा जन्मनीया यावत्सर्वानि व्यापाद्यान्तीति ।
स चैवम्-सर्वेषां व्यापाद्यान्नेन व्यवस्थाप्यते, सर्वविधता-
ऽऽहं विनिवृत्तः, तद्विनिवृत्तः । यथा काश्चित् प्रामा-
नाऽहं प्रवृत्तः, यद्यपि च न तेन विचोक्तितत्त्वेन केचन पुरुषा
हृष्टास्तथाऽप्यसौ तत्प्रवृत्तिनिवृत्तेरभावात्तत्त्वतोऽप्यप्यपारा-
ऽहं विनिवृत्तः, इत्थं हि प्राणिनोऽप्यप्यपाराः ॥ ८ ॥
संज्ञिहृष्टान्तस्मिन्संज्ञिहृष्टान्तः प्राणुपपन्नः, सोऽप्युना
प्रतिपाद्यते-

से किं ते अमन्धिदिट्ठेयं ? जे इमे अमन्धिदिट्ठेयं पाणा । तं जहा-
पुद्वीकायां जाव वणस्सइकाइया, छट्ठा वेगइया तसा पाणा

जेसि एो तकाइ वा सभाइ वा पभाइ वा मणाइ वा वई वा पावे वा सये वा करणाए अथेई वा कारावतए करंत वा समणुनाणितए, ते विणं बाले मव्वंसि पाणाणं० जाव सवने-सि सत्ताणं दिवा वा रात्रो वा सुते वा जागरमाणे वा अभि-जन्तुमिच्छामंठिया निचवे पसइविउवाविचत्तंदा जंवेति । तं जहा-पाणाइवाते० जाव मिच्छाइसणमझे, इवेवे० जाव पां चेव माणो, मां चेव वई पाणाणं० जाव सत्ताणं दुक्खण-णाए सोयणत्ताए जूणत्ताए (तिपावणत्ताए तिपणत्ताए पिट्ठत्ताए पारितपणत्ताए, ने दुक्खणत्तावत्ताए जाव परि-त्तपणत्तावत्ताए परिकिलेमाओ अप्पविरेव वा भवेति ॥ ११ ॥

(सं किं तं अमसिदिहने इत्यादि) संज्ञानं संज्ञा, सा विधा-ने येषां ते संज्ञानः, तस्मात्ते वाहसंज्ञिनो, मनसो हवन्त वा भवा-यातो वा उतो प्रापयन्ता वा निशं परं हिताः प्रमुसमसं हिताः इति-वदिति । ये इमे उतोऽङ्गमाः । तत्पथा-पृथगीकायिका यावद्वन्य-निकायिकाः, तथा पट्ठा अर्थेऽर्थः अथाः प्राणिनां विदलोक-या यावत्संशुद्धिमाः पञ्चद्विधानि स्वयेऽप्यमस्मिन्ने, येषां न लकीऽस्मिन्निचारां सोमोसाविं एवमिमां विधत्ते । यथा-कस्य-चित्प्राणिनां मन्दमन्दप्रकाशे स्यात्पुष्पकोषिते देशे किमर्थं स्या-त्पुष्पं पुष्पयः १, इत्येवमस्मिन्ने कूटं तन्नामः स्वमन्त्राणि, वैव तेषां-संज्ञिनां तेषां संभवन्तीति । तथा संज्ञानं संज्ञा-पूर्वोपलब्ध्याद्यं न तु उत्तरकारापयो लोचनम् । तथा ब्रह्मणं ब्रह्म-कृत्योपेक्षकम्, क एवायमिदमेवेत्युतं प्रज्ञानं च । तथा मयने मनो, कतिरिदमर्थोः । सा चावप्रदाऽर्थादरूपा । तथा प्रस्पृष्टयो वाक्, सा च न विद्यते नेषामिदम् । यद्यपि च चोदित्वाऽस्मिन्नां जिह्वा-प्रेषणविवरणाऽ-दिहमांसि तथाऽपि न तेषां प्रस्पृष्टयणमस्मिन् । तथा च 'मिथं प्रापे-दिहमांसि' कर्तुमि कारा भामां पथे वेत्तु तन्मयस्य वा पुनिका मतिः, तथा स्पृष्ट कर्तुमर्थो कारवायि, कुपन् वा समनुजानामिदमे-वं नृतेऽप्येषायां न विद्यते तेषामिदम् । मध्ये न स्पृष्टसंज्ञिनो वा लब्ध-काक्षाः सर्वेषां प्राणिनां घातनिवृत्तेरनायासोऽप्यतथा घातका-व्यापादकाः तथाऽपि-प्राणिन्याऽऽद्यः परोपपात्तं प्रवेष्टेने, एव त-ज्जुह्वाणाऽऽदिना अनुत्तमापणमपि विद्यते, तेषामविरतवाक्, केवलं कर्मावरणार्थां वागमायाः । तथाऽऽत्माऽऽपि तेषामिदमेव, दृष्ट्यादमज्जानम् । तथेदमसंशयोमिदं च वाक्क्यमित्थेवेत्तुतिव-कारावाधोति । तथा नोत्तरपुण्यवेदं जाह्नवाधितेनेह भव-नमस्यज्योतिषि । तथाऽऽत्माऽऽद्यः स्वापत्त्यतिप्रसङ्गोऽङ्गिति । एवं चोद्यमानमाया सोमा यावद्विषयादृशेन मयस्यसङ्गोऽप्येत-मवगतमस्मिन् । तज्जायाच्च ने दिवा वा रात्रौ वा सुप्ता वा जाग्रदव-स्था वा तस्यं प्रशस्तमितपासिचदृष्टा भवन्ति । तदेव द-र्शयन्नुमाह- (तं जहा इत्यादि) ने ह्यपञ्जितः कश्चिदपि वि-भूतता वा साध्याधिकमकमेव योषेति भवति । तत्पथा-प्राणा-निपाते रात्रिर्मिषयादृशेन मयस्यते भवति । तत्पत्त्या च क-स्यापि वैशिष्ट्यमनोवत्प्रयापारं हितास्तथापि सर्वेषां प्राण-नोऽनुःकारावन्ततया, तथा शोचनतया शोकाप्यदमत्वेन, त-या जूणतया, कुरन् यथाऽहनिदं तत्करणशीलतया, तथा त्रिभ्यो मनोवत्कथाधेयः पातन विधानं तज्जावस्तया । आदि वा- (तिपणत्ताए ति) परिद्वयतया । तथा (पिट्ठ-त्ताए) मुष्टिजोषप्रदरेण, पारितपणतया बहिरस्तश्च पीडया,

ते चाऽसंज्ञिनोऽपि यद्यपि देशकालस्थानविप्रकृष्टानां न स-र्वेषां दुःखं समुपादयन्ति, तथाऽपि विरतेरभावाद्यद्यो-तया दुःखपरितापकृष्टाऽऽद्येऽप्यतिरिक्ता जयन्ति, तस्मात्तवाक्य-तत्प्रापयिकेन कर्मणा भवत्यने ॥ ११ ॥

तदेव विप्रकृतविषयमपि कर्मस्य प्रदशयोपसंज्ञिहोपुराह- इति खलु से अससिणो वि सत्ता अहोनिमि पाणा-तिवाए उवक्खाइज्जंति० जाव अहोनिमि परिग्गेइ उवक्खा-इज्जंति० जाव मिच्छाइसणमझे उवक्खाइज्जंति । एवं जूतवादी सव्वजाणिया वि खलु सत्ता ससिणो हुज्जा अससिणो हो-नि, अमसिणो हुज्जा सन्निगो होति होच्चा ससो अ-हुवा अमसो । तस्य से अवि विविचा अवि पूणिता अमु-च्छिता अणुमुताविता अमसिकायाओ वा सन्निगाथं संकमंति, मन्मिकायाओ वा अमन्मिकायं संकपंति, सन्नि-कायाओ वा सन्मिकायं संकमंति, अमन्मिकायाओ वा असन्मिकायं संकपंति । जे एहं मनी वा अमयी वा सव्वे ते मिच्छायारा निच पसइविउवाविचत्तंदा । तं जहा-पाणा-तिवाए० जाव मिच्छाइसणमझे । एवं खलु अमया अक्खाए असं जए अरिरए अपाटिहपपचक्खायापवक्कमे सकि-रिए अम्वंहुए एगंतदंमे एगंतवाले एगंतमुत्ते, से बाले अ-विदारणत्तावक्कायक्के सुविणमवि ए परसइ, पावे य से क-म्मे कज्जइ ॥ १० ॥

(इति खलु ते इत्यादि) इतोऽप्यप्रदर्शने । कस्युत्तरो वाक्या-दुत्तरविशेषणः च । किं विनिर्णय १, ये इमे पृथगीकायाऽऽद्य-उपलब्धिः प्राणनक्तेर्पां न तयो, न संज्ञा, न मनो, न वाक्, न स्वयं कर्म, नाथेन कारयितुं, न कुर्वन्तमनुमन्तुं वा प्रवृत्ति-रिति । ने चाहर्निहममिषज्जता मिथ्यासांस्त्वता नित्यं प्रशस्त्य-तिवाचिचत्तद्वदा दुःकोत्यादजनया यावत्परितपणपरिकुष्टाऽऽ-द्वेऽर्थाविभक्तता, असंज्ञिनोऽपि सन्तोऽपि नो स्ववेकादमेव प्रा-णासिपाते कर्मत्वे तयोप्यतया तदसंमत्तायाव प्राग्भागत-वहुवाक्याभवेन, भावमिथ्यादर्शनयुत्वे उपाक्यायन्त इति । दृष्टावधानं वा संज्ञिनोऽपि योग्यतया पापकर्मनिवृत्तेरि-त्त्वमिप्रपः । तदेव इतिहं दृष्टान्तयुते तत्प्रतिपक्षेवाधेयं प्र-माणसत्यं चोद्यं कियते । तत्पथा-किमेते सरवाः संज्ञिनश्च-मवा भवन्तवन्निरवन्तवा एवाऽऽहोनिमिप्राणिनां भूत्वाऽसंज्ञि-यंति चोद्यन्ते, असंज्ञिनोऽपि सतिहवमिथ्येवे चोदित सत्याहा-ऽऽद्यर्थेः (भवज्जोणिया वि खलु इत्यादि) वाह वा-सरेवे-ज्जा बहातवाहनां य एवं प्रतिवाहयन्ति-'' पुनरपि पुन्यमम-स्मने, पण्डुपि पण्डुत्वमिति ।'' तदप्रापि संज्ञिनः संज्ञिन एव भ-विष्यस्यसंज्ञिनोऽप्यसंज्ञिन इति तस्मात्तव्यवच्छेदायैमाह- (सव-ज्जोणिया बोत्थादि) यदि वा-किं संज्ञिनोऽसंज्ञिकमेव कथं प्राकृते-सत्यं कर्मणि युवन्ति, किं वा नो । एवमसंज्ञिनोऽपि संज्ञि-कमेव प्राकृते सत्येव कुर्वन्ति, प्राहोनिमिप्राणतदुपपाद- (सव-ज्जोणिया बोत्थादि) सवः बोधयो येषां न सर्वयोपधः, संभुविभुतोऽमशीतोऽप्यसंज्ञिनां अविषादोऽपि बोधय इत्यर्थः । चे न कारकायैव नराभारः, अविषादोऽपि अविषा-दोऽपि । अविशते विद्यायने । यत्तद्विद्यापि-तत्प्रभापेक्षया

सर्वेषां योऽपि सत्त्वाः पर्यायपर्यङ्कया यावत्कर्मपर्याप्तं नित्य-
घटे नावदसंज्ञिनः करणतः सन्तः पञ्चासंज्ञिनो भवन्त्येकात्म-
सत्त्वजन्मनि अन्यजन्मापर्यङ्कया स्वेकान्द्वयाऽऽद्यावदपि सन्तः प-
ञ्चासंज्ञिनोऽऽद्यावत् भवन्तीति । तथाभूतकर्मपरिणामात् पुन-
र्भवाजन्मसत्त्वस्य व्यवस्थानियमः, भव्याभ्यवस्थे हि न कर्मा-
ऽऽपत्ते, अतो नाभयोर्ध्वनिचारः । ये पुनः कर्मवशगते संज्ञिनो
नृयाऽसंज्ञिनो भवन्त्यसंज्ञितश्च सत्त्वाः संज्ञित इति वेदान्त-
वादिसमस्य प्रत्यक्षेणैव व्यवसिचारः समुपपन्नमते । तद्यथा-
सहस्रपि कश्चिन्मूर्धाऽऽद्यवस्थायां सत्त्वसंज्ञितं प्रतिपद्यते, तद्वगमे
तु पुनः संज्ञित्वमिति, जन्मान्तरे तु सुतरां व्यतिचार इति । तदेवं
सहस्रसंज्ञिनोः कर्मपरतन्त्रादप्यन्योन्यानुगतानि रचिरेच्छा । यथा
प्रतिबुद्धो निजोदयात्स्वापत्ति, सुतश्च प्रतिबुध्यते इत्येवं स्वापप्र-
तिबोधोपरिचयोऽन्यानुगमनम् । एवमिहापीति । तत्र प्राक्तनं कर्म
यद्वर्णिष्ये यच्च वक्ष्यमाणं, तस्मिन् सत्त्वय तदविविध्यापृष्टक-
क्षय तथा विविध्याऽऽसमुत्पन्नानुगतानुताप, यत् चाविविध्याद्य-
श्चत्वारोऽप्येकार्थिका अवस्थाविशेषे चाऽऽश्रित्य भेदन इत्युच्यता-
नयाः । तदेवमपरित्यज्य, प्राक्तनकर्मणोऽसंज्ञिकायाः संज्ञिकायां सं-
क्रामयति, तथा संज्ञिकायादसंज्ञिकायामिति । तथा-नारकाः स्वाव-
शेषकर्मण एव नरकादुद्गृह्य प्रत्युत्पन्नानुगतानुताप इत्यवग-
म्यमम् । अत्र चतुर्लोकसंज्ञितं सुखेणैव दर्शयति-साम्प्रतमध्य-
वर्तधर्मसंज्ञिषुः प्राक् प्रतिपद्यमानं निगमयद्वाह- (ज एते मे-
त्यादि) ये ते सर्वजिरपि यतिभिः पर्याप्त इत्यथा करणेन
च विकलाश्चापरायतां का अन्योन्यसंक्रममाजः संज्ञिनोऽसंज्ञिनो वा
सर्वेऽप्यन्ते मिथ्याऽऽवारा, अग्रप्राथम्यानिर्वादिष्यमिष्यायः । तथा
सर्वजीवेष्वपि नित्यं प्रशस्त्यतिपातचित्तदृक्का अवस्थान्येवं-
भूतश्च प्राणानिगतानुगतं सर्वेऽप्यन्यथाशुभं च वस्तु इति,
तदेवं व्यवस्थितं यत्तदुक्तं, बोद्धेन तद्यथाव्यवस्थामाऽऽ-
भ्यागसंज्ञितं कथं पारं कर्म बध्यत इत्युत्तराकार्य विर-
तेन जावासाद्योम्यतया पापकर्मसङ्गावं दर्शयति- (एवं खलु
इत्यादि) एवमुक्तोत्तरा, खल्वप्यथारण्ये, अन्नद्वारे वा । भगवता
तार्थकृतेर्यादिना यत्प्राक् प्रतिज्ञातं तदनुवृत्ति-बाधत्वाय च
कर्म क्रियत इति ॥ १० ॥

तदेवमप्रत्याख्यानिनः कर्मसंज्ञासात्संभवश्च । नारकतियेहन-
रामरगतिलक्षणं ससारमवगम्य संज्ञातवैराग्यश्चोदक आचा-
र्यं प्रति प्रणयतेतः प्रअग्रितुमाह-

मे किं कुर्वे किं कारवे कदं संजयविरपपदिहयपञ्चखा-
यपावकम् भवद् ? ।

आचार्य आह-

तत्पुनस्तु जगत्तया उज्जीविणकार्यहेतु पमत्ता । तं जडा-पुद-
बीकाऽयां जाव तसकाऽया । से जडाणामप मम अस्मान्तं (?)
देहं वा अर्द्धाण वा मुदीण वा सेतुण वा कवालेण वा आ-
तादिज्जमाणस्व वा जाव उद्विज्जमाणस्व वा जाव झो-
मुक्खण्णमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पदिमंवेदेति, इवेवं
जाणंतो सत्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता देहेण वा जाव कवा-
लेण वा आतादिज्जमाणं वा हम्ममाणं वा तज्जिज्जमाणं वा
तासिज्जमाणं वा जाव उद्विज्जमाणं वा जाव लोमुक्खण्ण-

णमायमवि हिंसाकारं दुक्खं जयं पदिमंवेदेति, एवं जवा म-
त्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता न हेतुत्वां जाव तद्वेयत्त्वा,
एव धम्मे धुवे णियए सासए सभिव्च झोगं खेपन्नाहिं
पवेदिए । एवं से जिवस्सु विरते पाणादवायातो जाव भि-
च्छादिसणसङ्गाओ, मं भिवस्सु णो दंतपक्खोन्नो दंते प-
क्खाभेज्जा, णो अज्जं णो वमणं णो धुवणं नं पि न आदत्ते,
से जिवस्सु अकिरिए अलुमए अकोहे जाव अझो जे उवमं-
ते पणिनुवुदं, एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरपप-
दिहयपञ्चखायपावकम्मे अकिरिए संवुदे एगंतोपणं यावि
भवद् इति वेपि ॥ ११ ॥

(मे किं कुर्वन्मर्यादा) अथ किमनुष्ठानं स्वतः कुर्वन्, किं
वा परं कारय, कथं वा कन प्रकारेण स्वतंत्रविरतप्राप्तहृत्पा-
पकर्मो जन्तुर्नृपति । संयतस्य हि विरतिमज्ज्ञायाः स्वावधारकाया-
नितृप्तिः, तत्रिष्वेकश्च कृतकर्मसंचयाभावाः, तदभावाश्चरका-
ऽऽदिगम्यजाय इत्येवं पृष्टे सम्याचायं आह- (तथ खलु इत्या-
दि) तत्र सयममज्ज्ञावं परज्जीविनकाया जगत्तया हेतुत्वेना-
प्यवस्ततः । यथा प्रत्याख्यानरहितस्य परज्जीविनकायाः संसा-
र्यातिनिवृत्त्यन्तरेनाप्यवस्ततः एव त एव प्रत्याख्यानिनां मो-
क्षाय भवन्तीति । तथा चोक्तम्- " जं जतिंय प हेतु, भव
सत्ते जेव तेत्तया पक्खं । गणणंरिया लोगा, द्वाहं वि
पुह्वा भये तुज्जा ॥ १ ॥ " इत्यादि । इदमुक्तं जयति-
यथाऽऽस्यत्वा दृष्ट्याऽऽपुपत्तौ तुः समुत्पद्यते, एवं सद्यस्मापि
प्राणभामित्वाभ्यापमया तदुपपत्तौ अभवन्ते, एव धर्मः सर्वो-
पायशास्त्रज्ञानो ध्रुवोऽप्यनुगुणकारिणस्त्वभावां नित्य इति ।
परिणामाविर्यतायाश्चि सत्यां काऽऽद्यव्यवस्थात् । तथा
आ दिव्याक्षरिण्य शम्भुजवाच्छास्त्राः, परेः क्वाचिदप्यवस्व-
लितो, युक्तिसंगतत्वादिन्याप्रयायः, भयमेवंतुल्य धर्मः समेत्या-
वगम्य लोकं चतुर्दशरज्ज्वाकं खद्वेष्टः सर्वज्ञः प्रवेदितः, तदेवं
स भिक्षुनिवृत्तस्य सर्वोऽभवद्वारेभ्यां दृष्टप्रज्ञालनाऽऽदिकाः
क्रिया अकुर्वन् सावधारिकाया आभावादिप्रक्रियाप्रयत्नच प्रा-
णिनामनुपेक्षाऽऽयापकः यावदेकान्तेनैवास्मि पगुनता भवति ।
इति परिसमाप्यते । अस्मीति पूर्ववत् । इयाः प्राग्दृष्टावक्ये-
याः । मृ० २५० ४ ५ ।

(११) जीवाः किं मूलगुणप्रयत्नकायानिनः । इत्युक्तः- अर्थात् लोके-
देन प्रत्याख्यानेन तद्विषयेण च जीवाऽऽदिपदानि विशेषयद्वाह-
जीवा एव तेने । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणि, उत्तरगुणपञ्च-
कत्वाणि ?, अपचकत्वाणि ? । गोयमा । जीवा मूलगुणपञ्च-
कत्वाणि, उत्तरगुणपञ्चकत्वाणि, अपचकत्वाणि वि । न-
रइयाणं जेतं । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणि वि पुच्छ । । गो-
यमा । नरइया नां मूलगुणपञ्चकत्वाणि वि, नां उत्तरगुण-
पञ्चकत्वाणि वि, अपचकत्वाणि वि । एवं जाव चउरिदि-
या पंविदियतिरिक्खजोणिया, मणुस्सा य जहा जीवा वा-
णमंतरजोडमियेमाणिया जहा नरइया ।

(जीवा नामर्याद्) (पंचद्वितिरिक्खजोणिया मणुस्सा
य जहा जीव वि) मूलगुणप्रयत्नकायानिन उत्तरगुणप्रयत्नका-

मिनोऽप्रत्याख्यानिनश्च, नवरं पञ्चेन्द्रियतिथ्यञ्चो देशत एव मूलगुणप्रत्याख्यानिनः, सर्वविरनेस्तेषामप्राप्तात् । इह चांके गायथा-
“तिरिथाणं चारिषं, निवारिषं अह य नो पुनो तेसि ।
सुवच बहुयाणं चिचय, महव्यारांवाणं समए ॥ १ ॥”

परिहारोऽपि गायथैव-

“ए महुव्ययसम्भा-वे वि चरणपरिणामसंभवो तेसि ।
न बहुगुणाणं पि जहा, केवलसंलुपपरिणामो ॥ २ ॥” इति ।
(१८) अथ मूलगुणप्रत्याख्यानाऽऽदिमतामेवाऽप्येवमाऽऽदि-
चिन्तयति-

एषमि एं जंते ! जीवाणं मूलगुणपञ्चकखाणीणं उत्तर-
गुणपञ्चकखाणीणं अपञ्चकखाणीणं य कयरे कयरेहिं-
तोऽ जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा
मूलगुणपञ्चकखाणी, उत्तरगुणपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा,
अपञ्चकखाणी अणंतगुणा । एषमि एं भंते ! पंचिदियति-
रिक्खतोणियाणं पुच्छा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पंचि-
दियतिरिक्खतोणिया मूलगुणपञ्चकखाणी, उत्तरगुणपञ्च-
कखाणी असंखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
एषमि एं जंते ! मणुस्समां मूलगुणपञ्चकखाणीणं पुच्छा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा मूलगुणपञ्चकखाणी,
उत्तरगुणपञ्चकखाणी संखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असं-
खेज्जगुणा । जीवाणं जंते ! किं मूलगुणपञ्चकखाणी, दे-
समृत्तगुणपञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा
समृत्तमूलगुणपञ्चकखाणी वि, देसमृत्तगुणपञ्चकखाणी वि,
अपञ्चकखाणी वि । नेरइयाणं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया
नो सव्वत्तमूलगुणपञ्चकखाणी, नो मूलदेसगुणपञ्चकखाणी,
अपञ्चकखाणी वि । एवं जाव चउरिदिया । पंचिदिय-
तिरिक्खपुच्छा ? । गोयमा ! पंचिदियतिरिक्खा नो सव्व-
मूलगुणपञ्चकखाणी वि, देसमूलगुणपञ्चकखाणी वि,
अपञ्चकखाणी वि । मणुस्सा जहा जीवा, वाणमंतरजोइ-
मियवेमाणिया जहा नेरइया । एषमि एं जंते ! जीवाणं
सव्वत्तमूलगुणपञ्चकखाणीणं देसमूलगुणपञ्चकखाणीणं अ-
पञ्चकखाणीणं य कयरे कयरेऽ जाव विसेसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सव्वत्तमूलगुणपञ्चकखाणी,
देसमूलगुणपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी
अनंतगुणा । एवं अप्पावहुयाणि तिप्पि वि जहा पढाभे-
हए दंरूप, नवरं सव्वत्थोवा पंचिदियतिरिक्खजोणिया,
देसमूलगुणपञ्चकखाणी अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
जीवाणं भंते ! किं सव्वत्तरगुणपञ्चकखाणी, देसुत्तरगुण-
पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा सव्वत्त-
रगुणपञ्चकखाणी, तिप्पि वि पंचिदियतिरिक्खजो-
णिया मणुस्सा, एवं वेव सेमा अपञ्चकखाणीऽ जाव
वेमाणिया । एषमि एं भंते ! जीवाणं सव्वत्तरगुणपञ्च-

कखाणीणं अप्पावहुयाणि तिप्पि वि जहा पढे दंरूप
जाव मणुस्साणं ॥

(एषमि एमियादि) (सव्वत्थोवा जीवा मूलगुणपञ्चकखा-
णी ति) देशतः सव्वतो वा ये मूलगुणवन्तस्ते स्तोकाः, देश-
सर्वाऽप्युत्तरगुणवतामसंखेयगुणत्वात् । इह च सर्वविरने-
षु ये उत्तरगुणवन्तस्तेऽवश्यं मूलगुणवन्तो, सव्वत्तगुणवन्तस्तु
स्यादुत्तरगुणवन्तः, स्यादधिकशाः, य एवं च तद्विज्ञास्त
एवह मूलगुणवन्तो प्राह्याः ते चेतरेभ्यः स्तोका एव, बहुतरय-
तोनां दशविधप्रत्याख्यानमुक्तत्वात् । तेऽपि च मूलगुणिभ्यः सं-
ख्यातगुणा एव, नासंख्यातगुणाः, सर्ववर्तीनामपि संख्यातत्वात् ।
देशावरनेषु पुनर्मूलगुणवद्भ्यां जिहा अप्युत्तरगुणिनो लज्य-
न्ते, ते च मधुमांसादिष्विचित्रानप्रवृत्ताऽहुत्तरा अवर्तीनां
ऊवा देशविरतोत्तरगुणवतोऽप्यवश्यं सव्वत्तगुणवतो मूलगुणवद्-
भ्याऽसंख्यातगुणत्वं भवत्येव एवाऽह-“उत्तरगुणपञ्चकखाणी
असंखेज्जगुणं ति, अपञ्चकखाणी अणंतगुणं ति ।” मनुष्यपञ्च-
न्द्रियतिष्ठेव एव प्रत्याख्यानिनोऽप्येव प्रत्याख्यानिन एव, व-
नस्पतिप्रजृतिकपालेवामनंतगुणवर्तिनः । मनुष्यसूत्रे-“अ-
पञ्चकखाणी असंखेज्जगुणं ति ।” यदुक्तं तस्मिन्महोदधेन-
वसेयम् । इतरेषां सख्यातत्वादिति । (एवं अप्पावहुयाणि तिप्पि
वि जहा पढमिद्धंरूपं ति) तत्रैकं जीवानामिदमेव, द्वितीयं
पञ्चेन्द्रियतिरिक्खा, तृतीयं तु सव्वत्थगाम् । एतानि च यथा
निर्दिष्टपणमूलगुणाऽऽदिप्रतिपक्षे दृश्यंके लकानि, एवमिह
त्रोयपि वाच्यानि । विशेषमाह-“नवरमियादि ।”
(पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य एवं वेव ति) यथा
जीवाः सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानादय एका एवं पञ्चेन्द्रियति-
थ्यञ्चो मनुष्याश्च वाक्याः । इह पञ्चेन्द्रियतिथ्यञ्चोऽपि सर्वोत्त-
रगुणप्रत्याख्यानिनो अवर्तीत्यवस्ययम् । देशविरताणां देशतः
सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानस्याभिमतत्वादिति । ॥ ७ ॥ ७ श ० १ उ ०

(१९) जीवाः ? प्रत्याख्यानिनोऽप्रत्याख्यानिनो वा-

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी, पञ्चकखा-
णाऽपञ्चकखाणी । गोयमा ! जीवा पञ्चकखाणी वि, अप-
ञ्चकखाणी वि । एवं तिप्पि वि, एवं मणुस्सा वि । पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिया आदिद्विवरिदिया पढेव अपञ्चकखाणीऽ
जाव वेमाणिया । एषमि एं जंते ! जीवाणं पञ्चकखा-
णीणं जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा
पञ्चकखाणी, पञ्चकखाणापञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा, अप-
ञ्चकखाणी अणंतगुणा । पंचिदियतिरिक्खजोणिया सव्व-
त्थोवा पञ्चकखाणापञ्चकखाणी अपञ्चकखाणी असंखेज्ज-
गुणा, मणुस्सा सव्वत्थोवा पञ्चकखाणी, पञ्चकखाणापञ्च-
कखाणी संखेज्जगुणा, अपञ्चकखाणी असंखेज्जगुणा ।
ज ० ७ श ० २ ड ० ।

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकखाणी, अपञ्चकखाणी, प-
ञ्चकखाणापञ्चकखाणी ? । गोयमा ! जीवा पञ्च-
कखाणी वि, अपञ्चकखाणी वि, पञ्चकखाणापञ्च-
कखाणी वि । सव्वत्तजीवाणं एवं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया

अपचक्ष्वाणी० नाव चउरिदिया । सेमा दो पक्षसेह्य-
वा पक्षिदियसिरिक्खनोणिमा नो पचक्ष्वाणी, अपच-
क्ष्वाणी वि, पचक्ष्वाणापचक्ष्वाणी वि, माण्ड्या निमि
वि सेमा जहा नेरइया ।

(जीवाणमित्यादि) (पञ्चकलाणि चि) सर्वचिरताः । (अ-
पञ्चकलाणि चि) अचिरताः । (पञ्चकलाणापञ्चकलाणि चि)
देशाचिरता इति । (स्वेना ह्ये पञ्चसंहयव्ये चि) प्रत्याख्यानदे-
ष्टप्रत्याख्यानये प्रतिषेधनीये, अचिरतत्वात्कारकाऽऽदीनामिति ।
प्रत्याख्यानं च तज्ज्ञानेन सति स्यादिति हानसूत्रम्-

जीवा एं भंते ! किं पचचक्खाणं जाणंति, अपचचक्खाणं जाणंति, पचचक्खाणापचचक्खाणं जाणंति ? गोयमा ! जे पंचिंदिया ते तिणि वि जाणंति, अवमेसा न पचचक्खाणं जाणंति । जीवा एं भंते ! किं पचचक्खाणं कुब्धंति, अपचचक्खाणं कुब्धंति, पचचक्खाणापचचक्खाणं कुब्धंति ? जहा ओदिया तडा कुब्धणा ।

तत्र च (जं पञ्चिदिया ते तिनिं (यि ति) नाहकाऽऽदुधो दृक्कको-
कपञ्चिदियाः समानकत्वात्तमश्चष्टिष्ठे सति इति पञ्चिका। प्रत्या-
क्षयाऽऽदिद्वयं जानन्तीति। (अयमेतेत्यादि) एकोऽन्विष्टिक-
सेत्तिद्वयः प्रत्याक्षयाऽऽदिद्वयं च जानति, अयमनकत्वादिति।
कुं च प्रत्याक्षयान् भवन्तीति तत्कारणमूत्रं प्रत्याक्षयानामासु-
र्वाधेनैव प्रत्याक्षयान् भवन्तीत्यासु-
र्वाधेनैव प्रत्याक्षयान् भवन्तीत्यासु-

जीवा णं जने ! किं पच्चक्खाणनिवत्तियाउया, अपच्च-
क्खाणनिवत्तियाउया, पच्चक्खाणपच्चक्खाणनिवत्तिया-
उया ! गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य, पच्च-
क्खाणनिवत्तियाउया, तिष्ठि वि अउमेमा पच्चक्खा-
णनिवत्तियाउया । गाहा-

“ पचचवग्वाणं जाणइ, कुब्बति तेणं च आइनिव्वत्ती ।

सपप्सुदेन्नमि य, पप्पेप्पुदंङगा चत्तरो ॥ १ ॥ ”

तत्र च (जीवा नेत्यादि) जीवपदे जीवाः प्रत्यक्षानां उद्दि-
ष्टयानि प्राप्ताऽऽपेक्षा बाध्याः, येनानुपपदे च येनानुपपत्ता अर्थे
प्रत्यक्षानां उद्दिष्टयवयवां तेषूपपादादः । (अचक्षते च) बाध-
काऽऽद्येऽप्रत्यक्षानिर्बुद्धाऽऽपेक्षा, यमतेषु तेष्वेनाविशना च
योग्यवन्त इति । अथ शब्दोपादानं । शब्दोपादानं प्राप्ताऽऽपेक्षा
(२१) प्रत्यक्षानुपपत्तिः कथयितव्या-

से नृणां धेते ! सज्जनालोहि सज्जश्रुणि सज्जर्ज

सत्तेहिं पचकत्वायमिति वदन्नाणस्स सुपचकत्वायं जवड,
तथा दुपचकत्वायं । गोदमा । सध्वपाणेहिं जाव सध्व-
त्तेहिं पचकत्वायमिति वदन्नाणस्स मिय सुपचकत्वायं
कडह, सिय दुपचकत्वायं अवड । से केल्लेणं भंते । एवं
सुडह-सत्तावाणेहिं जाव सध्वत्तेहिं जाव मिय दुपच-
कत्वायं अवड । गोदमा । अन्नं ये सध्वपाणेहिं जाव स-
ध्वत्तेहिं पचकत्वायमिति वदन्नाणस्स ने एवं अभिमसणा-
यायं येवड-इमे जीवा, इमे अजीवा, इमे तमा, इमे यावरा, तस्स

यो सव्वपाणेहिंजाव सव्वसत्तेहिं पच्चक्खायमिति वद-
 माणस्स नो सुपच्चक्खायं दुप्पच्चक्खायं भवइ । एवं खलु से
 दुप्पच्चक्खायाइ मव्वपाणेहिंजाव सव्वसत्तेहिं पच्चक्खाय-
 मिति वदपाणे नो सव्वधामं जाइइ, मोसं धामं जाइइ, ए-
 वं खलु स मुत्तावाइ सव्वपाणेहिंजाव मव्वसत्तेहिं नि-
 विट्ठं निविट्ठेणं अस्संजयतिरयपदिइयपच्चक्खायपावकम्मे
 सकिरिए अस्संजुइ एगंतदंइ एगंतवाले यावि जवइ । ज-
 स्स थं सव्वपाणेहिंजाव सव्वसत्तेहिं पच्चक्खायमि-
 ति वदमाणस्स एवं अजिसग्गाणयं भवइ-इमे जीवा, इमे
 अजीवा, इमे त्वा, इमे षावरा, तस्स थं सव्वपाणेहिंजाव
 जाव सव्वसत्तेहिं पच्चक्खायमिति वयमाणस्स सुपच्च-
 क्खायं भवइ, नो दुपच्चक्खायं जवइ, एवं खलु से सुपच्च-
 क्खाइ सव्वपाणेहिंजाव सव्वसत्तेहिं वयपाणे मव्व-
 धासं धामइ, नो मोसं जाइइ, एवं खलु से सव्वपाणेहिं स-
 व्वपाणेहिंजाव सव्वसत्तेहिं निविट्ठं निविट्ठेणं संजयति-
 रयपदिइयपच्चक्खायपावकम्मे अकिरिए संजुइ एगंतदि-
 ष यावि भवइ, से नेण्ण्णेणं गोयया । एवं तुच्चदं जाव
 मिय दुप्पच्चक्खायं भवइ ।

(ले ब्रह्ममिच्छादि) " विषय सुखद्वयकलाय विषय सुखद्वय-
कलाय " इति प्रतिपाद्य यत्प्रथमं दुःखमप्यपानवर्णनेन कृते
तथायासंकेतयथास्तंभं यथाऽऽनन्यतत्पदमङ्गुलिद्वयं त्रि-
ष्टयमङ्गुलि (नो एव अन्त्यमङ्गुलिः यथाह लि) इति त-
त्रमिति बह्व्ययमलपकारमभिमन्यमानमवगतेन स्यात् । (नो
सुखद्वयकलायं भवति लि) इत्यामोयेन यथावद्वर्णयान्ता-
स्तुतन्महाभावात्तथासाह (सव्ययमङ्गुलिं लि) सत्यप्राप्तेषु पु ।
(निविष्ट लि) निविष्ट कृतकारितान्तमेतन्नित्यं कां-
मादिषु (निविष्टेषु लि) निविष्टेन प्रमेयादिषु कृतकणेन क-
रत्वेन (अस्मैत्रयविकथयतिद्वयवयवकलायवयवकमे लि) संयतो
ब्रह्मऽऽदिपदद्वयेन प्रत्ययः । इत्यन्तं यथाऽऽदिभिरुक्तं ; प्रतिह-
न्त-वर्णनं कासंकेतयति, निःशेषः प्रत्ययकलापेति आनामप्र-
त्यायकमेतं पाषाणं कर्मणि वसत् स त्वात् । ततः स्ववयवऽऽदिप-
देषु कर्मवत्तत्वात् तन्मन्त्रिणेषु च स्ववयववर्णनमिदं हन्यतामाश्वत्-
तत्वावकर्मम् । अत एव (सकिण्य लि) कार्यावयवादि-
कितानुक्तः स्य कर्मवत्तत्वात् । अत एव (अमनुमे लि) अम-
नुजऽऽहवर्णनम् । अत एव (एसातदुमे लि) एकाग्नेतेन स्व-
यं यथा एकाग्रस्यवर्णनं इति एकाग्रतत्त्वं ; अत एवैकान्तब्रह्मः ; स्व-
यं ब्रह्मा ब्रह्मोऽह इत्यर्थः । अ० ७ अ० २ व० ।

(६१) स्वात्म्यं प्रत्याख्यातव्यम् न मय्यप्ययने द्वाहाश्रयार्थमाह-
 दक्षे जावे अ लुहा, पञ्चनवायव्ये तु विभेयं ।
 हवन्मी अमणाई, अन्नाणाई ल जावम्मि ॥ ६९ ॥
 सोलं लवडिआए, शिणीअवक्किवत्तलुवत्तसाए ।
 एवंपिदुपगिमाए, पच्चक्कायां कट्टेअन्नं ॥ ७० ॥

द्वयतो भावतश्च द्विधा प्रत्याख्यातव्यं न त्रिद्वयम् । द्वयप्रत्या-
ख्यातव्यमयनाऽऽदि, अक्षानाऽऽदि तु भावे, भावप्रत्याख्यातव्यमि-

ति माघाऽथैः ॥६५॥ मूलद्वारायायां गतं तुनीयाद्वारम् । इवापि परितः, साय पुष्पवनिषा सामादयनिज्जुलीए लेलघणकुमग-
वालाणि इवादि । इह पुण सखिसेलं भवइ । परितः दुविहा-
उवठिया, अणुवठिया य । उवठियाए कहेयव्वं, अणुव-
ठियाए न कहेयव्वं । आ उवठिया सा दुविहा-सम्मोवठिया,
मिच्छोवठिया य । मिच्छोवठिया जहा अज्जोविदो, ता-
रिसाण न वट्टइ कहेउं । सम्मोवठिया दुविहा-माविषा, अ-
भाविषा य । अभाविषा न वट्टइ । भाविषा दुविहा-विणी,
या, अविणीया य । अविणीया न वट्टइ । विणीयाए कहेयव्वं ।
विणीया दुविहा-वाक्खिता, अवाक्खिता य । वाक्खिता सुणेइ
कम्मं च किंचि करेइ, छिपं ति वा अन्नं वावारं करेइ । अवा-
क्खिता न किंचि अन्नं करेइ, केवलं सुणेइ । अवाक्खिताए
कहेयव्वं । अवाक्खिता दुविहा-उवठिया, अणुवठिया य । अ-
णुवठिया जा सुणेइ अन्नमं वा वितेइ । उवठिया जा त-
च्छिता तम्मणा । उवठियाए कहेयव्वं । ” तथा चहइ-“ सोउं उ-
वठियाए (माहा ७०) ” यत्ताओ । एवमेव उवठिया सम्मोवठि-
या जाविषा । विणीया अवाक्खिता उवठिया य पढमपरितः
जोगा कहुणाए, सेसाओ तेवठि परितःओ अजोगाओ अ-
जोगणा इवा पढमा उवठिया सम्मोवठिया भाविषा । वि-
णीया अवाक्खिता अणुवठिया एसा पढमा अजोगा । एवं
सोउं पि भाविषयाओ । उवठिया सम्मोवठिया भाविषा । वि-
णीया य होइ वाक्खिता उवठिया य जोगा । मिला अजे-
गाओ तेवठि । एवं पञ्चकल्याणा पढमोविदो मयि कहिइइ । न-
थइरिसाए न कहेयव्वं । न केवलं पञ्चकल्याण, सम्ममयि आ-
नसयि, सम्ममयि सुयत्ताणि । ” मूलद्वारायायां पण्येदिति
वनम् । अणुना कथनविउच्छये । तत्रायं पुत्रवादः-“ काय
विदोए कहेयव्वं, पढमं मूलगणा कहेइति पाणिन्यायैरम-
लानि । नत्ता साययम्मं कहिने पढमा अमलिट्टस्स सावगय-
म्मा, इयइहा कहिउंने मलिट्टो वि साययम्मं पढमं सोउं
तत्तयं विविचि करेइ, उवठिगुणसु वि छम्मासियं आइकाउं
जे जस्स जोग पञ्चकल्याणं ते तस्स असहेण कहेयव्वं । ”
॥ ७० ॥ आउं ६ अं । आउं ७० ।

अथवाऽयं कथमविधिः-

आणागिउओ अन्थो, आणाए चेव सो कहेयव्वो ।
इउंठिय दिउंठा, कहुणविहि विराइया इहरा ॥ ७१ ॥
आउं । अथमः, तद्वाहानमिदं निहितोऽयं-अनागतसिक्कात-
स्याधानाऽऽदिः, आर्हयेवाऽगमैर्गैवाऽसौ कथयितव्यः । न ह-
द्यान्ते तथा दार्ष्टान्तिकः हद्यान्तपि स्तुयेः प्राणातिपाताऽऽद्यनिवृ-
त्ताभामेते दोषा अवस्थेयव्यादिः बुद्ध्यान्ता हद्यान्तेन कथयितव्यः ।
कथमयं विधिरेव कथनप्रकारः प्रत्याकथने वा । यद्वा-सामान्ये,
मैत्राऽङ्गाप्राज्ञाऽथैः सौधमैऽद्विराहुयेवासौ कथयितव्यः, न ह-
द्यान्तेन, तत्र तस्य वस्तुतोऽसम्भवात् । तथा दार्ष्टान्तिक उवा-
हऽऽव्यवसायानाम्, वस्तुत्वाद्, घटवर्षित्वेयमादिहद्यान्तात् कथयि-
तव्यः । एव कथनविधि, विराधना इतरथा विपर्ययोऽन्यथा,
कथनविधेरप्रतिपादितेतुत्याव अथिकतरसंमोहादिति माघा-
ऽर्थः ॥ ७१ ॥ मूलद्वारायां पण्यस्त उक्तः कथनविधिः ।

(२२) प्रत्याक्यानफलम्-

पचचखाणामिणं, पड परतोए अ होइ जुविहं तु ।
इहलोए धम्मिवाइ, दामकमाइ परतोए ॥ ७२ ॥

प्रत्याक्यानस्योपकलसङ्गणस्य फलं कार्यमिह लोके परलो-
के च भवति द्विविधं द्विप्रकारम् । तुदायः स्वयतानेकमेव प्र-
दोषोपायः । तथा वाऽऽह-इदंलोके धम्मिसत्ताऽऽद्य उवाह-
रणम् । दामकमाऽऽद्यः परलोके इति माघाऽङ्गायाः ॥ ७२ ॥
कथानके तु-“ धम्मिसङ्कोदारणं धम्मिसङ्कोदो ॥ नाथवं ।
आदिशब्दतो आमोसहिमाइया घेयंति । दामकमाऽङ्गाहरणं तु-
रायपुरे नयेरे एगो कुलपुत्रजानीओ, तस्स जिणदानो
मिसां, तेण सो साहुसगासं नीओ । तेण मच्चमंसस्स पच-
क्खाणं गहिं । तुम्हिक्खे मच्चाइहा लोमो जाओ । इथो वि
सालयहि महित्ताए य खिसिज्जमाणो मच्चो उव्विको दहं म-
च्चं वट्टइ, पुणरावणो जाया । एवं तिखि दिवसें तिखि वारे
गहिया, मुक्का य । अणसणं काउं रायगिहे नयेरे मणियार-
सेट्ठिणो दामकमां नामेण जाओ । अट्ठवरिसस्स कुजं मारीओ
जिणं, तथेव सागरपोयस्सयाइस्स गिहे छिइइ । तथ रा-
यगिहे साहु भिक्खुं पडिइ । साहुणा संवादयस्स कहिंयं-
एयस्स गिहस्स एस दारओ अहिंथो भविस्सइ । सुयं स-
यथावेण, पच्चं चंमत्ताण अपिओ । नेहि दूरं नेउं अमुजि
नेमुं जेसिओ निव्विसिओ कओ, नासंतो तस्सेव गोमयिण
गहिओ, तुतो सि जेव्वणथो जाओ । अजया सागरपोओ तथ
मओ । ने इउंठण उवाण परिणं पुच्छइ-थो एस । ” । कथि
अजहाणि इहागथो इमे । सोऽतिनीओ लेहं दाउं चरं पाय-
हि ति खिसिज्जो । मत्तारायगिहस्स वाहिं परं नेतो देवयं
सुयइ, सागरपोयथूया मिला नाम कज्जा, नीय अण्णियावाव-
साए दिओ पिउमुत्तुयिहमेहं इउंठे वाइइ-पथयं दारयस्स
असोहियमंक्खिपयायस्स यिलं दायवं. अणुणारपुसुमावि
मुइइ नमं पायिइ वि सा अणणं विवादिइ । आगथो सागर-
पोयओ, माइएअठ्ठियविस्सज्ज सागरपोयस्स पुत्तमण
सोउं सागरपोओ दिउंठयउंने मज्जा, रत्ता दामकमां रायसमी
कओ, भोगसमिकी जाया । अजया पुत्रावरणं मगलिपहिं पु-
रओ से उम्मीय-“अणुपुत्तमावइता, वि रुणत्था तस्स वहुमुणा
होति । सुइउंठककच्छेमओ, जस्स कथेओ वहुइ पक्काओ ॥ ”
सोउं स्वयसहेस्स मग्लियाणं देइ । एवं तिखि वारा तिखि स्व-
सहेस्सावि । रत्ता सुयं पुच्छिण सत्थो रत्तं सिउं, तुठ्ठेण रत्ता
सेट्ठी ठियओ । बोदिजानो, पुणो धम्माराहुणं, देवलोमारगमं
एवमाइ परतोए अइथा सुहेण पचचखाणं देवल्लोयगमणं पुण
बोदिजानो सुकुलपचयादिसोक्खपरंरेण सिद्धिमणं, केसिं
व पुण तेणव जगहणेण सिद्धिमणं प्रवोति ।

अत एव प्रधानफलोपदेशेनोपसंहराह-

पचचखाणामिणं से-विऊय जणिण जिणवरहिं ।

पचा अणंतजीवा, मामयसुखं लुं मुखं ॥ ७३ ॥

प्रत्याक्यानो भवदमन्तरित्तमारेण जावेनायः कर्णेन जिम्वरो-
हिणं तीथेकरकथितं प्रातः अनन्तजीवाः, तीथेस्वकपथन एव प्र-
सुप्तिहेतुत्वात् तत्रोक्तमित्यनपराध एवेत्येवं विस्तरणं । अतोऽनु-
गमः । आउं ६ अं । (प्रत्याक्यानं मृदावादे) पत्तिसेवणा इति वक्ष्य-
ते । तीथेहो महान्तकपथ प्रत्याक्यानस्य परिमाणम् । अणुन
प्रत्याक्यानद्वाराद्-प्रथमजितस्य अणुनसर्वाभिनोऽनित्तजित-
स्य धीरस्वर्गमिदं प्रत्याक्यानं-व्युत्त पञ्चचयः, प्राणाति-
पातनिवृत्त्यादिति पञ्च महाव्रतानि, शेषानामयनाऽभिप्र-

७ धम्मिसङ्कोदिगमिनामकप्रत्ययः । यथावस्तुदिवष्टिपणं ।

भूमीनां मध्यमानां द्विविधानिर्तोषेकृतां चत्वारो यमाः, मैथुन-
मनचर्जाणि शेषाणि चाविर महाव्रतानीत्यर्थः । तेषां मैथुनस्य
परिमृष्टमर्धमात्रविचक्षणत्वात् "नापरि शुद्धता स्त्री परिच्छ्रयते"
इतिन्यायात् । अं० ५० १ अ० १ खण्ड ।

(२३) साम्प्रतं प्रत्याख्याता उच्यते-

पञ्चकखाण कया, पञ्चकखाणितेप नि सूया उ ।

उभयमपि जाणुमेअर, चउजंगो गोणिदिट्ठेनो ॥६५॥

मूलगुण उत्तरगुणे, सत्वे देसे अ तह य सुद्धोप ।

पञ्चकखाणविहिन्नु, पञ्चकखाया गुरु ढोए ॥ ६६ ॥

प्रत्याख्याता गुरुः, तेन प्रत्याख्याता कृता प्रत्याख्यापयित-
व्यपि शिष्ये सूया उल्लिखिता न हि प्रत्याख्यातं प्रायां गुरुशिष्या-
चन्तेरण भवमिति । अयं तु-"पञ्चकखाणं कयं" इति पठन्ति,
तन्पुरुरयुक्तम् । प्रत्याख्यातः नियुक्तिकारेण साक्षादुपपन्नत्वात् ।
सूयावृत्तः प्रत्याख्यापयितुं तदन्तरङ्गवादिनि । अत्र च
ज्ञातयज्ञानिरेव चतुर्भङ्गा भवति । तत्र चतुर्भङ्गं गोहृष्टान्त
इति गाथासमासाधः ॥ ६५ ॥ भावार्थे तु स्वयमेवाऽऽह-
मूलगुण उत्तरगुण च (सत्वे देसे य त्ति) सत्वेमूलगुणं दे-
वात्मलगुणं च, एव सर्वोत्तरगुणं देशोत्तरगुणं च । तथा च
गुचीं पट्टिधारां अदाताऽऽदितलपार्यां प्रत्याख्यानविधिः
आत्मन्विषय प्रत्याख्यानविधौचोत्पत्त्यर्थः, प्रत्याख्यातीति प्रत्या-
ख्याता गुरुमेवति आचार्या जयति । इति गाथायाः ॥६६॥

किङ्कमाऽपि विहिन्नु, उवआणपरो असदभावे अ ।

संविग गिरपड्को, पञ्चकखावित्तो जणिअो ॥६७॥

इत्थं पुण चउजंगो, जाणो इअरम्मि गोणिनाएण ।

सुद्धासुद्धा पदव-तिषा उ मेसेसु अ विजानामा ॥ ६८ ॥

कुनिकमोऽपि विधिः वन्दनाऽऽकाराऽऽविप्रकार इत्यर्थः ।
उपयोगपरश्च प्रत्याख्यान एवोपयोगप्रधानश्च, अशुभभावश्च,
गुच्छचित्तश्च, संविज्ञो माङ्गार्यो, स्थिरप्रतिज्ञः न भाषितमन्यथा
करोति । प्रत्याख्यापयतीति प्रत्याख्यापयिता शिष्य एवभूतो
भगिनस्तीर्थकरणयैरिति गाथायाः ॥६७॥ "एष पुण पञ्च-
कखायितस्स, पञ्चकखावितस्स य चउमंगो, जाणगस्स पञ्चकखाइ
सुद्धं पञ्चकखायं, जम्हा दो वि जाणति किमपि पञ्चकखाय नमो-
कारमहिंयं, पोरेसिमाइयं वा, जाणो अजाणगस्स जाणवउं
पञ्चकखाइ, जहा नमोकारसहिपार्यं अमुप पञ्चकखायं ति सुद्धं,
अजहा असुद्धं । अयाणो अजाणगस्स पञ्चकखाइ सुद्धं, पडुस्स-
इट्ठादिसु विभासा-अयाणो अयाणगस्स पञ्चकखाइ असुद्ध-
मेव । एष विट्ठेनो गाथो अ । जह वि गाथीणं पमायं सामिअो वि
जाणइ, गाथो वि जाणइ, दोहइ वि जाणमाणं भित्तिमोद्धं
सुद्धं असुद्धं इह, इयरो गणइइ इहलोइए चउमंगो । एव जाण-
गो जाणगेण पञ्चकखावेइ सुद्धं, जाणगो अयाणगेण कारणेण
पञ्चकखावितो सुद्धा, निकारणेण सुद्धइ, अयाणगो जाणगेण प-
ञ्चकखावइ सुद्धो, अयाणगो अयाणगेण पञ्चकखावेइ न सुद्धो
इति गाथायाः ॥ ६८ ॥ अत्रो० ६ अ० १ ।

(२४) प्रकीर्णकथातोः-

कमिस्वारणकोत्तरपारणकयोभेकाशनं विना "सूरे उमाप
अमचठं" । प्रत्याख्याति, यदा पारणकोत्तरपारणकयोभेकाशनं
करोति तदा "चउत्यजति" प्रत्याख्याति इति रीतिर्हृदयते ।

तथा-"बहुजन्तु" इत्यादिकस्थाने तु नास्ति, तदा पारणको-
त्तरपारणकयोभेकाशनं विनाऽपि "उठमत्तं" इत्यादि प्रत्या-
ख्याति, तत्र को इतिरिति प्रश्ने, उत्तरम्-यदेकाशनकसहि-
तोपवासं करोति तदा "सूरे उमाप चउत्यजत्तं अमचठं"
प्रत्याख्याति पुनरेकाशनकरहितं करोति तदा "सूरे उमाप
अमचठं" प्रत्याख्यातीत्यपि विच्छेदपरम्परा दृश्यते । पठ्यमूलम-
त्याख्याने तु पारणके उत्तरपारणके भेकाशनं करोति, अथवा-
न करोति तथापि "सूरे उमाप उठमत्तं अमचठं" इति
कथ्यते, तद्वक्त्राणि तु श्रीकल्पसूत्रसामान्यरीमर्थे सन्तीति बो-
ध्यम् । ५८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । केचन वदन्ति-नमस्कारस-
हितप्रत्याख्याने उदिते सूर्ये भोक्तुं कल्पने, योगशास्त्रे त्वङ्गो मुखे-
ऽवसाने च घटिकाद्यमध्ये भोक्तुं न कल्पने, घटिकाद्यप्रार-
म्भेऽपि किं प्रातः करेत्कादशोनाम्न उत सूर्योदयत इति ? प्रश्ने,
उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यातं सूर्योदयस्य श्रुत्याभ्यन्तरे
प्रत्याख्याननङ्गमयाङ्गोक्तं न कल्पने, "उमाप सूरं मनुक्कारस-
हिंश्च पञ्चकखाणि" इत्यादि सूत्रस्याख्याने, योगशास्त्रवृ-
त्त्यादी च तथैव दर्शनादिति । १११, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । मुत्क-
लश्रावका नमस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽविप्रत्याख्याने पारय-
न्ति, तद्वक्त्राणि कसन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-मुत्कलश्राका न-
मस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽविप्रत्याख्याने पारयन्तीत्यविच्छे-
दपरम्पराऽस्ति, परमेतद्वक्त्राणि कुत्रापि दृष्टानि न स्मरन्तीति ।
३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । त्रिविधाऽऽकाराऽऽविप्रत्याख्यानवत्तां आदानं
राशौ यसंस्चित्तजलपानं तत्किं प्रपश्यन्मुत परम्परान्तं, तत्र
कया युक्त्या दिवसे संचित्तजलं न युज्यति, राशौ च यु-
ज्यतीति प्रश्ने, उत्तरम्-दिवससंयम्यो त्रिविधप्रत्याख्याने "त-
ह तिर्वहं पञ्चकखाने जमानि अयाणगस्स अयाणगस्स" इ-
ति वचनात् "अयाणगस्स" इत्युच्चारो भवति । तथा च
प्रासुक्मेव जलं कल्पने, रात्रिकालत्रिविधाऽऽकारप्रत्याख्याने तु
"पारणस्स" इत्युच्चारजावाः संचित्तजलमपि कल्पने इति ।
१२३, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चम्पकाऽऽविप्रत्याख्यानवत्तां आदानं
श्राद्धवस्तुप्रत्याख्यानवत्ताः आश्रय्य पानं कल्पने, न वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-सकलाऽऽवस्तुप्रत्याख्यानयत्नस्तद्वारि कल्पने पानमि-
ति । २६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । योगशास्त्रतुर्नायप्रकाशवृत्तौ
"शुचिः एवमिदं प्रस्तोत्रं देवमप्यचर्य वैश्वदेवि" इति १२२ स्कं-
ध्याख्याने पूर्वे गण्डपुत्राऽऽदिकं कृत्वा पञ्चात्मप्रत्याख्याने प्रोक्तमस्ति
तत्कमिति प्रश्ने, उत्तरम्-योगशास्त्रे शुचिजननप्रकारो लोकप्र-
सिद्धोऽनुवादापरतया प्रोक्तोऽस्ति न त्वयर्थं विषयेनयेति प्रत्या-
ख्यानवत्तां गण्डपुत्रकरणं विनाऽपि देवपुत्रा बुद्धयतीति न कश्चि-
द्विरोधः । २३५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । गुरुकालवेलायां नम-
स्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं भवति । तदा घटिकाद्यं गृह्यते,
किं वा सूर्योदयाद्यं घटिकाद्यं गृह्यते, तद्व्यक्त्या प्रसारमिति
प्रश्ने, उत्तरम्-गुरुकालवेलायां नमस्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं
भवति, तत्र अत्राप्यं घटिकाद्यं गृह्यते इति । २६६ प्र० । सेन० ४ उ-
ल्ला० । नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य फलमधिकं भवति, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य जन्मपक्षात्मनः
घटिकाद्यं कथितमस्ति । यदा नमस्कारं गणयति तदा प्रत्या-
ख्यातं पूर्णं जन्तीत्यपि कथितमस्ति, तस्माद् घटिकाद्यस्योपदि-
यावत्कालमुपयोगवाद् । सेन० । पौर्वाधिक्यादां द्विती-
यदिने प्राप्तिं कथितमस्ति अथवाऽऽविप्रत्याख्यानमिवाऽऽमि-
विषयं देशा वकाशिकमपि कस्माच्च कुदते, अथ प्रत्याख्यानसं-

वद्यप्यथारस्तदाऽऽमामिविषयमपि कुरुन इति चेत्तर्हि सामा-
यिकस्य कथं कुर्यादिति प्रश्ने, उत्तरम्-अथार्थेभ्यश्चाङ्गेष्वु-
च्यते परैव गतिर्न तु प्रयात्तरावगतिरिति । ७३ प्र० सेन० १ उल्ला० ।
आर्यकृष्णकैटिकाऽऽप्राऽऽर्द्धीनि योजीकृतानि घटिकाद्यानन्तरं प्रा-
सुकानि भवन्ति । तथा त्रिविधाऽऽहारत्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्यान-
नामैकाशानकमध्ये तानि कल्पन्ते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-आमा-
र्यकृतानि निर्वाजीकृतान्यपि घटिकाद्यान् न प्रासुकानि न प्रवन्ति
यतः कटाहजीवस्तपैव निष्ठति । तथा त्रिविधाऽऽहारैकाशानकं न
कल्पन्ते । त्रिविधाऽऽहारैकाशानकंऽपि सचित्रप्रत्याख्यानानां न
कल्पन्ते । एककलानि निर्वाजीकृतानि घटिकाद्यानन्तरं त्रिवि-
धाऽऽहारप्रत्याख्यानानां कल्पन्ते इति । ७५ प्र० सेन० ४ उल्ला० ।
अनगुणानिआर्यस्य त्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्यानं कारयित्वा रात्र-
वृणयानिपयनेनाशनस्य दूषणं लगति । न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-उत्तर-
म्-तथा कारयेनानशनस्य दूषणं न लगतीति । १३७ प्र० ।
सेन० ४ उल्ला० । अज्ञानप्रत्याख्यानकर्ता बान्नी जातायां द्वितीय-
धारे जुह्वे, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-तस्मिन्नेव स्थानके स्थिते
यदि बान्तिर्भवाति, मुखद्वारं किं कृत्वा प्रवति, तदा द्वितीय-
धारे नोक्तं कल्पने, नाभ्यां चेति । १४८ प्र० सेन० ४ उल्ला० ।
प्रथमदिनेचतुर्विधाऽऽहारो वासं कृत्वा द्वितीयदिनेपवासमकी-
कृत्य वष्टुप्रमाऽऽदिकं प्रत्याख्याति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रथम-
दिवसेचतुर्विधाऽऽहारकोपवासं प्रत्याख्याति, द्वितीयदिवसे ए-
कमेव प्रत्याख्याति, न तु वष्टुम् । यदि द्वितीयदिने वष्टुऽऽदिकं,
तर्हि अग्रे तृतीयोपवासः कृतो युज्यते, ईदृशी सामाचार्यस्तोति ।
१४१ प्र० सेन० ४ उल्ला० । कश्चित्प्रातः कुननमस्कारि-
कासहितप्रत्याख्यानं प्रतिज्ञेयत्वात् त्रिविधाऽऽहारप्रत्याख्या-
नं करोति, स संध्यायां, किं वा प्रत्याख्यानं विद्वान-
नीति प्रश्ने, उत्तरम्-एकाशानाऽऽहारप्रत्याख्यानं, चिद्विप्र-
निलम्बनाविधिषाऽऽहारप्रत्याख्यानं च संध्यायां पानकाऽऽ-
हारप्रत्याख्यानं करोति । अकृतप्रतिज्ञेयत्वात् त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानस्य चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्यानं करोतीतिपरम्पराऽस्ति ।
१६६ प्र० सेन० ४ उल्ला० । कमेष्टकपानीयं त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानानां पानं गृह्यति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-त्रिविधाऽऽहार-
प्रत्याख्यानानां तत्पानीयमानं गृह्यति, परमात्मनामाचरण-
मार्त्तानीति । १६ प्र० सेन० ४ उल्ला० । तथा केनचित् आर्कं यो-
जनशानादुपरि गमनप्रत्याख्यानं कृतं, तस्य धर्मोपमित्रिकं गन्तुं
कल्पने, न वा, यदि गच्छति, तदा केन विधिर्नैति प्रश्ने, उत्तर-
म्-प्रत्याख्यानकरणसमये विवेको विलोक्यते, तेन प्रायो मु-
ख्यवृथा प्रत्याख्यानं सांसारिकाऽऽस्तस्य भवति, न तु धर्मक-
स्यस्य, यदि च सामान्यतः कृतं, तदा नियमिनश्चेन्नोपरि यतन-
गच्छति, तत्र च गतः सांसारिककृत्यं न करोतीति । ३६३ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । पञ्चविकृतिप्रत्याख्यानानि घटिकाद्यानन्तरं
गुरुमिश्रितच्युरिमकं कल्पते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चविकृ-
तिप्रत्याख्यानं घटिकाद्यानन्तरं गुरुमिश्रितं च्युरिमकं तद्विने न
कल्पते इति । ३६ प्र० सेन० ३ उल्ला० । येषां कटाहविकृ-
तिप्रत्याख्यानं भवति तेषां कोलियाख्यतेललातिलपक्वाश्वा-
दिकं कल्पते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-कोलियाख्यतेलविकृ-
तिर्न भवति तत्र तैलमिश्रणं पक्वाश्वाद्यपि विकृतं न भवतीति
सेन० । मनुष्यशोकाद् बहिः कृत्वाऽत्रैव कविह्वये । तत्र
कालप्रमाणानां, रात्रिभोजनप्रत्याख्यानं च घटते, न चेति प्रश्ने,
उत्तरम्-मनुष्यलोकाद् बहिः कृत्वाऽत्रैव प्रत्याख्यानं रात्रिभोजनप्रत्या-

ख्यानं वेदव्यापेक्षया सभ्यकालस्वकूपपरिहारेण भवत्यस्यथा तु
संकतप्रत्याख्यानमिति । १२५ प्र० सेन० १ उल्ला० । जित्वाऽऽलये
प्रत्याख्यानं पारयितुं गृह्णाति, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-गृह्य-
ति संप्रदाय इति । १०४ प्र० सेन० ३ उल्ला० । यावज्जीवं रा-
त्रौ चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्यानवतः स्त्रीसेवेन भङ्गो, न चेति प्रश्ने,
उत्तरम्-स्त्रीसेवेन भोक्तृवृत्त्येन सति प्रत्याख्यानमङ्गो प्रवर्तते,
नाभ्ययेति आहविधिबन्धनादिति । २२० प्र० सेन० ३ उल्ला० ।
चतुर्दशानियमेषु द्वित्राऽऽर्द्धीनि सचित्रानि प्रातः प्रत्याख्यानं कि-
यमाने मुखकलानि रक्षितानि तान्यहम्येव सत्सोद्यपि पृ-
र्णीतानि, अथ रात्रौ तेषां कार्यं समुपपन्नेष्वेवप्रमाणोक्त-
व्यापराख्यादां न कल्पन्ते, न चेति प्रश्ने, उत्तरम्-आदानां
चतुर्दशानियमेषु द्वित्राऽऽर्द्धीनि सचित्रानि प्रातः प्रत्याख्यानसम-
येऽऽहारत्रावधि मुखकलानि रक्षितानि भवन्ति, तदा तावत् दि-
वा परिजनेन रात्रावधि कलानि न कल्पन्ते, यदि च सन्धाऽऽध्याह्न-
तावन्ति मुखकलानि रक्षितानि, तदा रात्रावधिकार्यापि न कल्प-
न्ते इति । ४११ प्र० सेन० ३ उल्ला० ।

विषयसूची-

- (१) प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारगथा ।
- (२) प्रत्याख्यानशार्ङ्गकार्याः ।
- (३) द्रव्यप्रत्याख्यानम् ।
- (४) आहाराप्रत्याख्यानम् ।
- (५) भावप्रत्याख्यानम् ।
- (६) ज्ञातप्रत्याख्यानस्य अतः प्रत्याख्यानानां प्रत्याख्यानेन
द्वैविध्यम् । मूलोत्तरगुणप्रत्याख्यानं बोद्धाद्वयम् ।
- (७) आह्वयधर्मः । आह्वयः कष्टविधाः, तेऽपि भेदा वि-
भज्यमाना द्वैविध्यमवह । यति गृहस्थस्योर्नदन प्र-
त्याख्यानम् । गृहप्रत्याख्यानस्यापि जङ्गमाभित्य वै-
लिकप्रत्याख्याने-“तिविहं तिविहणं” इत्यत्र चा-
लेप परिहारो वा ।
- (८) येन आर्कं प्रकालेन प्रत्याख्यातः स पश्चात्काले
प्राणातिपातं प्रत्याचक्षणाः किं करोतीति प्रश्नः ।
आहारभेदप्रकृष्टणा, सोत्तरा दिगम्बरीया विप्रतिप-
तिहवः । प्रत्याख्यानस्य दृष्टविधयश्च ।
- (९) आहाराः प्रत्याख्यानं कदा गृह्यन्ति ।
- (१०) प्रत्याख्यानविधौ दानविधिः ।
- (११) धर्मकलाधर्मानिर्भयमिष्टयावत्तावद्वह भव्याः शु-
कं प्रत्याख्यानं प्रपद्यते ।
- (१२) प्रत्याख्यानस्येव वरविधयश्च, द्विविधश्च, त्रिविधश्च ।
अन्तर्गतम् ।
- (१३) सामाधिकं सत्याहारप्रत्याख्यानं किम् ? आहार-
प्रत्याख्यानवत्सामाधिकं आकराः किमिति नोक्ताः,
अन्तर्गतम् । निर्दुष्टतः सामाधिकमाकारणम-
विषयः ।
- (१४) अथ कोऽपि धूतान्-विद्यमानार्थं विषयमेव प्रत्याख-
यानमुपपद्यते । निवृत्तिसकलत्वात् ।
- (१५) यदुक्तम्-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं श्रेयो
भवतीति । तत्र प्रतिविधीयते ।
- (१६) अन्वेषकज्ञानस्य सहायः । तेनापि प्रत्याख्यातव्य-
म् । स्वपञ्चसिद्धये सहायः । तदाऽऽर्द्धांशिकौ, संहिद्यस्या

स्मृतिप्रामाण्ये च । अत्रत्याक्यानिनः संसारमवगम्य सजातविराग्यहोत्सुः स्मृतिं प्रति पृच्छति ।

- (१७) जीवाः किं मूलगुणप्रत्याक्यानिनः ? इत्यादि ।
 (१८) मूलगुणप्रत्याक्यानादिमतमदपवादः ।
 (१९) जीवाः प्रत्याक्यानिनोऽप्रत्याक्यानिनो वा ।
 (२०) प्रत्याक्यानिनं पदेति कथनियम् ।
 (२१) प्रत्याक्यानिविधिः ।
 (२२) प्रत्याक्यानिफलम् ।
 (२३) प्रत्याक्यानिता ।
 (२४) प्रकीर्णकवार्ताः ।

पञ्चक्लाणकिरिया-प्रत्याक्यानिनक्रिया-स्त्री० । किर्याभेदे, (प्रत्याक्यानिनक्रियाः 'पञ्चक्लाण' शब्देऽनुपदेभ्य गतः)

मूलगुणेषु य पण्ये, पञ्चक्लाणेषु ईह अधीमारी ।
 होज्जुह तपचन्त्या, अपञ्चक्लाणकिरियाओ ॥

मूलगुणः प्राणातिपातविरमणस्तेषु, प्रकृतमधिकारः, प्राणातिपाताऽभेदः प्रत्याक्यानिनं कर्तव्यमिति यावत् । इह प्रत्याक्यानिनक्रियाऽभ्ययनेनार्थाधिकारः, यदि मूलगुणप्रत्याक्यानिनं कियते तन्नोपायं दर्शयितुमाह-प्रत्याक्यानिनभावेऽनियतत्वात्प्रातिक्रिस्तकारितया तत्प्रात्ययिका लक्षिमिस्मात्प्राप्ताद्युपपत्तेः प्रत्याक्यानिनक्रिया सावधान्यमुपानक्रिया तत्प्रात्ययिकश्च कर्मत्ववस्तुतस्तत्तत्तत्संसार इत्यतः प्रत्याक्यानिनक्रिया समुत्पन्ना विधेयति । सूत्र० २ श्रु० ४ श्रु० । द्वितीये श्रुतस्त्वर्थे स्वकृतश्रुत्यर्थेऽभ्ययने, आ० ४ श्रु० ।

पञ्चक्लाणजंगगु-प्रत्याक्यानाभ्ययन-न० । प्रत्याक्यानिनप्रतिपादके श्रवण्यकश्रुतस्त्वर्थेऽभ्ययने, आ० ५ श्रु० । आ० ५ श्रु० ।

पञ्चक्लाणपोसहोववास-प्रत्याक्यानिनपोषोपवास-पुं० । पोषोपादिविषयप्रत्याक्यानिनपदेतिनोपवासोपाः, अ० ७ श्रु० ६ उ० ।

पञ्चक्लाणपपवा-प्रत्याक्यानिनप्रवाद-न० । प्रत्याक्यानिनं समभेदे यद्वदति तत्प्रत्याक्यानिनप्रवादम् । नचमे पूर्व, 'पञ्चक्लाणपुनस्त्वर्थे वीसं वत्पु पमस्ता ।' पदपरिमाणं चास्य एककोटिरशीतिश्च पदसहस्राणि । न० । आ० १० । स० ।

पञ्चक्लाणजंग-प्रत्याक्यानिनजङ्ग-पुं० । प्रत्याक्यानिनं गृहीत्वा प्रत्याक्यानिनप्रतिपत्तिवचनानां भजनेन, नि० ५ श्रु० ।

जे भिक्खु अजिक्खणं अजिक्खणं पञ्चक्लाणं, भंजं ज्ञेजंते वा साउज्जं ॥ ३ ॥

अभिक्खणं नाम पुणो पुणो, नमुक्काराऽपञ्चक्लाणं भंजं तस्व चत्तल्लं, आणादिया य दोसा ।

इमं सुलफासो-

पञ्चक्लाणं निम्बु, अभिक्खणाऽऽउट्टियाय नो भुंजे ।

उत्तरगुणणिफ्फणं, मो पावति आसयादाणि ॥ ११ ॥

आउट्टिया नाम आभोगं, ज्ञानान् इत्यर्थः । नमुक्काराऽउत्तरगुणपञ्चक्लाणं, एवं भवत्यस्या मूलगुणपञ्चक्लाणं । इह उत्तरगुणपञ्चक्लाणोणादिमारी ।

इमा अभिक्खणाऽऽसेवा-

सकि जंजणम्भिं बहुओ, पासो वितियाप्पि सो गुरुक होति ।
 सुत्तणिवातो ततिप, चरपं पुण पावती दसहि ॥ १२ ॥

सगिति एकस्मिन् भजमाणस्य मासज्जु, पण्य सुत्तणिवातो, चउट्टियारे चउगुरु, पंचमवारे कट्टियारे सत्तमवारे ज्ञेओ, अट्टमवारे सुलं, नचमे अलुक्क, दसमवारे चरिमं, परं चोत्तियः आणादिया य दोसा ।

इमे य-

अपञ्चक्लाओ अवषो, एमगदोमो य अददओ धम्मो ।

पाया य मुमावाओ, होति पइसापकोप य ॥ १३ ॥

जहा एस नमोकाराह जंजइ तथा मूलगुणपञ्चक्लाणं विजंजइ, एवं अगम्यादिगृहाया य अपञ्चक्लाणं ज्ञाणइ वश्येते येन स वर्णः, तत्प्रतिपक्षः अर्थः । सो अप्यनो सादुणं च, पञ्चक्लाण-मंगेषु सगेषु मूलगेषु वि भंजइ, पञ्चक्लाणपंचमे सप्रणधम्मं वा अददत्तं कथं भवइ, अत्र पक्षे पवित्रजइ अत्र वा करं क्ति माया, अत्रं ज्ञासइ अत्रं करं क्ति मुसावाओ । एते दो वि जुगअओ लवन्ति । पोरिसिमाइ पइसापयसोवो कओ भवइ, एसा भंजमतिगहणा, पञ्चक्लाणं भंजं क्ति देवथा ग्हा विखाइ करेज ।

कारणे पुण अपुजे वि काले भंजइ ।

वितियापपण्यपण्णे, भुंजे आविक्खोवते वि कण्णज्जे ।

कंतोरोऽग्निगहणा, गुरु शिष्टाग्रा य जाणोति ॥ १४ ॥

खमाणं खाभिये वा, निक्खोयति कुवल्लं वि नाउणं ।

उत्तरं वा सट्ठा, दुक्कमपार्थं य विनरति ॥ १५ ॥

अणपण्णे सहो वा अजाणतो भुंजइ नचिं नोसो । कंतो नि-अजाणपवित्रजस्व पञ्चक्लाणं पचमा भसं पकुपणं, दूरं च गतं च । अंतरे य भस्यं भवो नस्य, एवं भुंजेतो सुट्ठा । अग्रे वि कल्लं न भावस्त्वइति साहचर्यगृहा भुंजइ । गिलाणो वि विगहमापञ्चक्लाण्यं विउत्तुपममा भुंजइ । अग्नियगवाहि वा रासो भुंजइ । आयरिओवपेण वा तुरियं कहिं वि गतं च, तस्य पोरिसिमाइ अपुणे प्राप्ते गच्छतु । नमओ वा मासाइखणवे कते अहं किलतो अपुणे चैव भुंजविज्जइ । उ-व्यलसरारस्व वा विगहपञ्चक्लाणं विगहं विज्जइ । उत्तरं सहो दुक्कं गमिस्त्वइति काउं नमोकारे चैव वितरति, खीरादया वा विणासि दृवं विरकालमदाहं अपुणे पोरि-सिमाइपञ्चक्लाणं गमाकारो चैव वितरति । नि० ५ श्रु० १२ उ० । प्रातः प्रतिक्रमेण तपसः कार्याऽसमेमथे उपवसत्य-मुक्ततपः करिष्ये, ईदृशं विविच्य कार्याऽसंगं पारयति, पञ्चा-नकस्वविद्वाद्वाहिकविस्तारान्यं तपः करति । तस्य प्रत्याक्या-नजङ्गो लगति, स वेति प्रहवे, उत्तरं प्रत्याक्यानिनजङ्गो लग-तोति । न० ५ श्रु० २ उ० ।

पञ्चक्लाणविहिण्णु-प्रत्याक्यानिनविहिण्णु-त्रि० । प्रत्याक्यानि-विधिचिन्तारि, आ० ६ श्रु० ।

पञ्चक्लाणपञ्चक्लाणि (ण)-प्रत्याक्यानाः प्रत्याक्यानिन-पुं० । ईश्वरिते अ० ६ श्रु० ४ श्रु० ।

पञ्चकखायावरण-प्रत्याख्यानावरण-पुं० । आङो मयोदध-
यम्वाद् आसर्वविरतप्रत्याख्यानमर्थः । अथवा-ईषत्खाद्य-
योगानुसृतिसाक्षि विरतिरूपं प्रत्याख्यानमाधुगवन्मति प्रत्याख्याना-
वरणा इति श्रुत्युपसंज्ञा विशेषः । "सर्वसावद्यविरतिः, प्रत्याख्या-
नामिदं च प्रति । तदावरणसंज्ञात-स्तुतीयेषु निवर्तिना ॥११॥" इ-
त्युक्तस्यैव केषु केषांदाऽऽदि केषांदिषु, कर्म० १ कर्म० दर्श० विशेषः ।

पञ्चकखायावरणमाधिरज-प्रत्याख्यानावरणमाधिरज-त्रि० ।
प्रत्याख्याने सर्वविरतिलक्षणं, तस्यावऽऽरणा इत्येव नामधेयं
येषां ते प्रत्याख्यानाऽऽवरणमाधिरजाः । प्रत्याख्यानावरणशब्दा-
भिधेयेषु, विशेषः ।

पञ्चकजाणि (ण्)-प्रत्याख्यानिन्-त्रि० । सर्वविरते, भ० ६
शा० ४ उ० ।

पञ्चकजाणी-प्रत्याख्यानी-स्त्री० । याचमानस्य प्रतिषेधवचने,
धो ३ बोध० । याचमानस्यादिना मेऽतो मा याचस्वत्यादि
प्रत्याख्यानकथायां भाषायाम्, भ० १० शा० ३ उ० । संथा० ।

पञ्चकजाज्ञास-प्रत्यङ्गाज्ञास-पुं० । प्रत्यङ्गस्य स्वकषामासे,
रत्ना० ।

सांयवहारिकप्रत्यङ्गाभासं तावदाहुः-

सांयवहारिकप्रत्यङ्गमिव यदाभासते तदाभासम् ॥२७॥

सांयवहारिकप्रत्यङ्गमात्रं ज्ञानि-खयनिधनतया द्विप्रकारे
प्रागुपार्थितस्वरूपम् ॥ २७ ॥

उदाहरणम्-

यथाऽऽम्बुधरेषु गन्धर्वनगरज्ञाने, कुःस्य सुवृक्षाने च ॥२८॥

अथाऽऽयं निदर्शनमात्रं ज्ञानमिव यदाभासते तदाभासम् ॥२७॥
निर्जन्मनिवृत्त्याभासस्य । अथप्रदाज्ञासाऽऽदयस्तु तद्विदाः
स्थयमेव प्राज्ञविज्ञायाः ॥ २८ ॥

पारमार्थिकप्रत्यङ्गाज्ञासं प्रादुर्भूयति-

पारमार्थिकप्रत्यङ्गमिव यदाभासते तदाज्ञासम् ॥२९॥

पारमार्थिकप्रत्यङ्गं चक्रेण सत्यस्वरूपतया द्वितरे प्रागुक्तम् ॥२९॥

उदाहरणम्-

यथा शिवास्वरूपे राजर्षेरसंख्यातद्वीपममुच्छेषे समुद्रोप-
समुद्रज्ञानम् ॥ ३० ॥

शिवाऽऽश्रयां राजर्षिः स्वसमयप्रामिः, तस्य किञ्चिन्निष्का-
परपर्यायसंभवमाभासं तादृशं चेदन्मात्रवर्त्येव्याहुः सैका-
निकाः । मनःपर्यायकेष्वज्ञानयोस्तु विपर्ययः कदाचिन्न संभ-
वति, एकस्य संयमोक्त्याऽऽप्राप्तुं न तथात्, अथस्य समस्तऽऽ-
वरणज्ञेयममुपस्थात् । नतश्च नात्र तदाभासोऽवकाशः
॥ ३० ॥ रत्ना० ६ परि० ।

पञ्चकखाया-प्रत्याख्यात-त्रि० । निराकृते, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।
सर्वविरतप्रतिपक्षितः प्रतिषेधित, स्त्री० । निवर्तिने, सूत्र० २
श्रु० ४ अ० ।

प्रत्याख्यात-त्रि० । प्रत्याख्यातनि, "पञ्चकखापण कथा
पञ्चकखापिचय ।" आश० ६ अ० ।

३१

पञ्चकखायापण-प्रत्याख्यातापक-त्रि० । प्रत्याख्याने निरा-
कृते पापकं सावद्यानुष्ठानं येनासौ प्रत्याख्यातापकः । सूत्र० १
श्रु० ८ अ० । पापकर्मप्रत्याख्यातवति, स्त्री० ।

पञ्चकखविदित-प्रत्याख्यापयितु-त्रि० । प्रत्याख्यापयतीति
प्रत्याख्यापयिता । प्रत्याख्यानकारणवति, आश० ६ अ० ।

पञ्चकखि- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । प्रत्यङ्गज्ञानिनि आगमस्यच,
हारिण, व्य० १ उ० ।

पञ्चकखीनृय-प्रत्यङ्गीनृय-अव्य० । साक्षात्ज्ञानविषयतां
प्राप्यत्यर्थे, आ० म० १ अ० १ खगद ।

पञ्चकखेय-प्रत्याख्याये-त्रि० । प्रत्याख्यानावयवे धरतुनि, आ-
व० ६ अ० ।

पञ्चम-प्रत्यङ्ग-त्रि० । नवीने, "पञ्चमा द्वादिणं च सः श्रुतः ।"
पाद० ना० १६२ गाथा ।

पञ्चच्छम-पाञ्चस्य-त्रि० । पञ्चमभागवतिनि, भ० १६ शा०
३ उ० ।

पञ्चच्छमा-पञ्चिमा-स्त्री० । दिग्भेदे, स्थाने १० उ० ।

पञ्चच्छमुत्तरा-पञ्चिमोत्तरा-स्त्री० । दिग्भेदे, स्थाने १० उ० ।

पञ्चच्छ-क्षर-धा० । संकल्पे, "क्षरः खर-भर-पञ्चर-पञ्च-
रः" ॥ ८ ॥ १७३ ॥ इत्यादिना क्षरधातोः पञ्चडाऽऽदेशः "प-
ञ्चच्छ" । क्षरति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चच्छ-शम्-धा० । "गमः शम्-अच्छच्छावृत्तावृत्तसंज्ञकस्य-
वक्तुपञ्चच्छ" ॥ ८ ॥ १६२ ॥ इत्यादिना गमधातोः पञ्चच्छाऽऽ-
देशः । पञ्चच्छ । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चच्छिमा-मल्लच्छिमा-स्त्री० । मल्लानां करणविशेषे, विशेषः ।
आ० म० ।

पञ्चच्छुजवमाण-प्रत्युजवत-त्रि० । प्रत्येकं धेद्वमाने, जा०
३ प्रति० १ श्रुति० ३ उ० १० । "पञ्चच्छुजवमाणे विदरह ।" वि-
पा० १ श्रु० १ अ० १० । इत्यादिनाऽऽदिषु दृग्गमः "बोर्-
वयण" शब्दे वृत्त्यने ।

पञ्चच्छिय- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । अग्निः प्रतिकृते, यः पर-
स्य सुदीप्ता न किमपि प्रयच्छति । व्य० १ उ० । पाद० ना० ।

पञ्चच्छिय-प्रत्यङ्गि-पुं० । प्रत्येकं प्रतिधावाऽऽशौ, व्य० १
उ० । नि० वृ० ।

पञ्चच्छियु-प्रत्यवस्तुत-न० । आख्याने, जा० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । पुनःपुनराख्याने, स्त्री० १ श्रु० ८ अ० ।

पञ्चच्छपण-प्रत्यपण-न० । निवेदने, विशेषः । आ० ८ ।

पञ्चच्छपिणमाण-प्रत्यपयितु-त्रि० । आदिष्टकायेसंपादनं नि-
वेदने, स्थाने ४ टा० २ उ० । रा० १ म० । आ० ८ ।

पञ्चच्छास-प्रत्याख्यास-पुं० । प्रत्युच्चरणे निगमने, विशेषः ।

पञ्चच्छिजा-प्रत्यभिज्ञा-स्त्री० । स पद्याभिमत्याकारे ज्ञाने, विशेषः ।

प्रत्याभिज्ञाप्रमाणम्-
यद्यपि-

"प्रत्यक्षाऽऽदिरुपलब्धिः, प्रमाणाभावात् उच्यते ।

साऽऽप्तमनोऽपिनामो वा, विज्ञानं चाभ्यवस्तुनि ॥ १ ॥”

संति प्रत्यक्षाऽऽनुपपत्तिः, आत्मनो घटाऽऽदिप्राहकनया प-
रिणामाभावाः प्रसङ्गपक्षे, यदुदात्तपक्षे पुनरप्यस्मि-घटादि-
विक्रानाऽऽक्रे वस्तुपञ्चाशे घटो नास्तीति विज्ञानम्, इयमा-
वप्रमाणमभिधीयते । तदपि यथासंभवं प्रत्यक्षाऽऽप्तमनोमेव ।
तथाहि-“यदीत्वा वस्तुसंज्ञां, स्मृत्वा च प्रतियोगिनम् ।
मानसं निमित्ताज्ञानं, ज्ञानेऽप्यवपेक्ष्य ॥ १ ॥” इति ।
यमभावज्ञप्रमाणजनिका सामग्री । तत्र च भूतज्ञाऽऽदिकं वस्तु
प्रत्यक्षेण घटाऽऽदितः प्रतियोगिभिः संस्पृष्टम्, असंस्पृष्टं वा
युष्टम् ? । नायः पक्षः-प्रतियोगिसंस्पृष्टस्य ज्ञानाऽऽदिव-
स्तुनः प्रत्यक्षेण ग्रहणे तत्र प्रतियोग्यभावाद्वास्तविकत्वाज्ञा-
वप्रमाणस्य प्रवृत्तिविरोधात् । प्रवृत्तौ वा न प्राप्ताप्यं, प्र-
तियोगितः सत्वेऽपि तत्प्रवृत्तः । द्वितीयपक्षे तु-अभावाप्र-
माणैर्यथैव, प्रत्यक्षेणैव प्रतियोगिनो कृत्वाऽऽदितमभावप्रति-
पत्तेः । अथ न संस्पृष्टं नाप्यसंस्पृष्टं प्रतियोगिनिर्गुणताऽऽदिवस्तु
प्रत्यक्षेण युष्टम्, वस्तुभावस्य तेन ग्रहणदुष्पन्नमार्दानं चेत् ।
तदपि दुष्टम्, संस्पृष्टत्वासंस्पृष्टत्वाः परस्परपरिहारादधिकृत्य-
त्वेनैकनिधयेऽपरिधानस्य परिहृतेऽवशक्यत्वात्, इति सद-
स्मृत्यवस्तुग्रहणप्रणेत प्रत्यक्षेणैव वेष्टा । कश्चित् तदग्रह-
भूतत्वमिति स्मरणेन, तदेवेदमघटं ज्ञानमिति प्रत्यभिज्ञानेन
“यौऽप्राप्य भवति, चाऽसौ भूतवान्” इति तर्कः, “ताव धु-
मोभक्तेः” इत्यनुमानेन, गृहे गौं नास्तीत्यागतेनाभावाय प्रतीतेः
ज्ञानाभावाः प्रमाणं प्रवर्तताम् । संतोषः प्रतियोगिनि स्मृ-
त्वायिनोऽवगम इत्येवंलक्षणः “संभवति स्वर्गो क्षोणः”
इत्यादि नाऽनुमानाद्युक्त्यादि-सारी क्रोडवर्ग, सारोऽस्वात्,
पुनर्विशेषसारीवत् । वै-ह्येऽतान्दिप्रवक्तृप्रवादपरम्पर्यमि-
तीदोषदुर्गाः । यथा-“इह वदेः प्रतिकर्षम्” इति ।
तदप्रमाणम्, अनिर्दिष्टप्रवक्तृकत्वेन सांशयिकत्वात्, आस्ता-
वस्तुकायनिश्चये त्यागम् इति । यदपि प्रातिभक्तिक्रियार-
थापारानेकमकम्मादेव “अथ मे मदीपनिप्रसादो जायते”
इत्याशयः स्पष्टतया वेदनुपपत्तेः, तदप्यनिश्चित्यनिश्चय-
तया मानसमिति प्रत्यक्षलुकिनिक्रितमेव । यत्पुनः प्रियाप्रिय-
प्रतिप्रभुतिक्रमेन सादेः गृहीतायथाऽनुपपत्तिकामनःप्रसादो-
हेवाऽऽदितेऽदुर्देहि, तत्पिपीलाकापटलोत्पणोत्पन्नज्ञानवद्वस्त्व-
प्रभुत्वमनमेव । इति न प्रत्यक्षयोगिकलक्षणवैधियानिकसः
शक्येणापि कर्तुं शक्यः ॥ १ ॥ रत्नां २ परि० । तत्र
प्रत्यभिज्ञाप्रामाण्यकथनम्-न च प्रत्यभिज्ञानं प्रमाणम् । “तत्र
पूर्वाभिज्ञानं, निश्चिन वाधवर्जितम् । अदुष्टकारणऽऽरब्धं, प्र-
मार्थं लोकमममम् ॥ १ ॥” इति प्रमाणलक्षणयोगात् प्रत्यक्षं च
प्रत्यभिज्ञाऽऽमेन्द्रियार्थवैध्यादुपविधानहेतुवद्वस्त्वप्रत्यक्षयोग-
कम् । न च स्मृतिपूर्वकत्वात् एवावमित्यनुपपन्नाऽज्ञानस्य
प्रत्यक्षत्वमयुक्तमिति वाच्यम् । सत्प्रसङ्गोपजनकत्वेन स्मरण-
पञ्चाङ्गाविनोऽप्युक्तप्रत्यक्षस्य लोकप्रत्यक्षत्वेन प्रसिद्धत्वात् ।
अतः-“न हि स्मरणेन यथाकं प्रत्यक्षमितीदम् ॥

वचनं राजकीयं वा, लौकिकं नापि विद्यते ॥ १ ॥
न चापि स्मरणपञ्चा-द्विष्यस्य प्रवर्तनम् ।
यार्थे कनचिदापि, न सदास्मीं प्रदुष्यति ॥ २ ॥
तेनोद्भवायैसंबन्धा-प्रामाण्यं चापि यत् स्मृत्यः ।
विज्ञानं जायते सर्वे, प्रत्यक्षांमिति गम्यते ॥ ३ ॥”

इति । अनेकदेशाकालावस्थासमन्वितं सामान्यं, ऊर्ध्वाऽऽ-
दिकं च वक्ष्यम्यत् प्रमेयमित्यपूर्वप्रमेयसङ्ख्याः । तदुक्तम्-

“गृहीतमपि गोत्राऽऽदि, स्मृतिप्रमेयं च यद्यपि ।
तथापि स्वातिकरणे, पूर्वभावाप्रतीत्ये ॥ १ ॥

देशाकालाऽऽदिभेदेन, तत्प्रासत्यवसरतो मितेः ।
यः पुनमवगतो गौशः, स च नाम प्रतीत्ये ॥ २ ॥

इदानीन्तनमस्ति, न हि पूर्वेष्वप्याऽऽगतम् ॥” इति ।

नन्वेवं जिज्ञाभिभवस्तुतिविषयो निश्चयनप्रत्ययः प्राप्तः, इत्यत एव
चेतत् । यतो न भिन्नान्न प्रत्यभिज्ञानमभिन्नस्येति न प्रमेयभेदः ।
प्रत्यभिज्ञाऽऽप्यदेशोऽप्यस्य भेदाऽऽलभ्यतमेव चोत्थानं, यतो न-
कक्रतिकप्रमेययोगचरानामिधप्रमाणानुसंधाभिज्ञानानां प्रत्यभिज्ञेति
व्यपदेशो, नापि सर्वथा निश्चये घटपटाऽऽदिवत्, न च काश्चिन्मार्ता-
न्ध्रव्याप्तिप्रकाशिकप्रमेयप्रत्यभिज्ञानेन प्रमेयातिरेक इति वक्ष-
्यम् । यतो यत् न काश्चित्प्रमेयप्रत्यभिज्ञेति, तथापि घटाऽऽ-
द्यः कदाचिदुपलब्धताऽऽकारा अभ्युदात्तपक्षमाणाः सदस-
त्त्वा संदेहिप्रियतामाद्यन्ते, तत्त्वभावाविधिका च प्रत्यभिज्ञा
तेषां संदेहिप्रियतामापकुंवाणः प्रमाणनामवस्तुनः, यतो न विप-
यातिरेक एव प्रामाण्यनिश्चयनं प्रत्ययतां, किं तु संदेहाप-
रणमपि सिद्धिश्च । यदा स्वावरोत्पलविश्रमन्तानः पुनः पुनर-
नेन संदेहसङ्काः प्रत्यभिज्ञायन्ते भावास्तेषां संदेहावच्छेदाधिक-
कज्ञायागमः तत्प्रत्यभिज्ञाप्रमाणम् । न च सर्विकहकमेवैकं प्र-
त्यभिज्ञाज्ञानम् । अथकद्वयकस्याप्येकस्याप्राधिः प्रत्यभिज्ञाज्ञान-
स्य सङ्ख्यात् । तथाहि-एकप्रमाणानुसंधिप्रथमप्रत्ययानिप्रविष-
याऽऽकारा तु जयनोऽनुसंध्याप्यं ह्यविकल्पकज्ञानमनुगत्य न एव,
एकत्वप्राधि च ज्ञानं प्रत्यभिज्ञाज्ञानमुच्यते इति क्वाणिकानिश्च-
यः किंचपि शब्दमात्रास्वालोचनाप्रत्ययगतमेव स्वर्थं, न एवा-
यमित्यनन्तरमनुसंधानं विकल्पोपसिद्धशानम् । तथाहि-अथै-
संसर्गानुसारिणोऽनुसंधादुपजाताप्रालयिकल्पकाभावात् । अनु-
सारिणो यथा नीलानुभवव्यवस्था नीलानेऽनुपगता तथा पूर्वदृष्ट-
पथ्यामीत्युल्लेखनतोऽनुसंधानविकल्पोपसिद्धशानस्यानुसंधा-
प्यावच्छासितः, तथाऽनप्यधिगतिकल्पं किमिति न व्यवस्था-
प्यते, पूर्वदृष्टमेव पथ्यामीत्युल्लेखनानुपजातानुसंधानं
नप्रत्यया न प्रत्यभिज्ञाऽप्युक्तमनुभवति । समम् १ कायः ।

पञ्चमिहानाम-प्रत्यभिज्ञाऽऽभास-पुं० । अथयथाप्रत्यभि-
ज्ञानं, रत्नां ॥

प्रत्यभिज्ञाऽऽभासं प्रकृत्ययम्-

तुल्ये पदार्थे स एवायमिति, एकस्मिन्नेव तेन तुल्ये इत्या-

दिज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥

प्रत्यभिज्ञानं हि तिर्यग्भुजानां सामान्याऽऽदिकोचरमुपवर्णितं
तत्र निषेकज्ञानभावाऽऽल्लेखने भावे स एवायमिति ऊर्ध्वता-
सामान्यस्य भावे वैकल्पिक इत्येतेन तुल्ये इति ज्ञानम्, आ-
दिशब्दादेवेजातीयकमप्येति ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासमि-
ति ॥ ३ ॥

उदाहरितम्-

यमलकजातवत् ॥ ३ ॥

यमलकजातयोरेकस्याः स्त्रिया एकदिनेत्यस्ययोः पुत्रयोर्मध्या-
देकत्र द्वितीयेन तुल्योऽप्यमिति जिज्ञासिते स एवायमिति,
अपरेत्र स एवायमिति तुल्यमिते तेन तुल्योऽप्यमिति च
ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥ रत्नां २ परि० ।

पञ्चमाण-पञ्चमान-त्रि० । विपाकावस्थां प्राप्ते, उत्त० ३२ अ० ।
अव्याकुलीक्रियमाणे, उत्त० २३ अ० । "पणेर गेरहयानं, अ-
होमिणं पञ्चमाणान् ।" सुप्र० १ सु० ५ अ० १ उ० ।

पञ्चप-प्रत्यय-पुं० । अवबोधे, स्था० १ डा० । विश्वासे, डा०
१४ डा० ४४० । प्रतीति, आवसंभादिबन्धनत्वे, डा० १ सु० १ अ० ।
संवातिशयनिधानमनीन्द्रियाधेः पदशब्दाव्यभिचारि चेदं जिन-
प्रवचनमित्येवं कथायां प्रतिपत्तौ, स० २० अक्ष० । प्रत्यतिज्ञानाऽऽदौ,
विशे० । प्रत्यापयतीति प्रत्ययः । अन्नभूतपराधोद्वेगप्रत्ययः ।
आ० स० १ अ० १ अक्ष० । विशेषः । प्रतीयनेभ्योऽर्थ इति प्र-
त्ययः । ज्ञानकारणे, उत्त० १ अ० । अने० । प्रव० ।

अथ प्रत्ययद्वारम-

पञ्चपनिकवेनो खनु, दन्वस्मी तत्तमाऽऽमगाईओ ।
भाबस्मि ओहिमहि, तिनिहोपगयं तु जावेणं ॥ १२३३ ॥
केवलनाणै णि अहं, ठरिहा सामाइयं परिकहेऽ ।
तेमि पिपञ्चओ खनु, मवण्णु तो निसामिति ॥ १२३३ ॥

प्रत्यापयतीति प्रत्ययः, प्रत्ययनं वा प्रत्ययः, तत्तमाऽऽमगायाः,
खनुशब्दस्यापिशब्दार्थस्यासौऽपि तादृक्प्रत्ययः कारणानिष्ठव-
धामत्वापत्ताऽऽदौ दन्वस्मिन्निधेयः । तत्र नामस्थापने प्रतीति । ऊर्ध्वे
उपगमिष्यः प्रत्ययो दुःसारीरमव्यशरीररूपः सुगमः । तस्मात्तिरि-
क्तन्तु तत्तमायाऽऽदौ, आदिवाद्भेदे घटन-कुलचर्चणाऽऽदिह
व्यपारप्रदः । ऊर्ध्वे च तत्प्रत्यापय प्रतीतिहेतुत्वात्प्रत्ययश्च द्र-
व्यप्रत्ययस्तत्तमायाऽऽदौ च, ततो वा प्राप्यपुनरुपगतप्रत्ययः ।
(जावेणं णि) जावे जावप्रत्यये विधायाऽव्यभिचारेण जावेण
जावप्रत्ययः । अवधिभनः पर्यायकेवलज्ञानवयवज्ञाने । बाह्याल-
ङ्गानेषु एव प्रत्यापयति, अन्तराग्निकप्रत्ययस्याज्ञाव्यव-
स्थाविधे इत्यर्थः । मतिभूते तु बाह्यतद्वत्करणमपेक्ष्य प्र-
त्यापयतः, न साक्षाद्, अन्तः किंवात्र न विवक्षिते । प्रकृतं प्र-
स्तुतापयोगस्तु सामायायकक्रोक्त्यभावेन भावप्रत्ययेनेति ।
॥ २३३ ॥ अत एव केवलज्ञानव्याहृतिस्वीकार्यैव केवलज्ञ-
कणाज्ञाव्यवस्थापदं साक्षादेव सामायायिकाधेयमुपलब्ध सामा-
यिकं परिकल्पयति, तेषामपि धोनुर्जायगुणपराऽऽदीनां हृत्कारो-
पसंशयपरिच्छेदत्वात् सर्वत्र इति प्रत्ययो बोधनिश्चयो भवति ।
ततो यस्मात्तत्त्वज्ञप्रत्ययासं निराश्रयानि भूयन्तीति सामायायिकम्,
अत एव यत्कीञ्चिदुच्यते - "सर्वत्रोऽसामिति हेतुतत्त्वादेऽपि
भुवुत्पत्तिः सज्जानेवर्थावज्ञान-रादित्तरूपत्वे कथम् ॥ ११ ॥" इ-
त्यादि । तद् भुवुदस्तं भवति । अयथा भुवुदेवोऽयमित्यदिद्विक-
ल्पवहासुपपत्तेः इति निर्मुक्तीमाहात्म्यार्थः ॥ १२३३ ॥

अथ जावप्रत्यय-

दन्वस्मि दन्वओ वा, दन्वेण व दन्वपञ्चओ नेओ ।
तविचरिओ जावे, सां वि हु नाणाइओ तिनिहो ॥ १२३३ ॥

प्रत्यापय पुनरुपलब्धत्वे प्रत्ययः प्रतीतिहेतुव्यवस्थापयः, तथा ऊ-
र्ध्वान्तमावकाऽऽदौ, द्रव्येण वा घटाऽऽदिना प्रत्ययो ऊर्ध्वप्रत्ययो
हेतुः । यस्तु बाह्यद्रव्यादयं बाह्यद्रव्येण वा न क्रियते, किं तु
तद्विपरीततत्त्वपरिकेपे एव साक्षादुपलभ्यामज्ञाव्यव-
स्थापयः । अत एव जावे जावप्रत्ययेनेति । अन्तः किंवात्र न विवक्षिते । प्रकृतं प्र-
स्तुतापयोगस्तु सामायायिकक्रोक्त्यभावेन भावप्रत्ययेनेति ।
॥ २३३ ॥ अत एव केवलज्ञानव्याहृतिस्वीकार्यैव केवलज्ञ-
कणाज्ञाव्यवस्थापदं साक्षादेव सामायायिकाधेयमुपलब्ध सामा-
यिकं परिकल्पयति, तेषामपि धोनुर्जायगुणपराऽऽदीनां हृत्कारो-
पसंशयपरिच्छेदत्वात् सर्वत्र इति प्रत्ययो बोधनिश्चयो भवति ।
ततो यस्मात्तत्त्वज्ञप्रत्ययासं निराश्रयानि भूयन्तीति सामायायिकम्,
अत एव यत्कीञ्चिदुच्यते - "सर्वत्रोऽसामिति हेतुतत्त्वादेऽपि
भुवुत्पत्तिः सज्जानेवर्थावज्ञान-रादित्तरूपत्वे कथम् ॥ ११ ॥" इ-
त्यादि । तद् भुवुदस्तं भवति । अयथा भुवुदेवोऽयमित्यदिद्विक-
ल्पवहासुपपत्तेः इति निर्मुक्तीमाहात्म्यार्थः ॥ १२३३ ॥

तथा वाऽऽह-

केवलनाणित्तुण्णो, अप्प चिय पञ्चओ जिणिदस्म ।
तत्पञ्चकत्तत्तुण्णो, तत्तो चिय गोपमाईणं ॥ १२३४ ॥

जिनेन्द्रस्य तीर्थैकरूप केवलज्ञानित्वात्सामायायिकार्थं साक्षा-
दुपलब्ध कथयत् आसिध प्रत्ययो साम्याः, केवलज्ञानाऽऽमगा-
भावप्रत्ययावच्छेदेनैव तस्य सामायायिकप्रकरणमिति । गौतमाऽऽ-
दीनामपि धोनुर्जायगुणपराऽऽदीनां हृत्कारोपसंशयपरिच्छे-
दत्वात् सामायायिकप्रकरणमिति गद्यते । कुतः, इत्याह-तस्य केवलज्ञानिनः
प्रत्ययकार्यं तत्प्रत्ययकार्यं, तस्मात् । इदमुक्तं भवति-सर्वसंशयपरिच्छे-
दाऽऽदौ केवलज्ञानस्योद्भवमुपलब्धप्रत्ययकृद्भेदेन गौतमादयो-
ऽवगच्छन्त्येव, तत्तन्नेवामपि वस्तुनः केवलज्ञानलक्षणभा-
वप्रत्ययादेव सामायायिकप्रकरणं प्रवर्तते इति ॥ १२३४ ॥

आह-ननु कथमवस्थापित्वैव त्रिविधो भावप्रत्ययः
यावता मतिभूते अपि प्रत्यायनकल्पत्वा-
त्कथं न भावप्रत्ययः इत्याह-

जेणादंदिमिहं, सापइयं तोऽवहाइविसयं तं ।
न तु मइयुपपञ्चकयं, तं ताई परीकवविसयां ॥ १२३५ ॥

येन यस्मात्कारणाज्ञावयवार्थवत्त्वात् जीवस्य चास्तत्त्वादीनां-
न्धियमिन्द्रियविवयो न भवति सामायायिकम्, इतीह तत्त्व-
वेदिनां, तस्मादवस्थापित्वाज्ञानानामेव तादृक्प्रत्ययः । मतिभूतप्रत्ययं
तु तत्र भवति, यत्तस्मात् मतिभूते परीक्षाधेयत्वे, इन्द्रिय-
द्वारेणैवाव्यपत्तिरिति ॥ २३५ ॥

अथ प्रत्ययः प्राऽऽह-

जुत्तमिह केवजं चे-व पञ्चओ नोहि-माणमं नाणं ।
पोमाओमेत्तविसयओ, सामइयस्सयया जं च ॥ १२३६ ॥

ननु यद्येवं, ताई जीवपर्यायत्वात्समन्वयेन सामायायिकं केवल-
ज्ञानस्यैव विषयः, अतस्तद्वैकं भावप्रत्ययो युक्तः, न त्व-
धिमनःपर्यायज्ञाने, तयोः पुनरज्ञावयवव्यवस्थात्, कपिप्रव-
यित्परव्यवस्थितः । सामायायिकमपि पौञ्जलिकं भविष्यति, न,
इत्याह-यद् यस्मात्कारणपत्ताऽमूर्ता सा सामायायिकस्य, जीव-
पर्यायत्वादित्युक्तमेवेति ॥ २३६ ॥

खरिहा-

जे जेमापरिणामो, पायं सामाइयं जवयस्स ।
तत्पञ्चकत्तत्तुण्णो, तेमि तो तं पि पञ्चकत्तं ॥ १२३७ ॥

यद्यस्माद्वैकस्यैव ज्ञानोः संबन्धि प्रायो ज्ञान्येष्टयाजनिन एव
परिणामोऽप्यवसायः सामायायिकम् । सिद्धत्वाद्देश्यापरिणामो-
ऽपि सत्यकथसामायायिकं भवति, अतस्तद्वैकवच्छेदार्थं ज-
वयस्प्रदहणम् । अवयवस्याप्ययोगिकेवलज्ञानोऽप्येष्टयापरिणाम-
कपे अपि सत्यकथपरिणामायायिकं भवति, तत्तन्निरासार्थं
प्रायोप्रदहणम्, यस्मात्प्रायो ज्ञान्येष्टयाजनिन एव परिणामो जव-
यस्स्य सामायायिकम् । (तेमि तो तं पि पञ्चकत्तं) तत्तत्त्वद्वि-
सामायायिकं प्रत्ययः । केवाम्, इत्याह-(तेमि तो) तेषामवधिमना-
पयार्थानिनाम् । कुतः, इत्याह-(तत्पञ्चकत्तत्तुण्णो) तस्मात्
द्रव्यलक्षणां प्रत्ययकार्यं तत्प्रत्ययकार्यं, तस्मात्तत्प्रत्ययकार्यं इदमु-
क्तं भवति-अवधिमनःपर्यायज्ञानिनोऽपि सामायायिकपरिणामजन-
कानि ज्ञेयाव्यवस्थाणि साक्षात्परव्यवस्थित, तत्तत्तद्वद्वारेण तज्जनिन-
परिणामकं सामायायिकमपि भूयानं प्रत्ययमुपपद्यते । मतिभूते तु

किमिवेत्याह निजमिष घटाऽऽदिज्ञानिसम्येवज्ञानः स्वप्रत्यय
आत्मप्रत्ययस्तेषां शिष्याणां भवति, कुतो हेतोः पुनरयं स्वप्र-
त्ययस्तेषां भवतीत्याह-संघायाऽऽद्यभावात्संघायः सिपयेयान-
प्यवसायाज्ञाव्येतास्याप्ययतन्य तेषां सिद्धत्वादिप्रत्ययः । क-
मंस्तयो यस्माद्धा कुनश्चिदेवज्ञानः स्वप्रत्ययस्तेषां प्रवर्तीति
अयं दशगाथायः । विशेषः । आ० म० । कारणं, त० । निमित्तं,
आ० ४ श० १ उ० । विशेषः । अनु० । हेतोः, घा० २ ता० ४
उ० । आ० । विशेषः । आनु० । प्रत्ययशब्दः कारणत्वे । यत
उक्तम्-“ प्रत्ययः शपथज्ञान-हेतुत्वश्चास्मिन्नर्थः ” न० ।

सम्यक्प्रत्ययवृत्तिश्चिदेव्यापिकृत्याऽऽह-

तथाऽऽत्मगुरुल्लिङ्गानि, प्रत्ययस्त्रिविधो मतः ।

सर्वत्र सरनुष्ठाने, योगमार्गे विदेषतः ॥ २३१ ॥

तथेति वक्तव्यान्तरसमुच्चये, आत्मगुरुल्लिङ्गानि-आत्मा च गुरु-
रुद्ध लिङ्गानि चेति सम्भासः । प्रतीयते तावद्याधोऽस्मादिति प्र-
त्ययः त्रिविधोऽस्ति प्रकरणे मतः । सर्वत्र सरनुष्ठाने फलान्वयव्या-
वृत्ति प्रयोजने, योगमार्गे प्रस्तुत पय, विशेषतो विशेषण मत
इति । आरभ्य सर्वे सरनुष्ठानानि शिष्यान्तु ॥ २३१ ॥

मतेनैव त्रिविधं प्रत्ययं भावयन्नाह-

आत्मा तदभिलाषी स्याद, गुरुस्तद्वदेव तु ।

तद्विज्ञाननिपातरश्च, संपूर्णं सिद्धिमाप्नोतम् ॥ २३२ ॥

आत्मामनुष्ठानाऽऽदिप्रमाणः पुनोऽप्यत्राऽऽभासः, स्वत एव
तत्प्रतीतिप्राप्ताय सरनुष्ठानानिपातरश्च, स्याद्वदेव, ततो
गुरुत्वमपि दृष्ट्वा आह दृष्टे तदेव तु यदेवाऽऽत्मनाऽभिहितमा-
सीत् तद्विज्ञाननिपात-नस्यातिरूपविरम्य सिद्धिसम्पत्तिरिति लि-
ङ्गानि पातः-“ तद्विज्ञानं पुनरुक्तं इदमर्थं सत्यमहमहो य ।
निपातरश्च तत्प्रमाण-अप्यत्राऽऽभासः पतत्याह ॥ १ ॥ ” इत्या-
दिस्वरूपमिदं, तेषामनुष्ठानतः सिद्धिरिति ताः च समुच्चये ।
किंमत्याह-सम्यक् समस्तम् सिद्धिसाधनम् विवक्षितफ-
लनिर्वाहकसूत्रकम् ॥ २३२ ॥

अथ सिद्धिमेव ज्ञावयन्नाह-

सिद्धयन्तरस्य सङ्कीर्णं, या सा सिद्धिरिद्वेद्यते ।

ऐकान्तिकमन्याथा नैव, पातशक्यमुपेयतः ॥ २३३ ॥

निदधन्तरस्य फलान्तरमिद्वेद्यते, सत्यमन्यं बाजे हे-
तुर्वा सा सिद्धिरिह विद्वद्भक्तो उच्यते । किं दशगीत्याह-(ऐ-
कान्तिकी) नियमेनानिद्वेद्यकपरिहारवती । अन्यथा सि-
द्धयन्तरसङ्कीर्णज्ञानवैयर्थ्यं न सत्यं सा सिद्धिर्मेवति । कुन इ-
त्याह-(पातशक्यमुपेयतः) भ्रष्टसामर्थ्यमुपेयत्वात् । यथा हि
नयविषयसादाऽऽद्यस्थ्यादिदृष्टव्योपपत्त्यान्महता यत्नेनापान-
भ्रयमार्गं नोदयमासादयति किं त्ववश्यं पतति, एवं विव-
क्षितसिद्धिरपि मिथ्याऽभिव्यक्तव्याऽऽदिपातशक्यमुपेयत्वात् नि-
र्वाणवसानकृत्या संपद्यते ॥ २३३ ॥

अमुमेयमधिकृत्याऽऽह-

निदधन्तरं न संघते, या साऽनश्यं पतत्यतः ।

तच्छक्यताऽप्यनुविज्ञेयं, पातोऽनौ तत्त्वतो मतः ॥ २३४ ॥

निदधन्तरं प्रस्तुतकार्यसिद्धेः कार्यान्तरसिद्धिरुपम । (न)
नैव, संघते घटयति, या निदधः, साऽनश्यं नियमेन, पतति
नियतेनेऽनोऽवश्यं पातशक्यताऽपि पातशक्याऽपि, अनुवि-
ज्ञेयः

का इवासा । एवमन्यस्य भिन्नकमास्ततः पात एव, असौ सि-
द्धिः, संप्रत्यपातेऽपि परतस्तावत्पात एवेत्यपिशब्दार्थः । तत्त्व-
तः परमार्थतः, मतः सत्यमनो विद्युताम् । यथा हावद्यमानु-
वृत्तीनाऽऽदिप्रत्ययानुष्ठानं, युगान् स्वकाशेऽपतक्ष्य पातशक्यमुपेय-
त्परमार्थतः पात एव, तथा प्रस्तुता यमनियमाऽऽदिप्रत्यय-
नुवृत्तविकल्पा योजनीया पातवन्ति ॥ २३४ ॥

अथैतद्विपर्ययमाह-

मिथ्यन्तराङ्गसंयोगात्, साध्वी वैकान्तिकी जृष्टा ।

आत्माऽऽदिप्रत्ययोपेता, तदेषा नियमेन तु ॥ २३५ ॥

मिथ्यन्तराङ्गसंयोगात् मिथ्यन्तराणां प्रस्तुतमित्येवमन्य-
द्विपर्ययानां यावत्तन्नामिदं त्ववश्यं संयोगमानीतत्वात् सा-
ध्वी सङ्गता पुनः । ऐकान्तिकी सिद्धिः पातविकल्पा, भ्रष्टमा-
न्येय परमपर्यायार्थसिद्धिपरिहारात् । आत्माऽऽदिप्रत्ययो-
पेता आत्मगुरुल्लिङ्गप्रतीतिसङ्गता, तत्तत्तत्मात्, एषा ऐकान्तिकी
सिद्धिः, नियमेन त्ववश्यं तथैव वतते, आत्माऽऽदिप्रत्ययस्यैव
सिद्धयन्तरावश्यमेतदनुष्ठानम् ॥ २३५ ॥

एतदेव समर्थयते-

न त्वुपायान्तरोपेय-मुपायान्तरतोऽपि हि ।

हाडिज्ञानमपि यत-स्तत्प्रत्ययपरो जनेव ॥ २३६ ॥

न हि नैव, उपायान्तररोपेयं मुपेयकाऽऽनुपायान्तरसाध्यं घ-
टाऽऽदिकार्यमुपायान्तरतोऽपि हि त्वविषयसाऽऽनुपायान्तरादपि
जयति, हाडिज्ञानमपि यत्तावत्तावत्परिहारात्, किं पुनस्तद्व्याध्याद्या-
रिणाभिर्योपशब्दार्थेन यतो यस्मात्, तत्प्रत्ययपर आत्माऽऽदिप्र-
त्ययपरायणः, अथेत्तु स्वादिज्ञानितीं सिद्धिमानिलवन् योगी, त-
स्यान्तरेकदेवतुवात् । यथा हि कुनकाराऽऽदिप्रतीतिमित्युपेयका-
ऽऽदिप्रत्ययोपेयकारणाऽपि न घटाऽऽदि साधितमल, तदुपेय-
काभावात्, तथा आत्मादिप्रत्ययपरकत्वमन्यमुपेयतवानपि
योगा नैकान्तिकी सिद्धिमाश्रययन्तु समर्थः स्यात् ॥ २३६ ॥

अथामुमेव पुरस्कृत्याह-

पठितः सिद्धिर्दोऽयं, प्रत्ययो ह्यत एव हि ।

मिद्धिस्तावदाश्वश्व, तथाऽन्यैर्मुखयोगिभिः ॥ २३७ ॥

पठितो निपातः, सिद्धितः सिद्धिसमागमहेतुः, अयमात्मा-
ऽदिप्रत्ययः हि स्फुटतः, अत एव शिष्यान्तिकासिद्धिहेतुवादेव
हेतोः, सिद्धिहेतुतावलम्ब्यार्थसिद्धौ तथार्थप्रसादशब्दश्च इ-
वाऽऽनुष्ठानस्यैव इत्येतत्प्रमाणमन्यः कः समुच्चये । तथेति तत्प्र-
कारेणैवेत्येवमन्यमन्यतोऽस्मात्त्रिल्लङ्गानुष्ठानयोगिनिः शुद्धमार्ग-
दर्शिनया तत्प्रकारेणैवैकैरिति ॥ २३७ ॥ यां वि० ।

पञ्चयज्ञो-प्रत्ययतम्-अव्य० । प्रतीयते इति प्रत्ययो ज्ञानका-
रण घटाऽऽदिः, सर्वथा निराश्रयत्वज्ञानमात्रेण तद्विनाशान्वि-
त्वात् ज्ञानस्य । ज्ञानविषयमाश्रित्यैव, उक्त० १ अ० ।

पञ्चयज्ञाण-प्रत्ययकण-ने० । दृष्ट्वापेक्षेण प्रतीयुष्यतेने० ।
१ अ० १४ अ० ।

पञ्च-प्रत्यल-वि० । समर्थे, आचा० १ कु० २ अ० ३ उ० ।
पाद० ना० ।

पञ्चशिङ्ग-प्रत्युत-अव्य० । प्रत्युत्तरं पञ्चश्रित्ति आ.

वेशः । " सा व सलोणी गोरमी, नवस्त्री कवि संलग्ना । भद्र-
पचकलिउ स्त्री मरह, जासु न जगह कोटि ॥ १ ॥ " प्रा० ४ पाङ् ।

पचकवत्पय-प्रत्यवस्तुत-त्रि० । आच्छादिते, आ० म० १ अ०
१ खग्न ।

पचकवत्पयाण-प्रत्यवस्थान-न० । प्रतीति परोक्तदूषणप्रतिकल्पे-
नावस्थायितेभूतभूतव्यवस्थावस्थाप्यते युक्तिपुरस्सरं निर्दोष-
मेतदिति शिष्यबुद्ध्यावारोप्यते येन तत्प्रत्यवस्थानम् ।

प्रतिवचने, वृ० १ अ० । समाधौ, स्था० १ ग्रा० ।
" तस्मै सद्ध्यायाधौ, परिहारो पचकवत्पयाण
॥ १०० ॥ " (तस्मै नि) तस्य चालनस्य परिहारः ।
प्रत्यवस्थानं, दृष्टिनिर्वासितव्यार्थः । कस्माद्योऽस्ती परिहारः ।
इत्याह-शब्दाध्यायनः-शब्दविषयाणां न्यायेन शब्दसंभवि-
भ्यां युक्त्या शब्दानुवचनस्य परिहारः, अर्थविषयाणां
न्यायेनार्थसंभविभ्यां युक्त्याऽप्येतदनुवचनस्य परिहारः प्रत्यव-
स्थानं, दृष्टिनिर्वासित इति भावार्थः । नयमताविशेषाच्च शब्दार्थ-
गतदूषणस्य परिहारः प्रत्यवस्थानमिष्यति द्रष्टव्यम् । इदमुक्तं
भवति- करोमि नष्टम् । सामासिकम् इत्यादीं शुभानुप्रणव-
चनो भद्रतशब्द इत्युक्ते, काश्चित्कालतां करोति-तत्पदे ताहं गुरु-
चिरदे भद्रतशब्दाभ्यामिवात्रसंज्ञः, अभिधाने वाऽऽनर्थक्याऽऽ-
दिदोषप्रसङ्गः । अत्र प्रत्यवस्थानमुच्यते- आचार्योऽपि यथा स्थापना-
ऽऽचार्यस्य पुरतः स्यादपि सामाचार्यी कियन् इति ज्ञापनार्थः ।
मिदम् । अन्यथापि चोक्तम्- " उताना आचार्यस्मात्, सामाचार्यो
पञ्चजय पयः " इत्यादि । तथा इत्यनेन चार्हवभावेऽप्युपपत्तिमाप-
येतान्ति । अथवा-गुरुचिरहर्षं स्वानुपनिषत्तां, विनय-
मूलधर्मोपदेशनार्थं च गुरुगुणज्ञानोपयोगो विधेय इत्येवञ्चा-
नेत ज्ञाप्यते । यदि वा-नाम-स्थापना-द्रष्टव्य-ज्ञानोपदेशाद्युप-
विष्ट आचार्यः, तत्राऽऽचार्योपायोगरूपो योऽस्मी भावाऽऽचार्यः शि-
ष्यस्य मनसि वर्त्तते, तादृशपदमात्मनो, मनोनिर्वर्त्तमान-
गुणमयाऽऽचार्येतिबन्धनमिति ज्ञातव्यं । अतो गुरुचिरहर्षोऽप्यथा-
सिद्ध एवेति भावः । इत्येवमन्यथापि चालनाप्रत्यवस्थाने
रथात्मनोभवमभ्युद्ये इति । तदनेन " संहिता च पदं वैव, पदा-
र्थः पदविग्रहः । चालनप्रत्यवस्थाने, व्याख्या तत्रस्य पद-
विज्ञा ॥ १ ॥ " विशेषः । गुरुकथने, दश० १ अ० । नातितः
पुष्टसंशयनिरासे यथा युज्यन् एवेष्टमिदं । ल० ।

पञ्चवर-देशी-मुशले, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पचववाय-प्रत्यववाय-पुं० । अमर्षे, ग्रा० १६ ग्रा० । व्य० । आ०
म० । उन्मार्गोऽगममैत्रेयज्ञानेऽप्यनुपैषु, पञ्चा० ४ वि० । क-
द्व० । आवा० । आघो० । उपधातुहनुषु अथवसायाऽऽदिषु,
उत्त० १० अ० ।

पचवा-पत्या-स्त्री० । चमरस्य पलस्य च लोकपात्रानामग्रहिषी-
णां च सर्वेषांहायां पंचदि, स्था० ३ ग्रा० २ अ० ।

पचवाइवसमाण-प्रत्यवचाण-त्रि० । प्राणानिपाताऽऽदिप्रत्या-
ख्याने कुर्वणे, ज० ० श० ५ अ० ।

पञ्चाउट्टपया-प्रत्यावर्त्तना-स्त्री० । आवर्त्तनं प्रति योगेनार्थ-
विशेषेषु चरुतारेषु विधक्त्रिणाऽप्यवप्रत्यासन्नता वा वि-
शेषास्ते प्रत्यावर्त्तनास्तदर्थः प्रत्यावर्त्तनाया अववायऽऽवृत्ते आ-
भिधीयते । अत्रात्मभेदे, न० ।

पचवाउर्दन-प्रत्यापतत-त्रि० । प्रतिवर्त्तमाने, स्त्री० ।

पचवाएम-प्रत्यादिश-पुं० । उद्घाटने, पाङ्० ना० २६ गाथा ।

पचवागच्छपया-प्रत्यागमनता-स्त्री० । आगच्छतो गौरवस्यवा,
मिमुखगमने, म० १४ श० ७ अ० ।

पचवागय-प्रत्यागत-न० । प्रत्यागमे, उत्त० ३० अ० ।

पचावरण-प्रत्यास्तरण-न० । समुखाद्युय युक्करणे, व्य० १ अ० ।

पचवापिच्छिच्य-प्रत्यापिष्टित-न० । तृणविशेषस्य कुट्टितव-
हमये रजोहरणे, स्था० ४ डा० ३ अ० ।

पचवामित्त-प्रत्यामित्र-पुं० । शत्रुघ्ने प्रतिवेशिकराजे, ज्ञा० १
अ० १ अ० । स्था० । स्त्री० ।

पचवामित्तया-प्रत्यामित्रता-स्त्री० । अमित्रस्त्वप्यतायाम्, ज०
१२ श० ७ अ० ।

पचवायाड-प्रत्यायाति-स्त्री० । प्रत्यागमने, जन्म, स्था० ४
ग्रा० १ अ० ।

प्रत्यायाति-स्त्री० । जन्मनि, स्था० ४ ग्रा० १ अ० ।

पचवार-उपाग्नमन्त्र-उप-आ-मन्त्र-धा० । अस्तः सनो वा
दोषस्याभिधाने, " उपाग्नमन्त्रेऽप्युपा-वेल्वाः " ॥ ८ ॥ ४ ।
१५६ ॥ इत्युपाग्नमन्त्रेः पचवारोऽप्युपाग्नः । " पचवारः । उपाग्नमन्त्रः "
उपाग्नमन्त्रे । प्रा० ४ पाङ् ।

पचवारण-उपाग्नमन्त्र-न० । प्रतिभेदे, पाङ्० ना० २६ गाथा ।

पचवारुहन्त-प्रत्यारोहन्त-त्रि० । खननरति, स्त्री० ।

पचवाहीड-प्रत्याहीड-त्रि० । यद् नाममूकमन्त्रो मुखमाधाय
दक्षिणमूर्तेः प्राग्मुख्यपमार्गानि, अन्तरा वा, अत्रापि द्वयोरपि
पादयोः पञ्च पादास्तेन पूर्वप्रकारेण युज्यन् तत्प्रत्याहीडम् ।
युक्स्थानभेदे, व्य० १ अ० । आ० न्यु० । आ० म० ।

पचवावृद्ध-प्रत्यावृद्ध-पुं० । एकस्याऽऽवृत्तस्य प्रथमिमुखेऽव-
र्त्तने, ज० ३ प्रति० ४ अ० । आ० म० । प्रतिपुत्रलाऽऽवर्त्तने, ज्ञा०
१२ ग्रा० ।

पचवामित्त-प्रत्यामित्र-स्त्री० । साहस्ये युव० १ अ० १ अ० । अ० ।

पचवाऽक्षत्त-प्रत्यामित्र-न० । प्रत्यासत्तां, साहस्ये, विशेषः ।

पचवामि (ए)-प्रत्याशित-त्रि० । प्रथमशतं शीलमस्येति
प्रत्याशी । चान्तमन्त्रके, " पारिभाष्ये पमायइ पचवामि । " आ-
वा० १ अ० २ अ० ५ अ० ।

पचवाटार-प्रत्याहार-पुं० । योगशास्त्रप्रसिद्धे इन्द्रियाणां स्व-
स्वविषययोः निराकरणे, वाच० । " प्रत्याहारो हृषीकाणां-
मेतदायस्तफालः " (१) ग्रा० २३ ग्रा० । (अर्यार्थः
' धिरा ' शब्दे चतुर्थतम २४१० पृष्ठे गतः)

पचवृत्तिरिवा-प्रत्यवर्त्तनी-अव्य० । निश्चिन्तयार्थे, रा० ।

पचवृत्त्य-देशी-प्रत्युत्पे, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पचवृत्त्यय-प्रत्यवस्तुत-त्रि० । उपरि आच्छादिते, कद्व० १
अ० ४ अ० ।

पचवृत्तम-प्रत्युत्पन्न-त्रि० । साम्प्रतमुत्पन्ने, अतु० । वर्त्तमाने,
आव० ४ अ० । सूत्रा० वर्त्तमानकाशने, विशेषः कद्व० ।

पञ्चुपञ्चगाहि (ए)-प्रत्युपचक्राहिन्-त्रि० । साम्प्रतमुपचक्रं प्रत्युपचक्रमुच्यते, वनेमानकालनाथोपचक्रः । तत्र पुरातु शि-
क्षयस्थेति प्रत्युपचक्राहो । वचमानकालनाथविद्यस्तुप्राहिणि
अनुत्पन्नये, अनु० । ग० ।

पञ्चुपञ्चिहण-प्रत्युपचक्र-अथ० । प्रतिज्ञेयस्थेयर्थे, "वसाहि प-
चक्रुपञ्चिहण ण संपपञ्जा" ॥ महा० १ सू० ।

पञ्चुरस-प्रत्युरस-न० । उरसोऽभिमुखं प्रत्युरसम् । करोऽभि-
मुखं, आद्य० ।

पञ्चुवंगार-प्रत्युपकार-पुं० । प्रत्युपकृते, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पञ्चुस-प्रत्युस-पुं० । "प्रत्युस वक्ष हो वा" ॥ डा० २ ॥ १४ ॥
इति त्यक्च चः तत्संज्ञायामेव वक्ष्यते । पञ्चुसो । पञ्चु-
सो । प्रा० ३ पाद । राजेश्वरमप्रहरे, स्या० ४ डा० २
उ० । आद्य० ।

पञ्चुकाक्षममय-प्रत्युपकालमय-पुं० । प्रत्युपकालमकृणो
यः समयोऽवसरः । डा० १ सू० १ अ० । प्रमानसमये, कल्प०
१ अथि० ३ कृण ।

पञ्चुह-प्रत्युह-पुं० । विशेष, डा० १६ डा० । आचा० । विशेष० ।
सूर्ये, पुं० । पाद० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पञ्चुह-देशा-मुशले, वे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पञ्चोदय-प्रत्योदित-त्रि० । परिक्रमिन्ते, संधा० ।

पञ्चंगिलमाण-प्रत्यवगिलत्-त्रि० । ज्योत्प्यस्वाद्यति, पुं०
५ उ० ।

पञ्चोशिष्यत-प्रत्यवनिवृत्त-त्रि० । ऊर्द्धमूर्द्धमुच्यते तत्रैव पुनः
पुनः पतिन्ते, कल्प० १ आद्य० ३ कृण । उत्पश्य निपातिन्ते, प्र-
अ० ३ आद्य० द्वार ।

पञ्चोतिरित्त-प्रत्यवर्तयि-अथ० । अपोवर्त० । उर्थेयर्थे, "जाण-
विमाणाओ पञ्चोतिरित्त ।" आचा० २ सू० ३ उ० ।

पञ्चोयुट-प्रत्यवृट-न० । तटसमीपवासिनि अमुमुक्षतप्रदेशे,
जो० ३ प्रति० ४ आद्य० । रा० । "फालिपपत्तपञ्चोयुट" ।
स्फाटिकपटलावृट्पञ्चोयुटः । रा० ।

पञ्चोसहिता-प्रत्यवृहृक्ष-अथ० । मध्ये प्रविश्येयर्थे, जो० ३
प्रति० ४ आद्य० ।

पञ्चोविषमाण-प्रत्यवपत्त-त्रि० । अथःपत्ति, "पञ्चोविषमा-
णा जाहं तथ पाणाहं जावजीविवाओ वधरोधेह" ॥ म० १७
श० १ उ० ।

पञ्चोमक्षित्ता-प्रत्यवपुन्य-अथ० । प्रत्यवसप्येयर्थे, स्वाव-
प्येयर्थे, म० १२ श० ६ उ० ।

पञ्च-पृथ-न० । "हस्वात् थ-अ-स्त-सामिन्धले" ॥
डा० २ । ११ ॥ इति थ्यस्थाने कङ्काः हिते, प्रा० ३ पाद ।

पञ्च-पञ्चात्-अथ० । "पञ्चादेवमेवेदानी-प्रत्युपचक्रः पञ्च-
पञ्च इति पञ्चाहि पञ्चात् पञ्च" ॥ डा० ४ । २२० ॥
अपञ्चो पञ्चापञ्चस्य स्यात् पञ्च इत्यदिशः । प्रा० ४ पाद ।
प्रथमाऽद्यथुत्तरपञ्चस्यर्थे, आद्य० ।

पञ्च-गम्-धा० । गतौ, "गमेर०-" ॥ डा० ४ । १६२ ॥ इत्य-
दिना गमधातोः पञ्चकृत्ताऽऽदेशः । पञ्चद्व० । गच्छति । प्रा०
४ पाद ।

पञ्चभाग-पञ्चाक्षाग-पुं० । दिवसस्य पञ्चाक्षाने भागे, चं०
प्र० १ पादु० ३ पादु० पादु० ।

पञ्चवर्तुग-पञ्चाद्वास्तुक-न० । पञ्चाद् गृहे, प्रअ० ४ संभ० द्वार ।

पञ्चण-पञ्चण-न० । ह्रस्वे त्वसो विदारये, डा० १ सू० १३
अ० । विपा० ।

पञ्चण-पञ्चण-त्रि० । अमकटे, "पञ्चणं पदियरह" ॥ आ०
म० १ अ० १ खरुम् । रदसि, स्या० ३ डा० ४ उ० ।

पञ्चणपद-पञ्चणपति-पुं० । जारे, "यते जोषणकिरुग्गा,
पञ्चण पदे महिलिपाण" ॥ सू० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

पञ्चणपतिसेविणी-पञ्चणपतिसेविनी-स्थो० । पञ्चणं प्र-
तिसेवते इति पञ्चणप्रातिसेविनी । जारेण गुप्तैयुनकारिण्यां
स्त्रियाम्, सा च गर्भे न धरेत् । आद्य० ४ अ० ।

पञ्चणपतिपाव-पञ्चणपाप-त्रि० । कृटप्रयोगकारिणि, असदृश-
णं गुणवन्तमात्मानं कथापयति, गुणरहितमात्मानं वा यो गुणवन्तं
कथापयति, न तस्मादपरः पञ्चणपापोऽस्तीति आद्य० ४ अ० ।

पञ्चतोवाह-पञ्चाद्व्याहृत्-न० । पञ्चाहुक् गत्वा प्रत्याग-
तलक्षणभेदे, आ० सू० १ अ० । "अहा जीवति भन्ते । जीवे जी-
वति । गोयमा । जीयति ना । नियमा जीवे जीवे पुण लिय जी-
वति, सिय मो जीवति ।" आ० सू० १ अ० ।

पञ्च-पञ्च-पुं० । वस्त्रविशेषं, "चित्तपरिच्छवपरिच्छेवं" ॥
म० ७ श० ६ उ० । "पिच्छोरी" इति कथाते हा० १ सू० १६
अ० । उत्तरपदे, हे० ।

पञ्चपाव-पञ्चात्ताप-पुं० । स्वययर्द्धं जुगुप्सयाम्, आ० म०
१ अ० २ खरुम् ।

पञ्चा-पञ्चात्-अथ० । अनन्तरे, म० ३ श० २ उ० । कल्प० ।
पर्यन्तसमये, संधा० । विवर्जितकालस्याऽनन्तरे, तं० । पर-
लोके, "पञ्चा ककुशविवागा" ॥ इत्यत्र यथा पञ्चाच्छब्दस्य
परमविविधत्वम् । प्रति० । पाद० ना० ।

पञ्चा-पञ्चादित-त्रि० । आच्छादिते, "पञ्चाहस्रमिआ-
हं ववहाहं" ॥ पाद० ना० १७६ गाथा ।

पञ्चा-पञ्चादित-पञ्चादित-न० । तदागमनकासादनन्तरमायुक्ते,
पञ्चा० १० विच० ।

पञ्चा-पञ्चात्कृत-न० । पञ्चात्कृतव्यवस्थं परित्यज्य शु-
हवासं प्रतिपन्नः पुं० १ उ० । मुकलिङ्गे, जीवा० ११ अथि० ।
अ० । "पञ्चाकटे तु वोच्छामि । सो ज्विहो बोधवो गि-
हस्य साक्षात्तव्येव" ॥ पञ्चाकृते तु वक्ष्यामि, पञ्चाकृतौ
द्विषिः । तद्यथा-शुद्धस्यः साक्षपिकश्च । अ० ४ अ० । नि०
सू० । भाषातोते, आद्य० ४ अ० ।

पञ्चाकम्म (ए)-पञ्चाकमेत्-न० । पञ्चात् दानानन्तरं क-
मे आज्ञापयामाऽऽदि यथाशान्ताऽऽदौ तत्पञ्चाकम्मं प्रह० ५
संभ० द्वार । भक्तदानात् पञ्चात् यमिनिमित्तं हस्तऽऽदिवाच-

ने, ध० ३ अधि० । पञ्चाज्जलोज्जनकर्मणि, आवा० ४ अ० ।
प० खू० । " कजेण गिहिणिसिउज्जा-गतस्य वस्यस्मि महे-
सिए गिहिणे । उण्णसणधोवाणादी, करेउज पञ्चाकम्म
तं तु । " प० भा० १ कवव ।

संसट्ठेण हत्थेण, द्ववीए भापणेण वा ।

(द्विजभाषां न इच्छेज्जा, पञ्चाकम्मं जहिं जवे ॥३५॥

असंयुतेन हस्तेन अश्वाऽऽदिभिरलिसेन दर्व्या भाजनेन वा दी-
यमानं नेच्छेत् । किं सामान्येन ? तस्याह-पञ्चाकम्मं भवति
यत्र दर्व्यादी, शुष्कमण्डकाऽऽदिवत् तद्वत् द्वौ परहितं शुद्धो-
दादिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

संसट्ठेण य दत्थेण, द्ववीए जापणेण वा ।

द्विजभाषां पक्खेज्जा, जं तत्तेसगियिं भवे ॥ ३६ ॥

संयुतेन हस्तेन अश्वाऽऽदिलिसेन तथा दर्व्यां भाजनेन वा दी-
यमानं प्रतीच्छेत् शुद्धोदात्त । किं सामान्येन ? तस्याह-यत्तैरपणी-
यं भवति तद्वत्तद्वीरहितमित्यर्थः । इदं च वृत्तसंप्रदायः-
" संसट्ठे इत्येव संसट्ठे मल सावसेसे दत्थे, संसट्ठे
हत्थे संसट्ठे मले गिरधसेसे दत्थे, एवे अट्ठमंगा, एत्थ प-
द्धममेगा सव्वुत्तमो, अक्षेत्तु वि जप सावसेसे दत्थं तथा
विप्राणं इत्येव पञ्चाकम्मोदासाधो । " इति सूत्रार्थः दत्ता०
४ अ० १ उ० ।

कमेण्यपि विप्रिमाह-

संसट्ठममंमट्ठे, सावमेने य गिरधमेने य ।

हत्थे मने दत्थे, सुच्छमसुच्छे निगट्ठाणे ॥ १०३ ॥

इह जिज्ञासातुः संवर्षा हस्तः संसृष्टो वा जयेव संसृष्टे वा
वेन च कादियकाऽऽदिना मात्रकेण जिज्ञासा दत्ताति तदपि सं-
सृष्टमसंयुते वा, कृत्र्यमपि सावशेषं वा म्याजिरवशेषं वा,
अतः संसृष्टासंयुतावशेषानिरवशेषपदे इदं समाश्रित्य दत्तव्यं पदे-
रशौ नृणां भवति । तद्यथा-संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रके सा-
वशेषं कृत्र्यम् १, संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रके निरवशेषं कृ-
त्र्यम् २, संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रके सावशेषं कृत्र्यम् ३
संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रके निरवशेषं कृत्र्यम् ४ । एवम-
संसृष्टापि हस्तेन चत्वारो नृणां प्राप्यन्ते न । एतस्यामल-
भङ्ग्यां यानि षोडश स्थानानि इदं समाश्रित्य कृत्र्यप्राणि, तैरेव
पञ्चाकम्मोदापो न भवति ते नृणां शुद्धाः इतरं द्रव्य-
ज्ञाः ॥ १०३ ॥

असुमेवार्थं स्पष्टयति-

पदमे भंगे गहाणं, मेमेसु य जत्थ सावमेने तु ।

अनेसु तु अङ्गमहाणं, अनेतसुक्खेसु ऊ गहाणं ॥ १०३ ॥

अस्यामलभङ्ग्यां यः प्रथमो भङ्गोऽभिरपि पदेः शुद्धस्त-
न ग्रहणं भवति, शेषेऽपि भङ्गकेषु पत्र सावशेषं द्रव्यं
भवति तत्र ग्रहीतुं कल्पते । पञ्चाकम्मसंभवात् अन्येषु
निरवशेषपदेषु तुकेषु नृणां प्रत्यक्षग्रहणं, न कल्पते ग्रहीतुमिति
भावः । इयमल भाषा-इह इदं मात्रके वा द्वे वा स्थानेन
संयुते वा न तद्वशेन पञ्चाकम्मं संभवति, किं नहि कृत्र्यवशे-
न । तथाहि-यत्र कृत्र्य सावशेषं तत्रेन सावश्यं क्षरादिते
अपि न द्वावी प्रकाशयति, भूयाऽपि परिवेषणसंभवात् ।

यत्र तु निरवशेषं, तत्र साधुदातावन्तरं नियमतो हस्तं मात्रकं
वा प्रकाशयति । ततो द्वितीयाऽऽदिषु समेषु भङ्गेषु पञ्चाकम्मसंभ-
वात् कल्पते, प्रथमाऽऽदिषु तु विषयेषु नृणां न संभवात् कल्पते
ग्रहीतुमिति । यदि चेत्यपि यदन्तेपक्षे सन्तुमपण्डकाऽऽदि, यत्र
शुष्कं गुरुपिण्डकाऽऽदि, तयोरेपि ग्रहणं कल्पते । उक्तं परिकर्मे-
ह्याम् ॥ १०३ ॥ वृ० १ उ० । प० खू० । (अत्र विशेषः ' अ-
ण्डादित्ययं ' शब्दे प्रथमभागे ४६१ पृष्ठे गतः) पञ्चाकम्मं
सांस्नग्धादकारूपं चतुर्मेदम्, अत्र प्रायश्चित्तमाचामाऽलम् ।
जीत० । " पुरकम्मं य पञ्चाकम्मं य चउत्तुं । " प० खू० १
कल्प० । " ज पुत्रकम्मं तं पञ्चाकम्मं, तं पुत्रकम्मं जं निषखु-
पांसयाप वट्टमाणा । " इत्यम्यत्र । आचा० २ धु० १ खू० २
अ० २ उ० । पञ्चाकर्मोऽऽदितं शुषधीयाधुत्तुर्वापिपकेपणा ।
आचा० २ धु० १ खू० १ अ० १ १ उ० । यदि निजकानां सम्भ-
व्यां श्रान्ता, वैद्यो वा निजकोऽस्यस्य कुलेन चिकित्सा, तत्र नि-
श्चितं पञ्चाकम्मं । व्य० ६ उ० ।

पञ्चागा-पञ्चादक-पुं० । प्रावरणरूपे कल्पे, " तिस्रव पञ्चा-
गा । " वृ० ३ उ० । प० ख० प्रव० ।

पञ्चागद-पञ्चादपति-स्त्री० । गच्छतोऽनुगमनं विनयमेदे,
ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

पञ्चाणिवाइ (ए)-पश्चात्तिपातिन्-त्रि० । प्रमत्त्याग्रदणान-
न्तरं चारित्र्यतो लिङ्गो वा निपतनशाले, आचा० १ धु० ५ अ०
३ उ० ।

पञ्चाणुताव-पश्चादनुताप-पुं० । हा मया छष्टं कर्म कृतमित्येव-
मनुतापे, उक्त० २० अ० । रा० । " पञ्चाणुतावेण सुमज्जसंसा-
णण । " आ० म० १ अ० २ खपद ।

पञ्चाणुपुवि (ण)-पश्चादनुपूर्वी-स्त्री० । वाच्यायादिरज्य
प्रतिज्ञाम व्यत्ययेनानुपूर्वी परिधातः क्रियते यस्यां सा पञ्चा-
नुपूर्वी । आनुपूर्वीमेदे, अनु० । (अत्रादाहरणमुक्तमेव भवति
अनुक्तम् ' आणुपूर्वी ' शब्दे इति न्यायमेव १४१ पृष्ठे)

पञ्चाताव-पश्चात्ताप-पुं० । अनुतापे, आचा० ४ अ० । आ० म० ।
आ० खू० ।

पञ्चातावित-पश्चात्तापिह-पुं० । पञ्चात्तापविति, प्रश्न० ३ संख०
ज्ञा० ।

पञ्चाजाग-पञ्चाजाग-पुं० । पाञ्चायजग, ज्ञा० १ वृ० १ अ० ।

पञ्चात्रिकुत्वापा-पश्चादत्रिकुर्वपा-स्त्री० । पश्चादत्रिकिया-
याम्, ल० ।

पञ्चात्रिखि-पश्चात्त्रिखि-स्त्री० । मृतकसंज्ञौ, प्रमाण
न्तरं बहुसंज्ञायां महारसव्यायम्, आचा० २ धु० १ खू० १
अ० २ उ० ।

पञ्चात्रिजाग-पश्चात्त्रिजाग-पुं० । इवशुराऽऽदिके संवधे,
आचा० १ वृ० १ अ० ३ उ० । सूत्र० ।

पञ्चात्रिखि-पश्चात्त्रिखि-पुं० । " जे पञ्चा इतरा । " मा-
याडुलित्वादिमन्त्रे, " नि० वृ० २ उ० । पञ्चात्रिखिखेन पि,
पञ्चाप्रजागपि संवधं ' शब्दे यस्यायम्)

पञ्चासंख्य-पश्चात्संस्तुत-त्रि० । श्वशुरकुलसंवधे, आचा० २
धु० १ खू० १ अ० ४ उ० ।

पुर्वि पञ्चा संयुता इमे चिन्त्ये-

मापन्ने जे पुर्वि, दिट्ठा जट्ठा व परिजिता वा वि ।

तं हुंति पुर्वसंयुय, जे पञ्चा एतरा हुंति ॥ १८३ ॥

सामर्थ्य प्रतिपत्तिकालापूर्व, पञ्चाङ्गा । जडवा-सामयकाले
चेव चित्तज्जति । नि० सू० २ अ० ।

पञ्चिक्त-पापचिक्त-न० । पापं छिनत्तानि पापचिक्तं । जीत० ।

प्रापञ्चित-न० । अथवा प्रापञ्चितं जीवं मनो बाधनिवारणमत्र-

क्षितिं शोधयतीति प्रापञ्चितम् । जीत० । न० । पा० ।

“ प्रायः पापं विज्ञानोपा-क्षितं तस्य विशोधनम् ”

इत्युक्तेः । अथवा-प्रकर्षेण अयमे गच्छत्यस्मादाचारधर्म

ज्ञानं प्राप्ये मुनिर्लोकः, तेन चिन्त्यते स्वमतेऽतिचार-य-

दुष्टार्थमिति निरुक्ताप्रापञ्चितम् । शोधिकरूपेऽनुष्ठानविशेष,

अ० प्रापञ्चि पञ्चा० ।

(१) अथ प्रापञ्चितनिरुक्ताभिधानायाऽऽह-

पावं छिदति जट्ठा, पापचिक्तं ति जण्णं नैयं ।

पाएण वा वि चित्तं, सोढयती तेण पञ्चिक्तं ॥ ३ ॥

पापमयुक्तं, जिनत्ति कृत्तति, यस्माच्छेदो-पापचिद्विनि वक्तव्ये

प्राकृतयेव “पापचिक्तमिति.” अयमे विगण्यते, तेन तस्मा-

च्छेदोऽति, प्रायेण बाहुल्येन, चापौरुषेयत्वा, चित्तं मनः, शोधय-

ति निर्मलयेति, तेन हेतुना प्रापञ्चितमित्युच्यते । इति गा-

थाध्याः पञ्चा० १६ विषयः ।

(२) इदानीं पापचिक्तं अहंकारो नि उठं दारं; तं च

पञ्चितं एव भवति-

आयारे चउयु य च्-णियामु उवपमवित्तवकारिस्म ।

पञ्चित्तयिस्स उउययं, जणियं आणसु य पदेसु ॥ १९ ॥

आयारे पापवत्तचरमाशोऽवउयु य आउल्लूपासु पिदे,

मणागामोऽवउययसाणसु (?) पद्यासु जा उययसा उवदि-

स्स इति । उवयसां क्रियेत इत्यर्थः । सो व पमिलेऽणुपणो-

दणानि, तं पित्तं चित्तं, करेतस्स, आयारं तस्मैऽययः ।

पावं छिदतीति पञ्चित्तं, इत पकराजयते, बुद्धं निर्विष्टमित्य-

र्थः । किं इह प्रकृतये केवत्तं पञ्चित्तं ह्यहं, नेत्युच्यते, अथ-

सु य पदेसु अथवाणि कयवववववववव, तेसु वि बुते । अहंवा-

चित्तहकारिस्स अणायारो अविओ । किं अणाया एव केवत्तं

पञ्चित्तं ह्यहं, नेत्युच्यते-अथेसु य एसु अहंमो वरक-

मो अहंयारो, एपसु वि पाञ्चित्तं बुत्तं । अहंवा-किमाया एव

अथुने चित्तहकारिस्स केवत्तं पञ्चित्तं बुते । नेत्युच्यते-अ-

थेसु य पदेसु, अथवा सुयकाश्चो पया, तेसु वि चित्तहका-

रिस्स पञ्चित्तं बुत्तं । यः पूरणे । नि० सू० १ अ० । दुःख-

प्रऽऽदिप्रतिज्ञातकमुत्तुण्णं, “ कयकोचमेगलपायाञ्चित्तं । ”

सूत्र० ४ सु० २ अ० ।

(३) अथैवं प्रापञ्चितं भावनः कस्य भवतीत्याह-

अवरपसुऽऽगाउणो, संवेगपरस वणिग्गं एयं ।

उवउत्तस्स जहत्थं, मेवस्स उ उउवतो णवरं ॥ ४ ॥

अवरपसु सुक्तिममलचित्तस्य, तस्याऽऽगाउणोऽववेगमव-

हुमानिनः सवपण्णं, न जानिनस्यस्य । तस्याऽपि संवे-

गपरस्य संविज्ञस्य, चारिणिण इत्यर्थः । वणिगमुक्तमागमे,

यतस्माच्चित्तम, तस्याऽऽनुपयुक्तस्य सर्वापराधस्यानेषु

हृत्वाध्यानस्य, यथायमवयुक्तस्य, सुक्तिकारकमित्यर्थः । उ-

सत्यनिराकृत्य का वासंत्याह-शेषस्य लुक्त्वात् पुनर्भवति
नवरं केवत्तं उउवतो प्रापञ्चस्येनाप्राधान्यतया अयथाधर्म-
स्यर्थः । इति गाथायः ॥ ४ ॥

यतदेव भावयकाह-

सत्यन्थावाहणाओ, पापयिणो तेण चेव कीरंतं ।

एयं चिय संजायति, वियाणियवत्तं बुद्धजणेण ॥ ५ ॥

शास्त्रार्थवाधनादमायविराधनात् प्राणतिपाताऽऽदिरूपत्,

प्रायो बाहुल्येन, प्रायोप्रद्वेण च हि साऽऽभाव्यप्रमत्तस्य “तथा-

लियास्मि पापं” इत्यादिद्व्यायेन न प्रायश्चित्तमिति ज्ञापनाधेयं ।

इदमिति प्रायश्चित्तं, भवतीति गम्यते । इह च प्रायश्चित्तशब्देन

तद्विशोधयुपचाराणां गृह्यते । ततः किमप्याह-तेनैव शा-

स्त्रार्थवाधनेनैव, क्रियमाणं विधीयमानव, विशुद्धिरूपं प्राय-

श्चित्तम्, यतदेव प्रायश्चित्तमप, पापमेवेत्यर्थः । सजायते संज-

यते, शास्त्रनिषिद्धादुत्पन्नवत् । विश्रान्त्यं ज्ञेयम्, बुद्धजनेन स-

मयज्ञोक्तं । समयामभिज्ञानो हि यथा कथंचिदपि क्रिय-

माणं तस्मादप्यगम्यते, बुद्धिशेष-दिनि । अथवा शास्त्रार्थ-

वाधनाप्राय इह द्रव्यप्रायश्चित्तं भवति, प्रायोऽह्नादावयथा-

ऽपि योग्यताविवक्षायां स्यादिति । ततश्च तेनैव शास्त्रार्थवाधनेनैव,

क्रियमाणं प्रायश्चित्तम्, इदमेव उच्यमायश्चित्तमेव, सजा-

यते शिष्यं तथैव । इति गाथायः ॥ ५ ॥

यतदेव स्पष्टयकाह-

दोमस्स जं णिमित्तं, द्वादि ततो तस्य नेवणाण उ ।

ण उ तवत्त उ चि पयद, लोमस्मि वि हेदि एयं नि ॥ ६ ॥

वोपस्यापराधस्य, यद्वस्तु शास्त्रार्थवाधनमिति । इदमपि निमि-

त्तकारणं, जयति ज्ञानेन, नवोऽन्ते । तस्य निमित्तवत्तं शा-

स्त्रार्थवाधनरूपस्य, सेवयता तु आश्रयणेनैव, नाभ्यदा न तु न

पुनः तत्कृत्यां बोधकः, इत्येतद्वस्तु, यदहं प्रसक्तं रागादुद्वेग-

रणं, लोकोऽपि पृथक्प्रत्ययेति, आत्मनो लोकोत्तरजने । हर्षाद्युपय-

हर्षेति । एतद्विषयमाह बोधक्यवत्कृत्यमपि, इतिशब्दः समासी ।

इति गाथायः ॥ ६ ॥

यतश्च प्रायश्चित्तं ज्ञानचिकित्सातुल्यं पूर्वसुरिभि-

रजिहितमित्येव दर्शनाय प्रस्तावयकाह-

दुक्खवणाऽऽहरणेणं, जोतिनत्तं विदुहं समयस्मि ।

जाववणानिजिउणं, ससं जित जता इयं जणित्ति ॥ ७ ॥

दुष्कृत्यावाहारेण चरपराजकृतज्ञानेन करणेन, जोतिनमु-

पनीतस्य, यतश्चावचित्तम्, विद्विष्टुभ्यः, समये कार्योत्सर्गनि-

युक्तिकरणे सिद्धान्ते । क योजागमिप्याह-भावप्रणविकित्सायां

स्वरणतिचाररूपरूपप्रतिक्रियायां, समर्थं यथावत् । इतिशब्दः

समासी । वनो यस्मादिदं वक्ष्यमाणं, मणित्तमुक्तं श्रीमद्वि-

दुक्खाभिभिः । इति गाथायः ॥ ७ ॥

यतुक्तं तदेव गाथापदकेनाऽऽह-

दुविओ कायस्मि वणो, तदुक्कजवाऽऽनुत्तो ग एणववो ।

छागंतुगस्य कीरति, सत्तुक्कराणं ण इयमस्मि ॥ ८ ॥

द्विविधो विप्रकर्षः, काये हेतुः, मणःकायम् । उविपयमेवाऽऽह-त-

स्मिन् काये जयतीति तद्वदो गाथाऽऽदिः । आगम्यकथं कथं

काऽऽदिकृतः, ज्ञानयो ज्ञेयः, तत्राऽऽगम्यतुल्यस्य कथं काऽऽदिकथ-

स्य, कियते विधीयते, काऽऽदिकृतं कथं काऽऽदिकृतः, नेतरस्य

न कायसंज्ञकस्य, आगम्यकथनः नास्ति । ८ ॥

द्रव्यमणिक्याविशेषं दशवज्राद्-

तद्युग्मे अतिविवर्तुहो, अमोघितो केवलं तयाङ्गो ।

उत्फुरितं अवउज्जह, सङ्घो ण मङ्गिज्जइ यथो ॥ ६॥

तनुंय तनुः स्वकणेण कृशः, अनीक्षणतुष्टोऽनन्वयत-
मेदकमुक्तः, अन् एवाशोषितोऽस्फुरिप्रदातः, केवलं त्वरः त्व-
रन्तमः त्वहमात्रावसक्तः, स एवैतुः शब्दः । किमियाह-
उज्जयाऽऽकृष्य देहाद्, अपोह्यते यद्भिः प्रक्रियन्ते, शब्दो दे-
हप्रविष्टः कण्टकाऽऽदिः शब्दवशः पुनिरुज्जयिष्य प्राच्यानाम-
स्ति । एवं तावच्छब्दोपाधः । अणस्व तु को विधिः शिवाह-म-
णस्तु मणः पुनः, न मन्वयत न सृज्यते, शब्दादप्येन तद्वज्र-
स्वाप्यवप्याङ्गल्योकारमात्रमेव तावच्छिस्तेति ॥ ६ ॥

तथा-

लग्गुज्जिम्मि वीए, मङ्गिज्जइ परं अद्रुग्गे मङ्गे ।

उत्फुरणपल्लवपूरण-द्वरपरगए य तत्पम्मि ॥ १० ॥

तथा लग्नहवासावुत्तुहयत्नलोभुःस्वस्मिन् । द्वितीयं, शहर
इति योगोऽतद्वर्तते मुख्यतः, प्रग इति गमनं । परं केवलं न तु
कर्ममलपूरणाऽऽदि विधीयते ब्रह्मस्व अद्रुग्गे शरीरान्तिभेदकं,
शब्दे कण्टकाऽऽदि । तथा उत्फुरणमन्त्रपूरणानि शब्दोच्चारण-
मर्दनकर्ममपूरणानि, प्रथमावहवचनलोपाधश्च दृश्यः । कि-
म्बन् इति गम्यते । दूरतरागं क्लिप्तशब्दोपाधो देहे दूरत-
रावगाहे, तृतीयके शब्द इति ॥ १० ॥

तथा-

मावेअणा उ तो उ-फुरित्तु गाल्लिं सोणिय चउत्तये ।

रुधइ लहुं नि चट्टा, वारिज्जइ पंचये वण्णो ॥ ११ ॥

तथा मा वेदना मा लोपोडा शब्दवत् । तुशब्दः पुनरर्थो, जि-
अक्रमवच । (तो इति) तस्माद्देवतानिवाणानिधिवल्लज्जाक-
ताः, उद्वृष्ट्य निःकृष्य शब्दो मणःकाउयन्ति निःसारयन्ति,
शोणिते रक्ते कण्टपि । अनुत्सारण्य चाऽऽवश्यं उद्देववात् ।
निषज इति गम्यम् । चतुर्थं पुनः शब्दे तथाःस्थाने, प्रगेन रु-
द्धो भवत्यसार्थक्यम् । लघु शोभं शब्दोच्चारणमन्त्रं वेष्टा-
निरूपे सति, इति कृत्वा, वेष्टाऽऽवगमनाऽऽर्थाक्रिया, आर्यते नि-
षिष्यते वैद्यैः । पञ्चमे शब्दे गाढतरावगाहे म्रान्तो म्रणयत
इति ॥ ११ ॥

तथा-

रोहेइ वणं उट्ठे, दित्तिमनेजो अज्जमणो वा ।

नितियपेत्तं छिज्जति, सचमए पृथमंदा । ॥ १२ ॥

रोहेति निराश्रयःकरणेति प्रणानि, प्रणं कृतम् । क १, तन् पृष्ठे
शब्दे उद्वृष्टे । सति किंचितः साक्षात्-इदमित्तोर्जा पथ्या-
हसाऽऽहाराद्यवहारो, अतुष्टज्जानो वा भोजनयया वा चिक-
म्पानुपुनयेन । तथा यावच्छब्देन द्विषं तावन्मात्रं तावत्प्र-
माणम् । त्रिषेऽपनीयते, सप्तमके शब्दे उट्ठे । किमियाह-
पुत्तिमोलाऽऽदि छुष्टपिशिनमदःप्रवृत्तीति ॥ १२ ॥

तद्द वि य अत्रायमाणे, गोणममवयादि रणुए वा वि ।

कौरति तर्दगळेदो, सअट्ठिना मेमकवट्ठा ॥ १३ ॥

तथाऽपि चैवमपि च विधीयमाने कर्मणि, अतिष्ठति विमर्षति,
गोनसखादिताऽऽदी सौम्यमौक्तिकप्रभृतौ, आदिशब्दोपाधे-

रक्तादिताऽऽदिपारिमहः रणुक वाऽपि-वहमीकरोगे, वाऽपीति
समुच्चयः । कियते विधीयते, तदङ्गुलोद्गो द्विनाऽव्यवचकमेन,
सहासना वर्त्तन इति साध्यकः । शेषरक्षाभेममुपितलक्षणांश-
ति, सप्तम एव शब्दे । इति माध्यायः ॥ १३ ॥

एवं तावद् द्रव्यमणिक्याङ्गण द्रव्यमणिक्याङ्गण-
अथ आवरणेन तथैव प्रतिपाद्यावृत्तौचमवप्रवणयाऽऽह-

मूलत्तरगुणरूव-सस ताङ्गो परमचरणपुरिससम् ।

अवराहसङ्गपभो, जाववणो होइ पायवो ॥ १४ ॥

मूलोत्तरगुणा महावर्तपिष्ठाविशुद्धादयस्त एव रूपमात्मा य-
स्य स तथा तस्य । तस्मिन् संसारसागराव्याधिपुष्पापालकस्य,
परमचरणगुरुपस्य प्रधानचरित्रद्रोणनरस्य, अपराधहत्य-
मयः पुष्पीमण्डलाऽऽदि विचाररूपश्यानिमिषः, आवरणो जावक-
तकयोः, सवति स्थान्, ज्ञातव्यो देयः इति माध्यायः ॥ १४ ॥

आवमणिक्याङ्गणमावमणयायाऽऽह-

एगो एवंरुओ, मचिचिओ एत्थ होइ विणिओ ।

ससं भाताणुमो, णिउणए जोगिमुक्की ॥ १५ ॥

एष जावमणः, एवंप्र उपाकराजः, सचिचिओ अद्यमान-
प्रतिक्रियेयः, अथ प्रायश्चित्तपिष्ठाविष्ठा, सवति स्थान्, विहंगो
ज्ञातव्यः, सम्मगविपरीततया ज्ञातुमन्त एव ईदृशैः संतः । तद्वृत्त-
या मृदमया, यमिमुक्ता समधिपदेषुवन्नरः पदेषु, योगिन
प्रायश्चित्तकार्यविषयनस्तुल्यवत्तो भवन्ति । इति माध्या-
यः ॥ १५ ॥

अथ आवमणिक्याङ्गणो माध्यायेण दशवज्राद्-

निकषायारियादि मुज्जति, अतिथारो कोऽ विउणए उ ।

वितिओ उ अमभितो मि, सि कांस सहमा अगुं वा ॥ १६ ॥

निकाचयोऽऽदि भिक्काऽनप्रवृत्तिः, तत्र गमनाऽऽगमनयोऽऽ-
निवारः स भिक्काऽनऽऽदिदेव । आदिशब्दादिद्वारभूमिगत-
ऽऽदिमयातिचारपिप्रदः । बुद्धार्थपेनि, अतिचारोऽधिकमः,
कोऽपि कश्चिद्व्यत्यन्तमलः प्रथमतस्तुल्यः, निकटतया स्वात्मा-
वनयैव प्रथमशब्दोच्चारणमात्रकल्पनया, न तत्र मज्जनाऽऽदि-
विस्तारकल्पे प्रायोध्यानसमुपयोगीति । तथा द्वितीयस्तु द्विती-
यः पुनरतिचारः समिध्यादिमरुद्वयः, शुद्धवर्ति प्रकृतम् ।
कथम् ? कथमित्तः संसातपु प्रमत्ताः अस्मि मवाचयम् । नि-
शब्दाऽप्यत्र योज्यते । कथम् ए कुतो हेतोः ? मरदा प्रयोजनम-
न्तरणं, अगुतो वा गुणिप्रमत्ता वा, न किञ्चिदप्यसमितवैशु-
रं वा पुष्टालम्बनमस्ति इत्येवैवैवप्रायश्चित्तपदविकल्पेन मि-
थ्यादुष्टदृढद्वारका प्रतिगमनोपाकाः कल्प्यते । इयं च द्वितीय-
शब्दोच्चारं प्रणयननकल्पे इति ॥ १६ ॥

सदादिपणु रामं, दोमं व मणे मग्नो तदयगमि ।

णानं ओमणिज्जं, भत्तादि विमिं वण चउत्तये ॥ १७ ॥

सदाऽऽदिपणु शब्दरूपप्रवृत्तिविधिश्रियवेषु, रामम-
मिषाङ्गं, द्वयमपीति, वास्तव्यो निकटार्थः । मरदा च-
तस्मिन्, मनोमवावेगलक्षः । गतः प्रविपन्नः, मुनिरिति गम्य-
ते । तृतीये, निराकृताविशेषे प्रजननपूरणकले मित्राऽऽकृ-
यन्ति शुद्धवर्ति प्रकृतम् । तद्वनयाई दि मनोवतराणाऽऽ-
दिश्रयमिति । तथा ज्ञानाऽवबुध्य, अनेवणोपमकल्पयम्,
भक्ताऽऽद्यशनप्रभृति चतुर्थद्वयशब्दकल्पम् । (विमिं वण

सि) विवेचनास्यैव परिष्ठापनाद्विषेकाभिधानभावाच्चि-
कित्साकृपाच्छेपिनिर्गोहनकल्पान्, चतुर्थेऽन्तःचारशब्दवि-
शेष, शुद्धयतीति प्रकृतमिति ॥ १७ ॥

अन्तर्गण विमुञ्जति, अद्यारां कोऽ कोऽ उ त्वेषां ।
तद् वि य अमुज्जमाणे, द्वयविसेसा विमोहंति ॥ १८ ॥
अन्तर्गणापि कायास्सर्गानियमावधिकत्साविशेषणाधि चे-
ष्टानिर्गोहकत्वेन, न केवलं विवेकेन, शुद्धयार्थेति, अति-
चारोऽतिक्रमः, पञ्चमशब्दकतः । कोऽपि कश्चिद् दुष्ट-
स्वप्नाऽऽदिः, न तु सर्वोऽपि । तथा कोऽपि तु कश्चित् पुनरति-
चारः पृथगर्थसंघट्टनाऽऽदिपक्षेऽप्युक्तकल्पः । तपसा निमित्तकृति-
काऽऽदिना वषमासावसानेन भावचिकित्साविशेषेण हितमन-
भोजनाभोजनकलेन, तथाऽपि चेन्नेनापि च प्रकारेण त-
पोऽपेण, अशुक्लव्यनवगच्छत्यन्तचारशब्देऽन्तचारशब्दजनिते
षा ताः प्रष्टुः, उद्देश्येनाः आनन्दपर्यायकेशप्रकारः पञ्चगान्-
ऽऽदिभ्यःऽऽद्य भावचिकित्साविशेषाः पृथगर्थान्येव उद्दे-
ष्टाः, यिषोऽप्यप्यपि त्राशशब्दपानपरिषि, तज्जन्यव्याजव-
द्या नीहयन्ति, उद्देश्येनाऽऽदि विशेष्यन्त्याचार्याः । इति
माध्याध्यायः ॥ १८ ॥

कथं पुनरुद्देश्येनैवोपप्राधुर्द्धमैवनाम्यत आह-

उज्जति दृग्गिषाभावे, तद्वैपरीत्ययितावकिरिपार ।
मंभगादिप्राजावा, मुञ्जतः कृता तदाऽऽप्राजावो ॥ १९ ॥

उज्जतिऽपनोयने । (दृग्गिषाभावे) दृग्गिषाभ्यवसायः, माध्या-
म्यतानेन प्रकारेण रात्रौऽप्युज्जकच्छेदऽऽदिना । अत्रमेव लघुः,
स चात्रैव शान्तिऽश्च शुभरात्रौऽप्युज्जकच्छेदः, तस्य चात्रोऽवसाय-
स्तिक्रमोऽप्युज्जकच्छेदः, तस्य या किंवा करणं सा तथा
तथा अवसायनिकमावकाशया, लघुनाऽऽप्राजावनेत्यर्थः । ततश्च
संभेगाऽऽदिप्रजावात् लघुनाकरणजन्यसंभेगनिवेदाऽऽदिगुण-
नामध्यायः, शुक्लचित् शुद्धिमनुभवति, अपराधमप्रविगमेत ।
कोऽनावाप्याह-कृता पुजिमात् । अथवा-व्यावात् साधुजनव्य-
वहारान्, तथैव लघुभवे । अज्ञाने आनेऽपदेशाद्, इष्टे साय-
मुपाये प्रगवर्जस्तथाविधपराधमुज्जौ । यदाह- " उज्जते त-
च्चर्मो, समनीतो सावसंस्वरणो य । जेयं पणमाहं, पा-
वद् जा धरद् परिवासे ॥ १ ॥ " इति माध्यायः ॥ १९ ॥
एवं तावदाशौचनाऽऽदिनि सप्तप्राज्ञाभिधानि निष्कर्षतामि ।

अथ शयनिकरणप्रस्तावगार्थमाह-

मृत्ताऽऽदिषु पुण अहिगत-पुरिसासन्निधौ रात्रि वगर्चिता ।
एतन्नि वि नरुर्धे, नरुर्धेऽपि अहाणुपुनरी ॥ २० ॥

मृत्ताऽऽदिषु मृत्तान्वयव्याप्यपाराश्रिकेषु, पुनःशब्दो विशेष-
णार्थः । तद्वाता वैषम्य-आलोचनाऽऽदिनि प्रमोदाहर-
णेन चिन्तयानि, मृत्ताऽऽदिषु पुनः, अपिपुण्यव्याप्यव्या-
प्रभुतचरणकपनरासज्जनेन हेतुना, नास्ति न चिन्ते, प्रण-
विन्ना कृतनिकरणा, मृत्ताऽऽदिनि हि चरणमात्र एव भव-
न्ति, तत्र चातिचारसंनयना वगर्चितावप्यप्ये, ततो वण-
विन्नावर्धनेन तत्स्वकपनीपादना च प्रस्तावप्राह-एतेषामपि
मृत्ताऽऽदिनामपि, आलोचनाऽऽदिना तु कथं, स्वकपं स्वभावम्,
वर्धनामि भविष्यामि, यथापुनरपि अनुपपद्यन्तितिकेण । इति
माध्यायः ॥ २० ॥

तत्र मृत्तस्वकपमाह-

पाणतिवातपभित्ति, संकप्यकण्डु चरणविगममि ।

आजंष्ट परिहारा, पुण वयदवणं तु मृत्ते नि ॥ २१ ॥

पाणतिवातप्रभुतिषु प्राणिकवधुत्वावाऽऽदिव्यवराधेषु, संक-
प्यकण्डुःकुट्टकाऽऽदिदिष्टेषु, चरणविगमे चारिवाजावधि,
आजंष्ट अज्जुचरिणामे साधौ, कथं ? परिहाराहोपरिहारा-
माश्रित्य । पुनर्येनैवपापनमुत्तरकां महाव्रतन्यासम, तुरा-
हः पुनरर्थः । मृत्तमिति मृत्ताभिधानं प्रायश्चित्तमेतत् । इति
माध्यायः ॥ २१ ॥

अनवस्थाप्यमाह-

साहृषिपागतिन्या-दितां तदा चरणविगममंके ।

यो चित्तं तदेकपदमी, उज्जति वरुण अणवद्धा ॥ २२ ॥

साधर्मिकाऽऽदयः साधुप्रभृतयः, आदिशब्दादन्वसाधर्मि-
कप्रदः । तत्सर्वेष्वप्युज्जकच्छेदेषु साधुताऽऽदिर्देव स्तं चोद्ये
तत्तया, तदादिष्वप्य तत्तया तस्यासाधर्मिकाऽऽदिस्तेऽऽदितः ।
आदिशब्दादन्वसाधुताऽऽदिप्रदः । इत्यन्ताऽने चारिष्यमुद्यि-
यादिमिरणिरिपेक्षनयाऽऽदयः परस्व वा स्वपुत्रजन्य प-
परसागतस्य वा धारपरिणामनः प्रदरणाभावाच्च- " उज्जते ब-
हुमो वा, पउच्छिन्ने य तेणं कण्डुः पइरइ सो स्र प-
कथे, निरवेकथो धारधरिणामो ॥ १ ॥ " कथं यन्माभिमंकाऽऽ-
दिस्तेयाऽऽदित्याह-तथा तेनऽऽनोमकप्रकारेण " उज्जते " इत्यादिनोक्तकथेन । किमिष्टाह-चरणविगमसंज्ञेन चारिवा-
भावहेतुपुष्टाध्यवसाये ज्ञाने सति, न चोचितनवसति तदव-
स्थाप्येनाऽऽदयोक्ततपसि, अज्जतेनासंविने, इहाप्यत त्रायो-
प्यते, वनेषु महावनेषु वा सोऽप्यवधिषोऽनवस्थाप्यः । तद-
भेदोपचारात्प्रायश्चित्तमपि तथोच्यते । इति माध्यायः ॥ २२ ॥

अथ सविषये पाराश्रिकमाह-

अणोणपुष्टदृष्टा-इकरणतो तिवर्गमंकिमेममि ।

तवनाऽनियारपारं, अचति द्विजिज्जदं ततो य ॥ २३ ॥

अन्धोऽयस्य मृदस्य दुष्टस्य च यदातकथं तथाविधकिंयसु तौ
नःपुण्यप्रवृत्तिस्तत्तथाततोऽप्योयमृददुष्टातिकरणतः तत्राऽप्यो-
मस्याऽतिकरणं परस्परं पुण्यपथोऽधिकारकरणम्, मृत्ति-
करणं पञ्चमनिद्रावशविषयैवेत्येव । दुष्टातिकरणं तु द्विविधम्-
कथायतो, विषयतः । तत्र स्वपक्षे कथायतो द्विजिज्ञातः, विष-
यतस्तु द्विजिज्ञानिर्वाये । परपक्षे तु कथायतो राजवधः, वि-
षयतस्तु राजदारासेवेति । अथवा-अन्धोऽयमृददुष्टाऽऽदिकरण-
इति व्याख्येयम् । तत्र चाऽऽदिकृष्टादीर्धराऽऽद्याद्यानाकरणा-
परिग्रहोऽप्यन्धोऽयमृददुष्टपराधमो सति, तपसा चतुर्षोऽऽ-
दिना स्वमयोक्तं, कालतः पणमासाऽऽदिना श्राद्धवशोऽनेन, अ-
तिचारपारमपराधोक्तम्, अज्जतिगच्छति । (ततो य किं) तन्मा-
तिचारपारमगमनाकतर्तद्विषये प्रप्राग्व्यते, नाप्यर्थोऽपि । ए एवं-
विधः स पाराश्रिकः, तदभेदात् प्रायश्चित्तमपि पाराश्रिकम् ।
इति माध्यायः ॥ २३ ॥

इदं व मत्तान्तरमाह-

अधोमि पुण तज्जव-तद्वद्वेकवर्णं जे अजो ग ति ।

चरणस्त ते इमे अजु, सज्जिगचितिभेदमादीदि ॥ २४ ॥

अन्वेषामपरेषामाचार्याणां मतेन पुनःशब्दो विशेषणार्थः । स एव यथापराधः कृतो भवो जन्म तज्जन्तः तस्मात्पराधजनवाद्-
न्योऽपरो यो ज्ञोऽभ्यागतः स तद्वन्त्यः । तज्जन्तश्च तदन्वेषश्च तज्ज-
न्तद्वन्त्ये, तयोरेकज्ञोऽभ्ययणं तज्जन्तद्वन्त्यापेक्षा, तथा । ये जी-
वाः, अर्थाद्या इत्यनुत्तिना एव, इतिशब्दस्यापराधनाशेवा-
त् । कस्यैवाह-चरणस्य चारिरस्य, ते जीवाः, इमे येने पा-
राधिका उच्यन्त इत्यर्थः । सन्तुष्टायाश्चकारे । कैश्चरणा-
योग्या इत्यत आह-स्वस्तिष्ठं च साधुल्लिखं, चित्तिश्च चैर्यम-
हर्तृप्रतिमा, तथोर्ध्वो भेदो विधेयतः, स तथा, तदादिभिरनुत्प्रभु-
तिभिः, आदिशब्दात्प्रवचनोपघातपरिग्रहः, तत्र स्वस्तिष्ठमेदं रूपि-
यानेन, लिङ्गमीप्रोमेन च । चित्तिभेदश्च प्रतिमाविनाशनेन,
न्ययकृत्वविनाशनेन च, भवति चैतन्यकारिणां चतुर्मान-
स्यैव ज्ञानतरेषु च चरणायोग्या, इत्यर्थाद्यन्तर्वात् । आह
च- " संज्ञं च उच्यते, चैवयद्वेषं य पवयगुणैः । रिभि-
चायेन चतुर्वे, मूलगो बोद्धव्यमस्ति " ॥ १ ॥ इति गाथा-
र्थः ॥ २४ ॥

अधोर्ध्व समर्थयशाह-

आसयविचित्तया, कतिष्ठियाए तदेव कम्पाणं ।

अत्यस्त संजनातो, स्योपि अमेगये चैव ॥ १५ ॥

आशयविचित्तया परिणामोचित्यथावत्, कृतेनया दुष्टनया,
निवृत्तकमन्यर्थार्थः । तथैवेति समुच्चये । कम्पाणं मोहनीयाऽऽ-
दीनाम् । किमन्याह-अर्थस्य तज्जन्तायमर्थोऽभ्ययणार्थः ।
तज्जन्तस्य, संभाव्युपपन्नमन्यतया न मैव, इदमपि आचा-
र्योन्मत्तैरुक्तं पाराधकलक्षणमीय, आत्मनस्मृत्युक्तम् । अन-
तमेवाभ्युत्पन्नम् । चैवशब्द एवकारार्थः । इति गाथा-
र्थः ॥ १५ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विचित्रतोपशब्देन मत्तान्तरमेव सम-
र्पयशाह-

आगममाहै य जतो, ववदहोरो पंचढा विणिहिट्ठो ।

आगमसुय आणा पा-रणा य जीए य पंचमए ॥ १६ ॥

एयाणुसारतो खलु, विचित्रमेयमिह वणिण्यं समए ।

असिंजणाऽऽदिजेदो, तं पुण सुत्ताज्ज एःषण्वं ॥ १७ ॥

आगमाऽऽदिश्च क्लृप्तविशेषप्रभुतिः । प्रकारो लाक्षणिकः ।
वकाराश्च मुख्यतस्तत्समुच्चयार्थः । यतो यस्माद्धेतोः, इत्य-
होः प्रायश्चित्तसमाचारः, पञ्चपञ्चमः प्रकारः, विनिहि-
ट्ठोऽभिहितो जितो पञ्चाध्यात्ममेवाऽऽह-आमधोऽऽनिवाधार्थं
गम्यन्ते परिकल्पितेऽर्थो येनासाध्यागमः केवलमन्यः पञ्चा-
धाधितुर्देवदशवर्षवर्षनक्षत्राणां । व्यक्तद्वारात्तया चारय इत्य-
होऽहेतुत्वात् । तथा धुनं पुनर्ज्ञानं श्रेयमज्ञानकमेदम् ।
इह पञ्चदशेऽपि प्रथमैकचतस्रोऽपि द्रष्टव्यः । तथा-आणा-
यज्जीतार्थो देशान्तरस्थगतीत्यर्थश्च तत्सम्प्रापननाय आ-
निवाधार्थं शूद्राणांकार्त्ता निवेदनार्थमगीतार्थमाह-
पयान्, सा च नमस्कृत्यनन्तरदानार्थमिति । तथा चार-
णा वृत्तयो विधेः दत्ताऽऽनिवाधार्थवशुद्धिनामवधारणम् ।
तथा जीवो गीतार्थमपि प्रवर्तितशुद्धव्यवहारः । चशब्दो स-
मुच्चयार्थः । पञ्चम एव पञ्चमकः ॥ १६ ॥ तत्र एतदनुसार-
तः पञ्चविधव्यवहारानुसारेण । अनुपपन्नसत्कारे, विचित्रं

बहुप्रकारमेतत् प्रायश्चित्तसम् । इह प्रत्यक्षं आर्हेत इत्यर्थः ।
यानिभ्युक्तम्, समये लिङ्गम् । कथमित्याह-आसयनाऽऽदि-
भेदान् प्रतिषेधादुपपन्नप्रभुतिर्ज्ञेयम् । तत्पुनः प्रायश्चित्तवि-
चित्तत्वम्, सुखादागमात्, क्लृप्तमेव विक्षेपमिति । तत्राऽऽ-
गम्यवहारिणां प्रत्यक्षज्ञानित्यानु समानेऽप्यपराधे आधानु-
सारेण प्रायश्चित्तदानाह तस्य विचित्रता, अनाऽऽदिश्चवहिरि-
णां तु धुनमात्राऽऽदिप्रामाण्यव्यवहारित्यानु, एवं प्रतिषेधया आ-
कुट्टित्यर्थप्रमादकृत्वभेदेन चतुर्विधायाह, द्रव्यकृतकालज्ञाना-
वेन वा । एवं पुरुषस्याऽऽचार्योपाध्यायवृत्तनमिभ्युक्तकमेद-
मिजन्त्यानु, एवमेकीच्छवादिद्वाराभेदाह, अतः प्रायश्चित्त-
नक्षत्रविचित्रत्वादिपु मन्यन्तरेनामगममिति गाथाह्यर्थः ॥ १७ ॥

अयोक्तविशेषप्रायश्चित्तस्यैव परमार्थं प्रातिपादयशाह-

एयं च एव तत्तं, अमुदृज्जवणाणांओ हवति वंशो ।

आणाविगहणाणुग-मयेपि य होति दृष्टं ॥ २८ ॥

सुहभावा तद्विगमो, सो वि आणाणुगो शिओमेण ।

पच्छिन्नसमे सस्मं, विमिहओ चैव विण्णो ॥ १८ ॥

एतधेदं पुनः, अत्र प्रायश्चित्तविशेषः, तत्त्वं परमार्थः, य-
दुनाऽऽशुभाध्यवसानतः अङ्गुपरिणामान्, भवति स्यात्, अ-
न्योऽशुभकमेवप्रथमः, (एयं पि य ति) इह पुनरशुभाध्य-
वसानम् । आहोविगहणाणामावोदशाननुपलानामनुगच्छ-
त्यनुस्मरतोऽप्युपाध्यायवसानानुगमं, भवति स्यात्, उट्ठय आ-
धमिति ॥ १८ ॥ अमुभावाऽऽशुभाध्यवसानान्, तद्विगमोऽशु-
भकमेवविगमो भवति । (सो वि य ति) स पुनः शुभता-
यः, आहोऽनुग आगमानुसारी भवति । नियोगेन नियमेन,
अनाङ्गानुगम्यस्य पर्याप्त भावः । प्रायश्चित्तं च लिङ्गकः
पुनः, एव एव शुभमाय एव सप्रयुक्त यथान्वत् । कि स-
र्व एव, नैवाह-विशिष्टो विप्रोयवान्, चैवशब्दो नि-
योजितवैव, विहोयो होयः । इति गाथाह्यर्थः ॥ १८ ॥
विशिष्टः शुभाध्यवसानः प्रायश्चित्तमित्युक्तम् । अथ विशिष्ट-
त्वमेव तस्य दर्शयशाह-

अमुदृज्जवणाणांओ, जो सुहतावो विमेमओ आहोओ ।

सो इह होति विमिहो, ए ओहोतो समयसीतो ॥ १९ ॥

अशुभाध्यवसानादङ्गुपर्यवसाननिवृत्तधनकेशासकाशाश्च, यः
शुभभावः प्रायश्चित्ततया विवाङ्मृतसम्प्राप्तमगमः, विशे-
षतो विशेषेणाधिकोऽगमस्ततः, स शुभभावः, इह
प्रायश्चित्तप्रक्रमे, ज्ञाति वर्तते, विशिष्टोऽभिहितश्चकार, न
नैव, अचनः सामान्येन, शुभभावमाहोतमर्थः । समर्थोऽन्य-
ऽऽगमन्यायेन । इति गाथा- ॥ १९ ॥

अथानेकं दोषमाह-

इहग वंजादीणं, आरम्भयकरागतो उ ओहेणं ।

पच्छिन्नं ति विमुक्को, ततो ए होमो समयसिक्को ॥ २० ॥

इतरथाऽप्यथा, शुभभावमात्रस्यैव प्रायश्चित्तस्यैव इत्यर्थः ।
प्रायश्चित्तनामादिदशमेष्टुप्रीवृत्तनाम्, आदिशब्दात्सु-
धादिपरिग्रहः । किमन्याह-आरम्भयकरागत एव प्रतीनाम् । तु-
शब्द एवकारार्थः । ओधेन सामान्येन, विशिष्टरश्च शुभभावा-
ज्ञानमेवार्थः । प्रायश्चित्तं शूद्राधेयमुत्तुनं कृतमर्थोऽभ्युत्प-
त्ति । इति कृत्वा, विमुक्किः कर्मव्यमऽऽभिष्यत्, ततो विमुक्कि-

यदाहस्तदेव दशयन् गाथापञ्चकमाह-

सचविहवंगा हौ-ति पाणिणो आउवज्जियाणं तु ।

तह सुमुसंपराया, छविहवंगा विणिहिडा ॥ ४० ॥

सचविहवङ्गकाः सप्तप्रकारकर्मोपाज्जेकाः, जवानि स्युः प्राणिना जीवाः, आमुपेज्जिनानां त्वायुःकर्मविहानामेव, शेषाणां ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां, नाक एकत्र भवे सकुदेव बन्धने । तथातः समुच्चयः । स्वमसंपराया दशमगुणस्थानवन्ति, पक्षिणो बन्धा येषां ते तथा । विनिहिडा उक्ता आगमे ॥ ४० ॥

कथं पक्षिणबन्धा इत्याह-

मोहाऽऽनुपवज्जाणं, पगरीणं ते उ बंधमा जणिता ।

उवसनखीणमोहा, केवल्लिओ एगविहवंगा ॥ ४१ ॥

मोहाऽऽनुपेज्जिनां मोहनीयाऽऽनुपकर्मजिज्ञानाम्, पगरीणां कर्मभेदाणां, ते तु स्वमसंपरायाः पुनः, बन्धका आउवज्जाः, भजिता उक्ताः, तथा उपाशानः संध्याऽनुपायस्यः क्रीणञ्च निर्जीणो मोहो मोहनीयं कर्म येषां ते तथा । केवल्लिनञ्च सयोगकवल्लिनः, एकाविहवङ्गा वल्लिनिमित्तं ॥ ४१ ॥

ते पुण्ण पुणमपिगित्थि-ए बंधमाण पुण्ण संपरायस्म ।

मलेमापडिमा, अवेवया हौति विणेया ॥ ४२ ॥

ते पुनःत्रयोपि द्वौ समयो वन्धोऽयं बाह्यो स्थितिरवस्थानं परस्व तत् द्विसमयस्थितिकं योगप्रत्ययं सान्निध्यनीयमित्यर्थः, तस्य, बन्धका अत्रकाः, न तु न पुनः, संपरायस्य कथयप्रत्ययस्य, उपशान्तकीणकायवास्यस्य, तथा दोनेहययोः शब्दस्यान्तवः करणविशेषस्य प्रतिपक्षा आश्रया ये ते तथा ते, अन्धकाराः कर्मवन्धरदिनाः, जवानि स्युः पिडेया भूतव्या इति ॥ ४२ ॥

एवं प्रकृतिवन्धोपेक्षया सर्वावस्थासु वन्ध

उक्तोऽयं स्थित्यपेक्षया नमोह-

अपमत्तमज्जाणं, बंधित्थिं हौति अट्ट उ मुट्टत्ता ।

उक्कीणेण जडणा, तिणमुट्टत्तं तु विणेत्ता ॥ ४३ ॥

अपमत्तमज्जाणां नमगुणस्थानकवाम्, बन्धनः स्थितिरूपेण कर्मोऽहस्यातम् । भवति रूपद्वयं, अट्ट तु अष्टाध्व, मुट्टत्तात् नानाकाद्वयमानात्, उक्कीणेणोपकपनः, जडत्वा तु सर्वोऽवस्था पुनः, भिन्नमुट्टत्तमनुवृत्तिं यावत् । तुधब्दः पुनरयो योजित एव, विट्ठया अवस्थया, कथायाणां स्थितिवन्धोऽनुत्तं विद्यमानत्वादिति ॥ ४३ ॥

जे उ यत्ताऽगाउ-ट्टिआए वंधेति तेमि बंधित्ति ।

संवच्छराणि अट्ट उ, उक्कीमियरा मुट्टत्तो ॥ ४४ ॥

ये तु ये पुनः, प्रमत्ताः प्रमत्तसंयताः यद्गुणस्थानकवन्तिनः अनाहुट्टिकया अनुपेक्षकाणैव प्राणनिधानाऽऽदी वसमाना वल्ल्यावज्जयन्ति कर्म, तेषां वन्धोऽस्तीति । कर्मवन्धोवस्थानं संवत्सरात् नवीति, अट्ट तु अष्टाध्व, उत्कर्षा उत्कृष्टा भवन्ति, इतरा जडत्वा पुनः । मुट्टत्तान्तरमननुवृत्तिं यावदिति गाथापञ्चकायः ॥ ४४ ॥

अस्तुतयोजनामाह-

ता एवं चिय एयं, विट्ठियापुट्टाणमेत्थ इहं ति ।

कम्मापुव्वेयण-मएहं आलोएणाऽऽदित्तुयं ॥ ४५ ॥

यस्मात् सर्वावस्थासु कर्मवन्धाऽस्ति, कर्मवन्धानुमेया व विराधना, इत्यने चालोऽवस्थानां बीतरागव्यापि सुखस्य चतुर्णांमि मनोयोगाऽऽदीनामभिधानात्, तस्मात् । (एवं चिय इति) एवमेव विराधनायाः शोधानीयत्वेन यत्तद्विज्ञानाऽऽदिकम्, विट्ठियानुष्ठानं विधेयक्रिया । अत्र कर्मोपपन्नमप्रकर्म, जवानि स्याद्, इतिशब्दः समाप्यर्थो गाथाऽन्ते योज्यः । किं-विधं भवनीयाह-कर्मोपपन्नमप्रकर्म, कर्मसत्ताऽवच्छेदकम्, अनघमदोष-परोक्षदृष्ट्याभावात् । किञ्च सद्विद्याह-आलोचनाऽऽदियुगमात्रोचनाप्राप्तिकरणः । विट्ठियाविहचसमन्वितमिति गाथाऽर्थः ॥ ४५ ॥

इदं यथै परममाशङ्कय परिहराह-

विट्ठियानुष्ठानं, तस्मि वि एवं ति ता कट्ठं यं ।

पच्छिन्तं णुणु भण्ति, समयस्मत्तहा विट्ठियाओ ॥ ४६ ॥

विट्ठियानुष्ठानं विधेयक्रियावत्, तस्याप्यालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तस्याऽपि प्रामोति, आलोत्तिकाऽऽन्ताऽऽदयः एवमुक्तव्या येन, विट्ठियानुष्ठानमालोचनाऽऽदियुक्तं सत्कर्मोपपन्नमप्रकर्मोपेक्षेयज्ञानेन, इतिशब्दो वाक्यसमाप्तिः । यत् एव न तत्-स्मान्, कथम्, न कथञ्चित्स्थित्यर्थः, एतदालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तमुच्यते इति परः । स्मृतिराह-नान्विति परमताकृत्यायाम्, भगवते उच्यते, उत्तरमत्र समये निश्चयान्, तथा तेन प्रकरणं प्रायश्चित्तत्वेन, विधानाद्विहतव्यादिनि गाथाऽर्थः ॥ ४६ ॥ अथवा प्रायश्चित्तमिति विट्ठियानुष्ठानमर्थेन दृष्टव्याह-

विट्ठियापुट्टाणं चिय, पायचित्तं तत्तदाहा जये ।

समए अभिहाणाओ, इट्ठयपसाहं गियमा ॥ ४७ ॥

विट्ठियानुष्ठानमेव विहृतकथितं, प्रायश्चित्तमात्रकाऽऽदिकमिति प्रतिज्ञा, समये निश्चयान्भवितव्यानुकृत्यादिनां हेतुः, तिकाऽऽन्ताऽऽदिव्यादिनि दृष्टान्तोऽप्येव । विपर्यये वाचकमाह-तत्प्रायश्चित्तम्, अन्यथा विट्ठियानुष्ठाने मतिः, न जयज्जायेन, इष्टधर्ममात्रं कर्मविशेषकमित्यर्थः । निगमावउच्यतेति । यदिष्टधर्माधिकं न जयति तद्विद्वानुष्ठानमपि न भवान्, यथा हिमाऽदि, इष्टधर्मसाधकं न प्रायश्चित्तम्, अतो विहृता नुष्ठानमिति । अथवा पूर्वोक्तधर्मव भावयज्जाद्विहृतानुष्ठानमेव प्रायश्चित्तम्, तत्प्रायश्चित्तमन्यथा विहृतानुष्ठानव्याभावे न भवेद् अविहृतानुष्ठानव्यावेति । नन्वेवं विट्ठियानुष्ठानमेव प्रायश्चित्तस्य तिकाऽऽन्ताऽऽदिव्यादिनि दृष्टव्या शोचकत्वात्तदाहव्याऽह-समये अभिधानाच्छेषकतया प्रायश्चित्तस्याऽऽगमिदमविहृतव्यादिप्रायश्चित्तं, नियमाद्विशेषकमेतदिति गाथाऽर्थः ॥ ४७ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विट्ठियानुष्ठानमर्थन्यायैवाह-

सत्ता वि य पवज्जा, पायचित्तं भवत्तरकमाणं ।

पावाणं कम्माणं, ता एत्थं गणियं दांमा ति ॥ ४८ ॥

सर्वोऽपि च समस्ताऽपि च, न केवलं तदेकज्जाः । प्रमत्ता महाप्रमत्तप्राणिनः, प्रायश्चित्तं विधुकिदित्तुतेति, कथामित्याह-न्यायप्रकृत्यानां जन्मान्तरापातनाम्, पावाणां जवानि बन्धनत्वेन दुष्टानाम्, कर्मणां प्रसक्तानाम्, यत् एवं तत्समाद्, अत्र प्रायश्चित्तस्य विट्ठियानुष्ठानमेव, आलोत्तिका दोषो न विद्यते दृष्टान्, प्रमत्तास्तत्रप्रायश्चित्तस्य विहृतानुष्ठानव्याप्युपगमात् इतिशब्दः समाप्तिः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४८ ॥

किं पुनः सन्ध्याकृतनित्यस्य प्रायश्चित्तस्य लिङ्गमित्याह-
चिन्मस नवरि लिङ्गं, इमस्म पाणपमकरण्या तस्म ॥
दोमस्स तठा अग्नि, नियमं परिमुच्चयं विंति ॥ ४९ ॥
चांणक्ये सन्ध्याकृतनित्यस्य, (नवांशं) केवलं, लिङ्गां चतस्र
सन्ध्या प्रायश्चित्तस्य, प्रायेण ब्राह्मणेत्येः प्रायेणान्तरकाः कारणा-
नि नृजायेतुः । अन्तरकासां नित्यं, नत्य, यमाश्रित्य प्रायश्चित्त-
प्रतिपक्षम्, दोषस्यापराधस्य प्रायश्चित्ताहंश्यं, नत्येति सन्ध्याकृत-
आहंश्ये उपरे सूर्यः, नियमं दोषस्याकृतनित्येति वेत्सङ्गस्य,
यथेति प्राशुनं, विशङ्गाभ्यांतिष्ठः, परिशुद्धकं विमुक्तं ॥ ५० ॥
दोष इति प्रक्रमः । द्रव्येति भिदधति । अन्धं तु व्याकृष्टान्ति-
यमपकृतनित्यस्यम्, आराधनां तदोपाऽऽसन्नभावः, परिशुद्धये
दोषावशुद्धये । हि नाराऽहं ॥ ४९ ॥

अथेदमपि मनान्तरं सङ्कलमेवेति दर्शयन्नाह-

तद्वै चैव पयःप्राणं, तत्रैवैरुद्रपरायणं माह्वयं ॥ ५० ॥

निश्चयनयेन तत्तत्तयमनेन, परिणामेन इत्यर्थः। संयमस्था-
नाऽप्यनेन चरणमुद्धिविशेषाग्रिपाने सति, युज्यते संगच्छते,
इदमपि आचार्योत्तरमममपि, आनाममममम। केवादिम्या-
ह-तथैव संयमप्राप्तयानैव, प्रवृत्तानां व्यापनानां, भववि-
रटप्राधानं संसारच्छेदमप्रधानमिव। मन्वाणां संयतनानामिति
माध्याह्नः ॥ ०० ॥ पञ्चोऽह्निदिवम् ॥ पायांश्चतुष्ट आहूय
निश्चय्यैव ॥ पं ० ० कलयोऽप्याह ॥

प्राग्विज्ञितस्य प्रद्वयम्-

चतुर्विधं प्रायश्चित्तं पदार्थं । तं जहा-माणप्रायश्चित्तं,
दंभणप्रायश्चित्तं, चर्म्मिणप्रायश्चित्तं, वियत्तकिंभे । चतुर्विधे
प्रायश्चित्तं पण्णात् । तं जहा पद्मिसेवणाप्रायश्चित्तं,
संतोषणाप्रायश्चित्तं, आरोहणाप्रायश्चित्तं, पलिउंचणा-
प्रायश्चित्तं ।

तत्र ज्ञानेनैव प्रायश्चित्तम्, यतस्तेनैव पापं क्षिण्यते, प्रायश्चित्तं वा शोधयतीति तन्मार्गमस्माद् ज्ञानं प्रायश्चित्तमिति । एवमवधार्य, (विद्यत्तत्कञ्चित्) व्यक्त्वा भावनां प्रतिपादयन्, कथं कर्णयेत् प्रत्यक्षं प्रायश्चित्तमिति । तन्मार्गो हि शुक्ल, श्वपथयोर्लोचनेन यत्किञ्चन करोति तस्मैव पापविनाशाय चोपयुक्तं भवतीति । अथा-त-ज्ञानाऽऽयत्तं यत्किञ्चिदुपैव पापं प्रायश्चित्तमात्रं वाच्यमस्माद्ऽऽर्हति विशेषेणोऽभिहितं तस्मिन् प्रायश्चित्तमात्रं स्वपदविशेषेण । " विद्यत्तत् " विशेषेण अत्रधाऽऽर्हति विशेषेण विशेषार्थमिदमप्रति, इत्थं चित्तान्तरमव्युत्पन्नमित्यर्थः । यत्किञ्चिदवस्थापयित्वा तत्रैव कृत्यमुत्पन्नं तद् विद्यत्तत्कथं प्रायश्चित्तमेव । " चित्तान्तरकञ्चित् " पात्रात्तन्मार्गः । शनिकृत्यं यथाऽऽर्हतिऽऽर्हति । प्रतिप्रेषणमस्ति वनमरुतपूर्यत्येति प्रतिप्रेषणं । नात्र द्विधा-परिणाममेवान्, प्रतिप्रेषणोऽयमेवात्र । तत्र परिणाममेवान् । " पवित्रेणैवा भावो, सो पुन कुल्लो इव द्वाज्ज-कुल्लो इव । कुल्लेण होहं भूतयो, अकुल्लेपरिणामो इवो । " ॥ २॥ " प्रतिप्रेषणो यजेत्तद् भूतयोपरिप्रेषणं, दुर्गहादपि विनश्यत्तत् समासेन । मूलगुणे पंचावहा, पिंडविशोदाहवा । " ॥ ३॥ " तस्य प्रायश्चित्तमात्रोऽप्यस्ति । तच्चेद्वै । " आ-शोधय पवित्रकमेव, सोऽविश्वं नदा विद्वस्समेव । तत्रेव्युत्पन्नं प्रत्येष-ध्या य पवित्रिष्वेव ॥ ४॥ " इति प्रतिप्रेषणप्राय-

शिक्षम् । तथा संयोजनमेकजानौयागिचारमूलनं संयोजनया
यथाश्रयानरणिगते । युद्धानि । सोऽप्युद्वाकाऽऽद्वैतत्वाऽऽदिना
सोऽप्यव्याहृतान्, सोऽप्याचारकमित्, तत्र यथाप्रायश्चित्तं त्वं संयो-
जनप्रायश्चित्तम् । तथा आरापणप्रायश्चित्तप्रायश्चित्ते पुनः पुन-
रभिवेचने विज्ञानीयमायश्चित्ताधारापणमारोपणा । यथा-प-
रव्यरात्रिद्विषं प्रायश्चित्तमारोपणः । पुनस्तत्सेवेन द्वारात्रिद्विषं, पु-
नः पञ्चदशरात्रिद्विषं । एवं यावत् परमासावृत्तः तत्तद्व्यवहारकः
तपो देयं न भवति । अपि तु शेषतर्पांसं तु तत्रैवाम्न्तजयनीयानि
इदं तर्पित्वं परमासान्तरात्तत्पन्न इति । उक्तं च-“ एवाहंय
रात्रेण, तदेवञ्च आज्वा हौति त्रयमासाः । तेण परमभयियाणं, उपहृ-
तं हि त्र्योत्तमं कुर्वते ॥ १ ॥” इति । आरापणप्रायश्चित्तप्रायश्चित्तप्रा-
पणाप्रायश्चित्तमिति । तथा परिकुञ्चनपराधस्य क्षेत्रकाल-
प्राधान्यं गोप्रायनमप्यथा स्नानमप्यथा भुजनं परिकुञ्चन, परि-
वृत्तनाथ । उक्तं च-“द्वयं खेते काष्ठे, एते पलित्वं वण्ण-
कं उडियणं वा ॥” तर्पाहं-“ सान्निभं श्रित्वे, जगवपिपत्ति-
सेवियं च अद्याये । सुदुर्मनस्ये दुर्मिभस्ये, हृष्टेण तद्दि गि-
त्ताणेन ॥ २ ॥” इति । तस्याः प्रायश्चित्तं परिकुञ्चनप्रा-
यश्चित्तम् । विशेषेण द्वय इत्यहोरात्रौ गृह्यस्येति । प्रायश्चित्तं च
काजापे, कथा दीयत इति कालान्तरात्तत्पन्नम् * । तत्र प्रसीयते
परिकुञ्चयते येन श्वशतपदयोपमाऽऽदि तत्प्रमाणं, तदेव कालम-
प्रमाणकालः स च श्रद्धा कावशिशेष एवं दिवसाऽऽद्वैतकुणो-
नमुप्येकत्रान्तवर्तीति । उक्तं च-“ द्वादशे प्रमाणकालो, दि-
वसपणमा च होरा राह्यं । श्व पारांशिरौ दिवसेन, राह्यं
च पारांशिरौ च ३ ॥ २ ॥” इति । स्यात् ७ ग १ १ ३ ।
(४) अपि प्रायश्चित्तमित्युक्तः कः शब्दाः १, कतिचित्
प्रायश्चित्तमिति प्रमुमुक्षुः । अथ प्रायश्चित्तं, निरुक्तः । अदि द्वारकत्वाप-
प्रतिपादनाय द्वारागाधमाह-

पायच्छित्तनिरुत्तं, भया जत्तो परुवणावदुत्तं ।

अञ्जयणाणि विसेभो, तद्विपरिमा य सुनत्थे । ३४ ।
 ययमनः प्रायश्चित्तनिकरुं प्रायश्चित्तशब्दाद्यो वक्तव्यः । ततः
 प्रायश्चित्तस्य भेदाः प्रायश्चित्ताऽऽद्यो वक्तव्याः । तदनन्तरं य-
 तो निमित्तप्रकरणभाट्टवयम् । किमुक्तं भवति-यतो नि-
 मित्ताप्रतिनिधेयानां स्यान्नात्रप्रायश्चित्तम्, अत्राप्रायश्चित्त-
 म्, परिदृष्टेनाप्रायश्चित्तं स पृथगुपपद्यते, तत्कथमयम् । ततो-
 ऽन्याः कलाप्यनववहाराध्यतयप्रायश्चित्तो नानाव्यं वक्तव्य-
 म्, तदनन्तरं महार्हासं प्रायश्चित्तार्हा पारब्धं वाच्यं, त-
 तः सुत्राद्यः, यत्र द्वारगाथासंक्षेपाद्यः । व्यासार्थं तु प्रति-
 द्वारं वक्ष्यति । ३४ ।

तत्र निरुक्तद्वारप्रतिपद्वनार्थमाह-

पातं त्रिदश जम्हा, पायच्छित्तं तु भाष्यते तेषां ।

पापानां वा वि चित्तं, त्रियोदश तेन पच्छित्तं ॥ ३५ ॥

वश्मान् शोचिरूपो व्यग्रहोऽपराधं स्मिन्ति पावे क्षिणन्ति
 विनाशयन्ति, तेन कारणेन प्रायश्चित्तं भवत्येव। पुनरप्यस-
 दिवात् कर्पाणादः। अथ प्रायेण प्रायोऽपराधमस्ति चिन्त-
 जीवमथ चित्तशब्देन "चित्तचित्तवतोऽनरोऽपराधः" जीवो-
 ऽपराधोऽपि। तथा वाऽहं कृत्स्नित्वं चित्तं मांति जीवस्याऽपरा-
 धः, विशेषतोऽपराधमलरहितं करोति, तेन कारणेन, प्राये-

* कालनिरूपणासुत्रं स्थानाक्रमरूपावृतो हेयम् ।

यश्चित्, प्रायः यथाऽयश्चित्तं ज्ञवत्यस्मादिति प्रायश्चित्तमिति
व्युत्पत्तेः । नानि निरुक्तकारम् ॥ ३६ ॥

इदानीं भेदद्वाराप्रतिपादनाध्याह-

परिमेवणा य संज्ञो-यथा य आरोग्या य बोधवत् ।

पलिउंचणा चउरयी, पायच्छित्तं चउरया उ ॥ ३६ ॥

प्रतिपिच्छस्याऽऽसेवमा प्रतिपेवणा, अकल्पसमाचरणमिति ता-
वः । अः समुच्चये । संज्ञाजना शरवातरराजोपगुहाऽऽदिभेदभि-
क्षापरायज्जनितप्रायश्चित्तानां संकल्पनाकरणम्, आरोग्य-
ते इति आरोग्या । प्रायश्चित्तानामुपयुक्त्यारोपणं यावत् प-
रमासाः, परतो वर्तमानस्वामितीये आरोग्यायाः प्रतिपे-
चात् । परिकुञ्चनं परिकुञ्चना, गुह्योपस्य मायया लघुदा-
यस्य कथनस्य-यथा-संज्ञेयं प्रतिपेव्य मया अश्वितं प्रतिपवि-
तामिह्यति । एषा प्रतिपेवना आरुच्य गम्यमाना चतुर्थी
एवमेतत् प्रायश्चित्तं चतुर्थी भवति । तत्र-“ यथोद्देशं निरे-
शः ” इति न्यायात् । यथमतः प्रतिपेवयोरुच्यते-सा च प्र-
तिपेवणा प्रतिपेवकप्रतिपेव्यतिरेकेण नोपपद्यते, सकर्म-
काक्रियायाः कर्तृकर्मव्यतिरेकेणासंज्ञयात् । व्य० १ उ० । प्रति-
पेवणाप्रायश्चित्तं स्वस्थाने)

आलोचनाऽऽदिप्रतिपेवणाकृपे प्रायश्चित्तमिदं दशधा दश-
प्रकारं, तामेव दशप्रकारतःसुप्रदर्शयति-

आलोपणपदिकपणे, भीमविशेषे तद्वा विउस्मग्ने ।

तवेछेदमूलग्रणव-द्विषा य पारोचि एव ॥ ५३ ॥

अहं मयादायाम् । सा च मयादा इयम्-“ जह बाहो जं-
पनो, कउजमकउजं च उउजप भगउ । तं तद् आलोपजा, मा-
यामयिष्यमुक्ता उ ॥ ॥ ” अन्त्यामयादया ‘लाह’ इत्येतां चुराऽऽ-
द्विष्टात् गिन्तु । लोकं लोचना प्रकटीकरणम् । आलोचना
शुगेः पुनरौ वचसा प्रकटीकरणमिति तावः । यत् प्राय-
श्चित्तलोचनमात्रेण शुद्ध्यति, तद् आलोचनाइतथा कारण
कायोपचारात् आलोचनम् । तथा-प्रतिक्रमणं दोषान् प्रति-
निवर्तनमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः । तद-
हं प्रायश्चित्तमपि प्रतिक्रमणम् । किमुक्तं । भवति-प्रायश्चित्तं
मिथ्यादुष्कृतमात्रेणैव शुद्धिमासादयति, न च गुणममलमा-
लोचयते । यथा सदसाऽनुपयोगनः स्तम्भऽऽदिप्रकृतादुपजानं
प्रायश्चित्तम् । तथाहि-नहं पाशु रयुने यदि स्तम्भऽऽदिप्रकृतिं
अभिनति । न च हिंसाऽऽदिप्रकृतादुपजानं हिंसां गुणममलमा-
लोचनामन्तरेणाऽपि मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेण शुद्ध्यति । तत्र प्र-
तिक्रमणाद्विज्ञात् प्रतिक्रमणं, यस्मिन्पुनः प्रतिपेवते प्रायश्चित्तं
यं यदि गुणममलमालोचयति, आलोच्य च शुद्धिद्वयः प्रतिक्र-
मासि, पश्चाच्च मिथ्यादुष्कृतमिति ज्ञे तदा शुद्ध्यति तत्
आलोचनाप्रतिक्रमणजज्ञानायाद्विज्ञातमित्यर्थः । तथा विवे-
कः परिधायः, यत्प्रायश्चित्तं विवेक एव कृते शुद्धिमासा-
दयति, नाप्यथा, यथा आश्रयकर्मणि शुद्धिर्न तत् विवेकाऽऽह-
त्यात् विवेकः । तथा व्युत्पत्तेः कायवैशानिरोधः । यद्युत्प-
मैण कायवैशानिरोधोपयोगमात्रेण शुद्ध्यति प्रायश्चित्तं, यथा
दुःस्वप्नजनितं, तद् व्युत्पत्तमाहत्यात् व्युत्पत्तेः (तर्वात) य-
स्मिन् प्रतिपेवते निमित्ताऽऽद्विषयमात्रमात्रेणैव तपो दीय-
ते, तत्तपोऽहत्यायाः, यस्मिन्पुनरापत्तिने प्रायश्चित्तं सदापनप-
क्षपर्यायदेशावच्छेदः शेषपक्षपरिज्ञानमिति दृष्टयो विपद्भि-

तद्वारोकेदेशावच्छेदमिव दोषशरीरावयवपरिमितानां कियेत्
भवच्छेदाद्विषयावच्छेदः (सूक्तं च) यस्मिन्संप्रापतिने प्रायश्चित्त-
निरवशपक्षयोच्छेदमात्राय भूयो महाशानऽऽपत्तिने तस्मैनाह-
त्वामूलम् । येन पुनः प्रतिपेवितेनोपस्थापनाया अत्ययोग्यः
सन् किञ्चित्कालं न ज्ञेनेषु स्थापयते यावत्प्रायापि प्रतिपे-
विष्टे तपश्चरणं भवति, पश्चाच्च क्षीणतयाऽहत्यात् परतो
ज्ञेनेषु स्थापयते तत्प्रायश्चित्ताद्विज्ञातयत्तयप्रतिपेवितम् ।
(पारोचि एव च (१) अहं च गतौ च । यस्मिन् प्रतिपेविते नि-
मित्तकालतपसा पारमर्शने, तत्प्रायश्चित्तमहेतुति पारमर्शित-
म् । एष संज्ञेयार्थः । व्य० १ उ० । ग० । च० । वि० । य०
२० । जी० । प० । च० । प्र० । पञ्च० ।

तस्म उ विमुक्तिहेतुं, पच्छित्तं तस्म कानिया जेदा ।

छट्टाणादीया ग्लु, पञ्चवणा तोमिया हांति ॥

उमु काएमु वतेपु य, छविह एगिदिवादि पंचविहं ।

संपयपरीतावण-उद्दराणं चैव गिण्फनं ॥

चउहा तु नागवने, देमणवने चरित्तवेने य ।

ततो चिचय चि किस्वे, अहवा दव्वाइयं चउहा ॥

अहवा अतिकमादी, चउहा कोहाइयं च चउहा तु ।

छाणाऽनियारमादी, होनी तिचिहं ति पच्छित्तं ॥

अहवा आहारावदि-सेज्जऽनियारे य होति तिचिहं तु ।

उग्गम उपायण ए-सणाय तिचिहं तु एक्के ॥

आलोपणपदिकमणे, तदुत्पत्तेयं तु हांति तिचिहं तु ।

सच्चि अचित् भीमण, तिचिहं चदे मुण्णयवं ॥

अहवा सत्तच्छिहं, नाव दमहा वा हि हांति पच्छित्तं ।

आलोपण पदिकमणे, भीम विवेगे य बोमग्ने ॥

छट्टगते य ततो, मव्वे तउग्गिन्न मत्तमे उदो ।

अहवाह वेद कुविहो, देम सव्वे य बोवणे ॥

णवविह सव्वच्छोरी, कुह मंजमुवह वज्जती मूले ।

काहोतरम्म उतर, पुण्ण वेत्ततोविहं च दममेदं ॥

अहवऽअह कुविहो, एगविहं वा वि होज्ज नेयवं ।

प० भा० ? कल्प ।

(आलोचनाऽऽदिध्यायया स्वस्थाने) । तपोऽहंप्रायश्चित्तं
मार्गमात्रेण प्रायश्चित्तमिति ‘तयारिह’ शब्दे चतुर्थभागे
२२०८ पुष्टे गतानि (संज्ञाजनाप्रायश्चित्तं ‘संज्ञाजना’ शब्दे व-
द्व्यते) (आरोग्याप्रायश्चित्तम् ‘आरोग्या’ शब्दे द्वितीयभागे
३६६ पुष्टे गतम्) (प्रतिक्रमणप्रायश्चित्तम् ‘पश्चिउंचणा’
वर्णने शब्दे)

(५) प्रायश्चित्तदानयोग्या पर्येत । इदानीम्-“ तद्विहप-
रिसा य ” इत्येतद् द्वारं व्याचिन्वयास्तुः “ इहं भाग्यं पुरि-
सजाया ” इत्यवयवद्वयव्याख्यातव्याह-

वहंतस्म अकल्पे, पच्छित्तं तस्म वणिण्या जेदा ।

जे उणा पुरिमजाया, तस्मऽरिहा ते इमे हुंति ॥ ११५ ॥

इह कल्पे वर्तमानस्य तत्रोक्तविधिना यतनया प्रवृत्तेः प्राय-
श्चित्तविषयतैव नोपजायते इत्यप्रहणम् । अकल्पे दोषोऽहं वर्य-

मानस्य यस्याधिष्ठत्, तस्य ये भेदाः प्रतिभेदानसंयोजनाऽऽ-
व्यक्ते वर्णिताः, ये पुनस्तस्य प्रायश्चित्तस्याहो घोषाः पुरुष-
काराः, पुरुषभेदा इत्यर्थः । ते इमे वक्ष्यमाणस्तथा भवन्ति ।

तानि च दूरीयते-

कृतकरणा इयरे वा, सायिकत्वा खलु तदेव निरपेक्षत्वा ।
निरपेक्षत्वा जिगमादी सायिकत्वा आयरियमादी ॥१६८॥

कृतकरणा नाम-पष्ठममाऽऽदिनिश्चिधितपोधिभिः प-
रिर्कर्मितशरीराः इतरे अकृतकरणाः पष्ठममाऽऽदिभि-
रुपविशेषैरपरिर्कर्मितशरीराः । तत्र ये कृतकरणास्ते
क्षिप्राः । नद्यथा सापेक्षाः खलु, तथैव निरपेक्षाः, सह
अपेक्षा, गच्छन्त्यति गच्छन्ते । येषां ते सापेक्षा गच्छन्वास्तिनः ।
निर्गता अपेक्षा येऽयस्ते निरपेक्षाः, ते त्रिविधा जिना-
ऽऽद्यः । तद्यथा-जिनकटिकाः, शुद्धपरिहारिकाः, यथा-
लङ्कहिकाश्च । एते नियमाः कृतकरणाकृतकर-
णानामन्यतमस्यापि कल्पस्य प्रतिपत्त्येवात् सापेक्षा अपि
त्रिविधा आचार्याऽऽद्यः । तद्यथा-आचार्याः, उपाध्यायाः,
निकृषाश्च । एते प्रत्येकं द्विधात्यागद्व जवन्ति । तद्यथा-आ-
चार्याः कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च । उपाध्याया अपि-कृत-
करणाः, अकृतकरणाश्च । निकृषाऽपि कृतकरणाः, अकृतकर-
णाश्च । तत्र कृतकरणात् विन्यमानत्वाद्द्वयां गाथायामेते
कृतकरणा प्राप्ताः ॥ १६८ ॥

अकृतकरणा नि बुविहा, अणाहिगया अहिगया य बोधका ।
अ सेवे आहिगए, अणाहिगए अतिरिहइळा ॥ १६९ ॥

इहाऽऽचार्या उपाध्यायाश्च कृतकरणा अकृतकरणा चापि-
युक्ता रोगाः, स्थिराश्च, नन् इहाकृतकरणा निरुक्त एव प्रा-
प्ताः । ते अकृतकरणा भिन्नाः द्विविधाः । तद्यथा-अनधिग-
यताः, अधिगयताः । अनधिगयता नाम अर्गतायाः । अधिगयता
गीतायाः । आपश्चः संभवेने । स चेतत् संज्ञाययति-ये
निकृषाऽधिगतस्ते द्विविधाः । तद्यथा-स्थिराः, अस्थिराश्च ।
स्थिरा नाम धृतिस्वहनसंपन्नाः, तद्विपरिता अस्थिराः । अ-
धिगतताः अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । कृतकरणा अपि
निकृषा द्विधा-अधिगयताः । अनधिगतश्च । अनधिगतता अपि
द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । अधिगतता अपि द्विधा-स्थिरा,
अस्थिराश्च । अत्रैव संज्ञेयतः प्रायश्चित्तज्ञानविधिमाह-
(उ मनेध इत्यादि) यस्याधिष्ठत्तत्तन् सेवने अधिगतता
गीतायाः उपलक्षणमेतत् कृतकरणाः, स्थिराश्च । तस्मै, तदेव प-
रिहयति । तदेव प्रायश्चित्तस्याने प्राप्ते अधिगताने अस्थि-
र, चशब्दादकृतकरणे च गुरोः प्रायश्चित्तज्ञानविधौ इच्छा स्-
त्रापेक्षाशुभाश्रये स्थेच्छा । तथाहि-यदि श्रुतोपदेशानुसारतः
कृतकरणाः स्थिराऽधिगत इति वा । कृतकरणादपि समर्थे इति
निकृषात् भवति, तदा यदेव प्रायश्चित्तमापन्नस्तदेव तस्मै दी-
यते । अथासमर्थ इति परीक्षितस्ततो यस्याधिष्ठत्तं प्राप्तस्त-
त्त्वात्कर्मजनस्तरे दीयते, तत्राऽप्यसमर्थतायां, ततोऽन्यस्तरे,
तत्राऽप्यलक्ष्यतायां ततोऽन्यतरम् । एवं यथा पूर्वं कमेण तादृशेयं
यार्थिप्रतिष्ठा, तत्राऽप्यलक्ष्यतायां पौरोहिण्याध्यायानं, तत्रा-
प्यशक्तौ नमस्कारलहितं गार्हपत्यान्तराऽऽदिना, तस्याप्यसंभवे
यः सत्वाऽऽलोचयामात्रेण कृत्वा पादार्चनाति ॥ १६९ ॥

३५

संप्रति पुरुषभेदमार्गोक्त्यायामेव प्रकारान्तरमाह-

अहवा माविक्खियरे, निरपेक्षत्वा सचच्चा उ कयकरणा ।

इयरे कयाऽकया वा, यिराऽयिरा होति भिच्छत्था ॥ १७० ॥

अथ येति प्रकारान्तरमिदं पूर्वे कृतकरणाऽकृतकरणभेदात्वा-
दा कृता पुरुषभेदमार्गेण कृता । अथ तु सापेक्षानिरपेक्षभेदां
तथा चाऽऽह-(साविक्खियरे इति) द्विविधाः प्रायश्चित्ताः । पुरु-
षाः तद्यथा-सापेक्षाः, इतरे च । सापेक्षा गच्छन्वास्तिनः । ते च
त्रिधा-आचार्याः, उपाध्यायाः, निकृषाश्च । निरपेक्षा जिनकटि-
काऽऽद्यः । तत्र ये निरपेक्षास्ते सर्वशः सर्वोपमा कृतकरणाः ।
तुशादस्य समुच्चयादेवाह आधिगयताः, स्थिराश्च । इतरे
सापेक्षा द्विविधाः । तद्यथा-"कयाकया वा" इति पूर्व-
कदेश पदसमुदायापचारात् कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च ।
चशब्दः एकमुच्चये । कृतकरणा अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थि-
राश्च । सकेकं चिधा-गीतायाः, अर्गतायाश्च । सर्वे गी-
ताया इत्युपलक्षणम् । ततोऽर्गताया अपि विवृता ॥ १६९ ॥

अथ किंस्वकयाः कृतकरणा ? इति कृतकरणस्वकयमाह-
उहइळाऽएहि, कयकरणा ते उत्तयपरिषाय ।

आहेगयकयकरणेच्छं, जोगा य तवारिहा केई ॥ १७१ ॥

कृतकरणा नाम ये पष्ठममाऽऽदिनिस्तपोविशेषमप्यपेयं,
आमप्ये, तादृश्ये पयोये वेदर्थः । परिर्कर्मितशरीरास्ते ज्ञात-
व्याः, तद्विलक्षणा इतरे सामर्थ्यादकृतकरणाः । अत्रैव मतान्तर-
माह-(अहिगए इत्यादि) केचिन्नाचार्या ये अधिगतस्ते नियमात्
कृतकरणा इत्यपि यतानाकृतकरणस्यामप्यपेयं । कस्मादिति
चेदन्त आह-(जोगा य तवारिहा इति) "निमित्तकार-
णहनुषु सर्वोत्सां विजक्तीनां प्रायां दर्शनार्थात्" वृक्ष-
यैवाकरणप्रवादात् हेतवश्च प्रथमा । ततोऽयमर्थः-यतस्ते-
मेहाकल्पभूताऽऽतानामयतका योगा चतुर्मुद्राः, तत आच-
तकयोगाहो अन्नवांशान् नियमतोऽधिगतः कृतकरणा-
इति । तदेव कृता पुरुषभेदमार्गेण । सामान्यतमोपां प्राय-
श्चित्तदानावधिर्विकल्पः तत्र ये निरपेक्षा जिनकटकाऽऽद्यस्ते
यस्याधिष्ठत्तत्त्वात्तदेव तेषां न दीयते, द्विविधया मुक्त-
तयानिरपेक्षत्वात् । सापेक्षाणां तु सापेक्षतयैव प्रायश्चित्तसदा-
नविधौ तद्विधया मुक्तायवाच्यता कतेत्या ॥ १७१ ॥

तत्र यानि प्रायश्चित्तानि दातव्यानि तानि

संज्ञेतां गाथाद्वयमाऽऽह-

निविइए पुरिमए, एकामणे अविडे चट्ठथे य ।

पणमं दस पन्नसा, बीसा तह पणवीमा य ॥ १७२ ॥

मानो लहुआं गुरुगो, चउरो मासा हवोति सहुगुरुगा ।

उम्मामा सहुगुरुगा, उदो मूलं तह कुं च ॥ १७३ ॥

निर्विकल्पकं विवृतिप्रत्याख्यानं, (पुरिमहं नि) विवस्वपूर्वाह-
प्रत्याख्यानम् । एकशतमाऽऽमलक्ष्यतुष्टानि प्रतीतानि । (पणमं
ति) रात्रिदिनानां पञ्चकम् । (सहुगुरुयं ति) वक्ष्यमाणं पदम-
त्रापि व्याख्यातानां विशेषप्रतिपासितं विभक्त्यपरिणामेन सं-
वक्ष्यते । (यणमं ति) सधु रात्रिदिवपञ्चकं च । तत्र सधु रात्रि-
दिवपञ्चकमाचक्षते, एकद्वारादिदिनेषां हीनं परिपूरणम् । गुरु
रात्रिदिवपञ्चकम् । एवं सात सधु रात्रिदिवपञ्चकम् । गुरुरा-
त्रिदिवपञ्चकम् । (पन्नससि ति) लघु रात्रिदिवपञ्चकं । (मासो
लहु गुरुसि) लघुमासो, गुरुमासः । आचारो लघु-

वांक्षेयः पञ्चमे पूर्वाह्णेम् । षष्ठे निर्विकृतिकम् । सप्तमिशतितमप-
ङ्कौ प्रथमे सुहृद्रेकाशतम् । द्वितीये पूर्वाह्णेम् । तृतीये पूर्वाह्णेम् ।
चतुर्थे निर्विकृतिकम् । पञ्चमिशतितमपङ्कौ प्रथमसुहृद्रेका पूर्वा-
ह्णेम् । द्वितीये निर्विकृतिकम् । षड्विंशतितमया पङ्कौ निर्वि-
कृतिकाभिति । तदन्तम्-“ कथंकारा इत्येवा वा ” इत्यादिना ये
पुरुषभेदाः प्रयुक्तास्तेषां प्रायश्चित्तदानविधिरुक्तः ।

संप्रति "जं सेवइ अदिगतो" इत्यादि यद् गाथोत्तरार्ध-
मुक्तं तद्व्याख्यानार्थमाह-

अकयकरणा उ गीया, जे य अग्रीया य अकय अयिरा या
तेसा वात्त अणंतर, बहुयंतरियं व जोसो वा ॥ १६७ ॥

ये नीतिार्थाः अभिवृत्ता इत्यर्थः । अकृतकर्णः । ये च
अनीतिार्थाः, अनभिगता इति भावः । अकयं च । अकृतक-
र्णः । वृक्षशब्दं कृतकर्णश्च । अस्थिराश्च अकृतकर्ण-
काः, तेषां कर्णचित् । अपातयायचित्कृते दीयते । यत् एतं प्रा-
यश्चित्तमापन्नं तदेव दीयते । इति यावत्कदाचित्प्रायश्चित्तायां
समर्थेनायां यथाप्रायश्चित्तमापन्नं तन्मायार्जितमनन्तरं दीयते ।
कदाचित्प्रभूत्यायसमर्थेनायां वृक्षतरुं तद्वृक्षं प्रायश्चित्तेर-
नन्तरमेतन्मायार्जितं दीयते । अस्त्यन्मायसमर्थेनायां 'क्षोभे वा, स्व-
तन्त्रे प्रायश्चित्तस्य परित्यागः । आक्षोभेचानामार्धेण तस्य-
प्रत्यक्षायां तस्य युक्तिभावेनात् । यथा कृतकर्णस्योपाध्याय-
स्य सुलभापत्तस्य तथ विषयोपगत्यायं मूलं दीयते । अकृतक-
र्णस्य पुनरापत्तस्य इति कुर्याद्भेदः, तथाप्यन्मायार्थां वृक्ष-
तत्रापत्तौका पदवृत्तः । एवं तावत् नेयं यावत्किञ्चित्कृतम् ।
तत्रापत्तौका पीर्यता । तत्रापत्तसमर्थेनायां तन्मकारासङ्गतस्य । त-
स्यापि यादृजातस्यभावोत्पत्तस्य एवमेवाऽऽक्षोभेचानामात्रः यु-
क्तिरिति । तदेवम् । कयकर्णः इत्येव वा ।' इत्यादिग्राह्यादयं
सकृन्मपि भवितुम् ।

अधुना " सवेकस्मा आयरियमाही ।" इति यदुक्तं, तत्र पर-
स्याऽऽक्षेपमाह-

आर्यारियादी तिविद्वा, सावेक्खाणं तु किं कथो भेदो ? ।
एषसि पच्चित्तं, दाणं च ७णं अतो तिविद्वा ॥१७०॥

मन्वाचार्यायाध्याययोरपि किञ्चुलस्यावस्थितत्वात् तदग्र-
हणे तयोरपि ग्रहणांमिति । किं किमर्थं सत्तेरुक्तां त्रिविध-
आचार्याऽऽदिक आचार्याऽध्यायांस्तुल्यकृणः कृता भेदाः य-
च्चमुक्तं सुरिराह- 'एषसि इत्यादि' एतेषामाचार्याऽऽदीनां यत्
आचरन्ति प्रायेणैवैतं, यच्च तस्य प्रायश्चित्तस्य समर्थोत्तम-
प्युक्त्याऽऽपेक्षकं दानं तत्तु पूयक प्रायश्चित्तं, अतः साय-
न्नाणामाचार्याऽऽदिकस्त्रिविधो भेदः कृतः ।

एतदेव सविशेषमाह-

कारण्यकारणं वा, जयणाऽजयणा व नस्मि अगियत्थो ।

एएण कारणेणं, आयगियादी भवे तितिहा ॥ १७१ ॥

इदं कारणं प्रातिषेधनाया दसप्रकारणं, तथा इयं यतना, इयं
भयतना इत्येवमास्ति अगतिायै अगतायेत्युच्यते, अथात गी-
तायेत्यस्मिन्नि प्रतिप्रतीतिः। तथाऽस्वायै पाठ्यायै गतायै, भिक्तु-
गतायै अगतिायै च। कारणं यतनया कारणं अयतनया पृथ-
क् पृथक् अन्तरप्राथिवत्वं सहसाहवपुनराऽप्यहोरात्रानुसृत्यैव
प्रायश्चित्तं आप्रयमाने पुण्यग्नौ दानावाधरतं पतेनाऽस्वायै।

स्त्रिविधा जयन्ति सूत्रे इति । बहुष्वेऽप्येकवचनं प्राकृतत्वात्,
प्राकृते हि वचनस्यत्ययः कश्चिद्भवतीति ।

एतामेव गायं व्याख्यानयति-

कज्जाकज्ज जयाजय-अविजाणंते अगीउ जं सेवे ।

मो ह्ये तस्म दण्णो, गीओ दण्णो जए दोसा ॥१७२॥

कार्यं नाम प्रयोजनं, तत् अत्रिकृत्युक्तेः प्रयोजकत्वात् कार-
णम् । अथैवाप्रयोजकम्—“कारणं हि वा, कर्जं नि वा एगदा ।”
ततोऽप्रयोजकं—अगीताभि जायतेः कारणं न जानाति यस्मिन् प्रा-
प्ते प्रतिसेवना न विनये, तथा कारणे अकारणं वा प्रतिसे-
वनां कुर्वन् यननामयननां भव न जानाति, एताम्बुजानयो
यः सेवने तस्य दर्पे भवान् । सा तस्य दर्पिका प्रति-
सेवना भवतीति भावः । गीताभिः पुनः सत्योद्धत्यतानं जा-
नानि, ततः कारणे प्रतिसेवने न कारणे । कारणेऽपि यत्न-
या न पुनर्यत्नया । ततः स शुद्ध एव न प्रायश्चित्तविषयः
अगीताधिष्य त्वज्ञानतया दर्पेण प्रतिसेवमानस्य प्रायश्चित्त-
यदि तु यत्नगीताधिष्य दर्पेण प्रतिसेवने कारणेऽप्यवयवा वा,
तदा प्रत्यगातीतौयिन् सम तस्य प्रायश्चित्तम् । तथा वाऽह
“ भो ए देवा जप दोसा ।” गीते गीताभिः दर्पेण प्रवे-
तमानं प्रतिसेवनायामितं गमयन् । कारणाधि प्रतिसेवनाप्र-
प्तमाने अगीताधि तस्य तस्य प्रायश्चित्तमिति जायः । प्र-
तिसेव्यमाने तुल्यं वस्तुनि दर्पेणापि कृत्वाभाषायां प्रतिसे-
वनायां यननया प्रक्षुब्धे न तुल्यं प्रायश्चित्तम् । कारणे पुनर्य-
तनया प्रवेसमानेः शुद्ध एव न प्रायश्चित्तविषयः । तथाऽऽचा-
र्या उपाधयाश्च नियमात् गीतायां इति गीताधिष्योपाध्या
सनाः, केवलं प्रतिसेवयमानं वस्तु प्रतीय विषयाः भिन्ना गी-
ताधीर्गीताधीश्च भवन्ति । प्रतिसेव्यमपि वस्त्वधिकृत्य भद-
रिति । वस्तुनन्दनो गीताधिष्य एव प्रयुक्तः । यस्मिन् विभिन्न प्राय-
श्चित्तं नास्ति तदुपपन्नः, ऽऽचर्योक्त्या तुल्येऽप्याज्ञातं प्रायश्चित्तं
पुण्य विदितं च प्रायश्चित्तमस्ति ।

दामयिदवातुस्त्वो, द्रोणं दंमं वि किमुन उत्तरिण् ।

तन्पुच्छेदो इहारा, निराणुकंया न य विमोहः ॥ १७३ ॥

दृष्टोऽपि इति, अपिशब्दस्य निष्प्रकृत्वत्वात् लोकोपेक्षेयञ्च.
 प्रथमः, लोकोपेक्षि दृष्टोऽपि विभवायुक्त्या तथाहि—महत्तमपर धं
 मदात् दृष्टोऽप्येव इत्यायात्, तथा समानेऽपि वेपे अष्टपत्तन
 स्यात्तथा महान् धनस्य महान् । लोकोपेक्षे तावदेवं किमुत किं
 पुनरीक्षरिक्तं लोकोपरिस्वभावात् । वेपेद्वयारे, तत् सुवर्णं दायात्
 सामर्थ्यानुक्त्या इदम्, तस्य सकृज्जनानुक्तस्याप्याः प्रधानत्वात्,
 यद्वि पुनरुत्तेऽपि ह्येव महाशयः, महत्तमद्वयमात्, तथा
 यत् समानेऽप्यगम्यगम्य कृतकरणम्—महत्तमद्वयमात् वाऽस्वाभौषा-
 ध्यायार्थोऽङ्गीकरोति । कृतकरणस्य समविधातुसमन्यमन्यत्वे स्थि-
 रत्वमस्थिरत्वे वाऽनपेक्ष्य तदनुक्तो दृष्टः स्यात्, किं तु
 तुल्यं पत्र, तथा वेपेद्वयमात् अत्रायातः सन्तानानुवृत्त्यसंभवे
 तौरेवेद्वेः स्यात् । तथा निरनुक्तस्याप्या अत्रावः प्रायश्चित्त-
 दायकस्य असत्यस्य निष्ठुपभृतात्मनोमुद्राह । न च तस्य
 प्रायश्चित्तदायकस्य विशेषोपप्रायश्चित्तस्य, प्रायश्चित्तोऽप्य-
 तिमप्रायश्चित्तस्य द्वातेनो महाशततनसंभवात् । “ अत्र-
 द्द्वेती यं वेदं पाश्चात् पठित्वेन, अत्रमत् आत्मयथा तन्मम म-
 द्द्वेती उ ।” इतिचक्षणात् । ततः सापेक्षं आचार्याऽद्यत्वावधार-
 णम् ।

तत्रैव प्रकारान्तरमाह-

अदृष्टा कज्जकले, नपातयेते य कोविदो गीतो ।

दृष्टा नतो निमेषे, अणुरूपं पापे दासि ॥ १४४ ॥

अथयेति प्रकारान्तरे, गीतो गीतार्थः, स कारणमपि ज्ञानाति, अकारणमपि ज्ञानाति, यतनामपि ज्ञानाति, अयन-
मापि ज्ञानाति एवं कार्यं यथायेत कोविदो गीतायां यद्वि-
ष्य प्रतिमयेत्, कारणेऽप्यथेतनया, तदा स दृष्टायतनानो निषेव-
माणोऽणुरूपं दोषं प्रायश्चित्तं प्राप्नोति; दृष्टायतनाभिषेव-
तस्मै प्रायश्चित्तं दीयते इति भावः ।

कर्णे य अकृपस्मि य, नो पुण अविणिच्छित्तो अकजं वि ।

कज्जमिति मेवमाणं, अदोमवतो अमदभावे ॥ १४५ ॥

यः पुनः कठरे अविनिश्चयः किं कल्पे किमकल्प्यामिति
यनिश्चयरोहतः सोऽकार्यमपि, अकल्प्यामिति ज्ञातः । कार्यम-
नि क्षिरकामिति बुद्ध्या संयमानोऽष्टुत्तमायः । अत्र हेतोः प्रथमा ।
अत्राभावाभावाद्दोषावयव न प्रायश्चित्तवाच्यत्वतो भावः ।

नि च दोमयाणोतो, देहं तुभो निमेषे ॥

निदोसरे केण दुज्जा, विद्याणतो तमायां ॥ १४६ ॥

देहं तुभो नाम सुखद्वयपरिहानविक्रोऽष्टुत्तमायः । स्य
रागमत्तानानो निषेवते प्रतिसेवते तमेव दोषं विज्ञानातः
कोपद्वया गतायेत आचमन् भ्रमाचमन् केन हेतुना निर्दोषवा-
त्, दास्यमाया निर्दोष, तदुभ्यामर्थाति निर्दोषात्, भवेत्,
नैव भवत्यति ज्ञातः । तत्रिदृष्टाध्यवसायमावात् । न खलु
ज्ञानात्मनोऽष्टुत्तमध्यवसायमन्तरंग तथा प्रवर्त्तते ।

तदेवं दृष्टान्तमिजियाय पुनर्दोषान्तिकयो ज्ञानमाह-

एमेव य तुष्टमि वि, अवरगहपयस्मि वट्टिया दो वि ।

तस्य वि नहाणुरूपे, द्रष्टोत दंढं दूवेएहं पि ॥ १४७ ॥

यमेवार्थान्तरे प्रकारेण, अत्रैतरे दृष्टान्तेनेति भावः द्रष्टारो जनाः
आत्मायक अर्थादृष्टाः । तुष्टमिऽपि समानेऽप्यपराधपदे व-
र्त्तिता, तत्रापि तुष्टेऽप्यपराधपदे ज्ञयोरपि, ततो यथाऽणुरूपं
शातायातो नाथयतनासंहननविशेषाणुरूपं दग्धं, दक्षयति प्र-
वर्त्तयति ।

तस्मात्प्रायश्चित्तभेदतः प्रायश्चित्तज्ञानमेवदृष्टाचार्योऽदि-
कः, त्वयोतो भेदः कृतः, तदेवमाचार्योऽदिकः, तदेवमेवमयतना-
योऽणुरूपदृष्टान्तवशतो गीतायाऽऽदिभेदत आत्यवप्रायश्चित्त-
तानात्वं कोपश्रीतम् । इदानीमत्र एव दृष्टान्तादध्यत्मभेदतो
गीतार्थे एव केचन शोधयतानामुपपदशयति-

एमेव तु विट्ठतो, निविहे गीयस्मि सोहिनाणं ।

वरगुमरिमो उ देहो, दिज्जो लोए वि पुवुत्तं ॥ १४८ ॥

गते गीतार्थे त्रिविधे त्रिप्रकारे शालनरुणशूललक्षणे यत्
शोधयतानात्वं तद्विषय एव एवात्मनोरादिनरुणकृपा दृष्टान्तः ।
तथाहि-यथा कल्पाकल्पविशिष्टपरिहानविकलोऽकल्पनीयमपि
कल्पनीयमिति बुद्ध्या प्रतिसेवमानो न दोषाश्च ज्ञयति । कोवि-
दस्तु कल्पाकल्पयो ज्ञानोऽकल्पनीयं प्रतिसेवमाना दोषावात् ।
एवमदृष्टाय तुष्टे प्रतिसेवमानो वस्तुन तत्तु प्रवृत्तं प्रायश्चित्त-
सममदृष्टाय । बलशुद्ध्याः स्तोकात्, अममदृष्टाय । न चैतद-
न्यर्थं, यता लोकऽपि वस्तुमदृष्टाः पुरुषानुरूपो दृष्टा दीयते ।
तथाह-बालं बुरे च महयपि अवरारं करुणऽऽवरारं-
६६

त् स्तोको द्वाकः, तरुणं महान् । एतच्च (पुवुत्तमिति) प्रा-
गेवाकम्-“ इति विद्वद्वाणुरूपो ।” इत्यादिना, ततो म्यार्य-
मन्तरादितमिति ।

मन्त्र्याचार्योपाध्यायभिक्षुणामेव चिकित्सावपय विधिना-
माथे दर्शयति-

निविहे तिमिच्छमी, उज्जुयवाउज्जण साहृणा चेव ।

पसवणमपिच्छते, दिट्ठतो भेरिपावडि ॥ १४९ ॥

त्रिविधे त्रिप्रकारे आचार्योपाध्यायभिक्षुलक्षणे, त्रिविधैकस्य-
मानं, गीतार्थे इति गम्यते । (उज्जुय १८) अजुसंस्कृतेभ्य-
स्यापुनस्ताधुना स्यापुनःकियाकथनं कथयम् । इयमेव भावना-
आचार्याणामुपाध्यायानां गीतार्थानां च भिक्षुणां चिकित्स्यमाना-
नां यदि बुद्धे प्राशुक्यमेवर्णाय लक्ष्यते, तदा समीचीनमेव, न
तत्र विचारः । अथ प्राशुक्यमेवर्णाय न लक्ष्यते, अथयच्च च चि-
कित्साकथना, तदाऽजुद्वयन्यानीयं दीयते, तथातः, तथातः दीयमाने
स्फुटमेव निवेद्यते-इदमेवभूतमिति, तेषां गीतार्थमेवनाप-
रिण, महोपस्य चाममयान् । अगीतायांमहोः पुनः शुद्धाभावे
चिकित्सामनुष्ठेन कुर्वन्तो मुनिवृत्ता यतनां कुर्वन्ति, न चा-
शुद्ध कथयन्ति । यदि पुनः कथयन्त्यप्यतनया कुर्वन्ति, त-
दा सोऽपि परिणामस्त्वादिनरुणं यत् आग्राहः अविपरिणाम-
नमुदधानं, तर्थात्मन् प्रायश्चित्तमापद्यते तेषां मुनिवृत्ता-
णाम् । यद्व्याप्तिपरिणामतया सोऽतिप्रसङ्गकृत्यास्मादकथनी-
यं, तावदप्यतना कथया । अथ कथमपि तैनागीतार्थेन भिक्षु-
णा ज्ञानं भवेत्, यथा अकल्पकथनीयं महो दीयते इति
तदा तद्विच्छन्नं प्रकल्पते । तथा चाऽऽह-(पञ्चवर्णमपिच्छते
इति) अकल्पकथनं चकल्प्यगीतार्थं । महो प्रज्ञापना कथंवा-
यथा स्तानाथे यदकल्पितमपि यतनया सेवते तत्र बुद्ध्या,
यतने यतनया प्रवृत्तरुषीयान् दोषोऽशुद्धदृष्टान्ता, सोऽपि
च पश्चात् प्रायश्चित्तं शाश्वदप्यते, न चऽस्यावश्यंतात्
दोषो नाश्रुकासंशयः, उत्तरकालं प्रवृत्तस्यमलम्भत । तथा-
हि-चिकित्साकरणतः प्रमृणीयुतः सन् परिग्राह्यपथसि ।
चिरकालं संयमम् । संयमप्रभावेतद्वच कदाचिद्वृत्त्यते तद्वच
एव मोक्षो यदि पुनः चिकित्सा न कार्यायपराति ततस्तद्वच-
णतो मुनः सप्रसंयतो भविष्यति, असंयतस्य न्यायकमेव
न्यवेत्तमादधेन वद्व्यवश्यामेतद्वृत्त्या लक्षणम् । उक्तं
च-“ अरण्यं वधमनउता, एव वधमनउता, एव वधमनउता ।” एवं
प्रज्ञापनां तरुणे क्रियात् । यः पुनर्बालः स बालत्वात्
यथाभावेन कोपयेत् । यस्तु बुद्धस्तरुणः वाऽतिरागप्रसन्नोऽवि-
चिन्तनोऽथ स प्राप्सालोत-मदानुभाव । कुल भक्तप्रयास्यानां,
साध्य त्वं पुत्रमदोषीयित्वात्माथं पंडितवचनार्थावगमफलमि-
ति । यदि पुनरेवमुत्सृष्टमानाऽपि न भक्तप्रयास्यान कतुमि-
च्छन्ति, तदा भक्तोपीतादयो दृष्टान्तः कर्णवीरः । यस्मै ग-
म्भी, पोतः प्रवहन्, दृष्टान्तकरण चात्र ग्रन्थकारः स्वयमेव द-
र्शयत्यति । एव साध्यासमासायाः ।

साप्रतमेतानमेव गीतार्थं विवृणोति-

सुच्छाज्ञानेऽपीति, अत्रयणकारणकृद्गो जवे गुरुगा ।

कुञ्जां च अतिपमं, अमेवमाणं च अममाह ॥ १५० ॥

अगते अगीताये भिक्षोः शुद्धाज्ञाने प्राशुक्येवर्णायामे, अ-
शुद्धेन चिकित्स्यमाने यदि अयतनाऽप्यते, कथ्यते वा तदा

मुनिवृत्तानामयतनाकारिणां कथयतां प्रायश्चित्तं भवति
शुक्राश्चर्यानां मासगुरुः । इयमत्र भावना-यदि अयतना-
करणतोऽकरणतो वा ज्ञानं भवति-यथा समाऽशुद्धेन चिकि-
त्सा क्रियते, तदा तेषां मुनिवृत्तमाणां स्वस्त्यो गुरुकाः । एत-
त्कालमाचारप्रवृत्तिविषये प्रायश्चित्तम् । या पुनरविज्ञतोऽ-
समाधिप्रवृत्तेरागादाऽप्यपराधनापाननिषेधमन्यदेव प्रधापति ।
यदि वा सांतिपारणागमकत्वादिप्रसङ्गं कुपोत् । अथवा-
चिकित्सायाः प्रतिषेधतोऽकल्पनीयमसंभवानि रोगवृत्तवशा-
दसमाधिलक्ष्य स्थान, असमाहितस्थ च कुगानिपयानः, त-
स्मात्सांस्त्रय यतनया कल्पेयस्व, न च कथनीयमिति ।

साधयते यदुक्तं भगवतीपारायणं दृष्टान्तः कल्पेय इति, तत्र भ-
एशीदृष्टान्तं भावयति-

जा एगदोमे अदृश उ भंकी,

सीलपण मा उ करंज कज्जं ।

जा दुब्बज्ञा भंउविवा वि भंती,

न तं तु सींजिने विमल्लदहं ॥ १८१ ॥

या भगवती गम्भी, एकदेशे क्वचित् अदृश, सा शीलापने
तस्याः परिश्रान्तं कार्यते, तुशब्दे यस्मादर्थः, यतः सा तथा
शीलित्वा भवती करोति कार्यम् । या पुनः संस्थापिता भवती
दुर्बला न कार्यकरणाक्या, तां विपलदहं नैव, तुशब्द एव-
काराद्यो भिन्नकर्मवाद्भव संभवने । शीलयाप्तं, कार्यक-
रणाकृतत्वात् । एव न गौरीदृष्टान्तः । एतदनुपारिण पानदृष्टा-
न्तोऽपि भावनीयः ।

तद्यथा-

जो एगदोमे अदृश उ पोतो,

सीलपण सो उ करंज कज्जं ।

जो दुब्बज्ञो भंउविओ वि भंते,

न तं तु सींजिने विमल्लदहं ॥ १८२ ॥

दार्ष्टान्तिकजात्रेयम्-यदि प्रभूतमायुः संताप्यते, प्रगु-
णीकृतश्च देहः संयमश्यापारेषु समर्थ इति ज्ञायते, तदा
चिरकालसंयमपरिहाप्यजात्राय युक्ता चिकित्सा, अदोने प्रभू-
तमन्येवोपादि वचनात् । यदा स्वायुः संदिश्य, न च प्र-
गुणीकृतोऽपि देहः संयमश्यापारकर्मस्त्वदेव प्रकापना नि-
ष्कला चिकित्सति, न चिकित्सा कारयितुमुच्यतेति ।

अथयथा-

भंदेहियमारोगं, पउणं वि न पवत्तां उ जांगामं ।

डड सेवतो दणो, वट्टे न य मां तहा कज्जं ॥ १८३ ॥

सांक्षिप्यमारोग्यम्-अतिरोगप्रस्तत्वात् । न च प्रगुणाऽपि प्रगुणी-
कृतोऽपि योगाभां संयमश्यापाराणां करणं प्रत्यक्षं समर्थ इति
जानानो यदि यतनयाऽप्यकल्प्य प्रतिषेधने, तदा स दणो
वर्त्तते । न च स तथाकृतो दणो बीजायेन करणीयः, दणो
कप्रतिसेवनाया दीर्घसंसारमूर्खादिति प्रज्ञाप्यते ।

यदि पुनर्यममपि प्रज्ञाप्यमानो नावबुध्यते, तदा यतनया समा-
धिमुपायाद्वाङ्मुख्येन कृतव्यम् । यः पुनरुक्तो मनाक वृत्तो वा
प्रगुणीकृतः सन् तपःसंयमाऽभिवृत्तं प्रत्यक्षो भावेतोति ज्ञायते
तदा न चिकित्साप्रतिपद्यमानं प्रत्येयं ज्ञापना-
काहं अस्थिति अदुवा अहीहं, ततोविहाणुयु प उज्जमिस्सं ।

गणं व नीईय मागविस्सं, गाज्ञवमेवी समुवेइ मुक्खो ॥ १८४ ॥

यो भवानः संयमवबुध्यते समर्थो ज्ञतः सञ्चार्यति
प्रभूतलोकाप्रमाजनाऽऽदिना तपोऽवयवकण्डं करिष्यामि (अदु-
वेति) अथवा-अहमप्येवमुत्तरोऽप्यतश्च द्वादशाङ्गं, द्वात्रिं-
प्रभावकाणि वा शस्त्राणि, यदि वा तपोलक्षितसमन्वितवान्
तपोविधानेषु नानाप्रकारेषु (उज्जमिस्संति) उद्यमिष्येति
उद्यमं करिष्यामि । गणं वा गच्छे वा नीत्या सुलोकाया
सारिष्यामि शुणैः प्रवृत्तं करिष्यामि । स एव सालम्भ-
सेवी एतैरनन्तरादितैरात्मन्येन नया चिकित्साधर्मकल्पमपि
प्रतिसेवमानः समर्थेति प्राप्नोति माहं सिद्धिमिति ॥ १८४ ॥
गतां नामनिष्पन्नो निष्पद्यते । इयं १८०, १८१, १८२, १८३, १८४

सम्प्रति सुत्रालापकनिष्कस्य निष्पद्यतावसरः, स च सूत्रे सति
भवति । सुत्रं चाऽनुगमे । स चाऽनुगमे द्विधा-सुत्रानुगमे,
नियुक्त्यनुगमश्च । तत्र नियुक्त्यनुगमसंविधयः । तद्यथा-निको-
पनियुक्त्यनुगमः, स्वस्वपरीक्षितनियुक्त्यनुगमः, उपोद्धानियु-
क्त्यनुगमश्चात्रायां पात्रायाऽत्रायां समवगमनस्यः । तद्यथा-

उदेमे निदेने, य निग्गमे वेत्तकाण्डपुरिमे य ।

कारणवृत्त्यलम्बण-नए सभापारणाऽणुगमे ॥ १ ॥

किं किं कस्म कदिं, केमु कडिं केशिरे इवउ काज्ञे ।

कस्मंतराणमविरहिंये, जवागिरिसफामिणस्सि ॥ २ ॥

अन्यथोर्य आबध्य कटीकानोऽवमेयः, महाधर्मात् । स्वस्व-
परीक्षितनियुक्त्यनुगमसुत्रप्रवृत्तौ तत्रस्थं भवत्सुत्रानुगमे, स चावस-
रमास एव, युगापञ्च सूत्राऽऽद्यां वर्तन्ति । तथा चोक्तम्-“ सु-
त्रं सुत्राणुगमे, सुत्रालावगकतो य निष्कस्यो । सुत्रकास्य-
निज्जु-सित्तया य समगं तु वञ्छति ॥ १ ॥

विषयविभागः पुनरयमभाषामवसानस्यः-

होइ कथयो वोणुं, सपयकडेय जये सुयाणुगमे ।

सुत्तालःवगनासां, नामादिजासधिणआग तां ।

सुत्तएकामियनिज्जु-सित्तआगो मेसओ पयस्योइ ।

पाये सो धिय नेगम-नयादिजयगोयरो होइ ॥ २ ॥

अत्राऽऽद्यपरिहारः सामायाकाशयमे निष्पद्यताविति नेह वि-
तायेने । सूत्रानुगमे वाऽस्मन्नित्ताऽऽदिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणायम् ।
तच्चरं सूत्रम्-

जे तिकम्प मासियं परिहारद्वानो पियमेविता आओएज्जा
अपडिउंविथं आणोपमाणस्म मासियं, पडिउंविथं आ-
होएमाणस्म टोमाणियं ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या-तल्लक्षणं चेदम्-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः
पदविग्रहः । चातलोना प्रत्यवस्थाने, व्याख्या सूत्रस्य पद्व्या
॥ १ ॥ ” तत्राऽस्मन्नित्तपदोच्चारणे संहिता । सा भेदम्-“ जे-
निकम्प मासियं ” इत्यदि पाठः । अनुत्ता पदानि-यः नि-
ष्पद्यताविति परिहारस्थाने प्रतिषेध आशोच्यते । अपारि-कु-
डय आलोचयमानस्य मासिकं, परिकुडय आलोचयमानस्य
द्विमासिकमिति (१) । अनुत्ता पदार्थः-अस्मिन्प्रस्तावे यथा-
निकायामुक्तम्-“ सुत्तार्थो ” इति उक्तम्, तद्वर्णितम् । य-
दिति सवेनाम, आनिर्दिष्टा निर्देशः । निष्कार्यां पात्रायाम्,
यमनियमव्यवस्थितः कृतकारितानुमोदितपरिहारं भिज्जते इत्ये

पंशीनां निज्जुः "सब्बिनाल्लोऽऽत्तं निज्जुः" ॥५॥३३३॥ इति उपस्ययः । यदि वा-नैकम् च शब्दश्रुत्याः-लुप्य बुद्धिज्ञायाम् । कुश्रुति बुद्धिर्न भोक्तुमशक्यति चतुर्गतद्वयपि संस्वरममादेति संपदश्रित्यात् कुश्रुत् । अष्टप्रकारं कर्मम्, तं ज्ञानदर्शनचारि-
त्रययोगोर्भित्तोति निज्जुः "पुणोदराऽऽदयः" ॥३॥२॥ १५५॥
इतीकृष्टपरिपासः । मासेन निर्बलं मासिकम् । "तेन नि-
बुलं च" ॥६॥१॥ १७१॥ इतीकृष्टः । परिधिपयः परिस्पृश्यते, गुरु-
सूतं गत्वा यत् ननु परिहारविषयः "अकस्सिद्विचकारो" ॥३॥
३१॥३॥ (पठः) इति कर्मणि घञ् । तिष्ठन्ति जन्तवः कर्मकलुषिता
अस्मिन्निति स्थानम् । "करुणाऽऽदये" ॥३॥३१॥२॥ इत्यनन्तः
परिहारः स्थानं परिहारस्थानम् विशेषणसमासः । (पठि-
संबिसेति) प्रतिशब्दो भृशार्थे, प्रकवे वा । संबिस्वा प्रति-
सेवम् । "मानिषव्यस्तत्पुदुषः" ३॥१॥ ४२॥ " इति समासः ।
"अनसत्तुक्कवो यण्" ३॥२॥ १५४॥ इति कश्चो यवः देशः ।
सुत्रे गत्यः प्रकृत्यात् । आलोचयेत् । लोचुं दृष्टेः । सुवाऽऽदि-
त्वात् णिच् । आक् मयोदायाम् । आ मयोदया "जह बालो
जानो" इत्यादिद्वय आलोचयेत् । यथाऽऽमनस्तथा गुरोः ।
प्रकटीकृयात् । यच्छब्दस्तच्छब्दपि लोऽलोऽञ्च तस्यैव सा-
मर्थ्यादवर्त्ययते । तस्य (पठिउचिय नि) कुश्रु कुश्रु कौटि-
ह्यलोऽलोचययोः । परि मयेना भावे । परि समन्तात् कुऽञ्च-
त्वा कौटिह्यमाचये परिकृष्य । सुत्रे "रुक्च आणकादीनाम् ॥"
इति विकल्पवचनतो रेफस्य हकारभावः । न परिकृष्य
आणकृष्य, आणकृष्य आलोचयमात्रस्य मासिकं लघुक
गुरुकं वा प्रातस्वनानुसारतः प्रायश्चित्तं दद्यादिति शेषः ।
परिकृष्य कौटिह्यमाचये आलोचयमात्रस्य द्वैमासिकं द-
द्यात्, मायाकण्ठलोऽञ्चकस्य गुरुवाच्यं भावतः । तथाहि-
वाः प्रातःकृष्यप्रालोचयति तस्य यदापक्ष इह्येति । अन्-
अ मायाप्रत्ययो गुरुको मास इति । उक्तः पदार्थः । अधुना
पदविग्रहः-स च समासो मापयपठेयु भवतीति परिहारस्या-
नामस्यत्र परिकृष्येति च छठ्यः । स च यथा भवति
तथा शीत एव । सप्रति बालोऽवस्वरात् तत्र चाद्वैक भा-
ह-यदि परिहार एव स्थानं ततो ह्येतरेष्वकार्थत्वात् प-
रिहारशब्दस्यैव प्रधानमुक्तम् । परस्मात्कार्थत्वाद्प्रयोगः ।
"उक्तोक्तप्रयोगः" इति न्यायः । अत्राऽऽचार्यः प्रत्ययव्या-
नं कर्ताति-स्वामिशब्दो नाम शब्दश्रुतिस्वामिभावश्चकारोऽऽ-
धारमामायाभिवाच्यो । तेनेतद् धनयति-अनेकप्रकाराणां सा-
म्यं मायिकप्रायश्चित्तोपपत्तौ प्रयोजनं कलशपथनोक्तस्य-
कर्ममामिकप्रायश्चित्तविषयत्वादाऽलोचनयोरानुपपत्तुप-
मात्, अतोऽत्र स्थानप्रयोगः । पुनरप्यद्वैकं कारणं मासिकप्रा-
यश्चित्तमधिकृत्याऽदिसुत्रोपतिष्ठत्यः कुतः । अथ सन्-जघन्य-
मिदं प्रायश्चित्तमत एतद्विषयः कुतः, जघन्यमध्यमरूपेषु
प्रथमतो जघन्यस्याभिधानात्मुक्तत्वात् । तत्स्थक्यः । रात्रिद्वि-
पञ्चकस्य जघन्यत्वात् ।

अत्र भाष्यकृतं प्रत्ययस्थानार्थमिदमाह-

बुद्धतो भिषल्लेव, मामियमोहो उ वणियया कप्पे ।

तस्म पुण इमं दाणं, जल्लिपं आलोयणविही य ॥१॥
कदवापययने आदिसुत्रे-" आमे ताल्लेव" इत्यादिकृते
प्रलम्भने प्रकटयेन बुद्धिं यानि बुद्धोपेक्षादेति प्रलम्भं मूल-
सु-"अकीरि-" ॥३॥३॥१॥ इति (पठः) वक्ष्यमप्यतः तद्विषयः,

उपलक्षणमेतत्-नालो वृक्षस्तत्र भवं ताम्रम्-नाहवृक्षफलम् ।
तस्मात्प्रायश्चित्तस्य दानाविधिरालोचनविधिरप्यवक्तुमुप-
कान्तः, ततो यद्वादी कलशपथयने मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तं,
तस्य पुनः इत्यादि पुनःशब्दो विशेषणः । स चेत् विशेषं दात-
यति-नञ् हि सामान्येन एव मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तम्,
न दानाविधिरालोचनविधिरिति । इह पुनर्बह्वहारे तस्य मा-
सिकस्य प्रायश्चित्तस्येदं दानं भोजनमालोचनविधिरप्यव । न
केवलमस्यैव मासिकस्य प्रायश्चित्तस्य, किं तस्यैवामां प-
मासिकप्रायश्चित्तानां तत्रोक्तानां सामान्येन सूत्रस्य प्रवृत्तत्वात् ।

एतन् सप्तसु वि, सुतेसु कणे नाम अञ्जयणे ।

जह्मिं मासियआदिची, तोसि दाणं इहं भणिये ॥ २ ॥

एवमेव क्रमेणैव प्रकारेण, कटरे मासिन् अप्ययने यानि शेषाणि
सुत्राणि । सपरिकल्पेन भावाहिरिप कपेह देमेनविशालु मासं
वन्धय एव मासकणं निदह जगं मासलहुं । एवं निमासीय वि
नदा । "अत्र (सपरिकल्पे इति) सपरिकल्पेऽपि दृष्टिचर-
एकदाऽदिसमाप्तिरे अश्वतो प्रायश्चित्तमन्त्रमवहित्वेन, उपाश्रये
इति गम्यते । (वन्धय इति) वस्तुम् । शेषं सुगमम् । तथा
"अभिमनियवण्डाए नदए जगं मासलहुं" अत्र "अभिमनिय-
गदाए" इति । अभिमनियवण्डायां पुष्पमिविकल्लारायां वमना-
यित्यर्थः । तस्य शेषाण्यपि सूत्राण्युक्तानां यानि । तेषु शेषे-
ष्वपि स्पष्टेव (जह्मिं) अशुद्धांस्वीकृतोऽप्येवशब्दः साम-
र्थ्यात् बीजार्थं गमयति, शेषवृत्ताणामिति प्रसूयन्तः । ततो-
ऽयमर्थः-यत्र यत्र मासिकी आपत्तिरुक्ता (तोसि इति) अ-
त्राऽपि विलोपायां छठ्यः, तच्छब्दस्य यच्छब्दादिकृत्वात् ।
तस्यास्तस्या इह आदिसुत्रे दानं प्राणितमुपलक्षणमेतत्-आ-
लोचनार्थकम् ।

उदं पण्डित्ठमुत्तुं, जिणथराणं उदं मक्कखाया ।

उदं पि होइ मामां, अप्रतो मो उ निण्कमे ॥३॥

पष्ठे पष्ठोदहेकं, अपञ्चिमसुत्रे जिनानां जितकट्टिकानां,
स्थविराणां च स्थितिः समारुपाता । तत्राऽपि यद्वा जिनानां
स्थविराणां च स्वकल्पस्थानमुपकपमासावर्थ्यकम्, ततो ज्ञानं
मामोमासल्लुप प्रायश्चित्तम् । तथा चाऽऽह- (अनेको सो व
निण्कतो) स पुनर्लोसा मयोदायितक्रमनः स्वस्वकल्पस्थि-
त्यनुकुरा सामाचार्यानिक्रमत इत्यर्थः । निष्पन्नस्तस्याऽप्य-
स्मिन्नादिसुत्रे दानमालोचनविधिरालोचनः । अतोऽप्य-
मासिकं प्रायश्चित्तमधिकृत्याऽदिसुत्रोपाविषयः कुतः । एष
सूत्रार्थः ॥ २ ॥

अधुना निर्वुक्तिर्नारुक्तरं वक्तुमाम आह-

जेत्ति व मेत्ति व केत्ति व, निंदमा होति एवभासीया ।

जिकलुस एक्खयाया, जेत्ति कए होइ निंदेमो ॥४॥

' जे इति वा ' से इति वा ' कियन्तो नामशब्दं दर्शयितुं
शक्यन्ते । तत आह-एवमादिकाः आदिशब्दाद् "एते" इत्यादि-
पि प्रदाद निर्देशा भवन्ति, सामान्यार्थे इति गम्यते । तत्र ये इति
निर्देशो यथा अत्रैव सूत्रे । अत्रैव " जं षो अनें । पर कल-
नयणे अमक्कणाणे अमक्कआइआ । " इत्यादि "से" इति
निर्देशो यथा-" से मामासि वा नगराति वा । " इत्यादि ।
' के' इति यथा-" के आगच्छद्विक्कणे । " इत्यादि । सामान्यं च

विशेष निर्दिष्टम्नो "जे" इति निर्देशो कृते त्रिकोभेयति निर्देशो, यो भिन्नमर्थे इति तस्य च त्रिकोभेयता निर्दिष्टस्य प्रकृणा नामाऽभिनिर्लेपरूपा कस्येव । व्य० १ ००३ प्र० १ । नि० ७० । (निम्नमात्रव्याप्तप्रतिषेधनाऽऽनोचनार्थं व्याख्या स्वस्थायी) (१) अथ कस्य समीपे आलोचना दातव्या । उच्यते-आगमव्यवहारिणः, भूतव्यवहारिणो वा ? । तथा वाऽऽह-

आगमसुपववहारी, आगमनो ऽविविहो उ ववहारी ।

केवलमणोऽहिचोदन-दसनवपुचो उ नायव्वा ॥ १३५ ॥

"आगमसुपववहारी"ति व्यवहारिणः प्रत्येकमनिसंस्थाने । आलोचनाहो द्विविधः । तद्यथा-आगमव्यवहारी, भूतव्यवहारी । तथाऽऽगमनो व्यवहारी पशुवित् । तद्यथा-केवली, केवलज्ञानी । (मणोहि ति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् भूतसंपर्कायज्ञानी, अवगच्छानी । (चोदयदसनवपुचो इति) पृथग्वचः प्रत्येकमनिसंस्थाने । चतुर्दशपूर्वा, दशपूर्वा, नवपूर्वा च । ज्ञानव्याः एते वाऽऽगमव्यवहारिणः प्रत्येकज्ञानिन उच्यन्ते, चतुर्दशाऽऽदिपञ्चमसमुत्पत्त्याऽपि ज्ञानस्य प्रत्यक्षानुपपत्त्यात् । तथाहि-येन यथा योऽतिचारः कृतस्तं तथा सर्वमेतं ज्ञान्यतीति ।

पम्हट्टे पविमरण, अपविमज्जतये न खलु मारे ।

जइ पविमज्जइ सारे, छुविहइविपारं पिचक्खवी ॥ १३६ ॥

प्रत्येको प्रत्यक्षज्ञानी, आगमव्यवहारीत्यर्थः । द्विविधमपि मूलगुणविषयसुखगुणविषय वाऽतिचारमालोचनीयम् । (पम्हट्टे ति) विस्मृतं भवति । तत्प्रत्येकमनिसंस्थाने प्रतिसारणं करोति । यथाऽमुकं तत्वाऽऽलोचनीयं विस्मृतमिति तदव्यालोचनमिति केवलं यदि केवलज्ञानाऽऽदिपञ्चमनन्तु ज्ञानं तदैव प्राप्तिनः सन् छुट्वापरावृत्तौ सम्पृक्तं प्रतिपद्यते । "वर्तमानमाश्रित्य वर्तमानवच्चाः" इति वचनार्थं भविष्यति वर्तमानविधानात् प्रतिपत्त्यने इति तदा स्मारयति । यदि पुनरेतदवमच्छति-यथैव भविष्योऽपि सन् न सम्पृक्तं प्रतिपद्यते इति, तदा तत्रप्रतिपत्त्यमानं न खलु नैव स्मारयति, निष्कलत्रवद्वा । सम्हट्टेऽप्योऽहं अविमानागमव्यवहारी । अत एव दत्तायामप्यालोचनार्था यथाज्ञोचकः सत्यमावृत्ते ज्ञानरूपनस्तस्यैव प्राथमिचलं प्रयच्छति । अथ न प्रत्यावृत्तस्ततो न प्रयच्छतीति भूतव्यवहारिणः ।

प्राऽऽह-

कल्पकणी उ सुण, आत्तात्तापैति ते उ विवखुत्तो ।

सरिमत्थमपलिउत्ती, विमरिस्पणिणामतो कुंवी ॥ १३७ ॥

कल्पप्रज्ञेन दशाभूतकल्पकल्पव्यवहारा शृङ्गारः । प्रकल्पप्रज्ञेन निश्चयः । कल्पवच प्रकल्पवच कल्पप्रकल्पम् । तत्राप्यस्मीति कल्पप्रकल्पितः । दशाकल्पव्यवहाराऽऽदिः स्वभावेधराः । नृपद्रव्याद् महाकाशभुवमहाकलानर्थाद्यतिपुकि-पीठिकाधाराश्च । भूतव्यवहारिणः प्रोच्यन्ते । तथाऽऽलोचकं त्रिकुण्यस्माद् वारान् आलोचयति । ते श्रेष्ठे ह्येव आगम्याऽऽलोचने-अनेन प्रतिकृष्टत्वाऽऽलोचनमप्रतिकृष्टत्वा वेति विशेष-चं बुध्यन्ते । तत्तस्माद् वारान् आत्तात्तापयति । कथमित्येव, उच्यते-प्रथमवैश्यानां निद्रापमाणा इव शृङ्गानि । ततो ज्ञाने-निद्रापमादं गनयान्वहामि ते न किमप्यश्रीवमतो भूयान्प्रा-

लोचय । द्वितीयवारमालोचने भणति-न सुष्ठु मयाव्यवहारितमनुपयोगितावद्, अतः पुनरप्यालोचय । एवं त्रिविधं चारेषु यदि सदृशार्थमालोचनं ततो ज्ञानव्यवहारोऽप्यतिकृष्टः स मायावी । अथ विसदृशं तर्हि ज्ञानव्यवहारं परिणामतः कुशोऽकुटिलो मायावी । अथैकं ह्ये वा वारान्मालोचनादापनेन मायावी व्यापार्यो वा किं नोपलभ्यते, येन बोधवारान्तरमुक्तम् । उच्यते-उपलभ्यते परेऽस्फुटनरोपलब्धानमित्त्रं त्रौन्यवारान्मालोचयते । तस्याऽपि च प्रत्ययो भवति-यथाऽहं विमहदशमनेन मायावी ज्ञातः, ततो मायानिर्णयं मासगुरु प्रायश्चित्तं एवं दातव्यम्, तदनन्तरमपराधानमित्तं प्रायश्चित्तमिति ।

अथैवाप्येव दृष्टान्तमाह-

तिथि उ वारा जइ दं-दियस्म पलिउं चियम्पि अस्मृवमा ।

सुक्कस्म होइ मामो, पलिउं चिउतं चिमं वडम् ॥ १३८ ॥

द्विषड्को नाम कर्णपतिः तस्य यथा अप्रत्याययिकितं करणमुपस्थितम् किं मायादयोऽऽप्यायावी चेति परिज्ञानार्थं तस्मान्नप्यायमुद्योगात्तुभामयोगः । एवं भूतव्यवहारिणाऽपि अतीचारशयोक्तिं प्रायश्चित्तव्यवहारार्थमुपस्थितमेव प्रातःकृत्वापरां, न वेति परिज्ञानार्थं त्रिंवारानुसंधारयितुं संशयः । ततो यथा भूतव्यवहारमिच्छां कृत्वा आलोचना-प्रदायनोऽऽगमव्यवहारीनः प्रथमं त्रिंवारानुपयोगमवलोकनं तस्य प्रतिकृष्टितं कीदृश्यज्ञानं भवति, तदा तस्मिन् प्रतिकृष्टिते ज्ञानोऽप्योपमा अव्यवस्थातः श्रूयते । यथा आचार्ये (?) शृणु तावद्दिमुदाहरणम्--" जहा कस्मदं रत्तो एवो । अस्मै सर्ववत्कलणसंयुतो धारणपवणसमर्थः, तस्मै ज्ञानस्य गुणो अजया सो राया सर्व सामेतरादणो जहापयति । तां सामेतरादणो अपणयो सत्तां भणित-नऽपि कोऽदरिम् पुरिमो, जो तं हरिता आगुं सर्वदं भाणयि माणयि पुरिमपज्जगो चिउट । तस्य नो पवने सक्को हरिउ । एवस्म रत्तो एवेण पुरिमं भाणय-जइ सो मारियदो तो मारिम । तां रत्ता भाणय मां अहं तस्स वा भवउ वाहणत्स । ततो मां तस्य भग्गं । पच्छन्नपदेसद्विणुण कउरमाया इपीकाय अग्रमां सुक्ककट्ठकं प्रांतं कृत्वा दिक्कपधगुणं मिहंइ, तेण आम्हो विक्को, इपीका अश्वत्थमाहं पतिता रिक्किणकाकट्ठ-कोऽवसरंरं पुनपयिउ । ततोऽस्मै आम्हो तेण अश्वत्थसङ्घेण परिहायइ पुनयणजं गमाभणमपि वरंमो । ततो विक्कस्म अक्खामो । वेज्जेण परिमिन्निक्कण भाणयं-तस्य अणो कांइ रीमा, अश्वत्थमवन्तो कांइ सङ्गहा तां वेज्जेण सो आम्हो जमगसमगपुरिमंहे विक्खल्लेण आलिपावन्तो । ततो जंथ पढंमं सुक्कं दिहं, तस्य पालित्ता अयपीतो सो सुक्ककट्ठको-सङ्गो । जहा सो अस्मो समुत्तं न सक्को सामेतराणां नि-ज्जिणं उ पुणे समंमपि तस्य प्रांतकुंजं ज्ञातं भवति तदा माया अव्यवस्थातः श्रूयते, यथावत् एवस्य सम्पत्त्यालोचकत्वात् । तस्य तु शुद्धस्य मासिकः पारदारस्यानं प्राप्तस्य प्रायश्चित्तं भवति मासः । तत्रापि तु कृतप्रातःकृष्टितस्य तथाप्येव मासिकं प्रायश्चित्तमिदं चाप्यहं मायाविषय मासगुरु । इति माध्यायः । यंयति यत्कल्प " जइ दंनयस्म " इति तज्ज्ञातव्यत-अनुपपत्तः । अमरिम-निवेयणे दंनो पच्छ ववहारी । इय ओउत्तरियम्पि वि, कुंयजावं तु दंकेति ॥ १३९ ॥

व्यवहारे यस्यादिति उपपत्तिः, अथैवमप्यपि व्यवहार उच्यते, तत्र रामयोग्यैः कारणव्यवहारे अवदशानियेदेव ह्यः । इय-
मत्र भावना-यथा कौशिके पुरुषोऽप्यन्यायपीडितो राजकर-
णमुपस्थितो निवेदयति-अथ देवदत्तनाऽप्यन्यायेन पीडितः ।
ततः कारणिकाः पृच्छन्ति-कथमन्यायः संवृत्तः । सोऽन्य-
थम् कथितं करणः प्रीतिवन्तः पुनः कथय । ततो भूयः कथयति ।
ततः पुनरपि द्वौ-भूयोऽपि कथय । तत्र यदि निरुप्यपि
यत्नात् सदृशं यति ततो ज्ञायते-यथा अनेन यथार्थस्थितः
सङ्ग्राहः कथितः । अथ विलक्षणं, ततो ज्ञानानि करणयति, एष
प्रतिकुञ्जस्य कथयति; ततः स निर्देशयति-किमिति राजकुञ्जस्य
समागतस्यैव स्यात् वक्ष्यति पूर्वं मायासुयाप्रत्ययं दत्तं ते (पञ्च-
वचनो इति) पश्चाद् व्यवहारः कथ्यते । व्यवहारेऽपि यदि
परो जितो जयति ततो द्वितीयवेदे दत्तकथने । एव दृष्टान्तः ।
दृष्टान्तिकथोज्जनामाह- (इय इत्यादि) एवमुक्तप्रकारेण लोकां-
कारेऽपि वारवमालोचनादापनेन यां कुञ्जतो भावा ज्ञानो
भवति । ततस्तं कुञ्जितनाथं कुञ्जलभावं ज्ञात्वा पूर्वमा-
यायां निर्देशयति-किमन्यालोचनायामुपस्थितो स्यात् वद-
ति । ततः (ईदृशं नि) प्रथमतो मायातन्त्रयनेन मानमुद-
प्रायश्चित्तेन दृग्दृश्यं, पश्चाद् यदापक्षं मासिकं, तेन द्वि-
तीयवेदे दृश्ययति ।

अथ यत्रयमात्रोचनादापनेऽपि कथं भूतव्यवहा-
रिणो मायामन्त्रगेतां सङ्गच्छन्ति । तत्र आह-
आचार्योऽपि परेऽपि यः, पुनरावृत्त्यादयश्च विराजि ।
नाते कुञ्जियजायं, परीक्षयाणां वदन्ति ॥ १४७ ॥
आकाराः गुरुरगत्रा ज्ञावावशेषाः, तत्र यः शुद्धस्तस्य स-
र्वेऽप्यकाराः संविज्ञाभावोपपत्तौका जयति, अत्रत्य तु न
तदृष्टाः । स्यात् अत्रमात्रोचयनः शुद्धस्य व्यक्ता विमलश्रु-
जनादिव निरस्यन्ति, इतरस्य स्वव्यक्ता संप्रपञ्चं कुञ्जि-
वागदृष्टं । तथा शुद्धवाणी पूर्वापराऽप्यनुदाहरत्य तु पूर्वा-
परावसंबादिनी । तत एवं परीक्षाज्ञानतः शुद्धव्यवहारिण आ-
कारैः स्वैः पूर्वापरव्यवहारादिषु गोमिस्त्रस्योऽश्लोचकस्य
कुञ्जितनाथं कुञ्जलनाथं ज्ञात्वा तथा व्यवहरति; पूर्वं माया-
प्रत्ययेन प्राग्वैवव्यवहारेण दृश्ययति, पश्चादपराधप्रत्ययेन
प्रायश्चित्तव्यवहारेण भावः ।

द्वैमासिकं प्रायश्चित्तम्-

जे निष्कम्बु दोषामिषं परिहारद्व्याणं परिकमेवित्ता आशो-
एजा, अपातिउंचियं आशोएमाणस्म दोषामिषं, पालि-
उंचियं आशोएमाणस्म तिमामिषं ॥ २ ॥

यो निष्कम्बुर्भाषां मासाभ्यां निर्वृत्तं द्वैमासिकं परिहारस्थानं
प्रतिपद्ये आलोचयति, तस्याप्रतिकुञ्जस्य मायामङ्गला आ-
लोचयतो द्वैमासिकं प्रायश्चित्तं, शुद्धयति । प्रतिकुञ्जस्योऽश्लो-
चकस्यैवमासिकम्, प्रातिकुञ्जनाथोऽन्यथं गुरुमानस्य प्रकीर्तय ।
इह द्वैमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य प्रतिकुञ्जस्य दृष्टान्तः ।
काश्चित् नाम तापसाः । तद्यथा-"कुञ्जो सावर्मा, सो फलाणं
अद्याव अस्मिन् मनो, तेन नदीं सय मनो मच्छो दिवो ।
तेन अणुसागरिणं पद्मा खड्गो, तस्म तेन अणुचिया-
हारेण अज्जरतेण गेहञ्जं जायं, तेन विजो पुच्छिओ । वेजो
पुच्छि-कि न खद्यं, जतो सोमो उपाशो ।" तावतो भण्ड-फ-

लाई मोषं अणं न किंचि खद्यं । वेजो भण्ड-कंदावीहि
ते निहिरिसियं सरीरं, सो धयं पिवाहि । तेण पीयं सुदुपरं ।
गिराणोभूतो पुणे पुच्छितो विजो । तेण भणियं-सम्मं कदिहि ।
काहयं-मच्छो मे खड्गो । ततो विजो संसादणवमणविरेयण-
कारिहि लट्ठोकां । इमो उचयओ । जो पालिउंचय तस्स
पच्छिउंचियं मीरा न मच्छिउंचियं कांते सम्मं । पुण्ण इयरे सोमो आ-
लोचयंतस्स सक्कर । "

द्वैमासिकम्-

जे निष्कम्बु तिमामिषं परिहारद्व्याणं परिकमेवित्ता आ-
लोएजा, अपातिउंचियं आलोएमाणस्म तिमामिषं, पालिउंचियं
आलोएमाणस्म चपमासिं ॥ ३ ॥

(जे निष्कम्बु तिमामिषं परिहारद्व्याणमित्यादि) अत्र व्या-
ख्या पूर्ववत् । तत्र द्वैमासिकमिति त्रिभिर्मोहेनिर्वृत्तं द्वै-
मासिकम् । शेषं तथैव । केवलं त्रयो मासा अवस्थिताः, अन्यो
मायाप्रत्ययान्तरपञ्चभूतयो मासो गुरुदीयते इति चातुर्मा-
सिकम् । अत्र प्रतिकुञ्जस्य दृष्टान्तः । तद्यथा-"दो राया-
णो मंगामं मंगामेति । तत्र परास्म रणो एषो मण्णसो मूरत्तण-
ण अत्तं च वल्लमो, सो वल्लं हि मल्लं हि मल्लो । ते तस्स मल्लं वेजो
अयणेद, अर्वाणज्जमाणेहि य सल्लं हि मोदीय दुक्कसाविउज्ज ।
तओ पण्डिमि अगं सल्लो विउज्जमाणो वि दुक्कसाविउज्जमि । स
वेउज्जस्स न काहत्तो तादे सो तेण मल्लेण विउज्जमाणेण वल्लं
न मोहद, दुक्कसो भवति । पुनो तेण पुक्कमाणेण नि-
व्वंघे कदिथं । मोणतो सल्लो, पच्छा वल्लं ज्ञातो । " अत्राप्यु-
पनयः प्राग्वत् ।

चातुर्मासिकम्-

जे निष्कम्बु चातुम्यामिषं परिहारद्व्याणं परिकमेवित्ता
आलोएजा, अपातिउंचियं आलोएमाणस्म चातुम्यामिषं,
पालिउंचियं आलोएमाणस्म पंचमामिषं ॥ ४ ॥

अन्य व्याख्या प्राग्वत् । तत्र प्रतिकुञ्जानिष्यपः पञ्चमां
गुरुमासोऽधिको दीयते इति पाञ्चमासिकम् । अत्र प्राति-
कुञ्जो दृष्टान्तो माहाकारः-"दो भालागारा, केमुदिगारा आस-
काभूतो सि पुक्काणं बह्णिण आगामो उच्चविता धी-
होप कहुञ्जं पण्ण पागडाणं कयाणि । बीएण न पाग-
डाणि कयाणि । जण पागडाणं कयाणि तेण बहुज्जो लज्जो,
अण न पागडाणं कयाणि तस्स न कीद कयमो अज्जो, तेण
न अज्जो ज्ञातो । एव जो मूलगुणावरादे, उच्चगुणावरादे
य न पण्डेइ सो निव्वाणलानं न लहद । "

पाञ्चमासिकं पागमासिकं च-

जे निष्कम्बु पंचमामिषं परिहारद्व्याणं परिकमेवित्ता आशो-
एजा, अपातिउंचियं आलोएमाणस्म पंचमामिषं, पालि-
उंचियं आलोएमाणस्म द्वैमासिं ॥

(जे निष्कम्बु पंचमामिषं परिहारद्व्याणमित्यादि) इदमपि
तथैव । नागामिषम्-प्रतिकुञ्जनाथं पठो गुरुमासोऽधिको दी-
यते इति पागमासिकम् । अत्र प्रतिकुञ्जो मेघदृष्टान्तः । यथा-
"द्विषो गजिन्ता नामो सो वरिस्सिता । एवं तुमं पि आशोपरमं सि
माज्जसा निज्जिस्सं कांसे आलोइमण्डको, पालिउंचियं मा वि-
पत्तं भवति, सम्म आशोपदि । "

एतानेव दृष्टान्तान् गाथापुञ्जैर्न भाष्यकदाह-

कुञ्चिदं नोह मास्त्रा-गारं मेदं पञ्चिउञ्चिप तिगुहाणा (१४१)
 त्रैमासिकाऽऽदिपरिहारस्यानेषु प्रतिकृष्टिषु यथाक्रममेव
 कुञ्चिदाऽऽद्यो दृष्टान्तः । तथा-त्रैमासिकं परिहारस्थानमा-
 पन्नस्य प्रतिकृष्टकस्य दृष्टान्तः प्रतिकृष्टकत्वापत्तिः । त्रैमासिकं
 परिहारस्थानमापन्नस्य योषः । चतुर्मासिकं परिहारस्था-
 नमापन्नस्य मालाकारः । पाञ्चमासिकं परिहारस्थानमापन्न-
 स्य मेघः । (पालउञ्चिपत्ति) प्रतिकृष्टानां कृतायामाचा-
 येण सम्प्रयोगोच्य मा प्रतिकृष्टस्य मा प्रतिकृष्टानां कार्पि-
 र्गुपालस्यः स सस्यकु प्रत्यावर्त्तने-भगवन्मिथ्या मे कुप्यते,
 सती चोदना सस्यगोत्रोच्यमाति । ततः स भूतव्यवहारी प्र-
 तिकृष्टिने कृते ते तथःप्रत्यावृत्तं सन्तं पुनरपि त्रिवारान्
 आश्लोचनानि । तत्र यदि त्रिवारं यतः सप्तशालोच-
 यति ततो ह्यतः यथा-सम्प्रयोगे प्रत्यावृत्तं इति । तदन-
 न्नरं च यदैवं प्रायश्चित्तं दृष्टान्तमिति । अथ त्रिसदृशमा-
 लोचयति, ततो मणति-अन्नरं त्वं शोभिं कुरु, नाहं तव
 शक्तोऽप्यदृष्ट्या आश्लोचनानि, सद्भावमज्ञानतः शोभिं क-
 लुमिति । अथवा शिष्यः पूजयति-तव न । एतानि मामाऽऽदिन
 परमास्तव्यन्तानि परिहारस्थानानि कुतः प्राप्तानि । स्मृति-
 (निगुहाणा) उक्त्वाऽऽदितिकृष्टान् स्यान्तः किमुक भवति ?
 उक्तोपादानैवग्रासु यत् अकटोपरित्यक्तवया अनाचार-
 कणं तस्मादेतानि प्राप्नोति ।

सांप्रतं पाश्चात्तकं परिहारस्थानसुवमाह-

तेषु परं पञ्चिउञ्चिप वा अपलिउञ्चिप वा ते च
 छप्पासमा ॥ १॥

(तेन परं पाञ्चिउञ्चिप वा अपलिउञ्चिप वा ते च
 छप्पासमा) तेनैववच्यं तत् इत्यर्थः । ततः पाञ्चमासिकात्
 परिहारस्थानात् परमयेनैववच्यं सप्तम्यर्थप्रधानम्, प-
 रस्मिन् वापमासिकं परिहारस्थानं प्रतिनिविन् आश्लोचन-
 काले प्रतिकृष्टिने, प्रतिकृष्टतया वा आश्लोचने इत्यर्थः । ते
 एव प्रतिनिविन्तानि पराः स्थिताः परमासाः, नाधिकं प्रतिकृ-
 ष्टानिभिन्नमाराणम् । कस्मादिति चेत् ? उच्यते-इह जित-
 कर्तव्यस्य-यस्य तौर्यकस्य यावत्प्रमाणमुकुटं तपःकरणं
 तस्य तौर्यं तावदेव शेषावयूनामुकुटं प्रायश्चित्तदानम् । चर-
 मतौर्यकस्य तु भगवन्तं यस्मान्मामिन उकुटं तपः वा-
 एमासिकं, ततोऽस्य तौर्यं स्वोऽहमपि प्रायश्चित्तदानं-
 परमासा एवैतं पाश्चात्तकं परिहारस्थानं प्रतिनिविन् प्रतिकृ-
 ष्टतयाऽऽश्लोचनयोर्नाधिकमाराणम्तस्त्वं च परमासाः
 स्थिता उक्ताः ।

बहुमासिकम्-

जे भिक्खु बहुमा मासियं परिट्ठाण्णं पक्खिमेविता
 आश्लोपजा, अपञ्चिउञ्चिपं आश्लोपमाणस्स मासियं, प-
 ञ्चिउञ्चिपं आश्लोपमाणस्स दोमासियं ॥ ६ ॥

यो जिह्वबहुशोपि त्रिप्रभृतियारानपि; आन्तामेकं, ठौ वा
 वाग्विद्यविशद्वयः । मासिकं परिहारस्थानं प्रतिनिविन् आ-
 श्लोचयेत्, तस्याप्रतिकृष्टयाऽऽश्लोचनयोर्मासिकमेकं प्रायश्-
 चित्तम् । प्रतिकृष्टयाश्लोचनानिपक्षो गुदमासो दीयते इति त्रै-
 मासिकम् । इयमत्र भावना-कनापि गीतार्थेन कारणं अयतनया

श्रीनारान्दबहुत्वा वा वारान् मासिकं परिहारस्थानं प्रतिनिवि-
 तम्, आश्लोचनकाले वाऽऽश्लोचनयाऽऽश्लोचनं, तस्मै एकमेव
 मासिकं प्रायश्चित्तं दीयते, न तु यावतो वारान् प्रतिनिविन्
 मासिकस्य कृतवत् तावन् मासिकानिति, कारणं प्रतिनिवि-
 नायाः कृतवत् । अथ प्रतिकृष्टतयाऽऽश्लोचनयति ततो हितो-
 यो मामो मायानिष्पन्नो मुक्यति इति त्रैमासिकम् । एवं
 शेषावयपि त्रैमासिकाऽऽदिवपयाति श्रवन्ति सुत्राणं ज्ञानो-
 यति । तवर् हेमासिकस्य तुतीया मायानिष्पन्नो मुक्यति
 दीयते इति त्रैमासिकम् । त्रैमासिकस्य चतुर्थो मायानिष्पन्नो
 मास इति चातुर्मासिकम् । चातुर्मासिकस्य पञ्चमो मायाप्रत्यय
 इति पाञ्चमासिकम् । पाञ्चमासिकस्य षष्ठो मायानिष्पन्नो मुक-
 मास इति षष्ठासिकस्य । ततः परं षष्ठासिकं परिहा-
 रस्थाने आश्लोचनकाले प्रतिकृष्टानां वा त एव स्थिताः
 परमासा इति ।

अमीमां पञ्चानामपि सुत्राणां सूचकामदं गाथायाः पञ्चार्कम्-
 पंच गमा नेयव्वा, बहुदं उक्त्वाऽऽदि ॥ १४१ ॥

पञ्च गमाः सूत्रकारा ज्ञानयाः । कर्षाप्रत्याह-(बहुदं इ-
 त्यादि) " उक्त्वाऽऽदि " इति देशोपदेनेन पुनः पुनः शब्दा-
 ये उच्यते । उक्तं च-" उक्त्वाऽऽदि " इति वा सुत्रो सुत्रो वा पु-
 णो पुणो इति वा एवम् । पुनः पुनः शब्दाथेन वारं वारं बहु-
 मिबोधिर्वापिः बहुश इति; बहु इति पदार्थोपेक्षा इत्यर्थः ।

अत्र चोदक आह-

बहुपुण एवदण, रागो एककदाशं दोमां उ ।

एवमगीतं चोयगं, गीयस्स्य अजनेनविस्म ॥ १४२ ॥

ननु यूयं तमथस्थाः रागद्वेषकरणात् । तथाहि-बहुशः प्रति-
 सेवित्वेनेषु पञ्चसु सूत्रेषु मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः
 दार्ष्टान्त्यविशेषविषयैकमेव मासं प्रत्यक्ष्य, त्रैमासिकेषु परि-
 हारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु हेमासिकम्, त्रैमासिकेषु
 परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु हेमासिकम्, चातु-
 र्मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु चातुर्मासि-
 कम्, पाञ्चमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु पञ्च-
 मासिकम् । एवं बहुषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु मासादिषु परि-
 हारस्थानेषु कदापि एककस्यैकस्य मासिकाऽऽश्लोचनोच्ये-
 कं प्रत्यक्ष्य नेषु रागः । आश्लोपचस्य सूत्रेषु एककदापि एक-
 कवारं यत् प्रतिसेवित्वे मासिकाऽऽदि तस्य परिपूर्णस्य
 दानेनेषु प्रत्यक्ष्य नेषु विषये द्वे एव । तुशब्द एवका-
 र्थः । न च रागद्वेषजनः परेश शोभिसुपादित्यु-
 क्रमाः, सस्यकु प्रायश्चित्तदानां विषयकरणादिति । अत्र स्मृ-
 राह (एवमप्यादि) अतो चोदक ! एवमादिकेषु पञ्चसु
 सूत्रेषु यावन्मात्रं प्रतिसेवित्वे तावन्मात्रस्य परिपूर्णस्य दान-
 मगीतं अगीतोऽर्थं प्रतिसेवकं । यत्पुनर्बहुशः शब्दविशेषिषु प-
 ञ्चसु सूत्रेषु बहुशः प्रतिसेवित्वेनेषु पाश्चात्तकाऽऽश्लोचनोच्ये-
 ककस्यैकस्य मासिकाऽऽश्लोचनं न तु गीतं गीतार्थं अय-
 तनिविन् अयतनया प्रतिसेवकं । ततो गीतार्थोताथैवेदं
 प्रतिसेवकस्य भेदादिषु प्रायश्चित्तविधानमित्यर्थः ।

अथैवायं दृष्टान्तमाह-

जो जसिण्ण रोगो, पसमइ तं देइ जेनेन विजो ।

एवाऽऽगममुपयान्ती, सुवक्त्रं जेणं तथं दैति ॥ १४३ ॥

यो रोगो यस्मिन्पुरुषेऽप्येव भङ्गो वा पुरुषप्रकृतिमपेक्ष्य
याम्नामपि प्रशाशयति तस्य पुरुषस्य तत् तावन्मात्रं भेषजं
पैत्रः प्रयच्छति नाऽधिकम्; एवममुना दृष्टान्तप्रकारेण, म-
कारस्य लोपः प्राकृत्यवान् । (आगममुपयान्ती ति) इतिशब्दः
प्रत्येकमभिसंवाच्यते । आगमज्ञानिनः अज्ञानितश्च गीतार्थोऽ-
गीताभिधं येन यावत्प्रमाणं प्रायाश्चसन परिणामवशान्
ह्युपलति तस्मै तत् तावत्प्रमाणं प्रायाश्चनं ददति, ततो यथावि-
स्थप्रवृत्तेन रागद्वेषवर्त्तनं न काचित् कृतिः ।

संप्रतिवक्ष्यमाणायांस्वकामिमां संप्रवृत्तिगामाह-

सुप्तं चोद्य मा गद-भाति कोट्टारतिथं दूते य खड्गादि ।

अक्काणसेवयम्मां, सत्वेभिं येत्तुणं दिसें ॥ १४४ ॥

प्रथमतः प्रमाणस्यैव सूत्रमुपन्यसनीयम्, ततोऽदकवचनं
भा-कृत्य मा इति प्रतिषेधो वक्तव्यः, तदनन्तरं गदंभट्टान्तः,
ततोऽप्यभि सत्वेन अनेकवारं भाभिकं परिहारस्थाने तेषां
सर्वेषां समविषयतया दिवसाद् शुशीत्वा दत्तमेकं भाभिकं
प्रायश्चित्तमित्युक्तं चोदकवचनमुपदिष्टं काष्ठागारस्य दृष्टान्त-
स्थेनोपपन्नस्यैवम्, तदनन्तरं च सुप्तः परवचनमाशङ्क्य दौ ख-
वडाट्टा दृष्टान्तो करणीयार्थितं गाथाश्रुत्योजना ।

भावार्थं तु स्वयमेव आस्पृष्टव्यति । तत्र - "सुप्तं

चोद्य मा" इत्येतद् व्याख्यान्यथाह-

अवि य द्द सुप्ते भणियं, सुप्तं विस्मं ति मा जणसुपवे ।

संजवट न मो हेत्तु, अत्ता जेणाद्वियं वृया ॥ १४५ ॥

अवि चेति रागद्वेषवशाज्जाबहेत्यन्तरसमुत्पन्नं, अत्तासां
गीतार्थांगितापेक्षेन यथोचित्यप्रायश्चित्तकारणतो न वयं
रागद्वेषवन्तः, अवि च अन्यथा स्वमर्षविषयवर्षेण प्रमाणं,
सूत्रं बहु निश्चितं विषयमर्षाव प्रतिषेधनास्तुल्यं प्रायश्चित्तं
भणितं, ततो न कश्चिद् दोषः एतावता सूत्रमिति व्याख्यातम् ।
तत्र चोदक भाह-तत् सूत्रमेव विषयं न समीचीनं, परस्पर-
विकटवशात् । तथा ह्यादिमेषु पञ्चसु सूत्रेषु यावत् प्रतिसे-
विने तावन्, परिपूर्णस्य इ नम्, उत्तरेषु तु पञ्चसु सूत्रेषु बहुधाः
प्रतिषेधितेष्वपि मासकाऽऽदिष्वेकैकैकस्याकस्य मासिकाऽऽदि-
दानं, न च विषयमास्तु प्रतिषेधनास्तु समं प्रायश्चित्तं दातुम्
चित्तमिति । एतावता चोदक इति व्याख्यातम् । इदानीमेतदेव
चोदकवचनमुत्प्रेषयामि व्याख्याययति- (सुप्तं विस्मं ति
इत्यादि) एवमुपस्थितेन प्रकारेण सूत्रं विषयमिति मा भूय
मा वारीयः सूत्रस्य अर्थतः कर्तव्यो भगवन्तो वीतरगाः
सर्वज्ञाः- "अर्थं जालं अरहा" इति वचनात् । एवं परमा-
र्थतः प्रातिः काष्ठागाराऽऽदितया परिपूर्णयथावस्थिताऽऽसत्त्व-
सङ्गणसङ्कावात्, न च तेषामिच्छाज्ज्ञानाभावात् न हेतुः
कारणं संभवति, येन ते आस्ता अलीकं प्रयुः । अलीकजापणा-
हेतोः रागाऽऽदिभिर्युक्तं कथयान् । उक्तं च- "रागाह्यो जेवाह्यो,
मोहाह्यो वाक्कमुच्यते ह्युत्तम् । यस्य यु नूने दोषा-स्तस्या-
ऽभुत्तकारणं किं स्यात् ? ॥ १ ॥ "

ननु यद्यप्येव तयापि विषयमात्रं खलु प्रतिषेधनावन्तुनि, विष-
येषु च प्रतिषेधनावन्तुषु कथं तुल्यं प्रायाश्चस्यमिति ? तत्राऽऽह-

कामं विसमा वत्सू, तुल्ला मोही तथा वि खलु तेसिं ।

पंचवणि तिवंचखरा, अतुल्लमुल्ला य आहरणं ॥ १४६ ॥

काममित्यनुमनौ । काममनुमन्यामहे विषयमात्रं वस्तुन प्र-
तिषेधनालक्षणमिति, तथाप्येव खलु निश्चितम्, तेषां ह्युद्विक्तुष्वप्य-
भवति, प्रतिषेधकमेतद्वा । एकत्र ह्युक्तं तस्य प्रतिषेधकस्योप-
गतायः । तथा चाऽप्यपञ्चवणिजो पञ्चानां वणिजो, वि-
पञ्च खराः पञ्चदश गर्भमाः । पञ्चवणिक् त्रिपञ्चखराः कथयता
इत्याह-अतुल्यमुल्ला अतुल्यम् असद्वत्तं मुल्यं येषां ते तथा ।
आहरणं दृष्टान्तः- "पंचवणिग्या समभागसामाहया बवड-
रान्तं । तेसि पञ्चरम् खरा भागो जाताः ते विसमभावादि-
त्तेन विसममोहत्तेन य स्मं विभइमवायतां भेडितमारहा,
ततो ते एकस्स बुद्धिमेतस्स समीचमुचयिष्या । तेण खराण
मुल्लं पुत्तय्या । तेहिं कथियं । ततो भणइ-सम विभयामि ति,
वीरा होहो, मा भदेह । ततो तेण एको खरो सत्तिमोहो
एकस्स वणिग्यगस्स दिग्गो, दोषो खरा पत्तेयं तोसमोहो
विज्यस्स वणिग्यगस्स दिग्गो । तिरहं खराण पत्तेयं वीसं
वसिं मोहो, ते तइयम्मा वणिग्यगस्स दिग्गो । अतुणइं खराण
पत्तेयं पञ्चरम् माहो, ते चउत्थस्स वणिग्यगस्स दिग्गो ।
पच्च खरा पत्तेयं वारसमोहो, ते पंचमस्स वणिग्यगस्स दिग्गो ।"

एतदेवाऽऽह-

विणिज्जचनंरुक्कण, मा नंरुक्कण्य एगमही तु ।

दो तीम तिखि वीमग, उउ पञ्चरम् पंचवारसमा ॥ १४७ ॥

पञ्चानां वणिजो समभागसामाजिकानां विनियुक्तमण्डनां
विनियुक्तं व्यापारित आगमं कयात्तु कं पस्ते तथा, तेषां पञ्चदश
खा त्रमुचयिषिन् वाक्कयवोचने च विषयमात्रवार्तिनो विषयमु-
ल्लाश्च, ततो यथापि समविज्ञानेन विनियमनात् कृपणखयखया
जयान्तं, तथाऽप्यतुल्यमुल्ला इति परस्परं भण्डनमभूत् । तत्र,
एकाऽप्यरो मयस्थः समागत्य यो-मा भयकयताहं समविषा
येन विभउय दारुसातीत । तत्रैकः पत्तिमुल्लयः एक-
स्य दत्त इति वाक्कयवोचः । एवं द्वौ त्रिशमूलेयौ । इतीयस्य,
त्रयो विंशतिमूलाभूनीयस्य, चत्वारः पञ्चदश मूलाः । अतु-
ल्यस्य, पञ्च षडशमूलाः । पञ्चमस्य । यथा तेषां पञ्चानां वणिजो
पञ्चदश खराः परस्परमनुत्तयतया विनिश्चालसा कतास्य
विभउय दत्ता यथा तुल्ला ह्यजयामिभवति, तथा साधूनाम-
पि गीतागीतार्थाऽऽदिभिर्युक्तं, तेषां विज्ञानाभावात्तद्विहरिणो
अनुद्विग्वहारिणो वा तथा कथञ्चनपि रासजस्यनीया मासा
विभउय दित्येते यथा तुल्ला विज्ञाऽधिकमेवति ।

एतदेवाऽऽह-

कुमस्रविज्ञागमरिमो, गुरु माहू य होनि वणिग्या वा ।

रासजसमा य मामा, मोहो पुण रागादोसाउ ॥ १४८ ॥

कुल्लो विज्ञानो कुल्लविभागा, राजइनाऽऽदिवाक्कपुणमा-
रकुल्लजशब्दस्य पूर्वविभागतः । तेन सद्वास्तव्यं गुरुगममय-
बहारी वा भूतव्यवहारी वा, साधवश्च भवति वणिज इव
व्यतिक्रान्तयः । वाशब्द उपमानार्थः "वा व्यिकृतोपमानार्थः"
इति वचनात् । रासजसमाह सामाः, मूलं पुनः रागद्वेषा-
वेव । तशब्द एवकारार्थः । तथाहि यथा रासमद्रव्यमुणु-
खिदानिने मुखवृद्धिहानी, तथा रागद्वेषवृद्धिहानिकने प्रति-
सेधनातः प्रायाश्चस्यस्य बुद्धिदानां । यथा केनापि तैजराण-

द्वैताध्यवसायेन मासिकं स्थानं प्रतिमेवितं, तस्य प्रसन्नः परि-
पूर्णा दीयते । अत्रेष्टे मन्त्राध्यवसानेन द्वे मासिके स्थाने प्रति-
संविष्टे, तस्य एकैकस्य मासस्य अर्धार्धमासि द्विनिनि गृह्येतावा
मासो दीयते इत्यर्थः । ततो भवति सृष्टये रागद्वये । एष सक-
लद्वैतासक्तोऽस्य सृष्टेयुः पशुद्वयः सृष्टेयुः काणां प्रथमाप्रति-
विनो रागद्वयवृत्तिद्वानि न युज्यते पशुवित्तरं यत्कथम् ।

नद्वयम्-“गह्वरनि” व्याख्यातम्। अत्रुता-“अद्वा” लोपव्यभि-
क्ष्यादिष्वान्तरे-र-गीनायैनाप्रति, उपलक्षणमेतत्। अस्यास्म-
न्मा कारणमन्तरे यद्वचनया प्रतिलेखम् तत्र बहुनि मासिक-
स्यानाप्रयाप्रान्ति, तानि वाऽस्मोक्तान्काले सत्यव्यपेक्षके-
लायामालोचिन्तानि, गुरुत्वाऽन्तेभ्याप्रधानविशेषतो जानाति-
व्यपेक्ष गीताधेः, कारण च प्रतिलेखना कृता परममथनया,
नाऽप्यतनाप्रमङ्गनिवायाऽहं सर्वेयमपि मामानां समवि-
धमनया दिव्यसत् गुरुत्वा माम् एकस्त्वैः दत्ताः, क्षणताप्यौ
यो मध्येनान्यव्यसनेन बहुनि मासिकस्थानानि प्रतिसंख्य तन्निग-
नाऽऽप्यवमानेन प्रतिसंख्य हा दृष्टु मया कृतमित्येवमादिभि-
रनिष्टैरेतालांलचनानां, सोऽप्यन्तेन ब्रुवति। तथा गीतायोऽ-
परिणामको वा चिन्तयेत् द्वौ मासिकवापराऽहं कथमेकं
मासेन शुद्धयामि ? ततः शून्यव्यवहारो तस्य प्रत्यक्षवापरांश-
कैकस्यात् मासाभ्यन्तिययान् विमान्, गुरुत्वा मममेकं
प्रयच्छति, यथा उद्योग्य मास्यः प्रतिलेखनयोरकैकस्या-
र्द्धमासमर्द्धमासं गुरुत्वा इति। एवं हि सर्वेयपि मासः स-
फलीकृता इति नवय प्रवर्तौ श्रुतव्यजाते। यस्याऽप्यव्यव-
हारी, स न द्वैमासिक भवति द्वाविप मासौ सफलीकरोति,
किं त्वेकं द्वाति, द्वितीयं प्रयजति। स हि प्रत्यक्षज्ञानो, ततो
न तच्चनेन कस्याप्यशुद्ध्याशुद्धिः। यथा पुनः तदप्यव्यवमानां
निष्कारणप्रतिसंख्येत्येव मासाऽऽहिकमात्रमस्य परिपूर्णं मा-
साऽऽहिकमेकं दित्येते-

वांसुं दिने पुच्छा, दिष्टतो नत्य दंमलनिष्ण ।

दंडो रक्त्वा तेषि, जयजगणं चैव मेमांशं ॥१४९॥

ये वीणाश्यानामपीताथीनां च कारये निष्कारणे वा वृथक्
पूयकं प्रायाश्च ते दत्स् (वृत्तज्ञः) शिष्टः पुत्राति-निक्रमाणां गी-
ताथीनां कारणे निष्कारणे च विनष्टं प्रायाश्च ते दत्तमिति ।
अथ "दो दो गाग्रिण्ड" इत्यस्य अथाश्वत्था अग्रजः
सुरिराह- (विदुषो गन्ध दक्षप्रतिपण) तत्र पुरुषाश्च तेन वि-
सहजाः प्रायाश्चत्ताने दृष्टान्ते दष्टप्रतिको द्वाहो लानो
सूरीनां येन स दृष्टान्तः, सुवाऽऽर्द्धद्वान्तो निष्ठान्तस्य
परानिवातः । दारुलान्तः, प्राकृतत्वात् स्वाधिकं इकप्रस्थो, तथा
पुथोकायिका इत्यत्र । तेन दष्टप्रतिकेन सूरीनष्टेन राज्ञा
अर्थः । यथा तेन दष्टप्रतिकेन राज्ञा राजकृतं प्रसूतानां
माय तेषां तद्वान्तं रक्तां तत्रु. सा नृयोऽतीव कोष्ठाराणां
अविशग्राय्यी, तथा शयाणां जयजनने च भोग्याश्च अथा-
श्वत्थस्यैव स्तोको दूयः कृतः, तथा गीताथीन्याऽर्द्धद्वारेण प्र-
सूतस्य यत्नाप्रकर्षाद्वाराण्यथैव, अमीनाथस्य भद्राध्वस्य त-
नप्रतिनिविनो दुष्टाध्वस्यप्रतिनिविनो वा बहुममिर्दनिर्दत्ता
ऽन्तोन्नतस्य प्रमाद्वाराण्यथैव मासानां समावपन्नतया दिव-
सान् सूदीयवा मासो दूयः यथा च राज्ञा शेषस्य राज-
काश्वत्थवृत्तस्य कोष्ठारलूकस्य च मासोऽन्तेन दष्टं करान्तं,
एव वा । अकारणप्रतिस्वीती तस्य मासोऽन्तेको दूयः ।

अथ के ते दण्डाः, कथं च तेषां राजा दण्डं कृतवा-

निति तत्कथानकमिदं गाथाद्वयमाह -

दंष्ट्रतिग्मं तु पुरतिग्मे, उच्यते पञ्चतपरनिवारोऽहम् ।

જત્તઠતીસ તીસં, કુંજગઢ આગયા જેહ ॥૧૫૦॥

कायं ममेव कज्जं, कयवित्तीए वि कीम भे गहिणं ? ।

एष पसादो तुलनं, दस दस कुंभे दलह दंनं ॥१५॥

पयस्स पयस्सरत्ता पव्वातिओ राथा विरुद्धो । ततो तेण पय-
इण रत्ता तस्स पव्वासणेणु तिसु पुरेसु तिअइ दंका निम-
ज्जाया । पणइइ । पुराणि रत्ताइइ । ततो तेसु नयरेसु पसेयं
उज्जाया पव्वायणराणा ते कम्मं उरंहीया । नेहि रोहिण-
इ खाणभसेहि जे ते पुरेसु पवेइयस्स रत्ता कोठागाय-
तिहो पसेयं पसेयं धणणस्स तीसं तीसं कुम्मा गइया ।
ततो नेहि सो पव्वातिओ राथा जितो, आगया रत्ता समीव
असिंयि सव्वे सविअरं । सुत्ता रातो । पुणे तेहि कायं पण-
कज्ज करेहिअ धरेइ गहिंयं । रत्ता निजियं-जइ एणिसं दंको न
कीइइ ता मे पुणं पुणं ज अण्णपयोमेणहि कोठागारा तिसुपे-
इति, न य अस्सेत्ति जयं जयति, तस्मा न इंइ। कायवो । एयं
चैतिज्ज भणइ-काम मम कज्जं, तहा यि पुरेसं पवेइ ।
अथा आसि, तं कयत्तिन्हाहि कीम मे धरे भज्ज गहिंयं ।
उज्जं पय तामाअ । ततो अणवत्थपेयं गतिवाण्यं पणति-
यस्स उज्जं दंको-ममं धरेइ देइ । एवं भणिता राथा अणुमाइ
करेइ । जौह कोठागा रहितो तीसं कुम्मा गइया, तेसु अण्ण-
उज्जम धरेइस्स दंकोमे पक्खइइ, वीमं धाम कुम्मा अण्ण-
उज्जम उज्जता । एवमेव-प्रयत्नपण्णुगारां पालासिस्स दण्डविक-
रात्रिके रथाणि, तेन च प्रयेअं भयायि (तीस तीसं कुम्मा-
गइहि) विनामिअराः कुम्मां नरोः प्रहणे कृतम् । तत-
स्तं प्रयत्नपण्णुं जिअ आगतास्स दण्डा राज्ञा विजित्वन्मो-
दथा युष्मदकार्याय विभक्तुं कुम्मां युक्तीनाः । राजा माइइ-कामं
यमेव रथायि, परं युष्मादं मया युतः कृता आसीदन्ति वृत्त-
कुलीमः (जे) सव्वजिः किमर्थं मम धान्यं युतीतम् ? युष्माक-
म् प्रमादितस्मादं दण्डं दश दश कुम्मादं ददत । एव एधत्थम् ।

तित्थयग रायाणो, जइगो दंडा य काय कोट्ठागे ।

अभिवाहं बुग्गहा पुण, अजयपमायारुहणं देवो ॥१५३॥

तीर्थकार राजानो राजस्थानीयाः, माधवो दण्डः दण्ड-
स्थानीयाः, कायाः पृथिव्याकियाकऽऽयः काष्ठानांकाणि
कच्छातानुयाः, अश्विवाऽऽनि काशानि अनुयाः। प्रत्यक्ष-
पश्यन्त्यु सद्ये षड्गुप्रधानस्थानीयानि, मन्थनामादरा-
धनाय गीताधीयनाप्रसङ्गिनारण्यप्रसंगीतयेव प्रमा-
दितिशरण्यै स्वैर्यो प्रतिक्षेपितानो मामानां समावस्यतया
विश्वस्तान् गृह्णातामनो दृष्ट्वा दानये हन्ति ।

अत्र पर आह-

बहुषु वि मामेद्रि, एगं नः दिज्जती तु पच्छिन्तं ।

एवं बहू सेवित्ता, एकैसि वियमंभो चोएउ ॥ १५३ ॥

यदि मतार्थस्य कारणे अवयवतया बहुकेष्वपि भाष्येषु; सूत्रे
तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतस्यात् । प्रतिभाषितेषु एकत्रत्यामा-
नांभित्वा इति कृत्या एकां भासः प्रायश्चित्तं दीयते । ततः

इनः प्रभृति वयं बहुमि मासिकाऽऽह्नि प्रतिसेव्य (एकसि) एकवेलायां चिकटयिष्यामः । तत एकमेव मासऽऽह्निकं लप्स्यामहे इति चोदयति चोदकः ।

यत्राऽऽवाये आह-

मा वय एवं एकमि, वियेदो मुवदुप वि मेविता ।

लज्जिसि एवं चोयम !, देतो खल्लाकलह्वं ग ॥१५४॥

मा बहु मा बाहोरेवम्-यज्जुत सुवह्मपि मासिकाऽऽह्नि स्था-
मानि सेविष्या प्रतिसेव्य (एकसि) एकवेलायां चिकटयिष्यामः,
येनेवमेकमासिकाऽऽह्निकं लप्स्यामहे इति । यत् एवं कुर्वन् चोद-
क ! लप्स्यसे महान्तमपराधं, अन्वदेव सुकुमां द्वाप्त इव । अत्र
“ कुवे य खल्लाक ” इत्यस्यावसरः । हो खन्नाटावत् दृष्टान्तः ।
“ एमां अल्लामो तेथोलवाणियञ्चो पथे विजिण्ह, सो एहेण
आरम्भरुपेण पत्ते मणितो । अरे खल्लामवाणिया ! पत्ते
वेह । तेण सक्कायण न दिक्का । अत्रे जणति-थोवा दिक्का ।
ततो तेण कसिएण आरम्भरुपेण खल्लाकसिरे अद्दमा दिक्का,
उक्कमा दिक्कति भुत्तं भवति । वाणियण चित्तियं-जह
कल्लमि मा मे एस हूमितो मरेक्का । तद्दा व वीयण वे-
रनिउज्जमणं करमि । एवं चित्तिज्ज उट्ठिआ इत्थो से मे-
ल्लिओ, चत्थज्जुत्तं से दिक्क, पत्तिस्स पट्ठिओ-बहुं च से तं-
बासे दिक्क । बारज्जपेट्ठो पुट्ठह-कि कारणं तुमं न कट्ठो,
पच्चुल्लं तुमं पुपसि ?, पाएसु य पकिंसि ति ? वाणियण भणियं-
अहम् रियए सव्वखल्लामाण्णमेरिसा वेव वित्ति । आरम्भ-
रुपेण चित्तियं-लज्जा मए जीवणोवाओ । ततो पुणो चित्तियं-
नारिसमस्स अजुगं देमि, जो मे अदरिहं करेक्का । ताहे तेण
एगमस्स उक्कुरस्स खल्लागमस्स अजुगा दिक्का । तेण मारितो ॥ ”

पतद्वाऽऽह-

खल्लागमि खजुगा, दिक्का तेचोसियस्स एगेण ।

सकारिआ जुज्जे, दिक्के निदिएण रोरिवितो ॥ १५५ ॥

एकत आरम्भरुपेण ताम्बूलिकस्य शिरसि अन्वदेव ख-
टुका टक्करा दिक्का, तत्तस्से वणिजा ताम्बूलिकेन सत्कार्यं
तस्मै वस्त्रपुगसं दत्तम् । द्वितीयेन अन्वदेवेन व्यपरोदितो मारि-
तः । एव दृष्टान्तः ।

अथमथोपनयः--

एवं तुमं पि चोयम !, एकमि पत्तिसेविकण मासेण ।

मुच्चिहिमि बिद्वंयं पुण, लज्जिहिमि मूलं तु पच्छिन्तं ॥ १५६ ॥

एवं स्वमपि चोदक ! (एकसि) एकं वारं बहुमि मासिका-
नि प्रतिसेव्य एकवेलायां सर्वोपपत्त्यालोचितमिति मासे-
न मुक्तो द्वितीयवारं मुनेष्व प्रतिसेव्य तथाऽऽल्लोचयन् लज्जि-
तस्सनायो मूलं, तुलाभ्यां छेदं वा, लप्स्यसे, यथा लप्स्यवाह
आरज्जो मरणम् । अथवा स आरम्भरुपेण एकं मरणं प्रा-
प्तवाह, त्वं पुनः संसारं अनेकाणि मरणानि प्राप्स्यसि, त-
स्मात्प्रतिसेवकपरिणामानुरूप एव प्रायश्चित्तदानविधानो-
ऽल्लोचनामात्रविशेषः कृत इति नाम्ना प्रमाजनीयः ।

पतद्वाऽऽह-

असुहपरिणामयुत्ते-ण सेविए होइ एगमामो ज ।

दिउज्ज य बहुसु एगो, सुहपरिणामो जया सेवे ॥ १५७ ॥

असुहपरिणामयुक्तेन सेविने निष्कारणमयतनया प्रतिसे-
विनेत्यर्थः । एकस्मिन् मासे एको मासः परिपूर्णा दीयते,
३८

दुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात् पुनः प्रत्यावृत्तेरभावात्, यदा
पुनः सुहपरिणामः सेवते, पुष्टमाश्वसनमात्मस्य प्रतिसंवेत
इत्यर्थः । दुष्टाध्यवसायेन सेविता पश्चाद् बहुमिनिमित्तं करो-
ति, तस्य बहुमपि मासेषु प्रतिसंवेतयेको मासो दीयते ।

इह कश्चिद्दृष्टद्वयमात्रमानमप्यज्जनास्यामं कुञ्जितं
मन्यते, तं प्रति दृष्टद्वयमात्रानाकलमाह-

दिएणमदिसो देको, सुहदुहजणणो उ दोहइ वग्गणं ।

साहूणं दिण सुहो, अदिण सुखत्तां गिहत्थाणं ॥ १५८ ॥

हो वगी ! तद्यथा-साधुवर्गो, शुद्धस्ववर्गश्च । तयोर्द्वयोर्ब-
योर्द्वयोर्दो द्वाऽऽह्नश्च यथायोगं सुखदुःखजननः । तत्र
साधूनां दुःखः सन् दुःखः सुखः सुखहेतुः, अदुःखः सन् दुःख-
कारणमिति सामर्थ्याकम्पते । शुद्धस्यानामदुःखः सन् दुःखः
सुखं सुखावहः दुःखः सन् दुःखावह इति नामधेयौ प्रत्येयम् ।

कस्मादेवमिति चेत्तद्वाह-

उत्थियदहो साहू, अचिरंण उवेइ मामयं ठाणं ।

सो विपयऽणुत्थियदहो, संसारपट्ठो होइ ॥ १५९ ॥

उत्थियदहो गिहत्थां, अमणवमणविरहितो बुद्धो होइ ।

सो च्चियऽणुत्थियदहो, असणवमणजेगवे होइ ॥ १६० ॥

उज्जुत उत्पाटितो शुहीतो दम्हो येन स उज्जुतदहम्
साधुरचिरं स्तोकेन कालेनपेति शङ्कते स्थानं, प्रायश्च-
ित्तप्रतिपत्त्या अतीचारमलापगमकरणेन उत्तराक्षरविशुद्धसं-
यममाप्नोति । स एव साधुरनुकुलदृष्टः संसारवर्तनेको भवति,
अतीचारजातस्य संसारकारणत्वात् । तथा-उज्जुतदहो शुह-
रुपाऽऽणवसवन्विरहितो जोजनवज्जपरिहोऽनो दुःखान्नवति
स एवाज्जुतदहोऽश्नवसवन्वज्जगाम् जवति ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चउ-
मामियं वा पंचमामियं वा तेसिं परिहारप्पाणाणं अखयरं
परिहारप्पाणं पत्तिसेविता आलोएज्जा, अपत्तिञ्चियं
आलोएमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा
चउमामियं वा पंचमामियं वा, पत्तिञ्चियं वा आलोएमा-
णस्स दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमा-
मियं वा छम्पामियं वा, तेषां परं पत्तिञ्चियं वा अपत्ति-
ञ्चियं वा ते चैव छम्पामासा ॥

(जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा इत्यादि, यो
भिक्खु मासिकं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा । वाशब्दाः सर्वे चिकटवायोः । तथा चाऽऽह-यत्तेषां
परिहारस्यानामामयतनम् नयेति सामर्थ्याद्वक्ष्यते । यद-
भ्यस्व तच्छब्दापेक्षित्वात्, अप्रतिपक्षस्य आलोचयतो मासिकं
वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा पाञ्चमासिकं वा,
प्रतिकुल्याऽल्लोचयतः सर्वत्र आपन्नप्रायश्चित्तपेक्षया भविको
मायानिपक्षो गुरुमासो दीयते इति द्वैमासिकाऽऽह्निकमणऽऽ-
ह-द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा पाञ्चमासिकं वा
वागमासिकं वा । (तेन परमिमादि) ततः पाञ्चमासिकात्परि-
हारस्थानापरं परस्मिन् वागमासिकं परिहारस्थाने प्रतिसेविते
आलोचनायां प्रतिकुञ्जितेऽप्रतिकुञ्जिते वाऽत एव स्थिताः व-
दमासाः, तत ऊर्ध्वमस्मद् नीये आरोपणया प्रलंजवाह ।

अत्र शिष्यः प्राऽह-

कमिणाऽऽनो वणा पदे, विडप बहुमां नि सेविष मरिसा ।

सुक्ती संजोगो पुण, तत्थंऽतिम सुत वल्ली वा ॥ १६ ॥

आदिमानि पञ्चापि सकलसूत्राणि सकलसूत्रसामान्यादिकं प्रथमस्य विभक्तिं, द्वितीयाणि पञ्च सूत्राणि बहुशःशब्द-विशेषितानि बहुशःशब्दविशेषितत्वाविशेषोपाद् द्वितीयं सूत्रम् । तत्र प्रथमसूत्रं कृत्वा आरौपणा कृता । इदमुक्तं भवति-यत् प्रतिसेविनं तत्सर्वं परिपूर्णं कृतं पुनः कृताऽदिप नमाम-मुक्तमिति । द्वितीयं सूत्रं बहुशोऽपि सेविनं प्राक्सिद्धाऽऽनो परिहारस्थाने जेषित्वा ब्रुहिः सहशी प्रथमसूत्रगमसहशी दत्ता । एवं प्रथमे द्वितीये च सूत्रे गतेऽयं तृतीयसूत्रगमः क्रियस्विकार्यमारब्धः १। आचार्य आह- (संजोगो इत्यादि) तृतीयसूत्रसूत्रे संयोगः पञ्चपरात उपदृष्टीतः । पुनःशब्दो विशेषणार्थः । स चैताद्विशेषित-पञ्चानामादिसूत्रगमनां संयोगाद्विधानांभिर्दं तृतीयं सूत्रमारब्धमिति । तथाहि-पञ्चानां पदानां दश द्विकसंयोगे भङ्गाः, दश त्रिकसंयोगे, पञ्च चतुष्कसंयोगे, पञ्च पञ्चकसंयोगे । तत्र योऽसत्त्विकः पञ्चकसंयोगे सान्निभ्येन सूत्रेणात्र साक्षात् गृहीतः । तथा चाह- तत्थंऽतिमसुतं ति । तत्र तेषु द्विकसंयोगाऽऽदिनृककेषु मध्येऽन्तिमः पञ्चकसंयोगोऽयमन्तः भङ्गः सूत्रेण गृहीतः । विनक्तिशोषोऽत्र प्रकृतः स्यात् । अथ्य प्रदुष्टादितरेऽपि सर्वे भङ्गाः गृहीताः । कि-मिष्येय आह- (वल्ली वा) वाशब्द उपमायै, वल्लीवत् । यथा वल्ली अग्रे गृहीत्या समाकृष्टा सर्वा समूहा समध्या समाकृष्टा भवति, एवमेत- "अग्रपरं पडित्विचा आलोपञ्जा, अपलितं चि-प्रालोपमाणस्स मासियं वा दोमासियं वा, पलितं चिप्रा-लोपमाणस्स दोमासियं वा तेमासियं वा ॥१॥ एवं जे निष्कम्बु मासियं वा तेमासियं वा ॥२॥ जे निष्कम्बु मासियं वा चउमा-सियं वा ॥३॥ जे निष्कम्बु मासियं वा पंचमासियं वा ॥४॥ जे निष्कम्बु दोमासियं वा तेमासियं वा ॥५॥ दोमासियं वा चउमासियं वा ॥६॥ दोमासियं वा पंचमासियं वा ॥७॥ जे निष्कम्बु तेमासियं वा चउमासियं वा ॥८॥ तेमासियं वा पंचमासियं वा ॥९॥ चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥१०॥" त्रिकसंयोगे दश भङ्गा इमे । तद्यथा- "जे निष्कम्बु मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा एयं परिहारदुष्टाणामग्रपरं ।" इत्यादि ॥१॥ जे निष्कम्बु मासियं वा दोमासियं वा चउमासियं वा ॥२॥ मासियं वा दोमासियं वा पंचमासियं वा ॥३॥ मासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा ॥४॥ मासियं वा पंचमासियं वा ॥५॥ मासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥६॥ दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा ॥७॥ दोमासियं वा तेमासियं वा पंचमासियं वा ॥८॥ दोमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥९॥ दोमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥१०॥" पञ्चचतुष्कसंयोगे नृका इमे- "जे निष्कम्बु मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा चाउम्मासियं वा एयं परिहारदुष्टाणामग्रपरं परिहारदणं ।" इत्यादि ॥१॥ जे निष्कम्बु मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा पंचमासियं वा ॥२॥ मासियं वा दोमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥३॥ मासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥४॥ दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ॥५॥" बह्वेकः पञ्चकसंयोगो स भङ्गः साक्षात् सूत्रे

गृहीतः सूत्रम्- "बहुसो वि एमेव ति ।" यथाऽऽदिमसकलसूत्रपञ्चकसंयोगप्रदर्शनेन तृतीयं सूत्रमुक्तम् । एवमेव अनेनैव प्रका-रेण बहुशःशब्दविशेषितद्वितीयसूत्रपञ्चकसंयोगप्रदर्शनपरं "बहुसो वि" इतिपदविशेषितं चतुर्थं सूत्रं वक्तव्यम् । तद्यथा- "जे निष्कम्बु बहुसो मासियं वा बहुसो दोमासियं वा बहुसो तेमासियं वा बहुसो चउमासियं वा बहुसो पंचमासियं वा एयं परिहारदणं अग्रपरं परिहारदणं बहुसो पारसेविषा आलोपञ्जा, अपलितं चिप्रा आलोपमाणस्स मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा चाउम्मासियं वा, पलितं चिप्रा आलोपमाणस्स दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा ॥१॥ दुम्मासियं वा तेन परं पलितं चिप्रा वा अपलितं चिप्रा वा ते चैव दुम्मासि ॥" इति ।

पतदेव नियुक्तकृताह-

जे भिक्खु बहुमां मा-मियाईं सुत्तं विभामियव्वं तु ।

दोमासियंतेमासियं-कयाईं एगुत्तरा बुद्धो ॥ १६५ ॥

(बहुमां इति) निप्रभृति, न केवलं बहुसो मासिकानि, किं तु (दोमासियंतेमासियं कयाईं इति) हेमासिकानि तेमासिकान्यापि च बहुशः प्रतिसेवनया कृतानि, उपलक्षणमेतत्-चातुर्मासिकानि पाञ्चमासिकानि च उच्यन्ते । एवंयं सूत्रं विभाषितव्यम्, बहुशःशब्दविशेषितद्वितीयसूत्रपञ्चकसंयोगानवयम- (एगुत्तरा बुद्धोति) द्विकाऽऽदिमसंयोग-चिन्तायां पदानामेकोत्तरा कृताः कथेय्या । एतेनाग्राप्यं द्विकाऽऽदिमसंयोगाभङ्गा उच्यन्ते इति स्थापितम्, सूत्रस्य तथा स्थितत्वात् । तथाहि-प्रतिमः पञ्चकसंयोगमिष्योऽन्तः सूत्रेण साक्षादुपगतः । अथ्य श्रद्धादादिमां आप द्विकसंयोगाऽऽदिभङ्गा वल्लीपृष्टान्तात् गृहीता अवसेयाः ते च सर्वे स्वकथा वद्विशिनः, द्विकाऽऽदियोगे चैकैकं सूत्रमवयवेन चतुर्थेन सूत्रेण वद्विशिनः सूत्राणि सूत्रानि, तृतीयेनापि सूत्रेण वद्विशिनः सर्वमालिङ्गानि सयोगसूत्राण्यु द्वापञ्चकाय् पञ्चाऽऽदिमानि सकलसूत्राणि, पञ्च च बहुशःशब्दविशेषितानि सर्वे स्वकथा द्वापञ्चा सूत्राणि । एतानि च उदात्तानुदात्ताऽऽदिशेषपरार्हानि उक्तानि ।

साम्प्रतमेतयामेवोदात्ताऽऽदिशेषपरार्हानामिदमाह-

उग्यायमणुपाए, मुत्तुत्तर दण्ण कपतो चैव ।

संजोगा कायव्वा, पत्तं पोसिगा चैव ॥ १६३ ॥

उदात्तं लघु, अनुदात्तं गुरु । उदात्तं, अनुदात्तं । तथा- (मुत्तुत्तु) मुत्तुगुणापराधो, (उत्तर ति) उत्तरगुणापराधो । तथा इयं, कलपतश्चैव कलपे चैव, संयोगा अग्रमतोदिनाः कल-प्या भगिनदयाः । कथमित्यार-प्रत्येकमेकैकस्मिन् उदात्ताऽऽदिमिभ्रका वा उदात्ता उदात्तसंयोगानिष्वप्या । उग्रहृणमेतत्, ते न केवलं संयोगाः, किं तादिसमाप्यि दशसूत्राणि उदात्तानुदात्ताऽऽदिविशेषणैव उच्यन्ते । ततोऽद्वानविशेषणैव उच्यन्ते- (जे निष्कम्बु उग्यायं मासियं परिहारदणं पडित्वेविचा आलोप-पञ्जा इत्यादि) इत्येवमादिमानि पञ्च सकलसूत्राणि, पञ्च बहुशःशब्दविशेषितानि, वद्विशिनःतृतीयसूत्रसूत्रानि, वद्विशिनःतृतीयसूत्रसूत्रानि, सर्वे स्वकथा द्वापञ्चाः सूत्राणि वक्तव्यानि । एवं द्वापञ्चाः सूत्राणि अनुदात्तानि, अनुदात्तानि-धानेन वक्तव्यानि तद्यथा- (जे निष्कम्बु अगुग्यायं परिहारदणं पडित्वेविचा आलोपञ्जा इत्यादि) एवमेतत्तत्त्वोऽन्तः । सूत्राणि, सर्वे स्वकथा वद्विशिनः सूत्राण्येव । अत्र च विशदयं-

योगाऽऽदिस्त्राणि, षट्पञ्चाशद् वा शतं संयोगसूत्राणाम् । साम्प्र-
तमुद्धातुद्धातमिश्रकामिषायेन संयोगसूत्राणि वक्तव्यानि ।
तामि चैवमुक्तारणीयानि-“अं भिक्खु उद्धायमासियं अणुघा-
वामसियं वा परिहारघाणं पक्सिंविता आशोपपजा, अप-
लिञ्चियं आशोपमाणस्स उच्चाइयं वा अणुघाइयं वा,
पलिञ्चियं आशोपमाणस्स उच्चाइयमासियं वा अ-
णुघाइयमासियं वा । जे भिक्खु उद्धायमासियं वा परि-
हारघाणं पक्सिंविता ।” इत्येवमुद्धातितपदमुद्धातः अनुद्धा-
तसैमासिकाऽऽदौम्यपि वक्तव्यानि । एवमेतैः जङ्गाः पञ्च, एते च
उद्धातितमासिकेऽनुद्धातितमासिकेऽसैमासिकाऽऽदौकसंयोगेन
लभ्याः । एवमुद्धातिते द्वैमासिकेऽपि पञ्च, त्रैमासिकेऽपि
पञ्च, चातुर्मासिकेऽपि पञ्च, पञ्चमासिकेऽपि पञ्चैत्युभयो-
रप्येकसंयोगेन सर्वसंख्या जङ्गाः पञ्चविंशतिः । तथा-
उद्धातितमासिके, एवमुद्धातितमासिके द्वैमासिकाऽऽदिद्विक-
संयोगे भङ्गा दश । एवमुद्धातितद्वैमासिके त्रैमासिके चातुर्मा-
सिके पञ्चमासिके च प्रत्येकं दश द्युतिं सर्वसंख्या उद्धा-
तितैकसंयोगे अनुद्धातितद्विकसंयोगे जङ्गाः पञ्चाशत् । इह
एकैकस्मिन् अनुद्धातितसंयोगे उद्धातितमासिकेद्वैमासिकाऽऽदि-
कमेण पञ्च पञ्च जङ्गा लभ्यन्ते । ततो येऽनुद्धातिते त्रिकसंयोगे
दश भङ्गस्ते पञ्चभिर्गुण्यन्ते, तत्रास्तेन जङ्गाः पञ्चा-
शत् । चातुर्मासिके जङ्गाः पञ्च पञ्चभिर्गुण्यन्ता जाताः
पञ्चविंशतिरेकः । पञ्चकसंयोगे जङ्गाः पञ्चभिर्गुण्यन्ते
जाताः पञ्च । सर्वसंख्याया उद्धातितैकसंयोगे भङ्गानां पञ्च-
पञ्चाशत्पञ्चकं शतम् १५५ । तथा पञ्चानां त्रिकसंयोगे जङ्गा-
दशमुद्धातिते द्विकसंयोगाचिन्तायामेकैकस्मिन् अनुद्धातित-
संयोगे जङ्गा दश दश लभ्यन्ते इति अनुद्धातिते एकसंयोगे पञ्च,
द्विकसंयोगे दश, त्रिकसंयोगे दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्च-
मासिके पञ्चकः प्रत्येकं दशभिर्गुण्यन्ते इति ज्ञानं कमेण जङ्गा-
नां पञ्चाशत्, शतं, शतं, पञ्चाशत्, दश च ॥५०॥ १०० । १०० ।
५० । १० । सर्वसंख्या उद्धातिते द्विकसंयोगे भङ्गानां त्रिणि
शतानि दशोत्तराणि ३१० । तथा पञ्चानां पदानां त्रिकसंयोगे,
अपि भङ्गा दशमुद्धातिते त्रिकसंयोगाचिन्तायामप्येकैकस्मि-
न्ननुद्धातितसंयोगे जङ्गा दश दशत्येकसंयोगे पञ्च, द्वि-
कसंयोगे दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्चकसंयोगे एकः ।
प्रत्येकं दशभिर्गुण्यन्ते जाताः कमेणेयं भङ्गानां सर्वथा पञ्चाशत्-
शतं, शतं, पञ्चाशत्, दश ॥५०॥ १०० । १०० । ५० । १० । अ-
त्रापि सर्वसंख्या भङ्गानां त्रिणि शतानि दशोत्तराणि ३१० ।
पञ्चानां चातुर्मासिके जङ्गाः पञ्चत् (?) उद्धातिते चातुर्मास-
िकसंयोगाचिन्तायामेकैकस्मिन् अनुद्धातितसंयोगे जङ्गाः पञ्च
पञ्च लभ्यन्ते इति । तत्रैकसंयोगजाः पञ्च, त्रिकसंयोगजाः
दश, त्रिकसंयोगजाः दश, चातुर्मासिके पञ्च, पञ्च-
मासिके पञ्च, पञ्चमासिके पञ्च, पञ्चमासिके पञ्च, पञ्चमासिके पञ्च,
पञ्चविंशतिः पञ्च । ५५ । ५० । ५० । ५५ । ५ । सर्वसंख-
या उद्धातिते चातुर्मासिके जङ्गानां पञ्चपञ्चाशदधिकं शतम्
१५५ । पञ्चकसंयोगे पञ्चानां पदानामेकैक जङ्गा इत्युद्धातिते
पञ्चकसंयोगाचिन्तायामनुद्धातित एकसंयोगाः पञ्च, द्विकसंयो-
गा दश चातुर्मासिके पञ्च, पञ्चकसंयोगे एकः, प्रत्येकमेक-
कैन गुण्यन्ते, एकैकं चागुणितं तद्वद् भवतीति सैव भङ्गसंख्या ।

तथा-पञ्च दश दश पञ्चकः, एककः ॥५०॥ १०० । ५० ।
१ । सर्वसंख्या उद्धातिते पञ्चकसंयोगा एकविंशत् ३१ । सू-
क्ष्म आरभ्य भङ्गानां सर्वसंख्या तत्रशतान्येकपञ्चाशद-
ानि ६६१ । एतावानि किल सूत्राणि पञ्चस्वादिमपु सप्तसं-
ख्येयानुसंयोगेना ज्ञानाणि । एतावन्मेव बहुशःशब्दविशो-
दितेष्वपि पञ्चसु सूत्रेष्वेतेनैव विधिना सूत्राणि कथयन्ति
९६१ । सर्वसंख्यापिपञ्चनेन मिश्रकसूत्राणि द्वाविंशत्यु-
त्तराणि एकानि विंशतानि १६२२ । एतानि च तुर्गावच-
तुयसूत्राण्यमुपशान्तिं न तत्र धृष्टम् मिश्रकसूत्राणां सं-
भवः । नहि वममेषां मिश्रकसूत्राणामेकानविंशतानि द्वि-
विंशतानि १६२२, परशानं च शतं प्राक्तनसूत्राणामिति स-
र्वसंख्या सूत्राणामेकविंशतिशतान्युत्तराणि २१०७ ।
तथा यस्मात्पराधा द्विषा । तथा-सूत्रगुण, उत्तरगुणे च ।
तत एतानि सर्वोपपन्नमरोदिनि सूत्राणि सूत्रगु-
णापराधादिनाप्यविज्ञातमप्यमुत्तरगुणापराधानिधानेना-
पीत्येव राशिचोष्यं गुण्यन्ते, ज्ञानानि चत्वारि स-
हस्राणि द्वे शते पौशोचरे ४२१६ । अपराधोऽपि च
यस्मात्सूत्रगुणपुल्लग्नगुणेषु च दर्पनः कथनो वाऽप्यव-
नया तत एव राशितयो द्वापरां गुण्यन्ते । ज्ञानान्येष्टे सह-
स्राणि चत्वारि शतानि द्वाविंशदधिकानि ८४२२ । एतावती
संज्ञपतः सूत्रसंख्या ज्ञातिता ।

इयं चैतावती भङ्गकवशाःप्रायेण ज्ञाता, ततो
भङ्गकपरिज्ञानार्थमाद-

एत्थ पक्सिवेणाओ, एकगकुमतिगचउकपणुणे ।

दस दस पंचम एकग, अदुव अणगाउ एवाओ ॥६६॥

अत्र चैतस्मिन् सूत्रसमूहे एतावत् प्रातिसंख्या एवं सं-
ख्यायाः प्रतिपन्नप्रकाराः पञ्चानां पदानां एकैककैकत्रि-
कचतुष्कपञ्चकैकैकद्विकैकत्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगैरेव ज्ञयन्ति
भङ्गाः कमेण (दस दस्यार्थः) इहैककसंयोगे जङ्गाः पञ्च सा-
क्षात्प्रे एव दर्शिता इति नोक्तः सामर्थ्यार्थवत्त्वयोः, ततो-
ऽयमर्थः-पञ्च, पञ्च, दश, दश पञ्चक इति तदप्युच्यते ।
यथाऽप्यवसतम्यास्तथा प्रागेवोक्तः । (अणुव अणगाउ ए-
वाओ इति) अथवा न केवलमेतावत् एवेताः प्रातिसंख्याः, कि-
न्वस्यासामपि प्रावर्तनेका एता इष्टव्याः ताभ्यां प्रातिसं-
ख्या इमाः-“ अं भिक्खु पचाराइयं पदकसिंविता आलोपका,
अपलिञ्चियं आलोपमाणस्स पंचराइयं पलिञ्चियं आ-
लोपमाणस्स पंचराइयं मासियं ।” एवं दशपञ्चदश-
विंशतिपञ्चविंशतिरात्रिद्वैत्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि ।
एवमेव पञ्च सूत्राणि बहुशःशब्दविज्ञापनानिज्ञातव्यानि,
तदन्तरं तुर्गाय संयोगसुखं बहुशितिसूत्राऽऽप्तक वक्तव्यम् ।
तत्राभ्युपे संयोगसुखं बहुशितिसूत्रात्मकं बहुशःशब्दविशो-
दितम् । एवमेतानि सामान्यतो द्वापदिः सूत्राणि भगिस्ता त-
न्तरमुद्धातुद्धातमिश्रकामिषायेन संयोगसुखं प्रागुक्तप्रकारेण ता-
वत्सूत्राणि वक्तव्यानि यावदष्टे सहस्राणि चत्वारि शता-
नि द्वाविंशदधिकानि परिपूर्णानि भवन्ति । अत्र पञ्चकाऽऽदिनि
मासिकेद्वैमासिकादिभिः सह न वारयितव्यानि, यत उपरि
पञ्चमं सातिरेकसुखं बहुयति । तत्र च सातिरेकता पञ्चका
ऽऽदिभिरिति पुनरुक्ता स्थाप्यति ।

सम्मतमेतथां सुशायामाद्यममोक्तमित्युक्तः
सन् शिष्यः पुच्छति-

अहं मये बहुमो मा-मियाई सेविषु बहुई ठरि ।

तह हेट्ठा परिहायइ, दुविहं तिबिहं च आम्ति ॥१६॥

इह मासिकद्वैमासिकाऽऽदिप्रायश्चित्ताऽऽपत्तिः प्रतिसेवकपरि-
णामानुक्त्या, ततोऽहं मये चित्तयामि-यथा येन प्रकारेण बह्वि
मासिकानि प्रतिसेव्य कदाचित् मासिकमेव प्रायश्चित्तमा-
पद्यते, मन्दाध्यवसायेन प्रतिसेवनान्, कदाचित्पुनरि बह्वि ।
तद्यथा-कदाचित् द्वैमासिकं तामेणाध्यवसायेन प्रतिसेव-
नायाः कारणान् द्वैमासिकं यावन् प्रायश्चित्तं वा कदाचि-
द्विदुष्याध्यवसायेन प्रतिसेवनात्, तच्छेदं वा, कदाचित् मूत्रं
वा, यावत्कदाचित्पाराश्रितं वा । तथा तेन प्रकारेणाध्यवसा-
यि परिहीयते हानिमुपगच्छति । तद्यथा-मासिकं प्रतिसेव्य
कदाचित्प्रज्वालनासमापद्यते, कदाचित्पञ्चदशतिराभिर्द्वयं, वा-
च्यत् रात्रिभिरुपपञ्चकम् (द्विविहं तिबिहं चेति) द्विविधौ प्रकारौ
मासिकानि यस्य तत् द्विविधं, द्वैमासिकमित्यर्थः । तत् एवं
त्रिविधं द्वैमासिकं, चतुष्टयं चातुर्मासिकं वाञ्छमासिकं प्रा-
यश्चित्तं च प्रतिश्लोककथेण प्रायश्चित्तबुद्धिर्हानिं वक्तव्यः । त-
द्यथा-द्वैमासिकं कथानि प्रतिसेविते कदाचित्चदेव द्वैमासि-
कमापद्यते, कदाचित् द्वैमासिकं, कदाचित् चातुर्मासिकम्,
एवं यावन् पाराश्रितम् । अध्यवसायानि, एवं द्वैमासिकं प्रति-
सेव्य कदाचित् मासिकं प्रायश्चित्तं जनने, कदाचित् निष्का-
मासिकम्, एवं यावत् पञ्चरात्रिमेवम् । एवं द्वैमासिकं चातुर्मासि-
कमाञ्च मासिककथाएमासिककथेऽपि भावनीयम् । तथाऽऽचार्य-
आह-(आम्ति ति) आमशब्दाऽनुमती, सम्मतमेतद्द्वैमासिकं
सर्वमिति ज्ञातः ।

केण पुण कारणेण, निपपन्नत्तानि काणि पुण ताणि ?

निण जाणंति उ तां, चोयण पुच्छा बहु नाई ॥१६॥

शिष्या पुच्छति-केन पुनः कारणेन मासिकाऽऽदी प्रायश्चित्त-
क्य बुद्धिर्हानी वा नवतः ? आचार्य आह-अत्र कारणाणि
त्रिणमस्तानि सर्वेहोपरिहानि । काणि पुनस्तानि चेत् ? उच्यते-
अभिप्रेतऽऽदीनि । तथापि-रक्षापयस्यसामानां चोपेयुरि बु-
द्ध्या, यदि वा सिद्धयापादकस्यैव पश्चात्कर्तव्यद्वया मासिकप्रति-
सेवनानामप्युत्तरात्प्रायश्चित्तमुक्तिर्भवति । तथा मध्यमत्वं एव
रागाध्यवसानादिति वा, यदि वा पश्चात्-“हा दुष्ट कथं हा
दुःखं कथं दुःखं अमुकं यथा” इत्यनुपापकारणतो मासिकप्र-
तिसेवनानामपि भिन्नतः पञ्चदशतिवैति । ततो रागद्वेषहर्षाऽऽद्वैत्येव
बुद्धिहानिमिति कारणानि । पुनः शिष्यः पुच्छति-ननु यदि
प्रायश्चित्तबुद्धिर्हानिषु रागद्वेषहर्षाऽऽदीनि बुद्धिहानिमिति का-
रणानि, ततस्तानि प्रतिसेवकगतानि परमायत्ता जिना एव, तु-
साधु एव कारणाणि निष्कर्मसाधनं संभवन्ते । कथमयमभिमतः
पर्यायत्वमिति ननु ईश्वरशान्तिपूर्विकां ज्ञानमि केवलाऽऽदिब्रह्मा-
न्तः ये पुनः कलस्य ब्रह्मरिणस्ते कथं ज्ञानमिति, नैषादिब्रह्मरिण-
ज्ञानमात्रतः । तथापि-तेऽपि वाच्यमात्राणां चानां हापयन्तः पुनोप-
देशानुसरणतोऽवबुध्यन्ते रागद्वेषाऽऽद्यवसायस्थानानां बुद्धि-

हानि चेति । (चोयण पुच्छा बहु नाई) बहुसः तद्विधायिनेषु
सूत्रेषु बहुशब्दाऽऽस्ति तमर्थतो हानिम् ।

आदकस्य पुच्छा-यथा-अमन्त्रं । तेषु तेषु सूत्रेषु पातस्य
बहुशब्दस्य कोऽर्थः इति आह-

तिबिहं च होइ बहुणं, जहन्मयं पकिज्मं च उकोसं ।

जहणं तिप्पि बहुगा, उकोसं पंच चुलसीया ॥१६॥

त्रिविधं बहुकं भवति । तद्यथा-अजघ्नं, मध्यमम्, उच्छेदं च ।
तत्र अजघ्नं त्रीणि बहूनि । किमुक्तं जघति ?-अजघ्नं त्रयो मा-
सा बहवः, उच्छेदः पञ्चमासस्थानानि अनुराशीनानि अनुराशी-
त्यधिकानि । एतेषां मध्ये यानि प्रायश्चित्तस्थानानि अनुराशीनि
यावत्पञ्चशतानि इत्यतीत्यधिकानि तानि मध्यमतः ।

संप्रति यथा प्रायश्चित्तं दीयते तथा भगवताम् । तत्र मासाद्वा-
रज्यं यावत् पञ्चमासास्तावत् स्थापनाऽऽरोपणादप्यतिरेकेणापि
सूत्रमेव दीयते, ततः पराणं तु यानि सप्त मासाऽऽदीनि प्रा-
यश्चित्तानि मध्यमानि, उच्छेदं च यथाप्रायश्चित्तं तत् स्थापनाऽऽ-
रोपणप्रकारमेव दीयते इति, तदप्रतिपादकमाह-

उवणासंचरासी-माण्णै पणु य कित्थिया सिक्का ।

दिट्ठा निसेहनामे, सव्वे वि तद्वा अण्णायारा ॥१६॥

स्थाप्यते इति स्थापना-व्यवसायेनाऽऽरोपणाप्रकारेण सुद्धि-
भूतेभ्यः संव्ययमासेभ्यो ये शेषा मासास्तेषां प्रतिनियतद्वय-
संपरिमाणतया व्यवस्थापनम् । स्थापनाप्रवृत्तेन आरोपणाऽपि
गृहीता द्रष्टव्या, परस्परमनयोः संबन्धात् । तत्र आरोप्यते
इत्यारोपणा, बहुव्यवसायेन गणितप्रकारेण संव्ययमासानां
वदन्तु मासेषु सप्तव्यवसायतया प्रतिनियतद्वयसमप्रवृत्तयोः
व्यवस्थापनम्, ताभ्यां स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां संव्ययनं संक्रमेत् सं-
व्ययः । किमुक्तं भवति ?-यथा मासानामुपरि प्रतिसेवनार्थं
कुतोऽपि कुतोऽपि मासाप्यद्वयं रात्रिभिरिति, कुतोऽपि द्वा-
कुतोऽपि पञ्च गृहीत्वा स्थापनाऽऽरोपणविधानेन पञ्चमासपूर्वकं
संव्ययः । तथा-(रासि सि) यथा प्रायश्चित्तकारणः कुत उ-
त्पद्यते ?, इति वक्तव्यम् । तथा मामानि प्रायश्चित्तकथं वक्त-
व्यानि, यथा प्रथममनियतकृत्ये प्रायश्चित्तमनं स्वस्वरः,
मध्यमानामह मासाः, तथा चरमस्य वसमासाः । तथा प्रम-
बः प्रायश्चित्तदाने स्वाभिमतः केषांचिज्जुनयो वक्तव्यः । त-
था-(कित्थिया सिक्का इति) किमनः सन्तु प्रायश्चित्तत्रे-
दाः सिक्का इति वक्तव्यम् ? । तथा एते सर्वेऽपि प्रायश्चि-
तमेवा दृष्टा निशीथान्नि मध्यमत्वेन कथयन्ते, कि तु त-
था सर्वेऽप्यन्याकारा अनीकारा अतिक्काऽऽद्यो निशीथान्नि-
मि दृष्टाः । एव द्वारगाथासंक्षेपायः ।

संप्रति प्रतिष्ठारे व्यासार्थो जगनीयः, तत्र आह प्रतिस्था-
पनाऽऽरोपणे किंचित् तातुपदर्शयति-

बहुपदिसेवी संयो, वि अगोता अवि य अपरिणामो वि ।

आइवा अतिपरिणामो, तत्पचच्यकारणे उवणा ॥१६॥

इह प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्याः पुरुषा इमे । तद्यथा-गीताः,
अगीताः, पारणात्मकः, अपरिणामकः, अनिपरिणामकश्च ।
तत्र यः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यां बहुमानं मासिकस्थानानां प्रतिसेवां
पकस्मिन् हि मासिके कथानि प्रतिसेविते प्राथो न स्थापनाऽऽ-
रोपणादधिक्यततो बहुसेवां युक्तम् । सोऽपि चागीतोऽभातायः,

अगीताथे हि प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिरिव बहुध्वनि मासेषु प्रति-
सिखितेषु न स्थापनाऽऽरोपणे क्रियते, तस्य गीताथेतया ता-
प्या विनाऽपि यद्युक्तप्रतिहत्यान्तः नतोऽगीताथे इत्युक्तम्, सो-
ऽपि यदि परिणामको भवेत्, तर्हि तस्मात् प्रतिस्थापनाऽऽ-
रोपणे, तस्यापि परिणामकतया ताप्या विनाऽपि यद्युक्तार्थे प्र-
तिपत्तिः । नत आह-आप च अपरिणामोऽपि न विधाने प-
रिणामो यद्युक्तार्थपरिणमनं यस्य स तथा; आस्तामगीता-
थः किं त्वपरिणामकञ्चेत्यपिशब्दाथः । अथवा-अनिप-
रिणामा-अनिव्याप्या परिणामो यद्योक्तस्वरूपे यस्यासा-
धितपरिणामस्तरस्यकारणात्तत्त्वपरिणामातिपरिणामयोः प्र-
त्ययो ज्ञाने यावन्तो मासाः प्रतिनिविष्टास्त्वान्तः सर्वेऽपि
सफलीकृता इत्येवंकुर्यस्यादिति हेतोः स्थापनाप्रवृत्तेनाऽऽ-
रोपणाऽपि सुष्ठु न इति आरोपणाऽपि क्रियते । तद्यथा-या-
वन्तो मासा दिवसा वा प्रतिनिविष्टास्त्वान्तः सर्वे एकत्र
स्थाप्यन्ते, स्थापयित्वा च यस्मिन्नेषां विशिष्टाऽऽर्द्धिकं प्रति-
सिखितं तत् स्थाप्यन्ते, एषा स्थापना । तदन्तरं यस्या मासाः
प्रतिनिविष्टान्ते सफलीकृतव्या इत्येकैकस्मात् मासात्
प्रतिनिविष्टापरिणामानुपूर्विकं स्तोकात् स्तोकात् सन्मात्रं येषु
मान् वा दिवसान् गृह्यात्येकत्राऽऽरोपयति एषा आरोपणा,
एषा चाकल्पितस्त्वान्तरेणैव यावत्त्याः स्थापनायाः सह
सकलप्रयमानाः पणमासाः पुर्यन्ते, नाशिकाः, ततः स्था-
पनाऽपि यथेदं कत्र सफलमेव सत्यम् । अयं स्थापना-
रोपणासंख्यानं परस्परप्रावक्तव्यम् । अन्तर्न हि प्रकारेण
प्रायश्चित्तदानेऽतिपरिणामकोऽपरिणामको वा चिन्तयति
सर्वे मासाः सफलीकृता इति युक्तोऽहमिति गीतार्थाऽ-
गीतार्थपरिणामकयोः पुनर्न स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण प्राय-
श्चित्तं दाप्यते, प्रयोजनाभावात्किं त्वेवमेव ।

तथा चाऽऽह-

एगमिपः एगदाणं-ऽगमेसु य एगदाणमेगेन ।

जे दिज्जं तं गौह्मं, गीतमगीता अपरिणामि ॥१७०॥

योऽगीतायांऽपि परिणामो तस्मै एकस्मिन्मासे प्रतिनिविष्टे
रागद्वेषव्यासोत्तरवृत्त्या प्रतिनिवेनात् यदि अनेकदानम्-
अनेके बहवो मासा दीयन्ते, अनेकेषां वा मासेषु प्रति-
सिखितेषु कारणे मन्त्राध्ववसायन वा प्रतिनिवेनात् तोप्राध्व-
वसानतः प्रतिनिवेनायां वा पञ्चाहं वा दुष्टं मया कृतमिवा-
दि बहुनिम्बनादेकदानमेको मासा दीयते । अथवा-एक-
स्मिन्मासे प्रतिनिविष्टे एकदानमेकः परिपूर्णा मासा दीयते;
दुष्टाध्ववसायने प्रतिनिवेनात्, पञ्चाहं हर्षरागद्वेषवृत्त्यमन्ववसा-
नेकमासदानायोगात् । उपलक्षणमेतत्, तैत्तरीयं ऋषयम्-
बहुषु मासेषु सप्ताहऽर्द्धिकेष्वपि प्रतिनिविष्टेषु यदि बहवो मा-
साः यद् पञ्च चत्वारो वा दीयन्ते, तदाऽपि तत्सम्यक्
गृह्णाति, अष्टौ च शुद्धिं प्राप्सोऽहमिति । तत्तत्तयाने स्था-
पनाऽऽरोपणाप्रकारेण प्रायश्चित्तदानमिति । यदि पुनरपरिणा-
मकोऽतिपरिणामको वा अगीतार्थे न स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण
प्रायश्चित्तं दीयते, तदा बहवो मासाः ।

तत्रापरिणामके दोषं दर्शयति-

बहुषु एगदाणे, सो विषं सुच्छो न सेसया मासा ।

अपरिणामे ऽ संका, सफला मासा कया तेण ॥१७१॥

३६

बहुकेषु मासेषु प्रतिनिविष्टेषु यदा प्रागुक्तकारणवशात् एको
मासः स्थापनाऽऽरोपणाव्यतिरेकेणापरिणामको दीयते तदा
तस्मिन्नापरिणामके एवमाशङ्का स्यात्-यथा यस्यैकमासस्य
मे दूष्णं प्रायश्चित्तं स एवैको मासः शुद्धो न शेषा मासाः, त-
तो नाद्याप्यहं शुद्ध इति । तस्मादेवंभूता आशङ्का मा भूयिष्य-
परिणामके स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण सर्वे मासाः सफलाः
स्मृत्याः, समस्तमाससफलीकरणाय तत्र स्थापनाऽऽरोपणे क्रिये-
ते इति भावः ।

अतिपरिणामके दोषानुदर्शयति-

उपलामिच्छं आरो-वणं चि नाऊणमतिपरीणामो ।

कुजा व अइपमं, बहुषु तेवित्तु मा विगमं ॥ १७२ ॥

अतिपरिणामकेऽपि यदि बहुकेषु मासेषु प्रतिनिविष्टेष्व-
को मासः स्थापनाऽऽरोपणाव्यतिरेकेण दीयते, ततः सोऽप्येव-
चिन्तयेत्, भावेत् वा यथा-यदेतद्भागमे गीयते (आरो-
वणं चि) प्रायश्चित्तमिति । ततः स्थापनामात्रं, मात्राशब्-
स्तात्पर्याथः विश्रान्तुदववाची । यदाह तन्शुच्युङ्कृत-
'मात्रशब्दमुत्प्लवाच्चानि' यथा हि स्थापना शक्ताऽहं शक्ता-
ऽहं शक्ताणां विवाधेऽप्युपपन्नं, एवमाऽऽरोपणाव्यापारो गीयमानो
तत्त्विकार्थशब्दा बहुध्वनि मासेषु प्रतिनिविष्टेष्वेकस्य मासस्य
प्रदानात् । यद्वा-स्थापनामात्रमात्रापरिणामो ज्ञात्वा आतिपरिणा-
मोऽतिप्रसक्तं कुर्यात् पुनः पुनस्तत्रैव प्रवर्तते, बहुकेष्वपि
मासेषु प्रतिनिविष्टेष्वेकस्य प्रायश्चित्तताम इति युक्तं । यदा-
प्रकल्प्य प्रतिनिवेनया बहुन् मासान् प्रतिनिवेन्य सर्वान् मा-
सान् मा विमदयेत् ताऽऽलोचयेत्, किं त्वेकमेव, बहुध्वनि मा-
सेषु प्रतिनिविष्टेष्वेक एव मासस्तत्ततः प्रायश्चित्तमित्यवग-
मात् । तस्मादपरिणामकोऽतिपरिणामको च सकलमाससफली-
करणाय स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण प्रायश्चित्तं दातव्यम् ।
इह स्थापनायाश्चत्वारि स्थानानि । तद्यथा-प्रथमं विशात्-
स्थापनाऽऽमकं, द्वितीयं त्रयविंशस्थापनाऽऽमकं, तृतीयं पञ्च-
विंशस्थापनाऽऽमकं, चतुर्थमकोनाशीत्यधिकस्थानशताऽऽम-
कम् । आरोपणाया अपि चत्वारि स्थानानि । तद्यथा-प्रथमं विंश-
स्थानाऽऽमकं, तृतीयं, पञ्चविंशस्थानाऽऽमकं चतुर्थमेकोना-
शीत्यधिकस्थानकशतप्रमाणमतः सामान्यमेतेषां चतुर्णां
स्थापनास्थानानां चतुर्णां चाऽऽरोपणास्थानानां यानि जय-
म्यानि स्थानानि तानि प्रतिपादयति-

उत्तराणां दोसिय पक्खिय, पंचिय एगिया उ बांधववा ।

आरोपणा वि पक्खिय, पंचिय तह पंच एगिया ॥१७३॥

स्थापनायाः प्रथमस्थाने जयमे स्थापना विशिष्टा विशति-
रात्रिद्विप्रमाणा, द्वितीये पाक्षिकी, तृतीये पञ्चिका पञ्चादिवसा-
ऽऽमका, चतुर्थे च एकाहिका एकाहमात्रा । आरोपणाऽपि प्रथमे
स्थाने जयथा पाक्षिकी, द्वितीये पाक्षिका पञ्चादिवसमाणा,
तृतीयेऽपि पाक्षिका, चतुर्थे एकाहिका, सर्वजयमास्येनानि
स्थापनाऽऽरोपणास्थानानि । आह च चूर्णिहृत-'' एषाणि
सर्वजयजयमाणां जयथाऽऽरोपणाऽऽस्थापनाः ।'' इति ।

इह न ज्ञातये किस्मन् जयमे स्थापनास्थाने किं जयथा-
रोपणास्थानं भवति, तत्परिज्ञानार्थमेवमाह-

दोसायं अरूपयामं, पक्खं पंचाहमाहं ज्ञाहि ।

पंचाहं पंचाहं, एगहं चैव एगहं ॥ १७४ ॥

विशिकायां विशिकाद्वये जघन्ये स्थाने स्थापनास्थाने जघन्यमारोपणस्थानमस्मात्परोदयेत्, स्फुटद्वारापयेत्, जानीयादित्यर्थः । तथा एते पञ्चप्रमाणे जघन्ये स्थापनास्थाने पञ्चाहं पञ्चाहप्रमाणे जघन्यमारोपणस्थानम् । तथा पञ्चाहप्रमाणे जघन्ये स्थाने पञ्चाहं पञ्चाहप्रमाणमेव जघन्यमारोपनास्थानम् । एकहं एकदिनप्रमाणं जघन्ये स्थापनास्थाने जघन्यमारोपणस्थानमेकाहमेव एकदिनप्रमाण एव ।

संप्रति प्रथमे स्थापनास्थाने या जघन्या स्थापना, या च उत्कृष्टा, तां प्रतिपादयति-

उत्तवा होइ जहन्ना, बीमइ राइदियाई पुन्नाइ ।

पसठ्ठं चेव सयं, उत्तवा ठकोसिया होइ ॥ १७५ ॥

प्रथमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना भवति पुनानि परिपुनानि विशतिरात्रिंशद्वानि, विशतिरात्रिंशद्वानिमेव तानिभावः । उत्कृष्टा जगति स्थापना पञ्चपदं शनं, पञ्चपदधिकं रात्रिंशद्वानि शतम् । शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि ।

संप्रति प्रथमे आरोपणस्थाने या जघन्या आरोपणा, या चोत्कृष्टा, तां प्रतिपादयति-

आरोपणा जहन्ना, पकर राइदियाई पुन्नाइ ।

ठकोसं सट्ठिमयं, दोसु वि पक्खेवगा पंच ॥ १७६ ॥

प्रथमे आरोपणस्थाने जघन्या आरोपणा पञ्चानि पञ्चदश रात्रिंशद्वानि, उत्कृष्टा पुनरोपणां जानीयात् पश्चिमे पृथक् रात्रिंशद्वानि, शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि, तत्परिज्ञानार्थमाहुः-(दोसु वि पक्खेवगा पंच) इत्यत्र स्थापनाऽऽरोपणयोः प्रत्येकं जघन्यपदाराधनापरोक्षं मध्यमस्थाने प्रत्येकः पञ्च पञ्चारिमाणं ज्ञानस्य यावदुत्कृष्टं पदम् । इत्यत्र भावना-प्रथमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना विशिका, ततः पञ्च पञ्चपदं अन्यथा द्वितीया पञ्चविंशतिदिनमाना, ततः पुनः पञ्च पञ्चपदे तृतीया त्रिंशदिना । एत पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव ज्ञेयत्वं यावत्पञ्चोत्तरात्रिंशद्वानप्रमाणं त्रिशलमा स्थापयेति । तथा प्रथमे आरोपणस्थाने जघन्या आरोपणा पञ्चप्रमाणा, ततः पञ्चपञ्चपदं विशतिदिनप्रमाणं द्वितीया, ततोऽपि पञ्च पञ्चपदं पञ्चविंशतिदिनमाना तृतीया । एव यथास्मिन् पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव ज्ञेयं यावत् पृथक्पृथक्पञ्चद्वानप्रमाणं त्रिशलमेति ।

एतद्वै सुविक्रमाह-

पंचाहं परिबुद्धी, ठाकडा चेव होइ पंचाहं ।

एएण पमापणं, नेयवं जाव चरिमे ति ॥ १७७ ॥

स्थापनायमारोपणार्थं प्रत्येकं जघन्यपदाराधनापरोक्षस्थाने ज्ञानार्थं पञ्चानां परिबुद्धौ तस्या प्रत्येकम् । एवमेव चाग्निमस्थानादिरूपं क्रमेणाऽऽरोप्यमानजिज्ञासायां पञ्चानामपक्वुट्ठानि मेव सवयवतावत् । तथाया-पञ्चपदधिकं रात्रिंशद्वानप्रमाणं सर्वोत्कृष्टा त्रिशलमस्थापना, ततः पञ्चानामपसारणे रात्रिंशद्वानप्रमाणं पञ्चपदं त्रिशलमस्थापना मध्यमा । ततोऽपि पञ्चानामपवर्गे पञ्चपञ्चाद्विकृतप्रमाणा अष्टाविंशतिमाना । एवं क्रमेणाप्यष्टस्तरेपञ्चपञ्चपरिहारापवर्गा ताव ज्ञेयं यावत् विशतिदिनप्रमाणं प्रथमा स्थापना ।

तथा पृथक्पृथक्पञ्चद्वानप्रमाणं सर्वोत्कृष्टा त्रिशलमा आरोपणा । ततः पञ्चानामपवर्गे पञ्चाद्विकृतप्रमाणं एकोनत्रिशलमा मध्यमा । ततोऽपि पञ्चानामपवर्गे पञ्चाद्विकृतप्रमाणं अष्टाविंशतिमाना । एवं क्रमेणाप्यष्टस्तरेपञ्चपञ्चपरिहारापवर्गा ताव ज्ञेयं यावत् प्रथमा पञ्चप्रमाणाति । तथा चाऽऽह- (एएणमित्यादि) एतेन पूर्वोक्तपुण्यां पञ्चकपायं बुद्धिपेक्ष, पञ्चानुपूर्व्यां पञ्चकपायं बुद्धिपेक्षेण प्रमाणं, पूर्वोक्तपुण्यां जघन्यपदाराधनं पञ्चानुपूर्व्यामुत्कृष्टा स्थापनाऽऽति । तत्र ताव ज्ञेयं यावत्पञ्चमे स्थाने वावृत्तौ सर्वोत्तमं स्थानं चरमम्, अपक्वुट्ठौ जघन्यमादिमं चरमाति । अथवेयं गाथा अन्यथा व्याख्यायते-पूर्वं किं स्थापनायमारोपणार्थं च प्रत्येकं जघन्यमध्यमाऽऽहमेव द्वितीयं स्थानं स्थानानुक्तानि, साम्प्रतमेकैकस्मिन् स्थापनास्थाने जघन्याऽऽहं क्रियन्त्यारोपणस्थानानि, एकैकस्मिन् वा आरोपणस्थाने कियन्ति स्थापनास्थानानि येन तु प्रतिपादयन्ति-(पचएहं परिबुद्धी इत्यादि) पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् स्थापनास्थानादरोपणस्थानाद्वा तस्मिन् तस्मिन् पञ्चमे स्थापनास्थाने आरोपणस्थाने वा बुद्धिर्भवति । यस्मिंश्च यद्विकृत्या स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने वा पञ्चानां बुद्धिर्भवति तस्मिन् तत्पदं पदेत्या स्थापनास्थाने आरोपणाचन्यायम्, आरोपणास्थाने वा स्थापनास्थानाचन्यायमस्ति पञ्चानामपक्वुट्ठानि ज्ञेयं । एतेन प्रमाणेन पञ्चकपरिबुद्धिरूपेण पञ्चकहानिरूपेण च तावत् होव यावदेकानामपवर्गं चरमपदं चाऽऽहमेव चरमाति । तदहो-विशिकायां स्थापनायां जघन्या पञ्चिका आरोपणा, ततोऽप्यविशिका, ततोऽप्यन्या पञ्चविंशतिदिनमाना ततोऽप्यन्या विशिका एवं पञ्च पञ्च आरोपयता ताव ज्ञेयं यावत् तस्यामेव विशिकायां सर्वोत्कृष्टा पृथक्पृथक्पञ्चद्वानप्रमाणं त्रिशलमा आरोपणा तथा पञ्चविंशतिकार्या स्थापनायां जघन्या पञ्चिका आरोपणा ततोऽप्यन्या त्रिंशदिना । एवं च परिवर्त्यता ताव ज्ञेयं यावदेकैकत्रिशलमा पञ्चपञ्चदशद्विकृतदिनप्रमाणं सर्वोत्कृष्टा आरोपणा । अस्यामेकोनत्रिशद्विकृतप्रमाणस्थानानि, पूर्वस्थापनापदेत्या अस्याः स्थापनायाः पञ्चविंशतिः परिवर्त्यमानतया पयैने पञ्चानां दिनानां बुद्धिर्भवत्यतः । एवमुत्तराग्नि भावनीयम् । तथा जिज्ञासायां स्थापनायां जघन्या पञ्चिका आरोपणा ततोऽप्यन्या विशतिदिना । ततोऽप्यन्या पञ्चविंशदिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव ज्ञेयं यावत्सर्वोत्कृष्टा पञ्चाद्विकृतप्रमाणं त्रिशलमा आरोपणा । अस्यामष्टाविंशतिरोपणप्रमाणं त्रिशलमा । तथा पञ्चविंशतिनायां स्थापनायां जघन्या पञ्चिका आरोपणा । ततोऽप्यविशतिदिना । ततोऽप्यन्या पञ्चविंशतिदिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव ज्ञेयं यावत्पञ्चपञ्चाद्विकृतप्रमाणं सर्वोत्कृष्टा त्रिशलमा स्थापना । तथा विशिकायां स्थापनायमारोपणार्थं जघन्या स्थापना विशतिदिना, ततोऽप्यन्या मध्यमा पञ्चविंशतिदिना, ततोऽप्यन्या त्रिंशदिना । एवं यथास्मिन् पञ्च पञ्च विनियम्यता ताव ज्ञेयं यावत्-

तन्मन्त्रं यावत्पञ्चमश्रुतिदिनशतमानायां त्रयस्त्रिंशत्सप्तमायामारोप-
णायामेकैकजघनया पात्रिकानां स्थापनान् । तथा तृतीयैः स्थाप-
नयाः स्थाप्यते जघनया पञ्चादिका स्थापना । ततोऽप्येकः पञ्चजानां
प्रक्षेपेऽप्य मध्यमा दृशदिना, ततोऽपि पञ्चमप्रक्षेपेऽप्य पात्र-
िकानां । एवं पञ्च पञ्च प्रतिपत्ता तावद् गन्तव्यं यावत्पञ्चमस-
त्तिविरिञ्चिशतप्रमाणाय पञ्चविंशत्सप्ता स्थापनेति । तथा तृतीयैः
स्थानैः जघनयाऽऽरोपणा पञ्चद्विंशता, ततः पञ्चमप्रक्षेपेऽप्य मध-
यमा दृशदिना । ततोऽपि पञ्चमप्रक्षेपेऽप्य पात्रिकानां । एवं पञ्च
प्रक्षिपन्ता तावद्गन्तव्यं यावत्पञ्चमसत्तिविरिञ्चिशतमाना सवोऽंकुष्टा
पञ्चविंशत्सप्ता आरौपयेति । संप्रति संवेधमायना-पञ्चक-
दिनार्था स्थापनार्थां जघनया आरोपणा पञ्चाद्विंशता, ततोऽप्य
मध्यमा दिनदृशकमाना, ततोऽपि मध्यमा पात्रिकानां । एवं पञ्च-
दिनां स्थापनायाममुञ्चता पञ्च पञ्च परिवर्द्धनया तावत्त्रयं
यावत्पञ्चविंशत्सप्ता पञ्चमसत्तिविरिञ्चिशतमाना सवोऽंकुष्टा आ-
रोपणा । अस्यां पञ्चविंशदशारोपणास्थानानि । तथा दृशदि-
नार्था स्थापनार्थां जघनया पञ्चादिका आरोपणा , ततोऽप्य
दृशदिना, ततोऽप्यमया पात्रिकानां । एवं दृशदिनां स्थापनायाममुञ्च-
ता पञ्च पञ्च परिवर्द्धनया तावद्गन्तव्यं यावद्गृह्यतु त्रयस्त्रिंश-
त्सप्ता सवोऽतिदिनशतमाना आरोपयेति । अस्यां त्रयस्त्रिंशत्सप्ता
पञ्चाग्राह्यानि । एवमुत्तरगेत्तरस्थापनस्थानैःकांस्तौ अ-
न्तिममन्त्रानि स्थानं परिवर्तन्ता तावद्गन्तव्यं यावत्पञ्चमस-
त्तिविरिञ्चिशतमानायां स्थापनयायामेकैक जघनया पञ्चाद्विंशता आ-
रोपयेति । तथा पञ्चाद्विंशतायामारोपणार्थां जघनया पञ्चद्विंशता
स्थापना, ततोऽप्य मध्यमा दृशदिना, ततोऽप्यया पञ्चमदृशदि-
नामारोपणामपरित्यज्यता पञ्च परिवर्द्धनया तावद्गन्तव्यं याव-
त्पञ्चमसत्तिविरिञ्चिशतमाना सवोऽंकुष्टा पञ्चविंशत्सप्ता स्थापना
। तथा दृशदिनयामारोपणार्थां जघनया पञ्चाद्विंशता स्थापना ,
ततोऽप्य मध्यमा दृशदिना स्थापना । ततोऽप्य पञ्चमदृशदिना ।
एवं दृशदिनामारोपणाममुञ्चता पञ्च परिवर्द्धनयान्ता तावद्
गन्तव्यं यावत् सत्तिविरिञ्चिशतमाना सवोऽंकुष्टा त्रयस्त्रिंशत्सप्ता
स्थापना । एवमुत्तरगेत्तरस्थापनस्थानैःकांस्तौ अन्तिममन्त्रानि
स्थानं परिवर्तन्ता तावत्त्रयं यावत्पञ्चमसत्तिविरिञ्चिशतमानायां प-
ञ्चविंशत्सप्तायामारोपणायामेकैक जघनया पञ्चद्विंशता स्थापने-
ति । अतुर्थे स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने च न पञ्चमवृद्धांतौ-
पि पञ्चकापाकृतः , किंतु वृद्धाद्विंशतौ एकोत्तरा । ततो यद्यपि
तद्भावात् अधिकृतायाश्चात्रानुयायितन । तथापि त्रियेयजनातु-
प्रदाय रक्षिते । मध्यमा-अतुर्थे स्थापनास्थाने जघनया स्थाप-
ना एकदिना, अयमप्यमया द्विदिना, अयमा त्रिदिना । एवमे-
कैकं प्रक्षिपन्ता तावद्गन्तव्यं यावद्द्विकोनाशीत्यधिकशतमाना स-
वोऽंकुष्टा एकोनाशीत्यधिकशतमाना स्थापनेति । तथा अतुर्थे-
स्थाने जघनयाऽऽरोपणा एकदिना, ततोऽप्य मध्यमा द्विदिना, त-
तोऽप्य त्रिदिना । एवमेकैकं परिवर्द्धनया तावद्गन्तव्यं यावद्-
द्विकोनाशीत्यधिकद्विशतमाना सवोऽंकुष्टा एकोनाशीत्यधिकश-
त्सप्ता आरोपयेति । संप्रति संवेधमायना-पञ्चदिनार्था स्था-
पनार्थां जघनयाऽऽरोपणा एकदिना, ततोऽप्य द्विदिना मध्यमा, त-
तोऽप्य त्रिदिना । एवमेकैकं परिवर्द्धनया तावद्गन्तव्यं यावद्द्वि-
र्द्धनया तावद् गन्तव्यं यावद्द्विकोनाशीत्यधिकद्विशतमाना स-
वोऽंकुष्टा एकोनाशीत्यधिकशतमाना आरोपणा । अस्यामेकोनाशीत्य-
धिकशतमानान्यारोपणास्थानानि । तथापि द्विदिनार्था स्था-
पनार्थां जघनयाऽऽरोपणा एकदिना, ततोऽप्य त्रिदिना मध्यमा,

ततोऽप्या विदिना । एवं विदिनां स्थापनाममुच्यता एकैकं परिवर्त्यता तावन्नेयं यावद्वृत्तसत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टमस्ततिशतनमा आरोपणा । अस्यामष्टमस्ततिशतप्रमाणस्यारोपणास्थानाऽऽदिनि, पूर्वस्थापनानां स्थापनायामेकस्य परिवृत्त्यन्ते एकस्य वृत्तितावन्तु । एवंमुत्तरोत्तरस्थापनास्थापनसंक्रान्तेः अन्तिममन्तिमे स्थानं परिवर्त्ता तावज्ज्ञानस्यं यावदेकोनाशीत्यधिकशततमायां स्थापनायामेकैव जघन्या एकदिना आरोपणेति । तथा एकदिनायामारोपणाय जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽप्या मध्यमा विदिना, ततोऽप्या विदिना । एवंमेकदिनामारोपणममुञ्चता एकैकं परिवर्त्यता तावज्ज्ञानस्यं यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनाश्रितिदिनशतनमा स्थापना । अस्यामेकोनाशीत्यधिकशतसंस्थापि स्थापनापि । तथा विदिनायामारोपणाय जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽप्या विदिना मध्यमा, ततोऽप्या विदिना । एवं विदिनामारोपणममुञ्चता एकैकं परिवर्त्यता तावज्ज्ञानस्यं यावद्वृत्तसत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टमस्ततिशतनमा स्थापना । अस्यामष्टमस्ततिप्रमाणेति स्थापनास्थानानि, कारणं प्रागुक्तमनुसन्धयम् । एवंमुत्तरोत्तराऽऽरोपणास्थानसंक्रान्तावन्तिममन्तिमे स्थानं पारस्परं तावज्ज्ञानस्यं यावदेकोनाशीत्यधिकशतनमायामारोपणायामेकैव जघन्या एकदिना स्थापनेति । इदमेकैकम् स्थापनास्थानं आरोपणा जघन्या, मध्यमा, उत्कृष्टा च प्रतिपादिता ।

ततः साऽप्रतमुत्कृष्टाऽऽरोपणापरिज्ञानार्थमाह—

सा उवणा उदिष्टा, उम्मासा ऊणिया भवे ताए ।

आरोवण उकोसा, तंसे उवणाएँ नायव्वा ॥ १.७८ ॥

यथा मानानामर्शानि दिवसशतं भवति, ततः स्थापयित्वा १८८० या स्थापना पश्चिदेति । यस्याः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा सा उदिष्टेत्यभिधीयते; उदिष्टा ईप्सिता इत्यनर्थान्तरम् । तथा परमासाः परमासादिवसा ऊनकाः क्रियन्ते । किमुक्तं भवति ?—तामुदिष्टां स्थापनो परमासादिवसे-ऊनोऽशीत्यधिकशतप्रमाणेभ्यः शोचयेत्, ततो यच्छेषमवनिष्ठते तत्तस्या ईप्सितनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा भवति ज्ञातव्या । यथा विशिनिदिनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा ततो विशिनिदिनाशेषधिकशतात् परमासादिवससंस्थापनात् शोचयेत्, ज्ञानं यच्छेषाधिकं शतम् । एषा विशिकायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा, ततः परमारोपणाया अर्शनवात्, विशिण्या सह यथा मानानां परिवृत्त्यान्तं भावात्, परमासाधिकस्य च प्रायाश्चस्यसाधनात् । तथा यच्छिशिनिदिनायाः स्थापनायाः किञ्च उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा, ततोऽशीत्यधिकशतात् पश्चिशिनिः शोचयेत्, ज्ञानं यच्छेषाधिकं शतम् । एषा पश्चिशिनिदिनाया उत्कृष्टा आरोपणा । एवं सर्वेषु जावनीयम् ।

साऽप्रतमारोपणास्थाने उत्कृष्टस्थापनापरिज्ञानार्थमाह—

आरोवण उदिष्टा, उम्माना ऊणिया भवे ताए ।

आरोवणाएँ तंसे, उवणा उकोमिया होइ ॥ १.७९ ॥

याऽऽरोपणा उदिष्टा, यस्या आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञानुमिष्टेति नायः । तथा परमासाः ऊनकाः क्रियन्ते, सा परमा-

सादिवसेभ्यः शोचयेत् इत्यर्थः । ततो यच्छेषमवनिष्ठते तत्तस्या ईप्सितनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञवति । यथा पश्चिशिनिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञानुमिष्टा, ततः पश्चिशिनि अशीत्यधिकशतादधीयन्ते, ज्ञानं यच्छेषाधिकं शतं, तावदप्रमाणा यच्छिशिनिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना । तथा विशिनिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना किञ्च ज्ञानुमिष्टेति विशिनिदिनाशेषधिकशतादधीयन्ते, ज्ञानं यच्छेषाधिकं शतम् । एतावती विशिनिदिनाया आरोपणा उत्कृष्टा स्थापना । एवं सर्वेषां जावनीयम् ।

साऽप्रतं प्रथमे स्थाने कियति स्थापनास्थानानि, कियस्यारोपणास्थानानि । कियन्तो वा स्थापनाऽऽरोपणास्थानानां संघघतः संयोगा इत्येतत्प्रवृत्तार्थमाह—

तीमं उवणाठाणा, तीमं आरोवणाएँ ठाणाई ।

उवणाणं मंवेदो, चत्तारि सया उ पम्ह्वा ॥ १.८० ॥

प्रथमे स्थाने विशिन्तु स्थापनास्थानानि, विशिष्टाऽऽरोपणायाः स्थानानि । एतच्च प्राग्वचनेकशो भावितमिति न भूयो भाव्यते । (उवणाणमिण्याइ) स्थापनायामारोपणानिः सह संवेधाः संयोगाः भवेत्संस्थया चत्तारि शतानि पञ्चषष्ठीनि भवन्ति ७६५ । तथाहि—प्रथमे विशिनिदिनरूपे स्थापनास्थाने विशिष्टारोपणास्थानानि, चिन्तये पञ्चऽरोपणानिदिनरूपे एकोनाश्रितशतं, तृतीये अष्टाविंशतिः । परमेकैकवृत्तहत्या तावज्ज्ञानस्यं यावत्पञ्चषष्ठीदिनशतरूपे विशिष्टमे स्थापनास्थाने एकमारोपणास्थानम् । एतानि सवाण्यप्येकत्र निष्कृतानि यथोक्तसंख्याकानि भवन्ति । स्थापनाप्राग्वहणं चाऽऽरोपणाधिपशुन्येः अन्त्येः परस्परं संवेधात् । तत्र एतदापि द्रष्टव्यम्—आरोपणास्थानानां स्थापनाभिः सह संवेधाः सर्वसंस्थया चत्तारि शतानि पञ्चषष्ठीनि भवन्ति । तथाहि—प्रथमे पञ्चवृत्तदिनरूपे आरोपणास्थाने विशिष्टस्थापनास्थानानि, द्वितीये विशिनिदिनरूपे एकोनाश्रितशतं, तृतीये अष्टाविंशतिः । परमेकैकवृत्तहत्या तावज्ज्ञानस्यं यावत्पञ्चषष्ठीदिनशतप्रमाणे विशिष्टमे आरोपणास्थाने एकविंशतिदिन स्थापनास्थानम् । एतच्च सर्वे प्राग्वह सप्रपञ्चं भावितम् । एतानि च सवाण्यप्येकत्र मिलितानि यथोक्तसंख्याकानि जवन्ति ।

यथोक्तसंवेधसंस्थापरिज्ञानार्थमेव करणयाधामाह—

गच्छुत्तरमंभगे, उत्तरहीणाम्भे पकिस्वे आइ ।

अतिपथणमादिजुअं, गच्छुत्तरगुणं तु सवधणं ॥ १.८१ ॥

इह यद्यपि प्रथमे स्थाने विशिष्टारोपणास्थानानि, द्वितीये एकोनाश्रितशतं, तृतीये अष्टाविंशतिरिति क्रमः, तथापि संकलनायां यथोत्तरमङ्गा निश्चयेन इत्येकविंशतिरिति क्रमः । तत्र गच्छुत्तरशतं विशिष्टोत्कृष्टस्थानानां भावात् उत्तरमेकम्, एकोनराया वृत्तेर्भावात् आदिरप्येकः, सर्वोत्कृष्टस्थानानामाशेषाधिकस्य भावात् गच्छुत्तरं विशिष्ट उत्तरं एकं संयोगं गुणनं गच्छुत्तरसंयोगं स्यात् । किमुक्तं भवति ? विशिष्टेकं शुचयेत्, एकेन च गुणने तदेव भवतानि ज्ञानाः विशिष्टाः । तत्र (उत्तरहीणाम्भे) उत्तरमेकं हानं तस्मिन् कृते एकं हानं विशिष्टकृते इत्यर्थः । ज्ञाना एकोनाश्रितशतं । ततः प्राग्वह्यादिममेकं, ज्ञाना भूयस्त्रिंशत् । एतच्च अन्तिमधनमन्तिमेकैकस्थानं

परिमाणम् । एतत् आदिना एकैव युज्यते, जाता एकविंशत्
शतक्रान्तिशतस्यार्धे पञ्चदश, सा एकविंशता गुण्यते, जाता-
नि संवेधानां चत्वारि शतानि पञ्चपद्यानि ४६४ ।

अथथाऽयमर्थो गणितप्रकारः-

दो रासी आवेजा, कृबं पुण पक्खिवादि एगत्तो ।

जसो य देइ अक्के, तेण गुणं त्राण संकोलियं ॥ १८२ ॥

राशिगणक इत्यनर्थोत्तरम् । ततो द्वौ राशी स्थापयेत् । किमुक्तं
भवति ?- द्वौ वाराभुपयेषोभागैव भिन्नं स्थापयेत् । तत् एक-
कत एकस्मिन् राशी कृबं पुनः प्रक्षिपेत्, जातः स एकविं-
शत्, यतश्च यस्माच्च राशेरुत्तमात्मानं ददाति, तस्मात्
पृथक्, तत्रैव त्रिंशद्वैषम्येति, तैकविंशदिनि त्रिंशतोऽर्धे
पञ्चदश शृण्वते, तत्र द्वयोः राशेरैकविंशद्वक्त्या गुण्यते, गु-
णितं च सति यत् जायते तत् जानीह संकलितं सर्वं
संवेधसंकलनं, तच्च चत्वारि शतानि पञ्चपद्यानि ४६४ ।

इह चत्वारि स्थापनास्थानानि, चत्वारि चाऽऽरोपणास्थानानि ।
तत्र कस्मिन् स्थापनास्थाने क्रियन्ति स्थापनापदानि क-
स्मिन् आरोपणास्थाने क्रियन्तारोपणापदानीत्येतत्परिहाराय
करणमाह-

आनीया दिवममया, दिवसा पढमाण उवणरुवणायां ।

सोहिंत्तुरज्जए, उाणा दुइह पि कुवुवया ॥ १८३ ॥

पक्षां मासानामशीनं विवसशतं भवति, तस्मादशीनात्
दिवसशतात् प्रथमयोः स्थापनाऽऽरोपणार्थं दिवसास्तादृशो-
पदेय, शोधयित्वा च यत्र यत्तुलनां बुद्धिस्तत्र न उत्तरय, त-
त्राऽऽपद्यु त्रिषु स्थापनास्थानेषु त्रिषु चाऽऽरोपणास्थानेषु प-
ञ्चोत्तरां वृत्तिरिति । तत्रोत्तरं पञ्चः चरिमे स्थापनास्थानं चरिमे
चाऽऽरोपणास्थाने पदानांकोत्तरा वृत्तिरिति तत्रोत्तरमेकः । त-
नस्तनोत्तरेण भक्तं सति यदागच्छति तानि कृपयुतानि द्वयो-
रपि स्थापनाऽऽरोपणयोः स्थानानि । एव गाथायाः । आवाधे-
स्वयम्-परं तु मासेषु किल दिवसानामशीनं शतमिच्छति
यानं क्षियते १८०, ततः प्रथमे स्थाने प्रथमायाः स्थापनाया
दिना नि विक्षतिः, प्रथमाया आरोपणायाः पञ्चदशोत्तममी-
लने जाता पञ्चविंशत्, सा शोधयते, जातं पञ्चचत्वारिंशत् शतं,
तत्र उत्तरेण पञ्चकल्लणेन भागो द्वियते, लब्धा एकोविंशत्,
सा कृपयुता क्रियते, प्रथमस्थापनाऽऽरोपणयोः प्रथम एव जो-
षितत्वात्, जाता त्रिंशत्, यदागति प्रथमे स्थाने स्थापनाप-
दानि, एतावन्मयेव चाऽऽरोपणापदानि । तथा द्वितीये स्थाने प्र-
थमस्थापनाया दिवसाः पञ्चदश, प्रथमाऽऽरोपणायाः पञ्च उभ-
येषां मीलने जाता विंशतिः, अशीतिशतात् शोधयते, जातं
चष्ट शतं, तस्योत्तरेण पञ्चकल्लणेन भागो द्वियते, लब्धा त्रिं-
शत् कृपयुता क्रियते, जाता त्र्यविंशत्, एतावन्ति द्वितीये
स्थाने स्थापनापदानावन्मयेव चाऽऽरोपणापदानि, तृतीये
स्थाने प्रथमस्थापनाया दिवसाः पञ्च, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि
पञ्च । उजयमीलने जाता द्वा, ते अशीतात् शतादपनी-
यन्ते, जातं सप्ततं शतम् १७० । तस्योत्तरेण पञ्चकल्लणेन
भागो द्वियते, लब्धा चत्वारिंशत्, सा कृपयुता क्रियते,
जाता पञ्चविंशत्, एतावन्ति तृतीये स्थाने स्थापनापदानावन्मा-
वन्मयेव चाऽऽरोपणापदानि । चतुर्थे स्थाने प्रथमस्थापनाया एकं

दिनं, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि एकम् । उजयमीलने जाते द्वे दिने,
ते अशीतात् शतात् शोधयते । जातमष्टसप्ततं शतम् १७०म् ।
तस्योत्तरेण एकल्लणेन भागो द्वियते, लब्धमष्टसप्ततं शतं,
तत् कृपयुज्यते क्रियते, जातमेकोनाशीनं शतमेनाशेन चतुर्थे
स्थाने स्थापनापदानि, एतावन्मयेव चाऽऽरोपणापदानि ।

“ उत्तरमदप ” इत्युक्तम्, तत्र कस्मिन् स्थाने
किमुत्तरमित्युत्तरविनायकरणाध्याह-

उवणरुवणाण तिरुहं, उत्तरं तु पंच पंच विक्षेया ।

एगुत्तरिया एगा, सक्वा वि इवेति अहुव ॥ १८४ ॥

निष्णुनामाद्यानां स्थापनानां निष्णुनामाद्यानामारोपणानां
च पञ्चविंशत्यामुत्तरं पञ्च पञ्च विक्षेया, निष्णुवपि
पदानां यथोत्तरं पञ्चोत्तरबुद्ध्या प्रवृत्त्युत्तरम् । एका चतुर्थी
स्थापना, एका चतुर्थी आरोपणा, एकोत्तरिका एकोत्तरबुद्ध्या
प्रवर्त्तमाना, ततस्तत्रोत्तरमेकं जानीयात्, सर्वसंख्या च
सर्वा अपि स्थापनाऽऽरोपणा अष्टौ भवन्ति; अनया स्थापना-
अनया आरोपणा इत्यर्थः ।

संप्रति करणवशाद् यद् अर्थं पदपरिमाणं तद् दर्शयति-

तीमा तेसीमा वि य, पणतीसा अउणसाय सयमेव ।

एए उवणाण पया, एवइया वेव रुवणाणं ॥ १८५ ॥

एतानि चतसृणामपि स्थापनानां यथाक्रमं पदानि । तद्यथा-
प्रथमायाक्षिणत् द्वितीयायाक्षयस्त्रिंशत्, तृतीयायाः, पञ्चविं-
शत्, चतुर्थ्या एकोनाशीतं शतम् । एतावन्मयेव चतसृणाम-
प्यारोपणानां यथाक्रमं पदानि । प्रथमा-प्रथमायाक्षिणत्,
द्वितीयायाक्षयस्त्रिंशत्, तृतीयायाः पञ्चविंशत्, चतुर्थ्या ए-
कोनाशीनं शतमात्रं ।

अथ का स्थापना, आरोपणा च ?, किमुत मासेषु प्रतिसे-
विनेषु द्वावन्मयेनपरिहाराध्याह-

उवणाऽऽरोवणदिवसे, माणाओ विमोहइतु जं सेसं ।

इच्छियरुवणाए जए, अमुकउपाणे खिबइ जोनं ॥ १८६ ॥

मानात् पक्षां मासानां दिवसपरिमाणादशीत्यधिकशतकृपात्
विचक्षितयाः स्थापनाया विचक्षितयाचाऽऽरोपणाया च दिव-
सास्तादृशोपदेयत्, विंशत्य च यद्वैषम्यमुपलभ्यते तत्
हंसितया क्षणिकतया, यथा दिवसाः पूर्वं विंशतिभ्यस्ताव-
द्व्यर्थः । आरोपणाय जनेत, जगं ह्वयात् । जगं च हुते
यदि राशिर्निर्लेपः शुद्धति ततो न किमपि प्रक्षिप्यते, क-
वलं सा आरोपणा कृष्णभागादहरणात् कृष्णेत व्यञ्जि-
यते । यदि पुनर्निर्लेपो न शुद्धति ततः क्षिपति ऊर्ध्वं, यस्मि-
न्प्रक्षिते समो भागहारो भवति स गाथाः समकरणो ऊर्ध्वः ।
उक्तं च-“ कोसिति वा समकरणं लि वा एवढं । ” एव च
आरोपणा अकृष्णभागादहरणात् अकृष्णेत व्यञ्जयन्त्या ।

तथा च पथोक्तस्वकमेव ऊर्ध्वमुपदर्शयति-

जेसियसेणं जो, सुक्कं भगं पयच्छती राभी ।

तत्तियमेत्तं पक्खिस्व, अकसिणरुवणाए जोसम्मं ॥ १८७ ॥

यवन्मन्त्रेण प्रक्षितेन शोधितराशिः शुद्धं निर्लेपं भागं प्रय-
च्छति तावन्मात्रं प्रक्षिप्य, एतत् अकृष्णऽऽरोपणाया उकृष्ण-
भागादहरणात् अकृष्णेत व्यञ्जयन्त्या ।

शेषा जीवाश्च जीवपरिमाणम् । यथा केनापि पृथग्-विशिका व्या-
पना, वाक्त्रिका चाऽऽरोपणा कतिभिर्मनसिः प्रतिमन्विनेतिप्रश्नाः ।
उच्यते-त्रयोदशविमर्शैः कथमेतद्वचसायते इति चेत्, उच्यते-
इह वक्ष्यां मासानामशानं दिवसशानमियशानं शानं त्रयमे १२००
मनो विशिकायाः स्थापनाया विशानदिनानि, पाक्षिकयाऽऽरो-
पणायाः पञ्चदश दिनानि शोध्यन्ते, "उपचाऽऽरुणदिवसे माणा-
ज्विबुहोदशेषु" इति वचनात् । शेषं ज्ञातं पञ्चवर्षादिशतम्,
ततः " इच्छियरुवणाएँ जए " इति वचनात् । अचिकुना
या पञ्चदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते । तत्र कोपरित-
नो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पञ्चसु च क्रितेषु प्र-
यच्छन्ति पञ्चसु च प्रक्रितेषु प्रयच्छन्ति पञ्चपरिमाणोऽ-
य भोषः प्रक्षिप्यते । ततो भागे ह्ये लब्धाः दश मासाः ।
तथा " दिवसा पंचादं मइया, तुलुवहीणा उ ते जवे मा-
सा । " इति वक्ष्यमाणवचनात् स्थापनादिवसनां विभक्तेः
पञ्चभिर्नगो द्वियन्ते, लब्धाश्चवारः, ते द्विकुपहीनाः कियन्ते,
स्मियनो द्वौ मासौ स्थापनायाः । तथा पञ्चदशदिनया आरो-
पणायाः पञ्चभिर्नगो द्वियन्ते, लब्धाश्चयस्ते द्विकुपहीनाः कृ-
ता जाता एका, लब्ध आरोपणाया एका मानः, तेन,
यदि वा प्रथमेयमारोपणेति लब्धमासा दश, एकैक गुण्यन्ते,
जाना दशेय- " एकेन गुण्यते तदेव जवति " इति न्यायात् ।
ततो द्वौ स्थापनामासाविक आरोपणमासा दश प्रागुक्ता इति
लभ्यतेः प्रतिमन्विता मानाश्चोदश । पुच्छन्ति-विशिकास्था-
पना पञ्चविशानदिना चाऽऽरोपणा कतिभिर्मनसिः प्रतिमन्विनेति-
प्रश्नाः उच्यते-त्रयोदशानिमानसं तथा हि-स्थापनादिवसा वि-
शानिरोपणादिवसाः पञ्चविशानरेते भिन्नतः पञ्चव्यादिश-
त, ते पञ्चमासविसेषोऽर्थानिशनसंकेभ्यः शोध्यन्ते, ज्ञातं
ज्ञेयं पञ्चविशानं, ततो यथिकृता पञ्चविशानदिनया आरोप-
णया तस्य जागो ह्रियते । तत्रोपरितनो राशिः शुद्धं भागं
न प्रयच्छति, पञ्चदशसु च प्रत्येपु प्रयच्छन्ति पञ्चद-
शपरिमाणोऽय जीवः प्राप्तिपते, लब्धाः परमासाः । तथा अ-
चिकुनाऽऽरोपणायाः पञ्चभिर्नगो द्वियन्ते, लब्धाः पञ्च ते द्वि-
कपहीनाः कियन्ते जानाश्चयः एतावन्त आरोपणाया मा-
साः, यदि वेयं तृतीयाऽऽरोपणं " तुलु वि गुणसु लद्धं द-
प्ययरुवणाह जइ मासा ॥ " इति वक्ष्यमाणवचनात् ते प-
णमासाश्चिभिर्गुण्यन्ते, जाना अष्टादश, द्वौ स्थापनामासौ त्र-
योदशऽऽरोपणमासा इति संयत्तवया त्रयोविशानमासाः ।

अथवा अन्यथा जीवपरिमाणं कथयति-

उपणादिवमे माणा, विमोहस्ताण जयइ रुवणए ।

ओ उयसर्विनेमो, अकमिखरुवणाएँ मो जोसे ॥१८८॥

मानात् परमासादिवसपरिमाणत् अशोतशतान् स्थापनादि-
वसाना अचिकुनास्थापनावामरान् विशोष्य, विशोष्य च यच्छे-
षमयतिष्ठतु तत् आरोपणया यचिकुनाऽऽरोपणादिवसेभेज मा-
गहाने कुपीत्, मागं च ह्ये यः छुदत् अशानां विस्तेयः । इह
विस्तेये कृते सति यदयतिष्ठते तदपि विस्तेरानो जानत्वाद् वि-
स्तेयः स तावन्ममागोऽस्तुस्नाऽऽरोपणायां जीवः । यथा परमा-
सादिवसपरिमाणं तुलु अशानयान्त् विशा हायाः स्थापना-
याः दिवसा विशानिगिते, ततो विशानि शोध्यन्ते, ज्ञातं व-
ष्टयधिकं शतम् १२०० ततः पाक्षिकमारोपणायां संजयमासा
हातुमिष्टा इति पञ्चदशानिमगो ह्रियते, स्थिताः शेषा दश, अ-

धत्तात् वेदः पञ्चदश, तेजयो दश विस्तिरुपयन्ते, स्थिताः पञ्च,
आगते पाञ्चदशिकयामकृत्स्नाऽऽरोपणायां पञ्चको भोषः । तथा
अशीतशतान् स्थापनादिवसा विशानिः शोध्यन्ते, ज्ञातं यष्ट
शतम् १२०० । ततः पञ्चविशानदिनया आरोपणायाः संजय-
मासा हातुमिष्टा इति पञ्चविशान्या भागो ह्रियते, तथा शेषा दश
छन्दोऽधस्तापञ्चविशानिः, तस्या दश विस्तिरुपयन्ते स्थिताः पञ्च-
दश, आगते पञ्चविशानदिनयामारोपणायां पञ्को जीवः । एवं
सर्वत्र भाववैयम् ।

जय पुण देइ सुद्धं, भागं आरोपणा उ सा कमिणा ।

दोएइ पि गुणसु लद्धं, इच्छियरुवणाएँ जइ मासा १८९

यस्यां पुनरापेक्षायामुपरितनो राशिः शुद्धं भागं प्रयच्छति,
न किञ्चित्पञ्चाद्यव्यापतिष्ठते इति भावः स्या आरोपणा कृत्स्न-
प्रागदशान्त् कृत्स्नेति प्रतिपक्वया, यथा विशानदिना तथा-
हि-केनापि पृष्ठ विशाका स्थापना विशिका चाऽऽरोपणा कति-
भिर्मनसिः प्रतिमन्विनेतिप्रश्नाः । उच्यते-अष्टादशमर्शैः । कथ-
मेतद्वसेयमिति चेत्, उच्यते-पञ्चां मासानामशानं दिवसशानं,
तेजयो विशानिदिनानि स्थापनाया विशानदिनाःवारोपणायाः
शोध्यन्ते, ज्ञातं शेषं चत्वारिंशं शतम् । ततः " इच्छियरुवणाह
भए " इति वचनात् विशिकया आरोपणया जागो द्वियन्ते,
भागं च ह्ये उपरितनो राशितिल्लेपः शुद्धः, एषा कृत्स्नाऽऽरोप-
णा, लब्धाः सप्त मासाः । ततः "दोएह पि गुणसु लद्धं, इच्छि-
यरुवणाएँ जइ मासा । " इति वक्ष्यमाणवचनात् इयमारोप-
णा प्रागुक्तक्रमेण द्वाभ्यां मासार्थां निष्पन्नानि सप्त मासा द्वा-
भ्यां गुण्यन्ते जानाश्चतुर्दश मासाः । ततो द्वौ स्थापनामासौ द्वौ
चाऽऽरोपणमासाविक आरोपणमासा दश पञ्चदशसु प्राक्षिप्यन्ते
आगते विशिका भयना विशिका चाऽऽरोपणा अष्टादशानि-
मर्शैर्निष्पन्नानि । (दोएह तु इत्यादि) द्वारोपि आरोपणयोः
कृत्स्नाःकृत्स्नल्लेखमोपेतताया आरोपणाया इति मासा व-
र्तिमर्शैर्नोपेतताऽऽरोपणा निष्पन्नानि यावत्, तानिभगुण्य-
यथकेन मासेन निष्पन्ना तत एकेन गुण्य इति, द्वाभ्यां मा-
सार्थां निष्पन्ना तर्हि द्विकानि, अथ त्रिभिस्तन्त्रिभिर्न्यादि ।
रायथा-द्वयोरप्यारोपणयोः कृत्स्नाकृत्स्नल्लेखं यानमासगुण्य-
इतिनया आरोपणया गुण्य, यदि प्रथमा तत एकैक गुण्य-
ने, अथ द्वितीया ततो द्वाभ्याम्, अथ तृतीया ततत्रिभिर्न्यादि ।
एतच्च प्रामाण्यं जातिवत् । तदेवमशीतिशतान् स्थापनाऽऽरोप-
णादिवसेपु शोधिनेपु यच्छेयं तद्वक्तव्यमेतत् ।

सम्प्रो स्थापनाऽरोपणादिवसेभ्यो यथा मासा भागच्छ-

न्ति, मासेभ्यो वा दिवसास्तथा प्राप्तिवद्ध्यति-

दिवसा पंचादं जइया, तुलुवहीणा उ ते जवे मासा ।

मासा तुलुवसद्विया, पंचगुणा उ जवे दिवसा ॥१९०॥

स्थापनाया आरोपणायाह दिवसाः पञ्चभिर्नगैर्यन्ते, पञ्च-
भिर्नगैर्भागो ह्रियते इति भावः । ततो भागे ह्ये वे सप्था-
स्ते द्विकुपहीनाः कियन्ते, ततो रूपद्वयं स्फोटयते इति जायः ।
कृत्स्नैकं वा स्फोटितं यद्विस्तिरुपयते ते भवेयुमासाः, यथा वि-
शिकायाः स्थापनाया दिवसा विशानिः, तेषां पञ्चभिर्नगैर्
ह्रियन्ते, लब्धाश्चवारस्ते द्विकुपहीनाः कियन्ते, स्मियनो द्वौ, आगते
विशिकास्थापना द्वाभ्यां मासार्थां निष्पन्ना । तथा पाक्षिका
आरोपणाया दिनानि पञ्चदश, तेषां पञ्चभिर्नगैर्हरयन्, लब्धाश्च-

थः, ते द्विकपहीनाः क्रियन्ते, स्थित एकः, अगन्त पाक्षिकी आ-
रोपणा एकेन मास्येन निष्पन्नविशिकाऽऽरोपणा विशिकास्था-
पना च द्विमासानिषपन्ना भावनीया । तृतीयायाः पञ्चविंशति-
दिनाया आरोपणाय दिवसाः पञ्चविंशतिः, तेषां पञ्चत्रि-
भिर्माहरो, लब्धाः पञ्च, ते द्विकपहीनाः कृताः, स्थिताःस्थयाः,
अगन्त पञ्चविंशतिदिना तृतीयाऽऽरोपणा त्रिभिर्मासेनिष्पन्ना ।
एवं सर्वत्र ज्ञाननीयम् । (मासाः तुल्यव्याख्या इत्यादि) यति
मासाः स्थापनायमारोपणार्थो वाऽधिकृतकरणवशात् लब्धा-
स्ते दिवसाऽऽनयनाथ द्विकपसहिताः क्रियन्ते, ततः पञ्चगुणा-
स्ते भवेयुषांका दिवसाः । यथा विशिकायाः स्थापनाया
हो मासः, तौ द्विकपसहितौ क्रियन्ते, जाताश्चाराः, ते पञ्चत्रि-
भिर्गुणपन्ते, अगन्त विशिकायाः स्थापनाया विशतिदिनाः,
तथा पाक्षिका आरोपणाय एको मासः, ते द्विकपसहिताः
क्रियन्ते, जाताःस्थयाः, ते पञ्चत्रिभिर्गुणपन्ते । अगन्त पाक्षिका
आरोपणायः पञ्चदश दिनानि, तथा पञ्चविंशतिदिनाया
आरोपणायःस्थया मासास्ते द्विकपयुताः क्रियन्ते, जाताः
पञ्च, ते पञ्च पञ्चत्रिभिर्गुणपन्ते, अगन्त पञ्चविंशतिदिना ।
एवं सर्वत्र ज्ञाननीयम् ।

तद्वत् करणान्यभिधायोपमहारमाह-

उवणाऽऽरोपणमहिषा, मंचयमासा इवति एवद्या ।

कतो किं गहिंयति य, उवणामाने ततो मोह ॥१६॥

पृथम् "उवणाऽऽरोपणमहिषे माणा उ विसोहृदुम्" इत्यादि
करणवशात् ये लब्धा मासास्तेऽनन्तरोक्तकरणवशाद्द्विमासाः, ये
स्थापनाऽऽरोपणामासास्तस्मिन्दिनाः क्रियन्ते, ततः शिष्येभ्य एव
प्रकृत्य-अर्था स्थापनायामर्था चाऽऽरोपणायामिनावन्तः सं-
चयमासाः सर्वप्रायश्चित्तसकलनमासा जवन्ति, तद्वत् यति-
भिर्मर्माः प्रतिसेवितैर्या स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना, त-
देतदप्रतिपादितम् । अयुता तस्यां तस्यां स्थापनायमारो-
पणार्थं च संचयमासानां मध्ये कुतो मासात्किं गृहीतमि-
ति प्रतिपादनार्थमाह- (कतो इत्यादि) शिष्यः पृच्छति-
तस्यां तस्यां स्थापनायमारोपणार्थं च संचयमासानां मध्ये
कुतो मासात्किं गृहीतम् ? । अत्र सूरिदाह- (उवणा मासे
ततो मोह) ततः संचयमाससंख्याः स्थापनामासाश्च शो-
धयेत्, शोषिते च सति-

दिवसेद्धिं जह्दुं मासो, निष्फोतो हृदयं सत्वरुणायाम् ।

तद्विं गुणिया उ मासाः उवणादिगुणिया उ छमासाः ॥१६॥

सर्वासामारोपणार्थं यतिभिर्दिवसैर्मर्मांसे भवति निष्पन्नस्त-
तिभिर्गुणियास्ते मासाः कथंसाः पुनः स्थापनादिनयुक्तास्त-
स्ते पञ्चमासा भवन्ति, यथा प्रथमायमारोपणार्थं त्रयोदश
संचयमासाः, तेष्वः स्थापनामासौ हो शोषितौ, स्थिताः प-
ञ्चादकादश । अत्राऽऽरोपणायामको मासः, स पञ्चदशभिर्दिनै-
निष्पन्न इति, ते एकादश पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्चदशं शतम्,
ततो विशतिदिवसाः स्थापनामासकाः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चा-
शीतं शतं, पञ्च ऊप इति । तद्व्याका जाताः वधमासाः, आग-
न्त ह्यार्यां स्थापनीकताद्वयं मासाभ्यां दश दश दिनानि
गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैकादशभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिनानि,
कुदां तत्प्रभ्यात् पञ्चानां ऊप कृताः, पञ्च दिनाणि इत्युक्ता-
नीति भावः । ऊपशब्दश्च तत्प्रत्यस्यागचार्याचार्यात् । अत

एव च वाच्यमूत्र पञ्चदिनानि त्यक्तानि, तान्येव प्राक् रा-
शिस्वमकरार्था प्रक्षिप्तानि समकरणः प्रक्षेपणीयो राशि-
ऊपशब्देनोक्तः । एवं सर्वत्र ऊपवचना ज्ञाननीयाः । तथा
विशिकायां चाऽऽरोपणायामष्टादश किस संख्या मासाः, तेभ्यो
हो स्थापनामासौ शोषितौ, जाताः पञ्चदश । अथ विशति-
दिनाऽऽरोपणा द्विमासेभ्येको मासो दशभिर्दिनैर्निष्पन्नः, तत-
स्ते पञ्चदश भिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्च शतम् १६० । ततः
स्थापनामादिवसा विशतिः प्रक्रियन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्,
अगतमत्र ह्यार्यां स्थापनामासाद्वयं दश दश वासरा गृही-
ताः, शेषेभ्योऽपि पञ्चदशयो गात्रतो दश दशति । तथा वि-
शिकायां स्थापनायां पञ्चविंशतिकायां चाऽऽरोपणार्थं त्रयोविं-
शतिः संचयमासाः, तेष्वो हो स्थापनामासौ शोषितौ, जाता
पञ्चादशविंशतिः पञ्चविंशतिदिना चाऽऽरोपणा त्रिभिर्मासे-
निष्पन्नेभ्येको मासः, स त्रिभिर्मासेभ्यः प्रक्षिप्तानिष्पन्नः, तत ए-
कविंशतिरष्टभिर्गुणित्वा ज्ञानमष्टदशं शतं, त्रिमासगुणने च अ-
ष्टाः सप्त, तेऽपि तत्र प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चसप्ततं शतं, त-
त्र विशतिः स्थापनादिवसाः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चसप्ततं
शतम् १६५ । अत्र पञ्चदश दिनानि ऊप इति, तान्यप-
नीयन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्, अगतमत्र ह्यार्यां स्थापनामासाभ्यां
मासाभ्यां दश दश रात्रिद्विवाणि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैक-
विंशतिमासेभ्यो गात्रतः स्रवज्जागामष्टादशो रात्रिद्विवाणि,
केवलं तथापि पञ्चदश दिनानि ऊपकृतानि । तद्वत् स्था-
पनातः शेषमासेभ्यो गात्रतो यद् गृहीतं तदप्रतिपादितम् ।

अयुता शेषमासेभ्यो यद् येष्वो विशेषतो गृहीतं तदप्रति-
पादनार्थं करणमाह-

रुवणां जडमासा, तदज्ञां तं करे तपिपंचगुणं ।

सेसे च पंचगुण्यं, उवणादिवसानुया दिवसा ॥१६॥

स्थापनामासेषु शोषितेषु यच्छेषमवतिष्ठते तत् आरोपणा-
यां यतिमासास्तत्तत्भागं तावत्संख्याकभागं करोति, कृत्वा
चाऽऽयं ज्ञानं त्रिपञ्चगुणं करोति, शेषं तु स्वमस्ममपि पञ्च-
गुणम् । एतच्चैवे छद्वयम्-प्राप्तिकाद्विधाराणालु यदि
पुनरेकदिना द्विदिना यावच्चतुर्दिना आरोपणा, तदा व-
तिदिना आरोपणा, तनिगुणं कुर्यात्, ततस्ते दिवसा स्था-
पनादिवसयुताः क्रियन्ते, ततो दिवसाः पञ्चमासदिवसा
भवन्ति । तथाया-प्रथमायां स्थापनायां प्रथमायां चाऽऽरोपणा
यां त्रयोदश संचयमासाः, तेष्वो हो स्थापनामासौ शोषि-
तौ, जाता एकादश, अग्रे तु कृत्वा-प्रथमं वृद्धसंप्रदाया-य-
द्येकस्मात् मासाद् निष्पन्ना आरोपणा, ततः प्रतिसेवित्ता-
संख्यः स्थापनायाः आरोपणायामको मासः शोषितयत्ताः ।
अथ ह्यार्यामिर्निष्पन्नाऽऽरोपणा, ततः प्रतिसेवित्तासंख्यः स्था-
पनामासा एव शोष्यन्ते, चाऽऽरोपणमासा इति । ततस्त्वमेतन्
हो स्थापनामासावेकच्छाऽऽरोपणमास इति त्रयः संचयमासे-
भ्यः शोष्यन्ते, जाता दशति । तत्र स्वमते अष्टिकुनाऽऽरोपणा-
एकमासानिष्पन्नेति एकादश एकभागेन क्रियन्ते, एकजागकृन्तं च
तत्प्रत्यक्षमेव ज्ञानीति जाताः सप्तयुदिना एव ते एकादश,
ततः त्रिपञ्चगुणमिति वचनात् पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं प-
ञ्चदशं शतम् १६५ । तत्र स्थापनादिवसाः विशतिः प्राज्ञताः,
ज्ञानं पञ्चाशीतं शतम् । ततः पञ्चदशभिर्दिनैर्वाच्य ऊपकृतानि-

ति, ताम्यपसार्यते, जातमशीनं शतम् । मत्तामरेण तु ते दश
मासा एकभागीकृताः पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, जाते पञ्चाशं शत-
म् १५० । ततः स्थापनादिवसा विशित्तिराशोपनादिवसाः प-
ञ्चदश प्रकृतिवन्तः, जाते पञ्चाशानां शतम् १८५ । पञ्च दिनानि
शेष इति तानि ततोऽपनीयन्ते, जातमशीनं विशिक्तमात्रं, भाग
तमत्र द्वात्रिंशं स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश दिनानि
शुद्धानि, शेषभयस्कृताश्च मासेभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिना-
नि, केवलं पञ्चद्विंशानि औषीकृतानि । तथा विशिक्तयोः स्था-
पनायां विशिक्तयोः चाऽऽरोपणायामष्टदश संवयमासाः, तेषां
द्वौ स्थापनामासावपनीयौ, जानाः पौरुष, ततोऽत्राऽऽरोपणा
द्वात्रिंशं मासाभ्यां निष्पन्नानि पौरुष द्वात्रिंशं भागाभ्यां किय-
न्ते, एकतोऽष्टव्यष्टात्र, तत्रोपरितन्मात्रं जगति, " पञ्चगु-
णमिति " वचनात् पञ्चदशभिर्गुण्यन्त, जाते विशं शत-
म् १२० । अथ स्तनास्त्वष्टी, " ससं च पञ्चगुण्यं " इति
वचनतः पञ्चानिर्गुण्यन्ते, जानाश्चत्वारिंशत् ४० । उभय-
प्रभेजेन जातं यत् शतम् १६० । अत्र स्थापनादिवसा विशित्ति-
प्रक्रिया, जातमशीनं शतम्, आगतत्र द्वात्रिंशं स्थापनामासा-
भ्यां दश दश रात्रिर्दिनानि शुद्धानि, अष्टाभ्यो मासेभ्यः
पञ्चदश पञ्चदश, अष्टेभ्यस्त्वष्टात्रः पञ्च पञ्चानि । तथा विशिक्त-
योः स्थापनायां पञ्च, विशिक्तयोः चाऽऽरोपणायो त्रयोविंशतिः
संवयमासाः, तेषां द्वौ स्थापनामासी शोचिन्ते, जाना पञ्चा-
दिकौवसतिः, अत्राऽऽरोपणा श्रिममसैर्निष्पन्नेति कृत्वा ते एक-
विंशतिः संवयमासाश्च भागाः कियन्ते, जानास्तस्यः सप्तकाः पु-
ञ्जाः । तत्र प्रथमे सप्तान् पञ्चगुणमिति वचनात् प्रत्येकं पञ्च-
दशभिर्गुण्यन्ते, जाते पञ्चोत्तरं शतम् । अत्र पञ्चो जीव इति
पञ्चदश शोषयन्ते, जाना नवतिः ६० । शेषे च द्वौ भागी
सप्तद्वौ ससं च पञ्चगुणमिति वचनात् प्रत्येकं पञ्च-
विंशतिर्गुण्यन्ते, जाना उभयत्र प्रत्येकं पञ्चविंशत्, संवयमासेन
जाना सप्तानि, सा पूर्वाश्रयी प्राकृता, जाते अष्टव्यष्टी शत-
म् १६० । अत्र विशित्तिः स्थापनादिवसाः प्राक्तनः, जातमशीनं
शतवत्, आगतत्र द्वात्रिंशं स्थापनामासाभ्यां मासाभ्यां दश दश
बासरा शुद्धानि सप्तान्यो मासेभ्यः पञ्चदश, चतुर्दशभ्यो मा-
सेभ्यः पञ्च पञ्च पञ्चदश बासराश्च औषीकृता इति, एवं स-
र्वत्र माननीयम् । तदेवं च स्थापना आरोपणं च यति-
निर्मातेः प्रतिलेखितेनिष्पत्त्या, यस्यां च स्थापनायामारोपणा-
यां च संवयमासानां मध्यं यतो मासात् यत् शुद्धानि तदे-
तस्मैव प्रतिपादितम् ।

अनुना यतः स्थापनाया आरोपणायाम् मासाऽऽनयनाय कर-
णमुक्तं, "दिवसा पंचदि" भद्वया " इत्यादि तत्प्रथममन्थात् एव
स्वाऽऽत्मना व्यापि, न द्वितीयाऽऽदिषु स्थानेषु, तेषु क्वचिच्छ-
द्यस्ति, क्वचिच्छद्यथाऽपि, ततस्तत्रोक्तं दिवसः प्रथमतस्त-
व-
अदेव करणमाह-

दिवसा पँचठि जइया, कुरुवहीणा य ते भवे मासा ।

माया कुरुवसहिया, पंचगुणा ते भवे दिवसा ॥ १६४ ॥

अस्या व्याख्या पूर्ववत् ॥१७२॥

अथ य द्रुम्बह्राणं, न होज्ज जागं च पंचहिं दिज्जा ।

तद्धि उवाच रुक्मण्यमामो, एगो उ दिणा उ ते चेव ॥ १६५ ॥

यत्र पुनः स्थापनासु आरोपणासु च पञ्चदिनाऽऽदिकासु पञ्चभिर्मग्नं हुने यत्पुनश्च तद् द्विपरोक्षं न भवेत् । पञ्चदिनाऽभि-
दिनासु तथैव पञ्चमाससु त्रयोदश कथयोरसंभवात्, ब्रह्मदिनाऽऽपेक्ष-
यासु तु कर्तुं शक्यमित्यर्थः । तत्रासु द्विपरोक्षं वाच्यं, नृणां दिनाऽऽपेक्ष-
यादि वा-यासु स्थापनास्मारोपणासु चैकदिनाऽऽदितु कर्तुं नि-
पर्यन्तसु पञ्चभिर्मग्नमुपरितो नैकं मासं द्रष्टव्यं, स्तोत्रासात्, तत्र
तत्रासु स्थापनास्मारोपणासु चैकं मासं द्रष्टव्यं । (दिना उ-
त्तेव च) दिनाभ्यपि ताम्येव यास्युपासति, न पुनोऽसंख-
र्यां द्विपरोक्षं कृत्वा परब्रह्मणि गुणयिस्था दिनाभ्यो-
त्तयानीति भावः ।

अथ कियन्तो दिवसाः स्थापनायामारोपणायां च प्रागुक्त-
रणमन्तरैषैषमैकस्मात् मासात् प्रतिपन्न्याः । तत आह-

एकादीया दिवसा, नायव्वा जाव होंति चउदमश्चो ।

एकातो मासाओ, निष्फळा परतो दुग्दीणा ॥१६॥

एकस्मात् मासात् निष्पन्ना दिवसा एकाऽऽद्यो जातव्याः, यावन्मनुष्ये भवति । किमुक्तं भवति? एकदिनाऽऽदिकाः कृत्ये श्रदिनपर्यन्तः स्थापना कारोपणञ्च दिवसाः पंचाद्वि-भवाः । ह्यः/दिनप्रयोगोपपत्त्येवमेव एकस्मात् मास-प्रतिपत्तयः इति (परतो दुग्गाहीना इति) परतः पञ्चदशदिनाऽऽदिकाः स्थापनास्वापरांशुता च "दुग्गाहीना इति" परिक्रेशो पत्रसमुदायोपकारतः "दिवसा पंचाद्वि भवा दुकृवन्ता" । इति करणतो मासाः प्रत्येताः ।

अत्रैव प्रकारान्तरमाह-

जड वा दुरुवहीणे, कयम्पि होजा जहिं तू आगामं।

तत्थ वि एगो मासो, दिवसा ने चंव दोएहं पि॥१॥५॥

यति वेति प्रकारान्तरे, तच्च प्रकारान्तरमिदम्—पुनर्दश-
हिनऽस्ति कासु चतुर्दशदिनपयन्तासु द्विदशहिनताया एवासं-
भवत एको मास उक्तो, यदि वा भवतु तस्य द्विदशहिनता,
तथा कणमाद-कणवशात्तत्रको मासः प्रतिपत्तश्च इति । तदे-
व कणमाद—(दुवर्षहीन इत्यादि) येष वासु दशदिनाऽस्ति-
कासु चतुर्दशदिनपयन्तासु पञ्चान्नमो हन्ते यस्तुभ्यं तस्मिन् द्वि-
दशहिनमेव न जेवशाकाशं श्रूयम्, तथाप्येको मासो द्विपुष्यः । दिवसा-
कृष्णं द्वयोर्मासा एवापानादपञ्चान्नो त एवऽस्त्वयः एव उपात्ता न तु
प्रभुत्वात् कणवशात् । मासोऽसंख्यात् अनेतया इति भावः ।

अथ यत्रोक्तं स्वायत्ताऽऽरोपणाभ्यामेव यथा मासानां परिपूर्णा भवताः । "तथाकारुणाद्विषये, माणा उच्यते इदं असेत् ।" इत्यादिकरणं प्रवर्तते, तदप्रवृत्तौ च कथं सत्यमाससंक्रमनं कार्यम् ? । तत आह-

उक्तोमारुवणं, मासा जे होंति करणनिदिष्टा ।

ते उवणामासजुया, संचयपासाओ सञ्जासि ॥१९८॥

सर्वामानुष्कृतानामारोपणानां ये मासा भवन्ति करणानि-
र्दिष्टाः, " द्विमा पंचद्वि भव्या " इत्यादिना आरोपणाकर-
णेन निर्दिष्टाः, ते स्थापनामास्तयुना, स्थापनार्था ये करणश्रुतो
तद्व्यमासास्तश्रुताः, सन्वयमासा कृष्टव्याः। यथा विशाखायां
षष्ठ्यदिनश्रुत्यामारोपणार्थां द्वाविंश-मासाः। तथाहि-स्थापना-

बां हौ मासौ शब्धौ, नौ च प्रागेव भावितौ । आरोपणायाः पञ्च-
भिर्मार्गो द्विवने, लब्धा द्विविशल । सा द्विकपहोना क्रियते,
जाता त्रिसन्, स्थापनामासौ तत्र प्रकृतिस्वागतं चात्रिंशत्प्रतिस्ते-
षिना मासाः अथात्र कुनो मासाकिं गृहीतवः ? उच्यते-ह्यो द्वा-
विंशतः संवत्समालेख्यः स्थापनामासौ शोधयेत् । (स्थिताः प-
ञ्चदश विंशन् मासाः । तत्र इयमारोपणा विंशता मासैर्निष्पन्ना
विंशत्समा येति त्रिंशद्भागः क्रियन्ते, आगत एकैकस्मिन् भागे
एकेका मासाः । तत्र प्रथमताः भागः पञ्चदशानिगुण्यन्ते, जाताः
पञ्चदश, एव एकोनविंशत् पञ्चभिर्गुण्यन्ते, जातं पञ्चचत्वारिं-
शत् शतम् । उभयमालेखे पदं शतम् १६० । अत्र स्थापना-
दिवसा विशतिः प्रकृता, जातमशीते शतम्, जातमग्नत्र द्वा-
त्र्यं स्थापनीकृतात्र्यं मासात्र्यं द्वा द्वा विंशत् गृहीताः
एकस्मात् पञ्चदश, शेषेच्यः पञ्च पञ्चति । एवं संवत्त्र ज्ञानीयम् ।
तत्र प्रथमे स्थाने यावन्ती प्रथमा स्थापना, यावन्ती च प्रथमा-
ऽऽरोपणा, यावन्तश्च तत्र संवत्समासास्तेदेतन्प्रतिपाद्यन्ति-

पदमा उवणा बीसा, पदमा आरोपणा भवे पक्खो ।

तेरसहिं मासेहिं, पंच ठ राहंदिया जोसो ॥ १७॥

प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विशिका विशतिदिना, प्रथमा चा-
ऽऽरोपणा भवति पक्कः पक्कमार्गः । एषा स्थापनाऽऽरोपणा च
अथोद्देशानिमित्तैर्निष्पन्ना । तथा एषाऽऽरोपणा अकृत्स्ना, ततोऽव-
श्यमेवार्थं औपोऽनुदिनि औपपरिमाणमानम्, पञ्चरात्रिदिवानि
औपः । एतद्विषया भावना प्रागेव कृता, न भूयोऽपि क्रियते ।

अधुना प्रथमस्थाने एव प्रथमस्थापनायां द्वितीयाऽऽरोपणा
यावद्दिना ज्ञाति, यावद्विंशत् संवत्समार्थः स्थापनाऽऽरोपणा
च निष्पन्ना, तत्रैतन्प्रतिपाद्यन्ति-

पदमा उवणा बीसा, विइया आरोपणा जवे बीसा ।

अट्टारस मासेहिं, एसा पदमा भवे कसिणा ॥ १८० ॥

प्रथमे स्थाने प्रथमस्थापना विशतिदिनीया आरोपणा भवे-
द्विष्टिका विशतिदिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
अष्टादशमार्गसिरेषा चाऽऽरोपणा कृत्स्ना प्रथमा च सधोसं
कृत्स्नाऽऽरोपणानामिति । एतद्विषयाऽपि ज्ञातना प्रागेव कृतोति
न भूयः क्रियते ।

संप्रति प्रथमे स्थाने प्रथमायां यावद्दिना तृतीया आरोपणा, य-
तिभिश्च संवत्समालेखे उने अपि निष्पन्ने तत् प्रतिपाद्यन्ति-

पदमा उवणा बीसा, तइया आरोपणा उ पणबीसा ।

तेवीसा मासेहिं, पक्खो ठ राहि जवे जोसां ॥ १८१ ॥

प्रथमस्थाने एव प्रथमा स्थापना विशतिदिना, तृतीया चाऽऽ-
रोपणा पञ्चविंशतिदिना । एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चाऽऽ-
रोपणा त्रयोविंशतिमासैर्निष्पन्ना । इयमप्यकृत्स्नाऽऽरोपणा इ-
ति जोषोऽत्राऽभूत्, अतो जोषपरिमाणमाह पक्का, तत्र तस्यो-
न्तुतीयायामारोपणायां जोष इति शेषस्थापनाऽऽरोपणायां वि-
नपरिमाणे संवत्सपरिमाणौ वाऽतिदेशपरिमाणमाह-

एवं एवामिषा, गाहाओ होंति आणुपुण्णिए ।

एण्ण कमेण जवे, चत्तारि सया उ पण्डा ॥ २०१ ॥

अधुना तत्र प्रकरणे एषोऽन्तरोदितो दिवसमासाऽद्विकृत्तः
४१

गमः प्रकारो यासां ता वनद्विष्टिका याथा भवन्त्यानुपूर्व्याऽ-
नुक्रमेणाभ्या अपि ज्ञातव्याः यथा-“पदमा उवणा बीसा,
चात्थी आरोपणा भवे तोसा । उवणीया मासेहिं, बी-
सहरांदिया जोसो ॥ १७ ॥” इत्यादि । अद्यान्ते प्रकारेण
क्रियसंवत्सराका याथा अनुगम्यतव्याः ? तत्र आह- (ए-
ण्णयाद्) एतेन क्रमेण चत्वारि शतानि पञ्चपदानि गा-
थानां भवन्ति । इयमत्र भावना-विशिकां स्थापनामनुष्ठ-
ता पञ्च, पञ्च आरोपणायां प्रकृता तावन्तेष्वेव याव-
द्विंशता आरोपणा । एतासु च संवत्समासाऽऽनयनाय प्रा-
गुत्तरणलक्षणं प्रयोजकम् । तद्यथा-अशीतत्वा दिवसश-
तासु प्राक् स्थापनाऽऽरोपणादिवसाः शोधयतव्याः । ततो य-
कृत्समवायुष्ठेने तस्याप्यकृताया आरोपणाया भागो हुनंश्च,
तत्र यदि शुद्धं भागं न प्रयच्छति, ततो यावता प्रकृतिन प-
रिपूर्णा भागः शुद्धयति, तावन्मात्रो जायः प्रकृत्पूर्णाः । त-
त्प्रकृतिगानन्तरं च भागे हुने ये लब्धा मासास्ते यतिभिर्मा-
सैरोपणा निष्पन्ना ततिर्निगुण्यन्तिव्याः, तत्र स्थापनाऽऽरो-
पणाभासा अपि तत्र प्रकृष्यन्ते, ततः समागच्छति प्रातस्सवि-
तमासपरिमाणमालि कुनो मासात् किं गृहीतमित्यस्यामपि
जिह्वाभ्यां संवत्समालेख्यः प्रथमं स्थापनामासाः शोधयि-
तव्याः, ततः शेषा ये मासास्तिष्ठन्ति ते यतिभिर्मासैर्निष्प-
न्ना वत्संवत्सराका वा आरोपणा तावन्तो भागाः कलेश्याः ।
तत्र प्रथमो भागः पञ्चदशानिगुण्यन्तिव्यः, शेषाः सर्वेऽपि
पञ्चभिर्गुण्यन्तीयाः । एते सर्वेऽपि दिवसा एकत्र मोल्यन्ति-
व्याः, यच्च जायः प्रकृतिः स शोधयितव्यः । ततः स्था-
पनादिवसाः प्रकृत्पूर्णायाः । आगतकालमेवं कथनीयम्-यति-
भिर्दिवसैः स्थापनामासौ निष्पन्नस्तां दिवसाः स्थापनी-
कृतेषो मासेष्वः प्रत्येकं गृहीताः, यावत्तच्छ मासाः पञ्चदश-
निगुण्यन्तास्तावत्तव्याः पञ्चदश पञ्चदश, शेषेच्यः पञ्च पञ्चति,
एवं पञ्चविंशिकायामपि स्थापनायां पाक्षिकयाश्च आरोपणा
कृत्स्वा, यावच्चरमा पञ्चपञ्चाशदिनशतमासाः, विशाकायां स्था-
पनायां पाक्षिकयाश्च आरोपणा यावत्पञ्चाशदिनशतमासाः एवं
तावदायच्छरमायां स्थापनायां पञ्चपञ्चाशदिनशतमासायां पाक्षि-
कयाश्चाऽऽरोपणा । एतासु च पूर्वमर्णतेन प्रकारेण चत्वारि शता-
नि पञ्चपदानि गाथानां कलेश्यानि । इति प्रथमं स्थापनाऽऽरो-
पणास्थानं समाप्तम् ।

संप्रति द्वितीयं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं
प्रतिपाद्यतिव्युत्तरयाह-

तेचीनं उवणपया, तेचीसाऽऽरोपणाएँ उणाण्डे ।

उवणाणं मेवेहा, पंचेव सया उ एण्डा ॥ १८२ ॥

द्वितीये स्थाने त्रयोविंशत्स्थापनायादिति, त्रयोविंशत्स्थापनाऽऽरो-
पणायाः स्थानानि पदानि । एतच्च प्रागेव ज्ञातिमिति न भूयो
माधयेत् । संप्रति संवत्सपरिमाणमाह- (उवणाणमिदं)
स्थापनामासारोपणानि सद्य संवेधाः सर्वसंख्यया भवन्ति पञ्च-
शतान्येकपदानि एकपदपादिकानि २६१ । कथमेतद्वत्सतय-
मिति चेत् ॥ उच्यते-इह संवेधसंख्याऽऽनयनाय प्रागुक्ता “य-
कृत्समवायुष्ठेने” इत्यादि करणगाथा । यकृत्समवायुष्ठेने
तथा यकृत्समवायुष्ठेने पुष्टिप्रदर्शितेन करणगाथा-
उवणाऽऽरोपणविजुया, उम्मासा पंचजागभंया ये ।

रुच्युया उवणपया, तिसु चरमाऽऽदेम जगेको ॥२०४॥

यमां मासानां स १ हारः पदमां, तस्मात् षण्मासात् स्थानाऽऽरोपणादिवर्षादिनात् नवत्यनरं पञ्चतामरकात् ये लब्धास्तैः कृपयुताः सन्तो यावन्तन् भवन्ति, तावन्ति स्थानापराधनि एतावदात् तत्र गच्छ इति भावः । एतच्च विश्वाद्येषु स्थानेषु कष्टमम्, अरमेयि स्थाने एव एवाऽऽदेशः केवलमेकैः जगो हस्यैः । एष माथाऽऽतारायः । ज्ञावाद्यस्मयम्-प्रथमस्थाने प्रथमा स्थापना विशुद्धिदिना प्रथमा चऽऽरोपणा पञ्चदशदिना उन्नयमीलने दिना नि पञ्चविंशत् । तानि षण्मासदिवसेभ्योऽशान्तप्रमाणेभ्यः शोधयन्ते, जातं पञ्चवत्या-रिण शान्तम्, तस्य पञ्चवर्तिनां द्वियत्, लब्धा एकांशिशान्त्सा कृपयाना क्रियन्ते, जाना विशन् । आगतः प्रथमे स्थाने विशन् गच्छः तथा द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चदशदिना, प्रथमा चऽऽरोपणा पञ्चदिना उन्नयमीलने जानानि दिना नि विशानि, षण्मासाद्वचस्योऽशान्तप्रमाणेभ्यः शोधयन्ते, जातं पञ्च शतम्-१६० । तस्य पञ्चवर्तिनां द्वियत् । लब्धा द्विशिष्य, सा कृपयुता क्रियते, जानास्त्वयिशान्त्सा आगतं द्वितीये स्थाने त्रयविंशद्वृत्तः उत्तरेकं आदिरेप्येकः अत्र भावना प्रायुक्तानुसन्ध्या । तत्र गच्छस्त्वयिशान्त्स एकेन युक्तानुसन्ध्या । तत्र गच्छस्त्वयिशान्त्स एकेन गुण्येन, एकेन गुण्येन तदेव भवतां जानास्त्वयिशान्त्सदेव मासाः उत्तरेकेन दिनाः क्रियन्ते, जाना द्विशिष्य, तत्राऽऽदमेककलकृष्णं प्रक्रियन्, जाना भूयस्त्वयिशान्त्स, एतन् भान्तं धनम् । एतच्चान्तिनं धनमादिना एककल युतं क्रियन्ते, जाना चतुर्विंशत्सा गच्छाकेन गुण्येनियन्त्या । तत्र गच्छाशान्तिव्यवहारिपुष्पमर्दनं लज्जयेत् इति चतुर्विंशद्वर्ति क्रियन्ते, जानाः सप्तदश, ते गच्छेन परिपुष्पेन गुणयन्ते, जानानि पञ्चदशान्येकपञ्चानि ४६१ ।

सप्तत्यस्मिन् द्वितीये स्थाने कनिदिना प्रथमा स्थापना कनिदिना च प्रथमाऽऽरोपणा सा च प्रथमा स्थापनाऽऽरोपणा च कनिदिनः संवयमास्तैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता तत्प्रतिपाद्यति-पदमा उवणा पक्खी, पदमा आरोपणा जवे पंच ।

चोतीसा मामेहि, एसा पदमा भवे कमिणा ॥ २०६ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कः पक्कमाणा, प्रथमा चऽऽरोपणा जवनि पञ्चपञ्चदिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्यन्ता चतुर्विंशता मासैः प्रतिस्वितैः कथामिने च्छु । उच्यते-षण्मासांशान्तिवचना अद्यां इ शान्, तस्य त् "उवणाऽऽरोपणादिवसे माणा उ विसाहस्यु" इति वचनात् स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाः पञ्च उन्नयमीलने विशुद्धिः शोधयन्ते, जातं पञ्च शतम्-१६० । ततोऽधिकृत्या पञ्चकप्रकृषया आरोपणा भागो द्वियत्, लब्धा द्विशिष्य, सा कृपयुता क्रियते, जाना द्विशिष्य, तत्राऽऽदमेककलकृष्णं प्रक्रियन्, जाना भूयस्त्वयिशान्त्स, एतन् भान्तं धनम् । एतच्चान्तिनं धनमादिना एककल युतं क्रियन्ते, जाना चतुर्विंशत्सा गच्छाकेन गुण्येनियन्त्या । तत्र गच्छाशान्तिव्यवहारिपुष्पमर्दनं लज्जयेत् इति चतुर्विंशद्वर्ति क्रियन्ते, जानाः सप्तदश, ते गच्छेन परिपुष्पेन गुणयन्ते, जानानि पञ्चदशान्येकपञ्चानि ४६१ ।

सात् किं शुदीतम् ? उच्यते-चतुर्विंशतः प्रतिस्वितमासेष्वेकः स्थापनामासः शोधयन्, जानास्त्वयिशान्त्स, ते आरोपणा पञ्चदिवसमात्रया भागे हुते लब्ध इति पञ्चांशगुणयन्ते, जातं पञ्च-पञ्च शतम्-१६५ । तत्र स्थापनादिवसाः पञ्चदिवसप्रक्रियाः, जान(१)प्रगतमेककलात् स्थापनाकृतामासात् पञ्चदश दिना नि शुदीता नि शोधयन्तु पञ्च पञ्चानि ।

अधुना द्वितीये स्थाने प्रथमायां स्थापनायां यावद्दिना द्वितीया आरोपणा, वर्तिमास संवयमास्तैः प्रतिस्वितैः सा प्रथमा स्थापना, द्वितीया चऽऽरोपणा निष्यन्ता, तदेतत्प्रतिपाद्यति-पदमा उवणा पक्खी, वितिया आरोपणा जवे दसओ ।

अट्टारस मामेहि, पंच उ रादिदिया जामो ॥ २०६ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कः, द्वितीया चऽऽरोपणा दश दश दिना नि भवन्ति । एषा च स्थापना, आरोपणा च अष्टादशमासैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता । तथाहि-अशान्तिना स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाः दश, उन्नयमीलने पञ्चविंशतिः शोधयन्ते, जातं पञ्च पञ्चांश शतम्-१५५ । ततोऽधिकृत्या दशदिवसा आरोपणा भागो द्वियत्, अत्र शुद्धी भागो न शुद्ध्यति, पञ्चसु प्रतिस्वितेषु शुद्ध्यतीति पञ्चकालेन तेषां तथा चऽऽद-पञ्चरात्रिंशतिना जोष इति लब्धा चोदश मासाः, स्थापनायां च प्रायुक्तप्रकरणेको मास आरोपणायास्तु दशऽऽदिमा-कायाः पञ्चविंशतिना द्वियत्, लब्धौ द्वौ नौ चिकपदीनीकृता, जातं शुभम्, लब्ध एको मासः "अह वा दुरुक्षणा, कथमिदं हुत्वा जहिं तु आगाम् । तद्य वि एगो मासो" इति वचनात्, तौ ज्ञापय मासौ पूर्वरात्री प्रक्रियन्ते, आगतमष्टादश मासाः प्रतिस्वितान् । अयं कुतो मासान् किं शुदीतम् ? उच्यते-चोदशमासेष्वेकः दश दश रात्रिंशति पञ्च जोषीकृतानि, स्थापनामासात्पञ्चदश, आरोपणामासादशकः प्रत्यय इति ? उच्यते-चोदश दशमिगुणता जातं पञ्च शतम्-१६० । पञ्चजोषीकृतास्तनः शोधयन्ते, जातं पञ्चांश शतम् । ततः स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाः दश, उन्नयमीलने पञ्चविंशतिः प्रक्रियन्ते, जानमशान्ति शतम् ।

पदमा उवणा पक्खी, तदया आरोपणा जवे पक्खी ।

वारमाहि मामेहि, एसा विदया भवे कमिणा ॥ २०७ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कमूर्तया चऽऽरोपणा भवति एताः । एषा स्थापना आरोपणा च द्वादशमामेवैर्मिष्यन्ता । कथमवर्तयन्ते इति चेत् ? उच्यते-अशान्तिना दिवससप्तानां स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाः पञ्चदश, उन्नयमीलने विशुद्धिः शोधयन्ते, जातं पञ्चांश शतम्-१५० । ततोऽधिकृत्या पञ्चदशदिवसा आरोपणया भागो द्वियत्, लब्धा दश मासाः, प्रायुक्तप्रकरणे वैको मासः स्थापनाभागेको मास आरोपणाभागेनि द्वौ मासौ तत्र प्रक्रियन्ते, आगतं द्वादश मासैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता । अयं कुतो मासान् किं शुदीतम् ? उच्यते-एकैकस्मात्पञ्चदश वासराः । तथाहि-द्वादश मासाः पञ्चदशमिगुणता जानमशान्ति दिवसशतम् ।

एवं एयागविषा, गाहाओ हुंति आणुपुव्वीपि ।

एएण कमेण जने, पंचेन मया उ एगहा ॥ २०८ ॥

एतद्युक्तप्रकरणे एतत्तुर्गामका अनन्तरात्प्रकारा, याथा आ-

नुपुष्पं कमेण जवन्त्यस्या अवि हातव्याः । कियसंख्याकास्ता
पनेन कमेण हातव्याः । इत्याह-पनेन कमेण भवति पञ्चश-
तान्येकपट्टीनि गाथामासिनि । इत्यस्य आचन-पाठकौर्त्तौ स्वा-
पनामुत्तुङ्गा आरोपणार्थां च पञ्च पञ्च प्रतिपत्ता तावत्तेत-
दा यान्त्तु त्रय्यक्षिशन् मासाः, पञ्चपट्टाद्विनशतमाना आरोप-
णा । ततो विशतिर्दिनां स्थापनामुत्तुङ्गा पात्रादिकायमारोप-
णार्थां पञ्च पञ्च प्रक्रिपणा तावद्द्विनश्यं यावत् त्रय्यक्षिशन्मा व-
ष्टिद्विनशतमाना आरोपणा । एवं स्थापनासु पञ्च पञ्च प्रक्रि-
पत्ता आरोपणसु कैकेकं स्नानमुपरितनमागारपरिहरता ताव-
त्तेतस्यं यावत्त्रायानां पञ्चशतान्येकपट्टानि जवन्ति । द्वितीये स्था-
पनाऽऽरोपणं स्थानं समाप्तम् ।

संप्रति तृतीये स्थापनाऽऽरोपणास्थानं प्रतिपाद्यन्निदमाह-
पणतीसं त्रयणपथा, पणतीसाऽऽरोपणाईं ठाणाईं ।
उत्तराणं संवेदे, छवेय सया जवे तीसा ॥ २०॥

तृतीये स्थाने पञ्चविंशत्स्वापनापदानि, पञ्चविंशत्ऽऽरोपणया
स्थानानि पदानि । एतद्विप पूर्वमेव भाव्यम् । सप्रति संवेध-
परिमाणमाह- (त्रयणाणमित्यादि) स्वापनानामारोपणाजिः
सह भवेथाः सर्वसंख्याया जवन्ति वद्वशानि त्रिशानि ६३० ।
एतानि च " गच्छत्तरसंवेधे " इत्यादिकरणवशादनेत्या-
नि । तत्र गच्छः पञ्चविंशत् । कथामिति चेत् ? उच्यते- " त्रयणा-
रोपणाजिबुया । " इत्यादिकरणवशात् । तथाहि-अग्नीनात् शतान्
पञ्चावर्त्तानां प्रथमस्थापनायाः, पञ्चविंशानि प्रथमाऽऽरोपणया
उभयमीलने दश शोध्यन्ते, ज्ञानं सप्तशतम् ॥ ७० ॥ तस्य पञ्च-
विंशमो गृह्यते, लब्धं चतुस्त्रिंशत् । सा कपयुता क्रियते,
आगत-पञ्चविंशत् गच्छः । उत्तरमेक आदिरेत्येकः । ततः
पञ्चविंशत् एकेन गुण्यते । एकेन गुणितं तदेव जवन्तीति
ज्ञाता पञ्चविंशत्, सा उत्तरमेकं होता क्रियते, ज्ञाताश्च-
तुस्त्रिंशत् तत्राऽऽदिममेकं प्रक्रियते । च्याऽऽमस्य पञ्चविंशत् ।
एतन् अतिमधनमग्निमेऽङ्कस्थाने परिमाणम् । एतद्वि-
शुत्त क्रियते, ज्ञाता वद्विशत्, सा गच्छास्तेन गुणयितव्या । त-
त्र गच्छराजिविषमन्वारपरिपूर्णमग्निं वद्वानाति वद्विशद-
र्द्धक्रियते, ज्ञाता अष्टदश, ते गच्छेन परिपूर्णं गुण्यन्ते, ज्ञा-
तानि वद्वशानि त्रिंशदधिकानि ।

संप्रत्यस्मिन् तृतीये स्थाने क्रियदिता प्रथमा स्थापना, प्रथमा-
ऽऽरोपणा च, सा च स्थापनाऽऽरोपणा च क्रियद्भिः संख्यमासैः
प्रतिस्नानैर्निर्दिष्टेयतेतद्विधांमधुपुराह-

पदमा उत्तरा पंच उ, पदमा आरोवणा जवे पंच ।

उत्तीमा मासैर्दि, एसा पदमा जवे कासिया ॥ २० ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चविंशप्रमाण, प्रथमा आ-
रोपणा भवति पञ्चपञ्चविंश । एसा स्थापना आरोपणा च
निष्पत्ता वद्विशता मासैः प्रतिस्विनैः । कथामिति चेत् ? उच्यते-
त-मशानात् शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः पञ्च आरोपणादिव-
साः, उभयमीलने दश शोध्यन्ते, ज्ञानं सप्त शतम् ॥ ७० ॥
एतस्य पञ्चविंशत् आरोपणया भागो गृह्यते, लब्धश्चतु-
स्त्रिंशत्मासाः, एकः स्थापनायां पूर्वप्रकारेण मासः, एक आरो-
पणायामिति द्वौ मासौ तत्र प्रक्रिती, ज्ञाता वद्विशत् मा-
साः । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-प्रतिस्नानं तमासे-

पञ्चः वद्विशत् एकः स्थापनामासः शोचिनो, ज्ञाताः पञ्च-
विंशत्, ते यथेकद्विपदादिना आरोपणया पञ्च दिना द्वाद-
श मा, ततस्त्वेवाऽऽरोपणया संख्यमासा गुण्यन्ते इति
वचनादहं पञ्चविंशत्ऽऽरोपणेति पञ्चमिगुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्च-
सप्तनं शतम् ॥ ७१ ॥ स्थापनादिवसाश्च पञ्च तत्रैव प्रतिपत्ता
ज्ञानमशीतं शतमागतमेकैकस्मान्मासत् पञ्च पञ्च रात्रि-
वानि गृहीतानि । अत्र भागः शुक्रः पतित इति कृत्स्नैवऽऽरो-
पणा सर्वासां च कृत्वाऽऽरोपणानामायेति प्रथमा । तथा
चऽऽह-" एसा पदमा भवे कासिया । "

पदमा उत्तरा पंच उ, विद्या आरोवणा भवे दस उ ।

पुणुवोसमासैर्दि, पंचाईं राईदिया जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चविंशद्विना, द्वितीया आरोप-
णा जवन्ति दश दशदिना । एसा स्थापना द्वितीया चाऽऽरोपणा
निष्पत्ता एकोनविंशत्या मासैः प्रतिस्विनैः । तथाहि-अग्नीनात्
शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः । उभयमीलने पञ्चदश शोध्यन्ते,
ज्ञानं पञ्चपञ्च शतम् ॥ ६५ ॥ अस्य दशमिमीनो द्विपने । तत्र
परिपुष्को भागो न पतन्तीति पञ्चरात्रिद्विवाणि भोगः प्रक्रियते ।
तथा चऽऽह-" पंचाईं राईदिया जोसा " जोषे च प्रक्रियते लब्धाः
सप्तदश मासाः एकः स्थापनाया मासः, एक आरोपणया इति द्वौ
मासौ तत्र प्रक्रिती । ज्ञाता एकोनविंशतिरागतमेकोनविंशत्या प्र-
तिस्नानेनैर्निष्पद्यते । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते ।
प्रतिस्नानमासेष्व एकोनविंशतरेकस्थापनामासः शोचिनो,
ज्ञाता अष्टदश मासाः । अत्र दशदिनाऽऽरोपणेति ते द्वात्रिंशद्वि-
पन्ते, ज्ञानमशीतं शतं, पञ्चवासर ऊष इति पञ्च ततोऽपसादिता
ज्ञानं पञ्चसप्तनं शतम् । तत्र स्थापनादिवसाः पञ्च प्रक्रिताः, ज्ञा-
तमशीतं शतम् । आगतं स्थापनाकुतमासापञ्चरात्रिद्विवाणि
गृहीतानि । पञ्चमोपेकृत्य जोषेयं दश द्वादशरात्रिद्विवाणि ।

पदमा उत्तरा पंच उ, तदया आरोवणा भवे पक्खो ।

तेरसाईं मासैर्दि, पंच य राईदिया जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चविंश, तृतीया चाऽऽरो-
पणा भवति पञ्चः पञ्चप्रमाण, एसा प्रथमा स्थापना तृतीया चा-
ऽऽरोपणा प्रयोद्धानिः प्रतिस्नानेनैर्निष्पत्ता । तथाहि-अग्नी-
नात् द्विसप्तशतान् पञ्चस्थापना दिवसाः, पञ्चदश आरोपणा
दिवसाः । उभयमीलने विशतिः शोध्यन्ते, ज्ञानं पञ्च शतम् ॥ ६० ॥
तस्याधिकृतया पञ्चविंशत् आरोपणया भागो गृह्यते, तत्र लि-
खा ज्ञानो न पतन्तीति पञ्च भोगः प्रक्रियते । तथा चऽऽह-" पं-
च रा राईदिया भोसो । " भोगे च प्रक्रिये लब्धा एकादश एक-
स्थापनाया मास एक आरोपणया इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्रि-
तावागतं त्रयोदशमिमीनैः प्रतिस्नानेनैर्निष्पत्ता । अथ कुतो
मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-प्रतिस्नानमासेष्वस्थापनापञ्च
एकस्थापनामासः शोचिनः, स्थिताः पञ्चात् द्वादश आरोपणा
एकमासनिष्पद्येकैकमासक्रियते, अष्टदश भागः पञ्चदश-
भिः किञ्च गुणयितव्य इति पञ्चदशमिले षडशविप गुण्य-
न्ते, ज्ञानमशीतं शतं शतं, पञ्च भोग-इति ततोऽपनीयन्ते ज्ञा-
तं पञ्चसप्तनं शतं, तत्र पञ्चस्थापनादिवसाः प्रक्रियन्ते
ज्ञानमशीतं शतमागतमत्र स्थापनाकुतमासापञ्च दिवसा
गृहीतानि, शेषेभ्यस्तु षडशमासेष्वः पञ्चमोपेकृत्य पञ्चदश
पञ्चद्वेति ॥

एवं एयागमिया, गाढाओ हुंति आणुपुर्वी ।
एषण कमेण जने, जेवे सयाई तीसाई ॥ १२३ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण एतन्मिका अनन्तरोदितगद्या आनुपूर्वा क्रमेणाया अपि भवति ज्ञातव्याः । कियत्संख्याकाः १, इत्याह-
एतेनानन्तरोदितेन क्रमेण ज्ञातविन गायानां पदशतानि शिक्षाणि ।
किमुक्तं भवति-पञ्चदशस्थापनाममुक्त्वा आरोपणार्थं च य-
थोत्तरं पञ्च पञ्च प्रक्रियता तावत् गन्तव्यं यावत्पञ्चविंशत्या-
ना पञ्चसप्ततशतदिना आरोपण । पुनर्देशानां स्थापनां कृत्वा
यथोक्तप्रकारेण तावन्नेयं यावत्पञ्चविंशत्युक्तमा सप्ततशतशत
आरोपण । एवं स्थापनासु पञ्च पञ्च प्रक्रियता आरोपणाल्ले-
कमुपरितनं स्थानं ह्रापयता तावन्नेयं यावत् गायानां
पदशतानि शिक्षाधिकानि भवति । तृतीयं स्थापनाऽऽरोपणा-
स्थानं समाप्तम् ।

सम्यक् चतुर्थे स्थापनाऽऽरोपणास्थानं प्रतिपिपाद्यधुरिन्द्रमाह-

अठ्ठासीयं उवणा-ण सयं आरोवणा वि तह चेव ।
सोन्नस चेव सहस्मा, दसुत्तर सयं च मेवेहो ॥ १२४ ॥

चतुर्थे स्थाने एकोनाशीते स्थापनापदानां शतं भवति,
आरोपणार्था अपि तथैव ज्ञातव्यम् । किमुक्तं भवति-१. आरोपणा-
नामपि पदानां शतमेकोनाशीतं भवतीति । एतच्च प्रागेव
आह्वयम् । सप्रति संवेधपरेष्वापना-स्थापनानामारोपणार्थः
सह संवेधे संयोगाः पोदसहस्रआण दशोत्तरं शतम् १६११०
नवतीति । एवमसंख्याकाश्च संवेधाः "गच्छन्त्यसंवेधो" इत्या-
दिस्वरणवशादेतद्वशाः । गच्छन्त्या एकोनाशीतं शतम् ।
तथाहि-अशीतान् शतानां प्रथमदिनमादिबन्ध एकः, प्रथमाऽऽरो-
पणादिवन्ध एक इत्युभयमीकतेन द्वौ शोधितौ, जातमष्टमस-
त शतम् । तस्य "चरमा दसतामेको" इति चतुर्थादेकं भागो
हियते, अष्टमसप्ततमेव शतम् । तत्र पुनं रूपं प्रकृत, जान-
मेकोनाशीतं शतम् । वलरमेक आदिद्वयेकः, तत्र गच्छ
एकोनाशीतशतसङ्ख्या उत्तरणीकं गुणयते, जानं तदेव एकोना-
शीतं शतम्, तत एकं हानं क्रियते, जातमष्टमसतं शतं, तत्राऽऽ-
दिमेकं प्रक्रियते, नृपस्तदेवा दुर्देकोनाशीतं शतम्, एतद्विभज-
नम्, एतत् आदिना एकं नृपं क्रियते, जातमष्टीतं शतं गच्छ-
शिरच विषम इत्यस्यैवाऽशीतस्य शतस्यैव क्रियते, जाना नवतिः,
सा गच्छेन परिपूर्णं एकोनाशीतशतप्रमाणं गुणयते,
आगतं पोदसहस्राण, शतं दशोत्तरमाति ।

तथाहिन्दु चतुर्थे स्थाने कतिदिना प्रथमा स्थापना, क-
तिदिना च प्रथमाऽऽरोपणा, कतिदिना च प्रथमा स्थापना, आ-
रोपणा च प्रतिनैवेदिमामेनिष्पद्यन्ते आह-

पदमा उवणा एको, पदमा आरोवणा भवे एको ।
आसीया मासमया, एवा पदमा जने कणिणा ॥ १२५ ॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एको दिवसः, एकदिनप्रमा-
णा इत्यर्थः । प्रथमा आरोपणा भवत्येक एकदिना । एवा स्था-
पना आरोपणा च अशीतान् शतानां शोधिकात् मासश-
तात् निष्पन्ना । तथाहि-अशीतान् शतान् एकः स्थापनादिव-
सः, एक आरोपणादिवस इति द्वौ शोधितौ, जातमष्टमस-
त शतम् । तस्य "चरमा दसतामेको" इति चतुर्थीदेकं भागो
हियते, अष्टमसप्ततमेव शतम् । तत्र पुनं रूपं प्रकृत, जान-
मेकोनाशीतं शतम् । वलरमेक आदिद्वयेकः, तत्र गच्छ
एकोनाशीतशतसङ्ख्या उत्तरणीकं गुणयते, जानं तदेव एकोना-
शीतं शतम्, तत एकं हानं क्रियते, जातमष्टमसतं शतं, तत्राऽऽ-
दिमेकं प्रक्रियते, नृपस्तदेवा दुर्देकोनाशीतं शतम्, एतद्विभज-
नम्, एतत् आदिना एकं नृपं क्रियते, जातमष्टीतं शतं गच्छ-
शिरच विषम इत्यस्यैवाऽशीतस्य शतस्यैव क्रियते, जाना नवतिः,
सा गच्छेन परिपूर्णं एकोनाशीतशतप्रमाणं गुणयते,
आगतं पोदसहस्राण, शतं दशोत्तरमाति ।

शतं, तस्य एकदिनप्रमाणयाऽऽरोपणया भागो विधत्ते, ज-
ष्टमसप्ततमेव शतम् । एकः स्थापनामास एक आरो-
पणामास इति द्वौ तत्र प्रकृति, अष्टमशतीतं मासशतम् । अथ
कुनो मासार्थिकं गृहीतम् १, उच्यते एकैकस्यामासार्थिको दि-
वसः अत्र भागः शुद्धः पतित इति कुस्माऽऽरोपणा । अत्रावस्था-
सो कुस्माऽऽरोपणानामादौ प्रथमा । तथा च १६११- " एसा
पदमा भवे कणिणा । "

पदमा उवणा एको, विद्या आरोवणा जने दोषि ।
एगनउपमामेहि, एगो उ तहि भवे जोसो ॥ १२६ ॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एक एकवामरा, द्वितीया
आरोपणा भवति द्विदिने द्विदिनप्रमाणा । एवा स्थापना आ-
रोपणा च निष्पन्ना एकनवतिमासैः । तथाहि-अशीतान् एक-
स्थापनादिवसः, आरारोपणादिवसः, उभयमीकतेन त्रयो-
शध्वने, जानाः पञ्चाश्रयतिमासा द्विदिना आरोपणेति द्विध्वं
गुणयते, जातमष्टीतं शतम्, एको जोष इति स ततः शोधयते,
ततोऽनवदेकोनाशीतं शतम् । तत्र स्थापनादिवस एकस्त्रय प्र-
क्रितो, जातमष्टीतं शतम् । आगतमेकस्मात् स्थापनाद्विनात् मा-
सात् एको दिवसो गृहीतः, शोधय एकं जोषाकृत्य द्वौ द्वौ
दिवसाविति ।

पदमा उवणा एको, तस्या आरोवणा जने निशि ।
एगुही मामेहि, एगो उ तहि भवे जोसो ॥ १२७ ॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एकः एकोना, तृतीया आ-
रोपणा त्रिणि दिना । एवा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
एकपञ्चमासैः । तथाहि-अशीतान् दिवसशतान् एकः स्थाप-
ना दिवसस्य आरोपणार्थाः, उभयमीकतेन त्रयोः शोधयते,
जानं पदमसतं शतम् १२६१० तस्य त्रिभिर्भागां विधत्ते, आ-
रोपणायास्त्रिद्विनां प्रपञ्चात् । तत्र भागः शुद्धः न पतनीत्येको जोष प्र-
क्रियते, जानं सप्तसप्तं शतम् १७७१ (७७१) भागो द्वे द्वयोः एकोन-
विंशतिमासैः एकः स्थापनाया मास एकस्वारोपणार्था इति द्वौ मा-
सौ तत्र प्रकृति, अगन्मकपश्चिन्मासैः प्रतिनैवेदिनिष्पन्ना ।
अथ कुनो मासार्थिकं गृहीतम् १, उच्यते-संवेधमासस्य एकपश्चि-
संवेधार्थिकस्य एकः स्थापनामासः शोधयते, जाना पश्चिदिना
आधिक्यता आरोपणेति ते त्रिणिगुणयते, जातमष्टीतं शत-
मेको जोष इति । एकस्मत्तोऽपनीतो, जातमेकोनाशीतं शतमेकः
स्थापनादिवसः, तत्र प्रकृति जातमष्टीतं शतमागतमकस्यात्
स्थापनोक्तानामासात् एकदिनं गृहीतः, शोधयः पञ्चमासस्य
एकं दिनं जोषाकृत्य त्रिणि त्रिणि दिनातीति ।

एवं स्तसु गमियार्णा, गाढाणं हुंति सोन्नससहस्मा ।
मयमेगं दससहियं, नेगवं आणुपुर्वी ॥ १२८ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण गामकानामुक्तपदमोपेयानां गायाना-
मानुपूर्वा क्रमेण खलु निश्चितं भवति ज्ञातव्यान् पोदसा-
सहस्राणि, शतमेकं च दशाधिकमात्रं । एतद्वक्तं भवति-एक-
दिना स्थापनाममुक्त्वा आरोपणार्थं यथोक्तप्रकारेण आरोपणा
तावन्नेयं यावदेकोनाशीतदिनशता चरमाऽऽरोपणा, द्विदिनाऽऽ-
रोपणा स्थापनासंख्याकाऽऽदिताऽऽरोपणा तावत् कृत्वा यावत्पञ्च-
चरमा आरोपणा । एवं पोदसा सहस्राणि गायानां शतमेकं च
दशोत्तरं पूरणीयमिति । एतासु च स्थापनाऽऽरोपणानां मास-
करणं कुत्वा एकाऽऽदिपु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चमसं गमयन्ता-

बाधु पञ्चद्विनाऽऽदिषु नवविनयपेन्ता शुक्रवर्ति. कपटिके दशदि-
नाऽऽदिषु बाधु. शोदिनयपेन्तासु कपटिककृत् ज्ञायमाने शून्ये
मास एकां प्रहीनस्यः । एवं पञ्चदशद्विनाऽऽदिष्वप्येकांशविशि-
नितयपेन्तासु एकांशविशिनितिनाऽऽदिषु चतुर्विंशतिदिनयपे-
न्तासु द्वौ मासौ । एवं सर्वत्र यावत्पञ्चकं न परंपर्यन्ते तावत्
पूर्वसंवाक्यं मासां दशना पञ्चकं तु पूर्वं कपमाधिकं प्राक्-
पता जावनीयम् । तद्वन्तु संस्थापमांसं चतुर्द्वारम् ।

मधुना राशिद्वारमाह-

असमाधिहाणा खनु, सवला य परीसहा य मोहे ति ।

पक्षिभ्रावमसागरां व-परमाणु ततो असंखेज्जा॥११॥

एष प्रायश्चित्तराशः कुतः ? उच्यते-यानि कष्टवसमाधिस्था-
नानि विशिनः, कलुषादः संभावने । स चैतस्संभावयति-असं-
ख्यायानि दशकालपुत्रजनेदतोऽसंख्येयानि । एवमेकविं-
शतिः शतसंख्येयानि, द्वाविंशतिः परीसहाः, तथा मोहे मोहनीयं क-
र्माणं ये अष्टाविंशतिभेदाः । अष्टाश-माहविषयाणि विशिष्टस्था-
नानि, येनैश्वर्योऽसंख्येयसंख्येय एष प्रायश्चित्तराशिः कथ्यते ।
भूयः सिध्यः पुच्छन्ति-किंयन्ति खनु तावत्संख्येयमस्थानानि ? ।
उच्यते- (पक्षितोऽसंख्येयत्वाद्) पक्षयोपमे सागरां वमे ख
यावन्ति बालाग्राणि तावन्ति न नवन्ति, किं तु व्याव-
हारिकपरमाणुमात्राणि यानि बालाग्राणि अष्टद्वानि ते-
ऽऽऽसंख्येयानि । इयमत्र जावना-यावन्ति खनु पक्षो-
पमे बालाग्राणि तावन्त्यसंख्येयमस्थानानि भवन्ति । नायमर्थः
समर्थः । यावन्ति सागरां वमे बालाग्राणि तावन्ति । यद्येवं तर्हि
सागरां वमे बालाग्राणि प्रायेकमसंख्येयमष्टद्वानि किंयन्ते,
तानि च अष्टद्वानि संख्येयव्याहारिकपरमाणुमात्राणि तावन्ति
भवन्ति । नायमप्यर्थः । किंयन्ति पुनस्तानि भवन्ति ? उच्यते-
तेऽऽऽसंख्येयमस्थानानि । अन्ये तु भूयन्ते-परमाणुमात्राणि अ-
गदन्ति मुहमपरमाणुमात्राणि दृश्यन्ति । तदसंख्येयम् । सुक्ष्म-
परमाणुष्वे हि तत्रानन्ताः, असंख्येयमस्थानानि चार्कवतोऽप्यसं-
ख्येयश्लोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । इति गते राशिद्वारम् ।

अथ मानद्वारमाह-

बारस अष्ट य लक्षम्, मायां जणियं जिथोई सोहिकरं ।

तेण परं जे मासा, संहस्यता परिसरंति ॥ १२ ॥

मीयन्ते परिच्छिद्यन्ते वस्वन्तेनेति मानम् । तद् द्विधा-कस्ये, मावे
च । तत्र कस्येषु प्रस्थकाऽऽदिषु, भावतः पुनारदं मानं प्रायश्चित्त-
मानं (जितेस्ती) संकृष्टिस्त्रिंशत् शोधिकरं भागितम् । तद्यथा-
प्रथमतोऽधिकरस्य द्वादश मासाः, मध्यमतोऽधिकृतमष्टौ मासाः, व-
रुद्धमानस्त्वानि सन्तु षण्मासाः । इतोऽधिकं न दीयते, किन्तु व-
क्षुरूपं प्रतिसेधितेषु मासेष्वेता षण्मासमेव । अत्र प्रस्थकदृष्टान्तो
यथा-प्रस्थकेन मीयमानं तावत् तावन्मीयन्ते यावत् प्रस्थकस्य
श्लेषः परिपूर्णो भवति, तत्र परमधिकमात्रोऽप्यमानमपि परि-
पतति । एष षण् मासानामधिकं यद्यपि प्रतिसेविनं तथापि
नन्तु स्वापनाऽऽरोपनाप्रकारेण संहृत्यमानं परिशृणुति । तथा-
वाऽऽद- (नेष परमित्यादि) नत उक्तकपात् षट्सिन्धुऽप्यम्, परे ये
मासास्ते स्वापनाऽऽरोपनाप्रकारेण संहृत्यमानाः संसार्यमानाः
वाशृणुति । तावन्मासेनापि च प्रायश्चित्तपतिपत्तारः शुद्धाग्निः,
शुक्लज्वालावत् प्रज्वलती तीर्थकुलामाहोवा सम्पद्यनुष्ठेया इति ।

संयानि प्रलुङ्गारमाह-

केशमपुपञ्जवना-धिष्ठा य तयो व भोदिनापाविष्ठा ।

४६

चोदमदसंख्येयानि, कपपत्र पक्षपथारी य ॥ १२ ॥

(केशमपुपञ्जवनापाणोऽन्ति) हानशब्दः प्रायेकमजसंख्येयते,
केवलज्ञानिनो मनःपर्यायज्ञानिनश्च, तत्तत्तदनन्तरमप्यधि-
ज्ञानेन जिना अवधिज्ञानजिनः । जिनशब्दो विशुद्धाव-
धिपदशब्दः, विशुद्धावधिज्ञाना इत्यर्थः । ततश्चतुर्दशपूर्वेषु,
दशपूर्वेषु नवपूर्वेषु च । इहाऽन्तर्गतं नवपूर्वेषु न पर-
पूर्णनवपूर्वेषु च, किं तु नवमस्य पूर्वस्य चतुर्दशमासा-
नामकं वस्तु तावन्मात्रधारिणोऽपि नवपूर्वेषु । तथा कष्टपथारः
कष्टपथधारिणः, प्रकटो निशीघ्राध्ययनं, तद्वारिणः ।
अशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः ।

तद्वानुक्तं अशब्देन सूचितं दर्शयति-

घेपन्ति चन्देणं, निञ्जुत्तीसुत्तपोदियथरा य ।

आधाधारण जीते, य होति पट्ठणो ठ पञ्चिजे ॥ १३ ॥

अशब्देन सूचितं निर्युक्तिस्त्रयीति आधाराः । तत्र निर्युक्तो भ-
क्षार्थस्त्वामिक्तता, सूत्रपीठिका निशीघ्रकल्पवधवारप्रथम-
पौठिकायाध्यायाः । तथा भाषायां चारुते जीते च ये व्यव-
हारिणः-माहात्म्यवहारिणो, धारणाव्यवहारिणो, जीतव्यवहा-
रिणश्च । एते प्रायश्चित्तदाने प्रभवः । तदेवं गते प्रलुङ्गारम् ।

इदानीं किंयन्ति सिद्धानि प्रायश्चित्तस्थानानि निद्वारयन्तः ।
तत्र शिष्यः पुच्छन्ति-किंयन्ति खनु प्रायश्चित्तानि ? आचार्ये आह-
अर्थतोऽपरिपत्तानि सूचनः पुनरिहं परिणाम-

अणुप्राप्तयमामाणं, दो चैव सया हवन्ति वावसा ।

निजि सया वसीमा, हुनि अ उपाइयाणं पि ॥ १२ ॥

पंचसया जुलसीमा, सर्वसमाप्तिमाया बोधवसा ।

तेण परं वुच्छामा, चाउम्मासाण संखेवं ॥ १३ ॥

अनुद्वानिना नाम गुरुषः, उद्वानिता लघवः । निशीघ्रमात्र
मध्यमे प्रथमोद्देशके अनुद्वानिता गुरुषो मासा अविहितानाः,
नेपांमकत्र संज्ञितानां द्वे शते द्वापञ्चाशदधिकं भवतः । नि-
शीघ्रतृतीयचतुर्थपञ्चमोद्देशकेषु उद्वानिता मासा उक्ताः, नेपा-
मुद्वानितानां मासानामेकत्र संज्ञितानां त्रिणि द्वात्रिंशानि द्वात्रिं-
शानि भवन्ति । एतेषां सर्वेषामनुद्वानितमासानामनुद्वानितमा-
सानां चैकत्र मीयन्ते मासिकानां प्रायश्चित्तानां बोधव्यापि
पञ्चशानि चतुरशीतानि पञ्च । (तेण परमित्यादि) अतः
परं चातुर्मासिकानां संक्षेपं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेव निवाहयति-

लब्ध मया चापला, चाउम्मासाण होतिऽणुमाया ।

मत्तमया चउवीसा, चाउम्मासाण उगयाया ॥ १३ ॥

तेरसस्य अठमट्ठा, चाउम्मासाण होति मन्वेसि ।

तेण परं वुच्छामा, सर्वसमाप्तिमा संखेवं ॥ १४ ॥

पट्टसमाप्तमध्यममदशमिकादशोद्देशकेषु अनुद्वानितानि चा-
तुर्मासिकाः युक्तानि । एतेषामेकत्र संज्ञितानां भवन्ति पट्टशानि
चतुष्टयचारिणि १६४ । शाखायां “ होतिऽणुमाया ” इत्यत्र
पट्टपथे प्रथमा, प्राकृतस्थात् । एवमुत्तरार्द्धेऽपि द्वादशचतुर्द-
शपञ्चाशोक्तसप्तदशाष्टाशोकोक्तपिनातितमष्टपट्टसदृशेषु उ-
द्वानिताऽनुर्मासिका उक्ताः, नेपांमकत्र संज्ञितानां सप्तशतमा-
नि चतुर्विंशतिः ७३४ । उद्वानितानामनुद्वानितानां च सर्वेषां
चतुर्मासिकानामेकत्र मीहितानां भवन्ति त्रयोदश शतानि अ-

दृष्टानि १३६८ । (नेण परमित्यादि) ततः परं सर्वेषां मांसिकानां चातुमांसकानां च यः समासो मूलिनं तेन संज्ञेयः सर्वसंख्यासंग्रहं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञानमेव निर्यादयति-

नव य सया य सहस्रं, उणाशं पद्विचित्रो ह्येति ।

बावमा उणाशं, सचद्वि आरोपणा कमिणा ॥३३७॥

स्नानानां मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्नानानां प्रतिपत्तयः प्रतिपादनानि सहस्रं नव च शतानि द्वापञ्चशतं स्थानानि १९५२ भवन्ति । तथाहि-सर्वाणि प्रायुक्तानि मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्थानान्येकत्र मोलिनान्येनाचम्बन्ति । स्वर्गभिः पुनरापेक्षा कृत्स्ना । अथ कोऽस्य सूत्रस्यानन्तं सन्धः ? उच्यते-नन्वेव एव सन्धः-कियमि प्रायश्चित्तानि सिद्धानि कियमश्वाऽऽरोपणा जघन्या, जघन्योक्त्या, तथा कृत्स्ना अकृत्स्नाश्च सिद्धानि । तत्र प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणां स्थाने एका जघन्या, विशत उक्त्या । एकैकस्यां स्थापनायामारोपणाभिः सह संवेधे एकैकस्या उक्त्याया लघुमानव्यवस्थितानि चतुस्त्रिंशद्विचित्रानि ५३५ । द्वितीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, त्रयस्त्रिंशत् उक्त्या अजघन्योक्त्यानां पञ्चशतानि नवविंशति ५२७ तृतीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, पञ्चविंशत् उक्त्या, अजघन्योक्त्यानां पञ्चशतानि चतुर्विंशति ५६५ । चतुर्थे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या एकौनाशिनं शतमुक्त्यानां पञ्चदश-सहस्रानि नवशतानि विशानि १५३० अजघन्योक्त्यानां तथा प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने सप्तनिरारोपणाः कृत्स्नाः, भाग-ह्यारिष इत्यर्थः । ओषधिरिदानी इति यावत् ।

तार्थ्येभ्यः-

सर्वेभिः उणाशं, उक्तीमाऽऽरोपणा जवे कमिणा ।

मेमा चत्ता कमिणा, ता खनु निपमा अणुकोमा ॥२२८॥

प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने त्रिंशत् स्थापनास्थानानि, तेषां च सर्वेषामपि स्थानानामपि मासाऽऽरोपणा उक्त्या जर्वात । ताश्च सर्वसंख्यया त्रिंशत् । एताश्च नियमनो ओषधिरिति इति कृत्स्नः । शेषाश्चोक्त्याऽऽरोपणाव्यतिरिक्तानामारोपणानां मध्ये ओषधिरित्येतत् । कृत्स्नाऽऽरोपणाश्चाव्यतिरिक्तं । ताश्च अस्तु निरमात्रियेत अनुक्त्या, जघन्या मध्यमा वा इत्यर्थः । एता उक्त्याः, ता मोलना जाता सप्ततिः ।

अथ कास्ना अनुक्त्याश्चाव्यतिरिक्तं कृत्स्नः १, इत्यत्र आह-

बीमा ए ऊ बीमा, चन अमीया य तिणि कमिणाओ ।

तोमाए पक्ख पणवी-म तीम पणा य पणमयी ॥३३६॥

चत्ताए बीम पणती-म मत्तरी चव तिणि कमिणाओ ।

पणयालाए पक्खो, पणयाला चव दो कमिणा ॥३३०॥

पणाए पण्ढी, पणपणाए य पणबीमा य ।

सद्विउवणाए पक्खो, बीमा बीमा य चत्ता य ॥३३१॥

सयरीए पणपणा, तत्तो पणत्तरीए पक्ख पणबीमा ।

अमतीए ठवणाए, बीमा पणुबीम पणणासा ॥३३२॥

नउउए पक्ख तोमा, पणयाला चव तिणि कमिणाओ ।

सनिपाए बीम चत्ता, पेनुनरि पक्ख बीमा उ ॥३३३॥

दसुत्तरसदयाए, पणतीसा बीसउत्तरे पक्खो ।

बीमा बीमा य तद्दा, कमिणाओ तिणि बीए य ॥२३४॥

तीमुत्तरे पणवीसा, पणतीस पक्खिया जवे कमिणा ।

चत्तालीसा बीमा, पणासं पक्खिया कमिणा ॥३३५॥

विशिकायां विशतिविशिन्यां स्थापनायां विशतिविशतिवि-
ना । एवं चत्वारिंशद्द्विना, अशीतिविना च । एतास्तस्रोऽप्यारो-
पणाः कृत्स्नाः । तथा विशति विशद्द्विनायां स्थापनायामिमः पञ्चऽऽरोपणाः कृत्स्नाः । तद्यथा-पक्वः पञ्चविशतिस्त्रिंशत्पञ्चा-
शत्पञ्चसप्ततिश्च ५ । तथा चत्वारिंशत् स्थापनायामिमास्त्रिंश-
आरोपणाः कृत्स्नाः । तद्यथा-विशतिविना, पञ्चविंशद्द्विना, स-
प्ततिविना च । तथा पञ्चचत्वारिंशत् स्थापनायामिमं द्वे कृ-
त्स्ने आरोपणे । तद्यथा-पक्वः पञ्चप्रमाणा, पञ्चचत्वारिंशत् प-
ञ्चचत्वारिंशद्द्विना च । पञ्चाशद्द्विनायां स्थापनायामेका पञ्च-
पद्विना कृत्स्ना आरोपणा । पञ्चपञ्चाशद्द्विनायामेका पञ्च-
विंशतिः १ । पद्विनायां स्थापनायामारोपणाः कृत्स्नाः चत-
स्त्रः । तद्यथा-पक्वो विशतिस्त्रिंशत् चत्वारिंशत् । सप्ततिविनायां
स्थापनायामेका पञ्चपञ्चाशद्द्विना कृत्स्नाऽऽरोपणा ५ । पञ्चस-
प्ततिविनायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरोपणे-पाकिंको, पञ्च-
विंशद्द्विना च २ । अशीतिविनायां स्थापनायां त्रिभिः कृत्स्ना
आरोपणाः । तद्यथा-विशतिः, पञ्चविंशतिः, पञ्चाशद्द्विना । नवति-
विनायां स्थापनायामिमास्त्रिभिः कृत्स्ना आरोपणाः-पक्वोत्त्रिंश-
त्पञ्चचत्वारिंशत् । शतिकायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरो-
पणे-पक्वविंशतिविना, चत्वारिंशद्द्विना च २ । पञ्चोत्तरश-
तिकायां पुनः स्थापनायामिमं द्वे कृत्स्ने आरोपणे पाकिंको, प-
क्वविंशतिविना च ३ । दशोत्तरशतिकायां स्थापनायामे-
का पञ्चविंशत्कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । विशत्युत्तरशतिकायां स्था-
पनायामिमास्त्रिभिः कृत्स्ना आरोपणाः । तद्यथा-पाकिंको, विश-
तिविना, त्रिंशद्द्विना च । त्रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामेका
पक्वविंशतिविना कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । पञ्चविंशदुत्तरशतिका-
यां स्थापनायामेका पाकिंकोआरोपणा कृत्स्ना १ । चत्वा-
रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायां पुनरियमेका कृत्स्ना आर-
पणा विशतिविना १ । पञ्चविंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामे-
का पाकिंकोआरोपणा कृत्स्ना । एवमेताश्चाव्यतिरिक्तं त्रिंशद-
उक्त्या, सर्वमिलिताः सप्ततिः कृत्स्ना आरोपणाः । शेषाः पञ्च-
अनतिविंशत्संख्या अकृत्स्नाऽऽरोपणाः । एवं सर्वेषां स्थाप-
नाऽऽरोपणास्थानेषु कृत्स्नऽकृत्स्नाऽऽरोपणानां परिमाणमुपगृह्य
परिमावर्तयामि ।

अतः परमेतासां सर्वेषामपि स्थापनाऽऽरोपणानां स्वरूपं य-
न लक्ष्यते तद्विभागिपुरिदिहा-

सर्वार्थिं ठवणां, एत्तो सामञ्जसत्वं नु चक्षे ।

मासमं जोममं, हीणाहीणे य गहणे य ॥ २३६ ॥

चतुर्विधे स्थापनाऽऽरोपणास्थानेषु याः स्थापना आरोप-
णाश्चाप्येत्यनुवेचनां भवन्ति, तासां सर्वास्तामपि स्थापना-
नारोपणानां च इत ऊर्ध्वं सामान्येन लक्षणव्यपितया लक्ष-
णं-लक्ष्यते येन तायां स्वरूपं तद्वक्तव्यमुक्तं नु चक्ष्यते वक्ष्ये ।
हेतुः । सामान्ये प्रतिवेक्षितसंख्यमासानां परिमाणे, तथा प्रति-
क्षावत्तमासाऽऽरोपणानां मिलितमासाऽऽरोपणाद्वैभवंति । दिव्यमासु
क्रियति प्रकृते बुद्धं भावं द्वावैतीति । एवं जोषां जोषपरि-
माणं लक्षणं वक्तव्यम् । तथा हीनाहीने च ग्रहणे च । हीन-

संश्रिति वाऽऽलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासां श्रुत्वा तत् मा-
सां स्थापनायामारोपणार्थं च स्थापयित्वाऽऽरोप्य च परस्मै
विधिकमुपदेश्यैद्विमुपदेशमाह-

उक्त्वाऽऽरोपणमासे, नाऊणं तो भणहि मासगं ।

जेण समं ते कसिणं, जेणऽहियं ते च जोसगं ॥२४१॥

आलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासपरिमाणमाह त्वयं तदन्तर-
मेतावन्तो मासाः स्थापनायामेतावन्त आरोपणायामिति ज्ञा-
त्वा ततः सञ्चयमासां विधिकमालोचकाय भण्य प्रतिपादय ।
यथा-अष्टावञ्चाशत् प्रतिसेवितमासाः, आलोचकमुक्त्वा दुपलब्धेः ।
तत आचार्येण स्थापनाऽऽरोपणार्थं क्लृप्त विधिका स्थापना, प-
ञ्चाशद्विधिका वाऽऽरोपणा स्थापना, तत्र स्थापनाऽऽरोपणार्थ-
वसानामेकत्र मीलने जानं सप्तनं शतम् १७० । ततः पञ्चमास-
द्विसंख्येऽशीतशतसंख्येयः शोधनं, स्थिताः पञ्चाशद् दश,
तेषामधिकृतया पञ्चाशद्विधिका आरोपणाय भागो द्धियते,
तत्र भागो न लभ्यते इति चत्वारिंशद् शतं प्रकिसम् । ततो
भाग्ये हुते लब्ध एको मासः, इयमारोपणा अष्टाविंशतिमास-
निष्पन्ना अष्टाविंशतिमासं चेति एकोऽष्टाविंशत्या गुणितो, जा-
ता अष्टाविंशतिः ५८० । तत एवमालोचकाय कथयति-यथा ह्यौ
स्थापनामासौ, अष्टाविंशतिरारोपणमासाः । एते मिलितास्त्रि-
ंशत्, अष्टाविंशतिरस्ये मासा आरोपणाय भागो हुते लब्धः ।
एव सुवर्ण संख्यमासप्रमातोचकाय विधिकं भणनीयमिति ।
येन पुनरांशोपणानुगारेण भाग्ये द्धियमासो आरोपणार्थं
समं शृङ्खानं तत् कस्मस्मारोपणं कृष्टव्यम् । येन यावत्प-
रमाणेन तु द्विसमीलनादिनायां पञ्चमासपरिमाणमाधिकं भ-
वति तच्च तावत्प्रमाणं पुनर्नोपार्थं ओपपरिमाणमवसानाय-
म् । यथा विधिकायां स्थापनायां पश्चिमार्थं आरोपणार्थं
पञ्चोत । एतेन ऊपरिमाणलक्षणमुक्तं कृष्टव्यम् ।

जत्थ उ उक्वहीणान् हुँत तत्थ उ हुवति मासावो ।

एकई जा चांदम, एकाती संस डुगहीण ॥२४२॥

इह सर्वोपां स्थापनायामारोपणार्थं च दिवसेष्वयो मासा-
नामुपदानाय पञ्चजिनोगो इत्यर्थः । तत्र भागे हुते यत्प्रत्ये
तत्रियामासु द्विकुपहीनं कर्तव्यम् । यत्र पुनरांशोपणा श्रुद्धिना
लब्धमासा न भवति, एकाऽऽद्विपु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चजि-
नार्थादिक एवासंभवतः । पञ्चदिनाऽऽद्विपु नवदिनपर्यन्तासु
पञ्चजिनोगो हुते लब्धस्थापितः (१) द्वयो कुर्यादसंज्ञकत्वात् । इति
नाऽऽद्विपु चतुर्दिनपर्यन्तासु श्रुद्धिकारणत्वेन सूच्यमय भा-
वात् । तथा एकाऽऽद्वय एकदिनाऽऽद्वयो यावत्तुर्दिनपर्यन्ताः
स्थापना आरोपणार्थं स्वाभाविक्य एकस्मात्मासाः कृष्टव्याः ।
किमुक्तं प्रवर्ति-? स्तनावेवैव, न तु मासाः पादनामिभिरुत्तरण-
योगत एकस्मात्मासाभिर्बुद्धा न प्रतिपत्तव्या इति ॥ संस डुगही-
ण (२) शेषाः पुनः पञ्चदशदिनाऽऽद्वयः स्थापना आरोपण-
ार्थं द्विकहीना कृत्वा, पञ्चजिनोगो हुते लब्धस्य द्विकुपहीन-
त्वाभावात् उपचारतो द्विकहीना उक्ताः ।

उवरि तु पंचमदए, जई ममा तत्थ केड दिवमा उ ।

ते सर्वे पमासां, मासातो हुंति नापम्वा ॥ २४३ ॥

पञ्चदशदिनायाः स्थापनायां आरोपणार्थं उवरि चो-
रुशदिनाऽर्धद्वय स्थापनाऽऽरोपणार्थं पञ्चजिनोगो हुते, उपरिभ-

गल्लब्धेयः शेषा ये एकद्विकाऽऽद्वयो इत्यस्ते, ते सर्वे लब्धा-
नां पूरणदुत्तरवारिकमाह मासाः कृष्टव्यं ज्ञातव्याः । किमुक्तं
भवति ? तेषु ऊपांभूनेष्वपि स एवैका मासो शृङ्खते यः प-
ञ्चदशदिनायां लब्ध इति । एवमकविशतिदिनाऽऽद्विष्वपि
भावनीयम् ।

संश्रिति हीनाहीने ग्रहणे लक्षणे प्रतिपिपादयिषुं यथा स्थापना-
ऽऽरोपणमासेभ्यः शेषसंख्यमासेभ्यश्च दिवसप्रदणं कियते,
तथा प्रतिपादयति-

होइ समे समगट्ठं, तह वि प पकिसेवणा उ नाऊणं ।

हीणं वा अहियं वा, सत्त्वय्य समं च गणहेज्जा ॥२४४॥

स्थापनाऽऽरोपणार्थं दिवसपरिमाणं समं तुल्ये, यासु स्थाप-
नाऽऽरोपणार्थं मासेभ्यो दिवसप्रदणं समं भवति तावन्तः
स्थापनामासेभ्यः प्रत्येकं दिवसा शृद्धिना, तावन्त आरोप-
णामासेभ्योऽपि भावः । येषामासेभ्यो दिवसप्रदणं समं वि-
षयं वा । यथा सप्तदिनायां स्थापनायां सप्तदिनायां वाऽऽरोप-
णायाम्, तथाष्टाद्वयकरणयोगतः पञ्चशतिसंख्यमासे लब्धः,
तत्र स्थापनाऽऽरोपणमासाभ्यां सप्त सप्त दिनानि शृद्धीतानि,
याऽऽरोपणया भागे हुते लब्धास्तु द्विंशतिमासास्त्वेकस्मात्प-
ञ्च दिनानि शृद्धीतानि, द्वयोर्दिनयोर्द्वौ पानितव्यः । शेषेभ्यः
सप्त सप्त दिनानांति । एवमवस्थापि स्थापनाऽऽरोपणार्थं तुल्ये
दिवसपरिमाणे स्थापनाऽऽरोपणार्थं पञ्चदशस्तुल्यं दिवसप्रद-
णम् । शेषमासेभ्यस्तुल्यं विषयं वा जाननीयम् । कासु चिपुक्तः
स्थापनाऽऽरोपणार्थं यद्यपि दिवसपरिमाणं समं भवति, तथा-
पि प्रतिसेवनां ह्येवा कस्यापि मासस्य कौद्धिं प्रतिसेवना-
न्तःकृष्टाणाऽऽध्ययवसाना, मन्दराणाऽऽध्ययवसाना वा इति
ज्ञात्वा तदनुगच्छन्तः स्थापनाऽऽरोपणार्थं दिवसप्रदणं कदाचि-
दने कदाचिदतिरिक्तं वा ॥ किमुक्तं जवान्त-? कदाचिद्वारो-
पणार्थं दिनं, स्थापनायामधिकम् । यथा विधिकायां स्थापनायां
विधिकायामारोपणायाम् । अत्र हि ह्यष्टाव्यामपि स्थापनामासाभ्यां
प्रत्येकं दश दिवसा शृद्धीनाः । आरोपणमासेभ्योऽपि कस्याप्य-
ञ्चदश, एकस्याप्यञ्च । अथ स्थापनायां मासवारेकस्याप्यञ्चदश
दिवसा शृद्धीनाः, अपरस्माप्यञ्च । आरोपणमासाभ्यां तु कदाचि-
प्रत्येकं दश दिवसो प्रतिसेवनाविषयमन्वयेण तु स्थापनामा-
साभ्यामारोपणमासाभ्यां च प्रत्येकं दश दश दिवसा शृङ्ख-
न्ते इति । (सवर्थाय समं च गणहेज्जा) कदाचिपुनः सर्वेभ्यः
स्थापनायामारोपणायाम्, तथा आरोपणया भागे हुते ये लब्ध-
मासास्तेषु च समं दिवसप्रदणं भवति । यथा प्रथमे स्थाने स्था-
पनायां पाक्षिक्यामारोपणार्थं, तृतीये स्थाने पञ्चदिनायां
स्थापनायां पञ्चदिनायामारोपणार्थं, चतुर्थे स्थाने एकदिनायां
स्थापनायां एकदिनायां वाऽऽरोपणार्थम् । एवमवस्थापि द्विद्वि-
दिनासु स्थापनाऽऽरोपणार्थं यथायोग्यं भावनीयम् ।

विममा आरवणाओ, विममं गट्ठं तु होइ नायज्वं ।

सरिसे वि सेविषम्मी, जह जोसो तह खलु विमुक्को ॥२४५॥

इह आरोपणाग्रहणेन स्थापनाऽपि शृद्धीना कृष्टव्या । तत्र प्र-
तिसेवनां कुशला यद्यपि सर्वेभ्यः मासाः सहस्रापर्यन्तानि से-
वनेन प्रतिसेवितवाः, तथापि सदृशं सेविनेष्वपि सदृशमासपि
प्रतिसेवनायां वा स्थापनाऽऽरोपणाः परस्परं दिवसमानं वि-

यमाः तावद्व्यस्यद्विपुत्रेण आरोपणया भागे ह्ये ये द्व्यस्यमा-
स्तस्मैव दिवसप्रहणं विषमं भवति ज्ञातव्यं, स्थापनाऽऽरोप-
णादिवसनां परस्परविषमत्वस्तत्त्वविप्रतिपक्षं विषमं भव-
तीति प्रतिपत्तयामिति भावः । एवं विषमालु कृत्स्नाऽऽरोपणा-
वस्यसिद्धेः, याः पुनरारोपणा विषमा अकृत्स्नाश्च, तत्र द्विषम-
प्रहणं कुर्वता यथा ऊर्ध्वा विरुद्धाति, तथा खलु निश्चितं क-
र्तव्यं, नाभ्यर्थितम् ।

एवं खलु उच्यते, आरुचणाया विमेषतो ह्येति ।

तार्द्धिं गुणा तावद्व्या, नापक्वा तद्देव जोमा य ॥२४६॥

यद्यमुक्तप्रकरणे स्थापनां आरोपणा विशेषतो भवन्ति-वि-
शेषतया भवन्ति । तथाहि-यदा स्थापनामासलक्षणाः शेषाः
मासा यावन्मोक्षिकृतायामारोपणार्थं मासास्नावस्यस्यका
जाग्राः कियन्ते, कृत्वा च प्रथमो जागः पञ्चदशगुणः कियते,
शेषाः पञ्चगुणाः यदि वा सर्वे अर्धरात्रोपणादिवसगुणा मासाः
कियन्ते, एवमारोपणया दिवसपरिमाणं लब्धं भवति,
तदा एतावद्भिः स्थापनादिवसैः प्रकृतिः परमासाः पूर्वेभ्य इति
तदनुसारतः स्थापनादिवसाः स्थापयन्ते, तत आरोपणातु-
रोधना स्थापयन्ति स्थापनात आरोपणादिवसवृत्ती । तथा
चाऽऽह- (तार्द्धिं गुणा तावद्व्या इति) तद्विरारोपणमाससं-
ख्याभिः, आरोपणादिवससंख्याभिर्वा आरोपणया भागे ह्ये
ये द्व्यस्य मासास्तं गुणा गुणिताः नवपुनरारोपणादिवसयु-
क्तास्त्वापः संख्यमासा आगच्छन्ति, न तु स्थापनामास-
संख्याभिः स्थापनादिवससंख्याभिर्वा गुणिताः, ततो विशेष-
वत्यः स्थापनाभ्य आरोपणा इति । (नापक्वा तद्देव जोमा य
इति) भोषा अपि तथैव ज्ञातव्याः । तथाचा-आरोपणया भागे
ह्यियमाणं यावता भागो न शुद्धाति तावत्प्रमाणं ज्ञातव्या
भोषा इति ।

कभिणुआरुचणाए, समगहणं होति तेषु य मासेसु ।

आरुचनाऽऽरुचिणए, विषमं जोमो जहा मुज्जे ॥२४७॥

कृत्स्ना आरोपणा नाम या भोषाविरहिता, तस्यां कृत्स्नाया-
मारोपणायाम्, आरोपणया जागं ह्ये ये लब्धमासास्तस्यैकजा-
गः, तेष्विति वाक्यशेषः । समं दिवसप्रहणं ज्ञयति । अथ
छायादिमासगत्यास्ततः प्रत्येकं जागेषु स्वप्रहणं दृष्टव्यम् ।
तथाचा-आद्यभागनेषु मासेषु प्रत्येकं पञ्चदशदिवसप्रहणं,
शेषभागनेषु पुनः सर्वत्र पञ्चदिवसप्रहणमिति ।
अकृत्स्नायमारोपणार्थं पुनर्नियतो विषमदिवसप्रहणः, त-
थावश्यंभावि विषमं दिवसप्रहणं ऊर्ध्ववशाद्भवति । तथा
चाऽऽह-ऊर्ध्वा यथा शुद्धाति तथा दिवसप्रहणं भवति, ततो
विषममिति दिवसप्रहणविषयं च करणभेदम् ।

जह इच्छुमि नाऊणं, उचणाऽऽरोचण जहाहि मासेहि ।

गहियं नहिवसेहि, तम्माभेहि हरे भागं ॥ २४८ ॥

अर्थात् स्थापना-यदि दिवसप्रहणं जातुमिच्छति, ततः स्थाप-
नाऽऽरोपणाः स्थापनाऽऽरोपणमासमासमासः संख्यमासेभ्यः
जहाहि, परिचयश्च कृत्वा मासाधिकं शुद्धीकृतिमिति जिज्ञासा-
यं तद्विषयेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणाशुक्षयसंख्यमासदिवसे-
भ्यः । किमुक्तं तवति-परमासदिवसेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणादि-
बन्धविरहिण्यः तन्मासैः स्थापनाऽऽरोपणादिवसमाहिशेषव-
द्मासदिवसमासैः स्थापना, उचणाऽऽरोपणादिवससंख्यमासै-

भागं हरेत् । तत्र यद्युच्यं ताव दिवसान् जानीहि, शेषं पुन-
जानीयात् दिवसभागान् स्थापनाऽऽरोपणादिवसास्ताव-
स्थापनाऽऽरोपणमासैरेव भागो हस्यः, तथापि यद्युच्यं,
ते दिवसाः, यद्युच्यं, ते दिवसप्रज्ञा इति यथा प्रथमे
स्थाने दिशि कार्या स्थापनार्थं चाऽऽरोपणार्थं पूर्वप्रकरणे
त्रयोदश संख्यमासाः स्थापनाः, तेषुः स्थापनामासो ह्य-
वैक आरोपणमासाः, उभयमालेभ्यः शोधयन्ते, जानाः प-
ञ्चाहः । ततः स्थापनाऽऽरोपणादिवसाः पञ्चद्विंशति, तर्कहिता
ये यवमासदिवसाः पञ्चचत्वारिंशतश्च १४४, ते किल तदि-
वसाः, तद्व्यस्तन्मासैस्तैः शशीभूतैर्दशानामसैर्दशकैरेव यथाः प्रा-
गो ह्यवन्ते, ह्येन च जागे लब्धव्योऽनुदश, शेषास्तुष्टमिति पञ्च-
भागनेमेकैकसाव मासात् चतुर्दश चतुर्दश दिवसाः शुद्धीताः,
पञ्च पञ्च दिवसस्य दश भागाः । यदि वा एकस्मात् मासात्
चतुरः सावित् दिवसान् शुद्धीत्वा शेषेषु मासेष्वेकैकं प्र-
क्षिपत्, तत आगतं नवत्रयो मासत्रयः प्रत्येकं पञ्चदश दि-
वसाः शुद्धीताः एकसादृशः पतन्मासकृतमासा इति । स्थापना-
वसानां त्रिंशतेः स्थापनामासाभ्यां भागो ह्यवन्ते, लब्धा एकै-
कक्षिप्तमासे दश दश दिवसाः, आरोपणमासस्यैक पञ्च । त-
त्र पञ्चदश दिवसा लब्धाः, आगतं स्थापनामासाभ्यां दश दश
दश दिवसा लब्धाः, आगतं स्थापनामासाभ्यां दश दश
दिवसा शुद्धीताः । आरोपणमासात्पञ्चदश । एवं विषमदिव-
सप्रहणं सर्वथाऽऽनेतव्यम् । यत्र पुनः स्थापना आरोपणा
च नास्ति, अकृतव्यात् । अथवा-सिद्धि मासा ज्ञायन्ते, तत्रा
शुचित्य शतस्य सेवितमासैर्जागं ह्ये तद्व्यभ्यन्तं दिवसप्रहणं
प्रत्येक मासेभ्योऽप्यनन्तव्यम् । उक्तं च- " जहं नथि उचण
आरो-चना य नञ्जित सेविता मासा । सेवितामासेह जय,
अस्वीये लक्ष्मां गहिये ॥ १ ॥ "

एवं तु समाप्तं, जागर्थं सामन्तस्यैव वीथे ।

एणं ह्यवलोणं, जोमयक्वा उ चव्वाओ ॥२४९॥

यद्यमुक्तं प्रकरणे सामान्येनैव, तुल्यं एवकारार्थो निज-
कर्मत्वादेवं संख्यने-सामान्यलक्षणबीजमिव बीजं सकलसा-
मान्यलक्षणायामप्रारोहसमर्थं किञ्चिद्व्यतिथम्, एतेनामन्तरो-
द्वितेन बाजकद्वयन लक्षणैत स्या अपि कृत्स्ना अकृत्स्नाश्चाऽऽ-
रोपणाः भोषावन्तव्याः सुबुद्धी शिष्यबुद्धौ च यथाऽवास्थततया
प्रकृपणीयाः । तदेवं कियन्तः सिद्धा इति ह्यनुमुक्तम् ।
अधुना " दिह्वा निशोहनामे " इति ह्यारं व्याख्यातुमाह-
कमिणाऽऽसिणा एया, सिद्धाओ जवे पणपनामस्मि ।
चउरो अतिक्रमादी, निष्ठा तथैव अज्जयणे ॥२५०॥

कृत्स्ना अकृत्स्नाश्चाऽऽरोपणा एता अनन्तऽऽरोपितमास्यलक्ष-
णाः प्रकल्पनास्ति निशोद्वेगवन्ते सिद्धाः प्रांसिद्धाः एतेन "दि-
ह्वा निशोहनामे " इति व्याख्यातम् । अधुना " तथेव नहा
अनीयारा " इति व्याख्यातम् (चउरो इत्यादि) अनीयारा
ये चान्यारोपितक्रमाऽऽव्यवस्थेऽपि सप्रयाश्चलभेदस्तैरेव प्रकल्प-
नाभ्यप्यवन्ते सिद्धाः ।

संप्रति तन्वातिक्रमाऽऽदीव् दशो गति-

अतिक्रमं वक्ष्ये चैवं, अतिथारि तथा अजायारे ।

गुरुओ य अतीयारे, गुरुयारागो अजायारे ॥२५१॥

अतिक्रमणं भूतेः अथगतो मयादोल्लङ्घनमतिक्रमः । विशेषण
पदभेदकरणतोऽतिक्रमो व्यतिक्रमः । तथा अतिचरणं प्रहण-

तो ज्ञतस्यातिक्रमणनीचाः । आचारस्य साधवाचारस्याभा-
वः परिज्ञागतो ध्वंसोऽनाचारः । एते चान्तिकमाऽऽद्य आधा-
कर्मोपकुल्यैव ध्यायानाः । आधाकर्मणा निमग्नतः सन् यः
प्रतिश्रुतीनि सोऽतिक्रमं वनेते, तद् ग्रहणनिमित्तं पदेभ्यं कु-
र्वेत् अतिक्रमं शुद्धातोऽनीचारे लुप्ततातोऽनाचारे, एवमप्यदिपि
परिहारस्थानमधिक्रान्तिकमाऽऽद्या ज्ञातव्याः । एतेषु च प्रा-
यश्चित्तमात्रं अतिक्रमं मासगुरु, स्थितिकमाऽपि मासगुरु, काले
लघु । अनीचारे मासगुरु द्वयार्थं विहायतम् । तथाचा-तयोःगुरु,
कालगुरु च । अनाचारे चतुर्गुरु, यस्मात् गुरुकानोऽनाचारे, चशब्दा-
ऽनुक्तसमुच्चयः । स चैतन् समुच्चिनानि-अतिक्रमात् स्थि-
तिकमां गुरुकः तस्मादपि गुरुकाऽनीचार इति । ततोऽप्यनीचा-
राद् गुरुरतरकाऽनाचारः ।

तत इमे प्रायश्चित्तविशेषः-

तस्य जने न उ मुने अतिक्रमादी उ यमिया केऽ ।

चोपग मुने मुने, अतिक्रमादी उ यमिया केऽ ॥ २५२ ॥

तत्र एवमकृत प्रकारेण भवेत्प्रतिश्रुतकर्म, यथा न तु
नैव सूत्रे निशाधायनलक्षणं, केचिदतिक्रमाऽऽद्य उपव-
र्णिताः स्यात्, ततः कथं चत्वारोऽतिक्रमाऽऽद्यस्वभावधयने
सिद्धा इति । सुरिराह-चोदक । सर्वोऽप्येव प्रायश्चित्तगणो-
पतिक्रमाऽऽद्येषु भवति, ततः साक्षादनुक्तं अपि सूत्रे सूत्रे तान्
अतिक्रमाऽऽद्यैर् योजेत्, अर्थतः सूचितत्वात् ।

कथमर्थतः सूचिता इत्याह-

सर्वे वि य पञ्चिक्ता, जे मुने ते पञ्चुऽणायारं ।

येराण धने कये, जिणकेप चउमु वि पणु ॥ २५३ ॥

यानि कथानिचित् सूत्रेऽन्यथाविनि प्रायश्चित्तानि तानि सर्वो-
पपि याच्यवराणां कथं स्थानवकलिकालानामाचारे प्रत्येय
जवमि, यतः स्थविरकालरकालां त्रिपतिक्रमाऽऽद्येषु पदेषु
प्रायश्चित्तं न ज्ञातं । तथाहि-यानिधृत्यपि याद स्यतः
परतो वा प्रतिबोधतः पदभेदं न कुरुते, कृतेऽपि वा पदभेदं
नेहेन शुक्रति, शुभीतेऽपि यादं न दुक्ते, किन्तु परिस्वापर्याप्तं,
तदा स मिथवादुष्टमात्रप्रदानेनापि शुक्लानां न सूत्रार्थाह-
तप्रायश्चित्तविशेषः, लुप्तज्ञानस्यानाचारे यस्मै इति तस्य सूत्रो-
क्तप्रायश्चित्तविषयता, जिनकर्मणं जिनकल्पितत्वात् पुनश्चतुर्ध्व-
निक्रमाऽऽद्येषु पदेषु प्रायश्चित्तं भवति, किं विदं प्रायश्चित्तं न कुर्व-
न्त । तदर्थं सर्वमपि सूत्रार्थमिदं प्रायश्चित्तं, यतोऽनाचारमधि-
कृत्य प्रवृत्तम्, यतोऽनाचारान्तिकमाऽऽद्यविनाभावी, ततोऽर्थतः
सूचितत्वात् प्राप्तिमुच्यते तिक्रमाऽऽद्यां योजनीया इति स्थितम् ।

ननु यथेवमर्थे निशांथे सिद्धे, ततो निशंथमपि कुतः सि-
द्धमित्यत्र आह-

निस्सीहं नवमपुत्रा, पञ्चवामास्व तद्वयव्युत्तो ।

आचारानामपेज्जा, वीनडमा पाहुदच्छेया ॥ २५४ ॥

प्रत्याख्यानस्यानधायकं यत्तमे पूर्वं प्रत्याख्याननामकं तस्मा-
त्, तत्रापि तृतीयादाचारनामध्याह्नमुत्तमं, तत्रापि विशालित-
माप्राप्तुत्तमं विशालितमाधयने निष्पद्यते । इयमत्र भाषना-उ-
त्पादपूर्वाऽऽदीनि चतुर्दश पूर्वाणि, तत्र नवमे पूर्वं प्रत्याख्यान-
नामकं, तस्मिन् विशालितवस्तुनि, यस्मिन् नाम अध्याधिकाराव-
धेयाः, तेषु विशाली वस्तुषु तृतीयमाचारनामधेयं वस्तु, तत्र
विशालीः प्राभुत्तच्छेदाः परिमाणपर्याङ्कितः प्राभुत्तच्छेदाऽप्य

श्चेरा अर्थच्छेदाः, तेषु यो विशालिततः प्राभुत्तच्छेदः, तस्मा-
न्निशांथ सिद्धमिति ।

अत्राऽऽह शिष्यः सर्वे साधूनां, किमु-

पत्तये पत्तये, एष एष भासितोऽप्यत्राह ॥

तो केण कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५४ ॥

एकोनविंशताशुद्देशकेषु पदे पदे सूत्रे सूत्रे, यदि वा उद्देशकं प्र-
त्येकं प्रत्येकमकृत्य शेषस्य प्रति प्रत्येकम् । अत्राभिमुख्ये प्रति-
शब्दो यथा प्रत्यक्षज्ञानमाः पत्तयोऽप्यत्र, न बोधायामतः प्रत्ये-
कशब्दस्य वाप्याविवक्षायां स्थितवन्तम् । अपराधात्, अपराधे
सांत मासाऽऽदिकं प्रायश्चित्तं दीयते इति उपचारतः प्रायश्चि-
त्ताभ्येवापराधशब्दोक्तानि, तान् भागित्वा यथा केषुचिद्-
पराधेषु मासगुरु, केषुचित् मासगुरु, केषुचित् चतुर्मासगुरु ।
एव सूत्रतोऽर्थतश्च केषुचित्पुण्यकं, केषुचित् गुरुपुण्यकम् । एवं
यावत् केषुचित् मित्रमासगुरु, तथा केषुचिदपराधेषु पदेषु,
केषुचित् पदे, केषुचित् सूत्रे, केषुचिद्विद्वत्तथाप्य, केषुचित्परा-
क्षितम् । एवं दीपेषु प्रत्येकं प्रत्येकं प्रायश्चित्तानि भावयन्तः सूत्र
इदमुक्तं, यथा एकः पुरुषः गुरुकं सामिकमापशोऽपरो लघुमा-
सिकं, तयोर्द्वयोरपि कदाचित् गुरुकं सामिकं दद्यात्, कदाचित्
लघुमासिकं, तथा एकां लघुपुण्यकमापशोऽपरो गुरुपुण्यकं,
तयोर्पि कदाचित्पुण्यकं दद्यात्, कदाचित् गुरुपुण्यकं, तथा
एकः पञ्चकमापशोऽपरो दशकं, तयोर्द्वयोरपि कदाचित्पुण्यकं
दद्यात्, कदाचित् दशकम्, एवं पञ्चदशार्थविशालितानामप्य-
मासलक्षणविनामसचतुर्मासपुण्यकमापशोऽपरोऽऽदिकंमण
नावकाच्य यावत्पराक्षितम् । तथाचा-एकः पञ्चकमापशोऽपरो
पाराक्षितं, तयोर्द्वयोरपि कदाचित्पुण्यकं दद्यात्, कदाचित्परा-
क्षितम् । एवं दशकाऽऽदिकमपि स्थानं गुरुलघुविकल्पतः
परस्थानि पञ्चदशकाऽऽदिकः सद् वक्तव्यं यावत्पराक्षितम् । एतच्च
तदोपपद्यते यदा हे पापामिकमर्थं भवति, तच्च दुष्कृपावमतः
पृच्छति- (तो कणेन्यादि) यतो होपेषु प्रत्येकं प्रत्येकं प्रायश्चि-
त्तामुत्तरापश्यात् होपायामकमर्थं स्वीयं प्रायश्चित्तान्युक्तानि,
ततः कथय कृत कारणेन होपाः परस्परं गुरुगुरुतराऽऽदि-
तथा सद्दशरता अपि एकत्वमापश्याः ।

सुरिराह-

जिण चोरम जानीप, आलायण दुव्वले य आवरिप ।

एणम कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५६ ॥

जिनं प्रतीय (चोदमस्ति) चतुर्दशपूर्वधरः । उपलक्षणमेत-
त्, यानिधृत्यपुत्रवर्तं प्रतीय, तथा- (जानीप) एकजा-
तीयं प्रतीय, तथा आशोचनो प्रतीय, दुर्वर्तं प्रतीय, आचार्य
प्रतीयं होपायामकमर्थं भवति, तत एतेन जिनाऽऽद्या-
श्चतुर्दशपूर्वधरं कारणेन, होपा एकत्वमापश्याः, जिनाऽऽद्या-
तीयं होपायामकमर्थं भवति ।

तत्राऽऽद्यमध्यायकं चतुर्दशार्थकदृष्टान्तो, अपरयोस्तु त्रयो-
व्यय क्रममेतानि कं डडमकानेकनिपद्या च विषयं इति दृश्यते ।
यत्तुर्गुणो उ जिणसमा, चोदमपुत्रिवसम नान्निमा होऽ ।

सर्वे एगमेणोमा, निमज्ज एसा अणोमा य ॥ २५७ ॥

जिनस्य जितिविषये चतुर्गुणकं दृष्टान्तः, चतुर्दशपूर्वधरं
नान्निमा भवति दृष्टान्तः, एकजानीपस्य एकानेकद्वारविष-
यः, आशोचनायामेकानेकनिपद्याविषयः ।

नञ यथा जिनं प्रतीत्य द्वाभा एकत्वमापन्नस्तथा विन-
द्विप्रयुक्तघनकुण्डलद्वयान्न भगवते-

उपपत्तिरोगाणां, तन्मरणे आसद्दे य विवर्जनी ।

नातं तिविद्विदमयीणां, देव तद्वा आसद्देगणं तु ॥१२८॥

मिथ्यादृष्टिप्रपञ्चावधिर्मङ्गो, स हि चिकित्सां करोति, न
साधुरितं तदुपादानम् । विभक्त्या विभक्तज्ञानिनो रोगाणामु-
त्पत्तम्, उत्पद्यन्ते रोगा अस्या इत्युत्पत्तिः निदानं, तां ह्यास्या,
तथा नादित्यनेन रोगाः संशयवन्ते, शस्यन्ते उपशमं नीयन्ते
रोगा येस्तान् शमनानि, औपधानि तेषां रोगाणां शमनानि
तन्मरणानि तानि औपधानि, यथावात् कृत्वा विविधनापाऽऽदि-
जन्त्यरोगयोगात्प्रकाराः, आसद्यो रोगः स येषां विद्यते ते
आसद्गणिनः, विविधास्त ते आसद्गणनका, तेषां विविधाऽऽसद्यनां
तथा औपधयणं ददति प्रयच्छति यथा नियमनो रोगोपशमो
भवति ।

औपधयदाने च चत्वारो जङ्गाः तथया-

एकैकेको जिज्ञा, एकेण अणैगोऽगदि एको ।

एगेहि वि अणै, पद्मिसेवा एव मोर्सेहि ॥ १२९ ॥

कचित् एकेन घृतकुटेन एको वाताऽऽदिको रोगविद्वन्, एव
प्रथमो भङ्गः । कचित् एकेन घृतकुटेन अनेक त्रयोऽपि वा-
ताऽऽदयो दोषाश्चरन्ते, एव द्वितीयः । तथा क्वाचदनेकेषुन-
कुटेरकोऽप्यनमयगदो रोगो वाताऽऽदिकश्चेदमुपयानि, एव
तृतीयः । कचित् एकेन घृतकुटेरनेके वाताऽऽदयो दोषा उपशम्य-
न्ति, एव चतुर्थो भङ्गः । एव प्रातर्सेवाऽप्येकानेकमासविधया
चतुर्मासकया एकानेकमसैः श्रुयन्तीति घृतकुट्टद्वयान्न उ-
पसत्तण, तेन सामान्यत औपधयदानोऽपि दृष्टव्यः । तत्राऽपि
चतुर्मासका ।

नामेवाऽऽद-

एकामेदं जिज्ञा-ति केवि कुविद्या उतिसि वायाऽऽदी ।

वदुर्दि जिज्ञीता, वदुर् एकेको वावि ॥ २६० ॥

एकनीपथेन तथाविधेन कचित् वाताऽऽदयस्त्रयोऽपि कुपिता-
दिद्वयान्, उपशमं नीयन्ते इति भावः । एव द्वितीयो भङ्गः ।
तथा बहुविधोपशमैर्दोषा वाताऽऽदयो रोगादिद्वयान् । एव चतु-
र्थो भङ्गः । तथा-(एकेको वावि स्ति) एकनीपथेनको वा-
ताऽऽदिको रोगः चेदमुपयानि । एव प्रथमो भङ्गः । भङ्गव्यग्र-
हणाचतुर्मासि भङ्गः स्विचो दृष्टव्यः । स वायम्-अनेकैरोप-
धेरेको वाताऽऽदिको रोगोऽप्यनमयगददिद्वयान् । एव तृतीयो भङ्गः । इयमत्र भावना-यथा विभक्तज्ञानिनः सर्वरोगाणां निदान-
मेकानेकीपध्यामर्थ्य वायुध्यामाता उपसंपन्नानां रोगिणां घृ-
ताऽऽदयधयणं प्रयुज्जते, तेन च प्रयुज्यमानेन घृतकुटेन औप-
धनं वा कवल्लेन कदाचित् एकेको रोग उपशमं नीयते,
कदाचिदनेक अनेक, कदाचिदनेकैरेकः, कदाचिदनेके । एवं भ-
गवन्मोऽपि जिताः केवलिनो मासार्हैः रागाऽऽदिभिरासद्यनो
मास इत्ययमवश्यं मानेन शुद्धीतीति जानामास्तस्मै मासं
प्रयच्छन्ति, एव प्रथमो भङ्गः । तथा यद्यपि बहुषो मासाः
प्रतिसेविनास्तथाऽपि ते मन्त्र्युद्भावतः प्रतिसेविताः, यदि वा
पश्चात् हा दुष्टं कृतमिष्टादिनिरुद्धैः प्रतिष्ठाकृता, तत एव
एकेन मासेन शुद्धीतीति जानामा एकं मासं प्रयच्छति । यदि

वा-पश्चारात्राऽऽदिकम्, एव द्वितीयो भङ्गः । एकेन मानेन, पश्च-
रात्राऽऽदिकम् वा बहुषो मासकाऽऽदिपरिहास्यमानमुपशमना-
त् । तथा येन नीयेण रागाऽऽदयश्चरन्ते एको मास एव वा प-
श्चारात्राऽऽदिकं प्रतिसेवितं, स किल्लेन मानेनेकेन पश्चारात्राऽऽ-
दिकान् वा न शुध्यतीति तस्मै अनेकान् मासान् प्रयच्छन्ति । उपर्यु-
परि रागत्रेयाऽऽदिकं पश्यन्कठेनमपि सुवमपि वायव्यारात्रि-
तमाप प्रयच्छन्ति, एव तृतीयो भङ्गः । अनेकैमासैरेवेदाऽऽदि-
भिर्वा पाराजितपर्यन्तैरेकस्य मासस्य पश्चारात्राऽऽदिकस्य वा
शोधनात् । तथा बहुषु मासेषु प्रतिसेवितेषु नूनमपि बहुमि-
मासैः शोधिमासाद्विषयतोऽवयवमुपशमानाः स्थापनाऽऽरोपणा-
व्यतिरेकेण चरमासात् प्रयच्छन्ति, एततः तपःप्रायश्चित्तान्-
क्यासंजवात् । एव चतुर्थो भङ्गः, अनेकैमासैरेकेषां मासा-
नां शोधनात् ।

उपनययोजनामाह-

विज्जनीय जिणा खलु, रोगी साहू य रोग अवराहा ।

साही य ओसहादं, तीए जिणओ विमोर्दिहि ॥ १३१ ॥

इह भिचारक्रमे विभक्तितुल्याः खलु जिनाः प्रतिपत्तयाः,
रोगिणां रोगितुल्याः साधवाः, रोगा रोगतुल्या अपराधा मूल-
गुणोत्तरगुणापराधाः औपधानि औपधयतुल्याः शोधयः प्राय-
श्चित्तलक्षणाः, यत्तन्मया शोधया कृत्वा जिना अपि शोधयन्ति,
नैवमेव, तत औपधयस्थानाया शोधिः, एवं जिनं प्रतीत्य द्वाभाः
एकव्यमाश्रयाः ।

संप्रति यथा चतुर्दशपूर्विणामधिकृत्य दोषाणामेकावं भवति
तथा प्रतिपादयति-

एमेव य दिट्ठो, विवंगमिक्खेहि विज्जमरयेहि ।

भिजजा करेति किरियं, सोहिंति तद्वेन पुव्वपरा ॥ १३२ ॥

एव एव घृतकुट्टकण औपधनकणो वा दृष्टान्तश्चतुर्दशपू-
र्विणोऽपि योजनीयः यतो यथा भिजजो भिजवरा विभङ्गक-
तेयशस्त्रिभिङ्गवत् चतुर्दशकल्पेनावितथो रोगापन-
यनक्रियां कुर्वन्ति, तथा चतुर्दशपूर्वधरास्त्रयोदशपूर्वधरा वा-
वदशपूर्वधरा यावदभिज्जदशपूर्वधरा जिनोपाद्वेः शास्त्रजिना
इव चतुर्भङ्गविकलनः प्रायश्चित्तप्रदानेन प्राणिनोऽपराधमात्र-
नाम् शोधयन्ति, तन्मन्त्राणि श्रुत्वा दृष्टान्तः केवलौषधदृष्टा-
न्तो वा योजनीय इति । आह परा-मैः केव-
लज्ञानसामर्थ्यतः प्रायश्चेण रागाऽऽदिदृष्टदशपूर्वधरो पश्यन्ति,
तस्मै चतुर्भङ्गविकल्पतः प्रायश्चित्तं ददतु, तथा शुद्धि-
र्दशनात् । चतुर्दशपूर्वधरस्तु साक्षात्ता वेदन्ते, ततः कथं
ते तथा ददुर्दिहि । नैव दोषः । तेषामपि ज्ञानात् ।

तथा चात्र नात्किदृष्टान्तः-

नाहीए पव्वगया, जह तीए गतो उ नज्जए काज्जो ।

तद् पुव्वपरा भावे, जाणोति भिमुज्जए जण ॥ १३३ ॥

नात्किता नाम घोटका, तस्याः पूर्वं प्ररूपणा कल्पया,
यथा पादाङ्गमकृतविवरणे कालकृतं । सा वैषम्य-

“ द्वाकिमपुकाऽऽगारा, लोहमयी नात्किता उ कायस्था ।

तोस तलाम्भं छिदुं, छिदुपमाणं च मे सुख ॥ १ ॥

उज्जययसूत्रालं-इह तिबस्सजायाए पयकुमारिण ।

उज्जययपिदिदिहि, कायवन् नात्कितायिदु ॥ २ ॥

अथवा बुधस्सजाया-ये गयकुमारीये पुच्छवालेहि ।
 (विहिं) (विहिं) गुणहिं तोहिं उ, कायव्वं नालियाडिउं ॥ ३ ॥
 अथवा सुवस्समासे-हिं चउहिं अउरुगुला कया चुं ।
 नाश्चित्तस्सम तीउ, कायव्वं नाडियाडिउं ॥ ४ ॥ इत्यादि ।
 तथा नाक्षिकया यथोदकसंगलनेन दिवसस्य रात्रेर्वा
 गतो वा अर्धतो वा षाडशष्टौ वा कालो ज्ञायते । य-
 था-एतावत् दिवसस्य रात्रेर्वा गतमेतावत्तिष्ठति इति ।
 तथा पूर्वपरा ऋषि चतुर्दशपूर्वपराऽद्वय आलां चयनो ज्ञा-
 वमजिमायं दृढपल्लवमप्यागमवन्नतः सम्पद्य ज्ञानंति, ज्ञाने च
 भावे यो येन प्रायश्चित्तेन शुध्यति, तस्मै तच्छतुर्भुजविक्रय-
 तो जिना इव प्रथच्छनोति न किञ्छिन्नतुल्यप्रभम् । नदेवं च-
 तुर्योऽर्षिणमभिरूप्य होवा एकस्वमापन्न इति भावितम् ।

अमुना यथा जातिं प्रतीय होवा एकस्वमापद्यन्ते, तथा प्र-
 तिपादयति-

मासचउमामिएहिं, बहुहिं वेगं तु दिउमए मरिसं ।

असणाहिं इव्याहिं, विसरिसवत्थुसु नं गह्वं ॥ १२६४ ॥

जातिहिंवा-प्रायश्चित्तैकजातिर्द्वयजातिश्च । तत्र प्रायश्चि-
 त्तैकजातिमधिकृत्यैवमुच्यते-मासचतुर्मासैकैवद्विजिप प्रति-
 भिषत्तेरेकं मासं चतुर्मासाऽऽदिनं दीयते । इयमत्र ज्ञानवा-
 बहुषु लघुमासिकेषु प्रतिस्वातन्त्र्येकैवज्ञायामालोचनेषु प्रति-
 स्वेतवर्णा मदानुमावहृत्वात्, प्रतिस्वविनमाव्यानामपि स्व-
 द्वास्वात्, आशोचन्यामपि सर्वेषामशठमावेनैकैवज्ञायामा-
 लोचनेत्यात्, एकं लघुमासिकं दातव्यम् । एवं बहुषु गु-
 रुमासिकेषु प्रतिस्वितन्त्र्येकं गुरुकं, बहुषु लघुषु त्रैमासिके-
 ष्वेकं लघु त्रैमासिक, बहुषु लघुगुरुद्वैमासिकैरेकं गुरु त्रै-
 मासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकाश्चामासिकपाणमा-
 सिकैरेव भावनीयम् । (विचारिसवत्थुसु जे गमयमिति) वि-
 शदशशस्तुषु यत् गुरुकं नहानव्यम् । तद्यथा-बहुषु लघुगुरुमा-
 सिकेषु प्रतिस्वितन्त्र्येकं गुरुकं, बहुषु लघुगुरुद्वैमासिकैरेकं गुरु
 त्रैमासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकाश्चामासिकपाणमासि-
 कैरेव विद्वेयम् । तथा बहुषु मासिकेषु बहुषु च त्रैमासिषु प्र-
 तिस्वितन्त्र्येकं त्रैमासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकाश्चामा-
 सिकपाणमासिकैरेव भावनीयम् । बहुषु मासिकेषु त्रैमासिकेषु
 त्रैमासिकेषु चतुर्मासिकेषु पाणवमासिकेषु पाणमासिकेषु प्रति-
 स्वितन्त्र्येकं पाणमासिकमिति । समति द्वयशतित्माधिकृत्य हो-
 वाणमेकव्वं ज्ञावयति-(असणाहिं इव्याहिं इति) द्वय्याणि अशना-
 ऽऽदीनि अशनपानखादमखादिभिनि तायेका-येकान्यधिकृत्य
 होवाणामेकव्वमुपजायते, नैककद्वयमाधिकृत्यैवम् । अनेकानि अ-
 शानेककद्वयविषयायाधार्माकर्मिकाम्यभिवृत्तं तत्रैकमाधार्माकर्मिकं
 चतुर्गुहं दीयते । यदि वा-बहुधाह्वानान्यमवन्, नैकैकमाह्वाननिष्प-
 द्धं मासिकं दीयते । एवमुदकाऽऽद्विराजियमाऽऽद्विष्यवि भाव-
 नीयम् । अनेककद्वयायाधिकृत्यैव अशनमाधार्माकर्मिकं आदिम-
 माधार्माकर्मिकं प्रतिस्वितन्, अमुं सर्वैरकद्वैतमाशोचनेषु एकमा-
 धार्माकर्मिकं चतुर्गुहं दीयते । एवं वद्व्यनेककद्वयाविषयेयूदकाऽऽ-
 द्विषु एकमुदकाकर्मिण्येकं मासकमु दीयते । एवमेककद्वयविषये-
 ष्ववि स्वापमोहोऽशकाऽऽद्विष्यवि भावनीयम् । "विसरिसवत्थुसु
 कं गुरुवं" इत्येतदभाषि सवध्यते । तद्यथा एकमशनेन राजपि-

एहोऽपरमशनमाह्वनमन्यद्विषुकाऽऽद्विमपमाधार्माकर्मिकम्, अथै-
 कम्ब गुरुनरमाधार्माकर्मिकनिष्पन्नं चतुर्गुहं दीयते । एवं पानका-
 ऽऽद्विष्यवि भावनीयम् । एतदेककद्वयमाधार्माकर्मिकम्, अनेककद्वया-
 स्यधिकृत्यैव अशनमाधार्माकर्मिकं, पाने योजाऽद्विष्यनेस्यात्-
 त्समिधं, आवासे स्थापिते स्वापिमोहोऽशिकम् । अशप्येकमा-
 धार्माकर्मिकनिष्पन्नं चतुर्गुहं दीयते । अथ व्यागरीहृष्टान्तः । यथा-
 "यसो रदकारो, तस्मै त्रजउवा पवुह अवराहा कया, नय भणुणा
 नाया । अशया सा चरे उग्यादुवारे पमोणं पमायाओ सयभ-
 यधरे तिया । तय्य य चरे साणो पविहो । तस्मस्येव च पई आ-
 गतो । तेण साणो विहो । पच्छा सा भगारी अगया, अवरा-
 हकारिणी भणुणा पिण्डउमारका । सा चिंनह-अण्ये विमे बहु
 अवराहा अण्ये, ते विमाणाउं एस पिण्डिहइना इयाणि खेव
 सत्था कहेमि । गावो वरुणुण पोआ, वासी हारिया, कसभा-
 णयमवि इन्धानो पमियं । अण, पको वि तुहणं नहो णि ।
 एवमादिअवराहसु पल्लमा कहिणुसु तेण सा पल्लवारं पि-
 ण्या ।" एवं लोकांसरेऽपि अनेकैवपराधपदेष्ट्वेकः प्रायश्चित्त-
 दृष्टो दीयते । तदेवम्-" दव्वे एवमणं णि " गतम् ।

इदानीमाशोचनाऽऽदीनि नीणि डाराणि चकव्यानीति तेषां
 यथाकममिमे हृष्टान्ताः-

आगारीदिह्ठेनो, एगमणेग य ते य अवराहा ।

जरी चउकभंगो, सापीपचे य तेणमि ॥ १२६५ ॥

आलोचनायामगारीहृष्टान्तः । येषु चापराधेषु विषयेषु अगरी-
 हृष्टान्तस्ते अगाराया एकेऽनेके च । दुवरे भगरीहृष्टान्तः ।
 तत्र च जगव्या चतुस्सकनः, भङ्गचतुष्टयमिति भावः । आ-
 चार्ये स्वामित्वप्राप्ते स्तेनहृष्टान्तः ।

तथाऽऽशोचनमविकल्पा इमे-

निस्सुज्जे विवदण्णा, एगमणेग य होउ चतुभंगो ।

वीसिर उरन्सपप, विह्ठियिचरिमे मिया दो वि ॥ १२६६ ॥

इह स्त्रीत्वेऽपि पुंस्त्वे प्राकृतत्वात्, निषद्यायो विकटन्यायो च
 जयति चतुर्नेत्री, चतुर्षी भङ्गानां समहारश्चतुर्नेत्री, गाथायां
 स्त्रीत्वेऽपि पुंस्त्वे प्राकृतत्वात् । कथं चतुर्नेत्रीयत आह-ए-
 कानेका च । एका निषया अनेका च । तथा एका विकट-
 ना, अनेका वा । इयमत्र ज्ञानवा-एका निषया भाशोचना । इहा
 ऽऽलोचनां द्वाविन गुरोनिषया कनेव्या, यावन्नञ्च वारम् आलो-
 चनो द्वाविन तावतो वारम् निषयो करोति । तत्र यथा
 विधिना अशवानप्यनीवारम् विद्वेकवेल्लापोचनालोचयति
 तदा एकस्यामेव निषद्यायां सर्वोनीवारोऽऽशोचनात् प्रथमो य-
 थोक्तो जङ्गः । (वीसिर उरन्सपप विषय तिष्ठि) द्वितीयो-
 भङ्गो विष्णुनी, तृतीयो जङ्ग उरन्सपप प्रभृतपदेषु । किमुक्तं
 भवति ?-द्वितीयो जङ्ग एका निषया, अनेकऽऽशोचना एव वि-
 स्मृनातिचारस्य । यदि वा-मायाविन आलोच्य वद्विने गुरो
 पुनः स्मरणतो प्रापाविनः पञ्चासस्यपालोचनापरिमाणपरिण-
 तस्य गुरो तथा धिनीदिष्ट एव वन्दनकं इवा आलोचयतो
 वेदन्तस्यः तृतीयो जङ्ग । अनेका निषया, एका आलोचना, एव
 प्रभूतेन कालेन प्रतिस्विते बहुकस्य एकदिनेनाऽऽलोचनामपा-
 रयतोऽप्यास्मत्प्रतिस्मृत् दिने नपणो कृताऽऽलोचयतो भावनी-
 यः । यदि वा-निषद्वन् निषया, गुरो बहुवेकं काविकधुमि

गतप्रयागोत्तरे अनेका निषया एका आलोचनेति । (चरिमैल-
या हो वि) चरममङ्गे अनेका निषया अनेका आलोचनाः,
हृदयेकपे अशतजालोपेतस्य स्यातां इति कारणे-विष्णु-
त्तयं, यदि बाणपराधमाहुदयम् । इदमुक्तं नचालि-प्रयुक्तं कावे-
न प्रयुक्तमासंक्षिप्तमते बहुविष्णुतस्मिन्मयस्मिन् दिने स्मृत्वा
आलोचनः, यदि वा-मपराधमाहुदयत एकादिनेनाऽऽज्ञायायतु-
मपराधयोऽपरस्मिन्नश्रमालोचयते । यथोक्तस्वरूपधनुर्धो ज-
ङ्गः । तत्र एका निषया एकाऽऽलोचनेति प्रथमे भङ्गे एक-
मेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते शेषाणां सर्वेषामपि प्रायश्चि-
त्तानामाच्छादकम् । तथा चोक्तम्-“न चेयं मोहारुण दिज्जइ ।”
इति । अस्यायमर्थः-नदेवैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं शेषाणां प्रा-
यश्चित्तानामवघाटनमाच्छादकं दीयते इति । अत्र हृदयः
क्षारयोगः । यथा हि पञ्चायनयनाय प्रयुक्तः क्षारयोगोऽशेषमपि
मङ्गं शोधयति तथैकमप्यवघाटनं प्रायश्चित्तानि शोधयतीति ।
उक्तं च-“जहा पंकावणयणपउत्ते क्षारजोयो मेसमसं पि मो-
हेइ अडाइणपांछलं पि ससपचिछले मोहेइ ॥” इति ।
अथवा स एवागारीहृदयः-यथा सा अगारी एकापराधे
हृदयमाना अन्यानिप्यपराधान् कथयन्त्येकवारं पठित्वा, यदि
पुनर्वेहाऽपराधाः कृता इत्यन्त्यस्मिन्नयस्मिन् दिवसे एकैकम-
पराधं कथयेत् तर्हि यावन्तं वारान् कथयेत् तावन्तं वारान्
हृदयेत् । एवमथापि यथैकमपराधमश्रद्धयालोचयेत् ततो
यावन्तोऽपराधास्तानि प्रायश्चित्तान्यानुयादेकनिषयायाम् ।
एकालोचनार्थं यथैकमेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते इति ।
द्वितीये भङ्गे बहुवर्तमानावतमश्रद्धेन सता पूर्व न स्मृतं यथा-
पि पञ्चाटलोचयति तथापि, यथा प्रथमे भङ्गे गुरुतरमेक-
कं शेषाण्यश्चित्तानामाच्छादकं दत्तं, तथाऽत्रापि, अशतमवित्त-
नालोचनयान् ततो यावन्ति प्रायश्चित्तान्यालोचयति ता-
वन्ति हृदयेन इति । तृतीयेऽपि भङ्गे बहुवर्तमानेतिमनोऽश-
्रद्धेन सत एकानिपययाऽऽलोचना न समाप्तमुपगता, ततो
यस्मिन् दिने समाप्तमुपयाति तस्मिन् दिने प्रथममङ्गक
इयैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं दातव्यम् । अथ शततया अन्य-
स्मिन्नश्रद्धयालोचयति तर्हि यावन्त्यपराधपराधान्या-
लोचयति तावन्ति प्रायश्चित्तानि दातव्यानि । चरममङ्गे-
ऽपि यथशतमानतो विस्मृततया, बहुवर्तमानेनातो वा अने-
कानु दिवसेऽनेकाऽऽलोचना समाप्तिः भवति, तत्तत्तथाऽपि
प्रथममङ्गक इयैकं गुरुतरमवघाटनं प्रायश्चित्तं देयम् । अथ
मायायनतया, ततो यावन्त्यपराधपराधानि तावन्ति प्रायश्चित्ता-
नि दातव्यानीति ।

य इह अगारीहृदयः पूर्वमुपक्षिप्तस्तमिहानी कथयति-

गात्रो पीया वामी, य हारिया भायणं च ते भिक्षं ।
अज्जेव मपे सुहयं, करंदि पक्खो षि ते नटो ॥ १२६७ ॥
एगावराडदंडे, अजे य कडेपगारि हम्मंती ।
एवं वेगपपवु वि, देदो होयुत्तर एयो ॥ १२६८ ॥

अगारी गृहस्था रथकारस्य भार्यो एकापराधपञ्चमे हृदये गृ-
हे प्रविष्टा इत्येकस्यापराधस्य पञ्चमे विहितलक्षणं भजो कि-
यमाणे हृदयमाश्रित्य-तयत्-चद्वहोऽपराधा मया कृताः, त-
तो मा प्रातिदिहसमवायं मां हृदयार्, किं त्वयैवं मां सुहृतां
५४

करोतु, एवं चिन्त्यन्त्या अन्यानिप्यपराधाकथयति । यथा-
नौविस्मन पीता । किमुक्तं भवति-गं वस्सा धावितवान् । तथा
वासी च हारिना क्वापि मुक्ता, कस्मै समर्पिता वा, न जा-
नामि । तथा भाजनमपि कार्यभाजनमपि ते तव संबन्धि, य-
त्र जवान् छुङ्के, हस्तापणितं सद् जगम । तथा पटोऽपि तव
संबन्धी न हृदये, कनाऽपि हन इति भावः । एवं लोकोत्त-
रेऽपि एकानिपययामेकाऽऽलोचनायाम्यादिवचनमङ्गकम-
मायाविनोऽनेकपराधपञ्चमे गुरु एको गुरुतरका दीयते ।

अथवा-अनेकाऽऽलोचनावषयेऽयमर्थो हृदयः-

योगासु चोरियायुं, मारणदंनो न मेसया दंनो ।

एवमाणपपवु वि, एको दंनो न उ विरुच्छे ॥ १२६९ ॥

“एगो चोरो, तेण बहुयासो चोरियाअं कयाओ । नं जहा-
कस्सइ भागं हारिये, कस्सइ पदसो, कस्सइ हिरासं, कस्सइ
रुपं । अथया तेण रायउत्ते खनं खाणियं, रयणा हिंया । दिट्ठो
आरक्खणेहि, मादिता, रसो उवचिवातो, तस्समये च अग्रे वह-
वां उवचिवा भग्गानं-अइह वि एएण हम् । ततो रक्खा रयण-
हारि ति काउं तस्स मारणदंनो एको आणसो, सेसे चो-
रियादंनो तत्थेव पविट्ठा ॥” तथा चाऽऽह-अनेकासु चोरिका-
सु रत्नचोरिकानामितं तथैको मारणदण्डः प्रयुक्तः, न शेष-
चोरिकागुण्डाः, तेषां तत्रैव प्रविष्टयान् । एवं लोकोत्तरं पण्य-
नेकपञ्चे गुरुकपपदानमित एको दण्डोऽपि रक्खाऽथरत्नानां
तत्रैव प्रवेशात्, तत्रैवमात्रेचनां प्रत्येकपदं दोषानामुपपादितम् ।
सांज्ञेन दुष्टेनं प्रतीय मायनं सान्नाहृदयः, तथाऽपि भङ्ग-
तुष्टयम् । तथा-भग्गी यत्तिका, वलीवर्दी यत्तिकाः, जटरी व-
लिका, वलीवर्दी डुबलाः, १. जटरी दुष्टाऽपि रक्खाऽथरत्नानां
२. जटरी डुबला, वलीवर्दी डुबलाः । तत्र प्रथमे भङ्गे
बाह्यं परिपूर्यमाणं यत्तिकाः द्वितीये भङ्गे यावन् वलीवर्दी आ-
कृष्टं शक्नुवन्ति तत्रैवार्प्यते । तृतीये भङ्गे यावन् आरो-
पितेन भण्डे न उच्यते तावदार्प्यते । चरममङ्गे यावन्मा-
त्रेण न भगडी भङ्गमुपयाति, यावच्च वलीवर्दी आकृष्टमूलं,
तावदार्पोयते । पथ हृदयः ।

अथमुपनयः-

संययसं जह मगं, धिनीउ धुंजिं हौति उवणीया ।

वियतियचरिमं जगे, ते दिज्जइ ज तरइ वोहुं ॥ १२७० ॥

यथा शकटं तथा संदहनं, शकटस्थानीयं संदहनमवस्थेः ।
धृतयो धुंजिं चरिमं-वन्त्युपनीताः, चौरयतुल्या धृतय इति भा-
वः । अत्रापि भङ्गमुष्टयम् । तत्र प्रथममङ्गे यावदपञ्च तत्सर्वं
दीयते, द्वितीये धृत्युष्टयं, तृतीये संदहनानुरूपं, चतुर्थे धृतिसं-
दहनानुरूपम् । तथा चाऽऽह- (धियतिय इत्यादि) द्वितीये तृतीये
चरिमं च जङ्गे तस्यायश्चित्तं धृत्यानुष्टयं दीयते यत्त शक्नोति
बोद्धुमिति ।

सांज्ञममाचार्यमधिकृत्य दोषानामेकत्वं यथोपपन्नं तथा
प्राप्यते । तत्र स्वात्मियप्राप्तस्तेन हृदयः, तमेवाऽऽह-

निवमरणं सूत्रदेवो, आमेऽधिवासये य पट्टि न उ दंनो ।

संक्षिप्यगुदंदां, मुच्छजं च वा तरइ वोहुं ॥ १२७१ ॥

“एगध नगरे राया अणुत्तो मतो, तत्थ य रत्तचित्तादि देव-
याऽऽराहणमित्तं आसो अहिवाचित्ता, हृदये य । इतो सूत्र-

देवो चोरिषं करेनो आरक्खणं हिं गहिणो । तेहि रउज्जितगेहिं
बड्ढो भाणत्तो नवरं हिंदाविउज्ज । इतो य सो आत्तो इत्थी य
मुक्कातो, अट्टारसवयपरिचारेदि दिट्ठो सुखदेवो । आमेण दे-
सिपे । पडी आहुया, हायणा गुणुमुलात्थं । गंधोदकं करे सेणु
अहिसिन्तो, खंधो य आहुनो । " सामुद्रककण्ठपठकैरादि
' एष राजा ' इति तस्य चौरिकापराधाः सर्वे मुक्ताः, राउपे
स्थापितः । तथा चाऽऽह-नुयमरणमभूत् ततोऽम्बोऽधिवासि-
तोऽम्बाधिवसे कृते तेन श्वेन भूल्लवस्वयं पुष्टं दत्तं, ततो मूत्र-
देवो राजा बज्रव, न पुनस्तस्य चौरिकाहृदः कृतः । एष
दृष्टान्तः । अयमुपनयः एकस्य साधोर्बहुभूतस्य अपराधे
प्रायश्चित्तं दत्तं गुरुकः सकलवतः, आचार्याश्च काष्ठगतः, स
चाऽनार्यपदयोग्य इत्याचार्यः स्थापितः, गच्छ च सुतार्थ-
तनुमवाऽऽदिभिः संप्रदः कर्तव्यः । ततो यच्छ्रुतिं वोढुं तद्दी-
यते । अथ न श्रुतिं तां न किञ्चिद् दीयते । तथा चाऽह-
(संकपेत्यादि) संकल्पितगुह्यदृष्ट आचार्यपदं स्थापितः सन्
एवमेव पच्यते, यद्वा श्रुतिं वोढुं तद्दीयते इति । एवमा-
चार्यमधिकृत्य दोषा एकव्यमापन्नाः । अत्राऽह चोदक-साधू-
कामिदं दोषैकव्यकारणं, किमनया एतावत्प्रमाणया स्थापनाऽऽतो-
पणाश्यामाकृष्टिविकृष्टया इतः पञ्च विवसा गृहीता इतो द्रोश्या-
दिकपणा । गुरुणा क्षाममनुमुच्य यत्प्रायश्चित्तमाभवात् तत्स्था-
पनाऽऽतोपणाश्यामन्तरं येव दीयताम्-इदं ते प्रायश्चित्तमिति ।

अत्र सूरिराह-

चोयग ! पुरिमा लुविट्ठा, गीयागीय परिणामिं इथे य ।
दोएह वि पचयकरणं, सव्ये मफला कया मासा ॥२७२॥

चोदकं पुरुषा द्विविधाः । तथथा-गीयागीय । तौ गीताधीः,
अगीताधीश्च । अगीताधी द्विविधाः-परिणामिनः, इतरे च ।
इतरे नाम-अपरिणामाः, अनिपरिणामाश्च । तत्र गीताधीना-
मर्य च परिणामिकानां परिहासवानमप्राप्तानां यन् दातव्यं
तत्स्थापनाऽऽतोपणाश्यामाकृष्टिविकृष्टया स्थापयते । अत्र
दृष्टान्तो वणिक्- " एगो वार्णयजो, तस्म धीमं भरीओ एगजा-
तीयभेइमार्पाओ सवथाओ समजाओ । तस्स गच्छतो सुं-
कहाणे सुंकिपओ ववट्ठितो जणइ-सुंके देहि । वणिओ जणइ-
किं दायस्व ? सुंकाओ जणइ-वीसतित्तो जणो । ताह वणिपणं
सुंकिपय परिउट्ठसा मा श्रोयारणमप्यारोहसु विस्सवो ह-
वउ नि एका भरी सुके विहा । एवं सव्वंसि गीयथाणम-
गीयथाण य परिणामाणं विणा आकट्टिविकट्टीए पाय-
ठित्तं दिज्जइ । ज उण अगीयथा अपरिणामाणं च, ते जइ
उणह मात्ताणं वरेण अवाष्ठा तेसि दोहं पचयकरणट्ठा
सव्वे मासा उपमाऽऽतोपणावधिणेण सफलकाठं दिज्जो-
नि ।" तथा चाऽह-(दाहं वीत्यादि) इत्यनामपि अ-
परिणामिकानामिति परिणामिकानां च प्रत्ययकारणं स्यादिति
हेतोः सर्वे मासाः स्थापनाऽऽतोपणाश्यां सफलाः कृताः ।
अत्र दृष्टान्तो सूत्रमदत्तं " सुक्खमवगमस्स धीमं जेड्ढीओ
एगजातीयभेइमरियाओ सवथाओ सममाराओ । तस्स ग-
च्छवस्स सुंकाणे सुंकिणे ववठ्ठितो भणइ-एयं मेदि दाढं
वव, किं मम श्रोयारणमप्यारोहसु सुंकिपणं तस्स सव-
व-यक्केजानो वीसइमे जाणं वेणहसु । सुंकिपणं तस्स सव-
व-मंओओ भोयारिन्ता एकेओओ वीसइमे जाणो गहिने । म-
कमसरिउडा अगीया, सुंकियसरिओ मुक्का-अइवमं निदिहिट्ठ-

तो कज्जाकज्जे जयमाणजयमाणसु । एकेण वार्णपण निही
उक्खणिमो, न अवेहिं नाढं रओ निवेइए, वणिओ दिउत्तो, निही
य से हओ । एवं मरुणय वि निही दिट्ठा, रओ निवेइओ राखा
पुच्छित्तो, तेण सव्व कहिये । मरुणो पुट्ठो, निही वि से दाह-
णा विहा । एवं जो कज्जे जयणागारी तस्स सव्वं मरुणस्सेव
मुचर, जो कज्जे अजयणागारी तेसु वि जो अकज्जे जयणागारी
य, अजयणागारी य, वार्णकस्सेव पच्छित्तं दिज्जइ, नवरं कज्जे
अजयणाकारिस्स लघुतरं दिज्जइ ।

एतदेवाऽह-

वणिमरुणिनिही य पुणो, दिट्ठता तत्थ हौति कायव्वा ।

गीत्यपगीयाण य, उववणं तेहिं कायव्वं ॥ २७३ ॥

गीतार्थानामगीतार्थानां च विषये वणिक्मरुकिमिषयः पु-
नर्दृष्टान्ता भवन्ति कस्यथाः । तत्र वणिजा गीतार्थानामुपनयनं
कस्यम्, मरुणोऽगीतार्थानाम्, एवंमन्थानन्तरमेव भाविष्यति-

तत्र वणिक्मरुकदृष्टान्तावेव भावयति-

वीसं वीसं जेड्ढी, वणि मरु सव्वा य मुट्ठजंजाओ ।

वीसज्जाणे मुंमरु-गसरिउओ इहमगीता ॥ २७४ ॥

वार्णजा मरुकेण च प्रत्येकं विंशतिभाक्कवो गम्यः कृताः ।
कथंजुताः ? इत्याह-सर्वान्मरुद्वयभक्ताः तुल्यकपाणकाः, तत्र
शीर्षिकको विंशतितमे भागे प्रत्येकमेकं विंशतितमं भागं या-
चितवान्, वणिक् एकां भागांमेव दत्तवान्, मरुकस्तु प्रत्येकं
प्रत्येकं भक्ताज्य एकेकं विंशतितमं प्राणम् । अत्र वणि-
कमरुद्वयो गीतार्थो मरुकसदृशः (इहमगीत इति) पुनरिह
अगीतोऽगीतः ।

अथवा-कार्याकार्येण यतनाऽयतनयोर्विंशत्यो ये वणिक्म-
रुको तौ दृष्टान्तौ कस्यभ्यौ । तथा चाऽह-

अथवा वणिमरुण य, निट्ठिसंम निवेइए वणिए दंनो ।

मरुए एय विस्सज्जण, इय कउजमकउज जयममओ ॥२७५॥

अथयेति प्रकारान्तरे । तत्र प्रकारान्तरमिदम्-पूर्वे गीतार्थानो-
तायवोर्बणिक्मरुकदृष्टान्तानुक्तावधानौ तु कार्याकार्येण य-
तनायामयतनयोर्वा च निश्चिन्नाजोपलक्षितौ वार्णकमरुक-
दृष्टान्तोच्यते इति । वार्णजा निश्चिन्नामे श्रमिवेदिने वार्णको रा-
ज्ञा दायकः कृतः, मरुकेण निश्चिन्नामे निवेदिनं तस्मिन्मरुके रा-
ज्ञा पूजा कृता, विमर्जनं च प्रदानं मिथेः मरुकाव कृतम् ।
इतिरेवममुना दृष्टान्तेन कार्यमकार्यं वाऽनिष्ठस्य यतमानोऽय-
तनामवधारितः । यः कार्यं यतनाकारी स मरुक इव पूज्यः,
सर्वमपि च तस्य प्रायश्चित्तमुच्यते । कार्यं अयतनाकारी
अकार्यं यतनाकारीव वणिगिव दृश्यते, त्वरं कार्यं यतना-
कारिणः स्तोको ददः ।

अत्राऽह-किमिति आचार्यस्य सर्वं मुच्यते, किमिति च
शेषः । साधवः सर्वं प्रायश्चित्तं बाह्यम् ? अत्र निश्चिदृ-
ष्टः । तथा चाऽह-

मरुयसमाणा उ गुरु, मुचइ पुव्वं वि सव्वं से ।

साह वणिओ ब जडा, वाहिंजाइ सव्वपच्छित्तं ॥२७६॥

कथानकं प्रशुकमेव । उपनयस्यवस्था-यथा मरुको नि-
श्चिन्नामिवेदिनेन राज्ञोऽनुग्रहं कृतवान्, तथाऽम्बावोऽपि ग-

कङ्कोपग्रहं करोति, मन्त्रोपग्रहं च कुर्वन् भगवद्वाहो पाञ्चय-
नि, ततो मरुकवासः पुञ्यः, सर्वं च तस्य प्रायश्चित्तं मुच्यते
इत्येवोच । (तथा आऽऽह- मरुकसमाप्तो गृह्णाति पुञ्यते, अत
एव च । स) तस्य पूर्वं प्रायश्चित्तं मुच्यते । साधुः पुनर्यथा
बहिष्कृतः तथा हृदयः, ततः सर्वं प्रायश्चित्तं बाह्ये । अथ-
बा-“अणिमद्वनिहो व पुणो”(२७०) इत्यत्र अणिमद्वान्मो गी-
तायां, मरुकहृदयोऽगोतायां, अनेयेषामपि यादृशः व-
यमासाऽऽलोचनार्थमाचार्यस्य विनयोपचारः करणीयस्तथा
मासिकाऽऽलोचनार्थमपि । इत्यत्रापि निधिर्हृदयः ।

तथा आऽऽह-

अथवा महानिहिष्मी, जो उच्यारो स एव घोबे वि ।

विणयादुच्यारो पुण, जो छम्मासे स मामे वि ॥२७३॥

अथयेति निधिशब्दस्याधोऽन्तर्याहृदस्तत्त्वोपदेशेन । महानि-
धायुः कान्तस्य यो यादृश उपचारः कियते, स एव तादृश एव
स्नोकेऽपि निधायुः कान्तस्य करणीयः । एवमपराधाऽऽलोचना-
यामपि यादृशः वयमासाऽऽलोचनायां विनयाऽऽमुपचारः किय-
ते । मन्त्राऽऽदिशब्दप्रशस्तकृत्येककालजावपरिग्रहः । स ताद-
शां मासंऽपि मासिकाऽऽलोचनायामपि कर्तव्यः ।

अथाऽऽह पर-यद्विहं सुखसमं यूवं प्रकथय-“ तेन परं प-
निधेयं वा अप्रतिधियं वा तेनैव छम्मासा । ” इति ।
अ किमप्यस्येव्यपि नियम उत पुरुषविशेषस्य ? । सुरिराह-

सुवर्द्धं मासिहं, छम्मामाणं परं न दायवं ।

अविकोविपस्य एवं, विकोविप अग्रहा होइ ॥२७८॥

वयमासंजयः परतः सुवर्द्धभरिप मासैः प्रतिसेवितैः प्राय-
श्चित्तं वयमासानां परं सप्तमासाऽऽदिकं न दातव्यं, किं तु
वयमासावधिकमेव । यतोऽस्माकमेतावदेव भगवता वचमा-
नस्त्वामिना तपोहि प्रायश्चित्तं व्यवस्थापितम् । एतच्चैवमुक्त-
प्रकारेण स्थापनाऽऽरोपणात्कृतेन दातव्यमविकोविष्वस्य प-
रिणामकस्य अपरिणामकस्य वा अगीतार्थस्य । इयमत्र नावमा-
सवैस्त्वाप्येव नियमो, यदुत-सुवर्द्धव्यपि वयमासंजयः परतो मा-
स्ये प्रतिसेवनेषु प्रायश्चित्तं वयमासावधिकमेव दातव्यम्,
न ततोऽधिकमात्रं, केवलमेतानांशु विनयो-योऽपरिणामका-
ऽतिपरिणामको वा तस्यागीतार्थस्य स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण
सर्वावमासात्मकलीकृत्य वयमासिकं तपो दीयते, वस्तु वि-
कोविदो गीतायोऽगीतायो वा परिणामकः, तस्मिन्नभ्यया भव-
ति प्रायश्चित्तदानम् । किमुक्तं भवति-विकोविष्वस्य वयमासाणां
परतः सुवर्द्धव्यपि मासेषु प्रतिसेवनेषु श्रेयं समस्तं त्यक्त्वा
वयमासा दातव्यं, न पुनरस्ति तत्र स्थापनाऽऽरोपणाप्रकार इति ।

आह पर-यदि भगवता तपोहि प्रायश्चित्तं उक्तं न वयमासा
दद्यात्, ततः वयमासा विकोविष्वस्यऽऽदिप्रतिसेवने देदाऽऽ-
दिकमात्रं दीयते, येन श्रेयं समस्तमपि स्थग्यते ? इति ।
नञ्चाऽऽह-

सुवर्द्धं वि मासिहं, देदो मूळं तहिं न दायवं ।

अविकोविपस्य एवं, विकोविप अग्रहा होइ ॥२७९॥

यो नास्तीतीतोऽपरिणामकोऽतिपरिणामको वा, यो वा देदऽऽ-
दिकं न अग्रहाति, तस्य एवमवसातव्यम्-वयमासानामुपरि तस्य

बहुभरिप मासैः प्रतिसेवितैश्चैव मूळं वा न दातव्यम्, अपरि-
णामाऽऽदिकमात्रेण तस्य देदमूला न देत्वा । किं तु स्थापनाऽऽ-
रोपणाप्रकारेण वयमासा दीयते । विकोविदो गीतायो वा परिणा-
मको तत्रैव वयमासादानमभ्यया जयति-स्थापनाऽऽरोपणाप्रकार-
मन्तरेणैवमेव दीयते वदं मासा इति प्रायः । अयमत्र संप्रदायः-
अविकोविदो उक्तव्यस्य निष्कारणप्रतिसेवनया यतनया
प्रतिसेवनया वा अगीतप्रतिसेवनया वा यदि कथमपि
देदमूलाऽऽदिकं प्राप्तास्तथापि तेषां छेदो मूळं वा न देयं, कि-
न्तु वयमासिकं तपः । यदि पुनरकीदृशोऽमुपेत्य पञ्चैन्द्रिय-
घातं करोति, हर्षेण वा म्रियुर्न प्रतिसेवते, तदा देदो मूळं
वा दीयते । विकोविदस्य यथा मासाः तानुपरि बहुव्यपि प्र-
तिसेवितेषु मासेषु प्रथमवैकल्यामुत्क्रान्तिताः वयमासा दीयन्ते,
द्वितीये वैकल्यामुत्क्रान्तिताः, तृतीये वैकल्यायां देदो मूळं वा इति ।

अथ कीदृशः कीदृशः कीदृशो वा अविकोविद इत्यत आह-

गीतो विकोवितां खलु, कथपञ्चित्तो सिया अगीतो वि ।

छम्मासिपपट्टवणा-एँ तस्य सेसाण पसेवो ॥ २८० ॥

गीतो गीतार्थः खलु कुतप्रायश्चित्तो विकोविदः, योऽमुको
यथा आवाह-यदीह भूयः सेवित्यतः ततः देदं मूळं वा दा-
स्यामः, सोऽपि कीदृशः । तद्विषयतोऽगीतार्थः । यच्च
प्रथमनया प्रायश्चित्तं प्राप्तपठने, यथासोऽपि तथा न सत्यम्
परिणामयति स स्वाङ्गवेत्कीदृशः । तत्र यदि कीदृशः पट्ट-
मासेषु तपः कर्तुमारब्धेषु अन्तरा यदि मासाऽऽदिकं प्रतिसेव-
ते तस्य पूर्वास्थापितवयमासस्य ये शेषा मासा दिवसा वा
निष्ठानि तेषां मध्ये प्रकृष्यते, न पुनः वयमासपरिपूर्वमन्तरं
तद्विषयं भिन्नं प्रायश्चित्तं दातव्यमित् । तथा आऽऽह-वयमास-
प्रस्थापनायां, वयमासेषु तपसा कर्तुमारब्धेषु इत्यर्थः । तस्य
मासिकाऽऽदेरपाम्तराले प्रतिसेवितस्य वयमासस्य ये शेषा मा-
सा दिवसास्तिसृण्यन्ते तेषां मध्ये अनुग्रहकृत्, न वा प्रक्षेपः ।
आह-एतत्तत्पदेदेदमूलाहं प्रायश्चित्तं कुत उपपद्यते ? । सुरिराह

(७) मूलातिचारे प्रायश्चित्तम्-

मूलातिचारं चयं, पञ्चित्तं होइ उत्तरहोइ वा ।

तम्हा खलु मूलगुणे-ऽनतिकमे उत्तरगुणे वा ॥२८१॥

एतत् तपश्चैवमूलाहं प्रायश्चित्तं यस्मात् भवति मूलाति-
चारे मूलगुणानिचारे, प्राणतिपाताऽऽदिप्रतिसेवने तस्यैः । उ-
त्तरार्थो उत्तरगुणैर्वा पितृव्यशुक्रादिजिह्वतिचर्यमाद्यैर्भवति
प्रायश्चित्तं, तस्मात् मूलगुणान् प्राणतिपाताऽदिप्रतिसेवनया,
उत्तरगुणान् वा वज्रमाऽऽदिदोषाऽऽसेवनया नातिकमेत् ।

अत्र पर आह-

मूलव्यवाहारा, जयमुक्ता चरणजंसगा हुंति ।

उत्तरगुणातिचारा, जिणसासेणं किं पदिककुडा ? ॥२८२॥

यदि मूलगुणातिचारा अग्रहा इति कृत्वा चरणजंसगा
भवति, ततः साधूनामुत्तरगुणातिचाराश्चरणस्याग्रहाकाः
प्राप्ताः, मूलगुणानिचाराणां चरणजंसगतया प्राप्तपञ्चाम् ।
ततः किमुत्तरगुणा जिनशामने प्रतिकुडा, न युक्तस्तेषां प्रति-
वेधो, दोषाकारित्वादिति भावः ।

उत्तरगुणातिचारा, जयमुक्ता चरणजंसगा हुंति ।

मूलव्यवाहारा, जिणसासेणं किं पदिककुडा ? ॥२८३॥

यदि उत्तरगुणानिचारा अशुद्धा इति कृत्वा चरणश्लोका भव-
न्ति, ततो मूलमनातिचारार्थचरणश्लोका न प्राप्नुवन्तः, उत्तरगु-
णानिचाराणां चरणश्लोकतया प्रतिपत्त्येवात् । तथा च सति
मूलमनातिचाराः किं निराश्रयते प्रतिकृष्टाः?, दोषाभावात् ।

अथ स्वरिह-

मृगगुण उत्तरगुणा, जम्हा भंमंति चरणसेदीश्री ।

तम्हा जिछीहँ दोष वि, पङ्क्तिह्ता स्वस्मादूर्ण ॥२०४॥

यस्मात् मूलगुणा उत्तरगुणा वा पृथक् पृथक् युगपद्वा अनि-
व्ययमाणाश्चरणश्लोकाः संयमश्रेणीतो श्लोकाणां । साधून् ततो
जितैः सर्वज्ञैरेषेऽपि मृगगुणानिचारा उत्तरगुणानिचाराश्च प्रति-
कृष्टाः । अन्यच्च-मूलगुणेष्वर्थान्तर्यमाणेषु मृगगुणास्तावच्छना एव ।
किं तु उत्तरगुणा अपि इत्यनेन । तेषां विनाशो उत्तरगुणेष्वनिव्य-
याणूत्तरगुणास्तावच्छना एव, किं तु मूलगुणा अपि इत्यनेन ।

तथा चाऽथ दृष्टान्तमाह-

अगमयाओ हणे मूत्रं, मृगयातो उ अगमं ।

तम्हा खलु मृगगुणा, न मेति नय उत्तरगुणा या ॥२०५॥

यथा तालट्टमस्यामस्तद्व्याघातो मूत्रं हन्ति, मृगघातोऽपि चाग्रं
हन्ति, एवं मृगगुणानां विनाशो उत्तरगुणानपि नाशयति, उत्त-
रगुणानामपि विनाशो मूलगुणाञ्च, तस्मात् मूलगुणानिचारा
उत्तरगुणानिचाराश्च जितैः प्रतिकृष्टाः । अथ चोदक आह-यत्किं
मूलगुणानां नाशो उत्तरगुणानामपि नाशः, उत्तरगुणानां
नाशो मूलगुणानामपि, तस्मात्ततो न खलु नैव मूलगुणाः
स्मिन्, नाप्युत्तरगुणाः । यस्माज्जातिन स संयतो यो
सूत्रोत्तरगुणानामन्यतमं गुणं न प्रतिसेवते, अन्यतमगुण-
प्रतिसेवने च द्रव्यानामपि सूत्रोत्तरगुणानामभावात्, नयामप्य-
भावे सामायिकाऽऽदिनयमानावः, तदनावे वक्तुः ॥२०६॥ इति प्र-
स्थानामभावात् । ततः प्राप्ते तीर्थमचारिचमिति ।

स्वरिह-

चोपग । छ्वायाणां, तु मेनेमा डाऽगुधावप ताव ।

मूलगुण उत्तरगुणा, दोषो वि अगुधावप ताव ॥२०६॥
चादक । यावत् पट्टीचमिकायेषु संश्लोऽनुधावति अनु-
गच्छन्ति प्रबन्धन वनेन, तावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च द्वयेऽ-
प्येते अनुधावन्ति प्रबन्धन वनेने ।

इत्तरमायाइयत्तं यमंजता तइ छुंवि निर्येता य ।

वचरपदिनेवाता ता, अणुमजंते य जातिर्ये ॥ २०७॥

यावत् मृगगुणा उत्तरगुणाश्चानुधावन्ति तावद्विस्वरसामा-
यिककण्डेऽन्यतायनुधावनः । यावच्चरमायाइयत्तं पट्टीचमि-
कामेयमो तावत् द्वौ निर्येतावनुधावनः । तद्यथा-वक्तुः, प्रति-
सेवकश्च । तथाह-यत्-मूलगुणप्रतिसेवना तावत्प्रतिसेवको,
यावच्चरगुणप्रतिसेवना तावच्चकुशः । ततो यावत्तद्वि
तावच्चकुशः प्रतिसेवकाश्च अनुसञ्जति अनुवर्त्तते, ततो
माचारिश्च प्रसक्तं प्रवचनमिति ।

(८) सूत्रोत्तरगुणप्रतिसेवनायि प्राथम्यस्य-

अथ मूलगुणप्रतिसेवनायुत्तरगुणप्रतिसेवनायां वा आ-
दिप्रवृत्तशब्दस्य कश्चिद्विषयः उत नास्ति ? अस्त्योति ह्यमः ।
कोऽस्माद्विशयाह-

मूलगुणेषु दृश्यमगदे, उत्तरगुणेषु मंक्षे सरित्तवाह ।

छ्वापरक्त्वण्डा, दोषु वि मुक्ते चरणमुच्छी ॥२०८॥

मूलगुणेषु दृष्टान्तः हन्ति शकटं च केवलम्, उत्तरगुणा अपि
तत्र दृश्यान्तरव्याः । उत्तरगुणेषु दृष्टान्तो मण्डपे स्वेष्टाऽऽदि ।
आदिशब्दात् शिवाऽऽदिप्रवृत्तः । तथापि मूलगुणा अपि दृश-
यितव्याः । इयमत्र भावना-एकेनापि मूलगुणप्रतिसेवनेन तरु-
णादेव चारिचर्या उपजायते, उत्तरगुणप्रतिसेवनायां पुनः
कालेन अथ दृष्टान्तो हन्ति । तथाह-यथा हातक वृ-
क्षकधृतः पञ्चमहाद्वाराः, तेषां महाद्वाराणामेकस्मिन्नापि द्वारं सु-
तकडीभूते तरुणादेव हिता भवति, सुचरणात्कालाक्षेपेन पुर्यते ।
एवं महाद्वारानामेकस्मिन्नापि महाद्वारे अतिव्ययमात्रे तत्तत्तत्तदे-
व समस्तचारिचर्या भवति, एकमूलगुणघाते स्वेष्टमूलगुणानां
घातात् । तथा च गुरोव व्याचक्षते एकजननङ्गं स्वयमभङ्ग इति
एतन्निश्चयनवमतम् । व्यवहारतः पुनरेकजननङ्गं तदेवैकं भङ्ग
प्रतिपत्त्यम्, शेषाणां तु भङ्गः क्रमेण, यदि प्राथम्यप्रतिपत्त्यया
नानुसंधेये इति । अन्ये पुनराहुः-चतुर्थमहाद्वारप्रतिसेवने न-
त्काक्षमेव एकद्वारप्रतिपत्त्यः, शेषेषु पुनरभ्यासप्रकारेण प्रति-
सेवना मह्यमतिचरणं वा वेदितव्यः । उत्तरगुणप्रतिसेवनायां
पुनः कालेन चरणश्लोको यदि पुनः प्राथम्यप्रतिपत्त्यया नोऽव्या-
लयति । एतदेव कुतोऽवसंयमिति चेत् ? उच्यते-शकटदृष्टा-
न्तात् । तथाह-शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे, उर्ध्वौ, अग्रश्च । उ-
त्तरगुणा चक्रकालकालेदृष्टाऽऽद्यः । एते मूलगुणोत्तरगुणोश्च
सुप्तप्रयुक्तं सत् शकटं यथा नारवहनक्रमं भवति, मार्गे च
सुखं भवति, तथा साधूनां मूलगुणोत्तरगुणोश्च सुप्तप्रयु-
क्तः सन् अग्रदृष्टशीलाद्दृष्टसहस्रमारवहनक्रमं भवति, वि-
शिष्ट उत्तरोत्तरसंयमोऽप्यवसायव्यापये च सुखं भवति ।
अथ शकटस्य मूलगुणोत्तरगुणोश्च मूलगुणो जन्म, तदा
न मारवहनक्रमं, नापि मार्गे प्रवर्त्तते, उत्तराङ्गेषु कैश्चांश्चां-
ऽपि शकटं कियत्कालं मारक्रमं भवति, प्रवहति च मार्गे,
कालेन पुनर्मच्छनाऽऽन्यपरिदृष्टान्तोऽप्येवमेव नदुपजायते ।
एवमिहार्थं मूलगुणानामेकस्मिन्नापि मृगगुणे इते न साधूनां
महादृष्टशीलकृत्स्नमारवहनक्रमता, नापि संयमश्रेणये
प्रवहनम्, उत्तरगुणेषु कैश्चित् प्रतिसेवनेनैव भवति किय-
त्तं कालं चरणमारवहनक्रमता, संयमश्रेणये प्रवर्त्तते च ।
कालेन पुनर्वच्छना तत्राप्यन्यगुणप्रतिसेवनातो भवति
समस्तचारिचर्या, ततः शकटदृष्टान्तादुपपादने मूलगुणानां
मेकस्यापि मूलगुणस्य नाशो तत्कालं चारिचर्या उत्तरगुणानाशो
काक्षकमेतान् । इतश्चतदेव मण्डपस्यैव ॥२०८॥ दृष्टान्तात् । तथा
ह-प्रकाशद्विद्वानपि यथेको द्वौ बहवो वा सर्वपा, उपलक्षण-
मेतत्-निलमण्डलाऽऽद्यो वा प्रकाश्यन्ते, तथापि न मण्डपे
नक्षत्राण्येव, अतिप्रदीपः स्वादृकाऽऽदिसंयमैर्निर्यते (?) । अथ
तत्र महती शिवा प्रकाश्यते, तदा तथैकयाऽपि तत्तत्तत्तदेव ध-
समुपयाति । एवं चारिचर्यामण्डपेऽप्येकद्विद्वान्निरुत्तरगुणे-
रतिचर्यामण्डपेन भङ्गमुपयाति बहुविधम् । कालकमेतानि-
व्ययमण्डपेनिर्यते, शिवाकल्पेन पुनरेकस्यापि मूलगुणस्यानि-
वारमेतत्कालं ध्वंसमुपगच्छन्ति । तदेव यस्मात् मूलगुणा-
तिचरणं किंप्रथ-उत्तरगुणानिचरणे कालेन चारिचर्या भवति
तस्मात् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च निरातिचाराः स्मरति च-
द्व्याचरणार्थं सम्यक् प्रयतिष्यम् । वदुःपरकणे हि मूलगुणा
उत्तरगुणाश्च दृष्टा भवति, तेषु च त्वेवार्थं दृष्टेयं, अथ

माधायामेकचक्षुर्न प्राकृतस्यात् । प्राकृते हि चक्षुर्नव्ययस्योऽपि भवतीति । चरयशुद्धिश्चारिचशुद्धिः ।

अत्र शिष्य आह-ये प्राणातिपाताऽऽदिनिवृत्त्यास्माकाः पञ्च मूलगुणस्तैः ज्ञाताः । ये तुत्तरगुणास्ताञ्च जानीमः, ततः कति उत्तरगुणा इति ? । सूरिराह-

पिन्दस्य जा विमोही, समीतीओ जावणा तवो छविहं ।

पदिमा अजिगमहा वि य, उत्तरगुण मो विपाणाहि ३८ए
पिण्डस्य या विमोहिर्वाञ्च सामनय ईयांसमिच्छादिकाः, या-
ञ्च भावना महाप्रतानां, यच्च द्विभेदं तपः, याञ्च प्रतिमा भिक्षुणां
ज्ञातय, ये चामिप्रदा ऊव्याऽऽदिभेदमिच्छाः, एताश्च उत्तरगुणाश्च
“ मो ” इति पादपूरणे । विज्ञानीहि ।

एतेषां चोत्तरगुणानामयं क्रमेण संख्या-
वायला अत्रेव उ, पणवीसा बार बारस्य येव ।

द्ववाच-चउत्तरजिगमह, भेया मखु उत्तरगुणाणं । ३९० ॥

उत्तरगुणानां प्रागुक्तानां पिण्डविच्छेदादीनां क्रमेण खटव-
मो भेदाः । तद्यथा-पिण्डविच्छेदः द्विच-वारिश्चिद्विदाः-चोरुश-
विच उद्गमः, पोरुशविधा उत्पादना, दशविधा एवणा च ।
समिनामानां भेदाः । तद्यथा-पञ्च ईयांसमिच्छादिकाः-तथा मनः-
समितिः, वाक्समितिः, कायसमितिर्नख्येति । भावनानां भेदाः
पञ्चविंशतिः, एकैकस्य महाप्रतानस्य पञ्चपञ्चमायनासङ्ख्या-
त् । तपसा द्विविधस्यापि सर्वसंख्या भेदा द्वौदश । द्विचये हि
तपो, बाह्याऽऽभ्यन्तरभेदान् । बाह्याऽऽभ्यन्तरस्य च प्रत्येकं
पञ्चोदश इति । प्रतिमानां भेदा द्वादशानि च-“मासाई ससेना ।
इत्याद्याद्वयप्रस्थानो वेदिनव्याः । अग्निप्रहेदाश्चत्वारो ऊ-
व्याऽऽदिकाः-ऊव्याजप्रहानः, क्रोत्राजिप्रदाः, काश्राजिप्रहाः, भा-
व्याजिप्रहाश्च । तद्वयमुक्ता उत्तरगुणाः ।

संप्रति यद्व्यस्तमायाश्चित्तमुपवर्णितं तद्वतानां पुरुषाणामि-
मे विशेषा इति प्रतिपादयति-

निगम्य वट्टेना वि य, संवदया मखु तहा अमंवदया ।

एकैका ते छविहा, उग्याय तहा आगुग्याया । ३९१ ॥

ये प्रायश्चित्तं वहन्ति ते द्विविधाः । तद्यथा-निर्गताः, वर्त्तमा-
नाश्च । निर्गता नाम ये तपोऽई प्रायश्चित्तसमाप्तास्तपोदेवाऽऽदि-
प्राप्ताः । वर्त्तमाना ये तपोऽई प्रायश्चित्तं वनेने । तत्र ये वर्त्तमाना-
स्ते पुनर्द्विविधाः-संख्यिताः, असंख्यिताश्च । संख्येः संज्ञान ए-
वास्मिन् संख्यिताः, तारकाऽऽदिदशनादितत्त्वप्रत्ययः । ये वपसां
मासाणां परतः सप्तमासाऽऽदिकं यावदुत्कर्षतीःशीतशूनं मासा-
नां प्रायश्चित्तं प्राप्तास्ते संख्यिताः, तेषां मासेष्वप्यप्यप्याऽऽरोप-
णाकारेण दिवसादुद्युहीत्वा पयमासायाधिकं प्रायश्चित्तं दीयते ।
असंख्यिता नाम-ये मासिके द्वैमासिके त्रैमासिके चातुर्मासिके
पञ्चमासिके षष्ठमासिके च मासाश्च ये वर्त्तन्ते । ते संख्यिता अ-
संख्यिताश्च एकैकं द्विविधाः-उद्धतास्तथा अनुद्धताः । उद्धता
नाम-लघुः अनुद्धतो मुहुः । तत्र ये संख्ये असंख्ये च उद्धते वर्त्त-
न्ते ते संख्यिता असंख्यिताश्च वक्ष्याताः । ये च पुनरुद्धाते
वर्त्तन्ते संख्यिता असंख्यिताश्च ते अनुद्धताः ।

साम्प्रतमेनामेव गार्था यथोक्तव्याख्यानं वक्ष्याम्यवति-

येयाईआवसा, उ निगम्या त तवा उ बोधव ।

मे पुण वहंति तत्रे, ते वहंता म्पुण्यववा । २९२ ॥

मासादी आवएणे, जा उम्मासा अमंचये होइ ।

उम्मासा उ परंणं, संवदये तं मुण्यवव । ३९३ ॥

ये देवाऽऽदिमायश्चित्तमापन्नास्ते निर्गता उच्यन्ते । कुतस्ते निर्ग-
ताः, इत्याह-(त तवा उ बोधव) ते निर्गतास्तपस्त्वपेयाऽहोप्रा-
यश्चित्तानु बोद्धव्याः । ये पुनर्द्वैतने नर्पास तपोऽई प्रायश्चित्त-
ते वर्त्तमाना ज्ञातव्याः । (मासाऽऽदिकाः) मासाऽऽदिकं प्रायश्चि-
त्तस्थानमापन्ने मासाऽऽभ्य यावत्पयमासाः, ताश्च तप्रायश्चि-
त्तमसंख्यम्-असंख्यसंज्ञं भवति । वपमासात् पट्ठयो मासे-
दयः परेण परतो यप्रायश्चित्तं तत्संख्यं ज्ञातव्यम् । उद्धा-
तानुद्धातविशेषत्तु सुप्रतीत इति न व्याख्यातः ।

संप्रति संख्यासंख्येयानुद्धातेषु प्रख्यापनविधिं विवक्तु-
रिदमाह-

मासाइ अमंचवए, संवदई छंदि तु होइ पट्ठवणा ।

तेर पय अमंचवए, संखय एक्कारस पयाई । ३९४ ॥

असंख्यिते प्रायश्चित्तस्थाने प्रस्थापना मासाऽऽदि मासप्रभृति-
का, संख्यिते पुनः प्रस्थापना नियमनः पट्ठमिमोसैनेवति । प्रस्थाप-
ना नाम धानम् । उक्तं च निशीथचूर्णी-“ पट्ठवणा नाम द्वाणं
ति । ” इयमत्र भावना-असंख्ये प्रायश्चित्तस्थानाविषये यो
मासिकं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य मासिकी प्रस्थापना, द्वौ
मासावापन्नस्य द्विमासिकी, बौद्धे मासानापन्नस्य त्रैमासिकी ।
एवं यावत्पयमासानापन्नस्य षाणमासिकी । यः पुनः संख्याऽऽ-
पन्नस्य नियमात् षाणमासिकी प्रस्थापना । तत्राऽऽसंख्ये प्र-
स्थापनायाः एतानि त्रयोदश, सख्ये एकादश ।

तत्रासंख्ये प्रस्थापनायाः पदानि त्रयोदशानि--

तत्रतिय उयतियं वा, मून्नियं पयउगवाणतियं च ।

चरमे च एकस्मरं, पढमे तत्रवज्जियं विदये । ३९५ ॥

नपच्छिकं द्वैद्विकं मूलत्रिकमनवस्थाप्यत्रिकं चरमे
पाराश्चित्तं तत् एकस्मरमेकवारं दीयते । इदमुक्तं जयति-
असंख्ये उद्धते मासाऽऽदिकमापन्नस्य प्रथमवेलायामुद्धातो
मासा दीयते । द्वितीयवेलायामुद्धातचतुर्मासिकं, तृतीयवे-
लायामुद्धातपयमासिकं, चतुर्थवेलायां देवः, पञ्चमवेलायामपि
देवः, षष्ठवेलायामपि देवः । सप्तमं त्राणि त्रीणि दिनानि देवः ।
सप्तमवेलायां मूत्रम, अष्टमवेलायां मल, नवमवेलायामपि सूत्रं,
दशमवेलायामनवस्थाप्यम्, एकादशवेलायामनवस्थाप्यम् ।
द्वादशवेलायां पाराश्चित्तमिति । पञ्चममुद्धातनेऽपि । संख्ये त्रयो-
दश पदानि प्रस्थापनायां वक्तव्यानि । (पढमे ति) प्रथममसं-
ख्यं पढं गतं, द्वितीयं संख्यं पढं (तत्रवज्जियं ति) मासचतु-
र्मासलक्षणमासादिमासार्था द्वौभ्यां पदाज्जं वञ्जितमेकादश-
पढं भवति ।

एतदेव व्याख्यानयति-

विदये संखयं मखु, ते आपएहि होहिं राहियं तु ।

उम्मासतवादीयं, एक्कारसपण्णं चरमेहि । ३९६ ॥

द्वितीयं मखु संखयितमुच्यते, तद् द्वौभ्यामादिपदार्थां रहि-
तं षण्मासतपआदिकं षण्मासतपःप्रभृतिकं चरमेकादशप-
दिकं वक्ष्यम् । तत्राऽऽप्यां भावना-संख्यितं प्रायश्चित्तस्थानमाप-

सस्य प्रथममुद्धानं बाह्याभ्यन्तरं तयो वीर्ये, द्वितीयवेलायां
देहः, तृतीयवेलायां देहः, चतुर्थवेलायामपि देहः, पञ्चमवेलायां
मूत्रं, षष्ठवेलायां मूत्रं, सप्तमवेलायामपि मूत्रम्, अष्टमवेलायामन-
वस्थाप्यं, नवमवेलायामनवस्थाप्यं, दशमवेलायामनवस्थाप्यम्,
एकादशवेलायां पाराञ्जितमिति ।

एतदेवाऽऽह-

छम्मास ततो छेदा-ऽपाण तित तित तद्देक चरमं च ।

संवट्टियावराहं, एकार पया उ संचइए ॥ १७७ ॥

संनयिते, कथं ज्ञेयं ? इत्याह-संवर्तितापराधे संवर्तिताः पि-
रासीज्जना अपराधा यत्र तत् संवर्तितापराधम् । तथाहि-बहुषु
मासेषु प्रतिसेविषेषु व्यापनाऽऽरोपणाप्रकारेण तेषां मासेष्व-
दिनानि दश दश पञ्च पञ्चेत्यादिरूपतया सुदृष्ट्वा बाह्या-
भ्यन्तरं तयो निष्पाद्यते, ततो भवति संनयिते संवर्तितापराधं,
तस्मिन्नेकादशपदाभ्यन्तं जयति-प्रथमवेलायामुद्धानं पगमासि-
कं तपः, ततः देवाऽऽदीनां भिक्तं भिक्तम् । किमुक्तं भवति ?-तद-
न्तरं वेलात्रयमपि यावत् देवत्रिकं, तदन्तरमनवस्थाप्यत्रिकं,
तथा एकमेकवेलां वा चरमं पाराञ्जितमिति । पथममुद्धानति-
तेऽपि संनयिते एकादश पदानि वाचयानि ।

संप्रति येऽत्र प्रायश्चित्तस्यार्हाः पुरुषास्तान् प्रतिपादयति-

पञ्चिन्तस्य उ अरहा, इमे उ पुरिमा चउविह्वा ह्वंति ।

उजयतर आयतरगा, परतरगा भयतरगा य ॥ १७८ ॥

प्रायश्चित्तस्यार्हा योग्या इमे चतुर्विंशतिवयः पुरुषा
भवन्ति । तद्यथा-उभयतरगाः, आत्मनरकाः, परनरकाः, अन्यन-
रकाश्च । तथा ये शुक्लपैतः परमात्मान् अभिषुक्तपुरुषः कुवे-
न्तोऽभ्यानाः सन्तः आचार्याऽऽदीनामपि वैयानुष्यं कुवेन्ति,
तस्मात्पुत्रोत्पत्तौ ते उभयमात्मानं परं चाऽऽचार्याऽऽदिकं तारय-
न्तीत्युभयतराः, पुरोदशऽदिव्याहृद् द्वयः । ये पुनः तपोयतिषु
वैयानुष्यद्वयहीनारुन्त तप एव यथोक्तं कुवेन्ति, न वै-
यानुष्यमाचार्याऽऽदीनामित्यात्मानं केवलं तारयन्तीत्यात्मनराः,
स्वाधिकप्रत्ययविधानात् आत्मनरकाः । ये पुनरुपः कर्तुमर्थाः
वैयानुष्यं चाऽऽचार्याऽऽदीनां कुवेन्ति ते परं तान्युभयानि परनर-
काः येषां न तपोवि वैयानुष्यं च सामर्थ्यमस्ति केवलम्, उजय-
तपःपुरुषं न शक्नुवन्ति, किं त्वन्यतरत् तं एकस्मिन् काले आ-
त्मपरयोरन्यमन्यतरं तारयन्तीत्यन्यतरकाः ।

आयतर परतरे वि य, आयतरे अजिमुहे य निक्षिप्ते ।

एकैकमनवप, संवय उग्यायमणुवाया ॥ १७९ ॥

आत्मनरश्च स परतरेश्च, आत्मनरपरतरः, उभयतर इत्यर्थः ।
यथाऽऽत्मनरः परनरो वा, ततो ज्ञापि प्रायश्चित्तवहनाभिमुखं
भवति, तस्मिन्स्मिन्परायेकं प्रायश्चित्तमभिषुक्तमुच्यते । यस्तु
परनरोऽन्यतरको वा यावद् वैयानुष्यं करोति, तौ च तयोः प्रा-
यश्चित्तं निक्षिप्तं क्रियते, कति तस्मिन्समभिधीयते । एकैकमनि-
मुखं, निक्षिप्तं च द्विधा-संनयितमसंनयितं च । पुनरैकं द्वि-
धा-उद्धानमनुद्धानं च । तदेतत् संक्षेपत उक्तम् ।

इदानीं चिस्तरोज्ञिषेयः, तत्र यः प्रथम उजयतरा, तस्मै
दृष्टान्तमाचार्याः परिकल्पयन्ति-

जह मासओ उ छेदो, संवयपुरिसेण जुयत्तं चैव ।

तस्म च्चे तुट्ठीओ, विच्छी य कया जुयत्तं च ॥ १८० ॥

" एषो संवयपुरिसे रायं भोलाग्ग, सो राया तस्स
चित्ति न देह, अजया तेण राया केणइ कारणेण परितो-
सितो, ततो तेण रग्गा तस्स तुट्ठेण पइदिच्चं सुवधमासयो
विच्छी कया, पहाणं च से वधजुयत्तं डिज्जे " तथा चाऽऽह-
(जहेत्यादि) यद्यपि दृष्टान्तोपन्यासे, मायकः सुवधमास-
कः संवयपुरुषेण द्व्यधो, युगले च वस्त्रयुगलं च । तस्य च
संवयपुरुषस्य द्वे तुट्ठीयौ जाते, एकं वृत्तिः कृता, द्वितीयं वस्त्र-
युगलमिति । एष दृष्टान्तः ।

अयमुपनयः--

एवं उजयतरसा, दो तुट्ठीओ उ संवयस्सेव ।

सोही य कया मे ची, वैयान्वे निष्ठतो य ॥ १८० ॥

एवं संवयपुरुषदृष्टान्तप्रकरणेण उभयतरस्य संवयस्त्वेव सं-
वयपुरुषस्येव द्वे तुट्ठीयौ जयतः । तथाचा-एकं तावत्सं प्रायश्चित्त-
वदानेन शोषाः कृता, द्वितीयं वैयानुष्ये नियुक्तस्य महती मे नि-
र्जरा भविष्यति ।

अथ प्रायश्चित्तं वहद् वैयानुष्यं च कुर्वन् यदि अन्यदपि प्रा-
यश्चित्तमापन्नं तदा कथम् ? उच्यते--

सो पुण जइ वरमाणो, आवरज्जो इंदियाडिहं पुणो वि ।

तं वि य से आरुहिज्जिह, भिन्नादि पंचमासंतं ॥ १८१ ॥

स पुनरुजयतरः प्रायश्चित्तं वहद् वैयानुष्यं कुर्वन् यदि
पुनरापि भ्रातृवादीनां पञ्चानां भिक्षुपाणाम्भ्युपगतमेवेद्विषये, आ-
दिशब्दात् कोपाऽऽदिजिह्व, स्तोत्रं बहु वा प्रायश्चित्तमापद्यते ।
तत्र स्तोत्रं विशिष्टांशभिक्षुपाणादिरूपं पञ्चानानुपुष्यं यावत्
पञ्चशान्तिद्वयं, बहुपाणान्तिवादादिरूपं पञ्चानानुपुष्यं यावत्
मासिकं तदापि (सं) तस्य आरुह्यते, भिक्षाऽदि भिनमासाऽऽदि,
आदिशब्दात्सकलमासाऽऽदिपरिग्रहः । पञ्चमासान्तं पञ्चमास-
पर्यन्तम् । इयमत्र ज्ञातव्या-स्तोत्रं बहु वा यथोक्तस्य रूपं यदि
प्रायश्चित्तस्यानुमात्राः, तथापि तस्य भिक्षमासाऽऽदि दीयते ।

कम्पार्दानं चेद् ? अत्र आह--

तवधित्तो सो जम्हा, तेण र अप्पे वि दिज्जिइ बहुअं ।

परतरओ पुण जम्हा, दिज्जिइ बहुए वि तो पावं ॥ १८२ ॥

यस्मात्स उभयतरकः प्रायश्चित्तप्रकरणे धृतसंहरमभिलि-
ष्टः, तेन कारणेन । रेसः पाटपूरणे " ॥ १८२ ॥ वाटपूरणे " ॥ ८
॥ २१७ ॥ इति यस्मान् । कष्टेऽपि पञ्चशान्तिवाऽऽदिकं प्रा-
यश्चित्तस्यान्, बहुकं निजमासाऽऽदि दीयते । यस्माच्च परतः पर-
माचार्याऽऽदिकं वैदाक्यकरणस्तारयति, ततो बहुकं अपि पा-
राधिकानि प्रायश्चित्तं प्राप्ते स्तोत्रं भिक्षमासाऽऽदि दीयते ।
तदेवं स्तोत्रं बहुकं वा प्रायश्चित्तस्यान्ते प्राप्ते भिक्षमासाऽऽदि
दानं कारणमुक्तम् ।

संप्रति निजमासाऽऽदि यथा दत्तव्यं, तथा प्रतिपादयति-

वीमड्डारसं बहुगुरु-जिज्ञासुं माधियाणमावञ्जो ।

सत्तारसं पत्तारसं, बहुगुरुया माधिया ह्वंति ॥ १८४ ॥

स उभयतरकः प्रख्यापितं प्रायश्चित्तं वहद् वैयानुष्यं च
कुर्वन् यदि स्तोत्रं बहु वा उद्धानमुद्धानं प्रायश्चित्तस्थान-
मन्यापन्नः, ततो याद् पूर्वैषमापितं प्रायश्चित्तमुद्धानं, तमु-

ज्ञानो भिन्नमासो दीयते । यदि पुनरप्यापद्यते, ततो भूयोऽपि भिन्नमासो दीयते । एवं विशानिवारान् भिन्नमासो वात इवः २० । यदि विशतेवारैः परतोऽपि ज्ञाय आपद्यते, ततः स्नोक्तं बहुके वा प्रायश्चित्तं प्राप्ते लघुमासो दीयते, एवं ज्ञायो भूयस्त्वावद् यावत् सप्तदश वारान् १७ । नवमश्च स्नोक्तं पञ्चाऽऽदिकं भिन्नमासान्, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्ते, ततः परतो यदि पुनरपि भूयो भूय आपद्यते, ततोऽयत्न सप्तदशवारान् त्रैमासिकं वातइत्यम् । अथ स्नोक्तं पञ्चाऽऽदि लघुमासपर्यन्तं, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्तम् । एवं त्रैमासिकाऽऽदिष्वप्यधस्तमानि स्थानानि स्नोक्तमुपरितनानि बहु बन्धितव्यानि । ततः सप्तदशवारैः परतो यदि ज्ञाय पुनः पुनरापद्यते, ततस्त्रैमासिकं सप्तदशवारान् दीयते १३ । ततोऽपि परतो यदि पुनः पुनरापद्यते, ततः सप्तवारान् लघु वारान् दीयते ७ । ततोऽपि परतो यदि पुनर्ज्ञायो ज्ञाय आपद्यते, ततः पञ्चवारान् लघुपञ्चमासिकं दीयते । यदि स्नोक्तं परतो ज्ञाय आपद्यते, तत एकवारं लघुपञ्चमासिकं दीयते । तदनन्तरं यदि पुनरपि ज्ञायो ज्ञाय आपद्यते, ततस्त्रीन् वारान् छेदो दीयते ३ । यदि ततः परमपि पुनः पुनरापत्तिस्तन्त्रिवारान् द्वे दीयते ३ । ततोऽपि परतो ज्ञायो ज्ञाय आपत्तौ त्रीन् वारान्नववस्थापदानं, तदनन्तरं यदि पुनरापद्यते तत एकं वारं पाराजितदानमिति । एवमसंचयितमुद्रांतिनं गतम् । अथासंचयितमनुमुद्रांतिनं प्रस्थापितं ततोऽपि बहु वा यदि प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, तर्हि शुभको भिन्नमासो दीयते, ततः पुनः पुनरापत्तौ सोऽष्टादश वारान् दीयते १८ । ततः परं ज्ञायो ज्ञाय आपत्तौ पञ्चदश वारान् शुभमासिकम् १५ । ततः परं पञ्चदश वारान् शुभमासिकम् १५ । ततः परं पञ्चदश वारान् शुभमासिकम् १५ । ततो ज्ञायोऽपि परं पञ्चवारान् शुभचानुमासिकम् ५ । ततः परं यदि ज्ञायो ज्ञाय आपत्तिस्तन्त्रिवारान् शुभपञ्चमासिकम् ३ । तदनन्तरमेकवारं षड्शुभ १ । ततः परं त्रैदशिकं, ततोऽनववस्थाप्यात्रकं, ततः परमेकं वारं पाराजितम् । संप्रत्यक्षराधो विधियते-यदि पुनःप्रस्थापितमुद्रांतमनुमुद्रांतं च प्रायश्चित्तं बहन् वैद्यावृष्य च कुर्वन्मुभयतः स्नोक्तं बहु वा ज्ञायो ज्ञायः प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, ततो यासंशयमुद्रांतं प्रायश्चित्तं बहन् लघुभिन्नमासं मासिकानां विशानिवारान् प्रदानम् । अनुमुद्रांतं प्रायश्चित्तं बहन्तो शुभभिन्नानां मासिकानां मष्टादश वारान् । तदनन्तरं भूयो भूय आपत्तमुद्रांतं प्रायश्चित्तं बहन् सप्तदश वारान् लघुमासिकां जगन्ति, अनुमुद्रांतं प्रायश्चित्तं बहन् पञ्चदश वारान् शुभमासिकाः ।

उग्राद्ययासाणं, नक्षरसेव य आणमुपयतेणं ।

णायव्वा दांणि तिथि य, गुरुषा पुण हौति पक्षरस ॥ ३०५ ॥

सप्त वउक्का उग्या-इयाण पंचेव हौतऽणुग्याया ।

पंच लहुया उ पंच उ, शुक्रमा पुण पंचमा तिथि ॥ ३०६ ॥

उद्धानितमासानामनुद्धानितमासिकानां ये सप्तदश वारान् स्नानमुद्धानां वातव्यो ह्यो मासो, त्रयश्च मासा ज्ञातव्याः ये पुनरुशुका ह्यो त्रयश्च मासास्ते पञ्चदश वारान् ज्ञातव्याः । किमुक्तं भवति-१-उद्धानितं प्रायश्चित्तं बहन्तो मासिकान्तरं ज्ञायो भूय आपत्तौ ह्यो मासो सप्तदश वारान् दीयते । ततोऽपि ज्ञायो भूय आपत्तौ सप्तदश वारान् त्रीन् मासान् ।

अथानुद्धानितं प्रायश्चित्तं बहन्त तर्हि शुभमासिकान्तरं ज्ञायो ज्ञाय आपत्तौ ह्यो शुभको मासो पञ्चदश वारान् दीयते, तदनन्तरं पञ्चदश वारान् त्रीन् शुभमासिकानिति । (अनुदानिनामम्, अथ माथायां प्रथमा पद्यपथे । चतुष्काः पञ्च भवन्ति । लघुष्काः पञ्च मासाः पञ्च वारान् भवन्ति । शुभकाः पुनः पञ्चकाः पञ्च मासाः त्रीन् वारान् भवन्ति । इदमुक्तं भवति-उद्धानितं प्रायश्चित्तं बहन्त त्रैमासिकान्तरं भूयो भूय आपत्तौ सप्त वारान् लघुष्काश्चत्वारो मासा दीयन्ते । तदनन्तरं पञ्च वारान् लघुष्काः पञ्च मासाः । अनुद्धानितं प्रायश्चित्तं बहन्त त्रैमासिकान्तरं पुनः पुनरापत्तौ पञ्च वारान् शुभकाः पञ्च मासाः, तदनन्तरं त्रीन् मासान् पञ्च शुभमासाः ।

साध्वतमत्रैवास्त्रयं उद्धानुद्धानाऽप्युत्तरस्थानानां सुखावगमोपायमाह-

उक्कोसाउ पयातो, उणे उणे छुवे परिहरेज्जा ।

एवं कुणपरिहाणी, नेयव्वा जाव तिग्गेव ॥ ३०७ ॥

उत्कृष्टं नाम-उद्धानुद्धानामसंगतं विशानिकृष्टं, तस्माद्वारान् उद्धानन्तरं स्थाने यत्कृष्टं तद्वत्कृत्वा अनुद्धानन्तरं स्थानेषु ह्यो ह्यो परिहायेत् । एवं द्विकपरिहासिन्स्त्वावत् ज्ञातव्या यावदुद्धानितमपञ्चकोऽष्टादशवारान् अनुद्धानं त्रय इति । इयमथ भावना-उद्धानं भिन्नमासे विशानिः, अनुद्धानं द्विकपरिहाया अष्टादश, तयोद्धानं मासे सप्तदश, अनुद्धानं पञ्चदश । एवं त्रिमासे त्रिमासेऽपि । तथा उद्धानं चतुर्मासे सप्त, अनुद्धानं पञ्च । तथा उद्धानं पञ्चमासे पञ्च, अनुद्धानं त्रय इति । तदेवमापत्तिस्थानान्युक्तानि ।

(९) उद्धानुद्धानुद्धानादानविधिः । साध्वतमेतेषां दानविधमाह-

अहड्ठ उ अवणेत्ता, ससा दिज्जंति जाव उ तिमामे ।

जत्थऽट्ठगवहारो, न होज्ज तं जोमए सव्वं ॥ ३०८ ॥

ये भिन्नमासाऽऽद्यो विशाल्यादिवारा आपत्तान्तेऽप्यः प्रत्येकमष्टावष्टावपनयेत्, अपनीय शोषा दीयते, एवं तावत् वाच्यं यावत्त्रिमासाः त्रैमासिकम् । अयमत्र जावाथे-विशानिवाराः किलोद्धाना भिन्नमासा आपत्ताः, तत्राष्टौ भिन्नमासा ऊपिताः, शोषा द्वादश दीयन्ते । तेऽपि आपत्ताऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं परिहात्यैव पणमासाः कृत्वा दीयन्ते, तथा अष्टादश अनुद्धाना भिन्ना मासा आपत्ताः, तेऽप्योऽष्टौ त्यक्ताः, शोषा द्वादश भिन्नमासाः प्रदातव्याः । तेऽपि स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं समस्तमपि त्यक्त्वा पणमासाः कृत्वा दानाया इति । तथा सप्तदश वारा लघुमासाः प्राप्ताः, तेऽप्योऽष्टौ परित्यज्य शोषा नव लघुमासा दीयन्ते । पञ्चदश वारा शुभमासा आपत्ताः, तेऽप्योऽष्टौ परित्यज्य शोषाः सप्त शुभमासा दद्याः । एवं त्रैमासिक-त्रैमासिकेऽपि वाच्यम् । सर्वत्र स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं त्यक्त्वा पणमासाः कृत्वा दद्याः । अथाष्टकोपणाभिधानं किमर्थम्, एतदेव कस्मात्तान्मास-विशाल्याद्यो भिन्नमासाऽऽद्यः स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण पणमासीकृत्य दातव्या इति । उच्यते-मध्यममताः येऽन्तामष्टमासिको या तपोदानं, तदनुग्रहः योग्यः होषः । उक्तं च विशांयत्तुर्लौ-“अट्ठमासिना मरिक्कमा तपोभूमी, तीए अणुणहकएत्थमट्ठमासिनाएत्तकोसणा कया ।” इति । यत्र पुनश्चतुर्मासिके वा पाञ्चमासिके वा अष्टमापहारो न

भवेत्, अष्टानामेवाममवात् । तं सर्वं जोषयेत्-सर्वमपि तत्परिग्रहेत् ; न किमपि तत्र हानं भवतीति भावः ।

येषां ऽष्टकापहारे यद्व्यतिष्ठते, तदेतद्भ्रमं वक्ष्यामि-
वा-सद नव चैव य, सचैव जडज्ञातं ऽर्थात् ।

वा-सद्वारन सतरस-पञ्चरत्न एण भोषणा ॥ ३०६ ॥

द्वादश दश नव सत्येयमूनि जयन्थानि स्थानानि बाधयन्थानि, जघन्यना चैषां विश्रय्याद्यपेलयाऽर्मायां स्तोकरवात् । केषां स्थाने इत्याह-विश्रय्याद्यष्टासतरशोपञ्चदशस्थानानां स्थाने । इदमुक्तं भवति-विश्रान्तिस्थानानामष्टकापहारे द्वादश स्थानानि, अष्टादशानामष्टकापहारे दश, सतरशानामष्टकापहारे नव, पञ्चदशानामष्टकापहारे सति ।

पुणरत्रि जे अयसेना, जे, जेहिं पि अहं मामाणं ।

उवरिं जोसेऊणं, अम्माना सस दायावत् ॥ ३१० ॥

अष्टकापहारे कृते सति पुनरपि येषां मासानामुपरि येऽवशेषा माना वर्तन्ते (जेहिं जेहिं पात्यादि) अनुग्रहकृत्स्नविषयमेतत् । येऽप्येव च दिवसेषामेतेषां पूर्वं स्थापितानां येषां मासानामुपरि गच्छन्ति, तत्सर्वं स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण भोगयित्वा येषामासाः शेषाः दातव्याः । अनुग्रहचिन्त्यां पूर्वस्थापितवर्षमासो व्युददिवसैः सह परिपूर्णांक्य वर्षमासाः शेषा दातव्याः । निरनुग्रहकृत्स्नचिन्त्यां परिपूर्णां वर्षमासाः शेषा दैयाः, भोग्यन्तु पूर्वस्थापितवर्षमासविषय इति ।

छडिं दिवसेहिं गणहिं, अहं मामाणं हन्ति पक्खेवो ।

छडिं चैव य दिवसेहिं, अहं मा ण पक्खेवो ॥ ३११ ॥

सुखे वृत्तौ या समग्रये । ततोऽयमर्थः-यदसु दिवसेषु गतेषु वर्षमासानां भवति प्रक्षेपः । यद्यत्र वर्षमासाभ्यन्तरे प्रस्थापिताः वर्षमासाः, तेषां यद् दिवसा व्यूढाः, तदन्तर्गतमन्यत्र वर्षमासानामाश्रयाः, ततः पूर्वं प्रस्थापितवर्षमासानां पञ्चमासानां चतुर्विंशतिदिनाश्च जोषयन्ते, जोषयित्वा च तत्र पाश्चात्याः वर्षमासाः प्रकल्पन्ते । ते च यथा प्रकल्प्यन्ते यथा पूर्वं प्रस्थापितवर्षमासा व्युददिवसैः सह वर्षमासाः भवन्ति, एवं पाश्चात्यानामपि वर्षमासानां यद् दिवसा भविता इति । एतद् धृतिस्मंहननाभ्यां दुर्बलमुपेक्ष्यानुग्रहकृत्स्नम् । एष मित्रवाचककृमान्मित्रनामादेशः । साधुराक्षितगणकमानव्याः पुनरेवं सुवने (छडिं चैव येत्यादि) यदसु चैव दिवसेषु वर्षमासानां प्रक्षेपः । इदमुक्तं भवति-येषां वर्षां मासानां यद् दिवसाः प्रायश्चित्तं शेषं समस्तमपि भोगितं, पूर्वस्थापितवर्षमासानामपि यद् दिवसाः भविताः । एतद् धृतिस्मंहननदुर्बलमेकानुग्रहकृत्स्नमिति ।

संप्रति निरनुग्रहकृत्स्नमाह-

एवं वारस मामा, छदिवसणा य जेठ पट्टणा ।

छदिवसगपऽणुगद, निरनुग्रहस्यागते सेवो ॥ ३१२ ॥

इह निरनुग्रहकृत्स्ने आदेशश्च यम् । एकस्मादयममादेशः-पूर्वं प्रस्थापितानां वर्षमासानां यद् दिवसा व्यूढाः, तेषु यदसु दिवसेषु व्यूढेषु अन्यत् पाषाणसिकमासं, ततः पूर्वस्थापिताः च-

एमासास्तेष्वेव यदसु दिवसेषु व्यूढेषु परितस्माप्यन्ते । किमुक्तं भवति ?-ये व्यूढाः यद् दिवसास्ते व्यूढा एव, शेषाः पञ्च मासानां इत्यनुश्रितदिवसा भविताः । यत्पुनरन्यथापार्थसाक्षिकं, तत्परिपूर्णं हीयते । एवं षट् मासाः चरन्निर्दिष्टसैराधिना भवन्ति । एतत् धृतिस्मंहननबलिष्ठस्य निरनुग्रहकृत्स्नम् । द्वितीय आदेशः-पूर्वं प्रस्थापितानां वर्षमासानां यद् दिवसाः शेषास्तिष्ठन्ति । अन्यत्स्वैवमपि व्यूढं, ततोऽभ्यान्तं वर्षमासानाम्प्राप्तः, ततो ये शेषाः यद् दिवसास्ते जोषयन्ते, पाश्चात्यां पाषाणसिक परिपूर्णं हीयते, धृतिस्मंहननबलिष्ठस्यात् । एवं च वर्षमासाः यद् निर्दिष्टवैयर्थ्याः परिपूर्णाः, पाश्चात्याः परिपूर्णां वर्षमासाः । ततः सर्वसंकलनया द्वादश मासाः यद् निर्दिष्टवैयर्थ्याः ज्ञायन्ति । एषा येऽष्ट प्रस्थापनाः । तातः परा तपोऽहं प्रायश्चित्तं उच्छृणुना प्रस्थापनाऽस्तीति ज्ञावः । अत्रापि सानुग्रहानिरनुग्रहचिन्त्यां कुपेक्षाह- अहं यस्मात्पाह इत्यादि । पूर्वप्रस्थापितानां वर्षमासानां यदसु दिवसेषु गतेषु वर्षमासानां वर्षमासाऽऽधिकं तत्पश्चादाश्रयत्, पूर्वप्रस्थापिताश्च वर्षमासाः, तेऽप्येव यदसु दिवसेषु व्यूढेषु परितस्माताः क्रियन्ते । एतद् उच्छृणुमम् । यत्पुनः यदसु मासेषु यद् निर्दिष्टवैयर्थ्यां गतेषु अष्टादशेषु यद् दिवसाः शेषा अव्युढाः सन्ति, अन्यत्स्वैव समस्तमपि व्यूढमिति ज्ञावः । अत्रान्तरे अन्यत् पाषाणसिकमापद्य-तत्परिपूर्णमासोपेत्य, प्राक्तनाश्च शेषाभूताः यद् दिवसाः स्युः सन्ति । एतां चरन्नुग्रहकृत्स्नमिति ।

चोण्ड रागदोमं, दुब्बल वीत्तं य जाणप चरम् ।

यिंसे खेपोगमि य, माम चउमामिं चेमे ॥ ३१३ ॥

परहजोदयति-यं रागद्वेषवन्तः । तथार्थः-यस्य वर्षां मासानां यदसु दिवसेषु शेषाभूनेषु अन्यथापार्थसाक्षिकमापद्य यदसु दिवसेषु परितस्माप्यन्ते, तस्य दुर्बलस्योपरि यमा, यथा यं जाणोय-एष बलिः सत् सुखं विनयेयैवावश्यं करोति । अस्य पुनः पूर्वप्रस्थापितवर्षमासानां यदसु मासेषु चतुर्विंशति दिवसेषु व्यूढेषु यद् दिवसाः शेषाभूता भविताः । अन्यत् पाषाणसिकमापद्यितम्, तस्य बलिष्ठस्योपरि विज्ञेयः । अत्रापि जानोय-यथैव तपः कृत्वा शरीराः नाम्नाकं शक्नोति वैयावत् स कर्तुं, तस्माद्दीयतामस्य निरनुग्रहप्रायश्चित्तमिति । एवं च भवन्तः कुर्यन्तां नूनं चतुर्मलं कुरुषु । चतुर्मलो नाम-यदेकं चतुर्गुणमिवयति, अपरं निर्मूलयति । एवमेक सानुग्रहप्रायश्चित्तदानेन जीवापयय, अपरं निरनुग्रहप्रायश्चित्तदानेन मारययति । अत्राऽऽचार्य आह-" निष् " इत्यादि पदकार्थम् ।

" निष्ठा नाम-तत्कारणमपराधनिषेधनं नवोदिताभिः । स यथा महान् कष्टाऽऽदिकं प्रकृतिं तदनुममसमर्थो भवति, शोषे च विधायति । स एव तदनुममकष्टाणामाऽऽदिचूषाऽऽदिषु स्तोत्रं प्रकल्पयामासु क्रमेण प्रवृत्त उपजायते । स्मृत्वा निष्ठां ममद्वेषात् प्रवृत्तयाऽऽपन्नपया पारिणामं, स महत्स्य कष्टाऽऽदिकं प्रकृतिं तदनुमं समर्थो भवति, प्रवृत्तः प्रवृत्ततरङ्गावजायते । एवं दुर्बलस्य यदसु मासेषु पूर्वप्रस्थापितेषु बहुषु व्यूढेषु यदसु दिवसेषु शेषाभूनेषु । यदि वा-यदसु मासेषु पूर्वप्रस्थापितेषु यदसु दिवसेषु व्यूढेषु यदस्यत् पाषाणसिकं तपः पुनरप्यवृत्तं, तत्संज्ञितोऽद्विषय विधीयति, धृतिस्मंहननदुर्बलस्यात् । अस्य पुनः यदसु मासेषु व्यूढेषु यदसु दिवसेषु शेषाभूनेषु अन्यथापार्थस्य वर्षमासाऽऽधिकं तपः, स धृतिस्मंहननाभ्यां बलीयातीति न विद्वाति, न च विद्यादुपपत्त्याः स्मृत्वाऽद्विषय ।

तथा हो चैती । तदथा-मानजानः, चतुर्मासजानश्च । तत्र यदि मासजानस्य षट्स्य चतुर्मासवेदाऽऽहो दीयते तदा सोऽप्रीत्येन विद्वांसि । चतुर्मासजानस्य मासजानवशादहो दीयते तदा स तेषाऽऽहोऽनेन ताऽऽहोनां सन्धारयितुमशक्यं । एवं यो दुर्बलस्तस्य यदि चांशुः प्रायश्चित्तं दीयते तदा स विद्वान्, पुर्वप्रस्थायाः, मासिकवेदवत् । ब्रह्मिण्यापि यदि दुर्बलं प्रायश्चित्तं दीयते तदा स तावता न विद्वान् । अस्मादस्मादप्यनुष्ठानाद्विधीयते । ततो बधा निष्ठायां प्रवृत्तामन्यन्ते, तथा मासजाने वेदे स्तोत्रमाहारं च-तुर्मासजाने प्रवृत्तामाहारं प्रयच्छन्तो न रागद्वेषात्, योग्य-ताऽनुकूलं प्रवृत्तेः । तथा दुर्बले बलस्य च पथोकरूपं प्रायश्चित्तं ब्रह्मता न बयं रागद्वेषात् । इति अत्र अन्वयतरकः ।

(१०) इदानीमात्मनःकाऽऽद्यां वक्तव्याः, परमुभय-तरसदृशोऽप्यनर इति न पञ्चोक्तस्य प्रथमो भवत्येव । तस्य स्वकर्तृप्रदम्-यथा एकेन स्वप्नश्च ज्ञेयं कापिपत्न्यै-युगपत्, योर्द्वे न शक्नोति, तयोः सोऽप्यवन्तरकः प्रायश्चित्तं यद्यप्युभय युगपत्कुर्यात्, तन्मार्गोऽपि न संवाच्य-तमसंवाच्यं वा प्रायश्चित्तमापन्नः । अथ च तदा गुरु-णाप्रमथो वैयङ्ग्यकरो न विद्यते तत्स्वदापन्नं प्रायश्चित्तं निश्चितं क्रियते । एतेन पदमुत्पन्नकलाञ्जितमिति तद्भावितव्यमन्येव । गुरुणां वैयङ्ग्यं कार्यते, तच्च वैयङ्ग्यं कुर्वन् यदाऽपि यदाऽपि शिष्यस्याप्यनर इति तत्स्वत्वं तु ऊच्यते । यथा तु वैयङ्ग्यं समाप्तं भवति तदा तस्मान्निश्चितं प्रायश्चित्त-मुत्क्रियते ।

तच्च बह्व्ययदिग्बिधाऽऽदिनरस्यस्येव तदाऽनेन विधि-ना दीयतव्यम्-

सच चउक्ता उग्या-उग्या पंचेव हौतऽगुण्याया ।

पंच ह्यु पंच गुरुगा, गुरुगा पुण पंचगा तिष्ठि ॥३१॥

सत्तारम पठारम, निकसेवा ह्रुति मामिवायं तु ।

वीनऽह्मरम जिज्ञे, नेण परं निकिलवगया ॥३२॥

सोऽवन्तरः पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तं वदन् यदि स्नोक्तं बहु उद्घातं वा प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः, ततो यदि पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तमुद्घातस्तत्र उद्घातो मिश्रमात्रो दीयते । यदि पुनरापद्यते तद् जूयोऽपि मिश्रमात्रमात्रम् । एवं जूयो जूय आपत्तौ विशतिवाराङ्क मिश्रमात्रा दातव्याः २० । तदनन्तरं स-सदृशं वारा लघुमात्राः १० । एवं द्विमासादिमात्रा अपि बल-व्याः । तदनन्तरमपि जूयो जूय आपत्तौ स्वतः वाराश्चतुर्मात्राः ७ । ततः परं पञ्च वाराः पञ्च लघुमात्राः ३ । तदनन्तरं वि-चारार्हः ज्ञेयः । ततः परं वारत्रयं सूत्रम् । तदनन्तरं वारत्र-यमनवस्थाप्यम् । तदनन्तरमेकं वारं पाराञ्जितमिति । अथ तस्य पूर्वप्रस्थापितमुद्घातान्, ततोऽऽहश्च वारा गुरुमिश्रमा-त्रा दातव्याः १० । तदनन्तरं पञ्चदश वारा लघुमात्राः १५ । एवं द्विमासादिमात्रा अपि बलव्याः । तदनन्तरं पञ्च वारा-श्चतुर्मात्रा गुरुमात्राः ५ । ततोऽपि परं विचाराः पञ्च गुरुमात्राः ३ । ततो वारत्रयं ज्ञेयः । तदनन्तरं वारत्रयं सूत्रम् । ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । एवं संवाच्येऽप्युद्घाते अन्वुद्घाते च बलव्यम्, नवरमादिमास्तपोमेधा बलव्याः । किन्तु प्रथमत एव पाराञ्जितं, तदनन्तरं छेदिकाऽऽदि अष्टकापहारा-ऽऽदिषु पूर्वप्रवृत्तव्यम् । अष्टाऽऽह्वरमनिका-इह विविधा व्या-
७६

ख्याप्रवृत्तिरिति पञ्चाशानुपूर्व्या व्याख्या विधेया । पूर्वप्रस्था-पितमुद्घातमुद्घातान् च बहवो यथाक्रमं निम्न मिश्रमात्र-विषये शान्तिं विश्रम्यष्टादशवारान् । किमुक्तं भवति-पूर्वप्रस्थापि-तमुद्घातं शान्तिश्च बहवो विश्रितवारान् मिश्रमात्रा दातव्याः । अनुद्घातं बहवोऽऽहश्च वारा मिश्रमात्राः । (नेण परांमयात्) ततो मिश्रमात्राणां पञ्चाशानुपूर्व्या परं, प्रागिति भावार्थः । निष्पन्नता निश्चितता आसीत् विश्रम्यष्टादशवारानामन्तरं च उद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां लघूनां मासिकत्रिमा-सिकानां मन्मथ निष्केपा जयन्ति । सप्तदशवारं शान्तिं प्रव-र्तयन्ति । अनुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां निष्केपाः पञ्चदश भवन्ति, पञ्चदशारं मासिकानां शान्तिमात्राः । तथा-उद्घातितानां चतुष्का मास्यचतुष्टयानि सप्त जयन्ति । अनुद्घा-ताश्चतुष्काः पञ्च जयन्ति, तेषां पञ्च मासा लघुकाः पञ्च गुरुकाः पञ्च जयन्ति । गुरुकाः पुनः पञ्चकाः पञ्च मासास्तथाः इतस्तत् भ-वन्ति । पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं बहवोऽपि पञ्चाशानुपूर्व्याः सप्तवार-श्चतुर्मात्रा लघुमात्रा दातव्याः, तदनन्तरं पञ्च वाराः पञ्चमात्रा लघवः । अनुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो गुरुमात्राभिमासदाता-नन्तरं पञ्च वारा लघवश्चतुर्मात्रा दातव्याः, ततः परं गुरुकाः पञ्चमात्राश्चतुर्मात्रा इति । तदेवमेकमात्रायां चोक्तं व्याख्यान-मुपश्रितम् । अन्ये पुनरेव व्याख्यानयति-अन्यतरो नाम द्विधा-श्चात्मनः, परतश्च । तत्र आत्मनस्य प्रायश्चित्त-दानविधानमिदम्- (सत्यं चउक्ता उग्या-उग्यामिदं) यदि पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं बह्वं जूयो जूयोऽप्यष्टापद्यते प्रायश्चित्तं तदा प्रथमत एव स्वतः वारा उद्घातितानां लघूनां मासिकानां च तुष्का दातव्याः । सप्तवारा लघवश्चतुर्मात्रा देयाः, तदनन्तरं पञ्च वारा लघवः पञ्चमात्राः, तदनन्तरं वारत्रयं ज्ञेयः, ततः परं वारत्रिकं सूत्रं, ततो वारत्रिकमनवस्थाप्यं, ततः पञ्च वारा पाराञ्जितम् । अथानुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बह्वं पुनः पुनराप-द्यते प्रायश्चित्तं तत आदौ पञ्च वारा अनुद्घाता गुरुवच-त्वारो मासा दाने भवन्ति, तदनन्तरं शान्तिं धारान् पञ्चमात्रा गुरुकाः, ततो वारत्रयं ज्ञेयः, तदनन्तरं वारत्रयं सूत्रं, ततो वार-त्रयमनवस्थाप्यम्, ततः पञ्च वारा पाराञ्जितम् । वारत्रयनन्तरत-स्तस्यैव प्रायश्चित्तविधानम् । (सत्तारम पठारमयादि) पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं प्रायश्चित्तं बह्वं यदि जूयो जूयोः स्नोक्तं बहु वा वारत्रयं प्रायश्चित्तमापद्यते, ततस्तस्य सप्तदश त्रिमा-सिकानां निष्केपा भवन्ति, सप्तदशवारं त्रिमासिकं दीयते इति भावः । तदनन्तरं जूयो जूय आपत्तौ सप्तदश निष्के-पा त्रिमासिकानाम् । तदनन्तरं सप्तदश निष्केपा मासिकानाम् । ततः परं निष्केपनां शान्तिं निम्ने मिश्रमात्रस्य सप्तदश त्रिमा-सारान्, ततः परं वारत्रयं ज्ञेयः, तदनन्तरं वारत्रयं सूत्रम्, तदनन्तरं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । ततः पञ्च वारा पाराञ्जितम् । अनुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बह्वं यदि जूयो जूयोः स्नोक्तं बहु वा प्रायश्चित्तमनवस्थाप्यते तस्य पञ्चदश गुरुकां त्रिमासि-कानां निष्केपा भवन्ति, पञ्चदशवारं त्रिमासिकं गुरु दायते इत्यर्थः । ततः परं निष्केपनां त्रिमासिकानां गुरुमात्राष्टाद-शवारान्, ततः परं वारत्रयं सूत्रं, ततोऽनवस्थाप्यं, ततः पञ्च वारा पाराञ्जितमिति अत्रोऽप्यनरः । सांप्रतमात्मनस्य प्रायश्चित्तस्य लघुवृत्ते-संवाच्यमनमंवाच्यं वा प्रायश्चित्तमुद्घातम-नुद्घातं वा बह्वं यदि जूयो जूयोः स्नोक्तं बहु वाऽप्यदिग्बिधा-ऽऽदिषु प्रायश्चित्तमापद्यते तदा सप्तवारं लघुमात्रां सं दी-

यने । ततः परं ज्योः ज्य माघसौ चतुर्वारं सप्तकं चतुर्मासं, ततः परं जेद्विचिकं, तदनन्तरं मूलचिकं, ततोऽनवस्थाप्यात्रकं, तत एकवारं पाराञ्छिनं, यदि पुनः पूर्वप्रस्थापितमुद्रात् बहन् स्तोत्रं बहु वाऽन्यदापद्यते ज्योः ज्यस्मत्तः पञ्चवारान् वृथया दायते, ततः परं त्रीन् वारान् चतुर्मुद्रकं, वारत्रयं जेद्विः, तदनन्तरं वारत्रयमनवस्थाप्य, तत एकवारं पाराञ्छिनम् ।

यतदेवाऽऽहु-
 आद्यतरमाश्याणं, मासा लहु गुरुम सप्त पंचेव ।

चउ तिग चाउम्मासा, तत्तां य चउविहो भेओ ॥३१६॥

आमनरो नाम-यस्य वैद्यावृष्यकरणे लविश्रान्ति । आदि-
 वाद्यात्परतरपरिग्रहः । आमनर आदित्यप्रातः आत्मनराऽऽद्यः,
 आमनराः, परतराश्चेत्यर्थः । तेषामामनराऽऽदीनां प्रायश्चित्त-
 दानार्थाधिकृत्यते । तत्राऽऽमनराणामप्यस्य उद्रात् पूर्वप्रस्थापितं
 बहतां सप्त वारान् लघुमासा दायते । तदनन्तरं चतुरो वारान्
 चतुर्मासा लघवः । ततश्चतुर्विधो भेदः जेद्विः, आमनरवस्था-
 प्यपाराञ्छिनलक्षणो दातव्यः । अनुद्रात् पूर्वप्रस्थापितं बहतां
 पञ्चवारान् गुरुमासो दायते । तदनन्तरं त्रीन् वारान् गुरुव-
 चतुर्मासाः । ततो यथोक्तपञ्चविधो भेदः । संप्रति पर-
 तरस्य प्रायश्चित्तदानविधिरभिधीयते-परतरो नाम-यस्य वै-
 द्यावृष्यकरणे हविश्रान्ति, न तपनि, ततः स यदा तपः क-
 रोति न तदा वैद्यावृष्यं कर्तुं समर्थ इति । अत्रापि एकस्म-
 म्भेन कापोनाद्वयं बोधुं न शक्यमिति दृष्टान्तो बतव्यः ।
 यत्र प्रायश्चित्तं संवर्धितमसंवेपितं वाऽऽपन्नस्य यावद् वै-
 द्यावृष्यं करोति तावोक्तज्ञप्तं क्रियते, वैद्यावृष्यं च कुर्वन् य-
 दन्यदापद्यते तत्सर्वं ओष्यते, वैद्यावृष्यं च समाप्तं तत् पूर्व-
 निक्षिप्तं प्रस्थाप्यते, तत्र बहन् यादं भूयो भूय इन्द्रियाऽदि-
 भिरन्यदापद्यते तत उद्रात् पूर्वप्रस्थापितं बहतां सप्त वारान्
 लघुमासिकं दायते । तदनन्तरं पञ्च वारान् चतुर्मुद्रकम् ।
 ततः परं वारत्रयं मूलं, ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम् ।
 तत एकवारं पाराञ्छिनमिति । अनुद्रात् पूर्वप्रस्थापितं बहतां
 षड् वारान् गुरुमासिकं दायते । तदनन्तरं चतुरो वारान्
 चतुर्मुद्रकम् । ततः परं वारत्रयं जेद्विः, तदनन्तरं वारत्रयं मूलं,
 ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम्, तत एकवारं पाराञ्छिनम् ।

यतदेव सुख्यकार्यमाह-

आवमे इंदिरिष्टि, परतरए जांसणा तउ परेण ।

मामझहुणा य सच य, लबेव य हुंति मामगुरु ॥३१७॥

मामझहुणां पणमं, चउगुमाणं तहा चउकं च ।

ततो जेदादीयं, होइ चउकं गुणेयव ॥३१८॥

परतरको वैद्यावृष्यं कुर्वन् यदीन्द्रियाऽऽदिभिः स्तोत्रं बहु
 वा आपद्यते प्रायश्चित्तं, ततस्मत्परतरको ततो वैद्यावृष्य-
 करणादारभ्य यावद्वैद्यावृष्यं करोति तावद्वारोपकारीति स्तोत्रं
 बहु वा यदन्यदापद्यते तस्य सर्वस्य जीवतया परिश्रामः ।
 ततो वैद्यावृष्यसमाप्यनन्तरं पुनर्निक्षिप्तं प्रायश्चित्तमुद्रात्
 बहतां ज्योः भूय आपसौ माघलघुकाः सप्त भवन्ति दात-
 व्याः, सप्त वारान् लघुमासो दायते इति भावः । अनुद्रात्
 बहतां षड् जगति मासगुरयो देयाः, षड् वारान् गुरुमासो
 दायते इत्यर्थः । (चउलघुगार्णामप्यादि) उद्रात् बहतां स-

प्तवारलघुमासिकदानानन्तरं ज्योः भूय आपसौ चतुर्मु-
 द्काणां पञ्चकं दातव्यम्, पञ्चवारान् चतुरो मासा लघुकाः दा-
 तव्या इत्यर्थः । अनुद्रात् बहतां षड्वारगुरुमासिकदानान-
 न्तरं चतुर्मुद्रकाणां चतुष्कं चतुरो वारान् गुरुकं देव, ततः
 परमुद्रकप्रतिपेदेऽऽदिचतुष्कं षड्वारानवस्थाप्यपाराञ्छि-
 नलक्षणं भवति पूर्वप्रकारेण ज्ञानमुद्रां दातव्यम् ।

साऽग्रतः “ओषणा तउ परेण,” एतस्य व्याख्यानाद्यमाह-

ते चव पुव्वमणियं, परतरए णमि एगवंधारी ।

दो जोए अचयेते, वेयावच्चउया जोनो ॥३१९॥

यत्पूर्वमन्यतरकं जगितं यथा नास्त्येनत् यत् (एगवंधारी)
 एकंन एकमेन एककालं द्वे काशं द्वे कापोन्यो न उग्रते इति
 तदेव परतरकेऽपि सर्वे जगनीयम् । तयो द्वौ योयो तपःकर-
 णवैद्यावृष्यलक्षणौ युगपदश्चतुर्मुद्रकं वैद्यावृष्यं जायते, त्यागाः ।

व्यादेवमुच्यते-

तवतीपममद्विष्ट, तवब्रिष्टे चव होइ परिआए ।

उव्वेओ ऊपरिणामि, अस्थिर अवहुसुए मूलं ॥३२०॥

यो मासाऽऽदिकं पदमासमयन्तं तपोऽनीतो व्युत्क्रान्तः । किमु-
 कं जगति-मासाऽऽदिकं पदमासपयेनेन तपसा यो न बुद्धयति,
 तपोग्रहणमुपलक्षणम् । देशचन्द्रमपि योऽनीतो, देशचन्द्रो नपि यो
 न बुद्धयतीति भावः । तस्य मूलं दायते इति सर्वत्र व्यवहृतम् ।
 तथा (असहृष्टि इति) तपसा यो यत्तु बुद्धयतीति तयो न अह-
 धाति तस्मिन्नप्यहधायतां मूलम् । अथवा-अहधायतां नाम-प्र-
 क्षासहृष्टिः, ततो योऽहधायन एव सन् मनेषु स्थापितं प्रक्षाल-
 कस्यत्वं प्रतिपन्नः सत् सम्यगाचारो भवति तस्य मूलं देयम्
 यथा गोविन्दवाक्यस्य दक्षमिति । (तवब्रिष्टे इति) तप-
 सा बालको बलिपुस्तपोवञ्चिकः । किमु कं जगति-महताऽपि
 तपसा यो न बुद्धयति यत्र तत्र वा स्वल्पे प्रयोजने तपः
 करिष्यामि इति विचिन्त्य प्रतिस्वने । यदि वा वागमासिकं
 तपमि दत्तं वदति-स्मर्योऽहमन्यदपि तपः कर्तुं तदपि मे देदी-
 त तस्मिन् तपोर्बालिके मूलम् । (परिआए इति) यस्य जेदेन वि-
 श्रामातः पर्यायो न पुर्वेन, स्तोत्रकत्वात् । अथ वा जेदपर्यायं वा न
 सम्यक् अहधायति-यथा कोऽयमर्कजरातो यो न्यायः क्रियत-
 यायस्य विज्ञते, क्रियन्तेति । यदि विज्ञते तर्हि मूलन एव विज्ञात-
 म्, यदि वा न किमपीति । यदि वा चक्र-रत्नाधिकोऽहं बहक-
 ऽपि परिचिन्ते पर्याये अस्ति मे दातव्यः पर्याय इति न किमपि
 छेदयति, तस्य सर्वस्यापि पर्याये हीनस्य पर्याये अकारणित्वस्य
 पर्याये गर्हितस्य मूलम् । तथा यो बहुद्वाराहवत्तपाम्ना-
 ष्य च धृतिसेहतयाऽप्यो दुर्व्रतत्वात् तपः कर्तुमसमर्थस्त्विति
 दुर्व्रते मूलम् । तथा योऽपरिणामत्वात् मने-यदेनतपः वागमा-
 सिक युष्माजिने दक्षमेनेनाहं न बुद्धयामि, प्रायोऽन्यस्य बहु-
 त्वात् । तस्मिन्नन्यपरिणामे मूलम् । तथा यो धृतिदुर्ब-
 लतया पुनः पुनः प्रतिस्वने तस्मिन्नादिशये धृष्टबहुजन-
 दिने मूलम् । तथाऽबहुभ्रान्तोऽनीतोऽपि । अथवा-अनवस्था-
 प्यं पाराञ्छिनं वा आप-नः, तस्य बाहवृष्यतया तद्दानाया-
 म्यता, तस्मिन्त्यबहुभ्रान्तं सूनं दातव्यमिति ।

साऽग्रतः साचायो विशेषं दर्शयितुकामो यदावच्छतात्तावच्छक्तं

तदेव पृच्छन्नाह-

अह मणे मासियं से-विऊण एणेण सो उ निग्गच्छे ।

तद् धनं मामिषं से-विष्णु चरमेण निगच्छे॥३१॥
 चोदको वाक्-अहमेवं मन्थ-यथा मासिकं परिहारस्थानं
 सेविष्या सोऽपि कुतः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या एकं, मासेनेति ग-
 म्यते । निगच्छति शुद्ध्यति । तथा आस्तामन्थेन द्वैमासिकाऽऽदि-
 ना । एतद्वत्पदं मन्थे । आनश्यव्यापनार्थं भूयो मन्थे ह्युपादानम् ।
 मासिकं सेविष्या चरमेण पाराजितेन निर्गच्छति शुद्ध्यति ।
 एवं चोदकेनापि सत्याचार्य आह-सत्यमेतत्, यथा मासि-
 कं सेविष्या कदाचित्चरमेण शुद्ध्यति । इह मासिकं सेवि-
 ष्या मासेन शुद्धमीत्यादिगमो गृहीतो, मासिकं सेविष्या च-
 रमेण शुद्ध्यतीत्यन्तगमः । आद्यन्तग्रहणे मध्यमस्यापि प्रह-
 णमिति शया अपि गमः सृज्यताः, मासिकप्रहणेन तद् द्वै-
 मासिकाऽऽदिभ्योऽपि । तथा-यथा मासं सेविष्या मासेन नि-
 गच्छति, तथा मासं सेविष्या द्वाभ्यां मासाभ्यां निर्गच्छति,
 मासं सेविष्या त्रिभिर्मोसैर्निगच्छति, मासं सेविष्या चतुर्भि-
 र्मासेर्निगच्छति, मासं सेविष्या पञ्चभिर्मोसैर्निगच्छति मासं
 सेविष्या षड्भिर्मोसैर्निगच्छति । तथा मासं सेविष्या षडेन नि-
 गच्छति, मासं सेविष्या मूढेन निर्गच्छति, मासं से-
 विष्या अनवस्थाप्येन निर्गच्छति, मासं सेविष्या चरमेण
 पाराजितेन निर्गच्छति । तथा द्वैमासिकं सेविष्या द्वा-
 भ्यां निर्गच्छति, त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मोसैर्निगच्छति ।
 एवं यावद् द्वैमासिकं सेविष्या चरमेण निर्गच्छति ।
 तथा त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मोसैर्निगच्छति, त्रैमासिकं
 सेविष्या चतुर्भिर्मोसैर्निगच्छति । एवं यावत्त्रैमासिकं सेवि-
 ष्या चरमेण निर्गच्छति । तथा चतुर्भिर्मोसैर्निगच्छति । तथा पञ्च-
 मासिकं सेविष्या पञ्चभिर्मोसैर्निगच्छति । एवं यावच्चरमेण
 निर्गच्छति । तथा षड्मासिकं सेविष्या षड्भिर्मोसैर्निगच्छति,
 यावच्चरमेण निर्गच्छति । तथा षडे सेविष्या षडेन निर्ग-
 च्छति, यावच्चरमेण निर्गच्छति । मूढं सेविष्या मूढेन निर्गच्छति,
 यावच्चरमेण निर्गच्छति । अनवस्थाप्यं सेविष्या अनवस्थाप्येन
 निर्गच्छति, अनवस्थाप्यं सेविष्या चरमेण निर्गच्छति ।

अत्र शिष्यः माऽऽह-यस्मिन्नापने यत्तदेव दीयते तत् आप-
 तिसमं दानमुचितम्, अस्यादशे स्वासेविते यदस्यादशं दीयते
 तत्र को हेतुः ? आचार्य आह-

जिग निष्ठेवणकुप, मामे अपक्षिञ्चवमाण सङ्गाण ।

मासेण विमुञ्जिहिहि, तो दैति गुरुवरमेण ॥ ३२ ॥

जिनाः कंवलिनो, जिनप्रहणाद्वाधमनःपर्यायकानिनः चतुर्द-
 शनपुंरंधरा गृहीताः । एते यथावस्थिताः सङ्गेश्विशोऽपि प-
 रिक्षामे अपराधनिषणं मासिकाऽऽदि, भावनिषणं च द्वैमासि-
 काऽऽदि यथा विधुष्यति तदा तद्विशोऽपिनात्मं प्रायश्चित्तं द-
 दति । नप्राधवसानेन मासे प्रतिमेविते यद्यपि कुञ्जतमाज्ञो-
 चयति तनस्तनिमज्जालोचनायामप्रतिकुञ्जतः स्वस्थानं मास-
 मेव प्रपच्छति । अधवा-यानि त्रैमासिकाऽऽदिनां प्रायश्चि-
 त्तमाज्ञादोष्यवसानायस्थानानि त्रैमासः प्रतिसेविनः, तत एव
 द्वैमासाऽऽदिभिर्मोसैर्विशोऽस्त्यानि जिनाः केवडाऽऽदिब्रतनः, सु-
 लव्यवहारिणो वा शुच्यवशेनापिकमापि प्रायश्चित्तं प्रपच्छन्ति ।
 अत्र चार्थः- (निष्ठेवणकुप इति) निर्लेपनकुट्टहस्तानः निर्लेप-
 को रजकः कुटो अजभूते घटः । यथा जलकुट्टेवेक्षणं रज-

कः प्रकालयति, तथाऽपराधवदानं जिनाऽऽद्यो मासाऽऽदिभिः
 शोधयति । अथवा-निर्लेपेन लेपस्य मलस्याजावः, कुटो अज-
 कुटः, स हृष्टानः । अत्र चर्यारो जहाः । एकं वक्ष्यमेकं ज-
 लकुटेन निर्लेपेन कियते १ । एकं वक्ष्यमेकं जलकुटे २ । अने-
 कानि वक्ष्याण एकं जलकुटेन ३ । अनेकानि वक्ष्याण्यनेके-
 जलकुटे ४ ।

तत्र प्रथमचित्तीयनङ्कस्याख्यानाधमाह-

एगुत्तरिया घटछ-कएण छेयादि होति निगमण ।

एपिहं दोसवुड्ढी, कपिपज्जं दोहिं ठाणहिं ॥ ३३ ॥

एकोत्तरिका घटस्याकुचिष्टेयपदेन परिसमापयितव्या ।
 इयमत्र जावना-कोऽप्युपपन्नः एकं एकेन जलकुटेन शु-
 ष्यति, स गृह एव प्रकालयते । एव प्रथमनङ्कः ।
 ततो मासनतरः कजिनमसो वा पटो द्वाभ्यां कुटाभ्यां कुचिमा-
 सादयानि, सोऽपि गृह एव प्रकालयते । ततोऽपि मालननर-
 स्थाभिः कुटे, सोऽपि गृहे प्रकालयते । एवमेकोत्तरिका कुचि-
 स्तावज्जेया यावत्कोऽपि मालनतरः षड्जलकुटेः शुद्ध्यति,
 सोऽपि गृह एव प्रकालयते । अत्र वक्ष्यमातीयाभ्यपराधप-
 दानि मलस्थानीयानि रागद्वेषाध्ववसायस्थानानि, तज्जिनो-
 वः कमेसचयः, जलकुटस्थानीयानि मासिकाऽऽदिनां प्राय-
 क्षित्तानि । तथाहि-अल्पमपराधपदमेकं मासेन गृह्यति, ततो
 गुर्वपराधपदं द्वाभ्यां मासाभ्यां, गुरुतमपराधपदं त्रिभिर्मा-
 सेः, ततोऽपि गुरुतरं चतुर्भिर्मोसैरावत् गुरुतमपराधपदं च-
 त्त्रिभिर्मोसैः । (छेयादि होति निगमणमिति) ये माद्वानुत्तरियाऽऽ-
 दिमलाः पटास्ते गृहाभिरंग्य बहिः सरित्तमागाऽऽदि गत्वा प्रभू-
 तप्रनृतरैः क्रापांभूताऽऽदिनिष्ठेदुवहुत्तरैरपटोदतपिद्वानाऽऽदि-
 भिमहमहत्तमप्रत्यक्षैः शुचिजलान्तर्यन्ति । तथाऽपराधवद्वान्यपि
 गाढादनाशयवसायान्तर्यानिनां छेदमूत्रानवस्थाप्यपराध-
 नैः पर्यायाऽऽदिभ्यो निष्काशनेन शुष्यन्ति । ततो निर्गमतुल्याः
 छेदाऽऽद्यो भवन्ति । अथ कथं जलकुटवाहनिर्गमतुल्यो मासा-
 ऽऽदिज्जेडाऽऽद्य इति । अत्राऽऽह- (एपिहं इत्यादि) पताभ्यामन-
 नतरादित्ताभ्यां द्वाभ्यां स्नानादप्यं मासाऽऽदिज्जेडाऽऽदिज्जणान्यं
 दोषवृत्तिस्तीव्रतीव्रतरागाद्विषयवसायवृत्तिः, तज्जिना कर्मो-
 पचयवृत्तिर्वा कल्पते छिद्यते, ततो मासाऽऽदिज्जेडाऽऽद्यो
 जलकुटनिर्गमतमानाः ।

साऽप्रतम " एगुत्तरिया घटछकएणं ति " व्याख्यायति-

अप्यपलो होइ मुई, कोइ पमो अजकुटेण एकण ।

मलपरिवुड्ढीं भंव, कुपपरिवुड्ढीं तु जा छन् ॥ ३४ ॥

कोऽपि पटोऽप्यवपन्नः सन् एकं एकेन जलकुटेन कुचिर्नवति
 शुद्ध्यति । एव प्रथमनङ्क उक्तः । मलपरिवुड्ढीं कपोतवृत्ति-
 भवति । सा च तावत् यावत् । तुशब्दो विशेषणार्थः । स चै-
 तद्विशिनष्टि-एकेन यावत् पटस्य शुचिगृह एव कियते । इय-
 मत्र जावना-बहुमलपटो द्वाभ्यां जलकुटाभ्यां शुद्ध्यति । बहु-
 मलनरक्षिण्यविषयवसायानिः एवं मलपरिवुड्ढीं जलकुटपरिवुड्ढी-
 यद्वन्मेया यावत् बहुमलतमः पक्षिजलकुटः । एतच्च गृह एव प्र-
 कालयते । एवमपराधवद्वान्यपि मासिकाऽऽदीनि साधुनां स्व-
 पर्यायमसम्प्रदायिकपु गृहे एव स्थितानि मासिकाऽऽदिभिः
 प्रायश्चित्तैः शोधयन्ते । एतेन द्वितीयो भङ्ग उपादेशः ॥

“ देवाहं दुति निगममं ” इत्यस्य व्याख्यानमाह-
तेषां परं सरियादी, गंतुं माहं वि बहुतरपलं तु ।
मलनाणचयं जवे, अविचयं जवनगणं ॥ ३२५ ॥

तस्माद्वलनरोहितत्वं पटात् परं बहुतरमणं पटं सरिदादि ।
सरित् नदी । आदिशब्दाप-हृत्कृतपङ्कताऽऽविपरिमदः । तत्
गवा शोचयन्ति । एवं साधूनामप्यपराधपदानां देदाऽऽविजिः
पर्यायमसद्व्यादिकथाद् शुद्धाद् निष्काशनेन जिनाऽऽद्यः शोच-
यन्ति । (मलनाणचयेत्यादि) । इतीयाऽऽदिपटेषु यथा यथा मल-
नामास्यं तथा तथा आद्विजयजनानास्त्वमपि । आद्विजं नाम-
मासुत्रजजालिगङ्गकोलाऽऽदि यत्न आच्छादनापट्टनाऽऽदिषु
प्रयत्नः । तज्जानास्त्वमपि । तथाहि-यथा यथा मलस्यापवयस्य
यथा यथा बहुतरगोमूलाऽऽदिप्रकरो, बहुतर आच्छादनाप-
ट्टनाऽऽदिषु प्रयत्नस्ततो जवतः । मलनामास्ये आद्विजयज-
नानास्यमिव साधूनामप्यपराधपट्टेषु रागद्वेषोपचयबुद्धौ मा-
सजिर्वाकस्तपःप्रकायविशेषवृद्धिश्चातः ।

चरन्तु नीयभङ्गव्याख्यानायामहा-
बहुपटं जलकुर्कसि, बहुवि वरयाणि काण वि विमुक्ते ।
अप्यमज्ञाणि बहुवि वि, काणि वि मुक्तेति एकैव ॥ ३२६ ॥
कार्त्तिकचन्द्राणि तथाविधगाढमलानि बहुनि बहुजलकुर्क-
विमुक्ताणि । एवमपराधपदास्थि तथार्थाधानं बहुनि साधू-
नां बहुभिर्मासैः शुद्धिमासाद्वयन्त । एतेन चतुर्भेदे व्याख्या-
तः । तथा कार्त्तिकचन्द्रमयानि वस्त्राण्येकं जलकुटेन
शुद्ध्यन्ति । एवं मन्दागुणैः कृतानि बहुव्यापि साधूनामपराध-
पराधेकं मासेन शुद्ध्यन्ति । एष तुर्नायो भङ्ग उपदर्शितः ।
अत्र शिष्याः प्राह-यथा रागद्वेषवृद्धिवशतः प्रायश्चित्तवृ-
त्तिकपलस्या, तथा किं रागद्वेषान्निवशतः प्रायश्चित्तदान-
रप्युपलब्धाः । आचार्यः प्राऽऽह-उपलब्धाः ।

तथा चित्तदेव प्रयच्छन्ति-
जह ममे दसमं से-विक्रय निगच्छप उ दमपेण ।
तह ममे दसमं से-विक्रय नवमेण निगच्छं ॥ ३२७ ॥
अहमेव मन्ये-यथा दशमे प्रायश्चित्तं पाराश्रिते पतिमेव
दशमे पाराश्रितेन प्रायश्चित्तन निर्गच्छति । तथा एतद्वयं
मन्ये-दशमे पाराश्रितं सेवित्वा नवमेन अनवव्याप्येन प्राय-
श्चित्तनेन निर्गच्छति शुद्ध्यति । आचार्य आह-सत्यमेतत् ।
दशमं सेवित्वा दशमेन शुद्ध्यति, कदाचिन्नवमेनाऽपि अनया
गाथया दशमं सेवित्वा गमाः सुचिन्ताः । ते चाऽऽमा-दशमं से-
वित्वा सूनं, सूनं सेवित्वा देन निर्गच्छति । एवं पारमा-
सिकेन पाञ्चमासिकेन चातुर्मासिकेन त्रैमासिकेन द्वैमासिके-
न मासिकेन च वक्तव्यम् । दशमं सेवित्वा विग्रमाभेन निर्ग-
च्छति । दशमं सेवित्वा शिशव्या रात्रिभ्यो निर्गच्छति । दशमं
सेवित्वा पञ्चदशनी रात्रिभ्यो निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा द्वा-
त्रिंशत्कन निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा अष्टमेन निर्गच्छति । दशमं
सेवित्वा षष्ठेन निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा चतुर्थेन निर्गच्छ-
ति । दशमं सेवित्वा आचाम्नेन निर्गच्छति । दशमं सेवि-
काशनकेन निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा पूर्वार्द्धेन निर्गच्छति ।
दशमं सेवित्वा निर्विकृतिकेन निर्गच्छति । तथा अनवव्याप्यं
सेवित्वा अनवव्याप्येन निर्गच्छति । अनवव्याप्यं सेवित्वा मू-

लेन निर्गच्छति । एव्यं यार्त्तार्थविकृतिकेन निर्गच्छति । एवं सुले-
ऽपि नेतव्यं यावन्मूलं सेवित्वा निर्विकृतिकेन निर्गच्छति ।
एवं कुट्टे, एवं पाश्चात्मासिके, एवं पाञ्चमासिके, एवं चातुर्मासिके
एवं त्रैमासिके, एवं मासिके, निजमासे, विशतिरात्रिभ्यः, अ-
व्यदशरात्रिभ्यः, दशरात्रिभ्यः, पञ्चरात्रिभ्यः, दशमे, अ-
ष्टमे, षष्ठे, चतुर्थे, आचाम्ने, एकाशने, पूर्वार्द्धे, निर्विकृ-
तिके च गमा वक्तव्याः, तथा एतेऽपि गमा ऊपस्थाः, स्वस्य
सूचकत्वात् । निर्विकृतिकं सेवित्वा नैव निर्गच्छति केन शुध्यति ।
निर्विकृतिकं कृत्वा पूर्वार्द्धेन निर्गच्छति । एवं यावन्नवमेन पारा-
श्रितेन निर्गच्छति । तथा-पूर्वार्द्धे सेवित्वा पूर्वार्द्धेन निर्गच्छति ।
पूर्वार्द्धे सेवित्वा एकाशनेन निर्गच्छति । यावन्नवमेन एकाशने
सेवित्वा एकाशनेन निर्गच्छति । एकाशने सेवित्वा आचाम्ने-
न निर्गच्छति यावन्नवमेन । एवमाचाम्नाऽऽदिद्वेषपूर्व-
गमा वक्तव्याः ।

अथ शिष्यः प्राऽऽह-
जह ममे बहुमो मा-सियाहं सेविय एणेण निगच्छे ।
तह ममे बहुमो मा-सियाहं सेविय बहुहं निगच्छे ॥ ३२८ ॥
अहमेव मन्ये-यथा बहुश बहुन् वारुन् मामिकाऽऽर्त्तानि परि-
हराश्वानां सेवित्वा एकेन मासेन माऽपराधकारा निर्ग-
च्छति, अपराधपराश्वानां, मन्दागुणानां प्रायश्चित्तार्था कृ-
तयान् । तथा एतद्वयं मन्ये-बहुश बहुनि मासिकेन सेवित्वा
कदाचिद् बहुभिर्मासैर्न निर्गच्छति, यद्वा नीराश्वानां प्रायश्चित्तं
नीराश्वानां कृत्वा स्यादिति भावः । अत्रापि आचार्याणामात्रेन वक्तव्यम्,
रागद्वेषवृद्धिदानिवशत एवैकास्त्रिंशत्पलस्थाने सत्यप्राशस्त्या-
नामारापणाभयात् ।
तत्र यदुक्तं दशमं प्रायश्चित्तं स्थानं सेवित्वा दशमेन शुध्यति
दशमं सेवित्वा नवमेन शुध्यति, तत्र दशानं प्रागुक्तं नवदशानं-
एतत्तरिया पठञ्-कणय छयाहं ह्येति निगमनां ।
तेहि तु दोमवुह्नी, छपत्ती रागादोसहि ॥ ३२९ ॥

एकास्त्रिका जनकुटम्ब वृद्धिघटपट्टेन नियमयितव्या । कि-
मुक्त भवति ? कोऽपि तथार्थाऽप्यमलः पट एकेन जलकुटेन
गृहे प्रकाशनेन, कोऽपि बहुतरमसो क्षाभ्यां कुटाऽप्यमलः ततोऽपि
बहुतरमलस्यामलः कुट्टे । एवं यावद् बहुतरमः पट्टिः कुट्टे । एवं
किमपि साधूनामपराधपट्टमिति बहुतरमगृहेष्वप्यमलस्याप्यमलं
स्वपर्यायमप्यमलव्यादिकेषु गृहेषु एवाऽवस्थानानां पञ्चमासैः
शुद्ध्यति । किमपि स्तोत्रकारागृहेष्वप्यमलस्याप्यमलं चतुर्मासैः
शुद्ध्यति । किमपि स्तोत्रकारागृहेष्वप्यमलस्याप्यमलं चतुर्मासैः
एवमेकैकहालनावच्छेदक्या यावत्किमप्यप्यमलस्याप्यमलं
साधारणपञ्चमेन निर्गच्छति । (देवादी ह्येति निगमनां) यथा-
सत्त-
काऽपि घटा अनिप्रतृप्तकतिनमसा शुद्धाभिमर्शयतिः सत्त-
काऽऽदि गवा बहुनिर्मासुषाऽऽदिभिरुषाऽऽच्छादितपि-
द्वनप्रकारैः शुध्यति । तथा निगमनुसृत्याः छटाऽऽद्या जवन्ति । त-
थाहि-काश्चित्प्रबलरागद्वेषाद्यवसायोपचितं चतुर्मासैः
धूनां दशमेन पाराश्रितास्यनेन शुध्यति । किञ्चित्ततो दीनरा-
गद्वेषाद्यवसायोपचितं मनवस्थाप्येन । ततो दीनतररागद्वेषाद्य-
सायोपचितं सूनं । ततो हीनतररागद्वेषाद्यवसायोपचितं देह-
न । देहाऽऽद्यव्यस्य पर्यायाऽऽदिशुद्ध्यन्निष्काशनेन भवन्ति । ततो जि-
गमननुसृताद्वेदाऽऽद्याः । कस्मादेवं प्रायश्चित्तदानैः ? अत आ-

ह- (नेदि तु इत्यादि) ते रागद्वेषैस्त्रीमनोमननरवैराऽऽदिशेष-
बुद्धेः कर्मोपचयबुद्धेरुपचरन्ते यथा यथा रागद्वेषाव्यवसा-
यबुद्धिरनया तथा प्रायश्चित्तस्यापि बुद्धिः, यथा यथा च
रागद्वेषहानिस्तथा तथा प्रायश्चित्तस्यापि हानिरिति ।

पतदेवाऽऽह-

मिण निक्षेपगकुदप, मोमे अपलिउंचमाणे सट्ठाणं ।

मासेण विमुज्जिह्दि, तां देति गुरूवरुणेण * ॥३३०॥

जिनाः केवलवर्षधमन पर्यायज्ञानिप्रभुनयः ते केवलाऽऽदिब-
ल्लनो यथाऽवस्थितरागद्वेषाव्यवसायहानिबुद्धीरुपलभमाना
निलेपनकुदन् प्रागुक्तप्रकारेण वृष्टान्तोक्त्ययं यो यथा सुध-
ति तस्मै तथा प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति । तथाहि-मासादं रा-
गद्वेषाव्यवसायैर्मनं प्रतिसंविने तदनन्तरमात्रोचनायामप्र-
तिबुद्धिं जिनाः केवलऽऽदिबल्लनः सुधव्यवहारं तां गुरुपदेश-
नः, पाठान्तरं-“जिनोपदेशेन” मासेनैव विशेष्यतीति निज्ञाय
स्वस्थानं मासिकमेव प्रायश्चित्तं ददति प्रयच्छन्ति । यदि पुनर्ह-
मासिकं वायव्याग्राऽन्येन वा मासाऽऽदिरेव रागद्वेषाव्यवसायि-
रुत्तनो हीनतरेणो प्रतिसंविनम् । यदि वा-पञ्चातं डा डुपु कृतमि-
त्यादिभिर्निवृत्तेः प्रत्येकं न तदा जिनाः केवलाऽऽदिबल्लनः, सु-
नदव्यवहारिणो गुरुपदेशनस्तथा निज्ञाय तस्मै मासं सिन्धमासं
वायव्यते निर्विकृतिकामेव प्रयच्छन्ति, त- न काश्चिदोषः ।

पुनरप्याह चोदकः-

पत्तेयं पत्तयं, एए एए जामिऊण अवराहे ।

तो केण कारणेण, हीणाऽऽनेहिया ए पट्टवणा ॥३३१॥

पदे पदे सूत्रगतं प्रत्येकं प्रत्येकमपराधान् भाषित्वा नतस्त-
दनन्तरमर्थः केन कारणेन हीना अपराधका वा प्रस्थापना
भाजनाः । यथा स्तोत्रं प्रायश्चित्तस्याने बहु प्रयच्छथ, बहु-
क वा स्तोत्रम्, यदि वा सर्वथा जीयं कुरुयेति ।

अत्राऽऽचार्य आह-

मण पर मोहि मिणं वा, चउदमं दसुपुविणं च नवपुविं ।

थरं च समाज्जा, ऊणऽऽनेहिया च पट्टवणा ॥३३२॥

मनःपर्यायज्ञानेन परमावधि प्रज्ञावधि जिन वा केवलज्ञानेन
चतुर्दशपुविणं दशपुविणं नवपुविणं च स्वधिराह स्वमासाया-
ऽऽश्रयं हीना अपराधका वा प्रस्थापना भवति । इयमत्र याव-
ना-मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रत्येकज्ञानिनः, ततः ते प्रतिसंवि-
केषु रागद्वेषाव्यवसायस्थानानां हानिं बुद्धिं वा साक्षाद्वैकल्या-
याः। तस्यैव पराधपराधरेव रागद्वेषानुरूपं हीनमधिकं वा प्रस्थापय-
न्ति; द्दनीत्यर्थः ।

अथ ये मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रत्येकज्ञानिस्तस्मात्तन्
युक्तम्, रागद्वेषाव्यवसायबुद्धिमाया साक्षाद्वैकल्यात् । ये
पुनः स्मिरास्ते कथं रागद्वेषाणां हानिं बुद्धिं वा जानीयुः ।
उच्यते-बाह्यवर्षायाः पाऽऽदिबल्लनः, तत्र हानिपरिहानालिङ्गं
पञ्चात्तापाऽऽदि कमाह-

हा दुट्ठं कयं हा उ-ट्ठं कारियं दुट्ठमणुमयं मे ति ।

अतो अतो रुज्जइ, पच्छातावेणं ववतो ॥३३३॥

प्रतीतिपाताऽऽदि कृपा, कार्याया, अनुमोषा च तडुत्तर-
कांक्ष हा इति विधारे, दुट्ठं यशोभनं मया कृतम्, हा उट्ठं का-
रितम्, हा दुट्ठं अनुमतम् मे ममेत्यर्थेयं कृतेन पञ्चात्तापेन पञ्चा-

* “जिणावपत्तयं” इति पाठान्तरम् ।

सापवह्निना वेपमानः पञ्चात्तापकरणत एव कथमानोऽनन्तर-
श्चित्तमभ्ये दहाने ततो ज्ञातेन स्वधिरैरेतस्य रागद्वेषहानिरिति
तदनुकूपं प्रायश्चित्तं प्रस्थापयेत् ।

बुद्धिपरिहानसिद्धिमाह-

जिणपण्णे भवे, असद्वहनसस् तस्म पच्छिन्तं ।

हरिममिव वेदयेतो, तद्वा नद्वा वट्ठए उवरिं ॥३३४॥

तस्य प्रायश्चित्तप्रतिपत्तुः स्वर्गः प्रत्येकं कृताः प्रवृत्ता भावा
जीवाऽऽदिकास्तान् जिनप्रवृत्तात् भावान् अश्रद्धयानस्य । तथा
प्राणानिपाताऽऽदि कृत्वा आत्मो तदुत्तरकालं स्थालोचना-
यामपि निःश्लेषादे हर्षमिव वेदयमानस्य यथा यथा हर्षमगमनं
तथा तथा प्रायश्चित्तमुपयुज्य वर्यते । किमुक्तं नवति? स्व-
धिरा अपि जिनप्रवृत्ताभावाश्रद्धानेन तथा तथा हर्षमगमेन च
प्रतिस्विकृत्य रागद्वेषाद्वैकल्याव्यवसाय तदनुकूपमुप-
युज्य प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ।

सुषम्-

जे जिस्सु चाउम्मासियं वा सातिरेगचाउम्मासियं वा पं-
चमासियं वा सातिरेगपंचमासियं वा एस्मिं परिहारट्टाणाणं
अणयरं परिहारट्टाणां पांकेविचा आओएजा, अपलि-
उंचिय आओएमाणस्स चाउम्मासियं वा सातिरेगचाउ-
म्मासियं वा पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं, पडिउं-
चिय आलोएमाणस्स पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं
उम्मासियं वा, तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिय ए वा
त चेव छम्मासा ॥३३॥ (५)

यो अस्तु आनुमोसिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा पा-
ञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा पत्तेयं परिहार-
स्थानानामन्यतरं परिहारस्थानमालोचयेत्, तस्याप्रतिबु-
द्ध्याऽऽज्ञाचयनं चातुर्मासिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, दद्यात् इति शेषः ।
यत्प्रतिसेवितं तद्व्यादिति भावः । तयोर्गैरेवाव्यवसायैस्त-
स्य तस्य प्रतिसेवनात्, आलोचनायां वा तत्प्रतिबुद्ध्यात् । प्रति-
बुद्ध्याऽऽज्ञोचयनं आनुमोसिकप्रतिसेवकस्य पाञ्चमासिकं सा-
तिरेकचातुर्मासिकप्रतिसेवकस्य सातिरेकपाञ्चमासिकं, मा-
यानपचक्रस्य शुक्रमास्यार्थाधिकस्य दानात् । पाञ्चमासिकप्रति-
सेवकस्य सातिरेकपाञ्चमासिकप्रतिसेवकस्य च चातुर्मासिकं,
यममासादरेव न जगद्वैकल्यानसंभितोऽपि तपोदानस्यासंभवा-
त् । (नेण परमिआदि) ततः पाञ्चमासिकास्थानापरास्मन्वा-
चमासिकं सातिरेकं वा पाणमासिकं प्रतिसेविते आओचनाकाले
प्रतिकुञ्जनेऽप्रतिकुञ्जिते वा न एव स्थिताः परमासाः प्रदान-
व्याः, परतस्तपोदानस्य निषेधनात् । तदेवं पञ्चमसूत्रमुक्तम् ।

इदानीं पठे सुत्रमाह-

एवं बहुतो वि नेपयं ।

एवममुना प्रकारेण बहुताऽपि बहुशाब्दादेन विशदयमि सूत्रं
पठे वक्तव्यम् । तथैवम्-

“जे निस्सु बहुतो चाउम्मासियं वा बहुतो सातिरेगचाउ-
म्मासियं वा बहुतो पंचमासियं वा बहुतो सातिरेगपंचमासियं
वा एस्मिं परिहारट्टाणाणं अणयरं परिहारट्टाणां पांसेविचा
आओएजा, अपलिउंचिय आओएमाणस्स चाउम्मासियं वा
सातिरेगचाउमासियं वा पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं वा

पश्चिञ्चिप आलोच्यमाणस्य पंचमांशस्य वा साभिन्मपंचमांशस्य
यं कृष्मांशस्य वा तेन परं पाश्चिञ्चिप वा अपलिङ्गिचिप वा ते
चैव कृष्मांसा इति । ”

अस्याङ्गरामनिका पञ्चसुशानुसारतः कर्तव्या, नवरं षड्-
शोऽपि चातुर्मासिकं प्रतिसेविने यद्येकं चातुर्मासिकं दत्तं
तन् षड्शोऽपि प्रतिसेवनाया मन्वानुनायकृत्याय आलोचना-
बलायामप्येककालं सर्वेषामालोचितव्यात् । एवं सातिरेकचा-
तुर्मासाऽऽद्यावपि भावनीयम् ।

(११) आलोचनायां दन्तपुरकथानकम् । संप्रति वक्तव्यविशेष-
मभिधीयन्तुराह-

एषो निकायणा मा-वियाण जइ योमणं पुहविपाओ ।

दंतपुरे कामी या, आदुरणं तस्य कायवर्षं ॥ ३३५ ॥

इत इति तृतीयैरे पञ्चमी । ततोऽयमर्थः पनिरननरो-
दितैः सर्वैरपि सुमोर्मांसकानां मांसानिष्पन्नानां मांसक-
हेमांसिकहेमांसिकयावत्प्राणमांसकानां निकाचनाका । नि-
काचना नाम-यत् मांसिकाऽऽद्यं प्रतिसेविनं तन् यावद्द्यापि
आलोचनाईरूपं पुरतो नाशोच्यते तावद्वनिकाचिनमवसेयम् ।
आलोचनं तु निकाचिनं, तत् “ आलोचज्जा ” इत्यादि-
पदेनिकाचना भावता द्रष्टव्या । तत् आलोचनायामाहारं
ज्ञानं कतेयम् । किं तद्विद्याह- (जइ योससणमित्यादि) यथे-
त्यादुरणोल्लोचपदशब्दः दन्तपुरे पत्तने श्रुत्यवाच्यो राज्ञः दन्त-
पुत्रस्यामा घोषणामकार्थं दत्ता न कनापि कृतव्याः, इव-
युद्धं वस्तुनः समवर्णया इत्येवंकुर्यामित्यादि । तच्छब्दम्-“ द-
न्तपुरं नगरं, दंतवज्जो राज्ञः, तस्मै सत्त्वचरती देवी, तीमे हो-
हलो जाओ-जइ अइं सत्यदंतमयं पाप्माय कोडिज्जाम्,
रसो कहियं । रक्षा अमको आगत्ता-सिग्गं मे दंतं उवदवे-
ह । तेन नगरे घोसावियं-जो अओ दंतो किण्ड, न देह वा
घरे मने, तस्स सारीरो देसो । तथा नगरे धणांमत्तो सस्य-
बाहो, तस्स हो मउआओ-धणांमिरी, पउममिरी यः अओ-
या तमिस्स दुग्धं वि कइहो जांमो । तथा धणांसिरी पउम-
मिरी यणिता-किमेवं गवमुवइमिस्, किं ते सखवनीए विव
दंतमयो पासाओ कतो ? ताइ पउमसिरीए अमग्गाहो गाह-
तो-जतं मे दंतमस्यो पासाओ न किंजइ, तो अलं मे जीवप-
णं । न देह धणमितस्स वि उल्लंघं । तस्स वयस्यो ददामिस्सो
नाम, तस्स कहियं । नेण तणिण-अइं ते इच्छं पुरोम, उकुविया
असग्गाहं ताइ सो ददामिस्सो वणयरे षाणमाणंगोहए करे-
ह । तेहि तणिपेकि आगमो, किं वा पइच्छामो ? तेण तणिण्यं-
दंत मे देह । तेहि य ते दत्ता खरुपुयमहिं गोविया, सगइ
अरियं, नगरदरे पवेसिउत्तंताणं यमो खरुपुयमो सि गोण-
ण गइतो, दंतो पमिओ । चोरो ति रायपुरसेहिं वणयरो ग-
हितो, पुच्छिन्तो-कस्सेने दत्ता ? सो न साइइ, पयंथेने ददामिस्सो-
ण तणिण्यं-मम पदे दत्ता, पस कम्मकरो, ततो वणयरो मुक्को,
इदमिस्सो गहिने । रग्गा पुच्छिओ-कस्सेने दत्ता ? सो जणउ-
मम ति । पयंथेने ददामिस्सं गाइयं सेऊण धणमिस्सो आगमो, रसो
पुरतो जणइ-ममेने दत्ता, मम दंतं सारीरे वा निग्गइं करेह ।
इदमिस्सो सणइ-अदमम न ज्ञानानि, मम सनिया, दत्ता मम
निग्गइं करेह । एवं ते अओकायराहण्ण्वाद्या रग्गा भविआ-
ओ । कुवे निरपराधा, भूयस्यं कहेह । तेहि सत्यं जहाय्यं

कहियं । तुहेण रक्षा मुक्का । उम्मुको जहा सो ददामिस्सो नि-
रबन्नायो, अवि य मरणमभ्युवगतो, न य परावराहो सिद्धो,
तदा आलोच्यमाणस्य अपरिस्सायिना प्राचयवर्षं । जहा सो
धणमिस्सो भूयस्यं कहेह-ममेतोऽवराहो । एवं आलोच्य-
माणं मुमुक्तराहा । अपश्चिञ्चिपमाणं जहाद्या कहेयव्या । ”

निकाचना किञ्च तत्रत आलोचनाहोऽलोचकाभ्यां विना
न प्रवर्तनीति नित्यमप्यस्य पदस्यं विवक्षुविद्महा-

आलोचनाभिहो आ-लोचयो आलोचनायां दोसविही ।

पणगातिरण जा प-सवीम सुत्ते अइ विमेषो ॥ ३३६ ॥

आलोचनाहो याह्म वक्तव्यः, तथा आलोचकश्च यथावस्थि-
तो याहो भवति ताहोऽभिधानव्यः, आलोचनाया दोषवि-
षयो विधिः दोषज्ज्ञेया वक्तव्याः । तथा (अहं सि) यव स्वे वि-
शयो-युद्धं चातुर्मासिकस्य पाञ्चमांसिकस्य वा पञ्चकाऽ-
निरको राक्षिन्दिपञ्चकेनानिरकोऽप्यवर्जना । एवं पञ्चकृत्वा-
ऽनिरकस्तावद्वक्तव्यो यावत्पञ्चविंशतिः, पञ्चविंशत्यातिरेक इ-
त्यर्थः । इयमत्र भावना-स्वे चातुर्मासिकस्य पाञ्चमांसिकस्य
च या सानिरकेना मा द्विनां पञ्चकेन दशकेन पञ्चदश-
केन विशत्या पञ्चविंशत्या वा छप्येति ।

साधनमालोचनाहो याह्मनमि ताह्मपदपदशब्दो-
आलोचनाभिहो खलु, निगन्तावी उ जइ उ ददमिस्सो ।

अहोहो वेव गुणोह, इमोहो जतो उ नायव्वो ॥ ३३७ ॥

आलोचनाहोः खलु निरपलायो-अपलपनीयेयवशीतोऽपलायो,
निश्चितमपलापीति निरपलायो, अयमप्योऽपरिपलापीति प्राचा-
योः तथैव, नुरव्वकरो । इदमिहोऽनन्तरकथानकान्तमेतथैव
छप्येयः, स चाष्टमिहोऽनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपमुक्तो जातव्यः ।
तानैव गुणानाह-

आयारव आहारव ववहारवडीलए पकुव्वी य ।

निज्जव अवययंनो, अपरिस्सावी य बोधववा ॥ ३३८ ॥

आचारो क्लान्तस्वचाराऽऽदिकः पञ्चकारः, सोऽस्यास्तीति
आचारवान् । आ सामर्थ्येनऽऽलोचिनापराधानां धारणमाधारः,
सोऽस्यास्तीत्याचारवान्, आलोचकेनाऽऽलोच्यमानो यः सर्वमप-
धारयति स आधारावानित्यर्थः । व्यवहृत्यनेऽपराधजानां प्रा-
याश्चलप्रदानतो येन स व्यवहार आलोचमाऽऽदिकः पञ्चकारः,
सोऽस्यास्तीति व्यवहारवान्, यः सव्यगमागमाऽऽदिव्यवहारं
ज्ञानानि, ज्ञातव्यं सव्यक्क प्रायाश्चलप्रदानां व्यवहारानि, स व्य-
वहारवानिति ज्ञायः । तथाऽप्यमीरुयानि लज्जां मोचयनीम्यप-
ब्रीडकः, आलोचकं लज्जयाऽतोऽचारान् सोपायनं यो विवि-
धमधुराऽऽदिवचनप्रयोगैरुपेक्षा कथञ्चनावि वक्ति वधा स ल-
ज्जामपहाय सव्यगमालोचयति सोऽप्यमीरु इत्यर्थः । (प-
कुव्वी य लि) कुवे इत्यागमप्रसिद्धो धातुरस्ति, यस्य विकृ-
धेति प्रयोगः । प्रकुव्वेतावैवं शीलः प्रकुव्वी । किमुकं भव-
ति-आलोचकेनालोचनेत्त्वपराधेषु यः सव्यक्क प्रायाश्चलप्रदा-
नत आलोचकस्य विवक्षुदिमुपजनयति स प्रकुव्वीति । (निज्जव
लि) निश्चितं यापयति प्रायाश्चलप्रसिद्धिपु याप्यमालोचक करो-
ति निर्वोदयनीति यावद्विनि नित्योपः, अन्वयः । अप-
राधकारी यद्योक्तं प्रायाश्चलं कर्तुमसमर्थो यथा निर्वोदति त-
था तनुचिनप्रायाश्चलप्रदानतः प्रायाश्चलं कारयति स
नित्योपक इति भावः । तथा इह लोकेऽप्यायश्च इदंशति इ-

स्वयेगीतोऽप्रायदर्शी । किमुक्तं जयति ?-यः स्वयमाशोचयति, कुञ्चते वा आलोचयति, दत्ते वा प्रायश्चित्तं स्वयम् न करोति, तस्य, यदि स्वमस्वयमालोचयिष्यति प्रतिकुञ्चते वा करिष्यति, दत्ते वा प्रायश्चित्तं न सम्पन्नं प्रायश्चित्तं, ततस्ते नृपाय् मानिकाऽऽदिको दृष्टो नोपपत्तीत्येवमिहलाकापायाऽन्याः । संसारे जन्ममणाऽऽदिकं स्वया प्रज्जन्मनुभविष्यति, कुलमलोचना च तत्रैव मावश्यतायेव परलोकापायाश्च दर्शयति, सोऽप्रायदर्शी भवः । तथा न परिश्रवतीत्येवशीलोपरिधावी, आशोचिन्ते गोप्यमगोप्यं वा योऽप्यस्मै न कथयति सोऽपरिधावीत ज्ञावः ।

साधनमालोचकमभिधिसुराह-

आशोयतो एषो, दमर्हि गुणैर्दुःखं तद्वा उच्यते ।

जाडकुसुविगुणानो-दस्यचरणोद्विं संपन्नः ॥ ३३९ ॥

खेन दत्ते अमाई, अपरज्जनाय यो होति बोधव्यो ।

आलोचणां दोने, एषो वृद्धं समाप्ते ॥ ३४० ॥

इत ऊर्ध्वमालोचकमालोचको वक्तव्यः, स च दशमिगुणरूपेण यत् युक्त एव भवति । तुर्यकारायां भिन्नकर्मभावश्च संबध्यते । तान्नेय गुणानुपदर्शयति-(आह इत्यादि) जानिस्वपन्नः, कुलसंपन्नः, मातृगो जानिः, पित्रुक्तः कुलम् । वित्तसंपन्नः, ज्ञानसंपन्नो, दर्शनसंपन्नः, चरणसंपन्नः । कौत्सः, दान्तः, अमायी, अप्रभासापी च बोधव्यः । अथ कस्मादलोचकस्यैतावाह्यं गुणममूरोऽपिष्यते ? उच्यते-जानिस्वपन्नः प्रायश्चित्तं न करोति, अथ कथमपि कुनं तर्हि स्वयमालोचयति । कुलसंपन्नः प्रतिपन्नप्रायश्चित्तं कुरुते उवाचयते । वित्तसंपन्नः निषयादानाऽऽदिकं वित्तं सर्वं करोति स्वयमालोचयति । ज्ञानसंपन्नः भूतानुसारं स्वयमालोचयति, अमुकभूतेन मे तद्वत् प्रायश्चित्तमतः शुकोऽहमिति च जानीते । दर्शनसंपन्नः प्रायश्चित्तात् वृद्धिं अरुते । चरणसंपन्नः पुनरतिचारं प्रायं न करोति, आलोचित् चारित्र्यं न शुद्धयति स्वयमालोचयति । कान्तो नाम कृमायुक्तः, स कर्मभिः प्रयोजने गुणोद्विभिः करपरवमपि भगिनः सम्पन्नः प्रतिपद्यते, यदापि च प्रायश्चित्तप्राप्तिं तत्स्वयमवहति । कान्तो नाम इन्द्रियजयसंपन्नः, स प्रायश्चित्ततपः स्वयम् करोति । माया अस्यास्तीति मायी, न मायी अमायी, सोऽप्रतिकुञ्चनमालोचयति । अप्रभासापी नाम बः पञ्चावृत्तितापं न करोति-हा छुपु कुनं मया यत् आलोचित्तमिदानीं प्रायश्चित्ततपः । कथं कार्ष्णामाति ? (कस्मैवेव मयते-कुनपुण्योऽहं यस्यावृत्तिस्व प्रतिपन्नयानि । अत ऊर्ध्वमालोचनाया बोधान् समासेन सकृदेण बध्ने ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वोहयति-

आर्कपट्ट अणुमा-मण्ड जं दिष्ट बापरं सुहृदं ।

उभं सदाउन्नं, बहुजण अवचत् तस्मैवी ॥ ३४१ ॥

आजितः सन् आचार्यः स्तोके मे प्रायश्चित्तं दास्यतीति बुद्ध्याऽप्रायश्चित्तकर्मणाऽऽदिमिरालोचनऽऽध्यायिकस्य आराधयन् आलोचनार्थं आलोचनादोषः ४ । तथा अनुमान्य अणुमां कृत्वा लघुतरापरार्थनिवेदनात् सुदृढप्रदायकत्वाऽऽदिकस्व-रूपमाधार्यत्वाऽऽकृष्टव्यं यदालोचयार्थोऽप्यालोचनादोषः ३ ।

तथा यद्दृष्टमपराधजातं कियमाणमाचार्योऽऽदिना तदेवाऽऽलोचयति नापरमिति तृतीय आलोचनादोषः ३ । (बाधत्वात्) बाधं दोषजानमाशोचयति, न सूक्ष्मं, तत्रावज्ञापनत्वादेव च-तुर्थमाशोचनादोषः ४ । (सुक्ष्मं नि) सूक्ष्मं वा दोषजान-मालोचयति, न बाधरम् । यः किल सूक्ष्ममाशोचयति स्व कथं बाधर नाऽऽलोचयिष्यतीत्येवकपनाचसंपादनार्थमेवायंस्व-ति । एष पञ्चम आलोचनादोषः ५ । तथा (उभमिति) प्रत्यक्ष-मालोचयति । किमुक्तं भवति ?-लज्जालुनामुपदृश्योऽपराधान-स्पशयेत् तथाऽऽलोचयति यथा कवलमांसं वृणोति, न गु-करिष्ये यद्य आलोचनादोषः ६ । (सदाउलं) शुद्धाकुलं वृद्धकृष्टं यथा भवत्येवमाशोचयति । इदमुक्तं जयति-मह-ना शब्देन तथा आलोचयति यथा अन्येऽप्यगीतायोऽऽन-यः गृहवतीत्येव सप्तम आलोचनादोषः ७ । तथा (बहुजण-त्वात्) तथा बहुजनमध्ये यदालोचनं तद्बहुजनम् । अपधा-यदेषा जना आलोचनागुरो यत् तत् बहुजनमालोचनम् । किमुक्तं जयति? एकस्य पुरत आलोच्य तदपराधजातमभ्य-स्याभ्यस्य पुरत आलोचयति, यथाष्टम आलोचनादोषः ८ । (अवचत्) अवचत्कामोतीत्यस्तस्यावचकस्य गुरोः पुरे यदपराधोऽऽलोचनं तद्व्यक्तम् । एष नवम आलोचनादोषः ९ । (नस्मैवी नि) द्वापयो यमपराधमालोचयति तमेव सेवते यो गुरुरसौ तस्मैवी, तस्य समीपे यदपराधोऽऽलोचनमेव प्र-मातिचारेण तुल्यस्मृतो न किमपि मे प्रायश्चित्तं दास्यत्य-हं वा दास्यति, न च मां करारदधिष्यति-यथा यिरुपे कुनं स्वयं तुल्यं यदालोचनं तस्मैवी । एष दशम आ-लोचनादोषः १० । तदेवमालोचनाविधिदोषा उक्ताः ।

संप्रति यथाभूतेषु छव्याऽऽदिभ्योऽलोचनं तथाभूतछव्याऽऽदि-प्रतिपादनार्थमाह-

आशोयणविहाणं, तं चिप जं दव खित काले य ।

जावे सुद्धमसुद्धे, ससण्णे मातिरेमाई ॥ ३४२ ॥

आलोचनाविधानं तदेवात्राऽपि स्वस्तिस्वरमभिधातव्यम् । यदुक्तं प्रथमसूत्रे-"हव्याहि चउरजिमाह" इत्यादिना प्रत्येन । ततः प्रा-गुक्तदोषवज्जिना आलोचना प्रश्नस्ते छव्यं केन काले भावे च प्रागुक्तस्वरूपे दान्तव्या, नाप्रशस्ते इह प्रतिलेखितं द्वि-धा जयति-छुद्धम्, असुद्धं च । तत्र यत् सुद्धं जावेन प्रान्तं-विषयं यतनया च तत् सुद्धं, तच्च सुद्धत्वादेव न प्रायश्चित्त-विषयः । यत्सुद्धं न भावेन प्रतिलेखितमयतनया च तत्सुद्धं, तच्च प्रायोश्चित्तविषयोऽऽहुतत्वात्, तस्मिन्श्चाहुते प्राय-श्चित्ताति केवलानि मांसकाऽऽर्धानि सातिरेकाणि च । तत्र सा-तिरेकाणि (समाण्डे हां) सस्मिन्ने हस्ते मांसकं वा सति तेन भिक्षाग्रहणं, उल्लङ्घनमेतन्-तेन बाजकायसंघटनाऽऽ-दिनाऽऽपि सातिरेकाणि छव्यानि ।

तत्र सातिरेकानामर्थ भावयति-

पण्णेणुऽह्मिओ मायो, दस पक्खेणं च वीम जिणेणं ।

संजोगा कायव्वा, गुरुल्लुपमोमिदं य अण्णेगा ॥ ३४३ ॥

इह मूलत आरब्धाभूनि सवायव्यालोचनासूत्राणि किल ससंख्यया दशा भवन्ति । तथाऽऽद्यानि त्वयाति सूत्राणि साक्षात्सूत्रत एव परिपूर्णान्युक्तानि, येषां नु पद सूत्राण्या-दयां द्वास्वां सूत्राभ्यामर्थः सूचिताः । तानि चाम्बि-स-

सिंघे दलगतानिगमासिंघे वा परिहारट्टाणं पदिसिंघिता श्रा-
होपेक्षा ।" इत्यादि । एवं भासिकं पञ्चकं वा । हेमासिंघे प-
ञ्चकदशकपञ्चदशकविंशतिपञ्चविंशति भः सह पञ्च सूत्रा-
नि वक्तव्यानि । एवं त्रैमासिकं वा । चातुर्मासिकं पञ्चमासिकं वा
प्रत्येकं पञ्च पञ्चसिं हेमासिकेन पञ्चकेन विंशतिनसूत्राणि
लक्ष्यानि । एवं दशकं पञ्चदशकं त्रिंशदश वा विंशति-
विंशतिनसूत्राणि लक्ष्यन्ते, इति पञ्चविंशत्यः शतम् । तदन्तर्भूतं
हेमासिकं पञ्चकमुपेत्या त्रैमासिकं पञ्चकदशकपञ्चदश-
कविंशतिनसूत्रासिंघे सह पञ्च सूत्राणि । एवं चातुर्मासिकं पञ्च
पञ्चमासिकं दश वातं पञ्चदश सूत्राणि वक्तव्यानि । एवं
दशकं पञ्चदशकं विंशति पञ्चविंशति वाऽनुसूत्राणाम् पञ्चदश
सूत्राणि लक्ष्यन्ते; इति सर्वमूलने पञ्चसप्ततिनसूत्राणि । तथा
त्रैमासिकं पञ्चकाऽऽदिनिः सह पञ्च सूत्राणि, पञ्च पाञ्चमा-
सिकपञ्चकाऽऽदिनिः सहैतं दश सूत्राणि । एवं दशकाऽऽदिनि
पञ्चमुपेत्या प्रत्येकं प्रत्येकं दश दश लक्ष्यन्ते, इति पञ्चाशत्-
सूत्राणि । तदनन्तरं चातुर्मासिकं पञ्चकमुपेत्या तानि
यस्मात्सकपञ्चकाऽऽदिनिः सह पञ्च सूत्राणि वक्तव्यानि । एवं
दशकऽऽदिनसूत्रमुपेत्या प्रत्येकं पञ्च पञ्चोक्तं सूत्राणि । सर्वसं-
ख्ययाऽऽनुनीयानि शतानि सूत्राणां भवन्ति । यथाऽनेन अष्ट-
पञ्चाशदऽदिनितेनैवामस्येव गुरुपञ्चकाऽऽदिनिरपेक्षितं सर्वसं-
ख्यया पञ्चाशदधिकासिंघाणि सप्तशतानि सूत्राणाम् । एतानि वा मा-
सिकहेमासिकपाऽऽदीनां गुरुलघुपदयोश्चात्रोक्तं लक्ष्यानि । ततो
मासिकाऽऽदीनां लघुपदयोश्चैवकासिंघाण्येतावन्ति सूत्राणि ल-
क्ष्यन्ते । एतावन्त्येव वा गुरुपदयोश्चैवकास्यामि । सर्वमूलने
त्रिंशदशशतानि पञ्चचत्वारिंशदकासिंघे ३१५० । तदन्तर्भूते
“ जे भिक्षू पणनातिरेगमासिंघे वा पणगाऽरेगदोमासिंघे
वा एवमिं परिहारट्टाणानं अण्यथं परिहारट्टाणं सज्जित्वा ।”
इत्यादिनि विस्तरोपनिषयव्याणि । “ जे भिक्षू पणनातिरे-
गमासिंघे वा पणगाऽतिरेगदोमासिंघे वा पणगातिरेगनिगमा-
सिंघे वा पणगातिरेगचाट्टमासिंघे वा एवमिं परिहार-
ट्टाणार्ण ।” इत्यादिनि चतुःसंयोगविषयाणि । “ जे भिक्षू
पणगाऽरेगमासिंघे वा पणगातिरेगदोमासिंघे वा पणगा-
तिरेगनेमासिंघे वा पणगातिरेगचाट्टमासिंघे वा पणगातिरेग-
गणचमासिंघे वा एवमिं परिहारट्टाणानमन्यथं परिहारट्टा-
णं ।” इत्यादिनि पञ्चकसंयोगविषयाणि कृत्वा सुत्राणि वक्त-
व्यानि । एतानि च गुरुलघुगतपरस्परसंयोगादितान्युपदिश्यन्ति
नानि । संप्रति लघुगुरुगतपरस्परसंयोगविषयाण्युपदिश्यन्ते-
“ जे भिक्षू लघुगपणगगुरुगपणगातिरेगगणचमासिंघे वा परि-
हारट्टाणं पदिसिंघिता श्राहोपेक्षा ।” इत्यादि । “ जे भिक्षू
लघुगपणगगुरुदशमातिरेगमासिंघे सह परिहारट्टाणं ।” इत्यादि ।
“ जे भिक्षू लघुगपणगगुरुदशमातिरेगमासिंघे सह परिहारट्टा-
णं ” इत्यादि । पञ्चमासिकं लघुपञ्चकं वाऽनुसूत्राणाम् तावद्व-
क्तं यावद् गुरुनिश्चयात् । एवं भासिकमुपेत्या पञ्चकाऽऽ-
दीनां सर्वे त्रिकसंयोगाः, तदनन्तरं सर्वे चतुःकसंयोगा वाव-
रत्स्ये तत्रकसंयोगा वक्तव्याः, ततः परंप्रकादशकसंयोगो वाव-
रत्स्यः । ततो मासलघुममुसूत्राणाम् पञ्चकदशकविंशतिपञ्चविं-
शतीनां गुरुलघुपदयोश्चैवकासिंघां त्रिकाऽऽदिनसंयोगा दशकसंयोगा-
गपर्वणानि सर्वे वक्तव्याः, ततः परमं वा सलगुममुसूत्रा-
णाम् वक्तव्याः । एवं हेमासिकाऽऽदिनिषाण्येतावत् प्रत्येकं संयोगान्
अष्टकाऽऽदीनां सर्वे संयोगाः कसंख्याः । पञ्चमनेकसंयोगाऽऽ-

त्मकं सूत्रम्; एवं दशमसूत्रमपि बहुशः सकलबहुशः सातिरेक-
संयोगरूपं यत्तम्यम् ।

तत्र येषु स्थानेषु पञ्चकं भवति तानि स्थानान्युपदर्शयति-
सगणिष्ठे वीयघट्टे, काण्ठं मीसपसु परित्रविण ।

इत्तर सुहृम सरक्खे, पणगा एमाइया हुंति ॥ ३४४ ॥

सन्निभे प्रोजनमात्रके सातिरेकमिक्षाग्रहणेन, तथा बीजघट्टे बीजकायसंघट्टे कुंभयाः सकाशात् भिक्षाऽभ्युत्पत्तिरिति, तथा कायेषु परीक्षेषु मांसेषु, मिश्रेषु वा सन्निपातान्नकपेषु परीक्षकार्येषु परिश्रयापि परस्परभाष्यिते, तदस्तिमान्तरस्यापि गृह्यमाणे, तथा (सुहृदि) मृगमन्त्रादिकप्रयोगे, (मरकच) पिते मज्जस्केन हस्तेन मात्रकेण वा भिक्षाग्रहणे, सर्वत्र पञ्चकं भवतीति वाक्यशेषः । किमेतन्मन्त्रं यान्येषु पञ्चकं भवति किं वाऽभ्युत्पत्तिरिति चेत्, सत्यमेव सत्येष्वपि । तथा वाऽऽह—(पणया एमाद्वया ह्वयति) पञ्चकायस्यमादौन एवमाद्यपरग्रहेतुकादिति भवति । एवमादौतद्वयस्यपरग्रहेषु पञ्चकं ह्वयतिपि भावार्थः ।

साप्रतमाज्ञोचनाऽर्हस्य यथा पञ्चकाऽऽदि परिहृतं, यथा स
 प्रायश्चित्तदानविधिस्तथा प्रतिपादयति-

समणिश्चमादि अहियं, पारंगखी मोक्ष देति अहियं तु ।
होणाहिय तुल्लं वा, नाहं भावं तु पच्चक्खी ॥ ३४५ ॥

पञ्चपद विषयेषु जयं पारोक्षं, पारोक्षं विषयं ज्ञानं तदवस्था-
स्तीति पारोक्षं। ध्रुवव्यवहारी, शर्यातरं पिण्डाऽऽदिरधिकं स-
ति तत्राऽऽदि आलोचकमुखात् श्रुत्वा मामं पञ्चकाऽऽदिभिर-
धिकं, तुल्यकारणैः। दृष्टान् प्रत्यक्षात्, आलोचकमुखात् श्रव-
णैः प्राप्तं तस्य प्राप्त्याऽऽत्मानविधिप्रवृत्तः। या तु-
नः प्रत्यक्षा प्रत्यक्षज्ञानं केवल्यादिः स पञ्चकातिरिक्तं मा-
त्रं आध्यात्मिनं भावयन्, तुल्यकारणैः। रागद्वेषपरिणामलक्ष-
णं, ज्ञात्वा रागद्वेषपरिणामानुसारं तः प्रत्यक्षव्यवहारी होमन्धि-
कः वा। यदि स प्रत्यक्षव्यवहारी प्रत्यक्षज्ञः।

साम्प्रतमस्मिन्नर्थतो नवमे सूत्रतः पञ्चमे सूत्रे संयोगविधि-
प्रदर्शनार्थमाह-

एत्थ पदिमेवणातां, एकगद्गतिगचनुक्कपणगेहिं ।

छकगमत्तगअट्टग - नवदसगेहिं अणेगाओ ॥ ३४६ ॥

इहाथानो नवमे सुवतः पञ्चमे सूत्रे ब्राह्मणदशकसंयोगस्यान्तिमा-
नि चान्तिरे पदानुपादानानि । तत्र पूर्वैश्चक्षुष्ययोगो इतिनः ।
अथायम-मासिकम् १ । सान्तिरेकमासिकम् २ । त्रैमासिकम् ३ ।
सान्तिरेकत्रैमासिकम् ४ । त्रैमासिकम् ५ । सान्तिरेकत्रैमासिक-
म् ६ । चातुर्मासिकम् ७ । सान्तिरेकचातुर्मासिकम् ८ । पा-
दचमासिकम् ९ । सान्तिरेकपादचमासिकम् १० । तेन च दश-
कसंयोगेन श्रुत्वा अथेककाऽऽयुः संख्याः । सुविनासात्-
नन्तरं दशकसंयोगविकटपस्याम्ववभाद् । तथा चान् पूर्वमूर्यो
बल्लुइष्टानमुपवस्थानि, च प्रावयज्ज्वलन्यैः । तत्र आह-
प्रश्नाप्रश्नितेऽथानो नवमे सुवतः अथेकं मूले, प्रान्तवैकैक-
प्रश्नाप्रश्नितेऽथानो नवमे सुवतः । वृत्तकाऽष्टकचक्रदशकैरनेकैः प्र-
तिलेखना उपलब्धवाः । किमुक्त भवन्ति-दशानां पदानामादिक-
काऽऽसिरेसंयोगो वाय्वानो नष्टका नवान्त तादयश्च । प्रतिले-
खना भवेन त्वेकं सुवितादृष्टयः ।

तत्रैककाऽऽदिस्त्रययोगेषु भङ्गसंख्याऽऽनयनाय करणमाह—
कारणं एष्य य इगमा, एकोऽऽनया दस उवेष्टे ।

हेऽहं पुण विवरीयं, काष्ठं स्वं गुणयन् ॥३४७॥

अत्र तत्रैककाऽऽदिस्त्रययोगेषु भङ्गकसंख्याऽऽनयनाय करणमिदम्—
एकाऽऽदिनिकोत्तरान् एकोत्तरदशक्या प्रवर्द्धमानान् दशकपर्यन्ता-
नङ्कान् स्थापयित्वाऽर्थः । अथस्वान्त पुनर्विपरीत राशि कु-
त्वाऽकिमुक्तं भवति?—य एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अ-
ङ्ककाः पञ्चानुपूर्व्या उपरि स्थापितान्येवामधस्तात् पञ्चानुपू-
र्व्या एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अङ्ककाः स्थापनीयाः ।

स्थापना—

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

अत्र परितना अहं पुण शायम, अधस्तना भागहाराः । तत्रैक-
कसंख्यायोगस्यामिच्छन् अन्त्यर्कं नकलं करं स्थापयेत्, स्था-
पयित्वाऽन्तिन दशमेन गुणकारेण गुणयितव्यम् । तेन तस्य
गुणने जाता दशैव, एकस्या गुणने तदेव भवति । वचनात् ।

दशैर्दं गुणत रूपं, एकैवाऽदियमि भागे लंक्तं ।

तं पदिरानेज्यं, पुण त्वि नैर्दं गुणयन् ॥ ३४८ ॥

दशानि गुणयित्वा कथमेकैनाधस्तनेन भागहारेण ज्ञायं हर-
णीयः, ज्ञायं च हने षष्ठ्यं तत्प्रतिराशिक्रियते, लब्धाश्चात्र
दश, “एकेन भागहारिण्य एवेवोपरि तदेव लभ्यते ।” इति व-
चनात् । लब्धा एकलसंयोगे भङ्गा दश, त एकाऽऽनयनीया,
तां प्रतिराश्य एकान्ते स्थापयित्वा द्विकसंयोगे भङ्गसंख्या-
मिच्छन्ता तन् प्रातराशीकृतं दशकलक्षणमङ्कस्थानं पुनरपि
नयामगुणयितव्यम्, ज्ञाना नवतिः ।

दोर्दं हरिकुण जायं, पदिरानेज्यं तं पि जं ब्रक्तं ।

एषण कमेयं तू, कायन्व आणुवन्वी ॥ ३४९ ॥

तस्या नवनेष्टधस्तनेन द्विकेन ज्ञायं ह्यग्राह्यं, भागे हत लब्धाः
पञ्चचत्वारिंशत्, भागेन द्विकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशद् भङ्गाः ।
तत्रैवं सूत्रन उच्चारणीयाः—“जे निक्ख मासियं च सारतिरेग-
मासियं च १ । जे निक्ख मासियं च द्वामासियं च २ । जे नि-
क्ख मासियं च सारतिरेगद्वामासियं च ३ । जे निक्ख मासियं च
तेमासियं च ४ । जे निक्ख मासियं च सारतिरेगतेमासियं च ५ ।” इत्यादि । ततो पञ्चमे पञ्चचत्वारिंशत्तुल्यं तत्रिकसंयोगे
अङ्कस्वर्यामिच्छन् प्रातिराशीकृतं, प्रतिराश्यापरितनेनाष्ट-
केन गुणयेत् । एतेनानन्तरादितेन क्रमेण सर्वेष्वङ्कस्थाने-
ष्वानुपूर्व्या सर्वे कृतवन्तम् ।

कैरित्याह—

अवरिमगुणकारोहि, वेडिहोहिं व जागहारोहिं ।

जा आर्यं तु माणं, गुणितं इमं होति मेजाग ॥३५०॥

उपरितनैर्गुणकारित्तस्य तस्य प्रातराशीकृतस्य क्रमेण गुण-
नं नवेष्टव्यम्, गुणनं च कृतेऽधस्तनेमोहद्विर्भागे हनेव्या,
भागे च हृत षष्ठ्यन्ते तैर्विचक्षितस्य त्रिकसंयोगाऽऽदेर्भङ्गः ।
एतच्च तावकनेष्टं यावदात्रिममङ्कस्थानम्, तत्रैवमुपरितनैर्गुण-
कारैः गुणितं, उपलक्षणमेतन्—अधस्तनेर्गोहारांभागे हने
इमे वधस्मान्नसंख्याकाः क्रमेण संयोगे एकैकाङ्ककाऽऽदिस्त्रयो-
गमङ्का ज्ञयन्ति ।

तन्निवाऽह—

दस चैव य पणयासा, वासास्रस्यं च दोन दसअदिया ।

दोसि सया वाससा,दसुगग दोसि उमया ड ॥३५१॥

वीमालस्यं पणया-स्रसिं दस चैव होति एकां य ।

तेवीम च सदस्मं, अणुव अणुः ॥३५२॥

एककसंयोगे दश भङ्गाः, द्विकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशद् ४४,
एते प्रागेव भायिताः । त्रिकसंयोगे (वासास्रस्यं चैव) वि-
ंशत्युत्तरं शतम् । तत्रैवम्—पञ्चचत्वारिंशत् अष्टकेन गुणिता
ज्ञानानि त्रिंश शतानि पञ्चषष्टिकानि ३६० । तेषां त्रिकेनाऽध-
स्तनेन भागे ते सप्त्यं विंशतिशतम् ११० । अन्त्यकसंयोगे भङ्ग-
कानां च शते दश अधिकं ३१० । तथा—“जे कसंयोगे लब्धे
शानं प्रतिराशिक्रियते, प्रातिराश्यापरितनेन स्वके १, एतेन, ज्ञा-
न-पट्टी शतानि चत्वारिंशदधिकानि ४४० । एतेषामधस्तनेन
चतुष्केण ज्ञायो विष्टयेन, लब्धे षष्ठ्यं दशोत्तरं । एवं सर्वत्र ज्ञा-
यना काया । एककसंयोगे भङ्गकानां च शते द्विपञ्चाशदधिकं
२५२ । पञ्चकसंयोगे भङ्गकानां दशोत्तरं च शते २१० । सप्तकसं-
योगविंशत्युत्तरं शतम् ११० । अष्टकसंयोगे पञ्चचत्वारिंशत्
४४ । नवकसंयोगे दश १० । दशकसंयोगे एकः । सर्वसंख्याया भ-
ङ्गानां त्रयोविंशत्यधिकं सहस्रम् । (अट्वा) अष्टवा—अनेका
होतुर्ध्यातप्रत्युत्तसंख्याकाः प्रतिसेवनाः ज्ञानव्याः । कथमिति
खलु, उक्त्वान्—एता हि अनन्तरादितानः प्रतिसेवनाः सामान्यत
उक्ताः, तत एवा एव ज्ञय लब्धानां विशेषणविशिष्टा ज्ञानव्याः,
एता एव आनुद्व्यातविशेषणविशिष्टाः । तदन्तरमेतका उद्घा-
तानुद्व्यातसंयोगाविकल्पना, ततः सर्वा अपि विशिष्टाः भूत्वा
गुणानुपराधाभ्यां गुणयितव्याः । ततो द्व्येकस्याध्यामे-
धानिका भवन्ति । अथवा—अनेकप्रतिसेवनाऽऽनयनाध्यामेयं विशा-
त्यवाऽऽस्मिकं रचना कसंख्या—मासिकम् १ । एवमन्तानि-
रेकमासिकम् २ । दशदिनानिरेकमासिकम् ३ । पञ्चदशदिना-
निरेकमासिकम् ४ । विंशदिनानिरेकमासिकम् ५ । त्रिमासा-
नानिरेकमासिकम् ६ । एवं त्रिमासिकैर्मासकानामासिकपा-
ञ्चमासिकेषु प्रत्येक पट् पट् स्थानानि चरितव्यानि पञ्चषष्ट्यानि
त्रिंशत् । एतेषु च त्रिंशतपटेषु करणमनन्तरादितं प्रवर्तयि-
तव्यम् । तत्र सर्वेषामागमनकानामेकत्र संपिष्टकनेनेयं सूत्रसंख्या
“कोऽस्य सप्ततीस, (?) च होति लब्धार्हः ।
एवालोससदस्मा, अट्वासा अदियतेवीसा ॥ १ ॥” एता अपि
सामान्यतः प्रतिसेवना उक्ताः, तत एवा एवोद्घातविशेषण-
विशिष्टा ज्ञानव्याः, तदन्तरमेता एवानुद्व्यातविशेषणविशि-
ष्टाः, ततोऽनेकानुद्व्यातसंयोगानः, ततः संपिष्टकानामानु-
पराधाभ्यां गुणयितव्याः, तदन्तरं दृक्कलापयाम । एवम-
नेकाः प्रतिसेवनाः । ४४० १ ३० २ प्रको ।

(१२) आलोचनो भूत्वा प्रायश्चित्तं यथा दद्यात्—

सो ववहारविष्टम्, अणुमजिच्चा सुतोवदेसेण ।

सीसस्म देह आणं, तस्म उमे दोहि पञ्चिन्तं ॥१६३॥

स आशेषव्याऽऽनायां व्यवहाराविष्टाः कथयववहारा-
ऽऽनयकं देहधृते अतुमग्य पुराणपरयानोचनेन पुनरापययि-
ष्यन्तो लूप्ता भूतोपदेशेन रागद्वेषोऽप्यथा तस्य पूर्वप्रवर्तितस्य
स्वस्थिस्थाऽऽर्हा इदानी—यथा गत्या तस्येवं प्रायश्चित्तं देहि ।

किं तादृश्याह—

पदमस्य य कज्जस्म य, दमविष्टमातोयणं निसापेसा ।

नक्खत्ते जे पेसा, सुक्के पामं तवं कुणुम् ॥१६३॥

प्रथमस्य कार्यस्य दृष्टयलक्षणस्य संश्लिष्यतीं वषाऽऽदिपद्मेनो
दशविधां दृष्टयकारमात्मोक्तानां निशम्याऽऽकर्ण्य परिभाषितं यथा
नक्षत्रशब्देन मासः सूचितः, मासे मासप्रमेये प्रायश्चित्त-
विषये (जे) भवनः पीडा भवनवृद्धीना कल्प्याऽऽदिपद्मीना
वा आसीत् । साऽपि च (छुक्त्ति) गच्छे इति सांकेतिकी
लङ्घिता बुद्ध्याऽतीतं मासं तपः कुर्यात् ।

यदि चातुर्मासं पञ्चमासं वा ज्ञेयप्रायश्चित्तमापको भवेत्, तद्वत्
कथयति-

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्लोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रं मे पीडा, चउमासतवं कुणमु सुकं ॥६३॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्लोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रं मे पीडा, उम्मासतवं कुणमु सुकं ॥६४॥

मायाद्वयमपि व्याख्यातव्यम् ।

एवं त. उम्माए, आणुमाए ताणि चेव कियइमि ।

मायचउमासउम्मा-मियाणि छयं अतो बुद्धं ॥६५॥

यवमुक्तेन प्रकारेण मायम् उद्धाने लघूक्ये मासचतुर्मास-
चतुर्मासकृण प्रायश्चित्ते समापत्तिरेव दर्शितम् । अनुवृत्त्यानि
मुक्तं समापत्तिरेव तायेव मासचतुर्मासवगमासाणि " किहइ-
मि " इत्यनेन पदेन विशेषितानि वक्तव्यानि ।

तद्यथा-

" पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्लोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रं मे पीडा, किहइ मासं तवं कुणमु ॥ १ ॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्लोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रं मे पीडा, चउमासतवं कुणमु कियइ ॥ २ ॥

पदमस्य य कजस्तस्य य, दसविहमाश्लोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रं मे पीडा, उम्मासतवं कुणमु कियइ ॥ ३ ॥

(जेय अतो बोच्छंति) अतः परं जेदम् । उपलक्षणमेतत्-
मूलाऽऽदिकं च वक्ष्ये ।

तदाह-

जिंदंतु व मे जाणं, गच्छंतु व तस्म सादुणो मूळं ।

अन्वावना व गच्छे, अन्विइया वा पविहरंतु ॥६६॥

वाशब्दा विकल्पते । अथवा-यदि जेदप्रायश्चित्तमापको भ-
वति तदैव संदिशत-भवतो माजने छिन्दंतु ।

अत्र विशेषव्याख्यानार्थमिदं गाथाद्वयमाह-

" जाणंउगुल पणणे दस-राएं तिजाण अच्च पमरसे ।

बीसाए तिजाणुणं, छम्माणुणं तु पणवीमा ॥१॥

मानचउमासउक्के, अंगुल चउरो तेइइ उ खेव ।

एए जेयविपप्पा, नायव्वा जहू कमेणं तु ॥२॥ "

पञ्चके पञ्चरात्रिदिवसप्रमाणे जेदे समापने एवं संदेशं
कथयति-माजनकपस्याह्मपदजागं छिन्दंतु । दशरात्रे च
जेदे समापत्तिरेव विभागमङ्कुलस्य भाजनं जिन्दंतु । पञ्चदशे
वषट्पदशरात्रे जेदे अर्द्धमङ्कुलस्य विंशतीं विंशतिरात्रांश्च-
वच्छेदे विभागो नमङ्कुलम् । पञ्चविंशतीं पञ्चविंशतिरात्रिभि-
वच्छेदे पदभागो नमङ्कुलम् । मासे मासप्रमाणे जेदे प्राप्ते परि-
पूर्णमेवमङ्कुलम् । चतुर्मासे चत्वार्यङ्कुलानि । पञ्चमासे पञ्चङ्कु-
लानि ज्ञेयानि संदिशति । एवमेते यथाक्रमेण जेदविक-
रणाः संदेशा ज्ञातव्याः ।

(गच्छंतु व तस्म सादुणो मूयमांत) यदि मूलं प्रायश्चित्त-
मापको ज्ञातं तदैव सादृशानि-योऽप्यो दूरे साधुगच्छा-
धिपातिर्विशरति तस्य मूलं समापं गच्छन्तु, तस्य समीपं ग-
त्वा मूलं प्रायश्चित्तं प्रातिपद्यनमिति भावः । (अन्वावना च
गच्छे इति) अद्यानवस्थायां प्रायश्चित्तमापन्नस्तन एव कथ-
यति संदेश-यथा गच्छे अद्यापुना भवन, किञ्चित् कालं ग-
च्छस्य वनेमानिकाभवहन्तस्तच्छन्तु (अन्विइया वा पविहरंतु
इति) पाराक्षिना प्रायश्चित्ताऽऽपको पुनरेव संदिशति-किञ्चि-
त्कालमिदानीयका एकाकिनः प्रविहरन्तु । तदैव दृष्टेयाऽऽस्त-
वितं प्रायश्चित्तम् ।

अधुना कल्पये यतनया सेविने प्राऽऽह-

विइयस्म य कजस्तस्य य, तहयं चउवीसति निसामेत्ता ।

नमुकारे आउता, जवंतु एवं भणिज्जासि ॥६७॥

चित्तिवस्थय कार्यस्य कल्पयलक्षणस्य संश्लिष्यतीं चतुर्विंशति
निशम्याऽऽकर्ण्य तत्रैव संदिशति-नमस्कारे भवन्त आयुक्ता
जवन्तु, एवं भणेत न्यायः ।

एवं गंतुं तद्धि, जहावएमेण देहि पच्छिन्नं ।

आणए एस भणितो, ववहारो धीरपुरिमोहि ॥६८॥

यवमुक्तप्रकारेणाऽऽचार्यवचनमुपशृणु तत्र गच्छे यद्योपदेशेन
दद्यात् प्रायश्चित्तम् । एष आचार्य व्यवहारः पुनरेवांगतः ।

एमाऽऽगाववहारो, जहावएमं जहकम् जणितो (६९ए)

एष आचार्यवहारो यद्योपदेशं यथाक्रमं जणितः कथितः इत्य-
१ उ० ३ प्र० ।

(१३) संप्रति तेषां चातुर्मासिकं प्रतिसेव्याऽऽलोच्यते-

जे भिक्खु चाउम्मासियं वा सातिरेगचाउम्मासियं
वा पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं वा एतेसं परि-
हारहाणानं अद्यपरं परिहारहाणानं पद्मिसेविता आलाएज्जा
अपलंडीउपि आलोएमाणस उणणजं उइइता करणजं
वेयावदियं० जाव पुव्वं पद्मिसेविय पच्छा आलाइयं० जाव
पलिट्ठेचिएमाणस सव्वमेयं मगयं साइणियं० जाव आर-
हियव्वे मिया ॥७०॥ जे भिक्खु बहुसो चाउम्मासियं वा०
एवं तं खेव आरहियव्वे मिया ॥ १ ॥

इदं सूत्रं परिहारप्रायश्चित्ततपःप्रातिपदिकमतस्तद्विधेयमा-
ह- (उवाणज्जं उवइता इत्यादि) यः परिहारतपः-
प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्तस्य परिहारपोदान्ताय सकलसा-
धुसाध्वीजनपरिहारानां सकलगच्छसमकं निरुपसंग्रस्ययं
कार्यात्मगः पूर्वं क्रियते, नक्षत्रानन्तरं च शुद्धये-आहं ते
कल्प्यस्थितोऽयं च साधुगुरुरिहारकरः, ततः स्थापनीयं स्था-
पयित्वा यत्नेन सह नाऽऽचारणाय तत्स्थापयते इति
स्थापनीयं वक्ष्यमाणालोचनपरिवर्तेनोऽऽदि तत् सकलगच्छ-
समकं स्थापयित्वा कल्प्यस्थितेनानुपरिहारिकेण च यथाया-
गमनुशिष्टपुत्रालम्भे परिग्रहकं वक्ष्यमाणवेद्यावृषं करणी-
यम्, नाभ्यां क्रियमाणेऽपि वेद्यावृषं स्थापितेऽप्याज्ञाचमनाऽऽहो
कदाचिक्रिमार्गं प्रतिसेविता शुरुः समापमुपनिष्ठेव-यथा भ-
गवन् ! अहममुक्तं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः ततः (वे वि लि क)

तदपि कृष्णं परिहारनपत्ति उद्धामाने आरोहयितव्यमात्राणां पणाय
 स्यात् । स्यादित्यवयवमत्राधारण । आरोहयितव्यं केवलं, त-
 त्कृष्णमारोहयितव्यमनुग्रहकृत्स्नं निरनुग्रहकृत्स्नं तस्य प्र-
 तिसिंघतस्य गुरुसमकालोचनार्थां चतुर्भङ्गा । तामिवाऽऽह-(पु-
 ष्यं पत्तिस्वयमिदमाह) पुण्यामिति प्रकटं पञ्चसमुदायप-
 चारात् पुर्वांनुकुर्येति कथयम् । ततोऽयमर्थः-गुरुलघुपयोर्लोच-
 नायामनुपूर्वां लघुपञ्चकाऽऽदिक्रमेण प्रतिसिंघते पूर्व पुर्वांनुप-
 र्या, प्रतिसिंघनानुक्रमेणातः भावः । आलोचनम् । एष प्रथ-
 मा भङ्गः । तथा पूर्व गुरुलघुपयोर्लोचनया पुर्वांनुपूर्वां मास-
 लघुकाऽऽदि प्रतिसिंघते, तदनन्तरं च तथाविधपरप्रयोजना-
 त्पत्त्यां गुरुलघुपयोर्लोचनयेव लघुपञ्चकाऽऽदि प्रतिसिंघतम् ।
 आलोचनाक्रान्तिं तु पश्चात् पश्चात्पुण्यां आलोचनम् । पूर्व लघुप-
 ष्चकाऽऽद्यालोचनं पश्चात् लघुमासाऽऽदीति भावः । एष द्विती-
 या भङ्गः । तथा पश्चात् अनुपूर्वां प्रतिसिंघते गुरुलघुपयो-
 र्लोचनमाप्तरं पूर्व गुरुमासाऽऽदि प्रतिसिंघते पश्चात् लघु-
 पञ्चकाऽऽदीति भावः । आलोचनायेत्यादि तु पुर्वांनुपूर्वां आ-
 लोचनं पश्चात् गुरुमासाऽऽदित्यर्थः । एष तृतीया भङ्गः । त-
 था पश्चादनुपूर्वां प्रतिसिंघते, गुरुलघुपयोर्लोचनविहरणो य-
 थाकथञ्चन प्रतिसिंघमिति भावः । पश्चात् पश्चादनुपूर्वां
 आलोचनं, प्रतिसिंघनाऽनुक्रमेण वाऽऽलोचनम् । अथवा स्मृत्या
 स्मृत्या यथाकथञ्चनयालोचनमित्यर्थः । एष चतुर्थो भङ्गः ।
 इह प्रथमचरमभङ्गं वर्णयितुं चतुर्भङ्गा, द्वितीयतृतीयभङ्गां
 प्रतिकृष्टान्प्रतिकृष्टनाशार्थां चतुर्भङ्गा कृता । तामिवाऽऽह-(अप-
 क्षिञ्चिप अपक्षिञ्चिचयमित्यादि) यथा अग्रपाधानापन्न आ-
 लोचनमिच्छन्तदर्थं काश्चित् सत्कालपराधा-वशा सर्व-
 ऽपराधा मया आलोचनीयाः । एवं पूर्वं संकल्पकाश्च अग्र-
 प्रतिकृष्टिने आलोचनायेलायामप्यप्रतिकृष्टिनालोचयन्ति । एष
 प्रथमो भङ्गः । तथा पूर्व संकल्पकाश्च अग्रप्रतिकृष्टितम् । आलो-
 चनायेलायां तु प्रतिकृष्टिनालोचनयत्नार्थेय द्वितीयाः । पु-
 र्वं संकल्पकाले केनाऽपि प्रतिकृष्टिना यथा मया सर्व-
 ऽपराधा आलोचनीयाः । एवं पूर्व संकल्पकाले प्रतिकृष्टिने
 आलोचनायेलायां ज्ञापयगवृत्तः सर्वप्रतिकृष्टितमालोचय-
 ति । एष तृतीयो भङ्गः । तथा पूर्व संकल्पकाले केनाऽपि प्र-
 तिकृष्टिना-यथा मया सर्वेऽपराधा आलोचनीयाः । तत एवं
 संकल्पकाश्च प्रतिकृष्टिना आलोचनायेलायामपि प्रतिकृष्टिना-
 मेवालोचयति । एष चतुर्थो भङ्गः । तथा प्रतिकृष्टितमप्रति-
 कृष्टिनालोचनयोर्लोचनो योऽस्य कथंयेन व्याप्ता ज्ञायता । ततोऽयम-
 र्थः-निरवशेषमालोचयतः सर्वमेतन् यथापक्षपराधजानन्न,
 यदि वा-कामपि प्रतिकृष्टिना कृता स्यात्, ततः प्रतिकृष्टिना-
 निषण्णम् । यच्च गुरुणा सहऽऽलोचनयेलायां मयासेनोऽऽह-
 सनानिषण्णं, वा आऽऽलोचनाकाले असमाचकारो निषण्णं च,
 सक्तमेतत्सत्यमामना अपराधकारिणा कृतं सक्तम् । (साह-
 णिया इति) संहत्य एकत्र मिलापय्या, यदि संक्षिप्तं प्राय-
 क्षित्यन्त्यामपन्नस्ततः पाण्यमालं प्रायश्चित्तं कर्तव्यम् । (अथ
 यथासाहित्यिकं तत्सर्वं कर्तव्यम् । यथा साहित्यिकं प्रायश्चित्त-
 त्वान्तामपन्नस्ततश्चैवमिति वाक्यशेषः ।) (अथवा इत्यादि-
 ति) यः साधुनया अनन्तरदिनया वापराधसिक्कयादिकया
 वा प्रस्थापनया प्राक् कृतस्यपराधस्य विषये स्थापना प्राय-
 क्षित्वादनप्रस्थापना वा प्रस्थापितः प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्ति-

ते नाविशुद्धमानस्तत् प्रायश्चित्तमुपनुजानः, कुर्वाण इत्यर्थः ।
 यन् प्रमादतो विषयकथायाऽऽदिभिर्यो प्रतिसिंघते, ततस्त्वर्थो
 प्रतिसिंघनार्थां यथाप्रायश्चित्तं सेवत, तदपि कृष्णमनुग्रहकृत्स्नं
 निरनुग्रहकृत्स्नं वा तत्रैव पूर्वप्रस्थापने प्रायश्चित्ते आ-
 रोहयितव्यं स्यात् । चट्ठापयितव्यमित्यर्थः । एष संक्षेपतः
 सुत्रार्थः ।

व्यासार्थं तु जाप्यकारोवदन्-“अं भिक्षू” इत्यादि-
 स्वावयवस्य व्याख्यामतिदेशत आह-

जे शिव मुच्यविनासा, ऐच्छिन्नयुष्मि वक्षिया पमा ।

म शिव इहं पि नेया, नागतं उवणपरिहरि ॥३४॥

यैवैवा सूत्रावभाष-“अं भिक्षू” इत्यादिस्वयं यवयव-
 स्या एककृष्टाऽऽदिसंयोगादयत्नस्य व्याप्यस्मन्नेव अस्मन्-
 रोदितस्यैव वर्णित, सैव इहापि अस्मिन्पि सूत्रं वर्णयित-
 व्या, यदि सैव वर्णयितव्या ततः को विषयः । तत आह-
 नानात्वं पूर्वसूत्राद्देशः स्थापनापरिहरि । यः ० १ उ ० २
 प्रक ० नि ० चू ० । (परिहारतपोव्याख्याऽप्यत्र)

(१४) ततः-

एवं च कीरमाणे, अणुमद्विर्द्धिं वेषवचणम् ।

को वि य पदिनेवेजा, मेवि य कामिगेऽऽहृदयव्यो ॥३५॥

एवमापि यथागममन्तरदिनेनापि प्रकारेण अनुशिष्ट्या-
 दौ शिवं वेषवचने क्रियमाणं काऽपि प्रतिसिंघते, प्रायश्चित्त-
 त्वान्तामपयेत इति भावः । (सं वि य कामिगेऽऽहृदयव्यो इति)
 तदपि कृष्णमारापयनव्यम् । कृष्णं नाम निर्वचणम् । एतन्-
 “तावपि पदिनेवेजा सं वि कामिगे तथैव आहृदयव्ये
 विया । ” इति सूत्रपरं व्याख्यानम् ।

कृष्णमभ्युक्तम् । तत्र कृष्णमनुपूर्वाधर्माह-

पदिनेवेजा य मंचय, आरुण अणुमद्वे य बोधवे ।

अणुयाय निरवसेमं, कसिणं पुण उविवदं होइ ॥३६॥

पारंविचयमासीयं, कृष्णमा स्वण कृदिणगपदि ।

कालगुरु निरतं वा, अणुणपदिमं जवे कृद्वे । ३७॥

अनयोर्गीधयोर्धासंवेने पठ्यो जना । मा विचय-कृष्णः पुनः
 शब्दो वाक्यभेदार्थः, स च वाक्यभेदे एवम्-यैवावृत्त्यं क्रियमाणं
 प्रतिसिंघते ततस्तत् कृष्णमारापयेत् । तत् पुनः कृष्णं पठित्वं
 पठ्यकारं जयति । तथा-प्रतिसिंघते प्रतिसिंघनाकृष्णम्, एवं
 संवयकृष्णम्, आरोपणाकृष्णम्, अनुग्रहकृष्णम्, अनुज्ञातकृष्ण-
 म्, निरवशेषकृष्णमिति । तत्र पाराञ्च प्रतिसिंघनाकृष्णम्, ततः
 परमावश्यं प्रतिसिंघनाद्यानस्यासंभवान् । संवयकृष्णम्
 आश्रितं मासशतं, ततः परस्व संवयस्याभावात् । आरोपणा-
 कृष्णम्-पाण्यमालिकं, ततः परस्व भगवतो वर्द्धमानमामिन्-
 र्नीये आरोपणस्याभावात् । अनुग्रहकृष्णम्-यत् वर्षा मासा-
 नामारोपितानां वद्विवा । मातस्तद्वनस्तरमस्यान् वरमासत्
 आपन्नस्ततो यत् अणुदं तत्सप्रस्ते जेषितं पश्चात् य-
 द्भ्यन्तं वापमासिकमापन्नस्तद्विवा । तथा वाऽऽह-(उदिणग-
 पदि ति) अत्र तृतीया सप्तम्यर्थः । पूर्ववयमाससंबन्धित्वा
 वद्विवा गतेषु यद्व्यन्तं वापमासिकमारोपितमुद्यते, यच्च
 वद्विवा वद्विवासाधुविशिष्टादिधसाधुमारोपितास्तत एतच्च-

मुग्रहकृत्स्नम् । अनुग्रहकृत्स्नमप्येन निरुग्रहकृत्स्नमपि स्मृतं
कृत्स्नम् । तदर्थं भागनीयम्-वयमासे प्रतिस्थापिते पञ्च मा-
साश्चतुर्विधितिविधाः स्यूताः, तदनन्तरमप्यत् प्रायमासिक-
मापम्भस्तद्वदिति पूर्ववयमासस्य च दिवसा जीविताः । अनुहा-
स्तकृत्स्नम्-यत् कालगुरु, यथा मासगुरुकाऽऽदि । अथवा-निर-
न्तरं मासमुहास्तकृत्स्नम् । अथ मासखण्डकाऽऽद्यादि निरन्तरं ही-
यमानमनुहास्तकमवसातव्यम् । यदि वा-अनुहास्तं विविधम् । तदा-
या-कालगुरु, तपोगुरु, उग्रयगुरु च । तत्र कालगुरु नाम-यत्
मीमासाऽऽदी कर्कशे काले हीयते । तपोगुरु वद्वहमाऽऽदि हीयते ।
निरन्तरं वा, उग्रयगुरु-यत् मीमासाऽऽदी काले निरन्तरं च हानम् ।
निरवधेश्वरकृत्स्नं नाम-यत् अपन्तं तत्सर्वमप्युपक्रमनिरिकं हीयते ।

प्राधाऽथ कतमेन कृत्स्नमाऽऽरोपयितव्यम् । उच्यते-

एत्तां ममाह्वेउता, अणुमहकतिणेषु विष्णुमेसमि ।

आहोयर्थं सुधेता, पुरिसज्जायं च विष्णु ॥ २८० ॥

"एते" इति प्राक्तनशैलीवशात् यच्छब्दो पठ्यमी । अमीषां यथा
कृत्स्नानां मध्ये अनुग्रहकृत्स्नेन प्रागारोपितस्य खीणशेषेषु दिव-
सेषु आरोपयेत् । किं कृत्वा अणुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयेत् । इत्यत
आह-आलोचनायां हा दुष्ट कृतमिषायांस्मिन्नुपरस्तरं, कृत्वा आ-
कषेत्, तथा पुरुषजातं भूतिसंहननाभ्यां बुधं विहाय । इयमत्र
भावना-यदि वदमासानां यथा भूतिसंहननाभ्यां दुर्बलकृतस्तस्ते
अनुग्रहकृत्स्नेन हीयन्ते । अथ तैज्ज्ञाभ्यवसायेन प्रतिस्विन्नं, रा-
गश्रेयाभ्यवसायकलुषितेन वाऽऽलोच्यते, भूतिसंहननाभ्यां च
दुर्बलः, तस्तेन निरुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोप्यते, वदतु दिवस (?)
मारोप्यते इति ज्ञावः ।

संप्रति प्रतिस्विन्नाऽऽलोचनाविषयवस्तुभेदिकाकातरुप्रश्नः-"पु-
श्चं पडितेवित् ।" इत्यादि व्याख्यायति-

पुश्चाणुपुत्रि दृष्टिहा, पडितेवणए तथेव आलोए ।

पडितेवण आहोयण, पुत्रिण पञ्चा न चवंगो ॥ २८१ ॥

सुत्रे पूर्वमिति वैकदेशे पदसमुदायोपचारान् पूर्वानुपूर्वाति
प्रतिपत्तव्यम् । एकोनपूर्वा नाम-अनुपरिपाटिः सा द्विविधा । तदा-
या-प्रतिस्वेवने, तथैव आलोच्ये-आलोचनायाम् । तत्र प्रति-
स्वेवने, आलोचनायां च पूर्वे पञ्चादितिपदार्थां अनुवर्त्तते । सा च
यथा लूके तथा उच्चारयितव्या । परं सुत्रे पुश्चात्ः पञ्चाब्ज-
पञ्चादितुपूर्वात्ः पूर्ववत्पञ्च पूर्वानुपूर्वाभावः, पञ्चाब्ज-
पञ्च पञ्चादितुपूर्वनिधायी । तत एव भङ्गाकारस्य कृष्टव्यम्-पूर्वा-
नुपूर्वा प्रतिस्वितं पूर्वानुपूर्वा आलोचनितम् । पूर्वानुपूर्वा प्र-
तिस्वितं पञ्चादानुपूर्वा आलोचनितम् २ । पञ्चादानुपूर्वा प्रतिस्वे-
वितं, पूर्वानुपूर्वा आलोचनितम् ३ । पञ्चादानुपूर्वा प्रतिस्वितं,
पञ्चादानुपूर्वा आलोचनितम् ४ ।

अनुसंज्ञीमाधनापेक्षयाऽऽह-

पुश्चाणुपुत्रि पटपो, विररी विडयतयए गुरुगो ।

आहारियकारणा वा, पञ्चा पञ्चा दसुधो ॥ २८२ ॥

वा पूर्वानुपूर्वा प्रतिस्वेवनाया आलोचनायां च, एव प्रथमो भ-
ङ्गः । अथैव त्वेव भावना-मीतायाः कारणे समुपगमे सति लघु-
मुपगमयितव्यमापूरस्तरं लघुमुपगमकाऽऽदिवसनया प्रतिस्वेवना,
यथा प्रतिस्वेवना अनुपूर्वा । तद्वन्तरं गुरुकाको यच्छ्रया प्रतिस्वे-
वितं ।

वितं तत्तथैवाऽऽलोचयति, यथा आलोचना अनुपूर्वा । (विररीय वि-
डय तावैयं) यथाकाममुत्तरपूर्वयोः पदयोर्वैरलोचने, आधम-
धानोऽयं निर्देशः । विररीत्ये, द्वितीयतृतीयश्री पूर्वानुपूर्वा प्र-
तिस्वेवने पञ्चादानुपूर्वा आलोचनविधिति द्वितीयः । पञ्चादानु-
पूर्वा प्रतिस्वेवितं पूर्वानुपूर्वा आलोचनविधिति तृतीय इति भा-
वः । तथैव द्वितीयमङ्गकमाधना पूर्वे लघुमुपगमकोभवेन ल-
घुमुपगमाऽऽदिकमेव यतनया प्रतिस्वेवितम्, तदनन्तरं तथावि-
धकारणोपलौ लघुमुपगमकाऽऽदि, आलोचनावेलायां प्रथमतो
लघुमुपगमकाऽऽदि कथयति, पश्चात् मासाऽऽदि । कक्षादेवं क-
थयतीति चेत् । उच्यते-आराह्णसंभवात् । तथाहि-यदि मासा-
ऽऽदि कथयिष्यामि पूर्वं पश्चात्पञ्चकाऽऽदि, तत एव गुरुणा विष्टे
स्यास्त्विति-यथा एषाऽऽवतनया प्रतिस्वेवी, कथमन्यथाऽस्ती मा-
साऽऽदि प्रथमतः प्रतिस्वेवितवार् । ततोऽवतनानिष्यत्वं च ज्ञेया-
यश्चत्वे महा द्युरिति पूर्वानुपूर्वा प्रतिस्वेवने, पश्चादानुपूर्वा
आलोचयति । तृतीयजन्ते त्वेवं भावना-पूर्वं गुरुकावर्जकान्ता-
विकलतया प्रथमतो गुरुमासाऽऽदीनि प्रतिस्वेवितानि, तदनन्तरं
गुरुपञ्चकाऽऽदीनि, आलोचनावेलायां तु पूर्वं लघुपञ्चकाऽऽदीनि
कथयति, तदनन्तरं गुरुमासाऽऽदीनि । मा मध्यमयतनया
प्रतिस्वेवनाप्राप्तिं हात्वा अयनानिष्यत्वं प्रतिस्वेवना-
निष्यत्वं चेति प्रायश्चित्तमप्यत्र द्युरिति बुद्ध्या । अथवा-
एवमात्रोचयन्तं कृत्वा गुरुको हास्म्यति-एव मदान्मायो
यतनया मानवेवितवार्, ततो न प्रायश्चित्तमप्राप्तिरिति न
मया प्रायश्चित्तं वा हास्म्यति । ततो द्वितीयजन्ते तृतीयजन्ते
च यदापञ्चं तदीयते, मायां च कृतवानिति प्रायश्चित्तमप्यत्र
गुरुक इति गुरुमासांश्विको दायते । अथवा-"पञ्चा पडितेवित्
पुश्चं आहोय" इत्यत्र न पूर्वशब्दः पूर्वानुपूर्वनिधायी, नापि
पश्चात्पञ्चदः पश्चादानुपूर्वाभावकः, किं तु सत्प्रार्थय-
तिपार्श्वः । ततोऽयमर्थः-पश्चात् प्रतिस्वेवने पूर्वं प्राक्
आलोचयति । एव भङ्गः कथं जयतीति चेत् । अत्र आह-
(आहारियकारणा वा इति) वाशब्दस्तृतीयमङ्गस्य प्र-
कारान्तरनाकापनार्थः । आचार्यकारणान्, उग्रयगुरु-
तद्वद्व्यवस्थायाः कारणान्-पश्चात्प्रतिस्वेवने पूर्वमात्रोचय-
ति । इयमत्र भावना-प्राचार्योऽदिकारणानां प्रथममं लघु-
कामः । यदि वा-कामागमने समुपगमे सति विज्ञितमाहार-
वितुमात्रं प्राचार्यं विज्ञयति-दृष्ट्यामि नन्दनं, विष्णुजि-
रनुज्ञातः सन् तेन कारणेन समुक्तं विज्ञितमेतावन्तं काह-
माहारवितुमिति । एव पूर्वमात्रोचना पश्चात्प्रतिस्वेवनापेक्षायते ।
अथवाऽयं तृतीयो भङ्गः शुभ एव कृष्टम्, तथाऽनु-
हायमपि कृत्वा प्रतिस्वेवनामन्तरं ज्ञेय आलोचनायत् । त-
था वाऽऽह-(पञ्चा दसुधो ॥) पश्चात्प्रतिस्वेवना, पू-
र्वमात्रोचनेति शून्य एव नङ्गः, तुरेवकारणः ।

तत्र चङ्कतम्-"पुश्चाणुपुत्रि पटपो" इत्यस्य व्याख्यानमाह-

पञ्चिहस्तपुत्रिणै, जयणापडितेवणार् अणुपुत्रि ।

एवेन विगदणाय, वितितयतय पाडणो गुरुगो ॥ २८३ ॥

गुरुलघुपञ्चकोचनया प्रायश्चित्तानुपूर्वा प्रायश्चित्तानुप-
रिवाख्या, युक्तलघुपञ्चकाऽऽदिकमेतावन्तः । वद यतनया प्रति-
स्वेवितमेवा प्रतिस्वेवनायामनुपूर्वा । एवमेव यथैव प्रतिस्वे-
वितवार् तथैव वत् आलोचयति, यथा विमटनयामनुपूर्वा-
ति । द्वितीयजन्ते मङ्गस्यः पुनर्यदापन्तं तावद्विषयतो हीव-

ते, केवलं मायिनो मायाविनस्तौ भङ्गविति द्वयोरपि भङ्गयोरधिको गुप्तको मासो दीयते ।

साऽप्रतमनयोरिव भङ्गयोरान्वनामाह-

पुर्वं गुरुणि पारिसे-विष्णु पञ्चा लघुणि सेविता ।

सहृष्ट पुर्वं कष्ट, मा मे दो देक्ष पच्छिन्न ॥ ३९७ ॥

अत्र द्वितीयजङ्गनावनायो गुप्तद्वयो वृद्धद्विभाषयो लघुगुप्तोऽपवाचकः । ततोऽयमर्थः-पुर्वं गुरुणि लघुमासिकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पञ्चात् लघुनि लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते । प्रतिसेव्य च तदनन्तरमाज्ञावतयेलायां लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् लघुमासकाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- (मा मे इत्यादि) पुर्वं मासलघुकाऽऽधिकवते अवतनया प्रतिसेवितमेतत् गुरुणा विज्ञायेत, ततो ह्ये प्रायश्चित्तं मुद्रैवास्तु-अयतनानिपक्षं, प्रतिसेवनातिपक्षं च । तस्मात् मा मे ह्ये प्रायश्चित्तं दद्यादिति पुर्वं लघुपञ्चकाऽऽदि कथयति । तृतीयजङ्गनावनयां त्रिव्यं व्याकर-गुप्तलघुपर्यालोचनामन्तरेण गुरुणि मासगुप्तकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पश्चात् लघुनि लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते, प्रतिसेव्य च पुर्वं लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् गुप्तमासाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- " मा मे " इत्यादि पुर्ववत् ।

अथ वा इयं तृतीयभङ्गं विशेषतो भावना-

अद्वाहा जयपद्मिने, चि नेव दाहोते मज्ज पच्छिन्न ।

इय दो मज्जिमभंगा, वरमो पुण पदमपरिमो उ ॥ ३९८ ॥

अथ चेति प्रकारान्तरे, यतनया प्रतिसेवो प्रतिसेवनाकारातिज्ञाया नैव मम दास्यन्ति प्रायश्चित्तम् । उपलक्षणमेतत्-कल्पं वा दास्यन्ति प्रायश्चित्तमिति हेतोरुक्तेन प्रकारेण कथयति तत्र इति एवममुना प्रकारेण ह्ये मध्यमभङ्गो द्वितीयतृतीयभङ्गो, मायाविन इति भेदः । वरमः पुनर्मेङ्गः पश्चादात्तपुर्व्या प्रतिसेवितं पश्चादात्तपुर्व्याऽऽज्ञोचितमित्येवैकः प्रथमसदृशः । यथा प्रथमे भङ्गे यथैव प्रतिसेवना तथैवऽऽज्ञोच्यते मायाविनः स भङ्गः, तथा चरमभङ्गेऽपि प्रतिसेवितमाज्ञोचना मायावशतोऽप्यथेयेषोऽप्यभायन एवेति प्रथमसदृशचरमभङ्गः । तदेवं यतः प्रथमचरमभङ्गावमायाविनो, द्वितीयतृतीयभङ्गो प्रतिकृञ्चनयामनः प्रतिकृञ्चनप्रतिकृञ्चनाविषयचतुर्भङ्गो-स्रज्जगत्सु- " अगतिं उच्ये " इत्यादि ।

एतद् व्याख्यानामाह-

पलिउंचण चउभंगो, वाड गोणी य पदमो मुच्छो ।

तं चेव य मच्छरिते, मद्दमा पलिउंचणाणे उ ॥ ३९९ ॥

प्रतिकृञ्चनमभङ्गस्य विधिर्यावतेषामभ्यां चतुर्भङ्गो मायायां पुर्ववत् । तदेतः प्राकृतवात् । सा चतुर्भङ्गो यथा सर्वे तयोऽकारणया । तद्यथा-अप्रतिकृञ्चने अप्रतिकृञ्चनम्, अगतिं मुच्छो चेते प्रतिकृञ्चनम्, अतिकृञ्चने अतिकृञ्चनम्, प्रतिकृञ्चने प्रतिकृञ्चनम्, अस्यां च चतुर्भङ्गयोऽप्यायो, गोणी, चक्षुस्तत् भङ्गो च दृष्टान्तः । तत्र व्याचष्टेऽततोऽयम्- " जहा कोव जहा कस्स ईसरस्स कयचित्तीतो ममे उचये " । अथवा सो याहे मंस सुद्धरं घेणुं ईसरसमीये सपटिओ । चिने य-रमस्स सर्वं मंसं दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीव । तेन जहाओ, स्यापत्ते सुखागतं उचिविहासि ति । वाहेणं तुहेण सर्वं मंसं दिणं । एवं कोह सावराहो भाओइयकामो आर्यारयसगां पट्ठितो, चिने इ य-

सुद्धमवाया सव्वे अइयारा मय आलोइयव्वा इति । पत्तो आर्यारयसमीव, आर्यारयणं सुद्धं आदाहतां-अच्छोति तुमं, संप-च्छोति तुमं न सुद्धं जे सव्वं आलोइइइ । ततो तुहेण सव्वं जहा चितिय पडिउंचियमालोइय । " इह चित्तावेज्ञायामप्यप्रतिकृञ्चितमालोचनायेत्यायामप्यप्रतिकृञ्चनमिति प्रथमतः शब्दः । (तं चेव य मच्छरिते इत्यादि) यदेव प्रथमभङ्गो व्याचष्टेऽततोऽयम् व्याख्याऽऽयामन तदेव द्वितीयभङ्गोऽपि वक्तव्यम् । तथैवाप्रतिकृञ्चनमुक्त्वा व्याख्य आगत इति वक्तव्यमित्यर्थः । तद्यथा- " वाहो सुद्धरं मंसं घेणुं ईसरसमि-मुद्धं संपटितो, चिने इ य-सर्वं मंसं इमस्स दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीव । " तेन च ईश्वरेण कारणे अकारणे वा सहसा पूर्वोत्तरमपराधोऽयं मस्सितो, मस्सरस्स्योत्पादितो, यथा किमिति त्वमुत्तरे समागतः, इति ।

खरटणजीतो रुद्धो, सकारं देति ततियएऽमेसे ।

जिकखुणि याह चउत्थां, सहसा पडिउंचणाणे उ ॥ ३९९ ॥

स उक्तप्रकारेण मस्सितः सन् खरटणजीतोः-खरटण-मुक्तप्रकारेण निर्मसंते, तेन भीतः खरटणजीतो, रुद्धो रोषं गतवान् । ततस्तेन रुद्धेन प्रातिकृञ्चनं, न सर्वं मांसं दत्तम् । ततस्त्वासिन् सहसा मस्सरिते खरटणजीतो रुद्धे प्रातिकृञ्चने द्वितीयमभङ्गोऽयमर्थः कार्यः । स चैवम्- " आलोचयामं वि आगतो, पुच्छितो-कन कारणेन आगतो, सि ति भाग्यम्-अराराम-लोएउ । आर्यारयणं खरटणजीतो-कोस तदा विवरिये, जहा अ-वराहं पत्तो ? आलोचितां वा खरटणजीतो ततो तेन न सम्म-मालोचयं । " इति गते द्वितीयभङ्गः । तृतीयजङ्गनावनामाह- (सकारं देति ततियएऽमेसे) तृतीयभङ्गः स ईश्वरस्य व्याख्येय सत्कारं कृतवान्, ततः स व्याख्येयस्य अग्रोप स-मस्ते मांसं ददाति । पत्तोऽकारणः । भावोऽस्त्वयम्- " तदेव वाहो भंगद्विगो मासं घेणुं, चिने इ य न मव्वं मंसं मय दाय-व्वं ति । पत्तो ईसरसमीव । ईसरेण सुद्धं आदाहतां । तेन स मव्वं मंसं दिणं । एवमालोचयामं भंगद्विगो गारं पामउं माहुं पुच्छि-अमुगस्स आर्यारयस्स मज्जेण आगतोऽमि । सो भणस्-आमं । केरिमो सो आर्यारतो-सुद्धादिगमो, न वांत् । तेण भणिये-पुराहगमो । ताह तेण चित्तियेन सव्वं मय आलोइयव्वं ति । आगतो गुरुसमीव । तेण सम्ममादाततो, पुच्छितो य-किमामगणं । तेण जणिये-आलोइउ ताह आर्य-रणं सुद्धं उवव्वं-दितो-अच्छाति तुममिहादि विभासा । तेण तुहेण सव्वं सम्म आलोचयं । " गतः तृतीयो भङ्गः । च-तुर्थभङ्गस्य त्वेवा भावना- " सो वाहो मंसं घेणुं पटितो, चि-तेव यन सर्वं मंसं मय दायव्वं । एवं पलिउंचिय आगतो । ईसरेण खरटितो । तेन य खरटण पुर्वपडिउंचियभावेण न सर्वं दिणं । एवमालोचयामं वि सव्वमो कायव्वो । " सं-प्रति चतुर्थेऽपि भङ्गे पुद्गात्तभावना- " जहा गोणी दाहि-कामा पण्ड्या आगया, सप्पिमा उ वडिउया । " शुद्धे प्रावश-नी मण्डुपमाणया नाम्ना उपाहता, आकरिता इत्यर्थः । " ततो इत्येव पुद्गा धूमादिह य उवव्वमाहया वलिमत्ता ए निउत्ता । अस्सं नियोजिता इत्यर्थः । " ततो सर्वं खारं प-ण्ड्या । " एवमाज्ञोचकस्य प्रासुक्तमुत्तरेण स्वयमुपनयो भा-वनयोः । " विहाइ गोणी दाहिउकामा पण्ड्या आगया, ना-दाया, पिडिया वयसदि । तेषां च न सर्वं खारं दिणं " ।

एवमाशोचकेऽप्युपनयो भावनीयः । " तदया गोणी अशोहउ-
कामा आगया, संभारं वज्रिप्तपारं निवसा सत्थं पट्टया ।
एवमालोचय वि विभासा । चउत्थी गोणी अशोहउकामा आ-
गया, सामिणा पिट्टया, सत्तरं न पट्टया । " अत्राव्याशोच-
के तथैवापनयः । अधुना चतुर्थेऽपि भङ्गकेषु निजुक्कएट्ठानो-
त्तो ज्ञाप्यते-- " काइ वि जिक्खुणी कम्मइ पुणपरिचयस्स चरं
गया । तोए पसरंके खोरियं वित्तियं दिट्ठं । गहियं च, गया निपं त्राणं । पट्ठा से भावां परिणतो, अप्पोमि जि चरं
गया । नेहि आढाइया । तुट्ठाए दिण्णं खोरियं । एवमालोचये वि
विनासा । अण्णा भिक्खुणी कम्मइ पुणपरिचयस्स चरं
गया । तोए पसरंके खोरियं वित्तियं वित्तियं दिट्ठं गहियं च
गया । भा नाढाइया खरंटाया य । इय तोए न दिण्णं ।
एवमालोचये विभासा । तदवाए जिक्खुणीए खोरियं गहियं,
वित्तियं च न गहियं चरं गया । स्वगतं सुखागतम् उव-
विसाहिं वि आसणाहिं आढाइया । तोए दिण्णं । एवमा-
लोचये वि उवणं क्रो ३ । चउत्थीए जिक्खुणीए गहियं खोरियं ।
वित्तियं च-गाए न गहियं चरं गया नाढाइया य । न दिण्णं ।
एवमालोचये वि विभासा । " " भिक्खुणि चाइ । " इत्यादिचतु-
र्थेऽपि भङ्गेषु भिक्कुं व्याप्यः । उपलक्षणमेतत्-गीळ एट्ठानो
भावनीयः । यथा च भिक्कुःऽऽदिषु त्रिवर्षाणु एट्ठानेषु स्वयं
भिक्कुप्यादीं प्रतिकुञ्चितस्यामिना स्वाधेक्षणानां सदसा अ-
नादरः, खरगटता वा कृता, तथा आलोचकेऽपि चतुर्थभङ्ग
स्वयं प्रतिकुञ्चित्याचयेण सदसा कृतोऽनादरः, खरगटता वा
योजनोच्यते ।

एतदेव विभावयिषुर्दिग्माह-

अण्णलिउंचिय पत्तिवं-चियमिं चउरो इवंति भंगा ठ ।
वाइ य गोणि भिक्खुणि, चउमु वि जंगेमु दिट्ठता ॥३६६॥

अप्रतकुञ्चनं च प्रतिकुञ्चनं च अप्रतिकुञ्चनप्रतिकुञ्च-
नं तस्मात् । किमुक्तं जयति ?-अप्रतिकुञ्चनप्रतिकुञ्चनत्वात् च-
त्वार्य भङ्गा भवन्ति, चतुर्थेऽपि भङ्गपु प्रत्येकं व्याधौ, गो-
णी गौर्जिक्कुं च एट्ठानाः ।

पदमतइएमु प्या, खिमा इयंरो पिमियपयखोरे ।

एमेव उवणं क्रो खलु, चउमु वि जंगेमु विपयेम ॥३६७॥

पिसनं मांसं, पयः खौरं, खोरकं इत्याकारो जाजनविशे-
षः । एतेषां समाहारो छट्ठा तस्मिन्विषये यद्यकम् ये व्याध-
नोभिष्टुकोऽष्टागन्तास्तेषां यथा प्रथमे तृतीये च जङ्गे पूजा
स्वाध्यायादेना कृता, इतरयोस्तु षोडशित्तियचरमयोभक्तयोः
विंसा खरगटता । एवमेव अन्येनैव प्रकारेण चतुर्थेऽपि जङ्गेषु
विषट्ठव्यालोचयति खलुनयः कर्तव्यः ।

तत्र व्यायट्ठान्तमभिष्टुकोपनययोजनामाह-

ईतरसरतो उ मुकु, वाडो साहु पन्निरेवणा मंसं ।

ज्मणया पलिउंचण, सकारो पीलणा होइ ॥ ३६८ ॥

ईतरसदृश ईतरस्थानीयो मुकुर्वाधो व्याधस्थानीयः साधुः,
प्रतिभवास्थानीयं मांसम् । (भुमकथेति) देशीयमेतत् ।
व्यगनभिषयः । स्थगनस्थानीया प्रतिकुञ्चना, संस्कारः सं-
स्कारस्थानीया ब्रीहता, स्थगनविषये लज्जाऽऽपन्नं भवतीति ।
संप्रति-- " अवालउंचिय आओपमाणस्स सवमेम सकयं सा-

हणिजे पयए पट्टवणाए पट्टवि निविज्जमाणे पन्निरेविने, से
वि कणिणं तवे य आरोहयवे मिया । " इति व्याख्यानमथाह-
आलोपाणि सिय पुणां, जा एसा अङ्गुंचिया उभयतो ।
सच्चेव होइ होइ, तत्थ य वेरा एसा होति ॥ ३६९ ॥

(आलोपमाणस्मति) किमुक्तं भवति ?-आलोचयताः सा पु-
नरेषा आलोचना या उभयतः--संकटपक्षाले आलोचनाका-
ले च अप्रतिकुञ्चना-न विघ्ने प्रतिकुञ्चितं प्रतिकुञ्चनं यत्र
सा, प्रतिकुञ्चनारहितं इत्यर्थः । सेव भवति श्रुतिः, उभयथापि
प्रतिकुञ्चनवा अभावात् । इयमत्र जावना-संकटपक्षालेऽ-
प्यप्रतिकुञ्चितमालोचनाकालेऽप्यप्रतिकुञ्चितमालोचयति । य-
दि वा-उभयत इति प्रतिसेवनाऽनुश्रुतेः प्रायश्चित्तानुलोमत-
आप्रतिकुञ्चितमालोचयति । एव एव तत्रवृथा श्रुतिः, मयाले-
शस्याप्यभावात् । सा वाऽऽलोचना आचार्यशिष्यभावे भवति ।
तत्र च शिष्याऽऽचार्योऽपि मयात् समाचारी ।

तामेवाऽऽह-

आचारिणं कयसोही, सीढाणुम वसजकोट्टाणुमे ।

अइया वि सहावेणं, निमेषु पालिया तिष्ठि ॥ ४०० ॥

आचार्य आलोचनाऽऽऽचार्यसमीये यदा आलोचक आशोच-
नं प्रकृते तदा कथं शृङ्खः । उपलक्षणमेतत्-कथमश्रुतिः भ-
वतीति । उच्यते-आचार्यशिष्याः तद्यथा-सिंहाणुम, वृषना-
नुगः, क्रोष्टुकानुगश्च । क्रोष्टुकः शृगालाः तत्र यो महर्षा निरघा-
या स्थिताः सन् स्वमर्थं वा वाचयति तिष्ठति वा स सिंहा-
नुगः । यः पुनरैकस्मिन्कठे स्थितः । सन् वाचयति तिष्ठति वा
स वृषनानुगः । यस्तु रजोहरणनिघायामौघप्रहिकाशद्वो-
क्यते वा स्थितो वाचयति तिष्ठति वा स क्रोष्टुकानुगतः ।
इह यदा आचार्य आलोचनाऽर्थां न प्राप्यते तदा वृषनस्था-
पि पुरत आलोचनाऽर्थां, तदत्राप्ये गीतार्थस्य भिन्नोर्पति वृ-
षनानुगः अपि आचार्यवत् सिद्धवृषमकोष्टुकानुगतं वा प्रत्येकं
श्रविकलपी वाचयै । आलोचका अपि श्रवियाः । तथा-आ-
चार्या वृषमा भिक्खवश्च एकैकं श्रविकलानां-सिंहानुगः, वृषनानु-
गाः, क्रोष्टुकानुगाश्च । नवरं क्रोष्टुकानुगे विशेषः । स यदा
निघायां पादप्रोचने वा उक्तुकुको वा आलोचयति, तत्र
यष्टुकुदुकः सन् आलोचयति ततः शुद्धिनिघायादशोचन-
योस्तु भजनम् । किमुक्तं भवति ?-निघायायां, महात्मा वृषमो, यदि
वा भिन्नुरपि श्रान्त आलोचयति, आलोचनाऽर्थां च कि-
यतेऽनुता, तदा शुद्धिः, शेषकामशुद्धिः । (अथवा वि-
समावेण निमेषु इति) अथवा स आचार्यो वृषमो नि-
कुर्वा स्वनाम, स्व आत्मीयो जावः स्वभावाः, स्वशीलमि-
त्यर्थः । तेन, क्रोष्टुकानुगो भवेत् । यदि वा-कोऽपि धर्म-
अथवा निघायासुगंधेष्टुं नेच्छति, तस्य किं निघा कस्यवा,
किं वा न कस्यवा । उच्यते भवतु यो दा स वा, निघमेन तस्य
निघां कृत्वा आलोचकनाऽऽलोचयतव्यम्, यदि पुनरे करो-
ति ततः प्रायश्चित्तमपन्नोति । अत्र एट्ठानो निःश्रमको रा-
जा- " जहा एतो राया निमंसं सुभो, तस्स निघा कस्यवा,
को परिभवेण न कया उवट्ठानि, वालो नरिधं सि कावं सो
विणासितो । " एवमिहापि यो निघां न करोति स प्राय-
श्चित्तपदेन दूरयते । " अणो कासया कनो, सो सत्तमे स-
त्तमे दिवसे उवट्ठान्, सो रथा पूहन्ती । " एवमिहापि यो नि-

इदानीं सिद्धवृषभकोष्टुकाभुगनया चयाणामाशोचनाऽऽर्हाणां भिक्षुणां ये पृथे कमेणाऽऽचर्य आलोचका नव, तेषां प्रायश्चित्तमाह—

चउरुक् चउरुह मुक्को, उरुह चउरुगा अंतिमो मुद्धो ।
उमुरक् चउरुह हुरुओ. भिक्षुस्स उ नवमु उाणेमु । ४०६ ।

भिक्षोराशोचनाऽऽर्हस्य सिद्धवृषभकोष्टुकाभुगनया भिक्षवत्प-
रुक् नवमु स्थानेषु नवस्वाशोचकेषु यथाक्रममिदम् । तद्यथा-
त्रिकोः सिद्धानुगतस्य पुरतः सिद्धानुगतया आशोचयत आचार्य-
स्य चत्वारो गुरुकाः। वृषभानुगतया आशोचयत आचार्यस्य च-
त्वारो गुरुकाः। वृषभानुगतया आशोचयतश्चत्वारो लघुका सधु-
मासाः। कोष्टुकाभुगनयाऽऽशोचयत गुरुः। त्रिकोवृषभानुगतस्य पुर-
तः सिद्धानुगतया आशोचयत आचार्यस्य चत्वारो लघुमासाः।
वृषभानुगतयाऽऽशोचयतश्चत्वारो गुरुका गुरुमासाः। को-
ष्टुकाभुगनयाऽऽशोचयत गुरुः। भिक्षोः कोष्टुकाभुगस्य
पुरतः सिद्धानुगतयाऽऽशोचयत आचार्यस्य प्रायश्चित्तं पद-
शूरयो गुरुमासाः। वृषभानुगतयाऽऽशोचयतश्चत्वारो लघवो
मासाः। कोष्टुकाभुगनयाऽऽशोचयतो लघुमासः। सोऽशो-
चनाऽऽर्हः सहसाऽऽयन्ते सति प्रतिपत्तयः। उक्तदुक्तस्वाशोच-
यन् गुरुः। एतानि च प्रायश्चित्तानि तपसा काष्ठेन च गुरुका-
णि द्रष्टव्यानि । तथा सिद्धानुगवृषभानुगव्याणां त्रयाणामा-
लोचनाऽऽर्हाणां भिक्षुणां वृषभः अप्याशोचका नव। नेषामपि य-
थाक्रममस्यैव प्रायश्चित्तानि, नवरं तपसा गुरुणि कालतो
लघूनां। तथा चयाणां सिद्धानुगाऽऽर्हिकणां भिक्षुणामाशोच-
नाऽऽर्हाणां त्रिकोऽप्याशोचका नव, नेषामपि यथाक्रममस्यैव
प्रायश्चित्तानि, नवरं तपसा लघूनि काष्ठेना गुरुणि ।

तथा च्वाऽऽह—

दोहिं वि गुरुया एते, गुरुस्मि नियमा तवेण कालेण ।
धमभस्मि य तवगुरुका, कालगुरु हौति भिक्षुस्मि । ४०७ ।
मताथो ।

संप्रति व्याख्या प्रायश्चित्तद्रव्यप्रतिपादनार्थमाह—

सर्वत्रयं वि सट्ठाणं, अमुच्चपाणस्म मामिथं लह्यं ।

पग्गालस्मि य मुक्को, जइ उच्चतरो जवे इयो । ४०८ ।

स्वस्थानं नाम स्वोचितमुपश्रान्त आशोचनं वा हि न
मुञ्चति । न तस्मिन्मुञ्चतः सर्वत्रापि सर्वेष्वप्यावस्थाऽऽदिषु
स्थानेषु प्रायश्चित्तं मासिकं सधु । इममत्र ज्ञावता-यथालो-
चनाऽऽर्हस्याऽऽचार्यस्य सिद्धानुगतस्य पुरतः सिद्धानुग एव सज्जा-
चार्य आशोचयति, तथा वृषभस्य वृषभानुगतस्य वृषभ एव
वृषभानुग आशोचयति, तथा भिक्षोः कोष्टुकाभुगस्य भि-
क्षुवैव कोष्टुकाभुग आशोचयति, तत एतेषु त्रिष्वपि स्था-
नेषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासिकं लघु एतच्च—“ मासिया तिष्ठि
सि” प्रमेयोक्तम् । परस्थाने च वनेमानः सर्वत्र गुरुः यदि नीच-
तरानुगः सज्जालोचयति । इतर आलोचनाऽऽर्हः पुनरुच्चतरानुगां
अवत । तदेव विभागत एकाग्रतिविचयप्रायश्चित्तमुक्तम् ।

इदानीमायतो नयविधं प्रायश्चित्तमाह—

चउरुक् मासो वा, मासो उरुहउक् चउरुक् मासो ।

उमुरुक् उरुहउक्, चउरुक् वा वि विनिर्णं । ४०९ ।

सिद्धानुगतस्य पुरतः सिद्धानुगो नृपः यथाशोचयति, ततश्च-

तुमुक् प्रायश्चित्तं, सिद्धानुगतस्य वृषभानुगतयाऽऽशोचयतो मास-
सधु । सिद्धानुगतस्य कोष्टुकाभुगस्य प्रायश्चित्तं जइ उरुहउक्-
निषयाथ वा स्थितस्याऽऽशोचयतो माससधु । उक्तदुक्तः सन्
आशोचयत गुरुः। वृषभानुगतस्य पुरतः सिद्धानुगो भूया यथाशो-
चयति ततः चत्वारो पदमासा लघवः प्रायश्चित्तम् । वृषभानु-
गतस्य पुरतो वृषभानुगो नृपः यथाशोचयतश्चतुर्गुरुक्ष्वारो गुरुमासः।
वृषभानुगतस्य कोष्टुकाभुगस्य पुरतो वृषभानुगो भूया यथाशोचयत-
ततः चत्वारो पदमासा गुरुवः। कोष्टुकाभुगस्य च पुरतो
वृषभानुगो भूया यथाशोचयतः चत्वारो पदमासा लघवः। कोष्टु-
काभुगस्य पुरतः कोष्टुकाभुगो भूया यथाशोचयतश्चतुर्गुरुः। एतच्च स-
दशाऽऽसनपरिग्रहे प्रतिपत्तयम् । यदि पुनरुक्तदुक्तः सज्जालो-
चयति तदा मुदः ।

अथैव व्याख्या प्रायश्चित्तद्रव्यमाह—

सर्वत्रयं वी समामाणं, आलोचनेस्म चउरुक् नृति ।

विममाण नीचतरं, अकारणे आर्वट्ठिण मासा । ४१० ।

सर्वत्रापि सिद्धानुगो वृषभानुगो च स्म आसने उपविष्टस्य सत-
आशोचयतः । किमुक्तं भवति—“यादृशं आसने निविष्ट आशोच-
नाहं, आशोचकोऽपि यदि तादृश एवाऽऽसने उपविष्टः सज्जा-
शोचयति तदा नस्य प्रायश्चित्तं जवति चतुर्गुरु चत्वारो
गुरुमासाः। अत एव प्राक् सिद्धानुगतस्य पुरतः सिद्धानुगस्यै-
व यथाशोचयतो, वृषभस्य पुरतो वृषभानुगतस्य यथाशोचयतः, को-
ष्टुकाभुगस्य पुरतः कोष्टुकाभुगस्य सवानाऽऽसनस्य यथाशोचयत-
श्चतुर्गुरुकमुक्तम् । अथ विषमोऽधिके आसने स्थितः सन् आलोच-
यति ततः चत्वारो, चत्वारो । तत्र वृषभानुगतस्य यथाशोचयतः
चत्वारो, कोष्टुकाभुगस्य पुरतः सिद्धानुगतस्य यथाशोचयतः च-
त्वारो । एतद्व्यातिरिक्तमपि सामर्थ्याद्वर्तमानम् । तत्र विममा-
सने नीचतरं स्थितः सज्जालोचयति ततः प्रायश्चित्तं मासो सधु-
मासः। एतच्चाकारणे निर्वादिता वैज्ञितव्यम् । कारणे निर्वा-
दन् गुरु एव । तथा आलोचनाकासे ये शेषा अप्रमाज्जनाऽऽ-
द्योऽपि यस्मिन्पवि प्रत्येकं प्रायश्चित्तं माससधु ।

संप्रति “ जे एयाए पट्टवणाए पट्टविण निविस्समेणो पडिसे-
विदे से वि कम्मिणे तत्थेव आरंइयथे सिया । ” इत्येत-
द्व्याख्यानायमाह—

मासादो पट्टविण, जं उअणं मेवए तयं मव्वं ।

साट्ठिणउणं मासा, उडिअंते पेरे ऊमां । ४११ ।

प्रागुक्तया प्रस्थापनया प्रायश्चित्तदानद्रव्यणया प्रस्थापिते
प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तिने यद्व्यन्य मासाऽऽदि च सर्वत्र प्रति-
स्थिते तत्सर्वं सैदम् एकञ्च मौल्यित्वा एवमासा दीयते,
यत्पुनः वगमासस्यः परं तस्य समस्तस्यापि, गाथायां सप्तमी
पठ्यर्थः। ऊपाः परित्यागः ।

सूत्रे “पट्टवे” इत्युक्तम् । ततः प्रस्थापनया भेदानाह—

दुविहा पट्टवणा सल्लु, एयपणेगा य होइ उणेगा य ।

तवतिथ परिचत्तिये, तेरस् ऊ जाणि य पयाणि । ४१२ ।

सा प्रायश्चित्तप्रस्थापना द्विविधा । तद्यथा—एका, भेदेका च ।
तत्राऽलंघयित्वा वा सा नियमान् पारमासिकीर्येकविधा । साभि-

स्वभेदविभवायां द्विधा-वहताः, अनुहताः च । अनेका पुनरियम्-
(तयति यमिस्वादि) तत्र पञ्चकाऽऽदिषु भिन्नासास्त्रेषु परिहा-
रतपो न भवति, किं तु मासाऽऽदिषु, ततो मासिकमेकं तपःस्थान-
नकम् । तस्मात्सिकाऽऽदिषु यावच्चानुमासिकमेतद् द्वितोयं तपःस्थान-
नम् । अष्टमासिकं च मासिकं च तृतीयं तपःस्थानम् । एतावत्यपि
प्रत्येकं द्विविधानि । तद्यथा-उद्घातानि, अनुद्घातानि च । एतत्
तपश्चिकम् । (परिचयानिंति) प्रज्जयापवायस्य परावत्तः,
तस्य चिकं परिचयचिकम् । तच्च-उद्घातं, मूलचिकम्, अन्व-
स्थाप्यचिकं च । तेषां द्विधा-उद्घातानि, अनुद्घातानि वा । पारा-
ञ्चित्तमकम् । एतानि चानि त्रयोदश पदानि । एषा पाराञ्चित्तवर्जा
अनेका प्रस्थापना । अथेतानि त्रयोदश पदानि प्रागेयानिहितानि
वि, किमर्थमिह पुनरुक्त्यायेति ? उच्यते-स्मरणाद्यम् । अथवा-य-
देतत्प्रस्थापिनोऽपि प्रान्तस्य तत् कृत्स्नमनुग्रहकृत्स्नेन निरनु-
ग्रहकृत्स्नेन वा आरोप्यते । प्राक्तनस्य त्वनुग्रहकृत्स्नैवाऽऽरोपि-
तमिति ज्ञापनार्थम् । इह “अपशिञ्चिये” इत्यादि सूत्रम्-
“अपलिञ्चिये अपशिञ्चिये” इति प्रथममङ्गानुगतमुक्तम् । ए-
तच्छेषेपञ्चवचनम्-तेन द्वितीयोऽपि मङ्गानुगतं अपि सूत्रं वक्त-
व्यम् । तच्चैवम्-“जे भिक्खु चाउम्मासियं वा सातिरेगचाउम्मा-
सियं वा” इत्यादि “जाव पञ्चिञ्चिये अपशिञ्चिये, अपलिञ्चिये प-
ञ्चिञ्चियेपञ्चमासोपमानस्स सव्वमेयं साहजियं जाव आरोहय-
ये सिया ।” तृतीयमङ्गानुगतं सूत्रं सत्तादाह-“जे भिक्खु
शेषे तथेय । चतुर्थमङ्गानुगतं तु सूत्रं सत्तादाह-“जे भिक्खु
चाउम्मासियं वा” इत्यादि । अस्मै व्याख्या निरन्तराया प्रावत्तः,
नवरमेवात्र विशेषः-“पञ्चिञ्चिये पञ्चिञ्चियेपञ्चमासोपमानस्से-
ति ।” शेषं तथैव । एवमस्मिन् चत्वारि सूत्रानि चतुर्मेकविक-
लान्न कर्तानि । एवं मासिकद्विमासिकपञ्चाष्टमप्यनुग्रहं चतु-
र्मेकविकल्पनतः सवित्तरं भवनीयानि । एवं बहुशः शब्दविशिष्टा-
भ्यापि प्रथमचतुर्मेकविकल्पेन चत्वारि सूत्राणि वक्तव्यानि । तत्र
प्रथममङ्गानुगतसुत्रं प्रागेवातिदेश्यन्न सकम् । द्वितीयतृतीयम-
ङ्गानुगतं सूत्रं प्रागेव उक्तम् । चतुर्थमङ्गानुगतं सूत्रं सत्तादाह-
तिदेश्यत् आह-“एवं बहुसो वि ।” इति । एवमन्तरादित
सूत्रप्रकारेण बहुशोऽपि बहुशः शब्दविशिष्टमपि सूत्रं वक्तव्य-
म् । तद्यथा-“जे भिक्खु बहुसो चाउम्मासियं वा बहुसो
सातिरेगचाउम्मासियं वा बहुसो पञ्चमासियं वा बहुसो
सातिरेगपञ्चमासियं वा एतस्य परिहारद्वानां
अत्रपरं परिहारद्वानां पञ्चमेव सा आलोपेज्जा अपशिञ्चिय-
य आलोपमाणे उव्विज्जे उव्वहसा कणज्जे येवावसियं ठ-
विय पञ्चिमेविसा से वि कसिये तथेव आरोहयये स-
या पुव्वं पञ्चिमेवियं पुव्वं आलोहयं जाव गच्छा पञ्चिमेवियं
पञ्चा आलोहयं अपशिञ्चिये अपशिञ्चियेयं जाव पलिञ्चिये
पञ्चिञ्चियं आलोपमानस्स सव्वमेयं सकव साहजियं एवाय
पट्टवपापो जाव तथेव आरोहयये सिया ।” इति । तत्तत्तर-
मासिकद्विमासिकाऽऽदिभ्यापि सूत्राणि सव्वगुणपुत्र्य विस्तरतो-
ऽनेकानि वक्तव्यानि । आह-“से वि तथेव आरोहयये सिया ।”
इत्युक्तम् । तत्र कति भेदा आरोप्यायाः ? उच्यते-पञ्च ।

तथा चाह-

पञ्चविंशति या त्रयविंशति, कसियेऽकसिये तथेव शब्दद्वयम् ।

आरोपण पञ्चविंशति, पापचिञ्चत्तं पुरिमजाते ॥ ४१ ॥

आरोपणा पञ्चविंशति पञ्चप्रकाराः । तद्यथा-प्रस्थापिनिका, स्था-
पिता, कृत्स्ना, अकृत्स्ना, हाहदहा च । एषा पञ्चप्रकाराऽप्यारो-
पणा प्राप्यक्षिप्तस्य । तच्च प्राप्यक्षिप्तं पुरुषजाते कृतकरणाऽऽदी-
यथाप्यवप्रवृत्तस्य । एष माध्यास्त्रेपाथः । ४० १ उ० प्रका०
(स्त्रीणां विषये विशेषः ‘इत्थी’ शब्दे त्रितीयभागे ६१०
पृष्ठे दृश्यते)

(१५) अथद्वया कृतमकलय-

जयवं ! मंसदेहिं, पापचिञ्चत्तं न कीरइ ।

अह काहिंति किञ्चिदप्येव, नाणुकं पंक्कज्ज ? ॥

नारायादीहिं संगामे, गोयमा ! सण्ण नरे ।

सखुदधरणे जवे दुल्लवे, नाणुकं पंक्कज्ज ॥

एवं संसारसंगामे, अंगोवंगं तु बाहिंरं ।

जावमसुखरित्ताणं, अणुकं पा अपोवमा ॥

जयवं ! सण्णम्म देहत्थे, दुक्खिए होति पाणियो !

जे मयं निष्कं सण्णं, तक्खणा सो सुहो भवं ।

एवं तित्थयेरे मिडे, साहू धम्मं पि वंचितं ।

जे अकजं कयं तेणं, निस्सरं प सुहो जवे ॥

पापचिञ्चत्तेण को तत्थ, कारिएणं गुणे जवं ।

जेणं पोवस्स वी देसि, पुस्सरकरं दुएणुधरं ॥

उच्छिञ्चं गोयमा ! सण्णं, वेदणमं जाव गो कयो ।

बणपिंही पट्ठरं च, ताव गो किं पक्कज्ज ॥

भावसण्णस्स वणपिं, पट्ठुआ इमो भवं ।

पच्छिवो दुक्खरोहं पि, जाव वणं सिण्णं परोह ॥

भयवं ! किमणु विज्जेते, सुचत्ते जाणिएस्स वा ।

सोहेइ सव्वपादाइ, पच्छिञ्चत्तं सव्वन्नुदेसिए ॥

सुसाउ सीयसे लदगे, गोयमा ! जाव गो पिए ।

णरो मिण्णे वियाणते, ताव तएहा ण उव्वमे ॥

एवं जाणिए पच्छिञ्चत्तं, असदभावेण जं चरे ।

ताव तस्स तपं पावं, वड्ढे उण हायए ।

जयवं ! किं ते वड्ढेज्जा, जं पमादण कत्तइ ।

आगवं पुणो आउत्तस्स, तेतिपं किं न उायए ? ॥

गोयमा ! जइ पमाएणं, अणिच्छत्तं अहिदक्खिए ।

आउत्तस्स जहा पक्खा ॥ विसं वहे तह वेव पायवं ॥

जयवं ! जे विदियपरमत्थे, सव्वपच्छिञ्चत्तजाणेगे ।

ते किं परमि साहंति, नियमकज्जं जहइयं ? ॥

गोयमा ! मंतवेदेहिं, दिडे जो कांइ सुदवे ।

से वि दिडे विणिच्चइ, पारिक्खोहिं सण्णि ।

एवं सीलुज्जसे साहू, पच्छिञ्चत्तं नेव वड्ढे ।

अर्थमि निउल्लसत्तयं, साहंती ववहारओ ॥ ४० ॥ ५० ॥

* “अस्त्येतस्स जहा पक्खा ।” इत्यपि पाठः ।

(१६) कीदृशः कस्योपायसोः -

एवं स पेमपावेहि, बद्धो सावग ज्ञपणं ।
जहोवड्डं करेमाणे, दसअहि ए वा दिणे दिणे ॥
पच्चिवाड्डिऊण संकिणे, गुरुमायूत्तं पवमई ।
संपवं बोहिओ सो वि, दुम्भुगेण जहा तुमं ॥
धम्मं लोगस्स माहेमि, अचकउजम्मि सुजुजसि ।
नृपं विक्केणयं धम्मं, जं सयं याणुचिद्धमि ॥
एयं सो वयणं सोत्ता, दुम्भुहस्स मुजासियं ।
हरयरस्स करंती, निदिउं गरहिउं चिरं ॥
धा हा हा हा अऊलं मे, भट्टमील्लेण किं कयं ॥
जेणं तु मुत्तप्पमरं, गुंमिओ उमुडकिमी जहा ॥
धी धी धी धी अहेसणं, पेच्छ जं मेडुचिद्धियं ।
जब्वकवणसमं नाणं, असुईसरंसे मए कयं ॥
खणजंगुरस्स देहिस्स, जा विवत्ती ण मेजवे ।
ता तित्थयरस्स पाभूत्तं, पायच्छिऊत्तं चरापि हं ॥
एममागच्छती एत्थं, चिहंताणेव गोयमा ! ।
सोरं चरिऊण पच्छिऊत्तं, संभिग्गो ओजाप्पिमो ॥
घोरवीरं तवं काठं, असुहकम्मं खवेत्तु य ।
सुकउजाणं समारुहियं, केवलं पप्प मिऊज्झी ॥
ता गोयमा ! छाएणं, बहवो पविचारिया ।
झिगं गुरुस्स अणेयं, नंदिमेणेण जह कयं ॥
उस्सग्गं ता तुमं वुज्ज, सिच्छंते य जहट्ठियं ।
तवंतराउदये तस्स, मट्ठं आसि गोयमा ! ॥
तहा वि जा मंपहजे, तवे घोरं महातवं ।
अट्टगुणं तेणमणुचिद्धं, तो विमएण णिउजए ताहे ॥
विमज्जस्वणं कुवपदणं, अणमणं तेण इच्छियं ।
इयं पि चारणसमणेहिं, चेव मे जाव मेहिओ ॥
ताव य गुरुस्स रयहरणं, अड्डियसं देसंतरं गओ ।
एते ते गोयमा ! चाए, सुयनिवच्चे विपाणए जहा ॥
जाव गुरुओ रयहरणं, एव्वज्जा य ण अग्ने य ।
ताव कउमे न कायव्वं, झिगमवि जिणदेसियं ॥
अन्नरय ण उउजेव्वं, गुरुणां मोत्तूणं अंजलिं ।
जइ सो उवत्तामि वं सक्को, गुरु ता उवत्तामइ ॥
अड्ड अन्नो उवत्तामिउं, सक्को तो बी तस्स कहिउजई ।
गुरुणा वि तयं ण अन्नस्स, गिरा वयव्वं कयाइ वि ॥
जो भमिया बी य परमइहा, जगड्डि विपाणगो ।
एयाइं तु एयाइं जा, गोयमा ! णं विरंभव ।
मायाए वंचणं तेण, सो भमिही आमइहो जहा ।
जयवं ! न याणमो को वि, मायामीहो दुया सवो ॥
किं वा निमित्तमुपचारिउं, तो जमे वड्डु दुहट्ठिओ ।

चारिमास्सन्नस्स तित्थम्मि, गोयमा ! कंचणच्छुद्धी ॥
आयरिओ आसि चूडव्वो, तस्स सीसो सया सवो ।
मइव्वयाइं धित्तूणं, अह मुत्तयं अहिजिजया ॥
ताव कोऊइलं जायं, ण्णं बेएहि पीडिमो ।
चित्तइ जड्ड सिच्छंते, एरिमो देसओ विही ॥
ततो तस्स पमाणेणं, गुरुजणं रंजिउं उइं ।
तद्वक्कगुणं काठं, पदणाणसणं थिसं ॥
कहेहामि तहाउई पी, देवयाए निवारिओ ।
दीहाऊठिन्नपच्चू, भोगं जुंम जहिच्छिऊए ॥
झिगं गुरुस्स अणेउं, अन्नं देसंतरं वयं ।
जोगइलं वेइया पच्छा, घोरवीर तवं वरे ॥
अइवा हा हा अह मूरा, आयमल्लेण सल्लिओ ।
समणाणं णेरिसं जुत्तं, समयमवी मणसि पारिओ ॥
पच्छा तओ मे पच्छिणं, आलोइत्ता लहु धरे ।
अइवा णं ण आलोउं, मायावी जल्लिओ पुणो ॥
ता दस वासे आयायं, मासखमणस्स पारणे ।
बीमाअंविज्जयादीहिं, दो दो मात्ताण पारणे ॥
पणवीमं वासे तत्थं, चंदायणत्तेण य ।
जट्टइमदमपाइं, अट्टवासे अण्णणेण ॥
महाघोरिरिपच्छिऊत्तं, सयमेत्थं अणुअर ।
गुरुपाभूत्ते वि एत्थं, पायच्छिऊत्तं मे ण अगगलं ॥
अइवा तित्थयरेणस्स, किपुइं चाइओ विही ।
जेणयमहीयमाणोउइं, पायच्छिऊत्तस्स पेडिओ ॥
अइवा सो वि जाणिज्ज, सव्वन्नू पच्छिऊत्तं मे ण अगगलं ।
पुग जमित्थं छुड्डु चित्तियं, तस्स मिच्छा मि दुक्कइं ॥
एवं तु ते कट्ठं घोरं, पायच्छिऊत्तं सयं मवी ।
काऊणं पि ससल्लो सो, बाणमंतरियं गओ ॥
हिड्डिमो चरिमणेवय-विपाणो तेण गोयमा ! ।
वेयंतो आलोइत्ता, जइ ते पच्छिऊत्तं कुम्बिया ॥
बाणमंतरदेवत्ता, चइऊणं तु गोयमा ! ।
संइदोसइतो तित्थेषु, नरिद्वयभागओ ॥
निबं तत्थ वदवाणं, संयइणदोसो तइं ।
वेसणिवाही समुप्पणो, किमी एत्थ समुदियए ॥
तओ किमिण्णो खज्जंतो, वणदेवम्मि गोयमा ! ।
मुक्काहारो सिइं झेमे, विपाणंतो ताव साहुणो ॥
अद्रेणेव भेजे द-इए जाइं मरेत्तु य ।
निदिउं गरहिउं आया, अणसणं पवित्रजिजया ॥
कोगसाणोइं खज्जंतो, सुच्छभावं गोयमा ! ।
अरंइतमति परमा-णो सयं उज्जियं तण्णं ॥
कालं काऊए देविद-पहाओसमाप्पिमो ।

जाओ तं दिव्यदेवाहिं, समणुजोत्तु तच्चुओ ॥
 लववओ वेसताए जा, सा नियकीण पयकिया ।
 तओ वि मरेकण बहु-अंतपंतकुले उओ ॥
 कालकषण महुगए, मिअंदस्म दयायण ।
 मुओ होऊण पच्चिउओ, मापकाउम्मि पच्चिउओ ॥
 एयं तं गोयमा ! निच्छं, नियकीपुं तु आमके ।
 जेय सखं तु सुहजणिए, वयणे मणसा विअंविए ॥
 कोऊहलेणं विसयाणं, पाउण विसएहिं पच्चिओ ।
 सच्छंदायणित्तण, भमियं जवपरं परं ॥
 एयं नाऊणमिअं पि, सिच्छंतिगमाज्ञावणं ।
 जायमाणो ह उम्मणं, कुज्जा जे सेवियाणि उ ॥
 ओ पुण सुखा सुयमाणं, अट्टं वा खाखा वएज्ज मग्गेणं ।
 तस्स अट्टीणं वखड, ॥
 एयं नाऊण मणसा, विमणं नो पवत्तए । चि वेमि ।
 जयवं ! अकिअं काऊणं, पच्छिअं जे करेज्ज वा ।
 तस्म लअपरं पुरओ, जे अकिअं न कुवए ।
 ता जुअं गोयमा ! माणयो, वयणं मणसा विधारिउं ।
 जहा काउमकत्तवं, पच्छिअणं वि सुजिअयं ॥
 ओ एयं वयणं मोखा, सद्धं अणुचरेड वा ।
 भट्टसोलाण सव्वंमि, सत्थवाहो स गोयमा ! ॥
 एयो काउं पि पच्छिअं, पाणमदेहकारयं ।
 अणोअवरइहाए दीअमिअं, पविमे सहाभो जहा ॥
 भयवं ! ओ वलं विरियं, पुरिसयारपरकमी ।
 अणुगुहंता तवं चरड, पच्छिअ तस्म किं भवे ? ॥
 तस्मयं होड पच्छिअ, अमइजावस्स गोयमा ! ।
 ओ तं धामं वियाणेत्ता, वेगी मत्तगवेकवया ॥
 जो वलं वीरियं सत्तं, पुरिसयारं नगइए ।
 सो सपच्छिअपच्छिअ, मडमोलो नराइयो ॥
 नीयामोत्तं उहं वोरं, निरिए मुक्कामियं द्विति ।
 वेदेता तिरियजोणीए, हिअिअजा चउगईरं सो ॥
 से भयवं ! पावये कम्मं, परं वेड सुद्धरे ।
 अणुगुत्तएण णो मोखलं, पायच्छिअणं किं तद्धि ? ॥
 गोयमा ! वासकोमिअं, जे अणुगमाहिं मेविरे ।
 तं पच्छिअरवीपुं, पावउहिअं विअीयै ।
 अणुगोअयारतपतमिसा, जहा सुस्स गोयमा ! ।
 पायच्छिअ रअिअव, पावकम्मं पणस्सए ॥
 खवरं जइ तं पच्छिअ, जइ भणियं तइ नमुअरे अमइजावो ।
 अणुगुहिय लवीय पुरिसायापरकमे ॥
 अअं च काउ पच्छिअं, सव्वं योयमणुअरं ।
 ता वुअकियमहा, अणुगो दीहिं चाउगइयं पमे ॥

जयवं ! कस्माहोएज्जा, पच्छिअं को व दिअ वा ।
 कस्स व पच्छिअं देज्जा, अलोवेज्जा कइ पुणो ॥
 गोयमा ! अलोवाणं ता के-वलीणं च वहुसु वि ।
 ओयणसएहिं गत्तं, सुद्धंअवोद्धं दिअए ॥
 चउनाणीणं तया जावे, एवं ओहिअंमि वि ।
 जस्म विमअयरे तस्म, तारतम्येण दिअइ ॥
 उम्मणं पक्खितस्म, उस्सगो पडियस्स य ।
 उस्समगरयणे चैव, मव्वजावेतरहि ण ॥
 उवमेतस्म दंतस्म, संजयस्म तवस्सिणो ।
 समिती गुत्तीपहाणस्म, ददवीरियस्म अमइजाविणो ॥
 अलोएजा पच्छिअज्जा, देज्जा दाविअ वा परं ।
 अहभिमं तज्जहिअं, पायच्छिअं च अणुअरे ॥
 स जयवं ! कसियं तस्स, पच्छिअं इअ निच्छियं ।
 पायच्छिअस्स उणाअं, केवइयाअं कइहि मे ॥
 गोयमा ! जे सुसोलाणं, समणायं दनएह उ ।
 खड्धिगमयपच्छिअं, संजइ तं नवं गुणं ॥
 एको पावेड पच्छिअं, जइ सुमंलो दहव्वओ ।
 अइ संझं विराहज्जा, ता तं इअ सययुणं ॥
 ताए पंचेदिया जेवा, जोगंमज्जं नवाणिणो ।
 सामअं नवज्जकाअं, मव्वे पामेनि केवडी ॥
 केवलनाणस्म ने मग्गा, केवडी ताइं पामनि ।
 आहिनाणी वियाणं, णो पामं मापज्जवी ।
 ते पुरिसा संघट्टी, कोहइ गमि तिले जहा ।
 सव्वेस्स सुसुरावेड, रंतुं मत्ता अइअया ।
 चक्कमतीइ गाहाअं, काउयं वीसिरिअ य ।
 बावाइज्जाअं दो तिअि, ममाइं परियावड ॥
 पायच्छिअस्स उणाअं, संखइयाइ गोयमा ! । महा० ६ अ० ।
 जयवं ! ता एयनाएणं जे जणियं आमि ये तुमं
 जहा पारंहाए तत्थ किं न अक्खमि पायच्छिअं तत्थ
 मज्जा वी हवड ? गोयमा ! पच्छिअं जइ तुमं तपाअंविमं
 नवरं धम्मविचारो ते कअओ सुविचारो फुमो होइज्जा एत्थ
 पच्छिअं पुणरवि पुच्छज्ज । गोयमा ! नदेहं जाव अछिअं
 ताव निच्छयं मिच्छतेणं वि अजिअुए तित्थयारस्म वि भा-
 सियं वयणं होविअु विअरीयं वा एत्ता थं पविसति धोरतपति-
 विरवडलेधवारं पायालं । नवरं सुविचारिअं काउं तित्थयरा
 सयमं य जणंति । तं जहा-चैव गोयमा ! नमउद्धणं ।
 अत्थेण गोयमा ! पाणी, पव्वज्जय जहा तहा ।
 अविहिए तइ चरे धम्मं, जइ संनाराणमुअए ।
 स जयवं ! कपरं से विहा भिलाणो ! गोयमा ! इमे थं ।
 से विह्वीसिआमो ! तं जहा-

“ चिद्वन्द्वणपदिकमयं, जीवार्थतत्त्वसम्भावं ।
सर्विन्दियसहस्रं—कसायानिगदहस्रव्यभ्रं ॥
नाऊण सुधीसत्तो, सामायारिं कियकल्लावं च ।
आलोडय नीसद्धो, आगवज्जा परमसंविगो ॥
जम्भजरावरणजीओ, च उगडसंसारकम्मदडण्डा ।
पयसियहियण पयं, अणवययं वेव जायंतां ॥
जरमरणमयपण्डे, रोगकिटोसाडबहुविहरंगे ।
कम्मदृकमायगा—हरइजरवज्जलहियपण्डम्मि ॥
जमिहोमं जडमं—जनःणचारित्तलक्खरपोओ ।
कात्तं अणोरपारं, अंतं वुक्खणमज्झवंतां ॥
ता कडया सो दिवहां, जत्थादं मच्चुमिचसमपक्खो ।
नीगं विहरिस्सं, सुज्जाणानिरंरो पुणो अवज्जटं ॥
एवं वरचित्तिवमिहभाषो, हरिसमं पचिहरिसमुद्भासि-
ओ, भविजरनिन्नरो शर्मचक्रेतुपुसयंगो, सीलंगमड-
स्सट्ठा—रसचरण समोच्छयकत्वो, छत्तीसायाकण्ट-
नित्तवचयाममिच्छत्तो, पदिवज्ज पव्वजं, विमुच्च
ममदमागमच्छरावरिसो, निस्समीनरहुतमुद्दिसमपाध-
मित्तबंधवन्नसुबन्नतिट्ठनमणिरयणमारंधरां अर्धंत-
यमपेरं—दामाणाजालियववरमुड्डज्जवसायपरधम्ममद्भापगे,
अकिलिट्ठनिकुपअदीणमाणभो, अमानियमनाचारित्त-
तथायमयलनुपेणकमंगत्तइत्तिं सालक्खणस्संतादसविट्ठ-
म्मापुट्ठाणेतवच्छक्खत्तो, मवावससगक्खालकरण-
सज्जयज्जणमात्तो, संखाईयअग्रेणकसिणमंजमप-
सु अविस्सल्लिओ, संजयविरयपडिपवचक्खयापावक्कम्भो,
अणियाणो मायापोसविवज्जिओ साहू वा साहूणी वा प-
बंधुणकलिओ, जड कडवि पमायदेसिणं अमदं कइं वि-
कत्थइं वायाईं वा माणमाईं वा निकरएविसुक्कीए मच्च-
जावं जावंवेरिईं वेव संजममावरणां अमज्जमेणं झल्ले-
णा, तस्सयं विमोहिरियं पायच्छिन्नं, तेणं पायच्छि-
णं गोयमा । तस्मिं विमुक्कि उवडिज्जा, न अन्नदं हि ।
महा० १ ५० ।

(तिष्ठित्प्रमादशिवसम् ' जिह्मकिञ्च ' शब्दे चतुर्थभागे
२०६३ पृष्ठे गतम्)

से भयवं ! कविः पायच्छिन्नपुत्रहं । गोयमा ! दम्बिः
पायच्छिन्नं लहहं । तं च अण्णमा जावं पांरिचि ।
मे जयवं ! केइयं कालं जाव इमस्स बिही ए पायच्छि-
न्नसुत्तमाणुडानं बहिही । गोयमा ! भाव गं कळी नाम
रणे निदधं गच्छिप एक्कं जिणाययणंमिदं च सुदं
सिस्सिपेनं अण्णमांरं । जयवं ! इहं पुट्ठा । गोयमा ! उहं
न केइ पुरिसे पुण्णमांरं होही जस्सं इणमां सुयकलं ।

अवमेज्जा । से जयवं ! केवइयाइं पायच्छित्तस्स थं पयाइं ? गोयमा । पायच्छित्तस्स पयाइं संस्खाइयां से भयवं ! तेसि थं संस्खाइयां पायच्छित्तपयाणं किं तं पदमं पायच्छित्तस्स थं पयं ? गोयमा । पइदिणं किरियं । से जयवं ! किं ति पइदिणं किरियं ? गोयमा । जणुसमया अट्ठजिंसा पुणं । चरमं जावडुण्डुयव्वाणि संस्खाणि आवस्सगाणि । से जयवं ! केणं अट्ठणं एवं वुच्चइं जहा थं आवस्सगाणि ? गोयमा । असत्सकणिअट्ठकम्मावस्सयकारि त्थसमस्सइत्तथाचित्तअन्तरोवरं । रगकट्ठसुडुकरत्तवसा-
य्छाए पक्खिज्जंति नियमिविभञ्जं दिट्ठपरिमिणं काळ-
समणं पयंपखाहुं । नमाणुसमययाजम्मं अवस्समेव ति-
त्थराइसु कीरंति अणुट्ठिज्जंति उव्वाजिज्जंति पक्खि-
ज्जंति पक्खिज्जंति सययं, एएणं अट्ठणं एवं वुच्चइं-
गोयमा । जहा थं आवस्सगाणि । तस्मिं च गोयमा । जे-
जियक्खं कालाइक्कमेणं वेलाइक्कमेणं समयाइक्कमेणं अट्ठ-
सकम्मा अण्णवत्तपमए अविहीए अओसिं व असत्त्वं
लणायमाणो अलसयमावस्समं पयाइयंतेणं बलवीरि-
एणं सातलेहत्ताए आग्नेवणं वा किंचि पत्तण विराइयं
पट्ठरियाणाणं जटुत्तयासं समणुट्ठेज्जा, से थं गोयमा ।
महापायच्छित्ता जवेज्जा । से भयवं ! किं तं वित्तिमपाय-
च्छित्तस्स थं पयाइं ? गोयमा । नीयं तत्थं चत्तरं पंचमं जाव
थं संस्खाइयां पायच्छित्तस्स थं पयाइं ताव थं एत्थ
वेव पदमपायच्छित्तपए अंतरोवरं गइं समणुविंदा । से भयवं !
केणं अट्ठणं एवं वुच्चइं ? गोयमा । जम्मां णं सव्वावस्समका-
लाणुहो । जिक्खं थं रोवइज्जा ण रागदोसकसायगरवय-
यमकराइसु थं अणेगपमायालंबेणसु च सव्वजावं-
तरेहिं थं अश्वत्तिवपुष्कां जवेज्जा, केवलं तु नाणइंस-
ग्गाचित्तवोक्कम्मसज्जायक्कायसक्कम्मावसाणेसु अश्वत्ति
अणगुहियवसवीरियपक्कं समं अभिरमेज्जा जाव थं
सक्कम्मावस्सगेसु अनिरमेज्जा ताव थं सुभंयुडामव-
दारे ह्वेज्जा, जाव थं सुभंयुडामवदारे जवेज्जा
ताव थं मजीववीरिएणं अण्णापयवगाहणं मंथिचा-
णिट्ठुइट्ठकम्मावस्सए एगंतनिट्ठवोक्कवत्तल्लसो अ-
णिक्कज्जेजा थं निरुक्कज्जेजा जवेज्जा थं निट्ठिंसांसकम्म-
विमुक्काइत्तापरसचत्ताइंससारपायमंथणे व सव्वउत्तव-
स्मिं थोक्कत्तेअंकिमहिरनिवासी जवेज्जा । एएणं अट्ठेणं गो-
यमा । एवं वुच्चइं-जहा थं एत्थ चव पदमए अस्साइं
पायच्छित्तपयाइं अंतरोवरं गइं समणुविंदा । से भयवं !
कयरे ते आवस्समे ? गोयमा । थं चिइंददण्णइओ ।
पयां ? थं ।

(१७) प्रायश्चित्तमकालम्-

से एं छुरतपंतन्नखणे अद्दच्छे महापावकम्पे पारं-
विष् अद्दा णं महातवस्मी हवेज्जा तन्नो सयरं मासवत्त-
मणाणं सयरं दसभाणं सयरं अद्दमाणं सयरं अब्बट्ठाणं स-
यरं चउत्थाणं सयरं आरंविताणं सयरं एगद्धाणाणं
सयरं सुच्चायमेसणाणं सयरं निव्विगइयाणं जाव एं
अणुलोभेणं निहिंसज्जा एयं च पायच्छिन्नं जे एं
भिक्षत्तुं अवी सतां समणुज्जेज्जा, से एं आसम्मपुरेक-
हेणए । महा० १ वू ।

(१८) प्रायश्चित्तमुपशिशेत्-

से एं जयवं ! इण्णो सयरं अणुलोभपरिखो-
मेण केवइयं कासं जाव समणुद्विहि य ? । गोयमा !
जाव एं आचारमेणं वाएज्जा । जयवं ! उरुं पुच्छ । गो-
यमा ! उरुं केइ समणुद्विज्जा से णं वंदे से एं पुज्जे से णं
दद्वेसे से एं सुपमत्थपंगसे सुगइयनपंगेज्जा तिहए पि
लोगायं वंदणिज्जत्ति, जे एं तु णो समणुद्वे से णं पावे
से एं महापावे मे महापावपावे से दुरंतपंतन्नखणे जाव
एं अद्दच्छे ति । जया एं गोयमा ! इण्णो पच्छिन्नसुत्तं
वाच्छिज्जिहइ तथा एं चंदाइचवगरिखत्तागराणं सत्त
अहोस्ते ते य णो विण्णुरिज्जा, इप्पस एं वांछेदे गोयमा !
कसिणसंजमस्स अजावो जज्जो एं सव्वपावणिहवदो वय-
पच्छित्ते सव्वस्स एं तवमेज्जासुद्धाणस्स पट्ठाणमगे प-
रमविमोहए पवयणस्सावि णं णवगीयमारुत्तए पञ्चत्ते ।
इमे सव्वमवि पायच्छित्ते गोयमा ! जावइयं एगत्थे सं-
पिणियं हवेज्जा तावइयं चेव एगस्स एं गच्छाहिददो म-
यहर पवत्तणीए य चउगुणं उवइमेज्जा अज्जा सव्वमवि ए-
एभि देमियं हवेज्जा । अद्दासमिमे चेव पमायवसं गच्छ-
ज्जा तन्नो अन्नेमि सम्मेधावन्नवीरए सुत्तुत्तरागयसुत्तुत्तरा-
गयमभुज्जमणुद्वेज्जा, अद्दा एं किंचि मुमंतवमि तन्नोपु-
द्धाणमभुज्जमणं ता णं न तारिसाए धम्मसच्छाए किं तुप-
दुद्धाए मणुद्वेज्जा जगपरिण्यस्स नित्तयगमेव काय-
कांसे जम्हा एं तद्दा उ अचित्ताखंतणिरणुवंधि-
पुक्कज्जावेणं संजुज्जमाणे वि माहुणो न संजुज्जति,
एवं सव्वमवि गच्छाद्विषयादीणं दोमेणव पवत्तेज्जा । ए-
एवं एवुवइ गोयमा ! जहा एं गच्छाद्विषयादीं इण्णो स-
व्वमवि पच्छित्तं जावइयं एगत्थं एपिणियं हवेज्जा तावइयं
चेव चउगुणं उवइमेज्जा । मे भयवं ! जे णं गणं अ-
एयमादो हवेज्जा एं सुयाणुमारं जहुत्तविहाणेहिं चेव
सयरं अद्दसिंसं गच्छं न सारविज्जा, तस्स किं पायच्छिन्न-
मुवइसिज्जा ? । गोयमा ! अण्ठवी पारंविंयं उवइमेज्जा । से

भयवं ! जस्स उण गणिणो सव्वपमायालं वणविप्पमुक्कस्सा-
वि णं सुयाणुमारं जहुत्तविहाणेहिं चेव सयरं अद्दसिं-
सं गच्छं सारवेमाणे सो उ केइ तहाविहे दुद्धमंसे न सममं
समाथरिज्जा तस्स वायं किं पच्छिन्नमुवइमेज्जा ? । गोयमा !
उवइमेज्जा । से जयवं ! केणं अद्दणं ? गोयमा ! जओ तेणं
अपरिक्खिपगुणदोमे निक्खमाए हविज्जा एएणं । से भ-
यवं ! किं तं पायच्छिन्नमुवइसिज्जा ? । जे णं एवं गुणकलिए
गणी से एं जया एवंविहे पावमीसे गच्छे तिविहं तिविहेणं
वांसिरिजा एं आरयिहं न समणुद्वेज्जा, तथा एं संवव-
ज्जे उवइमेज्जा । से जयवं ! जया एं गणिणा गच्छे तिवि-
हेण वांसिरिए हविज्जा, तथा एं ते गच्छे असारेज्जा, अद्द
संविमे जज्जिता णं जहुत्तं पच्छिन्नमणुपरिजा एं अजस्स
गच्छाद्विषया उवमं पज्जिज्जा णं समगमणुमरेज्जा तन्नो
एं आरयिज्जा, अद्दा एं सच्छंदाए तहेव विहे तन्नो णं
चउविहस्स वि समणसंवस्स वज्जंतं गच्छे आयेरेज्जा ।
महा० १ वू ।

से जयवं ! किं तं सविमेसं पायच्छित्तं जाव एं वयमि ?
गोयमा ! वासारत्तियं पंथमामियं वसाहपाविभोगियं म-
च्छाधारअद्दकम्पे संथाधारपद्दकम्पे गुत्तीजयपदणं स-
व्वमं हलपय्यादकम्पे अगायत्तपय, णज्जायकुमीसंमो-
गयं अविहीए पवज्जादाणोवद्वाराजाजयं अउस्सगा सु-
त्तलो जयपदवणज्जायं अणाययणकककणविरतणाज्जायं
देवमियं राइयं पक्खियं मामियं वाउम्मासियं भंवरुत्तियं
एट्ठियं परल्लोइयं मूलगुलविराहणं आजोगाणाजोगयं
आउट्ठिपयादपक्खियं वयमयाधम्मसंजमत्तवनिधम-
कमायदं गुत्तीयं मयजरमारवंदियजं वमणाइकं रो-
इज्जाणरागदोसमोद्धमिच्छत्तुदुद्धकूरज्जवमायसमुत्थं म-
मत्तमुच्छावारंगहाराभंजं असमिहत्तं पट्ठोसं मासित्त-
धम्मतरायसंतावुज्जेवगा समाहाणुपायगं संवाइय
आसायणा अन्नयरा आमायणयं पाणवहमसुत्थं
मुमावायमसुत्थं अदत्तादाणगट्ठणमसुत्थं मेहुणमेव-
णामसुत्थं परिगहकरणमसुत्थं राइभायणसमुत्थं मा-
णमियं वाइयं काइयं असंजमकरणकारावणअणुमस-
सुत्थं जाव एं नाणदंमणचरित्ताइयारसमुत्थं किं बहुणा
जावइयाइं तिगासिचउवंदंदादअओ पायच्छिन्नट्ठाणइं
पञ्चत्ताइं तावइयं च पुणो विमेमेणं गोयमा ! असंखेय-
हा पञ्चविज्जितं एवं संभोरेज्जा जहा णं गोयमा ! पा-
यच्छिन्नसुत्तसं णं संखेज्जाओ जिज्जुत्ताओ संगइणओ
संखिज्जाइं अणुआगदाराइयं संखेजे अक्खरे अण्ठे प-
ज्जवे जाव एं दंसिज्जति उवदंसिज्जति आरयिज्जति

पञ्चविंशति कालाभिगमिहृत्ताए ढव्वाभिगमिहृत्ताए भावा-
भिगमिहृत्ताए जाव णं आणुपुर्वीए आणुपुर्वीए जहा-
कुआं गुणट्ठाणेसुं ति वेमि । मे भयवं ! एरिमे पच्छि-
न्त्वाहुत्तं । से जयवं ! एरिमे पच्छिन्नसंघटे, से जयवं !
एरिमे पच्छिन्नसंगहये, अरिय केइ जे णं आहोइत्ता एं
निदित्ता एं गरहिता णं जाव एं अहरिहं तवोकम्मं पा-
यः पच्छिन्नमणुचरिन्ता एं सामन्नापाराहेज्जा पवययपाराहि-
ज्जा (?) आराहिज्जा जाव णं आयहिउट्टयाए उवसंप-
जिज्जा एं सकज्जं तमहं आराहेज्जा । महा० ? ७० ।

से जयवं ! एरिसं पण, विमोहिं उत्तमं वरं ।
जे पपाया पुणो अमरं, कत्थं लुके खल्लिज्ज वा ॥
तस्म किं भवे मोदिपयं, मुत्तं चेव पल्लिक्खए ।
उया हूणो ममुल्लिक्खं, संयमेवं विधागे ? ॥
गोयमा ! निदिं गरीहयं, सुहरं पापच्छिन्नं चरित्तु णं ।
जिक्खामि य तह वुच्छामि, एवं पाणं नरक्खए ॥
सो सुदिगंयगत्तेण, गंधोदयविपसनिम्मसपविचे ।
मज्जितव खारसमुदं अमुदिगइए जइ पट्ठं ॥
ता पुण तस्म सामणं,
अह हाज्ज देवलोमो, अमुदं गंधं मुत्तुप्परिस्सं ॥
एवं कयपच्छित्ते, जेणं उज्जानिकायवयनियमे ।
दंनणनाणचरित्तं, सील्लो गे वा जयेव वा ॥
कोहेण व माणेण व, माहालोमे कमायदेमिणं ।
रागेण पओमेण व, अत्ताणं मोहिपिच्छत्तं ।
हामेणं वावि जएणं, अट्ठवा रुद्वपट्ठेणं ॥
एएहि य अजेहि व, गारवमाणेवणेहिं जे खेवे ।
सो सव्वट्ठविधाया, पत्तं अत्ताण एगें निरए य ॥
से भयवं ! किं आया संरक्खेयव्वे उयाहु छज्जंविनिका-
यमाइंजमो रक्खेयव्वो ? गोयमा ! जे णं उक्कायसंजमे
संरक्खे से णं अणंतल्लुक्खपओमाओ दोमगगमणाओ
अत्ता संरक्खे, तस्मा उक्कायाइंसंजमेव रक्खेयव्वं हाइ ।
महा० ? ७० ।

(१५) अथ परः प्राह-यदेतस्माद्विचलं भणितं किमेतत्ता
पर्यवसितं, किं वा नेत । तथा आह नित्युत्तराकार-

सत्तरत्तं तवो हाइ, तओ ठेओ पहावडे ।
ठेएण छिन्नपारेपाए, तओ मूलं तओ दुगं ॥ ७१ ॥

सत्तरात्राग्निं जानायेकवचनम् । ततोऽयमर्थः-त्रीणि सत्तरात्रा-
ग्निं यावच्चतुर्गुणादिकं तवो भवति, त्रिष्वपि सत्तरात्रेषु गतेषु य-
द्यनुपरेतो ततः सत्तरात्रत्रयानन्तरं ज्ञेयः, तयोराचार्ययोरजिसुखं
करवेण ध्यायति प्रभावति, छेदेनापि यस्य प्रभुत्वात् पर्या-
यो न छिद्यत, तास्मात्तावत् ज्ञेयानां चक्षुष्यपर्यायेनेव दिव-
सेन सूत्रं, ततो द्विकमनयस्याप्यपाराजिकमुग्रम् ।

अथैनं श्लोकं विचरोपुसाह-

एकेकं सत्तदिगे, दाऊण अडिच्छयिउ उ तवम्पि ।

पंचाह हाइ छेदो, केसि वि जहा कम्मो तत्तो ॥ ७२ ॥

एकेकं तपश्चतुर्गुणकाऽपि सत्त सत्त दिमानि दृष्ट्वा तन्मन्य-
प्रायाश्चल्लेखनात्तरे पञ्चकाऽऽदिकं ज्ञेयो भवति । केवादिच्छाया-
योगाभयमादेशः-यथा यत् एव स्थानात्तपः कृतं प्राप्यं तत्
आरज्य ज्ञेयोऽपि दीयते, चतुर्गुणादित्यर्थः । इयमेव ताव-
ना-तयोराचार्ययोः प्रथमतः सत्तरात्रं यावाहवसे दिवसे चतु-
र्गुणकं, यद्येतावति गते कताऽप्यपरेण गौतम्येन आचार्यो न क-
ल्पते अथचतुष्पन्थागीताथिस्व वा गणं शान्तिं प्रापितुं वा ततः
प्रतिपद्यन्ते, सप्रभाषि प्रायश्चित्तमिति प्रह्लादिनो स्वयं वा यद्यु-
परतो ततः प्रायश्चित्तमप्युपरतम् । अथ नोपरमेत ततो द्वितीयं
सत्तरात्रं दिने दिने षड्लघवः । तृतीयं सत्तरात्रं प्रत्यहं षड् गुरु-
वः । यद्येतावन्ती ततः सुन्दर्ये, नोचक्षतः कृतं प्राप्यति, त-
त्रैके आचार्यो पञ्चरात्रनिर्वादादरज्य ज्ञेयं प्रस्थापयन्त । अपरे
पुनः-चतुर्गुणादिति पञ्चरात्रनिर्वाद्यप्रस्थापनायां नृपोऽप्यादेश-
मुग्रम् । तद्यथा-केवदाचार्यो लघुज्यः, केचक्षु गुरुज्यः पञ्चरा-
त्रात्रिज्येयः ज्ञेयं प्राप्नुते । तत्र लघुपञ्चरात्रात्रिज्यप्रस्थापना
प्रथमतो भाव्यते-सत्तरात्रत्रयानन्तरं तृतीयं सत्तरात्रं लघुपञ्च-
कच्छेदः, पञ्चमं गुरुपञ्चकः, षष्ठं अष्टादशरात्रिज्यः सप्तमं गुरु-
दशरात्रिज्यः, अष्टमं लघुपञ्चकः, नवमं गुरुपञ्चदशकः, द्वादशं
लघुविंशतिरात्रिज्यः, एकादशं गुरुविंशतिरात्रिज्यः, द्वादशं
लघुपञ्चविंशतिकः, त्रयोदशं गुरुपञ्चविंशतिकः, चतुर्दशं लघु-
मासिकः, पञ्चदशं गुरुमासिकः, षोडशं चतुर्लघुमासिकः, सप्तद-
शं चतुर्गुरुमासिकः, अष्टादशं लघुमासमासिकः, एकोविंशं स-
त्तरात्रं गुरुमासमासिकच्छेद इति सर्वेकस्या त्रयस्त्रिंशत् शत-
महोरात्राणां भवति । गुरुपञ्चकप्रस्थापनायां तु सत्तरात्रत्र-
यानन्तरं सत्ताहोरात्राणं प्रथमत एव गुरुपञ्चकच्छेदः, ततः
सप्ताहं लघुदशकः । एवं पूर्वोक्तविधाना गुरुदशकाऽऽष्टयोऽपि
षट्गुरुकान्ताहोदशः सप्ताहं सप्ताहं प्रत्येकं छेदस्या इति । अथ
आष्टादशरात्रिः सत्तरात्रैः बद्धिं यं शनं रात्रिनिर्वाहानां जवति ।
यदा तु यतः प्रभृति तपः प्रायाश्चल्लेखनात् तत आरज्य छेद-
विधया क्रियते तदा चतुर्थं सत्तरात्रं प्रथमत एव चतुर्गुण-
ज्ञेयः, पञ्चमं षड्लघुकः षष्ठं षड्गुरुकः । एवं वाङ् सत्तरात्रां-
वत्पारादिशद्दिनानि जवाते । इत्थं त्रयाणामादेशानामन्यत-
मेनाऽऽदेशेन विद्यमानोऽपि ज्ञेयस्तथा यदा पर्यायो न विद्य-
ते, ततो यद्यपि देशोत्तरपर्वकोट्याप्रमाणः पर्यायोऽवशिष्यते,
तथाऽपि सप्तोऽपि युगपदेकदिनेनैव विद्यते इति सर्वेच्छे-
दसङ्गणं, ततो मूलं, ततो द्वितीयं दिवसेऽनयस्याप्यम, तृ-
तीये पाराश्चित्तम् । अथ स्यादप्यनस्तपस्थानानि, छेदस्था-
नानि च परस्परं किं तुल्यानि, किं वा हीनाधिकानि ? उच्यते-
तुल्यानि ।

यत आह-

तुल्ला चेव उ णाणा, तवयेयां द्वेति दोहं पि ।

पथगाइ पथगवुद्धी, दोहं वि उम्मोमं निहवणा ॥ ७३ ॥

तपश्चतुर्गुणयोरेपि स्थानानि तुल्यमन्यत भवन्ति, न ही-
नानि नाप्यधिकानि तेष्वशङ्काः । कुत इत्याह-पथगा इ-

कम्, तत्र यथा ग्लानिर्भवति तथा प्रणिपादयति- (लघ्वन्-
वाय इत्यादि) तस्याऽधिकृतस्य साधोः तत्प्रथमतया ज्ञ-
येत्- 'कथमहमेतत्प्रापञ्चितं बहुयामि' इत्येवंप्रकरणे । यदि वा
बहून् तस्याः क्लान्तः सन् ग्लानो भवति । तत्रैव यत्ना-
प्रापञ्चितो इत्येव मीतः सन् यदि ग्लायति, ततस्तस्य विस्-
ज्जना क्रियते; प्रापञ्चितं सत्कलं क्रियते इति भावः । अथ
बहून् क्लान्तयति ततस्तस्य वह्नौऽनुशिष्टिर्द्विषते- यथा मा
नृषोः, बहु मन्, स्तोके निष्ठानि । यदि वा- वयं स्वाहायै करि-
स्याम इत्यादि । अथैवमुत्प्रेषमाणोऽपि भयेन क्लान्तो
भूयात्, ततस्तस्य जयेन क्लितस्य स्वतर्किकस्य चिकित्साकर्म
कारयितव्यमिति । १२० २ ३० ।

(२१) प्राय ईचते उदाहरणम् । प्राय ईचसङ्घारोदाहरणगुणा-
धुवोधिमाह-

पापच्छित्तपक्ववृत्त, आहरणं तस्य ढोड धणगुचा ।

“ मावाया धनमुताकथाः एकत्र नगरेऽभवन् ।

उच्यन्था अगि दातुं ते, प्रायश्चित्तं विदुस्तथा ॥ १ ॥

सुजिरेनायनाऽमुष्य, क्याक्चोनीकुनाऽऽर्चिताः ।

पाम्भे वह्नि यस्मैर्वा, स निस्तरति तत्सुखम् ॥ २ ॥

शोधयत्यनिलारं वा-ऽधिकं वाऽऽप्नोति निर्गुणम् ।

एवं प्रापञ्चितक्लान्त-वदमाधोगसप्रहः ॥ ३ ॥ ” आ०क०ध अ० ।

(२२) इदानीं प्रापञ्चितसमसिन् । अमुना “ न दासह धाणपण
विणा । ” इति व्याख्यानार्थमाह-

जह् अस्त्य न दीमंती, केड केरुत्तस्य वणिज्जदिट्ठो ।

समपमेतं विहिणा, पोयंता दो वि मुञ्चति ॥ १५४ ॥

चोदकः प्राऽऽह-यद्यस्ति प्रायश्चित्तं नतः कस्मात्केचिदकुर्व-
न्तो न हृदयमेतं ? तस्मादह-अप्येन कुर्वन्त, नतो न हृदयन्त ।
नया काज धनिकेन दद्यान्तो; धारक कस्यचित् न विभवे
तो च धारका द्वावपि सद्धिमासत्तिजसो विधिना मोक्ष-
माप्नौ शृणुममुच्यते ।

एतदेव भावयति-

संतविभवो उ जाहे, भगिणो ताहे वेदेति तं सव्वं ।

जा पुण भवतविजवो, तस्य विमसो इमो ढोड ॥ १५५ ॥

अनिकस्य सौ धारको संभवतः । नयथा-सद्धिभवोऽसद्धिभ-
वश्च । तत्र यः स यदैव याचयेत् तदैव तत्सर्वं दानस्य
वदाति । यः पुनरसद्धिभवसंप्राप्यं बह्वर्थाणो विप्रो भवति ।

समवाऽऽह-

निरवक्खो तिप्पि चयती, अपणा धगगमं च धारखणं ।

सावेषो पुण रक्खिड, अपणा धं च धारणम् ॥ ५६ ॥

आनेको द्विवा-सापेत्तो निरपेक्क । तत्र सापेत्तो नाम-
वो धारकाद्वन्-द्वारात् अमुग्रायेन पृष्ठानि, निरपेक्का-कर्क-
शप्रदेष्टु धनस्य वदी, तत्र निरपेक्कासांशं त्यजति । न-
यथा-आमार्तं, यथाऽऽत्तं, धारकं च । सापेडः पुनस्त्री-
वयपि रक्षयति-आमार्तं, धनं, धारकं च ।

कार्थमव्याह-

जो उ अमंतिवि जना-ए धेएण पड्ड पादेणं ।

सो अपणा धं पिय, धारखणं च नसिने ॥ ५७ ॥

सो धानको निरपेक्कोऽसद्धिभवश्च पादौ पृष्ठौश्च आसीय-

पादेन सह च पातेन दन्तान् स आमार्तं, धनं, धारकं
च नाशयति । धनः स तथा क्लिष्टयमानो धनिकं जीविताऽऽ-
द्यपराधे नश्यति, यदि वाऽऽत्तं विनाशयेत्, यद्वा-उभयमपि ।
तत्तत्प्रत्यक्षपि विनाशः ।

आ पुण सहती कालं, सो अत्थं लभ नि रक्खई ने च ।

न किलस्मिह य सयं पी, एव उवाणे उ मव्वत्थो ॥ १५८ ॥

यः पुनर्धनिको धारकमप्यदिप्रयं कृत्वा उपायनाम्भजनम्-
पादयामांन विचिन्त्य कालं सहने वक्ष्यमाणप्रकरणे कालं
सहत संसर्गं लभते, न च धारकं रक्षति, न च स्वयमपि
क्लिष्टयति । एवमुपायः पुनरेव सव्यत्र कर्तव्यः ।

अथ कथं कांते स्वहने इत्याह-

जो उ धारेज्ज वट्ठेन, अमंतविभयो मयं ।

कुणमाणो उ कम्मं तु, निन्निमं करिमावणं ॥ १५९ ॥

अणमपेण काणेण, सो तं तु विमोसय् ।

दिट्ठेमो जणितो, अत्थोवाणो इमो तस्म ॥ ६० ॥

यो धारकः कृपकृशतं दानस्य धनिकानुमत्या प्रतिमा-
स वा कान्तोबुद्ध्या यज्जमानं धारयति स्वयं वा सद्धिभवो
धनिकस्य प्रवेशशर्त्ता सोऽप्येन काणेन तत् शृण्वं सोऽप्येव यत्र
हृष्टान्तः । अयमप्यपगत्यन्तस्य ।

संतविभवोह तुद्धा, धिनिसंघयणेहि जे उ संपन्ना ।

ते आवणा मव्वं, वह्नि निरुग्गई धीरा ॥ ६१ ॥

ये धिनिसंहननमथा संपन्ना युक्तः सद्धिर्भवेत्सुल्लास्ते धीराः स-
र्वमापन्नप्रापञ्चितं निरनुग्रहमुग्रहरितं वहान्त । १५९०७०
प्राक् धारमासिक प्रापञ्चितमासीत्, इदानीं तु न यथा, तत्र शो-
षितश्लेष्माह-“पुच्छि इममासीत्, परिहरण वा” । परिहरणपला
वा शोधयस्ती, इदानीं तिथिकान्तकाऽऽदिभिरपि च शांतिः
पञ्चकल्याणकृशवस्थानकाऽऽदिमात्रमापञ्चितदानस्य वदारात्
शांतिवियस्य एव । १५९० ३ ३० ।

(२३) कुतो निरुद्धानि प्रापञ्चालानि कदा विनश्यन्ति । तत्र
प्रथमतो यत्र प्रापञ्चालमार्जितं तदार्थधसुराह-

मव्वं पिय पच्छित्तं, पक्कवाणस्स ततियवत्तुप्पिमि ।

तत्तो विय निज्जुडं, पक्कप कपो य वव्हारा ॥ ३३३ ॥

सर्वमपि प्रापञ्चितं नवमस्य प्रमाक्यानाजिघमस्य पूर्वस्य
तृतीयं यन्तुति तत्र एव निरुद्धं हृत्थं, प्रकटो निशीथस्यत्थनं,
कटपो प्रकटारम्भ ।

संप्रति “ कि धरति किं च पच्छित्तं ” इत्यस्य व्याख्याार्थ-
माह-

सपयपक्ववृत्त अणुम-उज्जाय य दम चोह अट्ट वुड्ठ दुप्पसहं ।

अस्त्य न दीवइ धाणपण विथा । तित्थं च निज्जवप ॥ ३३४ ॥

स्वपदं नाम निजं स्थानं, तत्र च प्रज्ञापकस्य प्रापञ्चितम् । त-
थाहि आश्रितस्य प्रयत्नकः प्रज्ञापक उच्यते । प्रज्ञापनं वासी-
व प्रापञ्चितशान्तं इति स्वयं प्रज्ञापकस्य प्रापञ्चवत्, नस्य
प्रकृषणा कर्तव्या । नया यावच्च वशापूर्विकं नावद्विज्ञानमपि
प्रापञ्चवत्तानामनुवृत्तना । अज्ञानमितिमाह कल्याणं यावत् तु-

प्रसन्न आचार्यस्तावदुपपन्नान् । यद्व्ययुक्तं-दत्तः कुणो
वा द्योति न हृदयम् केचनेति । तद्व्ययुक्तम् । यत्तु ब्राह्-
(मरिचि) सन्निभेति केचित् न हृदयम्, उपायन यद्-
नात् । अत्र च विनेतिद्वयानो ध्वनिकेन वक्ष्यः । तथा
नीर्घं च चारिचस्तिमनुवर्तते । यद्व्ययुक्तम्-निर्घातको ना-
स्तीति । तद्व्ययुक्तम् । यत्तु ब्राह्- (निश्चय स) निर्घातकोऽ-
स्ति । एव द्वारगाथास्तुतयोः ।

सांभ्रतमेनामेव विवरीषुः " सवपकवत्ता " इत्यस्य स्वा-
वधानमाह-

पसवगस उ मपयं, पवित्रं चोयगस तमगिहं ।

तं मपयं पि विजगद्, तद्वा जहा म निमपेहि ॥३९॥

प्रभापकस्य स्वपदं प्रायश्चित्तम् । एतत् प्रागेव भाषितम् । त-
च्छब्दस्यापि नान्तीति समाकृतम् । तथायुक्तम् । यतः सा-
म्भ्रतमपि तद्विषये यथा कथयामासं निशाम्य ।

पामायस उ निमपं, जिहासिपं चित्तकारिहं जहा ।

लीलाविहृणं नवरं, आगारां हौं सो चैव ॥ ३९६ ॥

चक्रवर्तिना यच्छक्तिरनेन प्राप्ताः निर्मापितः, तस्यै राजा-
नो दृष्ट्वा आश्चर्यान् वरुहीनादिशान्ति-यथा चक्रवर्तिनः प्रा-
सादाः, ईदृशां अस्माकं प्रासादान् कुरुन तेऽप्युद्-देव । स
सादृशः प्राप्ताऽस्माभिरेव दृष्टः, ततः कथायां तेषु दर्शयन्तु येन
तं दृष्ट्वा तदनुकराभ्यासादां निर्मापयामः । ततस्तै राजनिष्क्र-
यनिनगरे प्रविष्टैः स्वस्वकथोद्भवचक्रैः प्रासादस्य निर्मा-
पणं फलकेषु लिखापि, निजप्रधानचक्रैर्निर्मापयित्वा, तै-
रपि तदनुकराः प्रासादां निर्मापयन्तः, परं यादृशी लीला च-
क्रवर्तिनासां स्वयन्त नादृशी तेषाम् । तथा चाऽऽ-तेषां प्राकृत-
चक्रैर्निष्पादितानां प्रासादानां निर्मापणं नवरं लीलावि-
हानं जानाम, आकारः पुनर्नवति स एव यादृशचक्रवर्तिप्रा-
सादस्य ।

एतदेव किञ्चिज्ज्ञापयति-

जुंजइ चकी भोए, पामाए निःपरयणनिमविए ।

किं न च कारेइ तद्वा, पानाए पागयजगो वि ॥३९७॥

चकी चक्रवर्ती शिखरान्निर्ममाणे वरुहीनानिष्पादने
प्रासादे स्थितः सन् योगान् रङ्गं, तं च या दृष्ट्वा किं प्रा-
कृतजनीमपि प्राकृतजनीकोमपि तथा प्रासादान् न कार-
यति कारयत्येवैति ज्ञायः । परं तत्प्रादुर्भावं रूपविशेषः ।

ततः किमप्याह-

जह रूवादिनिमेमा, परिहीणा हौति पागयजगस ।

न च तेन हौति गेहा, एमं इमं पि पासापो ॥३९८॥

यथा प्राकृतजनस्य प्राकृतचक्रैर्निर्माप्य तथाकृतस्य च-
क्रैर्निर्मापयन्तः कदाऽऽदिशितयोः कृतयोः तथा परिहानाः
प्रासादानां जयन्ति, न च तेन भवति गेहाः प्रासादाः एवमि-
हमापं प्रायश्चित्तं पश्यामः ।

एतदेव भाषयति-

एमेव य पारोवली, तयायुक्तं तु सो वि ववहरति ।

किं पुण ववहरिपयं, पापविष्टं इमं दसहा ॥ ३९९ ॥

एवमेव वरुहीकृतः स्वयमेव यकारेण तदनुकपं प्रख्यापयाम-

स्यवहारानुपपं पारंगी पंगकलानी व्यवहरति । किं पुनस्यव-
तस्यम्, उच्यते-इदं स्वपमानं दृष्ट्वा दृश्यकारं प्रायश्चित्तम् ।
तद्वाऽऽह-

आलोचनापदिकमणे-भीसविनगे तद्वा विजसमेगे ।

तत्रेयमूल आगव-कृपायपारं चिपं चव ॥४०॥

आलोचना प्रायश्चित्तं, प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणं,
मिथ्यालोचनाप्राप्तिक्रमणऽऽत्मकं, विवेकः परिष्ठापनं, सुखम् । त-
त्रेयमूलंऽऽदिशयमासपयन्तम् । त्रैः प्रमत्तयापयायस्य द्वि-
मोर्त्तिकां परिहानां । मूलं पुनर्निर्मापणम् । अनवस्थायां, पार-
श्चित्तं वा आमीषां च दशानां स्वकपं प्रपञ्चनः पात्रिकायामुक्तं, क-
रुणावयमे वा, तनस्तस्माद्वचनार्थम् । तदेवम् " सवपकवत्ते
सि " गतम् । ३९०० उ ० । ("अनुपपन्नया य" इत्यादि माथाः
' निष्ठायाः स्वयम् " इत्येव ३३३७ पुष्टे इत्येवमात्राः)

(२४) आवकस्य प्रायश्चित्तमस्ति । अथ त्रै-पद्विधाऽऽवश्यकम-
निवारकृच्छिकं यन्ति । न च आवकाणां मास्त्रोचनाऽऽदिशयमास-
दुष्कृतमप्यदि कार्थं कदाऽऽदिप्रवेष्टुं प्रलज्जते, न च तेषामनि-
वारा घटन्ते, भवजन्तोदय एव तेषामुत्पत्त्यात् । आलोचनायां यद्यपि
आवकाणां प्रकटाऽऽदिषु शुद्धिर्न दृश्यते, तथाऽप्यसौ आवक-
जीतकदाऽऽदिः सकाशाद्व्यवहारेण पुण्यमनसा, अन्यथावासक-
दशासु यदुक्तं किल भगवान् गौतममुनिराज्जायते आवकं प्रत्य-
वार्त्तते- " तुमं ण आच्छेदं ।, एवमेव अदुस्त आलोक्षादि
पदिकमादि निर्वादि गृहहृदि अहोविह तयोक्तम् पाय-
विष्टं पठिष्यज्जहि । " इति कथं घटन्ते । अथ एव ह्यप-
कादिनिवारा अपि तेषां भवन्तीति सिद्धम् । यथा वा अतिवा-
रा असञ्जलानां दर्शयि भवन्ति तथा प्राकृतम् । किञ्च- " सव-
नि भाषयन्, विरहं खलु जस्य सविशका नरे । सो स-
वविशकाः, वृद्धिं देवं च सव्यं च ॥ १ ॥ " इत्यनया गा-
यया सामाधिकृत्य सर्वशब्दवर्जं आवकस्याक्तम् ॥१॥ चतु-
र्विंशतिस्तनवस्तु सप्तगुणशतशुक्तिनिर्मापनान्, सप्तगुणशतस्य
च आवकस्यापि शोषणीयत्वात्, कर्तुविशेषस्य चानभिहि-
तत्वाभावात् एवास्य । किं च-ईयापिकीप्रतिक्रमस्य ग-
मनाऽऽगमनशब्देन जगत्पथां शक्यां पापानां पुनर्निश्चय-
कृतत्वेन दृष्टितत्वाद्गमनाऽऽगमनशब्दस्य वेगोपाधिकोपाययत्-
या जगत्पथामेव तेषु तत्पथानां केषु आर्थाव्युक्तिरूप्यां च
प्रतिक्रियायां वेगोपाधिकोपायोऽस्मिं च चतुर्विंशतिस्तनवस्य प्रा-
यश्चित्तनीयत्वात्मासीं सिद्ध इति ॥ २ ॥ चतुस्तमपि गुणवत्-
निर्पातकृपायाद् गुणवत्प्रतिपत्तं आवकस्याप्यविरुद्धत्वात् कु-
ष्णाऽऽदिनिष्ठं तस्य प्रवर्तितत्वात्सङ्गतमेवास्य । ननु "पंचमह-
व्ययजुतो, अनलसमागपरिवृत्तिमदं अ । संविगनिज-
रुही, किञ्चकममरुकी हृष्य साहू ॥ १ ॥ " इति । अनया निर्दे-
हितायथा साधुप्रवर्तनं आवकस्य व्यवच्छेदकं सङ्गन तस्य
अन्तकम् । तदेव । यतः साधुप्रवर्तनं तत्र तद्व्यवहारेण कोपवृ-
त्ताय, यादं तु व्यवच्छेदायैवमविवक्षता साधया अपि व्यवच्छे-
दोऽनविष्यन् । न चाली सङ्गतां, मातृविशेषेण वन्दनकामिनेषा-
त् । तथा- " पंचमहव्ययजुतो " अनेन यथा महात्मनः प्रवृत्ता-
द्वष्टुमन्युक्तस्य व्यवच्छेदः तथा पञ्चप्रवृत्तात्तुमहात्मन्युक्त-
स्य मध्यनीयत्वात्प्राप्य व्यवच्छेदः स्यात्, न चेतादृशमिष्यते
निर्विघ्नं वन्दनकमपि ॥ ३ ॥ ४० २ आच ० । पञ्च ० ।

“अहारिहं नमोऽकम्पं पायांश्चक्षुः पवित्रज्जाहि ।” इति प्रतीतम् । एतेन च निशीथाऽऽदिषु शुद्धिः प्राप्तिः प्रायश्चित्तस्याऽप्रतिपादनाच्च तेषां प्रायश्चित्तप्रवृत्तौ नैव प्रतिपद्यन्ते नमनप्रपातम् । साधुदेशेन शुद्धी प्रायश्चित्तस्य ज्ञानव्यवहारानुपातिरित्याह । उपानि ३ अ० । (उद्घातनकमुद्घातक वदन्ति ‘आपुष्पाश्च’ शब्दे प्रथमभागे ३३५ पृष्ठ गणम् । (पञ्चमि-संभारानां प्रायश्चित्तम् ‘तित्यायुसज्जणा’ शब्दे चतुर्थभागे २३१६ पृष्ठ प्रतिपादितम्) (पञ्चाशदधस्य व्यवहारस्य प्रायश्चित्तज्ञानविधिप्रकृषणा ‘व्यवहार’ शब्दे प्रकृषयिष्यते)

विषय-सूची-

- (१) प्रायश्चित्तनिरुक्तमिधानम् ।
- (२) प्रायश्चित्तस्य अधिकारः ।
- (३) ज्ञातव्यः प्रायश्चित्तस्य कस्य भवति । अर्थविकारमनुसृत्य प्रायश्चित्तम् । उदयमग्न-भावमग्न-साक्षात् । कुत्रावशेष-भयोपराधशुद्धिः । मूलस्याऽन्यस्याऽप्यस्य, न विषयं न-मनःस्मरणं च पाराश्रिकस्य च स्वकृपदेशनम् । प्रायश्चित्तविचित्रतैपद्यशेन मतान्तरम् । विशिष्टः शुभा-ध्वयसाधः प्रायश्चित्तम् । ध्यानिकं दृष्टिपुस्तकार्थं विशिष्टं शुभभागेऽप्रमत्तस्वादिना यनो महार्थता च । विदि-तानुष्ठेनपु युक्तं प्रायश्चित्तं विहितं ननु न, अत्र परमनम् । कथमुपयुक्तस्यापि सूचना विराधनास्याऽप्यज्ञाह । प्रवृत्तिरित्यस्य-येकस्या दृष्ट्या । नस्यकृतिरस्य प्रायश्चित्तस्य लिङ्गम्, प्रायश्चित्तस्यप्रत्ययं च ।
- (४) प्रायश्चित्तमिति कः शब्दाद्यः । कतिविधं प्रायश्चित्तम् । निरुक्त-सं-द्वारप्रतिपादनम् । दृष्ट्या प्रायश्चित्तम् ।
- (५) प्रायश्चित्तदानायां परम्, दत्तकणाऽमुपसंहरणार्थं पुरुष-वन्देदमंगणाय प्रकाशन्तरम् । तत्र यानि प्रायश्चित्तानि दानार्थानि दृष्टान्त-द्वाराऽनिकयाऽज्ञाना । आचारोपाध्या-यानिजुक्तविकारमविधानात्, अस्मान्निनादिगुणोपेतं शुभमुद्धारणायमित्यत्र संदिताया पद्धिर्ना व्याख्या च ।
- (६) कस्य समीपे आलोचना दानस्या, अत्र चाऽभ्यहृष्टान्त-म् । वास्तव्यमालोचनादुपनेऽपि कथं श्रुतव्यवहारिणो मायामन्तर्गताः । सोदाहरणं द्वैतचतुष्टयं पञ्चदश-पार्श्वकं प्रायश्चित्तम् । विषयेषु प्रतिषेधनास्तुपु कथं तुल्यं प्रायश्चित्तम् । साधोपनयः कते दृष्टास्तेषां च राज्ञा कथं दृष्टे कृतमित्यत्र तत्प्रधानम् । सधुनक्तं सभक्तपरिधानं दृष्टकानादानफलम् । बहुशुद्धाधः । येषां प्रतिस्थापनरोपेण क्रियते तेषामुपदेशेन, अपरिणामकऽतपरिणामके च दोषा दृष्टानाः । उन्मथमध्यमो-रुष्टमिश्रानि स्थापनाऽऽरोपणयोश्च कस्यापि २ स्थाना-नि, कसिंहव स्थाने तयोरेव क्रियन्ति पदान्तिस्थेत्परि-ज्ञानम् । ऊर्ध्वं, ऊर्ध्वपरिमाणं, स्थानेषु द्विष्यमासप्रमा-णम्, राश-मान-प्रभुः द्वाशाना च । कायान्ति लिङ्गानि प्रायश्चित्तानि द्वारम् । अनुसृष्टाश्चर्यवारिणः शुद्धिस्तथा आरोपणाः, सर्वसाधारणानां स्वकृपम्, गुणकारवशेन कृत्स्नाऽऽरोपणपरिज्ञानम्, ‘विद्वान्निर्वाहनामे’ इ-ति द्वारम्, कतिप्रमाणव्यवशेन, यथेष्टत्वे निशीथे-निकं ततो निशीथं (सूत्रं) अपि कुनः सिद्धम् । जिनं भवतीत्युक्तमप्युदाहरणम्, बोधवशेन चतुर्नक्ष-

तुष्टेऽपुदिममधिकृत्य नालिकाज्ञानम्, आलोचना-दिद्वारिकं तत्रालोचनायामगारो, दुर्ध्वं जगदी, आ-चार्ये स्वात्म्यप्राप्ते निधिसंश्लेषे च स्नेह दृष्टान्तः । सो-पनयो गीताधोऽतीतिविषयो कायाकाययननायत्नवृ-थाणकमरकदृष्टान्तो । विकारवशाद्विकारोऽवश्यक्ये च ।

- (७) सङ्गतं मूलानिचारप्रायश्चित्तम् ।
- (८) मूलान्तरगुणप्रतिषेधार्थं प्रायश्चित्तसुतरगुणसंस्था त-द्वनपुत्रविशेषश्च । संस्थासंकेतपूजानानुष्ठानेषु प्र-स्थापनार्थं धारसंख्येयं प्रस्थापनायाश्च दृष्ट्यवशानि । प्रायश्चित्तार्हपुरुषा उन्नयनरस्य च सोपनयदृष्टान्तः । प्रायश्चित्तं बह्वैवैवाकृत्यं च बह्वैवव्यवस्थाप्यावयव-मापद्यते तदा कथम् ? अस्मत्तु उद्घातानुष्ठानाऽप-त्तिस्थानानां सुखायगमोपायम् ।

(९) उद्घातानुष्ठानप्रतिषेधः ।

- (१०) अन्यतरस्वकृपम्, इन्द्रियविभ्रमव्यापके विधिः, अ-भ्याहरो त्वांसंवेने यदभ्याहरो दीयते तत्र को हतुः ? । नविमृत्तविवरणेन चतुर्भेदाश्च । दृशं प्रायश्चित्तं निवेद्य दृशमेव, दृशमेव स्वविधा नवमेव च शुद्ध्याप्य नि-दृशनम् । इध्वारिते कथं शान्तेयानां हानि कुर्वि वा जानागुरभान्तर, हानिकुर्विपारिजानलिङ्गं च ।

- (११) आलोचनायां दम्नपुरकथानकं, आलोचनादः क-स्तस्याधो गुणाः, आलोचकस्तस्य च दृष्ट्यगुणश्च । य-थाभूतेषु कृत्वादिष्वालोचनं, पञ्चकस्थानानि, आलो-चनाहोपञ्च साऽदि प्रायश्चित्तदानविधिः, अर्थतो नवमे, सूत्रतः पञ्चमे सूत्रे संयोगविधिश्च । एकसाऽऽद्वैतयो-गेषु भक्तसंस्थाऽनवयया करण स्थापना च ।

- (१२) आलोचनामार्गकथं प्रायश्चित्तदानं, देविकदृष्ट्या च ।
- (१३) चानुमीनिकं प्रतिसेवनालोच्यतम् ।

- (१४) ततः तद्वै कृत्स्नमंगणयितव्यम्, संज्ञावनाथं सच-तुष्टेष्टान्तं प्रतिसेवनाऽलोचनाविषयचतुर्मेष्टकाखण-सूत्रम् । स्वस्थानपरस्थानज्ञानार्थमेतत्प्रवप्रायश्चित्तं, न-वानामाचार्याणामालोचयनां यथासंख्यमिदं प्रायश्चि-त्तम् । प्राप्या प्रायश्चित्तसूत्रस्यमोक्षसंज्ञं नवविधं प्रा-यश्चित्तम् ।

- (१५) भद्रकथा कुतमफलम् ।

- (१६) कीदृशेन कस्याप्यदृष्टे ।

- (१७) प्रायश्चित्तमकालम् ।

- (१८) प्रायश्चित्तमुपादेशः ।

- (१९) यदेतस्याप्यश्चित्तं भगितं किंनेतायवा पर्यमिनि किं वा-नेति । कीदृशस्य गणधरपदार्थानांमा विधीयते ? । सूत्रान्वयस्याप्याराश्रित्य कति कृतं निवृत्त्योत्तरं, अष्ट-विधं नवविधं दृष्टयि च प्रायश्चित्तम् ।

- (२०) समप्रायश्चित्तं निजुक्तिप्रार्थी भगवन्तो नो कुरुते ।

- (२१) प्रायश्चित्ते उदाहरणम् ।

- (२२) इदानीं प्रायश्चित्तमस्ति । अथुना “ न शीतं धण्डि-य विष्ठा ” इति व्यवस्थानम् । साधोपनयः कथं कालं सहते इति ।

- (२३) कुनो निर्वृत्तानि प्रायश्चित्तानि कदा विनश्यन्ति । किं अस्ति किं च वाञ्छितं इति व्याख्या ।

(१४) भावकस्य प्रायश्चित्तमस्ति ? इत्यस्य सप्ततिविधानं
विस्तृतमुत्तरम् ।

परिच्छत्तकराण्य-प्रायश्चित्तकराण्य-न० । प्रायश्चित्तप्रवृत्तये योग-
सम्प्रदायः, स० ३२ स० ० । प्रश्नः । (' परिच्छत्त ' शब्देऽनुप-
मेव कथंका)

परिच्छत्तव्यवहार-प्रायश्चित्तव्यवहार-पुं० । व्यवहारपदेन, इय० ।

परिच्छत्तं व्यवहारं, सुग वच्छ । समासतो वुच्छे ॥ १७६ ॥

प्रायश्चित्ते व्यवहारं समासतो वक्ष्ये, तच्च व्यस । व-
क्ष्यमाणं शृणु-

सो पुण वृष्टिर्वहो द-व्य खिल काले य हांइ जाय य ।

सञ्चिते आचिते, दुविहो पुण हांइ दव्यस्मि ॥ १७७ ॥

स पुनः प्रायश्चित्तव्यवहारश्चतुर्विधः । तद्यथा-कथं, केषे,
काले, भावे च । तत्र कथं पुनर्विधयो ज्ञेयाते । तद्यथा-
सञ्चिते, आचिते वा ।

तत्र प्रथमतः सञ्चिते विवक्षुरिदमाह-

पुष्टविदग्भगणिसारय-वणस्मद्विद्वत्समुहांइ सञ्चिते ।

आचिते पिंठ उवहं, दम पम्परमेव भालमगे ॥ १७८ ॥

संघट्टनपरियावण-उव्वणाऽऽवज्जणाएँ सहाणं ।

दाणं तु चउत्थाऽऽरी, तत्तिवमिमा च कट्ठाणा ॥ १७९ ॥

पुष्टिस्थादीनां संघट्टनाऽऽरी प्रत्येकं यदापनति प्रायश्चित्तं त-
त्स्वस्थानमभियुच्यते । तच्च--" उक्त्वाय चउससुवुवा " इत्या-
दिना प्रमेवनिहातम् । इह तु दानप्रायश्चित्तमभिधीयते । कि-
न्दिस्थाह-चतुर्धाऽऽति । तद्यथा पुष्टिस्थादिकं यनरवनिपत्यन्त-
रिक्तामपद्रवयति ज्ञेयिनाहु इयपरिपयति तदा अमका-
थेः । इति कथमपद्रवयति वष्टम् । अस्त्रियमपद्रवयतिऽऽमम ।
चतुरिद्विपे दशमम् । पञ्चोक्त्ये द्वावमम् ।" तत्तिवमिता च
कट्ठाणाः ।" इति । अथवा यस्य वाचस्ति इन्द्रियाण्येतस्य
तवन्ति कट्ठाणाणि प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-एककट्ठाणात्मके-
काञ्चवाणां पारिनापने, द्वे कट्ठाणात्मके इन्द्रियाणां, पूर्वाक-
मित्यर्थः । त्रीणि कट्ठाणकानि त्रीन्द्रियाणाम्, एकशतकमि-
ति नावः । चतुर्गिन्द्रियाणाम्वाचस्त्रयः । पञ्चोक्त्यात्मनकाचः ।
अथर्वे वर्जनायां सञ्चिते प्रायश्चित्तम्-

अहवा अट्टारमयं, पुदिने इत्यंशु वज्जिया वीसुं ।

दसगं च तपुमेसुं, आरावण वक्षिया तस्य ॥ १८० ॥

वर्जना नाम-प्रजाजनायां निषेधः । तत्र पुष्टये अष्टदशकं व-
ञ्जितम्, स्त्रीषु वर्जिता निर्जानः । दशकं तपुमेसुं । तत्राऽऽराव
वाग्यायश्चित्तं प्राक्कल्पयत्यने समपञ्चमभिरुतमिति ततोऽव-
धार्यम् ।

"आचिते पिंठ उवहं (१७८) इत्यादि । आचिते प्रायश्चित्तं पि-
ष्टविषयमुपविषयं च । कथाह-उवह, पञ्चदशके, षोडशके
च । इयमत्र भावना-विषयमुपविषा वा दृष्टानिरेपणादौपे,
पञ्चदशजिपदमद्वेपे, इहाथयसाम्पूरकस्य मिश्रस्मभौतवि-
षयानु तु पञ्चदशजिपुच्यते । षोडशमभिरुपद्रवाहंरवि-
शुद्धं शब्दमस्य प्रायश्चित्तं, तदाय च प्राक् कट्ठाण्युच्यते

अभिहितमिति न भूयो भवत्येत । तदेवं सञ्चिते व्यवह-
रति द्वारकयं गतम् ।

१५ ।

अधुना क्षेत्रद्वारं, कामद्वारं वाऽऽह-

जगत्तयश्चकाराण्येष, ममागतं य होति स्वेत्तमि ।

दुम्भिकत्वे य सुभिकत्वे, दिवा वा रात्री वा कालस्मि ॥ १८१ ॥

जनपदे अथनिरोधके मार्गाऽऽनेन य सन्त प्रायश्चित्तं त-
त् केषे क्षेत्रविषये भवति । इयमत्र भावना-जनपदेऽपि व-
स्तु संस्तराणि चाप्यन प्रानपज्जायां यः कदाभ्यन्तारान्ति,
अथवातं प्रतिपन्ना वा न यनन्तं करोति, त्वेष वाऽऽप्यने प्र-
तिपद्यते । तद्यः रोषकेऽपि निनासु, तत्र वा विषयमाहृत्यन्तं न
करोति । मार्गाग्नेन क्षेत्राऽऽविभागेऽनेन क्षेत्रान्तिकाः प्रमाणाऽऽ-
दिकमाहारयानि वनेषु यस्यायश्चित्तं तत् संस्तरविषयमिति । संप्रति
कालद्वारम्-दुम्भिकं सुभिकं इति रात्रौ च काले कालाव-
यम् । किमुक्तं भवति ? सुभिकेऽपि काले संस्तराणि दुम्भि-
कम्, अथनन्तं करोति । तद्यः दिवसे यः कदास्त-रज्ज्यामा-
चरति रज्ज्यामपि यः कदास्त-रिवा अथवा यो दिवसकट्ठाण्यन्तं
भूतमधिकं वा करोति । एवं रात्रिकट्ठाण्यपि । वनेषु यस्यायश्चित्तं
तत् कालावययम् ।

साधनमेनामेव वाथां विवृणोति-

वगमे वि व विहिररणं, संघरमाणं च खलपपरिच्छत्तं ।

आकृतिं तु अजयणं, पवज्जणा चउ दपणं ॥ १८२ ॥

कालस्मि व संघरणं, परिमेव अजयणायपममि ।

दिव्यनिमेषराऽऽकराण्य, ऊणऽऽहिमे वा वि कावेणं ॥ १८३ ॥

यनिमेऽपि संस्तरणतोऽपि यदर्थव्यविकरणं तद्विषयं क्षेत्र-
प्रमाणांश्च सन्तम् । तथा अथानेऽप्येव अयतनायमप्यनः प्रमेयं
वा शाने वा त्वेष प्रायश्चित्तम् । तथा काले सुजिक्ते संस्तर-
णेऽपि दुम्भिकत्वे समाचरान्ति, दुम्भिके वा समाचरान्ति-
यतना दिवाविशामय्यादाया अकराये दिवसस्य कट्ठाण्य रात्रौ
रात्रिकट्ठाण्य विवरे समाचरणाभिनि भावः । यद्य्वा-विषयक-
त्वेऽप्य रात्रिकट्ठाण्य ऊनमधिकं वा कृण्वे तत्रिष्यन्तं काल-
विषयं प्रायश्चित्तम् ।

भावविषयमाह-

जोगतिणं करणतिणं, दपेणं पपणं पुण्णिं भावस्मि ।

एरसिं तु विभगं, वुत्तामि अट्ठाण्णुव्वीण ॥ १८४ ॥

योगात्रिकं मन्त्रावाकाशान्तराण्यं, करणात्रिकं करणकाराण्यं-
कारणानुमोहनमाह, तर्पणाश्चकारणमकट्ठाण्यं प्रतिभेयम्,
प्रमादः पञ्चविधः, पुराणं पुष्पांश्चकारणं वक्ष्यमाणं, एतेषु कथं-
याश्चत्तं तद्व्यावृत्तयम् । साधनमेतेषामेव पदार्थां चित्तगच्छं
समासेन वक्ष्ये ।

तत्र योगात्रिककरणत्रिककारणमाह-

जोगतिणं करणतिणं, सुजामुमे तिविहकालनेपणं ।

सत्तावीमं मेणा, दृगुणा वा वट्टरा वा वि ॥ १८५ ॥

योगात्रिकं करणात्रिकं प्रत्येकं पुष्टे अज्जने च । वाचयकालं-
हेन सत्तावीमाणं सन्निविशानिहं अयानं, दृगुणा वा, व-
ट्टरा वा । तद्यथा-मनसा करोति १, मनसा कारयति २, म-

" अहकुर्वन् मनसा जानाति ३ एवं च ब्रह्मसा ३, कायेन ३ यः । तत्र स्वयंस्वयया नव । एते बासीतानागतवर्तमानकृपा-
क्षत्रिके चिन्त्यमानाः सत्यंयुगतिर्भवन्ति । एते वा शुद्धव्या-
पारसमाचरणविषयेऽपि दृष्टव्यम् । यथा न करोति का-
लप्राप्तमपि च स्वयं शुद्धं व्यापारम् १, न च कारण-
नि २, कुर्वन्तं नानुजानीते ३ । इत्यादि । तथैव उभययो-
राने चतुःपञ्चासम् उक्तम् । द्विगुणा वा एते एककसंयोगे
द्विककसंयोगं च बहुतरा जयन्ति । ते चाऽऽवश्यक-
टीकायां प्रत्याक्षान्तिचिन्तायामिव ज्ञावनीयाः । ततोऽप्यादि
बहुतरा वाऽपि ।

अथ मनसा कथं करणमुपमानं वा १ । तत आह-
वायेमऽनुसंभवणं, मणमा करणं तु होयऽनुते वि ।
अणुजाणसु जेणुण्ड, मणकारणं मो अवारैते ॥१८६॥
कोऽपि संवतः कश्चिन्मन्त्रं दृष्ट्वा चिन्त्यति-प्रसिम्नप्र-
काशऽहमाज्ञवयं वपामि, यथापि तेन तथा चिन्तायेत्वा
नोत्तमाज्ञवयं तथाऽपि तत्तेन मनसा कृतमिति मनसा क-
रणम् । तथा कर्ताचिद् गृह्यते संवतः उक्तं तथा संवतः ।
यदि त्वमनुजानीसि तत एतस्मिन्प्रकाशे आज्ञवयं वपामि
तस्मादनुजानीहि येनोप्यने इति एवमुक्तं वादि निवारयति
तद्वाचरं, अथवाऽनुतेऽपि मनसा कारापणं दृष्टव्यम् ।

तदेव भावयति-

मागहा इगिणं तु, पेहिएण य कोसला ।
अनुत्तण उ पेवात्ता, नाणुत्तं दक्षिणावहा ॥ १८७ ॥
एवं तु अणुत्तं वी, मणसा कारावणं तु बोधवत् ।
मणसाऽणुत्ता साह, ज्ञयवणं वुत्त वुपति वा ॥ १८८ ॥
मागहा मणधरोऽज्ञावाः प्रतिपञ्चमप्रतिपञ्च वा इक्षिताऽऽकार-
विशेषण जानति । कोसलाः प्रकृतेन अवलोकनेन ।
पञ्चाला अलोकन । नानुक्तं दक्षिणावधाः, किं तु साक्षाद्-
ब्रह्मा इवकीकृतं ते जानते, प्राये जडप्रकृत्यात् । तत एवं सति
ब्रह्माऽनुतेऽपि निवारणभावात् मनसा कारापणं बो-
द्धव्यम् । संप्रति मनसाऽनुज्ञाते भावयति-जुतवनमुत्तं पूर्व-
भावापितम् । यदि वा-उपपत्तेः आरोप्यमानं तदुपनीतिं हारवा
साणु चिन्त्यति-शोजनं यदिह जूतवनमुपपद्यते वा । एषा
मनसाऽनुज्ञा ।

एवं वयकायम्मी, तिविहं करणं विजात बुद्धीए ।
हत्वाऽऽदिसख जेटि, इय काए कारणमण्णसा ॥१८९॥
एवमुक्तप्रकारेण ब्रह्मसि काये च शिविषं करणं करणकार-
णानुत्तमनसकृतेन इवदृष्ट्वा विज्ञापित । तत्र ब्रह्मसि सुप्रतीतम्, का-
ये तु बुद्धिभावातिनि तज्ज्ञावनामाह- (हत्वादि हत्वादि) अ-
भापि कायेन स्वयं कारणमिति प्रतीतम् । ततः कारणमाह-
हत्वाऽऽदिसंज्ञा कायेन, गाथायां भसमी वृत्तीयाः । कारणम् ।
तथा-छोटि नखच्छोटिकां दत्तः कायेन अनुज्ञा ।

एवं नवजेणं, पाणाइवायादिने छ अइयारे ।
निरवेक्कमणेण वि प-च्छित्तमियेरसि उअएणं ॥१९०॥
मधमुत्तेन प्रकारेण नवभेदेन, समाहारोऽप्ययम् । नवभिर्भेदैः प्राणा-
३३

तिपाताऽऽदिके अतोच्चार्य यथायथं तज्ज्ञाविविधमिति ज्ञायः ।
तत्र निरपेक्षायां प्रतिमाप्रतिपक्षाऽऽदीनां मनसाऽप्यतीच्चार्येवने
प्रायश्चित्तम्, इतरथा गच्छन्ति तानामुपशेन बाधा कायेन वाऽ-
तीच्चार्येवने प्रायश्चित्तमिति ॥ १९० ॥

वायामवगम्यादी, धावण देवणं य होइ द्येणं ।
पंचविहवमायम्मी, जं जहि आबज्जई तं तु ॥१९१॥

धावणकारणं व्यायामवगमनाऽऽदि करोति । यदि वा-आयनं,
उपनं वा बोध्याऽऽदेः प्रक्षेपं तद्विषयं प्रायश्चित्तं भवति ज्ञातव्य-
म् । इत्येव तथा पञ्चविधे पञ्चप्रकारे प्रमादेवं प्रमादमापद्यते
यत्र तज्ज्ञवति प्रमादविषयं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रति पुरुषानाह-

गुरुमाईया पुरिसा, तुल्लऽवगाइ वि तेमि नाणत्तं ।
परिणामायाया वा, दंढिमनिकरुत्तं असह वा ॥१९२॥
पुमं वासं थिरा चेव, कयजोग्गा य सेयरा ।
अहवा मभावतो पुरिसा, होति दाकुण जह्मा ॥१९३॥

गुरुमाईयाः पुरुषास्तेषां तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तमधिकृत्य भव-
ति नानावयम् । अथवा-प्रविधाः पुरुषाः परिणामकाऽऽदयः ।
परिणामकाः, अपरिणामकाः, अतिपरिणामकाश्च । तेषामपि
तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तम् । अथवा-अन्यथा जयति । अथ-
वा अनेकाविधाः पुरुषाः । तथा-अज्ञेयान्तिमानाः, अज्ञेय-
मन्तिमानाश्च । असहाः, असह्यश्च । पुरुषाः स्त्रीपुंल्लुप्तकानि
च, बाह्यास्तकृष्णाश्च, स्थिरा अस्थिराश्च, कृतयोगा अकृतयो-
गाश्च । सेतरा नाम-प्रतिपक्षाः एतेषामपि तुल्येऽप्यपराधे पुरुष-
भेदेन प्रायश्चित्तभेदः । अथवा-स्वभावतः पुरुषा द्विविधा भ-
वन्ति । तथा-दाकुणाः, भ्रूकणाश्च । तत्र तुल्येऽप्यपराधे दाकु-
णानामप्रत्यर्थाहंत्वम्, अन्यद् भ्रूकणानामिति ।

उपसंहारमाह-

पायच्छिप्ताऽऽजवती, बवहारोमो ममासतो भणितो ।
जेणं तु बवहारज्जइ, इयाणं तं तु पवक्खामि ॥१९४॥
एषोऽनन्तरादिः प्रायश्चित्तस्य आभवेति च प्रत्येकं पञ्चविधो
व्यवहारः समासतो भणितः । इदानीं तु येन व्यवहित्यते तं
व्यवहारं प्रवक्ष्यामि । इव० १० उ० । (स च "बवहार" शब्दे
दर्शयिष्यते)

पश्चित्ताणुपुव्वी-प्रायश्चित्तानुपूर्वी-लो० । प्रायश्चित्तानुपरि-
पाठ्यां गुरुलघुपञ्चकाऽऽऽदिक्रमः, इव० १ उ० ।

पश्छिपिदय-पक्षिपिटक-न० । पक्षिकास्तङ्गणपिटके, भ० ७
श० ८ उ० ।

पश्चिम-पश्चिम-त्रि० । पञ्चात्-डिमत्तं । " हत्वात् थय-अ-रत्स-
प्लसमनिश्चले " ॥ ८ । २ । २१ ॥ इति अज्ञातस्य षट् । प्रा०
२ पाद् । पाञ्चात्ये सर्वान्तिमे, न० । ज्ञा० । व्या० । आ० म० ।

पश्चिमओ-पश्चिमन्-अप्य० । पश्चिमज्ञाते, पञ्चा० ३ विव० ।

पश्चिमंत-पश्चिमन्त-म० । पञ्चादानीकं, " पाञ्चमतपमागाह-
रणे ।" पश्चिममाने पञ्चादानीकं कत्वापि विज्ञातयोगः पताका-
हरणमन्ते ज्ञायाव प्रवर्ति, संथा० ।

पश्चिमसंभ-पश्चिमस्कन्ध-७० । पश्चिमशरीरे, अ० ७० ।
 अथ कोऽयं पश्चिमस्कन्धः ? इति शेषे व्याख्यायते-औदारिक-
 श्रियाऽऽहारेनैवैतजसकामयानि शरीरानि स्कन्ध इत्याद्यमम-
 रं । पश्चिमशरीरं पश्चिमस्कन्ध इति यावदुक्तं स्यात्साविद-
 पश्चिमस्कन्ध इति कथमपि यस्माद्विममयादीं संसारं वि-
 त्तमनं कुरुष्वान्तराणि भूयानि गृह्णाति मुञ्चति स तस्यऽऽद्यस-
 मयमयाय स्कन्धमभिधेयात्साधारणज्ञानादंशमचारित्र्यवञ्जीय
 स्कन्धात्तरमयस्त्वमित्येवोपादेशे स पश्चिमस्कन्ध इति । अ०
 ७० । अ० ।

पच्छिमग-पश्चिमक-पुं० । चरमे, स्था० ५ उ० १, उ० ।

पञ्चमी-स्त्री०। देशी-पेटिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १ गाय।

पच्छेणाय-न० । देशी-पाथेये, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पञ्चमाण-प्रजहपत-वि० । प्रजहपनकारके, भ० ११ श० ११, च० ।

पञ्चपिय-प्रजहिपत-त्रि० । प्रकृष्टवचने, सू० १ सू० ३ प्रक० ।

पञ्चगण-प्रजनन-न० । प्रजन्यतेऽनेनापत्यं प्रजननम् । सिद्धे,
 शिक्षे, सुश्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । महेने, स्वा० ३ ता० ३ उ० ।
 विशे० ।

पञ्चणखापुरिस-प्रजननपुरुष-पुं० । प्रजन्यनेऽपः यत् तत्प्रज-
ननं शिशुं लिङ्गम्, तत्प्रधानः पुरुषः, परपुरुषकार्यहितत्वात् ।
पुरुषजेदे, सूत्र० १ भु० ४ अ० १ च० ।

पञ्चदश-प्रहृतय-त्रि० । त्यक्तव्ये, " लोको जह वज्जह
जह य तं पञ्चदशवत् । " आद्या० १ शु० १ अ० १ उ० ।

पञ्ज-पक्ष-त्रि० । उन्देशनिबद्धे वाक्ये, यथा विमुक्ताध्ययनम् ।
स्वा० ४ भा० ४ उ० ।

अधुना पद्यमाह-

पञ्जं तु होइ तिविहं, सममञ्जसमं च नाम विसमं च ।

पाणिं अक्षरं हि य, एव विहितम् कर्तुं वेति ॥ १७८ ॥

पथम्, तुल्यार्थं विवर्णार्थः । भवति त्रिविधं त्रिप्रकारम्-स-
मम्, अर्द्धसमं च, नाम विषमम् च । केः सममित्यार्थः । अथ ॥ ५५-
पदैरैरैरैश्च । पदैश्च ॥ पादाऽऽदिभिः । अर्कैर्युल्लस्युभिः ।
अथ ये तु यथावक्तव्ये-समं येषां चतुर्धेयं पदैषु समाः सम्यक्का-
राणि । अर्द्धसमं येषां प्रथमतुर्निययेद्वितीयतुर्धेयं येषां सम्यक्का-
राणि । विषमं तु सर्वपदैर्भावेन विषममाकृतिमयं विविधाः
अन्वयप्रकाराः । कथं भवति इति गार्थाः ॥ ५६ ॥ दशो
२ अ० । वृत्ताऽऽदि गीयन्ते यत्र तादृशे गेयभेदे, जं १ वक्त्रं ।
पाद्यन्-ना । पार्श्वितं पाद्यम् । पार्श्वकालादौकं, कां १ ध्रुव
१६ अ० ।

पञ्जत-पर्यन्त-पु० । "बल्लवृत्करपर्यन्ताऽऽश्चर्ये वा" ॥२॥१५॥
इति आदेरत पद्यम् । "पेरंतो । पञ्जता ।" प्रा० १ पाद । प्रान्ते
क्रौ० । आद्यन्तलक्षणं प्रान्ते, विशे० ।

पञ्जण-न० । देशी-पाने, दे० ना० ६ घर्ग ११ गाथा ।

पञ्जणाय-पायन-न० । जलनिबोधने, “नवपञ्जणायणं ।” नव
प्रत्ययप्रपञ्जणायणं (ति) प्रतरचित्तस्यायोधनकुट्टनेन तीक्ष्णोक्तस्य
पायनं जलनिबोधानं यस्य तन्नवपायनं, तेन । भ० १४४०/७३०

पञ्चगुणा-पायनता-स्त्री० । निष्पन्नस्य वस्त्रस्यः स्त्रिकापायके,
वृ० १ स० ।

पञ्चगुह्ययोग-पर्यनुयेग-पुं० । प्रश्नाऽऽदिद्वारेण विचारणायाम,
सम्भ० २ काण्ड । विशेष० । आ० म० ।

पञ्जणुजुपुचकूण-पयनुयायोपकूण-न० । कृतवशानम
निग्रहस्याभेदः स्यात् । निग्रहस्याप्राप्तस्यपेक्षाम् । 'नि-
ग्रहस्याप्राप्तस्यानिग्रहः पर्यनुयाययोपेक्षणम् ।' (गीत०
सू० ५।१।१२) । पर्यनुयाययोपेक्षया लक्षयते-निग्रह-
स्थाने प्राप्तवतीऽनिग्रहः । निग्रहस्थानानुद्भावनाप्रत्ययः ।
यत् त्वेकनिग्रहस्थानानि एकतर्जान्नाम तत्र न पर्य-
नुयाययोपेक्षाम् । अत्रानरे निग्रहस्थानानुद्भावनावयवविज्ञा-
स्यैव पक्षाय । ननु वादिना कथमनुद्भावस्य, स्वर्कपीनावयव-
रणस्ययुक्तत्वादिनि चेत् । मत्स्यम् । मत्स्यस्थनेवमुद्भाव्यम् । वादि-
न स्वमुद्भावनेऽप्युद्भावः । इतिवश्चनाप्रकृतवृत्तिः । वाच० ।
पञ्चसप्त-पर्यनुय-पु० । सेचनं, इन्द्रे, मये च । वाच० ।
'अग्रियं न मेते । पञ्चमे कालवशां युष्टिकाय पकरेति ।'
इति अग्रिया । १० । १४ ० २ ० ।

पञ्जत्त-पर्याप्त-वि० । पर्याप्तया विद्यमाने यस्मात्सौ पर्याप्तः ।
 “अस्मत्पञ्चदशः” ॥ ७ । ३ । १६॥ इति समर्थार्थाप्यस्यत्यः । नं ।
 “अथर्वपञ्च जः” ॥ ८ । ३ । १४ ॥ इति लक्षणेन जः । प्रा०
 ३ । पाद । २६ पर्याप्तिः परितस्तत्प्राप्तः । अत्र म० । अ० ।
 कर्म० । प्रज्ञा० । पं० सं० । समस्तपर्याप्तमितिः पर्याप्तं स-
 न्निहितं, आवाग० । श्रुतं अ० २ । ३ । सर्वे जीवाः पर्याप्तका अ-
 पर्याप्तकाश्चेति द्विविधाः । प्रज्ञा० । पदं लब्धे, अष्टौ ७ वयं ।
 अ० । परिपुत्रं, क्षि० । ३ । श्रु० । अ० । आत्मा । “पञ्जत्तं च पदुत्तं”
 । पा० । न० । १५४ गद्या ।

पञ्चतन्त्र-पर्याप्तक-त्रि०। पर्याप्त एव पर्याप्तकः पर्याप्तनामकमाद-
 यान्। अ०२ उ०२ उ०। 'अपञ्चतन्त्र'शब्दे प्रथमभागे ६३३ पृष्ठ
 द्वात्मक उक्तः। श्रवात्पर्याप्तः, श्रवा०१ अ०१ उ०। 'नाय-
 देवाति'रथमण्डय-गमभजा जे असंख्यवानाशे। एए अपञ्चतन्त्र
 खलु, नववाए जेव बोधवाय ॥' अ०। पर्याप्तनामकमादयांशिज-
 निजपर्याप्तियुजेव कम०१ कम०।

परन्तु ज्ञानम-पयाम्नामन्-न०। पर्याप्तया विद्यते येषां ते ।" अ-
 ष्टाऽऽदिष्यत् ॥ ॥२७।४७॥ इत्युत्पत्त्येवः पर्याप्ताः, तत्रिषाकथेषु
 कर्माणि पर्याप्तवान् । कर्म० । चतुर्विंशतितमनामकमनेदं, यदु-
 क्तं स्वपरायित्तुका भवति जीवास्तत्पर्याप्तानामर्थः । ते च
 पर्याप्ता लिखन्त्येषा, करौहः । तत्र ये कर्मयोग्यास्तैः स-
 र्वां श्रिप्तिमर्थं लिखन्ते नानावाग्ं तत्रिष्यपदानाः, ये च पु-
 नः करणानि शरीरैर्द्रव्याऽदीनि निवेशन्तस्मन्मते करणयोग्याना
 इति । कर्म० । कर्म० । प्र०० । आ० । पं० सं० । एतेनैव शरी-
 रचोक्त्या यैः लिखते शरीरानां कर्मैर्द्रव्यपुष्पाद्यानां 'णामकम्'
 शब्दे चतुर्विंशतः १६६६ पुष्टे (निहितम्) ।

पञ्चोत्त-पर्याप्ति-स्त्री०। सामर्थ्ये, सञ्च० १ श्रु० १ शब्द० ४ उ०।
 आहाराऽऽदिपुद्गलप्रदणपरिग्रहमन्तुप्राप्तमनः शक्तिविशेषः, स च
 पुद्गलपञ्चव्यापुपञ्जायते। किमुक्तं नयति? उपलब्धिदशमागनेन
 प्रथमं ये गृहीताः पुद्गलाभ्येपौ तथाऽभ्येपरामिपौ प्रविममय गृहा-
 माणां तां तन्मयकतन्मयवृत्तव्या जातां तां यः शक्तिविशेष आहा-
 राऽऽदिपुद्गलस्वरूपतत्त्वाऽऽपदान्दुर्भयेपौद्वारान्तर्गतां पुद्गल-

विशेषाणामाहारपुष्पलक्ष्मणरसकृपापारिणमनहेतुः सा पर्याप्तिः। सा च बोद्धा। तद्यथा-आहारपर्याप्तिः, शरीरपर्याप्तिः, दम्निव-पर्याप्तिः, प्राक्षापानपर्याप्तिः, माषापर्याप्तिः, मनःपर्याप्तिरहम्। इति। जी० १ प्रति०। प्रब०। प्रज्ञा०। नो०। पं० सं०। कर्म०। दश०। स्या०। (आप्तं भवात्वा स्वस्वस्थाने)। (जीवद्वये)। शब्दे चतुर्थभागे १५४-पृष्ठे विशेषः। समस्तपर्याप्तिपर्याप्तता-याम्, सत् ३ अ०। प्रबन्तः। आहारशरीराऽऽदीनां निवृत्तिः, न० ३ श० १ उ०। आ० म०।

पञ्जवैष-पञ्जवैष-पुं०। उन्मो० निषकृताव्यरचने, ज्ञा० १ पु० ३ अ०।

पञ्जय-पार्जक-पुं०। पितुः पितृमहे, ज० १ श० ३ उ०। ज्ञा०।

“अज्ञो पञ्जय वा वि, वणो बुद्धो पिडात्त य।” दश० ७ अ०।

पञ्जयजोय-पर्याययोग-पुं०। परिणयनिसंबन्धे, सम्भ० १ का० ए०।

पञ्जयमपास-पर्यायमपास-पुं०। यद्दि ह्ययदयः पुनश्चानाविजा-गपलिकेना नानाजीवेषु बद्धा लज्जयन्ते तेषां समुदायः, वृ० १ उ०। लब्धपर्याप्तस्य सुखानिगोदजीवस्य यस्मैपञ्जयं कृत-मात्र तस्मादयव जीवात्मनरे य एकः अलक्षानांशो विभाग-पलिकेदृक्पां वधेने, तस्मिन्, कर्म० १ कर्म०।

पञ्जरद्-देशी-स्त्रायान्, दे० ना० ६ यमे २ ए० ग्रा०।

पञ्जरय-पञ्जरक-पुं०। सीमन्तकप्रमाश्रककेन्द्रकात् पूर्वावलका-यां पञ्चविंशत्तमं महानरकेन्द्रकं, स्या० ६ उ०।

पञ्जरयमज्ज-पञ्जरकमध्य-पुं०। सीमन्तकमध्यादुत्तरावलि-कासु पञ्चविंशत्तमं नरकेन्द्रकं, स्या० ६ उ०।

पञ्जरयावद्-पञ्जरकाऽऽवृत्ते-पुं०। सीमन्तकाऽऽवृत्तात्पश्चात्तमायां पञ्चविंशत्तमं नरकेन्द्रकं, स्या० ६ उ०।

पञ्जरयावसिद्ध-पञ्जरकावशिष्ट-पुं०। सीमन्तकावशिष्टाद्विंशति-यां पञ्चविंशत्तमं नरकेन्द्रकं, स्या० ६ उ०।

पञ्जज्ञते-प्रवृत्त-वि०। जाडवृत्तमाने, कल० १ अ० ३ कृण०।

पञ्जल्लग-प्रवृत्तन-पुं०। प्रवृत्तयति दीपयति वर्णवाङ्करणेन भागवर्धयति प्रवृत्तनः। तस्मिन्, स्या० ७ उ० १ उ०।

द्विपित-पुं०। अवष्टम्भक, स्या० ७ उ० ३ उ०।

पञ्जल्लिप-प्रवृत्तित-पुं०। जाडवृत्तमाने, ग० २ अ० १। आच०।

पञ्जव-पदैव-पुं०। परि सर्वतो मावे, अवनमयः। तुष्टदिश्यो नकाविषयकार, “अकितो वा।” इत्यनेन औणादिकोऽकार-प्रत्ययः। अवनं, गमनं, वेदनमित्येति पर्यायाः। अय वा-पर्ववर्णं पर्ववः, आव०ऽङ्ग प्रत्ययः। परिकेदे, आ० म० १ अ०। प्रज्ञा०। अनु०। स्या०। धमे, पर्यायाः पर्यवाः पर्यवा धर्मा इत्यनयोत्तरम्। ज० २५ श० ५ उ०। अ-नु०। विशेषे, आवा० १ श० ३ अ० २ उ०। पर्याया गुणा वि-शेषा धर्मा इत्यनयोत्तरम्। प्रज्ञा० ५ पद० विशेष०। ज्ञानाऽऽदि-विशेषे, स्या० १ उ०। आच०। स्वपरभेदभित्तं तवपुराणाऽऽदौ ख, स० ५ अ०। पर्यवा द्विविधाः। तद्यथा-गुणाः, पर्यायाश्च। स्वभावतो गुणाः, शुक्लाऽऽदयः। कर्मवर्तिनः पर्यायाः, तवपु-रणाऽऽदयः। तत्र गुणाः स्थूलाः। पर्यायास्तु तत्सूक्ष्माः। आ० म० १ अ०। आच०।

कनिविधाः पर्यवाः १, इति-

कनिविहा णं भेते। पञ्जवा पणसा। गोयमा। कुविहा प-
ञ्जवा पणसा। तं जहा-जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य ॥
(कनिविहा णं भेते। पञ्जवा पणसा। १, इति) अथ के-
नाभिप्रायेण गौतमस्वामिना भगवानेवं वृष्टः १। उच्यते-
उक्तमाशे प्रत्येक-प्रज्ञापना द्विविधाः प्रकृताः। तद्यथा-जीवप्र-
ज्ञापना, अजीवप्रज्ञापना चेति। तत्र जीवाश्च, अजीवाश्च
कन्याणि। कन्यलक्षणं वेदम्-“गुणपर्यायवद् दृश्यमिति।” ततो
जीवाजीवपर्यायेनाद्यवगमार्थमेवं वृष्टवान्। तथा च भगवानपि
निवेचनमवाह- (गोयमा।) कुविहा पञ्जवा पणसा। तं जहा-
जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य इति। तत्र पर्याया गुणा विशेषा
धर्मा इत्यनयोत्तरम्। ननु सम्बन्धं प्रतिवाह्यतदनुकूलम्, इह त्वो-
द्विकाऽऽदिज्ञावाऽऽवृत्तपर्यायपरिमाणबाधपरं प्रतिपाद्यत इति।
औद्विकीऽऽवृत्तमात्रा जीवाऽऽवृत्तान्तो जीवपर्याया एव
भ्यन्ते। अथ चाभिमतनिवेचनसूत्रे ह्यनामपि पर्याया उक्ताः। ततो
न सुन्दरः सम्बन्धः। तदनुकूलम्। अभिप्रायपरिहारात्। औद्वि-
की इति भावः पुष्कलवृत्तिरापि भवति, ततो जीवाजीवभेदेनौद्वि-
कभाधस्य द्विविधस्य सम्बन्धः, कथं न निवेचनसुखयोर्विरोधः १।

अप्रति सम्बन्धपरिमाणबाधमाय वृष्टति-

जीवपञ्जवा णं जेत। किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अण-
ता १। गोयमा। नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणता।
से केणहे णं जेत। एवं वुच्च-जीवपञ्जवा नो सं-
खेज्जा, नो असंखेज्जा, अणता १। गोयमा। असं-
खेज्जा ऐरइया असंखेज्जा अमुरा असंखेज्जा नागा
असंखेज्जा सुवसा असंखेज्जा विज्जुकुमारा असंखेज्जा अ-
गिकुमारा असंखेज्जा दीवकुमारा असंखेज्जा उदाहिकुमारा
असंखेज्जा दिमाकुमारा असंखेज्जा वाउकुमारा असं-
खेज्जा थणियकुमारा असंखेज्जा पुढविकाइया असंखे-
ज्जा आउकाइया असंखेज्जा तेउकाइया असंखेज्जा
वाउकाइया अणता वणस्मइकाइया असंखेज्जा वेडि-
या असंखेज्जा तेडिदिया असंखेज्जा चउरिदिया असं-
खेज्जा पंविदियतिरिक्खणाणिया असंखेज्जा माणुस्सा अ-
संखेज्जा बाणपेसारा असंखेज्जा जाडमिया असंखेज्जा वे-
माणिया। अणता पिक्का। से एण्णहे णं गोयमा। एवं
वुच्च। तेणं णो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणता ॥

(जीवपञ्जवा णं जेत। किं संखेज्जा इत्यादि) इह यस्माद्व-
नरुपात्तिसिद्धये सर्वेऽपि वैरयिकाऽऽदयः प्रत्येकमसंखेयाः,
अनुपेक्ष्य सर्वेयम्बं संसृजिममनुपेक्षया वनस्पतयः सिद्धा-
श्च प्रत्येकमनन्ताः ततः पर्यायिणामनन्तराज्ज्वलन्यनन्ता जी-
वपर्यायाः, तदेव गौतमेन सामान्यतो जीवपर्यायाः वृष्टा जगवा-
नपि च सामान्येन निवेचनमुक्तवान्।

इदानीं विशेषविषयप्रश्नं गौतम आह-

ऐरइयाणं जेत। केइया पञ्जवा पणसा १। गोयमा। अण-
ता पञ्जवा पणसा। से केणहे णं जेत। एवं वुच्च-ऐरइयाणं
अणता पञ्जवा पणसा १। गोयमा। ऐरइय ऐरइयस्स दब्बड-

या तुष्टे पदेसेचवाए तुष्टे उगाहण्डवाए सिय हीणे सिय
 तुष्टे सिय अञ्जरिए, जदि हीणे असंखेजइजागहीणे वा
 संखेजइभागीणी वा संखेजगुढीणी वा असंखेजगुण-
 हीणे वा, अह अञ्भरिए असंखेजभागवन्जरिए सं-
 खेजजागमन्जरिए वा असंखेजगुणवन्जरिए संखेज-
 गुणवन्जरिए वा, उड्डे सिय हीणे सिय तुष्टे सिय
 पञ्जरिए, जइ हीणे असंखेजइभागीणी वा संखेजइजा-
 गहीणे वा संखेजगुणहीणे वा असंखेजगुणहीणे वा,
 अह अञ्जरिए असंखेजइभागवन्जरिए वा संखेजइ-
 जागवन्जरिए वा असंखेजगुणवन्जरिए वा संखेजगु-
 णवन्जरिए वा। काञ्जवन्जरिवेहि सिय हीणे सिय तुष्टे
 सिय मन्जरिए, जदि हीणे अण्णतभागीणी वा असंखे-
 वन्जजागहीणे वा संखेजभागीणी वा संखेजगुणहीणी वा
 असंखेजगुणहीणे वा अण्णतगुणहीणे वा, अह अ-
 ञ्जरिए अण्णतजागवन्जरिए वा असंखेजजागवन्जरिए वा
 संखेजजागवन्जरिए वा संखेजगुणवन्जरिए वा अ-
 संखेजगुणवन्जरिए वा अण्णतगुणवन्जरिए वा। नील-
 वणपञ्जरवेहि सोट्टिणवणपञ्जरवेहि पीयवणपञ्जरवेहि पुकि-
 णवणपञ्जरवेहि वड्डाणवन्जरिए, सुत्तिगणपञ्जरवेहि वु-
 ण्णिगणपञ्जरवेहि उट्टाणवन्जरिए, तित्तरणपञ्जरवेहि कड्ड-
 रणपञ्जरवेहि कमाणपञ्जरवेहि अंभिरसपञ्जरवेहि महु-
 रणपञ्जरवेहि वड्डाणवन्जरिए, कण्ठकपासपञ्जरवेहि म-
 नुरकासपञ्जरवेहि गरुपकासपञ्जरवेहि लसुपकासपञ्जरवेहि
 सीकासपञ्जरवेहि ठसिणकासपञ्जरवेहि णिद्धकासपञ्ज-
 रवेहि छुक्ककासपञ्जरवेहि वड्डाणवन्जरिए, आभिनिवा-
 हियणपञ्जरवेहि सुत्तणपञ्जरवेहि आहिणपञ्जरवेहि
 मइअणपञ्जरवेहि सुयअणपञ्जरवेहि विपणपञ्जर-
 वन्जरवेहि चक्खुदंमणपञ्जरवेहि अन्नचक्षुदंमणपञ्जरवेहि
 ओहिदंमणपञ्जरवेहि उट्टाणवन्जरिए। से तेण्हं णं गो-
 वया। एवं वुत्तञ्जयेरइया णं नो संखेजना, नो असंखेजना,
 अण्णता पज्जवा पय्थना।

अथ केनाभिजायैषोऽपि गौतमः पृथुवान् । उच्यते-पूर्वं किल
 सामान्यमनसं पर्यायिषामनसंत्वात् । पर्यायिषामनसंयुक्तम् ।
 यत्र पुनः पर्यायिषामनसंयं नास्ति तत्र कथमपि पञ्चानि-
 रहस्याणिमायिषा इति तथापि निवेद्यं चरितं-अनन्ता इति । अथ
 जातसंशयः प्रश्नः कः । (सि कण्ठे णं मंते । इत्यादि ।) अथ
 केनापि केन कारणेन केन हेतुना अस्मन् । एवमुच्यते-ने-
 रिकाणां पर्याया एवमनसः । अथवा-नाह-गौतमा ।
 नेरद्वयं नेरद्वयकं दृग्दुष्टादयं तुल्यं इत्यादि । अथ पर्यायाणा-
 मानसंयं कथं घटते । इति पृष्ठ तद्वेद्यं पर्यायिषामनसंयं यथा-
 दृग्दुष्टादयः प्रजयति तत्ति निर्बलान्यं, नाम्नात्, ततः केनाभि-
 प्राप्येव नववानेवं निर्बलतमत्वात् । नैरिकाणां नेरिकाद्वयकं

[illegible]

[illegible][illegible]

बाउकाइयस्स दब्बट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, ओगाह-
णट्टयाए चउट्टाणवडिए । ठिईए तिड्डाणवडिए वण्णंभर-
सफासमइअसाणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उ-
ट्टाणवडिए । वण्णस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा
पप्पत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पप्पत्ता । से केण्डे णं
भंते ! एवं बुबइ-वण्णस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पप्प-
त्ता । गोयमा ! वण्णस्सइकाइए वण्णस्सइकाइयस्स दब्बट्टयाए
तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए ।
ठिईए तिड्डाणवडिए, वण्णंभरसफासमइअसाणसुयअ-
साणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्टाणवडिए । से तेण्डे णं
गोयमा ! वण्णस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पप्पत्ता । बे-
इंदियाणं पुच्छा । गोयमा ! वेइंदियाणं अणंता पज्जवा
पप्पत्ता । से केण्डे णं जंते ! एवं बुबइ-वेइंदियाणं अणंता
पज्जवा पप्पत्ता । गोयमा ! वेइंदिए वेइंदियस्स दब्बट्टया-
ए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, उग्गाहणट्टयाए सिय हाणे सिय
तुल्ले सिय अण्णवडि । जदि हीणे अस्संवेज्जनागहीणे
वा संवेज्जनागहीणे वा संवेज्जगुणहीणे वा अस्संवेज्जगु-
णहीणे वा । अह अण्णवडि अस्संवेज्जनागपण्णवडि वा
संवेज्जनागपण्णवडि वा संवेज्जगुणपण्णवडि वा अस्सं-
वेज्जगुणपण्णवडि वा । ठिईए तिड्डाणवडिए, वण्णंभर-
सफासमआभिणिबोदिनानुसुअणाणमइअसाणसुयअसा-
णअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्टाणवडि । एवं तेइंदि-
याण वि, एवं चउरंदियाण वि, एणंरं दो दंसणा च-
क्खुदंसणहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्टाणवडि । पंचि-
दियतिक्खजोणियाणं पज्जवा जट्ठा एरइयाणं तथा
णियव्वा । मणुस्साणं जंते ! केवइया पज्जवा पप्पत्ता ।
गोयमा ! अणंता पज्जवा पप्पत्ता । से केण्डे णं जंते !
एवं बुबइ-पणुस्साणं अणंता पज्जवा पप्पत्ता । गोयमा !
माणुस्स दब्बट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, उग्गाहणट्टाए
चउट्टाणवडि । ठिईए चउट्टाणवडि, वण्णंभरसफा-
सआभिणिबोदिनानुसुयनाणओहिनाणमणपज्जवाण-
पज्जवेहिं य उट्टाणवडि, केवइनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं
असाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवडि, केवइदंसणपज्ज-
वेहिं तुल्ले । वाणमंतरा ओगाहणट्टाए ठिईए चउट्टाण-
वडिया, वज्जादीहिं उट्टाणवडिया, जोइसिपवनाणिया वि
एवं चैव, नवरं ठिईए चउट्टाणवडि तिड्डाणवडि ।

(असुरकुमारानं भंते ! केवइया पज्जवा पप्पत्ता इत्यादि)
उक्त एवाधः प्रायः सर्वेष्वप्यसुरकुमाराऽऽदिषु, ततः सत्कलम-
पि चतुर्विधनिर्दग्गकल्लं प्राग्भञ्जकनीयं, यस्तु विशेष उप-
दहयते तत्र यत् पृथिवीकायिकाऽऽदीनामवगाहनाया अकुमा-
सत्त्वथेयमाणप्रमाणाया अपि चतुःस्थानपतितत्वं तदकुमा-

सत्त्वथेयमाणस्यासत्त्वथेयमेदमिच्छावाच्यत्वेयम् । स्थित्या हीनत्वम-
धिकत्वं च निश्चयनपतितं, न चतुःस्थानपतितम्, असत्त्वथेयगुण-
वृद्धिहाय्योरसम्भवात् । कथं तथोरसम्भव इति चेत् । उच्यते-
इह पृथिव्यादीनां सर्वजन्ममायुः क्षुब्धकमवप्रदो, क्षुब्धक-
प्रवप्रदणस्य परिमाणमावलोकितानां द्वे शाने बद्धपञ्चाशदधिके
सूदने च द्विघटिकाप्रमाणे, सर्वसत्त्वथा क्षुब्धकमवप्रदणानां प-
दवर्णसदृशानि पञ्चाशदानि पदविशद्विकानि ६५५३६ ।

उक्तं च-

“ होक्षि सयाहं नियमा, कृप्पन्नाहं पमाणो होति ।

आवलसियपमाणेणं, खुब्बागजवमाहणमेवं ॥ १ ॥

पण्डिते य सहस्साहं, पंचेव सयाहं तह य जत्ताति ।

खुब्बागमवग्गहणा, इति एते सुहुत्तेणं ॥ २ ॥ ”

पृथिव्यादीनां च स्थितिकर्कषताऽपि सर्वसत्त्वथेयप्रमाणा,
ततो मासत्त्वथेयगुणवृद्धिहाय्योः सम्भवः । शेषवृद्धिहाति-
त्रिकभावना त्वेवम्-एकस्य किञ्च पृथिवीकापरिधितिः
परिपूर्णानि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अपरस्य तान्येव स-
मयन्यूनानि । ततः समयन्यूनद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः
परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः पिकृया असत्त्वथेयजग-
हीनः, तदपेक्षया त्रितरोऽसत्त्वथेयमाणाधिकः, तथा एक-
स्य परिपूर्णानि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्य तान्ये-
वात्मसूदृताऽऽदिनोनानि । अन्तर्मूदृताऽऽदिकं चाविंशतिवर्षसह-
स्राणां सत्त्वथेयतमो जगः, ततोऽन्तर्मूदृताऽऽदिन्यूनद्वाविंशतिवर्ष-
सहस्रस्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापेक्षया स-
त्त्वथेयमागहीनः, तदपेक्षया तु इतरः सत्त्वथेयजगादधिकः । तथा
एकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्य तान्येवसूदृता मासो
वर्षे वर्षसहस्र वा, अन्तर्मूदृताऽऽदिकं नियतपरिमाणाया सत्त्वथेय-
गुणिनं द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिप्रमाणं भवति, तेनान्तर्मूदृ-
ताऽऽदिप्रमाणात्स्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकापे-
क्षया सत्त्वथेयगुणहीनः, तदपेक्षया तु परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसह-
स्रस्थितिकः सत्त्वथेयगुणादधिकः । एवमकारिकाऽऽदीनामपि
चतुर्विधियपेक्षानां स्वस्वोक्तस्थित्यनुसारेण स्थित्या त्रि-
स्थानपतितत्वं भावनीयम् । त्रियेकपञ्चविंशत्याणं मनुष्याणां
च चतुःस्थानपतितत्वं, तथासुपर्कपेक्षानि पदयोगानि स्थि-
तिः । पदयोगेयं चासत्त्वथेयवर्षसहस्रप्रमाणतोऽसत्त्वथेयगुणवृ-
द्धिहाय्योरपि सम्भवाद्गपयते चतुःस्थानपतितत्वम् । एवं
इत्यन्तराणामपि तेषां जन्मन्यतो दशपर्यन्तद्विधस्थितिकावदुर्क-
षतः पदयोगमस्थितिः, उद्योतकपेक्षामतिक्रान्ता पुनः स्थित्या
त्रिस्थानपतितत्वं, यतोऽद्योतिक्स्थानां जघन्ममायुः पदयोगमा-
त्रमात्रः, उपर्येता वर्षलक्षाधिकं पदयोगं, वैमानिकानां जघन्य
पदयोगमसुकृष्टं त्रयस्त्रिंशत्सारापरमाणं दशकोटाकोटोत्त-
रसत्त्वथेयपदयोगप्रमाणं च, सारांशपरमन्येष्टमाप्यसत्त्वथेयगुणवृद्धि-
हाय्यसम्भवात् । स्थितिः त्रिस्थानपतितता । शेषस्य भावना तु
सुगमत्वात् स्वयं भावनीया, तदेवं सामान्यतो नैरयिकाऽऽदीनां
प्रत्येकं पदयोगाऽऽसत्त्वथेयं प्रतिपादितम् ।

इदानीं जघन्मऽऽद्यवगाहनाऽऽद्यविशुद्धता तेषामेव प्रत्येकं
पदयोगादं प्रतिपद्यद्दियुराह-

जट्ठनोगाहणाणं भंते ! एरइयाणं केवइया पज्जवा प-
प्पत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पप्पत्ता । से केण्डे णं जं-

ते ! एवं वृचवद्-जहन्मोगाहणगाणं णेरइयाणं अणंता प-
ज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! जहन्मोगाहणं णेरइए जह-
न्मोगाहणस्स णेरइयस्स दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले,
ठगाहणट्टयाए तुल्ले, डिईए चउट्टाणवदिप, वण्णंभरसफा-
सपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अण्णाणेहिं तिहिं दंस-
णेहिं छट्टाणवदिप । उक्कोसोगाहणया णं जंते ! णेरइ-
याणं केवइया पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! अणंता प-
ज्जवा पणत्ता । से केणट्ठे णं जंते ! एवं वृचवद्-उक्कोसो-
गाहणयाणं णेरइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ?। गोय-
मा ! उक्कोसोगाहणं णेरइए उक्कोसोगाहणस्स णेरइय-
स्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले, ठगाहणट्टयाए
तुल्ले । त्रितीए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अन्नहिए ।
जदि हीणे असंखेज्जनागहीणे वा संखेज्जनागहीणे वा ।
अह अन्नहिए असंखेज्जनागअन्नहिए वा संखेज्जनाग-
अन्नहिए वा, वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं ति-
हिं अण्णाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवदिप । अजहन्नु-
कांसोगाहणगाणं जंते । णेरइयाणं केवइया पज्जवा पण-
त्ता ?। गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता । से केणट्ठे णं
जंते ! एवं वृचवद्-अजहन्नुकांसोगाहणगाणं अणंता पज्जवा
पणत्ता ?। गोयमा ! अजहन्नुकांसोगाहणं णेरइए अज-
हन्नुकांसोगाहणस्स णेरइयस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टया-
ए तुल्ले ओगाहणट्टयाए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अ-
न्नहिए । जइ हीणे असंखेज्जनागहीणे वा संखेज्जना-
जागहीणे वा संखेज्जनागहीणे वा असंखेज्जनागहीणे वा ।
अट्ट अन्नहिए वा असंखेज्जनागअन्नहिए वा संखे-
ज्जनागअन्नहिए वा संखेज्जनागअन्नहिए वा असं-
खेज्जनागअन्नहिए वा । डिईए सिय हीणे सिय तुल्ले
सिय अन्नहिए । जदि हीणे असंखेज्जनागहीणे वा सं-
खेज्जनागहीणे वा असंखेज्जनागहीणे वा संखेज्जनागहीणे
वा । अह अन्नहिए असंखेज्जनागअन्नहिए वा संखेज्जना-
जागअन्नहिए वा संखेज्जनागअन्नहिए वा असंखेज्जनाग-
अन्नहिए वा, वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं ति-
हिं अण्णाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवदिप । से ते-
णट्ठे णं एवं वृचवद्-गोयमा ! अजहन्नुकांसोगाहणगाणं णं
णेरइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता । जहणण्डिइयाणं भंते !
णेरइयाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! अणंता प-
ज्जवा पणत्ता । से केणट्ठे णं भंते ! एवं वृचवद्-जहन्न-
डिईयाणं णेरइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा !
जहन्नडिईयाणं णेरइए जहन्नडिईयाणं णेरइयस्स दव्वट्टया-
ए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिप-

ए । डिईए तुल्ले, वन्नगंधरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं
तिहिं अण्णाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवदिप । एवं उ-
क्कोसोहिं वि, अजहन्नुकांसोहिं वि एवं, नवरं सट्टाणे
चउट्टाणवदिप । जहणण्डिइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ।
केवइया पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता ।
से केणट्ठे णं जंते ! एवं वृचवद्-जहणण्डिइयाणं णेरइ-
याणं अणंता पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! जहणण्डिइया-
णं णेरइए जहणण्डिइयाणं णेरइयस्स नरइयस्स दव्वट्टयाए
तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिप,
त्रितीए चउट्टाणवदिप । कासवणपज्जवेहिं तुल्ले, अणंते-
सेहिं वण्णंभरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अ-
ण्णाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवदिप । से तेणट्ठे गायमा !
एवं वृचवद्-जहणण्डिइयाणं णेरइयाणं अणंता पज्जवा
पणत्ता । एवं उक्कोसोगाहणं वि, अजहण्णमण्णकांस-
गुणकासं वि एवं चेव, नवरं कासवणपज्जवेहिं उट्टाण-
वदिप एवं, अणंतेसा चत्तापि वण्णा दो गंधा पंच रसा
अट्ट कामा जाणियव्वा । जहण्णमिण्णोहिंयनाणीं भं-
ते ! नरइयाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा ! अणंता
पज्जवा पणत्ता । से केणट्ठे णं जंते ! एवं वृचवद्-जह-
ण्णमिण्णोहिंयनाणीं नरइयाणं अणंता पज्जवा पण्ण-
त्ता ?। गोयमा ! जहण्णमिण्णोहिंयनाणीं नरइए जहण्ण-
मिण्णोहिंयनाणस्स नरइयस्स दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेस-
ट्टयाए तुल्ले, उगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिप, त्रितीए च-
उट्टाणवदिप, वण्णंभरसफासपज्जवेहिं उट्टाणवदिप । अ-
भिण्णोहिंयनाणपज्जवेहिं तुल्ले, सुयनाणं ओहिंयनाणपज्ज-
वेहिं उट्टाणवदिप । एवं उक्कोसोमिण्णोहिंयनाणीं वि,
अजहण्णमण्णकांसमिण्णोहिंयनाणीं वि एवं चेव, नवरं अ-
भिण्णोहिंयनाणपज्जवेहिं सट्टाणं उट्टाणवदिप । एवं सुय-
नाणीं, ओहिंयनाणीं वि एवं चेव, नवरं जस्स नाणा तस्स अ-
ण्णाणा नत्थि, जहा नाणा तहा अण्णाणा वि भाणियव्वा, न-
वरं जस्स अण्णाणा तस्स नाणा नत्थि । जहण्णचक्खुदंस-
णां भंते ! नरइयाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ?। गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केणट्ठे णं जंते ! एवं वृचवद्-
जहण्णचक्खुदंसणां नरइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ?।
गोयमा ! जहण्णचक्खुदंसणां नरइए जहण्णचक्खुदंसणि-
णस्स नरइयस्स दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए तुल्ले, ओ-
गाहणट्टयाए चउट्टाणवदिप, डिईए चउट्टाणवदिप,
वण्णंभरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अण्णाणेहिं
उट्टाणवदिप, चक्खुदंसणपज्जवेहिं तुल्ले, अण्णचक्खुदंस-
णपज्जवेहिं ओहिंयनाणपज्जवेहिं उट्टाणवदिप । एवं

xx

अजंवेदि य छडाणवदि । एवं उकोसगुणकाक्षए वि, अ-
जहसमगुणकोसगुणकाक्षए वि एवं चेव, एवरं सङ्गाणे छ-
डाणवदि । एवं पंच वजा, दो मंथा, पंच रसा, अष्ट फासा
भागियव्वा । जहसमइअभाणीणं जंते । पुढविकाइयाणं
पुच्छा ॥ गोयमा । अणंता पजजवा पयत्ता । स कण्ठेणं भं-
ते । एवं बुवइ-जहसमतिअभाणी पुढविकाइए, जहसम-
तिअन्नागिणस्य पुढविकाइयस्स दब्बइयाए तुल्ले, पदेसइ-
याए तुल्ले, ओगाहणइयाए चउडाणवदि, त्रितीए ति-
हाणवदि, वन्मंघरसफासपजजवेहिं छडाणवदि, मति-
अन्नाणपजजवेहिं तुल्ले, सुवअन्नाणपजजवेहिं अचकखुदंस-
णपजजवेहिं छडाणवदि । एवं उकोसमतिअन्नाणी वि,
अजहसमगुणकोसमतिअभाणी वि एवं चेव, नवरं सङ्गाणे छ-
डाणवदि । एवं सुयअभाणी वि, अचकखुदंसणी वि
एवं चेव । एवं० जाव वणसस्सकाइया । जहसोगाहणयाणं
भंते । वेइदियाणं पुच्छा ॥ गोयमा । अणंता पजजवा पय-
त्ता । स कण्ठेणं भंते । एवं बुवइ-जहसोगाहणयाणं वे-
इदियाणं अणंता पजजवा पयत्ता ॥ गोयमा । जहसोगा-
हणए वेइदि जहसोगाहणयस्स वेइदियस्स दब्बइयाए
तुल्ले, पदेसइयाए तुल्ले, ओगाहणइयाए तुल्ले । त्रितीए ति-
हाणवदि, वसंघंघरसफासपजजवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं
अभाणेहिं अचकखुदंसणपजजवेहिं छडाणवदि । एवं उ-
कोसोगाहणए वि, नवरं वाणा नत्थि । अजहसमगुणको-
सोगाहणए जहा जहसोगाहणए एवरं सङ्गाणे ओगाह-
णाए चउडाणवदि । जहसगुणकाक्षयाणं जंते । वेइदिया-
णं पुच्छा ॥ गोयमा । अणंता पजजवा पयत्ता । स कण्ठे
भंते । एवं बुवइ-जहसगुणकाक्षयाणं वेइदियाणं अणंता प-
जजवा पयत्ता ॥ गोयमा । जहसगुणकाक्षयाणं वेइदियाणं
अणंता पजजवा पयत्ता ॥ गोयमा । जहसगुणकाक्षए वेइदि ज-
हसगुणकाक्षयस्स वेइदियस्स दब्बइयाए तुल्ले, पदेसइयाए
तुल्ले, उगाहणइयाए चउडाणवदि, त्रितीए तिहाणवदि ।
काक्षवसपजजवेहिं तुल्ले, अबवेमेहिं वसंघंघरसफासपजजवे-
हिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अभाणेहिं अचकखुदंसणपजजवेहिं

उट्टाणवदिप, एवं उक्कोसगुणकालप वि, अजहसमणु-
कोसगुणकालप वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणं उट्टाणवदिप,
एवं एव वषा दो गंधा एव रमा अट्ट फामा जाणियन्वा ।
जहसाभिणिबोहियनाणीणं भंने । वेदिंयाणं केवइया
पज्जा पमत्ता । गोयमा ! अयंता पज्जा पमत्ता । से
केणट्ठेणं जंते ! एवं वुवइ । गोयमा ! जहसाभिनिबोहिय-
नाणी वेदिंए जहसाभिनिबोहियनाणी वेदिंयस्स दव-
इयाए तुल्लं पेदेसइयाए तुल्लं ओगाहणइयाए चउटाणव-
दिप डिंए तिङ्गाणवदिप, वषागंभरसाफसपउजवेहिं उ-
ट्टाणवदिप, आभिणिबोहियनाणपज्जेवेहिं तुल्लं सुयना-
णपज्जेवेहिं उट्टाणवदिप, अचकखुदंसणपज्जेवेहिं उट्टाणव-
दिप, एवं उक्कोमाभिणिबोहियनाणी वि, अजहसम-
णुकोसगुणकालपविहियनाणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणं उ-
ट्टाणवदिप, एवं सुयनाणी वि, सुयअस्माणी वि, मति-
अस्माणी वि, अचकखुदंसणी वि, नवरं जत्थ नाणा तत्थ अ-
न्नाणा नत्थि, जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा नत्थि । जत्थ
दंसणं तत्थ नाणा वि अण्णाणा वि एवं चैव, तेदिंयाण
वि एवं, चउठरंदियाण वि एवं चैव, नवरं चकखुदंसण-
मउजदियं ।

“जहसोगाहणाणं भंते !” इत्यादि सुगमम् । (नवरं डिंए
चउटाणवदिप इति) अजम्भावाहनो हि दशवपसहस्राणि
स्थितिकोऽपि जयति, रत्नमयानुसुक्तप्रेमस्थितिकोऽपि, सप्तमन-
रकपुत्रिण्यां तत्रोपपद्यते, स्थित्या चतुःस्थानपतितत्वात् ।
(तिङ्गि नाणाहिं तिङ्गि अस्माणाहिं) इदं यदा गमेयुत्क्रा-
न्तिकसङ्क्रिपञ्चेत्तया नरकेषूपपद्यते न च सारकाऽभ्यु-
संवेदनप्रबलसमय एव पूर्वगृहीतौदारिकशरीरपरिश्रष्टं करोति,
तस्मिन्नेव समये सस्यगृहस्थोऽपि ज्ञानानि मिथ्यादृष्ट्याणि
अज्ञानानि समुपपद्यन्ते, ततोऽविप्रदेष्टव्यं विप्रदेष्टव्यं वा गत्या वै-
कियशरीरसङ्क्रान्तं करोति, यस्तु समुच्छिन्नासङ्क्रिपञ्चेत्क्र-
यो नरकेषूपपद्यते तस्य तदानीं विमङ्गलानां नास्तीति जघ-
न्यावागमनयाज्ञानानि भजनया चतुष्टयानि हे वीणि वेत ।
उट्टाणवगाहनसूत्रे स्थित्या हानौ वृद्धौ च द्विस्थानपतितत्वं वा,
तद्यथा-असहस्येयजगद्वाहनत्वं वा सहस्येयमागहनत्वं वा,
तथा असहस्येयजगदाधिक्यत्वं वा सहस्येयजगदाधिक्यत्वं वा,
न तु सहस्येयसहस्येयगुणवृद्धिहानौ । कस्मादिति चेत् । उ-
च्यते-उट्टाणवगाहनं हि नैरयिकाः प्रपञ्चतुःस्थानप्रमाणं, ते च
सप्तमनरकपुत्रिण्यां, तत्र जघन्या स्थितिद्विविश्रुतिसागरोप-
माणि, उट्टाण वषाविक्षिप्तसागरोपमाणि, ततोऽसहस्येयसह-
स्येयमागहानिबुद्धिरेव घटेत, न सहस्येयगुणहानिबुद्धिरेव
वोक्तुमवाहनानां वीणि ज्ञानानि प्रपञ्चतुःस्थानप्रमाणं वा नियमा-
व्रित्तत्वात्, न भजनया, भजनहेतोः समुच्छिन्नासङ्क्रिपञ्चेत्क्रि-
योपपत्त्यै तेनात्मसम्भवात्, अजघन्याउट्टाणवगाहनसूत्रे यदव-
गाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तदेवम्, अजघन्याउट्टाणवगाहनो
हि सहस्येयजगद्वाहनसहस्येयमागपरतो मनात् गृहसराकु-
हासहस्येयजगद्वाहनस्य यावदङ्गुलासहस्येयजगदभ्युत्थानं पञ्च-

धनुःशतानि तावदवसेयः, ततः सामान्यनैरयिकस्य इवात्रा-
ऽप्युपपद्यते अवगाहनतत्त्वतुःस्थानपतितता, स्थित्या चतुः-
स्थानपतितता सुप्रतीता, दशवपसहस्रं च आरभ्योक्तमनस्य-
विक्षिप्तसागरोपमाणांमपि तस्यां लब्धयानतत्वात् । जघन्य-
स्थितिस्त्वेवमवाहनया चतुःस्थानपतितत्वं तस्यावगाहनया
जघन्यतोऽङ्गुलासहस्येयमागद्वाहस्योक्तपतः सतपादौपम्य-
योऽवाप्यमानत्वात्, अत्रापि त्रीयज्ञानानि कयाञ्चित्कराचि-
त्कृत्या चतुष्टयानि, समुच्छिन्नासङ्क्रिपञ्चेत्क्रिपयेत्येव तपसाना-
मपयोस्तावस्थायां विमङ्गल्याऽज्ञात्वात्, उक्तप्रेमस्थितिविन्ताया-
मवगाहनया चतुःस्थानपतिततत्वं, उक्तप्रेमस्थितिकस्यावगाह-
नाया जघन्यतोऽङ्गुलासहस्येयमागद्वाहस्योक्तपतः पञ्चानां पनुः-
शतानामवाप्यमानत्वात् । (अजहसुत्क्रोसद्विर्णपे वि एवं चै-
स्यादि) अजघन्याउट्टाणस्थित्यापि वक्तव्यं यथा जघन्यस्थिति-
सूत्रं उक्तप्रेमस्थितिसूत्रं च, नवरमयं विशेषो-जघन्यस्थिति-
सूत्रे उक्तप्रेमस्थितिसूत्रं च स्थित्या तुदयवमर्माभिनमत्र तु
स्वस्थानिऽपि स्थितावापि चतुःस्थानपतित इति वक्तव्यम्, सप्त-
याविकदशवपसहस्रं च आरभ्योक्तपतः समधानप्रथमविक्षिप्तसा-
गरोपमाणांमवाप्यमानत्वात् । जघन्यगुणकालिकाऽऽदिस्त्वृत्ति-
सुप्रतीतानि, नवरम् (जस्स नाणा तस्स अस्माणा नत्थि ति)
यस्य ज्ञानानि तस्याज्ञानानि न सम्तीति । यतः सस्यगृह-
ज्ञानानि मिथ्यादृष्टेरज्ञानानि । सस्यगृहस्थित्वं च मिथ्यादृष्ट्येवो-
पमदेन भवति, मिथ्यादृष्ट्यमपि सस्यगृहस्थित्वोपमदेन जय-
ति । ततो ज्ञानसङ्गावे अज्ञानाभावः, एवमज्ञानसङ्गावे
ज्ञानाभावः । तत उक्तम्-“ जहा नाणा तहा अस्माणा
वि भाणियन्वा, नवरं जस्स अस्माणा तस्स नाणा न
भवेति ।” इति । शपे पाठोऽसिद्धम् । एवमसुप्रकुमारोऽसिद्धा-
ण्यपि भावनीयाति, प्रायः समानगमत्वात् । जघन्यावगा-
हनाऽऽदिप्रेमस्थितिसूत्रे स्थित्या विप्रधानपतितत्वं, सहस्येय-
योऽप्युक्तत्वात् । एतच्च प्रागेव सामान्यपृथ्वीकायिकसूत्रे
भावेत्तम् । पर्यायवन्तायामज्ञाने एव मन्थज्ञानभूतज्ञानलक्षणं
वक्तव्यं न तु ज्ञाने, तेषां सस्यकस्यस्योऽपि, तेषु मध्ये सस्य-
कस्यसहितस्य चोपादासस्येयत्वात्, “उजयाभावां पुदयाइपसु”
इति वचनम् । अत एवेतदेवोक्तमत्र- (दाहिं अस्माणेहिं
इति) जघन्यावगाहनतत्त्वोद्भिद्विषये- (दाहिं नाणहिं दाहिं अस्मा-
णेहिं इति) द्वाप्तिपद्यां हि कयाञ्चित् अपयोस्तावस्थायां सा-
सादनसस्यकस्यमवाप्ये सस्यगृहस्थित्वात् इति लभ्यते शेषाणा-
मज्ञाने । तत उक्तम्-“ दास्यो ज्ञानाज्यां जाप्यामज्ञानाज्या-
मिति ।” उक्तप्रेमवाहनयां सपयोस्तावस्थायां सपयोस्ताव-
सासादनसस्यकस्यं नावाप्ये न तत्त्वतः ज्ञाने न वक्तव्यं । तथा चा-
ऽऽह- (एवं उक्कोसितोगाहणाए वि, नवरं नाणा नत्थि ति) तथा
अजघन्याउट्टाणवगाहनं किं प्रथमसमयादुद्धं जयति इति अ-
पयोस्तावस्थायांमपि तस्यासम्भवात्, सासादनसस्यकस्यवर्नां ज्ञा-
ने, अन्येषां वाज्ञाने इति । ज्ञाने चाज्ञाने च वक्तव्यं । तथा चाऽऽह-
 (अजहसुत्क्रोसोगाहणाए जहा जहसोगाहणाए इति) तथा ज-
घन्यस्थितिसूत्रे हे अज्ञाने एव वक्तव्यं न तु ज्ञाने, यतः सर्वजघ-
न्यस्थितिको लभ्यपयोक्तो भवति । न च सस्यपयोक्तकपु म-
ध्ये सासादनसस्यगृहस्थित्वेन । किं कारणमिति चेत्, उच्यते
सस्यपयोक्तको हि सर्वसंज्ञितः सासादनसस्यपरिदध्य मनात्
शुभपरिणामस्ततः स तेषु मध्ये तोदप्यते, तेनाज्ञाने एव सस्येने

म हाने । उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्मध्ये स्वासादनसम्बन्धवसहितोऽप्यु-
त्पद्यते इति तत्सूत्रे हानेऽङ्गात् च वक्तव्यम् । तथा वाऽऽह—(ए-
वं) उक्तोऽसिद्धिर्द्वयं वि नवरं दो नाणा अस्माद्विद्या इति । एव-
मेवाजन्मसंस्कृष्टस्थितिसूत्रमपि वक्तव्यम् । जावत्सूत्राणि पाठसि-
क्ताणि । एवं भौतिक्यचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः, नवरं चतुरि-
न्द्रियाणां चतुर्देशनमाधिकम्, अन्यथा चतुरिन्द्रियस्याऽयोगा-
दिति चतुर्देशनविषयमपि सूत्रं वक्तव्यम् ।

जघन्यावगाहना नियत्कृपञ्चेन्द्रियसूत्रे—

जहमोगाहणगां भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं
केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा
पणत्ता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं वुचइ—जहणो-
गाहणगां पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा
पणत्ता ? । गोयमा ! जहणोगाहणए पंचिदियतिरि-
क्खजोणिए जहणोगाहणगस्स पंचिदियतिरिक्खजोणि-
यस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पदेमट्ठयाए तुल्ले ओगाहणट्ठ-
याए तुल्ले उट्ठिए तिहाणवदिए, वन्नगंथरसफासपज्जवेहिं
दोहिं नाणेहिं दोहिं अन्नाणेहिं दोहिं दंमणेहिं उट्ठा-
णवदिए । उक्तोसोमाहणए वि एवं चेव, नवरं तिहिं
नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्ठाणवदिए ।
जहा उक्तोसोमाहणए तथा अजहन्नमणुकोसोमाहणए वि,
नवरं ओगाहणट्ठिए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए चउट्ठाणवदिए ।
जहणएट्ठितोयाणं पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं केवइया
पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता ।
मे केणट्ठेणं जंते ! एवं वुचइ—जहणएट्ठितोयाणं पंचिदि-
यतिरिक्खजोणियाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
जहणएट्ठितोए पंचिदियतिरिक्खजोणिए जहणएट्ठितोय-
स्स पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पदेमट्ठ-
याए तुल्ले उग्गाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए तुल्ले,
वण्णगंथरसपज्जवेहिं दोहिं अण्णाणेहिं दोहिं दंमणेहिं
उट्ठाणवदिए । उक्तोसट्ठितोए वि एवं चेव, नवरं दो अ-
एणाणा दो दंसणा । अजहदंणमणुकोसट्ठितोए वि एवं
चेव, नवरं उट्ठिए चउट्ठाणवदिए । तिहाण नाणा ति-
एण अएणाणा तिहाण दंसणा । जहणएणुक्कासगाणं
भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं वुचइ
जहणएणुक्कासगाणं पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं अ-
णंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! जहणएणु-
क्कास पंचिदियतिरिक्खजोणिए जहणएणुक्कासगस्स
पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पदेमट्ठयाए
तुल्ले ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए उट्ठिए चउट्ठाण-
वदिए । कासवएण पज्जवेहिं तुल्ले, अवसेसेहिं वण्णगंथर-

सफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अएणाणेहिं तिहिं
दंसणेहिं उट्ठाणवदिए । एवं उक्तोसगुणकासए वि, अ-
जहन्नमणुक्कासगुणकासए वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणं उट्ठा-
णवदिए । एवं एवं वएणा दो गंधा एवं रसा अट्ठ फा-
सा । जहन्नाभिणिबोहियनाणीं जंते ! पंचिदियतिरि-
क्खजोणियाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचइ ? ।
गोयमा ! जहन्नाभिणिबोहियनाणीं पंचिदियतिरिक्खजो-
णिए जहणएणाभिणिबोहियनाणियस्स पंचिदियतिरि-
क्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पदेमट्ठयाए तुल्ले ओगा-
हणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए । उट्ठिए चउट्ठाणवदिए, वन्न-
गंथरसफासपज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । आभिणिबोहियना-
णपज्जवेहिं तुल्ले, सुयनाणपज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । च-
क्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्ठाणवदिए ।
एवं उक्तोमाभिणिबोहियनाणीं वि, एवरे उट्ठिए तिहा-
णवदिए । तिहाण नाणा तिहाण अएणाणा ति-
हाण दंसणा सट्ठाणं तुल्ले, सेममु उट्ठाणवदिए, अजह-
न्नुक्तोसाभिणिबोहियनाणीं जहा उक्तोसाभिणिबोहियना-
णीं वि, नवरं उट्ठिए चउट्ठाणवदिए, एवं सुयनाणीं
वि । जहणएणोहिनाणीं भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोणि-
याणं पुच्छा ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता । से के-
णट्ठेणं जंते ! एवं वुचइ ? । गोयमा ! जहणएणोहिनाणीं पं-
चिदियतिरिक्खजोणिए जहणोहिनाणियस्स पंचिदि-
यतिरिक्खजोणियस्स दव्वट्ठयाए तुल्ले पदेमट्ठयाए तुल्ले,
ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए, उट्ठिए तिहाणवदिए,
वन्नगंथरसफासपज्जवेहिं आभिणिबोहियनाणसुअनाण-
पज्जवेहिं उट्ठाणवदिए, ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले अ-
न्नाणा नत्थि । चक्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसण-
पज्जवेहिं उट्ठाणवदिए । एवं उक्तोहिनाणां वि,
अजहन्नुक्तोसोहिनाणीं वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणं
उट्ठाणवदिए । जहा आभिणिबोहियनाणीं तथा मइ-
अन्नाणं, सुयअन्नाणीं य । जहा ओहिनाणीं तथा विभंग-
नाणीं य, चक्खुदंसणीं, अचक्खुदंसणीं य । जहा आभि-
णिबोहियनाणीं ओहिदंसणीं तथा ओहिणाणीं । जत्थ
नाणा तत्थ अन्नाणा नत्थि, जत्थ अन्नाणा तत्थ नाणा
नत्थि । जत्थ दंसणा तत्थ नाणा वि अन्नाणा वि अत्थि
त्ति जाणियव्वं ।

इह तिपेणपञ्चेन्द्रियसङ्गवेयवर्षाऽऽयुक्क एव जघन्यावगाहना भ-
वति, नो सङ्गवेयवर्षाऽऽयुक्कः किं कारणमिति चेत् ? उच्यते—
असङ्गवेयवर्षाऽऽयुक्का हि मइशरीराः, कङ्ककुक्षिपरिणामत्वा-
त्, पुच्छाऽऽहारः, मलतयापूयचयाः, तत्तत्तेषां दूयान् शुक्लमित्येको

भवति । एकनिरिकेतुसाधने च तिर्यक्छात्रप्राणमुपलसमये-
 श्वाहाहनेन न तेषां युगलिकानां जघन्यावगाहना लभ्यते, किन्तु
 सङ्कषेयवर्षाऽऽयुषाव, सङ्कषेयवर्षाऽऽयुषश्च स्थित्या त्रिस्थानपतितता
 ङ्गि । (दाहिं नागेहि दाहिं अत्राणेहि इति) जघन्यावगाहना
 हि तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यासङ्कषेयवर्षाऽऽयुषोऽप्यर्था भवति, सांघि
 व्याहृषयेषु मध्ये समुगधामानस्तस्तस्याव्याधिभङ्गहा-
 नासम्भवात् द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने उक्ते । यस्तु विभङ्गज्ञान-
 दिना नरकाद्रुत्स्य सङ्कषेयवर्षाऽऽयुषकेषु तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्येषु
 मध्ये समुपवर्मानो बह्व्यने स महाकायेषूपवर्मानो द्रष्टव्यो,
 नावकायेषु, तथासाध्यात्, अण्व्याधितुमत्रविराधः, उक्त-
 शावगाहनानिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यसूत्रे- (तिहिं नागेहिं तिहिं अत्राणेहिं
 ङ्गि) विभङ्गानेस्त्रिभङ्गानेः पदस्थानपतितः त्रिपञ्चानामिति ।
 कथमिति चेत् ? उच्यते-इह यस्तु योनासङ्कषेयवर्षावगाहना
 स उक्तुष्टावगाहनः, स च सङ्कषेयवर्षाऽऽयुषक एव भवति, प-
 र्याप्तः । तेन तस्य त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि च सम्भ-
 व्ति । स्थित्याऽपि चासाधुगुह्यावगाहनः त्रिस्थानपतितः, सङ्क-
 षेयवर्षाऽऽयुषकत्वान् । अजघन्योऽष्टावगाहसूत्रे स्थित्या चतुः-
 स्थानपतितो, यतो जघन्योऽष्टावगाहोऽसङ्कषेयवर्षाऽऽयुषक-
 ऽपि लभ्यते, तत्रोपपद्यते प्रागुक्तस्य च त्रिस्थानपतितत्वम् ।
 जघन्यस्थितिकानिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यसूत्रे- (तिहिं नागेहिं तिहिं
 अत्राणेहिं ङ्गि) इति, यतोऽसौ जघन्यस्थितिको लभ्यपयोक्तक एव भवति, न
 तन्मये, चासाधनसङ्कषेयवर्षा इति । उक्तुष्टिस्थितिकानिर्य-
 क्पञ्चोऽङ्ग्यसूत्रे- (दां नागा दां अत्राणा इति) उक्तुष्टिस्थित-
 का हि तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यासङ्कषेयवर्षापर्याप्तिको भवति । तस्य च
 द्वेऽज्ञाने तावन्नभ्यते, यद्वा पुनः षष्ठमाविशयोऽऽयुष्यमानिकेषु
 ब्रह्मऽऽयुषको भवति, नदा तस्य द्वे ज्ञाने लभ्यते । अत उक्तम्-
 द्वे ज्ञाने द्वे अज्ञाने इति । अजघन्योऽष्टावगाहस्थितिकानिर्यक्पञ्चो-
 ऽङ्ग्यसूत्रे- (तिहिं चउष्टाणवडिइ इति) अजघन्यो-
 ऽष्टावगाहस्थितिको हि तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यसङ्कषेयवर्षाऽऽयुषकोऽपि
 लभ्यते, असङ्कषेयवर्षाऽऽयुषकोऽपि समयो, न त्रिपञ्चो-
 पमस्थितिकः, ततश्चतुःस्थानपतितः । अजघन्यानिर्वाधिक-
 तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यसूत्रे- (तिहिं चउष्टाणवडिइ इति) असङ्क-
 षेयवर्षाऽऽयुषोऽपि हि तिर्यक्पञ्चोऽङ्ग्यसङ्कषेयवर्षाऽऽयुषकोऽनुसारेण ज-
 घन्योऽऽभिनिर्वाधिकभूतज्ञाने लभ्यते । ततः सङ्कषेयवर्षाऽऽयुषो-
 ऽसङ्कषेयवर्षाऽऽयुषश्च अजघन्योऽऽभिनिर्वाधिकभूतज्ञानसंभवाद्भय-
 नि स्थित्या चतुःस्थानपतितः, उक्तुष्टाऽऽभिनिर्वाधिकभूतज्ञाने स्थित्या
 च त्रिस्थानपतितता वक्तव्या । अत इह यस्याङ्गुष्ट आभिनिर्वा-
 धिकभूतज्ञाने स नियमासङ्कषेयवर्षाऽऽयुषश्च स्थित्या त्रिस्थानप-
 तित एव, यथांक्तं प्राक् अवशिष्टम् । विमङ्गमसूत्रेऽपि स्थित्या
 त्रिस्थानपतितता किं कारणमिति चेत् ? उच्यते-असङ्कषेयवर्षा-
 ऽऽयुषोऽभिनिर्वाधिकसम्भवात् । अत इह सूत्रोक्तकारण- "आहिं
 बिभेगुनु नियमा त्रिपञ्चवडिइ, किं कारणं ? अत्रह-आहिंवि-
 जगा असंसेजवासा । अयस्स तत्ति य ति । "

संप्रति अजीवपर्वानाम् पृच्छां-

जहएणोमाहणयां भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा
 पएणत्ता ? गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता । से केणट्ठेणं
 जंते ! एवं बुवइ-जहएणा ।

पञ्जवा पएणत्ता ? गोयमा ! जहएणोमाहणय मणुस्स जह-
 एणोमाहणयस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्लं पदेमट्ठयाए तु-
 ल्लं ओगाहणट्ठयाए तुल्लं त्रितीए तट्ठाणवडिइ, वएणणंभर-
 सफामपज्जेवेहिं तिहिं नागेहिं दाहिं अत्राणेहिं तिहिं दंस-
 णेहिं छट्ठाणवडिइ । उक्कोसोमाहणय वि एवं चेव, नवरं
 त्रितीए मिय होणे, मिय तुल्लं, मिय अरुभट्ठिइ । जइ हो-
 णं असंखेज्जभागहीणे, अइ अरुभट्ठिइ असंखेज्जभाग-
 मरुभट्ठिइ । दां नाणा दां अम्माणा दां देमणा । अज-
 हाणमणुकोमोमाहणय वि एवं चेव, नवरं ओगाहणट्ठया-
 ए चउष्टाणवडिइ, त्रितीए चउष्टाणवडिइ । आइल्लेहिं च-
 उहिं नागेहिं छट्ठाणवडिइ, केवलनाएणपज्जेवेहिं तुल्लं,
 तिहिं अएणाणेहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिइ । केवलदंसणप-
 ज्जेवेहिं तुल्लं । जहएणट्ठितियाणं जंते ! मणुस्साणं केवइया
 पज्जवा पएणत्ता ? गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता ।
 से केणट्ठेणं जंते ! एवं बुवइ ? गोयमा ! जहएणट्ठित्तीए
 मणुस्स जहएणट्ठित्तीयस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्लं प-
 देमट्ठयाए तुल्लं ओगाहणट्ठयाए चउष्टाणवडिइ, त्रितीए
 तुल्लं । वएणंभरसफामपज्जेवेहिं दाहिं अएणाणेहिं दाहिं
 दंसणेहिं छट्ठाणवडिइ । एवं उक्कोसट्ठित्तीए वि, नवरं दो
 नाणा दो अत्राणा दां दंसणा । अजहाणमणुकोमट्ठित्तीए
 वि एवं चेव, नवरं टिइ चउष्टाणवडिइ, ओगाहणट्ठयाए
 चउष्टाणवडिइ, आइल्लेहिं चउहिं नागेहिं छट्ठाणवडिइ,
 केवलनाएणपज्जेवेहिं तुल्लं, तिहिं अएणाणेहिं तिहिं
 दंसणेहिं छट्ठाणवडिइ, केवलदंसणपज्जेवेहिं तुल्लं । जहए-
 णुणकाजयाणं भंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा पएणत्ता ?
 गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं
 बुवइ ? गोयमा ! जहएणुणकाजए मणुस्स जहएणुणका-
 जयस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए तुल्लं पदेमट्ठयाए तुल्लं ओगाह-
 णट्ठयाए चउष्टाणवडिइ । काजवएणपज्जेवेहिं तुल्लं, अवसं-
 सेहिं वएणंभरसफामपज्जेवेहिं छट्ठाणवडिइ, चउहिं नागे-
 हिं छट्ठाणवडिइ, केवलनाएणपज्जेवेहिं तुल्लं, तिहिं अ-
 त्रानेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवडिइ, केवलदंसणपज्जे-
 वेहिं तुल्लं, एवं उक्कोसणुणकाजए वि, अजहएणुणका-
 मणुणकालए वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणं छट्ठाणवडिइ । एवं
 पंच वणा दां गंथा पंच रमा अट्ठ फामा जाणियववा । जह-
 एणाजिणिवोहिंयनाणीणं जंते ! मणुस्साणं केवइया पज्जवा
 पएणत्ता ? गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता । से केणट्ठेणं
 भंते ! एवं बुवइ ? गोयमा ! जहएणाभिणिवोहिंयनाणी
 मणुस्स जहएणाभिणिवोहिंयनाणस्स मणुस्सस्स दव्वट्ठयाए
 तुल्लं पदेमट्ठयाए तुल्लं ओगाहणट्ठयाए चउष्टाणवडिइ,

त्रितीये चउट्टाणवदिपे, बण्णं धरसकामपज्जवेहिं छत्ता-
 णवदिपे, आभिणियां हि यनाण पज्जवेहिं तुल्लं, सुयनाण-
 पज्जवेहिं दाहिं दंसपेहिं उट्टाणवदिपे । एवं उक्कामाजि-
 णियां हि यनाणीं वि, नवरं आजिणिबोहि यनाण पज्जवेहिं
 तुल्लं, त्रितीये तिउट्टाणवदिपे, तिहिं नाणेहिं तिहिं दंस-
 पेहिं उट्टाणवदिपे । अजहन्नमएकुसोसाजिणिबोहि यना-
 णीं जहा उक्कामाभिणिबोहि यनाणीं, नवरं त्रितीये ब-
 ट्टाणवदिपे, सट्टाणेपे वि छट्टाणवदिपे, एवं सुय-
 नाणीं वि । जहन्नेहिनाणीणं जंते ! मणुस्माणं केवडया
 पज्जवा पएणत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता ।
 से केण्टेणं जंते ! एवं वुवड-गोयमा ! जहन्नेहिनाणीं
 मणुस्से जहन्नेहिनाणिसस मणुस्सस दवडट्टयाए तुल्लं
 परेसट्टयाए तुल्लं आंगाहणट्टयाए तिउट्टाणवदिपे,
 त्रितीये तिउट्टाणवदिपे, बन्नमं परसकामपज्जवेहिं दाहिं
 नाणेहिं उट्टाणवदिपे, आहिनाण पज्जवेहिं तुल्लं, मणु-
 पज्जवा यनाण पज्जवेहिं, उट्टाणवदिपे तिहिं दंसपेहिं छट्टा-
 णवदिपे, मट्टाणे उट्टाणवदिपे । एवं उक्कामाहिनाणीं वि,
 अजहन्नमएकुसोमाहिनाणीं वि एवं चेव, नवरं आंगाहण-
 ट्टयाए चउट्टाणवदिपे, मट्टाणे उट्टाणवदिपे । जहा
 आहिनाणीं तहा मणुपज्जवा यनाणीं वि जाणियव्वा, नवरं
 आंगाहणट्टयाए तिउट्टाणवदिपे, जहा आभिनिबोहि यनाणीं
 सहा सुयअण्णाणीं य जाणियव्वा । जहा ओहिनाण । तहा वि-
 जेगनाणीं वि जाणियव्वा । बन्धुसुदंसणीं, अचबन्धुदंसणीं
 य । जहा आभिणिबोहि यनाणीं आहिदंसणीं तहा ओहि-
 नाणीं । जत्थ नाणा तत्थ अण्णाणा नत्थ, जत्थ अण्णाणा
 तत्थ नाणा नत्थ । जत्थ दंसणा तत्थ नाणा वि, अण्णाणा वि ।
 केवल्लनाणीणं भंते ! मणुस्माणं केवडया पज्जवा पव्वत्ता ।
 गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता । से केण्टेणं जंते !
 एवं वुवड-केवल्लनाणीणं मणुस्माणं अणंता पज्जवा प-
 व्वत्ता । गोयमा ! केवल्लनाणीं मणुस्से केवल्लनाणिसस
 मणुस्सस दवडट्टयाए तुल्लं परेसट्टयाए तुल्लं आंगाहण-
 ट्टयाए चउट्टाणवदिपे, तिउट्टाणवदिपे, बन्नमं-
 धरसकामपज्जवेहिं छट्टाणवदिपे, केवल्लनाण पज्जवेहिं
 केवल्लनाणदंसपज्जवेहिं तुल्लं । एवं केवल्लदंसणीं वि मणुस्से
 आभिणिवे । बाणंमत्तरा जहा असुखकुमारा । एवं जोसि सया-
 वेयाणिया, नवरं सट्टाणे तिउट्टाणवदिपे जाणिय-
 व्वं । सेणं जीवपज्जवा ।

अज्यः यावदाहनमनुसृत्य भू- (त्रितीयेतिद्विगुणवदिति) निर्यक-
 श्चैक्यवधमनुसृत्योऽपि अज्यः यावदाहनो नियमात् स्रक्ष्यते यवर्षा-
 ऽऽयुक्कः, स्रक्ष्यते यवर्षाऽऽयुक्कश्च क्षिप्त्या विस्मानपतित एवेति ।
 (तर्हि माणैर्हि इति) यदा यदा काश्चांथं करोऽनुसृत्योपपातिक-
 हंशो वा अथतिपातते वा अधिकांशेन अज्यः यावदमवगाहनायामुप-

पते, तथा स्वयं शिक्षात्मयि लभ्यते इति त्रिभिर्गोत्रैरित्युक्तम् । विप्र-
ह्वानसहिततनु नाकादुत्पन्नो जघन्यावासवागदानां गो-
त्रपत्येन, तथास्वाभावाद्यन्तो विप्रह्वानेन न हृत्पत्ये इति ह्यो-
ष्यामहानां प्रभिरुक्तम् । वरुणस्याहनामनुपस्थत्वे । 'विप्र-
ए सिय हृजि सिय तुष्टे सिय अरुमहिव जहृ ह्योषे अरु-
वेजसागाहणे जहृ अरुमहिव असंकोउजसागमनदिव ।'
उक्तुष्टावगादना हि मनुष्यास्त्रिगव्यूनोऽप्युक्तुष्टावज्यूनां स्थि-
तिश्च्यवन्तः पदयोपमासंख्येयमागादनां त्रिणि पदयोपमा-
नि, उत्पत्तितस्ताभ्येव परिपूर्णानि त्रीणि पदयोपमानि । उक्तं
जीवाभिगने- 'उत्तवकुदरेवकुपरा मणुस्सपाने जेन । केवस्य
कामं ठिरे पक्कसा । गोयमा ।' उक्तं जेनि तस्मिणि पस्मिणेवमहं प-
स्मिणेवमस्य अरुवेउजसागाहणां इति उक्तं सति तस्मिणि पस्मिणे
वमा इति ।' पदयोपमासंख्येयमागाज त्रयाणां पदयोपमाना-
मसंख्येयतमा जाग इति पदयोपमासंख्येयमागादनां पदयोप-
मास्थितिकाः परितुष्टपदयोपमस्य स्थितिकायेह्युक्तुष्टावगादना-
प्यजागदानी, एतस्मिन् पदयोपमासंख्येयमागास्थिकाः शेषा बुद्धि-
हानयो न गम्यन्ते । (दो नाणा दो अखाणा इति) उक्तुष्टावगादना
हि असंख्येयपदयोपमासंख्येयपदयोपमासंख्येयमागादना-
सम्भवः, तथास्वाभावाद्यन्तो के एव हानि हे वाऽहानि इति । तथा
अजघन्यावगादनाः संख्येयपदयोपमासंख्येयमागादनां पदयोपमा-
संख्येयपदयोपमासंख्येयमागादनां पदयोपमासंख्येयमागादना-
पि चतुःस्थानापरितनव स्थित्याऽपि तथाऽऽपि चतुर्मितस्मिन्तुष्टाव-
धिमनो पदयोपमैर्होहानिः पदस्थानपतितोऽपि, तथा चतुर्णामपि ह्याना-
नां तत्पदस्थानादिसिपयपदयोपमासंख्येयपदयोपमासंख्येयमागादना-
कलहानपदयोपमैस्तुष्टानां निःशेषत्वावधारणकृत्यतः, प्रसूतस्य केवस-
हानस्य भेदाभावात् । शेषं सुगमम् । जघन्यस्थितिमनुपस्थस्य
(दो इति अखाणा इति) त्रयाणामहानाभ्यां मय्यहान्युक्तुष्टावगा-
दनाऽपि पदस्थानपतिताना वक्तव्या, न तु ह्यानापदयोपमाः कस्मादिति
चेत् । उच्यते पदयोपस्थितिका मनुष्यः सम्मूर्द्धिमाः, सम्मूर्द्धि-
ममनुष्याश्च नियमतो मिथ्यादृष्टयस्ततः, तथासहानं पदम
हाने । उक्तुष्टस्थितिमनुपस्थस्य (दो नाणा दो अखाणा इति)
उक्तुष्टस्थितिः हि मनुष्यास्त्रिगव्यूनामनुपस्थस्येत्येव । तथाहृ-
हानि नियमेन, यथा हृदः परमात्मावशेषाऽप्युक्तुष्टावगादनाधिकेषु वक्ता-
ऽप्युपस्थताः सम्यक्पदयोपमासंख्येयमागादनां लक्ष्यते, मयाभिगमिह्य प-
दासंख्येयपदयोपमासंख्येयमागादनां न स्त इति त्रीणि ह्यानां त्रिण्यहानानि
नोक्तम् । अजघन्यावगादनास्थितिमनुपस्थस्य जघन्यावगादना-
गाहनामनुपस्थामिव भावनीयम् । जघन्याऽर्धमनिर्बोधिकमनु-
पस्थस्य हे हाने वक्तव्ये, हे दर्शने । किं कारणमिति चेन्न, उच्यते-
जघन्यावगादनाधिको हि जीवो नियमादर्थमनिर्बोधकमनुपस्थस्य
कः, प्रथमहानाऽऽवधारणार्थसंज्ञावद्व्याप्य जघन्याऽर्धमनिर्बो-
धिकाधिकहान्यावगाद, ततः शेषावधारणार्थसंज्ञावद्व्याप्यार्थाभिर्बो-
धिकाहानपदयोपमैस्तुष्टपदयोपमैर्होहानां दर्शनादपि च पद-
स्थानपतितो उक्ता । उक्तुष्टाऽर्धमनिर्बोधिकस्ये- (विप्रं तदुहृ-
वद्विप इति) उक्तुष्टाऽर्धमनिर्बोधिका हि नियमासंख्येयपदयोप-
मासंख्येयपदयोपमासंख्येयमागादनां जघन्यावगादनां, सर्वोक्तुष्टाऽर्ध-
मनिर्बोधिकाहानसंभवाद्, संख्येयपदयोपमासंख्येयमागादनां प्रत्युक्तव्येः स्थित्या
विस्थापनपतितानि इति जघन्याऽवधिस्तुष्टपदयोपमास्थित्येव च अ-
वधारणव्या विस्थापनपतितो वक्तव्यः । यतः सर्वजघन्याऽवधि-
र्बोधिकाहानाणां मनुष्याणां पारमर्शिका न भवति, किं तु तत्तद्वि-

[illegible]

संप्रत्यजीवान् पृच्छति-

अजीवपञ्जया छं जंते । कश्चिद्वा एषणत्ता । गोयमा ।
दुश्चिद्वा एषणत्ता । तं जहा-रुचिश्चमीवपञ्जया, अरुचि-
श्चमीवपञ्जया य । अरुचिअजीवपञ्जया छं भंते । कतिविद्वा
पञ्जता । गोयमा । दम्बिद्वा एषणत्ता । तं जहा-धम्मसिं-
काए,धम्मसिंकायस्स देवे, धम्मसिंकायस्स पदेसा,अध-
म्मसिंकाए,अधम्मसिंकायस्स देवे, अधम्मसिंकायस्स पदे-
सा,आगामसिंकाए,आगामसिंकायस्स देस,आगामसिं-
कायस्स पदेसा,अक्कासमए । रुचिअजीवपञ्जया छं जंते । क-
तिविद्वा पणत्ता । गोयमा । चउच्चिद्वा पञ्जत्ता । तं जहा-
स्वत्था, स्वपदेसा,स्वपदेसा,परमाणुपोगल्ला । तेणं जंते । किं
संखेज्जा,असंखेज्जा अणत्ता । गोयमा । नां संखिज्जा,
नां असंखिज्जा, अणत्ता । से केण्हणं जंते । एवं सुबुद्ध-
नो संखिज्जा,नो असंखिज्जा,अणत्ता । गोयमा । अणत्ता
परमाणुपोगल्ला, अणत्ता दुप्पमिया स्वत्थां जाव अणत्ता
दसपदेमिया स्वत्था, अणत्ता संखिज्जपदेमिया स्वत्था,अनेता
असंखिज्जपदेमिया स्वत्था,अणत्ता अणेतपदेमिया स्वत्था । से
तेण्हणं गोयमा । एवं बुद्ध-तेणं नां संखेज्जा नां अ-
संखेज्जा अणत्ता ।

(अजीवपञ्चायं इत्यादि) (कविअजीवपञ्चायं अकवि
अजीवपञ्चायं इति) रूपमिति, उपाङ्गकणमेतत्-वर्णगम्भ-
सहस्रशोऽपि विधाने येषां ते कृपणः, ते च ते जावाश्च कृप-
जीवाः, तेषां पर्यावा कृप्यजीवपर्याया इत्यर्थः । तद्विपरीता
अकृप्यजीवपर्यायाः, अकृत्यजीवपर्याया इति भावः ॥ धम्मसि-
काय इत्यादि ॥ धर्मास्तिकादि विधिपूर्वमवयवि कृत्यं धर्मा-
स्तिकायस्य दृष्टः, नरपेक्षावांश्चैकपां विभागाः धर्मास्तिका-

[illegible]

अहन्नावगाहणार्थं-एवञ्च अहन्नाह्नेसायं ॥ १ ॥ "

अस्माकं सधुरात्मनांका-अधमतांऽपुनरुपानां विभक्ता कथंवा, न-
द्वन्द्वतः केवाऽऽदिप्रदेशस्त्वनामवा । अथाऽऽदिशब्दकाशकासम्भ-
विपरिहृतः । ततोऽधम्येव तदधमताः केवप्रदेशाऽऽदिविभक्तः स्म-
तानां विभक्ता कथंवा, नद्वन्द्वतः काशप्रदेशैरेकाऽऽदिसम्भवेत्, ततो
माधप्रदेशैरेककुण्डकाशकाऽऽदिजिनिरिति । तदनन्तरं जघ-
न्यानामाऽऽदीनामिति । अत्र-अशिश्नश्च मध्यमोऽकृष्टाद्यावा-
हना जघनमवयवोऽकृष्टविजघन्यमध्यमोऽकृष्टगुणकालिका-
ऽद्विर्णवः परिहृतः । ततोऽधम्येव तदधमताऽऽदिप्रदेशानां जघन्यप्र-
देशानां मध्यमप्रदेशानामजघन्योऽकृष्टप्रदेशानांमिति ।

अत्र प्रथमतः क्रमेण परमाश्रवादीनां चिन्तां कुर्यात्—

પરમાણુપોમ્ગલાળં જંતે ! કેવડયા પજવા પરણતા ા
 ગોયમા ! પરમાણુપોમ્ગલાળં અણંતા પજન્ના પરણતા !
 સં કેળદ્ટણં ખેં ! પરં વુચ્છડ-પરમાણુપોમ્ગલાળં અનંત
 પજન્ના પક્ષતા ! ગોયમા ! પરમાણુપોમ્ગલે, પરમાણુપોમ્ગ-
 લસમ દચ્છદયાપ તુણ્ણ, પદેસદયાપ તુણ્ણ, આગાયાદુદ્યા-
 પ તુણ્ણ, ડિંવ મિય હીળ મિય તુણ્ણ મિય અચ્છદિપ !
 જડ હીળ સંલેચ્છજાગમ્મહીળે વા અમ્મંલેચ્છજાગમ્મહીળે વા
 સંલેચ્છજગુણ્ણહીળે વા અમ્મંલેચ્છજગુણ્ણહીળે વા, અદ્ધ અ-
 ચ્છદિપ સંલેચ્છજાગમ્મચ્છદિપ વા અસંલેચ્છજાગમ્મચ્છ-
 દિપ વા સંલેચ્છજગુણ્ણમ્મચ્છિપ વા અસંલેચ્છજગુણ્ણમ્મચ્છ-
 દિપ વા ! કાલવપ્પઅપજન્નેઠેં મિય હીળે મિય તુણ્ણ
 મિય અચ્છદિપ જડ હીળ અનંતજાગમ્મહીળે વા અમ્મં-
 લેચ્છજાગમ્મહીળે વા સંલેચ્છજાગમ્મહીળે વા સંલેચ્છજગુણ્ણ-
 હીળે વા અમ્મંલેચ્છજગુણ્ણહીળે વા અણંતગુણ્ણહીળે વા,
 અદ્ધ અચ્છદિપ અસંલેચ્છજાગમ્મચ્છદિપ વા સંલેચ્છડ-
 જાગમ્મચ્છિપ વા સંલેચ્છજગુણ્ણમ્મચ્છિપ વા અસંલેચ્છજ-

गुणमम्बहिए वा अणंतगुणमम्बहिए वा । एवं अम्बसेसव-
न्गंधरसफासपञ्जवेहिं छट्टाणवदिह । फासाणं सियउ-
मिणनिच्छुक्खवेहिं छट्टाणवदिह । से तेणहेणं गोयमा !
एवं बुच्चइ-परमाणुपोग्गल्लेणं अणंता पञ्जवा पण्णा ॥

(परमाणुपोग्गल्लेणं जेतं इयादि) (स्थग्या चतुःस्थानप-
तिनत्वं, परमाणोः स्वमादाश्रययोग्यनोऽयमकूषेयकालमव-
स्थापनावात् । कालाऽऽदिष्वर्थपर्यायः पदस्थानपतितत्वा, एक-
स्यापि परमाणोः पर्यायाऽऽनन्त्याविरोधात् । ननु परमाणुरप्रमंशो
गीयते ततः कथं पर्यायाऽऽनन्त्याविरोधः, पर्यायाऽऽनन्त्ये नि-
श्चयतः स्वप्रदेशस्थप्रसक्तैः । तदुक्तम्-चतुस्तथापरिहृतात् । प-
रमाणुहिं अप्रदेशो गीयते-कथं कथं तथा सांशो न प्रवर्ततेति, न
तु कालज्ञानादप्यभिहितं । "अपयसं दव्वट्टयाए उ" इति वचनात्-
। ततः कालमाश्रयं स्वप्रदेशस्थेऽपि न कांश्चिदेषाः तथा पर-
माणुवाशीनामसंस्थानप्रदेशकः कथं प्रपञ्चतानां केवादिस्वप्र-
देशकानामसंस्थानं तथा एकप्रदेशकमादावां यावत्संस्था-
तप्रदेशावगाहनां शान्तिगन्धस्मिन्नकृत्वाकालात्पर एव स्पष्टा
इति तैरेव परमाणुवादीनां पदस्थानपतितत्वा वक्तव्या, न शेषः ।

द्विप्रदेशकस्त्वयम्ब-

दुपदेसियाणं पुच्छा ! गोयमा ! अणंता पञ्जवा पण्णा ?
से केणहेणं जेतं ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! दुपदेसिए, दुपदे-
सियस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, एपसट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टया-
ए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अम्बहिए । जइ हीणे प-
एमहीणे, अह अम्बहिए पदेसमज्जहिए, त्रितीए चउ-
ट्टाणवदिह, वच्चादिं उवादिहेहिं चउफामेहिं य अट्टा-
णवदिह । एवं तियपपमिए वि, नवरं उमाहणट्टाए सिय हीणे
मिय तुल्ले सिय अम्बहिए, जइ हीणे पदेसहीणे वा उ-
पमसट्टाणे वा, अह अम्बहिए पदेसमम्बहिए वा, एवं जाव
दमपदेसिए, नवरं ओगाहणए पदेसपरिवुद्धिं कायव्वांजा-
व दमपदेसिए, नवरं पदेसहीणे ति । संखेज्जपदेसियाणं
पुच्छा ! गोयमा ! अणंता पञ्जवा पण्णा । से केणहेणं भं-
ते ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! संखेज्जपदेसिए, मंखेज्जपदेसि-
यस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए सिय हीणे सिय तुल्ले
मिय अम्बहिए, जइ हीणे संखेज्जपमाहीणे वा संखे-
ज्जगुणहीणे वा, अह अम्बहिए एवं चेव, ओगाहणट्टया वि
दुट्टाणवदिह, त्रितीए चउट्टाणवदिह, वच्चादिउवरिद्धे
चउफामपञ्जवेहिं य अट्टाणवदिह । असंखेज्जपदेसियाणं
पुच्छा ! गोयमा ! अणंता पञ्जवा पण्णा । से केणहेणं
भंते ! एवं बुच्चइ ! गोयमा ! असंखेज्जपदेसिए खंवे अ-
संखेज्जपदेसियस्म खंवरस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
चउट्टाणवदिह, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिह, व-
च्चादिउवरिद्धे चउफामेहिं य अट्टाणवदिह । अणंतपदे-
सियाणं पुच्छा ! गोयमा ! अणंता पञ्जवा पण्णा । से के-
णहेणं भंते ! एवं बुच्चइ ! गोयमा ! अणंतपदेसिए खंवे,

अणंतपदेसियस्म खंवरस्म दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्ट-
याए अट्टाणवदिह, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिह,
त्रितीए चउट्टाणवदिह, वत्तगंधरसफासपञ्जवेहिं छट्टा-
णवदिह । एगपदेसोमादाणं पोग्गल्लेणं पुच्छा ! गोयमा !
अणंता पञ्जवा पण्णा । से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ !
गोयमा ! एगपदेसोमादे पोग्गले, एगपदेसोमादस्म पोग्ग-
ल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए अट्टाणवदिह, ओ-
गाहणट्टयाए तुल्ले, त्रितीए चउट्टाणवदिह, वच्चादिउवरि-
द्धे चउफामेहिं य अट्टाणवदिह । एवं उपमसोमादे वि-
जाव दमपदेसोमादे संखेज्जपदेसोमादाणं पुच्छा ! गोयमा !
अणंता पण्णा । से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ ! गोयमा !
संखेज्जपदेसोमादे पोग्गले संखेज्जपदेसोमादस्म पोग्गल्लस्म
दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए अट्टाणवदिह ! ओगाहणट्टया-
ए अट्टाणवदिह, त्रितीए चउट्टाणवदिह, वच्चादिउवरिद्धे-
चउफामेहिं य अट्टाणवदिह । असंखेज्जपदेसोमादाणं पु-
च्छा ! गोयमा ! अणंता पञ्जवा पण्णा । से केणहेणं भंते !
एवं बुच्चइ ! गोयमा ! असंखेज्जपदेसोमादे पोग्गले, असंखे-
ज्जपदेसोमादस्म पोग्गल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
अट्टाणवदिह, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिह, त्रितीए चउ-
ट्टाणवदिह, वच्चादिअट्टाफामेहिं अट्टाणवदिह । एग-
ममपट्टियाणं पुच्छा ! गोयमा ! अणंता । से केणहेणं
जेतं ! एवं बुच्चइ ! गोयमा ! एगममपट्टिइ पोग्गले एग-
ममपट्टियस्म पोग्गल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
अट्टाणवदिह, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिह, त्रि-
तीए तुल्ले, वच्चादिअट्टाफामेहिं अट्टाणवदिह । एवं जाव
दममपट्टिइ । संखेज्जममपट्टिइयाणं एवं चेव, नवरं त्रि-
तीए अट्टाणवदिह । असंखेज्जममपट्टिइयाणं एवं चेव, त्रि-
तीए चउट्टाणवदिह । एगगुणकालाणं पुच्छा ! गोयमा !
अणंता । से केणहेणं जेतं ! एवं बुच्चइ ! गोयमा ! एग-
गुणकाले पोग्गले, एगगुणकालागस्म पुगल्लस्म दव्व-
ट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए अट्टाणवदिह, ओगाहणट्टयाए,
चउट्टाणवदिह त्रितीए चउट्टाणवदिह, कालवत्तपञ्ज-
वेहिं तुल्ले, अवसेमेहिं वत्तगंधरसपञ्जवेहिं अट्टाणवदिह,
अट्टाहिं फामेहिं अट्टाणवदिह । एवं जाव दमगु-
णकालाए, संखेज्जगुणकालाए वि एवं चेव, नवरं सट्टाणे
दुट्टाणवदिह । एवं अमसंखेज्जगुणकालाए वि, नवरं सट्टा-
णे चउट्टाणवदिह । एवं अणंतगुणकालाए वि, नवरं सट्टाणे
अट्टाणवदिह । एवं जहा कालवत्तस्म वत्तव्या जणिषा,
तथा सेसाणं वि वत्तगंधरसफासाणं वत्तव्या जणिषव्वा
जाव अणंतगुणल्लवे । जहाओगाहणमाणं भंते ! दुपदे-

मियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं भंते ! एवं
बुचइ ? गोयमा ! जहसोगाहणए दुपदेसिए खंभे जहसो-
गाहणगस्स दुपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेस-
ड्याए तुल्ले, डिईए चउडाणवदिए, कालवन्नपजजवेहिं उ-
डाणवदिए, सेसवन्नपजजसकामपजजवेहिं उडाणवदिए, सो-
नसिएणिक्खसकफासिंहिं उडाणवदिए । से तेणट्टेणं
गोयमा ! एवं बुचइ-जहसोगाहणगाणं दुपदेसियाणं पो-
गलाणं अग्रंता पजजवा पत्तता । उक्कोसोगाहणए वि एवं
चेव, अजहन्नमणुक्कोसोगाहओ नत्थि । जहन्नोगाहणगाणं
जंते ! तिपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टे-
णं जंतं ! एवं बुचइ ? गोयमा ! जहा दुपदेसिए जहन्नोगा-
हणए उक्कोसोगाहणए वि एवं चेव, एवं अजहन्नमणुक्को-
सोगाहणए वि । जहसोगाहणगाणं जंतं ! चउपदेसियाणं
पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नोगाहणए दुपदेसिए तदा उक्कोसो-
गाहणए चउपएसिए वि, एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए
वि चउपदेसिए, गावरं उग्गाहणड्याए सिए हीणि मिय
तुल्ले सिय अन्नहिए, जउ हीणे पदेसहीणे, अह अन्नहिए
पदेसअन्नहिए, एवं जाव दसपदेसिए खंभस्स, नवरं अजह-
न्नमणुक्कोसोगाहणए पदेसपरिवुद्धं कायव्वा० जाव दसपदे-
सियस्स सत्त पपमा परिवुद्धिजंति । जहसोगाहणगाणं जंतं !
संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं
भंते ! एवं बुचइ ? गोयमा ! जहसोगाहणए संखेजपएसिए,
जहसोगाहणगस्स संखेजपदेसियस्स दव्वड्याए तुल्ले, प-
देसड्याए उडाणवदिए, ओगाहणड्याए तुल्ले, डिईए
चउडाणवदिए, वन्नादिचउफासिंहिं उडाणवदिए ।
एवं उक्कोसोगाहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए वि
एवं चेव नवरं सट्ठाणं उडाणवदिए । जहन्नोगाहण-
गाणं जंतं ! असंखिजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ग्रंता । से केणट्टेणं भंते ! एवं बुचइ ? गोयमा ! जह-
न्नोगाहणए असंखेजपदेसिए खंभे, जहसोगाहणगस्स अ-
संखिजपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए
चउडाणवदिए, ओगाहणड्याए तुल्ले, डिईए चउडाण-
वदिए, वन्नादिचउफासिंहिं उडाणवदिए, एवं उक्कोसो-
गाहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए वि एवं चेव, नवरं
सट्ठाणं चउडाणवदिए । जहन्नोगाहणगाणं जंतं ! अग्रंत-
पदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं जंतं !
एवं बुचइ ? गोयमा ! जहन्नोगाहणए अग्रंतपदेसिए खंभे,
जहसोगाहणगस्स अग्रंतपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए तुल्ले,
पदेसड्याए उडाणवदिए, ओगाहणड्याए तुल्ले, डिईए
चउडाणवदिए, वन्नादिचउफासिंहिं उडाणवदिए । उक्को-

सोगाहणए वि एवं चेव, नवरं डिईए वि तुल्ले । अजह-
न्नमणुक्कोसोगाहणगाणं भंते ! अग्रंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं ? अजहन्नमणुक्कोसोगाह-
णए अग्रंतपदेसिए खंभे, अजहन्नमणुक्कोसोगाहणगस्स अ-
ग्रंतपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए
उडाणवदिए, ओगाहणड्याए चउडाणवदिए डिईए व-
न्नादिअडफासिंहिं उडाणवदिए । जहन्नडिईयाणं भंते !
परमाणुपोगलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं ?
गोयमा ! जहन्नडिईए परमाणुपोगाहणे, जहन्नडिईयस्स
परमाणुपोगाहणस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए तुल्ले, उ-
ग्गाहणड्याए तुल्ले, डिईए तुल्ले, वन्नाडिउफासिंहिं य
उडाणवदिए, एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहि-
ईए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउडाणवदिए । जहन्नडि-
ईयाणं दुपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से के-
णट्टेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए दुपदेसिए, जहन्नडिई-
यस्स दुपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए
तुल्ले, उग्गाहणड्याए सिए हीणि मिय तुल्ले मिय अन्न-
हिए, जउ हीणे पदेसहीणि, अह अन्नहिए पदेसड्याए
अन्नहिए, डिईए तुल्ले, वन्नादिचउफासिंहिं य उडाणव-
दिए । एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहिईए वि एवं
चेव, नवरं डिईए चउडाणवदिए, एवं जाव दसपदेसिए,
नवरं पदेसपरिवुद्धं कायव्वा, ओगाहणड्याए तिसु वि गम-
एसुंजाव दसपदेसिए नव पदेमा वुद्धिजंति । जहन्नडि-
ईयाणं भंते ! संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ग्रंता । से केणट्टेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए संखेजपदेसि-
ए, जहन्नडिईयस्स संखेजपदेसियस्स खंभस्स दव्वड्याए
तुल्ले, पदेसड्याए उडाणवदिए, ओगाहणड्याए उडाणव-
दिए, डिईए तुल्ले, वन्नादिचउफासिंहिं य उडाणवदिए वि,
एवं उक्कोसडिईए वि, अजहन्नमणुक्कोसमहिईए वि एवं चेव,
नवरं डिईए चउडाणवदिए । जहन्नडिईयाणं जंते ! असं-
खिजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं ?
गोयमा ! जहन्नडिईए असंखिजपएसिए, जहन्नडिईयस्स
असंखेजपदेसियस्स दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए चउडाण-
वदिए, ओगाहणड्याए चउडाणवदिए, डिईए तुल्ले, वन्ना-
दिउवग्गिचउफासिंहिं उडाणवदिए, एवं उक्कोसडिईए वि,
अजहन्नमणुक्कोसमहिईए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउ-
डाणवदिए । जहन्नडिईयाणं अग्रंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अग्रंता । से केणट्टेणं ? गोयमा ! जहन्नडिईए
अग्रंतपदेसिए जहन्नडिईयस्स अग्रंतपदेसियस्स दव्वड्याए
तुल्ले, पदेसड्याए उडाणवदिए, ओगाहणड्याए चउडाण-

वन्दिष, ठिईए तुझे, वन्नादिअङ्गफासेहिं छट्ठाणवन्दिष, एवं
 ठकोसङ्गिईए वि, अजहन्नमणुकोसद्वितीए वि एवं चेव, नवरं
 ठिईए चउट्ठाणवन्दिष । जहन्नगुणकात्तयाणं परमा-
 खुपांगलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गो-
 यमा ! जहन्नगुणकात्तए परमाणुपांगले, जहन्नगुणकात्तग-
 र्स्स परमाणुपांगलस्स दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए तुझे,
 ओगाहणट्ठयाए तुझे, ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, कात्तवन्न-
 पञ्जवेहिं तुझे, अवसमा वन्ना नत्थि, मंधरसफासपञ्जवेहिं
 छट्ठाणवन्दिष, एवं उक्कोसगुणकात्तए वि, एवं अजह-
 न्नमणुकोसगुणकात्तए वि, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष ।
 जहन्नगुणकात्तयाणं भंते ! दुपदेसियाणं पुच्छा ? गो-
 यमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नगुणकात्तए
 दुपदेसिए, जहन्नगुणकात्तगस्स दुपदेसियाणं दव्वट्ठयाए
 तुझे, पदेमट्ठयाए तुझे, ओगाहणट्ठयाए सिय हीणे सिय
 तुझे मिय अन्नहिए, जह हीणे पदेमहीणे, अह अन्न-
 हिए पदेममन्दिष, ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, कात्तवन्नप-
 ज्जवेहिं तुझे, अवसमवसादिउत्तरिअचउफामेहिं य छट्ठाणव-
 न्दिष, एवं उक्कोसगुणकात्तयां वि, अजहन्नमणुकोसगुणका-
 त्तए वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष । एवं जा-
 व दसपदेसिए, नवरं पदेसपरिवृद्धिं ओगाहणा तदेव ।
 जहन्नगुणकात्तयाणं जंते ! संखेज्जपदेसियाणं पुच्छा ?
 गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नगु-
 णकात्तए संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणकात्तगस्स संखेज्जप-
 देसियाणं दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए तुट्ठाणवन्दिष, ओ-
 गाहणट्ठयाए तुट्ठाणवन्दिष, ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, कात्त-
 वन्नपज्जवेहिं तुझे, अवसमेहिं वसादिउत्तरिअचउफामेहिं
 छट्ठाणवन्दिष, एवं उक्कोसगुणकात्तए वि, एवं अजहन्नम-
 णुकोसगुणकात्तए वि, नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष ।
 जहन्नगुणकात्तयाणं भंते ! असीलज्जपदेसियाणं पुच्छा ?
 गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नगुणका-
 त्तए असीलज्जपदेसिए, जहन्नगुणकात्तगस्स असीलज्जप-
 देसियाणं दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए चउट्ठाणवन्दिष,
 ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, कात्तवन्नपज्जवेहिं तुझे, अवसमेहिं
 वसादिउत्तरिअचउफामेहिं य छट्ठाणवन्दिष । एवं उक्कोस-
 गुणकात्तए वि, अजहन्नमणुकोसगुणकात्तए वि एवं चेव,
 नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष । जहन्नगुणकात्तयाणं जंते ! अ-
 णंतपदेसियाणं पुच्छा ? अणंता । से केणट्ठेणं ?
 गोयमा ! जहन्नगुणकात्तए अणंतपदेसिए, जहन्नगुणका-
 त्तगस्स अणंतपदेसियाणं दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए
 छट्ठाणवन्दिष, ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवन्दिष, ठिईए च-

उट्ठाणवन्दिष, कात्तवन्नपञ्जवेहिं तुझे, अवसमेहिं य वसा-
 दिअङ्गफामेहिं छट्ठाणवन्दिष । एवं उक्कोसगुणकात्तए वि ।
 एवं अजहन्नमणुकोसगुणकात्तए वि एवं चेव, नवरं सट्ठाणे
 छट्ठाणवन्दिष । एवं नीललोहिपहालिरसुकिल्लमुत्तिगंध-
 कुत्तिजगंधितकन्यकमायअंभिल्लमहूरसपज्जवेहिं य वस-
 वया जाणियव्वा, नवरं परमाणुपांगलस्स सुत्तिजगंधस
 उत्तिजगंधो न भसति, उत्तिजगंधस सुत्तिजगंधो न भस-
 ति, तिसस्स अवसेमा न भसति, एवं ककुयादीनि वि,
 सेसं तं चेव । जहन्नगुणकत्तयाणं अणंतपदेसियाणं पु-
 च्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! ज-
 हन्नगुणकत्तयाणं अणंतपदेसिए, जहन्नगुणकत्तयाणं अ-
 णंतपदेसियाणं दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए छट्ठाणवन्दिष,
 ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवन्दिष । ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, ज-
 हन्नगुणकत्तयाणं अणंतपदेसिए, जहन्नगुणकत्तयाणं अ-
 णंतपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जह-
 न्नगुणकत्तयाणं परमाणुपांगले जहन्नगुणसीयस्स परमा-
 णुपांगलस्स दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए तुझे, ओगाह-
 णट्ठयाए तुझे, ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, वन्नगंधरसेहिं छट्ठा-
 णवन्दिष, सीतफासपज्जवेहिं तुझे, उसिफामो न जवति,
 निस्सल्लुक्कलफासपज्जवेहिं छट्ठाणवन्दिष, एवं उक्कोसगु-
 णसीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं
 सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष । जहन्नगुणसीताणं दुपदेसियाणं पु-
 च्छा ? गोयमा ! अणंता से केणट्ठेणं भंते ! ? गोयमा !
 जहन्नगुणसीते दुपदेसिए, जहन्नगुणसीयस्स दुपदेसियाणं
 दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए तुझे, ओगाहणट्ठयाए मिय
 हीणे सिय तुझे मिय अन्नहिए, जहिं हीणे पदेमहीणे,
 अह अन्नहिए पदेममन्दिष, ठिईए चउट्ठाणवन्दिष, वस-
 मंधरसपज्जवेहिं छट्ठाणवन्दिष, सीयफासपज्जवेहिं तुझे,
 उसिण्णिकुत्तलफासपज्जवेहिं छट्ठाणवन्दिष । एवं उ-
 क्कोसगुणसीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव,
 नवरं सट्ठाणे छट्ठाणवन्दिष । एवं जाव दसपदेसिए, नवरं
 ओगाहणट्ठयाए पदमपरिवृद्धिं कायव्वां जाव दसपदेसि-
 यस्स नव पदेसां वृत्तिं जंति । जहन्नगुणसीयाणं संखेज्जप-
 देसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणट्ठेणं ?
 गोयमा ! जहन्नगुणसीते संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणसी-
 यस्स संखेज्जपदेसियाणं दव्वट्ठयाए तुझे, पदेमट्ठयाए

इच्छाणवदिष, भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छाण-
णवदिष, ब्रह्मादिर्हि च्छाणवदिष, सीयकासपञ्चमेहि य
तुल्ले, तसिणनिच्छल्लुखेहि च्छाणवदिष, एवं उक्कोस-
गुणसीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं
सच्छाण च्छाणवदिष । जहन्नगुणसीयाणं असेल्लपदे-
सियाणं पुच्छा? गोयमा ! अणंता । से केणुहेणं जेतै ! ?
गोयमा ! जहन्नगुणसीते असेल्लपदेमिष, जहन्नगुणसी-
यस्स असेल्लपदेमिषस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप
च्छाणवदिष, भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छाण-
वदिष, ब्रह्मादिपञ्चमेहि च्छाणवदिष, सीयकास-
पञ्चमेहि तुल्ले, गिद्धसियाणल्लुखकासपञ्चमेहि च्छाणव-
दिष, एवं उक्कोसगुणसीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते
वि एवं चेव, नवरं सच्छाण च्छाणवदिष । जहन्नगुणसीयाणं
अणंतापदेसियाणं पुच्छा? गोयमा ! अणंता । से केणुहेणं?
गोयमा ! जहन्नगुणसीते अणंतापदेमिष, जहन्नगुणसीतस्स
अणंतापदेमिषस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप च्छाणवदिष,
भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छाणवदिष, ब-
्रह्मादिपञ्चमेहि च्छाणवदिष, सीयकासपञ्चमेहि तुल्ले, अव-
सेमेहि मच्छाणपञ्चमेहि च्छाणवदिष, एवं उक्कोसगुण-
सीते वि, अजहन्नमणुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं स-
च्छाण च्छाणवदिष, एवं उसिण निच्छल्लुखे जहा सी-
ते परमाणुपोगल्लस्स तद्धेव पमिषक्खोत्तस्वेमि न जयति
सि जाणियक्खं । जहन्नपदेसियाणं भंते! खंधाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अणंता । से केणुहेणं ? गोयमा ! जहन्नपदेसिए
खंधे, जहन्नपदेसियस्स खंधस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप
तुल्ले, भोगाहणद्वयाप सिय हीणे सिय तुल्ले सियमज्जहिष,
वादि हीणे पदेसहीणे, अहमज्जहिष पदेसमज्जहिष, त्रिष च्छा-
णवदिष, वन्नमंथरसज्जविरल्ल च्छाणपञ्चमेहि च्छा-
णवदिष । उक्कोसपदेसियाणं भंते! खंधाणं पुच्छा? गोयमा !
अणंता । से केणुहेणं ? गोयमा ! उक्कोसपदेमिष खंधे,
उक्कोसपदेसियस्स खंधस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप
तुल्ले, भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छाणवदिष,
ब्रह्मादिअष्टकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष । अजह-
न्नमणुकोसपदेसियाणं जेतै ! खंधाणं केवडया पज्जवा
पण्णाचा ? गोयमा ! अणंता । से केणुहेणं ? गोयमा !
अजहन्नमणुकोसपदेमिष खंधे अजहन्नमणुकोसपदेमि-
षस्स खंधस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप च्छाणवदिष,
भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छाणवदिष, ब-
्रह्मादिअष्टकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष । जहन्नभोगाहण-
माणं भंते ! पोगमलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से
केणुहेणं ? गोयमा ! जहन्नभोगाहणप पोगमले, जहन्नभोगा-

हणस्स पोगमलस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप च्छा-
णवदिष, भोगाहणद्वयाप तुल्ले, त्रिष च्छाणवदिष,
ब्रह्मादिअष्टकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष, उक्कोसभोगाहण
वि एवं चेव, नवरं त्रिष तुल्ले । अजहन्नमणुकोसभोगाहण
भंते ! पोगमलाणं पुच्छा? गोयमा ! अणंता । से केणुहेणं?
गोयमा ! अजहन्नमणुकोसभोगाहणप पोगमले, अजहन्नम-
णुकोसभोगाहणस्स पोगमलस्स दव्वडयाप तुल्ले, पदेमडयाप
च्छाणवदिष, भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष च्छा-
णवदिष, ब्रह्मादिअष्टकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष ।
जहन्नडियाणं भंते ! पोगमलाणं पुच्छा? गोयमा ! अणंता ।
से केणुहेणं ? गोयमा ! जहन्नडियाणं ? पोगल्ले, जहन्न-
डियाणस्स पोगमलस्स दव्वडयाप पमडयाप च्छाणव-
दिष, भोगाहणद्वयाप च्छाणवदिष, त्रिष तुल्ले, वन्नादि-
अष्टकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष । एवं उक्कोसडियाणं वि,
अजहन्नमणुकोसडियाणं वि एवं चेव, नवरं त्रिष च्छाणव-
दिष । जहन्नगुणकालयाणं भंते ! केवडया पज्जवा
पण्णाचा ? अणंता । से केणुहेणं ? गोयमा ! जहन्नगु-
णकालप पोगमले, जहन्नगुणकालयाणस्स पोगमलस्स दव्व-
डयाप तुल्ले, पदेमडयाप च्छाणवदिष, भोगाहणद्वयाप
च्छाणवदिष, त्रिष च्छाणवदिष, कालवन्नपञ्चमेहि
तुल्ले, अवसेमेहि वन्नमंथकासपञ्चमेहि च्छाणवदिष, मे
तेणुहेणं गोयमा ! एवं तुल्ले-जहन्नगुणकालयाणं
पोगमलाणं अणंता पज्जवा पण्णाचा । एवं उक्कोसगुणका-
लप वि, अजहन्नमणुकोसगुणकालप वि एवं चेव, नवरं सच्छाण
च्छाणवदिष । एवं जहा कालवन्नपञ्चमेहि वन्नवया
भणिया तद्वा मेसाण वि वन्नमंथरसफामाणं वन्नवया
जाणियक्खवा, ० जाव अजहन्नमणुकोसल्लुक्खे मच्छाणं च्छा-
णवदिष । स चं रुविअजीवपज्जवा । से चं अजीवपज्जवा ।

त्रिप्रदेशकस्त्वध्वने- (भोगाहणद्वयाप सिय हीणे सिय
तुल्ले सिय अस्मदिष इत्यादि) यदा द्वावि त्रिप्रदेशकौ
स्त्वध्वौ त्रिप्रदेशावगाढावेत्यत्र त्रिप्रदेशावगाढौ वा जवत्तत्तदा तु-
ल्यावगाढौ, यदा त्रैको त्रिप्रदेशावगाढस्त्वत्र एकप्रदेशाव-
गाढौ त्रिप्रदेशावगाढावेत्यत्र त्रिप्रदेशावगाढस्त्वत्र
तदपेक्षया त्रिप्रदेशावगाढः, तत्रैव प्रायम् । त्रिप्रदेशकस्त्वध्वने-
(भोगाहणद्वयाप सिय हीणे इत्यादि) यदा द्वावि त्रिप्र-
देशकौ स्त्वध्वौ त्रिप्रदेशावगाढौ त्रिप्रदेशावगाढावेत्यत्र एकप्रदेशा-
वगाढौ वा तदा तुल्यौ, यदा त्रैको त्रिप्रदेशावगाढौ वा त्रिप्र-
देशावगाढौ वा उपरस्त्व त्रिप्रदेशावगाढ एकप्रदेशावगाढौ वा
तदा त्रिप्रदेशावगाढैकप्रदेशावगाढौ यथाकस्मिन् त्रिप्रदेशावगा-
ढैकप्रदेशावगाढावेत्यत्र एकप्रदेशहीनौ, त्रिप्रदेशावगाढैकप्र-
देशावगाढौ तु तदपेक्षया एकप्रदेशावगाढः, यदा त्रैको-
त्रिप्रदेशावगाढौ उपर एकप्रदेशावगाढैकप्रदेशावगाढावेत्य-
त्र त्रिप्रदेशहीनैकप्रदेशावगाढावस्तु तदपेक्षया त्रिप्रदेशावगा-

धिकः। एवमेकप्रदेशपरिवृत्त्या चतुःप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेष्वव-
गाहनामधिकृत्य इतिवृत्तिर्वा तावच्छक्यया यावद्व्यप्रदेश-
स्कन्धः। तस्मिन् द्व्यप्रदेशस्कन्धे एवं वक्तव्यम्—“ जह
हीणे पयसहीणे वा दुपयसहीणे वा० जाव नवपयसहीणे
वा, अह अमहिप पयसममहिप वा दुपयसममहिप वा०
जाव नवपयसममहिप इति ।” भावना पुष्पकोत्सारेण स्वयं
कनेत्या । सङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धस्युत्ते—“ आगाहणद्वयाप दृष्टा-
नयारूप इति । सङ्ख्यायैवमागेन सङ्ख्यायैवगुणेन वेति । अस-
ङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धे—“ आगाहणद्वयाप चरुहाणवर्ग्य इ-
ति । असङ्ख्यातमागेन सङ्ख्यातमागेन सङ्ख्यातगुणेनास-
ङ्ख्यातगुणेना । अनन्तप्रदेशस्कन्धेऽप्यवगाहनायतया चतुः-
स्थानपतितया, अनन्तप्रदेशावगाहनायाऽसम्भवात्तान्तरागा-
ननगुणध्यां वृत्तिर्ह्यवसन्नवात्, (एतत्पक्षागाढां पोम-
ज्ञानं भवेत् । इत्यादि) अन्न- (इवचवाप तुल्ये पदेसचवाप
ब्रह्मणमिदं इति) इदमपि विष्णुवैकप्रदेशावगाहपरमावगा-
हिकं द्वयमिदमप्यपैकप्रदेशावगाहं द्विप्रदेशाऽऽदिकं कष्टव्य-
मिति । कस्याधेतया तुल्यता प्रदेशार्थतया पदस्थानपतितया, अ-
नन्तप्रदेशकस्याऽपि स्कन्धस्यैकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहसंभ-
वात् । शेषं सुगमम् । एवं विधितानावाऽऽध्यायवपि सुत्राणि
उपयुज्य भावनीयानि (जहकागाहणं भवेत् । दुपयसवा-
गम्यायाः) जहत्या द्विप्रदेशस्कन्ध स्कन्धस्वावाहना एक-
प्रदेशाऽऽत्मिका, उक्तुहा द्विप्रदेशाऽऽत्मिका । अन्न अयान्तरा-
ज्ञेनास्ति मध्यमा न जहयते । तत् उक्तम् (अजहनुक्कोसो-
गाहणमो नस्यि इति । द्विप्रदेशस्कन्ध उच्यतेऽवगाहना एकप्र-
देशका, मध्यमा द्विप्रदेशका, उक्तुहा त्रिप्रदेशका । चतुःप्रदेश-
स्य जहत्या एकप्रदेशका, उक्तुहा चतुःप्रदेशाऽऽत्मिका, मध्यमा
द्वित्रिधा-द्वित्रिप्रदेशाऽऽत्मिका च, त्रिप्रदेशाऽऽत्मिका । एवं च
सति मध्यमायाह्निक्याऽप्रदेशको मध्यमायाह्निक्यचतुःप्रदेशा-
पेक्षया यदि हिनस्नहिं प्रदेशको हिनो नवति, अष्टावधिक-
स्नतः प्रदेशतोऽधिकः। एव पञ्चप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेषु मध्यमा-
याह्निक्यामधिकृत्य प्रदेशपरिवृत्त्या वृत्तिर्ह्यनिश्च तावच्छक्यया
यावद्व्यप्रदेशस्कन्धे सप्तप्रदेशपरिवृत्तिः । सा वैव वक्तव्या-
“ अजहकमकुकोसोगाहणप इत्यपयसिप अजहकमकुकोसो-
गाहणस्य इत्यपयसिपस्य केषचन आगाहणद्वयाप सिय
हीणे सिय तुल्ये सिय अमहिप, जह हीणे पयसहीणे दुपयस-
हीणे० जाव सलपयसहीणे, अह अमहिप पयसममहिप
दुपयसममहिप० जाव सलपयसममहिप ।” इति । शेषं सूत्रं
स्वयमुपि भावनीयं, सुगमत्वात्, नवरमनन्तप्रदेशां कष्टाव-
गाहनाचिन्तायाम्—(विरेप वि तुल्ये इति) । उक्तुहावगाहना-
कालान्तरप्रदेशः स्कन्धः स उच्यते यः समस्मलोकव्यापी
स खाचिसमहास्कन्धः, केवासिसमुद्रातकमस्कन्धो वा, तयोर्वा-
भयोरपि इत्युक्तपाटमभ्यासपर्युक्तलक्षणं भवतुःसमयप्रमाण-
मिति तुल्यकालता । शेषस्यमपादापरिमितः प्राशुकभावानु-
सारेण स्वयमुपयुज्य परिभाषनीयम् । प्रह्णो० १ पदं (लह-
नानां पर्यायशब्दपर, निम्नस्थानां परिहारावृत्त्यादिकस्य च पर्याय-
शब्दं स्वस्थाने)

आभिधानाधिक्याऽऽदिहानपर्यायाः—

केवइयाणं भेते । आभिधानाधिक्यापञ्जवा पञ्चत्ता ।
गोयमा । अण्ता आभिधानाधिक्यापञ्जवा पञ्चत्ता ।

केवइयाणं भेते । सुपनाणपञ्जवा पञ्चत्ता । एवं चेव, एवं०
जाव केवइयाणस्म, एवं यदअन्नाणस्म सुपअणाणस्म
य । केवइयाणं भेते । विभंगनाणपञ्जवा पञ्चत्ता । गोय-
मा । अण्ता विभंगनाणपञ्जवा पञ्चत्ता ।
आभिधानाधिक्यापञ्जवा पञ्चत्ता । विशेषधर्मा आभिधानाधिक्या-
नपर्यायाः, ते च द्वित्रिधाः, स्वपरपर्यायेभ्योऽन्ता । तत्र येऽवग्रहाऽऽव-
योमनिविशेयाः क्रयोपशमवैविध्यात् स्वपर्यायाः, ते आऽनन्ताः ।
कथम् ? एकस्माद्वग्रहादेरन्योऽवग्रहाऽऽदिरनन्तजागवृत्त्या वि-
शुक्तोऽन्यस्तत्संबन्धेयभागवृत्त्याऽपरः संबन्धेयजागवृत्त्याः अन्यतरः
संबन्धेयगुणवृत्त्या तद्व्याप्यसंबन्धेयगुणवृत्त्याऽपरस्वतन्त्रगुण-
वृत्त्या । एवं च सख्यातस्य संख्यातमेद्वद्वास्वख्यातस्य आ-
ऽस्वख्यातमेद्वद्वास्वख्यातस्य आनन्तमेद्वद्वास्वख्यातस्य विशेषा ज्ञ-
यन्ति, अथवा नपञ्चयस्यानन्तत्वाप्रति कृतं च तस्य विद्यमान-
त्वात्, अथवा मतिज्ञानमभिजागवृत्तिरुद्धेयवृत्त्या विद्यमानमन-
न्तत्वापरं भवतीत्येवमनन्तास्वपर्यायाः, तथा ये पदार्थास्तरप-
र्यायास्ते तस्य परपर्यायाः, ते च स्वपर्यायेभ्योऽनन्तगुणाः, ए-
वेभ्योऽनन्तगुणत्वादिति । ननु यदि ते परपर्यायास्तथा तस्मिन्
न स्वपदेवृत्तं, परस्मद्विधत्वात् । अथ तस्य ते, तदा न परप-
र्यायास्ते स्वपदेवृत्त्याः स्वस्मद्विधत्वादिनिः । अत्रोच्यते—यस्या-
न्नास्मद्विधत्वास्ते तस्यास्तेषां परपर्यायेभ्योऽवग्रहाः, यस्यास्ते परि-
त्यज्यमानत्वेन तथा स्वपर्यायाणां स्वपर्यायाः पतद्विधत्वे-
विशेष्येभ्योऽनुत्थेन च तस्मिन्नुपयुज्यते, तस्यास्तस्य पर्याया इति व्य-
पदिश्यन्ते, तथा आऽस्मद्विधत्वादि धनं स्वधनमुपयुज्यमानत्वाव-
ति । आह च—

“ जह ते परपञ्जवा, न तस्य अह तस्स न परपञ्जवा । ”

आचार्ये आह—

अं तस्मि अस्मद्विधत्वा, नो परपञ्जवास्वपर्यायाः ॥ १ ॥

आयसपञ्जवास्ते—सणाणा तस्स अनुवृत्तज्जनि ।

सपणमियासंबन्धं, हवन्ति तो पञ्जवा तस्स ॥ १ ॥ इति ।

(केवइयाणं भेते । सुपनाणेत्यादि) (एवं चेव स्ति) अनन्ताः पु-
नान्तरपर्यायाः प्रह्णः इत्यर्थः, ते च स्वपर्यायाः परपर्यायाश्च । तत्र

स्वपर्याया ये भुनक्तानस्य स्वगता अक्षरभुनाऽऽप्येता जहाः, ते आ-
ऽनन्ताः, क्रयोपशमवैविध्याविषयाऽऽनन्त्याऽप्यो भुनानुसारिणां बो-
धानामनन्तत्वाद् विभागापलितानन्त्याश्च, परपर्यायास्तन्त्र-
याः सर्वभाषाणां प्रतीता एव । अथवा—तत्प्रमाणानुसारिणां भु-
नक्तानं, भुनक्तव्येभ्योऽस्मद्विधत्वाऽऽत्मिकायाऽऽकाराऽऽद्वि-
तेषां वैकर्मककरं यथायोगमुदाहरानुदाहरात्स्वार्त्तमेदस्ताऽनुना-
सिकनिरनुनासिकमेदात् अद्ययत्यनह्राप्रत्ययमेदाऽद्विधत्वा
संयुक्तस्यां संयुक्तसंयोगजेदात् द्वयादिसंयोगमेदाद्विधत्वाऽऽ-
नन्त्याश्च निधमानमनन्तमेदं भवति, ते च तस्य स्वपर्यायाः प-
रपर्यायाश्च अनन्ता एव । एवं आनन्तपर्यायं तत् । आह च—

“ एकैकमकलरं पुण, सपरपञ्जवायेवयो ॥ १ ॥

तं नस्वद्व्यपञ्जवा—यरासिमाणं मुणिकवं ॥ १ ॥

अलभे केवली से—सपणसहिभो य पञ्जवेगारो ।

ते तस्स सपरपञ्जवा, ससा परपञ्जवा तस्स ॥ १ ॥ इति ।

एवं चाक्षराऽऽस्मद्विधत्वाकरपर्यायेभ्योऽनन्त्याः भुनक्तानस्य

पर्याया इति । एवं “ जाव ” स्ति करणार्थिद्वयम्—“ केवइयाणं
भेते । मोहिनाणपञ्जवा पञ्चत्ता । गोयमा । अण्ता मोहिना-
णपञ्जवा पञ्चत्ता । केवइयाणं भेते । मयपञ्जवाणपञ्जवा

पञ्चवट्टिय-पर्यायार्थिक-पुं० । पर्यव्याप्यद्विधाशौ प्राप्नोतीति पर्यायः, स पर्यायः, सोऽस्ति यस्यासौ पर्यायार्थिकः । रत्ना० ७ परि० । सर्वेषां भाषाणामभित्यन्ताऽप्युपगन्तवि मूलजनयेद, सम्म०१ कारकः । ("सूत्राण्यमेष पञ्चव-जयस्स उज्जुल्लवय-गुणिकच्छेदः । तस्स उज्जुल्लवया, साहपसाहा सुसुमेया ॥४॥ " इति याथा ' इव्यद्वि' शब्दे चतुर्थभागे २४६८ पुष्टे व्याख्या-ता) (तथा "ण य इव्यद्विपक्वे, संसारी णव पञ्चजणयस्स । सासवविपत्तिवार्हे, जम्हा उच्छेदवार्हे य ॥१७॥ " इव 'णव' शब्दे चतुर्थभागे १८९० पुष्टे व्याख्याता)

पर्यायार्थिकं प्रपञ्चयन्ति-

पर्यायार्थिकश्चतुर्था-ऋजुसूत्रः, शब्दः, सप्तजिह्वः, एवं-भूतवेति ॥ २७ ॥ रत्ना० ७ परि० ।

(ऋजुसूत्राऽऽनां व्याख्यातु स्वस्वस्थाने)

पर्यायार्थिक एवापि, मुख्यवृत्त्याऽत्र भेदानाम् ।

उपचारानुवृत्तिर्ज्ञायां, मनुनेऽभेदात् विद्यु ॥ ३ ॥

(पर्यायार्थि) पर्यायार्थिकतया एवाऽपि एवमेवप्रकारेणोक्त-लक्षणम्, मुख्यतया प्रचलितव्यापारेण, अत्र उच्यतेपुण्यपर्यायेषु, भेदात् भेदभावं ज्ञापयन्ति, यत्तद्व्यवस्थ नयस्य मने मृदादिपदस्य उच्यमित्यर्थः १, क्वाऽऽदिपदस्य गुण इत्यर्थः २, घटाऽऽदि-पदस्य कस्त्वप्राप्त्युपवृत्त्याऽऽदिपदस्य इत्यर्थः ३, इयं वया-त्तामपि मिथो नामाऽनन्तरकल्पना भिन्नाऽभिन्ना प्रदर्शिता, अतो ब्रह्मगुणपर्यायानां प्राधान्येन भेदाऽस्तीति ध्येयम् । तथा पुनः-उपचारानुवृत्तिर्ज्ञायामुपचारा लक्षणा, अनुवृत्तिर-नुभवः, उपचारानुवृत्तिश्चतुर्थाऽभ्यां पर्यायार्थिकन्याऽपि भेद-नाम भेदभावं उच्यतेऽऽदिपुत्रिपु मनुने । यतः घटाऽऽदि-मुद्रस्याऽऽप्यभिन्नेवाऽऽस्ते, लक्षणया ज्ञानेन कति इमां पानि घटाऽऽदिपदानां मृदादिच्छेदेषु लक्षणाप्रवृत्त्याऽङ्गीकुर्वतां न कदाऽपि क्षतिरिति ज्ञायाः ॥३॥ उच्यते ५ अथापि ० ।

पर्यायार्थिकपदभेदानाह-

पर्यायार्थिकपदभेदे-स्तनाऽऽप्योऽनादिनित्यकः ।

पुरुषानां तु पर्यायो, मेरुश्चैव इवाऽवसः ॥ २ ॥

(पर्येति) पर्यायार्थिकश्चाऽसौ बहुभेदः पर्यायार्थिकपदभेदः, पर्यायार्थिको नयः वदपकार इत्यर्थः । तत्र नेषु पदेषु जेहेषु, कावः प्रथमो भेदः, अनादिनित्यकः शुद्धपर्यायार्थिकः कथ्यते । न विद्यते आदिर्यस्यानादिः पूर्वकलानारहितः, उपरपजना-वात्, नित्य एव नित्यकः, स्वाथे कः, सदैकस्वभावः, अनभ्य-रत्नात्, अनादिर्य नित्यकश्चेति द्वैतः । अथ चे शुद्धपर्यायार्थि-कः प्रथमः । क इव १, अचक्षो मेहागरिख यथा मेरुः पुत्रलप-र्यायेण प्रवाहताऽनादिनित्यकोऽस्ति-असङ्ख्यातकसि अयोऽ-म्यपुत्रलसंक्रमेणाऽपि संख्याततः स एव मेरुवर्तने, एवं रत्न-प्रज्ञाऽऽनामपि पूर्वपर्याया ज्ञानव्या इति ।

अथ द्वितीयः पर्यायार्थिकस्य कथ्यते-

पर्यायार्थिकः सादि-नित्यः मिच्छस्वरूपवत् ।

(पर्यायार्थि) पर्यायार्थिको द्वितीयः साऽऽदिः आदिरहितः, पुनर्नित्यः, किञ्चिद् १, सिद्धस्वरूपवत्, यथा-मिच्छस्य पर्यायः सा-दिरहितः, उपपत्तिमत्वात्, सर्वकर्मज्ञायासिद्धपर्याय उपपन्नः, एवं तु नित्योऽविनश्वरत्वात् सिद्धपर्यायः सदाकाशावस्थितो ज-यते, राजवद्वयसमे भिन्नपर्यायकत्वं भावनीयम् ।

अथ तृतीयं पर्यायार्थिकं स्थाकाँन, पुनर्ग्रन्थस्तोकाँनोऽह-सत्तागौणतयोत्पाद-व्यययुक्तं सदनित्यकः ॥ ३ ॥

सत्तागौणतयाऽभ्युपगमेन उत्पादव्ययग्राहकः सदनित्यकः-संज्ञासाधनित्यकश्च अनित्यशुद्धपर्यायार्थिकः कथ्यते, सदा-भेदेन यदा शुद्धमित्यर्थस्तदा अनित्यशुद्धपर्यायार्थिको भवति । कीदृशः १, उत्पादव्यययुक्त-उत्पादश्च इत्यर्थः उपपादव्ययी ताभ्यां युक्तं सहित-सतो हि वस्तुन उत्पादव्ययी पर्यायेण भवतः, तस्मात्सत्तागौणतया सत्ताया अप्राधान्येन उत्पादव्य-ययाः प्राधान्येन अनित्यशुद्धपर्यायार्थिकः ॥ ३ ॥

तत्र दृष्टान्तमाह-

एकस्मिन्समये यद्वत्, पर्यायो नश्वरो ज्ञेयः ।

एकस्मिन्समये पर्यायो नश्वरः पर्यायो विनाशो भवेत् यद्वत्, शुद्धो यथा पर्यायवाक्यः, अत्र हि नाशो कथयतेः पर्यायस्य उ-त्पादाऽपि आगतः परं ज्ञेयं तु गौणत्वेन निदर्शितं, "प्राधान्या-प्राधान्याः प्राधान्यविधिर्ज्ञेयान् ।" तस्मात्तस्य प्रधानत्वं त-स्येवोपाधिनाशयोः समावेशः, सत्ता हि भूवे नाशे च विचरन्ती आत्मनो गौणाव्ययपदसि वर्तमानत्वमुभयत्र निक्षिपति इति ।

अथ चतुर्थमेतदुपदिशन्माह-

सत्तां शुद्धं चतुर्थाऽऽख्या, नित्याऽशुद्ध उदीरितः ॥४॥

(सत्तेति) सत्ता भूवत्वं शुद्धं अर्थाकुर्वत् चतुर्थाऽऽख्याचतुर्थो भेदो नित्याऽशुद्धपर्यायार्थिक उदीरितः कथित इति श्लोकार्थः ॥४॥

अथामुमेव दृष्टान्तेन दृष्टयति-

ययोत्पादव्ययग्रीव-रूपैः शुद्धः स्वपर्ययः ।

एकस्मिन्समयेऽथातः, पर्यायार्थिकप्रपञ्चः ॥५॥

(यथेति) यथा एकस्मयमये स्वपर्यायो रूपव्यययुक्त उ-त्पादव्ययग्रीवसंज्ञैः शुद्धः । किं च-कोऽपि पर्यय उत्तरचरो क्वाऽऽदिः पाकानुक्लपते इयमवयवः पूर्वचरो नष्टस्तेन उत्तरो रक्तवर्ण इति प्रश्नः-उपो घटः इयमो वा रक्तो वेति वितर्क्यमाणः सत्तया तथाऽऽकारपरिणतपर्ययः प्राप्यते इति । अत्र हि पर्यायस्य शुद्धरूपं सत्ता, सा यदि गृह्यते तदा नित्याशुद्धपर्यायार्थिको भ-वति, सत्तादर्शनमेवाशुद्धमिति । अथ पञ्चमं भेदात्कार्त्तनं करो-ति (अथेति) अथातः परं पर्यायार्थिकः पञ्चमो ज्ञेयः ॥ ५ ॥

कर्मोपाधिविनिर्मुक्तो, नित्यः शुद्धः प्रकीर्तितः ।

यथा निष्कस्य पर्यायैः, समो जन्तुर्जयो भुविः ॥ ६ ॥

नित्यशुद्धपर्यायार्थिकोऽस्ति । कीदृशः १, कर्मोपाधिविनि-र्मुक्तः-कर्मण उपार्थिकानामप्युत्पत्त्याणां कृतान्तरसंताना-मुपाधिः साहचर्यं, तेन विनिर्मुक्तो रहितः कर्मोपाधिवि-निर्मुक्तः । (यथेति) यथाशब्देन दृष्टान्तविवर्धयोऽस्ति-यथा भवी-अवः संसाराऽस्मीति भवी संसारी, जन्तुः प्राणो, नि-ष्कस्य कर्मोपाधिविनिर्मुक्तस्य निष्कस्य, पर्यायः समः भुविर्नि-मेलः, संसारे संसरतः प्राणिनोऽष्टापि कर्माणि सन्ति, तानि च विचार्यमाणानुपाधिकपाणि वर्तन्ते, यद्वत् अष्टाः शुद्धव्यवस्था-ऽङ्गन्धनसंयोगजनितो धूम औपाधिक एव संज्ञायते तद्वद्-होपि विद्यमानाभ्यापि कर्माणि अनात्मगुणत्वेनौपाधिकानि स-न्ति, अतस्तेभ्यो युक्तोऽपि अयुक्तता विचिन्त्यमानः प्राणो निष्क एवेति कर्मोपाधिरावः सत्प्राण न विचिन्त्यमानः । अथ च ज्ञानदर्शनचारित्राणि उद्गम्यपि यद्भिः प्रकटतया विभक्ति-ताभि ततो नित्यशुद्धपर्यायार्थिकनेदस्य ज्ञाना संपद्यते ॥६॥

नं० । पर्यायो विशेषो धर्म इत्यनर्थान्तरम् । श्या० ४
 ज्ञा० २० । अनु० । विश० । स्वपरपर्यायाऽऽद्योऽनेकप्रकारः
 पर्यायाः । विशेषः । ते च पर्याया द्विविधाः—स्वरसाऽऽद्यो यु-
 गपश्चाद्ययोः । नवपुराणाऽऽद्यवस्तु क्रमभाविनः । पुनः शस्त्रार्थप-
 र्यायेनेदृशमर्थोऽपि द्विविधाः । तत्र इच्छा दुःखव्यवहारो हरि-
 र्वादिशब्दोऽपि तत्राप्यनेनैव सत्येऽपि शब्दपर्यायाः । ये तन्निमित्ता-
 धिपत्तिं न शक्यन्ते भूतवृत्तानां वस्तुवशात्कल्पनाः केवलाऽऽदिज्ञा-
 नविषयास्तेऽप्यपर्यायाः । पुनरेते द्विविधाः—स्वपर्यायाः, स्वप-
 र्यायाश्च । पुनरनेऽपि केवलस्वभावविकाः, केवलपुत्रांपराऽऽदिश-
 ष्टवशात्प्राक्कृताः । पुनरेते सर्वेऽऽतीतानामनवन्तमानकालमन्दा-
 निविधाः । विश० । म० । आ० म० । (अस्तर्य के स्वपर्याया-
 के परपर्याया इति प्रथमज्ञां १४१ पृष्ठे वक्तम्) गुणपर्याययोर्भेदः—सद्वर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिन-
 स्तु पर्यायाः । आ० म० १ अ० । सद्वर्तिनो गुणाः श्रु-
 त्वाऽऽदयः । क्रमवर्तिनः पर्याया नवपुराणाऽऽदयः । आ० म० १
 अ० । (इति 'गुण' शब्दे तृतीयज्ञां ३०६ पृष्ठे विस्तरः)

द्वे ता अग्रसत्, गुणसदे चेव जाव पारिच्छ ।

किं पञ्जवाहिण हो—उज पञ्जने चेव गुणसमा ॥ १८ ॥

द्वे तावत् गुणगुणनोरकालान्तेत्यवयवम्, अस्मन्नावनीयमिति,
 यावद्गुणाऽऽत्मकद्वयवस्तुपर्यायपञ्जवाहेकात्तगुणगुणभेदस्य ।
 न च स्मभावानिमित्तोऽयमभेदप्रादुर्भावमिति । किं पर्या-
 यार्थिके गुणशब्दे पुनः पर्याय एव प्रयुक्त इति अनि-
 प्राप्यन्तं पर्यायार्थो गुणः, पर्यायश्च कथञ्चित् कस्याऽऽ-
 त्मकम् इति विकल्पः कृतः । यदि पर्यायाः गुणमज्ञाः ततः ।

दो पण नथा भगवता, द्वावपि पञ्जवद्विधा नियया ।

पत्तो य गुणावेभमे, गुणद्विगुणमा वि जुज्जेतो ॥ १० ॥

द्वौ वै पणनयो नगवता द्व्यार्थिकपर्यायार्थौ नियमितौ त-
 ज्ञानः पर्यायार्थिके गुणविशेषग्राहो सति तद्व्यापकगुणा-
 स्तिकृतयोऽपि नियमितं युज्यमानः स्यात् । अन्यथा अव्यापकत्वं
 भवती भवेत् । अहंता वा तद्व्यापिकां प्रसज्येत ।

न च नगवताऽस्मात्तु इत्याह—

जं च पुण अरिदया ते—सु तेसु सुतेसु गोयमाईणं ।

पञ्जवसमा गियया, वागरिया तेण पञ्जाया ॥ ११ ॥

यतः पुनर्भगवता तस्मिन्स्मिन्नेव “ वषणपज्जवीहं गंधप-
 ज्जवीहं ” कथादिना पर्यायपञ्चा निमित्ता वगोऽऽदिसु गौतमा-
 ऽऽदिभ्यो व्याकृता, ततः पर्याया एव त्रयोऽऽद्यो गुण इत्यभि-
 प्रायः । अथ तत्र गुण एव पर्यायश्चेत्तत्कुरुष्वार्थव्यादानमाद्य
 य एव पर्यायः स एव गुण इत्यादिक्ताव ॥ ११ ॥

एतदेवाऽऽह—

परिगणं पञ्जाओ, ओगोकरणं गुणो चि एत्थं ।

तह वि न गुण चि जणइ, पञ्जवगयदेणं जणइ ॥ १२ ॥

परि समानास्त्वभाविभिः, क्रमभावात्तत्र च जेदेभस्तुतः प-
 रिगतस्य गमनं परिकेदेऽं यः स पर्यायो विषयविशेषान्ते-
 देनैककृतपया यस्तुतः कर्षणं करोतेऽर्थावधारणः । अहंता, विषयवि-
 शेषान्तेदेनादेव गुण इति तुद्वयार्थौ गुणपर्यायशब्दौ तथाऽपि
 न गुणार्थिक इत्यभिहितस्तीव्रकृता, पर्यायपञ्जवाहेव देहता
 यस्यात् कृता नगवतेति ।

गुणद्वारेणाऽपि देहतायां भगवतः प्रवृत्तिरुपपद्यते, न गुणा-
 भाव इत्याह—

जंपति अस्थि ममये, एगगुणो दमगुणो अणनगुणो ।

रुवाईपरिणामो, भसाद तण्हा गुणविसेसो ॥ १३ ॥

अहंपति कस्यगुणमित्यवधारितो—विद्यत एव सिकास्ते “ एग
 गुणकालप दुगुणकालप ” इत्यादि क्वाऽऽदौ व्यपदेश-
 स्तस्माद् क्वाऽऽदिर्गुणविशेषो व्यपदेशित गुणार्थको नव उ-
 हिदृश्च भगवतेति ।

अत्राऽऽह सिद्धान्तवाची—

गुणसद्वर्तरेण वि, तं तु पञ्जवविसेसमस्त्वाणं ।

सिद्धाद एतरे संस्था—ण सत्यधर्मो न य गुणो चि ॥ १४ ॥

क्वाऽऽद्यपि गुणशब्दव्यतिरेकेणाप्येकगुणकाल इत्यादि (?) तत्तु
 पर्यायविशेषसंस्थावाचकं वचः सिध्यति, न पुनः गुणार्थिकम-
 यप्रतिपादकत्वेन, यतः संस्थानं न गुणः शास्त्रधर्मेवाद्ध्येत्यर्थः ।

इष्टान्तद्वारेणामुमेवार्थे हटीकतुमाह—

जह दससु दसगुणमि य, एगमि य दमसणं सपे चेव ।

अहिपमि वि गुणसदे, तदेव एयं पि दहवत् ॥ १५ ॥

यथा दशसु कस्येषु एकस्मिन् वा कस्ये दशगुणिते गुणश-
 ष्वातिरेकेऽपि दशत्वं सममेव तथैवेतिदपि न विद्यते परमाणु-
 रेकगुणकृष्णाऽऽदितरेकाऽऽदिशब्दाऽऽविषये गुणपर्यायश-
 ष्ठयोः, वस्तु पुनस्तयोः तुल्यमिति ज्ञातः, न च गुणानां
 पर्यायत्वं वाचकमुक्त्यनुक्तं गुणपर्यायवद् द्वयमिति विरुध्यते,
 युगपद् युगपत्तत्तावदप्यायविशेषप्रतिपादनायोऽन्त्यात् तस्य । न
 चेवमपि मतुष्यमाह्वयविशेषपर्यायसिद्धिर्निमित्तयोऽस्य सतु-
 र्वावधानात् । द्वयपर्याययोः कदादाऽप्यात् सदा विनिर्गोचरता-
 त्वात् । अन्यथा प्रमाणत्वापत्तेः संज्ञासंख्यास्त्वङ्गुणार्थकि-
 यादेनाह । कथञ्चित्तयोरभेदेऽपि जेदमिद्धेने मतुष्यपत्तिः ।

एवं कस्यपर्याययोर्भेदेकात्प्रतिपक्षे अभेदेकात्तवाद्याह—

एगनपक्ववाओ, जो पुण दव्वगुणमाइजेयस्मि ।

अह पुवं पक्किड्डो, उ आहुरागुणपत्तमेयं तु ॥ १६ ॥

एकान्तव्यतिरेकादुपगममार्था यः पुनर्द्वयगुणजातिभेदे-
 तु स यद्यपि पूर्वमेव प्रतिक्रिमाऽऽदेहेकात्प्रवादकप्रामाण्यात्,
 अभेदप्रादुर्भावस्य च सर्वे ?

पिअपुनत्तनिपज्जय—जाऊणं एगपुरिससंघो ।

ए य से एगस पिउ, चि समयाणं पिथा होइ ॥ १७ ॥

पितृपुत्रजन्यनामिनेयस्त्रातृभिर्न एकस्य पुरुषस्य स्वभ्रष्टस्तेना-
 सावेक एव पित्रादिव्यपदेशमासाद्यति । न चासावेकस्य पि-
 तापुत्रसंख्या इति शोणानामपि पिता भवति ।

अह संघंवाविसेडो, सो पुरिमो पुरिसमाणिगइसो ।

तह दव्वमिदिगयं, रुवाईविसेसणं जहइ ॥ १८ ॥

यथा प्राग् दृष्टीतवति संघंवाविसेडोः पित्रादिव्यपदेशमाभिरवा-
 स्तो पुरुषः पुरुषकृततया निरतिशयोऽपि संस्था । कस्यमपि इ-
 ञ्जियतः प्राणरसनवक्त्ररूपकृशोऽसंख्यप्रमाणं कपस्तगभ्यस्त-
 र्गोष्ठद्वयपदेशमात्रं जनने कस्यस्वरूपेणाभिहितमपि, न हि

(८पायाध्यादि) यस्मादुपायद्वयपरिणामस्वभावाः पर्वो-
धाः, शास्त्रं नित्यं पुनरेकस्य । आद्यं च तैः गुणान्तरप्र-
सा । कृष्णभावाऽऽस्मात्प्राप्तः । न पुनरुक्तं त्वयं तत्प्रज्ञं प्रवे-
न्द्या लब्धाऽऽप्तस्वभावाः । तेन तस्मादुक्त-प्रायेण तत्परमं । अत-
स्वभावात्प्राप्तं विज्ञास्ते । कस्यपयोधा अयोऽप्यव्यतिरेक-
रति । ॥२६५॥ कस्यपर्वप्रापिकथयामताये, विशे । एकाधिके,
आ० १० । अ० विशे० । अथ पर्वप्रापिज्ञानं किमर्थम् । उच्यते-
तत्समाप्ताहपरिप्रापयेषं । तथा चक्रेः शशोऽनिशयः । त-
निकर उदुपतिरित्येवमादिषु चक्रेष्वप्रायेषु, आदिषुः सविता
मास्करादिनकर प्रायेवमादिषु सूर्यप्रायेषपरिप्रापयेषु चन्द्रसू-
र्यप्रायेषाभिज्ञः । नकर चक्राभ्यां शशिप्रायेषे कनाप्युक्तं समस्त-
सूर्यप्रायेषपरिप्रापयेषं चक्राभ्यांयेषु सर्वेषु धा सूर्यप्रायेष-
पकस्मिन् कनाप्युक्तं समस्तचन्द्रप्रायेषपरिप्रापयेषं सर्वेषु सूर्य-
प्रायेषांयेषु सूर्यप्रायेषां अयानं, न तु मृगशिरा । आ० १० । अ० ।
विशे, आद्य० ४ ख० । पर्वयोः भेदो भाव इत्यन्यान्तरम् ।
निशे । आ० ख० ।

अथ पर्वोपमेष्टानाह-

नत्वा जिनं प्रवृत्तामि, पर्वोपमेष्टानेन मुदा ।

व्यञ्जनार्थविज्ञेदेन, तद् द्विभेदं समासतः ॥ १ ॥

जिनं बीतराजं, नत्वा समस्तस्य, पर्वोपमेष्टानेन पर्वोपाणा-
मुक्तीनेन पर्वोपास्कीनेन, मुदा ह्येव, प्रवृत्त्यामि, यद्विस्तृणरा-
पेक्षायां, तत्पर्वोपास्कीनेन, समासतः संक्षेपाद्, व्यञ्जनार्थवि-
ज्ञेदेन-व्यञ्जनं चाऽर्थेभ्यः, तयोर्विभेदः प्रत्येकं योजना, व्यञ्जनमे-
ष्टानार्थेनैव, तत् कीर्तनेन पर्वोपस्य द्विभेदं द्विप्रकारमित्यर्थः ॥ १ ॥

तत्र व्यञ्जनपर्यायः, त्रिकाक्षरपर्वशो मतः ।

चित्तीयश्चार्थपर्यायो, वर्तमानानुगोचरः ॥ २ ॥

तत्र तयोर्द्वयोक्तकीर्तनयोर्मध्ये आद्यो व्यञ्जनपर्यायः त्रिका-
क्षरपर्वशो मतोऽनुगतकाककल्पितः कथितः । यस्य हि त्रिकाक्ष-
रपर्वशः पर्यायः स च व्यञ्जनपर्यायः । यथा हि घटाऽऽक्षीनां मृ-
दादिपर्यायो व्यञ्जनपर्यायो-भूमयः, सुवर्णोऽऽदिधातुमयो वा
घटः काक्षत्रयस्यैव मृदादिपर्यायस्य व्यञ्जनपर्यायः । तथा त्रितियो-
मेष्टोऽर्थपर्यायः वर्तमानानुगोचरः सुहृद्वर्तमानकालवर्ती अर्थ-
पर्यायः । यथा हि-घटाऽऽद्वैतस्तत्क्षणवर्ती पर्यायो यस्मिन् काक्ष-
त्रवर्तमानतया स्मितस्तत्काक्षपर्वशो कृतविद्यमानवैतार्थपर्याय-
कथनेन इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तयोः प्रत्येकं द्वैविध्यं दर्शयन्नाह-

द्रव्यतो गुणतो द्रव्या, श्रुक्तोऽनुक्तस्तथा ।

श्रुतद्रव्यव्यञ्जनोऽऽख्य-ध्वेतनं मिदन्ना यथा ॥ ३ ॥

द्रव्यतो द्रव्यपर्यायो भवति, तथा गुणतो गुणपर्यायोऽपि
भवति, एवं द्वेधा द्विप्रकारः स्यात् । तथा हि-द्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायो, गुणव्यञ्जनपर्याय इति । तथा-पुनरुक्तैव प्रकारेण
श्रुतः श्रुतद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, अश्रुतऽश्रुतद्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायश्च द्विप्रकारः । तत्र तेषु भेदेषु श्रुतद्रव्यव्यञ्जनोऽऽख्यः
श्रुतद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, किमनू भवति ।, चेतने, यथा सिद्ध-
ता-चेतनद्रव्यस्य यथा सिद्धपर्यायः । अथ हि केवलभावात्
हेतुः ॥ ३ ॥

पुनर्भेदोपदेशमाह-

अश्रुतद्रव्यव्यञ्जनो, नराऽऽदिर्बहुधा मतः ।

गुणतोऽपीत्यपेक्षार, केवलं मतिचिन्मुखः ॥ ४ ॥

अश्रुतद्रव्यव्यञ्जनपर्यायोऽश्रुतद्रव्यव्यञ्जनो नराऽऽदिः, आदिश-
ब्दात् देवनागरकनियमादयो बहुधा मताः, नरपञ्चया नराऽऽदि-
र्बहुधा मतः । अत्र हि द्रव्यभेदः पुत्रलसंयोगजनितोऽस्ति, मनु-
ष्याऽऽदिर्भेदेनैव भेदः गुणतोऽपीत्यपेक्षार । गुणव्यञ्जनपर्यायो द्वि-
प्रकारः । तत्र प्रथमं श्रुतगुणव्यञ्जनपर्यायः केवलं केवल-
ज्ञानाऽऽदिकथनः, द्वितीयोऽप्यश्रुतगुणव्यञ्जनपर्यायो मतिचिन्मुखः
मतिश्रुतावाधिमनःपर्यायक इति ॥ ४ ॥

पुनः कथयति-

कृत्स्नमनेनाऽर्थ-पर्यायः कृणुवृत्तिमान् ।

आप्त्यन्तरः श्रुतः इति, वदन्त्योऽनुक्त ईरितः ॥ ५ ॥

कृत्स्नमनेन श्रुतगुणाऽऽदेशोऽर्थपर्यायः, आप्त्यन्तरः श्रुतो-
ऽर्थपर्यायः कृणुवृत्तिमान् कृणवृत्तिमान् । तद्व्यवहृतविरक्तोऽनु-
१५

क्त ईरितः, यो यस्माद्व्यवहृतकालवर्ती पर्यायः स च तस्माद्व्यवहृत-
विषयकया अश्रुतार्थपर्यायः कथ्यते ॥ ५ ॥

अत्र पुरुषचनसंमतिं दर्शयति-

नरो हि नरशब्दस्य, यथा व्यञ्जनपर्यायः ।

बाह्याऽऽदिकोऽर्थपर्यायः, सम्मतो जगितस्त्वयम् ॥ ६ ॥

नरो हि नरशब्दस्य यथा व्यञ्जनपर्याय इति । यथा पुरु-
षशब्दश्चाप्यङ्गममरगुणकारणवत् एकोऽनुगतनरत्वपर्यायः, स च
पुरुषस्य व्यञ्जनपर्यायोऽस्ति, संमतिविषय बाह्याऽऽदिकस्तु पुन-
रर्थपर्यायः कथितः । अयमिति इदमः प्रत्यक्षत्वं नास्तीत्यं-
मनो हृष्टः इति । अत्र गत्या-“ पुरिसमि पुरिससहो, जम्भः
इमरकालवज्जतो । तस्स च बालाईया, पञ्चजनेया बहु-
विगत्या ॥ ३२ ॥ ” ॥ ६ ॥

अथ केवलज्ञानाऽऽदिकः श्रुतगुणव्यञ्जनपर्याय एव भवति, त-
त्रार्थपर्यायो नास्तीत्येतादृशी कथयन्निदं द्विष्टोऽऽभासस्याऽऽ-
शङ्काऽऽस्ति तां निराकरोति-

पद्गुणहानिर्मुक्तिर्यथा, यथाऽगुल्लघुस्तथा ।

पर्यायः क्षणजेद्वाह, केवलाऽऽख्याऽपि संमतः ॥ ७ ॥

पद्गुणहानिर्मुक्तिर्यथाश्रुतगुणव्यञ्जनपर्यायः यथा कथिताः पद्-
गुणहानिर्मुक्तिर्यथा अगुल्लघुपर्यायः सूक्ष्माद्यपर्याय इति-
वत् पर्यायः क्षणभेदात् केवलाऽऽख्याऽपि संमतः क्षणभेदात्
केवलज्ञानपर्यायोऽपि भिन्न एव इतिनः । यतः-“ पदम-
समयेऽयं निमग्नवत् केवलनाणं मपदमसमये सयोगिमवधक-
वचनाने ॥ ” इत्यादिबचनात् । तदनुज्ञाऽऽदेशेन श्रुतगुणस्या-
प्यर्थपर्यायो मन्यताः ॥ ७ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽणुश्च, श्रुतपुत्रलपर्ययः ।

श्रुतकाऽऽद्या गुणाः स्वीय-गुणपर्यायसंयुताः ॥ ८ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽणुः श्रुतद्रव्यव्यञ्जनपरमाणुः श्रुतपु-
त्रलपर्ययः तस्य नाशो नास्ति । तथा श्रुतकाऽऽदिक-
अश्रुतद्रव्यव्यञ्जनपर्यायोः संयोगजनितत्वात् । कीदृशाः ?,
स्वीयगुणपर्यायसंयुताः पुत्रलद्रव्यस्य अश्रुतगुणव्यञ्जन-
पर्यायास्ते निजनिजगुणाऽऽश्रिता मन्यताः । यतः परमा-
णुगुणो यः स च श्रुतगुणव्यञ्जनपर्यायः, तथा-द्विभे-
दाऽऽदिगुणो यः स चाश्रुतगुणव्यञ्जनपर्यायः ॥ ८ ॥

सूक्ष्मार्थपर्यायः सन्ति, परमाऽऽदीनामितीह ये ।

कथयन्ति न किं तेऽमुं, ज्ञानन्यात्मपर्यायतः ॥ ९ ॥

धर्माऽऽक्षीनां धर्मस्तितायाऽऽक्षीनां सूक्ष्मार्थपर्यायः श्रुतद्रव्य-
व्यञ्जनपर्यायोः सन्ति, इतीह ये कथयन्त्येतादृशं हठं कुर्वन्ति
ते जना हठं त्यक्त्वा ग्रामपरार्थेन निजपरम्पराहनुसूत्राऽऽ-
देशेन चाऽमुं कृणवृत्तिरूपं पूर्वोक्तमर्थपर्यायमपि केवलज्ञाना-
ऽऽदिवत् न किं, किमिति कथं न जानन्ति, हठं त्यक्त्वा कथं ना-
ज्जीकुर्वन्ति ?

किं च-तेषु धर्मास्तितायाऽऽदिप्रपञ्चयाऽश्रुतपर्यायोऽपि
भवति, न चेत्तदा परमाणुपर्यायत्वविश्रामः पुत्रलद्रव्येऽपि न
भवतीत्यभिप्रायेण कथयन्नाह-

यथाऽऽदिकृतिश्च धर्माऽऽदिकः, श्रुतो व्यञ्जनपर्ययः ।

ज्ञानस्य व्यञ्जसंयोगा-दश्रुतोऽपि तथा जनेत् ॥ १० ॥
धर्मोऽस्तितायाऽऽदेशाद्विज्ञानोऽऽकाशमानसंस्थानकया प्रमा च-

तन्ते तथा शुक्रोऽप्यङ्गनपथेऽथः शुक्रद्वयस्यऽङ्गनपर्यायाः कथ्यन्ते परानिरेकत्वेनेति । तथा-शोकस्य द्रव्यसंयोगात् लोकवर्ती कथ्यमानकयोऽप्युक्तद्रव्यऽङ्गनपर्यायाऽपि तथा शोकस्य द्रव्यसंयोगात् निरेकत्वे कथयन् विरोधं नोत्पादयति, विरोधः कोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथाऽङ्गानि पर्यायो न विधायति, संयोगः पर्यायो न भविष्यतीत्याशङ्कं परिहरन्नाह-

आहुतेरिव संयोगः, पर्यैः कथ्यते यतः ।

उत्तराध्ययनेऽप्युक्तं, पर्यायस्य हि लक्षणम् ॥ ११ ॥

संयोगोऽप्याहुतेरिव आहुतिवत्पर्यायः कथ्यते । यतो हेतोः पर्यायस्य लक्षणं, हीति निश्चितम्, उत्तराध्ययनेऽप्युक्तं कथितम् । ततोऽप्यङ्गानां सङ्गमपि आहुतेराध्ययनादेषावसेयमिति ॥ ११ ॥

पुनस्तदेवाऽह-

एकत्वं च पृथक्त्वं च, संख्या संस्थानमेव च ।

संयोगश्च विभागश्चे-दित्ये मनसि चिन्त्य ॥ १२ ॥

एकत्वं, पृथक्त्वम् एतद् द्वयं तथा पुनः संख्या संस्थानम् । एतद् द्वयं, च पुनः संयोगः विभागः-एतद् द्वयं च, इत्यादि बद्धे द्वित्रिपरिणतं मनसि चिन्त्य, स्वचेतोर्गोचरोऽङ्गत्वेत्यर्थः । तथा च तत्र गाथा-“यगसं च पुङ्गुत्वं च, संख्या संस्थानमेव च । संज्ञोऽगो च विभागो च, पञ्चयणो तु लक्षणम् ॥ १२ ॥” इत्येतद्व्याख्येयपर्यायभेदभावना भावयितव्या ।

पुनः प्रकृतमेवाध्याह-

उपचारी न वाऽङ्गको, यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् ।

असकृत् मनुष्याऽऽन्या-स्तदा नाऽङ्गयोगकाः ॥ १३ ॥

उपचारी न भवति अशुद्धो यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् परद्रव्यसंयोगो ह्याह तथाऽप्युपचारी अङ्गकानां नामिति । अथ च यद्येव कथाव्यवधयद् यदि च धर्मास्तिकायाऽऽङ्गीनां परद्रव्यसंयोगोऽस्ति, तदुपचारीतपर्याय इति कथ्यते, परं तद्व्यङ्ग्यपर्याय इति न कथ्यते, द्रव्यातयास्वहेतुत्वेवाङ्गुत्त्वव्यवहारोऽस्तीति, तत्सम्माद् मनुष्याऽऽदिपर्यायोऽप्यङ्गु इति न कथ्यते, असद्व्यवहारनयप्राप्तत्वेनासद्व्यवहार इति कथ्यते । तच्च तस्यादिपर्यायवदेकद्रव्यजनकावयवसङ्गतस्यैवाङ्गुत्त्वव्यवहारपर्यायत्वं च कथयन्ते चतुरस्रं लगेदिनि । तस्माद्वैकाङ्ग्यनयप्राप्त्या अङ्गुत्त्वव्यवहारपर्यायकत्वमेव श्रेय इति । तदेवाग्नेतेन पद्ये प्रतिपादयिष्यति । पुनरुत्तरार्धसंश्लेष-असद्व्यवहार मनुष्याऽऽन्यास्तदा अङ्गयोगका मेति ॥ १३ ॥

पुनः कथयति-

धर्माऽऽदेरन्यपर्याये-णाऽऽन्यपर्यायोऽन्यथा ।

अङ्गकताविशेषो न, जीवपुङ्गुतयपिथा ॥ १४ ॥

धर्माऽऽदेरधर्मास्तिकायाऽऽदेरन्यपर्यायेण परपर्यायेणाऽऽन्यपर्यायेणाऽऽन्यपर्यायतः स्वपर्यायादप्यथा विपर्ययं विमङ्गलत्वं ज्ञातव्यम् । यतः कारणद्वयज्ञातया विशेषो नास्ति, यथा-जीवपुङ्गुतयपिथेव अङ्गकताविशेषो नास्ति ॥ १४ ॥

अथ प्रकारान्तरं चतुर्विधपर्याया नयचक्रे कथिताः, तानेव दृश्यमानाह-

स्वजातेषु विजातेषु, पर्याया इत्यपथैकं ।

स्वजावाश्च विजावाश्च, गुणो चत्वार एव च ॥ १५ ॥

इयममुना प्रकारेण स्वजातेः पर्यायाः सज्जानीयद्रव्यपर्यायाः, विजातेः पर्यायाः विजातीयद्रव्यपर्यायाश्च, अर्धेऽङ्गत्वे द्रव्यविषये भवन्ति । स्वजावाश्च पुनर्विभावाविति स्वभावगुणपर्यायाः, विजावाश्च गुणपर्यायाः, इत्थं चत्वारो जेदा द्रव्यगुणभेदापर्यायाणां कथनीयाः, स्वजातीयद्रव्यपर्यायाः, विजातीयद्रव्यपर्यायाः, स्वभावगुणपर्यायाः, विजातगुणपर्यायाः, इति चत्वारो द्रव्यगुणयोर्भेदा भावनीया इति ॥ १५ ॥

अत्र पूर्वोक्तानां भेदानामुदाहरणमाह-

द्रव्यशुक्लं च मनुष्याश्च, केवलं मतिचिन्त्युता ।

दृष्टान्ताः प्रायिकास्तंषु, नाशुन्तर्भवेत्कचित् ॥ १६ ॥

(द्रव्यशुक्लं चेति) द्विप्रदेशाऽऽदिस्कन्धः, स च सज्जानीयद्रव्यपर्यायः, कथं तत् ? इत्थं परमाशयोः संयोगे सातं द्रव्यशुक्लमेतावता द्रव्यद्रव्यं सङ्ख्येकद्रव्यं भवतीति सज्जानीयद्रव्यपर्यायः १ । मनुष्याश्च मनुष्याऽऽदिपर्याया विजातीयद्रव्यपर्याया इति, जीवपुङ्गुतययोर्मे मानं मनुष्यत्वव्यवहारो जायते, एतावता विजातीयद्रव्यद्रव्यं सङ्ख्येकद्रव्यं निष्पन्नमिति विजातीयद्रव्यपर्यायः २ । अथ कथंमिति केवलज्ञानं स्वभावगुणपर्यायः कथ्यते । कथं तत् ?-कर्मणां संयोगाद्व्यवहारस्वभावगुणपर्यायः ३ । अथ मतिचिन्त्युता मतिज्ञानाऽऽद्यः पर्यायाः विजातगुणपर्यायाः कथ्यन्ते । कथं तत् ?-कर्मणां परतन्त्रत्वात् विजातगुणपर्यायाः ४ इति । एते हि चत्वारो दृष्टान्ताः प्रायिका ज्ञानतः । परमार्थतस्तु परमाणुवत्पर्यायः, एषु चतुर्षु नास्मर्भवेत्तुमर्हति, विजातगुणपर्यायत्वात् । तदुक्तं सम्मतो-“अथु अणुपरिद्विज्ज्ञे, आस्तेति अणुश्च ति जिह्वा । ततो अणु विभक्तो, अणु ति जातो अणु हां ३ ॥ ३९ ॥” (अस्या अर्थः ‘अणुर्गन्तव्य’ शब्दे प्रथमभागे ४२९ पृष्ठे गतः) इत्यादिकं सर्वं धिमुद्य विज्ञेयमिति । आरब्धद्रव्यपर्याये अणुद्रव्यसंयोगे तस्मिन् अणुं निष्पद्यते, त्रिभिर्द्रव्यैकैरन्यत्वं जायते, त्रिभिर्द्रव्यैकैश्चतुर्णामुपपत्तेः, एवं महती पृथगो महत्य आगो, महान्तो वायव इत्यादि नैयविकैः प्रणीतत्वात् ॥ १६ ॥

पुनः प्रतिपिपादयिषुराह-

गुणानां हि विकाराः स्मृः, पर्याया द्रव्यपर्यायाः ।

इत्यादिद्रव्ययन् “देव-सेनो” जानाति किं हृदि ॥ १७ ॥

गुणविकाराः पर्याया एवं कथयित्वा तेषां भेदाधिकारे पर्याया द्विविधाः-द्रव्यपर्याया गुणपर्यायाश्चेति कथयन् “देवसेनो” विमङ्गलाऽऽचार्यो नयचक्रप्रणयको हृदि चित्ते किं जानाति १, अथ तु संभावितार्थः, न किमपि जानातीत्यर्थः । पूर्वोपरविच्छेदाभावात्सप्रसङ्गाप्राय एवेदमिष्यप्रसङ्गः । किं च-द्रव्यपर्याया एव कथनीयाः परं तु गुणपर्याया इति पृथग् जेदोक्तं न कतेयं, द्रव्ये गुणवाचिरोपाद्, गुणे च गुणत्वाभावाविति निष्कर्षः ॥ १७ ॥ द्रव्यो १४ अथा ० । क्रमे, परिपाद्यै, पर्यायः परिपाद्यैरनयनोन्मर ॥ ॥ ० १ ॥ ० ॥ ० ॥

पञ्चाङ्गलाङ्ग-पर्यायलोक-पुं० । "दङ्गणुसंश्लेषजव-प्रावणु-
भावे व नावपरिणामे । जाण उडिवहमिमं, पञ्जजलानां समा-
सेधे ॥२॥" इत्युक्तलङ्घने लोकभेदे, आ० म० २ म० ।

पञ्चाशद्व-पर्यायशब्द-पुं० । एकार्थकशब्दं, आ० म० १ अ० ।

पञ्चाङ्ग-पर्याकुल-त्रि० । “नवा यो व्यः” ॥ ७ । ४ । ३६६ ॥

इति र्वस्य स्थाने यो वा । 'पञ्जाडभो । पद्याकुलो ।' परितो
व्याकुले, प्रा० ४ पाद ।

पञ्चाभाङ्गा-पर्याभाङ्ग-अन्व० । भागं कृत्स्नमेवै, " दातार-
सुखं दायं पञ्चाभाङ्गिता ।" भाषा० २ सु० १ सू० ३ अ० ३ ड० ।

पञ्चाक्षेत्ता-प्रज्ञान्य-अथ० । प्रकथनं ज्ञानयितुमिच्छयै,
 “अगणिकायं उज्जाक्षेत्ता पञ्चाक्षेत्ता कायं आयावेज्जा ।” आ-
 न्या० १ अ० ८ अ० ४ व० ।

पञ्चाङ्ग-प्रश्नोत्तर-संग्रहः । पुनः पुनः प्रश्नालोकं हृदयेत्यर्थे,
कथा ॥ अथ १ उ० ।

पठिज्जज्जमाण-पाठ्यमान-त्रि० । पानं कार्यमाणे, सुत्र० १ अ०
५ अ० १ उ० ।

पञ्जिया-प्राज्ञिका-स्त्री० । मातुः पितुर्वा मातामह्याम्, दश०
७ अ० ।

पञ्चम-मधुसू-नः । "महायः" ॥ ८२ । ७३ ॥ इति मन्-
 स्थाने यः । प्रा० ३ पाद० अजिकमिधानाया ब्रह्मदत्तचक्रिणो
 भार्याभ्याम्, वत् ० १३ प्र० कृष्णयामुदेवपुत्रः यः कृष्णः।हुक-
 मियवामात्रपारिष्टनेमेरान्तिके प्रथमं राज्ञश्च येनिक इत्यन्त-
 इहास्तु चतुर्थे यमं पठेत्स्थयने सुखितम् । अन्तः ७ वर्यः ।
 ८० च् । आ० म० । भा० क० । (कमतामेवोद्धारणेऽयं
 अजिद्वेषुषम्)

पञ्जसुखमासमणै-प्रद्युम्नदयाभरण-पुं० । मिश्रिद्यस्त्रिंशत्कृप-
देशकः, “ सविसेसायवस्तुतं, काउपणामं च अथदाइस्त ।
परजसुखमासमणै-स्त चरणकरणानुपास्त ॥ २ ॥ ” नि-
म्न० १ उ० ।

पञ्जगिरि-प्रद्युम्नगिरि-पुं० । षड्जयन्तशैलाऽद्ययवभेदे, "गिरिपञ्जगिर्यायारे, अविभ्रज्जासमप्यं च नामेनं ।" ती०३ कष्टय ।

प्रजुजुमूरी-प्रजुजुमूरी-५०। बन्धुकात्तुह्वरयथात्तुह्वरिः
 ध्ये, गण। सुमुद्रः प्रजुजुजिधस्य यथात्तुह्वरिः। स्वरस्ततो
 व्यासोत्। ग०३ आध०। अथमावायो विक्रमसंख्य-८०७ मित्रे
 न्यसात्तु आसीत्। द्वितीयविक्रमसंख्य। त्रिचारासारानमकप्रम
 ष्णरचयिता, तुनीयस्य राजगच्छे अमयदेवसुत्रिगुरुः, स च वै-
 द्यकाश्वर्यपूतनेरिणित आसीत्, चतुर्थे बन्धुकात्तुह्वरिः प्रजुजुजिध-
 रणप्रमच्छकत्, पञ्चमसंख्य-चक्रगच्छ। एव कनकप्रमच्छकविश्वः।
 स च विक्रमसंख्य-१२३२ मिते विद्यमान आसीत्। उ० ६०

पञ्जुदास-पर्युदास-पुं० । परि-वृ-त्तस्य चत्सु । निवारणे, कत-
प्रत्ययायशून्यतया निदार्थकमज्ञा बोधये, "प्राधान्यं हि विवे-
च्यन्, प्रतिवेद्यप्रधानता । पर्युदासः स विवेक्यो, वक्राक्षरपदे न
नमः ॥ १ ॥ " इत्युक्तमङ्गुले निवेद्येव । बाबु० । विश्व० । (वि-
स्तरस्तु वाचस्पत्ये अस्ति)

पञ्जुवद्वित्रिय-पर्युपस्थित-त्रि० । परि सामस्येनोपस्थित उपर-
तः । परिसमाप्ते, म० १६ श्र० । “पुत्रं रजसे त्वेक्यं, सामस्ये
पञ्जुवद्विवा ।” भ्रामण्ये चारित्रे पर्युपस्थिताः, चारित्र्ययोम्य-
क्रियाऽनुष्ठानतत्पराः । वन० १८ श्र० ।

पञ्जुवासण-पर्युपासन-न० । सेवायाध, दशा० १० अ० ।
स्था० । सूत्र० । नि० । का० ।

पञ्जुनासनकल्प-पर्युपासनकल्प-पुं० । पर्युपासनसामाचार्यम्,
पं० प्रा० ।

पञ्जुवासणकप्पो, सुत्ते कप्पो तथा चरित्ते य ।

अज्जयण्णुदेसम्मि य, कप्पो तद्द वयणाए य ॥

कप्यो परिच्छिन्नाए, परियदृष्टुपेहणाए कप्यो य ।

ठितपदिउएसु दोसु वि, एते सव्वे जवे कप्पा ॥

जातमजाभो अहुणा, दोषि वि एते समं तु वसन्ति ।

जातं णिप्पसं ति य, षगद्गं होति नायकं ॥

जातमजातं करणं, जाते करणे गती तिह जिष्णा ।

अज्जाणं करणम्मि तु, अस्सतरी तं गती जाइ ॥

जाइं खलु णिप्पसं, सुत्तं णत्थेण तद्दुभरणं च ।

चरणेण य संजुप्तं, वतिरित्तं होति अज्जातं ॥

जातिकरणेण विष्ठा, एरगतिरिक्त्वा गती उ दोषि भवे ।

अहवा वि तिहा विष्ठा, नरगतिरिक्खा मणुस्सगती ॥

दोषेभ्यो वि तिष्ठि गतो, निष्ठा वमाणिष्यु लवज्जत्त ।

चउसु वि गतीसु गच्छति, अक्षतरि अजातकरणेणं ॥

इसो जातमजाते, कप्पो अजिहिदो इयाणि वक्खामि ।

पं० जा० ६ क०

पञ्जुवासमाण-पर्युपासीन-त्रि० । सेवमाने, भ० १ श० १ उ० ।

श्री० । सू० प्र० । ख० प्र० । तथाहपं भ्रमणं पर्युपासीनस्य पर्यु-
पासना किंफला ? अ० २ श० ५ उ० । ('समणपज्जुबासणा'
शब्देऽस्य विस्तरः)

पञ्चसुखेण। कप-पशुपत्त्या। कप-पर्यासवना। कप-पुं०। पशोऽथ
 भूतपुष्टिका। द्रव्यत्रयकालमात्रसम्बन्धिनः कल्पयन्त्ये उक्तव-
 र्त्तये यस्यां सा निरुक्तविधिना पश्येत्सवना। अथवा-पर्यास
 तस्यैः कोषाऽऽदिभ्योऽथ उपश्रव्यते यस्यां सा पशुपत्त्या।
 अथवा-पर्यासः कप-कृतेऽथ उपश्रव्यतेः सप्ततिदिनानि, सप्तदश-
 वयसां सप्त वसन्ति निरुक्तादेव पशुपत्त्या। तस्याः कथं आचारो,
 मयैवेत्यर्थः। पश्येत्सवना। कपः पशुपत्त्या। कपः। “सक्तोऽसं-
 जोऽयं विपश्चिदयं” इत्यादि कथां कथ्ये, भा० १००। ठा०। न्यू-
 नोदरता। कथाविहितेन कपपरित्यागपुं०। कलकालेऽसंस्तारका-
 ऽऽदित्येति। कप-कृतेऽथ उपश्रव्यते, भा० ५। ठा० ५। ठा०।

(१) अपर्युषणायां पर्युषयति-

जे भिक्षू अपजोसवणाए पजोसवेइ, पजोसवंतं वा
साइज्जइ ॥ ४८ ॥ जे भिक्षू ए पजोसवेइ, न पजोसवंतं
वा साइज्जइ ॥ ४९ ॥

“जे भिक्षू अपज्जोसवणाय पज्जोसवन्ति” इत्यादि दो सु-
ता सुगमं वक्ष्यन्ति । इमे सुत्तयो ।

गहा-

पञ्जोसवणाकाशे, पञ्चे जे भिक्षु गो बसेज्जाहि ।

अप्यसप्तमीते वा, मो पावते आणमादीणि ॥ ५२१ ॥

जे निष्कम्प पञ्जोसवणाकाशे पञ्चे ण पञ्जोसवनि, अप-
ज्जोसवण ए ति अपत्ते अग्निं वा जो पञ्जोसवति तस्स
आद्यादिवा दोसा, चउरुव पट्ठणं, एस सुत्तयो ।

(२) एकाधिकानि तत्र इमाणि उज्जुत्तिमाहा-

पञ्जोसवणा ए अ-कसराह होति उ इमाह गोणां ।

परियायद्वयणा ए पञ्जोसवणा य पागइया ॥ ५२२ ॥

पदिमवणा पञ्जुवणा, पञ्जोसवणा य बासो य ।

पदमसमोवरणं ति य, उवणा जेट्ठोगट्ठगा ॥ ५२३ ॥

(पञ्जोसवण ति) एतेसि अकसराणि इमाणि पर्याप्तानि
गोणणामाणि अष्ट भवन्ति । तं जहा-परियायद्वयणा, पञ्जो-
सवणा य, परिवसणा, पञ्जुवणा, वामावासो, पदमसमोवरणं,
उवणा, जेट्ठोगहो । एते पर्याप्तानि । एतेसि इमां अर्थो-जहा-
पञ्जोसवणादिवस्स पञ्जोसवणापरियायां व्यपदिश्यते इय-
व-
व्याप्यते संज्ञा एतिसा वरिसा मम उट्ठवावियस्सति । तज्जा
परियायद्वयणा भवति, जज्झा उट्ठवावियु वा द्वाव-
सकज्झाभावा पञ्जया, एय परि समंता ओसविउज्जति, प-
रित्यज्जतीत्यर्थः । अथ य द्वावादिया पुरिसकालपायंगमा धेयुं
आयउज्जति तज्जा एगल्ले चत्तारि मासा परिवसन्तीति, त-
ज्जा परिवसल्ल जणपति, उट्ठवावियुवाविससमीवानो जज्झा
पुरिसेय उवति सवदिमासु परिमाणपरिपट्ठे तज्जा प-
ञ्जुवणा भवति, पञ्जोसवणा इति गतार्थः । एवं इति वषां-
ताः तस्मिन् वासः ३ प्रथमं आणमप्यवदुण समीवानो स-
मासरणं, ते य दो समोसरणं-एवं वामासु, वितियं उ-
ट्ठुक्क, जतो पञ्जोसवणानो वरिसं आहपवति अतो पदम
समोसरणं भवति, वासकपातो जज्झा अथा वासकपा-
मेरा उवउज्जति तज्जा उट्ठुक्के एक मासं खेत्ता उगहो भव-
ति, वासावाससु चत्तारि मासा तज्जा उट्ठवावियु ओमाहो
जेट्ठो भवति । एतां उज्जतानां नामास्सं, त्वर्थः एतेसि पर्या-
याणं एयं उवणापरं परिगृह्णाति, तस्मिन् णिकल्ले सवर्णिकल-
ला जवति । नि० चू० १० व० । स चैवम्-“पञ्जोसवणाकपो”
। इति (६ माथा) पञ्च० १७ (व०) । परि सामस्येन
उवणा वचनं पयुवणा, तत्र पयुवणाशब्देन सामस्येन व-
स्तेन, धार्मिकं एव च प्यमाय करवते, तत्र धार्मिकं
एवं भाद्रपदस्मितपञ्चम्यां, कालकनूररत्नरत्नं चतुरांमेधितं,
सामस्येन वचनज्जगज्झा । पयुवणाकपो द्विविधः-सालम्ब-
नो, निरालम्बनश्च । तत्र निरालम्बनः, कारणभाववाच्य इत्यर्थः ।
स द्विविधः-जघन्यः, उट्ठुक्क । तत्र जघन्यस्याधस्तात्सवि-
कप्रतिक्रमणादारुण्य कार्त्तिकचतुर्मासप्रतिक्रमणं यावत्
सप्तति ७० दिनमानः, उट्ठुक्क चतुर्मासिकः, अयं द्विविधो
निरालम्बनः स्यादिकारणकानां, जिनकटिपकानां तु एको
निरालम्बनश्चातुर्मासिकः, सालम्बनस्तु कार्त्तिक इत्यर्थः ।
यत्र जेने मासकटयः कृतस्सतैव चतुर्मासककरणे चतु-
र्मासकान्तत्वं च मासकटकरणे पाणमासिकः, अयमपि स्थ-
विरकादिः कानामिव, तथा पञ्चवक्त्रकटुल्ला रुदिहाता-

हाताऽऽदिविस्तरस्तु मात्र लिखितः, साऽयत्तं सङ्गाऽऽरुधा तस्य
विषयुक्तं सङ्गाऽऽस्तत्तया विधायिना च कटपकरणाव-
ल्यादयो विज्ञेयः, एवं सर्वत्रापि हेयम् । अथैवं वर्णित-
कः पयुवणाकटयः प्रथमातिमज्जतयो नियतः, शेवाणां तु
अनियतः, वतस्ते हि शेवाजावे एकस्मिन् जेने देशानां पुव-
कोटि यावत्तुष्टितं, वापसज्जावे तु न मासमपि । एवं महा-
विदेहोऽपि द्विविधोऽनितयस्सर्वेषां जिनानां कटपयश्चथा
हेवा । कटप० १ अवि० १ कण । (कटपसूत्रस्य वाचनीयत्वं
‘कटपसूत्र’ शब्दे तृतीयभागे २३६ पृष्ठे उक्तम्)

(३) प्रथमं पयुवणा कदा विधेयस्याह-

तेणं कालेणं तेणं मयएणं समणे भगवं महावीरे वा-
साणं मवीसइराए मासे विडक्कंते वासावासं पञ्जोसवेइ
॥ १ ॥ से केणट्ठेणं जेतो ! एवं वुब्बइ-समणे जगवं महावीरे
वासणं मवीसइराए मासे विडक्कंते वामावासं पञ्जोस-
वेइ ? । जओ ण पाएणं अगारिणं अगाराइं कदियाइं
उक्कपियाइं ल्हाइं जिचाइं घट्ठाइं म्हाइं संपयूमियाइं
खाओइराइं स्वायनिद्धमपाइं अप्पणां अट्ठाए पणिा-
मियाइं भवंति, से तेणट्ठेणं एवं वुब्बइ-समणे भगवं स-
हावीरे वामाणं मवीसइराए मासे विडक्कंते वासावासं प-
ज्जोसवेइ ॥ २ ॥ तद्वा णं गणहरा वि वामाणं मवीस-
इराए मासे विडक्कंते वामावासं पञ्जोसविति । ३ ॥
जद्वा णं गणहरा वि वामाणं मवीसइराए मासे पञ्जोस-
विति, तद्वा णं गणहरमीसा वि वामाणं जाव पञ्जा-
सविति ॥ ४ ॥ जद्वा णं गणहरमीसा वामाणं जाव
पञ्जोसविति तद्वा एं थरा वि वामाणं जाव पञ्जोस-
विति ॥ ५ ॥ जद्वा एं थरा वामाणं जाव पञ्जोसविति
तद्वा णं जे इमे अज्जचाए ममणा पिग्गंथा विहरांतं,
एते वि अणं वामाणं जाव पञ्जोसविति ॥ ६ ॥ जद्वा एं
जे इमे अज्जचाए ममणा पिग्गंथा वि वामाणं सर्वो-
सइराए मासे विडक्कंते वासावासं पञ्जोसविति, तद्वा
एं अम्हं पि आपरिया उवउज्जाया वामाणं जाव
पञ्जोसविति ॥ ७ ॥

अथ वामाचारीलक्षणं तृतीयं वाक्यं वक्तुं प्रथमं पयुवणा
कदा विधेयस्याह-“तेणं कालेणं” इत्यादितो “वासावासं प-
ज्जोसवेइ” इति पर्येतम् । तत्र भाषाद्वयचतुर्मासकदिनादारुण्य
विशानिराज्यसाहने मासे वर्णितकाले जगवाहू (पञ्जोसवे-
इ ति) पयुवणाप्रकारितः । (से केणट्ठेणमित्यादि) तत्के-
नाथेन केन कारणेन इति शिष्येण प्रश्ने कृते मुकुटसरं वा-
त्तुं सूत्रमाह ॥ १ ॥ “जओ णं” इत्यादितः “पञ्जोसवेइ-
ति” यावत् । तत्र यतः प्रायेण अगारिणां गृहस्थानामग्रा-
राणि गृहाणि (कदियाइं ति) कटयुक्तानि (सङ्कापियाइं-
ति) धवलिनीनि (ल्हाइं) वृणाऽऽदिनि (जिचाइं ति) उव-
णाऽऽदिनि (गुताइं ति) वृत्तिकरणाऽऽदिनि (घट्ठाइं) विषय-

सामितजनानि (महार्हंति) पाषाणकान्नेन युक्तां सुकुमाशीकृतानि (संवधुमियाहं) सौमन्ध्याय धूयेवासितानि । (आश्राद्व्याहं) कृत्प्रणालाकपजलमागोष (कायान्दम्याहं) सज्जनका-
लानि, एवं विधानि (अप्येनो बह्वायं लि) आरमायम् । (काहं) शुद्धयेः कृताणि पाकमितानि (पण्डित्ताहं) परिभुक्तानि (परिणामियाहं) परिणामितानि, आचिन्तोक्तानि, इह्यानि यतो युहाण भवन्ति (ये तेणजंति) तेनाऽप्येन तेन कारणेन भग-
वान् महाव्रतो यथानां यथीकाक्षस्य विंशतिराने युक्तं मासेऽपि काम्ने पशुपश्यामकार्षीन् । यतोऽस्मि प्राणुका अधिकरुण्वावा मुनिमाश्रित्य न क्युः ॥२॥ "जहा ये" इत्यादि का "पञ्जोसविनि-
त्" पर्यन्ता सप्तयुधि सुगमा । नवरं वधुवधु- (अजज्जवात्) अथकाशानि, आर्यया वा इत्येवावस्थेन वर्तमाना । कथं ० ३ अथि ० ६ कथ ।

(४) पशुपश्यास्थापना-

उवगाण्णिकसेवो, छको द्रव्यं च दन्वणिकसेवो ।
येत्वं तु अस्मि लेत्वं, काले कालो जहि जोओ ॥
ओद्व्यादीयानां, भावानां जो हि ठाणजावेण ।
जेजेव पुणो जावे, उवेज्ज ते भावउवणा तु ॥
माधिसयकराग्निं य, अह करेण होति उव्वेया ।
पगत्तपुट्ठोहि, द्रव्यं लेत्वं य भावं य ॥१२४॥

उवगाण्ण उवेदो निक्षेपे । तं जहा-णामउवणा, दवउवणा, जेतउवणा, काक्षद्वयणा, भावउवणा । णामउवणाओ यथाओ । दवउवणा तुविहा-भागमनो, योआगमनो य । आगमनो जा-
णए अणुवत्त । णोआगमनो तिवावि । तं जहा-जाणगस-
रउवणा, भवियसरीरउवणा, जाणगसरीरभवियसरीरव-
निरिस्ता । जाणगसरीरभवियसरीरवनिरिस्ता दवउवणा इ-
मा-द्रव्यं च दवणिकसेवो । दव्यं परिमाणेन स्थाप्यमानं द-
व्यउवणा भवति, चसहोऽणुकरिस्मणे, किं अणुकरिस्मयति ? अ-
गमने-इमे द्रव्ये वा णिकस्ममाणे दव्यस्स पादवसमं गामस्स
अंतरं पतिपायकरणे खेत्त पगत्तवधुमिने दव्यस्स उवणा,
दव्याण वा उवणा । जहा-कोह साहु एगसंधाराजिगहनं उ-
वेति, शुक्लातिथयेः । दव्याण उवणा जहा-संधाराजिगधुमां
आरगमदणार्जिगहणं स्यामिति उवेति । करणे जहा दव्ये-
ण उवणा, दव्येहि वा उवणा । तस्य दव्येण चाउम्मासि
जावेति । इवेहि कुरकृत्सेवोहि वा चाउम्मासं जावेति, अ-
हवा चउतु मांसं तु पक्ष आर्यविषं पारेत्ता नेत्तकालं अमत्तं
करोति, पक्षमागमने स्थापयतीत्यर्थः । इवेहि दोहि आर्यवि-
लेहि आउम्मासं जावेति । आधिकरणे दव्यं उवणा दव्येसु वा
उवणा, तस्य दव्ये जहाणामए कलहमएतु उविषयं, दव्येसु
अवउवणा संधारमएतु उविषयं । एवं उवेदो जातपुमोहि
द्रव्यं भवित्ति । इदानीं जेतउवणा-(जेत्वं तु अस्मि जेतसि)जेत्वं
मयोरभ्योगेन परित्यागेन वा दृष्टीयते । जस्मि वा जेतउवणा
जावउज्जति सा जेतउवणा । सा य सामितकरणआधिकरणेहि
एगत्तपुट्ठोहि उव्वेया भागियव्वो । इधानि काक्षउवणा-
(काओ जहि जोओ नि)काक्ष काओ, तस्य वि सामितकरणअ-
धिकरणेहि एगत्तपुट्ठोहि उव्वेयाऽणुभवन्ति । भावे उव्वेया-
स्यामिने जेतस्स एगमास्मस्स पारजोगो, जेतानं तिमाद्विषं
सुगमास्स पादवसमणामस्स अंतरं पाज्जायए करणे जेतणे

एगत्तपुट्ठेन । एत्थ न किंचि संभवति । आधिकरणे परं अर-
जावमेराए गंतु पविचएत्त पुट्ठकरणे दुमादी भइओ-
यवं गंतु पमिए वा काक्षस्स उवणा । आधिकरणे एगत्तं
परं उउव्वं जे मेरा सा वजिउज्जति, स्थाप्यते
इत्यर्थः । कालाण चउत्तं मायाणं उव्वणा उविउज्जति,
आवरणतेनेत्यर्थः । काक्षेण आसाहपुण्ड्रिमा काक्षेण उव्वे-
ति, काक्षेहि बह्विहि पंचाहेहि गते उवयति । काक्षेण पादमे
उवयति, काक्षेसु कारण आसाहपुण्ड्रिमातो वीसहमासद्वयस्स
गतेसु उवयति । प्रावस्सेइइयस्स उवणा, भावाण कोहमा-
णमायालोभादीणं । अहवा-णाममादीणं गइणं । अहवा-
आइयं भावं संकामेतस्स सेत्ताणं प्रागाण पविउज्जणं भवति ।
भावेण णिज्जएत्ताए एगकेत्तं उवयति वोऽहंति । भावेहि सं-
गहववमदण्णज्जराणामेत्तं भाणा भवति । प्रावस्मि किंचि वा
उवणा भवति, प्रावेसु णत्थि उवणा । अहवा-खओवसमिए
भावे सुकानो प्रायानो सुउत्तरं भावं संकामेतस्स भावेसु उव्वणा
भवति एवं इवानिउव्वणा समासेण प्राणता । इयाणि एते वेव
विस्थारणं प्रवोहामि । तस्य पदमे कालउवणं प्रणामि । किं
कारणं ? जेण एगं सुत्तं कालउवणाए गते ।

एत्थ प्रश्नति-

काओ सवयादीओ, पगयं काक्षमिं तं पकूवेस्सं ।

णिकस्मये ए पवेस्स, पाउस सरए य वोउज्जामि ॥१२४॥

कलने काक्षः, कलिज्जतिनि वा कालः, काक्षेसलो वा
कालः । सो य समयादी । समयां पट्ठमादिवागमनिदिनेणं
सुत्ताएसेण पकूवेव्वं । आदिमाहणतो आरवलिवा पुट्ठो प-
कूओ मासो उट्ठ अयणं संवत्तरो सुत्तं एवमार । एत्थ जेण पगयं
ति आधिकारं समए निजं तमहं पकूवेस्सं । उट्ठवज्जिपवविस्समा-
सत्पकूवेत्तातो पाउसे णिकस्ममणं वासा, जेत य पाउसे जेत
पवेस्सं वोउज्ज । वासांखेत्तातो सरए णिकस्ममणं उट्ठवज्जिपवे-
पवेस्सं सरए जेत वोउज्जामि । अथवा सरए णिममणं पाउसे
पवेस्सं वोउज्जामोत्यर्थः ।

गाहा-

ऊणाऽतिरिचमामे, अट्ट विहरिऊण मिड्ढ हेमंतो ।

एगं हे पंचाहि, मासं व जहासमादीए ॥ १२५ ॥

चत्तारि हेमंतिया मासा, चत्तारि मिड्ढया मासा । एने अट्ट
ऊणाऽतिरिचत्ता वा विहरित्ता अमत्तं-पांडमाविचव्वणं ए-
वाहा, अहादिदिवाए पंचाहो, जिनकण्ठियाणं सुउपरिणया-
ण येणाय य मासो, उस्स जहा णाणदमणुवविस्समाहो
प्रवति सो तहा विहरित्ता वासांखेत्त उवेति; कहं पुण ऊ-
णातिरित्ता वा उट्ठवज्जिया मासा प्रवति तस्य ऊणा ।

गाहा-

काऊणं यामकपं, तथेव उवगयाण ऊणाऊ ।

चिक्खल्लवासरोहे-ण वा वितोए जित्ता णणं ॥१२५॥

जय जेतो आसाहमासकणो कतो तथेव जेतो वासा-
वासतेण उवगया । एवं ऊणा अट्टमास, आसाहमासं अ-
विगकटतो सत् विहरणका भवतीत्यर्थः । अथवा-अमेहि प-
गारेहि ऊणा अट्ट मासा हेउज्ज, स चिक्खल्लपया वासं वा

अञ्ज विनोयमने, जयरं वा रोहिने, बाही वा अस्तिवादिका-
रणा, तेष मर्गास्त्रे सखे डिया अन्ता पोसादिथा अस्माह-
ता सत्त विराहणाकाञ्च भवेति । इयाणि जहा अनिरिक्ता
अट्ट मासा विहारो तहा भवति ।

गाहा-

वासाखेत्तल्ले, अट्टाणादीसु पत्तमहिगाओ ।

सावगवाघातेण व, एणादिक्कमित्तुं नति वयति ॥५२॥

आसाहासुत्तमासावासापउगा खेत्तं मग्गेनेहि अट्टं ताव जाव
आसाहवाउम्मासातो परतो सवोसतोराते मासे अन्तकने
अञ्ज, ताहे भववयाओ इस्सपंचमीए पज्जोत्तं । एवं णव मा
सा बीसतोराता विहरणकालो विट्ठो । एवं अनिरिक्ता अट्ट
मासा । अहवा साह अहणा पडिअवणा सत्तुवसणं आसा-
हउम्मासातो परेण पंचादश वा जाव योसराते वा मासे
वासाखेत्तं पत्ताणं अनिरिक्ता अट्ट मासा विहारो भवति ।
अहवा-वासवजाए अणुअए आसाए कत्तियणमयाण अट्ट
अनिरिक्ता भवति । वसडिवाघाते वा कत्तियं वाउम्मासियस्स
आओ खेव णिमाया । अहवा-आयरीयाण कत्तियपणमयाए
परतो वा साहग णज्जत्तं भवति, भव वा रोहमादिकति । एम
साध्यां जगिगुण कत्तियवाउम्मासियं अणुअडिक्कमित्तं जया
वयति ततो अनिरिक्ता अट्ट मासा ज्ञवेति ।

“ एणादि पंचमासं च जहासाहोए ” ति । अन्ध इयास्या
गाहा-

पदियापकिरसाण य, एगाहो पंचहो तहा लेदो ।

जिणुसुत्ताणं मासां, गिक्काराणो य यथाणं ॥ ५३ ॥

जिणं जि जिणुकणिया, सुत्ताणं नि सुत्तपरिहाहियाण । पंचमि
मासकवडिहारो (मडवाघां कारणाभावा । वाघाते पुण धेर-
कणिया कण अतिरिक्तं वा वासं अर्थात् ।

गाहा-

ऊणाऽतिरिक्त मासा, एवं यराण अट्ट नायञ्च ।

इयरेसु अट्ट रिद्धं, णियाया चत्तारि अत्यंति ॥५३०॥

एवं ऊणातिरिक्ता यराण अट्ट मासा नायञ्च । इतरं न
परिमा पडिअवणा, अहासदिथा विस्सुअपरिहाहिया जिणक-
णिया य जहा विहारो अट्ट रिद्धु वासासत्तियासरा सखे
णियमा अर्थेति ।

वासाबासे कम्म खेत्ते कम्म काले पावसियस्सं अन्ता
भवति । गाहा-

आसाहपुमियाए, वासावासासु होति त्रायवं ।

मग्गमिबल्लदममी-तो जाव एकस्मिमे त्वेत्तमि ॥५३१॥

(त्रयवन्ति) उम्ममणेण पञ्जसवनेय्ये अहवा प्रवेष्टव्यं, तस्मि
पविट्ठाओ तस्मणेण कत्तियपुमिज जाव अर्थेति । अववादे-
ण मग्गासल्लुअदममी जाव ताव तस्मि पणखेले अर्थेति । इ-
सराअहणात्तं अथवातो कंसिने, अणं वि हो इमगता अ-
सरेअञ्ज, अववातेण मागं निरमास्ते तत्रैवाकस्येत्थं । (नि० न्यु०
१० उ० ।

(४) आवायाऽऽयुल्लरूद वयसोप क्रुमः-

जहा णं अट्टं वि आयरिया उवउताया वासाणं • जाव प-

उजोमविति, तहा णं अट्टे वि वासाणं सवीसराए मासे वि-
इक्के वासावासं पज्जोसवेमो, अंतरा वि य म कण्ड, नो
से कण्डं ते रयाणि उवाइणावित्तए ॥ ८ ॥

“ जहा णं ” इत्यर्थात्- “ उवासाविचित्त ए ” पयस्से सूत्रद्वयम् ।
तत्र (अंतरा वि य ति) अवांसाय तन् पयुषणाकरण कल्पने
परं न कल्पने तां रात्रिं ताडयुक्षपञ्चमीरात्रम् । (उवाइणा-
वित्त ए ति) अतिक्रमादित्युम् । तत्र परिमासम्येन उषण वसने
पयुषणा । सा डेषा शुद्धस्थाना, शुद्धस्थाना च । तत्र
शुद्धस्थाना यस्यां यथायथपीनकपञ्चमी मासे कल्याण-
कृत्यकृत्रकात्रमायस्यापना कल्पते, सा चाऽऽवाहपुमियायां, यो-
रुक्तेराताये तु पञ्चपञ्चादित्युक्ता दशपर्वेतिथिकमेव यावत्
आवगृह्णन्तदशस्थामेव । शुद्धिना तु डेषा-साविस्तरक-
त्यविशिष्टा, शुद्धिनामात्रा च । तत्र साविस्तरकृत्यानि-“ सं-
वासरप्रतिकान्ति-होञ्जं चाऽष्टमे तपः । सर्वाडिक्कापुञ्जा य,
सवस्व-क्षामे णिधः ॥ १ ॥ ” एतच्छ्रुत्यविशिष्टा ज्ञात्मान-
पञ्चस्थामेव, काजिकाऽऽवायाऽऽदशपञ्चमीमासि, केचन शु-
द्धिना तु मा यव आसिर्वाहं येषं चतुर्मासकदिनादार-
भ्य विशिष्टा दिनेत्यमत्र स्थिताः स्मेति पुञ्जतो गृहस्थानां
पुरा वदन्ति, तद्वि जनादित्यनकानुसारं, यन्मन्त्रं तुमम-
ध्ये पीवो, युगान्ते चाऽऽवाहो वदन्ते, नान्य मासाः, नहिष्य-
कं तु कृत्वा सम्यग् न ज्ञायन्ते, ततः पञ्चाशतेन दिनाः प-
युषणा युज्जति कृत्वा । अत्र कश्चिदाह-तनु आवणवृद्धौ
आवणवृद्धिचतुर्धामेव पयुषणा युक्ता, न तु ताड्यासन्त-
र्था, दिनामासोपपत्तः, “ वासाणं सवीसराए मासे वि-
इक्के ” इति चचनवाधा स्यादिति चेत् १, भवेत्, अहो देवानु-
तुडइयां कनेय्य, यस्मैरकान्तिसनचतुर्दश्यां कणे तु दिना-
नां शताऽऽपथा “ समण भगवे महावीरे वासाणं सवीस-
राए मासे विइक्के सत्तिराएदिपहिं सेमेहे । ” इति स-
मवाधाङ्गवचनवाधा स्यात् । न च शक्यं चतुर्मासकानि हि
आवाहऽऽदिमासप्रतिषेधानि, तस्मात्कान्तिकचतुर्मासक कानि
कान्तिसनचतुर्धामेव युक्तानिगणनायां त्यपिका मासः कात्रचू-
लेत्यविषेकणादिनानां समतिरेयं कुतः समवाधाङ्गवचनवा-
धा इति, यतो यथा चतुर्मासिकानि आवाहाऽऽदिमासप्रतिषेधा-
नि तथा पयुषणायां भाटपदमासप्रतिषेधा तत्रैव कनेय्य,
दिनगणनायां पिकामासः कालचूलेत्यविषेकणादिनानां पञ्चा-
शदेव, कुतोऽहं निगानोऽपि, न च भाटपदप्रतिषेधं पयुष-
णाया अयुक्तं, बहुवचनमेषु तथा-प्रतिपादनात् । तथाहि-“ अ-
थवा पज्जोसवणादियले आगए अउज्जकात्रणेण सालिवाहणे
अणिओ भवन्तपुण्ड्रपंचमीए पज्जोसवणा, ” इत्यादि पयु-
षणाकलाङ्गौ । तथा-“ तथ य सालिवाहणे रया, सा अ
सावणो, सो अ कात्रपज्जं ते इन् सोऊज निगाओ अनि-
मूहो, समणस्यो य, महावीर्युए पविट्ठो कात्रपज्जो, पविट्ठ-
दि अ भणिअ-“ भवयसुअपंचमीए पज्जोसवणं । समण-
स्येण पडिअणं, ताहे रणा भणिअं, तेइवं सम लोणाणु-
वपीए इदो अणुज्जाणयसो होहि ति सादं चइए ण
पज्जोसवस्सं, तो उट्ठो पज्जोसवणा किज्जव । आयरिवहि
जणिअ-न वट्ठति अतिक्रामंते । ताहे रणा भणिअ-तो अणान-
यउत्थीए पज्जोसवणं । आयरिवहि गणिय-एव नेउउ,

तादृ चउपीए पञ्जोसविनं । एवं जगत्पराहोति कारणे चउ-
 र्थो पञ्चालया, सा चवायुसना मववसाङ्गं ।" इत्यादि श्रीमि-
 शिचूर्णैरशमाङ्गकैः । एवं यत्र कुत्रापि पञ्चवर्णानिरूपणं
 तत्र जाडपदविशोक्तमेव न तु कल्प्यामः । "महयसुहृ-
 त्वमीए पञ्जोसविज्ज्ञेति" पाठवत् । "अभिवाङ्मववरिस्
 सावणसुहृत्वमीए पञ्जोसविज्ज्ञेति" पाठ उपलभ्यते,
 नतः कर्ताकमासप्रतिषेद्धचतुर्मासकृत्यकरणे यथा नाधिक-
 कमासः प्रमाणं, तथा भाद्रपदप्रतिषेद्धपञ्चमाकरणेऽपि ना-
 धिकमासः प्रमाणमिति न्यज कदाग्रहं, किं चाधिकमासः
 किं कानेन भक्षितः, किं वा तस्मिन्मासे पापं न लगति,
 क्वतं बुभुक्षा न लगति, इत्याद्युपपन्नसमा स्वकीयं प्राहृत्यं
 कष्टय, यत्स्वमीए अधिकमासे सति त्रयोऽश्विन्मासेषु जा-
 नेष्वपि सांवस्मिकक्षामणे" वारमपह मासण" इत्यादि-
 क वदधिकमासे नाङ्ककार्या । एवं चतुर्मासिकक्षामणेऽधि-
 कमाससज्जयेति "चउवहं मासाण" इत्यादि, पातिकक्षामणे-
 ऽधिकमासमवेऽपि- "पञ्चमाहं द्विवसाणमिति" श्रुते ।
 तथा नचकृत्विहाराऽऽदिशोकारकार्येषु "असादे मासे दुप-
 या" इत्यादि, न्युच्चारयति तथैव, लोकेऽपि क्षोपातिकऽङ्कतु नी-
 याऽऽदिपत्रेषु धनकक्षान्तराऽऽदिषु च अधिकमासो न गण्य-
 ते, तत्रापि त्वं ज्ञासामि, अथवा सर्वान्पि कुतकार्याणि अ-
 भिवर्द्धिते मासे ननुसक इति कृत्वा उपातिःशास्त्रे निषिद्धानि ।
 अत्रमरमास्याऽऽदिमवाक्येन, भाद्रपदवृद्धौ प्रथमो भद्रपदग-
 णि अग्रमाणमेव, यथा-चतुर्दशोवृद्धौ प्रथमं चतुर्दशोमवग-
 णरा इतिवार्थं चतुर्दशं वाकिं कृत्यं कियते, तथाऽत्रापि । ए-
 धं तर्हि अग्रमाणे मासे द्वेषुजामुनिदानाऽऽवश्यकाऽऽदिकार्यम-
 पि न कार्यम्, इत्यपि वक्तुं भाद्रपदं चान्यत्र, यत्ता यानि हि दि-
 नप्रतिषेद्धान् द्वेषुजामुनिदानाऽऽदिकृत्यानि तानि तु प्रतिदि-
 नं कल्पेनान्येव, यानि च संख्याऽऽदिममग्रप्रतिषेद्धानि आ-
 वश्यकाऽऽदीनि तत्रापि यं कक्षेन संख्याऽऽदिनमयं प्राप्य कर्त-
 व्यान्यत्र, यानि तु भाद्रपदाऽऽदिमासप्रतिषेद्धानि तानि तु त-
 द्दृश्यमवे कस्मिन् कियते इति विचारं प्रथममवगृह्य जित्वा
 यं कियते इति सप्रतिषेद्धवार्य । तथा च पश्य अच्येनना
 वनस्पतयोऽधिकमासं नाङ्किकुर्यते, येनाधिकमासं प्रथमे प-
 रित्यज्य जित्वा एव मासे पुन्यन्ति । यत्कृत्वावश्यकानियुक्तौ-
 " जह पुल्ला कणिआया, चूखण आदिमासयस्मि पुट्टस्मि । तु-
 ह न समं पुट्टेज्ज, जह पवता करिणि इमराडि । ३॥ " तथा
 च कश्चिन् " अतिवर्द्धिमन् योस, वरसुसु मवीरं के मासो ।"
 इति वचनश्लेन मासाभिवृद्धौ विशय्या निर्देश्य शब्दाऽऽ-
 दिकृत्यविशिष्टौ पञ्चवर्णान् करानि, नद्वययुक्तम् । येन "अभिव-
 र्द्धिमन् बीमा" इति वचनं श्रुतिज्ञानमात्राप्रयुक्त्या, अन्वया-
 " सासुदामपि पञ्जोसविनि एव उरसस्युः, सेसकालं
 पञ्जोसविनिगणं अववाड ति । " निशिशचूर्णैरशमोऽङ्गक-
 वचनानां पञ्चवर्णानामेव लोचोऽऽदिकृत्याविशिष्टा पञ्चवर्णा क-
 लप्या इत्यतः प्रसङ्गेन । कलेशोका द्रव्यजेवकासाव-
 ष्यापना चेवम् उच्यस्थापना-तूष्णमसलज्जकाऽऽदीनां प-
 रिशोभाः, सविताऽऽदीनां च परिदारः । तत्र सवित्रद्रव्यं हौ-
 क्तं न प्रयुज्यते, अतिवर्द्धराजानं राजाभ्याम् च विना,
 अधिकपञ्चये वस्याऽऽदि न गृह्यते, मिश्रद्रव्यं सोपधिकः शि-
 ष्यः केवस्थापना-सकारं योजनं श्रान्तयेद्योषाऽऽदिकारणेन
 चर्यापि पञ्च वा योजनानि ।

कालस्थापना चत्वारो नामाः भावस्थापना-श्रोधाऽऽदीनां वि-
 शेषकः, द्वयोऽऽदिमासमिषु कोपयोग इति ॥ ८ ॥ कष्टय ३ अ-
 धि ० ९ स्रण ।

(६) भाद्रपदपञ्चमीविचार-वर्षायायोग्यकौशलेप्रवेशः- " कर्हं
 पुण वासायाडमं खेतं पविसंति । इमेण विधिणा-

वाहिद्विया वमते-र्हि खेतं गाद्रेतु वासपाडमं ।

कर्णं कहेतु उवणा, सावणवहुलस्म पंचाहो ॥ १३३ ॥

वाहिद्विनि । त्रिज्य असादमासकल्पे कतो अमृत्य वा
 आसस्ये चिना वाससायायारिखेतं वसमोर्हि गादेति, ज्ञावयंती-
 त्यर्थः । आसादपुष्पिमाए पविट्टा पांडवयाश्रो आरभमं पंच
 दिना संघारगृह्णारमज्जादीयं गण्ढति, तस्मिन् चैव पणरातेए
 पञ्जोसवणाक्षर्यं कर्हति, ताहं सावणवहुलपंचमीए वासकाल-
 सामायारि उवाति ।

गाढा-

एत्यं अणजिग्गाहियं, वामतिगयं य बीसतीमासं ।

तेण परमाजिग्गाहियं, गिहिणातं कचिओ जाव ॥ १३३ ॥

एत्यं ति । एत्यं असादपुष्पिमाए सावणवहुलपंचमीए वास-
 पञ्जोसवणं वि अण्णो-अणजिग्गाहियं, अहवा-जानि गिहंथा
 पुच्छन्ति-अउजो । तुज्जे एत्यं वरिसाकालं ठिया, अहण ठि-
 या । एवं पुच्छणहि अणजिग्गाहियंति सदिश्यं वक्तव्यः । इह
 अन्यत्र वाऽऽप्यपि निश्चयं न भवतीत्यर्थः । एवं सोऽर्थं कि-
 यत्कालं वषट्पठे । उच्यते- वासतिरायं बीसतिमासं जति अभि-
 वाङ्मववरिस् तो बीसतिरायं जाव अणनिमाहियं अहं वेदव-
 र्मिन् तोसोवसतिरायं जाव अणजिग्गाहियं जवति (नेंण-
 ति) तत्कालपरतः अण्णो आभियुत्थेन गृहीतं अभिगृ-
 ह्णीतं इह व्यधियता इति इह त्रिया मो वारिसाकालं ति ।

किं पुन कारणं तिथीसतिरायं वामां । अण्णो अमि-
 ग्गाहियं गिहिणातं वा कर्हति, आरतोणं कर्हति ? उच्यते-

असिवादिशारणहि, अह व ए वामं न गृह्ण आरफ् ।

अहिवाङ्मिस्म बीमा, इयरस्म तु विमती मासे ॥ १३४ ॥

क्याह अस्मिन् जने, आदिगहणातो रायदुद्गह । वासावातं ण
 सुदुद्ग आरफं बीसति । एवमादीहि कारणेहि जह अण्णीतं ण
 आणादिया वासता । अहवा गहणंति ततो गिहस्था निपते-
 ते सव्यण्णपुत्तणा ण किंचि जाणंति, मुसावायं च ज्ञासं-
 ति । जिमामो ति भणिता जेण णमणा । लोमो वा जणउज्जा-
 साह एधं वारिसाकालंति जिना अवसरं वासं भविससिन्, त-
 तो धम्यं विक्कण्ति, लोमो घरादोणि ठ्ठुदंति, हत्तादिक्कमो प-
 वा संउयेति । अणमगहंति गिहिणाने य आरतो कते ज-
 म्हा एवमादिया अधिकरणशोमा मग्हा अभिवाङ्मववरिस्
 बीसतिरायं गते गिहिणातं कर्हति । तस्मिन् वेदववरिस् सवीस-
 निराने मासं गते गिहिणातं कर्हति, जय अधिमासमो प-
 रुति वारसे तं अभिवाङ्मववरिस् भणति, जय ण पर-
 ति तं वेदववरिस्, सो य अधिमासमो माससो जुगस्समं-
 ते मज्जे वा भवति, जति तो गियमा दा असादा भगन्ति,
 अह मज्जे दा पोसा । सीसो पुच्छन्ति-कश्चा अभिव-
 र्द्धिवरिस् बीसतिरान, चंदवरिस् सवीसतिमासो । उच्यते-
 जग्हा अभिवाङ्मववरिस् गिह्दे वेव सो मासो आतिक्कते

तस्या बोसविद्या अणितभाहितं तं कारीत, इधरेषु तिस्रु
क्षेत्रिसेषु विसतिमासा इत्यर्थः ।

गाहा-

एष्य तु पणं पणं, कारणियं त्रासवीसती मामो ।
मुद्दसमीत्रिया व, आसादोपुमिमा सवणा ॥१३७॥

अथ उ आसादपुत्रिमाय त्रियं इयस्रादीयं गेयहेति पञ्जोसव-
णाकण्यं च कहति एवं दिष्टा ततो सावणश्चतुस्रपंचमीय पञ्जो-
सवेति, संक्षिप्तभावे कारणे पणंषु पुंस्ते इक्षमीय पञ्जो-
सवेति, एवं पञ्चरसीय, एवं पणगवक्षितु वज्रंति जा वास-
बासतिमासो पुणो, सो य सवीसतिमासो नद्वययसुक्ष्मे-
मीयं पुज्जति, अह आसादमुक्ष्मदक्षमीय वासासंयं पविट्ठा । अ-
हवा-जय आसादमासकण्यो कमीय तं वासपाउम खेनं
अयं च णरिय वासपाउमं तां तथेय पञ्जोसवेति, वामं च
गाहं अणुवरय आहं तां तथेय पञ्जोसवेति, एकारस्रांशो
आहं उरं मगस्रादीयं गेयहेति, पञ्जोसवणाकण्यं कहांत
तां आसादपुत्रिमाय पञ्जोसवेति । एस उस्सवतो । सेस-
काहं पञ्जोसवेतान अयवातो । अयवाते वि सवीसतिगानमा-
सतो परेण अतिक्कामेत्तं ण वक्ष्ति सवीसतिराते मासे पुण्ण,
जति वासखेत्तं ण लभति नो कळमहेत्ता वि पञ्जोसवय-
यं, ते पुत्रिमाय पंचमीय दक्षमीय एवमादिवयसु पञ्जो-
सवेत्यर्थं, णो अयवेसु । सीनो पुत्तुज्जति-इयाणि कहं चरथी-
य अयवे पञ्जोसविउज्जति । आयरिओ मर्त्तान-कारणिया
चउथो अउज्जालगायारणय पणस्यया । कहं ? नखेन कारण ।
कालगायारिओ विहरतो उउज्जंति गतो, तथ वासायाभंतरं
इतो, तथ गयरीय वर्यामसो राया, तस्य कणिहो मायो
माणुमिस्सं जुवराया, तसि मग्गिओ माणुसिरिणाया, तस्स
पुत्तो बलभाणु णाम, सो य पणिमिद्विणीययाय साह
पञ्जुवासति, आयरिइं से यमम कहितो पडिपुहो पववावि-
तो य, तदि वि बलमित्तमाणुमित्तिहं कालगयां पञ्जोसायं
गिद्विसित्तो कतो । कति ? आयरिया तगंति-जहा बलमित्त-
माणुमित्त कालगायारियाण आगणउज्जा भवंति, माउलं वि
काहं महं आयरि करेति, अणुदुगुगायं नआपुगाहयस्स अ-
णुत्थिं, अणति य-यस मुद्दपासेदो वंतातिताहरो रथो अ-
मतो पुणो पुणो उडुवतो आयरिय णिण्ठांसराकरो
कतो, ताहे सो पुगोहितो आयरिस्स पड्डो रायाण अ-
णुलोमेहि विपरिणामेहि नि, एते सनो महाणुभाया, एते ज-
ण पहेणं मच्छंति तेण पहेणं जति रथो णागकच्छंति ताणि
वा अक्षमहेतो तो अस्सं जवति, ताहे णिगमना । एवमादियाणु
कारणाण अणनमेण णिगमना विहरता पतिघाणं गवमेनेण
पट्टिना पतिघाणममसंखस्स व अउज्जालमेहि संदिट्ठ-
आसाहं आगकमि ताव तुज्जेहि णो पञ्जोसावययं । तथ ये
आसाहणो राया सावतो, सो य कासगजं एनं सोउं णि-
ग्गतो, अमिमुहो । समणसंघो य, महया विभूतीय पविट्ठो का-
सगजो । पावेहि वि अणियं-नद्वययसुक्ष्मेयमीय पञ्जोसवि-
उज्जति । समखलेषण पदिवयं । ताहं रक्षा अणियं-तद्विजं
मम लोगाणुत्थीय इदो अणुउएयवो हांतिहि साह वेत्ति तेण
ख पञ्जुवासिस्सं तो वृद्धो पञ्जोसवणा कउज्ज । आयरिइहि
अणियं-ण वक्ष्ति अतिकमिउं तां रक्षा अणियं-तो अण-

गयचरथीय पञ्जोसविउज्जति । आयरिय अणियं-एवं ज-
वउ । ताहं चरथीय पञ्जोसविं । एवं जुगप्यहाणेहि च-
उथो कारणे पविता स वेवाणुमता सव्वसाधुणं । रक्षा अं-
तेपुयायो जणिता-तुज्जे अटमासाय उववासं कातुं पडि-
वयाय सव्वखज्जोउज्जयदीहि साधु उत्तरपारणाय पडि-
सामेसा पारेह, पञ्जोसवणाय अट्टम ति काउं पाडिदयाय उ-
त्तरपारणयं जवति, न च सव्वहागण वि कयं ततो पमिंत
मरइविसेय सखपुवउ ति वणो पवसो ।

इयाणि पंचगपरिहाणिमधिकृत्य काशवप्रद उच्यते-

इय सत्तरी जट्टमा, असीति नउती दकुचुरसं च ।

जति बामति मगसिरे, दसराया तिथि उक्कोमा ॥१३८॥

पमसा पदिवज्जद, चउरह मामाण मउज्जओ ।

ततो तु मत्तरी होति, जहमा वा मुयग्गहो ॥ ६३७ ॥

काऊण मासकण्यं, तथेय विरायोती तु भग्गरे ।

मालंबेणाण उम्मा-सिओ अज्जेउ उउमहो होइ ॥१३८॥

इह इति उपप्रश्नेन, जे आसादवाउम्मासियातो सर्वोस-
तिमामो पमसां दिवसा ते वीमुत्तरमउज्जानो साधितो, ससा
सत्तरी, जे अद्वययसुक्ष्मसमाय पञ्जोसायति तसि अमी-
तद्विषया मउज्जमा वासाकालोमहो भवति, ते सावणपुणि-
माय पञ्जोसवेति, तसि णिउत्तो खेव वासाकालोमहो भ-
वति, ते सावणवसुक्ष्मसमाय पञ्जोसवेति, तसि दसुत्तरं दिव-
ससमं जेठो वासुग्गहो जयद, सेसनेरं दिवसपमाण पचयं,
पमाणानिपगाराहि वारिसरत्तं पण्णत्तं कासयचउममियप-
डिवयाय अयस्सं णिग्गतं । अह मगसिरिमासे वामति, चि-
क्कसुज्जसा आसादया तो भववातेण पक्कं, उक्कोसेण तिथि वा
दसराया जाय गमि खेत्तं अयंति, ममोविरेदीयंमानी या
वेयथं । मगसिरिपुण्णमाय जे परतो जाति वि सव्वखल्लो
पधा, वानं या गाहं अणउरयं वामति, जति विरजव नेहिं तहा
वि अयस्सं णिग्गतं, अहण णिग्गच्छंति तो चउरुगा । प-
यं पंचमासीनो जेठोमहो जतो क ऊण मासगाहो, जमि
खेले कतो आसादमासकण्यो, न च वासावासाउमं खे
अणमि अलके वासपाउमो खेने जथ आसादमासकण्यो
कतो तथेय वासावामं जिता, तमि वासावामं निक्खज्ज-
यहिं कारणेहि तथेय मगसिरे जिता, एवं माअवणा कउ-
रणा, अयवाते उम्मासितो जेठोमहो भयतीत्यर्थः ।

गाहा-

जति अस्ति पयविहरो, चउपादिवयमि होति णिग्गमणं ।

अहवा वि अखितस्स उ, आरोवणयार्हं मिदिट्ठा ॥१३९॥

वासखेले णिक्खेयव उरं मासा आरिउत्तु कलियववा-
उम्मासं पिरकमिउं मगसिरिबहुलपडिवयाय णिग्गतं । ए-
सो खेव चउपादिवया, चउपादिवय अणिनाल आसहा-
तो एसेव चउलह सविशयो, जहा पुवं वांछओ, चिंत-
यस्सं सेमाणुसेव वा तहा दायवो चउपादिवय, अयत्ते
अतिक्कंति वा णिने कारणे णिहोसा ।

तथ अयत्ते इमे कारणा-

राया कुंषु सपे, अणणि गिलाणं य धंदिलस्सउमन ।

एएहिं कारणेहि, अयत्ते होति निग्गमणं ॥ १४० ॥

(ए) भिक्षाक्षेत्रम् -

वासवाप्तं पञ्जोसविषाणं कण्ड निगमथाण वा णि-
गंणीण वा सव्वओ समंता सकोसं जाअणं निक्खाय-
रियाए गंतुं पकिनियत्तए ॥ १० ॥

“ वासावास ” इत्यादिनां “ गंतुं पकिनियत्तए ” इति पर्यन्तं
सुगमम् ॥ १० ॥

पञ्चमहाण्वसुत्रम् -

जल्य नई निच्चोयगा निच्चसंदणा नो मे कण्ड स-
व्वओ समंता सकोसं जोअणं निक्खायरियाए गंतुं पकि-
नियत्तए ॥ ११ ॥ एरावई कुणालाप, जल्य चकिआ
भिक्षा-एगं पायं जले किआ एवं पायं थले किआ एवं
चकिआ एवं एणं कण्ड सव्वओ समंता सकोसं जो-
अणं गंतुं पकिनियत्तए ॥ १२ ॥ एवं च नो चकिआ एवं
से नो कण्ड सव्वओ समंता गंतुं पकिनियत्तए ॥ १३ ॥

“ जल्य नई ” इत्यादिनां “ नियत्तए ” ति । यम नदी (नि-
चोयगा) नित्योदका प्रचुरजला (निच्चसंदण ति) नित्य-
रूपद्वारा नित्यस्त्रवणशीला, सततवाहिनीत्यर्थः ॥ ११ ॥ “ ए-
रावई ” इत्यादिनां “ नियत्तए ति ” यावत्सुत्रद्वये । तत्र यथा ये-
रावती नाम्नी नदी कुणालायां पुर्यां सदा द्विकोशवाहिनी
तावती नदी लङ्घयन्ती कण्डया, स्तोकाज्जलत्वात् । यतः (जल्य
चकिण्य ति) यत्र एवं कर्तुं शक्यताम् । किं तद्व्याह- (निय-
त्त) यदि (एवं पायमित्यादि) एकं पादं जले कृत्वा जलान्तः
प्रक्षिप्य, द्वितीयं च जलादुपरि उपाट्य (एवं चक्रय ति)
एवं गंतुं शक्यताम्, तदा तामुत्तीर्य परतो जिज्ञाचर्या क-
रन्ते ॥ १२ ॥ यत्र चैवं कर्तुं न शक्यतामन्तर् विज्ञेय्य गम-
नं स्थानत्र गन्तुं न कल्पते, यतो जङ्घादी यावदुदकं दक-
संघट्टो, तामेवावल्लेखो, नाभिरपरि, लेपोपरि, तत्र शेषकाले त्रि-
जिह्वकसंघट्टे स्निजं क्रुषं नोपहस्यते, तत्र गन्तुं कल्पते इति प्राज्ञः ।
कथाकाले च सप्तासः स्निजं नोपहस्यते, चतुर्थे अष्टमे च
दकसंघट्टे स्निजं स्नेत्रमुपहस्यते एव, लेपस्तु एकांशपि क्षेत्रमु-
पहस्यति, नात्रेयावज्जलसंज्ञाये तु गन्तुं न कल्पते एव, किं
पुनर्लेपोपरि नाभिरपरि जलसंज्ञाये ॥ १३ ॥

वासवाप्तं पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्वं
भवइ, दावे जेतं ! एवं मे कण्ड दावित्तए, नो मे कण्ड
पकिगाहित्तए ॥ १४ ॥ वासावासं पञ्जोसविषाणं अ-
स्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्वं जवइ, पकिगाडो जेतं ! एवं मे
कण्ड पकिगाहित्तए, नो मे कण्ड दावित्तए ॥ १५ ॥
वासवाप्तं पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्वं भवइ
दावे जेतं ! पकिगाडो जेतं ! एवं मे कण्ड दावित्तए वि
पकिगाहित्तए वि ॥ १६ ॥

वासवाप्तमित्यादिनां “ पकिगाहित्तए ति ” पर्यन्तस्य
सुत्रत्रयस्य बोधार्थः सुगमः । भावार्थस्तथैव-चतुर्मासीस्थि-
तानाम् । (अस्थेगइयाणं ति) अस्थेतव यत् एकमांसाभ्यु-

नां गुरुनिरवम् (सप्तपुक्वं ति) पूर्वसक्तं प्रवति यत् (भेत
ति) इदं भदन्त कल्याणम् इत्येव ! (दावे ति) एवं स्थानाय
अशनाऽऽदिकं दद्यादतदा दातुं कल्पते, न तु स्वयं प्राप्तप्रवर्तुम् ।
यदि चैवमुक्तं प्रवति यत्रैव स्वयं प्राप्तपुष्टीयाः स्थानाय अ-
न्यो ददात्यति तदा स्वयं प्राप्तप्रवर्तुं कल्पते, न तु दातुम् । य-
दि च दद्याः प्रतिपुष्टीयाभ्येत्युक्तं प्रवति तदा दातुं प्राप्तप्रवर्तुं
उभयमपि कल्पते ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

(१०) तवरसविकृतिविषयः -

वासवाप्तं पञ्जोसविषाणं नो कण्ड निगमथाण वा नि-
गंणीण वा दृष्टाणं आरुग्गाणं वडियसरिराणं इमाओ
नव रसविगइओ अभिक्खणं अजिक्खणं आराहित्तए । तं
नहा-त्तीरे २ द्वाइ २ नवपांअं ३ सत्थि ४ तिष्ठे ५ गुइ ६
महुं ७ मज्जं ८ मंसं ॥ १७ ॥

वासवाप्तमित्यादिनां “ मंस ति ” पर्यन्तम् । तत्र (दृष्टाणं
ति) दृष्टानां तादृशेन समर्थानां, तरुणा अपि केचिच्छो-
गिणो निर्बलशरीराश्च भवन्ति । अत उक्तम्- (आरोग्याणं व-
डियसरिराणं ति) आरोग्यानां बलवच्छरीराणामिदृशानां
साधूनामिमा वङ्ग्यमाणाः नवरसप्रधाना विकृतयोऽर्भीकणं २
बारं बारमाहारयितुं न कल्पन्ते, अर्भीकणप्रधानाकारणे कल्प-
न्तेऽपि, नवरसप्रधानाकारणविकृतयोऽपि, तत्र विकृतयो द्वे
धा-साञ्जयिकाः, असाञ्जयिकाश्च । तत्रासाञ्जयिका या बहु-
कालं रक्तनुमसक्या दुग्धदायिकाऽसाञ्जयिकाः । स्थानत्वे गुरुवा-
लाऽऽपुष्यप्रवर्गा आद्या प्राद्याः । साञ्जयिकास्तु घृतनैलगुमा-
ख्यास्तस्मात्प्रधानं प्रतिफलस्येव दुग्धां वाक्यां मदाकाशां-
स्ति, ततो स्थानाऽऽदिनिमित्तं प्रदोष्यामः, स वदेत् शुद्धो-
त्त चतुर्मासीं यावत्प्रयुताः स्मिति, ततो प्राद्या बालाऽऽदीनां
च देया, न तरुणानाम् । यद्यपि मधुमांसमद्यनवनीतवर्जं या-
वज्जीवमस्येव तथापि अयन्नापवाददशायां बाह्यापरिभो-
गाऽऽप्येव कदाचिद् ग्रहणेऽपि चतुर्मासीं सर्वथा निषेधः कल्प्य-
ते अथि ६ क्षण ।

(११) इयाणि दव्वदवणा -

दव्वदवणाऽऽदारे, विगती मंथारमत्तए ओए ।

सच्चित्ते अच्चित्ते, वोसिरणं गहणवदुद्दारी ॥ ५४० ॥

आहारे विगतीषु संथारयो मत्तयां श्लेष्मण्यो सच्चित्तो सं-
हो डगल्लाऽऽदियाण य अच्चित्तणं, उडुबकं गहीयाण सच्चि-
रणं, वासापाडगण संथारादियाण गहणं, उडुबकं वि गहि-
याण मथ्यपादियाण धरणं डगल्लादियाण य कारणाणं ।
नि ० चू ० १० ०० ।

इदानीं विगतिवर्णनं ति दातं । संचित्तमि ति माध्यापचक्रं वि-
गतीं बुद्धिवा-संचित्तया, असंचित्तया य । तथ्य असंचित्तया की-
रदहिंसलवर्णनं केर उमाहिममा य । सेमा उ मथ्यगु-
मज्जकउज्जावहाणां य संचित्तमाणां । तथ्य महूमज्जमस-
ठाना य अणसम्याओ । सेमा कीरादिषां पमस्याओ । पम-
स्याओ वा कारणं पमाणपत्तासु सेपमाणीसु दुर्वाववद्दी क-
ता प्रवर्तते ।

गिज्ञाणे अद्यतर्वावतिमाहे दोष उच्यते-

विगतिं विगतीजीतो, विगतियं जो तु जुंजते जिक्खु ।
विगती विगतिसहावा, विगती विगति बन्ना नेति ॥१५०॥
विगतीए गहणम्मि वि, गरहियविगती य होइ कज्जम्मि ।
गरह्हा झाज पपाये, पच्चय पावप्पमीयां ॥ १५१ ॥
पस्सत्थविगतिगहणं, तत्थ वि य असंचइपजाओ तु ।
संचतिथ ण गएहंती, गिज्ञाणमादीण कज्जह्हा ॥१५२॥

विगतिं खीरानियं, बीजच्छा विकृता वा गतीति विगती । सा य निरियगती, नरगमनी, कुमाणुसत्वं, कुदेवत्वं च । अहवा विविधा गती, संसारत्ययेः । अहवा संजमो गती, तस्स भीतो विगतियं ते विगतिप्रकाराभित्यर्थः । विगती वा जम्मि इदं गता तं विगतिं भवति ॥ तं पुण भवं पाणं वा, जो तं विगतिं विगतिगतं भुंजति तस्स इमे दोसा-विगतिमभावं चि खीरानिया जुत्ता, जम्हा संजमसमावा-तो विगतिमभावं कोरति । कारणे कज्ज उचरिस्ता पटि-उज्जति-विगती विगतिमभाव । अहवा-विगतिमभाव । तं विकृतस्वभावं विगनसन्नावं जो भुंजति तं सा बला खर-गानियं विगति भोजि, प्रापयसीत्यर्थः । जम्हा एते दोसा तम्हा विगती खादारेयत्वा । तो उदुबेक वासासु विसं-सेण जम्हा साधारणे काले अतोथ मोडुज्जयो भवति । वि-उज्जगज्जयाधरं य तम्मि काले मांहे दिव्वति । कारणे गितियपक्ख गेहज्जा, आहारज्ज वा गेसमग्गा गेहज्जा गिज्ञाणे वा आहारज्ज । एवं आयरियवाल्लुडुडुव्वरस्स वा सक्कोदग्गा घेप्पजा । अथवा सक्काणवधेण गिमेज्जा । प-मत्थाहि विगतीहि तन्थिमा विधी पस्यविगतीतो खीरं दहि णवणावं चयं गुहो तेह्णं आगाहमगं व अपपसत्था उ महुमज्जमेसा आयरियवाल्लुडुडुदियाणं कज्जु पसत्था अ-संचइया उ खीराइया घेप्पति । सचतिथा उ घयादिया उ ण घेप्पति । तासु खीणासु जया कज्जभया ण इम्म-ति तेण ताभो ण घेप्पति । अह सक्काणवधेण भण्णज ताह ते वत्थन्वा । जया गिज्ञाणातिकज्जं जविस्सति तया घेप्पामो, बाल्लुडुडुसहाण य द्दुण कज्जानि उण्णज्जति । महंतो य कासो पत्तो तं वप्पके काथण घेप्पामो चि ताह सक्का भण्णि अह धरे अत्थि अचिन्तं, विगतिद्वयं च पभूतमत्थि जावि-ज्जा ता मेयहह, गिज्ञाणकज्जं वि दाहामो । एवं भणिता संचइयं पि गिहंति । गेहहंताण य अविच्छिन्नज्ञावे भण्ति-अदिला पज्जत्तं । सो य गिहिया बाल्लुडुडुव्वरान् दिज्जति बलियतरणाण ण दिज्जति । एवं पसत्थविगतिगहणं महुमज्ज-मसादिगण्डियविगतीगं गहणं । आगाहे गिज्ञाणकज्ज गरहा लामपमाणेति गरहंतो गेहहंति । अहो कज्जमिणं, किं कुणि-ओ, अज्जहा गिलाणो ण पक्खपइ । गरहियविगतिज्जावे य प-माणपत्तं गेहहंति, खो अपरिमितमित्यर्थः । जावति ता गिज्ञाण-स्स उचउज्जति, तंमसाय घेप्पमाणीय दातारस्स पक्खो भ-वति जाव अप्पणो भजिज्ञासो तस्स य पडिक्खओ कओ भवति । पार्थिवीणं वा पडिक्खानो भवति । पुज्जुत्ता एते गि-ज्ञाणगा गेहहंति, खो अह्हाल्लयाव पि । एवं विगतिउचणा ग-ता । नि० खू० १० उ० ।

(१२) आहारस्सापनम् । “ आहारो चि ” पदमे द्वारम् ।

अस्य व्याख्या-

पुव्वाहारोसवणं, जोगविबद्धी य सति उगहणं ।
संचतिथमसंचतिथ, दन्वविबद्धी य सत्थाओ ॥१५४॥

जो उदुवक्कुतो आहारो, सो ओसवेयव्थो । ओसारयेव्थो, परि-त्यागम्यर्थः । जइ स आरवस्सगपरिहाणीं णु नवति, तो चवरो सं उववासी अत्थ । अह ण तरति तो चरति मासा दिव्वसुणा । एवं तिण्ण मासा अत्थिता पारेउ । एवं जइ जोगपरिहाणीं तो दोसा सा अत्थ मसं वा अतो परं दिव्वसहाणीं जाव दिण दिणं आहारोमो जोगविबद्धीए इमा जोगविबद्धी जाणमोआ-रहत्तो सो पोरिसीए पारेउ । जो पोरिसो पुरिमहेण पारे-उ । जो पुरिमहेतो पक्कासणं करेउ । एवं जइसलीए जोगविबद्धीए कायव्वा । किं कारणं ? वासासु विक्खल्लुवि-ल्लिविले दुक्खं भिक्खगहणं कज्जति, सखाम्भी च दुक्खं गम्मयंइला इरियमांतर्पाइ तुविसो (?) अज्जा भवति । आहारउचणं चि गये । नि० खू० १० उ० ।

नित्यनैतिककाऽऽर्थाभास-

जे भिक्खु पज्जोसवणाए इत्तिरियं पि आहारेति, आ-
हारंते वा साइज्जइ ॥ १५१ ॥

गाहा-

इत्तिरियं पीऽऽहारं, पज्जोसवणाए जो न आहारे ।

तयचूतिविट्ठुमादी, सो पारति आणमादीणि ॥ १५२॥

इत्तिरियं णाम-योवं, एगसिवमवि अलखल्लणादि वा । अ-हवाइयारे तहामेसं सानिभिरियं चुणगादि जूनिमेत्तपाणुमे विट्ठुमत्तं । तथेति तिलनुसत्तमागमत्तं । जूनिरिति यममागम-
हूठुपदेशोमसंस्कृतं नरम् शुभ्रं । पातके विट्ठुमागमत्तं आदिगहणातो आतिमं पि योवं जो आहारेति पज्जोसव-
णाए, सो माणुदिया दोसा पावति, चउगुं व पक्कूत्तं ।

पुव्वेसु तत्थं करेतस्स इमां गुणो भवति-

उत्तरकाणं एग-गता य आलोपयेति वेदणया ।

यंगलधम्मकहा वि य, पुव्वेसु य तदमगा होति । १५३॥

अहूचउत्तयं सं-वत्तरचाउमसासपसे ये ।

पासइय तवे जणिते, वितियं अमह गिज्ञाणे य ॥ १५६॥

उत्तरगुणकरणं कतं भवति, पगमया कया भवति, पज्जोस-
वणासु य वरिसिया आलोपया दायव्वा । वरिसाकालस्स व
आदीए मंगलं कतं भवति । सक्काण धम्मकहा कायव्वा । पज्जो-
सवणाए जइ अट्ठमं न करोति तो चउगुक, चाउमसासिप उठं
न करोति तो चउल्लुव्व, पाक्खए चउत्थं ण करोति तो मासगुं ।
जम्हा एते दोसा तम्हा जहाभानतो तवो कायव्वा । वितियं
अवयादेण ण करेज्जा, उववासस्स अल्लु न करेज्जा, गि-
ज्ञाणो वा न करेज्जा । गिज्ञाणपडियरणो वा सो उववासं वे-
वावक्खं व हो वि काठं असमयो । एवमादिपहि कारणेहि
पज्जोसवणाए आहारंते सुको । नि० खू० १० उ० ।

(१३) एवमाहारविधिसुक्का पानकविधिमहा-

वामावासं पज्जोसावियस्स निबन्धितियस्स निक्खुस्स क-
प्यंते सव्वाहं पाणमां पदिमादिचए ? वासावासं पज्जो-

सवियस्म चउत्थनत्तियस्म जिक्खुस्म कप्पति तत्रो पा-
णगां पणिगाहित्तए । तं जहा-आसिउं, संसइमं, चानुत्तो-
दमं । बामावासं पज्जोसवियस्म छुट्टुजत्तियस्म भिक्खु-
स्म कप्पति तत्रो पाणगां पणिगाहित्तए । तं जहा-ति-
होदमं, तुमोदमं, जवोदमं वा । बासावासं पज्जोसवियस्म
अट्ठपत्तियस्म भिक्खुस्म तत्रो पाणगां पणिगाहित्तए ।
तं जहा-आयामं वा, सोवीरं वा, सुच्छवियं वा ।
बामावासं पज्जोसवियस्म विक्किट्ठपत्तियस्म भिक्खुस्म
कप्पति एगे उभियविये पणिगाहित्तए । से वि य एं
अमित्ये-नो वि य एं समित्ये । बामावासं पज्जोसवि-
यस्म जत्तपडियाडिक्खियस्म भिक्खुस्म कप्पइ एगे उभिया-
विये पणिगाहित्तए, से वि य एं अमित्ये-नो चेव
णं ससित्ये । से वि य एं परिपुए-नो चेव णं अ-
परिपुए । से वि य एं परिमिए-नो चेव णं अपरिमिए ।
से वि य एं बहुमपणे, नो चेव एं अबहुमपणे ॥ १५ ॥

बासेत्यादिनः “संपन्ने” इति यावत् । तत्र नित्यभक्तिकस्य
स्वर्वाणि पानकानि कल्पन्ते, स्वर्वाणि च आचारार्ज्जुकानि
एकविंशतिरत्र वक्ष्यमाणानि नव वा । तत्राऽऽचारार्ज्जुकानि
इमानि-

“उत्सेहम संसेहम, तंजुलितलनुसज्जोदगायामं ।
सोवीरं सुज्जवियं, अवयं अवामग कविं ॥ १ ॥
माउत्तिगं दृक्क दामिनं-खज्जुए मात्तिकेर कयर वोरजलं ।
आमजमं बिबा पा-णगां पडमं” भण्णिया ॥ २ ॥”

एषु पूर्वाणि नव तु अलोकानि, तत्र उत्सेहदिमं-पिएऽऽदिभुनह-
स्ताऽऽदिभावजज्ञं, संसेहदिमं-यसणंऽऽसुमुत्तादश्यातोदकेन सं-
कथते तज्जं, चाउत्तोदं तेषु उपावनजज्ञम् । निजोदकं-निजपाव-
नजज्ञं, तुरोदकं-श्रीछादिपुत्तावनजज्ञं, यवोदकं-यवपावनजज्ञम् ।
आयामकोऽवभाषणं, सोवीरं काज्जि कं, सुच्छविकटम-उणोदकम् ।
एषु चतुर्भक्तिकस्य उत्सेहदिमसंसेहदिमतंजुलोदकाख्यानि
त्रिणि पानकानि कल्पन्ते । षष्ठभक्तिकस्य तिलतुषययादंका-
नि, अष्टभक्तिकस्य आयामकसोवीरसुच्छविकटानि, ततः
परं विक्किट्ठभक्तिकानां तु एषुपण्णोदकं कल्पते, तदप्यन्ति-
कथम्यतः प्रायेणपटमोऽहं तथास्मिन् शरीरं देवताऽभिनिष्ठानि ।
(भत्तपडियाडिक्खियस्म संति) प्रत्याख्यातभक्तस्य, अनशनि-
ल इत्यर्थः । तस्याऽपि एकमुष्णोदकं कल्पते, नदपि अजि-
कथं, तदपि परिपुत्तं वस्त्राग्ननम् । अपरिपुत्ते तुणाऽऽदोऽन्न-
नानात्, तदपि परिमितम्, अन्यथा अजोर्गं स्यात्, तदपि बहु
संपूर्णम् ईश्वरपरिसमाप्तं संपूर्णम् । अतस्तेको हि तुयमात्र-
स्याऽपि नोपशम इति ॥ २४ ॥

(१४) दत्तिसंख्यया प्राश्नामहण्य-

बासावासं पज्जोसवियस्म संखा दत्तियस्म जिक्खुस्म क-
प्पती पंच दत्तीओ नोयणस्स पणिगाहित्तए पंचपाणगस्स,
अट्ठवा चत्तारि जोअणस्स पंच पाणगस्स, अट्ठवा पंच
ओअणस्स चत्तारि पाणगस्स । तत्थ एं एगा दत्ती होणा-

सायणमित्येव पण्णादिआ सिया, कप्पइ से तद्विषं
तेणेव जत्तइयेणं पज्जोसवित्तए । नो से कप्पइ उच्चं पि
गाहाइडकुं भत्ताए वा पाणए वा निक्खमित्तए वा, प-
विमित्तए वा ॥ १६ ॥

बासावासमित्यादिनः “पविसित्तए चि” यावत् । तत्र
(संखा दत्तियस्संति) दत्तपरिमाणवत् इत्यर्थः । तत्र
दत्तशब्देनाऽऽद्यं बहु वा यदेकवारं दत्तं तदुच्यते इत्या-
ह- (लोणासायणं संति) द्वयं किंल स्तं कं दीयते । यदि
तावन्मात्रं जलपानस्य शूद्राणि साऽपि दत्तगंण्यते, पञ्चोत्प-
लकंणं, तेन चतस्रस्तंखा द्वे एका पदं सप्त वा यथा आभि-
प्रदं वाच्याः । समप्रत्यं च सुषस्य अयं तावा-यावयोऽन्न-
स्य पानकस्य वा दत्तयो रज्जिना भयमिति तावत्त्य एव त-
स्य कल्पन्ते, न तु परस्परं समावेशः कर्तुं कल्पते । न च द-
त्तिसंघातिरिक्तं ग्रहीतुं कल्पते ।

(१५) सप्तशुद्धमये निषेधः-

बासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्मंथाण वा नि-
गंथीण वा जाव उवस्सयाओ सत्तघरंतरं संखदिं सखि-
अट्ठवारिस्म इत्तए एगे पुण एवमाहंसु-नो कप्पइ जाव उव-
स्सयाओ परेणं संखदिं सन्निवट्ठवारिस्म इत्तए । एगे
पुण एवमाहंसु-नो कप्पइ जाव उवस्सयाओ परंपरेणं
संखदिं सन्निवट्ठवारिस्म इत्तए ॥ १७ ॥

बासावासमित्यादिनः “इत्तए चि” यावत् । तत्रो-
पाध्यादारभ्य (सत्तघरंतरं नि) सप्तशुद्धमये (संखदिं
सि) संस्मरितोदनायकः, तां गन्तुं सप्तोदने कल्पते, जिक्खि
तत्र न गच्छेदित्यर्थः । एतावता शर्यातरं शुद्धम्यानि च
षट् शुद्धाणि यज्येदिति । नेयामसंख्येन साधुगुणानुराग-
तया उक्तमाऽऽदिदार्पसंभवात् । कथंभूतस्य स्यात् ? (सखि-
अट्ठवारिस्म संति) निषेडशुद्धयः संधिवृत्तः संस्मरति
यस्तस्य, प्रतिषिद्धवज्जकस्याप्यर्थः । बहवस्त्वेषं व्याचक्रते-
सप्तशुद्धांतरे संखदिं जलमकुलजलमवागलज्जनां गन्तुं न
कल्पते । अत्रापि सूक्ष्ममन्तराग्राह- (एगे पुणेत्त्यादि) हि-
तीयमेत- (परेणं ति) शर्यातरशुद्धम्, अन्यानि च सप्त शुद्धाणि
यज्येत् । तुर्नायमेत- (परंपरेणं ति) शर्यातरशुद्धं, तत एकं शुद्धं
ततः परं सप्त शुद्धाणि यज्येदिति भावः ॥ २५ ॥ कपूरं ३
अधिर ३ क्षण ।

(१६) उदङ्ग-

बासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्मंथाण वा नि-
गंथीण वा उदंगउट्ठेण वा समिणिक्खेण वा काएणं असणं
वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहाहित्तए ॥ १८ ॥ सकि-
माहु भंते । सत्तमिण्हाययणा पत्तत्ता । तं जहा-पाणी, वा-
णिंसहा, नहा, नहमिहा, छिमुहा, अहकहा, उत्तरुहा । अट्ठ पु-
ण एवं जाणिउज्जा-विगओदं मे काए छिज्जसिसेहे, एवं मे
कप्पइ असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहा-
हित्तए ॥ १९ ॥

(बासावासमित्यादि) तत्र (उदंगउट्ठेणेत्यादि) उदकाऽऽ-
क्रेण गच्छन्निदुपुत्तेन सन्निधयेन ईश्वरदुपुत्तेन कायेना-

अनाऽऽदिकमाहारयितुं न कल्पते ॥ ४२ ॥ (से किमाहु भेत-
ति) तत्र स तीर्थकरः किकारणमाह ? इति शिष्येण पृष्ठे
गुरुराह- (संतत्यादि) सप्त स्नेहाऽऽयननानि ज्ञावस्थानन्वा-
नानि प्रकृतानि जिनैर्येषु चिरेण जलं शृण्यति तमिति । त-
थाह-पानीं हस्तेन, पाणिरेखा आधुरेखाऽऽधुरः, नासु हि चिरं
जलं निष्ठति, नखा अस्त्राः नखांशुकाः नखद्वज्राः, अमुहा मू-
नेनां ह्युरोमाणि । (अहच्छा) दाहिका (उलच्छा) इमधु-
णि । अथ पुनरेवं जानानि-यन् विगतोदको विन्दुरहिनः छि-
न्नस्नेहः सर्वथा निजेनो मम कायः संज्ञानः तदा कल्प-
ते अनाऽऽदिकमाहारयितुम् ॥ ४३ ॥

सूक्ष्माणि-

वामावां पञ्जोमवियाणं इह खलु निगम्याण वा नि-
गम्याण वा इमां अष्ट सुदुर्भां जां छउत्तयेणं नि-
गम्येण वा निगम्याण वा अभिक्खणं अजिक्खणं जा-
णियव्वाइं पामियव्वाइं पकिंलियव्वाइं जवति । तं
जहा-पाणसुदुमं १, पाणसुदुमं २, वीयसुदुमं ३, ह-
मियसुदुमं ४, पुप्फसुदुमं ५, अंरुसुदुमं ६, लेणसुदुमं ७,
मिण्हसुदुमं ८ ॥ ४४ ॥

(अष्ट सुदुर्भां व्यादि) अष्ट सूक्ष्माणं (नि-
वारं वारं यथावस्थानाऽऽदिकं करोति तत्र तत्र ज्ञानव्याप्तं स्-
त्रोपदेशेन (पामियव्वाइं नि) चतुषा द्रष्टव्यानि (पडिजे-
हियव्वाइं नि) ज्ञाया हृष्टा च प्रातःकालेन्यानि परिहृ-
त्यनया विचारणीयानि । कष्टो ३ अथि ९ क्षण ।
(प्राणसुदुमाऽऽदीनां व्यापरा स्वस्वस्थाने)

(१.७) तिकुरिक्केट्ट सुदपतिकल्लम्-

वामावां पञ्जोमविए भिक्खू इच्छिज्जा गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
नो मे कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा
थेरं वा पवित्ति वा गणि वा गणद्वरं वा गणावच्छेदयं जं वा
पुरओ काउं विहरइ, कप्पइ से आपुच्छित्तं आयरियं
वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ-इच्छामि एं
भेत ! तुज्जेहि अट्ठणुप्पाए समाणे गाहावडकुलं
जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पवि-
मित्तए वा, ते य मे वियरिज्जा एवं मे कप्पइ गाहा-
वडकुलं जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्त-
ए वा ते य मे नो वियरिज्जा, एवं मे नो कप्पइ गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
से किमाहु भेत ! आयरिया पच्चवायं जाणति ॥ ४५ ॥

अथ भूतवृक्षवर्षाकालयोः सामान्या सामाचारी, वर्षासु
विशेषोपचयन-वासामान्यादिनः “ जाणंतीति पर्यन्तं
सुखम् । तत्र (आयरियं वेत्यादि) आचार्यः सुत्रार्थज्ञाता,
किमाचार्यो वा । उपाध्यायः सुत्रार्थापकः, स्वविरो ज्ञाना-
द्विरिषु सोदितौ विधरीकस्तौ, उद्यतानामुपबृंहकश्च; प्रवक्तो
ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्ययिता; गजो यस्य पार्श्वे आचार्यः सुत्रार्य-
६३

अथस्थितिः गणधरस्त्रीयैकचित्कथः, गणावच्छेदको यः सा-
धुर्गृह्णाया बहिः क्षेत्रे आस्ते, गच्छार्थं क्षेत्रोपचयार्थमाऽऽ-
दौ प्रधावनाऽऽदिकतां सुत्रार्थोभयवित्, यं चाप्ये वधःपर्यो-
याज्यां लघुमपि पुरतः कृत्वा शुरुवेन कृत्वा विहरति त-
मापुच्छवैव अन्तर्गताऽऽधुर्यं गन्तुं कल्पते, न त्वनापुच्छम् ।
कनोद्धेखेनेत्याह- (इच्छामि णमित्तादि) इच्छास्वइं अवहरि-
नुज्ञानः सन् अन्तर्गताऽऽधुर्यं गन्तुम् । (ते य से वियरिज-
सि) ते आचार्याऽऽधुर्यः (से) तस्स विनरियुरनुज्ञां दणुः, तदा
कल्पते, अथ न विनरियुः, तदा न कल्पते । (से किमाहु
भेत ति) तत्कुतो हेतोरिति शिष्यप्रश्ने गुरुराह- (आयरिया
इत्यादि) प्रत्ययायम्-अपयं तत्परिहारं च जानन्तीति ॥ ४६ ॥

एवं विहारज्जमि वा विआरज्जमि वा अण्णे वा जं किंचि
पओयणं एवं गामाणुगामं द्दुज्जितए ॥ ४७ ॥

(एवमित्यादि) तत्र प्रथममुत्र विहारज्जमिजित्वैत्येव गमनम्,
“ विहारो जित्तमस्मान् ” इति वचनात् । विआरज्जमिः शरीरवि-
त्ताऽऽधुर्यं गमनम् । (अण्णे वेत्यादि) अण्णद्वारा लेपसीवनसि-
क्षनाऽऽदिकम्, कच्छासाऽऽदिवर्जं सर्वमापुच्छवैव कच्छव्यामिति
नयम् । (एवं गामाणुगामं द्दुज्जितए सि) प्रामातृग्रामं दि-
यितुं जिह्वाऽऽधुर्यं मलानाऽऽदिकारणं वा, अन्यथा वर्षासु
ग्रामानुग्रामादिपरममनुचितमेव ॥ ४७ ॥

वामावां पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरिं
विगइं आहारित्तए, नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आ-
यरियं वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ, कप्पइ मे
आपुच्छित्ता आयरियं जाव आहारित्तए-इच्छामि एं भेत !
तुज्जेहि अट्ठणुप्पाए समाणे अण्णयरिं विगइं आ-
हारित्तए, तं एवइयं वा एवइयुतो वा, ते य से विय-
रिज्जा, एवं मे कप्पइ अण्णयरिं विगइं आहारित्तए
ते य से नो वियरिज्जा, एवं मे नो कप्पइ अण्णयरिं वि-
गइं आहारित्तए, से किमाहु भेत ! आयरिया पच्चवायं
जाणति ॥ ४८ ॥

चित्तीयं विकृत्याहारसूत्रे- (तं एवइयं ति) तां विकृतिम-
तावतीम् (एवइयुतो ति) एतावतो वारान् इत्यादि (ते अ से
इत्यादि) यथा ते तस्य विनरितं आहो ददति, तथा अ-
न्यतरां विकृतिमाहारयितुं कर्तव्यं, नाम्यथा ॥ ४८ ॥

वासवां पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरिं
तेगिच्छं आउट्टित्तए, तं चेव सर्वं जाणियव्वं ॥ ४९ ॥

तृतीयं चिकित्सासूत्रे- (अण्णयरिं तेगिच्छं आउट्टित्तए सि)
‘आउट्टि’ धातुः करणार्थे सैदान्तिकः, ततः अन्यतरां चिकि-
त्सां कारयितुम् आह्वयैव कल्पते ।

वासवां पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरिं
ओरासं कट्ठाणं मिवं धनं भोगलं सस्मरियं महाणु-
जावं तत्रोक्तम् उवसेपजित्ता एं विहरित्तए तं चेव सर्वं
जाणियव्वं ॥ ५० ॥ वामावां पञ्जोमवियाणं भिक्खू
इच्छिज्जा अपच्छपमारणंति असिंहेण । जूसणाजूसिए

तेति, "उपसर्गा न व्यवधायीति" यावात् । किं च-समागच्छ-
सौख्यं आङ्गा व्यवधानेन "ममो गमुच्छ्रयाम्" ॥१३७॥
इत्यादिनाऽऽत्मनपदाप्रतिरूप्यं स्वयत्स्यातिरूप्यद्वयोपस-
र्गस्य व्यवधायकत्वं भविष्यतीत्यपि न वाच्यम् । न हि अवि-
ष्ये उपसर्गस्य व्यवधायकत्वम्, "उपसर्गात् आङ्गघञोश्च" ॥
४॥ ४॥ १०७॥ इति सूत्रेण हेतुप्रसङ्गे दुष्प्रसङ्गमित्यादिप्र-
योगाह्वानादिति दिक् । आदानमुक्त्वा अनादानमाह-"अना-
द्यानि कस्य अप्यायति" सुआराहणं न च इति "यावत् । तत्र कर्मणां
दोषाणां वा अनादानमकारणमेतत्-अभिगृहीतशब्दात्मनिक-
त्वम्, उपाकुचशब्दावयवं संप्रयोजनं पक्षमध्ये सकृच्च शब्दाव-
यवकर्मिनि । तद्वैच दृष्टयति-अभिगृहीतशब्दात्मनिकस्य उपा-
कुचिकस्य अप्याय भविष्यतो भिनात्मनिकस्य आतापिनो वक्ष्या-
ऽऽदेरात्पे द्वातुः सामनस्य समितिषु दक्षोपयोग्यतामीष्वे प्र-
तिलेखनाशीलस्य प्रमाजैनाशीलस्यैवद्वारास्य साधोः तथा
नैन तेन प्रकारेण संभवः सुखाऽऽराधो भवति ॥ ४४ ॥ कदपि
३ कृण्वे अपि ० ।

(१८) इदानीं संधारणं लि शरं-

करणे उद्गाहिते उ-जिह्वकण गेहृति अपपरिमार्मि ।
दावं गुरुम तिणिण च, सेमा गेहृति पक्षे ॥ ५५ ३ ॥

उद्गृह्यकाले जे संधारणा कारणे गहिना ते बोसिरिना
अक्षे नंधारा अगदिसारं बासा जे गेहृति गुरुम तिणिण
दावं णियाते पयाते णिवायपयाए से साधु अहाराणिया-
ए पक्षे गेहृति । नि० चू० १०० । (ऋतुचक्रं शब्दा-
संस्तरामप्यनयन्तीति 'सिद्धासंधार' शब्दे वक्ष्यते)

(१९) उच्चारप्रश्नकृमिः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं कपप निगंधाण वा नि-
गंधीण वा तत्रो उच्चारपासवणज्जीओ पमिद्विदित्तए,
न नडा हेमंतिगिह्मापु नडा णं वासासु, से किमाहु जेते !
वासासु णं ओमसं पाणा य तणा य वीया य पणगा य
हरियाणि य भवंति ॥ ५६ ॥

(उच्चारपासवणज्जीओ लि) अनभिषदिष्णोतिस्त्रोऽनः, अ-
पिस्त्रिष्टोष्णो बहिस्त्रिष्टः दूष्पाघाते मया भूमिः तद्व्याघा-
तः वाऽऽवचेलि । आसत्तमप्यदूष्मेदादिभिर्यथा भूमिः प्रतिल-
खितव्या (न नहेत्यादि) न तथा हेमन्तप्रोक्षणीयैश्च वर्षा-
सु (मे किमाहु भने ! ण) तरुण इति प्रश्ने गुरुदाह- (वा-
सासु णं इत्यादि) वर्षासु (ओसं) ति प्रायेण प्रा-
णाः शक्त्वनकंष्टाः पृष्ठमयाद्वयः, तृणानि प्रतीतानि, बीजानि
तत्तद्वनस्पर्तानि न यथोद्भूतानि किशलयानि । एतका उल्ल-
यो, इतितामि बीजेष्वो जातामि । एतानि वर्षासु बाहुल्येन
जयन्तीति ॥ ५६ ॥

(२०) मात्रकक्षरम्-

बासावासं पञ्जोसविषाणं कपप निगंधाण वा निगंधीण
वा तत्रो मत्तगादि गिहिदित्तए । तं जडा-उच्चारमत्तए,
पासवणमत्तए, खेलमत्तए ॥ ५६ ॥

(तत्रो मत्तगादि ति) श्रीणि मात्रकाणि उच्चारप्रसवच-

खेलमायन । मात्रकाभावे खेलाऽतिक्रमेण वेगधारेण आ-
त्मविराधना, यथेति च बहिर्गमने संयमावराधनात् । कदपि
३ अधि० ९ कृण्वे ।

इयाणि मत्तए लि शरं-

उच्चारपासवणले-द्वमत्तए तिणि तिणि गेहृति ।

संजय-आपसट्ठा, जिज्जंजय मे सस उज्जंजति ॥ ५७ ॥

वरिसाकावे उच्चारमत्तया तिणि, पासवणमत्तया तिणि,
तिणि जेद्वमत्तया । एयं जेनद्वया । इमं कारणं-जं संजयान-
मिस्त्रं वरिसंते एयमि वाहाद्विंति तिनि यत्ति यत्ति कज्जं करेति ।
अमिवाऽऽदि काराणयसु वा । आपासए आगतेसु दलपयजा,
समेदि अप्पणे करेति । एयमादिभिषेण वा समेदि कज्जं
करेति । एवं सेमा जे उद्गृह्यद्वगहिना ते उज्जंजति । उभयां का-
ले पडिसेहया कज्जंजति-द्विया, रातो वा । अवासते जति प-
रिभुजति ना मासलहुं । जादे वा संप्रकृति ताहे परिभुजति ।
जण अभिगोहो गहिंते सो परिचवेति । उज्जो न विविक्क-
ववो, अपरिणवसेहानं ण वाइजति । मत्तए लि गंधं । नि०
चू० १० व ।

(२१) कोचः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं नो कपप निगंधाण वा नि-
गंधीण वा परं पञ्जोसवणज्जीओ गोशोमपपमाणमते वि के-
से तं रयणि उवायणावित्तए अज्जेणं खुरमुंण वा लुक्क-
मिरणं वा होयवं मिषा पत्तिसया आरोवणा, मासिप
खुरमुं, अद्वमासिप कत्तरिमुं, छप्पमासिप होए, संव-
च्छरिप वा थेरे कपप ॥ ५७ ॥

वासामासं पञ्जोसविषाणमित्यादिनः "संवच्छरिपं थेरे कपपे
ति" यावत् । तत्र (परं पञ्जोसवणज्जीओ लि) पयुषणाः परमा-
पादचतुर्मासकावन्तरे गोशोमप्रमाणे अपि कोशे न कृपाणी-
याः, आस्तां दंष्ट्राः । "धुवल्लोशो उज्जणां, निष्ठां धेराण वा-
सवासु (५४५ नि० चू०)" इति वचनात् । यावत् तं रज्जो
भाजसितपवनीरार्थम् । साप्रतं तु चतुर्थारति नातिक्रमयेत्,
चतुर्थोष्णं अवमंय लोचं कारयेत् । अप्यं रात्रिः यदि सत्यं-
स्तदा वर्षासु नित्यं लोचं कारयेत् । असमर्थोऽपि तं रात्रि नो-
क्कयेत् । पयुषणापयोषि लोचं विना प्रतिक्रमण्याऽऽवश्यमक-
ल्पयेत्वात् । कोशेषु दि अप्पायविराधना-नर्त्तसंगोचं यूकाः सं-
युज्जेति, तांश्च कण्डूयमानो इमि, शिरसि नखजते वा ह्यात् ।
यदि चुरेण मुग्धापयति कर्त्तव्यं वा तदाऽऽज्ञातकृऽऽद्या
दोषाः । संयमाऽऽत्मविराधना-यूकादिद्वयन्तं, नापितच्छ पञ्चा-
स्कर्मे करेति, पासनापञ्चाजना च । ततो लोचः (?) शिरोजम् ।
अपवाद्तो बाह्यमानाऽऽदिता मुग्धतांशोऽज्ञेन जयितव्यं ह्यात् ।
तत्र कथलं प्रासुकोक्ते एव श्रेयान् । यदि चासिद्विषुल्लोचं कृते
उवाऽऽदिदो ह्यात् कथयित्वा बाह्यो वा नृपास्कर्मे वा त्यजेत्-
तो न तस्य लोचं हत्याह- (अज्जेणमित्यादि) अप्यं सधुना
(लुक्कमिरणं लि) तस्मैतो लुक्कमिराः प्रकृष्य नापि-
तस्यापि तेन करो क्कलयति । यस्तु धुरेणापि कारयितुम-
समर्थो, अणादिमाच्छरा धातस्य कशाः कर्त्तव्यं कर्त्तव्यता ।
(पञ्चश्च आरोवणः लि) कोऽयं १, पक्षे पक्षे संस्तरकद्व-

रक्षाणां भव्या मोक्षध्याः, प्रतिबिम्बितध्याभेदयथैः । छत्रधा-
आरापणाप्रायश्चित्तं पक्षे पक्षे प्राष्टं सर्वकालं, वर्षासु विशेषतः ।
(मांसिप खुरमुने णि) असत्पिण्या मांस मांसि मुमुनेन
कारणीयम् । (अदमासिप कत्तरीमुने णि) यदि कत्तरी
कारयति तदा पक्षे पक्षे गुप्तं कारणीयम् । खुरकत्तरीयश्च लोचि
प्रायश्चित्तं निशीथोक्तं यथामन्त्रं लघुगुरुमासकृत्तं हेतुम् ।
(उष्मासिप होय णि) बाणमांसका होयः । (संवत्तरिप
बा येरे कत्तरी णि) इथिवासां वृक्षानां जराजजरत्वेनासा-
मर्थोद्दिष्टिरसाय च । (संवत्तरिप बा येरे कत्तरी णि) मांसस-
रिका वा लोचः । इथिवाकत्तरी स्थितानामिति, अधोपकृतानां
आतुर्मांसिक इति ॥५३॥ कदप ३ अवि ० ६ कृण । नि ० चू ० ।

धुवश्रोत्रो ऽ जणिणां थेराणां निष्ठ वामवामासु ।

अमह गिलाणयस्म य, तं रथणि तू नानिकमे ॥५५॥

इथिणि होय णि । उदुबद्धे वासासु वा जणिक्कणियाणं
धुवश्रोत्रोद्दिष्टे दिने कुर्वन्मोयथैः । थेराण वि वासासु धुवश्रोत्रां
भव । असहृगलाणाण पञ्जसवणरुणि यातिक्रमति, आउष्-
इथिवाहणानया संसज्जमया य वासासु धुवश्रोत्रो क-
रुणि । लोय णि गने । नि ० चू ० १० ३० ।

अथ पञ्चसवणायां कशेशोत्रः-

जे निक्खु पज्जोवणाय गोलाहादि पि बाझादि उवा-
यणावेदि, उवायणावेतं वा माइज्ज ॥ ५० ॥

गोलोममाथा अपि न कत्तरीयाः, किमुत दीर्घा । अहवा हस्म-
प्राण्याः । अथिवाभेन विशेषयति । (उवायणावाते णि) पज्जा-
सवणारयणि अतिक्रमामोयथैः य ।

माडाम्भे-

पज्जोवणयाकेमे, मावोलोमपपमाभमेचेरी ।

जे भिक्खुवातिगतो, सो पावति आणमादीणि ॥५१॥

तस्स चवणे पच्छुत्तं, आणादिया य होसा ।

गोलोमविशेषणार्थमाह-

ण वि भिगुण्डासलो, ण असिप पुच्छेण वरियया वात्ता ।

मुजसवणीरागाय, सेस गुरु हाति हाणीय ॥ ५१ ॥

णिमुनेते आउवयो, उद्धसु य रुपादा उ मुच्छति ।

ता कट्ठं विरादे, कुञ्जा व खयं तु आतेदि ॥ ५२ ॥

धुवश्रोत्रो ऽ जणिणां, वरिमासु य हाति गच्छवामीणं ।

उदुवरणे चउपासो, खुर कत्तरी उद्धसु गुरुगा ॥५२॥

कंठा । वासासु होय अकउओ इमे होसा-आवकाय णितुदने
आदने भाउतिराहणा, उद्धसु य वातेसु कृपयासो समुच्चं-
नि, कंठमरो वा छत्रादाद विरादोत, कंठमरो वा खयं
करेउज्जा, तथ्य कायविराहणा । जम्हा पने होसा तम्हा, धुव-
लोत्रो माहा । उदुबद्धे वासासु वा जणिक्कणियाण धुवश्रोत्रो,
थेरकटिपयाण वासासु धुवश्रोत्रो, धुवश्रोत्रायाममर्था वा ते
रथणि नातिक्रमेथेरकटिरोसो तस्मिण उदुबद्धे उक्कोमेणं चउहे
मासाणं लोयं करावेति । थेरस्स पि एवं, णवरं उक्कोमेणं ह-
स्मासा, जति उदुबद्धे वासासु वा खुरेण कारावेति, तो मास-
जहु, कत्तरी मासमुदं, आणादिया य होसा । ण्यतिगाण वि-
राहणा पच्छकम्पमाता य । आद्वत्तरण कारावेति, तो उद्धसु,

कत्तरीय चउगुरुमासा, लोयं कारवेनेण पने होसा परिह-
रिया भवति ।

माहा-

पाक्खियमासियधम्मा-सिप य थेराणा तू भवे कपो ।

कत्तरी खुर लोयं बा, विनिप असदू गिलाणं य ॥५३॥

(विनिप णि) विनियपणेण होयं ण कारवेज्जा, असदू होयं
ण कारवेज्जा, असदू होयं ण तरणि अविथासेउं, भिरोरोमेण
वा, मंदवक्कवुणा वा, लोयं वा असदूतो धम्मं सुद्धेज्जा, गिला-
णस्म वा होत्रो ण कउज्जति, होयं वा करेति गिलाणो हवेउज्ज ।
एवमादियदि कारणेहि जइ व कत्तरीय करेति तो पक्खे पक्खे ।
अह खुरेण, तो मासे मासे । पढमं खुरेण वा कत्तरीय लोयक-
रस्स महुरादयं हत्थधोवणं विउज्जति, पच्छा कम्मपरिहरणार्थं ।
अववादेण होत्रो धम्मामेण कारावेयसो । थेराण एस कपो
संवत्तरिप भातिता । नि ० चू ० १० ३० ।

(२२) अधिचकरणम्-

इथिणि अधिचकरण णि । अधिचकरणं कज्जहो भणति । ते च जहा
चउयोइस्मप वाम्भयं नेहा इहावि सविथरं दव्वथं । ते च ण
कायव्वं, पुच्छुपमां च ण उद्धीरियथं, पुच्छुपमां जइ कमापउ-
कसुत्ताए ण कामियं तो पज्जोवणसु अध्वस्य विउवा-
ययथं । अधिचरणे इमे विट्ठोता-उरुवगमायल्लोयस्यं पज्जोते
हो मसो य । तथ्य दुक्कवगति उदाहरणे । आर्यरयजणययस्म
अतमागा पक्को कुमारो, सो कुमालाण जरिकुण पच्छवग-
मे दुक्कवं णामय गता ।

तादे व दुक्कवावेदि गोदेहि यमं वड्ढं हरिउकामेहि भणति-

एगवड्ढं भेदि, पासह तुजेजे वि रुज्ज खलहाणे ।

हरणं जामाण जाणय, पोसणता पण्डुज्जेसु ॥५६२॥

जो मो पेच्छह इमं अच्छेर-एणेण वड्ढेणेगा भेरी गच्छति
तेण वि कुंजकारेण भाणय-पेच्छह जो इमस्म गामस्स
खलहाणाणि रुज्जति । अनिगया भेरी गाममज्जे जित्ता । तस्स
तेदि दुक्कववेदि हिदं भविण पयो वड्ढो हरो, विक्कं गथा
कुमालातो य गामिभया जाचित्ता देह वड्ढं । ते भर्णात-तु-
मे पक्केण वड्ढेण आगयो । ते पुणो जातित्ता जादे ण दे-
नि नाहे सरयकासे सववणाणि खलधारणसु कर्णाणि, तादे
असो दिष्ठां । एव तेण सत्त वरिमाणि कामिता खलधाणा ।
तादे अद्धम वरिले दुक्कवगमाममल्लदि मल्लुत्तुमदं वट्ठमाण
भागो भाणतो-घोमदि मो जस्स अद्वेहि अवरद्धे, ते खा-
मेमो, जं च गदेयं ते देमो, वा भहे भांसह, देवो । ततो
भाणयण उच्छांसयं । कुंजकारेण भाणमां भाणितो-भो
इमे घोमोह-

अपिणा हनं वड्ढं, उरुवगो तस्म कुंजकारस्म ।

मा जेकदिहि वंणय, आणाणि वि सत्त वरिमाणि ॥५६३॥

जाणणेण उच्छांसियं, ते नहि दुक्कवववेदि सो कुंजकारी
कामिता विष्ठां य स वड्ढो । इमो उववेहारा-जात ता तेदं अ-
सज्जदि अल्लामादि होपेहि कामियं, तेण वि कामियं, कि-
मग ! पुण संजयदि माणीहि जयं कवं तं मव्वं पज्जोव-
णाए कामियव्वं, कामियव्वं च । एवं कारतेदि संजमाराहणा
कता नवात ।

अदवा-इमो विदुतो पञ्जोसर्वेति-

चंपा कुमारपांदा, पंचउच्छरा धेरणयण दुमवलए ।
विह्वापसणयण सावग,ङ्गिणि उववाय एंदिवरे ॥५६॥
पेहण पन्मोदायण, पभाव उप्पाय देवदत्तपेदे ।
मरणुववातो वस-नयणं तट्ट भिसणा समला ॥५६॥
गंधारिगिरी देवच-पन्मा गुप्तिगि गिलाणपट्टियरणं ।
पजोयडरण बुक्कवरण,गण्णय गभो उवसणा ॥५६॥
नि० लू० १० उ० ।

(अत्र चर्यानगरीबास्तव्याऽनङ्गसेनवृत्तं "दसहर" शब्दे चतु-
धेनागे २५७७ पृष्ठे गतम् । तस्यैवानङ्गसेनस्य कुमारनर्मात्
नामान्तरम्) (१) कात्स्न्यादयनवृत्तान्तमात्रमुपपद्येतेऽन्धः) सिन्धु-
त्वावीरदेशाधिपतिदेशमुकुटयज्ञं च पसेव्य उदयनराजो विष्णुमा-
लिसमर्पितधीवरप्रतिमाऽयं नाऽऽगतमर्गोर्गात्तुनगंधारभाका-
पिनगुटिकाभक्तगतो जातादुभुनकायाः सुवर्णगुहिकाया
देवाधिदेवप्रतिमायुताया अष्टहोतारं मालयेशचतुर्पसव्यं
आगृहप्रोतारजं देवाधिदेवप्रतिमाश्रयाऽनङ्गसेनवृत्तमात्रम्
बद्धा पश्चादागच्छन् दशपुरे वर्षासु तथैव, धार्पिकपथैश्च
चरयमुपवासं कर्त्तुं । तृपाऽऽदृष्टवृत्तकारेण जेजुनार्थं पृष्टेन च-
गृहप्रदांतेन विपत्तिना आरुह्य ममाप्यगोपवास इति प्रोक्ते धृ-
त्वाऽधर्मिकेऽप्यस्मिन्नङ्गसेने मम प्रतिकर्मणं न दृष्टव्यतीति तत्स-
र्वस्वप्रदानतस्तद्गोले मम दासोपनिवेशयत्काराऽऽचार्यनाथ स्वमु-
कुटपट्टदानतश्च श्रीउदयनराजेन श्रीचक्रप्रभोः तः क्षमितीऽत्र
श्रीउदयनर जस्येनाराधकत्वं, तस्यैवपश्चात्तत्प्राप्तम् ।
क्षेत्रिचोमधोरथाराधकत्वं । तथाहि-अयं ददा कौशाभ्यां सुवै-
द्यभ्रमसौ स्वभिमानेन श्रीवीरं वाञ्छन्तुं समावाचयन्तः स्म । चन्द्रना
च दक्षास्तसमयं विहाय स्वकीयस्थानं गता । मृगयन्ती च सु-
खेच्छादगमनात्तस्मिन् विस्त्रुते सान्तरात्रि विहाय भीमा उपाधय-
मागमिषोपधिर्क्षीं प्रतिक्रम्य मिह्नाणां चन्द्रनां प्रवर्तिनीं कृ-
दयतां ममापराध इत्युक्तवती । चन्द्रनाऽपि भक्तैः कुलीनाया-
स्तदेवशं न युक्तमित्युवाच । साऽप्युक्ते-भूयो नेदशं करिष्ये,
इति पादयोः पतिना तावता प्रवर्तिन्या निष्ठागता । तथा
च तथैव क्रमेण केवलं प्राप्ते, स्वसम्पत्पाकारापासाराधय-
निकरेण प्रबोधिना । प्रवर्तिन्यापि कथं स्वपौंड्राकीर्तिं वृ-
द्धयती तस्याः केवलं तावता मृगयन्तीं क्रमयन्ती केवल-
माससाद । तनेदशं मिथ्यादुष्कृतं देवं, न पुनः कुम्भकार-
रगुलकदष्टान्तेन । तथाहि-केशवः कुम्भको नाण्डानि का-
णीकुर्वन् कुम्भकारेण मिथारितो मिथ्यादुष्कृतं ददोऽपि न पुन-
स्त्वनां निवर्तते, ततः स कुम्भकारोऽपि कर्त्तुः क्षुल्लकक-
र्णमोहने कुर्वन्पुनः पुनः क्षुब्धेन वीक्ष्येऽहमिहकोऽपि सुधा-
मिथ्यादुष्कृतं ददौ ॥५६॥ कल० ३ अ० ६ स्तुण । (विस्तरस्तु
'अहिगरण' शब्दे प्रथमभागे पन्ने ३ पृष्ठे उक्तम्)
कथाया न कर्त्तव्या-इदानीं वायुति हारं । तेन चक्राणि
कलेषु पुत्रं वक्ष्यिष्ये । जहा चट्टाणे कोहो चक्रविधौ । कदग-
राहसमाणो, पुढाविराहसमाणो, वासुधाराहसमाणो, पव्वधरा-
हसमाणो च । नि० लू० १० उ० ।

(२३) उपाध्यायः-

वासवासे पञ्जोसविषाणं कपड निगंथाण वा नि-

६३

गंयीण वा तन्नो उवस्सया गिहिएत्तए । तं जहा-वेड-
विवा पन्निंसा, साइजिजा, पमज्जणा ॥ ६० ॥

"वासवासे पञ्जोसविषाणं" इत्यादिनः "पमज्जणा ।" इति
यावत् । तत्र वर्षासु त्रय उपाध्यायः प्राज्ञाः, जन्तुसंस्कारा-
दिभिरात्मनि पदं तथेवर्धः । तत्र त्रिषु उपाध्यायेषु (वेडविज-
या पडिद्वेह ति) द्वौ पुनः पुनः प्रतिनैव्यो कृष्टयो इति भावः ।
(साइजिजा पमज्जण ति) ' साइजिज ' भातुरास्वा-
दने । तत उपलब्धमानो य उपाध्यायस्तन्मन्त्रिणीं प्रमाजना
कार्यो, यनो यस्मिन्नुपाध्याये साधयस्तिष्ठति तं प्रातः प्रमाज-
यन्ति, पुनर्मिक्षां गतेषु साधुषु, पुनस्तृतीयप्रदरान्ते चेति वा-
रजयम् । ऋतुवर्के च वारद्वयम्, अस्संसेऽयं विधिः, सं-
संसे के पुनः पुनः प्रमाजयन्ति, शोषोपाध्यायं तु प्रतिजिने
दशा पश्यन्ति, कोऽपि तत्र ममत्वं भा कार्यादिनि, तृतीयोऽपि
च पादमाकृष्टनेन प्रमाजयन्तीति । अतः कलम् (वेडविवा प-
मिलेइ नि) ॥६०॥ कल० ३ (आज्ञां शुद्धावा गोवरचर्या गन्त-
व्या इति गोवरचारवा) शब्दे तृतीयभागे १००४ पृष्ठे कृष्टयाद्य

(२५) योजनायवग्रहः-

वासवासे पञ्जोसविषाणं कपड निगंथाण वा नि-
गंयीण वा गिहिएत्तहेतं जाव चत्तारि पंच जेअणाइं
गंतुं पन्निनियत्तए, अंतरेा वि य मे कपड वच्चव्वए, नो
से कपड तं रयिण तत्तएव उवायणावित्तए ॥ ६२ ॥

" वासव्यादित उवायणावित्तए ति " पर्यन्तम् । तत्र-(जावे-
त्यादि) वर्षाकरीषचर्याऽऽद्यैर्भानसारीकराण्यं वा या-
वच्चर्यायाः पञ्च योजनाभि गताः प्रतिनिवर्तिन्तुं कल्पने, न तु
तत्र स्थातुं कल्पते । स्वस्मानं मासमक्रमेणैव तस्यापराऽपि
वस्तुं कल्पते, न पुनस्त्रैव । एवं हि वर्षाऽऽचाराऽऽगम-
नं स्थापितं यत्र दिने वर्षाकलाऽऽदि लक्षं तद्विनारात्रि नैव ना-
निकमयितुं कल्पते, कार्यं जाते सद्य एव बहिर्निगम्य तिष्ठे-
ति भावः ।

इदं सर्वचक्रिभं धेरकपं अह्मासुत्तं अह्माकपं अह्मा-
मगं अह्मातत्तं सम्पं काण फासिवा पासिता सो-
जिवा तीरासा किट्ठिचा आराट्ठिचा आणाए आण्णा-
लित्ता अर्यंगइया सपणा निगंथा तेणव भवगहण्ण
सिज्झति, बुज्झति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सव्ववृत्ता-
णमत्तं करिंति, अर्यंगइया दुक्कणं भवगहण्णं सि-
ज्झंति० जाव अंतं करिंति । अर्यंगइया तद्वर्णं जग्गह-
ण्णो० जाव अंतं करिंति, सत्तट्ठनवगइयाइं पुण नाइ-
कमंति ॥ ६३ ॥

(इदं सर्वचक्रिभं धेरकपं) इति कपप्रदर्शने । तं पूर्वोप-
दिष्टं सौवस्तरिकं वर्षारात्रिकं स्थावरकल्पम् । (अह्मासुत्तं)
यथा सूत्रे भणितं तथा, न तु सूत्रविरुद्धम् । (अह्माकपं) य-
था अत्राक्तं तथा करणे कल्योऽयथा स्वकल्प इति यथाक-
ल्पम् । एतत्कुल्लक्ष (अह्मागमो) अनाऽऽदिभिरात्मणो मार्गे इति
यथानामगं । (अह्मातत्तं) अत एव यथातथ्यं, स्वयमित्यर्थः ।

(सप्तमं) सप्तयुग्मव्यावस्थितम् (व्यापणं) उपसङ्कल्पत्वात्का-
व्याहमानस्यैः (फासिस्ता) स्पृष्टा आसंध्य (पालिता)
पालांपर्याया अतिचारंरूपो रक्षयित्वा (सोजित्ता) शोभयित्वा
विचित्रकरणेन (तीरित्ता) तीरयित्वा यावज्जीवम् आराध्य
(किटित्ता) कीर्तयित्वा अग्रेष्वथ उपदिश्य (आरादित्ता)
आराध्य यथोक्तकरणेन (आषाए अणुग्राहिता) आह्वया
जिनांपदेशेन यथा पूर्वैः पात्रितं तथा पश्चात् परिपादय (अ-
रथेगद्या समगा निगंथा) सत्यंके ये अयुगमया तदनुपाल-
नया भ्रमणा निम्न्याः (नेणय भ्रमणगहणं सज्जति) तस्मि-
न्नेव जवग्रहणेन भवेत्सिद्धयति कृतायां भवति । (जुज्जति)
जुज्यन्ते केवलज्ञानेन (मुञ्चति) मुच्यन्ते कर्मपञ्जरम् (प-
रितिस्रवायति) परिनिर्वाणित कर्मकृतः सर्वतापोपशमनात् शी-
तोभवति (सत्यमुच्यन्ते कर्मकृतं) सत्यंकाणां शारी-
रमानसानामन्तं कुर्वन्ति (अरथेगद्या दुष्णेन जवग्रहणेणं
जाव भ्रंनं करिति) सत्यंके ये उचमया तु तत्प्राज्ञनया वि-
नियजवग्रहणे सत्यंका वास्तु भ्रंनं कुर्वन्ति । (अरथेगद्या
तद्वर्णं जवग्रहणेणं जाव भ्रंनं करिति) सत्यंके ये स-
मयमया तत्प्राज्ञनया तृतीयभवे बावत् भ्रंनं कुर्वन्ति । (स-
जजवग्रहणेणं पुन नाहङ्कर्मति) जजवग्रहणेण एतद्वाराधनया
सत्ताष्टजवग्रहेषु पुनः नानाकामस्तीति भावः ॥ ६३ ॥

अथैवं पठ्यते स्वबुद्ध्या न मोचयते, किन्तु जगदुपवेशपार-
त्सम्येणेत्याह-

तेणं काक्षेणं तेणं समणं समणे जगवं महावीरे रायमिह
नगरं गुणसिद्धे चेट्टे बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं
बहूणं मावयाणं बहूणं सविण्णं बहूणं देवाणं बहूणं देवीणं
मज्झणं वेव पवमाइव्वं, एवं जामइ एवं पव्वंइ, एवं
पव्वेइ पज्जेवसणाकप्पो नामं अज्जणं सव्वं सहेत्तुअं
सकारणं समुत्तं सअत्तं सव्वमयं सव्वगरणं जुज्जो जुज्जो
उव्वंमेइ ति चेमि ॥ ६४ ॥

(तेणं काक्षेणं) तस्मिन् काले चतुर्थारकपर्यन्ते (नेणं सम-
णं) तस्मिन् समये (समणे भगवं महावीरे) भ्रमणं भ्र-
मणम् महावीरः (रायमिह नगरं) रजशुदननगरे सप्तवस-
रणावसरे (गुणसिद्धे चेट्टे) गुणदोषानाम चेत्ये (बहूणं स-
मणाणं) बहूनां भ्रमणाणां (बहूणं समणीणं) बहूनां भ्रमणी-
नाम् (बहूणं मावयाणं) बहूनां भावकाणाम् (बहूणं स-
विण्णं) बहूनां आधिक्याणाम् (बहूणं देवाणं) बहूनां दे-
वानाम् (बहूणं देवीणं) बहूनां देवीनाम् (मज्झणं वेव)
मध्यगम एव, न तु कोणं प्राविश्य प्रवृत्तयेन जावः ।
(एवमाइव्वं) एवमावयाति कथयति (एवं जामइ) एवं
भावेन चतुर्थानेन (एवं पव्वेइ) एव प्रज्ञापयति फलकथने-
न (एवं पव्वेइ) एवं प्रकथयति दृष्टये इव श्रोतुहृदये स-
हकामयति । (पज्जेवसणाकप्पो नामं अज्जणं) पञ्चुष्णा-
कटपो नाम अश्वयनम् (सव्वं) अथैवं प्रयोजनेन सादितं, न
तु निश्चयोजनम् (सहेत्तुअं) सहेत्तुके हेतव्या निमित्ताति, य-
था शुक्लं पृष्ठं सर्वं कर्तव्यं, तत् केन हेतुना, यत् आचा-
र्याः प्रत्यपायं जानन्तीत्याद्यो देववस्तेः सात्तय (सकार-
णं) कारणमववादो यथा ' अंतरा वि से कपव्व ' इत्यादि, ते-

न साहितम् (समुत्तं) स्वसाहितम् (सव्वमयं) अथैवसाहितम्
(सव्वमयं) उभयसाहितं च (सव्वगरणं) व्याकरणं पृष्टा-
वकथनं तेन सहितं सव्वारकरणम् (जुज्जो जुज्जो उव्वं-
सेइ ति चेमि) भूयो भूय उपदेशयति इत्येदं ब्रवीतीति
अभिधानादुत्सामी स्वशुभ्यान् प्रतीदुष्यावेति । कलरं ३
अधिः ६ कण ।

(२५) सच्चित्तज्ञानः-

इयानि सच्चित्तानि । जो पुराणो भावियसुद्धो वा एने मोहुं
सच्चित्तो सेसाण चित्ताण पव्वाविउज्जति, अइ पव्वावेति
सत्वेदि कानो चउत्तरे, आणानिया य हांसा । वासासु प-
व्वावितो मा होदि (स चित्तमो, तेण च पव्वाविउज्जति)
कहं निद्धमो भवन्ते ? कव्यते-वासंसेमार्गाहिं आउका-
इयविराइणा भवति, तादे सो भणति-जइ एते जीवा तो
यिस्समागणे किं भिक्खं मोइइ, विचारय्मि वा गच्छइ, कहं
वा तुज्जेइ सका साहयो य वासासु बल्लणे धोवंति, पावने-
इयिपाए णिज्जहंति ? तादे सो भणति, असुक्कं विक्खइ
महिज्जण पाप च धोवंति, असुक्को एतो समसस्स च कसो
धम्मो । एवं विपरिणतो उ विक्खस्यति । अइवा सागारियं
काउं साहयो पाए धोवंति, ततो असमायारी, पाउसदो-
सो य, असमंजसंति काउं च सहुंति, निद्धमो भवन्ति, भो-
वणं मोए य उज्जहंति, वासे पदंते अभाविते सेहे वसहो-
तो अणिते अइ मंडलीए तुज्जेति तो उज्जहं करेति, पा-
णाइवाए परोत्परसंकटं जुज्जेति, अइ पि नेदि विह्वलितो,
तादे विपरिणमति, अहा ममलीए न तुज्जेति, तादे अममाया-
री समयाणं कना भवति, जति वा ते साहयो यिस्समागणे
मपपसु उच्चारपावसवणिते आयरंति, सो य त दइतु वि-
रिणामंउत्ता, उणिकव्वमं, उज्जहं च करंति । अइ साहयो
सागारियं ति काउं धरंति, तो आयविराइणा । अइ निम्नमंते
वेव णिसरंति, ता संजमविगइणा । जइहा पवमादी हांसा
तइहा वासासु पज्जोसविने च पव्वावित्तो । पुराणे सद्धे सव-
या एने दोस्वाण भवंति, तेण ते पव्वाविउज्जति कारणे पज्जो-
सविने पज्जोसविउज्जति अनिसनी जाणि काऊल जत्थ पुब्बुणा
हांसा नरिय ते पव्वावेति । अनिसनी ति अन्वादिज्-
त्तिमाइकारणेहि पव्वावेति, इमं च जयण करेति, विचिचं
मदंति वसहिं गेहंति, आचक्खयाजीवंचाणं य पव्वाविउज्जति,
असरीरो धम्मो नरिय ति काउं मंडली मोएसु जुंसे करंति,
अप्पाए वा वसहीए उज्जति, जलण य उव्वरंति । सच्चित्तं ति
गयं । इदानीं सच्चित्तं द्वारं । आरउगलमसुमाहंणं गहणं,
वासाउदुक्कसादिद्याण वासंसेण, वय्यानिपाण परणं, आरउ-
याण जति गेहंति तो मासज्जुं, भायेण विष्णा गिलाणादि-
याण विगइणा, भायेण वि विरायिते नेवेण विष्णा, तइहा स-
न-
आविधारां गहिंते यमकोणंयवणो कउज्जति, जति च कउजं त-
लियादितो वि गउज्जति, अइ कउजं ना हिंनो आरपुज्जस्स म-
उज्जे उविउज्जति, एण-
मादिस्संउज्जणयायाओ मयं काउं तइया
उगलं च सउं पडिसेहंति, नेवे संजोएसा अप्पाइउज्जमाण-
या णेहं । पुष्पके कीरांत, आरण य उ गुंविउज्जति, सइ भायेण-
ण पारुसोइउज्जति, अहापरिउज्जमाणं भायेणं नरिय, तादे मसु-
गं विपिचं च पडिइए जरिउज्जति । एवं काणइय गहणं काणइ
योसिरणं, काणइ गहणं भरणं । दव्वउज्जा गना ।

इयाणि भावतयणा-

इरिएमणभासाणं, मणवयसा कायप य दुक्खि ।

आहिकरणकासायाणं, मंवच्छरिए वि ओसमणं ॥५५८॥

इरियासमिनी, एसण। समिती, भासासमिती । एतेनि गइणे आ-
याण। निष्कलणासमिती, पारिडावणियासमिती य गइयासा ए-
सासु पंचविदसमितीसु वासासु समिपण भवियव्वं । एवं उके
कोदकाऽऽह-बहुवचं किं असमितेण प्रवितव्वं, जेण वासासु पं-
चसु वि समितीसु वासाउवत्तं भवियव्वमिति भणसु ।

आचार्य आह-

कामं तु सव्वकालं, पंचसु समितीसु होति जतियव्वं ।

वासासु य आहिकारो, बहुवाणा मेदिणी जेणं ॥५५९॥

कामं तु काममनुमतार्थे । यथापि सर्वकालसमितां प्रवति
तदा वि वासासु विस्से अधिकारो करित, जं णं तदा ब-
हुवाणा मेदिणी भावास्मेति चि पुट्ठे । एवं ताव सव्वासि
सामएणं भणियं ।

इयाणि एकेकार समितीए होसा जणंति-

जासणे ऐति वड्ढो, दुणेअ गेहूजेओं ततियाए ।

इरिए चरिमासु दोमु य, अप्पेह अपसज्जणे पाणा ॥५६०॥

(जासणे नि) वाससमिती ते आसमियस्स असमंजस्स भासमा-
णस्स भिक्खुणादिभंयानिमासु मुहे पविसंताण वधो जवति ।
आदिगमहणानां आउकायं कुप्पिआ सच्चिपुद्गावरकां सचि-
त्तजातो य मुहे पविमांत । नतियासखालसमिती पडिक्कमण-
उज्जयणे सुता हिताणुक्कमणे वासासु सक्कस विरादणा, किं
पुण अणुवचत्त-उउड्डपुक्कमणां च इयमणण गेहउच्छंयं
इच्छं जणंति, किंअधकात्तमा दुक्कं दुविधेयः आहक्का-
इवक्केदं परिउमानं, अचिचीमवतीत्यर्थः । (इरिए नि) इरिया-
समितीयए अणुवउत्तो कुउजीवणिकां विराहेति । (चरिमासु
नि) आयाणे णिक्खेवणासमिती, पारिडावणियासमिती य ।
यता हो चरिमाओ एयासु अणुवउत्तो जइ पडिहेइणपमउज्ज-
णं करेति, दुप्पमिसेदियदुप्पमज्जियं करेति वा । एयासु वि
एवं कुउजीवणिकायविरादणा भवति ।

पंचसमिओ आहणानो जहा आवस्सए-

मणवयसकायगुत्तो, दुक्खरिताणि व शेवमालोए ।

आहिकरणसु दुक्कम, पजोए चेव दमए य ॥ ५६१ ॥

मणेण वायाए कायण य जो गुत्तो गुत्तीणं उइहरणा जहा
आवस्सए । जं किंचि मूळगुणेपुत्तरगुणेसु समितीसु गुत्तिसु
वा उडुवचे वासासु उडुक्खरियं त वासासु णिणं आलो-
कव्वं । नि० सु० १० व० ।

(२६) इमं च वासासु कायव्वं-

पच्छिजे बहुवाणा, काओ वल्लिओ चिरं वि ठायव्वं ।

सज्जायमंजमतवे, धणियं अप्पा निओयव्वो ॥५६२॥

अट्टसु उडुवचिणसु मासेसु जं पच्छिजं सचियं णड्डं तं वा-
सासु उइदव्वं । किं कारणं तं वासासु उइमते । भण्णे-जेण वासा-
सु बहु पाणा भवति, तं हिदंतेहि वाहिज्जति, सीयाणुभावेण

य कालो वल्लो, सुतं तथ पच्छिजं धोडुं सज्जति, एयक्खे
चिरं आरियवचं, तेण वासासु पच्छिजं उज्जति । अवि य-सीयस-
गुणेषु पलिया इदिवाइ भवति तद्दण्णिरीहणुयं तवो कज्जानं,
पंचपगारसज्जाए उज्जमियव्वं, सत्तरमविहे य संजमे वारस-
विहे य तवे अप्पा धणियं सुदुडु णिओयव्वो, णिणुज्जतव्व-
मित्यर्थः ।

गाहा-

पुरिमचरिमाण कप्पो, उ मंगलं वक्कमाणवित्थमि ।

तो परिकाट्टिया जिणपरि-कहिए वेराव्वो चत्थ ॥५६३॥

पुरिमा उल्लसत्तामिणो सिस्सा, चरिमाणं चरिममाणिणो । ए-
तेसि एस कप्पो जेअ वासासु पक्खोवविज्जति वासं पडव, मा
वा । मज्जिमाणं पुण जणितं पक्खोववेति वा, ण वा । जति होमो
अस्थि तो पक्खोववेति वा, ण वा । जति इहरहा णो मंगलं वक्क-
माणमिति च भवति, जण य मंगलं तेषु सव्वजिणायणं कर्त्ताहि
कहिउज्जति, समोसरणाणि य । सुधम्मादिवाण वेराणं आश-
सिया कहिउज्जति ।

एय सुणणिव्वे य इमो कप्पो कहिउज्जति-

सुत्ते जहा निव्वंधो, गम्भारियजत्तपाणमगहणं ।

णाणट्टि तवस्सि अण-दियासि गम्भारिए गहणं ॥५६४॥

जो कयति निगमंयाण वा जिमंयंथी वा वग्घारियवुट्टिकायांसि
पाडावत्तकुत्तं वा भत्ताए वा पाणाए वा णिक्खमिअए वा पविस-
त्तए वा । वग्घारियं गुाम-जं निण्णि वासं पदति, जय्य वा णि-
वासकपपो वा गमति, जय्य वा वासकपपं मत्तुणं अतो कार्यं
उल्लेति, एयं वग्घारियवासं वरसेस कयति भत्तपाणं धेणुं,
सुत्ते जहा णिणं तो दहा न कयव्वीत्यर्थः । अयग्घारिए पुण
भत्तपाणमगहणं काठं कयति, से अणुवुट्टिकायांसि संत-
कससि, सत्तरमिति अंतरकपपो, उत्तरमिति वासकप-
कव्वो । इमेहि कारणेहि वितियपदे वग्घारियवुट्टिकाए वि
भत्तपाणमगहणं कज्जति-णाणट्टी पच्छं । (णाणट्टि नि) जहा
कोति साहु अज्जयणं सुतं संयमेगं वा अदिज्जति, वग्घारिय-
वासं पदति, ताहे सो वग्घारिए वि हिडति । अइवा-इहासु
अणुधियासो वग्घारिए हिदइ । एते निण्णि वग्घारिते संतकसरा
हिदंति । संतकसस्य व्याथा पुत्रवत् । अइवा-इह स्तनं उ-
हासणीए चउयमादी करेति, उत्तरमिति वाजसुत्तादिपण
अदति ।

गाहा-

संजयत्तेवचुयाणं, णाणट्टि तवस्सि अणदियासी य ।

आसज्ज निक्खकासं, उप्पुकरणेण जतियव्वं ॥ ५६५ ॥

संजमस्सचुत्ता व जे णाणट्टी तवस्सो अणधियासीया, जो-
एते सध्वे भिक्खुआसे सत्तरकरणेण भिक्खमगहणं करेति ।

के य पुण संजमे जेतं-

ओप्पियवासाकपं, लाउयपातं न लज्जती जय्य ।

सज्जाएमणसोही, वरिसइ कासे य तं खेवं ॥ ५६६ ॥

अथ केने उप्पियवासा कप्पा लज्जति, जय्य अलाउ-
पाता चाउकासो य मुज्जति, सज्जाओ जय्य य जलादीवं स-
ध्व एसणासुइ इमति, तवयिं च धम्मसाधोवकरणं जय्य

कर्मणि । कालवरीस्यै पाम-रानो वामह, ण दिवा । अहवा नि-
कषावेह, सखान्मिममणवेत्तं व मोनु आसति । अथवा-वाससु
वासिनि, णो उडुवदे, म्कालवारसाय य । संजमखेसंतानो
असिवादिकारणेहि सुता णाणान्तरवत्सिअधियास सि तिथि
वि पयगाहाय वक्खणोति ।

गाहा-

पुत्रवादीयं णामति, एवं च उतो ण पञ्चसो पत्तुं ।

स्वमागम्य पारणय, चरती अमहू व वालादी ॥१८७॥

ब्रह्मनिभूयस्स पारवादि अकुञ्चतो पुत्रवादीयं णामति,
अतिणवं वा सुत्तरं क्खानो महीतुमसमयो भवति, अम-
यपारणय वा वसति, वालादी अमहू वा वा संत अमम-
स्या उववासं काठं, ताहे इमेण उत्तरकरणेण गच्छति ।

गाहा-

बालेसु य तेमडवती, कुड पत्ताम छत्तए य पच्छिमए ।

णाणद्विया तवस्सो, अणद्वियासि अह उत्तरविमेसो ॥१८८॥

वरितेन उववासो कायख्यो, अलहु कारणे वा (बाले सि) उ-
त्थियवासाकप्येण पारतो अमति, उत्थियस्स अस्सि उट्टि-
ए ण अमति, उट्टियासि कुलवेणं, जाहे य एवं पत्तामव-
सोहि वामदेण विणो उत्तरं कीरह, ते सिरे काडं हिमिनि ।
तस्स उतसि विद्वममादिउत्तरणं हिड्ढति । एसो संजमखे-
सत्तादियाण वामसु वासंते उत्तरकरणविसेसो भणितो ।
सख्यो य एस पञ्जोसवणाविधी भणितो ।

वितियपदेण पञ्जोसवणाए ण पञ्जोसवेत्त, अपञ्जोसवणाए वा
पञ्जोसवेत्ता, इमेहि कारणेहि-

असिबे ओमोपरिए, रावपुडे भए व गेत्ताण ।

अद्दागराहए ता, दोसु वि सुत्तेपु अप्पवहू ॥ १८९ ॥

पञ्जोसवणाकासे पसे असिब होइति सि णो तेण प-
ञ्जोसवणा ओमएसु वि एवं अतिकंते वा पञ्जोसवेत्ता,
महज्जुत्ताणतो वा बिरेण गिम्माया, तेण पञ्जोसवणाए पञ्जो-
सवेत्ता, वोहियभएण वा गिम्माया अतिकंते पञ्जोसवेत्ति । ए-
वं दोसु वि पसेसु अप्पवहू गाऊण पञ्जोसविति, अपञ्जो-
सवणाए वा पञ्जोसवेत्ति । ति० बू० १० उ० ।

पयुपणाकल्पसामायारी-

जे निक्खु अणउत्थिएण वा गारत्थिएण वा पञ्जोसवेत्त,
पञ्जोसवेत्त वा साउज्ज ॥ १९ ॥

गाहा-

पञ्जोसवणाकल्पे, पञ्जोसवणा य जो तु कहुज्जा ।

गिहिअणितित्थिअस-संमजनीयं च आणादी ॥१९०॥

पञ्जोसवणा पुत्रं वसिन्ता, गिहस्थानं अणितित्थिपानं गिह-
स्थानं अणितित्थिपानं आसखाण य संजतीय य जो एते प-
ञ्जोसवेत्ति । एवामप्रतः पयुपणाकल्पे पञ्जोसवेत्तः । तस्स
अवगुह, आणादिया य दोसा ।

गाहा-

गिहिअणितित्थिअस अ भुगवेगुहिड्ढाववेया ।

सम्मीववामसंका-दियो य दोसा समखिग्गे ॥१९०॥

गिहस्था गिहस्थीसो एवं भुगं, अहवा अणितित्थिपानं अण-
नित्थिपानो । अहवा-ओसखा, ओसखीओ येत दुगा । संजमगु-
णेहि अणुववेया तेण तेसि पुरतो ण कहुज्जानि । अहवा-ए-
तेहि सह समीववामे दोसा भवति, इथीसु व संकमा-
दिया दोसा भवति, संजतीओ जह संजमगुणेहि उववेयाओ
तथा वि समीववामादीभ्यो, संकादोसो य ।

गाहा-

दिवमतो न चैव कप्पति, खेचं पडुच्च सुणेज्जिमे तेसि ।

अमती पदः तारसि, दंडगमादित्थियो कहु ॥१९१॥

पञ्जोसवणकल्पो दिवसतो कहुज्जति, तस्य वि साहू ण
कहुति, पास्तथो कहुति, तं साहू सुणेज्जा, ण दोसो, पाम-
स्थाण वा कहुमस अमति किमिणेण वा अज्जोडुओ, सहुहि
वा ताहे दिवसतो कहुति ।

(२३) पयुपणाकल्पकपणे सामायारी-

पञ्जोसवणकल्पकहुण इमा सामायारी-अपणो उवस्सए पा-
दांसिए आवस्सए कते कालं घणुं काले खुडे वा पडुवेत्ता
कहुज्जति । एवं चउसु वि रातोसु । पञ्जोसवणरानो व पुण
कहुिए सखे साधु समप्यावणीयं काउस्सग करेति । पञ्जो-
सवणकल्पस्स समप्यावणी करेम काउस्सगो जं खंर्यं जं
विराहयं जं एरियं सखो दंडओ कहुपडुओ जाव वांसिए
मिस्ति "ओमसुउजोयकरं" जंरिय उवस्सरा पुणो "ओ-
यस्सुउजोयकरं" कहुत्ता सखे माहवो विमोभति, जम क-
हुतो सो ताहे कालस्स पडुक्कमाने, ताहे थिस्सकालव-
खे उविज्जति । एसा विधी भाणता । कारणे गिहस्थअण-
त्थिएपास्तथे य पञ्जोसवेत्ति । कहे ? जणान् ।

गाहा-

वितियं गिहिओमसा, कहुिज्जेतमि रति एज्जाहि ।

असती अमजनीणं, जयणाए दिवमतो कप्प ॥ १९० ॥

संजतिनो कहुज्जति गिहस्था अणानित्थिया ओमसा वा आ-
वेज्जातो वि ण वेज्जा । एवं संजियममादिहथीसु वि संजतीतो
सि अपणो पदस्सए चैव रानो कहुति । जह पुण संजती-
ण संभोतियाण कहुतिथाण होउतो ओहःणाणं कुशान आ-
सखपडुवदुरे संतोए साधुणासि च अनेरे चित्तोममि दाउ
दिवसतो कहुज्जति, पूर्ववत् ।

जे निक्खु पदमममोसरणुदेसपत्ताइ चीवराइं पदिग्गाइइ,
पदिग्गाइतं वा साउज्ज ॥ १९ ॥

वितियसमोसरणं चतुष्वर्कं, तं पडुच्च वासावासोमहो पद-
मसमोसरणं जगति । सेसा सुप्तपदा क्खं । तं वयथादा-
दिगहनं संवमाने आवज्जनि प्राप्नोति चउमालेहि णिण्ण-
खचावम्मालियं अणुष्ठातिवं शुभं च पावता ।

इमो सुसथो-

पदं ति समोसरणे, वर्यं पायं व जे पदिग्गाइ ।

सो आणा अणवदर्यं, मिच्छत्तविराहयं पाव ॥ १९० ॥

जो गेहइ सो आणाहक्कमं करेति, अणवस्था य तेण कता भ-
वति, मिच्छत्तं च जणोति, न यथा वादित्तवत्ता कारणे इति
आविराहणं च पावता ।

पहमे सरणे उवही,ण कपपत्ती पुव्वगहियअतिरिच्चे ।

अप्पसाणं तु गहणं, उवहिस्सा सातिरेक्कम् ॥३०५॥

अहं पदमसमासरथ कपयति उवधी घेपुत्ता किं कायवन् ? उ-
चयते-पुव्वगहितो अतिरिक्तो उवधी परिमोक्षः । कथं पुनः सो
अतिरिक्तो उवधी चेतसो ? उचयते-अप्पसोहि नि केलकाले अप-
पत्तयेहि खउत्तंगो कायवन् । सो इमो खउत्तंगो-केललो नामेगे प-
त्ता नो कासन्नो ? कासन्नो नामेगे पत्ता न केसत्तो २, एगे केललो
वि कासन्नो वि पत्ता ३, एगे लो केललो नो कासन्नो पत्ता ४, इमो
पदमंगो उवुवहिन्नो चरिममासकप्यो जण्य कत्तो अल्लेत्ता-
सनीय कारणेत्ता वा, तथेव वास्ते कासमाणो केललो, इमो त-
नियमंगो-अ चरिमकेल्ले आसादपुष्पिमा जाता एते कासन्नो ए-
त्ता, केसन्नो इमो तनियमंगो-अ वारसकेल्ले आसादपुष्पिमाए
पविट्ठाने उभयण वि पत्ता आसादपुष्पिमा अप्पणं अन्ते अ-
न्नाणे वट्टमाणाए एवे उभयण वि अप्पणान चरिमन्त्रो भव-
ति । नि० चू० १० उ० ।

(२८) अथ यस्मिन्काले वर्षावासे स्थानव्यं वाच्यन्ते वा कालं
येन वा विधिना तदेतज्जपदशयन्ति-

आमादपुष्पिमाए, वामामु य इति अतिगमणं ।

मग्गमिणं बहुलदममी-उ जाव एकास्मि लेत्तास्मि ॥१६०॥

आषाढपुष्पिमायां वर्षावासप्रायोगे क्लेशे गमनं प्रवेशः कल्पेयं
भवति । तत्र आषाढवाद्गतो मागशीर्षबहुलदशमी यावद्वैक्रथ ले-
खे वसन्त्ययः । एतच्च चिक्कल्लवर्षाऽऽदिकं वधयमाणं कारणमङ्गी-
कृत्योक्तम् । उत्सर्गतेभ्यः कालिकपुष्पिमायां निगन्तव्यम् ।

इदमेव भावयति-

बाहिट्ठिय वमनेहि, लेत्तं गहिच्चु वामपाउग्गं ।

कपं कहिच्चु वक्को, सावणबहुलस्स वंचाहे ॥ १६१ ॥

वर्षाऽऽषाढमासकल्पे क्लेशत्रयाग्रय वा प्रत्यासन्नप्रभे स्थिता
वर्षाक्षेत्रं वृषभैः साधुसामाधारी प्राद्वयन्ति, ते च वृषणा वर्षा-
प्रायोगे संस्तारकलुण्डगलक्लामस्तलकाऽऽदिकमुपधि शुक्लानि,
तत्र आषाढपुष्पिमायां प्रविष्टाः प्रातःपक्षे आरभ्य पञ्चविंशतित-
राहोमिः पशुपणाकल्पे कथयित्वा आवणबहुलपञ्चम्यां वर्षाका-
लसामाख्यां स्थापनां कुर्वन्ति, पशुपण्यपरित्यज्यः ।

एत्थ य अणजिग्गहियं, वंसितिरायं मवीमग्गं मयं ।

तेण परमभिग्गहियं, गिहियायं किञ्चित् जाव ॥१६२॥

अत्रेति आवणबहुलपञ्चम्याह आगमना पशुपितेऽपि मनजि-
गृहीतमवधारितं शुद्धस्थानं पुरतः कल्पेयम् । किमुक्तं भवति ?
यदि शुद्धस्था पञ्चम्याः आयां यूपमत्र स्थिता वान् वेति एव पृष्ट-
सति स्थिता वयमत्रेति सावधारणं न कर्तव्यम् । किं तु साकारं, यथा-
नामापि कोऽपि निश्चयः, स्थिता अस्थिता वेति । इत्थमन-
भिगृहीतं कियन्ते कालं वक्तव्यम्, उचयते-यद्यनिश्चितोऽस्ती
संस्तरस्त्वतो विशतिराभिगृहीतः । अथ खन्डोऽस्ती, ततः स-
विशतिरात्र मासं यावद्वनमभिगृहीतं कर्तव्यम् (तेन ति) विज्र-
क्यथापानतः परं विशतिराभात् सविशतिरात्रमासाहोऽह्नेमभि-
गृहीतं निश्चितं कर्तव्यं, शुद्धिजातं च शुद्धस्थानं पञ्चम्यां स्थापना
कर्तव्या, यथा वयमत्र वर्षाकालं स्थिताः । एतद्वचं शुद्धिजातं
कालिकमासं यावत् कर्तव्यम् । किं पुनः कारणमियति काले व-
सीत एव शुद्धिजातं कियते, नास्तीति ? अत्रोच्यते-

१४

असिबाहकारणेहि, अहवा ख चासं सुद्धि आरक्कं ।

अजिबहिप्पमि बीसा, इयरेसु सवीत्तामासो ॥१६३॥

कदाचित्सत्र क्षेत्रे अश्विं प्रवेष्टुं, आदिशब्दात्, राजद्विष्टाऽऽ-
दिकं वा अयस्यपञ्चायते, पञ्चमादितिः कारणाः । अथवा तत्र क्ष-
त्रे न सुष्टु वर्षं वर्षितुमारब्धं, येन धाम्यनिष्पत्तिकपञ्चायते, तत्र-
क्षेत्रं प्रथममेव स्थिता वर्षाभियुक्तं पञ्चादशमासं ह्यकारणं स्मृप-
स्थिते यदि गच्छन्ति ततो लोको ह्ययात्-अहो एते आगमानं
सर्वेकपुत्रेयत्वा स्थापयन्ति, परं न किमपि जानते, मृदावाधं
वा भावन्ते-स्थिताः स्म इति जणित्वा संप्रति गच्छन्तीति
कृत्वा, अषादिषाऽऽदिकारणेषु संजातेष्वपि तिष्ठन्ति, तत्र आ-
होऽह्येयो होषाः । अपि च-स्थिता स्म इत्युक्तं गृहस्थाभिरन-
येयुः-अवश्यं वर्षं भविष्यति, येनैव वर्षे वारात्रं स्थिताः, ततो
धाम्यं विसीणीयुः, सुष्टु वा ह्यययेयुः, इत्याऽऽदिनि वा संस्था-
पयेयुः । यत एवमनोऽभिवाचितवर्षं विशतिरात्रे गते, इतरेषु
च त्रिषु चन्द्रसंस्तरेषु सविशतिरात्रे मासे गते शुद्धिज्ञाने
कुर्वन्ति ।

अत्थ उ पणग्गं कारणि-ग्गं जाव सवीसनी मासो ।

सुच्छदमपीत्तयाण व, आमाढा पुष्पिमा सवणं ॥१६४॥

अत्रेति आषाढपुष्पिमायां स्थिताः पञ्चादं यावद् दिवा सं-
स्तारकलुण्डगलऽऽदि शुक्लानि रात्रौ च पशुपणाकल्पे कथयन्ति,
ततः आवणबहुलपञ्चम्यां पशुपणं कुर्वन्ति । अथ आषाढपु-
ष्पिमायां क्षेत्रं न प्राप्तास्तत एवमेव पञ्चरात्रं वर्षावासप्रायो-
ग्यमुपधि शुद्धिवा पशुपणाकल्पे च कथयित्वा इदमर्थं प-
शुपण्यभिति । एवं कारणकं रात्रिदिवानां पञ्चकं पञ्चकं च-
क्यता तावन्मेव यावत् सविशतिरात्रो मासः पूर्यः । अथवा-
आषाढपुच्छदशम्यामेव वर्षाक्षेत्रे स्थितास्ततस्तेषां पञ्चरात्रेण
रगमाऽऽदौ शुद्धिं पशुपणाकल्पे च कथिते आषाढपुष्पि-
मायां समवसरणपशुपणं ज्वन्ति, एव उत्तरमग्गं, शेषं कालं प-
शुपण्यमनुष्ठितं सर्वोऽपवाहः । अपवाहोऽपि सविशतिरात्राद्
मासान् परतो नातिक्रमयन्ते कल्पते, यदेतावतोऽपि गत-
वर्षाक्षेत्रं न सम्पद्यते ततो वृत्तमुत्तेऽपि पशुपण्यपरित्यज्यम् ।

अथ पञ्चकविरिद्धानिमथिकृत्य ज्येष्ठकदवाग्रप्रदप्रमाणमाह-

इय सत्तरं जहन्ना, असनी एउडं दमुत्तरसनी च ।

जति बासति भग्गमिणं, देम राया तिथिउत्तोसा ॥१६५॥

इतिकप्रदर्शने, ये किष्वापाढपुष्पिमायां सविशतिरात्रे मा-
से गते पशुपण्यभिति, तथा सप्तमिदिवसानि जप्त्वा वर्षा-
वासवप्रदो भवति, भाद्रपदपुच्छदपञ्चम्यां मनस्तरं कालिकपु-
ष्पिमायां सप्तमिदिवससद्भावात् । एवं ये भाद्रपदपुच्छदपञ्चम्यां
पशुपण्यभिति तेषामशीर्षदिवसा मध्यमा वर्षाकालावप्रदः ।
आवणपुष्पिमायां नवातदिवसाः आवणबहुलदशम्यां द्यो-
त्तरं दिवसशतं मध्यम एव वर्षाकालाऽऽवप्रदो भवति । हो-
पान्तरेषु विशतिपरिमाणां माथायामनुक्रमणीयं वक्तव्यम्-
भाद्रपदमाषाढायां पशुपणं क्रियमाणं पञ्चसप्ततिर्दिवसाः,
भाद्रपदबहुलपञ्चम्यां पञ्चाशीनि, आवणबहुलदशम्यां पञ्चनव-
तिः, आवणमाषाढायां पञ्चोत्तरशतं, आवणबहुलपञ्चम्यां पञ्च-
दशोत्तरं शतम्, आषाढपुष्पिमायां तु पशुपणं विशत्युत्तरं दि-
वसशतं भवति । एवमेतेषां प्रकाराणामन्यतरेषां वा सममेक-
क्षेत्रे स्थित्वा कालिकवातुमासिकप्रतिपादे निगन्तव्यम् । अथ

मार्गशीर्षे वर्षे वर्षेति, कईमज्ज्ञाऽऽकुलाऽऽ पन्थानः, ततोऽपवाद्देनेकं दशरात्रमवधिगच्छते । अथ तथापि वर्षे नोपरमने ततो द्वितीयं दशरात्रं तत्राऽऽसते, अथैवमापि वर्षे न तिष्ठति, ततः तृतीयमपि दशरात्रमासते । एवं त्रीणं दशरात्राणि तृष्कैवैतस्मिन् क्षेत्रे आसितव्यं, मार्गशीरःपूर्वमासीं यावद्विषयः । तत ऊर्ध्वं यद्यपि कईमाऽऽकुलाः पन्थानो, वर्षे वा मादमनुपरने वर्षति, यद्यपि च पार्नयैः पूर्वमाणीः तदानीं गच्छते, तन्माप्यवश्यं निर्गच्छन्त्यम् । एवं पाञ्चमासिको ज्येष्ठकल्याणप्रवर्धः ।

अथ तमेव वारमासिकमाह-

काळण्य मासकल्पं, तस्यैव उताणजीतमभिरे ।

मालवणाण उम्मा-मिश्रो उ जिट्टागद्दे । हेति ॥५६६॥

यस्मिन् क्षेत्रे आषाढमासकल्याः कृतः तत्पञ्चासत्योभ्यमन्यक् तथाविधं क्षेत्रं तस्मिन् ततो मासकल्पं कृत्वा तत्रैव वर्षावासं स्थानानां तत्तत्तुमासानन्तरं कईमवर्षाऽऽदिभिः कारणैरनीते मार्गशीर्षमासे निर्गच्छन्ति सालम्भनाममेषविषाऽऽलम्भनसहितानां वारमासिको ज्येष्ठकल्याणप्रवर्धः जयति, एककृतं अथस्थानमन्यः ।

अह अस्थि पदविचारो, चउरस्त्रियमि हेति निगमणं ।

अहवा वि अतिताणं, आरोवण पुण्वनिद्धा ॥५६७॥

अथास्ति कईमवर्षाऽऽदिकारणमावात्पदविचारः, तत्तत्तुमासानान्तरं पश्येत् यावत् प्रतिपक्षं तावत् निर्गमनं कर्तव्यम् । अथ ते पदप्रचारसंज्ञेऽपि निर्गच्छन्ति ततोऽतिगच्छन्ति पूर्वनिर्दिष्टा मासकल्पे प्रवृत्ते प्रागादिता चतुर्दशपुकाऽऽख्या आरोपणा मन्तव्या । वृ० ३ उ० ।

(२५) अथ द्विचिपं पयुषणाद्वारमाह-

पञ्जोसवणाकण्यो, हेति जितो अद्वितो य धेराणं ।

एमेव जिणाणं पि य, कपो जितमद्वितो हेति ॥३५४॥

पयुषणाकल्पः स्वविरकल्पिकानां जिनकल्पिकानां च भवति । तत्र स्वविराणां स्थितोऽस्थितश्च जयति, एवमेव जितानामपि स्थितोऽस्थितश्च पयुषणाकल्पः प्रतिपत्तव्यः ।

इदमेव भावयति-

चाउम्मासकोसे, सचिरे रादिद्या नहगेमं ।

जितमद्वितमपतेर, कारणं वच्चासितसुयरे ॥ ३५५ ॥

अकथं तः पयुषणाकल्पश्चतुर्मासं यावज्जयति, आषाढपूर्णिमायाः कार्तिकपूर्णिमा यावद्विषयः । जयन्तः पुनः सप्ततिरात्रिदिवसि, माघपशुक्लपञ्चम्याः कार्तिकपूर्णिमा यावद्विषयः । एवंविधे पयुषणाकल्पे पुनपक्षिमसावयः पुनरस्थितास्ते हि यदि वर्षारात्रो भवति तत एकत्र तत्रे तिष्ठन्ति, अन्यथा तु विहरन्ति । पूर्वपक्षिमा अथमन्यतरस्मिन्मेषायाऽऽदी कारणे समुपपदे एकतरस्मिन् मानकल्पे पयुषणाकल्पं वा स्थित्यस्ति विषयस्तमपि कुर्यात् । किमुक्तं भवति ?-अशिवः आदिभिः कारणे श्रुतवर्धे मासमन्यमधिकं वा तिष्ठेयुः, वर्षास्वपि तत्रैव कारणीभूतमासमपुर्णयावाऽपि निर्गच्छन्ति, परमाभात् तत्रैव क्षेत्रे तिष्ठन्ति ।

इदमेवाऽह-

धेराण मत्तरी खलु, वामासु जितो उद्विम मासा उ ।

वच्चासितो तु कज्जे, जिणाण नियपऽह चउरो य ॥३५६॥

स्थविशानां स्थविरकल्पिकानां प्रथमपक्षमतीर्थकसत्तानां सप्ततिदिवसि, खलु शब्दः जयन्त इत्यस्य विशेषस्य धोतः नार्थम्, वर्षासु पयुषणाकल्पो भवति । तथैव श्रुतवर्धे मासमेकत्रावस्थानकपो मासकल्पः स्थितो भवति । काये पुनरशिवः आदिभ्यो म्यासितो विषयस्तोऽपि भवति, हीनाधिकप्रमाण इत्यर्थः । जितानां तु प्रथमचरमतीर्थकसत्तजिनकल्पिकानां श्रुतवर्धे नियमादष्टौ मासकल्याः, वर्षासु तु चत्वारो मासा म्यात्रिकाः स्थिताः कल्पतया मन्तव्याः, निरपवादास्तुष्टमपरत्वावयमिति भावः ।

दोसासिती मज्झिमा, अस्थंती नाव पुण्वकोदी वि ।

विशरंति य वामासु वि, अकइमे पाणरदिप य ॥३५७॥

जिर्धे पि मासकल्पं, करंति तण्णं पि कारणं पण्य ।

जिनकल्पिका वि एवं, एमेव मडाविदेहेसु ॥ ३५८ ॥

यस्य मध्यमा अस्थितकल्पिकाः सावयवने दोषाणाममीतिकप्रतिष्ठाऽऽदीनामन्यमात्रे एवेकोटोमन्यकत्र क्षेत्रे आसते, तथा वर्षास्वापि अकइमे पुनः चिकित्सने माणुरादिते वसुधातले ज्ञाने सति विचरन्ति विहरन्त, श्रुतवर्धेऽपि यद्यप्यन्यावयवो वसन्त्येषां घातं वा भयेत्, तत एवमादिकं तनुकल्पे मृत्तमपि करणं प्राप्य मासकल्पे मिश्रमपि कुर्वन्ति, सागुरादित्या निर्गच्छन्तीत्यर्थः । (जिनकल्याणः अथ मध्यमतीर्थकसत्तका एवमेव मासकल्पे पयुषणाकल्पे वा स्थिताः प्रतिपत्तव्याः । एवमेव मडाविदेहेसु ये स्थविरकल्पिकाः, जिनकल्याणश्च तेष्वप्यस्थितकल्पिकाः प्रतिपत्तव्याः । गते पयुषणाकल्याणम् । वृ० ६ उ० । प्रव० । घ० । प० भावो प० वृ० । पञ्चा० जीत० ।

विषयगुची-

- (१) अपयुषणायां पयुषणे विचारः ।
- (२) पयुषणकल्पिकानि ।
- (३) प्रथमं पयुषणा कदा विधेया ।
- (४) पयुषणास्थापना ।
- (५) आचार्याऽऽद्यतुसारादौ वयमपि प्रकुर्मः ।
- (६) भःपुण्वपञ्चमीविचारः । वर्षाप्रार्थनास्तत्रप्रवेशश्च ।
- (७) वर्षासु सार्कशं योजनमवप्रवर्धः ।
- (८) क्षेत्रस्थापना ।
- (९) त्रिकोक्षेत्रम् ।
- (१०) नगरस्वविकल्पे निषेधः ।
- (११) कल्पस्थापना ।
- (१२) आहारस्थापनम् ।
- (१३) पानकार्यविधिः ।
- (१४) दलिसंख्यायाः प्राहप्रदणम् ।
- (१५) समस्तदणमपे निषेधः ।
- (१६) उदकादौ सार्वभौधेन वा कायेनाऽशनाऽऽदिकरणनियमः ।
- (१७) भिक्षुरस्तेऽह गृहपतिकुष्ठम् ।

(१८) श्रुतुषट्काले संस्कारकप्रहरणविषयविचारः ।

(१९) उच्चारप्रश्नवर्णमिः ।

(२०) मात्रकद्वारम् ।

(२१) लोचविचारः ।

(२२) अक्षिकरम् ।

(२३) उपाध्यायः ।

(२४) बांजनाम्यवग्रहश्च ।

(२५) सांख्यलक्षणः ।

(२६) वर्षासु यन्त्रार्थं तन्त्रिकपणम् ।

(२७) पशुषणाकल्पकर्म सामाचारः ।

(२८) यास्मिन् काले यथावान् स्थानार्थं यावन्तं वा कालं येन वा विधिना तदुपदर्शयम् ।

(२९) द्विविधपशुपणाद्वारनिकपणम् ।

पञ्जमन्त्राकम्प-पशुपणाकल्प-पुं० । वर्षाकालसामाचार्याप्-
पञ्चा० १७ वि० ।

पञ्जोदय-प्रद्योतित-पुं० । वह्निना ज्वालिते, सूत्र० १ श्रु० ५
अ० १ उ० ।

पञ्जोत-प्रद्योत-पुं० । प्रकाशे, स० । सप्त० प्र० सूत्र० दत्तनम-
स्थाने ब्रह्मर्षीराजे, श्रेष्ठिकर्मायाश्चेल्लणया मरिच्यारिश-
वायाः पर्या, (आचरणकनियुक्तिः पठे मूलगाथायामिष्यथा)

“ प्रद्योतनत्वेच्छास्ति, दिव्या रत्नचतुष्टयं (१८)

लोहजह्वा लक्ष्महाग्री, अग्निमीक्षस्तथा रथः ।

स्फोरज च शिवा देवी, गजोऽनलमग्निः पुनः ॥ १९ ॥

लोहजह्वाऽप्यदाऽगच्छद, श्रुतुक्च नृपाजया ।

द्वयोर् तद्दिशाऽह्येन, पञ्चविंशतिराजनीम् ॥ २० ॥ ”

आ० क० ४ अ० । आ० म० । आ० सू० । इय० । नि० पु० ।

आ० । (आंणकश्च विस्तरः) (राजसूयपराऽपराधो-
ऽभ्यकुमारं तत्पराजयोऽन्यत्र)

पञ्जोयग्र-प्रद्योतनकर-वि० । प्रद्योतं करोतीति प्रद्योतकरः ।
प्रकाशकरे, ज० १ श्रु० १ उ० ।

पञ्जोयगारि-प्रद्योतनकारि (छु) -पुं० । धीराभयशयनार्थं पुत्र्य-
मानवधमानप्रतिमायाम्, ती० ४३ कल्प ।

पञ्जोयण-प्रद्योतन-पुं० । चन्द्रकुलीने देवसुरिंशब्दे, त० ३
अधि० ।

पञ्जोयण-प्रभञ्जभायमान-वि० । शब्दायमाने, ज० १ बकु० ।

पञ्जर-प्रजर-पुं० । जलप्रक्षवणमार्गविशेष, प्रज्ञा० २ पद ।

पञ्जरिअ-प्रजरित-वि० । घनिते, “ निद्रुक्षं क्षिरिअं पिपिअं
व नीसोदं पञ्जरिअं ” । पा० ना० ८० गाथा ।

पञ्जाय-प्रध्यात-न० । चिन्तिते, अनु० ।

पञ्जुत-प्रयुक्त-वि० । क्षिचिते, “ वेधदिअं पञ्जुत्तं, क्षविअं
विह्वुरिअं जदिअं ” । पा० ना० ८० गाथा ।

पट्ट-पट्ट-पुं० । सुवर्णसूत्रे, (‘ कलावर्ण ’ इति भाषायाम्) स्या०
५ त्र० ३ व० । तत्पञ्चरे वस्त्रे, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । श्रु० । पट्ट-
सुवर्णवस्त्रे, म० ११ श्रु० ११ व० । शाकं, सूत्र० २० पाङ्क० ।

ज्ञा० । परिधानपट्टे, विपा० १ श्रु० ३ अ० । त्रयः पट्टाः । तथा-
संस्कारपट्टः, उत्तरपट्टः, चोलपट्टश्च । पि० । पं० चू० ।

पटो वि होइ इको, देहपमाणेण सो य जइयव्वा० (४०१)

पटोऽपि गणनार्थको जघति, स च पथेन्तभागवतिवाटक-
म्यवकः पृथुपेन चतुरङ्गलप्रमाणः समतिरिक्तो वा दक्षिण तु
स्त्रीकटीप्रमाणः, स च देहप्रमाणेन प्रकल्पः, पृथुलकटीभागा-
या दीर्घः संकीर्णकटीभागायान्तु ह्रस्व इत्यर्थः । (४०१) श्रु० ३
व० । नि० चू० । ललाटाऽऽभरणे, विपा० १ श्रु० ६ अ० ।

पट्ट-देशी-चा० । पिबनीत्यर्थे, व० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पट्टवृत्त-पुं० । भूमिकरनिबन्धनपट्टोऽस्त्यस्य । प्राकृते म-
त्वर्थीय इक्षः प्रधानकृपके राज्ञो प्रहृतौ, जं० ३ वक्त० ।

पट्टकार-पट्टकार-पुं० । पट्टकृत्रकुविन्दे, प्रज्ञा० १ पद ।

पट्टण-पत्तन-न० । पतन्ति तस्मिन् समस्तदिग्भ्यो जना इति पत्त-
नम् । उत्त० ३० अ० । “ पट्टं वा ” उभयत्रापि प्राकृतमेव निर्दे-
शस्य समानत्वात् । प्रज्ञा० १ पद । जलस्थलनिर्गमप्रवेशे,
जलस्थलशोरमथनरेण पर्याहारप्रवेशे, आवा० २ श्रु० १ श्रु० १
अ० ३ व० । कल्प० । विविधदेशाऽऽगतपथस्थाने, ज० १ श्रु०
१ व० । विविधदेशपथयान्यागत्य यत्र पतन्ति तादृशे नगर-
विशेषे, स० ४८ सम० । रत्नकोषयाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
रत्नक्षौरी, उत्त० ३० अ० । म० । स्या० । “ जलपट्टेण च पत्त-
पट्टेण च भवे जुविइ ” । पत्तनं द्विधा-जलपत्तनं, स्थलपत्तनं च ।
यत्र जलपथेन नावादिवाहनाद्वृत्तं नागरमुपैति तज्जलपत्तनं य-
था द्वीपे, यत्र तु स्थलपथेन शकटाऽऽर्द्धा स्थापिते त्रायस्मा-
याति तत्र स्थलपत्तनं, यथा शानन्दपुरम् । श्रु० १ व० २ प्रक० ।
नि० चू० । जलपत्तने यजलमप्यवर्ति, यथा काननद्वीपः ।
स्थलपत्तनं च निजैरनुभागमावि, यथा मधुरा । उत्त० ३०
अ० । स्या० । आवा० । जलस्थलनिर्गमप्रवेशे, यथा श्रुतु-
कटः । उक्तं च- “ पत्तनं शकटैर्मथ्य, घोटकैर्नौजिरेव च । नौमि-
रेव तु यद् गम्ये, पट्टनं तत्प्रचलते ॥ ११ ” इव० १ उ० । आ० घ० ।
प्रज्ञा० । जी० । आवा० । छादनकाशक, जी० ।

पट्टवृत्त-पट्टवृत्त-पुं० । यस्य शिरसि पट्टो बद्धः तस्मिन्, प्रद्योत-
नराज्ञाय बन्धोन्मुक्ताय उदायनराज्ञेन मस्तके पट्टो बद्धः । “ त-
त्पामिह पट्टवत्का रायाणां, पुत्रं मउमवत्ता आसां । ” आ० म०
१ अ० । आ० चू० ।

पट्टसंस्थित-पट्टसंस्थित-वि० । पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत्, शि-
लापट्टकाऽऽकृतौ, “ पट्टसंस्थितपत्तवत्तिथिषापिबुलसोणोओ । ”
पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत् संस्थिता पट्टसंस्थिता प्रशस्ता
प्रशस्तलक्षणोपेतत्वात् विस्तीर्णा कर्त्तृषः पृथुषा इक्षिणोत्त-
रतः श्रोणिः कटेरग्रभागो यासां ताः पट्टसंस्थितविस्तीर्णपृथु-
लक्षणाय । जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

पट्टसूत्र-पट्टसूत्र-न० । मलयकीटजे सूत्रे, आ० म० १ अ० अनु० ।

पट्टाकिङ्क-पट्टाऽऽकृति-वि० । पट्टसंस्थिते, स्या० ६ दा० ।

पट्टावलि-पट्टावलि-स्त्री० । पट्टपरम्परायाम्, ताश्चानेकविधा
अनेकैरेनेक दक्षिणाः, यथा गच्छाऽऽचारटीकाकृता विजयवि-
मलगाणिना गच्छाऽऽचारद्वयवन्तः ।

अथ प्रशस्तिलक्षणते-

प्रकटितजगदानन्दः, सुखतन्मणिमुखात्रिमहिमप्रमणीयः ।
 प्रणते हितप्रणेतार, शासननेता जयति वीरः ॥ १ ॥ १ ॥
 तत्पट्टोदयमानु-मणी सुधम्म २ यथाधनामाऽनृतु ।
 बाधितशरशतवीर्यः, श्रीजङ्घवेकली ३ चरमः ॥ २ ॥
 श्रीमान् प्रभवस्वामी, ४ गणनाथो गुणमणिः सलिलनाथः ।
 शब्दयथोपधि सूरि-मैणकविता सोऽस्तिपठ ततः ५ ॥ ३ ॥
 जिनयतिनिजिनजङ्घा, कुनजङ्घाः श्रीगणो यशोभद्रः ६ ।
 तत्पट्ट श्रीमन्तौ, संतुष्टविजयसुमन्त्रादुगुक् ७ ॥ ४ ॥
 भुजकेवलीह चरमः, स्थूलभद्रस्तथोविनेयोऽनृतु ८ ।
 शिष्योत्तमौ नदीयो, सूरिमहागिरिखुडस्तिगुक् ९ ॥ ५ ॥
 जिनकटारपरिकर्मप्रथमः, प्रथया चितः प्रथयति स्म ।
 अणिकतः प्रति संप्रति-नृपे क्षत्रीयः स्म बोधयति १० ॥ ६ ॥
 तदनु च सुहस्तिशिष्यो, कौटिलिकाकन्दकावजायेनाम् ।
 सुस्थितसुप्रतिषेधो, कौटिलिकाकन्दस्ततश्च समभूत् १० ॥ ७ ॥
 तत्पट्टदिशमुरि ११-भैरवाम् श्रीद्विसङ्कमुरीन्द्रः १२ ।
 तस्य पदे सिंहगिरि-गिरिरिवाऽप्यारो गिरि गम्भीरः १३ ॥ ८ ॥
 समजनि यज्ञस्वामी, जुगन्तकद्वारितस्तुकिगिरिः १४ ॥ ९ ॥
 बाह्वेऽपि ज्ञानजाति-स्त्वृतिः प्रत्यक्षमन्त्रशार्ङ्ग १५ ॥ १० ॥
 श्रीवज्रमेनसङ्का-स्तत्पट्टपूर्वादिमूलिकाऽऽदित्यः १६ ।
 मूलं चापङ्ककुलस्या-जनि च तत्तन्मन्त्रसुरिगुक् १६ ॥ १० ॥
 पुनगतश्रुतजलधि-स्त्वस्मात्सामन्तजङ्गुरीन्द्रः १७ ।
 श्रीमांश्च देवसूरि-स्त्वदीयपट्टेऽप्यनृतु वृद्धः १८ ॥ ११ ॥
 प्रधातानिजानाः १९, ततोऽपि देवताज्ञानदेवाऽऽवयः ।
 शार्ङ्गस्तन्मेन मारि, यो जङ्गे देवताऽप्यनृतु २० ॥ १२ ॥
 श्रीमान्तुङ्गसुरिः, कर्त्ता भक्तान्तरस्व गणजनों २१ ।
 श्रीमान् वीरः सूरिः २२, ततोऽपि जयदेवसुरीन्द्रः २३ ॥ १३ ॥
 श्रीदानन्दगुह २४-विक्रमसूरि २५ गुरुश्च नरसिंहः ।
 बाधितद्विसकयङ्काः, २६ लपणकजता समुद्राध्य २७ ॥ १४ ॥
 हरिजद्रमिश्रमजय-स्वारीः पुनरेव मानदेवगुहः २८ ।
 विषुधप्रमन्त्र सूरिः, २९ तस्मात्सूरिजयाऽऽनन्दः ३० ॥ १५ ॥
 श्रीमद्रविप्रमगुह ३१-गौरिमाळङ्कारगुरुयथोऽवयः ३२ ।
 सुधुमनः प्रमुष्मा-निधश्च सूरिस्ततोऽप्यारोभिव ३३ ॥ १६ ॥
 विहातोपधानाद्यय-प्रत्यस्तस्माच्च मानदेवाऽऽवयः ।
 सूरिः समजनि नृत्यो, मानवदेवाचितः सततम् ३४ ॥ १७ ॥
 (कचिद्विदं सूरिजयमि न वदति)
 तस्माच्च विमलचन्द्रः, सङ्गमनिर्वाहबभूव सूरिचरः ३५ ।
 उद्धोततन्त्र सूरिः, दुरीकृतदुरिनाङ्कुरद्वयः ३६ ॥ १८ ॥
 अथ युगमनन्द ३६६ मिने, वपे विक्रममु गदतिक्रान्ते ।
 पूयोधनतो विहरन्, सोऽनुदसुरिगेः सावधमागात् ३७ ॥ १९ ॥
 तत्र वटेलीकेटक-सोमाच्च निरन्तरववटाधः ।
 सुमुहूर्त्तं स्वपदेऽष्टौ, सूरान् संस्थापयामास ३८ ॥ २० ॥ (युगमम)
 स्वातन्त्रतो गणोऽयं, वटगच्छङ्कापि वृद्धगच्छ इति ।
 अमवधश्च प्रथमः, सूरिः श्रीसूरिदेवाङ्कः ३७ ॥ २१ ॥
 कपधरिणि नृपति-प्रदत्तविक्रान्त्य देवसूरिभूत् ३८ ।
 श्रीसर्वदेवसूरि-जङ्गे पुनरेव गुरुचन्द्रः ३९ ॥ २२ ॥
 जानौ तस्य विनेयो, सूरियशोजनकनमिकाऽऽङ्को ४० ।
 तावथां श्रीनृपिन्द्रः श्रीमुनि-वन्द्यो भूयो गुरुः समभूत् ४१ ॥ २३ ॥
 श्रीभ्रजितदेवसूरिः, प्राकृतस्तस्माद् बभूव शिष्यवचः ।

बादीनि देवसूरि-द्वितीयशिष्यस्तदीय इह ४२ ॥ २४ ॥
 तत्राऽऽदिमाद् भवामे, गुरुधियौसह इति मुनिपतिः ४३ ।
 तस्याप्युमौ विनेयो, बभूवतुर्लमिविषयानौ २५ ॥
 क्वातस्तत्र शताधैः, सोमशुनसुरिपुङ्गवः प्रथमः ।
 श्रीभक्तिरत्नगणीन्द्रो, गुणगणमणिर्नरिधिचरन्त्यः ४४ ॥ २६ ॥
 शिष्या भक्तिरत्नगणी-स्ततो जगत्तन्मन्त्रसुरयोऽनृतु ।
 जूनलक्षितान् नूनन्-वैराग्याऽऽवेगमाजस्तते २६ ॥
 अविशगणाम्भोयो, विधुपमाहैवभक्तगणिभिन्नात् ।
 उपसंयक्षाच्छरणं, शिष्या सवेगवन्मन्त्रः २८ ॥
 आचारालाऽऽकृतपोऽनि-प्रदवन्तो व्युत्पुष्टिपुनमनाः ।
 शरकरातिरणि-१२८५ वर्षे, क्वातस्तत्र इति तथामकः ४५ ॥ २९ ॥

(विशेषकम्)

॥ तेषामुनी विनेयो, देवसूर्यगणीन्द्रविजयचन्द्राऽऽङ्को ४६ ॥
 श्रीदेवसूर्यगणिर, शिष्या द्वौ जूनलक्षयानौ ३० ॥
 श्रीविधानमन्त्रगणी, प्रथमोऽप्यो धर्मयोषसुरिरिति ४७ ।
 अथ सोमप्रमसूरिः ४८, तस्य विनेयान् चत्वारः ३१ ॥
 श्रीविमलप्रमसूरिः (१), श्रीपरमात्मसुरिगुराजः (२) ।
 श्रीपद्मलिलकसूरि (३)-गणतिलकः सोमलिलकगुहः ३२ ॥
 श्रीसोमप्रमसूरिः, पट्टे श्रीसोमलिलकसूरिगुहः ४९ ।
 तेषां त्रयो विनेयाः-स्तत्र श्रीचन्द्रशेखरः प्रथमः ॥ ३३ ॥
 सूरिजयानन्दोऽप्य-स्वर्तीयका देवसूर्यगणः ३४ ॥
 श्रीसोमलिलकसूरि-स्त एव पट्टाभराऽऽदित्यः ४० ॥ ३५ ॥
 तेषां पञ्च च शिष्याः, प्रथमे श्रीमान्नागारा गुरुवः ।
 कुलमण्डना द्वितीयः, श्रीगुणरत्नामन्तुनीयाङ्कः ३६ ॥
 तृतीयो अद्यायधोवायः, गुरुवः श्रीसोमसुन्दरप्रमथः ।
 आनन्द पञ्चमा अपि, गुरुवः श्रीसागुन्तनाऽङ्काः ३६ ॥
 श्रीदेवसुन्दरगुहोः, पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणनीन्द्रः ।
 लभन्व युगप्रधानाः ५१, शिष्यास्तथा च चञ्चले ३७ ॥
 श्रीमुनिमुन्दरसूरिः, १, श्रीजयचन्द्रो गुरुर्गजनिर्गतिः ३८ ॥
 श्रीभुवनसुन्दरगुह ३-जिनसुन्दर ४ सूरिर्गजनिर्गतिः ३९ ॥
 श्रीसोमसुन्दरगुहोः, पट्टे मुनिमुन्दरौ युगप्रवरः ५२ ।
 तत्पट्टकुट्टरन्तः, रत्नशेखरो गुरुलसः ३९ ॥
 आङ्क विधुप्रवृत्ता-धनेकसङ्ख्यानिर्मितविष्टिपुः ५३ ।
 लक्ष्मीनागरसूरि-स्तत्पट्टमण्डनमनिर्गतिपुः ५४ ॥ ४० ॥
 आसीत्तदीयपट्टे, गुरुगुणी सुमनिसूरिः ५५ ।
 अर्धमविमलसूरि-स्तदीयपट्टे गुरुः समभूत् ५६ ॥ ४१ ॥
 अथ दुःप्रमोऽधेवोपात्, प्रमाद्वशाचेतना प्रमत्तभूतः ।
 अमवध-मुनयः प्रायः, स्वाचारालाऽऽचरणशैथिल्यः ५७ ॥
 किञ्चिद्विज्ञापयममकजसं तत् ।
 शास्त्रार्थशून्यैः प्रनिमोऽङ्कनैश्च ।
 लुङ्काऽऽधनादेयमात्मचक्रोऽ-
 प्यधेरिवोक्चैः वाततं प्रष्टुः ५८ ॥

इतन्त्र-

श्रीदेवविमलसूरि-दुरीकृतकलयः ससुरिगुणम् ।
 शास्त्रा योयं नृपे, धर्म्मस्थाऽऽनुद्वयसंनिधिः ५८ ॥
 सोमायमायपुण्यं संवेग-तरङ्गनीरगिरिनिधम् ।
 आनन्दविमलसूरि, निजपट्टे स्थापयामास ५७ ॥ ४१ ॥ (युगमम)
 धन्या नागरसंकाशा-स्तथांजिङ्गलनैर्भुम्भुम् ।
 स्थूलभक्तोपमाः नवैः, प्रका-वधगुणैरपि ५६ ॥

धीमदान्द्विमल-प्रतयः शालनाद् गुणैः ।
 शरश्च शुचौ किर्यां कर्तुं-मर्कटलिधल मनः ॥४७॥ (युग्मम्)
 अथ कुमायपतजननोक्तौ, विनयभावमावाप्य सहायकम्,
 सविनय नयनिर्मलमानसं, मुदमयाक्षिणार्थं गुरुपुङ्गवः ॥४८॥
 आवापयभावसंज्ञैः, विह्वरैः भृशतः सहायैस्ते ।
 समतासहिता हित्वा, वस्त्राऽऽदिप्राप्तये समताम् ॥ ४९ ॥
 आधिकमनुपकाशान्, भुजगशरशशि १५०२ मिते गते बभे ।
 अकृश्वरणाद्धरण, शरणं संवेगवगताम् ॥ ५० ॥ (युग्मम्)
 तदा च तेषां जगदुत्तमानां, संविभनासाररसप्रसक्तः ।
 स्त्रानि गताऽपौह चरित्रधर्म-कदम्बमः पल्लवितो बभूव ॥५१॥
 स गुरुपरिमोहाय-स्थेयऽऽदिगुणसवधिः ।
 निर्ममस्वः शरीरेऽपि, तपस्तेप सुदुस्तपम् ॥ ५२ ॥
 अथ तच्छ्रुयतां किञ्च-शालोदय स्वरायकः ।
 कृतचातुपवक्षाणा-मशीत्यभ्याधिकं शम्भु ॥ ५३ ॥
 अहदादिपद्भ्यायं, विशातिस्थानकं तपः ।
 निषिकारक्यकारिप, चरणं चतुर्धरे ॥ ५४ ॥
 अथ पुनस्तपस्तद्विपरिपद्यैः अतुष्टतप्रामैतेः ।
 विशातपष्टानं तना, विहरविजनं समाश्रित्य ॥ ५५ ॥
 तापोऽत्रिपयोगविभोः, पष्टानं नवेकलक्षणं २२६ मितानि ॥
 पांशुकुसुमेषु पवेसु, पष्टानं बहानं चायाति ॥ ५६ ॥
 भाटशानि प्रभुः पञ्च, वक्त्रे प्रथमकर्मणः ।
 तानि पञ्चास्तरास्य, तवेव दशमानि तु ॥ ५७ ॥
 दर्शनाऽऽपरगण्यापि, मोहनीयस्य कर्मणः ।
 अष्टाविशानिमुह्यानि, विशिष्टाष्टमकानि च ॥ ५८ ॥ (युग्मम्)
 अष्टमदशमायेवं, येन गात्रे तथाऽऽयुषि बहनि ।
 कान्तान् नयवात्राङ्गो, न च जङ्गलमण्यस्तु तपः ॥ ५९ ॥
 तपोऽनारवं विहर्तनेकै-रनुत्तरेः आगुरुदुःखजोऽसौ ।
 वयुः शुशोषान्तस्तनदोषः, सप्त समप्रहृष्टैः स्वकीयम् ॥ ६० ॥
 धर्मानि तस्येति जना निर्वाह्यं,
 निर्गहनाङ्गनयपक्रियाऽऽख्यम् ।
 अथातरतु सर्वगुणः किमेव ।
 भीमान् जगच्च-कुपुर्कर्मिण्यः ॥ ६१ ॥
 महत्स्थिताः मातृवयूस्त्रेभ्यः, सौगण्ठ्यमुख्येभ्यः मण्डलेषु ।
 हस्तमग्न्यदुमपास्तदोषः, स सुविमानुसंहरक्षिण्य ॥ ६२ ॥
 इतिनलिलकः भीम-त्यहमवावाहर्कान्तिने कङ्क ।
 विक्रममुपतेः समति-काले रमनवातिथिः ५६६ मितेऽष्टे ॥ ६३ ॥
 विविधता विदितानुशतः, भीमानानाम्द्विमलसुरिः ।
 ॥ ६४ ॥
 किल गच्छन्तेना ।
 भीमान् स सुरिस्तु बभूव सप्त-
 निशा बृहद्गव्यपसर्वदेव ३७ ॥ ६५ ॥
 नयोऽभिधाऽऽदिविस्मय पञ्चकस्या-
 रिशो ४५ जगच्च-द्रुमुनीम्वचनः ।
 ततः क्रियोकारकृतो मुना-छा-
 स्योदशाः भीमुरयो बभूव ५६ ॥ ६६ ॥
 एवं भीवीरजितः, सन्तिहृद् गच्छनायगुणगणैः ।
 आनन्द्विमलशूरवः, भीमस्तः सप्तपञ्चाशः ५७ ॥ ६७ ॥
 आनन्दस्वयंपट्टे, प्रत्यभ्यविजयदत्तसुरिभ्याः ।
 सर्वत्र विजयवन्तो, नवयन्तः समयवन्तश्च ५८ ॥ ६८ ॥

तेषां पट्टे सप्रति, विजयते सर्वसुरिपारीक्षाः ।
 सुविहृतस धुमनयः, भीमस्तो द्वीरविजयाऽऽह्वः ॥ ६९ ॥
 बीमाभ्यमद्वुतनरं, भावमसाधारणं सदा येषाम् ।
 वैराग्यमुत्तमं, चरित्रमुत्तरतमं च ॥ ७० ॥
 येषां दीर्घाश्च गुणानि, शक्तौ सप्तमऽज्ञो न जायेताम् ।
 वर्णयितुमसङ्गता-दप्रामेयार्थाप्य पुण्यानाम् ॥ ७१ ॥
 आविजयसंनसुरि-प्रसूक्तमैतुपुङ्गवैविगतद्विः ।
 संविनपदवारिभ्याः, आंगुरवस्ते जयन्ति तस्मा ५९ ॥ ७२ ॥
 तेषां धीसुगुणानां, प्रमानमात्रा च संभूतानन्दः ।
 वेदाङ्गितेऽत्र १६३३ मिते, विक्रमनृपाज्ञतो वर्षे ॥ ७३ ॥
 शिष्टाः शूरिगुणानां, युगोत्तमाऽऽनन्दविमलसुरिणाम् ।
 निर्मितवत्तु वृत्तिमिमां-मुपकारकृते विजयविमलः ॥ ७४ ॥
 (युग्मम्)
 कौविन्दविद्याविमलाः, विवेकविमलामिधाश्च विह्वलः ।
 आनन्दविजयगणयो, विवेकस्तपसां सुरे ज्ञेयम् ॥ ७५ ॥
 शोधनलिखनाऽऽदिविद्या-वस्या वृत्त-अर्थयुः समुद्योगम् ।
 क्युं शब्दमाद्वयः, उपनस्तक्यद्वक्तृज्ञाः ॥ ७६ ॥ (युग्मम्)
 प्रत्यक्षरे गगनया, वृत्तमानं ससुवकम् ।
 सहायाः पञ्चमाकोनि, शतान्यष्टावमुष्टनाम् ॥ ७७ ॥
 यावन्महीतरे मेरु-यावच्चन्द्राद्विचारकौ ।
 तावद्वितारय धीरि-वोच्यमाना धृता जयेत् ॥ ७८ ॥ ॥ १०४ ॥
 आश्रयः ॥ अ० ।
 पट्टिजनं-पाटयमान-त्रि० । सिरिकलितिकाऽद्विधाऽनमका-
 रेण वाद्यमाने, आ० चू० १ अ० ।
 पट्टिया-पाटिका-आ० । पनुयैष्टौ, कौ० ॥ " सरासणपट्टिआ " ॥
 जं० ३ वक्त्रं । यंशानामुपरि कस्याभ्यानीयेष्टौ, जी० ३ प्रति०
 ४ उ० । रा० ।
 पट्टिमंग-देशी-कङ्करे, तामुल्याने, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।
 पट्टिम-पट्टिआ-जु० । प्रहरणविशेषे, उत्त० १६ अ० । प्रश्न० ।
 पट्टुहिअ-कृच-त्रि० । सकर्दमजलं, " खउरिअं उचिचव-
 लयं पट्टुहिअं ज्ञान कटुसजलं " पाठ० ना० ८९ गाथा ।
 पट्ट-पट्ट-त्रि० शरीरावयवविशेषे, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । उपरि-
 तनभागं, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । उपरितने, वृ० १ श्रु० ५
 अ० १ उ० । " तन्निमं पट्टं च तलं " पाठ० ना० १२२ गाथा ।
 प्रपु-त्रि० । चाभिनि, कुयले, जी० ३ प्रति० ३ उ० । कायोणा-
 मावलम्बितकारिण, रा० । प्रधाने, उपा० ७ अ० । अग्रसरे,
 कटा० १ आश्र० ३ कण । अग्रगामिनि, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
 प्रश्न० । जु० । प्रश्ने, स्था० ।
 प्रश्नविभागमाह-

उविदे पट्टे पापते । तं जहा-संसयपट्टे, वृग्महपट्टे, अणु-

जोगी, अणुलोमे, तद्विणाण, अतद्विणाणं ।

(कृतिवहेरयादि) प्रवृत्तं प्रश्नस्तन संशयः प्रश्नः कविर्द्वयं सं-
 शयं सति या विधीयते । यथा-" जह तवसा आद्विणं, संजम-
 आंगो तवो ति ते कहणु । देवसं जनि जई, मुकराह स-
 रागसजमआ ॥१॥ " इति । एवमुद्वेगं मिथ्याभिनिवेशो, विप्र-
 तिपरेत्यर्थः । परपङ्कट्याण्यर्थः । कथं प्रश्नः स एवमुद्वेगप्रश्नः ।

(विस्मयायं णिष्ठितुं सि) मरणवैषम्येण पापकर्मवदनविशेषस्य विषममत्या निष्ठासम्भवादिति द्वितीयः। तथा—(विस्मयाय) समोऽवयवस्य (सि) विषमकालाऽऽप्युपकायः समकालमवयवान्तरात्पत्यः (ते ण पापं कर्म) विस्मयाय पडवितु, सममायं निष्ठितुं सति) तृतीयः। कतुधेयुः कृत्येन प्राप्तः। इह वैतान् न जङ्गलान् प्राप्नोति न जङ्गलाऽऽश्रित्य सुखैरुत्तम-

“पशुवक्षसय किं ह्य दुः समाउउव्यक्षसु वचनंगो ।
किं व समजिणक्षसय, गमणिज्जा अत्थमो भंगा ॥ १ ॥
पशुवक्षसय भंगा, पुच्छा भंगाएल्लोममो वच्चा ।”

यथा पृच्छाभङ्गाः समकप्रस्थापनाऽऽद्यो न बाध्यन्ते, तथेह
समाऽऽयुष्काऽऽद्योऽप्यत्र भन्यथा व्याख्याता अपि व्याख्येया
इत्यर्थः । ज० २६ श० १ व० ।

अग्रंतरोववववगाणं जेत ! खरइयाणं पावं कम्मं किं स-
मायं पट्टविंसु, समायं गिठ्ठविंसु पुच्छ ! गोयमा ! अत्थंगइया
समायं पट्टविंसु समायं गिठ्ठविंसु, अत्थंगइया समायं पट्टविंसु
विममायं गिठ्ठविंसु । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुब्ब-अत्थे-
गइया समायं पट्टविंसु तं चेव ! गोयमा ! अग्रंतरोववववगा ण-
रइया छुविहा पच्छता । ते जहा-अत्थेगइया समाउया समो
वववगा, अत्थेगइया समाउया विममावववगा । तत्थ णं जे
ते समाउया समावववगा तां एं पावं कम्मं समायं पट्टविंसु,
समायं गिठ्ठविंसु । तत्थ णं जे ते समाउया विममावव-
गा तां एं पावं कम्मं समायं पट्टविंसु, विममायं गिठ्ठ-
विंसु, मे तेणट्ठेणं तं चेव । सत्तेस्मा णं भंते ! अग्रंतरो-
वववगा णरइया पावं कम्मं एवं चेवो जाव अलागारो-
वववताए । एवं अमुरकुपाग वि । एवंो जाव वेमाणिया,
छावंरं जे जस्म अत्थि तं तस्म भाणियय्वं । एवं राणावा-
गिज्जेला वि इडकाए । एवं गिरवसेसो जाव अंतगइयां जे से
वं भंते ! जेतं तिं जे जाव विहरइ । एवं एणं गमएणं एणं
बंधिमण उडंसगपत्तिवासी सत्ता । एवं इह वि जाणियव्वा
ओ जाव अचरिमां ति । अग्रंतउडंसगणं वडएह वि एगाए
वत्तव्वया, संसाणं सत्ताएणं एका वत्तव्वया ।

(अणन्तरोवषण्णगामुत्थ्यादि) त्रितयः । तत्र चाऽऽनन्तरोप-
पन्नकः द्वितीयः- (समाश्रया संभाव्यवषण्णं) अनन्तरोपप-
न्नानां सम एव आमुकद्वया भवति, तद्वैषम्येऽनन्तरोपपन्नत्वमे-
व न स्यादुपपन्नप्रथमतोऽप्येत्याक्षेपः । (संभाव्यवषण्णं) ।
मरणाऽनन्तरं प्रथमतोऽप्यसिद्ध्यति, ते च मरणकाले ज्ञेयपूर्व-
गत्याऽनन्तरोपपन्नकः उच्यते । (समाश्रयादिविषयोवषण्णं) ।
निष्कर्मोपपन्नव्यभिहातः मरणवैषम्यादिति तृतीयचतुर्थौ भ-
ङ्गावन्तरोपपन्नेषु न सन्तवन्तोऽनन्तरोपपन्नव्यादेविति द्वितीय
चङ्गीकारः, एवं शेषा आपः (तत्रैव अणन्तरोद्देशेऽपानां चङ्गीकार-
विधिः) अनन्तरोपपन्नानन्तरावाद्याऽनन्तराऽऽहंकारानन्तरं पञ्चा-
कांश्चकारानाम्- (कर्ममप्युपपन्नस्यं) नि कर्मप्रस्थापनाऽऽद्यैव प्रीति-
यादनपरं दहं कर्मप्रस्थापनशून्यमेकोनश्रुश्रानं कृत्वात्तः समाप्त-
म् । तन् १० १० १० १० ।

पट्टवय-प्रस्थापक-पुं०। प्रारम्भके, "पट्टवयञ्चो अ दिवसो।"
(९) प्रस्थापनकश्च प्रारम्भकश्च दिवसः। भाव० ६ अ०।

पद्विषय-प्रस्थापित-न० । प्रवर्तिते, नि० वृ० ३० उ० । स्थि-
रीकृते, भ० १२ श० ४ उ० । मनुष्यगतपञ्चेन्द्रियजातिप्रसथा-
करण्याप्तसुभगाऽऽद्वयशः कीर्तिनामसदोद्वयत्वेन द्वयवस्था-
पिते, प्रका० २१ पद० भ० ।

पद्मविद्या-प्रस्थापिता-स्त्री० । बहुध्वारोपितेषु यन्मासगुर्वौदि-
 प्रायश्चित्तप्रस्थापयति वेगदुःखभजे तत्संप्रक्याप्तौ प्रस्थापिता ।
 आरोग्यगुणान्ने, स्था० ५ टा० २ उ० । "जं वहति पद्मिन्सं सा-
 पचवितिका जघति ।" नि० न्य० २० व० ।

पट्टाविय-प्रस्थापित-त्रि० । " स्थष्टा-थक्-ञिष्ठ-निरुपाः " ॥ ८ । ४ । १६ ॥ इति सूत्रेण स्थास्थाने ढेत्यादशः । प्रा० ४ पाद । प्रकर्षेण स्थापिते, सूत्र० २ भु० ६ अ० ।

पठि-पृष्ठि-श्री० ॥ "स्वराणां स्वराः प्रायोऽप्यग्रे" ॥ ८ ॥ ४ ॥
 ३२२ ॥ इति मूलेण व्यूहकारस्य स्व्यानेकारः । प्रा० पं पाद
 आ० चू० ॥ "द्वितीयमर्थयोरपि पूर्वं" ॥ ८ ॥ २० ॥ द्वि-
 तायितयुक्तप्रसङ्गेष्वपि पूर्वा अग्रतः, द्वितीयस्योपरि
 प्रथमस्योपर्यपि तृतीय इत्यर्थः । इति उकारोपरि टकारः ।
 प्रा० २ पाद । प्राकृतन्यासं प्रवृत्तशब्दस्य 'चित्ति' आदेशः ।
 "पाठ" इति शब्दोपनिर्वाहस्य, उच्यते ३ अ० ॥

पट्टिअ-प्रस्थित-त्रि० । “स्थः ठा-थक्-चिष्ठ-निष्ठाः” ॥८।
 ४ । १६ ॥ इति स्थास्थाने द्दुः । प्रा० ४ पाद । प्रयाते, आ०
 म० ? अ० ।

पटित्नुन-पटित्त्वा-स्त्री० । “क्वः तूः” ॥ ७ । ४ । ३२२ ॥ इति
पेशाब्धां क्वाप्रत्ययस्य त्नाऽऽदेशः । अर्णोऽर्थे, प्रा० ४ पाद ।
पन-पट-पुं० । ललरीयवस्त्रे, क्वा० १ अ० १६ अ० । वृषुलवस्त्रे,
क्वा० १ अ० १ अ० ।

परंवा-प्रत्यञ्चा-स्त्री० । प्रत्यञ्चायाम्, “सिस्थं नीवा गुणो
परंवा य ।” पा० ना० १२२ गाथा ।

पठन्त-पतन्त-त्रि० । भ्रश्यति, अनु० ।

परमंतरिय-पटकान्तर-न० । वस्त्रविशेषान्तरे, तं० ।

[illegible]

परुकार-पटुकार-पुं० । तन्तुवाये, प्रहृ० २ आश्र० द्वार ।

पहलर-देशी-प्रयासप्राये चिह्नकाऽऽश्रित्ये० ना०६ वर्ग२१माथा ।

पट्टक—पेशी-धवले, दे० ना० ६ वर्ग १ गाथा ।

पहलं—देशी—गिरिगह्वरे, दे० ना० ६ वर्ग २ गाथा ।

पुरुषा-देशी-चरणाऽऽघाते, दे० ना० ६ वरं ८ गाथा ।

पदरस-देशी-सुसंयमिते, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पदमुञ्जा-देशी-चरणाऽऽधत्ते, दे० ना० ६ वर्ग ८ गाथा ।

पदण-पतन-न० । पाते, नि० चू० ११ २० । " पदण लि वा उ-
रुण्ण लि वा एगट्टं । " नि० चू० ६ ४० । बाहू देः अङ्गुल्येदा-
ऽऽदिता पाते, तं० । वर्णाऽऽदिविमाशे, हा० ११ ४० । अ० । म-
रुमहे, "पदणं तु उपासिताम् । " (५०६ गा० ।) सङ्गं उपलिसा
जो पडइ वल्लमवने डिण्डिकवत्तु तं पुण पदणं । " नि० चू०
११ २० । ('बालमरुण' शब्दे विस्तरः)

पदमंरुव-पटमणप-पु० । पटमये मण्डये, आ०क० १ अ० ।

पदमाण-पतन-वि० । पतितुकामे, हू० ६ ४० । आचा० ।

पदयाणुग-पटनानक-न० । पर्याधस्याधो दीयमाने अश्वो-
पकरणे, हा० ११ ४० १७ अ० ।

पटन-पटल-न० । संवे, सु० ३ ४० १ अ० । वृन्दे, अतु० ।
समाजजातीयवृन्दे, आ० चू० ५ अ० । समूहे, हा० ११ ४०
१२ अ० । अ० । मिताऽवसरे पात्रप्रकादकपु, प्रश्न० ५ सम्ब०
छार । यानि जिक्को पधट्टमिः पात्रोपरि स्थायन्ते । हू० ३ ४० ।
नामि, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा । पा० १० ना० ।

पटनकानां प्रमाणमाह-

तिविहम्मि काल्लेपे, विविहा पटनञ्ज तु होति पातस्म ।
गिम्हट्टमिस्सवासु, उक्कोमिज्जिमज्जमा ॥२८८॥

विशिष्टे कालच्छेदे कालविमोगे प्रविशति पटनकानि पात्र-
स्य भवन्ति । इदमेव शब्दोऽपि प्राधान्योऽश्वरवर्गसु मय्येकमुत्प-
द्यति मध्यमानि जघन्यानि च, तत्र यान्यव्यस्तद्वद्वानि तानि ।
इदमेव भावयति-

गिह्हासु तिषि पटनञ्ज, चउरो हेमंते पंच वामासु ।

उक्कोमगा उ एते, एतो वोच्छामि मज्जिमगा ॥२८९॥

प्राध्वेषु चतुर्थे मानेषु त्रीणि पटनानि नमन्ति, कालस्या-
त्यन्तस्मिन्भवत्याह, चत्वारि हेमन्ते, पञ्च वर्षावपुः, पताभ्युत्थानि
मन्तव्यानि, अत ऊर्ध्वं मध्यमानि वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञान्तमहाऽऽह-

गिम्हासु होति चउरो, पंच य हेमंते उच्च वामासु ।

मज्जिमगा खलु एते, एतो उ जट्ठपप वोच्छं ॥२९०॥

प्राध्वेषु चत्वारि पटलकानि, हेमन्ते पञ्च वर्षावपुः पट, मनाक
जोनिनञ्ज प्रज्ञनतराणामेव स्वकार्यसाधनात्, एतानि खलु म-
ध्यमकानि मन्तव्यानि ।

अत ऊर्ध्वं जघन्यानि वक्ष्ये-

गिम्हासु पंच पटनञ्ज, हेमंते ऋष सप्त वामासु ।

तिविहम्मि काल्लेपे, विविहा पटनञ्ज तु पातस्म ॥२९१॥

धीध्वेषु पञ्च पटलकानि, हेमन्ते ऋष, वर्षासु सप्त, एतानि ज-
घन्यानि । एवं विशिष्टकालच्छेदे प्रविशति पटनकानि पात्रस्य
भवन्ति । उक्तं पटनकानां गणनाप्रमाणम् ।

अथ प्रमाणप्रमाणं, तत्र च विशेषचूर्णः- " एत्थ निग्गया च-
उरंसा पटनञ्ज तं ताण मज्जिमपट्टे देहा अट्ठ संगुल्लोहं लेवांति, ग-

च्छासीणं जं उग्गाहिप समाने चउदि अंगुलीहि जंतुप न
पवाति । अहवा-दाडसाणेषु अट्ठाऽऽज्जिहि छादरणेण दिव-
ह्मा हेत्थो । " हू० ३ ४० । नि० चू० । प्रव० । अ० । अ० ।
प० व० ।

पटनग-पटनक-न० । पटलपुपजाजने, स्था० ७ डा० ।

पदना-देशी-पटकुल्याम, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पदनामय-पटशाटक-पु० । पटकः शाटकः पटशाटकः ।
शाटको हि शाटनकारकोऽप्युच्यते, इति तद्व्यवच्छेदार्थं पट-
प्रथमम् । अथवा-शाटको वल्लमात्रं, स च पुत्रुतः पटोऽभि-
धीयते पटशाटकः । म० ६ शा० ३३ ४० । परिधानं, हू० १
उ० २ प्रक० । पटश्च शाटकश्च द्वन्द्वः । उत्तरीयपरिधानवल्लयाः,
हा० ११ ४० २ अ० ।

पटन-पटन-पु० । आलोच्यविशेष, प्रह्ला० ३३ पद । आरम्भं,
" होल " इतिव्याने, स्था० ७ गा० । न० । आ० म० । विशेषं ।
नायमपटटे, " नगाडा " इतिव्याने, आ० । म० । स च किञ्चि-
दायन उपर्यवक्ष्य समप्रमाणः । आ० म० १ अ० ।

पदगा-पताका-स्त्री० । " प्रमय्यो डः " ॥२९१॥ इति तस्य
डः । प्रा० १ पाद । " विधाये वेजयंतीओ, पडया केउगा धया
हुमुया । " पा० ना० ६ गाथा । चक्रविहाऽऽदिप्रवृत्तपथ-
ते, म० ६ शा० ३३ उ० । मरुमिहाऽऽमरुचिह्नमिहने, आ० । ध्वजल-
क्षणमहने, प्राची हस्तिनामुपरि वर्तिनि (हा० ११ ४० ७ अ०)
निर्यकपटकपे लोकप्रामादस्थं, शा० प्रह्ला० ३३ । आ० म० ।
विधा० । मरुचयेने, जी० १ प्रति० । हा० ।

पदगाऽपदगा-पताकातिपताका-स्त्री० । मरुचयेने, जी० १
प्रति० । " सपदगापदगानमदिप । " सह पताकया चनेन इति
सपताके, तच्च तत्रैको पताकामतिक्रम्य या पताका सा अति-
पताका, तया मरिक्कते यत्नया । प्रह्ला० १ पद ।

पदानाहरण-पताकाहरण-न० । पताकायाश्चारित्राऽऽश्वानि-
जघन्या हरणे प्रहृष्टे पताकाहरणम् । शिजगीयया पताकाप्र-
हणे, " यया महवयचक्रकारणा पदगाहरणं । " लोके हि मन्त-
युकाऽपिपु वल्लमाभरणे ऊर्ध्वे वा ध्वजस्य वधने, तत्र यो येन
युकाऽऽदिता गुणेन प्रकटयन् स वल्लमपथे पुत्रोऽतुया युक्तानि
पताकां हरतीत्युच्यते । एवमत्राऽपि पात्रिकाऽऽदिपु महाप्रसो-
धारतः समुपजातचारित्राणिशुद्धिप्रकार्यः साधुः प्रवचनोऽप्या-
श्चारित्राऽऽश्वपतापताकाया हरणं करोतीति । पा० मथा० ४४ ।

पदायाण-पर्याण-न० । " पर्योण का वा " ॥ २९१ ॥ २५३ ॥
पर्योण रस्य डा इत्यादेशो भवति वा । इति रस्य विशिष्टस्य कः ।
" वहायानं । पतनाय । " प्रा० १ पाद ।

पदाक्षी-पटन-स्त्री० । पटनमूढे, ह्य० ।

मुत्तूणं मात्तूणं, तेणं महितो पटलस्य म् ।

हेट्ठा उवरिमि छिं, सोमिमि पदालिवहारे ॥२९२॥

साधूनामवकाशो मुख्यः तेन पुनर्व्यामिना श्रययानरेण वक्रधिक-
स्य जाटकं युतीरः, युतीरश्च च प्रापितः, तस्मिन्प्रापिते अवस्ता-
कृतिकस्य जागकमुपरि मात्रे साधुः अथवा-अवस्ताव शास्त्राणां
क्षिताः साधवः उपरि मात्रे वक्रविकस्य दृश्य, एतन्मध्यमुख-

ते। एवं मिश्रे चिन्तानां यदा शालायां साधय उपरि माझे वक्राक-
रूपेण भाष्यं तदा पदाशी गमनं भागवत्परीति न काचित्सा
सूतं सति। अथ-वक्राकृत्य भाष्यमथन्तत् साक्षाद्यमुप-
रि माझे निष्ठुनं साधयः पदाशी च गमनं तदा वक्राकृतिश्च-
न्त्यसि उपरि माझे पञ्चमं गमनं, तन्माधुनं कष्टं, मम तू भा-
गवत्पथन्तत् साक्षायां ततो विनश्यतीति एयं चिन्तायस्या प-
दाली न जायति, तत्र पथन्तीति काश्चित् न जायति तदा द्य-
वहारः कर्तव्यः, व्यवहारो जायति नयति। द्य० ७ उ०। बु०।
पौ०। दे० ना० ६ व० ६ माथा।

पदि-प्रति मयः० । "प्रत्यादी रुः" । उ । १ । २०६ । इति तस्य
 ङः । प्रतीये, प्रतिशूलये भवः । आभिमुखये, चं० प्र० २० पाहु० ।
 प्रतिवेष्टे, विष्टे० । आच० । वोढ्यायाम्, आ० म० १ भ० ।
 प्रतिपाद्याये, आ० च० ४ अ० ।

पटिअ-देशी-विद्याटने, वे० ना० ६ वर्ग १२ माथा ।

पट्टिअग-अनुवज्ज-धा० । अनुवज्जे, “अनुवज्जे पट्टिअगः”
॥८॥ ४ । १०७॥ इति सूत्रेण ‘पट्टिअग’ आदेशः । ‘पट्टिअगह’ ।
अनुवज्जति । प्रा० ४ पाद ।

परिब्रज्य-देशी-उपाध्याये, वे० ना० ६ अर्ग ३१ गाथा ।

परिग्रामित्त-प्रत्यमित्र-पुं यः पूर्वमित्र भूत्वा पश्चादमित्रो
यातः तस्मिन् शत्रौ, आ० चु० १ अ० । जी० ।

परिच्छय-दर्शा-चु.उ.मूल. सं० ना० ६ अंग १७ गाथा ।

परिच्छली-देशी-त्वग्निं. दे०ना० ६ वगं ७ गाथा ।

परिआगत्य-प्रत्यागत-न० । प्रत्यागमने, आ० सू० १, अ० ।

परमेश्वरस्य-प्रवृत्त्यनुरूप-वि० । आत्मानमात्मानं प्र-
वृत्त्यनुरूपफलस्य-वि० । आ० २३ । आ० ।

षड्विंशार-प्रतीकार-पुं० । त्रिंशत्कल्पायाम्, आय० ४ अ० ।

परिचित्रण-प्रत्युत्तरण-न० । नास्तिक्याऽसङ्कलणं, नि० सू०
१ सू० ।

परिपलिम्ब-देशी-कृतार्थे, दे० ना० ६ खग ३२ गाथा ।

परिकृता-प्रतिकर्त-त्रि० । चिकित्सके, म्या० ४ उ० ४ उ० ।

पडिकापिय-परिकुम्-अ० । कुतसजाडाऽऽदिसामग्राके, विपा० १
अ० २ अ० । ग० ।

परिचय-परि (प्रति) कर्म-न० । गुणास्तरोत्पादने, स्था०
१ ग्रा० । यत्प्राज्ञाऽऽद्वैतज्ञानसाधनाऽऽद्या, स्था० ५ ग्रा० २ उ० ।
सङ्ख्यनाऽऽद्वैके पाटीशक्तिके, स्था० ४ ग्रा० ३ उ० । वसत्यादि-
संरक्षणे, स्था० १० ग्रा० ।

पडिकम्पविमुञ्चि-परि (प्रति) कर्मविशुद्धि-छा० । परि-
कर्मणा वसत्यादिसंस्कारालक्षणन क्रियमाणेन संयमस्य विशु-
द्धौ, स्था० १० डा० ।

यदिकम्मावधाय-परि (प्रति) कर्म्मोपघात-पुं । यत्प्रमात्राऽदे-
 श्छेदनेत्येवमाऽऽदिनाऽकल्पनायाम्, स्थाप ५ भा० २ उ० ।

षडिकय-प्रतिकृत-न० । प्रत्युदकारे, स्था० ४ उ० ४ उ० ।

प्रादिकृति-प्रतिकृति-सं० । स्थापनायाम्, आन्ना० १, अ० १, अ० १ उ० । कुने कार्ये यः क्रियते विनयः स प्रतिकृतिरूपत्वात् प्रतिकृतिः । औपचारिकविनयभेदे, व्य० १, उ० ।

पडिकुट्ट-प्रतिकुष्ट-प्रि० । नियारिते, पञ्चा० ४ विद्य० । नि० च० ।
स्था० । निराकृते, दर्श० ४ तस्य । पि० ।

पटिकुट्टकुल-प्रतिकुट्टकुल-न० । हिएमनाय निषिद्धकुलं, प्रति-
कुट्टकुलं द्विविधम्-इत्वरं, यावत्कथिकं च । इत्वरं सप्तकथकम् ।

पानिकुटिल्लगदिअस-पतिकुट्टदिवस-पुं० । इक्षप्रत्ययः प्राकृते स्वा-

अथ प्रातःकुण्डा एव प्रातःकुण्डलकाः, ते च ते प्रातःकुण्डलकविषयाः ।
 प्रातःपुष्पविषयेषु, "प्रातःकुण्डलकविषये, वृद्धा अहमि च तव-
 मि च । वृद्धि च वृद्धि या-रसि च वृद्धि पि वृद्धिः ॥१॥"
 वृ० १. ० । सेवाऽऽदिवादा वा द्विविधम् । प्रा० २ पाद ।

पनिक्कल-पानिक्कल-वि० सेवाऽऽदित्यात् वा द्वित्वम् । प्रा०
 २ पाद । पानिपानिनि, प्रवृत्त० । अन्ध्र० ङार । प्रत्ययिके, स्थान० इ
 ग० ४ ३० । विपरीतवृत्ता, स्थान० ४ ग० ३ उ० । अनभिमतं,
 आचा० २ धृ० १, चू० २ अ० २ उ० । द्विपणि, आचा० १ धृ०
 २ अ० ३ उ० ।

परिकूलतामि (ण्)-परिकूलजापिन्-अ०। प्रतिकूलं प्रति-
लोमं मापन् यन्ताव्यर्थशालः प्रतिकूलनार्थः। उच० १२ अ०।
सम्मुखवादिनि, “ अस्मै यथाणं परिकूलनासो, पनाससं किं
तु स्यासि अस्मै।” उच० १२ अ०।

परिकल्पया-प्रतिकल्पता-स्त्रा० । विरोधितायाम्, द्वा० १४ द्वा० ।

पडिक्क तवयण-प्रतिकूलवचन-न० । प्रस्तुतस्य मधुत्वचोभिर्मा-
 र्गमप्रतिपाद्यमानस्य गतिप्रवृत्त्यापणं, दर्श० ४ तश्च ।

परिकृतिय-प्रतिकृतिन-त्रिण । प्रतिभाषितं, नि० १ भू० १
यग ६ अ० ।

परिकृत-प्रतिक्रान्त-त्रि० । निवृत्ते, आ० म० १ अ० । आ०
 च० । मर्यादितप्रतिनिवृत्ते, पा० ।

परिक्रान्तव्य-प्रतिक्रान्तव्य-त्रि० । निर्वर्तितव्ये, मिथ्यापुष्टकते
दानव्ये, आ० म० १, अ० ।

परिक्रमण-प्रतिक्रमण-न० । प्रतीत्यग्रमुपसर्गः प्रतिपाद्येषु वर्त-
ते । 'कमु'पार्श्वकोषस्य दृष्टान्तस्य प्रतीपं प्रातिक्रम्येन वा क्रम-
णं प्रतिश्रमणम् । एतदुक्तं, जघनि-श्रुतयोगिन्योऽशुभात् संक्रा-
न्तस्य शुभेष्वेव प्रतीपं प्रातिकूलं वा श्रमणं प्रातिक्रमणमिति ।
उक्तं च-

" स्वस्थानाद्यत् पस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः ।
 तत्रैव क्रमणं ज्ञेयं, प्रातिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥
 साधोपशमिकाङ्क्षावा-दौघादियक्रमस्य वशा गतः ।
 तत्राऽपि च स एवार्थः, प्रातिक्रमं गमोऽस्मृतः ॥ २ ॥ "

प्रति इति कमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रतिप्रतिपत्तयामन्य-
र्थः। तत्क. स. "प्रतिप्रतिपत्तयं वा, शुभेषु योगेषु मौक्तिकं देषु। निः-
शङ्क्यस्य यत्तर्ह्य-सद्वा क्रियं प्रतिक्रमणम्॥१॥" शुभयोगिभ्यां शुभा-
योगात्पत्तयं प्रतिक्रम्य शुभेष्वेव योगेषु गमने, प्रायः ४ खग. ४०।

शुणं मंदां करोति । तृतीयस्य तु दोष इत्या शुणं करोति, दोषरहितेति च शुणमेव चणऽऽदिपुष्पाभिनयरोमाभावाऽऽभ्यक्तं करोति । तत्तत्तृतीयसमाधिकरस्य तृतीयस्य वैयस्य रसायनं क्षयकस्तुनस्य योऽयमेति कृत्वा राज्ञा कारितम् । एवं प्रतिक्रमणमपि यद्यनीचारमृज्जला दोषा भवन्ति ततस्ते जिनाति, अथ नास्ति दोषः ततोऽस्ति दोषे मद्रां कर्मान्तरं करोति; एवं कुशलाचारमस्य तृतीयस्य रसायनेनोपनीतमुपनयं प्रापितमिदं प्रतिक्रमणं मतव्यम् । एवं प्रतिक्रमणद्वारम् । ५० ६ उ० ।

(२) पञ्चविधप्रतिक्रमणम् -

पञ्चविधे पटिकमणे पठते । तं जहा-आमवद्वारपटिकमणे, मिच्छतपटिकमणे, कसायपटिकमणे, जोगपटिकमणे, जात्रपटिकमणे ।

इदं च विषयमेष्टावच्छेति । तत्राऽऽश्वद्वारमिति प्राणतिपासाऽऽदीनि, तेषां प्रतिक्रमणं निवर्त्तनं, पुनरकरणमित्यर्थः । आश्वद्वारप्रतिक्रमणमसंयमप्रतिक्रमणमिति हृदयम् । मिथ्यात्वप्रतिक्रमणं यदाभोगानात्रोपसदमाकृतिमिथ्यात्वगमनं तन्निवृत्तिरेवं कसायप्रतिक्रमणम् । योगप्रतिक्रमणं तु यन्मनोयचनकावस्थापारणामशोभनाती व्यावर्त्तनमित्याश्वद्वाराऽऽदिप्रतिक्रमणमेव विधत्स्वित्पशुपे भावप्रतिक्रमणमिति । आद्यं च -

"मिच्छताहं न गच्छे, न य गच्छावहं नाणुज्जाणह ।

अं मणयहकारिणि, तं भाणय जावपटिकमणम्" ॥ १ ॥ इति ।

विशेषविज्ञायां तृतीया पत्रायां ज्ञेयाः । यथाह -

मिच्छतपटिकमणम्, तद्वै अम्यजमे पटिकमणम् ।

कासायाण पटिकमणम्, जोगाण य अप्यस्त्रधानम्" ॥ १ ॥ इति ।

स्या० ४ उ० ३ उ० ।

(३) पाण्डुप्रतिक्रमणम् -

छविद्वे पटिकमणे पठते । तं जहा-उच्चारपटिकमणे, पासवरापटिकमणे, इत्तरिप, आवकटिप, जं किंचि मिच्छासामण्डिति ।

(छविद्वे पाण्डुकमणेत्यादि) । प्रतिक्रमणं द्वितीयप्रायश्चित्त-ज्जेलक्षणं मिथ्यादुष्कृतकरणमिति ज्ञायः । तत्रोच्चारस्वर्यं विधाय यदायोपाधका प्रतिक्रमणं तदुच्चारप्रतिक्रमणमेवं प्रक्षयविषयमपीति । उक्तं च -

"उच्चारं पासवणं, भूमीप बोसिरिणु उवउत्तो ।

बोसिरिणु तत्ता, इरियावाहियं पटिकमणम्" ॥ १ ॥

बोसिरि मन्तगज्जह, न पाण्डुकमणं य मन्तग जो उ ।

साह्ण परिचचेर, तियमेण पाण्डुकमे सो उ" ॥ २ ॥ इति ।

(इत्तरिपेति) । इत्तरं स्थकटपकाधिकं देवसिकरात्रिकाऽऽदि (आचकहियेति) । यावत्प्राधिकं यावज्जीविकं महा-

ज्वतमत्तपरिहानाऽऽदिदप, प्रतिक्रमणार्थं चाऽस्य निवृत्तिस्तथा-

स्वर्धयोगादिति । (जं किंचि मिच्छति) खेलमिच्छाणां धर्षित्व-

मिच्छाऽभोगानां भोगसहसाकाराऽऽभ्यस्यमस्वरूपं यत्किञ्चि-

दया असम्बद्ध तद्विषये मिच्छेदमित्येवं प्रतिपालपूर्वकं सिध्या-

दुष्कृतकरणं यन् किञ्चिन्मिथ्याप्रतिक्रमणमिति । उक्तं च -

"संजमेजोगे अष्टु-द्विपस्व जं किंच तद्वयमायिर्य ।

मिच्छ-पयेति दिया-णऊण मिच्छत कायव्य" ॥ १ ॥ इति ।

स्या० ६ उ० ।

तथा -

खेलं सिधाय वा, अथकिंलहापमज्जितं तहय ।

बोसिरिय पटिकमणम्, तं पिय मिच्छाकमेदं" ॥ १ ॥ इत्यादि ।

तथा - (बोमणंतिपेति) स्वापनान्तिकं स्वपनस्य सुप्तिक-

याया अमनऽवस्थाने भवे स्वापनान्तिकम् । सुप्तस्थिता दि ईर्या

प्रतिक्रामन्ति साधव इति । अथवा - स्वप्नां मिच्छावरो विकल्प-

स्वरूपाऽस्ती विज्ञायाः स्वप्नान्तिकतय जवे स्वापनान्तिकम् । स्वप्नवि-

शेषे दि प्रतिक्रमणं कुर्वन्ति साधवः । यथाह - "गमणागमण-

विहारं, सुते वा सुमिणदसणे राओ । नावा नदसन्तारे, इ-

यावद्विद्या पटिकमणम्" ॥ १ ॥ यतः - "आउलमाउतथापे सा-

वणवत्तिपापे" इत्यादि प्रतिक्रमणसूत्रम् । तथा स्वप्नकृतप्राणानि-

पानाऽऽदिद्वयं तथा प्रतिक्रमणद्वया कायाः स गेलक्षणप्रतिक्रम-

णमेवमुक्तम् - "पाणिपदमुत्सावापे, अद्वलमेदुणपरागहं खेव ।

सयमेण तु अणूणं, ऊतासाणं भवेज्जाहं । ॥ १ ॥" स्या० ६ उ० ।

(४) अष्टुना यत्तुक्तं सप्रतिक्रमणं धमे इत्यादि तत्प्रतिक्रमणं

दैवनिर्वाऽऽदि मेदेन निरूपयथाह -

पटिकमणं देसिअग-अञ्च च उत्तरिअमावकाहिये च ।

पक्खिअ चाउम्माभिअ-नंवच्छरि उत्तमपे अ ॥ १२ ॥

प्रतिक्रमणं प्राकृतिकपतशङ्कायै दैवसिक्तं त्रिवर्त्तमानं, रा-

त्रिकं रज्जुनिर्गुलम्, इत्तरं स्वपराकालिकं दैवसिक्तं त्रिकपटिकम-

णमधिकं यावज्जीवं यनाऽऽदिलक्षणं, पटिकं पञ्चानाचार-

निवृत्तम् । दैवसिक्तमेव शोषितं सत्प्राणमिति पाण्डिकाऽऽदि । (क-

मथमे १ उच्यते गृहदृष्टान्तेन - "जह गेहं पडिपयहिये सोहियं

नहं वि पक्खनसुत्तम् । मादिउत्ता सार्वनन, पव उहं वि नाय-

व्वं ॥ १ ॥" एवं आनुमानिकं मायमसिक्तम्, यनादि दि प्रतितान-

त्येव, उत्तमाय च भक्तप्रत्याख्याने प्रतिक्रमणं भवति, निवृ-

त्तिरूपवाचकस्येति मायासमुदायाः ॥ २ ॥ आ० ७ उ० ४ उ० ।

यावत्प्राधिकं प्रतिक्रमणम् -

उच्चार पासवणं, खेलं मिपाणप पटिकमणम् ।

आनोगमणाजोगे, महमकार पटिकमणम् ॥ २४ ॥

उच्चारं पुरीये, प्रधन्मं मुखे, खेलं श्रेष्ठाणि, सिक्खानेकं ना-

सिकोद्धेव श्रेष्ठाणि द्युत्तुपे सति सामान्येन प्रतिक्रमणं भ-

वति ॥ २४ ॥ आ० ७ उ० ४ उ० ।

आनोगे जाणेत-णो जो अउआगो कओ पुणो तस्म ।

जायस्मि उ अणुतावे, पटिकमणमजाणया इयरे ॥ २२ ॥

प्रत्युपेक्षनाऽऽदिविधिविधेयं तु न दृष्टान्ति, तथा आभोगे क-

नाभोगे सहसकारे सति योऽन्तरावरत्तस्य प्रतिक्रमणम् -

"आजोगे जाणेत-ण जो अउआगो कओ पुणो तस्म । जातस्म

उ अणुतावे, पटिकमणमजाणया इयरे" ॥ २२ ॥ अनाजोगेः

सहसकारो इयं सक्को पुण्य अपासितं णं उहं पटिपि ज

पुणो पासि नय तरह, नियते तु पाये सहसकारणमेतं" नसि-

द्धा सति प्रतिक्रमणम् । अथ आऽङ्करार्थः । इत्थं पुनः प्राकरण-

कस् - "परिसिद्धिओ पमज्जिय भत्ते पाणं च बोसिरिणु । वसही-

करयवरमंभ उ नियमेण पटिकमणं साह्ण । हयमथा आगनु

च मुमुत्तं जहि जिडे । पये या पक्वतो, नदीसतरणे पटिक-

मणं ॥ १ ॥" आ० ७ उ० ४ उ० ।

अयं च मानसर्वः-

सस्रसि अवेष्टहस्रगदं, सस्यश्लक्ष्णकणं किंपदागा ।

मायामई अ नागी, निभदिकवचंचणाकुनहा ॥३६॥

सललिताना मुष्टी वेल्लहहा स्फीता गतिर्यस्याः सा सललित-
वेष्टहस्रगतिः स्वस्विकलाङ्गनाङ्गिता कणा पताका यस्याः
सा स्वस्विकलाङ्गनाङ्गिता कणा पताकेति वक्तव्ये गायानङ्गभ-
याङ्गस्था पाठः । मायाऽऽसिका नागी निकुत्तिकापटवञ्जनाकु-
नहाः निकुत्तरान्तरो विकारः, कपटं वेद्यपरावर्तितोऽङ्गि बाह्यः,
आज्यां या यञ्जना तस्यां कुञ्जना निपुणैति गाथायः ॥ ३६ ॥

तं चऽपि वाङ्मगादी, अणोमहिब्रश्च अ अपरिहृत्यो य ।

सा य चिरसंचिचिनिमा, गहणम्मि वणे वसइ नाण ॥४०॥

इयमेवंजुता नागी रौद्रा, त्वं च व्यालशरीरं सप्रेमहृणीलः,
अनोपविषहस्र औपविषहस्ररहितः, अपरिहृतश्चाङ्गस्थः, सा च
चिरसञ्चिचिनिमा गहने सकुले वने कार्यजाते बधति ना-
गीति गाथायः ॥ ४० ॥

होरी ते विधिवाओ, तामे दाहंतं उवगयस्स ।

अपरोमहिपंतवलो, न हु अपाणं चिगिच्छिहिमि ॥४१॥

अवीष्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरमुपागनस्य मासस्य
अहवं स्नोकमोषिमन्मन्मन् वस्य सोऽहवोषिमन्मन्मन् यतः
अवमतो नैवाऽऽप्तमानं चिकित्सयस्तीति गाथायः ॥ ४१ ॥

इयं च मायानागी-

उत्तरमाणे सव्वं, महास्रओ पुण्णमहनिण्यो सो ।

उत्तरपासम्मि ति ओ, झोभेण विअट्ठई नागो ॥ ४२ ॥

(उत्तरमाणे ति) अभिमन्त्र सर्ववस्तु, महानालयो यस्येति म-
हालयः, सचिचिनिवारितस्वात् एषः पुष्कलावनमप्रत्येव निर्घोषो
यस्य स तथोच्यते । करण्डक्यासमधिकृत्याह-उत्तरपा-
सम्मिः उत्तरदिग्यासस्तु सर्धोस्तो श्रोत इति क्यापनाथः ।
अत एवाऽऽह-लोभेन हेतुभूतेन (विषट्ठेति ति) व्यावर्तते
कथ्यति सा नागाः सप्रे इति गाथायः ॥ ४२ ॥

दहो जेण मणुस्सो, महमायग्इवातिट्ठपूरं ।

सव्वविस्ससमुदयं खलु, कह गेज्जमि तं महानागं ॥४३॥

दहो येन मनुष्यः भवति महासागर इव स्वयंभूरमण इव
पुष्पूरस्तिमिपूरतः सर्वविषसमुदयं सर्वव्यसनेकाजपथं क-
थं प्रदीपयति त्वं महानागं प्रधानसंप्रतिमिति गाथायः ॥ ४३ ॥

अयं च क्षोमसपे-

एत् ते पावाऽऽही, चत्तारि वि कोडमाणमयालोहा ।

जोहँ सया संतचं, जरियमिव जगं कलकसेइ ॥४४॥

एते ते पावा अहयः पापसर्पाश्चत्तारोऽपि कोषमानमायालो-
हाः, ये सदा संततं सन् उचरितमिव जगत्पुत्रं कलकला-
यते प्रवज्जल्यौ कथनोति गाथायः ॥ ४४ ॥

एण्हँ जो ठ खज्ज, चउहँ आसोविमहि पावेहि ।

अवसस्स नरयपण्णं, नत्थि सँ आहोवणं किंवि ॥४५॥

एतिर्य एव खयने अज्यते चतुर्गिराशोविषेः कुञ्जैपापेरशो-
मनेस्तस्य बरास्य सतो बरकपनं भवति, नास्ति न विद्यते
(सि) तस्य आहोवणं किञ्चिदप्येन पत्तनोति गाथायः ॥ ४५ ॥

प्रथमभिधाय ते मुक्ताः-

एण्हँ अइं सदाओ, चउहँ वि आमीविसिहोरोहिं ।

विमनिग्गयाणहँ, चरामि विविहँ तवोकम्मं ॥ ४६ ॥

सो अहसो परिशो मस्रो य, पच्छा देवो भणति-किह जातं न
जाति वारिञ्जो, पुव्वज्जणया य तेष मिता अगदं बुद्धिं, सो-
सहाणि य न किञ्चि शुणं करेति । पच्छा नत्स सयथां पापसु प-
दिशो जीवावेहोति । देवो भणति-एवं अहं पि अहसो, अ-
हं एरिस्सं चरियमणुचरइ तो जीवति, जति पाणुपासति तो उ-
ज्जीवाविशो पुणो वि मरति, तं च चरियं गाहाई कदमि ।
एमिरहं (जाततो ति) भल्लनः चतुर्गिराशोविषैर्मुञ्जगो-
दैर्यैर्द्विषेतिद्योतयंतु विपनिद्योतनमिति चरामि आसवया-
मि विविधं विचित्रं चतुर्थे पद्याऽऽमाऽहमेवं तपःकर्म तप-
क्रियामिति गाथायः ॥ ४६ ॥

मेवामि सेसकाणण-सुमाणुसपरकक्खमुसं ।

पावाहीणा तेमिं, खणमवि न उवमि वोसंजे ॥ ४७ ॥

अच्छाहारो न सहइ, अइनिक्केण विसया उइज्जति ।

जायामावाहारो, तं पि पगामं न इच्छामि ॥ ४८ ॥

ओसक्कयाहारो, अहुवा विगइविवज्जिआहारो ।

जे किंचि क्याहारो, उवउज्जिअ घोमाहारो ॥ ४९ ॥

घोमाहारो थोवं, जणिओ अ जो होइ थोवनिदो अ ।

थोवावडिउवगरणो, तस्म य देवा वि पणमंति ॥ ५० ॥

सिक्खे नमंमिज्जणं, संसारस्था य जे महाविज्जना ।

वुच्छामि दंडकिरिअं, सव्वविमनिवारणिं विज्जं ॥ ५१ ॥

सव्वं पाणउवायं, पच्चक्ख्वाइ ति अझिअवययं च ।

सव्वमदिक्षादाणं, अण्वंजपरिअहँ साहा ॥ ५२ ॥

सेवामि अज्जमि शैलकाननमशानमशानपशुहृत्कुल्लामि, शै-
लाः पर्वताः, काननामि दूरवर्तिचनानि, शैलाश्च का-
ननानि क्षेत्रादिदृष्टः कियते । पापाहीनां पापसर्पाणां
तेषां क्षणमपि नोपैमि न यामि विधममं विश्वास्वामि
गाथायः ॥ ४७ ॥ अस्याहारः प्रभूताऽऽहारः न सहइ प्रा-
कृतशैलानां न सहते न क्षमते, मम स्निग्धमहं च प्रोक्तं भ-
विष्यति इत्येतदपि नास्ति, यन अतिस्निग्धेन शूद्रपशुणाप्र-
वृत्ते विषयाः शब्दाऽऽहय उदीयते उदकावस्थां नीयन्ते, न तस्य
यात्रायाऽऽहारः यावता संययात्रा संपन्ने तावत्ते अज्जामि
तमपि, न प्रकाशं पुनः पुनर्नेच्छामि इति गाथायः ॥ ४८ ॥
उत्सर्जनं प्रायशः अकृताहारोऽकृतामीनि क्रिया । अथवा-
विकृतांभवेति आहारो यस्य मम सोऽहं विकृतिवज्जि-
ताहारः यतिकिञ्चिदभिमनशोभने वौदनाऽऽदि कृताहारो
येन मया सोऽहं तथाविधः । (उपलक्ष्यिध घोमाहारो ति) ।
उपयुज्य स्तोकाः स्वल्प आहारो यस्य मम सोऽहं उपयु-
ज्य स्तोकाहार इति गाथायः ॥ ४९ ॥ एवं क्रियाशुकर्य
क्रियाभूतयोगाच्च गुणानुपदृश्येति-स्तोकाऽऽहारः स्तो-
कमणितस्य यो जयति स्तोकातिदृश्य घोमाहारो यः
उपधरेरुपकरणं तस्य कथंयंतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति
गाथायः ॥ ५० ॥ एवं अहं अणुपासंति तो उडंति
जयति परं, एवं पि जीवतो पच्छामो पुत्राविमुहो जिओ

किरियं पञ्चोत्तिजकामो देवो भणति-मिके गाहा । सि-
कान्मुक्तकामस्कृत्य मंसारस्थाब्ध ये महाविद्या केवाञ्चन-
दृष्टुषुविषयप्रभुषः, तांश्च नमस्कृत्य, चक्षुषे दृष्टाकरिया
सधेविषयनवारण्यो विद्यामति गाथाये ॥ ५१ ॥ सर्वे
सुषुषे प्राणातिपातं प्रयास्याति प्रयाषधे एष महाभूमि,
अमृतवचने च, सर्वे बाह्याऽऽदानम, अमृतपरिमहं च
प्रयाषधे स्वाहेति गाथाये ॥ ५२ ॥ एवं मणिप्रो उटिप्रो
अम्यापिर्त्तिहं से कदिये-न सहइति पञ्चत्वा पहाविप्रो पडिप्रो,
पुणो वि तदेष देवेष उटविप्रो, पुणो वि पहाविप्रो, तो पडि-
प्रो, तस्याप वेलाए देवो नेचजनि, पासाइप्रो उटविप्रो, पडि-
प्रुषुं अम्यापियरं पुटिप्रुत्ता तेण समं पहाविप्रो, पममि वण-
समे पुनरमं कहेति, सुषुषो पलेषुषुको जाप्रो । देवो वि
पडिप्रो । एवं सो ते कसाए सरीरकडए उटिप्रुण कप्रो वि
सचरिंते न देनि, एवं सो आदियस्स सावस्स अकरणयाए
अणुत्तिप्रो पडिप्रो होइ, इतिहेण सामभपरियाएण सिद्धो ।
एवं ज्ञापपट्टिकमणं ।

(४) प्रतिकमणिनिमिच्छ-

आह-किं निमिच्छं पुणो पट्टिकमणइह, जहा मज्झिमाणं
तहा कील न कजे पट्टिकमणइह ? आह-रिय आह एत्थ वेजेण
इदुत्तं । एगस्स रणो पुत्तो असीव विप्रो, तेण चित्थि-मा स
रागो भविस्सति, किरियं करावेमि । तेण वेज्जा सहाविद्या, मम
पुत्तस्स तिगिच्छं करेह, जेण निराणो होइ । ते अणति-करेमो ।
राया भणति-करिवा तुक्क जेमा । एगो अणुति-जइ रोगो अ-
रिथि ता उवसामेनि, जइ मरिथ ते चेष जीवेतं मरति । विप्रो
भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेति, अणहान न गुणं न दोसं क-
रेति । तिमिप्रो भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेनि, जइ मरिथ
तो वणकवजोव्वणहाववत्ताए पंरमेति । विप्रो विहो
अणगयपिस्सामे भाणियवो । निमिषण रथा कारिया किरिया
एवमिमं वि पट्टिकमण, जति शेसा अरिथि ता विसोहज्जति,
जइ मरिथ तो सोहिचरिस्स सुत्तापरिया भवइ । उक्कं सपस-
कं प्रतिकमणम् । अग्रान्तेर अणयनसम्पादो निरुपणीया ।
स चाऽऽप्यत्र प्यक्केण प्रकपितस्वाहोष्णकियते । गतो नार्मान-
पक्षो निक्षेपः । सामन्ते सुत्रालापकविण्यब्रह्म भिक्षुपस्याव-
सरः, स च सुत्रे सति भवति, तृचं च सुत्रागम्य इत्यादिप्रपञ्चो
वक्तव्यः । अत्रो ४ प्रो ७ प्रो २० ।

(६) प्रतिकमणविधिष्वं प्रतिकमणदेवमर्गोऽङ्को उक्तः-
साधुना ध्यावकाणो अनुयोजगहारगत " तद्विषयकरणे
इति पदस्य करणाग्नि-तत्साधकतमसि देहरजोहरनमुक्त-
वोत्तिकाऽऽदीनि, तत्संशेषाऽऽवश्यकं यथोचितव्यापारित-
यसिक्तानि निरुक्तानि येन स नश्वरितकरणेः सम्पद्य य-
थाऽवस्थानयस्तेष्वपकरणे इत्यर्थे इति वृत्तिः । तथा " जो सुह-
कोविप्रं अपाडिलोहिता वधं हंर तो मुठनं नस्स पडिप्रुचं ।
" इति व्यवहारमुच्यते । " पोसहसालाए उजिउ उवणपरिचं मुहपु-
सिअं पमज्जता सीहो गिहइ पोसहं । " इति विहावृत्तिका,
" पावणं मोत्तुं, गिहइता मुहपोतिअं । वणकायविमुक्कीए,
करेइ पोसहाइअं " ॥१॥ इति च व्यवहारवृत्तिरित्येवमादिप्र-
न्यप्रामाण्यथाव मुक्तवत्तिकादेजोहरणाऽऽवश्यकं हिसंष्वं वि-
धिना प्रमाजितोऽङ्को रथा ज्ञातो तद्व्यावर्तये सत्साक्षिकं कृत-
मनुष्ठानमस्थतं दहं जायत इति मुक्तसाक्षिकं, तद्व्यावर्तये नमः-

स्कारपूर्वं रथापनाऽऽचार्य रथापयित्वा पञ्चाऽऽचारिष्वङ्गुण्यं
प्रतिकमणं विधेयम् । अत्र ऽऽह कश्चित्- (५०) तथा तत्रैव यद-
परमुक्तम्- " चउत्तरं निगुत्तं च रुपपवं परमिक्कमणं " इत्यादि ।
तदपि न युक्तं भवेद् । यतश्चतुःशीर्षयं चन्दनकदानु-
प्रतीकचक्रसङ्गात्रे सति भवति, न तु साक्षाद्दुर्भावं रथापना-
चार्यस्याऽननुपगमो च, एवं त्रिप्रेक्षेक्षानिकमणौ अपि दू-
रपास्ते एव, अथविभूतगुरोः रथापनाऽऽचार्यस्य वाऽज्ञावात् ।
न च हृदयमय एव गुरुस्त्विति वाक्यं, तथा सति प्रवे-
शनिगमयोरविषयत्वादिति । तस्मात् " अक्षलं वराडए वा,
कठे पुण्ये अ वित्तकम्मे अ । सज्जावमसम्भारं, गुरुठवणा इ-
त्ताऽऽवश्यकं ॥१॥ " इतिवचनप्रमाणं वापुधाभावकारणं रथाप-
नाऽऽचार्यस्यापि समानमेवेति व्यवस्थितम् । पञ्चाऽऽचार्याश्च हान-
नदृशनचारित्वतयोर्बीजोऽऽचारः इति । तत्र सामाधिक्येन चारि-
त्राऽऽचारस्य श्रुतिः कियते । चतुर्विंशतिस्तत्वेन दृशनाऽऽचार-
स्य २, चन्दनकेन हानाऽऽचार्याऽऽचारः ३, प्रतिकमणेन तेषां-
मनिचारापनयनकथा ४, प्रतिकमणुनाशुद्धानां तद्विचारार्णां
कार्यसंगण ५, तेषां चारस्य प्रत्यावधानेन ६, बीजोऽऽचार-
स्यैभिः सर्वैरपि । यतश्चतुःशरणप्रकीर्णकं- " चारितस्स
विमोहो, कीरइ सामाएण ६ह कियं । " इत्यमणेन रथाप-
नाऽऽचारः । तत्र चाऽऽवश्यकाऽऽचरमेव चतुर्विंशत्याचारोक्तोऽऽ-
गमवचनप्रामाण्यत्वात्-

" जइ गमणागमणाहं, आओइम निदिकुण गरहिता ।
हा उट्टमहोहं कयं, मिद्वदुक्कमिअ जणित्ता ॥ १ ॥
तह काउत्तसंगेण, तथकुवपडिप्रुत्तमणुचरित्ता णं ।
जो आयहिअं चिद्वं-दणाह गुणित्ता उवत्तणो ॥ २ ॥
इवक्खणे पविस्सि, करेइ जइ काउ वउक्कणुत्तुत्ति ।
प्रावक्खणं तु कुज्जा, तह इरक्खय विमलक्खणो ॥ ३ ॥
इत्यादियुक्तेष्वं पूर्वबीजोपाधिकीं प्रतिकमणि । प्रतिकामना च
तां मनसोपयोगं देखा भोद वाराड पद्व्यासभूमिः प्रमाजितो-
या, एवं च तां प्रतिकम्प साधुः कृतसामाधिक्यकश्चावक आ-
दौ श्रीदेवगुरुवन्दनं विधत्ते, सर्वमप्यनुष्ठानं श्रीदेवगुरुव-
न्दनविनयवृत्तमानाऽऽह भक्तिपूर्वकं सफलं जयतीति ।

आदि च-

" विणयाहोआ विज्जा, इति फत्तं हह परे अ लोमगिमि ।
न फलति विणयहोणा, मस्सणि व नोपहोणाणि ॥ १ ॥
जसीइ जियवराणं, छिज्जेनी पुव्वस्वोविज्जा कम्मा ।
आथरिअममुकारेण, विज्जा मंता य सिज्जेता ॥ २ ॥ "

इति हेतोः-

" पदमर्हमारं वंदे, ज्ञापजिणे १ बीजए उ दवजजिणे २ ।
इमेवैअउवजजिणे, तद्वचउपयमि नावजिणे ३-४ ॥ १ ॥
तिहुक्कणउवजजिणे पुण, पंचमए ५ विहरमाजजिणे उठे ६ ।
सत्तमए सुअणां ७, अउमए सत्तांसिअं ८ ॥ २ ॥
तिथादिविशोरपुद्धं, नवमं ए इममे अ उअयतपुद्धं १० ।
अउवयाइ इगदसि ११, सुदिउत्तुरसमरणा चरमे १२ ॥ ३ ॥
नमु १ जे अइअ २ अरिहं ३,
लोग ४ सव्व ५ पुक्क ६ तम ७ सिअ ८ जो देवा ९ ।
उज्जि १० चत्ता ११ वया-
वक्क १२ अउवयापदमपया ॥ ४ ॥ "

इति चैत्यवन्दनप्रणामार्थोऽङ्गदृशमिरिकारोः पूर्वोक्त-

विशुद्धये "पुष्करवर्दीवृक्षे" इत्यादि सूत्रम् । "सुषुप्तस भग-
वतो कर्मणि काउत्ससम्" इत्यादि च पठित्वैकचतुर्विंशति-
स्त्वप्यभिधानरूपं कायोत्सर्गं कुर्यात् । पारायत्या च तं ज्ञान-
देशचारित्राचारनिराचारसमाचरणफलभूतानां सिद्धान्तो-
त्तिष्ठति युक्तासु" इति स्वयं पठति । इह च चतुर्विंशतिस्त्व-
व्यप्यभिधानरूपं चित्तीवश्वरात्रिआचारविशुद्धिहेतुः कायोत्सर्गः ।
एकस्य चारित्राचारशुद्धितुल्यस्य दिवसांतचारित्र्यनार्थं प्राक्-
कृतमात्रात् । आधुनिके "बुद्धिं भुंजि चरिते, ईश्वरानां प्र-
ह्लादो" इति वचनात् । अस्मिन् पुत्रांतयुक्त्या चारित्राचारस्य ज्ञा-
नाद्याचारप्रयो वैशिष्ट्यादिना चतुर्विंशतिस्त्वव्यप्यभिधानं संज्ञा-
यते । नाप्रितनयोः तुनीयचतुर्थयोर्देशनाचारज्ञानाचारविशुक्ति-
हेतुकपारित्य स्थितम् । अथ सिद्धस्त्वपठनान्तरमासलोपा-
ख्यातयोर्ध्वान्तं वदते । ततो महानां रथादिनोज्ञयताहङ्गणं
ओनेमि, ततोऽपि आधुनिकदेशादिद्वन्द्वतुनीयनस्कारक-
पाम् "चत्वारि अष्टदश" इत्यादिगायां पठति । एवं चारित्रा-
चारप्रयोगं शुद्धिं विधाय सकलचरमांनुष्ठानस्य धुनहेतुकत्वा-
त्स्य समुद्भूतम् "सुषुप्तदेवया ए कर्म काउत्ससम् अश-
स्य" इत्यादि च पठित्वा धुनाधिष्ठितुं वदतायाः स्मृतौ कर्म-
कूपदेवतुयेन कथुनदेवतायाः कायोत्सर्गं कुर्यात्, न च नमस्कार-
विमनसि । देवतायाराधनस्य स्वयंस्त्वपठनान्तरमासलोपा-
याय कायोत्सर्गः इत्यादि हेतुः संज्ञायः । पारायत्या च तं तस्याः
स्तुतिं पठति "सुषुप्तदेवया भगवतः" इत्यादि, अन्येन दीय-
मानां वा शृणोति । एवं च केशवदेवताया अपि स्मृतिर्युक्तिं तस्याः
कायोत्सर्गानन्तरं तस्या एव स्तुतिं अर्पति । एकं च प्रत्यहं केशव-
देवतायाः स्मरणं, तन्मनीये मनेऽमीक्षणाचप्रदयाचनाकुराभावनायाः
सम्पादनार्थं संज्ञायते । ततः पञ्चमकर्मभजनपूर्वं संदर्शकं
प्रभुत्वव्यवशति । ततो मुखवस्त्रकां कायं च प्रतिलिख्य श्रीगु-
प्तो वन्दनं कृत्वा "इच्छामि आशुसर्गि" इति अर्चयत्वा
जानुत्तया स्थित्वा कृताऽज्ञातमेवोऽहंस्तिहेति पूर्वकं स्तुतित्रयं
पठति, इदं च पूर्वोक्तवन्दनकदां श्रीगुप्ताया कृतावश्यक-
स्य विनयेय मया गुप्तमाकमाज्ञया प्रतिक्रान्तमिति विज्ञपनायम् ।
लोकऽपि 'राजादीनामादेशं विधाय प्रणामपूर्वकं तेषामादेश-
करणं निगद्यते', एवमिहापि हेयम् । एतदर्थं ध्यायम्-इच्छामि अ-
भिज्ञायामः अनुत्तारिणि गुप्तां, प्रतिक्रमणं कायोत्सर्गं कर्ता, तां
च वयं कृतवन्तः स्वाभिमानपूर्वकं न तु राजवदेषादिना । इत्थं
संभावनां विधानं च "इच्छामि आशुसर्गि" इति जगन्मानन्तरं
श्रीगुप्तमादेशस्वाश्रयणात् । एवं च प्रतिक्रमणं संपूर्णं ज्ञानम् ।
तत्संपूर्णमित्येवाह संज्ञानिर्भरप्रमोदप्रसादकुलवर्द्धमान-
स्वरूपेन वर्द्धमानाहुरं तोर्धनयाकृत्वात् श्रीवर्द्धमानस्य
कावित्त्रयं "नमोऽस्तु वर्द्धमानाय" इत्यादिकं, श्रीगुप्तमिरेक-
स्वर्गो स्तुती, वासिकप्रतिक्रमणे तु श्रीगुप्तवर्णवर्णविशेषबहुमान-
सूचनाय तिलुप्यपि स्तुतिषु जगितासु सतांषु सर्वे साधवः
आद्याश्च युगपदपठति । "बालकमीमन्सुखांशुः, गुणां चारित्र-
कावित्त्रयं । अनुप्रहार्थं सर्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः" ॥१॥
इत्यादिः स्त्रीषां संस्कृतेऽन्धकारिरवसुवन्मासाध्याय आदिका-
श्च नमोऽहंस्तिहेत्यादिषु न पठति, "नमोऽस्तु वर्द्धमानाय" इ-
त्यादिस्थाने संसाराद्वाभावलेखादि च पठति । रात्रिकप्रतिक-

मणे तु विशाललोचनेत्यादिस्थाने केचित् स्त्रीषां पूर्वोक्त्यन-
न्धकारिरव्याह, नमोऽस्तु वर्द्धमानेत्यादीनां च पूर्वोक्त्यनन्ध-
संभावनात्, न पठनीयतायाः । यच्च श्रीगुप्तकथायासरे
प्रतिस्तुतिप्रारम्भम् "नमो क्षमासमणान्" इति गुप्तनमस्कार-
साधुभाषादिभिर्मन्त्रैः । तन्मन्त्राद्याप्येव त्रिपदांताप्रारम्भं जी-
वत्यादि भजनवत्, श्रीगुप्तवचः प्रतीच्छादिकं संज्ञायते ।
स्तुतित्रयपाठनान्तरं शक्यत्वपाठः । तत्र उद्गारस्वरैरेकैः श्रीजि-
नस्त्वयं कथयति, अपरे च सर्वे सावधानमनसः कृताऽज्ञलयः
शृण्वन्ति । स्तवमनमनानन्तरं च सर्वोच्चस्तुतिरूपं वरकन-
केत्यादि पठित्वा चतुर्भिः क्रमाश्रमणैः श्रीगुप्तादीन्वन्दते,
अथ च देवगुप्तवन्दनं नमोऽहंस्तिहेत्यादेराश्रय चतुःक्रमा-
श्रमणप्रदानं यावत् हेयम् । आहस्य तु "ब्रह्माऽज्ञेयम्" इत्यादि
जगन्नाथि हेयम् । इदं च देवगुप्तवन्दनं प्रतिक्रमणस्य प्रारम्भं
अने च कृतम् "आद्यनप्रदं मयस्वयापि प्रदहय" इति ध्या-
यात् सर्वत्राप्यवतरति । यथा-शक्यत्वव्यवशायते "नमो"
इति भजनम् । ततोऽपि द्विवेकं सुवर्द्धं नयाति" इति म्यायेन पूर्व-
चारित्राद्याचारशुद्धये कृतेष्वपि कायोत्सर्गेषु पुनः प्राणतिपा-
तविरमणाद्यत्वात्कूपर्थात्सकपायाश्चत्वारिंशदध्यायं चतुश्च-
तुर्विंशतिस्त्वव्यप्यभिधानरूपं कायोत्सर्गं कुरुते, अथ च कायो-
त्सर्गः सामाचारिवशेन कैश्चित्प्रतिक्रमणस्याऽऽहं कैश्चित्स्त्वने
क्रियते । तदनु तथैव पारायत्या चतुर्विंशतिस्त्वव्यप्यभिधानं
पठित्वा क्रमाश्रमणद्वयपूर्वं मातृव्यामुपविश्य सावधानमनसा
स्वाध्यायं कुरुते सूत्रविधानम् । पूर्वेषां यावत्संपूर्णो स्यात् ।
अत्राऽद्य परःस्तु प्रतिक्रमणं पञ्चाचारविशुद्धये प्रागुक्तम्,
अत्र तु ज्ञानदेशनचारित्राचारगामेव यथास्थानं शुद्धिकान, न
च तपोवीर्याचारयोः, तथा च प्रतङ्गाद्वानरिति चेत् । मैत्रभू-
एतच्छुद्धिज्ञानाचारानामन्तररीया इति प्रतिपादितेव । तथाहि-
स्वायं साधोः कृतचतुर्विंशतिपाठस्यावश्यमाह आहस्यापि कृता-
म्वनप्रत्याख्यानस्य तज्जनय । प्रातरपि बाष्पासिकप्रभृतिनम-
स्कारसहितान्तं प्रयाग्यानं करोतीति स्फुटैव तत्र आचारशु-
द्धिः । यथाविधि यथाशक्ति च प्रतिक्रमणो धीयांचारशुद्धिरपि
प्रतीतेरिति ।

अविधिया च कृते प्राथम्यम् । तथाहि—काले प्राव-
श्यकाऽकरणे चतुर्धनुः । मण्डलप्रतिक्रमणो कुर्याद्विः सह
प्रतिक्रमणो च चतुर्धनुः । निद्राप्रमाददिना प्रतिक्रमणे न
मिक्षितः, तत्रकस्मिन् कायोत्सर्गं विज्ञासाः । यथांगुष्ठमा-
सः । त्रिषु गुहमासः । तथा गुहजंरपारिते कायोत्सर्गे
स्वयं पारणे गुहमासः । सर्वेष्वपि कायोत्सर्गेषु चतुर्धनुः ।
एवं वन्दनत्रयपि येष्वभिहितं व्यवहारस्ये । तथा साधवः
प्रतिक्रमणानन्तरं तेषांनारमुहूर्तमात्रमात्रमासः, कदाचिदाचार्या
अपूर्वा सामाचारिमात्रमर्थं वा प्रकृष्येयुरित्युक्तमात्रमित्युक्ति-
बुद्धौ । इति देवांसकप्रतिक्रमणविधिः । ५० २ अधि ।

(७) प्रतिक्रमणसूत्रम्-

नमो अरिहंताणं । १ । करमि जेतं । सावायं । २ ।
चत्वारि मंगलं-अरिहंता मंगलं, मिष्ठा मंगलं, साह मंग-
लं, केतमिपक्षतो धम्मा मंगलं । चत्वारि लोगुत्तमा-
अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साह लोगुत्तमा,
केतमिपक्षतो धम्मा लोगुत्तमा । चत्वारि सरणं पणजामि-

अरिहते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, माहू-
सरणं पवज्जामि, कैवल्यपात्रं धम्मं सरणं पवज्जामि । १ ।
(करेभि जने,) सामादयं इत्यादि । जाव बोसिरांमि । अस्य
व्यापारः । तद्वृत्तं चेदम्-“संदिता च एवं वैव” इत्यादि । अ-
धिकृतसूत्रस्य व्याख्यानलक्षणया योजना सामायिकवद् दृष्टया ।
आहं ई स्वस्थान एव सामायिकाध्ययनं उक्तं । सूत्र, पुनः किमभि-
धीयते ? । पुनरुक्त्याप्रसङ्गात् । उच्यते-प्रतिपिडाऽऽसंविता-
विस्मयमाहसिधत्तनेव प्रतिपान्तरयमिति ज्ञापनार्थम् । अथवा-
यद्विषयतायां मन्त्रपदे न पुनरुक्त्यापेक्षितं, तद्व्याख्यायि
पुनरुक्तमच्छेदपदम् ।

रागविषयं चेद् यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिपान्तरयम् । अतः सूत्र-
कार एव तदभिधिसूत्राह-

(चत्वारि मंगलं) मङ्गलं प्राकृतिकपितृशब्दाद्यम् । तत्र चत्वारः
पदार्थाः मङ्गलमिति । क एते चत्वारः ? । तान् प्रदर्शयन्नाह-(अ-
रहता मंगलमित्यादि) अशांकाद्यमहाप्रतिपदार्थाद्विधां पु-
त्राभ्यर्त्तात्वेनैतत्तद्वैतो मङ्गलम् । सितं ध्यानं येषां ते सि-
द्धान्ते च सिद्धा मङ्गलम् । निवाणसाधकान् योगान् साधय-
न्ति साधवस्ते च मङ्गलम् । साधुप्रहृष्टाश्चाचार्याः साध्या
गृहीता एव छुट्ट्याः, यतो न हि तेन साधवः । धारयन्ती धर्मः
कैवल्यमार्गं विद्यत इति कैवल्यनः, कैवल्यमिः स्वयैः प्रकृतः प्रक-
रितः कर्त्तृप्रकृतः, काऽसौ धर्मः भूतधर्मः, चारित्र्यमश्च
मङ्गलम् । अनेन कथिनादिप्रहृतमर्थव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां
च मङ्गलम् ।

नभय एव हितमङ्गलासुखप्राप्तेः, अत एव च लोकोत्तमत्वात्केवा-
मिति, आह च-“वत्तारि लोमुत्तमा” । अथवा-कुनः पुनरर्हदा-
दीनां मङ्गलमिति ? , लोकोत्तमत्वात् । तथा चाऽऽह-“वत्तारि
लोमुत्तमा” चत्वारः खल्वनन्तरोक्ता वक्ष्यमाणा वा लोकस्य
भावशोकादुत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । क एते चत्वारः ? ।
तान् प्रदर्शयन्नाह-(अरहता लोमुत्तमा इत्यादि) अर्हन्तः प्रा-
कृतिकपितृशब्दाः । लोकस्य भावलोकास्य उत्तमाः प्रधानाः ।
तथा चोक्तम्-

“ अरहता ताव नदि, तु उत्तमा हौति भावशोयस्स ।
कम्हा जं सत्त्वानि, कम्मपगगदं सत्त्वाणं ॥ १ ॥
अणुभावं तु पुरुच, वेयणियाकं य णामगोत्तरस्स ।
जावस्सोदइयस्स, नियमा ते उत्तमा हौति ॥ २ ॥
एवं चैव य जूओ, उत्तरपगनीविनेसणविमिदं ।
अन्नइ हु सगमलं, समसओ मे निमांमइ ॥ ३ ॥
सायमणुयाउ इओ, उ नाम इगनीसमा पत्थया य ।
मणुयगतिपादिज्जाइ-ओरांलियनेयकम्मं च ॥ ४ ॥
ओरांलियेयुग्मा, समचउरंसे तद्वु सताणं ।
वओरसमसघयणं, वण्ण रसगघफासा य ॥ ५ ॥
अमुत्तल्लु उवघायं, परछाउलासविहगमिपत्थया ।
तत्तसवायउत्तल्ल-पत्थेयविधायिधराइ च ॥ ६ ॥
सुममुत्तज्जं सुजगं, सुस्सरं चापउत्त तइ य जम्भकओ ।
तत्तो णिमिअनरत्थग-रणाम इगनीसमिच्छा ॥ ७ ॥
तत्तो उच्चगोय, चोत्तोसोद सइ उद्यमवधिइ ।
ते उत्तमा पढाणा, अणणुत्तल्ल जनेवीइ ॥ ८ ॥
उवसमिओ पुण भाओ, अरहताणं मे विउउप सौ हु ।
आइगमिअसइ पुणो, आउरणाणं पुण्येअं ति ॥ ९ ॥

तह मोइअंतराइय-निरुसस्सखं पडुख पत्तेसि ।
भावखर लोयस्स उ, इधेति ते उत्तमा नियमा ॥ १० ॥
हवइ पुण सज्जाव, उदइयभावे हु जे भनिया ।
पुव्व अरहताणं, जे भणिया खइया भावा ॥ ११ ॥
तोइ सया जोगेण, निणउत्तइ मज्जावाओ ज्ञाओ ।
तस्स वि य भयलोण-स्स उत्तमा हौति नियमेण ॥ १२ ॥ ”
मिद्धाः प्राकृतिकपितृशब्दाः एव, तेषु च क्षेत्रज्ञास्यैव क्वा-
यिकभावलोकास्य चोत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः ।

तथा चोक्तम्-

“ लोउत्तमसि सिद्धा, ते उत्तमा हौति खल्लोयस्स ।
तेलोक्कमत्थयत्था, जं भणियं हौति ते नियमा ॥ १ ॥
निरुसस्सकम्मपगती-ण वा वि जौ हौति खाइओ भाओ ।
तस्स वि हु उत्तमा ते, सव्वपयविउज्जिया जम्हा ॥ २ ॥ ”
साधवः प्राकृतिकपितृशब्दा एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्र-
ज्ञावज्ञाकस्य उत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । तथा चोक्तम्-
“ लोमुत्तमात्त साहु, पडुख ते भावशोयमेयं ॥ १ ॥ ” कैवल्यप्रकृतो
धर्मः प्राकृतिकपितृशब्दाः । स च सांयापशमिकौपशमिकज्ञा-
यिकभावशोकास्य उत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । तथा चोक्तम्-“ध-
र्यो सुयचणं य, पुहावि लोमुत्तमां ति तावइओ । खयवप-
मिभावसमिय-खय च पडुख लोंगे तु ॥ ” यत एव लोकोत्तमाः

अत एव सरण्याः । तथा चाह-“ चत्वारि सरण पवज्जामि ”
अथवा-कथं पुनः लोकोत्तमत्वम् ? । आश्रयणव्याख्यात् । आ-
श्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह-(चत्वारि सरणं पवज्जामि) चतु-
रः संसारनयपरित्राणाय शरण प्रपद्ये, आश्रय गच्छामि । जनेन
तानुपदर्शयन्नाह-(अरहन्तमित्यादि) अर्हन्तः शरणं प्रपद्ये कौ-
त्सारिकदुःखत्राणायाहन्तः आश्रयं गच्छामि, तत्किं करोमिऽप्यर्थः ।
एव मिच्छा, शरणं प्रपद्ये । साधुत्वं शरणं प्रपद्ये । कैवल्यप्र-
हृतं धर्मं शरणं प्रपद्ये ।

इयं कृतमङ्गलोपचारः । प्रकृतं प्रतिपत्तमस्यमाह-

इच्छामि पट्टिकमिदं, जो मे देवमिओ अइयागे
कओ, काइओ वाइओ माणमिओ, तस्सुओ उम्ममो
अकपो अकरणिज्जां पुत्ताओ दुविचिंतिओ अणायाओ
आणंछियव्वो अस्मपणपउग्गो, नाणे दंमेण चरिते सुए
मामाइण, तिहं गुचीं चउइं कसायाणं पंचहं पडव्वयाणं
छाहं जीविकायाणं सत्तहं पिदेमणां अइएइ पयथा-
माऊणं नवहं वंचेचिगुचीं हंमाहं समणधम्मं समणाणं
जोगाणं अं खंमियं ते विराहिंयं तस्म मिच्छा मे पुक्कदं । १ ।

“ इच्छामि पट्टिकमिदं ” इत्यादि यावत् तस्म मिच्छा
मे पुक्कदं ति ” इच्छामि प्रतिपत्तिं यो मया देवमिदं
आतिचारः कृतः इत्येवं पट्टिकां वक्तव्यानि । अथुना पदार्थः इ-
च्छामि अतिव्यापारि, प्रतिपत्तिं निमित्तं, कथं ? , यः, इत्यति-
चारमाह-मयेत्यादिनिर्देशो, विषयेन निमित्तो विषयपरिणामो
वा देवसिद्धिः, आतिचरणमतिचारः, आतिव्ययं गमनमित्यर्थः ।
हृत्वा निर्धर्मितसंस्थेति योगः, अनेन श्रियाकालमाह-“ मिच्छा-
मे पुक्कदं ” अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना । स पुनरतिचार
उपाधनेद्वेनानेकाद्यं नवत्यत आह-कथमेन शरीरेण निमित्तः का-

विक्कः, कायकृत इत्यर्थः । याचा निर्दुलो वाचिकः, वाक्कृत इत्यर्थः । मनसा । निवृत्तो मानसः, स एव मानसि (सि) मानसिको, मनःकृत इत्यर्थः । ऊळ्ळै मूत्रादुत्पन्नः, सूत्रमुक्त इत्यर्थः । मागः क्वायवैशमिको जावः, ऊळ्ळै मागोऽुत्पन्नः, क्वायवैशमिक-आश्रयागैशमिकजावसकम इत्यर्थः । कटपन इति कटपः, स्वारयः कटपो विधिवाचास्वरक्षणकरणव्यापारः त वत्तोऽकटपः, अरु इत्यर्थः । करणीयः सामान्येन कर्तव्यः, न करणीयोऽकरणीयः । हेनुहेनुमत्तुवञ्चात्र । यत् एवंस्तुत्र अत एवोन्मागैः इत्यादिकस्तथाव्याधिको वाचिकश्च । अधुना मानसमाहः दुष्टो ध्याना दुष्टयानः, आतरोऽलक्षणः । एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितः दुर्विचिन्तितः, अशुभ एव चञ्चित्ततया । यत् एव अशुभोऽत एवानाचारः, आचरणीया आचारो न आचार अनाचारः, साधूनामनाचरणीयः । यत् एवानाचरणीय अत्र एवानेष्टव्यः, मनागपि मनसापि न प्राधानीयः । यत् एवेष्टोभूतोऽनेष्टव्य अत एवासव्यअमग्नप्रायोध्या न अमग्नप्रायोऽम्य अमग्नप्रायोऽम्यः, तपस्यस्तुचित इत्यर्थः । किं विषयोऽवमानाचारः ? इत्याह च- (नाणु दुम्भे चरिते) इतिद्वयंनचात्रविषयः । अधुना जनेन व्याचष्ट- (सुएत्त) अत्रविषयः, सूत्रप्रवृत्तं मत्प्यादि-ज्ञानोपलक्षणं, तत्र विपरीतप्रकृपणा अकल्लम्बध्यायादिर-निवारः । (सामाहएत्ति) सामायाधिकविषयः, सामाया-धिकप्राप्तव्यक्यसामायाधिकव्यसामायाधिकप्रवृत्तम् । तत्र सव्यक्यव्यामायाधिकप्रतिवारः, शङ्कादिभ्यः आरम्भसामायाधिकप्रति-वारं तु भेदेनाह-“ तिहं गुत्ताण ” इत्यादि । निवृत्तो गुत्तोनां तत्र प्रत्येकाराप्रविवाररूपा गुत्तयः । चतुरो कयापाणां क्रोध-मानसायालंभानां । पञ्चानां ममत्तानां प्राणान्त्यादिनिवृत्त-लक्षणानां यस्मां जीवनाकायाणां पुष्यकायािकादीनां । सत्तानां परिदेवणानामसमुत्पादीनां । ताक्षमाः-“ संसदमसंसदु । ” इत्यादि । (सत्त पिमदैवणानां व्याख्या ‘ एलणा ’ शब्दे तुल्यमात्रं ३१. पृष्ठे द्रष्टव्या) (आ२०) एव खलु समा-साधः । व्यापारस्तु ग्रन्थान्तरादवसयः । सत्तानां पारिव-णानां, कैचित्पणानां, ता अपि वैधेयना एव, नचरम्-चतुर्थ्या नानावत्, तत्र ह्यायामसंविचारकादिनिर्लेपं विवृण्वति । अशुनां प्रवचनप्रमाणानां । ताश्चाह । प्रवचनमातरः, तिष्ठो गुत्तयः, तथा पञ्च समितयः । तत्र प्रविचाराप्रविवाररूपा गुत्तयः । समितयः प्रविवाररूपा एव । तथा चोक्तं-“ समिद्धो जियमा गुत्तो, गुत्तो समित्तणमि भवय्वो । कुमलं वध मुदेरैतो, जं च तिगुत्तो बि समिद्धो वि ॥ ” नवानां प्रवचयेगुत्तीनां वसतिक्कादीनाम्, आलां स्ववधमुपरिष्ठुच्छवामः । दशविधे दशप्रकारे, अमग्नधर्मे साधुधर्मे कान्त्यादिकं, अस्यापि स्ववधमुपरिष्ठुच्छवामः । आरम्भं त्रिष्टुप्पादिषु च ये धामणा योगाः, अमग्नानामेते अधुनास्तेषां धामणानां, योगानां व्यापाराणां स्वव्यक्तिसे-धनअज्ञानप्रकृपालक्षणानां, यत्, अग्नित्तं देशानां अभं, यत्तरा-धितं सुत्तानां अज्ञानं पुनरेकान्तताऽसायमापादितं, तस्य अग्नहन-विश्रायनतन्त्राऽऽयानस्य चारित्र्यातिचारस्यैव तन्त्रोच्छ्रय्य ज्ञाना-दिगोचरस्य च द्वैतसंकीर्तनाचारस्येतावता क्रियाकालमाह-तस्यैव-“ मिच्छा मे दुक्कं ” ति । अनेन तु निष्ठुकाकामाह-मित्येति प्रतिक्रमामोत्तं दुष्कृतमनस्कन्वयार्थद्वैतमित्यर्थः ।

अथैव सूत्रस्पर्शका गथा-

पत्तिस्सिद्धाणं करणे, किंवाणकपणे अ पदिकम्पणं ।

अस्मन्काये य तद्वा, विवरीयपक्खणाए य ॥

प्रतिपिच्छानां निवारितानामकाग्रम्भाध्यायदीनानामतिचाराणां, करणे निष्पादने आसेवन इत्यर्थः । किं ? प्रतिक्रमणमिति ध्यानाः प्र-तोपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः । कृत्यानामासेवनीयानां का-लस्वाध्यायादीनां योगादीनामकरणेऽनिष्पादनेऽनासेवने प्रति-क्रमणम्, अशङ्कान् च तथा कश्चिद्विषयानां पदार्थानां प्रतिक्र-मणमिति वनेत्, विपरीतप्रकृपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमित्यर्थः । अनया च गायया यथायोगं सर्वसुत्रा-द्यनुगन्तव्यानि । तथा-सामायािकसुत्रं प्रतिपिच्छां रागद्वेषौ तयोः कारणं, कृत्यस्तु तन्निग्रहः तस्याकारणं, सामायािकं मोक्ष-कारणमित्यशङ्काने, ‘ अस्मन्मावल कृणे सामायािक ’ इति विप-रीतप्रकृपणायां च, प्रतिक्रमणमिति । एवं मङ्गलानिस्तुषेवपरा-योऽयम् । चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिच्छोऽमङ्गलाध्यवसायस्त-त्करण इत्यादिना प्रकारेण । एवमेधातितत्त्वात्स्य समासेन प्र-तिक्रमणमुक्तम् ।

(८) सांमतस्यैव विभागोऽप्येतत्, तथापि गमनाऽऽगमना-निवारमात्रमुक्तमाह-“ छट्ठापि पदिकमिद्धं इरियावहियाए ” इत्यादि । सव्यक्ये प्रतिक्रमणमुक्तम्- (द्वितीयताने ‘ इरियावहिया ’ शब्दे ६३० पृष्ठे द्रष्टव्यम्) इत्थं गमनाऽऽगमनानि वारप्रतिक्र-मणमुक्तम् । आच० ४ अ० । ४० ।

(९) अत्रैव प्राथम्यवत्तम्-

इरियाए अग्रदिक्काए जतराणाएयं आतोएज्जा पुरिम-हं । ममरक्खहिं पाएहिं अप्पमज्जहिं एहिं अं पदिकमज्जा पुरिमहिं । इरियं पदिकमे, मिच्छाकारां तिस्सि वाराओ वा । चत्तणगाणं देहिमिं संमज्जागं एवमज्जा पिच्छिदमं । क्खे-ट्टियाए वा, मुट्ठान्तगेण वा, विणा इरिये पडिक्कं, मिच्छा-कमं, पुरिमहिं वा । ममुदमपेडलिं छिविज्जाणं दंकाचुत्तणं च दाविज्जाणं इरियं ए पदिकमेज्जा पिच्छिदमं । एवं इरिये पदि-क्केनेतु दिग्भावेससियं ए संवेरज्जा आयापं । पहा० १ चू० ।

प्रतिक्रमणं आशोचनानन्तरं “ उणे कमणे ” इत्यादि कथ-यित्वा गमनागमनानां चनादेशो मायते । तत्र कैचित्कथयान् न मायते । तद्वाश्रय्य यथा जयति तथा प्रसाद्यते, तथा कैचि-त्कथयन्ति इतस्तान् द्वैतमेतेन गमनागमनां चोचनादेशो मायते, कैचिन्वाप्रजितं दुर्भागमेतेन इत्येतद्वाश्रयापि यथाचिन्ने प्रत्यक्ष-मिति । अत्रोत्तरम्-प्रतिक्रमणं आशोचनानन्तरं “ उणे कमणे ” इत्यादि कथयित्वा गमनागमनानां चोचनादेशो मार्गणो जाय-ते । तथा गीयचनमये व्याख्यादिकायै वादिताया आगमना-नन्तरं गमनागमनानां चोचने ज्ञायत इति ॥ २२ ॥ ही० ४८३०० ।

(१०) अधुना स्वयं प्रत्यक्षानामिच्छायातिप्रक्रमणं प्रतिपादयन्माह-

छट्ठापि पदिकमिद्धं पणाममिज्जाए निगाममिज्जाए उ-च्छट्ठाए परिचट्ठाए आउत्तं एवमारणाए उच्छट्ठमवट्ठ-णाए कूटए कक्काएणं छोए जंभाए आदामे ममरक्खाना-मोने आउल्लवाउत्ताए मोपणवत्तिपाए इत्थं विपरियासि-याए दिट्ठिपरियासियाए मणविपरियासियाए पाण-जोयणविपरियासियाए जो म देवसिओ अइयारां कमे, तस्म मिच्छा मे दुक्कं ।

इच्छामि प्रतिफलितं पुत्रेभ्यः कस्य ? इत्याह-प्रकामशययथा हेतुभूतया, यो मया देवशिक्षाऽतिचारः कृतस्तस्येति योगः । अनेन क्रियाकालमाह- (मिच्छामि मे कुङ्कटं नि) अनेन तु मिच्छाकालमेवेति ज्ञातव्यः । एवं सर्वत्र योजना कार्याति । (आव०) ('पगामसिद्धि' इति व्याख्या 'पगामसपञ्ज' शब्दे गतानुपद-मेव) तथा हेतुभूतया स्वाध्यायाद्यकारणसङ्गतिवारः प्राति-दिवसं प्रकामशयैव निकासशय्योपचरते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत् । उद्धनेन तत्प्रथमतया वामपाशेन सुप्तस्य दक्षिणपाशेन चनेन मुद्धनेनम, उद्धनेनमेवोद्धनेन तथा । परिवर्तनेन पुनर्वामपाशेनैव चनेन तद्वय परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रसुप्तं कुर्वन्तोऽतिचारः आकुञ्चनमात्रसङ्घटनसङ्कल्पे तदेवाकुञ्चनं तथा, प्रसारणमङ्कुराणि विक्षेपः सर्वत्र प्रसारणा तथा, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तप्रतिपादितविषयकृतेऽतिचारः ।

(११) तथा चोक्तम्- (कुक्कुटिदृष्टान्तः)

"कुक्कुटिपापपसारं, जड आगसे पुण्यां वि आर्द्धते ।
एव पसारि कुण्डं, आगसे पुण्यां वि आर्द्धते ॥ १ ॥
अग्निर्कुट्टर्यासि तदि, जहिय पायस्व पण्डिया गति ।
तदियं पमोऽङ्कुरण, आगसेण तु तङ्कणं ॥ २ ॥
पादं तानुत् तदि, आगसे एव पुण्यां वि आर्द्धते ।
एवं विहमकरं तं, अतिचारान्त्य स ह्यति ॥ ३ ॥"

पट्टविकारमां यूनां सङ्कटनमविधिना स्पृशेन पट्टविकारमङ्क-
रुन तद्वय पट्टविकारमङ्कुरा तथा, तथा (कुक्कुटि) कृतिने
सति योऽतिचारः, पुनरनेन कामिने तस्मात्तविधिना सुखवत्सि-
कृतं कथा मुने ताडय्याय कृत इत्यर्थः । विप्रमा धमवतोऽप्यादि
शय्यादेशोभेद्युक्तं कर्कशायितमुच्यते तस्मिन्मिति योऽतिचारः,
इह चास्त्वयानुज्ञोऽतिचारः । ध्रुवे अविधिना कुट्टनेन, ('आमो-
से' 'सत्तरस्फा' व्याख्या 'आमोस' शब्दे क्रियायोगे २६२ पुष्टे
मना) एवं जामनोतिचारस्य अवमपि चकुर्यात्कम् । अथुना तृप्तस्य-
कथने- (आउड ० सांयण ० इधोर्न ०) वेनेर्ना व्याख्या एव शब्दे
द्रष्टव्यः । स पुनर्मूलगुणैः सत्तरगुणविवयो ज्ञायतेनो भेदेन तद्-
भाष्यसङ्घ- (अधोविपर्यायास्तिया ए ति) स्त्रिया विपर्यासः स्त्री-
विपर्यासः विपर्यासोऽङ्कुरणचने तस्मिन् भवास्त्वविपर्यासि-
कथा, स्त्रीवशानुसारतः तद्वयङ्कोकने दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् ज-
था दृष्टोपपर्यासिको तथा, एवं मनसा अभ्युपगानो मनोविप-
र्यासः तस्मिन् भवा मनोविपर्यासिको तथा, एवं पानभोजन-
विपर्यासिकया रात्रौ पानभोजनपर्यासो एव तद्विपर्यासः अ-
नया हेतुभूतया, य इत्यादिवाक्यमाह-मयेत्यामनिर्देसः, दिव्यभे-
न निवृत्तौ दिवसपरिमाणो वा देवसिकः, आन्तरणमानिचारः,
आत्मिक इत्यर्थः, कृतो निर्वर्तिनः । (तस्मिन् मिच्छा मे कुङ्कटं
नि) पूर्ववत् । आह-दिया शयनस्य निषिद्धत्वात्संभवत्वा-
त्प्रातिचारवय नापवादविषयत्वाद्वय ए, तथाह-अववातः
सुपुतत एव । विवाधवातसङ्घादादिविदमेव वचने ह्यपकम् । आ-
व० ४० म० ।

(१२) अत्र च त्रिषष्ट्यधिकपञ्चशतीतितां जीवानामेवं वि-
ध्यापुङ्गवन् दीयते, तद्गदाश्च- अष्टादश लताः चतुर्विंशति-
सङ्ख्याः एकं शतं विशानिश्च १८२४१२० भवति । तद्यथा-
सुप्तसत्त्वमयाः पर्यासाऽप्यासत्त्वमयाऽदेन १४, भुजसत्त्वमयाऽव-
नन्तवनस्पतयः पर्यासाऽप्यासत्त्वमयाऽदेन २०, ग्रन्थकवन-
स्पतानि चितुर्विंशतिपञ्च पर्यासाऽप्यासत्त्वमयाऽदेन ७, जलस्य-

लक्षचरा उरोऽनुजपरिसर्पाश्च संवयसंक्षिप्योत्पत्तयोर्यासत्त्वमयाऽदेन २०,
एवं तिर्यग्भेदाः ४८, कर्मभूतः १५ अकर्मभूतः ३० अन्तरा-
ष्टी-पाः ५६। एवम् १०१, एषां वर्जजानां पर्यासाऽप्यासत्त्वमया २०२,
संस्तुजत्वेन पुनः ३०३ मनुष्यभेदाः, भवतपनयः १०, इत्यन्तराः
१६, चरस्त्रिभन्वद्विभज्योत्पत्तिकाः १०, कल्पजवाः १२, ग्रन्थ-
कमाः ६, अक्षुप्तगोपपानिनः ५, लोककामिकाः ९, दिव्यविकाः
३, भरतेश्वरवनेवताञ्जयशकस्थाः- "अत्र १ पाण्डे २ स्यण ३,
वन्ध ४ लेण ५ ए पुष्क ६ फल ७ विज्जा ८। बहुफल ६ अ-
वियत्तज्जुआ १०, जंगमा दम्बिहा हृति ॥ १ ॥" ति । जुम्भ-
काः १०, परमाध्यामिकाः १५, सर्वे पर्यासाप्यासत्त्वमया १६८
देवभेदाः । सर्वे मिलिताः १६३ जीवभेदाः (चतुर्थमात्र 'जीव-
' शब्दे १५३६ पुष्टेऽप्युक्ताः) "अग्निहोत्रेयादि" १० पदगुणिताः
५६३०, रामद्वयगुणिताः १२६०, योगत्रयगुणिताः ३२७०,
कृतकारिनाभूमितिभिर्गुणिताः १०१३४० । एते च कालत्रयगु-
णिताः ३०७०२०, नेऽस्मिन्कालात्पुत्रवर्धयामसामाङ्गिर्जगुण्यता
१८२४१२० जाताः । एतद्वर्धयामिधायन्यो मायाः । यथा-
"चउदमपय अङ्कुरा, निर्माद्विअन्तिया सयं च अङ्कनउयं ।
चउदमपयगुणमिच्छा, पणसहसा क्षुप्तयतीसया ॥ १ ॥
नेरह्या सत्तविहा, पञ्चअपञ्चसङ्केण चउदमहा ।
अरुवत्तादे संस्त्रा, तिरिस्नेवद्या पुण एयं ॥ २ ॥
भुटानिपाउणता, बीसे सत्तकविगयअउते ।
गम्भेरपञ्चअर, जल १ यल २ नह ३ उरठ भुआ ४ बीसे ॥ ३ ॥
पनरत्तनीसअपय, कम्माउकम्मा नद्वेत्ताहो ।
गम्भयपञ्चअपञ्च, मुक्कुअपञ्चानि सयतिभि ॥ ४ ॥
मधणा परमा जेतय, यणयद दस पनर दस य संतलमयं ।
अविशरत्तदेस दसम, किञ्चित्ति त्रिअ नव य जोगेना ॥ ५ ॥
कथा गोविज्जपुणर, वारस नव पण पञ्चअपञ्चता ।
अरुनउसयं, अमिहय-वत्त प्रमाहोहो दसगुणं ॥ ६ ॥"

एवं च-

अभिहवपयाऽदमगुण, पणसहसा क्षुप्तयतीसया भेसा ।
ते रागदोसदुगुणा, इकारसदोमया मही ॥ ७ ॥
मणवयकाए गुणिआ, तिरासत्तवत्सत्त्वमयऽस्त्रीआ ।
कयकारणाणुमहए, लक्ष्मसहस्रमा नित्यवकासा ॥ ८ ॥
कालानिगुण गुणिआ, तिलक्खचत्तसहस्रवोसअहिआ य ।
आरहतसिद्धिआहो, देवगुणअपयसम्भी ॥ ९ ॥
अङ्कुरस अङ्कुराह, चउयोसदसम्पगयसहिआ ।
इरिया मिच्छा दुक्कद-पमाणमभं सुतु भाणिआ ॥ १० ॥

अस्यां च विधामाएकौङ्कुरनपदानं 'इच्छा-गम-पाण-ओ-
सा, जे मे एमिदिअमिहया तस्म । अरु सपयवत्तीसं, पयाह
वशण सङ्कमयं ॥ १ ॥" ध० २ अचि० ।

(१३) एवं स्ववनेनस्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेशानां
गोचरातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादनाय-

पट्टिकामासि गोयचरियाए जिस्सकाचरियाए उग्ग्याद-
क्कादग्ग्यादण्णए साणावच्छादारासंघट्टणए भोद्विया-
हुदियाए बलिपाहुदियाए उवणापाहुदियाए सेक्कि
सहमागरे अणेनण्णए पाणजेयण्णए बीयभायणा-
ए हरियभोयण्णए पच्छाकम्पियाए पुरेकाम्पियाए अदि-
ह्दुदाए दगमंमह्दुदाए रयसंमह्दुदाए पारिसाहणीयाए

पारिष्टावणियाए अघासखजिस्त्राए जं लगमेषं उप्पा-
यणसगाए अपरिमुक्तं पद्मिगाहिंयं परिक्षुत्तं वा जं न प-
रिदुबियं तस्स पिडा मि दुकदं ।

प्रतिक्रमाभि निवर्तयामि, कस्यां ? गोचरार्थ्यां योऽतिचार
इति शब्दते, तस्येति यावत् । गोचरणं गोचरः चरणं चर्या
गोचर इव चर्या तस्यां गोचरार्थ्यां, कस्यां भिक्षाभि चर्या
जिज्ञाचया तस्यां, तथाहि-ज्ञाज्ञानान्निरपेक्षः खट्वदीन-
चिन्ता मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुल्लेपनिष्ठानिष्ठेषु वस्तुषु राग-
त्रयापगमेन भिक्षामटनीति । कथं पुनस्तस्यामतिचारः ? इत्याह-
(उम्प्राकवाहादुपमाणाए) सद्धाटमदत्तागिल्लमापत्तयमित्तं वा,
किं तु कपाटं तस्याद्धाटने सुनारं प्रेरणमुद्धाटकपाटोद्धाट-
नमिदमेधोद्धाटकपाटोद्धाटना तथा हेतुनृत्या, वह चाप्रमाजित्ता-
ऽऽदिद्वयोऽतिचारः । तथा श्ववत्सदाकसंघट्टनयेति प्रकटार्थम,
मणरीप्राप्तिकया, वलिप्राप्तिकया, रथापमाप्राप्तिकया, आसां
स्वकपम्-

“ मंडोपाहुमिया सा-हुमि आगये अगकरमंडी य ।
अग्रंम भायणम्मि, काउ तो देह साहुस्स । १ ।
तस्य पवत्तणदोसो, न कप्पए तात्तिस्साण सुविडियाण ।
समिपाहुमिया भग्गह, चउड्डिसि काउं अचुणिये ॥ २ ॥
अगिणम्मि व डिठिकण, सिट्ठे तो देह साहुणो जिक्खे ।
सा वि न कप्पए उवणा, जा भिक्खयराण उविया च ॥ ३ ॥ ”

आधाऽऽकर्मोदीनामुक्ताऽऽदिदोषाणामन्यमेन संकिते गृहीते
सति योऽतिचारः । सहसाकारे वा सत्यकदपनीये गृहीत
इति अत्र च तदपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो धोऽतिचा-
रः, अनेन प्रकाशनेषया हेतुनृत्या, तथा- (पाणमोषाणए
सि) प्राणनो रसज्ञादयः, भोजने दयादनादौ, संघट्टयने
विराधयने व्यापादयने वा यस्यां प्राप्तिप्रकारां सा प्राणि-
भोजना तथा, एतेषां व संघट्टनाऽऽदिशान्प्रहाकप्रभवं विज्ञेय-
मन यथातिचारः । एवं (वीथोपगुणाए) बीजानि जोजने यस्यां
सा बीजभोजना तथा, एवं इरितभोजनाय, (पक्काकस्मियाय,
पुरे कस्मियाय एव) पक्काकर्म यस्यां पक्काज्जलोज्जकर्म अवति,
पुरः कस्म यस्यामादाविति, (अदिदुहणाए सि) अहणाऽऽहृत्या अ-
हणोऽहोपनिष्ठोपमानितेयस्यार्थः । तत्र च सत्यसंघट्टनाऽऽदिनाऽति-
चारसंभवः । (दगसंलहुहणाए सि) उद्कसंबद्धाऽऽनीतया, इत्त-
मात्रगतदेवकसंलुष्टया वा ज्ञातया । एवं रजःसंलुष्टाऽऽहृत्या । न
वरम-रजःपृथिवीरजोऽभिगृह्यते, (पारिस्सामणीयाए सि) परि-
शाट उज्जलसङ्कणः प्रतीत एव तस्मिन् ज्ञा परिशाटनिका तथा,
(पारिडावाणियाए सि—(आवा०) अघोऽस्य ‘ पारिडावाणिया’
शब्दे) (ओहावमजिक्खाए सि) विशिष्टद्वयवाचनं, समयपरि-
भाषया “ ओहावसं ति भग्गह ” तत्प्रधाना भिक्षा तथा, किमदत्र
अणिध्यामो भेदानामेवंप्रकाराणां बहुव्रीहत्वात्, च सर्वेषु यस्मा-
द्धृष्टोपादानेनैवणास्ववत्तरस्यत आह- (अं उगमेषं इत्यादि) यत्
किञ्चिद्विशानादि, वस्त्रेनाऽऽपाकर्मोऽऽदिलक्षणं, कपादनया
आऽवादिङ्गणया, पणनया शङ्खाऽऽदिलक्षणया, अपरिमुक्त-
मयुक्तिकं, प्रतिमुक्तं वा, परिमुक्तं वा, यथा प्राणिपित्तं, कथ-
ञ्चिद्विशिष्टगृहीतमपि योऽपि किञ्च, पारिमुक्तमपि च भावतोऽप्युक्त-
रणाऽऽदिना प्रकारेण नोक्तिः, एकमेव प्रकारेण यो जातोऽति-
चारः, “ तस्स मिच्छामि दुक्कदं ” इति पूर्ववत् । आवा० ४ अ० ।

गोचरपरिदो कदं वा विकदं वा उभयकदं वा पत्त्या-
वेज वा, उदीरेज वा, कदंज वा, निमावेज वा कदं ।
गोयमा । गभोय जत्तं वा, पाणं वा, भसजं वा, जं जेष
विभियं, जं जहा पविचियं, जहा य पडिगग्रियं, तं तथा-
सकं अणाऽऽसोएजा पुरिमदं । महा० १ च० ।

(१४) एवं गोचरानिचारप्रतिक्रमयुक्तं, अमुना स्वाध्या-
याद्यतिचारप्रतिक्रमं प्रतिपादयन्नाह-

पद्मिकमाभि चाउकासं मज्जायस्म अकरणयाए, उनओ
काळं जेकोवगरस्स अपरिमेहणाए दुप्पमिलेहणाए अप-
पमजजाए दुप्पमजजाए, आऽकमे वड्ढमे आऽयारे अणा-
यारे जो मे देवतिओ आऽयारो कओ । तस्स मिच्छामि दुक्कदं ।

प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । कस्य चतुष्काशं, दिवस्तरजनीप्रथमचर-
मयापेक्षित्यर्थः । स्वाध्यायस्य स्वपौरोहित्यपौरोहित्यकरणया,
अनासंयमया हेतुनृत्यस्यार्थः यो मया दैवसिक्तोऽतिचारः कृतः,
तस्येति योगः, तथा उभयकां प्रथमपश्चिमपौरोहित्यं, ना-
पश्चिमकरणस्य वाच्यत्वादेः, अप्रत्युपेक्षणया दुःप्रत्युपेक्षणया ।
तत्राऽप्रत्युपेक्षणया सूत्रेण एव चतुष्काऽनिरौक्षण, दुःप्रत्युपेक्षणया
निरौक्षणया तथा, अग्रमाज्जना-दुःप्रमाज्जना-तत्राग्रमाज्जना-
सूत्रेण एव रजोहरणाऽऽदिनाऽऽपेक्षणा, दुःप्रमाज्जना तु न्यविना
प्रमाज्जेति, तथा-अनिक्रमे, इयतिक्रमे, अनिचारे, अनाचारे, यो
मया दिवसिक्तोऽतिचारः कृतः, तस्य स्थिरा दुष्कृतमित्येतत्प्रा-
शस्त । आवा० ४ अ० ४० । (अतिक्रमाऽऽदीनां स्वकपे ‘ अश्रद्धम’
शब्दे गतम्)

(१५) अयं चानिचारः संक्षेपेन एकविधः विस्तरतस्तु द्वि-
विधास्त्रिविधो यावदसंभवेयविधः । संक्षेपविस्तरतो पुनर्द्विवि-
धं प्रति संक्षेपः, एकविधं प्रति विस्तरः, इत्येवमत्रापि यो-
ग्यम् । विस्तरतस्त्वनन्तविधस्यैकविधाऽऽदिभ्यः प्रतिक्रम-
स्यप्रतिपादनायाऽऽह-

पद्मिकमाभि एमविहे-असंजने । पद्मिकमाभि दाहिं बंध-
णाहिं-रागबंधणेणं, दोसबंधणेणं । पद्मिकमाभि तिहिं देहेहिं-
मणदेहेणं, वयदेहेणं, कायदेहेणं । पद्मिकमाभि तिहिं गुणी-
हिं-मणगुत्तीए, वयगुत्तीए, कायगुत्तीए । पद्मिकमाभि तिहिं
सल्लोहिं-पायासल्लेणं, गियाणसल्लेणं, मिच्छादंसल्लेणं । प-
द्मिकमाभि तिहिं मारवेहिं-इड्डीगारवेणं, रसमारवेणं, साया-
मारवेणं । पद्मिकमाभि तिहिं विराइयाहिं-नाणाविराइयाए,
दंसल्लविराइयाए, चरित्तविराइयाए ।

(पडिक्क० एवावि०) प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । एकविधे एकप्रकारे
असंयमेऽविरतिलक्षण्ये सति प्रतिषेधकरणाऽऽदिना यो मया
दैवसिक्तोऽतिचारः कृत इति शब्दते । तस्य मिच्छादुष्कृतमिति
संबन्धः । बहुवचि च- (सज्जकारं न सज्जकारं तस्स मिच्छामि
दुक्कदं) एवमप्यत्रापि बोजना कार्या । आवा० ४ अ० ।
(एकविधाऽसंयमस्वकपम् असंजम’ शब्दे प्रथमभागे
प३ १ पृष्ठे गतम् । असंयमस्य बहुधा भेदा अपि तत्रैव प्रतिपा-
दिताः) (रागवेपथेनेन वयमगद्विधवत्सम् बंधण’ शब्दे
बहुवचने । तत्र रागबन्धनतदुपगच्छति-) रागबंधण’ शब्दे कट्टया ।

छेपचवन्धुपत्तिः- होसवन्धन' शब्दे चतुर्थभागे २६४१ पृष्ठे गता) (ह्यरस्वकपम्- 'वण्ड' शब्दे चतुर्थभागे २४२० पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादितम् । तत्र मनोद्वन्द्वः- 'मणद्व' शब्दे बह्व्यते । चकोद्वन्द्वः- 'वण्डे' शब्दे, तत्रोदाहरणं चापि तथैव । कायद्वन्द्वः- 'कायद्व' शब्दे तृतीयभागे ४६२ पृष्ठे गतः) (गुप्तशब्दाथः- 'गुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ६३३ पृष्ठे गतः । तत्र मनोगुप्तिश्चिषत्त्वम्- 'जोग' शब्दे चतुर्थभागे १६२६ पृष्ठे गतम् । बागुप्तिः- 'वहगुप्ति' शब्दे सोदाहरणं व्याख्यायामि । कायगुप्तिः- 'कायगुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ४४९ पृष्ठे प्रतिपादितम्) (शब्दाभेदाः तद्व्युत्पत्तिश्च- 'सङ्ग' शब्दे । तत्र मायाशब्दम्- 'मायासङ्ग' शब्दे । निदानशब्दम्- 'नियानसङ्ग' शब्दे चतुर्थभागे ३१०८ पृष्ठे गतम् । मिथ्यादर्शनशब्दम्- 'मिथ्यादर्शनसङ्ग' शब्दे बह्व्यते) (गौरवस्वकपम्- 'गारव' शब्दे तृतीयभागे ८०० पृष्ठे गतम् । तत्र आर्त्तगौरवव्युत्पत्तिः- 'हृष्टिगारव' शब्दे द्वितीयभागे ४८२ पृष्ठे गता । रत्नगौरवस्वकपम्- 'रत्नगारव' शब्दे । सातागौरवस्वकपम्- 'सातागारव' शब्दे बह्व्यते) (विराधनास्वकपम्- 'विराहणा' शब्दे बह्व्यते । तत्र ज्ञानविराधना- 'ज्ञानविराहणा' शब्दे चतुर्थभागे १६६३ पृष्ठे गता । दर्शनविराधना- 'दर्शनविराहणा' शब्दे चतुर्थभागे २४३५ पृष्ठे विशेषतोऽस्ति । आश्रितविराधना- 'विराहणा' शब्दे)

पत्तिकमामि चउहिं कसाएहिं-कोहकसाएणं,माणकसाएणं, मायाकसाएणं,लोभकसाएणं । पत्तिकमामि चउहिं सज्जाहिं- आहारसत्ताए, जयसत्ताए, मेहुणसत्ताए, परिगहसत्ताए । पत्तिकमामि चउहिं सिगाहिं-इत्थीकहाए, जलकहाए, दे-सकहाए, रायकहाए । पत्तिकमामि चउहिं जाणेहिं-अद्वेणं जाणेणं, रुवेणं जाणेणं,धम्मेणं भाणेणं,सुकेणं भाणेणं ।

(कयावस्वकपम्- तज्जेदाश्च- 'कसाय' शब्दे तृतीयभागे ३९४ पृष्ठोदाहरणतः । तत्र क्रोचकपायः- 'कोहकसाय' शब्दे तृतीयभागे ६८५ पृष्ठे प्रतिपादितः । मानकपायः- 'माणकसाय' शब्दे बह्व्यते । मायाकपायः- 'मायाकसाय' शब्दे द्रष्टव्यः । लोभकपायः- 'लोभकसाय' शब्दे विस्तरतः प्रतिपादयिष्यामि) (संज्ञास्वकपम्- 'सज्जा' शब्दे । 'तत्राऽऽहारसज्जा' । 'आहारसज्जा' शब्दे द्वितीयभागे २४२० पृष्ठे गता । अबसज्जा- 'अयसज्जा' शब्दे छट्ठ्या । मेहुण-सज्जा- 'मेहुणसज्जा' शब्दे । परिगहसज्जा- 'परिगहसज्जा' शब्दे । (विकारवस्वकपम्- 'विगहा' शब्दे । तत्र स्त्रीविकारः- 'इत्थिकहा' शब्दे द्वितीयभागे ४८६ पृष्ठे छट्ठ्या, तज्जेदाश्चापि तत्रैव । भक्तविकारो विस्तरतः- 'भक्तकहा' शब्दे । देवाभक्तः- 'हेलकहा' शब्दे २६२० पृष्ठे गता । राजविकारः- 'रायकहा' शब्दे) (ध्यानशब्दाथः- तज्जेदाः स्वकपम्- 'जाण' शब्दे चतुर्थभागे १६६१ पृष्ठे गताः । तत्राचवन्धनशब्दः- 'अचउक्काण' शब्दे प्रथमभागे २३३ पृष्ठे गतम् । रौक्ष्यशब्दः- 'रौक्षज्जाण' शब्दे । चमेध्यानशब्दः- 'चमउक्काण' शब्दे चतुर्थभागे २७१६ पृष्ठे गतम् । शुक्लशब्दः- 'सुक्कज्जाण' शब्दे बह्व्यते)

पट्टिकमामि पंचहिं किरियाहिं० (आव०) पट्टिकमामि पंच-हिं कामगुणेहिं-सरेणं,रुवेणं,रसेणं,गंधेणं,फासेणं । पत्तिकमामि पंचहिं महस्वपहिं-पाणाइवायाओ वेरमणं, सुपा-रायाओ वेरमणं, आदिआदायाओ वेरमणं, मेहुणाओ वेर-

मणं, परिगहाओ वेरमणं । पत्तिकमामि पंचहिं समिहिं-इरिआसमिहिं, भासासमिहिं,एसणसमिहिं, आयाणभंड-मचनिकलेवणासमिहिं, उबारपासवणसेसज्जासिणपारि-ट्ठाणिपासमिहिं । पत्तिकमामि बहिं जीवजिकाएहिं-पुडवी-काएणं, आउकाएणं, तेउकाएणं, वाउकाएणं, वणस्स-इकाएणं, तसकाएणं । पट्टिकमामि बहिं लेसाहिं-किणह-केसाए, णीलेसाए, काउकेसाए, तेउकेसाए, पम्हसे-साए, सुक्कसेसाए ।

(किरियाशब्दाथः स्वकपम्- तज्जेदाश्च- 'किरिया' शब्दे तृतीयभागे ४३३ पृष्ठे, तस्मात्किमणं चाऽपि ४५० पृष्ठेऽस्ति । तत्र कायिकियाः- 'कायिकी' शब्दे तृतीयभागे ४०४ पृष्ठे गता । अधिकरणीक्याः- 'अहिराणीया' शब्दे प्रथमभागे ८०५ पृष्ठे गता । प्राक्षेपिक्याः- 'पाउसिया' शब्दे । पारितापनिक्याः- 'पारितावणिया' शब्दे बह्व्यते । प्राणानिपातिक्याः- 'पाणाइवायाकिरिया' शब्दे । (कामगुणशब्दाथः- 'कामगुण' शब्दे तृतीयभागे ४३४ पृष्ठे गतः । तत्र शब्दस्थः- 'सह' शब्दे । रूपस्थः- 'रुव' शब्दे । रसस्थः- 'रस' शब्दे । गन्धस्थः- 'गन्ध' शब्दे तृतीयभागे ७३४ पृष्ठे गतम् । रूपविकारः- 'फास' शब्दे । द्रिक्-भेद-भेद भागे बह्व्यते) (पञ्चमहाप्रज्ञाशब्दाथः- 'पंचम-हव्य' शब्दे । तत्र प्राणानिपातविरमण्यः- 'पाणाइवा-येरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे बह्व्यते । सुपावादेविरम-ण्यम्- 'सुपावायेरमण' शब्दे । अदृष्टादानविरमण्यम्- 'अदृष्टादानवेरमण' शब्दे प्रथमभागे ४४० पृष्ठे गतम् । मेहुणविरमण्यम्- 'मेहुणवेरमण' शब्दे । परिगहविरमण्यम्- 'परिगहवेरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे बह्व्यते) (समितिशब्दाथः- 'समिह' शब्दे । तत्रार्थसमितिस्वकपम्- 'हिरियासमिह' शब्दे द्वितीयभागे ६३१ पृष्ठे गतम् । भाषासमितिस्वकपम्- 'भाषासमिह' शब्दे बह्व्यते । पण्णास-मितिर्विस्तरः- 'यसणासमिह' शब्दे तृतीयभागे ७२ पृष्ठे गतः । आदानापदमात्रकनिकेपासमितिर्व्याख्या- 'आदानममम-णिकलेवणासमिह' शब्दे टि० भा० २१६ पृष्ठेऽनलोकीया । उ-बारप्रसवणलेखिशिष्टाणज्जपारिष्टापनिकासमितिर्व्याख्या- 'उ-बारपासवणलेखिसिणज्जपारिष्टाणपासमिह' शब्दे द्वि-तीयभागे ७३३ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादिता) (पुडवीजिकाया-व्याख्या- 'जीवजिणाय' शब्दे चतुर्थभागे १४२ पृष्ठे गता । तत्र पृथ्वीकायिकस्थः- 'पुडवीकाय' शब्देऽस्मिन्नेव जा-गे बह्व्यते । अण्कायिकस्वकपम्- 'आउकाय' शब्दे द्वितीयभा-गे २० पृष्ठेऽस्ति । तत्र तेजस्कायिकविस्तरः- 'तेउकाय' शब्दे चतुर्थभागे २३३ पृष्ठेऽस्ति । वायुकायिकशब्दाः- 'वाउ-काय' शब्दे छट्ठ्या । वनस्पतिकायिकः- 'वणक्क' शब्दे । वणक्ककायः शब्दे च बह्व्यते । जलकायिकशब्दाथः- 'त-सकाय' शब्दे चतुर्थभागे २२१ पृष्ठे गतः ।) (अक्षयविस्तरः- 'लेसा' शब्दे । तत्र रुणलेखाऽर्थः- 'किणलेसा' शब्दे । नीललेखाऽव्याख्यानम्- 'णीलेसेसा' शब्दे चतुर्थभागे ११५४ पृष्ठे गतम् । कापाललेखा च- 'काउलेसा' शब्दे तृतीयभागे ४३८ पृष्ठे गता । तज्जेलेखाऽर्थविस्तरः- 'तेउलेसा' शब्दे । पालेखा च- 'पम्हलेसा' शब्दे । शुक्लेखा च- 'सुक्-केसा' शब्दे) ।

पटिक्रमणि सत्तद्धि भयङ्गाणेहि । अट्टहि मयङ्गाणेहि । नवहि वंचवेरगुत्तिहि । दसविहे सयणधम्म । इगारसहि उवासगपडिमाहि । बारसहि भिक्खुपडिमाहि । तेरसहि किंआणोणेहि । चउदसहि जूअगामाहि । पत्तरसहि परमाहम्मिएहि । सोल्लसहि, गाहासोल्लसहि । सत्तरसविहे असज्जेम । अट्टारसविहे अब्बेम । एगुणवीसाए णाय-ज्जयणेहि । बीसाए असमाहिट्टाणेहि । एगवीसाए सव-लेहि । वावीसाए परीसएहि । तेवीसाए सूअगज्जयणेहि । चठवीसाए देवेहि । पणवीसाए भावणाहि । ठव्वीसाए द-साकपववहाराणं उदेसनकाज्जेहि । सत्तावीसाए अणगा-रगुणेहि । अट्टावीसाए आचारपकण्णिहि । एगुणतीसाए वा-वसुअपसंगेहि । तीसाए मोहणिट्टाणेहि । एगतीसाए सि-फ्फागुणेहि । वत्तीसाए जोगमंगेहि । तेत्तीसाए आमाय-गाए । अरिहंताणं आमायणाए० (आव०) सज्जाएए प सज्जाइयं तस्स मिच्छामि दुक्कं । (आव० ४ अ०)

(सप्तत्रयव्यानभेदाः- भयङ्गाणं शब्दे वक्ष्यन्ते) (अष्टौ मह-व्यानभेदाः-मयट्ठाणं शब्दे द्रष्टव्याः) (नव प्रह्लाज्यंशुसयः-चंम-चेरगुत्ति शब्दे कष्टव्याः) (दशविधश्च अमणधम्मः-सम-णधम्म शब्दे कष्टव्याः) (एकादशोपाशुक्रप्रतिमार्ता भेदाः, स्वकृप च-उवासगपडिमा शब्दे द्वितीयजागे १०६५ पृष्ठे कष्टव्यम्) (द्वादशविश्वप्रतिमार्ता विधेयः-भिक्खुपडिमा शब्दे वक्ष्यन्ते) (त्रयोदश क्रियास्थानानि-किंआरिवाट्टाणं शब्दे तृती-यजागे ४४३ पृष्ठे गतानि) (चतुर्दश भूतप्राणाः-जुयगाम शब्दे वक्ष्यन्ते) (पञ्चदश परमाध्यात्मिकनिरूपणम्-परमाहम्मिय शब्दे कष्टव्यम्) (षोडशभिः-गाथापांडयोः सुवक्तृताङ्काद्यभूतक-स्थाध्ययनैः । तेषां स्वकृपम्-गाहासोल्लसणं शब्दे तृतीयजा-गे ८७४ पृष्ठे गतम् ।) (सप्तदशाऽसंयमभेदाः-असंजम शब्दे प्रथमजागे ८२३ पृष्ठे गताः) (अष्टादशविधप्रमह्ण-अबंम शब्दे प्रथमजागे ६७५ पृष्ठे गतम् ।) (एकोनविंशतीविधं ज्ञाताध्वनयनिवहरणम्-णायज्जयणं शब्दे अतुर्थजागे १००३ पृष्ठे गतम्) (विंशतिरसमाधिरथानानि-असमाहिट्टाणं शब्दे प्रथमजागे ७४२ पृष्ठे कष्टव्यानि ।) (एकविंशतिः शा-बलपरिषदनामाणि-सवत्तपरीसह शब्दे कष्टव्यानि ।) (द्वाविंशतिपरीषदाः-पारिषह शब्देऽस्मिन्नेव जागे वक्ष्यन्ते) (त्रयोविंशतिः सुवक्तृताङ्काध्ययननामानि-सुयगम शब्दे कष्ट-व्यानि ।) (चतुर्विंशतिर्वैभेदाः-देव शब्दे अतुर्थजागे २६१३ पृष्ठे गताः) (एकविंशतिर्भोवनाः-आवणा शब्दे कष्टव्याः) (वद्विंशतिर्दशाकल्पवृक्षगोहेशनकाः-अहेसनकाज शब्दे द्वितीयजागे ८२४ पृष्ठे गताः) (सप्तविंशतिरनगा-रगुणाः-अणगारगुणं शब्दे प्रथमजागे १७८ पृष्ठे गताः) (अष्टाविंशतिविधमाचारप्रकल्पस्वकृपम्-आचारपकप शब्दे द्वितीयजागे ३४६ पृष्ठे गतम्) (एकोनविंशतिषं पाप-स्तनप्रकम्-पावसुयपपणं शब्देऽस्मिन्नेव जागे वक्ष्यन्ते) (त्रिंशत्सोहनीयस्थानभेदाः-मोहणिट्टाणं शब्दे कष्टव्याः) (एकविंशतिस्सनामाभिर्गुणाः-किंआरिगुणं शब्दे वक्ष्यन्ते) (द्वाविंशदो गन्धप्रदाः-जोगसंगह शब्दे अतुर्थजागे १३५०

पृष्ठे गताः) (त्रयोविंशदशानामभेदाः-आवासणा शब्दे द्वितीयजागे ४७१-४७२ पृष्ठे, अट्टेद्विंशानामाशानाद्वकपं, त-द्विहरणं च-तस्मिन्नेव शब्दे ४८३ पृष्ठे, तथा-असज्जाए सज्जा-इयं पाठोऽपि तस्मिन्नेव शब्देऽस्ति । विचरणं च-असज्जा-इयं शब्दे प्रथमजागे ८२७ पृष्ठेऽस्ति) तथा (सज्जाइए ण सज्जाइयं ति) तथा-स्वाध्यायिकं अस्वाध्यायिकविषयंयल्लक्षणं न स्वाध्यायितं, इत्थमाशानातनाया योऽतिचारः कृतः, तस्य मिथ्याबुद्धनमित्ति किया पुर्ववत् ।

“एवं सुत्तण्णेषु, अत्थेण भं वि होइ विमोक्षं ।
तं पुण अस्वामोह-एथमोहसो संपवक्खामि ॥ १२ ॥
तित्तीसाए उवर्हि, चोत्तीसं बुक्कवपण्णत्तिसेसा ।
पण्णीसवयणअइसय-ऊत्तीसं उवरज्जयाणा ॥ १३ ॥
एवं जह समवाए, जा सयभिसरिक्ख होइ सयतारं ।
(तथा) चोक्कम्-“सन्निमित्तया णक्खलं सयंतगतं तदेव पण्णं)
अ संखअसंखोहि, तह य मणेतोहि जाणेहि ॥ १४ ॥
संजममसंजमस्स य, पकिंत्तिआइकरणाइआरस्स ।
होइ पटिक्रमणं तं, नेत्तीसेहि तु ताई पुणो ॥ १५ ॥
अवराहपदेसु तु, अंतगया होति गियम सव्वे वि ।
सव्वो वि आरगणो, दुगसंजोगादिजं एसो ॥ १६ ॥
एगविहस्सासंजम-स्स इवइ इह होहएज्जवससुओ ।
एवमिआरगामं, काउं कुणतो एमोकारं ॥ १७ ॥”
आव० ४ अ० ।

अथवा प्राक्तनाया अशुजाऽऽसेवनायाः प्रतिक्रान्त अपुनःकर-
णाय प्रतिक्रामन् नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमणं प्रतिक्रामयन्नाह ।
अत्र सूत्रम्-

नमो चउव्वीसाए तित्थयराणं उसजाइ-पडावीर-पज्जव-
साणाणं, इणमेव निगमं पावयाणं-सव्वं, अणुत्तरं, केवलियं,
पडिपुणं, नेयाउयं, संसुक्कं, सद्धागतणं, सिद्धिमणं, मुत्तिमणं,
णिज्जाणमणं, गिवाणमणं, अविताह-पत्तिसेधि सव्ववु-
क्क-एपट्ठीणमणं ।

(नमो चउव्वीसाए तित्थयराणं उसमाइमावीरपज्जवसाणा-
णं ति) नमश्चतुर्विंशतिः-विहारेभ्य ऋषयनादिमहावीरपर्यवसा-
नेभ्यः, “प्राकृते पट्टी अतुर्थये एव भवति ।” तथा चोक्कम्-“वहु
वयणेण दुवयणं, उट्टिविभलीदं भसइ अउत्थी । जइ हत्था तइ
पाया, नमोउदेवोहिदेवानां ॥१॥” इत्थं नमस्करप्रत्युत्तरस्य गुण-
व्याचरणेनायाऽऽह-“इणमेव निगमं पावयणं सव्वं अणुत्तरमि-
त्थादि” इदमेवेति सामायिकाऽऽदिप्रत्याख्यानपर्यन्तं द्वादशार्कं
वा गणिपटकं, निरुपेथा बाह्याभ्यन्तरप्रत्यनिरुपेथाः साधयः
निरुपेथानामिदं नैरुपेथं, प्राचयनमिति प्रपञ्चणार्जविधोचय-
न्ते जीवादिषु यस्मिन्स्तरप्राचयनम् । इदमेव नैरुपेथं प्राचयनं
किम्, अत आह-सत्तां हितं सत्थे, सत्तां सुतथा गुणाः पदायां
वा सट्ठजुनं वा सत्थमिति । नयदशनमपि स्वविषये सत्यं जय-
त्येव, अत आह-“अणुत्तरं ति) नास्त्वस्योत्तरं सिद्धान्तं विद्यत
इत्यनुत्तरं, यथाविस्थितसमस्तवस्तुप्रतिपादकत्वाद्बुद्धमिदमि-
थः । यदि नामैवमित्यं जूनमप्यवश्यं भूतं मविष्यतीति, अत
आह-“केवलियं ति) केवलमद्वितीयं, नापरमित्यं जूनमित्यर्थः ।
यदि नामैवमित्यं जूनं प्राचयत्यस्योत्तरं सत्तालयाप्यपसंगपक्के-
गुणैः प्रतिपूर्तिं न विषयतीति, अत आह-(पडिपुणं ति) प्राल-

पांडिकमामि ति) कथ्यम् । इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशल-
प्रवृत्तिपरिहारायाऽऽप्तमानलांब्यव्याह- (समणोऽहं, संजय-
विषय-पनिहृय-पचकक्षा-प-पावकम्मा, अणियाणो, दिहिसंपणो,
मायामोसविधिअतो ति) अमणोऽहं तत्रापि न चरकाऽऽदिः किं
तिहं, संयतः सामस्येन यतः, इदानीं विरतो निवृत्तः, अतीत-
स्यैषस्य च निश्चा-संवरणवृत्तेरिति । अत्र एवाऽऽह-प्रतिहृत-प्रत्या-
ख्यात-पापकर्मो प्रतिहृतनिश्चिनीमकरणयुताया, प्रत्याख्यानमतीत-
निश्चाया, एषयमकरणतयेति, प्रधानोऽयं होय इति कृत्वा । तच्छ्रु-
यतामात्मनो जेदेन प्रतिपादयथाह- (अनियाणो ति) निदानरहितः,
सकल गुणमूल द्रव्यगुणयुक्तो दृश्यव्याह-दृष्टिसंपन्नः, सम्यग्दृ-
श्ययुक्त इत्यर्थः । बहुवचनानुसंग्यवत्परिहारायाऽहं माया-
सृष्टाविवर्जकः, मायागर्भसृष्टावादापरिहारीत्युक्तं भवति ।

एवंतुः सत् किम्-अत्र सूत्रम्-

अद्वाऽजेयु दीव-ममुदेषु पणरससु कम्मवृत्तीषु ।

जावंते के वि साहु, रयहरण-गुच्छ-पमिगइधारा ॥१॥

पंचमहव्यधारा,

अद्धारसमहस्पसीलंगधारा ।

अद्वखयाऽऽधार-चरित्ता,

ते मव्वे सिरसा मणसा मन्वएण वंदाभि ॥२॥

अद्वा० दीव० (व्याख्या 'अद्वाइज्जो दी० ' शब्द प्रथमजामे २५०
पृष्ठे) वृत्तान्त० (व्याख्या 'कम्मवृत्ती' शब्दे तृतीयजामे २५० पृष्ठे)
यावन्तः केचन साधये रजोहरण-गोच्छ-प्रतिप्रहराणिः । नि-
हाराऽऽदिव्यवच्छेदायाऽह-पचमहव्यधाराणि, पञ्चमहव्यधा-
ति प्रतीतानि, अत्रस्नेदकाङ्क्षविकल्पप्रत्येकबुद्धाऽऽदिसंप्रदाय
आह-अष्टादशालीङ्गसहस्रधारिणः । तथाहि कैवल्यगवता
रजोहरणार्थाद्व्यधाराणां न भवन्त्यपि । तानि चाष्टादशालीङ्ग-
सहस्राणि दृश्य-ते-तत्रैवं करणमाया- 'ओए करणे' इति गाथा-
('अद्धारससीलंगसहस्र' शब्दे प्रथमजामे २५१ पृष्ठे सटीका
गताऽस्ति) स्थापना नियमम्- ('गुरुकुलवास' शब्दे तृतीयजामे
५४० पृष्ठे समुपपद्यतास्ति) इत्युत भावना-

'मणेण ण करेइ आदरसणाविषयजडो सोऽद्वियसंखुडो पुढवी-
कायसंरक्षणओ खंतिसंपयो', एवं आउककायसंरक्षणओ
खंतिसंपयो २, एवं तेज ३ वाऊ-४ वणस्सइ-५ वि-६ ति-७
चउ-८ पंजोदिय-९ अजोवेसुइस १० भेदा । एते खंतियममुयंते
लक्षा । एवं बहुधादिषु वि शक्किइ दस २ हम्मंति, एवं सय १००,
एवं सोऽद्वियममुयंतेण लक्षा १०० । एवं चक्खुऽद्वियादिषु वि
शक्किंसयं । जाया पंचसया ५०० । एते वि आदरससाध्यापरि-
भागेण लक्षा । अयादिसाध्यादि वि पचेयं, एवं पंच २ सत्तं,
जाता दो सहस्सा २०००, एते (एकरेति ति) एतेण लक्षा । ण
कारयेति एतेण वि दो सहस्सा २००० । करंतं णाऽणुजाणाति प-
तेण वि दो सहस्सा २०००, जाता वसहस्सा ६०००, एते मणेण
लक्षा, वाया, कायहि वि वसहस्स ति (६०००) (६०००)
जाता आदरस सहस्स ति १०००० । अङ्कताऽऽधारचारवि-
णः अङ्कताऽऽधार एव चारित्रम्, तान् सर्वान् गच्छगते-निर्ग-
ताऽऽदिनेदान् शिरसोसामाङ्गेन, मनसाभ्यन्तःकरणेन, मस्तकेन
बन्ध इति वाचा ।

इत्थमभिबन्ध साधून् पुनरोद्यतः सकलसर्वज्ञमणिति
प्रदर्शनायाऽह-

स्वाभेभि मव्वजीवे य, मव्वे जीवा खंनु मे ।

मिषी मे मव्वज्जणुए, वेरे मज्ज न केण्ण ॥ १ ॥

निगदसिद्धा एवेयम् । नवरम्- (इति सटीका गाथा 'स्वामना'
शब्दे तृतीयजामे ७३० पृष्ठे गता) ' सर्वे जीवा खंनु मे सि ' ' मा
नेमामपेक्खानिप्रत्ययः कर्मबन्धो भवति कठणवेदमाह ।
समासौ स्वकृपप्रदर्शनपुरस्सरं मङ्गलमाह-

एवमहं आहोइय-निंदियगरुहियुगुणियं सम्मं ।

तिविट्ठेण पक्किंतो, वंदाभि जिणे चउव्वीमं ॥

निगदसिद्धा । एव वैवलिकं प्रतिक्रमणमुक्तम् । रात्रिक्रमव्ये-
वंभूतमेव । नवरम्-यत्रैव वैवलिकाऽतिचारोऽतिहितस्तत्र त-
स्मिन् रात्रिकातिचारो वक्तव्यः । आह-यद्येवम्- ' इच्छामि
पमिज्जिमिं गोयरचरियायम् ' इत्यादिसूत्रं तत्रानर्थकं, रात्रा-
वस्य सम्मवादिनि १, कथ्यते-यथासां सनवादिद्वयोप ६-
त्युक्तोऽनुगमः । नयाः प्राच्यत । इति शिष्यहितायां (कुञ्जो) प्रति-
क्रमणाध्ययनम् । आब० ४ अ० ४० । (वैवलिक-प्रतिक्रमण-
वेला च तत्पारसमासिदृशोपकरणप्रत्युपेक्षणसमन्तरभावि-
स्योदयपरिमेया । यतः ' ' आबस्यस्स समप, णिहामुहं व्ययंति
आयिरिआ । तदं तं कुण्णि जह दस, पमिजेहाणंतरे स्रो ॥१॥ ' ' इति ।
४० ३ अधि० ।

(१६) रात्रिक्रमप्रतिक्रमणविधियथा-

पाश्चात्यानिशानामि पोपचशास्त्रायां गत्या स्वस्थाने वा स्था-
पनाऽऽचार्यान् संस्थाप्य ईयांघीयकीप्रतिक्रमणपूर्वं सामायिकं
कृत्वा क्रमाश्रमणपुत्रम्- ' कुरुमिणकुस्सुमिणवहडावलि-
अ राअयायिच्छुत्तविमोहणत्थं काउस्समं करेमि ' इत्यादि
प्रणया चतुर्विंशतिस्तवचतुर्काचित्तनरूप शतोच्चासमानं,
खीऽसाऽऽदिकुस्सवप्लभमेतु अष्टशतोच्चासमानं कायोत्सर्गं
कुर्यात् । रागाऽऽदिमयः कुर्यात्तः, द्वेषाऽऽदिमयो दुःस्वप्नः । एत-
द्विंशति-नमस्कारेणवर्षेण इति प्रथममंत्रार उक्त एव । इह
च-सर्वे श्रीदेवगुरुवन्दनपूर्वं सफलमिति चैत्यवन्दनां विधाय
क्रमाश्रमणद्वयपूर्वं स्वाध्यायं विधये, यावदात्रातिकाप्रतिक्रमण-
वेला । तदनु चतुरादिक्रमाश्रमणेः श्रीगुरुर्वादिभ्यस्त्विवा क्रमाश्र-
मणपुत्रम्- ' राहअपडिक्कमणइ ठाउं ' इत्यादि भणित्वाभूति-
हितिशराः- ' सव्वस्स वि राइअ ' इत्यादिसूत्रं सकलरात्रिका-
तिचाररीजकज्ञं पठित्वा शकस्तत्रं भणति । ' प्राक्तनं चैत्यव-
न्दनं तु खारयायाऽऽदिधर्मकृतस्य प्रतिकर्तुं, न तु रात्रिकाऽऽव-
श्यकस्यति ' एतदाश्रमे मङ्गलार्थं पुनः शकस्तत्रेन संक्षेप-
देववन्दनं, ततो ह्येतत् प्रावत्तस्त्रायाध- ' करेमि भते । साध्या-
अ ' इत्यादिसूत्रपाठपूर्वं चारित्रदर्शन-ज्ञानातिचारिण्युप-
कायोत्सर्गव्यं करोति । प्रथमे द्वितीये च कायोत्सर्गं चतुर्विंशति-
स्तवमेकं चिन्तयति । ' साय सयं गोस्समिति ' वचनात् । तृती-
ये तु साष्टयप्रतिक्रमणान्तोक्तवर्द्धयान्तस्तुतिप्रतिनिशानि-
चारोऽभिस्तयति । ' वतः-दिवसावस्मयभ्रंते, अं बुद्धिभगतं नि-
साहसारे या जाव जिंयं उस्समं, चिंतिउस्सु ताव स्रइयारे ति ' ।
इह च पूर्वोक्तयुक्त्या चारित्राऽऽधारस्य ज्ञानाद्याचार्ययो वैशि-
ष्ट्योऽपि यदेकस्यैव चतुर्विंशतिस्तवस्य चिन्तनं, तत्कासी प्रायो-
ऽस्यव्यापारत्वेन चारित्रातिचारणां स्वव्याप्ताऽऽदिना संज्ञाप्यते ।
ततः कायोत्सर्गं पारयित्वा सिद्धस्तत्रं पठित्वा सर्वशक्यमाज-
नपूर्वमुपविशति । अत्र च प्राभातिकाप्रतिप्रमणे प्रादोषप्रतिक्र-
मणव्यवस्थे चारित्रातिचारिण्युक्त्याचार्योऽभिनिशितचारि-
स्तनं यत्र कृतं, तत्रिद्धाभिन्त्यस्य सम्यग् स्मरणं न स्यादिति ।

तृतीये कार्यात्मने च सावधानीभूतत्वात्सम्यग् स्यादिति । तत्र निशानिचारीचमनमिति हार्दम् । यत् न च सम्यगविद्भिः "नि-
हामणे न सरह, अशारे मा य घट्टयं मुञ्ज । किञ्चकरणे
दोसा वा, सोसारे तिष्ठि उदसमा ॥१॥" (परागाथा 'काउस्स-
' शब्दे तृतीयभागे ४२, पृष्ठे सटीकाऽस्ति) इति ततः पूर्ववत्-
मुख्यवर्त्तिकाप्रतिपक्षेन, पूर्वं वदन्नाऽर्थाविवेचि, प्रतिक्रमणमुत्था-
ननन्तरकार्यात्मने यावत्तु हेयः । एवं चारित्र्याचारार्थां प्र-
त्येकं शुद्धये पृथक् कार्यात्मनां कृतत्वेन संप्रति तेषां
समुद्भितानां प्रतिक्रमणनाप्युद्धानां शोधनायाश्च कार्यात्मने-
समास्यते, अत्र च कार्यात्मने श्रीवोरकृतं पादमासिकं तपश्चि-
नयति-हे जीव ! श्रीवोरण पादमासिकमुत्कृष्टं तपः कृतं, तत् त्वं
कतुं शक्नोषि न वेत्यादि १, जीवो वक्ति न शक्नोमि । तर्हि ए-
कदिनो न पादमासिकं कतुं शक्नोषि ? न शक्नोमि । एवं द्वि-
चतुःपञ्चविनैकं पादमासिकं कतुं शक्नोषि १, पुनर्वैक न शक्नो-
मि । तर्हि षट्सप्ताष्टनवदशदिनो न पादमासिकं कतुं शक्नोषि ?
न शक्नोमि । एवमेकादशतः पञ्चपञ्चदशदिनमुद्धानां क्रमेण कर्त्तव्यं-
शशिनानि यावद्विचमनयति । एवं पञ्चम, चतुर्थे, तृतीये, द्वितीये,
मासोऽपि । प्रथमे तु-रे जीव ! त्वमेकमासिकं कतुं शक्नोषि १, न
शक्नोमि । ततः एकदिनो न कतुं शक्नोषि ? न शक्नोमि । एवं पाव-
त्तयोदशदिनो न कतुं शक्नोषि १, न शक्नोमि, तर्हि चतुर्विंशत्य-
मं कतुं शक्नोषि १, न शक्नोमि । द्वाविंशत्यमं, त्रिंशत्यमं, अष्टाविं-
शतितमं पञ्चविंशतितमं, चतुर्विंशतितमं, द्वाविंशतितमं, विंशति-
तमं, अष्टादशं, दशमं, चतुर्दशं, चादशं, दशमं, अष्टमं, षष्ठं, चतुर्थं,
कतुं शक्नोषीत्यदि विचिन्त्य यत्तपः कृतं स्वात्सर कर्त्तव्यं चाप्य-
करिष्य इति वक्ति । अथवा तु-शक्नोमि । परं नाथ मनो वनेन
इति । एवमाचारान्तरनिर्विकृतिकैः काशनाऽर्थात् यत्र मनो ज-
वति तन्मनसि निधाय पारिष्यात्, च कार्यात्मने मुखरोनिकाप-
तिलेखनापूर्वं वन्दनं करे दद्यात् मनीष्यतिप्रत्यापत्तानं विधये ।
यत् उक्तं दितचर्यायाम्-

"सामाह अल्लुमासन्-पुस्सल्लयपुत्तिवन्दनं ॥

उस्समासिन्ति यतयो-विहाणमऽहं पवक्कसाणेण ॥ १ ॥

इगपेचाइदिण्णं, पण मासं चइत्ते नेह दिणइड्ढं ।

चउतीसाइदिण्णं, विन नवकारसहिय जा ॥२॥" ४२२ अत्रि० ।

(एकस्तपश्चिन्तनाविधौ 'काउस्सस' शब्दे ४२१ पृष्ठेऽप्यस्ति)
तदनु "इच्छामो अणुनवति ॥" ज्ञानियोपविश्य स्तुतित्रया-
ऽर्थापारणपूर्वं चैत्यानि वन्दते । इदं च प्रतिक्रमणं मध्यस्वरेणैव
कुर्वते । अथवाऽऽदिभणनां जागरणेनऽऽदरभजप्रवृत्तेः । ततश्च
साधुः, कृतपौषयः आचक्रं वा क्रमाभ्रमणद्वयेन भगवन् । "बहु-
वेलं संदिस्सामेभि, बहुवेलं करेमि" इति भणति । बहुवेलं मासं-
वीलं चोच्छासाऽऽशीमि कार्याणि 'बहुवेलं' इत्युच्यन्ते । ततश्च
चतुर्भिः क्रमाभ्रमणे श्रीगुर्वोदीन् वन्दते । आदरन्तु "अल्लुइल्लेत्तु"
इत्यादि च पठति । इति रात्रिकप्रतिक्रमणविधिः । ४०२ अत्रि० ।

(१७) पाक्षिकाऽऽदिषु प्रतिक्रमणम्-तथा यः आचक्रं नियमेन
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कुर्वीत । अथति तस्मात्कालवेलायां सं-
ध्याप्रतिक्रमणविषयस्य कियती रात्रिं यावत्तदनुष्ठेयतीति ? अ-
त्रोत्तरम्-कारणविशेषे विस्मृते वा, रात्रिप्रहरद्वयं यावत्तदनु-
ष्ठेयतीति । ४०३ अत्रि० ।

अथ पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणविधिः-

तानि च वैयसिक-रात्रिकाण्यां शुक्यै सत्यामपि मूल्यावादा-

निचरजातस्य विशेषण शोधनार्थं युक्तान्येव । यतः-"अहं
नेहं पइहिसलं, पि सोहिंयं तह वि पक्खसधोसु सोहणइज्जइ
सविसलं, एवं इहयं पि नायव ॥१॥" अत्र पाक्षिके पूर्ववद्विषय-
संप्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणमुत्थापनं विधये । ततः क्रमाभ्रमणपूर्वम्-
"वेवासंयं आओइव पडिक्कता इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ।
"पाक्षीं मूहपक्षीं पडिक्कहं" इत्युक्त्वा तां कार्यां च प्रतिक्रियामण-
नकरे दद्यात् संबुद्धान् श्रीगुर्वोदीन् क्रमयितुं क्रमाप्रधानं च सर्वम-
नुष्ठानं सफलमिति ज्ञापयितुम्-"अष्टुडिअमि लि संदुक्काणामणेणं
अभिन्नतरपक्खसं खांमेडं" इति ज्ञानिया "इच्छं खांमेभि पक्ख-
अं पन्नरसएहं दिवसाणं पन्नरसएहं राहं, जं किंवि अपणिसं"
(एतन् क्रामणाभूतसुत्रं तृतीयाभागे ४२१ पृष्ठे गतमस्ति)
इत्यादिना गुरुभिः स्थापनाचार्यैः कृतेन, शिष्यैः आद्यो वा श्रीगु-
र्वोदीन् क्रमयति, श्रीन् पञ्च वा । यदि द्वौ शरीरौ, ततः सपथौ
"इच्छाकारेण संदिसह जगवन्" पक्खसं आओपमि १, इच्छं
आओपमि, जो मे पडिक्कमो" इत्यादिस्त्रयं भागित्वा, संक्षेपेण
विस्तरणं वा पाक्षिकानतीचाराणां शेषः "सवस्स वि प-
क्खसं" इत्यादि ज्ञानितः, गुरुराह-"पक्खमहं" ततः "इच्छं
ति" ज्ञानिया "अउशेणं" इत्यादिना गुरुवत्तमुत्पासादि-
रूपं प्रायश्चित्तं प्राप्तिरप्यते । ततो वन्दनकदाचनपुरस्सरं प्रत्येककृ-
मणकामि विधानं गुरुभ्यो वा उपेष्टः पूर्वमुत्पासोद्धृत्वा एव
भणति-"वेचसिंमं आओइवपडिक्कता, इच्छाकारेण संदिसह
जगवन्" अष्टुडिअमोऽहं अभिन्नतरपक्खसं खांमेडं 'इच्छं' इच्छ-
कारि अमुकं तपयति । स अर्थात् "अपणयं वेदामि" क्रमा-
भ्रमणपूर्वं । गुरुराह-"अभुडिअमि लि पत्त अक्खामणेणं अभिन्नतर-
पक्खसं खांमेडं" सोऽपि "अहमाहं खांमि तुमेमं ति"
भाषित्वा भूमिबिहितशिराः पुनर्भणति-"इच्छं खांमि पक्खसं-
अं, पन्नरसएहं दिवसाणं पन्नरसएहं राहं" इत्यादि । गुरुस्त-
"पन्नरसएहं" इत्यादि "उत्थासणे स्वमासणे" इति पदद्वयसंज्ञै
अथति, एवं सर्वेऽपि साधवः परस्परं क्रमयन्ति । लघुयाचना-
चार्येणैव प्रतिज्ञामनो साधुनां उपेष्टः प्रथमं स्थापनाचार्यैः क्रम-
यति, ततः सर्वेऽपि यथारात्र्याधिकम् । गुणभाये तु सामान्यसाधवः
प्रथमं स्थापनाचार्यैः क्रमयन्ति, यावद् द्वौ शरीरौ । एवं भावका अपि ।
परं गुरुआचक्रांमुकप्रमुखसमस्तआचक्रान् "वाहुं वाहुं" इति
भाषित्वा "अभुडिअमि लि प्रत्येकक्रामणेणं अभिन्नतरपक्खसं
खांमेडं ति" (जणति) इतरे च भगमि-"अहमाहं खांमि तुमेमं ति"
ततो गुरु इतरे चानि उच्येयं ज्ञानितः" पन्नरसएहं दिव-
साणं पन्नरसएहं राहं मयां जास्यं मिच्छां ति मुक्कहं"
ततो वन्दनकदाचनपूर्वं "वैवीनं आओइवपडिक्कता इच्छा-
कारेण संदिसह भगवन्" पक्खसं पडिक्कमिह १, गुरुम-
णति-"समं पडिक्कमहं, ततः-" इच्छं ति" कथनपूर्वं सा-
मायिककमुच्यते । "इच्छासं पडिक्कमिड जो मे पक्खसो"
इत्यादि भाषित्वा क्रमाभ्रमणपूर्वम्-"इच्छाकारेण संदिसह
भगवन्" पक्खसं सुसुप्तं कर्त्तुमि ति" उच्छा गुरुस्तदाऽऽदिष्टो-
ऽथो वा साधुः सावधानमना व्यक्ताकरं नमस्कारादिक-
पूर्वं पाक्षिकसुत्रं कथयति, इतरे च क्रमाभ्रमणपूर्वं "सं-
वल्लमि ति" ज्ञानिया यथाशक्ति कार्यासमाप्तीं स्थित्वा गु-
णयति । पाक्षिकसुत्रभणनानन्तरम्-"सुअदेवया जगवन्" इति
स्तुति भाषित्वा उपविश्य पूर्वविधानां पाक्षिकप्रतिक्रमणसुत्रं पठि-
त्वाऽप्याथ च तच्छेषं कथयित्वा "करेमि जेतं । सामाहं इ-
त्यादिसुत्रत्रयं पठित्वा च प्रतिक्रमणेनऽप्युक्तानामतीचाराणां

पगाहृगुणतीसृ-णयं पि न सहो न पंचमासमभि ।
 एवं चउ-ति-नुमासं, न समर्थो पगासासमभि ॥ २४ ॥
 जा तं पि तरमुणं, चउतीसहृगो बुद्धाणी ।
 जा चउत्थं तो आर्य-बिलह जा पोरिस्ति नमो वा ॥ २५ ॥
 ज सकं तं दिअए, अरंनु पारह पेरए पुत्ति ।
 हातं बंदणमसहो, तं विअ पक्कखणए बिणिणा ॥ २६ ॥
 इच्छामो अणुसुद्धं नि भणिअ उअविअिअ पदह तिअि पुद्धं ।
 मिउसहृणं सक-त्ययाइ तो बरए वंदं ॥ २७ ॥
 अइ पक्कखं चउह-स-दिणम्म पुणं व तत्थ देवसिअं ।
 सुभंतं पत्तिकमिउ, तो सममिमं कमं कुणह ॥ २८ ॥
 सुहपत्ती बंदणयं, संकुआ कामणं तहाऽल्लोए ।
 बंदणपणेअसाम-णं च बंदणमह सुत्तं ॥ २९ ॥
 सुत्तं अयुत्ताणं, उस्समो पुत्ति बंदणं तह य ।
 पजेअसामणयं, तह चउरो गोअबंदणया ॥ ३० ॥
 पुव्वविदिणेव सव्वं, देवसिअं बंदणाइ तो कुणह ।
 सेअसुरी उस्समां, संनिधयपटणे अमो अ ॥ ३१ ॥
 एवं विअ चउमामे, वरिसे अ जइकमं बिही णमो ।
 पक्कख उमासवरिसे-सुं नववि नाममि नाणस ॥ ३२ ॥
 तह उस्समगुओअ, वारम बोसा ममंगल ग च्छा ।
 सेअसामणं निपण नत्तसाहुण जहसं ॥ ३३ ॥ अ० २ अ० १०
 (२०) पक्षाग्नादिपञ्चशयं प्रातिक्रमणं कतेष्वधमिनि सकारणं
 सोद्धारणं च प्रदातिशतम् ।

शिवशर्मकैनामिषं, विद्वाध्याध्यानिनं जितं नया ।
 बद्ध्यामि सुखविवाधो, पात्तिकमुक्कय सुसिहहम् ॥ १ ॥
 एतच्छ्रुयं देनुसाराद्ध, ग्रन्थान्नरावचरणानुसाराद्ध ।
 प्रायो विवरणमेत-द्विधीयते मन्त्रप्रतिपत्ताऽपि ॥ २ ॥

तत्र चाहं प्रपञ्चवानुमासिष्यवः सकलप्रापमसूतसाव-
 चयोगनिष्ठा अपि सुविशुद्धमनोवाक्पुण्यसुखयोऽभ्यवाभोगप्र-
 माददेः सकाशात्प्रातिपत्तिकरणकृत्यपराध्निना समुत्पन्नस्य
 सूत्रोत्तरगुणोत्तरस्य बादरेतरान्तिचारजातस्य विशेषधनार्थं
 सदा दिवसनिशावसानेषु प्रातिक्रमणं विधेयाना अपि पक्क-
 वतुमान-संचरसराग्नेषु विशेषप्रातिक्रमणं कुर्वन्ति, उत्तरकर-
 णविधानाथेय तथादि-यथा कश्चिदुपवृत्तैस्त्रामसकजहादिभिः
 कृतशरीरसंस्कारोऽपि पूजाविशेषेन भूषणवत्साद्गिरुत्तरकर-
 णविधौ, एवं साधयोऽपि प्रातिपत्तिकप्रतिक्रमणेषु विशुद्धच-
 रणा अपि पात्तिकाऽऽदिषु विशेषप्रातिक्रमणोत्तरकरणं कुर्व-
 न्ति । शुक्तिविशेषं कुर्वन्तीत्यर्थः । किञ्च—“अह गेहं पद-
 दिवसे, पि सोद्विं तद वि पक्क-नंथोअ । सोद्विजह
 सविसेसं, एवं इहयं ता यव्वं ॥ १ ॥” तथा-नि-
 त्यप्रतिक्रमणे सुद्धो बादरो वाऽन्तिचारोऽनोभोगादिना वि-
 स्मृतो जनेत् । स्मृतो वा जयगौरवादिना गुरुसमर्पणं प्रतिक्राम-
 नः स्यात् । प्रातिक्रान्तोऽपि परिणाममाप्नोति सत्यं प्रतिक्राम-
 नः स्यात् । अतः पात्तिकादिषु तं स्मृता सञ्जानलसेवाः प्राति-
 क्रामन्ति । अथवा-पात्तिकाऽऽदिषु विशेषप्रातिक्रमणेषु प्रतिक्राम-
 न्तो विस्मृतमप्यन्तिचारं स्मरन्ति प्रायशः । अथवा प्रथमचर-
 मतीर्थेकृपाणां काव्यविशेषनियतंश्यं विधिः, यदुत पात्तिकाऽऽदिषु
 विशेषेण प्रातिक्रमितव्यम् । अथा-सुआर्य-वीर्यप-प्रत्येकृणादीनि
 प्रतिनियतकालकर्तव्यान्नुत्तुणानीति । अथवा-अन्तिचारोऽजा-
 हं देयुक् पात्तिकाऽऽदिषु विशेषप्रातिक्रमणं, तृतीयधौपक्रिया-

तुल्यत्वात् । यथा किल-अथधाम्यसमुद्भवजुनसमाकुले विवि-
 धसौवराजोरमणीये प्रचुराचसुरमन्दिरशिशिरविराजते किति-
 प्रतिष्ठिते नगरे, शौर्यादिगुणरत्नसारस्य साऽनन्विनीतिवेला-
 कलयस्याऽसाधारणमाज्जोयशालिनोऽपुष्पेलाषवपमाजः पा-
 योनिधिरिव जितशत्रो राज्ञो, मनोरथशतोऽस्तो बहुविधोपया-
 चितविश्विस्वधः सकलान्तपुरकमलनवराजहंसिकाया इव धा-
 रिणीवदेवा आत्मजः स्वकीयितव्यादृष्यमिति प्रियः कुमारः सम-
 ति सः । तेन च राज्ञा, मा मम पुत्रस्म कष्टनाऽपि रोगो भ-
 विष्यति, ततोऽज्ञानमेव केनाऽपि विपजा क्रियां कारयामीति
 विचिन्त्य वैद्याः शब्दिताः, भणिताश्च मम पुत्रस्य तथा क्रियां
 कुरुत यथा न कदाचनाऽपि रोगसंतपो भवति । तैरप्युक्तम-
 कुर्मः । ततो राज्ञाऽग्निहोतं कथयत तर्हि, कस्य कौश्र्यं क्रियातं ।
 तत्रैकताऽग्निहोत-महीवीपयानि यथापि रोगो भवति, ततस्त-
 माशु रामयन्ति । अथ नास्ति, ततस्तं प्राणिनमाकाए एव भार-
 यन्ति । ततो राज्ञाऽकमलमेतैरीषोः स्वहन्तोऽप्रहन्तुमिच्छ-
 योऽथापनन्यायतुर्ह्ये । द्वितीयेनोक्त-यद्यस्ति रोगः ततस्त-
 मुपशमयन्ति । अथ नास्ति ततः प्रयुक्तानि प्राणिनां न दापे, ना-
 ऽपि कञ्चन गुणं कुर्वन्तीति । राज्ञा चोक्तम्-यत्नैरपि भस्माऽऽहुत-
 कर्तुः पर्याप्तम् । तृतीयेन च गदिनम्-महीवीपयानि यदि रोगे
 स्मति प्रयुज्यन्ते तदा तं रोगं निमूलकाश्च कारयन्ति । अथ न
 विद्यते रोगस्याथाऽपि तस्य दैहिकस्यानि प्रयुक्तानि ब्रह्मण-
 रूप-यौवन-लावण्यनया परिणमन्ति । अनागतव्याधिप्रतिष-
 न्धाय च जायन्ते । एवं चोपभूय राज्ञा तृतीयमिपजा स्वपु-
 त्रस्य क्रिया कारिता । ज्ञानस्य व्यङ्ग-वस्त्रो-पलित-स्वश्रीत्या-
 दिदोषविजितो निरामयकमनीययूनाः प्रकृष्टवृद्धवराशो नव-
 नीरदोद्धारस्वरश्चोत्ति । पर्याप्तमपि प्रातिक्रमणं यथातिचारदो-
 षाः स्मरन्ति ततः तादृ शोधयन्ति, यदि न स्मरन् ततश्चा-
 रित्रं शुक्तर करोतीति । ततः श्चिन्मिदमन्तिचारो भवतु
 वा, मा वा, तथाऽपि प्रथमचरमनीर्थेकृतीर्थेषु पक्षान्तादिषु
 प्रातिक्रमणं कर्तव्यमेवेति ।

(२१) आवश्यक-पात्तिकावृत्त्यपिप्रत्येक पात्तिकादिप्रातिक्र-
 मणविधिः ।

केन पुनर्विधेनेति चेत् ? उच्यते—“इह किर साहुणो
 कपस्यलवेषांल्यकरणजिज्ञा सुरम्यमण्येलेए सामायाइसु
 तं कडित्ता दिवसाइयारावित्तणं काउस्समां करेति । तथ
 योसमुहणेनगाइयं अहणयच्छेत्ता काउस्समपज्जसामां दिव-
 साइयं चिन्ति । तत्राणोस्सोकरिण पात्तिका चउवीमत्थयं पढं-
 ति । तत्रां संज्ञासगे पडिलेहिण उक्कुडियांविहत्ता ससोस्सरियं
 कायं पमज्जति । तत्रो परेण विणएण तिरारणविसुत्तं किहक-
 म्मे करेति । एवं वंदिता उट्ठया उमयकरगहियरओदरणं ब्र-
 ह्मावण्यकाया पुणपटिचित्तिपटोसे जहासाणयाए संजयजा-
 साए जहा गुक् सुगुणिं तहा पवक्कणासंवेगा मायामयंविमुक्ता
 नप्यो वो विमुक्तिमिज्जमाओयति । जइ मग्गि अइयारो ता-
 हे सोसेणं संहिसहत्ति त्रणिए शुक्कि पत्तिकमदत्ति जजि-
 यव्वे, अह बइयारो तो पायडिउत्तं पुरिमहाइ दिनि । तत्रो
 गुकीदण्णरुक्कवपायडिउत्ता विहिवा निजिसहा समजायडि-
 या सम्मसुववत्ता अणवत्थपसंगजोया पए पए संवेगमावज्ज-
 माहं भवमसगाइ हेइ अणणेमाया पयं पएण सामाइय-
 माहं पत्तिकमणसुत्तं कडुत्ति । जाव तस्स धम्मसत्ति पदं,
 तत्रो चउद्विद्या अणुत्तिओ मि आराहणाए इच्छांयं जाव

'बंदासि जिणे चउव्वीस' ति अभिज्ञा गुरु निधिसंति । तत्रो
साहू वंदिता कर्मणि-इच्छामि क्षमासमणो उव्विच्छो मि
अभिन्नपक्खिअं क्षामेते । पण्डित-अदमवि क्षामेति तु-
न्ति । तादे साहू भाषति-"पण्डितसगहं दिवसाण, पण्डितसगहं रा-
ईणं जं किंचि अप्रतिपत्तं परपत्तयं" इत्यादि । एवं जहणं
तिष्ठि वा, पंच वा, चाउम्मासिए संवत्तरिए य सत्त, उ-
क्कोसिणि वि उण्णुत्तु सत्थे क्षमाजिअं । एवं सत्तुद्धाक्ष-
माणे राईणयस्स भणियं । एत्थ कणिट्टेण जेठो क्षामेयव्वो
सि पुणं भवइ । तत्रो कयकिइकम्मा उच्छ्रिया पत्तयक्षामणं
करंति । तत्थ य इमो विही-गुरु अणो वा जो गच्छमज्जे जे-
ठो पढममुट्टेण उच्छ्रिया च्वे कणिट्टेण अउमगनामवेया ।
अभिन्नपक्खिअं क्षामेतां पण्डितसगहं दिवसाण, पण्डितसगहं
राईणं" इत्यादि । "इमो वि भूमिनिदियज्जाणुसिरो कयजहो
भणइ-भगवं । अदमवि क्षामेति तुम्हे पण्डितसगहं" इत्यादि ।
सीमो पुच्छ-किं गुरु उच्छ्रिया क्षामइ ? "उच्छ्रिया-संवज्ज-
जाणवण्ये जहा एल महण्णा मोमुमहंकारे जहा द्दव्वो अउच्छ्रि-
यो क्षामेइ, एवं नाववो वि समुच्छ्रिया क्षामेइ किं चि-जं गुरु-
समायाओ जहाइवहि उत्तमगत, मा ते चित्तज्जा-एल नोयतरो,
अउत्तमसि काउं पण्यसिरो क्षामेइ" इति । एवं ससा वि
अहारायणियाए क्षामेते ज्ञाव दुचरिमो चरिमंति । ताह
संवे कयकारकम्मा जण्यति-"देवासंये आलोएउं पक्खिना
पक्खिअं पक्खिमामो ? गुरु भणइ-सम्मं पक्खिमह ! " इति पा-
किक्कमणिजायाः । आययकाभिप्राम्यन्" गुरु उच्छ्रिया
जहारायणियाए उच्छ्रिया च्वे क्षामेइ । इयरे वि जहाराय-
णियाए सत्थे वि अणयउत्तमेया जण्यति-"देवासंये पडिक्कं
पाकिक्कं क्षामेतां पण्डितसगहं दिवसाण" इत्यादि । एवं स-
सा वि जहारायणियाए क्षामेति, पच्छा वंदिता जण्यति-
वधियं पडिक्कं पक्खियं पडिक्कमावेइ वि । तत्रो गुरु, गुरुसं-
दिट्ठो वा पक्खियं पक्खिमणं कइइ । ससगा अहासि
काउत्तमेयाइसिडिया धम्मउज्जाणवागया सुणंति । "

तच्छेदं सूत्रम्-

तिन्यंकरे य तित्थे, अतिथ्यमिदं य तित्थसिद्धे य ।

मिक्के जिणे रिंसी मह-रिंसी य नाणं च बंदासि । १॥पा०॥

(२२) पाकिक्कं चतुर्दश्यामेव-

तत्रापि पाकिक्कं च चतुर्दश्यामेव, यदि पुनः पञ्चदश्यां स्या-
त्ता चतुर्दश्यां पाकिक्कं चोपवासस्योक्त्यात् पाकिक्कमपि
वष्टेन स्यात् । तथा च-"अट्ठम-उच्छ्रित-उच्छ्रितं, संवत्तराउत्तमसप-
क्कन्नासु" । इत्याद्यागमविरोधः । तथा यत्र चतुर्दशी गृहीता न
तत्र पाकिक्कं, यत्र च पाकिक्कं न तत्र चतुर्दशी । तथाहि-"अट्ठमी-
चउव्वीस उव्ववसकरणं" । इति पाकिक्कमणी । तथा-"सा-
गरचंदं कमलामेला वि सासिगसासं धम्मं सोज्जु गहिआ-
सुव्वयाणि सावगाणि संभुताणि, तत्रो सागरचंदो अट्ठमि-च-
उव्वीसो सुव्वधरेसु मसाणेषु एगाराइं पडिमं ठाइ लि
सो अट्ठमि-चउव्वीसो उव्ववायं करेइ" इति । "अट्ठमिचउव्वीसो
अरेइता साहूणो अ वंदेअव्वा" । इति काऽऽवइयवक्खुणी । तथा-
"संते व्ववोरिअपुरिसक्कारपरक्कमे अट्ठमि-चउव्वीसो-णाण-
पंचमी-पउजोसवण-चाउम्मासिए चउव्वयउव्वीसुमे न करि-
उत्ता, पडिक्कं" । इति अतिमहाजिणोः प्रथमं पञ्चमेव ।

इति पाकिक्कमण्योपलक्षणचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकाकारिणः ।
तथा-"चउव्वयउव्वीसुमे करणे अट्ठमिपक्खिअउत्तमसववरेसुमे" ।
इति वयवद्वाराध्यायवृत्तौ ईदाकं च । तथा-"पक्खस्स
अट्ठमी खलु, मासस्स य पक्खियं मुणेअव्वं" । इत्या-
दिवाक्यायां वृत्तौ वृत्तौ च पाकिक्कशब्देन चतुर्दश्यायै
व्याख्याता, नतश्चतुर्दशीपाकिक्कयोरैक्यमिति निश्चयिते, अन्यथा
तु कश्चित्पादान्धमपि स्यादेव । चातुर्मासिकसंवत्सरस्य
तु पुनं पुनमापञ्चम्योः क्रियमाणे अपि श्रीकालिकाऽऽचार्या-
ऽऽचरणतश्चतुर्दशीचतुर्थयोः क्रियेते । प्रामाणिकं चेत्तत्, सत्वेस्म-
त्तयाद् । उक्तं च कथमाधेय-"असडेण समइअं, जं कयइ
कणइ असावज्जं । न निवारिअमशोइ, वडुजणमयमेयायारि-
अं ॥१॥" इति । तथा ध्रुवाध्रुवजेदाद् द्विधा प्रतिक्रमणस्य । तत्र
ध्रुवं जरतेवनेषु प्रथमचक्रमार्थं करतोऽथेयु, अपराधो भयन्त मा
वा, परम उन्नयकालं प्रतिक्रमणं कतेयम् । अथर्वं भयमतीर्थ-
करतोऽथेयु विदेहेषु च करणे ज्ञाने प्रतिक्रमणं इमां । वाइ-"स-
पक्खिमणो धम्मो, पुरिमस्स य पडिक्कमस्स य जिणस्स । म-
उक्कमगाण जिणाणं, कारणजाए पडिक्कमणं ॥१॥" ध०२अधि० ।
संप्रति नृतीयमधिकारं पाकिक्कविचारणं सकृदं गद्याव्येणाऽह-
पक्खपक्खिमणकप, विवयेती कइ णेय जाणंति ।

णियधम्मपणं अउट्ठे, इतारो जउजहा जेण ॥ १ ॥

सत्यं नपि पं पि जं नो, आपरियं पुव्वमुसिपवरेहिं ।

ते नो जुजइ काउं, अणवत्था जेण तक्करेण । २ ॥

जं पि णु हु पुव्वसुरी-हिं णिच्छियं तं पि धम्मनिपाण ।

न हु णिच्छइतं जुजइ, उउमत्थाणं विसेमेण ॥ ३ ॥

पक्कप्रतिक्रमणकृते परस्परं विवदम्भे । तथाहि-कश्चित् पाकि-
कातिचारप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां विधीयते, अन्ये तु चतु-
र्दश्याम्, वयंयवामपि सुमते, सुवोक्त्यात् । केऽपि न सर्वे, नैव
न च जानन्ति बुद्धये निजधर्मधनं सत्तुवविषम् (अउट्ठे
सि) वयं हारयाम उव्वुत्थ करणतः इफाटयाम, उभय-
था पञ्चदश्यपरिग्रहेण चतुर्दशीपरिग्रहेण च । येन यस्मात् कार-
णान् शास्त्रजितमपि, आस्तामभ्यागतमित्यपिश्रादयः । श्रव-
निकगनाऽऽदिकं यत् (नो) नैवाऽऽचरितं सेवितं पुर्वसुरिभिश्चि-
रन्तनाऽऽचार्यैस्तत्प्रतिक्रमणऽऽदिकं (नो) नैव कर्तुं युज्यते, ता-
दृशकरणे तु अनवस्था अप्रतिष्ठा, एतद्व्यवस्थया करिष्यतीत्येवं
रूपा, येन यस्मात्तत्करणे पुनः ऽऽचार्याणां सेवितमित्येव, भव-
तीति क्रियाऽध्याहारो दृश्यः । यदपि (नहु) नैव पुर्वसुरिभिर्बु-
ध्नचित्चिरन्तनाऽऽचार्यैर्मिथ्यं तदपि न केवलं स्वयमभिहितं
न निश्चयिते इत्यप्यर्थः । धर्मेनिरतानां प्रधानोपशमाभूततत्त-
लक्ष्यपदानां (नहु) नैव निश्चितुमवधारयितुं युज्यते, उक्तानामा-
तीन्द्रियाणां असमुप्यवधारयितुं युज्यते । तथाहि-पञ्चदश्यां
पाकिक्कं चतुर्दश्यां वा पाकिक्कमिति निर्णयं नोक्तम्, पाकिक्कं तु
प्रोक्तं सामान्येन तत्र द्वाभ्युपस्कन्धे तावदित्यम्-"पक्खिययो
सहिपसु समाहिपत्ताणं उव्ववामाणं ससुपपउज्जा । " इदं सूत्रम् ।
वृत्तिरद्वय- पक्खे भवं पक्खियं, पक्खिए पोसहो पक्खिय-
पोसहो चाउव्वीसअट्ठमी वा । "समाहिपत्ताणं" ति नाणे इत्थ-
णं चरिते समाहिपत्ताणं ति नाणं वडुमानाणं क्रियाव्या-
णां इमां इत्थं चित्तसमाहिदुग्गाणि असमुपपन्नपुव्वानि स-

सुपज्जज्जा ।” अत्र पात्तिकं निजम्, चतुर्दशी अष्टमी च भिन्ने-
इति कैचिद् व्याचक्षते । पौषघटशब्देन चतुर्दश्यष्टयोः संव-
न्धकण्ठात् “चाउहसिअष्टमीसु वा पोसहा” इत्येवं व्या-
ख्याने पञ्चदश्यां पात्तिकम् । अत्र तु पात्तिकशब्देन संवन्ध-
कण्ठात् चतुर्दश्यष्टयोः “चाउहसि अष्टमीसु वा पत्तिक-
यपोसहा” इति पात्तिकं चतुर्दशीं पात्तिकम् । परमत्र मते
चतुर्दशीप्रहणं निरर्थकं नवति, पात्तिकशब्देनैव चतुर्दश्या प्र-
हणात् “अट्टमीए वा” इत्येतदेव भागितव्यं स्यात् । पूर्व-
व्याख्याने तु पौषघटप्रस्तावाच्चतुर्दश्यष्टमीपौषघटमपि प्रतिपादि-
तमित्यभिप्रेत्य, व्यवहारेणैवं भागितम् । कारणेनाऽऽद्याः पृथ-
गकाकां एकरात्रादिकं वसतीत्येतस्मिन् प्रस्तावे—

“विज्जानं परिवाही, पव्वे पव्वे व हेति आरयिथा ।

मासज्जमासियणो, पव्वे पुण होह मउत्ते तु ॥ १ ॥”

पक्खा पव्वस्स वि मउत्ते गाहा-

“पक्खस्स अट्टमी खलु, मासस्स य पक्खयं मुत्तयेयम् ।

अप्पे पि होह पव्वे, उव्वारगो चंदसुराण ॥ १ ॥”

पक्खपव्वस्स मउत्ते-अष्टमीबहुलाह्या मासं ति काचं मासस्स
मउत्ते पक्खयं किण्हवउहसीए विज्जानासाहणोवयारो ।”

आह-यथेयम्-“परायगदणं कायव्वं दुरायं तिरायं वेति न
वसत्ये” अत उच्यते गाहा-“चाउहसिगहा हो-ह कोह अहवा-
यि सोलसिगदणं । वस्से तु अणउत्ते, होह दुरायं तिरायं वा ॥ १ ॥”
इवं गाथा व्याख्यानाहो, परं न व्याख्याना, कण्ठेऽप्युक्तम् । स-
ंव्याख्येतैतस्य किञ्चिद्व्याख्यानस्याऽपि पूर्वयः कांश्चतर्थः क-
थ्यते-विशदो देवनाऽऽधिशिष्टितमभाणां परिपाटि परावर्तनं
पूर्वणि पूर्वणि वक्ष्यमाणज्ञपणं, वकारोऽनधारणे, स च व्यवहृ-
तो योऽयं वक्ष्ये, अनेकाध्यायान्तां कुर्वन्ति, आचार्याः सु-
खः । पर्वस्वरूपमाह-मासाज्जमासिकयोः पर्वे पुनरेवति मयं
वक्ष्यमाणम् । तुः पूर्णे । तदेवाऽऽह-पक्ख्य प्रतीतस्य, अष्टमी
निधिलक्षण, खलुपधारणे स च जिनगता । मासस्य पुनः प्र-
तीतस्य पात्तिकमन्तिश्चितरूपम् यदि पुनरत्र चतुर्दशी पञ्चदशी वा
जगिष्यते ततो निश्चितः स्यात् । यत्तुं चूर्णिकृता पात्तिकव्या-
ख्यां कुर्वते-“मासस्स मउत्ते पक्खयं किण्हवपक्खस्स चउह-
सीए विज्जानासाहणोवयारो” तच्च सम्यग् नाऽवगम्यते । तथाहि-

यदि कृष्णचतुर्दशी परिपाटी पात्तिकमित्युच्यते ततो “विज्जाना-
साहणोवयारो” अत्र उपचारशब्दो नावबुध्यते । न हि उपचार-
शब्देन परिपाटिभूयते स्वस्मयवशादिभिः । किं च्याख्याने
शुक्लचतुर्दशीपात्तिकशब्दव्याख्यानां न स्यात्, भयत्ये च तन्मते
शुक्लचतुर्दश्ये पात्तिकम् । पृथग्यतु वक्ष्यते-उपचारशब्देन पूर्व-
सेवाऽत्र भयत्ये, ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वसेवा नूतनमन्त्रप्रहण-
जगिष्यते इति विज्ञात्राश्चाधकायाश्च अपि पूज्यव्याख्यानां चतुर्द-
श्यां कृष्णयां प्रहोऽमित्येव्याग्रहप्राप्ताऽऽदिक्रिया भवति जायते
कोऽप्यतिहिंस्रानामाश्रया, अपिानि विकल्पायः योऽर्या प्रती-
तायां, प्रहणं नृणांऽपि रागलक्षणं भवतीति संवध्यते । व्यक्तं स्पष्टं,
प्रसङ्गार्थं योऽर्या वा प्रहणं जातमित्येव्याग्रहप्राप्ताऽऽदिक्रिया
विज्ञात्रां विज्ञात्रां वा भवति वसितव्यमाचार्यस्य । इत्थमभिप्रायः-
यदि कृष्णचतुर्दश्यां ततो प्रहणं न कृतं भवति, ततः पञ्चदशी-

योमशीरूपं दिनद्वयम् । कृते तु प्रहणे कृष्णचतुर्दशीसहितं तदेव
त्रयमज्ञातं जयति । ज्ञाते तु यदि कृष्णचतुर्दश्यां प्रहणं पूर्वसेवा
लक्षणं ततो दिनद्वयं, कृते त्वेकमेवेत्यादि प्रहणं तु ज्ञाते एकं
दिनमज्ञाते तु दिनद्वयम् । न हि शुक्लचतुर्दश्यां पूर्वसेवा भवति ।
ये तु चतुर्दश्यां पात्तिकं वदन्ति ते चतुर्दश्यदिनद्वयं पौर्णिमा-
प्रतिपदशुक्लपक्षयोः त्वेकमेव, शुक्लपक्षे परिवर्तने नैवमुपयोग्यं
मतस्वात् । आदित्यप्रहणे च ज्ञाते दिनद्वयमज्ञाते तु दिनत्रयं
भवति । किं च-यस्मते चतुर्दशीपात्तिकं तस्मते चतुर्दशाग्रहणं
“चाउहसिगहा होह कोह” इत्यत्र तत्रारथेन स्यात्, चतु-
र्दश्या व्यवस्थितत्वात् किं न प्रहणं । अन्यच्च प्रहो भवार्थं
वदन्ति-यदा सांवरसरिकं पञ्चम्यामासीत् तदा पात्तिकानि
पञ्चदश्यां सञ्चालयन्भूवन् । यतः-“इय सत्तरो जइहा” इत्येतत्
पदमित्यं घटते । तथाहि-नाऽपददिनानि दश, अश्वयुक्कान्ति-
कमासदिनाष्टयः, मीलने च सप्ततिर्भवति । “आमिवाह्वयिस्म
वीसा, इयारस्म सवीसस्रो मासो ।” एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, नाऽपददिनानि च विंशतिर्मीलने च पञ्चदशाश्वत् ।
पञ्चमनां भवति, आमिवाह्वयिस्म नु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहितम् ।
साभ्यन्तं चतुर्थी पशुपरा, ततश्चतुर्दश्यां विंशतिं घटते ।
यतो नाऽपददिनान्येकादश, अश्वयुक्कानि विंशत्, कान्ति-
कान्तिन्यक्तोत्तमिदश, सञ्चयं मीलने सप्ततिः, सविंशतिमास-
श्च । एकमासादित्तेन, आवृत्तदिनानि विंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
विंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति विंशतिं घटते । तथैव, पर-
मेकदिनं आपादमासान्येकपुण्यमिति । यच्चान्येन पर्वे स्मृति
पठे स्यात् पात्तिकं, भवतु मासस्तर्हि पात्तिकपठेन कियते इत्य-
स्माभिश्चर्यते, किं तु चतुर्थेन, चतुर्दश्युपवासश्च पर्वजगतां
विधानमते तत्र लगत्येतदप्यनिश्चयम् । तथा-“दिवसां पोसहो
पक्खो वइक्कतो” इत्यादिपात्तिकज्ञापणं कस्य चूर्णाय स्पष्टतरं
व्याख्यानमिदम्-पौषपौऽष्टमीचतुर्दश्युपवासकारणम् । पौषप-
तु प्रतीतमिति व्याख्यानं तस्यादि व्याख्यानं न चतुर्दश्येव
विस्थितमिति यदि चार्त्तापि, किं कियते ततः च तत्रोक्तम्-“पो-
सहोति” अट्टमिनउहसीसु तवउववासकरणं, मेमं कंठमिति ।
यदि तत्रापि किञ्चिद्व्याख्यानं कियते ततः संवेदोऽपि स्यात्
पतन्त्रमध्ये स्वादित्तरसहस्रानां न मनांमि प्रोक्षयति । एवमन्य-
शास्त्रान्तरोक्तं मध्यस्थैर्भूत्वा विचारणीयम् । तस्य तु सर्वज्ञा
विशिष्टभुतविदो वा विदन्ति । आद्यवापेक्षया तु पञ्चदश्यापि
विशेषोक्तः । तथा चाऽऽवश्यकचूर्णो-“सर्वेषु कालपक्षेषु,
विशिष्टो जिनमप तयो गंगो । अट्टमिपण्णरसीसुं, गियमप
हवज्ज पोसहिअं ॥ १ ॥” सामान्यतस्तु नेपामपि भगवत्यादा-
विदमुक्तम्-“चाउमहट्टमुहट्टपुजमासीसुं गं विपुसं योमह
समलुपालेमणं ति ।” इति सप्रपञ्चभावनायुक्तगाथाऽर्थः ।

यथैवं नतः किमन्याह-

तम्हारे जीव ! तुम, यज्ञसु भ्रम्यन्मयपणो एवं ।

तं कुणं जं आरपरिं, जस्सेट्ठे तस्स सहहणं ॥ ४ ॥

तस्मात्कारणं हि जीव ! इत्यामन्त्रणं । त्वं भवान् मय्यस्य जानी-
हि धर्मायं क्षान्त्यादिनिमित्तमात्मनो जीवस्य एवं वक्ष्यमाण-
न्यायेन ननु कुत विप्रोहि, यत् पात्तिकयादि आचरन्ति
मासेष्विने पूज्यंऽप्यर्पणं नित्यमन्यतः । यत् शान्तिं सिद्धान्तं तस्य
शास्त्रोक्तार्थस्य धर्मानमेतदिति । अयमभिप्रायः-शास्त्रोक्तं
निश्चितमपि यथासेवितं पूर्वयुगैः केनाचित् कारणेन

तद्व्यवथा न क्रियते, तदाचरणमावाप्तुः कृते तु क्रियते । यथा बहुगुणं भवति तथा न एव जानते इति माथा-
र्थः । समर्थितस्तनीयः पालिकविचारणलक्षणोऽधिकारः ।
जीवाः ३ अधि० ।

जं य इमं गुणयस्य-सायनपरिवारिहः उण् निमसंसार ।
ते मगलं करिता, अहमपि आराहणामिमुहो ॥२॥

(जं य इमं इति) ये महामुनयः, चशब्दो मङ्गलान्तरस्समुच्चयार्थः । इमं जैनशासनप्रसिद्धं (गुणयस्यसायनं ति) गुणा महाप्रताः-
ऽऽयस्त एव रत्नानि विशिष्टफलहेतुत्वात्सर्ववस्तुसार-
त्वाच्च गुणरत्नानि तान्येव बहुत्वात्सागर इव सागरः स-
मुद्रो गुणरत्नसागरः, तम् । किमित्याह-अविग्राह्य अखण्डम-
नुपाल्य, तीर्थसंसाग लक्ष्मिधनमवोद्धृय जातास्तान् परमा-
त्मनो मङ्गलं कृत्वा, शुभमनोवाक्कायगोचरं समानीत्यर्थः । अ-
हमपि, न केवलमुक्त्यायेनाऽऽराधकत्वात् ते तीर्थभवाणं वा, किं न्वहमपि संसागस्यैव लक्षणार्थमेवाऽऽराधनायाः संपूर्ण-
मोक्षमार्गानुपालनाया अभिमयुषः संमुखः, कृतीन् इत्यर्थः, आराधनाऽभिमुखः संजान इति ॥ २ ॥

तथा-

मम मंगलमरिहता, सिद्धा साहं सुयं च धर्म्मो य ।
वंती मुनी मुनी, अजवया मद्वं चैव ॥३॥

(मम इति) मम मे, मङ्गलं धेयः कल्याणमिति यावत् । क-
एते ? इत्याह-(अरिहन्ति नि) अशोकाऽऽष्टमहाप्रतिहा-
र्योऽधिकार्यो वृजामहेत्न्याहन्त्येतीर्थनायकाः । तथा-(सिद्ध-
ति) सिद्धं यद्वै कर्म धर्म्मात् यतो ते सिद्धाः । शुद्ध्यन्तान-
लनिर्द्वन्द्वकर्मैन्धना मुक्तिपदभाजो जीवाः । तथा-(साहं चि)
निर्वाणसाधवान् योगान् साययन्तीति साधवो मुनयस्त-
द्गहणाच्चाऽऽचार्योपाध्याया अपि गृहीता एव द्रष्टव्याः । य-
तो न हि ते न साधवः । तथा-(सुयं च चि) श्रूयत इति
श्रुतम्, सामायिकाऽऽद्यागमः । चशब्दस्तद्वैभेदप्रदर्शनार्थः ।
तथा-(धर्म्मो य चि) धारयति दुर्गती प्रपन्नतन्मात्मानमिति
धर्मभारिचलक्षणं, चशब्दः स्वभेदप्रदर्शकः । तथा-ज्ञानि-
नोऽधर्मगिन्यागो, गुणिः संलौतना, मुक्तिर्निर्लोभता । कापि
"अहिंसा वंती मुनी" इति पाठः स च सुगम एव । आ-
र्जवता मायावर्जनं, मार्दवं मानस्यागः, चः भस्मचयः, एवशब्दः
पूरणं, अनेनापि माथादयेन मङ्गलमुक्तम्, तत्प्रयोजनं च
पूरणं । न चाऽत्र स्तौतव्यपदानां पीतव्यपदिता कार्या,
स्तुतिवचनेषु पुनरुक्तदोषानभ्युपगमता । आह च-"सउभा-
यउभाणतवो-महोऽय उवपससुधपयाणसु । संतगुणकित-
सासु य, न होति पुणरुक्तदोसा उ ॥ २ ॥"

अथाऽऽराधनाङ्गभूतामेव महाप्रताञ्चाराणां कर्तुं काम-
दममाह-

लोगमि संजया जं, करेति परमरिसिद्धेसियसुयारं ।
अहमपि उवडिओ तं, महवयउच्चारणं काउं ॥४॥

लोकं तिर्यलोकलक्षणे, सम्यग्यताः संजयाः साधवः, यां म-
हाप्रताञ्चाराणां प्रत्यहमुभयकालं विशेषतस्तु पञ्चानाऽऽदिषु,
कुर्वन्ति विद्वद्भिरिति, किंविशिष्टं महाप्रताञ्चाराणाम् ? अत आह-
परमरिसिद्धीकरणधर्मादेशिता कथिता परमरिपदिशिता, तां

पुनः कथं भूताम् ? उदागं विशिष्टकर्मस्यकारणाव्याप्रधानाम्,
अत एव काऽऽराधयमेव प्रतिज्ञाता । अथवा धृतकीर्तनीऽऽदे-
रूप्य करिष्यमाणत्वात्, अहमपि न केवलमर्थे साधव इत्य-
पिवाच्यार्थः । उपस्थितः प्रहोभूतोऽभ्युद्यत इति यावत् । तां
पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टां महान्ति वृद्धानि तानि च तानि व-
नानि च नियमा महाप्रतानि, महत्त्वं चैतेषां सर्वजीवाऽऽदि-
विषयेन महाविषयत्वात् । उक्तं च "पदमस्मि सव्वजीवा,
वीणं चरिमे य सव्वद्वव्वारं । मेत्ता महद्ववा खलु, तदेकदे-
सेण दव्ववाणं" ॥ १ ॥ इति (तदेकदेसेणं ति) तेषां द्रव्याणां-
भेकदेशेनान्यर्थः । तथा यावज्जीवं त्रिविधे त्रिविधेनेति प्रत्या-
ख्यानरूपत्वाच्च तेषामिति, देशविरतापेक्षया महतो वा गु-
णितो वनानि महाप्रतानीति, तेषामुच्चारणा समुक्तानि
महाप्रताञ्चाराणां महद्वव्वोच्चारणा वा, तां कर्तुं विधातुमिति ।

(२३) महाप्रताञ्चाराणां-

तदेवमादिस्त्रयम्-

से किं तं महवयउच्चारणा ? महवयउच्चारणा पंचविहा
पञ्चता राईभोपणविरमणङ्गा ॥ ५ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः प्रस्ताव इत्युच्यते प्रसन्नचमिदं,
एतत्त्वादनुपपत्त्यस्यैव ज्ञापयति, पृच्छतो मध्यस्थस्य बु-
द्धिमताऽऽर्थितो चिन्तेयस्य भगवद्देहदुषिष्टतत्त्वपरूपणा का-
र्या नान्यस्य । तथा चांक्तम्-"मध्यस्थो बुजिमानसि, श्रोता
पावमिति स्मृतः" इति । पार्थमेयऽऽर्थाऽऽधिकारी चाच्यते;
तथा इदमप्युच्यते देवमिति । आह-शुभाध्ययनप्रदानाधिकारं
समभावव्यवस्थितानां सर्वत्र सम्यहिताय चोद्यतानां महापु-
रुषाणां किं योग्यायोग्यविभागनिरीक्षणं, न हि परहितार्थ-
मिह महाप्रदानं यथा महीयांनोऽपिगुणमेष्य दानकित्वा-
प्रचर्न्ते दयालव इति । अत्राच्यते-ननु यत एव शुभाध्ययन-
प्रदानाधिकारं समभावव्यवस्थिताः सर्वसम्यहिनोद्यताः
महापुरुषाश्च गुरुवोऽन एव योग्यायोग्यविभागनिरी-
क्षणं न्याय्यं, मा भूदयोग्यप्रदानं तत्सम्यग्श्रियागात्तमाधिज-
नाऽतथे इति । न खलु तत्त्वतोऽनुचितप्रदानेन दुःखहेतुना
विवेकिनमधिजनमनुयोजयन्तोऽप्यनवगतपरायंसंप्रदानोपा-
याः पुरुषा भवन्ति दयालव इत्यवध्य मिथ्याभिमानमालो-
च्यतमितिर्हति । आह-क इवायोग्यप्रदाने दोष इति । उच्य-
ते-म हाविसम्यचिन्तनमसि कलयमनकभवशतमहोपात्तानि-
ष्टदुष्टाष्टकर्मयोगिजनितदोषाल्पचिह्नेदकमपीदमयोग्यत्वाद्-
वाप्य न विविधदासेवते, लां वास्मात्मावापादयति, ततो
विधिमासेवक इव कल्याणम् अविधिमासेवको महदक-
ल्याणमासादयतीति । उक्तं च-

"अमिं घडे निहन्ते, जहा जलं तं घडे विण्णसिंह ।

इय निहन्तेरहस्सं, अप्पाहारं विण्णसिंह ॥ १ ॥"

ततोऽप्यस्य पुनप्रदाने दातुं हन्तव्यं वस्तुतस्तस्य तदकल्या-
णमित्यलं प्रसङ्गः । प्रकृतं प्रस्तुतम्-तत्र 'से' शब्दो मागध-
देशप्रसिद्धो निपातोऽथशब्दार्थं द्रष्टव्यः, स च वाक्योपेक्षा-
साधेः, किमिति परप्रश्ने । ततश्चायं वाक्यार्थः-अथ किं
तद्वस्तु महाप्रताञ्चाराणां प्राकृतशैल्याऽभिधेयवृत्तिवचना-
नि भवन्तीति न्यायादेवं द्रष्टव्यम् । अथ का सा महाप्रता-
ञ्चाराणि ? एवं सामान्येन केनचित्प्रश्ने कृते सति भगवा-
नगुरुः शिष्यवचनानुरोधेनाऽऽद्वयार्थं किञ्चिच्छिष्योऽं प्रत्यु-

क्वार्थोऽह-महाभक्तोच्चारणः।ऽमिहितस्वरूपा पञ्चविधा पञ्चप्रकारिव प्रज्ञा प्रकृतिना, न चतुर्विधा, प्रथमपञ्चमतीर्थकरतीर्थयोः पञ्चानामेव महाभक्तानां भावान् । यदाह-
“पंच जमा पदमैनिम-जिज्ञासु संसास चत्तारि ।” इति ।
अनेन चापृहीतशिष्याभिधानेन निर्वचनसूत्रैस्तदाह-न सर्वमेव सूत्रं गणधरप्रश्नतीर्थकरनिर्वचनरूपं, किं तर्हि ? किञ्चिदिव, यादृश्येन तु तदुच्यमेव । तथा चाक्रम-“अन्ये भासाह अरहा, सुत्तं गंधेति गणधरा तिण्णं ।” इति । ततश्च यदा तीर्थकरगणधरा एव प्रश्नमेवमाहुस्तदाऽयमर्थोऽव-
लेखोऽन्यैरपि तीर्थङ्कराण्यैः प्रकृतिरिति । यदा पुनरन्यः कश्चिदाचार्यस्तन्मतानुसारी प्रश्नैर्विना प्राह-तदा तीर्थङ्करगणधरेव देशेतिन्ययमर्थो द्रष्टव्यः । किं विशिष्टा सा ? इत्याह-रात्रिभोजनविरमणं निशि जेमनयर्जनं पठे यस्यां सा रात्रिभोजनविरमणपट्टा ।

अथ रात्रिभोजनविरमणपट्टं पञ्चविधस्वपदशयप्राह-
तं जहा-सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १, सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं २, सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, सव्वाओ मेहुयाओ वेरमणं ४, सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ५, सव्वाओ गहिभोयसाओ वेरमणं ६ ।

तद्यथेष्टपददर्शनार्थं । सर्वस्माप्तिरवशेषात्प्रत्यक्षस्वावरसूक्ष्म-
वादभेदमिदं कृतकारिणानुमतिभेदाच्चेत्यर्थः । अथवा-द्र-
व्यतः पदजीवनिकायविषयान्, क्षेत्रमित्तेलकायसम्भवान्, कालतोऽतीताऽऽदे रात्र्यादिप्रभवान्, भावतो गगद्भेदमनु-
स्थानं प्राणानामिन्द्रियोच्छ्वासऽऽद्यरात्रिनामतिपातः प्राणिनः सकाशादिभ्रंशः प्राणानिपातः प्राणिप्राणवियोजनमित्यर्थः । तस्माद्विरमणं सम्यग्ज्ञानश्रद्धानुपूर्वकं निवर्तनमिति १ ॥ तथा-सर्वस्मान्नाह्वयप्रतिपत्ताऽऽसद्भावाद्भावनऽर्थान्त-
रंगिष्ठेगर्हाभेदाकृताऽऽदिभेदाच्च, अथवा-द्रव्यतः सर्वधर्मास्तिकायाऽऽदिद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतः सर्वलोकालोक-
लोचरान्, कालतोऽतीताऽऽदे रात्र्यादिवर्तिनो वा, भावतः कपायनोक्तयाऽऽदिप्रभवान् सृष्टाऽलीकं वदने वादो सृष्टा-
वादस्तस्माद् विरमणं विरतिरिति २ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृताऽऽदिभेदाह, अथवा-द्रव्यतः संचेतनः संचेतनद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतः प्राणनगरगण्याऽऽदिसम्भवान् कालतोऽतीताऽऽदे रा-
त्र्यादिप्रभवान्, भावतो रागद्भेदमोहसमुत्पादं श्रद्धं सत्वमि-
नाऽवित्तीर्णं तस्याऽऽदानं ब्रह्मण्यमदत्ताऽऽदानं तस्माद्विरम-
णमिति ३ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृतकारिणानुमतिभेदान्, अथवा-द्रव्यतो द्रव्यमानुषतैरश्वेभ्यस्तत्तत्स्वरूपसहगतभेदाद्वा, क्षेत्रतः सर्वलोकसंभवान्, कालतोऽतीताऽऽदे रात्र्यादिप्रभवान्, भावतो रागद्भेदप्रभवान्, मिथुनं स्त्रीपुंसकम्बु, तस्य कर्म भेषुनं, तस्माद्विरमणमिति ४ ॥ तथा-सर्वस्मान् कृ-
ताऽऽदे, अथवा-द्रव्यतः सर्वद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतो लोकसं-
भवान्, कालतोऽतीताऽऽदे रात्र्यादिप्रभवान्, भावतो राग-
द्भेदविषयान् परिगृह्यते आदीयते परिग्रहणं वा परिग्रहस्त-
स्माद्विरमणमिति ५ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृताऽऽदिरूपाहिवा-
गृहीतं दिवा भुक्तम् १ दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तम् २ रात्रौ गृ-
हीतं दिवा भुक्तम् ३ रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तमिति ४ वयुने-
ह्मरूपाश्चेत्यर्थः । अथवा-द्रव्यतश्चतुर्विधाऽऽहारविषयान्, क्षेत्र-

तः सम्यक्ज्ञेयगोचराकालतो रात्र्यादिसंभवान्, भावतो रा-
गद्भेदप्रभवान् रात्रिभोजनान् रजनीजमनद्विरमणमिति ॥६॥
एवं सामान्येन व्रतपदक्रममिहितम् ।

अथ विधिपतस्तत्स्वरूपनिर्णयपण्यध्याह-

तत्थ खलु पढेमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं,
सत्वं भंते ! पाणाइवायं पञ्चस्वामि, से मुहमे वा वायरं वा
तसे वा थावरं वा नेव सयं पाणे अइवाएज्जा, नेवऽन्नेहि पा-
णे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायने वि अणे न समणु-
जाणामि ।

तत्र तेषु पदसु वनेषु मध्ये, खलुशब्दादित्येषु च मध्यम-
तीर्थकरप्रणीतेषु चतुर्थामेषु, वाक्यालङ्कारार्थो वा खलुशब्दः,
प्रथमं सूत्रमप्रमाणायादाय, “भंते ति” गुणसम्बन्धम् ।
अस्य च साधारण्यं भुक्तिवाद्भूतं ! भवान्, भयान्त इति वा
संस्कारो विधेयः, तत्र भदन्तः कल्याणः सुखश्चोत्पन्नं, त-
द्भवत्वात्तदनुवादेति, तथा-भवस्य संसारस्थानो विना-
शस्तनाऽऽचार्येण समाश्रितस्यत्वात् कियत इति भवान्तक-
ग्वान् भवान्, तथा-भयमिहपरलोककानाकस्मादशो-
काजीविकाभयमभयान्तमथा यद्यप्यमलक्षणात्, एतस्य स्त-
वविप्रभयस्य यमाचार्ये प्राप्यान्तो भवति स भयान्त इति।
एतच्च गुर्वामन्त्रणं गुरुसात्त्विकं व्रतप्रतिपातः साध्वीति
ज्ञापनार्थं सर्वेषुमानुष्ठानगुरुतन्त्रनाप्रतिपादनार्थं वेति ।
महच्च तद् व्रतं च तस्मिन्महात्मानं, महत्वं वाप्य श्रवक-
सम्बन्धस्य व्रतश्रेष्ठमिति । अत्रानन्तरं समचत्वारिंशद्विध-
प्रत्याख्यानब्रह्मशक्तिपातः, तच्छीपरिगृह्यक्यामः । प्राणा
इन्द्रियाऽऽदयस्तपामतिपातो विनाशः प्राणानिपातो जीव-
स्य महादुःखोत्पादनं, न तु जीवनिपात एव, तस्माद्विर-
मणं सम्यग्ज्ञानश्रद्धानुपूर्वकं सर्वथा निवर्तनम् । भगवतो-
क्तमिदं शेषः यतश्चेन्न उपादयमनद्विनि विनिश्चय-
सर्वे निरवशेषे, न तु परिस्वरमेव, भदन्तेति गुर्वामन्त्रणं,
प्रतिपदमनुवृत्तिज्ञापनार्थं च पुनरन्योपन्यासः, प्राणानि-
पाते जीवतिविनाशं, प्रत्याख्यामि परिचर्जयामीत्यर्थः । अथ-
वा-प्रत्याचक्षे संवृताऽऽद्या साम्प्रतमनागतप्रतिपत्त्यध्याह-
ऽऽदेर्णाभिधानं करोमीत्यर्थः । अनेन व्रतार्थप्रज्ञानाऽऽदि-
गुणयुक्तो व्रतार्ह इत्यावेदयति । उक्तं च-

“ पडिप कडिय अडिगय, परिहर उवडावण्णं कपो त्ति ।
लुक्कं तिहि विस्सुद्धं, परिहर नवण्ण भेण्ण ॥ १ ॥

पडपासाउरमारं, दिट्ठना हुंति वयसमारुहणे ।
जड मलिणायु वीणा, सुज्झायु नेयमिहं पि ॥ २ ॥ ”

एयासि लेमओ वियणं पडियाए सत्थपरिआए लुज्जी-
वल्याए वा, तीए च कडियाए गुट्ठना वक्खायाए,
अडिगयाए, अन्यथा परिआयाए, समं परिहरतो उवडा-
वण्णं कपो जोग्गं, परिहारमेव वक्खाणेर- (लुक्कं ति) लु-
ज्जीवित्तिपाए, तिहि मणवयकापहि, विस्सुद्धं परिहरं नवण-
णं भेण्ण पत्तेयं मणहकयकारियाणामहस्वरुणे, समं च
परिक्खिऊण उवडुविज्झइ नऽण्णहा, इमे य इत्थं विट्ठना । म-
हो पडो न रंगिज्झइ, सोडिओ चैव रंगिज्झइ । असोहिण
मूलपाए पासाओ न कीरइ, सोडिण चैव कीरइ । वमणाह-
हि असोहिण, आउं ओसहं न दिज्झइ, सोडिण चैव दिज्झइ ।

आहसहाश्रो असंठविण रयणे पडिबंधो न किज्जह, संठविण चेव किज्जह । एवं पडिबन्धहियावाहिं असोहिण सी-
से न बयावगेवणं किज्जह, सोहिण चेव किज्जह । असोहिण य
कस्स गुरुणो दोसो, सोहियापालणं सीसस्स दोसो ॥ इति
कृतं प्रसङ्गेन । प्रकृतमुच्यते-तत्र यदुक्तं सर्वं भदन्त । प्राणा-
निपातं प्रत्याख्यामि तदन्तर्गतेष्वपि ॥ ५॥ भिच्छुराह- (से सु-
हमं वेत्यादि) 'से' शब्दो मागधदेशीप्रसिद्धोऽप्यश्वार्थः, स
चोपन्यासः । तच्चथा-सुहमं वा बादरं वा क्रसं वा स्थावरं वा ।
अत्र सुहमोऽल्पः परिगृह्यते न तु सुहमनामकमोदयात्सुहमः,
तस्य कथेन व्यापादनासंभवात्, बादरोऽपि स्थूलो, वाशब्दो
परस्परप्रेक्षया समुच्चयः, स वैकौटो द्विधा-प्रसः, स्थावरश्च ।
तत्र सूत्रमसः कुत्वादिः, स्थावरो वनस्पत्यादिः, बादरस्तु
प्रसो गवादिः, स्थावरः पृथिव्यादिः । अत्रापि वाशब्दो समु-
च्चयः । पदान् पृथोक्तान्, नैव स्वयमात्मना प्राणिनो जिवान्
(अश्वाणञ्जित्) विभक्तिव्यत्ययादनिपातयामि विनाशायामि,
मायामीति यावत्, नैवाच्यारामव्यतिरिक्तजडैः प्राणिनोऽ-
निपातयामि, प्राणिनोऽनिपातयतोऽन्यथान् परात्र समनु-
जानाम्यनुमोदयामि । पा० । (विक्षेपतः प्राणानिपातस्वरूपं
'प्राणाद्व्याप्य' शब्दं वक्ष्यते)

कथमन्याह-

जावजीवाए निविहं निविहेणं मणेशं वायाए काएणं न
करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समज्जगामि तस्स
भंतं ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं बोसिरामि ।
(जावजीवाए इत्यादि) " जावजीवाए सि " प्राकृतत्वाजी-
वनं जीवः प्राणधारणं यावजीवो यावजीवम् " यावदित्येव " ।
॥ ३१ ॥ १६ ॥ (सिद्धहे०) इत्यनेनाव्ययीभावममासः । ततश्च याव-
जीवं प्राणधारणं यावत् । अप्यथा-श्रालोक्षिकवर्णलोपायाव-
जीवं भावो यावजीवना, तथा यावजीवतया आ प्राणोपरमा-
दित्यर्थः । परतस्तु न विधिर्नोपि प्रतिषेधो, विधावाशंसोदाप-
प्रसङ्गान्, प्रतिषेधे तु सुराऽऽदिषु अचरितेवृत्तस्य भ्रूक्षप्र-
ज्ञानः । किमित्याह-तिष्ठो विधा यस्य, प्राणानिपातस्याति ग-
म्यते, असौ त्रिविधस्तं त्रिविधेन, एतद्वै दर्शयति-मनसाऽ-
नः-करणेन, वाचा वचनेन, कथेन शरीरेण । अस्य च करणस्य
कर्म उक्तलक्षणः प्राणानिपातः, तमेव वस्तुनो निराका-
र्यतया सूक्ष्मैव दर्शयन्नाह-न करोमि स्वयं, न कारयाम्य-
न्यैः कुर्वन्तमन्येन न समनुजानामि नानुमन्येऽहमिति । अत्रा-
ऽऽह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रमनितिलक्ष्य व्यत्ययेन निर्वेशः
कृतः ? इति । अपरव्यति-करणाऽऽप्यथा-कृताऽऽदिकृपा क्रिया मन-
प्रभृतिकरणवशा एव करणानां भावे क्रियाया अपि भावात्
अभावे चाभावात्करणानामेव तथाक्रियारूपेण परिगृह्यते-
ति भावः । अपरव्यति-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न
समनुजानामीत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽपि अन्यन्यमित्यतिरि-
च्यते, तथा चातिरिक्तेन सूत्रेण नार्थः इति । अत्रोच्यते-साभि-
प्रायकमिदमनुकृत्याप्यर्थस्य संग्रहाय, यस्मात्संभवाधार्थोऽ-
न्यपिशिद्ध उभयपरमार्थस्य एतदविवक्षितं-यथा कुर्वन्तं
नानुजानामि, एवं कारयन्तमन्यन्मनुज्ञापयन्तमन्यन् न
समनुजानामीति तथा यथा वत्समानकाले कुर्वन्तमन्यं न
समनुजानामीति, एवमपिशिद्धादतीतकाले कृतवन्तमपि अनु-

जातिवन्तमपि, एवमनागतकालोऽपीति, तथा न क्रिया-
क्रियावर्ततेभेद एवातो न केवला क्रिया संभवतीति व्याप-
नार्थमन्यग्रहणमिति । तथा तस्य त्रिकालभाविनोऽधिकृत-
प्राणतिपातस्य संवर्धनवर्तीतमवयवं, न तु वत्समानमना-
गतं वा, अतीतस्यैव प्रतिक्रमणत्वात्, भदन्तेति सुवोम-
न्त्रणं प्राग्वत्, प्रतिक्रमामि मिथ्यादुष्कृतं तत्र प्रयच्छामी-
त्युक्तं भवति, तच्च द्रव्यतो भावतश्च संभवति ।

तत्राऽऽह कुलालोदाहरणम्-

"किर पगया एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो डिया । न-
त्थेगो चिह्णो चवलत्तणेण तस्स कुंभगारस्स कोलालाणि
अंगुलियधणुगएणं पाहाणेहिं विधे । कुंभगारेण प-
डिज्जिगिआ दिट्ठो भणियो-सुदुग्गो । कीस मे कोलालाणि
काणं सि ? सुदुग्गो भणइ-मिच्छामि तु दुक्कं न पुणो वि-
धिस्सं मण्णं पमायं गम्भो मि सि । एवं सो पुणो वि केली-
किलत्तणेण विधेऊण वोह्मो मिच्छामि तु दुक्कं देह । पच्छा
कुंभकारेण सट्ठो सि नाऊण तस्स खुदुगस्स कम्मोडोडो
दिस्सो । सो भणइ-तुक्कविधोऽहं । कुंभकारो भणइ मिच्छा
मि तुक्कं । एवं सो पुणो पुणो कम्मोडयं दाऊण मिच्छा
मि तुक्कं कंइ । पच्छा चेल्लो भणइ-अहो सुंदरं मि-
च्छा मि तुक्कं इति । कुंभकारो भणइ-तुम्ह वि एरिसे चेव
मिच्छा मि तुक्कं इति । पच्छा डिट्ठो विधेयव्वस्स ।" किं च-
" जं दुक्कं इति मिच्छा, तं चेव निसेवरे पुणो पावं । एच्च-
क्कमुमावरे, मायानियडीपसंनो य ॥ १ ॥ " इदं द्रव्यप्रति-
क्रमणम् ।

भावप्रतिक्रमणे तु सूत्रावगुदाहरणम्-

" भगवं यद्धमाणामी कोसंयीए ममोसरिओ । तत्थ चे-
दम्मा भगवओ वंदमा सविमाराओ ह्मोआ तत्थ मिगावरे
अज्जा उदयणमाया उ दिवसो सि काउं चिरं डिया । से-
साओ साहुणीओ तिन्धगरं वन्दिऊण पडिगयाओ, चन्द-
सूरा वि सट्ठारणं पत्ता । तांहे सिग्घमेव वियालीहयं मिगावरे
वि संभत्ता गया सोक्कस्सय, साहुणीओ वि कयावस्सयाओ
अर्थंति । तत्रो मिगावरे अलारेउं पवत्ता अज्जचंदणाए
भणइ-कीस अज्ज चिरं डियासि ? जुत्तं नाम तुज्ज उत्तमकु-
लपम्पाए एगामिणीए एचिचरं अर्थंउं ति ? सा सव्भा-
वण मिच्छामि तु दुक्कं भणमाओ अज्जचंदणाए पापसु ति-
वडिया । अज्जचंदणाए वेतिविनाए वलाए संथारगग-
याए निहा आगया, मिगावरेए वि तिन्धवसंवेगमावकाए पा-
यवडियाए चेव केवलनारणं समुपन्नं । सणो य तणं मणेणं
समागओ, अज्जचंदणाए संथारगगो ह्मोआ लवह । मिगा-
वरेए मा लज्जिहि सि सो हन्थो संथारगं चडाविओ । सा
विबुद्धा भणइ-किमेयं ति, अज्ज वि तुमं अर्थसि सि ? मि-
च्छामि तु दुक्कं, निहापमाणं न उडुवियासि । मिगावरे भणइ-
एस सणो मा मे खाडिहि सि अओ हन्थो चडाविओ । भ-
णइ-कहिं सो ? सा दाएइ । अज्जचन्दणा अपेच्छमासी भणइ-
अज्जे ! किं न अइसओ । सा भणइ-आमं । तो किं छाउमन्धिओ,
केवलिओ । सा भणइ-केवलिओ । पच्छा अज्जचन्दणा
मियावरेए पापसु पडिउं भणइ-मिच्छामि तु दुक्कं, केवलो
आसाहओ सि ।" इदं भावप्रतिक्रमणम् ।

किञ्च- " जह य पडिक्कमियव्वं, अरस्स काऊण पावयं कम्मं ।
तं चेव न कायव्वं, तो होइ पए पडिक्कंतो ॥ १ ॥ " तथा-

(निन्दां गरीहामीनि) अत्राऽऽत्मसत्त्विकी निन्दा, परमात्मिकी गरीहा जुगुप्सोच्यते । निन्दाऽपि द्रव्यतो, भावतश्च संभवति । तत्र द्रव्यनिन्दा विप्रकरादिकाया इव—
“सा किर चित्तगारदारिया आश्रयं पवित्रिऊणं कवाडाणि पिडिऊणं बिराणए मंगलयए चीराणि य पुरञ्चं काउं अण्णाणं निन्दियाहया जहा—” तुमं चित्तगारदारिया ! एयाणि ते पि-
इमंतिथियाणि चेलाणि आभरणगाणि य, इमा पुण पईमु-
यरयसमाहया रायभिरा, अत्राश्या य उअयकुलपसुयाश्रो
रायवर्षयाश्रो मंगलं गया तुमं अणुयत्तर ता मा गव्यं क-
रेसि ति । एसा इवमिदा ।”

भावनिन्दा—

“साहुणा अण्णा निन्दियव्वो— जीव ! तए हिडनेण नारय-
तिरियगईसु कइ वि माणुसने सम्मत्तनाणवरिणाणि लजा-
णि, जेमि सणाएण सख्खलेण माणणिज्जां पुयणिज्जां य, ता
मा गव्यं काहिसि जहाऽहं बहुस्सुश्रो, उत्तमवरिणां व ति ।”
तथा— “हा दुइदु कयं हा दुइ-डु कारियं अणुमयं पि हा दु-
दुडु श्रोतो श्रोतो उअहइ सिगेव्व दुमो वणदवेणं” ॥१॥ इति ।

गरीहाऽपि द्रव्यतो भावतश्च भवति—तत्र द्रव्यगरीहायां मरु-
क-उदाहरणम्—

“आणंदेए नयरे एगो मरुश्रो, सो सुह्राण समं संया-
सें काऊण उवज्झायस्स कहेइ, जहा—सुविणए सुह्राण समं
सेवासं गच्छां मि ति ।” भावगरीहायां तु साधुक्रदाहरणम्—
“गंतुण गुरुसगसे, काऊण य अंजलिं विणयमूलं । जह
अण्णाणि तह परं, आणगसा एम गरिह ति ॥ १ ॥” किं
जुगुप्सा ? इत्याह—आत्मानमतीतप्राणानिपातक्रियाकारि-
णमरुश्राप्यम्, तथा व्युत्क्रजामीनि विविधं विशेषण वा
भूयो त्यजामि, अतीतप्राणानिपातमिति गम्यते । आह-य-
नप्रत्यक्षप्राणानिपातनिरुक्तिरभधीयते, नदन्तन्तरं च व्युत्क्र-
जप्रत्यक्षप्राणानिपातनिरुक्तिरभधीयते, नदन्तन्तरं च व्युत्क्र-
जामीनिशब्दप्रयोगं वैपरिन्त्यमाणयते । तत्र । यस्मान्माणा-
ऽऽदिविरमणक्रियाऽनन्तरं व्युत्क्रजामीनिप्रयुक्ते तद्विपक्षत्यागो
मांसभक्षणनिवृत्तिरभधीयते । एवं प्राणानिपातविरम्य-
नन्तरमपि प्रयुक्ते व्युत्क्रजामीनिशब्दे तद्विपक्षत्यागोऽगम-
स्यत इति न कश्चिदोप इति । व्युत्क्रजोऽपि द्रव्यभावभेदाद्
द्विधा । तत्रोदाहरणं प्रसन्नचन्द्रो यथा—

“ल्लिनिपवट्टिए नयरे पसन्नचन्द्रो राया । तथ य भगवं
महावीरो समोसदो । तत्रा राया धम्मं सोऊण संजायसे-
वेगो पव्वइश्रो गीयःश्रो जाश्रो । अत्रया जिणकणं पडिव-
ज्जिउकामो सत्तभावणाए अण्णाणं भावेइ । तेणं कालेणं तेणं
समण्णे रायगिहं मन्नाणं पडिमं पडिवश्रो । तथ भगवं म-
हावीरो समोसदो । विरइयं देवोहिं समोसदो । लोमो य
वंदनां नीइ, दुवे य वाणियमा सुमुह-डुम्मदनामाणो खि-
इपरइयनगराश्रो तथेव आणया । पसन्नचन्दं पडिमइयं
पाप्मिऊण सुसहेण भणियं-एसां सो अट्ठाणं सामी जो त-
हाविहं रायलच्छि पच्छिचइ तपसिणिं पडिवश्रो, अहो सं
अत्रया, अहो सं कयपुवय ति । दुम्महेणं भणियं-कुतो एयस्स

धन्नया?, जो अन्नंजाययलं पुत्तं रज्जे ठविकुण पव्वइश्रो, सो
तवस्मी दाइएहिं परिअविज्जाइ, नगरं च उत्तमं खयं प-
डिवशं, ता एवमण्णे बहुलंगो दुव्वसें देविश्रो, ता स-
व्वहा अट्ठइव्वो एसां ति । ताहं तस रायरिखिणो कावो
जाश्रो, चितियं चाण्ण-को मम पुत्तस्स अवकरइ ति न-
णमुगतां ता किं तेण एयावथं गच्छां वि णं वावाण-
मि । माणसवंगमण्ण नेहुअण्णं पव्वशो । हत्थिणा हत्थि
अण्णए आसं वावाण ति विभासा । इथंतेरे सेलिश्रो भग-
वश्रो वंदिउं निग्गच्छइ, तेण विट्ठो वंदिश्रो य । तेण ईसि पि
न निअइश्रो । तत्रां सेलिणए चितियं-सुकज्झाण-
वगश्रो भगवं ता ईदिसिम्म भणं कालायस्स का गरं भव-
इ ति भगवंते पुच्छिस्सामि तत्रां गच्छां वंदिऊण पुच्छि-
श्रो-अण्णेण भगवं जमिं भाणं उश्रो मए वंदिश्रो पस-
चंदो नमिं मयस्स काहं उववाश्रो भवइ ? । भगवया भ-
णियं-अहं सत्तमपुट्ठीय । तत्रां सेलिणए चितियं-हा किमं
यं ति । पुणो वि पुच्छस्से । एथंतेरमिं पसन्नचंदस्स माणं
संगमं पहाणनायंण सहावडियस्स अनिसत्तिवक्कण-
णापमुहाइं खयं गयाइं पहरणाइ, तत्रां णेण सिग्गणाण वा-
याएम ति पणमुनियसुनमेगं जाव लोयं कयं पाप्मनि तत्रां
संयगमावया अश्वंतेविमुक्कमाणगरिणिए अणाणं निंदिउं
पयट्ठो समाहियमण्ण पुणगवि मुक्कज्झाणं । एथंतेरमिं से-
लिणए भगवं पुणो वि पुच्छिस्से-जामिं भणं संपइ पस-
चंदो वट्ठइ तारिमे मयस्स काहं उववाश्रो ? । भगवया भ-
णियं-अणुनरसुरं । तत्रां सेलिणए भणियं-एवो किमज्जा
परुविंय उयाहु मया अज्जाऽवहारियं ति । भगवया भ-
णियं-नट्ठापरुविशं तावि तए अज्जाऽवगयं । तत्रां सेलिणए
भणियं-कट्ठमं । तत्रां भगवया सच्छो सुमंतिं मातिश्रो ।
एथंतेरमिं पसन्नचंदपरिहणियां तावि दिव्वो देवदुट्ठ-
हिसणाहो महेतकलपलं आट्ठाइश्रो । तत्रां सेलिणए
भणियं-भयवं ? किमंयं ति । भगवया भणियं-तस्सव वि-
मुक्कमाण रिसाणामस्स केवलनाणं समुण्णणं । तत्रां देवो
से मडिं कंरति ति ।” एवं प्राज्ञचन्द्रो द्रव्यव्युत्क्रजभा-
वव्युत्क्रजोऽमदाहणं विशेष इति । पा० । (प्रत्याख्यानभेदाः
‘पञ्चमण’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे २६४ पृष्ठे गताः)

प्रकृतसूच्यते—इह च सूक्ष्मे वा वादं ध्वन्यादिना द्रव्यप्राणा-
निपातोऽनेन वैकप्रहणे तजानीयमभिधानमिं न्यायाच्चतु-
विधः प्राणानिपात उपलक्षित इत्यतस्तदभिधानायाऽऽह-
मे प्राणाइवाप चउविहं पव्वते । नं नहा-द्वयश्रो, वित्त-
श्रो, कालश्रो, भावश्रो । द्वयश्रो णं प्राणाइवाप छमु जीव-
निकाएमु, सेतश्रो णं प्राणाइवाप सख्खलेण, कालश्रो णं
प्राणाइवाप दिशा वा गच्छां वा, भावश्रो णं प्राणाइवाप
रागेण वा दोसेण वा ।

(स ति) स पूर्वोक्तः प्राणानिपातः प्राणिप्राणान्वयोना,
चतुर्विधश्चतुःप्रकारः प्रज्ञा ज्ञेयमभिधानः । तथा—द्रव्य-
तो द्रव्यप्राधानतामाश्रित्य, क्षेत्रतः क्षेत्रमहौक्य, कालतः
कालं प्रतीयन्, भावतः भावसुगरीकृत्य । एतान्वयं व्याख्या-
व्यत इति व्याख्येयवदयमर्थः, शास्त्रेन चाकथालङ्कारः । प्रा-
णानिपातः परमु पदमेव्येण जीयनिकायेण सूचनाऽऽदिभेदमि-

श्रेणु प्राणिगणेषु, संभवतीति शेषः । क्षत्रतो, क्षमिन्मूलकां प्राणनिपातः सर्वलोके निर्धनकाऽऽदिभिर्यत्र भुवं भवतीति । कालतो, क्षमिति प्राग्भव, प्राणातिपातो दिवा वामेन, वा समुच्छये । रात्रौ ज्ञानो, वा समुच्छये एव स्यादिति । भावतो, क्षमिति प्राग्भवे, प्राणातिपातो रात्रौ मांसाऽऽदिभिर्यत्र प्राणायामलक्षणं, द्वेषणं शुद्धननाऽऽदिपरिणामस्वरूपेण, वाशब्दी समुच्छये, स्यादिति । द्रव्यभाष्यदसमुत्था चतुर्भङ्गिका चात्र । तथा- द्रव्यतो हिंसा भावश्च १. तथा-द्रव्यतो न भावतः २. तथा-भावतो न द्रव्यतः ३. तथा-न द्रव्यतो न भावत इति ४ । तत्रार्थे भङ्गकभावार्थः-द्रव्यतो, भावतश्चेति । जह केह पुरिमि मियवहाण, परिणते मियं पनित्ता आयप्रायहियकेद्वज्जिं मरं निमिंसेज्जा, मे य मिणे तेण मरणं विहे मण, मिया एसा द्यवञ्चा हिंसा, भावञ्चा वि । या पुनर्द्रव्यतो न भावतः सा सत्त्वरीयाऽऽदिप्रसमितस्य साधोः कारणं गच्छत इति ।

उक्तं च-

“ उच्छालियम्म पाण, इरियासमियस्स संकमट्टाण ।
वावज्जेज्ज कुलमी, मग्गेज्ज ते जाणमासज्ज ॥ १ ॥
न उ तस्स तीक्ष्णमिन्तं, वंघं सुट्ठो मे देमिञ्चं समण ।
अणवज्जा उवञ्चांगेण मय्यभावेण सो जम्हा ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।
या पुनर्भावतो न द्रव्यतः सेयम्- जहा केह पुरिमि मंदमद्वयान्ते पणं संपदये इति विलियकारं रज्जुं पावित्ता एव अहिं नित्यं हण्णपरिणामपरिणामं निकट्टियासंपेतं दुयं दुयं छिदिज्जा, एसा भावञ्चा हिंसा न द्यवञ्चा । “ चरममहस्सु शन्य इति ।

एवं प्राणनिपाते भेदतोऽभिधायोऽथ तस्यैवातीतकाल-
विहितस्य मयिशागनिन्दप्रतिपादकं सूत्रमाह-

जं मए इमम धम्मम केवलपञ्चत्तम अहिमाल-
क्खणम्म सच्चाहिद्वियम्म विणयमूलस्स खेत्तिपहाणम्म
अहिरक्खसोवन्नियम्म उवममपभवम्म नववंभेचरमुत्तम्म
अपयमाणम्म भिक्खाविमिस्स कुक्खीसंवलस्स निरगि-
सरणम्म संपकवालियम्म चत्तदोसम्म गुणगाहिण्यम्म
निव्वियारस्स निव्विनीलक्खणम्म पंचमहव्वजुत्तम्म असं-
निहिमचयस्स अदिसंवाइयस्स संसारपागापाप्मिस्स निव्वा-
णमपापज्जवसाणफलस्स पुट्ठिं अपाणयाए असवण-
याए अयोहिण अण्णभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रा-
गदोसपडिबद्धयाए वालयाए मोहयाए भंदयाए किट्टयाए
तिगारवगरयाए चउक्कसाओवगएणं पविंदियओवसट्ठेणं
पडुपन्नभारियाए सायासोक्कवमणुपालयंतेणं इह वा भवे
अबेसु वा भवगहणेसु पाणाइवाओ कओ वा कारगिओ
वा कीरोता वा परेहिं समणुण्णओ । तं निंदामि गरिहामि
निविहं निविहेणं मणेणं वायाए काएणं ॥

अत्र च यो मयाऽस्य धर्मस्य केवलप्रवृत्ताऽऽदिहविशतिवि-
शेषादिप्रशोधितस्य पूर्वमेवावतारऽऽदिभिरनुमीः प्रमादाऽऽदि-
भिश्चैकादशभिः कारणैः प्राणनिपातः कृतस्तं निन्दामीत्या-
दिबन्धनं द्रष्टव्यः (जं नि) विभक्तिव्यवयासः प्राणातिपात

इति योगः । भाषामात्रे वा यदिति पदं व्याख्यायम् । मयेति
प्रतिक्रामकमायुरात्मानं निर्विशति । अस्य स्वहृदयप्रयत्न-
स्य धर्मस्य प्रकामान्वेषचारित्राऽऽसक्तस्य, अत्र च- “ जं पि
य मए इमस्स धम्मस्स ” तथा “ जं पि य इमं अहंदिह इ-
मस्स धम्मस्स ” इत्यादि पाठान्तराण्युक्तानुसारतः स्व-
यं व्याख्यायतीति । किंविशिष्टस्य ? केवलप्रवृत्तस्य सर्व-
शेषादिदृष्ट्या । १ । तथा-अहिंसा प्राणिमैत्र्यं लक्षणं चित्तं
यस्यासी अहिमालक्षणः सत्त्वातुक्कम्पातुमेयमेव इत्यर्थस्त-
स्य । २ । तथा-सत्येनावितथभाषणेनाभिहितः समाश्रितः
सत्याभिहितः सत्यवचनव्याप्त इत्यर्थस्तस्य । ३ ।
तथा-विनयो विनीतता मूलं कारणं यस्यासी विनय-
मूलं विनयप्रभव इत्यर्थस्तस्य । ४ । तथा-क्षान्तिः क्षमा
प्रधाना सागृहीता यस्यासी क्षान्तिप्रधानस्तस्य । ५ ।
तथा हिरण्यं रजतं सौवर्णिकं सुवर्णमयं कनककलशाऽऽदि,
न विद्यते हिरण्यसौवर्णिकं यवाऽसौ अहिंसासौव-
र्णिकः, उपलक्षणव्यामर्शपरिग्रहहित इत्यर्थस्तस्य । ६ ।
तथापशम इन्द्रियोदन्द्रियजन्यसमाश्रयभावं जन्मोत्पत्तिर्य-
स्यासी उपशमप्रभव इन्द्रियमनोनिग्रहलभ्य इत्यर्थस्तस्य ।
७ । तथा-नवव्रतचर्याणि गुणिश्रद्धावान् धर्मानिकाऽऽ-
या नवव्रतचर्यगुणयस्तार्थिगुणः संरक्षितो नवव्रतचर्यगुण-
गुणस्तस्य । ८ । तथा-न विद्यते पचमाताः पाचका यवा-
सौ अपचयान्तः, पाकक्रियाविनिवृत्तवन्धनवित इत्यर्थः ।
अथवा-पचनं पचमाता, न पचमाताऽऽपचमाता धर्मः, धर्म-
धर्मिणोऽभेदोपचारात्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । ९ । अतएव
भिक्षावृत्तौ भिक्षया भिक्षाऽऽद्यः परतो यावन्नेन वृत्तिर्नर्तते धर्म-
साधककायपालनं यत्रासी भिक्षावृत्तिस्तस्य । १० । तथा-
कुत्सविष विहिः सञ्चयाभावाज्जुपि एव शयनं पापं य-
त्रासी कुत्सिष्वलस्तस्य । ११ । तथा-निर्गतमग्रेः पावका-
च्छरणं शान्ताऽऽदिपरिणामं यत्र । अथवा-निर्गतं स्वीकाराभा-
वादग्निशरणं वृद्धिभवने यत्रासी निर्गन्धमग्नस्तस्य । १२ ।
तथा-मंजुलालयति कर्मफलं शोधयतीत्येवंशतः समञ्जस-
तस्य वा सर्वदोषमलगतस्तस्य । १३ । अथ- [तथा] त्यक्त्वा
हानिं नीता अस्मादमापिता इति यावदोपा मिथ्यात्वा-
ज्ञानाऽऽदिदृष्टान्ति यत्तासी त्यक्त्वादोषः । अथवा-त्यक्त्वा द्वेष-
दोषानिलक्षणं यस्मिन्नसौ त्यक्त्वेष्टस्तस्य । १४ । अत एव
गुणप्राप्तिः गुणग्रहणशीलस्य, कप्रत्ययविधानाद् गुणप्रा-
प्तिकस्य वा पाठान्तरम् । तथाहि-प्रकृतधर्मचारिणो गुणवद-
गुणोपावृंहणपरा एव भवन्त्यन्यथा धर्मस्येवाभावात्प्रसङ्गात् ।
यदाह- “ नो वन्तु अण्णरियडिण, निच्छउमं महीण व स-
मन्ते । होह तंथं परिणामो, जुनेणुववुहणइया ॥ १ ॥ ”
१५ । तथा-निर्गता विकाराः कामेष्वावलक्षणा यस्मादसौ
निर्विकारस्तस्य । १६ । तथा-निवृत्तिलक्षणस्य सर्वपापव-
योतोपरमस्वभावस्य । १७ । तथा-पञ्चमहाव्रतगुरुधर्म-
प्रतीतः नवरम्-अहिमालक्षणस्यैवाद्यभिधानेऽप्यस्याभिधा-
नं महाप्रधानो प्राधान्यव्यापनार्थमगुरुमहाव्रतसंप्रदाये च ।
तथाहि- नावात्सऽऽदानं कण्ठः केनापि विशेषणं नाभिहि-
तमतो जुज्यते अस्य विशेषणमप्यन्याम इति । १८ । तथा-
न विद्यते संतिष्ठोदकैकवज्जुहरीतकयोः पशुवित-

स्य सञ्चयौ धारणं यत्रासावस्यन्तिपिसञ्चयस्तस्य । १६ ।
तथा-अविसंवादिनो दृष्टाविरोधिनः । पाठान्तं वा अविसं-
वादिनस्य सद्यभूतप्रमाणत्वाविधितस्येत्यर्थः । १७ । तथा-संसा-
रपारं भवाणैवतीरं गमयति तदाकूडप्राणिनः पौतवप्राप-
यतीति संसारपारगामी तस्य, कप्रत्ययोपादानान् संसा-
रपारगामिकस्य वा । ११ । तथा-निर्गोणगमनं मुक्तिप्राप्तिः,
पर्यवसानं आनुपङ्गिकसुरमनुजसुखायुभवपत्यन्ते, फलं कार्यं
यस्यासौ निर्वाणगमनपर्यवसानफलस्तस्य । २९ । एवंविधस्य
धर्मस्य पूर्वं प्रतिपत्तिकालात्प्राक् अज्ञानतया सामान्यनो-
ऽवगमाभावेन । १ । तथाऽश्रवणतया प्रज्ञापकमुखादनाकण-
नभावेन । २ । अथवा-अश्रवेऽपि [अश्रोत्रेण हि] अश्रोत्रा-
अश्रोत्रेण यथावद्वर्त्मस्वरूपापरिज्ञानेन । ३ । अथवा-व्यवहा-
रतः श्रवणवगमसद्भावेऽपि [अणुभिर्गमणं ति] अणु-
भिर्गमनेन, सम्यग्प्रतिपत्त्येत्यर्थः । अथवा- [अभिगमणं
व ति] विभक्तिव्यत्यादाभिगमे वा सम्यग्धर्मप्रतिपत्तौ वा
प्रमादेन मध्यविषयाऽऽदिलक्षणेन । १ । तथा-रागद्वेषप्रतिब-
धतया रागद्वेषाऽऽकुलनत्यर्थः । २ । तथा-बालतया शिशुतया
अग्रपिण्डतया वा । ३ । तथा-मोहतया विचिन्तया मोहनी-
यकर्मणाऽऽपन्नतया वा । ४ । तथा-मन्दतया कायजडतया, अ-
लतनत्यर्थः । ५ । तथा- [किट्टपाणं ति] कौडतया कैली-
किलतया, घृताऽऽदिकौडनपग्नत्यर्थः । ६ । तथा-विगौरवगु-
कतया श्रुद्धिरससातलक्षणैर्गौरवैश्चकारिकतया । ७ ।
तथा-चतुःकाश्यायमनेन कोषाऽऽप्युद्यवशगमनंनैत्यर्थः । ८ ।
तथा-पञ्चन्द्रियाणुं स्पर्शना-दिदृष्टीकाणामुप सामीप्येन वश
आयत्तना, वर्णलोपाप्यञ्चन्द्रियाणवशस्तेन यदास्मांसंध्यातं,
विदुल्लेत्यर्थः । पञ्चन्द्रियाणवशस्तेन, नन । १६ । तथा- [पटुपञ्च-
भारियाणं ति] इह प्रत्युपग्रं वर्त्तमानमुपग्रं वोच्यते । तत-
श्च प्रत्युपग्रध्वानी भारध्व, कर्मणाभिर्गति गम्यते । प्रत्युपग्र-
भारः, स विद्यते यस्यासौ प्रत्युपग्रभारी, तस्य भावः प्रत्यु-
पग्रभारिना तया, कर्मगुणतयैव युक्तं भवति । पाठान्तरस्तु
प्रतिपुष्पभारितया, भावायं पूर्ववत् । १० । तथा-सान्ताप्ता-
तवेदनीयकर्मणः सकाशात्सुखं शर्म सानुभूयम्, अथवा-
सान्तं च तत्सुखं च सानुभूयमानंतिशयमुखं तदनुपालयता-
ऽनुभवानां, सुखाऽऽपन्नमननैत्यर्थः । पाठान्तरं तु-सदा सर्व-
कालं सुखमनुपालयतेति व्यक्रमः । ११ । [इह व ति] विन्-
लोपात् इह वाऽस्मिन्ननुभूयमानं भयं मनुष्यजन्मनि, अत्युप-
वा अस्माज्जन्मनोऽपरेषु भवग्रहेषु जन्माभावेनैव प्राप्तापि-
ताः कृते वा स्वयं निर्वर्त्तिनः, कारिणे वाऽप्यविधिप्राप्तः,
क्रियमाणो वा विधोपमानः पर्यन्त्यः समनुज्ञानोऽनुसृष्टि-
तन्त्रे प्राणनिपातं निन्दामि स्वप्रत्यक्षमेव जुगुप्से, तथा-
गर्हाभिर्गुस्समक्षं जुगुप्से, विविधं हनकारिणानुमतिभदा-
न्यप्रकारं धिर्विधेन विप्रकारेण कारणेन । तदेवाऽऽह-

(२५) साम्प्रतं कैकालिकप्राणनिपातविगतिं प्रतिपादयन्नाह-
अर्यं निन्दामि, पटुपञ्चं संवेरेमि, अणागयं पचकस्वामि
सर्वं पाशादशायं ।

अतीतमतीतकालकृतं निन्दामि । तथा-प्रत्युपग्रं वर्त्तमा-
नमनुभूयमानं संवृताभि, भवन्तं वायगामीत्यर्थः । तथा-
अनागतं भविष्यत्कालविषयं प्रत्याख्यामीति पूर्ववत् । किं

तदित्याह-सर्वं समस्तं न पुनः परिस्थूरेमेव प्राणातिपातं
जीवितविनाशम् इदमवानागतप्रत्याख्यानं विशेष्यब्राह्म-
जावज्जीवाण्यणिमिस्रोहं नेव सयं पाण्य अश्रवाण्जा
नेवज्ञेहि पाण्य अश्रवाण्जा पाण्य अश्रवायते नि अश्रे न
समशुजागामि ।

यावज्जीवं प्राणधारणं यावत् अनिधिनोऽहम् इहपरलो-
काशंभाविसमुक्तोऽहं ममेतो वतानुपालनार्थिद्विदमसुखं
वा भूयादित्याकारुक्षारहित इत्यर्थः । नैव स्वयं प्राणानुमन्
(अश्रवाण्जा ति) उरूहेतोगतिनातयामि विनाशयामि,
नैवान्यः प्राणान् (अश्रवाण्जा ति) अतिपातयामि, प्राणा-
नतिपातयतोऽप्यन्याश्च समनुज्ञानामि, कार्यं " नेव सयं "
इत्यादि पदानि न दृश्यन्ते । कतिमात्तकं पुनरिदं प्रत्या-
ख्यानमिति चेत् ? उच्यते-अहंनिदिपञ्चकसात्तिकात् ।

एतदेव दर्शयति-

तं जहा-अरहेतसक्खियं सिद्धसक्खियं साहुसक्खियं
देवसक्खियं अप्पसक्खियं ।

तद्यथेयुपदर्शनार्थः, अरहेतस्मार्थिकगतेः साक्षिणः समज्ञ-
भाववर्तिनो यत्र तत्, " शयाद्वा " । ७ । ३ । १७४ । इति-
कप्रत्ययविधानादहंसाक्षिकं प्रत्याख्यानक्रियाविशेषणं चे-
त्तत् । एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । तथाहि-इहैकवर्त्तिनोऽप्येकव-
र्त्तिनो वा तीर्थे रुग्ः केवलवशज्ञानप्रधानचतुरा ममेदं प्र-
त्याख्यानं पश्यन्तीत्यतस्तत्साक्षिकमुच्यते, एवं विज्ञा मुक्ति-
पदं प्राप्ताः साक्षिणोऽदित्यज्ञानभावेन समज्ञभाववर्तिनो यत्र त-
न्निजसाक्षिकम् । आह उभयप्रत्यक्षवापेक्षकं साक्षिकवहा-
रो रुहः, न चात्र प्रत्याख्यानकर्तुः विज्ञाः प्रत्याज्ञाः, अर्वादिन्द्रि-
यज्ञानोपरगत्यात्प्रां, तत्कथं न तस्य साक्षिणः ? उच्यते-
श्रुतवातिनमतेस्तन्मन्वर्षप्रत्यक्ष तस्य ते भावकल्पनया प्र-
त्यक्षा इवेति कथं न साक्षिण इति ? तथा-माधवो मुनय-
स्ते मानिशयज्ञानवन्त इतरे वा विगतिप्रतिपत्तिमप्रयस-
मीपवर्तिनः साक्षिणो यत्र तस्मायुसात्तिकात् । तथा-देवा भय-
नपत्यादयस्ते जिनभवनाऽऽप्यधिष्ठाप्यनिर्गलेकमञ्जुरि-
ण्यवो वा विगतिप्रतिपत्तिकर्मभाविनश्चैत्यवन्दनाऽऽप्युपागा-
न्मीपसुगताः स्वस्थानस्था वा कर्थाद्वैद्विपसमुद्रान् प्रति
प्रयुक्तावधयः साक्षिणो यत्र तदेवसात्तिकात् । यदाह चू-
षिकारः-“ विरहपदं विरहविकारो विरहवद्वेगवद्वेगवद्वेगव-
श्रवस्सममहार्थेतिरहितया देव्या सखिदागमिभ भवद अतो
देवसक्खियं भागियं । अहया-भवणवज्जोहसंभवमाण-
या देवा सद्गुणस्था चैव अहापयन्तावहिता दीवं दीव-
पञ्जवेहि समुद्रं समुद्रपञ्जावेहि हवहे नाग्यनिर्गममुख-
देवं य विविहभावसेपउसे पंचमुद्राणां साहू पि पाणाइवा-
यविरं पडिजजमाणं पंचह्वेति, विदसस्रो निरियजभमा
दियगस्रो दिमिविदिमासुं चरंति नि । " तथाऽऽया स्वज्ञी-
वः न स्वसंविद्यत्यक्षविगतिपरिणामपरिणतः साक्षी यत्र त-
द्वान्मसात्तिकात् । इह च समाचयं कृतमनुष्ठानमन्यन्तइदं
जायत इति साक्षिणः प्रतिपादितः । पृथग्रत्नेऽपि प्रतीत-
मैवेतद्यदुत साक्षिणो व्यवहारी निश्चालो वर्तनीति ।

एवं च कृते यत्संपद्यते नदाह-

एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संनययिपरिदहिय-

श्वक्त्वायपावकमे दया वा राशौ वा एगशौ वा परिसग-
शौ वा सुते वा जागरमाणे वा ।

एवमिति प्रागुक्तप्रत्याख्यानं संपन्नं सति, किमित्याह-
भवति ज्ञायते, क इत्याह-भिजुर्वेति-आरम्भत्यापादकमेका-
यपरिपालनाय भिज्जणशीलः भिजुः। एवं भिजुक्यपि पुरुर्यान्त-
मा धर्म इति कृत्वा भिजुर्विशिष्यते । तद्विशिष्यणानि च भिजु-
कया अपि द्रष्टव्यानीत्याह-संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपा-
पकर्मा-तत्र सामस्येन यतः संयतः समदशप्रकारसंयमा-
पेतस्तथा विविधमनेकधा द्वादशविधे तपसि रतां विरत-
स्ततश्च संयतश्चासौ विरतश्च संयतविरतः । तथा प्रतिहते
स्थितिहासतो ग्रन्थिभेदेन विनशितं प्रत्याख्यातं च हेत्व-
भावेन पुनर्वृद्धवभावेन निराकृतं पापमयुं कर्म क्षान्ताः अ-
रण्याऽऽदि येन स तथाविधमन्तः पुनः पूर्वपदेन सह कर्म-
भावेन । दिवा वा दिवसे वा, रात्रौ वा रज्ज्या वा, एकको
वा कार्याकावस्थायाममहाया वा, पर्वद्वानां वा साधुसं-
निमित्तवर्तनी वा, सुप्तं वा रात्रिमध्यमाहर्ध्वे निद्रागतौ
वा, जाग्रता निद्रावियुक्तौ वेति ।

साम्प्रतं प्राणानिपातविरतिमेव स्तुवन्नाह-

एष खलु प्राणाद्वायस्य वेगमणे हिणं सुहं खमे निस्से-
सिणं अणुगामिणं सर्वेसिं पाणानां सर्वेसिं भूयाणां सर्वेसिं
जीवाणां सर्वेसिं सत्ताणां अदुक्खणयाए असायणयाए अ-
जुरणयाए अनिपणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए
अगोडवणयाए महत्थे महागुणे महागुभावे महागुरिसाणुचि-
णे परमगिसिदेसिणं पमत्थे तं दुक्खकखयाए कम्मकखयाए मो-
क्खयाए वेगिहाभाए संसारुत्तराणाए चि कट्टु उवसंपजि-
जा णं विहरामि ।

(एष च) लिङ्गव्यत्ययादिमधिकृतम्, खलु निश्चयेन, प्राणा-
निपातस्येति विभक्तिव्यत्ययाप्राणानिपाताऽजीवहिंसायाः
(वेगमणे चि) विगमणे निवृत्तिर्यते । किमित्याह- (हिणं चि)
हितं कल्याणं तत्कारिणाञ्जितं पथ्यमाजनवत् । तथा-सुखे
शमे तदेतन्वाप्तुं येषां निःशेषाणां प्राणा इन्द्रियपञ्चक-
मनशीलं भवपरम्पराऽनुबन्धिमुखजनकमित्यर्थः । तथा-सुप्तं
युक्तं सङ्गतमुच्चित्कर्तुमिति यावत् । तथा- (निस्सेसिणं चि)
प्राकृतव्येन यकारलोपान् निःश्रेयसो मोक्षस्तत्कारणव्याञ्जि-
श्रेयसं तदेव निःश्रेयसिकम् । तथा-अणुगामिकमनुग-
मनशीलं भवपरम्पराऽनुबन्धिमुखजनकमित्यर्थः । कथमि-
दमेवंविधमित्याह-सर्वेषां निःशेषाणां प्राणा इन्द्रियपञ्चक-
मनःप्रभृतिविधिवलोऽङ्गसतिः स्वास्तऽऽयुक्तज्ञानं अस-
द्यो विद्यन्ते येषां तेऽतिशयानर्थमवधेयार्थाव्याप्यवधिधाना-
न्त्यमग्नप्राणधारिणः प्राणाः, पञ्चेन्द्रियप्राणिन इत्यर्थः । ने-
पापम् । तथा-सर्वेषां समस्तानामसुखं भवन्ति भविष्य-
न्ति चेति भूतानि पृथिवीजलज्वलतपवनवनस्पतयः काल-
त्रयव्यापिपितृसप्तसामन्वितान्तेषाम् । तथा-निरुपक्रमजीविनेन
जीवन्तीति जीवाः देवनास्त्वैतन्मनुष्याऽऽसुरक्षेत्र्येयवर्णाऽऽयु-
स्तिर्येकनरचरमशरीरिलक्षणा यथोपनिबद्धजीवनधर्मास्तु-
तेषाम् । तथा-सर्वेषां लोकोपकारमात्रहेतुसम्बोधितव्यास्त्वा-
लोपमाणाऽऽयुपस्तिर्येकमुज्याः असम्पूर्णाएवाभाजो द्विजि-

चतुर्गिन्द्रियाश्च तेषाम् । काव्यमीमांसा परम्परमेव विशेषो दृश्यते ।
यथा-“ प्राणा द्वित्रिचतुःप्रोक्ताः, भूतान्तु तत्रैव स्मृताः । जी-
वाः पञ्चेन्द्रिया भेदाः, शेषाः सन्वा इतीरिताः ” ॥ १ ॥ ए-
कार्थिकानि वैतान्त्ययादरक्षणोपलब्ध्यापनाय नानादेशव-
शितेयानुग्रहाय प्रयुक्तानीति । एतेषां च (अदुक्खणयाए चि)
अदुःखनतया अदुःखापादनेन, मानसिकासानुग्रहीरणे-
न्यर्थः । तथा-अशौचनतया शोकानुपादनेन । तथा-अजुरण-
तया शरीरक्षीणत्वाऽविधानेन, दृश्यन्ते वाऽऽगमिणेना जना
भारवाहनाऽऽहारनिरोधकशालताङ्गुशागनिपाताऽऽदिभिर्वृत्त-
भर्महिताध्यकरिकभरसभाऽऽदीनां शरीराणि जुरयन्ताऽन-
स्तदकरणेनेति । तथा-अनेपनतया स्वेदलालाऽधुजलक्षण-
कारणपरिवर्जनेन । तथा-अपीडनतया पादाऽऽद्यनवागहन-
न । तथा-अपरिपणतया समस्ताच्छरीरसम्पन्नपरिहारतः ।
तथा अन्तवद्रावणतया उन्नासन्नकरणभावेन, मारणपरि-
हरणेन वा । किं च-इदं प्राणानिपातविरमसपदे महार्थं महा-
न प्रभूतोऽर्थः फलस्वरूपाऽऽद्यभिषेयं यस्य तन्महार्थं महानां-
चरम् । तथा-महाक्षान्तां गुणश्च महागुणः, सकलगुणाऽऽद्य-
व्यान्महाव्रतानामिति । तथा-महानिशाशी अनुभावेः स्व-
गापवर्गप्रदानाऽऽदिलक्षणं माहात्म्यं यस्य तन्महाउभावच ।
तथा-महापुण्यैकतयैकरागपराऽऽदिभिरुत्तमैरनुजीर्णै-
कदाभेयनापश्चादव्याम्वितं महापुरुषाणामनुचरिणम् । तथा-पर-
मार्गिभस्तीर्थकराऽऽदिभिरेव देशितं भव्योपकाराय कथितं
परमार्गिदेशितम् । तथा-प्रशस्तमत्यन्तशुभं सकलकल्याण-
कलापकारणव्यात्, यतश्चयतस्तत्प्राणानिपातविरमणं दु-
खक्षयाय शरीरमानसानिकक्षेत्रशिलयाय, कर्मक्षयाय क्षान्ता-
ऽऽवरणाऽऽद्यदृष्टिविषयाय मोक्षाय, पादान्तरतो मोक्षार्थे, प-
रमनिश्चयमादेत्यर्थः । बोधिलाभाय जन्मान्तरे सम्यक्त्वाऽ-
दिसदस्यप्रमाणं, संसारोत्तारणाय महाभीमभयभयमपारक-
मनाय, मे भविष्यतीति गम्यन्, इति कृत्वा इति हेतोः, उ-
पसंग्य तद्वै सामस्येनाङ्गीकृत्य, विहरामि मानकल्पाऽऽदि-
ना सुसाधुविहारेण वचं, अन्यथा व्रतप्रतिपत्तैर्वैध्वंसे-
द्वादिनि ।

अथ व्रतप्रतिपत्तिं निगमयन्नाह-

पहमे भंते ! महव्वए उवडिओ मि सन्नाओ प्राणाद्वा-
याओ वेगमणे ।

प्रथमं भदन्त ! महाव्रते, किमित्याह-उप सामीयेन तत्परि-
णामाऽऽप्येत्यर्थः । स्थितं व्यवस्थितं ऽस्मिं ब्रह्मे, ततश्च इत
आरभ्य मम सर्वस्वस्माच्च तत्प्राप्त्यानिपाताजीवहिंसया
विरमणं निवृत्तिरिति । अथ च भदन्त ! इत्यनेन गुवा-
मन्त्राणवचसाऽऽदिमध्यायसंतापयन्तेन गुरुमनापुच्छत्य न
किञ्चिन्नैवेत्ये कृतं च तस्मै निवेदनार्थमेवं तदाराधितं
भवतीत्येवदाह । दोषाश्चेह प्राणानिपातकर्तृणां नरकग-
मनाहपाऽऽयुवेहुरीयविकुरुपाऽऽदयो वाच्याः । इत्युक्तं
प्रथमं महाव्रतम् ।

इदानीं द्वितीयमाह-

अहावेरे दोच्चे भंते ! महव्वए मुसावायाओ वेगमणे, स-
व्वं भंते ! मुसावायं पच्चकखामि, से कोहा वा १ लोहा
वा २ भया वा ३ हासा वा ४ नेव सयं मुसं वणजा, ने-

वर्धेहि मुमं वायावेज्जा, मुमं वयंते वि अन्ने न समणुजा-
खाभि, जावज्जीवाए ति विहें ति विहेणं भणंसे वायाए काए-
णं न करोमि, न कायेमि, करंतेपि अन्ने न समणुजाखा-
भि, तस्म भेते पडिक्कामि, निट्ठामि, गहिहामि, अप्पाणं
वांसिरामि ॥

अर्थानि प्रथममहाव्रतानन्तरं अपरस्मिन्नन्यस्मिन् द्वितीये
सूत्रकमप्रमाणयाद् द्विसङ्ख्यं, द्वितीयस्थानवर्तिनीत्यर्थः ।
भदन्त ! महाव्रते, किमत्याह-मुपावादादलीकभाषणाद्वि-
मले सम्यग्ज्ञानधरादानपूर्वकं सर्वथा निवर्तनं, भगवताकृतमि-
ति वाक्यशेषः । स च मुपावाद्दशतुविधः । तथा सद्भावप्र-
तिपेक्षः १, असद्भावोद्भावनम् २, अर्थान्तराभिधानम् ३, ग-
होवचनं च ४ । तत्र सद्भावप्रतिपेक्षो यथा-“नास्त्यामा, ना-
स्ति पुण्यं पापं वेत्यादि ।” मुपाव्यं चास्याऽऽत्माऽऽद्यभावे
दानध्यानाध्ययनाऽऽदिसर्वैक्यावैयर्थ्यसम्पन्नान्, जगद्धैवि-
ज्याभासप्रसङ्गाच्च । असद्भावोद्भावनं यथा-“श्यामाकनन्तुल-
माश्च आत्मा ललाटस्थः, हृदयदेशस्थः, सर्वगतो वेत्यादि ।”
अलीकता चास्य ध्वंसः श्यामाकनन्तुलमात्रे ललाटस्थे हृद-
यदेशस्थे वाऽऽस्मिन् सर्वेशरीरं सुखदुःखासुमदुःखानुपपत्तेर्निरा-
मन्नि वस्तुनि वेदानया श्रमावान्, सर्वजगद्धाविष्ये सर्वत्र
शरीरपरिचरमाः सुखदुःखानुभवश्चाविशेषण स्यात् तत्रैव दृश्यते
तस्मादलीकतेति । अर्थान्तराभिधानम्-“गामथ्वं ब्रूवाण-
स्येवादि” । गहोवचनं तु-काणं काणमेव वदतुकाणमपि वा
काणमाह । एवमन्धकुञ्जदानाऽऽदिविधिर्वा भावनीयम् । अय-
वा-परलोकाकङ्क्षणीत्यर्थे गहोऽऽह वचनं गहोवचनम् । तच्च-“द-
म्यन्तो बलीवर्दाऽऽद्यः, प्रदीयतां कन्या वराण्यत्यादि ।” यन्-
श्रव्यमत उपदीयमन्तर्दिदि विनिश्चित्य सर्वं समस्तं भदन्त !
मुपावादमनुत्पन्नं प्रत्याख्यामि । (से ति) तथा-क्रोधा-
द्वा कोपात्, लोभाद्वा अभिषद्वात् । आद्यन्तग्रहणत्वात् मान-
मायापरिग्रहो वेदितव्यः । भयाद्वा भोते, हास्याद्वा हसना-
त्सकाशात्, अनेन तु प्रेमद्वेषकलहाभ्याख्यानाऽऽदिविग्रहः ।
वाशब्दाः समुच्चये । अस्माकिमित्याह-“नेव सयं मुमं व-
एज्ज ति” नेव स्वयमात्मना, मुपा मिथ्या, वदामि वचिम्,
नैवान्यैः परमुपा विनश्वम्, (वायावेज्ज ति) वाद्यामि भा-
षयामि, मुपावदतांऽपि भाषमाणानाध्यायानपानं न ज्ञे-
य समनुजानामि अशुभोदयामि । कथमिदमाह-यावज्जीवे या,
वज्जयाणमणम्, त्रिविधं कृतकारिणानुमतिभेदात्, विप्रकारं
त्रिविधेन मनःप्रभृतिना विप्रकारेण करणेन । तदेवाऽऽह-म-
नसा, वाचा, कायेनेति । अस्य च करणस्य कर्मफलत्वा-
त् । मुपावदन्तमपि वस्तुनो निराकार्यतया सूत्रेणैव दर्शय-
द्वाह-न करोमि सयं, न कार्याग्नितुः, कुर्वन्तमप्यर्थं न सम-
नुजानामि । तथा तस्य त्रिकालभावितोऽधिकृतमुपावादस्य
संबन्धिनमतीतमवयवं भदन्त ! प्रतिक्रमार्थं भूतान्मुपावादा-
शिवत्वेऽहमित्युक्तं भवति । तस्माच्च निवृत्तिर्ननुदमुने-
र्विरमणमिति । तथा निन्दामि गहोमिति । अत्राऽऽत्मसात्त्विकी
निन्दा, परसात्त्विकी गहोः । आह च-“मणसा मिच्छादुक्कु-
करणं भावेण इह पडिक्कामि ।” सचरित्तपच्छुश्रावां, निन्दा
गहिहा गुरुत्मकत्वं १ ॥ “सचरित्तपश्च स्वप्रत्यक्षमेव प-
श्चात्तापो निन्देति । किं उच्यते, इत्याह आत्मानमतीतमुपा-

वादमापिणं स्वं, तथा व्युत्पत्तज्जामि भूतमुपावादं परित्यजा-
मि, इह च क्रोधाद्वा भयादित्यादिना भावनां मुपावादाऽभि-
हितोऽनेन चैकग्रहणं तज्जानीयग्रहणमिति न्यायाच्चतुवि-
धो मुपावाद उपलब्धित इति । अतस्तदभिधानायाऽऽह-

से मुसावाए चउव्विह पक्कंते । तं जहा-दव्वञ्चो, ग्वित्त-
ञ्चो, कालञ्चो, भावञ्चो । दव्वञ्चो णं मुसावाए सव्वदव्वेमु,
खेत्तञ्चो णं मुसावाए लोए वा अलोए वा, कालञ्चो णं
मुसावाए दिवा वा राञ्चो वा, भावञ्चो णं मुसावाए रा-
गंण वा दोसंण वा ॥

(से ति) स पूर्वोक्तिर्गहो मुपावादश्चतुर्विधः प्रकृतः । त-
यथा-द्वयतो द्वयप्रमाणान्यमाश्रित्य १, क्षेत्रतः क्षेत्रमङ्गो-
क्त्य २, कालतः कालं प्रातीय ३, भावतः भावमधिकृत्य ४-
द्वयतो, गुमित्यलङ्कारं, मुपावादः सर्वद्वयेषु, अन्यथाप्रक-
रणतो धर्माधर्मोऽदिसमस्तपदार्थेषु । १, क्षेत्रतो, शक्तिं
सर्वत्रालङ्कारमात्रं मुपावादः लोके वा लोकावयवे, अलोकं
वा अलोकावयवे । २, कालतो मुपावादा-दिवा वा दिवसे
अधिकरणभूते विषयभूते वा, रात्रौ वा रज्ज्यामात्रागभू-
तायो वा । ३, भावतो मुपावादा-नामेण वा मायया लोभल-
ज्जेने वा, न मायया अग्लान्तोऽपि ग्लान्तोऽहं समानेन
कार्यमिति वक्ति, किञ्चाऽऽनपरिजिहीर्षया वा पादपीडा ममे-
ति भावते इत्यादि । लोभेन तु शोभनतराऽल्लोभे सति प्रा-
प्तस्यैषण्येणैवऽप्यनेपणीयमिदमिति स्मे दयादि । हेमण वा
कोपमानस्वरूपेण, तत्र कोपेन वर्तन्-त्यं दास इत्यादि । मा-
नेन तु अशुभभूत एव यदुच्यतेऽहमित्यादि । उपलज्जनाद्वा-
यदास्याऽऽदयोऽदीह द्रष्टव्याः । तत्र भयान्किञ्चित्कृतं कृत्वा
प्रायश्चित्तमयात्र कृतमित्यादि भावते । एवं हास्याऽऽदिविधि-
वाच्यमिति । ४, द्रव्यभावपदप्रत्यय चतुर्विधोऽत्र चार द्र-
व्या सा पुनरित्यम्-“दव्वञ्चो नामेणं मुसावाए, नो भावञ्चो ।
भावञ्चो नामेणं मुसावाए, नो दव्वञ्चो । एते दव्वञ्चो वि, भा-
वञ्चो वि । एते नो दव्वञ्चो, नो भावञ्चो । तस्य कंठं केव्विद्धं
मुज्जुञ्चो भणइ इयं तए पमुमिगाहणं, वोल्लित्ता दिट्ठ ति ? ।
सो पुण दयाए दिट्ठेहि वि भणइ-न दिट्ठ ति । एव दव्वञ्चो
मुत्तवाञ्चो, न भावञ्चो । अवरं मुमं भण्णामि ति परिणञ्चो
महत्त्वा सच्चवं भणइ एतो भावञ्चो, न दव्वञ्चो । अवरं मुमं
भिण्णामि ति परिणञ्चो सुमं धेव भणइ, एव दव्वञ्चो वि,
भावञ्चो वि । चरिममंनो पुण सुञ्चो ति ” ॥

जे ण एमस्स वम्मस्स केवल्लिपञ्चत्तस्स अहिमालवक्खणस्स
सच्चाहादिद्विस्स विणपमूलस्स खेत्तिपदाणस्स अहिगणो-
वत्तिपस्स उवमपपभवस्स नववंपंचेरगुत्तस्स अपयपाणस्स
भिकखावित्तिस्स कुक्खेयंवलस्स निग्गिसराणस्स मंपक्खा-
लियस्स चत्तदोमस्स गुणगहिद्विस्स निविदवारस्स निवि-
त्तलिकवणस्स पंचपहव्वयजुतस्स असेनिहिसंचयस्स अ-
विसेवास्स संसारपारागामिस्स निव्वाणगणपज्जवमाण-
फलस्स पुब्बि अण्णालयाए अमवणयाए अवाहिए अण्ण-
भिगमेणं अभिगमेण वा पमाणं गगदोमपिक्खिद्वया वाल-
याए मोहयाए भंदयाए किट्ठयाए निगावगुरुकयाए चउ-

कसाओवगणं पंचिद्विआवमदं पट्टपन्नभारियाए मा-
यामोक्खमणुपालयंतं इहं वा भवे अन्नमु वा भवगहणे-
सु मुसावाओ भासिओ वा भासाविओ वा भासिज्जंनो
वा परंति समणुत्ताओ तं निंदांमि गरिहांमि निविहं
निविहं मणं वायाए काणं अईयं निंदांमि पट्ट-
पन्नं संवेरंमि अणागं पक्खामि सव्वं मुसावायं जाव-
जीवाए अणिस्मिओहं नेव मयं मुं वणज्जा, नेव उओहं
मुं वायावेज्जा, मुं वयंतं वि अन्ने न समणुत्ताणामि ।
तं जहा अरहेतमक्खियं सिद्धमक्खियं माहुमक्खियं देव-
सक्खियं अप्पमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा
संजय विरय पट्टिहय-पक्खमायपावकम्मं दिया वा राओ
वा एगओ वा परिमाणओ वा मुत्ते वा जागरमाणे वा, एम
खलु मुसावायम्म वेरमणे हिणं सुहे खमे निस्सेमिणं आणु-
गामिणं सव्वेमि पाणाणं सव्वेमि भूयाणं सव्वेमि जीवाणं
सव्वेमि मत्ताणं अट्टकवणयाए अमोयणयाए अज्जरणयाए
अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए अगोद्वण-
याए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुग्गिमागुत्तिमे परम-
रिसिंदेमिणं पमत्थे तं दुक्खकवयाए कम्मकवयाए मोक्खा-
ए बोहिंलाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ट उवमंपज्जिता णं
हिरामि । देवे भंते ! महवण उवट्ठिओ मि सव्वाओ
मुसावायाओ वेरमणं ॥

एतत् सकलमपि सर्वं सृष्ट्यादाभिलाषेन प्राप्तुमन्वेष-
यमिति । नवर्गमह दोगाः सृष्ट्याभारिणां जिह्वाच्छेदाविश्राम-
सकृत्वाऽऽद्या वाच्याः । इदमुक्तं द्वितीयं महाव्रतम् ।

साम्प्रतं तृतीयमाह-

अहावेरे तच्चे भंते ! महवण अदिन्नादाणाओ वेरमणं,
सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पक्खामि, से गामे वा नगरे वा
अरण्ये वा अण्यं वा वट्ठं वा अण्यं वा धूलं वा चित्तमंतं वा
आचित्तमंतं वा नेव मयं अदिमं गिरहेज्जा, नेव उओहं अ-
दिमं गिरहावेज्जा, अदिमं गिरहेतं वि अन्ने न समणुत्ता-
णामि, जावजीवाए निविहं निविहं मणं वायाए का-
णं न करेमि न कारवेमि, करंतं पि अन्ने न समणुत्ताणा-
मि तस्म भंते ! पट्टिकमामि, निंदांमि, गरिहांमि, अप्पाणं
बोसिरामि ।

से अदिन्नादाणे चउविहं पणत्ते । तं जहा-द्ववओ, खे-
त्तओ, कालओ, भावओ । द्ववओ णं अदिन्नादाणे गहण-
धारणिज्जेसु दुव्वसु, ग्वित्तओ णं अदिन्नादाणे गामे वा
नगरे वा अरण्ये वा, कालओ णं अदिन्नादाणे दिया वा
राओ वा, भावओ णं अदिन्नादाणे रागेण वा दोसेण वा ।
जं मण इयस्स भम्मस्स केवलपणत्तस्स अहिंसात्त-

कवणस्स सच्चारिद्वियस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स
अहिंस्सोवन्नियम्म उवसमपभवस्स नववेभवगुत्तस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिम्म कुक्यासंवल्लस्स निर-
गिसरणस्स संपक्खालियम्म चत्तोसस्स गुणगाहियस्स
निव्वियारम्म निव्वित्तिलकवणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स
अमंनिहमंचयस्स अविसंवाडयस्स संसारपाराणामिस्स नि-
व्वाणगमणपज्जवमाणफलस्स पुव्वि अन्नाणयाए अमव-
णयाए अवाहिणं अणभिमंमं अभिमंमं वा पमाणं
गगदोसपट्टिवट्ठयाए वालयाए मोहयाए मंदयाए किट्ट-
याए तिगारवणययाए चउकसाओवगणं पंचिद्विआव-
सदं पट्टपन्नभारियाए मायामोक्खमणुपालयंतं इहं वा
भवे अन्नमु वा भवगहणमु अदिन्नादाणं गहियं वा गाहा-
वियं वा येपंतं वा परंति समणुत्तायं तं निंदांमि, गरिहांमि,
निविहं निविहं मणं वायाए काणं अईयं निंदांमि,
पट्टपन्नं संवेरंमि, अणागं पक्खामि, सव्वं अदिन्नादाणं
जावजीवाए अणिस्मिओहं नेव मयं अदिमं गिरहेज्जा,
नेव उओहं अदिमं गिरहावेज्जा, अदिमं गिरहेतं वि अन्ने
न समणुत्ताणामि । तं जहा-अरहेतमक्खियं सिद्धस-
क्खियं माहुमक्खियं देवसक्खियं अप्पसक्खियं एवं ह-
वइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजयविरयपट्टिहयपक्खमा-
यपावकम्मं दिया वा राओ वा एगओ वा परिमाणओ
वा मुत्ते वा जागरमाणे वा एम खलु अदिन्नादाणम्म
वेरमणे हिणं सुहे खमे निस्सेमिणं आणुगामिणं सव्वेमि
पाणाणं सव्वेमि भूयाणं सव्वेमि जीवाणं सव्वेमि मत्ताणं
अट्टकवणयाए अमोयणयाए अज्जरणयाए अतिप्पणयाए
अपीडणयाए अपरियावणयाए अगोद्वणयाए महत्थे म-
हागुणे महाणुभावे महापुग्गिमागुत्तिमे परमरिसिंदेमिणं प-
मत्थे तं दुक्खकवयाए कम्मकवयाए मोक्खाए बोहि-
लाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ट उवमंपज्जिता णं विह-
रामि । तच्चे भंते ! महवण उवट्ठिओ मि सव्वाओ अदि-
न्नादाणाओ वेरमणं । पा० ।

(अदत्ताऽऽदानविरमणव्याख्या 'अदत्तादाणवेरमण' श-
ब्द प्रथमभागे ४४० पृष्ठे गता)

अनुना चतुर्थमाह-

अहावेरे चउत्थे भंते ! महवण मेहुणओ वेरमणं, सव्वं
भंते ! मेहुणं पक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा निगिक्ख-
जाणियं वा नेव मयं मेहुणं सेविज्जा, नेव उओहं मेहुणं सेवा-
वेज्जा, मेहुणं सेवेतं वि अन्ने न समणुत्ताणामि, जावजीवाए
निविहं निविहं मणं वायाए काणं न करेमि, न कार-
वेमि, करंतं पि अन्ने न समणुत्ताणामि तस्म भंते ! पट्टि-
कमामि, निंदांमि, गरिहांमि, अप्पाणं बोसिरामि ॥

अथापरस्मिन् चतुर्थे चतुःसहस्रे भवन्तु । महावने मैथु-
नाद्विरमणे जिनैवाक्रमतः सर्वे भवन्तु । मैथुने मिथुनकमे
प्रत्याख्यातिः । (से त्ति) तद्यथा-देवं वा मानुषं वा तैर्य-
व्योने कल्पनेन द्रव्यपरिग्रहः । तत्र देवानामिदं, दैवमप्यम-
राऽमरसंवेष्टीति भावः । मनुयाणामिदं मानुषं, स्त्रीपुरुष-
सकर्मित्यर्थः । तिरिययोनी भवं तिरिययानं, वडवायाऽदिप्रभ-
वमित्यर्थः । (नेव सयमित्यादि) गतायेम् । अत्र च देवं वे-
त्यादिना द्रव्यतो मैथुनसूक्तम् अन्नं च चतुर्विधं मैथुनमु-
पललितमित्यतस्तद्वहकाम आह-

मे मैथुणे चउच्चिहं पणसे । तं जहा-द्वयञ्चो, खितञ्चो, का-
लञ्चो, भावञ्चो ४ । द्वयञ्चो शं मैथुणे रुवेसु वा रुवसहगणसु
वा, खितञ्चो शं मैथुणे उड्डुलोए वा अहोलोए वा तिरिय-
लोए वा, कालञ्चो शं मैथुणे दिवा वा रात्रौ, वा भावञ्चो शं
मैथुणे रागेण वा दोसणा वा ॥

तन्मैथुनं चतुर्विधं प्रक्षयम् । तद्यथा-द्रव्यतः १, क्षततः २,
कालतः ३, भावतः ४ । तत्र द्रव्यतो मैथुनं रूपेण वा
रूपसहगणेषु वा द्रव्येषु भवति, तत्र रूपाणि निर्जीवानि
प्रतिमास्वरूपगुच्यन्ते, रूपसहगतानि तु सजीवानि पुरुषा-
ङ्गनाशरीरगणि, भूयणसहितानि तु रूपसहगतानि । क्षेत्रतो
मैथुनम्-ऊर्ध्वलोकं वा भूगन्धर्वगणैर्वाधमेशानाऽऽदिपु संभ-
वि, अधोलोकं वा अधोधामभवन्पतिभवनाऽऽदिपु, तिरिय-
लोकं वा क्षीपयमुद्राचलाऽऽदिपु (पाठः) [ऊर्ध्वलोकप्रमा-
णं स्थितिश्च ' उड्डुलोए ' शब्दे क्षीरयामां ७४२ पृष्ठे प्रति-
पादिता] [अधोलोकप्रमाणा ' अहोलोय ' शब्दे प्रथम-
भागं ६६२ पृष्ठे गता] [तिरियलोकवृत्तम् ' तिरियलो-
ग ' शब्दे चतुर्थभागं २६२२ पृष्ठे गता] प्रकृतमुच्यते-
कालतो मैथुनं दिवा वा रात्रौ वा स्यात् । भावतो मै-
थुनं-रागेण वा मायया लोभलक्षणं, द्वेषेण वा कोपमानल-
क्षणं । तत्र मायया मैथुनसंभयो यथा- ' एगो साह एगण-
अगारीए संजायमेवंथा वाहुल्लणए गच्छुस्स पीरयारणा-
विग्रहमहंतो नयडीए गुके विन्नंवेइ । जहा-भयवे ! दु-
कखे भं गाहसुदं, ता अणुजाणह जेण पच्चायस्सन्तिहं
गन्तुं अहापवत्तमिणा एयावेमि । गुग्गुणा वि अविन्नायपर-
भयेण विस्सज्जंथा । गन्तुण अगारिं पडिमेविन्ता समाग-
ञ्चो भणइ- ' उवसेता भं येयण ति । '

लंभिन्नु मैथुनसम्भवाऽमुनेत्ताहरणेन भावनीयः-

' तगराए नयरीए अरिहंमत्ता नाम आर्यरिञ्चो विहरइ । त-
स्त ए समीव दत्ता नाम वणिगयञ्चो भइए भागियाण पुत्त-
ण ए अरहन्तएण सडि पव्वञ्चो । सो तं खुदं न कयावि
भिक्षवाए हिडांवर, पडमालियारिहं पोमइ, एवं च सो सुकु-
मालो जाडो, साहण्य ए अरपत्तियं, जं सो भिक्षवाइसु न
हिडइ, परं संतोयरोहेण न तर्गि किंवि भणिउं । अन्न-
या सो खत्तो कालगञ्चो, तञ्चो साहहि तस्स दो तिन्नि दि-
वसे भत्तं दाउं भिक्षवाए आयागिञ्चो, सो सुकुमालसरीरो
गिम्ह उवरी हट्टो ए उड्ढेता पस्ययजल्लोकिन्नल्लोको
अनीय एतहाभिभुञ्चो ह्यायाए वीसमेतो एगण पउंथवइयाए
वणिगयरोहिलाए नियभवणहियाए दिट्ठो, आंणलसुकुमालस-
रीरो ति काउं तीस्से तहि अणुग्राञ्चो जाञ्चो । तञ्चो खे-
डीए सदाविता पुच्छिञ्चो- ' किं मग्गमि ति । नेणत्तं- ' मि-

क्खंति । ' तञ्चो अणुणए द्याविद्या से य मोयगा । तञ्चो पुणो
पुच्छिञ्चो-किं निमित्तं तुमं धम्ममिमं करेसि ? सो भणइ-
' सुदन्निमित्तं । ' तञ्चो तीए जेय्ये- जइ एवं तो मए एवं स-
माणे भोगे भुंजाहि, मा हत्थगयं सुहं परिचरइअण अण-
गयसंदिउसुहायण अणुणं किलेसइ ति । ' सो वि उरहेण
तज्जिञ्चो उवसगिणज्जतो य पडिभग्गो पच्छुन्ते डिञ्चो
भोगे भुञ्जइ, साहहि य मणिगण, न दिट्ठो, पच्छां से
माया उम्मत्तिया जाया पुत्तसंगेण, नयनं भमेती अर-
हजयं विलवंती जं जहिं पासइ तं तहि सव्वं भणइ-अ-
रहजञ्चो दिट्ठो ति । एवं विलवमार्णा भमइ, जावअया
तेणालोयणगएण दिट्ठो, पच्चाभिआया । तञ्चो तहि चव आ-
रिणा पाणसु पडिञ्चो । सा वि तं पच्छिउण ताहं चव स-
त्थविन्ता जाया । ताए भणइ- ' पुत्तय ! पव्वयाहि' मा नि-
त्थयराण माणे विगहिय दोगंइ जहिंवि । ' सो भणइ- ' अ-
म्मा ! न तर्गामं वीहकालं संजमं परिवालिउं । जं परं ग-
हियसंजमो मिग्गमणवणविहिणा कालं करेमि । ' मायाए
भणियं- ' एवं करहि । ' मा पुत्तय ! अस्वजञ्चो भविय
संसारमागरे निमज्जाहि' यतः- ' वरं पवेदुं जलियं हुयास-
णं, न यावि भग्गे विरमंविचं वयं । वरं हि मच्छू सुविह-
इकम्मणो, न यावि सीकलपलियस्स जीवियं । ' १ । ' इति ।
पच्छा सो गुग्गुमासं आलोइय पडिउत्तो । समारोविपयं-
महव्वयमरो कयाणमणो भविय ताहं चव तर्त्तमलपये
पाव्यावगमणं कंइ, सुट्ठेण सुत्थामालसरीरो ति नवणाय-
पिंडो च्च उग्गेण विलोणं ति ।

कोपेन पुनर्यथा-

' एगो साह सामंतराञ्चो, गुग्गुमासीवसागच्छतो अंतरा परि-
व्वाहयं संसुदमितिं पच्छिउए एगण पव्वणपथयाण वयं भंजा-
मि ति पट्ठुविञ्चो तथ्येवं तं पडिमेविन्ता गुग्गुमासमागञ्चो
कइइ । जहा- ' मए दट्ठुपरिव्वाहयाए वयं भग्गमि ।

मोनेन पुनर्यथा-

एगमि गच्छु एगो तरुणसमणो मणोहरागिहं, तं दट्ठुम-
गा तरुणमहिता अञ्जोवयथा चिन्तइ- ' अहो एहाणुवट्ठ-
णाहविमुमाविवायीधरयस्स वि इमस्स साट्ठस्स लावत्तमि-
रि ति । तञ्चो सा तं वट्ठुसो आभामइ, न य सो तमभिसि-
लवइ, तञ्चो अजया तीए भणिणं, जहा- ' पुडं तुमं पुनरुणो
मि जो दट्ठोसुत्तचित्तं मणहजंजव्यणं पि मे न मासेमि
तञ्चो साणुणा वि संजायाहंकरिण सा दहं पडिसेविण ति । '

इह च वेदोदप्रभवयत्नामैथुनप्रवृत्तयेदं दयस्वता सर्वत्र
समवसेयति । द्रव्यादिचतुर्भूतानां पुनरियम्- ' द्रव्यञ्चो ना-
भोगे मैथुणं, ना भावञ्चो । भावञ्चो नाभोगे, ना द्रव्यञ्चो । एवं
द्रव्यञ्चो वि, भावञ्चो वि । एणं ना द्रव्यञ्चो, ना भावञ्चो । त-
थ्य अस्तदुट्ठए इतिश्रयाए वला परिमुज्जमारीए द्रव्यञ्चो भ-
हुणं, ना भावञ्चो । मैथुणमन्त्रापरिणयस्स तदसंपत्तीए भा-
वञ्चो ना द्रव्यञ्चो । एवं चैव संपत्तीए द्रव्यञ्चो वि, भावञ्चो
वि । चउत्थो पुण सुखं ति ।

जं मए इमस्स धम्मस्स केवलपन्नतस्स आहिंसाकखण-
स्स सत्ताहिट्टियस्स विणायमूलस्स खीतपहाणस्स अहिर-
त्तमोवन्धियस्स उवसपपभवस्स नवसेभवेगुत्तस्स अपय-
मायस्स भिक्षावित्तिम् कुवसीसंवलस्स निरगिसरखणस्स

संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिस्स निव्वियार-
स्स निव्विचीलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स अस्संनिहिस्सं-
चयस्स अविस्वाद्दस्स संसारपारगामिस्स निव्वारणम-
णपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहीए अशभिगमणं अभिगमणं वा पमाणं राग-
दोसपडिक्कयाए बालयाए मोहाया मंदयाए किट्टयाए
तिगारवगगयाए चउक्कसाओवगणं पंचिदियवसट्ठेणं
पट्टपन्नभारियाए सायासोकम्मणुपालयतेणं इहं वा भवे
अब्भेसु वा भवगहणेसु मेहुणं सेवियं वा सेवावियं वा से-
विज्जंतं वा पेरेहिं समगुन्नायं, तं निंदामि गरिहामि तिविहं
तिविहेणं मणेण वायाए काएणं अर्यं निंदामि, पट्टप्पन्नं
संवरेमि, अस्सागयं पक्कखामि, सर्वं मेहुणं जावज्जीवाए
अणिमिस्सोहं नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवअहेहिं मेहुणं
सेवाविज्जा, मेहुणं संवंतं वि अन्ने न समगुजाणामि । तं
जहा अरहेतमक्खियं सिद्धमक्खियं साहुमक्खियं देव-
मक्खियं अपमक्खियं एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी
वा संजयविरयपडिडयपक्कखायपावकम्मं दिया वा
राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागर-
माणे वा एम खलु मेहुणस्स वेरमणे हिण सुहे खमे नि-
म्मंसिए आशुणागिए पारगागिए मव्वेसि पाणाणं सव्वे-
मि भूयाणं मव्वेसि जीवाणं मव्वेसि मत्ताणं अदुक्ख-
णयाए अस्याणयाए अज्जरयाए अतिपणयाए अपी-
डगयाए अपरियावगयाए अणोहवगयाए महत्थे महागुणे
महागुणभावे महापुरिसाणुत्तिणे परमरिसिद्वेसिए पमत्थे तं
दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खाए बौहिल्लाभाए
संसारुत्ताणाए नि कट्टु उवसंपज्जितां यां विहरामि ।
चउत्थे भंते ! महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मेहुणा-
ओ वेरमणं ॥

एतत्सकलमपि सूत्रं गतार्थम् : दंपाश्वेहाप्रसमेतिनां वधत्र-
यनायशः कर्त्तव्यपडक्कवन्त्यावधियाऽऽद्यां वाच्याः । इ-
त्युक्त्वा चतुर्थं महाजतम् ।

अधुना पञ्चममाह-

आहावेरं पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गाहओ वेरमणं, सर्वं
भंते ! परिग्गाहं पक्कखामि, से अणं वा बहु वा अणुं वा
धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गाहं प-
रिगिएहंजा, नेवअहेहिं परिग्गाहं परिगिएहाविज्जा, परिग्गाहं
परिगिएहंते वि अन्नं न समगुजाणामि, जावज्जीवाए ति-
विहं तिविहेणं मणेण वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अन्नं न समगुजाणं मि । तस्स भंते ! पट्टिकमामि,
निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसरामि ॥

अथापरस्मिन् पञ्चमं भदन्त ! महाजने, किमित्थाह-परि-
हाते स्वीक्रियन् इति परिग्रहो, धनधान्यहिरण्योऽऽदिः, तस्मा-
द्विरमण्यं भगवतोक्तमन्तः सर्वं भदन्त ! परिग्रहं प्रत्याख्यामि ।
(से सि) तद्यथा-अणुं वा बहु वा अणु वा स्थूलं वा
चित्तचयः । अचित्तचयव्यत्येन द्रव्यपरिग्रहः । व्याख्या तु पूर्व-
वत् । " नेव सयं " इत्याद्यपि पूर्ववदेव । अत्र चारणं वेत्या-
दिना द्रव्यपरिग्रह उक्तः, अन्ते चतुर्थपरिग्रह उपलक्षि-
त इत्यतस्तदभिधानत्याऽऽह-

से परिग्गाहं चउत्तिहं पमत्तं । तं जहा-दव्वओ, सित्तओ,
कालओ, भावओ । दव्वओ यं परिग्गाहं सचित्ताचित्तमी-
सेसु दव्वेसु, सित्तओ यं परिग्गाहं लोए वा अलोए वा, का-
लओ यं परिग्गाहं दिया वा राओ वा, भावओ यं परिग्गाहं
अपण्ये वा महेये वा रागेण वा दोसेस वा ॥

स परिग्रहश्चतुर्विधः प्रथमः । तद्यथा-द्रव्यतः धा तत्र द्रव्यतः
सर्वद्रव्येषु आकाशाऽऽदिसर्वपदार्थेषु । यदाह खर्गिकारः-
" गामघरणेणाहणस्सेसु ममीकरणओ आगामपरिग्गाहो, चंक्क-
मणपपसम्ममीकरणओ धम्मदव्वपरिग्गाहो, ठाणनिसि-
यणुयुट्ठणपपसम्ममीकरणओ अधम्मपरिग्गाहो, माया-
पिडमाहणसु जीवेसु ममत्तकरणओ जीवदव्वओ परिग्गा-
हो, हिणसुवव्वाहणसु दव्वेसु ममत्तकरणओ पोतगल-
व्वपरिग्गाहो, सीउएवरिसकालसु रिउक्कं वा अशयरकु-
च्छियस्स कालपरिग्गाहो सि । " इति ततः परिग्रहोः लोके वा उल्लं-
के वा लोकांकाऽऽकाशमन्वक्करणसिद्धिर्नि भावः । " सव्वलोए
स्ति " कविन्याऽऽः सकृत्तथायम् ग्रन्थान्तरेः सह संवादात् । काल-
ततः परिग्रहो दिया वा रात्रौ वा, दिनरात्र्यभिलाषादित्यर्थः । प-
ठ्यते च- " ययसिममिसावियओ, चोग परद्विया य उल्लं-
ति । तालायरा सुभिकवं, वधुओ कंइ दुट्ठिकवं ॥ १॥ " हि-
नरात्र्यधिकरणावयवज्ञया वा कालपरिग्रहो भावनीयः । भाव-
तः परिग्रहोऽस्त्रायां वा उल्लपम्ये महाधे वा बहुमूल्ये द्रव्ये
रागेण वा उभिव्वङ्गलक्षणतः हेतवेण वा अस्मीतिलक्षणतः, अ-
न्यद्वेष्टेण्यर्थः । द्रव्याऽऽदिचतुर्भङ्गी पुनरियम्- " दव्वओ ना-
मं परिग्गाहं नो भावओ । भावओ नामेगे नो दव्वओ । एगे
दव्वओ वि भावओ वि । एगे नो दव्वओ नो भावओ । तन्थ
अत्तदुट्ठस्स धम्मोवगरणं दव्वओ परिग्गाहो नो भावओ ।
सुच्छियस्स तदसंपत्तीए भावओ नो दव्वओ । एवं चैव
संपत्तीए दव्वओ वि भावओ वि । चरमभेनो पुण सुओ । "

जं माए इमस्स धम्मस्स केवलपिअत्तस्स अहिंसालक्खण-
स्स सत्त्वाहिड्डियस्स विणयमूलस्स खंतिपहाणस्स अ-
हिरमसोवन्नियस्स उवसमपभवस्स नववभवेरगुत्तस्स अ-
पयमाणस्स भिक्खावित्तस्स कुक्खीसंवलस्स निरगिप्त-
णस्स संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिस्स अ-
स्संनिहिस्सं चयस्स अविस्वाद्दस्स संसारपारगामिस्स निव्वार-
णमणपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहीए अशभिगमणं अभिगमणं वा पमाणं रागदो-
सपडिक्कयाए बालयाए मोहाया मंदयाए किट्टयाए

तिगारवगुर्याया चउक्कमाओवगएणं पंविंदिओवसट्टेणं
पटुप्पञ्चमारियाया सायासोक्कमगुपालयंतेशं इहं वा भवे
अन्नेसु वा भवगहणेषु परिगगहो गहिओ वा गहाविओ
वा पिण्णतो वा परेहिं समणुज्जाओ, तं निंदापि । गरिहापि
तिविहं तिविहेणं मणेशं वायाए काएणं अइयं निंदापि,
पटुप्पञ्चं संवेरेपि, अण्णागयं पच्चक्खामि मव्वं परिगगहं,
जावज्जीवाए अण्णस्मिओ इहं नेव सयं परिगगहं परिग-
गहएतं वि अन्ने न समणुज्जाणामि । तं जहा-अरहंत-
सक्खियं मिद्धमक्खियं साहुमक्खियं देवसक्खियं अप-
सक्खियं, एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा मंजय-
विरय-पडिहय-पच्चक्खायपावक्कमे दिया वा गच्छा वा
एगओ वा परिसाओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा एस
खलु परिगगहस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निम्मेसिए
अण्णुगामिए पागागामिए सव्वेहिं पाणाणं सव्वेहिं भूयाणं
सव्वेहिं जीवाणं सव्वेहिं सत्ताणं अटुक्खणयाए असो-
यणयाए अज्जरणयाए अनिप्पणयाए अपीडणयाए अप-
रियावणयाए अणुदवणयाए महन्थे महागुणे महागुभाते
महापुरिसाणुविमो परमरिमिदेसिए पमन्थे तं टुक्खक्खयाए
क्कमक्खयाए मोक्खाए बोहिलाभाए मंसारुत्तराणाए ति-
कट्ट उवसंपज्जिता शं विहरामि । पंचमे भंते ! महव्वए उव-
ट्टिओ मि सत्त्वाओ परिगगहाओ वेरमणं ॥

एतदपि सूत्रं पूर्ववद्वाच्यम् । दोषाश्चेह परिग्रहिणां वधय-
न्धनमारणदुःखितन्वनरकगमनाऽऽद्यौ वाच्याः । इत्युक्तं
पञ्चमं महाव्रतम् ।

साप्रत्यं पठुं व्रतमाह-

अहावरे छट्ठे भंते ! एए राईभोयणाओ वेरमणं, मव्वं भंते !
राईभोयणं पच्चक्खामि, से असरो वा पाणं वा खाइमं वा
साइमं वा नेव सयं राई भुंज्जा, नेवञ्चेहिं राई भुंजावेज्जा,
राई भुंजेतं वि अन्ने न समणुज्जाणामि, जावज्जीवाए तिविहं
तिविहेणं मणेशं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अन्ने न समणुज्जाणामि । तस्म भंते ! पडिक्रमामि,
निंदापि, गरिहापि, अपाणं वोसिगमि ।

अथापरस्मिन् पठे भदन् ! वने, किमन्याह-रात्रिभोज-
नात्-रात्रौ युष्मांति रात्रौ भुङ्क्ते, रात्रौ युष्मांति दिवा भुङ्क्ते,
दिवा युष्मांति रात्रौ भुङ्क्ते, दिवा युष्मांति दिवा भुङ्क्ते संनि-
धिपरिभोगे, इत्येवंविधमङ्गचतुष्कस्वरूपाविशोऽभ्यवहारा-
द्विरमणं भगवतोऽक्रमतः सर्वे भदन् ! रात्रिभोजनं प्रत्याख्या-
मि । तथया-अशनं वा पानं वा स्वाद्यं वा स्वाद्यं वा, इत्यनेन
द्रव्यपरिग्रहः । तत्राप्येत इत्यशनमोदनाऽऽदि, पीयेत इति पानं
सूत्रिकापात्ताऽऽदि, खाद्यत इति स्वाद्यं सूत्रेणऽऽदि, स्वाद्यत
इति स्वाद्यं ताम्बूलाऽऽदि । एतच्च नैव स्वयं रात्रौ भुञ्जेत्या-

न्ये रात्रौ भोजयामि, रात्रौ भुज्जानान्यन्यान्न समनुज्जाना-
मोत्येतत् यावज्जीवमन्यादि च भावायमधिकृत्य पूर्ववत् ।
अत्राशनं वेत्यादिना द्रव्यतो रात्रिभोजनमुक्तम्, अने-
न च चतुर्विधं रात्रिभोजनमुपलक्षितम्, इत्यतस्तदभि-
धानमाह-

से राईभोयणे चउव्विहे पञ्चत्तं । तं जहा-द्ववओ, वि-
त्तओ, कालओ, भावओ ४ । द्ववओ गं राईभोयणे अमसे
वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, वित्तओ गं राईभोयणे
समयाविसुत्ते, कालओ गं राईभोयणे दिआ वा राओ वा,
भावओ गं राईभोयणे तिचे वा कट्टए वा कमाए वा अ-
विले वा महेरे वा लवणे वा रागेण वा दोसेण वा ॥

तद्विभोजनं चतुर्विधं प्रकृतम् । तथथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः,
कालतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतो रात्रिभोजनम-अशनं वा पानं
वा स्वाद्यं वा स्वाद्यं वा, क्षेत्रतो रात्रिभोजनं-समयेन कार्या-
वशेण उपलक्षितं, क्षेत्रे समयक्षेत्रमङ्गलतृतीयार्द्धाणामुद्रलक्षणम् ।
तस्मिन् संभवति, न एतत् । मनुष्यलोकाप्रसिद्धादितरजन्त्य-
भावान् । कालतो रात्रिभोजनं-दिवा वा, सर्वाधिपरिभोगं
इत्यर्थः । रात्रौ वा रजत्यां वा, भावतो रात्रिभोजनं भवति, क-
त्याह-तिक्ते वा विभिन्दिक्ताऽऽदी, कट्टके वा आद्रेकमेनाऽऽदी,
कपायं वा वल्लाऽऽदी, अम्लं वा तक्राऽऽदनालाऽऽदी, मधुरं वा
क्षीरद्व्यादी, लवणं वा प्रकृतिक्षारं तथाविधजनशाकाऽऽदी,
लवणोत्कटं वा अन्यस्मिन् द्रव्ये, रागेण वा अभिप्रेतलक्षणेन,
द्वेयेण वा अतर्हिष्यङ्गलक्षणेन । कापीदं पदद्वयं न दृश्यत
एव । द्रव्याऽऽदितचतुर्विधं पुनरित्यम्-“द्ववओ नामंसे राई
भुंजई सो भावओ । भावओ नामंसे नो दव्वओ । एणं दव्वओ
वि भावओ वि । एणं नो दव्वओ नो भावओ । तन्थ अणुगमाए
सुरिए उग्माओ ति, अन्थमिए वा अण्णन्थमिओ ति अर-
त्तदुट्ठस्म, कारणओ रायणीए वा भुंजगामस्म दव्वओ राई
भोयणं नो भावओ । राईए भुंजातिं सुच्छियस्म तदस्स-
पत्तीए भावओ नो दव्वओ । एवं चैव संपत्तीए दव्वओ वि
भावओ वि । चउन्धमंओ सुओ । ”

जं मए इमस्म धम्मस्स केवलपन्नत्तम् अहिसालक्ख-
णस्स सत्त्वादिद्वियस्स विणयमूलस्स खंणिएहाणस्स
अहिरअसोविन्नियस्स उवसमपपन्नस्स नववंचेरगुणस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिसं कुक्खीयंवल्लस्स निरगि-
मरणस्स संपक्खालियस्स चत्तदोमस्स गुणगाहिस्स
निव्वियारस्स निज्जीत्तलक्खणस्स पंचमहव्वयुत्तस्स अ-
संनिदिमंचयस्स अविमंवाइस्स संसारपागागमिस्स निव्वा-
खगमणपज्जवमाणफलस्स पुच्चि अन्नाणयाए अमवगणयाए
अवाहिण अण्णभिगमणं अभिगमणं वा पमाणं रागदो-
सपडिक्कयाए बालयाए मोहयाए भंदयाए किड्डयाए
तिमारवगुर्याया चउक्कमाओवगएणं पंविंदिओवसट्टेणं
पटुप्पञ्चमारियाया सायासोक्कमगुपालयंतेशं इहं वा भवे
अन्नेसु वा भवगहणेषु राईभोयणं भुंजियं वा भुंजवियं वा

भुञ्जेत वा परं हि समयुक्ताय न निंदामि, गरिहामि, निविहं निविहेशे मणेशं वायाए काणं अर्यं निंदामि, पडप्पभं संवेरमि, अणामयं पच्चक्खामि सव्वं राईभोग्गं जाव-जीवाए अणिस्मिओ हं नेव सयं राई भुञ्जेज्जा, नेवप्पेहि राई भुञ्जावेज्जा, राई भुञ्जेतं वि अणे न समयुक्ताणामि । तं जहा-अरहंतमक्खियं मिद्धमक्खियं माहुमक्खियं दे-वमक्खियं अपमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजयविरयपट्टिहयपच्चक्खायपावकम्मं दिया वा राओ वा एग्गो वा परिमागओ वा सुत्तं वा जागरमाणं अ, एम खलु राईभोग्गस्स वेरमणे हिणं सुहे खंमं निस्सेमिण आणुगामिणं सव्वेमि पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोयणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीइणयाए अपरियावणयाए अणुदवणयाए महत्थं महागुणे महागुभावे महापुरिसाणु-चिन्नं एग्गमिदिणं पत्तयं तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खयाए वेाहिलाभाए संसारुत्ताण्णाए ति कहु उवसंपजि-त्ता णं विहरामि । छेदे भंते ! वए उवडिओ मि सव्वाओ राईभोग्गसाओ वेरमणं ॥

एतत्सूत्रं सकलमपि प्राग्वत् । एतच्च रात्रिभोजनव्रतं प्रथममरमतीर्थकर्तृत्वेनः अनुजडवकजडपुरुषापितया मूलगुणवत्त्वापनार्थं महाव्रतं परि पठितं, मध्यमतीर्थकर्तृत्वे पुनः अनुग्रहपुरुषार्थोत्तयोत्तरगुणयोः इति । दीपाक्षेह रात्रि-भोजनं पिपीलिकाशूलभाऽदिसत्त्वविनाशाऽऽद्यो वाच्याः । इत्युक्ते पठे व्रतम् ।

अथ समन्तवृताभ्युपगमव्यापनायाऽऽह-

इच्छेयाई पंचमहव्याई राईभोअणवेरमणछुई अत्तहिय-इयाए उवसंपजित्ता णं विहरामि ।

इत्येतान्यनन्तरं गतानि पञ्च महाव्रतानि रात्रिभोजनवि-रमणपष्ठानि, किमियाह- (असहियदुयाए ति) आग्नें जी-वाय हितो मोक्षसत्त्वमाप्नोतितायां, अनेनाप्यर्थं तच्च-तं व्रताभ्यामाह, तद्विभलापानुमत्या हिमाऽऽद्यवनुमत्या-दिभाषाया । उप सामीप्येन संपयाङ्गीकृत्योपसम्यग् विहरामि-मुत्तापुविहारंण वतंऽहं, तदभावेऽङ्गीकृतानामपि व्रताना-मभावप्रसङ्गादिनि कृता महाव्रतं चारणा ।

साम्प्रतं महाव्रतानामेव यथाक्रममनित्वारानुपवर्षयितुमाह-अप्पमत्था य जे जोगा, परिणामा य दाक्ख्ता ।

आण्णाइवायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ १॥ रूपकम् ।

अथयस्ता हिंसाहेतुत्वादनुद्वेगः, चशब्दो वक्ष्यमाणपदापि-क्षया समुच्चयार्थः । य केव न योगा अयतवङ्कमणभाषणा-ऽऽद्यो व्यापाराः, परिणामश्च भूतघाताप्यवसायाः, च-पूर्व-पदापितया समुच्चये, दाक्ख्ता रौद्रताः, प्राणानिपानस्य प्राणि-प्राण) प्रहाणस्य, विरमणे निवृत्तापिथोऽपसुको भगव-द्विः प्रतिपादितोऽतिक्रमोऽतिचारः, इति मत्वा तान् परिह-रेदिति भावः । एवमुत्तरत्रापि भावना कार्या ।

हितीयव्रतमधिकृत्याऽऽह-

तिव्वरागा य जा भासा, तिव्वदोमा तवेव य ।

मुसावायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ २ ॥

तीव्ररागा उत्कटविययानुवन्त्रा या काचिद्व्याप्यत इति भा-षा भारती, तीव्रद्वया उपमास्मरा, तथैव चेति समुच्चयपूरणा-र्थान्यव्ययानि, मुत्तावाइस्य चित्तव्यभारणस्य, विरमणे वि-रतांवापेऽयम उक्ता जित्तं गेदित्तोऽतिक्रमो देशभङ्गः सव्वभ-ङ्गो वेति भावः ।

तृतीयव्रतमाधिकृत्याऽऽह-

उग्गहं च अजाइचा, अविदिमं य उग्गहं ।

अदिप्पादास्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ ३ ॥

अवगृह्यत इत्यवग्रह आशयः, तमयाचित्वा तस्मान् स्वा-मिनः स्वाभिमतं विद्याडा सत्ताशानुबुद्ध्या, तथैव यदवस्था-नामिति गम्यते । तथा अविदं वाऽवग्रहस्यामिनाऽविनी-येऽवग्रहे प्रतिनियताऽवग्रहमयोदाया बहिरन्यथैः । यच्च-एतमिति वाक्यशेषः । अदत्ताऽऽदानस्य विरमणे एव उक्ता-ऽतिक्रमो विराधनेत्यर्थः ।

चतुर्थव्रतमङ्गीकृत्याऽऽह-

मदाक्खारसार्गंशा-फासाणं पवियारणा ।

मेहुगस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ ४ ॥

आकारस्थेहाऽभिमिकृत्यान् शब्दाश्च प्रकमाहेतुवर्णाकामि-नीसमुत्थकलचनय, एवं रूपाणि ललनाऽऽदिमनोहराऽऽकृत-यः रमसाश्च मधुराऽऽदिविशिष्टाऽऽस्वादाः गन्धश्च श्लक्ष्ण-नाऽऽदिविषयपरिमलान्, स्पर्शाश्च सुदुर्लभोपपिदङ्गाऽऽदिस्पर्-शास्ते तथा, तेषां प्रविचारणा रागाद्यप्रतिषेधना, मेधुनस्या-प्रभासेवनस्य, विरमणे एव उक्ताऽतिक्रमोऽतिचारः, तस्मा-त्ताव कुर्यादिति हृदयमिति ।

परिग्रहव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

उच्छुा मुच्छा य गेही य, क्खंसा लोभे य दाक्खे ।

परिग्गहस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ ५ ॥

इच्छा मुच्छा च शुद्धिश्च काङ्क्षा लोभश्च दाक्ख इत्येकार्थो-ति अबुधवोचनापान्यवसानार्थः । अथवा-इच्छा अनागताऽऽ-न्तरार्थप्रार्थना, मुच्छा च हतातीतनष्टपदार्थशोचना, शु-द्धिश्च विद्यमानपरिग्रहप्रतिषेधः, अनागतविद्यार्थप्रार्थना काङ्क्षा, तदर्थं लोभः काङ्क्षा लोभश्च, चशब्दः समुच्चये, कि-विशिष्टो ? दाक्खस्तीव्रः, परिग्रहस्य विरमणे एव उक्ता-ऽतिक्रम इति पूर्ववत् ।

पष्ठमव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

अइमं य आहारं, मुरग्गेत्ते य संकिणं ।

राईभोग्गस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्के ॥ ६ ॥

साधूनां हि कवलपितया भोजनमानमिदम् । यदुत-“वन्तीसं-किर कवला, आहारो कुच्छुपुत्रो भोग्यो । पुत्रिस्स म-डहिलियाए, अट्टावीसं भवे कवला ॥ ६ ॥” पञ्चभागकल्पितज-डहिलिया विदम्-“ अहं अण्यस्स सव्वं, जणस्स कुज्जा दयस्स दो भागे । वाउपवियारणट्टा, लुभामं ऊणं कुज्जा ॥ १ ॥” ततश्चस्माच्छुद्धीयभोजनप्रमाणद्विकोऽतिमा-

अथ पूर्ववद्वाहारां भोजनं, भुक्त इति गम्यते । विद्याऽपि हि सर्वाधिकभोजनं कृते रात्रौ भुक्तान्नग्रन्थोद्धारः प्रजायन्ते, वमनं वा कदाचित्, तत्र च रात्रिभोजनदोषः, समुद्रलितगलने च प्रसूततरा दोषा इति । मूरस्याऽऽदित्यस्य तेजस्य उद्ग्रास्त-लक्षणं नभःखण्डं सुलक्षणं, तस्मिंश्च शङ्कित उदयतेजमगन्तं वा, न वा, अस्तदेशं प्राप्ता वा, न वा दिनकर इत्येतैरेकिते आहारो, भुक्त इति यत्नते । रात्रिभोजनस्य विरमणे उक्तो-ऽतिक्रम इति व्याख्यातमेव । दर्शिता महाव्रतपवित्राचारः ।

साम्प्रतं यथा तान्येवानिवाहररहितानि परिपालनानि भ-
वन्ति तथा दर्शयितुमाह-

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुमावायाओ ॥ २ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबदाणाओ ॥ ३ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ य ॥ ४ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

पंपयं वयमणुरक्खे, विरया मो पग्गिमाओ ॥ ५ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता डिओ समणधम्मो ।

छइं वयमणुरक्खे विरया मो राडभोगाओ ॥ ६ ॥

दर्शनं च सम्यग्दर्शनं, ज्ञानं चाऽऽभिनिर्वाधिकाऽऽदि, चारित्र्यं च सामाधिकाऽऽदि दर्शनज्ञानचारित्र्यणि कर्म्मनाऽऽ-
पन्नानि, अविवाध्य अवगणितानि परिपाल्य, विग्राधना च ज्ञानदर्शनयोः प्रत्यनंकाताऽऽदिलक्षणं पञ्चविधा । यदाह-
" नाणपडिण्णियनिहय-अच्चासायगतदंतेरायं च । कुणमा-
णस्स इयारो, नाणविमंवायजोगं च ॥ १ ॥ " तत्र ज्ञान-
प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्द्या । तद्यथा आभिनिर्वाधिका-
ज्ञानमशोभनं, यत्तत्तद्वर्गं ज्ञानं कदाचिदन्यथेति, धृत-
ज्ञानमपि शीलविकल्पाधिकजित्पक्वत्वादर्शानमेव, अ-
वधिज्ञानमप्यपि द्वयगोचरग्राह्यत्वात्, मनःपर्यायज्ञानम-
पि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरग्राह्यत्वात् शोभनं, केवलज्ञान-
मपि सम्यग्भेदं दर्शनज्ञानप्रवृत्तं कसमये अकेचलत्वा-
दर्शानमिति । दर्शनप्रत्यनीकता तु क्षणिकदर्शनिनाऽपि
श्रेयिकाऽऽद्यो नयकमुपपन्ना इत्यतः किं दर्शनेति निन्द-
या । निहवो व्यपलापः स च ज्ञानस्यान्यमकाशे अश्रुतम-
न्यं व्यपदिशनां जायते, दर्शनमपि सम्मत्यादिदर्शनप्रभाव-
कशास्त्रावधायिकृत्यैवमेव द्रष्टव्यम् । अथाशानता तु ज्ञानस्य
" काया वया य ते चिय, ते च वमाय झणमाया य ।
मोक्खाहिगारियाणं, जाडमजालीहि किं कज्जं ॥ १ ॥ " दर्श-
नस्य तु किमेति सम्मत्यादिर्वाहः कलहशक्तेरिति । अन्तरायं
द्वयोरपि कलहास्त्रावधायिकाऽऽदिभिः करोति । ज्ञानविसं-
घादयोगोऽकालस्वाध्यायाऽऽदिना, दर्शनविसंघादयोगस्तु श-
ङ्काकाहन्ताऽऽदिनेति । चारित्र्यविग्राधना पुनः सावधयंगानु-
मत्यादिलक्षणा विचित्रा । एतान्यविग्रह्य, किमन्याह-

स्थितः समारूढः सन्, क्वन्याह-धमणधर्मं धमणानां सा-
धूनां धर्मः सान्यादिलक्षणः समाचारः तस्मिन्, किं करो-
मीत्याह-प्रथममायं वनं यमम् (अणुरक्खे स्ति) अणुर-
क्षामि सर्वातिचारविहितं पालयामि, किंविशेष इत्याह-
(विरया मो स्ति) वचनस्य व्यन्यायविरतोऽस्मि निवृत्तोऽहं,
कस्मात्प्राणानि पाताज्जीववधादिति । एवमन्यदपि द्वितीया-
ऽऽदिप्रतामिलापि सूत्रपञ्चकमेतदनुसारं समवसेयमिति ।

अथ प्रकारान्तरेणापि महाव्रतगुणमभिधातुमाह-

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुमावायाओ ॥ २ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबदाणाओ ॥ ३ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ ॥ ४ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

पंचमं वयमणुरक्खे, विरया मो पग्गिमाओ ॥ ५ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

छइं वयमणुरक्खे, विरया मो राडभोगाओ ॥ ६ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो डिओ समणधम्मो ।

तिविहेण अपमत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ ७ ॥

(आलं स्ति) सूचकत्वादायवर्तनं, सकलकलङ्कविमर्शन-
यतिर्वाच्यः । (एवं विहारं स्ति) यथोक्तविहारं विहरन् ।
तथा-ईयाऽऽदिभामितिपञ्चकं समितः । तथा-युक्तो नामन्या-
स्तानभूयशानन्दनपवनशिरस्तुङ्गमुगुडर्माभक्षः धमणमुविपा-
पासारीनाऽऽतपाऽऽदिमहन्गुणकुलवसनाऽऽदिलक्षणः श्र-
मणगुणैः समन्वितः । तथा-गुतिवयेण गुप्तः, स्थितः व्यव-
स्थितः धमणधर्मं सान्यादिकं यन्मुद्रान्, प्रथममायं वनं य-
मम्, अणुरक्षामि सर्वातिचारविहितं पालयामि, (विरया
मो स्ति) वचनव्यन्यायविरतोऽस्मि प्राणानि पातान् । इत्यं-
व शेषसूत्राण्यपि द्वितीयाऽऽदिप्रतामिलापेन नैवर्तानि, नवरं
सप्तमम्बुद्ध्यात्तज्जं विशेषं, यथा-त्रिविधेन मनोयाकायल-
क्षणेन कर्म्मणान्तरमत्तः सुपरिहृतः, क्षामि स्वजीवाभयानु-
ऽऽदरेण पालयामि महाव्रतान्युक्तलक्षणानि पञ्चेति पञ्च-
संस्थानीति ।

इदानीमेकाऽऽधिकात्तरवृद्धिकानां दशान्तानां शुभाशुभकथा-
नानां परिवर्जनाङ्गीकारकरणद्वारां महाव्रतपरिष्काराभि-
धानायाऽह-

सावज्जजोगमेगं, भिच्छंते एगमेव अन्नाणं ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ १ ॥

अवयं पापं, सहावयेन यो वर्तते स सावधः, स चासी यो-
गश्च व्यापायः, तमकमेकमेव सकलनिन्द्यकर्म्मणां सावधयेना-
न्वाय्यभिचारोदिति । तथा-मिथ्या इत्येतस्य भागो मिथ्यात्वं
सोहनीयकर्म्मोदयजन्या विपर्यस्ताध्यकसायकृपा जीववि-
शामः, तस्मिन्निवृत्तलक्षिकदेवताऽऽदिप्रवृत्ताऽऽदिना च त-

देकम् आभिप्रहिकानाभिप्रहिकनिवेशिकानामोगिकसांशयिकभेदापञ्चविधमपि, उपाधिभेदतो बहुतरभेदमपि वा विपर्ययस्यापदेकप्रकारम् । तथा-(एव लि) अनुस्वारलोपादेवम्, मिथ्यावचदेकविधमित्यर्थः । (अत्राणं लि) नञः कुत्सापेत्वात् कुत्सितं ज्ञानप्रधानं संशयविपर्ययानध्यवसायाऽऽत्मको ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणकर्मोदयप्रयतो जीवस्यावबोधपरिणामः, तन्मभवप्रस्थाविशेषाश्च तदप्युक्तक्रमेणानेकविधमध्यबोधप्रसाभ्यादेकविधमिति । किमित्याह-परिवर्जयन् परिहरन्, गुणो मनोवचनशरीरैः संवृतः सन् रक्षामि सुविशुद्धानि परिपालयामि महावतायुक्तलक्षणानि पञ्चेति पञ्चसङ्ख्यानीति ।

तथा-

अणवज्जगोमेगं, सम्मत्तं एगमेव नाशं तु ।

उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २ ॥

अनवद्ययोगं कुशलानुष्ठानम्, एकं सकलकुशलानुष्ठानानामनवद्ययोगव्याप्यभित्तिचारादेकप्रकारम् । तथा-सम्यक्त्वमिति । सम्यक्शब्दः प्रशंसाधेः, सम्यगित्येतस्य भावः सम्यक्त्वं, दर्शनमोहनीयस्यस्योपाशमोपशमाऽऽविर्भूतो जिज्ञोक्ततत्त्व-अज्ञानरूप आत्मपरिणामः, तच्चोपाधिभेदादनेकप्रकारमपि अज्ञानसामान्यादेकमेव एकप्रकारमेव, एकजीवस्य चैकदेकस्यैव भावादिति । तथा-(नाशं तु लि) तुशब्दस्याप्यर्थव्यात् ज्ञानमन्येकविधमेव, तत्र ज्ञान्यन्ते परिच्छिद्यन्ते अथो अनेनेति ज्ञानमावरणस्यस्योपाशमाऽऽदिसमुपपन्नो मन्यभुताऽऽदिकलपाऽऽत्मको जीवस्यावबोधपरिणामः, तन्मानेकमवबोधसामान्यादेकमुपयोगपरिणामात् । तथाहि-लान्धतं बहूनां बोधविशेषाणामेकदा संभवेऽप्युपयोगत एक एव सम्भवत्येकप्रयोगव्याऽऽजीवानामिति । नववबोधसामान्यान्त्यसम्यक्त्वज्ञानयोः कः प्रतिविशेषः ? उच्यते-रक्षिः सम्यक्त्व, रक्षिकारणं तु ज्ञानम् । यथोक्तम्-“ नाहमवायधि-ईश्रो, ईसणमिदं जहांगहेहाश्रो । तह तत्तरेई सम्मं, रोहज्जई जेणुं तं नाणं ॥ १ ॥ ” एतन्किमित्याह-उपसम्प्रज्ञः प्रतिपन्नो युक्तः धमणगुणैः रक्षामि पालयामि महाव्रतानि अभित्तपञ्चराणि पञ्चेति पञ्चसङ्ख्यापरिच्छिन्नानीति ।

तथा-

दो चैव रागदोमे, दुब्धि य भाणाइ अट्टरोदाइ ।

परिवज्जंतां गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३ ॥

ज्ञाव्य द्विसङ्ख्यावेव, काचित्याह-रागश्च द्वेषश्च रागद्वेषो, तत्र अनभिष्यङ्कमायालोभलक्षणभेदस्वभावमभिषङ्कमात्रं रागः, अनभिष्यङ्कमोषमानलक्षणभेदस्वभावं प्रतिनिमात्रं तु द्वेषः, तौ परिवर्जयन्ति योगः । तथा-द्वे च द्विसङ्ख्ये च ध्यायन्ते सिन्ध्यन्ते वसुधाभ्यामिति ध्याने, ध्यानी वा ध्याने, अन्तर्मुहूर्तमात्रकालमैवाप्रतिष्ठाप्यवसाने । यदाह-“ अतो मुहुत्तमिच्छं, चित्तावत्याणमेगवणुमिमि । छुउमत्याणं भाणं, जोगनिरिदो जिण्णं तु ॥ १ ॥ ” ते एव नामप्राहमाह-आर्त्तं च रौद्रं वाऽऽसेरीद्रे, तत्र अहं दुःखं तस्य निमित्तं तत्र वा भयम्, अहं वा पीडिते प्राणिनि भवमार्त्तं, तन्नामनोज्ञानां शब्दपरसगन्धस्पर्शलक्षणानां विपर्यायं तदाध्ययभूतवाय-साऽऽदिवस्तुनां वा समुपनतानां विप्रयोगप्राणिधानं, भवि-

नां वाऽऽसंप्रयोगवन्तिनम् १ । एवं शूलशिरोरोगाऽऽदिवेदनाया अपि विप्रयोगप्राधानम् २ । इष्टशब्दाऽऽदिविषयाणां सातवेदनायाश्चाविशेषासंप्रयोगप्राधानम् ३ । देवेष्वक्रवत्यादिसम्बन्धुद्विप्रधानं च ४ । शोकाऽऽक्रन्दनस्वेदहताडनविलपनाऽऽदिलक्षणलक्षणे तिर्यग्यगतिगमनकारणं विज्ञेयम् । तथा-रौद्रयतीति रुद्र आत्मैव, तस्य कर्म रौद्रं, तदपि स्वप्नेषु वषपेवधन्यन्दहनाङ्कनमारणाऽऽदिप्रतिधानम् १ । पेशुन्यासत्यासद्भूतभूतघाताऽऽदिवचनवन्तिनम् २ । तीक्ष्णकोपलोभाऽऽकुलं भूतोपाधानपरायणं परलोकापायनिरपेक्षं परद्रव्यहरणप्रतिधानम् ३ । सर्वविशङ्कनपरं परोपाधानपरायणं शब्दाऽऽदिविषयसाधकद्रव्यसंरक्षणप्रतिधानम् ४ । उत्सन्नवधाऽऽदिगम्यं नरकगतिगमनकारणं समवसेयम् । एते च, किमित्याह-परिवर्जयन् गुणः सन् रक्षामि महाव्रतानि पञ्चेति ।

तथा-

दुविहं चरित्तधम्मं, दुब्धि य भाणाइ धम्ममुक्काइ ।

उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ४ ॥

द्विविधं देशसर्वचरित्रभेदाद्विप्रकारं, चर्यते समुच्चमिरासेव्यन्ते तदिनि, चर्यते वा गम्यन्तेऽनेन निर्वृताविति चरित्रम् । अथवा-चर्यस्य कर्मणो रिक्तोक्तार्थाचरित्रं निरुक्त्यायादिति चरित्रमोहनीयस्ययाऽऽद्याविर्भूत आत्मनो विरतिरूपः परिणामसङ्घातो धर्मः श्रेयश्चारित्रधर्मस्तं, द्वे च द्विसङ्ख्ये च ध्याने प्रतिधानं धर्म्यं शुद्धं च धर्म्यशुद्धं, तत्र शुद्धचरणमोहनीयं धर्म्यं, तच्च सर्वेषांऽऽज्ञाऽऽदिवन्तिनम् १ । रागद्वेषकापयोन्द्रियचशजन्वपायायिचिन्तनम् २ । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिविषयाशुभकर्मविपाकसंस्मरणम् ३ । चित्तवलय-ह्रीपसमुद्रप्रभुत्वस्तुसेवनाऽऽदिधर्मोऽलौचनाऽऽत्मकम् ४ । जितप्रणतिभावअज्ञानाऽऽदिविद्विगम्यं देवगन्तव्यादिकलसाधकं ज्ञानव्ययम् । तथा-शोषप्रत्ययप्रकारं कर्ममलं शुचं वा शोकं क्रमवत्यपनयनीति निरुद्धविधिना शुद्धम् । एतदपि पूर्वगतस्तृणानुसारिगानानयमनैकद्रव्यगतोत्पत्तिस्थितिभङ्गाऽऽदिपर्यायानुस्मरणऽऽदिवस्वरूपम् अवधासंमोहाऽऽदिलिङ्गम्यं मोक्षाऽऽदिकलप्रसाधकं विज्ञेयम् । शेषं प्राग्वहं ज्ञेयमिति ।

तथा-

किण्हा नीला काऊ, तिप्पि य लेमाउ अपसत्थाउ ।

परिवज्जंतां गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ५ ॥

(किण्हा लि) विभक्तिव्यत्यान्कृत्वा, (एवं नील लि) नीलाम् (काऊ लि) कापानीं जेत्येतास्त्विकस्त्रिंशत्याः, चशब्दा योजित एव, लिशयन्ते विद्वन्त्यन्ते प्राणिनः कर्मणा यकाभिस्ता लेश्याः कृष्णाऽऽदिद्रव्योपाधिका जीवपरिणामविशेषाः । आह च-“ म्हेष इव वर्ययन्धस्य कर्मवन्धस्थितिविधास्य ॥ ” तथा-“ कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाधिव्यात्, परिणामो य आत्मनः स्फटिकस्यैव तत्रायं, लेशयाशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥ ” इति । ताः किंविशिष्टा इत्याह-अप्रशस्ता अप्रशस्तस्वरूपत्वात् किष्टकर्मवन्धहनुत्वाच्चारित्राऽऽदिगुणलभविघातनिमित्तत्वाच्चासुन्दराः किमित्याह-परिवर्जयन्तिवादि पूर्ववदिति ।

तथा-

तेऊ, पम्हा मुक्का, तिप्पि य लेमा उ सुप्पसत्थाउ ।

चतस्रश्चतुःसंख्याः । अः समुच्चये का इत्याह-सुखशः शः
 शयः सुखशयः । यथा दुःखशयविरहितः प्रायः प्राणि-
 यावगमनशयः । (पा०) (चत्वारोऽपि सुखशयः 'सुखेनज्ञा-
 शब्दे चकथने' तथा-चतुर्विधः सुखप्रकाशः कर्मिया-सं-
 रं संयमम (पा०) (संवश्य बहवो जेदाः 'संज्ञम' शब्दे
 'संव' शब्दे चकथने' तथा- (समर्थां वेति) समाधानं
 समाचरः प्रशस्तानुवाचोपनिषत्प्रसङ्गः, स च वीरमकान्ततपश्चार्-
 त्रियप्रेमोदयसुखतुषिः, दूशनः उदरीनां समरानां वा आचरि-

इति कृत्वा तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति । (समाधि-
भेदाः ' समाधि ' शब्दे बह्वचने)

पंचेव य कामगुणे, पंचेव य अग्रहेव महादोसे ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १० ॥

पञ्चैव मोक्षशब्दरूपरसगन्धस्पर्शभेदात्पञ्चसंख्या एव, चश-
ब्दाऽप्यन्तराजिधानसमुच्चयार्थाः क इत्याह- काम्यने रागाऽऽतुरैः
प्राणिभिरजिक्कण्ठान् इति कामा अभिलषणीयपदार्थाः, त
एवाऽऽसंख्यमनैकहेतुत्वाद् गुणाः सुश्रुततवः, आत्मगुणोपधात-
कारणत्वाद्वा गुणाः कामगुणाः । अथवा- कामस्य मद्बन्ध्या-
निलायामाश्रय वा संपादका गुणा धर्माः पुद्गलानां काम-
गुणाः, ते चानर्थहेतवः । (पा०) (नेषामनघहेतुत्वं ' काम-
गुण ' शब्दे द्वितीयभागे ३३४ पृष्ठे दृष्टमित्ति) तान् कामगुणान्
परिवर्जयन्निति यागः । तथा- पञ्चैव प्राणातिपातमृषावादाऽसा-
ऽऽननैवमुपरिग्रहभेदात्पञ्चसंख्या एव, च- सम्बन्धे । क इत्या-
ह- आस्तौत्यादौ के कर्म यैस्ते आश्रया आश्रया इत्ययस्तात्,
किंचधर्मान्त्याह- महास्तब्ध ते दोषाश्च महादोषाः, दादण्डुः ख-
हेतुत्वात्प्रकटपणानि तान् । शेषं पूर्ववदिति ।

तथा-

पंचिदियसंवरणं, तहए पंचिदमेव सज्जायं ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ११ ॥

तत्र इन्द्रादिन्द्रो जीवः सर्वविषयोपलब्धिभेदात्तत्त्वज्ञानपर-
मैश्वर्ययोगान्तरस्य विद्वत्प्रति इन्द्रियं श्रोत्राऽऽदि । तच्च द्विविध-
म- उच्यते- द्रव्यम्, भावो- उच्ये च । (पा०) (इन्द्रियस्य संबो-
धोपधिकारात्, तज्जदाश्च ' इन्द्रिय ' शब्दे द्वितीयभागे ५४८ पृष्ठे
मताः) पञ्च च तानां- उच्यते, तेषां संवरणं इष्टानिष्टविषये
युगपदेवाप्यं प्रवर्तमानानां निग्रहणं पञ्चेन्द्रियसंवरणं तदु-
पसंपन्नः । (तहए तत्) तथैव तेनैव प्रकारेण पञ्चविधमिव
वाचनात्प्रच्छन्नापरिवर्तनाऽनुपेक्षाधर्मक्याभेदात्पञ्चप्रकारम-
पि, तत्र वकि शिष्यस्ते प्रति गुरोः प्रयेजकजावो वाचना,
पाठनमित्यर्थः । गुरोतवाचनेनापि संशयाऽऽशुपयसौ पुनः प्रष्ट-
व्यमिति पूर्वाश्रयस्य सूत्राऽऽदेः शङ्कितोऽऽदेः प्रश्नः प्रच्छनति । प्र-
च्छन्नाविशोभितस्य मा भूतिस्मरणमिति परिवर्तना, सूत्रस्य
शृणुनामित्यर्थः । सुवचदर्थेऽपि सम्बन्धि विस्मरणजननः सोऽपि
परिभाषणीय इत्यनुपेक्षणमसुखेता, चिन्तनिकत्वे । एवम-
भ्यस्तभूतन धर्मकथा विधेयान् धर्मस्य भूतकृपस्य कथा व्या-
का धर्मकथेति । एवं पञ्चविधे किमप्याह- (सज्जायं ति)
शान्तनमा मर्षादयाऽऽधयनेन अस्याधिकमनुसरणं स्वाध्याय-
स्तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

छज्जीवनिक्कायवहं, छपि य भासाउ अण्यसत्थाउ ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १२ ॥

वज्जीवनिक्कायानां पुच्छीकायाऽऽकायनेजःकायवायुकायवचनरूप-
निकायवचनरूपतत्त्वज्ञानपञ्चप्राणिगणानां यथो विनाशः परज्जी-
वनिक्कायवचनस्य, तथा पञ्चपि च अलंकाऽऽविभेदात् पदसङ्ख्याः
आपि च । काः इत्याह- माध्यामे मोक्षयन्ते इति भाषा, वचनामी-
त्यर्थः ताः किंचिशिष्टा इत्याह- अग्रयस्ता गुरुकर्मबन्धहेतुत्वा-
दसुन्दराः । (पा०) [जायभेदाः ' भासा ' शब्दे] शेषं प्राग्बदिति ।

तथा-

अविहमम्वित्ततरपं, वज्जं पि य अविहं ततोक्कमं ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १३ ॥

वज्जिधं प्रायश्चित्तविनयवैद्याद्युपस्थाध्यायध्यानात्सगजदापद-
प्रकारम् । (अविहं तथेति) लोकात्मकमज्जल्लब्धत्वात्सगजदापद-
प्रकारमिति । ज्ञानसंख्यमानत्वात्मात्राद्युत्तरकृत्वाऽऽऽध्यायन्तर,
तद्वैवाऽऽध्यायन्तरक, तप- कर्मति यागः । (पा०) (वज्जं पि य अ-
विहं ततो कम्ममिति) बाह्यमित्यासेवमानस्य लोकात्मकैरपि
तपस्तेषा ज्ञायमानत्वाप्रायो बहिः शरीरतापकत्वाद्वा बाह्य-
मपि चातिसमुच्चये, पञ्चधमनशानाऽवमोदिरकावृणस्सकृपर-
सपरित्यागकायकलेशप्रतिसेहीननाभेदात्पदप्रकारम् । किं ति-
त्याह- तपति तुभोति शरीरकर्मोपाति तपस्तेषा कम्मं क्रिया
तपःकम्म, तपऽनुष्ठानमित्यर्थः । तत्रानशानमोक्षणमाहारत्याग
इत्यर्थः । (पा०) तपःकर्मविषये ' तथोक्कमं ' शब्दः चतुर्थभागे
३२१ पृष्ठमतेतो छट्ठः । " उवसंपन्नो " इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

सत्त भयट्ठागादं, सत्तविहं चेव नाणविवज्जं ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १४ ॥

समेहज्जोकाऽऽदिभयभेदात्सत्तसंख्यानं, जन्म मोहनीयप्रकृति-
समुत्थं आत्मपरिणामः तस्य स्थानाभ्याश्रया भयस्थानानि ।
(पा०) (भयस्थानभेदवचनव्यता ' भयट्ठागं ' शब्दे बह्वचने)
तथा- सत्तविज्जमेव सत्तप्रकारमेव (नाणविवज्जं ति) पूर्वापर-
निपातनाद्विभक्त्यान्, तत्र विट्ठो विनयो वा, अथवावस्तु-
विकल्पो यस्मिन्माहमङ्गं, तच्च तज्ज्ञानं च साकारत्वादिनि वि-
भक्त्यान्, मिश्रयासहितानाविश्लेष्येः । (पा०) (विभक्त्यान्-
वक्तव्यता ' विज्जंगणण ' शब्दे) (परिवर्जतो ति) विभक्त्यान्-
नोपपन्नवार्थप्रकरणो परिहरादित्यर्थः । " गुत्तो " इत्यादि पु-
र्ववदिति ।

तथा-

पिंडेसण् पाणेसण्, उग्गह सत्तिकया महज्जयया ।

उवसंपन्नो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १५ ॥

पिण्डः सम्यग्भाषया जन्म, तस्यैवपणा ग्रहणप्रकारः पिण्डैवपणाः ।
(पा०) (पिण्डैवपणावित्तरः ' पिण्डेसण् ' शब्दाद्वचनम-
व्यः) पाणिना अण्येता एव, नन्दं चतुर्थानानावत्, तत्र ह्या-
यामसौवीरकाऽऽदि निलेपं विज्ञेयमिति । (पाणिपणाविषयः ' पा-
णेसण् ' शब्दाद्वचनस्यः) (उग्गह ति) सूचकत्वाद्ग्रहप्रति-
मा- अवशुष्टान् इत्यवग्रहो वसतिः तत्प्रतिमा अजिग्रहा अवग्र-
हप्रतिमाः । (पा०) [सत्तिकयं ति] सत्त सत्तिकका अनुदशक-
नयैकनरखैनेकका अध्ययनविशेषा आचाराङ्कस्य द्वितीयश्रुतस्क-
न्धे द्वितीयचूडकपाः, ते च समुदायतः सत्तानि कृत्वा सत्तिकका
अजिधीयन्ते, तेषामंकोऽपि सत्तिकक इति व्यपवादयने, तथैव
नामव्यान् (पा०) [सत्तिककानां वक्तव्यता ' सत्तिकयं ' शब्दे
वक्तव्ये] [महज्जयया ति] सूचकत्वाङ्कस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धे
महान्ति प्रथमश्रुतस्कन्धाध्यायनेभ्यः सकाशाद् ग्रन्थता बृहत्त्य-
धयनानि (पा०) [अन्न विस्मरं ' लयगड ' शब्दे]
" उवसंपन्नो गुत्तो " इत्यादि सूत्रं तु प्राग्बदिति ।

अह मयट्ठागादं, अह य कम्माहं तेमि वंघे च ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १६ ॥

अद्यै जातिकुलधरुपतपैश्वर्यंभूतलभनेदादृष्टसंस्थानि म-
द्वक्षानानि मद्भेदाः, तत्र मातृकी विप्राऽऽदिका वा ज्ञानिः,
पितृकुमुपाऽऽदिकं वा कुलं, शांलुर्बन्धं, शरीरसौन्दर्यरूपम् । अ-
नशनाऽऽदि तपः, सख्यदः प्रभुत्वम् ऐश्वर्यं, बहुशास्त्रज्ञता भु-
क्तम्, अभिलषितवस्तुप्राप्तिर्ज्ञानं । अत्र च दोषः—“ जात्यादि-
भेदोन्मत्तः, पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेद्दृष्टः । जात्यादिज्ञानेनोपर-
म्भं च निःसंशयं ज्ञानं ॥१॥ ” इति । अद्यै च ज्ञानाऽऽवरणद-
र्शनाऽऽवरणभेदनीयमादनीयऽऽयुक्तानामोपात्तरायसुप्रभकृति-
भेदादृष्टसंस्थानि कर्माणि । [तस्मिं येषं च लि] तेषामष्टवि-
धकर्मणां बन्धोऽभिनवप्रवृत्तं तं च, तद्वर्जितं च तत्कृतुपरिहारतः
स्वमत्संयं, परिवर्जयन्त्यादि पूर्ववदाति । [मद्स्थानविलसरः
‘ मयघाण ’ शब्दे वक्ष्यते ।

तथा—

अद्यै पवययमाया, दिष्टा अद्यैविहनिष्टिरेष्टि ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १७ ॥

अद्यै चैर्यासमित्यादिनेदादृष्टसंस्था एव, का इत्याह—प्रवच-
नस्य द्वादशाङ्कस्य मातर इव तत्प्रसूतिदत्तुत्वात्मातरो जनयः
प्रवचनमातरः । [पा०] [‘ पवययमाया ’ शब्दे विस्तरः]
दृष्टा उपसंध्याः, कैरित्याह—अद्यैविहा अष्टप्रकारा निष्ठानाः कृप-
मता अर्थाः प्रकमान् ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदृष्टपदार्था येषां तं तथा
तैरदृष्टविधिनिष्ठानार्थजैरेतरेत्यर्थः । “ उत्संपन्नो जुत्ता ” इत्यादि
पूर्ववदाति ।

नव पावनियाणाहं, संसारन्या य नवविद्धा जीवा ।

परिवर्जजो जुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १८ ॥

तथा—(तव) नवसंस्थानि, पापानि पापनिवर्त्यनानि निदानानि
जोगाऽऽदिप्रार्थनालक्षणानि पापनिदानानि, नानि परिवर्जये-
रिति योगः । [पा०] तथा—संसारनि कमेयशक्तिनः प्राणिनः
परिप्लुप्तानि यस्मिन्नि संसारः, तत्र निष्ठतानि संसारस्था-
न्यः समुत्थये, तवविधाः पृथिव्यतेजोवायुजलरूपतिष्ठानिःचतुः-
पञ्चेन्द्रियभेदाश्चबसंस्थाः, के इत्याह—जीवाः प्राणिनः, नाव-
परिवर्जयन्त्यादि पूर्ववदाति । [पा०] शेषे पूर्ववदाति ।

नववर्गचैरगुत्तो, दुनवविहं वंभचैरपरिमुद्धं ।

उत्संपन्नो जुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १९ ॥

[नववर्गचैरलि] सुचकवाश्रयप्रसन्नचर्युग्मिभस्त्र प्रसन्न-
चैर्यं मैपुननस्य गुप्तं यं रक्षाप्रकाराः प्रसन्नचर्युग्मं, नव च
ता प्रसन्नचर्युग्मस्यस्मादिगुप्तः सुमंभूतस्साधितः (पा०) [नव-
प्रसन्नचर्युग्मिचर्युग्मं ‘ वंभचर्युग्मं ’ शब्दे वक्ष्यते] तथा—
[दुनवविहं वंभचैरपरिमुद्धं लि] चित्तवियमप्रादृशप्रका-
रमित्यर्थः, प्रसन्नचैर्यं मैपुनविरति, परिमुद्धं निर्दोष, तच्छादा-
किचैर्यमैपुनस्य मनावाक्यादयः कारणकारणमुमतवज्जना-
ज्जायते । पा० ।

तथा—

उवपायं च दसिविहं, असंवरं तह य सक्किलोसं च ।

परिवर्जजो जुत्ता, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २० ॥

उपहननमुपघाततत्तं च दशविधमुद्धमोपघाताऽऽदिनेदादृष्टा,
प्रकारं वक्ष्येद [पा०] [उपघातस्य भेदाः ‘ उवपाय ’ श-

ब्दे द्वितीयज्ञाने ८८० पृष्ठे दृशिताः] [असंवरं तह य लि] सं-
वरणं संवरः, न संवरोऽसंवरः, तम् । [पा०] [संक्किलोसं च
लि] संक्किलोऽसमाधिः, तं च दशावधं, परिवर्जयन्त्यादि
पूर्ववत् । पा० । (असमाधिभेदाः ‘ असमाधि ’ शब्दे प्रथ-
मभागे ८८५ पृष्ठे यताः)

तथा—

सबसमाहिट्ठाया, दस चैव दसाउ समसथम्मं च ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २१ ॥

सन्तः प्राणिनः पदार्थो मुनयो वा, तेज्यो हितं सत्यं, त-
द्दशाविधम् । (पा०) (सत्यस्य बहवो भेदाः, तं च ‘ सच्च ’
शब्दे दृशयिष्यते) (समादिट्ठाण लि) समाधिः रागाऽऽदिरे-
हितचित्तस्य स्थानान्याश्रयाः समाधिस्थानानि, तान्यापि दृष्टा ।
(पा०) (समाधिस्थानभेदाः ‘ समाहिट्ठाण ’ शब्दे दृशयिष्यते)
कचित्तु—“ चित्तसमाहिट्ठाण लि ” पाठः, तत्राप्येवमेवायं,
नवर सत्यदर्शकं न व्याख्येयमिति । [दस चैव दसाओ लि]
दशैव दशसंस्था एव दशविकारविधायकत्वाद्दश इति व-
हुवचनान्ते ख्याल्लक्ष शास्त्रस्याभिधानमिति । (पा०) (तत्र
दशाः ‘ दसा ’ शब्दे चतुर्थभागे २८८८ पृष्ठे दर्शिताः) (सम-
सथम्मं च लि) आश्रयन्तीति श्रमणाः साधवः, तेषां धर्मः
ज्ञान्यादिसङ्गः श्रमणधर्मेन च दशविधम्, उपसंख्यं इ-
त्यादि पूर्ववत् । [पा०] शेषे पूर्ववदाति ।

(२५) अथाऽऽशाननायजनेना महाप्रनलक्षणमाह—

आसायणं च मव्वं, तिगुणं एकारसं विवज्जेतो ।

उत्संपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २२ ॥

आय ज्ञानाऽऽदिकामं शानयन्त्याशानता, अद्वैतैर्यद्वैत-
योः । नां विवज्जेताज्ञातो योगः । किंविद्यष्टाष्टम—सत्यं समस्तं
सामान्येन, अथवा—(तिगुणं एकारसं लि) चशब्दस्येहसं-
स्थात्रयो गुणा गुणकारका यस्य स त्रिगुणस्तेनैकादशो वैका-
दशाङ्कं, त्रयोविंशत्यष्टाऽऽशानता इत्यर्थः । एकादशानां त्रि-
गुणानां त्रयोविंशत्यष्टावप्येतेरिति भावना । अथवा—सच-
नस्ययथा न प्रकाश्याशानताशब्दसंस्थानं त्रिगुणा एकादश
वाऽऽशानताः कमेताऽऽष्टपा विवर्जयन् परिहरन्, तथोप-
संख्यः प्रतिपक्षोऽनाशानतामिति सामर्थ्याद्भवति । तथा—युत्तः
श्रमणगुणैः रक्खामि परिपालयामि महाजनानि पञ्चेन । (पा०)
(आशानताया बहवो भेदाः ‘ आसायण ’ शब्दे द्वितीयभागे
४७५ पृष्ठे दर्शिताः) एवमेकद्वयादिषु माऽऽयुक्तमर्थानांकार्वाक्य-
जनद्वाराण कृता महाप्रनलक्षणमाह ।

साप्रनमनुत्तरानानिदशनरुतां कुतमाह—

एवं तिदंडविश्रो, तिगरणमुद्धो तिसल्लनीसल्लो ।

तिविदेह पडिक्कतो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २३ ॥

एवं प्रागुक्तेश्चाऽऽदृष्टानवविद्वद्वाक्यवर्तनो, इष्यते चानि-
श्रेष्ठार्थोपहारतो निःसारोक्रियते पर्यामर्मेति दृष्टाश्रयश्च न
दृष्टयुक्तमनावकायभेदः त्रिसंस्थाः दशसंज्ञेत्यो विरतो नि-
बुद्धास्त्रिदशविरतः । उद्धारणानि चात्र भेदादृष्टे कोट्टणाऽऽ-
योः—“ सो किं एयाया महावाप धायते उट्टुज्जाण द्वांसिरो
चित्ततो चिट्ठे । साट्टुणो य अद्यो खेतो सुहज्जणोवागधो
लि वेदंति, न य किंच पडिक्कणं देह, जिणं मल्लुवं दे-
वमारुतो । साद्वं पुट्ठिओ—किमेविरं कादयेति । सो मण्ड-

संपद्यं खरतरो मारुओ वायइ, जइ ते मम पुत्ता इयाणि वल्ल-
राणि क्खेत्ताणीत्यर्थः । पालीवेजा नओ तेसि वासारस्स सर-
साए भूमीए सुवइ सालिम्पया होजा, एयं मम चित्तिर्यं ।
तओ आपरिपेहिं वारिओ डिओ । एयमाइ जमसुहं मणेणं
चित्ते सो मणदंडो । ” (पा०) (वाग्दण्डः ‘ वडदंड ’ शब्दे
वक्ष्यते) । (कायदण्डः ‘ कायदंड ’ शब्दे हित्तीयभागे ५६२ पृष्ठ
गतः) तथा- (तिरगरणुसो णि) श्रीणि च तानि करणानि
च मनःप्रभृतीनि त्रिकरणानि, तैः शुद्धा निर्दोषत्रिकरणानि
वा शुद्धानि सर्वदोषरहितानि यस्य स त्रिकरणशुद्धः ।

आह-त्रिदण्डविरतत्रिकरणशुद्ध एव भवत्यतः किं तदग्र-
हणं ? । सत्यम् । सावधयामानिवृत्तसिद्धिदण्डविरत उच्य-
ते, त्रिदण्डयोगप्रवृत्तस्तु त्रिकरणशुद्धः । अथवा-करणरूप-
सावधयामाविर्गतो दण्डव्यवहिरत उच्यते, करणकारणानु-
मतिरूपसावधयामविरतस्तु त्रिकरणशुद्ध इति न दोषः,
अन्यावासाज्यावैदुर्गुणेशिष्यो भावनीयः, यतो गम्भीर-
मिदमार्षमिति । (पा०) (‘ तिसल्लनीसल्ल ’ पदव्याख्या
‘ तिसल्लनीसल्ल ’ शब्दे चतुर्थभागे २३३१ पृष्ठ गता) (निवि-
हेण पडिक्कंते णि) त्रिविधेन त्रिप्रकरणे, करणेनेति गम्य-
ते । त्रिप्रकरणैः सर्वातिचारप्रतिनिवृत्तानां, रत्तामि महाव्रता-
नि पदेति ।

अथ महाव्रतोधारणं निगमयन्नाह-

इवेयं महव्वयउच्चारणं थिरत्तं मल्लदरसं थिडवल्लं ववसा-
ओ माहणट्ठो पावनिवारणं निकायणा भावविसोढी पडा-
गाहरणं तिउत्तुया राहमा गुणाणं येवजोमां पसथउभा-
गोवउत्तया जुत्तया य नाणे परमट्ठो उत्तमट्ठा एस तित्थंकरे-
हिं रगरादोममहणेहिं देसिओ पवयणस्स सारो छजीवनि-
कापमंजमं उवणमियं तल्लोकसकयं ठाणं अण्णुवगया ॥

इत्येतदन्तरगतं महाव्रतोधारणं व्रतोक्तीर्नन्ते, कृतमिति श-
यः । अत्र च का गुण इत्याह- (थिरत्तामित्यादि) अथवा-तत्
कथंभूतमित्याह- (थिरत्तं ति) महाव्रतेष्वेव धर्मे वा स्थेयंहेतु-
न्यात् स्थिरावै निश्चलत्वं, भवति वाऽऽत्मसम्पत्तयः सत्त्ववि-
शेषस्य तत्करणध्वजाऽऽदिभ्यः संवेगानि शयानमहाव्रतेषु
धर्मे वा निष्प्रकम्पनेति । शलयानां मायाशयनाऽऽदीनामुत्तुङ्ग-
कारणत्वाच्छ्रयोदरणादिमिदमिति । तथा-धृतेश्चिन्नसमाधे-
र्वलमवप्रमो धुतिवले, नकारकप्रवृत्तिमहाव्रतोधारणमपि धु-
तिवले, सार्थिककप्रत्ययोगानाद् धृतिबलकम् । धीवले वा
धुतिवले वा द्दानानीति धुतिवलेदं धीवलेदं वेत्युच्यते, जाय-
ते चासरुत्तदासितमतेधृतिबलमिति । एयमन्यत्रापि भाव-
ना कार्या । तद्यथा-व्यवसायो दुकरकरणध्वजसायः, तथा-
(साहणट्ठो णि) साध्यतेऽनेन साध्यमिति साधनं साधक-
प्रकरणं, तल्लसोऽधेः पदार्थः साधनार्थः, साधनाऽऽख्यपर-
मपुरुषार्थनिष्पत्त्युपाय इत्यर्थः, तथा- (पावनिवारणं ति) पा-
पस्याऽऽप्रकर्मणां निवारणं निषेधकं पापनिवारणम् । तथा-
(निकायणं णि) निकायेनेव निकायना, स्वव्रतप्रतिपत्ति-
दृढतरनिबन्ध इत्यर्थः । शुभकर्मणां वा निकाचनहेतुत्वान्ति-
काचनेदमुच्यते, न च सरगासंयमिनामयमर्थो न घटत इति ।
तथा- (भावविसोहिं णि) भावस्याऽऽत्मपरिणामस्य जलमिव
वक्षस्य विशिष्टिकारणत्वाद्भावविशेषोभावादिनिर्मलत्वहेतु-

रित्यर्थः । तथा- (पडागाहरणं ति) पताकायाश्चारित्राऽऽराध-
नाविजयन्त्या हरणं ग्रहणं पताकाहरणमिदम्, लोके हि मल-
शुद्धाऽऽदिषु वक्ष्यमानस्यं द्रव्यं वा ध्वजानि वक्ष्यन्ते, तत्र यो
येन शुद्धाऽऽदिना गुणेन प्रकषेवान् स रङ्गमध्ये पुरतो
भूया शुद्धानीति पताकां हरतीत्युच्यते । एयमत्रापि पाप्म-
काऽऽदिषु महाव्रतोधारणः समुपजानकारित्रयिषुद्धिप्र-
कर्षः साधुः प्रवचनोक्तयाश्चारित्राऽऽराधनापताकाया
हरणं करोतीति । तथा- (निउत्तुया णि) निउत्तुया निष्काशना
कर्मशब्दाभ्यामनगराश्रित्योऽस्मिन्त्यर्थः । तथा- राधना अखरान-
पदादना । केवामित्याह- गुणानां मुक्तिप्रसाधकजीवव्यापाराणां
म, तथा- (संवरजोणं इति) नूतनकमाऽऽगमानिरोधहेतुः संवरस्त-
द्वयो योगो व्यापारः संवरयोगः । अथवा- संवरेण पञ्चाऽऽश्रव-
निरोधलक्षणं योगः संवस्यः संवरयोग इति । तथा- (पस-
स्यज्जाणोव जुत्तय णि) प्रहस्तध्यानेन धर्मशुक्लसङ्गणकमुभाप्य-
वसानेनोपयुक्तता संपन्ना, प्रहस्तध्यानेन बोधयुक्तता प्रहस्त-
ध्यानोपयुक्तता, महाव्रतोधारणं कुर्वते श्रुतवता वा नियमाद-
न्यतरश्रुतध्यानसंज्ञादिति । तथा- (जुत्तया य नाणे णि) यु-
क्तता च समन्वितता च, विनोदित्ययमात् ज्ञानेन तत्त्वावगमेन
सद्वाधनं प्रयत्नस्यः । महाव्रतप्रतिपत्तिः सत्यशानफलवादि-
नि भावः । न्यूणीनु-“ जुत्तया य णि ” पाठो व्याख्यातः । तत्र
युक्तता चाष्टादशश्रीलाङ्गवैदिकरिति उदयवम् । तथा- (परमट्ठा
णि) परमार्थः सद्ब्रुतार्थः, अष्टाश्रमपदार्थ इत्यर्थ इति, क-
श्चित्पदार्थः परमाणां ऽपि परमाणां विद्वत्समो न ज्ञातव्यः आह-
उत्तममक्षाभाववैश्वोक्तमार्थः, प्रकटपदार्थः, मोक्षफलप्रसाध-
कत्वेन महाव्रतानां सर्ववस्तुप्रधानत्वादिति भावः । तथा- [प-
स णि] ब्रह्मवैश्वय्यादेतन्महाव्रतोधारणं प्रवचनस्य सारो
देशित इति संवेद्यः । अथवा-पद इत्यनेन सार इत्येतस्य लि-
ङ्गं गृहीतमिति । कैरित्याह-तीर्थकैः प्रवचनमुक्ताभिः । किंविधि-
रित्याह-रतिश्चारित्रमोहीनयकर्मोदयवस्तथाविशेषाऽऽनिरुद्ध-
पक्षित्तविकारः, रागद्वेष ममकारो, ज्ञेयहवाहङ्कारो, रतिरागद्वे-
षास्तामधननि व्यपनयनीति रतिरागद्वेषममत्तयाः । तैः किमि-
त्याह-देशितः केवलाऽऽलोकनोपलभ्य भवेदप्यः प्रवेदितः प्र-
वचनस्य चादशाङ्गस्य सारो निष्पदः महाव्रतानि तीर्थ-
कैः प्रवचनार्थस्य सारभूतानि कथितानीत्यतो मुमुक्षुणा
तेषु मदानादरो विधेय इति भावः । ते च भगवन्तस्तीर्थ-
कराः पञ्चजीवनिकायसंज्ञं पदसङ्कल्यपृथिव्यादिस्त्वसस्-
हरत्सासुपलस्यत्वात्सासुपावादाऽऽदिपरिहारं बोधदित्यर्थः अत्यं-
ध्यः कथयित्वा उपलस्यत्वात्स्वयं कृत्वा च श्रैलोक्यसत्कृतं
लोकत्रयपूजितं स्थानं प्रदेशं, सिद्धिस्तैवमित्यर्थः । अन्धपुण्याः
संप्राप्ता इत्यनेनापि महाव्रतानामभ्यन्तेऽप्यपेक्षानां सूचयनेति ।

अथ महाव्रतोक्तीर्नतापरिसमाप्तौ मल्लस्यं प्रत्यासन्तोप-

कारिणोऽहं विशेषतो महावीरस्य स्तुतिमाह-

नमोऽणु ते सिद्धं बुद्धं मुच नीरय निसंणं माणमुण्ण
गुणयणसगद मऽण्णं मऽण्णमेय अमरीर ! नमोऽणु ते
मइ महीवीर वट्ठमाणं सामिस्स नमोऽणु ते अरहत्तो
भगवत्तो तिकट्ठं ।

नमो नमस्कारोऽस्तु भवतु, कस्मै ते तुभ्यं, हे वर्धमानस्वा-
मिन्निति प्रक्रमः । किंविशिष्टं, सिद्धं कृतार्थं बुद्धं केवल-
ज्ञानेनावगतसमस्तवस्तुतय, मुक्त पूर्ववदकर्मवन्धनस्य-

कृत,वीराजः यध्यमानकर्मगतः । अथवा-नीरयः । निर्मोतीन्सु-
कय, निःसङ्गः । पुत्रकलशमित्रवधनाथ्यहिरण्यवुवणोऽऽदि-
कलसंस्कथयिकलः । (मानमूरा लि) सर्वगवोहलनः । गुण-
रत्नसागरः । इति व्यक्तम् । तथा-अनन्तज्ञानाऽऽमकवादन-
नस्तस्याऽऽमत्रणम् अनन्तः । मकारः प्राकृतशैलीप्रभवः ।
अग्रमेयः । प्राकृतज्ञानापरिच्छेद्य, अग्ररीः । जीवस्वरूपस्य लु-
पन्तुः । पन्तुः लुपशक्यचादिनि । तथा-नमो नमस्कारोऽऽमु-
भवतु, कर्मै ? ते नुभ्यम्, किंविशिष्ट्याह-महीत गरीय-
सि, प्रकमात् मौल, कृतमते । इति गम्यते । पुनर्गपि किंवि-
शिष्ट्याह-विशेषेणरयति मौलं प्रति गच्छति गमयति वा
प्रणिनः प्रेरयति वा कर्मणि निराकरोति, वीर्ययति वा रा
गाऽऽदिशब्दं प्रति पराक्रमत इति वीरः, निरुक्तिनां वा
वीरः । यदाह-“ विद्वारयति यकर्म, तत्पमा च विराजते ।
तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्गीर इति स्मृतः ॥ ११ ॥ ” इतर-
वापेक्षया महाशायी वीरश्चेति महावीरसम्पत्ताऽऽमत्रणं
हे महावीर ! पुनरपि किंविशिष्ट ? वर्धमान स्वकुलसमृद्धि-
हेतुतया पितृभ्यां कृतवर्धमानाभिधानः । कुनस्ते नमस्कार-
ोऽस्त्वित्याह- (सामिस्स लि) विभक्तिव्यव्यादितिकृ-
त्वेति प्रत्येकभूमिर्वन्धाश्च स्वार्मातिरुत्वा प्रसुरितिहेतोः ।
तथा नमो नमस्कारोऽस्तु ते इति । कुन इत्याह- (अग्रहश्रं-
ति) उग्रहश्रंभ्यामशोकाऽऽपदमहाप्रातिहायाऽऽदिरूपां पूजाम-
हेतीत्यहेन, स इति रुत्वा नमोऽस्तु ते । कुन इत्याह- (भग-
वतो लि) भगवानिति रुत्वा भगवानिति हेतोः । तत्र भग-
वत्समर्थव्योऽदिलक्षणः । उक्तं च-“सर्वव्यस्य समग्रस्य रूपस्य
यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पराणां भग इतीहना
॥११॥ ” स विद्यते यस्येति भगवानिति । अथवा-“ महद्मह-
ति ” रुदिवशादीनमहाह, स चासौ वीरश्चेति महावीरः, स
चासौ वर्धमानश्चेति महावीरवर्धमानः, स चासौ स्वामी,
तस्मै । तथा-नमोऽस्तु तेऽहेन, तथा-नमोऽस्तु ते भगवते
इतिरुत्वा इतिहेतोः यतस्त्वमुक्तविशेषणोऽस्तस्ते नमोऽस्त्व-
नि भावः । अथवा-कथं नमोऽस्त्वित्याह- (निकटदु लि)
त्रिःकृतः त्रीन् चारुनि, प्रतिवाक्यं च नमस्त्वयाऽभिधानं
स्तुतिप्रस्तावाद्दुष्टमिति । यथा-महाजनाचार्यं कर्मक्षयाय
तथा धृताकीर्तनमपि कर्मविलयायेति ।

महाप्रतापकीर्तने निगमयत् धृताकीर्तनेन कर्तुंकाम इदमाह-
एसा खलु महव्यवउच्चारणा कया इच्छामो मुयक्तिक्षणं
काटे ।

एषाऽनन्तरोक्षा, खलुर्वाक्यालङ्कारमात्रे, महाप्रतापचारणा
महाप्रतलेशब्दानां, कृताकृत्यार्थेन विहिता, साम्प्रतम्
इच्छामोऽभिलषामः, श्रुतकीर्तनामागमप्रत्याभिधानसं-
पत्तां, कर्तुं विधातुमिति । (पा०) (तच्च धृतम् 'सुय'
शब्दे वक्ष्यते)

तत्र नावदस्यकृत्यत्वादायव्यक्तुतसमुक्तीर्तनाय तदुप-
देशकनमस्कारपूर्वकं सूत्रमाह-

नमो तेसि खमासमणां जेहि इमं वाडयं छविहमाव-
स्सयं भगवंतं ।

नमो नमस्कारोऽस्त्विति गम्यते, केभ्यः ? इत्याह-तेभ्यः क्ष-
माश्रयणैभ्यः क्षमाऽदियुगप्रधानमहातपस्विभ्यः स्वगुरुभ्यः

स्तौर्धकस्यगुधराऽऽदिभ्यो वेति भावः । यैरिदं वक्ष्यमाणं वा-
चितम् । अस्मभ्यं प्रदत्तं, अथवा-वाचितं परिभाषितं, सूत्रा-
र्थतया विगृह्यतमित्यर्थः । पदविषये पदप्रकारमवश्यकरणा-
दावश्यकं, गुणानां वाऽभिव्यक्तिना वक्ष्यमात्मानं करोती-
त्यावश्यकं, किंविशिष्टम्, भगवन् सानिशयाभिधेयसमुद्भवा-
दियुगसूक्तम् ।

पङ्क्तिध्वमेवोपदर्शयन्नाह-

ते जहा-सामादयं, चउवीसत्थअ, तंदणयं, पडिकमणं, का-
उस्सगो, पक्खसाणं; सत्वेहि पि एयम्म उव्विहे आवस्स-
ए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगवे सनिज्जुत्तिण ससंगहाणि-
ए जे गुणा वा भावा वा अरहंतेहि भगवंतेहि पक्खता
वा परुविया वा ते भावे सद्दहामो, पत्तियामो, रोणमो, का-
सेमो, पालमो, अणुपालेमो ।

तद्यथा-युदाहरणोपदर्शनाथः, सामाधिकं सावधयोगविरति-
प्रधानोऽध्ययनविशेषः १, खनुविशतिस्तव श्रुतभाऽऽदिजिनगु-
णोक्तौनाधिकतयावानध्ययनविशेषः २, वन्दनं गुणवप्र-
तिपत्तिप्रधानोऽध्ययनविशेष एव ३, प्रतिक्रमणं स्ववर्तितनि-
न्दाप्रतिपादकोऽध्ययनविशेष एव ४, कायात्मगो धर्मकाया-
निचारजगुशोधकोऽध्ययनविशेष एव ५, प्रत्याख्यानं विर-
तिगुणकारकोऽध्ययनविशेष एव ६, सर्वस्मिन्नपि समस्तं
ऽप्यतस्मिन्ननन्तरां पङ्क्तिषु पङ्क्तिषु, आवश्यकं भवितव्य-
रूपं, भगवति समग्रैश्वर्याऽऽदिमति, सह सूत्रेण सलनत्रक-
पेण वर्तते इति ससुत्तं, तस्मिन्महाधेन तद्व्याख्यानरूपेण
वर्तते इति सार्थं तस्मिन्, सह प्रत्येन सूत्राभियकरणं
वर्तते इति समग्रत्वं तस्मिन्, सह निर्युक्त्या प्रतीतरूपया
वर्तते इति स निर्युक्तिकं तस्मिन्, सह सङ्ग्रहणया नि-
र्युक्त्यैव बह्व्यसंमग्नरूपया वर्तते इति सत्वरुद्रहणिकम्,
तस्मिन्, ये केचन गुणा विरतिजनसमुक्तौकीर्तनाऽऽद्या धर्माः,
वाशब्द उत्तपदार्थापेक्षया समुक्त्यर्थः, भावाः तावपशमिका-
ऽऽदिपदार्थो जीवाऽदिपदार्था वा, वाशब्दः पूर्वपदार्थलया स-
मुच्चय एव, अर्द्धिद्विधाऽऽदिकृतनपयार्थहेतुवार्द्धिः समग्रैश्व-
र्याऽऽदिमद्भिः किमित्याह-प्रश्नमाः सामान्येनोद्दिष्टा, प्ररूपिता
विशेषेण निर्दिष्टा । वाशब्दो द्वैवन् । नाना भावानुपलक्षण-
त्वाद् गुणाश्च (सद्दहामो लि) श्रद्धाश्च सामान्येनोद्देवे-
तन् इति श्रद्धाविषयीकृत्यम् । (पत्तियामो लि) प्रतिपद्यामहं
प्रतिक्रमणजगण, (रोणमो लि) अभिलषाः निरंकरणं रोचया-
मः, अस्मिन्नाभिमुखतया निजविषयीकृत्यम् इत्यर्थः । न च
प्रतिरुक्तीन् भिदे, यतः क्वचिद् दृष्ट्यार्द्धिः प्रसिद्धाद्विषय-
संबन्धो रुचिनां विभिन्नताऽन्यार्थमिति । (कासेमो लि) स्पृ-
शामः अभिवाजान्तरं लुपामः । पालेमो लि ” पादोऽप्युज्ज-
इव लवयः । (अणुपालेमो लि) अणुपालयामः वीतः पुन्य-
करणेन । यदि पुनः प्रसिद्ध्यान् ” पालेमो लि ” पदमवश्यं
व्याख्येयं, तदा पालयामः वीतः पुन्यकरणेन रत्नामः, एतच्च
कतिपयदिनपालनंऽपि स्यादतः-अनुपालयामः पालनादनु-
पश्चादाजन्मापीत्यर्थः पालयामोऽनुपालयामः ।
तथा-

ते भावे मद्देहेहि पत्तिर्येहि रोयंतेहि फासेनेहि पालेनेहि अ-
नुपालेनेहि अतो पक्खम्म ते वाडयं पडियं पडियं पुच्छियं

अणुपेहिंयं अणुपालियं तं दुक्कलखायाए कम्मकलखायाए मो-
क्खायाए बोहिलाभाए संसारुत्तराणाए तिकट्टु उवसंपाज्जिता
यं विहरामि ।

तान् भावान् अहञ्चानैरेवमैवेनदिनि म्मान्येन प्रतीति कु-
र्वाणः, प्रतिपद्यमानैर्विशयप्रमाणकारणद्वारेण मन्यमानः, रात्रि-
याद्विहरमिलापाऽऽतिरेकंण आत्मन्यामनुस्रतया गीतविययी-
कुर्वद्दिनित्यर्थः । स्पृशद्दिनानवनताद्वारेण तुपदिः । पालयद्दि-
रेति पदमत्रापि न विद्या, तदङ्गीकारं च पूर्ववदर्थविशेषं वा-
च्यः । अनुपालयद्दिः पौनःपुन्यकरणेन रत्नपद्धिः, अन्तर्मध्ये
पक्षस्य चन्द्रामिधानार्द्धमासस्य, यत्किमीप, वाचितम्-अन्ये-
भ्यः प्रदत्तं, पठितं स्वयमधीनं, परिवर्तितं स्वतः गुणितं, पुष्टं
पूर्वार्थः, तस्य सुखाऽऽदिः शङ्किताऽऽदी प्रचलनं, विहितमित्यर्थः ।
अनुप्रतिनमर्थविस्मरणभयाऽऽदिता विवर्तनम्, अनुपालित-
म् एतच्चैव प्रकारं नमस्सुष्ठुतं तद् दुःस्वस्वयाय शारीरमान-
मात्मानाच्छेदाय, कम्मकलयाय हान्ताऽऽवरणाऽऽथरूपविना-
शाय, संतापय परमनिःश्रेयसाय, बोधिलाभाय प्रेत्य सङ्गम्या-
वाप्तये, संसारोत्तराणाय भवभ्रमणपरममनाय, अस्माकं
भविष्यतीति गम्यते । इति कुत्वा इतिहेतोरुपसंघाङ्गीकृ-
त्य, विलसतीति वचनव्यव्यापिहरणमो मासकल्पाऽऽदिना
साधुविहारंण यत्तमहे इति ।

तथा -

अतो पक्खम्म जं न वाइयं न पडियं न परिगट्ठियं न
पुच्छियं नाणुपेहिंयं नाणुपालियं संते वले संते वीरियं संते
पुग्गिस्सकारपरकमे तम्म आलोएमो, पटिक्कमामो, निंदामो, ग-
रिहामो, विउट्टेमो, विमोहोमो, अकरुणायाए अण्डुट्टेमो, अहोहिं
नवोक्कम्म पापचिद्धं पडिवज्जामो, तम्म मिच्छा मिदुकुटं ।
अत्र नचविशेषितानुसृतिं पूर्ववद्व्याख्यानानि, कस्मिन्
विद्यमानेऽपि वाचनाऽऽदि न कृतान्मत्याह-सर्वा विद्यमाने
वले शारीरं प्राणे, तथा सति विद्यमाने वीर्यं जीवप्रभवे
प्राणे एव, तथा सति पुरुषकारपरक्रमे, तत्र पुरुषकारः
पुरुषार्थमात्मनः, स एव निष्पादितफलः पराक्रम इति, (तम्म
आलोएमो णि) विभक्तिव्यव्यापनद्वाराऽऽदिकमालोच-
यामो मुखे निवेदयामः, तथा (पटिक्कमामो णि) प्रति-
क्रमामः प्रतिक्रमणं कुर्मः, तथा-(निंदामो णि) निन्दा-
मः स्वमनसो जुगुप्सामहे आह च-“सर्वरित्पच्छतायो
निंदं णि” तथा-(गरहामो णि) गर्हामो शुभ्रममलं जुगु-
प्सामहे आह च-“गरहा वि तहा जाइयमेव नरं परण-
यासणं णि” । तथा (विउट्टेमो णि) व्यतिवर्तयामो विना-
दयामो, विकृष्टयामो वा अपाचनोऽऽथनुकल्पं व्यवच्छेदयाम
इत्यर्थः । (विमोहोमो णि) विमोहयामः प्रकृतदोषपङ्कमलि-
नमात्मानं विमलीकृमः । तथा-अकरुणतया पुनरे कल्प्याम
इत्येवमनुविष्टामोऽभ्युपगच्छाम इति, यथासंमपराधाऽऽ-
द्योक्षणा यथोचितं तपःकर्म निर्विकृताकाऽऽदिकं, पापच्छे-
दकल्याणपारिच्छदं, प्रायश्चित्तविशेषकत्याहा प्रायश्चित्तं,
प्रतिपद्यामहे अभ्युपगच्छामः, तथा-तस्य यत्र वाचितमि-
त्यादिपरार्थस्य मिथ्यादुक्तं स्वदोषप्रतिपासर्गं पश्चात्ता-
पादुसूचकं मिथ्यादुक्तमिति वाक्यं प्रयच्छाम इति । समु-
त्कीर्तितमावश्यकम् ।

इदानीं तद्वतिरिक्तव्यावरणः तदपि द्विविधं प्रथमम् ।
तद्यथा-कालिकं, चोत्कालिकं च । यदिह दिवसनिशाप्रथमप-
श्चिमपौरुषीद्वय एवास्याध्यायिकाभावं पठयते तत्कालेन नि-
वृत्तं कालिकम्, (तच्च ‘कालियमुयं’ शब्दे जि० भा० ५६६ पुष्टं
गतम्) यद्युतः कालवलापश्चविषयाश्चाध्यायिकवचनं पठयते
तदुत्कालिकम् । तत्र तावदुत्कालिकसमुत्कीर्तनेनायाऽऽह-

नमो तेमिं खमाममणाणं जेहिं इमं वाइयं अंगवाहिंरं
उकालियं भगवन्तं । तं जहा-दसवेयालियं, कप्पियाकप्पियं,
चुल्लकप्पसुयं, महाकप्पसुयं, ओवाइयं, रायप्पेसेणइयं, जी-
वाभिगमो, पक्खवणा, महापक्खवणा, नंदी, अनुओगदादाइ, दे-
विदस्यओ, तंदुलनेयालियं, चंदाविज्जकयं, पमायप्पमयां, पोरि-
मिमंडलं, मंडलपवेमो, गणिंविजा, जिआचरणविणिच्छओ,
भाणविभती, मरणविभती, आयविमोही, सेलहणासुयं,
वीयरागसुयं, विहारकप्पो, चरणविदी, आउरपक्खवाणं,
महापक्खवाणं ।

‘नमो’ नमस्कारोऽस्मिन्वति गम्यते, तेभ्यः क्षमा प्रसूतेभ्यः,
सूत्रार्थदातृभ्य इत्यर्थः । येरिदं वच्यमाणं, वार्तितमस्मभ्यं
प्रदत्तमह्मयाहं प्रवचनपुरुषाह्मभ्यो बहिर्भवम्, उक्कालेन
निवृत्तमुत्कालिकं, भगवन् महाशय्यसमुद्धादिगुणवन् । त-
द्यथा-(दसवेयालियं णि) विनाशोपागमलक्षणं नि-
वृत्तं वैकालिकं, दशाध्ययनविनिर्माणं च नन्दकालिकं च मध्य-
पदलोपाद दशवैकालिकम् : (पा०) (दशवैकालिकवक्तव्यता
‘दसवेयालियं’ शब्दे चतुर्थभागे २५० पुष्टादौभ्य द्रष्टव्या)
(कप्पियाकप्पियं णि) कल्याणकल्याणप्रतिपादकं कल्याणकल्याणम्
(‘कप्पियाकप्पियं’ शब्दस्य प्रत्ययविशेषप्रतिपादकत्वं ‘कप्पि-
याकप्पियं’ शब्दे तृतीयभागे २५० पुष्टं द्रष्टव्यम्) तथा-(चुल्ल-
कप्पसुयं महाकप्पसुयं णि) करणं कल्याणः स्थविरकल्याणऽऽदि-
स्तथ्यतिपादिकं अतः कल्याणम् । तत्पुनर्हि भेदमेकमलपन्थ-
मलार्थं च (अस्यैवैकालिकवृत्तप्रतिपादकत्वम् ‘चुल्लकप्पसु-
यं’ शब्दे तृतीयभागे १६६ पुष्टं द्रष्टव्यम्) द्वितीयं महाप्रत्यं,
महायं च । [‘महाकप्पसुयं’ शब्देऽस्य विशेषं वच्यते]
तथा-[ओवाइयं णि] प्राकृतन्यायं वगैर्लोपं औपपा-
तिकम्, उपगतसुपपातं द्यवाराकृतम्, मिज्जिगमं च,
तमधिकृत्य कृतमध्ययनमौपपातिकम् । [अस्य बहुविस्तरः
‘ओवाइयं’ शब्दे द्वितीयभागे ६६ पुष्टं गतः] । [रायप्प-
सेणइयं णि] राज्ञः प्रदक्षिनात्मनः प्रदक्षिना तान्युपलक्षण-
भ्यान्वयिकृत्य प्रणीतमध्ययनं राजप्रक्षीयमिदमप्युपाहं स्व-
कृताह्मसेति । [विस्तरः ‘रायप्पेसेणइयं’ शब्दे वच्यते] तथा-
(जीवाभिगमो णि) जीवानासुपलक्षणत्वाद् जीवानां चाभिगमो
ज्ञानं यत्र स जीवाभिगमो ग्रन्थः । [पा०] (तद्वत्विशयः
‘जीवाभिगमं’ शब्दे तु० भागे १५६ पुष्टं गतः) तथा-[पण-
वणं णि] जीवाऽऽदीनां प्रजापते प्रजापाना [सर्वो वक्तव्यता
‘पणवणा’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वच्यते] बृहन्ना प्रजापना
महाप्रजापना [अत्र विशेषः ‘महापणवणा’ शब्दे विलो-
कनीयः] एते च स्वमवायाह्मस्यांगद्वे इति । तथा-[नंदि-
णि] नन्दनं नन्दी, नन्दन्ययनेति वा भव्यप्राणिन इति
नन्दी, पञ्चप्रकारज्ञानस्वरूपप्रतिपादकोऽध्ययनविशय इति ।
[नन्दंनंदा, नन्दन्ययनेति च ‘नंदि’ शब्दे चतुर्थभागे १७११

पुष्टे प्रतिपादितम् । तथा- [अशुभ्रागदागारं ति] 'अनुयोगो व्याख्यानं, तस्य द्वाराण्युपक्रमाऽऽदीनि चत्वारि मुखान्यनुयोगाद्वाराणि तत्स्वरूपप्रतिपादकोऽध्ययनविशेषः, अर्धेदोप-
चारावनुयोगद्वाराणीत्युच्यते । [अनुयोगद्वारवक्ष्यता 'अ-
शुभ्रागदा' शब्दे प्रथमभागे ३४८ पुष्टे 'अशुभ्राग' शब्दे
३४५ पुष्टे च गता । तथा- [देविदन्धश्रीं ति] देवेन्द्राणां च-
भ्रष्टावचनानां स्तवनं यवनस्थित्यादिवक्ष्यताऽऽदिवर्णनं
यथास्वी देवेन्द्रस्तव इति । [अत्र देवेन्द्रस्तवग्रन्थो विलोक-
नीयः] तथा- [तन्दुलवैयालियं ति] तन्दुलानां वर्णनता-
ऽऽद्युक्तपुरुषप्रतिदिनभोग्यानां संख्याविचारोपलक्षितो ग्र-
न्थविशेषः तन्दुलवैचारिकमिति । (अत्र विस्तरः 'तन्दुल-
वैयालिय' शब्दे चतुर्थभागे २१६८ पुष्टे द्रष्टव्यः) । तथा-
[चंदाविज्झयं ति] इह चन्द्रो वज्रपुत्रिकाऽस्तिगालको गृ-
ह्णेति, तथा-आ सयादया विषयं विषयं, तदेवाऽऽध्य-
कं, चन्द्रलक्षणमाविध्यकं चन्द्राऽऽध्ययकम्, राशिवेष इत्यर्थः ।
तदुपमानमरणाऽऽराधनाप्रतिपादको ग्रन्थविशेषश्चन्द्राऽऽ-
ध्ययकमिति । (अत्र विशेषवित्तायां 'चंदाविज्झय' शब्दस्तृतीय-
भागस्थः १०६७ पुष्टगतो विलोकनीयः) तथा- [सूरपक्ष्मि-
ति] ('सूरपक्ष्मि' शब्देऽत्र विशेषः) तथा- (प्रमायप्यमा-
यं ति) प्रमादाप्रमादस्वरूपभेदकलविपाकप्रतिपादकमध्ययनं
प्रमादाप्रमादम् । (तत्र प्रमादस्वरूपम् 'प्रमाय' शब्दे
वर्णनं) प्रतिपक्षद्वारेणाप्रमादाऽऽद्यो वाच्या इति (पा०)
(पोरिस्समंडलं ति) पुरुषः शङ्कुः शरीरं वा तस्मान्निष्पन्न-
पौरुषी इत्यमर भावना-यदा सर्वस्य वस्तुनः स्वप्रमाणा
पौरुषा जायन्ते तदा पौरुषी, इदमेवम् पौरुषीमानसमुत्तर-
णान्ते दक्षिणावनाऽऽदिकं दिनं भवति, तत ऊर्ध्वमङ्गुलस्या-
ष्टविषाष्टभागा दक्षिणावन्ते, वर्णने उत्तरावन्ते च हस्मन्ती-
ति । एवं पौरुषी मण्डलं २ अस्या २ प्रतिपाद्यते, तदध्ययनं
पौरुषीमण्डलमिति । (अत्र चुरीः 'पोरिस्समंडल' शब्दे
वर्णनं) तथा- (मंडलप्यवेस इति) यत्रह चन्द्रमूर्योदे-
क्षिणोत्तरपु मण्डलप्रवेशो वर्णयते तदध्ययनं मण्डलप्रवेश
इति । (विलोकनीयश्चात्र 'मंडलप्यवेस' शब्दः) तथा-
(गणिपुवज्ज ति) गुणगणोऽस्यास्तीति गरी। स चाऽऽवाय-
स्तस्य विद्या ज्ञानं गणिविद्या । (पा०)- (अस्मिन् विषये
'गणिपुवज्ज' शब्दस्तृतीयभागस्थः २२७ पुष्टगतो विलो-
कनीयः) तथा- (विज्जाचरणविणिच्छुओ ति) अत्र 'वि-
ज्जाचरणविणिच्छुय' शब्दो विलोकनीयः) तथा- (भाण-
विमत्ति ति) ध्यानान्यानेध्यानाऽऽदीनि तेषां विभजनं यस्यां
ग्रन्थपद्धतौ सा ध्यानविभक्तिः । (अस्यां कालिकधृतप्रतिपा-
दकन्या- भाणविमत्ति' शब्दे चतुर्थभागे १६५६ पुष्टे गत-
म्) तथा- मरणविमत्ति ति) मरणानि प्राणत्यागलक्षण-
ानि (पा०) मरणानां विभक्तिविभजनं विचारणं यस्यां ग्र-
न्थपद्धतौ क्रियते सा मरणविभक्तिरिति । (अत्र विशेषः,
अेदाश्च 'मरण' शब्दे दर्शयन्त्ये) तथा- (आयविमोहि-
ति) आत्मनो जीवस्यालोचनाऽऽदिप्रत्यक्षप्रतिपत्त्यादिप्र-
कारेण विमुक्तिः कर्मविमलक्षणं प्रतिपाद्यते यत्र तदध्य-
यनमात्मविमुक्तिः । तथा- (संलेहणसुयं ति) द्रव्यभावमं-
लेखना प्रतिपाद्यते यत्र तदध्ययनं संलेखनाद्युक्तम् । तत्र
द्रव्यसंलेखनोत्सर्गः " चत्तारि विविस्सार्हं, विगईनिज्जु-
द्धिया चत्तारि " इत्यादिका । भावसंलेखना तु कौशाऽऽदि-

कषायप्रतिपत्ताभ्यास इति । तथा- (वीरययसुयं ति) स-
रागव्यपेहेन वीतरागस्वरूपं प्रतिपाद्यते यत्राऽध्ययने त-
द्गीतरागधुनम् । तथा- (विहारकप्या ति) विहरणं विहारो
वर्तनं तस्य कल्पो व्यवस्था स्थविरकल्पाऽऽदानामुच्यते यत्र
ग्रन्थेऽसौ विहारकल्पः । (ग्रन्थविशेषप्रतिपादकव-
मस्येति 'विहारकप्य' शब्दे वर्णनं) तथा- (चरणविहि-
ति) चरणं व्रताऽऽदि । यथाक्रमं " वयसमणधम्मसंजम-वेया-
चसं च यंभगुत्तीओ । नाणु। इति ये तवको हनिमग्गा इय व-
रमयं ॥१॥ " एतत्प्रतिपादकमध्ययनं चरणविधिः । [अत्र बहु-
विस्तरः 'चरणविहि' शब्दे तृतीयभागे ११२८-पुष्टे दर्शितः]
तथा- [आउरपच्चक्खारं ति] आनुरः क्रियातीतो ग्लानस्त-
स्य प्रत्याख्यानमातुरप्रत्याख्यानम्- [चुरीकृताहो विधि-
श्चाऽत्र 'आउरपच्चक्खारं' शब्दे द्वितीयभागे ४१ पुष्टे
दर्शितः] तथा- [महाउरपच्चक्खारं ति] महाचरं तत्प्रत्या-
ख्यानं वेति समासः । [पा०] एतदपि पूर्ववक्ष्याभ्येयम् ।
[पा०] [अत्र विस्तरः 'महाउरपच्चक्खारं' शब्दे वर्णनं]

मन्वाहं पि एयम्मि अंगवाहिरे उक्कालिण भगवन्ते समु-
त्ते मअन्थे समंथे मनिज्जुत्तिण समंमहसिण जे गुणा वा
भावा वा अरहेतंहि भगवन्तेहि पक्खवा वा परुविया वा
ते भावे महहामो, पत्तियामो, रोपमो, कामेमो पालेमो, अणु-
पालेमो, ते भावे महदहेतंहि पत्तियेतेहि रोपेतेहि कामेतेहि
पालेतेहि अणुपालेतेहि अंतो पक्खम्म जं वाडये पडिये
पारियट्टियं पुच्छियं अणुपडियं अणुपालियं ते दुक्खक्खया-
ए कम्मक्खयाए, मुक्खयाए, वेहिल्लपाए, संसारकरणाए,
निकट्ट उवमंपज्जिच्चा णं विहरामि । अंतो पक्खम्म जं न
वाडये न पडियं न परियट्टियं न पुच्छियं नाणुपडियं ना-
णुपालियं मेते बले संते वीरिए संते पुरिसयारपक्कमे त-
स्स आलोणमो, पडिक्कपामो, निंदांमो, गरिहांमो, विउट्टे-
मो, विमंहेमो, अक्खणयाए अन्धुट्टेमो, अहारिहं तवाकम्म पा-
यत्तिंत्तं पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ।

इदमपि सूत्रं प्राग्वत्समवलयमिति । समुत्कर्त्तनितमुत्कर्त्त-
लिकम् ।

अथ कालिकोक्तान्तरायाऽऽह-

णमो तेमि खमासमणारं जेहि इमे वाडये अंगवाहिरे का-
लियं भगवन्ते । ते जडा उत्तरअयणाहं, दमाओ, कप्पो, वव-
हारा, इमिभासियाहं, निमिहं, महानिमीहं, जेददीवपक्खी,
सुरपक्खी, चंदपक्खी, दीवसागरपक्खी, खुड्डियाविमाणप-
विमची, महल्लियाविमाणपविमची, अंगचुलियाए, वंगजु-
लियाए, विवाहचुलियाए, अरुणोववाए, वरुणोववाए, गरु-
लोववाए, वेसमणोववाए, वेलेपरोववाए, देविंदोववाए, उट्टा-
णसुए, समुट्टाणसुए, नागपरिमावलिपारं, निरपावलिपारं,
कपियारं, कप्पवडिसयारं, पुप्फियारं, पुप्फचुलियारं, व-
एहिहारं, वाहिदमारं, आमीविसभावणारं, दिट्ठीविसभाव-

शां चारुणभावशां महामुमिषभावशां नेवगनिस-
गाणं सर्व्वहं पि एयम्मि अंगवाहिरे कालिण भगवंते स-
सुचे सअत्थे समगं संनिज्जुत्तिणं ससंगहणिए जे गुणा
वा भावा वा अरहेतेहि भगवंतेहि पन्त्ता वा, पराविया
वा, ते भावे सहदामो, पत्तियामो, रोपमो, कासेमो, पालेमो,
अगुपालेमो, ते भावे सहदनेहि पत्तियंतेहि कासेतेहि पालि-
तेहि अगुपालितेहि अंनो पक्कवस्स जं वाइयं पडिय प-
रिपट्ठियं पुच्छियं अगुपेडियं अगुपालियं तं दुक्कवक्खयाए
कम्मक्खयाए मुक्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तराणाए जं-
कहु उवसंपजिज्जाणं विहरमि । अतो पक्कवस्स तं न
वाइयं न पडियं न परिपट्ठियं न पुच्छियं नागुपेडिय ना-
गुपालियं संते वले संते वीरिए मते पुरिसयागरपक्रमे त-
स्स आलोएमो, पडिकमामो, निंदामो, गरिहामो, विउट्टेमो
विसेहमो, अकगणयाए अणुपट्टेमो, अहारिहं तवोकम्मं पा-
यच्छिज्ज पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कह ॥

पतदीपं पूर्व्वहं व्याख्येयम् । नवरम्—“ (उत्तरज्जयणां नि)
उत्तराणि प्रधानान्यध्ययनानि, रुडिवशाद्विनय इत्याऽऽदीन्येव
पदविग्रहः प्रथमाद्वापि पाठादन्तर्गम्ययनानि । पा०] अत्र
विशेषः “ उत्तरज्जयणं ” शब्दे द्वितीयभागे ७६८ पृष्ठ प्र-
तिपादितः । [द्वासां ति] द्वासाख्यताऽऽमको ग्रन्थविश-
षः दशाः, दशाश्चतस्कन्ध इति याः प्रतीत इति । [दशाश्चत-
स्कन्धविषये “ द्वासासुधकम्भं ” शब्दस्तृतीयभागे २८५४ पृष्ठ-
स्थोऽवलोकनीयः । (कथां ति) कथाः साध्याचारः, स्थ-
वरकश्चाऽऽदिषु तावतिपादकमध्ययने कल्प इति । [कल्पस्य
नयो विषयः “ कल्प ” शब्दे तृतीयभागे २२० पृष्ठ गतः ।
कल्पव्यवहारयोर्मदः “ व्यवहार ” शब्दे वक्ष्यते । (व्यवहारो-
ति) प्रायश्चित्तगात्रव्यवहारप्रतिपादकमध्ययने व्यवहार-
इति । [व्यवहारविषये बहुलत्वव्यता, सा च “ व्यवहार ” श-
ब्दे दर्शयिष्यते । (इतिभाषियानं ति) इह श्रुतयः प्रत्येक-
बुद्धसाधनः [पा०] तृतीयानि पञ्चचत्वारिंशः सप्तह्वयान्य-
ध्ययनानि श्रवणऽऽद्यधिकांश्चतस्रि ऋषिभाषितानि । [पा०]
“ बुज्जसंप्रदायश्चाऽत्र ” इतिभाषियं ” शब्दे द्वितीयभागे
६३४ पृष्ठ गतः । (निरुद्धं ति) निशेषो मध्यगविसिद्ध-
द्रोभोऽन्ते यदध्ययने तद्विशीयम्, आचारार्थपञ्चमश्चेत्यर्थः ।
[निशीथवक्तव्यता “ णिमीह ” शब्दे चतुर्थभागे २१४०
पृष्ठ गता । अस्मादेव ग्रन्थाध्यायानां महत्तरं महानिशीथ
[महानिशीथवक्तव्यता “ महानिमीह ” शब्दे वक्ष्यते] (जंबुद्वीप-
पन्नासि ति) जम्बुद्वीपाऽऽदिस्वल्पप्रधानं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
सा जम्बुद्वीपप्रक्रातिः । [सयोंऽव्यस्या विषयः “ जंबुद्वीपपरण-
सि ” शब्दे चतुर्थभागे १३७६ पृष्ठ गतः । (सूरपण्णासि ति)
सूरचरितप्रधानं यस्यां सा सूरप्रक्रातिः, केचिदेनामुकालि-
कमयेऽधीत्यन्ते । तदपि युक्तम् । नन्वाध्ययनेऽव्यस्या उक्ता-
लिकमध्येऽधीतत्वादिनि । [अत्रार्थे “ सूरपण्णासि ” शब्दो
विलोकनीयः । (चंदपण्णासि ति) चन्द्रचारविचारप्रतिपा-
दको ग्रन्थश्चन्द्रप्रक्रातिः । [चन्द्रप्रक्रातिविषये चन्द्रप्रक्रातिग्रन्थो
विलोकनीयः । (दीवसागारपन्नसि ति) द्वीपसागराणां

प्रधानं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा द्वीपसागरप्रक्रातिः । [द्वीपसा-
गरप्रक्रातिविषयेऽपि द्वीपसागरप्रक्रातिग्रन्थो विलोकनीयः ।
इह चाऽऽवलिक्काप्रतिपेतनविमानप्रविभजनं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
सा विमानप्रविभक्तिः, सा चैकाऽल्पग्रन्थार्थो, तथाऽव्या-
महाग्रन्थार्थो, अतः वुल्लिका विमानप्रविभक्तिः, महती वि-
मानप्रविभक्तिः । [अरुहूलिय ति] अरुह्युत्ताराऽऽदिचूलि-
का यथाऽऽव्यायनकविधा । इहोक्तानुक्तापसंस्मरहाऽऽ-
त्मिका चूलिका [“ अंगचूलिया ” प्रथमभागे ३७ पृष्ठ व्या-
ख्याता । (वगचूलिय ति) इह वगोऽध्ययनाऽऽदिसमूहः, य-
थाऽऽनकृष्टशस्वदो वगो इत्यादि, तस्य चूलिका वगचूलिका ।
[वगचूलिकावकन्यता “ गोद्विज्ज ” शब्दे ६४० पृष्ठ गता ।
(विवाहचूलिय ति) व्याख्या भगवती तस्याश्चूलिका व्या-
ख्याचूलिका । [विशयप्रकाश “ विशयप्रकाशति ” शब्दे दर्श-
यिष्यते । [अरुणोववाए ति] इहाराणो नाम देवः तस्मै
यनियदो ग्रन्थस्ते दुपान्तहत्तरुत्तारापान्तः । (पा०] अरुणोप-
पान्तीयशेषचिन्तायाम् “ अरुणोववाए ” शब्दः प्रथमभागे
७६६ पृष्ठस्थोऽवलोकनीयः । * एवं वरुणोपपान्तः [अत्रार्थे व-
रुणोववाए ” शब्दो विलोकनीयः । शब्दोपपान्तः [अत्रार्थे
“ गरुणाववाए ” शब्दस्तृतीयभागे २४२ पृष्ठस्थो द्रष्टव्यः । वैश्र-
मणोपपान्तः [वैश्रमणोपपान्तविषये “ वैश्रमणोववाए ” शब्दो-
द्रष्टव्यः । वल्लेधरोपपान्तः [वल्लेधरोपपान्तार्थः “ वल्लेधरोववाए ”
शब्दे विलोकनीयः ।] देवेन्द्रोपपान्तः [अस्थोत्तकालिकभुतमे-
दन्त्वम् “ देविदेववाए ” शब्दे चतुर्थभागे २६२७ पृष्ठ गतम् ।
(उट्ठागसुए ति) उट्ठागभुतमध्ययनम् । [पा०] अत्र कर्णाः
“ उट्ठागसुय ” शब्दे द्वितीयभागे ७४० पृष्ठ गता । [समुट्ठा-
गसुए ति] समुत्थागभुतमध्ययनम् । “ तं पुणं समसकज्जे त-
स्संस्व कुलस्स वा गामस्स वा जाय रायहाणीए यां ते वैय स-
मंसे कय सक्कुपे तुट्ठे पसन्ने पसन्नेस्से समसुट्ठागसुय-
उवउत्ते समुट्ठागसुयमज्जवणं परिपट्ठेइ जाकं रायहाणीए
वा चोरं, ताहे मे कुले वा गामं वा जां रायहाणीए वा
पट्ठुत्थिते सपसत्थमंगलकलत्थले कुणमाणे मंदाए गईए
सलीयं आगच्छन्ते समुट्ठाइ, आवसइ ति वुत्ते भवर ।
एवं कयसंकपप्पस्स परिपट्ठेत्तस्स पुट्ठुत्थियं पि समुट्ठाइ । ”
इतः पठ्यन्तानि धुताभिधानानि इत्यन्ते, विभक्तिविपनि-
शामाग्रप्रधानानि व्याख्येयानि । अथवा—एकारस्यालङ्का-
राधेवाग्रप्रधानान्येवामूर्ति द्रष्टव्यानि । अथवा—प्रथमा-
न्तान्येवामूर्ति पठनीयानि, क्वापि तथैव दर्शनात् । नाप-
रिक्ता (नागसि) नागो नागकुमारस्त्वमध्ययनियोज्यमध्ययनम् ।
“ तं ज्या समणे उवउत्ते परिपट्ठेइ तथा अकयसंकपप्पस्स
वि ते नागकुमारो तत्थन्था चेच परिपण्णासि, वंसेति, न-
मंसंति, वट्ठामो च कौंति, संयमाइयकज्जेसु य वग्दा
भवन्तीति । ” नागकुमाराणां स्मितिः “ डिइ ” शब्दे चतुर्थभागे
१७१६ पृष्ठ गता । (उट्ठुत्तसिः) आसक्ति या च “ आल ” शब्दे
द्वितीयभागे १०६ पृष्ठ दर्शिता । [आहारश्च “ आहार ” शब्दे द्वि-
तीयभागे ४०४ पृष्ठ दर्शितः । [एतामसुगकुमारसमाहारः
“ सम ” शब्दे दर्शयिष्यते । [नागकुमार ” शब्दोऽव्यवसो-
कनीयः । (निरयावलिक्काओ ति) निरयावलिक्का, यासु
“ आवलिक्कापिड्डा इदं य निरया तन्नामिणो य नरनि-
रिया एसंगओ वणिज्जति । ” [निरयावलिक्कावक्ष्यता “ ति-
* एवं वरुणोपपान्तमपान्तोपपान्तो वैश्रमणोपपान्तो वल्लेधरोपपान्तो देवेन्द्रोपपान्तो ॥

स्यावलिप्य' शब्दे चतुर्थभागे २०६९ पृष्ठे गता] [कल्पिया उ [ति] सौधमोऽदिकव्ययगतयक्रय्यनामोचराः ग्रन्थपञ्चतयः कल्पिका उच्यन्ते । [कल्पिकावक्रय्यता 'कल्पिया' शब्दे तृतीयभागे २५० पृष्ठे प्रतिपादिता] [कल्पवर्द्धन्याय उ [ति] 'संक्षेपसिद्धान्तकल्पसु जाणि कल्पवहासुणि विमानाणि नाणि कल्पवर्द्धन्याणि, तेषु य देवीशो जा जेण तयोवि-मेनेण उववस्त्राश्रो, इहि व पनाश्रो, एवं जासु खविथ्यं वसिउज्ज, ताश्रो 'कलपायनेमिकाः प्रोच्यन्ते इति । [अत्रा-थे तृतीयभागे २३५ पृष्ठस्थः 'कल्पवर्द्धन्या' शब्दो वि-लोकनीयः] [पुष्पिकायां [ति] इह यासु ग्रन्थपञ्चतिषु शुद्धवासमुकुलपरिग्यागंन प्राणिनः संयमभावपुष्पिताः सु-खिताः, पुनः संयमभावपरिग्यागतो दुःखावसिमुकुलनेन मुकुलिताः, पुनस्तत्परिग्यागादेव पुष्पिताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुष्पिता उच्यन्ते । [दशाध्ययनाऽऽत्मिका पुष्पिकेति 'पुष्पिका' शब्दे प्रतिपादयित्वे] [पुष्पचूलियाश्रो [ति] पूर्वो-क्तार्थविशेषप्रतिपादिकाः पुष्पचूडा इति । ['पुष्पचूलिया' शब्देऽत्रार्थे विचारो निरूपयित्वे] [वणिहदसाश्रो [ति] वृष्णिग्रन्थकृष्णिग्रगधिपाः, तद्वृक्ष्यताविपया दशा वृष्णि दशा उच्यते इति । [अस्या विषये बहू यक्रय्यता 'वणिहद-सा' शब्दे] [आसीविसभावलाश्रो [ति] आशयो दू-ध्रास्तासु विषे येषां ते आशीविषाः । ते च द्विविधाः-जानि-तः, कर्मतश्च । [पा०] [आशीविषभावनाः 'आसीविसना-वला' शब्दे द्वितीयभागे ४८८ पृष्ठे गता] [दिट्टीविषना-वलाश्रो [ति] दट्टी विषे येषां ते दट्टीविषाः, तन्म्वरूप-प्रतिपादिका दट्टीविषभावना इति । [अद्याह्यकालिकयुन-विशेषतम् 'दिट्टीविषभावला' शब्दे चतुर्थभागे २४१६ पृष्ठे गतम्] [चारुणभावलाश्रो [ति] अतिशयबहुगमनाऽऽग-मनस्वरूपाचरणाचरणाः सान्तिशयगमनाऽऽगमनलक्षि-सम्पन्नाः सातुविशेषाः, ते च द्विविधाः-विद्याचारणाः, जङ्घा-चारुणश्च । [पा०] [चारुणभेदाः 'चारुण' शब्दे तृतीय-भागे ११७३ पृष्ठे गताः] [महासुमिगभावलाश्रो [ति] म-हास्वज्जानि गजवृषभसिंहाऽऽदीनि भाव्यन्ते यासु ता महा-स्वज्जभावना इति । [अत्र 'महामुमिगभावना' शब्दो वि-लोकनीयः] [तेयगनिसग्गां [ति] तेजमनिसगो वगर्थेने यासु ताम्नेजसनिसगो इति । अत्र चाऽऽशीविषभावनाऽऽदि-ग्रन्थपञ्चकस्वरूपं नामानुसारातो दर्शिते, विशेषमेप्रदायश्च न दृष्ट इति । एतावन्ति पदविशदय्ययनान्युल्लङ्घनानि तानि द्रष्टव्यानि, येन भगवतो वृषभस्यामिन आदितीर्थकर्मस्य च-तुर्गतीत्यकीर्णकमहत्त्वाणि तथा मध्यमानामिज्जानाऽऽदीनां पाथ्वपर्यन्तानां जिनवराणां संख्ययिणि प्रकीर्णकमहत्त्वाणि, यस्य यावन्तः शिष्यान्तस्य तावन्तीत्यर्थः । तथा चतुर्दश-प्रकीर्णकमहत्त्वाणि भगवतो वडेमानस्यामिन आस्यञ्चि । उक्तं कालिकं, तदभिधानाचक्राऽऽवश्यकव्यनिरिक्तं, तदम-नाचक्राङ्गावां धृतमुक्तम् ।

साम्प्रतमङ्गप्रविष्टधृतसमुक्तीतिनायाऽऽह-

नयो तेसिं खपासमणाणं जेहि इमे वाइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं भगवंतो ते जहा-आयारो, म्यगडो, टाणो, सम-वाश्रो, विवाहपञ्चरी, नायाधम्मकहाश्रो, उवासगदसाश्रो,

अंतगदसाश्रो, अगुत्तरोववाइयदसाश्रो, पयहावागरणं, विवागमुयं, दिट्ठीवाश्रो । सर्वानपि एयमिं दुवालसंगे गणिपिडंगं भगवंते समुत्तं सन्नयं समं सन्निज्जुति ए-स-संगहणि ए जे गुणा वा भावा वा अरहेतां भगवंतोहि प-ञ्चता वा, पञ्चविधा वा, ते भावे सदहाभो, पत्तिायामो, ये-एमो, फासेमो, पालेमो, अगुपालेमो ते भावे सदहेतेहि प-त्तिपतेहि रोयंतेहि फासेतेहि पालेतेहि अगुपालेतेहि अतो पक्खम्म जं वाइयं पडियं परिपटियं पुच्छियं अगुपेडियं अगुपालियं ते दूक्खस्सयाए कम्मस्सयाए सुक्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तरणाए तिकट्टु उवसंपज्जिता रां विहरामि, अतो पक्खम्म जं वाइयं न पडियं न परि-पटियं न पुच्छियं नाणुपेडियं नाणुपालियं संते बले संते वीणि संते पुरिसयाएपक्कमे तस्स आलोएमो, पडिकामामो, निंदामो, गरिहामो, विउडेमो, विसोहेमो, अकरण्याए अ-व्बुडेमो, अहाहिं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिज्जामो, तम्म मिच्छा मिट्टुकट्ट ।

एतच्च प्राग्वद् व्याख्येयं, नवरं गणिपिडकम् आचार्यस्वार्थ-सारप्रधानमाज्जनमित्यर्थः । [आयारो [ति] आचरणाच्चा-चारः, आचर्यते इति वाऽऽचारः, शिष्टाऽऽचरितो ज्ञानाऽऽया-म्यनार्थपरिगृह्यर्थः । तत्रविपादको ग्रन्थोऽप्याचार एवा-च्यते [आचारभेदाः 'आचार' शब्दे द्वितीयभागे ३७० पृष्ठे दर्शिताः] आचारप्रतिपादको ग्रन्थः (तन्म्वरूपः 'आचारंग' शब्दे द्वितीयभागे ३५१ पृष्ठारभ्य दर्शितम्) [म्यगडो [ति] 'म्व' म्वायाम्, म्बुना-म्वरे, म्वरेण कृते म्वकृते, म्वपरमयाऽऽदिसकलपदार्थम्व-चकः यदित्यर्थः । ['म्यगड' वक्रय्यता 'म्यगड' शब्दे दर्शयित्वे] [टाणो [ति] तिष्ठन्त्यामने वसन्ति यथावदभिध-यतयंकथाऽऽदिविशेषिता आत्माऽऽद्यः पदार्थो यस्मिन्तन् स्थानम्, अथवा-स्थानशब्देनैकऽऽदिकः सङ्घाभेदोऽभिधी-यते, ततश्चाऽऽत्माऽऽद्यर्थगतानामेकाऽऽदिदशस्तानां स्था-नानामभिधायकत्वेन स्थानमाचार्याभिधायकत्वाच्चाचारवि-ति [विशेषतः स्थानशब्दार्थः तत्रविपादकग्रन्थवक्रय्यता च 'टाणो' शब्दे चतुर्थभागे १६१४ पृष्ठे दर्शिता] [समवाश्रो [ति] समिति मय्यक अयैत्यधिक, अयः जीवाऽऽदिपरिच्छेदः समवायः, तज्जनुश्च ग्रन्थोऽपि समवाय इति [समवायशब्दार्थः 'समवाय' शब्दे, तत्रविपादकग्रन्थवक्रय्यताऽपि नैवैव प्रतिपाद-यित्वे] [विवाहपण्यं [ति] विविधा वाहा अर्थप्रवाहा-स्तवाधर्वविचारपञ्चतय इत्यर्थः, तेषां प्रक्षिप्तः प्रक्षिप्तं व्याख्या-यते यस्यां सा विवाहप्रक्षिप्ताः । पुत्र्यत्वेन नामान्तरतो भगव-नीत्यपीयमुच्यते । [भगवत्या व्याख्या 'विवाहपण्यं [ति] श-ब्दे कल्पिते] [नायाधम्मकहाश्रो [ति] ज्ञानान्युवाह-णाति, तत्र्यज्ञाना धर्मकथा ज्ञानाधर्मकथा । [तद्वक्रय्यता 'णायाधम्मकहा' शब्दे चतुर्थभागे २००६ पृष्ठे गता] [उवा-सगदसाश्रो [ति] उपासकाः आयाकास्तद्वक्तृक्रियाकलाप-प्रतिपादना दशाध्ययनोपलक्षिता उपासकदशाः । [उपासकदशा

ज्ञचक्रव्यता 'उवालगदमा' शब्दे द्वितीयभागे २०६४ पृष्ठे वि-
स्तरतो गता] [अन्तःपदवाशोऽति] अन्तो विनाशः, स
च कर्मणस्तत्फलभूतस्य वा संसारस्य कृतो येनैतं अन्त
कृतस्ते च तीर्थकराऽऽदयस्तेषां दशाः प्रथमयोगे दशाध्व-
यनानीति तत्संख्योपपत्तिता अन्तकृद्वा इति । [अन्त-
कृद्वाध्याख्या, तद्वच्यता च 'अन्तगदमा' शब्दे प्रथम-
भागे ६१ पृष्ठे दर्शिता] [अगुत्तरंगवाद्ययदसां लि]
उत्तरः प्रधानो नास्योत्तरा विद्यत इत्युत्तरः, उपपत्तनमु-
पपातां, जन्मेत्यर्थः, अगुत्तरं आनामुपपत्तनं अत्यन्तरोपपत्तः,
सोऽस्ति येषां तेऽगुत्तरंगपपातिकाः सर्वाथैमिद्विधमानप-
ञ्चकापपत्तिन इत्यर्थः, तद्वच्यताप्रतिबद्धा दशा दशा-
ध्वयनोपपत्तिता अगुत्तरंगपपातिकदशा इति । [अगुत्तर-
पपातिकदशाविचारः 'अगुत्तरंगवाद्यय' शब्दे प्रथमभागे
३३ पृष्ठे वर्णितः] [पगहावागणं लि] प्रनाशश्च पुच्छः,
व्याकरणानि च निर्वचनानि, समाहारान्वायप्रश्नव्याकरणं,
उत्तरपपादिकं ग्रन्थोऽपि प्रश्नव्याकरणमिति । [प्रश्नव्याकर-
णस्वरूपविवरणम् 'पगहावागण' शब्दे दर्शयित्वे] [वि-
वागसुयं लि] विपचनं विपाकः, शुभाशुभकर्मपरिणाम
इत्यर्थः, तत्प्रतिपादकं धृतं विपाकधृतम् [विपाकधृतवक्र-
व्यता] विवागसुय' शब्दे दर्शयित्वे] [दिष्टिवाशो लि]
दृष्ट्या दर्शयित्वा, वदन्ते वादः, दृष्टानां वादो दृष्टिवादः, दृष्टानां
वा पातो यथासा दृष्टिपातः, सर्वेनदृष्टयो यथाऽऽव्यायन्ते
समवतर्गन्ति चेति भागः । [सर्वोऽपि दृष्टिवादिविषयः 'दि-
ष्टिवाय' शब्दे चतुर्थभागे २४१३ पृष्ठादाग्न्य दर्शितः]
इत्युक्तानि सामान्येनाऽऽग्रप्रविष्टधृतम् । [अग्रप्रविष्टधुत-
विषये चूर्णिः 'अंगपविष्ट' शब्दे प्रथमभागे ३० पृष्ठे दर्शिता]

साम्प्रतं धृतदातृपालकभ्यां नमस्कारम्, आत्मीयप्रसाद-

विषये मित्यादुक्तं चाऽऽह-

नमो तेमि खसाममगाणां जेहि इमं वाडयं दुवालसंगं ग-
णिपिडंगं भगवंतं, सम्यं काएण फांसनि, पालंति, पूरंति,
तीरंति, विट्ठंति, सम्यं आणाण आगहंति, अहं च ना-
गहंमि, तस्स मिच्छा मि दुक्कं ।

(नमो) नमस्कारोऽस्तु, तेभ्यः क्षमाश्रमणभ्यः क्षमाऽऽदिगुण-
गणप्रधानमहासुमित्यर्थः स्वगुणभ्यः तीर्थकराणां धराऽद्विभ्यो
वेति भावः, धर्मं प्रागुक्तं वाचितं प्रदत्तं, परिभाषितं वा
सूत्रावयवः प्रणीतमित्यर्थः, आदशाङ्गं आदशानामहानां समा-
हारं आदशाङ्गम् । [आदशाङ्गताः नित्यव्यय 'वात्संगी' श-
ब्दे दर्शयित्वा] [विविशिष्टमित्याह-] (गणिपिडंगं) गण-
गणः साधुगणो वास्योऽस्तीति गणो आचार्यः, तस्य पि टक-
मिव गन्ताऽऽदिककण्डक इव पिटकं गणिपिटकं, सर्वाथै-
साङ्काशधृतमित्यर्थः । पुनरापि किंवाश्रम- (भयवंतं लि)
भयः सर्वभयं योऽदिलक्षणः यदुक्तम्- "पशवस्य समप्रस-
र, रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मेत्याद्य प्रत्यक्षं, पक्षां भय इती-
क्ष्णता ॥१॥" इक्ष्णता नाम, सा विद्यते यस्य तद्वगवन्, तत्रैव सम-
भ्रश्ये सानिशगमिषेयविभुतिः । यदवाचि- "सच्यनहं जे
हो जवलाया सवउदहिजे सजिलं । एसां वि अणेतगुणो अ-
थो एगस्स पुत्तस्स ॥१॥ " रूपं च निर्दोषत्वमाचवेहेतुपु-
क्तत्वात् उक्तत्वाऽऽदिगुणगणसंपादं यशश्च विश्वव्यापितु-

कीर्तिः श्रीश्च कमनीयता धुनिहृदयाऽऽनन्ददायित्वेत्यर्थः, ध-
र्मश्चाभिधेयत्वेन सर्वोपाध्यायशुद्धोऽहिलाऽऽदिकः, प्रत्य-
क्षाभिधेयतया सर्वप्रमादवर्जनरूप उद्यमः, अथवा-प्रत्यक्षो
माहात्म्यः, प्रभावः सामर्थ्यमिति यावत् । सुप्रसिद्धतयागम-
स्वरूपवेदिनामिति । ये चन्दे सम्यग्विपरीत्येन कायेन काय-
प्रवृत्त्या मनोमात्रेणेत्यर्थः, स्मृशानि ग्रहणकाले विविधा शु-
द्धानि, पालयन्ति पुनः पुनर्भ्यासकरेण रक्षन्ति, पूरयन्ति
मात्राविन्दितराऽऽदिभिर्धृतुदादापरिपूर्णं परिपूर्णं कु-
र्वन्ति तीरयन्ति अविस्मृतं जन्मपारं नयन्ति, कीर्तयन्ति
स्वनामभिः स्वाध्यायकरणतो वा संशुद्ध्यन्ति, सम्यगा-
ह्वया आग्राधयन्ति सम्यग्यथावत् आह्वया तदुक्तायैरूपया
गुणित्येवार्थावस्था वा आग्राधयन्ति तदुक्तव्याकरण-
तः फलदं कुर्वन्तीत्यर्थः, तेभ्योऽपि नम इति प्रकम्भः । ('अ-
हं च नागहंमि) यस्माहं नाराध्यामि प्रमादतो नानुपालया-
मि । (तस्स लि) पट्टामसम्प्रागभेदात्तत्तिप्रशाराधनविषये
(मिच्छा मि दुक्कं लि) मिच्छा मे दुक्कंमिति स्वतुच्छरि-
तानुतापसूचकं स्वदेवप्रतिपत्तिस्वचकं वा प्रतिक्रमणमिति
परिभाषितं वाच्यं प्रयच्छामीत्यर्थः ।

साम्प्रतं प्रस्तुतमुत्तरपरिसमाप्नो धृतदेवतां विज्ञापयितुमाह-

सुयेदवया भगवई, नाणावरणीयकम्मसंधायं ।

तेमि खवेउ सययं, जेमि सुममायेर भत्ती ॥ ? ॥

धृतमहत्प्रवचनं, धुनाधिष्ठात्री देवता धृतदेवता, संभवति
च धुनाधिष्ठात्री देवता धृतदेवता । यदुक्तं कल्पमात्रे- " सर्वं च लक्ष-
णावयं, समहिर्दुति देवता । मुचं च लक्षणावयं, जेण सव्व-
णुमायितं ॥ १ ॥ " इति । भगवती पूज्या, ज्ञानाऽऽवरणीय-
कम्मसङ्गानं ज्ञानाऽऽशाननाया उद्भूतं [ज्ञानं च] कर्म-
निर्वहं तेषां प्राणिनां, क्षयपतु तेषां नयतु, सतममनवतं,
येषां किमित्याह-धृतमेवातिगम्भीरतया अतिशयगन्तप्रचुर-
तया च सागरः समुद्रः धृतसागरस्तस्मिन् भक्तिवद्भूमापो
विनयश्च, समस्तीति गम्यते । ननु धृतकपदेवताया उरूहप-
विज्ञापना युक्ता, धृतमरुतः कर्मक्षयकारणत्वेन मुप्रतीतत्वा-
त्, धुनाधिष्ठातृदेवतायास्तु व्यन्तराऽदिकप्रकाशना न युक्ता,
तस्याः परकर्मक्षयऽनमर्थत्वादिति । तत्र धुनाधिष्ठातृदेव-
तायाचरगुणप्रमाणानस्यापि स्मृत्यः कर्मक्षयहेतुत्वेनाभिहि-
तत्वात् । यदुक्तम्- " सुयेदवया जेण, संभरणं कम्मक्षयकरं
भणियं । नत्थि लि अकज्जकरी व, एवमासायणा नीए ॥१॥"
इति । किञ्च-इहेदमव व्याख्यानं कर्तुमुचितं, येषां सततं धृत-
सागरं भक्तिनेषां धुनाधिष्ठातृदेवता ज्ञानाऽऽवरणीयकम्म-
सङ्गानं क्षयनिवृत्ति वाक्यायां येषां, व्याख्यानात्तरं तु धृत-
रूपदेवता धुने भक्तिमतां कर्म क्षययन्ति सम्यगोपपद्यते,
धृतस्तुतेः प्रायदृष्टोऽभिहितत्वाच्च । ततः स्थितमिदमह-
त्पात्तिकां धृतदेवतं गृह्यते इति । पा० ।

(२६) साम्प्रतं शेषप्रतिकमणविधिरुच्यते- "तच्छो उद्धियप-
क्खपडिकमणमुत्तकिसणायमाणं विहिण्णा निमिइत्ता 'करंमि
भंते । सामाइयं' इत्यादि सव्वं निविट्ठुपाडिकमणं कडिन्ना उ-
द्धिया तस्स धम्मस्स उद्धिइत्तो मि लि एयमाइयं 'यंवामि
जिणे चउत्तीसं' । आलावगपउजवणां सुत्तं कडिन्ति क-
डिण्ण ग 'करंमि भंते । सामाइयं' इच्छा काउत्तस्सगदंउद्धियप-

पत्रिकमण

पत्रिकमण

रणपुरस्तरं उद्धृष्ट्या चैव मूलसूत्रगुणेषु जं खंडियं तस्म
पायच्छित्तनिमित्तं उद्भासलसयतिगपरिमाणं काउत्सस्यं कर्ते-
ति । तथा भारस उज्जीयगरे चित्तेति । चउमासिए पंचसउ-
स्सासमाणं उज्जीयगरे वीनं संवच्छुरिए अउत्तरसहसु-
स्सासमाणं उज्जीयगरे बालीनं नमोकारं चित्तेति, तत्रो
विहिण्णा पारित्ता चउवीसमध्यं पदेति । पच्छा उवविट्ठा सु-
हणेतगं कार्यं च पडिलहिंसा किइकम्मं कर्तेति, तत्रो ध-
रणिण्यलनिहियजाणुककयलुत्तमं समगं भणंति-”

इच्छामि खमासमणो ! अस्सुडिओ मि अस्मिन्नपरपक्खियं
स्वामेउ पक्खमणं दिवसाणं पक्खसणं राईणं जं किंचि अप-
त्तियं परपत्तियं भत्ते पाणं विणए वेयावस्स आलावे संलावे
उज्जासमणे समामणे अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि म-
ज्ज विणयपरीहीणं सुद्धं वा वायं वा तुम्हे जाणह, अहं
न जाणामि, तस्म मिच्छा मि दुक्कडं । अहमपि तुम्हे खमामि ।
अस्याथ-इच्छाम्यविलपासि, क्षमयितुमिति योगः । (खं
मालमणो सि) हे जमाधमण ! ओकागन्तव्यं च प्राकृतव्या-
त न केवलमिच्छाम्यविल क तु (अस्सुडिओ मि सि) अस्त्युधि-
तास्मि प्रारब्धाऽस्त्यहम् । अननाभिलाषमात्रव्यपदेन ज-
मणकियायाः प्रारम्भमाह- (अस्मिन्नपरपक्खियं ति) पत्ता-
भ्यन्तरसंभवमतिचारमिति गम्यते । क्षमयितुं संप्रियतुमिति
प्रत्ययान्ताः क्षामणंयवाऽऽह- (पक्खमणं दिवसाणं ति)
पञ्चदशानां दिवसानां (पक्खमणं) पञ्चदशानां [राईणं
ति] रात्रिगणभ्यन्तरमिति शेषः । (जं किंचि सि) यकि-
ञ्चित्कामान्यन्ते निर्वयशं वा । (अपत्तियं ति) प्राकृतशैल्या
ऽतीतिकमप्रीतिमाह । (परपत्तियं ति) प्रत्यक्षपरिचितं प-
क्खम्यं वा परहेतुकमुपलक्षणव्याख्याऽऽमत्रत्यं चेति प्र-
ष्टव्यम् । भवद्विषयं मम जानं वा, मया जिततममिति शेषः ।
“तस्म मिच्छा मि दुक्कडमिति” संभवः । तत्रभक्त भोजनवि-
षये, पाने पानीकरणे, विनये अस्त्युधितास्सद्विषयं, वैयावृत्त्यै
श्रीपञ्चपण्यदानाऽदिनोपष्टम्भकरूपे, आलापे मरुज्जलं,
संलापे मिथःकथायाम् । “उज्जासणे समामणे चेति” व्यक्र-
मः (अंतरभासाए ति) अन्तर्भाषायांमात्राव्यस्य भाष-
माणं स्वान्तगतभाषणरूपायाम् । उपरि भाषायांमात्राव्यसा
परांतन्त्रमेव तत्तदधिकभाषणरूपायाम् । इह समुच्चया-
र्थशब्दो लुप्तो द्रष्टव्यः । यत्किञ्चिद्व्यमस्यं सामान्यतो वा
(प्रज्ज सि) मम विनयपरीतं शिष्टाचारयुक्तमनीचि-
त्यमित्यर्थः । संज्ञानमिति शेषः । सामस्यं सामान्यरूपतां वा
विनयपरीहीणस्यैव दृश्यशब्द-सुद्धं वा, वादं वा, वाश-
ब्दो द्वयेऽपि मिथ्यादुष्कृतविषयतातुल्यतोद्भावनाधीः । (तु-
म्हे जाणह ति) वृत्त्यं जानीय, यत्किञ्चिदिति वर्तेत । (अहं
न जाणामि सि) अहं पुनर्न जानामि, मूढत्वात् । यत्कि-
ञ्चिदिति वर्तेत, अप्रतीतिकविषये, विनयपरीहीणविषये च
(मिच्छा मि दुक्कडं ति) मिथ्या मे दुष्कृतमिति । स्वदुष्क-
रितानुतापसूचकं स्वदोषप्रतिपत्तिमुचकं वा प्रतिप्रमण-
मिति परिभाषितं वाक्यं प्रयच्छामीति वाक्यशेषः । अ-
थवा- [तस्म सि] विभक्तिपरिणामात्तद्वीतिकं, विनयपरी-
हीणं च मिथ्या मोक्षसाधनविषययुक्तं वर्तेत [मे] मम
तथा दुष्कृतं पापमिति स्वदोषप्रतिपत्तिरूपमपराधक्षमण-

मिति । अत्राऽऽचार्यो धृते- [अहमपि क्षामेति तुम्हे सि]
प्रतीत्यर्थमेवेदमिति । अत्राऽह काश्चित् “ननु पुत्रमेव साम-
प्रश्नो विनयस्य” विपक्षयावराहक्षामणं कथं, तां किं पुनो
इयाणि पक्खियं क्षामेह ? ” उच्यते- “काउत्सस्यद्विषयं
सुभेगगभावसुवगुणयाणं किंचवराहपयं सुमरियं होजा,
तस्म क्षामणनिमित्तं पुनो क्षामणं करोमो सि । अहवा-
सव्वहह पक्खपडिकम्मपरिसम्पत्तो, तत्रो पुत्रवृत्तिलास-
गाणेतं जं किंचि पत्तियं वितडकिरियावराहणा समु-
त्पन्नं तमिह क्षामिअह सि । अहवा विही चैव सो कम्म-
कखयहउ भयवया तद्वयंजोसहपओगसरित्तो दरिसि-
ओ, ता कायव्वमित्थ वि क्षामणं न कोउ पज्जुजोना
कायव्वो, अण्णा चंवह भागवई पमाणं ति । ” ततो यथा
राजानं पुण्यमाणावा अतिकान्ते माहुर्यकार्यं बहु मन्यन्ते
यदुत अखण्डितवलस्य ते सुष्ठु कानां गोऽन्योऽप्येवम-
वोपस्थितः, एवं पातकं विनयपरां द्वितीयक्षामणकस्-
त्रेण तथा स्थिता एव साधव आचार्यस्य कुर्वन्ति ।

तत्रैवैवम्-

इच्छामि खमासमणो ! पियं च मे जं भे हट्ठाणं तुट्ठाणं
अप्यायेकाणं अभगगोणाणं मुसीलाणं सुव्वयाणं साय-
रियउवज्जयाणां नाणेणं दंभणेणं चरित्तेणं तवसा अ-
प्याणं भावमाणाणं बहुसुभेणं भे दिवसो पोंसहो पक्खो
वड्ढंको अत्रो अ भे कल्लाणिणं पज्जुवट्ठिआ मिरमा
मणमा मन्थणस्य वंदासि ।

(इच्छामीत्यर्थः) तत्रेच्छामि अस्मिलयामि वचनमात्रं वस्तु-
तः जमाधमण ! कुनोऽपि कारणद्विषयमपि किञ्चिद्विषय-
नित्यत्वं-विषयमभ्यन्ते नशब्दः समुच्चये । मे मम, किं तदव्याह-
यदं मे भवतो हट्ठाणां गंगगदितानां तुट्ठाणां तेषवचनाम् । अ-
भवेत् तदवतिर्न रूपनिवारनायेमकार्थिकावहतयोपादानम्, अ-
न्ताऽन्तज्ज्ञानमहाशब्दस्यासाववचनव्याप्य संयोगान्तरित्यव-
ज्ञितानां सामान्येन वा जैरिगाणं स्तोत्रेगाणां वा, स्वयंथा नि-
रजत्त्वस्यासंभवात् । (अममजोगाणं ति) अममन्येयमर्थगानां
[मुसीलाणं सुव्वयाणं ति] व्यक्तम् । साऽऽचार्याप्यायानाम-
नुयागाऽऽचार्याप्याध्यायेपानां हानाऽऽदिता आत्मानं प्र-
चयतो बहुशुभेन श्रुत्यर्थधरता श्रान्तशुभेन वा, स्वयंथा शु-
भस्यासंभवात् । [अ इति] भो भगवन्तः ! दिवसो दिनं, कि-
विशः ? पौषाधः पर्वरूपः । तथा-पत्ताऽऽज्ञानसंयोगां व्यतिक-
ल्पोऽतिलङ्घितः । अन्यथ पत्त इति वर्तेत । [मे] भवतो कथा-
नेन शुभेन, युक्त इति गम्यते । पथुंरस्थिताः प्राकान्त इति ।
एवं पुण्यमाण इव भूतलवचनमिति श्राय प्रमल्लमाह-शस्त्रा
मनस्येति व्यक्तम्, चशब्दश्च समुच्चयाधी द्रष्टव्यः । [मन्थ-
ण वंदासि] नमस्कार्यवचनमभ्युत्पन्नं समयप्रतिबन्धमतः
शिरस्यव्यभिचायाऽपि व्यस्तकंतेन्युक्तं तददुष्टं यथैवं वली-
वर्दानामेव गोस्वामीति गोस्वामिन्नशब्दस्य स्वार्थमपर्याय-
तया लोके रूढत्यादिति ।

अत्राऽऽचार्य आह-

तुम्हेहिं समं ति ।

युष्माभिः सर्वैर्मनस्येवमस्मिन्त्यर्थः ।

अथ चैत्यवशदानं, साऽनुवशदानं च निवेदयितुकामा भणन्ति-
इच्छामि खमासमणो ! पुत्रिवे वेदयां वंदिता नमस्सि

तुम्भएहं पायमूले विहरमाणेणं जे केइ बहुदेवसिया सा-
हुणो दिइहा समाणा वा वसमाणा वा गामागुणामे दूइज-
माणा वा रायणिया संपुच्छंति, ओमरायणिया वंदंति, अ-
ज्जाया वंदंति, अजियाओ वंदंति, माया वा वंदंति, साविया-
ओ वंदंति, अहं पिनिस्सओ निक्कमाओ तिकट्टु सिरसा
मणसा मथएण वंदामि, अहमवि वंदोवेमि चेइयाइ ।

इच्छामि खमासमणो ! इति व्यक्रम् । भवतां
निवेदयितुमिति वाक्यशेषः । [खमासमणो] इति व्यक्रम् ।
[पूर्व्वेति] पूर्व्वकाले विहारकालान् [चेइयाइति] जि-
नप्रतिमाः [वंदितंति] स्तुतिभिः [नमस्सिन्ति] प्रणा-
मनाः, संघसत्कचैत्यवन्दना हेतुदहं करोमीति प्रणिधानया-
गान् । कथं वन्दित्वेत्याह- [तुम्भएहंति] युष्माकं [पाद-
मूलेति] चरणसंग्रहार्थं, ततश्च [विहरमाणेणंति] प्रा-
मातुमामं संवरता मया [जे केइति] ये केचन सामान्य-
तः [बहुदेवसिया] बहुदेवसपर्यायाः (साहुणो विद्वा) इति
व्यक्रम् । किंविधास्त इत्याह- (समाणा वसि) जङ्घावलय-
परिधयान् वृद्धवासिनया आश्रितज्ञेबादयहिवर्तितो (यस-
माणा वसि) विहारवन्तो, विहारश्च तेषामनुवर्द्धे मासक-
ल्पेन, वर्षाकाले चतुर्मासकल्पेनैत्यत एवाऽऽह- (गामागुणामे
दूइजमाणा वसि) ग्रामश्च प्रतीतिऽनुग्रामश्च तदन्तर्गत् इति
आमातुग्रामं, तद्द्वन्द्वतो गच्छन्तः । अथवा-ग्रामाऽऽदिष्वेक-
रात्रिकं वसन्तः, आहिगडका इत्यर्थः । वाशब्दः सम्भ्रूया-
याः । इह स्थानं तेषु मये इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः ।
[रायणियाति] शान्तिका भयवर्जनव्यवहारिणः, बृहत्पया-
या आचार्या इत्यर्थः । [संपुच्छंति] मां प्रक्षयन्ति
मया वन्दिताः सन्तो भवतां शरीरकुशलाऽऽदिवर्तमाना
गम्यन्तः । [ओमरायणियाति] अवमरान्तिका भवन्तः । प्र-
तीत्य लघुतरपण्याया आचार्या एव वन्दन्ते भवन्तः प्रणमन्ति ।
कुशलाऽऽदि तु । प्रक्षयन्येव । [अज्जाया वंदंति] सामान्य-
माधवा वन्दन्ते, एवमार्यिकाऽऽदयोऽपि । तथाऽहमपि तान्
यथादृष्टमाधुनःशल्याऽऽदिविशेषणो वन्दे । शेषं प्राग्वत् । तथा-
(अहमवि वंदोवेमि चेइयाइति) तान् यथादृष्टमाधुना
वन्द्यामि चेत्यानि, यथा अमुत्र सत्तःऽऽदौ युष्मकृते चि-
त्यानि वन्दितानि, तानि च यूयं वन्दध्वमित्येवार्थमात्रं ।
एवं शिष्येणाहः स्वभावायैः प्रत्युत्तरयति ।

यथा-

मथएण वंदामि अहं पि तेसिंति ।

मस्तकेन वन्देऽहमपि तानिति । ये मम वार्तासंप्रच्छन्ताऽऽदि
कुवेरनीति भावः । "अत्र भणंति-अहमवि वंदोवेमि" ।
तत आत्मानं गुरुणां निवेदयन्ति तृतीयतामसकसंज्ञे ।

तच्छेदध-

इच्छामि खमासमणो ! उर्वाट्टो मि तुम्भएहं संतिनं
अहाकर्षं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंवलं वा पायपुंछणं
वा अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोणं वा अइं वा हेउं
वा पसिणं वा वागरणं वा तुम्भेहिं चियत्तेणं दिन्नं मए
अविणएण पडिच्छियं, तम्म मिच्छा मि दुक्कंति ।

७८

[इच्छामि खमासमणोति] इह आत्मानं निवेदयि-
तुमिति वाक्यशेषो दृश्यः । [उर्वाट्टो मि] उर्वाट्टतो-
ऽस्मि, आत्मानं निवेदनायति शेषः । (तुम्भएहं संतिनं)
युष्माकं सत्कं बुष्मदीयमिदं सर्वं यदस्मत्परिपोषणम् ।
किंभूतं किं तदित्याह- (अहाकर्षंति) यथाकल्पं क-
ल्पानतिक्रान्तं स्थविरकल्पेयिष्ठं चकणनीयं वेद्यकम् । वस्त्रा-
ऽऽदि प्रतीतिः, नवरं (पडिग्गहंति) पात्रम् (पायपुंछणंति)
पादप्राञ्चलं रजोहरणम् (अट्टं वसि) अर्थः स्वशाभिषेयः, प्रा-
कृतव्याज नपुंसकनिर्देशः (पसिणं वसि) प्रश्नः, परिडता-
भिमानी परां माननिग्रहाय यत्प्रश्नयति (वागरणंति) व्याक-
रणं, तथैव परेण प्रश्निते यदुत्तरं दीयते, वाशब्दः समुभया-
र्थोः । एवं वस्त्राऽऽदिनिवेदनद्वारेणाऽऽत्मानं गुरुणां निवेद-
य युष्माभिरनेवेदं वस्त्राऽऽदिकं मे दत्तम् । इत्यावेदने तद्ग्रहणे
च संभविनमविनयं समर्थव्रतद्वमाह- (तुम्भेहित्यादि) (तु-
म्भेहिंति) युष्माभिः (चियत्तेणंति) प्रीत्या दत्तं, मया त्व-
विनयेन प्रतीतितम् । अत्र यदिति शेषो दृश्यः (तस्सति) त-
त्र मिथ्यादुष्कृतमिति प्राग्वत् । एवमुक्ते आचार्यां ब्रूते-

आयरियसंतिनंति ।

पूर्वोऽऽचार्यसत्कमेतदिति किं ममात्रेति । अहङ्कारवर्जनायै,
गुरुषु भक्तिव्यापनार्थं चेतिदिति ।

अथ यच्छिञ्चां प्रतिहास्तमनुग्रहं बहु मन्यमाना आहः-
इच्छामि अहमपुष्वाइं खमासमणो ! कयाइं च मे किङ्क-
म्माइं आचारमनेरे विणयमनेरे मेहिओ मेहाविओ संहा-
ओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ चि-
यत्ता मे पडिचोयणा उर्वाट्टोऽहं तुम्भएहं तवसेयसिरीए
इमाओ चाउग्गंवेमारकंतागओ साहट्टु नित्थरिस्सामि
निकट्टु सिरसा मणसा मथएण वंदामि ।

(इच्छामि इत्यादि) इच्छामि अमिलपामि, अहमपूर्वा-
ग्यनागतकालीनानि, कृतिकर्म्मार्गानि योगः । कर्तुमिति वा-
क्यशेषः "खमासमणो" इति व्यक्तम् । तथा-कर्तानि पूर्व्वकाले
च समुक्थं (मेसिंति) मया कृतिकर्म्मार्गं वैषाकृपाविशेषाः,
भवतामिति गम्यन्ते । तेषु च (आचारमनेरेति) आचार-
ान्तरे, क्वचित् ज्ञानाऽऽद्याचारविशेषं विषयभूतं आचारव्यव-
धानं वा स्मृतिः, ज्ञानाऽऽदिक्रियाया अकरणे संतीति भावः ।
तथा- (विणयमनेरेति) विनयान्तरे आत्मनदानाऽऽदिवि-
नयविशेषं विनयविभूतं विनयविच्छेदं वा, तदकरणं इत्यर्थः,
(मेहिओति) शिक्षितः स्वयमेव गुरुभिः शिळां प्राहिंत इ-
त्यर्थः । संतिनोति । तथा- (संहाविओति) संघापितः संघापितः वा
उपाध्यायाऽऽदिप्रयोगजननः, तथा -(संगहिओति) संगृहीतः
शिष्यत्वेनाऽऽधितः । तथा -(उवगहिओति) उपगृहीतः,
ज्ञानाऽऽदिमिवेक्षाऽऽदिविभूतपण्डितः, तथा- (सारिओ
ति) सारितो हिते प्रवर्तितः, कृत्यं वा स्मारितः । (वारिओ
ति) अहितानिर्वहार्तः (चोइओति) संयमयोगेषु स्वलितः
सन्नयुक्तमेतद्व्यावृत्तं विधातुमित्यादिवचनेन प्रेरितः ।
(पडिचोइओति) तथैव पुनः पुनः प्रेरित एव (चियत्ता मे
पडिचोयणाति) चियत्ता प्रीतिवपया, नवहृद्कारदप्रतीति
(मे) मम प्रति प्रणया भवाद्विः क्रियमाणेति । उपलक्षणं चैत-

चिह्नज्ञाऽन्देरिति । ततश्च (उपदिष्टाऽहं ति) उपस्थिताः हस्मिन्, प्रान्तप्रतिनाथेऽप्यनुसृत्य विषये कृतान्तरम् इत्यर्थः । तथा— तुष्ण-ग्रहं नवनयसिद्धिः) पुष्पाकं तपन्तजःश्रिया भवदीयया तपः-प्राप्तयस्यैवा हेतुसूत्रया (इमांश्च) ति) प्रत्यज्ञानं (चाउरतमे-सारकंतायाश्च) ति) चतुरन्तं चतुर्विभागं तत्कवाऽऽदिभेदेन, तदेव चातुरन्तं । तच्च तत्समाकारान्तरं य भवार्थयमिति समासः । तस्मात् (साहट्टु लि) संहत्य कर्षात्रिन्द्रयायोगाऽऽदिभिर्विस्तीर्णमात्मानं सौज्ञत्यर्थः । (नित्यारिस्मामि लि) लङ्घयिष्यामि (इति कट्टु) इति कृत्वा इतिहेतुः । “ निरस्मा मणसा मन्थणस्य वेदामि लि ” प्रापवत् । इह भगवन्तमिति बाष्पशेषः ।

इहाऽऽचार्यवचनम्—

नित्यारगपारगा होह ।

नित्यारकाः संसारसमुद्रात् प्राणिनां प्रतिज्ञायाश्च पारगाः संसारसमुद्रतीरगाभिस्तु भवत व्यभिचाराश्रितवन्तमिति । “ पच्छा देवमियं पडिकर्मणि । तथ्य स्वाभगार्तिमत्तं किदक-म्मे करेत्ता भणति-इच्छुलि यमासमणो । अमुदिष्टां मि अन्धि तग्देवमियं स्वांमेरे, जं किचि अपत्तिर्याम्यादि पच्छा साह-दुगं स्वांमेति, तत्रो आरग्यस्म य अज्ञियावगर्निमत्तं किदकम्मे करेति, तत्रो दुगालोदं य होजा, दुपडिकेनं वा होजा, अगाभेनादगा कारणण, तत्रो पुणो वि कयमासा-यासुसुआरणा चारित्तियेसाहणथमयं पंचासुस्मासपरिमा-णं काउस्मगं करेति । तत्रो नमोकारणं पारिजातविमुद्धचरि-त्ता विमुद्धचरिन्देवयाणं देवणविमुद्धिनिमित्तं तामुक्ति-त्तं करेति “ लोगासुजोयगरे ” इत्यादि । तत्रो देवणविमु-द्धिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति । त-त्रो नमोकारणं पारिजातविमुद्धिनिमित्तं सुयनाण-थ-यं पदेति— “ पुक्कवग्गदीयहं ” इत्यादि । तत्रो सुयनाणवि-मुद्धिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति, तत्रो नमोकारणं पारिजात विमुद्धयं पदेति— “ भिज्जणं पुज्जा-णं ” इत्यादि । “ तत्रो सेंजोदेवयाण काउस्मगं करेति । तथ्य य सत्तावीसुस्मासं पूर्णेति । ” इत्यादिप्रत्यक्षार्णः “ आपरणत्रो अट्टुति, तत्रो विहिता निमिडत्ता मुहपोत्तियं ससांसावार्थं कायं य पडिलोहत्ता आरग्यस्म वेदगमं करेति । तं च जहा रसो मणसा आगन्तिथण, पेमिया णामां काउण गच्छ-ति । तं च सुकयं काउण पुणो पणामुपुव्वयं निवहेति । एवे साहणो वि गुरुस्माहट्टा वेदणपुव्वयं चरिजाडविमोहि का-उण पुणो वि सुकयिदकस्मा सता गुरुणा निवेहेति । भ-यये । कयं पेमण आर्यविमोहि कारां नि “ निवेयण्थं ति ” तं च काउण पुणो उड्डुत्ता आर्यार्यासमुहा विमवग्गदेजाल-पुडा चिट्ठुति, जावयाश्रिया वट्टमाणोश्चो सणं छेदसा वा तिचि थुश्रो भणति । इमे वि अजोत्तमिलगमहत्ता एकि-क्काण समसोण, नमोकारं करेति । ” सर्वदुमानं शिरसा प्रण-मन्तीत्यर्थः । कचिद्व- “ नमो स्वासमणणं ति भणति । पच्छा सेवसा वि तिचि थुश्रो तदेव भणानं तं रयणि नेव सुत्तप-रिचो नेव आथपारिस्सो यथथुश्रो भणति, जम्म जन्तिथोश्च इति ति । देवसिए पुण ताव चिट्ठुति जाव गुरुपुद्गहणं करेति । तत्रो पट्टमथुदसमसोण थुडे कहेति, विगयो ति, सेवसाश्चो थोचि सहेव भणति । ” एव सूत्रोक्तः पारिजप्रीतक्रमण-विधिः । “ चाउस्मगियेववेच्छुरि वि एस् भेव विहो । वि-

सेवो स्वाभगकाउस्मगेसु, सो पुण लायवग्गं देविमोश्चो चैवः तहा चाउस्मगियेववेच्छुरिणसु मूलगुण उत्तरगुणादथापारं आलोयणं दाउण पडिकर्मणि ति, सत्तदेवयाण य उस्मगं क-रेति, कहे पुण चाउस्मगिये सेंजोदेवयाण, वि उस्मगं क-रेति । तहा आवस्मण कण निग्गयागा वि पंचकल्लणं गेगहे-ति, पुव्वगहिण य अविमग्गे ति वेदेति । ते य सम्मे जह ना-गुपालिया तत्रो तविसुद्धिनिमित्तं उस्मगं करेति, पुणो वि अवे गेगहेति, निरभिग्गहाण य न वट्टह अस्थिउं ति, स-वच्छुरिण य आवस्मण, कण पज्जेसवण(कर्णो कहेज्जह । तथ्य दिवसोश्चो कहेउं चैव न कापड, नावि सेंजोदिग्गहाप्या-स्थार्थं पुग्गो, जग्ग वि सत्तं पडुच्च कहेज्जह । जहाऽऽन्दपुं-मूलवेदयंरं दिवसोश्चो सव्वज्जणसमकयं कहेज्जह । तथ्य वि साह नो कहेह, पायःशो कहेह तं साह सुणं ज्जा, न दोसे, पायःथाण वा कहेहसम अथ देविज्जण सहेदि वा अस्म-न्धिओ, ताहे दिवसोश्चो वि कहेह । तथ्य इमो विहो अणायये चैव पंचरत्तेण अयणो उवस्मण पाश्र्वाभिए आवस्मण कण कालं धेत्तुं कालं सुद्धे अयुद्धे वा पट्टेत्ता कहेज्जह । एवं च-उसु राडसु पज्जेसवणगाएण पुण कहेण सव्वे साहवो स-मपावणिगं काउस्मगं करेति, पज्जेसवणकयस्म सम-पावणिगं करेति काउस्मगं, जं वेदियं जं विगाहियं जं च न पडिपुरियं सव्वो देउश्चो काहियवो जाव वेविमग्गि-स्सि । “ लोगासुजोयगरे ” चित्तुण उस्मगंता पुणो “ लोगा-सुजोयगरे ” कहेत्ता सव्वे साहवो निवहेति, तत्रो कहे-उश्चो सो ताहे कालस्म पडिकर्म, ताहे वरिमाकालद्वयण देविज्जह । तं जहा-उणोपायिगा कायव्या, विगदवगपरि-च्चाओ कायव्यो, जग्गा निजो कालो, वट्टपाणा मेडणी, वि-ज्जोउज्जयाहं य मयणा दिग्गह, पोसकालोदपारिजाणो उच्चारपाववणस्येलमज्जणाय य जयणाए परिमोसो काय-व्यो, निरुचं लोश्चो कायव्यो, मेहो न दिक्कियव्यो, अवि-गवो उवती न गहेयव्यो, दुगुणं वरिमेवगगेहोवगणं येरयव्यं, पुव्वगहियाणं छुरडगलारेणं पारिजाओ काय-व्यो, इयरेवि धारणं कायव्यं, पुव्वगवरेणं सकासजो-यणाओ पय्यो न गेतव्यं । ” इत्यादि । किं च— “ प-क्कवचाउस्मासववेच्छुरिणयप्लेसु जहकमे चउत्थुड्डुसुतमेव वेदयवेदणपरिचाडो महेणं धम्मकहा य कायव ति । इयाणि पमेवयो राहयवेहो भग्ग-पटमं चिय सामाहये काउट्टुण चित्तविसुद्धिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति, तत्रो नमोकारणं पारिजात देवणविमुद्धि-निमित्तं चउवीसुव्यये पदेति, पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति । तथ्य वि नमोकारणं पारिजात सुयनाण-विमुद्धिनिमित्तं सुयनाण-थये कहेति । तथ्य य पाडोसयथुड-माहये अविगवकाउस्मगपट्टेनमहाये चितेति । आह-किनिमित्तं पटमकाउस्मग एव राहयद्वारं न चितेति ? किं वा पटममेव तिचि काउस्मगं करेति ? उच्यते—निहादि-भूया न संभरेति, सुट्टु अद्वारं न चितेति, मा य अययो वेदनाणं अजोत्तवट्टेण, अययय वा अदमणाओ मेदसा न समं वेदनां देति ति काउ पच्छुस तए निवाहयारं चि-तेति, आहण य तिचि काउस्मगा भवेति, न पुण पाश्र्वा-भिए जहा पकोत्ति, तत्रो विनेउण इयारे नमोकारणं पारिजा-तिज्जण थुरे काउण पुव्वगहियण विहिता वेदना अ-

लोभेति, तत्रो सामाहयपुत्र्यं पडिकमेति, तत्रो वेदसपुत्र्यं स्वामेति, तत्रो कयाइकस्मा सामाहयपुत्र्यं काउस्ममं करेति, तस्य चिन्तेति-कस्मि नियोगं निउत्ता वयं गुरुहं तो तारिस्मं तवे पयज्जामो तारिस्मं तस्म हाणां न भवइ । तत्रो चिन्तेति-छम्मास्मं खवणे करेमा न सकेमा, एगदिवसे-ण उल्लं नहावि न सकेमा, एवं जाव एगुणत्तस्माण उल्लं, एवं पंचमाने, तत्रो चत्तति । तत्रो निजि, तत्रो दांशि, तत्रो एके, तत्रो एमेण दिगेण उल्लं जाव चउदसाहि उल्लं न सकेमा, तत्रो वत्तान्उमं । तस्मइमं जाव चउत्थं, आर्याविले एगदुल्लयं एकास्मणं पुग्मिहं निदिवगइयं पारिस्मि नमाकार-सहियं व त्ति । एवं जे समन्था तवे काउं तमसहभाया हि-याण करेति, पच्छा वेदिन्ता गुरुसफिधं पयज्जति, खवे य नमाकारचित्ता सममं उट्टेति, वेसिरावेति, निर्सायंति य । एवं पारिस्मिहाइसु विभासा । तत्रो निजं थुइओ जहा पुव्वं, नवरमणपदमं देति, जहा घरकाइलई सत्ता न उट्टेति । तत्रो देवे वेदेति, तत्रो बहुवेदं संदिमावेति । तत्रो मुर-णेणतं पडिलेहिन्ता ग्यहरणं पडिलेहिन्ति । पुणां आंदिहं संदिमावेति, पडिलेहिन्ति य, तत्रो वस्महि पमाज्जय काले निवेदेति । अत्रे भणेति-थुसमणेणतं काले निवेगंति एवं च पडिकमणकाले तुलेति, जहा पडिकमेतान् थुरइयस्माणे चय पडिलेहणवेला भवइ त्ति ।" पा० ।

(२७) धावकप्रतिक्रमणम्—

प्रतिक्रमणं तु सामान्यत इयापिर्धोप्रतिक्रमणमणनेनैव निजं, न च विचित्राभिप्रवृत्तानां धावकाणां कथमेकेन प्र-तिक्रमणप्रकरणेन तदुपपन्नं इति वाच्यम् । प्रतिपन्नवत्-स्यानिचरणं प्रतिक्रमणं गुरुक, अन्यस्य तु अथज्जानाऽऽदि-विषयस्यैव प्रतिक्रमणवशात्तानस्य सुलभत्वात् । ननु साधु-प्रतिक्रमणादिक्रमं धावकप्रतिक्रमणमसुखमुच्यते, निर्युक्तिभाष्य-चुग्यादिभिर्गतं निवृत्तत्वात्तानांप्रत्यात् । नेमः । आचर्यकाऽऽ-दिदशशास्त्राचार्येणैव निर्युक्तीनामभावेनापपत्तिकाऽऽनुपा-हानां च चुग्यादिवानां पञ्चप्रसङ्गात्, तन्नातिक्रमणमप्य-स्ति नपापम् । (प्र०) तस्मान्नाधुवच्छावकेणापि धर्मिषुचम-स्वाध्यादिपरम्पराऽऽयातविधित्वा प्रतिक्रमणं कार्यमित्यलं प्रसङ्गेन । प्र० २ अर्थः ० ।

(२८) धावकप्रतिक्रमणविधिः—

धावकप्रतिक्रमणस्येदानीमवसरः, तत्र कृतसामाधिक्येन प्र-तिक्रमणमुपेयं, तस्य च सर्वानिचाराध्यावकत्वेन विशि-ष्टध्यायभूतत्वान्मङ्गलाऽऽदिविधानाथं प्रथमगाथासाह-

“ वीर्यं सर्वविभेदं, धर्मापरिणं, स खव्वमाह्र अ ।
इच्छुस्मि पडिकमिउं, सावगप्रमाह्रआरस्मं ॥ १ ॥ ”

वन्दित्वा नत्वा, सर्वं वस्तु विदन्ति सर्वेभ्यो हिता वेति सर्वो-क्तार्थकृतः, मिद्धथन्ति स्म सर्वकमेवार्थप्रतिष्ठानार्थं भवन्ति स्मेति मिद्धाः, सार्वाथ मिद्धाश्च सार्वविद्वत्तत्वात् । तथा-धर्माऽऽचार्याण धृतचार्यधर्माऽऽचार्यसाधून्, धर्मदातृन् वा, चशब्दादुपाध्यायान् धृताध्यापकान् । तथा-सर्वेसाधूश्च स्थ-विर्कर्मिणकाऽऽदिभेदार्थं शास्त्रमोक्षसाधकान् मुनीन्, चः समु-द्येयं । एवं च विप्रयानां पशान्तये कृतपञ्चनमस्कार इदमाह- (इच्छुस्मि पडिकमिउं) अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं निर्याने, कस्मादित्या-

ह-धावकधर्मातिचाराह, जानावेकचयनं, पञ्चस्ये पट्टी, ततो ज्ञानाऽऽद्याचार्यपञ्चकस्य चतुर्विंशतसंख्याऽऽतिचारे-भ्यः प्रतिक्रमिमिच्छुस्मि । इति गाथाार्थः ॥ १ ॥

सामान्येन सर्वव्रतानिचारप्रतिक्रमणार्थमाह—

“ जं मे वयाइआण, नाये नह देसणे चरिन्ति स ।

सुद्धो मे वायरा वा, तं निंदं ते च गरिहामि ॥ २ ॥ ”

य इति सामान्येन, ‘मे’ मम सर्वव्रतानिचारांऽऽनुवृत्ताऽऽदि-मालिन्यरूपः पञ्चसमनसंख्यः संज्ञान इति शेषः । तथा-ज्ञानं ज्ञानाऽऽचार्य कालावनयाऽऽद्यप्रकारं चित्ताऽऽचरणरूपः । तथा-दर्शने सम्यक्त्वे शङ्काऽऽदीनां पञ्चानामावेवनाङ्गारेण, निःशङ्कताऽऽद्यप्रविधं च दर्शनाऽऽचार्य अनावेवनाङ्गारेण, तथा-चारित्र्यं समंतिगुणितक्षणं उपुपयोनरूपं ज्ञाचार्य, च-शब्दात्तापोवीर्याऽऽचार्याः संलवनायं च । तत्र बाह्याऽऽभ्य-न्तर्भेदात्तपो ह्यदशशरीर्याय मनोवाक्कायैरिन्द्रिया, अतिचारता चातयोर्धर्मं सशक्तिनापानात्, संलवनायास्तु पञ्चानिचाराः । एवं चतुर्विंशत्यविंशतसंख्यानिचारमध्ये यः सुद्धो वाऽनु-पलवय, वादरा वा व्यक्रः तं निन्दाति मनसा, पञ्चानां पने तं च गते गुरुममज्जमिति ॥ २ ॥

प्रायेऽऽनुव्रतानिचारा अपि परिग्रहाद्यादुर्भवन्ति, अतः सामान्येन तन्प्रतिक्रमणायाऽऽह—

“ दुरिहं परिग्गहस्मी, सावज्जे बहुविहं य आरम्भं ।

कारावणे अ करणे, पडिककमे देसिअं सव्वे ॥ ३ ॥ ”

द्विविधं परिग्रहं सविन्याचित्तरूपं, सावये सपापं, बहुविधं-उत्तकप्रकारं, आरम्भं वागतिपाररूपं कारणं स्थैर्यधारणे, क-रणे स्वयं निवर्तने, चशब्दात् कविदनुमतावयं, यो मेऽतिवा-स्तभित्यनुवर्तते, तं निर्वशये (देसिअं ति) अपिन्वाह्वैविम-कथं, एवं सार्विकप्राप्तिकाऽऽद्यपि स्वस्ववर्षातकारणे, अशुभ-भावात्प्राप्तिकृत्येन क्रमाभि प्रतिक्रमामि । निवर्तेऽहमित्यर्थः । उक्तं च—“ स्वस्थानाह यपरस्थानं, प्रमादस्य वाश्रितः । त-त्रैव क्रमणं भूयः, प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ ” इति ।

अधुना ज्ञानानिचारेण निवृत्तत्वायाऽऽह—

“ जं वदमिदिदरि, चउहं कसाण्हिं अणस्संथेहि ।

रागेण व होंसण व, तं निंदं ते च गरिहामि ॥ ४ ॥ ”

यद्वदं यत् कृतमशुभं कर्म, प्रस्तावाहिरातिनिवन्धका-प्रशस्तेन्द्रियकायावशयागतां ज्ञानानिचाराभूतम् । यदुक्तं य-“ तदं ज्ञानमेव न भवति, र्यास्मनुदिने विभोति रागरागः । तमसः कुतोऽस्ति शक्ति दिनकराकिरणप्रतः स्थातुम् ॥१॥ ” इन्द्रियैः स्पर्शानिन्द्रियाऽऽदिभिः स्पर्शाऽऽदिविषयसंबन्धसंभू-तस्य बुद्ध्यादिसमागतं प्राणमियकुमार-मथुरावांशक-सुभद्राथै-ष्टिन्यादियत् । तथा-चतुर्भिः कार्याः क्रोधाऽऽदिनिग्रशस्ते-स्तीन्द्रियकायावमुपगतेमङ्गकलपक-परशुमा-यनार्थी-म-मणाऽदिवत्, रागेण हृष्टिगणाऽऽदिरूपेण गोविन्दवाचको-त्तराभ्यामिव, द्वेषेण प्रतिक्रमणेन गोष्ठमाहिलाऽदियत्, वा-शब्दा विकलार्थी (तं निंदं) इत्यादि प्रापयत् ॥ ४ ॥

साग्रतं सम्यग्दर्शनस्य, चतुर्दर्शनस्य च प्रतिक्रमणायाऽऽह—

“ आगमने निगगमणे, ठाणे वेकमणं अणाभोगं ।

अभिअणं अनियोगं, पडिकमे देसिअं सव्वे ॥ ५ ॥ ”

आगमने सिध्दाहपरिग्रहायाऽऽहः संदर्शनाथं कृतहलेना-ऽऽनमन्ताद्वमते निर्वर्तने च, यदुक्तमित्यनुवर्तते । तथा-अन्ते

मित्याहृष्टिवकुलाऽऽदाहृष्यन्त्यां च हृष्यमाणे च तत्रैवेतस्तनः
परिष्वङ्गणे, क सतीत्याह-अनाभोगे अनुपयोगे, अभियोगे
राजाभियोगाऽऽदिके, नियांगे अष्टोपपादाऽऽदिके, शेषे पूर्ववत् ॥४॥

साम्प्रतं सम्यक्चातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“संका १ कंस २ विगिह्वा ३, परसं ४ तह संघयो कुलिगीसु ।
सम्प्रतस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ६ ॥”

तत्र तावद्दर्शनमोहनीयकर्मोपशमाऽऽदिसमुत्थोऽहं दुकृततय-
ध्वजानरूपः शुभ आत्मपरिणामः सम्यक्त्वं, तस्मिन् सम्य-
क्त्वे धर्मलोपासकेन शङ्काऽऽद्यः पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न
समाचरितव्याः ॥ ५० ॥

इदानीं चारित्रातिचारप्रतिक्रमणमभिधितुः प्रथमं सामा-
न्येनाऽऽस्मत्तन्निर्वाच्यमाह-

“छुक्कायसमारंभे, पयणे य पयावणे य जं दोसा ।
अनट्ठा य परट्ठा, उभयट्ठा चैवं तं निं ॥ ७ ॥”

पटकायानां भूदकाशियायुवतस्यतित्रसरूपाणां, समारंभे
परितापने, तुलादृष्ट्यायात्, संरम्भाऽऽस्मर्योद्ध-सकृत्पाप-
द्रावणलक्षणयोः, एतेषु सन्त्यु य दोषाः पापानि, न त्वर्त्ताचाराः,
अनट्ठीकृते मालिन्याभावान्, क सति १, पचने च पाचने च,
चशब्दादनुमतौ च । किमर्थमित्याह आत्मायै स्वभोगार्थं,
परार्थं प्राप्तेरुक्त्याऽऽद्यर्थं, उभयोर्भयपरार्थं, चशब्दोऽनर्थकः-
पाऽऽदिकृतोपमृच्छकः, एवकारः प्रकारेणैवाप्रदर्शकः । यद्वा-
आत्मायै सुखमतिव्याप्तं साध्यर्थमप्यने कृते मम पुण्यं भ-
विष्यति, एवं परार्थोभयार्थोऽपि । अथवा-पटकायसमार-
म्भाऽऽदिष्वलेनापरिशुद्धजलाऽऽदिना य दोषाः कृतास्तीत्येव
निन्दामीति ॥ ७ ॥

साम्प्रतं सामान्येन चारित्रातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“पंचगहमणुवयाणे, गुणवयाणे च तिगहमइयारे ।
सिक्काणे च च उगहं, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ८ ॥”

कगव्या, नवरम्, अनु सम्यक्त्वप्रतिपत्तेः पञ्चान्, अणुनि वा
महाप्रतापेक्षया लघूनि, वनानि अणुवनानि तानि पञ्चेति मू-
लगुणाः, तेषामेव विशेषगुणकारकाणि दिग्भूताऽऽदीनि त्रीणि
गुणवनानि, एतानि यावत्तथातानि, शिष्टावनानि पुनरिग्व-
रकालिकानि, शिष्टकस्य विद्याग्रहणमिव पुनः पुनरभ्यस-
नीयानि चत्वारि सामार्यिकाऽऽदीनि ॥ ८ ॥

अधुना प्रथममाह-

“पहमे अणुवयस्मी, धूलगपाणाइवायविरिंओ ।
आरियमयसन्धे, इत्थ पमायपसंगे ॥ ९ ॥”

प्रथमे सर्वजनानां सारग्वदादिभे, अणुवनं जन्तोरङ्गस्वरूपं,
स्थूलकं बाह्यरूपव्यवहारादयं गत्यागत्यादिव्यकूलकृति-
त्रिचतुःपञ्चन्द्रियवर्णसंघन्यनां प्राणानामिन्द्रियाऽऽदीनामा-
स्थायार्थमतिपातो विनाशस्तस्य विगतिर्निबुल्लिस्तस्याः स-
काशादतिचरितमतिक्रान्तम्, एतच्च सर्वविरितसंक्रमेऽपि
स्यात् । न च तत्प्रतिक्रमणादहम् आह-अप्रशस्ते क्रोधाऽऽदि-
नोदयिक्रमायै सति (इत्थं ति) अत्रैव प्राणानिपाते प्रमाद-
प्रसङ्गेन, प्रमादो मयाऽऽदिः पञ्चधा, तत्र प्रसज्जने प्रकर्षणे प्रव-
र्तने प्रसङ्गस्तेनः एकप्रहणे तज्जातीयप्रहणादकुट्याऽऽद्येऽपि,
यद्वा-विरितमाश्रित्य यदाचरितं वक्ष्यमाणवधवन्धाऽऽदिक-
मसाध्वनुष्ठितमिति ॥ ९ ॥

तदेवाऽऽह-

“वह १ बंध २ छुविच्छेए ३, अइमणे ४ भत्तपाणवोच्छेए ॥
पढमवयस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १० ॥”

वधो द्विपदाऽऽदीनां निर्दयताङ्गे, बन्धो रज्ज्वादिभिः संयमने,
छुविच्छेदः कर्णोऽऽदिच्छेदनम्, अतिभारः शक्यतपेक्षं गुरुभा-
राऽऽपारेण, भक्षणव्यवच्छेदोऽभ्यापननिरोधः, सर्वत्र क्रोधादि-
ति गम्यते । एतौद्ध प्रथममनातिचारानाश्रित्य यद्वहम्, शपे
प्राप्यत् । वधोऽऽदीनामनीचारात् वा प्राणातिचाराधिकारे भा-
चित्व, अनाभोगातिक्रमाऽऽदिना वा सर्वत्रातिचाराऽऽह-
सेया ॥ १० ॥

द्वितीयवनमाह-

“यपि अणुवयस्मी, परिधूलगअत्रियवयणविरिंओ ।
आरियमयसन्धे, इत्थ पमायपसंगे ॥ ११ ॥”

द्वितीयं अणुवनं, परीत्यतिशयेन स्थूलककीर्त्यादिहेतुर्गुली-
कचचने कन्यालीकाऽऽदि पञ्चधा । तत्र द्विपाऽऽदिभिरविपक-
न्यां विपकन्यामित्यादिवदतः कन्याऽलीकम् १ । एवमल्पलीरां
वहलीरां गामित्यादिवदतो गवालीकम् २ । परमत्कां भ-
मिमांसमत्कां वदतो भूम्यलीकम् ३ । उपलक्षणाति चेतानि
सर्वद्विपदचतुष्टयापदालीकानां, न्यासस्य धनधान्याऽऽदिस्था-
पनिकाया हरणमपलागं न्यासापहारः ४ । अत्र पुनश्च चा-
दत्ताऽऽदानत्वे स्वर्ग्यपि वचनस्यैव प्राधान्यविवक्षणान् सृष्ट्या-
यादत्त्वं, लभ्यदेवविषये प्रमाणानुसंग्योक्तोक्तमन्त्राऽऽद्यभि-
भूतस्य कृतमातिदानान् कृतमालिम्बम् ५ । अनयोद्ध द्विप-
दाऽऽद्यलीकानां तेषांऽपि लोकेऽतिवर्तितव्यानुष्ठगुपादानम् ।
एतस्य पञ्चविधाऽलीकस्य यद्वहने भाषणं तस्य विगतेः
“आरियम्” इत्यादि प्राप्यन् ॥ ११ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“सहसा रहस्सदारे, मोसुवग्गे य कउवेह य ।
वीयवयस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १२ ॥”

तत्र (सहसं ति) सूचनास्यमिति सहसाऽमालोच्यारभ्याख्या
ममसहोपाधिराणं वीराणामित्याद्यभिधानं सहसाऽभ्या-
ख्यानम् १ । रहस्यकान्ते मन्त्रयमाणान् वीर्यदेवं चेदेव राज-
विरुद्धाऽऽदिकमेते मन्त्रयन्ते इत्याद्यभ्याख्यानं रहोऽभ्या-
ख्यानम् २ । स्वदाराणां विप्रश्चमपितस्यान्यस्मिन् कथने स्व-
दारमन्त्रभेदः । ततो इच्छं कृत्वा तस्मिन् ३ । अज्ञात-
मन्त्रोपपादाऽऽनुपदेशने सृष्टोपदेशस्तस्मिन् ४, अन्यमुद्राऽ-
क्षरीवन्धादिना कृतस्याधोभ्यं लेखनं कृतलेखनस्मिन्, शेषं
प्राप्यन् ॥ १२ ॥

इदानीं तृतीयवनमाह-

“तइए अणुवयस्मि, धूलगपरद्ववहरणविरिंओ ।
आरियमयसन्धे, इत्थ पमायपसंगे ॥ १३ ॥”

तृतीयं अणुवनं स्थूलकं राजनिग्रहाऽऽदिहेतुः परद्रव्यहरणं,
तस्य विगतिरित्यादि प्राप्यन् ।

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“तेनाहउणओणं, तण्डिरुवे विरुद्धमणे य ।
कउतुलकुट्टमणे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १४ ॥”

स्तेनाश्वेरास्तेनाह्वनं देशान्तरादानीं किञ्चित्कुट्टमाऽदि तत्
ममर्थमिति लोभायत् कालकथनेन शूरादे तत् स्तेनाऽहेतुम् ।
(पञ्चो गति) सूचनान्, नष्करप्रयोगः, तदेव कुर्वन्तीति त-

स्कराश्रयः । तेषामुद्यतकदानाऽऽदिना हरणक्रियायां प्रेरणं प्रयोगः २ । (तप्यङ्कुरवत्ति) तस्य प्रस्तुतकुङ्कुमाऽऽदेः प्रतिकरूपं सदृशं कुमुत्समाऽऽदि, कृत्रिमकुङ्कुमाऽऽदि वा तत् प्रलेपण व्यवहारः तत्प्रतिकरूपव्यवहारः ३ । विरुद्धनृत्ययोः राज्यं विरुद्धराज्यं, तत्र ताभ्यामनृत्यकानां वाणिज्यायैमतिकरणं गमनं विरुद्धगमनम् ४ । कूटतुला कूटमानं, तद् न्यूनानधिकान्यां व्यवहरतः ५ । यदाह- 'उच्चियं मोक्षं कले, दत्त्वाहकमागयं च उकरिस्मं । नियदिदमवि जाणेतो, परस्स संतं न गिरिह-ज्जा ॥१॥' एतेषु क्रियमाणेषु यद् यद्विमत्यादि प्राग्वत् ॥१५॥

नृत्यव्रतमाह-

"चउत्थं अणुव्ययमी, निच्चं परदारगमणविरिञ्चो ।
आययिमप्यस्ये, इत्थं पमाण्यसंगेण ॥ १४ ॥"

चतुर्थे अणुव्रते, नित्यं सदा, परं आत्मव्यतिरिक्ताः, तेषां दाराः परिणीतसंगुहीतवदभिप्रायं कथञ्चाणि तेषु गमनमासेवनं तस्य विरतेत्यव्यादि प्राग्वत् ॥ १४ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अपरिमादिश्चा इत्तर, अण्यं वीवाह तिव्वअणुगेण ।
चउत्थवयस्सऽइयारि, पडिक्कं देसिञ्चं सव्वं ॥ १६ ॥"

अपरिगृहीता विधवा. तस्यां गमनमपरिगृहीतागमनम् । (इत्तर त्ति) इत्तरमल्पकालं भारीप्रदानतः केनचित् स्ववशात्कृता वेश्या, तस्यां गमनम् इत्तरपरिगृहीतागमनम् । (अण्यं त्ति, अन्नङ्कः कामस्तप्रधाना क्रीडाऽपरदशनाऽऽलिङ्गनाऽऽद्या, तां परद्रोषेण कुर्वन्ताऽन्नङ्कक्रीडा, वास्यायनाऽऽयुक्तनृत्यशीतिकरणासेवनं वा (वीवाह त्ति) परकीयापत्यानां स्नेहाऽऽदिना विवाहकस्य कस्य परविवाहकस्य स्वापेक्षयापि स्नेहाऽभिप्रेतो न्यायः ४ । (तिव्वअणुगेण त्ति) कामभोगातीव्रानुरागः-कामेषु शब्दाऽऽदिषु भोगेषु रसाऽऽदिषु, तीव्रानुरागोऽयन्तं तदव्यवसायः ५, स्वदारसन्तोषिणश्च त्रय एवान्या अतिचाराः, आद्यौ तु भद्राविवः स्त्रियाणि अपि तथैव, यद्वाऽनिकमाऽऽदिभिरतिचाराता अवसया, एतानाश्रित्य । यद् यद्विमत्यादि प्राग्वत् ॥ १६ ॥

पञ्चमगुणव्रतमाह-

"इत्तो अणुव्वपे पे-चमम्मि आययिमप्यस्यमि ।
परिमाणपरिच्छेण, इत्थं पमाण्यसंगेण ॥ १७ ॥"

इतस्तुत्यदानानन्तरं, धनधान्याऽऽदिनवविधपरिग्रहप्रमाणलक्षणं पञ्चमं अणुव्रते पराचरितमग्रयस्ते भावे सति, क्व विषयं ?, परिमाणपरिच्छेदे परिग्रहप्रत्याख्यानकालगुहीतप्रमाणालङ्घने । अत्रत्यादि प्राग्वत् ॥ १७ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अणुअन्नल्लसवत्थं, रुणुसव्वे ये कुवियपरिमाणं ।
दुणुण चउत्थयमी, पडिक्कं देसिञ्चं सव्वं ॥ १८ ॥"

धनम्-गणिमाऽऽदि (ध०) धान्यं मीमाहादि (ध०) क्षेत्रम्-सन्तुकेतुभयाऽऽमकम् । (ध०) कृष्यम्, रजतम् । सुवणम्-कनकम् (ध०) कुपितं स्थालकबांलाऽऽदि (ध०) द्विपदम्-गन्धी-दास्यादि । चतुष्पदम्-गवायनादि (ध०) श्रेयं प्राग्वत् ॥ १८ ॥

साम्प्रतं त्रीणि गुणव्रतानि, तत्राऽऽद्यप्रतिक्रमणयाऽऽह-
"गमणस्स य परिमाणं, दिसालु उड्डं अहे अतिरिञ्चं च ।
७६

बुद्धिसहस्रतरङ्गा, पदमम्मि गुणव्वप निंदे ॥ १९ ॥"

अत्र गमनस्य च परिमाणं गतीर्युक्ताकरणं, चशब्दात् यद्विनाकान्तं, क्व विषये ?, दिक्षु, तदेवाऽऽह- [उड्डं त्ति] ऊर्ध्वम् [ध०] एवमधस्तिर्यग्दिशाः [ध०] [बुद्धि त्ति] क्षेत्रबुद्धिः, कोऽर्थः ?, सर्वांषु दिक्षु [ध०] सहस्रतरङ्ग त्ति] स्मृत्यन्तर्को, स्मृत्यन्तर्ग इत्यर्थः । [ध०] प्रथमे [ध०] गुणाय व्रतं तस्मिन् यदतिचरितमिदं प्राग्वत् ॥ १९ ॥

साम्प्रतं द्वितीयं गुणव्रतम् । तच्च द्विधा-भोगतः, कर्मेतश्च । भोगोऽपि द्विधा-उपभोग-परिभोगभेदात् । तत्र उप इति स-कृत् भोग आहारमालयाऽऽद्वेगसेवनमुपभोगः, परीत्यसकृद्भोगो भवनाह्वनाऽऽदीनामासेवनं परिभोगः । तत्र गाथासाह-
"मज्जमि य मंसम्मि य, पुण्णे य फले य गंधं मंहे य ।
उवभोगपरिभोगं, वीयम्मि गुणव्वप निंदे ॥ २० ॥"

आवकेण तावदुत्सर्गः प्राप्तुकैरर्गणाऽऽहारिणा भाव्यम्, अस्मिन् सच्चित्तपरिहारिणा, तदस्मिन् बहुसाधवमयाऽऽदीनवर्जितया प्रत्येकमिथाऽऽदीनां कृतप्रमाणेन अभितव्यं, तत्र मयम्-भदिगा, मांसम्-पिशितं, चशब्दाच्छेषाभयद्रव्याणां मनन्तकायाऽऽदीनां च ग्रहः । तानि च प्रागुक्तानि पञ्चोदस्य-योदीनि, पुण्याणि-करीरमथुकाऽऽदिकुसुमानि, चशब्दात्प्रस-संसक्तपत्राऽऽदिपरिग्रहः । फलानि-जम्बूविल्वोदीनि, एषु च मयाऽऽदिषु राजव्यापाराऽऽदी वनेमानेन यत्किञ्चित्काय-णाऽऽदि कृतं तस्मिन्, एतेरन्तर्भोगः स्विचनः, बहिस्स्वयम्- [गंधं मंहे त्ति] गन्धाः-वासाम्, मालयानि-पुष्पलजः, अत्रोपलक्षणव्याच्छेषभोग्यवस्तुपरिग्रहः । तस्मिन्कृतकरुपे, 'उपभोगपरिभोगं' 'भोगो भोगसेन' इति न्यायादुपभोगपरिभोगपरिमाणयाऽऽख्ये 'द्वितीयं गुणव्रतं' अनाभोगाऽऽदिना यदतिक्रान्तं, तन्नन्दामि ॥ २० ॥

अत्र भोगतोऽतिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"सच्चिचने पम्बिद्धं, अण्णोत्तं दुण्णालि ए वआहारे ।
तुच्छोसहिमक्कल्लया, पडिक्कं देसिञ्चं सव्वं ॥ २१ ॥"

कृतसच्चिचप्रत्याख्यानस्य, कृततपःपरिमाणस्य वा सच्चिचसन्ति-रिक्तमनाभोगादिनाऽऽप्यवदरतः सच्चिचाऽऽहारोऽतिचारः १, एवं बुद्धिस्थं गुहाऽऽदि राजादनाऽऽदि वा सास्थिकफलं मुखे प्रक्षिपनः सच्चिचप्रतिषेधाऽऽहारः २, एवमपकस्याङ्गिनाऽऽसेकृ-तस्यापरिगतकर्मकादः पिष्टय भक्षणमपकोपाधभक्षणता ३, एवं दुष्टपकस्य पशुकदिष्टुषकापिभक्षणता ४ । तुच्छं अनुष्ठितं-तुवाद्वासारा, श्रापधाः कामलसुद्धांशमाऽऽदि कानां जन्मयतस्तु-क्रीडापिभक्षणता ५, एतद्विषये "परिक्रमे" इत्यादि प्राग्वत् ॥२१॥
अत्र व्रते भोगोपभोगोत्पादकानि बहुसाधव्यानि कर्मेतोऽङ्गारकर्माऽऽदीनि पञ्चदश कर्माऽऽदानानि तीव्रकर्मापादानानि आनकेण ज्ञेयानि, न तु समाचरणेयान्यतस्तेषु यदनाभोगाऽऽदिनाऽऽचरितं तत्प्राप्तकमणाय गाथात्रयमाह-
"इगासोवणसाडी-माडीकोरीसु वज्जप कम्मं ।
वाणज्ज चव य दे-तलक्खरसंकेसविस्सियं ॥ २२ ॥
एवं खु ज्ञनपणिण-कम्मं निण्णंयं च दव्वाण ।
सरदहतलायसांस्, अस्सिपोसं च वज्जिज्जा ॥ २३ ॥"

कर्मशब्दः पूर्वाधे प्रत्येकं याज्यः, तेनाऽङ्गारकम्, वनकर्म, शकटकर्म, भारकर्म, स्फोटकर्म चेति पञ्च कर्माणि । (ध०)

सत्तराहैनं पञ्चवाणिज्यायाह- [वाणिज्जं इत्यादि] विषयशब्दः प्रत्येकं यावत्, ततोऽन्त्यविषये वाणिज्ये दन्तवाणिज्यम् । एवं लाक्काऽऽदिस्थापि [थो] पञ्चविधं वाणिज्यम् [थो] कर्म आक्का वज्जेयदिति सट्ठुः । [जतपीलणं सि] यन्ने-सत्तुल्लाऽऽदौ पीराने-धम्मस्सत्ताऽऽदि, तेन कर्म जीविका यन्ने-पीरान्कम्, [निज्झणं सि] निनरां लाड्डनय-अङ्गावयव-ज्जेड्ढस्तेन कर्म जीविका ललाड्डनयम् । [वध्वाणं ति] अरण्येऽग्निप्रज्वालनम् (सरट्ठह इत्यादि) सरोज्झट्टाकशायः सारणीकदिपेन, ततोऽ जलनिष्कासनामत्यर्थः, (अस्सईपासं ति) सुधर्थे दास्यादिदुःशीलजन्तुपापेण, झिक्कमत्तम्, मूत्रे च एवं-सुधराशेऽ ग्राह्यापत्येन सम्बन्धेन, तन्नेवप्रकाराणि खरकमाणि गुप्तिवालाऽऽदिति च, 'यु' निश्चयेन, सुआयका वज्जेयदिति ॥ २२ ॥ २३ ॥

साम्प्रमनयेध्दुःसाऽऽरुपं नूतीयं गुणव्रतम् । तत्रार्थो देहस्वज्जाऽऽशीनां कार्यं, तद्वान्नामोऽनर्थः, ततः प्राणिः प्रयोऽज्जे पुण्यधनापहारं दत्तञ्चयेत्, पापकर्मणा विलुप्यते येन सांस्पृधानाऽऽ-चरिताऽऽदिदृक्छनुषां अन्धेध्दुमस्तस्य सुदुर्तोऽऽदिकालाऽधीधना निपेयोऽनर्थेदृक्छनः, तत्र चापधनाऽऽचरितपापापेदेशो ज्ञानाधिकारस्त्वध्यासधानादिवारस्यै । हिक्कप्रमाणप्रमादऽऽचरितं तु बद्धावाच्यत्वात् साक्कात्त्वकृदेव हिक्क्याऽऽह-

"सत्यमिमुससज्जता-तणकट्ठं मंतमूलमेसज्ज !

दिशे द्वावावय वा, पट्टिक्कमे देसियं सव्वं ॥ २४ ॥

एताणुपट्ठुगवण्ण-विज्जेण सट्ठकरवसयः

वय्थासणआमरणे, पट्टिक्कमे देसियं सव्वं ॥ २५ ॥"

शस्त्राग्निमुद्राग्निं प्रतीतानि, यन्त्रकम्-गन्ध्यादि, तृणम्-महार-उत्तराणाऽऽदिदेतुर्मोऽऽदि वा यन्त्रात्मनोशोधनं बहुकरं । वा, काष्ठ-त-अपट्टपट्टाद्याः, 'मन्त्रः' विपापहाराऽऽदि, वर्गाकरणेऽऽदि-वा, गुल्मस्व-नागदमन्त्यादि, उच्चराऽऽधुपशमनसूत्रादि-वा, सामंशा-तनाऽऽदि वा सूत्रकम्, मेघजम्-सांयोगिकद्वयमुच्चाटनाऽऽदिहे-तुः, एतच्छस्त्राऽऽदिप्रभूतजन्तुसङ्घानघातेतुभूते दाक्षिणयाऽऽऽ-जावश्यमेव यद् दत्तं दापितं वा तन्त्रम् 'पट्टिक्कम्' इत्यादि प्राप्य-त् ॥ २५ ॥ स्तानम्-अभयङ्कपूर्वकप्रकाशने, तन्नायतनया व-सस्सत्तकभूयसां संपातिमसत्त्वाऽऽलं वाऽकालं यस्मात्पूतजलेन यत्कृतम्, उद्धतेनम्-संसकृच्छाणाऽऽदिभिः उद्धर्तनिकाश्च न ज-स्तेन हिंसास्तेनकाः कोटिहाकालाः स्वाऽऽदिभिर्मन्त्रेण, पादि-र्थासुतेन, वर्णकः-कम्पस्त्रिकाऽऽदिः विशेषेण कुक्कुमवन्दनाऽऽदि, एते च संपातिमसत्त्वाऽऽऽयतनया कुन्ने, शार्दो-धेयुपीणाऽऽदीनां कौतुकन भुतः शार्दो वा निवृत्त्यैः स्वरं कृतस्तेन, "आउज्जा-यणविणए" इत्याद्यधिकरणं यदभूत्, रूपार्थ-नाटकाऽऽदी-निरीक्षितानि, रम्-अभेयवामाव तदुत्पल्लहेतुवर्णनः, एवम्-गन्धाऽऽदीनां, अत्र विषयप्रदुहासज्ज्ञातयामयाऽऽदिप्रमादस्य पञ्चविधस्यापि प्रहः । यद्वा-आलस्येन तैलाऽऽदिनाजनाम्भ-मनं प्रमादाऽऽचरित, 'मस्मिहव' 'पट्टिक्कमे' इत्यादि प्राप्यत् ॥ २६ ॥

अत्रानिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"कंथेयु कुक्कुटय, मोदरिअहगरणभोगअरिस्ते ।

द्वंजिम अणछाप, तथामिं गुणव्वए निंदे ॥ २६ ॥"

कंथेयो मोहादीपकं हास्यं, कौकुट्ये तत्राऽऽदिविक्रियाम्गमै-हास्यं जतकं चिद्वेद्येनम् २, मोक्ष्यम्-असंशयकमुहापिबम् ३, (अधिकरणं सि) सुगुप्तिविक्रयणता नवाधिक्रयेन नरकाऽऽ-

दिष्टास्मान्नेनेत्यधिकरणं मुशस्त्रोद्वललाऽऽदिस्सुकर्मयोगिका-यां प्रमुष्णीकृतं तच्च तदधिकरणं च नञ्वाचः संयुक्ताधिकरणता । इह विवाकानां संयुक्तं गन्धाऽऽदिन धरणायाम्, तद् दुष्टा जनां गृहज्ञ निवारयितुं शक्यते, विसेयुक्ते तु स्वत एव निवारितः स्यात् ४, (आगअरिस्ते सि) उपभोगपरिज्ञागामिरिकता, तदधिकरणकरणं हास्येऽपि तत्तैलामलकाऽऽदि यावत्वा स्नानाऽ-दी प्रवर्तते (इदमिं अणछापे सि) अनर्थेदुग्धाऽऽरुपे (तद्व-मि) इत्यादि प्राप्यत् ॥ २६ ॥

साम्प्रते शिक्षाप्रदानि, तत्र प्रथमं सामायिकं, तत्स्वरूपं च ए-वंमुक्तमेव, तस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"निविहे दुप्पणिधानं, अणवट्ठानं तद्वा सविहिण्णे ।

सामाहअ विनहकए, पढेमं सिक्कमावए निंदे ॥ २७ ॥"

(विधिं विप्रकारं 'दुप्पणिधानं' कृतसामाधिकार्यमनोवाक्का-यानां दुष्प्रयुक्तता, तत्र मनसा गृहाऽऽदिव्यापारचित्तनम् १, वाचा साविककशोऽऽदिनापणम् २, कर्मानाप्रयुक्तिनाप्रमा-जितस्थाण्डलाऽऽदी निपदनाऽऽदिविधानमर्थ, अनवस्थानम्-सामाधिकारावधेयपूरणं यथा कथंश्चिदाऽनादृत्य करणसद, तथा-स्मृतिविवहानं निज्जाऽऽदिप्रमादान् श्रव्यतयाऽऽनुत्तमम् ३, एतानांश्रिय सामायािकं प्रथमं शिक्षाप्रते निपद्याकृते सम्य-गननुपालितं योऽतिचारस्ते निन्द्यमानं ॥ २७ ॥

अभुता शिक्षावकाशिकं ज्वनम्-तच्च एवं योजनशताऽऽदिना यावत्तीव गृहीतादिग्रन्थस्य तथाऽनीकालं गृहश्रयस्थानाऽऽ-दिः परतः गमननिषेधकम्, सर्वजनसंज्ञकपरणकं च । अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"आगवणे पेमवणे, सद्दे कये पुगलक्कये ।

देसावगासियेमी, धीए सिक्कमावए निंदे ॥ २८ ॥"

देसाऽऽदी कृतदेशवासिकाशिकस्य गृहाऽऽदीर्घस्मृतेनैकचित् काश्चिद्विधानयत्न आनयप्रयोगः १, एवं प्रस्थापयतः प्रेष्य-प्रयोगः २, गृहाऽऽदीर्घः स्वयं करुष्वचित् काशानाऽऽदिना का-यैकरायेमागमने जापयतः श्रद्धानुपातः ३, एवं स्वरूपं देशयतो-मानाऽऽशवास्मा परकपाणि वा प्रेकमाणस्य कानुपातः ४, श्रिय-त्रिनैकाद्विद्विध्यतस्य कस्याचित् श्रेष्ठविद्वेक्षणं स्वकार्य-स्मारनः पुष्टलक्षणः ५, 'देसावगासियेमि' इत्यादि प्राप्यत् ॥ २८ ॥

अभुता पापवोपासम्-तत्र पापं पुष्टिं प्रक्रमाक्रमस्य धत्त इति पापधर्म-अवश्यमप्यस्यादिपदेतिननुष्ठेयो ज्ञानविशेषः, तत्रो-पवसनं पापवोपासम् । तद्वद्विद्वे पापवर्जनं सत्कारुताऽव-सेयाः । अत्र चानिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"संधारुचचारविदी-पमाय तह चेव तोयणाभोए ।

पीरहविदिअविराए, तहए सिक्कमावए निंदे ॥ २९ ॥"

संधारकः-कथ्यतःऽऽदिग्य, उपलक्षणवाच्यरथापौठफल-ऽऽहादि च, (उच्चारं सि) उच्चारप्रश्रवणभूमयो द्वादश द्वादश विष्णुवर्थाण्डलानि, एतां विधौ प्रमादः, कोऽयः १, श्रयान-यो स्मन्तारकं च क्षुण्णं अस्पृश्यकुंतिं दुष्प्रयुक्तं वे-पवशनाऽऽदि कुंतिः प्रथमंतिचारः १, एवं रजोद्वाराऽऽदिना अप्रमाजितं दुष्प्रमाजितं च द्वितीयः २, एवमुच्चारऽऽदिदुर्मा-नामापि द्वाविचिचारी, अतः प्राचयेन- (तह चेव सि) तथैव तदव्यनातोऽनुपयुक्तायां मर्यामर्यातिचारचतुष्टयम् ३, तथा- पापविधिंविधिराते- 'पापविधिश्रुतविधेर्यापि वि-परतोऽनस्वरकालतरणः, यथा-कुर्वापयय कुवाऽऽप्रतिस्व

पौषपे पूर्णं श्वः स्वाध्यासाहारः ऽऽदि इत्यादिभ्यः कारयिष्ये इत्यादि
 क्यपतः पञ्चमोऽतिचारः । पात्राभ्यन्तरे वा- (ज्योषाभोगे पञ्च)
 भोजने-आहारः, उपलक्षणत्वात् देहमकारः ऽऽदि आभोग-उप-
 भोगः, कदा पौषपः पूर्णो भविष्यति येनाह ज्योषे इत्या-
 दि तत्परतन्ति पञ्चमः ५ । एवं पञ्चानिर्वाचनैः पौषपविधि-
 विपरिने विपरिष्ये सति " तदप " इत्यादि प्राप्स्यते ॥ २९ ॥
 साम्प्रतमनिषिद्धिभागाः ऽऽस्ये तृथं शिक्षाप्रतम । तत्र तिथि-
 पत्रोऽऽदि सौकिकस्य बहाराख्यामाह जनकाशेषस्थायाः आवक-
 र्पातिनिषः साधुकस्यने । तस्य सङ्गतो निर्दोषो न्यायाऽऽपत्तात्
 कलानीयावधानाऽऽदिना देशकालश्रद्धास्फकारकमयुक्तः प-
 श्चात्कर्मोऽऽदिदापपरिहारं विधिषो भाग आत्मानुग्रहमुद्य-
 दानमर्तायसंविनामः । अत्र चायं विधिः-कृतपौषपेन श्रद्धेन
 पारणकादने साधुसङ्गाय ऽवश्यमनिषिद्धिभागावधनसंश्र-
 पायित्वम्, अथवा रक्षितयः । यदा- " पदमं जडेण दाह-
 ण " इत्यादि । अत्रानिचरप्रतिक्रमणाऽऽह-

" सन्निधे निषिद्धवर्ण, विधिंन वचनम सङ्करं च ।

कात्याकमदण, चउधे सिक्खाय निदे ॥ ३० ॥ "

देयस्माद्वाऽऽदेरदानवृत्त्याऽतिरक्ताऽऽदिनिरनाभोगेन वा 'स-
 षिधे' पृथग्यादि निष्कृपतः सर्वसन्निक्षेपणनेति प्रथमोऽतिचारः
 १, एवं संचलेन पिदयतः सन्निक्षेपधानता २, स्वकीयमपि
 परकीयमिदमित्यभिदधतः परस्परपक्षः ३, किमस्मादप्यहं न्यून
 इति मात्स्यगृह्णतां भस्मरिता ४, साधुभिक्ताविश्रामतिक्रम्य
 निमग्नमाणस्य कालानिक्तः ५, शेषं प्राप्यते ॥ ३० ॥

साम्प्रतमत्र यद्यामाऽऽदिना दत्तं तत्प्रतिक्रमणाऽऽह-

" सुहिपसु य दुहिपसु य, जा मे अस्मजपसु अशुकपा ।

रागेण व दांसिष व, त निदे न च गरिहामि ॥ ३१ ॥ "

साधुर्धनि विशेषं गम्यं, संविभागजनप्रस्तावात्, नतः
 साधुषु कीदृशे, सुपुं इति ज्ञानाऽऽदित्रयं येषां ते सुदितास्ते-
 पु, पुनः कीदृशे ? दुःखितेषु रजा तपसा वा क्रान्तिषु प्रान्तोप-
 षिपु वा, पुनः किंविशिष्टेषु ? ' न ' स्वयं स्वच्छन्देन यता
 उद्यता अस्वेयतास्तेषु, गुणावयवा विहरस्तु इत्यर्थः । ' या '
 मया कृताऽनुकम्पा अत्राऽऽदेरानुरागः शक्तिः, अनुकम्पाशब्द-
 नात्र भक्तिः सुविना । यथोक्तम्- " आर्यश्चाऽनुकम्पाय, गच्छो
 अणुकम्पया महाभागो । गच्छाणुकम्पया, अशुच्छस्ता कथा
 निरर्थ ॥ ३१ ॥ " रागेण पुत्राऽऽदेरभ्यागतं तु गुणवत्पुत्रजया, तथा-
 द्वेष्टेण-दोषोऽत्र साधुनिन्दऽऽहयः, यथा-अदृष्टानाथनयान्याऽऽ
 दिना मत्ताऽऽवलम्बकलदेहा ज्ञानिजनपरिचयकाः कुधा-
 ऽऽदिनाः सर्वेया निगेनिका श्रमी, यत उपपन्नतां द्वेष्टेन निन्द-
 पूर्वकं याऽनुकम्पा साऽपि निरुहार्हा, अशुमदोषाऽऽनुकहेतुत्वात्
 । यद्वागम- " तहार्क्ये समगता वा माहर्णं वा संजयविरयपाड-
 हयपचक्ष्णापपाचकर्मं दलित्वा सा निदिता । सिंसिता गराह-
 णा अवमज्जता अमगुणं अवीकारगेण अससृणामन्नाह-
 मत्ताधर्मेण परित्याजिता असुखदृष्टावयनाय कम्म परक्रेड । "
 यथा-सुखितेषां वा असंयतेषु पात्रेभ्योऽऽदिपुंशे तथैव नवरं
 ' द्वेष्टेण ' । दग्धानं पुष्पकृतं ' इत्यादि तद्वन्दापदशोनामस्त-
 रेण, अथवा-असंयतेषु पक्षिभ्योऽतिवचकेषु कुलिङ्गेषु, रागेण
 परप्रामोदयार्थादिप्रोत्सा, द्वेष्टेण-प्रवचनप्रत्यन्तकताऽऽदिदशो-
 चनेन, तदर्थेविधेयं दानं निन्दामि, गृहे च, यत् पुनरौचित्यदानं तत्र नि-
 न्दाऽऽह (जिनरापवापिकः दानं दशोद्भूतमसं दशोदितत्वात् ॥ ३१ ॥

सम्प्रति साधुषु यत्र दत्तं तत्प्रतिक्रमिनुमाह-

" साहसु संविभागा, न कत्रा त्वचरणकरणजुत्सेसु ।

संते फासुयदानं, त निदे न च गरिहामि ॥ ३२ ॥ "

काष्ठ्या, नवरं-तत्पचरणकरणजुत्सेष्वियत्र तपसः पृथग्पा-
 दानमनेन निष्काचिना-यपि कर्मणा कृत्यते इति प्राधान्य-
 क्थापनार्थम् ॥ ३२ ॥

संप्रति सल्लसनिचारापरिजिहोपुराह-

" इहलोप परलोप, जीविधमरणं य आसमपभोग ।

पचविहो अइयारा, मा मउभू हुज मरणं ते ॥ ३३ ॥ "

अत्राऽऽशंसाप्रयोग इति सर्वत्र योऽयं, तत्र प्रतिक्रमकं प्रती-
 त्यहोकाः नरलोकास्तथाऽऽशंसा-राजा स्वाभिमुख्योऽजलाप-
 स्तस्याः प्रयोगो व्यापार इहलोकाऽऽशंसाप्रयोगः १, एवं देशः
 स्वाभिमुख्योऽपरलोकाऽशंसाप्रयोगः २, तथा कश्चित्कृतानाशनः
 प्रभूतयोरजनश्रानविहितमदः महमततावलोकनात् प्रचुरवन्द-
 र्त्तु-दवन्दनसम्पददेशोक्तं अस्माकविचित्रात्मकसमृत्तेश्च
 समाकणनात् पुरतः संभूय भूयो नृपः सक्रमिकजनविधीय-
 मानोपबृहद्वधवणात् अनघममन्महजनमध्यस्मारध्वपुस्त-
 कवाचनवस्त्रमादयऽऽदिसत्त्वारनिरिक्तग्राह्यमन्थे प्रतिपन्ना-
 नशनश्यापि मम जीवितमेव मुञ्चरं श्रयः, यत पर्वोधिा
 मदुदेशेन विभुनिर्वर्तत इति जीविताऽऽशंसाप्रयोगः ३, तथा-क-
 श्चित् कर्कशकृते कृतानाशनः प्रागुक्तपुत्राऽऽशंसावैकुण्ठाऽऽशंसा-
 वा चिन्तयानि-कौमोति शोभ न श्रियेऽहमिति मरणाऽऽशंसाप्र-
 योगः ४, तथा-कामलोभाऽऽशंसाप्रयोगः, तत्र कामो भव्यरूपः,
 भोगाः-गन्धर्वस्पर्शाः, यथा ममास्य तपसः प्रभावात् प्रत्य
 सोताम्याऽऽदि नृपादिति ५ । एव पञ्चविधोऽतिचारः मा
 मम नृपाद मरणान्ते यावच्छर्मोन्मूल्य इति ॥ ३३ ॥
 सर्वोऽप्यतिचारः योगत्रयसंभवात्तस्मदुद्देश्यैरेव प्रति-

कामशाह-

" काणेन कायस्यस्सा, परिक्रमं वाद्यस्स वायाप ।

मणसा माणसियस्सा, सर्वस्स वयाइआरस्स ॥ ३४ ॥ "

कायेन वधाऽऽदिकरिणा शरीरेण कृतः कायिकस्त्वयः, आर्ष-
 त्वादत्र दीर्घः, कायेन तपोकायात्सर्गाऽऽनुत्पन्नपरेण देहेन, एवं
 वाचा मदसाऽऽद्यावदानदानाऽऽदिकृपाया कृतस्य वाचिकस्य
 वाचिव मिथ्यातुपकृतकरणाऽऽदिलक्षणया, तथा-अमसा देवत-
 त्वाऽऽदिषु शङ्काऽऽदिकल्पितेन कृतो मानसिकस्त्वयः ममैव
 हा छुष्ट कर्मास्त्यागामानिन्द्रापेक्ष सर्वस्य ज्ञानातिचारस्य प्र-
 तिक्रमामिति सामान्येन योगत्रयप्रतिक्रमणमुक्तम् ॥ ३४ ॥

सम्प्रति विशिष्टस्त्वदेवाऽऽह-

" वंदनवर्धनसकम्पा-रवेसु सस्त्राकसायदरेसु ।

गुत्तीसु समिष्टेषु य, जो अइयारा तथ निदे ॥ ३५ ॥ "

वन्दनं चित्तवन्दनम् (यः) (तद्विधिः-चन्द्रवन्दनं शब्दे तृतीयतमि
 १८६१ पृष्ठादिरभ्य दर्शितः, ' वंदन ' शब्दे च दर्शयिष्यते)
 गुरुवन्दनं च (यः) (गुरुवन्दनविधिः चन्द्रवन्दनं दर्शयिष्यते)
 ' यः ' इति स्मृत्प्रमाणानिपाताऽऽदिना वैकल्यादित्प्रत्ययान-
 तरूपा नियमा वा, शिक्षा ग्रहणाऽऽनिवन्तरूपा क्रियाया, तत्र ग्रह-
 णशिक्षा सामायिकाऽऽदिमुत्राग्रप्रहरणरूपा । यदाह- " सावगस्स
 जडेषां अट्टवचयणमायाया, सकांसिणं लुज्जोविणया सुतथा
 वि अन्धथां वि, पिरेस्सज्जयणं न सुतथा, अन्धथां पुण
 लुज्जायेण सुणहं वि । " आसवन्तिता तु-तमस्करणावयवा

इत्यादि दिनकृत्यलक्षणा, सौरवाणि-जात्यादिमद्वधानानि, तानि प्रतीतानि, श्रुत्वादीनि वा, बन्धनं च प्रतानि वेत्यदि इच्छ-
स्तेषु, तथा-संज्ञाः आदरः १ जय २ विपु ३ परिप्रद ४ रुपा-
चतस्रोः । तथा पराः पदसंज्ञाः-क्रोध १ मान २ माया ३ होम ४
लोक ५ शोष ६ कृपाः मोलितवच दश, पञ्चदश वा, ताञ्च आ-
हाराऽऽदि ४ क्रोधाऽऽदि ४ सुखदुःखमादिविनिगदांशकधर्मी-
यकृपाः, आसु च लोकसंज्ञाभिन्ने वांस्त्रयः तथा-कथः सं-
सारस्तस्याऽऽयो लाभो येषूपस्ते कथायाः क्रोधाऽऽदयः, तथा-
दृश्यते धर्मधनापहारेण प्राणी येस्तेऽद्युभयनोवाकायकृपा द-
रुता, मिथ्यादर्शनमायानिदानशब्दकृपा वा, तेषु तथा गुप्तपु अ-
द्युभयोगनिरोधकृपासु, तथा इयोऽऽदिपु पञ्चसु सामिनिपु, च-
शब्दाद्दर्शनप्रतिमाऽऽदर्शयधर्मकृत्येषु च, निषेधकृपाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तकं निन्द्यतीति ॥ ३४ ॥

सम्प्रते सत्यदर्शनमाहात्म्योपदर्शनायाऽऽह-

"सम्प्रदिष्टी जीवा, जहं वि हु पावं समायेह किंचि ।
अप्यो सि होह बंधो, जेन न निच्छसं कुणह ॥ ३६ ॥"
सत्यविवर्तना दृष्टिर्वा यस्य सत्यगृह्यार्जवा यद्यपि
कथञ्चिदनिर्वेदं पापं कृपाचारमस्मै समाचरति, किञ्चित् स्तो-
कं भयोऽगतिरोधकृपासु, तथा इयोऽऽदिपु पञ्चसु सामिनिपु, च-
शब्दाद्दर्शनप्रतिमाऽऽदर्शयधर्मकृत्येषु च, निषेधकृपाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तकं निन्द्यतीति ॥ ३४ ॥

तं पि हु सपडिकमणं, सत्परिभावं सत्तरगुणं च ।
स्त्रियं वचसामहं, बाहं वव सुमोकिस्त्रयो विज्जा ॥ ३७ ॥"
तदपि यत्सत्यकृपा कृतमधुपं पापं सह प्रतिकर्मण्युन पद-
विधावश्यकं वनेन इति सप्रतिकर्मणं सपरितोपं पश्चात्तापा-
नुगतं, पकारस्य द्वितीयमापत्त्यान्, मोक्षरगुणं च गुरुपदिष्टप्राय-
श्चित्तचरणान्वितं, क्रिमे शोभ्यपुशमयति निष्पत्तापं करोति कृ-
पयति वा आधकः, हुरित्वस्यत्रिषांत्वात् निष्पत्तापं करण्यं वे-
त्यर्थः, कमिह, इत्याह-यथाभिव साधरोममिव सुशिक्षितो
घैह इति । ३७ ॥

दृष्टान्तान्तमाह-

"जहा विस्सं कुणयं, मनुसुसविस्साया ।
विज्जा हगानि मेनेदि, तो तं हवह निविसं ॥ ३८ ॥"
कण्ठ्या, नवरं (विज्जा इति) वैद्याः (ते नि) तत्पापं यद्यप्यस्य
विषाऽऽदिस्तेषां मन्त्राक्षराणां न तथाविधमध्यमवयुधेन तथा-
ऽप्यविच्छेदं दि मणिमन्त्रोपयोगीनां प्रभाव इति तदक्षरध्वनः
पि गुणः संपनोपयत् । ३८ ॥

दृष्टान्तिकमाह-

"एवं अछविहं कम्मं, रागदोससमाज्जियं ।
आलोचंतां य निन्दं, स्त्रियं हणं सुसावज्जो ॥ ३९ ॥"
कण्ठ्या, नवरं सुशब्दः पूजायः स च "कथययकम्मो" इ-
त्यादिना प्योक्तपदस्यानुगुणस्य भावश्चावश्यकस्य सूचकः,
एनमेवापि सविशेषमाह-

"कयपावो वि मणुस्सो, आलोचयनिन्दो गुरुसगासे ।

होह अहरेणहृत्तो, ओहरियमस्व नारवहो ॥ ४० ॥"
सुबोधः । नवरं मनुष्यप्रहर्षभेनेषामिव प्रतिक्रमाहंत्वकथापनार्थस्य,
(आलोचयनिन्दो वि) आलोचननिन्दितः सत्यकृताऽऽलो-
चननिन्द्याविधिरित्यर्थः, गुरुमकारोऽप्यनेन चऽगुरोः रगताया-
ऽऽदेरन्तिके आत्मनैव वा क्रियाप्राणया आलोचनायाः बुद्ध-
भावो दर्शितः, (ओहरिअनह व्व ति) अपहृतभार इवति ॥ ४० ॥
संप्रति आधकस्य बह्मरभरतस्याप्यवश्यकं दुःखान्तो भ-
वतीति दर्शयितुमाह-

"आधस्सपण एएण सावज्जो अहं वि वट्ठरो होह ।

दुक्खाणमंतेकिरियं, काही अचिरेण कांसेण ॥ ४१ ॥"

प्रावश्यकमेतन्नेति पङ्क्तिभावाऽऽवश्यककरणेन, न तु दन्तधाव-
नाऽऽदिना द्रव्याऽऽदर्शयकेन आधको यद्यपि ब रजा बट्ठस्य-
मानकम्मं बट्ठरतो वा विविधसाधवाऽऽऽस्तेऽऽसम्बन्धो भवति
तथाऽऽर्शयत्वाद्दारादुःखानां शारीरमानसानाम् (अर्थाकारि-
य) अन्तर्कथो विनाशो करिष्यत्यचरेण स्तोकेनैव कांसेन । अप्र-
चान्नक्रियाया अनन्तरहेतुर्न्यायात्प्रायतचारिषं तथाऽपि परम्परा-
हेतुरिदमपि जायते सुदर्शनाऽऽदिविनेति ॥ ४१ ॥ ४० । (सुदर्श-
नवृत्तम् 'काउस्सम' शब्दे तृतीयभागे ४२३ पृष्ठे दर्शितम्)

संप्रति विष्मृतातिचारं प्रतिक्रमिषुमाह-

"आलोचना बट्ठविहा, न य संभरिया पडिकमण कासे ।

मूलगुणउत्तरगुणं, ते निदे ते च गरिहामि ॥ ४२ ॥"

कण्ठ्या, नवरं 'आलोचना' गुरुभ्यां निजज्ञापकथनम्, उपचा-
रात्कारणतृता प्रमादक्रियाऽप्यलोचना (पडिकमणकाले ति)
आलोचनातिन्दागहाऽऽवरं ॥ ४२ ॥

एव प्रतिक्रामको दुष्कृतनिन्दाऽऽदीन् विषया विनयमूलधर्मा-
ऽऽर्शनाय कायेनाप्युत्थितः "तस्स धम्मस्स केवल्लपज-
स्समं ति" जणित्वा मङ्गलमभिमदमाह-

"अभुदिआं मि आरा--दगाहं विरओ विराहणाए अ ।

तिविदेण पडिकेनो, वेदमि जिणं च ववोस्सो ॥ ४३ ॥"

तस्य गुरुपात्रे प्रतिपन्नस्य धर्मस्य आधकधर्मस्य केवल-
प्रज्ञस्य अभ्युत्थितोऽस्म्याराधनाय उद्यतोऽहं सत्यम् पा-
लनार्थं, विरतञ्च विराधनाया निवृत्तः क्षयरतायाः श्रविधेन-
त्यादि सुगमम् ॥ ४३ ॥

एवं मार्वाजिनाश्रया सत्यकथशुचयश्च त्रिलोकगतत्वापनाहं-
दृष्टान्तमाह-

"जावति चेइयाहं, वट्ठ अ अहे अ तिरिगलोप अ ।

सव्वाहं ताहं वेदं, इह संतो तथा संताहं ॥ ४४ ॥"

कण्ठ्या, नवरं । इह संतो (ति) इह स्थितः ।

सम्प्रते सर्वसाधुवृत्तनायाऽऽह-

"जावतं के वि साहं, भरंरभय मडाविदेहं अ ।

सव्वाहं तेसि पणओ, तिचिदणं तिदहंरिया ॥ ४५ ॥"

यावत्तः केचित्साधवो जिनस्वरिकत्विकाऽऽदिभेदमिभ्राः, स-
त्त्वतो नवकाटिसहस्रसंख्याः, जघन्यवस्तु क्रिकाटिसहस्र-
प्रतिमाः, जरतैरावतमदाविदेहं, चशब्दात्सद्वर्णादिनाऽऽकर्म-
श्यादेषु च, सर्वत्र्यस्तेभ्यः प्रयत्नस्त्रिष्वेतेभ्यः इति सुगमम् ॥ ४५ ॥
एवमसौ प्रतिक्रामकः कृतसमस्तैवेत्यपतिप्रणोतत्रिविधका-
लेऽपि बुभभावमाशंसमाह-

"चिरसंचयपावपणा-सणीह भवसयसहस्रमहणीए ।

चउधोसजिणविणिग्गय-कहाक् थोसंतु मे दिअहा ॥ ४६ ॥ "

कण्ठया, नवरं कण्ठया तस्मात्तच्चारणतट्टुणोक्तानेनचच-
रितवन्ताऽऽदिकया एवमपचत्ता, (थोसंतु) च जन्तु ॥ ४६ ॥

संप्रति मङ्गलपूर्वकं जन्मान्तरं ऽपि समाधिबोध्याऽऽशस्तामाह-

" मम मंगलमरहंता, सिद्धा साह सुअ च धम्मो य ।
सम्मदिहो देवा, दितुं समोदि च बोदि च ॥ ४७ ॥ "

मम मङ्गलमरहन्तः, सिद्धाः साधवः, भुक्ते अङ्गोपाङ्गोऽऽया-

गमाः, धर्मश्चापि त्राऽऽमकः, चशब्दाङ्गोक्तो समाश्च, शरणं चेत इति

कण्ठयम् । " चत्तारि मंगलं " इत्यादी चत्वार्येव मङ्गलान्युक्तानि,

अत्र तु धर्मान्तर्गतत्वं ऽपि श्रुतस्य पृथग्प्रदणं कर्त्तव्यकार्याभ्यां

समुद्भूताभ्यामेव मोक्ष इति ज्ञापनायम् । तथा-सम्यग्दृष्टयोऽहं-

त्वाङ्गीकृता देवाश्च देव्यश्चैकेशपादेवा यक्षाभ्यामभूतयो दद-

न्तु प्रयच्छन्तु, समाधिं चित्तस्वास्थ्यं, बोधिं प्रेत्य जितधर्म-

प्राप्तिकामः । आह-ते देवाः समाधिदत्ते किं समर्थाः, न वा ?

यद्यसमर्थोऽस्मि तत्रार्थधनस्य धैर्यधर्मः । यदि समर्थोऽस्मि

दूरतन्त्राप्रत्येकः किं न प्रयच्छन्ति ? अथैव मन्वन्त-योग्यानामे-

व ते समर्था नाऽयोग्यानां, तर्हि योग्यैरेव प्रमाणं, किं तैर-

जागलस्मृतनक्षत्रैः ? अत्रोच्यते-सर्वत्र योग्यैरेव प्रमाणं, परं न

वयं विचारकस्मिन्निर्वाताऽहं देवकान्त्यादिनाः किं तु जिनम-

नानुयायिनः । तच्च सर्वेभ्यस्समृदाऽऽऽमकस्याद्वादमुक्तानिर्भेदं,

" सामग्रायं जिनका " इति वचनात् । तथाहि-घट्टनिष्पत्तौ

सूत्रं योग्यतायामपि कुत्रात्रचक्रीवरद्वयकदवाऽऽदयोऽपि

तत्र महत्कारिकाकरणम् । एवमिहापि जीवयोभ्यन्तार्यां सत्या-

भक्तिरन्तर्गत्या प्रत्युत्तिराकारणं देवा अपि समाधिबोध्यादिना

समर्था भवन्ति, मेतायोऽऽदिरित्येतानां न निरर्थका तत्-

त्वायेनेति ॥ ४७ ॥

ननु स्वीकृतप्रत्ययं प्रतिक्रमणं युक्तं तत्त्वजिनां, त्रतासखेना-

र्त्तितत्वाऽऽसम्भवादिनित्यं, भवम् ; यतो नातकारण्येव प्रतिक्र-

मणं किं तु चतुर्षु स्थानेषु इति । येषु चतुर्षु स्थानेषु प्रतिक्र-

मणं भवति तदुपदेशनायाह-

" पारिसङ्काणं करणं, किञ्चानमकरणे अ पट्टिकमणं ।

अस्सद्वहणं न तद्वा, विवरीअपकरणे य ॥ ४८ ॥ "

प्रतिपिङ्गानां सम्यक्त्वाद्युत्पत्त्याऽऽदिसंस्थित्यहेतुशङ्कावधाऽऽदी-

नां करणं, कृत्यानां चाङ्गीकृतपूजाऽऽदित्ययमानामकरणं अत्रक्षानं

च निगोदऽऽदिविचारवप्रत्यये, तथा-विषयोरप्रकृषणायाम्-उ-

त्तमानुदेशनायाम् । इयं हि चतुरन्तरादुपलब्धसमस्तहेतुसमीच्या-

देवैरित्यर्थः, तस्यां चानामोनाऽऽदिसा कृतार्थां प्रतिक्रमणं भवती-

ति ॥ ४८ ॥ घणं (आवकस्य धर्मकथनेऽर्थकारोऽस्ति ?), अथवा-

नानुनीतिं प्रश्नोत्तरम्-धम्मकहा । शब्दे २७१४ पृष्ठे ग-मः ।

साप्रत्यस्मर्त्तादसंसारसागराऽऽऽऽतन्तर्गतानां सत्त्वानामभ्योऽ-

प्यथैरसज्जन्तु तत्क्षमणायऽऽह-

" खामिमे सव्वज्जो, सव्वे जीवा खमेतु मे ।

मिच्चं मे सव्वज्जुत्तु, वैरं मज्जेनं कण्ठे ॥ ४९ ॥ "

क्षमयामि सर्वजीवानन्तर्गतवैषम्यज्ञानमोहाऽऽऽवृत्तेन या तेषां

कृता पीडा नयोरपगमाद्दुःखं यथामि, सर्वे जीवाः क्षाम्यन्तु मे तु-

च्छादितम्, अत्र हेतुमाह-अर्था मे सव्वज्जुत्तु, वैरं मम न कनाच्च-

कारणं ? मोक्षसाधनेतुमिस्तान् सर्वान् स्वशक्या क्षमयामि, न

च केपाश्चिद्विद्वद्भ्रान्तमपि विधाते वेत्तेऽस्मिनि । वैरं हि भूरिजवप-

रम्पराऽनुयायि कमठकृत्युदासीनमिवेति ॥ ४९ ॥

साम्प्रतं प्रतिक्रमणाध्वनयन्मुपसंहरन्त्वस्मानमङ्गप्रदर्शना-

र्थमाह-

" एवमेदं आलोच्य, निदिय गार्हियं दुग्गुज्जिं सस्मं ।

तिविदियं पमिक्कितो, वेदाम् जिणं चउधोसं ॥ ५० ॥ "

कण्ठया । नवरं- (दुग्गुज्जिं तं) जुगुप्सितत्वा-पिशु मां पापकारि-

णामत्यादना, सम्यगिति च सर्वत्र योग्यम् । इत्येवमपक्वचन्-
स्वबोधनाय आक्रान्तिक्रमणसूत्रसंक्षेपाधोऽत्र लिखितो, विस्त-

राधस्तु बृहद्भूतस्तत्त्वार्णितश्चावस्यः ।

अत्र च प्रसङ्गोऽन्यायापि शेषमुत्रापि व्याख्यायन्ते-

" आचार्यं उवउत्ताए, ससिं साहमिअ कुल्लं गणं य ।

जे मे केअ कत्ताया, सव्वे तिविदियं खामिमे ॥ १ ॥ "

आचार्यं उपाध्यायं शिष्ये साध्यामिकं कुल्लं गणे च ये (मे)

मया कर्त्तव्यतायाः कृताः सन्ति, तां सर्वान् अहं त्रिविधेन

मनोवाक्यायोगेन क्षमयामि ॥ १ ॥

" सव्वस्स समणसेय-स्स भगवओ अज्जिं करिअ ससिं ।

सव्वे खमावइत्ता, खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥ २ ॥ "

सर्वेभ्यः श्रमणसङ्घस्य भगवतः अज्जिं कृत्वा शीर्षं सर्वं

क्षमयित्वा क्षाम्यामि सर्वेभ्यः च आहमपि ॥ २ ॥

" सव्वस्स जीवरासि-स्स जावओ धम्मनिदिअनिअचित्तो ।

सव्वे खमावइत्ता, खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥ ३ ॥ "

सर्वेभ्यः जीवराशेर्जावतो धर्मे निहितं निजचित्तयेन स तथा ई-

हताः सर्वे क्षमयित्वा क्षाम्यामि सर्वेभ्यः अहमपि ॥ ३ ॥ अथो-

पात्तिकप्रतिक्रमणे सव्वकुल्लामणाऽदो क्ते " इच्छकारि सुहृदाश्च

सुखनपशरारिगवापाधसुखसंज्ञमयाधारिवदो ज्ञो । " इत्यादि-
चन कथनीयं न वा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-तथापात्तिकप्रतिक्रमणे

सव्वकुल्लामणाऽदो क्ते " इच्छकारि सुहृदाश्च " इत्यादिपठ-

नमाधेकं संभाव्यते, सामाचार्यादावज्ञानान् ४२ । ४० । २

प्रका० । सहलपुत्रकुम्भकारकृते प्रतिक्रमणमूत्रामिति प्रघोषः

सत्यानं वा, कस्य कृतिवो सा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-आक्रान्तिक्रम-

णानुब्रमणम् इतिपञ्चाशकवृत्तौ प्रोक्तमास्ति, कुम्भकारकृतमिति

प्रघोषस्तु तत्रोत्तरं इति ज्ञायते ७८ । ४० । १ प्रका० । ज्ञेयोः आ-

क्षयोः प्रतिक्रमणकरणसमयेऽध्यात्मामार्यिकं कृते सति एक-

स्य हस्तादपरेण चरवन्नके पानिते उभयोर्मध्ये कस्यार्थापि

क्षमायति ? किमुत्रापि प्रतिक्रमणः, पक्षां यानि प्रश्ने, उत्तरम्-

ज्ञेयोः आक्षयोः प्रतिक्रमणकरणऽऽदी सावधानानर्थक्यं चरव-

लका मुदीनां भवान्, अथ यदि द्वितीयहस्तप्रगतेन हेतुना

पतात तदा तस्यार्थापिथकी समायति, यदि च मुदीनाऽप्य-

सावधानानर्थक्यं, तदानर्थार्थापिथकी समायतीति १ ॥

४० । ४ प्रका० ।

(२९) विराघनायां प्रायश्चित्तानि-

जेणं पट्टिकमेतेह वा वेदंतेह वा सञ्जयं कमेतेह वा परि-

भमितेह वा संचरेतेह वा गण्डं वा ठिण्डं वा पट्टलमेतेह वा

उट्टियलमेतेह वा तेउकारेण वा फुणियलमेतेह भवेजा, मे णं

आर्यविल्लं न संवेरेजा तथो चउथे (पटा०) तेणं वा गि-

लारेणं वा जइ णं कदि वि केणइ कारेणं जाणं अमइ

मीयन्थुगुरुणो अणुणापणं महमा कयादी पट्टपट्टिकम-

णं कयं हवेजा, तथो मामं जाव अवेदे चउमसे जाव नूणं

वयं च जेणं पदमाए पोरिसीए अशङ्कताए तयाए पोरिसीए अशङ्कताए भवे वा पाणं वा पडिगाहेजा वा, परि-
श्वेजेजा वा, तस्स यं पुरिमहुं । महा० १ चू० ।

“ सव्वसो चउत्थं ” सव्वसिस्सु प्रतिक्रमणे अकूते चतुष्प-
मं जित० । तथा प्रभातप्रतिक्रमणसमये प्रथमतः “ कुसु-
मिणुसुमिणमोहावणियं काउस्समं ” चतुस्रोक्तस्य मानं
करोति, तदा “ चंदेसु निम्मलयर ” इति यावत् “ सागर-
वरगंजीरा ” इति यावद्वहति । तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथम-
तः “ कुसुमिणुसुमिणकाउस्समं, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत स्वा-
ध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददाति । अत्र प्रभात-
प्रतिक्रमणसमये प्रथमतः “ कुसुमिणुसुमिणमोहावणियं
काउस्समं ” चतुस्रोक्तस्य मानं करोति, “ तदा चंदेसु नि-
म्मलयर ” इति यावत्सागरवरगंजीरंति यावद्वहति । अत्र
क्लमाश्रमणे “ चंदेसु निम्मलयर ” इति यावत्करोति, यदा
पुनः स्वप्नं तुष्यन्तानिचारे जातो भवति, तदा तमस्कार-
मकामधेयं चिन्तयतीति ॥ ३ ॥ तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथ-
मतः “ कुसुमिणुसुमिणकाउस्समं, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत
स्वाध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददाति । अत्र प्रभातप्र-
तिक्रमणे प्रथमतः कुसुमिणुसुमिणमोहावणियं काउस्समं च
कृत्वा चत्वारि क्लमाश्रमणानि च दद्यात् क्लमाश्रमणयोगेन
स्वाध्यायं च कृत्वा प्रतिक्रमणं करोति । यत उक्तम्— “ इति-
या कुसुमिणुसुमिणं, जिणुसुमिणं तदेव सव्वसाश्रं । सव्व-
स्स वि सक्कप्य, निज्जि य उस्समायाव्वं ॥ १ ॥ ” एषा
गाथा भीक्षाममुन्दरवृत्तिकृतस्वामिचारिण्ये वनेते, तथा भी-
क्षुव्यवधानसूत्रेऽप्येवमेव कृतवन्तस्संश्लेषया च वयमपि
तथैव कुर्म इति स्वाध्यायानन्तरं चत्वारि क्लमाश्रमणानि द्या-
नाति विधिः कर्त्तव्यः प्रथमे वनेते, तस्यापि प्रतिषेधा नास्ति,
परं यथा वृद्धाः कृतवन्तस्तथैवदानीं कुर्म इति ॥ ३ ॥ ही०
४ प्रका० । वर्षमध्ये कियन्ति प्रतिक्रमणानि-चतुर्मासकं
पुण्यमायमनुत्तदा प्रतिक्रमणानि पञ्चाविंशतिरष्टविंशतिर्वा
बभूवुः, तथा तानि शास्त्राक्षरवज्रं विधीयमानानि परम्परातो
वा, शास्त्राक्षरवज्रं वज्रश तदभिधाने नसाधिमिति प्रश्ने,
उत्तरम्-अत्र वर्षमध्ये प्रतिक्रमणानि पञ्चाविंशतिरष्टविंश-
तिर्बैति कर्त्तव्यं ज्ञानं नास्ति, शास्त्रमध्ये तु देवासंस्कारप्रका-
शिकावातुर्मासिकसांस्कारप्रतिष्ठापणानि पञ्च प्रतिक्रमणानि प्र-
तिपादितानि सन्तीति ॥ १५ ॥ ही० ४ प्रका० । रात्रौ ये
सुखनक्षिकां अकथयन्ति तेषां सान्ध्यप्रानातिक्रमणानिः
बुद्धिमती, अन्यथा वा इति प्रश्ने, उत्तरम्-रात्रौ ये सुख-
नक्षिकां ज्ञप्स्यन्तीत्यत्र “ आर्वाहिकया वरकय, उस्सुय-
वयणे कहांन गोयथा । पायच्छिन्नं जम्हा, अकप मुदुधं कप
लहुमं ॥ १ ॥ ” इति प्रतिक्रमणहेतुर्गम्यथाऽनुत्तराणं प्रतिक्र-
मणरूपमेव सुन्दरं प्रतिपाति ॥ १२ ॥ ही० ३ प्रका० । पाक्षिक-
प्रतिक्रमणगताऽऽदिः क्लामणावसरे “ निरधारगपरमा होइ ”
इति कथ्यते तदा आकाऽऽदिभिर्मात्रं किञ्चित्देव कथनीयमुत-
“ इच्छामो अणुसट्ठि ” इति तत्र आकाऽऽदिभिः “ इच्छामो अणु-
सट्ठि ” इत्येव कथनीयं, न तु “ निरधारगपरमा होइ ” इति
॥ १ ॥ तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणपथेने गाथार्थस्य शास्त्रिकथना-

ऽऽदेशं ददति इत्यादि । अत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणशालेः कथयित्वा
अग्रतश्चतुर्मासकस्य काव्योत्सर्गं च, तत्राप्रकटमेकं च कथायिता
शालिं कथयति एतावन्नेव शुद्धानि, त्रितीयवारं “ पंचः सव्वेग-
स्स काउस्समयस्स ” करणं विद्यते ज्ञातो नास्तीति ॥ ही० ४
प्रका० । तथा-तैलऽऽदिप्रतिक्रमणानि शुद्धानि, न वा ॥
इति प्रश्ने, उत्तरम्-तथा-तैलऽऽदिप्रतिक्रमणानि प्रतिक्रमणाऽऽ-
दिदेशप्रदाने न सुविहितऽऽच्चरितं, परं कपि तदभावे
जिनभवनाऽऽदिनिर्वादासंभवेन निवारयितुमशक्यमात्रं २३ ।
ही० ३ प्रका० । पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्यं चैत्यवन्द-
नादारभ्य किं सुत्रं यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यते ३४ ।
पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणे क्रियमाणे विज्ञासंज्ञां कुतः स्था-
नारिक स्थानं यावत्पुनः प्रतिक्रमणं क्रियते ३५ । इति प्रश्ने, उत्त-
रम्-पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्यं चैत्यवन्दनादाराभ्यं “ इच्छा-
मो अणुसट्ठि ” यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यमाणं परम्परया
दहयते, परं व्यवकाजराणि नापलप्यन्ते ३४ । पाक्षिकप्र-
तिक्रमणे पाक्षिकाविचारऽऽलोचनादधीनं यदा क्लृप्ता जायन्ते
तदा सत्यवसरं चैत्यवन्दनाऽऽदि पुनः कर्त्तव्यमिति वृत्तसं-
दायः ॥ ३३ ॥ ही० ३ प्रका० ।

(३०) प्रतिक्रमणपद्धतम्—

पट्टिकमणोऽं भेते ! जीव किं जणपइ ? पट्टिकमणोऽं व-
यच्छिद्वाइं पेहेइ, पहियवयच्छिद्दं पुण जीव निरुद्धामवे अ-
सवलचारिणे अट्ठमु पवयणमायासु उवउते अणुहणे मुण्य-
णिहिणं विहरइ ॥ ११ ॥

हे भदन् ! प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति ? गुरुगृह-हे शि-
ष्य ! प्रतिक्रमणेन अपराधेषु, पञ्चाश्रमवर्तनेन व्रतच्छिद्वाणि
पिदधानि व्रतानां प्राणतिपाताविरमणाऽदीनां छिद्वाणि अ-
नीचाग्रेन स्थगयति क्लृप्तिः, पणितव्रतच्छिद्वाः सन् पुनर्जीवो
निरुद्धाऽऽश्वां भवति, निरुद्धाऽऽश्वश्च पुनश्चालचारिणोऽ-
प्यु प्रवचनमागच्छु उपयुक्तः सन् समितिगुणितु सावधानः
सन् अपृथक्त्वः संयमयोगेभ्योऽभिन्नः सन् सुप्रणिहितो
विहरति, सुप्रणिहितानि असन्मार्गात् तिपेथ समारो व्य-
वस्थापितानीन्द्रियाणि येन स सुप्रणिहितेन्द्रियः सन्मार्ग-
स्थापितेन्द्रियः साधुः स्वमार्गं विहरन्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ उक्तं २६
अ० प्रतिक्रमणार्हप्रायश्चित्तमेदं, व्य० ३० । आ० ३० । आ० ३० ।
आवश्यकान्तर्गतं स्मरलनान्दप्रतिपादकः पथ्यनीयशेषः, पा०
(३१) आकाः प्रतिक्रमणे कुर्वाणा वन्दनकदानावसरं किं मुख-
वक्षिकां शुद्धमयीं शुद्धानि, किमुत पापपुच्छनोर्गं मुख-
वक्षिकां मुक्त्वा वन्दनकाऽऽदि ददतीति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रति-
क्रमणे कुर्वाणा आका वन्दनकदानावसरं मुखवक्षिकां शुद्ध-
भूमौ रजोहरणोपरि वा शुद्धानि । नात्यत्रति विधिरिति ६७ ।
प्र० । सैन० १ उल्ला० । तथा-गुरुपादप्रति प्रतिक्रमणाऽदिकं
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलदेववन्दनं विना सर्वं प्र-
तिक्रमणाऽदिकं शुद्धनीतिं नवपादुकापुण्याऽदिविपरिच्येत इ-
ति प्रतिक्रमणाऽदि न शुद्धनीतिं वाच्यं, पुण्याऽर्थवित्तीजनप्र-
तिमानामग्रेऽपि प्रतिक्रमणाऽदिक्रियायाः शुद्धमानत्वादिति ।
४५ प्र० । सैन० २ उल्ला० । तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणमुखवक्षिका-
प्रतिस्त्रिजानान्तरं पौषधिकं विना प्रतिक्रमणमुत्पादऽदेशं दत्तो
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुण्यवृत्त्या पीपधिकस्य दी-
यते, इदं बुद्धवचोऽस्ति, परमेकान्तो ज्ञातो नास्तीति ॥ २० ॥

प्र० । सेन०२ उल्ला० । तथा-पाक्षिकप्रतिकमणं कृतं कदा नि-
धायते इति प्रश्ने, उत्तरम्-चेत्यवन्दनम्-इदित आरभ्य शान्तिं
यावत् क्षुब्धवार्ता इति परम्पराऽस्ति । १२१ प्र० । सेन०
२ उल्ला० । तथा-सन्ध्याप्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि
कानीति प्रश्ने, उत्तरम्-“ नमो अरिहंतारे ” इत्यादि
संपूर्णमस्काः । “ करंमि भंते । सामांश्रं ” इत्यादितः
“ अपाणं वोमिरामि ” इत्यन्तं प्रथमं सामायिकाध्ययनम् १ ।
“ लोणस्सुज्जायगे ” इत्यादितः-“ सिद्धा सिद्धि मम दिसं-
तु ” इत्यन्तं द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् २ । “ इच्छामि
खमामसला । वंदिं ज्ञाविणज्जाण निविहीआए अणुजाणइ
मे मिउमहं ” इत्यादि तृतीयं वन्दनकाध्ययनम् ३ । “ चत्तागि
मंगलं इच्छामि पंडिकमिं जं मे देवसिद्धिं० ” इच्छामि प-
डि० । “ इगियावहिअणु० ” इच्छामि पंडिक० । “ पमा-
मिज्जाण० ” इत्यादि चतुर्थ प्रतिकमणकाध्ययनम् ४ । “ इच्छा-
मि ठां काउमसंगं० ” “ तस्म उत्तरीकरणेणं० ” अन्त्य-
ऊर्ध्वमिणं मव्वल्लेण अरिहंतं च इच्छाणं० ” “ पुक्खरवरदी-
हं० ” “ निज्जं तुज्जलं ” “ वेयावचगराणं० ” “ इच्छामि ख-
मामसला । अमुदुआ मि अस्मिन्नपुत्तागि खमिं० ”
“ इच्छामि खमामसला । पिंभं च मे जंभे ” इत्यादि पञ्चमं का-
यात्मकाध्ययनम् ५ । “ उगाए मूरे नमुक्खिरसिद्धिं पक्खवा-
मि ” इत्यादीनि सर्वाण्यपि प्रत्याख्यानमन्त्राणि षष्ठे प्रत्या-
ख्यानकाध्ययने च ६ । इदानीं प्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि
परम्परया ज्ञेयानीति १४१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-प्रति-
क्रमणहेतुगर्भे प्रातिक्रमणकमणविधौ प्रातिक्रमणप्रतिश्रुतका-
यात्मकमनः चेत्यवन्दनं ततः स्वाध्याय एव पश्चात्प्रतिक्रम-
णाऽऽदौ चत्वारि क्षमाप्रमाणान्युक्तानि स्मरन्तीति, एवं तु क्रि-
यते, तत्किं वीजमिति प्रश्ने, उत्तरम्-यतिदिनचर्याऽदौ स्वाध्या-
यादनु चत्वारि क्षमाप्रमाणानि प्रोक्तानि, आद्यदिनकृत्य-
वृत्तिवन्दनारुह्यादी तु स्वाध्यायादनु प्रतिक्रमणस्थापनमु-
क्तं, ततस्तानि स्वाध्यायं कुर्वन् प्रायतेऽयं च विधिः-परम्प-
रया बाहुल्येन क्रियमाणाऽस्ति, सामाचार्यविशेषेण बोधय-
थाऽपि विरुद्धमिति । १६२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-ऽऽ-
न्मीयप्रतिक्रमणविधिः संपूर्णः क मूलमंत्रेऽस्तीति प्रश्ने,
उत्तरम्-आवश्यकपञ्चावश्यकमन्त्राणि । कियान् विधिरूपल-
भ्यते, कियान्त्तु सामाचार्यादाविति । २०१ प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा-संवत्सरिकप्रतिक्रमणकार्यान्तमं चत्वा-
रिंशद्विंशत्येकानां कथयित्वा तन्प्राप्ते एको नम-
स्कारो वक्तव्यः, पश्चात्कार्यान्तमः पारुषीयः कश्चिच्च, प्रा-
न्तं नमस्कारं वक्तव्यं, न श्वेतेन किं प्रमाणमिति प्रश्ने, उ-
त्तरम्-सांस्कृत्यिकप्रतिक्रमणं सनमस्काराख्यारिशालाको-
रुद्योतकरकार्यान्तमः प्रतिक्रमणहेतुगर्भंऽऽदावुक्तोऽस्ति, पार-
ुषीयैणांऽपि तथैव क्रियते इति । २२४ प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा-पाश्चात्यग्राही साधुसमीपे समागत्य यत् आ-
ज्ञाः प्रतिक्रमणं कुर्वन्ना इत्यन्ते, तस्याखराणि कुत्र ग्रन्थे
स्मरन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-सामाचार्येणुसारं यथा वीषधकर-
णाय पाश्चात्यग्राही समीपसमागमनं दृश्यते, तथा प्रतिक्र-
माकृतेऽपि, तदयुक्तितमद ज्ञायत इति ३११ प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा-पाक्षिके प्रतिक्रमणौ आर्क्षेच्छमानास्तथाचारा-
ऽऽपत्तीचाराः साधुभिः श्रूयन्ते केवलसाधयश्च प्रतिक्रान्ता-
स्तानिचाराः कथयन्ति, न वा, साधुस्तु न केचिदकथयन्ती-

ति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलसाधुभिः पाक्षिकप्रतिक्रमणं कियमाणे
तपश्चाचार्याऽऽध्यायनार्थं यथायानि तदा स्वयं कथनीयास्त-
त्प्रवृत्तिरपि दृष्टाऽस्तीति । ३३२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-
“ देवसिद्धिआपन्नपक्खिण्णि ” कार्यान्तगर्भानियुक्तिगतचतुर्नव-
नितमगाथायां हारिभद्रायां वृत्तौ व्याख्यानाऽस्ति, तत्रैक-
स्मिन् प्रतिक्रमणं त्रयो गताः प्रतिक्रमिताः स्मरन्ते, पञ्चस्यपि
प्रतिक्रमणेषु यत् ल्याते यथा समाप्ता गमा भवन्ति तथा
व्यक्ताः प्रमादा इति प्रश्ने, उत्तरम्-देवसिद्धिऽऽदिषु पञ्चसु
प्रतिक्रमणेषु प्रारम्भानन्तरं यत्प्रथमम्-“ करंमि भंते ! ” इत्या-
द्युच्चारणं स प्रथममप्रारम्भस्तदनु प्रतिक्रमणमूत्रपाठानवस-
रे, यत्-“ करंमि भंते ! ” इत्याद्युच्चारणं स द्वितीयमप्रारम्भ-
स्तस्योच्चारणद्वयोः प्रथममगम्य समाप्तिः, तथा तृतीयवेलायां
यत्-“ करंमि भंते ! ” इत्याद्युच्चारणं स तृतीयमगम्य प्रारम्भ-
स्तस्य पूर्वं तु द्वितीयमगम्य समाप्तिः, तृतीयमगम्यमितिस्तु
तत्तत्प्रतिक्रमणमसामिति यावदिति श्रीश्रावश्यकवृहद्व्याख्यानसा-
हेणावसीयते इति । ३३१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-सं-
ध्याप्रतिक्रमणवप्रातःप्रतिक्रमणं आद्यानां प्रतिक्रमणमूत्राऽऽ-
देशो न दीयते, तत्र का हेतुर्निति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रातः प्रतिक-
मणं वादस्वरेण न कर्तव्यमन्यागमनीया गीतिः, आद्यानामा-
देशान्ते तु ते प्रतिक्रमणमूत्राध्यायार्थं वादस्वरेण कथय-
न्तीति तद्विलोपः स्यादिति प्रातःप्रतिक्रमणाऽऽदेशो न दीयते
इति । ३६६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-स्वाध्यायस्तनिकाऽऽदीनां
प्रतिक्रमणकरणोदीरणा क्रियते, त्रिवारं सामायिकाऽऽदिदण्ड-
कं चोच्चार्यते तदुक्तमयुक्तं वेति प्रश्ने, उत्तरम्-स्वाध्याय-
स्तनिकाऽऽदीनां प्रतिक्रमणकरणे पौराणिककरणं न युक्तं, यदि च
ते स्वयं प्रतिक्रमणं कुर्वन्ति पौराणिकाऽऽदिदण्डकं त्रिवारमु-
च्चरन्ति तदा द्रव्यत्रैककालाभावानुसारं नानुक्ताऽऽदिगुण-
संबन्धः स्यात्तदोच्चार्यते, यस्माच्छुद्धिऽऽध्ययं दृश्यते-“ नमो
मव्वाणुत्ता, मव्वनिसेहो अ पवयणे नथि । ” इति ४२२ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । तथा-स्वाध्यायमण्डलां प्रतिक्रमणं कुर्वन्ति
तत्कथितं प्रतिक्रमणमूत्रं आद्यानां स्तवनाऽदिकं यतिनां च
शुद्ध्यति, न वा, तथा-उपवन्ताऽऽदिप्रत्याख्याने ये कसेलक-
पानीयं पिबन्ति तेषामुपवन्ताऽऽदिकं कार्यते न वेति प्रश्ने, उ-
त्तरम्-द्रव्यत्रैककालाभावानुसारं तेषांत्तरवदनुसंधेया इति
४२२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-प्राज्ञानकस्यापि स्थि-
त्या प्रतिक्रमणं कृतं शुद्ध्यति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तदु-
परि कृतं न शुद्ध्यतीति प्रतिक्रमणमूत्राऽदिकथनं वलायां तु
तत्रापेवपुष्पमिति । ४२३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-पद-
स्थं विना स्थापनात्र प्रतिक्रमणं क्रियते तदा क्षामणकविधिः
कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-स्थापनात्र प्रतिक्रमणकरणं प्रथमं
स्थापनाऽऽध्यायस्य पश्चाद्भातानुक्रमेण यतिद्वयस्य चतुष्कस्य
पदकस्य च क्षामणकं क्रियते, यतिं विना स्थापनाया एवेति ।
४४ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा-आविशतितीर्थकरवारकं
“ कारणजाण पंडिकमणं ” इत्युक्तमस्ति तत्पश्चानां प्रतिक्र-
मणानां मध्ये किं नामकमिति प्रश्ने, उत्तरम्-“ कारणजाण पंडि-
कमणं ” एतत्प्राप्तिकाऽऽशास्त्रिय आह २, उभयकोटि प्रतिक्र-
मणं तु सर्वेषां भवतीति बोध्यम् । १३२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
तथा-कालिकसूरिणः पाक्षिकदिने चतुर्मासप्रतिक्रमणं तत्र प्र-
तिक्रमणानि न्यूनाति भवन्ति तत्कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-प्र-
तिक्रमणानां न्यूनात्येव कथ्यते वा न कश्चिदर्थो यतः पूर्वोऽऽ-

चार्याणामाचरणमेवात्र प्रमाणं, यथा कल्पसूत्रस्य धावर्णं धा-
जानां पूर्वोच्चार्योऽचरणयैव कियते इति । १११ प्र० । सन्त०४
उल्लाः । संध्याप्रतिकमणं सामायािकाचारानन्तरं स्वाध्यायनम-
स्कारत्रयं कथयित्वा वन्दनकप्रत्याख्यानसुखवन्धिका प्रति-
लित्यन्ते, सा क्षमाधमणं दृष्ट्वा प्रतिलित्यन्ते, किं वा क्षमाधमणं
विना? तथा सा किं कथयित्वा प्रतिलित्यन्ते इति प्रश्ने, उत्तरम्-
सामायिकं कृत्वा " विमलं संदिशार्तुं " प्रमुखसूत्रमाधमण-
चतुष्टयं दृष्ट्वा नमस्कारत्रयं च कथयित्वा क्षमाधमणपूर्वकम्
" इच्छाकारेण संदिग्ध भगवन् " मुहपति पडिलेष्टुं " इत्यादिश
पूर्व सुखवन्धिकां प्रतिलित्य वन्दनकद्वयं च दत्त्वा प्रत्याख्यातं
कर्त्तव्यमिति । १६१ प्र० । सन्त० ४ उल्लाः ।

विषयसूची -

- (१) प्रतिकमण-प्रतिक्रामक-प्रतिक्रमयितव्यमिच्छिः ।
- (२) आश्रयद्वार-मिथ्यान्व-कपाय-योग-भावभेदान् प्र-
तिक्रमणस्य पञ्चविधायम् ।
- (३) उच्चार-प्रख्यण-इत्यर-यावत्कथिकाऽऽदिभेदेन प-
ञ्चिधायम् ।
- (४) देवमिकाऽऽदिभेदेन प्रतिक्रमणनिरूपणम् ।
- (५) प्रतिक्रमणनिमित्तम् ।
- (६) प्रतिक्रमणविधेयप्रकारः ।
- (७) प्रतिक्रमणसूत्रम् ।
- (८) प्रतिक्रमणनिर्वचनदिग्भागाविर्वचनम् ।
- (९) आश्रय प्रायश्चित्तम् ।
- (१०) त्वगुर्वनस्थानानिचारप्रतिक्रमणम् ।
- (११) तत्र कुक्कुटिद्वयान् ।
- (१२) त्रिष्टयधिकपञ्चशतीमित्तजीवानां मिथ्या दुष्कृतं
द्वीयेन, तदुद्दरनिरूपणम् ।
- (१३) गोचराणिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनम् ।
- (१४) स्वाध्यायाऽऽद्यतीक्ष्णप्रतिक्रमणरूपणम् ।
- (१५) तत्र प्रतिक्रमणभेदव्यापनम् ।
- (१६) रात्रिकप्रतिक्रमणविधिः ।
- (१७) पालिकाऽऽदिषु प्रतिक्रमणम् ।
- (१८) चानुमीयिकसंवासरिकप्रतिक्रमणक्रमः ।
- (१९) अत्र पूर्वोऽऽचार्यप्रणीतगाथाः ।
- (२०) पलान्ताऽऽदिषु प्रतिक्रमणं कर्त्तव्यम् ।
- (२१) आश्रयकचूर्णैर्मिश्रयेण पालिकाऽऽदिप्रतिक्रमण
विधिप्रतिपादनम् ।
- (२२) पालिकं चतुर्दश्यामेव ।
- (२३) महाव्रताचारणा ।
- (२४) वैकालिकप्राणातिपातविग्नप्रतिपादनम् ।
- (२५) आशान्तावर्जनतो भगवत्तलक्षणम् ।
- (२६) शेषप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२७) धावकप्रतिक्रमणम् ।
- (२८) कुतसामायिकधावकप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२९) विराधनायां प्रायश्चित्तानि ।
- (३०) प्रतिक्रमणकलम् ।
- (३१) प्रकीर्णकविषयाः ।

पडिकमणारिह-प्रतिक्रमणारिह-न० । प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं

तदहम् । स्यात् १० ठा० व्य० । प्रतिक्रमणं दोषात् प्रतिलिवन्-
नमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः । तदहं प्राय-
श्चित्तमपि प्रतिक्रमणम् । भिक्षुको भवति? - प्रायश्चित्तं मिथ्या-
दुष्कृतमात्रेणैव शुद्धिमाप्तादयति, न च गुरुस्मृतमालोच्यते ।
यथा-सहसाऽनुपयोगतः श्रेष्ठाऽऽदिप्रतिज्ञादुपगतान् प्राय-
श्चित्तम् । तथाहि-सहसाऽनुपयुक्तं यदि श्रेष्ठाऽऽदि प्रतिज्ञं
मालोचनामन्तरेणाऽपि मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेण शुद्धय-
ति । तत्प्रतिक्रमणारिहयान् प्रतिक्रमणम् । व्य० १ उ० ।
प्रव० । जीत० ।

इदानीं प्रतिक्रमणार्हमभिधिनुराह-

गुत्तीमु य मपितीमु य, पडिरुवजोमे तहा पमन्थे य ।
वडिकमे अशाभोगे, पायिच्छिन्ते पडिकमणं ॥ ६० ॥

गुप्तयस्मिन्त्रः । तद्यथा-मनोगुप्तिः, वचनगुप्तिः, कायगुप्तिः ।
तासु ममित्यः पञ्च । तद्यथा-ईर्यामितिः, भाषासमितिः,
आदानभाग इमात्रनिक्षेपणानिमितिः, उच्चारप्रश्नवर्णमेलनि-
क्षेपणजलपारिष्ठापनिकामितिश्च । एतासु च सहसा-
कारणानामाभोगतो वा कथमपि प्रमादं सर्वतो वाक्यशेषः ।
प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानतलक्षणम् । इयमत्र
भावना-सहसाकारणानामाभोगतो वा यदि मनसा दुश्चि-
न्तितं, तथा-वचसा दूषणितं, कायेन दुष्प्रवृत्तं, तथा-
ईर्यायां यदि कथां कथयन् व्रजेत्, भाषायामपि यदि गुरु-
स्थभाषया दहदहस्वरं वा भाषेत, एतानां भ्रूपापनक्ष-
पणवेलायामनुपयुक्तो भागदोषकरणस्याऽऽनेन निक्षेपे वा
प्रमाजयिता प्रत्युपलब्धे स्थगिदले उच्चारोऽऽदानीं परिष्ठा-
पयिता च न हिंसादोषमापन्नः । उपलक्षणमेतत् । तेन यदि
कन्दोषं वा हास्यं वा स्वीनकचौरजनपदकथा वा, तथा-
क्रोधमानमायालोभेषु गमनं, विषयेषु वा शब्दस्पर्शस्मरूप-
गन्धलक्षणेष्वनुपयुक्तः, सहसाभावगतो वा कृतः स्यात्,
तत एतेषु सर्वेषु स्थानेषु मिथ्यादुष्कृतप्रदानतलक्षणं प्रायश्चित्त-
मिति । तथा-प्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणविधेयमात्रं व्यापारं
तथा प्रशस्तं यो यत्र करणीया व्यापारः स तत्र प्रशस्तः,
" इच्छामिच्छा " इत्यादिस्तुतिमन्त्राणि वा क्रियमाणं प्रायश्चित्त-
मिति । इह प्रतिक्रमणप्रथमं शान्ताऽऽदिविनयेपलक्षण-
म् । ततोऽयमर्थः-शान्तदर्शनचारित्र्यप्रत्यक्षपलक्षणप्रकारा-
नयाकरणं " इच्छामिच्छा, तथाकागा " इति प्रशस्तयेगाकर-
णं, उपलक्षणमेतत्, आचार्योऽऽदिषु मनसा श्रेष्ठाऽऽदिकरणं
वाचा अन्तर्गभायाऽऽदिकृतौ कायेन पुराणमनाऽऽदी प्रतिक्रमणं
प्रायश्चित्तम् । तथा-उत्तरगुणप्रतिमवनायाम् " चट्टकम् " इति
मर्त्यादाकथनं, तन्नातिक्रमे च प्राग्व्याख्यातस्वरूपं, तथा-अना-
भोगादुक्त्यप्रतिमवनेन मिथ्यादुष्कृतप्रदानाऽऽत्मकं प्रतिक्र-
मणं प्रायश्चित्तम् । इति गाथासमाप्त्यर्थः ॥ ६० ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृद्याचिख्यासुः प्रथमतो " गुत्तीमु य
मपितीमु य " इति व्याख्यानयति-

केवलमेव अगुत्तो, महसाऽशाभोगेभ्यो व अप्रहिंसा ।

तर्हि यं पडिकमणं, आउडिष्टं तवो न वा दाणं ॥ ६१ ॥

एवकारेण भिक्षकः, अगुत एव गुप्तिरहित एव, ' केवलम् '

उपलक्षणमेतत्, तेन समिहरहित एव केवलमित्यपि द्रष्टव्यम् । केवलग्रहणमगुमन्वमसमितन्वं चेकं केवलं, न तु गुमन्वमसमितन्वप्रत्ययं प्राप्तिव्यापादनमापन्न इति प्रतिपादनायम् । तथा चाऽह- (अप्यहिंसम्) अलशब्दाऽभाववाची । अल्पा नेव काचन प्राणिनो हिंसा भवेदिति शेषः । कथमगुमोऽसमितो वेत्यत आह- (सहसा) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् सहसाकारोऽनाभोगतो वा । तत्र सहसाकारो नाम- "पुत्रं अपामिउणं, छुद पाण कुलियं पासं । न य तरइ नित्तंउं, जांगं सहसाकरणंयं ॥१॥" इत्येवंरूपः । अनाभोगो विस्मृतिः । (तद्विद्यं तु पटिक्कमणमिति) तत्र सहसाकारतोऽनाभोगतो वा केवल एवागुमन्वं अस्मिन्तन्वं च सति प्रायश्चित्तं "पटिक्कमणं, यदि पुनः (आउट्टि ति) उपेत्य अगुमन्वमसमितन्वं वा करोति तदा प्रायश्चित्तं तपोऽहं, न वा दानं, तपस इति गम्यते । कथमस्मानमिति भावत उच्यते- यदि स्थविरकलिका उपेत्यागुमन्वमसमितन्वं वा मनसा समापन्नस्तत्तपोऽहं प्रायश्चित्तं तपो न भवतिः गच्छति गतानां तु मनसाऽप्यापन्नानां चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तमिति । तदेव गुमिषु समिहपि वेति व्याख्यातम् ॥ ६१॥

ददानीं प्रतिक्रियागपदव्याख्यानाभिप्राय-
पटिक्कमणहणं, विणओ खलु मूढओ चउविगणो ।

नागे दंसणे चरणे, पटिक्कवचउथओ हाति ॥ ६२ ॥

प्रतिरूपशब्दापादानेन चतुर्विकल्पः चतुष्प्रकारः खलु विनयः सूचितः । चतुष्प्रकाराणां च दृश्यते- ज्ञानं ज्ञानविषयः, दर्शनं दर्शनविषयः, चरणे चरणविषयः, चतुर्थेः प्रतिरूपको विनयो भवति । व्य० १ उ० ।

संप्रति "गुत्तापु य समिहसु य" इत्यादिगाथायां यद्वक्तव्यं- "तन्मन्थे य" इति, तत्र प्रशस्तग्रहणव्यवच्छेदं दर्शयति-

तन्थ उ पमन्थगहणं, परिपिट्ठगल्लेज्जाइ वारं ।

आसन्नागिहन्त्याग य, उट्ठाणाइ य पुवुत्तो ॥६३॥

'जांगं तदा पमन्थे य' इत्यत्र यप्रशस्तग्रहणं कृतं नन् अप्रशस्तयोगपरिपिट्ठच्छेदाऽदिकं वारयति निराकरोति, न तदकरणं प्रातिक्रमणं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । तस्या-प्रशस्तत्वेन तदकरणस्यैव प्रायश्चित्तविषयत्वात् । तथाय अयम-आनाम-उपलक्षणमेतत्, पाथेयकुशीलाऽद्वीनां च, तथा-गृहस्थानां, पृथोक्ता उध्यानाऽद्वीयाऽभ्युध्यानाञ्जल्यसन्नप्रदानाऽऽद्यस्मार्तार्थं वारयति, तेषामपि तान् प्रति अप्रशस्तन्वात् ।

अथैव प्रायश्चित्तयोजनमाह-

जो जन्थ उ करणिजो, उट्ठाणाइ उ अकरणे तम्स ।

हाइ पटिक्कमित्यब्जं, एमेव य वारं माणसिप ॥६४॥

यो योग उध्यानाऽऽदिभ्युध्यानाञ्जलिप्रदानाऽदिको यत्र आचार्याऽऽदिविषये करणीय उक्तस्तस्य तत्राकरणं प्रातिक्रमित्वं भवति, मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । तदेव तत्कार्यात्मिकप्रतिरूपयोगविषये उक्तमेव, अनेनैव प्रकारेण वाचिकं मानसिकेऽपि योगे प्रतिकरूपं वक्तव्यम् । यथा-वाचिको मानसिकोऽपि यः प्रतिरूपयोगो यथा यत्र करणीय उक्तस्तस्य तथा तत्राकरणं मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तमिति । चशब्दाऽनुक्तसमुच्चाराः । तेन इच्छामीत्यादि-प्रशस्तयोगाकरणेऽपि मिथ्यादुष्कृतं द्रष्टव्यम् ।

६३

संप्रति यद् मूलगाथायाम्-" अतिक्रमे अणाभोगे " इत्यु-
पन्यस्तं, तथाख्यातयद्वाह-

अवरगेहं अतिक्रमणे, वडक्के चेव तह अणाभोगा ।

भयमाणे य अकिञ्चं, पायच्छित्तं पटिक्कमणं ॥६६॥

अपराधं उत्तरगुणप्रतिसेवनरूपे अतिक्रमणे, तथा व्यतिक्रमे च, तथा अनाभोगतोऽकृत्यमिति मूलोत्तरगुणप्रतिसेवनलक्षणं भजमाने प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तम् । तदेवमुक्तं प्रतिक्रमणार्हं प्रायश्चित्तम् । व्य० १ उ० ।
स्था० १ ग० ।

पटिक्कमिउ-प्रतिक्रमितुम्-अव्य० । प्रतीपं क्रमितुमित्यर्थे, "इच्छामि पटिक्कमिउं" ॥ ध० २ अ० ।

पटिक्कमित्तप-प्रतिक्रान्तुम्-अव्य० । प्रतिक्रमणं कर्तुमित्यर्थे, स्था० २ ठा० १ उ० ।

पटिक्कमिता-प्रतिक्रम्य-अव्य० । प्रतिक्रमणं कृत्यमित्यर्थे, आचा० २ ध्रु० ३ चू० ।

पटिक्कमित्यब्ज-प्रतिक्रान्तव्य-त्रि० । मिथ्यादुष्कृतदानेन पापा-
शिवान्तिव्ये, आ० म० १ अ० ।

पटिक्कसर-देशी-पुं० । क्रं, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

पटिक्कखलग-प्रतिस्खलन-न० । स्थिरपृष्ठमकामावात् पतने, आ० म० १ अ० ।

पटिक्कय-देशी-पुं० न० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पटिक्कपी-देशी-स्त्री० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पटिक्कमण-प्रतिगमन-न० । व्रतमञ्जनं, व्रतमाहं, व्य० १ उ० ।

पटिक्कय-प्रतिगत-त्रि० । यत् अगतस्तत्र गते, सू० प्र० १ पा-
हु० १ पाहु० पाहु० । रा० । स्वस्थानं गते, भ० १ श० १ उ० ।

पटिक्कग-पतद्ग्रह-पुं० । आचलकाऽऽधारि, हे० । पतद् भक्तं
पानं वा गृह्णाति इति पतद्ग्रहः । लोहाऽदित्वाद्यच्च प्रत्ययः ।

पात्रे, दशाः १० अ० । कल्प० । भ० । प्रश्न० । पा० । आचा० ।
भाग०, जा० १ ध्रु० ४ अ० । वृ० । आ० । प्रव० । नि० चू० ।

हाड्यादयस्मिन्निध्नगणिकापारिकमर्भे, न० १२ अ० । (पा-
त्राधिकारः सर्वोऽपि 'पत्त' शब्दे वच्यते) पतद्ग्रह इव
पतद्ग्रहः । संक्रम्यमाणप्रकृत्याधारि, क० प्र० ।

परिगमइ जीमे तं, पणइणं पडिग्गहो एसा । (२)

यस्यां प्रकृतौ आधारभूतायां तत् प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं
परिगमयति आधारभूतप्रकृतिरूपतामापादयति, एषा प्रकृ-
तिग्राहभूता पतद्ग्रह इत्युच्यते ॥ २ ॥ क० प्र० २ प्रक० ।
पं० सं० ।

प्रतिग्रह पुं० । प्रतिग्रहपतद्ग्रहौ पर्यायी हे० ।

पटिग्गहधारि (श्) प्रतिग्रहधारि-त्रि० । पात्रधारिणि
स्थविरकलिकाऽऽदी, कल्प० ३ अ० । ६ क्षण । आचा० ।

पटिग्गहेत्ता परिगृह-अव्य० । स्वीकृत्येत्यर्थे, "पिंडवायं प-
डिग्गहेत्ता ।" आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० ।

पडिय-प्रतिय-वि० । प्रतिहते, अनु० ।

पडिवात-प्रतिधात-पुं० निराकर्मणः, वृ० ३ उ० । स्थाना प्रयत्नः ।

पडिचंद-प्रतिचन्द्र-पुं० । उपात्ताऽऽदिस्वचकं द्वितीयं चन्द्रे, अनु० । भ० । जी० ।

पडिचक्र-प्रतिचक्र-त० । अनुसूचकं, समुदायं, न० । प्रय० ।

पडिचरग-प्रतिचरग-पुं० । हारिकं, यं परराष्ट्राणि स्वयं प्र-
चक्रवर्त्तयित्वा गन्वयन्ति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पडिचरगा-प्रतिचरगा-स्त्री० । प्रतिकर्मण्यभेदः, आत्व० ४ अ० ।
(अस्याः सर्वा वक्ष्यन्ता 'पडिचरगा' शब्दे वचयन्ते)

पडिचरिय-प्रतिचरिय-अव्य० । विधिनोऽऽर्थव्यर्थे, "गुरुमिह स-
त्यं पडिचरियं सर्गा, जित्तमयनिउणं ।" दश० ६ अ० ३ उ० ।

पडिचार-प्रतिचार-पुं० । चारां स्यातिश्चास्तद विज्ञानं प्रति-
चारः । प्रतिकूलचारां प्रहाणां वकागमनाऽऽदिस्वपरिज्ञान-
म् । अथवा-प्रतिचरणं प्रतिचारेण गैरिणः प्रतीकारकर्मणम् ।
जं० २ वृत्त० । डिमप्रानकलास्वेकोत्पञ्चशतमकलायाम्,
जा० १ ध्रु० १ अ० ।

पडिचोअगा-प्रतिचोदना-स्त्री० । प्रतिकूला चोदना प्रोत्सा-
हना प्रतिचोदना । भ० १ श० १ उ० । पुनः पुनः स्मालितस्य
निष्ठुरं शिखरणे, व्य० ४ उ० । अतकः स्मालिताऽऽर्हः । रिक्त-
ते जम्बल्यादिनिष्ठुरवाक्पराडितगन्धरगायाम्, य० २ अवि० ।

पडिचोअग-प्रतिचोदित-वि० । तथैव पुनः पुनः प्रार्थिते, पा० ।
ध० । पुनः पुनर्यं कुरियेवसमीकिते, आत्वा० १ ध्रु० २ अ०
१ उ० ।

पडिचोअगा-प्रतिचोदित्यु-वि० । उपदृष्टिः, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पडिचुअ-देशी-पुं० । समयं, दे० ता० ६ वर्ग १६ माथा ।

पडिचुअ-देशी-पुं० । सवे, दे० ता० ६ वर्ग २४ माथा ।

पडिचुआ-प्रतीचुक्र-वि० । गच्छित्तरादागस्य सूत्रार्थस्य वा
प्रतीचुक्रं प्रतीचुआ, तथा वर्त्तत प्रतीचुक्रः । व्य० १ उ० । प-
रगणवर्तिनं सूत्रार्थेन दुभयप्राहकं, व्य० ३ उ० ।

तं पुण पडिचुआणां, पडिचुआ तस्म ता पुणो मूला ।
पिण्हति एगंतरितां, पडिचुआपडिचुआ मा उ । ४३३ ॥

तेगम्म, तेगन्तम्मस्य वा ज्ञा पडिचुआति स पडिचुआ । प-
डिचुआत्तस्म ज्ञा पुणो अश्शो पडिचुआति स पडिचुआपडिचुआ
अव्वति । इह संतरेमव एगंतरं तन्न ति अत्र भवति । निगदति ए-
गन्तरि उ ति । तेगम्म पडिचुआणां । तेगन्तम्म पडिचुआ प्रा, एजे-
क्केण अंतरिता पडिचुआ भवन्तीत्यर्थः । नि० चू० ११ उ० ।

पडिचुआ-प्रतीचुआ-स्त्री० । अर्थगणं सूत्रार्थग्रहणे, नि० चू०
१६ उ० । (अन्तर्यायि गृहस्थपार्श्वे स्याऽऽदिना प्रति प्रतीचु-
ति इति 'अगण उथिय' शब्दे प्र० भा० ४७३ पृष्ठ उक्तम्)

पडिचुआ प्रतिचुअ-वि० । आच्छादिते, जा० १ ध्रु० ३
अ० । उपरि प्रावरणान्विते, उक्त० १ अ० । सम्पातिमस्य-
जीवरसार्थं संवृते, पार्श्वतः कटकुड्याऽऽदिनाऽऽच्छादिते,
उक्त० १ अ० ।

पडिचुआ-प्रतीचुआ-वि० । युक्तानि, कल्प० १ अवि० ४
क्षण । संवकाऽऽदिभिर्ग्राहयति, कल्प० १ अवि० ४ क्षण ।

पडिचुआ-प्रतिचुअ-त० । आच्छादने, जा० १ ध्रु० १ अ० ।

पडिचुआपडिचुआ-प्रतीचुआप्रतीचुआ-पुं० । प्रतीचुआ-
स्यापि प्रतीचुआं, नि० चू० ११ उ० । "पडिचुआम्भ ज्ञा पुणो
अणां पडिचुआ स्या पडिचुआपडिचुआ भवति ।" नि० चू०
११ उ० । (अत्र व्याख्या 'पडिचुआ' शब्देऽनुपदमेव गता)

पडिचुआयग-प्रतिचुआद-त० । गुह्यप्रदेशस्य प्रच्छादने, आ-
त्वा० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पडिचुआ-देशी-स्त्री० । प्रतीहारिणि, चित्रप्रस्तुतायामपि, दे०
ता० ६ वर्ग २१ माथा ।

पडिचुआ-प्रतीचुआ-अव्य० । गृहीत्वर्थे, "मुदं परि-
चुआणं अपरिचुआ ।" नि० चू० २० उ० ।

पडिचुआ-प्रतीचुआ-वि० । पुनःपुनरिष्टं भावनां वा प्रतिपन्नं,
भ० १ श० ४ उ० । पतत्येव गृहीते, कल्प० १ अवि० १ क्षण ।

प्रतीचिन्त वि० । गृहीते, " विमर्शेण पडिचुआ ।" दश० ४
अ० १ उ० । " आर्थस्यो भवउ तदि परिचिं छुं ।" आ०
म० १ अ० ।

प्रतीचिन्त-वि० । स्मरणे, व्य० ६ उ० ।

पडिजागर-प्रतिजागर-पुं० । अनुपालने, आत्वा० १ ध्रु० २
अ० १ उ० । जागरस्य प्रतिनिधयः प्रत्येकस्यापि गृहमेवा-
स्यानि नियोगं, वाच० ।

पडिजागर-प्रतिजागर-पुं० । " पियधम्मो पियवादी, वि-
यागमो अणकोउल्लो य । अउं विगतगणं सल्लु पडिजगमात्त
एविसा सल्ल ॥ १ ॥" इत्येवंलज्जानाचनं (दृ० ३ उ०) स्यात्पु-
विशेषः, स्या० ४ डा० ३ उ० । आ० म० ।

पडिजागर-प्रतिजागर-त० । जागरणस्य, " पडिजाग-
रस्य उभयकालमि ।" व्य० ६ उ० ।

पडिजागरमाग-प्रतिजाग्रत-वि० । अनुपालयते, भ० ११ श०
१ उ० । स्त्रियाम् "पडिजागरमार्गा ।" भ० ११ श० ११ उ० ।

पडिजाग्रमा-प्रतिजाग्रता-स्त्री० । प्रातानां चायि सतने, सूत्र०
१ श० ३ अ० १ उ० ।

पडिजिअमण-देशी-नैशिके परिध्यवचनं, दे० ता० ६ वर्ग
३६ माथा ।

परिणिभ-प्रतिनिभ-वि० । सदृशे, यत्रोपायानयं वादिनो-
पन्यस्तनस्तुतः सदृशं वस्तुन्यदानार्थोपनीयते स प्रतिनि-
भः । हेतुभेदः, स्या० । " परिनिभम् ।" अस्य व्याख्या-
यत्रोपायानोपायं वादिनोपायस्तनस्तुतः सदृशं वस्तुन्य-
दानार्थोपनीयते स प्रतिनिभः । यथा-कोऽपि प्रतिजानीते
यदुत यो मामप्येवावयति तस्मै लक्ष्मणमिदं कोऽपि
दद्यामीति, स च आवयतिऽपि तथाप्येवमिति प्रतिपाद्यते । तत
एकेन निष्ठपुत्रेणाऽपि तुल्यं पिया मल्लं पिअं, पारि
अगणं सयसहजं । जहं सुयपुत्रं दिज्जहं अहं तं सुयं
सोत्तं देहि ॥ १ ॥" इति प्रतिनिभना चाप्य सर्वसम्पन्न-
प्युके श्रुतपूर्वमेवेदं समर्थव्यसत्यं यत्रो वृत्तान्तस्य पश्य

त्यनीकता पञ्चविधा ज्ञानविषया । तद्यथा आग्निनिर्वाहिक-
ज्ञानमशोभनं, यतस्तद्व्यगते कदाचित्पथा भवति, कदाचि-
दप्यर्थेति । ध्रुवज्ञानमपि शीलविकल्पस्याऽकिञ्चिद्व्यव-
शोभनमेव । अथार्थज्ञानमप्यस्ति पट्टद्वाराणां च गवादसापु ।
मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकाया विपरिच्छिन्नजगत्स्वाद्-
शोभनम् । केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तं क-
समये केवलत्वाद्शोभनमिति आद्यः ४ अ० ।

पटिणीयचक्षुःप्रत्यनीकत्वः न० । अनिष्टाऽचरणे, कर्मः १ कर्म० ।

पटिणीयवन्दगः प्रत्यनीकवन्दनः न० । " आहारस्म उ काले,
रहितारभ्यो य हाद पटिणीयः । " आहारस्य, लोहारस्य वा, उ-
भयस्य मूलपुरीषलक्षणस्य काले यत्र बन्दते, तत् प्रत्यनी-
कम्, इति लक्षणलक्षितं सप्तमं बन्दनद्वारं, वृ० ३ उ० । घ० ।
आ० च० ।

पटिमानः प्रतिज्ञः वि० । वैद्यावृत्तकारणाऽऽद्यर्थं परैरुक्ते, आ-
चा० १ ध्रु० ८ अ० ५ उ० ।

पटिमा प्रतिज्ञा-स्त्री० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकरूपायां प्रतिज्ञायाम्,
सूत्र० १ ध्रु० १० अ० प्रकरणं क्लृप्तं, येषु स्वयं प्रतिज्ञातं तदन्या-
न्मूत्रं यावद्विषयमिति, उक्तं च- लङ्कां युगं वजनं जन-
नमिव स्वा-प्रत्यन्तशुभदृष्टयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः
सुखममूर्तिपि संयोजन्तः, सत्यधनव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञा-
म ॥ १ ॥ " आचा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० ।

पटितेतमिद्वन्तः-प्रतिवन्त्रमिद्वान् न० । स्वस्वशास्त्रभिडे
परन्त्वाऽस्मिन्नेति विज्ञानभेदः, वृ० ।

जो खलु सतंतामिद्वो, न य परन्तेसु सो तु पटितेनो ।
निचराणिचं सत्वं, निचराणिचं च स्वाद ॥ १८५ ॥

यः कल्प्यः सत्यन्त्राभिज्ञानेन च परन्तरेषु स प्रतिवन्त्रविज्ञा-
न्तः । यथा-सन्तति नित्यं सांख्यानां, संप्रमनित्यं क्षणिकवा-
दिनां, सत्यं नित्यानित्यमार्हतानामित्यादि । वृ० १ उ० १ प्रक० ।
यथा-सांख्यानां नाऽस्यन्त आत्माभासो, न च सतः सर्वथा
निनाश इति । सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० ।

पटितपणः-प्रतिपणः न० । सर्वेति तर्थात् अनुत्पत्तेः,
व्य० ७ उ० ।

पटितपिपः-प्रतिपिपः-वि० । भूकान्तप्रदानाऽऽदिना सोप-
स्मोक्तः, व्य० १ उ० । विनयाऽऽदितपस्याऽऽदिनाः प्रत्युप-
पन्ते, स० ३० सम० ।

पटितपिप्याहुः-प्रतिपिप्याहुः-वि० । प्रतिपिप्या भूकान-
्तप्रदानाऽऽदिना सोपस्मोक्ताः साधयो येन सः । साधू-
पुष्पं कृतवानि, आ० ।

पटिति-पतिनि-स्त्री० । मरणे, व्य० ५ उ० ।

पटितद्धः प्रतिस्मद्व्यः अस्मदे, उक्त० १२ अ० ।

पटितिर-देशी-पुं० । सद्देशः, दे० ना० ६ वर्गं २० गाथा ।

पटितिसा-प्रतिदिशः-स्त्री० । विदिशि, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

पटितुमुक्ष्य प्रतिमुमुक्षकः-वि० । अप्राप्तुकामकपरिहारिणः,
सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पटित्वार-प्रतिद्वार-न० । स्थूलद्वारापान्तगलवतीति लघु-
द्वारं, प्रका० २ पदं । स० । द्वारं द्वारं प्रतीत्यर्थे, प्रश्न० ३
आश्र० द्वारं । ग० ।

पटित्वारादेशभागः-प्रतिद्वारादेशभागः-पुं० । द्वारादेशभागं प्र-
तीत्यर्थे, आ० । ग० ।

पटिपंथः-प्रतिपथः पुं० । प्रतिकूलार्थे, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

पटिपक्षः-प्रतिपक्षः-पुं० । दृष्टान्तभूते पक्षे, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पटिपहः-प्रतिपथः-पुं० । प्रतिकूलः पन्थाः प्रतिपथः । अत्रेत-
नमार्थान्येन पक्षान्मार्गं, उक्त० २४ अ० । आचा० । निरि-
क्षपथि, यथा सर्वाचपृथिव्यां गच्छति, नि० च० १ उ० ।

पटिपायः-प्रतिपादः-पुं० । मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपपृष्ठभ-
करणाय पादं, ग० ।

पटिपिडिअ-देशी-न० । प्रवृत्ते, दे० ना० ६ वर्गं ३४ गाथा ।

पटिपुच्छगः-प्रतिप्रच्छनः-न० । शरीराऽऽदिवातप्रक्षेपे, शा० १
ध्रु० १ अ० । पूर्वाधीतध्रुवस्य पुच्छायाम्, नि० च० १ उ० ।

पटिपुच्छग्रा-प्रतिपृच्छा-स्त्री० । पुच्छा प्रतस्तस्याः प्रति-
वचनं प्रतिपृच्छा । वृ० ५ उ० । सूत्रार्थयोः शरीरवातार्था वा
प्रतिप्रच्छन्ते, वृ० ५ उ० । उक्त० । स्था० ।

प्रतिपृच्छना-गुणः पुरतः सम्यग्प्रच्छन्ते, उक्त० २१ अ० ।
आ० । स्वाध्यायभेदः, उक्त० ।

अस्याः फलम्-अथ गृहीतवाच्येन पुनः संशयाऽऽदि । पुनः
प्रच्छन्ते प्रतिपृच्छन्ति अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह-

पटिपुच्छगयाणं गं भेने ! जीवे किं जगथ ? । पटिपुच्छ-
गयाणं गुं सन्त्यतदुभयादि विमोहेड, कंवामोहगिजं कम्मं
नुच्छिदद ॥ २० ॥

हे स्वात्मान ! प्रतिप्रच्छतया पूर्वाधीतस्य सूत्राऽऽदि । पुनः
प्रच्छन्ते जीवः किं जनयति ? । प्रतिप्रच्छतया सूत्रार्थतदु-
भयादि विशेषपर्याय सूत्रार्थयोः संशयं निवार्य निर्मलं वि-
धत्ते । तथा काङ्क्षामोहनीयं कर्म व्युच्छिन्नमिति काङ्क्षाशब्देन
संदेहः । काङ्क्षया सम्यग्हेन मोहन काङ्क्षामोहनेन, तत्र
भयं काङ्क्षामोहनीयम्, एतत्कर्म विशेषतयाऽपनयति-एतस्मि-
न्धे तत्त्वम्, अथवा इदमिधेनास्ति वा इदं मम अध्ययनाय
योग्यमित्यादि घटना काङ्क्षा वाञ्छा, तदप्येव मोहनीयं
कर्म अतःप्रतिप्रच्छाविधिरूपं ननु विनाशयति ॥ २० ॥ उक्त०
२१ अ० न० । गुरुनिर्याणं पि पुनः प्रवृत्तिकाले गुणेः प्रच्छन्ता
प्रतिप्रच्छन्ता । सकृदादिष्टेनापि कार्यकाले पुनर्गुरुप्रतिपृच्छा-
रूपं सामाचार्यभेदः, प्रका० ।

अथ प्रतिपृच्छामाह-

पटिपुच्छगा उ कज्जे, पुच्छिणिउत्तम्म करणकालाम्मि ।
कज्जेतरादिहेउं, पिहिदुहा समयकेउहिं ॥ ३० ॥

प्रतिपृच्छायाः करणं प्रतिप्रच्छना पुनः, तुशब्दः पुनर्भयः,
कार्यं प्रयोजनं, पूर्वनिवृत्तस्य पूर्वकाले गुरुनिर्वाणान्तस्य
सतः, निर्दिष्टेन योगः । कदेत्याह-करणकाले विधानाव-
सरे, कस्मादेतदर्थमित्याह-कार्यान्तरं प्रागुपदिष्टकार्यान्तरम्

कार्यं नृदादिर्यस्य तत्रिषध्याऽऽदेः स तथा, स एव हेतुर्मिसं कार्यन्तराऽऽदिहेतुः । तस्मात् कार्यन्तराऽऽदिहेतोः, द्वितीयायाः पञ्चम्यर्थत्वात् । निदिष्टोपदिष्टा, समयकतुभिः प्रकाशकतया प्रयत्नचिह्नभूतैरिति गाथायर्थः ॥ ३० ॥

कार्यान्तराऽऽदिहेतुनेव दर्शयन्नाह-

कज्जंतरेण कज्जं, तेण कालंतरे व कज्जंति ।

अमो वा तं काहिपि, कयं व एमादया हेऊ ॥ ३१ ॥

प्रतिपृच्छां कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः कदाचित्कार्यान्तरं प्रागादिष्टकार्यादिपरकार्यम् । अथवा-न कार्यं नास्ति प्रयोजनं, तेन यत्कार्यमादिष्टमासीत् । कालान्तरं वाऽवसरान्तरं वा, नाऽनुनैव कार्यं विधेयम् । वाशब्दो विकल्पार्थः । अन्यथा वा आदिष्टादपरः साधुः, तत्प्रागादिष्टं कार्यम्, कल्पयति, कृतं वा विहितं वा नन्दयन्नेति त्वमासंस्त्यादिशब्दम् । एवमाद्य एवंप्रभृतयो गुरुविकल्पाः । आदिशब्दादिधकृतकार्यस्यैव विशेषणं गृह्यते । हेतवः कार्यानि भवन्ति ; प्रतिपृच्छायाः करण इति शेषः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अहवा वि पविचम्मा, निवगम्वल्लणं विहिपद्योणे वि ।

पडिपुच्छणं चि नया, तहिं गमणं सउल्लुट्ठीए ॥ ३२ ॥

अथवाऽपीति प्रतिपृच्छायां हेतोः प्रकारान्तरत्वम्वचनार्थः । प्रवृत्तस्य चिकीर्षितकार्यकरणाय गमने ध्यावृत्तस्य सतः सार्धेतिश्रवात्म्यलनायां जीनं धारण यावत्तत्प्रतिहेतो सत्याम्, दुर्निमित्तादिदिष्ट गम्यम् । विधिप्रयोगेऽपि दुर्निमित्तप्रतिपादनाविधिश्च प्रथमस्त्वलनायाम्-अष्टोद्भूतप्रमाणः कार्यान्तरां, द्वितीयायां तु नृदिष्टगुणः, तृतीयायां संघाटक-उपेष्टकरणपञ्चाकरणमित्यादिलक्षण इति । प्रतिपृच्छना उक्त-निष्कर्षः । इति एषा सामाचारिणः श्रेयाऽवसेया । विधेयतयेति शेषः । प्रतिपृच्छास्तोत्रकः (तर्हि) ति । विधेयचित्तकार्यसिद्धिस्थाने, गमनं गतिः, कार्यम् । शकुन्वृद्धया सखि-मित्तचर्चनेन शुभशकुने सतीत्यर्थः । इति गाथायर्थः ॥ ३२ ॥

प्रतिपृच्छायांमेव मतान्तरमाह-

पुव्वणिसिक्के आम, पडिपुच्छा किल उवट्ठिए कजे ।

एवं पि नत्थि दोसां, उस्समादिहं धम्ममट्ठिहं ॥ ३३ ॥

पूर्वनिर्णये प्राक्कालनिवारितं मुग्धा कचिर्वाच्यकीर्षितकार्यं विषयभूतं, अन्ये अपरे मूर्यः । प्रतिपृच्छा कार्येत्याहुः । किले-त्यामप्रवादसंस्मृत्तार्थः । कदेत्याहुः ? उपस्थिते प्राप्तकरणावसरे, कार्यं पूर्वनिवारितप्रयोजने, प्रागु निवारितमपि कथञ्चिदनुजानीयादिति कृत्वा । ननु यत् पूर्वमनुचितत्वेन निर्णयं नन्देव पुनरनुजानतः कथं न दोषोऽनौचित्यस्य नादव-स्थ्यादित्याहुः । याऽह-एवमप्यनेनापि प्रकारेण निषिद्धस्यानुज्ञास्मरणेन, नास्ति न भवति दोषोऽनुचितानुज्ञास्मरणः । यत उन्मत्ताऽऽदिभिरुत्सर्गपयादाभ्याम् । आदिशब्दः स्वगतभेद-संस्मृत्तः इति यदुच्यते व्याख्यातम् । धर्मस्तिथिर्धर्मव्यवस्था । तथाहि-यदेतान्मर्गतो निषिद्धः नन्देव तत्कालोत्पन्नकारणान्तरप्रसङ्गाऽपवादतो विधेयं स्यात् । आह च-“उपपद्यते हि साऽवस्था, देशकालामयान् प्रति । कार्यं यस्यामकार्यं स्यात्, कस्यैकं तु वज्रयेत् ॥३॥” इति गाथायर्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता प्रतिपृच्छाः पञ्चा १२ विधाः । लो ॥ आ ॥ लो ॥ ध ॥ उ ॥ उत्त ॥ अनु ॥

पडिपुच्छणीय-प्रतिपृच्छनीय-त्रि ० । असह्यन्मच्छनीय, रा ० ।

पडिपुच्छमाण-प्रतिपृच्छत्-त्रि ० । पुनः पुनः पृच्छति, आ-चा ० १ श्रु ४ अ २ उ ० ।

पडिपुच्छा-प्रतिपृच्छा-स्त्री ० । प्रति पुनरपि पृच्छा प्रागन्युक्ते-न कार्यकरणकाले प्रागनिषिद्धेन वा पुनः प्रयोजनान् कर्तुं-कार्येन गुरोः प्रच्छनं प्रतिपृच्छा । पञ्चा ० १ वि ० । जीतोऽभो विशे ० । पृच्छा प्रश्नस्तस्या प्रतिवचनं प्रतिपृच्छा । व्य ० २ उ ० । स्था ० । आ ० म ० । आदिष्टस्य कार्यस्य करणकाले पुनः प्र-च्छतं, वृ ० १ उ ० २ प्रक ० । एष सामाचारिभेदः प्रतिपृ-च्छनाशब्देन दर्शितः । आ ० म ० १ अ ० । शङ्कितस्य वि-स्मृतस्य गुरोः पुनः प्रतिपृच्छायाम्, एष स्वाध्यायभेदः । आ ० सू ० १ अ ० ।

पडिपुष्प-प्रतिपूर्णा-त्रि ० । अन्यूते, आ ० १ श्रु ० १ अ ० । रा ० ।

स ० । नि ० । स्वप्रमाणेनाहीने, जी ० ३ प्रति ० ४ उ ० । अन्य-नार्तिरिक्तमाने, रा ० । सर्वोऽवयवपक्षे, कल्प ० १ अधि ० ३ क्षण । “ पडिपुष्पपाणपायसुकुमालकामलतल्लंति । ” प्रति-पूर्णस्य पाणिपादस्य सुकुमारकामलानि अन्यन्तकामला-नि तल्लानि येषां तं । कल्प ० १ अधि ० ३ क्षण । अत्र किरणा-वलीकरणं प्रतिपूर्णाणां पाणिपादानाम् इति येषां लिखितः । स तु चित्त्यः । “ इन्द्रश्च प्राणिनृत्यंसेनानाम् । ” २ । ४ । २ ॥ इति संमणवशयमेकवद्भावान् । सकलस्वाशयुक्ततयेत्यश-त्वान् । भ ० ६ श ० ३ १ उ ० । स्वरूपतः पौर्णमासीचन्द्रवत् । स्था ० ६ डा ० । दश ० । श्री ० । अंशेनापि स्वकीयं समस्तक-लंपने, उत्त ० १ १ अ ० । पौडशकलिभयुक्ते, उत्त ० १ १ अ ० । विषयाऽऽदिभिरन्युते विरक्तयेनाऽस्तराडे, उत्त ० ३ २ अ ० । अथवा-प्रापकगुणभूते केवलज्ञाने, आव ० ४ अ ० । ध ० । भ ० । धन-धान्याऽऽदिपदान्ते, उत्त ० २ अ ० । आव ० । हीनाधिपाका-राभावान् । आ ० म ० १ अ ० । दश ० । विशे ० । सूत्रतो विन्दु-मात्राऽऽदिभिरन्युते अर्थतोऽध्याहारऽऽकाङ्क्षाऽऽदिरहिते गुण-वत्स्वत्, अनु ० । अल्पप्रत्यक्षाऽऽदिभिः प्रयत्नगुणं संयुजे मार्गे, श्री ० । निरवयवतया सर्वोपरित्याग्यं मांसगमनं कहेति, सूत्र ० १ श्रु ० १ १ अ ० । “ पडिपुष्पमज्जमेगलभेअसमा-गमे । ” प्रतिपूर्णा एव प्रतिपूर्णा न तु न्यूना एवेतिधा-यं सर्वमङ्गलभेदा मङ्गलप्रकाराः सकलकल्याणप्रकाराः तेषां समागमः सङ्कतस्थानीयव, यथा सङ्कतस्थानं सङ्कतकारि-णां जना अवश्यं प्राप्यन्ते, तथा तस्मिन् कलशे दृष्टे अवश्यं सर्वं मङ्गलभेदाः प्राप्यन्ते इति भावः । कल्प ० १ अधि ० ३ क्षण ।

पडिपुष्पायोस-प्रतिपूर्णापोष-न ० । गुरुवत्स्वस्यगुदात्ताऽऽदिघोषे-र-विकले, ग ० २ अधि ० । आ ० म ० । तथाविधं गुणवत्स्वत्, पडि-उदात्ताऽऽदिघोषः परावर्तनाऽऽदिकाले उच्चारयति । विशे ० । अनु ० ।

पडिपुष्पमामि (ण)-प्रतिपूर्णाभासिन्-त्रि ० । अस्त्वलिता-हीनाक्षराथवादिनि, सूत्र ० १ श्रु ० १ ४ अ ० ।

पडिपुष्पवीरिय-प्रतिपूर्णावीर्ये-पुं ० । धीर्यान्तरावस्य निःशेषतः क्षयान् निःशेषवीर्याल्लिति तीर्थकृति, “ स वीरिणं पडि-पुष्पवीरियं, सुदृमं वा गणवत्त्वमिदं । ” (६) सूत्र ० १ श्रु ० ६ अ ० ।

पडिपुर्मदियया-प्रतिपूर्वेन्द्रियता-स्त्री० । अविक्लेन्द्रियता-
रूपं शरीरोपसंग्रहे, व्य० १० उ० । बहुपरिपूर्वेन्द्रियतानि
नामान्तरमस्याः । दशा० ४ अ० ।

पडिपूय-प्रतिपूजित-वि० । चन्दनाऽऽदिचर्चिते, बा० १५० अ० ।

पडिपूयग-प्रतिपूजक-वि० । पूजाकारिणि, स० ३० सम० ।

पडिपहिता-प्रतिपिपाय-अव्य० । स्थगित्येत्यर्थे, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० । । नावं सूक्तिकाऽऽदिना प्रतिपिपद्याति इति 'गईसंता-
र' शब्दे चतुर्थभागं १७५४ पृष्ठ उक्तम् ।

पडिपफडि (ण)-प्रतिस्पर्धित-वि० । " अतः समुदयादौ
वा " ॥ ११४॥ इति वा दीर्घः । 'पडिपफडि' । 'पडिपफडि' ।
परांत्कपामिकाङ्गलिणि शब्दौ, प्रा० १ पाद ।

पडिपफलिञ-प्रतिस्फलिञ-वि० । स्खलितः, " खलिञं पडि-
पफलिञं " । पाठ० ना० २४४ गाथा ।

पडिविंश-प्रतिवन्ध-पुं० । प्रतिघातरूपे प्रमादे, नि० १ श्रु० ३
वर्गे ४ अ० । विघाते, बा० १ श्रु० १ अ० । आसङ्गे, आद्य०
३ अ० । शय्यातयाऽऽदिवस्तुपु, पञ्चा० १७ विव० । आभिव्य-
ङ्गे, बा० १ श्रु० ४ अ० । प्रश्न० ।

नन्थि गे तस्म कथं पडिविंशे । मे पडिविंशे चउच्चिह
पमते । तं जहा-अंष्टइ वा, पाणइ वा, उमाहिणइ वा,
पमाहिणइ वा । जे गे जे गे दिमं उच्छेदं ते गे ते गे
दिमं अपडिविदं ।

(नन्थि इत्यादि । नास्ति तस्य भगवतो महापद्मस्यायं पद्मो
यदुत कुत्रापि प्रतिवन्धः स्नेहो भाविष्यतीति । (अंष्टइ इ व
न्ति) अगडजं हेमाऽऽदिर्ममायमित्युल्लेखेन वा प्रतिवन्धो भ-
वति । अथवा-अगडजं समुद्योदीनामिदं रमणं समुद्राऽऽदः
काङ्क्षमिति प्रतिवन्धः स्यादिति । अथवा-अगडजं पटुपूज-
जमिति वा । पानजो हस्यादिगम्यमिति वा प्रतिवन्धः स्यात् ।
अथवा-पानको बालक इति वा । अथवा-पानकं वस्त्रमिति
वा प्रतिवन्धः स्यात् । आहारोऽपि च विमुक्तं स्वरागसंयम-
तः प्रतिवन्धः स्यादिति दर्शयति- (उमाहिण इ वन्ति) अय-
मुहीनं एविवेगमधिमुत्पादितं, प्रमुहीनं ज्ञानार्थमुत्पादितं
मिति । अथवा-अवग्रहीतमित्यवग्रहोऽस्यास्तीति वसतिपी-
ठफलकाऽऽदि, औपग्रहीतं वा दगडकाऽऽदिकमुपविज्ञात-
म् । तथा-प्रकर्षणं प्रहोऽभ्यति प्रहृष्टिकर्माधिकमुपकरणं
पात्राऽऽदीनि । अथवा-अगडजं वा पानजं वेत्यादि व्या-
ख्ययम् । इकारस्वात्मिक इति । (जे जे नि) यो यो दिशो,
तामिति वाक्यालङ्कारः । नुशब्दा वाऽयं तदर्थे एव इच्छति
तदा विहर्तुमिति शेषः । तां तां दिशो विहर्तयतीति संवन्धः ।
स्या० ६ ठा० । कल्प० सूत्र० । व्यास० अतिनामो, रत्ना०
६ परि० । चर्यते, सूत्र० २ श्रु० २ उ० ।

पडिविंशिणकारण-प्रतिवन्धनिराकरण-न० । सावुशय्यात-
न्यायोऽव्यन्तोपकारकभावेन स्नेहस्त्विभ्रमं, पञ्चा० १७
विव० ।

पडिवद्ध-प्रतिवद्ध-वि० । संसृजे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । व्य-
वस्थिते, पञ्चा० १३ विव० । संथा० ।

पडिवद्धया-प्रतिवद्धता-स्त्री० । गाढसंबन्धे, तं० ।

पडिवद्धसरीर-प्रतिवद्धशरीर-वि० । दृढावयवकाये यूनि, सू-
त्र० २ श्रु० २ अ० ।

पडिवद्धसिञ्जा-प्रतिवद्धशय्या-स्त्री० । द्रव्यतो, भावतश्च प्र-
तिबद्धे उपाधये, वृ० ।

नो कपडं निर्माशयं पडिवद्धसेजाए वन्थए ॥ ३१ ॥

अस्य संवन्धमाह-

इति ओहविभागणं, सेजा सागारिका समरुवाया ।

तं चेव य सागारियं, जस्स अदरे स पडिवद्धो ॥ ४४५ ॥

[इति] एवमेतेन विभागेन च सागारिका सागारिक-
युक्ता शय्या प्रतिश्रयापारपर्याया समाल्याता, तदेव सागारि-
कं यस्याप्राध्वस्यादृष्टं आसने, स प्रतिवद्ध उच्यते ॥ ४४५ ॥
तत्र निग्रन्थानामवस्थानमनेन प्रतिपिप्यते अनेन संवन्धनाः
ऽऽयानस्याऽस्य सूत्रस्य व्याख्या-नां कल्पने निग्रन्थानां प्र-
तिवन्धशय्यायां द्रव्यतो, भावतश्च प्रतिबद्धे उपाधये वस्तु-
मिति सूत्रार्थः ।

अथ निर्गुणविस्तरः-

नामे ठवशा दविण, भावोम्म चउच्चिहो उ पडिवद्धो ।

दव्वोम्म पडिव्वो, भावोम्म चउच्चिहो भेदो ॥ ४४६ ॥

नामस्थापना द्रव्य-भावभेदाच्चतुर्विधः प्रतिवजः । तत्र नाम-
मस्थापने गतायं । द्रव्यतः पुनर्यम-पृष्ठपेशो बलहरणं स
यत्रोपाधये गृहस्थगृहेण सह संबद्धः स द्रव्यप्रतिवज उ-
च्यते । भावे तु चिन्त्यमाने चतुर्विधो भेदो भवति ।

तद्यथा-

पासवगठागरुणे, सदे चेव य हवति चचाणि ।

दव्वेण य भावेण य संजोणे होउ चउभेसो ॥ ४४७ ॥

प्रसवणे, स्थाने, रूपे शब्दे चेति चत्वारो भेदाः, तत्र यस्मि-
न साधुनां स्त्रीणां वा कायिका भूमिका सा प्रसवणप्रति-
वजः । यत्र पुनर्नमोपदेशनस्थानं स स्थानप्रतिवजः । यत्र
स्थितेर्भाषाभूषणरहस्यशब्दाः श्रूयन्ते, स शब्दप्रतिवजः । तत्र
द्रव्येण च भावेन च संयोगे चतुर्भेदा भवति । तद्यथा-
द्रव्यतो नामिकः प्रतिवजः, न भावतः १, भावतो नामिकः प्र-
तिवजः न द्रव्यतः २, एका न द्रव्यतो, न भावतः ३, एका
द्रव्यतोऽपि, भावतोऽपि ४ ।

एवं चतुर्भेदायां विचिन्तायां विधिमाह-

चतुत्थपदं तु विदिधे, दव्वे लहणा य दोम आगादी ।

संसदेण विवुद्धे, अहिकरणं सुत्तपरिहाणी ॥ ४४८ ॥

चतुर्थपदमव विनीगमनुज्ञानं, चतुर्थभेदव्यतिरिक्तं प्रतिवधे
स्थानव्यमित्यर्थः । द्रव्यप्रतिवज्जे निष्ठानां चत्वारो लघुकाः,
आज्ञाऽऽद्यश्च दोषाः । साधुनां संवन्धना आश्रयकर्तृनामिक-
कांप्रभृतिना संशन्देन विवृद्धे पुनर्गृहस्थव्यधिकरणं भवति ।
अथाऽधिकरणभयादिस्मन्मोचारास्तृणिकाश्चाऽऽसन्तः, ततः
सूत्रार्थपरिहाणिः ।

अथाऽधिकरणपदं व्याख्यानयति-

आउ जोयण वणिण, अगणि कुटुंणी कुक्कम् कुम्परिण ।

तेणे मालागारे, उष्माणे पंथिण जेते ॥ ४४६ ॥

अस्या व्याख्या प्राप्तवन्-साधूनां गृहस्थानां च सङ्घं विना असंयुजशब्देन विबुद्धाः स्त्रियः (आउ ति) अकार्याऽऽहस्यार्थं वज्रति । (जावणे ति) स्थकाराऽऽद्यः शब्दे गवादीन् योजयित्वा काष्ठाऽऽदिहेतोरप्यर्थो गच्छेद्युः वणिजे । धृतकुतुषाऽदिकं गृहीत्वा ग्रामान्तरं वज्रति । (अगणि ति) लोहकाराऽऽद्य उच्यन्ते अग्रयज्वालताः । दिक कर्मणि लपन्ति । कुटुम्बिनो ह- लाऽऽदीन् गृहीत्वा तत्राणि गच्छन्ति कुकर्मणां मन्थमन्थं वागुक्तिः । अथो मन्थ्याऽऽर्थं गच्छन्ति । कुम्भितो मार्गण्य- सध्वन्यानीव वेदनाः पादकृत्याऽऽनया यो मार्गो मार्गं स वि श्यते येषां ते कुमार्गिकाः । सौकरिका इत्यर्थः । तेऽपि स्वकर्मणि लपन्ति । स्तेनः प्रभातमिति कृत्वा पन्थानं धावन् गच्छेत् । मालाकारः करणं गृहीत्वा आगमं गच्छति उष्माणः पादार्गिकः स लक्ष्यकृत उदग्रामिकां गृहीत्वा पलायन् । पथिको बुद्धः पंथं प्रयतन् यान्त्रिका विबुद्धाः स्मृतो यन्त्राणि वाह- युक्त । यस्मादेते दोग्धास्तन्माधुन्येष्वपि न स्थानव्यम् ।

अथाधिकरन्मयात्तुल्लाकारिणश्चिन्त नत एते दोग्धाः-

आमज्ज निमीदी वा. मज्झायं न करिति मा हू बुज्जकजा ।

तेगासंकालगण, मंजपआयाए भागादी ॥ ४४७ ॥

मा गृहस्था विबुध्यन्तामिति कृत्वा "आमज्ज" इति श- ब्दे नोन्नयन्ति मामलपु, वैराग्यो वा न कुर्वन्ति पञ्चरा- धिपैर्यपी न कुर्वन्ति मामलपु, अर्थेपैर्यपी न कुर्वन्ति मामलपु, सूत्रं नाशयन्ति चतुर्लपु, अर्थे नाशयन्ति चतुर्लपु । एतेन तत्रपरिहाणगतिं पदं व्याख्यात- म् । तथा-सा उन्नामावश्यकीयाः । परित्यागशब्दे वा श्रुत्वा ते गृहस्थाः स्तेनोऽर्थमित्याशङ्क्या साधुना समं बुद्ध्या लगेयुः । ततश्च बुध्यमानयोः संपन्नोऽऽमाज्जानां विरथनाऽऽद्यो दोग्धाः । यत एवमेतो द्रव्यप्रतिबद्धायां वपनी न स्थानव्यम् ।

द्वितीयपदे तिष्ठपुण्य-

अद्दामनिग्गयादी, तिस्सुतो मग्गिउण अमईण ।

गोपय्त्वा जयणाए, वमति तो दव्वपडिवद्धे ॥ ४४८ ॥

अध्वनिगताऽऽद्यः त्रिकल्पः त्रिन वारान् द्रव्यतो भावतो वा प्रतिबद्धमुपाश्रये मार्गयित्वा यद्धि न लभन्ते ततो गो- तार्था यतनया द्रव्यप्रतिबद्धं वसन्ति ।

यतनामेवाऽह-

आपुच्छण आचामिय, आमज्ज निमीदि वा य जयणाए ।

वेरनी आवम्मग जो जाह चियण दुग्गमि ॥ ४४९ ॥

यदा कोऽपि साधुः कायिकभूमौ गच्छेत् गच्छेत् तदा द्वितीयं साधुमापुच्छय निवेदयति । स च द्वितीयः स्पृष्टमात्र- दोषोऽप्यप्य दृष्टकहस्तो ङगि तिष्ठति यावदसौ प्रत्याग- न्छति, एता आपुच्छयान्ता । अवश्यकीमा "आमज्ज" शब्दं, नैपथ्यकीं च यतनया यथा गृहस्था न शृण्वन्ति वैरागिकवलायामाप्ता यः पूर्वमुत्थितस्तेन द्वितीयः साधु- र्यतनया हस्तेन स्पृष्ट्वा प्रतिबोधयितव्यः, स च स्पृष्टमात्रं पदं तुल्योपाधेनोत्तिष्ठति । ततो ङगयि कालभूमौ गत्वा वैरागिकं यतनया गृहीतः । यथा-पार्श्वस्थितोऽपि न शृणो- ति आवश्यकं यो यदा यत्र स्थितो विबुध्यते स तदा तत्र

स्थित एव करोति वन्दनं, स्तुतीश्च हृदयेनैव प्रत्यच्छ- ति । यद्वा-यदा ते गृहस्थाः प्रभाते स्वयमेवेतिथ्याः तदा आवश्यकं कुर्वन्ति । (चियण दुग्गमि ति) पणवर्णयतो यत्र सूत्रे अथे वा रात्रौ शङ्कितं तस्य चिद्धं तस्मांमज्ञानकर्म- यथा श्रमकस्मिन्नङ्गं श्रुतस्त्वप्ये अवश्यते उद्देशक वा इदं शाङ्कितमस्तीति तन्मये दिश प्रश्रापयित्वा निःशङ्कितं कुर्वन्ति । तथा-

जगगहिणं वुज्जाणे, जयणा भामाणं किमुप पडिवद्धे ।

दहनमरज्जण्णेषी, न य मपोटणं पविज्जे ॥ ४५३ ॥

यदा तावज्जनगर्हितेऽप्युद्यते वसतो रात्रौ भाषायां यत- नामात्रं चतुर्लपदपत्तिशरीर्याऽऽद्यो जन्तवो विबुध्यन्ताम- निकृत्वा, ततः किं पुनरेष्यप्रतिबद्धं प्रतिश्रयं, तत्र सुतर्गं यतना कर्तव्यंति भावः यस्तु दहनस्वर्गं गृहना शब्देन भाषणशीलः स वै रात्रिकं स्थाय्यायमनुप्रेक्षया करेति, मन्मथव्यर्थः । येऽपि च साधवो न दहनस्वर्गस्तेऽपि सहा- टकेन न पवित्रयेयन्ति, किं तु पृथगः सतः प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयभङ्गाभावतः प्रतिबद्धो न द्रव्यत इत्येवेलक्षणं निरूपयति-

भावमि उ पडिवद्धे, चउरुं गुरुगा यदोस आगाऽऽदी ।

ते वि य पुरिमा दुविहा, भुनभोगी अभुत्ता य ॥ ४५४ ॥

भावं भावतः प्रतिबद्धं प्रतिश्रयं निष्ठतां चतुर्लपकम् आ- द्याऽऽद्यश्च दोग्धाः । ये पुनस्ते भावप्रतिबद्धं वसन्ति ते पुन- पाः साधवो द्विविधाः । कांचिद भुक्तभोगिनो ये स्त्रीभोगि- नो भुक्त्वा प्रवर्जिताः, कांचिषु असुखभोगिनः कुमारप्रवर्जिताः । एता पुनततो गाथा ।

अथास्या एव व्याख्यानमाह-

भावमि उ पडिवद्धे, पवरससु पदेसु चउगुरु हांति ।

एक्काउ पयाओ, हवति आगाइगा दासा ॥ ४५५ ॥

भावप्रतिबद्धं चतुर्भिः प्रश्रवणाऽऽदिभिः पदैः पांड्या भङ्गा कर्तव्याः । तद्यथा-प्रश्रवणप्रतिबद्धः, स्थानप्रतिबद्धः, रूपप्र- तिबद्धः, शब्दप्रतिबद्धश्च । इत्यादि । अत्र प्रथमभङ्गादारभ्य पञ्चदशसु पदैषु च चतुर्गुणः प्रायश्चिन्तम् । अदृशान्तरं वा प्रथमं भङ्गं चत्वारः चतुर्गुणः, चतुर्णामपि पदानां त- त्राशुद्धयान् । द्वितीयं भङ्गं त्रयश्चतुर्गुणः, त्रयाणां पदानां तत्रा- शुद्धयान् । एवमनया दिशा यत्र भङ्गं यावन्ति पदानव्यशु- द्धाति तत्र भवेयुश्चतुर्गुणः । एकैकस्माच्च पदाद्भङ्गादाद्वाऽऽ- दयो दोग्धाः । यस्तु पांड्या भङ्गः स चतुर्विप पदैषु शुद्ध इति न तत्र प्रायश्चिन्तम् ।

प्रश्रवणाऽऽदीनांमवान्यं (स्यसंभवमाह-

ठाणे नियमा ख्वं, भामामहो य भूमणा भडओ ।

काइयठाणं नत्थी, महे ख्वे य भय मेम ॥ ४५६ ॥

यत्र साधूनां स्त्रीणां वैकल्योपदेशनस्थानं तत्र नियमात् परम्यं रूपमवलोक्यते भाषाऽऽद्य दृश्यते, भूगणशब्द- स्तु भाव्यः साधवणातां स्त्रीणां भवति, इतराणां न भव- तीत्यर्थः । कायिकी प्रवर्णनं, तस्य स्थानं नास्ति, लोकं तु दुष्स्थि- ततया कायिकीभूमावुपदेशनाभावात् । भाषाभूतगणशब्दक्या- णि तु भवन्तीति भावः । शब्दरूपं च शाश्वति भज विकल्पय ।

किमुक्तं भवति ?-शब्दे प्रथमव्यवस्थानरूपानि भवन्ति वा, न वा, रूपेऽपि प्रथमव्यवस्थानशब्दा भवन्ति वा, न वेति ।

एतन्ध्वेव दोषानुपपदयन्ति-

आयपरोभयदोसा, काश्यभीमा य इच्छन्ति चेतं ।

संकाए गम्यते तू. वोच्छेद पदोसतो जं च ॥ ४५७ ॥

यत्र संयतानामविरक्तिकानां चेका कायिकी भूमिस्तत्राभ्य-
पराभयसमुत्था दोषाः । तत्र संयत एवाविरक्तिकां रहसि दृष्ट्वा
यदाऽऽत्मना क्षुब्धति एव आत्मसमुत्था दोषः । यस्तु सा स्त्री
तस्मिन् संयते क्षुब्धति स परस्मयः । यस्तु साधुविरक्तिकाया-
विरक्तिकाऽपि साधा लोभमुपगच्छति स उभयसमुत्था दो-
षः । (इच्छन्ति चच्छति) यदि स्त्रिया प्रार्थितः साधुस्तं प्रतिम-
पितुमिच्छति ततो व्रतभङ्गः, अथ नेच्छति ततः सा उद्ग्राहं
कुर्यात् । (सं क ति) अविरक्तिका कायिकीभूमी प्रविष्टा पश्चा-
त् संयतमपि तत्र गच्छन्ते दृष्ट्वा कोऽपि शङ्कां कुर्यात्, यदे-
वमव्यवस्थायत्र न्यतिरं प्राप्नुयात् तद् मेधुनार्थमिति । तत-
प्रेक्ष्यानेकया वा साधूनां व्यवच्छेदं कुर्यात् । (पदोसतो जं
च ति) तदीयाः पतिदेवराऽऽदयः प्रेक्षयन्तो यद् ग्रहणाऽऽक-
र्षणाऽऽदिकं करिष्यन्ति, तत्पिप्लवं प्रायश्चित्तम् ।

यऽत्राविरक्तिकानां साधूनां वैकर्मवोपदेशनस्थानं तद्वा-
यानाह-

दुःसुहाणं लुहं, तदसंयं भुक्तभोगिसदकरणं ।

वर्जयिष्यमाईसु य, पटिवचमुद्धृत्वाऽऽस्मंका ॥ ४५८ ॥

दुःसुहाणं दुष्टावृत्तानां स्त्रीणां यानि पत्रभागानि गण्डकुचोर-
प्रभृतीनि, तेषां दर्शने भुक्तभोगिनां तु स्मृतिकरणं कौतुकमुप-
घनं, तथा वैकर्म्यं वाताऽदिविक्रियाविशेषान्महाप्रमाणं सामा-
निकम्, अथवा-विकुर्वन्ति नाम महारण्यवियये सामागिकं दृष्ट्वा
तत्र विगदतः प्रतीत्यन्ते, सा चाविरक्तिका तादृशज्ञानदानं प्र-
तिनिधित्वपूर्वा ततो वैकर्म्यं विकुर्वन्ति वा । आदिप्रहणाभ्यासिकं
वा सामागिकं दृष्ट्वा सा स्त्री तत्र साधोः प्रतिबन्धं कुर्यात्, उद्ग-
च्छकं वा कश्चिदगारः कुर्यात् । आशङ्का वा लोकस्य भवति-
एते धमनका न सुन्दरा येनैव महिलाभिः सममायन्ते ।

सर्वेष्वपि प्रसवणाऽदिवस्थानेषु सामान्यत इमे दोषाः-

बन्धवयम् अगुनी, लज्जानामो य पीडपरिवृद्धी ।

माहृ तवोवणवामो, निवारणं तय परिहारी ॥ ४५९ ॥

स्त्रीभिः सहकृतं निष्ठानां साधूनां ब्रह्मचर्यस्यागुनिलज्जाना-
शब्द भवति, परम्परमोक्षेण संदर्शनाऽऽदिना प्रीतिपरिवृ-
द्धिप्राप्तयेन, लोकशोषपदार्थमाकिनभङ्गश्च द्रवीति आश-
स्त्री साधवस्तपोवन्ते वसन्ति । निवारणं च राजादयः कुर्व-
न्ति-सा एतेषां मध्ये कोऽपि प्रव्रज्यो गृहीतः । ततश्च तथैव प-
रिहासिः तीर्थस्य व्यवच्छेदो भवति ।

रूपप्रतिबद्धे दोषानाह-

चंक्रमियं टिय जेपिय, मोदिय विषेयियं च सविलामं ।

आगारे य बहुविह, ददृष्टुं भुत्तयेर दोसा ॥ ४६० ॥

चङ्क्रमितुं राजहंसवत् सलीलं पदव्याप्तः, स्थितं कटिस्त-
म्भेनोद्धृष्टस्थानं, मोदितं गात्रमोदतं विविधमर्थोत्पलकटास्ताऽ-
दिभिर्मतेः प्रेक्षितं विप्रेक्षितं, तच्च सविलामं सविशेषसहितं
सयिस्मिन् सुखं च । पदमादीनाकागन्तुं बहुविधान् दृष्ट्वा भु-
क्तानामितेषां चाभुक्तानां स्मृतिकरणकौतुकाऽऽदयो दोषाः

अविरक्तिकानां पुनर्नानादेशीयान् साधून् दृष्ट्वा इत्यमभ्युप-
पत्ता भवेत्-

जल्लमलपकियास वि, लावन्नमिरी जेहसिं साहसं ।

सामन्नमि सख्वा, सयगुणिया आसि गिहवासे ॥ ४६१ ॥

जलं च कठिनीभूतं ककाऽऽदि मलः पुनरुद्भाततः स्मृतिव-
च्छति, जल्लेन मलेन च पतितानामप्येषां साधूनां देहेषु अ-
भ्यङ्गादन्तर्नानाविरहितेष्वपि यथा लावण्यश्रीः शोभाल-
क्ष्मीः आमर्येपि सुरुपांलभ्यन्ते, तथा ह्रायन् नूनममीषां
गृहस्थत्वे शतगुणिता लावण्यलक्ष्मीरामात् ।

शब्दप्रतिबद्धे दोषानाह-

गीयासि य पटियासि य, हसियासि य मंजुलुल्लाना ।

भूमणसदे राह स्मिण् अ सोऊणं जे दोसा ॥ ४६२ ॥

स्त्रीणां संबन्धीनां भाषाशब्दरूपाणि यानि गतिनि च प-
ठितानि च मञ्जुलक्ष्मा माधुर्योऽऽदिगुणेषु पता उल्लापः, ये
च वलयनूपुराऽऽदीनां भूषणानां शब्दाः, ये च रहसि भवा
राहात्मकाः कुरुणे परिभूष्यमानायाः स्त्रियाः स्तनिताऽऽ-
यः शब्दा इत्यर्थः । तान् श्रुत्वा ये भुक्तसमुत्था दोषान्तरनिष्प-
न्नमाचार्यः प्रार्थीयन्ते तत्र भवे प्रातर्बद्धे तिष्ठन् प्राप्नोति ।

अथ स्त्रियाः साधूनां स्वाध्यायशब्दं श्रुत्वा पठितं यद्युल्ल-
हशीर्गान-

गंभीरमदुर्गुडविस-यगाहश्रो गुम्सगे सरो जह मिं ।

मञ्कायस्म मणहरो, गीयस्म गु कोमो आमी ॥ ४६३ ॥

गम्भीरी नाम यतः प्रतिशब्द उल्लिखितं मधुरः कामलः स्फु-
टो व्यक्तातरः । विषयब्राह्मणः शोभापरिच्छेदपटुः, सुस्वरो मा-
लयकोशिकादिस्वरानुरञ्जितः, एवंविधः स्मरणं यथा एषां
साधूनां संवन्धी स्वाध्यायस्य मनोहरः श्रव्यतः । यदा गृहवा-
सं विश्वस्ताः संगीताने विहितवस्तुस्तदानीं तस्य का-
दशो नाम शब्द आसीत्, किञ्चान्नयस्तदानींमभूवन्निति
भावः । उक्ताश्चतुर्णां प्रसवणाऽदिवस्थानेषु दोषाः ।
अथ "ने पुण पुंसमा दुविहा" इत्यदि पश्चाद्व्याख्या-
यति-

पुरिसा य भुक्तभोगी, अभुक्तभोगी य केदं निरुत्तना ।

काऊहल मदकरणे, भवेहं दोसेहंमिं कुजा ॥ ४६४ ॥

ने पुनः सहानुपुन्या द्विविधाः केवह भुक्तभोगिनः केवच
अभुक्तभोगिनो निष्कलान्ताश्च ते च तेषांभावये स्मृतिकरण-
कुन्तलान्द्वया दोषा य उन्मथन्ते तिरिदं कुरु-

पटिगमणमन्नतिविधग, मिद्धी मंजद सलिय हन्थो य ।

अट्टाणवाममावय-तेणेषु च भावपटिवद्धे ॥ ४६५ ॥

प्रतिगमनं नाम भूयाऽपि गृहवासं गच्छेयुः । यदा कश्चिन्पा-
श्वस्थाऽऽदिव्यः समागतः स तन्ध्वेव व्रजन्, अन्यतीर्थिकेषु
वा गच्छेत् वा निदगुर्विषां वा संयती वा स्वांलक्ष्म्यतः प्र-
तिमयेत । हस्तकर्म वा कुर्यात् । यत एते दोषा अतो न भाव
प्रतिबद्धे स्यान्त्यर्थं भवेत् । आवश्यकं तत्राऽपि स्यान्त्यर्थं भ-
वति । किं पुनस्तदित्याह- (अज्जण इत्यादि) । अयंप्रतिप-
क्षास्ते साधवो नयां वसन्ति न लभन्ते, येषां वा निरन्तरं
पतति चतुष्पदाः स्मेनाऽऽदयो ग्रामाऽऽदीं बहिरपद्रव्यनि
एतेः कारणमौपप्रतिबद्धे तिष्ठन्ति ।

एतदेव व्याचष्टे-

विहनिगया य जउड, कखे जौइपडिबड उम्मे वा ।

ठापंति अह व वामं, मावयतेसाह तो भावे ॥४६६॥

"विह ति" अथा ततो निर्गता स्वयं प्रतिपत्ता वा निः कृत्वा शुद्धाया वसन्तर्ग्वेषणाया र्थात्तया र्थं न लभन्ते ततो वृक्ष-
स्थापस्तादा ज्योतिषुतायां द्रव्यप्रतिषेद्धायां वा वसन्तो
निष्ठान्ति । (अह ति) अथ पुनर्बुद्ध्यावस्थानान् (उम्मे व ति)
अवस्थायां वा, वर्षे वा निपतन्ति । स्वापदस्तेनाऽऽव्या वा
तत्रोपद्रवन्ति, ततः (भावे) भावप्रतिषेद्धायां वसन्ति ।

तत्र चेयं यतना-

भावमि ठायमाणे, पढमं ठाणे तु रूपप्रतिबडे ।

तहियं कडय चिलिमिली, तम्पुऽस्मयीं ठंति पासवणे ॥४६७॥

भावप्रतिबडे निष्ठान्ति, प्रथमं स्थानं तु रूपप्रतिबडे, तत्र
चाऽपान्तर्गते कटकं चिलिमिलिकां वा प्रयच्छन्ति, तस्य
रूपप्रतिबडे स्याभावे प्रस्ववणप्रतिबडेऽपि निष्ठान्ति । तत्रा-
ऽपि कायिकी मात्रके व्युत्पन्नान्यत्र पापप्रणयन्ति ।

अमई य मत्तगम्मा, निमिगणभूषाह वावि अयईए ।

वेदेण वोल्करण, तामि वेले क वज्जति ॥ ४६८ ॥

मात्रकस्याऽनन्तभावे अयस्या वा कायिकानिमज्जनभूमे-
रभावे वृन्देन विचतुःप्रभृतिना पुनर्हेन महता शब्देन वोले
कुर्वन्तस्यामेव कायिकभूमौ प्रविशन्ति, तामां चागारी-
णां कायिकाव्युत्पन्नजन्येलां वर्जयन्ति प्रस्ववण इति । व-
दस्याभावे शब्दाप्रतिबडेऽपि निष्ठान्ति ।

तत्र-

भुसणभासागदे, सज्झायज्झागानिचमुपअणे ।

उवगरणेण सयं वा, पेल्लण अन्नथ वा ठाणे ॥४६९॥

प्रथमं भुसणशब्दप्रतिबडे, तदभावे भाषाशब्दप्रतिबडेऽ-
पि निष्ठान्ति । तत्र चोभयत्राऽपि महता शब्देन समुदिताः
सन्तः स्वाध्यायं कुर्वन्ति । ध्यानलक्षिमन्तो वा ध्यानं शु-
द्धाऽऽदिभेदमिदं ध्यायन्ति । एतयोरेव स्वाध्यायध्यानयोर्मित्य-
मुपयोगः कर्तव्यः । भुसणभाषाशब्दप्रतिबडालाभे स्थान-
प्रतिबडे निष्ठान्ति । तत्रोपकरणेन स्वयं वा विप्रकीर्णाः सन्तः
तथा मालयन्ति यथा तामां प्रेरणं भवतिः अवकाशा न
भवतीति भावः । अन्यत्र वा ध्याने गत्वा दिवसे निष्ठान्ति,
स्थानप्रतिबडे स्याभावे रहस्यशब्दप्रतिबडे निष्ठान्ति ।

परियारमहजयसा, सईं वए चेव तिविह तिविहा य ।

उहाणपउथसाही राभाइया जम्म जा गुरुका ॥४७०॥

पुनरिण स्त्री परिभूज्यमाना यं शब्दं कर्माति स परिचा-
शब्द उच्यते । तत्र यतना स्वाध्यायगुणनाऽऽदिका कर्तव्या ।
(सई वए चेव तिविह ति) शब्दतो वयसा च सा स्त्री
त्रिविधा । तद्यथा-मन्दशब्दा, मध्यमशब्दा, तीव्रशब्दा च ।

वयसा तु-स्वविगा मय्यमा तरुणी च । (तिविहा य ति) पुनरि-
कका त्रिविधा-अपद्रावणमर्तुका, प्रोपितमर्तुका, स्वाधिनमर्तु-
का चेति । तत्र पूर्वमपद्रावणमर्तुकायां स्वविगायां स्थानव्यमः ।
तदसंभवे प्रोपितमर्तुकायां स्वविगायां, तदप्रमावपद्रावण-
प्रोपितमर्तुकायां च प्रथममध्यमयस्तेन तदकरिणोपारपति क्र-
मेण स्थानव्यमः । ततः स्वाधीनमर्तुकायां स्वविगायां मन्दश-

८३

ब्दायां ततस्तस्यामेव मध्यमशब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायां, त-
दभावे मध्यमतरुणीरपि यथाक्रमं मन्दमध्यमतीव्रशब्दयोः
स्थानव्यमः । अथवा- (जम्म जा गुरुका ति) यस्य साधो-
यो मन्ताऽऽदिकशब्दा गेवन्ते तेन वा युक्ता सा तस्य गुरु-
गर्गतनुवात्तु गुरुका तेन च सर्वप्रत्येनेन तथा गुरुकस्त्रिया
प्रतिबडे प्रतिधयः परिहर्तव्यः ।

अथवाऽयमपरः क्रम उच्यते-

उहाण परिट्टिविया, पउथ कक्षा सभाइया चेव ।

थेरी मज्झिमतरुणी, मदकरी मंदमहा य ॥ ४७१ ॥

कन्याशब्दां वन्यानुल्लेख्यमान्ये अभिहित आदौ कर्तव्यः ।
ततः पूर्व कन्यायामपरिणीतायां, तदभावे अपद्रावणम-
र्तुकायां, ततो भर्तृरपिगृहीतायां दौर्भाग्यापत्त्या परिन्यङ्का-
यां, तदलाभे प्रोपितमर्तुकायां स्वविगायां स्थातव्यं, तदप्र-
मावण शब्दकरी मन्दशब्दा च । च शब्दान्मध्यमशब्दा, तीव्र-
शब्दा चेति त्रिविधा । तत्र पूर्व मन्दशब्दायां, ततो मध्यमश-
ब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायामपि स्थानव्यमः ।

"सईं वए चेव तिविह तिविह ति" व्याख्यानयति-

थेरी मज्झिम तरुणी, वणण तिविह ति तन्व एकेका ।

तिव्वकरी मज्झकरी, मंदकरी चेव महेणे ॥ ४७२ ॥

स्वविगा, मय्यमा, तरुणी, चेति वयसा त्रिविधा स्त्री । त-
त्रैकका त्रिविधा-तीव्रशब्दकरी, मध्यमशब्दकरी, मन्दश-
ब्दकरी चेति शब्देन त्रिविधा ।

अथ प्रस्ववणप्रतिबडाऽऽदिषु चतुर्ष्वपि वा भाष्यकृता स-
विस्तरं यतना प्रोक्ता, तामिव नियुक्तिद्वेदकाध्या
संगृहाऽऽह-

पासवणमत्तण्णं, ठाणे अन्नथ चिलिमिलीरूवे ।

सज्झाए भाणे वा, आवरणे मदकरणे वा ॥ ४७३ ॥

कायिकीप्रतिबडे स्वाध्यायां, ध्यानं वा, आवरणं वा कर्ण-
योः स्थगनं विधेयम् । तथापि शब्दे ध्यमाणे शब्दकरणं त-
था शब्दः कर्तव्यो यथा तयोः शब्द उपशाम्यति ।

अथाऽस्याश्च पञ्चादौ व्याचष्टे-

वेग्गकुरं जं वा-वि परिजियं वाहिरं च इअरं वा ।

मो ते गुणइ साह, भागमलडी उ भाणज्जा ॥४७४॥

वेगायकमत्तगराध्ययनाऽऽदि । यदाऽपि परिजितं स्वभ्यस्तं
परवर्तमानमस्वलमतमागच्छतीति भावः । तच्चाङ्गवाहं वा
प्रज्ञापनाऽऽदि, इतरद्वा-अङ्गप्रविष्टम् आचाराऽऽदि यद् यस्य
साधो-रागच्छति स तत्सर्वं तथा गुणयति यथा परिचारग-
शब्दो न धूयतेः यस्तु ध्यानलक्षिमपक्षः स ध्यानं ध्यायति ।
दोमु वि अलडि कणे, उवेड तह वि सर्वणे करे सई ।

जह लज्जिया ॥ मोहो, नामइ जण्णनकरणं वा ॥४७५॥

ह्यगारपि स्वाध्यायध्यानयोः सापुगलक्षिकः स्वकर्णी स्व-
गयति, तथाऽपि शब्दप्रवणे शब्दं तथा कुर्यात् यथा तयो-
लेज्जितयोर्मोहो नश्यति किमेवं मो न पश्याति त्वमस्मान-
त्र स्थितान्, यदेवं चेदित्थानि पुण्ये ? । यद्येवमप्युक्ता
न निष्ठति ततो जनकान्ते कुर्वन्ति-यथा पश्यत पश्य-
त भो इन्द्रदत्त ! सोमशर्मन् ! अर्धविगुप्त इयमस्माकं पु-
तोऽनाचारं भवन्ते । गतां द्वितीयमङ्कः ।

अथ तृतीयमङ्गमाह—

उभयोः पडिबद्धाए, भयसा पन्नमियाएँ कायव्वा ।

द्वेये पासवणम्मि य, ठाणे रुवे य मदे य ॥ ४७६ ॥

उभयतो—द्रव्यतो, भावतश्च या प्रतिबद्धा वसन्तिः तस्यां पञ्चदशिकायां भजना भङ्गकरचना कर्तव्या । तद्यथा—द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानरूपेः प्रतिबद्धा न शब्देन । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणस्थानशब्देः प्रतिबद्धा, न-रूपेण । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानाभ्यां प्रतिबद्धा । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणरूपशब्दाभ्याम् । एते चत्वारो भङ्गाः स्नानप्रतिबद्ध इदानीं च लभ्यन्ते, ज्ञाता अष्टौ भङ्गाः । एते प्रखवणप्रतिबद्ध एतेन लब्धाः । एवं प्रखवणप्रतिबद्धपदेऽप्येव लभ्यन्ते, ज्ञाताः पांडश भङ्गाः ।

अत्र च पांडशो भङ्गो द्रव्येण प्रतिबद्धः, भावतः पुनः प्रखवणाऽऽदिमिरित्येवंलक्षणो नाधिक्यतेः उभयतः प्रतिबद्धाया अधिकारादत्र च भङ्गो भावतः प्रतिबद्धत्वा भावान् । ततो ये आद्या पञ्चदश भङ्गाः, तेभ्यु निष्ठतो दायानाह—

उभयोः पडिबद्धाए, ठायते आणमाइसो दोसा ।

ते चव पुव्वभागिया, तं चव य हाइ वितियपये ॥ ४७७ ॥

उभयतः प्रतिबद्धतायां वसतो निष्ठतामाह—ऽद्यश्च दायोः ये च प्रथमद्वितीयमङ्गयोः पूर्वं शब्दकरणः—ऽद्य आगमपरोपमसमुत्थाऽऽद्यश्च दायो भवितुः त एवाऽत्राऽपि समुदिता वक्तव्याः । यश्च प्रथमद्वितीयमङ्गयोर्द्वितीयपदमुक्तं तदवात्राऽपि ज्ञातव्यम् । वास्तवतया भङ्गाः । चतुर्थेभ्यु भङ्गो न द्रव्यतः प्रतिबद्धो नापि भावतः इत्येवंलक्षणं । स चाभयथाऽपि निर्दोष इति न काचित्प्रदीया विवरणा ।

निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशब्दाभ्यां वासनिर्वेधः—

“नो कापइ निर्गोधीमां पडिबद्धासिज्जाए वण्णए ॥”

अत्र भाष्यम्—

एमेव कपो नियमा, निर्गोधीनां पि नवगि चउलहुमा ।

मुत्तनिवाओ निशे-सपडिबद्धे अमइ उ सदाप्पे ॥ ४७८ ॥

एव एव क्रमा द्रव्यभावेभ्यप्रतिबद्धव्याख्यापरिपाटिरूपो नियमाह निर्ग्रन्थीनामपि वक्तव्यः, नवरं प्रतिबद्धे निष्ठन्तीनां तासां वतुल्लुकाः । नोदकः प्राऽह—यद्येवं तर्हि सूत्रं निरर्थकम् ? आचार्यः प्राऽह—स्वनिपातो निर्दोषप्रतिश्रयं स्नानप्रतिश्रयं सदाप्पप्रतिबद्धे द्रष्टव्यम् । अथ निर्दोषप्रतिबद्धो न प्राप्यते तस्मिन्स्थानस्य भावे सदाप्पप्रतिबद्धेऽपि स्थानव्यम् ।

आऊजायणमादी, दव्वम्मि तदेव संजईणं पि ।

नाणत्तं पुण इत्थी, नऽस्साम्भे न दूर य ॥ ४७९ ॥

द्रव्यप्रतिबद्धे संयतीनामप्याश्रयकटयोऽजनाऽऽद्यस्तथैव भवन्ति, परं तासां सागारिकनिश्रये निष्ठन्तीनां न दायोः । (नाणत्तं पुण इत्थि सि) स पुनः प्रतिबद्धः स्त्रीभिरैव वसन्तीभिर्हान्तव्यो, न पुनर्योः । एतन्निश्रयेभ्यो निर्ग्रन्थीनां नानात्वं, स च संयतीनां प्रतिश्रयः सागारिकगृहस्थ याऽन्यासमे, न चाऽतिदूरं भवति ।

तद्यथा—

अजियमादी भगिणी, जा यन्न सगोर् अम्भरहियाउ ।

विहवा वसंति सागा-रियस्स पासे अदूरम्मि ॥ ४८० ॥

आर्यिका पितामही वा, आदिशब्दाऽजनन्यादिपरिग्रहः । भगिनी प्रतीता, याश्चान्या अपि आलुजायाप्रभृतयः सागारिकस्य शय्यतस्याभ्यावर्तिताः पूर्वा विधयाः सागारिक-गृहस्थपात्रे अदूरे वसन्ति, तानिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिश्रयं वस्तव्यमिति ।

आह च—

एयारिसगेहम्मि, वसंति वड्डीउ दव्वपडिबद्धे ।

पासवणादी य पया, ताहिं समं हांति जयसाए ॥ ४८१ ॥

एतादृशे गेहे स्त्रीभिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिश्रयं वसन्ति, तत्र च स्थिताः प्रखवणाऽऽदीनि पदानि यतनया वाक्प्रहणाऽऽदिरूपया ताभिः, समं कुर्वन्ति, एतन्निश्रयोः द्रव्यप्रतिबद्ध-मुच्यते ।

नोदकः प्राऽह—यद्यत्राप्यप्याश्रयकटयोऽजनाऽऽदीन्याधिकरणानि भवन्ति ततः कथं निर्दोषं भवतीत्युच्यते—

कामं अहिरगणादी, दोसा वयणीण इत्थियामुं पि ।

ते पुण हवंति मज्झा, आणस्मियाणं अमज्झा उ ॥ ४८२ ॥

काममनुमतमस्माकं यदाधिकरणऽऽद्यया दायो प्रतीतीनां स्त्रीप्रतिबद्धे भवन्ति, परं ते पुनः दायोः साध्याः “आपुच्छण आवासिय आस्नञ्ज निर्मादि वा य जयसाए । (४४२)” इत्यादिगाथोक्त्या यतनया तेषां परिहर्तुं शक्यत्वात् । ये तु तामाभिनितानां नरणाऽऽदिसमुत्थिता दायो भवन्ति, ते अमाध्या । अमाध्यदोषपरिहारेण च साध्यदोषानां द्वयमाणां यतनया च तत्परिहारं कुर्वन्तीनां न कश्चिदोषः । उक्तो द्रव्य-प्रतिबद्धे विधिः ।

अथ भावप्रतिबद्धे विधिमाह—

पासवणठाणरूव सदा य पुमं समाप्पिया जे उ ।

भावनिबंधो तांमि, दोसा ते तं च विड्यपदं ॥ ४८३ ॥

ये च प्रखवणस्थानरूपशब्दाः पुमानां पुरुषमाश्रितान्ते, प्रतिबद्धा या शय्या तस्यां, तासां साध्वीनां भावनिबन्धः, सा भावप्रतिबद्धेति भाव । अथ च दायोस्त एव पूर्वोक्ता, द्वितीयपदमपि तदेव मन्तव्यम् ।

यस्तु विशेषस्तमुपदर्शयति—

विड्यपयकारणम्मि, भावे विड्ढिं पूवलियखाए ।

तत्तो ठाणे रुवे, काइयमविकारमंदे य ॥ ४८४ ॥

द्वितीयपदं कारणं अध्वनिगमनाऽदौ निर्दोषोपाश्रयस्याप्राप्तौ भावप्रतिबद्धे निष्ठन्त्यः प्रथमं पूर्वालिकावाद्यस्य वक्ष्यमाणशब्दस्य प्रतिबद्धे निष्ठन्ति, ततस्तथैव स्थानप्रतिबद्धे रूपप्रतिबद्धे कायिक्या वायुकायस्य वाया-व्युत्पन्नजतः शब्दो भवति, तेन स्वविकारं सदाप्पं तथैव प्रखवणप्रतिबद्धे निष्ठन्ति ।

पूरालिकावाद्यस्य स्वरूपमाह—

नउइ-सयाउओ वा, खट्ठाण्लो अजगंपो थेरो ।

अभेण उड्डीज्जइ, भोइज्जइ सो य अजेणं ॥ ४८५ ॥

यः स्थविरो नवतिवर्षाधिको वा शतोऽयुक्तो वा, सैष शतवर्षे इत्यर्थः । खट्ठाम्लो नाम-प्रवलजराजर्जरितदेहनायः खट्ठाया उन्थात् न शक्नोति, अत एवाऽवावज्जहसः अर्धेन

परिचारकाऽऽदिता उन्मथ्यन्ते, अन्येन वाऽनौ भोज्यते
भोजनं कार्यते, एष पूर्णालकाखादकः ।

अन्येव व्युत्पत्तिमाह -

पूर्वलिपं खायेतो, चतुचवर्षं तु मो परं कुण्ड ।

एरिसओ वा सदो, जगिमओ प्रु भवक्खिस्सम् ॥४८६॥

पूर्णिकां भक्षयन् दन्तानामभाषणमादौ परं केवलं
चपचपशब्दं करोति, तेन पूर्णालकाखादकः । यादृशो वा
पुष्पभक्षिणः शब्दो भवति ईदृशो यस्य आपमासस्य शब्दः
स पूर्णालकाखादकः ।

मो वि य कुहंहरितो, खाहु त्थु माह कुण्ड जत्तेणं ।

परिदेवइ किच्छा हिय-यऽवितकतो विगयभावं । ४८७॥

सोऽपि पूर्णालकाखादकः स्थावरः संयतीप्रतिश्रयस्य कु-
ञ्जान्तरितो वर्तमानः (खाहु त्थुमाहति) काशिन-निर्घ्रातने,
ते दे अपि यन्नं कष्टं करोति, कुच्छाखासौ परिदेवते क-
रुणति । चित्कमकुचने विगतभावं निरग्नितन्निहृदयः,
समममूर्तिनिर्दिष्टवाच्यकृत्तनाक (?) इत्यर्थः । ईदृशेन पूर्ण-
ालकाखादकशब्देन प्रतिषेधे प्रथमं स्थानव्ययम्, तदभावे तस्यैव
स्थानप्रतिषेधः, ततो कपप्रतिषेधः, ततः प्रतिषेधेन यदेऽपि ।
आह-किमत्र पूर्णालकाखादकप्रतिषेधे रागोद्भूतो न भवति ?

उच्यते-

अत्रि होज विरागकरो, सदो रुवं च तस्म तदवन्त्यं च ।

ठाणं च कुच्छाणिजं, किं पुण रागोन्भवो तस्मी ? ॥४८८॥

अपीत्यभ्युच्ये । यो भवेन पूर्णालकाखादकस्य संबन्धी का-
शिनपरिदेवनाऽऽदिकः शब्दो, यच्च तदवस्थं नस्यामवस्थायां
वर्तमानं वर्णोपलनाऽऽदिकं रूपं, यत् तस्य विगमूत्रकं-
स्याऽऽशुचिपदिलं कुन्मनीयं जुगुप्साऽऽस्पदं स्थानं, तानि
प्रत्युत विरागकरागयैव, कुतः पुनस्तत्र रागोद्भवो भवि-
ष्यति ? अथ पूर्णालकाखादकप्रतिषेधं न कल्प्यते ततो यथा
निर्ग्रन्थानां कटकचिर्लिमलिकाऽऽदिका यतना भविता, तथा
निर्ग्रन्थानामपि द्रष्टव्या ।

अत्र परः प्राह-

एयारिमे पि रुवे, मदे वा मंजइण जइऽणुमा ।

समखाण किं निमिजं, पडिसेहो तारिमे भण्णिओ ? ॥४८९॥

यथेनादृशे पूर्णालकाखादकसंबन्धनि रूपे शब्दे वा संय-
तीनामनुज्ञा क्रियते तर्हि भ्रमणानां किं निमित्तमीदृशे स्थ-
विस्त्वस्मिन्निरे क्वाऽऽदिकप्रतिषेधे प्रतिषेधो भविष्यति; तेषा-
मपि तत्र वस्तुं युक्तमिति भावः ।

सुरिगह-

मोहोदण्ण जइ ता, जीवविउत्ते वि इविदेहम्मि ।

दिट्ठा दोमपविची, किं पुण सजीवए देहे ॥४९०॥

यदि तावता मोहोदयेन जीवविशुद्धेऽपि स्वीदेहे पुरु-
षाणां प्रतिसेवनादौषप्रवृत्तिरेष्टा, तर्हि किं पुनः सजीवदेहे
स्थविरायां संबन्धनि, तत्र सुतरां भविष्यतीति भावः । अ-
तस्तेषां तत्रापि प्रतिषेधः कृतः, निर्ग्रन्थीनां तु पुरुषिका-
खादकप्रतिषेधे स्वरूप एव बोधः, अनिश्चितानां तु महानिति ।
४० ? उ० ३ प्र० ॥ नि० ५० ।

पडिविच-प्रतिविम्ब-न० । चिकणपदायुषु विम्बाः कृतिस्म-
मण, आ० म० १ अ० सूत्र० । प्रतिमायाम्, "पडिमा पडिवि-
चं ।" पाह० ना० २१७ गाथा ।

पडिबुद्धकमाण-प्रतिबुध्यमान-त्रि० । सावधानीभवति, क-
ल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पडिबुद्ध-प्रतिबुद्ध-त्रि० । जागरिते, कल्प० १ अधि० ३ क्षण ।
अनिद्रे, अप्रमादित, उत्त० ४ अ० । मिथ्यावाद्धाननिद्राऽप्य-
मे सम्यक्त्वविकाशं प्राप्ते दश० १ अ० । भावः कृतः । प्रतिबो-
धः, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पडिबुद्धजीवि (ख) -प्रतिबुद्धजीविन त्रि० । प्रमादनिद्रा-
हितजीविने, दश० २ चू० । प्रतिबुद्धम् प्रतिबोधः । द्रव्यतां
जाग्रता । भावतस्तु-यथावस्थितवस्तुतयावयवः तेन जी-
वितुं, प्राणान् यन् शीलमस्येति प्रतिबुद्धजीवी । यदि वा-प्रति-
बुद्धः द्विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवतीत्येवंशीलः जीवी-प्रति-
बुद्धजीवी । कोऽभिप्रायः? द्विधा प्रसुप्तेष्वपि अविबुद्धिषु न ग-
तानुगतिकतया-यं स्वपिति, किं तु प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमा-
स्ते । (उत्त०) (तत्र च द्रव्यनिद्राप्रतिषेधे अगडदत्तोदाह-
रणम् 'अगडदत्त' शब्दे प्र० भा० १५३ पृष्ठादारभ्य शतम्)
भावसुप्तपु तु तपस्विनः, ते हि मिथ्यानाऽऽदिमोहितेष्वपि
जनेषु यथावदवगमपूर्वकमेव संजमजीविनं धारयन्तीति ।
उत्त० ४ अ० । प्रतिबोधः प्रतिबुद्धमेतत् प्रतिबुद्धं तेन
जीवितुं शीलमस्येत्येतत्प्रतिबुद्धजीवी । प्रतिबोधितं जीव-
शीलं, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पडिबुद्धराग-प्रतिबुद्धराग-पुं० । मल्लिनतीर्थेकरेण सह प्र-
जितं साकेतनिवासिनि हवाकुराजे, स्था० ७ ठा० । शा० ।
(येन च नागयज्ञे स्वभार्यायाः पञ्चावल्याः श्रीदामग-
ण्डे विस्मितो मिथिलापतिपुत्रया मल्ल्याः श्रीदामगण्डव-
रणेन ध्रुव्या तत्र दूतः प्रेषितः, इति 'मल्ली' शब्दे वच्यते)
पडिवोहग-प्रतिबोधक-पुं० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
विशे० । गृहचिन्तके, यो गृहं चिन्तयन् यो यत्र योग्यस्ते तत्र
व्यापारयति । व्य० ३ उ० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
सुमस्यान्धापकः, सं० ।

पडिबोहिय-प्रतिबोधित-त्रि० । व्यरुचेतनावति, शा० १
ध्रु० १ अ० ।

पडिभिजउक्काम-प्रतिभवतुक्काम-त्रि० । प्रतिपतितुक्कामं, व्य०
४ उ० ।

पडिभयकर-प्रतिभयकर-त्रि० । भयजनकः, सं० ११ अह ।

पडिभाग-प्रतिभाग-पुं० । प्रतिकोपा भागः प्रतिभागः । प्र-
तिविम्बं, आ० म० १ अ० । अंश, अत्रु० ।

पडिभासंत-प्रतिभाषन्-त्रि० । वृत्तान्ते, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ०
१ उ० ।

पडिभेअ-प्रतिभेद-पुं० । उपात्मन्नेन, पाह० ना० २६६ गाथा ।

पडिमद्वाइ (ख) -प्रतिमास्थायिन्-पुं० । प्रतिमया एकरावि-
क्यादिकया कार्यात्मगोविशेषेणैव निष्ठतीत्येवं शीतो यः स

प्रतिमास्थायी, स्था० ४ डा० १ उ० । भिन्नप्रतिमाका-
गिणि, स्था० ७ डा० १ उ० ।

पडिमंभी प्रतिमास्त्री० श्ची० रचनायाम्, जिनप्रतिमानां सत्काऽ-
स्तीरचना क्रियमाणा दृश्यते, सा युक्तिमती न चेति प्रश्ने, उत्तर-
मन्यसि लोहितवस्त्रकते किञ्चिदप्राप्यैव श्रूयते तथाऽपि
नामग्राहे निषेधात्तन्मूलमस्मादिदानीन्तनकाले स्थाने स्थाने
तथा प्रज्ञितदेशनाह यद्गतं पूजाकरणान्तराग्रयमस्माच्च सर्व-
था न निषेधः । १४ प्र० सेन० २ उल्ला० ।

पडिमा प्रतिमा स्त्री० । सद्भावस्थापनायाम्, दश० १ अ० ।
। तस्य, आच० ३ अ० । " पडिमा पडिवाच । " पाठ० ना०
२१७ गाथा । " जिनपडिमादेवमेव पडिबुद्धं । " दश० १
अ० । (जिनप्रतिमाऽपि ध्यातः सर्वोऽपि चेदर्थः शब्दे तु भा०
१२०७ पुष्पादागम्योक्तः) प्रतिपत्ता, श्रव० ।

दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा सुयसमाहिपडिमा
चेव, उवहाणपडिमा चेव । दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा-
विशेगपडिमा चेव, विशस्समगपडिमा चेव । दो पडिमाओ
पणत्ताओ । तं जहा भदे चेव, मुभदे चेव । दो पडिमाओ
पणत्ताओ । तं जहा महाभदे चेव, सव्वतोभदे चेव । दो
पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा खुट्ठिया चेव मोयपीडिमा,
महाल्लिया चेव मोयपीडिमा । दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं
जहा नवमग्गे चेव चंदपडिमा वरमग्गे चेव चंदपडिमा ।
(दो पडिमा इत्यादि) प्रतिमा प्रति गीत्तं, प्रतिवति याचत ।
समाधाने समाः । दशान्तवासवत्तणः तस्य प्रतिमा समाधि-
प्रतिमा दशाभुतस्वरूपाः, हादिमदाभुतसमाधिप्रतिमा समा-
गिताऽऽदिशति वरमग्गे वरानिमा च उपधाने तपस्सप्रानि-
मा उपधानप्रतिमा हादिशभिन्नप्रतिमा (भिन्नपुडिमा)
शब्देऽस्या व्याख्या) एकदशापासकप्रतिमाश्चोपधेयं रूपति ।

द्विचचेनं द्विचकस्यागः, स चाऽऽन्तरागमाणां कपायाऽर्धानां,
वाधानां गणशान्तमरुपाणाऽर्धानां समुचितानां तत्प्रतिप,
निधिचक्रप्रतिमा, व्युत्पन्नप्रतिमा, कायेतत्परिकरणमेवति ।
भद्रा एवोऽऽदिचक्रतुष्टिं प्रत्येकं प्रसक्त-तुष्ट्यकार्योत्सवक-
रणरूपा अष्टोपपञ्चमानीति । मुभद्रेऽर्धेयं प्रकारेण वसमा
व्यते, अष्टोपपञ्च तु लेकति महाभद्राऽर्धेयं तथैव, तत्परमदो
गचकार्योत्पन्नया अष्टोपपञ्चतुष्ट्ययानां सर्वतोभद्रा तु क-
श तु द्विच प्रत्येकं द्वागव हायोः वर्षका अष्टोपपञ्चकप्र-
माणेति (बुद्धिजा सर्वतोभद्रप्रतिमा ' खुट्ठामवव्यश्चोभ-
पडिमा ' शब्दे तुतीययानां ७४३ पुट्टे गता) मौकप्रतिमा प्र-
सव्यगप्रतिमा, सा च कालमेवेन बुद्धिजाः अमृत्याः " खु-
ट्ठिया ' शब्दे तुतीययानां ७४३ पुट्टे गताः) महती च भव-
तीति यत् उक्तं व्यवहारेण खुट्ठियाणां मोयपडिमापडिच-
स्स । " इत्यादि । इयं च इत्यतः पञ्चवर्णाविषया, क्षेत्रतो
ग्रामाऽर्धेयिनि, कालतः शगद निदाधे वा प्रतिपद्यते,
भुक्त्वा चेत्तं प्रतिपद्यते चतुर्देशभक्ते समाप्यते, अभुक्त्वा तु
पांडशभक्तेन, भावनम्बु दिव्याऽनुपममेवमहर्मानि । एवं
महर्वापि, नवरं भुक्त्वा चंप्रान्तपञ्च पांडशभक्तेन समाप्य-
ते, अथवा त्वष्टादशभक्तेनेति यवस्यैव मध्ये यस्याः सायव-
मध्या, चक्र इव कलावृद्धिर्हानिभ्यां या प्रतिमा सा चन्द्रप्र-

निमा । [स्था०] [यवमध्या चन्द्रप्रतिमा ' जवमग्गेवेदपडिमा '
शब्दे चतु० भा० १४३० पुट्टे व्याख्याता] यस्यां तु कृष्णप्रतिप-
दि पञ्चदश भुक्त्वा एकैकहान्या अमासाऽप्यायमर्कं, शुक्रप्र-
तिपदि चैकमेव, ततः पुनरैकमृद्वयया पूर्णिमायां पञ्चदश
भुक्त्वा सा, चक्रस्यैव मध्ये यस्यास्तत्त्वियर्थः । सा वज्रमध्या
चन्द्रप्रतिमेति स्था० २ डा० ३ उ० । प्रतिपायान्, प्रव० १७
द्वारः स्था० आग्निग्रहप्रकारेण, यथा मासाऽस्या भिन्नप्रतिमा ।
आच० १ स० दश० ४० स्था० आच० ७ उल्ला० १० । व्य० ।

चत्तारि सेज्जपडिमाओ पणत्ताओ । चत्तारि वत्थपडिमा-
ओ पणत्ताओ । चत्तारि पायपडिमाओ पणत्ताओ । चत्तारि
ठाणपडिमाओ पणत्ताओ ।

स्था० ४ डा० ३ उ० । (पुष्पक पुत्रेणं व्याख्या)

तपोभेदाऽऽसिकाः प्रतिमा आह-

पंच पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा भदा, मुभदा, महा-
भदा, सव्वओभदा, भददुत्तगपडिमा ।

" पंच " इत्यादि व्यं च तत्परम-भद्रा, महाभद्रा, सर्वतोभद्रा
४ च द्विचतुर्देशाभिर्निः कमेण भवति । त्रुक्ते प्राक् । मुभद्रा
त्वष्टृत्वान् न लिखिता । सर्वतोभद्रा तु प्रकाशमन्त्राणां यु-
क्त्युते । द्विषयम-चत्तारि हा, महती च । तत्राऽस्या चतुर्थाऽ-
ऽर्दिना हादशावसानेन पञ्चममार्गोदितप्रमाणेन तपसा भवति ।
अस्याः स्थापनोपायमाथा- " पंचादि अ नवने, उर्वयं म-
ग्गे तु आदिमगुर्तेति । उर्वयकमेण य मेवे, जाण लहे सव्व-
तोभदे ॥ १ ॥ " इति । पाण्य हदिनाति तु पञ्चविंशतिर्नाति स्था-
पना । महती तु चतुर्थाऽर्दिना पांडशवसानेन पञ्चमव्यधिक-
कदितशनमनेन तपसा भवति । अस्याः स्थापनोपायमा-
था- " पंचादि सव्वतो, उर्वयं मग्गे तु आदिमगुर्तेति । उर्वय-
कमेण य मेवे, जाण महं सव्वओभदे ॥ २ ॥ " इति ।
पाण्य हदिनात्येकान्तपञ्चाशदिति २ स्थापना । भद्रोत्तप्र-
तिमा द्विधा-चत्तारि हा, महती च । तत्राऽस्या हादशादिना
विशानेन पञ्चममव्यधिकऽऽर्दिशतप्रमाणेन तपसा भवति ।
अस्याः स्थापनोपायमाथा- " पंचादि अ नवने, उर्वयं म-
ग्गे तु आदिमगुर्तेति । उर्वयकमेण य मेवे, जाण लहे भदोत्त-
रं खुट्ठं ॥ ३ ॥ " इति । पाण्य हदिनाति पञ्चविंशतिर्नाति ३ ।
महती तु हादशाऽर्दिना चतुर्विंशतिर्नातिन द्वित्यव्यधिक-
कदितशनमनेन तपसा भवति तत्र च माथा- " पंचा-
दिऽप्यामर्गे, उर्वयं मग्गे तु आदिमगुर्तेति । उर्वयकमेण
य मेवे, महं भदोत्तरं जाण ॥ १ ॥ " इति । पाण्य हदिनात्येक-
ान्तपञ्चाशदिति । उक्तं कमेणं निवेष्टणं द्रुमनां शराः स्था०
४ डा० १ उ० । " एवा अदमपडिमा । " धर्मप्रातपत्तमु-
त्तवर्गः, तडिपया प्रतिमा प्रतिज्ञा, अवर्धप्रधानशरीरा वा
अवर्धप्रतिमा, सा एका । (स्था०) " एवा धर्मपडिमा । "
स्था० १ डा० १ स्था० । प्रव० १ आच० ४० । (एकादशा-
पासकप्रतिमाः ' उवावगपडिमा ' शब्दे द्वि० भा० १०६४ पुट्टे
प्रपञ्चिताः) (प्रकीर्ण क विषयः ' पडिमा ' शब्दे वदयते)

अथ प्रतिमापालनरूपे त्रयमेवमध्यं रूपं स्वातन्त्र्येणाऽह-

विधिना दर्शनाद् ध्यानात्, प्रतिमानां प्रधानम् ।

यानु स्थितो गृहस्वोऽपि, विशुद्धचित्तं विशालः ॥ ७० ॥

(विधिना) दशाभूतस्कन्धाऽऽद्यागमप्रतिपादनेन दर्शने, सम्यक्-
कर्म, तत्प्रधाना, नैरोपलक्षिता वा प्रतिमाऽपि दर्शने, सा
आद्या प्रथमा यामां प्रतिमानां ता दर्शनाऽऽद्यास्तासाम्,
एकादशस्कन्धाभिमुखः । (प्रतिमासु) अस्मिन्प्रतिपा-
द्याम् (प्रपालनम्) प्रकपेण पालने, विशेषतो गृहियमो
भवतीति श्रव्यः । आसां पालने किं भवतीत्याह- (या-
स्वित्यादि) यासु प्रतिमासु (स्थितः) निष्ठः (गृहस्थोऽपि)
यतितामप्राप्तुवधपि, आसां कृतसर्वसङ्कल्पाणांऽनगार इत्य-
पिशब्दाः । (विशेषतः) असंख्यगुणया गुणश्रेण्या (वि-
शुच्यति) क्षीणपापो भवति । अथ पुनः काः प्रतिमाः यासु
स्थितो गृहस्थोऽपि विशेषतः शुच्यति ? उच्यते-

१ दंसण १ वय २ सामाहन्, ३,
पोमह ४ पडिमा ५ अयमं ६ सन्निवत्ते ७ ।
आरंभ ८ पेस ९ उदि-

श्रु १० वज्रप समग्रभूए अ १ ॥ १ ॥ इति ।
नत्र शङ्काऽदिदोषरहितं प्रथमाऽदिल्लि स्थैर्याऽदिभूयण-
मंजुमार्गप्राप्तादपीठभूतं सम्यग्दर्शने, भयलोभलज्जाऽदिविर-
प्यनिरन् मानमात्रं सम्यक्त्वमनुपालयतीत्याया प्रथमा प्र-
तिमा १ । द्वौ मासौ यावदक्षिणदिनान्यविराधितानि च पूर्व-
प्रतिमाऽनुष्ठानमहितानि द्वादशाऽपि वनानि पालयतीति द्वि-
तीया २ । त्रीन् मासानुभयकालमप्रमत्तः पूर्वोक्तप्रतिमाऽनुष्ठान-
महितः सामायिकमनुपालयतीति तृतीया ३ । चतुरो मासां
अनुत्पण्यो पूर्वप्रतिमाऽनुष्ठानमहितोऽभ्युदितं पौषं पाल-
यतीति चतुर्थी ४ । पञ्चमासांश्चतुर्थ्यां गृहे तद्वद्वा
चतुर्थ्यां वा परीपहोपमगोऽदिनिष्कम्पकायोऽन्यः पूर्वोक्त-
प्रतिमाऽनुष्ठानं पालयन् सकलां रात्रिमासम् इति पञ्चमी ५ ।
एवं वक्ष्यमाणान्वापि प्रतिमासु पूर्वपूर्वप्रतिमाऽनुष्ठाननिष्ठ-
ताऽवसेया, नवरं परमासांश्च ब्रह्मचारी भवतीति षष्ठी ६ ।
सप्तमामान् सन्निवत्तेऽहारात् परिहरतीति सप्तमी ७ । अष्टौ
मासान् स्वयमासम् न करोतीत्यष्टमी ८ । नवमासान् प्रप्यै-
रव्यारम्भं न कारयतीति नवमी ९ । दशमासानामर्थं नि-
रव्यारम्भं न भुङ्क्ते इति दशमी १० । एकादशमासांस्क्य-
ङ्गान् रजोहरणाऽदिमुनिवेषधारी कृतकेशांन्यातः स्वायत्त-
पु गोकुलाऽदिवसन् प्रतिमाप्रतिपदाय श्रवणोपासकाय
भिज्ञां दत्त इति वदन् धर्मलाभशब्देऽन्वारणरहितं सुसा-
धुवन्मसाचरतीत्येकादशी ११ । उक्तं च-

“ दंसणपडिमा नेया, सम्मत्तजुअस्स सा हद्दं बुंदी ।
कुग्गहकलंकरिहन्ना, मिच्छुल्लसन्धोवसमभावा ॥ १ ॥
विइया पडिमा णेया, सुद्धाणव्वयधारत्तं ।
सामाहन्पडिमा ऊ. सुदं सामाहन् पि अ २ ॥
अट्ठमीमाहपव्वेसु, सम्मं पोसहपालं ।
नेसाणुद्धाणुत्तस्स, चउत्थी पडिमा इमा ॥ ३ ॥
निक्कंपो काउसगं तु, पुत्तुत्तगुणं सुजुअ ।
करेइ पव्वगाईसु, पंचमी पडिवज्जओ ॥ ४ ॥
अविण्णणविअड्ठमोई, मउलउडो विवसबंभयारी अ ।
रत्तिं परिमाणुकडो, पडिमावज्जउ विअणुत्त ॥ ५ ॥ ”
टीका- (मउलउड ति) अयदकल्लः ॥ ५ ॥
“ भाएइ पडिमाहडिओ, तिलोणपुज्ज जिणं जिअकमाए ।
णिअदोमपचव्वलीसं, अण्णे वा पंच जा मासा ॥ ६ ॥

छुट्ठीए बंभयारी सो, कासुआऽऽहार सत्तमी ।
वज्जिजा वज्जमहारं, अट्ठमं पडिवज्जओ ॥ ७ ॥ ”
पष्ठ्यां पुनरयं विशेषः-
“ पुव्वोइअगुणुत्तो, विंनसओ विजिअमोहंणिज्जो अ ।
वज्जइ अयंभमं-तओ अ राई पि थिण्वित्तो ॥ ८ ॥
सिगारकहाविरओ, इत्थोयं सम्मं रहम्मि एओ ठाई ।
चयइ अ अतिपसंगे, तहा विमूंसं व उकोसं ॥ ९ ॥
एवं जा छम्मासा, एसोऽहिगओ इहरहा विट्ठं ।
जायज्जोवं पि इमं, वज्जइ एअम्मि लोणम्मि ॥ १० ॥
अयंए वि आरंभं, नवमीए नो करावए ।
दसमीए पुणो विट्ठं, पासुअं पि न भुंजए ॥ ११ ॥
णिक्खिन्नभरो पायं पुत्ताइसु अहव ससपरिवार ।
धोवममसो अ तहा, सव्वथ परिणओ नवरं ॥ १२ ॥
लोणववहारोविरओ, बहुसो संवेगभाविअमई अ ।
पुव्वोइअगुणुत्तो, णव मासा जाव विहिणा उ ॥ १३ ॥ ”

दशम्यां पुनरयं विशेषोऽपि, यथा-
उदिट्ठकडं भत्तं, विजजए किमुअ मेसमारंभं ।
से होइ अ खुसुंउं, मिहलि वा धारई कांइ ॥ १४ ॥
जं णिहिअमन्थजायं, पुट्ठो णिअण्णिं णयि सो तन्थ ।
जइ जाणइ तो साहइ, अह णवि तो वइ ए वि जाणं ॥ १५ ॥
जइ पज्जुवासणुरो, सुट्ठमपयत्थं णिच्चत्तंलिच्छो ।
पुव्वोइअगुणुत्तो, दस मासा कालमाणेण ॥ १६ ॥
एगारसीसु निस्संगो, धरे लिण पडिगाहं ।
कयलाओ सुमाहु व्व, पुत्तुत्तगुणसायरो ॥ १७ ॥
पुत्ताउत्तं कपइ, पच्छाउत्तं तु ए वल्लु एअस्स ।
आयण्णिर्माणसूआ-इ सव्वमाहारजायं तु ॥ १८ ॥ ” इति ॥
आवश्यकचूर्णं निवन्ध- “ राहभत्तरणिणा पंचमी, सवि-
त्ताहारपरिण्णा ” इति षष्ठी, “ दिआ बंभयारी, राओ परिमा-
णुकडं ” ति सप्तमी “ दिआ वि राओ वि बंभयारी, अनिणाणए
पोसट्ठकसमंसुरोमनंहे ” ति अष्टमी । “ पेसारंभपरिण्णाए ” ति
दशमी, “ उदिट्ठभत्तविजजए समग्रभूए ” ति एकादशीति
॥ ७० ॥ ४० २ अधि० । (अत्र बहुविस्तारः उपासकपडि-
मा शब्दे तृतीयभागस्थ १०६५ पुष्टवगन्तव्यः)
“ उदिट्ठपेच्छुसंगय-उत्तिअधम्मं चउत्थए होइ ॥ उदिट्ठापं
प्रेक्षासंगिकपात्रमुत्तिभूतधर्मं च चउत्थमिति चतस्रः पा-
त्रवर्णयेण प्रतिमाः । इ० १ उ० १ प्र० १ । (वल्लस्य गवेषणं
प्रतिमा ‘वर्ण’ शब्दे) (प्रतिमाप्रतिपदस्योपाश्रयप्रत्युपेक्षणं
‘पडिलेहणा’ शब्दे) (‘पण्डित्तिहारपडिमा’ स्वस्थाने उक्ता)
(सत्यभावनायां पञ्च प्रतिमा भवन्ति इति ‘सत्तभावणा’ शब्दे)
मौक्तप्रतिमा- “ दो पडिमाओ * ” इत्यादि-
सूत्रद्वयम् । अस्त्य संवन्धमाह-

पडिमाहिगारं पगते, इवति मोयपडिमा इमा दोमि ।

ता पुण गणम्मि वुत्ता.इमा उ बाहिं पुरादीणं ॥ ८७ ॥

प्रतिमाधिकारः प्रकृतस्त्वन् इमे अग्निं छे मौक्तप्रतिमे इह भव-
तः प्रतिमापस्तावादिमे अपि प्रतिमे अत्रोपगच्छन्ते इति भावः,
केवलमयं विशेषः-ता अनन्तरदिताः प्रतिमा गणे स्थितस्यो-
क्ताः इमे पुनः पुराऽऽदीनां बहिः स्थितस्येति संबन्धः अनेन सं-
बन्धेनाऽऽद्यास्त्यास्त्य (सूत्रस्य) व्याख्या-हे प्रतिमे प्रकृते, तद्यथा-

* सूत्रद्वयं पुनश्च, मादिन, वनो त्याग्यादौऽपि संभवति ।

बुद्धिक्वा च मोक्षप्रतिमा, महती वा मोक्षप्रतिमा । मोक्षः कायिकः कीदृशोऽन्यत्रप्रधाना प्रतिमा मोक्षप्रतिमा, तत्र बुद्धिर्वा गमि-
ति प्राप्तिश्च । मोक्षप्रतिमां प्रपञ्चस्यान्यत्रस्य कथनेन (सं) तस्य
प्रथमनिर्दिष्टकालमयं वा, चरमनिर्दिष्टकालमयं वा रहि-
ष्टमस्य वा, यावत्कस्याख्यगर्हऽदिपरिग्रहः । गताधान्यां वा
वने वा, एकज्ज्ञानीयदुर्मसंघातो वनं, विद्वान् नानाज्ज्ञानीयदुर्मसं-
घातः, पूर्वं प्रतीतं, पर्यन्तविद्वान् अनेकपर्यन्तधारां रूपं भुक्त्वा
यदि प्रतिभामागोहति प्रतिपद्यते, तदा चतुर्दशेन भङ्गेन
पारयति समापयति, अथाभुक्त्वा आगोहति तदा पाँडशकेन
भङ्गेन पारयति, तेन च ज्ञानं मोक्षं कायिकी आघातज्याः
आगमने च दिवा आगच्छति, एवं महत्या आरि प्रतिमायाः
सूत्रं वाच्यं, विशेषोऽपि पाठसिद्ध एव । व्य० ६ उ० ।

('मोक्षपडिमा' शब्दे विस्तरः)

यवमध्यचन्द्रप्रतिमा— 'शो पडिमाओ पक्षसाओ तं

जहा-जवमज्झा य, चन्द्रपडिमा' इत्यादि ।

अस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह—

पण्या अभिगंगा खलु, एम उ दममस्स होति संवेधो ।

संखा य मणुवत्तदं, आहारे वा वि अहिमारे ॥ १ ॥

प्रकृताः खलु नवमोहंशके चरमसूत्रं प्रथमिग्रहाः, अत्रापि न
एकाभिग्रहाः प्रतिपाद्या इत्येव दशमस्य दशमोहंशकाऽदिस्-
त्रस्य संबन्धः । अथवा नवमोहंशके चरमालनरसूत्रं आहारं
या अभिहिना संखा सा अत्राप्यनुवर्तते - तत आहार-
विषयमेव्या प्रशस्ता वा दशमोहंशकाऽऽदिस्त्रस्याधिकार-
प्रवृत्तिः, स्वाज्ञराणि मामान्यन्तं सुप्रतीतानि ।

विशेषं तु भाष्यकारो व्याख्यानयति—

जवमज्झं वदमज्झा, सोसट्ठ चियत्ति ति विह तीहि तु ।

दुविहे च सहइ मम्मं, अएणाओ तिथानिकेवो ॥२॥

यवमध्येति पदं, वज्रमध्येतिपदं, तथा व्युत्सृष्ट इति, त्यक्त
इति त्रिविधमुपसर्गं, त्रिभिर्मनोवाक्याः सम्यक् सहने, यदि वा
द्विविधान् उपमगान् अनुलेमरूपां त्रिभिः सम्यक् सहने,
तथा—अज्ञानं तथैवेति तत्र इति व्याख्येयमपि द्वारगाथा-
संज्ञेतायैः ।

सांप्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो यवमध्येति,

वज्रमध्येति च व्याख्यानयति—

उवमा नवेणं चंदं ण वावि जवमज्झं चंदपडिमाए ।

एमेव य विइयाए, वज्जं वहरं ति एगट्ठं ॥३॥

यवमध्यचन्द्रप्रतिमाया वनेपोमा, चन्द्रेणैव यवस्यैव
मध्यं यस्याः सा यवमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमिति व्युत्पत्तेः । एवंमेव द्वितीया अपि वक्रज्या
वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाया वज्रेणोपमा चन्द्रेण च । वज्रस्यैव
मध्यं यस्याः सा वज्रमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमा, प्राकृतमधिकृत्य वज्रशङ्कस्य पर्यायेन व्या-
ख्यानमाह—(वज्जं वहरं ति एगट्ठं) इयमत्र भावना-
शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य दृश्यपञ्चदशमा-
गीकृत्य एका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे कले, तृतीयायां
त्रिभ्यः कलाः, एवं यावत् पञ्चदश्यां परिपूर्णाः पञ्चदश क-
लाः । ततो बहुलपक्षस्य प्रतिपदि एकैकया कलया ऊनो
दृश्यते चतुर्दशकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, तृतीया-

स्यां द्वादश, यावद्दमावास्यायामेकाऽपि न दृश्यते । तदेवम-
यं मास आदावूनो मध्ये संपूर्णोऽन्ते पुनरपि परिहीनो, य-
वोऽप्यादावन्ते च तनुका मध्ये विपुलः । एवं साधुरपि
भिज्ञां गृह्णाति शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि एकां, द्वितीयायां द्वे, तृ-
तीयायां त्रिभ्यः, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदश । ततो बहुलपक्षस्य
प्रतिपदि पुनश्चतुर्दश द्वितीयायां त्रयोदश यावच्चतुर्दश्या-
मेकामावास्यायामुपनिषाति । ततश्चन्द्राऽऽकारतया चन्द्र-
प्रतिमा आदावन्ते च भिज्ञायास्तनुव्यामभ्ये विपुलव्यान्
यवमध्योपमितमध्यभागा । तथाऽनुमेव यवमध्यं चन्द्रप्र-
तिमामधिकृत्यान्यत्रोक्तम्—“एकैकां वदेयेत् भिज्ञां, शुक्ले कृष्णे
च हापयेत् । भुञ्जीत नामावस्यायां मेघ चान्द्रायणे विपिः ॥१॥”
वज्रमध्यायां चन्द्रेण प्रतिमायां बहुलपक्ष आदौ क्रियते, तत
एवं भावना-बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य चतुर्द-
शकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेका अ-
मावास्यायामेकाऽपि न, ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य प्रति-
पदि चन्द्रविमानस्यैका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे, याव-
त्पञ्चदश्यां पञ्चदशाऽपि, तदयं मास आदावन्ते च पृथुलो,
मध्ये तनुको, वज्रमध्यादावन्ते च विपुलं, मध्ये तनुकमेव
साधुरपि भिज्ञां गृह्णाति बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चतुर्दश, द्वि-
तीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेकामेव अमावास्यायामुप-
निषाति । ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य यथैकां भिज्ञां गृह्णाति, द्वि-
तीयायां द्वे, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदशेति । ततः पण्याऽपि चन्द्रा-
ऽऽकारतया चन्द्रप्रतिमा आदावन्ते च विपुलतया मध्यं च
तनुतया, वज्रमध्योपमितमध्यभागा वज्रमध्या ।

एतदेव यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्य सूत्र्यग्राह—

पण्यमेव य काटं, भागं मणिमं तु सूक्ष्मपक्वम् ।

जा वट्ठण य दत्ती, हावइ ता चेव कालं ॥४॥

शशिनं शशिविमानं पञ्चदश भागान् कृत्वा यथा शुक्लपक्ष-
स्याऽऽदिन आरभ्य कलाः प्रतिदिवसे च संयुज्जन्ते, एवं दत्त-
योऽपि प्रतिपदि आरभ्य यावद्विज्येते, ता एव कालेन कृष्णेन
पक्षेण क्रमेण हापयेत् । वृ० (दत्तयस्त्वं दत्तं शब्दे चतुर्थभागं
२४४८ पृष्ठे प्रतिपादिताः) एवं विपरीतक्रमेण वज्रमध्यचन्द्र-
प्रतिमायामपि द्रष्टव्यम् ।

भर्षट्ठी खवओ वा, इयरदिणे तासि होइ पट्ठवओ ।

चरिमं अमद्धवं पुण, होइ अभत्तट्ठमज्जवणं ॥ ५ ॥

तथैवेयमध्यवज्रमध्यप्रतिमयोः प्रस्थापक आरम्भे इत-
रस्मिन्नारम्भदिवसान्ता पाश्चात्ये दिने यकार्या वा भवति । त-
एकां वा चरमदिवसे पुनर्मेकदिवसे अग्रहायान अग्रजमपि
न करोति । एतद् यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्योक्तं विदित-
तयम् । उदायने पुनर्द्वितीयो प्रतिमयोऽग्रहायामप्यवसंयम् ।

संघयणे परियाए, सुत्ते अन्थे य जो भवे वलित्थो ।

सो पडिमं पडिवज्जइ, जवमज्झं वदमज्झं च ॥ ६ ॥

संहनने आद्यत्रयावन्त्यतमस्मिन्पर्याये जप्तमो जप्तयेन ए-
कोनत्रिंशद्वयेषु, उत्कर्षतो दशानायां पूर्वैकात्र्यां, प्रवज्या-
पर्यायेन जप्तयतो त्रिंशतो वयेषु, उत्कर्षतो दशानायां पू-
र्वैकात्र्यां, सूत्रमथे च जप्तयतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमा-
चारवस्तु, उत्कर्षते किञ्चित्तनानि दशपूर्याणि । एवं संहनने
पर्याये सति यः सूत्रे अथे च भवति तस्मिन् ततोऽपि स प्रति-

मां यवमध्यां, वज्रमध्यां च प्रतिपद्यते । तदेवं यवमध्य-वज्र-
मध्येति गतम् । व्य० १० उ० । (व्युत्पद्यकायाऽऽदिपदानामर्थः
स्वस्वस्थाने, सतसप्ततिका भिद्युयान्तिमा च स्वस्थाने) कायो-
त्सर्गे, आ० म० १ अ० । प्रब० । ग० । शरीरे, हु० १ उ० ३ प्रक० ।
(सामारिकोपाश्रये न स्थातव्यमिति सामारिकप्रकरणार्थां
प्रतिमाप्रकरणं) वसहृ शब्दे तथैवने) रत्नप्रतिमानां यथा
भूस्थानं कृष्णता क्रियते, तथैवोद्योगे) जित्ना क्रियते, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम् शाश्वतप्रतिमानुसारेण भूस्थानं कृष्णताकर-
णवदोषयोः रक्तताकरणमविरुद्धमिति । १४ प्रश्न० । सेन०
२ उल्ला० ।

पडिमागिह-प्रतिमागृह-न० । चैत्यगृहं, नि० चू० १२ उ० ।

पडिमागुप-प्रतिमागुप्त-त्रि० । सागारिकसहितं, नि० चू० १
उ० १७० ।

पडिमास-प्रतिमान-न० । प्रतिकपं सदृशं मानम् । गुह्यज्ञाऽऽ-
दौ, प्रानमीयने तदानीं प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदिना मीयते अत्रु० ।

अथ प्रतिमानप्रमाणं निरूपयितुमाह-

मे किं तं पडिमाणे । पडिमाणे जं पडिमिण्डजइ । तं ज-
हा गुंजा, कागणी. निष्ठावो, कम्ममासओ, मंडलओ,
सुवणो । पंच गुंजाओ कम्ममासओ, कागएणंपेकुया चत्ता-
पि कागणीओ कम्ममासओ, तिप्पि निष्ठावा कम्म-
मासओ, एवं चउको कम्ममासओ. काकएणंपेकुयेत्तययीः ।
वाग्गकम्ममासया मंडलओ, एवं-अडयालीसं कागणी-
ओ मंडलओ, सोलसकम्ममासया सुवणो, एवं चउमाडिका-
गणीओ सुवणो. एणं पडिमाणपमासोणं किं पओअणं ।
एणं पडिमाणपमासोणं सुवणजतमणिमोत्तियसंखमि-
लपवालादीणं देव्याणं पडिमाणपमानिन्विचितिलक्खणं
भवह । मे तं पडिमाणे ॥

(मे किं तं पडिमाणे इत्यादि) मीयने जनेनेति मानं मेयस्य
सुवर्णऽऽदिः प्रतिकपं सदृशं मानं प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदि । अथवा
प्रतिमयीयेन तदिति प्रतिमानं, तत्र गुह्यज्ञा चणोडवा १, सपादा
गुह्यज्ञा काकणी २, स त्रिमागकाकिया त्रिमागोनगुह्यज्ञायेन
वा निवृत्ता निष्ठावः ३, त्रयो निष्ठावाः कम्ममावकाः ४, आदश
कम्ममावका एको मण्डलकः ५, षोडश कम्ममावका एकः
सुवर्णः ६, अमुमेवार्थे किञ्चित्पेड्याह- (एवं गुह्यज्ञा इ-
त्यादि) पञ्च गुह्यज्ञा एकः कम्ममावकः । अथवा-चतस्रः
काकएण एकः कम्ममावकः कदि या-चयो निष्ठावाका एकः क-
म्ममावकः । इदमुक्तं तत्रति-अस्य प्रकारवयस्य मध्येगेन केन-
चित्प्रकारेण प्रतिनाति, तेन च का कम्ममावकं प्रकृत्यनु पुत्रोका-
नुसारेण न काश्चिदर्थभेद इति । एवम् - (चउको कम्ममासओ
इत्यादि) चतस्रिः काकणीभिस्त्रिपण्णत्ताचचतुर्को यः
कम्ममावक इति स्वकपविशेषणमाशमिदं, ते द्व्यश कम्म-
मावका एको मण्डलकः, एवमष्टवयस्यारिशकाकणीभिर्मण्ड-
लको भवतीति शेषः । भावाद्यः पूर्ववदेव । षोडश कम्ममाव-
काः सुवर्णः । अथवा-चतुःपदिः काकएण एकः सुवर्णो, भा-

वापैः स एव । एतेन प्रतिमानप्रमाणेन किं प्रयोजनमित्यादि ग-
ताधर्मः । नवरं रजते कल्पं मणयश्चन्द्रकान्ताऽऽदयः तिला-
राजपट्टकः गंधपट्ट इत्येव शेषे प्रतीतम् । यावच्चतुःप्रतिमान-
नप्रमाणम् । अत्रु० । स्थानं ।

पडिमाधर-प्रतिमाधर-पु० । प्रतिमां प्रतिपन्नं आद्ये, प्रतिमाधराः
आद्याः पदेतिवसवीषाण्ड, रात्रिकायोऽसर्गाश्च स्वाध्यायसं-
भवे कथं कुर्वन्तीति रीतिः प्रमायेति प्रश्ने, उत्तरम्-अस्या-
ध्यायसंज्ञे प्रतिमाधरश्चाद्ये मीनेन कायोऽसर्गाण्ड, यौषधाऽऽदि-
कं च कुर्वन्तीति वृत्तवाद् । १, ६४ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । प्रति-
माधरः आत्रिकः आत्रिका वा चतुर्धाप्रतिमान आरभ्य चतुष्प-
दीषापथं करानि, तदा पात्राङ्कपूर्णिमापष्टकरणाभावे पात्राङ्क
पौषधं विधायापवासं करानि, पुर्णिमायां चिक्राशनकं कृत्वा पौ-
षधं करानि, तदा मुखवृत्त्या पात्राङ्कपूर्णिमं योऽनुविधाऽऽदरः
पष्टएव कृतो युज्यते, कदाचिच्च यदि चत्वारः शक्तिर्भवति, तदा
पुर्णिमायां चास्ते निबिडकृतिकं वा क्रियते, एवंविधाकुराणाम् सा-
माचारप्रण्ये सान्ति, परमेकाशनकं शास्त्रे दृष्टं नास्तीति । ४२
प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पडिमापाडिमा-प्रतिमाप्रतिमा-त्रि० । प्रतिमा कायोऽसर्गाः, सैव
प्रतिमा प्रतिमाप्रतिमा । पञ्चान् १० विव० । पञ्चस्यामुपास-
कप्रतिमायाम्, पञ्चमासां अनुपपत्त्यै गृहे तद्द्वारे च चतुष्पथे वा
परिग्रहोपसर्गोऽऽदिनिष्कल्पकायत्तरम् । पुत्रोक्तप्रतिमानुष्ठाने
पालयन् सकलरात्रिमास्ते इति पञ्चमी । यन् २ आध० ।
(“उपासगपडिमा” ज्ञानदेहि ज्ञानोभा० ६६ पृष्ठेऽष्टाः स्वकपमुक्तः)

पडिमापडिवाष-प्रतिमाप्रतिपन्न-पु० । प्रतिमा जिह्वप्रतिमा आ-
दशसमयप्रसङ्गास्ताः प्रतिपन्नोऽभ्युपगन्तवाद् । जिह्वप्रतिमां
प्रतिपन्नं, स्थानं ४ उ० १ उ० ।

पडिमापुण्य-प्रतिमापुजन-न० । पौषधकः पष्टपट्टिकाभिर्वास्त्र-
नप्रतिमां पुजयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पौषधकः कार-
णं विना पष्टाऽऽदिकं न पूजयतीति हेयमिति । २४० प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आञ्जलिकप्रतिष्ठना प्रतिमा पुज्या, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-आञ्जलिकप्रतिष्ठना अपि प्रतिमा द्व्यदशजलप-
ट्टकानुसारेण गुरुवचनात् पुज्या एव । “तद्वा सध्वानुशा सव्य-
निसेदो पवथेन नार्तिः” इत्याद्युक्तं अत्रानुसरणीयंति । ३६८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आद्यानां पुत्राऽऽसरे अष्टपुट्टमुखकोशबन्धः
प्रोक्तोऽस्ति, स कया रीत्या बध्यते, वल्लवपट्ट इति यदा भवति पु-
त्रकस्य शरीरे तदोत्तरीयाञ्जलवस्त्रेण मुखकोशबन्धः कर्तुं न
शक्यते, यदि तृतीयं वस्त्रं मुखकोशबन्धनिमित्तं भवति तदा
उत्कमुखोत्तरीयाञ्जलवस्त्रं वा बध्यते इति प्रश्ने, उत्तरम्-पुत्राव-
सरे आर्द्धैरष्टपुट्टमुखकोशबन्धं उत्तरीयाञ्जलेन कर्तव्यं, न तु
तृतीयवस्त्रेण, यतः आर्द्धविधौ देवपुत्राऽऽसरे आद्यानां परिधा-
नोत्तरीयाङ्कणं वल्लवपट्टं, आर्द्धीनां च कच्छुकसहितं तत्रयमेवा-
कमस्ति, न त्वधिकं, तथोत्तरीयमापि, तत्कारणेऽप्येवमेव वि-
धेयं, तेन न किमप्यशक्यमिति । ४०१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
आत्रिका जिताऽऽल्लये, गृहदेवावसरे च प्रतिमायाः प्रक्षालनं
कराति, न वेति, तथा यौवनावस्थायां देवपुत्रां करानि, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-देवगृहं, देवावसरे च आत्रिका प्रतिमायाः प्र-
क्षालनं कराति, तथा-यौवनावस्थायां पुत्राभापि करानि, य-
था-हाताधर्मकयाऽङ्गु द्वौपद्या यौवनावस्थायां स्नपनपूर्वकं पूजा

कृतेन बोध्यम् । ४०५-४०६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । ('दुर्वै' शब्दे चतुर्थभागे २५८७ पृष्ठे कौपरिकृतं प्रतिभाचनेन विस्तरतः प्रतिपादितम्) यत्तन्मन्त्रोपास्यः आधा । क्षान्तस्तेषां तौषकप्रतिमापूजने लातो, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-यदि शरीरस्य, तथा यस्याऽर्शनां च पावित्र्यस्य वा तदपि तेषां ज्ञानो नास्ति, परं तेषां प्रतिमापूजने क्षाम्येव ज्ञातोऽस्तीति । ४०७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । आचार्यापायायप्रह्लाशपादुका । जिनशुद्धे र्थापना सन्ति, जिनप्रतिमापूजायमानानि श्रीक्षरमकेसरपुष्पाऽऽदिद्रव्यस्नात्मासम्बन्धेन क्रियन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुखवस्त्रपायायप्रह्लाशपादुकाकरणेषां परम्परया ज्ञातो नास्ति, स्वर्गप्राप्ताऽऽचार्यस्य पादुकाकरणविधिरस्ति, ततो जिनपूजार्थं श्रीक्षरमऽऽदिद्रव्यस्नात्पादुका न पूज्यते, देवद्रव्यत्वात् । तथा श्रीक्षरगङ्गादिकं साधारणं भवति, तेनापि प्रतिमाः पूजयित्वा पादुका पूज्यते, परं पादुकात्मनोऽपि प्रतिमा नाऽक्यते, दत्त्वाऽऽज्ञातान्नयादिति । १३० प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पट्टिमावन्दन-प्रतिमावन्दन-१०० । चैत्यवन्दने, पूर्वतन्पथे जिनशुद्धे कर्वाचिकांश्चिद् जलया तावन्मार्गं द्रव्यक्षिद्रव्येण कृते, तत्र प्रतिमाः वन्दयन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तत्रस्वर्जन-प्रतिमावन्दन इति ज्ञायते । १२२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । (मन्त्रोऽपि प्रतिमावन्दनाधिकारः 'वेद्य' शब्दे तृतीयभागे १२११ पृष्ठे द्रष्टव्यः) (बहवः प्रतिमाशब्दार्था इति 'पट्टिमा' शब्देऽनुपदमेव समर्थितम्) (वन्दनशब्दार्थः 'वन्दन' शब्दे वक्ष्यते)

पट्टिमासयग-प्रतिमाशतक-१०० । प्रतिमाविषयशक्कारिणासाथकं शतश्लोकोपरिमितं यशोविजयापाध्ययकृतं ग्रन्थविशेषः, प्रति० ।

'पेन्द्रश्रेणिप्रणत-श्रीवीर्यचोऽलमारिमुनिभूतः ।
प्रतिमाशतकग्रन्थः, प्रथमं तु पुण्यानि भविकान् मू १ ॥
पूर्वं न्यायविशारदस्य विरुद्धं काठ्यायं प्रस्तुतं बुद्धे-
र्यायाऽऽचार्यपदे ततः कृतशतग्रन्थस्य यस्यापि तत् ।
शिर्यग्रन्थेनया नयाऽऽविजयप्रह्लासमानो शिशुः ।
सोऽयं ग्रन्थमिमं यशोविजय इत्याख्याभूदास्त्वानवान् ॥ २ ॥
अस्य प्रतिमावपया नेकाऽऽश्लकाऽऽपहारितपुण्यस्य ।
सविज्ञसमुदयस्य, प्रार्यनया नन्यते ग्रन्थः ॥ ३ ॥
व्याख्यानेऽस्मिन् गिरां देवि, विप्रमुद्रमपाकुरः ।
व्यास्येयं प्रह्लासेव, महलाभ्यत्र जाग्रति ॥ ४ ॥ 'प्रति० ।
(अस्य सर्वोऽपि विषयः 'वेद्य' शब्दे तृतीयभागे १२०५ पृष्ठे दारशान्ताः)

पट्टिमिजमाश-प्रतिमीयमान-३० । परिगण्यमाने, उद्यो० २ पादु० ।

पट्टिमुहना-प्रतिमुहना-स्त्री० । निषेधने, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बहुमो पुच्छिज्जता, इच्छाकारं न ते मप करिति ।

पट्टिमुहणाए दुक्खं, दुक्खं च सत्ताहिं अप्पा ॥ १०४७ ॥

बहूना भूयो भूयो पृच्छमाना अपि ते साधवः कदापि ममेच्छाकारं न कुर्वन्ति, अग्रेष्व-अहमभ्यथितस्तत्र गतस्मिन् प्रतिमुहितिऽपि निषिद्धेऽपि यथा पूर्वं भवति वैयार्थ्य-करणेनेति । एवं प्रतिमुहदनेया महमानसे दुष्कमुपपन्न । इत्यादि । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पट्टिमोग्य-प्रतिमोचक-३० । यमेकथोपदेशद्वानाऽऽदिना स्त-
नारसामराचारके तौषकगणपराऽऽदौ, आका० १ श्रु० २ अ० ६ उ० ।

पट्टिय-पतित-३० । गते, आच० ४ अ० । हस्तात् परिच्छेदं वृ० ३ उ० । ज्ञा० । पतने, भावे क्तप्रत्ययविधानात् । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पट्टियच्च-प्रतीत्य-अव्य० । परिगण्य सम्प्रगवबुद्धेत्यर्थः, 'अ-
स्मागियागं पट्टियच्च ज्ञागं ।' सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पट्टियपिडोवजीवि (श)-पतिपिडोपजीविन्-३० । प्रा-
मापण्डालकाऽऽदिमहेशे जने, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

पट्टियग-प्रतिचरक-३० । स्थानव्यापारकं, नि० चू० १ उ० ।
अपराधाऽऽपन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वता म्लायमानस्य
वैयार्थ्यकरे, वृ० १ उ० ।

पट्टियरणा-प्रतिचरणा-स्त्री० । 'चर' गतिप्रकृतयोः, इत्यस्य
प्रतिपूर्वस्य क्युत्प्रत्ययः प्रतिचरणा इति भवति । प्रतीतेषु मेध-
येषु चरणं गमनं तेन नेताऽऽसंबन्धप्रकारेणैति प्रतिचरणा ।
प्रतिक्रमणं, आच० १ ।

प्रतिचरणा वरविधा । तथा चाऽऽह-

नामं ठवणा दविष, खिते काले तहोव भावे अ ।

एसो पट्टियरणाए, निक्खेनो छ्विदो होइ ॥५॥

तत्र नामस्थानेयं गताये । द्रव्यप्रतिचरणा-अनुपपत्तस्य स-
म्यग्रहः तेषु तेष्वर्थेष्वचरणार्थेषु चरणं गमनं तेन तत्र प्रा-
रेण यच्छयादिनिमित्तं वा उपपत्तस्य वा निरूप्य सञ्चित्ताऽऽ-
दिद्रव्यमेवेति । क्रियप्रतिचरणा व्याख्यायते, क्रियस्य वा प्र-
तिचरणा क्रूरप्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाऽऽद्याः शालि-
क्राऽऽदीनि प्रतिचरन्ति । सावप्रतिचरणा द्वेषा प्रशस्तता, अप्र-
शस्तता च । मिथ्यावाङ्मानीवृत्तिप्रतिचरणा अप्रशस्तता । सम्यग्-
दर्शनज्ञानविरतिप्रतिचरणा प्रशस्तता । अथवा-आद्यत एवोपपु-
न्यस्यसुहृदिस्त्वयहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः, यतः
शुभयेतिषु प्रतिक्रमणं वर्तते प्रतिक्रमणमुत्तमं । प्रतिचरणाऽप्येव-
भूतव वस्तुनः । आच० ४ अ० । अकार्यपरिहारः, कार्यप्र-
वृत्तौ, च । आ० चू० ४ अ० ।

इयमि पट्टियरणाए पासाएण दिट्ठतां भवति-

'पपास्म नगरे अरथसिद्धिं वाणयसो, तस्स पासाओ रयण-
अरिओ । सो ते अज्जाए उयनिक्खिअउण दिस्सज्जाए सओ,
सा अण्णिण लमिना मरुणपपाओ बाधइ । तस्स पासाय-
स्स अवलोपणे करीतः । तसो तस्स पप खम् पअय । सा
खितेनिक पअये करीहीतं लि । अरथा पप्पलपायसो जा-
ओ, किं पअसो करीहीतं वाणयोओ नीएनेण वड्ढेण पासा-
ओ नयो वाणयसो आगओ, पेच्छुनि विण्ढे पासाय, नेण सा
निच्छुइ अमो पासाओ कारिओ । अथा य नज्जा आणीया, अ-
णिथा य-ज्जा पस पासाओ विणस्सति तो ते अइ नअथ । एवं
अण्णिण दिस्सज्जाए पगओ सांसे भल्लिहा त पासाय सभावय-
ण निमभं अवलोपनि, जेतथ किंचि कट्टकम्मं संपवकम्मं खि-
कम्मं पासाए वा तुड्ढयां पासनि, त संवेधेति किंचि दाकण

नम्रो सो पासाओ तरिसो चेव लयति । बाणियपण भागएण
दिट्ठो, दुट्ठेण लववस्स सामिणी कया, विजलंगोत्तमभागया
जाया । इवरा असणवसणरहिया अचंचेत्तु कखभाणि जाया ।
पसा इवपणिकरणा । भावे दिट्ठनस्स उवणो-वाणियगया-
णीयेषाऽऽपरिपणपासायथाणीओ सजमो पणिकरियव्वा सि ।
आणानि एणेण साहुणा सायासोकखवहुलेण पणिकरिओ
सो बाणिगणीव संचारे दुक्कजायण जाओ ; जेण पणिकरिओ
अक्कओ संजमपासाओ पारिउं सो निववासुदुभागी जाओ ।"
एति । आच० ४ अ० ।

पटियरिऊण-प्रतिचर्य-अव० । सेविस्वेयधे, " पटियरिऊण
जदाभूतं ज्ञानं । " नि० चू० १ उ० ।

पटिया-प्रतिज्ञा-अ० उदरे, "साहुवडियाए ।" साधुमुदिये-
न्यधे । आच० २ अ० १ चू० ४ अ० १ उ० ।

पटियाडिक्खिय-प्रत्याख्यात-अ० । अनिस्थापिते, नि० चू० ६
उ० । निपिडे, नि० चू० १ उ० ।

पटियारण्ड-प्रत्यानन्द-पुं० । चित्ताऽऽनन्दे, अ० । सुप्र० ।

पटियार प्रतीकार-पुं० । प्रतिवधाने, विशेष० । आच० । पूर्वा-
ऽऽचरितस्य कर्मणोऽनुमेव, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

प्रतिचार-पुं० । अङ्गव्यापारे, आच० १ ध्रु० ८ अ० १ उ० ।

पटियारकम्म-प्रतिचारकर्म (श्) -न० । प्रतिचारकम्बे, ज्ञा०
१ ध्रु० १३ अ० ।

पटियारगत-प्रतीकारगत-वि० । प्रतीकारः पूर्वाऽऽचरितस्य
कर्मणोऽनुमेष्वनन्तक गताः प्राप्ताः स्वकृतकर्ममार्गानि, "पटि-
यारगता परे, ज एते एव चरिणी ।" सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

पटियारि (श्) -प्रतिचारित-वि० । प्रतिचारके, व्य० १ उ० ।

पटिरंजिअ-देशी-न० । भन्ते, हे०ना० ६ वगं ३२ गाथा ।

पटिह प्रतिरथ-अथ० । रथे रथं प्रतीत्यर्थे, ज० ७ श० ६ उ० ।

पटिरूव-प्रतिरूप-वि० । प्रतिविगिष्टमसाधारणं रूपं यस्य
तन् प्रतिरूपम् । अथवा-प्रतिक्षणं तव तवमिव रूपं यस्य तन्
प्रतिरूपम् । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । कृन्दरूपे, कल्प० १
अधि० ५ कृणुति० ; प्रज्ञा० १ रा० । अ० । ज्ञा० । च०
प्रति० । ज० । अ० । म० । जी० । उपा० । नि० । छट्ठं
छट्ठं प्रति रमणीयं, स० । अ० । ज्ञा० । अथा० । विपा० ।
सू० । प्र० । प्रधानं रूपं, प्रति प्रतिविम्ब चिरन्तनमुनीनां यद्
तत्तथा । उक्त० १ अ० । सुविहितप्राचीनमुनीनां रूपं, उक्त० १
अ० । सुप्र० । प्रतिविम्बे, प्रतिनिधौ, सम्य० ३ कापर । रा० । अन-
यस्यदेशे, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । सट्ठो, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।
उचिन्ते, म० १५ श० । "असुमपणिकरपक्वः ।" अज्ञानविलासि-
तमित्यर्थः । सूत्र० ५ ध्रु० ६ अ० । यथोचितं, ज्ञा० १ ध्रु० १
अ० । उचिन्ते, दश० ६ अ० १ उ० । ज्ञा० । रा० । औत्तरादाणां
भूतानामासं, अथा० २ टा० ३ उ० । प्रज्ञा० । विनयभेदे, व्य० ।

संप्रति प्रतिरूपान्वयप्रतिपादनाध्यायः ।

पटिरूवो खलु विग्राओ, काय-वड्-मणे तहेव उवयारे ।
अट्ट चउअह दुविहो, मचविह परुत्तया तस्स ॥ ६६ ॥

प्रतिरूप उचितः खलु विनयश्चतुष्टयप्रकारः । तद्यथा-काये
कायनिमित्तः, एवं वाचि वाचिकः । मनसि मानसिकः ।
तथा उपचारे औपचारिकः (अट्टचउअहद्विहयार्ह) अत्र
यथामर्थ्ये पदघटना-कायको विनयोऽर्थाविधः । वाचिकश्च-
तुविधः । मानसिको द्विविधः । औपचारिकः सप्तविधः । (प-
रुवणा तस्स (त्) तस्य कायिकाऽऽदिनेदमिच्छस्य चतुष्टय-
कारस्य प्रतिरूपविनयस्य प्रकृपणा । व्य० १ उ० । भूतभेदे,
प्रज्ञा० १ पद ।

पटिरूव-प्रतिमारूप-पुं० । प्रतिमारूपे आचक्षुष्यं, तज्ज-
नयद्वमसूरिकृतप्राकृताऽऽलापककृपदीपाक्षिकाकल्पे लिखितम-
स्ति- " पटिरूवो सावगधम्मो बुद्धिजिस्सह । " इतिनेन तत्र-
त्यपुस्तकेऽयं पाठोऽस्ति, न वेति प्रश्नः । उत्तरम्-जितवहन्नसू-
रिकृताऽऽलापककृपा दीपाक्षिकाकरो ह्येता नास्ति, जितप्रम-
सूरिकृतस्यैवालापककृपा एव वर्तते । तत्र च- " पटिरूवो
सावगधम्मो बुद्धिजिस्सह । " इत्यङ्गाराणि न सन्तीति । ४६
प्रश्न० । सन० १ उदात्त० ।

पटिरूवजोगुत्तमण-प्रतिरूपयोगोत्तम न० । प्रतिरूपः खलु
विनयः कायिकाऽऽदिभेदतश्चतुष्टयऽग्राहितस्सदनुगता योगा
मनोवाक्याः, तेषां योजनं व्यापारणमवश्यकराणामन्यमनान्व-
भागोत्तमम् । व्य० ३ उ० । औपचारिकविनयभेदे, दश० ६
अ० १ उ० ।

पटिरूवया-प्रतिरूपता-स्त्री० । प्रतिः स्थाविरकल्पिकमुनिम-
दृशं रूपं येषां यस्य स प्रतिरूपः, तस्य भावः प्रतिरूपता । स्थ-
विरकल्पिकसाधुयोऽर्थव्यवधारित्वे, उक्त० २९ अ० ।

अस्याः फलम्-

पटिरूवयाणं ये भंते । जीवे किं जयायि ? पटिरूवयाण-
णं लापव जणयिदं, लहुभूएणं ये जीवे अपमत्ते पागडलिंण
पमन्थलिंण विमुद्धमत्ते सत्तममितिसम्भत्ते सव्वाणभू-
यजीवसेत्तेयु वीमसणिजस्सवे अपपणिल्लेहे जिंदिए वि-
पुलतवसमितिममभाणए आवि विहरइ ॥ ४२ ॥

हे भगवन् ! प्रतिरूपतया जीवः किं फलं जनयति ? प्रतिरूपतयाः
कोऽर्थः, प्रति इति स्थाविरकल्पिकमदृशं रूपं यस्य स प्रतिरूपः,
तस्य ज्ञावः प्रतिरूपता, तया स्थाविरकल्पिकसाधुव्यवधारित्वेन
जीवः किं जनयति, गुरुगृह-दे शिष्यः, प्रतिरूपतया जीवो ल-
घुत्वं जनयति, अधिकोपाध्याये लघुत्वमुपाजयतीत्यर्थः । द्रव्यतः
सपध्यादिप्राग्ग्रहस्याग्नं, ज्ञातवस्तु अप्रतिषेधविहारित्वेन लघु-
भवंति, लघुपुनश्च जीवोऽप्रमत्तो भवति, तादृशः प्रकटलिङ्ग प्र-
कटं स्थाविरकल्पऽऽदिर्वेषणं स्फुटं लिङ्गं विहं यस्य स प्रकट-
लिङ्गः, पुनः प्रशस्तलिङ्गः प्रशस्तं समीचीनं रजोहरणमुख-
पक्षिकादिकं यस्य स प्रशस्तलिङ्गः पुनर्विशुद्धस्यैवैव नि-
र्मलसम्यक्त्वः, पुनः सत्त्वसमितिस्समाप्तः सत्त्वं च सामं-
तस्यैव सत्त्वसमित्यस्ताभिः समाप्तः सपुष्पां, धैर्यसामित्युत्त-
मस्यः । ततः पुनः सर्वप्राणजूनजीवसत्त्वेषु विश्वसनीयः नि-
श्वासायोऽनु ज्ञवति । पुनस्तादृशोऽद्वयप्रतिलक्षः प्रतिलक्षं
प्रतिलक्षः, अद्वयः प्रतिलक्षो यस्य सोऽद्वयप्रतिलक्षः, अद्वयोप-
रकात्वात् अद्वयप्रतिलक्षत्वात्, भवतीत्यर्थः । पुनः स जितेन्द्रि-

या भवते, पुनर्विपुलनपःसर्मासमन्वागत्यपि विहरति । विपुलानि विस्तीर्णानि तपसि समितयथ विपुलनपस-
मितयस्मान्निरन्वागतः सहितः सन् विहरति, आदर्शविधेयं त-
पसा सर्वात्मिगुणिसहितं नुस्वा ग्रामनगराऽऽदि विचरति ॥४२४
अ० २९ अ० ।

पडिल्लुवा-प्रतिरूपा-खं० । चतुर्थकुलकरस्यामिचन्द्रस्य भा-
र्यायाम्, आ० म० १ अ० । ख० । स० । आ० ल० । (अग्नि-
चन्द्रकुलकरवत्तपसा ' आमिचन्द्र ' शब्दे प्र० भा० ६१४ पृष्ठे
गता) । अत्र विशेषवत्तपसा ' कुलकर ' शब्दे लृ० जा०
४६३ पृष्ठे गता)

पडिल्लंभ-प्रतिलम्भ-पुं० । प्राप्ते, सूत्र० २ ध्रु० ९ अ० ।

पडिल्लंभिय-प्रतिलम्भ-अव० । अवाप्येत्यर्थे, सूत्र० १ ध्रु०
१३ अ० ।

पडिल्लमल-त० । देशी-वदमार्गे, दे० ना० ६ वर्ग ३१ गाथा ।

पडिल्लभ-प्रतिलाभ-पुं० । प्राप्ते, तुर्यधनप्रत्यार्यानिष्ठोपविज-
यश्रावजययाः प्रतिलाभेन चतुरशीतिस्वस्वसाधुप्रतिशान-
नपुण्ये प्रवनीत्युक्त्याणं कस्मिन् ग्रन्थे सन्ति, कस्य तीर्थक-
रस्य वारकं द्वे तज्जानमिति व्यक्त्या प्रमादमिति प्रश्ने,
लक्ष्मन्-अयं स्वयं, प्रधोपेण अनेऽस्ति, प्रकारेण त्वेवं यथा-
" वसन्तपुरे शिवकरश्रेष्ठे शोधमदाससुरिपाश्वे हर्षेण भणति-
मम लक्ष्मणार्थमिकमोजनप्रदानं मनोरथाऽस्मिन्, पर किं करोमि
तथाविधे येने नास्ति ।" गुरुस्मरणेण-अहं भुवुकुक्के श्रीमुनि-
सुहृत्स्वामिचन्द्राये गता । तत्र जितदासार्थः आर्जुनाया सु-
हृत्सुहृत्, तथा युना वस्त्रो जनाऽऽयल्लङ्कार्याय तज्जानमेवमेव ब्रह्म-
सार्थमिकमोजनदानपुण्यं भविष्यति, अनेकतन तथा कुन, तदनु-
पुष्टं चतुष्टये-मो जितदाम । सुकुरां कदृशंऽस्मिन्, मर्यां वा,
दास्ति को वा । लोका, कस्य गति-शुद्धे तेन सप्तवारिकं गुरुमुखा-
त् शीघ्रोदगमलादयायां भुञ्ज्या एकास्मिन्तरब्रह्मयतं प्रति-
पन्नम्, एवं सुहृदमदंश्याऽपि सार्धपाश्वे एकास्मिन्तरशालाप्र-
तिपन्नं, तन्निवश्यवशात्परस्परं पाणिप्रदणं जायते । तना य-
स्मिन् दिने जितदासरस्य मुक्कन तस्मिन् दिने सुहृदमदंश्या निय-
माः, यस्मिन् दिने तस्या मुक्कन तस्मिन् दिने तस्याजितप्रदा । तदनु
शुरुममोरे यावज्जीवमेव ब्रह्मयतं प्रतिपन्नमिच्छापुष्टदशतर्ङ्गापि-
न्यानुसारेण उपदेशरत्नाकरप्रधानुसारेण च तत्प्रतिलाभने ब्र-
ह्मसार्थमिकप्रतिलाभपुण्यं भवति इत्युक्त्याणं सन्ति । ४७
प्र० । म० ३ उल्ला० ।

पडिल्लभिता-प्रतिलाभित्यु-वि० । लाभवत्त्वं करोतीत्येवंशोभे,
स्था० १ डा० १ उ० । अथम वा ब्रह्मण वा प्राप्नुक् प्रतिलाभ-
ज्जं करोतनां निजरायामासु च प्रतिलाभ्य बहुतरां निज-
रागलेष पापकर्म करोति । म० ८ श० ४ उ० । (" समणमाहणप-
डिजाने " शब्दः, ' आड ' शब्दे द्वितीयमात्रे १३ पृष्ठे च समाधेयम्)

पडिल्लेहग-प्रतिलेखक-वि० । प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः । प्रवच-
नानुसारेण स्थानाऽऽदिनिर्गच्छकं साधो, अ० ।

पडिल्लेहगा-प्रतिलेखना-खं० । नांवरगाऽऽश्लेष शरयाऽऽदे-
अक्षुषा निर्गच्छणे, आच० ६ अ० । प्रश्न० । आच० । सम्म० ।

प्रत्युपेक्षणा-खं० । प्रतिलेखनाशब्दार्थे, प्रतिलेखनादयास्या,
तत्रकारिकाणि । आच० ।

प्रतिलेखनाद्वाख्यास्यानायाऽऽह-

आभोगं मगस गवे-सणा य ईहा अपाहं पडिल्लेहा ।

पिक्खस निरक्खणा वि य, आलोय पलोयसेगट्ठा ॥१८॥

आभोगनमाभोगः, ' भुज ' पालनाज्यवहारयोः, मर्यादयाऽ-
भिवाचिना वाऽऽभोगेन पालनमाभोगः प्रतिलेखना जयति ।
मागेषं मागणा, ' मृग ' कन्वेषणं, अश्वपसत्वाऽऽदीया च
यदन्वेषणं सा मागणेत्युच्यते । गवेपणं गवेषणा, अश्वेष-
णापरहितवस्तुमागणं गवेपणेत्युच्यते । ईहमर्हा, ' ईह '
क्षुष्टायाम्, शुकवम्बन्वेषणरूपा चेष्टा ईहेत्युच्यते, सा च
प्रतिलेखना जयति । अपोहनमपोहः, ' अपोह '
पृथगभाव कथने, तथा च चक्षुषा निर्गच्छयति तत्र
सर्वसमभया जयति तत् उद्गारे कमेति सत्यानामन्यहोभे
सन्ति, स चापोहः प्रतिलेखना जयति, प्रतिलेखने प्रतिले-
खना प्रति आगमानुसारेण निरूपणमित्यर्थः । सा च प्रति-
लेखना प्रकृण प्रकृणा, प्रकृषणं प्रकृणं दर्शने प्रकृणेत्युच्यते, सा च
निर्गच्छणं निर्गच्छणा, निर्गच्छये ' ईह ' दर्शने, अधिकं दर्शने
निर्गच्छणेत्युच्यते । अपिशब्दादस्यापसमर्थानं विक्षाधर्मस्यैवः ।
यथा-उपेक्षणे । चशब्दाद्वाभोगऽऽदितानां ये पर्यायास्तैऽपि
प्रतिलेखनाद्वागम्य पर्यायशब्दाः । आलोचनमाभोगः, मर्यादया-
भिवाचिना वाऽऽभोगनमित्यर्थः प्रलोकनं प्रलोकना, प्रकृषणा-
ऽलोकनमित्यर्थः । (पाप १८) एकधिक्यायमुनिः । अन्तरा-
दिष्टानं जयति, प्रतिलेखना च प्राकृतलक्षणवशात् भवत्येव ।
यथा- ' जम्मा, तवो, महेत्ता ' इति नपुंसकमाश्लेकः, मर्यादयाः
पुंल्लङ्ग प्रयुज्यते । एवमत्रापि । एव व्याख्याने मर्याद-
परा-प्रतिलेखनं नपुंसकम्, अत्र तु कार्त्तानचनपुंसकानि,
कार्त्तानचित् स्त्रीलङ्कानि, कार्त्तानचित्पुंल्लङ्कानि । तत्र न-
पुंसकस्य नपुंसकाख्ये वाच्यता । तदकार्त्तानि । अत्रोच्यते-
एव तावत्प्राकृतशैलीमहोक्त्युत्तमपुंसकस्याऽपि स्त्रीलङ्कितैर्लङ्कः
पर्यायान्निधानमदृष्टं, तथाऽप्यत्र प्रयातने संस्कृते चिकस्येव
शब्दस्य त्रयमपि भवति । यथा तट-तटी, तटमिति भेदेऽ-
भिप्राल्लङ्गाः शब्दाः केन कारणेन पर्यायशब्दा भवन्तीति । प्र-
तिलेखनाग्रहणेन किं नैव केवला गृह्यते, किमन्यदपि । अन्य-
दपि । किं तन् " पडिल्लेहय " इत्यादि । अथवा-का पुनरत्र
प्ररूपणेति ? तदर्थं ब्रवीति-

पडिल्लेहो अ पडिल्ले-हगा य पडिल्लेहियव्वयं च ।

कुंभादीमु जह तिय, परवणा एवमिहयं पि ॥ १९ ॥

प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः, प्रतिवचनानुसारेण स्थानाऽऽ-
दिनिर्गच्छकः साधुमित्यर्थः । चशब्दः सकारणाऽऽदिस्वगत-
भेदानां समुच्चयकः । प्रतिलेखने प्रतिलेखना " दुविहा ख-
लु पडिल्लेहगा " इत्यादिना ग्रन्थेन वदयमाणलक्षणा । चश-
ब्दा भेदसूचकः प्रतिलेख्यत इति प्रतिलेखितत्वम्, ' दाणे उ-
वगरणे " इत्यादिना वचयमाणम् । चशब्दः पूर्ववत्, एवकारोऽ-
वधारणे । नातस्विकारनिर्गच्छकमस्ति । आह-कथं पुनः प्रतिले-
खकप्रतिलेखितव्यवयवगुणयोः ग्रहणमिति । दृग्दमध्यग्रह-
णस्यायात् । अथवा-ग्रन्थेनोच्यते, कस्याऽदिदु, कुम्भो, घटः,
आदिशब्दान् कुटपदाऽदेवैहः यथा येन प्रकारेण त्रिकं त्रि-

तये, लीणीत्यर्थः । (परचण लि) प्ररूपणा (एवंति) तथा
तान् प्रकाशय, इहेति प्रतिलिखनायाम् । आपशब्दः साधर्म्य-
हान्यप्रतिपादनार्थः । यथा-कनो कुलालः कर्मणं मृत्पिण्ड-
रुद्धाऽऽदि, कार्यं घटः, परस्परपण्डितया नैकमेकताऽपि वि-
नोति तथा प्रतिलिखना क्रिया, सा च कर्तारं प्रतिलिखकम-
पेक्षते, प्रतिलिखितव्याभावे चाभयोरभावः, तस्मान्न अण्य-
तानां प्रतिलिखकः, प्रतिलिखना, प्रतिलिखितव्यं चेति ।

इह च ' यथादेशं निर्देशः ' इति न्यायमङ्गीकृत्य प्रतिलि-
खकः कर्तृत्वाप्रधानाभ्यन्तस्तद्व्याख्यानार्थमाह-

एषा व अनेगा वा दुविहा पडिलेहणा समामेणं ।

ते दुविहा नायव्या, निकारणिया य कारणिया ॥२०॥

सुगमा । नवरम- (निकारणिया य लि) चशब्दाद्वच्छेत्त-
निष्ठुतिशेषेण चात्र द्रष्टव्यं इति । आश्रयः । (प्रतिलिखक-
स्याश्रयाऽऽदिकारण्येमेवनिधि ' विदार ' शब्दं चयते)

इदानीमेषां श्रमणानां संयोगे मध्ये ये शुद्धास्तथैव संवसन्
कराति, तैरन्तर्गम्यमुपमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह-

जड मुद्धा मेवासा, होइ अमुद्धाण दुविह पडिलेहा ।

आम्भिर बाहिरिया, दुविहा दवेयं य भावे य ॥१६३॥

यदि शुद्धाः संवासाः शुद्धाः के अर्थमप्यन्ते ? प्रशस्तभूत-
गुणाः, तथा प्रशस्तान्तगुणाश्च । तैश्चर्विष्येषु संवासं
संवयसन् कराति । " होइ अमुद्धाण दुविह पडिलेहा ।"
भवति अमुद्धाणां द्विविधा प्रत्युपेक्षणा । नवाशुद्धा अप्र-
शस्तभूतगुणाः, तथा-अप्रशस्तभूतगुणा अशुद्धा अभि-
धीयन्ते, तद् द्विविधं प्रत्युपेक्षणं भवति । कथम् ?- (आम्भि-
नर्वादिनिधिया) एका आभ्यन्तरप्रत्युपेक्षणा, साभ्यन्तरैत्यर्थः ।
अपरा बाह्यप्रत्युपेक्षणा । (दुविहा दवेयं य भावे य)
एकेका च प्रत्युपेक्षणा द्विविधा- (दवेयं य भावे य) याऽ-
सौ अप्रशस्तग प्रत्युपेक्षणा सा द्रव्यतो, भावतश्च भवति,
याऽपि वाच्यता प्रत्युपेक्षणा साऽपि द्रव्यतो भावतश्चेति
द्विविधः ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपेक्षणां द्रव्यतः प्रतिपादयन्नाह-

घट्टाड तलिय दंडग पाउग संलग्गी अणुवओगो ।

दिमिपवगगाममुगिय-वितहं विच्छोलणं दवेयं ॥१६४॥

(घट्टाड लि) घट्टा जडपासु दन्तकनकाः, आदिशब्दास्तु मुद्धा-
ऽऽदयां शुद्धान्ते । (तलिय लि) संपातनका उपानदयुद्धादाः
[दंडग लि] ध्वजलगा, दण्डकः गृहीते । [पाउग] (गति) प्रावृ-
त्ते यथा मेयन्यः प्रावृत्तवर्तिन इति कल्पं तथा तैः प्रावृत्तम् । (सं-
लग्गी लि) परस्परं इस्तावलम्बिकया व्रजन्ति । अथवा- (सं-
लग्गी लि) युगलिता व्रजन्ति (अणुवओगो लि) अत्र प्रयुक्ताः
व्रजन्ति इत्यप्यामनुपयुक्ताः । एवं बहिर्भूतं गच्छन्तः प्रत्युपेक्षि-
ताः, इदानीं संज्ञायुग्मं प्राप्तोस्मान् संयतान् प्रत्युपेक्षन् (दिमि
लि) आगमोक्तं दिग्विपर्यायनं पविशन्ति (पवण लि) पवन-
स्य प्रतिकूलमुपपेक्ष्यं, ते तु आनुकूल्येन पवनस्थोपविशन्ति ।
[गाम लि] ग्रामस्याभिमुख्येनोपपेक्ष्यं ते तु घृष्टं दशोपवि-
शन्ति [स्त्रिय लि] स्त्र्येषामभिमुख्येनोपपेक्ष्यं, ते तु घृष्टं द-
शोपविशन्ति । एवमेकैकं प्रकारेण विनश्यं कुर्वन्ति [उच्छो-

लसं लि) पुरीषमुत्सृज्य प्रभूतेन पयसा क्षालनं कुर्वन्ति
(दवेयं लि) द्वारपरामर्शः । इयं तावद् बाह्या द्रव्यतः प्रत्यु-
पेक्षणा, तत आह-अन्तरमाधायामभ्यन्तरायाः प्रत्युपेक्षणा-
याः प्रथममुपन्यासः कृतः, एवं तावद् बाह्या प्रत्युपेक्षणा भ-
वति । ततस्मादेव व्याख्यातुं युक्तं, न तु बाह्याभ्युच्यते
प्रथमं तावद् बाह्यैव प्रत्युपेक्षणा भवति, एश्चादभ्यन्तरं,
अतो बाह्यैव व्याख्यातुं आह-किमिति इयमेव नोपन्या-
सः कृतः । उच्यते आभ्यन्तरप्रत्युपेक्षणायाः प्राधान्यव्याप-
नार्थमादावुपन्यासः कृतः एवं तावद् बाह्या प्रत्युपेक्षणा द्र-
व्यतोऽभिहितः ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपेक्षणां भावतः प्रतिपादयन्नाह-

विकहा हमिओगाइय, भिन्नकहा चक्कवाल बलियकहा ।

माणुमवियियावाए, दालण आरयणया भावे ॥१६५॥

विकथा विकल्पा कथा । अथवा-विकथां स्तम्भकैरज-
पदकथां कुर्वन्तो व्रजन्ति । तथा हसन्त उदायन्तश्च व्रज-
न्ति [भिन्नकहा लि] मिथुनसंवेद्धा रासविका कथा तां कु-
र्वन्तो व्रजन्ति [चक्कवाल लि] मण्डलवन्धनस्थिता व्रजन्ति
[बलियकहा लि] पदपदिका गथाः पठन्तो गच्छन्ति [माणु-
मवियियावाए लि] मातृपाऽऽपाते निर्यगापाते मेज्ञां व्यु-
त्सृजन्ति [दालण लि] परस्परस्याङ्गुलया किमपि दर्शयन्ति ।
इयमेव आचरन्तः [भावे लि] द्वारपरामर्शः । इयं बाह्या-
भावमङ्गीकृत्य प्रत्युपेक्षणा, या अशुद्धानि सत्त्वं दृष्ट्वा प्रवि-
शन्ति, कदाचित्ते गुरुरात्मादेशं य एवं कुर्वन्ति ।

एतदेव प्रतिपादयन्नाह-

बाहिं जइ वि अमुद्धा, तह वि य गंतूण गुरुशक्किवाओ ।

अहव विमुद्धा तह वि उ, अतो दुविहा उ पडिलेहा ॥१६६॥

बाह्यां प्रत्युपेक्षणा मङ्गीकृत्य यद्यप्यशुद्धास्तथाऽपि प्रविश्य
गुरोः परीक्षाः कर्तव्याः । अथवा-बाह्यप्रत्युपेक्षणा विमुद्धा
एव भवन्ति, तथाऽपि तु अन्तरतः आभ्यन्तरतया प्रत्यु-
पेक्षणा माश्रित्य द्विविधं प्रत्युपेक्षणा भवति कर्तव्या द्रव्य-
तो, भावतश्च । इदानीमसौ आभ्यन्तरप्रत्युपेक्षणा मङ्गीकृत्य
द्रव्यतः परीक्षां कराति साधर्मिकताऽऽसन्नैषु भिन्नार्थयोः
प्रविष्टः सन् ।

पविसेतो निमिन्नमणे-मणं च माहइण एगिमा समणा ।

अमहं च ते कहती, कुकुड वरिगाडटोणं च ॥१६७॥

प्रविशन् भिन्नार्थं निमित्तं पृच्छत्येते गृहस्थेस्तत्र कथय-
ति, अनेपणां क्रियमाणं गृहस्थेन निवारयति । ततः स गृह-
स्थः कथयति- (एण एगिमा समणा) तस्मदीया एवंविधाः ध-
मणा अस्माकं हिते निमित्तं कथयन्ति, अनेपणां यामपि गृह-
स्थः, एवमभिधीयते गृहस्थेन (कुकुड लि) कुकुटप्रांश-
ऽयमिति एवं तावत् भिक्षामटना प्रत्युपेक्षणा कृता । इदानीं
दृग्गृह एव उपाश्रयप्रत्युपेक्षणां कराति [खरिया इत्यादि]
' खरिया ' द्व्यक्षरिका, तन्मयीषं स्थानमुपाश्रयः । आदिश-
ब्दाश्रिका समरीषं वा । इयं तावद्दन्तनिषाहा प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीमुपाश्रयाभ्यन्तरे द्रव्यप्रत्युपेक्षणां कुर्वन्नाह-
द्वन्विम ठाणफलए, मेजा मंथार काय उभारे ।

द्रव्यमिति द्वारपरामर्शः [ठाणफलं सि] स्थानमवस्थितिः फलकानामवस्थितिं पश्यति, तानि हि वर्षाकाल एव गृहान्ते, न शेषकाले, स न प्रविष्टः शेषकालेऽपि फलकानि संगृहीतानि पश्यति [सेजाउ सि] श्वन्तेऽस्यामिति शय्या आस्तरणं, तदास्तुतमेवाऽऽस्ते, संस्तराकस्तुणमयः प्रकीर्यते । अथ नृणां नि स्वपङ्क्तिः संस्तुतानि तत्र संस्तराकं पश्यति [काय सि] कायिकीभूमिं गृहस्थसंबद्धां पश्यति, (उच्चारं सि) गृहस्थेऽसह पुरीषव्युत्सर्गे कुर्वन्ति । अथवा- [उच्चारं ति] संस्पृश्यः परिष्ठापनमङ्गलं कुर्वन्ति, एवं स साधुः पश्यति । इयमभ्यन्तरा द्रव्यप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीमभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

कंदपणीयविकहा, विगह किहू या भावमि ॥१६॥

[कंदपणीयविकहा सि] कन्दर्पनीयविकहाः कुर्वन्ति । तथा- [विगह सि] विग्रहः कलहस्तं कुर्वन्ति । (किञ्चित्) पाशकपर्दकैः क्रीडन्ति [भावमि] भावविषया प्रत्युपेक्षणा । उक्ता अभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौय० ।

पथिप्रत्युपेक्षणम-

सो चेव य निगमणे, विही य जो वञ्छिओ उ एगस्त ।

दव्वे रेवे केले, भावे पंथे तु पडिलेह ॥ २१६ ॥

अ एव विधिरे एकस्य निर्गमेन उक्तः, “ वीसमण पउसे ” इत्येवमादिको विधिक्रमः । इदानीं पथि व्रजानां विधिरुच्यते, स चायम- [दव्वे सेसे काले भावे पंथे तु पडिलेहं ति] द्रव्यतः, सैवतः, कालतो, भावनश्च मार्गं प्रत्युपेक्षत ।

इदानीमेतानेव द्रव्याऽऽदीन् व्याख्यानयन्नाह-

कंटग तेणा बाला, पडणीया मावया य दव्वमि ।

समविसमउदयथेहिल-भिक्षवारिगियंता सेचे ॥२२०॥

तत्र कण्टकाः, स्तेनाः, व्यालाः, प्रत्यनीकाः, स्वापदनि, पतिपां पथि यत् प्रत्युपेक्षणां सा द्रव्यविषया प्रत्युपेक्षणा भवतीति द्वारम् । तथा-समविवमोदकस्थितभिक्षाचर्याऽऽदीनां याऽऽन्तरे प्रत्युपेक्षणा सा क्वेनतः प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं बाह्यप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

दिय राउ पव्वाओ, य नाण्हे सुमपदुममे काले ।

भावे सपक्खपरप-वक्खपल्लगा निग्गवाइया ॥२२१॥

दिया प्रत्युपायो, राओ वा प्रत्युपायो न कालप्रत्युपाय इत्यन्त-उज्जानाति । तथा-दिवाऽयं पण्याः सुगमो दुर्गमो वा, राओ वा सुगमो, दुर्गमो वा । एवं सार्वकालेन स कालतः प्रत्युपेक्षणा भावनतः प्रत्युपेक्षणा इयं यदुत स विषयः स्वपेक्षणा परपेक्षणा वा आकाशतो व्याप्तः, कश्चादौ स्वपेक्षः, परपेक्षश्च अत आह- (निग्गवाइया) निहवकाऽऽदिः स्वपेक्षः, आदिप्रहणा-द्यकपरिग्राजिकाऽऽदिः, परपक्ष एवमभरनवरते प्रार्थयमानां लोकानि किञ्चिदात्मिकानि इत्येवं यद् निहवपणं सा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौय० । (सायंप्रत्युपेक्षणा 'विहार' शब्दे) (वसतिप्रत्युपेक्षणां वस्त्यां मातामायाम् 'वमहि' शब्दे) (संस्तराका अवश्यं प्रत्युपेक्ष्याः इति 'संधार' शब्दे वक्ष्यते)

प्रतिशेखनाद्वारमाह-

एतो पडिलेहा छउ-मःणां चेव केवलीणं च ।

अर्द्धभतर बाहिरिया, दुविहा दव्वे य भावे य ॥२०६॥

द्विविधा प्रत्युपेक्षणा भवति, कनमेते द्वैविध्ये इत्यत आह-उपस्थानां संबन्धिनो, केवलानां संबन्धिनो च । सा चैकेका द्विविधा-आभ्यन्तरा, बाह्या च । या छुट्टमस्थानां साऽभ्यन्तरा बाह्या च, याऽपि केवलानां साऽपि बाह्याऽऽभ्यन्तरा च । (दव्वे भावे य सि) याऽमौ बाह्या प्रत्युपेक्षणा सा छव्याविषया, याऽप्यसौ आभ्यन्तरा सा नावविषया ।

तत्र केवलिनः प्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

पायेहि उ संसत्ता, पडिलेहा होइ केवलीणं तु ।

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं च पडिलेहा ॥२०७॥

प्राणिभिः संसक्त इत्ये तद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति केवलिन-नाम् । (संसत्तमसंसत्त सि) सत्तक इत्यविषया, तथा-असत्तक इत्यविषया च छुट्टमस्थानां प्रत्युपेक्षणा भवतीति । आह-“ वधा म्हासः तथा निर्देशः ” इति न्यायान् प्रथमं छुट्टमस्थानां व्याख्याने युक्तं, पश्चात् केवलानामिति । उच्यते-प्रधानत्वात् केवलानां प्रथमं व्याख्या कृता, पश्चाच्छुट्टमस्थानां प्रति । आह-तत्कथं प्रथममयमुपस्थाप्यो न कृतः ? उच्यते-तत्पुनः केवलानां भवन्तीत्यभ्यासस्य ज्ञापनाशयः ।

अनन्तेव कारणेन केवलिनः प्रत्युपेक्षणां

कुर्वन्तीति प्रदर्शयन्नाह-

संसज्जं धुमंमेयं, अपोधिं तेण पुट्टमेव केवलिणो ।

पडिलेहिं तु संस-ज्जं ति संसत्तमेव जिणा ॥२०८॥

संसज्जते प्राणिभिः सह भ्रमणं मुखात् । भ्रमवचयमेतद्व्याख्याऽऽदि प्रत्युपेक्षणां सत्त्वं तत्र पूर्वमेव केवलिनः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति, यदा तु पुनरेव मविच्छन्ते * इदमिदानीं व्याख्याऽऽदि प्रत्युपेक्षितमपि उपलक्षणकाले संसज्जते, तथा संसत्तमेव (जिणं सि) संसत्तमेव जिनाः केवलिनः प्रत्युपेक्षन्ते न त्वनागतानेव प-लिमन्धदोषात् । कदा केवलानां इत्यप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं केवलिन एव भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

नाउणं वेयणिज्जं, अट्टपहुयं थोवणं च ओदइयं ।

कम्मं पडिलेहेउ, वच्चंति जिणा समुग्गायं ॥२०९॥

ज्ञात्वा वेदनीयं कर्म प्रतिप्रवृत्तम्-मुक्कलं च स्तोत्रं च कर्म प्रत्युपेक्ष्य ज्ञात्वा इत्यर्थः । इत्यत आह- (वच्चंति जिणा समुग्गायन्ति) जिनाः केवलिनः समुद्धानां व्रजानि, अत्र च ज्ञाय-कर्मण उ-द्यः आदिको ज्ञाय इत्यर्थः । उक्ता केवलानां ज्ञायप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं उपस्थच्छव्यप्रत्युपेक्षणांमाह-

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं तु होइ पडिलेहा ।

चोदण पसायनामा, आरक्खा हिडणा चेव ॥२१०॥

(संसत्त सि) संसत्तक इत्यविषया (असंसत्त सि) असत्तक इत्यविषया च, उपस्थानां भवति प्रत्युपेक्षणा । अत्र चोदक आह-युते तावत्संसत्तकव्याऽऽदिः प्रत्युपेक्षणां कर्तुम्, असत्तकस्य तु कस्याप्रत्युपेक्षणा कियते ? आचार्य आह-वधा आरक्कहपदकयोर्व्यासङ्घेन प्रसादितानां संजातौ । तथा अत्राऽपि छट्ठम-“ तथ किञ्चि तस्यं, तथ ताव तेण चोरातिमादृशं आरक्खिणं उव्वो सो एव दिवसं हि-रुति, एवं दिड्ढेना चोरां न किञ्चि पासइ, ताहं जिनां सि-

* भविष्यते इति व्याकरणविशेषः ।

विषयो, चोरहि आगमिये-जहा योसरो जाओ आरक्खिओ, ताहे एगडिबेण सव्वे गमरे मुठे ताहे एग गमरा उअटिया सुअओ। राया भणइ-बाहरइ आरक्खिये ते वाहरिआ पुअओ, कि तुम भउअ ढिडिये गमरे ? ताहे सो भणइ-ते ढिडिया। ताहे कहे राया भणइ-जह गमरा एअए दिवसे चोरहि ग मुठे, सो ताणे चव गुणो, ता एएण पमाये कये तो अणण मुमायिये तओ सो निभाइओ राणा। अओ उअटिया, सो पुण जइ वि त दिक्खे चोरे, तह वि रणि रति सयलं ढिडिआ। अह तथे-गदियसे अंतरथाए गये नाऊण चोरहि खते खये, सो य गागरओ रायकुल उअटिओ, राणा पुअिओ आरक्खिओ, जहा-तुम कि ढिडिआ सो भणइ-आम ढिडिआ। ताह राणा हांगो पुअिओ। भणइ-आम हिरुअ लि। ताहे सो जिहासो कीरइ। एवं चव रायगणीया तित्थरा, आरक्खिअणोओ, साहू, बव-गणो नायगणीयो कुपुकीरियथाणोया चोरा, नायदसण चोरि-गण हागियथाणोयाण, ससांग देओ। एवं केण वि आचार-पडि भाणओ सोमो वि दिवे दिवे परिजोहइ, जाव ण पेच्छइ ताह ण पडिलेहति। एवं तस्म अपडिलेहेतस्म संसलो उवहो, ण मक्का साहेउ ततो तेण तित्थगणाजमो कओ, ते चव अपरिमेण जायं। एवं अओ जणओ, तेण य सव्वे कांसे तित्थगाराऽऽया कथा, नथे च परिजोम जायं।”

अमुमेवधनुपमहरसाह-

तित्थग रायाणो, साहू आरक्खि भेटंग च पुंरं ।

तेणसरिमा य पाणा, हरिये तिमरयणे भवो देओ ॥४१॥

सुभमा । उक्ता छुअर्थयपया उअपयुपकृता ।

इतानी भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

किंय कि वा सेमं, कि करिणजं तवं न करेम ।

पुव्वावरत्तकाले, जागरओ भावपडिलेहा ॥ ४१२ ॥

सुभमा । गवरं (पुव्वावरत्तकाले ति) पूर्वरात्रकाले रात्रि-प्रहरद्वयस्थान्तः, उपरिष्टादपररात्रकालं, तस्मिन् जा-ग्रतश्चित्तव्यतः। एवं उक्ता छुअर्थयपया भावप्रत्युपेक्षणा। ओप० ।

देहप्रतिलेखनाः-

“दिट्ठिपडिलेह एया, पणोडा तिअि निअि अंतरिआ ।

अन्मोडा पम्पोडा, नव नव मुहपुत्ति पणयिमा ॥ १ ॥

पायाहिंगण निअि निअि, वाहुमु सस्मिं मुठे अ हिएण अ ।

पिट्ठिह हुंति चउरो, छुएण देहे पणयिमा ॥ २ ॥”

एताअ देहप्रतिलेखनाः पञ्चविंशतिः पुरुषानाश्रित्य ज्ञेयाः, स्त्रीणां तु गोत्यावयवयोगेनपनाय हस्तद्वयवदनपादद्वयानां प्रत्येकं निखः निखः प्रमाज्जना इति पञ्चदशैव भवन्तीति प्रव-क्षन्मार्गोद्धारयुक्ता । तथा-सुखयत्निकाकायप्रतिलेखनायां सुमनसः स्थिरीकरणार्थमेवं विचिन्त्यन्ते-

“सुअथयत्तदिट्ठो १, दंसणमोत्तत्तिगं च ४ रागतिगं ७ ।

देयाणोत्तत्तिगं १०, तह य अंदवाहनत्तिगं १३ ॥ १ ॥

मार्गान्तिगं १६, तह त-विगहाणा १६, तिअिगुत्ति २२, देडिगं २४ ।

इअ मुहणे नगपडिले-हणह कमसो विविजिआ ॥ २ ॥

हालो गई अ अररे ३, भयसंगणपुंरुआ य ६ पजिआ ।

अुअअुअलं पेहंते, सीले असत्थलेततिगं ६ ॥ ३ ॥

मार्गान्तिगं च वयणे १२ उरि सत्ततिगं १२, कतायउड पिंठु १६ ।

८६

पययुगि छुज्जीववहे २४, तयुपेहाण विजाणमिणं ॥ ४ ॥

जइ वि पडिलेहणए, हेऊ जियक्खणे जिआऽऽया य ।

तह वि इमे मणमकड-नियंतणः यं सुणी विति ॥ ४ ॥”

अ० २ अर्थ० ।

त्रिकालप्रत्युपेक्षणा । अथ विस्तरार्थं प्रकटयिषुः “यथो-द्देशो निर्देशः” इति वचनप्रामाण्यान्वयमन-प्रत्युपेक्षणा द्वारा मतिपातुका इमां प्रतिहारगामात्माह-

पडिलेहणा उ काले, अपडिलेहदोसल्लु वि कायसु ।

पडिहगनिकेवणया, पडिलेहणया सपडिवक्खा ॥ ८२२ ॥

प्रतिलेखना, तुर्यकारायां भिन्नक्रमश्च । काल एव कर्त-व्या, नो अकाले । (अपडिलेह ति) अपडिलेखनं प्रायश्चित्त-म- (दोस ति) दोषा आरम्भोऽप्याः, तदुद्देशं प्रत्युपेक्षणां कु-र्वतः प्रायश्चित्तम् । (ल्लुसु वि कायसु ति) पडिजीवनिकायसु स्वयं प्रतिष्ठित उपधिवां प्रतिष्ठित इति प्रतिग्रहनिक्षेपणं व-पांसु विधेयः प्रतिलेखना स्मरतिपक्षा साऽऽपवादो भवतीत्य-न्तानि द्वाराणि वक्ष्यामीति समासार्थः ॥ ८२२ ॥

व्यासार्थं तु प्रतिहारमभित्युग्राह-

सूग्गए जिहाणं, पडिलेहणया आदवणकालो ।

थेराणऽणुग्गयस्मी, उवहीणामो तुलेय्वो ॥ ८२३ ॥

स्यै उदगतं मति जिनानां जिनकल्पिकानामेकग्रहणं त-ज्जानीयग्रहणमितिवचनादपेक्षामपि गच्छुनिर्गतानां प्र-तिलेखनाया आरम्भणकालो, मन्वयः । स्थविराणां स्थवि-रकल्पिकानामनुदगतं स्यै प्रत्युपेक्षणाया आरम्भकालः, स चोपधिना तोलवित्तव्यः । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह प्रामा-निकप्रतिलेखनायां भूयांसि आदेशाः सन्ति, अतस्तत्प्रतिपा-दकः पञ्चस्तुक्कुल्लुसुको वृजसंप्रदायो लिख्यते-“को पडि-लेहणाकालो, एगो भणइ-जया वायसा वार्मति नया पडिले-हिउउ, ततो पडुत्तिआ अ साहजउ । अओ भणइ-अण्ये उट्टिए । अवरो भणइ-जाहे पणामं जायं । अओ पुण-जाहे पडिस्सए पणोपणं पव्वइयमा दीमंति । अअ भण्ति-जाहे हथरंहाओ दीमंति । आयरिया भण्ति-एए सव्वे वि अणएमा, अरपिअ-जान्तवात् । जओ अंधकारं पडिस्सए हथरंहाओ उट्टिए वि-स्रे न दीमंति, वायसाहआणंसयु य अंधकारं ति पडिलेहणा न मुअइ । तम्हा इमो पडिलेहणाकालो आयस्सए क-ए, तिह-सुरेहिं दित्थियाहि जहा पडिलेहणाकालो भवर तहा आव-स्सयं कायव्वे, इमेडि य दमहि पडिलेहिपहि जहा सुरे उट्टिए-

“सुहपमी ग्यहरंगं, दुअि निमिज्जा य चोलपटो य ।

सोथक्त्तगपटो, तिअि विकपा मुण्येय्वो ॥ १ ॥

जीवदयट्ठे पहा, एसा कालो इमाह ता नेओ ।

आवस्सगपुअंओ, दमपहा उमाए सृं ॥ २ ॥”

क्षिणिकृतं पुनराह-यथाऽऽवश्यं कृते एकद्वित्रिकोक्तस्तु-तित्रयं गृहीतं एकदशभिः प्रतिलेखितैरादित्य उचिष्टं न प्रारम्भकालः प्रतिलेखनिकायाः । कतरे पुनरेकादश-“ एवं अह जोजना, तिअि विकपा, तेमि एगो उअिओ, दो सुत्तिया । संधारपटो, उत्तरपटो, देडओ एगारसमो ति ।” गतं प्रतिले-खनाकाल इति हारम् । ४० १ उ० ३ प्र० । “अओ भण्ति-एकारसमो देडओ, सेमं वसहिमादि उदिते सृणिए पडिले-हंति । नमो स-आयं पडुवेति ।” नि० ४० २ उ० ।

इमो भागपडिलहणकालो-

चतुभागवसेसाए, पदभाए पोरीसीए भागदुगं ॥
पडिलेहणधारता, भणिता चरिमाए शिखववणे ॥६३१॥
पदमचरमपोरीसीहं, पडिलेहणयाए कालेसो ॥

पदमपदरचउभागावसेसा य चरिम ति भरएणति, तन्ध काले भागदुगं पडिलेहज्जति, सो भनट्टी. इतरो वा । जति भनट्टी नो अणिकिबन्तहं चैव पढति सुणति वा । अहाऽभनट्टी नो शिखिवन्ति, एम भयणा, एम उदुवडे वामासु वा विहा । अरणे भरंति-वासामु दो वि शिखिवन्ति. चरिमपोरि-सीए पुण उग्गहो, तीए चैव पडिलेहउं शिखिवन्ति, ततो सेसोचरमणे, ततो सउभायं पडुवन्ति । पदमगाहा-एस चरम-पोरीसीसु कालो । काले सि दारं गतं । नि० चू० २ उ० ।

आह-वेलायां न्यूनाधिकार्यां प्रत्युपेक्षणां कियमासायां दोए उक्ताः, कस्यां पुनः वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या ? तत्र केचन आह-

अरुणाऽवस्सगपुव्वं, परोपरं पाणिपडिलेहा ॥४३२॥

[अरुणावस्सगपुव्वं] अरुणाऽऽदावावश्यकं पूर्वमेव कृत्वा ततः अरुणोद्गमसमये प्रभासकृत्तवेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अपरं त्वाहुः-अरुणे उद्गते सति प्रमायां स्फुटितयां सत्याम्, द्वावश्यकं प्रथमं पुंयं कृत्वा ततः प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः- [परोपरं ति] परस्परं यदा मु-त्त्वानि विभाव्यन्ते, तदा प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः "पाणिपडिलेहा" यस्यां वेलायां पाणिगत्याः दृश्यन्ते, तस्यां वेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते ॥४३२॥ [४३२ औघो०] । वेलायां च न्यूनायामधिकार्यां वा प्रत्युपेक्षणा न कार्यति भावः । काले त्वहं कृत्य- " कुकुडअरुणपगामं । " इत्यादिना गाथाधर्माह । अत्र वृद्धसंप्रदायः- " कालेण उणो जे पडिलेहणाकालो, ततो उणं पडिलेहउ, तन्ध भणइ-को पडिलेहणाकालो ? । तहं एगो भणइ-जहं कुकुडो वामइ पडिकामिना तहं पडिलेहावउ. तो पडुवन्ता पडिलेहउ । अगणो भणइ-अरुणे सरीरं भवइ । अरुणो-जहं पगामेत्तं पहाकुडुणवेला । अयरो भणइ-परोपरं अरुणोणो सुहाणि दीसेति । अगणो भणइ-जन्ध इत्थंरहाओ दीसेति ति । एतेषां विधेये निमित्तमाह- " देवनिआ पडिलेहा, जं चरिमाण ति विवमो एत्तो । कुकुडाऽऽदेविस्मा, तहं चयारं ति तो सेसा ॥ १६ ॥ " देवनि की प्रत्युपेक्षणा वञ्चाऽऽदेः यस्माच्चरमायां तदनु एव स्वाध्याय इति एषा आतिनः । कस्य ? कुकुडाऽऽदेः शिखवव-कस्य, तत्रान्यकारमिति कृत्वा । ततः शेषा अनदिशाः । ध० ३ अधि० ।

एउ उ अणाएमा, ओरो उग्गए वि हु ण दीमे ।

मुह रय शिमिज चोले, कप्पतिअ दुपट्ठ थुइ खरो ॥४३३॥
एते सर्वे एवमनादेशा अत्यन्तानि, यतः [ओंकार उग्गा-ते वि हु ण दीमे] अन्धकार उद्गतेऽपि मृत्यु एव वा न दृश्यते, तस्मात्सत्यज्ञोऽयं, शेषं पक्षवर्त्य सामान्यकारणत्वाद् दूषितमेव द्रष्टव्यम् । तत्कस्यां पुनर्वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ? अत्र आह-[" मुहरयणितेजचोले कप्पतिअ दुपट्ठथुइसूरो] ।

[मुह इति] मुखवल्बिका [रय इति] रजोहरणम्, " शिले-ज्जा " रजोहरणस्य उपरितनपट्टः [चोले ति] चोलपट्ट-कः । [कप्पतिअ ति] एक ओल्लिकः, दो सूचिको [दुपट्ठ ति] संस्तारकपट्टः, उत्तरपट्टकश्च [थुति ति] प्रतिक-मणसमार्थो ज्ञानदर्शनचारित्रार्थं स्तुतिवर्त्य दत्तं सति एतेषां मुखवल्बिकाऽदीनां प्रत्युपेक्षणासमाप्यन्तर्न यथा मृत्यु उद्ग-च्छेदेव प्रत्युपेक्षणा काल इति । औघो० । " एवं आरिआ भयंति सर्वे वि अणदिता सच्छंदा ओंवरपरं पडिस्सए इत्थंरहाओ उग्गए वि सूरे ण दीमेति, इमो पडिलेहणाकालो आवस्सए कए निहं थुरेहं दिविआहं तहा पडिलेहणाकालो जहा एएहि दसहं पडिलेहएहि [जहा] सूरो उदुरे, " मुहपंतीरयहरणं [?] " इत्यादि काऽनुपदमना गाथा ।

तस्याः फलितमाह-

" जीवदयट्ठा पेहा, एसां कालो इमीह तं ऐओ । "

आवस्समाह ओते, दसपेहा उदुरे सूरो ॥ ३६ ॥ "

सुगमा । ध० ३ अधि० ।

गाहा-

तत्तिवरीओ उ पुणो, णो होज्जा होति नु अकाले ॥४३२॥

तत्तिवरीते अकालो-पडिलेहणा-जति पुण अद्वाने वा अक्षण वा वाया य कारणेण पदमाए ण पडिलेहयं ताहं अ-काले वि पडिलेहति जाव चउत्थं ण उग्गाहति ताव पडिले-हियवे । जति वा पडिलेहियमेतं चैव चउत्थं आमाहति तह वि पडिलेहियवे । अकाले ति दारं गतं । नि० चू० २ उ० ।

अय प्रत्युपेक्षणादोषादं विवृणोति-

लहुआ लहुगो पणमं, उक्कासदुवहि अपडिलेहाए ।

दोमहि उ पेहेते, लहुओ भिओ य पणमं च ॥८२४॥

उक्काऽऽपुषीनामप्रत्युपेक्षणे प्रायश्चित्तं लघुकाः लघुक-पञ्चकं चेति । उक्कप्रमुपधि न प्रत्युपेक्षनं चयारं लघुकाः, मध्यमे न प्रत्युपेक्षनं मानलघु जयपं न प्रत्युपेक्षनं पञ्चकम् ।

अय पदम् कार्यन्विति पदं व्याचष्टे-

काएम् अणया वा उवही च पडिओऽण्य चउमंगो ।

मामसिचनअणेत-परोपरपडिहए चैव ॥ ८२५ ॥

प्रत्युपेक्षणा. एतसु कथितु आमतना प्रतिष्ठित उपधिबो-ने उ प्रतिष्ठित इत्यर्थः, चउमंगो । तस्या-स्वयं कार्येण प्रति-ष्ठिता नोतिष्ठः, उर्वायः प्रतिष्ठितो न स्वयम्, स्वयमेव प्रति-ष्ठित उर्वायसि प्रतिष्ठितः । स्वयमयप्रतिष्ठित उर्वायस्वप्र-तिष्ठित इति एते च एत ताया मिआ वा भवेयुः सविज्ञा वा, एतेषु साधुनोपधियां अनन्तरं वा परस्परं वा प्रतिष्ठितं भवे-त् । अत्र च प्रायश्चित्तं " छद्वापचउत्तु लहुगा । " इत्यादिना-याऽनुवर्तमानावगन्तव्यम् । यस्तु छद्वाभ्यामप्यप्रतिष्ठितः स शुद्ध इति ।

अय दीवहारस्व वक्रयताशेः, प्रतिप्रवर्तितेयणं च

व्याख्यानयति-

आयरि य परिआ, गिलाख मरिसवणए य चतुगुणा ।

उत्तु वंघे मासलहुओ, वंघणउरणे य वामासु ॥ ८२६ ॥

[आयरि य ति] पट्टीनमन्थार्ये प्रत्यवेदताचार्यस्व

[परिश्रंति] मन्थर्विप्रत्ययलोपाद् परिश्रा तपः कृतमक्रप्र-
प्रत्याख्यानस्य [गिलाणसरिसखयसि] ग्लानस्य ग्लान-
सदृशस्य वाः क्षपको विहृणतस्वी, तस्य पतेयां चतुर्णामुपधि
यदि प्रत्युपेक्षने तदा चत्वारो गुरुः । चशब्दाप्राधुर्यकस्थ-
विशेषणायाम्लानोपमस्य च क्षपकस्योपधिमप्रत्युपेक्षमाण-
नां चतुर्लघवः [उरु इत्यादि पञ्चार्द्धम्] यदा सर्वाण्यपि
वक्ष्यामि प्रत्युपेक्षितानि भवन्ति तदा याग्यनिरिकृति भाज-
नानि तानि प्रत्युपेक्षन्ते, प्रतिग्रहमात्रकं च यदि तदानीमेव
प्रत्युपेक्षन्ते तदा मासलबु, असामाचारानिप्यन्नमिति भावः ।
अतः सूत्रपौरुषी कृत्वा चतुर्भागावशेषायां पौरुष्यां प्रत्युपेक्ष्य
त्रे अक्षि अतुवद्धे काले धारणायैव निमित्तम् । अथ अतुव-
द्धे प्रतिग्रहं मात्रकं वा न धारयति उपकरणं वा दवरकेन
न वध्नाति तदा मासलबु । अग्नि-स्तेन-द्विष्टक-लोभा-
ऽऽद्यशब्द ओघनिर्मूक्तिप्रतिपादित्वा द्रोपाः । बर्वासु पुन-
रुपाधि न वध्नाति प्रतिग्रहमात्रकं च प्रत्युपेक्ष्य निक्षिपति,
अथोपधि वध्नाति भाजने वा धारयति तदा मासलबु ।
विशेषतश्चूर्णिकृता त्वस्या एकमाथायाः स्थाने माथाद्वयं
लिखितं यथा-

गुरु पञ्चकत्वाया लहु, गिलाण सरिसखमय य चउरुणा ।
पाहुणगा सह बाले, बुद्धे खमय य चउलहुमा ॥८२७॥
चउभागवसेसाण, पडिमाहं पञ्चुक्ख न धरंइ ।
उडुवद्धे मासलहुं, वासामु थरंति मासलहुं ॥ ८२८ ॥
इदं च गाथाद्वयं भावितव्यम् ।

अथ प्रतिलेखनिका समप्रतिपक्षेति पदं भावयति-

अमिषे ओमांयारिण, सागारमय य रायगेलन्ने ।
जो जम्मि जया जुज्झइ, पडिक्खे तं जहा जोण् ॥८२९॥
प्रतिपक्षा नाम द्वितीयपदम्, अशिव अशिवगृहीतः सन्न श-
कनोति प्रत्युपेक्षितमुपमौदर्थं तु प्रत्यूप एव भिक्षां हिगिडतुं
प्राश्नयन्तः, अतो नास्ति प्रत्युपेक्षणायाः कालः, सागारिको
वा प्रेक्षमाणो मा तं सागमुपधिमद्राक्षीदिति कृत्वा, भयं
वा बोधिकस्तेनाऽऽदिसंबन्धिनि सागोपकरणहरणभयाच्च
प्रत्युपेक्षन्ते, राजा वा प्रत्यनीकस्तदाहनिशमपचनि वहन्तो
न प्रत्युपेक्षेरन् ग्लानत्ये वा वर्तमाने एकाको नित्यञ्च प्रत्युपे-
क्षन् । पतेः कारणेन वा प्रत्युपेक्षन्, अनामानऽनीति वा कालं
प्रत्युपेक्षन्, त्वरमाणेषां आरम्भडाऽऽदिभिर्वा दौर्घ्यैर्दृष्टां प्रत्यु-
पेक्षणां न कुर्वन्ते, असमर्थो वा गुर्वोदीनामभ्युपधि न प्रत्यु-
पेक्षन्, पदं योयश्च शिवाऽऽदी यदा यस्मिन्नवसरे प्रतिपक्षे
प्रत्युपेक्षणाकालं प्रत्युपेक्षणाऽऽदिको पुच्यते तं तथा तत्र
योजयेदिति ।

अथ पदसु कायेषु प्रत्युपेक्षणास्य प्रायश्चित्तं भवतीत्यर्थं,
तत्र प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्येति यदुक्तं, तदेव द्योयति-

तसरीयरक्खण्ठा, काणु वि होज्ज कारसे पेहा ।
नदिहरख-पुल्लनायं, तण्ण य थुरे य पुत्तम्मि ॥ ८३० ॥

ब्रह्माक्ष द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, बीजानि च शलयाऽऽदीनि, नेपा-
मिधिरसंहननानां रक्षां कर्तव्यं पृथिव्यादिषु दहसं-
हननेषु कारणतः प्रत्युपेक्षणा भवति । न च प्रायश्चित्तम् ।

आह-तेषु निष्ठतः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् संघटनाऽऽविद्यायानात्
कथं न दौषभाग् भवतीति ? उच्यते-नदीद्वर्गाण्यलक्षितं पुत्र-
भानमन्न भवति । कथमित्याह- (तण्ण य थुरे य पुत्तम्मि सि)
यथा कस्यचित्पुरुषस्य द्वौ पुत्रौ तयोरकस्तनुकः कुशशीरः,
द्वितीयस्तु स्फुलीऽनीव पीवरगात्रः स चान्यदा ताभ्यां स-
हितः कश्चित्प्राप्तं गच्छपान्नराले एकामपारगम्भीरां नदीं-
मघनीर्णावात् स च नदीं प्लवनतया सुखनैव स्वयं तां तरन्ती
शक्तः, परं पुत्रावघापि तरणकलायामकोविदाधिति कृत्वा
तनुकं स्थूलं च पुत्रे उभयेऽपि तारयितुं प्रसि सति स किं
करोतीत्याह-

जइ से हविज ताओ, तारिज्ज तओ दुवगे वि ।

पूरो पुण तण्णअनरं, अवलंबतो वि बोलाइ ॥ ८३१ ॥

यदि (से) तस्य पितुः शक्तिः सामर्थ्यं भवेत् ततो (दुवगे
वि सि) देशीयचनत्वान् द्वावपि पुत्रादुत्तारयेत् नैकमभ्यु-
पेक्षन् अथ नास्ति तस्य तथाधिषं सामर्थ्यं, ततो यस्तयोः
कुशशीरस्तं तारयति, लघुसूतशरीरतया तस्य सुखनैव
तारणीयत्वान् । यस्तु स्थूराशीरो जडः स तनुकतरं स्तोक-
मात्रमभ्यवलम्बमानो निजशरीरभारिकर्तव्येनाऽऽप्मानं तं च
नयां बालयति अतस्तमुपेक्षन् । एष दृष्टान्तः । अयमर्थो-
पनयः-पितृस्थानार्थः सातुः पुत्रद्वयस्थानार्थः स्थिरशरी-
रसंहननः पृथिवीकायाऽऽद्यः । ततः सातुना प्रथमतो
निर्विशेषं परकायाः स्थिरसंहननश्च रक्षणीयाः । अप्रा-
प्यन्तरंयां विराधनामन्तरंण्यध्वगमनाऽऽदियु प्रत्युपेक्षणा-
ऽऽदीनां प्रवृत्तिश्च न घटामश्नति, ततः स्थिरसंहननानां
पृथिव्यादीनां विराधनामभ्युपेत्यास्थिरसंहननखसाऽऽद्यो
रक्षणीया इति ।

अर्थैवाधर्म्य समर्थनाय द्वितीयं दृष्टान्तमाह-

अंगारखड्डपाडियं, दड्ढण सुयं सुयं विइयमन्नं ।

पवलिते नीणिंतो, किं पुते ण य कुणइ पायं ॥८३२॥

यथा नाम कश्चिन्पुरुषस्तस्य पुत्रद्वयम्, अन्यदा च रात्रौ तद-
गृहे प्रदीपनकं लग्नं, तद्वयादिकः पुत्रः पलायमानः सहसं-
वाङ्कारभुतायां गर्तायां निपतितः, स च गृहपतिर्द्वितीयं
पुत्रमादाय गृहाभिर्गतो यावन्नश्यति पुरतः सुषुप्त्रमङ्गार-
गर्तायां पतितं पश्यति, तं सुते तथावृत्तं दृष्ट्वा द्वितीयम-
न्यं सुते (पवलितं नीणिंतो सि) पञ्चम्यर्थं सप्तमी प्रदीमा-
द् गृहाभिष्काशयन् निजपात्रिणांमकमत्या विचार्य परिच्छे-
दकुशलः सन् किमङ्गारगर्तायां निपतितपूर्वं पुत्रं पादं न
करोति, अपि तु करोत्येव कृत्वा च तदुपरि पादं सुखनैव
तां लहयतीति भावः ।

अथ तदुपरि पादं न दद्यात् स्वपुत्रं कथं पादेनाऽऽकामाभि-
निकृत्वा, ततः को दौष स्यादित्याह-

तं वा अण्णकमेता, चयइ सुयं तं च अण्णं केव ।

निन्थिओ हुंतं पि हु, पुत्तं तारिज्ज ओ पडितो ॥८३३॥

वाशब्दः पानार्थाय, सा च हनैव, ततो गर्तानिपतितं तं पुत्रं
पादेनानात्रामन् स पिता त्यजति पुत्रं तं च, स्वहस्तगृहीत-
मात्मानं च, उपयोरप्यङ्गारगर्तापातेन विनाशमङ्गावात् ।
अपि च स स्वयं निश्चिन्तोः सन् कदाचित्तर्मायं पुत्रं तारयेत्
यः पूर्वं गर्तायां पतित इति । एष द्वितीयो दृष्टान्तः ।

उपनययोजना तु प्रागुक्तापनययोजनानुसारेण कर्तव्येति ।
गतं प्रत्युपेक्षणादालम् । ४०१३० ।

इदानीं प्रत्युपेक्षणीयमुच्यते, तत्प्रतिपादनायाऽऽह-

ठाणो उवगरणो वा, धेडिले' अवयंथं भग-पडिलेहा ।

किं आदी पडिलेहा, पुव्वएहे चेव अवरएहे ॥ ४१२ ॥

स्थानं कार्यान्वसर्गाऽदि त्रिविधं वर्णयति । तथा-उपकरणं पात्रकाऽदि, स्थगिल्लं यत्र कायिकयादि क्रियते, अवष्टम्भा-अवष्टम्भेन, तत्प्रत्युपेक्षणा, भागं-वस्त्रं, यदन्तर्गतामुपनयस्तेन, एतद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति । किं आदी पडिलेहा पुव्वएहे) किमादिका प्रत्युपेक्षणा पूर्वाह्णं मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति, अ-पराह्णं किमादिका, तत्रापि मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति द्वार-गाथेयम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्र सामान्येन सर्वोणि च द्वाराणि व्याख्यानयन्नाह-

ठाणानितीयतुयइण-उवगरणाइण गहगानिस्संवे ।

पुविं पडिलेहे च-क्खुणा उ पच्छा पमजेज्जा ॥ ४११४ ॥

स्थानं कार्यान्वसर्गा, तं कुर्वन् चक्षुषा प्रथमं प्रत्युपेक्षते, पश्चात् प्रमाजयति तथा-निर्वादनमुपनिषत्तं, न्यव्यनेनं व्यव-पन्नम्, तथा-उपकरणंऽऽदीनां ग्रहणनिक्षेपं च । आदिग्रह-णान् स्थगिल्लमवष्टम्भश्च गृह्णाते । एतानि सर्वाण्येव पूर्वं चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य, पश्चाद् द्वारद्वारेणैव प्रमुञ्च्यते । अथ ४० । (स्थानद्रोहम् 'काउस्सगम्' शब्दे तृतीयभागे ४१३ पृष्ठे विवृतम्)

इदानीमुपकरणद्वारा प्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणादीयाणं, गट्ठो निरिक्खवणं य संक्रमणे ।

ठाण निरिक्ख पमज्जण, काउं पडिलेहण उवां ॥ ४१२० ॥

उपकरणंऽऽदीनां ग्रहणे आदानं यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य निरूप्य प्रमुञ्च्य च, उपधिः प्रत्युपेक्षणीय इत्यत्र संव्ययः । तथा-उपकरणंऽऽदीनां निक्षेपणे च यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य प्रमुञ्च्य च उपधिः प्रत्युपेक्षणीयः । तथा उपकरणंऽऽदीनामेव यत् संक्रमणे स्थानान्तरमेकमणं तस्मिन् यत् स्थानान्तरं निरीक्ष्य प्रमाजने कृत्वा उपधिः प्रत्युपेक्षते योऽयमादिशब्दः एव उपधिप्रकारप्रतिपादकः, उपकरणंऽऽदेः गृहणनिक्षेप-संक्रमणेषु यत् स्थानं तत्स्थाननिरीक्षणं प्रमाजनेमुक्तम् ।

इदानीमुपकरणप्रत्युपेक्षणाप्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणं वत्थ पायं, वत्थं पडिलेहणं तु वोच्छाप्पि ।

पुव्वएहे अवरएहे, मुहणंलगमाइपडिलेहा ॥ ४१२१ ॥

उपकरणप्रत्युपेक्षणा द्विविधा- (वत्थं पायं ति) वस्त्रविषया, पात्रविषया च प्रत्युपेक्षणा उच्यते, यतः प्रयोजितस्य प्रथमं वस्त्रोपकरणमव दीयते, न पात्रोपकरणम्, सा च वस्त्रप्रत्यु-पेक्षणा । सा च कस्मिन्मन्त्रे भवतीत्यत्र आह- (पुव्वएहे अवर-एहे) पूर्वाह्णं वस्त्रप्रत्युपेक्षणा भवत्यपराह्णं च । किमादिका पुनः प्रत्युपेक्षणा भवतीत्यत्र आह- मुहणंलगमाइपडिलेहा ति । मुखवस्त्रिका आदी यस्याः प्रत्युपेक्षणायाः सा मुखवस्त्रिका-ऽऽदिकानां प्रत्युपेक्षणा, कदा पूर्वाह्णं, अपराह्णं चेति ।

तत्र मुखवस्त्रिकाऽऽदिकवस्त्रप्रत्युपेक्षणायां विधिः-

उद्धं थिरं अतुरियं, सव्वं वा वत्थ पुव्व पडिलेहे ।

तो वितियं पफोडे, तइयं च पुणो पमजेज्जा ॥ ४१२२ ॥

तत्र वस्त्राह्णं कार्याह्णं च आचार्यमतेन भविष्यति, चोद-कमन्तं च वक्ष्यमाणम्, तत्र वस्त्राह्णं कार्याह्णं च यदा भवे-ति तथा प्रत्युपेक्षते [थिरं ति] स्थिरं सुगृहीतं कृत्वा प्रत्युपे-क्षते । [अतुरियं ति] अचरितं स्मितं प्रत्युपेक्षते नि-रीक्षते [सव्वं ति] सर्वं वस्त्रं वस्त्रं तावत् पूर्व प्रथमं प्रत्यु-पेक्षते चक्षुषा निरीक्षते, एवं तावद्वर्गभागः परभागोऽपि परावृत्त्य एवमेव चक्षुषा निरीक्षते [तो वितियं पफोडि ति] ततः द्वितीयायां वाग्यायां प्रस्फोटयन् वस्त्रं, प्रस्फो-टिमा कर्तव्या इत्यर्थः [तइयं च पुणो पमजेज्जा ति] तृती-यायां वाग्यायां हस्तगतान् प्राणान् प्रमाजयदिति ।

इदानीमनामेव गाथां भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वत्थं काए तम्मि य, परवयणं ठिओ गहाय दसियंते ।

तं न भवइ उकुट्ठओ, निगियं पेहे जह विल्लिते ॥ ४१२३ ॥

तत्रोच्चं द्विविधा वस्त्रोच्चं कार्याच्चं, चेत्येते, तस्मान्मुक्तः [परवयणं ति] परश्चोदकस्तस्य वचनम् । किं तद्व्याह- [ठिओ गहाय दसियंते ति] श्रितस्य ऊर्ध्वस्य गृहीत्या द-शान्तं वस्त्रं प्रस्फोटयति वस्त्रोच्चं कार्याच्चं चेति भवति । एवमुक्तं स्मृति आचार्य आह-[तं न भवति ति] तदनन्तरं भव-ति यचोदकनाभिर्हतम् । कुतः ? यस्मान् । उकुट्ठा नातिगं-पेहे) उकुट्ठकः स्थितः तिर्यक् प्रसारं वस्त्रं प्रत्युपेक्षते, एत-देव वचनं वस्त्रोच्चं कार्याच्चं वा नाभ्यन् । यथा चन्द्रनाऽऽदित-यिल्लिमाहः परस्परमङ्गलानि न क्षतयति, एवं साऽपि प्रत्युपे-क्षते ततश्चेयम् उकुट्ठकस्य कार्याच्चं भवतीति, तिर्यक्प्रसा-रितस्य वस्त्रस्य वस्त्रोच्चं भवतीति "उद्धं ति" (४१२२) भणितम् ।

इदानीं स्थिराऽऽदीनि पदानि भाष्यकार

एव व्याख्यानयन्नाह-

पेणुं थिरं अतुरियं, तिपागवुड्ढायं वक्खुणा पेहे ।

तो वितियं पफोडे, तइयं च पुणो पमजेज्जा ॥ ४१२४ ॥

गृहीत्या च [थिरं निविडे एहे] वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षते, अ-न्त्यानेन स्मितमसृद्धं वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षते इति भाष्यं । (तिपागवुड्ढायं ति) भागव्यवृद्धेयर्थं चक्षुषा प्रत्युपेक्षते, ततः द्वितीयवाग्यायां प्रस्फोटयन्, तृतीयवाग्यायां प्रमाजयन् पूर्ववत् ।

इदानीं प्रत्युपेक्षणां कुर्वता इदं कर्तव्यम्-

अणवावियं अचलियं, अणाणुनंविं अपोमल्लिं चेव ।

छप्पुरिमा एव खोडा, पाणी पाणो पमज्जगया ॥ ४१२५ ॥

तत्र प्रत्युपेक्षणां कुर्वता वस्त्रमात्रा या न नर्तयितव्य, तथाचलितं वस्त्रं शरीरं च कर्तव्यम् । (अणाणु गंधं ति) अनु-वन्धः, साऽस्मिन्नस्मृति अनुवन्धिनं अनुवन्धिनं अननुवन्धिनं, तत्प्रत्युपेक्षणान् अनवरतं प्रस्फोटनाऽऽदि कर्तव्यं, किं नहि सामान्यं संविच्छेद इत्यर्थः । (अपोमल्लिं ति) न मोशलं, क्रिया यस्मिन् प्रत्युपेक्षणे तदमंशलि प्रत्युपेक्षणां, यथा मुशले कुट्टितं ऊर्ध्वं लगति, अथमिदं यत्, एवं न प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या । किंतु यथा प्रत्युपेक्षणास्य ऊर्ध्वं पीठितुं न

लगतः, न च तिर्यक्, न भ्रुमी, तथा कर्तव्यम् (कृत्पुरिमा)
तत्र वक्षस्य चक्षुषा निरूप्यावर्कभागं त्रयः पुरिमाः कर्तव्याः,
तथा परावर्ष्य अप्रभ्रमां निरूप्य पुनरपि त्रयः पुरिमाः कर्त-
व्याः । एवमेतेषु पुरिमाः पदवाराः, प्रस्फोटनानित्यर्थः, तत्र
च खोडकाः कर्तव्याः पाणस्पिर (पाणी पाणे पमज्जस्य ति)
प्राणिनां कुम्भपादानीं पाणी हस्ते प्रमाजने नैव वाराः
कर्तव्याः इयं द्वारगाथा ।

इदानीं भाष्यकारः पूर्वार्द्धं व्याख्यानयन्नाह—

वत्ये अप्पाणम्मि य, चउह अण्च्चाविंयं अचलियं च ।

अणुपुंष्व निरंतरया, तिरि उड्डह पट्टणा मुसलि ॥४२६॥

वत्ये अप्पाणि इत्यनेन पदद्वयेन भद्रचतुष्टयं सूचितं
भवति । तत्रभ्रान्तं प्रकरणं अनर्तावितं चतुर्द्धा भवति ।
कथम्?— वध्यं अण्च्चाविंयं अप्पा च अण्च्चाविंयं पयो भोगो ।
तथा वध्यं अण्च्चाविंयं, अप्पाणं अण्च्चाविंयं । तथा व-
ध्यं अण्च्चाविंयं अप्पाणं ण अण्च्चाविंयं । तथा वध्यं पि
नचच्चाविंयं अप्पाणं वि अण्च्चाविंयं । एस चउथो । एत्थ
पदमो भोगो सुद्धो ।। एवम्—अचलितं ति, अचलितंऽपि च-
उथो भद्रा यथा—वध्यं अचलितं अप्पाणं अचलियं । तथा—
वध्यं चलयं अप्पाणं अचलयं । तथा—वध्यं अचलयं अप-
प्पाणं चलयं । तथा वध्यं पि चलयं अप्पाणं पि चलयं । एत्थ
पदमो भोगो सुद्धो । (अणुपुंष्वनिरन्तर्य ति) अणुवन्धनिर-
न्तरता उच्यते, ततश्च न अणुवन्धने नैरन्तर्यं प्रत्युपे-
क्षणा कर्तव्या । इदानीम् “ अमोसलि ति ” व्याख्यान-
यन्नाह—[तिरि उड्डह पट्टणा मुसलि ति] विविधा
मुशली तिर्यक्पट्टना, ऊर्द्धं पट्टना, अधोपट्टना चेति ।
तत्र प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् वक्ष्ये तिर्यक् कुम्भादि पट्टति
सुरूपति, ऊर्द्धं कुट्टिताऽऽदिपट्टलानि पट्टयति, अधोभुवं घ-
ट्टयति । एवं मुशली, किं तु अमुशली न किञ्चित् प्रत्युपेक्षणां
कुर्वन् वक्ष्ये पट्टयति ।

इदं तावन् पूर्वोक्तमनर्ताऽऽदि कर्तव्यम्, इदं तु वक्ष्यमाणं
न कर्तव्यं, किं तादित्याह—

आग्भडा सम्पदा, वज्जेयवदा य मोसली तइया ।

पफांडणा चउत्थी, विविखता वेइय छ दोसा ॥४२७॥

(आग्भड ति) आग्भटा प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या, (सम्प-
दा ति) सम्पदा, वज्जेयवदा च मोशली वृत्तीया, प्रस्फोटना
च चतुर्थी, विविखता पञ्चमी, वेदिका षष्ठी इति द्वारगाथेयम् ।
इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्राऽऽद्यावयवं-
व्याविख्यासुत्राह—

वितहकरणे वतुरियं, अयं अयं च गेहहणाऽऽग्भडा ।

अंतो व होज कोणा, णिसियण तथेव संमदा ॥४२८॥

वितथं विपरीतं यत्करणं तदारभटाशब्देनोच्यते । सा चाऽ-
ग्भटा प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या इत्यर्थः, या विकहरे, इयं चाऽ-
ग्भटोच्यते, यदुत त्वरितमाकुलं यदन्त्याप्यवक्ष्यते तदारभ-
टाशब्देनोच्यते सा च प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या । त्वरितमन्या-
न्यवक्ष्ये अग्रहणं न कर्तव्यमित्यर्थः । आग्भटेति भणितम् ।
इदानीं सम्पदा व्याख्यायते । तत्राऽऽह—(अंतो व होज कोणा,
निसियण तथेव संमदा) अन्तर्ध्वजदेशे वक्ष्यस्य संवलि-
ताः कोणा यत्र भवन्ति सा सम्पदोच्यन्ते, सा प्रत्युपेक्षणा, ता-

दशी क्रिया न कर्तव्या । (णिसियणं तथेव ति) तथैव अ-
वधिकार्यामुपविश्य प्रत्युपेक्षणं करोति, सा वा सम्पदोच्य-
ते, सा च न कर्तव्या इति । “ संमदिति भणिये । ”

इदानीं मौशलीवर्जनप्रतिपादनायाऽऽह—

मोसलि पुव्वुडिह्वा, पफांडण रेणुगुण्डिए चव ।

विकखेवं तु विखेवे, वेइय पणं च छरोसा ॥ ४२९ ॥

मौशली पूर्वमेवादिष्टा, पूर्वमेव भणिता इत्यर्थः । “ मोसलि
ति ” गता । इदानीं “ पफांड ति ” व्याख्यायते—तत्राऽऽह—
(पफांडण रेणुगुण्डिए चव) प्रकरणे धूतने प्रस्फोटनं, तत्रे-
णुगुण्डितस्यैव वक्षस्य कर्गाति, यथा—व्यः कश्चित् शुद्धता न-
शुना गुण्डितं सन् वक्षं प्रस्फोटयति, एवमस्वाविपि, इयं च
न कर्तव्या । “ पफांडण ति ” गतम् । इदानीं “ विविखत-
ति ” भण्यते । तत्राऽऽह—(विकखेवं तु विखेवे) विक्षेपं तु नं
विक्षि यत्र वक्षस्यान्तरं क्षेपणम् । एतदुक्तं भवति—प्रतिपेक्ष-
यित्वा वक्षमन्यत्र जवनिकाऽऽदौ क्षिपति । अथवा—वि-
क्षेपः वक्षोऽक्षलानामुद्धं यत् क्षेपणं स उच्यते । स च प्रत्यु-
पेक्षणायां न कर्तव्यः । “ विविखत ति ” गतम् । इ-
दानीं “ वेइय ति ” व्याख्यायते—तत्राऽऽह—(वेइयपणं च
ति) वेदिका पञ्चप्रकारा । “ नं जहा—उद्धं वेइया, अधो
वेइया, तिरियं वेइया, दुहता वेइया, एगच्छा वेइया । तथ
उद्धवेइया उर्वरि जाणुमाणं हन्थं काऊण पडिलंहह । अ-
धोवेइया अधोजाणुमाणं हन्थं काऊण पडिलंहह । तिरिय-
वेइया—मंडमगाणं मडं मड्केणं हन्थेणेत्यं पडिलंहति,
दुहच्छा वेइया—वाहणं अंतं दो वि जाणुमा काऊण प-
डिलंहह, एगच्छा वेइया जाणुणं वाहाणं अंतं काऊण पडि-
लंहह । ” इदं वेदिकप्रकारं प्रत्युपेक्षणां कुर्वता न कर्तव्यम् ।
(छरोसा ति) एते आग्भटाऽऽदयः प्रत्युपेक्षणां कुर्वता न
कर्तव्या इति । तथा एते च दोषाः प्रत्युपेक्षणायां न कर्तव्याः ।

पसिदिल पलंवलोला, एगो मोसा अगेगरुव धुणे ।

कुणइ पमाणे पमायं, संकिणै गणखोवणं कुजा ॥४३०॥

(पसिदिल) टटं न गृहीतम् । (पलं ति) प्रलम्बमानाञ्चलं
एकान्तं शुद्धानं, ततश्च प्रलम्ब्यते । [लोला इति] भ्रुमो लोलते
हस्ते वा पुनर्लोलयति प्रत्युपेक्षयति । “ लोल ति गये । ” [ए-
गा मोस ति] मत्सरं गहकण हन्थेहि वध्यं घसंतो तिम्रा-
गावनेसं जाव रेति, रोहि वि पसिंहि जाव गिरटण इत्यर्थः ।
अथवा—तिहि अंगुलीहि वेसयंतो एकाण वेग मगह । अथवा—
रेगा मोसा ” इति केचित्पठन्ति । तत्र न एकं आमयं अने-
के स्पर्शा इत्यर्थः । [अंगेगरुव धुणे ति] “ अंगेगपमानं
करोति । अथवा—अंगेगणि एगच्छा काऊण पुणइ । ” तथा—
[कुणइ पमाणे पमायं ति] पुरिमेणु खोटकेणु यत्प्रमाणदु-
क्तं भवति तान् पुरिमादीनां न्यूनानधिकान् वा करोति ।
(संकिणै गणखोवणं कुज ति) शोक्षिता चाऽनो गणना च श-
क्षितगणना तामुपगच्छति या प्रत्युपेक्षणा सा शूकगणना-
पगता ताम् एवं गुणविशिष्टां न कुर्यात् । एतदुक्तं भवति—पुरि-
माऽध्यः शक्षितान् जानाति क्रियन्तां गता इति ततो गणनां
करोति । तथा अनामोणाच्छक्षितं सति गणनेपणां गणनामु-
पगच्छतीति गणनोपगता गणनोपगां गणनामुक्तप्रत्युपे-
क्षणां करोति, पुरिमाऽऽदीन् गणयतित्यर्थः । शोषापणम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयन्नाह-

परिमिलितवर्णमणिमयं, विषमगदहं च कोणं च ।

भूमीकर-लोलणया, कतगगदहण आभोमा ॥४३१॥

(पर्मिहलति) प्रतिविषमयनमदहं गुडाति । अनिशयं वा, अगुडितं वा प्रविशिलमुदयंत । "परिमिलितं" गतम् । [पलेव लि] भगयंत । विषमग्रहणे स्मिन् लम्बकोणं भवति वक्ष्यम् । ["पलेव लि" गतम्] । लोलः भगयंत अत्राऽहं [भूमीकगलेलणया] भूमौ लोलयति । कंर हम्ने वा लाल रति प्रत्युपलपत् । "लोल ति" गतम् । [एगामोव लि] भगयंत तत्राऽहं- [कतगगदहणे- गभोमा] मध्ये च वक्ष्यं गुटीवा तावदाकर्तव्यं करोति यावत् विभागाशेषग्रहणं जातम् । इयमेका सोमा एकं वर्षणमित्यर्थः । अथवा-आकरणग्रहणे च अनेक आभोमा अनेकांति स्थोतानि तद्वन्नमनेकथा स्पृशति । "एकासोम ति" गतम् ।

"अगणरूवपुण लि" [४३० गा०] भगयंत-

पुणर्णं लिहह परेणं, वृहणं वा घेत्तु एकभो पुण्ड ।

स्वोडणमज्जणामु य, सोकरं गणणं कंर पमादि च ॥४३२॥

धृतता कम्पना त्रयाणां "पुर्मिमाणा" परत उद्योगदायक-रानि । अत्र च त्रयाणां परत इति यदुक्तं तदुक्तव्यापेक्षया वृहति वा गुहीया वक्ष्याणि एकीकृत्य यौगपथेनापि प्रस्फोटयति "अगणपुण लि" भगयंत । "कुण्ड पमाण पमादि ति" भस्मति । त आह- [स्वोडणमज्जणामु य] स्वोड-नकुपनवमु, प्रमाजनामु च नवमु न प्रमादं कर्मात् । "कुण्ड पमाण पमादि ति" गतम् । "सोकरं गणणः पमादि ति" भस्मह । अगऽहं- [सोकरं गणणं कंर पमादी य ति] शङ्कित स्मिन् सगतां करोति यः स प्रमादी भवति । एवंमिमांस्थं तु प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्या इति स्थितम् । आह- । प्रमादप्रति-लेखना "पमायपडिलेहा" शब्दे वचयंत । (अप्रमादप्रति-लेखना "अपमायपडिलेहा" शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठ गता) अनतिरिक्ता कर्तव्या प्रत्युपेक्षणा । किंविशेषा पुनः कर्तव्येति ? आह-

अगुणजतिरितपडिलेहा, अविज्जामाड पडमआ सुडो ।

पडमं परं परमथं, मेसाणि उअपमस्याणि ॥ ४३३ ॥

अन्यूता अनतिरिक्ता अवयवोपेतन प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या । पविः विभिः परैः अष्टौ । अहः स्वितताः नैवां चत्ता स्यावतन-एतयो प्रथमपदे प्रशस्तं शेष-
 पाणि तु अग्रशस्त्रानि अ-
 नदीयति ।

इदानीं भाष्यकारः शुडाशुडप्रदर्शनायाऽह-

श वि ऊणा शउतिरिता, अविबच्चामा वि पडमआ सुडो ।

मेसा हुति असुडो, उवरिल्ला मेति ने भेगा ॥ ४३४ ॥

नतिप न्यूना, नात्यतिरिक्ता, विपर्यायन च, अत्र प्रथमे भ-
 ङ्गः शुक्रः शेषं सुगमम् ।

इदानीं यः अशुडाः सप्त भङ्गा दशितास्ते एवं भवन्ति-

खोडणमज्जोरेता-मुण च ऊणादिहा मुण्यवशा ।

अरुणावस्सगपुब्बं, परोपरं पाणिपडिलेहा ॥ ४३५ ॥

खोडका यदि ऊना अशिका वा कियन्ते, ततः अशुद्धता भवति । प्रमाहेता च नवनेख्या यदि न्यूना अशिका वा कियन्ते ततोऽशुद्धता भवति । वेलायां च न्यूनायामशिकायां वा प्रत्युपेक्षणायां कियमाणायामशुद्धा भङ्गा भवन्ति विज्ञेयाः । उत्तमार्थव्याख्या तु पूर्वं गता । आद्यं ० ।

उपधिधिविपर्यासः । यदुक्तम्-

पुर्मिमुपाधिविचचारो, मागारिणं करज्ज उवहिवचारं ।

आपुच्छित्ता च गुणं, पडुच्चमाणेतेरे वितहं ॥ ४३७ ॥

तत्र विपर्यासो द्विविधः-पुरुषविपर्यासः, उपधिधिविपर्यासः । तत्र उपधिधिविपर्यासप्रतिपादनायाऽह- (मागारिणं करज्ज उवहिवचारं निति) मागारिकं स्तेनादिकं सत्यागते विपर्यासः कियते । प्रत्युपेक्षणायां प्रथमं पात्रकाणि प्रत्युपेक्षन्ते, पश्चाद्विचाराणि । एवमयं प्रत्युपनि विपर्यासः प्रत्युपेक्षणायाः । एवं विकालेऽपि मागारिकानामगन्तुकानां भाव्या इदानीं पुरुषविपर्यास उच्यते । तत्राऽह- (आपुच्छित्ता च गुणं पडुच्चमाणेति) आपुच्छित्यं सूर्यादयामुपाधिरिति ग्लानयत्तां वा प्रत्युपेक्षणे पुरुषविपर्यास उच्यते । कदा ? अत्र आह- (पडुच्चमाणं) यदा आतिप्रसिद्धा उपधिधिविपर्यासः (पडुच्चं निति) पर्यायन्ते तदैव करोति । (इतरे वितहं निति) इतरे आतिप्रसिद्धा का यदा न सन्ति तदा प्रथममागारिणामुपाधिरिति प्रत्युपेक्षणास्य वितथमनाचारं भवतीत्यर्थः ।

तत्र न केवलं प्रत्युपेक्षणात्तल्लोपाधिधिविपर्यासं कुर्वता वि-
 तथमनाचारं भवति ।

एवं च वितथं भवति-

पडिलेहणं करोतो, मिहो कटं कुण्ड जगवयकटं वा ।

देहं व पचचक्षणां, वाण्डं सयं पडिलेहडं वा ॥ ४३८ ॥

प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् मिथः कथां मेधुनैवयज्ञां कथां करोति । जनपदकथां वा प्रत्याख्यानं वा । आपका-देहदानं वाचयति किञ्चित्कामं पाठयतीत्यर्थः । (सयं पडिलेहडं वा) स्वयं प्रतीच्छति-आमता वा आलापकं दीपमानं प्रतीच्छति गृह्णाति । एतच्च वक्ष्यमाणं कुर्वन् पण्यमपि ज्ञायानकायानां विराधका भवतीत्यर्थः ।

इत्यत्र आह-

पुडोआउकाण तेउताउवगम्मइतमणां ।

पडिलेहणाममो, छहं ते तु विःहआ होइ ॥ ४३९ ॥

सुगमा ॥ ४३९ ॥

कथं पुनः पण्यमपि कायानां विराधकः ? अत्र आह-

घटगार पलुइशया, मट्टिय अगणी य कुंभुवीपाइ ।

उदगमाय य तेगेतर, उम्भुकुसंपट भावणया ॥ ४४० ॥

स हि मायः कुम्भकाराऽऽदिसमनं प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्-पण्यः तोयघटाः विदुः प्रलेदयन् । स च तोयभृतां घटः सुनि-काऽऽसीजकुम्भवादीनां उपरि प्रलुठितः, तन्मथान्नं व्यापादयन्, यत्रास्मिन्नत्र वायुगन्धवश्च भवति । अथवा-अनया भङ्गा येषां कायानां व्यापादकाः (उदगमया य तर्गतं निति) ये प्रमा उदकघटे पूतरकाऽदयः (इतरं निति) वनस्पतिका-याश्च । तथा वखान्ते नव उल्लुक् संवदयन् चालयन्, त-

तश्च-[भाषणं च] तेषां लुकेन चालितेन सता प्रदीपनकं संज्ञाने, ततश्च संयमाऽऽमविगमना जातंति । अधोपधुः प्रधुपेक्षणां करानि, तत एतेषामेव परणां जीविकाया-नामाराधका भवन्ति ।

एतद्व्याऽऽह-

पुदवीआउकाए-तेऊवाऽऽवशमसूतमार्गं ।

पडिलेहणमावन्नो, छुएह आराहओ होइ ॥ ४४१ ॥

सुगमा. गवर्ग आराधकोऽविगमको भवति, न केवलं प्रत्युपलक्षणा, अन्योऽपि यः कांश्चयापारां भगवन्मते सम्यक् युज्यते, स एव दुःखत्याग्य भवति ।

तद्व्याऽऽह-

जोगे जोगे जिगसा सणम्मि दुक्खलखाएँ पउज्जे ।

अन्नोन्नमवाहाए, असवतो होइ कायवो ॥ ४४२ ॥

योगं योगं इति वीक्षता. ततश्च व्यापारः जिनशान्तं दुःख-क्षयाय प्रयुज्यमानः । कथं?, अन्येभ्योवापरा परस्परमपी-डया । एतदुक्तं भवति-यथा क्रिया क्रियमाणा अन्येन क्रि-यान्तरंगं न वाप्यत एवमन्येभ्योवापरा प्रयुज्यमानः अलप-न्तोऽविगमको भवति कर्तव्य इति ।

इदानीं फले प्रदर्शयन्नाह-

जोगे जो जिगसा-सणम्मि दुक्खलखाएँ पउज्जे ।

एकंक्रमि अणता, वट्टता केवली जाया ॥ ४४३ ॥

सुगमा । नवरग-एकंकांसमन्तं योगं व्यापारं यन्माना अन-न्ता केवलतां जाना इति ।

एनं पडिलेहता, अईअकाले अणतगा सिद्धा ।

चोगवयणं सययं, पडिलेहामो जओ सिद्धा ॥ ४४४ ॥

एवं प्रत्युपलक्षणां कुर्वन्तः-अतीतकाले अनन्ताः सिद्धाः । ए-वमानापरिणामानि (चोदगवयणं) अत्र चोदकचलनं चो-दकपक्षः किं तद्व्याह-[सययं पडिलेहामो] यथेवं प्रत्यु-पलक्षणाप्रमादादनन्ताः सिद्धाः. ततः सततमेव प्रत्युपलक्षणांमेव कुर्मः. किमन्येन योगनानुष्ठितेन, यतस्तन एव सिद्धिर्भवति ।

आचार्य आह-

सेमेसु अवट्टतो, पडिलेहतो वि देसमागहे ।

जइ पुण सव्वाराहणं भिच्छमि तणं निमागहे ॥ ४४५ ॥

श्रेयं योऽपि अवर्तमानः सम्यक् शास्त्रोक्तं व्याख्येन प्र-त्युपलक्षणां कुर्वन्नापि देशत आराधक एवाऽस्ती. न तु सर्व-मार्गाधिपति भवति । तेन यदि पुनः तेषांऽऽमविगमनाभिच्छसी-त्यादि सुगमम् । अथ-

गाहा-

पडिलेहता तु तस्मा-ऽकाले सटोस गिहोसा ।

हीणउतिरिक्ता य तदा, उक्कमकमतो य सायव्वा ॥ ४४६ ॥

इदं हि गणितं गिहं ति दारं पडिलेहणागाह । (पडिलेहणं पण्डाङ्गण-पमज्जणा यत्ति) ततो अहीणमतिरिक्ता कायव्वा । हीणमतिरिक्ते दारं गते । उक्कमकमतो ति दारं-उपधिपरिमं-तिभु । उपधिपरिमं पच्यते पुनं मुहवती, ततो रथहरणं । ततो गिमज्जा, ततो वाहिगणिलेज्जा, चोलपटो. कण्ठं, उत्तर-पटं, संथारं, पतं, दंडो य एतस्मात् अष्टाह उक्कमो पुनि-

सेसु पुनं आरयिस्स पच्छा पविशियतो गिलासुसहाहि-या । अष्टाह उक्कमो । उक्कमं पडिलेहणं य पचिच्छतं ।

इदं हि पडिलेहणद्वारं गाहा-

पडिलेहणं पण्डाङ्गण, पमज्जणा चैव जा जहं कमति ।

तिविहम्मि वि उपधिम्मि, तमहं वोळ्ळं समासेणं ॥ ४४७ ॥

चपलुणा पडिलेहणा उक्कडगणपदात्तं. पण्डाङ्गणा मुहपे-त्तिययहरणगोचरुगं हि पमज्जणा । एताश्चो ति विहापकरत्तं जहसमिच्छिमुक्कोसि जा जंथ संभवति तं समासतो भणामि ।

गाहा-

पडिलेहणा य वन्थे, पाए य भवति दोसा तु ।

पडिलेहणा पमज्जणा, पातादीयाह दोसया होति ॥ ४४८ ॥

वन्थं पडिलेहणपण्डाङ्गणाश्चो दोसा भवन्ति पाणिनि हन्था, तथ पडिलेहणपमज्जणाश्चो दोसा भवन्ति अहं विहापंति ति पण्डाङ्गणा, सा अविधि ति काऊण भवति । पाते दण्डगे, आदिमहानो रोडकलगमंथागसेज्जाए य पडिलेहणपम-ज्जणा दोसा भवन्ति ।

पायवन्थेयु पण्डाङ्गणप्रदर्शनार्थमाह-

रत्तिं पमज्जणं पुण, भणितो पडिलेहणा य श्थि ति ।

पडिलेहणा केति आरयिष्या भणन्ति-पडिलेहए पाते जमंयु-त्तं हि अहिडति सा पण्डाङ्गणा, पडिलवन्थेयु । गोच्छकपदेन सरियाहिं गियमा पमज्जणा संभवति. न केपाङ्गिमन्तमित्य-थः । इदं हि पडिलेहणपमज्जणपण्डाङ्गणादिवसतो का कथं संभवति ति भणन्ति-(पडिलेहणागाहा) पादादि उवकरत्तं जहा संभवति इवसतो तिणिण वि संभवति । राशो य पणो-ङ्गणपमज्जणा य दोसा भवन्ति पडिलेहणा संभवति अ-चपलुविसयाश्चो । पडिलेह ति दारं गते । नि० चू० २ उ० ।

गाहा-

चाउम्माणुकोसे, मासिय मज्जे य पंच य जहमे ।

तिविधम्मि वि उपधिम्मि, ति विवा आरावणा भणितो ॥ ४४९ ॥

उक्कंति चाउम्मासो । मज्जिपे मासा, जहमे परणं । ति-विवा जहसमिच्छिमुक्कोसा ।

गाहा-

इत्तरिओ पुण उवधी, जहमओ मज्जिमो य खातवो ।

मुत्तणिवातो मज्जिमो, तमपडिलेहेति य आण्णादी ॥ ४५० ॥

इत्तगणहणतो जहणमज्जिमं मुत्तणिवाओ. मज्जिमं तम-पडिलेहंतस्व आण्णादीया दोसा इमे संजमदोसा ।

गाहा-

धणसंताणगपणगे, परकोहिलियादिपसवणं वा वि ।

हितणट्टा जणणट्टा. विच्छपतह मट्टकारी य ॥ ४५१ ॥

घणसंताणगेति । अपाहं लुताडुगं संवज्जानं, परणगो उ-ल्लो अंरोदते भवति । गिहकोहिला पसवति । हियणट्टं वा संभारियं भवति. गिहं विच्छुगमण्यादिया पविमंति. अप-हितं नहिं वि आर्यावरहणा भवति । सट्टयागिया धणा-रियादिहं करेज्जा । जम्हा एते दोसा तम्हा सव्वोवदी दुसंभं पडिलेहियव्वो ।

• सार्वभौम पुनर्लेखिताः ।

कारणे पुण अपेहंतो वि अशोसो । इमे य ते कारणा-
असिबे ओमोपरिण, गेलसोऽद्यासभेम भए वा ।
तेणयपउरं सागार-संजमहेतु व वितियपए ॥६४०॥

अविधकहितो ए तर्तन, तप्याडियग्मा वा वाउलनणओ, अ-
घमे य एषिय आराद्धा हिउडिं पडिलेहणए गणिय का-
लो, गिलासो । य तर्तन, एगानी अद्राण संस्थवतो ए पेहे,
अगिणमदिंसंभमा ए पेहे, मोहिगादिभए वा, ए पेहे तेण य
पउरं सारोवही य मा पेहिसिंहित ए पेहे, कमिसोवहि नि
सागारिण ए पेहेनि, पावबंभमाण वा अगगतो ए पेहेनि, सं-
जमहेउं वा महियाभिरणवाससवित्तएषु वितियपदेण अ-
पेहंतो वि सुद्धो इति । नि० चू० २ उ० ।

पुवं च पडिलेहिजा, जोगे मापायकंवलं ।

मिजापुचारभूमिं च, संधारं अद्राऽऽसणं ॥ १७ ॥

तथा-धवं च नित्यं च यो यस्य काल उक्ताऽनागते
परिभागे च तस्मिन् प्रत्युपलैत सिद्धान्तविधिना, योगे स्त-
ति सति सामर्थ्ये, अयूनातिरिक्ताम् । किं नदित्याह-पात्रक-
भ्यन्त, पात्रग्रहणादलातुदाकमयाऽऽदिप्रग्रहः । कञ्चलग्रहणा-
दुणसूत्रमयपरिग्रहः । तथा-शून्यां वसति द्विकालं त्रिका-
लं च उच्चारणं चानापातवदादि धागुलं, तथा-संस्कार-
कं तृणमयाऽऽदिरूपम् । अथवा-अयनमपचादगृहीतं पीठ-
काऽऽदि प्रत्युपलैत । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

उच्चारं पासवणं, खलं सिंघाण जलियं ।

फासुयं पडिलेहिना, परिठाविज संजए ॥ १८ ॥

उच्चारं, प्रस्रवणं, श्लेष्मसिंघाणजलमिति प्रतीतानि ।
एतानि प्रासुक्तं प्रत्युपलैत, व्यगिउलमिति वाक्यशेषः । प-
रिठापयेत् त्र्युत्पन्ने संयत इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० ।
पात्रप्रत्युपलैतार्थं कथं स चारणको भवत्यत आह-
पंचिदिर्हि गुत्तो, मणमाहि विहकरणमात्तो ।
तवनियमसंयममि, गुत्तो आराहणो होइ । १४४६॥

पञ्चभिरिन्द्रियैर्गुप्तः मानसाऽऽदिना त्रिविधेन कर्णैर्नाऽऽ-
युक्तः यत्नवान्, तपसा द्वादशविधेन युक्तः नियम इन्द्रियनिय-
मो, नोइन्द्रियनियमश्च, तेन युक्तः संयमः समदशप्रकारः । "पुद-
विकाराओ, आउकाओ, वाउकाओ, वणस्मइकाओ, धरं-
दिय-तेइदिय-चउरिदिय-अजीवकायसंगमो पंडेउ पेहा पम-
ऊणं परिठावणं वणस्मइकार ।" अत्र यः संयतः स मोक्षस्य
आराधको भवति, प्रत्यया वा आग्रायकः । आग्राया इयम् ।
इदानीं भाष्यकार एतां गार्थां प्रतिपदं व्याख्यानयति-तत्र
"पंचिदिर्हि गुत्तो" इति प्रथमावयवं व्याख्यानयति-तत्र
इन्द्रियविसयनिरोहो, पचेतु य रागदोशनिगमहणं ।

अकुसलजोगनिरोहो, कुसलोदय एगभावो वा ॥४४७॥
इन्द्रस्याऽऽसुति इन्द्रियाणि तेषां विषयाः शब्दाऽऽजयः तेषां
यो निरोधः सः पञ्चिन्द्रियगुप्तिरभिधीयते । अयमप्राप्तानां श-
ब्दाऽऽदिविषयाणां निरोधः । तथा-(पसेसु य रागदोशनिगम-
हणं ति) तथा-प्राप्ते गोचरमागतेष्वपि शब्दाऽऽदिषु विषयेषु
रागद्वेषयोनिग्रहणं मनसा पञ्चिन्द्रियगुप्तता । तत्र शब्दाऽऽदि-

विषयप्राप्ते रागं न गच्छति, अतिप्रशब्दाऽऽदिविषयप्राप्ते द्वेषं
न गच्छति । भणित्वा पञ्चिन्द्रियगुप्तता । इदानीं "मणमाहि-
विहकरणमात्तो भणति ।" तथाऽह-अकुसलजोगनिरो-
हो अकुशलानामशोभनानां मनोवाकाययोगानां व्यापाराणां
निरोधः-अकुशलयोगनिरोधः सः । त्रिविधकरणगुप्तता ।
तथा (कुसलोदय ति) कुशलानां प्रशस्तानां मनोवा-
कायव्यापाराणां य उदयः । त्रिविधकरणगुप्तताम् । तथा
(एगभावां व ति) न कुशलेषु योगेषु प्रवृत्तिर्नाऽऽयुक्-
तलेषु योगेषु प्रवृत्तियां मर्यादस्थता सा च त्रिविधकरण-
गुप्तानां भणित्वा । त्रिविधकरणगुप्त इदानीं भवति ।

अर्धमतर-वाहिरिअं, तवोवहाणं दुवालसविहं पि ।

इंदियओ पुटुत्तो, नियमो कोहाइओ वीओ ॥ ४४८ ॥

अर्धमन्तरं, बाह्यं च तप उपधानं तप उपधानीत्युपधानम्,
उपकरोतीत्यर्थः । तत्र उपधानं द्वादशविधमपि तप उच्यते ।
"तयो गतो" नियमो भणइ ति । स च त्रिविधः इन्द्रियनियमः,
नोइन्द्रियनियमश्च । तत्र इन्द्रियतः इन्द्रियाण्यङ्गीकृत्य पूर्वोक्ता
नियमः कोपाऽऽदिकः । अतिग्रहणान्मानमायालोभा गृह्य-
न्ते एतेषां नियमो निरोधः । "नियमं स्ति गयम् ।"

इदानीं "संजमो भणइ" स च समदशप्रकारः । तथाऽह-

पुढवि दअ, अगणि मारुय, वणस्मइ वितिचउकपंचिटी ।

अज्जीवपात्थाइसु, गहिण अस्संजमो जेणं ॥४४९॥

"पुढवीदगअगणिमारुयवणस्मइवेइदियंतेइदियचउरिदि-
यपंचेदिया ।" तथा (अजीव ति) अजीविषु पनकसंभकपुस्त-
काऽऽदिषु गृहीतेषु असंयमो भवति । यतः तत्र प्राथम्यं, आदि-
शब्दान् "दुसपणं तणपणमा, चम्मपणं ।" एतेषु परिगृही-
तेषु असंयमः, परिहृतेषु च संयमः ।

तथा-

पेहिता संजमो वुत्तो, उपेहिता वि संजमो ।

पमज्जेत्ता संजमो वी, परिठावित्ता वि संजमो ॥ ४५० ॥

प्रेष्य संयमचक्षुषा यत्किरूपेण तत्तद्वयं पूर्वं चक्षुषा निरूपय-
तः प्रज्ञासंयम उक्तः (उपेहिता वि संजमो ति) उपेक्षा जि-
प्रकारा, तां कुर्वतः संयम उक्तः । तां च वदयति । (पमज्जे-
त्ता संजमो ति) प्रमाज्जेयतः संजम उक्तः । (परिठावित्ता
वि संजमो ति) परिष्ठापयतः परिण्यज्जेताऽपि पानकाति-
रिक्तः संयम उक्तः । एवमेतं चतुर्दश मनोवाकायसंयमश्च त्रि-
विधः उक्त एव द्रष्टव्यः । इदानीं भाष्यकृद् व्याख्यानयति-प्रथ-
मगाथादीये-एकाकि(कैवल्यिक)मननयतनायां उक्तः, अजीव-
पुस्तकाऽऽदिसंयमोऽपि अचित्तवतस्पातिमननयतनायां व्या-
ख्यात एव द्रष्टव्यः ।

इदानीं यदुपन्यस्यम्-"अपेहिता वि संजमं" इत्यादि, तत्
न कचिद् व्याख्यानमिति व्याख्यानयति-आह-

ठाणाइ जग चेते, पुवं पडिलेहिउण चेइजा ।

संजयगिहोचोयणा उ, चोयण वावरा उपेहा ॥४५१॥

स्थानमूर्ध्वस्थानं कार्याः समीऽदि, आदिग्रहणसिधियदस्थानं
च गृह्यते । ततः स्थानाऽऽदि यत्र चेतयते "चित्ता" संज्ञाने,
जानाति, छेदने, करोति, कर्तुमभिलषतीत्यर्थः । तत् पूर्वं प्र-
थमं प्रत्युपलैत चक्षुषा निर्गच्छते, ततश्चेतयते, स्थानं का-

यत्तत्सर्वोऽसिदि । अयं प्रज्ञासंयमः । इदानीमुपेक्षासंयम उच्यते-
सा चोपेक्षा द्विविधा-कथम ? संयतव्यापारोपेक्षा, गृहस्थव्या-
पारोपेक्षा च । तत्र यथासंख्यं चोदना-चोदनविषयसंयतस्य
चोदनविषया व्यापारोपेक्षा । एतदुक्तं भवतीति-साधु विपरीद-
न्तं दृष्ट्वा संयमव्यापारेषु चोदयतः संयमव्यापारोपेक्षा । उपे-
क्षाशब्दश्चात्र-ईत्वं दर्शने । उप सामीप्येन ईत्वा उपेक्षा, गृह-
स्थस्य च व्यापारोपेक्षा-गृहस्थस्य अश्रितकरव्यापारेषु प्रवृ-
त्तं दृष्ट्वा अश्रितकरव्यापारेषु प्रवृत्तं चोदयतः गृहस्थव्या-
पारोपेक्षा उच्यते । उपेक्षाशब्दश्चात्र अवधारणायां वर्तते इति ।

इदानीं 'परिदृष्टिं वि संजमो' व्याख्यायते, तत्राऽऽह-

उवगरंशं अदरेण, पाण्डि वाऽवहदु संजमया ।

सागारिग्रपमज्जण-मंजमो सेसे पमज्जणया ॥ ४५२ ॥

उपकरणं वत्साऽसिदि यदतिरिक्तं गृहीतं, तथा-[पाण्डि वा]
तथा पात्रकाऽऽसिदि वा यदतिरिक्तं गृहीतं तन् [अवहदु पन्ति]
परित्यज्य, किम् ? [संजमण] संयमो भवतीति । आदिग्रहणा-
द्भक्तं वा परित्यक्तं, परित्यज्य संयमः । इदानीं "पमज्जता वि
मंजमो" व्याख्यायते-[सागारिग्रपमज्जणसंजमो] सागारि-
काणामप्रतः पादाप्रमाजनेम, असावि संयमः । [सेसे पमज्ज-
णयि सि] शेषेषु सागारिकाऽऽप्यभावेषु प्रमाजनेन च संयमः ।

इदानीं योगत्रयसंयमप्रतिपादनायाऽऽह-

जोगतिग पुचभणिंयं, समतपडिलेहणं मज्झाओ ।

चरिमाप पोरिसिप, ताहे पडिलेहं पत्तदुगे ॥ ४५३ ॥

योगत्रयं पूर्वमेव व्याख्यानम्-"मणसाहतिविहकरणमाउ-
त्तो" इत्यस्मिन् प्रत्ये, अत्रापि तथैव द्रष्टव्यम् । उक्तः सप्तदश-
प्रकाः संयमः । तत्प्रतिपादनाय उक्ताऽऽ वत्सप्रत्युपेक्ष-
णा । तन्ममासौ च किं कर्तव्यमित्यत आह-([समतपडिले-
हणं मज्झाओ] ममासायां प्रत्युपेक्षणाय स्वाध्यायः क-
र्तव्यः, सूत्रपौरुषीत्यर्थः, पादानग्रहणं यावत् । इदानीं पात्रप्र-
त्युपेक्षणमाह-([चरिमाप] चरिमायां पादानपौरुष्यां प्रत्युपे-
क्षते [ताहे सि] तदा तस्मिन् काले स्वाध्यायानन्तरं पात्र-
कक्षितित्यम् ।

इदानीमिदमुक्तं चरमपौरुष्यां पात्रकक्षितयं प्रत्युपेक्षणयां
तत्र पौरुष्येन न ज्ञायते, किं माणा ? तत्प्रतिपादनायाऽऽह-
पोरिसिपमाणाकालो, निच्छयववहाश्रिओ जिणक्खाओ ।
निच्छयओ करणजुओ, ववहारमओ परं वोच्छं ॥ ४५४ ॥
पौरुष्याः प्रमाणकालो द्विविधः-निश्चयतो, व्यवहारात् अ-
ज्ञातव्यः ।

तत्र निश्चयपौरुष्यप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह-
अययातीपदिगणो, अहुगुणगडिभाए लद्धं ।
उत्तरदाहिणमादी, पोरिसिपयसोहि पक्खेओ ॥ ४५५ ॥
आय । ('पोरुसी' शब्दं व्याख्यास्यते)
इतस्यां चरमपौरुष्यां पात्रकाणि प्रतिवेष्टयन्ति, स च पात्र-
कः प्रत्युपेक्षणमये पूर्वमेव व्यापारं करोति, अत आह-
उवउंजिजण पुवं, तल्लेओ जइ करे उवओगं ।
सोएण चक्खुया पा-एण नीहाए फासेण ॥ ४५६ ॥
उवयुज्य उपयां दत्त्वा पूर्वमेव यदुत सर्वैरवस्थां वेलायां
दत्त

पात्रकाणि प्रत्युपेक्षणायानीत्येवमुपयुज्य पुनः तल्लेख्य एव
प्रत्युपेक्षणमिषु एव यतिः प्रवर्जितः पात्रसमीपे उपविश्य
उपयां करोति मतिं व्यापारयति । कथम् ? अतिश्रित्य एव पा-
त्रके उपयोगं करोति, कदाचित्तत्र भ्रमराऽसिदि गुञ्जति पुनस्तं
यतनयाऽपनीय तन् पात्रकं प्रत्युपेक्षते, तत्र वा चक्षुरा उपयां
वृद्धानि, कदाचित्तत्र सूचिका-कीर्णाऽऽसिदि रजो भवति तत-
स्तद् यतनया अपनयति, घ्राणान्द्रियेण चोपयोगं वृद्धानि, क-
दाचित्तत्र सुरुडविकाऽऽसिदिर्मतिना भवति, पुनश्च घ्राणेन्द्रियेण
ज्ञान्या यतनया अपनयति, जिह्वा रसं च ज्ञान्या यत्र ग-
न्धस्तत्र रसोऽपि, गन्धपुद्गलैर्गन्धा यदा घ्राणा भवति तदा
जिह्वायां रसं जानामीति, स्पर्शान्द्रियेण चोपयोगं वृद्धानि,
कदाचित्तत्र सूचिकाऽऽसिदिः प्रविष्टः सखिः श्वासवायुश्च शरीरे
लगति, ततश्चैवमुपयोगं दत्त्वा पात्रकाणि प्रत्युपेक्षते ।

इदानीं भाष्यकृतं किञ्चिद् व्याख्यानमस्माह-

पडिलेहणियाकाले, पिडिए कल्लाणं तु पच्छिं च ।

पायस्स पासवेदो, सोयादुवउत्त तल्लेस्सा ॥ ४५६ ॥

प्रत्युपेक्षणाकाले [पिडिए] अतिक्रान्ते, एककल्याणं यतः
प्रायश्चित्तं भवति, अतः पूर्वमुपयोगं प्रत्युपेक्षणविषये क-
रोति । किञ्चिदप्युक्तं उपयोगं करणीत्यत आह-[पाय-
स्स पासवेदो] पात्रकस्य पासं उपविष्टः श्रोत्राऽऽसिदिमिरूप-
युक्तः तल्लेख्यः तच्छिन्नो भवतीति ।

कथं पुनः पात्रप्रत्युपेक्षणां करणीत्यत आह-

मुहणत्तएण गोच्छं, गोच्छगणहियं गुलीहिं पडलाइ ।

उकुडुयभाणक्कथा, पलिमंथादीमु नेण भवे ॥ ४५७ ॥

रजोहरणसुखवत्सिका गोच्छं कथं कथं वत्समाणां लक्षणं प्रमाज्ये-
ति, पुनः तद्वद् गोच्छकमण्डगुलीहिं गृहीत्वा पटलानि प्रमाज-
यति । अत्राऽऽहः परः [उकुडुयभाणक्कथा] उकुडुक्कस्य भा-
जनवत्स्याणि गोलाकाऽऽदीनि प्रत्युपेक्षयन् ततो वत्सप्रत्युपेक्ष-
णा उकुडुक्केन कर्तव्या । आचार्य आह-[पलिमंथादीमु नेण
भवे] तदन्तं भवति यच्चोदकेनोक्तं, यतः पलिमन्यः सूत्रार्थयो-
र्भवति कथम् ? प्रथममसौ पादपुच्छेन निरीदति, पश्चात् पात्र-
कवत्सप्रत्युपेक्षणायाम् उकुडुकां भवति, पुनः पात्रकप्रक्षणा-
यां पादपुच्छेन निरीदत, एतत्तस्य साधार्थित्यतः स्वा-
र्थयोः पलिमन्यो भवति, यतः अतः पादपुच्छेन निरणेनेव
पात्रकवत्सप्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ।

ततः किं करणीत्यत आह-

चउकोणभाणक्कं, पमज पायकेमरिय तितुं तु ।

भाणस्स पुण्णगधे, इमेहिं कओहिं पडिलेहा ॥ ४५८ ॥

पटलानि प्रत्युपेक्ष्य पुनः गोच्छकं वामहस्तान्मिकाद्वारं गृ-
ह्णाति, ततः पात्रककेसरिकां पात्रसुखवत्सिकां पात्रकस्यामिव
गृह्णाति, [चतुकोण सि] चतुःपात्रवत्सिकाणां सत उप-
रिस्थितिपानात् प्रमाज्यति, पुनर्भोजनस्य कर्तमपि प्रमाज्यति,
पुनश्च पात्रकं केसरिकमेव त्रिगुणं तिष्ठ एव वारा बाधतः,
अभ्यन्तरतश्च तिष्ठ एव वारा प्रमाज्यति ततः भाण्डस्य पा-
त्रकस्य पुण्णकं बुध्नं तत एतानि वत्समाणां लक्षणानि कार्याणि
यदि न भवन्ति ततः प्रथमं बुध्नगन्धं पात्रकस्य प्रत्युपेक्षते ।

कानि पुनस्तानि कार्याणि, अत्र आह—
मूमियरयउक रे, घण संताणए ति य ।

उदए मट्टिया चेव, एमेव पडिजिओ ॥४६४॥

कदाचित्तत्र मूपिकांकीणं राज्ञो लक्षं भवति. ततस्तद् यतनया-
ऽपनीयते । तथा—(संताणए ति) कदाचित्तथा पुनः सन्तानका
वा “ कोलियनंतुयं लगंमं होति ” तत् यतनयाऽ-
पनीयते । तथा—(उदए ति) कदाचिदुदकं लक्षं भवति,
सार्द्राया भूमिकम्पज्य लगति, तत्र यतनां वदयति (मट्टिया
चेव) तथा कदाचित् मृत्तिका लगति, तत्र यतनां
वदयति । एवंमताः प्रतिपत्तयः प्रकारा भेदा यदि न
भवन्ति, ततः बुध्नं प्रत्युपेक्षते ।

कुतः पुनरन्कीणाऽऽदिस्मभव, इत्यत्र आह—

नवगपवेसे दूरा, उक्केरो मूमगेहि उक्किओ ।

निद्धमाहिरतणु वा, ठाणं भेत्तणु पविसे य ॥४६५॥

(यणव ति) नवकप्रवेशे यत्र ग्रामाऽऽदीने साधव आवा-
सिताः स नवः अभिमनवो निवेशः कदाचिद्भवति, तत्र च पा-
त्रकसमीपे मृत्कैरकीणैस्तेन राज्ञा पात्रकं गुण्डयते । “ मू-
सगरयउक्किणु ति भाषयं ” (एण्डमहिहन्तणु व ति) तथा
क्षिण्णधारां सार्द्रायां भुवि (हन्तणु व ति) सलिलविन्द्व
उन्मज्य लगति, ततो भुव उन्मज्जपात्रकं स्थानकं भित्त्वा प्र-
विशेत्, स लक्षो भवेत्, तद्यतनां वदयति—“ उदए ति गये ”
इह कस्मादुदकमस्थानं पयोक्कम् ? उच्यते—(उपीयवीकायस्य
घनसन्तानस्य च नुपययतनाप्रतिपादनार्थम् ।

तथा—

कोत्यलगारिय धरणे—घणसंतासाइया व लगेओ ।

उक्केरं सट्टाण, हरतणु चिट्टिज जा मुक्खे ॥४६६॥

कोट्यलकारिका गृहकं लगति गृहिका गृहकं सूत्रमयं
करंति । तत्र यतनां वदयति “ मट्टिए ति भणिन्तं । ”
घनसन्तानिका च कदाचित्तन्नाति आदिशद्वात्तु दगड-
काऽऽदिः । इदानीं सर्वेषामेव तेषां यतनाप्रतिपादनाया-
ऽऽह—(उक्केरं सट्टाण) मूपिकांकीणैः स्वस्थानमुच्यते,
यतनया मूपिकांकीणैः मध्य एव स्थान्यते । (हरतणु) अथ
हरतनु अधस्तात्सलिलविन्द्व उन्मज्य लग्नास्तनस्ताव-
द्वप्रतिपादयति—यावदेते शोषमुपचक्षन्ति, ततः पश्चात्पात्रं
प्रत्युपेक्षते । “ उदए ति ” तमम् ।

इयेरेमु पोसिसिणिं, संवेक्खावेत्तु नत्तियं छुडे ।

सव्वं वावि विगिंचट्ट, पोराणं मट्टियं ताहे ॥४६७॥

(इयेरेमु ति) “ कोट्यलकारियाधरणेनागमादियाम् ” (पो-
सिसिनिं संवेक्खावेत्तु ति) प्रहरत्रयं यावत्पात्रकं (सं-
वेक्खावेत्तु) प्रतिपादय यदि तावत्पात्र अपि वेत्ताया नापे-
ति ततः पात्रस्थापनाऽऽदेः तावन्मात्रं स्थित्वा परित्यज्यते ।
(सव्वं वावि विगिंचट्ट) अन्त्येषां वा पात्रस्थापनाऽऽदीनां सट्टा-
धे सर्वमेव तत् पात्रस्थापनाऽऽदि परित्यजति (पोराणं म-
ट्टियं ताहे ति) अथ तत्कोट्यलकारिगृहकं न सचेतनया
मृत्तिकाया कृतं, किंतु पुराणमृत्तिकाया, ततस्तां पुराणां
मृत्तिकाम् । (ताहे ति) तत्क्षिप्रं प्रतिलेखनाकाले अपन-
यति, यदि तत्र न मृत्तिका प्रवेशिता इति ।

पत्तं पमजिउः, अंतो बाहिं सत्तु पफ्फोडे ।

केड पुण तिजि वारे, चउरंगुलभूमिपडणभया ॥४६८॥

इदानीं तत्पात्रं केसरिकया पात्रकमुखयंत्रिकया तिष्ठो
वारा बाह्यतः प्रसृज्य संपूर्य, ततो हन्ते स्थापयित्वा अन्त्य-
न्तरं तिष्ठो वाराः पुनः समस्तं प्रसृज्यते, ततः [सत्तु
पफ्फोडे ति] सत्तुदेकां वारामपः कृत्वा बुध्नं प्रस्फोटयन्,
एवं केचिदाचार्याः प्राप्नुवन्ते । केचित्पुनराचार्या एवं भण-
न्ति—यदुत त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् । एतदुक्तं भवति—
एकां वाराम प्रसृज्य पश्चादधोमुखं प्रस्फोटयते, पुनरपि प्र-
सृज्य प्रस्फोटयते । एवमेताः त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् ।
तत्र पात्रकं भुव उपरि कियइदुरं प्रत्युपेक्षणीयमिति ? अत-
त आह—[चउरंगुलभूमि ति] चतुर्विंशत्युलभुव उपरि
धारयित्वा प्रत्युपेक्षणीयं मा पतनभङ्गमयं स्यादिति । एवं
तावत्प्रत्युपेक्ष्य वस्त्रपात्रप्रत्युपेक्षया उक्ता ।

इदानीमुपधिपत्रकं च प्रत्युपेक्ष्य किसुपधेः कर्तव्यं, क च
पात्रकं स्थापनीयमित्यत्र आह—
वेटियवंधण धरणं, अगणिनेणे य दंडियक्खोभे ।

उउवडुधरणवंधण, वासामु अंधणमा ठवणा ॥४६९॥

उपधेर्विगिटकानां वन्धनं कर्तव्यम् (धरणं ति) पात्र
कस्याऽऽत्मसमीपे आत्मोन्मज्जं धरणं कार्यं न तिस्रोऽन्त्यर्थः ।
किमर्थं पुनरुत्तरेवं क्रियते यदाधिका बाह्यतः पात्रकर्मनि-
क्षिप्तं क्रियते इत्युच्यते—अग्निभयाग्नीपतकभयान्, स्तेनक-
भयान्, दग्धिज्जलोभाध्वनदेवं क्रियते । कस्मिन् पुनः
काले एतदेवं क्रियते, कस्मिन् पुनरुत्तरेवं न क्रियते ?
इत्यत्र आह—(उउवडु ति) अतुवडु उच्यते—शी-
तकाले उष्णकाले च तस्मिन् पात्रकं धरणमुपेक्ष्येवन्धनं
कर्तव्यम् (वासामु ति) वर्षाकाले (अंधणं ति) उप-
धेर्वन्धनं कर्तव्यम् उपधिनं वध्यते (ठवणं ति) पात्रकं
च निक्षिप्यते एकदेशे स्थाप्यते, प्रयोजनं उपधेर्वन्धनं
निक्षेपणं पात्रकस्य च वदयति ।

इदानीं भाष्यकारो व्याख्यानयथाह—

रयताण भाणधरणं, उडुवडु निक्खवेज्ज वासामु ।

अगणीतेणभएण व, रायक्खोभे विराहणया ॥४७०॥

रजस्त्राणस्य, भाजनस्य च धरणमनिक्षेपणं कर्तव्यं, कदा ? अतु-
वडु शीताष्णकालयोर्वेरीषु पुनर्भाजनं निक्षिप्य एकान्तं,
किमर्थं पुनर्भाजनस्य उन्मज्जं धरणं क्रियते ? अत आह—अग-
णीं अग्निभयं स्तेनभयं वा राजसंभयं वा मा भूदाकुल-
स्यागृहगतः पलितमन्थन आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च ।

परिगणभाणी गेहं ज इहण भेदो तेहेव छकाया ।

गुणो व सयं डउम्भे, हीजिज व जे व तेण विण्णा ॥४७१॥

अग्न्यादिक्षोभं सति उपधिविषयं दृष्टान्ते, (भेदो इति) आकु-
लस्य निर्गच्छतः अनशनं पात्रकं गृहगतः भेदो वा विनाशो भ-
वेत्, ततश्च पदकायस्याऽपि विग्राधना भवति । (गुणो व सयं
डउम्भे) समुद्रो वा उपधिपात्रकप्रहरणं स्वयं दह्यात्, स्तेनकसं-
क्षोभं वा सति उपधिपात्रकप्रहरणव्यापारं स्तेनकसंक्षोभ-
प्रहियते (जे व तेण विण्णं ति) यच्च तेन उपधिपात्रकाऽऽदिना
भवति आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च, तत्तद्वश्यमेवेति ।

आह-किं पुनः कारणं वर्यासु उपनिर्तं बध्यते, पात्रकाणि वा नितिल्यन्ते ? । उच्यते-

वाससु नतिष्य अगशीःशेषं यं तेना वि दंडिया सत्या ।
तस्य अवधेयं ठवया । एवं पडिलेहणा पाप ॥ ४७२ ॥

वर्यासु नामस्यभिधेयं, नाऽपि च स्नेहभयं, स्तेनाश्चात्र पक्षीप-
निकाऽऽद्या द्रष्टव्या, यतस्त एव वर्यासु प्रत्यथिना नाऽऽग-
च्छन्तीति । दृगिदन्तश्च गजानः वर्यासु स्वस्थास्तिष्ठन्ति, वि-
प्रहस्य तस्मिन्कालेऽभावान् । अतस्तेन कारणेन (अवधेयं
ति) अवधनमुपधेः (ठवया ति) पात्रकं च पार्श्वनिर्लिप्तं
न हियते, अपि तु स्थाप्यते मुच्यते । एवं प्रत्युपेक्षणा पात्रवि-
धया प्रतिपादिता । श्रौतम् ।

मार्गप्रत्युपेक्षणा । इदानीं मार्गद्वारे प्रतिपादयन्नाह-

पंथे तु वक्षमाणो, जुगंतरं चक्रमुणा उ पडिलेह ।

अद्भुतचक्रमुणामे, मुहुर्भूतिरिच्छागणै र्ण पेहे य ॥ ४१२ ॥
पांथं वज्रज युगान्तरं चतुर्हस्तप्रमाणं तन्मात्रान्तरं च चक्र-
मुणा प्रत्युपेक्षते, किं कारणम् ? यतः अनिष्टचक्रमुणा प्रेक्षितं स-
ति सूत्रमानं निर्योगागतान् प्राणिनः न (पेहे) न पश्यति, दूरे
प्रतिष्ठितः स्वाचक्षुषः ।

अक्षामन्ननिरोधे, दुक्खं ददुं पि पादसादरणं ।

लुक्कायविउरमणं, सरिरे तह भत्तमाणं य ॥ ४१३ ॥

अथ अत्यामन्त्रे (निरोधे ति) निरोधं चक्षुषः सतः उद्धा-
प्राणिनं दुःखेन (पादसादरणं) पादप्रणिनिपतनं, चारयन्ती-
त्यर्थः । अनिमलिकृष्णवस्त्रैः (लुक्कायविउरमणं ति)
भट्टकार्याविग्राहनां करेति, शरीरविग्राहनां, तथा भूपाप-
विग्राहनां च करोति ।

इदानींमस्या एव पाथायाः पश्चाद्धं व्याख्यानयन्नाह-

उद्धुमोहो कहरसो, अवएक्खेनो विअक्खमाणो य ।

बायरकाए वडए, तसेतरे मंजेमे दोसा ॥ ४१४ ॥

उद्धुमोहा वज्रज कथासु च रक्तः सक्तः [अवएक्खन्तो ति]
वृष्टतोऽभिसम्यक् निरूपयन् [विअक्खमाणं ति] विविधं
स्वर्वासु विक्षुप्यन् । स एवविधः वादरकायानपि व्यापा-
क्यन्, अनन्तरांश्च पृथिव्यादीन् स्थावरकल्पाऽऽदीन्, ततश्च
संयमे संयमविधया एते दोषा भवन्ति ।

इदानीं शरीरविग्राहनाप्रतिपादनायाऽह-

निरवेक्खो वच्चंतो, आवाडिओ साखुंकंउविसेमुसु ।

पंचएह इंदियाणं, अन्नयरं सो विराहेज्जा ॥ ४१५ ॥

निरपेक्षो वज्रज आपतितः सन् स्थाणुकण्टकविषमेषु, वि-
षमस्तु गतैः तेष्वापतितः पश्चात्तान्मिन्द्रियाणां चक्षुर्गदीना-
मन्यतरन् स विग्राहयेत् ।

इदानीम्-“ भत्तमाणं य ति ” अवयवं व्याख्यानयन्नाह-

भत्ते वा पाणं वा, आवाडिडिडिस्स भिन्न भाणं वा ।

लुक्कायविउरमणं, उद्धाहो अप्पणो हासी ॥ ४१६ ॥

आपतितश्चासौ पतितश्च तस्य साधोभंशे भिन्नं पात्रके
स्ति पत्रके वा, भक्ते, पात्रके, ततः पदकायव्युपरमणं भ-
वति, उद्धाहश्च भवत्यात्मनश्च हानिः क्षुवाबाधनं भवति ।

कथं पुनः पदकायव्युपरमणम्, उद्धाहश्च-

दहि घय तक्कं पयमं बिलं च सत्थं तसेताण्ण भवे ।

लुक्कम्मिय जण्णाओ, बहुफोडा जं च परिहासी ॥ ४१७ ॥

तानि गृहान्या कदाचित् दृष्टपशुतक्रयः काञ्चिकान् भवन्ति,
ततश्च तानि शब्दकैरपि, प्रयत्नातिमन्तरां च पृथिव्यादीनां
भवेत् पदकर्मिणं प्रचुरं तामिन् भक्ते लोकं हृष्टं सति
जनापवादो भवति [बहुफोडा ति] बहुभक्त्या एते इति ।
या च आत्मपरिपापनाऽऽदिका हानिः, सा च भवति ।

तथा पात्रविग्राहनायां याचनादीनां प्रदर्शयन्नाह-

पायं च मग्गमाणं, हवेज्ज पंथे विराहणा दुविहा ।

दुविहा य भवे तेषां, पडिकमे सुत्तपरिहासी ॥ ४१८ ॥

पायं च अन्वेषति सति ग्रामाऽधो भवेत् पथि विराधना द्वि-
विधा-आत्मविग्राहना, संयमविग्राहना चेति । पथि स्तेनाश्च
द्विविधा भवन्ति-उपधिवस्तेनाः, शरीरस्तेनाश्च । लब्धं
कृच्छात्पात्रं तत्परिकर्मयतः तद्व्यापारं लभस्य सूत्रार्थप-
रिहातिः ।

एष पडिलेहणविधी, कथिया भे धीरपुरिसपन्नता ।

संजमगुणहट्ठाणं, निर्गमथाणं महरीणी ॥ ४१९ ॥

अयं च प्रत्युपेक्षणाविधिः कथितः (भे) भवताम् किञ्चि-
ष्टो ? धीरपुरुषैः प्रब्रजो गणधरैः प्रकृतिः संयमगुणैरग्राह्यतां
निर्गमनां महरीणां कथित इति ।

तथा-

एयं पडिलेहणविधि, जुंजंता चरणकरुमाउता ।

साहू खमतिं कम्मे, अण्णमभवसंचियमणं ॥ ४२० ॥

एतं प्रत्युपेक्षणाविधिं युज्यन्तः कुर्वन्तः चरणकरणयोग-
युक्ताः सन्तः साधवः क्षययन्ति कर्म, किञ्चिष्टम् ? अनेकभय-
संचितमुपात्तम् । (अण्णं) अनन्तकर्मपुद्गलनिवृत्तत्वादनन्तम्,
अनन्तानां वा भवनां हेतुर्यत्तदनन्तं क्षययन्तीति । श्रौतम् ।

आलोचनान्तरम्-

आलोचना सर्व्वं, सीसं सपाडिग्गहं पमज्जिता ।

उद्धुमहे तिरियामि य, पडिलेहे मन्वओ सर्व्वं ॥ ४२१ ॥

एवमेषा मानसो आलोचना वाचिको वाऽऽलोचना उक्ता ।
श्रौतम् ।

संज्ञाया आगत्य चरमवैरूप्यां प्रत्युपेक्षाय, इदानीं सामा-
चारीति व्याख्यायन्-

सन्नाउ आगओ चरि-मपोरिसिं जाणिएण ओगाहं ।

पडिलेहिय अप्पत्तं, णाऊण्य करेदं मज्झायं ॥ ४२४ ॥

एवं साधुः संज्ञां व्युत्सृज्य आगतः पुनश्चरमवैरूप्यां चतुर्थप्र-
हरं ज्ञात्वा अवगादभवतीति । ततः किं करोतीत्यत आह-
प्रत्युपेक्षणां करोति । अथाऽस्मै चरमवैरूप्यामपि भवति
ततः अग्रमां चरमवैरूप्यां ज्ञात्वा स्वाध्यायं तावत्कर्तारं
यावच्चतुर्थी वैरूप्यी प्राप्ता ।

पुण्डुहिडो य विही, इहइं पडिलेहणाय सो चेव ।

जे एत्थं नाणत्तं, तमहं वोच्छं समासेणं ॥ ४२५ ॥

अथ च प्रत्युपेक्षणायां पूर्वोद्दिष्ट एव विधिः मुख्यव्यक्ति-

पथिप्रत्युपेक्षणा, एवमदि । तथा पात्रस्याऽपि सा वाऽहीना ।
“अवउत्तनक्षणा” इत्यमदि । इहाऽपि स एव प्रत्युपेक्षणा-
यां विधिद्वयः । यद्वा नानायां योऽतिरिक्तो विधिर्भवति,
तं विधिर्हं वक्ष्ये समासिन संक्षेपण ।

पडिलेखणा उ द्विविधा, भक्तद्विष्य एवरा य शायज्वा ।

दोहद्वि वि य आऽपडिले-ख्या उ मुहुर्यंतयसकायं ॥३६॥

तत्र ये तत्प्रत्युपेक्षणास्तं द्विविधा-भक्ताधिकं भुक्ताः, (ए
तरा य) इतरं च उपवासिकाश्च ज्ञातव्याः । तयोरेव भक्ता-
धिकं भक्त्याधिक्यकारादौ प्रथमं प्रत्युपेक्षणा तुल्या इयं चैव
वेदितव्या (मुहुर्यंतयसकायं चि) मुखवत्सिकायां प्रत्युपेक्षते,
ततः कार्य शरीरं प्रत्युपेक्षते मुखवत्सिकायां चैव, इयं ताव-
द्भक्ताधिक्यभक्ताधिक्यः तुल्या ।

प्रत्युपेक्षणाविधिं प्रदर्शयति-

ततो गुरु परिभा, गिलाण सदाऽऽहं जे अभत्तौ ।

संदिसह पायमुवाहं, च अपयणो पटुं चरिमं ॥३७॥

ततः मुखवत्सिकाप्रत्युपेक्षणान्नरं [गुरुं चि] गुणेः संव-
न्धिनीमर्वाधं प्रत्युपेक्षते [परित्रं चि] परित्राऽप्यात्मनाम् ।
ज्ञातव्य एतदुक्तं भवति-अतश्च तस्य संवन्धिनीमर्वाधं प्र-
त्युपेक्षते । तथा-शित्तोऽभिभवप्रवर्जितः शित्तणाधमपि-
तस्मदीयामुपधिं तस्यैवाग्रतः प्रत्युपेक्षते । आदिग्रहणाद् वृ-
द्धाऽऽहं संवन्धिनीमुपधिं प्रत्युपेक्षते, ये अभक्ताधिक्यस्तस्मिन्
एवमेतन् क्रमेण कुर्वन्त प्रत्युपेक्षणां । ततः गुरुं संदिशाप-
यित्वा “संदिसह इच्छाकारणं उवाहं पडिलेखामि ।” एवं
भवित्वा पात्रं पत्तद्विग्रहं प्रत्युपेक्षते, ततश्च सकलामुपधिं
प्रत्युपेक्षते तावदाविधौलपटुं चरिमं, भूमिर्माप प्रत्युपेक्ष-
न्ते-“एव ताव अभत्तद्विग्रहं पडिलेखयिहं ।” आद्यं ० ।
पं० ब० । ध० । प्रति० । स्वा० ।

प्रतिमाप्रतिपन्नानुपासकानां प्रत्युपेक्षणा-

पडिमापडिवत्सस्मं शे अणगारस्म कर्पन्ति तत्रो उवस्स-
मं पडिलेखित्वा । तं जहा-अहे आगमणमिहंमिं वा, अहे
विपडिगिहंमिं वा, अहे स्खममूलागहंमिं वा । एवमणुज्वेत्तए,
उवागिणत्तए । पडिमापडिवत्सस्मं शे अणगारस्म कर्पन्ति त-
त्रो अंथारगा पडिलेखित्वा । तं जहा-पुढावंगिला, कट्टिमिला,
अहासंयट्टेव । एवमणुज्वेत्तए, उवागिणत्तए ।

प्रतिमां मासिक्यादिकां भिजुप्रतिष्ठाविशेषलक्षणं प्रतिप-
क्षोऽप्युपगतवान् यः स तथा तस्यान्तर्गतस्य कल्पन्ते नृज्य-
न्ते, त्रय उपाधीयन्ते अज्यन्ते श्रितोऽद्विगाराधये ते उ-
पाध्या वसन्तयः प्रत्युपेक्षितमुपस्थापयन्ति निर्गन्तिनुमिति
[अहे चि] अर्थाः । अर्थाश्च अहे पदशेषेऽपि त्रयाणाम-
प्याध्यानां प्रतिमां प्रतिपन्नस्य साधोः कहरानीयतया तुल्यता-
प्रतिपादनार्थः । वा विकलार्थाः । पथिहाऽऽदिनामागमनेनेप-
तं तदर्थं वा शुद्धमागमनगृहे सभाप्रायाऽऽदि । यदाह-“आगं
तुतो रण्यजसो जहिं तु, संडाहं जं वा गमणम्मि तेस्मि ।
तं आगमां किं तु विद्धं वयंति, सभापवादिउलमाहये वा ॥
१ ॥” इति । तस्मिन्नुपाधये यत्पदकदशभूतः, प्रत्युपेक्षितुं क-
ल्पत इति प्रक्रमः । तथा- [विजयं चि] विजितमनावृत्तं, तद्य-
क्षेपा-अधः, ऊर्ध्वं च । तत्र पात्र्यंत एकाऽऽदिदिव्यनावृत्तमधो

विजितमनाच्छादितममालगृहं चोर्ध्वं विजितं, तदेव गृहं विजित-
गृहम् । उक्तञ्च-“अनाउडं जं तु चउहिमिं वि. दिसामहो
निक्षि दुवे य एका । अहे भवे तं (विजयं गिहं) तु उडं अमा-
लं च अतिच्छदं च ॥ १ ॥” इति । तस्मिन्वा । वृत्तस्य करी-
राऽऽदिनिर्गलस्य मूलमधोभागस्तदेव गृहं वृत्तमूलगृहम् ।
तस्मिन्मयि, प्रत्युपेक्षणा चोपाधये शुद्धे शुद्धशेषं प्रांत तद-
नुज्ञापनं भवतीत्यनुज्ञापनामृचम् । (एवाहिणत्तए चि) एतदेव “प-
डिमापडिवत्स” इत्यानुचचारणीयं, तवरं प्रत्युपेक्षणास्थानं
अनुज्ञापनं वाच्यमिति । अनुज्ञानं च दुहिणं तस्यापदान-
मित्युपादानमृचं तदर्थवमेवेति । (उवाहिणत्तए चि)
उपादानं गृहीतुं, प्रवेष्टुमित्यर्थः । एवं संस्कारकसूत्रत्रयमपि ।
तवरं पृथिवीशिला यः प्रविज्ज । काष्ठजाली शिलेवाऽऽय-
न्तिविस्तराभ्यां शिला । सा चैति काष्ठशिला । यथा संस्तु-
तमेवेति यत्तुणाऽऽदि यथापयोगाहं भवति, तथैव यत्त-
भ्यत इति । स्वा० ३ डा० ३ उ० ।

भुक्त्वा स्थण्डिलप्रत्युपेक्षणम् । इदानीं
भुक्तानां विधिं प्रतिपादयिष्याह-

पट्टम मत्तण सयमो-गहाऽऽहं गुक्माद्या अणुववणा ।

तो सेस भाणवन्ने, पायपुच्छणं च भत्तौ ॥३८॥

मुखवत्सिकां प्रत्युपेक्षय तथैव कार्यं प्रत्युपेक्षते, ततः (पट्टमं
चि) चालपट्टं प्रत्युपेक्षते । पुनश्च गोलको यः पत्रकस्यापि
दीयते । “पच्छा पडिलेखयं पत्तावपडिलाहं रण्यणं
च पत्तये चैव जइ मत्तओ अरिक्कां तो सो चैव पट्टमं निक्षिप-
यति ।” पुनश्च मात्रकं निक्षिप्य स्वकीयमवग्रहं पत्तद्विग्रहं प्रत्युपे-
क्षते, ततो गुरुप्रभृतीनाम् एका उपधयः प्रत्युपेक्षते । अर्हा-
धिकं (अणुगणयणं चि) ततो गुरुमनुज्ञापयन्ति, यदुत-
“संदिसह अवधिं पडिलेखामि ।” ततः शेषाणि गच्छ-
साधारणानि पत्रकाराणि वत्सालि च अपरिभागानि यानि
तानि प्रत्युपेक्षते । ततः स्वकार्यं पादपुच्छनकं रजोहरणं च
प्रत्युपेक्षते । अर्हाधिकं एवमेतन् क्रमेण प्रत्युपेक्षणं कुर्वन्ति ।

जस्स जहा पडिलेहा, हाइ कया सो तहा पडइ साह ।

परिपट्टं च पयओ, करइ वा अन्नवावारे ॥३९॥

पुनश्च यस्य साधोः यथैव प्रत्युपेक्षणा भवति कृता परि-
निष्ठता स तथैव पठति परिर्वर्त्यति वा गुणति, पूर्वव-
दितप्रत्येन तत्करोति वा अन्यः साधुना अन्यथितः सन्
व्यापारं किञ्चिदिति कर्म प्रयोगं वा । यदि वा-अन्यथा
व्यापारं नृणांऽऽदि करोति ।

चउभागऽवसेमाए, चरिमाए पडिकमिजु कालस्स ।

उबारं पासवणे, ठाणे चउवीसयं पेहे ॥ ६४० ॥

एवं स्वाध्यायाऽऽदि कृत्या पुनश्च तूर्मागावशयायां चरमपौ-
रुष्यां प्रतिक्रम्य कालस्य ततः स्थण्डिलविधिं प्रत्युपेक्षते । कि-
मर्थम्?, उच्चारणं तथा प्रवक्तव्यं च स्थानान् अनुविशति-
परिमाणानि प्रत्युपेक्षते ।

इदानीं च ताः स्थण्डिलभूमयः प्रत्युपेक्षणीया इत्यत आह-

आहियासियाउ अंतो, आससे मज्झं दू तिन्नि भवे ।

तिन्नेव अण्हियासी, अंतो छं उच्च वाहिरओ ॥६४१॥

अधिकांसिका भूमयः संभाव्येनानुपदिष्टः सुखेनैव गन्तुं शक्नोति, ता एवंप्रिया अन्तर्मध्ये अङ्गस्य निष्ठः प्रत्युपेक्षणीयाः । कथम्? एका स्थण्डिलभूमिवत्संनगासन्ना अन्या मध्ये, अन्या दूरे, एवंमतास्तिष्ठः स्थण्डिलभूमयो भवन्ति । तथा अन्यान्तिष्ठ एव तस्मिन्नेवाङ्गं आसन्नतरं भवन्ति । अनधिकारिकाः संभाव्येनानुपदिष्टः सन् याति, ता अपि निष्ठ एव भवन्ति—एका वसन्तरासन्नतरं प्रदेशं, अन्या मध्ये, अन्या दूरे । एवंमेव अन्तर्मध्ये अङ्गस्य एव भवन्ति, तथा पदं च बाह्यत इति अङ्गस्य बहिः पदेवमेव भवन्ति ।

एमेव य पासवणे, वारस चउवीसयं तु पेहत्ता ।

कालस्स य तिष्ठि भवे, अह मुरो अत्थमुवया ॥६४२॥
एवंमेव प्रत्येकं कायिकायां द्वादश भूमयः प्रत्युपेक्ष्यन्ते, पडङ्गमप्ये, पडङ्गयाथातो भवन्ति । एवंमेताः सर्वे एव उच्चारं कायिका भूमयश्चतुर्विंशतिः, ताः प्रत्युपेक्ष्य पुनश्च कालस्यापि प्रदणं निष्ठ एव भूमयः प्रत्युपेक्षणीया भवन्ति । नाश्च कालभूमयो जघन्येन हस्तान्तर्गताः प्रत्युपेक्ष्यन्ते । एवमेतेन प्रकारेण कुतेन अथ—यथा सूर्यः—अस्तमुपयाति तथा कर्त्तव्याः । आ० । वृ० ।

उच्चारप्रत्येकं भूमिनां प्रत्युपेक्षणास्त्वम्—

जे भिक्खुं माणुप्पाए उच्चारपासवणभूमिं ण पडिलेहेइ, ण पडिलेहेतं वा साइज्जइ ॥ १३८ ॥

माणुप्पायां एवम्—च उभागायमेव चरिमाए उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहयच्चाओ ति, ततो कालस्स पडिलेहेति एव माणुप्पायां, जतिं ण पडिलेहेति ता मासलहुं, आणादिया दोला ।

गाढा—

पासवणुच्चारं जो, भूमि य अणुप्पदे ण पडिलेहे ।

सो आणा अणुवत्थं, भिच्छत्तविराणं पावे ॥२६०॥

अपडिलेहेतं इमे दोला—

उक्कायाण विराणण, अहिविच्छुअखाणमुत्तमादीसु ।

वोसिरणणिरोधेमुं, दोमालू संजमा यापि ॥ २६१ ॥

अपडिलेहेतं जति वोसिरति ततो द्यवओ लुक्कायविराहणा संभवति । भावतो पुण विगथित्ता एस्स संजमविराहणा । अपडिलेहेतं—अहिविच्छुगादिशा खजति आर्यविराहणा । अपडिलेहेतं मुत्तंण वा, पुरीमेण वा, अदिस्सदातो वंत्तपत्तादिशा पायं लेवाउज्ज, ततो उवकराविगासो वा, मेहविपरिगासो वा । अपडिलेहियं वा थंडिलं ति गिण्णेहं करेति, ज वोसिरति । एवं च—“मुत्तण्णिरोहे वस्सुं, वच्चाण्णिरोहे य जीविणं चयइ ।” एत्थ वि आर्यविराहणा ।

जम्हा एते दोला तम्हा—

वत्तुभागवत्समाए, चरिमाए पोरिसीए तम्हा तु ।

पयतो पडिलेहिजा, पासवणुच्चारमादीणं ॥ २६२ ॥

चरिमा पच्छिमा, पयतो प्रथमत्तायं भवे ।

कारणे ण पडिलेहेजा वि—

गेलेमं रा दुहे, अद्धारणे संभमे भण्णतेरे ।

माणुगुणाम वियाले, अणुपने वा ण पडिलेहे ॥२६३॥
गिलासो ण पडिलेहति । मासकप्यविहणं मामाओ गच्छतो अणो अणुकुलो मामो मामणुगामो, तं वियाले अणुपतो ण पडिलेहं । एतेहि कारणेहि अपडिलेहेतो सुद्धो ।

स्वप्नम्—

जे भिक्खुं तओ उच्चारपासवणभूमिओ न पडिलेहेइ, न पडिलेहेतं वा साइज्जइ ॥ १३९ ॥

तओ तयः स्वप्नान्स्वप्नमिति द्वादशविकल्पप्रदर्शनार्थं त्रयो ग्रहणम्—अपडिलेहेतस्स मासलहुं, आणादिया य दोला । पासवणुच्चारगाढा (२६०) अतो शिवसणस्स काइयभूमिओ, यहि शिवसणस्स । एवं चैव लुक्काइयभूमिओ, एवं पासवणे वारस सण्णाभूमिओ, एवं च ता सव्वाओ चउव्वीमं, जो एया ण पडिलेहति, तस्स आणादिया दोला । सो आणा गाढा— (२६०) लुक्कायगाढा (२६१) किं शिम्भितं तिणि तिणिण पडिलेहिज्जतिं? कयाति एकस्स वाधानो भवति, ततो वित्तियाऽऽसिमु परिदुव्विज्जति । पासवणे तपो अपहरणं चेल्लगाओ विदुतो माणियवत्थं, अणुधियासिकाणं कोवि अतीव उच्चाहितो जाव दूरं यच्चति ताव आयविराहणा भवे, तेण आसवणं पेहे । वित्तियपदे गेलसणगाढा (२६३) ” ति० चू० ४ उ० ।

कालग्रहणम्—

पडिलेहेइ पमत्ते, अवडज्झइ पावकवलं ।

पडिलेहणाअणुउत्ते, पावसमणे ति वुच्चइ ॥६॥

पडिलेहेइ पमत्ते, किंचि तु निमामिआ ।

गुलं परिभावए निष्ठं, पावसमणे ति वुच्चइ ॥ १० ॥

उत्त० १७ अ० । (इति 'पावसमणं' शब्दे व्याख्यास्यते)

अधिधप्रत्युपेक्षणं प्रायश्चित्तम्—

दिया तुयट्टेजा दुवालसं पडिकमणं काउं गुरुपायमूलं वमहिं संदिस्सावेज्जा, ताण ण पच्छुप्पेहइ, चउत्थं वसहिं पच्छुप्पेहिउणं ण संपेवएजा, छट्ठं वसहिं अमपवित्ता ण रयहरणं पच्छुप्पेहिजा, पुरिमट्ठं रयहरणविहीए पच्छुप्पेहि—त्ता णं गुरुपायमूलं मुहणंतं पच्छुप्पेहिउ उवहिं संदि—सावेज्जा, पुरिमट्ठं मुहणंतं णं अपच्छुप्पेहिएणं उवहिं संदिस्सावेज्जा पुरिमट्ठं अमंदिसाविणं उवहिं पच्छुप्पेहिजा, पुरिमट्ठं अणुवउत्ता वमहिं वा पच्छुप्पेहिजा, दुवालसं अविहीए वसहिं वा अन्नपरं वा भंडमत्तोव—गरणजायं किंचि अणुवउत्तमपमत्तो पच्छुप्पेहिजा, दुवालसं वमहिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं च अपडिलेहियं वा दुपडिलेहियं वा परिउत्तेजा, दुवालसं वसहिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं वा ण पच्छुप्पेहिजा, उवट्ठावणं एवं वमहिं उवहिं पच्छुप्पेहिजा ण जम्मि पपसे संधारयं जम्मि उ पपमे उवहीए पच्छुप्पेहियं कयं, तं था—मं निउणं लहुलहुयं तं दंढापुल्लेण वा रयहरणेण वा साहरेत्ता णं तं च कयवरं पच्छुप्पेहिनुं छण्णयाओ ण प—

डिगाहिया दुवालसं छपइयाओ पडिगाहिया शं तं च क-
यवरं परिद्वेऊणं इरियं शं पडिकमेजा, चउत्थं अपचुपे
हियं कयवरं परिद्वेजा उवढावणं जइ शं छपइयाओ हवे-
जा, अहा शं नत्थि तओ दुवासं । एवं वमहि उवहि पचु-
पेहिऊणं समाहिं खड्गोल्लं च शं परिद्वेजा, चतुत्थं अ-
गुगए खुरिए समाहिं वा खयरोल्लं वा परिद्वेजा, आ-
थंघिलं हरियकायसंततेइ वा वीयकायसंततेइ वा त-
सकायंवइदियाहोहं वा संतते थंडिले समाहिं वा
खड्गोल्लं वा परिद्वेजा, अशयरं वा उच्चारइयं वामिरि-
जा, पुरिमंठ्ठु एकासणगायं विलमहकमेणं जइ शं शो उदव-
णं संभवेजा, अहा शं उदवणा संभाविए तओ खमणं तं
च थंडिलं पुणरवि जागरिऊणं नीमकं काऊण पुणरवि
आलोएणा जं जहाजोगं पायच्छिळं शं पडिगेहेजा तओ
उवढाणं समाहिं परिद्वेमाणे मागारिएणं मंचिक्खीय
संचिक्खियमाणो वा परिद्वेजा, खवरं अपचुपेहिय थंडिले
जं किंचि वामिरेजा, तन्थोवढावणं । एवं वमहि उवहि
पचुपेहिजा शं समाही, खड्गोल्लं च परिद्वेजा शं ए-
गमगमणो आउत्तो विहीए मुत्तयमणुमंरमाणो इरियं
न पडिकमेजा, एक्कासयं मुहसंतगेणं विणा इरियं पडि-
कमेजा, वंदणपडिकमेणं वा करेजा, जंभाउज वा, स-
ज्झायं वा करेजा वायणादी मचउत्थ पुरिमंठ्ठु, एवं च
इरियं पडिकमेजा शं मुकुमालपमहलअओपडअविक्किट्ठं
अविद्वदं देणं दंडापुंछुणगेणं वमहिं शं पमज्जे एक्कामगं
वाहिरियाए वा वमहिमोहागिजा, उवढावणं वमहीए दं-
डापुंछुणं दाऊणं कयवरं शं परिद्वेजा, चउत्थं अप-
चुपेहियं कयवरं परिद्वेजा दुवालसं जइ शं छपइयाओ
शं हवेजा, अहा शं हवेजा तओ शं उवढावणं वमहीसं-
नियं कयवरं पचुपेहमाणेण जाओ छपइयाओ, तन्थ अ-
क्कमिऊणं अपमिऊणं ममुषिणिय ममुषिणिय पडिगा-
हिया ताओ जइ शं मन्थं भिक्खुणं संविभाविऊ-
णं देजा तओ एक्कामगं, जइ सयमेव अतंगा ताओ
छपइयाओ पडिगेहेजा, अह शं शं संविभाविउं
दिजा, शं य अतंगो पडिगाहेजा, तओ पारंघियं, एवं
वमहिं दंडापुंछुणगेणं विहीए य पमज्जिऊणं क-
यवरं पचुपेहिऊणं छपइयाओ संविभाविऊणं वयं च
कयवरं शं परिद्वेजा, परिद्विजा शं दमपं विहीए
अच्चोतवउत्ता एगमगणे से परंपएणं तु सुत्तथोभयं
सरमाणे जे शं भिक्खु शं इरियं पडिकमेजा तस्स य
आर्यविलखमाणं पच्छिळं निदिमिजा । महां १ चूं ।
प्रतिलेखनाविस्मरणं विस्मयं प्रतिलेखनां गुरुणामनि-
बेदने प्रसेन जअपय, मध्यमस्य, उन्हाष्टस्य च सर्वस्मि-

अपथो विचयुत्तलपथे विस्मार्गितप्रतिलेखने प्रतिलेखन इति
गुरुणामनिबेदने चाऽऽचामात्मम् । इदं च मुखवन्धिका-
रजोहरत्यव्यातिरिक्तस्यापथेः प्रायश्चित्तं ज्ञेयम् । जीत० । मा-
त्रकस्य भित्तापात्रकस्य प्रमादनाप्रतिलेखने पञ्चकल्याणकं
प्रायश्चित्तम् । जीत० । (यथाछुन्दः " अहाछुन्द " शब्दे प्रथम-
भासे ८६४ पृष्ठे प्रतिलेखनाविषयं शङ्कामकरान्) संन्या-
प्रतिलेखनायां पश्चादभेधजप्रतिलेखने विधीयते । प्रमात्र-
प्रतिलेखनायां च पूर्वं, तत्र को हेतुरिति प्रश्ने, उत्तरम्-आय-
नियुक्तियतिदिनचर्याऽदियु तथाकिरेव हेतुरिति । ८० प्र० ।
सन० १ उल्ला० । आचकैः पौषधापधानाऽऽदियु संन्याप्रति-
लेखनायां क्रियमाणयां " पडिलेहणा पडिलेहावउ " इ-
त्यादेशमार्गानान्तरं यत्किञ्चाजकोद्धारं उपधिमुखपांसिकम्
प्रतिलेखनानन्तरं उपधिप्रतिलेखने कृते तत्काजकोद्धारः
कृता विलोक्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पूर्वं काजकोद्धारं कृते-
ऽप्युपधिप्रतिलेखनानन्तरं तत्काजकोद्धारः कृता विलोक्यते
इति । १८२ प्र० । सन० २ उल्ला० । व्याख्यानवेलायां कृतस्मा-
मायिकः धाद आदेशमार्गणापूर्वकं प्रतिलेखनां करोति,
अन्यथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्-सामायिकमध्यं प्रतिलेखनाऽऽदेश-
मार्गणं यौक्तिकमिति । १६४ प्र० । सन० २ उल्ला० । मुत्कलः
धादः स्थापनाप्रतिलेखनां करोति, तथा-" पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं मार्गयित्वा प्रतिलेखनान्यथा वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-मुत्कलः धादः प्रतिलेखनाऽऽदेशं मार्गयित्वा मुख-
वन्धिकां प्रतिलेख्य परिधानवस्त्रं पगङ्कय च स्थापनाः
प्रतिलेख्यति, परं पौषधस्मामायिकं विना " पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं न मार्गयतीति परम्पराऽस्तीति । ४४
प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

पडिलेहणामील प्रत्युपेक्षणाशील-त्रि० । प्रमाजनाशील, क-
ल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पडिलेहणिया-प्रतिलेखनिका-स्त्री० । प्रतिपूर्वकस्य ' लिख '
अक्षरविन्यासं, इत्यस्य भावं ल्युङ्गन्तस्य प्रयोगः । " उप-
गंगेण धान्वथो, यत्नादन्यत्र नीयते । " इति न्यायादागमानुस-
रेण क्षेत्राऽऽदेतिरूपणायाम्, ध० ३ अधि० ३० ।

पडिलेहणप-प्रत्युपेक्षितम्-अव्य० । निरीक्षितमित्यर्थे, स्था०
३ ठा० ३ उ० ।

पडिलेहणप-प्रत्युपेक्ष-अव्य० । दृष्ट्वा यथायदुपलभ्येत्यर्थे,
आचा० १ ध्रु० ३ अध० ७ उ० । पर्यालोच्या आभ्यंत्यर्थे, आचा०
१ ध्रु० ८ अध० ३ उ० । सूत्र० । चक्षुषा प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५
अ० १ उ० । श्रोत्रेण प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५ अध० १
उ० । चक्षुषा प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५ अध० १ उ० । आचा० ।
पडिलेहिय-प्रत्युपेक्षित-त्रि० । पर्यालोचितं, आचा० १ ध्रु०
५ अध० २ उ० ।

पडिलेहियव-प्रतिलेखितव्य-त्रि० । परिहर्तव्यतया विचा-
रणीये, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पडिलोम-प्रतिलोम-त्रि० । प्रतिकूलः, व्य० २ उ० । सूत्र० । प-
श्चात्मुखः विरोध० । उक्तविपरीतः १ अध० । इन्द्रियमनसो-
नाहदाकृत्यात्, अकुकलग्न्याऽदिव्वाट विपरीतगत्याऽऽदौ,
आचा० २ ध्रु० १ चूं २ अध० २ उ० । स्था० । यत्र प्रातिकू-

ल्यसुपदिश्यते तादृश आहरणतद्देशं दे, यथा—“ शब्दं प्रति शब्दो भूयात् । स्या० ४ डा० ३ उ० ।

अनुना प्रतिलोमद्वागवयवार्थव्याचिख्यामयाऽऽह—

पडिशोमे जह अभञ्जो, पञ्जोयं हरइ अवहिञ्जो संतो ।
गोविंदवायगो वि य, जह परपक्खं नियत्तेइ ॥२॥

प्रतिलोमे उदाहरणद्वारे यथा अभञ्जोऽभ्ययकुमारः प्रचोतं राजानं हतवान्, अपहृतः सन्निवृत्तं ज्ञापकमिह च त्रिकालगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थं वर्तमाननिर्देश इत्युत्तरार्धः भावार्थः कथानकादिवर्त्यः । तच्च यथाऽऽवश्यं कृतिनायां तथैव द्रष्टव्यमिति । एवं तावत्सांस्कृतिकं प्रतिलोमम् । लोकांतरं तु द्रव्यानुयुक्तगमधिकृत्य सूचयन्नाह—गोविन्द्यादिवाधादालम् । अनन च चरणकर्णानुयुक्तगमप्राधिकृत्य सूचितमवलोक्यम् । आद्यन्तग्रहणं तन्मध्यपत्तिनस्य तद्ग्रहणेनैव ग्रहणान्तरं चरणकर्णयोः । “सो किंचि वि पडिक्कले, कातव्वं भवभरणं मञ्जरी । आचिणीतीसकवमाण उ, जयणार्त्तं जहांचियं कुज्जा ॥१॥” द्रव्यानुयुक्तं तु गोपेन्द्रवाचकोऽपि च यथा परपक्खं निवर्तयन्त्यर्थः । “सो य किं तव्वलिञ्जो आसि, विण्णमण्णनिमित्तं पव्वश्राः । पच्छा भावो जाञ्जो ॥” महावादी जान इत्यर्थः । सूचकमिदमत्र—

“ दव्वट्टियस्स पञ्जव-गण्यडियंमेयं तु होइ पडिलोमं ।

सुहदुक्कवाइ अभवो, इतरेणियस्स चोइज्जा ॥१॥

अत्र उ विदुवादि-स्मि किंचि वृथा उ किल पडिक्कले ।
दोर्गाम्पिदश्राण, तिञ्जि जहापुच्छं पडिंसेहो ॥२॥ ”

उदाहरणदीपता त्वस्य प्रथमपक्षे माध्यामिकसंज्ञे, द्वितीयपक्षे तु शास्त्रविरुद्धभाषणदिव भावनीयंति गाथायः । दश० ६ अ० । अपवादः आद्य० ।

पडिलोमइत्ता प्रतिलोममित्ता-अव्य० । प्रतिलोमान् कृत्वा विवादाध्यक्षान् प्रतिपत्तिना वा सर्वथा सामर्थ्येऽस्मिन् प्रतिलोमं कृत्वा विधीयमानं विवादमंद, स्या० ६ डा० ।

पडिलोमपरुक्का प्रतिलोमप्ररूपता-स्त्री० । पश्चादानुपुर्व्या प्ररूपणायाम्, नि० चू० १ उ० ।

पडिंसय-प्रतिवंशक पुं० । लघुवंशे, “ लोहियक्खपडिंस-सगा ॥” रा० ।

पडिवक्ख-प्रतिपक्ष-पुं० । प्रतिक्कलः पक्षः प्रतिपक्षः । विरोधिनि, स्या० । यथाऽवधुत्थस्य वधुत्थनः प्रतिपक्षः । नि० चू० १ उ० अन्यशब्दार्थः, स्य० ७ उ० । अभिहितार्थविपर्ययः, आ० म० १ अ० । तुल्यपक्षे, आद्य० । द्वितीयपक्षे, वृ० १ उ० २ अ० । द्वितीयपक्षद्वैतान्तर्ये, स्या० ४ डा० १ उ० । शत्रौ, “सत् अग्री अमिन्तो, रिज्ज अगइय पडिवक्खो” पाह० ना० ३४ गाथा ।

पडिवक्खदुग्गं प्रतिपक्षनुगुप्पा-स्त्री० । मिथ्यात्वप्राप्तिवधाऽऽनुद्वेगे, पश्चा० १ विव० ।

पडिवक्खपय-प्रतिपक्षपद-न० । विवक्षितवस्तुधर्मस्य विपरीतो धर्मो विपरीतपक्षमन्दावर्कं पदं विवक्षितपदम् । विरुद्धार्थके पदे, अनु० ।

से किं तं पडिवक्खपणं ? । पडिवक्खपणं नेवेसु गामागरणखंडकवड्यडवदोणमुपट्ठणामसंवाहसंनिवे-
सेसु मेनिविसमाणेसु असिवा मिवा अग्गी सीअलो विसं महुरं कल्लालपरं अविंलं साउअं जे रत्तपं से अलत्तपं जे लाउए से अलाउए जे सुंयणं से कुमुंयणं आलवेंते विवलीअभासपं । से तं पडिवक्खपणं ।

विवक्षितवस्तुधर्मस्य विपरीतो धर्मो विपक्षः तद्वाचकं पदं विपक्षपदं, तच्चिपक्षं किञ्चिन्नाम भवति, यथा शृगाली अशि-
वाऽप्यमाह्निकशब्दपरिहागर्थं शिवा भगयते । किं सर्वदा ?, नेत्याह—(‘ नेवेसु ’ इत्यादि) नत्र प्रसन्ने बुद्ध्यादीन् गुणानि-
ति ग्रामः प्रतीतः, आकाश-लोहाद्युपस्थितान्, नगरं-
करहितं, श्वेतं-धूलैर्मयकाकारोपेतं, कपटं कुनगरं, मण्डपं-
सर्वतो दूरवातिं सन्निवेशान्तरं, द्रोणमुखं-जलपथस्थलपथोपेतं,
पत्तनं नानादेशाऽऽगतपण्यस्थानम् । तच्च द्विधा-जलपत्तनं,
स्थलपत्तनं च । रत्नभूमिरित्यर्थः । आश्रम-लापनाऽऽदिस्थानं,
संवाधः-अतिवदुष्टकारालोक्तसङ्कीर्णस्थानविशेषः, सन्निवेशो-
दीपाऽऽदिः । अथवा ग्रामाऽऽदीनां द्वन्द्वे ते च ते सन्निवेशा-
द्वयं योज्यते, ततस्तेषु ग्रामाऽऽदिषु नूतनेषु निव-
श्यमानेष्वंशेषु सा मङ्गलार्थं शिवन्त्युच्यते, अन्यथा त्व-
नियमः, तथा-कोऽपि कदाचित् केनाऽपि कारणवशनाशः
शीतो, विषं मधुरमित्याद्याचष्टे, तथा-कल्पपालयुष्टे किला-
ऽऽम्लशब्दे समुच्चरति सुरा विनश्यति । अतोऽपि एतद्विप-
रिहागर्थमन्ते स्वादुच्यते, तदर्थमेतानि शिवाऽऽदीनि वि-
षयवियार्थं दर्शयानि, साम्प्रतं त्वविशयतो यानि सर्वदा
प्रवर्तन्ते ताव्याह—(जो अलत्तप इत्यादि) यो रक्तो ला-
क्षारसेन, प्राकृतशैल्या कन्प्रत्ययः, स एव रश्मिर्नैश्वर्या
अलङ्कक उच्यते, तथा-यदेव लानि आदत्ते धरति प्रक्षिप्तं
जलाऽऽदि वस्तु इति निग्लेलावु तदेव अलावु तुल्यकमभि-
धीयते, य एव, च सुम्भरः शुभवर्णकारी स एव कुर्वुषकः,
(आलवेंते ति) आलपन्-अ-यथं लपन्नमञ्जमिति ग-
म्यते, स किमित्याह (विवलीयभासपं ति) भाषकाद्
विपरीतो विपरीतभाषक इति राजद्वन्ताऽऽदिवत् सामान्यः ।
अभाषक इत्यर्थः । तथा हि-सुयज्ञमेवञ्चं प्रलपन्तं कश्चिद्
दुष्टलोके बहूनां भवन्ति-अभाषक एवाऽयं द्रष्टव्यऽस्मा-
न्यवचनत्वादिनि । प्रतिपक्षनामना यथायोगं सर्वत्र भावनी-
या । ननु च नैर्गोणादिदं न भिद्यते इति चेत्, नैर्देवैः,
तस्य कुन्ताऽऽदिप्रवृत्तिर्नामिनामावमार्गेणोक्तवाद्, अस्य
तु प्रतिपक्षवर्मेवावकत्युक्तवाद् इति विशेषः । अनु० ।
अपवादः यथा शृगाली अशिवाऽप्यमाह्निकशब्दपरिहागर्थं
शिवा भगयते, किं सर्वदा ?, नेत्याह—“नेवेसु” इत्यादि । आद्य०
पडिवक्खपयण प्रतिपक्षवचन-न० उत्तरवचने, जी० १ प्रति०
पडिवक्खवाय-प्रतिपक्षवात-पुं० । शीतोष्णाऽऽदिके वातः,
आवा० १ ध्रु० १ अ० ७ उ० ।
पडिवज्जमाण-प्रतिपद्यमान-वि० । अङ्गीकुर्वति, आवा० १
ध्रु० १ अ० ७ उ० ।
पडिवज्जिकाम-प्रतिपक्षकाम-वि० । अभ्युपगन्तुमनमि, प-
ञ्चा० १८ विव० ।

पडिवजिउरुण-प्रतिपद्य-अव्य० । अह्नीकृत्यैथं, आ० । दश० ।
सुहोत्वेयैथं, आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

पडिवजिउरुण-प्रतिपद्युम्-अव्य० । अभ्युपगन्तुमित्यर्थे, स्वा०
२ डा० १ उ० ।

पडिवजिउरुण-प्रतिपद्यव-वि० । अह्नीकृत्यैथं, उक्तं ३२ अ० ।

पडिवजिउ-प्रतिपद्य-वि० । आधिते, स्वा० ७ डा० । समाधिते,
स्व० २ श्रु० १ अ० । आ० । स्वा० । जं० । आचा० । अभ्युप-
गन्तवति, स्वा० ४ डा० १ उ० ।

पडिवजिउ-प्रतिपदि-स्त्री० । प्रतिपदनं प्रतिपत्तिः । परिच्छिन्ना,
आ० म० १ अ० । प्रकृतयोऽपि प्रतिपत्तिर्हेतुत्वात्प्रतिप-
त्त्य इत्युच्यन्ते, प्रतिपद्यते यथावदवगम्यते आभिर्गतिं प्र-
तिपत्त्यः । "लाभाऽऽदिभ्यः" इति कर्मणे क्लिप्रत्ययः । आ०
म० १ अ० । परमतकृपे (स्० प्र० १ पाहु० चं० प्र०) इत्याऽऽ-
दिपदाभ्यामुपगमे, नं० । पञ्चा० । प्रति० । स० । सम्प्रकृति-
भ्युपगमप्रतिपादनं, विशेष० । गत्यादिद्वाराणांमन्यतैर्कर्पा-
पूर्णगत्यादिद्वारेण जीवाऽऽदिमार्गंणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।
प्रारम्भे, अह्नीकारे, दश० ४ अ० । ल० । प्रतिवचनप्रदाने, चू०
३ उ० । नि० चू० । परिप्राप्त्याम्, आच० ४ अ० । भेदे, प्र-
कारे, आ० चू० १ अ० । "निच्छदपथपडिवजि अववांहिति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवजिउरुण-प्रतिपत्तिमसाम-पुं० । प्रतिपत्तिद्वाराद्वया-
ऽऽदिमार्गंणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।

पडिवजिउरुण-प्रतिवचन-स्त्री० । दूरान्तरेऽपि यत्किञ्चि-
त्प्रामाण्येन आभ्यन्तमुपहान्ते व्यज्यते तद्वज्ज्वलङ्कारे,
स्त्रि० । (न च' इत्यर्थे 'शब्दे तु आ० १२३३ पृष्ठे "का-
कं" इत्यादिना ओङ्कनं दर्शितः)

पडिवजिउ-प्रतिपद्य-वि० । अभ्युपगन्तं, "पडिवजिउ अभ्युपगम्यं"
पाह्० ना० १२३३ गाथा ।

पडिवजिउ-प्रतिवचन-न० । आदेशे, विशेष० । "देहि मे पडि-
वज्यं नं तस्मै वययं ।" आ० म० १ अ० ।

पडिवजिउ-प्रतिपद्य-वि० । उच्चैर्गत्या पुनः पतति, आचा०
१ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

प्रतिपद्यमान-वि० । प्रथमं प्राप्नुवति, "पडिवजिउरुणो
नाम जो तप्यदमनाय आभिणि मेहियणायं पडिवज्जति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवजिउ-प्रतिपत्-स्त्री० । पक्षस्य प्रथमतया, स्त्रु० प्र० १०
पाहु० । चं० प्र० ।

पडिवा-प्रतिपत्-स्त्री० । कृष्णप्रथमतया, आ० क० १ अ० ।
चं० प्र० ।

पडिवाइ (श्रु) प्रतिपातिन-वि० । प्रतिपन्नशालं प्रतिपा-
ति । उत्कर्षेण लोकाविवर्धनं भूत्वा प्रतिपत्ति, स्वा० ६ डा० ।
प्रतिपत्तनशालं, नं० । विशेष० । स्वा० । आ० म० । प्रतिपा-
तिमध्यदर्शनमौपशमिकं क्षायोपशमिकमित्येतन्मध्यदर्श-
नभेदे, (व्याख्या 'द्वयं' शब्दे चतुर्थभागे २४२६ पृष्ठे ग-
ता) कियन्तमपि काले स्थित्वा तत्रां च्यतनमनस्यभावे,

आ० म० १ अ० । प्रदीप इव निर्मूलमेककालमुपगच्छति अ-
वधिज्ञानभेदे, कर्म० १ कर्म० । आ० म० ।

से किं तं पडिवाइ ओहिनायं ? । पडिवाइ ओहिनायं जं
रणं जहमेणं अंगुलस्स असंखिजयभागं वा संखिजय-
भागं वा बालगं वा बालगपुहुत्तं वा लिक्खं वा
लिक्खपुहुत्तं वा जयं वा जयपुहुत्तं वा जवं वा जव-
पुहुत्तं वा अंगुलं वा अंगुलपुहुत्तं वा पाउं वा पा-
उपुहुत्तं वा विहात्थि वा विहात्थिपुहुत्तं वा रयसिं वा रय-
सिपुहुत्तं वा कुल्लिं वा कुल्लिपुहुत्तं वा धणं वा धणपुहुत्तं
वा गाउयं वा गाउयपुहुत्तं वा जोयसं वा जोयसपुहुत्तं
वा जोयणसयं वा जोयणसयपुहुत्तं वा जोयणसह-
स्सं वा जोयणसहस्सपुहुत्तं वा जोयणलक्खं वा जो-
यणलक्खपुहुत्तं वा जोयणकोडिं वा जोयणकोडिपु-
हुत्तं वा जोयणकोडाकोडिं वा जोयणकोडाकोडिपुहुत्तं
वा उक्कोमणं लोमं वा पामित्ता रणं पडिवएज्जा । स तं
पडिवाइ ओहिणायं ॥ ४ ॥

('स किं तं' इत्यादि) अथ किं तत्प्रतिपाति अवधिज्ञानम् ? ।
सुखिगह-प्रतिपात्यवधिज्ञानं यत् अर्थविज्ञानं जन्मन्यतः
सर्वस्मोक्तया अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रं वा संख्येयमाग-
मात्रं वा बालाऽयं वा बालाप्रथमपृथक्त्वं वा लिज्जं वा बाला-
एकप्रमाणां लिज्जापृथक्त्वं वा यूकां वा लिज्जाएकमानां यू-
कापृथक्त्वं वा यवं वा यूकाएकमानां वा यवपृथक्त्वं
वाऽङ्गुलं वा अङ्गुलपृथक्त्वं वा एतावदुत्कर्षेण सर्वप्रच्यु-
तया लोकां दृष्ट्वा उगलभ्य प्रतिपत्तेन् प्रदीप इव नाशमुपश-
यात्, तस्य तथाविधक्षयोपशमजन्यत्वात् । तदन्तं प्रतिपा-
त्यविधानं, शेषे सुगमम् । नवरं कुञ्जिहिस्सप्रमाणा, धनु-
अनुदस्सप्रमाणम् "पृथक्त्वं, सर्वत्रापि द्विप्रभृतिर नवभ्य" इति
संज्ञान्तिक्या परिभाषया द्रष्टव्यम् । नं० ।

पडिवाइ-प्रतिपादिन-वि० । प्रवेदिने, प्रकर्षिते, आचा० १
श्रु० २ अ० ३ उ० । तीर्थकरमणधरः कथितं, आच० ४ अ० ।

पडिवाइ-प्रतिपात-पुं० । च्यते, आ० म० १ अ० । विशेष० ।
अवगतं, "जर उवसेत्तकमाओ, तहइ अण्णेन पुणं वि प-
डिवायं ।" भ० २ श० १ उ० ।

प्रतिवाइ-पुं० । उत्तपत्ते अष्ट० ४ अष्ट० । परोपन्यस्तपक्षप्र-
तिवचने, डा० २३ डा० ।

प्रतिपात-पुं० । आप्राप्यकविवक्षितपुरुषाणां प्रत्यभिमुखवायो,
आ० म० १ अ० ।

पडिवाल-प्रतिपाल-धा० । धानयोऽर्थान्तरेऽपि इति । प्रतीज-
णे, रक्षणे च । पडिवालइ । 'प्रतीजने, रक्षति वा । प्रा० ४
पाद ।

पडिवासुदेव-प्रतिवासुदेव-पुं० । वासुदेवानां प्रतिशत्रु-
तिलकाऽऽदिपु, ति० ।

एणसि गे नवसहं वासुदेवाणं नव पडिसत्तु होत्था, नं
जहा आमगेवो जाव जरासंधो जाव स चक्रेहिं । स० ।

तथा-

“अस्सग्गीवे तारपे, मेरपे सहुकेठे निनुंथे य ।
बलि पाहराप तह रा-वणे । य नवमे जरापे ॥ १ ॥ इति ।
एए खलु पडिसल्ल, किंतीपुरिस्ताण वासुदेवाणं ।
सव्वे वि चक्कजाही, सव्वे विहया सव्वकाहे ॥ २ ॥” इति । स० ।
आ० म० । ति० । आ० खू० । प्रतिवासुदेवमाता कति
स्वप्नान् पश्यतीति प्रश्ने, उत्तरम्-ना श्रीन् स्वप्नान् प-
श्यतीति । यदुक्तमस्ति विह्वरिक्तशान्तिवर्तिने पष्ठमस्तावि-
“प्रत्ययि बिकण्ठे । श्रींशान्येपासु तमज्जमिताम् । एकैकमस्ति-
काः स्वप्नं पश्यन्त्येषां हि मथ्यतः ॥ १६ ॥” इति । तथा-स्वप्नि-
शतस्थानकेऽपि । किं च-तान् गज १ कुम्भ २ वृषमा ३ऽऽब्जान्
पश्यतीति परस्परया ज्ञेयम् ॥ १ प्र० । मेन० ३ उल्ला० । प्रति-
वासुदेवस्य किं पत्नि कानि च रत्नानि स्युरिति प्रश्ने, उ-
त्तरम्-प्रतिवासुदेवस्य रत्नमेवेषायां रत्नानां तु नियमः शा-
स्त्रे दृष्टो नास्ति, तेन चक्राऽऽदिनि तानि यथार्थमेव भवि-
ष्यन्तीनि संभाव्यन् इति । ३२६ प्र० । मेन० ३ उल्ला० ।
पडिविस्तरविधि-प्रतिविस्तरविधि-पुं० । परिकरूपे परिग्रहे,
सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पडिविद्वंसण-प्रतिविद्वंसन-न० । विनाशने, सूत्र० २ ध्रु०
२ अ० ।

पडिविरय-प्रतिविरत-त्रि० । सावयवेगभ्यां निवृत्ते प्रवृजि-
ते, स० ३० म० । सूत्र० । “एगबाओ अवंसलमरंमराओ
पडिविरता” श्री० ।

पडिविहाण प्रतिविधान-न० । प्रतीकारे, विशेष० । आक्षेप-
निराकरणे, विशेष० ।

पडिवृद्ध-प्रतिवृद्ध-पुं० । तत्प्रतिवृद्धिना तत्प्रतिभयोन्गोपाय-
प्रवृत्तानां व्युत्पे । ज० २ वज० । कलाभेदे, श्री० ।

पडिवेश-प्रतिवेश-पुं० । प्रत्यामचगृहे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।
प्रतिवेशि कतेन्द्राः सीमाटवतिनः प्रत्यन्तराजानः । व्य०
४ उ० । विलोपे, दे० ना० ६ वर्ग २१ माथा ।

पडिसंखविष-प्रतिसंखिष-अव्य० । मुष्टिप्रहणेषु संतत्ये-
त्यर्थे, भ० १४ श० ७ उ० ।

पडिमत्वा-प्रतिसंरुधा-स्त्री० । व्यपदेशे, आचा० १ ध्रु० ४
अ० ६ उ० ।

पडिमंजलण-प्रतिमञ्जलन-न० । कौशाम्बिनाऽऽत्मन उद्दी-
पने, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पडिमंत-प्रतिश्रान्त-त्रि० । विश्रान्ते, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
प्रतिवृत्ते, दे० ना० ६ वर्ग १२ माथा ।

पडिमंथाय-प्रतिसंथाय-अव्य० । सह गन्तमावेनाऽऽनुकूलं
प्रतिपद्यत्यर्थे, सू० २ ध्रु० २ अ० ।

पडिमंलीण-प्रतिसंलीन-पुं० । कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति
सम्पन्नीने निरोधवन्ति, स्था० ।

चत्तारि पडिसंलीणा पम्पत्ता । तं जहा-कोहपडिसंलीणे,
माणपडिसंलीणे, मायापडिसंलीणे लोभपडिसंलीणे । स्था० ।
६०

चत्तारि पडिसंलीणा पम्पत्ता । तं जहा-माणपडिसंलीणे,
वडपडिसंलीणे, कायपडिसंलीणे, इन्द्रियपडिसंलीणे ।

कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति सम्पन्नी लीना निरो-
धवन्तः प्रतिसंलीनाः । तत्र कौशे प्रति उभयनिरोधेनो-
दयप्राप्तविकलीकरणेन प्रतिसंलीनः कौशप्रतिसंलीनः । उक्तं
च-“उदयस्सेव निरोहो, उदयं पत्ताण वाऽफलीकरणं ।
जं पत्थ कत्तायाणं, कत्तायसंलीणया पत्ता ॥ १ ॥”
इति । कुशलमन उद्दीरेखनाकुशलमनोनिरोधेन च मनः प्र-
तिसंलीनं यस्य सः, मनसा वा प्रतिसंलीनो मनः प्रतिसंलीनः ।
एवं वाक्कायेन्द्रियेष्वपि, नवर्गं शब्दाऽऽदिषु मनोनाऽऽमनेषु
रागद्वेषपरिहारी इन्द्रियप्रतिसंलीन इति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

पंच पडिसंलीणा पम्पत्ता । तं जहा-सोऽन्द्रियपडिसंलीणे,
० जाव फासिंदियपडिसंलीणे ।

प्रतिसंलीनेतरसूत्रयोः पुरुषो धर्मी उक्तः, संवर्गतरसूत्रयोरन्तु
धर्मे एवेति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

पडिसंलीणया प्रतिसंलीनता-स्त्री० । इन्द्रियकपाययोगविष-
यायां गुप्ततायाम्, विविक्रशयनाऽऽशनतायां च । स्था० ६
डा० । पा० ।

प्रतिसंलीनताभेदाः-

से किं तं पडिसंलीणता । पडिसंलीणता चउव्विहा पम्पत्ता ।
तं जहा-इन्द्रियपडिसंलीणता, कसायपडिसंलीणता, जोगपडि-
संलीणता, विचित्तमयस्यामसखणया । मे किं तं इन्द्रियपडि-
संलीणता । इन्द्रियपडिसंलीणया पंचविहा पम्पत्ता । तं जहा-
सोऽन्द्रियविषयपण्यारिणरोहा वा सोऽन्द्रियविषयपन्नेसु वा
अन्थेसु रागदोसविणिग्गहो चक्खिंदियविषय० एवं जाव
फासिंदियपण्यारिणरोहा वा फासिंदियविषयपन्नेसु वा अन्थे-
सु रागदोसविणिग्गहो । से तं इन्द्रियपडिसंलीणया । से किं तं
कसायपडिसंलीणया । कसायपडिसंलीणया चउव्विहा प-
म्पत्ता । तं जहा-कोहोदयिणरोहा वा उदयपत्तसम वा कोहस्स
विकलीकरणं, एवं जाव लोभोदयिणरोहा वा उदयपत्तस्स
लोभस्स विकलीकरणं । से तं कसायपडिसंलीणया । मे
किं तं जोगपडिसंलीणया । जोगपडिसंलीणया निविहा प-
म्पत्ता । तं जहा-अकुसलमणयिणरोहा वा कुसलमणउदीरणं
वा मणस्स वा एगचीभावकरणं । से किं तं वडपडिसंलीण-
या । वडपडिसंलीणया निविहा पम्पत्ता । तं जहा-अकु-
सलवडयिणरोहा वा कुसलवडउदीरणं वा वडए वा एगची-
भावकरणं । से किं तं कायपडिसंलीणया । कायपडिसं-
लीणया जेणं सुसमादियपत्तंसाहरियपाणिपादे कुम्भो उव
गुत्तिंदिए अल्लीणपल्लीणे चिट्ठे । से तं कायपडिसंलीणया ।
से तं जोगपडिसंलीणया ।

श्रीभक्तिप्रपञ्च यो विषयविषयानिष्टशब्देषु प्रचाराः अवयव-
लक्षणा प्रवृत्तिः, तस्य यो निरोधो निषेधः स तथा, शुद्धात्मे
अरुणचक्षेत्रमित्यर्थः । (सोऽन्द्रियविषयव्यादि) धोऽन्विष्य-

दियलोगगता ततो, चइत्तु दुग्गुळी दप्पे^३ दामत् ।
 ततो भिगा य हंसा, सोवागा विचमा भूता ॥
 अदुग्गुळी नित्ययरे, पुच्छन्ति किं मुलभदुलहरोहि^४म्हे ।
 नित्यकर आह विग्ये, अम्पापितगे करंहेति ॥
 तो ओहिणा य याणसि, माहणपुत्तचण्णामुमुगारे ।
 सो माहणे अपुत्तो, पुच्छन्ति शेमिन्त्तिए य भवे ॥
 ते काउ समयरुवे, उमुगारपुरम्मि आगता कट्टए ।
 बहुजणतातादीगं, तो पुच्छे माहणो ते उ ॥
 होज्जम्हे किंचस्वच्चे, पसाह भूया दिया तु होहिंति ।
 डा जमलदारगा तु, कुमारगा पव्वइस्संति ॥
 मा तेमि करेजामी, विग्गपवस्सं च तेमि पव्वज्जा ।
 होहिंति वोत्तुण गता, चइत्तु उववण्णजेत्तु ॥
 बालत्ते अम्पपियगे, भण्णति समण्णण ससिम्तवेणं ।
 रक्खम माणुसमवायग, भवंति दट्ठण ते पुत्ता ! ॥
 मा तेमि अल्लिण्जह, दूरं दूरण परिहरिज्जाहि ।
 मा भक्खेज्जा ते भे, ते वि य तेमि पडिमुण्णेति ॥
 गन्थादि जन्थ पामे ति संजने ते तओ पलायंति ।
 अह अन्नया गगारवाहे, चेड पामंति वंदंते ॥
 ग ते अम्पापियगे, दिट्ठा^५म्हे चेड वंदमाणा तु ।
 ण वि मयगरुव्वरक्ख स भक्खंति य चेड रूपारं ॥
 चिंते तस्मापितगे, अतिवीसन्था इमे उ जायंति ।
 मा पव्वण्ज इहं, अल्लियमाणा तु मयगंणं ।
 मउवज्झाया एते, वडयं निज्जंतु तन्थसहिज्जंतु ।
 इय मंचिंतउण्णे, वडयं गीता ततो तेहि ॥
 वडयारु मपीवम्मी, मणोभिगामो तु अन्थि वडरुक्खो ।
 अह आपटा कयादि, ते तु रमंते गता तहियं ।
 सन्था हीणा य जती, निमियकिलेता तु आगता तहियं ॥
 एत्थ करमो सिकखं, वडहेट्ठं पट्ठिया ततो ।
 तो ने भयाभिभूता, चेडविलग्गा तमव ॥३४७॥
 जतिणो वि य तस्माहा, ठांतु पविंथि भिक्खट्ठा ।
 वीरियं वचेति गुरु, तहियं अज्झयण लल्लिण्णमुम्म ति ।
 तो ते सरंति जांति, गुरुभिन्थं वंदिंतु वेति ॥
 अम्पापियगे पुच्छिय, पव्वज्जे अन्धपेम मेमं तु ।

जह उमुगारज्झयणे, वक्खानं सुत्तअल्लावे ।

एसा पडिमुत्ता खलु, पव्वज्जा ॥ पं० भा० १ कलप. पं० ५० ।

पडिमुत्तासयमदस्यसंकुल प्रतिभुशतसदस्यसंकुल—वि० ।

प्रतिशब्दकलससंकुल. भ० ६ श० ३३ उ० ।

पडिमुत्ता—प्रतिमुचक—पुं० । नगरद्वारसमीपेऽवस्थायारत्वे-
 नाऽवतिष्ठमाने, व्य० १ उ० ।

पडिमुत्ता—प्रतिमुच्य—पुं० । इन्द्र-उपि, जी० ३ प्रति० ४ अवि० ।
 अनु० । प्रतिक्लृते, दे० ना० ६ वर्म १६ गाथा ।

पडिसेज्जा प्रदिशय्या-श्रो० । उत्तरशय्यायाम्, भ० १६ श०
 ११ उ० ।

पडिमेवग-प्रतिमेवक—पुं० । संयमप्रतिबुद्धार्थस्य संज्वलन-
 कपायाद्यात् सेवकः प्रतिसेवकः । संयमविग्राहकं. भ०
 २४ श० ६ उ० । अ० । " गिक्काणं विमिक्खु, कारणं प-
 डिसेवते य पंचा उ । " प्रतिसेवको नाम-यो भिक्षुः
 निष्कारणंऽपि कारणाभावेऽपि पञ्चकाऽऽदीनि प्रायश्चित्त-
 स्थानानि प्रतिसेवते । व्य० ३ उ० । प्रतिवदं संयते इ-
 ति प्रतिसेवकः । प्रतिसेवनकारिणि, व्य० १ उ० ।

प्रतिसेवकद्वारम्—

पडिमेवओ उ माधु, पडिसेवण मूल उत्तरगुणा य ।

पडिमेवियव्वयं खलु, दव्वादि चतुविधं होति ॥७६॥

तन्थ पडिमेवगो ति दारं । पडिमेवगं पडिमेवा पडिमेवग-
 त्तिंति पडिमेवगो. सो य साह. तुमहो अवधारणे. । पुरणे
 वा । तस्म पडिमेवगस्मिन्ने भेदा-पुरिसा.गपुंसगा. इत्थीअं ।

तन्थ पुरिमे ताव भण्णामि—

पुरिसा उकोम मज्झिम-जहणया ते चउविधा होति ।

कर्पाट्टा परिगता, कउजोगी चेव तरमाणा ॥ ७७ ॥

एसा भद राहुसायिका गाहा-पडिमेवगपुरिसा निविहा-
 उकोम-मज्झिम-जहणया । एते वक्खमाणवक्का जे उको-
 सादि ते चेव चउविहा होति । कहे?, उचयंत-भंगविग्राण्येण ।
 सा य भंगवयणगाहा इमा-

संघयणे संपणा, धितिसंपणा य होति तरमाणा ।

सेमेनु होति भयणा, संघयणधितो य इतरा य ॥ ७८ ॥

संघयणसंपण्णा, धितिसंपण्णा य होति. एस् पदममेगा ।
 तरमाणा धितिसंपण्णा विस्सं विट्ठउ भण्णत्ता उ० जमणंते ससं
 होति पदममेगा भण्णता. भेत्ता निक्षि भंगा, तेमु भयणा ।
 भयणा नाम-संवधं किं पुण ते भजं संघयणं धितिसंपे
 संघयणं भयधितिवज्जियं कुत सो य इमा संघयण-
 संपणो, णो धितिसंपणो । धितिरयंति नियमो धिट्टण
 भज्जे, णो संघयणभज्जे । सो य इमा णो संघयणपेपणो
 धितिसंपणो । इयं ति । इयं नाम-संघयणधिति-
 रहिता । सो चउत्थो भंगो इमा-णो संघयणसंपणो,
 णो धितिसंपणो । एवं एते भंगा रचित्ता । चेदगाह ज-
 ति उकोसाऽऽदि पुरिसमित्यंते ते भंगविग्राण्या चउरो ण
 भवंति. अह चउरो. तिगं ण भवंति पणवगाह, जे इम
 भंगविग्राण्या चउरो, एते चेव तन्ना भगणंति ।

कहे ?, भगणति—

पुरिसा निविहा संघय-ण धितिजुया तन्थ होति उकोसा ।

एगतरनुत मज्झा, दोहिं विजुत्ता जहमा उ ॥७९॥

उकोसता तु दुविहा, कथ पकाट्टिया व होज्जाहि ।

कर्पाट्टिता तु गियमा, परिगता कउजोगी तरमाणा ॥८०॥

पदमभंगिगा उकोसा. ससं पुव्वज्झम कंठं । एगतरनुता
 नाम-धितियधितियभंगा, ते दोहिं भज्जा भवंति दोहिं वि वि-
 जुता नाम-संघयणधितो य । एस् चउत्थो भंगो । एस् जह-
 ण्णा भवंति । एस् चउरो वि तन्ना भवंति । जे ते भंगविग-

णिया चउरो पुरिसा, ते अणेषु पच्चुडभिहिणसु चउवि-
कणेषु चितियवत्ता । कण्णट्ठिना साम-जहाभिहिण कण्णे ठि-
ता, ते य जित्थकणिया । तण्णडियक्कवा कण्णट्ठिना । एकण्णया
एकण्णो, भेद्वेत्थे । ते संठिता एकण्णट्ठिना, अववाद्दसहिने कण्णे
डिय ति भणियं भवति । परिणता साम-सुत्तेण वणस य वत्ता ।
तण्णडियक्कवा साम-अरिणता । कडजोगी साम-चउत्थादि-
त्थं कतजोगी, तण्णडियक्कवा अकडजोगी, तरमाणा साम
जे जं तवोकम्मं आदवेत्ति तं निग्घरंति, तण्णडियक्कवा
अतरमाणा, पच्चुडसकवे वक्कवार्यं । इयाणि चउभेगयिग-
णिया पुरिसा कण्ण कण्णट्ठिना वा होजा । कण्णपकण्ण पुव्व-
वक्कवा एव । इयाणि तरमाणा सगणानियं पदं समोया-
ग्ज्जति-कण्णे एकण्णं वा ठिता पदमभेगिण्णा णियमा तर-
माणा वयक्किच्चं पयं । इदाणि कण्णपकण्णट्ठिना एतेगसो
चित्तज्जति, कण्णट्ठिना जिणकणिया, तुमहो पत्तेयणि-
यमधारणं । परिणया सुत्तेणं वयमा य, णियमा कडजो-
गिणा तवे णियमा तरमाणा ते णियमा कण्णट्ठिना गता,
एकण्णट्ठिना भएणति ।

अथो भएणति-

जे पुण ठिया एकणे, परिणत कडजोगी वावि ते भइया ।
तरमाणा पुण णियमा, जेणेउपाण्ण ते वलिया ॥८१॥
जे इति सिद्धिंसे । पुण इति पादपुण्णे । एकण्णे धेरकण्णे,
परिणयकडजोगिने भइया, भयसहो पत्तेयं । कदं भइया ?,
जेणं धेरकणिया गीता आगीता य संति, वयमा सोलस-
वाससकं एतेनो य संति, तह्मा ते भइजा, तरमाणा पुण
णियमा । कह्मा ? उउत्ते-जेणउ उभेयण ते वलियाअंभयं
णाम-संघयणधित्तसामायाअं य जं तवोकम्मं आदवेत्ति,
तं निग्घरंति । गतेनो पदमभेगं ।

इयाणि मज्झिमपुरिसा वितियभेगिण्णा भएणति-

मज्झा वितिया ततिया, नियम एकण्णट्ठिना तु सायव्वा ।
वितिया परिणत कडजो-गिताए भइया तेरे किंचि ॥८२॥
(मज्झं चि) मज्झिमपुरिसा (वितियं चि) वितियभेगो
(ततियं चि) ततियभेगो (णियमा इति) अवस्सं णियम-
सहाअं जिण कण्णट्ठिना, एकपावधारणं एकणो धेरकण्णो,
णियव्वं बोधव्वमिति । तु अउधारणं किमवधारणं
इमे देवह वि मज्झिमभेगो सामसमभिहिणं । विवसो भ-
एणति-(चित्तिया इति) वितियभेगिण्णा परिणयत्तेण कडजोगि
ति भइया पूर्ववत् । (तेरे किंचि ति) तरंति शक्ताति किञ्चि-
इति स्वहयतरमिति ।

भएणति-

संघयणेषु तु जुत्तो अददधेति नु खलु सव्वमोउतर ति ।
देहस्सेव तु समुणे-ण भज्जते जेण अण्णं ॥ ८३ ॥
संघयणेषु तु जुत्तो, संघण इत्यर्थः । अददधेति धित्तियरहित-
तः । न इति पडिसेव । पुण अवधारणं । सव्वरो सर्वप्रकारेण
अतरः असमर्थः द्विप्रतिपद्यः प्रकृतिं गमयति, तरन्त्ये-
त्यर्थः । कदं धित्तियरहितेनोवरो भएणति, देहस्सेव उ
सगुणो देहं सरंति गुणा उयगारो पडिसेवे भज्जति वि-
सायसुयगच्छति । जेण यस्मान् कारणान् अण्णं स्तोकेन-
त्यर्थः । गतो वितियभेगं ।

इयाणि ततित्तो-

ततित्तो धित्तिसंपपे, पडिणय कडजोगी वावि सेवण भइतो ।
एणे पुण तरमाणं, तमाहु मूलं धित्तो जम्हा ॥८४॥

(ततित्तं चि) ततियभेगो धित्तिसंपपणा धृतिसंयुक्तः संघ-
यणविरहितः अविवदा इति तरति । धित्तिसंपपणस्यात् ।
पुव्वजस्संसे कट्ठं । (एणे ति) एणे आयरिया पुण विवसेण
(तरमाणं ति) समर्थः, तदिति तदयभेगिण्णं, आहुतिगते उह-
यन्तः । कह्मा कारणा तरमाणं भणति-भवस्य मूलं धित्तो
जम्हा । कदं पुण दुविहसंघयणुत्तरो भवति ।

भएणति-

सामुदया संघयणे, धित्तो तु मांसस उवसमे होति ।
तह वि मती संघयणा, जा होति धित्तो न साहीणे ॥८५॥

णाम इति लुट्ठी मूलकम्मपगडी तस्स वायालीसुत्तरभएणउ
अट्ठमो संघयणभेगं । णाम, तस्स पुक्कवलुदया पुक्कवलसरीरम-
हयणं भवति । (धित्तं चि) धित्तिसंघयणे, माहो णाम-चउत्था
मूलकम्मपगडी, तस्स खस्रावसमा धित्तो भवति । विवसेअं
चरित्तमोहकवस्रावसमा । तन्ध विवसेअं । कसायच-
रित्तमोहणीयकवस्रावसमा । तन्ध विवसेअं अभ्रमाणो
कज्जति । जह वि विगणाणुत्तरो कारणानि, तहा वि मती
संघयणे सति विज्जमाणं संघयणे (जा इति) जारिया
होति धित्तो न सा संघयणोणी भवति । तम्हा तदयमनो अ-
तरमाणो, कइमेवणे पुणो तरमाण एव । गअं ततित्तो भेगो ।

इयाणि चउत्थो-

चरिमो परिणतकडजो-गिताए भइउण सव्वमो अतरो ।
रातीभचविज्जण-पोरिसिमादीहि जं तरति ॥८६॥

चरिमो चउत्थगो, संस पुव्वकम्म कट्ठं जा धित्तिसरीरसंघ-
यणविहणं कड पुण सव्वसं अतरो ण भवति ? उउत्ते- (राती-
भमेत्थादि) जं वस्राकारणाव एवमाह प्रत्यावयानं तरति,
तह्मा ण सव्वसं अतरा । गअं चउत्थो भेगो । गो अुरि-
सपरिसेवगो ।

इदाणि णपुसविगियधित्तियेवग भएणति-

पुरिमणपुंसा एमे-व होति एमेव होति इत्थीओ ।

खवरे पुण कण्णट्ठिना, इत्थीवगेणु काणव्वा ॥८७॥

णपुंसमा दुविहा-अंथियणपुंसमा य, पुरिमणपुंसमा य । इत्थिय-
पुंसमा अपक्वयणिउत्ता, जं ते पुरिमणपुंसमा अप्पण्डेव-
यिणे । उउत्तावियवियवयमनअंसाह उवहना । इमिसमा । देव-
सत्ता । एते जहा पुरिमा उह्मसमाविचउसु भेगसु कण्णट्ठिना-
दियकण्णट्ठिना चित्तिता तह्वे चित्तितेयवत्ता । इत्थियाअं वि एव
चव, गयनं जेमकाणव्या इत्थीव गजाति वगो नाम खं पक्कः ।
पडिसेवगो चि दारं गय नि० सु० १८० ।

यडाचयण वल्लय तदाह-

वेसकरणं पपणं, न होइ न इमज्जणं नल्लेकारो ।

साइज्जिएण मेवी, अणणुमएणं अमेवी उ ॥३०॥

३०० उ ३० । (ये माथा ' आदावगु ' शब्दं तृतीयतम
३३० पृष्ठे ३४, ३५, ३६)

परिसेवणा-प्रतिसेवना- श्री० । प्रतिसेवने इति प्रतिसेवना । आधाकर्मोपजननहेतुविशेषः, पि० । तत्र प्रथमतः प्रतिसेवना-स्वरूपं चक्ष्म्य, तत्राऽपि च आधाकर्म स्वयमानीयं लुङ् स आधाकर्मप्रतिसेवा प्रानीय च । केवलमिह ये परणोपनातमा-धाकर्म मुञ्जानत्य न कश्चिदपि इति मय्येते तन्मतां वक्तुनार्थं परणोपनातम्याऽऽधाकर्मयोगः । भोजनं प्रातिसेवनादपिमाह-

अश्लेषाऽऽहाकर्म, उवशीर्य असह चोदश्रं भण्ड ।

परहतेयेणारे, कथुतो जह न उज्झह ॥११४॥

एवं खु अहं मुद्धो, दोसो दैतस कूडउवमाए ।

समयत्यमजाखंतो, मूढो परिसेवणं कुणइ ॥११५॥

अथेत साधुना भक्ताऽऽहिकमाधाकर्म उनीतं शुद्धशुद्धादा-नीयं समापितं, तद् योऽऽहिन स प्रतिसेवनां करणीति सं-स्थः । स आधाकर्म मुञ्जानः कनाप्यपरेण साधुना भिम्माहो महे यच्च भवान् विज्ञाति संयतोऽऽधाकर्म मुञ्जानति चोद-नां शिञ्जिन्, सन् प्रयुत्तरं भणति-यथा न मे कश्चिदपि स्वयं प्रदणस्याभावः । इह नाम स्वयमाधाकर्म शुद्धीत्या लुङ् तस्य दपो, यस्तु परणोपनातं लुङ् तस्य न कश्चित् । तथा चाऽत्र दृष्टा-नां यथा-परहतेयेनाहारात् कपयश्च दृष्टान्, एवमहमप्याऽऽधाक-र्मनां ज्ञा, (सु) निश्चिनं शुद्ध यथा, पुनरेदतो, यथा परस्य स्वदुर्मेनाहारात्कार्पितः, एवं कृत्वा उपमया, अर्लीकन द-ष्टान्तेन, समयाय अगद्वयवनेनापिनपदम् ॥ " उज्झह आरं भो, पाणिपहा दोह तस्म नियमेण । पाणिपहे वयमंगो, वयमं-गे दुग्माह च ॥१॥ " इत्यादि रूपमजातानां उत एव मुद्धः प्रतिसे-वनं कुर्वन् । तदेवमुक्तं प्रतिसेवकस्य स्वरूपम् । पि० । प्रातिसे-वना प्रतिसेवना । मयमानुष्ठानात् प्रतीयसेवमानुष्ठानं, श्री-यः । प्रातिपद्यत्वे सेवना प्रतिसेवना । अकलसमाचरणं, वयं १ उ० । आरिष्वश्रवनायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रतिसेवनाभेदाः-

पडिसेवयो^१ य पडिसे-वणा य पडिसेवियव्ययं च ।

एरुमि तु पयामं, पत्तेयपल्लवणं वुळ्ळं ॥ ३७ ॥

प्रतिपिपे सेवने इति प्रातिपेवकः, प्रातिसेवनं क्रियाकारः । चः स तुल्यः । प्रतिसेवना अकलसमाचरणम् । प्रातिसेवितव्यम-कल्पनीयम् । एतेनां त्रयाणामपि पदानां त्रयेकं प्ररूपणं वक्ष्ये ।

प्रातिज्ञातमेव निवर्त्तयति-

परिसेवया^२ संवेतो, परिसेवण मूल उत्तरगुणे य ।

पडिसेवियव दव्वं, रुवि च सिया अरुवि च ॥३८॥

प्रातिसेवको नामाकल्पे सेवमानः, प्रतिसेवना अकलसमाच-रणम् । सा च द्विधा - (१) उत्तरगुणे य इति गुणशब्दः प्रत्ये-कमापि संवेतने । मूलगुणविषया, उत्तरगुणविषया च । यच्च कार्यं समाचर्यमाणं मूलगुणप्रतिज्ञाति, उत्तरगुणप्रतिज्ञाति वा तत्प्रति-ज्ञातव्यम् । तच्च द्वयं, पर्यायो वा । तत्र पर्यायो द्वयं एवान्तर्जु-ता विविक्तता, भेदाभावाद् इति च उ० ६ उ० ७ यम् । तथा चाऽऽद-द्वयं सच्च स्मात् कदाचिदपि आधाकर्मोपजानाऽऽधाकर्म वा विकल्पे, अक्षां वा आकाशाऽऽदि-तदपि हि सुखावाऽऽदिविषयतया प्रजाति कदाचिदप्रातिसेवनीयम्, इह प्रातिसेवनामन्तरं न प्राति-सेवकस्य निःकाः, नापि प्रातिसेवनीयस्य ।

६१

ततः प्रतिसेवनाया विज्ञापनः प्ररूपणमाह-

परिसेवणा उ भावो, सो पुण कुसलो य होज्जकुसलो वा ।

कुसलेण होइ कपो, अकुसलपरिणामयो दपो ॥३९॥

प्रातिसेवना द्विविधा-उपयुक्ता, भावकृता च । प्रातिसेवनाक्रि-यायाः कर्तृकर्ममयत्वात् तत्र या तस्य वस्तुनः प्रातिसेवयमानता सा द्रव्यकृता प्रतिसेवना । यस्तु जीवस्य तथा प्रातिसेवकत्वपरि-णामः सा जावकृता प्रातिसेवना, निव चंद्राह्या, परिणामानु-पत्तः प्रायश्चित्तविधिप्रवृत्तेः । तथा चाऽऽद- (परिसेवणा च जा-वो) प्रातिसेवना नाम, तुरवकारायां भिन्नकमश्च, भाव एव जीव-स्याप्यवसाय एव नात्या । स च भावो द्विधा-कुशलोऽऽशुल-श्च । तत्र कुशलो ज्ञानाऽऽदिकृपाऽऽकुशलोऽप्यवसायादिकृपाः, तत्र या कुशलेन परिणामेन बाधनस्तु प्रातिसेवना, सा कल्पः, पदैकदेश एव समुदायोगोचारात्कल्पविधयेन, कलिपका इति भावः । या गुणकुशलपरिणामतः प्रातिसेवना, सा दपो-दपंप्रतिसेव-ना, दपिका इत्यर्थः ।

अदः-कर्मणां त्रयाणामपि परस्परमेकत्वम्, अयस्ये वा । उच्यते-उभयमपि । कथामिच्छा आह-

नाशी न विद्या शाणं, नेयं पुण तेसज्जममं च ।

इय दोहमनाणत्तं, भइयं पुण मेवियव्वेण ॥४०॥

यथा ज्ञानं विद्या अन्तरेण ज्ञानं न जवति, ज्ञानपरिणामप-रिणतयैव कृति-व्यवधेयशभावोऽति । तयोर्ज्ञानज्ञानिनोरेक-त्वम् । (इय दोहमनाणत्तं) इति एवं ज्ञानिज्ञानगेन प्रकारेण द्वयोः प्रातिसेवकप्रातिसेवनयोरनातात्वमेकत्वं, प्रातिसेवनामन्तरे-ण प्रातिसेवकस्याऽप्यजायात् प्रातिसेवनापरिणामपरिणतात्वे च प्रातिसेवकत्वव्यवधेयप्रवृत्तेः । (नेयं पुण तेसज्जममं च इति) पुनः शब्दा विज्ञापयान्ते । स चासौ विशेषो यानयति-न ज्ञानज्ञा-निनोः परस्परमावहेयतायां सहाय एकाव्यक्तिनू द्वयं, तथा ज्ञान-ज्ञानिनोरन्यत्र तथाहि-यदा ज्ञानो ज्ञानमाऽऽलम्ब्य ज्ञानपरिणाम-परिणतस्तदा ज्ञानज्ञानिनोरेकत्वं, यदा चाऽऽलम्ब्य निरिच्छाया-याऽलम्ब्य ज्ञानपरिणामपरिणतस्तदा ज्ञानमात्रममं घटाऽऽदीनाम-न्यत्वात्, ज्ञानमात्रं यदाऽऽनिर्भाष्यैकऽऽदिकृपाऽऽदिकृपाऽऽलम्ब्य तदा ज्ञानहेतुयोरैकत्वम्, यदा तु स्वधर्मात् निरिच्छायाऽऽलम्ब्य तदाऽ-न्यत्वं घटाऽऽदीनां ज्ञानात् सूतासुक्ष्मतायां पृथग्दोशाऽऽदितया च निश्चयात् । (मइयं पुण मेवियव्वेण इति) अत्रापि इतीत्युच्यते । इति उच्यते प्रकारेण प्रातिसेवकप्रातिसेवनयोरनातात्वं भवेत् । इति पुनर्नातात्वं मेवित्वेन प्रातिसेवितव्येन, कदाचित्तानात्वं, कदाचित्तानात्वात्मित्यर्थः । तथाहि-यदा प्रातिसेवको हस्तकर्मो-ऽऽदि प्रातिसेवने तदा प्रातिसेवकप्रातिसेवनव्यवधेयत्वमित्यर्थः, यदा पुनः प्रथमतया कटिहाऽऽदिकृपायादनाऽऽदि प्रातिसेवने तदा नानात्वं कटिहाऽऽदिकृपायां माध्याः पृथगुत्पत्त्यात्प्रतिसे-वनात् यदा प्रातिसेवयमानता तदा सा प्रातिसेवितव्यत्वादनन्वयान् प्रातिसेवनाप्रातिसेवितव्ययोरैकत्वनातात्वात्वात् नापद्यते । अथ प्रातिसेवनाप्रातिसेवकस्याप्यवसायः, स तदि यदाऽऽलम्ब्यापादन-विषयस्तदा प्रातिसेवकत्वं, यदा तु बाह्यप्रादिप्रातिसेवनावि-षयः तदा नानात्वम्, उच्यते प्रातिसेवकत्वद्वयव्यापनम् ।

संप्रति याप्यकं मुद्धोत्तरगुणविषयत्वात् प्रातिसेवनाया द्विविध-

मूलं तडिमाविषयपुराद-

मूलगुण उत्तरगुणे, दुविहा पडिसेवणा समासेणं ।

हितानां सर्वप्रयत्नेन सर्वोऽऽप्तना स्वशक्यतन्त्रिकेण । अपि
शब्दो भिन्नकर्मः, यैव योजनीयः-यन्मानानामपि मध्ये कस्या-
ऽपि कर्मोद्भवप्रत्ययका कर्मोद्भवहेतुका विराधना भवेत् ।
आह-कर्मोद्भवप्रत्ययैव प्रतिसेवना कर्मोद्भवप्रत्ययिका, उताभ्यांऽ
पि काश्चात्प्रकारः प्रातिसेवनाया आह-तः उपयत-अस्तीति श्रूयः ।
तथा चाऽऽह-

अथा विदुः पडिसेवा, सा उ न कर्मोद्दण्ण जा जयतो ।

सा कर्मकल्पकरणी, दप्पाऽजयकम्मजणणी उ ॥४२॥

कर्मोद्भवहेतुका या प्रातिसेवना सा तावत्काऽऽस्येव, किं त्व-
न्याऽपि कर्मोद्भवहेतुकाया ध्यान्तरिकाऽपि प्रातिसेवा प्राति-
सेवनाऽस्मि । (सा व न कर्मोद्दण्ण नि) तुशब्दोऽऽप्यस्वे-
नानेकाधेयात् हेतौ । ततोऽयमर्थः-यतः साऽन्या प्रातिसेवना
न कर्मोद्भवेन कर्मोद्भवहेतुका, कर्मोद्भवहेतुकत्वे अ-यथा यो-
ग्यात् । सा च कारणं, तत्राऽपि यतनया दृष्टया । तत्र या
कारणे (जयतो ति) यतमानस्य प्रातिसेवना सा कर्मकल्प-
करणी-कर्मकृयः कियतेऽनयानि कर्मकृयकारिणी, कारणे अनेद ।
सा हि नाप्यशस्य मतः कर्मोद्भवहेतुका, किं तु स्वोक्तनी-
त्या कारणे यतनया यतमानस्य ततस्तथाऽऽज्ञाविराधनात्
सा कर्मकृयकारिणी । या पुनः प्रातिसेवना दण्णे, या च क-
ल्पोऽप्ययतनया सा कर्मजननी । तथा चाऽऽह-(रत्या जयक-
म्मजणणी उ) या दण्णे कारणेऽपि वायतमानस्य प्रातिसेवा क-
र्म जण्यते अतया कर्मजनी । तदेवं यतो दण्णे कल्पेऽपि वा-
यतनया प्रातिसेवना कर्मजननी । तत इदं सिद्धम्-

पडिसेवणा उ कम्मो-दण्ण कम्मपपि तन्निमित्ताण ।

अन्नान्नदण्डसिद्धी, केसि वीर्यकुराणं यं ॥ ४२ ॥

प्रातिसेवना कर्मोद्भवेन । किमुक्तं भवति ?-प्रातिसेवनाया हेतुः
कर्मोद्भवः कर्मोऽपि च तन्निमित्तक प्रातिसेवनानिमित्तकम् । क-
र्मणाऽपि हेतुः प्रातिसेवना इति ज्ञायः । एवं तेषां प्रातिसेव-
नाकर्मणामभ्योन्म्यं परस्परं हेतुसिद्धिः हेतुसाधनिकः ।
कथामिदं परस्परं हेतुसाधनसिद्धिरित्यत आह-बीजाङ्कुरयो-
रिव, माध्यायां द्विवेदेऽपि बहुवचनं प्राकृत्यात् । तथा
बीजमङ्कुरस्य हेतुरङ्कुरोऽपि च बीजस्य हेतुरित्यनयाः
परस्परं हेतुमायः, तथा कर्मप्रतिसेवनयोरपि ।

दिष्टा खलु पडिसेवा, सा उ कर्हं हुज पुच्छिण एव ।

भण्डं अंतोवस्सपरं, बाहिं व विपारामिच्छुं यं ॥ ४४ ॥

परस्य चक्षुरादिप्रत्यक्षतः स्वस्य स्वस्य-यत्नप्रयत्नेन दृष्टा
खलु प्रातिसेवा सा तु केवतः क भवेत् इति एवममुना प्रका-
रेण पृष्ठं सति भगवते उत्तरं दद्यते । अतः मध्ये उपाध्ये
उपाध्यस्य, बाहिंवा । वबाहिंवाऽऽदिषु विचारोऽऽदिनिमित्तं च-
हिर्निर्गमस्य, उपलक्षणमेतत् । तेषां कालतः प्रश्ने दिवा रात्रौ वा,
जानतः प्रश्ने दण्णे कल्पेन इत्यपि वक्तव्यमिति ।

पडिसेविर्दं दण्णेण, कण्णेण वा विअजयणा ए उ ।

न विअजइ वाधातो, कं बेलं होज जीवस्स ॥ ४४ ॥

दण्णेण कल्पेनाप्ययतनया प्रातिसेवितं मासिकाऽऽदिक्कमनीया-
रं प्राप्तेन संबन्धमुपगच्छता आलोच्यता प्रयोक्तव्या । एतच्च वि-
मर्त्यमर्थं, नाऽपि नैव ज्ञायते-कां बेलं कथं वां बलायां द्या-
वातो, 'जीव' प्राणधारणे, जीवने जीवन्तस्य, जीवितस्येत्यर्थः ।

व्याधानो भवेत् । अनालोचितं यद्विज्ञयते ततो दीर्घसंवा-
री भवति ।

तन् एव तदु भगवते-

तं न खमं खु पपातोऽं, सुद्धिमाव आसिं ससद्धेयं ।

आयारिपादमूले, गंतुसु समुद्धेरे सद्धे ॥ ४६ ॥

यस्माद्विहितः पतति जीविनस्य व्याधानः, अनालोचितं च
खलस्य दीर्घसंवारिता, तस्मात् (पपातो इति) अत्र दकार-
स्य लोपः प्राकृतस्यात् । प्रमादवशेन मशब्देनानिचारश-
ब्दयुक्तेन सुद्धेर्मप्यासितं न कर्मम् । खलु निश्चितं कृत्वा-
ऽऽचार्यपादमूले गन्ता आलोचनाविधानेन प्रायश्चित्तप्रतिप-
त्या शब्दमनीवारकत्वं समुद्धेरे विशोषयते ।

यस्मात्-

न हु सुअइ ससद्धो, जइ भणियं सासणे जिनवराणं ।

उद्धरियस्सवसद्धो, सुअइ जीवो धुपकिलेसो ॥४७॥

यथा भणितं जिनवराणां जगवतामर्हतां शान्ते तथा हा-
यते, जिनवचनतो हायते इत्यर्थः । (न हु) नैव, सशब्दोऽ-
तीचारशब्दपरकहितस्तपश्चरणाऽऽदिकं प्रचलनमपि कुर्वन् शु-
च्यति । " आर्वसुद्धिस्तं न वहुसु, गुणमर्हो तस्मिन् डाहः " इति
प्रति यचनात् । किं तद् ? उद्धृतसर्वमार्गस्य सन् तपश्चरणाऽऽदि
भावतो धुपकुरोऽप्यगमितसमस्तकर्मजालो जीवः शुच्यति मु-
क्ताऽऽस्मा भवतीति । ४७० ? ४७० २ प्रक० ।

प्रातिसेवकस्य प्रायश्चित्तम्-सीतो पुच्छति-एवं, पुण
पाच्छन्ति किं पुण परिसेविणो, अपारिसेविणो जइ परि-
सेविणो तो जुलं, अइ अपारिसेविणो तो सध्वे साहु
सपायच्छिक्का, सपायच्छिक्का यं वरणमजुलं, चरणा-
सुद्धो अयं अमाक्कां, विक्कादि णिरत्थया ।

गुरु भणइ-

तं अउपसंगदोसा, णिसेवतो होति शु तु असेविस ।

पडिसेवणं य सिद्धे, कत्तादि व सिद्धए तितयं ॥७२॥

तद्वति पूर्वप्रकृतार्थं आति अर्थः । प्रसङ्गो नाम-
भवशब्दानिदृष्टातिः । जस्स अपरिसेवेनस्स पच्छिन्तं
तस्सेसो अतिपसंगदोसो जयति । वयं पुण णिसे-
वतो इच्छामा णो अणिसेवत् ॥ अहवा-तं पच्छिन्नं,
अति अचच्छे, पसंगो पाणादिवायाऽऽदिषु, दूतिसिद्धिं जेण स
होसो, अतिपसंग एव होसो अतिपसंगदोसो, तेण अ-
तिपसंगदोसेण तुद्धे णिसेवति ति, आचरतोत्यर्थः ।
इति जयति, प्रायश्चित्तमिति वाक्यशेषः । न पडिसेदे, तु
अवधारणे, असेविस अणचरतः, तुल्यदोषधारणे अपरिसे-
वतो न भवत्येव, परिसेविणो विणिगच्छेवं भवति जो व
सो पडिसेवति सो य परिसेवगो, तस्मिन् सिद्धे परिसेवणा,
परिसेविनत्वं च सिद्धं भवति । स्थापयतिः कर्हं पुण परिसे-
वगसिद्धिं अं पडिसेवणा पडिसेविषयत्वा, च सिद्धी, एतत्
उक्तं भवति-कत्तादि व सिद्धन्ते ति तिनयं जो करति सो क-
त्ता, कत्ता आदो जेति ताणिमाणं कत्तादिणि । ताणि य क-
रणकज्जाणि जइ कत्तादि सिद्धे कत्ता करणं कज्जाणि सि-
द्धाणि जयति । कर्हं ? उच्यते-स कत्ता तद्वराणि पयसं कुंवा-
णो तदर्थं कज्जमजिण्णपायणि, इव ओयमं, एवं जइ प-
डिसेवणा पडिसेविषयत्वेण य पडिसेवगो जयति, तस्मिन्

कींशो नाणं वि सिद्धाणि । एवं लिङ्कोनं तितथं वि । तितथं
नाम परिमेषणाऽऽदि ।

तत्र चिम-

परिमेषवतो तु पडिमे-वणा य पडिसेवियव्वयं चेव ।

एतोसिं तिरहं वी, पनेय परुवण वोच्छं ॥ ७३ ॥

पनेयामिते-पुढा पुढा पमारमण काण पकवणं, स्वकपकथ-
ममित्थयः । सस कठं । ति० नू० १, ७० ।

परिमेषवता भणयते-

एवं परिमेषणीमचीओ पडिसेवगपरिमेषविषयणां वि
निहो । एवं नितु वि सिक्केमु चोदक आद-भगव । जहा
घमाऽऽदिबन्धवर्तितकालं कक्षाकरणकउत्तागममन्त्रं मिम-
ना हीसति, किंमिद पडिसेवगपरिमेषणापरिमेषविषयणा
जिषया भवति । पछवग आह-सिवा एगतं, मिय मय्थत्तं ।
कहं भवति-

गाणीं थ विणा गाणं, सेयं पुण तेसऽणमममं वा ।

इय दोहद अणाणनं, भइतं पुण सेवितव्वेणं ॥ ७४ ॥

ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानाण इति परिमेषे, चिन्ता श्रुत्या, अनाया-
दित्यर्थः । ज्ञायते अनेनेन ज्ञान, ज्ञानी ज्ञानमन्त्रेण न भवत्येव-
त्यर्थः । ज्ञायते इति ज्ञय, ज्ञानात्तत्पथे इत्यर्थः, पुण विसेमणं । किं
विसेमयति, ७३ तेषऽणमममं वा तेषामामिं ज्ञानिज्ञानयोः अ-
णाण, अभिमां, अपुरयमित्यर्थः । अभिं जिणं, पुरयमित्यर्थः, वा
पुरणं, समुपये वा । चायं आह-कहं । उच्यते-जया गाणीं गा-
णेण गाणादिनामं एउत्ताव चित्तानं, तदा निगहं वि एगत्तं थ-
मसऽऽदिबन्धवर्तितकालेण प्रसक्तं । अहवा मिम वा णय उव-
उत्तस्म उव्वेयाणा अणमं णेयं, अणुवउत्तस्म अण । एव दू-
ष्टान्ता इयाणं नियोजना-इय एवं (दोहदं नि) पाडिसेवगपाडिसे-
वणाणं गाणाभावा णाणत्तं, न णायत्तं अणाणत्तं, एगत्तमि-
ति युत भवति । मय्थं ज्ञेयं-सिय एगतं, मिय अणत्तं नि
युजं तति । पुण ति सहेऽणममममये, भावयत्तं गा-
म-तं उउत्तज्जि, तेण य सइ परिमेषवगपरिमेषणाणं य
एगतं भणयित्ते । कहं । उच्यते-जया ककस्मं करंति तदा
निगहं वि एगतं, जदा चोदिववपु पनेवानं परिमेषवानं
तदा अणत्तं । अदया ज परिमेषवानं पमारमणवत्तं
एगत्तं, जं पुण गां सेवति तस्मिं अराणिणत्तंओ अणत्तं ।
समाप्तनोऽमित्यर्थं पडिसेवगादि ततियमरुव्वम् विव्थरण-
मितं थि क्केयणाविण्णासो कज्जति । ति० नू० १ उ० । (दश-
विधा दर्मनिमित्तयना, चतुर्विधा निर्विधा कलियकारप्रतिमवना-
ववहारं शब्दे वचयते)

इदानीं पडिमेवगेति दार-

दपे मकारगमिंम य, दुविधा पडिमेवणा ममासेणं ।

एकेहा वि य दुविधा, भूचगुणे उत्तरगुणे य ॥ ८८ ॥

तन्त्र वयणं- 'पाडिमेवग मूल-उत्तरगुणे य सि' । सा पडि-
मेवणा दुविहा-दणं, मकारगमिंम य । दण इति ज्ञा अंग-
वायामज्जतं यम्माणादिकिरियं करंति शिकारमे स दणो ।
(मकारगमिंम य सि) गणदेवनाणि आहिकिआवत्तमाविजो-
मेसु य अमरमाणेनु पडिमेवति सा कयो । (समाप्तं) संखे-
ण । एकेहा वि सि बोधना । दणिया दुविहा कणिया दुमेणा,

दण्येणं जं पडिमेवति नं मूलगुणा वा उत्तरगुणा वा, कारणे
वि जं पडिमेवति तं पडिमेवियव्वं । नं विमं गाहापच्छदेण
गहियं । ति० नू० १ उ० । (पूर्वगताऽऽदि-तन्निपिद्धवस्तुनां सा-
धैर्यद्विधा प्रतिसेवा भवति तद्विधा प्रतिसेवा 'महमकारप-
डिसेवणा' शब्दे वचयते) (मूलगुणप्रतिमवनायाः सर्वोऽपि
विषयः 'मूलगुणपडिसेवणा' शब्दे वचयते)

इदानीं उत्तरगुणपडिसेवणा भरणति तं उत्तरगुणा पिंड-
विमोहादि अंगेगविहा, तथा पिंडे तावदणियं, कणियं च
पडिसेवणं भरणति ।

तथ दणिया इमेहि दारेहि अणुगोन्तव्वा-

पिंडे उगम उप्पा-यणंसेण संजोयणा पमाणं य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा पिंडणिउजुत्ती ॥ ४५६ ॥

एताए गाहाए वक्काणं विदेमणिमत्तं भणयति ।

पिंडस्म परुवणता, पच्छत्तं चेव जत्थ जं होति ।

आहारागेविसेजा, एकेकं अट्ट ठागाइ ॥ ४५७ ॥

पिंडस्म परुवणा असेमा जहा पिंडणिउजुत्तीए तदा का-
यव्वा, पच्छत्तं च जाथ जत्थ अयराहे जं जं जहा कपपेदि-
याए वक्कमाणं तदा दट्टव्वं आहाराणि । एस्म आहारपि-
ंडो एवं अट्टहि दारेहि वक्काणितां, एवं उवहीए सेज्जाए
एकेकं अट्ट उम्मादिदारा दट्टव्वा ।

" उवहिणं उगम उप्पा-यणंसेण संजोयणा पमाणं य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा पिंडणिउजुत्ती ॥ १ ॥

स-भाए उगम उप्पा-यणंसेण य संजोयणा पमाणं य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा पिंडणिउजुत्ती ॥ २ ॥ "

एस्म दणियापडिमेवणा गता ।

इदानीं कणिया भरणति-

अमिंवे ओमोदरिण, गयदट्टे भए व गेलसं ।

अ-छाण गेपण वा, कणिय नीमु वि जयणाए ॥ ४५८ ॥

अमिंवे उहायण अमिदट्टनं, ओमं दुमिअकं, गया वा
दुट्टो, बोहिगदिदरण वा गट्टा, गिलागस्म वा, अट्टाण-
पडिअणणा वा, गगगादिउवंगे वा दिता, (नीमु वि सि)
आहारउवहिमस्माजु (जयणाए इति) एगगहाणीए जाव चउ-
गमणं वि मेगहमाणाण कणिया पडिमेवणा भवन्तीत्यर्थः ।
बोदग आह-मूलगुणउत्तरगुणेषु पुत्रं पडिमेवो भणितो,
ततो पच्छा कारणं पडिमेवस्म अणुगा भणितो, तो जा
अणुगा सा कसंगा तेस सेवणिज्जा उत नेति ।

आरार्य आह-

कारणं पडिमेवा वि य, सावज्जा गिच्छए अकरणिज्जा ।

बहुसो विचारउत्ता, अथारणिजेसु अन्धेसु ॥ ४५९ ॥

कारणं अस्मिवाऽऽदी, तस्मिं अस्मिवाऽऽदिकारणं पत्ते जा
कारणपडिमेवा सा सावज्जा साम बोधामिका, सा गिच्छएण
अकरणिज्जा, गिच्छएणां गाम परमार्थः परमार्थो अकरणाया
सा, अविश्रुतात् किंसा । पुण अकरणपडिमेवणं जं आरारि-
णं भिदिण । बोदग आह-जा सा अणुगा पडिमेवा गिच्छ-
एण अकरणिज्जा तो तए अणुगं प्रति तेरथंसा प्राप्नोति ।
आचार्ये आह-गुनेरथंसा । कहं । भगवि-बहुसो पच्छदं । बहु-
सो अणुगसो विचारिता विचारउण अप्पवदुत्तं, आरारि-
णिजेसु अन्धेसु प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । अहवा धारिज्जंतोति

धारणिज्जा । के ते ? भसति-अथा, ते य शाण्डसेणवरिखा, तेसु अधारणिजेसु पत्तेसु अप्पयहुत्तं बहुसो विचारइत्ता प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । पुनरप्याह चोदकः-शाण्डकप्पियाए पडिसेवं अणुणाय अनेवंतस्स आणामंगो भवति ।

आचार्य आह-

जति वि य समसण्णाता, तव वि दोसो ण वज्जेण दिट्ठो ।
दृढधम्मता हु एव, शाभिक्खणिसेव सिद्ध्यता ॥४६०॥

जह वि अकप्पियपडिसेवणा अणुणता, तदा वि वज्जेण आणामंगदोसो न भवतीत्यर्थः । अणु भाय अपडिसेवंतस्स जं चान्त्यो गुणो दृढधम्मया पच्छजं ण य अभिक्खणिसेवण-दोसा भवति, ण य जीवेसु सिद्ध्यता भवति, तस्मा कप्पियपडिसेवा वि सहसा नेव णो पडिसेवेज्जा । सा पुण कनमेसु पडिसेवियवत्तं कप्पिया पडिसेवणा भवति ? भवति-गाहा-

जे सुत्ते अवराहा पडिकुट्ठा ओहओ य सुत्तये ।
कप्पति कप्पियपदे, मूलगुणे उत्तरगुणे य ॥४६१॥

"जे सुत्ते अवराहा पडिकुट्ठा" अस्य व्याख्या-
इत्यादि वायगंनं, सुत्तं ओहो तु पेठिया होति ।
विभिसुत्तं वा ओहो, जे वा ओहो समोतरति ॥ ४६२ ॥

"जे भिक्खु इत्यथकम्मं केरति, कर्त्तं वा सतिज्जति ।" एरं इत्यथकम्मसु नं भणयति । एवं सुत्तं आदि काउं जाव ए-गुणदीसदमस्स अंतं वायगानुत्तं, एतसु सुत्तसु जं पडि-मिद्ध । "ओहो य सुत्तये ति ।" अस्य व्याख्या ओहो वा-दिया होति । ओहो णि नीहंपडिया, तथ जे गाहासुत्तेण वा आश्रेण वा अथा पडिमहेति । अहवा-विहिस्सुं ओहो भण-ति, न च सामइयादि विविधसु नं भवति । तथ जे अथा पडि-मिद्धा । अहवा-जं वा ओहो समोतरद सो ओहो भवति । उ-स्सगो ओहो ति वुत्तं भवति । तथ सर्वं कालियसुत्तं ओशरति नं सर्वं ओहो भवति । एयमि ओहो जे अथा सु-त्तेण वा आश्रेण वा पडिकुट्ठा णिवारिया इत्यर्थः । ते कप्पति कप्पियापदे, अववायपदे इत्यर्थः । अथवा अववायपदेण ते मूलगुणा वा उत्तरगुणा वा । दण्णकप्पपडिसेवणं समामस्रां वक्खणं भवति ।

इदानीं संभया भरणंति । तस्य द्वयो ताव भणयि-

दण्ण अकप्प शिरालं-व विपत्ते अप्पसत्थे" वीमत्थे ।
अपरिच्छि अकडजेगी, अणुणतादी य शिस्संके ॥४६३॥
एवं गाहा समोयिज्जति । अहवाऽप्येव प्रकारेण वातारः-द-प्लिया कप्पिया पडिसेवणा भवति । अहव-अणुण प्रकारेण दण्ण-कप्पंलवणाविभागो भवति । नि०७० ३०० । ("वायम" ४६४ इत्यादि कट्टपविपया गाथा 'वय' शब्दे चतुर्थे मांसे २४४४ पृष्ठे गता) अकप्पो ति दारं-कायापच्छजं । काय ति पुटवादी ते अ-परिच्छिणाय गहणं केरति, तेषां वा कापदि इत्यथमत्तादी संस-द्धा, तेषां इत्यथमत्तादी अणुणपदि भिक्खुं गेहइति, जहा-उ-वडत्ता समसिद्धा स न कल्लेयादि, एत कप्पो भणयति । जं वा अणुणयेण आहारउवर्धवेज्जादी उपपादियं नं परिभुजं-तस्स अकप्पो भवति । अकप्पो गम्रां ।

"शिरालं भेति ।" अस्य व्याख्या-सालम्बसेवापरिज्ञाने सति

निरालम्बसेवनाऽवबोधो भवतीति कृत्वा सालम्बसेवा पूर्व व्याख्यायते-

संसारगड्डुपडितो, शाणाइ अवलंबितं समाह्वति ।

मोक्ख तदं जथ पुरिसो, वल्लिवित्तणेण विसमाओ ॥४६४॥

संसारो चउग्गतिआ, गड्डा खड्डा द्व्ये अगडादिभावं, सं-सार एव गड्डा संसारगड्डा, ताए पडितो शाणा अवलंबितं समुत्तरति । आदिग्गहणानां दंसेणवरिखा समाह्वति, तदं उत्तरतीत्यर्थः । (मोक्खो ति) कृत्स्नकर्मलयात् मोक्षः, तदं तीरं जहा जेण पगारंण (वांल ति) कोसंबवोल्हमादी, वियाणं णाम-असणं संघातो । अहवा-वलिनेव वियाणं, विन-एणत इति वियाणं, तेण वल्लिवित्तणेण जहा पुरिसो विस-माओ सर्वं समुत्तरति, तदा एणादि संसारगड्डानां मोक्ख-तदं उत्तरतीत्यर्थः ।

तणि नाणादीण अवलंबितं अकप्पियं पडिसेवति, जतो भजति-

शाणादी परिउट्ठो, ण भविस्समि मे अ सेवतो वितियं ।

तेसं पमंभण्डा, सालंबणिसेवणा एसा ॥४६६॥

शाण्डसेण वारत्ताण बुद्धो फानी ण भविस्समि म तां तनिं शाणादीणं संभण्डा, संभण्डा णाम गहणं गुणनं, अतो संवनादित्यर्थः । वितियं अववायपदे, तं सेवति । एसा साल-बसेवना भवतीत्यर्थः ।

णिक्कारणपडिसेवा, अपसत्थालंबणा य जा सेवा ।

अमुगेण वि आयरियं, को दोसो वा शिरालंबा ॥४६७॥

अकारणं चैव पडिसेवति एसा निरालंबा । अपसत्थं वा अलंयं काउं पडिसेवति, एसा वि शिरालंबा । किं पुण ते अपसत्थं अलंयं ? भरणं, अनुगंण वि आयरि-यं, अहं आयगमि को दोसो ति वायसिद्धेण अमिवति जहा गंडं गिलां वा परिपलंज मुट्ठसं, एवं विसणवसिध्थीसु दोसा । तथ कतो निरा, एवमादीया णितालंबसेवत्यर्थः ।

"णितालंबसेव ति गतं ।"

इदानीं विपत्ते ति दारं-

जं मेवितं तु वितियं, गेलपाइसु असंयंरतेण ।

हट्ठो वि पुणो नं चिय, वियत्तकिओ शिमेवेतो ॥४६८॥

जं वितियपदेण द्रववायपदेण शिंवितं गिलाणां-विकार-णेण अनंयं वा पुणं । तं चैव हट्ठो समन्यो विउयं सेवेतो वियत्तकिओ भवति । किंचं करणं जं, त्यक्तं कृत्यं येन स भ-वति त्यक्कृत्यं, त्यक्कारित्र इत्यर्थः "वियत्ते ति गतं ।"

"इयानि अत्रत्यं " ति दारं, अपसत्थमावेण पडिसे-वति ति वुत्तं भवति, जहा-

वलवन्नल्लहेतुं, फामुयमोइ वि होइ अपसत्थो ।

किं पुण जो अविमुद्धं, शिमेवेतं वसमादिट्ठा ॥ ४६९ ॥

वलं मम भविस्समि ति संवरसमादे आहारिनि, सीर-सत वा वण्णो भविस्समि ति य तानि पाणं करंति, वल-वण्णेहि कवे भवतीति एतायेवाऽऽहारयति । हेतुः कारण फा-सुगं गयजीवियं अवि अत्रत्यमावेण, किं संभावति ?, एतो वि ताव फासुगमोइ अवसत्थं अडिबो भवति, किं पुण प-

कञ्जं । असिमुञ्जं आहारं कम्मादीं ऋणो, आदिमहणान्तो
कचवशाश्चो धेयन्ति । अपर्यन्धन्ति गते ।

इदानीं धीमन्धन्ति दारं-

सेवंतो तु अकिञ्च, लोए लोउत्तरम्मि वि विरुद्धं ।

परपक्खे सपक्खे वा, वीमस्या सेवणमलज्जं ॥४७०॥

सेवंतो प्रतिसेवंतो अकिञ्च पाणाऽऽदि वायाऽऽदि । अइवा-
अकिञ्चं जं लोकाउत्तगविरुद्धं, तं पडिसेवंतो सपक्खपर-
पक्खान्तो ए लज्जति, सपक्खो सावगाऽऽदि, परपक्खो मि-
व्याट्ठयः । एसा वीसन्धनेवणा इत्यर्थः । वीसन्धन्ति गते ।

इदानीं अपरिच्छिद्यंति दारं-

अपरिच्छित्तुमाय वए, शिसवमाणे तु होति अपरिच्छं ।

तिगुणं जोगमकातुं, वितियासेवी अरुइजोगी ॥४७१॥

अपरिच्छित्तु पुच्छं । अपरिच्छित्तु अनालोच्य आयां ला-
भः, प्रतिसेवित्यर्थः व्ययो लज्जस्य प्रणयः, ते य आयस्य
अनालोचिने पडिसेवमाणस्य अपरिच्छवडिसेवणा भवती-
त्यर्थः । "अपरिच्छंति" गते । अरुइजोगिंति दारं-तिगुणं
पच्छं । तिञ्चि संवा तिञ्चि गुणञ्च तिगुणं, अनेअगतीनु
तिञ्चि वारा एसिण्ये संणिणित्तु जाना, नतियवाराण वि
ए लज्जति तदा चउत्तरगिवाडीए अणेमणिणं धेत्तव्वं : एवं
तिगुणं जोगं काउण, जोगो व्यापारः, विनियवाण एव
अणमणीयं वेणहति जो संस अरुइजोगी भवति । "अरुइ-
जोगिंति" गये । (अणानुनावि वि दारं अणानुनावि (र)
शब्दे प्रथ० भा० ३०६ पृष्ठं गतम्)

णिस्संकेति दारं-

करोणे भए य मेका करोणे कुब्बं ए संकइ कुतो वि ।

इहलोकास्स ए भायइ, परलोए वा भए एसा ॥४७२॥

संकणं संका अनिपेक्षाध्यवसायेत्यर्थः । निगमयमेको
निस्संको, निगमेत्यर्थः । सा य निस्संका दुविहा-करणे
भए य । सूत्रग आह-करणं क्रिया ते करिंते णिस्संको । भयं
णाम-अपायोद्वेगित्वं । संकंति । इह छुंदासंगभया णिगा-
रलोवा द्रष्टव्यः । कारणे णिस्संकताए वक्खणं करिंते । करोणे
कुब्बं ए संकेति कुतो वि ति । कुतो वि न कस्य विदुषो कंते-
त्यर्थः । भयणिस्संकार वक्खणं करिंते । इहलोकास्स पच्छं-
जं भए एसंति । एसा भए णिस्संकता इत्यर्थः । सेवं केउ ।
इदानीं एतासु दससु वि असुदमपडिसेवणान्मु पच्छं तं अइह-
मूलं दससु असुदं-सु जाण सोधिं च दससु मुदुदं ।

सुदमसुद्वदकोरे,

(दससु असुदं-सु ति) दससु वि एतेसु पदेसु दण्णादिणसु अ-
सुदयणसु मूलं भवतीत्यर्थः । अयथा-मूलं दससु, दससु दण्णा-
दिषु मूलं भवतीत्यर्थः । असुदं-सु एतेसु दण्णादिणसु दससु
असुदयणसु पडिसेविवज्जमणसु चारित्रमसुदं भवतीत्यर्थः ।
एतेसु चैव दससु दण्णादिषु मुदुदं चारित्रियमुदुदं जानीहा ।
कथं पुत्तेणं सुद्धासुदं भवतीति ? उत्तरं-वसंमानावसे-
मानवोचित्यर्थः । सुदमसुदं इति केति । किं सुदं, किञ्चि
असुदं । तेसि सुद्धासुदं मेलञ्चो वनिकरो भयणति ।

एत्थ वक्खणानुगाहा-

सालंबो सावज्जं, शिमेवने शाणुत्तपत्ते पच्छा ।

जं वा पमायसहिओ, एसा मीसा तु पडिसेवा ॥४७३॥

शाणुत्तपत्तिं आलंबणं अवलंबमाणो । सालंबो भण्णति, तं प-
सन्धमालंबणं अवलंबमाणो । सालंबो भण्णति । तं पसन्धमा-
लंबणं आलंबिऊण सावज्जं णिंभाविऊण शाणुत्तपत्तिं पच्छा,
सालंबपदं सुदं । सालंबिवान्वा अणानुनावी पदं असुदं, अयथा-
सापिबान्वा, एवं अणानु वि पदानं सुद्धासुद्धाण मीसा पडि-
सेवा भवतीत्यर्थः । जं वा अन्नतरपमाएण पडिसेवितं तं
पच्छाणुतावजुसस्य असुदसुदं भवति एसा मीसा पडिसे-
वा भवतीत्यर्थः ।

एसाए मीसाए पडिसेवणाए का आरोगेवा ? । भण्णति-
पण्ठं विदुं तु अण्णतरे ॥ ४७४ ॥

पण्ठं विदुं तु अण्णतरे । एसा एति वा एणवण एति वा वि-
नवण एति वा परवण एति वा पण्ठं । अण्ठो णाम-मीसवणा प-
डिसेवणा पच्छं । विदुं नाम-आनी । अण्णतरे ति मीसाए
डिसेवणा वि कण्णति, मीसाण्डंसेवणाए जं विदुं ते पाय-
च्छि तं एरुवयंतीत्यर्थः ।

अथवा दसगह वि पदान इमे पच्छन्तं-

दण्णेण होति लहुया, मेसा कांहेमि परिणते लहुओ ।

तन्मावपरिणतो पुण, जं मेवाति तं समाउज्जे ॥४७५॥

दण्णेण धावणसी को मिति परिणतं चउलहुया भवति । मे-
सा अरुणादिवा धेयन्ति, ते केमिंति परिणते मापलहु भव-
ति । एते परिणामणिक्करणं जने । पुण तन्मावपरिणता भव-
ति । तस्य भावस्तद्भावः, दण्णादिअण अण्यो ज्ञस्य प्रवे-
नमित्यर्थः । पुनर्विशेषणं, पुनर्भाहितप्रायश्चनादयं विशेषः ।
आयसं जमपवयणविगहणाण कल्लं पच्छि तं ददुवमिति ।

अहवा-मीसा पडिसेवणा इमा दसविहा भण्णतं-

दण्णपमादण्णभोगा, आतुरे आवतीनु नह चव ।

तिंतिणे सहमकारं, भय-पदोसा य वीमसा ॥४७६॥

दण्णपमादण्णभोगा, सहमकारो य पुच्छं भवति ।

सेसाणं छएहं पी, इमा विभासा तु विणेषा ॥४७७॥

दण्णे, पमादो, अण्णभोगा, सहमकारं य, एते इहेव आदीए
पुच्छं वणिष्णा भाणिया, तं सेसाणं विभासा अयेकयतम् ।

"आतुरंति" अयं व्याख्या-

पहमिवितियदुते वा धितो व जं मेवे आतुरा एसा ।

दण्णादिअभावे पुण, चतुविधा आवतीं हाति ॥४७८॥

पहमो खुतापरिणतो, वितिओ पिवासापरिणतो, वार्थो
जग्ग्यादिणा, एत्थ जयणाए पडिसेवमाणस्य सुद्धा परिसे-
वणा । अजयणाए तांएणपत्ते पच्छं तं भवति । "आवती-
सु य" । अयं व्याख्या-दण्णादिपच्छं हं । दण्णादि, आदिमहा-
तो सेनवालभावा धेयन्ति । दण्णेण कासुं दण्णेण लज्ज-
ति, सेसओ आद्वारा दण्णवणं ताण आवती, कालतो दुद्वि-
कवादिषु आवती, भावतो पुण गिलाणस्स आवती, एत्थ
जय एयाए चउद्विहाए आवतीण पडिसेवति तेष एसा
सुद्धा पडिसेवणा, अजयणाए तांएणपत्ते पच्छं तं भवति ।
"आवतीसु ति" गते दारं ।

"तिंतिणे ति" अयं व्याख्या-

दण्णे भावे तिंतिण, भयमभिओणेण सहमादी उ ।

कोहादी तु पदोसा, वीमसा सहमादीणं ॥४८०॥

पाप निनिशो दुविदो-द्वय भावे य । द्वयं ते वरुयदारुयं अ-
गिमादिभ्यं निडितिडेति । भावि आहारादिषु अलभ्यमाणेषु
निडितिडेति । अमरसि वा द्वयं लज्जे निडितिडेति । तिति-
शियन्तं दण्येषु कर्मण्युत्तमं पच्छिन्नं । कारणं यदयान्नु सुद्धो ।
"निनिशेतेति गते ।" "भरति ।" अस्य व्याख्या-भयमभियोग-
ण सीहमादी द्वितीयपादः । अग्निश्रोतो नाम-केशइ रायादि-
णा अभिउत्तो पथं देवेति, तद्वयाहंशयति सीहभयाद्वा वृक्ष-
मारुहः पथ सुद्धो अशासुताविनेषणं पच्छिन्नं भवति । "पदो-
म ति ।" अस्य व्याख्या-काहादी उ पञ्चमे तृतीयः पादः ।
कोधादिपठि कसाणसु पदोमेषु पडिसेवमाण्युत्तमं अमुद्धो
भवति, मूलं से पच्छिन्नं कसायणिएणसं वा । "पदोसे ति
गते ।" वीर्यसा सेहमादीणं ति चतुर्थः पादः । वीर्यसा प-
रीक्षा, सेहं परिक्रममाणेण सचिस्सगमणादिकिरिया कया
होञ्ज, किं सहहति, ए सहहति तो सुद्धो ।

अहवा इमे मीरियपडिसेवणापगारा-
देसच्चाई सव्वचाई, दुविधा पडिसेवणा मुणेयव्वा ।
अगुवीइ अगणुवीतो, सई च दुक्खुत्तं बहुमो वा ॥४२॥
चारित्तस्य देवं चयनीति देसचानां, सव्वं चयनीति स-
व्वचाई, एसा दुविदा पडिसेवणा समांणेषु गणयव्वा ।
अगुवीइ चित्तऊण गुणदोमं भवति, अगणुवीइ सहसा एव
पांडसेवति । सति ति । एगस्वि, दुक्खुत्तं दांवा, बहुमो
त्रिप्रभुति बहुत्तम ।

"देसच्चाइ ति" अस्य व्याख्या-
जेण ए पावति मूलं, गाणादीणं च जहि धरति किंचि ।
उत्तरगुणाववादे, देसच्चाएतरा सव्वा ॥ ४२ ॥
जेण अवरहिण पडिसेवति तेण मूलं पच्छिन्नं ए पावति,
सा देसच्चाणी पडिसेवणा । जेण वा अवरहिण पडिसे-
विनेषु एणइतेण वरिक्काए किंचि धरति सा हि देसच्चा-
णी पडिसेवणा । उत्तरगुणपडिसेवा वा देसच्चाई पडिसेव-
णा । (इतरा सव्वं ति) इतरा एव जाए मूलं पावति, एणा-
दीणं वा ए किंचि धरति, सा हि देसच्चाणी पडिसेवणा ।
मूलगुणपडिसेवा वा एसा देसमव्वच्चाणी पडिसेवणा
भवतीत्यर्थः ।

"अगुवीइ ति" अस्य व्याख्या-
जा तु अकारणसेवी, सा मुग्धा अगणुवीइतो हेति ।
अगुवीइ पुण श्रियया, अपज्जे काला सेवा ॥४३॥
पुव्वं जा अकारणतो पडिसेवा गुणदेसि अचित्तऊण सा
अगणुवीती, पडिसेवामाणतो एक्कमि देवा निडिं वा पर
अं वा पडिसेवति । "अगुवीइ ति" अस्य व्याख्या-अगुवी-
इ पुण पच्छिन्नं । अग्निवादीकारणे आत्मचराः अपरायत्ते-
त्यर्थः । सा पुण गुणदेसे विचित्तऊण जं जयणाए पडि-
वति, एस भ अगुवीती पडिसेवा भवतीत्यर्थः । भणिया-
मीसिया पडिसेवणा ।

इवांश कपियापडिसेवणाभिया भवति-
दंसणयाणचरिते, तवपयणसमितिगुचिहेतुं वा ।
साभिमयवच्छल्ले-ए वावि जयले गणस्सेव ॥४४॥
संघसाऽऽगरियस व, असुहस्स गिलाण बालुहुस्स ।

उद्यमिगचोरसावय-कंताए वा सती वसणे ॥ ४५ ॥
एताभ्रां दो दारगाहाभ्रां ।

दंसणयाणचरणा निमि वि एगगाहाए वक्खाणेति-
दंसणभावगाणं, सत्थाऽऽहृए सेवती जं तु ।

खानासु तत्थाणं, चरणेसण इथिदोसा य ॥ ४६ ॥

दंसणयमावगादीण सत्थाणं भिदिबिणिच्छियसंमति-
मादि गेरहंतो अन्धरमाणं जं अकपियं पडिसेवति ज-
यणाए तत्थ सो सुद्धो । चरणे ति । जत्थ जेने एसणादो-
सा इथिदोसा वा ततो खेताभ्रां चारिआधिया निर्गन्त-
व्यं ततो निग्गच्छमाणं जं किंचि अकपियं पडिसेवति जय-
णाए तत्थ सुद्धो ।

तवपयणे दो वि दारा एगगाहाए वक्खाणेति-

खेहो ति तवं काहं, कते विकिट्टे व लायतरणादी ।

अभिनादशाऽऽदि पवयण, विरहुस्स विउव्वया चैव ॥४७॥

तवं काहामि ति प्रताऽऽदि णेहं पिबेज्ज, कते वा विकिट्टे व-
पेण लायतरणादीए पिउज्ज । लाया णाम-वीरिया तम्मि-
उ भट्टे भुजिज्जा नाण नंदुल्लु पउज्जा कज्जति, नं लायत-
रणं भस्सति । नं विकिट्टे वपयणाए आहारकभिमं विउज्ज,
मा अग्नेण दोसेण दुव्वादिणा गंगां भवेज्ज । आदिगमहणानो
आमलगमकरादयो शुश्रूषन्, जयणाए मुद्धं । "तवयणे ति"
अस्य व्याख्या-अभिवाद्यं पच्छिन्नं । पवयणदुनाए किंचि प-
डिसेवतो सुद्धो, जहा कोति राया भवेज्ज, जहा धिज्जा-
तीयाणं अभिवायणं करेह, आदिगमहणानो अतो वा भे वि-
सयाभ्रां सोहहा । एत्थ पवयणदिउदुयाए पडिसेवतो सुद्धो ।
जहा विन्दु अणगारो, तेण कविण लइज्जोयणव्वमाणं वि-
गुत्थियं कवं, लवणा किल आलोडोती वल्लेण तेण । अ-
हवा-जहा एणेण राइणा साधवो भणित्ता-धिज्जाइयाण
पाएसु पडह, सो य अणुमट्टिमादीहं ण ठाति, ताहं संघस-
मवानो कतो । तत्थ भणियं जम्भ काइ पवयणुमावयस-
नी अथि, सो नं सावज्जे वा अनावज्जे वा पउज्ज ।
तत्थेणेण साहुणा भणियं-अहं प्रमुत्तामि, गतो संघो राइ-
णा समीवं, भणियां य राया, जति धिज्जाइयाणं अट्टेहि
पाएसु पडियव्वं तेसि मम वाने देहि, तेसि स्वयहं अहं
पाएसु पडामो, सो य एगेमगाए, तेण रगगा तेण ताहं कथं
संघो एगपासे टितो, सो अ अतिमयमाह कणवीरलयं
गइउण अभिमंतेऊण य तेसि धिज्जातीयाणं सुहायणदुणं
तं कणवीरलयं वेदणाऽऽगांणसु भमाडंति, तन्मयणदिव
तेसि सव्वेति धिज्जातीयाणं जिगाणं शिउइयाणि,
ततो सो साहं मट्टो रायाणं अंतियं अणति, दुग्गाम्भ ।
जति शट्टसि तो एवं ते सत्त्ववाइणं चुगणंमि, सो राया
भोतो संघस्स पाएसु पडितो उव्वेत्ता य । अग्नेण भणिते-
जहा सोति राया तत्थेव चुंगणतो । एवं पवयणं पडिसे-
वतो वि सुद्धो ।

"समिति ति" अस्य व्याख्या-

इरियं ए सोधइस्सं, चक्खुत्थितं किरिया तु इरियाए ।

खिवा वित्तिया ततिया, कपेणऽऽहोसेसिकाए ॥४८॥

विकलविकिस्वी इरियं ए सोहिस्सामीति काइं चक्खुत्थि-

मिच्छं किरियं करेज्जा । किया नाम-वैद्योपदेशान् औपधपानमित्यर्थः । एष पडिमेवणा इत्थित्वासमितिनिमित्तं । खित्ति-सादिआ होउं थितियाए भात्तासमितीए अलमत्ता तण्णसम-ण्डुताए किञ्चि आसत्तपाणं पडिमेवज्ज । तत्थि ति एवणा समिती, ताए अण्णसण्णज्जं पडिमेवज्ज, अज्जाणपडिवणं वा अज्जाणकण्यं वा पडिमेवज्ज । एत्तण्णदेसिस्सु वा इमसु संकटिएस्सु गेयहेज्ज ।

आदाणं चलहत्थो, पंचमिए काइभूपाऽऽदी ।

विगडाइ पणुअगुणे, वइ काए खित्तिचित्ताऽऽदी । ४८६॥

आयाणं ति आयाणणिक्खवसमिती गहिता, ताए चलहत्थो होउं किञ्चि पडिमेवज्ज । चलहत्थो णाम-कएण वाउणा गहिता, सो अण्णतो पमज्जति, अण्णतो णिक्खवं करंति, एसा पडिमेवणा तण्णसमण्डुता वा आसत्तपाणं पडिमेवज्ज । पंचमिए ति परिट्ठवणासमिती गहिता । ताए किञ्चि कानियभूमिए वज्जमाणा विराहेज्ज । आदिगहणत्तां सखाभूमिए वा संठविज्ज " नीए गुत्तिहेउं व ति " अस्य व्याख्या-विगडाइ पच्छदं । विगडं भज्जं, तं कारणे पडिमेवियत्तण पडिमेविएण मत्तया अगुत्तो भवेज्ज, वायाए वा अगुत्तो हेउंज्ज कायगुत्तिए वा अगुत्तो विवत्ति-सादिआ हवेउज्ज ।

भाहाभियवच्छेद्दुआ अणं वालवृहज्जवसाणा णवणरं दा-राणं एत्त गहाए वक्कमाणं कंति-

वच्छेद्धं असियमुंडो, अभिचारणिमित्तमादि कजेसु ।

आयरे ऽसाहु गिलाण, जेण समाधी जुयलए य ॥४८७॥ साहाभियवच्छेद्धं पदुख किञ्चि अकणं पडिमेवज्ज, जहा-अज्जवरसमिणा अनियमुंडो णिथार्यातो नथ किञ्चि अकण्य-यं । भायति "तदेवमज्जं धीरं" तिलोमा कंठः (कजेसु ति) कुलगणसंयककेसु समुत्पद्येसु अभिचारकं कायव्यं, अभिचारकं णाम-वसीकरणं, उचारणं वा गतो वसीकरणमे-तेण होमं कायव्यं । णिमित्तमादीणं वा पउत्तव्या । आ-दिग्रहणानो जुगज्जेमा आयरियस्स असाहसो गिलाणस्स य जेण समाधी तत्कतेव्यमिति वाक्यशेषम् । जुयलं वा जुयलं णाम-वालवृहता, ताणं चि जेण समाधी, तत्कतेव्यमिति । सीमा पच्छति-को अमह, कोमे वा जुयलं पडिमेवज्जं दि-कण्यं तस्मि वा जेण समाधी तं कारणे जुयला वेत्तुं दायव्य-मिति आर्याआ भवति-

णियदिक्खिताऽऽदि असह, जुयलं पुण कज्जदिक्खतं ।

पणगादी पुण जतणा, पाओग्गए सव्वेसि ॥४८८॥

णिधां राया, आदिगहणं जुयगमत्तं अमच्छवुराहिया य, एतं अजह पुग्गिमा भस्यं । ने कीम अमह । भस्य-अ-पंतपदीहि अभावित्तवान् । जुयलं वालवृहता, ते य कारणे दिक्खिता होज्जा । जहा वहरन्तामी अज्जदिक्खियपया य । जेण तस्मि समाधी भवति तं पाणगादि जयणाए धत्तव्यं । प्रायेण्यं नास-समाधिकारकं द्रव्यम् । सव्वेसि ति आर्याव्य-अनहुगिलाणसव्वुहाणं ति भसिये भवति । जयण, ए अल-अ-माणं पच्छा जाय आताकम्मण चि समाधानं कतं व्यमित्यर्थः । इदंति उक्थादीण वसण्णज्जवसाणां अदुसं दातणं एसागहाए वक्कमाणं कंति-

उदयगित्तेणसावय-भण्णु थंभणि पलाउं रुक्खं वा ।

कंतारे पलंवादी, वसणं पुण वाइ गीताऽऽदी ॥४८९॥

उदकवाहो पानीयसंयत्यर्थः । अग्निं ति, द्वाभिनिरावच्छे-तीयर्थः । चोरा दुविहा-उवकरणात्तराणं । सावण्ण वा उ-धितो सीहवग्गादिणा, अयं बोधिमाण समीपतो उपपन्नं । एतेति अमनं कारणे उपपन्नं इमे कारणे पडिमेवज्जं क-रेज्जा धंभणिचिज्जं मंतउणं थंभज्ज । विज्जाभावि वा पलायति, रोडन नश्यतीत्यर्थः । पलाउं वा अममत्था आन्तो वा सचित्तं रुक्खं दुग्धहेज्जा इत्यर्थः । चोरासावोविहाणु वा उवर्ग रोम करेज्ज । तथा रोमण अमनं पत्तिताणुदिदि-गणं पडिमेवज्ज, तथाऽप्यदेव इत्यर्थः । "कंतारे ति" अस्य व्याख्या-कंतारं पलंवादी । कंतारं नाम-अधानं, जथ भ-त्तापाणं ण लब्धति, तथा जयणाए कयलगमादी पलंवा ने-रहेज्ज । आदिमहाधो उदमादी वा, आवती चउत्तमादा दव्य-खेत्तकालमावावती, चउत्तनराए किञ्चि अकण्यं पडि-मेवज्ज तथा चिमुटो । "वसणं ति ।" अस्य व्याख्या-वसणं पुण वाइगीतादी । वसणं णाम तस्मि वसन्तीति वसणं तस्म वा वसं वट्ठतीति वसणं, सुअमत्था वा अममत्थापादाणं भण्णति, पुण अयथावत् । दाहये णाम-मज्जेतं कोटि पुव्वमा-विता धरेउं ण त्थंति, तस्म ते जयणाए अण्णेउं दिज्जति । गीता इति । कोटि चाणुऽऽदि दिक्खितो वा जणतो गीतो-माारं करेज्जा । आदिमहाधो पुव्वमाविता कोटि पकत्तं-पत्तादि मुहं पक्खवेज्जा ।

एतस्मात्तराऽऽगाहे, सदेसो साणचग्गणमालंयो ।

पडिमेवितुं कडाइ, होउ समत्था पमत्थेसु ॥ ४८९ ॥

एतदिति यदेतद्व्याख्यानं संमत्ताऽऽदि जाय वसणंति । एतेति अत्रतरे असाहकाराणं उपपत्ते पडिमेवज्जं ता पमत्थेसु भवति । सह संमत्तेण संमत्तं । कहां ३, थंभा-अदधानान्ति । अउं साणचग्गणाण सह देवणेण आलेयणं काउं पडिमेवज्जो । कहां पडिमेवज्जो?, उचंति (कडाइ ति) कडाइ नाम-कृतयतीति । तिमसु नो कसो थंभा अलंभि पणगाहणीतो भेगहति, न एयं पणगाहणीए जयणाए पडिमेवज्जं होति भवति, सम-त्था ति पमु ति वुलं भवति । यो य पमु गीतार्याव्यात भवति, केसु?, उचंते-वसत्थेसु, पक्खा तिथ्यहराणुण जा जे कार-णा, प्रत्युपेक्षादिका इत्यर्थः । अउथापि सम-था पमत्थेसु । गीकथत्तणतो समत्था भवति, अगीशो समत्थां ज भवति पमत्थेसु, ति-धकाराणुसा, तेषां व्यर्थः ।

एसा उदयिया क-प्पिया य पडिमेवणा समासेणं ।

कहिया गुत्तत्थो पे-दियाए देओन वा कस्स ॥४९०॥

एसा दयिया कप्पिया पडिमेवणा समासेणं संखेवेज्जं कहिता इत्यर्थः ति० चु० १ उ० । (मात्तिकाऽऽदिप्राग्यध-त्तस्थानं प्रतिनेवव्याऽऽलोचयेत् इत्यादि प्राग्यधत्तस्थानि "पच्छित्तं" शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६६ पृष्ठे गतानि) ।

साप्रतं प्रतिनेवतास्यकपं चनुयंभदं व्याखित्तामुगार्था-त्तराहेमाह-

आमेवइ विरसावो, आर्यकुवसमग्गमे (३) (६६) ।

अनिवर्त, सम्यक् भवति पां पालयति स्थिरभातो नि प्रकल्प-मना, आनन्दो, उवरा दिग्गहा, उपसर्गो दिव्यमानुसंतेयता-निकाऽऽमयंवेदनीयभेदाच्चतुर्भेदाः । य० १०००, अवि० १, क्लृ० १

पडिसेवणाकप्य-प्रतिसेवनाकप्य-पुं० । शुद्धाशुद्धप्रतिसेवना-
सामाचार्यार्थः, पं० भा० ।

इयस्मिं पडिसेवणाकप्यो, तत्थ गाहा-

बोच्छं पडिसेवणाए कपं तु ।

जारिसयं सेविज्जति, सुद्धमसुद्धं समासेण ॥

गहण-पडिसेवणाए, शिन्वाघाते तदेव बाघाते ।

बाघाते दुयगहणं, शिन्वाघाते तियगहणं ॥

पडिसेवणा उ दुविहा, गहणे परिभुंजणे य शायव्वा ।

एकेका वि य दुविहा, शिन्वाघाते य बाघाते ॥

बाघानिमं च सुद्धं, गेहहति असुद्धं च एतदुयगहणं ।

परिभुंजती वि एवं, शिन्वाघातामि बोच्छामि ॥

उगमादीं सुद्धं गेहहति, परिभुंजती य तियमेत्तं ।

अह को पुण बाघातो ? एरुव्वा तस्सिमा होति ॥

अस्मिने, ओपोदरिपे, रायदुहे, भए व आगोढ ।

उक्कायदुग्गमुवादा-य बाघाते शिन्वाघाते य ॥

सुद्धमसुद्धं वा जहिं, अहवा सच्चिचमीसगं वा वि ।

एत्तंसि दोसहं तु, बाघाते गहण-भोगो य ॥

निन्वाघाए उरह वि, अच्चिताणं तु गहणं ।

कायाणं गहियस्स य, परिभोगो तस्स होति कायव्वो ॥

परिभोगं बाघातो, गहिते पच्छा तु होज्ज तं शानं ।

जह अहाकम्मं ती, ताहे य तयं न परिभुंजं ।

बाघाते सेवेतो, अकिच्चमेयं नि चित्ते साह ।

होति तहा शिज्जरओ, नो पुण इण्णो समायरति ॥

पूजारमपडिबदो, ओसमाणं च अणुयत्तीए ।

चरणकरणं शिगुहति, तं जाण अणुणित्तयं समणं ॥

पूजारसेहेउं वा, वेत्ती जह किच्चमेव एयं तु ।

मासेण देहिन्ति पुणो, जह एसो अकिच्चकारि चि ॥

अहवा उससाणं, तु आणुयत्ती य पेत्तिको दोसो ।

आहाकम्मादीसुं, शवरं या कीरतु सयं तु ॥

तो गृहति चरणादी, एवं तुच्छं लु तस्स सामणं ।

तम्हा तु य स्वेज्जा, सुद्धं मगं तुपकिंचरणं ॥

शिस्साए पदं पीहिति, अएणत्थ विहरतं य रोएति ।

तं जाण मंदधम्मं, इहलोगमवेसणं समणं ॥

अहवा उम्मगो खलु, निस्साणं तं तु पीहए जो तु ।

तस्स तु च्छेदसुत्तयं, श कहे दोसा एमे तहियं ॥

पंचमहव्वय (त) भेदो, उक्कायवहो य तेण उणुणाओ ।

सुहसीलवियत्ताणं, कहे य जो पयणरहस्सं ॥

पडिसेवकप्य एसो ॥ पं० भा० ५ कएप ।

‘गहणपडिसेवणा’ पडिसेवणा पुण दुविहा गहणे य भवह,
परिभुंजणे य पडिसेवणा भवह; एकेका दुविहा-निन्वाघाए य,
बाघाए य । बाघाए दुविहं पि गेहहन्ति अतिवाहस्मि सुद्धं च
६३

असुद्धं च । निन्वाघाए निविहं पि सुद्धं गेहहन्ति आहाराह ।

उगमादीहं तिहिं असुद्धं पि कयाह गेहहन्ति । को य पुण

बाघाओ जथ असुद्धं वेप्पह ? । गाहा-‘असिंवे ओमो’

असिंवाहसु कारणेसु उक्काओ उप्पायणं पि करह, किमु-

कत्तं भवति-उक्कायमुप्पायणं ति । सच्चित्तमीसयाणं वा वा-

घाए गहणं । निन्वाघाए पुण अचित्ताणं उरहं पि कायाणं

गहणं जंशियाभुडियाहसु कुल-गायाहकज्जेणं, न पुण पडि-

सेवनेण करिज्जं करेमि सि चित्तेयव्वं । कुल-गण-सेव-वेहय-

विणासाहसु कारणेसु, नाण-दरिस्सण-चरिस्सट्ठा वा पडिसेव-

माणा सुद्धा जयणए । गाहा-‘पुय-रस’ काह मंदधम्मो

प्यामकार्हेउं किच्चमेयं नि भासह, रसहेउं वा मासे पुणो

न दाहेति, अहवा उससाण अणुयत्ती पमएह-को दोसो?

आहाकम्मासु उम्मगपडिचको सि सो दट्ठवो, उम्मगो ना-

म नाणवहस्सिओ चरणाह निगृहह । गाहा-‘निस्साणपयं,

सिद्धमेव । पंचमहव्वयभेओ उक्कायवहो य तेण उणुणाओ ।

गाहा । एम पडिसेवणा(कप्यो) पं० च० ५ कएप ।

पडिसेवणाकुसील-प्रतिसेवनाकुसील-पुं० । “सम्यगागारधन-

विपरिणा प्रणिगता वाऽऽभियना प्रतिसेवना, सा पच्चसु

ज्ञानादिषु येणं ते प्रतिसेवनाकुसीलाः । स्था० ५ टा० ३

उ० । असम्यगागारधनाकुसील, भ० २५ श० ६ उ० ।

पडिसेवणापापच्छित्त-प्रतिसेवनाप्रायश्चित्त-न० । प्रायश्चित्त-

भेदे, स्था० ५ टा० १ उ० । (प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तं ‘पच्छि-

त्त’ शब्द-उत्सिञ्चव भागे १३५ पृष्ठे गतम्)

पडिसेविशिज्ज-प्रतिसेवनीय-त्रि० । प्रतिसेवनाधिपये, तच्च

प्रतपदकादीन्यष्टादश स्थानानि । तद्यथा-“ययङ्गं कायङ्ग-

कं, अकप्यं गिहभायणं । पलियं-सिस्सिज्जा य, सिस्साणं

साहवज्जणं” जीत० ।

पडिसेवा-प्रतिसेवा-ली० । प्रतिसेवनं प्रतिसेवा-संयमानुष्ठा-

नविरुद्धाचरणं, ध० ३ अधि० ।

पडिमेवि-प्रतिसेविन्-त्रि० । अवश्यं प्रतिसेवके, ग० २ अ-

धि० । (मूलगुणप्रतिसेवया चारित्रभंश इति मूलगुणप्रतिसे-

वी न वयदा इति कृतिकर्मधिकारे, कृतिकर्मधिकारअ

तनीयभागे ४०६-४२५ पृष्ठे गतः)

पडिसेवित्त-प्रतिसेवितु-त्रि० । सावद्यप्रतिसेवके, स्था० ७ टा० १

पडिसेविय-प्रतिसेवित-त्रि० । श्रेयुनादौ प्रतिसेवाकर्मणि, क-

ल्प० १ अधि० ६ क्षण ।

पडिसेवियव्व-प्रतिसेवितव्व-त्रि० । प्रतिसेवनाकर्मणि, व्य०

१ उ० । (तच्चतुर्विधं ‘पडिसेवणा’ शब्दे दर्शितम्)

पडिसेह-प्रतिपेध-पुं० । निराकरणे, सूत्र० २ शु० ५ अ० । वृ०

पं० च० । निवर्तने, शा० १ शु० ८ अ० ।

पडिसेहम्मि तु छकं (५) ॥

प्रतिपेधे प्रतिपेधविषयं पदकं नाम-स्थापना-द्रव्य-सैत्र-

काल-भाव-सङ्घाणं निक्षेपणीयम् । तत्र नाशः प्रतिपेधो-न

वक्रव्यममुकं नामेतिलक्षणः । यथा-

“अज्जए य पज्जए वा, वि (व ?) प्पो बुल्लपिउ सि य ।

माउला मायण्डिज सि, पुसा ननुणिय सि य ॥ १ ॥

हे हो हल सि अजे सि, मडा सामि य गमियः ।

हेल्लो लवसु म ? सि, पुरिस्सं ते च मा लवे ॥ २ ॥ "

इत्यादि । स्थापना, आकारो, मूर्तिरिति पर्यायाः । तस्याः प्रतिषेधो यथा—“ विनहं पि तहा सुस्सं, जो तहा भासए नरो । सो वि ता पुढो पावे-ण कि पुण जो मुस्सं वए ॥ ” द्रव्यप्रतिषेधो-शरीर-अव्ययशरीरत्वनिरिकः पुनरयम्—“ नो कप्पइ निग्गंथाए वा, निग्गंथाए वा आमे, ताल-पल्लवे, अग्निंसे पडिगाहिस्सए ” सि । क्षेत्रप्रतिषेधो यथा—“ नो कप्पइ निग्गंथाए वा निग्गंथाए वा अद्दत्तणमणए एत्तए ” कालप्रतिषेधो यथा—“ अत्थं गयमि आरक्खे, पुरन्था य अणुणया आहारमइयं सव्वं मणसा वि न पत्थए ” भावप्रतिषेधः-औ-दधिकभावनिवारणरूपो यथा—“ कीहं मायं च मायं च, लोमं च पाववहणं, वमे चचारि दोस्से उ इच्छंतेो हिय-मण्णो ” इत्यादि वृ० १ उ० २ प्र० । विपक्षप्रतिषेधेन-अनुमानवाक्यस्य दशमेऽवयवे, दश० १ अ० ।

प्रतिषेधं प्रकटयन्ति—

प्रतिषेधोऽमदंशः ॥ ५७ ॥

तादृशस्यैव वस्तुनो योऽयमसदृशोऽभावस्वभावः, स प्रतिषेध इति गीयते ॥ ५७ ॥

अस्यैव प्रकारानाहुः—

स चतुर्धा-प्रभाभावः, प्रध्वंसाभावः, इतरेतराभावः, अत्यन्ताभावश्च ॥ ५८ ॥

प्राक् पूर्वं वस्तुपक्षेतरभावः, प्रध्वंसश्चासावभावश्च, इतरेतरस्मिन्नभावः, अत्यन्तं सर्वदाऽभावः । विधिप्रकारस्तु प्राक्तेनैवोच्यते, अतः सूत्रकृद्भिरपि नाभिधृते, रत्ना० ३ परि० । प्रतिषिध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः । वक्ष्ये ।

पडिसेहे उ अकारो, मकारो नो अ तह नकारो ।

अतभावदुविहकाले, देसे संजोगमाइसु अ ॥ ११ ॥

प्रतिषिध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः, कां ? वर्णः, स चतुर्धा-अकारः, मकारः, नकारः, तथा नकारश्च । तत्र अकारस्तद्भावप्रतिषेधं करोति, मकारः पुनर्द्विविधकालविषयं प्रतिषेधम्, तथा-प्रत्युत्पन्नविषयम्, अनागतविषयं च । नकारो देशप्रतिषेधम् । नकारः पुनः संयोगादिविषयं संयोग-समवाय-सामान्य-विशेषचतुष्टयप्रतिषेधं करोति । वृ० १ उ० २ प्र० । वितथावरणे अ० ७० १ अ० । उत्सर्गावस्थायामाज्ञायाम्, “ पडिसेहो शास जा आणउत्सर्गावस्थावरणं च सूत्रमित्यर्थः ” नि० ७० २० उ० ।

पडिसोयगमणया-प्रतिश्रोतोगमनता-स्त्री० । प्रतिश्रोतया गमनं प्रतिश्रोतोगमनं तद्भावस्तथा । प्रबाहप्रतिकूल्ये, म० ६ श० ३३ उ० ।

पडिसोयचारि-प्रतिश्रोतचारिन्-त्रि० । दूरदास्य प्रतिश्रयाभिः मुखचारिणि, स्था० ६ डा० ३ उ० । नद्यादिप्रवाहविपरीतगमिनि, स्था० ६ डा० ४ उ० ।

पडिमोयाणुग-प्रतिश्रोतोऽनुग-त्रि० । प्रतिश्रोतोऽनुगच्छति यः स प्रतिश्रोतोऽनुगः । प्रतिलोभगामिनि, डा० १६ डा० १ ।

पडिस्सय-प्रतिश्रय-पुं० । प्रतिश्रयते साधुभिरिति प्रतिश्रयः । वसन्तौ, वृ० २ उ० । “ पडिस्सए डाडण्ण पच्छा आगतो ” अ० म० १ अ० ।

पडिस्सुय-प्रतिश्रुत-त्रि० । अश्रुपणते, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रतिज्ञाते, स्था० १० डा० । प्रतिशब्दे, ज्ञा० १ ध्रु० ५ अ० । ति० ७० ।

पडिस्सुया-प्रतिश्रुता-स्त्री० । प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाता इति या सा प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीपतिधन्यकस्येव । प्रमन्याभेदे, स्था० १० डा० ।

पडिहत्थ-त्रि० । देशी-प्रतिपूर्णे, जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । अतिरेकिते अतिप्रसूते, “ पडिहत्था अतिरेकितता अतिप्रसूता ” इत्यर्थः । जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । ६० ना० ।

पडिहय-प्रतिहत-त्रि० । निराकृते, औ० । प्रतिस्फालिते, आ० म० १ अ० । प्रस्वलिते, औ० । म० । प्रतिस्वलिते, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रतिगंधिते, ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । अनु० । विस्त्रिते, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० ।

पडिहयपच्चकवायपावकम्म-प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मन्-त्रि० । “ प्रतिहन् स्थिति-हासतो ग्रन्थिभेदेन, प्रत्याख्यातं हेत्वभावात्तः पुनर्द्विजन्मावेन, पापं ज्ञानावरणायादि येन स तथाविधः ” । पापकर्मप्रत्याख्यानवति, दश० ४ अ० । पा० ।

पडिहरन् प्रतिहरन्-त्रि० । धातुनामधेयान्तरेऽपि वृत्तेः पुनः पूर्वमात्र इत्यर्थः, प्रा० ४ पाद ।

पडिहा-प्रतिभा-स्त्री० । नवनवोन्मेषशालिन्यां प्रज्ञायाम्, “ प्रज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मता ” वाच० ।

पडिहाणव-प्रतिभानवत्-त्रि० । प्रतिभानमौपगच्छिकादिबुद्धिगुणमन्वितत्वेनोत्पन्नप्रतिभन्वं विद्यते यस्याऽस्ती प्रतिभानवात् । अपरेणाऽऽक्षिप्तत्वेऽनन्तरमुत्तरदानसमयं, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० । उत्पन्नप्रतिभे, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । उत्पन्नबुद्धौ, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० ।

पडिहार-प्रतिहार-पुं० । नियुक्तपुरुषे, प्रतिहार इव प्रतिहारः । सुरपतिनियुक्ते देवे, प्रव० ३८ द्वारा ।

पडिहारय-प्रतिहारक-त्रि० । सर्वदोषविप्रमुक्ते, “ अण्डं जाव संतारणं लडुयं पडिहारयं णं अहावडं ” आचा० २ ध्रु० १ सू० २ अ० ३ उ० ।

पडिहारी-प्रतिहारी-स्त्री० । प्रतिहारेऽप्रहारे दण्डकहस्ता तिष्ठति या सा तथा । द्वारपालिकायाम्, वृ० १ उ० ३ प्र० । आ० म० ।

पडीण-प्रतीचीन-त्रि० । अपरविभागे, आचा० १ ध्रु० १ सू० १ अ० २ उ० । पश्चिम इत्यर्थः, “ पारीणपडीणायया ” प्राचीनं पूर्वतः, प्रतीचीनं पश्चिमतः, आयता दीर्घा प्राचीनप्रतीचीनयता । स० ६००० सम० ।

पडीणवाय प्रतीचीनवात-पुं० । वायुकायभेदे, स्था० ७ डा० ।

पडु (अ)-पडु (क)-त्रि० । वृत्ते, स्था० ८ डा० । रा० । सूत्र० । पं० व० । “ पडुपयण्डियच्चलियच्चवलपागडतरंगं तसंगलोहवर्माणसोमंनमिन्मलुङ्गडउम्मीसहसं चथावमाणावनियसमासुरतराभिरामं ” कल्प० १ अत्रि० ३ सूत्र ।

पटुच्च-प्रतीत्य-अर्थः । आश्रित्य इत्यर्थे, सूत्रं १ ध्रु० ७ अ० । सम्म० । दशा० । स्था० । सूत्रं । पटुच्च स्ति पत्यु लि वा, अहिकिच्च स्ति वा एगडा । आ० चू० १ अ० । आत्वा० । स्था० । उत्त० । अतु० । प्रतीत्य प्रकृत्य आधिक्य इत्यर्थे, अतु० ।

पटुच्चकरण-प्रतीत्यकरण-न० । किञ्चित्प्रतीत्य किञ्चित्करणे, “ एतेष्व कमां नियमा, छुञ्जे लेवे य भूमिकम्मे य । ते-सालचाउसाल, पटुच्च करणं जह निस्सा ॥ ” “ यथा विशालगृहं कर्तुकामः साधून् प्रतीत्य चतुःशालं करोति । ” सू० १ उ० २ प्रक० ।

पटुच्चभक्तिवय-प्रतीत्यप्रसूत-न० । अङ्गुल्या गृहीत्वा तैलेन वा, घृतेन प्रक्षिते, पं० व० २ द्वार ।

पटुच्चवयस्य-प्रतीत्यवचन-न० । समीक्षितार्थवचने, “ प्रतीत्यवचने समीक्षितार्थवचने सर्वेष्ववचनमित्यर्थः ” सम्म० ३ कागड ।

पटुच्चसत्त्व-प्रतीत्यसत्य-न० । प्रतीत्याऽऽश्रित्य वस्त्वन्तरं सत्यं प्रतीत्यसत्यम् । सत्यभेदे, प्रश्ना० ११ पद । यथा अनामिका कनिष्ठिकां प्रतीत्य दीर्घेषुच्यते; सैव प्रथमां प्रतीत्य न्हस्वेति । प्रश्न० २ सम्म० द्वार ।

सच्चा शं भेते ! भासापज्जितिया कतिविहा पम्पत्ता ? । गायमा ! दसविहा पम्पत्ता, तं जहा—जणवयसच्चा, स-मुदितसच्चा, ठवसासच्चा, नामसच्चा, रुवसच्चा, पटु-चवसच्चा, ववहागसच्चा, भावसच्चा, जोगसच्चा, उव-मसच्चा ।

(‘ पटुच्चसत्त्वं ’ स्ति) प्रतीत्याऽऽश्रित्य वस्त्वन्तरं सत्या प्रतीत्यसत्या । यथा अनामिकायाः कनिष्ठामधिकृत्य दीर्घत्वम्, मध्यमामधिकृत्य न्हस्वत्वम् । न च बाध्यं कथमेकस्या न्हस्वत्वं दीर्घत्वं च तत्त्विकं परस्परविरोधादिति । यतो (?) भिन्नमित्यन्ते परस्परविरोधाभास एव । यदि कनिष्ठां मध्यमां वा एकामङ्गुलिमङ्गुलिकृत्य न्हस्वत्वं दीर्घत्वं च प्रतिपाद्येत् ततो विरोधः संभवेत्, एकनिमित्त-परस्परविरोधकार्यद्वयसंभवात् । यदा त्वेकामधिकृत्य न्हस्वत्वम्, अपरामधिकृत्य दीर्घत्वं, तदा सत्त्वाऽस्त्यवयोरपि भिन्नमित्यन्तापरस्परमर्थिराधः । अथ यदि तात्त्विकं न्हस्व-दीर्घत्वं, तत् श्रुत्युक्त-वक्तव्ये इव कस्मात्ते परस्परपक्षे न प्रतिपासेते ? । तस्मात्परिभाषिकत्वात् काल्पनिकं हेम इति । तदुक्तम् । द्विविधा हि वस्तुनां धर्माः-सहकारिव्यङ्ग्यरूपाः, इतरे च । तत्र ये सहकारिव्यङ्ग्यरूपास्ते सहकारिसम्पर्केशाश्रयतीतिपथमायान्ति, यथा पृथिव्यां जलसम्पर्कतो गन्धः । इतरे स्वैयमेवापि, यथा कर्पूरादिगन्धः ? । न्हस्वत्व-दीर्घत्वे अपि च सहकारिव्यङ्ग्यरूपे, ततस्ते न सहकारिव्यङ्ग्यमासह्याभिव्यक्तिमायात इत्यदोषः, प्रश्ना० ११ पद ।

पटुपट्टहाड्य-पटुपट्टहादित-न० । पटुपट्टहस्य महति शब्दे, करण० १ अर्थि० १ क्षण० ।

पटुपवनाहय-पटुपवनाहत-वि० । अमन्वेन पवनेनाऽऽस्का-लिते, कलप० १ अर्थि० ३ क्षण ।

पटुपक्ष-प्रत्युत्पन्न-वि० । प्रति सामान्यमुत्पन्नं प्रत्युत्पन्नम् । व-समाने, आ० म० १ अ० । पा० । स्था० । वसमानकालभावि-नि, आत्वा० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । भ० । ज० । अतु० । वर्त-मानकालीने, भ० ८ श० ४ उ० । वार्त्तमानिके, स्था० १० डा० ।

पटुपक्षगोदं-प्रत्युत्पन्नान्दि (न) -पुं० । प्रत्युत्पन्नं ल-ब्धेन वस्त्र-शिष्यादिना, प्रत्युत्पन्नो वा जातः सन् शिष्या-ऽऽचार्यादिरूपेण नन्दीति यः स प्रत्युत्पन्नान्दी, नन्दनं नन्दि-रानन्दः, प्रत्युत्पन्नेन नन्दिर्वस्य स प्रत्युत्पन्नान्दिः । वसमान-नन्दिर्न, स्था० ४ डा० २ उ० ।

पटुपक्षगोदोस प्रत्युत्पन्नदोष-वि० । प्रत्युत्पन्नो वार्त्तमानिको भूतपूर्वे इत्यर्थः, दोषो गुणोत्तरः, स चानीतविदोषसामान्यपक्षेया विशेषः, अथवा प्रत्युत्पन्नं सर्वथा वस्तुस्थित्युपगते विशेषो दोषोऽङ्कताभ्यागम-कृतविप्रगणश्रादिः, स दोषः सामान्यपक्षेया विशेष इति । विशेषभेदे, स्था० १० डा० ।

पटुपक्षगोभारिया प्रत्युत्पन्नभारिता-स्त्री० । प्रत्युत्पन्नं वसमानमुत्पन्नं वार्यते, ततश्च प्रत्युत्पन्नश्चास्ती भारश्च कर्मणमिति गम्यते प्रत्युत्पन्नभारः, स विद्यते यस्याऽस्ती प्रत्युत्पन्नभारी, तस्य भावः प्रत्युत्पन्नभारिता । कर्मगुरुकतायाम्, पा० ।

पटुपक्षगवयस्य-प्रत्युत्पन्नवचन-न० । वसमानवचने, यथा-“ पटुपक्षगवयस्य ” वसमानवचनं करोति । आत्वा० २ ध्रु० १ सू० ४ अ० १ उ० । प्रश्ना० ।

पटुपक्षगविनाश-प्रत्युत्पन्नविनाश-पुं० । प्रत्युत्पन्नस्य वस्तुनो विनाशो विनाशनं तस्मिन्निति समासः । उदाहरणभेदे, दश० ।

अधुना प्रत्युत्पन्नविनाशद्वयमभिधानुकाम आह ।

होति य पटुपक्षविनाश-सखामि गंधविनाश उदाहरणं ।

मीसो वि कथ्ये जइ, अन्धोवजिज्जतो गुरुणा ॥ ६ ॥

भवति प्रत्युत्पन्नविनाशो विचार्यो गान्धर्विका उदाहरणं लौकिकमिति । तत्र प्रत्युत्पन्नस्य वस्तुनो विनाशनं प्रत्युत्पन्नविनाशनम् । तस्मिन्निति समासः । गान्धर्विका उदाहरणं । मिति यदुक्तं तदिदम्—“ जहा एगस्मि तगरं एगो वाणि-यञ्चो, तस्स बहुयाञ्चो भयल्लोभो, भादण्डिज्जा य, तस्स घर-स्स मसीवे राउलया गंधव्वीया संगीयं कंमेति । दिवसस्स तस्मिं वारे ताञ्चो वणिगमहिल्ला तेण संगीयसहेण तेसु गंधव्विपरु अञ्जीववमाञ्चो किप्पि कमदाणं न करेति । पच्छा तेण वणिगणण वितियं जहा-गण्डिड्डा पनाउ स्ति । को उवाञ्चो होज्जा, न विणस्सेति स्ति काउं मिनस्स कट्ठियं । तेण भण्णति-अण्णो घरमसीवे वाणमेतं करा-वेहि । तेण कयं । ताहे पाडडियाण कूए दाउं वायावेह । जाहे गंधव्विया संगीययं आठवेति ताहेति । ताहे ते पाडडिया पडडे विंति, वंसादिणो य कुलंति, गान्धियं । ताहे तस्मिं गंधव्वियाणं विण्णो जाञ्चो, पडडसहेण य स सुव्वति गी-यसहो । तञ्चो ते राउले उडडिती । वणिगञ्चो सदावि-ञ्चो । किं विण्णं करे ? स्ति । भण्णति-मम घरं देवो, अहं तस्स तस्मिं वेला पडडे दवावेमि । ताहे ते भण्णिया-जहा अन्नथ गावह । किं देवस्स दिवे दिवे अंतरादयं कज्ज-ति । एवं आयपियस् वि सीसेसु अगारीसु अन्धोवज्ज-माणेसु तारिसो उवाञ्चो कायव्वी जहा तस्मिं दोसस्स

तस्मै शिवारणा इवति । मा ते चित्तादिपार्हि शरयपङ्कश-
दिप अवाप पावेहिति ।

उक्तं च-

“ विनेह, ददृष्टिच्छेदः, शीतं शीतसह, तह जगो. दाहो ।

भस्माऽगोभ्रग, मुच्छुः, उम्भसो. गु यागुरे. मरत्ये ॥ १ ॥

पदमे सोयह वेगं, ददृष्टं तं गच्छेद्विनिवर्गे ।

नीससह तदयमेव, आरुहह जगं चउर्थमिम ॥ २ ॥

उज्जह पंचमवेगे, वृद्धे भले न रोयह वेगं ।

सस्मिमिमि य मुच्छुः, अदृष्टम हौह उम्भसो ॥ ३ ॥

शुभमे गु यागुरे किंवि, दसमे पाणेहि मुच्छह मनुसो ।

एतेसिमवायाणे, सोसि रक्वेति आयरिया ॥ ४ ॥

परलोदया अवाया, भग्नापहणा पडंति नरयसु ।

गु लहेति पुणो बोहि, हिडति य भवसमुहमिम ॥ ५ ॥ ”

अमुमेवार्थे चेतन्यांरण्याऽऽह शिवोऽपि विनेयोऽपि. क्व-
चिद्विल्लासदौ । यदीत्यभ्युपगमदर्शने । अभ्युपपद्यत अभिवर्द्धं
कुर्यादित्यर्थः । तत्र गुरुणा आचार्येण ।

किं च-

वारेयन्तु उवाएण, जह वा वातुलिओ वदेज्जाहि ।

सज्वे वि नत्थि भावा, किं पुण जीवो स वोचव्वो ॥ ६ ॥

वारयन्तयो निषेद्धव्यः. किं यथा कर्मवन्तु ? नित्यारुऽप-
येन प्रवचनप्रतिपादितेन यथाऽस्मा सम्पन्न वर्तन इति भा-
वार्थः । एवं नावलोकिकं चरणकरणाभुयोरं चाऽधिकृत्य
व्याख्यातं प्रत्युपपन्नविनाशकारम् । अयुना द्रव्याभुयोरंगमधि-
कृत्याह-पदं वा वातुलिको नास्मिको वदेत् किं सर्वेऽपि
घट-पटादयः (एत्थि नि) प्राकृतशैलान न सन्ति भावाः
पदार्थाः । किं पुनर्जीवः-सुतरां नास्तीत्यभिप्रायः, स वक्तव्यः
सोऽभिधातव्यः ।

किमन्याह-

जं भणसि नत्थि भावा, वयणेयं अत्थि नत्थि जह अत्थि ।

एवं पद्मनाहाणी, असत्ताणु नित्सेहए को गु ॥ ७ ॥

यद्गुणमि यद्गुणीय न सन्ति भावाः न विद्यन्ते पदार्था
इति । वचनमिदं भावप्रतिपक्षकम्. अस्ति-नास्तीति विकल्पः ।
किं चातः ? यद्यस्ति एवं प्रतिज्ञाहानि-प्रतिपक्षवचनस्याऽपि
भावव्याप्त्यस्य च सत्त्वादिनि भावार्थः । द्वितीयं विक-
ल्पमधिकृत्याह- (असतो गु ति) अथाऽसन् निषेधते. को
नु निषेधकः ? वचनस्यैवासत्त्वादित्ययमभिप्रायः । इति गा-
थात्रयार्थः ।

यदुक्तं किं पुनर्जीवः ? इत्यत्रापि प्रत्युपपन्नविनाशमधि-

कृत्याऽऽह-

शो य विवक्कापुव्वो, सहोऽज्जीवुव्वो गुणेयव्वो ।

न य मा वि अजीवस्स उ. सिद्धो पडिसेहओ जीवो ॥ ७ ॥

चशब्दस्यैवकारणार्थत्वेनाऽवधारणार्थः वाज च नैव विवक्का-
पूर्वो विवक्काकारण इच्छुहितुमित्यर्थः । शब्दो ध्वनिः, अजी-
वोद्भवोऽजीवप्रभव इत्यर्थः । विवक्कापूर्वकश्च जीवनिषेधकः
शब्द इति मा भूद्विवक्काया एव जीवयस्यैवार्थसिद्धिरित्यत
आह-न च नैव, साऽपि विवक्का यद्यस्मात्कारणत्वाद्जीवस्य,
घटादिष्वदर्शनात् । किंतु मनस्वपरिणतान्निवद्रव्यसावि-

व्यतो जीवस्यैव । यतश्चैवमतः सिद्धः प्रतिष्ठितः. प्रतिषेधध्व-
निः, नास्ति जीव इति प्रतिपक्षशब्दादेवेत्यर्थः । ततस्तस्मा-
ज्जीवः, आमेत्यत्र बहु वक्तव्यं, तच्च नोच्यते ग्रन्थविस्तर-
भयान् । इति गाथार्थः ॥ ७ ॥ व्याख्यातं प्रत्युपपन्नविनाशका-
रम् । दश० १ अ० ।

पटुप्पमाविणासि-प्रत्युपपन्नविनाशिन-त्रि० । प्रत्युपपन्नं वि-
नाशयतीत्येवंशीलं प्रत्युपपन्नविनाशि । अन्तरायकर्मभेदे,
स्था० २ टा० ४ उ० ।

पटुप्पमसेवि-प्रत्युपपन्नसेविन्-त्रि० । प्रत्युपपन्नं यथालब्धं
मेवमेव भजते नानुचितं विवेचयतीति प्रत्युपपन्नसेवि, यथा-
लब्धमेवके, पुरुषज्ञानं स्था० ४ टा० २ उ० ।

पटुप्पमास प्रत्युपपन्नज्ञ-त्रि० । वर्त्तमानार्थज्ञायके ।

पटुप्पवाइय-पटुप्रवादित-त्रि० । पटुना द्रष्टृपुरुषेण प्रवादि-
तः । ग० । स्था० । निपुणपुरुषप्रवादितं, सू० प्र० १६ पाठु० ।
प्रज्ञा० ।

पटुप्पामाण प्रत्युपपाद्यमान-त्रि० । मुख्यमानं, जी० ३
प्रति० ४ अवि० ।

पटुह-सुभ-धा० । मंचलनं. “ सुभेः खउरपडुहो ” ॥ ८ । ४ ।
१४३ ॥ इत्यनेन सुभधानां पटुहादेशः । पटुहह । सुभ्यति ।
प्रा० ४ पाद ।

पटोयार-प्रत्यवतार-पुं० । प्रति मवतः सामर्थ्यानाऽवतीर्यन्ते
व्याप्यन्ते धैर्ये प्रत्यवतारः । घनोदपादितलपटुप्रज्ञा० ३०
पद । अवतरणं. जं० २ वज० ।

प्रत्युपचार-पुं० । प्रतिक्लृप्त उपचारं. भ० १४ श० ।

प्रत्युपकार-पुं० । उपकारं प्रत्युपकारं, पि० ।

पटोयारंउं-प्रत्युपचारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपचारं करोतु. इत्यर्थे,
प्रत्युपकारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपकारार्थवित्यर्थे, “ धम्मिएण
पटोयारंउं पटोयारंउ गोसालेणं मेसालिपुत्तं ” भ० १४ श० ।
पटोल-पटोल-पुं० । स्त्री० । वर्त्तमानेः प्रज्ञा० १ पद । आच्चा० ।
ल० प्र० ।

पट्टिया-पट्टिका-स्त्री० । अभिनवप्रस्तायां गवि, महिष्यां
च । व्य० ३ उ० ।

पट्टी-स्त्री० । देशी-प्रथमप्रस्तायां गवि, महिष्यां
६० ना० ६ वग १ गाथा ।

पट-पट-धा० । भणनेः “ जे ढः ” ॥ ८ । १ । १६६ ॥ इति उस्स
ढः । पटह । पठति । प्रा० १ पाद ।

पट(ट्ट)म-प्रथम-त्रि० । “ मेथि-शिथिन-शिथिल-प्रथमे थस्स
ढः ” ॥ ८ । १ । १६५ ॥ इति थस्स ढः । प्रा० १ पाद । आचं,
प्रश्न० २ आश्र० द्वार । अनु० । विपा० । “ पदमे ति पहाणं,
अहव पंचहरे पदमे पहाणतरुणं य मंगलं पुट्वमणियत्थं ”
विश० । जीवार्थानामर्थानां प्रथमाऽयमन्यविचारपरयस्य
व्याप्याश्रयभित्तस्य अष्टादशशतकप्रथमोद्देशः ।

तत्तत्त्वा वक्तव्यता वैवम्-तत्र प्रथमोद्देशकार्यप्रतिपाद-
नार्थमाह-

“ तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायागि० जाव एवं व-
यासी-जीवेणं भंते ! जीवभावेणं किं पदमे, अपदमे ? ।
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं शेरइए जाव वेमाणिए ।
सिद्धेणं भंते ! सिद्धभावेणं किं पदमे, अपदमे ? । गोयमा !
पदमे, शो अपदमे । जीवाणं भंते ! जीवभावेणं किं प-
दमा, अपदमा ? । गोयमा ! शो पदमा, अपदमा । एवं जा-
व वेमाणिआ । सिद्धाणं पुच्छा, गोयमा ! पदमा, शो
अपदमा ।

(‘तेणं’ इत्यादि) उद्देशकद्वारसंग्रहणी केयं गाथा क्वचिद्
दृश्यते-“जीवा-ऽऽहारण-भव-सराणि-लेसा-दिट्ठी य संजण-
कसाए । नारेण जोगु-वओगे, वेए य सरीर-पज्जली ” ॥ १ ॥
अस्याख्या उद्देशकार्याधिगमाधिराम्यः । तत्र प्रथमद्वाराभि-
धानायाऽऽह-‘(जीवेणं भंते !’ इत्यादि) जीवो भदन्त ! जी-
वभावेन जीवत्वेन, किं प्रथमः प्रथमतया भवयुक्तः ? । अयमर्थः-
किं जीवत्वमसन् प्रथमतया प्राप्तम्. उत (‘अपदमे’ स्ति)
अप्रथमोऽनाद्यवस्थितजीवत्वः ? इत्यर्थः । अत्रोत्तरम्-‘(नो
पदमे, अपदमे’ स्ति) इह च प्रथमत्वा-ऽप्रथमत्वयोल्लेख-
गाथा-“ जा जेण पत्तपुवो, पावइ सो तेण पदमो उ ॥ १ ॥ स्ति ।
उ जं अपत्तपुवं, पावइ सो तेण पदमो उ ॥ १ ॥ स्ति ।
(‘एवं नेरइए’ स्ति) नारकाऽऽप्रथमः, अनादिसंसारे नार-
कत्वस्य अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वादिति । (‘सिद्धेणं भंते !’)
इत्यादौ (‘पदमे’ स्ति) सिद्धेन सिद्धत्वस्य अप्राप्तपूर्वस्य प्राप्त-
त्वान्-तेनाऽसौ प्रथम इति । बहुवच-ऽप्येवं भवति ।

आहारकद्वारे-

आहारएणं भंते ! जीवं आहारभावेणं किं पदमे, अ-
पदमे ? । गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं जाव वेमाणि-
ए । पोहालेए वि एवं चेव । अणाहारएणं भंते ! जीवं अ-
णाहारभावेणं पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे ।
शेरइए जाव वेमाणिए शो पदमे, अपदमे । सिद्धे पदमे, शो
अपदमे । अणाहारगाणं भंते ! जीवा अणाहारगा पुच्छा,
गोयमा ! पदमा वि, अपदमा वि । शेरइया जाव वेमाणि-
या शो पदमा, अपदमा । सिद्धा पदमा, शो अपदमा । ए-
केके पुच्छा भाणिणवा ।

(‘आहारएणं’ इत्यादि) आहारकत्वेन नो प्रथमः, अनादिभवे
अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वाद् आहारकत्वस्य । एवं नारकादिरपि ।
सिद्धस्तु आहारकत्वेन न पुच्छ्यते, अनाहारकत्वात् तस्येति ।
(‘अणाहारएणं’) इत्यादौ (‘सिय पदमे’ स्ति) स्यादिति
कश्चिज्जीवोऽनाहारकत्वेन प्रथमः, यथा-सिद्धः । कश्चिच्चा-
ऽप्रथमः, यथा संसारी. संसारिणो विग्रहगतत्वनाहारक-
त्वस्य अनन्तरस्य भूतपूर्वत्वादिति । (‘एकेके पुच्छा भाणि-
णव’ स्ति) यत्र किल पृच्छावाक्यमलिकितं तत्र एकैक-
स्मिन् पदे पृच्छावाक्यं वाच्यमित्यर्थः ।

अव्यञ्जारे-

भवसिद्धिए एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । एवं अभव-

सिद्धिए वि । शोभवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते !
जीवं शोभव० पुच्छा, गोयमा ! पदमे, शो अपदमे । शो-
भवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते ! सिद्धे शोभव०, एवं
पुहत्तेणं वि दोएह वि ।

(‘भवसिद्धिए’ इत्यादि) भवसिद्धि एकत्वेन, बहुत्वेन
च यथा आहारकोऽभिहित एवं वाच्यः-अप्रथम इत्यर्थः ।
यतो भवस्य भव्यत्वमनादिसिद्धम्, अतोऽसौ भव्यत्वेन
न प्रथमः । एवमभवसिद्धिकोऽपि । (‘नोभवसिद्धिअणोअ-
भवसिद्धिएणं’ इत्यादि) इह च जीवपदम्, सिद्धपदं च प-
द्विशतिदण्डकमध्यात् संभवति, न तु नारकादीनि. नोभ-
वसिद्धिकनोअभवसिद्धिकपदेन सिद्धस्याऽभिधानात्. त-
योश्चैकत्वं, पृथक्त्वं च प्रथमं वाच्यम् ।

संज्ञिहारे-

सराणीणं भंते ! जीवं सराणिभावेणं किं पदमे ? पुच्छा,
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं विगालिदियवज्जं जाव
वेमाणिए । एवं पुहत्तेणं वि । असराणी एवं चेव एगत्त-
पुहत्तेणं, शवरं-जाव वाणमंतरा । शोसराणीणोअससी जीवे,
मणुस्से, सिद्धे पदमे, शो अपदमे । एवं पुहत्तेणं वि ।

(‘सराणीणं’ इत्यादि) संज्ञी जीवः संज्ञिभावेन अप्रथमः,
अनन्तरः संज्ञित्वलाभात् । (‘विगालिदियवज्जं जाव वेमा-
णिए’ स्ति) एक द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियान् वर्जयित्वा शेषा नार-
कादिवैमलिकान्ताः संज्ञिनोऽप्रथमतया वाच्या इत्यर्थः ।
एवमसंज्ञिपि । (‘नवरं-जाव वाणमंतरं’ स्ति) असंज्ञित्व-
विशेषितानि जीव-नारकादीनि व्यन्तरान्तानि पदानि अप्र-
थमतया वाच्यानि, तेषु हि संज्ञित्वपि भूतपूर्वगत्याऽसंज्ञि-
त्वं लभ्यते. असंज्ञिनामुत्पादात् । पृथिव्यादयस्त्वसंज्ञिन एव,
तेषां चाऽप्रथमत्वम्, अनन्तरस्तज्ञाभावेति । उभयनिरपेक्ष-
कपदे च जीव-मनुष्य-सिद्धेः लभ्यते, तत्र च प्रथमत्वं
वाच्यम्, अत एवाकनम्-‘(नोसराणं’ इत्यादि)

लेश्याद्वारे-

सलेस्सेणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहा आहारए, एवं
पुहत्तेणं वि । कइहलेस्से जाव मुक्कलेस्से एवं चेव । शवरं
जस्त जा लेस्सा अत्थि । अलेस्सेणं जीवा, मणु-
स्सा, सिद्धा, नोसमीणोअसमी ॥

(‘सलेस्सेणं’ इत्यादि) (‘जहा आहारए’ स्ति) अ-
प्रथम इत्यर्थः, अनादित्वात् सलेश्यत्वस्य इति । (‘शवरं
जस्त जा लेस्सा अत्थि स्ति) यस्य नारकादेयो कृष्णादि-
लेश्याऽस्ति, सा तस्य वाच्या । इदं च प्रतीतमेव । अलं-
श्यपदे तु जीव-मनुष्य-सिद्धेऽस्ति. तेषां च प्रथमत्वं वाच्यं
नोऽसंज्ञिनोअसंज्ञिनामिवेति । एतदेवाऽऽह-‘(अलेस्सेणं’
इत्यादि) ।

हट्टिहारे-

सम्मदिट्ठीएणं भंते ! जीवं सम्मदिट्ठीभावेणं किं पदमे ?
पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे । एवं एगिदि-
यवज्जं जाव वेमाणिए । सिद्धे पदमे, शो अपदमे । पुहाचि-

या जीवा पठमा वि, अपठमा वि, एवं जाव वेमाणि । सिद्धा पठमा, शो अपठमा । मिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्ते-णं जहा आहारग । सम्मामिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । खवरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते ।

('सम्मदिद्वीए णं' इत्यादि) ('सिय पठमं, सिय अपठमं' सि) कश्चिन् सम्यग्दृष्टिजीवः सम्यग्दृष्टिताया प्रथमः, यस्य तत्प्रथमतया सम्यग्दर्शनलाभः । कश्चिच्चाऽप्रथमः, येन प्रतिपत्तिर्न सम्यग्दर्शनं पुनर्लब्धमिति । (एवं ए-गिदियवज्जं ति) एकैन्द्रियाणां सम्यक्त्वं नास्ति, ततो नारकादिदृग्दृक्चिन्तायामेकैन्द्रियाणाम् वर्जयित्वा शेषः स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्येवं वाच्यः, प्रथमसम्यक्कलाभापेक्षया प्रथमः द्वितीयादिलाभापेक्षया त्वप्रथमः । सिद्धस्तु प्रथम एव, सिद्धत्वाऽऽगुगतस्य सम्यक्त्वस्य तदानीमेव भावात् । ('मिच्छादिद्वी' इत्यादि) (जहा आहारग 'सि) एकत्वे, पृथक्त्वे च मिथ्यादृष्टीनामप्रथमत्वमित्यर्थः, अनादित्वाद् मिथ्यादर्शनस्येति । ('सम्मामिच्छादिद्वी' इत्यादि) (जहा सम्मदिद्वी 'सि) स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथमः प्रथम-तरसम्यग्मिथ्यादर्शनलाभापेक्षया इति भावः । ('नवरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते ति) दृग्दृक्चिन्तायां यस्य नारकादिमिश्रदर्शनमस्ति स एवेह प्रथमा-ऽप्रथमचिन्तायामधिकतेत्यर्थः ।

संयतद्वारे-

संजने जीवे, मणुस्से य एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । असंजए जहा आहारए । संजयाऽसंजए जीवे पंचिदिय-तिरिक्खजोणिय-मणुस्से एगत्त पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । शोसंजए, शोअसंजए, शोसंजयाऽसंजए जीवे, सिद्धे य एगत्त-पुहत्तेणं पठमे, शो अपठमे ।

('संजए' इत्यादि) इह च जीवपदे मनुष्यपदे च-एतं द्वे एव स्तः-तयोश्चैकत्वादिना यथा सम्यग्दृष्टिजनः, तथाऽसौ वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम इत्यर्थः । एतच्च संयमस्य प्रथम-तरलाभापेक्षयाऽसंयममिति । ('असंजए जहा आहारए 'सि) अप्रथम इत्यर्थः, असंयत-वस्य अनादित्वात् । ('संजयाऽसंजए' इत्यादि) संयताऽसंयता जीवपदे, पञ्चैन्द्रियनिर्यकपदे, मनुष्यपदे च भवति, इत्यत एतेषु एकत्वादिना सम्यग्दृष्टिवद् वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम इत्यर्थः । प्रथमा-ऽप्रथमत्वं च प्रथम-तरदर्शविगतिलाभापेक्षयेति । ('शोसंजए, शोअसंजए' इत्यादि) निषिद्धसंयमा-ऽसंयम-मिश्रभावो जीवः, सिद्धश्च स्यात् स च प्रथम एवेति ।

कपायद्वारे-

मकसायी कोहकसायी० जाव लोभकसायी एगत्तेणं, पुहत्तेणं जहा आहारए । अकसायी जीवे सिय पठमे, सिय अपठमे । एवं मणुस्से वि । सिद्धे पठमे, शो अपठमे । पुहत्तेणं जीवा, मणुस्सा पठमा वि, अपठमा वि । सिद्धा पठमा, शो अपठमा ।

('सकसायी' इत्यादि) कपायिण आहारकषट्प्रथमाः अनादित्वात्, कपायित्वस्येति । ('अकसायी' इत्यादि)

अकपायी जीवः स्यात् प्रथमः, यथाक्यातवारिषस्य प्रथमलाभः स्याद् अप्रथमः, द्वितीयादिलाभे । एवं मनुष्योऽपि । सिद्धस्तु प्रथम एव सिद्धत्वाऽगुगतस्य ऽकपायभावस्य प्रथमत्वादिति ।

शानद्वारं-

शासी एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । आभिणिबो-हियशासी जाव मणपज्जवनासी एगत्त-पुहत्तेणं एवं वेव । खवरं जस्स जं अत्थि । केवलशासी जीवे, मणुस्से, सिद्धे य एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो अपठमा । अएणासी मइ-अएणासी, सुअअएणासी, विभंगशासी एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए ।

('शासी' इत्यादि) ('जहा सम्मदिद्वी' सि) स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्यर्थः । तत्र केवली प्रथमः, अकंवेली तु प्रथमज्ञानलाभे प्रथमः, अन्यथा त्वप्रथम इति । ('नवरं-जं जस्स अत्थि' सि) जीवादिदृग्दृक्चिन्तायां यद् भवि-ज्ञानादि यस्य जीव-नारकादिरस्ति तत् तस्य वाच्यमिति । तच्च प्रतीतमव । ('केवलनासी' इत्यादि) व्यक्तम् । ['अशासी इत्यादि जहा आहारए 'सि] अप्रथम इत्यर्थः, अनादित्वेन अनन्तशोऽज्ञानस्य संप्रेक्ष्य लाभादिति ।

योगद्वारं-

सजोगी, मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । खवरं-जस्स जो जोगो अत्थि । अजोगी जीव-मणुस्सा सिद्धा एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो अपठमा ।

('सजोगी' इत्यादि) एतद् अत्र आहारकषट् अप्रथममित्यर्थः । ('जस्स जो जोगो अत्थि' सि) जीव-नारकादिदृग्दृक्चिन्तायां यस्य जीवादेवो मनोपागादिरस्ति, स तस्य वाच्यः, स च प्रतीत एवेति । ('अजोगी' इत्यादि) जीवो मनुष्यः सिद्धश्च अयं गी भवति, स च प्रथम एवेति ।

उपयागद्वारं-

सागारोवउत्ता, असागारोवउत्ता एगत्त-पुहत्तेणं जहा अण्णाहारए ।

('सागार' इत्यादि) ('जहा अण्णाहारए' सि) साकारोपयुक्ता, अनाकारोपयुक्ताश्च यथाऽनाहारकोऽभिहितस्तथा वाच्याः, ते च जीवपदे स्यात् प्रथमाः, अनादित्वात् नज्जाभस्य । सिद्धपदे तु प्रथमाः, नो अप्रथमाः, साकारा-अनाकारोपयोगविशेषितस्य सिद्धत्वस्य प्रथमत एव भावादिति ।

वेदद्वारं-

सवेदगो जाव खणुंसवेदगो एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । खवरं जस्स जो वेदो अत्थि । अवेदओ एगत्त-पुहत्तेणं तिसु वि पदेसु जहा अकसायी ।

('सवेदग इत्यादि जहा आहारए' सि) अप्रथम एवेत्यर्थः । ('नवरं-जस्स जो वेदो अत्थि' सि) जीवादिदृग्दृक्चिन्तायां यस्य नारकादेवो नपुंसकादिवेदोऽस्ति स

तस्य वाच्यः, स च प्रतीत एवेति । (‘ अवेष्टा’ इत्यादि) अवेष्टको यथा अकपायी तथा वाच्यस्त्रिष्वपि पदेषु जीव - मनुष्य-मिद्धलक्षणेषु । तत्र च जीव-मनुष्य-पदयोः स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथमः, अवेष्टकत्वस्य प्रथम-तरलाभापेक्षया । सिद्धस्तु प्रथम एवेति ।

शरीरगुह्यः-

ससरीरी जहा आहारण । एवं कम्मगसरीरी । जस्स जं
अन्थि सरीरं । खवरं-आहारगसरीरी एगत्त-पुहत्तेशं जहा
सम्मदिट्ठी । असरीरी जीवो, सिद्धो एगत्त-पुहत्तेशं पढ-
मो, शो अपढमो ।

('ससरीरी' इत्यादि) अयमपि आहारकचद्वयप्रथम एवेति । ('नखं-आहारगमरीरी' इत्यादि जहा सम्महि-
द्वि' ति) स्यात् प्रथमः, स्याद् अग्रथम एवेति ।

पर्याप्तद्वारे-

पंचहिं पञ्जत्तीहिं, पंचहिं अपञ्जत्तीहिं एगत-पृथगेणं ज-
हा आहारण् । खवरं जम्स जा आन्धि, जाव वेमाणिया शो
पढमा, अपढमा ।

('पंचहि' इत्यादि) पञ्चभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तकः, तथा पञ्चभिर्गुणपर्याप्तिभिर्गुणपर्याप्तक आहारकवद् अग्रथम इति । ('जम्म जा अथि' ति) दण्डकचिन्तायां यस्य याः पर्याप्तयः सन्ति तस्य ता वाच्याः, ताश्च प्रतीता पञ्चति ।

प्रथमा-ऽप्रथमलक्षणाभिधानाय
आह, इमा लक्ष्यसुगाहा-

जो जेण पत्तपुव्वो, भावो सो तेण अपढमो होइ ।

सेसेसु हांइ पढमो, अपत्तपुन्वेसु भावंसु ॥ १ ॥

(' जां जेग गाहा) यो भावो जीवन्वादिः, येन जीवा-
दिना कत्रो, प्राप्तपूर्वोऽप्राप्तपूर्वो भावः पर्यायः, स जीवादि-
स्तेन भावेन अग्रथमको भवति । (' सेमेसु ' ति) मन्मथ्या-
स्तृतीयाध्यायः शेषः प्राप्तपूर्वभावव्यतिरिक्तैर्भवति प्रथमः,
तिस्वरको शेषः ? इत्याह—अप्राप्तपूर्वभावव्यतिरिक्तौ गाथायैः ।
मं १८ शं १ उ० ।

पदमंगपरिमाण-प्रथमाङ्कपरिमाण-त० । प्रथमाङ्कमेवेत्यायाम,
प्रथमाङ्कस्याष्टादशसहस्रपदानि सन्ति, तत्तुल्यं पदप्रमाणं किय-
त् ? इति प्रश्ने, उत्तरम् - पदमं अष्टादशसहस्रं अष्टारम्भस्यवहस्तस्य
स्मृत्तिः एवं भवेत्यायामे वृ. दुगुण्य दुगुण्यपमानात् ॥१॥ एष्वमे-
कादशाङ्कानां त्रिकोटौ, नवस्यर्धिल्लैका, चत्वारिंशत्यष्टापदानि
भवन्ति । तत्तुल्यं पदस्य ४१,०८,२६,३० एतावन्तः श्रोत्रो-
क्त आद्यांशस्थसंगणि ज्ञेय भवन्ति. इत्यनुयोगद्वायवृत्ताविनि ।
३३ प्र०। सेत० ३ उल्ला० ।

पदमकरण-प्रथमकरण-न० । आत्यपरिणामविशेषं, पञ्चा० ३
द्विव० ।

पल्लवसाय-प्रथमकपाय-पुं० । अनन्तानुयन्धिसंक्षिप्यायेषु,
क० प्र० २ प्रक० । पं० सं० ।

पद्मकेवलि-प्रथमकेवलिन-पुं० । आद्यसर्वज्ञे ऋषभदेवे, जं० २
वक्ष० ।

पहमचंदजोग-प्रथमचन्द्रयोग-पुं० । प्रथमे प्रधाने चन्द्रयोगे.
कल्प० २ अधि० ४ क्षण ।

पठमाजिण-प्रथमजिन-पुं० । प्रथमे गगादीनां जेतरि,

“उसभे खास अरिहा कोमलिण, पढमराया. पढमजिणे,
पढमकेवली, पढमतिथ्यकरे, पढमधम्मवरचक्कवट्टी समु-
प्पजित्था”।

प्रथमजिनः प्रथमो गणादीनां जेना, यद्वा प्रथमो मनःपर्यवसानात्, अत्राप्यागादन्तरं द्रव्यतः भावनत्रय साधुपद्वान्तिवत्, गज्यावमर्षियामयस्य भगवतः प्रथमतस्तद्भवनात् । जितवत् न मनःपर्यवसानं कलङ्गगानिनां स्थानाहं सुप्रसिद्धम् । अर्वाधीनतन्व व्युत्पाद्यायमानऽक्रमबद्धस्वप्रतिप्रयुत्तानां प्रति क्षायनं । जं ० यत्नः । कल्पः । पदमट्टाणि प्रथमस्थानिन्-शि । ' पदमट्टाणि ' शब्दायं, पञ्चा० १६ विषयः ।

पट्टमठाणि-प्रथमस्यानिन-त्रि० । अद्युत्पन्नबुद्धौ, पञ्चा०
१६ त्रिव० ।

पद्मतण्डुलिग-प्रथमतनुत्रिक-न० । प्रथमा आद्या यास्तनयः
शरीरगणि तासां त्रिकं त्रितयं तत्र औदागिक-वैक्रिया-५५-
हागकस्वरूप आद्ये शरीरत्रये, कर्म० १ कर्म० ।

पद्मतिथ्यंकर-प्रथमतीर्थङ्कर-पुं० । आद्यं चतुर्वर्णमंत्रसंस्थाप-
के उदिततीर्थङ्कनामनि तीर्थंकरं, ऋषभं जं० २ वत्स० । कल्प० ।

पठमादियह-प्रथमादिवस-पुं० । आद्यदिने. यथा प्रतिष्ठात्म-
वं अधिवासनादिनाम् । पञ्चा० = विय० ।

पहमादिवस-प्रथमादिवस-पुं० । 'पहमादियह' शब्दार्थे, पञ्चा०
= त्रिव० ।

पदमध्मवरचक्रवटि-प्रथमधर्मवरचक्रवर्तिन-पुं०। प्रथमा धर्मवर्ग धर्मप्रधानश्चक्रवर्ती। यथा चक्रवर्ती सर्वत्राऽप्रतिहत-वीर्येण चक्रेण वर्तते तथाऽयमपीति भावः। प्रथमं धर्मनाथ-के. जं० २ वस्तु०।

पठमपयावइ-प्रथमप्रजापति-पुं० । श्रीऋषभदेवे, इक्ष्वाकूणां
महाराजं, स्था० ६ ठा० ।

पद्मपाउस-प्रथमपाट्टप-पुं० । आगदो, प्रावृद्धञ्चनौ, "आस्मादौ पद्मपाउसो" "अदवा छगहं उत्तुणं जण पद्मो पाउसो व-
णिणज्जति तेण पद्मपाउसं भण्णति" । नि० सू० १० उ० ।
स्था० । पुंसुवं चाडस्य "प्रावृद्धशरत्-नखयः पुंसि" ॥ ८ ।
१ । ३१ ॥ इति सिद्धहस्तसूत्रेण । प्रा० १ पाद ।

पदमभिक्षा-प्रथमभिक्षा-स्त्री० । निष्क्रमणानन्तरं प्रथमल-
घ्यभिक्षायास, यथा “संवच्छृण्व भिक्षा, लब्धा उन्मेषेण
लंगनादेण । संसंहि वीयदिशसे, लब्धाश्च पदमभिक्षाश्च”
आ० म० १ अ० ।

पदमभिरुवाचर-प्रथमभिक्षाचर-पुं० । ऋषभदेव, तनैव प्रथमं भिक्षायाः प्रवर्तितत्वात् । कल्प० १ श्रुति ७ क्षण ।

पद्मराय (याग)-प्रथमराज पुं० । ऋषभदेव, इहाऽवमर्षिण्यां
नाभिकुलकराऽऽदिष्ट्युग्मिमनुजैः, शक्रेण च प्रथममभिषि-
क्तत्वात् । जं० २ वक्ष० ।

पठमवय-प्रथमवयस्-पुं० । कुमारत्वे, आ० म० १ अ० । पुं-
स्त्वं चास्य “स्मदाम-शिरो-नभः” ॥ ८ । १ । ३२ ॥ इति
विद्धहेमसूत्रेण । प्रा० १ पाद ।

पदमसमय-प्रथमसमय-वि० । प्रथमः समयः प्रातो यस्य स तथा । उत्पत्तिप्रथमसमये, स्था० ८ डा० १ नं० ।

पदमसमयउववसग-प्रथमसमयोपपन्नक-वि० । प्रथमः समय उपपन्नानां येषां ते प्रथमसमयोपपन्नकाः । प्रथमसमयोपपत्तिः केतुः, स्था० २ डा० १ डा० । ('अपदमसमयउववसग' शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठे अस्य दृढक उक्तः)

पदमसमयपुगिदिय-प्रथमसमयैकेन्द्रिय-वि० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते प्रथमसमयाः, ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति विग्रहः । एकेन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि प्राणिनि, स्था० १० डा० ।

पदमसमयपुगिदियशिवलिय-प्रथमसमयैकेन्द्रियनिर्वर्तित-पुं० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते तथा, ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति प्रथमसमयैकेन्द्रियास्तैः सद्भिर्विनिर्वर्तिताः कर्मतयाऽऽपादिता अविशेषतो गृहीतास्तं तथा । प्रथमसमयैकेन्द्रियैः कर्मतामापादितं तु पुद्गलेतु, स्था० १० डा० ।

पदमसमयचउरिदिय-प्रथमसमयचतुरिन्द्रिय-वि० । चतुरिन्द्रियत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० डा० ।

पदमसमयजिण-प्रथमसमयजिण-पुं० । प्रथमः समयो यस्य स तथा, स चाऽर्थो जितश्च सयोगिकेवलो प्रथमसमयजितः । प्रथमसमयकेवलनि, स्था० ४ डा० १ डा० ।

पदमसमयशेरद्व-प्रथमसमयनैरायिक-वि० । नैरायिकत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० डा० ।

पदमसमयतेइदिय-प्रथमसमयत्रैन्द्रिय-वि० । त्रैन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि जीवि, स्था० १० डा० ।

पदमसमयसजोगिभवककेवलनाण-प्रथमसमयसयोगिभवस्थकेवलज्ञान-न० । प्रथमसमये (वर्तमानः) सयोगी चासी भवस्थश्च प्रथमसमयसयोगिभवस्थः, तस्य केवलज्ञानम्, प्रथमसमयवर्तिसयोगिभवस्थसंबन्धिकेवलज्ञानं, स्था० २ डा० १ डा० ।

पदमसमयसिद्ध-प्रथमसमयसिद्ध-वि० । सिद्धत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं आत्मनि, स्था० ४ डा० १ डा० । 'पदमसमयसिद्धस्तं शो चचारि कम्मसा दुगगं सित्तंज्जि' । तं जहा-वेय-सिउत्तं, आउयं, शातं, गोयं' स्था० ४ डा० १ डा० ।

पदमसमयसरण-प्रथमसमयसरण-न० । वर्षाकालं, 'वितियस-मोसरणं उदुयद्धं, तं पडुच्च वासावासोमगो पदमसमोसरणं भणयति' । (हितीयसमयसरणमुनुवउस, तत् प्रतीत्य वर्षावासावग्रहः प्रथमसमयसरणं भणयते) नि० चू० १ डा० १ डा० । (प्रथमसमयसरणे वत्खभरणं' वय्य' शब्दे) 'पदमसमयसरणं, उवण, जेट्टागोहि ति एते पगट्टिया' नि० चू० १० डा० ।

पदमसरयकालसमय-प्रथमसरयकालसमय-पुं० । मार्गशीर्षे, समयमावया मार्गशीर्ष-पौषा शरद् अर्धमीयते, तत्र मार्गशीर्षस्य प्रथमत्वात् । भ० १४ श० ।

पदमा-प्रथमा-स्त्री० । प्रतिपदलगायां त्रियो, बं० प्र० १३ पाठु० ।

सू० प्र० । 'सि (सु)-औ-जस' इति वचनत्रयात्मिकायां प्रथमाविभक्तौ । 'सिंदेस पदमा होइ' अत्रु० । स्था० ।

पदमाणुओग-प्रथमानुयोग-पुं० । तीर्थकरादिपूर्वभवादिष्या-व्यानग्रन्थे, स्था० १० डा० ।

पदमालिया-प्रथमालिका-स्त्री० । सर्वेभ्यः साधुभ्यः प्रथममेव किञ्चिद् भाजेन, ध० ३ अधि० । विशुद्धपिण्डं गृहीत्वा निमिः कारणस्तत्र बहिराप प्रथममालिकां करोतीत्याह । कारणानि च-उणकालः, संघाटकोऽसहिष्णुः, क्षपकश्चेति । यतः- 'पुरिसं, कालं, खवगे, पदमालिश्च तीसु ठाणसु' । 'सि । तत्र चायं विधिः-अप्राप्तायां भिक्षावलायां पर्युपितानं गृहीत्वा जघन्यतस्त्रिभिः, उत्कर्षतश्च पञ्चभिः कर्त्तव्यमिहा-भिर्वा अन्यथाते, एककरो वा कृत्यैकान्ते प्रथममालयति । गुर्वर्थं तु एकस्मिन् मावके भक्तसः द्वितीयं च संसक्तपानकं पूर्वमेव पुष्यकुर्यादिति । तत्राऽपि क्षेत्राद्यनिकान्तादिदूषणं रहितमेव भोक्तव्यस्य न पुनस्तदोपसहितसः तस्य यतीनामकल्यव्यात् । तदुक्तस-

" जमगुणप रविमि अ, ताव खितिमि गहिअअसणं । कण्ठ न तसुवधुपुं विताइअं नि समअं नि ॥ १ ॥ अमगाइअं कण्ठं, कोसदुगमभेतराउ आणेतं । पअओ आणिउत्तं, मगाइअं नि तमकणं ॥ २ ॥ पदमपदराणीयं, असणं इअण कण्ठ भुणुं । जाय निजाम उअं, तमकणं कालइअं ॥ ३ ॥ इति । ध० ३ अधि० । पु० । ओप० ।

पदमारवलिआ-प्रथमारवलिआ-स्त्री० । आचार्यालिकायास- 'पदमाऽऽवलिणप, एममेण' प्रथमा उचरेत्परावलिकापेक्षया आचार्यतन्त्र आचारिका यस्मिन् स प्रथमारवलिकाः, तत्रः अथवा प्रथमाद मूलभूताद विमानेन्द्रकाद आरभ्य या चावलिका विमानानुपूर्वी, अथवा उचरेत्परावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमा आद्या आचारिका । नत्यास, स० ६२ सम० ।

पदमिल्लुग-प्रथमे (मि) हलुक-वि० । प्रथममेव प्रथमेल्लुकम्, देशीवचनत्वात्, विश० । आये, आय० ५ अ० । उक्त० । संधा० । पं० व० । 'पदमिल्लुगमि ठाणे, दोहि वि लहुगा' वृ० १ डा० ३ प्रक० ।

पदमिल्लुगसंधयण-प्रथमसंहनन-वि० । वज्रचपभनाराचसं-हननोपने, पं० व ४ दार० ।

पदिअ पठित्वा-अव्य० । 'कव इअ-दूणो' ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य शौरसेन्यामिश्रदेशः । 'भगित्वा' इत्यथे, शौरसेनीसंस्कृतोऽयं शब्दः । प्रा० ४ पाठु० ।

पठित्वा-पठित्वा-अव्य० । 'भगित्वा' इत्यथे, 'पठित्वा' इत्यतः संस्कृतरूपादेव निष्पन्नोऽयम् । ८ । ४ । २७१ ॥ सूत्र चाऽयं निर्देशः । प्रा० ४ पाठु० ।

पदिदूष-पठित्वा-अव्य० । 'कव इअ-दूणो' ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य दूषणदिशः । 'भगित्वा' इत्यथे, प्रा० ४ पाठु० ।

पटिमा-प्रतिमा-स्त्री० । “ कूलिकापेशाच्चिकं तृतीय-सुर्ययोरा-
द्य-द्वितीयौ ” ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति सूत्रे निर्दिष्टो-
ऽयं शब्दः । विम्बे, प्रा० ४ पाद । अभिप्रहविशेषे, “ तत्सं-
वधिप्रतिष्ठितं जिनविम्बं वन्द्यं तर्हि ते कथं न वन्द्याः ?
इति प्रश्ने, उत्तरम्-“ वास्तव्ये उत्सवो कुलीजसंगण्ड अ-
हाङ्गुदो । दुगदुगदुगुण निविहा, अवंदुजिजा जिलाप्रयमिम् ”
॥ १ ॥ इत्यादिवचनां संपादयन् वन्द्यत्वम्, प्रतिमानां त्वन्यनी-
यिकपरिगृहीतप्रतिमाव्यतिरेकात्, न्यासां वन्द्यत्वमस्तीति ।
१३० प्र० । सैन० २ उल्ला० । अभिप्रहविशेषादहकप्रतिष्ठि-
तं जिनविम्बं वन्द्यानां प्राप्तं तत्र किं बीजम् ? इति प्रश्ने, उत्त-
रम्-आत्मपूर्वमूरिभित्तद्वन्द्वनादौ अनिवारणमेष बीजम्, किं-
च शास्त्रे अभिप्रहविशेषादहकप्रतिष्ठितं निन्दवानां प्रोक्तम्, सांप्र-
त्यानां स्वगतमिततो दिग्भ्यंरं विहाय निन्दवा इति न व्यवन्दि-
यन्ते, तथैव गुर्वीद्रीनामाज्ञासद्भाविनि । १३३ प्र० । सैन०
२ उल्ला० । अप्रतिष्ठितजिनविम्बमर्थयन्, पादादिनाऽऽशान-
यनां वा लामालामी न वा ? इति । लामाश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठार्या किं
प्रयोजनम् ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अप्रतिष्ठितप्रतिमानां वन्द्यं
व्यवहारे नान्तीति कथं लाभः ? आशानतनाकरणे तु प्रत्यया-
यो भवत्येव, नास्तु तीर्थकराकारोपलम्भादिनि । १३३ प्र० ।
सैन० २ उल्ला० । धाद्विधिपुष्पै प्रतिमायाः सूक्ष्मा नवाङ्ग-
निलक्षणमुक्ते न तत्र प्रथमं किं वामपादे तत्कतव्यम्, अथवा
दक्षिणपादे ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमायाः पूजाकरण-
ायनं नवाङ्गेषु तिलकानि दक्षिणवर्णादाभ्याम्भ्याङ्गसूक्ष्मा
निधयानीति २१३ प्र० । सैन० २ उल्ला० । आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठाऽक्षराणि कुत्र ग्रन्थे सन्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आचार्यादीनां स्तूपयोः स्थापनमन्त्रो यथा-“ नैमो आयरिया-
णं, भगवंताणं, नाणीणं, पंचविहागारसुडिण्यः । इह भगवंतो
आयिरिआ अवयरेनु, साहु-साहुणी-सावय-सायिरिआपुणं प-
डिच्छंत्तु, सव्वसिद्धिं दिसंत्तु स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण वाच्ये-
प । उपाध्याय-मूर्तिस्तूपयोः “ नैमो उवःकायाणं, भगवंता-
णं, वारसंगपटणं राटगाणं, सुअटगाणं, सउआयःकाणं सणणं,
इह उवःकाया भगवंतो अवयरेनु, साहु-साहुणी सावय सा-
यिरिआपुणं पडिच्छंत्तु, सव्वसिद्धिं दिसंत्तु ” अनेन मन्त्रेण वा-
च्येपः । सायु-साध्वीमूर्ति स्तूपयोः-“ नैमो मन्त्रेण सव्वहाणं, भ-
गवंताणं, पंचमहज्वयधराणं, पंचसमियाणं, तिगुहाणं, तव-
नियम साणं वंसणं तुहाणं, मुससहागाणं, साहुणी भगवंतो
इह अवयरेनु भगवईउ साहुणीउ इह अवयरेनु, साहु-सा-
हुणी सावय सायिरिआपुणं पडिच्छंत्तु, सव्वसिद्धिं दिसंत्तु
स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण वाच्येप । इत्यादिग्रन्थानुसारेण आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठानाक्षराणि विधानीति ॥ ७ प्र० । सैन० ३ उल्ला० ।
विक्रयकारिसमुच्छेदितनाम लाङ्घनानां प्रतिष्ठिताहर्षति-
मानां पुनर्लक्षमादिकरणं शुद्धयति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
तात्साम्यमभिधानं लक्षमादिकरणं प्रायो न शुद्धयति, कदाचित्का-
रणे यथावश्यकं कर्तव्यं स्यात् तदा तदभिधानान्तरं प्रतिष्ठि-
तवाससेपादिना शुद्धिर्भवतीति श्रीभगवत्पादानामनुशिष्टि-
रिति ॥ २५ प्र० । सैन० २ उल्ला० । प्रतिमावरोपणविधिं परीष-
हाविना न बुध्यति तदाऽप्यभिधानादि प्राप्नोति, यदि च बुध्य-
ति तदोन्मत्ततोमातङ्गादि वा प्राप्नुयात् परं स कथं बुध्यति ?

यतः स्वयं पूर्वधरस्ततः पूर्व दत्तोपयोगो भविष्यति, पूर्वधरा-
ऽऽख्या च प्रतिमां प्रतिपद्योऽस्तीति प्रश्ने उत्तरम्-यथा प्रति-
माप्रतिपद्युः स्वयं पूर्वधरत्वम्, तथाऽऽज्ञादानुरूपि, तथाऽपि त-
योऽपिश्रुतस्यैव तस्मिन्समये धृतोपयोगाभावाद्योऽपि भवति तेन
स कथं बुध्यति इत्याशङ्कानिरवकाशः इति । १४२ प्र० । सैन० ३
उल्ला० । पञ्चरात्रधनुःप्रमाणतयाः प्रतिमायाः पूजनं कया युक्त्या
दैवविधीयते किं च कुप्यादुत्पल्य वा ? तत्र राजप्रशनीयमप्ये-
महत्परिमाणशरीरं सूर्योभवेदेन कृतमित्युक्तम्, उत्पल्य तु
न शोभते, यथा भयति तथा प्रसाधमिति प्रश्ने, उत्तरम्-
प्रतिमानुसारं देवाः शरीरं कृत्वा पूजां कुर्वन्ति, अनभिधा-
ने त्वविधौ च बीजमिति संभाव्यते । १८३ प्र० । सैन० ३ उल्ला० ।
जिनार्ये क्षेत्रपालप्रतिमाया मानने, पूजने, सिन्दूरचढापने च
सम्यक्त्वस्य दूषणं लगति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-क्षेत्रपालप्र-
तिमायाः क्षेत्रपालाकारत्वेन सिन्दूरचढापने दूषणं न लग-
ति, मानने तु सम्यक्त्वस्य दूषणं लगतीति । २१७ प्र० । सैन० ३
उल्ला० । अष्टम्यां प्रतिमायां स्यमात्म्यकारणनिषेधोऽस्ति, तत्र
सच्चित्तपुष्पादिभिः पूजां करोति न वा ? इति प्रश्ने उत्तरम्-तत्र
पूजां करोति परं प्रयोगं सच्चित्तपुष्पादिभिः कारयति, परं तत्र
स्वयं सच्चित्तपुष्पादिभिः पूजां न करोतीति । २२६ प्र० । सैन० ३
उल्ला० । पञ्चम्यां प्रतिमायां कच्छटिका लक्ष्म्यालने निषिद्धं, तत्र
दाश्रित्य कच्छटिका-गर्भो चतुर्दिक्षु कार्यान्तर्गं एव कच्छटिका
न बालनीयाऽप्यदा सर्वकालं कच्छटिका बालनीयैव तदाश्रि-
त्य कथमस्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चमीप्रतिमायां वक्षकच्छ-
टिक्यैव ग्रन्थे अष्टमस्तीति कार्यान्तरं कथं एव कच्छटिका मो-
च्येति यो वक्ति स एवं प्रष्टव्यः-यवविधान्यक्षराणि क सन्ति ?
इति । ३०५ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । चन्दनवस्त्रप्रतिमानां कस्तूरीलेपः
क्रियते न्वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमानां कस्तूरीलेपो न क्रि-
यते इत्यक्षरं न सति, प्रत्युत सामान्यतस्तत्कारणक्षराणि
आढीविध्यते सन्ति, यत्कर्तव्यमप्यगता नु कस्तूरी सांप्र-
तमपि जिनार्चने व्यापार्यमाणं दृश्यते इति । ३६४ प्र० । सैन०
३ उल्ला० । प्रतिष्ठितजिनप्रतिमाविक्रयकारिभिः समुच्छेदित-
नाम-लक्षणैः आदिद्रव्यव्ययेन गृहीताः सन्ति, तेन तत्रामोक्षा-
रावसरं कस्य जिनस्येयं प्रतिमिति वक्तुं कथं शक्यते ? ततो
यदि लक्षणादिकरणनिषेधवति तर्हि तथा प्रसाधमिति प्रश्ने,
उत्तरम्-प्रतिष्ठितजिनप्रतिमानामभिधानलक्षणैः दि दयास्तु
न कर्तव्यं पुनः । प्रतिष्ठाकर्तृभ्याः वादिकारणैः न यथावश्यकं
कर्तव्यं भवति तदा तद्विधाय प्रतिष्ठितवाससेपादिना शुद्धि-
र्भवतीति ज्ञायते इति । ४१ प्र० । सैन० ४ उल्ला० । धा-
वकः, धाविका वा चतुर्धापौषधप्रतिमां वहते, तस्य सा-
माचार्येनुसारे चतुर्विधाहारोपवासः कर्तव्यः कथितोऽस्ति,
तथा समवायाङ्गस्यनुसारेण तु त्रिविधाहारः संभवति,
तस्मात्त्रिविधाहारोपवासं विहाय चतुर्धा प्रतिमां वहते, किं वा
न ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रवचनसारोद्धारादिग्रन्थे आद्यचतुर्थे-
प्रतिमायां चतुर्धर्मैर्दिने परिपूर्यन्तुत्पकारोपवासः कथितो-
ऽस्ति, तदनुसारेण । अष्टप्रहरपौषधचतुर्विधाहारोपवासः क-
र्तव्यो युज्यते, परं सामाचार्येनुसारेणैतावान् विशेषो ज्ञायते-
यत्पक्षिकायां वक्षकणशक्तिर्न भवति तदा दूर्णिमाया-
वामावस्यायां त्रिविधाहारोपवासस्तदाऽऽज्ञातः पक्षिकाभि-
निर्विहतिरिति कर्तव्यम्, तत्र प्रथमोपवासस्तदा शास्त्रानुसा-
रेण चतुर्विधाहारोपवासः कर्तव्य इति ज्ञायते । समवायाङ्ग-

वृत्त्यनुसारेण तु भिविधाहारोपधामः कस्त्वैव इति व्यक्तिर्न
ज्ञायते । ४८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । अष्टमप्रतिमानवमप्र-
तिमयोरात्मवर्जनेन, दशमप्रतिमानां सावधाहारवर्जनेन च
क्रियते, अन्यथा वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अष्टमप्रतिमायामार-
म्भोऽष्टमासांन, यावत् स्वकायेन त्यज्यते, नवम्यामप्यारम्भो
नवमासांन, यावत्परेण न कार्यते, दशम्यां च दशमासांन या-
वत्स्वार्थित्यपश्चाद्विहार-पानीयादिभिरस्तु न गृह्णाति, परार्थित्य-
पश्चाद्विहारदिकं तु गृह्णाति इति । १३२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
परपक्षिणं प्रतिमास्थापनादिकं प्रतिष्ठा अर्थ्यते न वा ? इति
प्रश्ने, उत्तरम्-यदि न तस्मिन् दशाशताना न भवति तदा तत्र
निष्ठाप्यर्णेन न कार्यो बाधेति । १३६ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
प्रथमप-पुं० । पृथुव्ये ।

पटिय-पठित-वि० । अशीते, पञ्चा० १६ वि० ।

पटियव-पठितव्य-वि० । अन्वास्थानार्वाचना अर्थ्यते, पं०
सू० १ सूत्र ।

पण-पण-न० । आननादिषु विमानभेदे, स० १६ सम० ।

पञ्च-पञ्चसंख्यायाम् ।

पणञ-पनक-पुं० । देशी-पङ्के, दे० ना० ६ वर्गे ७ गाथा ।

पणञ्जिञ-देशी-प्रकटिते, दे० ना० ६ वर्गे ३० गाथा ।

पणञ्ज-पञ्चाशत्-वि० । पंचावण 'शब्दार्थे, (अस्मिन्नेव
भागे ४४ पुष्ट अस्म साधना दृश्या)

पणइ-प्रसायिन-वि० । क्लृप्तपुनः, " रमणी कंता पणइ, पा-
णसमी पियसमी दशइ " पाठ० ना० ६१ गाथा ।

पणग-पञ्चक-न० । पञ्चावयवे समुदाये । पञ्चरूपकमूल्ये,
वृ० ३ उ० । 'पणग' ति समयमापान्वात् पञ्चक-दशक-
प्रभुतिना क्रमेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्वर्धनं यथा यथा विकटयती-
ति प्रकृतम्, इह च लघावऽनीचरि पञ्चकं नाम प्रायश्चित्त-
म् । ध० २ अथि० ।

पनक-पुं० । आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपकर्म, वृ० ६ उ० । "आ-
गन्तुपयपयञ्चा, दुश्चा पणञ्चा " आगन्तुकप्रतनुको हुनश्च प-
नकः, वृ० ६ उ० । स्था० । प्रतले कर्मविशेषः, भ० ७ श० ६
उ० । प्रञ्च० । पञ्चवर्णे साहकुरे, अनङ्कुरे वा अनन्तवत-
स्वातिविशेषः, वृ० ४ उ० । नि० चू० । काष्ठदी उल्लिखिशेषः,
रूपानि० १ ध्रु० १ अ० २ उ० । आब० । कलर० । आ० चू० ।
पनक उल्लिरिति वनस्पतिविशेषः । दश० ८ अ० । नि०
चू० । पि० । प्रज्ञा० । दशा० ।

पणगजीव-पनकजीव-पुं० । पनकशरीरं जीवश्च पनकजीवः,
नं० । वनस्पतिविशेषः, विश० । (तस्य शरीरमानमनिसूच-
स, पनच्च 'आदि' पदे प्रथममागं १४६ पुष्टऽद्वि०)

पणगमट्टिया-पनकमुत्तिका-स्त्री० । पृथ्वीकायभेदे, स च नद्या-
दिपूरसाधिनदेशे नद्यादियुरऽपगते यः भूमौ रुद्धमसुद्रुरूपे
जलमलऽपगपयीयः पङ्कः स पनकमुत्तिकाः । नदीमका जीवा
अपि अभेदोपचारात् पनकमुत्तिकाः । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

पणगमुद्रु-पनकमुद्रु-न० । पनक उल्लिखितं, स च प्रायः प्रावृष्ट-
काले भूमिकाष्ठादिषु पञ्चवर्णस्तद्द्रव्यसमीना भवति स एव
सूचकः । स्था० ८ डा० । सूचकभेदे, कल्प० ।

से किं तं पणगमुद्रुमे ? पणगमुद्रुमे पंचविहे पणसे । तं
जहा-किण्डे, नीले, लोहिये, हालिदे, मुक्किले । अस्थि
पणगमुद्रुमे द्वचसमागवमे नाम पणसे । ते छउमत्थेणं
वा निगंथेणं वा, धिगंथीए जा जाव पडिलेहियवे भवइ ।
से चं पणग-मुद्रुमे ।

('से किं तं पणगमुद्रुमे') नत् कः सूचकः पनकः गुरुगह-('प-
णगमुद्रुमे पंचविहे पणसे') सूचकपनकः पञ्चविधः प्रकृतः ।
('तं जहा') तद्यथा-('किण्डे जाव मुक्किले') कृष्णः यावत् शु-
क्लः ('अस्थि पणगमुद्रुमे तद्द्रव्यसमागवमे नाम पणसे') अ-
स्ति सूचकः पनकः, यत्रोत्पद्यते तद्द्रव्यसमानवर्णः प्र-
सिद्धः प्रकृतः । ('जे छउमत्थेणं निगंथेणं वा, निगंथीए वा
जाव पडिलेहियवे भवइ') यश्चक्षुस्मिन् साधुना, साध्या
यावत् प्रतिनिहितव्यः भवति । पनक उल्लिखितः स च प्रायः
प्रावृष्टि भूकाष्ठादिषु जायते, यत्रोत्पद्यते तद्द्रव्यसमागव-
मे ('नामे पणसे') इत्यत्र नाम प्रसिद्धं । ('से चं पणगमुद्रुमे')
स सूचकपनकः । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पणगाइ-पञ्चादि-न० । समयमापान्वात् पञ्चक-दशक-
भूता प्रायश्चित्तः, पञ्चा० १४ वि० ।

पणइ-प्रनष्ट-वि० । प्रकपेण नष्टो दृष्टयोगचरतां गतः । उत्त०
४ अ० । अदृश्यतां गते, अपगते, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

पणइन्ममशकवत्-प्रनष्टजन्मनक्षत्र-न० । अजानजन्मभे, न-
स्मिन्नानमंत्रनशः । ज्यो० २० पाठु० ।

पणइदीव-प्रनष्टदीप-वि० । प्रनष्टमस्यकत्वे, उत्त० ४ अ० ।

पणइपव-प्रनष्टपर्व-न० । क्षयवर्षेण, ज्यो० ।

तत्रैवम्-अभावस्था पार्श्वमासीत्प्रतिपादकैकोनविंशतितमा-
त् प्राभूतावननं प्रनष्टपर्वप्रतिपादकं विंशतितमं यथानु-
पूर्व्यं क्रमेण वच्यमां, प्रतिज्ञानमेव निर्वाहयति-
नइ कोइ पुच्छेजा, मुं उड्डितियामि अभियम्म ।

एका कला, पडिपुवा किं पव्वं का तिही होइ ?

कोऽपि शिष्यः पृच्छति यदि सूर्य उल्लिखित उद्यमान अ-
भिज्ञाने नक्षत्रस्य एका परिपूर्ण कला समर्पाद्यमात्रका-
वन्मस्यस्य प्रतिपञ्चा भुक्ता भवति तदा तन्मिन् दिक्ते किं
एव वर्तते, का वा तिथिः ? एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति सूर्यः
शेनलक्षदशनीर्दिति विवक्षितं नष्टपर्व जानीयदिति ।

नक्षत्रपर्वं करणमात्रः-

नक्षत्रताड अभिनि-भूपादाय संविधेऽक्ष्ण ।

इच्छिञ्चकलूणकालमि, इगमो भवे करणं दिससा ॥

नक्षत्रान् पूर्वमेभिजनमुशदाय याः कलः(स्ता एकत्र सं-
क्षिपन्) मीलते ततां या (दिससा) विवाहताः कलाः(स्ता-
भिहिते काले सति इदं वचनमात्रं भवति करणम् ।
तदेवाह-

छेऊण इच्छिञ्चं तेममिह तिनउडपडितं तु ।

संगुणए अट्टारम-हि सएहि नीममिह भट्टया ॥

तन्मि पणमट्टीउ, विभत्ते जं लद्धा ते य होति पक्खेवा ।

पन्नरसभागलद्धा, पञ्चगा अंसगा य तिही ॥

छिवा अपनीय, छिदमस्मिन्नकलारूपं यन् श्रेयं लभ्यते तत्र त्रयोदशभिः शैतस्मिन्नवत्यधिकैर्भोजनं, भक्षे च सति यत् शेषमवतिष्ठते तत्प्रतिराश्यन्ते, प्रतिराश्य च तस्मिन्ने कपटया प्रविभक्षे च सति यन्नभ्यन्ते ते प्रसिन्नाः प्रलेप-
सोया राशयो ज्ञातव्याः, नेपु च प्रतिक्षिप्तेषु प्रतिराशौ, तस्य पञ्चदशभिर्भागं हन्ते यन्नभ्यन्ते तानि पयोणि द्रष्टव्यानि, अशास्तु तिथयः एवं करणगाथास्तगाः संप्रति भावना क्रि-
यते-तत्र यत्पुष्टम् उदयति सूर्ये अभिजित एका कला चन्द्र-
मसा भुक्ता स्यात् न तस्मिन् दिवसे किं एवं वर्तते, का वा तिथिः ? इति । तत्र सा एका कला त्रयोदशभिः शैतस्मिन्नव-
तिअधिकैर्भुज्यन्ते, ज्ञातानि त्रयोदश शतानि त्रिनवत्यधिकानि १३६३ । तेषामष्टादशभिः शैतस्मिन्नवत्यधिकैर्भोगा न लभ्यन्ते इति शेषः करणविधिप्रयोगेन । तत्र त्रयोदश शतानि त्रि-
नवत्यधिकानि प्रतिराश्यन्ते, प्रतिराश्य च मूलराशेषिप-
ट्या भागं ह्रियते, लब्धा द्वाविंशतिः २५ सा प्रतिराशौ प्रति-
क्षिप्यन्ते, ज्ञातः प्रतिराशश्चतुर्दश शतानि पञ्चदशोत्तराणि १४२५ । तेषां यद् दशभिर्भागं ह्रियते, लब्धाः चतुर्नवतिः ६४
शेषास्तिष्ठन्ति पञ्च, आगतं च पुनर्नयन्ति तमे पर्वणि पञ्च-
म्यामुदयति सूर्ये अभिजितः कला चन्द्रमसा प्रतिपक्षा भव-
ति तदा किं एवं वर्तते का वा तिथिरिति । तत्रार्भिजितः कला एकविंशतिः श्रवणनक्षत्रस्य समपटिः, प्रतिपक्षा एका क-
लानि । सर्वसंकलनेन ज्ञाता एकोननवतिः ८६ इति स्मिन्ना धांप्रष्टास्त्वा एका शोध्यन्ते, तिथ्या पञ्चादशशतानि ८८ एवं राशि त्रयोदशभिः शैतस्मिन्नवत्यधिकैर्भुज्यन्ते ज्ञातमेकं लक्षं त्रयोविंशतिर्नवभागा नव शतानि सप्तत्यधिकानि १२३६७७
तेषामष्टादशभिः शैतभिर्भागं ह्रियते, लब्धं व्यज्यन्ते, स्थितानि शेषाणि त्रयोदश शतानि सप्तपट्याधिकानि १३६७ तानि प्रति-
राश्यन्ते १३६७ तत् आदिमस्य राशेश्चकपट्या भागहरणं लब्धा द्वाविंशतिः सा प्रतिराशौ च प्रक्षिप्यन्ते ज्ञातानि त्रयो-
दश शतानि त्रयोऽशत्यधिकानि १३६८ तेषां पञ्चदशभिर्भागं ह्रियन्ते, लब्धा द्विनवतिः, शेषास्तिष्ठन्ति १३६७ तानि द्वि-
नवतिनमे पर्वणि नवम्यामुदयति सूर्ये धनिप्राया एका क-
ला चन्द्रमसा प्रतिपक्षेति, एवं सर्वत्रापि भावना भावनीया ।

सम्प्रति प्रनष्टजन्मनक्षत्रपरिज्ञानार्थकरणमाह—

समश्चिच्छिणु वासेसु, कोऽपि पुंज्ज जन्मनक्षत्रं ।
जायस्स वरिससेव पञ्चाणि, तिहिं व ठाविज्जा छित्ठण ॥
वरिसमंवे पंचसु, ससाणि कुणसु पञ्चाणि ।
ततो उ वट्ठमाणं, सोहज्जा एवं तिहिराणि ॥
अवमेसं साहितो, संपयकालमिवा आणुए व सव्वं ।
जे जं इच्छमि किंवि, अणुणायं वा वि खेवेणं ॥

('समश्चिच्छिणु') समनिकान्तेषु वर्षेषु कोऽपि स्वकीयं जन्मनक्षत्रं पृच्छेत्, यथा किं मम जन्मकाले नक्षत्रमासीत् ?, इति । एवं पृष्टं सति ज्ञातस्य सतस्तस्य वा वर्षसंख्या अति-
क्रान्ता तां पयोणि, तिथीश्च स्थापयेत्, स्थापयित्वा च वर्ष-
संख्यां पञ्चविषयां छिद्यन्तु, किमुक्तं भवति-पञ्चवर्षरूपा संख्या छेदं सहजे तावती लुप्तयान्, छित्त्वा च शेषाणि या-
नि वर्षाणि तिष्ठन्ति तानि पयोणि कुरु, छन्वा च पर्वराशि-

मानः पर्येपुरुषः संप्रदायान् चतुर्गशतिर्भूया वर्तमानः समस्तेऽपि एकव मलियन्ते, ततो वर्तमानं पर्वराशिम्, तिथि-
राशिम्कुरुषः, इत्येभूतं च वर्तमानं पर्वराशिं तिथिराशिं च शोध्यित्वा ये अवशिष्टराशि च प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य वाचिक-
कपर्वराशेश्चैवपर्वराशि शोध्यित्वा शेषं पूर्वोपदेशनं कुर्यान् एव करणगाथा, तरार्थः । भावना विषय-कस्यापि ज्ञानस्य नव वर्षाणि, त्रयो मासाः, एकः पक्षः । इव दिवसाः एव जा-
तस्य कालः । अत्र किं चन्द्रनक्षत्रम्, सूर्यनक्षत्रं वा ? अत्र स्थापना प्रथमतः सर्वोपनि नव वर्षा विन्यन्ते, तेषाम-
धस्तात् ये मासाः, तेषां वाऽधस्तात् पञ्चमी । अत्र वर्षराशेः पञ्चसंखितेन युगेन भागं ह्रियन्ते, स्थितानि शेषाणि च-
त्वारि, तानि पयोणि कर्तव्यानि, तत्र वर्षं चतुर्विंशतिः प-
योणि, ततश्चत्वारः चतुर्विंशत्या गुणयेन जाता परणवतिः, विपु मासेसु पट पयोणि, तास्यपि तत्र प्रक्षिप्यन्ते, चतुर्षु वर्षेष्वेकोऽधिकं मासः सन्नुत्तन्नत्र द्वे पयोर्षु, ते अपि प्रक्षिप्यन्ति यदि धेके एवं, नदीप तत्र प्रक्षिप्यन्ते, ज्ञातं सर्वसंख्यया पञ्चोत्तरं पर्वशतम् । अत्रो वर्तमानानि चतुर्गशतिर्पयोणि शोध्यन्ते, स्थितानि शेषाणि एकविंशतिः पयोणि, पञ्चनतेऽ-
ष्टौ न शुध्यन्ति तत् एकविंशतेनैकं रूपमादाय पञ्चदश भागाः क्रियन्ते, ते च पञ्चदश पञ्चसु मध्ये प्रक्षिप्ता जाता विंशतिस्ततोऽष्टौ शुद्धाः स्थिता द्वादश, आगतं युताऽऽदी विंशतेः पर्वसु गतेषु द्वादश्यां चन्द्रगतं सूर्यगतं वा यत् नक्ष-
त्रं तत् तस्य नक्षत्रं मवर्षयसु । यथायोगमन्यत्वाऽपि चन्द्रम-
क्षत्रमातन्व्यस्य, एवमनागतमपि जन्मनक्षत्रमातन्व्यमि-
ति ॥ इति श्रीमलयगिनिविग्रवितायां उपाधिराजकटीका-
यां नष्टपर्वप्रतिपादकं विंशतितमं प्राप्नुते समाप्तम् । त्रयो २० पाठो ॥

पण्डुवादाह-प्रनष्टप्रायात्र-त्रि० । प्रकणैष नष्टाः क्षीणा व्या-
वाधा येषां ते तथा-सर्वव्यावाधवर्जितेषु, पं० सू० १ सूत्र ।

पण्डसंश्रि-प्रनष्टसन्धि-त्रि० । सर्वेयाऽपुपलव्यमाणपत्राद्ध-
यसन्धौ, प्रव० ४ द्वार । प्रज्ञा० ।

पणतीस-पञ्चविंशत्-खी० । पञ्चाधिकैर्वाशान्तेव्यायाम्, स०
६८ सम० ।

पणद्ध प्रणद्ध-त्रि० । परिगते, श्रौ० ।

पणपत्रिय-पञ्चप्रज्ञितिक-पुं० । व्यन्तरभेदे, प्रव० १६४ द्वार ।

पणवंध-पणवंध-पुं० । प्रतिज्ञावन्धे, आ० क० १ अ० । [पण-
वन्धोदाहरणम् 'उप्यन्तिया' शब्दे द्वितीयभागे ८२७ पृष्ठ
उदाहृतम्] गल्ले (होड) नियमविशेषपत्रने, यदि भवा-
निदं कुर्यात् तर्हि इदमेव भवते दास्यामीति समयकरणं
फलवन्धः । शब० ॥

पणमिऊश प्रणम्य-अत्र्य० । प्रकणैष भावपूर्वकं मनोवाका-
येनैवेत्यर्थे, घ० १ अधि० । शब० ॥

पणमिच्छ-पञ्चमिष्ट्याव-न० । पञ्चप्रकारं मिष्ट्याव, कर्म०
४ कर्म० ।

पणमिय-प्रणमित-त्रि० । ननुमागच्छे प्रशब्दस्यादिकर्मार्थवाचा-
त् । श्रौ० १ श्रा० । जं० ।

पणमुत्ति-पणमुत्ति-स्त्री० । राजकुले व्यवहारविशेषे, आ० म० १ अ० ।

पण्य-प्रण्य-त्रि० । निष्पे, रा० । जं० । प्रह्नीभूते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० । आचा० । प्राति, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । खर्वे, स्था० ४ ठा० १ उ० । [अत्र चतुर्भेदो 'पुरिसजाय' शब्दे वक्ष्यते]

प्रण्य-पुं० । केहे, भा० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यवेइय-प्रण्यवेदित-न० । प्रण्यरपरे, भा० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यभंग-प्रण्यभङ्ग-पुं० । प्रार्थनाभङ्गे, वृ० ३ उ० ।

पण्यासस-प्रण्यासन-न० । निष्पानने, जी० ३ प्रति० ४ अ-पि० । रा० । जं० ।

पण्य-पण्य-पुं० । भारडपटहे, लघुपटहे च । जं० ३ वक्त० । रा० । प्रश्न० । भ० । कल्प० । भा० । पण्यो भारडपटहो लघुपटह इत्यन्ये । श्री० । नं० ।

पणस-पनम-पुं० । [कटहर] वृक्षभेद, आचा० २ ध्रु० २ वृ० १३ अ० ।

पणसुन्न-पणशून-न० । 'पंचसुगण' शब्दार्थे, प्रच० ३५ द्वार ।

पणमि-प्रणाम-पुं० । नमस्कारे, आनु० । विनये, श्राव० २ अ० ।

प्रणिपाने, स चान्द्रकृतः पञ्चाङ्गो ज्ञातव्यः । संघा० १ अथि० १ प्रस्ता० । " निश्चि चैव पणामा " संघा० १ अथि० १ प्र-स्ता० । [पणामविकस 'चैवयवेदण' शब्दे तृतीयभागे १२६८ पृष्ठे व्याख्यातम्]

अपि-आ० । " अपेगल्लिवचंनुपणामाः " ॥= । ४ । ३६॥ इति अंगिरस्येनस्य पणामादेशः । पणामि । अप्रपति । प्रा० ४ पाद ।

पणामय-प्रणामक-त्रि० । प्रणामयन्ति प्रापयन्ति, दुर्गतिमि-ति प्रणामकाः । शब्दाद्विपर्ययेषु, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पणामहज-प्रणामहाये-त्रि० । उपलक्षण-यान् प्रणामदानादि-नाऽऽवर्जनीये, पि० ।

प्रणामिअ-प्रणामित-त्रि० । नमस्कृतं, " प्रणामिअं दिस्समुव-र्णअं " पाठ० ना० १८६ गाथा ।

पणायण-प्रणायक-त्रि० । प्रकर्षेण स्वतन्त्रतया नायके, व्य० १ उ० ।

पणालिया-प्रणालिका-स्त्री० । पागम्पये, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ।

पणस-प्रणाश-पुं० । अपनयने, आ० म० १ अ० । आच० । उच्छेदने, विशेष० ।

पणिअ-देशी-त्रि० । प्रकटे, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पणसिदि-पणसिद्रिय-पुं० । पणसिद्रियपर्यायिपर्यायि, कर्म० २ क-र्म० । प्रश्न० ।

पणिजत-पणीयमान-त्रि० । वश्ये, अश्वीने, दन्तलौकिकसंस्कारे च, वाच० ।

पणिय-पणित-न० । भारण्डे, भा० १ ध्रु० १ अ० । विक्रये व-स्तुनि, रा० । द्वाहादिके उपवहने, भा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पणियगिह-परपयह-न० । पणयागणे, आचा० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० २ उ० । " जय भारण्डे अच्छति तं पणियगिहं " नि० वृ० १२ उ० ।

पणियघर-परपयह-न० । 'पणियगिह' शब्दार्थे, आचा० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० २ उ० ।

पणियह-पणितार्थ-पुं० । परयवस्तुनि, दश० ७ अ० । प्राणि-घ्नप्रयोजने, दश० ७ अ० ।

पणियभेड-पणितभारण्ड-न० । पणितं व्यवहारस्तदर्थे भारण्ड-म् । पणितं वा कथारणं तदर्थे भारण्डं न तु भाजनमिति पणि-तभारण्डम् । पणितार्थभारण्डे, भ० १५ श० ।

पणियभूमि-पणितभूमि स्त्री० । भारण्डविधामणस्थाने, भ० १५ श० । वज्रभूम्याख्याऽनार्यदेशे, कल्प० १ अथि० ६ क्षण । तत्र हि वीरस्वामिनामेकं चानुमांसं जातम् ।

तएवं अहं गोयमा । गोसालेणं मंखलीपुनेणं सदि प-णियभूमिप एवासाइं लाभं, अलाभं, मुदं, दुक्खं, सकारं, असकारं पण्युभवमाणं अणिच्चजगारियं विहरित्था ।

पणितभूमेरगम्य प्रणीतभूमौ विहृतवानिति योगः । भ० १५ श० ।

प्रणीतभूमि-स्त्री० । मनोजभूमिः । भ० १५ श० ।

पणियसाला-प (शित) एयशाला-स्त्री० । हटे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० २ उ० । " पणियसाला जय भायणाणि वि-कति वणिय कुम्भकारां वा एमा पणियसाला । नि० वृ० १६ उ० । आचा० । यक्षशालायास, दश० १० अ० ।

कोणालियावागो खलु, पणिसाला ।

कोणालिकाः कुलालकृयविकारिणस्तेषां आपणः पणितशा-ला मन्तव्याः । किमुक्ते भवन्ति-यत्र कुम्भकारा भाजानां वि-क्रीणन्ते, वणिजां वा कुम्भकारहस्ताभाजानां कोत्वा यत्रा-पणं विक्रीणन्ति सा पणितशाला । वृ० २ उ० ।

पणिवद्य-प्रणिपानित-त्रि० । नमस्कृतं, नं० ।

पणियाय-प्रणिपात-पुं० । प्रणमने, पञ्चाङ्गः प्रणिपातः । द-श० १ तत्त्व । संघा० ।

पञ्चाङ्गप्रणिपातार्दीनां व्याख्यानायाऽऽह-

दो जाण् दोमि करा, पंचमंगं होइ उतिमंगं तु ।

राम्मे संपणियाओ गेओ पंचंगपणियाओ ॥ १८ ॥

हे जानुनी अश्रीयन्तौ । हो करौ हस्तौ, पञ्चममेव पञ्च-मकं भवति पंचैतः उत्तमाङ्गं तु शिर एव इत्यनेन पञ्चाङ्ग इति व्याख्यातम् । अथ प्रणिपातव्याख्यानायाऽऽह-पंचैव पञ्चमिङ्गः सम्यग् भक्तिता भूत्यामतः यः स प्रणिपातः प्र-णासोऽस्तीत्येवो ज्ञातव्यः । पञ्चाङ्गप्रोणपातः पूर्वोक्तानि-र्वचन इति साधार्थः । पञ्चा० ३ विव० ।

पणियायद्वय-प्रणिपातद्वय-पुं० । " नमोऽप्यु यं अहं-ताणं भावेताणं " इत्यदिके सूत्रे, वृ० २ अथि० । (अत्राऽऽस्ता-पकाः सम्पदश्च 'चैवयवेदण' शब्दे तृतीयभागे १३६८ पृष्ठे व्याख्याताः)

पणिद्वाण-प्रणिधान-न० । चेतःस्वारथ्ये, व्य० १ उ० । ग० । उत्त० । दश० । प्रच० । ऐकाग्र्ये, द्वा० ५ द्वा० । प्रशस्तावधा-नं, द्वा० २२ द्वा० । विनोपयोगे, पञ्चा० ३ विव० । पं० सू० ।

हृदाप्यवसाये, आब० ४ अ० । अन्तःकरणवृत्तौ, सूत्र० २ अ० २ अ० । पणिहाणं ति वा, अज्जकवसायं ति वा, बिट्ठं ति वा पण्डा । ति० सू० १ उ० । प्रणिहितः प्रणिधानम् । एकाग्रतायासः, स्या० ।

विधा प्रणिधानं प्रतिपादयति-

तिविहे पणिहाणो पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणो, वयप-णिहाणो, कायपणिहाणो । एवं पंचेदियाणं जाव वेमाणि-याणं । तिविहे सुणपणिहाणो पणत्ते, तं जहा-मणसुणपणिहा-णो, वयसुणपणिहाणो, कायसुणपणिहाणो ।

प्रणिहितः प्रणिधानमेकाग्रता, तच्च मनःप्रवृत्तिसम्बन्धि-भेदान् विविधेति । तत्र मनसः प्रणिधानं मनःप्रणिधानस्य, एवमनसि । तच्च चतुर्विंशतिदण्डकं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां भवति, तद्व्येयं तु नास्ति, योगानां सामर्थ्येनाऽभावादिति । अत एवोक्तम्-(एवं पंचेदिया-इत्यादीति) । प्रणिधानं हि शुभाशुभभेदस्य । अथ शुभमाह-(‘तिविहे’ इत्यादि) सामान्य-सूत्रम् । विशेषमाश्रित्य चतुर्विंशतिदण्डकचिन्तायां मनुष्या-णामेव, न तत्राऽपि संयतानामेव भवति, चारित्र्यपरिणामरू-पत्वाद्दस्येति । (३ उपप्रणिधान-दुष्प्रणिधानस्वरूपं स्वस्व-स्थानं) स्या० ३ उ० १ उ० ।

चतुर्धो प्रणिधानस्य-

चउन्विहे पणिहाणो पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणो, व-यपणिहाणो, कायपणिहाणो, उवगरणपणिहाणो । एवं नेरइ-याणं । पंचेदियाणं जाव वेमाणि-याणं ।

प्रण्विः प्रणिधानं प्रयोगः, तत्र मनसः प्रणिधानमार्त्त-रौ-द्रधर्मोदिकरूपतया प्रयोगो मनःप्रणिधानस्य । एवं वाक्काययो-रपि । उपकरणस्य लौकिक-लोकोत्तररूपस्य खल-पात्रादेः संयमाऽसंयमोपकाराय प्रणिधानं प्रयोग उपकरणप्रणिधान-स्य । (एवमिति) यथा सामान्यतस्तथा भैरविकाणामिति । तथा चतुर्विंशतिदण्डकपठितानां मध्ये ये पञ्चेन्द्रियास्तेषा-मपि धैर्यानि कान्तानामिव भवेति । स्या० ४ डा० १ उ० । द-श० । प्रयोगे, आब० ६ अ० ।

कइविहा णं भंते । पणिहाणो पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणिहाणो पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणो, वपणिहाणो, कायपणिहाणो । खेरइयाणं भंते । कइविहे पणिहाणो पण-त्ते । एवं चेव । एवं जाव वणियकुमारा । पुडवीकाइयाणं पुच्छा, गोयमा । एणे कायपणिहाणो पणत्ते, एवं जाव व-यस्सइकाइयाणं वेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा । दुविहे पणि-हाणो पणत्ते । तं जहा-वपणिहाणो य, कायपणिहाणो य । एवं जाव चउरंदियाणं । सेसाणं तिविहे जाव वेमाणि-याणं । भ० १८ श० ७ उ० ।

(प्रणिधानलक्षणम् ‘धम्म’ शब्दे चतुर्थभागे २६० पृष्ठे गतस्य) (‘जय वीरराय ! जगमुद ! होउ ममं’ इत्यादि प्रणिधानानुसं-‘वेइयवदण’ शब्दे तृतीयभागे १३२ पृष्ठे व्याख्यातम्) (‘शि-धाण’ शब्दे चतुर्थभागे २१०५ निदानकरणद्वाराविचार उक्तः)

पणिहाणव-प्रणिधानवत्-त्रि० । एकाग्रमनसि, उ० १६ अ० । “ संकाडाणणि सव्वाणि वज्जेज्जा पणिहाणव ” उ० १६ अ० ।

पणिहाणजोगुञ्ज-प्रणिधानयोगयुक्त-त्रि० । प्रणिधानं चेतः-स्वास्थ्यस्य, तत्प्रधाना योगा व्यापारास्तेषु युक्तः समन्वितः प्रणिधानयोगयुक्तः । व्य० १ उ० । दश० । प्रणिधानं मन-सः शुभमैकाग्र्यं तदुपस्तत्प्रधानो वा योगो व्यापारस्तेन युक्तोऽन्वितः । अथवा-योगो मनोनिरोधस्तत्रैव प्रणि-धान-योगाभ्यां युक्तो यः स तथा । पञ्चा० १५ विव० । प्र-णिधानरूपयैतैः, प्रणिधान-योगाभ्यां वा युक्ते । “ पणि-हाणजोगुञ्जो, पंचविहं समीतीहि तीहि सुत्तीहि ” पंचा० १५ विव० । सम्म० ।

पणिहाणपुरस्सर-प्रणिधानपुरस्सर-पुं० । प्रणिधानमेकाग्र्यं तत्पुरस्सरम् । उपयोगप्रधाने, पा० ६ विव० ।

पणिहाय-प्रणिधाय-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थे, भ० १५ श० । अ-पंचेत्यर्थे, भा० १ अ० १० अ० ।

पणिहि-प्रणिधि-पुं० । प्रणिधाने, मनसो विशिष्टैकाग्र्ये, प्रश्न० ५ सम्ब० द्वार० । आ० ७० । प्रणिधानमवधानं चरञ्च । है० । दश० ।

प्रणिधिनित्येयः-

जो पुविं उइदो, आयागो सो अहीगमइरितो ।

दुविहो य होइ पणिही, दुवे, भावे य नायवो ॥५६॥

यः पूर्वं कुलकाचारकथायामुद्दिष्टः आचारः सोऽहीनातिरि-क्तस्तदवश्य एवेहापि दृष्टव्यः इति वाक्यशेषः । कुलणत्वा-श्राम-स्थापनं श्रमादस्य प्रणिधिमधिकृत्याऽह-द्विविधश्च भवति प्रणिधिः । कथम् ? इत्याह-द्रव्य इति द्रव्यविषयः । भाव इति भावविषयश्च ज्ञानव्यः । इति गार्थाः ॥५६॥

तत्र-

दवे निहाणमाई, मायपउताणि चेव दव्वाणि ।

भावेदिय-नोइन्दिय, दुविहो उ पसत्थ अपसत्थो ॥६०॥

द्रव्य इति द्रव्यविषयः प्रणिधिमिधानानि, प्रणिहितं नि-धानं नित्यमित्यर्थः । आदिशब्दः खभेदप्रख्यापकः । माया-प्रयुक्तानि चेह द्रव्याणि, द्रव्यप्रणिधिः पुरुषस्य स्त्रीवेषेण प्रलयनादिकरणम् । स्त्रिया वा पुरुषवेषेण चेत्यादि । तथा भाव इति । भावप्रणिधिद्विविधः-इन्द्रियप्रणिधिः, नोइन्द्रि-यप्रणिधिश्च । तत्र इन्द्रियप्रणिधिद्विविधः प्रशस्तोऽप्रशस्त-श्च । इति गार्थाः ॥ ६० ॥

प्रशस्तमिन्द्रियप्रणिधिमहाः-

सवेसु य रुवेसु य, गंवेसु रसेसु, तह फासेसु ।

न विरजइ न वि दुस्सइ, एसा खलु इंदियणी ही ॥६१॥

शब्देषु च, रूपेषु च, गन्धेषु, रसेषु, तथा च स्पर्शेषु पतेवि-न्द्रियार्थेष्विष्याऽनिष्टेषु चक्षुरादिभिरिन्द्रियैर्नाऽपि रज्यते, नाऽपि क्षिप्यते । एष खलु माध्यस्थ्यलक्षणः इन्द्रियप्रणिधिः प्रशस्तः । इति गार्थाः ॥

अन्यथा त्वप्रशस्तः, तत्र दोषमहा-

सांइदिअरस्सीहि उ, मुक्काहि सहमुच्छिओ जीवो ।

आइय अणाउओ, सहगुणसमुद्रिण दोमे ॥६२॥

ओत्रेन्द्रियरश्मिभिः ओत्रेन्द्रियरज्जुभिः मुक्तामिरुद्ध—
ह्लाभिः । किमत्याह शब्दमूलितः शब्दशब्दो जीवः, आ-
वसे शुद्धति अनुपयुक्तः सन्, कायः ? इत्याह शब्दगुणसमु-
त्थितान् दोषान् शब्द एनेन्द्रियगुणस्तन्मुत्थितान् दोषान्
बन्ध-बधादीन् ओत्रेन्द्रियरज्जुमिरादत्त इति गाथार्थः ।

शेनेन्द्रियानिदेशमाह—

जह एसो सहेसु, एसेव कपो उ मेसएहिं पि ।

चउहिं पि इंदिएहिं, रुवे, गंधे, रसे, फासे ॥ ६३ ॥

यथैव शब्देषु शब्दविवयः ओत्रेन्द्रियमधिकृत्य दोष उक्तः,
एष एव कपोः शेपिण चबुरादिभिश्चतुर्भिर्पीन्द्रियेदोषा-
भिधाने दृष्टव्यस्तथा—“ कश्चिद्विद्यरस्सीहि उ ” इत्यादि ।
अत एवाऽऽह—रूपे, गन्धे, रसे, स्पर्शे, रूपादिविवयः । इति
गाथार्थः ।

अमुमेवार्थे दृष्टान्ताभिधानेनाऽऽह—

जस्स खलु दुष्पणिहिया-पिदियाइं तवं चरंतस्स ।

सो हीरअसहीगेहिं सारही वा तुरंगेहिं ॥ ६४ ॥

यस्य खल्विति—यस्याऽपि दुष्पण्डितानांन्द्रियाणि
विधोतानामासीन्, तपश्चरन् इति तपोऽपि कुर्वन् ।
स तथाभूतो न्हियते अपनीयते, इन्द्रियैरेव निर्वाणहेतो-
अरणात् । दृष्टान्तमाह—अस्वाधीनैरस्वधैः, सारथिरेव रथ-
नेतेव, तुरङ्गमैरथैरिति गाथार्थः । उक्त इन्द्रियप्रणिधिः ।

नोन्द्रियप्रणिधिमहा—

कोहं, माणं, मायं, लोभं, च महम्मयाणि चत्तारि ।

जो रुंइ सुदुष्पा, एसो नोइदिअण्णिही ॥ ६५ ॥

कोधम्, मानम्, मायाम्, लोभं चैतः एषां स्वरूपमनन्तानु-
बन्धादिभेदभिर्च पूर्ववत् । एत एव महाभयानि चत्वारि,
सम्यग्दर्शनादिप्रतिबन्धरूपत्वात् । एतानि यो रुण्दि शुद्धा-
त्मा उदयनिरोधादिनाः एष निरोद्धा कोधादिनिरोधपरि-
शामानयन्वाह नोन्द्रियप्रणिधिः कुशलपरिणामत्वात् ।
इति गाथार्थः ।

एतदनिरोधे दोषमाह—

जस्स वि य दुष्पणिहिआ, होंति कसाया तवं चरंतस्स ।

सो बालतवस्सी विव, गयसहाणपरिस्समं कुणइ ॥६६॥

यस्यापि कस्यचिद्व्यवहारतपस्विनः, दुष्पण्डितानां अति-
रुद्धा भवन्ति कथायाः कोधाद्यस्तपश्चरन्ः तपः कुर्वन् इत्य-
र्थः । स बालतपस्वी उपवासपारुण्यकप्रभृतत्तराग्मको जी-
वो गजज्जानपरिधमं करोतिः चतुर्थे-पञ्चादिनिमित्ताऽभिधा-
नतः प्रभूततरकर्मबन्धोपपत्तेः । इति गाथार्थः ।

अमुमेवार्थे स्पष्टतमाह—

सामसमणुचरंत-स्स कसाया जस्स उक्कडा होंति ।

मक्कापि उच्छुफुल्लं, व निष्फलं तस्स सामसं ॥ ६७ ॥

आमण्यमनुचरतः अमण्यभाषमपि द्रव्यतः पालयतः इत्य-
र्थः, कवाया यस्यात्कटा भवन्ति कोधाऽऽद्यः, मन्थे इत्थु-
पमिच निष्फलं निर्जपफलमधिकृत्य तस्य धामण्यम् ।
इति गाथार्थः ।

उपसंहरन्नाह—

एसो दुविहो पणिही, सुद्धो जइ दोसु तस्स तेसिं च ।

एत्थो पसत्थपसत्थ-लसत्थणमपकणनिष्कलं ॥ ६८ ॥

एषोऽन्तरोदितो द्विविधः प्रस्थितिः इन्द्रिय-नोन्द्रिय-
लक्षणः शुद्ध इति निर्दोषो भवति । यदि ह्ययोकोह्याऽभ्य-
न्तरोदयोः तस्येन्द्रिय-कपायवन्तत्वेनां चेन्द्रिय कपायाणां
सम्यग् योगो भवति । एतदुक्तं भवति—यदि बाह्यवेष्टाया-
मभ्यन्तरोदयोः वा तस्य प्रस्थितिमतः इन्द्रियाणां कपा-
याणां च निग्रहो भवति, ततः शुद्धः प्रणिधिः, इतरथा त्व-
शुद्धः एवमपि तत्त्वनीत्याऽभ्यन्तरोदये चेष्टेह गीयसी इत्याह-
अत एवमपि तत्त्वं प्रशस्तं चार, तथाऽप्रशस्तमचारलक्षणं
प्रतिशेधेनान्यमनियममप्यवसानोद्भूतम् । इति गाथार्थः ।

एतदेवाऽऽह—

माया-गारवसहितो, इंदिय-नोइदिअण्णि अपसत्थो ।

धम्मन्था अ पसत्थो, इंदिअ-नोइदिअण्णिही ॥ ६९ ॥

माया गौरवसहितः मातृस्थानयुक्तः, अज्ञायादिगौरवयुक्तः
चेन्द्रिय-नोन्द्रिययोरनिग्रहं करोतिः मातृस्थानन ईर्ष्यादिप्रत्यु-
पेक्षणं द्रव्यक्षान्त्याद्यामेवमसः तथा-अज्ञायादिगौरवादिन्यप्र-
शस्त इत्ययमप्रशस्तः प्रणिधिः । तथा धर्माद्यं प्रशस्त इति मा-
या-गौरवसहितो धर्माद्येभ्येन्द्रिय-नोन्द्रियनिग्रहं करोति
यः स तदभेदोपचारात् प्रशस्तः सुन्दरः इन्द्रियनोन्द्रिय-
प्रणिधिनिराफलत्वाद् इति गाथार्थः ।

साम्प्रतमप्रशस्ते-तरप्रणिधेर्दोष-गुणावाह-

अष्टविहं कम्मरये, बंधइ अपसत्थपणिहिमाउतो ।

तं चेव खवेइ पुणो, पसत्थपणिहिमाउतो ॥ ७० ॥

अष्टविधं ज्ञानाप्रत्यक्षोपादिभेदकर्मजो वज्जति आरतः ।
कः ? इत्याह—अप्रशस्तप्रणिधिसमायुक्तः अप्रशस्त-प्रणिधि
व्यवस्थित इत्यर्थः । तदेवाष्टविधं कर्मजः क्षयति पुनः ।
कदा ? इत्याह—प्रशस्तप्रणिधिसमायुक्त इति गाथार्थः ।

संयमाद्यर्थं च प्रणिधिः प्रयोक्तव्य इत्याह—

दंसण-नाण-चरिताणि संजमो तस्स साहण्डाए ।

पणिही पउंजिअन्वो, अणाययणाइं च वज्जाइं ॥ ७१ ॥

दर्शन-ज्ञान-चरित्राणि संयमः सम्पूर्णः । तस्य सम्पूर्णसंयम-
स्य साधनार्थं प्रणिधिः प्रशस्तः प्रयोक्तव्यः । तथा ज्ञानय-
तनानि च विरुद्धस्थानानि वज्जेनीयानि । इति गाथार्थः ।

एवमकरणे दोषमाह—

दुष्पणिहिअजोगी, पुण लच्छिज्जाइं संजमं अयाणंतो ।

विड्डो निसइंगो-व केट्ठे जह पढंतो ॥ ७२ ॥

दुष्पण्डितयोगी पुनः सुप्रणिधिरहितः प्रवर्जित इत्यर्थः ।
लच्छुयन्ते स्वग इयन्ते संयममज्ञानान्—संयत एवेति । दृष्टान्तमा-
ह—विष्टयो निरुद्धास्तथा अप्रत्यक्षः कण्टकवति अश्वाद्वा
यथा पतन् कश्चिल्लच्छुयन्ते तद्वत्सौ संयमे । इति गाथार्थः ।

व्यतिरेकमाह—

सुपणिहिअजोगी पुण, न लिण्ड पुण्वणिअदोसेहिं ।

निदहइ अ कम्माइं, मुक्कत्ताइं जहा अमी ॥ ७३ ॥

सुप्रसिंहितयोगी पुनः सुप्रसिंहितः प्रसजितो न लिप्यते
पुन्येभ्यस्तदर्थैः कर्मबन्धादिभिः । संवृताध्वद्वारत्वात् । नि-
हृति च कर्माणि प्राक्तनानि तपःप्रतिधिभावेन । दृष्टान्त-
माह-शुक्लदृष्टानि यथा अग्निर्निहृतिरिति तद्वदिति गाथायै ।

तद्वाच्यो अपसत्यं, पणिहासं उक्तिञ्जस्य समर्थेण ।

पणिहास्यमि पसत्ये, भणिचो आचारपणिहि चि ॥७४॥

यस्मादेवमप्रशस्तप्रणिधिर्दुःखदः, इतरस्तु सुखदः । तस्मा-
दप्रशस्तं प्रणिधानमप्रशस्तं प्रणिधिसुखिभ्यो परित्यज्य, अ-
भवेन साधुना, प्रणिधानं प्रणिधौ, प्रशस्ते कल्याणे यत्नः
कार्य इति वाक्यशेषः । निगमयन्नाह भणित आचारप्रणि-
धिरिति गाथायै । दश० ८ अ० । आचारप्रणिधिः 'आचारप-
णिहि' शब्दे द्वितीयभागे ३५८ पृष्ठे उक्तः)

व्यवस्थापने, उक्त० २३ अ० । प्रायायाम्, सा च द्विधा-द्रव्य-
प्रणिधिः, भावप्रणिधिश्च ।

तत्र द्रव्यप्रणिधौ उदाहरणसू—

भरुञ्जन्ते निशदेवो, भयंतमिच कुणालभिक्षू अ ।

पट्टाण्य सालवाहण, गुग्गुल भगवं च नहवाच ॥ २०३ ॥

भरुञ्जन्तुः पट्टाऽऽसौह, भूपतिर्नैवाहनः ।

स समुद्रयाऽऽमकोशस्य, श्रोदमय्यवमन्यते ॥ १ ॥

इतः प्रतिष्ठानपुरे, पाथियः शालवाहनः ।

वल्लनाऽपि समुद्रः स, करंय नग्याहनम् ॥ २ ॥

अनयन्यगिणीणि, यस्तस्याऽऽमहर्दिक् ।

लक्षं विपक्षं तत्तस्य, नित्यं निष्पन्ति तद्वटाः ॥ ३ ॥

हा । नम्याऽपि भटाः कत्याऽऽ-नित्युः सौऽप्राक् किंचन ।

सोऽथ लोणजलो नन्द्या, पुनरेति समारतः ॥ ४ ॥

पुनर्नन्द्या तथैवेति, नायुक्कहणक्षमः ।

अधिको मायया हालं, साचिवां निरवास्त्यतः ॥ ५ ॥

स परंपरयाऽऽक्षानी-द्रुक्कच्छुनरपिचः ।

अपास्तोऽस्यापराधोऽपि, निजामान्यस्ततः कृतः ॥ ६ ॥

हात्वा विश्वस्तं सोऽजक, ते, राज्यं पुण्येन लभ्यते ।

तद्वन्त्यस्य भवसाथे, पाथयं कुरु पाथिवः ॥ ७ ॥

धर्मस्थानविधानार्थ-द्रव्यमव्याययततः ।

आधानमन्त्रिगिरा हालः, पाथिगोऽथाऽऽ मन्त्रिणम् ॥ ८ ॥

मिलितोऽसि किमस्य त्वं, सोऽवक्ष्य मिलायहम् ।

अयान्तःपुरभूपादि-द्रव्यैस्ते नदाऽक्षिपत् ॥ ९ ॥

हालेऽथ पुनरायाने, निद्रव्यत्वात्प्रनाश स ।

नगरं जगृहे हालो, द्रव्यप्रणथिरेपिका ॥ १० ॥

आचार्यो जिनदेवोऽभूद्वैव भृगुपुत्रने ।

वादिनौ आतरौ भिक्षु, भद्रन्तक कुणालको ॥ ११ ॥

वादिनः पट्टहस्ताभ्यां, जिनदेवस्य कस्तदा ।

गतोऽभूद्विन्दुं चैत्यं, श्रुत्वा तेन स धारितः ॥ १२ ॥

जानो राजकुले वाद-स्तौ आयाशत्ये, तस्य कार्यमिति योग-

दध्यनुस्तावमीषां न, सिद्धान्तावगमं विना ॥ १३ ॥

उत्तरं शक्यते दातुं, शास्त्रादौविन्द्वचस्ततः ।

मत्तं जगृहतुः पश्चा-न्यठानां भावतोऽभवत् ॥ १४ ॥ आक० ४

अ० । आ० कू० । आवा० । मायाशत्ये, तस्य कार्यमिति योग-
संप्रहृत्यमस्य । स० ३२ स० ० । दश० ।

पणिहिय-प्रसिंहित-त्रि० । संवृते, प्रश० ५ स० ० द्वार । व्य-
वस्थिते, आवा० ४ अ० ।

पणीय-प्रणीत-त्रि० । प्रकपिते, अनु० । आख्याते, आवा० ४
अ० । सूत्र० । प्रकते, आवा० ३ अ० । अर्थकथनद्वारांश्च, प्रकपि-
ते, न० । सत्यगावर्धो सूत्र० १ शु० ११ अ० । शुभतया
प्रकृष्टे, म० ४ शु० ४ उ० । स्निग्ध, औ० । गलत्स्नेहविन्दुके
भोक्तव्ये, प्रति० । आवा० ४ अ० । दश० । स्था० । प्रणीतं नाम गृ-
हस्नेहं घृतपूरादिकमाद्रैखञ्जकम्, यद्वा बहिः स्नेहेन अ-
क्षितमण्डकादि, अपरं वा स्नेहावागदं कृशराऽऽदि प्रणीत-
मुच्यते । तथा वाह-“गृहसिण्हे उल्लं तु मज्जगं मक्षिष्यं च
जं बाहि । नेहागादं कुसरं तु एवमाहं पणीयं तु ” ॥ वृ० ४ उ० ।

पणीयभत-प्रणीतभवत-न० । घृतदुग्धादिकं, वृ० ४ उ० ।

पणीयभोयस्य-प्रणीतभोजन-न० । गलत्स्नेहभोजनं, “जं पुण
गलत्तनेहं, पणीयमिति नं बुद्धा वेति ” यत्पुनर्गलत्स्नेहं भो-
जनं तत्प्रणीतं बुधास्तीर्थकृदादयं भुवते । पि० ।

पणीयमाहार-प्रणीताहार-पुं० । गलत्स्नेहे आहाराव्यवस्थानि,
“आहार उच्चवो पुण, पणीयमाहारसोयसा होति । वाईकर-
णाहरणं, कल्लणपुरोह उज्जाणं ” उदाहरणमिदं ‘हन्धकम्म’
शब्दे वक्ष्यते । नि० कू० १ उ० ।

पणीयरसपरिच्छाद-प्रणीतरसपरित्यागिन्-त्रि० । गलदघृत-
दुग्धादिविन्दुभक्तपरित्यागाभिप्राहिण्य, औ० ।

पणीयरसभोद-प्रणीतरसभोगिन्-त्रि० । गलत्स्नेहविन्दुभो-
क्तारि, स्था० ६ टा० । “पणे पणीअरसभोहं सिया ” इति
चतुर्थे ब्रह्मचर्ये, आवा० २ शु० ३ वृ० १ अ० ।

प्रणीतरसभोगिन्-लि० । गलत्स्नेहविन्दुभोक्तारि, स्था० ६ टा० ।

पणीयरसभोयस्य-प्रणीतरसभोजन-न० । गलत्स्नेहरसाभ्यव-
हारे, “विभूसा इन्धीसंसग्गो, पणीअं रसभोअणं । नरस्स-
उत्तगवसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥७॥” द० ८ अ० ।

पणुल्ल-प्रक्षिप्-धा० । प्रकरेण लेपणे, “क्षिपंगलत्थाऽङ्गक-
सोल्लपेक्ष लोल्ल-लुह-मूल्ल-परीयसाः ” ॥ ८ । १४३ ॥ इत्य-
नेन क्षिपंगल्लदेशः । पणुल्लह । पणोल्लह । पणुल्लिअ । पणुलि-
स्सह । पणुल्लेत्त । पणुल्लिअं । प्रा० ४ पाद । “कम्माहं पणुल्लया-
मो ” प्रकरेण स्फोटयामः । उक्त० १२ अ० ।

पणुजय-प्रणीयक-पुं० । चन्द्रं गृह्णते राहोरेकादशकृत्स्ने,
कृष्णपुद्गले, चं० २० पाठ० ।

पणोल्ल-प्रक्षिप्य-अव्य० । ‘प्रेर्य’ इत्यर्थे, सूत्र० १ शु० ८ अ० ।

प्रणुद्य-अव्य० । ‘प्रेर्य’ इत्यर्थे, सूत्र० १ शु० ८ अ० ।

पणोल्लगण-प्रक्षेपणगति-स्त्री० । बाणानीनामिव परंपरेणाह
गतौ, स्था० ८ टा० ।

प्रणोदनगति-स्त्री० । बाणानीनामिव परंपरेणाह गतौ,
स्था० ८ टा० ।

पणोल्लय-प्रक्षेपक-त्रि० । प्रेरके, “परिसहाणं पणोल्लय ”
आवा० १ शु० ४ अ० २ उ० ।

प्रसोदक-त्रि० । मेरके, आवा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

पयोस्त्रि-प्रसोदि-पुं० । प्राजनकदण्डे, प्रस० ३ अ० ४ दार० ।

पयस्-प्रस-त्रि० । प्रकथेयं जानातीति प्रसः । ज्ञानप्रभया
श्रेष्ठे, सूत्र० १ भू० ६ अ० । निर्मलावबोधे, उत्त० ८ अ० ।
प्रकथेयं कैवलज्ञानित्वाद् जानातीति प्रसः । स एव प्राज्ञः ।
सूत्र० १ भू० ६ अ० । केशलज्ञानिति, उत्त० ८ अ० ।
तीर्थकरे, स्थान० ५ डा० ३ उ० । गणधरे, नं० । अनु० । प-
रिहते, द्वा० १७ डा० । सर्वबोधयुते, स्थान० ७ डा० । अनु० ।

प्राज्ञ-त्रि० । निर्मलावबोधे, सूत्र० १ भू० ६ अ० । प्रज्ञस्येदं
प्राज्ञम्, गीतयेंतोपासे सूत्र० २ भू० १ अ० ।

पर्ये-न० । दले, पर्ये, स्थान० १० डा० ।

पार्ये-त्रि० । पर्यादं जाते, पर्येत्तन्विधिनि वा अन्यथादौ,
आचा० १ भू० १ अ० ४ उ० ।

पञ्च-त्रि० । पद्धान्तोः क्तप्रत्यये रूपम् । गते, वाच० ।

पर्य-न० । आरंभे, द्वा० १ भू० ६ अ० ।

परणग-पन्नग-पुं० । सप्रे, जं० १ वत्० ।

पमगतिल-पन्नकतिल-पुं० । दुर्गन्धितले, व्य० १ उ० ।

पणगद-पन्नगद-न० । पन्नगस्य संप्रसयाऽद्वे, जी० ३ प्र-
ति० ४ अ० । "अद्व पन्नगदरुवा पन्नगसंतापसंदिवा" जी०
३ प्रति० ४ अ० । ग० ।

पणगदकृत्-पन्नगदकृत्-त्रि० । संपादकृते, यादृशं पन्न-
गस्त्येवगच्छिष्यस्य पुच्छन् ऊर्ध्वीकृतमर्ममधोविस्तीर्णमुपसृ-
परि चानिच्छन् भवतीत्येवरूपं येषां तानि तथा । भ०
१४ श० ।

पणगभूय-पन्नगभूत-त्रि० । नागकल्पे, विपा० १ भू० ७
अ० । भ० ।

पणगारिउ-पन्नगारिपु-पुं० । गरुडे, पक्षिराजे, वाच० । हे० ।

पणगा-पन्नगा-स्त्री० । धीधर्मजिनस्य शासनदेव्याम्, श्री-
धर्मस्य पन्नगा देवी । मतान्तं गच्छ कन्दर्पो, गौरवर्णा, मन्स्य-
बाहता, चतुर्भुजा, उत्पलाऽहकृशयुक्तदक्षिणपाणिद्वया,
पद्माऽभययुतवामपाणिद्वया च । प्रद० २७ द्वा० ।

पापत्-प्रज्ञम्-त्रि० । प्रकृषिते, तीर्थकर-गणधरेः प्रकृषिते, नं० ।
प्रज्ञाऽऽ-त्रि० । प्रज्ञा बुद्धिस्तथाऽऽत्ते संप्रामे तीर्थकरगण-
धरे । स्वऽहया प्रामे, नं० ।

प्राज्ञाऽऽ-त्रि० । प्राज्ञातीर्थकरादाते गणधरेः । तीर्थकरोप-
देशादाते, नं० । भ० । पण्यति, आ० म० १ अ० । समुपादेय-
तया प्रकाशिते, द्वा० १ भू० १ अ० । स्थान० । पा० । सूत्र० ।

प्राज्ञेश्वरैकगतं प्राज्ञासम् । छुकपुरुषपरिकर्मिते, ग० । विशेषे० ।
पञ्चा० । योगीकृते, " लदुपन्नसंवेत्तमीमा " योग्यीकृता
बीजवपनस्य संतुलीमा यस्याः सा । श्री० ।

प्रज्ञपित-त्रि० । काथिते, ग० । श्री० ।

पण्यत्तगडविशोयण-प्रज्ञाऽऽगणहविष्कोकन-त्रि० । प्रहया
विशिटपरिकर्मविषयया बुद्ध्याऽऽत्ते प्रामे अतीव सुदृ परिक-
र्मिते इति भावः । गणडोपधानके, यत्र तन्मया । चं० प्र०
१० पादु० । उपरि कर्मितगणडोपधाने, भ० ११ श० १६ उ० ।

पापात्-प्रज्ञप्ति-स्त्री० । प्रज्ञाप्यन्ते प्रकथेयं बोध्यन्ते अर्था या-
सु ताः प्रज्ञप्तयः । सर्वप्रज्ञाप्यविषु, स्थान० ।

प्रज्ञप्तयः-

तश्चो पन्नतीश्रो कालेयं अहिज्जति-चंदपन्नती, सूर-
पन्नती, दीवसागरपन्नती ॥

(तश्चो इत्यदि) कालेन प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणेन हे-
तुभूतेनाऽधीयन्ते । व्याख्याप्रज्ञप्तिर्जन्तुर्ह्यपिप्रज्ञप्तिश्च न विष-
क्षिता, विस्थानकानुरोधादिति । स्थान० ३ डा० १ उ० ।

अङ्गबाह्यप्रज्ञप्तयः-

चत्वारि पण्यतीश्रो अंगवाहिरियाश्रो पमत्ताश्रो, तं जहा-
चंदपमत्ता, मूरपापमी, जंबुद्वीपपण्यती, दीवसागरपण्यती ।

अङ्गान्यावादादीनि तेन्यो बाह्या अङ्गबाह्याः । व्याख्याप्रज्ञप्ति-
रस्ति पञ्चमी, केवलं साऽङ्गपरिघटिते एताश्चतस्र उक्ताः ।
स्थान० ४ डा० १ उ० ।

नामादिभिक्षेयः-

प्रज्ञप्तिरपि नामादिभिक्षेतुर्जा, तत्र प्रज्ञप्तिरिति नाम,
यथा—प्रज्ञप्तिर्विधादेवी । स्थापनाप्रज्ञप्ति—प्रज्ञप्तिश्चा-
र्थज्ञसाध्यादिः । द्रव्यप्रज्ञप्तिर्दिधा—आगमनः, नो-आग-
मनश्च । तत्राऽऽगमनः-तदर्थज्ञानापनुयुक्तः । नो-आगम-
नस्तु ज्ञासरी-भयसारी-भयव्यतिरिक्तद्रव्यप्रज्ञप्तिर्भेदा-
न्विधा । तत्राद्या भेदा भुवोऽप्ये । उभयव्यतिरिक्ता द्रव्यप्रज्ञ-
प्तिर्दिधा—लोकिका, लोकान्तरा च । लोकान्तरा तु सर्वविज्ञा-
स्य चित्-मिश्र-द्रव्यविषयभेदान् । तत्राऽऽया यथा-प्रियासां-
पस्य मन्दुरासमातीतहयज्ञापनम् । द्वितीया—तस्यैव स्थि-
तापनम्, तृतीया—तस्यैव पर्यायविपरिकृतहयज्ञापनम्, रथ-
स्य वाऽऽवदियुक्तस्य ज्ञापनम् । लोकान्तरा तु सर्वविज्ञा-
पया, यथा—प्रवाजनाचार्यस्य नवप्रज्ञात्ते प्रति शाला-
दिमन्त्रिचक्षणापनम्, सैव द्वितीया—शब्दपरिणतशालादिज्ञा-
पनम्, सैव तृतीया—दुष्पक्वशालादिज्ञापनं चेति । अथ
भावप्रज्ञप्तिरपि दिधा—आगमनः, नो-आगमनश्च । तत्राऽऽग-
मनस्तदर्थज्ञानापनुयुक्तः । नो-आगमनस्तु भावप्रज्ञप्तिर्दिधा—
प्रशस्ताऽऽगमनस्तत्त्वप्रज्ञप्तिर्भेदान् । तत्र अप्रशस्तभावप्रज्ञ-
प्तिर्विधा—ब्राह्मणयाः स्वमुताः प्रति जामातृभाविनवेदनम्,
प्रशस्तभावप्रज्ञप्तिरियमेव—अर्थतोऽर्हतां गणधरात्ते प्रति,
सूत्रतो गणधराणां स्वस्थित्यात्ते प्रति । जं० १ वत्त० । नि०
चू० । चं० प्र० । भगवतीम्बे, प्रति० । प्रक्षलितक्षानु महा-
विद्याय, आ० चू० १ अ० । कल्प० । आ० म० । संशयाप-
स्य मधुरवचनेः प्रज्ञापने, दश० ३ अ० । च० । स्वसमय पर-
समयप्ररूपणायाम्, व्य० ३ उ० ।

पञ्चचिकुसल-प्रज्ञप्तिकुशल-पुं० । कथाकुशले, व्य० ।

संप्रति प्रज्ञप्तिकुशलमाह-

लोगे, वेप, ससमप, तिवग्म-सुत्त-ऽन्यादिपेयालो ।

धम्म ऽन्य कापमीसग-कहामु कहलवित्थरसमत्तो । १४३ ।

जीवानीवं बंधे, मोक्खं गतिरागतं सुदं दूक्खं ।

पञ्चचिकुसलीउ-परवादिकुर्दसणे महल्लो । १४४ ॥

लोकं, वेदे समये वाऽऽसीयं प्रवचने याति शास्त्राणि
तेषु स्वार्थयोग्यदीनं पेयात् परिमाणं येन स स्वार्थ-

गृहीतपेयालः । सम्यगुचिनिश्चितवृत्तार्थ इति तात्पर्यार्थः । तथा धर्मकथासु, अर्थकथासु च द्वित्रिसंयोगतो धर्मो ऽर्थकामकथासु कथयितव्यासु ('कहखविथर' सि) विस्तरेण कथने समर्थः-धर्मो-ऽर्थ-काममिश्रकथासु विस्तरेण कथनसमर्थः । तथा जीवस, अजीवस, धर्मस, मोक्षस, गतिस, आगतिस, सुखस, दुःखमपिगण्य प्रज्ञातो कुशलः । कुतः ? इत्याह-यतो विद् विद्वान् , एतदुक्तं भवति-यतो लोक-वेद-समया ऽऽचाराणां सम्यग्वेत्ता ततो जीवानां नारकादीनास, अजीवानां धर्मास्तिकायादीनास, बन्धस्य मिथ्यात्वा-ऽविर-ति-प्रमाद-कपाय-योगप्रत्ययकस्य, मोक्षस्य सकलकर्मशा-ऽप-गमरूपस्य, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यतुल्यस्य, तथा येन येन कर्म-शा कृतेन तत्रक-तिर्यग्-देवभवेवृत्तिर्मयति तदुपाया गतेः, येन च कर्मशा कृतेन मनुष्यभवे समुत्पत्तिस्तदुपाया आगतेः, तथा सुखं यथा प्राप्तिनामुपजायते तथाभूतस्य, यथा दुःखं तथा दुःखस्य प्ररूपणार्थं कुशलः । तथा पन्मादिनो यन् कुदर्शनं तस्मिन्मथनः, किमुक्तं भवति-परचादिनः प्रथमं भाषन्तं यथा युष्माभिः कुदर्शनमप्राहि, ततस्ते न सहमाना विप्रतिपद्यन्ते, तौश्च विप्रतिपद्यमानान् युक्तिमिस्तथा म-ध्माति यथा स्वदर्शनपत्त्यागं कुर्वन्तीति । एष इत्थंभूतः प्रज्ञसिक्तुशलः ।

साम्प्रतमथैव दृष्टान्तमाह-

पण्णोक्तुसलो खलु, जह सुडुगणी मुन्देरायस्स ।
पुट्ठो कह न वि देवा, गयं पि कालं न यासेति ॥१४५॥
तो उ-तो गणिवगे, राया वि य उट्ठितो ससंभनो ।
अह खीरासवलद्धी, कहेति सो सुडुगगणी तो ॥१४६॥
जोहे य पहरमेनं, कहियं न य मुणइ कालमह राया ।
तो वेति सुडुगगणी, रायाणं एव जाणाहि ॥१४७॥
जह उट्ठेण वि तुमे, न विन्नाओ एत्तिओ इमो कालो ।
इय गीयवादियविमा- हिया उ देवा न यासेति ॥१४८॥
अन्धवगयं च ररणा, कहणीए परिमो भवे कुसलो ।
ससमयपरुवणाए, महेति सो कुसमए च ॥१४९॥

प्रज्ञसिक्तुशलो यथा जुल्लकाचार्यो मुरुगदराजस्य, तथा चान्यदा तेन राजा पृष्टः जुल्लकगणी-कथं नु देवा गनमपि कालं न जानन्ति ? ततः एवं पृष्टः सन् गणिवगः सहसा आसन्न-दुष्टितः । तमुत्थितं दृष्ट्वा राजा ऽपि ससंभलः ससमुत्थितः । ततोऽप्युत्थितं स जुल्लकगणी क्षीरमिवाऽऽध्वनि कथयन् यस्या लब्धः सा क्षीराध्रवा, सा लब्धिर्यस्याऽसौ क्षीराध्रवल-ब्धिः । स इत्थंभूतः स्वसमयानुगतं किमपि कथयति ('जाहे य' इत्यादि) यदा च प्रहरमाणं कालं यावत् कथितम्, अथ च नावत्तं कालं राजा गनमपि न जानाति । ततो राजानं श्रुते जुल्लकगणी-एवमेनेन प्रकारेण वरपरमाणमपि जानी-हि । तदेवाऽऽहः ('जह उट्ठेण वि' इत्यादि) यथा उर-ति-तेनाऽपि त्वया न विद्वानोऽप्यमेतावान् कालो गतः कथा-रसप्रसूतेनेति । एवमेनेन प्रकारेण गीत-वादित्रविमोहिता देवाः प्रभूतमपि गतं कालं न जानन्ति । एतच्च राजा तथैवाऽऽभ्युपगमम् । जाना महती प्रतिपत्तिः ईदृशः खलु कथायाः कथनीयायाः प्रज्ञातेः कुशलः, स च तथाभूतः स्वसम-

यप्ररूपणान् नियमनः कुसमयान्मन्त्रात्वेव, उक्तः प्रज्ञसिक्तु-शलः । ४९० ३ उ० ।

पञ्चतिरेवणी-प्रज्ञसिक्तेपणी-स्त्री० । कथाभेदे, (व्याख्या ' अ-क्खेवणी' शब्दे प्रथमभागं १४२ पृष्ठं गता) स्था० ४ डा० २ उ० । पराक्षिपकस्वेवणी-प्रज्ञसिक्तेपणी-स्त्री० । कथाभेदे, (अस्याः वक्तव्यता ' अक्खेवणी' शब्दे प्रथमभागं १४२ पृष्ठं गता) पञ्चपत्तिया-प्रज्ञपत्तिका-स्त्री० । आर्यरोहाश्विनगतस्योद्देह-गणस्य शास्त्रायाम्, कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पञ्चप-प्रज्ञाप-त्रि० । प्रज्ञापनीये, प्रति० ।

पञ्चरस-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, सू० प्र० १ पाठु० ।

पञ्चरसी-पञ्चदशी-स्त्री० । पौर्णमास्याम्, चं० २ पाठु० । जं० । ['पुणमासी' शब्दे वक्तव्यता] ।

पञ्चरह-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, पञ्चदशशब्दे "पञ्च(रात्र्)पञ्चदश दने" ॥ ८२ । ४३ ॥ इत्यनेन इव इत्य-स्य णत्वे " दश-पापारो हः " ॥ ८१ । २६२ ॥ इत्यनेन श इत्यस्य हत्वे " संख्या-गर्हदेरः " ॥ ८१ । २१६ ॥ इत्यनेन द इत्यस्य रत्वे च ' परणरह ' रूपनिष्पत्तिः ॥ प्रा० २ पाद ।

पणव-प्रज्ञाव-त्रि० । प्राज्ञे, बुद्धिमति, दश० ७ अ० । " दुष्मर वुडण वा वि नये भाविऽज पन्नवं " प्रज्ञा हेयोपादे-यविवेचनात्मिका मतिस्तद्वान् । विवेचके, उक्त० २ अ० । परणवग-प्रज्ञापक-पुं० । यथावस्थितं सूत्रार्थं प्रज्ञापयतीति प्रज्ञापकः । सूत्रे, नं० । विशेष० । आनार्ये, सूत्र० २ कु० ४ अ० । भेदभूतनतो बोधके, भ० ६ श० ३१ उ० । प्रज्ञापयति सूत्रार्थं प्ररूपयति शिष्यस्य इति प्रज्ञापकः । व्याख्यातरि, आ० म० १ अ० । विशेष० । अनु० ।

परणवगदिता-प्रज्ञापकदिशा-स्त्री० । प्रज्ञापको व्याख्या-ता, नदाश्वयेण या दिक् प्रज्ञापकदिक्, " पञ्चवो जयमिमुहो सा पुड्वा मेनिरा पयाहिणं । तस्सेवऽणुगंतव्वा अग्गे-ईया दिवा नियमा " इत्युक्तलक्षणे दिग्भेदे, प्रज्ञापको यस्या दिशोऽभिमुखस्तित्ति सा पूर्वा, शेषास्त्यागं व्यादिका दि-शा नियमात् तस्यैव प्रज्ञापकस्य प्रदक्षिणाः प्रदक्षिणाग-गन्तव्याः इति गार्थाः । आ० म० १ अ० । विशेष० । आवा० (प्रज्ञापकविशेषः, तस्मात्तानि, तस्संख्या, तस्स्थितिश्च ' दिता' शब्दे चतुर्थेनागे २४२३ पृष्ठे विलसतः प्रतिपादिता । ज्ञान-संपत्तीच्छयां तस्याः प्रधानत्वात्) ।

पञ्चवगपरुवग-प्रज्ञापकपरुपक-त्रि० । प्रज्ञापयतीति प्रज्ञापकः प्रज्ञापकक्षालीं प्ररूपकक्षेति विग्रहः । अवबोधकप्ररूपके, द-श० ३ अ० ।

पञ्चवणा-प्रज्ञापना-स्त्री० । सामान्यविशेषरूपतः प्रज्ञापने स्था० १० डा० । ज्ञा० । यथावस्थितार्थप्ररूपणायाम्, सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० । अनु० । भेदेन कथने, प्रज्ञा० ।

तिविहा परणवणा पञ्चता, तं जहा-शास्त्रपन्नखवा, दंसत्रपन्नवणा, चरित्तपन्नवणा ।

[illegible]

"जयति नमदमगमुकुट-प्रतिबिम्बच्छन्नविहितयहुरूपः ।

उद्धर्तुमिव समस्तं, विश्वं भवपङ्क्तो वीरः ॥ १ ॥

जिनवचनामृतजलधिः, घन्दे यद्विन्दुमात्रमादाय ।

अभवन्नूनं सत्त्वा, जन्मजराव्याधिपरिहृणा. ॥ २ ॥

प्रणमत गुरुपदपङ्कज—मधरीकृतकामधेनु-कल्पलतम्

यदुपास्तिवशान्निरुपम-मश्नुवते ब्रह्म तनुभाजः ॥ ३ ॥

जडमतिरपि गुरुचरणं।-पास्तिसमुद्भूतविपुलमतिविभवः।
समयानुसारतोऽहं, विदधे प्रज्ञापनाविवृतिम् ॥ ४ ॥

अथ प्रज्ञापनेति क. शब्दार्थः ? उच्यते- प्रकरणेन निशेषकृती-
धितिरुक्तः। अथैवं यथावस्थितस्वरूपनिर्देशणलक्षणं ह्य-
नन्ते शिष्यबुद्ध्या समवायात् जीवाऽजीवावः पादाव्वाप्य प्राप्-
नयेति प्रज्ञापना। इयं च समवायाश्रयत्वं चतुर्थीह्रस्वपादाव्वाप्य तदु-
क्तार्थनिर्वापदार्थना। उक्तप्रधानि पादानमनये कामितानि चेत्, न.
उक्तानामपि विस्तरणः। अभिवाचनस्य मन्दमतिविनियजाना-
प्रत्यर्थनस्य सार्थकत्वात्। इयं चेत्पादप्रतिपत्तिः प्रायः सकलजीवा-
ऽजीवादिपदार्थांशसत्तात् शाल्मस्य, शाल्मस्य चादौ प्रज्ञावतां
प्रवृत्त्यवसरेष्वप्येव प्रयोजनार्थनिवृत्तस्य महत्त्वं च यत्कृतवत्। उपरन्त-
र-‘प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यै, फलादिभिरन्यै स्फुटस्य महत्त्वं। नैव
शास्त्रादौ, वाच्यमिदमर्थोऽप्येव ॥ १ ॥’ इति। प्रज्ञात्।

ववगयजरमरणभष, सिद्धे अभिवंदिऊण तिविहेणं ।

बंदामि जिणवरिंदं, तेलोक्काकं मद्रावीरं ॥ १ ॥

समाप्तमण्डपानिवाहं विष्णु तदेवं भविष्यत्पण्डितवचनम् ।

सुपरयणानहाण जिण-वरण भविष्यनणाणवुइकरण ।

उवदंसिया भगवया, पन्नवणा सव्वभावाणं ॥ २ ॥

वायगवरवंसाश्चो. तेवीसइमेण धीरपुरिमेणं ।

द्वन्द्वधरेण मणिगा. पञ्चसयसमित्कटीगा ॥ ३ ॥

सप्तसप्ततन्त्रा निष्के-षा त्रेण सप्तसप्ततन्त्रां निष्के ।

सुयसागरा विष्णु-श जग सुयस्यमुत्तम दिव ।

सीसगणस्म भगवन्नामो, तस्मै नमो अज्जसायस्म ॥४॥

अज्भयणमिणं चित्तं, सुयरयणं दिट्ठिवायणीसंदं ।

जह वणिणयं भगवया, अहमवि तह वणणइस्सामि ॥५॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

सिद्धाश्च नामादिभेदतोऽनंकथा, ततो यथाकृतसिद्धप्रति

त्यर्थं विशेषणमाह व्यपगतजराभरणभयान् । जरा व्यपगता

निलक्षणा, मरणं प्राणत्यागरूपम्, भयमिहलांकादिभेदः

सप्तप्रकारसु, उक्तं च-" इह-परलोका-ऽऽद्याण-मकम्हा अ

जीव-मरण मसिलोप " इति । विशेषतःऽपुनर्भावरूपत

प्रपगतानि भ्रष्टानि जरामरणभयानि येभ्यस्ते तथा तान्,

[illegible]

चतुःप्रत्ययः । अतिशायी च भगो वर्द्धमानस्यामिनः शेषप्राणैः
गणपेक्षया श्रेष्ठोऽप्यपिप्रतिपत्तिः । तेन भगवता परमाह-
न्यमाहमोपेतनेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह भव्यजननि-
वृत्तिकरणे भव्यस्तथापिधाऽनादिप्राणिसमिकभावात् सिद्धि-
गमनयोग्यः । स चाऽसौ जनश्च भव्यजनः । निवृत्तिनिर्वाणे सक-
लकर्ममलापगमनेन स्वस्वरूपमनेन परमस्वास्थ्यम्, तज्जनुः
सम्यग्दर्शनाद्यपि "कारणे कार्यापचारात्" निवृत्तिस्तःकरण-
शीला निवृत्तिकरः, भव्यजनस्य निवृत्तिकरो भव्यजननिवृत्ति-
करस्तेन । आह-भव्यग्रहणमव्यवस्थच्छेदाद्येभ्यः अन्यथा तस्य
नैरर्थक्यप्रसङ्गान् । तत्र इदमापत्तिर्न भव्यानामिह सम्य-
ग्दर्शनाविकं करोति, नाऽभय्यानाम् । न चैतदुपपन्नं भगव-
तो वीतरागत्वेन पक्षपातासम्भवात् । नैतत्सर्वं सम्यग्यस्तु-
तत्त्वाऽपरिज्ञानात् । भगवान् हि सर्वत्रैव प्रकाशविशेषेषु
प्रवचनार्थमात्रेणोति, केवलमभय्यानां तथास्वाभावादेव ता-
मस्वर्गकृतानामिव सूर्यप्रकाशः । न प्रवचनार्थं उपदिश्यमा-
नोऽपि उपकाराय प्रभवति । तथा आह वारिमुच्यते- "सर्वम-
नोऽवपतनायधर्माश्लस्य, यन्नोऽकथापथः । तत्राऽपि खिलान्य-
भूयन् । तन्नादभुतं खगकुलैष्विह तामसेतुः, सूर्यशब्दः । मयुक-
रीलक्षणविलासाः" ॥१॥ ततो भय्यानामेव भगवद्वचनादुपका-
रां जायते इति भव्यजननिवृत्तिकरणेऽयुक्तसः । किम् ? इत्याह-
"उद्वर्त्तित्य" नि । उप सामीप्येन यथा धोतुणां कटिति य-
थावस्थितवस्तुतत्त्वावयवां भवति तथा स्फुटवचनैरित्यर्थः ।
दर्शना भ्रमणमोचनं नीता उपदिष्टा इत्यर्थः । काऽसौ ? प्रज्ञा-
पक्षा, प्रज्ञायन्ते प्रकल्पन्ते जीवाद्यां भावा अनया शब्द-
संहत्या इति प्रज्ञापना । किमिति ? इत्यत्र आह-श्रुतगन्ति-
धानसः, इह गन्तानि द्विविधानि भवन्ति, तथैवाश्रुतगन्तानि,
भावरगन्तानि । तत्र द्रव्यगन्तानि वैद्यैर्भक्तैर्नन्दनीलादीनि,
भावरगन्तानि श्रुत-प्रादीनि । तत्र द्रव्यगन्तानि न तात्त्विका-
नीति भावरगन्तिहाऽधिकारः । तत्र एवं समासः-श्रुतान्येव
गन्तानि श्रुतगन्तानि, न तु श्रुतानि च रन्तानि च, नाऽपि
श्रुतानि रन्तानीवेति, कुतः ? इति चेत् उच्यते-प्रथमपक्षे
श्रुतव्यतिरिक्तैर्द्रव्यगन्तैर्गन्तिहाधिकारमात्रात् । द्वितीयपक्षे तु
श्रुतानामेव तात्त्विकरन्तान्यान् श्रुतगन्तैरपमाया अयंगान्-
निधानमिव निधानं श्रुतगन्तानां निधानं श्रुतगन्तनिधानसः ।
केषां प्रज्ञापना ? इत्यत्र आह-सर्वभाषानासः सर्वे च न भा-
वाश्च सर्वभाषा जीवाऽजीवाऽऽजीवाऽऽश्व-चण्य-संवर-
निर्जरा-मोक्षाः । तथाहि-अस्यां प्रज्ञापनायां पदविश्लेष-
द्वानिः तत्र प्रज्ञापना-यदुप-कथ्य-विशेष-चरम-परिणाम-
संक्षेपपञ्चसु पदेषु जीवाऽऽजीवानां प्रज्ञापनाः । प्रयोगपदे क्रि-
यापदे चाऽऽश्ववस्य "कायं वाक्-सनः कर्मयोग आश्रयः" इ-
ति वचनात् । कर्मप्रकृतिपदे वपथस्य प्ररूपणाः । समुद्रवात-
पदे केवलसिद्धादतप्ररूपणायां संवर निर्जरा-मोक्षाणां च
याणाम् । शेषेषु तु स्थानादिषु पदेषु क्वचित् कस्यचिदिति ।
अथवा सर्वभाषानामिति द्रव्य-संज्ञ काल-भाषानासः । एत-
द्व्यतिरेकेणाऽप्यस्य प्रज्ञापरिपक्ष्याऽभावात् । तत्र प्रज्ञापना-
पदे जीवाऽजीवद्रव्याणां प्रज्ञापनाः । स्थानपदे जीवाऽऽश्व-
वस्य संज्ञायाः । स्थितिपदे नागकादिस्थितिनिरूपणात् कालस्य ।
शेषपदेषु संख्या-ज्ञानादिपर्याय-पञ्चकाल्य-च्छासादीनां भा-
षानामिति । अस्याश्च गाथायाः " अन्तर्यामिर्दं चित्तं "
इत्यनया सदाभिलम्ब्यः । केवलं येनैव सर्वानुग्रहाय श्रुत-

सागरादुद्भूता अवावत्यासन्नरोपकारित्वाद्दस्मद्विधानां न-
मस्काराह इति तत्रमस्कारविषयमिदमपान्तगत एवाव्यक्त-
तुक्तं साध्याद्व्यक्तः । वायव्यवर्त्तसाध्या इत्यदि । वायव्यः
पूर्वविदः । वायव्याश्च न वराश्च वायव्यवर्त्तः वायव्यप्रधानाः,
तेषां यशः प्रवाहो वायव्यवर्त्तश्चस्मिन्, सूत्रे च पञ्चमो-
निर्देशः प्राकृतत्वान्नात् । प्राकृतं हि सर्वानु विमर्शितव्यं
सर्वो विमर्शयामो यथायं प्रवर्तते । तथा आह-पाणि-
निः स्वप्राकृतव्याकरणे- " व्यन्ययोऽव्यासास " इति । व्यो-
विशतितमन तथा च सुवर्मेस्वामिन आरभ्य भगवानार्य-
श्यामश्वयोविशतितम एव, किमनन् ? धीर्युहयस्य, धीरु-
क्षितया राज्ञे इति धीरः, धीरश्वानो पुरुषश्च धीर्यु-
रुपस्तेन, तथा बुद्धेरगण प्राणानिगतानिनिबुल्लितकृतानि
पञ्च महावतानि धारयन्तीति बुद्धेरुपस्तेन, तथा मन्थने
जगत्त्रिकावृत्त्यापि मति सुनिस्तेन, विशिष्टनीचमन्थन-
नेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह-पूर्वश्रुतसमुद्भुजिना-
पूर्वाणाम् च नन् श्रुतं च पूर्वश्रुतम्, तेन समुद्रा बुद्धिसुपगता
बुद्धिरस्य स पूर्वश्रुतसमुद्भुजिस्तेन । आह-यो वायव्यवर्त्त-
शान्तमेतः स पूर्वश्रुतसमुद्भुजिस्त्वय भवति, तत्र किमनन् वि-
शरणेन ? सत्यमेतन् । किन्तु पूर्वविदोऽपि पदस्थानकपतिता
भवन्ति, तथा च चतुर्दश पूर्वोपदिष्टा मतिमधिकृत्य पद-
स्थानकं वदति । तत्र आदिप्रत्ययप्रदर्शनाथैर्द्वे विशरणमित्य-
द्वयः समिद्धुर्द्वय इत्यत्र यः शब्दस्य न्हस्वत्वम्, "हि" श-
ब्दस्य च दीर्घा आरभ्यवान् । तथा श्रुतमेतर्वाङ्मयत्वात् न सुभा-
पितरन्तुपुक्त-वाच्य सागरं श्रुतनागरः । व्याघ्रविदिग्मी-
क्षित्वदगुणात्कुर्वतः" इति ममासः । तस्मान् पूर्वविदोऽपि ।
देशीयवचनमसौ सामान्यमालोच्यतुर्गुणैर्वाचित्वा इत्य-
र्थः । येनैव प्रज्ञापनारूपं श्रुतगन्तमुत्तमं प्रधानम्, प्राधान्यं च
न श्रुतगन्तानिपक्षया किन्तु स्वरूपतः । दत्तं शिष्यगणाय
तस्मै भगवते ज्ञानेश्वर्यममिदमेत, आगन्तु सर्वहृदयपद-
भ्यां यातः प्राप्तेः गुणैर्गन्त्याय, स चासौ श्यामश्च आदि-
श्यामस्तस्मै, सूत्रे च पदौ चतुर्थ्ये द्रष्टव्याः । छुद्विविधमोक्ष
मज्ज च उच्यते" इति वचनात् । अत्रुक्तकर्मवैयर्थ्येयं गाथाः ।
(अञ्जकस्य इत्यादि) अय्यनमिदं प्रज्ञापनारम्भम्, ननु यदी-
यमध्ययने किमिष्यस्याऽऽश्वानुगोमादिद्वारंरथपानां न कि-
यते ? उच्यते-नायं नियमो यद्वदमध्ययनादासुपकमा-
द्युपगताः कियत इति । अनियमोऽपि कुतोऽसर्ववर्त्त ? इति
चेत् उच्यते-नन्यमध्ययनादिद्वर्त्तनात् । तथा विश्राध्याधि-
कारयुक्तव्याकिचक्रम्, श्रुतमेव रत्नं श्रुतगन्तम्, दृष्टिवादस्य
द्वादशस्याङ्गस्य निःस्पन्द इव दृष्टिवादनिःस्पन्दः, सूत्रे ननु-
सकृदानिर्देशः प्राकृतत्वात् । यथा वर्णिने भगवता धीर-
मश्वर्वावर्द्धमानस्यामिना इन्द्रभूतिप्रभुनीनामध्ययनार्थस्य
वर्णिनेनवाः । अयमर्थं वर्णिनेरित्युक्तस्य, अतमेति तथा वर्-
णियामि । आह कथमस्य छत्रस्थस्य तथा वर्णयितुं शक्तिः ?
नैव दोषः । सामान्यनान्यमध्ययनार्थं वर्णनमात्रमात्रकृत्यैवप्राप्ति-
धानात् । तथा च अहमपि तथा वर्णयिष्यामीति । किमुक्तं
भवति-तदनुसरण्य वर्णयिष्यामि, न स्वमनोऽपि वदति ।

पदविशेषः पदानि-

पञ्चमः १ ठाणां २,

बहुवचनं ३ ठि ४ तिसैसा य ५ ।

पञ्चः षण्णा

वर्कती ६ उस्सासो ७-

सप्ता ८ जोशी य ६ चोरिमाई १० ॥ १ ॥

कासा ११ सरी १२ परिशाम १३,

कसाया १४ इंदिय १५ पयवेगे १६ ।

लेसा १७ कायड्डिया १८,

सम्मले १९ अंतिकिरिया य २० ॥ २ ॥

ओगाहणसेगणा २१,

किरिया २२ कम्मे इयावेर २३ ।

(कम्मस्स) वन्धण २४ (कम्मस्स) वेय (ए) २५ वेयस्स,

बंधण २६ वेयवेयण २७ ॥ ३ ॥

आहारे २८ उवओगे २९,

पासणया ३० सारिण ३१ सजमे ३२ वेव ।

आंही ३३ पवियाण ३४ वे-

यणा ३५ यतनो समुपाण ३६ ॥ ४ ॥

अस्यां च प्रज्ञापनायां पदविशेषपदानि भवन्ति; पदस्य प्रकरणस्य अर्थोपधिकार इति पर्यायाः । तानि च पदान्यमन्ति-
(' पञ्चवणा ' इत्यादि) गार्थाचतुष्टयम् । तत्र प्रथमं पदं प्रज्ञापनाविवरणं प्रश्नार्थोपकृत्य प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना । १ । एवं द्वितीयं पदानि । २ । तृतीयं यद्वचनप्रत्ययः । ३ । चतुर्थं स्थितिः । ४ । पञ्चमं विशेषः । ५ । षष्ठं व्युत्पत्तिः, व्युत्पत्ति-
निलक्षणोपधिकारवृत्तत्वात् । ६ । सप्तममुद्गारः । ७ । अष्टमं संज्ञाः । ८ । नवमं योनिः । ९ । दशमं वर्णमार्गः, चर-
मार्गानि प्रश्नमुद्दिष्टं प्रवृत्तत्वात् । १० । एकादशं भाषा (११)
द्वादशं शरणम् । १२ । त्रयोदशं परिणामः । १३ । चतुर्दशं
कायायाः । १४ । पञ्चदशमिन्द्रियस्य । १५ । षोडशं प्रयोगः । १६ ।
सप्तदशं लेशः । १७ । अष्टादशं कार्यस्थितिः । १८ । एकोन-
विंशतितमं सम्बन्धकस्य । १९ । विंशतितममन्तकिया । २० । एक-
विंशतितममवगाहनाभ्यासः । २१ । द्वाविंशतितमं क्रिया । २२ ।
त्रयोविंशतितमं कर्म । २३ । चतुर्विंशतितमं कर्मणो वन्ध-
कः, तस्मिन् हि यथा जीवः कर्मणो वन्धको भवति तथा
प्रकृत्यन्त इति तन् तथानाम । २४ । एवं पञ्चविंशतितमं क-
र्मवेदकः । २५ । षड्विंशतितमं वेद्यस्य वन्धक इति वेद्यन्त-
उत्पत्तवर्तीति वेद्यस्तस्य वन्ध एव वन्धकः, किमुक्तं भवति-
कति प्रकृतीवेद्यमानस्य कतिप्रकृतानां वन्धो भवति ? इति
तत्र निरूप्यते तत्तन्तद्वेद्यस्य वन्ध इति नाम । २६ । एवं द्वा-
विंशतितममन्तः कति प्रकृतीवेद्यस्य इत्यर्थोपधिकारकं वेद-
वेदको नाम सप्तविंशतितमम् । २७ । अष्टाविंशतितममाहार-
प्रतिपादकः त्रयोदशः । २८ । एवमेकोनविंशतितममुपयोगः ।
२९ । त्रिशतमं ' पासणय ' इति दर्शयति । ३० । एकत्रिंश-
तमं संज्ञाः । ३१ । द्वात्रिंशतमं वेद्यस्य । ३२ । त्रयोविंश-
तममवधिः । ३३ । चतुर्विंशतमं प्रवचनार्गः । ३४ । प-
ञ्चविंशतमं वेदना । ३५ । षड्विंशतमं समुद्घातः । ३६ । त-
द्विषुष्यन्तानि पदानि ॥

साभ्यन्तं यथाक्रमं पदगतानि सूत्राणि वक्तव्यानि, तत्र
प्रथमपदगतमिदमादिमं सूत्रम्-

से किं तं पमावणाः परावणा दुविहा पप्ता । तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य ।

[' से किं तं परावणा ? ' इति] अथाऽस्य सूत्रस्य कः
प्रस्तावः ? उच्यते. प्रसूत्रमिदम् । एतच्चादावुपस्थितमिदं ज्ञा-
पयति-पृच्छतो मध्यस्थबुद्धिमनोऽर्थिनो भगवद्वद्वद्विद्युत-
स्वरूपणा कार्यो, न शेषस्य । तथा चाप्यनम्- " मध्यस्थो बु-
द्धिमानर्थी, श्रोता पात्रमिति स्मृतः " । तत्र-न-शब्दो
मागधदेशीप्रसिद्धो निपातस्तत्र-शब्दार्थः । अथवा अथ-
शब्दार्थः, स च वाक्योपन्यासाधेः । किं इति परप्रश्ने, (तं नि)
तावदिति द्रष्टव्यम्, तत्र क्रमोद्घोशनं । तत एव समुदायार्थ-
निष्ठन्तु स्थानादीनि पदानि प्रष्टव्यानि वाचः क्रमयन्ति-
त्वात्, प्रज्ञापनाऽनन्तरं च तेषामुपस्थितत्वात् । तत्र तावदेतावत्
पृच्छामि-किं प्रज्ञापना ? इति । अथवा प्राकृतशब्दा अभिवि-
ययजिह्वचनानि योजनीयानि इति न्यायार्थं द्रष्टव्यम्-तत्र
का तावत्प्रज्ञापना ? इति । एवं सामर्थ्येन केचित्प्रश्ने कृते
सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुरोधेनाऽऽगम्य किञ्चि-
च्छिष्याकृतं प्रत्युच्चार्याऽऽह- (पञ्चवणा दुविहा पप्ता इति)
अनेन चाशुदीर्घशिष्याभिधानेन निर्वचनसूत्रेण तदाचष्टेन
सर्वमेष सूत्रं गणधर्मप्रश्नार्थेकारनिर्वचनरूपम्, किंतु कि-
ञ्चिदन्वयाऽपि, यादृश्येन तु तथाकारम् । यत उक्तम्- " अथ-
भावह आह, सुते गेथेति गणहारा निङ्गे " इत्यादि ।
तत्र प्रज्ञापना इति पुर्ययत् । द्विविधा द्विप्रकारा, प्रज्ञा प्र-
पिता । यदा तीर्थेकरा एव निर्वेकस्तन्नाऽऽगम्योऽन्वयो-अ-
न्येऽपि तीर्थेकरैः यदा पुनरन्यः कश्चिदन्वयार्थस्तन्मातुसापि
तदा तीर्थेकर-गणधर्ममिति । द्विविधमेवोपदेश्यते- (तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य) तथा इति वचनमागम-
द्वधर्मप्रकाशनाधेः । जीवपति प्राणान् धारयन्तीति इति ।
प्राणाएव द्विधा-द्रव्यप्राणाः, भावप्राणाश्च । तत्र द्रव्यप्राणा
इन्द्रियादयः, भावप्राणा ज्ञानादीनि । द्रव्यप्राणैर्गर्भ प्राणतः
संसारममापन्ना नाकारादयः केवलभावप्राणिः शरीरानो व्यप-
गतमस्तकर्ममहाः मिडाः । जीवानां प्रज्ञापना जीवप्रज्ञापना ।
न जीवा अजीवा जीवविपरीतस्वरूपाः, ते च धर्माऽधर्मा-
ऽऽकाश पुटलान्तिकायाऽऽनाममयरूपाः, तेषां प्रज्ञापना अ-
जीवप्रज्ञापना । नकारा इत्येवमपि प्राधान्यव्यापनार्थी ।
न खल्विहाऽन्यतस्याः प्रज्ञापनाया गुणभावः, एवं सर्वत्रायत्त-
गमनिका कार्या । (जीवाजीवप्रज्ञापनयोर्मैदा जीवाजीवम-
दानां प्रकृत्या यतांती इति) । प्रस्ता १ पद ।

एतद्दीर्घाकारः-

नमत नयमहकलितं, प्रमाणवद्गुलं विशुद्धमद्वेषम् ।

जिनवचनमन्यतीर्थिकं कुमननिर्गमकदुर्लभितसम् ॥ १ ॥

जयति हरिमद्रसि-एकिकाद्विद्वन्निवपममावार्थः ।

यद्वचनवशाददमपि जातं लेशेन विवृत्तिकरः ॥ २ ॥

कृत्वा प्रज्ञापनादौको, पुर्ययं यदवाप मलवर्तीत्यन्वयम् ।

तेन समस्तोऽपि जनों, लभनो जिनवचनसद्वैधम् ॥ ३ ॥

प्रस्ता ३६ पद (' सुय ' शब्दं निक्षेपः)

पञ्चवणाजोगा-प्रज्ञापनायोगम्-वि० । प्रज्ञापनीयं अनिलाये,

आ० म० १ अ० ।

पञ्चविंशजि-प्रज्ञापनीय-वि० । प्रज्ञायन्ते प्रकृत्यन्ते इति प्र-
ज्ञापनीयाः । वचनपर्यायत्वेन श्रुतज्ञानमोक्षं, विशेषः । अनिला-
ये विशेषः । सुखवर्षाये ध० २ अ० । तद्व्यां हि स्वा-
प्रदाद्व्युत्पत्तिपर्यायवर्षाये न शक्यते इति आलोचना-

प्रदानयोग्ये, पञ्चा० ११ वि० । कथंविदुनाभोगादन्यथा प्र-
बुद्धौ तथाऽपि गीतायै न संवाधयितुं शक्ये, पञ्चा० ३ वि० ।
पापवृत्ती-प्रज्ञापनी-स्त्री० । प्रज्ञायतेऽर्थोऽनयेति प्रज्ञापनी ।
अर्थकथन्यां वक्तव्यायां भाषायाम्, भ० १० श० ३ उ० ।
चिन्तितविनेयजनस्योपदेशदाने, ध० ३ अधि० । भ० । प्रज्ञा० ।
प्रज्ञापनी यथा हिंसादिप्रबुद्धौ दुःखितादिभवेति । दश० ७
अ० । शिष्यस्योपदेश हेतुरूपा भाषा संधा० ।

पापवि-प्रज्ञापित-त्रि० । सामान्य विशेषपर्यायव्यक्तीकरणे-
न प्रकटीकृतं, उक्त० २६ अ० । सामान्यतो विनेयेभ्य कथि-
ते, अनु० । प्रश्न० । ग० । नि० ७० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयितु-त्रि० । प्रज्ञापकः, " इमे सायज्जं ति प-
णणवेत्ता पणिसेवेत्ता भवइ " स्था० ७ डा० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयितु-त्रि० । बाधयति, श्रो० ।

पापममत्त-प्रज्ञासमाप्त-त्रि० । प्रज्ञायां समाप्तः प्रज्ञासमाप्तः,
पट्टप्रज्ञं, सूत्र० ५०२ अ० २ उ० ।

पापममीमाय-प्रज्ञासमन्वित-त्रि० । औत्पत्तिक्यादिवुद्धया स-
मन्वितं, सूत्र० १५० ४ अ० १ उ० ।

परणारह पञ्चदश-त्रि० । पञ्चदश शब्दाश्च ।

पणा-प्रज्ञा-स्त्री० । प्रज्ञानं प्रज्ञा, विशिष्टज्ञापशमजन्यायां प्र-
भूतवस्तुजनयथास्थितधर्मोऽलोकचरुपायां संविनि, इयं चा-
भिनिर्योषिकज्ञानविशेष एव । न० । आ० भ० प्र० । विशेष० ।
स्वयं विमर्शपूर्वकं वस्तुपरिचक्षेत्रं, मर्तज्ञानविशेषं, स० २२
मम० । उक्त० । स्वतुल्योपपन्नं, सूत्र० २ अ० ४
अ० । मर्तं, सूत्र० २ अ० १ अ० । सूत्रार्थविपर्या-
यां मर्तं, भ० १६ श० ३ उ० । स्था० । ज्ञानं, सूत्र०
१ अ० १२ अ० । स (रण) च ति वा, सद ति वा, मति
ति वा, पण ति वा एगदा, ति० ७० १ उ० । आ० ७० ।
सूत्र० । विशिष्टपरिकर्मविपर्यायां बुद्धौ, च० प्र० २० पाठ० ।
सूत्र० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमिति प्रज्ञा, हेत्यापादेशविधे-
रिकायां बुद्धौ, उक्त० ७ अ० । बुद्धयतिशये आच० ४
अ० । क्रियावहितं ज्ञानं, उक्त० ७ अ० । सम्यकज्ञानौ,
आचा० १ अ० ४ अ० १ उ० । नीचणबुद्धौ, सूत्र० १ अ० १३ अ० ।
ये पणया अस्वयं सागरे वा, माहोदही वा वि अणेतपारं ।

अस्मै भगवान्, प्रज्ञायतेऽनयेति प्रज्ञा, नया अज्ञया न
तस्य ज्ञानव्येऽर्थे बुद्धिः प्रतिज्ञायते, प्रतिहन्यते वा, तस्य
हि बुद्धिः केवलज्ञानाख्या, स्या च साधारण्यवसाना कालतः,
द्रव्य-क्षेत्र भाग्यग्यनता । सूत्र० १ अ० ६ अ० । केवलज्ञा-
नं, सूत्र० १ अ० ६ अ० १ उ० । प्रज्ञा बुद्धिरीप्सितार्थसंपाद-
नार्थया कुटुम्बकाभिबुद्धिद्विपर्याय च, तथापाद दशाऽपि
प्रज्ञा, प्रकर्षेण जानानीति प्रज्ञा दशदशानां पञ्चम्यां दशा
याम्, स्था० ६० डा० । न० । " पंचमी उ दसं पत्ता आरुपु-
ज्जीए जो नरो । इच्छियार्थं विचिन्तेनि, कुहुं व बाऽभिकल-
ति ॥ ४ ॥ " दश० १० । (अस्या साधारणा अर्थः ' दसा '
शब्दे चतुर्थभागे २५४६ वृष्टं भूतगाथायां प्रतिपादितः) प्रकर्षे
ण ज्ञायते उन्मग्नोऽपवादात्तत्त्वमनयेति छेदशुभगाभीयां रह-
स्यवचनपरजनौ, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पापार-प्रज्ञान-न० । प्रकृष्टं ज्ञानं प्रज्ञानम् । जीवाजीवपदार्थ-
परिच्छेदतिरि ज्ञानं, आचा० १ अ० ४ अ० ४ उ० । सदसद्विवे-
कं, आचा० १ अ० ४ अ० १ उ० । स० । बोधं, सूत्र० १ अ०
१ अ० २ उ० । प्रज्ञायते येन तत्प्रज्ञानम्, यथास्थितवस्तु-
प्राप्तिरिति, आचा० १ अ० १ अ० ७ उ० । पदार्थाऽविमो-
चकं, आचा० १ अ० ६ अ० ३ उ० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति
प्रज्ञानम् । स्वपरावभासकत्वादागमे, आचा० १ अ० ४ अ० ५
उ० । श्रुतज्ञानं, आचा० १ अ० ६ अ० ४ उ० । मत्यादिज्ञानं
च, आचा० १ अ० ३ अ० १ उ० ।

पापारव-प्रज्ञानवत्-त्रि० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति प्रज्ञानं
स्वपरावभासकत्वादागमः तद्वन्तः प्रज्ञानवन्तः आगमस्य वे-
त्तरि, आचा० १ अ० ४ अ० ५ उ० । सधुक्तिके, आचा० १
अ० ६ अ० २ उ० । प्रकृष्टं ज्ञानं जीवाजीवपरिच्छेद, तद् वि-
चये यस्याऽन्या प्रज्ञानवान् । आचा० १ अ० ४ अ० ४ उ० ।
ज्ञानिनि, आचा० १ अ० ६ अ० ४ उ० ।

परणापरिमह-प्रज्ञापरिमह-पुं० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमि-
ति प्रज्ञा बुद्धयतिशयः स एव परीपहः प्रज्ञापरिपहः ।
प्र० ८६ ढाग । प्रज्ञया गवोऽकरणं, प्रज्ञया अभावे उद्वेगा-
ऽकरणं, भ० ८ श० ८ उ० । मनोद्वेषप्रज्ञाप्रमाणप्रतीति, नो
गर्वमुद्धहन् । प्रज्ञायतिपक्षेणाऽप्युद्धिक्तत्वेन परीपहो भव-
ति नाहं किञ्चिज्ज्ञानं, सूत्रोऽर्थं सर्वैः परिभूत इत्येवं परि-
तापमुपागन्तस्य कर्मविपाकाऽयमिति मत्वा तदकरणात् प-
रीपहः त्रयः, प्र० ८६ ढाग । " प्रज्ञां प्रज्ञावतां पश्यन्, आ-
गमस्यऽप्रज्ञां विदन् । न विपरीदं वा मायित्, प्रज्ञाकर्म्ममुपा-
गतं ॥ २० ॥ " ध० ३ अधि० ।

साप्रप्रमननरेकपरीपहान् जयतोऽपि कस्यचिद् ज्ञानाव-
रणापगमाप्रज्ञाया उक्त्यै, अपरस्य तु तुदुयादपकर्षे उत्से-
कः वैकृत्यगर्भव इति प्रज्ञापरिपहमाह-

से नृणं मए पुर्वं, कम्माऽपारापफला कडा ।

जेणाऽहं नाभिजानामि, पुट्ठो केणइ कएहुइ ॥ ४० ॥

अहं पच्छा उइज्जंति, कम्माऽपारापफला कडा ।

एवमासामि अप्पाणं, लुच्चा कम्माविवागयं ॥ ४१ ॥

' से ' शब्दो मागचप्रतिज्ञया अथशब्दाश्च उपपत्त्यस्य,
नूनं निश्चितम्, ' मया ' इत्यात्मनिर्देशः । पूर्वं प्राक्,
क्रियन्त इति कर्माणि, तानि च मोहनीयादीन्यपि
संबन्धयन्त आह-अज्ञानमनवयोऽस्तत्कलानि ज्ञानाव-
रणरूपाण्यर्थः । कृतानि ज्ञाननिर्वादिभिरुपाजितानि ।
यदुक्तम्- " ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दा प्रमत्तमन्वैरः ।
उपधानंश्च विप्रैश्च, ज्ञानमं कर्म वध्यते ॥ ६ ॥ " मया '
इत्यभिधानं च स्वयमकुतस्वरूपभोगाऽसंभवात् । उक्तं च-
" शुभाऽशुभाऽपि कर्माणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनि । स्वयमे-
वोपमुच्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ " कुत एतन् ?
इत्याह येन हेतुना अहं नाभिजानामि नाभिमुच्येताऽवबु-
ध्यं वृष्टः केनचित्स्वयमज्ञानता, जानता वा (कण्ठं स्ति)
सूत्रवाक्यसंक्षिप्तवृत्तादीं, वस्तुनि वा प्रगुणऽपीत्यांभमायः,
न हि स्वयं स्वच्छक्षुस्फटिकवदतिनिर्मलस्य प्रकाशरूपस्या-
ऽऽमनोऽप्रकाशकत्वम्, किंतु ज्ञानावृत्तिशून्य एव । उक्तं
हि " तत्र ज्ञानावृत्त्यायं, नाम कर्म भवति येनाऽस्य । तत्

पञ्चविंशं ज्ञान-मावृते रविर्विध मेधैस्तथा ॥ १ ॥ "अथवा (न खणं ति) ' से ' शब्दः प्रतिवचनवाचिनोऽप्यशब्द-स्याऽर्थः । स हि केनचित्कचित्पर्यन्तयुक्तस्तथाविधविमर्शा-भावेन स्वयमज्ञानं कुत एतन्ममाज्ञानमिति चिन्तयन् शब्दवचनयुक्त्याऽऽमानामनैव प्रतीयन्ति । (से इति) अथ नूनं निश्चितमेतत् । शेषं प्रावत् । आह-यति पूर्वं कृतानि कर्माणि किं न तदेव वेदितानि ? उच्यते, अर्थेति वक्तव्यान्तरोपन्यासे, पञ्चाद्याधोस्तरकामुदीर्यन्ते विपच्यन्ते कर्मा-ण्यज्ञानफलानि कृतान्तर्गते * भूपिकविपविकारवत्, तथा-विधप्रत्ययसाचिव्यादेव तेषां विपाकदानान् । ततस्तद्विघाता-यैव यन्तो विधेयः न तु विपादः । एवममुना प्रकारेणऽऽश्वा-स्य स्वस्थीकुरु. कम् ? आत्मानम्, मा वैकल्यं कथा इत्य-र्थः । उक्तमेव हेतुं निगमयब्राह्म-ज्ञात्वा कर्मविपाकं कर्मणां कुन्तिस्तविपाकम् इत्थं प्रज्ञाऽपकर्माभित्य सूत्रद्वयं व्याख्या-तम् । एतदेव तदुत्कर्षपक्ष एवं व्याख्यातं प्रज्ञाकर्षवर्तनं पश्चात्तत्पश्चात्तत् ' से ' इत्युपन्यासे, नूनं मया पूर्वं कर्मा-ण्यनुष्ठानानि ज्ञानप्रशंसादीनि, ज्ञानमिह विमर्शपूर्वकां बाध, तत्फलानि कृतानि, यन्ताऽहं ना, अपिशब्दस्य लभनिर्दिष्ट्या-च्चाऽपि पुरुषोऽप्यभिज्ञानामि, पृष्टः पर्यनुयुक्तः, कन्ताऽप्य-विश्लिष्टविशेषेण सर्वेषां प्राप्नोत्यर्थः । कस्मिन्चिदयं तत्रा-ऽपि वस्तुनि । अथ इत्युक्तान्नन्तम् (अप-धत्ति) अपथ्या-ति आर्याति कटुकानि कर्माण्यज्ञानयत्नानि (उद्विजति ' ति) सूत्रन्यात् तिष्ठत्यस्येव उद्विजति " वर्तमानसामान्यं वर्तमानयत्नः " ॥ ३३ । ३ । ३३ ॥ (पाणि) इत्यनेन वर्तमानस्या-मीये वा लटि उदीर्यन्ते सन्निहितकाल एवेद्विषयन्तीत्यर्थः । अयं च ऽऽशयः-उत्तमेका हि ज्ञानावरणकारणम्, अवश्यमेव च तत्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् ? अनियते वाऽस्मिन् क उल्लेखः ? इत्येवमालोचयश्चाभ्यास-प्रज्ञावलेपावलीपचेनन-मात्मानं स्वस्थीकुरु, ज्ञात्वा कर्मविपाकम् । इह च तन्त्रन्या-येन युगपदर्थद्वयसंभवः । तन्त्रं च ' दर्शयप्रमाणान्नन्तवः, ततो यथा तदेकम् अनेकस्य तिरश्चीनस्य तन्तोः प्रमाहि, तथा यदेकं अनेकार्थस्याऽभिधानं स तन्त्रन्याय इति सूत्र-द्वयार्थः ॥ ४०-४१ ॥ उक्तं पादटी २ ॥ अ० ।

अस्मिंश्च प्रस्तुतसूत्रमचित्सुदाहरणमाह-

उज्जेली कालम्बमणा, सागरम्बमणा सुवरणभूमीए ।

इदो आउयसेसं, पुच्छइ सादिव्वकरणं च ॥ १२० ॥

(' उज्जेली ') उज्जेली, कालक्षपणाः, सागरक्षपणाः, सुवरणभूमी इन्द्र आयुष्कशेषं पृच्छति सादिव्वकरणं चेति माध्याह्नरायः ॥ १२० ॥ मावायेस्तु वृद्धसम्प्रदायाद् ज्ञा-तव्यः । उक्तं पादटी २ अ० । स च (' अज्जर्किये ') शब्दे प्रथमभागे २१५ पृष्ठे आर्यैरलितकथावदह भावनीयः) अत्र प्रज्ञाऽपकर्माणपरि कालिकाचार्य-सागरचन्द्रयोः कथा-उज्जयनीतः कालिकाचार्याः प्रमादिनः स्वशिष्यान् मुक्त्वा स्वस्थेकुले स्वशिष्यासागरचन्द्रस्य समीपं प्राप्ताः । सागरच-न्द्रस्तु तानिकाकिनः समायानान् नोपलक्षयति । कालिका-चार्या अपि न किञ्चित्स्वस्वरूपोपलक्षणं दर्शयन्ति । अन्य-दा सागरचन्द्रेण पर्यदि सिद्धान्तव्याख्याने प्रारब्धस, चम-कृता लोकाः सागरचन्द्रव्याख्याने प्रशंसिता कालिकाचार्या-

* अलर्कः उन्मत्तः भ्वा ।

णां सागरचन्द्रेण पृष्टस-मद्व्याख्याने कीदृशम् ? तैरुक्तम्-भयम् । तेन च आचार्यैः समं तर्कवादः प्रारब्धः । परं गुरुतया वक्तुं न शक्नोति । भूयो चमकृतः । अथ शि-ष्यास्ततः श्रयान्तरेण तिरस्कृताः त्रयां प्राप्ताः स्वगुरुं ग-वेपयन्तश्चलिताः ' कालिकाचार्याः समायानि ' इति प्र-सिद्धि कुर्वाणाः सुवर्णभूमीं प्राप्ताः । सागरचन्द्रः ' कालि-काचार्याः समायानि ' इति वृद्धस्य पुरः प्रोक्तवान् । वृ-द्धः प्राह-मयाऽपि धृतमस्ति । सागरचन्द्रस्तेषां सम्मुख-मायान् । तस्य ते, पृष्टम-किमत्र कालिकाचार्याः समाय-तास्मिन्ति न वा ? तेनांक्तम्-एकाऽथ वृद्धस्ममायानोऽस्ति, नापरः कोऽपीति । तेऽप्युपाश्रयान्तः समायाना उपलक्षि-ताः कालिकाचार्याः, प्रगतास्ते, सागरचन्द्रेण पञ्चादुपलक्ष्य तेषां मिथ्यावृत्तं दत्तम् हा । मया धृतत्ववर्गाऽऽमा-तेन धृतनिधयो ययमाशानिता इति च कथितम् । कालिका-चार्यैरुक्तस-यम् । धृतगर्वा न कार्यः, यथा सागरचन्द्रेण धृतमदः कृतस्तथाऽदरेन धृतमदः कार्यः । उक्तं २ अ० ।

पण्णापरिसद्विजय-प्रज्ञापरिहविजय-पुं० । अहं-पाह-पूर्व-प्रकीर्णकविशारदस्य तर्को-ऽध्यात्मनिपुणस्य मम पुरस्ता-दस्य सर्वेऽपि भास्कस्य पुरः स्वयाना इव निष्पन्ना इति ज्ञा-नानन्दस्य निरन्तेन, आव० २ अ० ।

पण्णामय-प्रज्ञामद-पुं० । तीक्ष्णबुद्ध्या ज्ञेयं मदं, ' पण्णा-मयं चैव तवोमयं च, निश्चामण गोमयं च मिश्रम् " म्-त्र० १ श्रु० १३ अ० ।

पण्णापरिगुप्त-प्रज्ञाकर्ममु-पुं० । स्वनामख्याते दार्शनिके, वि-दुषि, नं० ।

पण्णावन्त-प्रज्ञावत्-वि० । कियामहितज्ञानयुक्तं उक्तं ७ अ० ।

पणास-पञ्चाशत्-स्त्री० । पञ्चाऽऽवृत्त्यां दशसंख्यायाम्, रा० ।

पण्णासग-पञ्चाशत्-वि० । पञ्चाशदवर्षजान्, ' पण्णासग-म्म चक्खुं हायइ " तं० ।

पण्णासा-पञ्चाशत्-स्त्री० । ' पञ्चाशत्पञ्चदश-द्वे' ॥ ८ । २ । ४३ ॥ इति संयुक्तस्य णे पण्णासा । ' पण्णासा ' इत्यर्थे, प्रा० २ पाद ।

पणी-पत्नी-स्त्री० । यज्ञसवन्विन्यां भाष्योयाम्, सामान्य-भाष्योयाम्, उक्तं २२ अ० ।

पण-प्र-पुं० । प्रष्ट-नह । ' सुवम इत्य-प्प-म-ह-ह-क्कां गह. " ॥ ८ । २ । ७५ ॥ इति अस्य गहः । प्रा० २ पाद । पृच्छयाम्, आगमोक्तनीत्यां पश्चिमतस्य साधुविकारायः, ४० ३ अवि० । अङ्गमुष्टः बाहु-प्रक्षादिकासु मन्त्रवित्यासु, स० १० अङ्ग ।

पण्डित-प्रस्तव-पुं० । स्तनस्तन्ये " आगयपगहया " पुत्र-स्तनहेन स्तनागतस्तन्या । अन्न० १ श्रु० ३ वर्ग ८ अ० ।

पण्डितारण्य-प्रसवहानक-न० । स्थविरगुप्तिस्तु प्रसूतिवृद्धा-भ्यां निर्गतस्य कोटिकणस्य चतुर्थे कुले, कला० २ अवि० ८ क्षण । " मित्रिपण्डितारण्यकुलसम्भूता । हरिसउरीयगच्छलंका-रभूता । अमयदेवसूरी " सी० ३८ कल्प ।

पण्डितसमर्थ-प्रज्ञनमर्थ-वि० । प्रज्ञविषये प्रत्युत्तरदानसमर्थे, स्व० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पराहावागरण-प्रश्नव्याकरणम्-न० । प्रश्नाश्च पृच्छाः, व्याकरणाणि च निर्वचनानि समाहास्यान्नाप्रश्न व्याकरणम् । तन्प्रतिपादको ग्रन्थोऽपि प्रश्न व्याकरणम् । पा० । प्रश्नाः अङ्गुष्ठादिप्रश्नविधास्ता व्याकियन्ते अभिधीयन्तेऽस्मिन्निति प्रश्नव्याकरणम् । प्रवचनपुरुषस्य दशमेऽङ्के अयं च व्युत्पत्त्यर्थोऽस्य पूर्वकालेऽभूत् । इदानीं त्वाध्रवपञ्चक संवरपञ्चकव्याकृतिर्येहापलभ्यते । अतिशयानां पूर्वोक्तैर्येदं युगीनानां पुष्टालम्बनप्रतिनिधियपुरुषपञ्चयोन्नाहारित्वादिनि । अस्य च श्रीमन्महावीर्यवर्द्धमानस्वामिसंयन्धी पञ्चमगणनायकः सुधर्मस्वामी सूत्रतो जम्बुद्वीपमिने प्रति प्रणयने चिकीर्षुः संयन्धाऽभिधेय-प्रयोजनप्रतिपादनपरम् "जम्बु ! इत्येतां अग्रह-य संवर्यवर्णाच्छ्रयं पययणस्म । निस्सन्दं बोद्धव्यमि । निच्छ्रययं सुभासियन्तं महत्स्यति । " प्रश्न० १ आश्र० द्वार । स० ।

प्रश्नव्याकरणदशा-

से किं तं पराहावागरणं ? पराहावागरणस्य णं अदृत्तरं पमिसणमयं, अदृत्तरं अपमिसणमयं, अदृत्तरं पमिसाऽपमिसणमयं । तं जहा-अंगुष्ठपमिसाई, बाहुपमिसाई, अहागपमिसाई; अथे वि चित्ता दिव्वा विज्जाउसया, नागसुवर्णाई सदि दिव्वा संवाया आधविज्जति । पराहावागरणाणं परिता वायसा, संविज्जा अणुआगदारा, संविज्जा वेदा, संविज्जा मिलागा, संविज्जाओ निज्जुचीउ, संविज्जाओ संगहणीउ, संविज्जाउ पडिवची-उ, से णं अंगदयाण दसमे अंगे, एगे सुवकवंधे, पणयालीसं समुद्धमणकाला, संविज्जाई पयसहस्साई पयमेणं, संसेज्जा अकवरा, अणोता गमा, अणोता पज्जवा, परिता तसा, अणोता थावरा, सासयकडनिवद्धनिकाइया जिण्ण-पञ्चता भावा आधविज्जति, पन्नविज्जति, पुरुविज्जति, दंसिज्जति, निर्दंसिज्जति, उवदंसिज्जति, से एवं आया, एवं नाया, एवं विन्नाया, एवं चरण्णरूपरुक्खा आधविज्जति । से तं पराहावागरणं । १० ।

अथ कानि प्रश्नव्याकरणानि ? प्रश्नः प्रतीतिः, तद्विषयं निर्वचनं व्याकरणम्, ताभि च बहूनि ततो बहुवचनान्तता, नेपु प्रश्नव्याकरणेषु अष्टोत्तरं प्रश्नशतम्, या विद्याः, मन्त्रा वा विधिना जयमानाः वृष्टा एव सन्तः शुभाऽशुभं कथयन्ति ते प्रश्नाः, तेनामष्टोत्तरं शतम् । याः पुनर्विद्याः, मन्त्रा वा विधिना जयमाना अष्टा एव शुभाऽशुभं कथयन्ति तेऽप्रश्नाः, तेनामष्टोत्तरं शतम् । तथा ये वृष्टा, अष्टाष्टव कथयन्ति ते प्रश्नाऽप्रश्नाः, तेनामष्टोत्तरं शतमाख्यायते । तथाऽस्येऽपि च विविधा विद्याविशयाः कथ्यन्ते, तथा तागकुमारैः सुपणकुमारैः, अयैश्च भवन्ति ताभिः सह साधूनां दिव्याः संवादा जलविधयः कथ्यन्ते-यथा भवन्ति तथा कथ्यन्ते इत्यर्थः । शेषं निगदसिद्धम् । नवरम्-संस्थानि पदमहाराणि द्विनवतिलक्ता, षोडशसहस्रा इत्यर्थः न० । स० । अनु० ।

पराहावागरणं णं एगे सुवकवंधो, दस अङ्गयणा एक-सरगा, दससु चेव दिवसेसु उदिमिज्जति, एकंतरसु आयंघिलेसु निरुद्धेसु आउत्तभत्तपाण्णं अंग जहा आ-यारस्स ।

इति श्रीप्रश्नव्याकरणं दशमाङ्कं समाप्तम् ।
“ नमः श्रीवर्द्धमानाय, श्रीपार्श्वप्रभवे नमः ।
नमः श्रीसरस्वत्यै, सहोदर्य्या, नमो नमः ॥ १ ॥
इह हि गमनिकार्थं यन्मयाऽभ्युहयाम्कं,
किमपि समग्रहानं तदिच्छास्यं सुधीभिः ।
न हि भवति विधेया स्वधेयाऽस्मिन्नुपेक्षा,
दयितजिनमतानां तापिनां चाऽङ्गिर्यः ॥ २ ॥
परेणां दुर्लभा भवति हि विवक्षा स्फुटमिदं,
विशेषाऽदृष्टानामनुलवचनज्ञानमहत्तमम् ।
निगमनायाऽधीभिः पुनरितनयं मादशजने-
स्तनः शास्त्रार्थं मे वचनमनये दुर्लभाभिः ॥ ३ ॥
ततः निज्जान्तनयं, स्वयसुखं स्वयन्तनः ।
न पुनरस्मदाख्यात एव प्राप्नोति नित्यगतः ॥ ४ ॥
तथैव माऽस्तु मे पापं, संवमस्युपजीवनात् ।
बुद्धन्यायानुसरित्वा-दिताथं च प्रवृत्तिः ॥ ५ ॥
या जैनाभिमतं प्रमाणमनये व्युत्पादयामासिवान्,
प्रस्थानिर्विधिनिर्णयं निमित्तं बोद्धादिसम्बन्धिं तत् ।
नानाश्रुतिकथाः कथापथमनिकान्तं च चक्रे तपः,
निःसम्बन्धविहारमप्रतिनये शास्त्रानुसारालम्बम् ॥ ६ ॥
तस्याऽऽचार्यजिनश्वरस्य मदबद्ध-विप्रतिस्पर्द्धिन-
स्तद्वन्धोपनि बुद्धिसागर इति ख्यातस्य सूरैर्भुवि ।
छन्दाबद्धनिबद्धबन्धुवच शब्दादिस्मल्लवमणः ।
धीमन्विनिबद्धहरीरजः श्रुतिनिधेश्वरिज्जुडामणे ॥ ७ ॥
शिष्येणाऽभयदेवाख्य-सूरिणा विबुधिः कृता ।
प्रश्नव्याकरणार्हस्य, श्रुतभक्त्या समाप्तम् ॥ ८ ॥
निर्बुनिककुलनमस्तलवन्द-द्रोणक्यसुरिसुख्येन ।
परिउतगलेन गुणवतिप्रयेण संशोधिता चैवम् ॥ ९ ॥
प्रश्न० ४ सम्ब० द्वार ।

पराहावागरणदसा-प्रश्नव्याकरणदशा-स्वी० । प्रश्नानां वि-
द्याविशेषाणां यानि व्याकरणानि तेषां प्रतिपादनपरं दशा-
वशाप्यनप्रतिबद्धा ग्रन्थपदतय इति प्रश्नव्याकरणदशा ।
प्रश्न० १ आश्र० द्वार० । दशमे अङ्के, पा० ।

पराहावागरणदसाणं दस अङ्गयणा पण्यत्ता । तं जहा-
उवमा, संवा, इसिभासियाई, आपरियभासियाई, महा-
वीरभासियाई, नागपमिसाई, कोपलपमिसाई, अहागप-
मिसाई, अंगुष्ठपमिसाई, बाहुपमिसाई ॥

प्रश्नव्याकरणदशा इहाकतक्या न, दृश्यमाना तु पञ्चा-
श्व पञ्चसंवरात्मिका । इतीहाकनानां तूपमादीनामभ्ययनाना-
मसंग्रहः प्रतीयमान एवेति । नवरम्-(पमिसाई)ति प्रश्नविद्या
यकाभिः क्षौमकान्दिषु देवतावतारः क्रियन्त इति । तत्र क्षौमकं
वरम् (अदारां) आदर्शः, अदृष्टो हस्तापयवः, बाहवो भुजा
इति । आ० १० डा० ।

पण्हा प्रउन-पुं० । स्त्री० । पृच्छायाम्, " वेमाऽन्जल्यायाः स्त्रियाम् " ॥ ८॥ १॥ ३५ ॥ इत्यनेन अन्जल्यादिपाठान् वा स्त्रीत्वम् । प्रा० १ पाद ।

पण्दुय-प्रस्तुन-त्रि० । स्तनविशिलप्रपयमि, " सुदम-स्तन-गु-स्न-हृरुह-कणां गहः " ॥ ८॥ २॥ ७५ ॥ इत्यनेन सहन्वयम्, प्रा० २ पाद ।

पनण-पतन-न० । तिपान्ते, श्रा० १५ श्रु० १ श्रु० ।

पनणतयायेत-प्रतणतयायमान-त्रि० । प्रकपेण तणनण लि शब्दं कुवाणें, गजैति ग० १४ श० १ ग० ।

पनणु (अ) प्रतनु (क)-त्रि० । अलवे " पङ्को खलु चिक्वि-ज्ज्ञा । आगंतुग पनणुग्रा द्वां पणुग्रां " स्था० ५ टा० २ उ० ।

पनणुकरण-प्रतनुकरण-पुं० । संसारत्यकारके, श्रा० म० २ अ० । " पनणुकरणं संसारं पणारिमेण तणुयं करेति " आ० चू० २ अ० ।

पताका-पताका-स्त्री० । " तदोस्तः " ॥ ८॥ ३॥ ३०७ ॥ इत्यनेन पेशाच्यां तकारस्य तकारादिवानतामर्थ्याश्च तकारस्याऽऽदे-शान्तरम् । ध्वजायै । प्रा० ४ पाद ।

पतिट्टा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । देवस्वाध्यायाम्, प्रतिष्ठायां प्रतिमायां नेत्रास्मीलितः श्रुत मनु लिप्येन तयाः इति प्रश्ने, उक्तम्-सोपते प्रतिष्ठायासमञ्जनं, मनुशब्देन शर्तुगऽभिधीयत इति सैव प्रतीयते । ३१६ प्र० । मेत० ३ उक्ता० । (अत्र विस्तरः " प-ट्टा " शब्दऽस्मिन्नेव भागे १ पृष्ठे गतः । प्रतिष्ठाविशिष्टश्च ' चन्द्र ' शब्दः तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे गतः । आचारदिनरु-रादित्रये प्रतिष्ठितत्वाणि लभ्यन्ते, तस्मिन् च ' पटिमा ' श-ब्दऽस्मिन्नेव भागे ३७७ पृष्ठे गताभिः प्रतिष्ठां कृत्वा प्रतिमाः वन्दनीयाः, अस्मिन् विरच्यते ' पटिमा ' शब्दः विला-कनीयः) ।

पतिट्टाण-प्रतिष्ठान-न० । त्रिसोपानमूलप्रदेश, ग० । वागकार-णे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । (अत्र विस्तरः " पट्टाण " शब्दः-स्मिन्नेव भागे २ पृष्ठे गतः)

पतिष्ण-प्रतीष्ण-त्रि० । निस्तीर्णे आजन्मपरिपालितं, प्रश्न० १ गन्ध० द्वार ।

पति-पति-पुं० । पति रत्ननीति पतिः-भगवै, ति० चू० ४ उ० ।

पतुण-प्रतुण-न० । वलकलतनुनिष्पन्नं, आचारः २५ १ चू० ४ अ० १ उ० ।

पत्तु प्रतुत्त-न० । ' पतुत्त ' शब्दार्थे, आचारः २ श्रु० १ चू० ४ अ० १ उ० ।

पनेरसवास प्रत्रयोदश्वर्ष-न० । प्रकपेण त्रयोदश वर्षे,

एण्डि सृणी सगण्डि समणे आमि पनेरसवासे ।

राई दिवें पि जयमाणे अपपत्त समाहिण भाइ ॥ ४ ॥

' पतेपु ' पूर्वोक्तपु ' शब्देन ' वमन्तिपु स ' मुनिः ' जगत्त्र-यवेसा ऋतुवर्षेण वर्षावु वा ' अमणः ' तपस्वितुक्तः स-मना वाऽऽसीद निश्चलमना इत्यर्थः कियन्तं कालं यावत्तु इति दृश्यते- ' पनेलसवास ' ति) प्रकपेण त्रयोदश वर्षे यावत्तमस्तां रात्रिं दिनमपि यतमानः संयमावुष्टान उ-

पुक्तवान्, तथाऽप्रमत्तो निद्रादिप्रमादरहितः ' समाहित-मनाः ' विस्मयनिकारहितो धर्मध्यानं शुक्लध्यानं वा ध्या-यतीति ॥ ४ ॥ आचारः १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

पनेलसवास-प्रत्रयोदश्वर्ष-न० । ' पनेरसवास ' शब्दार्थे, आचारः २ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

' पनेस-प्रदेश-पुं० । ' तदोस्तः " ॥ ८॥ ३॥ ३०७ ॥ पेशाच्या-मिति स्वेष्वेक दकारस्य तकारः । प्रकृष्टावयवे, प्रा० ४ पाद । (अत्र विस्तरः ' पणस ' शब्दऽस्मिन्नेव भागे २२-२६ पृष्ठे गतः) ।

पतोदय-पतुदय-न० । पतितपताके स्थानं, भ० ३ श० ४ उ० ।

पत्त-पत्त-न० । पत्ते, स्था० ४ टा० ३ उ० निम्बा-ऽध्वत्थादिप-वज्जाने, ग० । प्रश्न० । दले, भ० १ श० १ उ० । दुमपत्तण पं-डुरण जहा, निवडि गडगालण अचण । उक्त० १० अ० । श्रु० । जी० । विशेषः । दश० । लिबनाधारावाच० पतन्ति ग-च्छन्ति तेनेति पत्रम् । पत्तपुष्टः सूत्रः १ श्रु० १४ अ० । वाहन-मात्रे, वाच० । पत्रस्य चतुर्विधो निष्ठाया इमस्यैव वेदितव्यः । उक्त० १० अ० । (कस्य वनस्पतेः पत्रं कियः जीवम् ? इति ' अणेतजीव ' शब्दः प्रथमभागे २६२-२६४ पृष्ठे गतः । ' प-त्तयजीव ' शब्दे च वक्ष्यते)

प्राप्ति-त्रि० । प्राप्ति, अविभक्ते, वाच० ।

पात्र-न० । पट्टहादिभाजने, उक्त० ६ अ० । प्रश्न० ।

अथ पात्रस्य सर्वोऽधिकारः । पात्रनिक्षेपः तत्र च पात्रं चतु-र्विधम् । तथ्या-

नामं ठवगा द्रविण, भावमि चडविहं भवे पायं ।

पतो खलु पायस्स, निक्खेवो चडविहो होइ ॥ ६१५ ॥

नामपात्रम्, स्थापनापात्रम्, द्रव्यपात्रम्, भावपात्रमिति चतुर्विधं पात्रम् । एष खलु पात्रस्य निष्ठा/अनुविधा भवति । तत्र नाम-स्थापने सुमम-वादान्तव्य द्रव्य-भावपात्रे प्रति-पातर्यातः-

द्वे विविहं एमि दिविगलं पंचिदिर्णाह निष्फले ।

भावे आया पत्ते, जो सीलमाण आहारो ॥ ६१५ ॥

द्रव्यविषयं प्रविधे पात्रम् । तथ्या-एकैन्द्रियनिष्पन्नम् वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं च । एकैन्द्रियतत्त्वपञ्चमपि अलानुवादि, वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं युक्ति-शब्दादि, पञ्चैन्द्रियनिष्पन्नं कृतप-दन्त शृङ्गापात्रादि । अत्र भावविषयं पात्रम् आत्मा । किं सर्वे एव एवम् ? इत्याह-यः पूर्वोक्तनामपात्रदशवत्त्वसंस्थानां शिलाऽङ्कानामाधार आधयः स आत्मा नाधुनां सम्बन्धी भावपात्रम् भाजनम् आधार इति पर्यायवचनन्यात् । श्रु० १ उ० १ प्रक० । आचारः ।

कारणे पात्रप्रणयम्-

अतरेतवालः कुा, मेहाऽऽदेसा गुरु असहृवणो ।

साहारणो गहाऽल-द्विकारणा पायगहणं तु ॥ १ ॥

(अतरेत नि) ग्लानाः आदेसाः प्राच्युर्णाकाः (असहृ ति) सु-कुमारे गजपुत्रादिः प्रवर्जितः, साधारणावहात्म्यमात्राया-एम्भायस, अलङ्घ्यकार्येति । स्थाः ३ टाः ३ उ० । आचारः ।

कःपद निर्माणं वा, निर्मयीणं वा, तत्रो पायाई वा-

रित्तए वा, परिहरित्तए वा । तं जहा-लाउयपाए वा, दाह-
पाए वा, मट्टिपापाए वा । स्थानं ३ ठा० ३ उ० ।

अत्र पुनर्भवपात्रं पयोमिना द्रव्यपात्रेणाधिकारः, तदपि
त्रिविधम्-

लाउय दाहय महिय, तिबिहं उकोस-मरिक्कम-जहन् ।

एकेकं पुण तिबिहं, अहागइअं मपरिक्कम् ॥६५७॥

अलाउमयम्, दाहमयम्, मृत्तिकायम् च । पुनर्रक्कं त्रिवि-
धम्-उत्कृष्टम्, मध्यमम्, जघन्यं वा । उत्कृष्टं प्रतिग्रहः,
मध्यमं मात्रकम्, जघन्यं टोप्परिकाऽऽदि । एकैकं पुनस्त्रिधा-
यथाकृतम्, अल्पपरिकर्मे, स्पर्शिकर्मे च । ६०१३०१ प्रक० ।

(२) पात्रस्य गणना-प्रमाणऽऽदीनि द्वाराणि, पात्रिण्णा-
एणं पायं जिण्णक-पिपायाणं थेराणं भत्तञ्चो वीञ्चो ।

एयं गणखपमाणं, पमाणपमाणं अञ्चो वोच्छं ॥१०००॥

एकमेव पात्रकं जिनकल्लिकानां भवति, स्थविरकल्लि-
कानां तु मात्रको द्वितीयो भवति । इदं तावदेकव्यादिकं
गणनाप्रमाणम्, इत ऊच्यं प्रमाणप्रमाणं वक्ष्ये ।

तत्र पात्रकस्य प्रमाणप्रमाणं प्रतिपादयन्नाह-

तिन्नि वित्तथी चउरं-गुलं तु भागस्स मरिक्कमपमाणं ।

इत्तो हीग जहन्, अउरगयंरं तु उकोसं ॥१००१॥

स्मचउरं तं वटं दारण्य मविउर-तिरिच्छं उहमहो य ।
सो दाओन्नि वित्तथी चउरारं अगुलारणं जह होइ
नञ्चो । एयं भागस्स मरिक्कम पमाणं । इतः अस्माप्रमाणान्
यद्वानं तद् जघन्यं प्रमाणं भवान्, अथातिरिक्तं प्रमाणं म-
ध्यमप्रमाणद्वयानि तदुत्कृष्टम्, उत्कृष्टप्रमाणमित्यर्थः ।

तथा-इदमपरं प्रकारान्तरेण पात्रकस्य प्रमाणं भवति-
इगमन्ने तु पमाणं, नियमाहाराउ होइ निपण्णं ।

कालपमाणमिदं, उदरपमाणेण य वयंति ॥१००२॥

इदमन्यप्रमाणं निजनाऽऽहारं निण्णं वेदितव्यम् । एत-
दुक्तं भवति-काश्चित्काऽऽदिद्रव्याणितस्य चतुर्भिर्गुलैर्न्यतं
पात्रकम्, तत्साधोर्भक्षयतः यन्पिर्गित्तिनं तत् ताहवि-
धं मध्यमप्रमाणं पात्रम्, तथैवंविधं कालप्रमाणेन व्रीप्प-
कालप्रमाणमिदं पात्रकं भणन्ति, उदरप्रमाणेन च मिदम् ।
तदिदं कालप्रमाणमिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणमिदं च
वदन्ति प्रतिपादयन्ति ।

कालप्रमाणमिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणमिदं च पात्रकं प्र-
तिपादयन्नाह-

उकोमत्तिसामासं, दुगाउमद्दालमागञ्चो माह ।

चउरंगुलूणभरियं, जं पज्जत्तं तु माहुस्स ॥१००३॥

उत्कृष्टा तु पिपासा यस्मिन् काले स उत्कृष्टतृणमासः
कालः, तस्मिन्नुत्कृष्टतृणमासकाले द्विगुण्युतमात्रादामतः
साधुश्चतुर्भिर्गुलैर्न्यतं भूतं यत् सत् पर्याप्तं साधोर्भवति
तदिदं कालप्रमाणं उदरप्रमाणमिदं पात्रकं मध्यमं भवति ।

एयं चैव प्रमाणं, सविसेसञ्चं अगुगाहपवत् ।

कैतरे दुब्भिकखं, रोहगमाइमु भदपव्वं ॥१००४॥

एतेदेव एषोक्तं प्रमाणं यदा सर्वशेषानन्तरं अतिरिक्ततरं
भवति, तदा तदनुग्रहाय प्रवृत्तं भवति-वृहत्तरं पात्रेण

अन्येभ्यो दानेनानुग्रह आत्मना क्रियते । तच्च कान्तारे
महतीमटवीमुत्तीर्य अन्येभ्योऽन्यथमनुग्रहाय भवति, येन
बहूनां भवति । तथा दुर्भिक्षे अलक्ष्यमानायां भित्तायां बहु
अदित्वा घालाऽऽदिभ्यो ददाति । तथातिमात्रं भाजने
सति भवति दानम् । तथा रोषके कोटोपरिं जातं सति
कश्चिद्भोजनं श्रद्धया दद्यात् तत्र नूनं नीयते, येन बहूनां
भवति । एतेषु भजनीयं सेवनीयं तर्तिमानं पात्रकम् ।

इदानीमंतदेव भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वेयावच्चकोरा वा, नंदीभाणं धरे उवगाहिंयं ।

सो खलु तस्म विसेसो, पमाणजुत्तं तु मेसाणं ॥१००५॥

आद्यः (अत्र नन्दिभाजनमत्तका सर्व्या वक्ष्यता 'खुदिभायण'
शब्दे चतुर्थभागे १७५३ पृष्ठे गता)

(३) अथ पात्रविषयं तमेवाऽभिधिसुग्राह-

द्ववपमाणं अतिरे-गे हीणं दोसा तवेव अववाए ।

लक्खणमलक्खणं वा, तिबिहं वुत्थेय आसाऽऽदी ॥३१३॥

को पारुसो य कालो, आगर चाउल जहमजयणाए ।

चोदग असती अमिव-पमाणउवओगळ्ळयण मुह या३१४॥

द्रव्यमिह पात्रं, तस्य यद्वचनमात्रं प्रमाणम् १ । अतिरिक्ते,
हीनं च पात्रे दोग्धा वक्ष्य्याः । तथेवाऽपवादो कारणं हीनाऽ-
तिरिक्कभाणलक्षणं २ । पात्रस्य किं लक्षणम्, किं वा अल-
क्षणम् ३ । त्रिविध उत्कृष्टाऽऽदिभेदाद्, तथा कृताऽऽदिभेदाद्
वा त्रिकारा उपाययथा गृह्णात ४ । यथोक्तकामाच्च विषयेस्ते-
न ग्रहणं प्राप्यश्चित्तम्, आशाऽऽदयश्च दोग्धाः ५ ॥ ३१३ ॥

तथा-(को चि) कः पात्रं गृह्णाति ६ । (पात्रिणि चि) बहु-
वचनवद्धं पात्रं धारयता सूत्रा-ऽप्येतेष्वप्या द्वे अपि हाप-
यित्वा अग्रं पात्रं गवेषणीयम् ७ । (काला चि) तस्य च
गवेषणा मुकुलक्रियाकाल इति ८ । आकरः कुत्रिकापणाऽऽदि,
यत्र पात्रं गवेष्यमाणं लभ्यते ९ । चाउल चि) तन्दुलधावनन,
उपलक्षणव्यानुज्ञा(टकाऽऽदिना भावितं किं कल्पते, न वा इति
१० । जहमजयण चि) जघन्यं पञ्चकप्रायश्चित्तम्, जघ-
न्यानि वा सर्पणाऽऽदीनि, तदुक्तमपि पात्रं यतनया ग्रहीत-
व्यम् ११ । चोदकः प्रेरयति-कथं वीजभूतमपि पात्रमनुज्ञा-
यते ? १२ । सुग्राह-यदेतद्बीजयुक्तपात्रग्रहणमनुज्ञातं तद-
सत्तायां पात्रकस्याभावे, यत्र वा भाजनानि लभ्यते
तत्राऽपान्तरालं वा अश्वयम् १३ । (पमाणउवओगळ्ळयण
चि) यदि प्रमाणयुक्तं पात्रं न लभ्यते तत उपयो-
गपूर्वकं पात्रस्य छेदं विधाय प्रमाणं विधेयम् १४ ।
(मुहं य चि) अल्पपरिकर्मकर्यां मुखकरणं भवति, न यथा-
कृतं १५ । एवमेतानि द्वाराणि प्ररूपणीयानि । इति द्वार-
शाधाद्वयसंक्षेपाधः ।

मासप्रतमेतदेव विचरीपुराह-

पमाणऽतिरेगधरं, चउरो मासा हवोति उपाया ।

आसाऽऽदो य दोसा, विराहणा संजमाऽऽयाए ॥३१४॥

प्रमाणऽतिरिक्तपात्रस्य धारणं चत्वारो मासा उद्याति-
का भवन्ति, आशाऽऽदयश्च दोग्धाः, विराधना च संयमा-
ऽऽस्मिन्नपया ।

इदमेव भावयति-

गणराष्ट्रे पमाणेण य, गणराष्ट्रे समस्तयोऽपि गणराष्ट्रे ।
पलिमंथ भवन्वहारा, अतिपमासो इमे दोसा ॥ ३१६ ॥
गणनया, प्रमाणेन च, पात्रस्य प्रमाणं द्विविधम्-तत्र
गणनया समात्रको मात्रकताहेतुः प्रतिग्रहो मन्तव्यः ।
अथत ऊर्ध्वे तुनीयाऽऽदिकं पात्रं धारयति, ततः कर्मणि रङ्गा-
नाऽऽदी, प्र-यु-क्तानाऽऽदिविचु महेतान् परिमन्था भवति ।
अर्थात् बहूनि पात्राणि वहमानस्य भारः, बहुपकरणयो
द्वहको जनोंपहास्यो भवति-अहो ! भारवाहकः यमिति ।
तत्र चाऽतिप्रमाणं प्रमाणद्वयानिर्विकते पात्रे एते दोषाः ।

तद्यथा-

भोरण वेयशा वा, आभेहणमाई ख पेहए दोसा ।
इरियादि संजमभिम य, छकाया भाखभेओ य ॥ ३१७ ॥
प्रभूतपात्रवहने भारणाऽऽकान्तस्य वेदना (अभिहण नि)ह-
स्तिगुरुमाऽऽदीनि अभिधानं प्रहारे प्रयच्छन्ति, तं न पश्य-
न्ति, आदिशब्दात् स्थानकगृहकाऽऽदीनि न प्रेक्षन्ते, एवमात्म-
विराधनायामायाऽऽदिकं न शोधयन्ति, ततश्च पटकायाविरा-
धना । अनुपयुक्तता वा प्रस्थालितां भाजनभेदमपि विद-
ध्यान्, एते गणनातिरिक्ते दोषा उक्ताः ।

प्रमाणातिरिक्ते तु पात्रे इमे दोषाः-

भाखऽपमासगहरो, भुंजगे गेलमाऽभुंजे उरमिमगा ।
एससपरल्लण भेदे, हाणि अटते दुविह दोसा ॥ ३१८ ॥
(भाखऽपमाणं नि) अकारप्रदेशावप्रमाणस्याऽतिबृहत्त-
रप्रमाणस्य भाजनस्य ग्रहण इमे दोषाः, तदतिबृहत्तरं भा-
जनं पात्रपूर्णमपि भूत्वा यदि सर्वमपि भुङ्क्ते ततो ज्वगऽऽदि-
कं ग्लान्त्यं भवेत्, अथ न भुङ्क्ते, तत उद्गामिका भव-
ति । अतिबृहत्तरं च पात्रं यदा ग्रहिणाऽपि न पूर्यते तदा
एषणप्रलणम् । पीडनं, कृत्वाऽपि विश्रयान्, भवति वाऽति-
भारं प्रतिनस्त्वस्य भेदमुपगच्छेत्, ततो भाजनेन विरहिते
आत्मनः कार्यपरिहाणः, तत्रिपरिहाणः प्रायश्चित्तम् । गुरुवंत
वाऽऽसमस्यमविराधनालक्षणः, ततो दोषा भवन्ति । त-
थाऽप्य आत्माविराधना इर्या पट्टतोऽतिभारं कटीस्क-
न्धाऽऽदिकं परिनायन्ते, संयमविराधनायामायांमशोधयन्
पटकायान् विनाशयेन् । गलमाशोधकगृहणम् ।

(४) अथ हीनहासमाह-

हीनपमाणधरणं, चउगे मामा हवति उताया ।
आणाऽऽदिये दोसा, विराहणा मेजमाऽस्ताए ॥ ३१९ ॥
यप्रतिग्रहस्य, मात्रकस्य वा प्रमाः वधयेत्, ततो हीने
यदि धारयति तदा चत्वारो मामा उदायितामा भवन्ति ।
एतच्च प्रतिग्रह मन्तव्यम्, मात्रकं तु मानस्यु । आह च
निशोयतूणि हुन्- " पाहुमदये चउलहुं मन्तं मानस्युं " ।
आज्ञाऽऽदयश्च दोषाः, विराधना च संयमाऽऽसमवयथा ।

इदमेव भावयति-

ऊसेण न पुरिमं, आकंटा तेण गिएले उभयं ।
मा लेवकडं ति पुगे, तयुवओगां न भूमिण ॥ ३२० ॥
ऊनेन प्रमाणहीनं, भाजनाऽऽतिरिक्ताऽऽप्रमाणानं पूर्ण-
व्यं, तत अकिण्डास्य भाजने उभयमपि कुरं, कुतसं च गु-

हाति, ततो मा पात्रवन्धो लेपकृतो भवेत्, तत्रैव पात्रकच-
न्धखराटने उपयोगो भवति, न पुनर्भूमी ।

अनुपयुक्तस्य चेमे दोषा-

खाणुकुंटागविममे, अभिहणमादी ख पेहए दोसा ।
इरियाए गलियनेणा-भायखभेय य छकाया ॥ ३२१ ॥
इर्यायामनुपयुक्तः स्थायुता करुणकं वा विच्यते, विचये
वा भूमिं निपेतेन, गवादिभूतानिधायताऽऽदीश्च दोषश्च प्र-
क्षेपे, इयमाविराधना । संयमविराधना त्वेवम्-अनुपयुक्त
इर्यां न शोधयेत्, भाजनाश्च भवेत् पात्रकं वा परिगलन्, तच्च
प्रगलितं विनाश्य स्तेनाः परिपूर्णं भूतमिदं भाजनमस्तीति
परिमास्य प्रहरेयु । अथ कुत्रापि प्रस्थालिततो भाजनभेदः,
पटकायविराधना वा भवेत् ।

गुरुमाहुणखमदुवले, वाले बुद्धे गिलाणे मेहे य ।
लाभालामऽङ्गाण, अणुकं पा लाभवोच्छेदो ॥ ३२२ ॥

प्रमाणहीनं भाजनं धारयता गुरुप्रापूर्णेकक्षकद्वयलाः,
वालः, बुद्धः, ग्लानिः, शैलश्च परिपुष्का मन्तव्याः । तथा ले-
क-प्रापूर्णेकक्षं प्रतिनस्तेनाऽऽरिपमा भाजनन कथं लाभ-
ऽलाभपरिक्तां करोतु । अर्थात् प्रपञ्चानां संख्याइमेवेत्, तत्र
पर्याप्ते लभ्यमानं लभो भाजनेति नाम गृहानु विरिधनाऽऽच-
ति वा कश्चिद् दानश्रद्धालुगुरुकर्म्या प्रायच्छदुपस्थाप्यते
ततः भाजनं भवति । तत्र गच्छन्नाधारणं भाजनमुपस्थाप-
यित-यम् । हीनभाजने पुनरुपस्थाप्यमानं तस्य लाभस्य द्य-
वच्छेदो भवति, निजगयाश्च लाभो न भवतीति संग्रहग-
थानमायाः ॥ ३२२ ॥

अथेतमिध विचरिषुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह-

गुरुणा य गुर्वांगलाण, पाहुणखमए चउलह हाति ।
मेहम् हाइ गुरुओ, दुवलेनुगले य मासलह ॥ ३२३ ॥
गुरुणा, ग्लान्त्यं चोपट्टममकुर्वत अणुकानां, प्रापूर्णे-
कस्य, क्षरकस्य चोपट्टममाऽऽकरणं चतुर्थां भवन्ति, शै-
लस्याऽऽने मासगुरुकः, दुर्लभगुलस्य च वालवृद्धलक्षण-
स्याऽऽने मासलनुः ॥ ३२३ ॥

अपारपरिवाओ, गुरुमाईण अदिर्तदितम् ।

अपरिच्छिन्नं य दोसा, वोच्छेओ निजगलाभे ॥ ३२४ ॥
न पुनर्भाजने गृहीते सुवर्दीनां यदि ददाति तत आत्मप-
रित्याः अथ स्वकारिणि कृत्वा न ददाति ततो सुवर्दीनां
पर्यो परिगत्याः कृतो भवति । तथा प्रमाणहीनं भाजनं
गृहीत्वा क्षेपजपुःस्थानार्थं गतः कथं लभोऽलाभं परिपे-
त ? तत्राऽऽरिजिते क्षेपे दोषाश्च मन्दपरिजिते मन्त-
व्याः । अर्थात् प्रपञ्चानां च संख्याइमेवेत् । दानश्रद्धा-
या कश्चिदुपकरणं प्राप्ते भरवानं द्यात् । यथा-स्वभवा-
नेऽपि पुनःऽऽदिवावागमद्वयं लभेत्, तत्र लभ पुनर्भाजने भ-
क्षारानालाम्भः, निजगयाश्च व्यवच्छेदो भवति ॥ ३२४ ॥

अथ पुनर्भाजनस्य दोषान्तराभिधानमाह-

लेवकडं वोण्डे, सुवेले तमेय य कोडिते सिहरे ।
एण हवति दोसा, दहरे भागे य उड्डाह ॥ ३२५ ॥
तकाऽऽदीना तद्वन्धवमाणं भाजनमाकडमापूर्णि, ततः
(वानेदुर्लभं) प्रमुद्धितं तत्कथं न ददाति लेवकडं किरते, अथ

पात्रलेपनमयात् तत्र शुष्कमेव भक्तं शुक्लानि, ततस्तद्भक्तं
शुद्धातस्य गलके, उदरे वा लग्ने, लग्ने च तत्राऽर्जीर्णं भ-
वेत् (कोडिर्धं ति) गाढं चरिपतं चर्यमानं वा पात्रकं
भवेत्, शिखरं वा पात्रस्यापारं भक्त्य शिखां कुर्वन्तं द-
ष्ट्वा लोको हृष्यात्-अतो अन्तुष्टा बहुमल्लका अमी, एव-
मुष्टाहो भवेत् । एते उदरे भाजने दौषाः ॥ ३२५ ॥

अथनामैव धारयन्ति-

शुक्ला-Sधुवणे दोसा, वोसद्वेते य काय आयुमिणे ।

मुके लग्नाऽर्जीरणे, कोडिर्धं सिद्धे य उष्टाहो ॥३२६॥

अतिभूतत्वेन तत्र-तीमनाऽऽर्जीरति प्रलेटयते। यत्पात्रकं ले-
पकृतं, तस्य धावनाऽध्यायनयोऽभयोरपि दौषाः । तत्र धावने
प्लावनाऽऽद्यः, अधावने तु गात्रिभोजनमवमङ्गः । (वोसद्वेते
य स्ति) परिगलति भक्षयति एषां कायानां विराधना । अ-
धवा-नेनेत्येव परिगलताऽभ्यशरीरस्याऽभ्यविधायना । शु-
ष्के च भक्ते अतिमात्रं भुज्यमानं गलके उदरे वा लग्ने अ-
र्जीर्णं भवेत् । तत्र च म्लानाऽऽर्गेण । कोडिर्धं गाढं चरिपतं
स्युः पात्रकं भवेत्, शिखरं च भक्त्यापारि शिखां विधी-
यमानायामुष्टाहो भवति । यत एवमादयो दौषाः, ततः प्रमा-
ण पुङ्गवमेव प्रदीतः ॥ ३२६ ॥

कीदृशं पुनस्तत्प्रमाणम् ? इत्याशङ्क्य प्रमाणमाह-

निक्षि चित्थी चउरे गुलं च भाणस्म मडिभपमाणं ।

एतो हीण जहने, आरिगपरं तु उकोसं * ॥३२७॥

पात्रस्य परिधिं दवरं कण मयने, यदा स मानदवरकस्तिक्तो
वितस्त्यश्चत्वारि अङ्गुलानि च भवन्ति, तदा भाजनस्य
पात्रकस्य तद् मध्यमप्रमाणम् । इतो मध्यमप्रमाणहीनं यत्
पात्रं तत्र जयन्त्यम् । अतिरिक्ततरं तु मध्यमप्रमाणं वृ-
हत्तरमुक्तम् ॥ ३२७ ॥

अथवा-

उक्तंस्तिपािमासं, दृगाउअट्ठाणमागओ साहु ।

चउरं गुलवज्जं भ-त्ताणपणजित्तं हेट्ठा * ॥३२८॥

उक्तपृष्ठद्वयानः स उच्यत याम्प्रतोऽथ प्रबला पिपासा
समूहवति, स च जष्ठः, आराहो वा । तस्मिन्काले द्विग-
व्यूतप्रमाणोऽभ्यन आगतो यः साधुः । तस्य ईदृशकाला-
ध्याविश्रम्य यच्चतुरङ्गुलवज्जमपानितं अतुम्बिङ्गुलमित्येन-
मधस्ताद् भक्षयानस्य भूतं सन्ध्यासं भवति, तद्विधेयं
पात्रकस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ३२८ ॥

एवं चेव पमाणं, सविमेश्वरं अगुमहपवत्तं ।

कंतारे दुम्भिल्ले, गेहमापाईम् भडयव्वं * ॥ ३२९ ॥

एतत्प्रमाणं सविशेषतरं समधिकतरं यस्य भाजनस्य
भवति तदनुग्रहप्रवृत्तं गच्छत्या सुप्र-र्थं प्रवर्तते । कथम् ?
इत्याह- (कंतार) महत्यामट्ठयां चनेमास्य, तदुत्तीर्णस्य
वा पात्रकस्यानुग्रहाद्यं तद् गृहीत्वा वैयावुन्यकरः पर्यटति ।
दुम्भिल्लेऽत्यल्पमात्रायां भिक्षायां तद् गृहीत्वा चिरमटि-
त्या वाताऽऽदिभ्यो ददाति एवं नगरस्य रोषके संजाते,
आदिश्वरान् अपरेषु वा भयविशेषेषु कश्चिदभक्षकालयोर्व-
देकस्मिन् भाजने माति, तावत्प्रभुधर्मपि भक्त्या न दद्यात्,
तत्र तदतिरिक्तभाजनं भक्त्यं भवत्येवम् ॥ ३२९ ॥

अथाऽपवादद्वारमभिधित्यर्थः- कारणैरधिकं हीनं वा धार-
यति नानि तावद् दर्शयति-

अन्नाणे गारेव लु-द्धे असंपत्तीर्णं धारओ वेव ।

लहुआ लहुआ गुम्मा, चउत्थो मुद्धो उ जाणओ ॥३३०॥

यद्यद्यानं हीनाधिकप्रमाणं भाजने धारयति ततो ल-
घुमानः, गौरवेन धारयतश्चत्वारो लघवः । लोभने- लु-
प्थे, लोभ इत्यर्थः । तेन धारयतश्चत्वारो गुरवः । अने
प्रतिनिर्नाम-प्रमाणयुक्तस्य पात्रस्याऽप्रतिनिर्नामयो हीनाऽ-
तिरिक्तं धारयति स चतुर्थोऽप्रतिधारकः शुद्धः । तथा श्राप्यो
नाम-पात्रलक्षणाऽलक्षणवदी स लक्षणयुक्तं हीनाधिकप्रमा-
णमपि धारयति, ततः शुद्ध इति द्वारद्वारकसमासाधः ॥३३०॥

अथनामैव विवृणोति-

हीणाऽतिरेगदोसे, अजाणओ सो धरिज हीणऽहिंयं ।

पगई धोवभोई, मति लोभे वा करे तोसं * ॥३३१॥

पात्रस्य ये हीनऽतिरिक्तविषया दौषाः पूर्वमुक्तास्तान् यो
यतिनं जानीते स हीनाधिकप्रमाणं धारयेत् । तथा कश्चिद्
श्रद्धिर्गौरवयुक्तः सत्यपि भक्षयानलाभे प्रकृत्यैव स्तोत्रमोजी
स्वपाहागेऽयं महात्मेति क्त्वापनाथमवमं हीनप्रमाणं भोजनं
कराति, सति पर्याप्तं लाभं संतोषं वा कुर्यात् ॥ ३३१ ॥

किं पुनस्तस्य श्रद्धिर्गौरवम् ? इत्याह-

ईसरनिकवतो वा, आपरिओ वा वि एम् उहरेणं ।

इति गारेवण ओमं, अतिपमाणं विमेदं तु ॥ ३३२ ॥

ईश्वरनिष्कातो वा राजाऽऽदिमहर्षिकः प्रवर्जितः, आचार्यो
वा एष साधुः, यदेवं उहरेण लघुना भाजनेन भिक्षां पर्यटति,
इत्येवं गौरवस्य यथाऽपवादलिप्साऽलक्षणाऽयमं भाजनं करो-
ति । अतिप्रमाणं पुनः पात्रममुना कारणेन कराति ॥ ३३२ ॥

अणिगृहियवलविरिओ, वैयावच्चं करेति अह समणो ।

मम तुल्लो न य कोई, पसेसकामी महल्लणी ॥ ३३३ ॥

अथेऽयुपन्यासे । अतो अयं श्रमणः पुण्यान्मा अतिगृहित-
बलवर्धो महता भाजनेन सकलस्याऽपि गच्छस्य वैयावृष्यं
कराति, एवं प्रशेषाकामी नास्ति कोऽपि मम बाहुबलम-
ङ्गीकृत्य गुरुः सदृश इति क्त्वापनाथमतिरिक्तं भाजनं क-
राति ॥ ३३३ ॥

अथ लुब्धपदं व्याचष्ट-

अन्ते न होइ देयं, थोवासी एम् देह मे मुद्धं ।

उक्कोसस्स व लोभे, कटि पत्थे महल्ललाभेणं ॥३३४॥

लुब्धभाजनेन गृहाङ्गणस्थितं साधुं दृष्ट्वा गृहस्वामी भय-
ति-स्तोकाऽऽशी स्तोकाऽऽहारेऽयं मुनिः, अतोऽस्य अ-
न्तप्रान्तभक्तं न देयम्, किं तु शुश्रमुर्ह्ये द्रव्यम अस्थ प्र-
यच्छे, य एवं विचिन्त्य लुब्धपदया हीनप्रमाणं कराति । तथा
उक्तपृष्ठे शालिमुत्तमद्वाराद्विद्वेत्त्यस्य प्रभूतस्य लाभे सति
चिन्तयति-अनं प्रमादपित्ताभाजनेन पूर्वं सामान्यभक्त्य-
भूतेन पश्चात्तदुक्तपृष्ठे लभ्यमानं कुल प्रहीन्यतीति वि-
चिन्त्य लोभेन महत्तरं भाजनं गृह्णाति ॥ ३३४ ॥

अथानामैव विवृणोति-

जुचपमाणस्सऽमती, हीणऽतिरिक्तं चउत्थे धारेति ।

लक्षणाजुष्टं हीणऽहियं, नंदी गच्छद्वा चरिषो ॥३३५॥
युक्तप्रमाणं यथोक्तप्रमाणेन तदनेकशः संवेद्यमाणमपि
न प्राप्यते, अतस्तस्याऽभावे हीनं वा आंतरिकत्वं वा पात्रं च-
तुर्थः संग्रहग्राह्योक्तप्रमाणस्य यादृशप्रतिभासः धारयति । त-
था यत्नलक्षणयुक्तं लक्षणाऽलक्षणयुद्धं हीनाधिकप्रमाणमपि
ज्ञानाऽऽदिबुद्धिनिमित्तं धारयति । तथा गच्छत्यापग्रहकरं
यस्मिन्मात्रेण तद् गच्छत्येव चरमश्रमहारवर्ती ज्ञायकां धा-
रयति ॥३३५॥ गतमपवादहारम् ।

(५) अथ लक्षणहारमाह-

वटं समचउरंसे, होइ थिरं थावरं च वझुं ।

हुंइ वायाइदं, भिंसे व अघारिणजाइं ॥ ३३६ ॥

वृत्तं वल्लभम्, तदीयं समचतुरंगं बुधप्रतिधिता, कुक्षिप-
थिता च तुल्यं, स्थिरं सुप्रतिष्ठानं दृष्टं वा, स्थावरमप्राति-
हारिकम्, वर्णाढ्यं स्तिथयवर्णयितम् । पाठान्तरं- 'घनं च
ति ।' एतेरुक्तं युक्तं घनं ज्ञातविधिता वहनमित्यर्थः । एवंवि-
धं लक्षणयुक्तमुच्यते । तथा वृष्टं विषमस्थितिं क्वचिदुच्यते
क्वचिद्वहनतमित्यर्थः । वाताऽऽविद्धं निष्पत्ति कालमन्तर-
णाऽवगोपि शुष्कम्, अत एव संकुचितं बलिभूतं च संज्ञा-
तम् । भिन्नं नाम-सच्छिद्रं, राजियुक्तं वा । एतान्यलक्षण-
तथा अघारिण्यति ॥ ३३६ ॥

अथ लक्षणऽलक्षणयुक्तयोरिव गुणदोषानाह-

संठियमि भवे लाभां, पतिहा सुवतिहिए ।

निवग्ये किंतिमारोगं, वगडु नाणसेपया ॥३३७॥

हुंइ चरितभेओ, सत्रलमि य चितविभमं ।

दुप्पुण खीलसंठाण, नथि ठाणं ति निदिसे ॥३३८॥

पउमपले अहुसले, सवणं वणमांसं ।

ओता बाहं च दड्डु उ, मरुणं तथ निदिसे ॥३३९॥

संस्थितं वृत्तसमचतुरंगे पात्रे धार्यमाणे विपुला भक्त-
पानाऽऽदिलोभा भवति । सुप्रतिष्ठितं स्थिरं पात्रं चारित्र्यं
गणे आचार्याऽऽदिपदं वा प्रतिष्ठा स्थिरता संज्ञायते । नि-
र्गुणं प्रणविकले कीर्तिरग्रेण्यं च भवति । वर्णाढ्यं स्तिथय-
वर्णयितं ज्ञानसेवन् प्रभुतस्त्रयं मानसमात्रका भवति । वृष्टं
विषमसंस्थिते चारित्र्यभेदे, सुलक्षणगुणविषयाश्चारि-
तिवारा इत्यर्थः । शबलं विविचवर्णं नूतनं विचित्रं भिन्नं
सविज्ञताऽऽदिकपलम्भवंतं जानीयात् "दुपुणं" नाम-पुण्य-
कमलेन प्रतिष्ठितं, कीलकसंस्थानं तु कूपराऽऽकारं कील-
कदीर्घम्, ईदृशे पात्रे गणे वरणं वा स्थानं नान्वर्ति निदि-
शेत् । पणोत्पलेऽथ पणोत्पलाऽऽकारपुण्ययुक्ते साधूना-
मकुशलं भवति । सत्रणे व्रणमादिशेत्, पात्रकस्यामितो
व्रणो भवतीति भावः । अन्तर्बहिर्वो दग्धे सति पात्रकं मर-
णं निदिशेत् ॥ ३३९ ॥

अथैवं प्रायश्चित्तमाह-

दड्डु पुण्णभिंसे, पउमपले सवणं य चउरुगा ।

सेलमभिंसे लहुगा, हुंइटाएणु मासलह ॥ ३४० ॥

अन्तर्बहिर्वो दग्धे पात्रे, तथा पुण्यं पात्रकस्य नाभिः, तत्र
दड्डुं तांसेत्, तथा पणोत्पलाऽऽकारपुण्ययुक्ते, स-

व्रणे च प्रत्येकं चतुरंगकः । शेषं पुण्यकृत्यतिरिक्तेषु कु-
ह्यादिस्थानेषु भिन्ने चतुर्लघुकाः । वृष्टं, आदिशब्दाद्वाता-
ऽऽनावद्धं, वृष्टं, कीलकसंस्थानं, अवरणाऽऽध्यं, शबलं च
मासलघु ॥ ३४० ॥ गतं लक्षणाऽलक्षणहारम् ।

(६) अथ त्रिविधोपधिहारमाह-

तिविहं च होइ पायं, अहाकं अप्प सपरिकम्मं च ।

पुव्वमहाकट्टगहणं, तस्साऽऽसति कमेण दोसियरे ॥३४१॥

त्रिविधं च भवति पात्रम्-अलाभुमयम्, दारुमयम्, सूति-
कामयम् । पुनरुक्तं त्रिविधम्-यथाकृतम्, अल्पपरिकम्मं,
सपरिकम्मं च । पुर्वं यथाकृतस्य ग्रहणम्, तस्याभावे क्रमेण
इतरे द्वे पात्रके ग्रहीतव्यं । प्रथममल्पपरिकम्मं, तदप्राप्ते
बहुपरिकम्मापीत्यर्थः ॥ ३४१ ॥

विपर्यस्तहारमाह-

तिविहे पुरुवियम्मि, वोचन्थे गहणे लहुग आणाऽऽदी ।

छेदसुभेदणकरणे, जा जहि आनंवाणा भणित्ता ॥३४२॥

यथाकृताऽदिभेदात् त्रिविधं पात्रं प्ररूपितं सति, ततो विपर्य-
स्तग्रहणे चतुर्लघुकाऽऽध्यं प्रायश्चित्तम्-आज्ञाऽऽद्यश्च दोषा
वक्तव्याः । तत्र यथाकृताऽऽदिकप्रणाल्या तावद्विधीयते-यथा-
कृतं नाम-पूर्वकृतमुच्यं प्रदत्तलेपं च सर्वथा परिकर्म्मग्रहितम् ।
अल्पपरिकर्म्मं तु पात्रं तदुच्यते यद्वर्द्धाङ्गलं यावत् स्थिरं,
अर्द्धाङ्गुलात्परतः क्षिप्तमानं बहुपरिकर्म्मकं पुनरुक्तं त्रि-
धा-उत्कृष्टमध्यमजवन्यभेदात् । तत्रोत्कृष्टस्य यथाकृतस्या-
न्पादनाय निर्गन्तव्यस्य योगमकृत्वा अल्पपरिकर्म्मं शृङ्गाति तदा
चतुर्लघुवः । तथा यथाकृतं यतो कृतं र्पि न प्राप्यते तदाऽ-
ल्पपरिकर्म्मं अल्पपरिकर्म्मगो योगमकृत्वा बहुपरिकर्म्मग्रहणे
चतुर्लघुवः आद्याऽऽद्यश्च दोषाः । एवं मध्यम-जवन्ययोर-
पि भावना कर्तव्या । नवरं मध्यमस्य विपर्योसने ग्रहणे मास-
लघु, जवन्यविपर्योसने ग्रहणे पक्षकम् । अपि च-सपरिकर्म्मणं
पात्रं छेदन-भेदनाऽऽदि कृत्या या यथाऽऽनंवाणा पीठिकायां
पात्रकल्पिकद्वारे भाणता, भवेदाऽपि मन्तव्या ॥ ३४२ ॥

अथ 'कः' इति द्वारं विवृणोति-

को गिणहति गीयन्तो, अमतीण पायकपिओ जो उ ।

उम्मगाऽऽवाण्हिं, कडिओती पायगहणं से ॥ ३४३ ॥

कः संयतः पात्रं शृङ्गाति ? । मूर्तिग-गीतायः परिज्ञात-
मकलच्छेदशून्यार्थः पात्रकं शृङ्गाति । अथ नास्ति गीताय-
स्मता यः पात्रकालिकां शृङ्गातिपरिणामात्त्रयः स शृङ्गाति ।
तस्याप्यभावे यो मेधावी तस्य पात्रग्रहणमुन्मत्तः, अप-
वादतश्च कथ्यते, ततोऽतो पात्रं शृङ्गायात् ॥ ३४३ ॥

अथ पात्रपुण्यहारमाह-

हुंइऽऽदि एकवणे, सुत्तये कर्त्तं मग्गणं कुज्जा ।

दुगतिगवणे सुच, निरहुवारं दो विजोजा ॥ ३४४ ॥

यत्पात्रं वृष्टम्, आदिशब्दाद् वृष्टुपुण्यं, कीलकसंस्थानम्,
शबलं च यथा-एकवन्धम् एतानि परिभुञ्जानः सूत्रार्थपात्र-
क्या द्वे अपि कुर्वन् यथाकृताऽऽद्ये पात्रस्य मार्गणां कुर्वातु ।
द्विविधं त्रिविधं वा पात्रं परिभुञ्जमानमस्ति ततस्त्र पा-
त्र्या कृताऽऽर्धपात्र्यां हापयित्वा मार्गयति । अथ त्रयाणां
वन्धानामुपरि चतुःप्रभृतिस्थानेषु तत्पात्रं नद्धमस्ति, ततः

स्त्रार्थपाठ्यो हे अपि बर्जयेत्, स्यौदयादारभ्यैवाऽपरं
पात्रकं मार्गयतीति ॥ ३४४ ॥

(७) अथ कालङ्कारमाह-

चत्वारि अहाकण्ड, दो मासा होति अप्परिकम्मे ।

तेषु पर भगियमि य, असती गहणं सपरिकम्मे ॥ ३४५ ॥

दुग्धशवलता ऽप्यपलस्य पुनः पात्रं धारयता चतुरो मासान्
यथाकृतं मार्गयितव्यम्, चतुषु मासेषु पूर्णेष्वपि यदा य-
थाकृतं न प्राप्यते तदा ह्ये मासावल्परिकमेगंधपणं
भवतः, ततः परं मार्गितऽप्यल्परिकमेगंधप्राप्तं परमास्यां
पूर्णार्थां सपरिकमेणां ग्रहणं करोति ॥ ३४५ ॥

तच्च कियन्ते कालं गंधपण्यम् ?, इत्याह-

पण्यालीसं दिवसे, भगिना जो न लभ्यए ततियं ।

तेषु परेण न गिएद, मा तं पक्खेण रजेजा ॥ ३४६ ॥

पञ्चवारिंशते दिवसान् तृतीयं बहुपरिकमे मार्गयित्वा
यदि न लभ्यते, ततः किम् ? इत्याह- (तेषु परं ति) प्रा-
कृतव्यान् पञ्चम्यर्थं तृतीया, ततः पञ्चवारिंशते दिव-
सेभ्यः परं बहुपरिकमे गृह्णाति, कुत इति चेत् ? इत्युच्यते-
यथाकृतगंधपणकालादारभ्य सार्द्धममसु मासेषु गतेषु प-
ञ्चदशभिर्दिवसेष्वेवैवंगंधो भवति । तेन च पञ्चमात्रेण काले-
न मा तत्प्राप्तकं सप्यते, मा लिमं सन् प्रगुणीभवन् । कि-
मुक्तं भवति ?-वर्षाकाले पात्रस्य परिकमे कर्तुं न लभ्यते, बहु-
परिकमेण च वर्षा छेत्तमेदनाऽऽदि प्रभूते परिकमे विधेयम् ।
तच्च पञ्चमात्रेण न कर्तुं पार्यते, अतः पञ्चवारिंशदिदिवसे-
भ्यः परेणां न ग्रहीतव्यमिति ॥ ३४६ ॥ गतं कालङ्कारम् ।

(८) अथाऽऽकरङ्गमाह-

कुतियिद्वगगिअइ पंचंसीटमाउवागगार्सु ।

कुतियवज्जं वितियं, आगरमांसु वा दो वि ॥ ३४७ ॥

यथाकृतं पात्रकं कुत्रिकाऽऽपणे मार्गयितुं निज्जपुलकस्य वा,
निहवस्य वा, प्रपञ्चभ्रमणस्य वा, एकादशीं प्रतिमां पूरयि-
त्वा वा भ्रमणापासको गुरुं प्रत्यागतस्तदादेवो पार्श्वं य-
थाकृतं पात्रं प्राप्यते, कुत्रिकाऽऽपणवर्जं शेरपु निज्जपुत्रका-
ऽदिपु द्वितीयमलपरिकमे प्राप्यते । अथवा-अकराऽऽदिपु
हि अल्परिकमेणां प्राप्यते ॥ ३४७ ॥

तद्यथा-

आगर नई कुट्ठे, वोह तेणे य भिक्ख जंत विही ।

कय कारियं च कीते, जइ कण्ठं पोषितं अज्जो ॥ ३४८ ॥

आकरो भिक्षुल्लादादिशेनाऽलावृत्तिं प्राप्यते, नद्यो, या-
स्तुम्बकैस्तेभिर्न, कुट्टं नाम-यत्र च खण्डतुम्बकानि ज्ञा-
यन्ते । (वोहं तेषु ति) व्याधपल्ल्यां, स्नेतपल्ल्यां वाऽ-
लावृत्तिं लभ्यन्ते । (भिक्खु ति) ये भिक्षाचरा अलावु-
कानि गृहीत्वा भिक्षां पर्यटन्ति । (जंतं ति) यन्त्रशाला-
सु गुहाऽऽदीनामुत्सवनाथमलावृत्तिं धार्यन्ते । एतेषु स्थानेषु
(विहिं ति) विधिना पात्रकं ग्रहीतव्यम् । कः पुनर्विधि-
रिति चेत् ?, उच्यते-तत्राऽऽकराऽऽदिषु गन्धा च भाषणं
कुतं दायकेन दर्शितं प्रष्टव्यम्-कस्यार्थमेतत्, कुतम् ? तत-
स्तेऽभिदध्युः-बुध्माकमर्थं कुतम्, कारितम्, क्रीतं वा, यदि
कल्पते ततः आर्थः । गृह्णाताम् । एवमुक्तं सति न गृह्णातीति
संप्रहणपात्रमासाभ्यः ॥ ३४८ ॥

अथानामेव गाथाद्वयेन विवृणोति-

आगर पल्लीमाई, निचुदुदग नदी कुट्ठंमुस्सरणं ।

वोह तेणे भिक्खे, जंतं परिभोगं संसत्ते ॥ ३४९ ॥

तुन्हऽट्ठेई कयमिणं, अलसऽट्ठेई अहवणं सयऽ ।

जो वेण्ण च तदट्ठा, एवेय व कीयपामिच्च ॥ ३५० ॥

आकरो नाम-भिक्षुल्ला, भिक्षुकांटे वा तत्र प्रायेऽलावृत्तिं
प्रभूतानि प्राप्यन्ते । तथा नित्येदका अगाधजला महा-
नद्याः यत्र ग्रामाऽऽदी अलावृत्तिर्निर्यन्ते, तत्र पात्राणि प्राप्य-
न्ते । कुट्टं वृक्षगहनम्, तत्र तु-विकानामुत्सवर्णं वापने
कियते, यथा तासामिव नदीनां कुलेषु ये वृक्षकुट्टास्तेषु
तुम्बका अवाप्यन्ते । द्यावापृथ्व्यां, स्नेतपल्ल्यां च तुम्बकेषु
काञ्जिकपानीयाऽऽदिनि प्राप्तेभ्यस्तत्र कौलालभाजनाभा-
वान् । भिक्षाचरा भिक्षुगृह्णन्त्यावृत्तिं गृह्णन्ति यः शालाऽऽ-
दिषु च गुडोत्सवनां तांगलावृत्तिं गृह्णन्ति । एतेषांकराऽदि-
षु यस्य प्रार्थित्वमेव परिभोगः कियमाणो विद्यते, तत्पात्रकं
जन्तुभिरसंनद्धं भवतीति कृत्वा ग्रहीतव्यम् ॥ ३४९ ॥ एवम् च
दर्शितं कस्यार्थमेतत्, कुतम् ?, इति पृष्टे दाना वृषाण-
बुध्माकमर्थं कुतम् इदम् कारितं वा । अथवा-अर्थेणां
साधनामर्थं कुतम्, " अहवणं ति " निपातः यथार्थं स्वा-
धेयमार्गोऽर्थाय कुतमिदम् मार्गः । यदा-य एव भिक्षाचरो
ग्रहीष्यति तदर्थार्थं कुतमिदं यावन्निकमियर्थः एवमेव च
कीतप्रायभित्यादिकमपि वक्तव्यम् । यथाऽऽमार्थं कृताऽऽदि-
कं तत्करते, अथवाकर्मिकाऽऽदिक्ं तु न करते ॥ ३५० ॥
गतमाकरङ्गमाह-

(९) अथ चाउलङ्गमाह-

चाउल उणोदग तू यरे य कुसणे तवेव तके य ।

जे होइ भावियं तं, कपपि भइयव्वगं मेसं ॥ ३५१ ॥

उणोदजलभाविणं तं, अरितं सीअोदोणं गेएइति ।

मज्जसत्तेल्लवणी मयुमादी भाविणं भतियं ॥ ३५२ ॥

(चाउलं ति) तन्दुलशवनम्, उणोदकं प्रतीतम्, तुयं
कुसुमोदकाऽऽदिकम्, कुसणे मुग्धदाल्यादि, तस्य यदुदकं
तदपि कुलम्ब, तत्कं प्रतीतम् । एतेयद्वारितं तत्करते । शय-
मेतद्विपरीतजलभाविनं य-पात्रम्, तदर्थमेतत् उपारणते शक्ति-
दकेन गृह्णन्ति । मज्जा-जलालसिंधिमध्यादिभिस्तु भाविनं
भक्तं विकारितम् । तथाह-यदि तेनां मज्जाऽऽदीनामवयवा
निःशरा अययन्तुं शक्नन्ते, ततो गृह्यते । अथवा-वि-
कटाऽऽदिभाविनं यत्र युगपदुज्झिन्तं तत्र न गृह्यते, अ-
नुज्झितं तु गृह्यते ॥ ३५२ ॥

पात्रग्रहण एवं विधिमाह-

ओभासणा य पुच्छा, दिशी रिक्के सुदं वहेते य ।

संसट्ठं निरिखते, सुक्खे य पगसें दट्ठं ॥ ३५३ ॥

ओस्तथ पाणमाई, पुच्छा मूलगुण-उत्तरगुणे य ।

विट्ठणे तिकलुत्तो, सुट्ठो समिणिद्वमादीसु ॥ ३५४ ॥

दाहिणकेण कोणं, येत्तु भाणणं वाम पाणवंपे ।

घट्टेइ तिक्कि वारे, तिक्कि तले तिक्कि भूमिण ॥ ३५५ ॥

तसें वायम्नि वि दिष्टे, न गेएहती गेएहती तु अदिष्टे ।
गहलाम्नि उ परिमुदे, कपति दिष्टोहे वी बहुहिं ॥३५६॥
एताश्चतस्रोऽपि गाः । पांडिकायाः सविक्तरं या याता
इति नेह भूयो व्याख्यायन्ते । गतं चाउलङ्कारम् ।

(१०) अथ जघन्यतनाडाहाराह-

पञ्चिउत्तपञ्च जहामं, तेण उ तवुड्डिए जययाण ।
जहन्ना व सस्सवादी, तोहे उ जयखर कलादी ॥३५७॥
जघन्यं प्रायश्चित्तपञ्चकं तेन यतना जघन्ययतना । कथम् ?
इत्याह-ने वृद्धाः पञ्चकाः दिवृद्धिरूपया यतनया पात्रका स-
त्तार्या यतन्ते । अथवा-सर्पणाऽऽदीनि बीजानि जघन्यानि । स्-
हमाणीत्यर्थः । तेनैव पात्रकं वक्ष्यमाणं वा पञ्चभागकवृद्धयत-
नया युज्यन्ते, इतराणि तु बादराणि बीजानि कला(या)श्च-
कास्तदादीनि, आशिशः शत्रु मन्त्राऽऽदीनि च ॥३५७॥

अनुमेवार्थ विवरीपुराह-

छन्नागकते हत्थे, सुहेममु पढमप्ये पणं तु ।
दस विनिए रायदिशा, अणुलिमूलेसु पन्नस ॥३५८॥
इह हस्तः पञ्चभागः कियते, तत्र प्रथमपर्वशो भागः,
द्वितीयपर्वशे द्वितीयः, अणुलिमूलानि तृतीयः, आनुप-
रेखा चतुर्थेः अणुगुष्ठपन्थः पञ्चमः अणुगुष्ठमात्रकस्य शतः स-
वोऽपि पञ्च भागः । एवं पञ्चमांशो हस्ते प्रथमपर्वमात्र
सूचयति, पञ्चकं पञ्चगोत्रादिभ्यानि प्रायश्चित्तम् । द्वितीय-
पर्वमात्रेण दश रात्रिभ्यानि प्रायश्चित्तम्, अणुलिमूलेषु
पञ्च दश रात्रिभ्यानि प्रायश्चित्तम् ॥३५८॥

वीमं तु आउलेहा, अगुठ्ठो व होति पणवीमा ।
पसहम्मि होइ मामो, चाउन्मामो भवे चउमु ॥३५९॥
आयुर्व्यासादिषु विंशतिगोत्रादिभ्यानि प्रायश्चित्तम् । अणु-
विंशती रात्रिभ्यानि प्रत्यप्रमाणे तु मासलुपु, चतुष्षत्सु-
प्रमाणेषु चत्वारि मासा लखः । एवं सूचयतीजेषु प्रायश्चित्तम-
क्रमम् ॥३५९॥

अथ बादरबीजेषु तद्विधाऽतिविश्रवाह-

एमेव कमा नियमा, मूलसु विनिपयकाररदो ।
अंलिचउक लहुगा, तच्चिप लहुगा अमेतेमु ॥३६०॥
एष एव कमा नियमाऽमूलसु चण हा । दिवीजेषु मन्त्रज्यः ।
नवरम-द्वितीयपर्वोऽहोरात्राऽत्र प्रायश्चित्तकर्मः प्रा-
भ्यन्ते-द्वितीयपर्वमात्रेषु बादरबीजेषु पञ्चकम्, अणुलिमूल-
मात्रेषु दशतम्, आयुर्व्यासादिषु पञ्चदशकम्, अणुगुष्ठमूल-
मात्रेषु विंशतिः, प्रत्यप्रमाणेषु भिन्नमात्रः, अणुलिमात्रेषु
मासलुपु, अणुलिपयुक्तपात्रमाणेषु चतुर्लुपु । एतत्प्रत्येकबी-
जविषये भिन्नतम् । अन्तर्बीजेषु सूक्ष्मस्थूलेषु यथाक्रममेता-
न्येय प्रायश्चित्तानि मुद्रकानि कल्पेयानि ॥३६०॥

निकारणम्नि एण, पच्छिन्ना वांशिया उ बीएमु ।
नायवशा आणुपुठ्ठी, एमेव उ कारणे जयगा ॥३६१॥
एतानि प्रायश्चित्तानि निःकारणं बीजेषु बीजपुके पात्र गृ-
ह्यमाणे वसितानि, कारणे तु पात्रकस्याऽनन्तत्वात्, गे आनुपु-
ठ्ठी प्रथमपर्वो दिक्पथा एवैव पञ्चकाऽऽदिका यतना कन्-
व्या । अथ यथाकृते प्रथमपर्वप्रमाणानि बीजानि, अरपरिकर्म-
कं च शुद्धं प्राप्यते, अन्येति कृतम् । गृहीतमसृज्यते, यथाकृतं
प्राहम्, नाऽरपरिकर्म । एवं द्वितीयपर्वो दिक्पथि वक्ष्यते,
बावद्धीजराकण्डभूतमपि यथाकृतं प्राहम् ॥३६१॥

तथा चाऽऽह-

वोमटं पि हु कण्ह, बीयाइणं अडाकडं पायं ।

न य अप्पसपरिकम्मा, तहं व अप्प परिकम्मा ॥३६२॥

आगन्तुकानां बीजाऽऽदीनां (वोमट्टमपि) आकण्डभूतमपि
यथाकृतं पात्रं कल्पते, न चाऽरपरिकर्मं शुद्धमपि, तथैव-
चारपरिकर्मकमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न च सप-
रिकर्मकं शुद्धमपि ॥३६२॥

अथैवैदम्पर्यमाह-

धूला वा सुहमा वा, अवहंते वा असंथरंतिम् ।

आगन्तुअ संकापिय, अपवहु असंथरंतिम् ॥३६३॥

यथाकृते स्थूलानि वा चणकाऽऽदीनि बीजानि भवन्तु,
सूक्ष्माणि वा सर्पणाऽऽदीनि, यदि तस्य प्राकृतं भाजने,
नवरं गत्वा तद्वहमानकं तेन वा भाजनेन न संस्तरति, सर्वथा
वा भाजने तस्य नास्ति । एवमसंस्तरतोऽपि बहुवृत्ते ताल-
यिवा बहुगुणकर्मिणि कृत्वा यथाकृतमागन्तुकबीजानां भूत-
मपि बीजानि यतनयाऽन्यत्र संकल्प्य गृहीतुं कल्पते ॥३६३॥
यतं जघन्ययतनाऽहम् ।

अथ " अमई, " " अनिच ति " आह्वयमाह-

धूलमुद्रमुमु वुत्ते, पच्छिन्ने तेमु चेव भगिओ वि ।

जं कण्हइ चि भणिणं, ग जुज्जइ पुव्वमवरेणं ॥३६४॥

स्थूलसूक्ष्मेषु बीजेषु पूर्वं सप्रपञ्चं प्रायश्चित्तमुक्रमं संप्रति
तेष्वं बीजभूतेषुऽपि यथाकृतमतिप्रदो गृहीतुं कल्पते, इत्येवं
यद्धीनते, तदन्तर्गुप्ताकं पूर्वमाणं न मुच्यते ॥३६४॥

गुग्गुहाह-

चोपग ! दुविहा असइ, संताऽसंता य संत अमिवाऽऽदी ।

इयग उ अमिवाऽऽदी, संते भणियाउ मा सोही ॥३६५॥

हे नोदक ! द्विविधा आनन्त-सद्वत्ता, अनन्तवत्ता च । तत्र
सत्ता नाम-यत्र श्रौतं तत्परं वा भाजनानि सन्ति तत्राऽपान-
राले वा अश्रौतस्वप्रतिमा येषु कुलेषु लभ्यन्ते तेषु अशिवम्,
आशिशब्दाद्वर्णमार्ग्याऽऽदीनि तत्राऽपानराले, वा विद्यन्ते,
अथ चाऽस्ति भाजने, परं नवरं गत्वा न तावद्धीनं यद्वा-
तद्भाजनमनिलवृत्तमतेन न तेन संस्तर्यते । इतरा-अन-
न्तवत्ता । सा पुनार्ययम-पात्रं ध्यायिते प्रदीपनं च दग्धम्,
आशिशब्दात् स्तनवीऽपहन्ते, भवेन वा । एतेष्वं योऽन्य-
सत्तयिथाकृतमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न पुनः
शुद्धमरपरिकर्म, यत्पुनरस्माभिः शौचं प्रायश्चित्तमुक्रमं,
सा द्विविधाया अवज्ञाया अमोघं मोतं पात्रं यो गृह्णाति,
तद्विषया मन्त्रव्या ॥३६५॥

किं च-

जो उ गुणो दोसकरो, ग सो गुणो दोसमेव न जाणे ।

अमुणो हिं होति उ गुणो, विणिक्कओ सुदुरो जम्मे ॥३६६॥

यस्मिन् यः पुनः गुणो दोषकारः अस्मापशान्ताऽदिदोषजनकः,
स परमार्थतो गुण एव न भवति, किन्तु दोषमेव न जानी-
यान् । दोषकारणवान् । यस्य तु विनिधयः सुन्दरः,
स कथञ्चिद्गुणोऽपि परिणामसुन्दरतया गुण एव भवति,
गुणकारणवान् । एवमिहापि यथाकृतं यस्यापिनात्यामा-
नुकवीजानि यतनयाऽन्यत्र संकल्पयतः स्वल्पसंवृत्तदो-

च, न तत्र सूत्राऽर्थयोः परिमन्थः । न च छेदनेभेदनाऽऽदिनाऽऽसंपाद्यमानः अपि च-तद्गुणीनं सत् तस्यामेव वेश्यायाम् भूषणप्रदण्ये उपायुज्यते, एवं सदीयमपि तद् बहुगुणम् अपरिचर्यमाणाऽऽदि अपरिचर्यमाणां सूत्रार्थपरिमन्थः, छेदनाऽऽदिनाऽऽसंपाद्यमानः इत्याद्यां बहुधा दोषाः ॥३६६॥
(११) अथ समुण्यमपि तावद्बहुदीयतरम् "अपमान्य उवओ-गच्छयस्ति" द्वारमाह-

असद् तिगे पुण्य जुते, जोगे ओहोवही उवगहिण ।

छेयणभेयणकरणे. मुद्रो जं निजरा विउला ॥ ३६७ ॥
यथाकृतं श्रीन धागन् मगितं परं न लब्धम्, ततो वारिचं यंगे व्यापारे युक्तं कृतेऽपि यथाकृतस्याऽप्राप्ते, पुनः शब्दाऽवधारणे न चतद्वधारयति-वारत्रयापरतोऽपरपरिकर्मकमेव ग्रहीतव्यम् । अथ तदपि न प्राप्यते, ततो बहुपरिकर्माऽपि ग्राह्यम् । एष अंगोपपौ च सर्वस्मिन्नपि विश्रियत्वात्तस्यः । एवं च क्रमाऽऽनन्तरपरिकर्माऽऽदि गुहीन्या तत्राप्युक्तो यः छेदने भेदने करेति, स शुद्धः, न प्रायश्चित्तमाप् । कुतः ? इत्याह-यस्यस्माद्यथारूपागतं विधि विधानस्य निजरा विपुला भवति ॥३६७॥

ननु चालपरिकर्मा दी छेदनाऽऽदिपरिकर्मनन्वयान्तामन्य-मात्रा यत्ता भवति, ततः कथं नस्य प्रदण्यनुज्ञायत ? उच्यते-

चायम् ! एताए विप, असईए अठाकडस्म दो इयेर ।

कपति य छेयणे पुण, उवओगं मा दूजे दोसा ॥३६८॥

हे नोदक ! या पूर्व विधौ अत्रान्ता प्रकृतिः, एतमेव यथाकृतस्याऽपलया द्वे इतरं अलपरिकर्म-सपरिकर्मणी कल्पेन प्रतिग्रहीतुम्, परं तयोः छेदनाऽऽदी महता प्रयत्नेन य उपयोगं कर्तुं स द्वौ संयमाऽऽसंपादयनाल्लभौ दीये मा वृत्तिर्मान् कृत्वा ॥ ३६८ ॥

अहना वि कयोऽन्गणं, उवओ तो न चेय लव्भनी पदम् ।

हीणाधिकं च लव्भति, सपमाणे तेण दो इयेर ॥३६९॥

अथवा कृताऽनेन साधुना उपयोगो मागं व्यापारः, परं न लभ्यते प्रथमं यथाकृतं पात्रम् । अथवा लभ्यते, परं स्वप्रमाणेना हीनाधिकम् तेन कारणेन द्वे इतरं अलपरिकर्मसपरिकर्मणी यथाकर्म युक्ताति ॥ ३६९ ॥

कुतः ? इति च दुष्यते-

जह सपरिकर्मलभे, मगितं अठाकडं भवे विपुला ।

निजगमवपलेभे, वितिपसिसये भवे विउला ॥ ३७० ॥

यथा सपरिकर्मणाऽलपरिकर्मपात्रकस्य लभेऽपि यथाकृतं मागंयतो विपुला निजरा भवति, तथा यथाकृताऽलभे इतरस्मिन् बहुपरिकर्मणि लभ्यमानेऽपि द्वितीयस्याऽलपरिकर्मणः, उपलब्धत्वादिपरिकर्मणाऽन्यलाभे बहुपरिकर्ममार्गेण विपुलव निजरा द्रष्टव्या ॥ ३७० ॥

अथवा-

असिबे ओमोदरिण, रायदुडे भए व गेलेने ।

सेहं चरित्त सावय-भए य ततीयं पि गिणिइजा ॥३७१॥

यद्य यथाकृतमलपरिकर्म वा भाजनं प्राप्यते, तत्राऽपान्तरगले वा शिवमवमैवैयं राजद्विष्टं भवं वा बाधिकात्तेनाऽऽदिनमुत्थं वर्तते, शान्त्यं वा तस्य साधोः संजातं, तस्यतिबन्धेन न

शक्यते तत्र गन्तुम् । शैलस्य वा तत्र सागारिकाचारिबन्धस्य वा चोरिकाऽप्युपसर्गसमुच्चो भवेत् । श्वापदाः सिंहाऽऽद्यस्तेषां वा भयम्, एवमादिभिः कारणैः तृतीयमपि बहुपरिकर्म पात्रं स्वस्थाने गुहीयात् ॥ ३७१ ॥

उक्तमेवार्थं सिंहावलोकितेनाऽह-

आगंतुमाणि य जओ, चिरपरिकर्मे य सुत्तरिहाणी ।

एण्ण कारणेणं, अठाकडे होति गहणं तु ॥ ३७२ ॥

यथाकृते यानि बीजानि तान्यागन्तुकानि, चिरकालपरिकर्मणं च क्रियमाणं सूत्राऽर्थपरिहाणिः । एतेन कारणेन यथाकृतस्य प्रदण्यं कार्यम्, नाऽलपरिकर्माऽऽदेः ॥३७२॥

(१२) अथ मुखद्वारमाह-

विदय-तइणु नियमा, मुहकरणं होज तस्सिमं माणं ।

तं चिय तिविदं पायं, करंडं दीह वटं च ॥ ३७३ ॥

द्वितीयतृतीययागलपरिकर्म-सपरिकर्मणां नियमान् मुखकरणं भवेत् । तस्य च मुख्यं द्वे वदपरमाणं मानय-तत्र यस्य मुखं चिचारयितव्यं तत् त्रिविधं करण्डकं करण्डकाऽऽकारम्-बहुपृष्ठचमदरोच्छ्रयम्, दीर्घमलपृष्ठवत् बहुच्छ्रयम्, वृत्तं चतुस्त्रयम् ॥३७३॥

एतेषां मुखप्रमाणमाह-

अकरंडम्मी भाणे, हत्थो उट्ठं नडा ण घट्टेति ।

एयं जहपगमुदं, वत्तु पप्पा विसालतरं ॥ ३७४ ॥

अकरण्डकं करण्डकाऽऽकाररहितं दीर्घं, समचतुष्के वा भाजने हस्तः प्रविशत् निर्गच्छत् वा यथा ऊर्ध्वं कर्णे न घट्टयते न स्पृशति, एतन्मूर्धं जयत्यं मुखप्रमाणम्, अतः परं वस्तु बहुस्तरपात्राऽदिकं प्राप्य प्रतीत्य विशालतरं मुखं क्रियते, यः पुनः करण्डकाऽकारं पात्रं नस्य विशालमेव मुखं कर्तव्यम्, अन्यथा तद् दुष्परिपुष्टं भवति ॥३७४॥ एष प्रति-प्रदविधिकृतः, वृ० ३ उ० ।

से भिक्षु वा अभिक्षेज्जा पायं एमित्तण, से जं पुण पायं जाणुजा । तं जहा-अलाउपपायं वा, दासपायं वा, मट्ठियापायं वा, तहपगारं पायं ने निगमं तरुणे जाव धिरसंयणे, से एणं पायं धरिजा, नो विदं ॥

स भिक्षुनिकाकृते पात्रमन्वेषम्, तत्पुनः जानीयात् । तद्यथा-अलाउकाऽधिकम् । तत्र च यः धिरसंहननाऽपुपेत एकमेव पात्रं विधुयात्, न द्वितीयम्, स च जिनकल्पिकाऽदिः । इतरस्तु मात्रकसद्वितीयं पात्रं धारयन् । तत्र संघाटके सत्यकस्मिन् भद्र द्वितीयं पात्रं पातकं, मायकं-वाचायाऽदिप्रायोग्यकृतेऽशुद्धस्य वातं । आवा० २ शु० १ चू० ६ अ० २ उ० ।

(१३) अलाउपात्रं युक्ताति-

जे भिक्षु लाउपायं वा, दासपायं वा, मट्ठियापायं वा सयमेव परिघट्टे वा, संठवेइ वा, जमति वा, परिघट्टं वा संठवेतं वा जमवियं वा साउज्जइ ॥२४॥

इत्यादि । आर्यं यथा प्रथमोद्देशकं तथाऽत्र पि ।

लाउएँ दासुँ पाए, मट्ठियापाए य तिविधमेकैके ।

बहुअण्यअपरिकर्मे, एकेके तं भवे कमसो ॥१६१॥

अद्वयं १ पुत्र २ निष्पत्ति ३ उक्ता ४ तं चैव ५ भव
६ चैव ७ पतिव्रत ८ पदमा ९ एता गाहा नव ।

पटित संतवियाणं, पुत्रं जनिताणं हेतु गहणं तु ।

अमती पुत्रकृताणं, कल्पति ताहं मयं करणं ॥ १६३ ॥

नत्र परकणं प्रतिपद्यते, इत न स्वयं करणं प्रतिपद्यते ।
नि० चू० २ उ० ।

नायकमनायकं वा पात्रं याचते-

जे भिक्खु मणायगं वा, अणायगं वा, उवासगं वा,
अणुउवासगं वा, गाम्पतरंमि वा, गाम्पहतरंमि वा, पाटिगाहं
आभासिय आभासिय जायद, जायतं वा साइज्जइ ॥ ४७ ॥

इमो सुत्तयो । गाहा-

जे भिक्खु णायगाई, पाटिगांमं अणाय पडिपे वा ।

आभासिजा पायं, सो पावति आणमादीणि ॥ १६३ ॥

नायगो पुर-नंयुतो, पच्छा संयुआ । पुत्रसंयुतो-मान-
पितियाऽऽदिगो, पच्छा संयुआ सात्वसगोऽदिगो, असेयुआ
एववदिगो, सणायगो अणायगो सव्यो वि एसा उवा
सगो, अणुवासगो ति ।

अस्य व्याख्या-

साधु उवासमाणो, उवासओ सो वती व अवती वा ।

सो य सगायग इतरो, एवमुवासमे विदो भंगा ॥ १६४ ॥

साधु उवास वा प, पद उवासो उवासनो भवति, स उवा-
सगो, पुत्रो दियते-अवती, अवती वा । अणुवासो ज्ञेय गीहया
सावती, जो इतंग नायगो वा अवती, सो अणायगो इयति
सगायगो । जो वि अणुवासगो सो वि सगायगो, अणायगो वा,
एते दो भंगा ।

पडिग्गामे अंतर्गपडिग्गं य इमं वक्कामो । गाहा-

पडिगांमो पडिगसमो, पाटिगांमं दोण्ड मज्झ खेतदी ।

गामपटो पुण मणो, जन्थ व अण्णं गिहवज्जं ॥ १६५ ॥

पडिगसमो अंतर्गपडिगो वा अणो वा पडिग्गामो भवति,
दोण्ड गामाणं अंतर्ग मज्झ खेतं सल्लं वा पटं प्रति पडि-
पटो भवति । उक्तायाऽदि गतस्म वा अभिमुसो पटं मिल-
जा, एव पडिपटो वा, वायदाया गिहं वज्जता अण्णं
वा जन्थ पतिस्सगाम्माऽऽदिमु मग्गइ, एवमादिनु ठाण्णु ज-
ति नं सणायगादिपायं आभासिजा, तो अण्णाऽऽदिया दो-
सा, चउल्लं च पाच्छुत्तं ।

इमे य भटपत्तदोसा भवन्ति-

असनी य भटथो पुण, उगमपदोमे करेज्ज सवेवोति ।

पत्तो पेलवगडणं, अट्ठाणो भासितो कुज्जा ॥ १६६ ॥

भो चित्तेति-एवम् साधुस्य अतीव आदरा दीसति,
जेण अट्ठाणं भासितं भासितं, से कियं कज्ज । सो भटगो
असति पायस्म सोलमगो उगमपदोसाणं अभातरं दोसस्य
करसा देज्जा, सवेवोति वा उगमपदोनेति वट्ठाणं करसा देज्ज ।
एवपाणसु सवट्ठाणमदोसा ग संभज्जतीत्यर्थः । पत्तो पुण

अद्वयं अत्रोक्तो कतो, ममंथ पायं ति पेलवगहणं करेज्ज ।
अणालादयपुत्रवाऽवक्कविरिणो पेलवा एण ति य देज्ज, अ-
द्वया अट्ठाणदो कट्ठा संति वि दिज्जा ।

गाहा-

अतिआतुरो सि दीसति, अट्ठाणगयं पि जेण मग्गोति ।

भटमदोसा एण, इतरो संतमि पुण देज्जा ॥ १६७ ॥

इयरो ति पत्तो । भसं गताथेम ।

जग्हा एवमादी दोसा भवन्ति । गाहा-

तन्हा मट्ठाणगयं, नाउगं पुच्छिउण आभासं ।

विनियपदं अमिवादी, पित्समाऽऽदीसु जयणाए ॥ १६८ ॥

सट्ठाणं प्रो टियं साउणं ति अर्थः एयरस पायं दिट्ठं वा,
तं पुच्छुनं-करेज्जं ति । अगणं कटियं असुगस्य । ताहं
आभासियव्वं, अणाय अमुच्छिउं वा पुत्रुता दोसा भवन्ति ।
विनियपदं अट्ठाणगयं ए जयणाए आभासज्ज । जन्थ जटु-
नण विधिणा पाया तन्मंति नत्थ जति अमिवाऽऽदिकार-
णं ताहं नत्थेव पडिक्समासु अट्ठाणगयं पि जयणाए
आभासज्ज ।

का जयणा १, इग -

विष्पथिति धरादिट्ठे, गाहं वा विक्कणुणं ताहं दट्ठं ।

विंति धरेण दिट्ठो, मे किं कायं ताहं दीप्ति ॥ १६९ ॥

जोह पायं-निष्कर्षक्यं एवम् अर्थ पायं दिट्ठं वा ताहं
अधिर ति गतो आभासज्जा जोह ताहं दिग्गं तो लज्जं । अट्ठ
सो भणज्ज-वर्णनं जाणता । ताहं सो पण्डितो आभास-
ज्ज ति । अट्ठ ण ताहं ताहं सो भणज्ज-अभासज्ज
तस्म, जोह तुक्क समो पच्छा अणाय ति । पुणो वि-
नियदिग्गं पायं, ताहं वि एयं, ततो वा पं अट्ठं, अट्ठ-
वा धरे दिट्ठं, तस्म पुण गाहं विट्ठुणोति । विट्ठ-
धरकयव्वताए अतीव अस्माजितो वि गतो, ण मग्गितो
ति । अट्ठवा गाहं विक्कणुं ति साट्ठनं संभज्जति । गाहं
अतीव विक्कणुं विक्कणुं, जोह अतीव साह विक्कन्ती-
त्यर्थः । ताह अगणं वि अट्ठाणदिनं दट्ठं भवति । अट्ठं तु-
क्क समं अमता धरे य तज्जा वागं गविट्ठं अतीव,
ताहं सो भणज्ज-किं काज्जं ? । ताहं साट्ठणो तस्म कारणं
दीप्ति । तुक्क पायं अर्थ-नं दीप्ति ।

गाहा-

ताहं विज्जति गंतुं, ददाति दिट्ठं च भणति एज्जाह ।

तो कपनी चिरेण वि, अदिट्ठे तु उगमभटतरं ॥ १७० ॥

जति तहं साहति नं पायं दिट्ठं आस, तो जति दो-
सा ना ताहं विज्जति तहं साहति सहरं गंतुं देति तज्जा
कपति, अट्ठ भणति-पुणो पवज्जइ, तो उगमपदोसक-
णाऽऽपेकाए ण कपति, पच्छा अट्ठ नं साहति दिट्ठं पत्तं
आस, जति भणज्ज-पुणो एज्जाह, तो तं चैव पातं सुंवरं
वि देतस्म कपति, अगणं ण कपति ।

सुनं-

जे भिक्खु गायगं वा अणायगं वा उवासं वा अ-
णुउवासं वा परिसा मज्झा ओवट्ठिता पाटिगाहं आभा-
सिय आभासिय जीयद, जीयंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥

गाढा-

जे भिक्षू खायागाई, परिसामञ्जाउ उडविता थें ।
ओभासेजा पायं, सो पावति आगमादीणि ॥२०१॥
कंठा चउलहुं पच्छिन्तं. आणाऽऽदिया य दासा ।

इमे अरण्ये यो दासा -

दुपद-चउपदहरणे, डहणे वा सजणपरखलखेत्ते ।
तस्स अरी भित्ताण व, संकेतरे उभयता वा ॥२०२॥
जे सो परिसामञ्जाता उट्ठितो, तस्स जे अरी. अरीण
वा जे भित्ता, तेनि तद्विवसं जेव अहाममावर्त्ताण दुपद-दा-
सा. दासी वा. चउपद वा अखादेण तं हरियं वा अडाडाण,
तेनि वा कोइ सयणा उडविता, घरे, खलथानं वा दहं.
खितं वा खयं, ते संकेज. कलं पव्वइणं असुगा परि-
सामञ्जातो आमादिणि नि, तेनि परातरं संकेज-साहुं उ-
वयानं उस्सरति. अथवा उभयं पि संकेज. तथ संकाप
अउयुग, णिस्संकिण मूलं, जे वा ते म्हा डहणहरणावसा-
ऽऽदी करेज. ते निष्कल पांजजा । जम्हा एवमादी दासा.
तम्हा परिसामञ्जाउ खायागाई थें. कण्ठाने उस्सरति ।
कारणे पुण कप्पति ।

ते च इमं कारणं-

असिसे ओमायणि, गयदुट्ठ भए व गेलारो ।
मेहे चरित्त सावय-भए व जयणाएँ ओभासे ॥२०३॥
कंठा. गुजरं जयणाएँ ओभासेति ।

अस्य व्याख्या-

परिसाण मज्झिम्म नि, अट्ठणोभासणे दुविह दोसा ।
निष्पभित्तिगिहादिट्ठे, दीवणता उच्चसेधे ॥२०४॥
जय व होज्जा मेहा, मेहेज्जजणाउ जे वयणपंतो ।
सो पडियइय तुरिओ, अरण्ये व उट्ठागे ॥२०५॥

जे अट्ठणोभासणे दुविधा भएपंतदासा भणिवा, ते जेव
परिसामञ्जातेनि उट्ठविज्जेन दासा भवन्ति । अह आगाई
विक्षणं ताह भणन्ति-निष्पभित्तिगिहादिट्ठे इदानीं तुष्क
सगाने आगता । कि कज्जे १. ताहे साय भणति-इहव
भणमां. कि वा एगने भणामां । तेण अअरुण्णा, तथं व
भणजा । एगने डोमा, ताह एगने ओमादिजाने । तथ वा
साह वटुजलमज्झ मगन्ता ते हाते । तथ सो साहुं ते पडि-
साहसामिं सयमव उट्ठितं पडियइय नि, पडिक्खइ नि बुलं
भवति । अह त्वरित्तं अरण्ये परिसामञ्जातो उट्ठवावेति,
एव जयणा । ति० सू० १४ उ० ।

(१४) महाभूमिनि अयःपात्राऽऽदिनि-

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा से जाई पुण पायाई जा-
णेजा विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई । तं जहा-अयपायाणि
वा, तउपायाणि वा, तंवपायाणि वा, सीमपायाणि वा,
डिस्सपायाणि वा, सुवम्पपायाणि वा. रीरिअपायाणि वा,
हारपुडपायाणि वा, मणि-काय कंसपायाणि वा. संख-
सिंगपायाणि वा, दंतपायाणि वा, चेलपायाणि वा. सेल-
पायाणि वा, चम्मपायाणि वा अमरपायाणि वा तहणग-

१०१

राई विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई पायाई अफामुयाई० जाव
णा पडिग्गहजा ।

“से भिक्षू वा” इत्यादीनि सूत्राणि सुगमनि. याव-
न्महार्थमूल्यानि पात्राणि लाभं सन्त्यऽयामुक्तानि न प्रति-
गृहीत्यादीनि, नवम्- (हारपुडपाय नि) लाहपात्राणि, त-
एवमशेषवन्धनाऽऽदिभूत्रमपि सुगमम् । आत्मा २. ४० १
सू० ६ अ० १ उ० ।

जे भिक्षू अयपायाणि वा, तंवपायाणि वा, तउपाया-
णि वा, सीमपायाणि वा, कंसपायाणि वा, रूपपायाणि
वा, मोवम्पपायाणि वा, जायरूपपायाणि वा, मणिपाया-
णि वा, दंतपायाणि वा, कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि
वा, चम्मपायाणि वा, चेलपायाणि वा, सेलपायाणि वा,
कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि वा. अरुपायाणि वा, सं-
खपायाणि वा, वरसायाणि वा करेइ, करंतं वा साइज्ज ।
१ । जे भिक्षू अयपादाणि वा० जाव वरसायाणि धरेइ,
धरंतं वा साइज्ज । २ । जे भिक्षू अयपायाणि वा० जाव
वरसायाणि वा परिभुंजइ, परिभुंजंतं वा साइज्ज । ३ । जे
भिक्षू अयवंधणाणि करेइ, करंतं वा साइज्ज । ४ । जे भिक्षू
अयवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ५ । जे
भिक्षू तउयवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । ६ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि करेइ, करंतं वा साइज्ज । ७ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ८ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज ।
९ । जे भिक्षू कंसवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइ-
ज्ज । १० । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ११ । एवं
भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १२ । जे भिक्षू रूपवंधणा-
णि वा करेइ, करंतं वा साइज्ज । १३ । एवं धरेइ, धरंतं
वा साइज्ज । १४ । एवं भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १५ ।
जे भिक्षू मोवम्पवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइज्ज ।
१६ । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । १७ । एवं भुंजइ,
भुंजंतं वा साइज्ज । १८ । जे भिक्षू जायरूपवंधणाणि
वा करेइ, करंतं वा साइज्ज । १९ । एवं धरेइ, धरंतं वा
साइज्ज । २० । एवं भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २१ ।
जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइज्ज ।
२२ । जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइ-
ज्ज । २३ । जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं
वा साइज्ज । २४ । जे भिक्षू कणयवंधणाणि वा
करेइ, करंतं वा साइज्ज । २५ । जे भिक्षू कणयवंधणा-
णि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । २६ । जे भिक्षू कणय-
वंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २७ । जे
भिक्षू दंतवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइज्ज । २८ ।

जे भिक्खु दंतवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ६ ।
जे भिक्खु दंतवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । २० । जे भिक्खु सिंगवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ३१ । जे भिक्खु सिंगवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ३२ । जे भिक्खु सिंगवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ३३ । जे भिक्खु चम्मवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ३४ । जे भिक्खु चम्मवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ३५ । जे भिक्खु चम्मवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ३६ । जे भिक्खु चेलवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ३७ । जे भिक्खु चेलवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ३८ । जे भिक्खु चेलवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ३९ । जे भिक्खु मित्तवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ४० । जे भिक्खु मित्तवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ४१ । जे भिक्खु मित्तवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ४२ । जे भिक्खु अकवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ४३ । जे भिक्खु अकवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ४४ । जे भिक्खु अकवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ४५ । जे भिक्खु संखवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ४६ । जे भिक्खु संखवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ४७ । जे भिक्खु संखवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ४८ । जे भिक्खु वडखवंधणाणि वा करेइ, करंतं वा साइजइ । ४९ । जे भिक्खु वडखवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइजइ । ५० । जे भिक्खु वडखवंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेतं वा साइजइ । ५१ ।

अयमादिपाः कंठा । हागुपुटे मास-अयमाथाः पात्रविशेषाः । मूर्तिफलतामिरुपशोभिता मयमादिपाः कंठा । मुक्ताश्लेषमये चेलमये वा । मण्डपा खलरे वा पडियाकारं कइजइ । अयमस्य स्वयमेव करणे कइजइ । इतिपात्रवृत्त अयमस्य धरणप, तृतीयस्य अयमादिभिः स्वयमेव बन्धे करंति । चतुर्थस्य अयम अयमादिनिबन्धे धारयति ।

गाढा-

अयमादि पाया खलु, जलियमेत्ताउ आहिया मुत्ते ।

तवंधणवद्धं वा, नाणि धरे तन्नि आगदी । २ ॥

कण्ठधरणे आणःअणवधरिच्छतविगहणा य भवइ, चतुसुत्तं च भं पच्छिन्ते ।

इमे य भावपडिन्हे भवति-

तिबड्ढागम वीमा, मतमड्ढाउज पंच य मयाणि ।

सहस्सं च दस इत्थं, पण्णास तद्वा सयमइमा । ३ ॥

मासा लहुआ गुन्ना, चउपासा हौनि लहुय गुरुणा य ।

अम्मासा लहु गुन्ना, छेदा मूलं तद्दुगं च ॥ ४ ॥

पमादिया० जाव तिनि कहावणा जस्स मूलं, एयं धरंतस्स मामलहुं । चउपादिया० जाव अट्ठाकहावणाजस्स मूलं एयं धरंतस्स मामलहुं । वीमाए चतुल्लं इक्खीमाइ० जाव सर्वं पूर्णं, पन्थ चतुसुत्ता । एगुत्तरादियमयाउ० जाव अट्ठाइजा सया, पन्थ लुल्लहर्गं । पदुवनि एगुत्तरदुल्लेण० जाव पंचमया, पन्थ लुगुत्ता । एयं सहस्सं छेदा । दसमहस्सं मूलं । पन्नामाण सहस्सं सु अयवद्धा । सयसहस्सं पारंथियं । एके ठाणे आणाइया दोसा ।

इम-अयमंजमविगहना दोसा-

भागे भय परितावण-मासण अधिकरण अहियकसिगम्मि ।

पडिलेहऽऽणाए लोवा, मणसंतावा उवादाणं ॥ ५ ॥

पमाणानिनिजे भागे भवति, अथवा-भागभयाण विहरति । भरण वा ण विहरइ-मा मे एयं उक्ताच एते हीरज भागेण वा परिताविजइ, तेणगते वा विट्ठा गतिआ परिताविजइ, मास चावजं कइइ ति तेणगा वा मांज, तेणगति य गतिण पाए अतिकरणं, अथवा अरुणिं अतुपथिगिवात अतिकरणं, एते मण्णातिवहा, पमाणानिके, मल्लतिवहे य दोसा भणिया । मल्लमणकणिण च जइ पडिलेहं तो तेणगा पंदयाय ति, तर्गं य ते, अथवा पडिलेहए उवादिणपण्णं मेज्जमविगहणा य, रगणाइति जइ पडिलेह तो मुत्त धणत्तमेथा, आपाडिलेहए उवादिणपण्णं मेज्जमविगहणा य आनिगममादया अण्डिलेहमाण, आणाकाया कइया भवति । कणिणऽऽणगते मणसंतावा भवइ-एयं तारिस्सं मण्ण पायं आसं ति, वत्तादिण भवे कणिणं च, सहस्सए गिास्सवउकामस्स उवादाणं भवइ । जइता एते दोसा तद्वा मल्लमणोत्ताइ पायाइ ण धरे, कि तु आपाइ ।

गाथा-

विनियपदे गेल्ले, अयनीए अभाधिते व गच्छस्मि ।

अभिवादी परलिगे, परिक्खण्डा विवेगे वा ॥ ६ ॥

अगदा महमंजोवा, ते पि य रजतादि अदव वज्जेडा ।

मल्लमभाधितस्मी, पडिणि दुल्लभे व रयमादी ॥ ७ ॥

अगदमादया, ते घेज्जुवदेण गिलाणस्स अत्तं उविज्जति, मासंजोए वा घेज्जुवा वा धण्डा राया रायमथा वा पच्चावउं निया, तस्स य कणगमाइया उवाट्टिस्स कंसभादणे मा छेदा गेल्लं वा भवेज, तेण कणगादि धण्डेज, अत्तंति लाउयमादियाउवाध अगमादिधं भेगइज, तन्थवि अयमुल्लं, गच्छे वा अमावया अथि, तेनि अट्ठाए मल्लं निगइज, मल्लं य पतिदिणं अलभेते दुल्लभे वा रयताडि धण्डेज ।

गाथा-

गच्छे च करोडादी, पतावगट्ठा गिलाणमादीणं ।

अमिगे मपक्खपत्ते, रायट्टे च परलिगे ॥ ८ ॥

उवगट्ठा वा करोडागारे गच्छे धरंजति, गिलाणस्स

वा किंचि श्रमाहं ह्येदं उच्ये पर्यायिज्जः । आदिगणः श्रमा
श्रमापरायदुदादिभ्यः कर्मण्ये वा पालयं करंता येन ॥ जः ॥

गाहा-

भुञ्जत श व चि मेहो, परिक्रवणद्वया व गेहह कन्मादी ।
विसरिमेमनिमित्तं, होञ्ज व पंडादिपञ्चह ॥ ६ ॥
मेहस्त वा पालकवर्णनमित्तं पांडिहसिं येयेञ्ज, आहवा-
काह अवाभिञ्जो कारणेण पञ्चाविश्रं, तस्म य चिन्मिन्सा
येसां कायव्या, कारणे संयते तस्म विवेगे कायव्या । नि०
चू० ११ उ० ।

(१४) परगवेषेन पात्रं धानि-

जे भिक्षु परगवेषिणं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा सा-
इज्ज ॥ २७ ॥

(जे भिक्षु परगवेषित्यादि) परः अस्वजनः, भद्रवतु-
ष्काऽऽदि, शरं पूर्वसूचकं द्रष्टव्यम् ।

गाहा-

संजनपरे गिहिये, उभयपरे चैव होति बोधये ।
एते निमि विकप्पा, शाक्या होति तु परमि ॥ १६६ ॥
लज्जाए गारेण व, काऊण समूहपेच्छित्तो वाति ।
मिनेहि दातिता वा, शिस्सो लुद्धो भिमं कुञ्जा ॥ २०० ॥
अमिपं ओमादिगि, रायदुष्टे भय व गेल्लये ।
सेहं चरितं सावय भय व जयणा गेसंज ॥ २०१ ॥
संतामेतमरीए, गवेसणं पुचमपणोः कुञ्जा ।
तो पच्छा तु परेणं, जतणाए गवेसणं करे ॥ २०२ ॥
पुचं सट्ठपल्ले, गियं परं वा वि पट्टेत्तणं ।
पच्छा गंतुं जार्या, तमगुण्डं वि यि णिही वि ॥ २०३ ॥

सुत्त-

जे भिक्षु वर्गविधिं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥

“ जे भिक्षु वर्गविद्व्यादि ” ।

उपशान्तपादनाधेमाह-

जो जय अतिता खलु, पमाणपुरिसां व होद जो जय ।
जन्मी वग्गहो खलु, मे गामण रट्ठि ताऽऽदी तु ॥ २०४ ॥
जो पुण्णो जय गाम गामणऽऽदिभ्यः अरंता अरितं वा,
खलुशः अवायणं, गामणवर्गदिभ्यः कर्मण्ये तु पमाण-
कतां, नित्यं वा गामादिभ्यः पणकुलादिना पहणां पणितं पु-
रिमं वग्गहप्रयणं, सा य इमे हवेज (गामर ति) गाम-
महतणः (रट्ठि ति) एतमहतणः आदिशब्दानां बोधपुणिसो
वा, शरं पूर्ववत् । एतां (१६०) पच्छा (१६२) आसिच (१६४)
इत्यादि गाहाश्रं ।

संतामेतमरीए, गवेसणं पुचमपणो कुञ्जा ।

तो पच्छा जतणाण, परं गिट्ठं वि कारेज्ज ॥ २०५ ॥

सुत्त-

जे भिक्षु बलविधिं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा सा-
इज्ज ॥ २६ ॥

(जे भिक्षु बलविद्व्यादि) बलं नारीधनजनवद्वि वा ।

गाहा-

जो जस्तुवरे य पभु, बलिपतरो वा भिजस्तो उवरी ।

एसो बलं भणितो, सो गहवति सामि तेहाऽऽदी ॥ २०६ ॥
(जो ति) यः पुरुषः यस्य पुरुषस्यापार प्रभुत्वं करोति सो
बलवं भरणति, अहवा-अप्रभु वि जो बलवं सो वि बलवं भ-
रणति, सो पुण गहपतिः, गामन्वामिगो वा, नैयगादि वा ।
शरं पूर्ववत् । एतां (१६०) पच्छा (१६२) आसिच (१६४)
भिधे (१६४) इच्चाव गाहाश्रं ।

संतामेतमरीए, गवेसणं पुचमपणो कुञ्जा ।

पच्छा तु बलते, जतणाए गवेसणं करे ॥ २०७ ॥

सुत्त-

जे भिक्षु लवगवेषिणं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा
साइज्ज ॥ ३० ॥

(जे भिक्षु लवगविद्व्यादि) दाणफलं लविजणं पडिगहं
मग्गति ।

दाणफलं लविजणं, लावावेद गिहियप्रातिदीहिं ।

जो पायं उप्पाण, लवगिट्ठं तु सो होति ॥ २०८ ॥

दाणफलं अण्णा कहेति, गिहियगणितियपट्ठि वा कहावे-
त्ता जो पायं उप्पादति, एयं लवगिट्ठं भणति । नि० चू० २३० ।
(१६) निजगवेषेन पात्रम्-

जे भिक्षु शिष्यगवेसिणं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा
साइज्ज ॥ २६ ॥ इत्यादि ।

नियमः स्वजनः स्व साधुयचनाऽं गवेषति, तेनाऽन्विष्टं या-
चितं, तं गवेषितं गृहहताव्यधेः ॥ २६ ॥ उदया वारस
पट्टेज्ज (१७६) अजेगुलं (१६१) जे पुट्टो (१६२) पडम (१६६)
चिन्ति (२०३) घट्टो (२००) पच्छा (२०२) (नि० चू० ३०)
एताश्चां चैव गाहाश्रं । एस् सुत्तयो ।

अधुना निर्युत्तियमग्ग-

संजतसिण गिहियण, उभयसिणं चैव होद बोधये ।

एते निमि विकप्पा, शिष्यगवेषी होति नायक्का ॥ १८८ ॥

जो गिहियं पायं गवेसति जतिं सो निजव्येनाऽन्विष्टं, सा-
धेयस्य च तन्पात्रमस्ति युतिः संजतसिण एसां गिहियण, एव
दाणकमण चउमंसां कायव्या, चतुरोः श्रयः, नतियमंसे
जइ वि संजयस्म गिधे, नहा वि गिहियणा मग्गवर्षति इमे-
हि कारणेति-

आममररो भयमा-ऽऽयति उदरोवकागिता चैव ।

इति सीयाशारवं वी, सीएण गवेसण कोइ ॥ १८९ ॥

स्वजनव्येनाऽऽन्वितं भजतु, इतरं वा, आर्यात्ता वा स
यस्य करोति, उपकारप्रत्युपकरणं वा प्रतिपद्यः इति कारणो-
पदेशः । परशब्द एत्यन्त्रप्रदर्शनं आचरयमं प्रदर्शनाथः ।
गाहा-

एतां एमतरं, शितिएणं जो गवेसणं करो ।

भिक्षु पडिगहम्मी, सो पावति आणमादीणि ॥ १९० ॥

निरुदं भेगाणं परतरेणाऽपि जो पडिगहं गवेसद, सो पा-
वति आणमादीणि ।

दातुमप्रियं, तथाऽन्यं दादति-

लजाए गारेण व, काऊण समूहपेच्छित्तो वा वि ।

मिनेहि दातिता वा, शिस्सो लुद्धो भिमं कुञ्जा ॥ १९१ ॥

बुद्धजममं भणितो लजाए ददति, जेग भणितो त-

स्व गात्रेण देति, बहुजगमः ममिग्रा, बहुजगल
बुनो देति मिलाण पुत्रा ममिग्रा, मित्तिं भणिग्रा देति,
निस्सो दग्घो, तम्मि वा भायेण लुङ्गो इमं कुञ्जा ।

पच्छाकम्मपवहणे, अचियता संखडे पदोसि य ।

एणर उभयतो वा, कुञ्जा पच्छातो जो वि ॥१६२॥

तं दाउं अप्पणो विस्संते अणस्स भायस्स मुहक-
रणं करेति, पच्छाकम्मं वा करेति, अमं वा अपगमोणं
पवाहेजा, संजण गिहथे वा अचियत्तं करेज्ज, अचियत्तेण
जहासंभवे विनिवाच्छुं करेज्ज, साहुणा गिहथेण वा
संजिं दो विउत्तिवतो अ संखडे करेज्ज । साहुस्स, गिहथ-
स्स वा आमंथो वा पच्छाज्ज, पच्छाज्जो वा अण्वसाहणे
पट्ठेज्ज, पत्थाग्गो वा उहण-चाय-माणोऽऽदि सयं क-
रेज्ज, कात्थं य ।

कारणुओ पुण गिहिया मग्गावेउं कप्पेज्ज-

संतामंतमनीण, थिर अपजत्त लब्धममाणे वा ।

पडिमधेसमाणेज्ज, अमियाऽऽदि संतओ अमती ॥१६३॥

संतं वियमानं, अमेतं अचियमानं, संतसु चैव विस्सन्ति,
असंतसु वा विस्सन्ति । तथा संतामंतो इमा-आग्गं हुंउं
अपजत्तं वा, अथ वा गिहकुलसु ण लब्धंति, रायादिना वा
पडिमथिण ण लब्धंति । अमियादीहि वा संतओ अमती ।

अमियादी इमं-

अमिव ओमादरिण, रायदुट्ठे भण व गेलणे ।

अमती दुल्लह पडिसे वओ य गहणे भवे पाण ॥१६४॥
भागवुमैर अन्तरा वा अमिव, एवे अमि रायदुट्ठे भण
वा मिलाणा ण संज्जति पायभूमिं गंतुं, दुल्लभपत्ते वा देवे
राख्खा वा पडिडिज्जा, परिस्साण संतामंतनीण गिहियाविट्ठ-
स्स गहणे भवे ।

अमेतामंतो इमा-

भिगे व भामिते वा, पडिणीए साणतेणमादीसु ।

एण्हिं कारणेहिं, रायव्व असंतओ अमती ॥१६५॥

भिगं, भामितं दह पडिणीयमाणनसमादीहि हडे, अमं
च णंथि, एवे अमंतो अमेतामंतो मया ।

दुविहा-सतीण इमं विधिं कुञ्जा-

संतामंतमनीण, गवेसणं पुव्वमपणो कुञ्जा ।

तो पच्छा जतणाण, रणीए गवेसणं कोरे ॥१६६॥

दुविहासतीए पुव्वं अप्पणो कुञ्जा, सयमल-ममाणे पच्छा
जयणाए सिधेण गवेसावव ।

अहवा गविट्ठ अल्लहेरमा विही-

पुव्वं भट्ठपलद्धे, गियं परं वा वि पट्ठेत्तुणं ।

पच्छा गंतुं जायति, समणुव्वदंति य गिही वि ॥१६७॥

पुव्वं संजण गायदुं ण लद्धं, तांहे संजतो गियं परं वा
पुव्वं तत्थ पट्ठेत्ति, गच्छ तुमं तो पच्छा अण्णे गमिस्सामो,
नुक्क य पुत्रो तं माग्गस्सामो, तुमं उववुंहेजावि, जतीण
भनदाणेण महंता पुण खंवा वज्जति उववुंहेज्जति ण
लब्धंति पच्छा अण्णजापु वि देहि ति । एवं पदोतादयो संता
परिहिया भवन्ति । नि० चू० २ उ० ।

(१७) अयंविन्धनाऽऽदिनि-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जाइं पुण पायाइं जाणे-
जा विरुक्खाइं महद्वणबंधणाइं । तं जहा-अयबंधणाणि
वा० जाव चम्मबंधणाणि वा अन्नपाराइं तहप्पमाराइं मह-
द्वणबंधणाइं अफासुमाइं णो पडिग्गंजा ॥२॥

आवा० २ चू० २ चू० ६ अ० १ उ० ।

सूत्रं-

जे भिक्खु पायं एगेण बंधेण बंधति, बंधंतं वा साइ-
ज्ज ॥ ४५ ॥

(जे भिक्खु पायं एगेण इत्यादि) उस्संगेण ताव अवं-
धणे पावं धत्तव्यं, एगबंधणमपि करेतस्स ते चैव आदिणो
दोषाः, शेषं समाप्य पूर्ववत् ।

जे भिक्खु पायं परं तिण्डं बंधाणे बंधति, बंधंतं वा सा-
इज्ज ॥ ४६ ॥

(जे भिक्खु पायं परं तिण्डं इत्यादि) उववाओऽपिगम्यं मुत्ते,
दोषा न चैव, मातगुणं च ये पच्छिन्ते ।

तिण्डे तु बंधाणे, परेण जे भिक्खु बंधती पायं ।

वि हिया वाविधिणा वा, सो पावति आगमादीणे ॥२४१॥

मेतामंतमनीण, आधिखपजत्तलब्धममाणे वा ।

पडिमधेसमाणेज्ज, अमियादी संतओ अमती ॥२४२॥

अमिव ॥२४३॥ मेतं ॥२४४॥ भिक्खु वा ॥२४५॥ इत्यादि पूर्ववत् ।

मेतामंतमनीण, परेण तिण्डे ण बंधियव्वं तु ।

एवंविधे अमेतं, परेण तिण्डे पि बंधिजा ॥ २४६ ॥

एवं ताव दिट्ठं आतिरेगबंधणं, ते पुण कर्त्तव्यं कालं अल-
लकणं धर्यव्वं । नि० चू० १ उ० । ग० ।

जे भिक्खु आतिरेगबंधणं पायं दिवड्ढाओ मासाओ परेणं
धेइ, धरेतं वा साइज्ज ॥ ४७ ॥

(जे भिक्खु आतिरेगबंधणं) दिवड्ढापावानो परं धरन्तस्म
आगमिणा दोषा, मातगुणं च ये पच्छिन्ते, ण केवलमति-
रेगबंधणमलकणं दिवड्ढाते परे ण धर्यव्वं, एगबंधणा-
ऽपि अलकणं न धर्यव्वं ।

अलकवखणेगबंधं, दुग्गतिगअतिरेगबंधणं वा वि ।

जो पायं परिवड्ढ, परं दिवड्ढाओ मासाओ ॥२४७॥

कंठा ।

जो एगबंधणादि धरन्ति, तस्म इमं दोषा-

सो आणा अणवय्यं, भिच्छुताविगधणं तथा दुविधं ।

पावति जन्हा तेणं, अमं पायं वि मग्गज्ज ॥ २४८ ॥

निग्गमराणं आगमिणो, अमवन्था एगेण धारितं अणो
वि धरेति, मिच्छते-ण जहा वाहणां तथा कारिणां, आप-
संजमविगहणा वचनानुवादादि आतिरेगबंधणमलक-
णेण अणो वि सृज्जा अलकणम् ।

हुंउं सबलं वाता-इद्धं दुक्कत खीलमिदंति चैव ।

पउमपल्लं च सबणं, अलकखणे दड्ढ दुग्गखणं ॥ २४९ ॥

समवउरंसे जं ण भवति तं हुंउं, कुणाऽऽदिचित्तलक्षणं ज-

स्म तं सवलं, अणिक्कणं वाताइळं टोण्डयं नि बुच्चनि ।
जं ठविज्जंतं उहं ठायति, वालियं पुण पलाहति, तं दुक्कतं ।
जं ठविज्जंतं ण ठाति तं वीलसंठितं । जम्म अहो णाभी
पडमाणिनी, उण्णलागिनी वा तं पडमुण्णलं । कंठगाऽऽदिवयं
सव्वणं । एताणि अलक्खणाणि, दहदुव्वखाणि य-दहं अ-
ग्निशा. पंचवग्गावयं दुव्वसं, एकस्मिन्नापि न पतनीत्य-
र्थः । अहवा-प्रवाला, दूरसंनिभं सुवग्णं, संसा सव्वं दु-
व्वसा, अनिष्टा इत्यर्थः । अहवाऽलक्खणं पलावधणाऽऽदि जं
वा एयवज्जं आगमं अग्निवज्जं ।

इमा चरित्ताविगहणा-

हुंइ चरित्तेभेदा, सव्वे चित्तिवन्धमा ।
दुण्णत्तं वीलसंठाणे, गणे व चरणे व गो ठाणं ॥ २५० ॥
पडमुण्णले अकुमलं, सव्वणे वग्गादिसे ।
अंते वाहं च दह्णं, मग्गं तथ गिदिसे ॥ २५१ ॥
दुव्वखणम्मि य पाणं, गन्धि गागस्स आगमे ।
तम्हा एते ण धारंज्जा, मग्गणे य विधी इमे ॥ २५२ ॥
चरणविणासे गाण-दंसण-चरित्ताविगहणा, सरीरस्म
जं पांडाभवणं तं सव्वमकुमलं भवति, सस्स कंठे ।

अवलक्खणेगवंधे, सुत्तथ कुरेत्तो मग्गं कुज्जा ।
दुगतिगवंधे मुत्ते, निरुहवारं दो वि वज्जेज्जा ॥ २५३ ॥
हुंइदिवक्खणेगवंधेपत्तेण गतिगणं सुत्तथोस्मिन्नां का-
नेना जहा भत्तपाणं गयेमात्तं तद्वा सलक्खणमस्मिणं वा पा-
ये उपापत्ति. दुगतिगवंधेण सुत्तथोस्मिन्नि काउं अथपा-
णिमंवेलाए मिग्गाति. निरुहं च हिउंते निगहं जं पणं
यज्जे. अंते वदि वा दहं. गागिस्मिन्नां वा एतेसु सुत्तथ-
पाणिमंस्मां वज्जेति. सुग्गाभासां अहत्तां जाव भिक्खं पि
हिउंते मग्गाति. केस्मिं पायं ?, केण वा कमेण तं केत्तिं वा
कालं मग्गायथ्वे ? ।

चत्तारि अहाकणं, दो मामा होति अप्पपरिक्कमे ।
तिग्गिणं परं मग्गेज्जा, दिवट्टुमासं सपरिक्कम् ॥ २५४ ॥
चत्तारि मासा अहाकणं पायं मग्गियथ्वं, जाहे तं चउहि
वि ण लउं, तदुपरि दो मासा अप्पपरिक्कमे मग्गियथ्वं,
जाहे तं पि ण लउंमात्तं ताहं बहुपरिक्कमे दिवहमासं मग्गे-
ज्जा । किं कारणं ? । जाव तं अहमासेण परिक्कमिज्जति ता-
व चासाकालां लग्गति, तस्मि परिक्कमणा गन्धि ।

एते वि मग्गमाणे, जति पायं तारिसे ण वि लभेज्जा ।
तं चवऽणुकहुंज्जा, जाव य सो लभेती पायं ॥ २५५ ॥
जतिस्स आगमं भाणियं सलक्खणं, जति तारिस्सं न लभे-
ज्जा तं चव अणुकहुंज्जा । भणिगा परिक्कमणा उत्सवग्ग-
ण, अववातेण य । ति० सू० १ उ० ।

(१८) प्रतिमापात्रग्रहणे-

अह भिक्खु जाणेज्जा चउहिं पडिमाहिं पायं एस्मिच्छ, तथ
खलु इमा पडिमा पडिमा मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा उदि-
सिय २ पायं जाणज्जा । तं जहा अलाउयपायं वा, दारुपायं
वा, मट्ठियापायं वा, तहण्णारं पायं सयं वा णं जाणज्जा ० जाव

पडिग्गहेज्जा, पडिमा पडिमा ? । अहावरा दोच्चा पडिमा-से
भिक्खु वा भिक्खुणी वा पेदाए पायं जाणज्जा । तं जहा-
गाहावइं वा० जाव कम्मकरिं वा, मे पुब्बापेव आ-
लोएज्जा, आउमे ति वा भइणी ति वा दाहिमि मे
एत्तो अप्पपरं पायं । तं जहा-अनाउपायं वा दारुपायं वा
मट्ठियापायं वा तहण्णारं पायं सयं वा णं जाणज्जा ० जाव
पडिग्गहेज्जा, दोच्चा पडिमा । २ । अहावरा तच्चा पडिमा-
मे भिक्खु वा भिक्खु ० वा मे जं पुण पायं जाणिज्जा
तं जहा-संगतिं वा वेज्जयंति वा तहण्णारं पायं सयं वा
० जाव पडिग्गहेज्जा, तच्चा पडिमा । ३ । अहावरा चउत्था
पडिमा-मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा उड्ढियथ्वमिं पायं
जाणज्जा, जावऽणं वदं सपणा माहागा ० जाव
विणीमगा गाऽवकंवेति, तहण्णारं पायं सयं वा जाणज्जा
० जाव पडिग्गहेज्जा, चउत्था पडिमा । इवेइयाणं चउहं
पडिमाणं अप्पपरं पडिमे, जहा विडेसणाए ।

तथा प्रतिमाचतुष्टयपञ्चागवधि वज्जपणावनेयानीति, त-
वग्ग-वृत्तीयप्रतिमायां (संगहं ति) दातुः स्वाहंके
परिभुक्कायम् । (वज्जयंति ति) द्वित्रय पात्रत्रु
पर्यायेण (पञ्चमयानं पात्रं याचते । आवा० २ श्रु० २ सू०
६ श्रु० २ उ० । ७० ।

(१६) अथ कर्तव्यः प्रतिमाभिः पात्रं गवेषणीयम् । उच्यते-
उदिट्टु पेक्ख संगय, उड्ढियथ्वमं चउत्थाए होइ ।
सव्वे जहन्न एका, उस्सगाइं जयं पुच्छे ॥ ६५६ ॥

उदिट्टुपात्रम्, प्रस्तापात्रम्, संगतिकपात्रम्, उड्ढियथ्वं के
च चतुर्थीमति चत्वारः पात्रगवेषणायां प्रतिमाः, गच्छुवा-
सितं प्रतिमाचतुष्टयं ताऽपि पात्रं शुक्लितं, जितकस्त्रिकपात्रा-
धस्तनाभ्यां द्वाभ्यामग्रहणम्-उपरितनयोऽहंयोरकतस्याम-
भिग्रहः । अथ संगत्वभयादिनिदिशसाह- (सव्वे जहन्न एका
ति) यथस्य नास्ति वस्त्रम् इत्याश्रय्य सव्वं वा सोताथो तिथा
वा जपन्त्य एका सोताथो तिथा वा हतिपर्यन्तं यथा वस्त्र-
विषये भावितं तथा पात्रेऽपि सव्वं तदवश्यमेव भावनीयम् ।
नवरम्-पात्राऽभिलाषः कस्यचिः । (उस्सगाइ ति) कारो-
न्वगाऽऽदिकम् । " आवावसेनाहि अस्सलं तं सग्ग उस्सगा " इ-
त्यादि गाथाकुं प्रायश्चित्तं तथैव वक्तव्यं । (जयं पुच्छे ति)
यतः मानद्वयोक्तो यतनां कुर्वन् पुच्छेत् । किमुक्तं भव-
ति ?-आवकेषु नावभाषितव्यम्, किं तदि भाषितकुलेषु,
तत्राऽपि पात्रं दर्शितं कस्येवम् ? किमासीत्, किं भविष्यात्
इति पुच्छुवाचतुष्टयं तथैव कस्येवम्, किं बहुना य एव वस्त्र-
स्य विधिः - " एते तु गविट्ठेत्तुं, आर्याणि वा दिंति जस्स जं न-
त्थि । समभागेसु कएसु व, जह रायणिंयो भवं विइयो ॥ ११ ॥ "
इति पर्यन्तः प्रायः स एव पात्रस्याऽपि द्रष्टव्यः, यस्तु विशेषः
स उपरिष्टादशेषियन्ते ।

संप्रति मासचतुष्कं विभावयिषुगह-

उदिट्टु तिगोयारं, पेदा पुण दह्णं एस्सि भणइ ।

दोएग्गयं संगइ, वाहअइं वाएग्गं तु ॥ ६६० ॥

त्रिकस्य जघन्याऽऽदिव्यख्येकतरे शब्दं गुरुमन्त्रं प्रतिज्ञानं
 नन्देव याच्यमानवर्षपृष्ठापरामिनि प्रथमा, प्रस्तापार्थं पुनर्-
 द्वा अवलोक्य यदीदृशं प्रवृत्त्यति भगति तयंज्ञापूर्वकं
 याच्यमानव्यात् प्रस्तापार्थमिति द्वितीया । अथ तृतीयायां
 तत्प्राश्नाश्च स्वरूपमाचारान्तं द्वितीयश्चतुष्कण्डे पृष्ठाऽप्यन्ये प्र-
 थमादिसंकेत इत्यममहिम्नम्-
 “अद्यावत्तथा पाटिमानं विष्णु-
 वा भिक्खुणीं यानं च पुण पात्रं ज्ञानं” न जहा-संगहयं
 वाच्यमर्थं यथा । “अथ किमिदं सहजानि, किं वा वैजयन्तकमि-
 त्याह- (द्वैतगहयनं नय्यादि) इह कस्यविद्वद्गामिणीं के पात्रे, स
 च तयोपकृतानिदं २ वागकेन वाहयति, तत्र यमि नदिव
 यमं यद्वाहयते तत् संगमिकमभिधीयते, इतरन्त वैजयन्तके ।
 तत्तयोपकृतं यदभिद्वयप्रविशेषणं भवेत्येता सा तृतीया प्रतिमा ।

चतुर्थीं प्रतिपादयन्ति—

दत्त्वाऽऽ दत्त्वहीणाः द्वियं तु अमुगं च मे न घेतत्त्वं ।

द्रोहि नि भावनिमिदं, तमुज्झितं भट्ट गणभट्टं ॥६६१॥

उत्क्रान्तं चतुर्थी-द्वितीयस्यकालमावांशिक्रान्तमदान् । तत्र द्वि-
त्योऽशिक्रान्तं यथा-दत्तविश्वरूपिणः प्रतिज्ञातम्-स्थायप्रत्यान-
दीनाधिकं पात्रमनुते या कमदप्रतिश्रवा । अदिकं पात्रं भाग न
प्रहीनत्यर्थः । तद्वयं यथाचतुर्थीनं तत्र प्राप्नुतात्कृत्वा उच्यते-
मया भावते निष्पृष्टं तद्वर्मापितमनयभावात् । वा रीत्यशान्तं
द्वितीयोऽशिक्रान्तम् ।

संवेदिभाष्य-
 ॥

अमृदुच्यते न धाते, उदर्यापं तं च वेदार्थे तस्य ।

जं तुज्जं भगवति, मदेयं ब्रह्मानन्दमे वा ॥ ६६२ ॥

श्रुतुर्देवोऽद्वयं पात्रं न श्रयःसमि. तदेव वा वेदावि-
दपनीतं तदुभयस्यापि पर्वण्यकरोताः पर्वण्यकं क्षीर-
स्मितव, यज्ञा—पात्रमुक्तेषु पितृणाऽऽद्याः भगता नऽ-
व्यादिशब्दाच्चाग्राणाऽऽद्याभिधत्तः । यन्त्रं गताः यन्त्रा
यहपात्रदेश वा. तदपि त्रिवेदस्मितम् ।

कालंतिभक्तमात्र -

दग्दंक्रिगाऽऽ जं पु व्यस्तजुगं नदुनहि उव्वे ।

होति तद्देव्युत काले, अत्रागम्यमणागम्यं उज्ज्वले ॥६६३॥

“दक्षिणं” तु पूर्वतः दक्षस्य जलस्य यदाश्रयतः तु पूर्वतः तदा दक्ष-द्वारात्कनकमहासादिकं च यत्पूर्वस्मिन् शीघ्राद्देव काले प्राप्य तद्वर्षस्मिन् यशोकालः ऽऽतुःशुक्लं भवितव्यं वा एतन्ति कालेऽशोकमलेऽताननमेव यदुक्तं, तदुक्तं यथा ऽपि कालेऽस्मिन् ज्ञानव्ययम् ।

भाष्यार्थः भक्तसाह-

लक्ष्मण आणगाण, म देउ अबम्म कम्मर गिरी नि ।

मो वि अलिच्छत ताहं, भातुजिकय एवमायं ॥६६४॥

तद्व्याख्या अत्राचार्यभक्तानि पादार्थिणः पराणार्थिणः सः गृहीतः अत्र-
म्यः कर्मव्यावृद्धतान्, आदि च तानि दीपमानानि यदा तच्छ्रुति-
तदा एवमार्थिकं भावार्थिकं द्रष्टव्यम् । वृ० १ उ० १ प्रक० ।
(२०) तस्य पादं तं तद्व्याख्यायं आदि, नाज्जन्तव्यतयम्, एत-
द्व्याख्याऽऽह-

पायस्म लमल्लगल्ल - कथं च भुज्जो उमं वियणित्ता ।

लक्षणानुत्तम गुणः, दोगा च अलक्षणानुत्तमे । १००७ ।

पात्रस्य लक्षणं ज्ञात्वा विज्ञाय अलक्षणं च बुद्ध्वा भूयः पुनः
लक्षणोपेतं ग्राह्यं, यतो लक्षणोपेतस्याऽस्मि गुणाः, अलक्षण-
स्य चैवं दोषा वक्ष्यमाणा भवन्ति, तस्माल्लक्षणोपेतं ग्राह्यम् ।
तदस्य

सं महाभारतं मेरु शिखरे भवति

वहूँ ममचउरुम, हाइ यिर याविर च वता च ।

हृदं वाताइद्धं, भिन्नं च अधागणिजाइं ॥१००८॥

वृत्तं वृत्तुं, तत्र वृत्तमपि कदाचित्समववृत्तुत्वं न भवती-
त्यत आह-समववृत्तुत्वं सर्वतः, तथा स्थिरं च यद्धवति
सर्वतःपि तत् श्रुतं नान्यत् । तथा स्थिरं च यद्ध-
वति न परकीयं एष्वन्त योचितं कतिपयदिनस्थायि,
तथा वर्षं स्मिधवर्षोपेतं यद्धवति तद्वाह्यं, नेतरत् । उक्तं
लक्षणोपेतम् । इदानींलक्षणोपेतमुच्यते दुग्धं कर्माद्यन्त
शुद्धं दुग्धं यत् तद्व्याघ्रणीयम् (घाताड्डलं) अकार्त्वेनय
ग्रहं संक्रान्तेन बलिभूतं तद्व्याघ्रणीयं, तथा प्रह्नं ग-
जियुक्तं सङ्घट्टं वा, प्राप्नोति न धार्यन्ते, एतिस्यत्यन्त इत्यर्थः ।

इदानीं लक्षणमुक्रम्य फलं प्रदर्शयन्नाह-

संतिदम्भि भवे लाभो, परद्वः सुपरद्विण् ।

निवृत्तये किञ्चिदाम्भगं, वन्दे नागभयया ॥ १००६ ॥

संस्थितं पात्रं कृतवत्सुखे । द्रव्याणां लाघोः स्यात् । प्रीति-
 द्युःखेभ्यः स्यात् । सुखात्स्थिते । स्थिते पत्रे । निर्वर्णं तत्ताड
 दिव्यं । कति । श्रमं । न्यात् । वर्णं । तत्ताड । तत्ताड ।

इदानीं भक्तजनपुत्रकृतप्रदर्शनात् ॥ ३५ ॥

हुं च गित्तमेव, स्रक्तम्भि य चित्तविद्यमं जाणे ।

दूष्का, कीर्तनाद्योगे य चरणे य गो दागं ॥१०१॥
 लम्ब चर्तयाम्य भेदा दितानां भवति । शब्दे निजले
 निजले निजले निजले भवति । यथाये आरम्भा आरम्भित
 प्रसिद्धि प्रसिद्धि भवति । तथा काले यथाये काले यथाये
 यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये
 यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये यथाये

परमुष्पले अकमलं, मन्वरे वगमाउमे ।

अतो ब्रह्मि व दद्रे, मरणं तत्थ निदिम्ये ॥१०११॥

पक्षेऽप्यनन्तरं म्याः पञ्चानां पात्रकं अङ्गुलिं भर्त्तत,
मज्जनं भवति पञ्चदशस्थायिनः । तथा श्रुतः अभ्यन्तरं वा-
चा दग्धे सति मरणं तत्र निर्दिश्यते ।

इदानीं मुख्यतज्जगं प्रतिपादयिष्याह -

अकरंदगाम्भि भाणे, हत्थो उदं जहा न घटेड ।

एयं जहन्मयगृहं, वन्धुं पृथ्वा विमालं तु ॥१०१२॥

[illegible]

बाला बंगल तैलाऽऽदिना प्रजयन्त-

मे शं एताप् पुराणाप् एममाणां पाणिचा परं वडुजा-आ-

उसंतो समणा ! एज्झमि तुमं भासेण वा जहा वन्थंमसाण,
से णं परं गेता वदेज्जा आउसो त्ति वा भङ्गेणित्ति वा
आहार्यं पायं तेल्लेण वा वण्ण वा शक्खीएण वा वमाए
वा अग्गेण वा तदेव मियाणाइ तदेव मीनोदगादि कं-
दादि तदेव, से णं परं गेता वदेज्जा आउसंतो समणा !
सुद्धंतं जाव अत्थाहि ताव अस्से अमणं वा पारां
वा सादमं वा सादमं वा उक्खंसेसु वा उक्खंसेसु वा तो ते
वयं आउमो ! सपाणं सभोगणं पडिग्गं दाहामो, तुच्छम
पडिग्गहए दिणे मयणस्स गो सुत्तु माहु भवइ ।

(सं इत्यादि) एतयाऽन्तर्गतक्रिया पञ्चपणया पञ्चमन्वेपितं
साधुं प्रेक्ष्य एषां द्रव्याद्गन्धादिकं यथा तैलः ५५ दिनाऽभ्यस्य
साधयेद्दम्बं यादि सुगममिति । आत्रा० २ ध्रु० १ चू० ६
अ० १ उ० ।

(२१) पात्रप्रयोजनम् । आद्य-कस्माद्वाजनग्रहणं क्रियते ?
आचार्यभ्याह--

नृकायस्वगद्गा, पायगद्गं जिर्भाहिं पायत्तं ।

ॐ य गुणा भेभोगे, हवन्ति ते पायनद्वये वि । १०१३॥

पादकपर्यन्तगम्यं पादकगतिः साधुः भोजनार्थं पदो
काभावात् व्यापार्यन्ति परमसत्पादप्रदो जितः प्रथमं प्र-
थितमदत्तमुखाः भगवन्निर्भोजं व्यापार्यन्ता भवन्ति तत्प्र-
थमः पादकप्रदोऽपि भवति न अत्रां प्रथमं पादमिति ।

कृत गणाः इत्येतद्वाट-

अदम्यं बालवृद्धा, गेहा दम्पा गुरु अतृप्तयो ।

माहारण्यगोष्ठल द्विकारणा पायसहमं तु ॥१०१४॥

[illegible]

आथावर्मिज्ञः प्रियाधरः—

मे पुत्र्यामेव आलोएज्जा-आउत्तो ित वा भइसीति वा यो
 मल्लु मे कण्ठ आधाकन्मिण अमणं वा पाणं वा म्वाइये वा
 म्वाइये वा भुत्तं वा पायणं वा मा उवक्केहि मा उवक्कंहेहि
 आभिकेवाप्प मे दाउं एवमेव दल्लयाहि मे मेव वयंत्तस्स परो
 अमणं वा पाणं वा म्वाइये वा माउं वा उवक्केत्ता उवक्क-
 देत्ता मयाणं मयोपणं पडिग्गहं दल्लयात्ता, तहएवपत्तं पडि-
 ग्गहं अक्काएुये वा ज्ञा मे पडिग्गहात्ता, भिया मे परो उव-
 णित्ता पडिग्गहं मिभेजेत्ता, मे पुत्र्यामेव आलोएज्जा-आ-
 उत्तो ित वा भइसी ति तुवं चेव मे मंतिं पडिग्गहं अ-
 न्तो अंतं पडिल्लिहम्मप्पि केली वृषा आपासमं वे अंतो
 पांडग्गहंमिं पामाणं वा तीयाणां वा हरियाणां वा, अंतो
 भिक्खुं जं पट्ठोइदिट्ठा पतिप्पा, जं पुत्र्यामेव पडि-

मग्रां श्रुतो श्रुतंगे पडिलेह्रिडा,मञ्जुदादिं मन्वे आलावगा
भाशियवजा,जहा नर्थमसाए शापलं नेल्लगा वा पणुग वा
सावरीणण वा वसाए वा मियासादि०जात्र अयापरंगि वा
तहप्यगारंगि थंडिलंगि पडिलेहिय पडिलेहिय पमजिय प-
मजिय तयो मंजयापंवे आमजिजा,पंवे खुलु तम्म सि-
कुलुम्म सिक्किमुगि वा सामगियं मन्वेह्रिडा सितंहां सि-
या जणज्जा ति वेमि ॥ १५२ ॥

(नथा मे गामित्यादि) म नैना ने साधुमित्रे ह्युक्त-नथा-
निर्दिष्ट पात्रे दातुं न चनेन इति सूक्ष्मके निष्ठ त्वे, यत्प-
दशनाऽऽदिके कृपा पात्रके भुवि दशार्थमिच्छेन कृष्णेन शि-
व-प्राप्त्यदिशोऽपि पात्रे कृपांस्तः पात्रे न गृह्णीयादिति।
यथा दीयमानं गृह्णीयास्तथाऽह- (मे ह्यादि) नेन दाया
दीयमानं पात्रमन्तेपात्रेन प्रत्युपेक्षेत्त्यादि वस्त्रवैभवंश-
मिच्छेनम्य निज्ञाः सामग्र्यानि। श्रावाः २ शुः १ चू-
६ श्रू १ उः।

यदि पाठार्थं याजनात्ययं गच्छति-

जे भिक्षु परं अद्रुजोयत्पमेण पायवडियाण गच्छइ, ग-
च्छेन वा मादजइ ॥ ११० ॥

मूलवचनगामाद्यो जाय अहं जायति ति मेव भवइ, अहं-
जायणाद्यो पय्यो जइ जाइ, पावगद्यं कंतिना आणाइया
य दाम्भ भवति ।

गात--

परमद्वन्द्वोयणाच्चो, संश्रमाणमु शब्दमु श्वेत्यमु ।

जे भिक्षु पायं खलु, गवेयर्ता आणमादीणि ॥ १० ॥

उम्हदंगणं जाव उम्हामगम्भन्तं, तमिम पायं गवेसियव्वं, प-
ग्गतां आणादिया दोम्हा, नम्हा गो पग्गतां उप्पाणज्जा ।

गाथा:-

भिक्षुव्य व्रमहीमलदे, गवसु तह चव पायवन्थादी ।

जोयगमद्वे चउगुरु, अद्वेदिं भवे चरिमं ॥ ११ ॥

अंतर्गुह्यी लहगा, पगो ग्वलु अद्धतायणे गुरुगा ।

तलियाणं गवेसिञ्जा, इतराहिं अट्टहिं मपदं ॥ १२ ॥

[illegible]

गाहा-

वितियपदं गेलेसे, वसही भिक्खुमेतरे ।

सञ्ज्ञाय गुरुजोगे, सुण्णये वत्तणइण्णे ॥ १३ ॥

गेलसाइयाण इमा व्याख्या । गाहा-

दुहओ गेलसम्मि, वसही भिक्खू व दुल्लभं उभए ।

अंतर विगिट्ट सञ्ज्ञा-उ नत्थि गुरुणं च पाउमं ॥ १४ ॥

दुहतां गेलभं-अण्यथा, परस्मै वा । अहवा-अण्यगाढं गाह-
ति । दुहत्सो स्ति । केसकाले रञ्जितकर्म करेति, गिलाणकारण-
ण सयं गिलाणो गिलाणवावडो वा ए तदति गंतुं जन्थ भा-
यणा उप्यज्जंति तांहे दूरानो वि भायणा, अंतरपणियसु आ-
णिज्जंति, अनंतरपेरिस्सीए वा गंगेहेज्जा । अथवा-भायणादांसा,
भिक्खं दुल्लभं, वसही वा दुल्लभा, उभयं वा दुल्लभं । अहवा उ-
भये गिलाणस्स य भिक्खा, वसही य दुल्लभं । अहवा उभए
सुत्तयपेरिस्सीतो वि अकाउं पादग्गहणं करेति । अहवा-वा-
लदुहा उभयं, तेहि आउतां गच्छुं संकामेउं न सकंति गामे-
तराणि चाविगिट्ठाणि । अहवा तस्मि भायणादेसे सञ्ज्ञातो न
सुज्झति, गुरुण वा भत्तयाणदीयं पायंसं नत्थि, आगाढं
जोगं वा वहंति ।

अणुओगो गाहा-अणुओगो पट्टविउ स्ति अण्यं सुणे-
ति स्ति वुत्तं भवति, अभिगणवधारितं वा सुत्तत्थं ए
वत्तेति, भायणभूमिण वा मासकणपाउग्गा वेसा अया, ग-
च्छस्य आधारभूता न भवतीत्यर्थः । सवालदुहस्स वा ग-
च्छस्स वत्तपाओग्गं नत्थि ।

गाहा-

एएहिं कारणेहिं, गच्छं आमज निच्चि चतुरो वा ।

गच्छंति निम्भयं भा-शुभूमिं वमहादिणं सुलहे ॥ १५ ॥

एवमादिपहिं कारणेहिं भायणभूमिं गच्छा ए गच्छंति, ग-
च्छमासज्जति, तिचउरो वा साह णिम्भयं भायणभूमिं गच्छंति,
ते य गीयन्था वमभा वच्चंति, तेनि अप्पाणे सुलभं भत्तयाणय-
सहिमादीं भवति, गणनाप्रमाणान्तिरिक्कमापि ग्रहीतव्यं, कुतः ?-

गाहा-

आलंबणे विमुद्धं, दुगुणं तिगुणं चउग्गुणं वा वि ।

खेत्ताकालादींSSओ, ममणुसाओ य कप्पमि ॥ १६ ॥

विमुद्धं आलंबणे दुगुणो तिगुणो वा चउग्गुणो वा पादपट्टो य
घेतव्यो, अविस्सहानो वत्तादओ वि क्लेशतीओ अद्धजोय-
यानो परतो, कालातीतो वासासु गहणं करेति, दुमानं वा पू-
रेत्ता गहणं करेति, रानो वा, एतं मय्यं कारणं विमुद्धं अणु-
सायं, अण्ये पक्कयो गच्छवामो, अहवा एहिमाद्धकयणं । नि०
सू० ११ उ० ।

(२२) यादशं पात्रमादाय भिक्षार्थं गच्छेत्-

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावडकुलं पिंडवायपडिया-
ए पविट्ठं समाणे पुच्चापेव पेहाए पडिग्गहं अवहट्ठु पाणे
पमजिय रयं तओ संजयामेव गाहावडकुलं पिंडवायपडि-
याए शिक्खमेज वा, पविसेज वा । केवली वृया-आउमो !
अंतो पडिग्गहं गंसी पाणे वा वीए वा रए वा परिया-
व्जेज्जा, अह भिक्खू गो पुजोवदिहा पतिष्ठा जं पुच्चापे

मेव पेहाए पडिग्गहं अवहट्ठु पाणे पमजिय रयं ततो संज-
यामेव गाहावडकुलं पिंडवायपडियाए पविसेज वा, शि-
क्खमेज वा ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पिरडवापप्रतिज्ञया
प्रविशन् पूर्वमेव भूशं प्रत्युपेक्ष्य पतद्ग्रहं, तत्र च यदि
प्राणिनः पश्यन्तस्तृणान्हाव्य, निष्कृष्य त्यक्तव्येभ्यः । तथा-
प्रमुष्य च रजस्ततः संयत एव गृहपतिकुलं प्रविशेत्ता,
निष्कामेष्टेत्येवोऽपि पात्रविधिरेव, यतोऽत्रापि पूर्वं पात्रं स-
म्यक् प्रत्युपेक्ष्य प्रमुष्य च पिरडो ब्राह्म इति पात्रगतेव
चिन्तेति किमिति पात्रं प्रत्युपेक्ष्य पिरडो ब्राह्म इति ?, अ-
प्रत्युपेक्षितं तु कर्मवन्धो भवतीत्याह-केवली वृयायथा-क-
र्मोपादानमेतन्, यथा च कर्मोपादानं तथा दृश्येति-अन्नः
मय्यं पतद्ग्रहकस्य प्राणिनो ह्रीन्दिवाऽऽदयः, तथा-बीजानि
रजो वा पर्यापयन्तं भवेयुः, तथाभूते च पात्रे पिरडं गु-
ह्यतः कर्मोपादानं भवतीत्यर्थः । साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतन्ति-
ज्ञाऽदिकं यत्पूर्वमेव पात्रप्रत्युपेक्षणं कृत्या तद्वत्प्राणिनो र-
जश्चापनीय गृहपतिकुलं प्रवेशो निष्कर्मण वा कार्यमिति ।
आचा० २ शु० १ सू० ६ अ० २ उ० । (अभिहृतव्याख्या
‘ अभिहट्ठं शब्दं प्रथमभागे ३३३ पृष्ठे गता)

किञ्च पात्रं शीतोदकदि-

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावडकुलं जाव समाणे
मिया से परो आहट्ठु अंतो पडिग्गहं गंसी सीआदं पारि-
भाएत्ता गिहट्टु दलएज्जा, तदप्पमारं पडिग्गहं पग्गहत्थंमि
वा परपादंमि वा अफ्फामुयं जाव गो पडिग्गहं ज्ञा, से य
आहच्च पडिग्गहिए मिया खिप्पापेव उदगंमि साहेग्गजा,
से पडिग्गहमायाए पाणं पग्गिट्ठेज्जा, मसगिद्धाए वा भूमिए
णियंमेज्जा; से भिक्खू वा भिक्खुणी वा उदउल्लं वा मस-
गिट्ठं वा पडिग्गहं गो आमज्जेज्ज वा० जाव पयावज्ज वा ।
अह पुण एव जाणज्जा-विपडोदण मे पडिग्गहं छिमापि-
णहे तदप्पमारं पडिग्गहं, ततो संजयामेव आमजेज्ज वा० जाव
पयावज्ज वा; मे भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावडकुलं पवि-
मिउकामे सपडिग्गहमायाए गाहावडकुलं पिंडवायपडियाए
पविसेज वा, शिक्खमेज वा; एवं बहिया विचारभूमिं वा
विहारभूमिं वा गामाणुग्गामे दूडेज्जजा, नित्येदमियाए
जहा-वीडियाए वत्थेसमाए, शव्वं-पत्थ पडिग्गहं, एयं खलु
तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं ॥ १४४ ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पिरडवापप्रतिज्ञया
प्रविष्टः सन् पात्रं याचेत्, तस्य च स्थानकदीव-
त्स परो गृहस्थोऽनामोमेन प्रयत्नीकतया तथाऽनुकम्पया
विमर्पतया वा गृहाग्नः मय्यं एवापरिस्मिन् पतद्ग्रहं स्व-
कीयं भाजने आहत्य शीतोदकं परिभाज्य विभागकृत्य
(गिहट्टं स्ति) निस्सारं दद्यात्, स साधुः तथाग्रहात् शी-
तोदकं पग्गहस्तगत् परपात्रगतं वा अत्रानुकमिति मत्स्या न
प्रतिगृह्णीयात् । तथाथा-अकामेन विमानेन वा प्रतिगृहीते
स्याततः क्षिप्रमेव तद्वैव दातुम्वकभाजने प्रक्षिपन्, अजि-

च्छन्तः कृपाऽदौ समानजातीयोदके प्रतिष्ठापनविधिना प्रति-
ष्ठापनं कुर्यात्, तदभावेऽप्यत्र वा ज्ञायमानोऽदौ प्रक्षिपेत्स्वति-
थान्त्वस्मिन् भाजने तत्समाजजनमेव त्रिकपर्यन्ति स्थाने सु-
ञ्चिदिति । तथा—(सं इत्यादि)सं भिक्षुदकाऽऽदौऽन्ते पतद्ग्रह-
स्य मार्जनाऽन्ते न कुर्यादपिच्छुक्लस्य तु कुर्यादिति पिण्डार्थः ।
किञ्च—(सं इत्यादि)सं भिक्षुः कान्चिद् गृहपातकुलाऽदौ गच्छन्
स्वपतद्ग्रह एव गच्छेदित्यादि सुगमं, यावदन्तस्य भिक्षोः
सामग्र्यमिति आचा २ य ४० १ चू ६ अ २ उ ० ।

(२३) प्रतिग्रहनिश्चयाद्भुतवर्द्धं वसति—

जे भिक्षु पण्डितगणित्याऽऽ उदुवर्द्धं वसति, वसन्ते वा साइ-
ज्जइ ॥ ४६ ॥ जे भिक्षु पण्डितगणित्याऽऽ वासावामं
वसति, वसन्ते वा साइज्जइ ॥ ४० ॥

अथ मासकण्ठवासा जोग्या वसता, ते मोक्ष एव पाप लभि-
स्मांमो लि जे वसति, एव पापणिस्मा वसति ।

एताव पापणिस्मा पाहा -

उदुवर्द्धं मासवामं, वासावामं तद्वं चउमामं ।

पताऽऽमा भिक्षु. सो पावति आलमाहीणे ॥२०६॥

इह वि उदुवर्द्धं मासं वसति, वारिमाकाले य चउमामं.
नहा वि पाताऽऽमाए, कालातिक्रमं अकरंतस्य वि आणाऽऽ-
दिया दोसा. चउलहुं च मे पाञ्चल्लं ।

अहवा ते उदुवर्द्धं वासावामं वा पापणिस्माए

वसन्ते गिहियं पुत्ता इमं भणानि—

पापणिमिच्छं वमिमा, इहं वा मो आगया तुदुहाए ।

इति कहयंते सुचं, अथ तीते तासि तिय दोसा ॥२०७॥

जागह ते मावग । अहं पापणिमिच्छं वमामा. इहं वा आ-
गया वरं पाए लभिस्सामा. एवं करंतस्स चउलहुं पुत्ताणि-
वानां ति.अथ मासकण्ठवानां वसति. वामानां ति य वसति.
तां मासलह.चउलहुं य, जे गिहिया दोसा विमत्ता ते स्वदे
आवजांत, नहा. ए वंसेजा । भयकारणत्वेन पापणिस्माए
वि वंसेजा ।

गाहा—

अमिने ओमोयणि, रायहेट्टे भए व गेलोए ।

अद्वाण राहए वा, जयणाए तथ निवसजा ॥ २०८ ॥

कंटा । श्वरं वसियथे ।

इमा जयणा गाहा—

गेलाम मुत्त जोग, इति लक्षणेणं गिही परिविणंति ।

जा उन्निष्णा पाया,णंते पण्डितंभक्खंति ॥२०६॥

उदुवर्द्धं वासाकालं वा अतिरिक्तं वसन्ता गिलाणलक्ष-
ण वसन्ते. सुतत्ताहीण वा. इह सुतत्ताहीट्टा सरति गाहाणा-
ण वसन्तीण वा, इह जोगो सुञ्जति, इति उद्वंसेण, एव-
मादीह लक्षणेणं प्रशस्तभावमायाकरणमित्यर्थः । गिही
परिविणंति, जनि पाया अवि गिहीणं तेमि समाणं परि-
चयं करेति. जाय ते पाया उन्निज्जति, निष्करणाय अप्रयोग्य
वीथ्यामिच्छं उन्निज्ज कुर्वन्तीत्यर्थः. ए य तेमि गिहाणालं क-
हिंति, जहा—इह अहं पापणिमिच्छं ठिता नैतत्पनिवचं
कथयन्ति । नि० चू १४ उ ० ।

प्रतिग्रहनिश्चयाद्भुतवर्द्धं वसति—

जे भिक्षु अरं पण्डिताहं गणिं उहिसिय गणिं सु-

१०३

हिसिय गणिं अणामेति अपमममस्तेरिय परिहवियरइ,
परिहवियरंते वा साइज्जइ ॥४॥

अतिरेकज्ञापनार्थमिदमुच्यते—

दो पायाऽणुपमाता, अतिरेगं तद्वं पमाणाता ।

छिण्णेषु व परिमणिया. सयं च गेएहिंति जा जोगमा ॥४१॥

दो पायाणि तिथकंरंति अणुपमाणाणि-पण्डितगणो. मत-
ता य । जति ततियं पायं गेएहिंति तो अतिरेगं वसन्ति । अहवा
जे पमाणं मणियं ततो जति वहुतरं गेएहिंति, एवं अति-
रेगं भवति. अहवा इमेण प्रकारेण अतिरेगं हवञ्जा—ते साह
पायाणि मणामां ति मण्डिता आयरिणं मणिता छिण्णा-
णि मण्डिता, जहा—वीर्यं अण्ड. अतः वसन्ता अतः स-
मोदयसाहुमां पामति, तंति पुच्छिता कतां मण्डिता ।
तंति कहियं—आयरिणं पण्डितगणो वीर्यं पाए अण्डितं ति ।
तंति ते मणंति जावनिया तुक्कं मण्डिता तावतिणंति गहि-
एहिं जइ अण्डाय लभं जइ.ते गेएहिंति, अहं आयरिणं अणु-
पमा.तिस्सामा. एवं होउ ति ते गता, लजा य.अतिरेगलजा
गहिया य. एवं अतिरेगतिस्सामा हुजा. अहवा छिण्णेषु अ-
व पायमाणि लभंति ति काउं यहणि गहियाणि अण-
वसेणं अणिपण्डितं ति अतिरेगतिस्सामा होउजा । नि० चू
१४ उ ० ।

(२४) अतिरेकज्ञापन—

कण्ड निगमांश वा निगमांश वा अतिरेगं पण्डितगणं
अपमममस्तेरिय अण्डाय दूरपवि अण्डायं परिविणंति वा, धा-
रित्त एव परिगणित्त एव सो वा गं धारस्सइ, अहं वा गं
धारस्सामि,अथ वा गं धारस्सइ,सो मे कण्ड न अण्डाय-
च्छिय अण्डमितिय अणुपमणियं दाउं वा अणुपदाउं वा,
कर्पति मे तं आणुच्छिय आमंति य अणुपमणियं दाउं
वा अणुपदाउं वा ॥ ११ ॥

अथ संयथप्रतिपादनार्थमाह—

उवही दूरदाण, माहमियतेसारकवणे चए ।

अणवत्तेने उ इमं, अतिरेगपण्डितगणं मुत्ते ॥ २१० ॥

अतन्तरस्त्वं इदमुक्तं विस्मरणतः पतित उपपिर्दृष्टादप्य-
ध्वन आनेतव इ-पुपदेशः कृतेऽप्येवं च विस्मरणतः पति-
ते शुद्धिवा ह्येति येषां स्वकः तेषां दापय्याभ्यया दाते वा-
धर्मिकाचारिका स्यान्तन् उपपत्तिः दूरपवि सापमिमिच्छ-
न्यक्षणे अतुल्यमाने इदमप्यविश्रुतं सूत्रमिति कपतद्वत्ताव-
पयं दृष्टार्थाधिकं विहितमिति यं सूत्रार्थः ॥२१०॥ अनेउ लेव-
न्धऽऽगायानस्यास्य(११ सूत्रस्य) व्याख्या—कहन्ते निर्द्वैतानां
वा निर्द्वैतानां वा अतिरेकमतिरेकं पतद्वत्तम् अन्वस्य अर्थो-
य.इदमविश्रुतेन वचने साधर्मिकस्यार्थायानं द्रष्टव्यम् । धार-
यितुं वा स्वयं वा परिविणंति स वा धारयितुं इदं विहायित-
वचनम् असु कं गणी.वाचको स्या वा विशेषनिर्दिष्टः साधुः
तस्य भविष्यतीति भावः । अहं वा एतं धारयितुमिच्छे-
मि भविष्यतीति भावः । अतो वा एतमिति सर्वत्र वाक्या-
लक्षणे, धारयितुं यस्याऽऽहं दास्यामि. न च (२५)
तस्य कथने, यस्य विशेषतो निर्दिष्टभटुकस्य दातव्यं, न

मनापुच्छः अनामस्य वा अस्यां यदपुच्छः दातुं वा अतु-
प्रदातुं वा करणे (से) तस्य मान् आपुच्छः आमस्य च
अस्यां दातुं वा अतुप्रदातुं वा एष सूत्रज्ञानेस्कारः ॥२९०॥
अबुना आपकृत्वा मात्वांशं स्वजनरूपयत्केशनिर्देशयोः
रूपमाह—

साहस्यिय उदेमो, निर्दमो होः इति पुरिसां ।

गणि वायस उदेमो, अयुय गणी वायसोऽयुः ॥२९१॥
साधर्मिक इत्युदेमो भवति स्त्रीणां पुत्राणां वाऽभिधान-
मिति निर्देशः । अथवा—गणी वाचक इत्युद्देशः अमुको ग-
णी, अमुको वाचक इति तरे निर्देशः ।

गम्यति निर्युक्तिवस्तरः—

ऊष्णानिरितधरणे, चउरो मासा इवेति उम्माया ।

आशाङ्गो य दोसा, भेषट्टणमादि पल्लिभयो ॥२९२॥

गणनया प्राणेन च ऊनस्यानिरिक्तस्य वा उपकरणस्य
धरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा उद्वाता लयवः, आजाऽऽ-
द्यश्च दोषाः । तथा पात्रपरिकर्मणां कुर्वन् तज्जानान्
प्रत्युत्पन्नं वट्टगति, अदिशद्वर्णितपर्यति, अट्टावयति
वा, तत्तत्प्राप्तमनमपि तस्य प्रायश्चित्तम् । तथा प्राच-
ित्तसमयकालं पात्राणि अत्यङ्गातिरिक्तमुपकरणं प्रत्युप-
लब्धस्य परिमन्थः सूत्रार्थव्यापारः, तस्मान्न गणनया प्र-
मातेन सूत्राङ्गमुपकरणं धारयितव्यम् ।

तत्र पात्रमध्ययानिर्गते च आत्मानयति—
दो पायाऽगुणानां, अतिरेग नटपयं पमाणानां ।
धारितं पणवट्टणं, भारं पाडेल्ल पडिभयो ॥२९३॥
ते पात्रं तीर्थकरमुत्ताने, तथाना-पात्रममर्त्तं च । तत्र यदि
तीर्थस्य सुक्ष्मति तदा गणनयाऽनिरक्तं भवति, यच्च प्रमाणं पा-
त्रमनिरक्तं, तत्र यदि वट्टतं सुक्ष्मति तदा प्रमाणवत्त-
तिरिक्तम् । तत्र गणनया प्रमाणेन चानिर्गते पात्रं धारयति
कर्मणा तत्तत्प्रमाणवत्तुल्यम् । उक्तं तन्मतेन प्रमाणानां
परिमाणमप्राप्तं च । तथा—अयति तद्वद्वेन भारः, उभय-
कालं प्रतिदिनं प्रतिलम्बेन परिमन्थः ।

अथ पर प्रश्नपुद्गलीनि—

चोदेनी अनिरेग, नट दोसा तो भेउ ओमं तु ।

एकं वहण कण्ड, हिंदेतु य चक्कालेण ॥२९४॥

अथ परश्चोदेनी—यथानिरक्तं पात्रं सुक्ष्माणं तन्तरोक्त-
त्वेपात्तत्वात्प्रमे गणनया हीनं वा । धारयतु, यथा यथा अ-
नुत्प्रेषिता तथा वट्टपुद्गलमुपसंवाच । कथं तथा हीनं
धारयति व्यापार—एकं वह्नां पञ्चानां करणे, ते च पञ्चत-
नाश्चक्रवालन एकस्मिन् दिने एको द्वितीय इत्यदिरूपेण
दिगङ्घनाम् ।

एतदेव रूपव्यति—

पंचसहमेगपायं, दमंसा एक एको पाउ ।

भेषट्टणऽऽदि एरेन होति दुविदं च आमसि ॥२९५॥

पञ्चानां जनानामेकं पात्रं भवतु, तेषां च मध्ये एकैककर्म-
स्य चक्रवालकलनेन दृष्टमेन पात्रयुतयस्मिन् दिनेन पात्र-
कं सत्तः । शुद्धिवा दिगङ्घनामेव च तेषां परिपाया दश-

मदशमातिक्रमे दिवसे वारको भवति । एवं च संवट्टनाऽऽद-
यो दोषा न भवन्ति । किं च—तेषां यद् द्विविधमवममवमार्थं
पञ्चानामेकस्य पात्रस्य भवेत्तद्वर्मादर्थं च दशमदशमाति-
क्रमेण वारणात् तद् गुणो भवति ।

एतदेवाऽऽह—

आहारे उवगरणे, दुविदं ओमं च होति तेमिं तु ।

मुत्ताभिदिय च कयं, वेदारियलक्खणं चैव ॥२९६॥

छिविधं द्रव्यमावभेदतो द्विप्रकाशमवमं भवति, तेषामाहारे
उपकरणे च आहारविषये भावमुपकरणविषये द्रव्यावम-
मित्यर्थः । मूत्रं चाभिहितं वेदारिकलक्षणं गच्छतामहया-
पयिताऽहोरात्रात् न प्रकृतं भवति ।

एतदेवाऽऽह—

वेदारियाण मणे, जह मिं जल्लेण मडलिपं अंगं ।

मडला य चोलपट्टा, एणं पायं च मत्थेमिं ॥२९७॥

मन्थे यथाऽमीषां वेदारिकाणां जल्लेन शरीरेच्छेदेन म-
लिनमङ्गं, यथा च मलिनाश्चोलपट्टास्तथा संवेपामेकं पात्रं
भवति । न एकपात्रग्रहणे विदारिकलक्षणं कृतं भवति ।

अऽऽचार्य आह—

जेमि एमुवदेसो, निर्यगराणं तु कोविया आणा ।

चउरो य अगुणयाया, मणे दोसा इमे होति ॥२९८॥

येषामपि उपदेशस्तेस्तीर्थकरणाभावात् कापिता, तीर्थकर-
णवहयस्य प्रत्येकमनुष्ठानं, तेषां च प्रायश्चित्तं चत्वारो मा-
सा अनुष्ठाना मुख्यः, यत् इमे वट्टयमाणा अन्रक्तं दोषा
भवन्ति ।

तानेवाऽऽह—

अट्टाणे गेल्ले, अप्पवा दयाई भिम्मागिये ।

आदेमवाल, ट्टा, मेडा खम्मा य परिपत्ता ॥२९९॥

अध्वनि स्नानत्वेन च आत्मा परश्च तैस्म्यक्तः । इत्यत्र
भावना—ये आध्वनिगता विस्मरन्तः पतितोपध्वयः स्नेहोपह-
तोपध्वयो वा भिन्नपाथा वा तांउपये आत्मा परे वा त्यक्तो
भवति, यदि तेषां पात्रं ददात तदा आत्मा त्यक्तः, पात्रा-
भावे भिन्नाऽऽनार्यमेव च । अथ न ददाति अध्वनिगतेस्म्य-
कथा अपि वट्टनामेषां पात्रमिच्छुः तत्र एकैक पात्रेण य-
दातीतं न तेन वट्टनाऽध्वनिगताः संस्मरेयुः, तथा स्नान-
विषयेऽप्यात्मा परे वा त्यक्तः स्यात् तथाहि—यदि स्नानस्य
ददाति तदाप्यत्र तदाप्या त्यक्तोऽथ न ददाति तदा परे स्नान
इति, अन्यस्याध्वनिगतानां स्नानस्य वा तत्प्राप्तये स्वयं
कुलालभाण्डं यार्थनिकं रपात्तत्वात्नीनं, यदि कथमपि मिश्रत
तदा तन्मूलरदायै कलाऽऽध्वयो वा दोषाः स्युः । (यथा हि) नि-
प्रतार्थपि च परिगृह्णाति स्मर्यतः प्रत्येकपात्रग्रहणे एकत्र
मेवैकं भक्त्यानां ना गृहीत्वा प्रत्युपेक्षान्यत्र प्रतिपत्ति, बहूनां
त्येकपात्रान्यनुष्ठाने शीतान्पातनि संस्क्रांत्येवकृपातानि गृह्णतः
प्राणानां विगधता । तथा च व्रतानि परिगृह्णाति, (भिन्नं नि)
एकं पात्रं कद् विट्ट मिश्रं स्यात् तदा कुतो स्वस्वकालं लभ्यते-
ऽन्यत्र मायतः त एव पल्लिमन्थरागः । कुलालभाण्डग्रहणे
च प्रत्येका दोषास्तथा एकपात्रपरिव्रिते आचार्या आदेशाः प्रा-
चूर्णं वा पालवुडाः शैतकाः क्षापकाश्च परिगृह्णातः, यत् ए-

कपात्राऽऽतीतमेकस्यात्मनो भवति, आचार्याऽऽदीनां किं वदानु, कुत्र च तेषां प्रायोग्यं गृह्णानु ततस्त एव परित्यक्ताः ।

अत्र पूर्वोक्तव्याख्यानार्थमाह-

देते तेसि अप्पा, जदो उ आदोणें ते जदो जं च ।

कुञ्जा कुलाग्रहणें, वया जदो पाणमहसम्मि ॥२२०॥

नेयामध्वनिर्गतानां ग्लानानां च वदन्ति आत्मा परित्यक्ता भवति, अद्वाने ते अध्वनिर्गताऽध्वयः परित्यक्ताः, यच्च तेषां पात्रं दत्त्वा स्वयं कुलालमाग्रेग्रहणं कुर्यात् तत्राध्यनके दोषाः, तं च प्रागेव भाषिताः, व्रतानि परित्यक्तानि भवन्ति । पान-ग्रहणे, पानग्रहणं भक्षोपलक्षणं, संकृतमक्रपानग्रहणं इत्यर्थः । भाषयता सर्वत्र प्रागेव कृता ।

पुनरपि परः प्रश्नयति-

जइ होति दोम एवं. तम्हा एकेक पाए पत्तं ।

मुत्ते य एगभणियं, मत्तयउबेदसमा चेहिं ॥२२१॥

दिशऽज्जरिक्खण्हि, दसपुनरगमसि उच्छुधरनाम ।

वासावासडितेहिं, गुणनिष्फत्ती बहु नाउं ॥२२२॥

एवमुक्तप्रकारेण बह्वनामेकपात्राभ्यनुज्ञायां भवन्ति दोषाः, तस्मात् एकैकः एकं पात्रं धारयत्, न मात्रकं युक्तं पात्रमनुज्ञानम् । तथा चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं स एगं पायं धरेज्ज, ता पीये ” इति । ततो ज्ञायते नानुज्ञानं तीर्थ-करमात्रकग्रहणं केवलमिदानीमर्थ्यगतिनेगचार्यैर्दशपुरनगर-इत्थुगृहनाम्न उद्याने वर्णवाचस्पतिर्वर्द्धा गुणनिष्पत्तिं शब्दावा मात्रकस्यापदेशना दत्ता कृता ।

मा च येः कारणैः कृता, तान्युपदर्शयति-

दूरे चिक्खल्लो वु-ट्ठिकायसउभायक्राणपलिमथो ।

ता तहिं एम दिन्ना, एम भणनस्स चउ गुरूगा ॥२२३॥

ते आर्यगन्तना आचार्या दशपुरनगरात् दूरं इत्थुगृहनाम्न उद्याने वर्णवाचस्पतिः स्विताः, मार्गे च कदमोऽतिप्रभृता वृष्टि-वर्षः, तदभ्यन्तरीयं प्रवृत्तं पतति, ततः प्रायेण आचार्याऽऽदीनां लभ्यमानं यदि न गृह्यते तदा ते परित्यक्ता भवन्ति । अथ गृह्यते तर्हि कुत्र पानीयं भक्षे वा गृह्यते ॥ अथ नीत्या प्रत्यागम्यते तदा कात्यानामप्याहरितकात्यानां विग्राधना स्वाध्यायस्थानानां च परिमत्था व्याघातः, तत्संस्तेनैः कारणैः मात्रकस्यापदेशः दत्तः । स्रिगह-ययैः कारणैः वशादायैराक्षितैरेव मात्रकाऽनुज्ञानां न तीर्थकरैरिति । एवं भणतो वदन्स्तत् प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः तीर्थकरैर्यनुज्ञानान् । एतच्चाऽत्र दर्शयितुं । यदपि चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं स एगं पायं धरेज्ज, ता पीये ” इत्यादि सूत्रं, तदपि वच्छुनिर्गतवि-पर्वत स्थविरकल्पाऽऽश्रितं, न च तेन कारणे जातेनाऽऽर्य-क्षितिर्मात्रकानामुक्ता कृता, तद्वैकं केवलं, किं त्वम्यदपि मात्र-कानुज्ञायां कारणकर्मकमस्ति ।

तदेवाऽह-

पाणदयस्समणकरणे, मंघाडासतिविक्रपपरिहारी ।

खमणासहृ एगागी, गण्हति ऊ मत्तए भनं ॥२२४॥

थेराणेस्स विदिस्सो, ओहोवहिमत्तगो जिण्वरेहि ।

आयरियादीगुऽडा, तस्सुभंभोगो न इहा उ ॥२२५॥

प्राणदयानिमित्तं कोऽपि साधुः ज्ञायं कुर्यात्, तस्य यः संघाटकः ख क्षणं कर्तुं न शक्नोति, न च तस्याऽयः संघाट-

कः विद्यते, ततो यदि त्रयो जनाः संभूय भिक्षामदन्ति तदा जनानां विकल्पो भवति, तस्य परिहरणाय एका-की हिरण्ते, सन्नितीयस्य संघाटकवतः साधोः प्राणिदया-र्थं क्षणकरणे संघाटभावे विकल्पपरिहारी क्षणकरणस-मर्थो भिक्षमेकाकी हिरण्ते मानः पतङ्गे पानं कुर्याति, मात्रकं भक्षम् । अनेन कारणेन स्थविराणामोषोपधिरूपो मा-त्रको जिनवर्गेतिर्गताऽनुज्ञातः, आयुनिष्क्री तथाऽभिधाना-त् । एतेन यदुक्तं तीर्थकरैर्यनुज्ञानां मात्रक इति तन्मिथ्येत्या-दिदितम्, अत एव तस्यैव श्रुतश्चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तम् । तथा त-स्य मात्रस्यापभोगे आचार्याऽऽदीनामाचार्यग्लानप्राधुन्यकवा-लबुद्धाऽऽदीनामर्थोय तत्राचार्यग्रहणाय, उपलक्षणमेतत्—सं-मरुभक्षपानशोधिकरणाय च प्रागुक्तकारणव्यतिरेकेण प्राय-शुगृहनात्, इतरथा नृकतकारणव्यतिरेकेण नानुज्ञातः, एतच्च परिभाष्य तत् आर्यगतिनेऽश्रितं तं प्रायः प्राणरक्षणाय संस-क्रमकपानविशीधिकरणाय च मात्रक एकपरिभोगोऽनुज्ञातः, शेषकालं त्वलमाऽऽशयज्ञानविवागणाय प्रतिषिद्धः ।

तथाऽह-

गुणनिष्फत्ती बहुगी, दग्गमासे होहिनि त्ति वियरंति ।

लोभे पसज्जमाणे, वारंति तनो पुणो मत्तं ॥२२६॥

गुणनिष्पत्तिर्वर्द्धा दग्गमासे वर्णवाचस्पतिरभ्यव्यतीति तन्प्राग्म-समर्थे भगवन् आर्यगन्तना मात्रकपरिभोगवन् आर्यगति-ता मात्रकपरिभोगं वितरन्त्यानुज्ञानन्, श्रुतबुद्धे तु काले आचार्याऽऽदिप्राचार्यग्रहणलक्षणं कारणमतिरिच्यन्तकार-णे न समस्ति, केवलं लोभ एव प्रसज्जते । तथाहि—यत् यत् उत्कृष्टं तत्तत् लोभेन मात्रकं गृह्णाति, तत् इत्थं लोभे प्रसज्जति तत्रिवागत्याऽऽचार्याऽऽदिप्राचार्यग्रहणाभावे पुनर्मात्रकं तदा चार्ययति ।

एवं सिद्धं गृहणं, आयरियाणं कारणे भोगो ।

पाणदयदुपभोगो, वित्तिओ पुण रक्खिअज्जाओ ॥२२७॥

एवमुक्तप्रकारेण मात्रकस्य ग्रहणं सिद्धं, यतः सूत्रं अयतिगु-क्यादी आचार्याऽऽदीनां कारणे आचार्याऽऽदिप्राचार्यग्रहण-लक्षणं मात्रकस्याभोगोऽनुज्ञातः, द्वितीयः पुनरुपभोग आर्यगतिनात् प्राणदयाऽर्थं प्रवृत्तः । कारणभावे तु मात्रक-परिभोगं प्रायश्चित्तम् ।

तदेवाऽह-

जत्तियमित्ता वारा, दिसेण आणेइ तत्तिचा लहुगा ।

अट्ठीहं दिसेहिं सपयं, निक्कारेणं मत्तपरिभोगे ॥२२८॥

निष्कारणे कारणेऽभावे मात्रकस्य परिभोगे यावन्मात्रान् वारान् दिव्यनैकेन तेन मात्रकेऽऽश्रयति भावतो लघुका-मासास्तस्य प्रायश्चित्तमष्टमिद्विधैः स्वपदं पुनर्व्रताऽऽप्राप्य, मूललक्षणमष्टमं प्रायश्चित्तमिति भावः ।

जे वेति न घेतव्वा, मत्तओ जे वा य तं न धारंति ।

चउगुरूगा तेसि भवे, आणाऽऽदिविराहणा वेव ॥२२९॥

जे श्रुतं न ग्रहीतव्यो मात्रको, ये च तस्मात्त्रकं न धार-यन्ति, तेषां प्रत्येकं प्रायश्चित्तं भवति चत्वारो गुरुकाः, आह्वाऽऽश्रयश्च दोषाः, प्रायश्चित्तः संयमविग्राधना वा ।

अन्यथा-

लोए होइ दुगुञ्जा, वियारपडिगणेण उट्ठाहो ।

आयरियाई चत्ता, वारत्तलीएँ दिहुँतो ॥२३०॥

यदि येनैव पतङ्गहणं भिक्षामटति तन्नैव विचारं विचार-
भूमौ गच्छति, तर्हि लोकं जुगुप्सया जायते तथा च सति
भवति प्रवचनस्योद्वाहः, आचार्याऽऽद्यश्च मात्रापरिभोगो
त्यक्ताः । अत्रार्थं वाचकस्यैवा दृष्टान्तः ।

उपसंहारमाह-

तस्मा उ धरेयन्तो, मत्तो य पडिगहो य दोप्पेते ।

गणसाएँ पमाणेण य, एवं दोसा न होति ॥२३१॥

यत एवं पात्रस्य मात्रकस्य वाऽधारेण दोषास्तस्मान्मा-
त्रकं पतङ्गहणं द्रावयेत्तौ धारयितव्यौ । कथमन्याह-गणना-
मधिकृत्य एकैकः प्रमाणत आधनियुक्त्यभिहितप्रमाणेन एवं
वेति अनन्तरादिता दीया न भवति ।

(२५) नवपुराणपात्रग्रहणम्-

जइ दोहए चैव गहणें, अइगपरिगहो न संभवति ।

अह देइ तथ एगं, हाणी उड्ढाहमादीया ॥२३२॥

यदि द्वयोरैव पात्रकमात्रकयोर्महणें ततोऽतिरिक्तः पतङ्ग-
हो न संभवति, तदभावाच्च कथमध्वनिर्गताऽऽदीनां पतङ्ग-
हो न ददाति, देयस्याभावात् । अथाऽऽत्मीयं तमकं पतङ्गमध्वगा-
दीनां प्रयच्छति, स्वयं तु कवलेन मात्रकेण सारयति । तत आ-
ह-अथ तयोः पात्रकमात्रकयोर्महणें एकं पतङ्गहं ददाति, तदा
द्वितीयस्य हानिरिति, येनैव भिक्षादादिति तन्नैव विचारभूमा-
विषय गच्छतीति लोके जुगुप्साप्रसङ्गतः प्रवचनस्योद्वाहः, आ-
दिप्रादाचार्याऽऽद्यश्च नैव पत्नित्युक्त इति परिग्रहः । त-
स्मादफलं सूत्रमनवकाशादिति । आचार्यां ब्रवीति-सूत्रनि-
पातः स्वतथैव कारणकः ।

किं तत्कारणमिति चेदन्त आह-

अतिरंग दुविह कारण, अभिषणगहणें पुराणगहणें य ।

अभिषणगहणें दुविह, अपाच्छंदे य ॥२३३॥

द्विविधेन प्रकारेण द्विभ्यां कारणान्यामन्तरेण्यार्थिकस्य
पतङ्गहणस्य संभवः । तद्यथा-अभिनवग्रहणेन पुराणग्रहणेन च ।
तत्र यत्तदभिनवग्रहणं तत् द्विविधं द्विपकारम् । तद्यथा-व्यापा-
रिक्ताश्च गृह्णीत, आत्मरुद्राश्च वा । गाथायां सप्तमी तुनीयाथं,
प्राज्ञतत्त्वम् ।

तच्च द्विविधमप्यभिनवग्रहणमिति कारणमेवात-

भिषे व भासिए वा, पडिणीए तेणमाणमादिहइ ।

सेहोवसंपयासु य, अभिनवगहणें तु पायसम् ॥२३४॥

प्रमादतो निषे वाऽग्रन्तं पात्रमागन्ता वा ध्यामन्तं द्रव्यं
प्रयत्नीकृतं हुतमभिषे वा स्नेहः वाऽऽदिभिराहुः, आदिप्रा-
दं तत्र गृह्णाताऽऽदिप्रादः शैलका वा किंचिदुपपत्तौ न पु-
नर्जातं दान्तयानि, एतैः कारणैरभिनवस्य पात्रस्य ग्रहणं भवति ।
देसे सव्वुवदिम्मि य, अणिगही तथ होति सच्छेदा ।

तेसिं सति निज्जोए, जा जोग्गा दुविह उवदिम्मि ॥२३५॥

तत्र तेषां व्यापारितानां स्वच्छन्दानां च मध्ये स्वच्छन्दस्यो ज-
वत्तत्र अभिप्रादिण अभिप्रादिकास्ते वा अभिप्रादिका द्विविधा
भवति । तद्यथा-देशे सर्वस्मिन्क्षेपवायुप्राशः किमुक्तं तत्रतानि-
एक एवमभिप्रादं मानिन्नाः, यथा वराधदेशः, गाक्षाऽऽदिकं व-
सुत्पादियथायाम् । अपरे चैवं प्रतिपक्षाः-सर्वसुत्पादिसुत्पादियथा-

मः । ते चाभिप्रादिका जाजनेः कार्यमप्येन बोधयिः कार्यमिति
कृत्वा तदुत्पादाय अध्यापयिता एव गच्छन्ति, अत एव ते
आत्मरुद्राश्च उच्यन्ते, आत्मनैव परंपरणाभौतैव उपधाराय-
नाय रुद्रोऽभिप्राया विद्यते येषां ते आत्मरुद्राश्च इति व्युत्पत्तः,
तेषामसत्यत्वादेव योभ्याः समर्था द्विविधं औषिकं औपग्रहि-
के बोधयितुं पादो, तनाचार्यां नियुक्तं व्यापारयति ।

दुविहा द्विषमद्विषा, भणति लघुको य पडिमुयंते य ।

गुरुयण दूरे तथ तु, गहते गहणें य जं वुत्ते ॥२३६॥

अतिप्रदिक्ता अपि आचार्यमापृच्छन् पात्राणामानयनाय
गच्छन्ति । ये वा नियुक्ताः ते द्विविधाः । तद्यथा-द्विषाश्चाभि-
प्राः । द्विषा नाम-ये आचार्येण संदिष्टा यथा विशतिः । पात्राणया-
नेनभ्यानि । अद्विषा येषां न परिणामनिर्वाहः, तत्र ये तापत्रियु-
क्तान्तर्वा द्विषाणां विधिरुच्यते-तत्र द्विषन्तु त्रिभिः प्रकारैरिति-
रिक्तपतङ्गहणं संभवः, तस्माऽऽद्यैषि प्रकारं लभ्यः प्रकाराः । तद्यथा-
एकाः साधुः द्विषाणां संदेशं श्रुत्वा तत्रैव समकृपाचार्येण श्रु-
तमाश्रमणाः । अनुत्तमीनं युष्माकं योगेनपु परिपूर्णेषु पतङ्गहणेषु
लब्धेषु यथान्यथां लोकेन तत्तस्मान्वापि मम योग्यानि गृह्णीतु
एवं शृणुणः श्रुत्वा श्रवणमात्रेण न युक्तोपार्थः किं त्वेवमेव नान्
व्रजतां वृत्तिं, तर्हि तान्महेश्वरं भणति प्रायश्चित्तं लघुको मानः, त-
च्च व्रजन्तः प्रतिश्रुतवानि प्रदीप्याम इति तदा तेषामपि प्रा-
यश्चित्तं प्रत्येकं लघुको मानः, द्वितीयो व्रजन्तस्तान् संज्ञा-
कान् दृष्ट्वा ब्रवीति-किं येषं मयाप्रियतान्स्मरत्वाच्च-पात्राणामानय-
नायाऽऽचार्येण प्रविष्टानां तत्तस्मात् श्रवणमात्रेण युष्माकं स्वा-
दानं तावत्सु परिपूर्णेषु यद्यपि न युषं लभ्यते तदाऽस्माकं का-
रणेन तान्वापि प्रतिश्रुतान् एव भगवान् प्रायश्चित्तं लघुको मानः,
तेऽपि यदि प्रतिश्रुतवानि तदा तेषामपि प्रत्येकं प्रायश्चित्तं
लघुको मानः । तृतीयो लज्जालयना न शक्नोति स्वयमा-
चार्यान् पृच्छावत्तुम् । अथवा काऽपि शत्रुत्वेन कथ्यते ज्ञाण-
यति । यथा-देवे प्रपद्यते, तान् व्रजन्त-सूयमाचार्यान् भजन् यु-
ष्माकं परिपूर्णेषु लब्धेषु यद्यन्यथापि लभ्यते तदा मम कार-
णेन प्रतिश्रुतवानि, एव भगवान् तस्मिन् प्रायश्चित्तं लघुको
मानः । साऽपि यदि शत्रुत्वेन ज्ञाणयति तस्य यद्विज्ञानं
तर्हि तेषां प्रायश्चित्तं मानलघुको, तस्मात् तैर्नेष्टव्यम्, यथा
न ज्ञाणमिति लज्जालयेननेन पुनराचार्या भणन्ति तत्र
यदा तस्मत्प्रक्रमाचार्या मणितः, आचार्येण च सममुक्ताते,
तदा यदुच्यते अनिरक्तं लक्षणं युक्तयुक्तं वा तत्त-
स्यैव दानव्यम् । द्वितीयप्रकारमाह-(गुरुयणेत्यादि) काऽपि
पक्ष गच्छन्तं दृष्ट्वा वृत्तिं, यथा-ममापि योग्यानि भाजन्तानि
गृह्णीत, तत्र यदि प्रायश्चित्तश्रवणं तद्वचनं प्राप्तप्राप्तौ । किमु-
क्तं जवति-? आत्मरुद्रेशाप्रतिनिवृत्तयः गुरुः पृच्छन्ति यो-यथा
अयुक्तः साधुरेव ब्रवीति-ममाप्यर्थायां प्राप्तवानि प्रतिश्रुतान् ।
अथवा-तमेव प्रयथान्त, त्वमेवाऽऽचार्यं विप्रवप, एव कुर्वन्तु तपु
प्रायश्चित्तं लघुको मानः । अथ दूरे गतास्मात् सर्वयोगिकान्
दृष्ट्वा श्रुत्वास्माकमपि योग्यानि भाजन्तानि गृह्णीत । ते श्रुत्वा प्र-
तिश्रुतान्वापि परं तत्र प्रमाणं गुरुवचनं तथा वाऽऽह-तत्र दूरा-
गतानां प्राथमे सति श्रुतीते च तद्योषे पात्रे गुरुः प्रमाणीकृत-
व्याः । तृतीयो विंशतर्थाधिकं लक्षणयुक्तं पात्रं दृष्ट्वा स्वयं श्रु-
त्वा, एव स्वयं ग्रहणं वदुक्तस्यै तत्सन्तवति, आतिरिक्तं पात्रं
सम्भवतीति गाथायाः ।

साधनमेनामेव विचरीषुगह-

गिरेह वीसं पाते, तिषि पागाराउ तत्थ अतिरेगे ।

तत्थेव भण्ड एगो, पञ्च वि गेरेह जहा अजो ॥२३७॥

शुद्धिं विधानः पात्राण्युक्तं तत्रानिरेके त्रयः प्रकारा भवन्ति, एकस्मिन्वाऽऽचार्यामनुहाय धूने-ममापि योग्यान्वां भा-जानि शुद्धिं ।

आयरिणं भण्हाह तुमं, लज्जालुस न भणति आयरिण ।

नाऊण व सदभावं, नेच्छतिहरा भवे लहुगो ॥ २३८ ॥

अपराऽन्यं धूने-स्वमाचार्यान् भण, यथा-अमी आचार्येणानुहातः अक्षिण्यपि जाजानानि प्रतिशुद्धिं, तत्र यो ल-ज्जालुसया आचार्यान् विहायपितुं न शक्नोति, तस्य कारणे-न भणन्ति वाऽऽचार्यान्, यदि च शठभावं तस्य ज्ञान्वा-ऽऽचार्यान् विहायपितुं नेच्छति, इतरथा शठभावे विवृते यदि विहायपति लघुको मासः ।

जइ पुण आयरिण्हि, सयमेव पडिस्सुपं भवति तस्स ।

लक्खणमलक्खणुपुं, अतिरेगं जंतु तं तस्स ॥२३९॥

यदि पुनस्तस्य अज्जालोः कारणेनाऽऽचार्यान्तस्य समं वि-ज्ञातः आचार्यश्च स्वयमेव तस्य लज्जालोरतिरिक्तपात्रप्रदणं प्राप्नुमन्शुद्धिं, तदा यत्नश्चैव अतिरेकं पात्रं लक्षणयुक्तम-लक्षणयुक्तं वा तस्य दानव्यम् । तत एकः प्रकारः ।

द्वितीयप्रकारमाह—

वितिओ पंवे भण्ति, आसन्नागं तु विवर्त्तति गुणं ।

तं चेव पेसवती, दूगयाणं इया मेरा ॥ २४० ॥

द्वितीयस्तान् पथं दृष्ट्वा भणति-ममापि योग्यान् भाजानि प्राप्नुमन्शुद्धिं । अथवा आसन्नस्य गुणं विहायपितुं अथवा-तमेव साधुमन्त्र्यमानं प्रेषयति, यथा-स्वमाचार्यं विहायपेति तेषामेवं कृत्वा तदा तेषां प्रायश्चित्तं मासश्च, क्षुगतानां पुनरपि यक्ष्यमाणं मर्षादा सामाजरी ।

तस्मिन्वाऽह—

गोएहामो अतिरेगं, तत्थ पुण वियाणगा गुरु अम्ह ।

तदे तित्तवसं वा, साहारखमेव ठावैति ॥२४१॥

दूगयान् नामांगकः साधुस्त्वलोक्ष्य धूने-अस्माकमपि योग्यं पात्रमाददत्तुं, तत्तस्मै न दत्तुं-अतिरेकं पात्रं प्रदीपयाम-स्तत्र पुनर्विहायका अस्माकं मुखस्तत्रेव वा अतिरेकं पात्रं दास्यामि, अन्यथा को जानानि, कदाचिदतिरेकं पात्रं सुन्दर-मितं कृत्वा स्वयं प्राप्नुमन्शुद्धिं, यस्य वा दत्तं तस्मै ददति, एवं साधारणं स्थापयति । लक्षो द्वितीयः प्रकारः ।

तृतीयमाह—

तद्वो लक्खणुजुत्तं, अहिणं वीसाएँ ते सयं गेरेह ।

एए तिषि विगप्पा, हंतितिरेगस्स नायव्वा ॥२४२॥

तृतीयः प्रकारः पुनरप्य-ने प्रेषितः साधयो विश्वेनरधिकं पात्रं स्वयमेव शुद्धिं । एते त्रयो विकहरा अतिरिक्तस्य पा-त्रस्य संस्वाय ज्ञानव्यापि तदेवं व्यापारितानां विज्ञानि गतानि ।

साधनमाभिप्रादिकागो विज्ञानि प्रतिपादयितुमाह-

सच्छेदं पडिक्खया, गहिटे गहणे य तारिसं भणियं ।

अलथिरिपुवधारिणं, सो वा अमो वणं धरए ॥२४३॥

१०४

स्वच्छन्द नाम-अभिप्रादिकागो अस्यापारिता एवाऽऽचार्या-नापृच्छय गतास्ते यदि विज्ञाः संहिष्टास्तनस्तेषामपि सैव सा-माजरी या प्राक् व्यापारितानां विज्ञानामुक्ता । (पदिक्खण चि) प्रतिज्ञापना नाम-विधया पात्राऽऽदीनां भार्याणां कलव्ये-त्युपदेशदानम् । उक्तामाऽहंशुद्धिं पात्राऽऽदीनि प्रतिप्रार्थनाया-स्तुपदेशानामिति भावः । तदा शुद्धिं ग्रहणे च यादृशं कटपा-ध्ययनपठिकायां भणितं तादृशं कलव्यं, तत्र यावन्ति सद्-ष्ट्याचार्येण तावन्ति शुद्धानि, यदि न केनचित् भणितपूर्वं, यथा ममापि योग्यं पात्रं प्राप्नुमन्ति तदा अत्र समर्थं स्थिरं दृढं भूयं विरक्तालावस्थायां पात्रं धारणीयमिति न्यायमनुसृत्य, ते चिन्तयन्ति-प्रायोग्यमेतन्मात्रं तस्मात् शुद्धिमां. शुद्धिं स एव प्रा-दक्षिन्मयति-अहमाचार्यानुहातं धारयिष्यामि, यदि वा स एवाऽऽचार्यो धारयिष्यति, अन्यो वा साधुधारयिष्यति, एवम-तिरिक्तपत्रद्वयसम्भवः ।

सम्प्रति ग्रहणे शुद्धिं च यद्गणनं कटपापठिकायां

तदेव विनयेजानानुपहाय दर्शयितुं

ओमथलमादीणं, गहणे उ विहिं तित् पदंजति ।

गहिणं य पागामुहे, करेति पडिलह दो काले ॥२४४॥

अवमन्धनमर्थोमुखं कृत्वा प्राणाऽऽदीन् साधनेन भूमौ वन-नया पातयन्ति । अस्मै विधिं तत्र ग्रहणे प्रयुज्जन्ति । शुद्धिं च तांन पार्श्वी प्रकाशमुखानि करोति, तथा ह्यै कालां प्रात-रपरार्द्धे च प्रयुज्जन्ते ।

सम्प्रति तेषु पात्रेधानां तेषु विधिमाह—

आसीतिसु उ गुरुणा, दोसं गहिणसु गया जहवुद्धं ।

गेरेहति उग्गेह खलु, ओमादी मत्त सेसेवं ॥२४५॥

आनोनेषु तु भाजनेषु आचार्येण प्रधानं सुवर्णं पात्रं मावकं च परिग्रहीतव्यं ततो गुरुणा द्वयोःशुद्धानयोः शर्पाणां भाजनायां या-वत् प्रादव्यति तावन्तो भागाः क्षियन्ते, ततो ये गतस्ते यथावत् यथारक्षाधिकतया पनद्विद्वान् शुद्धिं, तदनन्तरं ये गतानामवा-समरक्षाधिकतया यथारक्षाधिकतया मात्रकाणां शुद्धिं, तदनन्त-रं ये पनद्विद्वान् न शुद्धानस्ते अवमन्त्राधिकः, शयाश्च साधयो यथारक्षाधिकतया पनद्विद्वान् मात्रकाणां च शुद्धिं । तदेवं व्यापारितानां स्वच्छन्दमां च विज्ञानि ।

साधनमेनामेव द्वयावामाच्छन्नि विधानं पुरिदमाह-

एमेव अक्षिणसु वि, गहिण गहणे य मोनु अतिरेगं ।

एसो पुराणगहणं, वोच्छामि इमेहि उ पदेहि ॥२४६॥

एवमेव पूर्वोक्तव्यं प्रकारेणाक्षिणेषु अपि ग्रहीतव्येषु शुद्धिं च ग्रहणे च विधिरनुसरणीया, मुख्यं अतिरेकं मवा, अतिरे-कः पनद्विद्वान् एव न सम्भवति, परिमाणकारणादेति तत्सम्भ-वविधिं चक्षयः । सम्प्रति पुराणग्रहणमेभिर्नियमाणेः पदे-द्वयामि ।

ताम्येव पदाम्याह-

आगमममकालगते, दुल्लभ तहिं कारयेहिं एएहि ।

दुविहा एमपणेगा, अण्णेग सिद्धिद्विनिद्वि ॥ २४७ ॥

आगमद्वारं गमद्वारं, कालगमद्वारं दुल्लभद्वारमिति कारणेनैव गच्छे पुराणग्रहणसम्भवः । तत्र ये पात्राणि ददाति ते द्विषयः एको वा, अनेकं वा; येषामपि ददाति तेऽपि द्विषया-एको

वा, अनेके वा, दानं च निर्देशपूर्वकं, यथा अमुकस्य दास्या-
मि, तत्र यदा एकस्यापि वदन्ति तदा तन्निर्दिशन्ति-अमुक-
स्य दास्यामि । वे त्वनेके इति निर्दिष्टा वा, अपरमितसंख्याकतया
निर्देशाकरणात् । एव द्वारमायासंकेपायः ।

सांप्रतमेतामेव व्याचक्षुः शब्दः प्रथमत आगमद्वारमाह-

भायणदेसा एंतो, पाए घेत्तूण एति दाहं ति ।

वाऊणऽवरो गच्छइ, भायणदेसं तहिं घेतुं ॥ २४८ ॥

भाजनदेशा न यथैस्मन्देशो भाजनानि संतवानि तस्मात्
देशादानन्दपुराऽऽद्यागच्छन् आगन्तुकानः पूजन्तानि शुद्धी-
त्या समागच्छन्ति, माधुभ्यो दास्यामिति वृक्षेण । गतमागम-
द्वारा । अथुना गमद्वारमाह-अथरः माधुनानन्दपुराऽऽदिकात्
देशान् जाजनदेशं गन्तुकामस्तत्रावाभ्यपि पात्राणि ग्रहाध्या-
नि, सुव्रतत्वादेति पुराणानि पात्राणि दद्यागच्छन्ति । गन्तं ग-
मद्वारम् ।

इदानीं काव्यव्याख्यानमाह-

कालगयाम्मि सदाए, भग्गे वऽस्मस्स होइ अतिरेगं ।

पत्तो लंबतिरेगे, दुल्लभपाण् विमे पंच ॥ २४६ ॥

कस्यापि साधाः महायसः कालगतः, प्रतिभन्नेन वा, तत्तत्त-
स्य प्राप्तमतिरिक्तं लब्धम्, इत्यथस्य त्रित्तीयस्य साधारणि-
रितं पुण्यं प्राप्तं च भवति। गते कालगतद्वारमश्रुत्वा दुर्बल-
मन्त्रादि-दुष्प्रसादनि प्राप्तं यस्मिन् देशे वा दुर्बलं प्राप्तवत्-
किमपि प्राप्तं यस्मिन् यस्मात्प्राणि पश्येताजानानि प्राप्यन्त-
देशं वातावां दुर्बलानि, तत्रमाध्यात्मिकाणि ध्रियन्ते। त-
द्याध्यात्मन्यदिपदद्वारा १, निपतद्वाराः २, कमउत्तम ३,
विमात्रक ४, प्रथममात्रक ५ च। तस्मात्प्रकरणया ज्ञेया
काश्या-तन्दीपादयोः त्रिंशद्विधाः। मन्त्राः तत्प्रदहन् नाप्य-
नि श्रवमौदये परवकावगेयं च प्रयोजनम्। तथा च काश्चि-
द्वात-तद्विने त्विन् युष्माकादहमेकं प्राप्तं जरियाधिनि, तत्तन्त्र-
तन्दीपादयोः धार्यन्ते, एतेन कारणेन मन्त्रोपग्रहानिभन्तं धार्यन्ते
निपतद्वाराः पतद्वाराः त्रिंशद्विधाः। स पतद्वारे प्राप्यते, कदा-
चित्पतद्वारा भिद्यन्ते, अप्यत्र भाजनं वास्मिन् देशे पुनर्न, तत्
एतेन कार्यं भविष्यति। कमउत्तः सागारिकरूपाय ध्रियन्ते च
तथा कश्चिदेकाकां जायन्ते, तत्र च तत्कं पतद्वारं दुर्बलं, पा-
नीयं माषकं, यत्र च नोजनकरणाध्यायवर्गान्स्त्वत्र सागरिकास्त-
ता येन ह्युक्ते तत्र च स्वात्मनोऽपि। निरिजिगुप्ता किन्ते, त-
त्तत्तद्वारूपाय कमउत्तं भोजनं करन्ति। तथा विमात्रकं मात्र-
कान् मात्रकं समाप्य कुतन्वा वा, तत्र मात्रकः कदाचित्
भिजेयाऽप्यद्वारं भोजनं दुर्बलं, तत्र मात्रकं प्रयोजनं भवत्पथनी-
यं ध्रियन्ते। प्रथममात्रकाऽपि सागरिकमेवेन यत्नकर-
णाय प्रथमस्थाऽऽवर्गयोगां वाऽपि ध्रियन्ते। एषा कार्यप्रकरण

संप्रति “ दुर्विहा एगमणेना ” इत्यादिव्याख्या नार्थमाह-

एगो निहिस एगं, एगे रेगा अलेग एगं वा ।

शेगाऽशेगे ते पुण, गणि वसभे भिक्खु ख्खुं य ॥२५०॥

ये पात्राणि प्रयच्छन्ते ते द्विविधाः । तद्यथा-एको वा स्याद-
नेको वा, यथाशक्ति ददाति पात्राणि तेऽपि द्विविधाः-एको वा स्या-
द्दत्तको वा, तत्रैको नियमनोऽनेको विकल्पितवा । मित्रंश भवति ।
अत्र चतुर्भिर्भूता-एको दाना एकं संप्रदानं निर्दिशति । आ-
चार्यस्यानुक यं वृषनस्वर्गोः पुत्रकस्य वा दास्यामि । एष-

प्रथमाः जङ्गलः एकोऽनेकास्मिन्दिशानि त्विनोयः । अनेक एकस्मि-
न् त्विनोयः । अनेकः अनेकानिन् वतुर्थः । ते पुनर्निर्दिष्टाः । कः
त्यद-गणी, वृषभः, निकुः, कुल्लकः । गणी द्विविश्वं चार्थं
उपाध्यायश्च एवमेव पदव्यवस्थितः वा अपि त्विनोयः निर्दिष्टानि
ताः अपि पदव्यवस्था-प्रवर्तिनी, आनसेवा, निकुका, स्थावरा,
कुल्लका च ।

तथा च। ५५ह-

एमेव इतिवग्गे, पंच गमा अहव निदिसति मीसे ।

दाउं वच्चति पेमे, ति वावि नीते पुण विभेसो ॥२५१॥

एवमत्र अन्तेनैव सञ्चानगतेन प्रकारेण स्वीयमे निर्दिश्यमाने पञ्च नामानि ज्ञेयानि । अथवा-यथानिर्दिष्टा निर्दिशति तत्र मिथान् निर्दिशति-सञ्चानागि निर्दिशति, सञ्चानागि लब्धतदागमसङ्गः प्रमाहृतः । संपर्गतं गम्यद्वाते वक्तव्यं, तथापि तन्नैव नवमे दृष्टा द्रव्यजि, प्रेषयति च, अत्र सप्तः, नीते पुनर्निर्दिष्टः । सचाऽऽयम-नामानां याज्जानत समानं निर्दिशति, अत्रमात्रं वा । सञ्चतत्त्व सञ्चानो वामः सञ्चानोऽन्तःसमानः सञ्चानोऽन्तः । अत्र न एत एव चत्वारोऽत्र तज्जाः । तज्जको-सञ्चतः सञ्चने निर्दिशति, सञ्चतः संच-तम्, संचतः सञ्चतान्, सञ्चतः संचतान् । एव सञ्चतः निर्दिश व-तज्जा भज्जा । एवमसमानीर्देशोपि हृष्टयाः । तज्जान-नञ्चतः संच-यती निर्दिशति । संचतः संचतः २, संचयः संचनीदी ३, संचतः संचनीदी ३, एव कावचनं प्रातिपदिकं ४, संचयः दुर्ग तज्जा ३ हृष्टयः ।

सच्छ्रद्धमणिदिद्वे, दात्रण निदिद्वमंतरा दैति ।

चतुलङ्ग आदेशो वा, लङ्गा य इमेसि अद्वाणे ॥२५२॥

नतं यदि न निदिष्टममुक्यामुकानां वा दातव्यमिति तदा स्वकर्मणां यस्मै राजन्ते तस्मै दद्यात्, यदि पुनर्निदिष्टं तदा प्रा-
शिदिष्टाणि एकमनेकास्मिन्प्रकारेण दातव्याः । एतन्निरूपेण प्रा-
च्यते । अथ यस्मै निदिष्टं सोऽप्येव दातव्यं तदा प्राच्यमाणं तदा प्र-
त्यक्षं दद्यात् तदा तस्मिन् प्रत्यक्षे ददति प्राच्यञ्चने च-
त्वारो लघुकाः, आदिष्टा वा अत्र विद्यन्त, मानवन्मध्यवर्त्य-
ति । तदिदं केशांशमननायस्यं च अत्र उच्यते । तदा प्राच्यमाण-
नां प्राच्यमानाः । आगोः वज्रमाणनाभ्यर्णो वजराग्राश्च ।

केषामित्यह-

अद्धाण वालवुडे, गेलन्ने जुंगिण् सर्गरेणं ।

पायऽच्छिन्नामकरक-न्नमंजर्ताणि पि एमेव ॥२५३॥

अध्वनि वर्तमानानामध्वनिर्गतानामित्यर्थः उपलक्षणमेतत्-
 तेन चावर्ममर्थान्गतानामध्वनिर्गतानामनन्तरा विस्मरणतः
 पतितोपाधीनां तथा बालस्य शरीरेण युक्तिवत् हीनस्य केश-
 क्लेश हीनस्येत्यत आह-पादेन ईक्षणं नासया केशं कर्णेन वा,
 एवमेव संयतीनामप्यदाने प्रायश्चित्तमप्यद्वारागाथासंज्ञोपायः ।

संप्रति तामेव विवरीपुगह-

अद्वाण ओम असिं, उद्वाणं वि न दंति जं पाए ।

बालस्मऽऽमुत्रवातो, धेरस्मऽसीते । न कुञ्जा ॥२५॥
अध्वनिर्गतानामयमौर्ध्वनिर्गतानामशिर्जनर्गतानामरुद्धा-
नामन्तग विस्मरणातः पानतन्तनापठेतापीनां यदि न द-
दाति तदा प्रायश्चिन्तं कृत्वागो लयतः । यद्य भाजने-
न विना प्रायश्चित्प्राप्त्यति तन्कीमलमपि नश्य प्रायश्चिन्तम् ।
तथा यालस्य उक्तप्रमाणैः द्वौ तद्विषये अश्रुयुपात उ-
क्तोऽस्मिलागो भवति, ततः मात्रकं याचते स यत् याचते

तत् तस्य दातव्यम्, अक्षाने चत्वारो लघुकाः । यतस्तस्मिन्ना-
दीयमाने रोदिनि, अष्टव्या च मन्त्री परितापनोपजायते,
ततः श्रुत्यन्तरे भवति, भूतेन चाप्रत्य नै वृद्धस्या-
प्यक्षाने चत्वारो लघवः । स हि भाजनानि याचिन्तु न शक्नो-
ति, ततोऽज्ञाने यत् अष्टव्या प्राप्नोति तन्निष्पन्नमपि तस्य
प्रायश्चित्तमापन्नम् । गते बालद्वारे, वृद्धद्वारे च ।

संप्रति ग्लानद्वारमाह-

अतरेतस्स अद्वेते, तप्यदियरगम्स वावि जा हासी ।

जुगितो पुचनिसिद्धो, जातिविदेसैरतो पच्छा ॥२५५॥

अतरेतो ग्लानप्रतिवाङ्मस्य च यदि न द्वाति, तदा प्रायश्चि-
त्तं त एव चत्वारो लघवः । तथा भाजनवृत्ते प्रतिवाङ्मं वा विना
ग्लानस्य हातिस्तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् । गते ग्लानद्वारम् ।
जुह्वितव्रतमाह-जुह्वितो द्विविधो-जात्या शरीरेण च । जात्या
अत्राभोगिक इतरश्चिद्धपदाद गतावसम् इत्यादि । एष द्विवि-
धोऽपि पूर्वमेव प्रतिपद्यो यथा प्रवाजित्युत्तं न कल्पते, केवलं
यो जातिजुह्वितः स विदेशे कथमप्यभाततया प्रवाजितः,
इतरः शरीरेण जुह्वितः प्रवाजितः स न पश्चान्न स्यात् ।

जातीए जुगितो पुण, जत्य न नजई ताई तु स अत्ये ।

अयुगानिमित्तं विगलो, इयरो जाई नजई ताई तु ॥२५६॥

यो जात्या जुह्वितो विदेशे कथमप्यभातयेत तत्र तिष्ठति,
इतरः प्रवाजितानन्तरं पश्चान्न शरीरेण जुह्वितो यन्मासुक-
निमित्तमपि विकलो जात इति भाष्यते तत्र तिष्ठति, अन्यत्र
तिष्ठतो लोकानामप्रत्ययो भवति, किंचिदेव मन्यन्ते-पादा-
जिह्वाऽऽदिभिर्गणधेः प्रवाजितो जुह्वित इति ।

जे हिंडेता काय-वई ति जे बिय कारी उट्ठाई ।

किं तु हू गिहिसामभे, विजुगितो लोकसंजात ॥२५७॥

जे जुह्विता हिण्डमानाः पादाऽऽदिभिरकलनया कायान् पृथि-
वीकायप्रभृतिन् प्रक्षिप्येऽपि च दृश्यमानाश्चिद्धनासिकाऽऽ-
द्यः प्रबचनस्याद्वाहं कुर्वन्त्येतांश्च दृष्ट्वा लोकस्य शङ्कोपजाय-
न्ते यथा कि-तु हू निक्षिप्तम् । शुद्धिमान्ये च गता अमी इति
तेषां भाजनानि दातव्यानि, अक्षाने चत्वारो लघवः । तथा
हिण्डमाना यत् कायान् प्रक्षिप्य, यच्च प्रबचनस्याद्वाहकरणं
तन्निष्पन्नमपि तस्य प्रायश्चित्तम् ।

तथा-

पायऽच्छिन्नासकरक-अजुगिते जातिजुगिते चेव ।

वाचामे चउलहुगा, सरिसे पुव्वं तु समणी ॥२५८॥

शरीरे जुह्विताः पञ्च । तद्यथा-क्षिप्रपादः, अस्त्रिकाणो वा,
क्षिप्रनासः, क्षिप्रकरः, क्षिप्रकणः, पट्टा जातिजुह्वितः । तत्र
यदि पडपि जुह्विताः, भाजनानि च दातव्यानि विद्यन्ते,
तदा सर्वेषामपि दातव्यानि । अथ सर्वेषामपि भाजनानि न
पुर्वन्ते तर्हि यावतां पुर्वन्ते तावतामुपव्यस्तक्रमेण दातव्या-
नि । विपरीते उल्लङ्घनव्यवस्थायामेव दाते प्रायश्चित्तं चत्वारो
लघवः । अथ संयता संवत्यश्च जुह्विताः सन्ति तत्र भाजनस-
म्भवे सर्वेषामवशेणैव दातव्यम् । अथ तावन्ति भाजनानि न
पुर्वन्ते, ततः संयतीसमुदाये क्षिप्रपादाऽऽदिक्रमेण दातव्यम् ।
अथ संयतोऽपि क्षिप्रपादः, संयत्याय क्षिप्रपादा, एवं सर्वत्र
विभाषा कर्तव्या । तत्राऽऽह-सदरो जुह्वितये पूर्व्वे अमणीनां
दातव्यम् पश्चात्सन्ति सम्भवे संयतानाम्, अन्यथा विपरीते
न एव चत्वारो लघवः ।

(२६) सम्प्रति निर्दिष्टस्य दाते विधिमाह-

अह एते उ न हुज्जा, ताहे निदिष्ट पायमूलं तु ।

गंतुण इच्छकारं, काउं तो तं निवेदेति ॥२५९॥

अथ एते अध्वर्णिगताऽऽद्यः प्रायुक्ता न स्युस्ततो यस्य
निर्दिष्टं तस्य पादमूलं गत्वा इदं पात्रं मया युष्मन्निम-
समानीतमिच्छाकारेण शुद्धीत, एवमिच्छाकारं कृत्वा
निवेदयति समर्पयति ।

आदिष्टे पुण तहियं, पासे अहवा वि तस्य अप्पाहे ।

अह उ न नजई ताहे, आसरणे संतिमु विमणे ॥२६०॥

अथ स न दृष्टो यस्य निर्दिष्टं ततोऽप्यस्य हस्ते कृत्वा
तत्र प्रेषयति, अथवा साधुं धावकं वा तत्र व्रजन्तं संदे-
शयति, यथा-तव योग्यं पात्रं मयाऽस्मीतम्, इच्छाकारेणाऽऽ-
गत्य शुद्धीत, प्रेषयत वा कमपि यो नयतीति । अथ पुनः स न
ज्ञायते कापि तिष्ठतीति ततस्तेषु लुल्लकेषु समवसरणेषु
सूयते । इयमत्र भावना-अज्ञायमाने समवसरणेषु साधुमे-
लापकरूपं गत्वा पृच्छति, यथा अमुकः कुत्र विद्यते, तत्र
यदि स्वरूपतो न दृष्टो नापि वार्तयोपलब्धस्तथा द्वितीयं
समवसरणं पृच्छयते, तत्राप्यदृष्टे अनुपलब्धे वा तृतीयं पृच्छय-
ते । एवं त्रिषु लुल्लकेषु समवसरणेषु मध्ये यत्र कतरस्मिन्
दृष्टस्तत्र तथैव समर्पयति । अथ न दृष्टः केवलमुपलब्धवा-
सेया यथा अमुकस्थाने स तिष्ठतीति स तत्र स्वयं वा न-
यति, अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति ।

अथ त्रिविधं समवसरणेषु न दृष्टो

नाप्युपलब्धस्तदाऽऽह-

एमे बि महंतम्म उ, उग्योमेऊण नाउ तेहि तहि ।

अह नत्थि पवची मे, ताहे इच्छा विवेगो वा ॥२६१॥

महति समवसरणे पुनरेकस्मिन्प्रापि कुत्रासुक इत्युद्योगो-
पां कृत्वा यदि स्वयं दृष्टस्तत्र इच्छाकारपुरस्सरं तथैव
समर्पयति, अथ वार्तयोपलब्धस्तर्हि तत्र स्वयं नयति अ-
न्यस्य वा प्रेषयति, संदेशयति वा, अथ नत्राऽपि न दृष्टो ना-
प्युपलब्धस्ततो द्वितीयं वारं महत् समवसरणं न गच्छति,
किं तु इच्छुषा स्वयं तत्पात्रं धारयति, अन्यस्मै वा ददाति ।
(विवेगो वेति) परिष्ठापयति वा । अथ येषां दत्तानामेकस्थाने
केषां वा सकाशात् ग्रहीतव्यं ते किं सांभोगिका उताऽसां-
भोगिकाः एवं प्रश्ने । हुनं प्रथमत एकानेकप्रकरणमाह-

एगे व पुव्वभणिए, कारणे निकारणे दुविहभेदो ।

आहिंडग ओहाणे, दुविहा ते होंति एकका ॥ २६२ ॥

एक एकान्ता द्विविधभेदः पूर्व्वमापित्युक्तो भणितः । तथा-
या-कारणे निष्कारणे च । पुनः साधवो द्विविधाः-अहि-
रुद्धा अवधावने च । ते एकैकं द्विविधा भवन्ति वक्ष्यमाण-
भेदेनैति गाथासमासार्थः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरित-प्रथमतः कारणैकप्रतिपादन-
धर्माह-

असिवादीकारणिया, निकारणिया य चकथूभाऽऽदी ।

उवएस अणुवएस, दुविहा आहिंडगा हुंति ॥२६३॥

अशिवाऽऽदिबिरादिशब्दावसमादर्यवृत्तजडेषाऽऽदिपरिग्रहः । का-
रणैकैकानि कारणिकाः, चक्ररूपाऽऽदी आदिशब्दात्प्रतिमा-

निष्क्रमणाऽऽविपरिग्रहः । तेषां वन्द्याय गच्छन्त एककिनः निष्कारणिका ये आदिष्टकास्ते द्विविधा भवन्ति । तद्यथा- उपदेशतोऽनुपदेशतश्च । तत्रोपदेशन ये ते द्वादश संवत्सराणि स्वर्गं गृहीत्वा द्वादश संवत्सराणि तस्यैव सुखस्वार्थं गृहीत्वा य आचार्यकं कर्तुकामः स द्वादश संवत्सराणि देशदर्शनं करोति, तस्य व्रजतो जन्मनो न संघाटको दानव्य उत्कर्षेण नियताः साधवो, ये अनुपदेशन देशदर्शनं कुर्वन्ति, ते चैत्यानि वन्द्यधामह इत्यविधिं कृत्वा व्रजन्ति ।

आहोर्वेता दुविहा, लिगे विहारो य हौति नायव्या ।

एगागी क्षयते, विहारो तर्हि दोस समशुचा ॥२६४॥

अवधाविनो द्विविधाः-लिङ्गेन, विहारोश्च । लिङ्गेनोत्पन्नजितुकामा विहारोश्च पार्श्वस्वविहारोश्च विहन्तुकामा भवन्ति ज्ञातव्याः । पड्यते कारणिकाः १, निष्कारणिकाः २, उपदेशिकाः ३, अनुपदेशिकाः ४, लिङ्गेनावधाविनः ५, विहारोश्चावधाविनश्च ६ । प्रायस्यैते एकानि विहरन्ति, गच्छन्ति च । उपदेशिका यद्यपि नियमताः सप्तद्वयास्तथापि येन गच्छन्तिर्गतास्तेन एकानिो भव्यन्ते । इतरेऽपि पञ्च यद्यपि वृन्देन हिण्डन्ते तथापि गच्छन्तिर्गता एकानिः प्रोच्यन्ते । तन उक्तं पड्यते विहारिणः एककिनः (तर्हि सि) तेपु पटसु मध्ये द्वयोः समनुज्ञानयोः सामौगिकाः । तद्यथा-अशिवाऽऽदिष्कारणिका उपदेशा इष्टकाश्च, तैरानीतानि भाजनानि प्रहीनव्यानि, शेषैरानीतानां भजना, कारणं गृह्यन्ते निष्कारणिका ।

निष्कारिणश्च तुवदे-सिप य आपुच्छिऊण वचते ।

अशुसांसति उ तादे, वसडा उ तर्हि इमेहि तु ॥२६५॥

निष्कारणिकः अनौपदेशिकश्च यथाचार्यमापुच्छ्य व्रजति तदा तत्र व्रजते एभिर्वचनमालिखन्नेतुं यथा अनुशासति ।

कैर्वचनैरित्याह-

एसेव चेइयाणं, भत्तिगतो जो तवमि उज्जती ।

इइ अशुसट्टे चिट्ठइ, असंभोगाचारभंडं तु ॥ २६६ ॥

एष एव चैत्यानां भक्तिगतो भक्तिमुपनतो यस्तपसि द्वादशप्रकारो यथाशक्ति उच्यच्छति, एवमनुश्रित्यमाणे यदि तिष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति यत्नस्य साम्भोगिकमुपकरणं तत्रिभवत्येतं । इतरद्साम्भोगिकमाचारभाण्डं समर्थ्यते ।

अथ कथमसाम्भोगिकमाचारभाण्डमुपजातमत आह-

खमुग्देशोवहर्यं, अमशुजे सागयस्स वा जं तु ।

असंभोगियउवगरणं, इहरा गच्छे तगं नत्थि ॥ २६७ ॥

यन उपकरणं खमुग्देशोपहतेन, यदि वा यत अमनोहर्षोऽसाम्भोगिकेभ्य आगतस्थोपसंपन्नस्य संबन्धि तत आसाम्भोगिकमुपकरणमाचारभाण्डमिति तथा प्रकारद्वयव्यतिरिक्तान्येन प्रकारेण तदकं अत्रासाम्भोगिकमुपकरणं गच्छे नास्ति न सम्भवति ।

तिष्ठत्ये संवेगो, सावेकसो नियत्ते दिवसमुदो ।

मा सो रुड विवेचणं, तं चेवऽशुसट्टिपादीणि ॥ २६८ ॥

तस्य गच्छन्तिर्गतेन तस्य कदाचित् श्रितिः स्थानिः संवेगः स्यात्, माथायां सप्तमी प्राकृतत्वात्, एकवचनं सप्ताहारत्वात् । तद्यथा ज्ञानेन, दर्शनेन, चारित्र्येण च । ततः संवेगसमापन्नः सापन्नः

प्रतिनिवर्त्तते, स च यदि तस्मिन्नेव दिवसे गच्छं प्रत्यागतस्सार्हि रूपितस्सदा तदेव तदुपकरणस्य विवेचनं प्रायश्चित्तदानमनुश्रित्य पाद्रीन च क्रियन्ते, आदिशब्दादुपपृष्टव्याऽऽविपरिग्रहः ।

संयति स्थानत्रयेण संवेगभावनामाह-

अजेव पाडिपुच्छं, को दाहिइ संकियस्स मे उभए ।

दंसणकं उववृहे, कं थिर करे कस्स वच्छं ॥२६९॥

सरोहिती सीयते, चरणे सोहि च काहिती का मे ।

एव नियत्तणुलोमं, शाउं उवहिं च तं देति ॥२७०॥

अथैव उभयस्मिन् सूत्रे अर्थे च शङ्कितस्य कः प्रतिपुच्छं दास्यति, एषा ज्ञाने चिन्ता । दर्शकमहमिदानीमुपपृष्टव्यामि, कं वा स्थिरं करिष्यामि, कस्य वा वान्तस्यमधुना करिष्यामि, चारित्र्ये चिन्ता, सा चरणे सीदन्तमिदानीं कः सारयिष्यति, को वा मे प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य शोधि करिष्यति । एवं चिन्तयन्संवेगमापन्नः सम्प्रति निवर्त्तते, तस्य प्रतिनिवृत्तस्य गच्छं प्रत्यागतत्रयानुलोमता कर्त्तव्या धन्योऽसि त्वं येनाऽऽत्मा प्रत्यभिज्ञानः, एवमनुलोमतां कृत्वा तस्य तमे-लोपधिं प्रयच्छन्ति ।

संप्रत्यविधाधिनमधिकृत्य प्रतिपिपादयिषुताह-

दुविहा इहावि वसभा, सारंति भयाणि वा सि सौहेति ।

अट्टारस टाण्णइ, हयरस्सिगपेकुसिनाभां ॥ २७१ ॥

द्विविधमप्यवधाविनमाचार्यमापुच्छ्य व्रजन्ते वृषभाः सारयन्ति, शिष्यन्ति, भयानि वा (सं) तस्य साधयन्ति कथयन्ति, रतिवाक्यचूलिकामिदानीं अष्टादशस्थानरूपाणि हयरस्सिगजाकुशानि निर्माति । एतया अनुश्रित्या अनुशासितो यदि तिष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति नार्हि यत् खमुग्देशोपहताचारभाण्डं, यद्वा असांभोगिकेभ्यः समागत-स्थोपसंपन्नस्य संवेधितस्य दीयते, अत्रनन्तं तु साम्भोगिकमुपकरणं निवर्त्यते ।

संविगमसंविगो, सारुवियसिद्धुपचणुसट्टे ।

आगमणं आणयणं, तं वा येतुं न इच्छंति ॥ २७२ ॥

संविगः साम्भोगिका असांभोगिका वा, उद्यन्तवद्गारिणः असंविगः पार्श्वस्ववसत्रकुशालसंस्क्रयपाच्छुद्धाः सारुपिकसिद्धुको नाम-सुगिडतशिरस्को रजोहरणरहितोऽलाभुपानेण भिक्षासट्टन सभायांऽभायां वा पतैरनुश्रितस्य यदि आगमनं तत उपहन्तोपकरणस्य अनुपहन्तोपकरणस्य वा प्रायश्चित्तदानम् । ते वा संविगःऽद्वयो गृहीत्वा तस्याऽऽनयनं कुर्वन्ति, अथ स आनयनं नैच्छन्ति तदा वक्ष्यमाणो विधिः । एष माथासंज्ञेयार्थः ।

साम्प्रतमेनामेव व्याचिख्यासुराह-

संविगणश्च सगासे वृथो तेहि अशुसासियनियपो ।

लहुओ न चेव हम्मति, इणं लहुगा उवहतो या ॥२७३॥

यदि संविगानां सर्मापे उपतः तैश्चातुश्रिः प्रतिनिवृत्तं वनति समागतः तदा तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मायः । न च तस्योपधिपरहण्यते, यं जानरा लयने, शुक्राति चोपधि सोऽपि नोपहन्त्यते, संविगानां सर्मापे उपतः संविगैः सद्गामनाश्च, इतरे नाम असंविगैः पार्श्वस्थाऽऽद्वयः सारुपिक-मिद्धुपुआश्च, तेषां सर्मापे यद्युपितास्तैश्चातुश्रिः प्रतिनिवृ-

सस्तस्याऽऽगतस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । उपकरणं च तस्योपहन्यते यदा छन्दस्य सकाशे उपितस्य वनगुरुकम् ।

साम्प्रतमागमनद्वारमाह-

संविग्माऽऽद्विगुणमिष्टो, तद्विगुणं नियतो जह वि न मिलेज्जा । न य सज्जह वदयादिषु, चिरेण वि हू तो न उवहम्मे । ॥२७४॥

संविग्मैः आद्विगुणमिष्टो संविग्मैश्चानुशिष्टो यदि तत्र नोपितः, किं तु तस्योपहन्यते न मिलति, न च व्रजिकाऽऽदिषु सज्जति, तत्राक्षरेणान्यागच्छन्तां (हु) निश्चितं तस्योपकरणं नोपहन्यते, आनीयमानस्य नृपहन्यते ।

एतद्विवाऽऽह-

एगागियस्स सुविणे, मासो उवहम्मे य से उवही ।

तेण परं चउलहुगो, आवज्जहं जं च तं सर्वं ॥२७५॥

बलादानीयमान एकाकी समागच्छन् यदि राज्ञे स्वपति, तदा तस्यैकानिकः स्वर्णं प्रायश्चित्तं लघुको मासः, उपश्रित्य तस्योपहन्यते । अथ तस्माद्विगुणसापत्न्यमिति लगति, तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । अथ व्रजिकाऽऽदिष्वपान्तरालं सज्जति, यच्च तत्र प्राप्नोति, तद्विषयं सर्वं तस्य प्रायश्चित्तमापद्यते ।

सम्प्रति " ने वा घेत्ते नेच्छन्तीति " द्वाग्व्याख्यानार्थमाह-

मोमिगंरुणमिष्टो, भणज्जहं अहं इहव अत्थामि ।

तेण आउच्छसु, अलिच्छं तेमि निवेर्येति ॥२७६॥

सो पुण पडिच्छतो वा, सीमे वा तस्स निग्गतो हुज्जा ।

सीमे समणुआये, गेहंतिनियम्मि भयणा उ ॥२७७॥

संविग्मैर्नुशिष्टो यदि दूते-अहमिहैव युष्माकं समीपे तिष्ठामि, तदा न प्रष्टव्यं, तेषां समीपान् स्वमागतस्तस्य शिष्या वा त्वं भवति, प्रानीच्छको वा ? । तत्र यदि शिष्यस्त्वहं भगवन्-तान् आत्मयान् आचार्यानापृच्छस्व, मुक्कलापय । अथ स आपृच्छन् नेच्छति, तर्हि तेषां निवेदयन्ति । यथा-यौष्माकीरुण्यास्माकं पार्श्वे समागतो वर्तते, स बहुधाऽनुशिष्टः परं प्रतिनिवर्तितुं नेच्छति, किं तु दूते-अहं युष्माकं पार्श्वे स्थास्यामि, एवं निवेदेन कृते यदि ते समनुजानन्ति ततः प्रतीच्छन्ति, अथ नानुजानन्ति ततो न प्रतीच्छन्ति । इतरो नाम-प्रतीच्छकस्तस्मिन् भजना ।

तमिव प्रतिपादयति-

उदिट्ठमणुदिट्ठे, उदिट्ठं समाशियम्मि पेमेति ।

वार्येति समणुआये, कटे पडिच्छंति उ पडिच्छं ॥२७८॥

तस्य प्रतीच्छकस्य प्रथमः प्रश्नेन परिभाष्यते-किमतस्य श्रुतस्कन्धाऽऽद्विकमुदिष्टमस्ति, किं वा नेति । तत्र यमुदिष्टं नदीप वा परिसमापितं तदा न प्रतीच्छन्ति, किं तु ते-यामिव समीपे प्रेषयन्ति, तत्र यदि समनुजानन्ति युयमेधेन वाचयत तदा तेः समनुज्ञानं वाचयन्ति, अप्यथा न प्रतीच्छन्ति । अथोदिष्टं श्रुतस्कन्धाऽऽदि परं कृतं समाति नीतं, तदा कते श्रुतस्कन्धाऽऽदी तं प्रतीच्छकं प्रतीच्छन्ति । अथ न किमतमुदिष्टमस्ति तदाऽऽपि तमागतं प्रतीच्छन्ति । एव विद्वारणावधावी मणितः ।

संप्रति लिङ्गावधाविनमाह-

एवं ताव विहारे, लिंगोहावी वि होइ ऐमेव ।

सो किमु संकमसेकी, संके विहारे य एगमो ॥२७९॥

एवमुक्तेन प्रकारेण विहारे विहारावधावी उक्ते । लिङ्गावधावी अन्योऽप्येवमेव भवति, स पुनर्लिङ्गावधावी लिङ्गा-शङ्की-अशङ्की च । शङ्की नाम-यस्यैवं संकल्पः यदि मम स्वजना जीविष्यन्ति, यदि वा तस्मात्सारण्यधनमविनष्टं स्यात्, यदि च मां न वदिष्यन्ति, उज्जिष्णामेति, तदा उज्जिष्णमामि । यदि पुनस्त स्वजना मृता भवेयुस्तद्वा साधारणं विनष्टं न वा कश्चिन्मां वदेत् उज्जिष्णामेति, तदा पार्श्वस्थाऽऽद्विविहारमभ्युत्थास्यामि, एवं सङ्कल्पं कुर्वन् शङ्की । एवं रूपसङ्कल्पविकलोऽशङ्की । तत्र शङ्किन् लिङ्गावधाविनि विहारे च विहारावधाविनि एक एव गमः । किमुक्तं भवति ?-यन् विहारावधाविन्युक्तं तत् लिङ्गावधाविन्युक्तं शङ्किन् वद्व्यभिर्वाति ।

संविग्मसंविग्मो, संकमसेकीए पारिण्ण विवेगो ।

पडिलेहण निक्खिवणं, अप्पणेणं अट्टाए अस्सेसि ॥२८०॥

सशङ्की अशङ्की वा पथि अनुशिष्यमाणो यदि सर्वत्र असीवन्न वा परिणतो भवति, वर्मसि वा, तदा तस्योपकरणमुपहर्तमिति तस्य विवेकः कर्तव्यः । अथ न गन्तव्यमिति-एतदुपकरणं नैपमिव दास्यते, मम वा भविष्यति, तदा निष्कामतो वा उभयकालं प्रतिनित्ययतो यनयया विनिर्दिष्टतदुपकरणं नोपहन्यते, प्रत्यागच्छन्पुनरपि व्रजिकाऽऽदिषु सज्जति तत उपहन्यते, अथ न सज्जति नोपहन्यते । इतिगाथान्तेपार्थः ।

संप्रत्यस्या एव विवरणमाह-

घेत्तूण उगारलिणं, वनी व अग्नी व जो उ आहोवी ।

तस्स कडिपट्टाणे, वण्ठु वाऽऽसज्ज जं जोगं ॥२८१॥

यो लिङ्गावधावी स लिङ्गा अगारलिङ्गं वा गृहीत्वा व्रजति, स्थलिङ्गावधावी वा अत्र यो उगारलिङ्गं गृहीत्वा अत्रधावति तस्यैव विधिः । पथि व्रजनं केनाप्यनुशिष्टो यादं विवर्तते, उपतिष्ठते च, मां प्रजाजयेति तदा तस्य मूलं दीयते, स पुनरुगारलिङ्गं गृहीत्वा संप्रस्थितो वनी वा स्यादवनी वा । अणुवनानि वा गृहीत्वा व्रजति, अत्रती वा सन् रत्नस्थः । तस्योभयस्यापि कटीपट्टको दानव्या वस्तु वाऽऽसमा यद्योयं नृहातव्यम् । किमुक्तं भवति ?-मा प्रष्टेयं यथापुं दारुणस्वभावी वा, तत उपरि प्राचरणीयं दीयते । अथवा राजाऽऽदिः प्रव्रजितस्तस्य सुन्दरं द्वे वस्त्रे दातव्ये । तद्वैवमगारलिङ्गावधावी भणितः ।

सम्प्रति स्थलिङ्गावधाविनमधिकृत्याऽऽह-

जह जीविहंति जह वा, विनं धणं धरति जह व बोच्छति ।

लिणं मोच्छति संका, पविट्ठ वुच्छे व उवहम्मे ॥२८२॥

स्थलिङ्गेन योऽवधावति स लिङ्गा-शङ्की, अशङ्की च । तत्र शङ्की एवं सङ्कल्पयति-यदि मम ते स्वजना जीविष्यन्ति, यदि वापि तस्मात्सारण्यधनं घनं घनं, विधेन वा, मां वचयति, यदि मुञ्चेति, उज्जिष्णामेति, तदा उज्जिष्णमिष्यामि इत्येवं शङ्कावान् पथि केनाप्यनुशिष्टः सन् संविग्मनामसंविग्मानां वा उपाध्ये प्रविशति तदा तस्योपकरणमुपहन्यते, तदेवं सशङ्कलिङ्गावधावी उक्तः ।

सम्प्रति निःशङ्कलिङ्गावधायी भवति । निःशङ्को नाम य एवं स-
ङ्कल्पयति-अवश्यतया उपनिष्कमितव्यभिचि । तस्य विधिमाह-

समुद्राद्याचारिणां वा, भीतो गिहिरततकराणं वा ।

नेउवर्षि सो तेतो, पविट्ट वुच्छे वि न विहम्मे ॥२८३॥

समुद्रानं प्रेक्ष, तस्य भयेन । किमुक्तं भवति ?-यद्यद्विद्वान्नी
लिहं मोषयामि ततो न कोऽपि मह्यं भित्तां दास्यति, किं तु
आमुपमजित्ते इष्टा मध्येऽतितीता भविष्यन्ति, ततः समुद्रा-
नभयेन, चारिकास्तेषां वा भयेन अन्तरा गृहस्थमात्माः
संयतभद्रकाः स्तेनास्तेषां वा भयेन, उपधि नित्वा तेषां पथिना
युक्तः स संविन्नातामसंविन्नातामुपाधये उपविष्ट उपिता
वा, तथापि प्रत्यागच्छन्तेऽभ्युपधिर्नैव हन्यते तेनामुपधिना
समन्वितः स भावतो गृहस्थ इति कृत्वा ।

नीसको वज्जुसिद्धो, नेहुवहिमहं अहं तु ओडामि ।

संविग्गाण य गहण, इयरेहं विज्जाणगा गेहे ॥ २८४ ॥

याशब्दो विकल्पान्तरः, निःशङ्को ब्रजन् संविग्गैरसंविग्गैर्वा
अनुशिष्टो, यथा-यदि त्वमु निष्कामिष्यमि, किमुपधि नयमि ?
ततः स वृत्ते-असमुपधि तेषां समीपं नयत, अहं (खु) निश्चि-
तमवधायिष्यामि तत्र यदि संविग्गतां हस्ते प्रेषयति तदा ने-
रानीतस्य ग्रहणम् । अथागीतांशानां हस्ते प्रेषयति तदा नेरि-
तैरानीतं, यदि सर्वे गीतायांस्तेनो गृह्णात. परिमुञ्जते च ।
अथागीतायमिथास्तदा कारणिकानामेकाकिनां ब्रजतो दद-
ति परिष्ठापयति वा ।

नीसकितो वि गंतू-ख दोहि वगेहिं चोदितो एति ।

तक्खणं नित न हम्मे, तहि परिणय वत्तु उवहम्मे ॥२८५॥

निःशङ्कितोऽपि गत्वा यदि द्वाभ्यां वर्गाभ्यां, संविग्गैरसंवि-
ग्गैर्वा इत्यर्थः । चोदितोऽनुशिष्टः सन् तेषामुपाधयान् य-
दि तच्छणमेव निर्गच्छति, तदा तस्योपधिनोपहन्यते । अथ
तच्छणं न निर्गच्छति, वसति वा तदा उपहन्यते । अथवा-य-
दि तस्यैव परिणामो जायते-अत्रैव निष्ठासि । तदापि
तस्योपधेर्धानः, ततस्तस्योपधिः कथमप्यगत इति कृत्वा-
परिष्ठाप्यते ।

सम्प्रति "पडिलहणनिक्खवणमप्यणोऽट्टाण अर्धमि" इत्यस्य
व्याख्यानमाह-

अचट्ट परट्ठा वा, पडिलेहि य रक्खितो वि उ न हम्मे ।

पावेत्तस्स उ नवरि, पवेम वडपासु वा भयसा ॥२८६॥

स गतः सन् यदि चिन्तयति तेषामेवमुपकरणं दास्यते ।
अथवा-सन् भविष्यति, एवमात्मार्थं वा उपभक्तं प्रत्युपे-
क्षितो निरुपद्रवस्थाननिर्देशेण च रक्षितोऽपिऽयः प्रयुक्तोपि-
क्षया समुच्चये, तुरवधारणे, भिन्नकमश्व । नैव हन्यते, नवरं
केवलं प्रत्यागच्छन्ते प्राजिकाऽऽदिषु प्रवेशनजनाः, किमुक्तं भ-
वति ? स प्रत्यागच्छन् यदि प्राजिकाऽऽदिषु सजति तदापह-
न्यते । अथ न सजति नोपहन्यते ।

अह पुण तेणुजजीवी, तो सारुवियसिद्धपुत्तलिगीणं ।

केडं भणुतुवहम्ममि, चरणाभावे तु तस्य भवे ॥२८७॥

अथ सोऽनुशिष्टोऽपि न प्रवर्तितवृत्तः किन्तु तेन लिङ्गेनोप-
जीवितं निजोऽऽदिकमित्येवं शलमुपजीवी, सारुपिकत्वेन,

सिद्धपुत्रत्वेन वा स्थित इत्यर्थः । सारुपिको शिरोमुहुरदो र-
जोहरखुरहितोऽश्वावुपांशे भिक्षामटति, समार्योऽमार्यो वा
सिद्धपुत्रो नाम सकेशो भिक्षामटति वा, न वा शराटकैर्विदल-
कं करोति, यष्टि धारयति, तस्य प्रत्युत्थितस्य यः पूर्वं
उपधिर्यच्च सारुपिकत्वेन सिद्धपुत्रत्वेन वा तिष्ठत
यदुत्पादितं, तदुपहन्यते, न वा ? । तत आह कश्चि-
द्भूति, सारुपिकसिद्धपुत्रलिङ्गिनामुपकरणमुपहन्यते, तत्र
भवति । कुत इत्याह-चरणाभावादुपहननमुपहननं वा चर-
णवतामुपधिने च सारुपिकसिद्धपुत्रलिङ्गिनश्चरणवतः ।

सो पुण पच्छुद्धितो जह, तस्स उवहयं तु उवगरणं ।

असती य वती अन्नं, उग्गादेतेति गीयत्पो ॥२८८॥

स पुनः प्रत्युत्थितो यदि तस्योपकरणमुपहनतम् । अधवा-
नास्ति तर्हि गीतायौऽप्यमुपधिमुद्रमयन् एति आगच्छति ।

कुत्र कुत्र स्थाने उत्पादयन् आगच्छतीत्याह-

मंनयभाविष्वेत्ते, तस्स अमतीए उ चक्खुवेतिहयं ।

तस्ससवियेत्तेलहण, उपाएतो तु सो एह ॥२८९॥

संयमभाविनं क्षेत्तं नाम-यत्र क्षेत्ते संयतत्वेन स्थितस्त-
स्मिन्संयतभाविनक्षेत्ते उत्पादयन्, तस्यासत्यभावे च कुर्वन्नि-
हते इत्यादि परिचिते, तस्याप्यभावे विरटलहते । विरटलहते
नाम-यत्र पूर्वं विरटलेराहारोपरिधशय्या उत्पादितास्तस्मिन्
उत्पादयन्, गच्छति ।

जाणंति एसणं वा, सावग दिट्ठी उ पुव्वभुसिया वा ।

विटलभाविष्य तेहिह, किं धम्मो न होइ गेहेज्जा ॥२९०॥

स च उत्पादयति उत्पादनेषणदोषैर्विशुद्ध, तांश्च दोषान्
तेभ्यः कथयति । यदि वा-यत्र संयतत्वेन विहृतो, इत्या-
वा पूर्वं कुपिताः परिचिनास्ते आधकाः, ते च स्वत एव दोषा-
न् जानन्ति, ततो दोषविशुद्धं प्रयच्छन्ति । यच्च विरट-
लक्षेन तत्र गीतायौ यदि उत्पादयति तदाऽऽदितः प्रतिक्षे-
नाहमिदानीं विरटलं कल्प्यामि, यद्येवमेव दृष्ट्वे ततः प्र-
तिगृह्णामि, एवमुक्तं यदि ते वृत्ते-किं पुण्यां मुधा दत्ते-
न भवति, तस्मादमे इति दृष्टवान् शुद्धाति ।

एवं उपाएत्तं, इयरे च विगिंचिऊण तो एति ।

अमतीए जडालामे, विगिंचमाणे इमा जयणा ॥२९१॥

वयमाणा यतना कर्तव्या । किमुक्तं भवति ?-यन् यन् सां-
भोगिकं लभ्यते तस्य यत्सदृशमसांभोगिकं तत्परिष्ठाप्यते ।

एतद्वद्वाऽह-

उवहयउमगहल्लेभे, उग्गाहणं विगिंच मत्तए भत्तं ।

अपज्जेते तस्य दवे, उग्गाहभत्तं गिहिदेवणं ॥२९२॥

अपहृष्टं काले, दुग्गमद्वभाविने व खेत्तमि ।

मत्तगदवेण धोवइ, मत्तगल्लंभे वि एमेव ॥२९३॥

उपहनस्य असांभोगिकस्यावग्रहणस्य अवग्रहलाभे विवे-
चने परिष्ठापने कर्तव्यम् । एवं च तस्य पतद्गहः सांभोगिको,
मात्रकमसांभोगिकः, तत्र यदसांभोगिकं तस्मिन् भक्तं प्राशं, य-
च्च सांभोगिकं तत्र पानीयं, ततो मात्रकं तेन भक्तं प्राशं पतद्-
ग्रहणीयेन तस्य कृत्यो दातव्यः, यदि मात्रकं शुद्धितेन

भस्मेन संस्तरणं तत्र मात्रके द्रवं शुद्धाति, अथग्रहे पतवृग्रहे भस्मं, तत्र शुक्लया गृहस्थभाजनेन पानीयमानीय पतवृग्रहस्य कर्पणो वेषः । अथ यावता कालेन गृहस्थान्पानीयमानीयते तद्यान् कालो न प्राप्यते दुर्लेभं तत्र द्रवं, न तेनेयतस्ततो गृहस्थे-भ्यो द्रवं लभ्यते । यदि वा-तत् क्षेत्रमभावितं संयतैरतो गृहस्थान् न ददाति भाजनं, यत्र पानीयं गृह्यते तदा मात्रक-गृहोत्तेनैव पानीयेन पतवृग्रहो ध्राव्यते प्रक्षाल्यते, तथाऽपि स नापहन्यते एवमेव अननैव प्रकारेण मात्रकस्यापि सांभो-गिकस्य लाभे असांभोगिकस्य परिष्ठाप्यते, पतवृग्रहे वा सांभोगिके विभाषा कर्तव्या । तद्यथा-पतवृग्रहे भस्मं प्राह्यं, मात्रके पानीयम् । अथ मात्रके संस्तरं भस्मं पानं वा गृहीतमाचार्योऽऽदिप्रायोग्यं वा पतवृग्रहे च पानीयं तदा गृहस्थभाजनेन पानीयमात्रकस्य प्रक्षालनं कर्तव्यम् । अथ कालो न प्राप्यते दुर्लेभं वा द्रवमभावितं वा तत् स्वेन, तदा पतवृग्रहपानीयेनैव मात्रकं प्रक्षाल्यते नोपहन्यते, इति ।

अत्र परः प्रश्नमाह-

चोण्ड सुद्धे, संफासेणं तु तं तु उवहम्मे ।

भञ्ज संफासेणं, जेसुवहम्मे न सिं सोही ॥२६४॥

परञ्चोदयति-तत् शुद्धं भस्मं पानीयं वा अशुद्धे मात्रके, पतवृग्रहे वा प्रक्षितं संस्पर्शेनापहन्यते, ततः कथं शुद्धिरिति ? आचार्य आह-अप्यते उत्तरं दीयते । येषां संस्पर्शेनापहन्यते तेषां न कदाचनपि शोधिः ।

एतद्वच भावयति-

लेवाडहत्थलिके, सहस अण्णाभोगतो व पक्खिचे ।

अविमुद्धगहणम्मि वि, अमुद्ध मुद्धेज इयरं वा ॥२६५॥

यदि तव मत्तनैवमुपघातस्तर्हि असांभोगिके भाजने यद् शुद्धीतं भस्मं पानं वा, तेन लिताभ्यां यत्सांभोगिकं भाजनं स्पृश्यते, तदप्यसांभोगिकं जानं, तत्संस्पर्शतोऽप्यन्यपि, न च तत्कालं सञ्चोयपि परिष्ठापयितुं शक्यन्ते । न चान्यानि तावन्ति लभ्यन्ते, ततो न कदाचनाविशुद्धिः, तथा सहसा नाम-यस्त्रमाणोऽसांभोगिकाद् सांभोगिकः प्रक्षिपति तदप्यसांभोगिकमुपजायते । अनाभोगो नाम-एकान्तविस्मरणं, तेनाप्यसांभोगिकं जायते । (अविमुद्धंति) कथञ्चिदनाभोगतोऽविशुद्धस्योदामाऽऽद्यतमवोषणदुष्टस्य ग्रहणे तद् भाजनमशुद्धं स्यात्, न च तद्विध्यते, तस्माच्च संस्पर्शमात्रेणोपहनम् । अन्य-च्च यथाऽशुद्धेन संस्पर्शतोऽशुद्धं भवति, तथा इतरदृश्यं शुद्धेन संस्पर्शतः शुद्धेन शुद्धीभूयात् । न्यायस्योपयत्रापि समान-त्वात् । न चैतदस्ति, तस्मात् यत्किञ्चिदेतत् । व्य० उ ३० ।

(२७) प्रतिग्रहमनलमस्त्रिं धारयते-

जे भिक्खु पढिगहं अणलं अथिरं अणुवं अधारणिज्जं भरेद्, धरंतं वा साइज्जइ ॥ ८ ॥

जे भिक्खु पढिगहं अणं थिरं पुवं धारणिज्जं थ धरेद्, थ धरंतं वा साइज्जइ ॥६॥

इमो सुत्तथो

अणलमपजजं खलु, अधिरमदद्धं तु होति थायव्वं ।

अणुवं च पादिहारिय, अलकखण्यहारणिज्जं तु ॥१४२॥ कंठा ।

अणलं अधिरं अणुवं अधारणिज्जं-

एतेसि तु पदाणं, भयणा पणसरसिया तु कायव्वा ।

एतो एगतरेणं, गेहंताऽऽणादिया दोसा ॥ १४३ ॥

एतेसि चउणं पदाणं भंगा सोलस कायव्वा । अंतिमो सु-द्धो, सेसा पणसरं, तेसि पणसरसहं अणत्तरेण वि गेहंतस्स अणादिया दोसा ।

तेसु पणसरससु अणुत्तेसु इमं पण्डितं-

पदमे भंगे चउरो, लहुगा सेसेसु होति भयणा तु ।

जो पणसरसो भंगो, एतेसुत्तंतिमो मुद्धो ॥ १४४ ॥

पदमभंगे चचारि वि पदा अमुद्धा सेसपदेसु भयण ति । अथ भंगपदे जति पदा अमुद्धा तत्थ तसिया चउलहु दायव्वा । पदमभंगतो आरम्भ जाव एणरसमो भंगो, एतेसु सुत्तणि-वतो अंतिमो पुण सुद्धत्तणतो अपण्डितो ।

अणलादियाणं इमे दोसा-

अट्ठाणादी अनले, अद्वेतं दंतस्स उमयथो हाणी ।

अथिरसे मगंते सुत्तये बंधणे चरणं ॥ १४५ ॥

अट्ठाणपडिचरणोऽऽदियाण अणलपादं अपण्डितं भक्तमिति काउंण देज्ज अहं देति तो अपण्णो हाणी, एवं अणले उभयहा-वि दोसा । अधिरं अद्वं तमि भंगे अणं मगंतस्स सुत्त-त्थाणं हाणी । अलमंते वा एसणाघातं करेज्ज अणुवं पाडि-हारियं तमि गहिते अणं मगंतस्स सुत्तत्थाहाणी, अलमंते वा एसणाघातं करेज्ज, अहं भग्गं बंधति, एगुगतिगबंधणे चरणमेदो भवति ।

पुणरवि अणुवं दोसो भरणति-

अणुवमि भिक्खकाले, गहियागहितमि मगणे जं तु ।

दुविहा विराहणा पुण, अधारणिज्जामि पुव्वुत्ता ॥१४६॥

अणुवं पाडिहारियं, ते चेत्तुं भिक्खाकाले भिक्खेन तथ भिक्खाय गहियाय अगहिताय वा पुव्वसामिणा मगितं, तस्स तं देति, तो अपण्णो परिहाणी, अहं ण देति, तो पुव्व-सामी कसति, रुद्धो य जं तु काहितं, वसहीतो दिवा रातो वा आसियावेज्जा, तस्स वा दव्वस्स अणस्स वा वोच्छेइं करेज्ज, अस्मभयवेण्हिं वा आर्योमेज्ज, अधारणिज्जं अल-क्खणुत्तुं, तमि धरिज्जते दुविहा विराहणा भवति आय-संजमेसु । सा य पुव्वुत्ता ओहाणिज्जुत्तीय-"हुंइ चरित्तमेदो, सवलमि य वित्तधिग्भमं । दुपत्ते खीलसंदुणे, गणियं द्वाणं तु णिहिसे ॥१॥" (हुं ३ उ ३३० माथा) जम्हा एवमादी दोसा तट्ठा अलं थिरं पुवं धारिणज्जं धरियव्वं ।

अववादतो अणलादिया वि धरेयव्वा-

असिवे ओमोपरिय, रायहुट्टे भय व गेलणे ।

सेहे चरित्त सावय-भय य जयणाएँ गेहेज्जा ॥ १४७ ॥

एते असिवाऽऽदिया भायणभूमिप होज्ज, अंतरा वा, जय-णाय गेहिहज्जंति । का जयणा ? इमा-चचारि मासे अहाकंठं वसेज्जा, दोमासे अप्यपरिकम्मं, बहुपरिकम्मं दिव्वंति ।

वर्णमत्पात्रमवर्णं करोति-

जे भिक्षू वषमंतं पडिगहं विवर्णं करेइ, करंतं वा साइजइ ॥१०॥ जे भिक्षू विवर्णं पडिगहं वरणमंतं करेइ, करंतं वा साइजइ ॥११॥ जे भिक्षू गवणं मे पडिगहं लब्धे ति कहु तेलेण वा घणण वा खवणीएण वा वसाएज वा, मंखेज वा, भिलिगेज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइजइ ॥१२॥ जे भिक्षू गवणं मे पडिगहं लब्धे ति कहु लोद्रेण वा कक्केण वा राहाणण वा वुमण वा वमण वा उल्लोलैज वा, उच्छोलैज वा, उल्लोलंतं वा उच्छोलंतं वा साइजइ ॥१३॥

इमो सुत्तथो-

पंचएहं वषणं, अन्नपरं जं तु पात दुव्वरणं ।

दुव्वणं च सुवषं, जो कुज्जा आणमादीणि ॥१४॥

सुमवषं दुव्वषं करति, दुव्वषं पातं सुवषं करति, जो एवं करति तस्स आणादिया दोसा भवति ।

गाथा-

वमविवक्षांसं पुण, आलेवे पायधोराऽऽदीणि ।

दुग्गंथं च सुग्गंथं, जो कुज्जा आणमादीणि १५॥

पडमपादेण वरणाविवक्षामसुत्तं गहियं, वितियपादेण सो णवं पादं लज्जमिन् धोवणादी कंज्ज, एवं सुत्तं गहियं, तत्तियपादेण सो सुत्तमं पादं लज्जमिन् सोत्तादगादीहि धोवइ, एवं सुत्तगहियं । एसा भववाट्टसामिकया गाथा । एताए तिरिण वि सुत्ता पानियव्वा । कहुं पुण वरणविवक्षान्तां ? भस्सनि-उरहा तु उरगादेण पुणो पुणो धोव्वमाणं छुणणादीहि य आल्लप्पमाणं विवरणं भवति, तेल्लादिणा मंखज्जेत्तं खदियेयकककादीहि य पुणो पुणो धोव्वमाणं मंखउण य धूमदुण कज्जति । एवमादिपदि विवरणस्स वरणो भवति ।

कासं पुण वरणं विवरणं करोति ? भरणइ-

मा णं परो हरिस्सति, तेनाहडं च सामि मा जाणे ।

वम कुणति विवर्णं, इरणे नवरी संभवो सण्ठि ॥१६०॥

वरणुज्जलं मा मे परो हरीहि ति तेण विवरणं करोति । अहवा तं पानं तेणाहडं, मा मे एवं पुच्चसामी जाणिस्सति, तेण वा विवरणं करोति । विवरणं पि तेणाहडं ति काउंत्तां पुच्चसामी जाणिस्सइ, तेण वषणं करति । अहवा-वषणं करति रागेण चउगुहं, धियव्वकरणे हरणसंभवो णांथ ।

णिरुत्थं परिकम्मणे इमे दोसा-

पंसणे आनुवघातो, तदुव्ववाऽऽगंतु संजमे पाणा ।

धुवणे संपातिमवहो, उप्पीलग चैव भूमिगतं ॥१६१॥

धोवणे कक्कादिणा य आयेसणे आतेवघातो हथकंडगं भवति, परिस्समा वा । किं च-तदुव्ववा वा पाणा, आगंतुगा वा पाणा विराट्ठिज्जति, एस संजमविगहण । संपातिमा य विवज्जति, अतिउच्छोलणधोवणं जे भूमिगता पाणा तेह उप्पीलाविज्जति ।

जम्हा एवमादिया दोसा-

तम्हा तु अवरिकम्मं, पातमहालद्ध परिहरे भिक्षू ।

परिभोगमपाओमं, सपरिकम्मं य वितियपदं ॥१६२॥

उत्सवणे अवरिकम्मं पादं घेतव्वं, जहालद्धस्स य पादस्स परिहारेऽतिपरिमोगे भिक्खुणा कायव्वा । इमं वितियपदं-(परीभोगमपाओमं ति) विवण वा गरेण वा मडेण भावियेतस्स धोवणादी करेज्ज, छुणणमट्ठियादीहि वा णिरवरिज्ज । अहवा-अवपहुपरिकम्मं लद्धं, तस्स णियमा धोवणं घेतव्वादि कायव्वं ।

गाथा-

वरणहुमवि य पायं, मा हरिही तस्सव्वमकरणे य ।

जे तुस्सगे दोसा, कारणे ते चैव जयणाए ॥१६३॥

वषविवक्षावकरणे जे उत्सवगे दोसा भणिता, कारणह्मि-यं वषणं मा हरिह ति विवरणं करोतो जयणाए सुज्जे ।

अथवा-

कारिणे हंसित मा सिं-गणा तु मुच्छा च उज्जते जत्थ ।

तत्थ विवषयकरणं, अज्झोवाए य वालस्स ॥१६४॥

जे वरणं पादं सत्तकणं णाणमच्छुवुह्णिणमिंसं होमने ति हडमियेयं । मा तस्स पुच्चसामी गिगणं करिस्सति ति, अतो तस्स वरणविवज्जयं करोति । अन्था-ते वरणं दद्धं पुणो पुणो मुच्छा उव्वज्जति, तत्थ वा विवरणं कज्जति, अणपज्झा सति वा अज्जाणेना करेज्जा, वालस्स वा अधिकं अज्झावतातो, वरणं करिण ति, एवं करिज्ज ।

नवप्रतिग्रहमुच्छालयन-

जे भिक्षू गवणं मे पडिगहे लद्धं ति कहु सीओदगवि-यडेण वा उमिगादगविपडेण वा उच्छोलैज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा साइजइ ॥ १४ ॥ जे भिक्षू गवणं मे पडिगहे लद्धं ति कहु बहुदिवसीएणं ते-लेण वा घणण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइजइ ॥ १५ ॥ जे भिक्षू गवणं मे पडिगहे लद्धं ति कहु बहुदिवसीएण लोद्रेण वा कक्केण वा राहाणण वा पाउमवुमण वा वमण वा उल्लोलैज वा, उच्छोलैज वा, उल्लोलंतं वा उच्छोलंतं वा साइजइ ॥ १६ ॥ जे भिक्षू गवणं मे पडिगहे लद्धं ति कहु बहुदिवसीएण सीओदगविपडेण वा उमिगादगविपडेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधोवैज वा उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा साइजइ ॥ १७ ॥ जे भिक्षू सुम्भिमं पडिगहे लद्धं ति कहु दुम्भिमं करेइ करंतं वा साइजइ ॥ १८ ॥ जे भिक्षू दुम्भिमं पडिगहे लद्धं ति कहु सुम्भिमं करेइ, करंतं वा साइजइ ॥ १९ ॥ जे भिक्षू सुम्भिमं पडिगहे लद्धं ति कहु तेलेण वा घणण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइजइ ॥ २० ॥

जे भिक्खू सुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोदेण वा क-
केण वा एहाणेष वा चुएणेष वा वणेषण वा उल्लोलैज्ज
वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ २१ ॥
जे भिक्खू सुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगवि-
येण वा उसिणोदगविपयेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधो-
वेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥
जे भिक्खू सुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं
तेल्लेण वा घएण वा शवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥ जे
भिक्खू सुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं लो-
देण वा ककेण वा एहाणेष वा चुएणेष वा वणेषण वा उ-
ल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज
॥ २४ ॥ जे भिक्खू गंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदि-
वसिएण मीआदगविपयेण वा उसिणोदगविपयेण वा उ-
च्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा सा-
इज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खू दुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु
तेल्लेण वा घएण वा शवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २६ ॥ जे भि-
क्खू दुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोदेण वा ककेण वा
एहाणेष वा चुमेण वा वणेषण वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा,
उल्लोलंतं उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खू दुम्भि-
मंघे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगविपयेण वा उसिणा-
दगविपयेण उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा प-
धोवंतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खू दुम्भिमंघे पडिग्गहे ल-
द्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं तेल्लेण वा घएण वा शवणीएण
वा वसाए वा मंखेज्ज वा भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं
वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खू दुम्भिमंघे पडिग्गहे लद्धे ति
कट्ठु बहुदिवसिएणं लोदेण वा ककेण वा एहाणेष वा
पउमचुयणेषण वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं
वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे भिक्खू दुम्भिमंघे पडि-
ग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं सीआ दगविपयेण वा उ-
सिणोदगविपयेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छो-
लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥

इमो सुत्तन्धो-

एमेव य अण्वे वे। विपडे बहुदेसि कसि बहुदेसी ।

सुत्ता चउरो एए, एमेव य चउरो दुग्गे ॥ १६५ ॥

यो। खं अण्वं जुअं, सीयदगं सीतादगं अनां वि य विपडं
ति अण्वणतजीवं उसिणं ति नाविनं, तं चैव खवणपजीवं एका-
दि धोवणं पुणां पुणां पधोवणं । विनियसुत्तं एतेवन्धो, श-
वरं बहुदिवसेहि सीआदगविपयेणोदगविपयेण वसव्वं । तन्निय-
सुत्तं कको, मो दव्वं संजोगेण वा अमंजोगेण वा भवति,
१०६

लोहो कक्को तरुणं कुक्को लोहं भवति । यणो पुणं हिमुगगा-
दी तेल्लमांहेना, चुएणो पुणं गंसुणिगाऽऽदिकला चुणीकता ।
एतेहि पक्कंति आधंसणं, पुणां पुणां पधंसणं । चउत्थसुत्ते
कक्कादिपहिं चैव बहुदिवसिएहि, मेसं नं चैव, एयस्स पुण
अणवस्स पातस्स एते धोवणादिवा पगारा करेते, वरं मे
णवाकारं भविससति ति जहा अणवपाते चउरो सुत्ता
भणिता तहा दुग्गेवं वि चउरो सुत्ता भासिएऽता, शवरं
तत्थ दुग्गेवं मे पाते सुग्गेवं भविससति ति धोवणादिपयारे
करेति ति ।

गाहा-

उच्छोल दोसु आधं-सं दोसु आणादि होति दोमा तु ।

किं पुण बहुदेसीयं, भयति इणमा निसासेहि ॥ १६६ ॥

अणवपाए जे चउरो सुत्ता, तेसु जे आदिक्का दो सुत्ता, एसु
उच्छोलणपधोवणा भण्यन्ति । पच्छिमा पुण दो सुत्ता, तेसु
आधंसणपधंसणऽऽदि भण्यन्ति । संसं कटं ।

गाहा-

दगककादीहि नवंहि, बहुदेवसिनेहि तु जे पातं ।

एमेव य दुग्गेवं, धुवणुचव्वेत्त आणादी ॥ १६७ ॥

दोमा नाम पसनी, तिप्पभिति परेण वा वि बहुदोमा ।

कक्कादि अणाहाणे ख वा वि बहुदिवसनुत्थेणं ॥ १६८ ॥

सुत्ते पातो बहुदिवसिनेण वा एक्को पसनी, दो वा
तिग्गिण वा पसनी, तां दोता भण्यन्ति, तेगहं परेण बहु-
दोमा भण्यन्ति, अणाहाणाद ककेण वा संवांसिणं पत्थप-
गगदिदंवांसिन्, तं पि बहुदिवसियं भण्णं । अणाहारियगहं
अणाहारिमे चउलद्धं, आहारिमे पुण चउगुहं भवति ।

इमं दोमा-

धंसणे आतुवपातो, तदुम्भवाऽऽगंतु संजमे पाणे ।

धुवणे संपातिमवहो, उपलीणे चैव भूमिगते ॥ १६९ ॥

पूर्ववद् वक्तव्या ।

जम्हा एते दोमा-

तम्हा उ अपरिकम्मं, पादगहा लद्धं पारए भिक्खू ।

परिभोगपरिभोगे, पाआमं जं सपरिकम्मं ॥ १७० ॥

पूर्ववत् कथ्यते ।

इमो बहुदेवसियम्म अववाते विनियपदं-

अभिआमं विमकए वा, बहुरणं मज्जादिदुम्भिमंघे वा ।

कक्कादीहि दवेण व. कुज्जा बहुदेसिएणं पि ॥ १७१ ॥

पातं वसीकरणजोगण भाविनं, विसेण वा भाविनं,
बहुरणं वा घट्टं, अखन्धं मलिनमित्थयः । मज्जादि दु-
ग्गेधद्वेण वा भाविनं, दुग्गेवं तं एवमादिपहिं कार-
णेहि बहुदिवसिएणं दवेण वा ककेण वा धावाते वा,
आधंसिज्जति वा, मा मज्जाऽऽदिदंमणं उट्ठाहा भाव-
स्सतीत्यर्थः ।

(२८) पुथिद्वयं प्रतिग्रहमातापयेन-

जे भिक्खू अणंतरहियाए पुट्ठीए पडिग्गहं आयावेज्ज
वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्ज

॥ ३२ ॥ जे भिक्षू सरक्खाए पुढवीए पडिगहगं आ
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा सा-
इज्ज ॥ ३३ ॥ जे भिक्षू ससणिद्वाए पुढवीए पडि-
गहगं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पया-
वंतं वा साइज्ज ॥ ३४ ॥ जे भिक्षू चित्तमंताए सिलाए
चित्तमंताए लेलुए कालोवामंमि दारुणं जाव पइटिए स-
अंइ मयाणं सवीए सहरीए मउसंममउत्तिगपणगदग-
मट्टियमकडासंताणए पडिगहगं आयावेज्ज वा, पयावे-
ज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्ज ॥ ३५ ॥ जे
भिक्षू धूणंमि वा गिदेलुधूमि वा उसकालंमि वा का-
मनालंमि वा पडिगहगं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आ-
यावंतं वा पयावंतं वा साइज्ज ॥ ३६ ॥ जे भिक्षू कु-
लियंमि वा भित्तिंमि वा सत्तंमि वा लेलुंमि वा अंतरि-
कवजायंमि वा जे आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयाव-
न्तं वा पयावंतं वा साइज्ज ॥ ३७ ॥ जे भिक्षू खट्ठंमि वा
धंभंमि वा मंचंमि वा मालंमि वा पासायंमि वा हम्मिय-
तलंमि वा अमपरंमि वा अंतरिकवजायंमि वा दुवदे
पनिक्खित्ते पडिगहगं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आया-
वंतं वा पयावंतं वा साइज्ज ॥ ३८ ॥ जे भिक्षू खंघ-
मि वा थंभंमि वा मंचंमि वा मालंमि वा पासायंमि वा
हम्मियतलंमि वा अंतरिकवजायंमि वा मपडिगहगं आ-
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइ-
ज्ज ॥ ३९ ॥

ए एतं सुत्तंवा जहा नेग्गमं उहेमने तहा वक्काणं प-
व्वा सुवर्णं तथ्य ठाणादी भणिया, इह पुण पातस्स अत्ताव-
णाऽऽदी वत्तंवा ।

इमा सुत्तफासिता गाहा-

पुढवीमादी धूणा-दीएँ मुक्कलियादिखंयमादीसु ।

जो पानं आतावे, सो पावति आगमादीणि ॥ १७२ ॥

पुढवीमादीपणुं, विराहणा शवरि यंयंमं होति ।

संजयं आतविराहण, पातमि य मेसगपदेसु ॥ १७३ ॥

अणं नराहताऽऽदिपसु जाव संताणए नि, एतं सुत्तं पानं आता-
वेतस्स पाओ मंजमविराहणाए भवति, भंसा जे धूणादिंया
पदा तेसु पायवेत्तस्स आयावेज्जणा, संजमविराहणा, पाय-
विराहणा य भवति । संजमविराहणा पुढवादिनु कायणिक्क-
णं जत्थ आयावेज्जणा तथ्य चउगुहं, पातविराहणा चउलहुं ।

धूणादसु इमे दोसा-

धूणादि दुःखिणुं, हंभेते लट्ठि रज्जुदुव्वदे ।

पनणे भवंति दोसा, भूमिण कूडमादीसु ॥ १७४ ॥

धूणादिसु दुःखिणु रज्जुदुव्वहमादिसु वा दुःखंजसु च लट्ठि-
यसुत्त अ संसत्तस्स उप्पत्तस्स य भेदा पायस्स भवति, उ-
व्वहंति अ हनसंताणं जे मालंइदं दोसा भासता ते

इह पयावणे भवंति । भूमिण कूडमुहादिसु वा ठविजंते ते
दोसा ए भवंतीत्यर्थः ।

सत्त्वेषु सुत्तपदेसु इमं गाहा-

विनियपदमणपज्जे, आतंवि विकोविने व अप्पज्जे ।

पच्चाने उ वा से, असती आगाहं जाणमवि ॥ १७५ ॥

पुव्वज्जं कंठं भूमिण जइ ठविज्जति तो गोंणमादिपहि प-
चवानां भवति, समभूमिण वा अवगासां शान्ति, आगाहं
वा रायदुट्ठानिगो अपागडो अत्थंनो जायंनो वि धूणादि-
सु विलज्जा ।

गोणे गाहा-

गोणेण साणमादी, कपट्टगहगं खेलणट्ठाए ।

ममाणिदु हरितपाणा-दिपसु पालंवि जयसाए ॥ १७६ ॥

समभूमिण ठविनं गोंणं भजति, साणां वा हरति । कप-
ट्टगं वा हरिज्जजा सावात्मगभूमि, कपट्टगणं खेलणट्ठा-
णं मा वासभूमि आउक्कायसमज्जा हरिया वा उट्ठना
कुंभुमादिपहि वा पाणाहि संभत्ता, एवमादिपहि कारणाहं ज-
हा आययंजमपायविगहणा ए भवति तथा जयणाए आ-
गाहिय पणे विहासं संवति ।

तत्सपाणजानादि-

जे भिक्षू पडिगहाओ तसंपाणजायं गीहरइ, गीहरा-
वेइ, गीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिगहएइ पडिगहन्तं वा
साइज्ज ॥ ४५ ॥

अतिशयपातगहणं तत्सपाणजायं जो गीहरित्ता गेहदति,
तस्स चउलहुं, तत्सपाणा वईदियादिगां चउत्थिवा भवंति ।

अहवा-तस्मा दुभेदा-

आगंतुग तज्जता, दुविहा पाणा हवंति पातम्मि ।

आगंतुगपपंमो, परपओमा सयं वा वि ॥ १७६ ॥

आगंतुगा पिपीलियाऽऽदी, तथ्य जाव तज्जया, ते य पु-
णकुंभुमादी, आगंतुगाणं पंयंनो सयं वा भवति, परंण वा
पवंसिता ।

गाहा-

एगमाममनरं, तसपाणं निविह जोगकरणेणं ।

जे भिक्षू गीहट्टु, पडिचट्टए आगमादीणि ॥ १७७ ॥

निविधजोगकरणं, जंमो निविधो मणमार्द, सयं करणादि,
करणं पि निविधं, तथ्य घाण्णविधीए शय भेदा, तेसु खि-
हजिजमाणेषु संयट्ठणादिआवसं सट्ठणपांडिच्छंते विचुगुग-
दिगा वा आयावेज्जणा, परंण वा गीहट्टु दिज्जमाणं जो प-
डिच्छति तस्स आणादी दोसा ।

इमं विनियपदं-

असिने ओमोयसिण, रायदुडे भए व गेलसणे ।

आगंतुका उ दुविहा, सुहुमा धूला य नायव्वा ॥ १७८ ॥

एते असिवाऽऽदिया भायलदंसे वा, अनंरं वा, तथ्य अगच्छं-
नो इहेव जाणिय तत्सपाणजायं गीहट्टु लच्छंति, तासि गिरहं-
तो सुद्धो, गदिते वा पच्छा दिट्ठो नो नीहरंतो सुद्धो ।

सुखे-

जे भिक्षु पडिग्गहाओ ओसहवीयाइं शीहरइ, शीहरावेइ, शीहरियमाहट्टु दिजमाणं पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा सा-
इजइ ॥ ४२ ॥

आगंतु गाढा (१७६) आगंतुगा सस्मिवादी, तदुत्था त-
स्मिच कण्णा, पुण्णा आगंतुगा बुविचा-सहहा, धूला य। सहहा
सस्मिवाइं मुग्गिमादी, धूला यदग्गिण्णकावादी।
सीमा पुच्छति-काओ आगहोओ, का वा वीय ति अतो
भणति-

सणसत्तरसा धम्मा, ओसहिगहण्णेण होति गहिताओ ।
वीयगहणम्मि करणे, एते चेव विराधणसमत्था ॥ १७८ ॥
जवगाधूममालिवीहि कोदवगलगातिनलुग्गमगमस्रयसीच-
ण्णादिणिण्णावमसूचललतुवुरिकुलत्था, सण सत्तरस-
मा । मसं कंठं ।

गाढा-

एग्गमाएणत्तरं, जो वीयं ति विहजोगकण्णेशं ।
शीहरिजण पडिच्छति, सो पावति आणमादीणि ॥ १७९ ॥
पूर्ववत्कण्ठा ।

इमं वितियपदं-

अमिसे अमोयएण, रायइट्टे भए व गेलामे ।
सोहे चरितसावय, पुव्वागहिण य जयणाए ॥ १८० ॥
कंठा खवरं (पुव्वागहिण ति) गहणकालं सुजो, जइ प-
च्छ। परिकम्मणकालं वितिया दीसंति तो इमा जयणा-
गाढा-

जति पुण पुव्वं सुद्धे, कारिजंतम्मि वितिय ततिए वा ।
तिय पंच सत्त वीया, दीसंति तहा वि तं सुद्धे ॥ १८१ ॥
वितियं अपरिकम्मं, ततियं बहुपरिकम्मं तेषु जति विप-
रिकम्मणकालं तिणिण वा वीया, पंच वा, सत्त वा वीय-
कणा दीसंति, तहा वि तं सुद्धं चेव विहगहणातो ।

चोदगाऽऽह-गहणकालातो पच्छा वीएसु दिट्ठेसु कहं सुद्धं
भवति ? आचाव्याऽऽह-

जह भत्ते आइच्चति, पाणाऽऽदिजुत्तमि भोयणे गहिते ।
दस वितिए रातिदियाण, अंगुलिमूलेसु पणखरसा ॥ १८२ ॥
जहा भत्तं पाणं वा सुयविहितविहाणेषु उवउत्तेण गहि-
यं आइच्चति सहसा तुरियगहणं, एवं पाणादिजुत्तं गहिण
भत्तपाणं आलोगति, भायण पडियमेत्तां चेव आलंगितो,
निरीक्षित इत्यर्थः । तत्थ गहणकालातो पच्छा तसवीयादि-
ट्ठा, ते य जइ थिसोहंत्तं सक्कंति, तो थिसोहिता तं भत्तपाणं
अजति, ए दासां । अह ते पाण्णां थिसोभंत्तं ए सक्कंति, ताहि
तं भत्तपाणं विगिंत्तं । जहा भत्ते, तहा पाते वि वट्ठव्वं, ए
दाय इत्यर्थः । एस तदुत्थेसु विधी भणितो ।

इमा आगंतुगेसु-“तत्थ पुण”गाढा-जं अहाकडं पायं तत्थ
जइ गिहोहि आगंतुगा वीया अहाभावेण बूढा होज्ज, तं
तारिस्सं वीयसहियं लम्भति, अयं च अपपरिकम्मं स-

• इयं पाया पूर्वमप्ये विनोदया ।

व्वदोसविरहियं सुद्धं लम्भति, कययं गेहहनु, उस्सग्गओ
सुद्धं लम्भति, अपपरिकम्मं गेहहति, अह णिकारणे आ-
गंतुगावीयसहितं गेहहति तत्थ पच्छित्तमग्गणा ।

कमा इमा-“छुम्भाण” गाढा-अंगुलीणं अग्गपव्वा पदमो
भागो, वितित्रो अक्कवारं भागो, ततितो अंगुलिमूलं भागो ।
आउरेहाए चउत्थो भागो, अंगुट्ठगस्स अमंतरकोडीए
पंचमो भागो, सेसो छुट्ठो भागो । एवं छुम्भांगेसु कयितेसु
जति णिकारणे पदमपोगरमाणमेत्तेसु पादं शीममाणसु गे-
हहति तो पंचराहंदियाणि पच्छिंत्तं, वितियपव्वमेत्तेसु दस-
राहंदिया, ततियपव्वमेत्तं पञ्जरस राहंदिया ।

गाढा-

वीसं तु आउलेहा, अंगुट्ठेते तु होति पणुवीसा ।
संतम्मि होति मासो, चाउम्मासो भवे चतुसु ॥ १८३ ॥
चउत्थं आउलेहपमाणमेत्तेसु वीसं राहंदिया, पंचमे अंगु-
ट्ठमूलपमाणमेत्तेसु भिक्खमासो, छुट्ठेण भागेण पसती चेव
पूरति, पवनिमेत्ते मासलद्धं, वितियपसतोए वितित्रो मासो,
ततियपसतोए ततियमामो, चउत्थपसतोए चउत्थमासो,
एवं चउलहुगं जानं, अतो परं दुग्गुणेषु पारंचित्यं पावियव्वं,
सुहुमेसु पच्छिंत्तं भणियं ।

इदणि धूलादि गाढा-

एसेव गमो नियमा, थूलेसु वितियपव्वमारदो ।
अंजलि चउक लहुगा, ते थिय गुरुगा अण्णेतसु ॥ १८४ ॥
धूलवेयाणं वितियपव्वमेत्तेसु पण्णां, अंगुलिपूत्ते दल,
आउरेहाए पणत्स, अंगुट्ठेन वीसं, पसतोए भिक्खमासो, अं-
जनीत्यर्थः । वितियंजलीए वितित्रो मासो, ततियए वितित्रो,
चउत्थंजलीए चउत्थो मासो । एवं चउत्थं लहुजानं । अतो
परं दुग्गुणबुद्धीए पारंचितं पावियव्वं । अयं भणति-दो दा छु-
म्भाए विवहुंति, वारससु मासलद्धं कायव्वं, स एवांजलि-
रविरुद्ध इत्यर्थः । चउसु अंजलीसु चउलहुं । एवं पणितेसु प-
च्छिंत्तं अण्णेतसु वि एतेण चेव, कण्ठुम्भागकमेण एते चेव
पणगादिया पच्छित्ता, खवरं गुरुगा कायव्वा ।

गाढा-

णिकारणम्मि पाए, पच्छित्ता वसिया य वीएसु ।
नायव्व आणुपुव्वी, एसेव तु कारणे जयणा ॥ १८५ ॥
पुव्वजं कंठं, कारणे पुण पत्ते जया आगंतुकावीयसहितं
गेहहति तदा एतेण चेव पणगा वि पच्छितासुल्लंभेण गे-
हहंतो सुद्धं जयणा, एसेव पणगादिया इत्यर्थः । अह कारणे
वि पणगादिभदंतो वोच्चत्थं गेहहइ, तो चउलहुं भवति ।

जहा कारणे कण्ठुम्भागादिदसु वीएसु दिट्ठेसु विकल्पं तहा
इमं गाढा-

वोसट्ठं पि हु कप्पति, वीयाऽऽदीणं अहाकडं पायं ।
ए य अपसपरिकम्मा, बहु वा अपं सपरिकम्मा ॥ १८६ ॥
वोसट्ठं भरितं जति अहाकडं पादं भरियं वीयाणं
लम्भति, तहा वि तं चेव अहाकडं वेत्तव्वं, ए य बहुपरि-
कम्मं सुद्धं, अपपरिकम्मसस अनति बहुपरिकम्ममेव
वोसट्ठं पि बीए अक्कवेत्ता गेहहतीत्यर्थः ।

चोदगो भणति-पुव्वं सोही मति कयं भणित्तण इदणि

• इयं गाढा पूर्वमप्ये विनोदया ।

भणह वोसदं पि कण्णं त्ति पुव्वावरविरुद्धं ? । आचा-
र्याऽऽह-इमे कारणे अयलंवेता ण दोनो-कामिपसु, सं-
तासंतसतीए वा बालबुद्धेसु सीदंतेसु जाव ते अप्पबहुप-
रिक्कमा परिकम्मिज्झिहंते नो बहुपरिहाणी. अहाकडं पुण
तक्कणादेव परिभुज्जति अवि व कीएसु संघट्ठणं थेव केवलं,
दोसो वि जा बहुगुणो स धित्तव्वां गुणो वि जो बहुदोसो स
परित्याज्य इत्यर्थः ।

सुचं-

जे भिक्खू पडिग्गहाओ कंदाणि वा मूलाणि वा पत्ता-
णि वा पुप्फाणि वा फलाणि वा वीयाणि वा हरियाणि
वा सीहरइ, सीहरावेइ, सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडि-
ग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥ ४३ ॥

जं भूमीए अयगादंतस्स जाव मूलं कुट्टति ताव कंदो
भण्णति, भूमीओ उवरि जाव डाली ण कुट्टति ताव खंधो
भण्णति, मा डाली भण्णति, सालानो जं कुट्टति तं पवालं
भण्णति । सेत्ता पदा कंटा ।

सुचं-

जे भिक्खू पडिग्गहाओ पुढवीकायं सीहरइ, सीहरावेइ,
सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं वा पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा
साइज्जइ ॥ ४४ ॥ जे भिक्खू पडिग्गहाओ आउकायं सी-
हरति, सीहरावेइ, सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिग्गहेइ, प-
डिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू पडिग्गहाओ
तेउकायं सीहरइ, सीहरावेइ, सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं
पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥ ४६ ॥

एतेसि सुत्तायं इमे अर्थो-

वीएसुं जो उ गमो, नियमा कंदाऽऽदिएसुं सो चेव ।

पुढवीमादीएसुं, पुळे अवरम्मि य पदम्मि ॥ १८७ ॥

सवरं अणंतसु कंदाऽऽदिएसुं गुरुणं परिच्छिन्नं भाणियव्वं ।
सेलं सव्वं उम्मग्गऽववातेणं जहा वीएसुं तहा भाणियव्वं ।
निं चू० १४ उ० । (पात्रस्य निष्कारणम्-०० निष्कारण-
शब्दे चतु० भा० २०२२ पृष्ठे गतम्) । (निरन्ध्र्या अपात्रि-
कया न भवितव्यमिति 'अपात्रया' शब्दे प्रथ० भा० ६०५
पृष्ठे उक्तम्) (पात्रस्य लेपकरणम् 'लेव' शब्दे वक्ष्यते)
(पात्रसीवनायं सूचीपात्रचनम् 'सुई' शब्दे) योग्ये पारि-
णामिकं, व्य० १० उ० । अधिकारिणि, "पत्तं नि या जोग्गो ति
वा एगट्ठं" दशा० ४ अ० । आ० चू० । पत्तं नाम-सुलन्ध तदुभय-
स्स गहणधारणशक्तिरित्यर्थः । नि० चू० १ उ० । अए० । विपा० ।

(२६) पारिणामिकाः पारिणामिकाः पारिणामिकाः पारिणामिकाः पारिणामिकाः
विधिं पायम् । घ० २० ३ अर्थि २ लक्ष० । साधुभिः, पौष-
धिकश्राद्धैश्च मात्रकाणि पात्रकाणीव हिः प्रतिलेख्यान्त्युत
व्यापारणावमरे एव व्यापारणीयानीति प्रश्ने, उत्तरम् सा-
धुभिः, पौषधिकश्राद्धैश्च मुख्यतः मात्रकार्यपि पात्राणि इव
हिः प्रतिलेख्यानि, व्यापारणावमरे च प्रमुन्य व्यापार-
णीयानीति । २५ प्र० । सेन० २ उक्ता० । विहृतपात्रकाणि पु-
नर्लेपितानि चतुर्भासके विहृतानि कल्पन्ते, न वेति प्रश्ने,

उत्तरम्-पूर्वविहृतपात्रकाणि पुनर्लेपितानि चतुर्भासके वि-
हृतानि कल्पन्ते इति । ७५ प्र० । सेन० २ उक्ता० ।

प्राप्तं-त्रि० । उपगतं. हा० २ ध्रु० १ वर्गो १ अ० । उपाजि-
ते, प्राप्तिसुपगतं, विपा० २ ध्रु० १ अ० । गृहीते, भ० ५ घ०
४ उ० । परिच्छिन्ने, भ० ५ श० ४ उ० । लब्धे, " पत्तभवत्त-
घतीरं " प्राप्ता लब्धो भवः संसारोऽणुवः समुद्रो भवार्थ-
वस्तस्य तीरं पर्यन्तो येन तम् । दृशो १ तत्त्व ।

विषयसूची-

- (१) पात्रनिक्षेपे पात्रस्य चतुर्विध्याऽऽदि निरूपणे
"नामं ठवणा" (६१४) इत्यादिगद्या ।
- (२) पात्रस्य गणनाप्रमाणाऽऽदीनि द्वागणि ।
- (३) अथ पात्रविषयं तमेवाऽभिधत्तुराह ।
- (४) अथ हीनद्वारम् ।
- (५) अथ लक्षणद्वारम् ।
- (६) अथ त्रिविधोपधिद्वारम् ।
- (७) अथ कालद्वारम् ।
- (८) अथाऽऽकरद्वारम् ।
- (९) अथ 'चाउल' द्वारम् ।
- (१०) अथ जघन्ययतनाद्वारम् ।
- (११) अथ समुत्पत्तिं तावद्दुदोषतरम् " अपमाण-उ-
यश्चगच्छेयणंति " द्वारम् ।
- (१२) अथ सुखद्वारम् ।
- (१३) अलातुपात्रं गृह्णाति ।
- (१४) महाधनानि अयःपात्राऽऽदीनि ।
- (१५) पग्नवेपिणं पात्रं धरति ।
- (१६) निजगवेपिणं पात्रम् ।
- (१७) अयवन्धनार्दीनि ।
- (१८) प्रतिमाः पात्रग्रहणं ।
- (१९) अथ कर्तुमिः प्रतिमभिः पात्रं गवेयणीयम् ।
- (२०) तच्च पात्रकं लक्षणोपेतं प्राप्तं, नाललक्षणोपेतम् ।
- (२१) पात्रप्रयोजनम् ।
- (२२) यादृशं पात्रमादाय भिक्षार्थं गच्छेत् ।
- (२३) प्रतिग्रहनिकाया ऋतुवच्च वसति ।
- (२४) अतिरिक्तपात्रम् ।
- (२५) नवपुत्रपात्रग्रहणम् ।
- (२६) संप्रति निर्दिष्टस्य दाने विधिः ।
- (२७) प्रतिग्रहमनलमस्थिरं धारयते ।
- (२८) पृथिव्यां प्रतिग्रहमात्रार्थेन ।
- (२९) पारिणामिकाऽपारिणामिकाऽपारिणामिकभेदा-
न्निविधे पात्रम् ।

पक्षइय-पत्रकित-त्रि० संजातकुत्सिताल्पपत्र, हा० १ ध्रु० ७ अ० ।

पक्षकथिप्य-पत्रकथिप्य-पुं० । पात्रग्रहणादिसामाचारीके,
शृ० १ उ० ।

सम्प्रति पात्रमिति । पात्रकथिप्यद्वारम्-

अप्यत्ते अकादित्ता, अणहगया परिच्छेणे य चतुर्गुणा ।

दोहिं गुरु तवगुणा, कालगुरु दोहिं वी लहुगा ॥ ४७६ ॥

इयं गाथा तथैव द्रष्टव्या नवरमिह सूत्रमाचारान्तर्गतं पा-
त्रपञ्चाध्यायनं, तस्याप्राप्ते यदि पात्राऽऽनयाय प्रेषयति तदा

प्रायश्चित्तं चत्वारो युक्तः । द्वाभ्यामपि गुरुः-तपसा, कालेन च । अथ सूत्रं प्रातः परं नाद्यापि तस्यार्थः कथितः । तदा चत्वारो लघुकाः, तपसा गुणः । अथ कथितोऽर्थः परं नाद्यापि सम्यगधिगतः तदाऽपि चत्वारो लघुकाः, कालेन गुरुषु । अथाऽप्यधिगतोऽर्थः अज्ञानविषयीकृतश्च, परं नाद्यापि परीक्षितः तदाऽपि चतुर्लघुः, तपसा कालेन च लघुकाः । अथः सूत्रं पाठयित्वा तस्यार्थं कथयित्वा सम्यगधिगतं चाप्ये पात्राय परीक्ष्य प्रेषयत्येव इति । वृ० १ उ० । (पात्रनिक्षेपः 'पत्त' शब्देऽनुपदमेव गतः)

अथ वैपरीत्यकरणे प्रायश्चित्तमाह-

वोच्यते चउ लहुआ, आणाहिविराहणा य दविहा उ ।
छेयणभेयणकरणे, जा जहिं आरोवणा भणिया ॥६६२॥

विषयस्तेन ग्रहणे करणे वा चतुर्लघुकाः, उपलक्षणत्वात् लघुमासगोचरिद्विपञ्चकं अपि । दसुक्ते भवति-उक्तस्य यथाकृतस्याप्राप्तं पात्रस्योत्पादनाय निर्गतः, तस्य योगमकृत्वाऽल्पपरिकर्मोऽकृतमेव गृह्णाति चतुर्लघु, परिकर्म वा प्रथमतया । अगृह्णाति चतुर्लघुः यदा यथाकृतं योगं कुंतेऽपि न लभ्यते तदाऽल्पपरिकर्मं गवेषणीयम्, तस्योत्पादनाय निर्गतः प्रथमत एव सपरिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघु इति श्रीणि चतुर्लघुकराणि । एवं मध्यमस्यापि त्रिषु स्थितिषु श्रीणि मासि कानि । तत्रमध्यमं स्थानकत्रयेऽपि श्रीणि रात्रिद्विपञ्चकानि । यथा यथाकृतोऽपि विषयस्तत्रग्रहणे प्रायश्चित्तमुक्तं तदाऽकृताऽऽदीनामपि परस्परं विषयस्तत्रग्रहणे प्रायश्चित्तमेव तानप्यम । तथा-उक्तस्य प्रतिपत्त्यर्थं निर्गतो मध्यमं भावकं गृह्णाति मासिकं, जपमं दोषपरिकाऽऽदि गृह्णाति पञ्चकं मध्यमस्य निर्गतं तृत्थे गृह्णाति चतुर्लघु जपमं गृह्णाति पञ्चकं, जपमस्य निर्गतं उक्तं गृह्णाति चतुर्लघु, मध्यमं गृह्णाति मासिकम् । तदर्थं विषयस्तत्रग्रहणे प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

सम्प्रति विषयेन करणेऽभिधीयते-उक्तं भङ्गत्वा मध्यमं करोति पञ्चकं, मध्यं भेयाऽप्योऽकृतं करोति चतुर्लघु, तदेव भङ्गत्वा जपमं करोति पञ्चकं, जपमं भेयाऽप्योऽकृतं करोति चतुर्लघु, मध्यमं करोति मासिकम् । आहोऽद्यश्च दोषाः, विरागना च । विरागना च द्विविधा-संयमे, आत्मनि च । तथा चाऽऽप्राप्तस्य छेदने भेदेन वा कुर्वन् आत्माविरागना परितः पमहादुःखाऽदिका, संयमविरागना तु तदना घुणऽऽन्ध्या विनाशमुत्तुवन्, ततो या यस्यां संयमविरागना सामान्यविरागनायां वा आत्मव्यपरापणा भणिया । वा नस्यामभिवात्तत्वा, तत्रात्मविरागनायां वा सामान्यव्यपरापणं संयमविरागनायां । छेदाय च उल्लङ्घना । इत्यादिका कार्यानिपन्ना । यत एव ततो न विषये विषयस्तत्करणम् । वृ० १ उ० १ प्रक० ।

अथ पात्रस्यैव विशेषविधिं विमर्शयितुमाह-

आभासणा य पुच्छा, दिट्ठे रिचे सुहे बहेते य ।
संमहे उक्खिते, सुके अ पासा दङ्गणे ॥६६३॥

पात्रस्योत्पादनायामवभासणं कर्त्तव्यं, तत्र पुच्छुनि शिष्याः किं हृष्टं पात्रं प्रशस्तमुत्पादयम् ? एवं रिक्तं, अरिक्तं वा ? कृतमुष्यमकृतमुष्यं वा ? बहमानकमवबहमानकं वा ? संसृष्टम-संसृष्टं वा ? उक्लिप्तं निक्षिप्तं वा ? शुष्कमादं वा ? प्रकाशमुष्क-

मप्रकाशमुष्यं वा ? इत्येष्टे पुच्छाः । आसां निर्वचनं स्वयमेव स्मरिभिधास्यति । तथा-(दृष्टयै) दिट्ठा चक्षुषा निरीक्ष्य पात्रं यदि निक्षिप्तं तदा गृह्णाति ।

अथेनामेव गाथां विचरीषुः प्रथमद्विती-
यपृच्छयोरैकगाथया परिहारमाह-

दिट्ठमदिट्ठे दिट्ठे, समतममियरे न दीसए काया ।
दहिमादिहिं अरिक्तं, वरे तु इयरे मिया पाणा ॥६६६॥

एहादृष्टयोः पात्रयामेव हृष्टं क्षमतरं क्षमशब्द इह युक्तः । ततश्च क्षमतरमहृष्टादितशयनं गृहीतुं युक्तम् । कुत इत्याह- इतस्मिन्महृष्टे (न दीनयति) प्राकृतत्वादेव च न म न हयन्ते, कायाः पृथिवीकायाऽऽदयः, तथा दृष्ट्यादिभिरित्यादिग्रहणो-न्मोदकाऽऽदिपरिग्रहः । नैतन्निर्दिष्टं पूर्णं वरम् इतस्मिन् रिक्तं स्पृष्टमेव युः कदाचित् प्राणाः कुण्डप्रभृतया जीवाः । यदि पुनरे तत्र प्राणसंभवस्तदाऽपि सम्यगुपयुज्य गृह्णातं न दीयः ।

अथ कृतमुष्वाऽकृतमुष्ययोः किं कृतमुष्यं
प्राहमुत्पाकृतमुष्यम् ? । उच्यते-

अकयसुहे दुष्पम्मा, वीयादि छेयणाऽऽ दोमा वा ।
कुंशमादवहेते, पासुवहेते अत्रो धन्ने ॥ ६६७ ॥

अकृतमुष्यं भाजेन दुर्दृश्या अमृत्युपिदया बीजाः । अद्य जीवाः न-त बीजाणि नन् दुष्पानि, आदिशब्दात्पम्माऽदिपरिग्रहः । कुंश-भेदनयोर्वा दोषास्तत्र भवेयुः । यत एवे ततोऽकृतमुष्यं परिह-नेयम् । अथ बहमानकावहमानकयोः कतरन् अहमानक्याह-कुम्भ्यादयः सत्त्वा अयदमानकं प्रायः सम्भवन्ति, अतः प्रा-सुकेन वस्त्राऽदिना बहमानकं व्याप्रियमाणं यत्तत्पात्रं भवत्यतिमिति धन्यं, संयमयनोपकारकमित्यर्थः ।

अथ संसृष्टाऽऽदिपृच्छादयः प्रतिपक्षिते-

एमेव य संमहे, पासुएण पमत्त नाह पडिकुट्टे ।
उक्खिते च समतरे, जे चोळ्ळे पासुगदवरेण ॥ ६६८ ॥

एवमेव यथा बहमानकं तथा संसृष्टमपि यस्यासुकेन भङ्गाऽऽदिना संसृष्टं खरगिटं तत्रप्रशस्यमप्राशुकेन पुनः संसृष्टं प्रति-कुट्टं निक्षिप्तम्, उक्लिप्तोत्पत्तिर्यामेव यदा प्रयेयोऽपि गृह्णाति । पात्रमुक्लिप्तं तर्जोक्षिप्तान् क्षमतरं युक्ततरम् । यथादि पासुके द्रव्येण तत्राऽऽदिना तत्पात्रं अयः, अर्थात्पत्रमप्राशुकेन परिहार्यम् ।

अथ किं प्रकाशमुष्यं गृह्णतामप्रकाशमुष्यं वा-

जे होइ पगासमुहे, जोगापरं ते न अप्पपासा तु ।
तसवीयाइ अट्ठुं, इम तु जयणं पुंसा कुणइ ॥६६९॥

यद्वचनं प्रकाशमुष्यम्, तत्तु योग्यतरं, संयमाऽऽमविराग-नाया अभावादिशेषेण योग्यमप्रकाशमुष्यमाज्जानं, इत्थं पा-त्रस्य प्रशस्याप्रशस्यरूपतामुपगम्य तस्यैव विविधवर्गमा-धातुमुपक्रमते-“तसवीया” इत्यादि पश्चात् । तत्पात्रं चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य यदि वस्त्रजीवाऽऽदिकं जन्तुजातं किञ्चित् न पश्यति तद् दृष्ट्वा इमां वक्ष्यमाणान् यतनां पुंसां करोति ।

तामेवाऽऽह-

ओमंथपासाभादे, पुच्छा मूलगुण उत्तरगुणं य ।

निष्ठारे निस्तुतो, सुदो ससिणिद्रमांसु ॥६५०॥

(आभयं ति) तःपात्रमवाकमुच्यं कृत्वा श्रीणि स्थानानि समाहितानि त्रिस्थाने मणिवधहस्तनलभूमिकालक्षणं, तत्र त्रिःकृत्यः श्रीं चारान् प्रत्येकं प्रस्फोटयेत्, ततः प्राणाःस्वः, आदिशब्दाद्वाहीजानि वा दृष्टा न गृह्णाति. पुच्छा मूलगुणो-
त्तरगुणौ । यदि शिष्यः पुच्छति-के मूलगुणाः, के चोत्तर-
गुणाः ? अत्र निर्वचनमत्र वक्ष्यते । (सुञ्जं स्मिन्निष्ठमांसु
ति) यथाकायः प्रतिष्ठामाण आसीन् तदधुनाऽपनीनाका-
यनया कदाचित् साक्षरं भवेत्, तच्च यदि विःकृत्यः प्रस्फो-
टनाऽऽदिविधिं कुर्वता न परिभाविनं तथाऽपि धृतज्ञानप्रा-
माण्याबलेन शुद्धः आदिशब्दाद्वाहीजाकायपरिग्रहः ।

एतदेव भावयति-

दाहिणकरेण कोणं, घेचुतायेण वाम मणिर्वधे ।

फोडे तिभिचारं, तिभि तले तिभि भूषा ॥६७१॥

दक्षिणेन करेणोत्तानेन पाऽस्य कोणं कर्णं गृहीत्वा पात्रम-
वाकमुच्यं कृत्वा वामहस्तस्य मणिवधं श्रीं चारान् प्रस्फोट-
यति, ततश्चैव चारान् हस्ततले, श्रीं भूमिकायामिति ।
तसवीयाइ तु दिष्टे, न गिरहइ गिरहती य अदिष्टे ।

गहणमि उ परिमुदे, कणइ दिष्टेहि वि वृहति ॥६७२॥

नपकृत्यः प्रस्फोटिते सति त्रसवीयाऽऽदिजन्तुजानं नं
यदि दृष्टे तदा न गृह्णाति. अथ न दृष्टे तदा गृह्णाति. अ-
थ महताऽपि प्रयत्नेन त्रयुपेयसमागणं तदा वीजाऽऽदीनि
सन्त्यपि सुपरिगृह्णात् दृष्टानि, ततः परिशुद्धं निदोषमिति
भवा पात्रस्य ग्रहणं कर्तुं, ततः उपाध्यमानं तस्मान्नि दृष्टा-
नि ततः को विधित्वाह-करणेन बहुमणिं वीजाऽऽदिभिः
पञ्चान् दृष्टयति । किमुक्ते भवति ?-तत्पात्रमप्राप्तुकमिति म-
न्या न भूयोऽगारिणः प्रत्यर्थेन न वा परिग्राह्येन धृतप्रामा-
ण्येन गृहीतव्यात्, किं त्वेकानं बहुप्राप्तुके प्रवेशं तानि वी-
जानि यतनया परिग्रापयेत् ।

अथ " पुच्छा मूलउत्तरगुणे ति" अस्य निर्वचनमाह-

मुहकरेण मूलगुणा, पाए निकारेण च इयेरे उ ।

गुरुगा गुरुगा लहुगा, विमेमिया चरिमए मुदो ॥६७३॥

पात्रस्य यन् मुखःकर्णं तन्मूलगुणाः, यत्पुनःमुखकरणान-
न्तरं तदव्यन्तरेतिना गिरहयेतिपरं तत्रकारणमित्य-
स्येतिना, तदितरे उत्तरगुणाः । अत्र चतुर्भेदौ संयतार्थं कृ-
तमुखं संयतार्थमेव चोक्तौर्णमिति प्रथमो भेदः । संयतार्थं
कृतमुखं स्वार्थमुक्तौर्णमिति द्वितीयः । स्वार्थं कृतमुखं संयतार्थ-
मेवोक्तौर्णमिति तृतीयः । स्वार्थं कृतमुखं स्वार्थमेवोक्तौर्ण-
मिति चतुर्थः । अत्र त्रिषु भेदेषु प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-प्रथमे
भेदे चत्वारो गुरुकाः, तपसा कालेन च गुरुवः, द्वितीयेऽपि
चतुर्गुरुकाः, तपसा गुरुवः, कालेन लघवः । तृतीये च-
तुर्गुरुकाः, कालेन गुरुवः तपसा लघवः । चरमे चतुर्थे
भेदे शुद्धः उभयस्यापि स्वार्थोवादिने । व्याख्यातः पात्र-
कल्पकः । ६७० १ उ० १ प्र० ।

पत्तकपवर पत्रकपवर-पुं० । पशायथेय कचवरः । पत्रस्वकोपे
कचवरे, जं० २ वत्त० ।

पत्तकारि (श्)-प्राप्तकारिन्-त्रि० । प्राप्यकारिणि, स्पष्टार्थ-
ग्राहिणि, विशेषः । (शब्दार्थां प्राप्याऽप्राप्यकारित्वम् इ-

दियं शब्दे द्वितीयभागे १५७ पृष्ठे उक्तम्) स्वनामभ्याने प्रा-
मे, यत्र वीरः प्रतिमया स्थितः, तत्रैव शून्यागारे स्कन्दो नाम
प्राप्तकृतपुत्रो दास्या सह रेमे । आ० म० १ अ० । आ०चू० ।
आलम्बिकाया नगर्या बहिःस्थे कैले, "तथ श् जे से पंचमे
पट्टनंहारे, ते श् आलम्बियाए श्यरीए बहिया पत्तकालंति
चेइयसि रोहस्स सरीरं विण्णहमि ।" म० १५ श० ।

पत्तग-पात्रक-न० । पिठरिकाविशेषः, भ० १५ श० ।

पत्रक-न० । लेले, ६७० १ उ० १ प्र० ।

पत्तगधुवण-पात्रकधावन-न० । पात्रमलाऽऽदिप्रक्षालने, पं०
व० २ द्वार ।

पत्तचारण-पात्रचारण-पुं० । नानादुर्मफलान्युपादाय फला-
ऽऽध्ययप्राप्यविरोधेन फलतले पादोत्तपानिसेयकुशले, ग०
२ अधि० ।

पत्तच्छम्प पत्रच्छम्प-त्रि० । पत्रेयोसि, ग० ।

पत्तच्छेज-पत्रच्छेज-न० । अष्टोत्तरशतपत्राणां मध्ये विवक्षित-
तमंस्वाकपत्रच्छेदने हस्तलाघवे, जं० २ वत्त० । श्री० । क-
लाभेदः, आ० १ श्रु० १ अ० । कल्प० ।

पत्तच्छेजकम्म (श्)-पत्रच्छेजकर्मन्-न० । पत्रच्छेजनिष्पा-
दिते वस्तुनि, आचा० २ श्रु० २ चू० २ अ० ।

पत्तट्-प्राप्तार्थ-त्रि० । अधिकृतकर्मणि निष्ठाङ्गेन, भ० १४ श०
१ उ० । बहुशक्तिने, सुन्दरे च । दे० ना० ६ वर्गे ६८ गाथा ।
अनु० । " चउग निउगा कुमला, लेआ चिउसा तुथा य प-
त्तट् । " पाठ० ना० ६० गाथा । कृतप्रयोजनं, उपा० ७ अ० ।

पत्तग-पत्तन-न० । नानादेशाऽऽगतपरिग्रहस्थाने, अनु० । वाण-
कल्पगुरुत्वाः, दे० ना० ६ वर्गे ६४ गाथा । (' पट्टण ' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे २५५ पृष्ठे सर्वमुक्तम्)

पत्तणा-प्रापणा-स्त्री० । सूत्रस्यापरिवर्तनायाम्, पं० चू० ४
कल्प ।

पत्तणिक्काण-प्राप्तनिर्वाण-त्रि० । प्राप्तं कपयाऽऽदिशमेनेन
निर्वाणं शीर्ताभावां येन स प्राप्तनिर्वाणः । उपशान्तकथायं,
उत्त० २४ अ० ।

पत्तनिलपेडममगडिया-पात्रनिलभासङ्कशकटिका-स्त्री० ।
पात्रयुक्तनिलानां भासङ्कानां च मृगमयभाजनानां धृतायां
गन्ध्याम्, भ० २ श० ५ उ० ।

पत्तपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पायपडिमां शब्दार्थे, म्या० ४
ठा० १ उ० ।

पत्तपल्लव-पत्रपल्लव-पुं० । अत्यभिनवपत्रगुच्छे, आ० १ श्रु० १ अ० ।

पत्तभार-पत्रभार-पुं० । दलवये, आ० १ श्रु० १ अ० । "नवरु-
ह्मिपभिमंतपत्रभारंश्चकारममैरुत्तरिणिजा ।" ग० १ श्री० ।

पत्तय-पत्रक-न० । तलतलयादिसम्बन्धिनां, (अनु०) ग-
न्धद्रव्यविशेषे, आचा० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । मेयभेदे,
स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

पत्तरह-पत्ररथ-पुं० । पक्षिविशेषः, " सडगा खगा सडता,
पत्तरहा भंडया विहंगा य ।" पाठ० ना० ४१ गाथा ।

पत्तल-पत्तल-न० । “विशुन्पत्रपीतान्धाह्नः” ८ । १ । १७३ ।
इति स्वायं लः । प्रा० २ पाद । पत्रशब्दायें, पत्रसमुद्धे । त्रि० ।
“पत्तसमिद्धं” स्कन्धपत्रलमिति वचनान् । रा० । पदमय-
निः । ज० २ वक्त० । ज० प्र० । आ० म० । “सपत्तलछाया-
बहुल-कुल्लर जाम्बकयम्” प्रा० ४ पाद । तीक्ष्ण, “पत्तसमि-
द्धं पत्तलं” पा० ना १३६ गाथा । दे० ना० ।

पत्तविच्छुया-पत्रवृत्तिक-पुं० । चतुरिन्द्रियजीवभेदे, जी० १
प्रति० । प्रज्ञा० ।

पत्तवैटिय-पत्रवृत्तक-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पत्तसगडिया-पात्रशकटिका-स्त्री० । पलाशाऽऽदिश्रुतायां ग-
न्याम्, अ० २ श । १ उ० ।

पत्तसमिद्ध-पत्रसमृद्ध-त्रि० । “पत्तसमिद्धं पत्तलं” पा०
ना० १४० गा० ।

पत्तसमुग्ग-पात्रसमुद्ग-पुं० । पात्रभूतसमुद्गे, जी० ३ प्रति०
४ अर्थि० ।

पत्तहार-पत्रहार-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

पत्ताबंध पात्रबन्ध-पुं० । त्रीन्द्रिकोपधिभेदे, येन वस्त्रखण्डेन
चतुस्त्रण पात्रकं धार्यते । छ० ३ उ० । औ० । घ० । प० व० ।

अथ पात्रकबन्धाऽऽदीनां प्रमाणनिरूपणायऽऽह-
पत्ताबंधप्रमाणं, भाणपमाणेण होई कायव्वं ।

चतुरंगुलं कमता, पत्ताबंधम कोला ॥

पात्रकबन्धप्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । यदि
मध्यमं जयन्त्यं वा पात्रं भवति तदा पात्रकबन्धोऽपि तद्-
नुमात्रेण करणीयः । अथोक्तं प्रमाणं पात्रं तदा सोऽपि
गुणतः कार्यः किं बहना ? यथा ग्रन्थो कृते सति पात्रकस्य
बन्धस्य कोणाश्चतुरङ्गुलमूर्ध्वं क्रामन्तो भवन्ति ग्रन्थेनिरि-
क्तश्चतुरङ्गुला अञ्जला यथा भवन्तीति भावः, तथा पात्रक-
बन्धमात्रावधेयम् ।

रयताणस्स पमाणं, भाणपमाणेण होति कायव्वं ।

पायाहिणं करिंतं, मज्जे चतुरंगुलं कमति ॥

रजस्वाणस्य प्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । कथ-
मित्याहः प्रादक्षिण्येन वेष्टनं कुर्वन् पात्रस्य मध्ये यं चतुरङ्गु-
लं चत्वार्यङ्गुलानि रजस्वाणमतिक्रामति तथा रजस्वाणप्र-
माणं विधिपूर्वम् । छ० ३ उ० । “पत्ताबंधस्स णं गंटी उच्छो-
डिजाण साहेजा चउत्थं” महा० १ चू० ।

पत्तामांड-पत्राऽऽमांड-पुं० । तरुशाखामोढितपत्रे, नि० १ छु०
३ वर्ग ३ अ० । अ० ।

पत्तासव-पत्राऽऽसव-पुं० । धातकीपत्ररससारे आसवे, जी०
३ प्रति० ४ अर्थि० । प्रज्ञा० ।

पत्ताहार पत्राऽऽहार-पुं० । पत्रकाऽऽहारे वानप्रस्थे, औ० ।

पत्ति(शु)-पत्रिन्-पुं० । पत्रं पत्तः अस्त्वस्य इति । पत्ति(शु), शरे,
श्रेते, रथिभि, पर्वते, ताले च पर्णयुते, त्रि० । वाच० ।

पाप्ति-स्त्री० । लाभे, अतु० । सूत्र० । आ० चू० ।

पाप्त्री-स्त्री० । जलाऽऽद्याधारे भोजनयोग्ये अमत्रे, वाच० ।

जं० २ वक्त० ।

पत्तिय-प्रीतिक-त्रि० । प्रीतिरेव प्रीतिकं, स्वार्थिकप्रत्ययो-
पादान्ऽपि रुडेनैर्पुंसकतेति । प्रीतो, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।
प्रीतिसमुपादकः वचने, उत्त० १ उ० । प्रीतिकरे, कल्प० ३
अर्थि० ६ लृण ।

प्रीती-त्रि० । उपप्रीतिभिः प्रतीते, स्था० ६ ठा० ।

प्रीति-त्रि० । संज्ञातपत्रे, वा० १ छु० ७ अ० ।

प्रीतितिक-न० । प्रतीतिः प्रयोजनमस्येति प्रानीतिकम् । प्रा-
कृतत्वात्पनिष्पत्तिः । शपथाऽऽदी, उत्त० १ अ० ।

पत्तियमाण-प्रीतिमान-त्रि० । रोचयति, “तं सद्माणेहं प-
त्तियमाणेहं रोयमाणेहं” । एकार्थाच्चेति । आचा० २ छु०
१ चू० २ अ० २ उ० ।

पत्तिया-पत्रिका-स्त्री० । सुरभिपत्रे, आचा० १ छु० १ अ०
४ उ० ।

पत्तिसमिद्ध-देशी-न० । तीक्ष्णायै, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पत्ती-पत्नी-स्त्री० । भार्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, घरिणी
भज्जा पुत्रेयी यः” पा० ना० ५६ गाथा ।

पत्तय-प्रत्येक-न० । एकं प्रति प्रत्येकम् । अत्राऽऽमिसुख्ये प्र-
तिशब्दीन वीप्सायाम् । एकं प्रतीत्यर्थे, “पत्तयं पत्तयं वणस्-
उपरिक्खित्तास्रो” । जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० । वीप्सायामव्य-
यीभावः । एकमेकं प्रतीत्यर्थे, आचा० १ छु० ४ अ० २ उ० ।
पा० ना० । एकैकस्मिन्, आचा० १ छु० १ अ० ६ उ० । प्र-
ज्ञा० । पृथक्पृथगित्यर्थे, दश० १ चू० । विशेषं । पुढो
पुढो । नि० चू० १ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । औ० । आचा० ।

पत्तयजीव-प्रत्येकजीव-त्रि० । प्रत्येको जीवो येषां ते तथा ।
असाधारणशरीरेषु, आचा० १ छु० ४ अ० ५ उ० । (‘व-
ण्’कइ’ शब्दे विवेकः)

पत्तयणाम्(शु)-प्रत्येकनामन्-न० । नामकर्मभेदे, कर्म० ।

पत्तय तण् पत्ते-उदण् दंतअट्ठिमाइ यिरं ॥४६॥

प्रत्येकाद्येन प्रत्येकनामकर्मोदयशः।जन्तूनां प्रत्येकं तनुः
पृथक् पृथक् शरीरं भवति । यदुदादेकैकस्य जन्तोरैक-
कं शरीरमौदारिकं, वैश्रियं वा भवति, तत्प्रत्येकनामैत्यर्थः ।
कर्म० १ कर्म० । प० ल० । “पत्तयधरं सुभं च नायव्वं (८) ।”
यदुदाजीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरमुपजायते तत् प्रत्ये-
कनाम, तस्योदयः प्रत्येकशरीरिणां, प्रत्येकशरीरिणश्च नार-
कामरमुत्पृथ्वीन्द्रियाऽऽद्यः पृथिव्यादयः कपित्थाऽऽदितरव-
श्च । ननु यदि प्रत्येकनाम्न उदयः कपित्थाऽऽदिभूताऽऽदीना-
मित्यन्ते तर्हि तेषां जीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरं भवेत्, न
च तद् भवति, यतः कपित्थाभ्यवृत्तौ लोसेत्वादीनां मूल-
स्कन्धवत्कशास्त्राऽऽद्यः प्रत्येकसंस्थेयजीवा इत्यन्ते । यत उक्तं
प्रज्ञापनायामेकास्थिकबहुवीजवृत्तयुरुपणाऽवसरं-“ एषमि
मूला अस्संखिजजीविया कंदा वि खंदा वि तथा वि साला वि
पवाला वि पत्ता पत्तयजीविया ।” इत्यादि मूलाऽऽद्यश्च फल-
पर्यन्ताः सर्वेऽप्येकशरीराऽऽकारा उपलभ्यन्ते, देवदत्तशरीर-
वत्, यथाहि देवदत्तशरीरमखरउमेकरुपमुपलभ्यते, तद्वद् मू-
लाऽऽद्योऽपि, तत् एकशरीराऽऽत्मकाः कपित्थाऽऽद्यस्ते चास्ते-

स्थेयजीवास्ततः कथं ते प्रत्येकशरीरिणः ? उच्यते-प्रत्येकशरीरिण एव ते, तेषां मूलाऽऽदिष्वसंख्येयानामपि जीवानां भिन्नभिन्नशरीरसम्भवात्, केवलं श्रेयद्रव्यविभिन्नतः सकलसर्ववर्तैरिव प्रबलरागाद्वैरपविततथाकृपप्रत्येकनामकर्मपुद्गलोदयतस्ते, तथा परस्परविभिन्नशरीरा जायन्ते । तथा चाहं प्रज्ञापनायामेव-

“ जह सगलसगिस्वाणं, सिलेममिस्माण वट्ठिया वट्ठी ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौति सरीरसंधाया ॥ १ ॥

जह वा तिलपप्पडिया, बहुपट्ठिं तिलेहिं मीसिया सत्ती ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौति सरीरसंधाया ॥ २ ॥ ”

माथाद्वयस्याप्ययमन्तराद्ये-यथा सकलसर्वपाणां श्रेयद्रव्येण मिश्रीकृतनां वर्जिता वलितानि वर्ति, यथा वा बहु-मिस्तिनेर्विमिश्रिता सती तिलपट्टिका भवति, तथा प्रत्येकशरीराणां शरीरसंधायाः । इयमत्र भावना-यथा तस्यां वर्तते सकलसर्वपाः परस्परं भिन्नाः नान्योन्यानुवेचभाज-स्तथा अदृशानां, अत एव सकलप्रहणं, येन स्पष्टमेवात्यन्त्यानुवेचभावाः प्रतीयन्ते । एवं वृत्ताऽऽवापि सलाऽऽदिषु प्रत्येकमसंख्येया अपि जीवाः परस्परं विभिन्नशरीराः, यथा च ते संधायाः श्रेयद्रव्यसंपर्कमाहात्म्यात्परस्परं विभिन्ना जानास्तथा प्रत्येकशरीरिणोऽपि प्रत्येकनामकर्मपुद्गलोदयतः परस्परसंहता जाना इति । पं० सं० ३ द्वार ।

पत्तेयपुद्गल-प्रत्येककटुःख-वि- । प्रत्येकमेकं कटुःखं प्रत्येककटुःखान् । एकैकस्यानाधारमात्रात् । “ पतेरुत्तुक्क जीवानं, ” प्रत्येकैककटुःखं जीवानां, स्वकृतकर्मफलमंगित्वान् । स्था० १ डा० ।

पत्तेयपुद्गल-प्रत्येकपुद्गल-पुं० । प्रतीत्येकं किञ्चित् पुष्पाः । दिकम-मिल्यताऽदिभावनाकारणं यस्तु पुद्गलः पुद्गलवन्तः परमायामिति प्रत्येकपुद्गलः । प्रत्येकपरमार्थवस्तु तेषु, (कर्मकण्डादीनां कथा कर्मकण्डादिशब्देषु) (गमिंशब्दे चतुष्वयमंगं १०० पुष्टं मेलकः) स्वयंपुद्गलप्रत्येकपुद्गलानां च बोध्युपधिधृतलिङ्गकृतानां विशेषः । तथाहि-स्वयंपुद्गलानां बाह्यनिमित्तमन्तराण्यवशेषाः, प्रत्येकपुद्गलानां तु तदपेक्षया कर्मकण्डादीनामपेक्षेति उच्यते । स्वयंपुद्गलानां पात्राऽऽदि द्वादशविधाः । (स्था०) प्रत्येकपुद्गलानां तु नवविधाः प्रायेणवर्षे इति । स्वयंपुद्गलानां पूर्वाधीनं धृतं श्रितयमा, प्रत्येकपुद्गलानां तु नियमनो भवत्येव लिङ्गप्रतिपत्तिः । स्वयंपुद्गलानामाचार्यमतिपार्यापि भवति, प्रत्येकपुद्गलानां तु देवता प्रयच्छतीति । स्था० १ डा० । नं० १ अ० चू० । गुरुमन्त्रिणौ वा गत्या (लिङ्गं) प्रतिपद्यन्ते, यदा एकाकी चरणममये, इच्छा च तस्य तथारूपा जायते, तत एकाकी विहरति, अन्यथा गच्छत्येव अतिवृत्ते । अथ पूर्वोच्यते धृतं तस्य न भवति तर्हि गच्छेत्वाऽऽवश्यं न मुञ्चति । तथा चाहं पूर्णो- पुष्पादीयं सुयं मे हव वा, जह मे नन्धि तौ लिङ्गं नियमा गुरुमन्त्रेण पडिपञ्जह, गच्छेत् विहरइ इति । अहं पुष्पादीयसुयसम्भवां अग्रिय, तौ मे लिङ्गं देवया पयच्छइ, गुरुमन्त्रिणौ वा पडिपञ्जह, जह य एगवित्तागविहरण-सामर्थ्या, इच्छा च ते तौ कोच विहरइ, अथवा गच्छेत् विहरइ ” इति । प्रत्येकपुद्गलानां तु पूर्वोच्यते धृतं नियमनो भवति । तथा जपयन्त एकादशाङ्गानि, उत्कर्षतः किञ्चित्पुत्ता-नि दशपूर्वाणि, तथा लिङ्गं तस्मै देवता प्रयच्छति, लिङ्गगृह्णते

वा कदाचिद् भवति । तथा चोक्तम्-“ पत्तेयपुद्गलां पुष्पादीयं सुयं नियमा हवइ, जहस्यं एकारस अंगा, उकोमेणं मिश्र-वसपुञ्जी, लिङ्गं च मे देवया पयच्छइ, लिङ्गवज्जिओ वा भवइ, जतो भलियं-“रूपं पत्तेयपुद्गहा इति ।” अ० म० १ अ० । पत्तेयपुद्गलसिद्ध-प्रत्येकपुद्गलसिद्ध-पुं० । प्रत्येकपुद्गलसिद्धे सिद्धे, स्था० १ डा० । पा० । ये हि प्रत्येकपुद्गलाः सन्तः सिद्धाः । घ० २ अधि० । प्रज्ञा० ।

पत्तेयरस-प्रत्येकरस-पुं० । एकमेकं प्रति मिश्रो रसो येषां ते प्रत्येकरसाः । अतुल्यरसे, “ चत्तारि समुहा पत्तेयरसा पञ्चत्ता । तं जहा-लवणं दण, वारुणं दण, खीरो दण, अश्रु दण, ” स्था० ४ डा० ४ डा० ।

पत्तेयसरीर-प्रत्येकशरीर-पुं० । प्रत्येकनामकर्मोदय वर्तमाने, न च नारकाऽमरमनुष्यादीन्द्रियाऽऽदयः पृथिव्यादयः कपित्थाऽऽदितरवच्च व्याख्याताः । पं० सं० ३ द्वार । (वसुण्णह शब्दे व्याख्या)

सम्प्रति प्रत्येकवनस्पतिजीवप्रमाणमाह-

पत्तेया पञ्जत्ता, पयसरस असंखभागाभित्ताओ ।

लोगा असंख अपज-त्तयाण साहरणमंगेता ॥ २ ३ ॥

पर्याप्ताः प्रत्येकवनस्पतिजीवाः धनीकृतस्य लोकस्य सम्पन्निनः प्रतरस्य असङ्ख्यतमे भागे यावत् आकाशदेशास्ता-वधमाणा भवन्ति । अपर्याप्तानां पुनः प्रत्येकवर्जजीवानामसङ्ख्या लोकाः परिमिताः पर्याप्तपर्याप्तानां च आचारणजी-वानामनन्तलोकाः । प्रज्ञा० १ पद ।

ईर्ष्याऽऽदिनां प्रत्येकशरीरवचनम्-

“ वेद्वेदियमाणामं, पाणवह उवचप य परमाणू ।

अंतरवंधे भूमी, चारणा सोवकमा जीवा ॥ १ ॥ ”

रायगिहं जाव एवं वयामी-मिय भंते ! जाव चत्तारि पंच वेद्वेदिया एगयओ साहरणसरीरं वंधंति, वंधंतिता तत्रो पञ्चा आहारंति वा, परिणामेति वा, मरीर वा वंधंति ? शां इण्टे समट्ठ, वेद्वेदिया गे पत्तेयाहारा पत्तेयपरिणामा पत्तेयसरीर वंधंति, वंधंतिता तत्रो पञ्चा आहारंति वा, परिणामेति वा, मरीरं वा वंधंति । तेमि गे भंते ! जीवा-गे कइ लेस्माओ पमत्ताओ ? गोयमा ! तत्रो लेस्माओ पमत्ताओ । तं जहा-कइहेलेस्मा, शीललेस्मा, काउलेस्मा । एवं जहा एगुखीपइमे सए तेउकाइयाणं जाव उव्वंहीत, खवरं सम्महिट्ठी वि, मिच्छादिट्ठी वि, शोमम्मायिं, दा शाणा, दो अमाणा, शियमे, शो मणजेगी, वड्ढो-गी वि, कायजेगी वि, आहारा शियमं छहिंमिं । तेमि गे भंते ! जीवाणं एवं सम्पाइ वा, पमाइ वा, मणइ वा, वड्ढि वा, अम्हे शे इ णिण्डे रसे, उट्ठाणिडे फासे, पडिमंवेदोमा ? शां इण्टे समट्ठ, पडिमंवेदंति पुण ते, डिहं जहमणं अंतोमुहुत्ते, उकोमेणं वारम मंवच्छारां, मेमं ते चव । एवं तद्वेद्वेदियाणं वि, एवं चउगंदियाणं वि शाणां शंदिएणु डिनीए य, मेमं ते चव, टिनी जहा पमवणाए । मिय

भंते ! जाव चत्तारि पंच पंचिदिया, एगयओ साहारखसरीरं, एवं जहा बेइदियाणं, खवरं छ भ्रस्ता तिबिहा दिट्ठी चत्तारि खाणा तिभि आमाणा भयणाए तिबिहा जोगा । तेसि शे भंते ! जीवाणं एवं सम्पाइ वा पम्पाइ वा० जाव वईइ वा अम्हे शे आहारमाहारोमो ! गोयमा ! अन्थेगइयाणं एवं सम्पाइ वा पम्पाइ वा मणइ वा वईइ वा अम्हे शे आहारमाहारोमो, अन्थेगइयाणं शे एवं सम्पाइ वा० जाव वईइ वा अम्हे शे आहारमाहारोमो, आहारंति पुण ते । तेसि शे भंते ! जीवाणं एवं सगाइ वा० जाव वईइ वा अम्हे शे इडाण्डि सहे इडाण्डि रुवे इडाण्डि गंवे इडाण्डि रसे इडाण्डि फासे पडिसंवंदेमो ? गोयमा ! अन्थेगइयाणं एवं सम्पाइ वा० जाव वईइ वा अम्हे शे इडाण्डि सहे० जाव इडाण्डि फासे पडिसंवंदेमो, अन्थेगइयाणं शे एवं सम्पाति वा पम्पाति वा० जाव वईति वा, अम्हे शे इडाण्डि सहे० जाव इडाण्डि फासे पडिसंवंदेमो, पडिसंवंदेति पुण ते । तेसं भंते ! जीवा किं पाणाइवाए उक्कवाइजंति पुच्छा ? गोयमा ! अन्थेगइया पाणाइवाए उक्कवाइजंति० जाव मिच्छादंसणसम्ले वि उक्कवाइजंति, अन्थेगइया शे पाणाइवाए उक्कवाइजंति, शे मुमावाए उक्कवाइजंति० जाव शे मिच्छादंसणसम्ले उक्कवाइजंति । जेमि पि य शे जीवाणं ते जीवा एवमाहिजंति तेसि पि शे जीवाणं अन्थेगइयाणं विएणाते खाणत्ते, अन्थेगइयाणं शे विणाए खाणत्ते, उववाओ सव्वओ० जाव सव्वट्टासिद्धाओ, ठिठी जहणेणं अंतोमुट्ठं, उक्कोमेणं तेत्तसि सागरावमाई, छ सगुग्घाया केवलवजा, उव्वट्टणा सव्वत्थ गच्छंति० जाव सव्वसिद्धं चि, सेमं जहा बेइदियाणं ।

(रायगिहन्त्यादि) । मिय ति) स्यात्कदाचिन्न सर्वदा (ग. नाशो ति) एकत एकीभूय, संयुज्य सधः । (साहारखसरीरं वंभंति ति) साधारणशरीरमेकजीवसामान्यं यध्नति प्रथमतया तन्मायान्यपुद्गलप्रवृत्तयः । (डिई जहा पणवणाए ति) तत्र आन्द्रियाणुल्लङ्घा एकानपञ्चाशद्रात्रिन्द्वानि, चतुर्दिन्द्रियाणं तु परमासा जघन्या त्वमथेनामप्यन्तमुद्धतं चत्तारि नाण ति) पञ्चेन्द्रियाणां चत्वारि भव्यादीनि ज्ञानानि भवन्ति, केवलं त्वनिन्द्रियाणामेवेति । (अन्थेगइयाणं ति) संज्ञिनामित्यर्थः । (अन्थेगइया पाणाइवाए उक्कवाइजंति ति) अन्त्यताः (अन्थेगइया नो पाणाइवाए उक्कवाइजंति ति) संयताः (जेति पि ण जीवाणमित्यादि) येवामपि जीवानां सम्प्रान्धना प्राणानिपातानां दिना ते पञ्चेन्द्रिया जीवा एवमाख्यायन्ते—यथा प्राणानिपातानां दिमन्त एत इति तेपामपि जीवानाम् अस्ययमर्थो यदुत्तेकां संज्ञिनामित्यर्थो विज्ञातं नानात्वं भेदो यदुत्तेकं वयं बध्नादयः, एते तु बध्नाऽऽव्य इति, अस्यैकपामसंज्ञिनामित्यर्थः, नो विज्ञातं नानात्वमुक्कुरूपमिति ॥ भ० २० श० ३ उ० ।

पत्तयसरीरिद्रव्यवर्गणा—प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा—त्वी० । प्रत्येकशरीरिणां यथासंभवमौदारिकवैक्रियाहारकैजसकाभेणेषु शरीरनामकमसु प्रत्येकं विस्त्रमापरिणामेनोपचयमापन्नेषु सर्वजीवानन्तगुणेषु पुद्गलेषु, पं० सं० ।

“ पत्तय वग्गणा इह, पत्तयाणं तु उल्लमाईणं । पंचरत्तसरीराणं, तसु रम्मपवसगा जे उ ॥ १ ॥ नत्थेक्कपएनं, वीमसपरिणामउवचिया होंति । सव्वजिया ऽणेतसुणा. पत्तया वग्गणा ताओ ॥ २ ॥ ”

नत एकपरमाणवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा, एवमेकैकं परमाणवधिकस्कन्धरूपाः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणस्तावद्वक्त्र्या यावदुत्कृष्टप्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणाः । पं० सं० ५ द्वार ।

पत्तोवग—पत्तोपग—वि० । एवाएयुपगच्छतीति पत्तोपगः । बहलपव, प्था० ४ टा० ३ उ० । पत्तपव, प्था० ३ टा० १ उ० । पत्तपेन, आवा० २ ध्रु० २ चू० ३ ध्रु० ।

पत्थ—पत्थ—न० । पथि मांतमां हितं पत्थय । क्षपकधेयया गुणत्रये, “ पत्थं मेयं शिखुई णिव्वाणं मिवकरं चेव ” इत्येते एकाश्रयः । सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० । प्था० । रांगोपशमहेतोः, भ० १ श० ३ उ० । दिने, संथा० । जी० । भ० । आराग्यकरं, ज्ञा० १ ध्रु० १२ अ० । आव० ।

प्रस्थ—पुं० । कुडवचतुएयपरिमितं मागधनुलामानं, “ चत्तारि चेव कुडवा, पत्थो पुण मागहो हाँ । ” चत्तारि कुडवा एकत्र परिडता एकः प्रस्था मागधो भवति, सोऽपि च धर्मप्रमाणचिन्तायां सार्वादिना द्वादशपलाप्यवगन्तव्यः । उ० २ पाहु० । “ दो अयईओ पमई, दो पमईओ संधया, चत्तारि संधया कुडवा, चत्तारि कुडवा पत्थो, चत्तारि पत्थो आदहो ” । (दो अयईओ पमई इत्यादि) पान्यभूतोऽवास्त्वस्वीकृतो हस्तोऽनन्तान्युच्यते । द्वाभ्यामनन्तीभ्यां प्रवृत्तिः । द्वाभ्यां प्रवृत्तिभ्यां संतिता भवति । चतसृभिः संतिताभिः कुडवः । चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः । चतुर्भिः प्रस्थेगदक इति क्रमः । वृ० ३ उ० । श्री० । अनु० । सूत्र० ।

प्राथं—पुं० । भवे णिजन्ताद्वचप्रत्ययः । प्राथेने, रा० ।

पत्थकामुय—पत्थकामुक्क—वि० । पत्थमिव पत्थमानन्दकारणं वस्तु । भ० १५ शः । पत्थं दुःखत्रासं तत्कामयने यः स तथा । कृपया परेषां सुखदुःखप्राप्तिपरिहारच्छेदो, भ० १५ श० । प्रति० ।

पत्थग—प्रस्थक—पुं० । काष्ठघटिते मगधदेशप्रतिवेदं प्राप्यमानविशेषे, अनु० । विशेष० । ज्ञा० । (“ णय ” शब्दे चतुर्थभागे १=७६ पृष्ठं प्रस्थ कट्टपान्तप्रकृपणा कृता)

प्रस्थकमानम्—

दुव्वलीए कंडियाणं बलियाए लंडियाणं खयरमुसलपच्चाहयाणं वग्गयतुसकणियाणं अखंडियाणं अफुडियाणं प—लगसरिसमाणं एक्किक्कीयाणं अद्वेतरसपलियाणं पत्थए शौ । से वि य शे पत्थए मागहए, कल्लं पत्थो १, सायं पत्थो १, चउसट्टिआहसीओ मागहओ पत्थो ।

दुर्बलिकया स्त्रिया कण्ठानां बलवत्पराकमव्या छटितानां सृष्टिः अदिना खदिरसशलप्रत्यास्तानां व्यपगतनुपकाणकानामखण्डानां संपूर्णव्यवधानामस्फुटितानां राजिरहितानां (फलस्यस्त्रियाणं) फलकवर्तिनानां कर्कराऽदिकर्षणं, एकैकबीजानां धीनार्थं पुष्पक २ कृतानामित्यर्थः, एवंविधानां साक्षेद्वाद्यपलानां तन्मुलानां प्रस्थको भवति णं वाक्यालङ्कृते । पलाऽऽदिमानं यथा पञ्चमिषु ज्ञातिमार्गः । पौडशमार्गः कर्षः, अशीनिषु ज्ञाप्रमाण इत्यर्थः । स यदि कनकस्य तदा सुवर्णमेभ्रः, नान्यस्य रज्जनाऽऽदेरिति । चतुभिः कर्षैः पलमिति, विशाल्यधिकशतत्रयसु ज्ञाप्रमाणमित्यर्थः ३२० । सोऽपि च प्रस्थकः मनश्च भवो मागश्च इत्युच्यते । (कल्लं ति) स्वः प्रातः काल इत्यर्थः । प्रस्था भवति भोजनार्थेन (सायमिति) संध्यायां प्रस्था भोजनार्थेन २ । एकस्मिन्मागधप्रस्थकं कति तन्मुला भवन्ति ? इत्याह—(सउमं दुत्ति) चतुःपट्टिनदुलसाहस्रिका मागधप्रस्था भवत्येकः । तं । "पथगा ज पुग आसी, होणमाणा उ नेऽनुया । माणभंडाणि चत्तराण, मां हि जाण तहं य ॥ १ ॥ व्य० १ उ० । पथं, विशेष ।

पार्थक—वि० । समीहकं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पथ्यगद—प्रस्थकर्तृ—न० । कुडवद्वयमितमगधं दशप्रसिद्धे धान्यमानविशेषे, ग० ।

पथ्यङ—प्रस्तट—पुं० । प्रस्तरे, ग० । प्रस्तारे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । रचनाविशेषपत्न्यमूढे, स्था० ३ डा० ४ उ० । सू० प्र० । प्रतरे, सू० । भवनानामपान्नरत्ने, प्रज्ञा० २ पद । विमानप्रस्तटा अन्यत्र । सू० ६२ सम० ।

पथ्यडोदथ प्रस्तुतोदक—वि० । तमजले, म० ६ श० ८ उ० ।

पथ्यशु—प्रार्थन—न० । अभिलाषतस्य चिन्तनं, उक्त० ३२ अ० । अनुमना, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० ।

पथ्यशया—प्रार्थनता—स्त्री० । स्वायं तल । पत्नं प्रति दृष्टार्थयाऽन्वयायाम्, म० १२ श० ४ उ० ।

पथ्यशु—प्रार्थना—स्त्री० । अभिलाषे, आच० ४ अ० । पं० सू० । आशंतायाम्, पञ्चा० ४ वि० । ("निधयग मे पर्वस्यनु" इति मंत्रार्थनावाक्यानि "वेद्यवर्दण" शब्दे तृतीयमात्रे ३३६ पृष्ठ व्याख्यातानि) ("आशंतां वेदिल्लहं समाह्वयः सुत्तमं दिनु ।" इति "शियाण" शब्दे चतुर्थमात्रे २१०६ पृष्ठ व्याख्यानम्)

पथ्यशाम्भ्य प्रार्थनाऽऽत्मक—वि० । याचन्नामथे, "देविदचक्रवर्ति—तणाऽणुगण्डिपथ्यनामथं ।" आच० ४ अ० ।

पथ्यशुण पथ्यदून—न० । शम्बले, संथा० । जा० । " पथ्ययणं संवले च पाहिज्जे ।" पाइ० ना० १५४ गाथा ।

पथ्यर—प्रस्तुर—पुं० । "स्तस्य थाऽसमस्तस्तस्ये ।" ॥ ना० १४५ ॥ इति स्तस्य थः । प्रा० २ पाद । प्रतरे, शा० १ ध्रु० १ अ० । पापाणं व्य० १ उ० । आ० म० ।

पथ्यरतर—प्रस्थगन्तर—न० । पापानाप्नरे, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पथ्यरशु—प्रस्तुरशु—न० । आन्तरंशु, (विहंति) "पथ्यरं नथ वा फलगा घेप्पति ।" नि० सू० २ उ० ।

पथ्यरमलिअ—देशी—कालाहलकरणे, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पथ्यरसीया प्रस्तुरसीता—स्त्री० । प्रस्तुराऽऽकुले क्षेत्रे, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पथ्यरिअ—प्रस्तुत—वि० । विस्तृतं, "पथ्यरिअं ग्रन्थुअं ।" पाइ० ना० २१४ गाथा ।

पथ्यरस्ता प्रस्थीय—अव्य० । प्रस्तुतान् विधायेत्यर्थः । स्था० ६ डा० ।

पथ्यव—प्रस्ताव—पुं० । प्र—स्तु—घञ् । "घञ्बुद्धेर्वे" ॥ १ । ६ ॥ इति सूत्रेण वैकल्पिकाऽऽकारः । प्रा० १ पाद । अवसरे, देशः प्रस्तावाऽवसरे विभागः पर्याय इत्यनर्थान्तरम् । आ० म० १ अ० । दश० । विशेष ।

पथा—प्र स्था—धा० । प्रस्थाने, अवस्थितौ, नि० १ ध्रु० ३ वर्ग ३ अ० ।

पथाण—प्रस्थान—न० । प्रयाणे, "एणसुं अन्थाणं, पथाणं टाण्यं च कायस्वे ।" द० प० । परलोकनाधनमार्गे, नि० १ ध्रु० ३ वर्ग ३ अ० । म० ।

पथ्यार—प्रन्तार—पुं० । स्थापनायाम्, अनु० । प्रायश्चित्तरचनाविशेषं, वृ० ।

पद कल्पस्य प्रस्तागः । सूत्रम—

छ कृष्म पथ्याग पाप्ता । तं जहा—पाणाइवायम्म वा—यं वयमाणे १, मुसावायम्म वायं वयमाणे, २ अदिवादाण—स्म वायं वयमाणे ३, अविग्गयातायं वयमाणे ४, अपुग्गिवायं वयमाणे ५, दामवायं वयमाणे ६, इत्थेवं कृष्म छ पथ्यारे पथ्यरस्ता मम्म अपडिप्पमाणे तट्ठाणपत्ते सिया ॥ २ ॥

अस्य सूत्रस्य सन्वन्धमाह—

तुल्लऽहिकारे मंगा, तुल्लहिगारे वि वाइयो दोमो ।

अहया अयमधिगारो, मा आवसी इहं दाणं ॥ ६६ ॥

इयान्यनन्तरप्रस्तुतसूत्र्यास्तुल्याधिकरणमसंस्थानमानः पदसंस्थालक्षणोऽधिकार इत्यर्थः । यद्वाचिको दीपः तुल्याधिकारः उभयार्गेण सूत्रयोर्वचनदोषोऽधिकृत इति भावः । अथवा अयमपरोऽधिकार उच्यते—सा पूर्वसूत्रोक्ता शोधितपत्तिपु या, इह तु तस्या एव शोधितमाधिकांशपत्तेः अनेन संवन्धनाऽऽगतस्यास्य (२ सूत्रस्य) व्याख्या—कल्पः साधुसमाचारः, तस्य सर्वविधनस्तद्विषयिकारणव्याप्रस्तागः प्रायश्चित्तरचनाविशेषाः, पद प्रस्ताः, तद्व्यापानातिपातस्य वादं पार्ता वाचं च वदति साधाः प्रायश्चित्तरप्रस्तारोऽधिकार उच्यते एकः । पर्वे मुपावाद्यस्य वादं वदति द्वितीयः । अदन्तादानस्य वादं वदति तृतीयः । अविगर्गितमेतं, यद्वा—न विद्यते विगर्गितस्याः सा अविगर्गिता स्त्री, तद्वादं वदति चतुर्थः । अपुरुषो नपुंसकस्तद्वादं वदति पञ्चमः । दामवादं वदति षष्ठः । इतीत्युपदर्शनं, एवंप्रकारेणेतान् पद कल्पस्य प्रस्तागान् प्रायश्चित्तरचनाविशेषान् प्रस्तर्त्य अभ्युपगतान् आत्मनि प्रस्तुताः स्थितिः प्रस्तागिना अभ्याख्यानदाना साधुः सम्यगप्रतिपत्त्यन अभ्याख्येयार्थस्यासदभ्युपगतया अभ्याख्या नसमर्थनं कर्तुमशक्नुवत् तस्यैव प्राणातिपाताऽऽदिकर्तुरित्यर्थः । प्राते तत्स्थानप्रामः स्यात्, प्राणातिपाताऽऽदिका—

री च दृग्दन्तीया भवति भावः । अथवा प्रस्तारान् प्र-
स्तरीयं विरन्तनस्याचाऽऽर्थेणाभ्याख्यानदाना अप्रतिपूर्यन्
अपरापणप्रत्ययवचने समर्थं सत्यमकथ्यं तत्स्थानप्राप्तः, क-
र्तव्य इति शेषः । यत्र प्रायश्चित्तपदे विवदमानोऽवतिष्ठते, न
यदीतरमागतं, तत्पदे प्रापणीय इति भावः । एष सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यकारो विषमपदव्याख्यामाह-

पट्टधारो उ विरचणा, स जेतिसिद्धदराणितपच्छिन्ने ।

पच्छिन्नेण तु पण्यं, तस्म तु भेदा बहुविगण्णा ॥७०॥

प्रस्तारो नाम-विरचना, स्थापना इत्यर्थः । स च चतुर्हो-
ल्योनिपप्रस्तारः, छन्दःप्रस्तारो, गाणितप्रस्तारः, प्रायश्चि-
त्तप्रस्तारश्चेति । अत्र प्रायश्चित्तप्रस्तारं प्रकृतं, तस्य च प्रा-
यश्चित्तस्यासीद् बहुविकल्पा अनेकप्रकारा भेदा भवन्ति ।

तद्यथा-

उद्यतमणुष्यते, मीमे य पमंगि अप्रमंगी य ।

आवज्जगदागार्ह, पडुच्च वत्तुं दुपक्खे वि ॥ ७१ ॥

इह प्रायश्चित्तं द्विधा-उद्यतम, अनुद्यतं वा । उद्यतं
लघुच, तच्च लघुमासाऽऽदि । अनुद्यतं गुरुकं, तच्च गुरु-
मासाऽऽदि । तदुभयमपि द्विधा-मिश्रं, चशब्दादिमिश्रं च ।
मिश्रं नाम-लघुमासाऽऽदिकं, तपःकालयोरन्यतरं वा
चा गुरुकं, गुरुमासाऽऽदिकं वा, तपसा कालेन वा
द्वयानु वा लघुकम् । अमिश्रं तु लघुमासाऽऽदिकं तपः-
कालाभ्यां द्वयमपि लघुकं गुरुमासाऽऽदिकम्, द्वयमपि
गुरुकम् । उभयमपि च तपःकालविशेषरहितं पुनरपि
द्विधा-प्रमङ्गि, अप्रमङ्गि च । प्रमङ्गि नाम-यदीतिव्यवस्थितस्यार-
ूपेण शङ्कोभोजिकाघाटिकाऽऽदिपरम्पररूपेण वा प्रसङ्गेन
युक्तम् । तद्विपरीतमप्रमङ्गि । भूयां प्येतदेकैकं द्विधा-आपत्ति-
प्रायश्चित्तं, दातव्यप्रायश्चित्तं च । एतन्मवेमपि प्रायश्चित्तं च द्वि-
पक्षेऽपि-अथवपक्षे, अमर्णापक्षे च वस्तु प्रतीय मन्तव्यः ।
वस्तु नाम-आचार्याऽऽदिकं, प्रवर्तिनीप्रभृतिः च । ततो यस्य
वस्तुनो यत्प्रायश्चित्तं यांयं तत्तस्य भवतीति भावः । ए-
ष प्रायश्चित्तप्रस्तार उच्यते ।

“सम्मं अपडिपूरेमाणं सि” एवं व्याचष्टे-

जारिमण्णअभिमत्तो, म चाधिकारी ण तस्म सगणस्म ।

सम्मं अपूरयंतो, पच्चंगिरमपणो कुणति ॥ ७२ ॥

यादृशेन दृष्टुमारणाऽऽदिना अभ्याख्यानं स साधु-
निशमोऽभ्याख्यानः स तस्य स्थानस्य नाधिकारी न
योग्यः, अप्रमत्तवान् । अतोऽभ्याख्यानं दत्त्वा सम्यगप्र-
तिपूरयन् अनिर्वाहयन् आत्मनः प्रत्यङ्गारं करोति, तं
दोषमात्मनो लगयतीत्यर्थः । कृता विषमपदव्याख्या भा-
ष्यकृता ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

छिन्ने य पट्टाग, पाणवहे धुसे अदत्तदारेण अ ।

अविरति अपुरिसवादे, दासे वादं व वदमाणे ॥७३॥

पडेव प्रस्तारो भवन्ति । तद्यथा-प्राणवधवाद्, मृपावाद्वाद्-
मदनाऽऽदानवाद्-मयिरीतकावाद्-मयुरवधवाद्, दासवादं च
वर्धयति । इति ।

तत्र प्राणवधवादे प्रस्तारं तावदभिधिसुराह-

ददुदुर सुणए सपे, भूमग पाणातिवाद्दाहरणा ।

एतेसि पट्टारं, वोच्छामि अहाणुपुञ्जीए ॥७४॥

प्राणातिपाते पतान्युदाहरणानि निदर्शनानि भवन्ति-व-
दुर्गः, शुनकः, सर्पो, भूपकश्चेति । एतेषामेताद्वयमित्यर्थः ।
प्रस्तारं प्रायश्चित्तगचनाविशेषं यथानुपूर्व्यां वदयामि ।

तत्र दृष्टुर्विषयं तावदाह-

ओमो चोदिज्जतो, दुपहियाऽऽदीसु संपमारोति ।

अहमवि णं चोदिस्मं, ण य लम्भाति तारिस्सं छिद्दि ॥७५॥

अवमोऽवमरात्रिको रात्रिकेन दुःप्रत्युपपत्तिनाऽऽदिषु स्थलि-
तेषु भूयो भूयो बोधमानः संप्रसारयति मनसि पर्यालोचयति ।
(अहमवि णं) एवं रात्रिकं नादयिष्यामि, एवं पर्यालोच्य
प्रयत्नेन गवेषयतोऽपि तादृशं छिद्दि रात्रिकस्य न लभते ।

अन्नेण पातिए द-दुरम्मि ददु चलेणं कतं ओमो ।

उद्वितो ए मस तुमे-ण वत्ति वितियं पि ते णत्थि ॥७६॥

अन्यदा च भिक्षाऽऽदिपर्यटने अन्येन केनाऽपि दृष्टुं घाति-
ते रात्रिकेन तस्यापरि चरणं पदं कृतं दृष्ट्वा अवमो
वर्तते-यप दृष्टुंस्त्वया अपद्राविः । रात्रिको वक्त्रेन म-
या अपद्रावितः, द्वितीयमपि मृपावाद्भवेन न वत् नास्ति ।

एवं भणनस्तमेवं प्रायश्चित्तगचनाव-

वचति भणानि आलो-य निकाए पुच्छित्ते णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय मच्चं, पट्टारो जाव वयमाणो ॥७७॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥७८॥

स एव मुक्त्वा ततो निवृत्त्याऽऽचार्यसकाशं व्रजति मास-
लघु, आगत्य भणति-यथा तेन दृष्टुं मारितः, एवं भण-
तो मासगुरु । योऽवमाभ्याख्याता स गुरुणा सकाशमागतः,
आचार्यैश्चोक्तम्-(आलोय ति) सम्यगालोचय किमपि
भवता दृष्टो मारितः । स ग्राह-न मारयामि । एवमुक्तं प्र-
त्याख्यानदानुश्चतुर्लघु (निकाय सि) इतरो निकाययति । रा-
त्रिकस्तु भूयोऽपि तावदेव भणति, तदा चतुर्गुरु । अथमरा-
त्रिको भणति-यदि न प्रत्ययस्तरः तत्र गृहस्थाः स्मिन्, ते
पृच्छयन्तां, ततो वृषभा गत्वा पृच्छन्ति, पृष्टे च सति पद-
लघु । गृहस्थाः वृष्टाः सन्तः(निमिद्धे सि) निषेधं कुर्वन्ति, ना-
स्माभिर्दुर्गव्यपरंपणं कुर्वन् दृष्ट इति पदगुरु । (साहु सि)
ते साधवः समागतः आलोचयन्ति नापद्रावित इति तदा
च्छेदः । (गिहि सि) अथेवमभ्याख्यानदाना भणति-गृह-
स्था अन्येना यत्प्रतिनाम चैतरलोकं सत्यं वा
ब्रूयते, एवं भणतो मूलम् । अथामो भणति (मिलिय
सि) गृहस्थाश्च युयं चैकत्र मिलिता अहं पुनरेक इति
ब्रूयते अनवस्थायम् । सर्वेऽपि युयं प्रवचनस्य बाह्या इति भ-
णतः पारंगच्छकम् । एवमुत्तरोत्तरं वदतः पारंगच्छं याव-
त्प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति ।

अथेदमेव भावयति-

किं आगओऽसि साहं, अटायि पाणवहराणि सद्धि ।
सम्मं आलोएयि य, जा तिणि तमेव विरडेति ॥७९॥

रानिकं विना स एकाकी समायातः । गुरुभिरुक्तः-किमे-
ककीन्वमागतोऽस्ति । स प्राऽऽह-नाहं प्राणवधकारिणा सार्द्ध-
मटामि । एवमुक्ते रानिक आगतः । गुरुभिरुक्तः-सम्यगालोचय
कौऽपि प्राणी न्वया व्यपरोपितो न वेति । स प्राह-न व्यपरो-
पितः । एवं व्रीन वागन यावदालोचाप्यते, यदि विष्वपि वा-
रेषु तदेव विकटयति आलोचयति, तदा पस्फुटमव
कथ्यते ।

तुम ए किर ददुरओ, हओ चि सो वि य भणाति ण म ए नि ।
तेण परं तु पसंगो, भावति एके य विनि ए वा ॥८०॥

किलेति द्वितीयस्य शार्थोर्मुखादस्माभिः श्रुतं-न्वया ददुरो
हतो विनाशितः । स प्राऽऽह-न मया हत इति । ततः परमवैभ-
णानानन्तरं प्रहङ्गः प्रायश्चित्तवृद्धिरूप एकस्मिन् रानिकं
द्वितीये वा अवमरानिकं धावति । किमुक्तं भवति-यदि तेन
रानिकेन सत्यमेव ददुरो व्यपरोपितस्ततो यदि सम्यगा
लोचयति भयममानो भूयो भूयो निहते तदा तस्य प्राय-
श्चित्तवृद्धिः । अथ तेन न व्यपरोपितस्तत इतरस्याभ्याख्यानं
निकाचयतः प्रायश्चित्तं वर्द्धते ।

इदमेव भावयति-

एकस्स सुमावादो, काउं निहहइसो दुवे दोमा ।

तत्थ वि य अपसंगी, भवति एको व अओ वा ॥८१॥

एकस्याभ्याख्यानदातुरं क एव सुमावादलक्षणं दोषः, यस्तु
ददुरवधं कृत्वा निहते तस्य हं दोषः । एकः प्राणित्तिपातदो-
षः द्वितीयो सुमावादोऽपि । तथाऽपि आभ्याख्यानं, प्रा-
णित्तिपातं च कृतेऽप्येकाऽप्यो वाऽवमरानिको ययप्रसंगो भ-
वति तदा न प्रायश्चित्तवृद्धिः । किमुक्तं भवति-यद्यवमरानि-
कौऽभ्याख्यानं दत्त्वा न निकाचयति, या वा अभ्याख्यानः
सोऽपि न रुष्यति, तदा न प्रायश्चित्तवृद्धिः । अथाभ्याख्यानां
भूयो भूयः समर्थयति, इतरंऽपि भूयो रुष्यति, तदा प्राय-
श्चित्तवृद्धिः । एवं ददुरो विषयः प्रस्तारो भवति । शुनकस्यै-
भूयकविषया अपि प्रस्तारा एवमेव भावनीयाः । गतः प्राणा-
तिपातप्रस्तारः ॥

सम्प्रति सुमावादाऽज्ञाऽऽदानयो प्रस्तारमाह-

मोसम्मि संखडीए, मोयगगहणं अदत्ताणम्मि ।

आरोवणपत्थारो, तं चेव इमं तु णाणं ॥ ८२ ॥

सुमावादं संखडीविषयं दर्शनम्, अदत्तादाने मांदकप्रहण-
म्, एतयोर्द्वेयोरप्यारोपणतयाः प्रायश्चित्तस्य प्रस्तारः स
एव मन्तव्यः । इदं तु नानावर्गं विशेषः-

दीणकलुंगहि जायति, पढिमिदो विसति एसणं वहति ।

जंपति सुहप्पियाणि य, जोगतिगिच्छानिमिच्छां ॥८३॥

कस्यापि संखड्यामकालः प्राप्तिरितिदः साधु अन्यत्र गतैः,
ततो मुहूर्तान्तरं रत्नाधिकेनोक्तम्-व्रजामः संखड्यामिदानीं
भोजनकालः सम्भाव्यते । अवमो भणति-प्रतिपिडाऽहं न
व्रजामि । ततोऽस्ती निष्कृयाऽऽचार्योऽहंमालोचयति-यथाऽयं
दीनकरुणवचनैर्याचते, प्रतिपिडाऽपि च प्रविशति, एषणां
वहति प्रेरयति । अथवा एष रुद्धं प्रविष्टो मुणप्रियाणि

योगाचकिंसातिमिच्छति उल्लगति । एवंविधसुमावादावधं वद-
तः प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति ।

स वाऽयम्-

वच्चइ भाणइ आलो-यय शिकाए पुच्छिण शिसिद्धे य ।

साहु गिहिम्मि य सव्वे, पत्थारो जाव वदमाणे ॥८४॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, वेदो मूलं तह दुगं च ॥८५॥

गाथाच्यमाप गताथस ।

अथादत्ताऽऽदाने मांदकप्रहणद्वयान्तं भावयति-

जा फुमति भागमगो, वितिओ अमत्थ लहुए ताव ।

लङ्खण णीति हयरो, तद्विस्स इमं कुणति काह ॥८६॥

एकत्र गृहं जिज्ञा वस्था, साऽयमेन गृहीता, यावदद्या एका-
ऽवमरानिका भाजनं स्पृशति सम्प्रगारिष्टः तावत् चित्तार्थो
रत्नाधिकोऽप्यत्र संखड्यो लङ्खणकाम् वस्था च निर्गच्छति, इ-
तरः पुनरवमस्तान् मांदकान् दद्वौ कश्चिदप्यालुरद करानि-
“वच्चइ” गाथा (८४) “मासो लहुओ” गाथा (८५) (वच्चइ ण)
मं निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रजति, आगम्य च भणति आलोचयति,
रत्नाधिकेनादत्ता मांदका गृहीता इति । शेषः प्राभवत् ।

अथाऽविरतिवादे प्रस्तारमाह-

रातिणिययातिरेणं, खलियमिलियपेत्तण उदएणं ।

देवउले मेहुणम्मि य, अक्खाणं वा कुड्ढेण वा ॥८७॥

कश्चिदवमरानिको रत्नाधिकेनादीर्घं शिष्यमागः चिन्त्यति-
एष रत्नाधिकवानेन रत्नाधिकोऽहमिति गर्वेण मां दशविषय-
कवालसामाचार्यामस्त्वाल्लभमपि कपायोदयेन तर्जयति । यथा
हे दुष्ट ! शिष्यक ! म्बखितोऽस्मीति तथा मां भिन्नतरमपि पदं
पदेन विचिच्छन् स्वमुखावरयते हा दुष्ट शैल किमिति मित्तममुषा-
रयमिति तर्जयति । तथा (पिण्णु णि) अग्नेः साधु भवार्थमाणाऽ-
पि कपायोदयेन मां हस्तेन प्रेरयति । अथवेषा सामाचारी-र-
त्नाधिकस्य सर्वं कृतवर्थांस्मिन्, नतस्तथा करोमि, येषम मरुत-
घ्नको भवति, ततोऽप्यदा द्वावपि जिज्ञाचार्या गतौ तुपनौ
वुमुक्ता नौ जेत्येवं चिन्तनव्यमनौ यदस्मिन्नायोदेवकुले कुरुत
वा वृक्षविषमे प्रथमालिकां कृत्वा पानीयं पास्याम इति । एवं
चिन्त्यांश्च तौ सुखं स्थितौ । अत्रान्तरे अवमरत्नाधिकः
परिजातमकां तदभिसुखमागच्छन्मौ दृष्ट्वा स्मितो, लाघ एष
इदानीमिति चिन्त्यतिवा तं रत्नाधिकं वदति-अहो ज्येष्ठऽप्ये !
कुरु त्वं प्रथमालिकां पानीयं वा, अहं पुनः संज्ञां व्यमुमुक्ष्यामि ।
एवमुक्त्वा त्वरिते वसतावगम्य मेधुने अभाष्यतातु वातुं य-
थाऽऽज्ञोचयति, तथा दर्शयति-

जंहुज्जण अकज्जं, सज्जं अजाधरे कयं अज्जं ।

उवजीविनोऽस्य भंत !, मए वि संसट्ठकणोऽस्य ॥८८॥

ज्येष्ठोऽप्येताव सद्य इदानीमाद्यगृहं कृतमकायं मेधुनसेवाव-
ज्जणं, तथा यदत्र तत्संसेवतो मयाऽपि संसट्ठकणो मेधुन-
प्रतिसेवनेऽस्मिन् प्रस्तावे उपजीवितः । अत्राऽप्येवं प्रायश्चित्त-
प्रस्तारः-“ वच्चइ भणति गाथा ” (८४) “ मासो ल-
हुओ गाथा ” (८५) अवमरानिको निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रज-
ति लघुमासः । आगम्य च (गुरुसकाशं णि) ज्येष्ठोऽप्येताव मया
वाऽकृत्यमासेवितमनो मम तावमामाद्विनाश्यारोपयत, एवं रत्ना-

धिकस्य ब्रह्मवृत्तानि प्रायेण भगतेः गुरुमास्तनोऽधिक आगतः । सुरिणा भगिनः-किं त्वया संसृष्टकथं आसेवितः ? स प्राऽऽह-नाऽऽनवितः, ततश्चतुर्लुपु, इतरो निकाचयति चतुर्गुहः इत्यादि प्राग्बद्धप्रथमम् । गतोऽनवरिताबाहः ।

अथानुपुनरवाहमाह-

तइत्तु किं कथं आयासि, दिट्ठा खियया से तेहि मेनुत्तो ।

वट्टति ततिओ तुक्कं, पत्तावत्तुं मम वि संका ॥८६॥

दीप्तति य पाडिरुवं, थितचकपितसरीभासाहं ।

बहुतो अपुरिमवयणे, सवितराराऽऽरोवणं कुजा ॥८७॥

कोऽपि स पुनरर्थव किट्ठात्वेवो भिक्षातो निवृत्त्य रत्नाधिकपुनरिदयाऽऽचार्य भगति-एव सा पुनरुत्तीयस्तेराशिकाः आचार्यः प्राऽऽह-कथं जानासि ? प्राऽऽह-मयनस्य निजका दूधमनैरहमुक्तः-वसन्तं युष्माकं नृन्याः प्रजाजितुम् । ततो ममाऽपि हृदयं शङ्का जाता । अथ च-अस्य साधोः प्रतिकरं नपुंसकाऽतुक्पं स्थितचक्रमनशरीरमायाऽऽदिभित्तुल्यैरेवयते, एवं बहुशः अनुपुनरवचने नपुंसकवादि वसेमानस्य सवितरामारोवणां कुर्यात् । तद्यथा-“ वच्छति जणानि गाहा ” (८४) “ मासो लहुओ गाहा ” (८५) । स निवृत्त्य एकाकी प्रान्थयं व्रजानं लघु-मासः, आगतो गुरुन् भगति एव सा पुनरुत्तीयस्तेराशिक एतद्वयस-ज्ञानकरणम्, अतो गुरुमासः । शेषे प्राग्बद्धम् ।

अथ दासपादमाह-

खरउ ति कहं जाणमि, देहाऽऽयारा कथेति से हंटी ।

छिकावण दुम्भो, खीयाऽऽसी दासुणमभावो ॥८९॥

कोऽपि साधुपुनरर्थव रत्नाधिकपुनरिदयाऽऽचार्य जणानि-अयं सधु-खकां दास इति । आचार्य आह-कथं जानामि ? इतरः प्राऽऽह-एतदीयनिर्जकमेव कथयतम् । तथा देहाऽऽकारः कुञ्ज-ताऽऽद्यः (मनस्य, हृत्प्राप्त्युपदेशने) दासस्य कथयन्ति । तथा (छिकावणानि) दासकं पतनस्यम् । “ दुम्भो ” नाम-अस्मिन्वृत्तपरिधानाऽऽदि, नाचाऽऽदी नोचनेर आसने उपपदानशालः, दास-रूपसमाव इति प्रकटार्थः ।

“ अथ देहाऽऽकार ति ” पदं व्याख्याति-

देहेण वा विरुवो, खुओ वडमो य बाहिरप्पादो ।

फुडमेव मे आयारा, कथेति जह एस खरउ ति ॥८९॥

स प्राऽऽह-देहनामस्य विरुपाः तद्यथा-कुञ्जो, वडमो, बाह्यमाहो वा । एवमादयस्यस्याऽऽकारः स्फुटमेव कथयन्ति यथा खरको दास इति ।

अथाऽऽचार्य माह-

केइ सुख दुखो, खुजा वडमा य बाहिरप्पाया ।

न हु ते परिमवियन्वा, वयणं च अण्णायियं वोत्तुं ॥९३॥

इह नामकमोदयर्थोच्यतेः कान्चिच्चकुलापवा अपि दासाऽऽद्यः सुकृपा भवन्तिः केचित्तु राजकुलापवा अपि दुकृपा कुञ्जा वडमा बाह्यपादा अपि जवन्तिः अतो (न हु) नैव ते परिमवियन्वाः, अन्तर्यं च वसन्त दासोऽयमित्यादिकं वक्तुं स योग्यः । अत्रापि प्राथम्यप्रस्तारः-“ वच्छति भगानि गाहा ” (८४) “ मासो लहुओ ” गाहा (८५) । गतो दासवादः ।

अथ चिन्तियपदमाह-

विद्यपयमणाभोगे, सहसा वोत्तूण वा समाऽट्टो ।

१०६

जाणंतो वाचि पुणो, विविचण्णदा वदे जाहि ॥ ९४ ॥

चिन्तियपदं अनाभोगेन सहसा वा प्राणवयाऽऽदिविषयं वाद-मुक्त्वा ज्ञेयः समावर्तिते प्रत्यावर्तिने मिथ्यादुष्टेन न पुनः करुणं द्यादित्यर्थः । अथवा-जानकषि पुनःशब्दो वशवसः । स चैवादिशान्ताष्ट-योऽप्यर्थः स हि प्रजाजितस्तस्य विवेचनार्थं प्राणातिपाताऽऽद्वैद्यादमपि चदेन्, यतमा बुक्ते जिनां गणे निर्गच्छति (?) । वृ० ६ उ० । स्था० । सम्राट्ऽऽदि-कं नयराशौ, प्रस्तार्यते येनेति प्रस्तारः । सम्य० १ काारु । “ नित्ययस्वयणसंगहयिस्ममूलवासरत्नाः । ” विस्तारः, ति० वृ० १ उ० । प्रस्तार्यते इति प्रस्तारः । कट्टे, वृ० १ उ० ३ प्रका० । (“ पथारां अनां बाहिं, अनां बावाहिं ” चित्रामल्ल उवाचि ।) [२०१] इत्यादिं गाथा “ वल्लिहं रावणं ” कट्टकमदं, वृ० १ उ० ३ प्रका० ।

पत्थारपमंग-प्रस्तारप्रसङ्ग-पुं० । प्रस्तारः प्रस्तारणं, प्रसङ्गं सत्त-

रात्तरदुःखसंज्ञक इत्यर्थः । प्रस्तारप्रसङ्गेने, ति० वृ० ४ उ० ।

पत्थारी-देशा-स्त्री० निरकर-प्रस्तारं च । दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

सस्तारकं, “ पथारां सथरयो ” पाद० ना० १३ गाथा ।

पत्थाव-प्रस्ताव-पुं० । समयः, पाद० ना० ६७ गाथा ।

पत्थावाय-पत्थावात-पुं० । वनस्पत्यादिर्हितं वायौ, ज० ५

श० २ उ० ।

पत्थिअ-प्राथित-पुं० । प्रार्थने प्राथो, जिज्ञासादयः । प्रार्थः संजा-

तोऽस्मिन्निन प्राथितः । अग्निनायाऽऽमकं (जी० ३ प्रति० ४

अधि० । ति० ।) प्राथनाकोऽयं, विपा० १, वृ० १, अ० १ म० ।

जगवदुक्तप्राथनाविषये, विपा० १, वृ० १, अ० १ अजिलपिते,

दशा० १, अ० । कट्टरां हां वधुं वाऽङ्कते, म० १, श० १, उ० ।

ब्रह्मसाशिते, ज्ञा० १, ध्रु० १, अ० । चिन्तिने, औ० । “ चिन्ति

कपिप्ये प्राथिप मणोगे सत्तये । ” एकाधोः । विपा० १, वृ० १, अ० ।

प्रस्थित-त्रि० । “ स्था-धक्क-चिट्ट-निरप्पा ” ॥ ८ । ४ । १६ ॥

इति बाहुवक्रत्वाच्च टट्वम् । प्रा० ४ पाद । प्रवृत्ते, “ पत्थावे प-

त्थियं । ” (पत्थायं । स) प्रस्थानं परलोकसाधनमार्गे प्रस्थिते

प्रवृत्ते फलऽऽद्याहारार्थं, गमनं वा प्रवृत्तम् । न० ११ श० ९,

उ० । शीघ्र इत्यर्थः, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पत्थिया-प्रस्थिका-स्त्री० । पिष्टका, वंशमयभाजनविशेषे, विपा०

१, ध्रु० ३ म० ।

पत्थिव-पार्थिव-त्रि० । पृथिवीविकारोऽयं, यथा पार्थिवं शस्त्रं पृ-

थिव्याविकारनिवर्धकं शस्त्रम् । वृ० १, ध्रु० ८ अ० । पृथिवीशब्दे

राजानं, ज० ।

३६ नृपमुणाः पट्टिजानाऽधिकप्रशस्तेः पार्थिवगुणैर्युक्तेः ।

ते चमे-

“ अथैकं लक्षणपुणं २-रूपसंपत्तिं ३ भूतनृपः ।

अमदो ४ जगदोज्ज्वलो ५, यशसो ६ च कृपासुहृत् ७ ॥ १ ॥

कलासु कृतकमो ८ च, शुद्धराजकुलोद्भवः ९ ।

पुष्टानुग १० स्त्रिशक्ति ११ श्रेष्ठ, प्रजारागी १२ प्रजागुरुः १३ ॥ २ ॥

समर्थनः पुमर्थानां, ज्ञायाणां सममाज्ञया १४ ।

कोशवान् १५ सत्यं वंचय १६, चरदृष्ट १७ दूरमन्ददृष्टः १८ ॥ ३ ॥

असिद्धकर्मयोगो १६ च. प्रतीत्यः शब्द २० शास्त्रयोगः २१ ।
निप्रदा १२ अनुप्रदपरा २३, निनञ्जो छुष्टिशब्दयोः २४ ॥ ४ ॥
वपायजितराज्यध्या २५-दानशो गडो २६ ध्रुवं जयी २७ ।
न्यायप्रिया २८ न्यायवेत्ता २९, दयमानार्थो वपायम्कः ३० ॥ ५ ॥
अज्ञायां यो ३१ गान्धारी ३२-राय ३३ चानुर्थमुपनः ३४ ।
प्रणामाधिककोष ३५-स्वात्विक्कः स्वात्विक्को ३६ नृपः ३७ ॥
येन पाठमिच्छायाः ३८ जं ३ भक्त ३९ ॥ "नरनाहो पाठयो नि-
षो राया १" पाठो नां १०० माथा ।

पत्नीश-देशी-नो स्थूलवस्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ११, माथा ।

पत्न्युप-प्रस्तुत-त्रि० । अधिकृते, पञ्चा० १८ विध० । आच० ।
अनु० । विशेष० । सूत्र० ।

पत्न्यमाण-प्रार्थयमान-त्रि० । अभिजननि, "अत्र पि य से
नाम, कामा रोम ति पंदिषा विनि । कामे पत्न्यमाणे, रोमे पत्न्ये
अनु जन्तु ॥ १ ॥" दश० २ अ० ।

पद-पद-न० । पद्यते इति पदम् । अर्थपरिममामियुक्ते शब्दे,
पं० चू० १ कल्प । "अधुवलदी जन्तु, तं होति पदं ति ।"
पं० भा० १ कल्प । भ० । ('पय' प्रकरणे विस्तरं वक्ष्यामि) ।

पदअ-गम्-धा० । गतो, "गमेरई-अइच्छाणुवजावज-
सोक्कमकुन्-पच्चङ्क-पच्चङ्कं गिम्मह-गी-गीण-गीलुक्क-पद-
अरम्म-परिअल्ल-चोल-गिअल्ल-गिगिणा-ग-गवहाव-नेहाव-
हराः" ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति सूत्रेण गमथानाः 'पदअ'
आदेशः । पदअइ । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पदग-पदक-पुं० । पिशाचभेद, प्रा० १ पद ।

पदग-पदप्र-न० । पदानामर्थं पदाग्रम् । पदपरिमाणे, नि०
चू० १ उ० । स० । पदप्रमाणे, आना० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पदद्वयणा-पदस्थापना-स्त्री० । गणिवाचनाऽऽवार्त्ताऽऽदिप-
दप्रतिष्ठापने, ध० २ अधि० ।

पदवद्ध-पदवद्ध-न० । गेयपदनिर्वादे, स्था० ७ डा० ।

पदवग-पदमार्गी-पुं० । पदानां मार्गे स्थापने, पदमार्गी संक्रा-
मनि, "जे भिक्खु पदमग्गं वा संक्रमं वा अवलंघणं वा अर-
उत्थिण्ण वा गार्गीण्ण वा कागंति, कागंति वा साहज्जइ" ।
११ । नि० चू० १ उ० । ('अगणउत्थिण्ण' शब्दे प्रथमभागे
ध० ८ पृष्ठे व्याख्यानमिदम्-११ सूत्रम्)

पदविगह-पदविग्रह-पुं० । पदपृथक्करणे, भा० स० १ अ० ।

पदसम-पदसम-न० । पदं गेयपदं नास्मिन्नाऽऽदिकमन्यतरव-
न्धनेन वद्धं यत्र स्वर्गेऽनुयाति भवति तत्तथैव यत्र गीते
गीयते तादृशे गेयगुणे, स्था० ७ डा० ।

पदाण-प्रदान-न० । वितरणे, आय० ४ अ० ।

पदाहिण-प्रदक्षिण-पुं० । प्रकर्षेण दक्षिणे, जी० ३ प्रति० ४
अधि० ।

पदाहिणावट्ट-प्रदक्षिणावर्त्त-पुं० । प्रकर्षेण सर्वान् दिक्षु विदि-
क्षु च परिभ्रमतां चन्द्रादीनां दक्षिणमेव मेरुर्भवति यस्मिन्ना-
वर्त्तमण्डलपरिभ्रमरूपे स प्रदक्षिणः, प्रदक्षिण आयत्तो

येषां मण्डलानां तानि प्रदक्षिणाऽऽवर्त्तानि । मेरुदक्षिणत आ-
वर्त्ते, जी० ३ प्रति ४ अधि० ।

पदिन-प्रदीप्त-त्रि० । प्रकर्षेण दीप्तः प्रदीप्तः । अन्यन्तदीप्ते,
भा० १ श्रु० १ अ० । अन्त० ।

पदिमा-प्रदिश-स्त्री० । प्रगता दिक् प्रदिक्, विदिशि, आचा०
१ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

पदिस्म-प्रदृश्य-अध्य० । प्रकर्षेण दृष्टव्यर्थे, "पदिस्सा य
दिस्सा वयमाणा ।" भ० १८ श० ८ उ० ।

पदीव-प्रदीप-पुं० । प्रदीपयतीति प्रदीपः । विशे० । ज्वलि-
तोऽज्वले, प्रभ० २ आश्र० द्वार । दीपे प्रकाशवत्यर्थे, विशे० ।

पदीविय-प्रदीपित-त्रि० । उज्ज्वालिते, को० ।

पदुक्कवेव-प्रत्युन्वप-पुं० । मुरजर्कसिकाघातोत्थानध्वनौ,
स्था० ७ डा० ।

प्रतिक्षेप-पुं० । मुरजर्कसिकाघातोत्थानध्वनौ, स्था० ७ डा० ।

पदुह-प्रदुष्ट-त्रि० । प्रहेषमापन्ने, वृ० ३ उ० । प्रहेषं गते,
उत्त० ३२ अ० ।

पदुम्भेय-पदीपभेदक-न० । पदविभागपदार्थमात्रकथनपरे
पागयणे, व्य० ३ उ० ।

पदमिय-प्रदन्-त्रि० । प्रकर्षेण क्लेशिते, वृ० ३ उ० ।

पदेम-प्रदेश-पुं० । धर्मास्ति कायाऽदीनां परमनिर्गुणेशे, उ-
त्त० १ अ० ।

पदेसयन-प्रदेशयन्-त्रि० । प्ररूपयति, विशे० ।

पदेसमंजोग-प्रदेशसंयोग-पुं० । प्रदेशानामिन्नेतरसंयोगा-
ऽऽख्य संयोगभेदे, उत्त० १ अ० । ('संजोग' शब्दे विवृतिः)

पदोम-प्रद्वेप-पुं० । अनिमाने, नि० चू० १ उ० । "पदोमण
पदिनवमाणस्स अनुजो भवति ।" नि० चू० १ उ० । सूत्र० ।

प्रदोप-पुं० । दिवसाऽवसाने, पञ्चा० २ वि० ।

पह-पट्ट-न० । लघुग्रामे, "गामहडं खड्डयं पहं ।" पाठ०
ना० १७२ गाथा । ग्रामस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग १ गाथा ।

पट्टइ-पट्टनि-स्त्री० । प्रक्रियायाम्, प्रा० १ । पट्टको, स्था०
२ डा० ४ उ० । परिपाठ्याम्, भा० स० १ अ० ।

पट्टसमाव-प्रध्वंमाभाव-पुं० । नाशाऽपरिपर्यायसंमर्गाभावे,
रत्ना० ।

प्रध्वंमाभावं प्राऽऽहुः-

यदुत्पत्तौ कार्यस्यानुयं विपत्तिः सोऽस्य प्रध्वंसा-
भावः ॥ ६१ ॥

यस्य पदार्थस्यापत्तौ सत्यां प्रागुत्पन्नकार्यस्यावश्यं नि-
यमेन अन्यथाऽतिप्रसङ्गात्, विपत्तिविषयत्वं सोऽस्य का-
र्यस्य प्रध्वंसाऽभावोऽभिधीयते ॥ ६१ ॥

उदाहरणम्-

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमतो विपद्यमानस्य क-
लशस्य कपालकदम्बकम् ॥ ६२ ॥ रत्ना० ३ परि० ।

पट्टर-देशी-अज्ञौ, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पङ्कार-देशी छिन्नलाङ्गुले, दे० ना० ६ वर्ग १३ माथा ।

पञ्चावय-प्रधावित-वि० । इतस्ततः प्रकर्षेण गते, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । विगतगतौ, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पञ्चविय-प्रधूपित-वि० । पूषाऽऽदिना धूपिते, आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

पञ्चवय-प्रधावन-न० । प्रकर्षेण हस्ताऽऽधेयाने, आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ६ उ० । शीनादकाऽऽदिना पुनः पुनर्धावने, नि० चू० १ उ० । (अज्ञादानं धावनीति ' अज्ञादाय ' शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे उक्तम्) (पादानामुच्छलना-भाववन्म ' अज्ञायार ' शब्दे प्रथमभागे ३१५ पृष्ठे उक्तम्) (अण्यउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४८० पृष्ठे तैर्यह-स्थेय पदानां प्रधावनमुक्तम्)

पन्थ-पथि-पुं० । " वयंऽन्या वा " ॥ ८१ । ३० ॥ इति सूत्रेणातुस्वारस्य नकारः । मार्गे, प्रा० १ पाद ।

पन्थ-पथि-पुं० । स्वार्थे अण् । " चूलिकपिशाचिके तृतीयतुर्ययोराद्याद्वर्तयौ " ॥ ८१ । ३२५ ॥ इति वस्य प-कारः । भानरि, प्रा० ४ पाद ।

पन्नय-पन्नय-पुं० । सर्थे, " उग्रा अदी भुवंगो, भुवंगमां पन्नयं पन्नयं भुञ्जते । " पाठ० ना० २६ माथा ।

पन्नय-पन्नय-पुं० । गन्धे, " विण्ययसुखी खयराश्री, नक्षत्रं पन्नयमिदं गन्धं । " पाठ० ना० २५ माथा ।

पन्नाड-पन्नाड-पुं० । लोते, " सुदी मलमह-परिहृ-बहु-चहु-महु-पन्नाडः " ॥ ८१ । ४ । १२६ ॥ इति सूत्रेण ' पन्नाड ' आदेशः । ' पन्नाडः ' सुदनानि । प्रा० ४ पाद ।

पन्नाडिअय-मर्दित-वि० । चूर्णिते, " पन्नाडिअयं परिहृति-अं । " पाठ० ना० १७८ माथा ।

पपिआमह-प्रपितामह-पुं० । ब्रह्मणि, आ० म० १ अ० ।

पपोच-प्रपौत्र-पुं० । पुत्रपुत्रे, विशेष० ।

पप्य-प्राप्य-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थे, म० १६ शृ० ८ उ० । आ-नाश्रित्यर्थे, दश० ३ अ० । " पप्यन्ति वा पप्यन्ति वा अति-किञ्च न्ति वा पप्यात् । " आ० चू० १ अ० ।

पप्य-पर्यक्त-पुं० । वतस्यातीतवशेषे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । न-चतुर्थे गृहे, वाच० ।

पप्य-पर्यक्त-पुं० । पर्य-अटन् । मुद्राचरणकाऽऽदिपिष्टकृते वृत्ताऽऽकृतौ अग्नितपासमहत्तमव्ययार्थं 'पापड' इति क्त्वा-ने पदार्थः प्रत्य० ३७ द्वार । नि० चू० । प्रज्ञा० जी० । सौर-पदवृत्तिकायाम्, उक्तदेशमवे सुगन्धद्रव्ये च । स्त्री० । गौ० जी० । वाच० । जे० २ वक्त० । पर्यटाऽऽकृतौ शुष्कमुन्म-गडे । " पप्यडगो क्षाममगियाए उभयतडेसु पाणिपण जरे-लिया भूमौ, मा तन्मि पाणे आहडमाणे तरिया होउं उरहे-ण छिन्ना पप्यडी भवति । " नि० चू० १ उ० । जे० ।

पप्यटिया-पर्यटिका-स्त्री० । शकुलिकायाम्, " तिलपप्यटि-या । " तिलशकुलिका । प्रज्ञा० १ पद ।

पप्यीअ-देशी पुं० । वातके, दे० ना० ६ वर्ग १२ माथा ।

पप्युय-प्रपणुत वि० । जलादे, " पप्युयलंयणा ओससिय-रोमकुवा । " (आ० म० १ अ० । ज्ञा० । प्रज्ञा० ।) प्रपणुतलो-चना पुत्रदशेनप्रवर्तितानन्दजलेन । म० ६ शृ० ३३ उ० ।

पर्फंदण-रसपदन्-न० । प्रचलने, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पफाडा-देशी-अभिभेदे, दे० ना० ६ वर्ग ६ माथा

पफिडिअ देशी-न० । प्रतिफलिते, दे० ना० ६ वर्ग २२ माथा ।

पफुअ-देशी-न० । दीर्घे उड्यमाने च । दे० ना० ६ वर्ग ६४ माथा ।

पफुल्ल-प्रफुल्ल-वि० । विकसिते, " पफुल्लकसरोवधिया । " प्र-फुल्लविकसितेः कसरेरिति, केमरोपलक्षितेरुपचिता । उप-चितशोभाके, जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

पफोडण-प्रस्फोटन-न० । प्रकर्षेण स्फोटनं प्रस्फोटनम् । क्रांते, ध० ३ अधि० । उत्त० । प्रज्ञा० । स्था० । आस्फोटने,

सहदीपद् वा स्फोटनम्, अतोऽन्यप्रस्फोटनम् । दश० ४ अ० । प्रज्ञा० । प्रकर्षेण ग्नुगुरिडितस्यैव वस्त्रस्य धूतने, स्था० ६ ठा० । (आचार्यपादप्रस्फोटनम् ' अहंस ' शब्दे प्रथमभागे १२ पृष्ठे उक्तम्)

पफोडिअ-प्रस्फोटित-वि० । ' पफोडिय ' शब्दार्थे, " प-फोडियं च पफोडिअम् । " पाठ० ना० २४३ माथा ।

पफोडिय-प्रस्फोटित-वि० । प्रकर्षेण विदारिते, ध० २ अधि० । निष्काटिते, चूर्णिते, दे० ना० २७ माथा । ज्ञा० म० ।

पफोडियमोहजाल-प्रस्फोटितमोहजाल-पुं० । प्रकर्षेण स्फो-टितं मोहजालं मिथ्यात्वाऽऽदि येन सः । ध० २ अधि० । संथा० । विवेकिनां मोहजालविलयाऽऽपादके श्रुतधर्मे, ल० ।

पफोडिमाण-प्रस्फोटयत्-वि० । प्रस्फोटितं कार्यति भाटयति, " पफोडिमाणे वा पमज्जेमाणे वा शादकमह । " स्था० ६ ठा० ।

पवंध-प्रवन्ध-पुं० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धभ्यां विलक्षणः पूर्वोव-स्थापरित्यग्नोत्तरात्तरावस्थारूपतया परिणामेन यो बन्धः स प्रवन्धः । अनेकतन्नेषु एकद्रव्यानाऽऽपादके बन्धे, अने० १ अधि० । उपाङ्गाक्रमप्रपञ्चनगरे बन्धे, नि० १ श्रु० ३ वर्ग १ अ० ।

पवंध-प्रवन्ध-न० । प्रवन्धेन करणे, " कहाए अ पवंध-णे । " स० १२ सम० ।

पवंधविनि-प्रवन्धवृत्ति-वि० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धभ्यां विलक्षणः पूर्वोऽवस्थापरित्यग्नोत्तरात्तरावस्थारूपतया परिणामेन यो बन्धः स प्रवन्ध इत्युच्यते । तेन वृत्तिवर्तने स्वभावलोभा-यः पदार्थानां सर्वज्ञेषु एकद्रव्यानुवृत्तिः । त्रिकालकांति-स्पर्शान्यां नित्यतायाम्, अने० १ अधि० ।

पवाल-प्रवाल-पुं० । नवाङ्कुरे, स्था० ४ ठा० ४ उ० । ईषदुन्मी-लितपत्रमवे पल्लवे, प्रवालाः ईषदुन्मीलितपत्रमवाः । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । जे० । विहम, ज्ञा० १ श्रु० १७ अ० । रा० । प्रज्ञा० । जी० । प्रज्ञा० । स्था० । म० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० ।

पवालकुर-प्रवालाङ्कुर-पुं० । रत्नविशेषस्य प्रवालाभिधान-स्याङ्कुरे, आ० म० १ अ० ।

पवालमंत-प्रवालवत्-वि० । विशिष्टप्रवालाङ्कुरेपेते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पवालि (शृ)-पवालिन-पुं० । प्रवालवैशिष्ट्यशालिनि वृ-
क्षे, स्था० ५ टा० ३ उ० ।

पवाह-प्रवाध-पुं० । प्रकृष्टायां पीडायाम्, विपा० १ श्रु० १
अ० ॥ हा० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण यथैव तीर्थकदाह तथैवावगत-
तयं, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पवोधण-प्रवोधन-न० । विब्रवी, प्रकर्षेण बोधने, विशेष० ।

पवोहण-प्रवोधन-न० । 'पवोधण' शब्दाधे, विशेष० ।

पवभट्ट-प्रभट्ट-त्रि० । प्रकर्षेण स्खलिते, स्व० १ श्रु० ४ अ०
१ उ० । आवा० । प्रश्न० । "पिप्रभमडुवगोरडी ।" प्रा० ४ पाद ।

पवभार-प्रागभार-पुं० । ईपदवनतपर्वतभागे, हा० १ श्रु० १
अ० । ईपदवनते गिरिदेशे, भ० ४ श० ४ उ० । ईप-
दवनते वस्तुभावे, स्था० १० टा० । अनु० । हा० ।
तं० । भ० । यत्कटमुपरि कुञ्जाप्रवत् कुञ्जं तन्प्रागभारम् । यद्
धा-यत्पर्वतस्थोपरि इस्तिक्कुम्भाऽऽकृति कुञ्जं विनिर्गन्तं
तन्प्रागभारम् । न० । पुद्गलनिचये, हा० । समूहे, गि-
रिगुहायां च । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

पवभारग-प्रागभारग-स्त्री० । द्रव्यान्तराऽऽकान्तस्य गति-
भेदे, यथा नावादेरधोगतिः । स्था० ८ टा० ।

पवभारा-प्रागभारा-स्त्री० । प्रागभारमीपदवनतमुच्यते । तदेवं-
भूतं गावं यस्यां भवति सा प्रागभारा । पुरुषस्य समनित्यपौ-
ध्वमशीनित्यपरेत्येतं दशवयोऽस्मिकायां दशायाम्, "संकुचि-
व्याल्लयचम्भे, संपत्तो अद्रुमि दम् । नारीणमणभिर्येअं, ज-
राए परिणामिअं ॥ १ ॥" स्था० १० टा० । न० । दश० ।

पवभोअ-देशी भोगं, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पव-प्रभ-पुं० । हरिकान्तहरिनिहयंभवनपतीन्द्रयोः प्रथमे
लोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० । स्वनामख्याते विप्रकरे,
आ० चू० ४ अ० । हीपसमुद्रविशेषाधिपती देवे, द्वी० ।

पमकर-प्रभक्कर-पुं० । समतितमे महाग्रहे, "दे पमकर ।"
स्था० २ टा० ३ उ० । च० प्र० । कल्प० । सू० प्र० । सौधमदे-
वलेकस्थविमानभेदे, स० ३ सम० । पञ्चमदेवलेकस्थविमा-
नभेदे, स० ८ सम० । दक्षिणयोः कृष्णराज्यामिषं शुभक्करा-
परपर्यायलोकान्तकविमानं, स्था० ८ टा० ।

पमकरा-प्रभक्करा-स्त्री० । चन्द्रस्य सूर्यस्य च चतुर्थीमग्रम-
हियाम्, भ० १० श० ५ उ० । जी० ज० । सू० प्र० । हा० ।
स्था० । (अनयोः पूर्वोत्तरभवकथा 'अग्रमहिषी' शब्दे
प्रथमभागे १७२ पृष्ठ उक्ता ।) वन्सकावतीविजयक्षेत्रयुगल-
राजधानीयुगले, "दो पमकराअं ।" स्था० २ टा० ३ उ० ।
"चच्छगावईविजय पमकरा गयहाणं, पमजल्लाणई ।" ज०
४ वत्त० ।

पमकरावई-प्रभक्करावती-स्त्री० । वन्सकावतीविजयराजधा-
न्याम्, यत्र ऋषभस्वामी पूर्वभवे केशवो नाम जातः । प्रभक्कर-
दैव प्रभक्करावती । आ० चू० १ अ० ।

पमंगुर-प्रभङ्गुर-त्रि० । प्रकृष्टविजयशालि, आचा० १
श्रु० ८ अ० ३ उ० ।

पमंजल-प्रभञ्जन-पुं० । ऋषभदेवस्य शततमे पुत्रे, कल्प० १ अ-
धि० ७ क्षण । मातृपोत्तरपर्वतस्य प्रभञ्जनकूटाधिपतिदेवे, द्वी० ।
औत्तराहायां वायुकुमाराणामिन्द्रे, स्था० २ टा० ३ उ० ।
प्रहा० । भ० । "पमंजलस्स पं वाउकुमारिदस्स वायालीसं
भवणावाससयसहस्सा ।" स० ४६ सम० । लवणसमुद्रे
ईश्वराऽऽख्यमहापातालाधिपतिदेवे, स्था० ४ टा० २ उ० ।

पमकंत-प्रभकान्त-पुं० । विष्णुकुमारिन्द्रयौहरिकान्तहरिनि-
हयोर्लोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पमव-प्रभव-पुं० । पराक्रमे, है० । प्रभवन् प्रभवः । प्र-
सूतौ, उदगम्, पञ्चा० १३ विव० । उत्पत्तौ, स्था० ६ टा० ।
"पमवो पस् इति एगट्ठा ।" प० भा० ५ कल्प ।
उत्त० । विशेष० । सम्भवे, आवा० ४ अ० । प्रभवति
सर्वाणि शास्त्राणि अस्मादिनि प्रभवः । प्रथमे उत्पत्ति-
कारणे, न० । विशेष० । नि० चू० । आर्यजम्बुनाम्नः कार्य-
पगोत्रस्य प्रभवनामशिष्ये, कल्प० २ अधि० ८ क्षण । (स
च चौगपनिष्वे पूर्व जम्बुस्वामिना प्रतिबोधित इति 'जम्बु'
शब्दे चतुर्थभागे १३७१ पृष्ठ उक्तम्) "सुहम्मं आगिव-
साणं, जेवुनामं च कासवं । पमवं कखायणं वेदं, वच्छं सि-
ज्जमवं तहा ॥ १ ॥" न० ।

पमवसिरी-प्रभवसी-पुं० । श्रीवीरजिनात्सपञ्चाशदानन्-
विमलशुरोः शिष्ये, ग० ३ अधि० ।

पमा-प्रमा-स्त्री० । प्रकाशने, स्वरूपेणावस्थाने, अनु० ।
कान्ती, रा० । आ० । न० । प्रकाश, स० । दीप्ती, आ० ।
स० । प्रहा० । अर्काऽऽभायाम्, हा० २० हा० । (यथा-
स्थानीया 'जोगदिट्ठ' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठ)
वर्णं, अन्त० १ श्रु० ३ वर्ग ८ अ० । आत्मानुभवे, हा०
२४ हा० ।

पमागर-प्रभाकर-पुं० । श्रीऋषभदेवस्यैकोनसप्ततितमे पुत्रे,
कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पमाचंदसुरि-प्रभाचन्द्रसुरि-पुं० । चान्द्रकुलीये चन्द्रप्रभसुरि-
शिष्ये, येन प्रभावकचरित्रनामा ग्रन्था रचितः । स च वैरु-
माय स० १३३४ मिने विद्यमान आसीत् । ज० १०० ।

पमाय-प्रभात-पुं० । उपःकाले, आ० । स्था० । अनु० ।

पमायनारगा-प्रभातनारका-स्त्री० । प्रभातसमयले, "पमा-
यनारगा नि वा एवमेव धसस्स लोयणा ।" प्रभातसमये तार-
का ज्योतिः, ऋक्षलमयः, सा हि स्तीकतेजोमयी भवती-
ति तथा लोचनमुपमितमिति । अणु० ३ वर्ग १ अ० ।

पमाव-प्रभाव-पुं० । साहाय्ये, पञ्चा० ४ विव० । हा० । साम-
र्थ्ये, च० २ अधि० । प्रश्न० । पच्छां मौलानुत्तापाम्, न० ।

पमावई-प्रभावती-स्त्री० । चेटकमहाराजद्विहतिर वीनम-
यनगरराजोदायनभार्यायाम्, आ० चू० ४ अ० । आवा० । आ०
क० । नि० चू० । ग० । भ० । (उदायण शब्दे द्वितीयभागे
७८६ पृष्ठ वक्ष्यता) पार्श्वनाथभार्यायां कुशस्थलशप्र-
सेनजिन्मृपुत्र्याम्, कल्प० १ अधि० ७ क्षण । मांजि-
नमातरि कुम्भकराजभार्यायाम्, नी० १८ कल्प । हा० ।
स० । ति० । प्रव० । स्था० । धलेदेवपुत्रस्य निपथस्य

न्विचारवर्णनस्योद्देशोऽधिकारः । जीवा० १३ अधि० ।
दश० । ति० बृ० । संघ० । ४० ।

पभावग प्रभावना-की० । जिनशासनोद्भावनायाम्, पञ्च०
६ विव० । स्वतीर्थोन्नतिकरणे, उत्त० २८ अ० । धर्मकथाऽऽ-
दिभिस्तीर्थेष्वापनायाम्, ध० १ अधि० । प्रमावते विशेषे-
पतः प्रकाशये इति प्रभावनाव्युत्पत्तेः शिष्टम् । " एवासध-
न्यो॥३ ॥३॥ १०७ ॥ इत्यादिना (पाणि०) भावेऽनप्रत्ययः ।
स चार्थाप्रवचनस्य । व्य० १ उ० । वृ० । प्रभावना धर्मक-
था प्रतिवादिने जैयुत्कर्तृपञ्चरणाऽऽदिभिर्जिनवचनप्रका-
शने, यद्यपि च प्रवचने शाश्वतत्वातीर्थेकरभाषितत्वाद्वा
सुरासुरमनस्कृतवाद्वा स्वयमेव दीप्यते, तथाऽपि दर्शन-
शुद्धिमात्मनोऽभीक्ष्ण्यं येन गुणनाधिकः स तेन तत्प्रवचनं
प्रभावयति ; यथा भगवद्वाच्यवचनस्वामिप्रभृतिरिति । प्रव० ६ द्वार । जिनशासनस्यान्तर्पणकरणे, ध० ३ अधि० ।
प्रभवति जैनैर्जन्तु शासनं, तस्य प्रभवतः प्रयोजकत्वे, ध० २
अधि० । धर्मकथाऽऽदिभिर्धर्मव्यापनायाम्, " पभावणए उ-
दाहरणं ते चैव अज्जवरर, जहा तेहि अग्निगिह्वाआ सुहु-
मकाइयाई अणैऊण सामएस्स उप्भावणा कना, एवम-
कलाणं जहा आवरस्सए तद्वा कहेयव्वं ।" (तच्चाऽऽख्यानकम्
" अज्जवर " शब्दे प्रथमभागे २१८ पृष्ठे विस्तरन उक्तम्)
" एवं साहुणं वि सव्वपयनेण सामएण उप्भावयेव्वं " दश०
३ अ० । ग० । संघा० । जने० । ति० बृ० ।

"चोदग आह-णुण जिणएणं पवयणं सभावसिद्धं इयंति
साहियव्वं ? गुरु भणइ-

कामं सभावसिद्धं, तु पवयणं दिप्यते सयं चैव ।

तह वि य जो जेणऽहिओ, सो तेण पभावए तंतु ॥३१॥

कामनोद्देशिधारित्यर्थे, अणुमयन्ते वा । इह तु अणुमयन्ते
वृद्धव्यो । सो भावी सभावो सहजभावः, आदित्यतेजो-
वज्र परकृत्यर्थः । तेन स्वभावेन सिद्धं प्रस्थानं, प्र-
थिममित्यर्थः । तुः पुरणं । 'प्र' इत्ययमुपसर्गः । बुच्यति जं तं व-
यणं, पावयणं पवयणं, पहाणं वा वयणं पवयणं, पगतं वा
वयणं, पमयं वा वयणं पवयणं, दीप्यते भ्रामते सोभते इति
भरणेऽर्थः भवति । सयमिति अणुमयन्ते, चसहो अथाणुकारि-
सणे । एवमहो अवहारणं । (तह वि य नि) जह वि य एवम-
हेणवधारित्यर्थं पवयणं सयं पमिद्धं तह वि य पभावणा भ-
रणेति, चशब्दो जहासम्भवो योजो, जोगारेण अग्निहिद्वो पु-
रिस्सो, जेण नि अग्निहिद्वेण अतिस्पर्श आधिक्यो प्रबलो । जो-
गामहिद्वेस्स योगारेण शिद्वेते, तेगारे वि जेगारस्स शिद्वे-
स्ते । प्रव्यापयति तदिष्टे प्रवचनम् । अस्मद्विद्विउववृत्तार्थ-
रीकरणवच्छृङ्खलपभावणार्थं सखया भखिता । ति० बृ० १ उ० ।
तीर्थप्रभावनांनिमित्तं प्रतिवर्षमन्त्रकेशोऽपि गुरुप्रवेशोन्मयः
संघपरिषादनिका प्रभावनाऽऽदि च कार्यम् । ध० २ अधि० ।
धर्माधिना भावशुद्धिर्धर्मयुष्मन्तानामिच्छता शासन-
मालिन्यं सर्वथा रक्षणीयम् । अन्यथा महाननर्थ इति द-
शयश्चाह-

यः शासनस्य मालिन्ये-ऽनाभोगेनाऽपि वर्तते ।

स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वा-दन्येषां प्राणिनां ध्रुवम् ॥१॥

बन्धात्यपि तदेवालं, परं संसारकारणम् ।

विपाकदाहणं घोरं, सर्वानर्थविवर्धनम् ॥२॥

यः कोऽपि धर्मणाऽऽदिः शासनस्य जिनप्रवचनस्य मालि-
न्ये लोकविरुद्धाऽऽवरणेनोपपाते । आह च " छुक्कायद्वार्य-
नो, वि संजतो दुल्लभं कुणइ बोहिं आहारे मातारे, पुंणुंछिए
पिंडगहणे अ ॥ १ ॥ " अनामोंगेनापि अश्लानेनापि, किं पुनरा-
भोगेनाऽपि, व्याप्रियते स प्राणी तेन जिनशासनमालिन्येन
करणभूतेन मिथ्यात्वहेतुर्विपर्ययोऽप्यजनकस्तन्मिथ्यात्वहेतुः,
तद्भावस्तत्त्वम् । अथवा-तस्मिन् जिनशासनविषये मिथ्या-
त्वहेतुत्वं मिथ्यात्वभावजनकत्वम्-तन्मिथ्यात्वहेतुत्वं, तस्मा-
त्तन्मिथ्यात्वहेतुत्वात्, केपां मिथ्यात्वहेतुत्वादित्याह-अन्य-
थामात्मव्यतिरिक्तानां, ये हि तस्यासदाचारं जिनशासनं
हीलयन्ति तेनां प्राणिनां जीवानां, ध्रुवमवश्यन्तया । बन्धा-
त्यपि स्वात्मप्रदेशेणु संवन्धयत्यपि न केवलं तेषां तज्जनयति,
तदेव मिथ्यात्वमोहनीयकमेव यद्व्यप्रणिनां जिनं, न त्वस्य-
क्लृप्तं कर्मानन्तरम्, अलमन्यर्थं निकृष्टाऽऽदिरूपेण, परं प्रकृष्टे,
संसारकारणं भवहेतु, विपाकदाहणं दाहणविपाकं, घोरं भ-
यानकं, सर्वानर्थविवर्धनम्-निखिलप्रयुद्धहेतुम् । ननु स-
दृष्टिर्न मिथ्यात्वं ब्रह्मानि, मिथ्यात्वहेतुत्वात्तन्मिथ्यात्वप्र-
कृतेः । अत्रोच्यते-शासनमालिन्यात्पादनाऽन्येवं मिथ्यात्वो-
दयात् मिथ्यादृष्टिरेवाऽभावतो मिथ्यात्ववन् इति ॥ १ ॥ २ ॥

ऊरुविपर्यये गुणप्रतिपादनायाऽऽह-

यस्तुतौ यथाशक्ति, सोऽपि सम्यक्त्वहेतुताम् ।

अन्येषां प्रतिपद्येह, तदेवाऽऽन्योन्यनुत्तरम् । ३॥

यस्तु यः पुनः प्राणी, उन्नतौ प्रभावनायां, शासनस्य इति
वर्तते । यथाशक्ति सामर्थ्यानुसरं, वर्तते इत्युच्यते ।
तत्र साधुः प्रावचनिकत्वाऽऽदिना शासनोन्नतौ वर्तते । यदा-
ह-" पावयणी धम्मकही. " (१४८ गाथा प्रव० २३ द्वार
' पभावग ' शब्दे सार्थां दृष्टिना) आरवकस्तु कार्यस्यप-
रिहारनो विधिमतः जिनविम्बस्थापनायाश्चाकरणेन जिनभव-
नगमनजिनपूजनाऽऽदिना साधुधर्माधिक्यपणाऽऽनुचितक-
रणपुरस्सरभोजना चेति । सोऽपि शासनप्रभावकः प्राणी न
केवलं शासनमालिन्यकारी स्वध्यापानादुत्तुपं फलमादाय-
ति, शासनप्रभावकोऽपि स्वध्यापानादुत्तुपमेव फलमवाप्नो-
तीत्यपिशब्दाय । सम्यक्त्वहेतुतां शासनोन्नतिकरणेन सम्य-
ग्दर्शनलाभस्य निमित्तभावस्य, अन्यथासामर्थ्यतिरिक्तप्राणिनां
मनुपज्जितशासनपक्षपातानां, प्रतिपद्य स्वीकृत्य, हेतुव्यसि-
न् जन्मनि, तदेव सम्यक्त्वं, न तु मिथ्यात्वम्, आन्योन्या-
सादयति, अनुत्तरम्-सर्वोत्तमसात्त्विकमित्यर्थे इति ॥ ३ ॥

सम्यक्त्वस्यरूपमाह-

प्रचीणतीव्रमन्त्रेशं, प्रशमाऽऽदिगुणान्वितम् ।

निमित्तं सर्वसौख्यानां, तथा सिद्धिदुखाऽऽवहम् ॥ ४ ॥

प्रचीणो निःसाकनां गतस्तीव्र उन्कटः संक्रेशोऽनन्ता-
ऽनुबन्धिककार्यादयलक्षणो यस्मिन्सन्ध्या । यतोऽनन्तानु-
बन्धयुद्धे तत्र भवतीति । यदाह-" पदमिल्लुयाण
उदए, नियमा संजोणया कसायाणं । सम्मइसणलंभं, भव-
सिद्धी यावि न लहेति ॥ १ ॥ " प्रशमाऽऽदिगुणान्वितं प्रशम-

संवेगनिर्वैदानुकम्पाऽस्तिकयलक्षणगुणलगतम् । यदाह- 'उ-
चसम संवेगो वि य निवेञ्चो नत य होर' अयुक्ता अपि सं-
वीयरप भवति सम्मसल्लिगाहं ॥१॥ भवति सम्य-
वृद्धेः सदाधनामर्थान् प्रशनाऽदो गुणाः, विशिष्टक्रोधा-
ऽऽदीनामभावात् । आह च- 'तत्रास्य विषयगुणा प्रभवत्युच्चैर्न
दृष्टिसंयोगः' अचिन्ते धर्मस्येव न च पापकोपकचकृतिः ॥१॥
आदिश्रद्वाद्यन्येषामपि जिनशासनकुशलताः दिगुणानां परि-
ग्रहः । तथाहि- 'जिणुनाल्ले कुलसया, एमावणा य जयसे-
वणा शिरया । अलो य गुणा सम्म-सरीयगा उत्तमा पंच ॥१॥'
इति । तथा निमित्तं कारणं सर्वसौख्यानां समस्ततरामरभवत्सं-
भवाऽजन्तविशयाणाम् । आह च- 'सम्मत्तम्म उल्ले, उदयारं
नरयतिरियदागारं । दिव्वाणि माणु वाणि य, मोकखमुहार् स-
हीणारं ॥१॥' तथेति समुच्चये । सिद्धिमुक्ताऽवहं निर्वाणसौ-
ख्यप्रापकम् । ननु मोक्षमुत्तमं न सम्यक्त्वमाशङ्क्यत्यपि तु स-
म्यग्दर्शनं विनयात् । यदाह- 'सम्यग्दर्शनं ज्ञानाचारिणाणि
मोक्षमार्गः' । 'ततः कथं सम्यक्त्वं सिद्धिमुक्ताऽवहमिति । अ-
त्रोच्यते-सप्तहास्यस्य सम्यग्दर्शनस्य सिद्धिमुक्तसाधक्यत्वात्
सामान्यनर्भावेन तदावहता न विरुद्धा, बीजाऽद्विस्माद्व्य-
न्तर्भावितो वर्पस्येवाङ्गहेतुनेति ॥ ४ ॥

अथ पूर्वोक्तस्य प्रयत्नमालिन्यस्य
वर्जनमुपदिश्याह-

अतः सर्वप्रयत्नेन, मालिन्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्तव्यं, प्रधानं पापसाधनम् ॥ ५ ॥

अनामोषादिदमपि शासनमालिन्यं घोरसंसारकाण्डमि-
ध्यात्यकर्मनिवृत्त्यनेन भवति । अत एवस्मान् कालाणान् सर्वप्र-
यत्नेन सर्वेऽऽदृग् मालिन्यं दृश्यं, शासनस्य प्रवृत्तस्य, गुण-
व्यवस्थापणार्थः तस्य च प्रधानं दर्शयिष्यामः । प्रवृत्तता तु-
जिज्ञासा, न कर्तव्यम् नैव विद्यातत्त्वम् । कुत इत्याह- 'प्रधानमु-
रुद्धं, पापसाधनमशुभकर्मनिवृत्त्यनेन, य इति गम्यमिति ॥५॥
कुत एतद्विनिर्वाह-

अस्माच्छासनमालिन्या-जानौ जातौ विगर्हितम् ।

प्रधानभावदात्मानं, सदा दूरीकरात्फलम् ॥ ६ ॥

असाधनान्तर्गतं दिव्यमिध्यावचनफलच्छ्रुतं समाप्तमालिन्याप्रव-
चनान्पञ्चाजानान्, जानौ जातौ भवे भवं, वीरसावचनेन मालि-
न्यकारिणोऽनन्तं भवत्वनानं दर्शयति । विगर्हितं ज्ञात्यदिही-
नत्वयोपसर्गविशेषेण निवृत्तिः । आत्मानमिति योगः । प्रधान-
भावाप्रमुखादात्मानं स्व, सदा सर्वकालं, दूरीकराति आत्सवं
विदधाति, असाधनप्रभुत्वं करोतीत्यर्थः । अलमिति शयेनेति ।
शासनस्य मालिन्यं वर्जनीयमित्युपदिश । तस्यैव यद्विधेयं
तदुपदिश्याह-

कर्तव्या चोन्नतिः सत्यां, शक्राविह नियोगतः ।

अनर्थ्यं कारणं शेषा, तत्ततः सर्वसंपदा ॥७॥

न केषलं शासनस्य मालिन्यं वर्जनीयं, कर्तव्या च
विधेया चोन्नतिः प्रभाषता, सत्यां विद्यमानायां शक्ती
सामर्थ्ये, इहेति प्रकान्ते जिनशासने, निर्यागतां नियमेन,
कस्मादेवमित्याह-अबन्ध्यं फलसाधकं बीजमिव कारणम्,
एषा शासनप्रभाषता, हि यस्मात्कारणात्सत्त्वतः परमा-
र्थतः, सर्वसंपदां समस्तभ्रियमिति ॥ ७ ॥

कथमित्याह-

अत उन्नतिमाप्नोति, जातो जातो हितोदयात् ।

ज्ञयं नयति मालिन्यं, नियमात्सर्ववस्तुषु ॥८॥

अत एवस्माज्जिनशासनोन्नतिकरणोदयानि जातिकुलरूप-
विभवाऽऽदिगुणैरुन्नतिस्वमागोत्यासाद्यति, जानौ जातो भवे
भवे, हिनः शुभाभुबन्ध उदय उदगमो यस्याः सा तथा तां
हितोदयां, कल्याणानुबन्धिनोर्मित्यर्थः । एतेनार्थेप्राप्तकारि-
त्वमुक्तम् । शासनोन्नतिकरणस्याधानार्थं प्रातिघातक्यमाह-ज्ञ-
यमपुनर्भावेन विनाशं नयति प्रापयति, मालिन्यं दूषणमाव-
मानेन इति गम्यते । नियमादवश्यं नतया, सर्ववस्तुषु जाति-
कुलबुद्ध्यादिसमस्तभावविषये, अतः कर्तव्योन्नतिरिति ॥८॥
हा २३ अष्ट ० ।

अन्ये तु चतुर्थाऽऽनीनां श्लोकानां स्थाने सूत्रपञ्चश्लोकान्
पठन्ति । यः शासनस्योन्नतौ प्रवर्तते सोऽन्येषां जीवानां स-
म्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्य तदैव सम्यक्त्वमनुत्तरमवाप्नोतीति
तृतीश्लोकोऽभिहितमथ यथाऽसौ सम्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते
तथा दर्शयिष्याह-

तत्तथा शोभनं दृष्ट्वा, साधु शासनमित्यदः ।

प्रतिपद्यते तद्वैके, बीजमन्येऽस्य शोभनम् ॥ ४ ॥

तद्विदि प्रवचनोन्नतिहेतुभूतं पूजाऽऽद्युद्गानं, तथा तेन
विशिष्टाद्वार्याऽदिना प्रकारेण, शोभनं शासनान्तरासंभवि-
त्वेन प्रधानं, दृष्ट्वा अवलोक्य, साधु प्रधानं, शासनमार्तप्रव-
चनं यथैवंविधमनुद्गारमनवग्रमनुद्गारम्, इति एवं प्रस्तुतयो-
धादित्यर्थः । अद एतदन्तरश्लोकोपात्तं सम्यक्त्वं, प्रतिपद्यते
समाधायन्ते, तदैव तस्मिन्नेव काले यदा जिनशासनं प्रति प-
क्षपात उत्पद्यते, एके केचन सत्याः बीजास्य बीजं कारणं शा-
सनपक्षपातस्य प्रतिपद्यन्ते एतां । अत्र सम्यग्दर्शनं प्रतिप-
द्यन्तोऽऽदृश्य सम्यग्दर्शनस्य, शासनमन्यर्थं, कालान्तरे
अवश्यं सम्यग्दर्शनफलजननमिति ॥ ४ ॥

अथ सम्यक्त्वबीजस्य हेतुतां प्राप्तरक्षणतः कथं सम्य-
क्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते इत्यभिधीयते इति । अत्रोच्यते-बीज-
स्य कालान्तरे सम्यक्त्वजननादन्तदेवाह-

सामान्येनापि नियमाद, वृक्षे शादोऽत्र शासने ।

कालान्तरेण सम्यक्त्व-हेतुतां प्रतिपद्यते ॥ ५ ॥

सामान्येनापि अविशेषेणाऽपि, जिनशासनमपि साधिव्य-
वपरिणाम आस्तां पुनर्विशेषणं जिनशासनमेव साधिव्यव-
शासनान्तरव्यपारेणाऽपि, नियमादवश्यंभावेन, वर्णवादः
श्लाघा, सम्यग्दर्शनबीजमित्यर्थः । अत्रोक्तं प्रत्यक्षं प्रत्यासन्नं
ज्ञेय इत्यर्थः । लोकं वा शासने प्रवचने, कालान्तरेण वर्णवा-
दकरणकालादित्यर्थः कालः कालान्तरे तेन, कियताऽप्यनामि-
कालित्वेनार्थः । सम्यक्त्वहेतुतां सम्यग्दर्शननिमित्ततां, प्रति-
पद्यते भजते, सम्यक्त्वं जनयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

एतद्वेव दृष्टान्ते भावयिष्याह-

चौरादहारणान्दर्वे, प्रतिपत्तयमित्यदः ।

कोशाम्भ्यां स वणिग् भूत्वा, बुद्ध एकोऽपरो न तु ॥६॥

चौरादहारणान् स्तेनयोर्ज्ञातात्, एवमेतत् प्रकारेण का-
लान्तरसम्यक्त्वहेतुतालक्षणं, प्रतिपत्तयं प्रत्येतव्यम्,
इतिशब्दो वाच्यप्राप्तसामो, वक्ष्यमाणान्तरात् तां दर्वे-
यो वा । एष एतद्वर्णवादः अस्वरूपः चौरादहारणं भा-
वयिष्याह-कोशाम्भ्यां नगर्थ्या, स शासनं वर्णवादकारिः चो-
रः । वणिक् वणिजको, भूत्वा उत्पद्य, बुद्धो बोधि प्राप्त एकः अ-
परोऽन्यो, न तु नैवेत्यन्तरार्थः । आचार्यः कथानकगम्यः । त-

केद्म-कौशार्य्यां नगर्यं धनयत्ताऽभिधानश्रीष्ठितौ धर्म-
पाल-वस्तुपालाऽभिधानावन्त्योऽन्यमतिस्नेहवती स्नेहयथा-
देह प्रायः समीचीनं समशीलं समधनं सुतावभवताम् ।
अन्यदा श्रीमन्महर्षिर्वद्देवानस्त्वामी तत्र विहरतावान् ।
ततोऽस्यामरगर्वविनिर्मितस्य रत्नाः॥दिप्रभापदविपुलजल-
मध्यगतस्य विचित्रचक्रपङ्क्तिर्यापेनतहस्यलोभस्य रज-
तपनीयमणिमयशिलाशालवलयप्रयस्य मध्यगतः केय-
रनिकाऽऽकारकायो मधुरकानिकपराशोकांतोऽहनिहृ-
ङ्गगताऽभोगो गगनलानिपततकलहंमयुगलकलंयपी-
यमाननिर्मलधवलचापरयुतो मधुमधुरनिकरभङ्गावर-
म्भतममहाध्वनिः जायज्जननियन्त्रकमोहवरत्राट्टाट्टा-
नृपतीत्यं सुरनिवहंकुलसंस्मदि सद्गमंयुक्तुदुःखमुपदि-
क्षति स्म ततः तत्रत्यो नगपिः सत्सङ्गात्तत्तत्ताऽस्याम-
नानोऽन्तःपुरगुज्जाऽदिपरिवृतौ भक्तिभारवऽस्तिजतमानतो
जितान्तिमकलमन्ताम् । तावपि नैगमनायकमन्तयो भक्ति-
तुकाश्यां तथाऽगती । ततो भगवतापिदित्तं जन्तुसुखान-
स्य कर्मवृत्तहेतोः वर्णिते मुक्तिकारण्ये, दर्शिते भव्यैर्गुण्ये, प्र-
कटिते निर्वाणसुखानन्ये, मोहनिद्राविद्रावणेन दिनकर-
कालेपरिवाह्योऽराजयो भगवद्वर्ण्यैः प्रतिभुक्ता भूयानो
भयजन्तवः, तत्तस्योपरि वणिग्वरनन्दनयोऽ्येष्टस्य संप-
दा योर्धिद्वितीयोऽन्तं वज्रतदुलस्य दुर्ध्वेव्येन योर्धनो
भवत् । ततोऽयेष्टस्य ह्योऽर्जान-अतो धन्योऽहं येन मयाऽ-
नयोपरिप्राप्तजलनिधिममस्य सद्गम्ययातयाभयविप्रधा-
स्य इतरस्य तु किलऽकर्मणः । यथार्थमयथाभवत् । ततः पर-
सत्सङ्गात्प्रियायपुत्रमनवर्त्तनी-माध्याध्यायोऽमेपरिणितिशेष-
भेदो भूत् । ततोऽयेष्टा भगवन्ते परच्छ्रु । यदुत-भगवन्सुल-
स्नेहयोगवर्षाऽनुरूपं पत्रं विभूतकरुपविनयाः । र्दिमं पत्रो-अव-
द, अत्रुता पुनम् । हलकलहं तत्कलपदस्यकम्बविभूतप्राता-
वतुल्यता जना मम मिमस्य तद्विकलपत्न्याः, तांदि-
व कारणम् ? । ततो भगवन्तुवाच-भो भद्र ! भवन्तो ज-
मानन्तं ग्राममहत्सुसुताभूताम् । ततो व्यसन्तोपहृता जै-
वगर्वाण्यणवतताम् । अन्यदा ग्रामानन्तं गत्वा माः अ-
हन्वन्तौ । ततस्तदाः स्यन्तदाः स्यन्तो दृष्टिदृष्टाशिकान पक्षा-
भ्रान्ता निशाय तद्वयात पल(यमानो)निर्गिण्डो प्राविशताम् ।
शैल्युदयायो चाऽऽतापयन् महाप्राप्स्वन्ममप्रयत्नाम् । त-
तःपत्यं संयगमताऽऽवयोः-यथा सुलक्ष्मस्य जन्म । योऽप-
रिण्यस्य कमलपुत्रक र्भित्वाऽऽदिदंभवः सन्तोऽसुखसा-
गरावगाढो धर्मतन्त्रचित्तो विषयोऽवतः स्वर्गोऽयमसंग-
यो न सत्यम् । माहृष्टास्त्वयस्या उभयलोकागर्हितमनश्चकलं,
फलशयदुकलं च चैर्यमादित्वा ह्येवंविधा ता सुप्रमदा
भयन्तो योर्ध्वीयमादित्वा, तस्मस्य तु यन्तिष्ठो योर्ध्वी-
जदाहं संज्ञान, इदं भवन्तोऽयंभीत्यामयत्तामणिम् ॥ ६ ॥

उपसंहारश्चाह —

इति सर्वप्रयत्नेन, मालिन्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्णव्य-मात्मनो हितमिच्छता ॥ ७ ॥

स्पष्टः ॥६॥

कर्तव्यं च किमित्याह—

कर्तव्या चोन्नतिः * मत्यां, शक्राविह नियोगतः ।

प्रधानं कारणं ह्येषा, तीर्थकृत्नामकर्मणः ॥ ८ ॥

हा० २३ अष्ट० । संवत्सरवासरे पूर्गीफलसहितनाणकप्रे-
भावनां लान्ति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पूर्गीफलाऽदिसहितां त-
या रहितां वा प्रभावनां लान्ति, पश्चाद् यस्मिन् प्राप्ते या रीति-
स्तदनुसारं प्रवर्तितव्यामिति ॥ १५२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पभावाल-प्रभावाल-पुं० । तरुविंशषे, जं० २ वक्ष० ।

पभास-प्रभास-पुं० । श्रीवीरगजिनस्यैकादशे गणपतेः कल्प०
१ अधि० ६ क्षण । आ० चू० । स च निवाजविषयसंदेहयुनि
वीरगजिनकमागत्य चित्रमयस्यः प्रवज्जात गणपतेः ज्ञातः ।
(" गणहर्ष " शब्दे तृतीयभागे १७५-१८६ पृष्ठे तन्मातापि-
त्रादयो दर्शिताः) (शिखावर्ण " शब्दे चतुर्थभागे २१२१ पृष्ठे
वक्ष्यन्त्या) " एकादशो गणपतः, श्रीवीरस्य गणेशितुः ।
प्रभासो नाम पावित्र्यं, यस्य वक्ते, स्वजन्मना ॥ २४ ॥
॥ १० ॥ कल्पे । वैभागिरिः परैर्यामवर्षापर्यविकटाऽभूत्सुवै-
ताह्यपर्वतराजदेव, स्या० ४ डा० ३ उ० । "दो पभासा ॥ स्या०
६ डा० ३ उ० । साकेतराजस्य महासलस्य चित्रकरो, आ०
४ अ० । श्रीमन्नगुणपदेशके साधुगुरौ, ध० ३ अधि० । स्वना-
मस्थाने भरतवत्सल्ये पश्चिमदिशमागस्ये तीर्थभेदः ॥ १६ क-
ल्पे ॥ १० ॥ भर्गने हि प्रबोधिद्विभागे "माहाव वराहो यमांस-
ति " त्रीणि तीर्थानि । जं० ६ वक्ष्य० । संधा० ॥ स्या० आ०
० चू० । तत्र पाण्डववधेयराजपुत्रयार्पितमुमयोः प्रवर्धनं
अप्युपलक्षितं भावयमानं कस्त्वृकद्राऽदिवद्यस्मरणेनानुपश-
न्ती स्मृतिधनं लज्जापारिधेयं महामितं कृतं तत्र तीर्थधनं ज्ञात-
म्, ईति धृतिमतिग्वे उदाहृतम् । आ० ४ अ० । आ० चू० ।

पद्मासचित्तगर-प्रभामचित्रकर-पुं० : स्वनामग्याने चित्रकर.

तत्कथा-

“ विलगन्तनागपुंजा-गरुडं पुरमिहऽथि साण्यं ।

कहलान्नाभिहर्गभिहर्गं, य किं नु यद्गुह्यभयलहर्गं ॥ १ ।

गया महाबला रिड-रक्मलाण महाबलु व्य तन्धऽन्धि ।

सां अथाणुर्वायदुं, अर्वादिण पुच्छा, कृतं ॥ २ ॥

भो मम रायंतरभा-विगयलीलोत्रयं न किं अन्वि ।

स्वा भणइ मांनि ! स्वयं, पि अन्ति मुत्तण चित्तवडं ।

नयणमणोहारिविचित्र-तन्त्रिस्तत्रचलंयंगण गयानो ।

जं किर तीण वि फुडं, कुगंति चंक्रमणलालाश्रो ॥ ४

इय आयात्रय रक्षा, महत्तकाहल्लपुंग्यमंगण ।

आइदु वग्मती, तुंग्य कारमु चित्तमह ॥ ५ ॥

वाहगविभालभाला, बहुमउणालाकया मुहच्छाया ।

उज्जणिमहि व्व लेहु. महामिहा तेण निम्माशया ॥ ६ ॥

विष्णुपादार्थभङ्गाया वक्ष्ये वसिष्ठं परमादया ॥ ६ ॥

महर्षिः । विमलपद्माभिर्महर्षिणा, तन्ना तुभ्यं पुनर्वह्निर्गता ॥ ७ ॥
महर्षिः । महर्षिणा शशिपुत्रा महाभारतं कथयति ॥

दाविज्ज अंतमा जवु णियं न वच्चा निधेगोवं ॥ ८ ॥

भो तद्वेदि कस्मिं कया वि न ह पिच्छिद्यत्यन्वयमन्वयं ।

निर्यानियमईह निउरां, इह चित्तं चित्तियय्यं न ॥ ६ ॥

विद्धी न मन्त्रियव्या, जहविज्ञाणं काहिः पमाभ्रां ।

अहमहमिगाह तत्ता, समं कम्मं वृणांति इमे ॥ १० ॥

जाव गया छुम्मा-जा, नां पट्टा उस्सुपण तं रक्षा ।

विमलेण तन्नो भणियं, निष्कम्भो देव । मह भागो ॥ ११ ॥
मेघं च तयं भागं, सुवचनकरं विचित्रभूभागं ।
विचित्रं नितो तुष्टो, महापसायं कुण्डलं ॥ १२ ॥
पुष्टो भणइ पहासो, चित्ताऽऽरं पि देव । न करोमि ।
जं भज वि मे विहियं, भूमीए चैव परिकम्भं ॥ १३ ॥
तं भूकम्भं ननु के-रिस्सं ति भूवेण अणयणा जवणी ।
ताय सविसेसरम्भं, सुचित्तकम्भं तदि दिट्ठं ॥ १४ ॥
तो भणिओ सो रत्ता, रे । किं अहं वि विण्णयारेत्ति ।
अओ वि न वंविज्झइ, किं पुण सामि सि सो आह ॥ १५ ॥
पडि विषसेकमो दे-व । एस इय भणिय तेण पतिरच्छो ।
दिधा तन्नो निवेणं, सा विट्ठा केवला भूमी ॥ १६ ॥
अहं विट्ठिएण रत्ता, पुट्ठं कंठइ किमिरिसा भूमी ? ।
सो भणइ देव ! परिस-महीयं विस्सं इवइ सुधियं ॥ १७ ॥
यत्ताए कुरइ कंती, अहियं सोहं धरति रुवाइ ।
विच्छेत्ताण जणाणं, भातुल्लासो भणि होइ ॥ १८ ॥
तं सुणितं तस्म विधे-गराहणऽऽहणा पडिट्ठेण ।
निउणो कम्भो पमाओ, सपसायं पमणियं च हम् ॥ १९ ॥
एयं हम् विट्ठउ, चित्तमहा मे चलंतचित्तजुया ।
होउ अपव्वपमिज्झि, सि एस पुण उवणओ इय ॥ २० ॥
साययं संसारे, राया सरी महा य मणुयगई ।
चित्तमो भवियंजिओ, चित्तमहाभूमो अण्णा ॥ २१ ॥
सत्तिकम्भं तु गुणा, चित्तं धम्मो वयाइ रुवाइ ।
वत्तमसा इह नियमा जियविजियं भावज्झासो ॥ २२ ॥
एयं प्रभामाभिधावप्रकट्ठम्, कार्याऽऽमभाविजियं विजियुदा ।
धेनाज्जत्तां धर्मावविजियं, शोभामन्यप्रतिमां दूधितां ॥ २३ ॥
इति प्रभासकथा (३१ गाथा) धं २० १ अ. धि० ।

पभासण प्रभासन-न० । प्रकरेण चोतनं, रथा० २ डा० २ उ० ।
प्रभासनं च चन्द्राणामिव "चंद्रा य पभासितु" चन्द्राणां सौ-
म्यदीनिकत्वान् वस्तुप्रभासनमुक्रमदित्वानां तु खरश्मिः सत्त्वा-
त् । रथा० ४ डा० २ उ० ।

पभासतिथ-प्रभासतीर्थ-न० । त्वनामण्याने भारतवर्षस्य प-
श्चिमदिक्तीर्थे, यत्र विन्नुदीनि समुद्रं प्रविशति । तत्र भरत-
विजयपराक्रान्तां तु, "उत्तररश्मिचक्रं दिशि पभासतिथा-
मिसुते पयाते शयि होत्वा ।" जं० ३ वक्त० । आ० चू० ।

पभासतिथकुमार-प्रभासतीर्थकुमार-पुं० । प्रभासतीर्थदेवे,
आ० चू० १ अ० ।

पभासमात्र-प्रभासमान-जि० । दीप्यमाने, कल्प० १ अ. धि०
२ वक्त० ।

पभासयत-प्रभासयत्-न० । लोकप्रसिद्धस्याऽऽकाशस्यापि
शिवं स्वकात्या शोभयन्तमियर्थः, कल्प० १ अ. धि० ३ वक्त० ।

पभासा-प्रभासा-स्त्री० । प्रभासतिबन्धनवादीकानपष्टितमगौ-
र्हाहिल्यायाम्, प्रश्न० १ संभ० द्वार ।

पभासिय-प्रभापित-जि० । प्रकरणे भाषिते, "वज्रजोषण
पभासिय-प्रमाणजोषणयराण साहसुणं ।" (१६) प्रकरणेण
भाषितः प्रभाषितः । गणयराणम् । सूत्र० १ धु० १ अ०
१ उ० ।

पभासेमात्र-प्रभासयत्-वि० । सूत्रमवस्तुपर्यन्तः (रथा०
२ डा०) शोभयति, भ० २ श० ५ उ० । जी० । ओ० ।

पभिइ-प्रभूति-अ. धि० । आदी, रथा० ६ डा० । ओ० । चं० प्र० ।
उत्त० । अ. धु० ।

पभीय-प्रभीत-वि० । प्रकरणे वस्ते, उत्त० ५ अ० ।

पभु-प्रभु-वि० । समर्थे, रथा० ४ डा० ४ उ० । भ० । प्रभवि-
ण्यां, भ० १५ श० । वशेन्द्रियं, सूत्र० १ शु० ११ अ० । शक्रः,
भ० १ श० १ उ० । स्व० । स्वामिनि, आ० म० १ अ० । उ-
पाधयस्वामिनि, इ० २ उ० । स्त्रगृहमात्रायकं, प्रव० ६७
द्वार गृहपती, नि० चू० २ उ० । राज्ञेन, "पभू राया, अणु-
व्यू जुवराया ।" नि० चू० २ उ० । "पभु ति वा जोगो सि
वा एण्डा ।" नि० चू० २ उ० ।

पभुत्-प्रभुत्-न० । सामर्थ्यं, इ० १ उ० ३ प्रक० ।

पभूतदांसि (ए)-प्रभूतदंशि-वि० । प्रसूतं प्रमादविपाकाऽऽ-
दिकमर्तानामनवर्तमानं वा कर्मविपाकं द्रष्टुं शीलमस्ये-
ति प्रभूतदर्शी । साम्प्रतलिनया । न यत्किञ्चनकारिणि आ-
वा० १ धु० ५ अ० ४ उ० ।

पभूतपरिमाण-प्रभूतपरिज्ञान-वि० । प्रभूतं स्वस्वरक्षणोपा-
यपरिज्ञानं संसारमोक्षकारणपरिज्ञानं वा यस्य स प्रभूतप-
रिज्ञानः । यथाऽऽदित्येन नेतारस्वरूपदर्शिनि, आवा० १ धु०
५ अ० ४ उ० ।

पभूतमभार-प्रभूतमभार-पुं० । प्रभूतवरत्नमभयम्, "प्र-
सूतं भारमंत्रिता पालमामसतीमलयजं दुर्गायना ।" जी० ३
प्रति० ४ अ. धि० ।

पभूय-प्रभूय-वि० । अतिप्रचुरे, आ० म० १ अ० । रा० ।
प्रचुरे, आ० १ धु० १ अ० । उत्त० । रथा० । बहुशब्दार्थे,
रथा० ४ डा० २ उ० । अतिप्रचुरार्थे अ. धु० ।

पभूयग प्रभूताग्र-न० । कस्यविदपेक्षया प्रसूते, यथा-"जी-
वा पोमलममया दृग्वा य पञ्जवा देव ।" आवा० २
धु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पभूयतरय-प्रभूततरक-न० । बहुतरके, आ० म० १ अ० ।

पभूयतरय-प्रभूततरक-वि० । प्रभूतानि रत्नानि मरकताऽऽदिनि
प्रवर्गजात्याऽऽदिकृपाणि वा यस्मात्पौ प्रभूतरत्नः । उत्त० ४
अ० । प्रचुरप्रधानजात्यमणिप्रमुख्यवर्धयारिणि, उत्त०
४ अ० ।

पद्मलण-प्रमूलण-न० । अभ्यजने, भ० ११ श० ११ उ० ।

पद्मजण-प्रमार्जन-न० । प्रतिलेखनं चक्षुषा निरीक्षणम्, प्रमा-
र्जनं च रजोहरणाऽऽदिभिः । धं० ३ अ. धि० । पुनः पुनर्मार्जने,
नि० चू० ३ उ० । भूमिजुष्टो, पञ्च० ६ वि० । प्रकरणे शो-
धने, आवा० २ श० १ चू० १ अ० ६ उ० । संमार्जने, नि० चू०
५ उ० । पं० व० । (आचार्यशास्त्रमार्जनेनम् "अस्मय" शब्दे
प्रथमभागे ३ पुष्टे ३० पुष्टं च उत्तम्) (वर्यं सु उपाधयः
प्रमार्जनीयाः पञ्चपुष्पाकण्यं शब्दे स्मिन्नय भागे २४६ पुष्टे
उक्तम्) शरीराहारां हस्तपादाः शरीरामामार्जनप्रमार्जने
"आ-
पायात्" शब्दे प्रथमभागे ३५५ पुष्टे, अणुणमणुणित्यां शब्द
५०० पुष्टे च उक्ते । मूलत एव रजोहरणाः दिनाऽऽप्युपाया-

म्. ध० ३ अधि० । रजोहरणाऽऽदिव्यापारकृपे, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

प्रमाजैतविधि-वसन्ति प्रमाजैतम् । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ पडिलेहज्जु वसदि, गोत्तमि पमज्जा उ वसहीए ।
अवरणे पुण पडमे, पमज्जा पच्छ पडिलहा ॥१॥ ”

यतिदिनचर्यायामपि-

“ सिज्जा पमज्जिअग्वा, पमाययम्मि सव्वञ्चा पच्छा ।
पुत्तीतल्लुपिडेलहा, समणेरमेव मज्झहं ॥१॥ ”
इत्थं च जीवसंसर्गहितायामपि वसन्ता ऋतुपदे वार-
ह्यं, वर्षासु च वारत्रयं, जीवसंसर्गो च वहुशंसि वसन्ति
प्रमाजैतदिवसंयम्, तथापि बहुजीवोपमेदं त्यजेदपि तदुक्तं
दिनचर्यायाम्-“ दुक्खि पडिलेहज्जुञ्चा, उउमि वासासु तइअ
मज्झहं । वसदि वहुसो पमज्जइ, अस्संघट्टे त (उअ) हि
गच्छे ॥ १ ॥ ” वसन्तिप्रमाजैतं च यननानिमित्तं, सा चान्ध-
कारं न स्यादित्युपदिष्टमिति लक्षणाऽन्तरमेव प्रातस्तच्छ्रयः ।
तदुक्तं तत्रैव-“ को हेउ १, जिणअग्वा, एसा जयणा निमि-
त्तमहा वि । रविकण्ठयंयवारं, वसहीइ पमज्जणं सञ्चं
॥ १ ॥ ” इति । तच्च (अर्वाह्नि) नोपयुक्तं च गीतायेन विधेयं,
न तु विपर्येतेन, अविध्यादिशोभान् । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ वसही पमज्जिअग्वा विस्सव्वविद्याज्जण गीएणं । उव-
उत्तण विवक्खे, गाएग्वा होइ अविही उ ॥ १ ॥ ” इति ।
तेनापि सदा पवनेन मुमुना प्रमाणेनैवाविज्जदण्डकेन
च दण्डकप्रमाजैतं प्रमाजैतीया वसन्ति, न तु कच्चवशो-
धनाऽऽदिना । यत्तत्रैव-“ सइ पडल्लण मिज्जा, चोपड-
माइरहिण्ण जुत्तणं । आविज्जदण्डेणं, वंडणपुच्छुण णऽ-
एणं ॥ १ ॥ ” इति । यतना च वसन्ति प्रमाजैतं पिण्डो-
भूतं पञ्चसुज्जणम्, तत्र धेवं विधिधर्तिदिनचर्यायाम्-

“ अइ उगयम्मि सुं, वसदि सुपमज्जण जयणाए ।
ऊद्धरिअ रंणुपुंजं, छायाए विक्खिअरंणुं ॥ १ ॥
संगहिअ छुपयाअं, पयाण कोउण लहरं तो सेंवे ।
पुव्वं च लइ भूइ, वोविअग्वा नवं च गिरहंति ॥ २ ॥
जो तं पुंजं छुइइ, इरिआविअग्वा हवइ निअग्गेणं ।
संसत्तववसहीए, तह हवइ पमज्जमाणस्स ॥ ३ ॥ ”

अत्र च अभिप्रष्टिकोऽनाभिप्रष्टिको वा माधुदेगडान्
प्रमाजैतम्, ततस्तदुपगितनभूमि च । यतः-“ अभिगमहिअं
अणमिग-हिअं च दंडं पमज्जण साह । पडिलेहज्जइ कमसो,
वंडा कुट्टोवर्णि भूमि ॥ १ ॥ ” प्रतिलेखनं चक्षुषा निरीक्षणं,
प्रमाजैतं च रजोहरणाऽदिभिर्गिति विवेकोऽयत्तत्रैव-“ च-
कवुहि निरिक्खिअग्वा जं किअ पडिलेहगा भवे एसा । रयहर-
णमाइरहि, पमज्जणं विंति गीअग्वा ॥१॥ ” ध० ३ अधि० ।

पमज्जणया-प्रमाजैतका-खी० । मूलत एव रजोहरणाऽऽदिना
स्पर्शनायाम्, ध० ३ अधि० ।

पमज्जणिया-प्रमाजैतिका-खी० । शलाकाऽऽदीनां दवरके,
जा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पमज्जणी-प्रमाजैती-खी० । वसन्तदेगडकपुच्छेन, पं० व० ३
द्वार । वसन्तः शुद्धिकरयाम्, ध्रु० ३ अधि० । अत्वा० ।

पमज्जेमाण-प्रमाजैतय-खी० । प्रमाजैतं कारयति, स्था० ३ अ० ।

पमत्त-प्रमत्त-पुं० । प्रमाद्यन्ति स्म मोहनीयाऽऽदिर्कर्मोदयप्रभा-
वनः संज्वलनकायानिद्राऽऽद्यन्तमप्रमाद्योगतः संयमयो-
गेषु सीदन्ति स्मेति प्रमत्ताः, कर्त्तव्यं क्लृप्त्यर्थः । न० । पञ्चानां
प्रमादानामन्यतरं प्रमादं युक्तं, व्य० ३ उ० । आत्वा० ।
विषयमूर्च्छितेषु, आत्वा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । “ पार्-
विय ” शब्दे व्याख्यास्यामि । विकथाऽऽदिप्रमादसहिते, छा०
१६ द्वा० । आत्वा० । सूत्र० । स्था० । द्वा० । मद्याऽऽदि-
प्रमादवति, आत्वा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । विषयाऽऽदिभिः
प्रमादिशोधैर्मात्रं व्यवस्थिते, आत्वा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।
प्रमदं प्रमत्तं प्रमादः, स च मदिगविषयकायानिद्रावि-
कथानामन्यतमे सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः । प्रमा-
दवति, कर्म० २ कर्म० ।

पमत्तभाव-प्रमत्तभाव-पुं० । प्रकर्षेण मत्तभावः । उन्मत्तभा-
वे, तं ।

पमत्तमंजय-प्रमत्तमंजय-पुं० । संयच्छति स्म सत्यगुणमस्ति स्म
संयतः । “ गत्यर्थकर्म ” ॥५॥१॥१॥ (हेम०) इति क्लृप्ताः प्रमाद्यन्ति
स्म संयमयोगेषु सीदन्ति स्म, प्राग्वत् कर्त्तव्यं प्रमगः यथा-
प्रमदं प्रमादः, स च मदिगविषयकायानिद्राविकथानामन्य-
तमः । सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः प्रमादवान् ” अत्रा-
दिभ्यः ॥५॥१॥१॥ (हेम०) इत्यप्रत्ययः । प्रमत्तश्चास्तीत्यं
तद्वत्प्रमत्तमंयतः । कर्म० २ कर्म० । पं० सं० । दश० । विजि-
त्समादवति सर्ववर्तिनः, स० १५ सम० । पठगुणस्थानवर्तिनि,
पञ्चा० १६ वि० ।

पमत्तमंजयम् सं भेते ! पमत्तमंजये वट्टमाणस्स सव्वा
वि यं पमत्तडा कालाओ केव चिरं होइ ? मंडिया ! एमं
जीवं पडुव जणणेणं एकं समयं, उकोमेणं देसुणा पु-
व्वकोडी, गाणाजीवे पडुव सव्वदा ।

(पमत्तत्वादि) (सव्वा वि यं पमत्तत्वाति) सर्वोऽपि च
सर्वकालमवस्थाऽपि च प्रमत्तत्वा प्रमत्तगुणस्थानककालः
कालतः प्रमत्तत्वा समुहलक्षणं कालमात्रं च । कियंश्च
कियन्तं कालं यावद्भवतीति प्रश्नः । ननु कालत इति न या-
च्यम्, कियञ्चरामित्यनेनैव गतार्थत्वात्, नैवं ज्ञात इत्य-
स्य व्यवच्छेदार्थत्वात् । भवति हि क्षेततः कियञ्चरामित्य-
पि प्रश्ना यथावविज्ञानं क्षेततः कियञ्चरं भवति, त्रयवि-
श्वान्तरागमाणां, कालतस्तु सान्तिरेका पट्याधर्तिनः । (ए-
कं समयं ति) कथम् ? उत्तरं-प्रमत्तमंयमप्रतिपातमय-
स्यमन्तरमेव मरणात् । (देसुणा पुव्वकोडि ति) किल
प्रत्येकमन्तर्मुहनेप्रमाणं एव प्रमत्तप्रमत्तगुणस्थानकं, ते च
पर्यायेण जायमाने देशान्तर्गुर्वेकोटि यावत् उत्कर्षो भवतः ।
संयमवर्त्तं हि पुर्वेकोटिरेव परमाणुः, स च संयममप्राप्तु
वर्षेषु गतेष्वेव लभतः महानि चाप्रमत्तान्तर्मुहनेष्वेव
प्रमत्तान्तर्मुहनेति कल्पन्ते । एवं चान्तर्मुहनेष्वेवमाणां प्र-
मत्तत्वानां सर्वाणां मीलनं देशानां पुर्वेकोटी कालमानं
भवति । अन्त्ये त्याह-अष्टवर्षाणां पुर्वेकोटी यावदुत्कर्षतः
प्रमत्तमंयतता स्यादिति । भ० ३ श० ३ उ० ।

पमत्तसंज्ञयगुहाणा-प्रमत्तसंज्ञयगुणस्थान-न० । प्रमत्तसंज्ञय-
स्य गुणस्थानम् । पठं गुणस्थानकं, कर्म० । विशुद्धविशुद्धि-

प्रकर्षप्रकर्षकृतः स्वरूपमेव । तथाहि-देशविरतिगुणपिक्तया एतद्गुणानां विशुद्धिकर्षोऽविशुद्धयप्रकर्षश्च । अग्रमतसंयन्तापिक्तया तु विपर्ययः । एवमन्येवपि गुणस्थानेषु पूर्वोत्तरापिक्तया विशुद्धयविशुद्धिकर्षप्रकर्षयोर्प्रयोजना द्रष्टव्या । कर्म २ कर्म ० । प्रय ० पं ० सं ० ।

पमद्-प्रमद्-पुं० । संमद्, परस्परसंघर्षे, "चंद्रो सह जोयं जोयंति ।" चन्द्रो सह प्रमदरूपं योगं युज्जति । सू० प्र० १० पाठ० ११ पाठ० पाठ० । चन्द्रो सार्द्धं प्रमदं चन्द्रो मध्येन तेषां गच्छतीत्येवंलक्षणं योगं संबन्धं योजयान्ति । सं० सम० ।

पमद्-प्रमद्-न० । कठिनस्याऽपि वस्तुनश्चूर्णनकरणे, १० । जी ।

पमद्माली-प्रमद्मती-स्त्री० । क्लृप्तं कर्माभ्यां पौनःपुन्येन विरक्तं कुर्वन्त्याम्, "पमद्माली य ।" (५७४ गथा) पि० ।

पमयवत्-प्रमद्वन-न० । हस्तिनापुरनगरे मलदत्तकुमारस्वामिके उद्याने, शां० १ ध्रु० ८ अ० । शां० म० । तेनलिपुरनगराद्यानि, "तेनलिपुरं नाम नगरं, पमयवत्ते उज्जाले ।" शां० १ ध्रु० १३ अ० । शां० म० ।

पमया-प्रमदा-स्त्री० । त्रियम्, वृ० ४ उ० ।

पमयाकम्मकरण-प्रमदाकर्मकरण-पुं० । प्रमदाः स्थियस्तासां यत्कमे तत्संयमेव करंतीति प्रमदाकर्मकरणः । "कृत् वहुलम्" इति वचनात्कर्त्तृणि अनटप्रत्ययः । स्त्रीणां कण्डनदलनपरिचयेपणादकाऽऽहस्यप्रमाजनाऽऽदिप्रकरणशौले ननुसंके, ४० ४ उ० ।

पमह-प्रमय-पुं० । शिवमेवक, पाठ० ना० २६६ गथा । *

पमाड-प्रमाड-पुं० । प्रमाकर्त्तरि, रत्ना० ।

तल्लक्षणम्-तार्द्र्यं प्रमाणनयनत्वं व्यवस्थाय संप्रति तेषां तत्र कथाऽर्श्वपिप्यमवेनावस्थितरेखिलप्रमाणनयानां व्यापकं प्रमातरं स्वरूपतेा व्यवस्थाययन्ति-

प्रमाता प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धा आत्मा ॥ ५५ ॥

प्रमिणातीति प्रमाता । किंनतः क इत्याह-प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धः प्रत्यक्षपरांशप्रमाणप्रतीतिः, अनन्यपरापरपर्यायान् सन्तं गच्छतीत्यात्मा जीवः । रत्ना० ७ परि० । (प्रमातृनित्यत्वमिदिः 'आता' शब्दे द्वितीयभागे १६५ पृष्ठादारभ्य दक्षिणा)

प्रमादिन-पुं० । विकथामयाऽऽदिप्रमादवति, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । द्वा० ।

पमाण-प्रमाण-न० । प्रकर्षेण संशयाऽऽद्यभावस्वभावेन मीयते परिच्छिद्यते वस्तु येन तत्प्रमाणम् । रत्ना० १ परि० । आ० म० । विशेषः । उ० ० । प्रमितिः प्रमाणम् । हेयोपादेयप्रवृत्तिवृत्तिरूपतया पदार्थपरिच्छिन्निकरणं, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । शां० ।

(१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याचक्षते-

स्वपरव्यवसायि ज्ञानं प्रमाणम् ॥ २ ॥

अत्र चादृशदहनन्यायेन यावदप्रामं तावद्विधेयम् इति विप्रतिपक्षानां श्रित्य स्वपरव्यवसायिकम्, अख्युत्पन्नान् प्रति प्रमाणम् । प्रमाणप्रमेयापालापिनस्तुद्दिश्य द्वयमपि विधेयम् । शेषं पुनरनुयायम् । तत्र प्रमाणमिति प्राग्वत् । स्वमात्मा ह्यनस्य

स्वरूपम् । परः स्वस्मादन्यः, अर्थे इति यावत् । तौ विशेषेण यथाऽवस्थितस्वरूपेण, अवस्थिति निश्चानातीत्यवशीले यन् नन् स्वपरव्यवसायि । ह्यपरे प्राधान्येन विशेषेण गृह्यतेऽनेनेति ज्ञानम् । एतच्च विशेषणम्-अज्ञानरूपस्य व्यवहारपुरोधैर्यथातमात्मानस्य सन्मात्रावासरस्य स्वसमयप्रसिद्धस्य दर्शनस्य, सन्निकर्षोऽऽदृष्टाऽऽनेनस्य नेयायिकाऽऽदिकल्पितस्य प्रामाण्यपराकरणाथम् । तस्याऽपि च प्रत्यक्षरूपस्य शास्त्र्यनिर्विकल्पकतया प्रामाण्येन जल्पितस्य, संशयविपर्ययानध्यवसायानां च प्रमाणव्यवच्छेदार्थं व्यवसायीति । स्पष्टनिष्ठकृद्गुणमानपारमार्थिकपदार्थसार्थलुपटा-कक्षानाद्वैताऽऽदिवादिमनमन्यमित्ति परेति । नित्यपरोक्षबुद्धिः वादिनां मीमांसकानाम्, एकाऽऽसमसवायिज्ञानान्तरप्रत्यक्षज्ञानवादिनां योगानाम्, अनेनज्ञानवादिनां कालिनां च कदाग्रहग्रहं निग्रहीतुं स्वेति । समग्रलक्षणवाक्यं तु परपरिकल्पितस्यार्थोपलब्धिहेतुत्वाऽऽः प्रमाणलक्षणत्वप्रतिज्ञापथम् । तथाहि-अर्थोपलब्धेरनन्तरहेतुः, परम्पराहेतुर्वा विवक्षाऽः ? परम्पराहेतुश्चेत् । तर्हि, इन्द्रियवदज्ञताऽऽदेरपि प्रामाण्यप्रसङ्गः । अथाऽनन्तरहेतुर्गुण्द्रियमेव प्रमाणम्, तन् किं द्व्येन्द्रियम् भावेन्द्रियं वा ? द्व्येन्द्रियमण्युपकरणरूपम्, निर्वृत्तिरूपं वा ? न प्रथमम्, नस्य निर्वृत्तिस्तिन्द्रियोपक्रममात्रं चिन्तार्थत्वात् । नाऽपि द्वितीयम्, तस्य भावेन्द्रियेणाऽर्थोपलब्धौ व्यवधानादानन्तर्योऽसिद्धेः । भावेन्द्रियमपि लब्धिलक्षणम्, उपयांगलक्षणं वा ? न पौरस्वम् ; तस्यार्धग्रहणस्य (क्रूरूपस्याधग्रहणव्यापाररूपेण तेन व्यवधानात्) उद्योतनस्य तु प्रमाणत्वेऽस्मल्लक्षितमेव लक्षणमभ्यारम्भरक्षणस्यानेन स्यात् । न च नास्यैवामृदशमिन्द्रियमिति भौतिकमेव तन् तत्रानन्तरो हेतुरिति वक्ष्यम्, व्यापारमन्तरेणाऽऽमनः स्वाधेर्भविष्यत्कल्पस्यानुपपत्तेः । न ह्यव्यापृतस्यात्मा स्पर्शोऽऽदिप्रकाशः, सुषुप्त्यवस्थायामपि प्रकाशसङ्गात् । न च तदानीमिन्द्रियं नास्ति, यतस्तदभावः स्यात् । अथ नेन्द्रियं सत्तामात्रेण तज्जेतुः किन्तु मनसाऽनेन च सन्निकृष्टमिति चेत् । ननु सुषुप्त्यवस्थायामपि तत्तादृशमस्यैव, मनसः शरीरव्यापितः स्पर्शोऽऽदीन्द्रियेण, स्पर्शोऽऽदृष्टत्वात् । काऽऽदिना सन्निकर्षमज्ञावान् । न चाऽऽगुरिमाणत्वाद् मनसः शरीरव्यापित्वमिन्द्रियमिति वाच्यम्, तत्र तस्य प्रमाणेन प्रतिहतत्वात् । तथाहि-मनोऽगुरिमाणं न भवति, इन्द्रियत्वाद् नयनवत् । न च शरीरव्यापित्वं युगपज्ज्ञानोत्पत्तिप्रसङ्गः, तादृशलक्षणमविशेषेणैव तस्य कृतोत्तरत्वात् । इति नैतत्प्रमाणलक्षणमचूणम् । आचक्ष्महि च मतपरीक्षापञ्चाशति-

"अर्थस्य प्रमिती प्रमाचनपटु प्रोचुः प्रमाणं परे, तेनामज्जनमोज्जनाऽऽद्यपि भवेद वस्तु प्रमाणं स्फुटम् । आचक्ष्मस्य तु मानता यदि तदा संबन्धस्यैव सा स्वादित्यन्धशुद्धरूपमवन्तीति श्रितं त्वमनम् ॥१॥"

इति । "अनाधगतार्थोधिगन्तु प्रमाणम्" इत्यपि प्रमाणलक्षणं न मीमांसकस्य मीमांसामागतं सुचयति, प्रत्यमज्ञानस्याप्रामाण्यप्रसङ्गात् । अथात्र पूर्वोऽध्ययः प्रथमे, "इदानीन्तनमस्तिव्ये, न हि पूर्वविद्या गतम् ।" इति चेत् । इदमन्यथापि तुल्यम्, उत्तरज्ञानसत्यस्य प्राक्कल्पवर्तिनसंवेदनेनाऽवेदनात् । पूर्वोत्तरलक्षणयोः सखस्यैक्यात् कथं तेन तस्याऽऽवेदनम् ?

इति चेत् । प्रत्यभिज्ञागोचरेऽपि तुल्यमेतत्, “ रजतं शुक्ल-
माणं हि, विरस्ययीति शुद्धतः ” इति वचनान्, प्रथिव तद्व-
द्वे च तद्विदानीमास्ति ? न वा ? कीदृक् वाऽस्ति ? इति तत्-
नन्तरं न कोऽपि सिद्धिर्होतुः । ततोऽपार्थक्यमवधिगतोति
विशेषणम्, व्यवच्छेदाभावात् ।

न चाऽव्यापकत्वदोषः प्रकृतलक्षणं, प्रत्यक्षपरोक्षलक्षण्य-
क्रियापकत्वात् । नात्यन्तशयकत्वकलङ्कः, संशयाऽऽग्रप्रमा-
णविशेषेष्ववसन्नान् । नाप्यसंभवसम्भवः, प्रमाणं स्वपरव्य-
वसायि ज्ञानम्, प्रमाण-वाक्यथाऽनुपपत्तेः, इत्यतस्तत्र स्वपर-
व्यवसायिज्ञान-वन्तिद्वेः ।

अत्र चायं कण्टकोद्धारप्रकारः । तथाहि—न तावद् न प्र-
तिज्ञेयत्वं तदोपलब्धयः । अयं हि भवन् किं प्रतीतसाध्य-
धर्मविशेषणम्, अनभोपितवसाध्यधर्मविशेषणता निराकृ-
तसाध्यधर्मविशेषणत्वं वा भवेत् ? इति भेदवर्गी भवलीव
तरलाक्षणेऽनुमीलति । तत्र न तावत् प्रतीतसाध्यधर्मविशे-
षणत्वमत्राऽऽख्यायमानं संख्यायतां क्वातये, यतः प्रतिज्ञमेव
साध्यं साधयतामेतदुपपन्नमिति आगोचरा इत्यादिवत् । न चै-
तत् प्रमाणलक्षणमध्याय परमं प्रासादिकोक्तिमाटीकिय ।
नाऽव्यापकतामभोपितवसाध्यधर्मविशेषणता भाषणीया, सा हि
स्वातन्त्र्येन साध्यं साधयतामभोपिततां धावति, शोद्धितस्य
नित्यत्वसाधनवत्, न चाऽऽस्तानामेतत् प्रमाणलक्षणमना-
कृष्टिनृत् । नाऽपि निराकृतसाध्यधर्मविशेषणत्वमवधारणोप-
पन्नप्रतिज्ञात्वं दद्याति, नहि प्रत्यक्षेऽनुमानेनाऽभ्युपगमात्
साध्यधर्म निराकृतः भवेत् । न चैतदनुपपन्नमेवोऽवयवी,
नाऽस्ति सर्वतो, जैवेन रजनिमोजनं भवनीयमित्यादिवत्
प्रत्यक्षेऽनुमानाऽभ्यासाऽऽदिनोऽर्थोक्तस्यैव युक्तं दधानमोद-
ति । न साध्यात्र दोषः पक्षेऽप्य स्वधोऽनुपपन्नोऽप्युपपत्तिः ।

नापि हेतुः पक्षेऽप्यनिराकृतता, विरुद्धता, व्यभिचारी वा भवेत् ?
यदि तावदावच्छेदना तदाऽपि किमन्तरात्मिकः, उभयार्थ-
स्मिन् भवेत् ? अत्र रागादिनिर्दिष्टान्तराऽपि यदि नः, प्रतिवा-
दिनो वाऽन्तरात्म्यमोदिकः स्यात् ? यदि वादिनः, तदा किं
स्वरूपद्वारेण आश्रयद्वारेण मिश्रानिरूपणं नादरेण, पक्षे हेतु-
शब्दारेण, प्रतिज्ञाद्वारेण नादरेण वाऽपि स्यात् ? स्वरूपद्वार-
ेण चेत् । तर्हि हेतुस्वरूपं विधियिष्यते, अग्रतिपक्षेः, संदे-
हात् । न प्राप्यः प्रकारः सारः, प्रमाणः वाऽऽद्वैतस्वरूपं
समस्तप्रामाण्यकल्पितदामविवादात् । नापि द्वितीयः प्रमा-
णस्वरूपमप्रतिपक्षमानस्य वादिनोऽग्रामाण्यकल्पप्रसङ्गात् ।
नापि तृतीयः, सर्वधर्मानिर्णयप्रमाणस्वरूपस्य प्रतिपक्षलक्षण
संदेहादनुमानात्, न कस्य समलक्षः सुमनाकलितस्थायुष्यस्य
स्थानु वदुष्य-बोद्धेयं संदेहः कस्याऽपि संपर्चतः, तत्स्व-
रूपमपिपक्षो वा कश्चिदर्थः सर्वथा प्रमाणस्वरूपं संशयः
स्यात् । आध्यात्मिकव्यधिकरागलिखितं वादिनो जैनस्य
पक्षोपेव न जैमतेः, आल्लिखितः सुमनाकलितसंभवदाय-
कप्रमाणं वा । उदेष्यतः शक्यं कृतिकोदयात्, इत्यादिगम-
कश्चिन् स्वीकृतव्यात् । समर्थे वा न तथैव कश्चिदशङ्का-
शङ्कसंख्या, प्रमाणस्य धर्मिणः सकलशब्दानामविवादाऽऽस्प-
द्व्यात्, प्रमाणव्यवधानं वृत्तिनिर्णयः गमः । पक्षे हेतुशब्द-
ताऽपि नात्र साध्यायस्तां दद्याति, सा हि संयुक्तव्याप्य-
पक्षे सति संभवयिनी, सचेतनास्तरवः स्थापनात्, इत्या-

दिवत् न चैतद्व्याप्यम् । नाऽव्याप्यत्वः शब्दोऽनित्यत्वाऽऽदि-
त्यादिवत् प्रतिज्ञाऽऽद्वैतशब्दताऽभिधानीया, तस्यास्त्व-
तः स्वरूपातिविरूपवाद्, अन्यथा धर्मिणोऽपि हेतु-
तत्प्रसङ्गात् । स्वरूपातिविरूपवाच्च न यथा स्थेमानमास्ति-
च्युते, तथाऽनन्तरमेव स्वरूपः, इति न वादिनः साधनम-
सिद्धमेतत् । नापि प्रतिवादिनः, तत्राद्येवंप्रकारः प्रका-
र-कल्पनाप्रवचनस्य प्रायः समानत्वात् । अत एव वादि-
प्रतिवाद्युभयस्याऽपि नास्तिद्विषयः । एवं च कथमिदं
साधनमसिद्धमेतत् ? इति चेत् । नापि विरुद्धतावन्धको-
संपर्ककलङ्कितमेतत् ; विपक्षाद् व्याकृतात्वात् । नापि व्यभिचा-
र-शिवाचसंचारदुःसंचारं, यतो निश्चितविपक्षवृत्तिं धेन, संदि-
ग्धविपक्षवृत्ति-वेन वाऽत्र व्यभिचारः प्रोच्यते ? । न ताव-
दायेन, अनित्यः शब्दः प्रमेयवादित्यादिविषयपक्षे वृत्तिनिर्ण-
याभावात्, स्वपरव्यवसायिज्ञानस्य हि विपक्षः संशयाऽऽदि-
यताऽऽदिष्टः, न च तत्र कदाचन प्रमाणता वतिवर्ति । नापि द्वि-
तीयेन विवादाऽऽपन्नः एमान् सर्वेभ्यो न भवति, वक्तृवाद्, इत्या-
दिविषयपक्षे वृत्तिहेतुसंख्यासंभवत्वात्, संशयघटाऽऽदिष्टः प्रमा-
णः, व्याकृतिर्निर्णयितात्वात् । तत्रातिव्यापकत्वलक्षणमपि दृष्ट-
मग्रप्रोपदौकते । इति न हेतोरपि कलङ्ककलिकापि प्रोमील-
ति । निदर्शनं पुनरोपदेशितमेवाऽत्र, इति न तदोपाद्वारसं-
भ्रमः भवतु वा तदपि व्यतिरेकरूपं संशयघटाऽऽदिष्टः चात्र
कश्चिद् दूरगणः । स खल्वेति न ज्ञानपर्याप्तिकः, अति-
साधनव्यतिरेकः, अनिष्टात्प्रवृत्तिः, संदिग्धसाध्यव्यति-
रेकः, संदिग्धसाधनव्यतिरेकः, संदिग्धसाध्यव्यतिरेकः, अन्य-
तिरेकः, अग्रदेशितव्यतिरेकः, विपरीतव्यतिरेकः वा स्यात् ? ।
तत्र न तावदायाः पद, घटाऽऽदिष्टः साध्यमात्रव्यतिरेकस्य
स्पष्टनिष्पन्नता । नाऽपि सप्तमः, व्याख्याऽत्र व्यतिरेकनि-
र्णयान् । नाऽव्यग्रमनवर्मा, यत्र न स्वपरव्यवसायिज्ञानव-
न तत्र प्रमाणत्वमिति व्यतिरेकोपदेशात्, इत्यतो नि-
ष्कतङ्कादनुमानाकलक्षणनिर्देशनवर्धमिदं लक्षणम् ॥२॥

(२) अथायं ज्ञानमिति विशेषणं समर्थयन्त-

अभिमतज्ञानमितवस्तुस्वीकारानिरस्कारक्षमं हि प्रमाणम्,
अतो ज्ञानमेवेदम् ॥ ३ ॥

अभिमतमुपदेयम्, अनोमते हेतुम् । तद् द्वयमात्रं द्वेषा-
मुख्यं गौणं च । तत्र मुख्यम-मुख्यं, दुःखं च । गौणं पुन-
नयोः कारणं कुसुमकुसुमकारिणोऽद्विकृतं, खलकलङ्क-
कालकृतकण्टकाऽऽदिकं च । एवंविधयोगाभिमतज्ञानमनव-
स्तुनोर्थं स्वीकारानिरस्कारो प्रातिपक्षिहारी, तथाः क्षमं
समर्थः प्रापकं परिहारकं धैर्यः । अत्योरूपलक्षणवाद्-
ननुभयाभावव्यवसाय उल्लेखोऽप्यशायं लक्षणतद्वयः ।
रागागोचरः खलजनिता, द्वेषविषयोऽनभिमतः, रागाद्वि-
धितयानालम्बनं तु तृणाऽऽदिकलक्षणः । तस्य चोपलक्षं प्र-
माणं तदुपलक्षायं समर्थयन्त्यर्थः । द्विष्यसाध्यं, यस्माद्वि-
मतानमितवस्तुस्वीकारानिरस्कारक्षमं प्रमाणम्, अत्र ह-
ज्ञानमेव भवितुमर्हति । नाऽनारूपं साक्षिकत्वंऽदिकम् । प्रयो-
गश्च-प्रमाणं ज्ञानमेव, अभिमतज्ञानमितवस्तुस्वीकारानिर-
स्कारक्षमत्वात्, यत्तु नैवं न तदेवं, यथा स्तम्भः, तथा चेदम्,
तथास्तथा ॥ ३ ॥

उपपत्त्यन्तरं प्रकटयन्ति-

न वै सन्निकर्षाऽऽदेरज्ञानस्य प्रामाण्यमुपपन्नम्, तस्याधी-
नरस्यैव स्वार्थव्यवसितौ साधकतमश्चातुषपत्तेः ॥ ४ ॥

अथमर्थः-यथा सम्प्रतिपन्नस्य पटाऽऽदेर्यन्तरेत्याज्ञानरूप-
स्य स्वार्थव्यवसितौ साधकतमम्भावान् प्रामाण्यं नोप-
पत्तिश्चिन्तयामासि, तथा सन्निकर्षाऽऽदेरपि । प्रयोगः-सं-
निकर्षाऽऽदिनं प्रमाणव्यवहारमात्रं, स्वार्थव्यवसितावसाध-
कतमम्भावः, यदेवं तदेवम्, यथा-पटाः, तथा चायम्, तस्मा-
त्तथा ॥ ४ ॥

(३) [सन्निकर्षोपरि विचारः] अथाऽस्य साधनस्या-
सिद्धिसम्बन्धवैयर्थ्यं व्यञ्जयन्तः सूत्रद्वयं ध्रुवते-

न खल्वस्य स्वनिर्णीतौ करणत्वं, स्तम्भाऽऽदेरिवाऽवे-
तनत्वात्, नाऽप्यर्थनिश्चितौ, स्वनिश्चितावकरणस्य कुम्भा-
ऽऽदेरिव तत्राऽप्यकरणत्वात् ॥ ५ ॥

अप्येति सन्निकर्षाऽऽदेः करणत्वं साधकतमत्वं । नाऽप्यर्थ-
निश्चिताविति, अस्य करणत्वमिति योगः । तत्राऽपीति, अ-
र्थनिश्चितावपीत्यर्थः । शेषमशेषमुक्तानार्थम् । प्रयोगो तु-सन्न-
िकर्षाऽऽदिः स्वनिर्णीतौ करणं न भवति, अवेतनत्वात्, य इत्थं
स इत्थम्, यथा स्तम्भः, तथा चायम्, तस्मात्तथा । सन्निकर्षा-
ऽऽदिर्नर्थनिश्चिनी करणं न भवति, स्वनिश्चितावकरणत्वात्,
य एवं स एवम्, यथा स्तम्भः, यथाऽङ्गसाधनसंपन्नश्चायम्,
तसाधधोऽङ्गसाधकः ।

अत्र केचिद्योगाः संनिरन्ते-

“सन्निकर्षाऽऽदिनं प्रमाणव्यवहारमात्रं” इत्यादि यदवादि, तत्रा-
ऽऽदिशब्दम्वेतनकारकत्वात्कस्याऽऽदेः कामप्रामाण्यमस्तु, स-
न्निकर्षस्य तु प्रामाण्यापकर्षो नोऽप्येवंप्रकर्षसिद्धेः, तस्याधीप-
ल्लव्यौ साधकतमम्भावधारणेन स्वाधीन्यवसितावसाधकतम-
त्वादित्यत्र हेत्वैकदेशस्य सिद्धेः । यत् तस्मिन्साधनमधुनै-
वाभ्युपैतः, तदन्वार्थः । प्रदीपेन व्यभिचारान्, तस्य स्वनि-
श्चितावकरणस्याप्यर्थनिश्चिनी करणत्वादिति । तदेतत् प्रपा-
पात्रम्, अधोपलब्धौ सन्निकर्षस्य साधकतमम्वासिद्धेः । यत्र
हि प्रमाणा व्यापारिते सत्यवश्यं कार्यस्यात्पत्तिः, अन्यथा पु-
नरनुत्पत्तिरिव, तत्र च साधकतमम्भः । यत्र क्षिप्रायां दाबम्,
न च नमसि नयनसंनिकर्षसंभवेऽपि प्रमाणात्पत्तिः । रूपस्य
सहकारिणोऽभावात् तत्र तदनुत्पत्तिरिति चेत् । कथम-
सौ रूपेऽपि स्यात् ? न हि रूपे रूपमस्ति, निर्गुणत्वाद्
गुणानाम् । नाऽपि तदाधारभूते द्रव्ये रूपाऽन्तरमस्ति, या-
वद्द्रव्यमाधिवसजातीयगुणद्रव्यस्य युगपदेकत्र त्वयाऽत-
भ्युपगमात् । अवयवगत रूपमवयविरूपोपलब्धौ सह-
कारि समस्त्येवेति चेत् । कथं व्यष्टिरूपाऽवयविरूपोपलब्धौ
भवेत् ? न हि व्यष्टिरूपलक्ष्यवयववसरूपमुपलभ्यते,
यतः सहकारि स्यात् । अनुपलभ्यमानमपि तत्र सह-
कारीति चेत्, तर्हि कथं न तत्प्राथम्ये पावकोपलब्धसं-
भवः ? तदवयवेष्वनुपलभ्यमानस्य रूपस्य भावात् । य-
दि च रूपं सहकारि कल्पते, तदा समाकलितसकल-
विश्वमोलकस्य दूराऽऽसन्नचित्तिरिरोपायमात्रेण कथं नोप-
लब्धिः ? अथाऽत्यन्ताऽऽसन्न्यभावाऽपि सहकारी, न चा-
ऽसौ तिष्ठतिऽस्तीति चेत् । नन्विद्यमानसत्ताप्रामाण्यता, श-

रीरापेक्षया, लोचनापेक्षया, तदधिष्ठानापेक्षया वा विषयार्थ-
चक्रे प्रेक्षादक्षेण ? आद्ये कल्पे, कथं कस्याऽपि पदार्थ-
स्योपलब्धिः ? व्यापकस्याऽऽत्मनः सर्वभावितासत्तिसम्भ-
वात् । द्वितीये, कथं करतलतुलितमानुलिङ्गाऽऽद्वेषलम्भः ?
तृतीये, कथं क्वाऽपि चाणुपमत्यक्षमुपमज्ज्ञे, वक्षुषः प्रायः
कारित्वकक्षीकारेण सर्वत्र स्वगोचरेणऽऽसत्तिसम्भवात् ।
तुरीये, कथं मधिष्ठानसंयुक्ता ज्ञानशलाकायाः समुपलब्धिः ?
अथ येनांशेन तस्यास्तत्र संसर्गः स नोपलभ्यत एव ।
नैवम्, अवयवितो निरश्वेन स्वीकारान् । अपि च-कथ-
मुदीचीं प्रति व्यापारितनेत्रस्य प्रमातुर्न काञ्चन काञ्चनाच-
लोपलब्धिमनुभवामः ? । न च दृवीयस्त्वाच्च तत्र नेत्र-
रमयः प्रस्तुतं शक्ताः, तेषां श्रद्धाऽपि प्रसरणाभावाऽऽपत्तेः ।
अथ तदालोचामिलितान्ते वर्द्धन्ते, तर्हि स्वरतरकरनि-
रन्तराऽऽपूरितविष्टपोदरे मरीचिमालिति सति सुतरां सुरा-
द्रिमिलसंज्ञां तेषां बुद्धिर्भवेत् । न च दिनकरमरीचीनां नि-
तरां कठोरत्वेन तैस्तेषां प्रतिघातः, तदाऽऽलोककलापाऽऽक-
लितकलशकलापाऽऽदिपदार्थानामप्यनुपलब्ध्याऽऽपत्तेः । ततो
न सन्निकर्षसमुद्भावेऽप्यवश्यं संवेदोदयोऽस्ति । नापि तद-
भावेऽभाव एव, प्रतिभप्रत्यक्षाणामार्पणसंवेदनविशेषाणां च त-
त्कालाविद्यमानवस्तुविषयतया सन्निकर्षाभावेऽपि समुद्भवा-
त् । तत्र सन्निकर्षस्य साधकतमत्वं साधुत्वमधीपाध्यात्मधैर्य-
मार्जितम् । यं च प्रदीपेन व्यभिचारमुदबीचरः, सोऽपि न
चतुरन्तश्चतुश्चकारचक्षुः । प्रदीपस्य मुख्यवृथा कारणत्वा-
नुपपत्तेः, नेत्रसहकारितया करणत्वावधारान् । यथा बी-
पचारादधैव्यवसितौ करणमते, तावत्स्वयमेवनिर्वाच्ये, न
हि प्रदीपोपलम्भे प्रदीपान्तरान्वेषणमस्ति । किं त्वामनैवा-
ऽऽत्मानमयं प्रकाशयतीति क्व व्यभिचारः ? । तत्र सन्निक-
र्षस्याधीव्यवसितावसाधकतमत्वमसिद्धम् । अनर्थव दिशा
कारकसाकल्याऽऽदेर्यथैव्यवसितावसाधकतमत्वं समर्थ-
नीयम् । इति न हेत्वैकदेशासिद्धिः । रत्ना १० १ परि० ।

(४) नायनरश्मिविचारः-

अथ यद्यपि नायना रश्मयोऽप्यज्ञतो न प्रतीयन्ते, तथाऽ-
प्यनुमानतः प्रतीयन्ते । अनुमानं च तेजोदरिमयत्वं चक्षुः, रूपा-
ऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्, प्रदीपकलिकावदिति
तद्रश्मिसत्यप्रतिपादकं, नैवं भास्कररश्मस्त्वप्रतिपादकं क्षपा-
यामनुमानमस्ति, न निशयां बहुलान्धकारायां वृषदंशवच्च-
बोह्याऽलोकसव्यपेक्षम्, अप्रकाशकचाणुपन्थात्, दिवा पुरुष-
क्षुर्वेदित्वस्याऽनुमानस्य राशौ तत्त्वत्वप्रतिपादकस्य भावा-
त् । अथ वृषदंशाऽऽद्विच्छाणुपं तेजोऽस्तीत्यर्थसिद्धेर्न किञ्चित्
भास्कररश्मिं तस्या अनुद्भूतरूपेण प्रकल्पितेन, तर्हि मनुष्या-
ऽऽदीनामपि तदस्तीति किमुद्भूतरूपेण वक्ष्यते, तस्मात् तेषां क-
त्यम् ? । अथ यद्यथा दृश्यते न तथाऽभ्युपगम्यत इति तु दिवा
नायनं सौर्यं भवेदेवं यदि तथा दृश्येन स्यात् यावता यथा रा-
शौ भास्कररश्मिः दर्शने तथा दिवा चाणुपरश्म्यदर्शने, यथा वा
दिवा भास्कररश्मिभासने तथा क्षपायां वृषदर्शने लोकावलोक-
नम् । विशेषरूपवयम्-एकदा भास्कररश्मयोऽप्यदा नायनारस्ते-
ऽनुमेया इति । अथान्धकारावच्छिन्नविशोऽधीनसमयेऽपि भा-
स्कररश्मसंभवे नक्षत्राणांमिव रूपदर्शने स्यात्, न, संतोऽपि

तदा तत्कारणं नराणां रूपदर्शनजननप्रकृताः यथा न एव चा-
मरं उल्लङ्घयन्तीनाम्, भावशक्तीनां विविचित्रत्वात्, तस्मादनुप-
लब्धत्वात् सायां यथा न भास्कराकारास्तथा नायता रश्मयोऽ-
न्यदेति स्थितम् । यदपि परेण प्रोक्तम्, दूरस्थितकुक्ष्याऽऽदिप्र-
तिफलितानामन्तर्गते गच्छन्तं प्रदीपशमीनां सनात्मयुगल-
म्बदशेनास्मानुपलब्धत्वात् तदभाविनिर्दिष्टमिति, तदप्यनेनैव निर-
स्तम् । रश्मिशरीरानामपि सायां भावावसिद्धिप्रसङ्गः । किं च-
योगिन आत्ममन संयोगो यदा सत्सङ्गर्भाऽऽलम्बनमेकं शानं
जनयति तदा सकलसत्सङ्गः तस्य चैवम्हकारि तत्संयत्तं
प्रमाणमित्यत्राथः सहकारी, यस्य विशिष्टप्रतिभा प्रमातृप्रमे-
याभ्यामर्थान्तरं तदर्थव्यप्राणमिति विरूप्यते । सहकारी चे-
दसौ देशोऽऽद्यन्तरितोऽपि तर्हि तत्कुक्ष्याऽऽदेः प्रभासुरत-
याप्यतोऽपि प्रदीपदेशव्यवहितोऽपि सहकारिनामान्तर्गततद-
र्शिविन्दः । ततो न तैरनुपलम्बमव्यभिचारः । अत एव ताव्य-
मानमुदकं तेज उच्चाऽऽदिव्यवहितमप्युष्णस्पर्शं जनयिष्यती-
ति नादके उष्णस्पर्शोत्पलम्भादनुद्भूततास्वरूपस्य तेजस वि-
द्धिः । यदपि चक्षुः स्वशक्तिमत्त्वव्यभिचारात् तेजसत्वात् प्रदी-
पवदित्यनुमानम्, अनेन किं चक्षुषो रश्मयः साध्यन्ते, उत, न्य-
तः सिद्धानां प्राप्ताधेनैवमर्थसंयोगो साध्यत इति ? आद्यं पक्षे
तस्मिन्मार्गजनयनां दुर्धनवत्तनाया भासुरशिमहिताना-
मप्युत्ततः प्रतीतिरप्यत्रजायति ननु किं तद्विज्ञानरश्मिप्रसङ्गं न का-
लाव्यवधारिणो हेतुः । अथ यदप्युत्ततहण रश्मिमाधमप्युत्तत
एव तत्र नोपलभ्यते तत्र तद्वायः कर्मणः । यथा-अनुष्णोऽ-
ग्निः, सान्निधित्वात्, न चाप्युत्ततहणरश्मयो नायना रश्मयः, सदा
तेषामदृश्यत्वात्, न । पुष्पिष्ठादिद्रव्येऽन्येतेषां साध्यप्रसङ्गः (?)
तथाहि-रश्मिवक्ता भूयसादयः, सत्त्वाग्रदीपवदिव्यवयमानु
शक्यत्वात् । यथैव हि तेजस्यैव प्रदीप रश्मिवत्तया व्या-
प्तिमात्रार्थः, तथा सम्यक्त्वव्याप्त्याऽपि सम्भवेन तेजस-
त्वस्यांन कुतो विभागः ? । अथ भूयसादेस्तत्त्वान्येऽप्युत्तत-
यः । न । दुर्धनवत्तत्वालांलानांनानामपि तत्त्वार्थेन तादृशैरयः
समानः । अथ बुधदेशचक्षुषोऽप्युत्तनां वीर्यवर्धन रश्मय इति
कथं तादृशैरयः । ननु यादं तत्र हेतुर्नैवऽप्यत्र क्रियायाम्, त
एवान्यत्र तत्त्वार्थेन हेति पातव्यप्रतीति रजनं पातव्यप्रसङ्गः ।
प्रमाणान्तरमनयस्य नुत्यम् । अथ तत्र तत्प्रतीत्यने नान्यत्र
सत्त्वेन ते साध्यन्ते, अथि च अनुमानतन्त्रेण दृष्टान्मात्रम्, न
न्यत्र नेत्रव्यादिनि यद्विहेतुः, तेजस्यैवदिव्यस्याऽऽनेत्रव्यस्यम् ।
अत एव प्रकृतोपलब्धव्यवस्था चात्रापीव तदवस्थैव, ते-
जस्यैवदिव्यस्य हेतुत्वे प्रदीपदृष्टान्तेनार्थविन्दः, बुधदेशेनत्र-
निदर्शनमनर्थकम्, न च तस्य तेजस्यैव प्रतिनिधिमिति तत्सा-
धनविकल्पनात्, तदपेक्षया दृष्टान्तेनैव । न च रश्मिव्यवधि-
दालांलं च तस्य तेजस्यैव विद्धं मशरादीनामपि तेजस्यैव स्यात्
न च मार्गजनयनात् तेजस्यैव दृष्टान्तेनैव । अथ रश्मिप्रसङ्गः, विन्द
भास्वरप्रभास्यैव तेजस्यैवविन्दिततश्च भास्वरप्रभास्यैव च त-
न्निर्दिष्टमिति कथं न तत्र त्राश्रयदोषः । अत्र तेजस्यैव चक्षुषः,
रूपाऽऽदीनां मर्थे रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्प्रदीपवदित्यन्तोऽनु-
मानात् तेजस्यैवविन्देनेतरेतराऽऽश्रयदोषः । नन्यत्र भास्-

रूपोष्णस्पर्शान्तेजोद्रव्यसमवेतगोलकस्य भावकार्यद्वयं यदि
शब्दवाच्यं तदा तस्य तेजस्यैवसाधनं अग्र्यज्ञाविशेषः । त-
द्विपरीतरूपस्पर्शोऽप्यारूपतया अग्र्यज्ञतः प्रतिपक्षः ।
तथा हि-अथलापारावतवलीवदोऽऽदीनां चक्षुषो धवल-
लोहितनीलरूपतयाप्युष्णस्पर्शविकल्पतया वाऽऽप्युत्ततः प्रति-
पक्षः सिद्धेव । न च गोलकव्यतिरिक्तं चक्षुः तदुपग्राहकप्र-
माणभावात् निर्विन्दमित्याश्रयानिद्धिः स्वरूपासिद्धिरूप-
स्यैव प्रकाशकत्वादिनि हेतुरनैकान्तिकः । तुलितकरनि-
करणे तस्य रूपस्यैव प्रकाशकत्वेऽप्यन्तजसत्त्वान् । न । त-
स्यापि पक्षीकारमादोषः व्यभिचारविषयस्य पक्षीकरणवि-
कान्तिकत्वे सर्वप्रतीतिरान्तिकहेतुभावप्रसङ्गः । न यैव, ज-
लानलयोः विशेषगुणस्य दृग्गदभेदसिद्धेः । न च नक्षिकान्त-
र्गतं तेजस्तत्रापि रूपप्रकाशकमिति न व्यभिचारः, प्रदीप-
ोऽप्यन्यस्य तदन्तर्गतस्य तत्प्रकाशकस्य प्रकल्पनात् दृष्टान्ता-
सिद्धिप्रसङ्गः । प्रत्यक्षत्वाधोभयस्य च रूपसम्बन्धेन रूपस्यैव प्र-
काशकत्वेन च व्यभिचारः, न चाऽस्य रम्याऽऽश्रेण । तुलितकरनि-
करणे इन्द्रियान्तरपरिकल्पनाविफलप्रसङ्गः । रूपप्रकाशकत्वं च रू-
पज्ञानकत्वं, तच्च नीलरूपं विद्यते, अन्यथाऽर्धव्यप्रमाणमित्य-
त्राधनहकारिण्ये तस्य न स्यादिति तेन व्यभिचारः । अथ द्रु-
व्यत्वे सति तेजस्यैव करणस्य चक्षुषो रूपदीनां मर्थे रूपस्यै-
व प्रकाशकत्वादिनि विशेषगुणात् चक्षुष्यरूपाऽऽसासनमने-
कान्तः । ननु यथा सम्बन्धोऽऽद्वैतद्वैतद्वैतजनस्य रूपज्ञा-
नजनने तथा चक्षुषोऽपि किं स्यात् । न चादर्शोपादित्युत्तरं
समर्थम्, दर्शने निवृत्ते निवृत्तेकत्वात्प्रतीत्यदिनि दृष्टान्त-
स्याऽपि रूपप्रकाशकत्वाविन्दः साधनविकल्पना दृष्टान्तस्य ।
न च प्रदीपं सति प्रतिनियन्तामिनां रूपदर्शनसम्भवात्तस्य
रूपप्रकाशकत्वमजनाऽऽदिस्मृकृतचक्षुषां तदभावेऽपि रूप-
दर्शनतत्त्वार्थः, न च यदन्तर्गतापि यद भवति न तत्का-
र्यमित्यत्र तत्कारणम्, अन्यव्यतिरिक्तनियन्तत्वात् तद्वा-
यस्य । अथ प्रदीपं सति यद दर्शने तत्तदभावे न भवति यत्तु
तदभावे भवति न तत्तत्त्वाऽपि तत्त्वदृश्यम्, न चान्यस्य च व्य-
भिचारः अन्यस्यानोऽपि अत्यप्रसङ्गान् । अत्यन्तं यतो वाद्यशमेव
रूपदर्शनमालोकं स्मृकृतचक्षुषां तदभावेऽपि तादृशमेव तत्,
भेदानवधारणम् । तथाहि-तद्देहकल्पने न किञ्चिन् कस्य-
चिद्भ्रुतः सदृशमिति संज्ञानमानुषवेष्टः स्यात्, रूपप्रा-
प्येष्टः सहोऽन्यत्राधोभादर्शने प्रदीपवद्विषयाऽपि प्रदीपप्र-
काशकत्वात् रूपं तेनैव भवेत्, अन्यथा न प्रदीपोऽपि तेजसः
स्यात्, तज्जनकत्वाविशेषात्तयोः । न चान्यथा प्रकाशकत्वापल-
ब्धिनिर्दिष्ट एव तदपि प्रकाशकः, अन्यथाऽप्युत्तनाऽऽदिस्मृकृत-
चक्षुषां तदभावेऽपि रूपदर्शनसम्भवात् तस्य तत्प्रकाशक-
त्वाविन्दः अथ तस्मिन्, सति कदाचित्कस्यैवद्विषयानां तस्य
तत्प्रदर्शकत्वं तर्हि नल्लङ्घ्यगणो भवेतमने रूपदर्शनात्, तदभावे
तदभावात् हेतुत्वंलभावस्य सर्वत्र तत्त्विकस्थानत्वात् ततोऽपि
रूपप्रकाशकत्वात्प्रदीपवद्वैतजसं भवेत्, अन्यथा हेतुर्नैवैव व्य-
भिचारः स्यात् । आलोकाभाव एव तस्य इति चेत्, न, आलोका-
स्याऽपि ततोऽभावरूपताप्रसङ्गः । आलोकास्य तत्त्वमादिरूप-
तयापलम्भात् नोभावरूपतेति चेत्, तत्त्वमप्यस्य समानत्वा
त्, यथा चाऽलोकः प्रतिभाविषयस्यस्था तादृशः । न चा-
ऽलोकप्रतिभासाभाव एव तस्य प्रतिभासः, इतरत्राध्यस्य स-
मानत्वात् न च चक्षुष्यापाराभावेऽपि तत्रातिभाससंबन्धनात् ।

लोकप्रतिभासाभाव एव तमःप्रतिभासः, प्रतिनियतसामग्री-
 भवविज्ञानाद्यभासित्वान् प्रतिनियतभावाणां तमसः तदतन्म-
 भवविज्ञानाद्यभासित्वान् आलोककस्य च तद्विपर्ययात् । यद्वा-
 ऽऽलोककस्याव्यवच्छिन्ने सत्यपिस्वप्नज्ञाने प्रतिभासनात्मभा-
 नाभावरूपता भवेत् । अथाऽऽलोककस्य रूपप्रतिपत्तौ हेतुभा-
 वाद्य भावरूपता तर्हि तमसाऽपि न लक्ष्मणरूपप्रतिपत्तौ
 हेतुभावात् विद्यत इति नाभावरूपता भवेत्, तदर्थमालोककस्य
 वस्तुत्वे तमसाऽपि तदस्त्विति तेन हेतोरव्यभिचारः । भवतु
 वाऽऽलोकभावा एव तमः, तथापि न व्यभिचारपरिहारः, त-
 द्भावावस्य तेजस्यापि तत्प्रकाशकत्वात् । अथ तमसाऽभावेऽपि रू-
 पदर्शनाद्य तस्य तत्प्रकाशकत्वं, तर्हि न लक्ष्मणालोकाभावा-
 वेऽपि रूपदर्शनादालोककस्यापि न तत्प्रकाशकत्वं भवेत् । अ-
 थासदादीनां किमालोकाभावे रूपदर्शने न भवति, भव-
 त्येव, कथमन्यथाऽन्यथासाक्षात्कारणम् घटरूपदर्शने किं ने-
 ति चेत्, बहलतमो व्यवधानात्, तीव्राऽऽलोकप्रतीतिरालो-
 करूपवत्, प्रदीपांपादानं तु तस्य व्यवच्छेदार्थम् । अन एवान्य-
 श्रोकम्—“ तमोऽतिरोधो वास्यते, तमसाऽनातुर्न परम् । घटा-
 ऽदिमिर्यादि ।” प्रदीपस्य च घटरूपव्यवधायकतमोऽपेनेत्यु-
 तैजसं चतुः रूपाऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्, प्रदी-
 पवर्धिति साधनविकलत्वात् दृष्टान्तस्य निगलं द्रष्टव्यम् ।
 न चाप्यत एव तस्य रश्मयः सिद्धाः, केवलमनेन प्राप्तार्थ-
 प्रकाशकत्वं तेषां साध्यत इति वक्तव्यम्, तन्मद्भावरूपप्रतिपा-
 दकस्य प्रमाणत्वाभावात् । अथ यद्यप्राप्तार्थप्रकाशकं चक्षुर-
 विशेषणं सर्वं प्रकाशयत्, तत्र, अर्थानां नियतशक्तित्वान्, य-
 नो य एव तत्र योग्यः स एव तत्प्रकाशयति, अन्यथा संयु-
 क्तमवयवाविशेषाच्चक्षुर्यथा कुजलयरूपं प्रकाशयति तथा त-
 द्वाचक्षुरं प्रकाशयेत्, तथा चैतद्विधानन्तर्गतरूपम् । अथ यो-
 ग्यताऽभावाद्य तत्तद्व्यवभवमास्यति तर्हि योग्यताभावात्
 प्राप्त्यभावेऽपि नातिव्यवहितमिति सन्निरुद्धं वा तद्वर्ण प्र-
 काशयतीति सर्वत्र योग्यतेऽऽऽश्रयणीया नापरसंबन्ध-
 प्रकल्पनेन कृत्यम्, रश्मयो वा कुनो न लोकात्तरमुपयान्तीति
 प्रेरणायां परेणाप्ययोग्यतेन तत्रंतरत्र नु योग्यता प्रति-
 विधानत्वेन वक्ष्यताः तथा यस्य कारणात् भिन्नमेव कार्यं
 तस्य भेदाविशेषान् सर्वं सर्वेसात् कुनो नापथत इति
 चाप्य योग्यतानां नापरमुक्तमिति भिन्नार्थावभ्युपगमनी-
 या । किं च—यदि प्राप्तार्थप्रकाशकं, चक्षुः स्फटिकाऽऽध्वनरितं
 चतुःप्रकाशकं न स्यात्, तद्वर्णमनां विषयं प्रति गच्छतां स्फ-
 टिकाऽदिना प्रतिवध्नात् । न च तैस्तस्य ध्वनत्वादये न दौषः,
 तद्विहितदर्शनमप्ये स्फटिकाऽऽदिव्यवधाद्यक्यादर्शनप्रस-
 ङ्गात्, तदुपरि व्यवस्थापितस्य चाऽऽधारविशेषात्प्राप्तप्रस-
 ङ्गात्, न हि प्रमाणत्वाद् दृश्या कस्याचिदाधारभूता वा, अवय-
 विकल्पनादियेष्वप्यप्रसङ्गः, अन्यस्यावयविन आद्यप्रत्यक्षदोषश्चेत्,
 न, तदा तद्व्यवहितस्पर्शदर्शनप्रसङ्गः । तथा च यदा व्यवधा-
 यकदर्शने न तदा व्यवहितदर्शने, यदा च व्यवहितदर्शने
 न तदा व्यवधापकदर्शनमिति प्रसज्येत, न चैवम्, युगप-
 द्ययोर्दर्शनात् । अथाद्युपनिर्गन्तव्यवहितप्रतिपत्तिविभ्रमः,
 तर्हि तद्भावावस्थाऽपि शाल्यपत्तेर्भावप्रतिपत्तिविभ्रमस्तथा
 किं न भवेत्, भावपत्तस्य अलौकिकत्वादिति चेत्, भावाभावयोः
 परस्परसकार्यकरणाविशेषात् । किं च—कुलपजलाऽऽधा-
 वृतस्यार्थस्य किं न ते प्रकाशकाः, स्फटिकाऽऽदेरिव जलाऽऽदे-

रपि भेदे तेषां सामर्थ्यप्रतिधानात्, न जलेन ते प्रतिहृत्य-
 न्त । सच्छुजलेनाऽपि तेषां प्रतिधानात्, तदव्यवहितस्य ऽ-
 न्यप्रकाशनप्रसङ्गात्, अथ तेषां तत्र प्रकाशनायोन्यता तर्हि
 तत एतेऽप्राप्तमप्यर्थे प्रकाशयिष्यन्तीति व्यर्थं संयुक्तसम-
 वायाऽऽदिसन्निकर्षप्रकल्पनेम् । अपि च—समवायसंबन्धनि-
 पेधे चक्षुरां घटरूपेण संयुक्तसमवायप्रतिबन्धस्याऽभावात्
 तद्व्यापकाशकत्वात् कथं नाऽऽसीत् हेतुः, रूपाऽऽदीनां तस्यैव
 रूपस्यैव प्रकाशकत्वादिति । अथह तन्तुपु पट इति बुद्धिः सं-
 बन्धनिबन्धनत्वादिह कुण्डे दधीति बुद्धिवादित्यतोऽनुमाना-
 त् समवायसिद्धेः, न, संयुक्तसमवायसंबन्धभावाः नेह बुद्ध्या
 संबन्धमात्रमात्रेण, घटतद्व्याप्यः कर्थाश्चिन्नादात्म्यसंबन्धाभ्यु-
 पगमात् सिद्धसाध्यताप्रसङ्गात् । अथ कर्थाश्चिन्नादात्म्यसंब-
 न्धः तद्वुद्धिनिमित्तत्वेन प्रतिपन्न इति कर्थाश्चिन्नादात्म्यसं-
 बन्धं विरोधो नेष्यते, तर्हि भावाभावयोः कर्थाश्चिन्नादात्म्यभा-
 वे समवायाऽऽदेरसंभवादसंबन्धः स्यात् । तथा चाभावो न श-
 क्षाणां सन्निकर्षाभावाद् नाऽऽतस्तत्प्रतिपत्तिः स्यात्,
 विशेषणविशेष्यभावस्य भावाऽभावयोः संबन्धस्य भावात्
 नाऽयं दोष इति चेत् । न । भावाऽभावभ्यां तस्यानर्थान्तरत्वे
 नावेव स एव वा स्यात्, अर्थान्तरत्वे नादात्म्यव्युत्पन्नता-
 त्त्वा-
 वेऽपि न विशेषणविशेष्यरूपता, ताभ्यां तस्याऽसंबन्धता,
 संबन्धं वाऽऽभ्यां तस्य परेण संबन्धनिमित्तने विशेषणवि-
 शेष्यभावेन भवितव्यं, तस्याऽपि संबन्धनिमित्तनेप्रापरेण नेने-
 त्यनवस्था । तस्मात्कर्थाश्चिन्नाः नादात्म्यव्युत्पन्नता-
 न्वयम् । अन्यथा भावावस्थाव्युत्पन्नमात्राहता न भवेत्, तदेवं
 समवायाभिर्देनात्तस्य रूपेण संबन्ध इति न तेन तस्य ग्रहणं
 परपक्षं भवेदिति चक्षुरां घटेन संयोग एव, अनुनिमित्त-
 तात्, द्रव्यसमवेतानां गुणाऽऽदीनां संयुक्तसमवाय एवेत्या-
 दिवांदाः सन्निकर्षप्रतिपादनमयुक्तम्, संयोगसमवायविशेष-
 णविशेष्यभावसंबन्धानामभावेन तदनुपपत्तेः संयोगाऽऽदे-
 र्भावावः प्रतिपादितो यथाऽवसरमिति न पुनः प्रतिपाद्य-
 त । अथवा—अस्माकं चक्षुरः प्राप्तार्थप्रकाशकत्वं, प्रमाणाऽ-
 भावाद्य सिद्धं, तथा भवतीऽव्यवधानार्थप्रकाशकत्वं तस्य
 तत एव न निवृत्तिमिति कथं “रूपं पुण्यपासाद् अपुटं तु”
 इत्यभिधानं युक्तिसङ्गतम् । न, तस्याप्राप्तार्थप्रकाशने अनुमान-
 नमद्भावात् । तथाहि अप्राप्तार्थप्रकाशकं चक्षुरित्यसत्त्वाद्यो-
 प्रकाशकत्वात्, यत्पुनः प्राप्तार्थप्रकाशकं तद्व्याप्तसन्निकर्षप्रकाशक-
 मुपलब्धं, यथा श्रोत्रमन्यानाम् ऽप्येऽप्रकाशकं च चक्षुस्तस्मा-
 द्प्राप्तार्थप्रकाशकमिति व्यतिरेकी हेतुः । न चायमभिर्देना-
 हेतुः शालकस्य कामलाऽऽदेः पद्मपुटगतस्य चाब्रजाऽऽदेस्तनेना
 प्रकाशनात्, कथमन्यथा दार्षण्यऽऽदेः परोपदेशस्य वा तत्प्र-
 तिपत्त्यर्थमुपदानं भवेत् अथ साध्यनिवृत्तौ नियमेन तत् निव-
 र्त्तमाऽन्यासार्थाप्रकाशकत्वं नियमेन व्यावर्तने, चक्षुर इव
 तस्यान्यात्वासाध्याप्रकाशकत्वात् ततोऽप्यतिरेकी हेतुः, न
 कर्णशृङ्गकुलीप्रविष्टमशकाऽऽदिशब्दस्य तेन प्रकाशनात्, स्पर्-
 शताऽऽदीं त्वविवाद एव, चक्षुःश्रोत्रमनसमाप्राप्तार्थकारित्व-
 मिति च नाद्विप्राप्तार्थप्रकाशकं श्रोत्रमिति न साध्यनिवृत्तौ
 साधननिवृत्तिल्लब्धं नाप्यतिरेकी हेतुर्गति सैवातः । यथा
 सर्वगतताऽऽऽपत्तेः साऽऽत्मकं जीवच्छरीरं, प्राणाऽऽदिमन्वा-
 दितिहेतुः, न, प्राप्तकारित्वे श्रोत्रस्य चक्षुर इवात्यासन्नवि-
 षयप्रकाशकत्वं न स्यादिति मशकादिशब्दस्य प्राप्तप्रत्यक्षतः

प्रकाशकत्वेन प्रतीयमानस्याप्राप्तप्रकाशकत्वं तस्याप्यल-
बाधितम्, अज्ञावनुष्णावयत् । अथ दूरे शब्दो निकटे शब्द इति
प्रतीतिः प्राप्तार्थप्रकाशकं श्रोत्रमिष्यते, न सदेतत्, यतः साका-
रज्ञानपक्षेऽनाकारज्ञानपक्षे वाध्यमभ्युपगम इति वाच्यम् । न
तावत्प्रथमः पक्षः शब्दाऽऽकारस्य ज्ञानगतस्याज्ञानावयमसि
दूरनिकटव्यवहारानुपपत्तेः । अन्यथा स्वसंवेदनाऽऽकारेऽपि
तत्प्रसङ्गिर्भवेदिति सर्वत्राऽऽसन्नदूरव्यवहारे घटमानं
व्यावर्त्यः कः स्यात् । आकाराऽऽधायकस्याऽऽसन्नाऽऽ-
दिन्यात् तद्व्यवहारस्तादृशं परपक्षेऽप्येतदुत्तरं समानं भवे-
दिति किं तत्प्रतिपक्षे, सख्यं हि परिणामिष्येवमभि-
धानं, करणशुक्ल्यनुप्रविष्टस्य शब्दस्य ग्रहणेऽपि तत्-
प्रथमकारणस्य दूरत्वात् दूरव्यवहारो, विपर्ययाच्च विपर्यय
इति । द्वितीयपक्षस्तु न युक्तः, सैगतास्यानभिमतत्वात् । अथ प-
रापक्षेवा प्राप्तार्थप्रकाशकं श्रोत्रमिष्येति विधीयते दूराऽऽदिव्यव-
हारात् ते तद्विषये चतुर्वेदिति नैवं परसिद्धेनानुमानेन प्रमा-
णानुपगतेनानुमानेनोत्पत्त्यादिना च तेनापि स्वाभिप्रेतसाध्य
स्य साधयितुं शक्यत्वात् । यच्च वाताऽऽद्वैतगतस्य ग्रहणेऽपि
दूराद्यव्यवहारं प्रतिपद्यते न कथं नत एव त्वदीयं
साध्यं प्रतिपद्यते । यदि च परमोत्पिदेशस्य एव श्रोत्रेण
गृह्येन नाऽऽगमस्तर्हि कथमनुवाते शब्दस्य तद्देशोत्पत्तिक-
स्यैव श्रवणं, शब्दाविनाशे अनुकुलवान् श्रवणं, मन्वानं
मनाक् श्रवणं भवेत् न च प्रतिकूलवान् शब्दस्य नाशितत्वात्
श्रोत्रस्य वाऽभिहितत्वाच्च श्रवणं, शब्दाविनाशे अनुकुलवान्-
स्वस्यापि तथा श्रवणप्रसङ्गः, शब्दस्य विनष्टत्वाद्यवहितदेश-
स्यैव च तस्य श्रोत्राभिधानहेतुत्वात्तदुपपत्तेः, अन्यथा भस्माऽऽ-
दिव्यवस्थितस्यापि तस्य तदुपघातकत्वं स्यादनुकुलवानेन
नस्य तत्प्रतिपक्षेणान्ति तन्मुखेण प्राप्तः शब्दः श्रूयत इ-
ति प्राप्ते, तथाऽपि तत्र दूराऽऽदिव्यवहारे श्रोत्रमप्राप्तप्रकाश-
कमतः सिद्धीर्ताति कथं न व्यतिरिक्तो हेतुः न च चक्षुःश-
ब्देन नापनश्यदभिधानादव्याप्तप्रकाशकत्वाच्च नेपामऽऽ-
व्याप्तप्रकाशकत्वादिनि हेतुरसिद्धः, नेपां प्रत्यक्षाऽदिप्रमा-
णाविषयत्वेन सद्भाषामिद्वेदिति प्रतिपन्नाना तद्वसिद्धताऽऽ-
दिदोषवैकल्याच्च हेतोरप्राप्तार्थप्रकाशकत्वं चक्षुः सिद्ध-
मिति "कपं पुण पास्ये अष्टुं तु" इति न युक्तिविकले यच्च,
तदेवमिन्द्रियार्थसन्निकर्षाणां यच्च प्रत्यक्षस्यासिद्धम् । यद्यपि
तत्तत्तः करणैन्द्रियमन्वयस्य सुखाऽद्विज्ञानां पञ्चावयवमभवे-
न तस्याव्यापकत्वादभिधानमिति, तदप्यमन्वयम्, यथाही-
न्द्रियार्थसन्निकर्षे यथाऽन्यत्पयिन रुपिज्ञानोपगतां न संभ-
वीति न प्रत्यक्षलक्षणं तथाऽन्तःकरणैन्द्रियमन्वयशोऽप्यन्तः-
करणस्य परिकल्पितस्यासिद्धत्वात्तत्संबन्धस्य दूरापाल-
त्वात् । यथा चान्तःकरणस्यासिद्धिः तथा स्वनिर्णये ज्ञानस्य-
साध्यद्विः प्रदर्शितम् । यदप्यव्यभिचारऽऽदिकार्यविशेषो-
पादानमन्तरेण सन्निकर्षस्य साधुत्वं ज्ञातुं न शक्यत इति अ-
भिधानं, तदप्यसङ्गतम् । परपक्षे अव्यभिचारऽद्विधर्मोपेतस्य
ज्ञानकार्यस्यैवासिद्धेः कथं ततः सन्निकर्षस्य साधुत्वावगमः,
कार्यत्वानवगमश्च । स्वसंविदितत्वावभ्युपगमे ज्ञानान्तर-
प्रत्यक्षतानामवस्थाऽऽदिदोषोपपत्तेः प्राक् प्रतिपादनात् । य-

च्चार्यग्रहणं स्तुतिफलमन्निकर्षनिवृत्त्यर्थमित्युक्तम् । तदप्यसं-
गतम् । स्तुतिवत् ज्ञानस्याप्यर्थजन्यत्वासिद्धेस्तज्ज्ञानत्वात्
तस्य तद्व्यापकत्वं समये चिरातीतानागतार्थग्राहकत्वं तस्य
न स्यात्, तथाभूतस्याप्यर्थ जन्यत्वं तदप्यव्यभिचारत्वात्, तथा च स-
र्वज्ञज्ञानं सकलपदार्थग्राहकं न भवेदिति प्राक् प्रतिपादितम् ।
यदपि ज्ञानग्रहणं सुखाऽद्विद्विषयमिति प्रतिपादितम् । तद-
प्यसङ्गतम् । सुखाऽद्वैतज्ञानरूपत्वाननिकमात् । अन्यथा-
ह्लादाऽऽद्यनुभवो न स्यात्, तत्तद्वाहकस्यापरस्यानुभव-
स्यानवस्थाऽद्विदोषोतो निषिद्धत्वात् । यदपि भिन्नहे-
तुकत्वं सुखाऽद्वैतः प्रतिपादितं, तदपि सुखाऽद्वैतः
सामान्यस्यासिद्धिरसङ्गतम् । यच्च प्रत्यक्षविरोधः प्रति-
पादितो ज्ञानसुखयोरेकत्वं ज्ञानमार्थावधारकत्वात्, तथा च स-
र्वज्ञज्ञानादाऽद्वैतत्वात् ततो भिन्नमप्युक्ततोऽनुभूयत इति ।
साऽप्यनुपाश्रयः यतः स्वावबोध एव विज्ञाने अव्यभिचारितो
धर्मस्मरणाऽद्विज्ञानरूपतायाव्यवधारणरूपताया अभा-
वात् । एतच्चार्याल्लिधिरिति विशेषणमुपपादयता प्रमाणे
परंणायभ्युपगमे च स्वावबोधरूपताऽनुज्ञानाव्यभिचारिता
सुखाऽद्वैतव्यपत्तिः । अन्यथा तस्याऽनुभव एव न स्यादिति
प्रतिपादितम् । नतश्चात्राऽद्वैतज्ञानतायां कथमप्यल-
विरोधः, अद्वैतविरोधप्रमत्वेन च सुखाऽद्वैतं सुखज्ञानस्य
विरुद्धज्ञानान् ज्ञानरूपताया भेदो भवेत्, अद्वैतविशेषजन्यताया
अविशेषात् । तत्र सुखाऽद्वैतव्यवच्छेदार्थं ज्ञानपदोपादानं युक्तम् ।
अव्यवच्छेदपदोपादानमप्यवश्यम् । व्यवच्छेदाभावात् ।
अर्थोभयजं ज्ञानं व्यवच्छेदयति चेत् । न तस्याव्यवच्छेदतायां
दोषाभावात् । अथ शब्दजन्यत्वावस्था शब्देऽन्तर्भावः, नतस्त-
ज्वाद्ध्यक्षे किमिति नान्तर्भावः ? । शब्दस्य तत्र प्राधान्या-
च्छब्दे तदिति चेत् । न । अथलक्ष्मीनिरूपणं एव शब्दस्य
प्राधान्येन व्यापारोपगमात् अर्थोभयजं ज्ञानविषयस्यापि त-
द्विज्ञानत्वं तद्व्यवच्छेदपदोपादानमन्तरेणापि शब्द एव
तस्यान्तर्भावो भविष्यतीति तद्व्यवच्छेदार्थमव्यवच्छेदपदोपा-
दानमन्तरेण । अर्थोभयजत्वाद्ध्यक्ष प्रमाणान्तरत्वं स्यादन्त-
र्यव्यवच्छेदपदोपादानप्राप्त्यै प्रत्यक्षत, शब्दप्राप्त्यै तु शा-
ब्दन्तीति कथं प्रमाणान्तरता । न चोभयोरपि प्राधान्यं, साम-
ान्यमिदमेव साधकतमत्वात्तैवेव च व्यपदेशप्राप्तेः । यदपि
व्यभिचारज्ञाननिवृत्त्यर्थमव्यभिचारिपदमुपात्तम् । तदप्यनु-
क्तम् । तत्प्रतिपादयाम्यर्थं परमतेनाप्युक्तं । तथाहि- अष्टदु-
करणप्रभवत्वे बाधारहितत्वं वा अव्यभिचारित्वं प्रवृत्तिसा-
मर्थ्यवगमव्यतिरिक्तं न ज्ञातुं शक्यमिति स्वतः प्रामाण्य-
निराकरणप्रस्तावे प्रतिपादितमिति प्रवृत्तिसामर्थ्यमव्याव-
भिचारित्वं, तच्च विषयप्राप्त्या विज्ञानस्याव्यभिचारित्वं
ज्ञायमानं किं प्रतिभातोऽवयवप्राप्त्याऽवगम्यते, आहोऽस्मिद्व-
तिभाविषयप्राप्त्या, तदोदकज्ञानं किमुदकावयवो प्रतिभातः
प्राप्यते, उत तन्सामान्यमाहोऽस्मिद्व्यवयवमिति पक्षाः तत्र
यद्यवयवो प्रतिभातः प्राप्यत इति पक्षः, स न युक्तः, अवय-
विनोऽनन्तत्वं प्रतिभासं प्रति विषयताऽवगम्यता, सव्येऽपि
न तस्य पराभ्युपगमेन प्रतिभातस्य प्राप्तिः, कृत्वादीवितन्ता-
भिधानोपज्ञानावयवविक्रियाऽद्विक्रमेण ध्वंससम्भवान् अथा-
वस्थितव्युद्देशव्यवहारस्य तस्य तज्ज्ञानीतया प्रतिभात-
स्यैव प्राप्तिः, नतैवमव्यव्यः प्रतिभातोऽन्यच्च प्राप्यत इति क-
थं तदवयवमिति ज्ञानस्याव्यभिचारिता । न ह्यन्यमिति भासते-

न्यत्र प्राप्तावव्यभिचारिता । अन्यथा मरीचिकाजलप्रतिभासे
 दैवान् सत्यजलप्रतीति तदवभासिनस्तस्याव्यभिचारिता भ-
 वेत् । न च तद्वैशजलप्रापकस्याव्यभिचारितेति नायं दोषः,
 यतो वैशस्यापि भास्कराणामुपवेशाऽऽदिनाऽव्यवक्रियाक-
 मेषु नाशान् तत्त्वानुपपत्तिः, न तेषां व्यभिचारिणादिनः चन्द्रा-
 काऽऽदिज्ञानं विनाऽस्य तदवस्थापदार्थोपादितत्वात् त-
 दव्यभिचारि भवेत् । अथ प्रतिभातोदकसामान्यतदव्यभि-
 चारीति पक्षः । सोऽप्युक्तः । एकान्ततो व्यक्तितो भि-
 क्षस्य वा सामान्यस्यासत्त्वेन प्रतिभासप्राप्त्यालम्बनव्यायो-
 गान्, सत्त्वेऽपि तस्य नित्यतया स्वप्रतिभासज्ञानजनकत्वा-
 योगाद्, अज्ञकस्य च परेण ज्ञानविपरिवर्तनभ्युपगमात्, ज्ञा-
 नविपरिवर्तनं तस्य पानावगाहनाऽऽद्यपदार्थक्रियानिवर्त्तकत्वाभा-
 योक्रियाधिनां तदज्ञानाद् जलानाऽऽद्युपादानार्थं प्रवृत्तिर्भवेत् ।
 न च समवायास्वामान्यवगमोऽपि व्यक्ता व्यवस्थेयज्ञानार्थिनां
 प्रवृत्तिः, अन्यप्रतिभासे अन्यत्र प्रवृत्तियोगान्, योगे वाऽतिप्र-
 श्रययोगान्, योगे वाऽतिप्रसङ्गान् । न च समवायस्यातिसदृ-
 सतया जातिव्युत्पत्त्योर्कलोलीभावेन जातिप्रतिपत्तायपि धा-
 न्या व्यक्ता प्रवृत्तिः, तत्ज्ञानस्यास्तमितवृद्धेरूपतया भा-
 र्तिरूपत्वादव्यभिचारित्वयोगान् । न च समवायेऽपि जाने-
 र्थका सम्प्रवृत्तिः, सम्प्रवेऽपि तस्य व्यापितया सर्वत्रै-
 कस्य प्रतिनियतव्यक्तिनिमित्तत्वानुपपत्तिः । न च नित्यस्य
 तस्य ज्ञानजनकत्वमपि सम्प्रतीति स्मरहितं ज्ञानं अप्र-
 तिभासमानस्य कथं भ्रान्तिहेतुताऽपि तस्य सम्भवति,
 प्रतिभासोऽपि स्वरूपेण प्रतिभासमानात् कथं भ्रान्तिनि-
 मित्तता ? न च सामान्यस्य प्रतिपत्तौ सामान्यसा-
 ध्याधिक्रियाधिनेया तदर्थिनां प्रवृत्तिः, ज्ञानाभिधान-
 लक्षणस्यास्तदधिक्रियास्तद्वैचित्र्यः निष्पत्तेः व्यापकत्वाच्च सा-
 मान्यस्य न प्रतिनियतदेशकालस्याप्यलक्षणात्तदुपपत्तेः प्रवृत्त्य-
 भावात् तत्सामर्थ्यं तदभावात् न तदवभासिनो ज्ञानस्या-
 व्यभिचारिताऽवगतिः । अथ प्रतिभाततदवस्थाप्राप्त्या तद-
 व्यभिचारित्वमिति पक्षः, सोऽप्यसम्भवः । अवयविसामान्ययो-
 रभावे तद्वत् पक्षस्य दूरापास्तत्वात् । अथ प्रतिभातार्थप्राप्त्या
 व्यभिचारिता, न, अवयवानामपि ह्यल्लुक् यावदवयवित्वान्
 परमाणुनां चार्वागुद्देशेन अप्रतिभासनाच्च कथं विप्रतिभाता-
 र्थप्राप्त्या ज्ञानस्याव्यभिचारितासम्भवात् । किं च-प्रवृत्तिसा-
 मर्थ्येनाव्यभिचारिता पूर्वादिज्ञानस्य किं लिङ्गभूतेन हायते,
 उताप्यलक्षणे ? । यथायः पक्षः, स न युक्तः । तेन सह संब-
 न्धानवगतः, अवगतौ वा न प्रवृत्तिसामर्थ्येन प्रयोजनम् । अथ
 द्वितीयः, सोऽपि न युक्तः । घटस्तेन पूर्वज्ञानेन सह इन्द्रियस्य
 सन्निकर्षाभावात्तद्विषयज्ञानस्याप्यलक्षणात्तदुपपत्तेः केशान्दु-
 काऽऽदिज्ञानवत्तस्य निरालम्बनत्वाच्च कथमव्यभिचारिता-
 व्यवस्थापकत्वम् । न चाविद्यमानस्य कथञ्चिद्विषयभावः स-
 म्भवति, जनकत्वाकार्थकत्वमदत्त्वाऽऽदिधर्मोपेतत्वसहो-
 पादसत्त्वं पात्राऽऽदीनां विपर्येहेतुत्वेन परिकल्पितानामसति
 सर्वेषामभावात् । अथाभासतः करणसम्प्रभितं व्यभिचारिता-
 विशिष्टं ज्ञानमुत्पन्नं गृह्यत इति तदव्यभिचारिताऽवगमः । नन्व-
 आद्यव्यभिचारित्वं किं, ज्ञानधर्म उत तत्सकृपः ? यदि तद्व-
 र्मस्तदा न निषयसामान्यनिरूपणेनापादितत्वात्, अनित्योऽपि
 यदि ज्ञानात् प्रागुत्पन्नस्तदा न तद्वर्मा, धर्मिणस्मरणेण तस्य
 तदवस्थात्वं सहोपदिष्टं तादात्म्यासदुत्पत्तिसमवायाऽऽदि-

संबन्धाभावे तस्य धर्म इति व्यपदेशानुपपत्तिः । एषादुपदिष्टं पूर्व
 व्यभिचारितं तद् ज्ञानं स्यात् । किं वा व्यभिचारिताऽऽदिक्तो धर्मो
 ज्ञानाद् व्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा ? यदि व्यतिरिक्तस्तदा तस्य
 ज्ञानेन सह संबन्धो वाच्यः, स न समवायलक्षणः, तस्याऽऽनि-
 द्यः सिद्धावपि ज्ञानस्य धर्मतया अव्यभिचारिताऽऽदिधर्माधि-
 करणयोगान् धर्मोणां धर्माधिकरणता स्थिपत एव ।
 अन्यथा ज्ञानं व्यभिचारित्यादिव्यपदेशानुपपत्तिर्भवेत्,
 न ह्यव्यभिचारिताऽऽदीनामपि धर्मोणां सत्त्वप्रमेयत्व-
 ज्ञेयत्वाऽऽद्यनेकधर्माधिकरणतया धर्मरूपतैव प्रसङ्गिर-
 त्ति कस्यचिद्वर्मास्यापरधर्मस्यानधिकरणस्याभावात्, धर्मो-
 भाधिनां धर्मिणां व्यभिचारप्रसङ्गः । नाऽपि विशेषणविशेष्य-
 भावलक्षणाऽऽलो, तस्याप्यपरसंबन्धकल्पनया सम्बन्धि-
 त्वेऽनवस्थाप्रसङ्गः, असंबन्धत्वे तत्सम्बन्धा इति व्यपदेशा-
 नुपपत्तेः । नाऽऽसत्त्वाकार्थकसमवायः, आत्मन्वयव्यभिचारि-
 ताऽऽद्या धर्मोऽधीनस्वरूपप्रसङ्गः । न च समवायाभावे
 एकार्थसमवायः सम्भवी, न चाप्यः सत्त्वन्धो न परैरनुपप-
 न्यते । किञ्च-यदि अव्यभिचारिताऽऽद्या धर्मो अर्थात्तरभू-
 तः ज्ञानस्य विशिष्टरूपत्वेनोपपत्तेः, तदैकविशेषणवच्छिन्नज्ञान-
 प्रतिपत्तिकाले परविशेषणवच्छिन्नस्य तस्य प्रतिपत्तिरित्य-
 शेषविशेषणानवच्छिन्नं तत्सामग्र्या व्यवच्छेदकं भवेद्, अपर-
 विशेषणवच्छिन्नतत्प्रतिपत्तिकाले ज्ञानस्य ज्ञानानन्तरविरो-
 धितया तस्याऽऽसत्त्वात् । अथ तन्विकल्पकयुगपदनेकविशेष-
 णवच्छिन्नस्य तस्य प्रतिभासप्राप्त्यर्थं दोषः, तर्हि व्यवसाया-
 ऽऽत्मकमिति पदमप्यलक्षणयोगोपादेयम्, अनिश्चयाऽऽत्मक-
 स्याप्यप्यलक्षणत्वेनाभ्युपगमात् । अथ विशेषजनितं व्यव-
 सायाऽऽत्मकम्, नन्वेवं सामान्यजनितं विशेषणं ज्ञानमप्यलक्ष-
 णं न भवेत्, यदि वाऽनेकविशेषवच्छिन्नैकज्ञानाभिगतिरेकं
 ज्ञानं, कथमकालेनैककृपस्त्वानुपपत्तिर्भवेत् । अथाव्यतिरि-
 क्तस्ति ज्ञानमेव नाव्यभिचारिताऽऽदि, तद्वत् वा तदज्ञानमि-
 न्यन्तरविषयत्वात् तत्सामग्रीव्यवच्छेदस्ततो भवेत् । अथ व्य-
 भिचारिताऽऽदिज्ञानस्य रूपमेव, तदा विपर्येयज्ञानेऽव्यभिचा-
 रिताप्रसङ्गः । अथ विशिष्टं ज्ञानमव्यभिचारिताऽऽदिव्यभावम् ।
 ननु विशेषणमन्तरेण विशिष्टता कथमनुपपत्तिमती, विशेषण-
 स्य विकान्ततो भेदे सैव संबन्धासिद्धिरेभेदेन विशिष्टता, कथ-
 ङ्क्षितं भेदे परपक्षसिद्धिः । तत्राव्यभिचारितापदोपादानमप्येव
 इतोऽप्यपार्थक्यं इन्द्रियार्थसन्निकर्षपदं नैव न ह्यावस्थापयामि
 तत्त्वम्, तथा मरीच्युदकज्ञानव्यवच्छेदायाव्यभिचारिपदापादा-
 नं, तत्ज्ञानं च उदकं प्रतिभाति । न च नैमित्तिकसम्बन्धः, अवय-
 मानेन सह संबन्धानुपपत्तेः । विद्यमानत्वे वा न तद्विषयज्ञान-
 स्य व्यभिचारिता, विद्यमानत्वेनाभावत्वात् । अथ प्रतिभासमानादौ-
 कसम्बन्धाभावेऽपि मरीचिभिः सम्बन्धादिन्द्रियस्य तत्स-
 न्निकर्षप्रभवं तत् । अत एव मरीचीनां तदालम्बनत्वं, तस्य
 तदाव्यव्यतिरेकानुविधानात्, तदर्थे प्रतीति प्रवृत्तेः । मित्या-
 त्वमपि तत् ज्ञानस्योपादानलक्षणमप्युपपत्तिमती कृत्याः नन्व-
 प्रतिभासमानं कथमालम्बनम् । यदि ज्ञानजनकत्वादिन्द्रिया-
 ऽऽदेरप्यालम्बनवत्प्रसङ्गव्यापकत्वम्, तदधिकरणत्वादिकं
 स्वालम्बनं तत्परस्याभिमतम्, तस्मात्तदवभासित्वमेव ज्ञानम्ब-
 नत्वं च मरीच्युदकज्ञाने मरीचयः प्रतिभासन् अथादौऽऽका-
 रतया ता एव तत्र प्रतिभिनन् नान्यदुदकाऽऽकारता यद्यप्य-
 तिरिक्ता, परमार्थेनतौ च तदा प्रतिपत्तेन व्यभिचारित्वम् । अ-
 धा-परमार्थसती, तदा ताताम्यपरमार्थत्वमपि किं च-

पारमार्थिकोदकनादास्ये मरीचीनां तदुदकज्ञानवत् मरी-
चिज्ञानमपि वितर्कं भवेत् । न च उदकाऽऽकारएकस्मिन् प्र-
तीयमाने मरीचयः प्रतीयन्त इति वक्तुं शक्यम् । अतिप्रसङ्गात् ।
अथ व्यतिरिक्ता ताव्य उदकाऽऽकारता, तर्हि तत्प्रतिपत्तौ
कथं मरीचयः प्रतिभास्ये । अथ प्रतिभास्येऽप्यतिप्रसङ्गात् ।
भ्युपगमेऽतिप्रसङ्गात् । किञ्च-केशोन्दुकज्ञाने किमालम्बनं किं
वा प्रतिभातीति वक्तव्यम् । अथ केशोन्दुकाऽऽदिकमेवाऽलम्ब-
नं प्रतिभाति च तदेव तत्र तर्हि मरीच्युदकज्ञानेऽपि तदेवाऽल-
म्बनं तदेव प्रतिभातीति किं न भवेत् । न च तद्विज्ञानस्य प्रती-
यमानाभ्यालम्बनत्वे मिथ्यात्वम्, अपि तु प्रतिभासमानस्या-
सत्यत्वेन, अन्यथा केशोन्दुकज्ञानस्य मिथ्यात्वं न भवेत्, न मरी-
चिचिदर्थं प्रति प्रवृत्तिः । मरीचिज्वालम्बनत्वं तद्विशेष्येवमा-
लम्बनत्वप्रसङ्गः । न च प्रतिभासमानान्यथासन्निकर्षजत्वं
तद्विज्ञानस्य सत्योदकज्ञाने अस्यादृष्टेः । न वा प्रतीयमानस-
न्निकर्षजत्वस्य तस्य तज्जन्यभ्युपगान्त्तुं युक्तम्, अन्यथा-
ऽनुमेयदहनज्ञानस्याऽपीन्द्रियार्थसन्निकर्षजत्वं स्यात् । अथ
मन एव तत्रेन्द्रियं, तस्य च दहनं सह प्रतीयमानं ना-
स्ति सम्बन्धः । इहापि तर्हि प्रतीयमानेनोदकेन न सम्ब-
न्धः, वयं मरीचीनां तु न प्रतीयमानत्वमिति ताभि-
रपि कथं तस्य सम्बन्धः ? यच्च सामान्योपक्रमे विशेषपर्य-
वसानमिदमुदकमित्येकं ज्ञानं, तस्य सामान्यवशात्तः स्मृत्यु-
पस्थापितविशेषापेक्षो जनकः तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्र-
हीनाऽऽकारान्तरस्य सामान्यविशिष्टस्य वस्तुनो जनकत्वं
तथाविधस्येन्द्रियस्य सम्बन्धोपपत्तेः । इन्द्रियार्थसन्निकर्षजो
विपर्यय इति तदन्वयप्रसम्भवे, पराभ्युपगमेनापि तदुपप-
त्तेः । तथाहि-सामान्योपक्रममिति यदि सामान्यविपर्य-
मिति ज्ञानं तथा मरीच्युदकयोः साधारणमेकं सा-
मान्यमिदमिति ज्ञानस्य विपर्ययो वक्तव्यः । न चैकान्त-
ता व्यतिभिन्नमभिन्नं वा सामान्यं संभवति, सम्भवेऽपि
सत्यद्रव्यव्यव्यतिरिक्तस्य मरीच्युदकसाधारणस्य तस्य न
सद्भावाः, सत्यद्रव्यत्वाऽऽदृष्टं ज्वलनाऽऽदावपि सद्भाव इति
न मरीच्युदकसाधारणस्य, तातरङ्गापमाणत्वं भयसाधा-
रणं सामान्यं पराभ्युपगमेन न संभवत्येव, सत्वेऽपि न
तस्य तदुभयनियतत्वम्, अन्यथाऽपि सद्भावावपत्तेः । वि-
शेषपर्यवसानमित्येवमपि यदि विशेषप्राप्तिके तदा सा-
मान्यप्राहकानुपपत्तिः । न हीदमित्येवस्य ज्ञानस्य विशेष-
प्राप्तिनाऽऽनुभूयते, तन्वेवं सामान्यविपर्ययो भिन्नस्वरूपत्वात्
कथं सामान्यप्राप्तिना अस्य अधोदकमिति ज्ञानविशेषप्रा-
प्ति, तर्हि भिन्नावभासांमदमुदकमिति ज्ञानद्वयं प्रसङ्गः, प्र-
तिभासमेदस्याऽन्यत्रापि भेदनिवन्धनत्वात्, तस्य चात्रापि
भावात्, ज्ञानद्वयं भेदमिति सामान्यवभासमिति सत्यार्थविपर्य-
सन्निकर्षप्रभवम्, उदकमिति त्वविद्यमानविशेषावभासि न
तत्सन्निकर्षप्रभवे, यदसत्यार्थं न तद् व्यभिचारिपदोपादान-
नव्यवच्छेदं, युक्तसन्निकर्षोपपन्नपदद्वैवापोहितत्वात् । यच्च
सन्निकर्षजं सामान्यज्ञानं तद्व्यभिचारि न भवतीति नाव्य-
भिचारिपदव्यवच्छेदयम् । अथैवमुदकमित्युल्लेखद्वययुक्तमेकज्ञा-
नं, तर्हि सामान्ये तत्प्रत्यक्षे प्रमाणं च विशेषे अनव्यक्त-
प्रमाणं चेति कथमेकं ज्ञानमप्यज्ञानव्यक्तकृपप्रमाणोऽप्र-
माणकृपं च नाभ्युपगतं भवेत् । अथ सामान्येऽप्यव्यक्तं प्रमाणं
वेदमभ्युपगमे, तर्हीन्द्रियार्थसन्निकर्षजत्वाभावादस्य नाऽ-

व्यभिचारिपदोपादानां विशेषेऽप्यस्य प्रामाण्येऽप्यव्यक्तत्वे वाऽ-
व्यभिचारिपदमपार्थक्यम् । अथोपाभावात् । यदि च सामान्य-
वानर्थः स्मृत्युपस्थापितविशेषापेक्षोऽस्य जनकः कथमस्य
विपर्ययस्तता, विद्यमानविशेषविपर्ययत्वात् । अथ स्मृत्युप-
स्थापितव्यतिरिक्तस्य, अविद्यमानविशेषव्य विपर्ययता तस्य
विपर्ययस्तता, न तु तत्राविद्यमानः स्मृत्युपस्थापितो विशेषः
कथं तज्जनको, येन सामान्यवानर्थस्तदपेक्षस्तज्जनकः परिगी-
येत, तथाऽपि तज्जनकत्वं इन्द्रियस्य स्वदेशकालासन्निकृता-
र्थोपलस्य ज्ञानजनकत्वादर्थेन सन्निकर्षकल्पनात् तस्य प्रमा-
णस्य चार्थवन्वकल्पना निशीर्येत । तथा चेन्द्रियार्थसन्निक-
र्षोपलस्यैवमप्राणमिति च न वक्तव्यं स्यात् । अथ जन-
कस्य तत्र न प्रतिभास इति स्मृत्युपस्थापितस्य तस्य न
जनकता, तर्ह्यविद्यमानस्य न जनकत्वमिति विद्यमानविशे-
षविपर्ययेन तज्जनकत्वाऽपि पर्यस्तत्वं तद्व्यवच्छेदार्थमप्य-
भिचारिपदोपादानमनर्थकं भवेत् । सामान्यवचनार्थस्य के-
वलस्य तज्जनकत्वे तस्यैव तत्र प्रतिभासः स्यात् । यदपि
तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्रहीताऽऽकारान्तरस्य तस्य
तज्जनकत्वं तत्राऽपि वस्तुनः स्वाऽऽकारान्तरस्कां वस्तुत्व-
मेव न स्यादिति कथं तस्य सामान्यविशिष्टता । तथाहि-मरी-
चीनां मरीच्यकारनापरित्यागे वस्तुत्वमेव परित्यक्तं भवेत्,
स्वाऽऽकारलक्षणव्याहस्तुनः । न च स्वाऽऽकारान्तरस्य परिग्रहः
सम्भवति, वस्तुवन्तरस्य वस्तुवन्तराऽऽपत्तिरूपत्वात् । तदाप-
त्तिरूपत्वं वा मरीचय उदककल्पनामापन्न इति तत्प्रतिभा-
सज्ञानं सत्योदकज्ञानवद्विपर्ययसंस्पर्शमिति तदव्यवच्छेदार्थम-
व्यभिचारिपदोपादानं कार्यं भवेत्, सामान्यविशिष्टस्य च
वस्तुन इन्द्रियस्यैवविपर्ययज्ञानजनकत्वं यत्रासि तस्येन्द्रि-
यसम्बन्धोपादायत्वं तत्राव्यक्तता, प्रमाणता चाप्यत्र तद्वि-
पर्यय इत्येकज्ञानमप्यल्लेखं प्रमाणं, तद्विपर्ययरूपं च भवेदित्यु-
क्तम् । यदपि यन्मन्त्रिषाद्येवोदृष्ट इत्यादि । तदव्यवच्छेदः शब्दा-
वच्छेदेनोदकमिति ज्ञानस्यानुपपत्तेः । न ह पुदकवच्छेदोऽप्यत्र
ज्ञानं विशेषपशुभूता प्राज्ञतया प्रतिभाति, तथा प्रतीतिरभा-
वात् । शब्दविशिष्टोदकप्रतिभासाभ्युपगमेऽपि यदि शब्दस्मर-
णाथन्तरं नार्थनिश्चयस्तदाऽनव्यक्तोपादीपप्रतिपादानात् न तद-
व्यनिस्सुनिर्भवेत् । अथ शब्दस्मरणेऽथन्तरं शब्दोदकाऽऽदे-
तिश्चयस्तदा ज्ञानमनानुपवेशादोपादायः काचित् । एवं संश-
यज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यवसायाऽऽमकप्रतिपादानमपि न कर्तव्य-
म्-इन्द्रियार्थसन्निकर्षोपपन्नपदद्वैवापोहितत्वात् । न हि पराभ्युपगमेन स्यादुप-
पत्तिः संशयज्ञानमेकमुभयो-
ल्लेखीन्द्रियार्थसन्निकर्षजं सम्भवति, असम्भवप्रकारश्च पूर्व-
दनुस्मृत्या त्रापि वक्तव्यः, सन्निकर्षकालाप्रसाधनप्रकारश्चे-
कान्ताल्लेखपक्षे न सम्भवत्येव । यः प्राज्ञ जनको बुद्धिरिति
द्वैतस्य तत्रापि बलितस्वरूपत्वात् । यथा वा ल्लेखिकेकान्ते
सहकार्यपेक्षा न सम्भवति भावानां, तथा प्राज्ञ प्रतिपादि-
तमिति न पुनरुच्यते । यदपि संशयज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यव-
सायाऽऽमकप्रदमित्यभिधानम्, तत्र सामान्यप्रत्यक्षाद्विशे-
षात्प्रत्यक्षादिशेषस्तुतश्च किञ्चिद्विद्यव्यवधारणाऽऽमकः
प्रत्ययसन्देहो व्यवच्छेद्यतयाऽभिधानः । तत्र च किं प्रति-
भाति-धर्मिमात्रं, धर्मो वा ? यदि धर्मो वस्तु सन् प्रति-
भाति, तदा नास्यापनेयता सत्यस्य ज्ञानत्वात् । अथाप्यस्तु सन्
सर्वत्र प्रतिभाति, तदाऽव्यभिचारिपदव्यापितन्त्राच्च त-

इति चेतनाय व्यवसायपदोपादानमर्थवत् असन् धर्मः प्रतिभा-
ति, तदाऽऽप्रतिपद्य चक्रवर्त्त, किमस्तीत्याशुचपुरुषत्वयोरप्यन्तरः,
अभयं वा? यद्विस्थानुत्पल्लवणोऽप्युत्पत्त्यवस्यमानस्य व्यव-
च्छेदनात्। सत्यं ज्ञानवन्तानि। अथानुत्पत्त्योक्तोऽस्तीति तत्र
प्रतिभाति, तथाऽप्यव्यभिचारिपदोपाधानैव, मिथ्याज्ञानत्वात्।
एवं चपुरुषत्वमप्यप्रतिभासंऽप्येवंतद्वद्वरणं वाच्यम्। उभयस्या-
ऽपि ताविकस्य प्रतिभासितं तत्ज्ञानस्य सम्यग्द्रूपेति ताऽ-
प्योपेक्षा, तदवस्थानुत्पत्त्यस्य प्रतिभासं तद्विषयज्ञानस्य
विपर्ययरूपता न संदेहाऽत्मकतत्त्वव्यभिचारिपदोपादानैव। अ-
र्थकस्य धर्मस्य ताविकत्वमपरस्य तत्त्विकत्वमेवमपि नास्ति-
चक्रधर्मोभासितत्वात्। ज्ञानमव्यभिचारिताविकचक्रधर्मोभासि-
त्वाच्च। तद्वद्व्यभिचारिणो एकमेव ज्ञानं प्रमाणप्रमाणप्रस-
ङ्गात्। न च संश्रित्याऽऽकारप्रतिभासितत्वात्। सन्देहज्ञानमिति
वाच्यम्, यतो यदि संश्रित्याऽऽकारता परमार्थतोऽयं विघटने,
तथा वापिनाशेऽप्युद्गीतं रूपत्वाच्च। सन्देहज्ञानता, सत्यार्थज्ञान-
वत्। अथ न विघटने तत् अर्थ्यभिचारिपदेन तद्वाहि-
ज्ञानस्यापि प्रतिपद्यवसायग्रहणं तद्व्यवच्छेदाद्योपादीय-
मानं निरर्थकम्। अथ न किञ्चिदपि तत्र प्रतिभाति, न तर्हि
तद्व्यन्वितायार्थमपिकपेज्जवमिति, न तद्व्यवच्छेदाय व्य-
वसायाऽऽत्मकसंश्रित्योपादानमथवत्। नन्व। तद्विषयज्ञानस्य
उपादयम्। यदपि स्वकलस्य चक्रधर्मोभासितत्वात्। सत्यज्ञान-
मत्तु नन्दं लक्षणमिति। तदुक्तमेवार्थमिति। अस्य पक्षत्रयेऽप्यव्य-
यमत्वात्। यदपि यत् तद्व्यवसाहारफलविशेषणपक्षाऽऽश्र-
यणम्। तदप्रत्यक्षज्ञमिति। यत् तद्विच्छेदस्वकल्पस्याप्यप्रमाण-
तायांशोऽप्यप्रतिजनकं तत्त्वप्रत्यक्षमिति विशेषणत्वं प्रमा-
तृप्रमेयव्यतिरिक्तस्य प्रमाणतासन्निकर्षोऽद्विप्रमाणत्वाभि-
मतव्यतिरिक्तस्य तज्ज्ञकस्य प्रमाणतेत्यादि वक्तुं शक्यत्वात्। न
च मामन्यस्य, सन्निकर्षस्य वा साधकमन्यत्वात् प्रमाणता,
साधकमन्यस्य प्रमाणतामान्यत्वज्ञानप्रत्यक्षते निरन्तरत्वात्।
यदपीन्द्रियाऽऽदरचनेन तस्य प्रमाणत्वं प्रतिपादितम्। तद्व्यति-
प्रसङ्गतोऽयमप्युक्तः। यदि ज्ञानसङ्गतिर्वाकाञ्चिज्ज्ञाना विप-
र्याधिगताः अज्ञाऽऽद्विप्रमाणत्वं त्वविषयाऽधिगतनिमित्तोपरजाय
ते इत्याज्ञाऽऽध्याधिगतजनकस्य प्रमाणत्वेन। तद्व्यस्यतीति
ताभिधानम्। ज्ञानस्यैव यथास्थितार्थाधिगतिस्वभावाया प्रमा-
णात्वात्, परिणामफलभेदोपाधितोयस्य। अतिपादितत्वात्, प्र-
त्यक्षाऽऽद्विप्रमाणत्वं त्वविषयाधिगतेरनित्यत्वात्। तथाहि-व्या-
पारावृद्धत्वात् तद्वाहेऽपि व्याप्तं नतमेव न विषयाधिगतः।
सम्यक्सम्प्रज्ञानेति त्वाज्ञाऽद्विषयापारामर्शेऽपि व्यवस्थितातावग-
तिरूपलभ्यत इति न साऽज्ञाऽद्विकार्या, नचासावमित्तः, अ-
ज्ञकार्यापरप्राप्तकल्पनमनोऽप्यस्य प्रागेव निविष्टत्वात्। अत एव
चतुर्वाऽधिगतमिति तस्य साधकमन्यत्वाभिमाने न साध-
कमतत्वावस्थापकाः, तद्व्यतिरिक्तस्य विषयाधिगतसङ्गत्वात्।
ज्ञाननिर्वाधगत इत्यभिमानस्तु ज्ञानस्य साधकमतत्वाव्य-
वस्थापक एव, ज्ञानार्थाव तद्विघटनेनोपात्तात्, परम्परया
दूषकनिमित्तोपाधिगताः साधकमन्यत्वात्। ईदृशं प्रतिपि-
द्यते, अस्माद्विप्रत्यक्षस्य ज्ञानावस्थाधिगतिसंस्मभाव-
स्याज्ञाऽद्विप्रभवत्वात्। तदिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तमिति वच-
नात्। एतेन प्रतिभामन्यप्रमाणमवस्थाऽपि स्वार्थोपपत्ति-
रूपस्य विशदार्थाऽध्यक्षप्रमाणता प्रतिपादिता द्रष्टव्या। तेन
यद्येतेन्द्रियार्थाधिगतोऽपि ज्ञानाभावप्रतिपादनेन मीमांसकै-

दृष्टुमभ्यधापि, यच्च नैयायिकैर्मनोऽस्त्रार्थजन्यसमर्थनोत्तरं प्रतिपादयति । तदुभयमप्युक्तयोः व्यवस्थितौ शेषं स्वत्रयस्थानं प्रतिविहितं यथा तत् प्रत्युच्चार्य दृष्ट्यते । तत्रैकान्तवादिष्वर्थापनं तत्रैकलक्षणमनवयम् । तत् पुनस्तदन्तरोद्यमः । "स्वाधिसंवेदनं स्पष्टमध्यस्ते मुख्यगौलतः" इत्येतत् । अत्र च मुनीन्द्रियज्ञानमशेषविशेषाऽऽत्मजन्यमध्यसंस्पर्धज्ञासिद्धौ प्रतिपादितम्, गौणं तु संवेदवारानिमित्तसमसर्वपापयद्रव्यविपर्ययिन्द्रियानिन्द्रियप्रमथमसद्विषयऽऽध्यक्षं विज्ञानमुच्यते । अस्य च स्वयंगोयोऽर्थः स्वार्थः, तस्य संवेदनं विशदयति निर्णयम्यरूपं, तेन संशयविपर्ययानध्यवसायलक्षणस्याज्ञानस्य संवेदवहारा-निमित्तस्य नाध्यक्षताप्रसङ्गः । नाऽऽत्मरूपस्य निद्रयोऽद्वैतरूपकलप्ताऽऽपि, परिक्लेशस्येन्द्रियप्रमानसंयोगान्नात्मस्व-संवेदनरूपस्य स्वं चार्थश्च स्वार्थौ, तयोः संवेदनं स्वार्थसंवेदनमित्यस्यापि समानाऽऽध्यक्षादर्थसंवेदनस्यैव जैमिनीयवैशेषिकाऽऽदिपारिकल्पितस्य परोक्षस्य तदेकाधिसमन्वितानन्तर्ज्ञानमाह्वस्यास्त्वसर्वविदम्बभावोऽप्युक्त्यानुदासः । विज्ञानवादिपरिकल्पितस्य च स्वरूपमात्राग्रहकस्य प्रमाणप्रमेयस्वरूपस्य च सकलस्य क्रमाक्रमभाजन्यकथनोऽऽकान्तस्यैक-रूपस्य वस्तुनः सद्गर्वोऽऽद्यक्षप्रमाणस्यैकस्य क्रमव-विपर्ययवशात् तथाप्यद्वैतमात्रस्य तद्व्यतिरिक्तमध्यवहार-वार्थधारणरूपनयोपपन्नम् । तत्र विपर्ययविपर्ययसिन्धुपातानन्तरमात्रं ग्रहणमवग्रहः । विपर्ययस्य द्रव्यपर्यायोऽऽत्मनोऽर्थस्य विपर्ययस्य निवृत्त्युपपन्नस्यैकलक्षणस्य द्रव्येन्द्रियस्य लब्ध्युपपन्नस्यभावस्य भावेन्द्रियस्य विशिष्टपुद्गलस्यपरिणाम-पर्ययार्थग्रहणयोग्यतात्मभावस्य च यथाक्रमं सन्निरातो यो-म्यंद्शवास्थानं, तदनन्तरोद्भूतं सत्तामात्रवद्देश्यत्वभावं ईश-नमुत्तरपरिणामं स्वविपर्ययव्यवस्थानविकलरूपं प्रतिपादयाम् । अग्रवदः पुनर्विपर्ययनवियया काङ्क्षाम् । ईहा तदनन्तरं तदी-दितविशेषनिर्णयः । वायोऽन्तर्जनविपर्ययस्य निहेयः । तदनन्तरं धारणा अत्र च पूर्वपूर्वस्य प्रमाणताऽन्तर्गतस्य प्रमाणफल-तन्त्यैकस्यापि मतिज्ञानस्य चार्तुविधयम्, कथञ्चित्प्रमाणमे-दधोऽपपन्नः । समम् २८ कारऽ २

(५) निर्विकल्पकज्ञानप्रामाण्यवादिनः प्रतिपादनम् । अथ व्यवसारीति विशेषणसमर्थनार्थमाहुः—

तद् व्यवसायस्वभावं, समारोपपरिपिस्थित्वात्, प्रमाणत्वाद्वा । ६।
तन्प्रमाणत्वेन समतं ज्ञानं, व्यवसायस्वभावं निश्चयाऽऽत्मक-
मित्यर्थः, समारोपः संशयविपर्ययात् व्यवसायस्वरूपेऽन-
न्तरमेव निरूपयिष्यमाणः, तत्परिपिस्थित्वात् तद्विरुद्धत्वं, य-
थाऽर्थावस्थानवृत्तकालव्यभिचारेण यत्नः । प्रमाणत्वाद्वा तस्य
धात्वर्थः वास्तव्यो विकल्पार्थः, तेन प्रत्येकवस्तुना हेतुं प्रमा-
णत्वाभिमतज्ञानस्य व्यवसायस्वभावत्वान्नद्वौ समर्थयित्व्य-
र्थः । प्रयोगो तु-प्रमाणत्वाभिमतं ज्ञानं व्यवसायस्वभावं, स-
मारोपपरिपिस्थित्वात्, प्रमाणत्वाद्वा, यत् पुनर्नैवं न तद्वैवं,
यथा-घटः, प्रोक्तासप्तनद्वयाधिकरणं वैदं, तस्माद् व्यवसाय-
स्वभावमिति ।

अत्रैकदेशेन पक्षस्य प्रत्यक्षप्रतिक्षेपमाचक्षते भिन्नवः । तथा हि-संभूतसकलविकल्पावस्थायां नीलाऽविदर्शनस्य व्यवसायवन्ध्यस्यैवानुभवात् पक्षीकृतप्रमाणैकदेशस्य प्रत्यक्षस्य व्यवसायस्वभावत्वसाधनमसाधीयः । तदसाधिष्टम् । यतः केन प्रत्यक्षेण तादृक्षस्य तस्यानुभवोऽभिधीयते ? ऐन्द्रियेण,

मानमेत, योगिसत्केन, स्वसंवेदनेन वा ? । नाऽऽयेन, तन्नेन्द्र-
यकुटुम्बकस्य व्यापारपराङ्मुखत्वात् । न च द्वितीयेन,
तत्त्वैन्द्रियज्ञानपरिच्छिन्नप्रपञ्चार्थानन्तरक्षणमात्राकारदृश-
त्वात् । न तृतीयेन, अस्मादृशां योगिप्रत्यक्षसंप्रतिशयत्वात् ।
योगी तु तथा जानानीति कांशपानप्रत्ययानीयम् । नापि
तुर्येण, यतः—तत्स्वरूपोपदर्शनदेव प्रमाणं स्याद्, अनुकूप-
विकल्पोपादकत्वाद्वा । अपि पक्षे, प्रत्यक्षं क्षणक्षयस्वरूप-
पणशक्याऽऽदावपि प्रमाणतामास्कन्देत् द्वितीयपक्षोऽप्यत-
मः, संहतमकलविकल्पाऽवस्थाभाविनीलाऽऽदिदर्शनानन्तरं
नीलाऽऽदिरयमित्यर्थोऽल्लक्षशेखरस्यैव विकल्पस्य प्रायेणानु-
भवात् । यत्राऽपि नीलाऽऽदिहानं मोहोपपत्तेरिति ज्ञानोऽल्लक्षी
विकल्पः, तत्राऽपि ज्ञानमात्रोऽल्लिखित्यदस्य तत्रैव दर्शनस्य
प्रमाणार्थं स्यात्, न तु तावद्विकल्पकत्वं । अपि च, विकल्प-
स्यापि कथं सिद्धिः ? स्वसंवेदनप्रत्यक्षादिनि चेत् तस्या-
ऽपि स्वरूपोपदर्शनमात्रात् प्रामाण्ये तदेव दूषणम् । विकल्पा-
न्तरंगजननात् पुनरनवस्था । तथा च—कथं स्वसंवेदनस्य
प्रामाण्यसिद्धिः ? यतस्तेन बाधा पक्षेति स्यात् । अथ यत्र
निर्विकल्पकं तत्रैव विकल्पेन सहोपपत्तेरिति, यथा—विकल्पो
विकल्पान्तरंगेण, विकल्पेनाऽपि समोपपत्तेरिति च प्रत्यक्षम् ।
न चेदं न निषेधमाधनं. गन्धवैविकल्पदशायामपि गो-
साक्षात्कारणात्, अन्यथा समयान्तरं तत्स्मरणानुपात्तप्र-
सङ्गात्, इत्यनुमानादिनाः पक्षेकदेश इति चेत् । तदपि
कालानं कालेन । कालानन्तरं अणुसंस्कारात् व्यवसायाऽऽ-
त्मकस्यैव प्रत्यक्षस्य प्रसिद्धिर्निर्विकल्पकस्य संस्काराकार-
त्वविरोधान्, क्षणिकत्वाऽऽदिवत् । अथाऽऽध्यात्मप्रकरणवु-
द्धिपाठवार्थित्वेभ्यो निर्विकल्पादपि प्रत्यक्षाद्, गवादीं सं-
स्काराः स्मर्यान् च समगंस्त । न तु क्षणव्यवसायऽऽत्मे. तदभावादि-
ति चेत् । तदप्यलपीयः । भूयोदर्शनलक्षणस्याभ्यासस्य क्षण-
क्षयाऽऽदावकीर्तयसः सद्भावात् । पुनः पुनर्विकल्पोपाद-
कस्य बाध्यासस्य परं प्रत्यक्षमित्येव क्षणिकप्रकरणस्याऽपि भा-
वात् । बुद्धिपाठवस्य क्षणिकत्वाऽऽदौ नीलाऽऽदौ च समान-
त्वात्, तत्प्रत्यक्षस्य निरंशत्वेन कर्त्तृकाराद्, अन्यथा अ-
क्षरधर्माभ्यासेन तस्य भेदाऽऽपत्तेः । अर्थावस्थाऽपि जिज्ञासि-
तत्पदलक्षणस्य क्षणिकवादिनः क्षणिकस्य सुतरां सद्भावाधी-
लाऽऽदिवत् । अभिलिपित्वरूपस्य तु तस्य व्यवसायजननं
प्रत्यनिमित्तत्वाद्, अनभिलिपितेऽपि वस्तुनि कस्यापि व्य-
वसायसम्भवत्वात् । नतोऽनश्वस्तनुवादिनः क्वचिदेव स्मर-
णं समगंस्त । तथाच—यद्यवसायशून्यं ज्ञानं न तत् स्मृतिहे-
तुः, यथा क्षणिकत्वाऽऽदिदर्शने, तथा चाऽऽविकल्पकाले
गोदर्शनमिति प्रसङ्गः, तथा च तत् स्मृतिहेतुर्न स्यात्, भ-
वति च पुनर्विकल्पकस्य तत्सदनुस्मरणं, तस्मात्तदवसायाऽऽ-
त्मकमिति प्रसङ्गविपर्ययः । एवं च स्मरणालस्य व्यवसा-
याऽऽत्मकस्यैव सिद्धेश्चैवसायस्य च व्यवसायान्तरं समा-
नकालत्वाभावाच्चिकल्पेनाऽपि सहोपपत्तमानत्वादिनि हेतु-
रसिद्धिबन्धकीसम्बन्धवादिनि इति सिद्धम् । अथ न
व्यवसायस्वभावत्वेन समागमपरिपरिग्रहप्रमाणत्वहेत्वो-
प्यधिकरूपाऽपि, तदभावेऽपि व्यवसायजनकत्वमाधेण त-
योः क्वचिद्भावाविरोधान् । अनुमानं हि व्यवसायस्वभाव-
सहस्यमात्रोपपरिपरिग्रहः प्रमाणं च, प्रत्यक्षं तु व्यवसायजनक-

मिति को विरोधः ? इति चेत्, इह तावत् प्रमाणत्वहेतो-
र्व्यभिक्तपदस्यैते—प्रमाणं स्वल्पविस्वादाकमवादिषुः सौगतानः,
अविसंवादाकत्वं चाऽऽप्रापकत्वेन व्याप्तम्, अप्रापकस्या-
विसंवादि-वाभावात् निर्विपर्ययज्ञानवत्, तदपि प्रवर्त्तकत्वं न
व्यापि, अप्रवर्त्तकस्याप्रापकत्वात्, तद्वेदव । तदपि विपर्यो-
पदर्शनकत्वेन व्याप्यते, स्वविपर्ययमुपदर्शयतः प्रवर्त्तकत्वव्य-
वहारविपर्ययसिद्धेः, न हि पुरुषं हस्तं गृहीत्वा ज्ञानं प्रव-
र्त्तयति, स्वविपर्ययं तुपदर्शयत् प्रवर्त्तकमुच्यतेऽप्रापकं चेति ।

तत्रेदं चर्चते—किं दर्शनस्य व्यवसायोपपत्तौ सत्यां विप-
योपदर्शकत्वं संजायते ? समुपपन्नाप्रत्ययैव संभवेत् ?
प्राचिकल्पकत्वे, विकल्पकाले दर्शनस्यैव विनाशाल क
नाम विपर्ययोपदर्शकत्वं व्यवतिष्ठेत् ? द्वितीयकल्पनायां
पुनः किमेतत् कृतक्षौन्नक्षपरीक्षाप्रायेण पश्चात् प्रोक्षसता
नीलाऽऽदिविकल्पेनपेक्षितेन कस्यैव ? तन्मन्त्रेणाऽपि वि-
पर्ययोपदर्शकत्वं सिद्धत्वात् । तथा च—“यथैव जन्ये-
देनां, तत्रैवाम्य प्रमाणता ।” इति राजान्तविरोधः, व्य-
वसायं विनैव विपर्ययोपदर्शकत्वसद्भावे प्रामाण्यस्यापि न
विनैव भावात्, तन्मात्रनिमित्तत्वात्सत् । कथं चैव क्षणक्ष-
यस्वर्गप्रापणशक्यादावपि दर्शनस्य विपर्ययोपदर्शकत्वं न प्रम-
ज्यते ? अथाध्यवसानपर्यवसानो व्यापारो दर्शनस्य, इत्यध्य-
वसायव्यापारवत् एवाऽस्य विपर्ययोपदर्शकत्वमवतिष्ठेत्, न
पुनस्तन्मन्त्रेणापि चेत् तदप्यल्पम्, निर्विकल्पककार्येभ्यंन व्य-
वसायस्य ततो भिन्नकालत्वात्सत्तत् तस्य व्यापारव्यवसायुपपत्तेः ।
अस्तु चेत्, तथाऽपि तद्व्यापारभूतोऽसौ व्यवसायो दर्शन-
गोचरस्योपदर्शकः, अनुपदर्शको वा स्यात् ? । यद्युपदर्शकः,
तदा स एव तत्र प्रवर्त्तकः, प्रापकश्च स्यात्, ततोऽपि सं-
वादाकत्वाप्रमाणा, न पुनस्तत्कारणीभूतस्यमात्रेण दर्शनम् ।
अथानुपदर्शकः, कथं दर्शनं, तज्जननात् स्वविपर्ययोपदर्श-
कम्, अनिप्रसङ्गात्—संशयविपर्ययकारणस्याऽपि तस्य स्व-
विपर्ययोपदर्शकत्वाऽपत्तेः । दर्शनविपर्ययसामान्यव्यवसायि-
त्वाच्चिकल्पस्य तज्जनकं दर्शनं स्वविपर्ययोपदर्शकं, नेतत्ति-
ति चेत्, तदशस्यस्य, दर्शनविपर्ययसामान्यापोहलक्षणभ्यावस्तु-
त्वात्, तद्विपर्ययवसायजनकस्य वस्तुपदर्शकत्वविरोधात् ।
अथ दृश्यविकल्पयोगेकीकरणत्वात् वस्तुपदर्शक एव व्य-
वसाय इति चेत्, नव्यकीर्तनकर्मरूपताऽऽपदानम्, कुर्याद-
ध्यवसायो वा ? प्राचि पक्षेऽन्यतरस्यैव स तत्वं स्यात् ।
द्वितीयं तु उपचरितमिदानीयं कथ्यते, तथा च कथमेव व्य-
वसायो विपर्ययोपदर्शकः स्यात् ?, न हि पण्डः कुण्डाञ्जी-
वनेनापचरितोऽपि पयसा पात्रौ पूरयति । किं च—तद-
कत्वाध्यवसायो दर्शनेन विकल्पेन, ज्ञानान्तरंगेण वा भवे-
त् ? । नाऽऽयेन, दर्शनाधिशयस्याध्यवसायव्यवसायसंस्पर्शा-
भावत्, न च तस्य विकल्पे विपर्ययमिति । न द्वि-
तीयेन, विकल्पकालेणस्य दृश्यदाशर्ग्यं गोचरयितुमपर्यो-
पत्तत्वात् । नापि तृतीयेन, निर्विकल्पकमविकल्पकविकल्प-
युगलान्तिकमेण दृश्यविकल्पद्वयविपर्ययविरोधान् । न च
तदुभयाभ्यान्तरं ज्ञानं तदुभयैक्यमाकलयितुं कीदृशमाल-
म्बने । तथाहि—यद्यत्र गोचरयति न तत्तद्वैक्यमाकल-
यितुं कुशलस्य, यथा—कलशज्ञानं वृक्षार्थशिखापाययोः, तथा
प्रकृतमिति । तत्र व्यवसायजननात् प्रत्यक्षस्य प्रामाण्य-
मुपपादकम् । कथं चेत्तत् क्षणक्षयस्वर्गप्रापणशक्यादाव-

[illegible][illegible]

कार्ये यथावस्थितार्थपरिकेष्टरङ्गणे, स्वज्ञाने च । विज्ञानो-
त्पादकसामग्रीयतिरिक्तगुणाऽऽदिसामग्र्यन्तर-प्रमाणान्तरस्व-
सेवदनग्रहणाऽनवसेवात् । अत्रज्ञान्यरहितं च प्रमाणं स्वतः
उच्यते । अथ च प्रयोगः-ये यद्भावे प्रत्यनपेक्षास्ते तत्स्वरू-
पानवताः, यथाऽविकला कारणसामग्र्यङ्गतायादने, अनपेक्ष-
यं प्रमाणमुपैत्, स्वकार्ये, कृती भवति ।

अत्र परतः प्रमाणवदादिनः प्रवेयति-अनपेक्षत्वमसिद्धम् ।
नयाहि-स्वर्गसौ तावत्प्रमाणं विज्ञानोत्पादककारणव्यतिरिक्त-
गुणाऽदिकारणान्तरसापेक्षम्, तद्व्यवस्थितिरिक्तानुविधायित्वा-
त् । तथा च प्रयोगः-यच्चतुर्गुणधितिरिक्तभावाभावानुविधा-
यि, तत्सम्भावेकम्, यथाऽवामावयं, चतुर्गुणधितिरिक्तभावाभावा-
नुविधायि च प्रामाण्यमिति स्वभावहेतुः, तस्मादुपपद्यते परतः
। तथा स्वकार्ये च स्वोक्तत्वापरतः । तथाहि-ये प्रतीकित-
तत्त्वस्यान्तराद्या न ते स्वार्थे व्यवस्थितधर्माः, यथाऽप्रा-
माण्याऽऽद्यः । प्रतीकिततत्त्वस्यान्तराद्यं च प्रमाणं तत्रैति
विरुद्धस्याप्राप्त्यधिः । तथा कृती च सापेक्षत्वापरतः । त-
थाहि-ये संज्ञितवर्षयास्तितनवर्षेने प्रतीकिततत्त्वस्या-
न्तराद्यन्तराद्याः, यथाऽवामावयं, तथा च संज्ञितवर्षया-
ध्यासितस्वभावं केषाञ्चिद्व्यवस्थितं प्रमाणमिति स्वभावहेतुः ।
अथ यथावदुक्तम्-प्रमाणं विज्ञानोत्पादककारणव्य-
तिरिक्तगुणाऽदिकारणव्यत्यक्तमुपैत्, तदसत्, तेषामस-
त्वात् । तदसत् च प्रमाणतोऽनुपपद्यते । तथाहि-
न तावत् प्रत्यक्षं चतुर्गुणधित्वमगन्तुं गुणान् प्रदीतुं समर्थ-
म् । अतोऽद्विगतेन्द्रियगुणानाम्, तद्गुणानामपि प्रतिपक्षम-
शक्तं । अथाऽनुमानमिन्द्रियगुणान् प्रतिपद्यते । तदप्यसम्भ-
वम् । अनुमानस्य प्रतिपद्यतिरिक्तव्यवस्थेनोक्तत्वापरतः । प्र-
तिपक्षश्च किं प्रत्यक्षगोचर्यगुणैः सह युज्यते लिङ्गस्य,
अर्थादनुमानेनेति वक्तव्यम् । तत्र यदि प्रत्यक्षमिन्द्रियाऽऽ-
श्रितगुणैः सह लिङ्गसम्बन्धग्राहकमनुपपद्यते । तदु-
क्तम् । इन्द्रियगुणानामप्रत्यक्षत्वं तद्गानसम्बन्धस्याऽप्यप्रत्यक्ष-
त्वात् । "छिद्यं यन्धमंविस्ति नैककप्रवेदनात्" इति वचना-
त् । अथानुमानेन प्रकृतसम्बन्धः प्रतीयते । तदप्युक्तम् ।
यत्प्रकृत्यनुमानेन किं युहीतसम्बन्धलिङ्गमवयम्, उताऽयुहीत-
सम्बन्धलिङ्गसमुत्पद्यते । तत्र यद्ययुहीतसम्बन्धलिङ्गप्रजवं, तदा
किं प्रमाणम्, उताऽप्रमाणम् । यद्यप्रमाणं, नातः सम्बन्धप्र-
तीतिः । अथ प्रमाणम्, तदपि न सम्बन्धम्, अनुमानस्य बा-
ह्याधोपपत्त्येन प्रत्यक्षत्वानभ्युपगमात्, प्रत्यक्षपक्षोक्तदोषाच्च ।
किं तु अनुमानं, तच्चानवगतसम्बन्धेन प्रवृत्तं इत्यादि वक्त-
व्यम् । अथाऽवगतसम्बन्धस्य, तस्याऽपि सम्बन्धः किं तेनैवा-
नुमानेन युज्यते, उताऽन्येन ? यदि तेनैव युज्यते इत्यनुपपद्यते ।
यत् न युक्तम् । इतरेतत्तत्तद्व्यवस्थितव्यवस्थितं, तदप्युक्तम् ।
सम्बन्धः तत्स्वसाधवर्षि, सम्बन्धप्रमाणं प्रवर्तते, तदप्युक्तम् ।
च स्वात्पादकप्रतिबन्धग्रह इत्यर्थोऽयासंशये इत्यतः । अथाऽन्ये
नानुमानेन प्रतिबन्धप्रमाणमुपगमः । सोऽपि न युक्तः । अन-
वस्थाप्रसङ्गात् । तथाहि-तद्व्यवस्थितमनुमानप्रतिबन्धग्राहक-
मनुमानान्तराद्युहीतप्रतिबन्धमुद्ययमासादयति, तदप्युक्तम्-
सोऽनुमानाद्युहीतप्रतिबन्धमामित्यनवस्था । किं च-तदनुमानं
स्वभावहेतुप्रमाणितं, कार्यहेतुसमुत्पद्यम्, अनुपपत्तिरितिङ्गप्र-
मं वा प्रतिबन्धग्राहकं स्वात् । अथत्य साधनविशेषकत्वेन
सौम्यैरनभ्युपगमात् । तदुक्तम्- "विरूपानं च औपपत्तिं वि-

ज्ञानि, अनुपपत्तिः, स्वभावः, कार्यं च ।" इति । "विरूपानिङ्ग-
लिङ्गिविज्ञानमनुमानम् ।" इति च । तत्र स्वभावहेतुः प्रत्य-
क्षगुहीतेऽयं व्यवहारमात्रप्रवर्तनफलः, यथा शिष्टापात्ताऽऽदि-
वृक्षाऽदिव्यवहारप्रवर्तनफलः । न चाऽज्ञाऽश्रितगुणलिङ्गसम्-
बन्धः प्रत्यक्षतः प्रतिपद्यते, येन स्वभावहेतुप्रजननमुमानं तत्सम्-
बन्धव्यवहारमात्रकथयति । नापि कार्यहेतुसमुत्पद्यम्, असाऽश्रित-
गुणलिङ्गसम्बन्धग्राहकत्वेन तत्प्रभवति । कार्यहेतोः, सिद्धे कार्ये-
कारणभावे, कारणप्रतिपत्तिहेतुत्वेनाभ्युपगमात् । कार्यकारण-
भावस्य च सिद्धिः प्रत्यक्षानुपपत्तिप्रमाणस्यार्था । न च लोचन-
ऽऽदितगुणाऽऽश्रितलिङ्गसम्बन्धग्राहकत्वेन प्रत्यक्षप्रवृत्तिः, येन
तत्कार्यत्वेन कस्यचिद्विङ्गस्य प्रत्यक्षतः प्रतिपत्तिः स्यात् । तत्र
कार्यहेतोरपि प्रतिबन्धप्रतिपत्तिः । अनुपपत्तिरस्येवंविधे विषये-
प्रवृत्तिरेव न सम्भवति, तस्या अज्ञावसाधकत्वेन स्यापारा-
भ्युपगमात् । न चायद्विङ्गसमुत्पद्यमवश्यं इत्युक्तम् । न च प्र-
त्यक्षानुमानव्यतिरिक्तं प्रमाणान्तरमिति नेष्ट्यगमगुणप्रतिप-
त्तिः । यत्र क्वचिदपि प्रमाणेन प्रतिभाति, न तत्सङ्ग-
वहारावतारं, यथा शशङ्कम्, न प्रतिभाति च काच-
दपि प्रमाणेनाऽनोक्तिर्येन्द्रियगुणा भवदभ्युपगमात् इति कुत-
स्तेन विज्ञानोत्पादककारणव्यतिरिक्तं प्रमाणमप्युपादक-
त्वम् । अथ कार्येण यथाधोपलब्ध्यात्मकेन तेषामधिगमः ।
तदप्युक्तम् । यथाधोपलब्ध्याधोपलब्धे विहाय यदि कार्यस्य रूप-
तत्त्वधोपलब्धत्वेन निश्चितं भवेत्, तदा यथाधोपलब्धः का-
र्यस्य विशेषः पूर्वस्मात्कारणकलापनिपद्यमानो गुणाऽऽस्य
स्वोत्पत्तौ कारणान्तरं परिकल्पयति । यदा तु यथाधोपल-
ब्धः स्वोत्पादककारणकलापानुमपि, तदा कथमुत्पादक-
व्यतिरिक्तगुणसङ्गावः । अवधार्यत्वं त्वत्प्रत्यक्षः कार्यस्य वि-
शेषः पूर्वस्मात्कारणसमुत्पादाद्यनुपपद्यमानः स्वोत्पत्तौ साम-
ान्यन्तरं कल्पयति; अत एव परतोऽगमाद्यनुपपत्त्येन, तस्याव-
सौ दोषापेक्षत्वात् । न चेन्द्रियमैतद्याऽऽदितगुणत्वेन वक्तुं श-
क्यम् । नैमेव हि तत्प्रत्यक्षत्वं, न पुनरीपादकं गुणः ।
तथाव्यवदेशस्तु दोषानावनिबन्धनः । तथाहि-कामलाऽऽदि-
दोषासम्बन्धमिन्द्रियमुच्यते, तत्सर्वं स्वोत्पद्यः मतसोऽ-
पि मित्राऽऽद्यभावः स्वकल्पम्, तत्सङ्गावस्तु दोषः । विषयवदा-
यि निश्चलत्वाऽऽदिव्यवस्था, चलत्वाऽऽदिकल्पस्तु दोषः । प्रमातु-
रपि ध्रुवाद्यजावः स्वकल्पम्, तत्सङ्गावस्तु दोषः । तदुक्तम्-
"इयतो च सामग्री प्रमाणोत्पादिका ।" ननुप्रमाणमपि प्रमा-
णं स्वोत्पादककारणव्यतिरिक्तगुणानपेक्षत्वात् स्वतः उच्यते ।
नान्यन्तकल्पस्य, तज्जनकस्यैव स्वकल्पयथाधोपलब्ध्या सम्-
बन्धितं, यथाधोपलब्धं तु पुर्वस्मात्कार्यावगताकारकस्वकलादि-
न्यप्रमाणं किमिति गुणाऽऽस्य सामान्यन्तरं न कल्पयति । अत्रि-
धाया विषयवेद्याऽपि कल्पयितुं शक्यत्वात् । यतो न लोकः
प्रायशो विषयव्यवस्थास्वरूपस्य कारणप्रत्युत्पत्तिर्नास्ति, किं
तु स्वप्रवृत्तानात् । तथापि च कारकानुमानेऽशक्यप्रतिपेक्षा पृ-
थोक्तप्रक्रिया । नाऽपि तुतो यथाधोपलब्ध्याधोपलब्धे विहाय कार्य-
मस्तीत्युक्तम् । अपि च-अथेनधाजावप्रकाशनरूपं प्रमाणमप्यु-
क्तम् । तस्य चतुर्गुणकारणसामग्रीनां विज्ञानोत्पादकत्वमुत्पद्यमभ्यु-
पगमे विज्ञानस्य किं स्वकल्पं भवद्विपरमभ्युपगम्यत इति व-
क्तव्यम् । न च तद्व्यवस्थितिकेण विज्ञानस्वरूपं नवमनेन सं-
भवति, येन प्रमाणं तत्र विज्ञानोत्पादकत्वमुत्पद्यमभ्युपग-
मं तत्रैवापत्तिमभ्युपगम्यते, भिन्नाविषयविषयम् । किं च-यदि

स्यवस्थापयेत् । सोऽपि न युक्तः । इतरेतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् । तथा हि-मिच्छेयं तथाभावे तद्विज्ञानस्यार्थतथाभावपरिच्छेदश्चान्वि-
ष्टः । ननु तन्मिच्छेयविषयाभावात्किं तन्निमित्तं ? तन्निमित्तं तदाऽऽ-
श्रयत्वम् । तत्र कारणगुणोपेक्षा प्रामाण्यवति । अथ संवा-
दादपि प्रामाण्यविनिश्चयः । सोऽपि न युक्तः । यतः सं-
वादात् ज्ञानं किं समानजातीयमभ्युपगम्यते, आहोस्विद्वि-
ज्जानीयमिति पुनर्गोप्यविकल्पद्वयम् ? तत्र यदि समान-
जातीयं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम् । कि-
मेकसन्तानप्रभवः, भिन्नसन्तानप्रभवः वा ? । यदि भिन्न-
सन्तानप्रभवः समानजातीयं ज्ञानान्तरं संवादकमि-
त्यभ्युपगमः । अयमप्यनुपपन्नः, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च
देवदत्तघटविज्ञाने प्रति यद्दत्तघटान्तरविज्ञानस्याऽपि संवा-
दकत्वप्रसङ्गः । अथ समानसन्तानप्रभवः समानजातीयं ज्ञा-
नान्तरं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम्-किं
तन् पूर्वप्रमाणोभित्तविज्ञानरूढीनार्थविषयम्, उत भिन्नवि-
षयमिति ? तत्र यथेकार्थविषयमिति पक्षः । सोऽनुपपन्नः ।
एकार्थविषयत्वं संवाद्यसंवादकयोरविशेषात् । तथा हि-एक-
सन्तानस्य सति यथा प्राक्तनमुत्तरकालभाविने ज्ञानस्यैक-
सन्तानप्रभवस्य समानजातीयस्य न संवादकम्, तथात्त-
रकालभाविनो न स्यात् । किं च-तदुत्तरकालभावि समान-
जातीयमेकविषयं कुतः प्रमाणमेव निश्चयेन प्रथमस्य
प्रमाणस्य निश्चाययति । तदुत्तरकालभाविनोऽप्यस्मात्तथा-
विषादंवेति चेत्, तर्हि तस्याप्यन्यस्मात्तथाविषादंवेत्य-
नवस्था । अथात्तरकालभाविनस्तथाविषयस्य प्रथमप्रमाणो-
न्वामाएयनिश्चयः, तर्हि प्रथमस्योत्तरकालभाविनः प्रमाण-
कालापर्यन्तः उत्तरकालभाविनोऽपि प्रथमप्रमाणोदिति तद-
वेतरेतराऽऽश्रयत्वम् । अथ प्रथमोत्तरयोरैकविषयत्वसमान-
जातीयत्वैकसन्तानत्वाविशेषोऽप्यस्यस्यो विशेषः, यतो वि-
शेषादुत्तरं प्रथमस्य प्रामाण्यं निश्चाययति, न पुनः प्रथ-
मस्यस्य । स च विशेष उत्तरस्य कारणशुद्धिपरिज्ञानान्त-
रभावित्वम् । ननु कारणशुद्धिपरिज्ञानमर्थक्रियापरिज्ञानमन्त-
रेण न सम्भवति, तत्र च चरकदोषः प्राक् प्रतिपादित
इति नार्थक्रियाज्ञानसंभवः । संभवे वा तत एव प्रामाण्य-
निश्चयस्य संज्ञानत्वात् व्यर्थमुत्तरकालभाविनः कारण-
शुद्धिज्ञानविशेषत्वमन्वितस्य पूर्वप्रामाण्यावगमहेतुत्वकल्प-
नम् । तत्र समानजातीयमेकसन्तानत्वप्रभवमेकार्थमुत्तरज्ञानं
पूर्वज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । अथ भिन्नार्थं तन् ज्ञानं पूर्व-
ज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । तदप्युक्तम् । एवं सति शुद्धि-
कार्या रजनज्ञानस्य तथाभूते शुद्धिकारज्ञानं प्रामाण्यनिश्चायकं
स्यात् । तत्र समानजातीयमुत्तरज्ञानं पूर्वज्ञानस्य प्रामाण्य-
निश्चायकम् । अथ भिन्नजातीयं प्रामाण्यनिश्चायकमिति
पक्षः । तत्रापि वक्तव्यम् । किमर्थक्रियाज्ञानस्य भूतत्वम् ? तत्रा-
न्यदिति न वक्तव्यम् । घटज्ञानस्यापि पटज्ञानप्रामाण्यनि-
श्चायकत्वप्रसङ्गात् । अथार्थक्रियाज्ञानं संवादकमित्यभ्युपग-
मः अयमपि न युक्तः । अर्थक्रियाज्ञानस्यैव प्रामाण्यनिश्चायाभा-
वे प्रवृत्त्याद्यभावनञ्चरकदोषोपलम्भवात् । अथ प्रामाण्यनिश्चा-
याभावेऽपि संशयादपि प्रवृत्तिसंभवाभावेऽर्थक्रियाज्ञानस्यास-
म्भवात् तर्हि प्रामाण्यनिश्चयो व्यर्थः । तथाहि-प्रामा-
ण्यनिश्चयमन्तरेण प्रवृत्ते विवक्षाभाक् सा भूवि-
स्यर्थक्रियार्थी प्रामाण्यनिश्चयमन्वयेत, सा च प्रवृत्ति-

स्तत्रिभ्यमन्तरंगापि संज्ञानेति व्यर्थः प्रामाण्यनिश्चयस्या-
सः । किं च-अर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यनिश्चायकत्वेनाऽ-
भ्युपगम्यमानस्य कुतः प्रामाण्यनिश्चयः ? तदन्वयार्थक्रियाज्ञा-
नदिति चेत्, अनवस्था । पूर्वप्रमाणोदिति चेदन्वयोऽऽश्रय-
दोषः प्राक् प्रदर्शितोऽत्रापि । अथार्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव
प्रामाण्यनिश्चयः । प्रथमस्य तथाभावे द्वेष्टः किमन्यथेन ?
तदुक्तम्-

“ यथैव प्रथमं ज्ञानं, तत्संवादमपेक्षते ।

संवादिनापि संवादः, पुनर्मृग्यस्तथैव हि ॥ १ ॥

कस्यचित्तु यदीष्येत, स्वत एव प्रमाणता ।

प्रथमस्य तथाभावे, द्वेष्टः केन हेतुना ॥ २ ॥

संवादस्याऽथ पूर्वैष, संवादिन्याप्रमाणता ।

अन्योऽन्योऽऽश्रयभावेन न प्रामाण्यं प्रकल्पते ॥ ३ ॥ ” इति ।

अथापि स्यादर्थक्रियाज्ञानमर्थभावेन दृष्टमिति न तत्त्वप्रा-
माण्यनिश्चयेऽन्यापेक्षं । साधनज्ञानं नार्थभावेऽपि दृष्टमिति
तन्प्रामाण्यनिश्चयेऽर्थक्रियाज्ञानापेक्षमिति । एतदप्यसङ्गतम् ।
अर्थक्रियाज्ञानस्याप्यर्थमन्तरंगस्य स्वप्रदर्शनायां दर्शनात्, न च
स्वप्रजाप्रदर्शाप्यस्यायाः कश्चिद्विशेषः प्रतिपादयितुं शक्यः ।
अथार्थक्रियाज्ञानं फलावाप्तिरूपत्वाच्च स्वप्रामाण्यनिश्चयेऽन्या-
पेक्षं, साधनविनिर्मासस्य पुनर्ज्ञानं नार्थक्रियाऽवामिरूपं भवति
न-स्वप्रामाण्यनिश्चयेऽन्यापेक्षम् । तथाहि-जलावभासिनि ज्ञा-
ने ननुत्पन्नं पानावगाहऽऽनाद्यर्थिनः किमेतत् ज्ञानविभासि ज-
लनिर्भमनकलं नाप्यर्थियति, उत नैनं ज्ञानाऽऽशङ्क्यस्तस्या-
माएयविचारं प्रत्याद्रियन्ते । पानावगाहनाथोवाप्तिज्ञाने तु
समुत्पन्नेऽवामफलत्वाच्च तस्यामाएयविचारणाय मनः प्रीण-
दयति । नैतन्मार्गम् । अवाप्तफलत्वादित्यस्योत्तरत्वात् ।
तथाहि-यथा ते विचारकत्वाज्जलज्ञानावभासिनो जलस्य
किं स्वयमुत्तानत्वमिति विचारणाय प्रवृत्तास्तथा कलज्ञा-
ननिर्भासिनोऽप्यर्थस्य सत्त्वामन्वविचारणाय प्रवर्तन्ते । अ-
न्यथा तदप्रवृत्तौ तदवभासिनोऽर्थस्यासत्त्वाऽऽशङ्क्या न तज्ज्ञान-
स्याऽवस्तुविषयत्वेनाप्रमाणतया शङ्क्यमानस्य न तज्जला-
वभासिप्रवर्तकज्ञानप्रामाण्यवश्यकत्वम् । ततश्चान्य-
स्य तत्समानरूपतया प्रामाण्यनिश्चयाभावात्कथमर्थक्रिया-
र्थो प्रवृत्तिनिश्चयप्रामाण्यात् ? ज्ञानादित्यभ्युपगमः शोभनः ।
किं च-भिन्नजातीयं संवादज्ञानं पूर्वस्य प्रामाण्यनिश्चाय-
कमभ्युपगम्यमानमेकार्थं, भिन्नार्थं वा ? यथेकार्थमित्यभ्युप-
गमः । स न युक्तः । भवन्मनेनावदमानत्वात् । तथाहि-रूप-
ज्ञानाद्विज्जानीयं स्पर्शाऽऽदिज्ञानं, तत्र च स्पर्शाऽऽदिकमाभा-
ति न रूपम्, रूपज्ञाने तु रूपं, न स्पर्शाऽऽदिकमाभाति; रूप-
स्पर्शोऽप्यस्पर्शपरं भेदः, न चावयवौ रूपस्पर्शज्ञानयोरंका
विषयतयाऽभ्युपगम्यते, यैकविषयं भिन्नजातीयं पूर्वज्ञानप्रा-
माण्यावश्यकतापेक्षं भवेत् । अपि च-एकविषयत्वोऽपि किं येन
स्वरूपेण व्यवस्थाप्ये ज्ञाने नोऽर्थः प्रतिभाति, किं तेनैव व्य-
वस्थापके, उक्तान्येन ? तत्र यदि तेनैवेत्यभ्युपगमः । स न युक्तः ।
व्यवस्थापकस्य तावद्धर्मोपविषयत्वेन स्मृतिवदप्रमाणत्वेन
व्यवस्थापकत्वासंभवात् । अथ रूपान्तरेण नो र्धेतत्र वि-
ज्ञाने प्रतिभाति । नन्येवं संवाद्यसंवादकयोरैकविषयं न स्या-
दिति द्वितीय एव पक्षोऽभ्युपगमः स्यात् । स चाऽयुक्तः । पूर्व-
स्याऽपि भिन्नविषयस्यैकसन्तानप्रभवस्य विज्ञानीयस्य प्रामा-

रयव्यवस्थापकत्वप्रसङ्गात् । तथा किं तस्मान्नकालमर्थकि-
याज्ञानं पूर्वज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकमाहोतिन्द्रिप्रकालम् ? ।
यदि सम्प्रतकालं किं साधननिर्माणज्ञानप्राप्तिः, उत तदप्राप्ती
ति पुनरपि विवक्ष्यते । यदि तदप्राप्तिः । तदसत् । ज्ञाना-
न्तरस्य चक्षुर्वादिज्ञानेष्वप्रतिमानान् प्रतिनिधिरूपाऽऽ-
दिविषयत्वेन चक्षुर्वादिज्ञानानामभ्युपगमात् । अथ तदप्राप्तिः,
न तर्हि तज्ज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । तदग्रहे तद्वत्प्रमाणमि-
ष्यप्रहातम् । अथ भिन्नकालम् । तदप्ययुक्तम् । पूर्वज्ञानस्य
क्षणिकत्वेन नाशोदुत्तरकालमाविधिज्ञानं प्रतिभासनात् ।
भास्वं चोत्तरविज्ञानस्यासत्प्रमाण्येनाप्रामाण्यप्रसङ्गितस्तद्-
प्राहकत्वेन न तत्प्रामाण्यनिश्चायकत्वम् । तदप्राहकं तु भि-
न्नकालं सुतर्गं न तद्विश्वायकमिति न भिन्नकालमन्येकस-
न्तानजं भिन्नजातीयं प्रामाण्यनिश्चायकमिति न संवादो-
पक्षः पूर्वप्रमाणप्रामाण्यनिश्चयः । तेन ब्रह्मावपि "ये यद्भा-
व्यं प्रत्यनपेक्षाः," इति प्रयोगे हेतोर्नोभिदिः । व्याप्तिस्तु सा-
ध्यविषयाऽतिस्रियतत्त्वव्यापकास्तत्त्वव्याप्तिवर्तमानमनपे-
क्षत्वं तस्रियतत्वेन व्याप्यते इति प्रमाणनिर्देशः । यत्तच्च न
पूर्वोक्तं प्रकरणं परतः प्रामाण्यनिश्चयः सम्भवति, ततो
"ये सेंदहविषयविषयीकृताऽऽमन्तवाः" इति प्रयोगे व्या-
प्यसिद्धिः, हेतोर्भासिद्धता । सर्वप्राणभूतां प्रामाण्यसं-
द्वेषविषयभावनाम् । तथा हि-ज्ञानं समुपपन्नं सर्वप्राणमयमर्थ-
इति निश्चयो भवति । न च प्रामाण्यस्य सेंद्रे विषयं वा
सत्यं युक्तम् । तदुक्तम्- "प्रामाण्यप्रज्ञानात्पूर्वं, स्वकर्णेणैव
संस्थितम् । निरपेक्षं न च तत्त्वं च," इति स्वाधिष्ठित्यो हि
प्रमाणकार्ये । न च तत्र प्रमाणान्तरप्रमाणं चाज्ञेय इति
शङ्कते । न चैतत्संशयविषयविषयत्वम् सम्भवतीति । अथ
प्रामाण्यप्रामाण्यरूपत्वेन तुल्यं रूपमिति न संवादविषयादा
वन्तरेण तयोः प्रामाण्यप्रामाण्यनिश्चयः । तदसत् । अ-
प्र-
क्षणं तदुत्तरकालमवश्यंभावेन बाधककारणदोषप्रत्ययी,
तेन तत्राप्रामाण्यनिश्चयः प्रमाणं तु नयोरभावः कुतोऽप्रा-
माण्याऽऽशङ्कः । अथ तत्तत्त्वरूपं तयोर्देशानन्तराऽपि तदाश-
ङ्काः । साऽपि न युक्ता । त्रिवतुर्ज्ञानोपपत्तामात्रतत्त्वत्र तस्या
त्रिवृत्तेः । न च तदपेक्षातः स्वतः प्रामाण्यव्यावर्तनवस्था
वेत्याशङ्कनीयम् । संवादकज्ञानस्याप्रामाण्याऽऽशङ्काव्यवच्छेद-
एव व्यापारादुपज्ञानानुपपत्तौ नाह । तथा हि-अनुपपत्त्याध-
क्षाने परत्र बाध्यमानप्रत्ययस्यार्थ्यादिप्रामाण्यऽऽशङ्का, तस्यां
सत्यं तृतीयज्ञानोपपत्ता, तत्त्वार्थ्यं यदि प्रत्यक्षज्ञानसंवादि,
तदा तेन न प्रथमज्ञानप्रामाण्यनिश्चयः क्रियते, किं तु
द्वितीयज्ञानेन यत्तत्त्वप्रामाण्यमाशङ्कितं तद्वै तेनापाकिय-
ते, प्रथमस्य तु स्वत एव प्रामाण्यमिति एवं तृतीयऽपि
कार्याङ्कं संशयोपपत्तौ चतुर्थज्ञानोपपत्तायामवश्यं न्यायः ।
तदुक्तम्- "एवं त्रिवतुर्ज्ञान-जन्मनो नात्रिका मतिः । प्रा-
थ्यते तावदेवैकं, स्वतः प्रामाण्यमवश्यम् ।" इति । यत्र
च दुष्टं कारणं, यत्र च बाधकप्रत्ययः स एव मिथ्याप्रत्यय
इत्यप्याप्त्यमेव विषयः । तद्वै तदज्ञानोपपत्ता त्व्यज्ञानोपपत्ताऽभ्यु-
पगमवादान् उक्ता, न तु तदपेक्षाऽपि भावतो विद्यते । अथ
तृतीयज्ञानं द्वितीयज्ञानसंवादि, तदा प्रथमस्याप्रामाण्यनि-
श्चयः, स तु तत्कृतोऽभ्युपगमस्य एव किं तु द्वितीयस्य यद-
प्रामाण्यमाशङ्कितं तेनापाकियते, न पुनस्तस्य द्वितीयप्रामा-
ण्यनिश्चायकत्वं उपपन्नम् । यत्र त्व्यस्यते विषयेऽपेक्षाया-

शङ्का नोपजायते तत्र वलादुपपद्यमाना शङ्का तत्कृतुरनर्थ-
कारिणीत्यादिदेति धार्मिककृताः- "आशङ्कते हि यो मोहा-
दज्ञानमपि बाधकम् । स सर्वव्यवहारं, संशयाऽऽमन्तं त्वं
प्रयेजे ॥ १ ॥ " इति । न चैतद्विश्वायकत्वम् । यतोऽऽशङ्कनी-
येऽपि विषयेऽभिशाङ्कितो सर्वत्राधीनश्चाप्रतिपक्षिहाराधिनामि-
ष्टानिष्टप्राप्तिपक्षिहारासमर्थवृत्त्यादिव्यवहारासंभवाभ्युप-
गमा एव त्वयः । स्वोचितनिमित्तनिबन्धनत्वा आशङ्कका-
याः सर्वत्र भावान् । प्रेरणाजितानां तु बुद्धिरपेक्षेयत्वेन दो-
षरहितान्तरिणालक्षणं कृद्वादुपजायमाना लिङ्गाऽऽमोक्षा-
स्तुल्यवत् प्रमाणं सर्वत्र स्वतः । तदुक्तम्- "चोदनाजितानां बु-
द्धिः, प्रमाणं दोषवर्जितम् । कारणेन्यमानत्वा-लिङ्गाऽऽमो-
क्षास्तुल्यवत् ॥ १ ॥ " इति । तस्मान्स्वतः प्रामाण्यम्, अप्रा-
माण्यं परत इति व्यवस्थितम् । अनः सर्वप्रमाणानां स्वतः
निन्द्यागुरुसुखं स्वतः सिद्धं शासनं नातः प्रकरणाप्रा-
माण्यानं प्रतिष्ठाप्यम् ।

इदं न्ययुक्तम्-जिनानामिति * । जिनानामसत्येन शासनस्य
तत्कृत्यानुपपत्तेः । उपपत्तावपि परतः प्रामाण्यस्य निरि-
द्व्यादिनि । अत्र प्रतिविधीयते यत्तावदुक्तस्य, अर्धतथा-
भावप्रकाशको भातव्यापारः प्रमाणम् । तदप्युक्तम् । पर-
भ्युपगतज्ञातव्यापारस्य प्रमाणत्वेन निरपेक्ष्यमानत्वात् । य-
दप्यन्यदभ्युपगम्य, तस्य यथाशक्तिप्रकाशकत्वं प्रामाण्यं, तन्वा-
गत्तं स्वनः । विज्ञानकारणचक्षुर्वादिर्व्यतिरिक्तगुणानुपपन्नत्वा-
त् । तत्र प्रामाण्यस्यापि निरविवक्षितमानस्याऽऽप्रमाणः । सा
वैजिहेतुका, देशकालस्वभावनिर्णयो न स्यादित्यन्यत्र प्रति-
पादितम् । किं च-गुणवच्चक्षुर्वादिस्मृद्वये मति यथावधि-
ताथप्रतिपक्षिहारा, तदभावे न दृष्टेति तद्वैतुका व्यवस्था-
प्यते अन्यव्यतिरेकतत्त्वव्यवस्थादप्यत्रापि हेतुफलभाव-
स्य । अन्यथा दोषवच्चक्षुर्वाद्यन्यव्यतिरेकानुविधायां मति-
मिष्टाप्रतिपक्षिहाराः स्वतः स्यात् । तथाऽभ्युपगमः "वस्तुत्वाद्
द्विविधस्यात्र, सम्भवो दुष्टकणाद् ।" इति यत्रो व्याहत-
मनुपपन्नं । यदपि, "अत्युक्ताऽऽधितगुणस्मृद्वये प्रत्य-
क्षाप्रवृत्तेः । तत्पूर्वकानुमानस्यापि तदप्राहकत्वेनाप्यापार-
त् चक्षुर्वादिगतगुणानामसत्त्वात्तदव्यवस्थादेकानुविधायाव्यं
प्रामाण्यस्याप्युपपत्तावयुक्तस्य," इत्युक्तम् । तदप्यमंगतस्य । अ-
प्रामाण्याप्युपपत्तावयुक्तस्य दोषस्य सम्मानत्वात् । तथा हि-अनी-
न्द्रियलौचनऽऽप्राधितां दोषाः किं प्रत्यक्षेण प्रतीयन्ते, उता-
नुमानं ? । न तावत्प्रत्यक्षेण । इन्द्रियाऽऽदीनामपिन्द्रियत्वेन
तद्वगतदोषाणामप्यनीन्द्रियत्वेन तेषु प्रत्यक्षस्याप्रवृत्तेः ।
नाप्यनुमानेन । अनुमानस्य गृहीतप्रतिपक्षिहाराप्रभवत्वाभ्यु-
पगमात् । लिङ्गप्रतिपक्षप्रहादकस्य च प्रत्यक्षस्यानुमानस्य
चात्र विषयेऽमन्तत्वात्, प्रमाणप्रमाणत्वाद्, इत्यादि सर्वमप्रमा-
ण्योपपत्तिकारणभूतं लौचनऽऽप्राधितं तु दोषोपपत्तिं सम्मा-
निति तेषामप्यसत्त्वात्तदव्यवस्थादेकानुविधायाव्यं तद्व्या-
व्यादप्रामाण्यमनुपपत्तौ स्वनः स्यात् । यदपि- "अथ का-
येण यथाधोपलब्ध्यामकन तेषामभिगमः," इत्यादि । "यतो
न लोकाः प्रायेशो विषयं यज्ञानादुपादकं कारणमात्रमनुमि-
नोति, किं तु मध्यगज्ञानात्, इत्यवस्थाधायि । तदप्य-

* मित्र निरुक्तम्, क्षामगणेशमसु, उपपत्ता । कुमयविमर्शान् स-
स्युः ३ गुणान् सर्वत्रगुणान् ॥ १ ॥ ३ त्रिधा वाचा व्याप्येयम् ।

सङ्गतम् । यतो यदि लोकव्यवहारसमाश्रयेण प्रामाण्या-
प्रामाण्ये व्यवस्थाप्यते, तदा प्रामाण्यव्याप्तामण्यमपि पर-
तो व्यवस्थापनीयम् । तथाहि-लोकं यथा मिथ्याज्ञानं दो-
षवच्चक्षुरादिप्रभवमभिधाति, तथा सम्यग्ज्ञानमपि गुण-
वच्चक्षुरादिसमुच्चमिति तदभिप्रायात्प्रामाण्यव्याप्तामण्यमप्यु-
च्युत्तसौ परतः कथं न स्यात् । तथाहि-तिमिराऽऽदिदोषावष्ट-
व्यवचक्षुःको विशिष्टीयधोपयोगावासात्निर्मलम्यगुणः केनचि-
त्सुहृदा कीदृशे भवतो लोचने वसेत्ते इति वृष्टः सन् प्राऽऽह-
प्राक् सदीपे अभूतामिदानीं समासादिनगुणं संजाने इति ।
न च नैर्मल्यं दोषाभावमेव लोकां व्यपदिशतीति शक्य-
मभिधातुम्, तिमिराऽऽदेरपि गुणाभावरूपव्यपदेशप्राप्तः ।
तथा चाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवस्त्वतः स्यात् । यद-
व्यभ्यास्य, "न च तृतीयं कार्यमस्ति" इति । तदव्यसम्भ्य-
तृतीयकार्याभायेऽपि पूर्वोक्तन्यायेन प्रामाण्यस्योत्पत्तौ परतः
सिद्धत्वात् । यच्च "अपि चाऽर्थतथाभावप्रकाशनलक्षणं
प्रामाण्यम्" इत्यादि, "विश्वमेकं स्यादिति वचः परिसवेत"
इति पर्यवसानमभिहितम् । तदपि अविदितपरमिप्रायेण ।
यतो न परस्योभयमभ्युपगमो विज्ञानस्य चक्षुरादिसामग्रीत
उपत्तावव्यर्थतथाभावप्रकाशनलक्षणस्य प्रामाण्यस्य नैर्-
मल्याऽऽदिसामग्र्यन्तरगन्धरादुपपत्तिः, किन्तु गुणवच्चक्षुरादि-
सम्भ्यमिति उपजायमानं विज्ञानमागृहीतप्रामाण्यस्वरूपमेवा-
पजायते इति ज्ञानवत्तदव्यतिरिक्तस्वभावं प्रामाण्यमपि
परत इति गुणवच्चक्षुरादिसामग्र्यन्तरगन्धरादुपपत्तौ प्रामा-
ण्यस्यानपेक्षान्वलक्षणस्वभावतुर्गमिदोऽनपेक्षत्वस्वरूप इति
"तस्मात्त एव गुणवत्कलामाग्रीलक्षणम्" इत्या-
द्युक्तमभिहितम् । "अर्थतथावपरिच्छेदरूपा, च शक्तिः प्रा-
माण्यं, शक्तिश्च सर्वभाषाणां स्वन एव भवन्ति" इत्यादि यद-
भिधानम् । तदव्यसमीचीनम् । एवमभिधाने अयथावस्थिता-
र्थपरिच्छेदशक्तिरूपप्रामाण्यरूपा अस्याः केनचित्क-
सुमशक्तस्तदपि स्वनः स्यात् । यदपि "एतच्च नैव सत्का-
र्यप्रदर्शनसमाश्रयणादभिधीयते" इत्यादि "तदपेक्षा न
विद्यते" इति पर्यन्तमभिहितम् । तदपि प्रलापमात्रम् ।
यतोऽनेन न्यायनाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवत् स्वन एव
स्यात् । तदपि हि विपरीतार्थपरिच्छेदशक्तिरूपेण न तिमि-
राऽऽदिदोषसङ्गतिमन्तु लोचनोऽदिपु अस्तीति अपि च ज्ञान-
रूपतत्तामान्यसमर्ताभाविर्भावयन्तीन्द्रियाऽऽदयो न पुनर्य-
थावस्थितार्थपरिच्छेदशक्तिरिति न किञ्चिदस्मिन्मुन्यश्या-
मः । कुतश्चेतदर्थं शक्तिभिः प्राप्तम्, यत इमाः स्वन
एवाद्यं प्रत्यासादितमाहात्म्या न पुनस्तदाधाराभिमतता
भावविशेषा इति । न च तास्तेभ्यः प्राप्तव्यतिरेकाः । यतः
स्याऽधाराभिमतभावकारणभ्यो भावव्योपपत्तावपि, न तेभ्य
एवान्यत्तमभवयुः, व्यतिरेके, स्वाधर्थस्ततोऽभवन्त्यो न
संख्यामानानुयुः । भिन्नानां कार्यकारणभावव्यतिरेकत्वापरस्य
संबन्धस्याभावादाध्याऽधर्थासंबन्धस्यापि जल्पजनकभाव-
भावोऽतिप्रसङ्गता निरन्तरमयानतया । धर्मेत्याच्छुक्राश्रय
इत्यव्ययुक्तम् । असति पातन्ये, परमार्थतत्त्वदयोगात् ।
पातन्यमपि न सतः सर्वविरागम् । सत्तात् । असतो-
ऽपि व्योमकुसुमस्येव, न तत्पादिव । अतिमिस्ताक्षेमा न
देशकालव्यनियमं प्रतिपद्येरम् । तद्वि किञ्चित् क्वचिदु-
पलप्येत, न वा ? यद्यत्र कथञ्चिदपत्तमानयत्तं वा । सर्वत्र

प्रतिबन्धविधेयकित्येच्छुक्रयो नेमाः कस्यचिन्नादिबिहिर-
युरिति प्रतिनियतशक्तियोगिता भावानां प्रमाणप्रामिता न
स्यात् । व्यतिरेकाव्यतिरेकपक्षस्तु शक्तीनां विरोधानवस्थोभ-
यसौक्रदोषाऽऽदिपरिहारात् विनाऽनुदोष्यः । अदभ्युपगमस्तु
न युक्तः । परस्परपरिहारस्थितकपराणामेकनिषेधस्यापरवि-
धानानन्तरीयकत्वात् । न च विहितनस्य पुनस्तस्यैव निषेधः ।
विधिप्रतिषेधयोरेकत्र विरोधान् । ये स्वाहुः-उत्तकालभा-
विनः संघादप्रत्ययाश्च जन्म प्रतिपद्यते शक्तिरूपेण प्रामा-
ण्यमिति स्वत उच्यते, न पुनर्विज्ञानकारणाधोपजायत
इति । तेऽपि न सम्यक् प्रवृत्तते । मिदसाध्यतादोषात् ।
अप्रामाण्यमपि धैवं स्वतः स्यात्, न हि तदव्युत्पत्ते ज्ञाने
विस्वादिप्रत्ययादुत्तरकालभाविनः तत्रोत्पद्यत इति क-
स्यचिदभ्युपगमः । यदा च गुणवत्कारणजन्यता प्रामाण्य-
स्य शक्तिरूपस्य प्राक्तनस्यादावस्थिता, तदा कथमौत्सर्गिक-
त्वम् । तस्य दुष्टकारणप्रभवेव मिथ्याप्रत्ययेष्वभावात् । पर-
स्परव्यवच्छेदरूपस्यामेकत्रासम्भवात् । तस्मात् शुभेभ्यो दो-
षाणांभाववत्तदभावादप्रामाण्यव्याप्त्यसंबन्धोऽनपेक्षित
एवाऽऽस्त इति वचः परिलुप्तप्रायम् । इतश्चेतद्वचोऽयुक्त-
म् । विपर्ययेणाप्यस्योदोषादयन्तु शक्यत्वात् । तथाहि-दो-
षेभ्यो गुणानामभावस्तदभावाव्याप्तामण्यव्याप्त्यसंबन्धनाप्रामा-
ण्यमौत्सर्गिकत्वात् इति श्रुवतो न वक्तव्यं वदीभवति । किं
च-गुणेभ्यो दोषाणामभाव इति न तुच्छरूपो दोषाभावो
गुणव्यापारगतिपाद्यः । तत्र व्यतिरिक्तव्यतिरिक्तविकल्पाद्व्या-
रेण कारकव्यापारस्यानंभवत्ता, भवद्विजनभ्युपगमाच्च । तु-
च्छाभाववत्तदभ्युपगमे वा-भावात्तन्निमित्तोक्तः । यथाऽत्रातु-
लम्भवत् । अभावः सम्मतस्य, हेतोः किं समुद्भवः ? ॥१॥
इति वचो न शोभत । तस्मात्पुनर्दासवृत्त्या प्रतियोगिगु-
णाऽऽमक एव दोषाभावोऽभिप्रेतस्ततश्च गुणेभ्यो दोषाभाव
इति श्रुवता गुणेभ्यो गुणा इत्युक्तं न वक्तव्यं न च गुणेभ्यो
गुणाः कारणाणामात्मभूता उपजायन्त इति । स्वात्मनि कि-
याविरोधान्, स्वकारणेभ्यो गुणोत्पत्तिस्मद्भावाच्च । तदभावाद-
प्रामाण्यव्याप्त्यसर्वमपि प्रामाण्यमभिधीयते । ततश्च गुणेभ्यः
प्रामाण्यमुत्पद्यत इति अभ्युपगमात् परतः प्रामाण्यमुत्पद्यत
इति प्राप्तम् । ततश्च स्वाधर्थावभाषशक्तिरूपप्रामाण्यऽऽमलाभ-
वेत्तकारणापेक्षा, काऽन्या स्वकार्यं प्रवृत्तियो स्वयमेव स्यात् ।
तेनायुक्तमुक्तम्- "लघ्वाऽऽमनानां स्वकार्येण, प्रवृत्तिः स्वयमेव
तु" । इति । घटस्य जलोद्भवव्यापारापूर्वं कृपाणं स्र-
तोऽनपेक्षितं युक्तं भूदादिकारणनिर्गन्तस्य स्वकार्यं प्रवृत्तिरित्यतो
विसदृशमुदाहरणम् । उत्पत्त्यनन्तरमेव च विज्ञानस्य ताशीपा-
मालाकुतो लघ्वाऽऽमनः प्रवृत्तिः स्वयमेव । तदुक्तम्-
"न हि तत्तुल्यमन्यास्ते, जायते वाऽप्रमाऽऽमनम् ।
येनाग्रं प्रहणं पश्चात्, व्याग्रिधेतेन्द्रियाऽऽदिवत् ॥ १ ॥
तेन जन्मेव विपर्यय, बुद्धव्यापार उच्यते ।
तदेव च प्रमारूपं, तद्वती करणं च धीः ॥ २ ॥" इति ।
तस्माज्जन्मव्यतिरेकेण बुद्धव्यापाराभावान्न च ज्ञानानां
सगुणेषु कारणेष्वपेक्षावचनाकुतः स्वात्मन्येण प्रवृत्तिरि-
ति किं तज्ज्ञानस्य कार्यं ? यच्च लघ्वाऽऽमनः प्रवृत्तिः
स्वयमेवेत्युच्यते । स्वाधर्थावच्छेदकत्वात् । ज्ञानयपेयत्वात्
तस्याऽऽमनमेव कारणोत्पत्त्युक्तं स्यात् । तच्चायुक्तम् ।
प्रामाण्येतदित्यनन्तरं निश्चयश्चेत् । अतिनकारणसङ्गति

कचिदनिश्चयाद्विपर्ययदर्शनाच्च । तस्माज्जन्मापेक्षया गुणवच-
चुरादिकाण्यप्रभवं प्रामाण्यं परतः निश्चयमिति “अथ वचु-
रदिज्ञानकारण” इत्याद्ययुक्ततया स्थिरम् । अपौरुषेयवि-
धिव्याप्यप्रमायास्तु बुद्धिः स्वतः प्रामाण्योपपन्नभ्युपगमो
न युक्तः । अपौरुषेयत्वस्य प्रतिपादयित्वामाणतद्वाहकप्रमा-
णाविपर्ययेनात्मत्वात् । सर्वेऽपि भवन्तीत्या तस्यैव गुणत्वा-
त् । तथाभूतप्रमाणप्रमाया बुद्धिः कथं न परतः प्रामाण्यम् ?
किं च-अपौरुषेयत्वं प्रेरणावचसौ, गुणवत्पुरुषप्रणीतलो-
किकवाक्येषु तत्त्वेन निश्चितप्रामाण्यः गुणाऽऽश्रयपुरुषप्रणी-
तत्वव्यावृत्त्या तत्सन्न न स्यात् । तथा च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धिः, प्रमाणं दोषवर्जिततः ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षात्बुद्धिवत् ॥१॥” इति ।

अयं श्लोक एवं पठितव्यः-

“प्रेरणाजनिता बुद्धिः-रप्रमा गुणवर्जितः ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षात्बुद्धिवत् ॥१॥”

अथ प्रेरणाबाधस्थयापौरुषेयत्वं पुरुषप्रणीतत्वाऽऽश्रया यथा
गुणा व्यावृत्तास्तथा तद्विश्रिता दोषा अपि । तन्नञ्च तद्व्यावृ-
त्तत्वात्प्रामाण्यस्याऽपि प्रेरणाया व्यावृत्तत्वात्स्वतः निश्चय-
मप्यसौ प्रामाण्यम् ॥ नन्वेवं सति गुणदोषाऽऽश्रयपुरुषप्रणीत-
व्यावृत्तौ प्रेरणायां प्रामाण्याप्रामाण्ययोर्व्यावृत्तत्वात्प्रेरणा-
जनिता बुद्धिः प्रामाण्याप्रामाण्यरहिता प्राप्नोति । तन्नञ्च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धिः-न प्रमाणं न चाऽप्रमा ।

गुणदोषविनिर्मुक्तः-कारणैर्भ्यः समुद्भवात् ॥२॥”

इत्येवमपि प्राक्तनः श्लोकः पठितव्यः, अत एव यथा-

“दोषाः सन्ति न सन्तीति, पौरुषेयेषु चिन्त्यते ।

वेदे कर्तुरभावात्, दोषाऽऽशङ्क्य नास्ति नः ॥१॥”

इत्ययं श्लोक एवं पठितः तत्त्वस्य पठनीयः-

“गुणाः सन्ति न सन्तीति, पौरुषेयेषु चिन्त्यते ।

वेदे कर्तुरभावात्, गुणाऽऽशङ्क्य नास्ति नः ॥१॥

न च यत्रापि गुणाः प्रामाण्यहेतुत्वेनाऽऽशङ्क्यन्ते तत्राऽपि
गुणैर्भ्यो दोषाभाव इत्यादि वक्तव्यम् । विहितोत्तरन्वात् । अ-
पि च-अपौरुषेयत्वं अपि प्रेरणाया न स्वतः स्वविपर्ययप्रतीतिजन-
कत्वापारः । सदा सिद्धितत्वेन ततोऽनवगतरतीतिप्रसङ्गात् ।
किं तु पुरुषाभिव्यक्ताधेप्रतिपादकमयाऽऽविर्भूतविशेष-
स्कारसंयुक्तज्ञायाः ते च पुरुषाः सर्वे गणाऽऽदिदोषाभिभूता
एव भवताऽभ्युपगताः । तत्कृतञ्च संस्कारो न यथार्थः । अ-
न्यथा पौरुषेयमपि वचो यथार्थं स्यात् । अतोऽपौरुषेयत्वा-
भ्युपगमोऽपि समयकर्तृपुरुषदोषाकृताऽप्रामाण्यमद्भावात् प्रे-
रणायामपौरुषेयत्वाभ्युपगमो गजज्ञानमनुकरोति । तदुक्त-
म्-“असंस्कार्यतया पुमिः, सर्वेयं स्थापयते । संस्कारो
पगमं व्यक्तं गजज्ञानमिदं भवत् ॥१॥” यदयमाभि-“तथा-
ऽनुमानवृद्धिरपि श्रुतीनाविनाभावानव्यापका” इत्यादि ।
तद्व्याचारा । अविनाभावानिश्चयस्यैव गुणव्यात् । तदनिश्च-
यः विपरीतनिश्चयस्य च दोषव्यात् । तदेवमुत्पत्तौ प्रामा-
ण्यं गुणोपलब्ध्यापरत इति स्थितम् । यदप्युत्पत्तौ-“नापि स्वका-
र्यं प्रवर्त्तमानं प्रमाणं निमित्तान्तरापेक्षम् ॥” इति । तदप्यसङ्क-
तम् । यतो यदि कार्यापादनसामग्रीव्यनिरिकृतिनिमित्तानपेक्षं
प्रमाणमित्युच्यते, तदा सिद्धसाधनम् । अथ सामर्थ्यकदेशल-

क्षणं प्रमाणं निमित्तान्तरानपेक्षम् । तद्व्याचारा । एकस्य जन-
कत्वासंभवात् । “न ह्येकं किञ्चिज्जनकं, सामग्री वै जनिका” इति
न्यायस्यान्यत्र व्यवस्थापितत्वात् । किं च-नार्थपरिच्छेदमात्रं
प्रमाणकार्यम् । अप्रामाण्येऽपि तस्य भावान् । किं तर्हि ? अथैत-
न्वावपरिच्छेदः । स च ज्ञानस्वरूपकार्यो, आन्तर्ज्ञानेऽपि
स्वरूपस्य भावान्, तत्रापि सत्यार्थपरिच्छेदः स्यात् । अथ
स्वरूपविशेषकार्यो यथाऽवस्थितार्थपरिच्छेद इति नातिप्रस-
ङ्गः । तर्हि स स्वरूपविशेषो वक्तव्यः-किमपूर्वाधिविज्ञान-
त्वम्, उत निश्चितत्वम्, आहोर्निश्चय बाधाग्रहितत्वम्, उत-
स्विददुष्टकारणाऽऽरब्धत्वम्, किं वा संवादिच्यमिति ? । त-
त्र यद्यपूर्वाधिविज्ञानत्वं विशेषः । स न युक्तः । नैमित्तिक-
ज्ञानेऽपि तस्य भावान् । अथ निश्चितत्वम् । सोऽप्यनु-
क्तः । परीक्षज्ञानवादिनां भवतोऽभिप्रायेणामसंभवात् । अथ
वाधाग्रहितत्वं विशेषः । सोऽपि न युक्तः । यतो बाधाधि-
विग्रहस्तत्कालभावी विशेषः, उत्तरकालभावी वा ? न ताव-
त्तत्कालभावी । मिथ्याज्ञानेऽपि तत्कालभाविनां बाधाविरह-
स्य भावान् । अथोत्तरकालभावी । तदाऽपि वक्तव्यम्-किं ज्ञानः
न विशेषः, उताज्ञानः ? तत्र नाज्ञानः । अज्ञानस्य तत्वेनाप्य-
सिद्धत्वात् । अथ ज्ञानोऽसौ विशेषः । तत्रापि वक्तव्यम्-
उत्तरकालभावी बाधाविरहः किं पूर्वज्ञाने न ज्ञायते, आ-
होस्विदुत्तरकालभाविनां ? तत्र न तत्पुनर्विज्ञानेनोत्तरकाल-
भावी बाधाविरहो जायते शक्यः । तर्हि स्वस्मान्काल-
वशित्वेन नीलाऽऽदिकमवभासयतु, न पुनरुत्तरकालमप्यत्र
बाधकप्रत्यया न प्रदर्शित्यत इत्यवगमयितुं शक्नोति एवं-
मनुपश्रव्यप्रधानामप्युत्तरकालवाच्यत्वदर्शनात् । अद्योत्त-
रज्ञानं ज्ञायते । ज्ञायताम्, किं तत्कालभावी बाधाविर-
हः कथं पूर्वज्ञानस्य विनष्टस्य विशेषः । भिन्नकालस्य वि-
नष्टे प्रति विशेषत्वापेक्षान्ताम् । किं च-ज्ञायमानत्वेऽपि केशानु-
दाऽऽदिरसत्यवदर्शनात्, बाधाभावास्य क्षयमानत्वेऽपि कथं
सत्यत्वम् ? तज्ज्ञानस्य सत्यत्वादिनि चेतस्य कृतः स-
त्यत्वम् ? तन्प्रमेयसत्यत्वात्, इतरेतराऽऽश्रयद्वयप्रसङ्गात् ।
अपरबाधाभावज्ञानादिनि चेतुः, तत्राप्यपरबाधाभावज्ञाना-
दित्यनवस्था । अथ संवादुत्तरकालभावी बाधाविरहः स-
त्यत्वेन ज्ञायते, तर्हि संवादस्याप्यपरसंवादज्ञानात्सत्य-
त्वमिति, तस्यापरसंवादज्ञानादित्यनवस्था । किं च-यदि
संवादप्रत्ययानुत्तरकालभावी बाधाभावो ज्ञायमानो वि-
शेषः पूर्वज्ञानस्याभ्युपगम्यते, तर्हि ज्ञायमानत्वं विशेषा-
पेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं यथाऽवस्थितार्थपरिच्छेदलक्षणे प्रव-
र्त्तते इति कथमपेक्षत्वाच्चरन् सन्तः प्रामाण्यम् ? अपि च-
बाधाविरहस्य भवदभ्युपगमेन पृष्ठोदात्तव्या संवादरूप-
त्वम् । बाधावर्जितं च ज्ञानं स्वकार्यं आन्तर्ज्ञानत्वे प्रवर्त्त-
ते इति भुवना संवादोपेक्षं तत्तत्र प्रवर्त्तते इत्युक्तं भवति ।
किं च-किं विज्ञानस्य स्वपर्ये वाच्यते, आहोर्निश्चयत्वम्, उ-
ताऽर्थक्रियेति विकल्पक्यम् ? । तत्र यदि विज्ञानस्य स्वरूपं
वाच्यत इति पक्षः, स न युक्तः, विकल्पइयानतिवृत्तः । त-
थाहि-विज्ञानं वाच्यमानं किं स्वसत्ताकालं वाच्यते, उत
उत्तरकालम् ? । तत्र यदि स्वसत्ताकालं वाच्यत इति पक्षः ।
स न युक्तः । तदा विज्ञानस्य परिष्कृतरूपं प्रतिभासतम् ।
न च विज्ञानस्य परिष्कृतप्रतिभासिनां भावस्तद्वैति वक्तुं
शक्यम् । सत्याभिमतविज्ञानस्यान्यभाषप्रसङ्गात् । अद्योत्तर-

कालं बाध्यत इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । उत्तरकालं तस्य स्मृत एव नाशान्भुगपमात्रं तत्र बाधकस्यापारः सफलः, वैयर्थ्या हि किञ्चुकाः । अथ प्रमेयं बाध्यते इत्यभ्युपगमः । सोऽप्युक्तः । यतः प्रमेयं बाध्यमानं किं प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते, उताऽप्रतिभासमानरूपवद्वाचिण्या स्पष्टी-
ऽऽलक्षणं नति विकटतयाद्वयम् । तत्र यदि प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते इति मतम् । तदुक्तम् । प्रतिभासमानस्य रूपस्यासम्भवात् । अतथा स्वयन्वशात्वाभातिनोऽप्य-
स्यप्रसङ्गः । अथाप्रतिभासमानेन रूपेण बाध्यते इति म-
तम् । तदुक्तम् । अप्रतिभासमानस्य रूपस्य प्रतिभास-
मानरूपादन्यत्वात् । न चान्यस्याभावेऽप्यस्याभावाः । अति-
प्रसङ्गात् । अथार्थक्रिया बाध्यते । ननु साऽपि किञ्चुक्का
बाध्यते. उतानुपपन्नाः । यद्युपपन्ना, न तर्हि बाध्यते तस्याः
सम्भवात् । अथानुपपन्नाः । सार्थं न बाध्याः । अनुपपन्नादेव । किं
च-अर्थक्रियाऽपि पदार्थादप्या । ततश्च तस्या अभावे कथम्
नान्यत् । अतिप्रसङ्गम् । अतिप्रसङ्गादेव । ननु च यथा-
वर्जितमिति विशेषणस्याप्युक्तत्वात् । न बाध्यादिनाऽपि
विज्ञानस्य विशेषः । अथादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयः विशेषः । सो-
ऽपि न युक्तः । यतस्तस्याप्यज्ञानस्य विशेषत्वमनिहम् । ज्ञा-
तयेव वा कुतोऽदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयः ज्ञातेन । अन्यस्मादुष्टका-
रणाः । स्वार्थाद्विज्ञानादिति चेत् । अनवस्था । संवादादिति चेत् ।
ननु संवादप्रत्ययस्याप्यदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयः विशेषोऽप्यस्माद-
दुष्टकारणः । अतथा संवादप्रत्ययाद्विज्ञापन इति संवादनवस्था
भवेत् । संवादेन इति । किं च-ज्ञानस्वपक्षमदुष्टकारणाऽऽप्य-
न्वयः विशेषः । तत्रापि स्वकार्ये ज्ञानं प्रवर्त्तमानं कथं न तत्र परतः प्रयु-
क्तं भवति । तथा कारणदोषमात्राः पृथगुपपन्ना भवदतिप्रा-
येण गुणाः । न तच्छाऽदुष्टकारणऽऽप्यन्वयः वदता गुणव्याका-
रणाऽऽप्यन्वयमित्युक्तं भवति । कारणगुणस्य प्रमाणेन स्वकार्ये
प्रवर्त्तमानोऽप्यप्रमाणनिश्चयकप्रमाणपक्षे अन्वयः । तद-
पि प्रमाणं स्वकारणगुणनिश्चयकं स्वकारणगुणनिश्चयपक्षे
स्वकार्यं प्रवर्त्तते इत्यतस्त्वमदुष्टपक्षं । ज्ञातेऽपि यदि विज्ञानं,
तावदाथार्थोऽवधार्यते । इत्यादिना ग्रन्थेन परपक्षे आभ्यञ्ज-
मानं स्ववधाप्य कृत्योत्थापनं भवतः प्रसङ्गम् । अथादुष्टका-
रणजितान्वयनिश्चयमन्तराऽपि ज्ञानं स्वार्थनिर्णयं स्वकार्यं
प्रधारयति । तदन्वयः । संवादाऽऽप्यन्वयः । अतः प्रमाणस्य
स्वार्थनिश्चयकत्वात्वेमावात् । अन्यथाऽप्रमाणस्यापि स्वार्थनि-
श्चयकत्वं स्यात् । तत्रादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयमात्रे विशेषः । अ-
र्थक्रिया संभवति । अथ संवादित्वं विशेषः । सोऽभ्युपगम्यत
न । किं तु संवादप्रत्ययार्थनिश्चयमन्तरं स न ज्ञातुं
शक्यत इति प्रतिपादयिष्यमाणत्वात्, तदपक्षं प्रमाणं
स्वकार्यं प्रवर्त्तते इति न तत्र परतः स्यात् । अत एव निर-
पेक्षत्वस्यानिश्चयः । पूर्वोक्तमर्थं न । यः प्रतिज्ञितप्रत्ययान्त-
रऽप्याः । इति प्रमेयनिर्णयः । हेतुः । एतेनैव चतुर्लक्षम्
" तत्रापूर्वार्थविज्ञानं निश्चितं बाधयति । अदुष्टकारणाऽऽ-
प्यन्वयः, प्रमाणं लोकसम्मतम् ॥ १ ॥ " इति । तदपि निरस्तम् ।
यच्चोक्तम्-यदि संवादपक्षे प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते तदा-
चोक्तमन्तरः । तदसङ्गतम् । यथार्थस्वतन्त्रपक्षेऽप्यन्वय-
मेतत्प्रमाणमित्येव निश्चयलक्षणं स्वकार्यं यथा संवादपक्षे
प्रमाणं प्रवर्त्तते, न च चक्रकार्यः, तथा प्रतिपादयिष्यमा-
णत्वात् । यदपि "अथ गृहीताः कारणगुणाः " इत्याद्यभिधा-

नम् । तदपि परममयानभिज्ञानं भवतः स्थापयति । कार-
णगुणप्रवृत्तपक्षे प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते इति पर-
स्यानभ्युपगमात् । यच्चोक्तम्- " उपजायमानं प्रमाण-
मर्थपरिच्छेदशक्तियुक्तम्, " इति । तत्राविषयव्याप्यमेव
अर्थतत्त्वावधारिच्छेदशक्तः, तच्च परतो ज्ञातेन, तद-
पक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते इति न तत्र परतः स्थितम् ।
" नापि प्रामाण्यं स्वनिश्चयऽप्यपेक्षम् " इत्युक्तं यत् । तद-
प्यस्त । यतो निश्चयस्तत्र भवतः किं निमित्तमित्यतः, उत स्मि-
मिन् इति कलनाऽप्यस्य । तत्र न तावत्प्रतिनिमित्तः । प्रति-
नियतदेशकालव्यवायाभावप्रसङ्गात् । स्मिन्मिन्त्येवऽपि किं
स्वनिमित्तः, उत स्वव्यतिरिक्तनिमित्तः । न तावत्स्वनिमित्तः ।
स्वनिमित्तं तदपि तदुपपन्नं भवतः किं निमित्तमित्यतः, अथ स्व-
व्यतिरिक्तनिमित्तः । तत्रापि यद्व्यव्यस्य-तन्निमित्तं किं प्र-
त्यक्षम्, उतानुमानम् । अन्यस्य तन्निश्चयकस्यासम्भवात् ।
तत्र यदि प्रत्यक्षम् । तदुक्तम् । प्रत्यक्षस्य तत्र व्यापारायो-
गात् । तद्विनिश्चयलक्षणे विषये तद्व्यापारादुद्यमानासाद्व्यव-
स्यलक्ष्यपदेशं लभते । न चेन्द्रियाणामर्थपरोक्षतालक्षणे-
न फलेन तत्त्वबद्धरूपेण वा संप्रधानाः, येन तयोर्विधा-
थैवस्वभावे प्रामाण्यनिश्चयव्यापारजितेन प्रत्यक्षेण नि-
श्चयते । नापि मनेऽप्यपारं ज्ञेयं प्रत्यक्षम् । एवंविधस्यानु-
भवस्याभावात् । नापि तयोर्व्यापारकस्य ज्ञातुव्यापाराऽऽप्य-
स्य यथार्थत्वनिश्चयकत्वं प्रामाण्यं वातोद्विगज्येन मनो-
जयेन वा प्रत्यक्षेण निश्चयते । तेन खेन्द्राणां सर्व-
स्याभावात् । न चेन्द्रियासंवेदके विषये ज्ञानमुपजायमानं
प्रत्यक्षपदं देशमात्रादर्थनोच्यते । नाऽप्यनुमानतः प्रामा-
ण्यनिश्चयः । पूर्वोक्तस्य फलद्वयस्य यथाविधित्वात् प्रत्यक्ष-
णप्रामाण्यनिश्चये लिङ्गाभावात् । ज्ञातुव्यापारस्य तु पूर्वो-
क्तफलद्वयस्वभावकत्वात् तद्विनिश्चयसम्भवेऽपि न यथार्थनिश्चय-
कत्वं तद्व्यापारावधिधायकत्वं । यतस्तत्त्वं संवेदनाऽऽ-
प्यन्वयः यथार्थविवशिष्टं तन्निश्चयं व्यापियेत, निर्विशेषणं वा ।
प्रथमपक्षे तस्य यथार्थविवशिष्टपक्षे प्रमाणं चक्रद्वयस्य,
तच्च न संभवतीति प्रतिपादितम् । निर्विशेषणस्य फलस्य
प्रामाण्यप्रतिपादकत्वं, मिथ्याज्ञानं फलमपि प्रामाण्यनिश्चा-
यकं स्यादित्यतिप्रसङ्गः । तत्रेतस्यात् पूर्वोक्तं फलद्वयम-
र्थवेदनाद्वयकटालक्षणस्य, अदुष्टकारणनिश्चयः यथा त-
स्य स्वतः पूर्वोक्तस्वरूपनिश्चयः, तथा यथार्थव्यवस्थाऽपि ।
यथा हि तत्संवेद्यमानं नीलं संवेदनया संवेद्यते, तथा य-
थार्थव्यवशिष्टस्यैव तस्य संवेदिताः । न हि नीलसंवेदना-
दप्या यथार्थव्यवशिष्टः । यथैव शुकिकायां रत्नज्ञानेऽपि
अर्थवेदनाद्वयव्यवशिष्टव्यवशिष्टप्रसङ्गः । स्मृतिप्रमाणऽप्य-
स्तु निर्व्यत्ययः इति नानुमानादिति प्रामाण्यनिश्चयः किञ्च-
प्रवृत्तानुमानतः प्रामाण्यनिश्चयनिमित्तं वेऽभ्युपगम्यमानः,
स्वतः प्रामाण्यनिश्चयस्यातिप्रसङ्गः, तत्त्वान्तराऽपि
प्रामाण्यनिश्चयः । यदुक्तम्- " नापि प्रामाण्यं स्वनिश्चय-
ऽप्यपेक्षं, तद्व्यपेक्षमाणं किं कारणगुणात्पत्रतः " इत्यादि ।
तदन्वयुपगमात्प्रामाण्यमात्रम् । न हासदभ्युपगमः, यदु-
क्तं कारणगुणज्ञानात् प्रामाण्यं विश्रयते । कारणगुणां संवा-
दप्रत्ययमन्तरं ज्ञातुमशक्यत्वात्, संवादप्रत्ययात् कारणगु-
णविज्ञानान्भुगपत्वेन, तत एव प्रामाण्यनिश्चयस्याऽपि निश्च-
त्वात् व्यर्थं गुणं तत्रावधिगच्छतम् । प्रामाण्यनिश्चयः परकाले

गुणज्ञानस्य भावात्तन्निश्चयस्य प्रामाण्यनिश्चयेऽनुपपन्नाच्च । नाप्येकदा संवादाद् गुणानिश्चित्य । अन्यथा संवादमन्तरंगत्वेऽपि गुणनिश्चयादेव न तत्प्रत्यक्षं ज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चय इति शक्यं । अत्यन्तपरोक्षेण च चतुर्मासि कालान्तरंऽपि निश्चयप्रामाण्यस्य कार्यदर्शनमन्तरंगं गुणानुवृत्तेर्निश्चित्यमशक्यत्वात् । न च लक्षणविवेकं भावेण गुणानुवृत्तिरूपकत्वे संभति । अपरापरसहकारिभेदेन भिन्नरूपत्वात् । संवादप्रत्ययाचचार्यक्रियाज्ञानलक्षणत्वात् प्रामाण्यनिश्चयऽभ्युपगम्यत एव । "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणमभिधानात् । न च संवादिप्रत्ययस्य प्रामाण्यं स्वत एव ज्ञायते इति शक्यमभिधानम् । यतः संवादित्वं संवादप्रत्ययजननशक्तिः प्रमाणस्य न च कार्यदर्शनमन्तरंगं कारणशक्तिसंवेत्तं शक्यं । यदाह— "न ह्यप्रत्यक्षं कार्यं कारणमावगतिः" इति । तस्मात्तत्प्रत्यक्षप्रत्ययापूर्वस्य प्रामाण्यं व्यवस्थाप्यते न च संवादप्रत्ययापूर्वस्य प्रामाण्यवगमं संवादप्रत्ययस्याप्यपरसंवादान् प्रामाण्यवगम इत्यतश्चाप्रवृत्तात् । प्रामाण्यवगमाभावे इति यदुक्तम् । संवादप्रत्ययस्य संवादरूपत्वेनापरसंवादापेक्षाभावात्ऽतएवऽतएव प्रामाण्यं व्यवस्थाप्यते । न च प्रथममप्याऽपि संवादापेक्षा मा भूदिति वक्तव्यम् । यतस्तस्य संवादजनकत्वंतत्र प्रामाण्यं तदभावे तस्य तदेव न स्यात् । अर्थक्रियाज्ञानं तु नासादित्वेन संवादि । अर्थक्रियाऽऽलम्बनत्वात् तस्य स्वविपर्ययेन संवेदनस्य प्रामाण्यम् । तस्य स्वतः विद्वत्प्रतिपत्त्यापेक्षा । तेन "कस्यचित्तु यदीत्येत" इत्यादि परस्य प्रत्याभावाच्च । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यवस्तुवृत्तितशः कायामन्यप्रमाणत्वात्तदाऽनवस्थाऽऽवगत इति वक्तव्यम् । अर्थक्रियाज्ञानलक्षणार्थक्रियाऽनुभवस्यभावत्वेनार्थक्रियाभावाभिधानं मिश्रायोर्यथा । एतज्ज्ञानमुपगम्यम् । उत तद्वयतिरेकेण्यवस्तुभावापरिवर्तनाया निष्प्रयोजनत्वात् । तदाहि—यथाऽर्थक्रिया निवयवव्यवस्थितिकेनावयविनाऽप्येन निष्पादनात्, उतावयवितिरिक्तम्, आहोस्विदुपयकरणं, अथाऽनुभवकरणम्, किं वा त्रिगुणाऽऽत्मकेन, परमाणुनमूहात्मकेन वा, अथ ज्ञानकरणे आहोस्विदसंवेदितिकेणेत्यादिविन्ताऽर्थक्रियाभावाभिधानं निष्प्रयोजनम्, निष्प्रयोजनत्वाद्वाच्छित्तफलस्य, तथैवमपि किं वस्तुन्ययमर्थक्रियायां तत्संवेदनज्ञानमुपजायते, आहोस्विदवस्तुन्ययमिति । तुहदाहविच्छेदाऽऽदिकं हि फलमप्याच्छिन्नम् । तच्चाभिनिर्णयसं तद्विषयाज्ञानस्य स्वसंवेदितस्त्वोपेय इति तच्चिन्ताया निष्फलम्, अवस्तुनि ज्ञानद्वयानेनैवावच्छेदः । यत्र हि साधनज्ञानपूर्वकमर्थक्रियाज्ञानमुपगम्यत तदाऽवस्तुवृत्ता नैवास्ति । न ज्ञानभावनिकाज्ञानं ज्ञानेन प्रवृत्तं च तद्विषयऽर्थक्रियाज्ञानस्य संवेदयत्वात्तत्वात्तदाऽज्ञानप्रतिषेधः । न च स्वप्रार्थक्रियाज्ञानमर्थक्रियाऽऽलम्बेऽपि दृष्टमित् । जाग्रदर्थक्रियाभावापरि तथाऽऽशङ्काविषयः । तस्य तद्विषयगतत्वं । तथाहि—स्वप्रार्थक्रियाज्ञानम्, अमृषुल्लिख्यं व्याकुलमनस्य च तद्विषयऽर्थक्रियाज्ञानं तदाऽज्ञानाभावे, कुतस्तेन व्यभिचारः ? यदि चार्थक्रियाज्ञानमन्ययमन्तरंगं जाग्रदशायां भवेत्, करदरदशायां तस्योपस्थितिः स्यात्, यद्वलेनार्थव्यवस्थाकिंचित् । परन्तु प्रामाण्यवादिनां वादस्य प्रतिपक्षमाचारमीत्यभिप्रायवता तस्या युक्तमेवाऽऽचिन्तम् । न हि निरात्मक्यताः सर्वे प्रत्ययाः प्रत्ययवान् स्वप्रत्ययवधित्वाभ्युपगच्छेयैव । भवता तु जाग्रदशास्वप्रदशयाभेदे प्रतिपादयता तत्साहाय्यमेवाऽऽचिन्तितम् । न हि तद्व्यतिरि-

क्तः प्रत्ययोऽस्ति यस्यापेक्षसंसर्गः । न चावस्थाद्वयपदानाप्रतिपादनं त्वया क्रियमाणं प्रवृत्तेरपयोगी । तस्माद्—सत्यवहात् रिकस्य प्रमाणस्य लक्षणमिदमभिधीयते— "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति । तच्च सत्यवहात्किं जाग्रदशाज्ञानमेव । तथैव सर्वव्यवहाराणां लोके परमार्थतः निवृत्तत्वात् । स्वतत्प्रत्ययानां तु निर्विषयतया, किं स्वतः प्रामाण्यमुत परत इति विन्ताया अनवसम्भवात् । तच्च जाग्रदृष्टान् द्वितीयदर्शनात्किं प्रमाणं, किं वाऽप्रमाणम् । किं वा किं स्वतः प्रमाणं, किं वा परत इति विन्तायाः । पूर्वोक्तलक्षणे जाग्रदप्रत्ययव्यवृत्तौ सतीति विशेषणमभिधानं स्वप्रत्ययतेन व्यभिचारबोधनं प्रस्तापानभिज्ञानं परस्य सूचयति । अपि च—अर्थक्रियाऽधिगमनलक्षणफलविशेषदेतुत्वात् प्रमाणमिति लक्षणं, तत्फलं तेन प्रमाणलक्षणागुणनमित् किं तत्रापि प्रामाण्यमवधीयत इति बोधानुपपत्तिः । यथाऽऽङ्कुरदेतुवीजमिति बीजलक्षणे नाङ्कुरस्यापि बीजरूपताप्रसक्तिः ततो न विदुषामेव प्रश्नः, कथमुक्ते बीजरूपता निश्चीयते इति । यथा चाङ्कुरदर्शनाद्रीजस्य बीजरूपता निश्चीयते, तत्राप्यर्थक्रियाफलदर्शनात्साधनज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चयः । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यन्यतः प्रामाण्यनिश्चयानवस्था । अर्थक्रियाज्ञानस्य तद्वयतया स्वत एव विद्वत्त्वात् । तदुक्तम्— "स्वतस्य स्वतो गतिः" इति । न च स्वप्रज्ञानस्य आन्तर्यः संभवति । स्वप्रज्ञानेन स्वसंवेदनान्यभेदेनाभावप्रसङ्गात् । व्यतिरिक्तविषयमेव हि प्रमाणमर्थक्रियाज्ञानम् । "प्रमाणमविसंवादि—ज्ञानमर्थक्रियास्थितिः । अविसेवादुक्तम्" इति । तथा— "प्रामाण्यं व्यवहारेणार्थक्रियालक्षणेन च" इति च । तस्मात्प्रत्ययमणस्याऽऽत्मभूतमार्थक्रियालक्षणमुपगम्यार्थिज्ञानं फलं, यदर्थोऽर्थं प्रज्ञावतां प्रयासः तेन स्वतः निवृत्तेरफलान्तरं प्रत्यनङ्गीकृतसाधनज्ञानाऽऽत्मतया "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणविग्रहिता साधननिर्भाविज्ञानस्यानुज्ञानरूपफलप्राप्ताशक्त्यवरूपस्य प्रामाण्यार्थिगमऽनवस्थापिण्या क्रियमाणा परस्यावज्ञेयत्व लघ्वेन । यदुक्तम्— अत्रिप्रमाणमप्यादपि साधनज्ञानाव्यवृत्तवर्धक्रियाज्ञानेत्पत्तावयवफलता अपि प्रज्ञावतां यथा साधनज्ञानप्रामाण्यविचारणायो मनः प्रणिदधति अन्यथा तन्मनसा प्रत्यापरस्यावयवज्ञानप्रामाण्यनिष्ठापूर्वक्रियाऽऽप्यदा प्रवृत्तिर्न स्यात् । तथाऽर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यविचारणायो प्रज्ञावत्येव ते आच्छिद्यन्ते, अन्यथाऽर्थाज्ञानप्रामाण्यवर्धक्रियाज्ञानापूर्वस्य प्रामाण्यनिश्चय एव न स्यादित्यवयवकालवमनर्थकमिति । तद्व्युक्तम् । अर्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव प्रामाण्यं, साधनस्य तु तज्जनकत्वेन प्राप्ताशक्तिर्न प्रतिपादितव्यात् । यद्व्यवहारि—यदि संवादोऽप्यस्य प्रामाण्यं निश्चीयते तदा— "धौवर्गप्रमाणस्य स्था—नद्विगमिर्गम्यते" इति । तद्व्युक्तम् । गीताऽऽदिद्विषयायाः धौवर्गवर्धक्रियाऽनुभवरूपत्वेन स्वत एव प्रामाण्यनिवृत्तेः । तथा विवगत-बुद्धेर्गपि स्वत एव प्रामाण्यनिवृत्तिः । अर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वात् । गम्यवर्धनं तद्विषयाऽनुभवार्थेऽर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वेन स्वत एव प्रामाण्यनिवृत्तेः । यद्व्युक्तम्— "किं किंचित्, भिन्नविपर्यये संवादिज्ञानं पूर्वेण प्रामाण्यनिश्चयकमित्यादि । नैवैकसंवातवर्तिनो विषयद्वयस्य कारणऽऽदिलक्षणस्यैकतामध्य-

धीनतया परस्परमध्यविचारान्, स्वर्शाऽऽदिज्ञानं जाप्रद्व-
स्वायामाभिवाञ्छितस्वर्शाऽऽदिस्थितिरकेणसंभवद्विज्ञविषय-
मि स्थविष्यामावेष्टयाश्रयमानरूपज्ञानस्य प्रमाणं नि-
श्चाययतीति न तन्मङ्गलमेवम् । अत एव कृपाऽऽर्घ्याविना-
भावित्वाद् ध्वनीनां तद्विशेषयश्रुत्यां क्वचिद्विशेषाद्विरूपप्र-
तिपत्ती तद्विशेषयश्रुत्यावृत्तस्वतन्त्ररूपज्ञानसंवादादपि प्रामा-
ण्यनिश्चयः सिद्धो भवति । यथोक्तम्—किं संवाद्ज्ञानं साध-
नज्ञानविषयं तस्य प्रामाण्यं व्यवस्थापयति, उत भिन्न-
विषयमित्यादि । तद्व्यतिरिक्तपरिभाषायाऽभिधानम् ।
न हि संवाद्ज्ञानं तद्व्यापकत्वेन, तस्य प्रामाण्यं व्यवस्था-
पयति, किं तु तत्कार्यविशेषत्वेन, यथा धूमोऽग्निमिति
पर्यायगुणम् । यच्च संवाद्ज्ञानात्तत्प्रधानज्ञानप्रामाण्यनि-
श्चयं चक्रकट्टपणमभ्यधाति । तद्व्यसङ्गतम् । यदि हि प्र-
थममेव संवाद्ज्ञानान् साधनस्य प्रामाण्यं निश्चित्य प्र-
चर्तते तदा स्यात्तदपणं, यदा तु चक्रकट्टपदार्थेन सत्यं कदा
शितं तदाऽऽप्येतत् नद्वयमुपपन्नं तत्प्रधानं मुमुभवति, कु-
पालुता वा केनचित्प्रदर्शं वह्निगमनस्य, तदाऽऽसीत् चक्रकट्ट-
दर्शनस्पर्शनज्ञानयोः संपन्धमवगच्छति, एवंस्वरूपा भाव-
एवंभूतप्रयोजननिर्वर्तक इति । संवाद्गमनसंबन्धोऽप्यदाऽन-
व्यस्यदशायामनुमानाप्रमाणस्य रूपप्रतिभासाऽभिमतार्थक्रि-
यासाधनः, एवंरूपप्रतिभासत्वात्, पूर्वोक्तशैवेरूपप्रतिभा-
सत्वात्, इत्यस्मान्नाशनेनार्थसिद्धान्तस्य प्रामाण्यं निश्चयः प्र-
चर्तते इति, कुतश्चक्रकट्टाद्यावताः ? अत्र प्रामाण्यदशायामपि
साधनज्ञानस्यानुमानाप्रमाणस्य निश्चयः प्रचर्तते इत्येकं ।
न च तदशायामन्यव्यतिरेककृपाप्रामाण्यान्वेदनाज्ञानुमा-
नव्यापार इत्यभिधानं शयम् । अनुमानप्रमाणस्याऽपि त-
द्याप्रामाण्याऽभ्युपगमनस्येवम् । अस्मात्सङ्गतप्रदर्शनतापरेण
काश्चित्प्रतिपाति । अन्वया गृहीतविरुद्धप्रतिपक्षरूपपि
तद्विशेषादकस्मात् प्रतिपत्तिः स्यात् । न चाध्वनैव साधनस्य
कलसाधनशक्तिरिति कथमप्येतदनुमानप्रवृत्तिरिति बोध-
म् । दृश्यमानप्रदर्शपरेणाऽग्निमङ्गलनिश्चि तज्जननशक्त्यप्रत्य-
क्षत्वेन, अनुमानप्रवृत्तिमन्तरेण निश्चिन्तनस्यत्वात् । तदु-
क्तम्—“ तद्वदृष्टावेव दृष्टेषु, संविन्नामर्थाभाविनः । स्मरणा-
दभिलाषेण, व्यवहारः प्रचर्तते ॥ १ ॥ ” इति । अपरे तु म-
न्यन्ते—अभ्यासावस्थायांनुमानमन्तरेणाऽपि प्रवृत्तिः संभव-
ति । अथानुमानं सति प्रवृत्तिर्दृष्टा, तदभावे न दृष्ट्यनुमान-
कार्यं सा । नन्वेवं सत्यभ्यासदर्शायां विकल्पस्वरूपानुमान-
व्यतिरेकेणाऽपि प्रत्यक्षा तत्प्रवृत्तिरिच्छयते इति तदा तत्कार्यो
मा कस्माच्च भवति ? तथाहि—प्रतिपादोद्धारं न विकल्परूपा-
नुमानव्यापारः संवेद्यते, अथ वा पुरः प्रतिभासमानं वस्तुनि
प्रवृत्तिः संपद्यत इति । अथाऽऽद्यनुमानात्प्रवृत्तिर्दृष्टेति तद-
न्तरेण सा पश्चात्कर्तुं भवति ? नन्वेवमादौ पर्यलोचनाद्यव-
हारे दृष्टः पश्चात्पर्यलोचनमन्तरेण कथं पुरःस्थितवस्तुदर्श-
नमात्राद्भवतीति वाच्यम् । यदि पुनरनुमानमन्यतिरेकेण सवे-
दा प्रवृत्तिर्न भवतीति प्रवर्तकमनुमानमेवेत्यभ्युपगमः । तथा
सति प्रत्यक्षेण लिहप्रदर्शनाभावात्तत्प्रामाण्यं तद्विशेष-
व्यवहारकारणं, तद्व्यतिरिक्तनिश्चयव्यतिरेकेण नोद्वि-
यमानव्यतिरिक्तव्यवस्थाप्रवर्तनीऽनुमानव्यापारश्चेन्नै कचित्प्र-
वृत्तिलक्षणं व्यवहार इत्यभ्यासावस्थायां प्रत्यक्षं स्वत एव
व्यवहारकृतं अभ्युपेयम् । अनुमानं तु तादात्म्यतदुपपत्तिप्रति-

बन्धलिङ्गनिश्चयत्वेन स्वसाध्यादुपजायमानवादेव तत्प्राप-
णशक्तिरुक्तं संवादप्रत्ययोद्वाप्रागेव प्रमाणाऽऽसत्विषयकेन
निश्चीयतेऽतः स्वत एव । तथाहि—यद्यत उपजायते न तत्प्रा-
पणशक्तिरुक्तम् । तद्यथा—प्रत्यक्षं स्वरूपम् । अनुपेयानुपे-
वेदं प्रतिबद्धलिङ्गदर्शनद्वाराऽभ्यासं लिङ्गज्ञानमिति तत्प्राप-
णशक्तिरुक्तं निश्चीयत इति मूढं प्रति विषयदर्शनेन विषयी
व्यवहारोऽत्र साध्यते । सङ्केतविषयव्यापनेन समये प्रवर्त-
नात् । तथाहि—प्रत्यक्षोऽप्यर्थाव्यभिचारनिबन्धन एवानेन प्रामा-
ण्यव्यवहारः प्रतिपन्नः । अव्यभिचारश्च नान्यस्तदु-
त्पत्तेः । नैव च ज्ञानस्य प्रापणशक्तिरुच्यते । तदुक्तम्—
“ अर्थस्यासंभवेऽभावा—प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणात् । प्रतिबद्ध-
स्वभावस्य, तदेतत्वे समं द्वयम् ॥ १ ॥ ” इति । तस्मा-
त् मूढं प्रति पततेः प्रामाण्यव्यवहारः साध्यते । अनु-
माने प्रामाण्यस्य प्रतिबद्धलिङ्गनिश्चयानन्तरं स्वसाध्यव्य-
भिचारलिङ्गस्य तत उपपन्नत्वेन प्रत्यक्षसिद्धत्वात्, न पर-
तः प्रामाण्यनिश्चये चक्रकट्टावस्थावतारः । प्रत्यक्षे तु संवा-
दाप्रामाण्यतुल्यपत्तिरशक्यनिश्चयेति संवादापेक्षेयानभ्यास-
दशायां तस्य प्रामाण्यस्यवसितियुक्तं । अत उत्पत्ती, स्वकार्यं,
ब्रह्मैव सांप्रदायस्य प्रतिपादितत्वात् “ यद्वादेव प्रत्यक्षे-
क्षाः ” इति प्रयोगे हेतोरतिरिक्तः । यत्तच्च संदर्भविषयविष-
यप्रत्ययप्रामाण्यस्य परतो निश्चयं व्यवस्थितोऽतो “ यं संदे-
हविषयस्याप्यानिर्गतवत् ” इति प्रयोगे न स्यात्पर्याप्तः । य-
दप्युक्तम्—सर्वप्रमाणानां प्रामाण्यं प्रति संदेहविषययोर्भावाव-
सिद्धो हेतुरित्यादि । तदप्यनर्थः । यतः प्रेक्षापूर्वकारण्यः प्रामा-
णाऽप्रामाणीयवन्त्यायामधिक्यमेतं नेतेन । ते च कासाक्षिन्
ज्ञानव्यतीतानां विस्मयदर्शनाज्ञानाऽऽश्रुता न ज्ञानमात्रदेवमे-
वायमर्थ इति निश्चयवन्ति, नापि तद्विज्ञानस्य प्रामाण्यमप्यव-
स्थितिः । अन्वयार्थं प्रेक्षावैयर्थ्येन इति संदेहावश्यं कथं
न संदेहः । तथा कामलाः—विद्विगप्रभवे ज्ञाने विषयरूपता-
प्यस्तीति तद्विज्ञानविषयकल्पनाऽप्यज्ञानेऽपि संगतेवेति प्र-
कृते प्रयोगे नामिच्छं हेतुरिति भवत्यतो हेतोः रूपतः प्रामा-
ण्यसिद्धिः । यदपि प्रमाणतदाभासयोस्तुल्यं कपभित्याद्या-
शक्त्याऽप्रमाणे अवश्यंभावी बाधकप्रत्ययः, कारणदोषज्ञानं
च इत्यादिना परिहृतम् । तदपि न चारु । यतो बाधककारणदो-
षज्ञानं मिथ्याप्रत्ययेऽवश्यंभावि, सम्यक्प्रत्यये तदभावी विशे-
षः प्रदर्शितः । अतु किं बाधककारणं, तदभावादिश्रय वा ?
पूर्वेस्मिन् पक्षे अनुमदशतद्विषयऽपि तद्वग्रहणं दृष्टं कश्चि-
त्कालम्, एवमत्रापि तद्वग्रहणं स्यात् । तत्रैतत् स्याद् अन्तर्दशः
किञ्चित्कालं तद्वग्रहऽपि कालान्तरे बाधकप्रहणम् । सत्य-
शुद्धौ तु कालान्तरेऽपि तद्वग्रहः । नन्वेतत्सर्वविदां विषयो
नार्वागदर्शो व्यवहारिणामस्मादशाम् । बाधकाभावादिनिश्च-
योऽपि सम्यग्ज्ञाने किं प्रवृत्तेः प्राक् भवति, उत प्रवृ-
त्त्युत्तरकालम् ? यदि पूर्वे पक्षः । स न युक्तः । ज्ञान-
ज्ञानेऽपि तस्य सम्भवान् प्रमाणव्यतिरिक्तः स्यात् । अथ
प्रवृत्त्युत्तरकालं बाधकाभावादिनिश्चयः । सोऽपि न युक्तः ।
बाधकाभावादिनिश्चयमन्तरेणैव प्रवृत्तरूपध्वनं तद्विशेष-
स्याक्षिन्नाकरवात् । न च बाधकाभावादिनिश्चये प्रवृत्त्युत्तरका-
लमास्ति किञ्चित्परिमितमस्ति । अनुपलब्धिनिमित्तमिति चे-
न्न । तस्या अभवत्वात् । तथाहि—बाधकानुपलब्धिः किं प्र-
वृत्तेः प्रामाण्येन बाधकाभावादिनिश्चयस्य प्रवृत्त्युत्तरकाल-

भाविनी निमित्तम् । अथ प्रभुयुत्तरकालभाविनीति विकल्पः । तत्र यदि पूर्वः पक्षः स न युक्तः । पूर्वकालाया बाधकानुपलब्धेः प्रभुयुत्तरकालभाविनिश्चयनिमित्तत्वात्सम्भवात् । न ह्यन्यकालानुपलब्धिप्रत्ययकालमभाविनिश्चयं विदधाति । अतिप्रसङ्गात् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविनी बाधकानुपलब्धिनिश्चयनिमित्तम् । प्राक् प्रभुयुत्तरकालसं बाधकानुपलब्धिने भविष्यतीत्यर्थोऽर्थानि निश्चेतुमशक्यत्वेन, तस्या अनिष्टत्वात् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविन्यनुपलब्धिस्तदैव निश्चयमाना तत्कालभाविबाधकानामनिश्चयस्य निमित्तं भविष्यतीति यत्नं शक्यम् । तत्कालभाविनी निश्चयस्याऽकिञ्चिदशक्यप्रतिपादनात् । किं च-बाधकानुपलब्धिः सर्वसंबन्धिनीति किं तत्र निश्चयः । उताऽऽत्मसंबन्धिनीति पुनरपि पक्षद्वयम् । यदि सर्वसंबन्धिनीति पक्षः । स न युक्तः । तस्या अतिप्रसङ्गात् । न हि सर्वे प्रमातारो बाधकं नापलभन्त इति सर्वान्वयिना निश्चेतुं शक्यम् । अथाऽऽत्मसंबन्धिनीत्ययमभ्युपगमः । साऽऽयुक्तः । आत्मसंबन्धिभ्या अनुपलब्धेः परचेतानुचितिविशेषकान्तिकत्वात्तत्र बाधभावनित्वं अनुपलब्धिनिमित्तं, नापि संवादो निमित्तम् । भवदभ्युपगमनातन्वथाप्रसङ्गस्य प्रतिपादितत्वात् । न च बाधाऽभावे विशेषः सम्यक्प्रत्ययस्य सम्भवतीति पक्षेव प्रतिपादितम् । कारणदोषाभावेऽप्ययमेव स्यात् । वक्तव्य इति तात्पार्यं तस्य विशेषः । किं च-कारणदोषाबाधकाभावात्संबन्धभ्युपगमेन कारणगुणसंवादकप्रत्ययरूपत्वस्य प्रतिपादनात् । तद्विशेषे तस्य विशेषऽऽभ्युपगमनात् पक्षः प्रामाण्यनिश्चयऽभ्युपगम एव स्यात् । न च साऽपि युक्तः । अन्वयस्थादोषस्य भवदभ्युपगमेण प्राक् प्रतिपादितत्वात् । यद्वक्तव्यम् । एवं त्रिचतुरङ्गम् । इत्यादि । तत्रैकस्य ज्ञातस्य प्रामाण्यं, पुनरप्रामाण्यं, पुनः प्रामाण्यम्, ज्ञानवस्थात्रयदर्शनाद्वाधकं, तद्वाधकाऽऽर्था वाऽवस्थात्रयमाशङ्कमानस्य कथं परीक्षकस्य नापराधिता, येनातवस्था न स्यात् । यद्वक्तव्यम्-अपज्ञातः । इत्यादि । तद्व्यसङ्गताम् । यतो नाऽऽङ्गलव्यवहारः प्रस्तुतो, येन कतिपयप्रत्ययमार्गे निरूप्यते । न हि प्रामाण्यमन्तरं वाचकाऽऽशङ्कानिबृतिः । न चाऽऽशङ्काव्यावर्तकं प्रमाणं भवदभ्युपगमेण संभवति-युक्तम् । तथा कारणदोषाभावेऽपि पूर्वमेव ज्ञाताऽऽशङ्क्य कारणदोषज्ञानान्तरापेक्षायां कथमनवस्थानियुक्तिः । कारणदोषज्ञानस्य तत्कारणदोषाग्रहकज्ञानाभावाभावेन प्रमाणत्वात्ज्ञाताऽनवस्था । यदाह-“यदा स्वतः प्रमाणत्वं तदाऽऽशङ्क्यं सुस्पष्टं । निश्चयेन हि मिथ्यात्वं, दोषाज्ञानादुपपन्नः ॥ १ ॥ ” इति । एतच्चातुर्दोषम् । प्रागेव विदितोक्तमस्यात् । न च दोषाज्ञानादोषाभावे । सत्यपि दोषेण तदभावेन संभवति । सम्यग्ज्ञानोत्पादनशक्तिपरिपक्वेन मिथ्याप्रत्ययोंपादयोपेयं हि रूपं तस्मिन्ऽऽतिनिमित्तमिन्द्रियदोषः । स चानीन्द्रियत्वात्तत्रापि नापलभते । न च दोषाज्ञानेन व्याप्ताः, येन तत्रिदृश्या निर्वर्तयन् । दोषाभावाज्ञानं तु संवादाऽऽशङ्कयां सत्त्वा-भवत्त्वा प्राक् प्रतिपादितम् । एतेनैतदपि निराकृतम् । यदुक्तं भट्टेन-

“तस्मात्स्वतः प्रमाणत्वं, सर्वदोषात्मिकं स्थितम् ।

बाधकारणदुष्टव-ज्ञानाभ्यां तदोपपन्नं ॥ १ ॥

पराधीनेऽपि चैतस्मिन्-ज्ञानवत्त्वा प्रसज्यते ।

प्रमाणार्थीनेतर्जितं, स्वतन्त्रञ्च प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥

प्रमाणं हि प्रमाणेन, यथा नान्येन माप्यते ।

न निश्चयप्रमाणत्व-मप्रमाणत्वात्वेन हि । इति स्यात्तत्तम् ।

यदप्यन्योनपक्षप्रामाण्यं बाधकप्रत्ययः तथाऽप्यबाधकतया प्रतीत एवाप्रत्याप्रमाणत्वात्प्रामाण्यं ततो नान्यथेति ।

साऽयमपि । यतः-

“बाधकप्रत्ययत्वाव-दर्शान्वयत्वावधारणम् ।

सोऽनपेक्षप्रमाणत्वात्, पूर्वज्ञानमप्राप्तं ॥ १ ॥

तत्राऽपि त्वपवादस्य, स्यादपेक्षा क्वचित्पुनः ।

ज्ञाताऽऽशङ्कस्य पूर्वमेव, साऽप्यन्येन निर्वर्तते ॥ २ ॥

बाधकान्तरसुपक्षं, यस्यान्विकल्पेनऽप्यम् ।

ततो मध्यमवाधेन, पूर्वैरेव च प्रमाणम् ॥ ३ ॥

अवाप्यदप्रत्ययेन, सम्यगन्येनोपगते ।

सत्तात्वात्तत्र विज्ञाने, भवेद बाधकवाधनम् ॥ ४ ॥

ततो निरपवादत्वा-त्तेनैवाऽप्यं वर्तयत्वा ।

वाप्येन तेन तस्यैव, प्रमाण-चमप्राप्तं ॥ ५ ॥

एवं परीक्षकज्ञान-त्रितयं नातिवर्तते ।

न तद्वाज्ञानवाधेन, नाऽऽशङ्कस्य बाधकं पुनः ॥ ६ ॥ ” इति ।

तथाहि-एतेन सर्वेणैव ग्रन्थेन स्वतः प्रामाण्यत्वा-

हतिः परिहृता, परीक्षकज्ञानत्रितयाधिककज्ञानानुपपत्ता नव-

स्था च । एतद्विज्ञानमपि परवत् प्रदर्शितं प्राकृतन्यायेन ।

यत्त्वान्यत् पूर्वपक्षे पराः प्रामाण्यं दुर्गता निहितम् । त-

च्चाऽनभ्युपगमेन निरुक्तमिति न प्रतिपादयित्वा कृप्यत ।

प्रेरणादुक्तं प्रामाण्यं न स्वायत्तिमार्गेण प्रत्यक्षस्य सं-

वादाज्ञानस्य मर्यादाभावात् । नाप्यन्यत्त्वानिबृतिनिश्चयव-

ल-रचनात्वात्प्राप्तज्ञानाभावादनुपपत्त्येव । किं च-चेरमात्र-

भवस्य चेतसः प्रामाण्यनिश्चयस्य स्वतः प्रामाण्यप्रमाणन-

प्रामाण्यं भवतम् । चैदं प्रामाण्यस्य च ज्ञानस्य न केव-

लं प्रामाण्यं न निश्चयान्, किं त्व्यप्रामाण्यनिश्चयोऽपि नव-

न्यायेन संपद्यते । तथाहि-यद्दुष्कारणं कल्पितं ज्ञातं, न त-

त्प्रमाणम् यथा तस्मिन्-दुष्कारोपपत्तत्वेनातिप्रसवे ज्ञानम्,

दोषव-प्रेरणावाधकजनितं च-“अनेनज्ञानं ज्ञेयं वादः” इत्या-

दिप्राप्तप्रसवेन ज्ञानमिति कारणादित्येवोक्तम् । न चा-

भित्तो हेतुः । भवदभ्युपगमे प्रमाणायं गणयता वक्तव्येन,

तत्पुनरनिर्गच्छेदोपपत्तिरप्यन्यथा प्रेरणाप्रसवे ज्ञानं नि-

श्चयान् । अथ स्यादप्यं दोषो यदि वक्तव्येनैव प्रामाण्यमा-

वाधकदोषाणां निराकरणमभ्युपगम्यते । चापत्ता वस्तुना-

वेनाऽपि निराध्रयायां दोषाणामनन्तराऽभ्युपगम्यते एव ।

तदुक्तम्-

“शब्दे दोषो द्वयत्वाव, वक्तव्येन हि स्थितम् ।

तदभावे क्वचित्तावद्, गुणवत्कृतकत्वेन ॥ १ ॥

तदगुणवत्कृतानां, शब्दे संकल्पमस्मत्प्रदानं ।

यदा वक्तव्येन न स्पृष्टोपा निराध्रयाः ॥ २ ॥ ” इति ।

भवदप्येव, यथोपापेक्षया कृताश्चाप्रामाण्यनिबृतिः स्यात् ।

तच्च न सिद्धम् । तत्र प्रतिपादकप्रमाणस्य निरपेक्षमज्ञानत्वात् ।

अत एव चेदमप्युक्तव्यम्-“तत्रावधाननिमित्त-वेनैव-

भावाज्ञाधीनस्य । चेदं तत्राप्रमाणत्वं, नाऽऽशङ्कामपि गच्छति

॥ १ ॥ ” तेन गुणयता वक्तव्यभ्युपगमाद्वाधेः, अपराध-

यन्वस्य चान्तरमात्रं, अनिराकृतौर्दोषैर्जन्यमानव्यं हेतुः प्रख्या-
प्रत्यक्षं चेतसः सिद्धः । दौर्गत्यव्याप्राप्तामायुषोविनाभा-
वव्याप्तिः मिथ्याज्ञानेऽप्यत्र निश्चितस्यात्, तद्विरुद्धव्या-
पैकान्तिकव्याप्यस्याप्यत्र इति भवत्यन्तः हेतवः । प्रख्याप्रत्यक्षे
ज्ञाने प्रामाण्यभावात्निन्दः । किं च-प्रामाण्ये निन्दे सति, किं,
तत् प्रामाण्यं स्वतः । परतो धेति विख्या युक्तिमती । भवदभ्यु-
पगमेन तु तदेव न संभवति । तथाहि-हातृव्यापारः प्रमाणं
भवताऽभ्युपगम्यते, तच्चाऽऽ युक्तः । तद्वाहकप्रमाणभावा-
त् । तथाहि-प्रत्यक्षं वा तद्वाहकम्, अनुमानम्, अथवा प्रमा-
णात्मकम् ? । तत्र यदि प्रत्यक्षं तद्वाहकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रा-
पि वक्तव्यम्-स्वसंबन्धेन, चाहेन्द्रियज्ञे, मनःप्रभवं वा ? । न ता-
वन्स्वसंबन्धेन तद्वाहकम् । भवता तद्वाहकस्यानभ्युपगमात्तस्य ।
नाऽपि बाहेन्द्रियज्ञम् । इन्द्रियाणां स्वसंबन्धेऽपि ज्ञानजन-
कत्वाभ्युपगमात् । न च हातृव्यापारस्य सह तेषां संबन्धः ।
प्रतिनियतत्वाऽऽदिविषयत्वात् । नापि मनोज्ञे प्रत्यक्षं
ज्ञातृव्यापारलक्षणप्रमाणप्राहकम् । तथाप्रतीत्यभावात्, अन-
भ्युपगमाच्च । अथानुमानं तद्वाहकमभ्युपगम्यते । तद्-
व्ययुक्तम् । यतोऽनुमानमपि ज्ञानसंबन्धस्यैकदेशदृश्याद-
संज्ञिष्टेऽपि बुद्धिरित्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते । संबन्धधा-
न्यसंबन्धव्युदाहेन नियमलक्षणोऽभ्युपगम्यते । यत् उक्तम्-
"संबन्धो हि न तादात्म्यलक्षणो गम्यगमकभावनिवन्धनम् ।"
यथोक्तिं तादात्म्यं, न तथा गम्यगमकभावः । तस्य भेदनिव-
न्धनत्वात् । अतदेव वा साधनमार्तिपक्षकाल एव साधनस्या-
ऽपि प्रतिपन्नत्वात् कथं गम्यगमकभावः ? । अप्रतिपत्तौ वा,
यस्मिन् प्रतीयमाने यत्र प्रतीयते तत्तत्ता भिन्नं, यथा घटे
प्रतीयमानेऽप्रतीयमाने । न प्रतीयते चेन्माधनप्रती-
तिकाले साध्यं, तदा तत्तत्ता भिन्नमिति कथं तथासादा-
त्म्यम् ? । किं च-यदि तादात्म्याद्व्यगमकभावोऽभ्युपगम्यते,
तदा तादात्म्याविशेषे राश्या प्रयोजनत्वरित्यकत्वमित्यवश्य-
गमकस्य, तथाऽनित्यत्वमपि प्रयत्नानन्तर्यकत्वस्य गम-
कस्यात् । अथ प्रयत्नानन्तर्यकत्वमेव अतित्यनित्यत्वेन
निश्चितं, नाऽनित्यत्वे नित्यत्वेन नः निश्चयापेक्षया गम्यग-
कभाव इति, तर्हि- "यस्मिन्प्रतीयमाने यत्र निश्चियते ।"
इत्यादि पूर्वोक्तमेव कृत्वा पुनरापत्तिर्न । अपि च-प्रयत्नानन्-
तर्यकत्वमेव अनित्यत्वेनित्यत्वेन निश्चिन्मिति वदता स
एवास्मदभ्युपगमो नियमलक्षणः संबन्धोऽभ्युपगमो भवति ।
नाऽपि तदुपलक्षणः संबन्धो गम्यगमकभावनिवन्धनम् ।
तथा भ्युपगमं वक्तुं वाऽऽन्यत्वेनैकत्र प्रति गमकत्वं स्यात् ।
अथ संबन्धव्यवकृत्याऽऽदौषधकप्रमाणभावात्स्वेकत्वादि-
भ्यां वक्तव्याऽऽदौषधैः सैदिर्येति सैदिर्यविपक्षव्यावृ-
त्तिकत्वाभावे गमकः तर्हि धूमस्यापनस्यौ बाधकप्रमाणाभा-
वात्ततो व्यावृत्तः सैदिर्येति सैदिर्यविपक्षव्यावृत्तिकत्वा-
दपि प्रति गमकत्वं न स्यात् । अथ "कार्यं धूमो हृतभूजः,
कार्यधूमोऽनुत्पन्नः । स तदभावेऽपि भवतः कार्यमेव न
स्यात् ।" इत्यन्तो धूमस्य सद्भावबाधकं प्रमाणं विद्यत इति
नाऽपि सैदिर्यविपक्षव्यावृत्तिकः । तस्मैतत् प्रकृत्येऽपि व-
क्तव्याऽऽदौ समामिति तस्याऽप्यवबोधव्यं प्रति गमकत्वं
स्यात् । किं च कार्यस्य साध्यं वक्तव्याऽऽदौ, सैदिर्यवि-
पक्षव्यावृत्तिकत्वेनानवबोधं प्रत्यनित्यत्वात् यद्यगमकत्वं,
तर्हि स एवास्मदभ्युपगमो नियमलक्षणः संबन्धोऽभ्युपग-

मो भवति । अपि च-तादात्म्यतदुपलक्षणस्यैवन्धभावात्-
ऽपि नियमलक्षणसंबन्धप्रसादान्, कृतिकार्यवच्छेदोद्भूतमाद्य-
तनसतिरुद्भूतमरुहीताण्डिपीलीकैरुपपेक्षकाप्रकृतैर्पालभ्य-
मानमधुगमस्वरूपाणां हेतूनां, यथाक्रमे भाविशकरोदयस-
मानमयसमुद्भूद्विश्वतनमाद्दृश्याविश्वद्विधितन्यमानका-
लविन्दुगम्यरूपस्वभावेषु साध्येषु, गमकत्वं सुप्रतिबन्धम् ।
संयोगाऽऽदिलक्षणस्य संबन्धो भवति साध्यप्रतिपादनाक-
र्येन तिरस्ते इति तं प्रति न प्रत्यस्यते ।

"एवं परीकृतसंबन्ध-प्रत्याख्यानं कृतं सति ।

नियमो नाम संबन्धः, स्वमनोनाच्यतेऽधुना ॥ १ ॥

कार्यकारणभावाऽऽदि-संबन्धानां द्वयं गतिः ।

नियमानियमाभ्यां स्यादनियमादतदुत्पत्तिः ॥ २ ॥

सर्वेऽनियमा इति, नातुमेत्युक्तिकारणम् ।

नियमात्कलालादिव, न किञ्चिदानुमयितं ॥ ३ ॥" इत्यादि ।

स च संबन्धः किमर्थमनिरव्यवहारं प्रतिपाद्यते, उत व्य-
तिरेकनिश्चयद्वारेणैति विकल्पद्वयम् ? । तत्र यदि प्रथमो
विकल्पोऽभ्युपगम्यते, तत्रापि वक्तव्यम् किं प्रत्यक्षेणाव्य-
यतिश्रयः, उतानुमानेति ? । न तावत्प्रत्यक्षेणाव्ययतिश्र-
यः । अन्यस्य हि रूपं नद्वावे एव भावः । न च हातृ-
व्यापारस्य प्रमाणत्वेनभ्युपगमनस्य प्रत्यक्षेण सद्भावः श-
क्यते प्रहीतम् । तद्वाहकत्वेन प्रत्यक्षस्य पूर्वमेव निपेक्ष-
त्वात्, न्याऽऽन्युपगमत्वात् । नाऽपि हातृव्यापारसद्भावं
एवाधिप्रकाशनलक्षणस्य हेतवः सद्भावः प्रत्यक्षेण ज्ञातुं श-
क्यः । तस्याऽपिन्द्रियव्यापारजन प्रत्यक्षेण प्रतिपत्तुमश-
क्यः । तद्वशाद्धेव, अज्ञातां नेन सह संबन्धभावात् । नाऽपि स्व-
संबन्धलक्षणेन प्रत्यक्षेण पूर्वोक्तस्य हेतवः सद्भावः शक्यो
निश्चेतुम् । भवदभिप्रायेण तत्र तस्याव्यापारान् । तत्र प्रत्य-
क्षेण साध्यसद्भावे एव हेतुनद्वावलक्षणाऽप्यस्य निश्चेतुं
शक्यः । नाप्यनुमानेन निश्चयः । अतुमानस्य निश्चिन्ता-
न्वयहेतुप्रभवत्वाभ्युपगमात् । न च तस्याऽन्यथः प्रत्यक्ष-
समिधस्य । पूर्वोक्तद्वयप्रसङ्गान् । अनुमानात्निश्चयेऽनव-
स्थेतेतराऽऽश्रयदोषावनुपपद्येते इति प्रागेव प्रतिपादितम् ।
न च प्रत्यक्षानुमानव्यतिरिक्तं प्रमाणान्यत्र सम्भवति । तत्र
अन्वयनिश्चयद्वारेण हातृव्यापार साध्यं पूर्वोक्तस्य हेतोरन्य-
मलक्षणः संबन्धो निश्चेतुं शक्यः । नाऽपि व्यतिरेकनिश्चय-
द्वारेण । यतो व्यतिरेकः साध्याभावे हेतवभावात् एवमेव-
स्वरूपः । न च प्रकृतस्य साध्याभावात् प्रत्यक्षेण समिधस्य-
स्यः । तस्याऽसाध्यव्यवहारेण साध्यमभ्युपगमनात्, अभा-
वप्रमाणधैर्यप्रसङ्गाच्च । नाऽप्यनुमानाऽऽदिसद्भावप्रसङ्ग-
प्रमाणनिश्चयः । अत एव दोषान् । अथादर्शननिश्चये इति
पक्षः । सोऽपि न युक्तः । यतोऽदर्शने किमनुपलम्भकम्, आ-
होस्विदभावप्रमाणस्वरूपमिति वक्तव्यम् ? । तत्र यथायः पक्षः
स न युक्तः यतोऽत्राऽपि वक्तव्यम् । अनुपलम्भः किं दृश्यानुप-
लम्भोऽभिप्रेतः, आहोस्विददृश्यानुपलम्भ इति ? । तत्र यथा-
ऽत्राऽपि कल्पनाद्वयम्- किं स्वसंबन्धनुपलम्भसमाधिश्चा-
यकः, उत सर्वसंबन्धो ? । यथासर्वसंबन्धो तद्विपक्षायकः ।
स न युक्तः । एवमेतानुवृत्तिविशेषस्तस्याऽनैकान्तिकत्वात् ।
अथ सर्वसंबन्धो अनुपलम्भलक्षणविपक्षायक इत्यभ्युपगमः । अ-

यमाययुक्तः । सर्वमेवविधिनोऽनुपलम्भस्याऽपिद्वयान् । अथ दृश्यानुपलम्भस्तन्निश्चायक इति पक्षः । सोऽप्यसङ्गतः । यतो दृश्यानुपलम्भश्चतुर्धा व्यवस्थितः—स्वभावानुपलम्भः, कारणानुपलम्भो, व्यापकानुपलम्भो, विरुद्धविशेषः । न च यदि स्वभावानुपलम्भस्तन्निश्चायकत्वेनाभिमतः । स न युक्तः स्वभावानुपलम्भस्यैवंविधे विषये व्यापारसम्भवात् । तथाहि—एकज्ञानसंसर्गिणस्तुल्ययोग्यतास्वरूपस्य भावान्तरस्याभावव्यवहारसाधकत्वेन पृथुदायक्युत्पादस्य तदन्यज्ञानस्वभावाऽऽतापभ्युपगम्यते । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सहैकज्ञानसंसर्गित्वं सम्भवतीति नाऽत्र स्वभावानुपलम्भस्य व्यापारः । नाऽपि कारणानुपलम्भः प्रकृतसाध्याभावनिश्चायकः । यतः—निवेद्य कार्यकारणभावे कारणानुपलम्भः कार्याभावनिश्चायकत्वेन प्रयत्नः । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सह कार्यवं निर्दिष्टवन्तः । तस्यादृश्यत्वेन प्रागेव प्रतिपादनात् । प्रत्यक्षानुपलम्भनिवन्धनश्च कार्यकारणभाव इति कारणानुपलम्भोऽपि न तन्निश्चायकः । व्यापकानुपलम्भस्तु निन्द्य व्याप्यव्यापकभावे व्याप्याभावसाधकोऽप्युपगम्यते । न च प्रकृतसाध्यव्याप्यकारकेन कार्यव्यपदार्थो निश्चितुं शक्यः । प्रकृतसाध्यस्यादृश्यत्वप्रतिपादनात् । तत्र व्यापकानुपलम्भोऽपि तन्निश्चायकः । विरुद्धोपलब्धिपर्यवश्यविषये न प्रयत्नः । तथाहि—एकौ विरोधोऽधिकलक्षणस्य भवेत्तस्यभावेऽभावाव्यवहारप्रधानलक्षणो निश्चयः । शीतोष्णयोर्विषयः । विद्यार्थः प्रत्यक्षानुपलम्भः । न च प्रकृतसाध्यविरुद्धलक्षणो कस्यचिद्विषये निवर्त्तमानमुपलम्भः । तस्यादृश्यत्वादेव । द्वितीयस्तु परस्परपरिहारस्थितिप्रधानलक्षणः । सोऽपि लक्षणस्य स्वरूपव्यवधारकधर्मरूपस्य दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठः । दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठप्रमाणनिवन्धनो न प्रकृतसाध्यविषये संशयः । तत्र ततोऽपि प्रस्तुतनिष्ठः । तत्र साध्यस्याभावनिश्चयोऽनुपलम्भनिवन्धनः । साधनाभावनिश्चयोऽपि नादृश्यानुपलम्भनिमित्तः । उक्तदोषान्वात् । दृश्यानुपलम्भनिमित्तमोऽपि, न स्वभावानुपलम्भसंसर्गित्वम । उद्दिष्टविषयाभावव्यवहारसाधकत्वेन तस्य व्यापारभ्युपगमनात् । अनुद्दिष्टविषयमोऽपि, यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इति, एवं न ततः साधनाभावनिश्चयः । तन्निश्चयश्च निमित्तनिश्चयहेतुति न स्वभावानुपलम्भोऽपि तन्निश्चयमहेतुः । नापि कारणानुपलम्भः । यतः कारणं ज्ञातव्यापार एवोपप्रेक्षकप्रधानलक्षणस्य हेतोर्भवेत्ताऽभ्युपगम्यते । न चासौ प्रत्यक्षपरिमाण इति कुतश्चस्य सम्प्रति कारणव्यावगम इति न कारणानुपलम्भोऽपि तदभावनिश्चयहेतुः । व्यापकानुपलम्भोऽप्येवमेव न्यायः । यतो व्यापकत्वमपि पृथोक्तेतु प्रति ज्ञातव्यापारस्यैवाभ्युपगमनव्यम् । अथथाऽप्यस्य व्यापकत्वं साध्याविषयज्ञातव्यापकनिवृत्तिद्वारेण निवर्त्तमानमपि साधने न साध्यनियतं स्यात् । अथ यथा सत्यलक्षणं हेतुः क्षणिकत्वलक्षणसाध्यव्यतिरिक्तकर्मयोग्यस्वरूपपदार्थान्तरव्यापकनिवृत्तिद्वारेण, अज्ञातकलत्राद्विषयज्ञातव्यापकत्वं स्वसाध्यनियतः, तथा प्रकृतोऽपि हेतुर्मेविव्यति । असम्यगेतन् । यतस्तत्रापि यद्यलक्षणसत्यव्यापकं क्रमयोग्यपदं कुतश्चिद्विषयज्ञातव्यापकं भवेत्तन्ना तन्निवृत्तिद्वारेण विषयज्ञातव्यापकत्वलक्षणं हेतुः स्वसाध्यनियतः स्यात् । अ-

न्याथा तत्र व्यापकवृत्त्यनिश्चये राशयन्तरे क्षणिकलक्षणिकरूपे तस्याऽऽशङ्क्यमानत्वेन तदव्याप्यस्याऽपि नैकान्तनः क्षणिकनियतत्वनिश्चयः । न च प्रकृतसाध्योऽप्यन्यायः । तस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन हेतुव्यापकभावान्तराधिकरणव्यतिरिक्तः । तत्र व्यापकानुपलम्भनिमित्तोऽपि विषये साधनाभावनिश्चयः । नाऽपि विरुद्धोपलब्धिनिमित्तः । प्रकृतसाध्यस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन तदप्रतिपक्षे तदभावनियतविरुद्धसाध्यप्रतिपक्षितत्वेन सहाधेयप्रकाशनलक्षणस्य हेतोः सहाधयस्यानलक्षणविरोधाऽसिद्धेः । परस्परपरिहारस्थितलक्षणस्तु विरोधोऽन्योन्यव्यवच्छेदरूपयोरधेयप्रकाशनाप्रकाशनयोः सम्भवति, न पुनरधेयप्रकाशनज्ञातव्यापारयोः अन्योन्योन्यव्यवच्छेदरूपव्याभावात् । नापि ज्ञातव्यापारनियतत्वाधेयप्रकाशनस्य साध्यविषयेण विरोध इति शक्यमभिधातुम् । अस्यान्याऽऽशङ्क्यप्रत्यक्षः । तथाहि—निन्द्यनिश्चयत्वे तद्विषयविरोधासिद्धिः, तिस्रद्वेष तन्निश्चयनिमित्तसिद्धिरिति स्पष्ट एवेतदत्राऽऽशङ्क्यो दोषः । तत्र विरुद्धोपलब्धिनिमित्तोऽपि विषये साधनाभावनिश्चयः । अथादृश्यानुपलम्भोऽप्येवमेव प्रमाणं व्यतिरिक्तनिश्चयनिमित्तमभिधीयते । तदनुपपत्त्यस्य । तस्य तन्निमित्तत्वायेवमेव । तथाहि निषेधविषयप्रमाणपञ्चकस्वरूपतया ऽऽमनोऽपिगणितलक्षणमभावाऽऽभ्युपगम्यते, तदन्यवस्तुविषयज्ञानरूपं वा ? गत्यन्तरमावान् । नदुक्तम्—प्रत्यक्षाऽऽशङ्क्युत्पत्तिः, प्रमाणाभाव उच्यते । सा ऽऽमनोऽपिगणितो वा, विज्ञाने वाऽन्यवस्तुना ॥१॥ तत्र यदि निषेधविषयप्रमाणपञ्चकस्वरूपतया ऽऽमनोऽपिगणितलक्षणमभावाऽऽभ्युपगम्यते, साधनाभावनियतसाध्याभावस्वरूपव्यतिरिक्तनिश्चयनिमित्तमित्यभ्युपगमः । स न युक्तः । तस्य समुद्देशकलक्षणमभावनैकान्तिकत्वात् । अथाप्यवस्तुविषयविषयलक्षणरूपमभावाऽऽभ्युपगम्यते । तद्विषयान्तराऽऽशङ्क्यनिमित्तमिति । सोऽपि न युक्तः । विरुद्धहेतुपक्षः । तथाहि—किं तस्याध्यायनसाधनस्वरूपपदव्यवहारः, यद्विषये ज्ञाने तदनुपपत्तिरिति । यदि यथोक्तसाधनस्वरूपव्यतिरिक्तं पदार्थान्तरं, तदा वक्तव्यमन्तर्देकज्ञानसंसर्गि, साधनेन सह, उताप्येवेति । यदि यथोक्तसाधनेनैकज्ञानसंसर्गि तदा तद्विषयज्ञानादित्यति, यथोक्तसाधनाभावनिश्चयः प्रतिनियतविषयः । किं तु यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्रावश्यमेव साधनस्यावयव इत्येवभूतो व्यतिरिक्तनिश्चयो न ततः सिद्धोति । सर्वोपपत्तिरेण साधनाभावनियतसाध्याभावनिश्चयः हेतोः साध्यविषयत्वलक्षणनियमो निश्चापक इति नैकज्ञानसंसर्गिपदार्थान्तराऽऽशङ्क्यप्रमाणसाध्याऽऽशङ्क्यनिमित्तः । अथ तदसंसर्गि पदार्थान्तराऽऽशङ्क्यप्रमाणसाध्याऽऽशङ्क्यप्रमाण, साध्याभावे साधनाभावनिश्चयनिमित्तः । तदव्यवहारः । अतिप्रमाणः । न हि पदार्थान्तराऽऽशङ्क्यप्रमाणसाध्याऽऽशङ्क्यप्रमाणसाध्याभावनिश्चयः । अथ यथाभूतसाधनादव्यवहारः, तद्विषये ज्ञाने तदन्यः ज्ञाने, तद्विषये साधनाभावनिश्चयनिमित्तः । ननु तद्विषये ज्ञाने किं यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इत्येव प्रयत्नः, उत कश्चिदेव साध्याभावे साधनाभाव इत्येवम् ? तत्र यथायः कलः । स न युक्तः । यथोक्तसाधनविरुद्धसर्वप्रदेशकालप्रत्यक्षीकरणमन्तरं एवमन्तर्ज्ञानोपपत्त्यसंभवात् ।

सर्वदेशप्रत्यक्षीकरणे च कालाऽदिविप्रकृष्टान्तप्रदेशप्रत्यक्षीकरणवत्त्वभावाऽदिव्यवहितसर्वपदार्थसाक्षात्करणत्वे एव सर्वदेशी स्यादित्यनुमाऽनाश्रयम् । सर्वज्ञाभावप्रसाधनं वा न्युपपन्नम् । अथ द्वितीयपक्षाभ्युपगमः, तदा भवति ततः प्रतिनियते प्रदेशे साध्याभावे साधनाभावनिश्चयः, घटविविक्तप्रत्यक्षप्रदेश इव घटाभावनिश्चयः, किं तु तथाभूता-साध्याभावे साधनाभावनिश्चयाच्च व्यतिरेको निश्चिता भवति । साधनाभावनियतसाध्याभावस्य सर्वोपसंहारेण निश्चये, व्यतिरेको निश्चिता भवति । अन्यथा यथैव साध्याभावे साधनाभावां न भवति तत्रैव साधनसद्भावेऽपि न साध्यमिति, न साधनं साध्यनियतं स्यादिति व्यतिरेकानिश्चयनिमित्तो न हेतोः साध्यनियतमानिश्चयः स्यात् । तत्र द्वितीयोऽपि पक्षः । अथ न प्रकृतसाधनाभावज्ञानं तद्विविक्तमस्तप्रदेशापलम्भनिमित्तं, येन पूर्वोक्तो दोषः, किं तु तद्विषयप्रमाणपञ्चकनिवृत्तिनिमित्तम् । तदुक्तम्—“प्रमाणपञ्चकं यत्र, वस्तुरूपे न जायते । वस्तुवत्त्वाऽवबोधार्थं, तत्राऽभावप्रमाणता ॥१॥” नन्वत्राऽपि वक्तव्यम्—किं सर्वदेशकालावस्थितसमस्तप्रमात्सर्वविधनी तन्निवृत्तिः तथाभूतसाधनाभावज्ञाननिमित्तम् ; उन प्रतिनियतदेशकालावस्थिताः त्वसम्बन्धिनीति कल्पनाद्वयम् ॥ तत्र यथाद्या कल्पना । सा न युक्ता । तथाभूतायास्तन्निवृत्तेरसिद्धत्वात् । न चानिदार्ढ्यापि तथाभूतज्ञाननिमित्तम् । अतिप्रसङ्गान् । सर्वस्यापि तथाभूतज्ञाननिमित्तं स्यात् । केनचित्कश्चिद् प्रत्यासन्नविषयपर्याभावात्, अतःभ्युपगमाच्च । न हि परेणाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरसिद्धाया अभवज्ञाननिमित्तताऽभ्युपगता । कृतयजस्यैव प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरभावासाधनत्वप्रतिपादनात् । “गत्या गत्वा तु नान् देशान्, यथोर्ध्वं नोपलभ्यते । तदा त्वकार्याभावाद्-दसन्नित्यवगम्यते ॥१॥” इत्यभिधानात् । न चेन्द्रियाऽऽदिव्यदक्षानाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरभावाज्ञानं जनयिष्यतीति शक्यमभिधानुम् । प्रमाणपञ्चकनिवृत्तन्तुच्छरूपत्वात् । न च तुच्छरूपाया जनकत्वम् । भावकृताप्रसङ्गेः । एवंलक्षणस्य भावत्वात् । तत्र सर्वसंबन्धिनी प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिविषये साधनाभावनिश्चयनिबन्धनम् । नाऽप्यामसंबन्धिनी तृश्चिमित्तम् । यतः साऽपि किं तादात्विकी, अतीतानागतकालभावा वा । न पूर्वा । तस्या गङ्गपुलिनरेणुपरितस्थानेतिनिष्कात्मिकात्वात् । नोत्तरा । तादात्विकस्याऽऽमनस्तस्मिन्निवृत्तेरसंभवात्, असिद्धत्वाच्च । तत्र आत्मसंबन्धिन्यपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तित्वाज्ञानोत्पत्तिनिमित्तम् । तत्र अन्यवस्तुविज्ञानलक्षणमप्यभावाऽऽप्यं प्रमाणं व्यतिरेकनिश्चयनिमित्तम् । यच्च—“गृहीता वस्तुसद्भावं स्मृत्वा च प्रतियोगिनम् । मानसं नास्तिताज्ञानं, जायतेऽज्ञानं पञ्चार्थं ॥१॥” इत्यभावप्रमाणोत्पत्तौ निमित्तप्रतिपादनम् । तत्र किं वस्तुस्वरस्य प्रतियोगिसंस्तृष्टस्य ग्रहणम्, आहोस्त्वित् अस्तृष्टस्य ? । तत्र यथाद्यः पक्षः । स न युक्तः । प्रतियोगिसंस्तृष्टवस्तुस्वरस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणे, प्रतियोगिनः प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरं ग्रहणान्, नाभावाऽऽस्तृष्टप्रमाणस्य तत्र तदभावप्रादुक्त्येन प्रवृत्तिः । प्रवृत्तौ वा प्रतियोगिसत्त्वेऽपि तदभावप्रादुक्त्येन प्रवृत्तेर्विपर्ययः । तस्माच्च प्रमाणस्यम् । अथ प्रतियोग्यसंस्तृष्टवस्तुस्वरग्रहणम्, तदा प्रत्यक्षेण प्रतियो-

ग्यभावस्य गृहीतव्याप्तभावावाऽऽप्यं प्रमाणं प्रवर्तमानं व्यर्थम् । अथ प्रतियोग्यसंस्तृष्टताऽवबोधो वस्तुस्वरस्याभावप्रमाणसंपाद्यः । तर्हि तदप्यभावाक्यं प्रमाणं प्रतियोग्यसंस्तृष्टवस्तुस्वरग्रहणे सति प्रवर्तते । तदसंस्तृष्टताऽवगमस्य पुनरप्यभावप्रमाणसंपाद्य इत्यनवस्था । तथा प्रतियोगिनोऽपि स्मरणं किं वस्तुस्वरसंस्तृष्टस्य, अथाऽस्तृष्टस्य ? । यदि संस्तृष्टस्य, तदा नाभावप्रमाणप्रवृत्तिरिति पूर्ववद्भाष्यम् । अथाऽस्तृष्टस्य स्मरणम् । ननु प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरतासंस्तृष्टस्य प्रतियोगिनो ग्रहणे, तथाभूतस्य तस्य स्मरणं, नान्यथा । प्रत्यक्षेण च पूर्वप्रवृत्तेन वस्तुस्वरतासंस्तृष्टप्रतियोगिग्रहणे पुनरप्यभावप्रमाणपरिकल्पनं व्यर्थम्—“वस्तुवत्त्वसिद्धिश्च, तद्व्याप्यवयवमाश्रया ।” इत्यभिधानात्तदर्थं तस्य परिकल्पनम् । तच्च प्रत्यक्षेणैव कृतमिति तस्य व्यर्थता । अथात्रा-प्यभावप्रमाणसंपाद्यः प्रतियोगिनो वस्तुस्वरतासंस्तृष्टताग्रहः, तद्वै च स्मरणमित्येवं चक्रकचोर्ध्वं भवन्तमनुबध्नाति । नाऽपि वस्तुभावस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणमित्यभिधानुं शक्यम् । तथाऽभ्युपगमे, तस्य वस्तुवत्त्वसिद्धिः । प्रतियोगिनोऽपि प्रतियोगिकत्वस्येति न प्रतियोगिनो नियनरूपस्य स्मरणमिति सुतरामभावप्रमाणोपपत्त्यभावः । किं च—यदि, अभावाऽऽप्यं प्रमाणमभावप्रादुक्तमभ्युपगम्यते ; तदा तमेव प्रतिपादयतुः प्रतियोगिनस्तु निवृत्तिः । कथं तेन प्रतिपादिता स्यात् ? । अथाऽभावप्रतिपत्तौ तन्निवृत्तप्रतिपत्तिः । ननु साऽपि निवृत्तिः प्रतियोगिकरूपा संस्थेयिनी, ततश्च तत्प्रतिपत्तौ, पुनरपि कथं प्रतियोगिनिवृत्तिसिद्धिः । तन्निवृत्तिसिद्धेरपरतन्निवृत्तिसिद्धयवस्थावत्त्वम्, अपरा तन्निवृत्तिसिद्ध्याऽभ्युपगमनीयवत्त्ववत्त्वम् । किं च—अभावप्रतिपत्तौ प्रतियोगिकरूपं किमुत्पत्तेः, व्यावर्तते वा ? । अनुवृत्तौ, कथं प्रतियोगिनोऽभावः ? । व्यावृत्तौ, कथं प्रतिषेधः प्रतिपादयितुं शक्यः ? । तद्विविक्तप्रतिपत्तेस्तत्प्रतिषेध इति चेन्न । तदप्रतिभासने तद्विविक्तताया एव प्रतिपलुमशङ्कः । प्रतियोगिप्रतिभासात् नार्थं द्वैप इति चेत् ; क्व तर्हि विज्ञाने तस्य प्रतिभासः ? । यदि प्रत्यक्षेण । न युक्तः । तत्सद्भावसिद्धता तन्निवृत्तिसिद्धेः । स्मरणे तस्य प्रतिभास इति चेन्न । तत्राऽपि येन रूपेण प्रतिभाति, न तेनाभावः । येन न प्रतिभाति न तेन निषेधः । तदेवं यदि प्रतियोगिस्वरूपादप्येऽभावः, तथाऽपि तत्प्रतिपत्तौ न तद्विवृत्तिसिद्धिः । अतएवेऽपि तत्प्रतिपत्तौ प्रतियोगिनः प्रतिपत्तत्वात् न निषेधः । अपि च—तदभावाऽऽप्यं प्रमाणं निश्चितं सन्, प्रकृतसाधनाभावनिश्चयनिमित्तसाध्याभ्युपगम्यते, आहोस्त्वित् अतिनिश्चयमिति विकल्पद्वयम् ? । यथानिश्चयनिमित्तं पक्षः । स न युक्तः । स्वयमवस्थितनस्य स्वरार्थिणाऽऽदेविण्यन्यनिश्चयकत्वावगाताम् । इन्द्रियाऽऽदेस्वनिश्चितस्यापि रूपाऽदिव्यज्ञानं प्रति कारणत्वात् निश्चायकत्वं युक्तम् । न पुनरभावप्रमाणस्य । तस्यापरज्ञानं प्रति कारणत्वात्संभवात् । तदसंभवमप्यत्र, प्रमाणानामावाऽऽप्यं नानावस्तुत्वात् । अतएवेऽपि, तस्यैव प्रमेयाभावनिश्चयरूपत्वेनाभ्युपगमाहोस्त्वित् । नाऽपि द्वितीयः पक्षः । यतस्तत्त्वज्ञेयोऽप्यसाक्षात्भावाऽऽप्यं प्रमाणान् अभ्युपगम्यते, प्रमेयाभावाद्वा ॥ तत्र यदि प्रथमः

सम्भाव्यते । अथ व्यापारस्य व्यापारस्वरूपव्यापारव्यापार-
पेक्षः कारकाणां व्यव्यापारकत्वात्तदपेक्षा । का पुनरिय व्या-
पारस्य व्यापारस्वभावता । यदि फलजनकत्वः तद्विहित-
प्रतीतिक्रियम् । अथ कारकाऽऽश्रितत्वम् । तदपि भिन्नस्य,
तज्जन्यत्वं विहाय, न सम्भवतीत्युक्तम् । अथ कारकपरम-
न्त्यम् । तदपि न । अनुपपन्नस्याऽसम्भावः । नाऽनुपपन्नस्य अ-
न्त्यापेक्षात्वात् । तथाऽपि तत्परमन्त्यत्वं, कारकाणामपि व्या-
पारपरमन्त्या स्यात् । अथैवं पर्यनुयोगः सर्वभावप्रतिनिय-
तस्वभावव्यावर्तक इत्युक्तः । तथाहि-एवमपि पर्यनुयोगः
सम्भवति; वह्नेर्दीहकस्वभावस्य आकाशस्याऽपि स स्यात् ।
इतरथा वह्नेरपि स न स्यादिति । स्यादेतच्छब्दः प्रत्यक्षसि-
द्धौ व्यापारस्वभावे भवेत् ; स च न तथैति प्रतिपादितम् ।
तत्र एवमुक्तम्-“स्वभावोऽप्यन्तः सिद्धिः, यदि पर्यनुपपन्नं ।
तत्रोत्तरादपि युक्तं, न ह्येऽनुपपन्नता ॥ १ ॥” तत्र तत्र व्या-
पारां नाम कश्चिद् यथाऽभ्युपगताः परैः । आधुनातन्मात्राद्ये
स्यादयं दोषः ; अत एवाध्यापितसमविगम्यता न स्यादभ्यु-
पगता । तनु ह्येः धृता वाऽर्थोऽप्यथा नोपपद्यत इत्यह्येक-
लपनाऽर्थापत्तिः ; तत्र काः पुनरस्मीत्याद्ये व्यापारव्यतिरेकेण
नोपपद्यते, यो व्यापारः कल्पयति । अर्थ इति चेत् । का पुन-
रस्य नैन विनाऽनुपपद्यमानता । नोत्पत्तिः ; स्वहेतुनस्त-
स्याः त्रावात् । किं च-असाध्यः किमेकज्ञानुपपत्तिव्यापारमन्तरेण
नोपपद्यमानस्तं कल्पयति, उत सर्वज्ञानुपपत्तिव्यापारमन्तरेण
न कल्पयति ? तत्र यदि सक्तज्ञानुपपत्तिव्यापारमन्तरेणैति
पक्षः । तद्व्यापारमात्रं रूपदर्शनं स्यात् ; तद्व्यापारमन्तरेणार्थोभावात्
सर्वज्ञताप्रसङ्गः । अथैकज्ञानुपपत्तिव्यापारमन्तरेणानुपपत्तिः ; तर्हि
सर्वज्ञत्वसंज्ञावस्तुतयाऽर्थदर्शनामिति सुताऽऽभावः । अथा-
र्थमार्थोऽर्थप्रकाशनालक्षणं व्यापारमन्तरेणानुपपत्तिव्यापारमन्त-
कल्पयति । तनु साऽप्यर्थप्रकाशनाऽर्थधर्मो, यद्यपि एतत्तदार्थ-
पेक्षाऽर्था दोषः । अथ तदर्थान्तरितः । तदा तस्य स्वरूप वक्त-
व्यम् । तस्याऽनुपपद्यमानता सा इति चेत् । न पर्यायमात्रमेतत्-
न तत्स्वरूपान्तरितः, इति स एव प्रश्नः । किं च-प्रकाशोऽ-
नुपपन्नश्च ज्ञानमेव ; तद्वन्नवगमं तत्कर्मतायाः सुखरामनवगम
इत्यर्थप्रकाशनाऽनुपपद्यमानत्वं स्वरूपान्तरवगते, कथं ज्ञानुपप-
त्तिव्यापारकलिरके ? । किं च-अर्थप्रकाशनालक्षणोऽर्थधर्मोऽप्य-
थाऽनुपपत्तिव्यापारमन्तरेण कल्पयति, अर्थोऽर्थधर्मोऽर्थधर्मोऽप्य-
न तत्र यथायः कल्पः । स न युक्तः । अतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
यत्नानिश्चिन्ताऽपि तथात्वेन स न परिकल्पयति, तथा येन वि-
नाऽपि स उपपद्यते तमापि न कल्पयति । विशेष्यमा-
वात् । अथाऽनिश्चिन्ताऽपि नैन विनाऽनुपपद्यमानत्वेन निश्चितः
स नै परिकल्पयति, तर्हि निश्चिन्त्याऽपि नियतत्वेनानि-
श्चितस्याऽपि स्वाव्यापारकत्व स्यात् । तथा चाध्यापितरेव
धरोक्त्यानिश्चिन्त्याका, नाऽनुमानमिति पदप्रमाणवदनुपपद्यमान-
विशेष्यति । अथान्वयाऽनुपपद्यमानत्वेन निश्चितः स धर्मस्तं प-
रिकल्पयति, तदा वक्तव्यम्-क तस्याऽप्यथाऽनुपपन्नत्वनिश्चा-
यः ? । याद् ह्यन्तर्धर्मिण, तदा सिद्धस्याऽपि तत्र नियतत्वनि-
श्चयस्याऽनुमानमन्वयाध्यापितः स्यात् । एवं चाध्यापितरनुमाने-
ऽन्त्येनैति पुनरपि प्रमाणपदकारण्युपगमो विशेष्यते । अथ सा-
ध्यधर्मिण, तन्निश्चय इत्यनुमानानुपपद्यमानत्वात् । तदाऽत्रापि
वक्तव्यम्-कतः प्रमाणतस्य तन्निश्चयः ? । यदि विपक्षोऽनुप-
पत्तिना । तत्र युक्तम् । सर्वसंविधानोऽनुपपन्नस्याऽसत्त्वप्र-

तिपादनात् । आत्मसंविधानस्तु, अनेकान्तिकत्वाच्चिन्ताऽप्य-
धाऽनुपपद्यमानत्वनिश्चयः । किं च-अध्यापितव्यापारकत्वाध्यापि-
त्युपमानतालक्षणाध्यापितत्वस्य य एव स्वरूपकत्वाध्यापितोऽवश्य-
न्याऽनुपपद्यमानत्वनिश्चयः, स एव स्वरूपकत्वाध्यापितसंज्ञाया ए-
वापपद्यमानत्वनिश्चय इत्यर्थोऽनुपपत्तिव्यापारकत्वाध्यापित, स्वसा-
ध्यानुमापकस्य च लिङ्गस्य, न कश्चिद्विशेष इत्यनुमानान्तर-
रासोऽर्थापत्तिरिति निर्णयः कृतः एवमित्यादीनिः । ज्ञानु-
पपत्तिव्यापारकत्वप्रमाणनिश्चयापकत्वम् । यदि च संविद्यास्य फलं
ज्ञानुपपत्तिव्यापारकत्वात् सामान्यतो ह्ये लिङ्गमाहः । तन्मन्मन्मन्-
स्यक्तः । यतः सर्वदाऽऽऽप्यस्य लिङ्गस्य किमर्थप्रतिभासस्वजा-
वत्त्वम्, उत तांत्पर्यान्तरांमिति कल्पनाद्वयम् । । तत्राऽर्थप्रति-
भासस्वभावत्वेऽपि, किमर्थेण ज्ञानुपपत्तिव्यापारेण कथितेन, इति
वक्तव्यम् । तदुपपत्तिमेतन् विना न सम्भवतीति चेत् । इ-
न्द्रियाऽऽर्त्ततदुपादकस्य सङ्ख्याऽर्त्ततत्पर्यकलनम् ।
क्रियामन्तरेण कारककलायापत्ताऽऽपत्तिरिति तत्कल्पनात् । चेत् ।
नान्विन्द्रियाऽऽर्त्तसामान्यस्य कत्वापार इति वक्तव्यम् । क्रिया-
रूपताविति चेत् । साऽपि क्रिया, क्रियात्परमन्तरेण कथं कार-
ककलायादुपजायत इति पुनरपि तदपि चाद्यम् । क्रियात्पर-
कल्पनेऽतवत्त्वात् प्राक् प्रतिपादितम् । तत्रावतिप्रतिभासस्वजाव-
त्वेऽप्य व्यापारः कल्पनायः । निष्पद्योक्तत्वाद् । अथ द्वि-
तीया कल्पनाऽनुपपद्यते । साऽपि न युक्ता ; यतोऽर्थस्य
संवेदनं तदनुपपत्तिव्यापारकत्वात् । समासादयति । सा च तद-
संवेदनस्वताम्यस्य कथं सङ्ख्याऽर्त्ततत्पर्यकलनम् । तत्कल्पनात् । नि-
ति न पुनरुच्यते । किं च-अर्थप्रतिभासस्वभावत्वं संवेदनं
ज्ञाने, ज्ञाना, तद्व्यापारश्च बोधाऽऽत्मकः ; नतन्निश्चयं क च-
द्वि प्रतिभाति । अथ घटमार्थं जानामासि प्रतिपत्तिरस्ति, न
चेत्ता निहितो शक्यः, नाऽप्यर्थः किञ्चिद्वाक्यमुपपद्यते ;
तत्कथं न त्रितयमद्वयः ? । तथाहि-अहोमिति ज्ञानुः प्रति-
भासा, जानामासि संवेदनस्य, घटमार्थं प्रत्यक्षस्वार्थस्य, व्या-
पारस्य स्वरूपस्य प्रमाणान्तरः । प्रतिपत्तिरित्यभ्युपगमः ।
अयुक्तमेतत् । यतः कल्पनोद्देशादहोमिति, न पुनरपि
वस्तुव्यतिरिक्ततासि । अत एवोक्तमाचार्येण-“एकमेवेदं सवि-
द्वं ह्यविवादाऽऽद्यनेकाऽऽकारावर्त्य समुपपत्तिव्यापारमस्तत्र यथेष्टं
संज्ञाः क्रियन्तः । किं च-व्यापारप्रतिपत्तिः कारकसंवेदनं विक-
लपद्यते-किं पूर्वं व्यापारः, अन्ति संवेद्यः ; उत पूर्वं संवे-
द्यः, पश्चाद्व्यापारः । पुरोहितं पक्षं न व्यापारार्थः सक्तव्यः ।
पुरोमेव व्यापारसंज्ञायात् । उत्तरास्मिन् पुरोविकल्पः स-
क्तव्ये सात किं परस्परमात्राणां स्वव्यापारकत्वं, उत
निरपेक्षाणां । त्रिमाप्येव स्वव्यापारकत्वाऽनुपपत्तिः । अने-
कजन्यत्वात्तस्य । निरपेक्षत्वे किं मार्गनेतः तदप्येव समर्था-
व्यापारमापि स्वव्यापारकत्वात्तदनुपपत्तिः । न चैतन्
दृष्टमपि या । तत्र युक्तं व्यापारस्यानुपपत्तिव्यापारस्य कल्पनेश्च ।
काऽऽप्यथा समर्थान फलंऽपत्तिव्यापारकत्वेनाऽऽमानमाया-
सयाति । अथथा सतवद्वचः, इन्द्रियाऽऽप्युपपत्ति फलस्य प्रा-
प्तये दर्शितः । इन्द्रियाऽऽर्त्ततदुपादकस्य उपपत्तिव्यापारः । इतोऽपि
संवेदनाऽऽप्येव फलमपत्तिः । व्यापाराऽनुमापकमुक्तम् । स्वदर्शने-
व्यापारप्रसक्तः । तथाहि-जयता शून्यवादपत्तिः प्रमाणप्रस-
क्तितयात् । स्थितिप्रमाणोऽनुपपद्यते । विपत्तिव्यापारः, तथावद्वच-
मातिव्यात् । तथाहि-तस्यामप्यद्वयकाऽर्त्ततदुपादकत्वात्तदुपा-
सूत्रं प्रतिपाति । न च तद्वचः । इन्द्रियाऽऽप्युपपत्तिव्यापारस्य चा-

उत्पत्तिमात्रे किञ्चिद्विशेषः । यथाऽन्यद्देशऽऽद्यवस्थितमा-
कारं कुतश्चिद् भ्रममिति सात्वतं ज्ञानं दर्शयति, तथाऽविद्यावशा-
दवस्थानासन्नमपि किञ्च दर्शयति । तथा च कथं शून्यवादा-
भ्रुतिः । तथा परतः प्रामाण्यमपि मिथ्यायाऽऽशङ्कायां कस्य-
चित् ज्ञानस्य बाधकाभावप्रमाणकत्वम् । तदवस्थेन च बा-
धेक्षते प्रमाणानामपरिहार्यं विपरीतत्वान्न । ततो न कस्याचि-
त् ज्ञानस्य मिथ्यात्वः तदज्ञावाशम्यदेशकाभावात्प्रतिभासो,
नाऽपि बाधकाभावापत्ता । ज्ञानान्तिमतेषु तु तथा व्यपदेशः,
स्मृतिप्रमोषात् । तथाहि-इह रजतमिति प्रतीताविदमिति पुरो
व्यवस्थितार्थप्रतिज्ञासं, रजतमिति पुरोवगत रजतस्मरणं, सा-
दृश्याऽऽहः कुतश्चास्मिन्निति, तच्च स्मरणमपि, स्वरूपेण नाऽ-
वभासते इति स्मृतिप्रमोष उच्यते । यत्र स्मरणमोतिप्रत्ययस्वर-
जतनप्रमाणं, यत्र स्मृतिरपि स्मरणमोतिरुपायवेदनं कुतश्चिद्
कारणान्, स्मृतिप्रमोषाऽभिधीयते । अस्मिन्मते रजतमिति यत्क-
लसंवेदनं, तदिकं प्रत्यक्षफलस्य सन्तः, किं वा स्मृतेः । अहं
प्रत्यक्षफलस्य, तदा यद्येदमिति प्रत्यक्षत्वं प्रतिज्ञाति, तथा
रजतमित्यपि ततश्च तुर्ये प्रतिभासे, एकं प्रत्यक्षम्, अपरं
स्मरणमिति किं कुतः । विशेषः । अयं किं स्मरणस्याऽपि सतस्म-
द्वानवगममात्रेनाऽऽकारणवगमः । तदिकं रजतमित्यत्राप्रतिप-
त्तिरपि, तथा चाऽऽभ्युपगम्यमानायां कथं स्मृतिप्रमोषः । अ-
न्यथा सूक्ष्माद्यवस्थायांमपि स्यात् । अथेदमिति तत्र प्रत्ययाभा-
वात्ताऽस्मि । तन्मिथ्यास्मरणेऽपि वक्तव्यं, किमासीत् । पुरोऽप्य-
स्थितं शुक्तिशकलमिति चेत्, ननु किं प्रतिज्ञासमानत्वेन तत्तत्र
प्रतिभासितं, उत सखिदित्येवं । प्रतिज्ञासमानत्वेन तथाभ्युपगमे,
न स्मृतिप्रमोषः । शुक्तिशकलं हि स्वगणधर्मावशिष्टं प्रतिभा-
समाने, कुतः रजतस्मरणसंभवारम् । न हि घटग्रहणे पटस्म-
रणसंभवं । अथ शुक्तिरजतयोः सादृश्यत्वं शुक्तिप्रतिभासे
रजतस्मरणम् । न । तस्य विशेषानन्वयेऽप्येकित्वात्कारणात् ।
यदाह्यन्ताधारधर्माभ्यामितं शुक्तिस्वरूपं प्रतिभासितं, तदा
कथं सदृशवस्तुस्मरणम् । अन्यथा संवेधं स्यात् । सामान्य-
मात्रप्रग्रहणे हि तत्कदाचिद्भवेदपि, नासाधारणस्वरूपप्रति-
ज्ञासं । तत्तदमित्यत्र शुक्तिशकलस्य प्रतिभासनात्तथाव्य-
पदेशः । सखिदित्येवाप्रतिज्ञासमानस्याऽपि तद्विषयत्वा-
दभ्युपगमे, इन्द्रियसंबन्धानां नदेगवर्तिनामपराधीनामपि प्रति-
ज्ञासः स्यात् । न चाऽऽतिप्रतिज्ञासमानाभिधेयाऽऽतीतामिव
प्रतीतिजनकानामपि तद्विषयता सङ्गच्छते । तत्तदमित्यत्र
शुक्तिशकलप्रतिज्ञासः नापि रजतमित्यत्र स्मृतिरवशिष्टं त-
स्याः स्वरूपेणावगममात्रमपि इत्यभ्युपगमो युक्तः । अथ
स्मृतिरभ्युपगमत्वेन प्रतिभासितं तत्प्रमोषोऽभ्युपगमत्वेन । नन्वे-
व सैव शून्यवादपरतः प्रामाण्यवभावादनभ्युपगम्यमाना विपरी-
तव्यतिरापतिना । न चात्राऽतिपत्तिरिव । रजतमित्येवं स्मर-
णस्यानुपपत्त्ये वा प्रतिज्ञासनात् । प्रत्यक्षवेदप्रत्यक्ष-अवयव-
वेदनमपराक्षं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं यदि ज्ञानुपायानान्-
मापकमभ्युपगम्यते, तदा स्मृतिप्रमोषं रजतमित्यत्र संवेध-
नम्, उतासंवेदनम् । प्रतिज्ञासांस्पर्शः संवेधेनऽपि, रजत-
मभ्युपगम्यते न संवेधेन । स्मृतिप्रमोषाभावावपन्नम् । ना-
ऽपि स्मर्यमाणतया । प्रमोषादभ्युपगमात् । विपरीतव्यतिरा-
स्तु नाभ्युपगम्यते । तज्जनमित्यत्र संवेधनस्यापरोक्षत्वाभ्यु-
पगमेऽपि, प्रतिज्ञासाभावः प्रसक्तः । किं च-स्मृतिप्रमोषः
पूर्वोक्तदोषव्यवभावाद्भ्युपगतः तच्च तदभ्युपगमेऽपि समागतम् ।

तथाहि-सम्पत्तरजतप्रतिभासेऽपि आशङ्क्यपत्तेर-किमिव स्मृ-
तावीप स्मृतिप्रमोषः, उत स्वयमनुभव इति सापेक्षत्वादा-
धिकावेयेण परतः प्रमाणयम् । तत्र च प्रत्यक्षेनानुपपत्त्या प्रद-
ष्टितेनैव । यत्र हि स्मृतिप्रमोषस्तत्तत्तरकालमात्रं बाधकप्रत्ययो,
यत्र तु तदभावेस्तत्र स्मृतिप्रमोषावयव इति कथं न बाध-
काभावापेक्षायां परतः प्रामाण्यपरोक्षमवस्थावाकाशः । शून्य-
वादाद्यवस्थमपि स्मृतिप्रमोषाभ्युपगमेऽवयवभावे । तथा हि-
ध्वस्तभीहृषाऽद्याकारोऽनुपपन्नज्ञानव्यवस्थाकारश्च ज्ञानेयः
प्रतिभासितः, साऽऽश्वं ज्ञानरचितोऽस्मरप्रतिभासितः । रजताऽऽदि-
स्मृतेरप्यधिखितरजतऽऽकारप्रतिज्ञासम्बन्धाव्यासत्तत्त्वसं-
तुष्टप्राप्तव्यतिरेकेन नोपपुत्रत इति असद्व्यवस्थयत्वे ज्ञान-
स्य, कथं शून्यवादभावाद् भवतः स्मृतिप्रमोषवादिनो मुक्तिः ।
तत्र स्मृतिप्रमोषः कश्चायं स्मृतिप्रमोषः-किं स्मृतेरभावः, उता-
न्यावभासः, आर्द्रास्वेन अग्न्याऽऽकारवेदित्वमिति विकल्पाः ।
तत्र नामो स्मृतेरभावः । प्रतिभासाभावप्रसङ्गात् । अधन्याव-
भासोऽस्ती । तदाऽऽद्याऽपि वक्तव्यम्-किं तत्कालोऽन्यावभासो-
ऽस्ती, अथोत्तरकालमात्रो । यदि तत्कालमात्रो अन्यावभासः
स्मृतेः प्रमोषः, तदा घटाऽऽदिज्ञानं तत्कालजाव तस्याः प्रमोषः
स्यात् । यद्योत्तरकालमात्रमस्ती तस्याः प्रमोषः । तदप्ययुक्तम् ।
अतिप्रसङ्गात् । यदि नामोत्तरकालमन्यावभासः समुत्पन्नः
पूर्वज्ञानस्य स्मृतिप्रमोषत्वेनऽभ्युपगतस्य, तत्रैव किमायातम् ।
अन्यथा सर्वस्य पूर्वज्ञानस्य स्मृतिप्रमोषप्रसङ्गः । अथाप्या-
ऽऽकारवेदित्वं तस्या अस्ती, तदा विपरीतव्यतिरेकः स्यात्-न
स्मृतिप्रमोषः । कदाचोऽस्ती विपरीत आकारस्तस्याः । यदि
स्फुटार्थावभासित्वं, तदाऽस्ती प्रत्यक्षत्वाऽऽकारः, कथं स्मृति-
मन्धरी । तस्यैवमप्येवं वा तस्याः प्रत्यक्षकृतेन स्यात्, न
स्मृतिरूपता । अत एव शुक्तिरजतं रजतप्रतिभासस्य न स्मृ-
तिकृता । तदप्रतिज्ञासं व्यवस्थाप्यते । तस्य प्रत्यक्षकृतेन प्र-
तिभासनात् । नाऽपि बाधकप्रत्ययेन तस्याः स्मृतिरूपता व्यव-
स्थाप्यते । यतो बाधकप्रत्ययः तदप्रतिज्ञासत्वावस्थावद्व्यवस्था-
वर्थात्, न पुनस्तदज्ञानस्य स्मृतिरूपताम् । तथाहि-आध-
कप्रत्यय एवं प्रवर्तते-नेदं रजतं, न पुन रजतप्रतिभासः
प्रकृतः स्मृतिरिति । तत्र स्मृतिप्रमोषकृता ज्ञानदशाभ्यु-
पगमन्तु युक्ता । अतो नायमपि सत्यङ्कः । तत्राद्यसंवेदनस्वरू-
पमप्यपराक्षं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं प्रागाद्वैभ्युपगम्य-
मानं, ज्ञानुपायपरिणतप्रमाणानुमापकमितं, मोक्षसकमेतं
प्रमाणमप्याऽलंस्वरूपाकथं यथावस्थितार्थपरिकच्छंदाक्षि-
भावस्य प्रामाण्यस्य स्वतः सिद्धिः । न हि धर्मिणोऽसिद्धौ
तत्त्वस्यैव सिद्धिरुक्ता, अतो न सर्वत्र स्मृतः प्रामाण्यसिद्धिरिति
स्थितम् । सम्म० । कारणम् । (साऽऽकारं ज्ञानं प्रमाणम् । निरा-
काराज्ञानवादी 'णाव' शब्दे चतुर्थेनागे १६५६ पृष्ठे विरक्तः)
(मोक्षसकानां ज्ञानुपायारः प्रमाणं इति 'णाव' शब्दे च-
तुर्थेनागे १६६३ पृष्ठे उक्तम्) (अन्तर्धननाशित्यन्तं प्रमा-
णम्, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थेनागे १६६३ पृष्ठे दर्शितम्) (संवा-
दिकानं प्रमाणम् सीगतामिति 'णाव' शब्दे चतुर्थेनागे १६६४
पृष्ठे उक्तम्) (अग्रयमचारिवाशिष्टाचार्योपाधिराजना सा-
मर्थी प्रमाणम्, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थेनागे १६६५ पृष्ठे उक्तम्)
(८) कृपादि चतुर्थेन प्रमाणम्-

से किं तं पमाणे यं । पमाणेयं चउगिहे पण्यते । तं

जहा-नामप्यमाणे, उवणप्यमाणे, दव्वप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥

(पमाणे अउविहरे इत्यादि) प्रमीयते परिकिञ्चने वस्तु निश्चयायनेऽनेनेति प्रमाणम् । नाम-स्थापना-ह्यव-भावस्वरूपं चतुर्थधम् । अनु० । (नामप्रमाणव्याख्या ' नामपप-माण' शब्दे चतुर्थभागे २००१ पृष्ठे गता) (स्थापनाप्रमाण-व्याख्या ' उवणप्यमाण, शब्दे चतुर्थभागे १६७१ पृष्ठे समुक्ता)

से किं तं दव्वप्यमाणे ? । दव्वप्यमाणे छिप्पिहे पसुत्ते । तं जहा-धम्मत्थिकाए० जाव अद्दासमए । से तं द-व्वप्यमाणे ।

अयमत्र भावार्थः-धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकाया इत्यादीनि षड् द्रव्यविधयाणि नामानि ह्यधर्मेव प्रमाणं तेन निष्पञ्चा-नि त्रयप्रमाणानामानि, धर्मास्तिकायाऽऽदिद्रव्यं विहाय न क-दाचिदव्यय वर्तन्ते इति तत्कृत्याप्युच्यन्ते इति तात्पर्यम् । अनादिसिक्तास्तनामर्मेवैवेतानि प्रागुक्तानीति चेत्, उच्यते, को होय ? । अस्तनधर्माऽऽत्मक वस्तुनि तत्तद्धर्मापेक्षयाऽनेक-व्यपदेशताया अउष्टवत्, एवमव्यथायि यथास्मभवं वा-च्यमिति । अनु० । (धर्मास्तिकाव्यवस्थाया तदर्थकार्यकानि च ' धर्मास्तिकाय' शब्दे चतुर्थभागे २७५ पृष्ठे व्याख्यातानि) (अर्धमस्तिकाव्यवस्थाया ' अर्धमस्तिकाय' शब्दे प्रथमभागे ५६७ पृष्ठे गता) । (अद्दासमव्यवस्थाया ' अद्दासमय' शब्दे प्रथमभागे ५६५ पृष्ठे गता)

से किं तं पमाणे ? । पमाणे चउविहरे पसुत्ते । तं जहा-दव्वप्य-माणे, खेतप्यमाणे, कालप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥ २३॥ अनु० ।

तत्र प्रमितिः प्रमीयते वा परिकिञ्चने येनापेक्षतप्रमाणम्, तत्र द्रव्यधर्मप्रमाणं द्वाह्याऽऽदिद्रव्येण वा धनुरादिना शरीराऽऽदि-द्रव्यैर्वा दृक्कदस्ताङ्गुलाऽऽदिनिर्द्रव्यस्य वा, जीवाऽऽदिद्रव्याणां वा, जीवधर्माधर्माऽऽदीनां, ह्यव वा परमाणवदौ पर्यायानां ह-येषु वा तेष्वेव तेषामेव प्रमाणं ह्यवप्रमाणम् । एवं यथायोगं सर्वत्र विप्रश्नः कार्यः । तत्र ह्यवप्रमाणं द्वेषा-प्रदेशनिषण्णं, विभागनिषण्णं च । तत्राऽऽयं परमाणवधर्मप्रदेशनिकायं वि-भागनिषण्णं पञ्चधा मानाऽऽदि । तत्र मानं धान्यमानं सानिकाऽऽ-दि । रसमानं कर्षाऽऽदि १, उमानं तुल्लाकर्षाऽऽदि २, अचमानं हस्ताऽऽदि ३, गणितमेकाऽऽदि ४, प्रतिमानं गुञ्जावज्ज्ञाऽऽदि- ५ । क्षेत्रमाकाशं तस्य प्रमाणं पित्ता प्रदेशनिषण्णऽऽदि । तत्र प्रदेशान्तरक्षेत्रप्रदेशावगादाऽऽदि अत्यन्तप्रदेशावगादा-स्तम् । विज्ञानिषण्णमशुभ्वाऽऽदि, कालः समयस्त्वमानं हि-या-प्रदेशान्तरक्षेत्रसमयावस्थाया हि कर्मकर्मसमयावस्थान्त-म् । विभागान्तरक्षेत्रसमयावस्थान्त्याऽऽदि । क्षेत्रकालयोर्ह्यवस्थे-समयायि भेदनिर्देशो जीवाऽऽदिद्रव्यविशेषकार्येनात्मनोऽन्तर्गतार्थ-यताऽऽदि ह्यवगाद्विशिष्टानुव्यापनायः । जाव एव भाषानां वा प्रमाणं भावप्रमाणं गुणनयनमव्यापेक्षमिच्छेत्, तत्र गुणा जीवस्य ज्ञानदेशतत्त्वविरागि । तत्र ज्ञानं प्रत्यज्ञानुमानोपमानाऽऽत्मकं प्रमाणमिति तथा नैगमाऽऽद्यः, संख्या एकाऽऽदि केति । स्वा० ४ त्वा० १ उ० । स्वा० ४ । दृश० । नि० खू० । सूत्र० । आ० प्र० । व्य० । विष्टे० । उच्च० । (' से किं तं पमाणे' इत्यादि) प्रमीय-ते-परिकिञ्चने धान्यद्रव्याऽऽद्यनेनेति प्रमाणम्-असतिप्रस्था-

दि, अथवा इदं चेत् च स्वकर्मस्य मयतीयेवं प्रतिनियतस्व-रूपतया प्रत्येकं प्रमीयते-परिकिञ्चने यत्तत्प्रमाणं-यथाकमे-व, यदि वा धान्यद्रव्याऽऽदिरेव प्रमितिः-परिकिञ्चने स्वकथाव-गमः प्रमाणम्, अत्र पक्षेऽऽतिप्रसूत्यानेस्तदेतुत्वात् प्रमाणा, तत्र प्रमाणं द्रव्याऽऽदिप्रमेयवशाच्चतुर्थधम् । तस्यैवा-ह्यव-विषयं प्रमाणं द्रव्यप्रमाणम् । अनु० ।

से किं तं दव्वप्यमाणे ? । दव्वप्यमाणे दुविहे पसुत्ते । तं जहा-पएसनिष्फसे अविभागनिष्फसे अ । से किं तं पएसनिष्फसे ? । पएसनिष्फसे अण्वेगविहे पसुत्ते । तं जहा-परमाणुपोगमले दुपएसिण० जाव दसपएसिए संखिजपएसिए अमंखिजपएसि-ए अणेतपएसिए । से तं पएसनिष्फसे । से किं तं वि-भागनिष्फसे ? । विभागनिष्फसे पंचविहे पसुत्ते । तं जहा-माणे, उम्माणे, अवमाणे, गणिते, पडिमाणे ।

तत्र ह्यवप्रमाणं चित्तिधर्म-प्रदेशनिषण्णं विभागनिषण्णं च । तत्र प्रदेशा-एकचित्तावधनस्तेनिषण्णं प्रदेशनिषण्णं, तत्रैक-प्रदेशनिषण्णः परमाणुः, द्विप्रदेशनिषण्णो द्विप्रदेशिकः, प्रदेश-त्रयचटितस्त्रिप्रदेशिकः, एवं यावदन्तरेः प्रदेशैः सम्पन्नोऽऽ-न्तप्रदेशिकः । नन्विदं परमाणवादिकमननप्रदेशिकस्वरूपधर्मं द्रव्यमेव, न तत्तत्तस्य प्रमेयत्वात् प्रमाणा न युक्तेति चेत्, नेवस्, प्रमेयस्यापि ह्यव्याऽऽदेः प्रमाणतया कदाचित् । तथाहि-प्रस्थ-काऽऽदिप्रमाणेन मित्रा पुञ्जीकृतं धान्याऽऽदि ह्यवमालाकष-लोके वक्तारो भवति-प्रस्थकाऽऽदिरयं पुञ्जीकृतस्तिष्ठतीति, त-त्क्षेत्राद्विधादिप्रदेशान्तरक्षेत्रात्मकेन स्वस्वरूपमेव प्रमीयमा-णव्यापरमाणवादिकव्यवस्थापि कर्मसाधनप्रमाणशब्दाव्यवता-ऽऽद्येव, कारणवाचनत्वे त्वेकाद्विधादिप्रदेशान्तरक्षेत्रात्मकेन स्व-रूपमेव मुख्यतया प्रमाणमुच्यते, ह्यव तु तत्स्वरूपयोगादु-पचारतः, भाववाचनार्था तु प्रमितिः प्रमाणप्रमेयाधीनत्वा-दुपचारादेव प्रमाणप्रमेयोः प्रमाणाऽऽवगतवशा, तदेवं क-र्मसाधनपक्षे परमाणवादि ह्यवमुख्यतया प्रमाणमुच्यते, करण-भावसाधनपक्षानुपचारत इत्यर्थः । इदं च यद्योत्तरम-न्यायसंस्थानेनैव स्वगतेरेव प्रदेशनिषण्णत्वात् प्रदेशनिषण्ण-मुक्तं, चित्तीयं तु स्वगतप्रदेशात् विहायापरं चित्तिषो विशिष्टो वा भागो जङ्गो विकटः प्रकार इति यावत्तेन निषण्णं विभाग-निषण्णम् । तथाहि न धान्यमानाऽऽदेः स्वगतप्रदेशाऽऽद्यप्रये-न स्वरूपं निरूपयित्तम् । अयि तु- ' ' दौ अस्मदौ एस्व' ' इ-त्यादिको यो विशिष्टः प्रकारस्तेनेति । तत्रैव पञ्चविधं, तस्यैवा-मानम्, उमानम्, अचमानं, गणितं, प्रतिमानम् । अनु० । (परमाणुपुत्रलव्याख्या ' परमाणुपोगमले' शब्दे वङ्ग्यते) (मानस्वरूपवत् ' माण' शब्दे वङ्ग्यते) । उमानव्याख्या ' उ-म्माण' शब्दे ह्यनीयभागे ८५७ पृष्ठे गता । (अचमानव्याख्या ' अचमाण' शब्दे तृतीयभागे ८५७ पृष्ठे गता) (गणितव्याख्या ' गणित' शब्दे तृतीयभागे ८२४ पृष्ठे प्रतिपादिता । (प्रतिमा-नव्याख्या ' पडिमाण' शब्देऽऽसिधेय भागे ३३५ पृष्ठे गता) (ले-खप्रमाणव्याख्या ' लेखप्रमाण' शब्दे तृतीयभागे ७७० पृष्ठे गता)

से किं तं कालप्यमाणे ? । कालप्यमाणे दुविहे पसुत्ते ।

तं जहा-पएसनिष्फसे, विभागनिष्फसे अ ॥ २३॥

गताधर्मस्य ॥ १३५ ॥

से किं तं पयसिष्णुपक्षे ? । पयसिष्णुपक्षे एगसम-
यडिईए, दुसमयडिईए, तिसमयडिईए० जाव दसमयडि-
ईए, अस्तिजसमयडिईए । से तं पयसिष्णुपक्षे ॥१३६॥

नवरसिंह प्रदेशः काश्रव्य निर्विभागा भागाः, तैत्तिर्यच प्र-
देशनिष्पन्नं, तत्रैकसमयधिकितः परमाणुः एकः वा एक-
न कालप्रदेशान् निष्पद्यते, त्रिसमयस्थितिकस्तु द्वाभ्याम्, एवं
यावदसङ्ख्येयसमयस्थितिकोऽसङ्ख्येयैः कालप्रदेशैर्निर्मुक्तः, प-
रस्वरूपेण रूपेण पुद्गलानां स्थितिरत्र नास्ति, प्रमाणात् च-
ह प्रदेशनिष्पन्नप्रमाणवद्भावनीया ॥ १३६ ॥

से किं तं विभागनिष्पक्षे ? । विभागनिष्पक्षे-अणुगविहे
पमत्ते । तं जहा-

“समयावीलअमुहुत्ता, दिवसअहोरत्तपक्खमाया य ।
संवच्छरजुगपत्तिआ, मागरओसिप्पिअट्ठा” ॥१३७॥

विभागनिष्पन्नं तु समययाऽऽति । तथा चाऽऽह-समयाऽऽव-
क्षिययाहा ॥ १३७ ॥ अमु० ।

ज्ञावप्रमाणम्-

से किं तं भावपमाणे ? । भावपमाणे निविहे पमत्ते । तं
जहा-गुणपमाणे, नयपमाणे, संखपमाणे ॥ १४६ ॥

भवते भावो वस्तुनः परिणामो ज्ञानाऽऽदिर्वर्णाऽऽदिश्च, प्र-
मितः प्रमायेते अनेन प्रमायेते स वा इति प्रमाणम्, भाव
एव प्रमाणं भावप्रमाणम् । भावसंयधनपक्षे प्रमितिः वस्तु-
परिच्छेदस्वरूपे तुल्यार्थावस्थ प्रमाणात्ऽवमेया । तच्च ज्ञावप्र-
माणं त्रिविधं प्रज्ञप्तम् । तद्यथा-‘गुणप्रमाणमित्यादि ।’ गुणो
ज्ञानाऽऽदिः, स एव प्रमाणं गुणप्रमाणं, प्रमायेते च गुण-
व्यं, गुणाश्च गुणरूपतया प्रमायेतेऽनः प्रमाणात् ॥ १४६ ॥
अनु० । (नयप्रमाणस्वरूपम् ‘नय’ शब्दे चतुर्थभागे
१=७९ पृष्ठे उक्तम्) संख्यातं संख्या, सैव प्रमाणं संख्याप्रमा-
णम् । अनु० ।

से किं तं गुणपमाणे ? । गुणपमाणे दुविहे पमत्ते । तं
जहा-जीवगुणपमाणे, अजीवगुणपमाणे य ॥

नत्र गुणप्रमाणं द्विधा-जीवगुणप्रमाणं च, अजीवगुण-
प्रमाणं च ।

नञाऽऽपचकटपवादे जीवगुणप्रमाणमेव तावदाह-

से किं तं अजीवगुणपमाणे ? । अजीवगुणपमाणे पंचविहे
पमत्ते । तं जहा-वयणगुणपमाणे, गंधगुणपमाणे, रसगु-
णपमाणे, फासगुणपमाणे, संडासगुणपमाणे ।

(से किं तं अजीवगुणपमाणे इत्यादि) एतत्स्वर्गप्रति-
पाठसिद्धम् ।

से किं तं वणगुणपमाणे ? । वयणगुणपमाणे पंचवि-
हे पमत्ते । तं जहा-कालवयणगुणपमाणे० जाव मुक्किल्लवण
गुणपमाणे । से तं वयणगुणपमाणे । से किं तं गंध-
गुणपमाणे ? । गंधगुणपमाणे दुविहे पमत्ते । तं जहा-
सुरभिगंधगुणपमाणे, दुरभिगंधगुणपमाणे य । से तं गं-
धगुणपमाणे । से किं तं रसगुणपमाणे ? । रसगुण-

पमाणे पंचविहे पमत्ते । तं जहा-तित्तरमगुणपमाणे० जा-
व महुररसगुणपमाणे । से तं रसगुणपमाणे । मे किं तं
फासगुणपमाणे ? । फासगुणपमाणे अट्ठाविहे पमत्ते । तं
जहा-कक्खडफासगुणपमाणे० जाव लुक्खफासगुणपमा-
णे । मे तं फासगुणपमाणे । मे किं तं संडासगुणपमा-
णो ? । संडासगुणपमाणे पंचविहे पमत्ते । तं जहा-प-
रिमंडलसंडासगुणपमाणे, वट्टसंडासगुणपमाणे, तंस-
संडासगुणपमाणे, चउरससंडासगुणपमाणे, आयसंटा-
सगुणपमाणे । मे तं संडासगुणपमाणे । से तं अजीव-
गुणपमाणे ।

(परिमंडलेति) नवरं परिमण्डलसंस्थानं वज्रयाऽऽदिबन्तु,
वृत्तमध्यांगोलकवन्तु, इत्यत्र त्रिकोणं शृङ्गादकफलवन्तु, चतु-
रस्र समचतुष्कोणम्, आयतं-दोर्ध्वमिति ।

मे किं तं जीवगुणपमाणे ? । जीवगुणपमाणे निविहे पम-
त्ते । तं जहा-सासगुणपमाणे, दंसगुणपमाणे, चरि-
त्तगुणपमाणे ॥

जीवस्य गुणा ज्ञानाऽऽदयस्त्वनृपे प्रमाणं जीवगुणप्रमाणं, न-
ञ ज्ञानदेशनचारिवस्तुगणभेदाद्विधा ।

मे किं तं सासगुणपमाणे ? । सासगुणपमाणे चउविहे
पमत्ते । तं जहा-पंचकवे, अणुमाणा, अणुम्म, आगम् ॥

नत्र ज्ञानरूपो यो गुणस्त्वनृपे प्रमाणं चतुर्विधम् । तद्यथा-प्र-
त्यक्षम्, अनुमानम्, उपमानम्, आगम् । नत्र ‘अणु’ इत्यादि
इत्यन्य धातोर्गुणानु-ज्ञानाऽऽत्मना अणोर्वा धातोर्गुणानि अर्था
जीवः । ‘अणु’ भोजने इत्यस्य वा अण्वानि-भुक् पात्रयति
वा सर्वार्थानित्यस्यो जीव एव । प्रतिपन्नम्-आश्रितमर्कं प्रत्य-
क्षमिति, “अथादयः कान्ताऽऽद्ये द्वितीयाया” (का०क०४३०)
इति समासः । जीवस्याध्यात्मार्थात्कारयेन यद् ज्ञानं वर्तते
तत्प्रत्यक्षमित्यर्थः, अन्ये प्रत्यक्षम् प्रति वर्तते इत्यवश्यमा-
यसमानं विदधति, तच्च न युज्यते, अद्वयार्थानास्यस्य तत्रे-
षकालिङ्ग्यान् प्रत्यक्षशब्दस्य विनिवृत्तान् न कथान्, इत्य-
ते चेत्यं, प्रत्यक्षा बृहत्, प्रत्यक्षा बोधः, प्रत्यक्षं ज्ञानमिति दर्श-
नान्, ततो यथादर्शितस्वरूपं पदार्थम् । अनु० । (प्रत्य-
क्षप्रमाणम् ‘पञ्चकवे’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे विस्तरतो गतम्)
(अनुमानगुणप्रमाणव्यवस्य ‘अणुमाणा’ शब्दे प्रथमभागे
७७३ पृष्ठे गतम्) अथ (उप) मानप्रमाणव्यवस्य कालवयणम्
‘आमाणा’ शब्दे तृतीयभागे १० पृष्ठे दर्शितम्) (आगमप्रमा-
णनिरूपणम् ‘आगम’ शब्दे द्वितीयभागे ४८ पृष्ठे कृतम्)
(दर्शनगुणप्रमाणम् ‘दंसगुणपमाणे’ शब्दे चतुर्थभागे ४५-
२२ पृष्ठे दर्शितम्) (चरित्रगुणप्रमाणम् ‘चरित्रगुणपमाणे’
शब्दे तृतीयभागे ११७७ पृष्ठे दर्शितम्) यथार्थहिंसाऽऽदितदे-
कमेव शासनम् । अ० ४ श्ल० ४ उ० ।

(६) अनन्तरं वादा उक्तान्तर्यामिणं मुख्यवृत्त्या धर्मवाद
एव विधेय इति तद्विषयमुपदेश्यवाह-
विषयो धर्मवादस्य, तत्तत्तन्त्रव्यपेक्षया ।

प्रस्तुतार्थोपयोग्येव, धर्मसाधनलक्षणः ॥ १ ॥

पमाण

लक्षणानिश्चयः किं तेनैव, उक्तमप्येन । यदि तेनैव, तदा पूर्ववदि-
तरतराऽऽश्रयः । अथ प्रमाणान्तरं न, तदा तदपि (निश्चयलक्षणम्,
श्रव्यं वा चक्ष्यं वा) । न न निश्चयलक्षणमिति पक्षः । नाप्यनि-
श्चितलक्षणमिति वाच्यम् । यत आह-अलक्षितानिर्गुणितल-
क्षणप्रमाणलक्षणनिश्चयकप्रमाणान्तरं, कथं केन प्रकरेण, न
कथञ्चिदित्यर्थः । युक्ता सङ्गता, न्यायता नीत्याऽस्य प्रमाण-
लक्षणस्य, चिन्तिश्चिन्तिनिर्गुणितः । अयमभिप्रायः-निश्चयलक्ष-
णेन प्रमाणेन चिन्तिश्चिन्ति प्रमाणलक्षणं यद्व्यर्थं भवतीति
न्यायः । न च चिकीर्षितं प्रमाणव्युत्पादकशब्दे विना प्र-
माणलक्षणविनिश्चयकप्रमाणस्य लक्षणनिश्चयः, ततश्चा-
निश्चितलक्षणमेव तदित्यलक्षितान् प्रमाणांश्च युक्ता तल्लक्ष-
णविनिश्चितिरिति ॥ ६ ॥

अथानिश्चितलक्षणादपि प्रमाणप्रमाणलक्षणनिश्चिन्ति-
भविष्यन्तीत्यस्मादशङ्कायामाह-

सत्यां चास्यां तदुक्त्या किं, तद्विधेयानिश्चिते ।

तत एवाविनिश्चित्य, तस्योक्तिर्ध्याप्यमेव हि ॥ ७ ॥

न्यायं भवत्यां चशब्दः पुनरर्थः । अस्मात्तन्तरं क्लायाम्, अ-
निर्गुणितलक्षणप्रमाणप्रमाणलक्षणनिश्चिन्ति, तदुक्त्या प्रमा-
णलक्षणप्रतिपादनं किं ? न किञ्चिदप्रयोजनमित्यर्थः । कुत इ-
त्याह-तद्व्यप्रमाणलक्षणवर्तिहयमिति प्रमेयपरिच्छेदात् ।
यथाहि-अनिर्गुणितलक्षणं प्रमाणं प्रमाणलक्षणं निश्चि-
यते, एवं चिकीर्षितलक्षणं प्रमाणं प्रमेयस्यापि निश्चिन्ति-
प्रसङ्गाद्यर्थे प्रमाणलक्षणप्रयोजनमिति भावः । तदर्थं प्रमाणेन
विनिश्चित्य तदुक्त्येवैति पक्षो निराकृतः । अथानिश्चित्याप-
त्तस्य ह्युपगमाऽऽह-नत एवेति, यत एव प्रमाणनिर्वा-
चित्य प्रमाणलक्षणप्रतिपादनमुक्त्युक्त्या सादृश्यं वर्तते । तत
पञ्चाविनिश्चित्य प्रमाणनिर्वाचित्ये तदुक्तिः प्रमाणलक्षणप्र-
तिपादनम् । किंमन्याह-यिया युजेऽन्यमन्यत्र संमोहा
ध्यातव्यं तदव वर्तते । प्रमाणलक्षणप्रतिपादयितुमर्हते, नि-
ष्कलाऽस्यासन्निवन्धनवात्तस्या इति भावना । दिशब्दो य-
स्मादर्थः । तस्याध्यात्मिकोक्तिः तस्मादित्यनेन संयम इति ॥ ७ ॥
एवं प्रमाणलक्षणविचारस्य निष्प्रयोजनतामुपपायतां चाप-
दर्थोपसंहारतः प्रक्रान्तां धर्मवादस्यैव विधेयतां

दृश्यं प्राह-

तस्माद्यथोदितं वस्तु, विचार्ये रागवर्जितः ।

धर्माधिभिः प्रयत्नेन, तत इष्टार्थमिद्विहितः ॥ ८ ॥

यस्मात्प्रमाणऽऽदिलक्षणविचारः प्रयोजनाऽदिविहितल-
क्षादेर्निर्यादितं पुनरेवमुक्तोऽनित्यवृत्तं क मन्वेतानि यु-
ज्यन्त इत्यादिरूपः, यस्तु धर्मभावानन्वयरूपमर्थज्ञानं, विचार्ये
रिवैवर्तनीयं किंवैयः कैरित्याह-रागवर्जितः स्वदेशेन पक्ष-
पातरहितः उपलक्षणव्याचक्ष्णस्य परदृश्यं तद्विषययुक्तेरित्यपि
दृश्यम् । धर्माधिभिर्धर्मप्रयोजनभिः, तदर्थैस्तु यवन्त्यन्तरमपि
विचारणीयं स्यादिति विशेषणरूपम् । कथम् ? प्रयत्नेनाऽऽद्-
रेण । किमियेवमन्याह ततो धर्मभावतविषयविचारान्, इ-
ष्टार्थमिद्विहितं धर्मलक्षणव्याचक्ष्णार्थमात्रेः कारणमिति ॥ ८ ॥
हा० १३ अष्ट० ।

(१०) प्रमाणलक्षणम् । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्य
संस्थां समाख्याति-

तत् द्विभेदम्-प्रत्यक्षं परोक्षं, चेति ॥ १ ॥

रत्ना० २ परि० । (अस्य सूत्रस्य व्याख्या 'पञ्चकल' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे गता)

से किं तं पमाणे ? पमाणे च उज्ज्विह पमते । तं जहा-पच-
कले, अणुमाणे, श्रोत्रे, आगमे जहा, अणुश्रोत्रादौ तहा
शेषे च पमाणं जाव तेण परं शो अन्ताऽऽगमे, शो अ-
णुतरागमे, परंपरागमे । भ० ४ श० ४ उ० ।

ननु कथमेतत् द्वैतमुपपायते ? यावता प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमि-
ति चावोक्तं, बोधत्, अपरं तु प्रत्यक्षानुमानाः प्रमाणपमानार्थ-
पथभावत्वेनैवेति तदप्रतिपक्षमावाप्तं भूयतां भेदान् प्रमाण-
स्य प्रोक्तुः, तत्कथमेतत् ? इति चेत् । उक्तं-समर्थयिष्यमा-
णप्रमाणमविनानुमानेन तावच्छाक्यकस्तिरस्करणीयः ।

अपरं तु सम्भवप्रमाणभावानामत्रैवान्तर्भावितं बोध-
नीयाः । तत्राऽनुमानागमौ परेक्षप्रकारावेव व्याख्या-
स्यन्ते, उपमानं तु तैयारिकमते तावत् कश्चिदप्यः प्र-
भुणा प्रेयवांचके गवयमानयति । स गवयशब्दवाच्यार्थ-
मज्ञानतः कश्चन वनेचरं पुन्यमप्राप्तौ कौरव गवय
इति ? । स प्राऽऽह-याहण गान्ताहण गवय इति । तत-
स्तस्य प्रेयपुरुषस्यापरायतां प्राप्तस्याऽऽनतिदृशवाच्या-
स्मरणमहकारि गान्ताहणगवयपण्डितानाम् 'अयं स गवयश-
ब्दवाच्याऽयः' इति प्रतिपत्तिफलरूपामुत्पत्त्यादयमप्राप्तिमि-
ति । मीमांसकमते तु यत् प्रतिपत्त्या सौम्यपक्षो न गव-
यो, न वाऽनतिदृशवाच्यं 'गौरव गवयः' इति भूतं, तस्य
विकटादयोर्वर्तनलम्पटस्य गवयदर्शनं प्रथमं समुपपन्नं सति
यत् परेक्षे गौरव सादृश्यमनुसृतं प्राप्ति- अनेन सदृशः
स गौरव इति, 'तस्य गान्ताहण सादृश्यम्' इति वा तदु-
पमानम् 'तस्माद्यत् स्वयं तस्या-नवाटयेन विशेषितम् ।
प्रमेयमुपमानस्य, सादृश्यं वा तद्विधेयम् ॥ १ ॥' इति व-
चनादिति । तदुक्तं-एतच्च परेक्षेभेदरूपायां परेक्षप्रमाण-
मवान्तर्भावयिष्यते अर्थपरिनिर्वाहः प्रमाणवत् तद्विज्ञानो,
यथाार्थोऽन्यथाभवत् । अष्टे करैर्यदस्य, साऽर्थोप-
निष्ठाहता ॥ १ ॥ इत्येवंतल्लक्षणानुमानमन्येव । त-
थाहि-अर्थोपन्यापकोऽर्थोऽन्यथाऽनुपपद्यमानत्वात्तत्त्वग-
तः, अयमतो वा दृष्टार्थं करतान्तेति न्यात् ? ।
न तावदनवगतः, अनिप्रसङ्गात् । अयवान्तः, तत्क्षेप्याऽ-
नुपपद्यमानत्वावगमोऽर्थोपपत्त्येव प्रमाणमनगता । प्राचक्ष-
कारं परस्वराऽऽश्रयः । तथाहि-अन्यथाऽनुपपद्यमानत्वेन
प्रतिपक्षाद्यार्थापत्तिप्रवृत्तिः, तत्पुनस्तत्साधनं थापुप-
द्यमानस्य प्रतिपत्तिमिति । प्रमाणान्तरं तु भूयादर्शने, विपक्षे-
पुल्लभ्यते ॥ १ ॥ भूयादर्शनेवमा साध्यधर्मिणः, दृष्टान्त-
धर्मिणः वा ? । यदि साध्यधर्मिणः, तदा भूयादर्शनेनैव
साध्यस्याऽपि प्रतिपक्षस्यार्थोपपत्तिर्यथार्थम् । अथ दृष्टान्तध-
र्मिणः, तर्हि तत्र प्रवृत्ते भूयादर्शने साध्यधर्मिणस्य-
थाऽनुपपद्यमानत्वं निश्चाययति, तच्च वा ? । तत्रोक्तः प-
क्षोऽनेन, न खलु दृष्टान्तधर्मिणं निश्चिन्तान्यथाऽनुपपद्य-
मानत्वाऽर्थः साध्यधर्मिणं तथात्वेनानिश्चितः स्वभावात् न-
यति, अतिप्रसङ्गात् । प्रथमपक्षे तु लिङ्गार्थोपन्यापका-
र्थोभेदाभावः । विपक्षेऽनुपलभ्यमानं तदवगतं इति चेत् । न-
न्वसाधनपुल्लभ्यमात्ररूपोऽनिश्चितो, निश्चितो वा तदव-
गमयेत् । प्रथमपक्षे, तत्पुनत्वाऽऽदरेण गमकाऽऽपत्तिः ।
निश्चितश्च, तत्पुनमानन्तर्भावार्थानुपपत्त्या, निश्चिन्तान्यथाऽ-

नुपपत्तेरनुमानरूपत्वात् । न च सपक्षसम्भावासङ्काव-
रुताऽनुमानार्थोपपत्तिर्भेदः, पक्षधर्मेतात्सहितादनुमानात्-
द्रष्टितस्य प्रमाणान्तरत्वानुपपत्तात् । न च पक्षधर्मत्वव-
न्वयमनुमानमेव नास्तीति वाच्यम्—“ पित्रोश्च ब्राह्मणं च
न, पुत्रब्राह्मणत्वाऽनुमा । सर्वलोकप्रसिद्धा न, पक्षधर्ममेवे-
क्षन् ॥१॥ ” इति भट्टेन स्वयमेवाभिधानात् । रत्ना० २ परि० ।
भगवतीपञ्चमशतके चत्वारि प्रमाणान्युक्ताणि, रत्नावतारि-
कायां तु द्वे कथम् ? इति प्रश्ने उत्तरम्—रत्नावतारिकायां तु
परोक्षप्रमाणेऽनुमानोपमानाऽभ्यामलक्षणप्रमाणत्रयस्यान्तर्भा-
वविषयत्वात् प्रमाणद्वयमुक्तमस्तीति बोध्यम् ॥१॥ ही० २ प्रका० ।

प्रत्यक्षानन्तरं परोक्षं लक्षयन्ति—

अस्पष्टं परोक्षम् ॥ १ ॥

प्राकृत्यन्तितस्यष्टत्वाभावाज्जिष्णु यत् प्रमाणं तत्परोक्षं
लक्षयितव्यम् ।

अथेतत् प्रकाशः प्रकटयन्ति—

स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानागमभेदेनस्तत्पञ्चप्रकारम् ॥२॥
स्पष्टम् ॥ २ ॥ रत्ना० ३ परि० । सम्म० । सूत्र० ।

(११) प्रमाणफलम्—एवं प्रमाणस्य लक्षणसंख्याविषयानां
क्याय फलं स्फुटयन्ति—

यत्प्रमाणेन माध्यते तदस्य फलम् ॥ १ ॥

यत् वक्ष्यमाणमज्ञाननिवृत्त्यादिकं प्रत्यक्षाऽऽदिना प्रमाणेन
साधकमेतन् साध्यते, तदस्य प्रमाणस्य फलमवगमनव्यम् ॥१॥

अथेनप्रकाशनां दर्शयन्ति—

तद् द्विविधम्—अज्ञानतर्पणं, पारम्पर्येण च ॥ २ ॥

तत्राऽऽद्यभेदादर्शयन्ति—

तत्राऽऽनन्तर्येण सर्वप्रमाणानामज्ञाननिवृत्तिः फलम् ॥३॥

अज्ञानस्य विपर्ययाऽऽदेर्निवृत्तिः प्रध्वंसः स्वरूपव्यवसिति-
रूपा फलं बोद्धव्यम् ॥ ३ ॥

अथापरप्रकारं प्रकाशयन्ति—

पारम्पर्येण केवलज्ञानस्य तावत्फलमौदासीन्यम् ॥ ४ ॥

औदासीन्यं साक्षात्समस्तार्थानुभवेऽपि हानोपादाने-
च्छादितहिममाध्यस्थमुपेक्षत्यर्थः । कुत इति चेत् । उच्यते—
सिद्धप्रयोजनत्वात् केवलज्ञानं सर्ववैद्यासीन्यमेव भवति,
हेतुस्य संसारतत्कारणस्य हानादुपादेयस्य मोक्षतत्कारण-
स्योपादानात् सिद्धप्रयोजनत्वं नासिद्धं भगवताम् ॥ ४ ॥

अथ केवलव्यतिरिक्तप्रमाणानां परम्पराफलं प्रकटयन्ति—
शेषप्रमाणानां पुनरुपादानहानोपेक्षाबुद्ध्यः ॥ ५ ॥

पारम्पर्येण फलमिति संबन्धीयम् । तत् उपादेयं कुङ्कुमका-
मिनिकर्पूरं उदावर्धे प्रहणबुद्धिः, हेतुः—हिममकराङ्गराऽऽदौ प-
रित्यागबुद्धिः, उपेक्षाणीयं उपादेयं प्रसाधकत्वेनोपादानहाना-
नर्थं जरत्तृणादौ वस्तुन्युपेक्षाबुद्धिः पारम्पर्येण फलमिति ॥५॥

प्रमाणात्फलस्य भेदाभेदकान्तवादिनां यौगलौगताश्रिराक-
तुं स्वमतं च व्यवस्थापयितुं प्रमाणयन्ति—

तत्प्रमाणतः स्यादभिन्नमभिन्नं च प्रमाणफलत्वान्य-

थाऽनुपपत्तेः ॥ ६ ॥

तदिति प्रकृतं फलं परामुच्यते ॥ ६ ॥

अथात्राऽऽशङ्कस्य व्यभिचारमपसरयन्ति—

उपादानबुद्ध्यादिना प्रमाणाजिज्ञेन व्यवहितफलेन हेतो-
र्व्यभिचार इति न विभावीयम् ॥ ७ ॥

प्रमाणफलं च भविष्यति, प्रमाणात् सर्वथा भिन्नं च भ-
विष्यति, यथोपादानबुद्ध्यादिकमिति न परामर्शनीयं यौग-
रित्यर्थः ॥ ७ ॥

अत्र हेतुः—

तस्यैकप्रमातृतादात्म्येन प्रमाणादभेदव्यवस्थितेः ॥८॥

एकप्रमातृतादात्म्यमपि कुतः सिद्धमित्याशङ्क्याऽऽहुः—

प्रमाणातया परिणतस्यैवाऽऽत्मनः फलतया परिणतिम्—
तीते ॥ ६ ॥

यस्यैवाऽऽत्मनः प्रमाणाऽऽकारेण परिणतिस्तस्यैव फलरू-
पतया परिणाम इत्येकप्रमात्रपक्षतया प्रमाणफलवोरभेदः ॥८॥

एतदेव भावयन्ति—

यः प्रमिमीते स एवोपादत्ते परित्यजत्युपेक्षते चेति सर्व-
संव्यवहारिभिरस्खलितमनुभवात् ॥ १० ॥

न वदन्त्यः प्रमाता प्रमाणपर्यायतया परिणमतेऽन्यच्छो-
पादानहानोपेक्षाबुद्धिपर्यायस्वभावतयेति कस्याऽपि सचेत-
सोऽनुभवः समस्तीत्यर्थः ॥१०॥

यथोक्तार्थानभ्युपगमे दूषणमाहुः—

इतरथा स्वरयोः प्रमाणफलव्यवस्थानिवृत्तयः प्रसज्येत ॥११॥

इतरथेत्येकस्यैव प्रमातुः प्रमाणफलतादात्म्यान्तर्हीकारे इमे
प्रमाणफले स्वकीय, इमे च परकीय इति नैयत्यं न स्यादिति
भावः । तदित्यनुपादानाऽऽदौ व्यवहिते फले प्रमाणादभेदस्या-
ऽपि प्रसिद्धेन तेन प्रकृतदेनोर्व्यभिचार इति सिद्धम् ॥११॥

अथ व्यभिचारान्तरं पराकुर्वन्ति—

अज्ञाननिवृत्तिस्वरूपेण प्रमाणादभिज्ञेन साक्षात्फलेन
साधनस्यानैकान्त इति नाऽऽशङ्कनीयम् ॥ १२ ॥

प्रमाणफलं च स्यात्, प्रमाणात् सर्वथाऽन्यभिन्नं च स्यात्-
थाऽज्ञाननिवृत्तिरित्यन्येनैकान्तिकत्वं प्रमाणफलत्वान्यथा-
ऽनुपपत्तेर्हेतोरिति न शङ्कनीयं शङ्क्यः ॥१२॥

कुत इत्याह—

कथञ्चित्तस्याऽपि प्रमाणाद्रेदेन व्यवस्थानात् ॥१३॥

कथञ्चिदिति व्यवमाणेन प्रकारेण ॥१३॥

तमेव प्रकारं प्रकाशयन्ति—

साध्यसाधनभावेन प्रमाणफलयोः प्रतीयमानत्वात् ॥१४॥

ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते । ते परस्परं भिद्यन्ते,
यथा कुडारच्छिद्धे, साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते च प्रमाणाऽ-
ज्ञाननिवृत्त्यारूपफले ॥१४॥

अथैव हेतोरसिद्धतां परिजिहीर्षवः प्रमाणस्य साधनतां
तावत्समर्थयन्ते—

प्रमाणं हि करुणाऽऽख्यं साधनं, स्वरूपव्यवसितौ साध-
कमन्वात् ॥ १५ ॥

यत् खलु क्रियायां साधकतमं, तत्करुणाऽऽख्यं साधनं, यथा
परश्चयः, साधकतमं च स्वरूपव्यवसितौ प्रमाणमिति ॥१५॥

अथ फलस्य साध्यत्वं समर्थयन्ते-

स्वपरव्यवसितिक्रियारूपाऽज्ञाननिवृत्त्यर्थं फलं तु सा-
ध्यं प्रमाणीनिष्पाद्यत्वात् ॥ १६ ॥

यन्प्रमाणनिष्पाद्यं, तन्साध्यम्, यथोपादानबुद्ध्यादि, प्रमाण-
निष्पाद्यं च प्रकृतं फलमिति । तत्र प्रमाणादिकान्तेन फलस्या-
भेदः साधीयात् । सर्वथा तादात्म्ये हि प्रमाणफलयोर्नि व्यव-
स्था, तद्भावविरोधान् । न हि साध्यमस्य प्रमाणम्, अधिग-
तिः फलमिति सर्वथा तादात्म्ये सिध्यति, अतिप्रसङ्गः । ननु
प्रमाणस्यासारूप्यव्यावृत्तिः सारूप्यम्, धनविधितिव्यावृत्ति-
रधिगतिरिति व्यावृत्तिभेदोक्तस्याऽपि प्रमाणफलव्यवस्थे-
ति चेत् । नैवम् । स्वभावभेदमन्तराण्यव्यावृत्तिभेदस्याप्य-
नुपपत्तेः । कथं च प्रमाणस्याप्रमाणफलव्यावृत्त्या प्रमाण-
फलव्यवस्थावन्प्रमाणान्तरफलान्तरव्यावृत्त्या अप्रमाणवस्था-
ऽफलव्यवस्थे च व्यवस्था न स्यात् ? इति ॥ १६ ॥

अथ प्रसङ्गतः कर्तुरपि साक्षात्प्रस्तुतफलस्य
भेदं समर्थयन्ते-

प्रमातुरपि स्वपरव्यवसितिक्रियायाः कथञ्चिद् भेदः ॥ १७ ॥

कर्तुरागतः किं पुनः प्रमाणादित्यपिशब्दाभेदः ॥ १७ ॥

अथ हेतुमाहः-

कर्तृक्रियायाः साध्यसाधकभावेनोपलम्भात् ॥ १८ ॥

ये साध्यसाधकभावेनोपलभ्यन्ते, ते भिन्नं, यथा देवदत्तदा-
रच्छिदिक्रिये, साधसाधकभावेनोपलभ्यन्ते च प्रमादस्वपर-
व्यवस्थानितलक्षणक्रिये ॥ १८ ॥

एतदन्वयसिद्धतां प्रतिपद्यन्ति-

कर्त्ता हि साधकः, स्वतन्त्रत्वात्; क्रिया तु साध्या, कर्तु-
निर्वर्त्यत्वात् ॥ १९ ॥

स्वसाध्या तन्त्रं प्रधानमस्येति स्वतन्त्रस्वरूपावस्तत्वं न स्यात् । यः क्रियायां स्वतन्त्रः स साधको, यथा दारुच्छिदायां
व्रक्षन्, स्वतन्त्रश्च स्वपरव्यवस्थानितक्रियायां प्रमातेति । स्व-
तन्त्रत्वं कर्तुः कुतः सिद्धम् ? इति चेत् । क्रियासिद्धावपरा-
यत्तया प्राधान्येन विवक्षितव्यात् । स्वपरव्यवस्थानितल-
क्षणा क्रिया पुनः साध्या, कर्तुनिर्वर्त्यत्वात्, या कर्तुनिर्वर्त्या
क्रिया, सा साध्येनित्यवहागम्यया, यथा सम्प्रतिपत्त्या,
तथा च स्वपरव्यवस्थानितक्रियेति । तदेवं कर्तृक्रियायाः सा-
ध्यसाधकभावेन प्रतिपमानत्वादुपपत्तः कथञ्चिद्भेदः ॥ १९ ॥

एतमेवाथैव द्रष्टव्यम्-

न च क्रिया क्रियावतः सकाशादभिन्नैव, भिन्नैव वा,
प्रतिनियतद्विधियाक्रियद्भावभङ्गप्रसङ्गात् ॥ २० ॥

अभिधैवत्येनेन सौगतस्वीकृतमभेदकान्ते, भिधैवत्येनेन तु
वैशेषिकाऽऽद्यभिमतं भेदकान्ते प्रतिपद्यन्ति-क्रियायाः क्रि-
यावत एकान्तेनभेदे हि क्रियावत्त्वापमेव तात्त्विकं स्यात्, न तु
द्वयम्, अभेदप्रतिज्ञाविरोधात् । एकान्तेनभेदे तु क्रिया-
क्रियावतैर्विवक्षितपदार्थैर्यथैवं क्रियेति स्मन्धवाधारणं
न स्यात् । भेदाविशेषादशेषवस्तुनामप्यसौ किं न भवेत् ? ।
न च समवायोऽव नियामकतया वह्नुं युक्तः, तस्याऽपि

व्यापकत्वेन तन्मियामकतायामपरोक्षत्वात् । तस्माद्भेदा-
भेदकान्तपक्षयोः प्रतिनियतक्रियावद्भावभङ्गप्रसङ्गः सु-
व्यक्त इति कथञ्चिद्विधिव्यावृत्तैव क्रिया क्रियावतः सकाशा-
दहोक्तुमुचिता ॥ २० ॥

कश्चिदाह-कल्पनाश्रित्यपिनिमित्ता सर्वाऽपि प्रमाणफलव्यव-
हतिरिति विकल एवायं प्रमाणफलाऽऽत्मन्वेन स्याद्वादिनां
भेदाभिदप्रतिष्ठोपक्रम इति तन्मन्मिदानीमपाकुर्वन्-

संवृत्या प्रमाणफलव्यवहार इत्यप्रामाणिकप्रलापाः, पर-
मार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविरोधान् ॥ २१ ॥

अयमर्थः-सांवृतप्रमाणफलव्यवहारवादिनाऽपि सांवृतत्वं
प्रमाणफलयाः परमार्थवृत्त्या तावदेष्टव्यम् । तस्यैऽस्या
प्रमाणादिभिर्मन्यते, अप्रमाणाद्वा, न तावदप्रमाणात्, तस्या-
किञ्चिदङ्गत्वात् । अथ प्रमाणात् । तत्र । यतः सांवृतत्वमा-
हकं प्रमाणं सांवृतम्, अस्मावुतं वा स्यात् ? । यदि सांवृतम् ।
कथं न सावृत्पारमार्थिकतापारमार्थिकस्य सकलप्रमाणव्यवहा-
रसांवृतत्वस्य सिद्धिः ? । तथा च पारमार्थिक एव समस्तो-
ऽपि प्रमाणफलव्यवहारः प्राप्तः । अथ प्रमाणफलसांवृ-
तत्वग्राहकं प्रमाणं स्वयमस्मावुतमिष्यते, तर्हि क्षीणा स-
कलप्रमाणफलव्यवहारसांवृतत्वप्रतिष्ठा, अनेनैव व्यभिचा-
रान् । तदेवं सांवृतसकलप्रमाणफलव्यवहारवादिनां व्यक्त
एव परमार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविरोध इति ॥ २१ ॥

प्रस्तुतमेवाथैव निगमयन्ति-

ततः पारमार्थिक एव प्रमाणफलव्यवहारः सकलपुरुषा-
र्थसिद्धिहेतुः स्वीकर्त्तव्यः ॥ २२ ॥ स्तना० ६ परि० ॥ स्या० ।

(२२) इदानीं ये प्रमाणादिकान्तेनभिन्नं प्रमाणफलमाहुः, ये
च वासाधधीनत्वेण ज्ञानाद्वैतमेवास्तीति ब्रुवन्ते, तन्मनस्य
विचार्यमाणत्वे विशगरुतामाहुः-

न तुल्यकालः फलहेतुभावो, हेतोर्विलीने न फलस्य भावः ।
न वैविद्वद्भेदपथेऽर्थमेवाव-द्विलूनशोणे सुगतन्द्रजालम् ॥ १६ ॥

वैद्याः किल प्रमाणान्तफलमेकान्तेनाऽभिन्नं मन्यन्ते । तथा
च तन्मिदन्तः-“ उभयत्र तदेव ज्ञानं प्रमाणफलमविशगम-
एवात् । ” अस्य व्याख्या- (उभयत्रोतं) प्रत्यक्षेऽनुमाने च,
तदेव ज्ञानं प्रत्यक्षाऽनुमानलक्षणे फले कार्यम् । कुतः ? अधि-
गमरूपव्यावृत्तिरपरिच्छेदकत्वात् । तथाहि-परिच्छेदरू-
पमेव ज्ञानमुपपद्यते । न च परिच्छेदादनेऽप्यनुमानफलम्,
अभिज्ञाऽधिकरणात्वात् । इति सर्वथा न प्रत्यक्षानुमानाभ्यां
भिन्नं फलमस्तीति । एतच्च न समीचीनम् । यतो यद्यस्माद-
कान्तेनाऽभिन्नं, तनेन सर्वव्याप्यतः, यथा घटेन घटत्वम् ।
तच्च प्रमाणफलयाः कार्यकारणभावोऽभ्युपगम्यते-प्रमाणं
कारणं, फलं कार्यमिति । स वैकान्तेनाऽभेदं न घटते । न हि
युगपदुपपद्यमानयोस्तयोः स्वेत्येतास्तीतिविवरणयोरिव कार्यका-
रणभावो युक्तः नित्यतत्प्राज्ञाभावविव्यान्कारणस्य, नित्यतो-
त्कालमाविव्यान्कार्यस्य । एतदेवाऽह-“ न तुल्यकालः फल-
हेतुभावः ” इति । फले कार्ये, हेतुः कारणम्, तयोर्भावः
स्वरूपः, कार्यकारणभावः स तुल्यकालः समानकालो न
युज्यत इत्यर्थः । अथ क्षणान्तरितत्वात्तयोः क्रमशःकार्यं
भावित्वानीत्याशङ्क्याऽह-“ हेतोर्विलीने न फलस्य भावः ”

इति । हेतोः कारणं प्रमाणलक्षणं विलीनं क्षणिकत्वाद्भूष-
धनस्तत्त्वभाव निगन्धये विनष्टे फलस्य प्रमाणकार्यस्य न
भावः संभाव, निर्मूलत्वान् । विद्यमानं हि फलहेतव्यस्येदं
फलमिति प्रतीयते । नाप्यथा अतिप्रसङ्गात् । किं च हेतुफल-
भावः संवन्धः, स च द्विष्ट एव स्यात् । न चाऽनयोः क्षण-
संयुक्तमितो भवान् संवन्धं क्षमन् । ततः कथमयं हेतुरि-
दं फलमिति प्रतिनितवान् प्रतीतिः, एकस्य ग्रहणं ऽप्यन्य-
स्याग्रहणं तदसम्भवान् ? " द्विष्टसंवन्धमविति-नैक रूप-
वेदवान् । द्वयोः स्वरूपग्रहणं, सति संवन्धवेदनम् ॥ १ ॥ "

इति वचनान् । यद्यपि धर्मोत्तरेण- " अर्थसारूप्यमस्य प्र-
माणं तद्वशादर्थप्रतीतिभिर्देः " इति न्यायविदुस्त्वं वि-
बुधस्यता भवितुम्- " नलिनभिर्मानं हि विश्रानं, यतः तस्मा-
न्नीलस्य प्रतीतिरवसीयते । येभ्यो हि चक्षुरादिभ्यो ज्ञान-
मुत्पद्यते, न तद्वशात् तत् ज्ञानं नीलस्य संवेदने शक्यते ऽ-
वस्थापयितुं, नीलमदृशं त्वनुभूयमानं नीलस्य संवेदनमव-
स्थाप्यते । न चाऽत्र ज्ञानजनकभावनिवन्धनः साध्यसाधन-
भावाः येनैकस्मिन् वस्तुनि विरोधः स्यात्, अपि तु व्यव-
स्थाप्यव्यवस्थापकभावेन, तत एकस्य वस्तुनः किञ्चिद-
पि प्रमाणं किञ्चित्प्रमाणफलं निरुध्यत, व्यवस्थापनहे-
तुर्हि सारूप्यं तस्य ज्ञानस्य व्यवस्थाप्यं च नीलसंवेदनरू-
पम् " इत्यादि । तदप्यनारम्भ, एकस्य निगन्धस्य ज्ञानल-
क्षणस्य व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकत्वलक्षणस्यभावद्वययोगान् ।
व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकभावस्याऽपि च संवन्धवेत्तं द्वि-
ष्टत्वादिकमिहा सम्भवान् । किं च-अर्थसारूप्यमर्थाऽऽ-
कारता । तच्च निश्चयरूपमनिश्चयरूपं वा ? निश्चयरूपं ज-
त्तदेव व्यवस्थापकमस्तु, किमुभयकल्पनया ? अनिश्चितं च-
त्, न्यायमन्यथस्थितं कथं नीलऽऽदिस्वेदतदव्यवस्थापने स-
मर्थम् ? अपि च-कथमर्थाऽकारता ? किमर्थग्रहणपरिणामः,
आहोस्वदर्थोऽकारणान्वयम् ? साध्यः सिद्धसाधनान् । हि-
तीयस्तु ज्ञानस्य प्रमेयाऽकारणतुल्यत्वं जट्वेपपत्त्यदिदो-
षाऽऽगतः । तत्र प्रमाणादिकान्तेन फलस्याभेदः सार्धीयान् ।
सर्वथा तादात्म्यं हि प्रमाणफलयोर्नि व्यवस्था, तद्भाववि-
रोधान् । न हि सारूप्यमस्य प्रमाणमधिगतः फलमिति
सर्वथा तादात्म्यं सिद्धयति, अतिप्रसङ्गात् । ननु प्रमाण-
स्यानारूप्यत्वावुक्तिः सारूप्यम्, अनधिगतिव्यावृत्तिर्निगन्ध-
निरिति व्यावृत्तिभेदादिकस्याऽपि प्रमाणफलव्यवस्थेति चेत् ।
नैवम् । स्वभावेदमन्तरंगाऽन्यव्यावृत्तिभेदस्यान्यनुपपत्तेः । क-
थं च प्रमाणस्य फलस्य चाऽप्रमाणफलस्याव्यावृत्त्याऽप्रमाण-
फलव्यवस्थावत् प्रमाणान्तरफलान्तरव्यावृत्त्याऽप्यप्रमाण-
त्वस्याऽफलत्वस्य च व्यवस्था न स्यात्, विजातीययादिव
सजातीययादपि व्यावृत्तत्वाद्भ्रम्भनः ? । तस्मात्प्रमाणात्
फलं कथञ्चित्प्रमाणमप्येष्टव्यं, साध्यसाधनभावेन प्रतीयमान-
त्वान् । ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते ते परस्परं भि-
द्येते, यथा-कुडाराच्छिद्रिक्रिये इति । एवं योगाभिप्रेतः
प्रमाणाफलस्यैकान्तभेदोऽपि निराकरोव्यः, तस्यैकप्रमाणात्
तदात्म्येन प्रमाणात् कथञ्चित् भेदव्यवस्थितेन, प्रमाणतया
परिणतस्यैवाऽऽमनः फलतया परिणतिप्रतीतिः, यः प्रमेयीते
स एवोपादानं, परित्यज्यतुषेत्ते चेति सर्वव्यवहारभिर-
स्थलितमनुभवान् । इतरथा स्वरयोः प्रमाणफलव्यवस्था-
विश्लेषः प्रसज्यते इत्यलम् ।

अथवा पूर्वार्द्धमिदमन्यथा व्याख्येयम्-योगताः क्लिप्तं
प्रमाणयन्ति-सर्वं यन्तु क्षणिकं, यतः सर्वं तावत् घटाऽदिकं
वस्तु मुहुराऽदिसन्निधौ नाशं गच्छतु दृश्यते । तत्र येन स्वरू-
पेणाऽन्यावस्थायां घटाऽदिकं विनश्यति तच्चेत् स्वरूप-
मुत्पन्नमात्रस्य धियते तदानीमुत्पादितान्तरमेव तेन विनष्ट-
व्यमिति व्यक्रमस्य क्षणिकत्वम् । स्यात् । सम्भ० । स्था० ।
समस्तनवविपर्ययानुत्पत्तिरकालवस्तुनाहकत्वेन प्रकृष्टं मानं
प्रमाणम् । इतरांश कथपेक्षत्वांशप्रातिगि नये, सम्भ० ।
काण्ड । भ्रमपानाभ्यवहारापेक्षादिनियोजनं, स० १२ अह्न ।
मानमतीतकल्पित्यर्थः, ध० ३ आ० । पं० व० । पञ्चा० ।
" पमाणार्हसि च उल्लङ्घं । " पं० व० । १ ह्न । पुरुषस्या-
ष्टोत्तरशताङ्गुलच्छब्दः, " मासुप्रमाणपमाणपत्तेः । " विपा०
१ श्रु० २ अ० । नि० । ज० । न० । ग० । कद० । ज्ञा० ।
प्र० । श्री० । प्र० । युक्ताः स्वरू० २ श्रु० २ अ० । प्र-
कृष्टं मानं प्रमाणम् । सूत्रभाते, भ० ५ श० ६ उ० । ती-
र्थेऽन्यस्यैव सर्वेषां प्रमाणम् । व्य० ३ उ० । " परमह-
स्वमिमीनं, सम्मतगालं विदुषां रम्यमाराणं । परिणामिमेव
पमाणं, शिच्छ्वयमवयवमाणाणं ॥ १ ॥ " भ० ६ श० ८ उ० ।
प्रमत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिमाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इति
गाथांशः पञ्चविधः प्रमादः कथं संभवतीति प्रश्नः, उत्तरम्-प्र-
मत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिमाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इ-
त्यादिनांथांशः पञ्चविधः प्रमादो मयस्य संदेवाभयव्यवस्थाऽक-
ल्पस्यादौ संभवतीति । १३३ । प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

विषयसूची -

- (१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याख्येयम् ।
- (२) अथावेव धर्ममिति विशेषणं समर्थयन् ।
- (३) सन्निकर्षोपरि विचारः ।
- (४) नायनरदिप्रविचारः ।
- (५) निर्विकल्पकज्ञानप्रागगव्यादितः प्रतिपादनम् । अथ
व्यवसायीति विशेषणमर्थनम् ।
- (६) ज्ञानस्य प्रमाणं सत्यं, परतश्चाप्रमाणमथ । अथान्य-
त्ता सत्यनिश्चयं च ज्ञानात् सत्य एव प्रमाणमथ, अप्रा-
माणये तु परत एव यज्जमितीया जगुः तन्निराकरणम् ।
- (७) विशेषणं, सीमावकमन्तराकरणम् ।
- (८) द्रव्यादि चतुर्विधं प्रमाणम् ।
- (९) अतन्त्रं वादा उल्लासनेयां च मध्ये मुख्यवृत्त्या धर्म-
वाद एव विशेषः ।
- (१०) प्रमाणसंस्था । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्यं सं-
ख्यांममाख्यायन्ति ।
- (११) प्रमाणफलम् ।
- (१२) प्रमाणादिकान्तेनाभिज्ञं प्रमाणफलमाहुस्तन्मतनिरा-
करणम् ।

पमाणगुल-प्रमाणाङ्गुल-न० । सहस्रगुणितादुनेयाङ्गुलं-
प्रमाणाज्जातं प्रमाणाङ्गुलम् । अथवा-परमप्रकरणं प्रमाणं
प्राप्तमङ्गुलं प्रमाणाङ्गुलम् । अङ्गुलप्रमाणभेदः अत्र ० । (" अं-
गुल " शब्दे प्रथममात्रं ४४ पृष्टे स्वरूपमुक्तम्)

पमाणकाल-प्रमाणकाल-पुं० । प्रमीयते परिच्छिद्यते येन
वर्षशताऽऽदि तत्प्रमाणम् । स चासौ कालश्चेति प्रमाण-

कालः । प्रमाणं वा परिच्छेदने । ययोऽऽद्वित्यप्रधानं नदर्थो वा कालः प्रमाणकालः । कालभेदः भ० ।

तन्मयस्वपम्-

मे किं न पमाणकाले ? पमाणकाले द्विविधे पण्यते । तं जहा-दिवसपमाणकाले य, रत्तिपमाणकाले य । चउपो-रिसीए दिवसे, चउपोरिसीए राई भवइ । उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसम्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ । जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया शं भंते ! उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ, तया शं कइभागमुहुत्तभागणे परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया शं जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा शं कइभाग-मुहुत्तभागणे परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोमिया अद्व-पंचममुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जदा शं उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा शं वारीमयभागमुहुत्तभा-गेण परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दि-वसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया शं जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा शं वारीमयभागमुहुत्तभागणे परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरि-सी भवइ । कया शं भंते ! उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दि-वसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ, कदा शं जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जया शं उकोमिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ ज-हापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, तया शं उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसम्स वा पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ । जया वा उकोमिया अद्वार-समुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया शं उकोमिया अद्वपंचममुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता दिवसम्स पोरिसी भवइ । कया शं भंते ! उकोमिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, कया वा उकोमिया अद्वारम-मुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ ? सुदसणा ! आमादपुणिमाण शं उकोमिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ । पोसपु-णिमाण शं उकोमिया अद्वारममुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ । अथि शं भंते ! दिवसा य राईओ य समा चेव भवंति ? हंता अथि । कया शं भंते !

दिवसा य, राईओ य समा चेव भवंति ? सुद-सणा ! चित्तासायपुणिमासु शं दिवसा य राईओ य समा चेव भवंति, पणरसमुहुत्ते दिवसे पणरस-मुहुत्ता राई भवइ, चउभागमुहुत्तभागणा चउमुहु-त्ता दिवसम्स वा राईए वा पोरिसी भवइ । से तं पमाणकाले ।

अनन्तरं चतुःपौरुषांकां दिवसश्चतुःपौरुषांका च रा-विभवंतीत्युक्तम् । अथ पौरुषमिव प्रकथयन्नाह- (उका-मित्यन्याद) (अद्वपंचममुहुत्त नि) अष्टादशमुहुत्त-स्य दिवसस्य रात्रेर्वा, चतुर्थो भागो यस्माद्वर्ज्यश्चम-मुहुत्ता, नवघटिका इत्यर्थः । ततोऽर्धश्चमा मुहुत्ता य-स्याः सा तथा । (निमुहुत्त नि) अष्टादशमुहुत्तस्य दिवसाऽऽ-द्वैत्युत्थां भागविमुहुत्ता भवति । अतस्त्रया मुहुत्ताः पर-घटिका यस्यां सा तथा । (कइभागमुहुत्तभागणे नि) कतिभागः कतिभागस्तद्विधो मुहुत्तभागः कतिभागमुहु-त्तभागस्तन कतिथेन मुहुत्तशंनयर्थः । (वारीमयभा-गमुहुत्तभागणे नि) इह अर्धश्चमात्तां त्रयाणां च मुहुत्तानां विशेषः साऽर्धो मुहुत्तः । स च अशीत्यांशकेन दिवसश-तेन वर्ज्येन दीयते च, स च साऽर्धो मुहुत्तः अशीत्याधिक-शतभागतया व्यवस्थाप्यते, तत्र च मुहुत्तं हाविश-यधिकं भागशतं भवत्यतोऽभिधीयते- (वारीमे इत्यादि) हावि-शत्यधिकशततमभागरूपेण मुहुत्तभागनयर्थः । आमा-दपुणिमाण इत्यादि) इहाऽऽष्टादशभागमास्यामिति यदुक्तं तत्पञ्चविंशत्यधिकमुहुत्तानि सवर्षापेक्षताऽवश्यं, यतस्त्र-याऽऽष्टादशभागमास्यामष्टादशमुहुत्तां दिवसां प्रत्यर्धश्चम-मुहुत्तां च तत्पौरुषी भवति, वर्गपन्तरं तु यत्र दिवसे कर्क-सेकान्तिजोयते तत्रैवाऽर्धो भवतीति सम्यक्स्थितिर्भवति । एवं पौरुषाणिमास्यामन्यौचित्येन वाच्यमिति । अनन्तरं रा-विद्विजमयविषयमभिहितमथ तयोर्गम समतां दर्शयन्नाह- (अथि णमित्यादि) इह च (चित्तासायपुणिमासुगु-मित्यादि) यदुक्तं तच्छब्दवह्मन्यापेक्षे, निश्चयतस्तु कर्क-सकस्सेकान्तिदिनादारभ्य यत्र दिनवर्तिनममहोरात्रं तस्या-र्धे समा दिनरात्रिप्रमाणतेति । तत्र च पञ्चदशमुहुत्तं दिने रात्रौ वा, पौरुषप्रमाणं त्रयो मुहुत्तानामथ मुहुत्तचतुर्भागा भवन्ति, दिनचतुर्भागरूपत्वात्तस्याः । एतदेवाऽह- (चउभागे-त्यादि) चतुर्भागेरुपो या मुहुत्तभागस्तंतां चतुर्भागमह-त्तभागानां क्वावारे मुहुत्ता यस्यां पौरुष्यां सा तर्पति । भ० ११ श० ११ उ० । आ० च० । आ० म० । विश० ।

पमाणजुत्त-प्रमाणयुक्त-१३० । स्वप्रमाणोपेतं, औ० ।

पमाणगत्यत्त-प्रमाणनयत्त-न० । प्रकथेण संशयाऽप्यभा-व-स्वभावेन मीयते परिच्छेदने वस्तु येन तत्प्रमाणम् । नी-यते गम्यते अतःप्रमाणपर्याप्त्युपार्थिकदेशाऽनेनेति नयः । ततो ह्ययंग्रि हन्ते वदन्त्येऽपि प्रमाणस्याप्यहितत्वेन " लक्षणहेत्योः " इत्यादिवद्व्याचनतदपि नयश्चद्व्याप्रागु-पादानम् । ततः प्रमाणनययोग्यत्वम् । प्रमाणनययोग्यसाध-रणस्वरूपे, रक्ता० १ परि० ।

पमाणदोस प्रमाणदोष पुं० । हाविशकवत्प्रमाणातिरिक्त-

माहारमाहारयतः प्रामैपणादीप. आत्मा० २ श्रु० १ कु० १
अ० ६ उ० । यावता यस्यादरं पूर्वेत नावद् वा प्रमाणं तदति-
रिक्तमोजनदीप. जीत० ।

पमाणपक्ष-प्रमाणपक्ष-पुं० । वर्षमासाऽऽदिप्रमाणकारिणि
शुक्ले छप्ते वा पक्षे, कल्प० । [पमाणपक्षंतगायलेहं
ति ।] प्रमाणपक्षा वर्षमासाऽऽदिमानकारिणो यो पक्षा शु-
क्लकृष्णपक्षा. तयोः (अत इति) अन्तमध्ये पूर्णिमाया-
मित्यर्थः । तत्र (गय ति) गजस्यः शोभमानाः (लेहं ति)
लेखाः कलाः यस्य स तथा । कल्प० १, अधि० ३ क्षण ।

पमाणपक्ष-प्रमाणप्राप्त-त्रि० । अन्युनातिरिक्ते, कल्प० १
अधि० ६ क्षण । द्वित्रिशतकचलमात्राऽऽहारिणि भ० ११ "वस्तीं
कुक्षिश्चङ्गपमाणमेतं कवल आहारमाहारमाणं पमाणप-
क्षं ।" भ० १ श० ७ उ० ।

पमाणमेवच्छ्रे-प्रमाणसंवन्ध-पुं० । प्रमाणं पमाणं दिव-
साऽऽदीनां, तेषांपलक्षितो नक्षत्रसंवन्धराऽऽदिः प्रमाणसंव-
न्धरः । संवन्धभेदे स्था० ।

पमाणसंवच्छ्रे पंचविधे पमते । तं जहा-शंखते १,
चंद्रे २, उ३ ३, आइडे ४, अभिविहृण ५ ॥

प्रमाणसंवन्धः पञ्चविधः । तत्र नक्षत्र इति नक्षत्रसंव-
न्धः, स च उल्लेखः, केवलं तत्र नक्षत्रमण्डलस्य च-
न्द्रमासात्रं विवक्षितमिह तु दिनमासाऽऽदिप्रमाणमिति ।
तथा चन्द्राभिर्वर्दिताव्युत्कलक्षणविव किं तु तत्र युगाय-
यचनामात्रमिह तु प्रमाणमिति विशेषः । (उ३ इति)
अनुमेवस्मरश्चिद्वहोरात्रप्रमाणं द्वादशभिस्त्रेनुमासैः सव-
नमासैर्मामपर्यायेनिपन्नः पञ्चयुगमाहोरात्रशतत्रयमा-
स इति ३६० । (आऽर्धेति) आदित्यसंवन्धः, स च त्रि-
शहनामर्धे चतुर्विधमासाहोरात्रशतकनिपन्नः पदपञ्चयु-
गाहोरात्रशतत्रयमास इति ३६६० स्था० ५ डा० ३ उ० ।
जं० सू० प्र० । चं० प्र० ।

पमाणमेवेति-प्रमाणशोभमान-त्रि० । यथोक्तमानं शोभमा-
नं. कल्प० १, अधि० २ क्षण ।

पमाणाभाव-प्रमाणाभाव-पुं० । प्रमाणानुपत्तौ, "प्रत्यक्षाऽऽ-
देतानुपत्तिः, प्रमाणाभाव उच्यते ।" मम्म० २ कण्ड ।

पमाणाभास-प्रमाणाऽऽभास-पुं० । प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽभा-
सः, गन्ता० ।

प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽदिचतुष्टयाद्विपरीतं तदाभासम् ॥ २३ ॥

पूर्वपरिच्छेदप्रतिपादिताप्रमाणसंबन्धिनः स्वरूपाऽऽदिचतु-
ष्टयाभ्युपगमसंख्याविषयफलक्षणद्विपरीतमपरं स्वरूपाऽऽ-
दिचतुष्टयाभासं स्वरूपाऽभासं संख्याऽभासं विषयाऽभा-
सं, कलाऽभासं चेत्यर्थः । तद्वदाभासत इति कृत्वा ॥ २३ ॥
तत्र स्वरूपाऽऽभासं तावदाहुः-

अज्ञानाऽऽभ्यकानात्मप्रकाशकस्वमाशवभासकानिर्विकल्प-
कसमारोपाः प्रमाणास्य स्वरूपाभासाः ॥ २४ ॥

अज्ञानाऽऽभ्यकं च, अनात्मप्रकाशकं च, स्वमाशवभासकं
च, निर्विकल्पकं च, समारोपक्षेति प्रमाणसंबन्धिनः स्वरू-
पाऽऽभासाः प्रमाणाऽऽभासाः प्रत्येयाः ॥ २४ ॥

अथ कमेण दृष्टान्तमाचक्षते-

यथा सन्निकर्षीयस्वसंविदितपरानवभासकज्ञानदर्शनावि-
पर्यये संशयान्धवसायाः ॥ २५ ॥

अत्र सन्निकर्षीयऽदिकमज्ञानाऽऽभ्यकस्य दृष्टान्तः, अन्वसंवि-
दितज्ञानमनात्मप्रकाशकस्य, परानवभासकज्ञानं बाह्यार्थाऽऽ-
पलापिज्ञानस्य, दर्शनं निर्विकल्पकस्य, विपर्ययाऽऽद्वयस्तु
समारोपस्यति ॥ २५ ॥

कथमेपां तन्स्वरूपाऽऽभासता ? इत्यत्र हेतुमाहुः-

नेत्यः स्वपरव्यवसायस्यानुपपत्तेः ॥ २६ ॥

यथा चेतस्यः स्वपरव्यवसायो नापपद्यते, तथा प्रागुप-
दर्शितमेव ॥ २६ ॥ गन्ता० ६ परि० ।

पमाणीकय-प्रमाणीकृत-त्रि० । प्रमाणत्वेनाभ्युपगते, प्रति० ।

पमाय-प्रमाद-पुं० । प्रकर्षेण माद्यन्त्यनेनेति प्रमादः । उ-
क्त० ४ अ० । सूत्र० । प्रमादतयाम्, स्या० । विषयक्री-
डाभिप्यङ्गे, आत्मा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । प्रमादोऽयन्त
इति, आरब्धेऽयन्तुत्थानश्लिता । डा० १६ डा० । उक्त० ।
प्रचुरकर्मन्धनप्रभयनिगन्तगाविमानशरीरमानसानेकदुः-
खहृतवहज्वालाकलापपरीतमशेषमेव संसारवासशृङ्गे पश्य-
स्मन्मध्यवर्त्येति स्मिन् च तस्मिन्मनोपाये वीतरागप्रणीत-
धर्मचिन्तामग्रा यतो विचित्रकर्मोदयस्य जनिताप्य-
रिणामविशपादपश्यन्निर तदुभयमविगतस्य विशिष्टप्रमो-
काकार्याविमुख एवाऽऽस्ते जीवः स खलु प्रमादः । तस्य च
प्रमादस्य ये हेतवो मयाऽऽद्वयस्तेऽपि प्रमादाः । तन्कारण-
त्वात् । उक्तं च-"मज्जे विषयकसंयाया, निहा विहाया पंचमी
भंगिया । एण पंच पमाया जीवं पाडोतं संसारे ॥ १ ॥"
एतस्य च पञ्चप्रकारस्यापि प्रमादस्य फलं दारुणां विपाकः ।

उक्तं च-

"अयो विपसुपमादं, तमं भवेन कीडितं हुताशेन ।

संसारवन्धनगतं-ने तु प्रमाद क्षमः कर्तुम् ॥ १ ॥

अस्यमिह हि जानी, नरमुपहस्यद्विपं हुताशो वा ।

अर्मावतः प्रमादो, हन्याऽज्जम्मान्तरशतानि ॥ २ ॥

यत्र प्रयाति घुरणाः, स्वयं यत्र प्रयाति विनिपातम् ।

तत्र निमित्तमनार्यः, प्रमाद इति निश्चितमिदं मे ॥ ३ ॥

संसारवन्धनगता, जानिजरायाधिमरणादुत्थारः ।

यत्रोड्धिजते सत्यः, सोऽय्यपरायः प्रमादस्य ॥ ४ ॥

आशार्प्यते यद्वश-स्तुल्येद्वर्षाणि यादवन्दनम् ।

कर्म च करोति बहुविध-मेतदीप फलं प्रमादस्य ॥ ५ ॥

इह हि प्रमत्तमनसः, सोममाददन्तिभुतेन्द्रियाश्चपलाः ।

यत्कृत्यं तदकृत्वा, सततमकार्येषां भवमिति ॥ ६ ॥

नेपाभिपरितनाना-मुत्पन्नानां प्रमत्तहृदयानाम् ।

वर्द्धन्ते एव दोषाः, यतनवश्चाभ्युपेकेन ॥ ७ ॥

हृत्वाऽऽयालाकं नैव विधेयितव्यम्,

नीरं नीता आभ्यन्ते वायुना नौः ।

लब्धा वेगास्य अष्टयोगप्रमादात्,

भूयो भूयः संसृतौ बभ्रमन्ति ॥ ८ ॥ इति ।

नं० । आत्मा० । आत्मा० । उक्त० । सूत्र० । पा० । ध० ।

पञ्च० । जीवा० । जी० । आनु० । आलस्ये, जी० ।

स्थापनायाम्, प्रश्न० १ संब० ह्यन् । प्रमदं प्रमादः । प्रमादनायाम्, सदुपयोगमात्रे, स्था० ।

छविहे वपाए पमत्ते । तं जहा-मज्जपमाए, सिद्धापमाए, विसयपमाए, कमायपमाए, ज्यपमाए, पडिलेहणापमाए । पङ्क्तिः पदप्रकारः प्रमदं प्रमादः, प्रमत्तता सदुपयोगाभाव इत्यर्थः । प्रमत्तः । तद्यथा-मयं मुराऽऽदित्त्वे प्रमादकारणत्वात् प्रमादो मद्यप्रमादः । स्था० । (तद्वापः ' मज्ज ' शब्दे दर्शयित्वे) निद्रा प्रतीता । (तद्वापश्च ' णिहापमाय ' शब्दे चतुर्थमांशे २०५२ पुष्टे दर्शितः) विपयाः शब्दाऽऽदयस्तेषां चैवं प्रमादता (नाम्) ' विसयपमाय ' शब्दे वयमाभिः) कपायाः कौथाऽऽदयः, तेषामप्येवं प्रमादता । " चित्तरत्नमण्डपिलह-मान्तरं धनमुच्यते । यस्य नमुपितं दौषे-त्सस्य शिष्टा विपत्तयः ॥ १ ॥ " इति । शूनं प्रतीतं, तदपि प्रमाद पिव । (तद्वापः ' ज्यपमाय ' शब्दे चतुर्थमांशे १५८४ पुष्टे दर्शितः) तथा-प्रत्युपेक्षणां प्रत्युपेक्षणा, सा च द्रव्यलक्षकभावभेदाद्युपेक्षा । तत्र द्रव्यप्रत्युपेक्षणा-वस्तुपात्राऽऽपुनरुक्तगानामशनपानाऽऽद्याहारणां प्रत्युपेक्षणा रूपा । तत्र प्रत्युपेक्षणा-कायान्तरनिपदनशयनस्थानस्य स्थण्डिलानां मार्गस्य विहारक्षेत्रस्य च निरूपणा । कालप्रत्युपेक्षणा धर्मजगत्परिकाऽऽदिरूपा । यथा- " किं कय किं वा मरं, किं करिणं नवं च न करेमि । पुत्रावचरकाले, जागरञ्चो भावपडिलेहा ॥ ४१२ ॥ " इति । (अस्या गाथाया अर्थः ' पडिलेहणा ' शब्देऽस्मिन्नैव भागे ३४१ पुष्टे गताः) तत्र प्रत्युपेक्षणायां प्रमादः शैथिल्यमात्राऽनिक्रमा वा प्रत्युपेक्षणाप्रमादऽन्येन च प्रमाजितमित्याचर्योऽऽदिपु इच्छाकार्यमथ्याकाराऽऽदिपु च दर्शयित्वासाधार्यरूपव्यापारं पुः प्रमादोऽस्मादुपलक्षितः, तस्याऽपि सामाचार्यगतत्वेन पष्ठप्रमादलक्षणव्यभिचारिवर्तिनः । स्था० ६ डा० ।

अष्ट प्रमादाः-स्मरति " अट्टहा पमाय नि " त्मोत्तरद्विज्ज्ञातनं ह्यप्रमाह-

पमाओ य मुण्दिहो, भणियो अट्टभेयओ ।

अन्नाणं १ संसओ चव०, मिच्छान्नाणं २ तेव य ॥ ११२२ ॥

रागो ४ दोसो ५ मइमंसेओ ६, धम्मस्मि य अणायगो ७ ।

जोगाणं दुपपणीहाणं ८, अट्टहा वजिपयओ ॥ १२२३ ॥

प्रमाद्यति मोजमार्गं प्रति शिथिलतायाम् अवयन्तेन प्रणीति प्रमादः । स च मुनिर्द्वैः तीर्थहृद्भिर्मणितः प्रतिपादितो भवत्युपेक्षेऽप्यप्रकारः । तद्यथा-अज्ञानं मूढता, संशयः किमन्तर्देवं स्यादुत्तमार्थं प्रति संदेहः, मिथ्याज्ञानं विषयस्तताप्रतिपत्तिः, रागाऽस्मिन्नहं, हेतोऽप्रतिनिः, स्मृतिश्रेयो विस्मरणशीलता, धर्मे चाहेत्यर्गतिऽनादौऽनुत्थमः योगानां मनोवाकायाणां दुष्प्रणिधानं दुष्टाकारण्य, अर्थं चाष्टविधोऽपि प्रमादः कर्मवन्धनव्यापारजैवितन्व्यः पतिहन्त्येव इति । प्रश्न० २०७ ह्यन् । उत्त० । ध० पञ्चा० । " मा उण्ह पमायं " ' अमानेनाः प्रतिपेक्ष ' मा कुर्वीथाः कपाययोगाऽऽदिभिः प्रमादम् । प० बू० २ कटय ।

अप्रमादश्चनितंलपमभिधानुमाह-

निसखेवो अपमाए, चण्डिवो दुविहो य होइ दव्वमि ।

आगम नोआगमतो, नो आगमतो य सो तिविहो ॥ ५०४ ॥

जाणगसरीरमपि, तव्वइतिरित्ते अमिच्चमाइसु ।

भावे अन्नागमस्ये-वराइसु होइ गावन्तो ॥ ५०५ ॥

(अमिच्चमाइसु ति) अमित्राः शत्रवः । आदिशब्दाद्याह्लाऽऽदिपरिग्रहः । तेषु योऽप्रमादः सः तदर्थान्तरकोऽप्रमाद उच्यते । द्रव्यत्वं चाऽस्य तथाविधप्रमादकार्यप्रमादकत्वात् । द्रव्यविषयत्वाद्वा (भावे इति) भावे विचार्ये अज्ञाने मिथ्याज्ञानमसंवेगेऽनिरुद्धाऽऽश्रयता, आदिशब्दात्कपायाऽऽदिपरिग्रहः । तेषु प्रमादप्रमादः-पतञ्जयं प्रति सदा सावधानतारूपो भवति ज्ञातव्यः । उत्त० २६ अ० । " निहापमायमाइ-सु सत्ते तु खलियस्म साग्गहा होइ । नपु कडियं ते पमाया मा सीयसु तेसु जाणंते ॥ ४६६ ॥ " बू० १ उ० २ प्र० १ ।

तं तह दुल्लहलभं, विज्जुलयाचंचलं मणुस्सत्ते ।

लङ्गणं ज्ञो पमायइ, सो कापुसिंसे न मणुसिंसे ॥

तत् साधुपत्यं तथा पूर्वोक्तप्रकारेण दुर्लभलभं दुष्प्राप्तलभं विज्ञानाचञ्चलं लब्ध्वा य प्रमायति प्रमादं करोति स कापुस्यो, न सपुस्यो । आ० म० १ अ० । उत्त० ।

प्रमादस्यैव विशेषणं प्रमाहेतुतामाह-

पव्वज्जे विज्जे पिव, माहेतो होइ ज्ञो पमाइडो ।

तस्स न सिउम्ह एसा, केइ गस्यं च अवगारं ॥ १११ ॥

प्रत्ययां जिनदीक्षां विद्यामिव खंडितताऽविघ्नतामिव साधनं भवति यः (पमाइडो ति) प्रमादवान् । " आनिःल्लाल्ल-वंत-मंसेनेर-मणा मतोः ॥ २ ॥ १६६ ॥ इति च चानात् । तस्य प्रमादवतो न सिद्धयति न फलदानाय संपादते, एषा पारमर्थ्या दीक्षा विषयः । चकारस्य निभ्रकमत्वात्, करोति च गुणं महानामपकारमन्तर्यमिति । भावार्थः पुनरयम-यथा अत्र प्रमादवतः साधकस्य विद्या फलदा न भवति, ग्रहणकमाऽऽदिकमन्तरं च संपादयति, तथा शीतलविहारिणां जिनदीक्षापि न केचन सुगतिमसंपन्नं न भवति, किं तु दुर्गतिर्द्विधमभ्रमणायार्थं च विदधानि, आर्यमहोत्सवि । उक्तं च-

" सीयलविहारञ्चो सलु, भवन्तेताऽऽस्मायणातिशरणेण ।

पणो भवो मुदीहो । किलेनवटुलो जसो भणिये ॥ १ ॥

निथयपवयणसुयं, आर्यायं गसहेरं माहोयं ।

आस्सायंतो वटुसा, अण्णेनसंमगिओ भणियो ॥ २ ॥ " इति ।

तस्मादप्रमादिना साधुना भवितव्यमिति । ध० १० ३ अ-पि० ४ ल० ० । (आर्यामणुक्ता ' अजमेणु ' शब्दे प्रथमभागे २११ पुष्टे गता)

प्रमादस्यैव मुख्यत्वेन विषयमाह-

पडिलेहणइ चिडा, छकायविपाइणी पमनस्स ।

भणिया सुयस्मि तस्सा, अपमाइ मुविहोओ हुज्जा ॥ ११२ ॥

प्रत्युपेक्षणा प्रतिवस्तुना आदिशब्दाहमनाऽऽदिपरिग्रहः । चेष्टा क्रिया व्यापार इत्येकार्थाः । पट्टविषयिणी प्रमत्तस्य साधोर्भणितोक्ता धुने सिद्धान्ते । तद्यथा-

" पडिलेहणं कुण्ते, मिहिकहं कुणइ जणययकहं वा ।

देह च पञ्चकल्याणं, वाणइ सयं पडिउच्छइ वा ॥ ४३८ ॥

पुदवीआउक्काए तंउवाऊवणस्सइतमाणां ।
पाइल्लहणापमत्तो, छुगहे पि विण्हइओ होइ ॥ ४३६ ॥
घडगागपलुट्टणया, मट्ठी अगणी य कुंउरुव्याई ।
उदमगया य तंसेयर-उम्मुयसंघड्ढावणया ॥ ४४० ॥ ”
(ओषण० । आत्मां गाथानामर्थोऽस्मिन्नैव भागे ' एडिल्लह-
णा ' शब्दे ३४६ पुष्टे गतः)

“ इय दव्वओ वि छुगहं, विगहओ भायओ इहगहा वि ।
उवउत्तो पुण साह, संपत्तोए अयइओ उ ॥१॥ ” इत्यादि ।
तस्मात्सर्वव्यापारिण्यप्रमादी मुचिहितः शोभने चिहितमनु-
ष्ठानं यस्य स सुचिहितो भवेज्जायतेति ।

अथ कौटुक प्रमादी स्वादित्याह—

रक्खइ वणसु खलियं, उवउत्तो होइ ममिइगुत्तीयु ।
वज्जइ अवज्जहेउं, पमायचरियं मुचिरिचित्तो ॥ ११३ ॥
रत्नयकगणबुद्धया परिहरति व्रतपु विषयभूतेषु स्खलि-
तमतिचारे, तत्र प्राणातिपातोवर्गनो बलस्थावरजनृत्नां सं-
घटनपरितापनोपद्रावणानि न करोति सुखादादिवर्गैः स्-
वममनाभोगाऽऽदिता वादरे वचनाभिर्मेधिता लोकं न भायते,
अदत्ताऽऽदत्तविरतौ मृत्युं स्थानाऽऽशयनशुभाय न करो-
ति, वादरे तीर्थद्वारमृगजनुजानां ऽऽदत्ते, नापि पारि-
भुक्ते चतुर्थयेन, “ वमहि १ कट २ निर्माजि ३ शिष्य ४ कुट्टे-
नर ५ पुत्रकीलिय ६ पत्नीए ७ । अग्रमायाऽऽहारं विस्म-
णहि ६ नव वंममुत्तोत्तो १ ॥ ” इति नवगुणितयत्तये ब्रह्म-
हर्षं प्रतिपालयति । पञ्चमर्जन-मृत्युं बाला-दिममत्वं न क-
रोति, वादरेममेणपियाऽऽहारा-दि न गृहगतं, “ परिगहो-
त्तेण्णमगहणे ” इत्यामवचनात् । उपकरणं वा न सूक्ष्मया स-
मायकं प्राप्यति, “ मुच्छा पमिहो वुत्तो ” इति वचनात् ।
गात्रमरुहन्तौ-सदृशं शुल्कमार्ज्यमपि न रजति, वादरे
तु—“ दिवा गहियं दिवा भुत्ते १, दिवा गहियं रात्रा भुत्ते
२, रात्रा गहियं दिवा भुत्ते ३, रात्रा गहियं रात्रा भुत्ते ४ ।
इति चतुर्विधमपि गात्रमुक्ते न करोति । एवं मर्थवनेषु स्व-
लियं रजति । तथेषुक्का दत्तावधानो भवति र्मातिनु
प्रतीचारुपासु । उक्ते च—

“ समिओ नियमा मुत्ते, मुत्ते मातिवत्तणमि भरयव्वो ।
कुमलपइमुदीरंती, जं वइमुत्ते पि समिओ पि ॥१॥ ” इति ।
गुणितप्रतीचारुपासु, उपबुद्धता चासु पञ्चममात्राध्ययनो-
द्धारयिता चिक्षया । किं बहुना-वर्जयत्यव्ययं परिहरति पा-
पकारणं, प्रमादवर्गितं सुभाषितं इति स्पष्टार्थमेवेति ॥११३॥
तथा—

कालमि अणुणुइहियं, किरियंवरिगइओ जहा मुत्ते ।
आयरइ सव्वकिरियं, अग्रमाइ जा इह चरिती ॥११४॥
कालेअवरं यो यस्याः प्रपुणेल्लणाऽऽदिकार्याः प्रस्तावत-
स्मिन्नित्यर्थः । कालमन्त्रेण कृत्वाद्यदोऽपि नेष्टुनिज्ये स्तु-
रित्यतः कालं, तथे कारीरिति यतः । कथंभूतामनुयायि-
कां-न प्रमादनिशयादूनां, नापि शयचित्ततया समयिकां,
करोति । अवसन्नतप्रसङ्गात् । यदाहुः धीमदृस्वामिवादा-
“आवस्मयाहयाइ, न करं अहया वि हीणमहियाइ । गुणव-
यवलाइ नहा, अणुओ एसां ओ भ्रुओलं ॥१॥ ” तथा-क्रियान-
वरिहित इति-एकस्याः क्रियाया द्वितीया क्रिया क्रियान्तरे,
१२१

तेन विरहितः प्रत्युपल्लासाऽदिकुर्वन् स्वाध्यायं करोति, स्वा-
ध्यायं कुर्वन् वस्त्रपात्राऽऽदिकर्मकं गमनाऽऽदि वेति । अत्र
एवोक्तमार्ये—“ इदियन्थे विमाज्जता, मत्तकायं वेव पंचहा ।
तम्मुत्ती तण्णुक्कारं, उवउत्तेरियं गिए ॥ १ ॥ ” तथा—
यथासुचमिति सूत्रस्यानन्तकमण यथासुं तत् पुनः—
“ सुत्ते गणहगरइयं, तहेव पत्तवडुक्करइयं च । मुयकंवल-
या रइयं, अमिहदत्तपुट्टिणा रइयं ॥ १ ॥ ” इत्ययं च नि-
श्चयतः सम्यगदृष्टि-यत्नं सद्बुतार्थवादिवाद्यप्रयथितमपि
तदनुयायि प्रमाणमेव-न पुनः शर्यमिति । आचरति सवे-
कियाम्, अग्रमादी य इह चारितीति सुगममेवेति । इत्युक्तं
क्रियास्यप्रमाद इति । ४० २० ३ आश्रित ५ लक्ष० । रमया-
दिप्राप्यमेव सर्वोऽऽगमेषु प्रवर्तनकः अवेप्राप्तकाममेवेति,
प्रव० १६६ द्वार । दश० ।

पमायकय-प्रमादकृत-वि० । प्रमादजनिते, दश० ३ अ० ।

पमायकवर्लिय प्रमादस्खलित-वि० । प्रमादस्यकाशाद् बु-
द्धिर्धृति, प० व १ द्वार ।

पमायट्टाण-प्रमादज्ञान-त० । द्वारिणो उत्तराध्ययने, स० २
अष्ट ।

नामनिष्पन्नविशेषाभिधानायाऽह निर्युक्किरुत्त-
निकखेवो उ पमाए, चउत्थिवो दुविहो य होइ दव्वमि ।
आगम नोआगमनो, नोआगमनो य सो निविहो ॥११६॥
जाणगसरीरभविण, तव्वइरिचि अ मज्झाईसु ।
निशाविकहकमाया, विमणसु भावओ पमाओ ॥१२०॥
नामं उवणा इविण, विचिद्धा उट्ठु उवरइ वसही ।
मंजपमगहजोहे, अयललगणगंमेषमा भावे ॥१२१॥

“ लि स्नेवो ” इत्यादिमाध्यातिलवः सुगमा एव, तवरं (मज्ज-
माईसु चि) मकारोऽल्लक्षणः कः । मध्यमतीति मर्थ-काष्टपि-
नित्यशम, आदिशब्दादामवा-दिपरिश्रुतः । एतानि, मुपवत्य-
याच्च प्रथमायं यत्प्रतीभावप्रमादहेतुत्वाद् द्रव्यप्रमादः, ‘नि-
द्राविकथाकपायाः’ उक्तृत्वाः (विवत्सु चि) प्रावृद्धि-
पयाश्च भावतः । भावमात्रस्य प्रमादः । तथा स्थाननिक्षेपे
प्रस्तावास्थानशब्दो नामा-दिभिः प्रत्येकं याज्यते, तत्र च द्र-
व्यस्थानं-नोआगमनो ज्ञासीरमव्यशरीरग्यानितिरिक्तं यमवि-
त्ताऽदिद्रव्याणांमात्रयः । ते कथानं-भरता-दिनोसमर्थलो-
काऽदि वा यत्र वा क्षेत्रस्थाने विवर्जिते, अत्रा कालः, त्वेव
निष्टुर्गतीर्गच्छति स्थानमज्ज्ञानानम, तत्र पृथिव्यानां भव-
स्थित्यादि, समयावलि ताऽऽदि वा । ऊर्ध्वस्थानं-कार्योत्सर्गाऽऽ-
दि । उपरितः-विरतिस्तत्स्थानं यत्रावो गृह्यते । वसतिः-उपा-
धः, तत्स्थानं प्रमादऽऽगमाऽऽदि । संयमः-सामायिका-दिस्त-
स्य स्थानं प्रकोपकपेदध्ववधारणं यत्र संयमस्यावस्थानं,
तच्चासंख्ययभेदभिन्नम् । तथाहि-सामायिकच्छेदोपस्थापनीय-
परिहारविशदिकानां प्रत्येकमसंख्ययलोकाऽऽकाशप्रदर्शपरि-
मार्गाति संयमस्थानानि सूक्ष्मसम्पगयस्वान्तमौलिकद्वि-
तमभूतं-समयपरामाणानि तत्स्थानानि, यथास्थानसंयमस्तु
प्रकर्षोपकर्षरहित एकैकं पदं त्वेकमेव तत्स्थानम् । एवं च
सामायिकाऽदीनामसंख्ययभेदस्यात्ममुद्रयाऽऽत्मकस्य संय-
मस्थानस्याऽऽसंख्ययभेदता, केवलमिह बृहत्तमसंख्ययं सु-

पमायद्वाण

हते । असंख्यातानामसंख्यातभेदत्वान् । प्रग्रहस्थाने तु प्र-
करणे गृह्यतेऽस्य बन्धनमिति प्रग्रहः-उपादेयवाक्याधिपति-
त्वेन स्थापितः, स च लौकिको, लौकोत्तरश्च तस्य स्थानम् । त-
च्च लौकिकं पञ्चधा-रात्रयुवराजमहत्तारामात्यकुमारभेदान् ।
लौकोत्तरमपि पञ्चधैव-आचार्योपाध्यायप्रवृत्तिस्थविर्गणा-
यच्छेदकभेदान् । योषस्थानम् । आलीढाऽऽदि । अबलस्थानं-
निश्चलस्थितिरूपं, तत्र सादेसपर्यवसिताऽऽदि । परमागवादी-
नाम् । गणनास्थानम्-एकाऽऽदि । सन्धानस्थानम्-द्रव्यतः
कम्बुकाऽऽदिगतम् । भावस्थानम्-आदिकाऽऽदिको भाव-
स्तिष्ठन्त्यत्र जन्तव इति कुर्वन्ति गाथात्रयार्थः ।

सम्प्रति येनात्र प्रकृतं तदुपदर्शयन्तुपदेशसर्वस्वमाह-

भावप्पमायपमार्थं, संवातुते अ भावठाणम्मि ।

चइण्ण इय पमार्थं, जइयव्वं अप्पमायम्मि ॥ ४२२ ॥

भावप्रमादेन उल्लेखेण प्रकृतम्-अधिकारः तथा (संवाति) स्व-
द्वयस्थानं, तद्युक्तेन, चम्प मिश्रकमत्ताद्वास्थानं च । कोऽ-
र्थः ? संख्यास्थानेन भावस्थानेन च, सर्वत्र सुखं व्यव्ययेन सममी ।
अत्र हि गुरुबुद्धयेनाऽऽद्यभिधानतः, प्रमाणोक्तताऽऽदिनि-
पधतश्च भावप्रमादा निद्राऽऽदयेऽर्थान्तरिहलज्यव्ययेनेत्यन्ते,
तत्रैकाऽऽदिस्थानाधिगता आदीयकभावस्वरूपाश्चेति भावः ।
त्यक्त्या विहाय इत्येवं वेदकादे प्रमादम् । किमित्याह- "यति-
तव्वं" यत्ना विधेयः, क ? "अप्रमादं" प्रमादप्रतिपातिगान्,
धर्मे प्रत्युद्यत इति गाथार्थः ।

अस्यैवाधिस्य दृढीकरणार्थमुत्तमनिर्देशनाह-

वासमहम्मं उगं, तवमाइगम्म आचरंतम्म ।

जो फिर पमायकालो, अहोरात्रं तु संकलित्रं ॥ ४२३ ॥

वारसवागे अणिए, तवं चरंतस्स वट्टमागम्म ।

जो फिर पमायकालो, अंतमुद्रुतं तु संकलित्रं ॥ ४२४ ॥

वर्षसहस्रमिति कालात्यन्तसंयोगे द्वितीया । ततश्च वर्षस-
हस्रप्रमाणं कालं यावत् उपग्रं उक्तं "तप" अनशताऽऽ-
दि । आदिकरम्य "अपभ्रमताम्नां भगवत आचरन्तो यः कि-
ल्लेति परीक्षाऽऽप्रवादस्त्वकः । प्रमादकालः "यत्र प्रमादोऽ-
भूत्, यत्तदोर्ध्वमेवस्थान् सोऽहोरात्रः" तु । अवधारणं ।
ततोऽहोरात्रमेव, किमयमेकावस्थाभाविनः प्रमादस्य काल-
उताप्यये याशब्दोऽह-सङ्कलितः । किमुक्तं भवति ?-अप्रमा-
दगुणस्थानस्यान्तर्महील्लिकत्वेनानेकशोऽपि प्रमादप्राप्ती तद्व-
स्थितिविषयभूतस्यान्तर्मुहूर्त्तस्यान्तर्व्ययेयेदवस्थानेपामानिसृष्ट-
तया सर्वसङ्कलनायामव्यवहारमवाभूत् । तथा द्वादश-
वर्षोपधिकाले तपश्चरन्तो वट्टमागतस्य यः किल प्रमाद-
कालः प्राग्वक्तोऽन्तर्मुहूर्त्तमेव सङ्कलितः, इहाप्यन्तर्मुहूर्त्तो-
नामसर्वेष्वेवमेव । प्रमादस्थितियिषयान्तर्मुहूर्त्तानां स-
द्वयत्वं, सङ्कलनान्तर्मुहूर्त्तस्य च वृहत्तरत्वमिति भावनीयम् ।
अस्यैव त्वेनदुपपत्तिमीत्या निद्राप्रमाद एवायं विवक्षित इति
व्याचक्षत इति गाथाद्वयार्थः ।

इत्थमुत्तमनिर्देशनेनाप्रमादादुत्पत्तेः दार्ढ्यमापाद्य विपर्यये
दोषदर्शनेनान्निरासं पुनस्तत्तदाऽऽपादयितुमिदमाह-

जेसिं तु पमाएणं, गच्छे कालो निरत्थो धम्मो ।

ते संमारमणंतं, हिंडंति पमायदोसेणं ॥ ४२५ ॥

'येषां' प्राणिनां, 'तुः' पूर्ण, प्रमादेनोपलक्षितानां 'ग-
च्छन्ति' व्रजति, कालः 'निरर्थकः' निष्प्रयोजनः, क्व ?-
'धर्मे' धर्मेविषये, धर्मेप्रयोजनरहित इत्यर्थः । प्रमादतो हि
नश्यत्येव धर्मेप्रयोजनान् । ते, किमित्याह-संमारम् । 'अ-
न्तम्' अपर्यवसितं, 'हिण्डन्ते' आभ्यान्ति, 'प्रमादो
पण' हेतुनेति गाथार्थः ।

यतश्चैवं ततः किं कर्तव्यमित्याह-

तम्हा खलु प्पमायं, चइण्णं पंडिण्णं पुरिसेणं ।

दंमसाणासुचरितं, कायवो अप्पमाओ उ ॥ ४२६ ॥

तस्मान् "खलु" निश्चयेन, प्रमादं त्यक्त्वा, "पण्डितेन"
युज्यमाना पुरुषेण, उपलक्षणत्वात् स्थापित्वा च । दर्शने च
ज्ञाने च चारित्र्यं चेति समाहारस्तत्स्वनं मुक्तिमार्गतया प्रा-
गभिहितं, 'कर्तव्यः' विधेयः, 'अप्रमादः' उद्यमः, 'तुः'
अवधारणार्थ इत्यप्रमाद एव न तु कदाचित्प्रमादः, तस्यै-
वं दोषपुष्ट्यादिति गाथार्थः । इत्यवस्थितो नामनिष्पन्न-
निक्षेपः ।

सम्प्रति स्वातन्त्र्यमस्यसुधारणीयम् तच्चेदम्-

अन्वेतकालम्म समूलयस्स,

मव्वम्म दूखवम्म उ जो पमाक्खो ।

ते भासओ मे पडिपुत्तचित्ता,

मुणह एगमाहिणं इयथे ॥ १ ॥

अन्तमतिक्रान्ताऽप्यन्ते । वस्तुतश्च द्वावन्तः-आरम्भक्षणः,
समाप्तिक्षणश्च । तथा चार्त्तपर्यवृत्त्येन- उभयान्ता परि-
च्छिन्ना वस्तुमत्ता निर्यते । तत्रैकाऽऽरम्भक्षण-
ान्तः परिगृह्यत, तथा चार्त्तान्तः अनादिः कालो यस्य
सोऽप्रमत्यन्तकालमर्थः, सह मूलैक-कारणाऽऽदिविगति-
रूपेण वर्तन्त इति समूलकः प्राग्वत्तस्य । उल्लेख-
"मूलं संमारमस्य उ, हुंति कमाया आचरन्तो यः" सर्व-
स्य "निर्गच्छपस्य, दुःखयतीति दुःखं संमारमस्य, अ-
मानं चेह दुःखं गृह्यते, अत्र च तस्य मूलं रागद्वेषा यः
प्रकृपेण मेलयति-मेलयतीति प्रमलः-आग्रसतो दुःखाप-
गमहेतुः, पुंश्च तृशब्दस्यावधारणार्थेनैव संवन्धान् प्रमल-
एव । तं भाषमाणस्य "प्रतिपादयति, यदि वा-प्रमलः
अपगमस्त्वं भाषमाणस्यति । कोऽर्थः ?-यथाऽन्तो भवति
तथा वृथागम्य (मे) मम प्रतिपुणं विषयान्तराऽगम-
नतास्वगिदन्ति वित्तं विन्ता वा येषां ते प्रतिपुणैर्विन्ताः,
प्रतिपुणैर्विन्ता वा । "शृणु" आकर्ण्यत, एकाग्रस्य एका-
ऽऽलम्बनस्यार्थोक्तत्वा भाव एकाऽपत्तं स्थानं, तच्च प्रका-
शम् । तस्मै हितंमाकाश्वहितिः-पाठान्तरं एकाग्रहितं
वा, हितः तत्त्वतो मल एव, तदर्थमिति सूत्रार्थः ।

यथा प्रतिज्ञानमाह-

शासम्म मव्वम्म पमासाण,

अज्ञाणमोहम्म विवज्जाण ।

रागम्म दोमम्म य मेवपणं,

एगंतसुखं सपुडं मोक्खं ॥ २ ॥

ज्ञानस्य अभिनिबोधिकाऽदेः सर्वस्य निरवशेषस्य, पाठान्तर-
रतः-सत्यस्य वा, अविनयस्य, 'प्रकाशमेया' इति । प्रमास-
नया, निर्मलीकरणमेत्यर्थः । अनेन ज्ञानाऽऽत्मका मोक्षहेतुकः ।
तथा अज्ञानं-मयज्ञानाऽऽदि, मोक्षो-दर्शनमोहनीयम् । अनयोः
समाहारोऽज्ञानमोहं-तस्य विवर्जना परिहारो, मिथ्याश्रुतश्रव-
णकुट्टितसङ्गपरित्यागाऽऽदिना तथा, अनेन स एव सम्यग्दर्श-
नाऽऽत्मकोऽभिहितः । तथा 'रागस्य द्वेषस्य च' उक्त्यस्य,
'संक्षेपेण' विनाशेन, एतेन तस्यैव चारित्र्याऽऽत्मकस्याभि-
धानम् ; रागद्वेषयोरेव कपायरूपत्वेन तदुपधातकत्वाभिधा-
नात् । तत्तद्व्यायमर्थः-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यः 'एकान्तसौख्यं'
दुःस्वल्पशालङ्कितमुच्यते, समुपैति 'मोक्षम्' अपवर्गम् । अ-
यं च दुःस्वल्पमोक्षविनाभावीत्यतः स एवोपलक्षित इति
सूत्रार्थः ।

नन्वस्तु ज्ञानाऽऽदिभिर्दुःस्वल्पमोक्षः, अस्मीनां तु कः प्राप्तिहे-
तुः ? उच्यते-

तस्मै ममो गुरुयिद्वेसेवा,

विवज्जला बालजगत्स दूरा ।

मज्झायपगतनिर्वमगा य,

मुक्त्यर्थसंचिन्तया विद् ई य ॥ ३ ॥

तस्यैति याऽऽयमनन्तरमोक्षोपाय उक्तः 'एवः' अनन्तर-
वचनमात्रः 'मार्गः' पन्थाः प्राप्तिहेतुः, यदुत गुरुबो-यथाव-
च्छुद्धानभिधायकाः बुद्धाश्च श्रुतपर्यायाऽऽदिबुद्धाः, तेषां सं-
या एतुपामना गुरुबुद्धसेवा, यच्च गुरुकुलवासोपलक्षणं,
तच्च स मुद्राप्रान्त्येव ज्ञानाऽऽदीनि यदुक्तम्-“सागस्स होह
भागी, थियग्गश्चा दंसणे चरित्तं य । यस्मा आवकहाण, गुरुकु-
लवासं न मुंवेत्ति ॥ ३ ॥” इति । तस्यपि च गुरुकुलवासं
कुर्वन्मनो न स्यादेव तन्प्राप्तिरित्याह-“विवज्जना” विशेषेण
परिहारः 'बालजनस्य' पार्श्वस्थाऽऽदिः 'दूरात्' दूरेण, त-
त्सङ्गस्थालीयसोऽपि महादोषनिवन्धनत्वेनाभिहितत्वात् ।
तस्यपिहानेऽपि च न स्वाध्यायतत्परतां विना ज्ञानाऽऽद्यवा-
निरित्याह-“स्वाध्याये-उक्त्यस्य, एकान्तेन-इतरव्यासङ्गपरिहा-
राऽऽत्मकं निवेशना-स्थापना स्वाध्यायिकान्तनिवेशना । सा
च मनोवाक्कायानामिति गम्यते । पठन्ति च-“सज्जायपगतं
विसेवणा य” इति । स्वाध्यायस्यैकान्तनिवेशना-निश्चयानु-
ष्ठानं स्वाध्यायैकान्तनिवेशना, सा च तत्रापि 'बुधा धून-
मचिन्तितम्' इति कृत्वा अनुभूतैव प्रधानन्यामप्रायेणाऽऽहं-
सूत्रस्थाः-अभिधेयः सूत्रार्थस्तस्य (संचिन्तयति) सूत्रत्वा-
त् संचिन्तना सूत्रार्थसंचिन्तना, अस्यामपि न वित्तस्वास्थ्यं
विना ज्ञानाऽऽदिलोभ इत्याह-“धृतिश्च” वित्तस्वास्थ्यमनु-
द्विप्रवृत्तिमर्थे इति सूत्रार्थः ।

यतश्चर्वविधो ज्ञानाऽऽदिमार्गस्तत एतान्यभिलषता प्राक्
किंचिदधेयमित्याह-

आहारमिच्छे मियमेसिज्जं,

सहायमिच्छे निउण्णयुवुद्धिं ।

निकेयमिच्छिज्ज विवेगजोगं,

समाहिकापे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

'आहारम्' अशनाऽऽदिकम् 'इच्छेन्' अभिलषेत्, मितमेव-

णीयम्, अपरेणैवमानत्वादिच्छेदयेवंविधमेव, आदानमोज्जे
तु दूरोत्सारिते एव, अनेनैवविषयस्य एवंविधाहार एव हानन्त-
रोक्तं गुरुबुद्धसेवाऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणमाराधयितुं क्षमः ।
तथा-‘सहायं’ सहचरमिच्छेद्वच्छान्तवर्ती सन्निति गम्यते,
निपुणा-कुशला, अशेषु-जीवाऽऽदिषु बुद्धिः मतिरस्येति नि-
पुणार्थबुद्धिस्तम् । पठ्यते च-(शिण्डेणबुद्धिः) तत्र निपुणा-
सुनिरूपिता, ईहा-वेष्टा बुद्धिश्च यस्य स तथा । अनीदृशो हि
सहायः स्वाच्छन्दोपदेशाऽऽदिना ज्ञानाऽऽदिकारणगुरुबुद्धसे-
वाऽऽदिभ्रंशमेव कुर्यादिति । तथा-‘निकेतम्’ आश्रयमिच्छेद्
विवेकः पृथग्भावः, ठयादिसंसर्गाभाव इति यावत् । तस्यै योग्य-
म् उच्यते, तदापाताऽऽद्यसम्भवेन विवेकयोग्यम् । अविचिक्ता-
ऽऽद्ये हि रुपादिसंसर्गाच्चित्तविशबोध्यन्ती कुतो गुरुबुद्धसेवा-
ऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणं सम्भवत् ? समाधिं कामयते-अभिल-
षति समाधिकामः अत्र च समाधिर्द्रव्यभावभेदाद् द्विभेदः, त-
च्च द्वयसमाधिः क्षीरशर्कराऽदिद्रव्याणां परस्परमविरोधना-
वस्थानम् । भावसमाधिस्तु ज्ञानाऽऽदीनां परस्परमवाधयाऽव-
स्थानं तदन्यत्वाच्च ज्ञानाऽऽदीनाम्, अयमेवेह शृणोते । तथा च
ज्ञानाऽऽद्यवाप्तुकाम इत्युक्तं भवति, अमण्यलपस्वीति प्रा-
वृत्तिं सूत्रार्थः ।

कालाऽऽदिदोषान् एवंविधसहायाप्राप्तौ यत्कृत्यं तदाह-

न वा लभिजा निउण्णे सहाये,

गुणाहिणं वा गुणश्चो ममं वा ।

एको वि पावाइं विवज्जयतो,

विहरंज कामेनु असज्जमाणां ॥ ५ ॥

'न' निषेधः, याशब्दश्चेदर्थः, ततश्च न चेत् 'लभेत्' प्रा-
प्नुयात् 'निपुणम्' इति निपुणबुद्धिः 'सहायं' गुरुः
ज्ञानाऽऽदिभिर्गच्छकम्-अगलं गुणाधिकं वा 'गुणतः' इति
ज्ञानाऽऽदिगुणानाश्रित्य 'समं वा' तुल्यसुमयज्ञाऽऽत्मन इति
गम्यते । 'वेति' विकल्पः । ततः 'निकेतम्' 'एकोऽपि'
असहायोऽपि 'पापानि' पापहेतुभूतान्यनुष्ठानानि, 'वि-
वर्जयेन्' विशेषेण परिहरन् । पठ्यते च-“अयापरंते
त्ति ।” अनाचरन् । 'विहरंज' संयमाध्वनि यायात्, 'का-
मेपु' विषयेषु 'असज्जं', प्रतिबन्धमकुर्वन्, तथावि-
धगीतार्थयतिविषयं चेतत्, अन्यथैकाकिविहारस्याऽऽगमे
निषिद्धत्वात् । पठ्यतेऽभिधाने च-“मध्यप्रहणे आद्यन्तयो-
पि प्रहणं भवति” इति न्यायादाहारवन्तिविषयोऽप्यप-
वाद उक्त एव भवतीति मन्तव्यम् । इत्थं सप्रसङ्गं ज्ञाना-
ऽऽदीनां दुःस्वल्पमोक्षोपायत्वमुक्तम् ।

इदानीं तेषामपि मोहाऽऽदिद्वयनिवन्धनयान्तत्वरूपैव प्रा-
धान्येन दुःस्वल्पमोक्षहेतुत्वस्थापनार्थम्, यथा तेषां संभवो यथा
दुःस्वहेतुत्वं यच्च दुःस्वस्य प्रसङ्गतत्वेनापि चाभावास्तथा-
ऽभिधातुमाह-

जहा य अंडपपभा वलागा,

अंडे बलागपपभवं जहा य ।

एमेव मोहाऽऽद्यतणं खु तणहं,

मोहं च तणहाऽऽद्यतणं वयंति ॥ ६ ॥

यथा चेति येनैव प्रकारेण, अण्डे-प्रतीनं, ननः प्रभव उत्प-
त्तिर्यस्याः साऽण्डप्रभवा, 'बलागा' 'पक्षिविशेषः', अण्डे च-

लाकानः प्रभवन्तीति बलाकाप्रभवम् यथा च किमुक्कं भवति? यथाऽनयोः परस्परमुपातिस्थानता । एवमेव 'अनेनैव प्रकरणे, मोहयति'-मुहतां नयत्यान्मानाप्रति मोहः अज्ञानम् । तच्चेह मिथ्यावदोपदृष्टे ज्ञानमेव युक्तम् । उक्तं हि— "जह दुव्वयणमवयसं" इत्यादि श्रवणतन्म उपपत्तिस्थानं यस्याः सा मोहाऽऽयता । तां, 'सुः' श्रवणत्वे, ततो मोहाऽऽयतनामेव (तर्हं इति) तृष्णा, वदन्तीति सम्बन्धः । यथोक्तमोहाभावे ह्यवश्यम्भावी तृष्णाक्षय इति । मोहं च तृष्णाऽऽयतनं यस्यासां तृष्णायतनसत् वदन्ति । तृष्णा हि सती मूर्च्छा । सा चात्यन्तदुःसुखा रागप्रधाना, तत्तस्याः राग उपलक्षिते सति च तत्र हेयोऽपि संभवतीति सोऽप्यनर्थकाऽऽक्षिप्यते । तन्मृत्पाग्रहणेन रागहेयायुक्तौ, एतयोऽज्ञानन्तानुबन्धिकापायरूपयोः सत्तायामवश्यम्भावी मिथ्यात्वोदयः, अत एवपशन्तिकापायवीन-रागस्याऽपि मिथ्यात्वगमनम् । तत्र च सिद्ध एवाज्ञानरूपो मोहः, एतेन च परस्परं हेतुहेतुमद्भावाभिधानेन यथा रागाऽऽदीनां सम्भवस्तथांशकम् ॥ ६ ॥

सम्प्रति यथेतेषां बु सहेतुवं तथा वक्रुमाह—

रागो य दोमो वि य कम्मवीर्यं,

कम्मं च मोहपप्रभं वयंति ।

कम्मं च जाईमरणस्स भूयंति ,

दुःखं च जाईमरणं वयंति ॥ ७ ॥

'रागश्च' मायालोभाऽऽमकः 'हेयोऽपि च, कोषमालाऽऽमकः कर्म ज्ञानो-वयसाऽऽदि तस्य वीजं कारणं कर्मवीजम् कर्म, चम्य मिश्रकर्ममहाप्रभववर्तनीति मोहप्रभवं च-मोहकारणं वदन्ति । च- सर्वत्र समुच्चयः ' कर्म च ' इति कर्म पुनः जातयश्च मरणानि च जातिमरणं तस्य 'मूलं' कारणम् 'दुःखं' संसारम्, अज्ञानपक्षे तु दुःखयतीति दुःखं, कोऽर्थः ?-दुःखहेतुः, चम्य पुनरर्थस्य मिश्रकर्मत्वात् जातिमरणं पुनर्वदन्ति, तीर्थधराऽऽद्य इति गम्यते । जातिमरणस्य जातिशयदुःखत्वात्कथ्यात् । उक्तं हि— "मग्गमासस्स जं दुःखं, जायमासस्स जंतणो" । तेण दुक्खसं सनत्ता, न सगति जातिमपणसो ॥ १ ॥ " ॥ ७ ॥

यतश्चमयतः किं स्थितमित्याह—

दुक्खं हर्यं जस्स न होइ मोहो,

मोहो हओ जस्स न होइ तरहा ।

तपहा हया जस्स न होइ लोभो,

लोभो हओ जस्स न किंचसाइ ॥ ८ ॥

'दुःखम्' उक्तरूपं, हतमिव हते, केतव्याह-यस्य 'न प्रवति' न विद्यते, कोऽर्थः ?-मोहः, अर्थेव तन्मूलकारणत्वात् । ततो हि कर्म कर्मणश्च दुःखमिव्यनन्तरमेवाहं, हतमिव हतमिति च व्याख्यात-तत्त्वोपापि नाराकाऽऽदिगती स्वतत्त्वभाषनापरस्याप कियतेऽपि दुःखस्य सम्भवान्, यदि दुःखहननं मोहाभावात्, अत्रावपि कुत इत्याह-मोहो हतो यस्य न भवति तृष्णा । कोऽर्थः ?-तृष्णाया अभावाभ्यामोहाभावः, तद्वयनन्तरे तस्या अभिधानात् । तृष्णाया अपि कुतो हननमिह-तृष्णा हता यस्य न भवति

लोभः । किमुक्तं भवति?-लोभाभावात्तृष्णाऽभावः, तृष्णाग्रहणेनोक्तनीत्या रागहेयोरुक्तवाच्योक्तं लोभस्य सर्वथैवाभावान्, अत एव प्राधान्याल्लोभस्य रागान्तरेतत्तत्तत्तृष्णाग्रहणपादानम् । दृश्यते हि प्रधानस्य सामान्योक्तावपि विशेषाभिधानं यथा ब्राह्मण आयाताः वसिष्ठेऽप्यायात इति । स तर्हि केत हत इत्याह-लोभो हतो यस्य न किञ्चनानिदृश्याणि सन्तीति गम्यते । सत्यु हि तेषु संबन्धव्यभिचाहता । तदप एव च लोभः । यत्तु तन्मद्भावेऽपि लोभहननं भगताऽऽदीनां तत्कादाचित्कमिष्यविवक्षितमेव, पञ्चते च-यस्य न किञ्चनास्ति-न किञ्चिद्विद्यते, द्रव्याऽऽदिकमिति गम्यते इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

सन्तवैव दुःखस्य मोहाऽऽदयो हेतवो, हननेपायास्तेषां किमयमेव, उतनयोऽप्यान्तः, इत्याशङ्क्य सविस्तरं तदुन्मूलनेपायं विवर्द्धितुः प्रस्तावमारचयति—

रागं च दोमं च तहेव मोहं,

उद्धतुक्कामेण ममूलजालं ।

जे जे उवाया पडिवज्जियव्वा,

ते कित्तिस्सामि अहाणुपुंवि ॥ ९ ॥

स्पष्टम् । नवरं यदिह रागस्य प्रथममुपादानं पूर्वं तु मोहस्य, तन्मोहस्य रागोदययाश्च परस्परं व्यस्त्येन पुत्रोपरभावस्थानियमान् । तथा 'उद्धतुक्कामेण' इति 'उन्मूलयितुमिच्छता'स्वह मूलानामिव मूलानां-तीर्थधरायोदयाऽऽदीनां माहप्रकृतीनां, जालेन-समुद्भूतं, वनेन इति समूलजालस्त्वम्, एतच्च रागाऽऽदीनां प्रत्येकं विशेषणम्, 'उपायाः' तदुद्धरणहेतवः । प्रतिपत्तयः 'अदीकतय्याः, कुण्णामि गम्यन्ते । पण्येन च—' अयाया पणिवज्जियव्वा ' इति । 'अपायाः' तदुद्धरणप्रवृत्तानां विच्छकारिणोऽर्थोः ' पणिवज्जियव्याः' पणिरत्तय्या इति मूलावयवार्थः ।

यथाप्रतिज्ञानमेवाऽह—

रमा पणामं न हु मेवियव्वा,

पायं रमा दित्तिकरा नगरं ।

दिनं च कापा समपिद्वंति,

दुमं जहा सातुकले च पक्खी ॥ १० ॥

'रत्नाः' लीगाऽऽदिविहृतयः 'प्रकामम्' अर्थश्च 'न निषेधितव्याः' नोपमोक्तव्याः, प्रकामग्रहणं तु वानाऽदितेभित्तवारणाय रमा आप निषेधितव्या एव, निषकारणनिषेधणस्य तु निषेध इति व्यापनार्थम् । उक्तं च—'अद्याहारो न सहइ, अतिनिद्रेण विमया उदिज्जति । जया(माया)हारो, ने पि पणामं णुं जामि ॥ १ ॥ " किमिष्ये-वसपदिरयते ? इत्याह- 'प्रायः' याहपेन रत्नाः, निषेधमात्रा इति गम्यते । हामि-आतुं प्रकृतनगराशीला इति नगराः, हस-कग वा पाठान्तरम् । इह च भावे ह्रस्वस्य इति दृष्टं उच्यते । दृश्यते एवं हि कुर्वन्त इत्यन्वयमीमां प्राणिनामिति । यदि वा दीप्तं दीपनं, मोहान्तस्त्वलनमित्यर्थः तत्कर्मणशीला दीप्तकगः केपाम्?—तद्वगम् । उपलक्षणत्वात् रुपादीनां च, उदी-रयन्ति इति उपमुक्तान्तं माहात्म्यमिति । उक्तं हि—'विश-

इं परिणहधम्मो मोहा जमुदिज्जप उदिरणे य । सुदु वि वि-
त्तजयपरो कइं अकज्जे ग वड्हिहि ? ॥ १॥ ” एवं च को
दोषः ? इत्याह- हम् यदि वा दीप्तं, नरामितं प्रकम् : । चः
‘ पुनरप्ये, जानीविचतया च बहुवचनप्रकम्-त्येकवचनं, कामा-
विषयाः ’ समभिद्वचन्ति ’ अभिभवन्ति, तथाविधस्य
रुपाध्यात्मलपण्यस्यासुखाभिधायनीयत्वाद्यंति भावः । कमि-
व क इत्येताह-दुम् वृत्ते, यथैवापम्ये, ’ स्वादुफलं ’ मधु-
रफलान्वितं, च इति भिन्नप्रकम् : । ततश्च (पक्षिस्त्ति)
पक्षिण इव । इह च द्वयोः पमः पुरुषाऽऽदिः, स्वादुफलानुलये
च हम्बन्दीमन्वे वा, पक्षिमदशाश्च कामा इति । अनेन रस-
प्रकामभोजनं दोष उक्तः ।

सम्प्रति सामान्येनैव प्रकामभोजने दोषमाह-

जहा दवगी पडरिण्ये वणे,

समारुथो नोवसमे उवेइ ॥

एविदियग्गी वि पगामभोजगो,

न वंभयारिस्स हियाय कम्मइ ॥ ११ ॥

यथा द्याग्निः दावानलः, प्रचुरेन्मन्त्रे ’ वने ’ अग्नेये, एतदु-
पादानं च वसन्तौ, काश्चिदध्यापकाऽपि स्यादिति । ’ स-
माकृतः ’ सवायुः ’ नोपसम् ’ न उपशमं विध्यापनम्,
’ उर्ध्वानि ’ प्रसारितं, ’ एवम् ’ इति द्वावशिवत् नोपशमसाग भ-
वति । (इन्द्रियाणि) इन्द्रियशब्देनेन्द्रियजनितं राग ए-
वाहुः, तस्यैवात्यन्तदुःखमेव चिन्त्यमानत्वात् । सांस्त्रिय
धर्मेधनदाहकत्वाद् इन्द्रियाग्निः, सांस्त्रिय ’ प्रकामभोजनः
’ अतिमायाऽऽहारः, प्रकामभोजनस्य एवमप्रत्ययवन्तानि च त-
दुद्वेगकत्वाद्, अतश्चापि न ब्रह्मचारिणः ’ हिताय ’ हित-
निमित्तं, ब्रह्मचर्यविधानकल्पेन कर्त्तव्यं अतिमुत्सवतस्राऽ-
पि, तदनेन प्रकामभोजनस्य काका परिहायत्वमुक्तम् ।

इत्थं रागमुज्जुर्लुकात्मन यत्परिहृतव्यं तद्-

मिधाय यदनियत्वेन कर्त्तव्यं तदाह-

विचिचमिज्जाऽऽसमण भिनियाणं,

आमासणाणं दामिइन्द्रियाणं,

न रागसत्त्वं ध्रुमिइ चित्तं,

पराद्वो वादिश्वेसरेहि ॥ १२ ॥

विक्रान्ता स्यादिविकला शय्या-वसतिः, तस्यामासनम्
अवस्थानम्, तेन यन्त्रिता नियन्त्रिता विविक्रशय्याऽऽसनय-
न्त्रितास्तथापि ’ अवमाशनानाम् ’ न्यूनभोजनानाम् । पठन्ति
च- (आमासणाणं स्ति) अवमे-न्यूनमशनम्-आहारो
येषां तस्मा अवमाशनास्तद्वावाऽवमाशना-अवमेदये-
रूपा, तथा, दमितानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि येन तथा
तेषां दमितेन्द्रियाणां, पश्यन्ते च- ” आमासणादिदमिइ-
न्द्रियाणि ति । ” अवमशनं यत्र तस्मिन् तदवमाशनं त-
दादिमस्तपामेदमिमतानिन्द्रियाणि येन तथा तेषां,
न नैव रागः शत्रुगिवाभिभवहेतुतया रागशत्रुः ’ धर्मेयति
परमभवति, किं तत् ?-चित्तं, किं तु स एवमेव पराभूय
त इति भावः । क इव ?- पराजितः ’ पराभूतः ’ व्याधि-
रिव ’ कुष्टाऽऽदिः ’ औषधेः ’ मुहुर्यादिविभिदेहापि गम्यते ।
अनेनापि विविक्रशय्याऽऽसनाऽऽदौनां काका विषयत्वमुक्तम् ।
१२२

इदानीं तु विविक्रशयनाऽऽसने यत्नाऽऽधानाश्च विपर्यये दो-
षमाह-

जहा विरालाऽऽसवहस्स मूले,

न भूसगाणं वगही पमत्था ।

एवेव इत्थीनिलयस्य मज्जे,

न वंभयारिस्स खमो निवासो ॥ १३ ॥

यथा विडाला मार्जान्स्तेषामावसथः-आश्रये विडाला-
ऽऽवसथस्तस्य ’ मूले ’ समीपे न मृदकाणां वसतिः ’ प्रश-
स्ता ’ शोभना, अवश्यं तत्र तदपायसम्भवात्, एवमेव
श्रीणां युवतीनां, परडकाऽऽनुपलक्षणमेतत् । निलया-निवासः
स्तीनिलयस्तस्य ’ मध्ये ’ अन्तर्ने ब्रह्मचारिणः ’ क्षमः ’
युक्तः, कांऽसौ ?-निवासः-वसतिः, तत्र ब्रह्मचर्यवाधाम-
सम्भावदिति भावः ।

विविक्रशय्याऽवस्थितावपि कदाचित्स्त्रीसंपाते यत्कर्त्तव्यं
तदाह-

न रूपलावणीविलासहामे,

न जैपिये इंगिय पेहिंयं वा ।

इत्थीण चित्तमि निवेमइत्ता,

दट्ठं वदस्से समणे त्वग्गी ॥ १४ ॥

’ न ’ नैव रूपं-सुखस्थानता, लावण्यं-नयनमनसामाहाद-
कां गुणौ, विलासा विशिष्टप्रेषपथ्यरचनाऽऽद्यौ, हासः-कपा-
लचिकाशाऽऽदिर्येषां समाहारं रूपलावण्यविलासहामे, न ज-
ल्पितं-मन्मथालापाऽऽदि (इंगिय स्ति) विन्दुलोपाद्, इह-त-
म् ’ अश्रुभङ्गाऽऽदि ’ वीक्षितं ’ कटाक्षवीक्षणताऽऽदि ’ वा ’ स-
मुच्चयः । स्त्रीणां स्वस्थितिं (’ चित्तमि स्ति ’) ’ चित्ते ’
मनसि ’ निवेश्य-’ अहो ! सुन्दरमिदं ’ चेति विकल्पतः
स्थापयित्वा, ’ द्रष्टुम् ’ इन्द्रियाविषयतां नेतुं ’ व्यवस्थेत् ’ अ-
ध्यवस्थेत्, अमग्नस्तपस्वीति प्राग्वत् । चित्ते निवेश्येष्टयेन च
रागाऽऽयसिन्धि विभक्तदर्शनमपि न दोषायति स्थप्यते ।
उक्तं हि- ” न सक्कं रुचमददट्ठं ” इत्यादि, निवेशयति च समा-
नकालत्वेऽपि क्वाप्रत्ययः, अस्तिणी निर्माल्य हस्ती-
त्यादिवत् ।

किमित्येवमुपरिश्यते ? इत्याह-

अदंमणे चेव अपन्थणं च,

अचित्तणं चेव अकित्तणं च ।

इत्थीजगस्सारियभाजजुग्गं,

हियं सया वंभवण रयाणं ॥ १५ ॥

’ अदर्शनम् ’ इन्द्रियाविषयार्कणं, ’ चः ’ समुच्चये । ’ ए-
व ’ अवधारणं, अदर्शनमेव च ’ अप्रार्थनं च ’ अनमिलप-
णम् ’ अचिन्तनं चैव ’ रूपाऽऽयपरिभावनम् ’ अकीर्तनं च ’
अमेशध्वनं, तच्च नाम्नां गुणानां वा स्त्रीजनस्य, आर्यस्थानं-
धर्माऽऽदि, तस्य योग्यं-तज्जन्तुत्वेनचित्तमायस्थानयोग्यं, हिमे
’ पथ्यं, ’ सदा ’ सर्वकालं, ब्रह्मयते । पाठान्तरतो ब्रह्मचर्ये-
तानाम्, आसक्तानाम्, ततः स्थितमेतत्-स्त्राणां रूपाऽऽदि
मनसि निवेश्य द्रष्टुं व्यवस्थेत् ।
ननु ” विकारहेतो मति विशिष्यन्ते, येषां न वेनासि त ए-

व धीराः । " तस्मिन्मिति रागमुक्तं कामिनं विविक्षयन्ताऽऽ-
सन्नता विधेयं पुण्यम् ? इत्याशङ्क्यऽऽह-

कामं तु देवीहिं वि भूमियाहिं,

न चाइया मोमइउं ति न्ता ।

तदा वि एतेतद्विं वि नञा,

विचित्रवासां सुगिणं पमत्थो ॥ १६ ॥

(कामं तु ति) अमुमनमेवैतद् यदुत (देवीहिं वि ति)
' देवीभिर्गतं ' अन्तर्गताभिर्यथास्मां मानुषीभिर्गतापि पश्या-
न्तः । ' भूमिनाभिः ' अलङ्कृतानभिः (न) नैव (चाइय ति)
शक्ताः । ' मोमिपिन् ' चालायितुं, संयमादानं गम्यन् । ' ति-
नञि ' : मनोमुत्पत्तिगुणसिद्धिगुणाः, आर्थान्मनयः । ' तथाऽ-
पि ' यदप्येवंविधाश्चालयितुं न शक्यन्ते तदर्थकाल्पित-
भेदादिति शास्त्रं । किमुक्तं भवति ?-सम्भवति हि कचिद्-
भयस्त्वयिगताऽपि ये तत्पञ्चनः क्षुब्धसिद्धिः, येऽपि न क्षुब्धन्ति,
तेऽपि स्त्रीसम्पत्त्यवतिवाते ' साह तथैवगतां ' इत्याश-
ङ्क्याऽऽदिद्वौपमाज्ञां संययुरिति परिभाष्य ' विविक्तवासां
विविक्षयन्ताऽऽसन्ताऽऽमकां मुनीनां प्रशस्त्वं इत्यन्तर्भावित
एवमेतया ' प्रशोभितः ' गणधराऽऽदिभिः यदायित इत्यर्थः
अतः स एवाऽऽश्रयणीय इति भावः ।

एतन्ममधनार्थमेव, स्त्रीणां दुर्लभकमप्यमाह-

सुपुत्रस्वाधिकं विस्म वि माणवम्,

संसारपीडम् टियम् धम् ।

नेयारिम् दुतरपीयं लोणं,

जहाट्ठिआ बालमणोहराग्नां ॥ १७ ॥

' मातात्मिकाङ्गुलऽपि ' : सत्त्वयिनालविणोऽपि मानवरूप
संसारगत-चतुर्गेतरूपाद्वयनशलां मौसः संसारमौसः आ-
पेरिहायि सम्पत्त्यवतारदशाऽपि-तथा विवतस्याऽपि ' धम् '
अनवर्माऽऽदि (न) नैव ' एतादृशान् ' ईदृशान्, दुस्तरं-दुर्-
लभकम्, ' अन्ति ' विद्यन्ते । ' लोकं ' जगति यथा ' वि-
द्यः ' युवतयः ' बालमनोहराः ' नान्विकचित्ताऽऽलेपिगदे
दुस्तराः । दुस्तरमेव च बालमनोहराः हेतुः अतश्चातिदु-
स्तरादासां पाण्ड्यायेन विविक्षयन्ताऽऽसन्तमेव ध्ये इति
भावः ।

तत्त्वं स्त्रीसङ्गातिक्रमार्थमयमुपाय उपदिष्टस्या शेषम्.
ज्ञातिक्रमार्थमपि किं न कश्चेनोपाय उपदिश्यते ? इत्याह-
यदि वा स्त्रीसङ्गातिक्रमं गुणमाह-

एण य मंगा समइकिन्ना,

मुहुत्तरा वेव हवति मेमा ।

जहा महामाणमुत्तरिचा,

नई भवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥

एताश्च ' सङ्गान् ' सम्बन्धान्, प्रकमान् स्त्रीविषयान्, ' स-
मतिक्रम्य ' उलङ्घ्य ' मुनेतराश्चैव ' अलङ्कृत्यलङ्घ्यश्चैव
भवन्ति ' शेषाः ' प्रथ्याऽऽदि सङ्गाः, सर्वसङ्गाणां रागरूपत्वं
समानेऽपि स्त्रीसङ्गात्मित्वेण प्रधानत्वादिति भावः । इ-
ष्टान्माह-यथा ' महामाणम् ' स्वयम्भूतमणुस्त्रीयं ' नदी'
स्त्रिन् ' भवेत् ' म्यान् ' लोत्तरंयेति प्रकम् । वीर्यातिशय-

योगत इति भावः । (अवि गंगासमानेति) गङ्गा किल म-
हानदी, तन्वमानाऽपि-तन्मदशाऽपि, आस्मान्मित्रता-क्षुद्र-
नदीरशीपशब्दार्थः ।

यदुक्तम्- " विविक्तवस्त्राऽऽसन्नजंनियारणं " इत्यत्र विविक्ता-
वस्त्रमथतो व्याख्याय ' आमासणाणं दुमिहंरियाणं " इ-
त्यत्रावमाशतत्त्वमन्तरमेव प्रकामभोजननिषेधतं समर्थिते,
दमितेन्द्रियत्वं तत्तत्र चरयत इत्युभयमुपपन्नं ' न रागस्त्वं
धर्मसिद्धिचितं " इत्यत्र किमिति गणपराजयं प्रत्येवमुप-
दिश्यते ? इत्याशङ्क्य गमस्य दुःखहेतुत्वं दर्शयितुमाह-

कामाखुगिद्विपभवे सु दुक्खं,

सव्वस्म लोमस्म मदेवगम् ।

जे काइयं माणमियं च किंचि,

तस्मंतयं गच्छे वीपगमां ॥ १९ ॥

कामा-धिपयास्तेष्वनुगृह्णित-सतपाभिकाङ्क्षां, अनुभावानु-
वन्ध इत्यदिपक्षतोः सातत्येऽपि दर्शयन्तु । तस्याः प्रमत्ता
यस्य तत्कामानुगृहिप्रभवम् । ' सुवि ' खुगृह्णत्यावधारणा-
र्थस्याकामानुगृहिप्रभवमेव, किं तत् ?- दुःखम् ' अस्मान्,
सर्वस्य लोकस्य-प्राणिगणस्य, कदाचिद्विद्यान् विविष्टान्-
भावचर्चयेत् न स्यादत आह- ' मदेवकम्प ' देवेः समन्वि-
तस्य, कतरन्तद् दुःखमिदं-यत् ' कायिकं ' गंगाऽऽदि,
' मानसिकं च ' इत्यविद्यामादिदृश्यं ' किञ्चित् ' स्वरूपमपि,
कदाचिदतदभावेऽप्येतस्यादु अत आह-तस्य विविष्टान्-
ऽपि दुःखस्यानन्तमेव अन्तर्क-पर्यन्ते गच्छन्ति ' वीतरगाः '
विगतकामानुगृह्णित्यर्थः ।

ननु कामाः सुखपतयेवानुभूयन्ते तत्तत्र कामानुगृहि-

प्रभवमेव दुःखम् ? उच्यते-

जहा य किपाकफला मणारिणा,

रमेग वीपेण य मुज्जमाणा ।

ते खुदए जीविणं पवमाणा,

एआवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥

' यथा च ' इति यथैव, किम्पाको-पुष्पादिशस्त्रक-
लानि, अनेकसमानत्वात् ' मनोरागयपि ' हृदयहृदमा-
न्याय, रमेग ' आम्बादेन, वीपेण च ' नदीरङ्गाऽऽदिना,
चशब्दाद् गन्वाऽऽदिना च ' भुज्यमानानि ' उपभुज्यमा-
नानि (न) इति ' तानि ' लोकप्रसीदन्ति, लोदधितुम् अथ-
यमानाऽऽदिभिरुपक्रमकारणैर्विनाशयितुं शक्यन्त इति बुद्धेः,
तदेवानुक्रम्यतया बुद्धेः, सापेक्षममत्यर्थः, तस्मिन्, जी-
विते-आयुषि पत्यमानानि-विपाकाऽवस्थाप्राप्तानि । मरणा-
न्तदुःखादीनिर्निर्दिष्टाः । प्राप्यञ्च लिङ्गव्यत्ययः । पञ्चने च-
' ते जीविणं खुदति पञ्चमाणं ' ' ति ' तानि किम्पाकफला-
नि, जीवितम् आयुः, ' खुदति ' आपन्त्यात् ' लोदयन्ति '
विनाशयन्ति, विपत्यमानानि ' एतदुपमाः ' किम्पाकफलनु-
सराः, कामगुणाः ' विपाके ' फलप्रदानकाले । किमुक्तं भव-
ति ?-यथा किम्पाकफलानुपभुज्यमानानि मनोरमाणि, वि-
पाकावस्थायां तु सापेक्षमाऽऽयुषां मरणहेतुतया-तिदामानि,
एवं कामगुणा अपि उपभुज्यमाना मनोरमाः, विपाकावस्था-
यां तु नरकाऽदिदुर्गतेष्ववस्थायित्वाऽप्यनन्तरा एव, ततः

सुखरूपतया प्रतिभासने सुखहेतुत्वेनैकान्तिकमेव किम्पा-
ककालानां मनोरमत्वेन सुखप्रतिभासेऽप्यन्यथाभावादिति ।

इयं बहुसंख्यगुणस्थानादुपायित्वेन रागस्य प्राधान्यात्केव-
लस्यैवाङ्गणोपायमभिधाय सध्वनि तस्यैव द्वेषसहितस्य
तर्माभिधेयसुदमितन्द्रियत्वं च सिद्धावलाकित्तयायाऽऽश्रय-
णेन व्याधिख्यासुरिद्धमाह-

जे इंदियाणां विसया मणुएणा,

न तेसु भावं निगिरे कयाड।

न यामणुबंसु मणं पि कुज्जा,

ममाहिकामे सपणे तवस्सी ॥ २१ ॥

ये 'इन्द्रियाणां' चक्षुर्गदीनां 'विषयाः' रूपाऽऽदयः 'मनो-
भा' मनोरमाः न 'तेषु विषयेषु' भावम् 'अभिसन्धिम्' अपे-
क्षमानस्तद्भावमपि प्रस्तावादिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुं, किं पुन-
स्तत्प्रवर्त्तनमित्यपिशब्दाः, 'निष्ठेन' 'कुर्यात्' 'कदा-
चित्' कस्मिंश्चित्काले, 'न च' 'नैव' 'अमनोहन्तु' 'अमनो-
रमेषु' 'मनोऽपि' 'चित्तमापि, अत्रापिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुम्
आविशत्प्राप्यैव प्रावन्त ।' 'कुर्यात्' 'विदध्यात्', अनेन वा-
क्यद्वयनापीन्द्रियदम् उक्तः, समाधाय चित्तैकान्त्यं, स च रा-
गद्वेषभाव एवेति, स एवेतिनैवल्यत्वं, ततस्तत्कामो राग-
द्वेषोद्वेगोभिलाषी, ध्रमणस्तत्त्वमिति च प्रावन् । नन्वेवमुभ-
यद्वरणहेतुत्वेनैन्द्रियदमस्य किमिति रागाद्वरणहेतुत्वमभि-
धानम्, उच्यते, हेतुत्वमात्रं न चोभयद्वरणहेतुत्वयोरुद्वे-
गोहेतुता विवक्ष्यते, यदिवा-तत्राऽपि रागस्य द्वेषोपलक्षण-
त्वादुभयोद्वेगोपायनोपायेनैव विवक्षिता, किं तु तत्र विविक्षास्था-
मात्मात्वेनैकान्तशय्या सुखेन, तदवस्थानस्य च प्रतीत्यैव त-
दुद्वेगोपायना, एवं प्रकाममोजित एव द्वेतेन द्वेषसम्भवा-
त्प्रमाशान्तवस्थाप्यमां भावनीयपले प्रवर्त्तनेति सूचार्थः । इ-
त्ये रागद्वेगोद्वेगोपायनो विषयस्यो निवर्त्तनमिन्द्रियाणामु-
पदिष्टम् ।

अधुना त्वेतेषु तत्प्रवर्त्तने रागद्वेषानुद्वेगे च यो दोषस्तं
प्रत्येकमिन्द्रियाणि तत्प्रमद्वेगो मनश्चाऽऽश्रित्य दर्शयितुमाह-

चक्षुस्म रुवं गहणे वयंति,

नं रागहेतुं तु मणुब्रमाहु ।

नं दोमहेतुं अमणुब्रमाहु,

समा उ जो तेसु म वीवरगो ॥ २२ ॥

'चक्षुषः' 'चक्षुर्गिन्द्रियस्य', रूप्यत इति रूपं वर्णः,
संज्ञानं वा, सुखेतेऽनेनेति प्रहणे, 'रागः' 'आलोकः',
विशिष्टत हि रूपण चक्षुर्गालियते । तद् 'वदन्ति'
'अभिदधन्ति, तीर्थकुदादय इति गम्यते । ततः किमन्याह-
'तद्' इति रूपं, रागः 'अभिव्यक्तरूपहेतु-तदुपादकं' तु-
'पूरणं, मनोब्रमाहुः' तथा- 'तद्' इति रूपमेव दोषो द्वेष-
स्तत्तुममनोब्रमाहुः । ततस्तयोश्चक्षुःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भ-
वात्तदुद्वेगोपायशिक्षणो दोष इति भावः । आह-एवं
न कश्चित् सति रूपे धीतरागः स्यादत आह-
अरुद्धिद्वेतया तुल्यः पुनयः 'तयोः' 'मनोवित्तरूपयोः सः',

'धीतराग' इति । तथापिधरागभावनेन धीतरागस्तत्त्व-
नाभावित्वाद् द्वेषस्य, तथैव धीतरद्वेषश्च । इदमाकृतम्-यस्यैव
रागद्वेषो स्तम्भस्यैव तदुद्वेगत्वेनानयोस्तत्तज्जनकत्वमुच्यते,
न तु यः सम एव, तथा च न तावच्चक्षुस्तयोः प्रवर्त्तयत्,
कर्थाश्चैव प्रवर्त्तने वा समतामेवाऽऽलम्बतेत्युक्तं भवति ।
ननु यथैवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्तदुद्वेगोपायित्तम्भ-
नैव चिन्ताऽस्तु, रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयदित्येवं तु न युक्तं च-
पश्चिन्ता, इत्याशङ्कयाऽऽह-

रुवम्भ चक्षु गहणे वयंति,

चक्षुस्म रुवं गहणे वयंति ॥

रागम्भ हेतुं समणुब्रमाहु,

दोमम्भ हेतुं अमणुब्रमाहु ॥ २३ ॥

रूपस्य चक्षुः शुद्धान्ति प्रहणे, बहुलवचनात्कस्मिन् ह्युद,
तद्वदन्ति, तथा चक्षुषा रूपं गृह्यत इति प्राग्वत्त्वयुटि प्रहणे
प्राष्टं तद्वदन्ति, अनेन रूपचक्षुःरोमांशप्राहकभाव उक्तः, तथा
च न प्राहकं विना प्राश्वत्वं नापि प्राष्टं विना प्राहकत्व-
मित्यनयोः परस्परसुपकार्योपकारभाव उक्तो भवति । एतेन
त्वनयो रागद्वेषजनकं सहकार्यभावः क्लायते । तथा च
यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुर्गपि, अत एवाऽऽह-रागस्य
हेतु-कारणं, प्रकामाच्चक्षुः सह मनोहेन प्राहणे रूपस्य वस्तेने
इति समनोहं, मनोहंरूपविवर्त्यमित्युक्तं भवति । 'आहुः'
'ब्रुवन्त, यत्र तु "हेतुं तमणुब्रुवन्" इति पाठः । तत्र (नं ति)
नचक्षुर्मनोहं मनोहंरूपविवर्त्यमित्येवं ततो दोषो द्वेषः । उक्तं
हि- "इषां रोपो द्वेषः" इत्यादि । तस्य हेतुमनो-
हंम अमनोहंरूपम् । पाठान्तरतश्च हेतुं तदमनोहंमाहुः,
उभयप्रकामेव चक्षुष एव विशेषण्येनोपदिष्टेन रूपस्य पू-
र्वसम्बन्धेन । एवं च रूपचक्षुषाः सहितयोरैव रागद्वेषजनक-
त्वाद् युक्तम् तावच्चक्षुःतुकां रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयत्, यदा तु
प्राध्यापपादक्यं पूर्ववत् प्रवर्त्तते तदा पूर्वपूर्वे चक्षुषो रू-
पप्रहणे-प्राहमिति व्याख्येयम् । ततश्चद्वेषा प्राहप्राहक-
भाव उक्तः, तत्र चोक्तं एवामिप्रायः, तथा यदि चक्षुः रा-
गद्वेषकारणं न कश्चिद्धीतरागः स्यादत आह-समभ्यन्तयादि,
शेषं सुगमम् ।

आह-अस्वयं रागद्वेषोद्वेगोपायः, एतदनुद्वेगो च को
दोषः ? येन तदुद्वेगोपायमिदमुपदिश्यते इत्याह-

रुवम्भो जो गिद्धिमुवेड तिक्वं,

अकालियं पावड सो विगामं ।

रागाऽऽउरं से जह वा पयणे,

आलोअलोलो समुवेड मच्चुं ॥ २४ ॥

'रुवम्भो यो' 'शुद्धि' गार्थः, रागात्मयथः । उक्तं हि वाच-
कैः- "इच्छा मूच्छा कामः, स्नेहो गार्थः ममत्वमभिनन्दः ।
अभिलाष इत्येकान्त-नि रागपर्यायवचनानि ॥ १ ॥ " 'उ-
पेति' गच्छति 'तीर्मा' 'उकटां' युद्धविशेषणं, स कि-
मित्याह-अकालं भवम् आकालिकं-यथास्थित्या गुरुप्रकाम-
द्वर्गव्यं प्रवर्त्तते स 'विनाश' प्रातः, पाठान्तरतः 'फलेयी
वा' मर्यान्तबाधाऽऽत्मकं रागेणाऽऽतुर्गो-विह्वलो रागाऽऽतुर्गः
सन् (से) इति स लोकप्रतीतिः, 'यथा वा' इति वाश-

यस्यैवकारार्थेवाह 'यथैव' येनैव प्रकारेण 'पतङ्गः' शलभः, आलाकः-अतिस्निग्धदीपशिखाऽऽदिदर्शनं, तस्मिन् लोलां लम्पट् आलाकलोलः समुपातं 'सुप्तं' प्राणुत्यागं, तस्यापि युक्ताऽऽलोकांलोलं गग एवेति भावः ।

जे यावि दांसं सुखइ निबं,
तंसि क्खणं से उ उवइ दुक्खं ।
दुहंतदोमेण सएण जंतू,
न किंचि रुवं अवरग्गइ से ॥ २५ ॥

'यथ' इति यस्तु, अपीति च तस्मिन्प्रत्ययेन योच्यते । 'दांसं' हेतुं (समुवदं सि) वचनव्यय्यात् 'समुपैति' समुपगच्छति, रूपं पितृ प्रक्रमः । 'निबं' सदा, न तु कदाचिन्, स किमिषाह-तस्मिन्प्रति 'क्खणं' प्रस्तावे यस्मिन् हेतु उत्पन्नः 'से' इति सः 'तुः' पूरणे उपैति 'दुक्खं' शारीराऽदि, द्विष्टो हि किमिदमनिष्टं मया दृष्टमिति मनसा व्याकुलमिवति, परिगत्येत्येव देहेन, न तु यथागममुपगच्छेत्सत्काले मनोहविषयावलोकनजनितं सुखमस्मिन्त्येत, उत्तरकालमेव तु दुःखमिति । पठन्ति च- 'समुपैति सर्व्वेति ।' स्पष्टम् । यदि वा रूपदर्शनाद् हेतुमुपगच्छन् दुःखमुपैति ततस्तथाविधरूपदीपशैवाम्य दुःखाविर्भाति प्राप्तिमिषाशङ्कयाऽह-दुष्टं दमनं दुर्दान्तं, तच्च प्रक्रमाच्चक्षुः परस्मैव दांसं दुर्दान्तदीपस्तेन, 'स्यक्तं' आत्मायंतं जन्तुः प्राणी, न 'किञ्चित्' स्वल्पमपि, रूपं प्रक्रमाद्मनोहमं, अपराध्याति (मे) तस्य, यदि हि रूपमेषापरार्थं कस्यचिद् द्वेषाभावः स्यात्, तथा च मुख्यभावाद्देशो दांपा इति भावः ।

एवं रागद्वेषयोर्द्वेयोरप्यनर्थहेतुत्वमुक्तमिदानीं तु हेतुस्यापि रागहेतुत्वात्पत्र एव महानर्थमूलमिति दर्शयन्तस्य विशेषतः परिहर्तव्यतां व्यापयितुमाह-

एगेतग्गो रुइमं रुवे,
अतालिमं से कुणइ पयोअं ।
दुक्खस्स संपीलिमुवइ बाल,
न लिप्यते तेण सुणी विरागं ॥ २६ ॥

'एकान्तारक्को' यो न कथञ्चिद्विरागं याति, 'रुजिं' मनोरमं रूपं, किमिषाह-अतालिमं (न) मागधेशोभापया 'अतादृशे' अस्यादृशे । तथा च यत्फलमं-रशयोलेयं मागधिकायां (मे इति) स करोति 'प्रदेशं' हेतुं, सुन्दरीकम् इव सुन्दरीरागतः सुन्दर्यो, तथा च दुःखस्य 'संपीडं' संघातं, यद्वा-संमतिं भूयः पीडा दुःखकृता वाया संपीडा, नासुपैति 'बालः' अहः । उक्तमवयवे व्यतिरेकसुखेनाऽह-न लिप्यत इव लिप्यते, निद्रप्यत इत्यर्थः, 'तेन' हेतुकृतदुःखेन, मुनिः 'विरागः' रागाविरहितः, तस्यैव भङ्गमूलत्वादिति भावः ।

सम्यग्नि रागस्यैव पापकर्मोपयत्नलक्षणमहानर्थहेतुतां व्यापयितुं हिसाऽऽद्याश्रयनिमित्तां पुनरिदं तद्व्या-

रेण दुःखजनकत्वं च सूत्रपट्टनाऽह-

रूवाणुआसाऽणुणय ए जीव,
वराचरे हिंसइऽणुणरूवे ।

चित्तेहि ते परिवावेइ बाले,
पीलेइ अत्तट्टगुरु किलिट्ठे ॥ २७ ॥

रूपं प्रस्तावात्मनोहमनुगच्छति रूपानुगा, सा चामावाशा च रूपानुगाऽऽशा, रूपविषयोऽस्मिताप इति योऽर्थः, तदनुगतश्च जीवः । पठन्ति च- 'रूवाणुवायाणुणय ए जीव' इति । तत्र रूपाणां-मनोहानामुपायः-उपाज्जनं हेतुभिरनुगतां युक्त उपायानुगतः, स च प्राणी जीवान् 'वगवराण' त्वसत्स्थावराण् 'हिन्सिन्' विनाशयति 'अनंकरूपाण' जात्यादिभेदतोऽनेकविधानं, कांश्चिद् 'विजि' अनंकरूपान्, स्वकायपरकायशस्त्राऽदिभिरुपायैरिति गम्यते । सुवृत्त्ययाद् यथास्मभवे विसृजे वा । तानि च-वगवर्ज्जावान्, परानि सर्व्वेन स्तापयति दुःखयति परितापयति, बाल इव बालः-विधेकविफलनयाऽपराधं पीडयति, एकदशदुःखाव्यादननाऽऽस्माधे गुरुः स्वप्रयोजननिष्ठः । क्रुद्धः 'रागवाधितः ।

अन्यथा-

रूवाणुवाएण परिगहेण,
उपायणं रक्खसुसंनिआगेण ।
वण विआगे य कंहे सुहं मे,
संभाणकाले य अतिचत्तामं ? ॥ २८ ॥

रूपानुपातो-रूपविषयोऽनुपातः अनुगमनमनुगम इति यावत् । तस्मिन् सति 'परिग्रहेण' सूच्छोऽऽमकेन हेतुना, 'उपादेन' उपाज्जने, रत्नमं च-अपायविनिवारणं, संनित्यागश्च स्वपरप्रयोजनं सम्यक् व्यापारणं, रत्नमसंनित्यागं तस्मिन् (वणं ति) व्यये विनाशे 'विआगे' विग्रेहे सत्तोऽन्येनकारणजनितं, सर्व्वेव रूपस्येति प्रक्रमः । क सुखं ? न कचित् । किं तु सर्व्वं दुःखमेवेति भावः । (मे इति) तस्य जन्तोः । इयमेव भावना-रूपमिच्छितो हि रूपवत्किमुत्तुङ्गमकलशाऽऽनोत्प्रादन्तरलक्षणं नेपु नेपु केशहेतुप्राप्येव जन्तुः प्रवर्त्तते, तथा नित्याद्यापि तथार्थावप्रयोजनोत्पत्तौ रूपवत्कलशाऽदि तदपायशङ्कया पुनः पुनः परिगत्येत्येति निर्व्विप्रवासरूपादन्तरलक्षणेनैवेत्येव दुःखम् । एवं व्यर्थवि-योग्योर्गपि भावनीयम् । अत्रैव तु पठन्ति- 'रूवाणुवारेण परिग्रहेण' इति । तत्र रूपानुगमणं हेतुना यः परिग्रहस्तत्तत्, शयं प्राप्तवत् । स्पष्टं तत् मां बुद्ध्यादासाऽदिपु रूपस्य सुखं, संभाणकाले तु भविष्यतीति शङ्काऽह-न संभाणकाले च' उपभोगप्रसन्नाय च (आनन्दतामेति) तर्पणे तु, तृप्तिरिति यावत् । तस्य लाभः प्राप्तिस्तत्तत्तामो न तथाऽनुत्पत्तायः । किमुक्तं भवति ?-वदुःवाऽपि रूपदर्शने रागिणां न तृप्तिरस्ति यतोऽर्थ-रगुत्तमं- न जानु कामः कामता-सुखमेवेति शास्त्र्यति । हविषा कृष्णवर्णमयं भूय गवाभिर्बद्धं ॥ १ ॥ तथा 'यथाऽप्यायं विवर्द्धन्ते, विषयाः कैशलाति च । इन्द्रियाणाम् ॥' इति । तस्मिन् सति क सुखमिति सम्भवः । उत्तरे संच्छ्रयादि परिगत्येत्येव जन्तुगति । पठन्ति च-अतिचत्तामं (न) तृप्तप्राप्त्यभावात् ।

आह-एवं परिग्रहाद् दुःखमनुभवतस्तद्भूतनया ततो निवृत्तिर्दोषान्तरान्तरमभयं वा किमस्य सम्भवतीत्यशङ्कयाऽह-रूवं आनिते अपारिगाहस्मि, सत्तावसत्ता न उवेइ तुहि ॥

अतुद्धिदोमेण दुही परस्स-

लोभाऽऽविले आययई अदत्ते ॥ २६ ॥

रूपेऽलुप्तश्च, परिग्रहे च तद्विषयसूक्ष्माऽऽत्मनः सक्तः-सामा-
स्येनैवाऽऽसक्तिमान्. उपसक्तश्च-गाढमासक्तः, ततः सक्तश्च-
पूर्वमुपासक्तश्च, पश्चात् सक्तोपासक्तः, 'नोपेत' नोपगच्छति,
'तुष्टि' परितापं, सन्तोषमिति यावत्. तथा चातुष्टिरेव
दोषोऽतुष्टिदोषस्तत्र दुःखी-यदि ममेदमिदं च रूपवद्वस्तु
स्यादित्याकाङ्क्षातोऽतिशयदुःखवान्, स किं कुरुते?, इत्याह-
'परस्य' अन्यस्य, सम्बन्धि रूपवद्वस्त्विति गम्यते ॥ 'लो-
भाऽऽविलः' 'लोभकलुषः, यद्वा-परिपां स्वं परस्य, प्रकमाद्
यदपवद्वस्तु, तस्मिन् लोभा-गार्थे, तेनाऽऽविलः परस्वलेभा-
ऽऽविलः, 'आवृत्ते' शृणुहति, 'अदत्तम्' अनिमृष्टं परकीय-
मेव, रूपवद्वस्त्विति गम्यते ॥ अनेन रागस्यातिदुष्टतां व्याप-
यितुं परिग्रहादोपदेशेनऽपि विशेषतस्तत्राऽऽसक्तिदोषान्त-
राऽऽरम्भणं चाभिहितम् ।

तन्किमस्येतावानेव दोष उताम्याऽपि? इत्याह-
उक्त्याक्रदोषानुवादेन दोषान्तरमन्याह-

तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

रुवे अतिचस्स परिगटे य ॥

मायामुमं वट्ठो लोभदोसा,

तत्थावि दुव्वेत्ता न विमुच्चइ से ॥ ३० ॥

'तृष्णाभिभूतस्य' 'लोभाभिभूतस्य, तत्र एवाऽदत्तं हरति
शृङ्खलान्तियवशीलोऽदत्तहारि तस्य, तथा रूप-रूपविषया यः
परिग्रहस्तस्मिन्निर्जितं योगः । चर्य मिश्रक्रमत्वाद्, अलुप्तस्य च
तत्राऽऽनृष्टस्य. मायाप्रधानं (मोक्षं) 'लोभा' लोकाभाषणं
मायामुपा, 'वट्ठेन' वृद्धिं याति कुतः पुनरिदमित्थमि-
त्याह-'लोभदोषान्' 'लोभापराधान्, लुब्धो हि परस्वमा-
दत्ते, आदाय च तद्गोपनपरो मायामुपा वर्ति, तदनेन लोभ
एव सर्वोऽऽश्रवाणामपि सुष्ठो हेतुस्त्रियुक्तः, तथा रागप्रक्रमे-
ऽपि सर्वत्र लोभाऽभिधानं रागेऽपि लोभांशस्यैवातिदुष्टता-
ऽऽधेदनाथम् । तत्राऽपि का दोषः?, इत्याह-'तत्रापि' 'सूपा-
भाषणेऽपि' 'दुःखान्' 'अमानान्' न विमुच्यते' न विमु-
क्तिमार्गानि सः, किं तु दुःखभाजनमेव भवतीति भाषार्थः ॥

दुःखाविमुक्तिमेव भावयति-

मोसस्स पच्छा य पुरत्थो य,

पओगकाले य दुही दुरंते ॥

एवं अदत्ताणि समायञ्जतो,

रुवे अतितो दुहिओ अणिस्से ॥ ३१ ॥

(मोसस्तत्ति) 'सूपा, काऽर्थः' -अनुत्तमापणस्य. पश्चाच्च
पुरस्ताच्च, 'प्रयोगकाले च' तद्ग्रापणप्रस्तावे च, दुःखी
सन्, तत्र-पश्चादिदमिदं च न मया सुखस्थापितसूक्ष्ममिति
पश्चात्तापनः. पुरस्ताच्च कथमेवं मया वञ्छनीय इति विन्ता-
व्याकुलत्वेन. प्रयोगकाले च-नाऽऽलो ममालोकाभाषितां
लक्षयिष्यतीति लोभतः, तथा वृष्टेऽन्तः-पर्यवसानं तज्ज-
नमन्यनेकविडम्बनानो विनाशो, तत्र यज्जमिति च नरका-
ऽऽविप्राप्त्या यस्याऽऽलो दुरन्तो भवति. जन्मुगिति गम्यते ।

तदेवं सूपाहारिणादत्ताऽऽदानस्य दुःखहेतुव्यसृक्तम् । यदा च
(मोसस्तत्ति) 'मोपस्य' स्नेयस्येति व्याख्या, तदा
सालादिव तस्य दुःखहेतुव्याभिधानम् । उपसंहारमाह-
'एवम्' असुनोक्तप्रकारिणादत्तानि 'मगाददानः' शृङ्खन्,
रूपेऽलुप्तः सन् दुःखितो भवति । कीदृशः सन्?, इत्याह-
'अतिश्र' 'दोषवन्तया सर्वजनोद्वेगिण्य इति कस्यचित्सं-
स्वन्धिनाऽवष्टम्भत गतिनः, मैथुनरूपाऽऽश्रवापलक्षणं चेतद-
तिप्रसिद्धत्वाच्च रागिणां तस्य साजानदभिधानम् । यद्वा-
रूपसम्भोगोऽपि मिथुनकर्मकत्वाद्, देवानामिव मैथुनमेव,
तथा च रागिवचनम्-'आलोप' श्रिय सा ते-रा पियमा-
णह निःशर्मणेण' आभामियच्च अवगृ-हियच्च रमियच्च
पीयच्च ॥ १ ॥' इति । स च प्रकान्तः, एवमुत्तरवाऽपि
स्वीगतशब्दाऽऽदिसम्भोगानां मैथुनत्वं सम्भावनीयम् ।

उक्तमेवाथं निगमयितुमाह-

रूवाणुरत्तम् नरस्स एवं,

कत्तो सुहं हुज्ज कयाइ किंचि ? ।

तत्थोवभोगेऽपि किलेयदुक्कम्,

निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥

रूपानुरक्तस्य नरस्य 'एवम्' अनन्तरमृच्छकदम्बकोक्तप्र-
कारेण, कुतः सुखं भवेत् ? कदाचित्किञ्चित्, सर्वदा दुः-
खमेवेति भावः । किमित्येवं?, यतः 'तत्र' रूपानुरागं 'उ-
पभोगेऽपि' उपभोगावस्थायांमपि 'क्रेशदुःखम्' अलुप्तता-
भतालक्षणवाधाजनितममानम्. उपभोगमेव विशिनष्टि-
निर्वन्तरीति' उपादायति, यस्य इत्युपभोगस्य कृतं यदर्थं,
'खं' इति वाक्यालङ्कारं, 'दुःखं' कृच्छ्रमात्मन इति ग-
म्यते । उपभोगेनाह हि जन्तुः क्रैशयति, तस्य स्यादिति,
यदा च तदपि दुःखं तदा कुतोऽन्यदा सुखसम्भव
इति भावः ।

इत्थं रागस्यानर्थहेतुतामभिधाय द्वेषस्याऽपि तामतिदे-

ष्टुमाह-

एमेव रुव्विम्म गओ पओमं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।

पट्ठुच्चित्तो अ चिणाइ कम्मं,

जे मे पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

'एवमेव' यथाऽनुरक्तत्वेन रूपे गतः प्रदोष-द्वेषम्,
'उपेति' प्राप्नोति. ईदृहेति शेषः । 'दुःखाद्यपरम्पराः' उ-
त्तरात्तरदुःखसमूहरूपाः, तथा प्रदुष्टे प्रकपेण द्विष्टे चित्तं
यस्य स तथाविधः, चर्य मिश्रक्रमत्वात् 'चिन्तानि च' व-
ज्जानि कमे. तत् शुभमपि सम्भवत्यत आह-यत् (से) ।
तस्य पुनर्भवति 'दुःखं' 'दुःखहेतुः' 'विपाके' अनुभवकाले,
इह परत्र चेति भावः । पुनर्ब्रह्ममैहिकदुःखापेक्षम्, अ-
शुभकर्मोपचयश्च हिमाऽऽद्याश्रवाविनाशवतीति तदेतदुःखमेव
नाऽऽस्तिव्यते ।

इत्थं रागद्वेषयोरुद्धरणार्हतां व्यापयितुं तदुद्धरणं

दोषमभिधाय तदुद्धरणं गुणमाह-

रुवे विरत्तो मणुओ विसोमो,

एएण दुक्खोहपरंपरेण ।

न लिप्पं भवमज्जेऽपि संतो,
जलेण वा पुक्खरिणीपलासां ॥ ३४ ॥

रूपे विरक्ताः, उपलक्षणत्वाद्विद्विष्ट 'मनुजः' मनुष्यः 'विशो-
कः' शोककहेनः संस्तान्नवन्धनयो रागद्वयपयाभावान् । 'ए-
तेन' अन्तरमुपदर्शितेन (दुष्खोदपरंपरेण 'ति') दुःखा-
नाम-अस्तानानामायाः सङ्घातान्तेयां परम्पर-सन्ततिदुः-
खौघपरम्परा, तथा, 'न लिप्यते' न स्पृश्यते, भवमध्येऽपि
'सन्' भवन्, संसारान्तरवर्त्यपीत्यर्थः । इष्टान्तमाह 'जलेनेव,
वाशय्यस्योपमाधेयान्, पुष्करिणीपलासां' पद्मिनीपत्रं, जलम-
ध्येऽपि सदिति शेषः ॥ ३४ ॥ इत्थं चक्षुराधिन्य त्रयोदश म्-
त्राणि व्याख्यातानि । एतदनुसारेणैव शेषेन्द्रियाणां मन-
सश्च स्वविषयप्रवृत्तौ रागद्वयानुद्वरणदोषाभिधायकानि त्र-
योदश सूत्राणि व्याख्येयानि ।

सोयस्स सदे गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुज्जमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
सपो अ जो तेसु म वीयरगो ॥ ३५ ॥
सदस्स सोयं गहणं वयंति,
सोयस्स सदे गहणं वयंति ॥
रागस्स हेउं तु मणुज्जमाहु,
दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ३६ ॥
सदेसु जो गिद्धिमुवेइं तिर्वं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे हरिणमिउं व्व सुद्धे,
सदे अतिचे स वेइं मच्चु ॥ ३७ ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिर्वं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुहेतदोमेष मण्णा जंतु,
न किंचि सदे अवरज्ज्जे से ॥ ३८ ॥
एगंतरचे रुइंसि सदे,
अतालिसे से कुणइं पञ्चोसं ।
दुक्खस्स संपीलमुवेइं वाले,
न लिप्पइं तेण मुणी विरागो ॥ ३९ ॥
सदाशुभाऽऽसाऽशुगए य जीव,
चराचरे हिंसइंयेगएव ।
चित्तेहं ते परितावेइं वाले,
पीलेइं अत्तट्ट गुरु किलिट्ठे ॥ ४० ॥
सदाशुभाएण परिगहेण,
उप्पायणे रक्खणमविओगे ।
बए विओगे य कइं सुहं से,
संभोगकाले य अतिचत्तामे ॥ ४१ ॥
सदे अचित्ते य परिग्गहे य,

मत्तोवमत्तो न उवेइं तुहिं ।
अतुद्धिदोमेष दुही परस्स,
लोभाऽऽविले आययइं अदत्तं ॥ ४२ ॥
तसहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणे,
सदे अनितस्स परिगहे य ।
मायासुसं वड्डइं लोभदोसा,
तथावि दुक्खा न विमुच्चइं से ॥ ४३ ॥
मोमस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
पञ्चोगकाले य दुही तुरंते ।
एवं अदत्ताणि समापयंता,
सदे अतिचो दुहिओ अयिस्सो ॥ ४४ ॥
सदाशुतरत्तस्स नरस्स एवं,
कतो सुहं होज कयाइं किंचि ? ।
तत्थोवभोगे वि किलेमदुक्खं,
निव्वत्तइं जस्म कए ण दुक्ख ॥ ४५ ॥
एमेव सदिम्मि गअो पञ्चोमं,
उवेइं दुक्खाहपरंपराओ ।
एतुद्धित्तो य चिणाइं कम्मं,
जं मे पुणो होइं दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
सदे रिक्ता मणुआ विओगो,
एणए दुक्खाहपरंपरेणं ।
न लिप्पं भवमज्जे वि संतो,
जलेण वा पोक्खरिणीपलासां ॥ ४७ ॥
घाणस्स गंधं गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुज्जमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
सपो य जो तेसु म वीयरगो ॥ ४८ ॥
गंधं म घाणं गहणं वयंति,
घाणस्स गंधं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं तु मणुज्जमाहु,
दोमस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ४९ ॥
गंधसु जो गिद्धिमुवेइं तिर्वं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे आमहिगंधगिद्धे,
सप्पे विलाओ विव निक्खमंते ॥ ५० ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिर्वं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुहेतदोमेष मण्णा जंतु,
न किंचि गंधं अवरज्ज्जे से ॥ ५१ ॥
एगंतरचे रुइंसि गंधे,

अतालसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पे तेण सुणी विरागो ॥ ५२ ॥
 गंधाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हंसइऽणेरुवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तड गुरू किलिठ्ठे ॥ ५३ ॥
 गंधाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणासन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ५४ ॥
 गंधे अतिचे य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,
 गंधे अतिचत्तस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं वड्ढइ लोमदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 गंधे अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ५७ ॥
 गंधाणुरत्तस्स नरस्स एव,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वनई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमेव गंधम्मि गओ पओसं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटु-चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विरागे ॥ ५९ ॥
 गंधे विरत्तो मणुओ विसांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पे भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ६० ॥
 जीहाए रसं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुबमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुबमाहु,
 समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ६१ ॥
 रसस्स जीहं गहणं वयंति,

जीहाए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुबमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुबमाहु ॥ ६२ ॥
 रसेसु जो गिद्धियुवेइ तिच्चं,
 अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे बडिसविभिन्नकाए,
 मच्छे जहा आभिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे यावि दोसं समुवइ तिच्चं,
 तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतुं,
 न किंचि रसं अवरउई से ॥ ६४ ॥
 एगंतरत्ते रुइंसि रसें,
 अतालसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पे तेण सुणी विरागो ॥ ६५ ॥
 रसाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हंसइ ञ्णेगएवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तड गुरू किलिठ्ठे ॥ ६६ ॥
 रसाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणासन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ६७ ॥
 रसे अतिचे य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,
 रसे अतिचत्तस्स परिग्गहे य ।
 मयामुसं वड्ढइ लोमदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ६९ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 रसे अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ७० ॥
 रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वनई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ७१ ॥
 रसम्मि एमेव गओ पओसं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ७२ ॥
 रमे विरत्तो मणुओ विसंगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ७३ ॥
 कायस्स फासं गहणे वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुज्जमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
 समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति,
 कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुज्जमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ७५ ॥
 फासेषु जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरं सीयजलावमंजं,
 गाहग्गहीए महिमे वरुजे ॥ ७६ ॥
 जं यावि दोसं समुवेइ तिब्बं,
 तस्मिं कखणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमेण सपणं जंतू,
 न किंचि फासं अवरज्जइ से ॥ ७७ ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि फासे,
 अतालियं से कणइ पञ्चामं ।
 दुक्खस्स संपीलसुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगाऽऽमाऽणुणं य जीवे,
 चराचरं हिमइऽणुणरूवं ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अचट्टं गुरू किलिइ ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाएण परिगहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वए विओगे य कहे सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभं ? ॥ ८० ॥
 फासं अतिचे य परिगहे य,
 सचोवसचो न उवेइ तुट्ठि ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ८१ ॥
 तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

फासे अतिचस्स परिगहे य ।
 मायासुसं वट्ठइ लोभदोमा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ८२ ॥
 मासस्स पच्चा य पुरन्थओ य,
 पञ्चोगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंते,
 फासे अतिचो तुट्ठिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥
 फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होइ कयाइ किंचि ? ।
 तत्थावभागे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तइ जस्स कएण दुक्खं ॥ ८४ ॥
 एमेव फासम्मि गत्ता पञ्चामं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं मे पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥
 फासे विरत्तो मणुओ विमांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ८६ ॥
 मणस्स भावं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुज्जमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
 समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ८७ ॥
 भावस्स मणं गहणं वयंति,
 मणस्स भावं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुज्जमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ८८ ॥
 भावेषु जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरे कामगुणेषु गिद्धे,
 करणमग्गावाहए व्व नागे ॥ ८९ ॥
 जं यावि दोसं समुवेइ तिब्बं,
 तस्मिं कखणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमेण सपणं जंतू,
 न किंचि भावे अवरज्जइ से ॥ ९० ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि भावे,
 अतालियं से कणइ पञ्चामं ।
 दुक्खस्स संपीलसुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भावाणुगाऽऽमाऽणुणं य जीवे,

चराचरे हिंसइणेरुवे ।

चित्तेहि ते परितोवेइ बाले,

पोलेइ अचट्ट गुरु किलिडे ॥ ६२ ॥

भावाणुनाएण परिगहणं,

उपायणे रक्खणसन्निओगे ।

वण विओगे य कहे सुहे मे,

संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ६३ ॥

भावे अतित्ते य परिगहे य,

सत्तोवसत्तो न उवेइ तुहि ।

अतुहिदोमिण दुही परस्स,

लोभाऽविले आययई अदत्ते ॥ ६४ ॥

तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

भावे अतिचस्स परिगहे य ।

मायाभूयं बहुइ लोभदोसा,

तत्थावि दुक्खा न विभुवई से ॥ ६५ ॥

मोसस्स पच्छा य पुरन्थओ य,

पओगकाले य दुही दुंगे ।

एवं अदनाणि समाययेतो,

भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ६६ ॥

भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं,

कत्तो सुहे होइ कयाइ किंवि ?

तत्थोवभोगे वि किलेमदुक्खं,

निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ६७ ॥

एमेव भावम्मि गओ पओनं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।

पदुट्टचित्तो य चिणाइ कम्मं,

जे से पुणो होइ दुहे विवागे ॥ ६८ ॥

भावे विरत्तो मणुओ विमांगो,

एएण दुक्खोहपरंपरेण ।

न लिणई भवमउक्के वि संतो,

जलेण वा पोखखेणिल्लासं ॥ ६९ ॥

नवरं 'ओजस्वयति' ओंरंन्द्रियस्य, शब्दत इति शब्दोऽन्धवि-
स्ते, 'मनोऽहं' कालकीर्तिनाऽऽदि, 'अमनोऽहं' खरकंशाऽऽदि,
तथा (हरिणमिय च्च सुइ ति) सुगः सर्वोऽपि पशुकच्यते,
यदुक्कम्- ' सुगशीर्षं हस्तिजातौ, सुगः पशुकुल्लयाः ।' इति ।
हरिणस्तु कुरङ्ग एवेति तेन विशेष्यते, हरिणश्चासी सुगश्च
हरिणसुगः, ' सुगयः ' अत्रभिहः सन्, ' शब्दे ' गौरिगीताऽऽ-
न्मकेऽनुस-तदाकएविचलतया तत्रानुमिमान् । ' घ्राणस्य '
इति । घ्राणन्द्रियस्य, गन्धंते प्रायत इति गन्धस्ते ' मनोऽहं '
सुरभिम्, ' अमनोऽहम् ' अनुत्तमिन्, तथोपधयो-नागदमन्या-
दिकास्तासां गन्धस्तत्र शुद्धो-गृहीतानैरपिगन्धगृह्यः सन्
(सप्ये विलाओ विव ति) इवशब्दस्य भिन्नकमन्यात्सपे
इव विलाभिन्नकामन्, स ह्यव्यन्तप्रियतया नद्वन्धं
१२४

सोऽहमशकनुधन् विलाभिन्नकामनि ३ । ' जिह्वायाः ' जिह्वेन्द्रि-
यस्य, रसंते आस्वाद्यत इति रसस्ते ' मनोऽहं ' मधुराऽऽदि,
' अमनोऽहं ' कटुकाऽऽदि, तथा बडिंशं शान्त्यन्यस्ताऽऽमिषो
लोहकीर्लकस्तेन विभिन्नकायाः-विदारितशरीरो बडिंशवि-
भिन्नकायः, ' मत्स्यः ' मीनो यथाऽऽमिषस्य मांसाऽऽवेमोऽंगः
अन्यवहारस्तत्र शुद्ध आमिषभोगगृह्यः ४ । काय इह स्पर्श-
नेन्द्रियं, सर्वशरीरगतत्वकख्यापनार्थं वाऽऽस्यैवमुक्तं, तस्य, स्पर्श-
इत्यत इति स्पर्शस्ते ' मनोऽहं ' मृदुप्रभृति, ' अमनोऽहं ' कक-
शाऽऽदि, शीतं शीतस्पर्शवज्जले-पानीयं, तत्रावसन्नः अयमन्नः
शीतजलावसन्नो, ग्रही-जलवर्गविशेषगृहीतो-कोडीकृतं ।
ग्राहगृहीतो महीप इवारण्यं, वसतो हि कदाचित्केनचि कृ-
न्मोच्येतापीत्यवस्यग्रहणम् ५ । ' मनसः ' चेतसो भावः अ-
भिमायः, स चह स्मृतिगोचरस्ते, ' ग्रहणे ' ग्राह्यं वदन्तीन्द्रि-
याविषयत्वात्तस्य । ' मनोऽहं ' मनोऽहंरूपाऽऽदिविषयम् ' अमनो-
हं ' नाद्वर्णीताविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थोऽपि भावविषयरूपा-
ऽऽद्येपेल्या व्याख्येयः । यद्वा स्वप्रकामदशाऽऽदिषु भावोपस्था-
पितो रूपाऽऽदिरपि भाव उक्तः स मनसो ग्राह्यः स्वप्रकामद-
शाऽऽदिषु हि मनस एव केवलस्य व्यापार इति ' कामगुणेषु '
मनोऽहंरूपाऽऽदिषु ' शुद्धः ' आसन्नः (करेणुमगमावाहणं य
सांगे इति) इवार्थस्य चस्य भिन्नकमन्यान् करेण्य कारि-
ण्या, मागिण-निजपथेनागृह्यतः आकृष्टः करेणुमागोपहृतः,
' नाग इव ' हस्तीव । स हि मदाग्राह्योऽप्यद्वयविनिर्णयं करेणुम-
पश्यं तद्वाऽऽदिमोहिदस्तन्मागोनुगामितया च गृह्यते, सं-
ग्रामाऽऽदिषु च प्रवेश्यते तथा च विनाशमाप्नोतीति दृष्टान्त-
त्वेनोक्तः । ग्राह-एवं चक्षुर्गादीन्द्रियवशादेव गजस्य प्रवृत्ति-
रिति कथमन्याऽत्र दृष्टान्तत्वेनाभिधानम् ? । उच्यते, एवमे-
तन्, मनःप्रधान्यविवक्षया चेतन्यम् । यदि वा-तथाविधका-
मदशायां चक्षुर्गादीन्द्रियव्यापाराभावेऽपि मनसः प्रवृत्तिरिति
न दोषः । इह चानानुपूर्व्येति निर्देशाकृतिर्नान्द्रियाणामित्यमुप-
न्यास इत्यष्टममतिस्त्रावयवार्थः ।

उक्तमेवार्थे सहस्रपत्र उपसंहारव्यजिनाऽऽह-

एविदित्याथ य मणस्स अत्था,

दुक्खस्स हेउं मणुयस्स राणिणो ।

ते चैव थोवं पि कयाइ दुक्खं,

न वीयगमस्स कंरिति किंवि ॥ १०० ॥

एवम् उक्तव्याप्यत, ' इन्द्रियार्थाः ' चक्षुर्गादिविषया रूपाऽऽद्वि-
यः, चक्षुर्वो भिन्नकमः । ततो मनसोऽर्थाश्च उक्तारूपाः, उपल-
क्षणव्यादिन्द्रियमनानां च दुःखस्य (हेउं ति) हेतवो मनुज-
स्य राणिणः, उपलक्षणव्यादौ द्वेषिणश्च विषयेयं गुणमाह-
' ते चैव ' इन्द्रियमनोऽर्थाः ' स्नाकमोप ' स्वल्पमति, क-
दाचिद् दुःखं (न) नैव वीतरागस्य, उपलक्षणव्यादीनद्वेष-
स्य, कुर्वन्ति ' किञ्चिदिति ' शारीरं मानसं चोत सूत्रार्थः ।
ननु न कश्चन काममोंगेषु सन्तु वीतरागः संभवति,
तन्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते-

न कामभोगा समयं उर्विति,

न यावि भोगा विगई उर्विति ।

जे तण्यओसी य परिगहो य,

सो तेसु मोहा विगई उवेइ ॥ १०१ ॥

(न) नैव ' कामभोगाः ' उक्तृरूपाः, ' समतां ' रागद्वेषाभावरूपाः ' उपयग्नित् ' उपगच्छन्ति, हेतुत्वेनेति गम्यते । तदेतत्त्वं हि तेषां न कश्चिद्वागद्वेषवान् भवेत् । न चाऽपि ' भोगाः ' मुख्यमानसया सामान्येन शब्दाऽव्य- ' विकृति ' क्रीडाऽदिकृपाः, इहापि हेतुत्वंनोपयन्तात्यन्यथा न कश्चन रागद्वेषपरहितः स्यात् । कोऽप्येवास्ति हि हेतुः ? इत्याह-यः तत्प्रद्वेषी च ' तेषु विषयेषु प्रद्वेषवान् ' परिग्रही च ' परिग्रहबुद्धिमान्, तेष्वेव रागीत्युक्तं भवति, स ' तेषु ' विषयेषु, मोहान् ' रागद्वेषा-त्मकान् मोहनीयान् विकृतिमुपैति, रागद्वेषपरहितस्तु समतामित्यर्थादुक्तम् । उक्तं हि पूर्व- सतोरेव रागद्वेषयोस्तीरकत्वेन शब्दाऽव्यो हेतवः ' इति । आह- ' समो य जो तेषु स वीरगमो ' इत्येतैरेव गतार्थमेतन्, सत्यं, तस्यैव त्वयं प्रपञ्चः । उक्तं हि- ' त एव विषयः सुसंयु- क्तिता भवन्ति येषां लक्षणं प्रपञ्चश्चोच्यते । ' इति सूत्रार्थः ।

किंरूपा पुनरस्मी विकृतीति रागद्वेषवशादुपैतीत्याह-

कोहं च माणं च तद्वै मायं,
लोभे दुर्गच्छे अरदं रं च ।
हामे भये सोगपुमिण्यिवेयं,
नपुंसवये त्रिविदे य भावे ॥ १०२ ॥
आवज्जं एवमसोण रुचे,
एवंविहे कामगुणेणु मतो ।
अन्ने य एयपमवे विमेषे,
कारुपीणि हिमिमे वडस्सो ॥ १०३ ॥

कोहं च मानं च तद्वै मायां लोभं-चतुष्टयमप्युक्तं रूपं, ' लुप-
प्सां ' विविधैकात्म्यं, ' अगतं ' अवस्थं, ' रानं ' च ' विषया-
ऽऽत्मकं रूपं, ' हामे ' च ' वक्षत्रविकाशलक्षणं, ' भये ' सा-
ध्वमे, शोकपुंस्त्रीवदिति समाहारनिर्देशः । ततः शोकं-प्रि-
षविप्रयोजं मनोदुःखाऽऽत्मकं, पुंउदे स्त्रीविषयानिलापं, स्त्री-
वेदे-पुंमपिबद्धं, (नपुंसवये ति) नपुंसकवेदम्-उभया-
भिलापं, ' विविधांश्च ' नानाविधान् भावान् ' हपविषयादा-
ऽऽदीनविषयायान् ' आपयन् ' प्राप्तेति, ' एवम् ' असुना
रागद्वेषचालक्षणं प्रकाशयन् ' शनकरूपाः ' बहुभेदानन-
न्तानुबन्धादिभेदेन तावन्त्यभेदेन च ' एवंविधान् ' उक्त-
प्रकारान्, विकारानिति गम्यते, ' कामगुणेणु ' शब्दाऽऽदिषु
' सक्तः ' अभिव्यङ्ग्यान्, उपलक्षणत्वाद् द्विष्ट, अस्यांश्च
' गतत्वाभावात् ' क्रीडाः ' विकृतिनाम् ' विशेषान् ' परितापदुमे-
तिपायान् ' दीन, कीदृशः सन् ? इत्याह-कालस्याऽऽस्पदीभूता
दीनः कालस्यादीनः, मध्यपदलोपीमममः । आत्यन्दीन इत्य-
र्थः । (हिरिमे स्ति) ' दीवान् ' लज्जान्, कापाऽऽपक्षो हि प्री-
तिविनाशः ' दिकमिद्वैवानुभवन् परन्व च तद्विषयकमतिकटुकं
विभाषयन् प्राप्नोति, क्षिप्यं लजां च भजन्, तथा (वडस्स
स्ति) आपैवात् ' द्वेष्यः ' तच्छोषणदुष्टदासवैश्यामिति भा-
जनमिति सूत्रव्याख्याः ।

यत्तच्छब्दे रागद्वेषावेव दुःखमूलमतः प्रकाशान्तरंगाऽपि
तयोत्तरद्वेष्टायाभिधानार्थं तद्विषयेयं दोषदर्शनार्थं
चेदमाह-

कर्णे न इच्छिञ्ज सहायलिच्छू,

पच्छाणुतावे य तवपभावं ।

एवं विकारे अभियप्यारे,

आवज्जं इंदियचोवस्से ॥ १०४ ॥

कल्पते स्वाध्यायाऽऽदिक्रियासु समर्थो भवतीति कल्पो-
योग्यस्त्वम्, अपेक्षायमानत्वात्कल्पमपि, किं पुनरकल्पम् ? ,
श्रियाऽऽदीनि गम्यते, ' नेच्छन् ' नाभिलषन् (सहायलिच्छू
ति) विन्दंगलानां कृत्वात् ' सहायं ' लप्सु, ' ममाऽसौ
शरीरसंवाधानाऽऽदि साहाय्यं कर्ष्यतीत्यभिलाषुकः
सन् तथा पश्चादिति प्रस्तावाद् व्रतस्य तपसो वाऽङ्गीकारा-
दुत्तरकालमनुतापः-किंमतावन्मया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्त-
वाधाऽऽत्मका यस्य स तथाविधः चशब्दाद्वयादशब्द सम्भू-
तयतिवद् भवान्तरं भोगस्पृहयालुः, तपःप्रभावं, प्रकामि-
च्छेत्, यथा न शक्यमङ्गीकृतं त्यक्तं, परं यद्यस्य व्रतस्य तप-
सो वा फलमस्ति तत् एतस्मादिदौचामर्गोपध्यादित्तिचिन्त-
स्तु, तद्व्यादशायित्वया तु भवान्तरं शक्यक्रियभूत्यादि भू-
यादिति किमेवं निरूप्यते ? इत्याह- ' एवम् ' असुना प्रका-
रेण, ' विकारान् ' दोषान्, ' श्रामतप्रकारान् ' अपरिमित-
भेदान् ' आपयन्ते प्राप्नोति, इन्द्रियाणि चौरा इव धर्मसर्व-
स्वापहरणाद् इन्द्रियचौराः, तद्वश्यः तदायत्न । उक्तविशेष-
णविशिष्टस्य हि कल्पतपःप्रभावावाच्छ्रामणस्य स्पृशेताऽऽदी-
न्द्रियवश्यता अवश्यमेवाभिनी, ततश्चोत्तरात्तद्विशेषानभि-
लपतः संयमं प्रति चित्तविलम्बेणुयवधानाऽऽदिदोषा अपि स-
म्भवन्त्येवेति । एवं च युवतोऽप्यमाशया-तदनुग्रहवद्भावात् कल्पं,
पुष्टाऽऽलम्बनेन च तपःप्रभावं च वाञ्छन्ताऽपि न दोषः । अ-
थवा-कल्पमुक्तं रूपं नेच्छन्महायत्नस्य यदि कश्चिन्नामी
मम धर्ममहाया अचरन्तीत्येवमभिलाषुकमपि, आत्माभ्यर्थाति
भावः, जिनकालिकापेक्षं चेतन्, एतेन च रागस्य हेतुद्वय-
परिहरणमद्वयं (पाय उक्तः, उपलक्षणं चेतदीदृशमन्यथा-
मपि रागहेतुनां च परिहास्य ततः निजं द्वयोरप्युत्तर-
णापायानां तद्विषयेयं च दोषाणामभिभवान्धनमिति सूत्रार्थः ॥

अनन्तरं रागद्वेषोत्तरणापायविषयेयं यो दोष

उत्तरन्मव दोषापान्तहेतुताऽभिधा-

नद्वारेण समर्थयितुमाह-

तत्रो सं जायति पञ्चाअणाहं,

निमज्जिंओ मोहमहक्खंविं ।

सुहेसिमो दुक्खविगोपणद्वो,

तप्पच्चया उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

' ततः ' इति विकाराऽऽपत्तेरनन्तरं (से) तस्य ' जायन्ते '
उत्पद्यन्ते ' प्रयोजनानि ' विषयमेवमप्राप्तिहासाऽऽदीनि,
' निमज्जन्ते ' इत्यनभ्युपगतस्योपासमप्रतिपत्तिमय नि-
मज्जति, प्रकामतमेव जन्तुं, मोहो महार्णव इवाति-
स्तरतया मोहमहाणं वस्तस्मिन् । किमुक्तं भवति ? यैर्मो-
हमहाणं वस्तस्मिन् एव जन्तुः क्रियते, स ह्युपपन्नविकारतया
मूढ एवाऽऽसीत्, विषयाऽऽस्येवनाऽद्विभिन्न प्रयोजनैः सुतर्गं
मुह्यतीति । कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं चैवंविधप्रयोजनानि
जायन्ते ? इत्याह- ' सुखेपिणः ' सुखाभिलषणशीलस्य दुः-
खविनोदार्थं ' दुःखपरिहारार्थं, पाटान्तर्गतो-दुःखविमोचनार्थं

वा, सुकैषितायां हि दुःखपरिहाया विषयविषयादिप्रयोजनसम्भव इति भावः । कदाचिदेवाविषयप्रयोजनोत्पत्तावपि तत्रायमुदासीन एव स्यात् । अत्रोच्यते 'तत्प्रत्ययम्' उक्तं रूपप्रयोजनमित्यस्य पाठान्तरतः तत्प्रत्ययाद्युपचक्षुति, चशब्दस्यैवकारणवैवाद्युपचक्षुत्येव, कोऽर्थः । तत्प्रवृत्तायुरसहृत एव. रागी' रागवान्, उपलक्षणत्वाद् द्वेषी च सन्, रागद्वेषयोरैव सकलानर्थपरम्पराकारण-वादिनि सूत्रार्थः ॥

किमिति रागद्वेषवत् एव सकलाऽप्यनर्थ—
परम्परारोच्यते ? इत्याशङ्क्याऽऽह—

विरजमासुस य इदित्यथा,

सदाश्या तावद्विषयगारा ।

न तस्स सव्वे वि मणुष्ये च वा,

निव्वचन्ती अमणुष्य वा ॥ १०६ ॥

विरज्यमानस्येति उपलक्षणत्वाद् द्विरतश्च, 'च' पुनरर्थे. ततो विरज्यमानस्य द्विरतश्च पुनः, 'इन्द्रियाधीः' शब्दाऽऽदिकाः । पाठान्तरतो यणोऽदिका वा । नावन्त इति यावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः खरमचुराऽऽदिभेदा येयां न तावत्प्रधानतः बहुप्रभेदा इत्यर्थः । न 'तस्य' इति मनुजस्य. 'सर्वेऽपि' समस्ता अपि, मनोज्ञानां वा 'निर्वर्णयन्ति' जनयन्त्यननोज्ञानां वा निर्वर्णयन्ति । किन्तु रागद्वेष एव स्वकषणं हि रूपाऽऽद्येयं न मनोज्ञानमनोज्ञानां वा कषणमात्रतः कृपाः, किन्तु रक्तेरप्यतिवशेषवसाय-शान् । उच्यते आश्रित्यार्थः 'पवित्राकामुकशुना-मेकस्यां प्रमदातमे । कुणपे कामीनो नकुपामनि निम्बे विकल्पनाः ॥ १ ॥' ततो वीतरागस्य तन्निर्गतेनहेतुभावात् कथममी मनोज्ञानमनोज्ञानां वा निर्वर्णयेयुः ? तदभावे च कथं विषयमेवमाऽऽकाशदानाऽऽदिप्रयाजनादर्थिनः, इति पूर्वं सनि मनोज्ञेऽऽमनोज्ञे च समस्य रूपाऽऽदीनामाकाङ्क्षिकारणमुक्तम्, इह तु मनोज्ञत्वामनोज्ञत्वे अपि तादृशस्य न भवत् एवेत्युच्यते इति पूर्वस्माच्छेष इति सूत्रगर्भाभिः ।

तदेवं यदा "जे जे उपाया पाडिवाज्जियेवा" इति प्रतिज्ञा तदा रागद्वेषयोर्मोहस्य च परस्परऽऽपननेऽपि रागद्वेषयोरनिदुष्टत्वान्नाज्ञानं मोहस्य च तदायं नन्वासाधारणोऽङ्गणप्रायाङ्गप्रतिपत्तत्वात्कल्प्य, यदा तु "जे जे अवाया पारवाज्जिया" इति पाठः तदा रसान्नेवेणाऽऽदीनपायात्कृत्यायतोऽभिधायासहस्राह—

एवं संसकप्पविकल्पासु,

संजायई समयमुवाट्टियेसं ।

अथे च संसकप्पयओ तथो से,

पहीयए कामगुणेषु तसहा ॥ १०७ ॥

'एवम्' उक्तकारेण, स्वस्य-आत्मनः, सङ्कल्पा-प्रकमाङ्का-गच्छेपमोहकषणवत्सायाः, तेषां विकल्पना-सकलदोषमूलत्वा-ऽऽदिपरिभाषनाः स्वसङ्कल्पविकल्पनाः नास्त्यस्थितस्य-उदात्तस्येति सङ्कल्पः । 'किमित्थाह' संजायते 'समुपपद्यते, (समयं) निर्गम्येत्वात् 'समनां' माधवस्यम्, अर्थान्-इन्द्रियाधीन्, रूपाऽऽदीन् च निजकर्मत्वात्, सङ्कल्पयन्तश्च यथा नैवेनेऽपायहेतवः, किन्तु रागाऽऽद्य एवमुक्तौत्या अभित्तवतः, यद्-

वा समना-परस्परमध्यवसायतुल्या, सा चाऽऽतिशुक्तिबाधर-सम्परायगुणस्थान एव, एतन्मपिपुण्णां हि बहुनामप्येकक-प एवाप्यवसाय इत्यनेनैतन्निरूप्यते । तथा- 'अर्थान्' जी-वाऽऽदीन् 'सङ्कल्पयन्तश्च' श्रुतत्वानविषयतयाऽप्यवस्यन्तः, 'ततः' इति समतायाः (सं) तस्य जन्योः (साधोः) 'प्रहीयते' प्रकरणेण हानिं याति, कऽनैः । 'कामगुणेषु' रूपाऽऽद्येषु 'तुण्णा' अतिशयो, लोभ इति यावत् । समतायां हि हिंसाधायामपि प्राप्तावासुलगेऽस्यगुणस्थानावाप्या कृत्यत एव लोभ इति । अथवा- 'एवम्' उक्तकारेण, 'समकम्' एककालस्य, 'उपास्थितस्य' उद्यतस्य, रागाऽऽद्युत्कर्णोपाय-ध्वनि प्रकमः । यदि वा- 'समयम्' एतदभिधायकम्, सिद्धां प्रति इति शेषः । 'उपस्थितस्य' तदुक्ताद्योत्पत्तायाद्य-स्थित्यर्थः । किमित्थाह-स्वसङ्कल्पनामा आत्मसम्बन्धिनां रागा-दध्ववसानानां, विकल्पना-विशेषेण छेदने स्वसङ्कल्पविकल्पना, इत्यनेन हि ज्ञेयावपि कदाशाहः । लोभ-आमर्श-वर्णना-यां च, छेदने कारणं तथा । औपम्ये वाऽऽध्यासे च, कल्पशब्दं विदुषुक्तः ॥ १ ॥ 'आसु नि' 'आसु' शोभं संजायते भवति । एतन्म- 'संसकप्पविकल्पासो' । तं । तथा 'अथे असकपयतो' । तं । तत्र च स्वस्य-आत्मनः संकल्पः आश्र-यसायनस्य विकल्पा-रागाऽऽद्येयं भवत्येतेषां नाशः क्षमावः स्वसङ्कल्पविकल्पनाशः, तथा च का गुणः ? इत्याह- 'अर्थान्' रूपाऽऽदीन् सङ्कल्पयन्तः रागाऽऽदीन्विषयतयाऽऽनवधवस्यतः 'ततः' इति स्वसङ्कल्पविकल्पनाः स्वसंकल्पविकल्पायाश्चा (सं) तस्य प्रहीयते कामगुणेषु तुण्णेति सूत्रार्थः ।

ततः स कोटिः सन् किं विचरते ? इत्याह—

सो वीयरारो कयमवकिच्चो,

सव्वेइ नाणाऽऽवरणं सण्णो ।

तदेवं तं दंसणमावेइ,

जे चंतरायं पकरोइ कम्मं ॥ १०८ ॥

'स' इति हीनतुण्णो 'वीतरागः' । वीतरागद्वेषो भवति, तुण्णा हि लोभः, तद्वशे च कौणकपायगुणस्थानावाति-रिति, तथा कः सर्वकृप इव कुतर्कवैद्वयः, प्राप्तयावसा-दनेन मुनेः । 'कपयति' कृत्यं नयति 'ज्ञानाऽऽवरणं' वक्ष्य-माणस्वरूपं 'जणेन' समयेन, तथैव यद् 'दर्शने' च कुर्वा-नाऽऽह 'आधुणा' इति स्वगमयति, दर्शनाऽऽवरणमित्यर्थः, यच्च 'अन्तरायं' दानाऽऽदिश्लाघाविषयिणं प्रकरेति 'कर्म' अन्तरा-यनामकार्मस्युक्तं भवति, स हि कृपितमोहनीयस्तोमसा-सार इव अमार्गेना । विषयान्मुहं तद् द्विचरमसमये निज-प्रचले देवगत्यादिनाममकृतीञ्च कृपयति, चरमसमये च ज्ञा-नाऽऽवरणादित्रयमिति सूत्रार्थः ।

ननु तद्व्याप्यं कं गुणमवापेति ? इत्याह—

सर्वं तथो जासुइ पासई य,

अमोहणो होइ निरंतराए ।

अणसवे भाणसमाहिजुतो,

आउवखए मुक्खमुवेइ सुदे ॥ १०९ ॥

'सर्वं' निरवशेषं. 'ततः' ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिक्लपत् 'जाना-ति' विशेषकपयनाऽऽह उक्तवत्, तद्वयं च सामान्यकपयणा, 'च' समुच्चयार्थः, तत एतेन भवद्विषयत्वात् समुच्चयस्य

पमायायरण-प्रमादाऽऽवरण-१० । प्रमादेन प्रमादस्य वाऽऽवरणं,
ध० २ अ० ७ । (प्रमादश्च पञ्चविधः 'पमाय' शब्देऽनुपदमच गत)
पमा-प्रमा-पु० । मुञ्चोविशेषे मारणस्थाने, स्थो ७ ड णो १
उ० । मरणक्रियाप्रारम्भे, अ० १५ श्ल० ।

पमारणा-प्रमारणा-खो० । कुमारमरणायाम्, अ० ३ उ० ।

पमिद्-प्रमिति-खो० । प्रमाणकृत, अ्या० ।

पमिलाय-प्रम्लान-खो० । वर्णाभिवृद्धिना हानि, अ्या० ३ उ० १ उ० ।

पमिल्लत-प्रमोलत्-खो० । " प्राऽऽऽर्मिन्निः " ॥ ८ । ५ । १३२ ॥

ईनं लङ्गितम् । प्रमृच्छमानं, प्रा० ४ पाद ।

पमुद्ध्य-प्रमुदित-खो० । प्रमादकारणवस्तुनां मिश्राणां (ज्ञा० १
अ० १ अ०) हर्षं गतं, जं० १ वृ० ० । ज्ञा० । प्रा० द्यान्, नृ० २०
१ पाठो० । रा० । न० । म० । नि० । सुमित्राऽऽदिता हृष्टे, कल्प०
१ अ० ४ कृष्ण । अ्या० ।

पमुद्ध्यजयजाणव्या-प्रमुदितजनजानपदा-खो० । नगरीविशेष-
य, प्रमुदताः प्रमादवर्गः । तत्र प्रमादेहेतुवस्तुनद्धतावान् । जना
नगरीवास्तव्या लोकाः, जानपदा अन्तर्गद्गतास्तत्र प्रयोज-
न-शब्दाभावाः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजनजानपदा । रा० अ्या० ।

पमुद्ध्यपकीर्तिया-प्रमुदितप्रकीर्तिता-खो० । प्रमुदितजनयासा-
भ्यस्तृतीया, प्रकीर्तितजनयासाभ्यस्तृतीया, ततः कर्मधारयः । प्रमु-
दितप्रकीर्तिता । म० ११ श्लो० १ उ० । प्रमुदताश्च ते तापयन्त-
प्रकीर्तिताश्च प्रकृष्टाः । प्रमुदितप्रकीर्तिताः । न० १ श्लो० ८ उ० ।

पमुद्ध्यवरतुर्गसीहवरवद्वियकटी-प्रमुदितवरतुर्गसिहवरवर्ति-
तकटी-ख० । प्रमादेनां रागशोकाऽऽमु-च्छवानाबन्तं पुष्पां या-
यन्तास इति गम्यते । यतः प्रधाना यस्तुर्गसाऽऽश्च, सिहवरः
प्रधाननिन्दः तद्वत् वर्तिता कटी । निम्नवद्वयो यासां ताः । स्-
वमकट्यां स्त्रियाम्, जं० ३ प्रा० ७ अ० ५ ।

पमुचमाणा-पमुञ्चत्-खो० । क्षिपति, " जालामस्मादेव पमुच-
माणा । " अ्या० ८ उ० ।

पमुक्क-प्रमुक्क-खो० । प्रकर्षणं मुक्तः । " समन्वे वा " ॥ ८ । १ ।
६७ । इति कर्षण द्विवचम् । प्रा० २ पाद । निःसङ्क, निरि-
कृतं, मूल० १ अ० १० अ० ।

पमुह-प्रमुह-पु० । प्रगतं मुख यस्य स तथा । आचा० १ अ० ५
अ० ३ उ० । अ्या० । पञ्चाशत्तम महाप्रहं, " वा पमुहा " ।
अ्या० १ उ० ३ उ० । कल्प० । जं० २० । आपातं, " आवा-
यां पमुहं वरा " । पाठ० ना० १६२ गाथा ।

पमुहत्-देशी । वृद्धे, दे० ना० ६ वगे १७ गाथा ।

पमेज-प्रमेय । अ० । परिच्छेदः, ब० ह्य०, अ्या० । प्रमेयमपि तैः आ-
त्मशरीरैर्निर्गुणैश्च जन्तुः प्रवृत्तः । तदपि प्रमेयमापन्नं दुःखाऽप्यम-
जेशब्दोद्भासयिष्यमुक्तम् । तच्च न सप्रम्य । यतः शरीरेन्द्रियबुद्धि-
मनःप्रवृत्तदेव फलदुःखानामात्मप्रधानमोक्षो युक्तः, सम्सार-
ण आत्मनः कथाश्चर्यवशपरच्युतत्वात् । आत्मा च प्रमेय
एव न ज्ञातव्यं, तस्य प्रमातृत्वात् । अस्मिन्प्रकिमन्तं तु
करणत्वात्प्रमेयत्वात्तत्राः । दोषास्तु राग-द्वेष-मोहाः, ते च
प्रवृत्तेन पुण्यभाविन्युद्भूतः । अङ्गमनःकायवशापरस्य सुमाऽशु-
द्रफ तस्य विशिष्टाविशेष्य तन्मते प्रवृत्तश्च शब्दावयवात् ; रागा-
ऽऽदीनाणां च मनोवशायाऽऽत्मकत्वात् । दुःखस्य, शब्दा-
१२५

ऽऽदीनामात्मन्याधीनं च फल एवात्मनोच । " प्रवृत्तौ दौर्बल्ये-
त सुखदुःखाऽऽत्मकं मुख्यं फलं, तन्मायानं तु गौणम् । " इति-
जपन्त्वचनान् । प्रमेयत्वाऽप्यनेनाः पुनरात्मन एव परिणा-
मात्तराऽऽतिरिक्तत्वात् । पापकर्मफलमनःकाशादुचित्यमुत्तरे
द्वैताशब्दश्च प्रमेयमिति वस्तुवन्तरमायम् । " द्रव्यपण्याऽऽत्म-
क वस्तु प्रमेयम् " इति तु सर्वोचितं लक्षणम् ; सर्वसङ्काद-
त्वात् । एवं संशयाऽऽदीनामाप्य तत्राऽऽत्मस्य प्रकाशज-
प्रवृत्तयाम् ; अतः तु प्रतान्त्राङ्ग्ये गैरवभाष्य न प्रपञ्चितम् ।
(१० अंशः) अ्या० । सूत्र० । विशेषः ।

पमेजयरणकोश-प्रमेयरत्नकोश-पु० । स्वनामक्यते प्रमाण-
स्य, जं० ८० ।

पमेजयरणमंजूसा-प्रमेयरत्नमंजूसा-खो० । विजयदेवस्यार-
वाचकविर्गचनम्बुडापप्रकाशितकाम्यम्, जं० ।

" जयति जितः मित्राश्च, मित्राधेनं हन्तुमन्मनो विजयी ।

अनपहतज्ञानवचाः, सुरेन्द्रशान्तसेवयामां यः ॥ १ ॥

सर्वप्रयागामिच्छान्, वृद्धान्, प्राण भूधेर्मांसमच्छदान् ।

प्रवचनक श्रवणिकयान्, सुनि श्रौणम्यहस्तिमखाद् ॥ २ ॥

यः ज्ञानवृत्तिमन्त्रयज नानाजितोऽऽयमरहस्यरसांनिवहः ।

मशयतापमपहति, जयति स सत्यो मलयगिरिः ॥ ३ ॥

श्रामदुर्गुपेयिजयदानमहच्छानां,

सिद्धास्तत्रामधेरणात् सवसावैर्तासः ।

यो धृपमार ज्ञानज्ञानमाम्बपारं,

प्राणाशयद्वज्रतनुमिति तमिच्छम् ॥ ४ ॥

दोष स रत्नमप्य एव पानपेक्षं,

प्रीहीपयद् विशदयन् स्वपदं स्वज्ञानिः ।

गौरमुर्गिरह विजशितपुष्पमुरिः,

आमुरिहोर्गवज्रो विजयायाऽस्तु ॥ ५ ॥

यत्प्रमावाटदमनोऽपि मम बाष्पां रसाऽभवत् ।

ते श्रौमकत्रय-ऽऽऽख्याः, ज्ञोयामुर्वाचकां समाः ॥ ६ ॥

जम्बूवाऽऽऽदिप्रहसि-दृष्टास्त्वानुरातः ।

प्रमेयरत्नमंजूसा-नाम्ना वृत्तिविधौ यो ॥ ७ ॥

इह तावद्विकटतवाटघोषयन्तसमायानितशरीराऽऽयनेकदुः-
खादिनां देहाः अकामितजरायोगतः सञ्जतकामाशयमनजि-
हामन्या मरुतकर्मकपत्रकृष्णं परमपदमाकाङ्क्षान्ताश्च परमपु-
रुषाधेनैव सत्यश्रुताऽऽदिरत्नप्रयोगात्परमपुष्पकारोपाजि-
नोयम्, तत्र चेत्याशयनं जालोपकान्तजयः, तत्राऽऽतोपदेशमूल-
कम्, आशयः परमः कवचऽऽतोपावर्तनां कलनां कालोक्तिका-
रणपरोपकारकप्रवृत्तपुण्यमात्मनोपिष्टात्मकमां पुरुष एव, त-
दुपदेशश्च गणधरस्यविर्गऽऽदिरिष्टापाङ्गाऽऽदिशस्त्रेषु प्रप-
ञ्चितः । जं० । (कर्माङ्गस्य किमुपाङ्गमिति 'उपम' शब्दो कति-
यमां ८६७ पृष्ठे गम्यते) अत्र चोपाङ्गकर्म सामावायिदौ क-
हि वज्रेऽऽप्यनेन । सङ्गो न च मध्ये छेद आद्य अङ्गश्रीशोनाङ्गा-
ऽऽवापिऽवृत्ते स्तः, शाखाया तत्राङ्गान् श्रीमदवदेवस्यार-
पादेयिष्यति स्मिति । दृष्टि गदहन्तु श्रीवाराविशेषान् वपेनह-
सि वपचिद्वृत्तिनं तद्विचरणप्रयोजनम् । जं० । (उपाङ्गानि केन
विश्रुतानीति 'उपमा' शब्दे द्वितीयभाग ८६६ पृष्ठे गम्यते) तत्र
प्रस्तुतापाङ्गस्य वृत्तिः श्रीमत्कथारिहताऽपि संप्रति कालवो-
पेक्षं व्यवहितश्रुता, अर्धं च सम्मार्गाथेत्यादीनगदहन्ते, तेनाऽन्यथा-
राहन्तं मुदितराजकं यकमनीयकं शोराभवन तदर्थं विधिं ह-

न्यमङ्गलं तु " समणे त्रयं महावीरं मिदिशाए णगरोए । " इत्यादिनिगमनस्य श्रीमहावीरनामप्रदणमिति । तस्यैव शिष्यः प्रशिष्याऽऽदिपरवरया अवयवच्छेदार्थम् । तान्त्रिक सस्यगुणान्कपत्वेन निक्षेपार्थम् । अथवा- " जं जं पस्यमर्थं, पुच्छुहं नदमऽप्यस्यसं । " इति तान्त्रिकशास्त्रे द्वीपमनुजानिधानप्रदणस्य परममङ्गलत्वेन निवेदनादस्य द्वीपप्रकरणऽऽप्यनकात्स्न्यस्यैव सत्योऽऽमता मङ्गलं, किं तु मङ्गलमप्येन प्रयुक्तानाम् । अथवा तद्विषयकं तदनन्तरं तऽऽदिनां निम्नोक्तताऽऽस्तात् । इहाऽप्यशास्त्रस्य कथाऽऽदि निरूपिते, तदनुयायस्य छष्टमम, तयोः कथाश्चिदभेदमिति ॥ ३॥ अथेदानीं सनुदायाधर्मिण्यनेन शक्तमप्येतः सामान्यतः शास्त्रप्रदणाय पिण्डस्तद्विषयो वत्तव्यः किमुक्तं भवति ? अवयवविज्ञाननिरूपकतया शास्त्रगतप्रत्येकप्रकटीयते, तच्च वदमानाऽऽदिबोधार्थमनो भवति, तत्रैव समुदायाधर्मसमाप्ते, न तु पलाशाऽऽदिबोधार्थनामनः, किंवाऽऽदिबोधार्थमुपनामनक्षप्रस्तुतिं च जम्बूद्वीपप्रकाशमिति नास्ति । कः शब्दार्थः ? उच्यते-जम्बा । सुदरीनापरनामयाऽमाहन्तेनाऽऽमासभूयार्थप्रकाशनां ज्ञाप्य जम्बूद्वीपः (जं) (अने) अत्र " जम्बूद्वीपमिति " शब्दे चतुर्थमार्गे १३७६ पृष्ठे उच्यते । अथवा जम्बूद्वीपं प्राप्तिं पुनरिति स्थित्यर्थेति । जम्बूद्वीपमाः जगतीवधर्मधराऽऽद्याः, तेषां कृतिरस्याः सकाशात् । सा जम्बूद्वीपप्रकाशमिति सामर्थ्ये शास्त्रनामप्रतिपादनेन जम्बूद्वीपप्रकाशयाः पिण्डाणां दर्शितः । अत एवात्रियश्रयतनामालम्बनः शान्ता अथ प्रकृती मा मन्दायनमिष्यति येषु चोऽने कृते । नामाङ्कनमिष्यता तु ज्ञिषाषु योग्येजनायां करिष्यत इति समुदायाधर्मः ॥ ४ ॥ जं १ वक्ता । इति साऽऽदिशयधर्मदशानससमुदायस्यिष्यमानेयंयुगीननगराधिपतिव्यवहारेणाने- श्रीप्रकाशरतुलनागद नपागमनि कलत्रेजनाः ताऽनयप्रदानशक्त्योऽऽदि करमा वनरुक्तामानप्रदानप्रवृत्तिः बहुमानतुलनायानामान-नाम्न-निजयमानश्रीसत्पागच्छा-विराज-श्रीहारीवज्रमुरीम्भ-पद्मवर्षा-पासनाप्रवणमहोपा-ध्याय-श्रीमकलचन्द्राण-शिष्याध्यायश्रीशान्तिचन्द्र-गतिविशितनायां जम्बूद्वीपप्रकाशितुती रत्नजम्बूद्वीपनाभ्यां उद्योतिषकाऽऽधिकारवर्णनो नाम सप्तमो वक्ताकारः समाप्तः, तान्मासो च सप्तमः श्रीजम्बूद्वीपप्रकाशपुण्ड्रकः ।

" अथः श्रीप्रतिपदप्रवृत्तनपसा यो मोहराजं चितुं, ब्रह्मसं सहसाऽऽश्रितं गतमङ्गलं च यः केवलम् । यो जुष्टश्च सदा विविधवर्णाङ्गैरेतथा तत्पवाह, यस्तीयोऽधिपतिः श्रियं स वदतां श्रीविरदस्यः सताम् ॥ १ ॥ अद्विष्टवज्राजं निजलेषु गणपतिषु, मानयेय इव यो विदितो जगत्पतिम् । अद्विष्टनाम दशद्वैतलविषयम्, श्रीगौतमोऽस्तु मम पुरितसिद्धिकामः ॥ २ ॥ यं प्रथमं प्रथमतोऽपि रत्नोपयेन, श्रीवीरपद्म-पद्म-लक्ष्मि-सरोरुहाः । वदतां ह्येषु गणपतुः सुप्रमनाम् ।

भूयादयं सुतगतानिधिरिष्टमिष्ये ॥ ३ ॥ तस्य प्रमोः स्थविरवृत्तपदपर्यायं, ततोऽनसक्तुलगाणां शसजनायाम् । जतः कनाच्छेदः सत्यपक्षिभूतः, श्रीमोस्तपागण इति प्रयितः पुष्टिध्यायः ॥ ४ ॥ पञ्चावतीचवनतोऽप्युदयं विमोदय, यत्सुरिभ्यस्तपनमनसतां स्वकीयाम् । सूरजिनप्रज उपप्रदे ? प्रधायै, सोऽय सतां तपगणो न कथं प्रशस्यः ? ॥ ५ ॥ तत्राऽनेकं च दुषुः सुवहितगुरवः श्रीजगन्मन्त्रमुखाः, दोषायां या दद्या वा स्वर्गसिद्धिं वा स्वकीयाश्चेकभाषाः । आदिकोदैरिवाशौ वृत्तिनभरगताः सुप्रमादायमन्ता, येरुद्ध विनष्टेः स्वपरदिनकृते सार्जिकासार्जिकाऽऽहाः ॥ ६ ॥ अद्वयं वेदेषु चरणगुणैरेवमुत्पन्नं, प्रमादाद्वेदेषु प्रवचनविधेः सक्तधकता । गुणीषां यन्वेत्येन सक्तुलदुर्भावविषयः, क्रमादासोऽस्मिन् परमगुरानन्वयमन्तः ॥ ७ ॥ अन्तर्भावमिति द्विधाऽपि कुमतेः श्रद्धावतां स्वागतं, निःश्रेष्ठस्तु यथाशयप्रकटितं विषयस्येतऽस्य प्रमोः । बाष्पाध्वान्निविदिनां दिनमणैः साम्ये न रम्यं न वा, ध्वान्द्वैतभिदोऽपि मिद्वरमणैः संस्पृश्येतऽधस्तमः ॥ ८ ॥ स्वगच्छे स्वस्मिन् प्रथयतिरतः स प्रथमत-स्तथा साधोभ्यो ध्रुवसमय एव प्रस्तुतरमे । यथा सितरुद्धाऽपिपितुके संयतगणैः, क्रमापूर्वीं गुर्वी प्रजनितयशसका तु वदुते (?) ॥ ९ ॥ तत्पद-भूयणमणैः सुगुह्यमणैः वीज-प्रवर्ज-पदभूतस्तमायाः । सूरिभ्यो विजयदानगुरुर्ध्रुव, के वादिनां विजयदा न बभूवुरस्य ॥ १० ॥ नालोकनीर-निधि-निर्जेर-मिन्धु-संवा, चक्रुश्चतुर्भुज-चतुर्मुखचन्द्रचूडाः । यस्य प्रताप-परितार-भूतो न भूता एते जडाऽऽश्रयिण इत्यपवादानोऽपि ॥ ११ ॥ तत्पदे गुरुवर्धनीरविजयो विभ्राजयामसिवात्, जाम्बूद्वीपनिधिः प्रियाऽऽगमविशिष्टारिणिणां वाऽवधिः । यं संमाय जगन्ध्रुवसुमं मुक्तां निधौ मत्तरः, श्रीवाग्भ्यामिष्ये दीर्घकालजितेनां ज्ञानक्रियाभ्यामपि ॥ १२ ॥ सौभाग्यं यस्य नाम्नां नृपयस्येति शुण्णिष्वादिनायां प्रविजेः, सौभाग्यं देशनाया अकबरद्विपतिः पादयोः पादुकाऽर्थाः । सौभाग्यं यस्य पाणेरुपपद्विजयः सन्मुरीभ्योऽसौ सौभाग्यं दर्शनस्य त्वद्वद्विजयः स्वाम्नीलोकोपातः ॥ १३ ॥ इदानीं तत्पदे गुरु-विजयसंनो विजयते, कलौ काले सूरैः सुविहितजनाऽऽवागविजयः । विरेजे राजन्वाव शशधरागणो येन विमुना, गुणप्रमो यस्यऽपि भवति विनयेनैव सुभयः ॥ १४ ॥ मलास्तेजोराशि चरणगुण-राशि सुविहिताः, विनयाश्चिद्राशि चरणचन-राशि कुपतिनाः । कविः कौसे राशि वर-विनय-नाशि च गुरुवो, विदुः स्थाने जने शुचिसुहृत्तराशि पुनरमुम् ॥ १५ ॥ गुरोरस्य भूत्वा भवणमसुरं चारुवरितं,

स्वगन्धर्वोद्गीतं शुचिगुणगोपाज्जनमवम् ।
 चमत्कारोकापातं समलिलमद्वयं ऽतिमिदम्-
 पटङ्गेदङ्गेन सुबहु सततं निर्यस्तहनः ॥ १६ ॥
 तेषां गणे गुणवतां पुनि गत्यमानाः,
 धीवाचकः सकलवन्द्युरुवयुध ।
 मेधाविषु प्रथमतः प्रथमानकर्मिः,
 स्फूर्तिर्देवीयशुभकर्मणो सुप्रसिद्धा ॥ १७ ॥
 पुनः पुनः संस्मृतिमीयुषाणां,
 प्रतिनिधयेयं यदुपक्रियामाम् ।
 पुनः पुनर्लोकनसाद्रिभावाः,
 पुनः पुनर्निःश्वसनस्वभावाः ॥ १८ ॥
 तेषां शिष्याऽप्युनयं गुरुजन-विदिताऽनुग्रहादेव जम्बु-
 द्वीपप्रभातिवृत्तिः स्व-पर-हितकृते शान्तिवन्द्रेण चक्रे ।
 वषे श्रीविक्रमार्काद्रिबु-शर-शर-भू-वक्रधारा प्रमाणे,
 राज्ये प्राप्ये धिया श्रीशक्रवरजुनैः पुण्यकारुण्यसिन्धोः ॥ १९ ॥
 श्रव्यापाह्वय गात्रभूयन्मर्दयमतिमान्यतः ।
 संप्रदायव्यपायाचकः पूर्ववृत्तिनिवृत्तिः ॥ २० ॥
 विरुद्धमागमाऽऽदिभ्यां, यदत्र लिलिखे मया ।
 धीलोचनैस्सदालोच्य, शोष्यं साऽनुग्रहमेति ॥ २१ ॥
 नृपत्यन्त साधवः संवे मा कल्पन्तु खला मयि ।
 नमस्करोमि निःशेषान प्रोप्या भीत्या क्रमादिमात ॥ २२ ॥
 गम्भीरमिदमुग्रं यथामति विष्णुगवताऽविशदमतितान् ।
 यद्वर्षाणि मया कुशलं, कुशप्रमनये भवन्तु जनाः ॥ २३ ॥
 अये यावत्कीर्त्तिकविनमनं नक्त इहमुन-
 व्रजं राज्ञः श्यामाऽभिगममममं पूजितनगम् ।
 मुञ्जाकारः सूर्यः कवचदुक्तेषां पतयति,
 अथ नावद्वयादियमखिललोके परिश्रिता ॥ २४ ॥
 अथ शोभनमवयगता, पुनऽनुमन्वीयेते प्रशस्तिरयम् ।
 नृपगणसाम्राज्यगमां, अयति श्रीवज्रयन्त्रेनगुणे ॥ २५ ॥
 यत्सौभाग्यमनुत्तरं गुणगणा येषां ववीराचरा-
 नीनः कोऽप्यभव पुराऽपि विलयाऽऽधारः सतां पूजितः ।
 हिन्या येन पतिवरागवद्वरान यातेव सच्चानुर्गा-
 युक्ताऽऽवर्षपदपुद्गुद्वारचितान सौवर्षाऽशिश्रियन् ॥ २६ ॥
 यदपे मर्त्ते सदा विमर्दने निर्माणा रम्यधिया,
 यन्कीर्त्तिश्च पदानिकं विननुते कान्या निशानायकम् ।
 चित्रं संविनुते च चेताव सतां यद्वेशनायाक मुधा,
 देशशान्तिर्दत्तेरुह सनपा यद्वेशनमप्यद्विभुतम् ॥ २७ ॥
 ते श्रीशक्रवरमहाधरदत्तमान-
 विलयाऽनद्विजयलगाणऽप्रानाः ।
 नन्दन्ति पट्टपुत्रराजपदं ध्यानाः,
 श्रीसूर्या विजयदेवर्षाप्रधानाः ॥ २८ ॥
 श्रीविजयनेनमूर्ति-श्वरगतयाकनिर्देश करणवणाः ।
 अन्वाराऽहसा वृत्तः, शुद्धिर्हन् संगता निगुणाः ॥ २९ ॥
 नथाहि-
 श्रीसूर्येर्विजयाऽऽदिदानमुग्रैः श्रीवीरसूरैरपि,
 प्राप्ता बाह्वयतथमद्विभुतनरं ये संप्रदायाऽऽगतम् ।
 ये जैताऽऽगम सन्धुतगणविधौ सत्कणधारायिताः,
 ये कथानाः क्षितिमवलेन च गणितप्रपञ्चैरेखाभूतः ॥ ३० ॥
 लुम्पाक-सूय-कुम्भैकनमः प्रपञ्च
 रोचिष्णुवरदहचयः प्रतिभासमानाः ।
 श्रीवाचका विमलवैभवंऽभिधाया-

स्तेऽत्राऽदिमा गुणगणेषु कृताऽध्यानाः ॥ ३१ ॥
 ये संविनधुरन्धराः समभवन्नावालकानादपि,
 प्रभावत्स्वपि ये च बन्धुरतराः प्रापुः प्रतिनिधि पराम् ।
 श्रीधर्माणधार्मिगौतम इव श्रीहंसगो शूरं,
 ये राजद्विनायास्तदाननसुधाभासां पुषुवीकुसुधाम् ॥ ३२ ॥
 सत्कलसुगणविशालजिनाऽऽमाऽऽदि,
 शास्त्रा वगाहनकलाकुशलाऽऽतिनीयाः ।
 श्रीसामयुगविजयवाचकनामध्याः,
 ते सद्गुणैरपि परिध्रुवमप्रमेयाः ॥ ३३ ॥

किच-

ये वैगङ्गिकताऽऽदिकैर्यगुणैः संप्राप्तमद्वैग्याः,
 सर्वाऽऽद्यागारः कलावाप युगे सामान्यजैनाऽऽमाः ।
 जडः श्रीवर्गवानगर्षायबुधास्तत्किञ्चमव्याक्ष्ये,
 ते नन्मूर्तिरिज्याऽपर्यायमतास्तेनैर्युगैर्धामताम् ॥ ३४ ॥
 प्रशगुणयुग्मेहं परिभाषयन्तुः शाश्वतरत्नाः ।
 श्रीआनन्दविजययुध-पुङ्गवसन्तं वृत्तियास्तु ॥ ३५ ॥

अपि च-

यद्वैतस्मृतयः कुशाऽऽर्षाधयाः सत्सङ्गणाऽभोधयः,
 छन्दोऽलङ्कृतिकाव्यवाङ्मयमहाभ्यां भूशं विदुता ।
 सिद्धान्तोपनिषत्प्रकाशनपरा विज्ञावन्तर्भाषिता-
 स्तत्तन्तननशास्त्रशुद्धिकरणं पारिणतोऽभ्युदितः ॥ ३६ ॥
 श्रीकल्याणार्थविजय-वाचकशिष्येषु मुख्यतां प्राप्ताः ।
 श्रीलामविजयविष्णु-सन्तं तुर्यं इह वदशुक्रः ॥ ३७ ॥
 एतेषां प्रतिभाविशेषविलसन्तीषु प्रधानावन्तः,
 नानाशास्त्रविचारसारसिलोऽऽप्युक्तगुणैर्मयि ।
 ननुऽत्राच-वाच्यद्वयमलाद मुक्ता सुवर्णोऽऽजिता ।
 सत्यधीर्जतिर शिष्टजन्तुनासाविव वृत्तिः कृता ॥ ३८ ॥
 श्रीमद्विक्रमभूषणैऽऽम्बरगुणदामरुदराज्ञादधिर्गा-
 प्राणशार्ङ्गवत्स्वरैऽतिकर्षणं पुण्येन्द्रभूषणैः ।
 राधे मुञ्जतथो तथा रमसिने श्रीराजप्रभये सुरे,
 पाण्ड्ये श्रीविजयाऽऽदिभन्तं गुरुणैः शुद्धा समसाभवन् ॥ ३९ ॥
 श्रीशान्तिचन्द्राऽभिधवाचकचन्द्र-
 शिष्यप्वनकपु र्गणायमानाः ।
 ध्वन्ताऽनन्तरध्वान्तजिनेन्द्रचन्द्रा,
 राजान्तरम्यन्मुनिलिखमानाः ॥ ४० ॥
 आनामनेकशा लिख-नशुद्धिगणनाऽऽदिविधिपु साहाय्यम् ।
 गुरुभक्ताः कुतवन्तः, श्रीमन्मन्त्रचन्द्रयुवाः ॥ ४१ ॥
 देवादिन्द्राऽभिधवाः, गणविषद्वैवृत्तिपुत्राः ॥ ४२ ॥
 नन्मन्त्रिजिजमनीया-विशेषाविव वीजितं व्यक्रमः ॥ ४३ ॥
 तेषां प्रचान्तपदा-माललाशयमनुदायमुख्यतां दधताम् ।
 गुरुकार्यं पुण्याणां, पण्डितवररत्नचन्द्राणाम् ॥ ४४ ॥
 श्रीनृपगणपूर्वभारिन्ः, श्रीविजयनेनसूर्यवरेः ।
 निजहस्तेन विनीतां, प्रवर्तयति प्रसादपूर्वः ॥ ४५ ॥
 बहुभिः स्वसमेतये, कृता तदा विदितसमयनार्थाः ।
 श्रीविजयदेवसुनि श्रीवाचकमुख्यनीतिभिः ॥ ४६ ॥
 रत्नावलि प्रमेयानि, नानाशास्त्रनीति जेतुं ।
 भूयांसि लिखन्त्यां सूर्यं, विज्ञानरत्नविगवराः ॥ ४७ ॥
 श्रीजगद्गोपपञ्च-रुपाद्वयं सविस्तरा ।
 प्रमेयरत्नमञ्जरा वृत्तिगया तद्व्यताम् ॥ ४८ ॥
 श्रीशान्तिचन्द्रवाचक-शिष्यविरुद्विपुत्रचन्द्रगणिः ।

अस्या बह्मादर्शानलिखद् द्विदि भक्तिरुक्तमनाः ॥ ४८ ॥
वाच्यमानाः श्रूयमाणानाः गीतायेः आचक्रोक्तमः ।
शोध्यमाना लक्ष्यमाना, जीयासुन्त चित्वाद् भुवि ॥ ४९ ॥
नन्विष्यो धनचन्द्रः, कुशाऽधर्षालिपिकलावहयुक्तः ।
अकुरात प्रथमाऽऽदर्श स्वार्थाविवेचने चतुरः ॥ ५० ॥
इति श्रीशान्तिवन्द्यगणितवाकान्वयितनाथः श्रीरामचूर्णपि-
प्रहसितुत्तः प्रशस्तः । जं० ७ वृत्तः ।

पमेयल-प्रमेदस्तिवृत्ति-वि० । प्रमेदस्य मेदः संपन्नं, दश० ७ अ० ।

पमेह-प्रमेह-पुं० । रोगमेदः, नि० चू० १ उ० । प्रमेहाणां वि-
शतिर्नैदाः, तत्राऽस्याऽऽत्माध्वन्येनाग्न्यासः, तत्र सर्व एव
प्रमेहाः प्रायशः सर्वदायाऽथास्तथाऽपि वाताऽऽयुक्तमेदा
द्विशतिर्नैदा भवन्ति, तत्र कदाह्य, पट् पित्तम्, वातजा-
ह्मन्वा इति । सर्वेऽपि चित्ताऽऽत्माऽवस्थायां समुद्भवस्य
पयात्पति । उक्तञ्च " सर्व एव प्रमेहास्तु, कलनाऽप्रतिका-
रिणः । समुद्भवमायितः, तदाऽस्या भवन्ति ते ॥ १ ॥ "
आवा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

पमेहकणिया-प्रमेहकणिका-स्त्री० । सरजस्काधिराजं, व्य० ।

पमेहकणियातो यः, सरस्य पाहुं सुराग्रो ।

सो उ दोमकरो वृत्तो, तं च कर्जं न साहय ॥ ६५ ॥

प्रमेयकणिः नाः सरजस्के, पमेहकेशे पदसुदायापवाग-
न्मरजस्काऽधिराजं प्राऽऽहुः सुराग्रः, स च सरजस्काधिराज
आर्पयमानो दोमकरो उक्तः, तच्च कार्यं रोगविमुक्तिं लक्षणं न
साधयति, ततः स्त्रीऽपि न पीयते ।

बहुभी होइ मनाओ, आइलेसु दिगेसु उ ।

कणेण हीयमाणोओ, ओतिमे होइ न वा ॥ ६६ ॥

आदिमेषु दिनेषु कायकी माशानां बहु भवति, ततः क-
मेण हीयताः अन्तरदिने मरति वा, न वा ।

पडिभीयऽणुकया वा, सोयं वडिती गुम्भगं केइ ।

दीयाऽऽदिनुयं तं वा, विवरीयं उज्झइ सर्वं ॥ ६७ ॥

प्रत्यनीका अतुक्रम्यन्त इत्यनुक्रमया वा कैचित् गुम्भकं
मोहं कायकी वदेयति, यहा, धीजाऽऽदिपु तं कुर्वन्त-
सर्वजनम् अमाविर्तं न भवति, किन्तु विपरीतम् अस्तस्य-
जति । व्य० ६ उ० ।

पमातो-प्रमादतः-अव्य० । दकारस्य लोपः प्राकृतवान् ।

प्रमादयथेत्यर्थः, व्य० १ उ० ।

पमाकल-प्रमोक्ष-पुं० । प्रमोक्षोपमोक्षं कर्मवन्धनात्मकः

प्रमालः । तत्रांशः, स्था० १ चू० ।

पमोय प्रमोद्-पुं० । हर्षे, न० । आ० म० । नमनप्रवादाऽऽदि-

मिर्गुणावहः श्रीरामचन्द्रमयानमर्मावहयुगायः, व्य० १ अ० ।

" आसत्ताऽऽदर्शो वा गो, वस्तुनवाऽऽलोकितान् । गुणानु प-

क्षरानो यः स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ " अष्ट० १६

अष्ट० । मालविकाधरः कलत्रोक्तं, " आमोएसु य वज्रं,

महाविदाओः पमोएसु ॥ " नि० ।

पमोयमात-प्रमोदमात-पुं० । प्रमोदहेतुमातः प्रमोदमातः ।

यस्मिन् माले शुद्धीतनाऽऽदिदमायस्थितः शुद्धः सन प्रमोद-
कृत्वा स्वजनेः सह बुद्धिः परिहारिको वा समातपरिहारः
सायुभिः सहैकत्र बुद्धिं नमिष्य, व्य० २ उ० ।

पम्ह-पद्म-न० । " पद्म-रम-रम-रम-रमः " ॥ ८१ ॥

७४ ॥ इति स्तु-ण मकाराऽऽकान्तो हकाराऽऽदेशः । प्रा० २

पाद । पा० । पद्मार्थः, " कणगपुलगतिघसपम्हर्गः । " विपा०

१ श्रु० १ अ० । ज्ञा० । केसरे, भ० १ श० १ उ० । जं० । ग्रहलो-

कस्थविमानभेदे, स० ६ सम० । जम्बुद्वीपे मन्दरस्य पश्चिमे

शान्तादया महानद्या दक्षिणे चक्रकसिचिजये, स्था० ८ डा० ।

पद्म-न० । शतपत्रसहस्रपत्रप्रभृतिमण्डपं, चं० प्र० २ पाहु० ।

दीपेदशानां दशमाध्ययनोक्तप्रतिपक्षवक्रव्यताकः पुरेण, तत्क-

था सम्प्रदायाभावादिदानीमप्रकटा । स्था० ६ डा० । " भंष-

णीओ पम्हाई । " पाह० ना० २५० गाथा ।

पम्हर्ग-पद्मान्तर-न० । विशिष्टवैकुण्ठमार्गाऽऽदिभिः पद्मलो-

न्तरे, स्था० ६ डा० ।

पम्हकूड-पद्मकूट-पुं० । जम्बुद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वशी-

ताया महानद्या उत्तरकूले चक्रकारपर्वतः, स्था० ८ डा० ।

जम्बुद्वीपे विष्णुपर्वतकार्गव्यन्तय चतुर्थे कूटं, स्था० ६

डा० । केपाश्चिदीपेविताळपर्वतानां द्वितीयकूटं, स्था० ६

डा० । जं० ।

पम्हर्ग-पद्मगन्ध-पुं० । पद्मसमगन्धौ सुपमसुपमामनुष्ये,

भ० ६ श० ७ उ० । जं० ।

पम्हावर्ग-पद्मावर्ग-स्त्री० । विजयपुरनगरीप्रतिपक्षविजय-

लेखगुरुले, " पम्हावर्ग विजय, विजयपुर रायदार्णो, अमो-

आ महावर्ग " पद्मावर्ग विजयो, विजयपुरी राजधानी,

शक्तिश्रोता महानदी । जं० ४ दक्ष० । " द्वा पम्हावर्ग । "

अथा० २ डा० ३ उ० ।

पम्हर्ग-पद्मर्ग-वि० । पद्मगन्धवर्गोदरं, भ० १ श० ३

उ० । विपा० ।

पम्हट्ट प्रसूत-वि० । विरमुतः, ह० ३ उ० । प्रश्न० । ज्ञा० ।

नि० चू० । पतिनः, " पम्हट्टे नि वा परिट्टिधं नि वा पम्हट्टे । "

व्य० १ उ० ।

पम्हय पद्मज-न० । हंसगर्भाऽऽर्द्धा कार्पासाऽऽर्द्धा वा सूत्रे,

" पम्हयहंनगम्मादं, अहवा कपलाहयं गुणयव्वं । " पं० भा०

१ कल्प । पं० चू० ।

पम्हर्-दर्शी-अपमृथो, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पम्हल-पद्म-वि० । पद्मवर्ति, स्त्री० । ज्ञा० । " पम्हलसुकुमा-

लाप । " पद्मवत्या सुकुमालतया जन्मार्थः । भ० ६ श० ३३

उ० । किङ्करं, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा पं० व० ।

पम्हलय-पद्मल-न० । रंगमयः, पाह० ना० २५६ गाथा ।

पम्हवप-पद्मवरी-न० । ग्रहलोकस्थे विमानभेदे स० ६ सम० ।

" पयं जे देवा पम्ह सुपम्हं पम्हावंतं पम्हप्यं पम्हकंते

पम्हदक्षं पम्हलस्सं पम्हःअयं पम्हमिगं पम्हमिजं पम्ह-

कूडं पम्हलगावडंमं । " इत्यंते ग्रहलोकविमानावशेषा-

नकाः । स० ६ सम० ।

पम्हविषडगाम पद्मविकटनाभ-वि० । पद्मवर्त्तस्तीर्णनाभौ,

जी० ३ प्रति० ४ अ० १ प्रश्न० ।

पम्हट्ट स्मृ-धा० । आस्थाने अधिनयविपयके संस्कारज्ञाने ।
"संस्कार-भूत-अरम-भल-लह-विमह-सुभ-पय-पम्हट्ट-
हाः" ॥ ८४ ७३ ॥ इति सूत्रेण 'पम्हट्ट' अदिशः । पम्हट्ट इति
स्मरति । प्रा० ४ पाद ।

पम्हा-पथा-स्त्री० । एतद्विषयायाम् । उक्तं ३४ अ० । अथपु-
राऽऽक्षयपुरीगुणलविभूतये विजयजत्रगुणे । "दो पम्हाओ" ।
स्था० २ ठा० ३ उ० ।

पम्हार-देशी-अपमृत्वा-दे० ना० ६ वयं ३ गाथा ।

पम्हावर्द-पचमायनी-स्त्री० शनिंदाया महानया दक्षिणे तटे
चक्रवर्तिविजयराजधान्याम् । स्था० ८ ठा० १ । "दो पम्हावर्द" ।
स्था० २ ठा० ३ उ० । सम्पकाऽऽक्षयविजयराजवर्तिपुरीगुणे,
स्था० २ ठा० ३ उ० ।

पम्हट्ट-प्रस्मृत-वि० । "क्रियाकुमाऽऽक्षयः" ॥ ८४ । ३४ ॥
इति निपातकम् । प्रा० ४ पाद । विरहन् । "पम्हट्टदिसाम्पा" ।
हा० १ ध्रु० १८ अ० ।
प्रमृष्ट-वि० । स्वच्छे पाद० ना० १६० गाथा ।

पम्हट्ट विस्मृ-धा० । तथार्थः । तस्मात् प्रदायनं दुष्टार्थवि-
गतं । "विस्मृः पम्हट्टविमह-विमहः" ॥ ८४ । ३५ ॥
इति सूत्रेण । पम्हट्टे ह्यप्यस्मृत्वा ततः पम्हट्टाऽऽक्षयः पम्हट्टमहः ।
विस्मरति । प्रा० ४ पाद ।

प्रमृष्ट-धा० । प्रमृष्टः । "प्रमृष्टयुः प्रमृष्टः" ॥ ८४ । ३६ ॥
इति सूत्रेण पम्हट्टाऽऽक्षयः पम्हट्टः । प्रमृष्टातः । प्रा० ४ पाद ।
प्रमुष्ट-धा० । प्रमोयः प्रमुष्टातः । प्रा० ४ पाद ।

पय-पद-त० । पयते गमतेऽर्थोऽन्तेति पदम् । विशेषः ।
अभिधाने, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ६ उ० । पम्हट्टेऽवाचके
शब्दे, ति० चू० १ उ० । गता० ।

वर्णीतामन्याविद्याणां निरपेक्षा संज्ञाः पदं, पादानां
तु वाक्यमिति ॥ १० ॥

वर्णी च वर्णाख्येयशेषाद्विषयसम्बोधने क इत्यादी क्र-
याः, संज्ञायाः वृत्तां च वर्णीतामन्याविद्याणां प-
दार्थे प्रतिपत्तौ कर्तव्यायां परस्परं सूत्रकारणतया
स्थिताताम् । निरपेक्षा, पञ्चस्वरविज्ञानवर्तिनो-
पकारपराहृष्टी, संज्ञाः सनकाः, पदमभिधीयते, पयते
गमते स्वयंगोऽर्थोऽन्तेति व्युत्पन्नः । प्रायः कस्याच वर्ण-
ख्याऽऽक्षयः पदस्य लक्षणम् । यावत् प्राप्नुयाच्च कदाचित्प-
काराऽऽक्षयः पदान्तरवर्तिनोऽर्थोऽन्तेति प्राप्तावाङ्मुख-
स्वरूपेण निरपेक्षत्वलक्षणं पदस्यैव लक्षणं द्रष्टव्यम् । पदा-
नां पुनः स्वोचितवाक्यार्थगम्यार्थे विधेऽन्येन्यविभि-
न्नेषां कामानुवर्तनां वाक्यान्तरस्यैवऽऽवधारिता संज्ञा-
वर्क्यमभिधीयते, उच्यते स्वयमुचिताऽर्थोऽन्तेति व्युत्प-
न्नः । रत्ना० ४ परि० ।

पदावयवमधिक्रियाऽऽक्ष-

शामपयं उच्यते, द्वयवयं चैव होइ भावपयं ।
एकेके पि य एता-ऽऽगविहं होइ नापयं ॥ १७३ ॥
नामपयं, योपनापयं, द्रव्यपदं चैव भवति भावपदम्, एकैक-
मपि चाऽन एतेभ्योऽनैकावयवं भवति ज्ञातव्यमिति गायत-
मासायः ।

अवयवार्थं तु नामस्थापने कुलनवादाना-
द्वय द्रव्यपदमभिधीयते-
आकुट्टिप उक्तिम्, उमेजे पोलिमं च रं १ । ७३ ॥

गंथिय वेदिमपूरिम-वादिम संघातं छेजे ॥ १७३ ॥
"आकुट्टिम् जहा रुधरो देहा वि उवायं पि मुहं काऊल
आउट्टिज्जाति" उत्कीर्ण शिलाऽऽदिपु नामकाऽऽ । "तथा च-
उलाऽऽदिपु" फलं ज्ञाणाणां चिक्कमल्लमयापंदाविवानां काउं
पञ्चति, तथा तेषु यन्मार्गानां मयणं कुम्भान्तरा मयणमया
पुष्पा हवन्ति । "एतदुपनेयम् । पाँदावच संवापुनवम्भङ्गा-
वलीरूपम् । "रुत्तावययच्छायां वाचं वल्लवं रं" । चः समुच्चय ।
अर्थितं मालाऽऽदि । वापुम् पुण्यमयसुकुट्टरूपम् । चिक्कमल्लमयं
कुण्डिका रूपम् अल्लगच्छं पुष्पयामं पूरिमम् । वातव्यं कु-
विन्दैर्वस्त्रविनिर्मितमन्त्राऽऽदि । संघातं कच्छुकाऽऽदि छेपं
पञ्चच्छेपाऽऽदि । पदता चाऽस्य पयतेऽन्तेत्यर्थयोगात् । द्र-
व्यता च तद्वत्त्वादिनि गाथाऽर्थः । उक्तं द्रव्यपदम् ।

अधुना भावपदमाह-

भावपयं पि य दुविहं, अवरगहपयं च नो य अवरहं ।
गोअवरहं दुविहं, माउग नोमाउगं चैव ॥ १४ ॥

भावपदमापि च द्विवचनं द्विवाच्यमव दर्शयति-अवरगहं तु-
भूतेन पदम् अवरगहपदमिन्द्रियाऽऽदि वस्तु चशब्दः स्वगतोऽ-
नेकमेवमस्यार्थः । (गो अवरहं ति) चशब्दस्य व्यवहृ-
तोपन्यासात्प्रत्ययपदम् । च, पूर्वपत्तः । (गोअवरगहं ति)
गोअवरगहपदं द्विवचनं । (माउअगं नोमाउगं चैव ति) माउ-
कापदं, नामाउकापदं च । तत्र माउकापदं माउकाऽऽक्षयान्,
माउकाभूतं वा पदं माउकापदं, यथा दृष्टव्यं उपरान्तं व-
न्यादि । नोमाउकापदं स्वस्वरगाथया वच्यतीति गाथाऽर्थः ।

नोमाउगं पि दुविहं, गहियं च पट्टमं च बोधपदं ।
गहियं चउपपारं, पट्टमं होइऽऽगविहं ॥ १७४ ॥

(गो माउयं पि ति) नोमाउकापदमपि द्विवचनम् । कर्था-
न्याह-प्राथम्यं च प्रकीर्णकं च वाच्यम् । प्राथम्यं, सर्वत्र वक्त-
मियत्यर्थान्तरम् । अतोऽन्यत्र प्रकीर्णकं प्रकीर्णकार्थोपपत्ति-
ज्ञानपदमित्यर्थः । प्राथम्यं चतु प्रकारं गताऽदिभेदान् । प्रकीर्ण-
कं भवत्यनयविषयम् उक्तलक्षणवर्तिवति गाथाऽर्थः, दृश० अ० ।
(गयपदम् 'गज' शब्दे तृतीयभागे २२२ पृष्ठे व्याख्या-
तम्) (पयपदम् 'पज्ज' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २२० पृष्ठे गतम्)
(गयपदव्याख्या 'गय' शब्दे तृतीयभागे २२८ पृष्ठे गता) (वा-
गपदव्याख्या 'चुण' शब्दे तृतीयभागे ११६५ पृष्ठे गता)
उक्तं स्थितपदम् । प्रकीर्णकपदं लोकाद्वचनम् । उक्तं नो-
अवरगहपदम् । दृश० २ अ० । (अवरगहपदम् 'अवरगहपय'
शब्दे प्रथमभागे ७६८ पृष्ठे व्याख्यातम्)

नामनिवाउवगमं, अक्काइय भिस्सयं च नापयं ।
पंचविहं होइ पयं, लक्खणकोरिहं निहिट्टं ॥ ३२६ ॥

पञ्चविधं पञ्चप्रकारं पदं लक्षणकारिः पदलक्षणार्थमिदं निदिष्टं
व्याख्यातम् । तथा अक्क इति नामिकम् । खलियानं नैपा-
तिकम्, परीत्योपमार्गिकम्, पचनीत्यव्यापिकम् । न्येत
इति मिश्रम् । ध्रु० १ उ० १००० । विशेषः । आ० म० ।
आ० चू० । पा० । नामाऽऽवर्तनपानोपमं । द्वित्तमास-
स-

नियपदहेतुयैमिकौणः॥५॥ दिक्क्रियाविधानधनुस्वरविमर्शितं
युक्तम् । प्रश्न० २ संव० द्वार । सूत्र० । पदं द्विविधं भवत्य-
थैष्य वाचकं, योतकं च । दिशं० ।

पयमथवायर्गं जो-यर्गं च तं नामियाई पंचविहं ।

कारगममासतद्विषय निरुच्यवो वि य पयस्यो ॥१००३॥

पदं द्विविधं भवति-अथैष्य वाचकं, योतकं च । तत्र वृत्तः
तिष्ठतीत्यादि वाचकम् । प्रादिकं, वादिकं च योतकम् । तथा
पुनरपि पदं सामान्येन पञ्चविधम्-नामिकाऽऽदि । तत्र अथः
इति नामिकं, क्वचित्पि नैपातकं, एतन्दीपमग्निकम्, धा-
वतीत्याख्यातिकं, संयत इति मिश्रम् । एवम्भूतानां पदानां
विच्छेदो द्वितीयं व्याख्यानार्हम् । विशेषः । पञ्चा० । आवा० ।
पयते ज्ञायते-धोऽनेनित पदम् । सूत्रे, उक्तं० १८ अ० । शास्त्रे,
सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । आ० । स्वाभयवे, कर्म० । पदं तु अथैष्य-
समातिः पदमिदं प्राकृतं पदं द्विविधं यत् केनचित्पदेनाप्रादृशप
दमन्वाहं प्रादृशमाणा आवागऽऽदिप्रम्या गीयन्ते तदिह गृ-
ह्यते । तस्यैव द्विदशकृतुनपरिमाणेऽधिकृतत्वात् । श्रुतभेदा-
नामिव वेद प्र-तुनत्वात् । तस्य च पदस्य तधाविधा-स्याया-
भावः प्रमाणं न ज्ञायते, तत्रके पदं पदमुच्यते ॥ ५ ॥ (७
गाथा) कर्म० १ कर्म० । गाथाद्विचतुर्धंशे श्रुतु० " सुमिहन्तं
पदप " ॥ १४ । १४ ॥ इति प्रतिपादितं सूत्रं न निवृत्तं, सूत्र०
१ ध्रु० ६ अ० । विमिनहाय आवा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।
पयते गायते-धोऽनेनित पदम् । संख्यास्थाने स्था ४ डा०
२ उ० । स्यात् आवा० २ ध्रु० ४ चू० उक्तं० । प्रति० । सूत्र० ।
पयस्य-ना० जले पाई० ना० २३ गाथा । दुष्ये पाई० ना० २३ गाथा
पाद-पुं० । " याऽऽपयान्त्वात् " दावदातः " ॥ ८ । १ । ६७ ॥

इति आकाशस्याऽऽकारः । प्रा० १ पाद । डा० । चरणे डा० १
ध्रु० १७ अ० । प्रथम० । एकोनविंशतीणा युक्तायाम्-ना० ।

पयस्य-प्रयत्न-वि० । प्रकटितं यतः प्रयत्नः । आवा० ५ अ० ।

प्रयत्नयति, उक्त० ११ अ० । आ० चू० ।

पयस्य प्रवृत्ति-स्त्री० । स्वभावं यत् । विशेषः । अनु० । अष्टसु
कर्मप्रवृत्तिषु, आवा० १ अ० ।

पर्यग-पतङ्ग-पुं० । शलमे, उक्तं० ३ अ० । चतुर्गिन्द्रियजीव-
विशेषः । उक्त० ३२ अ० । प्रश्ना० । " मुचिच्छुतो पर्यगो " । आ०
म० १ अ० । सूत्रे, " अष्टोत्तराणीं मिमां, ममेष्टा दिशमाली
पर्यगो य । आदमयरा पच्युता, दियनयरां श्रुतमाली य
॥ ४ ॥ पाठ० ना० ४ गाथा । शलमे, " पर्यगो मल्लो " ।
पाठ० ना० ६३२ गाथा । आवा० । व्यन्तरभेदे, प्रश्ना० २ पद ।
प्रथम० । दाक्षिणात्यानां पतङ्गानामिष्टे, स्था० २ टा० ३ उ० ।

पर्यगवीथिया-पतङ्गवीथिका-स्त्री० । पतङ्गः शलमेस्तस्य वी-
थिका उड्यन्ते पतङ्गवीथिका तत्पदश्री गोचरभूमिका ।
ध्रु० ३ अर्थि० । स्था० । दश० । गोचरचर्य्ये शलमेयद् ग-
मने अर्ज्वितर्दे, पञ्चा० १८ विव० । " पर्यगवीथिया आण-
थया पंगुटुणपरिसा " । पं० व० २ द्वार । यस्यां तु विचतुग-
ऽऽदीनि गृहाण विमुच्यप्रतः पर्यटन्ति सा पतङ्गवीथिका ।
पतङ्गः शलमेस्तस्यैव या वीथिका पर्यटनमार्गः सा पतङ्ग-
वीथिका । पतङ्गो हि गच्छन्नुत्प्लुत्य निपतया गत्या गच्छ-
ति, एवं गोचरभूमिरपि या पतङ्गोड्यनाऽऽकारा सा पत-
ङ्गवीथिरेति । कृ० १ उ० २ प्रक० । ध्रु० ग० ।

पर्यगमेणा-पतङ्गसेना-स्त्री० । शलमेस्तस्यैव, उक्त० १२ अ० ।

पर्यजलि-पतञ्जलि-पुं० । खनामस्यात् सर्वप्रधाने योगा-
ऽऽवायै, डा० २३ डा० ।

पर्यङ्-प्रचण्ड-वि० । रौद्रे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । तीम-
नेष, च्छा० १ उ० ।

प्रकाण्ड-वि० । उ० कटे, स० । " पर्यङ्दड्यपारा " । प्रचण्डः
प्रकाण्डो वा दुःसाध्यस्याधकावाहणप्रचाराः सैन्यविचरणं,
दण्डप्रकारो वा आज्ञावशेषो येषां ते तथा । प्रश्न० ४ आश्र०
द्वार । " पर्यङ्दवीर्य्यदण्डप्रकार " । प्रचण्डाः शीघ्रं शरी-
रव्यापिकाः, प्रचण्डाऽपरिवर्तितत्वाद्वा प्रचण्डा घोरा भवि-
ति जीवितनयकारिणी आदाराकृतां परिजीवितानमेता वा
ये ते, तथा घोरास्तप्रवृत्तित्वात् । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पर्यङ्चण्ड-प्रकाण्डचण्ड-वि० । अत्यर्थं रौद्रे, स० ११ अ० ।

पर्यत-पचत्-वि० । विरक्तियुक्तव्यापारजनककृतिमतिः । " न
पयस्य न पर्याङ्क पर्यन्ते नारुणाण्यः, पर्यन्तो पर्यायिनो, एतेषु
सर्वेषु पर्यन्ते संववन्का " । महा० १ चू । स्था० । " अवरं व
कथ्यः पर्यन्ते " । कविप्रदेशे अस्वरमाकाशं पचन्मिवाञ्च-
लिहन्त आकाशपचनसमर्थमव्ययः । कल्प० १ अर्थि०
३ जगु ।

पर्याय-पदकाय-पुं० । पदसमूहे, पदसंप्रदाये आवा० ५ अ० ।

पर्यक्तेन-पद्वेने-न० । शिवे " कुबज सो पर्यक्तेनमप्यणो " ।
(६ गाथा) दश० ६ अ० ४ उ० ।

पर्यग-पतग-पुं० । व्यन्तरभेदे, तेषामिष्टे च । स्था० २ टा०
३ उ० ।

पर्यगः-पतगपति-स्त्री० । पतगव्यन्तराणामिष्टे, स्था० २
टा० ३ उ० ।

पर्यग-पदाश्र-न० । पदपरिमाणे, न० ।

पर्यचतुल्ल-पुं० । मन्थप्रथनाविशेषे विशेषः ।

पर्यच्छिन्न-प्रदाय-अव्य० । इच्छित्यर्थे स० ११ अ० । सूत्र० ।

पर्यट-प्रवृत्ति-वि० । कृतप्रवृत्तिकं, " भरहो सविहण भगवन्ते
पदं प्राप पदं " । आ० म० १ अ० ।

पर्यटचक्र-प्रवृत्तचक्र-पुं० । प्रवृत्ताव्यनुष्ठानतमूहे, " एवंविध-
मिह विचरं, भवते प्रायः प्रवृत्तचक्रम् " । पौ० १४ विव० ।

पर्यटशी-देशी-प्रतिहासियाम्, आहृष्टो, माहयार् च । वे०
ना० ६ व० ५२ गाथा ।

पर्यटमाश्र-प्रवर्तमान-वि० । व्यापियमाणे, पञ्चा० २ विव० ।

पर्यटप-प्रवृत्त-वि० । चलिते, पाठ० ना० २३६ गाथा ।

पर्यटिष्य-प्रवर्तितव्य-न० । विधयानां प्रवृत्तौ, पौ० १६ वि-
व० । प्रवर्तितव्ये, पञ्चा० ६ विव० ।

पर्यङ्-प्रकट-वि० । प्रकाशः । " एता य परा आणा, पयडा जं
मुक्तुलं ग मोत्तव्वं " । परा पदरमाणा परा प्रकृष्टा प्रकृष्टा-
थैता यकेनेपार्येदश्री कृत्वात् प्रकटा प्रकाशा यद् मुक्तुलं न
मोक्तव्यम् । पञ्चा० ११ विव० । व्यक्षायै, पञ्चा० २ विव० ।
" विक्वाशो विस्त्रुओ पयडो " । पाठ० ना० १०८ गाथा ।

पयडत्थ-प्रकटा १-त्रि० । स्फुटाभिधेयः पञ्चा० ८ विव०
पयडहरिभद्रस्त्रियस्य प्रकटहरिभद्रस्त्रियचन-न० प्रकटा-
हृत्तिप्रतिभाधानाऽऽचार्यभरणेन, जी० १३ प्रति० ।

पयडि-प्रकृति-स्त्री० । भेदः, विश० । पं० सं० । यथा कर्मणः
ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽद्यः, तेषां प्रतिज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यश्च
पञ्चा० २३ पद० । आ० सं० । कर्मणां ज्ञानाऽऽवरकत्वाऽऽदिल-
क्षणं स्वाभावः पं० सं० ४ द्वार ।

पयडिषिकलेव-प्रकृतिनिषेप-पुं० । मूलप्रकृत्यादिरूपे कर्मणि,
उत्त० ३३ अ० ।

पयडिभेय-प्रकृतिभेद-पुं० । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां भेदेषु,
कर्म० ५ कर्म० ।

पयड्भ्रष्ट प्रकृषक-त्रि० । प्रवर्तके, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पयण पचन-न० । पाकः, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । आहारऽऽ-
दिपाकः उत्त० १२ अ० । आहारनिष्पादने, उत्त० १२ अ० ।
भक्षस्थेय शरीरस्य वचनरूपे दण्डः, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
अधिकरणे लुप्तः कडिलकाऽऽहृतिभाण्डः, सूत्र० १ श्रु० ५
अ० १ उ० ।

पयणसात्ता पचनशाला-स्त्री० । पाकस्थानं, यत्र पाक-
स्थाने वर्तमानां भाजनानि पच्यन्ते ७० २ उ० ।

पयण-प्रतनु-त्रि० । अलं, ३० चू० २ कहर । अतिमन्दभित्ते,
"पयणुकोहमाश्रमायामेता" प्रतनवः अतिमन्दभित्ता का-
धमाश्रमायां लोमा येषां ते तथा । जं० २ वृक्षः । "पयणुर-
मंससंस्तरिण" अ० ३ श्रु० ४ उ० ।

पयत-प्रयत-दि० । प्रकृष्टवैषम्ययुक्तः, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।
प्रयतवति प्रमादरहितः, भा० १ श्रु० १ अ० ४ अ० ।

पयत्त-प्रयत्त पुं० । प्रयतनं प्रयत्नः । सर्वेष्वपि विहितानुष्ठानि-
ष्वप्रमाणं, विशे० । आद्रे, जी० १ प्रति० । पार० ना० । नमुच-
मं, पञ्चा० १६ विव० । तालव्यादिव्यापारविषये यन्मे, विशे० ।
सम्यक्व्यवतग्रहणे/सरकालं तदनुस्मरणाऽऽदी अन्त० १ श्रु०
८ वर्ग १ अ० ।

प्रात्त-त्रि० । प्रयुहीते, "पयत्तस्य परमादिपणं कक्षाणं" ।

अन्त० १ श्रु० ८ वर्ग १ अ० ।

प्रदत्त-त्रि० । गुणभिरनुज्ञातः, अणु० ३ वर्ग १ अ० ।

पयत्तकड-प्रयत्तकृत-त्रि० । प्रयत्नपूर्वके निष्पादिते, "मावज्ज-
कडं त्ति वा पयत्तकडं त्ति वा भइयं भइरं त्ति वा ऊमदं ऊमदं
त्ति वा रासये रसिणं त्ति वा मणुमं मणुणं त्ति वा तहप्पगारं भा-
सं असाज्जं जाय भान्तिजा" । आचा० २ श्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पयत्तपक्कं प्रयत्तपक्क-त्रि० । यत्नपूर्वककः, "पयत्तपक्कं ति
य पक्कमालं, पयत्तपक्कं ति य छिन्नमालं" । (४२ गा-
था) दश ७ अ० ।

पयत्थ-पदार्थ-पुं० । ६ त० । पदार्थेऽप्ये विशे० । भावे,

"भावे वत्थु पयत्था" । पार० ना० १५५ गाथा ।

पयत्थो १००३ ॥

परवोहहिओ वट्थो, किरियाकारगविहाणओ वट्थो ।
पजायवयणओ वि य, तह भूतथाभिहाणेण ॥ १००४ ॥
पच्चक्खओइवा सो-ऽमुमाणओ लेसओ च सुत्तस ।

वट्थो व जहासंभव-मागमओ हेउओ चेव ॥ १००४ ॥

तृतीयं तु व्याख्यानाङ्गे पदार्थः । स च कारकवाच्याऽऽदिभे-
दाच्चतुर्विधः । तत्र कारकवाच्या इति कारकवाच्याः कार-
कावयस्य इत्यर्थः । यथा- 'पवनीति पावकः' इत्यादि ।
समानाच्यत समानवाच्यः, 'राज्ञः पुत्रा वागुहयः'
इत्यादि । तादृकेनैवाच्यत तद्विज्ञवाच्यः, 'वसुधैव कुटुम्बकः'
इत्यादि । निरुक्ताच्यत निरुक्तावाच्यः- अस्मिन्
च गौते च अमरः' इत्यादि । तद्वै पदार्थस्य चतुर्विध्य-
मुक्तम् ॥ १००३ ॥ अथ प्रकाशान्तरस्य विविधाऽप्येव स-
म्भवतीति दर्शयति- (परवोहत्यादि) वा इत्यथवा, प-
रेणां श्रोतॄणां वापः परयोचः तत्र कर्तव्यं हिता योऽर्थः
पदार्थः स विविधोऽपि वाच्यः । तद्यथा-क्रियाकारकविधान-
तः पर्यायवचनतः भूतार्थोऽभिधानतः च । तत्र क्रियाकारक-
भेदेन यथा 'घट' वेट्टायाम्, घटनऽनातिनि घटः ।
पर्यायवचनैरेवा-घटः, कुट्ट, कुम्भः, कलश इत्यादि । भू-
तार्थानां यथावस्थानां पदार्थस्त्वभिधानतस्तत्प्रकरणेन
च पदार्थो वाच्यः । तद्यथा य ऊरुः कुरङ्गलोहं आयतवृ-
त्तप्रियः पृथुपुत्रोदरः स घट उच्यत इत्यादि ।

अथवा-पदार्थः सकारणोऽभावो वाच्यः । तद्यथा-प्र-
त्यक्षतः, अमुमानतः, लेशः अत्र । अत्र प्रत्यक्षेण यादृशं पु-
स्तकं दालिगितमुपलभ्यते तमुपुस्तका यादृशं अथवा ता-
दृशमेव स्वाक्षेत्रं प्रकल्प्यत, स प्रयत्नतः पदार्थ उच्यत ।
यथा- 'सम्यग्दर्शनज्ञानवार्तिपाणं मेतत्तमम्' । इति मुमुक्षु-
खाः श्रवणः । 'दिप्रत्यक्षमावलम्ब्य सम्यग्दर्शनात्पूर्वमेत-
त्तमार्गवै प्रकृपर्वति । अमुमानतः पदार्थोऽपि दृष्टान्ता-
न्वयात्मकस्यैवा-नुपपत्तायादन्तीन्द्रियस्य मातृगणेषु नुमीयमा-
नवान् । तत्र प्रत्यक्षेणानुपपत्ताया यमार्गोऽपि नानुपपत्त-
यति तेन पुमानतः पदार्थ उच्यत, यथा कदाचन मिथ्यादर्श-
नाः दीनं पुनर्मोक्षमार्गो न भवतीत्यथा इव भवत्यति । तथा-
लेशतः पदार्थो भवति । तत्र 'लेश' अल्पतः लेशः क्षेत्र ।
किञ्च समस्तमिति यावत् । तदिदं दर्शयति पदार्थोऽस्यैव य-
था-सम्यग्दर्शनात्प्राप्तिलिङ्गं इति तत्र, यथावति समस्त-
नां निदेशान्वयानुदितनामं मेतत्तमार्गवै, निदेश इति ना-
म्यते । ततः पदार्थो लेशतः अल्पतः लेशतः पदार्थोऽभि-
धीयते तद्वै प्रकाशान्तरस्य ऽप्युक्तविधेयः पदार्थः ।

अथवा यथान्तरस्यमागमनो, हेतुश्च इति वाच्यः पदार्थो वा-
च्यः तत्र भवत्याऽऽवर्जितवादा भिदप्रतिपादकवादानामागमन-
आज्ञाभाविण्येवायः प्रतीययते । न हि भवत्याऽऽवर्जिता-
भावप्रकरण आगमं विना य प्रायः प्रमाणान्तरं प्रयत्ते ।
अतो यमागमनः पदार्थ उच्यते । यत्र च हेतुः सम्भवति,
तत्र हेतुतः पदार्थोऽभिधीयते । यथा-कायप्रमाण आत्मा, न
सर्वगतः, कदेत्यातः, कुलला दिव्यतः, इत्यादि । ननु मूलं आ-
त्मा कहेत्यात्कुलला दिव्यत इत्येव सुभिन्नमागम्यात्मनोऽनत
हेतुना मिश्रयतीति चेत् सम्यग् इत्येव एव मेतार्थोऽभिधी-
यतीति । तद्वन्तः "आणगाव्क्को अथो, आणाणं यव को
कहेयव्को । दिट्ठोत्तरो दिट्ठो कडणयिहि विहाणहा इहरो" ॥ १ ॥
इत्ययमर्थः समर्थितो भवतीति । तद्वचमुक्तां विस्तरतः
पदार्थः ॥ १००३ ॥ १०-४१००॥ विशे० । द्रव्याऽऽदि चतुर्थो ।

अधुना पदार्थद्वयमाह-

होह पयस्यो चउहा, सामासि तद्विभो उ धाउकओ ।
नेरुचिओ चउत्यो, तिहह पयाणं पुरिहाणं ॥ ३३० ॥

पयाणां पूर्वोक्तं पदानां नामनिपातोपसर्गिकाणां चतुर्विधः पदार्थो भवति । तद्यथा-सामासिकः, तद्विभो, धातुकृतो, नैरुच्य चतुर्ये ।

तत्र सामासिकः सप्तधा-

द्वे ये बहुव्रीहौ, कम्मधारय दिगू य श्वेव ।

तत्पुनरि स अन्वर्धमा-व एगसेते य सत्तमए ॥ ३३१ ॥

तत्र द्वयोः यथा-दन्ताश्च आहो य दन्तोष्ठम् । बहुव्रीहये-
था-“कुल्लामिमि गिरिमि कुडयकयंवा सो मी गिरि कुल्ल-
कुडयकयंवा ।” कम्मधारयः-श्वेतपटः । दिगू-ः-दिगु सधुरा-
णि मिमधुरम् । तत्पुरुषः-वने हस्ती वनहस्ती । अश्वयोभावः-
गङ्गायाः समीपम् उपगङ्गम् । एकशो यथा-पुरुषश्च पुरुषश्च
पुरुषश्च पुरुषाः । एवं-वृक्षा इत्यादि । उक्तः सामासिकः ।

संप्रति तद्विभो उच्यते, सोऽष्टप्रकारः । उक्तं च-

कम्मे मियेणं मिलोणे, संतोणे भमीवओ य संजुहे ।

ईसरीयाऽवय्वेण य, तद्वियअत्यो तु अट्ठविहो ॥ ३३२ ॥

तत्र कर्मतो यथा-तृणतर्कः । शिरसा यथा-तन्तुवायः ।
श्लोकतः श्लाघानो यथा-श्रमणः । संयत इत्यादि । संयोगतो
यथा-राक्षः श्वशुरः । संसर्गि यथा-निमित्तमो नगरम् ।
संयुक्तो यथा-सलपचर्माकार इत्यादि । पेशद्वयो यथा-
राजो युवराज इत्यादि । अपत्यतः-पौत्रे कर्मता, चक्रवर्ति-
माना इत्यादि । उक्तस्तद्विभो । संप्रति धातुकृत उच्यते-भू-
सत्तमो परस्मैभावा इत्यादि । पेशो-महो श्वेत मण्डप इ-
त्यादि आद्यानां त्रयाणां पदानामपि पदार्थः ।

सम्प्रत्याख्यातकपदस्य मिश्रपदस्य च पदार्थमाह-

कारागकओ चउत्ये, भिसपदे भिससओ चउत्यो उ ।

सामासिओ सचविहो, हवइ पयस्यो उ नायव्वो ॥ ३३३ ॥

चतुर्ये आख्यातकपदे पदार्थः कारककृतः क्रियाकृतः । मिश्र
पदे मिश्रपदार्थः, तत्र यः सामासिकः स पदार्थः सचविधो
ज्ञातव्यः । स च प्रविधोपदर्शितः । वृ० १ उ० १ प्रक० । अ-
नु० । आ० म० । तथाहि-नैययिकदशमेन तावत्प्रमाणप्रमथ-
संशयप्रयोजनदृष्टान्तिज्ञानावयवतर्कनिर्णयवाजलपविन-
शद्विहोऽपि सल्लज्जितानामनमहत्त्वान्तात्त्विके पेश्य पदार्थो
अभिहितः । सू० १ १ भू० १२ अ० । आ० म० (कथं पु-
नरवतुल्यवाचिणं शतं पृथक्त्वा भवति इति प्रश्ने, तेराभियं
शब्दे चतुर्थेमात्रं २३६४ पृष्ठे पदार्थनिरूपणपरा ” भूजल० ”
(२४६०) इत्यादिगङ्गाया उक्तः ।

तथाहि-द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाऽऽख्याः पडेव
पदार्थाः, न्यूनाधिकप्रतिपदार्थाः कप्रमाणभावे परस्परवृ-
ध्यस्वरूपपदपदार्थव्यवस्थाकप्रमाणविषयत्वात् । उभयवि-
मतघटाऽऽदिपटपार्थवत् । (द्रव्यस्वरूपं ‘दव्व’ शब्दे चतु-
र्थेमाने २४६६ पृष्ठे उक्तम् गुणस्वरूपं ‘गुण’ शब्दे तृतीयमा-
ने २०६ पृष्ठे विवृतम्) न चैवं उर-पेशाऽऽदीनि पञ्चक-
मणि, परापरभेदाभेदं द्विविधं सामान्यम् अनुगतज्ञानकारणं,
नियद्द्रव्यस्वरूपो नरा विज्ञा श्रम-यन्त्यावृणुज्जितवत्,
अनुगतज्ञानां कार्याऽऽधारभूतानामिहेतिप्रत्ययैर्दुर्बुधैः सव-

न्धः समवायो व्यापकश्च । अत्र च पदार्थपटके द्रव्याणि गुणा-
श्च कैचिन्मिथ्या एव, कर्मनिरूपकं, सामान्यविशेषरूपसमवायस्तु
निरथा एवेति पदार्थव्यवस्था । तत्तद्वैततत्त्वस्वरूपं तथापि अविद्या-
त्वम्, तन्मदक्षितपदार्थं गदकस्य प्रमाणवाधितत्वात् । यतश्चतु-
संख्यं पृथिऽप्यादि द्रव्यं परमाणुकं यत्किञ्चिदुपपत्तिरितम्, तदन्त-
गतम् । एकान्ताज्ञानेन कस्यै कर्मयोगपदभावाधिक्रियाविरोधात् ।
तल्लक्षणं सत्यं ततो व्यावर्तते, ततश्चासत्यमेव तस्य ।
यदि च स्थूलकार्यद्रव्यकारणभूतानामणूनां तज्जनकैकस्वभा-
वता तदा तत्कार्याणां सकृदेव सर्वेषामुत्पत्तिप्रसक्तिः, अवि-
कलकारणत्वात् । तथा च प्रयोगः-यैऽविकलकारणत्वेन स-
कृदेवात्पचन्ते, यथा समानोत्पादा बहवोऽङ्कुराः, अवि-
कलकारणाश्च परमाणुकार्यत्वेनाभिमतभावा इति स्वभाव-
हेतुः । अवि-कलकारणस्याप्यनुगते सर्वदा अनुत्पत्तिप्रसक्तिः,
विशेषाभावाद्गते पर्याये बाधकं प्रमाणं स्यात् । एतन् समवा-
य्यसमवायिनां समभेदात् विविधं कारणम् । यत् किं कार्यं
समयेति तत् समवायिकारणं, यथा अणु इत्याणुद्रव्यम्, यच्च का-
र्यं कार्यसमवेतं कार्यं कारकं कार्यसमवेतं वा कार्यसुत्पादयति
तद्वत्समवायिकारणं यथा पटावयविद्रव्याभ्यन्तरे तन्तुसंयोगः,
पटसमर्थं तद्वत्पटा धारम्भे पटोत्पादकं तन्तुकराः । दिव च शि-
र्षं तृपादकं निमित्तकारणं यथा-दृष्टाऽऽकाशदि । तत्र संयोगा-
ऽऽदृष्टपक्षयोर्मन्यमानेनैवेणविकलकारणत्वमनिवृत्तम् । अतद्व-
त्तन् संयोगादित्वा नाधर्मातिशयव्यञ्जित्यया अणूनां तद-
पेक्षत्वायोगात् । न च तन्तुकारणाऽऽदीनां कार्याणां केषांदा-
र्भावे उपलभ्यते तस्माद्विपर्ययः । तथा च प्रयोगः ये कर्मवत्का-
र्यहेतवस्तत्तत्कार्याः यथा कवचदङ्कुराः दीनं वस्ति काचोऽजाव-
यवस्तथा परमाणुः इति स्वभावहेतुः । यद्यप्यविकलकारणं क्रि-
मणूनां नियम्यमायकं प्रमाणं परमाणुपादकार्यभिमर्शकं
सधर्मोपेतं न भवति सत्यप्रतिपादकप्रमाणविषयत्वात्, शश-
शृङ्गवदिति, तत्र कुम्भिऽऽऽङ्गणूनां दृक्कारणस्य सत्यप्रति-
पादकप्रमाणविषयत्वाद्विनिर्दिष्टं । यथा च पटाऽऽ द्यः पर-
माणुः शतः कुम्भोऽऽस्त्यात्तथा प्रदूष्येऽपि व्यामः । इह काल-
स्वभावाविप्रकृष्टानां च भावानां सधुपलम्भकप्रमाणान्तवृत्ताव-
पि सत्त्वाविरोधात् अनेकान्तिकश्च हेतुः, ततो नावर्तितव्य-
प्रसाधकाऽऽनुमानप्रतिज्ञादा अनुमानवाच्यः । न च यत एव प्र-
माणाः परमाणवः प्रतिज्ञाततत्त्वा एव नियम्येऽपि व्यामः । अत्र त-
इति तद्वत्प्रमादप्रमाणवाधितत्वात्तद्वन्त्यत्वप्रसाधकानुमान-
स्यानुमानं प्रमाणं तद्विनिर्दिष्टं चाणूनामाश्रयासिद्धतया त-
दिति वाच्यं, सर्वत्र प्रमाणविषयस्यानित्यत्वधर्मोपेतस्यैव
तद्विषयत्वात् । अन्त्याभूतस्य च कालकृते तद्विषयत्वात्
पक्षः । नाकारणं विषय इति प्रसाधितत्वात् । नियम्य
चाकारणवाच्यं चतुःसंख्यं परमाणुवत्कर्म नियम्यत्वं स-
म्भवति, नापि तदाऽध्यमवयवि द्रव्यं सम्भवति, गुणावयव-
व्यानेतिरूपस्य तस्यानलम्भः । न हि शुक्लाऽऽदिगुणैर्व्यस्त-
त्वाद्यवयवैरप्यश्रयान्तरसूतपादादि द्रव्यं चतुर्गदशाने अ-
वभासतेतः चावयवित्वा हलुकाऽऽनुपसम्भे परमाणूनां वि-
धिकस्वरूपाणामुपलम्भविषयत्वात् प्रतिभासाभावसंस्कार-
श्रयासिद्धतया वयव्यादीनिपक्षकं प्रसङ्गसाधनप्रयोगाः नुप-
पत्तिरिति वक्तव्यम्, परमाणूनामेव विशिष्टाऽकारणतयोपपन्नानां
प्रतिभासाविषयनयाऽऽश्रयात्तज्ज्ञातऽऽनुपपत्तेर्न प्रयोगानुपप-

तिः। एवं च यत्पुलच्छिलक्षणप्रानं सन् यत्र नोपलभ्यते तत्त-
न्न नास्ति । यथा कविः प्रदर्शयिषे यद्यदाऽदिरनुपलम्बयिष्यः
गुणव्यवधारितरभूनां गुणव्यवहारं दृश्यतेनाभिमतः नोप-
लम्ब्यते च तत्रैव देशे हातं स्वभावावुपलब्धः न च हेतोर्विश-
षणमितिहं, महद्वेत्तं कद्रव्यवधापाऽदिमाधानां चोपलच्छि-
तिवचनात् । तथा हि देशव्येताभ्युपगमात् । ननु गुणव्यतिरिक्ता
गुणुपलभ्यते एव तद्पाऽदिरगुणाग्रहणोऽपि तस्य ग्रहणान् ।
तथाहि-मन्दमन्दप्रकाशे तद्वत्तशिताऽदिरुपावुपलम्बेऽप्युपल-
भ्यते, बलाकाऽदिरुपान्नगुणग्रहणोऽपि च तर्थाहं तोपधा-
नावधानायां गुह्यं न स्फाटिकावलीः तथा प्रदीपनकद्रुकावच्छ-
न्नशरीरपुंसां तद्वत्तशितामाऽदिरुपाप्रतिभासोऽपि पुमानिति
प्रतिभासोऽपि प्रतिभास्य कुकुमाऽदिरुगः च यत्वं । तद्प्रत्य-
क्षं, स्वकृपणाभिज्ञतस्याप्रकाशोऽपि प्रकाशन एव, यस्मिन्मिति
प्रत्ययोत्पत्त्यर्थस्तत्र एव गुणगुणितोभेदः सिद्धः । तथाऽनुमा-
नतोऽपि तयोर्भेदः । तथाहि-यद्यप्यवच्छेदकत्वेन प्रतीयते त-
त् ततो भिन्नं यथा देवदत्ताऽदेश्वरगुणव्यवच्छेदकत्वेन प्रती-
यतेनोतीत्यलस्य रूपाऽदिव इति । तथा पृथिव्युपेतो जायावो
द्रव्याणि कुरतसगन्धस्पर्शयोः भिन्नानि, एकवचनबहुवच-
नविधेयमज्ञात् । यथाऽद्वैतब्राह्मणेति, तथा च पृथिवीत्येक-
वचनं, कुरतसगन्धस्पर्शो बहुवचनमुपलभ्यते इति तयोर्भेदः ।
अथावयवावयवितोऽप्यनुमानतः सिद्धो भेदः । तथाहि-
तनुवायाधिकरणभ्यस्तनुभ्यो भिन्नः पटः भिन्नकर्तृकत्वात्, यदाऽद्वै-
तः भिन्नकृत्कत्वाच्च विद्याद्वयत्वं, पुन्योत्तरकालभा-
विन्याद्वा यितोपुत्रवत्, विभिन्नरिमाणन्याद्वा कुशलयित्यल-
वदिति सिद्धधर्माभ्यामतिवचनतो ह्यन्यथापि भावानां भेदः,
स चाऽप्राप्त्यन्तर्नि कथं न भेदः ? यि चि चान्येभ्यो भिन्नो
न भवेत् स्थलप्रतिभासो न स्यात्, परमाणुनां सूक्ष्मत्वात्, न
चान्यादहभूतः प्रतिभासोऽप्यवगर्थव्यवस्थापकः, अतिप्रस-
ङ्गात् । न च स्थूलो भावः परमाणुनि विषयेदेशोऽपि संभवी,
स्थूलपेक्षित्वाद्युपक्रम्येयुवयोर्न कराऽद्वयः । अत्र प्रतिचिन्नी-
यते यदुक्तं स्वगतगुणानुपलम्बेऽपि यलाकास्फटिकाऽद्वयः उ-
पलभ्यन्ते इति । तद्वत्तद्वत्तान् तज्ज्ञानस्याविधार्यं उद्भूतान्त-
ना निर्विषयत्वात् । तथाहि-बलाकाऽद्वयः शुक्लाः सन्तः श्यामाः
ऽदिरुपावोपलभ्यन्ते । न च तेषां तद्वत् तत्तिस्यकमिति, तद्पा-
ग्रहणोऽपि तेषां ग्रहणमित्यभ्युपगमप्रसङ्गः । न च तदा श्यामाः
ऽदिरुपावो व्यतिरिक्ताः परमाणुकाऽदिरुपस्वभाव उपलभ्यन्ते,
श्यामाऽदिरुपस्वभावोपलम्बान् । न चान्तदापा अपि बलाकाऽद्व-
यः श्यामाऽदिरुपेक्षोपलभ्यन्ते, यत आकाशगतं प्रतिनिय-
तार्थज्ञानस्य व्यवस्था अन्याकारस्याऽपि न स्यान्त्यार्थतया कृ-
द्धान्यापि रसविषयतामसङ्गेरविशेषान् । न चान्याऽकारव्या-
व्यवस्थव्यवस्थापकत्वे पित न स्य संस्पृष्टनिर्दिष्टः यतः शुक्लाऽद्व-
य एव श्यामाऽदिरुपेण प्रतिभासितं, तज्ज्ञानस्य अन्तर्गता
पुनस्त व्यतिरिक्तस्य गुणितस्मृतं निर्दिष्टं भवेत् । यच्च कद्रुका-
वच्छिन्ने पुंति पुमानिति ज्ञानमध्यस्तमव्यवस्थायामुपलम्बम् ।
तद्व्यवस्थेनैव न भवति । श्रद्धाद्वैतव्यादृश्याऽदिरुपाग्रहण-
म् । अपि तु रूपापि तेषां द्वाव लक्षणं तुल्यविरयमनुमानमेतदिति
नातोऽप्यर्थोऽभिहितः । तथा हि रूपाऽदिरुपस्याऽप्यकपुरुषहे-
तुः कद्रुकावच्छिन्नः उपलभ्यमानव्यवधारणमनुमापयति,
धूमं धूमनिः पत्रं कुकुमाऽदिरुपेण च तद्पापित्तवापि व-
क्ष्यमिति ज्ञानं तद्पापित्तशुक्लरूपविशेषो सामग्र्यन्तरोपजा-

तत्पापित्तस्याप्यक्षेण ग्रहणं सत्युत्तरकालतत्पुष्पाभाविसम-
यवशाद्वक्ष्यमिति समुपायविषयं सावृत्तपरमार्थतो निर्विषय-
मेव प्रत्यक्षमश्रितानिमित्यासङ्गमस्य प्रत्यक्षत्वे, न चैतद्वि-
मानं, पूर्वापेक्षितुहोतिविषयत्वात् आलाङ्कितत्वात्, समुपा-
यविषयं सावृत्तरमार्थतो निर्विषयमेव । न चाभिभू-
तवस्तुरूपस्य तद्वत्स्वाभावसत्त्वं, भौतवत्स्वाभावस्यापि पुनः
शुक्लरूपावुपलब्धिः स्यादिति वक्तव्यम् । यतोऽप्यस्याद-
सामग्रीप्रादुर्भूतभास्वरूपस्य लाहाऽद्वैतः पुनः श्यामाऽद्वि-
रूपापित्तरोत्थासत्त्वं तत्रापि सामग्र्यन्तरान् शुक्लरू-
पोत्पत्तिरविरोधान् । न च प्रकृतमेव रूपमभिभूतत्वात् त-
त्रानुपलब्धं, पश्चादभिवभावाभावावुपलभ्यत इत्यस्य प्रतिषेधेन
रूपापित्तमेव प्राकृतरूपविनाशितोपज्ञानमत्रोपलभ्यत इति भ-
वतोऽपि किं प्रमाणमिति वक्तव्यम्, अनुमानस्य सद्भावान् ।
तथाहि-यदपित्त्यलानभिभूतस्वभावं तस्य न परेणाभिभवत्,
यथा पूर्वोक्तस्थानां तत्स्वावपरिग्रहः न हि भूतस्वभावं भेदात्-
भवावस्थायां रूपमिति व्यापकविच्छेदः पल्लवः । परित्यक्तान-
भिभूतस्वभावत्वाभ्युपगमे पित सिद्धस्यान्यत्वं स्वभावभेदस्य
भावभेदलक्षणत्वात्, अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । न च स्वतन्त्रच्छा-
मावभावितापृथिवीवचनभेदादिव शास्त्रवस्तुतदभेदाव्यभिच-
रत्वं येन ततो गुणगुणितो भेदमिदः स्यात्, तेन यद्वद्व-
च्छिन्नमित्यादिप्रमाणानुपपत्त्यदि न वस्तुतदभेदमसङ्गेण प-
ष्ठ्यादिवृत्तिर्न भवेत्, न स्वस्वभावः, पक्षां पदार्थानामस्ति-
त्वं, दाराः शिकता इत्यादौ पष्ठ्यादिवृत्तिर्न स्याद्वादादिव व्यति-
रिक्तस्य भावं पक्षमतिवचनवचनसंगमावान् । अथ सद्रूपलम्ब-
कप्रमाणविषयत्वं धर्मोत्तरं पक्षमिति तदभिप्रेत इति न हेतो-
र्व्यभिचारः । सप्तमपदार्थप्रसङ्गः पदपदार्थाभ्युपगमो, हीयते,
अथ पदपदार्थोऽतिरिक्तानामपि पक्षमाभ्युपगमादिव दाराः,
तेषां च पदार्थप्रवेशे कं प्रत्य एव धर्मैरित्या धर्मिणामुद्देशः कृत
इति । अस्मदन्तः । तेनैवो संभवानुपपत्तिः । तदन्तः एव धर्म-
धर्मिभावावयवोऽपि । अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । न च संयोगलक्षणो-
न्यत्वं वक्ष्यः संयोगस्य गुणवत्त्वं तद्वत्त्वं वा भावान्, तापि सभा-
व्यस्वरूपः सत्त्वावत्तस्य सर्वत्रैव कदाभ्युपगमात्, सभावयेन च
सह सभावस्यैव वक्ष्ये द्वितीयसभावयाभ्युपगमः स्यात् । तत्र
ज्ञानवत्त्वात् । न च पदार्थः पदार्थोऽपि तेषां तद्वत्त्वात् तेषां न हि
व्यपदेशः, तथाभ्युपगमे वदराऽद्वयोऽपि कुण्डलाऽद्विमानं व-
नस्तथैव स्फुराति संयोगमवधारः । अत्रैव वक्ष्यते तद्वत्त्वा-
व्यर्थप्रसङ्गिकमेव तु वा पक्षमिति तत्र धर्मोत्तरं, तथा पित व्यभि-
चार एव, तद्वत्त्वात् । अत्रातिरिक्तऽप्यभावोऽपि तद्वत्त्वात् । तद्वत्त्वात्-
व्यातिरिक्तप्रमेयस्याभिधेयतया नोति पदार्थादिवृत्तिः अथ तत्रा-
पि परातिरिक्तभ्युपगमः, तदाऽप्यत्र आसङ्गः । न चेष्टेष्टावदाराः,
संयोगमप्युत्तरोत्तरधर्मोऽप्यवस्थाद्वयं धर्मिस्त्वप्रसङ्गः पक्षे च ध-
र्मिणः प्रोक्ताः, इत्येतद्वत्त्वावुपपत्तिः, पदपदार्थोऽतिरिक्तानामभि-
धेयमपि वा धर्मिणामस्ति तत्त्वाऽदीनां विशिष्टधर्मोऽप्यवधारणां सं-
भावत्वं । न च धर्मिरूपा एव येनैव एव पदपदार्थावयवता इति व-
क्तव्यं गुणाऽदीनामपि निर्देशप्रसङ्गात् न हि गुणाः दीनां धर्मि-
रूपत्वेन, किं तु द्रव्याश्रितत्वाद् धर्मरूपत्वं । यस्मात्तद्वत्त्वात्-
स्वप्रमाणगतस्यैव पक्षमपि तत्त्वमभिधीयते, तच्च पदपदार्थविष-
यज्ञानं तस्मिन्मिति सदिष्टं व्यवहारमनुमेयं एव ज्ञानजनितं ज्ञा-
नभेदवर्तमानं ज्ञानजनितमभिधीयते तत्रैव व्यतिरेकनिवचनना
पृथी निजः । न चाऽनवस्था न च पदपदार्थोऽतिरिक्तपदार्थो-

मन्तरप्रसङ्गः। ज्ञानस्य गुणपदार्थेऽन्तर्भावान्। स्वीऽप्यव्युक्तवादी। एवमव्यस्तित्वाऽऽदेः पदपदार्थाः व्यतिरेके व्यभिचारस्य तद्व्यवस्थान्त्वञ्च व्यतिरेके सप्तमपदार्थप्रसङ्गः। व्याप्याप्तवत्त्वात्। किं वा यदि येषां पदार्थानामर्थक्रियासमर्थपदार्थस्वरूपं स्वतन्त्रं न स्यात् तदा शशशुक्ररूपता तेषां भवेत् अर्थक्रियासामर्थ्यात्। नतश्च कथं सदुपलम्भप्रमाणमन्यता तेषाम्। अथार्थक्रियासमर्थं रूपं तेषां विद्यते, तदा तद्व्याप्य एव, भेदान्तप्रतिपक्षमात्राजिज्ञासायां तेषामस्तित्वमित्येवं यदि व्ययदेशव्यतिरेकविमर्शक्या समासादयन्ति तदा न कश्चिद्विरोधः। न हि तदव्यतिरिक्तमपि स्वरूपं बुद्ध्याऽपकृष्य ततो व्यतिरिक्तमिवाभिधीयमानं विरोधभाग् भवति, इच्छामात्रानुविधायित्वाद्वा च उत्पाद्यकथास्वायानि, सुन्दरपदार्थवचनवत्। सम्म० ३ काण्ड। आवा०। स्वा०। जीवादीनि नव तत्त्वानीति। स्वा०।

पयथदोस-पदार्थदोष-पुं०। सूत्रवैशेष्ये, यत्र वस्तुपर्यायोऽपि नव पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा सतो भावः सत्ता इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशेषिकैः पदसु पदार्थेषु मध्ये पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते। एतन्नायुक्तम्। वस्तुनामनन्तपर्यायत्वेन पदार्थानन्तरप्रसङ्गादिति। विश०।

पयत्थरसिग-पदार्थरसिक-पुं०। आगमोक्तदेवत्ववगुरुतत्त्वाऽप्यनन्तवर्जिताऽऽदिभावर्थातिरिक्त्युक्ते, पञ्चा० १ विव०।

पयदोस-पदार्थदोष-पुं०। तथाविधे सूत्रवैशेष्ये, यत्र स्याऽऽद्यन्ते ति। वाऽऽद्यन्ते निवाऽऽद्यन्ते स्याद्यन्तं करोति। इ०१ उ०१ प्रक०।

पयवद्-पदवद्-न०। एकाकाशऽदिवद्वदं भवेत्, ज० १ वल०। जी०। रा०।

पयभूमि-पदभूमि-स्त्री०। निजचरखन्यासभूमौ, “एवं भूमिपमज्जं च निकम्बुलो।” संघा० १ अवि० १ प्रस्ता०।

पयमग-पदमार्ग-पुं०। प्रचारः, ज्ञा० १ श्रु० १८ अ०।

पयय-प्रयत्-त्रि०। प्रयत्नपरे, न०। व्य०। अनिशमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा। प्रकृष्टयत्नवति, अणु० ३ वर्ग १ अ०। अनिशयप्रयत्नवति, दश० २ चू०। पं० व०। व्यन्तरभेदे, स्था० २ ठा० ३ उ०।

पययमाण-प्रयतमनस्-न०। आदरपूर्वचेतसि, स० ११ अङ्ग।

पयर-रश्मि-पा०। चिन्तायाम्, “स्मर्येः क्रूर-क्रूर-भर-भल-लद-विम्हर-सुमर-पयर-पम्बुहाः” ॥८। ७४॥ इति सूत्रेण स्थूषाणां पयराऽऽदेशः। “पयर” स्मरति। प्रा०धपाद। प्रकूर-पुं०। शरः, प्रदूरशब्दभवे, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा। ससृहे, कलप० १ अवि० १ लृण। पय० ना०।

प्रतर-पुं०। अग्रन्ते, “प्रतरा” इतिलोके, स्था० १ ठा०। लोकाऽऽकाशप्रतराः। कर्म० ५ कर्म०।

अधुना प्रतरं प्रकृष्यन्तुमाह-प्रतरञ्च। प्रतरः पुनः क इत्याह-तद्वर्गा, तस्याः श्वस्तिस्वरूपायाः श्रेणवर्गीः श्वस्याः श्वविगुणनलक्षणस्तरङ्गः। कोऽर्थः? श्वस्या श्ववर्णुणं प्रतर उच्यते। तद्यथा-इहासंस्थेययोजन-कोटीकोटीदीर्घोऽपि श्रेणारसरक्तनयना त्रिप्रदेशप्रमाणा द्रष्टव्याः। तस्याश्च तस्यैव शृणुने प्रतरो नयप्रदेशाऽऽत्मकः भवति। स्वापना-३३३। इति। (६७ गाथा) कर्म० १ कर्म०। अयं तु त्रिपयस्य प्रतरं कुर्वन्ति। तत्सामयिकञ्च

कार्मेण काययोगो भवति अथ प्रतरमिति कोऽर्थः? प्रतरमिव प्रतरकम् उपमानार्थं यथा-घननिचितनिरन्तरप्रचित्तावयवसंस्थतापारिपुत्रस्थलकफलके लोकेः प्रतरमित्युच्यते। तथाऽऽकाशमात्रे परस्परप्रदेशसर्गोच्चैर्दृष्टपरिपुत्रपर्यायिनावस्थितं प्रतरमिति प्रतिज्ञम्। अथ तृतीयसमये प्रतरपूरकाणां को विधिरिति प्रश्ने? प्रतिश्रुतमेव ततो द्वितीयसमये निर्गताऽऽत्मप्रदेशसत्काशानां योऽसंस्थेयभागो विशिष्टोऽवतिष्ठत इत्युक्तम् असावपि बुद्ध्या पुनरसंस्थेयभागाः कृताः। ततः तृतीयसमये प्रतरकाणामसंस्थेयभागाद् निष्कामन्ति असंस्थेयभागाऽवतिष्ठन्ते। तैरसंस्थेयैर्भागीनिर्गतेरनैः प्रतरं पूरयन्ति। तत्र ये निष्कान्ताऽऽत्मप्रदेशसत्काशाश्च संस्थेयगुणहीनाः ततश्च तुर्यसमये कार्मेण काययोगस्थान एव आकाशप्रदेशाभिष्कुटसंस्थानसंस्थितान् लोकव्यपदेशभाजः पूरितान् पूरयन्तीति लोकपूर्काः। आ० चू० १ अ०। विश०। (‘कर्वालसमुग्धाय’ शब्दे तृतीयभागे ६४६ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्)। (‘सुखमापय’ शब्दे तृतीयभागे ७४६ पृष्ठे कृष्णप्रतरः समीपितः) वृत्तप्रतरे, स्वर्णाऽऽदिमये पत्रिकाऽऽभिधाने आभरणविशेषे, श्री०। ज्ञा०। जी०। “पय-रगर्भडिया”। सुवर्णप्रतरकमसिद्धतानि। जी० ३ प्रति० ४ अवि०।

पयरख-प्रतरख-न०। प्रथमदातव्यमिक्षायाम्, इ० १ उ० ३ प्रक०। नि० चू०।

पयरखवयण-प्रकरखवचन-न०। अर्थोचीनसाधुविरचितवचनं जीवा० २५ अवि०।

पयरतव-प्रतरतपम्-न०। श्रेणिरेव श्रेण्या गृणिता प्रतरः, तदुपलक्षितं तयः प्रतरतपः। तपोभेदः इह सुवर्षार्थं चतुर्य-पष्ठाष्टमरश्माख्यपदवत्तुष्टयाऽऽत्मिका श्रेणिर्विद्यमाना। सा च चतुर्भिर्गृणिता षोडशपदाऽऽत्मकं प्रतराऽऽत्मं तपो भवति, तत् प्रतरतपः षोडशपदाऽऽत्मकमेव। उक्त० ३० अ०।

पयरभेय प्रतरभेद-पुं०। अत्रपटलपुञ्जपत्राऽऽदिवत् द्रव्यभेदे, प्रज्ञा० ११ पद० स्था०।

पयरवद-प्रतरवृत्त-न०। घनभिन्ने वृत्तसंस्थानि, भ०२ःश० १ उ०।

पयल-देशी-नीडे, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा।

पयलमाण-प्रचलायमान-त्रि०। ईतरस्वपति, आद्य० ५ अ०।

“पवडेज्जा वा भे तय पयलमाणे वा पयडमाणे वा इत्थं वा पायं वा।” आवा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ०।

पयला-प्रचला-स्त्री०। प्रचलति पूरयति यस्यां स्वाभावस्थायां सा प्रचला। प्रज्ञा० २३ पद० उक्त०। पं० सं० कर्म०। प्रचलायमानस्य स्वाभावस्थाभेदे, प्रव० २१६ दृष्टः स्था०। नि० चू०। प्रज्ञा०। सा च स्थितस्थोर्ध्वस्थानेन उपविष्टस्थाऽऽसीनस्य भवति। कर्म० १ कर्म०। निद्राप्रचलरोस्तयं विशेवः “सुहपाडिवोहा गिहा, दुहपाडिवोहा य पयला होह।”

प्रचलप्रबोधा स्वाभावस्था निद्रा। ऊर्ध्वस्थितस्थावि, या पुनश्चतन्यमस्फुटीकुर्वती सत्पुपजायते निद्रा सा प्रचला। जी० ३ प्रति० १ अवि० १ उ०। पञ्चा०। इ०। “द्वगतीर” शब्दे चतुर्थभागे २५४७ पृष्ठे प्रचला निविडा। तद्विप्राकवेद्यायां कर्मप्रकृतौ, स० ६ सम०।

पयलाइया-प्रचलापिका-खी० । शुजपरिरुर्दिर्गभित्, सूत्र० ३ अ० ३ अ० ।

पयलापयला-प्रचलाप्रचला-खी० । प्रचलातोऽतिशयिन्यां स्वाभावस्थायाम्, स्था० ६ डा० । "पयलापयला य चकम-
ओ । जो पुण गतिपरिणामो हिदा से भवति सा य पय-
लापयला भवति ।" नि० सू० १ उ० । चकमत्तश्चक-
मणमपि कुर्वतो जन्तोरुपतिष्ठते, अतः स्थानविधनस्य
प्रचलामपेक्ष्यतिशायिनी-वमस्थाः । तद्विषयकविधायी कर्म-
प्रकृतौ च । कर्म० १ कर्म० । उत्त० । पं० सं० । स० ।

पयलाय-प्रचलाय-न० । धा० । प्रचलावस्थेन भवते, व्यर्थ-
विधत्तयां निद्राऽऽदिभ्यो धर्माणि, क्यप् 'पयलाय' । प्र-
चलायते प्रचलायमानो भवति । जी० ३ प्रति० १ अर्थि०
१ उ० ।

पयलायत-प्रचलायमान-वि० । ईदृक्स्थिति, आव० ५ अ० ।

पयलायसु-प्रचलायन-१० । निपक्षस्य सुलजागरावस्थायाम्,
सू० ३ उ० ।

पयलापभत्ता-देशी मसूर, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पयलिय-प्रचलित-त्र० । प्रचलिते, आनु० । किणुकिणाय-
माने, औ० । "पयलियवरकडगतुडियेकऊरमउडकुडले ।"
प्रचलितानि वर्गाणि कटकानि कलाविकाऽऽमरणानि उडि-
तानि बाहुलकः केशुराणि बाह्यभरणविशेषरूपाणि सुकु-
टा मैलितूपयं कुण्डले कर्णाऽऽमरणे यस्य स प्रचलितवर-
कटकऽपिनिकेशसुकुडुगडले । रा० । प्रचलितऽऽस्फो-
टिता । कलय० १ अर्थि० ३ क्षण ।

पयलियसप्ता-प्रचलितसंज्ञा-खी० । प्रचलिता प्रचलिता
विषयकगाथाऽदिसन्मार्गात्परिच्छा संज्ञा बुद्धियेयां ते
प्रचलितसंज्ञाः । आनु० ।

पयल्ल-प्रसृत-धा० । प्रसरणे, "प्रसरेः पयल्लोपल्लो" ॥ ८ ।
४ । ७७ । इति सूत्रेण प्रपूर्वकस्य सगतेः पयल्लोऽदेशः । "प-
यल्लह" । प्रा० ४ पादः विस्तृते, पाह० ना० १८६ गाथा ।

कु-धा० । शोधयकरणे, लम्बनकरणे च । "शोधयल-
म्बने पयल्ल" ॥ ८ । ४ । ७७ । इति शोधयविषयस्य ल-
म्बनविषयस्य च कृताः 'पयल्ल' इत्यादेशः । 'पयल्लह' करोति ।
शिथिलीकरोति, लम्बने वा । प्रा० ४ पादः ।

पयवई-देशी-सेनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पयविगह-पदविग्रह-पुं० । अनेकपदानामेकत्वाऽऽपादन-
विषयसमाने, यथा सामाधिकसूत्रे भयस्थानो भयान्तः ।
आनु० । विशे० ।

अथ पदविग्रहमाह-

पायं पयविक्रेश्च, समासभित्तम् । तयत्यनियमत्वं ।
पयविगहो ति भण्ड, सो मुद्रण एव संभवइ ॥ १००६ ॥
इह परिणयः समासविषयः पदवाः पदानां वा अनेकार्थे-
भवे सतीष्टपदार्थे नियमाय विच्छेदः क्रियते स पदविग्रहः ।
यथा-राज्ञः पुरुषो राजपुरुषः, श्वेतः पटोऽश्वेति श्वेतपटः,
मला बद्धो मातङ्गः । यान्त्रिके तन्त्रतद्वद्वान्तं वनमित्या-

दि । स च शब्द एकस्मिन्ने न संभवति, अतः पदयोः, पदा-
नां व्युत्पन्नं । इह कश्चिपदविच्छेदोऽपि समासविषयो न
भवति, कचित्समासनिर्घातः । यथा व्यासः पाराशर्यः, रामो
जामदग्न्य इत्यादि । अतः प्रायः प्रहणमिति । १००६ ॥ द्विसे० ।

पयविभागसामाचार्यी-पदविभागसामाचार्यी-खी० । पदव्य-
त्सर्गापवादयोर्विभागो यथास्थाने निवेशस्तेन युक्ता सामा-
चार्यी छद्मस्वरूपा पदविभागनामाचार्यीति । ध० ३ आधे० ।
कलत्रव्यवहाररूपायां सामाचार्याम्, ध० ।

भेदः पदविभागस्तु, स्मादुत्सर्गाऽपवादयोः ॥ ३४ ॥

पदविभागसामाचार्याः प्रस्तावः । सा च कलत्रव्यवहाररूपा
बहुविस्तरा, स्वरूपमात्रं तु प्रदर्शयति- "भेदः" इत्यादि
श्लोकास्तर्गादप-उत्सर्गापवादयोः कलत्रणयोर्भेदः स पद-
विभागः स्थान्, पदयोस्तर्गापवादयोर्विभागो विभजनमिति
व्युत्पत्तेः । तुविंशरणार्थः । तद्विवेकश्च कलत्रव्यवहाराऽऽदौ
प्रसिद्ध इति तत्र एव लेखः । इह च सम्यगुत्सर्गापवादभेद-
नियोगरूपा पदविभागसामाचार्यात्पर्यर्थः । तावमिदमालो-
चना शुद्धयाऽदिकं चाप्यापनाधिकारानन्तरं प्रदर्शयिष्यते
इति । (३४ गाथा) ध० ३ आधे० ।

"सामाचार्यी निविष्टा, आह दत्तता पयविभागे ॥ ६५४ ॥"
पदविभागसामाचार्यी छद्मस्वरूपा । (आव०) पदविभा-
गनामाचार्यां छद्मस्वरूपाऽप्युत्सर्गापवादयोर्विभागः । आव-
व० १ अ० । कुत इयं त्रिवृत्तिः, पदविभागनामाचार्यां छद्म-
प्रत्ययतत्त्वरूपा नवमपूर्वादि विनिरुद्धा । दिशः ।

पयवी-पदवी-खी० । "मगो पंथा सगुणो, अद्भुतं वनिष्णो
पदो पयवी" । पाह० ना० ५२ गाथा ।

पयसमास-पदसमास-पुं० । द्वयावपदसमुदाये कर्म० १ कर्म० ।

पयसमूह-पदसमूह-पुं० । पदसङ्घटने, आव० ५ अ० ।

पयहीण-पदहीन-वि० । त्यक्नपदे, ध० ३ अर्थि० । पादनेव
हीनि, आव० ४ अ० ।

पया-प्रजा-खी० । प्रजायन्त इति प्रजाः । स्थावरजङ्गमेषु
जन्तुषु, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आव० । प्राणिषु, आव०
१ श्रु० ५ अ० ३ उ० । उत्त० । पुं० च । लांके जने, नं० ।
स्था० । प्रजायन्तऽप्यामिति प्रजाः । अपयवत्य्यां क्षियाम्,
आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । सूत्रः । चुल्लगां च । व्य०
६ उ० ।

पयाग-प्रयाग-पुं० । गङ्गायुत्सवप्रस्थाने, आ० क० ।

तदुत्पातः-

"मृत्वाऽगादवतौ पद्व्यासदायौ पाथिवोऽजनि ।
तस्याधुनिरभूदत्र, नमो मनुष्याऽभवन् ॥ ६४ ॥
ततो मन्त्रमग्रे कर्तुः तज्ज्ञेः स्थाने व्यमावैवन् ।
तदा व्यासमुखश्चापः प्रैलि तैः पाटलैस्तैः ॥ ६५ ॥
प्राविशच्च मुखे तस्य स्यमस्येभ्यः कीटकम् ।
उच्यते पाटलीवृक्ष-समभवत्समुपद्रवम् ॥ ६६ ॥
दक्षिणा चोत्तरा चेति, ततोऽगाद्विष्णोर्नामः ।
दक्षिणायाम् मधुगयां, व्यवहृतुं महर्षिकः ॥ ६७ ॥

शेष्ठैकेन तस्याभू-लभ्य मैत्र्यमाधायदा ।
भुज्जनेन गृहे तस्य गृहीतव्यजनाः पुर ॥ १८ ॥
आपादमस्तकं तेन, दृष्टा तस्य स्वसाऽप्यिका ।
तद्रोऽमार्गयानं स. तान्युच्येति निष्ठाम् ॥ १९ ॥
अपत्यजन्म यावत्-दृष्टाः स स्वीचकार तम् ।
उद्गृहा सा स्थितस्तत्राऽऽपन्नस्त्वाऽथ साऽभवत् ॥ २० ॥
आधन्यदा पितुलम्-स्वस्याऽप्याऽपिमाच्य तम् ।
मुञ्चश्चरुणि पृष्टः स, कान्तयाऽप्यत्र किञ्चन ॥ २१ ॥
साऽथ स्वयं तदादाय, वाचयामास तथथा ।
तयाऽदर्शनतोऽस्माक-मान्धं जज्ञेऽभिमर्देशोः ॥ २२ ॥
जीयन्ती प्रलम्बे चर्षा, तदेयाः लेखदर्शनात् ।
तद् भावयामास च सा, मा स्म प्राणेशः । लिचयाः ॥ २३ ॥
तया स्वपिशाखायानं, तावत् स सप्रियाऽप्यथ ।
विशृष्टोऽहं यथा, स्नेहं स्म सुतमन्विका ॥ २४ ॥
दास्यतः पितरौ नाम युक्तोऽप्याऽपिमाच्य तम् ।
यानानां तत्र कालिनाऽप्याऽपिमाच्य तावपि ॥ २५ ॥
शैशवानिकमे साऽथ, त्यक्तभोगोऽप्रदीप्ततम् ।
वाक्त्रकं विहरन् गङ्गा-तटऽप्यान् सपरिच्छदः ॥ २६ ॥
पुण्यमद्रुपं धाम्नी-रुप्यं केशुश्च तत्र राट् ।
तस्य पुण्यवती भार्योऽपत्ययुग्मे च युग्मजम् ॥ २७ ॥
पुण्यचूलः पुण्यचूला, चाप्यन्यायानुरागमाव् ।
दृष्ट्वा राजा विर्यागो हि, सृष्टुः स्वादनयोऽन्नतः ॥ २८ ॥
मिथो विवाहयाम्हेता-र्येति पदच्छन्नागमन् ।
यद्वेलाप्यते गतं, तद्वशे कस्य जायते ? ॥ २९ ॥
ऊचुस्ते त्वद्वशे देव !, पुण्यं कुतस्ततो मिथः ।
राष्ट्या निर्दिष्टमानोऽपि, परिणयति सप्त तौ ॥ ३० ॥
दृष्ट्वा निर्दिष्टस्नस्मा-प्रश्रव्य विदितं वर्यो ।
सुतं रात्रिं तयाग्या-भद्रादयं पुण्यचूलयोः ॥ ३१ ॥
मातृदेवः सुतां ज्ञात्वा-धिकस्नेहो मिथः प्रवर्धः ।
मा गात्ररकमेति, स्वप्रान्तस्तान्दर्शयन् ॥ ३२ ॥
मीना साऽकथयद्रात्र स्नेहं पापविह्वलोऽभिलाः ।
पृष्टाः प्रभाते नरक-स्वरूपं ते न्यवेदयन् ॥ ३३ ॥
तेषां सर्वे विमर्वाद्य-थान्तिकापुत्रसूरयः ।
तत्पृष्टाश्चकान्तात्यन्तं, सोऽपि स्वर्गोऽथ वाऽप्यसृन् ॥ ३४ ॥
जिनापदेशमाहुस्ते-ऽप्यदा सा स्वर्गमेतन् ।
तमप्यन्येऽप्यथा चरुण्य-र्यथायत्ने तु सूरयः ॥ ३५ ॥
सोऽपि प्राप्यः कथममी, न गतिर्नरकं कथम् ? ।
साबुधर्ममासाऽप्यस्ते, साऽथ बुद्धाऽवदन्तुपम् ॥ ३६ ॥
व्रतं गृह्णामि सो यादौ द्रवस्था मद्देष्टुमन् ।
वेददास्य तदाऽद्वय, प्राजाजीत्यप्रपद्य सा ॥ ३७ ॥
जह्वायलपरिज्ञाणा-स्त्रयाऽद्वयस्तेऽथ सूरयः ।
कृत्वाऽवार्थं गणोऽप्यत्र, विहृतौ प्रेषितोऽभिलः ॥ ३८ ॥
सरज्ञा साऽन्यत्तपो, भिक्षामननःपुगलनः ।
अन्यदा सा शुभम्याना-स्तेवलातमासदत् ॥ ३९ ॥
पूर्वं प्रवृत्तं विनयं, केवली न भनक्ति यत् ।
तद्विष्टं भक्तमानिन्येऽवपत्यप्यन्यदाऽभुदे ॥ ४० ॥
तेऽप्यधुः कथमानिन्ये, धर्मयार्थं त्वयाऽशुनम् ।
सोऽपि चित्तं जलं यत्ने, पतत्तमाध्यानाऽप्याम ॥ ४१ ॥
शुरूच्य कथं वरितं ?, वेष्टि सायिकसंविदा ।

तां ततोऽन्तमयच्चके, खदे च परमं गुरुः ॥ ४२ ॥
ज्ञानयुक्ते मा स्म स्विद्यध्वं, केवलं वोऽप्यद्वयम् ।
गङ्गामुत्तरतां भावि, तच्छ्रुत्वाऽप्यन्विताः प्रभुः ॥ ४३ ॥
गङ्गाया नायमाकृष्टा, यत्र यत्राकृत स्थितिम् ।
ततस्ततो मज्जति नौ-मथ्ये सर्वोऽपि मज्जति ॥ ४४ ॥
लोकैः साऽप्याऽस्मिन् जित-स्तरस्य कोऽप्यमरस्तदा ।
तत्राऽऽसीत्प्रारम्भवाऽगतिः, स प्रिशलमथो दृष्टो ॥ ४५ ॥
तद्विज्ञो विपहन् पीडां, केवलं प्राप्य निवृत्तः ।
देवैश्च महिमा चर्षा, गङ्गाऽथ प्राप तीर्थनाम् ॥ ४६ ॥
आ० क० ४ अ० । आ० १० । संया० । आ० १०० । (अत्र विशेषः
'अगिण्याउत्त' शब्दे प्रथमभागे ४६५ पृष्ठ गतः)
पयाग-प्रतान-पुं० । प्रतननं प्रतानः । विस्तरः, तद्वै पयाग-
तथ्यं, तद्विमत वा स्वर्ग. भ० १६ श० ६ उ० ।
प्रदान-त० । प्रवितरणं, प्रदानलक्ष्यमिदम्- " यः सम्प्राप्तो
धनं (तन्मै), उत्तमाधममध्यमः । प्रवितदानं तथा तस्य, गृही-
तस्याऽनुमोदनम् ॥ १॥ " स्था० ३ टा० ३ उ० । आ० १०० ।
प्रयाग-त० । गमनं, आ० १६ श० ३ अ० ।
पयागकाल-प्रदानकाल-पुं० । साधुदानावसर्गः, पञ्चा० १३ विव० ।
प्रयागकाल-पुं० । अन्तसमयः, वाच० ।
पयागकैपि (रा)-प्रजानुष्कम्पिन-वि० । प्रजापन्ते इति प्रजाः
जन्तवस्तदनुकम्पी । जन्तां संसारं पर्यटतामनुकम्पयन्तीति,
सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।
पयागसारी [रा]-पदानुसारिन-पुं० । पदेन मन्त्रावयवेनैक-
नापलब्धेन तदनुकूलानि पदशान्तामनुसरन्तीति पदानुसा-
री । आ० । ये गुरुमुखादेकमुच्यपदमन्त्रस्य शेषमपि भूयस्त्वं
रपदनिर्गुरुस्त्वमवगाहन्ते तेषु, वृ० १ उ० १ प्रक० ।
जो मुत्तपण्य वदं, मुयमगुधावदं पयागसारी सो ॥ १५१७ ॥
योऽप्यापकादिकेनार्थे मन्त्रपदेनार्थानि वदन्ति सर्वे स्वप्र-
याऽभ्युद्य तद्वत्त्वमेव गृह्णन्ति, स पदानुसारी लब्धमानः ।
(१५१७ गाथा) प्रव० २७० द्वार । पा० । आ० । न० । ग० ।
(पदानुसारिणः " लजि " शब्दे दर्शयिष्यन्ते) " पयाग-
सारी नमस्मि " इति गाथा ' अजवहर ' शब्दे प्रथमभागे
२६ पृष्ठ गता)
पयागसारीणी-पदानुसारिणी-स्त्री० । बुद्धिभेदे, या पुनरेकम-
पि स्वतद्वदमवधार्य शेषमभ्युत्तमं तद्वत्त्वमेव भुक्तमवगाहन्ते
सा पदानुसारिणी । प्रभा० २१ पद । न० ।
पयाम-देशी-आनुपपत्त्ये, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा । पाद० ना० ।
पयारित-प्रजायमान-त० । प्रसवे कुबोले, त० ।
पयायसाल-प्रजातसाल-वि० । प्रजातशास्त्रे उपपन्नडाले, दश०
७ अ० ।
पयार-प्रकार-पुं० । भेदे, आ० १६ श्रु० १ अ० । अनु० ।
प्रचार-पुं० । प्रकर्षगमनं, दश० १ अ० ।
पयारित प्रतारित वि० । दुल्लिखं, पाद० ना० १८ गाथा ।

पयाल-पलाल-पुं० । धान्यतुषे, “किं तार पडियाए, पयाल-भूयारं पुव्वकाडीर । जन्धितियं एणं, परस्स पीडा न कायव्वा ॥ १ ॥” सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० ।

पयावह-प्रजापति-पुं० । प्रथमवामदेवपतिरि. आ० १ श्रु० । स च स्वदुहितरि विप्रपुत्रं नाम वामदेवमजोजनत् । अतो वेदेऽयुक्म-“प्रजापतिः स्वां दुहितरमकामयम् ।” अत एव च प्रजाया दुहितुः पातन्वाः प्रजापतिरिति नाम ऽस्य प्रप-ये । आ० म० १ श्रु० । आ० आ० सू० । स० । “पुत्तो पयावहस्ता, मियावहकुत्तुल्लंभवो भयवं । नमिण तिथिदुत्ति ।” ति० । “दो पयावहं” स्था० २ ठा० ३ उ० । ब्रह्म-नामके देवे रोहिषिणस्तत्राधिपे, अनु० । ती० । जं० । जग-जियन्तरि, दश० १ श्रु० । पौराणिकसंमतेषु दत्ताऽऽदिषु कुल-करकरेषु पुत्रेषु, सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० ३ उ० । राजति च । आ० क० १ श्रु० । ब्रह्मणि, पाद० ना० २ गाथा ।

पयावत्तए-प्रतापयितुम्-अव्य० । पुनः पुनरात्ते दानुमित्य-ये, कल्प० १ श्रुति० ५ क्षण ।

पयावृण-पाचन-त० । आदनाऽऽदेर्विकल्पायादादे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार उक्त० । आवा० ।

प्रतापन-त० । अनकृदनीपदवतापने, दश० ४ श्रु० । आ-वा० । शरीराऽऽयवयव्य वानाऽऽयनयनाये प्रहृष्टे तापने, आवा० १ श्रु० १ श्रु० ४ उ० ।

पयावरुह-प्रतापसुह-पुं० । स्वनामण्याते काकतीयै राजनि, ती० ४६ कल्प ।

पयावर्मन्त्रि-प्रतापमन्त्रि-पुं० । प्रहृष्टस्ताप ऊष्मा येषु एवोधिषाः सन्ध्या यस्य तस्य नाचमन्त्रिः । सोऽप्रनाचिषु, प्रश्न० ४ द्वार ।

पयास-प्रयास-पुं० । प्रयत्ने, प्रश्ना० ६ वि० ।

प्रकाश-पुं० । उद्योते, “चंदाऽऽश्चगहाणं, पहा पयासेह परिमियं श्वत्तं केवलियनाणलंभो, लायालायं पयासेह ॥ १ ॥” जै० गा० । पाद० ना० ।

पयासकलेत्र-प्रकाशक्षेत्र-त० । तापक्षेत्रे, मण्ड० ।

पयासय-प्रकाशन-त० । प्रकाशकरणे, उद्योतकरणे, आवा० १ श्रु० १ श्रु० ४ उ० ।

पयासाला-प्रपाशाला-स्त्री० । पानदानशालायाम्, “पयासालाह वा विडिममालाह वा” आवा० १ श्रु० १ श्रु० ४ श्रु० २ उ० ।

पयाहिय-प्रदक्षिण-पुं० । पठितो आभ्यतो दक्षिणे, म० १ श्रु० १ उ० । आ० म० । उक्त० ।

पयाहिया-प्रदक्षिणा-स्त्री० । प्रकर्षणं नर्वादि विदुः विदितुं च परिभ्रमतां दक्षिणप्राप्तये दक्षिणाङ्गमागत्यैतलविम्बज्ञा-नाऽऽदित्रयाऽऽयुक्लं गते यत्र प्रतिपाते तस्याम्, संधा० १ श्रुति० १ प्रस्ता० ।

पयाहियावह-प्रदक्षिणाऽऽवर्त्त-पुं० । यस्य हि प्रदक्षिणा आ-वर्त्तः तस्मिन्, “पयाहियावहमुक्तामर्य” । प्रदक्षिणाऽऽव-र्त्ताश्च प्रतीना मूर्द्धनि मस्तके शिरोजा बाला यस्य सः । औ० । म० । व्य० ।

पयाहिय-प्रजाहित-त० । प्रजाऽर्थे “तिष्ठि वि पयाहियाए उव-दिसइ” । प्रजाहिताय भगवानुपदिशति स्म । कहर० १ श्रु-ति० ७ क्षण ।

पर-पर-त्रि० । प्रकृष्टे, भा० १ श्रु० २ श्रु० । सूत्र० । प्रकर्षणप्राप्ते, विशेष० । सूत्र० । स० । आवा० । म० । पो० । प्रकर्षणव्याप-के, आवा० १ श्रु० ३ श्रु० ४ उ० । प्रपाने, आवा० १ श्रु० ३ श्रु० ३ उ० । आ० । विशेष० । सूत्र० । “नाऽऽहितः परमो देवाः न सुक्तेः परमं पदम् । न श्रीशुक्जयात्तीर्थे श्रीकल्याण परं श्रुतम् ॥ १ ॥” कहर० १ श्रुति० १ क्षण । उक्त० । आत्म-व्यतिरिक्ते, उक्त० १ श्रु० । सूत्र० । रत्ना० । अस्वजने, नि० सू० २ उ० । शरीरे, विशेष० । उक्त० । सूत्र० । आ० म० । स्या० । दूरे, आरतः परतश्चेति लौकिकी युक्तिः “उरं परं” इति । सू-त्र० १ श्रु० ८ श्रु० । आवा० । “तेषु परं ति” । ततश्चतुर्थे-कल्याण-परतः । परशब्दोऽत्र आरवात् । नि० सू० १ उ० ।

परनिक्षेपः-

नामं ठवया दधिण, खेत्ते काले तदन्नमने ये ।

आएसंमवहुपहा-णभावश्चो परो होइ ॥ ३८२ ॥

नामपरः स्थापनापरो द्रव्यपरः क्षेत्रपरः कालपरः एते च द्र-व्यपरऽऽद्यः प्रत्येकं द्विविधाः । तद्यथा- (तदन्नमने यं ति) तद्द्रव्यपरः । तद्द्रव्यपरः तद्द्रव्यपरः । एवं तन्त्र-परऽप्येव त्रपरः । तत्कालपरऽप्येव त्रपरः । तथा आ-देशपरः कृपपरः बहुपरः प्रधातपरः भावपरः । तद्यथा- मूल-भेदांशयोः परमत्वेन भवतीति निर्मुक्तिपायाः नामाः । अथास्या एव गाथाया भाष्यकारो व्यलसं कृतुं कामो नाम-स्थापनक्षेत्रे वादानाहत्य अशीरभ्यशरीरव्यातिरिक्तं द्रव्यपरं तावदाह-

परमाणुपुगलो खलु, तद्वत्परो भवे अणुस्मेव ।

अन्नद्वयरा खलु, दुपल्लियमाइशो तस्स ॥ ३८३ ॥

द्रव्यपरं द्विधा । तद्यथा-तद्द्रव्यपरऽप्येव द्रव्यपरः । त-त्राऽप्येः परमाणुपुगलस्यापरः, परमाणुपुगल परतया वि-न्यमानस्तद्द्रव्यपरः, तद्वत् परमाणुपुगलस्य द्विपदेशि-काऽऽद्यः स्कन्धाः परतया विन्यमाना अन्यद्रव्यपराः ।

एमेव यं खंधाऽणु वि, तद्वत्परः उ तुल्लसंधाया ।

जे तु अतुल्लपणा, अणुया सव्वअद्वपरः ॥ ३८४ ॥

एवमेव अणुपुगलपुनरीनां स्कन्धानामोप ये तुल्लसंधायाः परस्परं समानप्रदेशवैष्यकाः स्कन्धास्तं तद्द्रव्यपराः ये पु-नरतुल्लप्रदेशाः (विनदशप्रदेशवैष्यकाः स्कन्धाः अणुवक्ष ए-काणु कोः ते सर्वेऽप्येकद्रव्यपरा भवन्ति । तद्यथा-द्रव्यणुकस्क-न्धाः द्रव्यणुकस्कन्धस्य तद्द्रव्यपरस्य द्रव्यणुकाऽऽद्यः पणु-स्कन्धाः परमाणुवक्ष त्रवक्ष तद्द्रव्यपराः एवैव्यणुकाऽऽद्योऽ-प्यनन्तानुकरणेनाः स्कन्धाः परस्परं तुल्लप्रदेशवैष्यकास्त-तद्द्रव्यपराः विनदशप्रदेशवैष्यकास्तु अन्यद्रव्यपरा मन्त-व्याः यावत्सर्वोऽणुपुगलो महास्कन्धः ।

अथ क्षेत्रकालपरौ प्रतिपादयति-

एगपपसोगाहा, खेत्ते एमेव ता अंसखेजा ।

एगसमयादिदयो, कालस्मि वि जा अंसखेजा ॥ ३८५ ॥

परंतम-परतम-पुं० । परं शिष्याऽऽदिक् तमयतीति परतमः ।
प्राकृतवाद्यदुस्वारः । परस्मिन् तमोऽज्ञानं क्रोधा वा यस्य
सः । परस्मायके पुरुषजाते, स्था० ४ डा० २ उ० ।

परंदम-परन्दम-पुं० । परं दमयति शमयन्ते करानि शिष्ययति
वा परन्दमः । शिष्यस्याऽऽयाऽऽदयो दमके, स्था० ४ डा० २
उ० । परानम्यान् दमयन्ति न्यक्त्याभिमननरूपेण प्रवर्तयन्ती-
ति परन्दमाः । उक्त० पाठः ७ अ० । परपीडाकारके, आत्मा-
र्थपरजीवोपघातके, उक्त० ७ अ० ।

परंपर-परम्पर-त्रि० । परं च परं चेति वीथनायाम्-“पृषोदगा-
ऽऽयः” ॥ ॥ ४ । ६३ ॥ (हिम०) इति परम्परशब्दनिर्वातः ।
परंपरं परंपरं, न० ।

परंपरखेत्तवागाढ-परम्परखेत्तवागाढ-पुं० । आत्मचेत्तान्तर-
त्वाद् यत्परं खेत्तं तत्वागाढं नैरर्थकाऽऽदी वैमालिकपर्यन्ते,
म० ६ श० १० उ० ।

परंपरखेदोवचन-परम्परखेदोवचन-पुं० । त्रिवादिमयता-
वेदोवचन उपादां येषां ते परम्परखेदोवचनकाः । वेदप्रधा-
नोपनिषद्भिर्नीत्याऽऽदिमयवर्तिषु नैरर्थकाऽऽदिषु, म० १४
श० १ उ० ।

परंपरय-परम्पर-पुं० । परम्परया ज्ञानदर्शनचरित्ररू-
पया मिथ्यादृष्टिनाम्नाद्वैतमयमिथ्यादृष्टिचरित्रमय-
रद्वैतव्यवहृत्यनिरूपयन्ति तदुक्त्यादृष्टिपराशक्तिकर्मोद्भा-
सयोर्ययोगिगुणस्थानवेदमित्रया गता मोक्षं प्राप्ताः । त० ।
पुरुषवीजमयस्त्वभावात्परमकामातिपशुपतयगुरुकृत्येन नि-
क्षिपु, श्रौ० । श्रौ० म० । मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानकानां मनु-
ष्याऽऽदिगुणानां च परम्पर्येण भवाभ्याधिरारं प्राप्ते, म०
२ श० १ उ० ।

परंपरपञ्च-परम्परपञ्ची-पुं० । व्यादिमयपर्याप्तके, स्था०
१० डा० ।

परंपरय-परम्परक-न० । परम्पर्ये, श्रौ० म० १ अ० । परम्पर-
का क्रिया-द्रव्यतां भावतश्च । द्रव्यपरम्परक इष्टकानां प-
रूपपरम्पर्येणाऽऽनयनम् । (श्राव०) भावपरम्परका न्वयमे-
व उपाध्यायनिपुंकिरवः । (श्राव०) ननु द्रव्यस्य इष्टकालत-
त्वाय गुरुं परम्पर्येण आगमनं, भावस्य तु श्रुतपर्यायत्वात्
वस्तुवन्तरसंक्रमणभावात् । परम्पर्येणः आगमनात्पर्याप्तनि-
ति । न च तद्दीजभूतस्य अहंश्वरशब्दस्याऽऽगमनमस्ति, त-
स्य श्रुतवन्तरसंक्रमणमस्ति । अवेच्छते-उपचारद्वाराः
यथा कार्यापणाद् गुणमागमनं, घटाऽऽदिभ्यां वा रूपाऽऽदिवि-
ज्ञानमिति । (उ० पाठः) श्राव० १ अ० ।

तत्र द्रव्यपरम्परक इदमुदाहरणम्-

“साकेयं नाम नगरं, तस्मै उत्तरपुरं लिङ्गं दिश्यामो मुर-
लिपञ्चो नामगो जक्लो तस्मायगः । सो य सुरुलिपञ्चो जक्लो
सर्वाहयपांडिहरो, सो वरिसे वरिसे-वर्तिज्जह, महो य से
परमो किज्जह, सो य चित्तिनां समागो तं चैव चित्तगं
मारेह, अहं न चित्तिज्जह तो पञ्चयजसमार्तिं करेह, ततो
चित्तगरा सव्ये पलाहमागजा । पच्छा रणना नायं-जह
सव्ये पलाहस्येत्तो एम जक्लो अचित्तिज्जो अह
वहाण भविस्सह । ततो तेण चित्तगरा सव्ये संकलियवडा

पाहुडिपहि कया, तेमि सव्येसि नामाई पत्तप लिडिऊण व-
डप वूडाणि । ततो वरिसे वरिसे जस्स नामं बालण
अयाणमारोण कडिऊणारो निगाच्छह तेण चित्तेवोत्तो । ए-
वं कालो वडह । अजया कयाइ कोसेविअो चित्तकरदा-
रको घरातो पलाहउं तथाऽऽगतो सिक्खतो, सो भमेतो
मागेयस्स चित्तगरस्स परं अज्झातो, सो वि एगुत्तगो
थेरीपुत्तगो, सो मे मिआ जातो । एवं नस्स तव अन्त्ये-
नस्स कालो वडह । अहं तस्मि वरिसे नस्स थेरीपुत्तस्स वार-
ओ जातो, पच्छा सा थेरी बहुप्पगारं करुणं रुयइ, तं रुयमा-
णि थेरि ददुहण कोमवको जानकरुणो भणइ-कि अमो !
रुयसि ? ताहं कहिये-जहा पुत्तस्स वारओ जातो । सो
भणइ-मा रुयह, अहे एयं जक्खं चित्तिस्सामि । ताहे मा
भणइ-तुमं मे पुत्तो किं न हांदिमि ? तेण भणिये-सव्यं
तव पुत्तोऽहं, तहा वि अहं चित्तिं, अन्त्यहं तुमं अयो-
गाओ । ततो तेण वडुमं काऊण अन्त्यं चपुत्तुलं प-
रिहिता अट्टगुणाणं पोत्तीणं मुहे वंविअण चोक्खेण पय-
जेण सुअभण नवणहि कलमहि गहाविच्चा नवमहि कु-
बोहि नवमहि मल्लसंपुट्ठेहि अलस्सेहि वंधहि चित्तिउ-
ण पादवडिओ भणइ-खमह मण जमवदुं । ततो तुट्ठो
जक्खो भणइ-वंहि वरं । सो भणइ-एयं चैव मम
वरं देहि मा लेगे मारह । जक्खो भणइ-एयं ताव
चित्तेमव जं तुमं न मारिओ, एवमंथे चिं न मारिंमि । अरं
भण । सो भणइ-जस्स एगोदसमवि पान्नामि दुपयस्स
वा, चउपयस्स वा, आयस्स वा, तस्म नदणुरुवं रूपं
निव्वत्तेमि । एवं होउ चिं दिखे वरो । ततो सो लज्जवरं
रणा सक्कातितां समागो गतो कोमंवि नगारि । तथ सया-
खीतो नाम राया, सो अजया कयाइ सुहासणगतो वृयं
पुच्छइ-कि मम नत्थि, जे अजरदंशं अदियं ? तेण भणिये-
चित्तममा नत्थि, “मणया देवाणं वायाणं पत्थिवाणं” ति-
तक्खणमेत्तमेव आणुत्ता चित्तगरा, तेहिं समाओ वाया विव-
इत्ता पठितिया । तस्म वरदिज्जगस्स जो रणो अंतरे कि-
हुपदेसो सो दिखो । तेण तथ तयागुरुवेमु निम्मागु
कयाइ मिमावईण जालकडंगनरेण पायं पटुतो दिट्ठो, उव-
माणेण नायं, जहा-एसा मिमावई । तेण पायंगुट्टागुत्ता-
रेण देवीणं रुवं निव्वत्तिये, नांमि चक्खुमि उम्मिअिजेन ग-
गो ममिचिन्दु उअस्संतं पठितो तेण कूटिअो पुणो वि जातो,
एवं निन्ति वारा; पच्छा तेण नायं-एण एव होयवदंम ।
ततो चित्तममा निम्माया । ततो राया चित्तमरुवं पलो-
यतो तं एणमं पत्तो जय सः देवी, तेण सो वि-
दु दिट्ठो, तं ददुहण रुट्ठो, एण मम पत्तो धरिनि-
या इति काऊण । ततो वडुमं आणुत्ता । चित्तगरसेणी
उट्ठिया-नामि । एम वरलंजो चिं । ततो मे खुआण मुहं
दारयं, तेण तयागुरुवं निव्वत्तिये, तद्दीव तेण मेडासगो
छिदाविनो निव्विअसओ आणुत्ता । सो पुणो जक्खस्स
उववासिणं टितो, भणितां य-पांमण चित्तिहिं सया-
खीयस्स पदोमं गतो । तेण चित्तिये-पज्जोतां एयस्स अयं
ठवज्जा । ततोऽणुणं मिमावनीं चित्तकलणं रुवं चिंअउण
पज्जोयस्स उवडिं, तेण दिट्ठं, पुट्ठितो य तेण कहियं सवि-
स्सं, ततो पज्जोण सयाखीयस्स दूतो पेमिओ, मिमावई
देविं सिगं पटुवह, जहं न पटुवेहि ततो सव्यसासणी

पदाभिः । गतो दूतो, तेन अन्तर्गतो निजमणेर निच्छे-
दो । तेन कथितं पञ्जानस्य । पञ्जानो वि य द्रुवयथेण आ-
सुन्तो स्वयथेण कोसविं पदः । तं आगच्छन् सोऽंतं सया-
शीघ्रं अप्रवले चित्ते खुहितो अतिसारेण पंचसमुच्च-
नो । तां मिगावतीं विनित्य-मा सो वाला मम पुत्रो
विणिस्मिहति । एव खरेण न मकणः पच्छा दूतो पट्टवि-
तो, आतो य-एव कुमारो वाला श्रद्धां गणहि मा
सोमंतराणा केण अक्षेण पिबिज्जिहि । सो भण-को
मम भरणे पबिहिहि । मा भण आनीसण सणो जा-
यणसण विज्जो कि कीरहिहि ति नगरे दंठं करेह । सो
भण-आमो करेमि । मा भण-उज्जणीए इट्टाशां बलिया-
आ तापांठं कीरुतु । आमे ति । तस्म य चउहस राइया व-
सवन्तिणो । तेण ते सवला डाविया । पुरिसपरंपरेण तेहि
इट्टा आणीया, तो कयं नगरं दंठं । तां ताए भण-इया-
णि अरुस भरेहि नगरे । ततो तेन अपि । जाहं न नगी
रां गहअमउक्का जाया तां सा विसेवइया । चित्तियं च
शाए-अशा एते मामागरनगरपट्टमडेवसविंसेना जय
मामी विहइ । पव्वज्जामि जहं सामी एज्ज । ततो भगवं
समेसदो । तथ सव्वेवंग एवमंति । मिगावतीं निगया । ध-
म्मं कहिज्जमाणे एतो पुरिसो एव सव्वन्तु ति काउं प-
च्छं मणसा पच्छइ । ततो सार्मणा भणितो-वायाए प-
च्छ देवाणुपया ! वरं वहेव ममा संवुअंति ति एवमवि
भाणं तेण भणियं-अयं ! जा मा सा मा ? । तथ भगववि
आमे ति भणितो । ततो सोमममाणि भाणियं-अयं !
कि एण जा मा सा न ति भाणियं ? । तथ तंमे उट्टा-
गणियावणियं सव्वं भगवं पिकहेइ-तंते कालेणं तेण
समणं चंपा नामे नगरी होण्या । तथ एतो सुवसगारा
इथील्लो, सो पंच पंच सुवसण-अपाणि दाऊण जा पहणा
कजा ते परिणइ । एवं तेण पंचसया पिडिया । एक्कण नि-
लगाचोहसयं अलंकारं करेइ, जडियं जाण ममे भंगो भुजइ
तडियं देइ अलंकारं, संसकालं न देइ । सोइस्सालुगो ते
घरं न कयाइ सुयइ, न चा अरुस अलिपावं देइ । सो अ-
जया मित्तरु पगते मित्तण वाहिओ अणिच्छंते वि बला
जमंते नीतो । सो तहि गउ ति नाऊण ताहि चित्तियं-कि
अमं एणं सुवसमणं ति ? । अज परिकं गहामं, म-
मालभामो, आचिधामो । गहायाओ परिकामजयवयवि-
हीए निजगोहसयण अलंकारं अलंकरेऊण अहामं ग-
हाय पेलमार्णाओ चिहुंति । सो य ततो आगतो ते दट्ठण
आमुसो तेण एक्का महिला ता पिडिया जाव मय ति ।
ततो अथाओ भणति-एवं अमं वि एक्का निहंठया,
तथा एवं एव अहामपुंजं करेमो । तथ एणुंति पंचं
महिलामणं पंच एणुंति अहामयथां जमममणं प-
पिक्खसां । तथ सो अहामपुंजो जातो । पच्छा पुणो वि
नासि पच्छातावो जातो-का गदं अमं परमारियाणं य-
विस्सइ ? । लोण य उअंस्सणां सडियवाओ । तां ताहि
घणकवाडं निरंतेरं निच्छिहारे दारां उवेऊण अमी
दिओ सव्वओ समंतओ तेण पच्छाणु नायेण सासुकोम-
याए य ताए अकामाजिजारा मणुंसु उववणा पंच वि-
सया चोरा जाया, एवमि पव्व परिचरंति । सो वि सुव-
गारा कालसुवगतो तिरिक्खेसु उववओ । तथ जा सा पद-

मं मारिया सा एक्कं भवं तिरिणसु, पच्छा एक्कमि बंधणकुले
चडो आयातो । सो य पंचवरिंजा जातो । सो य सुवसगार-
जावो तिरिक्खेसु उव्वहिऊण तमि कुले दागिया जाया । सो
चडो तीस वालगाहो । मा य निबंमव गंयइ । तेण उद-
पाण्यं करेतेण किं वि जोगिहारे हयंण अहया तहा
चव दिया रोइं । तेण नायं-लज्जा मए उवाउ ति । एवं
सो निचचकालं करेइ । सो तेहि मायापारिहिं नातो । तां
हणिऊण धाडिओ । मा वि अ पट्टपसा चव कामा उरण
विणुट्टा । सो चडो पलायमाणो चिरनगरविणुट्टुकीलीलायां
जातो । गतो एणं चोरपति, जय ताणि एणुणां पंच चोर-
सयाणि परिचरंति । मा वि विणुट्टुकीला परिकं हि-
डंती एणं गामे गया । सो गामो तहि चोरहिं पबिज्जो । सा
अरुहि गहिया । मा तेहि पंचविं वि चोरसणं परिभुत्ता ।
तमि चिता जाया-अहो ! इमा वरणी पत्तियाण सुवसदं
सहर, जइ अवा मे विदिज्या लजेजा तो से विस्सामो
होज्जा । ततो तेहि अजया कया तीस विदिज्या आणीया,
जं चव दिवसं आणिया तदिवसं तीसं विहिया सो ममाइ,
केण उवाएण मंगजा ? ति य अजया धाडि वेणुं पहोवया ।
ताए मा भणिया-पच्छ कूवे पि दीमइ ? सा दट्ठुमारज्जा ।
ताए तथेव दूढा ते आया पुच्छंति । ताए भण-अणयो
महिलं कीम न सावहेइ । तेहि नायं जहा एयाए मारिया,
ततो तस्म बंधणवेडगस्म दिएण टियं-जहा एता मम
पायकमा भणिया ति । सुवइ य जहा भयवं महावीरं
सव्वन्तु सव्वदुरिंसी य । ततो एव समेसणं पुच्छइ ।
ततो सामी भणइ-सो चव सा नव भणिया । एवं कहि-
सो संवसमाचओ पव्वअओ । एवं सोऊण सव्वया सा पत्तिया
पयसुगगा जाया । ततो मिगावई जेणव सयण भगवं महा-
वीरं तेणव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता समणं भगवं महावीरं
वंइ, नमंसइ, वेदिता नमंविता एवं वयासी-जं नवरं पञ्जा-
यं आपुच्छामि, तथो तुअं सगामे पव्वयामि ति भणिऊण
पञ्जं आपुच्छइ । ततो पञ्जोतो तीस महमहालिपाए, स-
देवमणुयासुगए पत्तियाए लजाए ए तइ चोरं तां वि-
सजेइ । ततो मिगावई पञ्जोयस्स उदयणं कुमारं निक्खे-
गनिक्खं वेडाऊण पव्वइया । पञ्जोयस्म वि अट्ट अंगारं-
पमुडाओ देवओ पव्वइयाओ । ताणि वि पंच चोरसयाणि
तेणं गंमणं सेवोहाय्याणि । एवं पसेणं भाणयं । पथइट्टा-
परंपरातांहमां । एव दव्वपरंपरां । (२३ गाथा आव)
आ० म० १ अ० । आ० ५० ।

परंपरसमाख-परंपरसमान- न० । दण्डादस्य मूर्धभंद, २०
१२ अङ्ग ।

परंपरसमुदायकिरिया-परंपरसमुदानक्रिया-स्त्री० । क्रिया-
भंद, स्था० । (अर्थस्ते 'समुदायकिरिया' शब्दं वदन्ते)

परंपरसिद्ध परम्परसिद्ध-पुं० । परम्परं च ते सिद्धाश्च पर-
म्परसिद्धाः । निजस्वमया इत्यादिस्वमयवतिषु, प्रहा० ।

अथ का सा परम्परसिद्धाः संसारसमापन्नजीवपञ्चगणा ? । परं-
सुरिनाऽऽद-

से कि तं परंपरसिद्धं असंसारसमापन्नजीवपञ्चगणा ? । परं-

परंपरसिद्ध

परसिद्ध अस्सारसमावृत्तजीवपमवशा अणोऽगविहा पमत्ता । तं जहा-अपठमसमयसिद्धा, दुसमयसिद्धा, तिसमयसिद्धा, चउसमयसिद्धा-जव संखेजसमयसिद्धा, अस्खेजसमयसिद्धा, अणंतसमयसिद्धा । सेचं परंपरसिद्धअस्सारसमावृत्तजीवपमवशा ।

परम्परसिद्धास्सारसमावृत्तजीवप्रभापना अनेकविधा प्रभा-
हा, परम्परसिद्धास्सारसमावृत्तजीवप्रभापना । तदेवाऽऽनेकविधत्वमा-
ह-(तं जहत्यादि) तदर्थेयनेकविधयोगादशने, अप्रथमसमयसिद्धा शत-न प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमसमयसिद्धाः, परम्परसिद्धावशेषप्रथमसमयवर्तिनः सिद्धत्वसमयाद् द्वि-
तीयासमयवर्तिन इत्यर्थः । व्यादिपु तु समयेषु द्वितीयासमय-
सिद्धाऽऽद्य उच्यन्ते । यद्वा-सामान्यतः प्रथमसमयासिद्धा इ-
त्युक्तम्, तत एतद्विशेषतो व्याचष्टे-द्विसमयसिद्धाद्विसमय-
सिद्धाअनुःसमयसिद्धा इत्यादि, यावच्छब्दकारणान् पञ्चस-
मयसिद्धाऽऽद्यः परिगृह्यन्ते । प्रभा० १ पद ।

परंपरसिद्धाणां दुविह पमत्ते । तं जहा-एकपरंपरसिद्ध-
नाणे चेत, अणोक्कपरंपरसिद्धाणां चेत । स्था० २ डा०
१ उ० ।

परंपरा-परम्परा-स्त्री० । प्रवाह, हा० १, ध्रु० १, अ० । निरन्तर-
तायाम्, भ० ६ श० १ उ० ।

परंपरागम-परम्पराऽऽगम-पुं० । गणचरगणित्यामागमे, आ-
त्माऽऽगमे हि तीर्थकृतानाम्, अनन्तराऽऽगमे गणचराणाम्, परम्पराऽऽगमस्तच्छ्रुत्यामा । सूत्र० १, ध्रु० १, अ० १ उ० ।

परंपराधाय-परम्पराधात-पुं० । परम्परा निरन्तरता, तत्प्रधा-
नो धातस्ताडने परम्पराधातः । उपर्युपरि धाते, भ० ६ श०
१ उ० ।

परंपराहारग-परम्पराऽऽहारक-पुं० । ये पूर्वव्यवहितान् सतः
पुनरुलान् स्वक्षेत्रमागतानाहारयन्ति तेषु नैरयिकाऽऽदिधै-
मानिकपर्यन्तेषु, स्था० १० डा० ।

परंपरोगाह-परम्परावगाह-पुं० । द्वितीयाऽऽदिसमयावगाहे
नैरयिकाऽऽदौ वैमानिकपर्यन्ते, स्था० १० डा० ।

परंपरोविशिष्टा-परम्परोपशिष्टा-स्त्री० । परम्परा उपनिष्ठा
मार्गेण परम्परापनिष्ठा । परम्पराऽऽल्पवहुत्वाऽऽदिमार्गेण,
का० प्र० १ प्रक० १ पं० सं० ।

परंपरोवपणग-परम्परोपपन्नक-पुं० । परम्परा उपपन्नकाः
परम्परोपपन्नकाः । "शुद्धया दुविहा पमत्ता । तं जहा-अणं-
तरोवपणगा चेत, परंपरोवपणगा चेत० जाव वैमाणिष्या ।"
स्था० २ डा० २ उ० । उपलिसमयापणगा द्वायादिसमयेषु व-
र्त्तमानेषु, भ० १३ श० १ उ० ।

परंपरि-परम्परि-पुं० । परं विमर्त्तानि परम्परिः । परोद्वृत्त-
क, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

परमुह-पराह्मुह-त्रि० । पृष्ठतो मुखे, दश० ६ अ० ३ उ० ।

परकट-परकृत-त्रि० । परेण रुद्धिणाऽऽमाऽर्थे परार्थे वा कृतं
निर्वर्तिनं परकृतम् । उक्त० १, अ० । परनिष्ठिते, सूत्र० १
ध्रु० १ अ० ४ उ० । गृहस्थः पक्कं, नि० चू० १ उ० ।

परकायपवेश-परकायपवेश-पुं० । तथाविधसंयमाजीवतो
सुतस्य वा शरीरं प्रवेशे, हा० ।

बन्धकारणशैथिल्यात्, प्रचारस्य च वेदनात् ।

चित्तस्य स्यात्परपुर-प्रवेशो योगसेविनः ॥ १२ ॥

(बन्धेति) व्यापकत्वादात्मचित्तयोगनियतकर्मवशादेव शरीर-
न्तर्गतयोगयोग्यमेककृभावेन यमवेदनसुप्रापयते स शरीर-
बन्ध इत्युच्यते । ततो बन्धस्य शरीरबन्धस्य यत्कारणं धर्मा-
धर्माऽऽख्यं कर्म तस्य शैथिल्यात् तानवात् । प्रचारस्य च चि-
त्तस्य हृदयप्रदेशादिन्द्रियद्वारेण विषयाऽऽभिमुख्यते प्रसरस्य च
वेदनात् ज्ञानात् "इयं चित्तवहा नाडी अथवा चित्तं बहति इयं
रसप्राणाऽदिवहाभ्यां विलक्षणा ।" इति स्वपराशरीयचचारप-
रिच्छेदादित्यर्थः । योगसेविनो योगा-प्राप्तकस्य चित्तस्य पर-
पुरं सूतं जीयति वा परकीयशरीरं प्रवेशः स्यात् । चित्तं च पर-
शरीरं प्रवेशदिन्द्रियायतनुवर्त्तन्ते, मधुकुण्डलजमिव मलिकाः ।
ततः परशरीरं प्रविष्टो योगी ईश्वरचलनं व्यवहरति, यतो व्या-
पकयोश्चित्तपुरुषयोर्भोगमेकाचकारणं कर्मोभूत्, तच्चैतन्मा-
धिरा क्षितं तदा स्वातन्त्र्यात् सर्वत्रैव भोगनिष्पत्तिरिति त-
दुक्तम्-"बन्धकारणशैथिल्यात् प्रचारसंवेदनाच्च चित्तस्य
परशरीराऽऽवेश इति ।" (३-३८) ॥१२॥ हा० २६ डा० ।

परकिरिया-पराक्रिया-स्त्री० । परंपां सम्बन्धिण्यां क्रियायाम्,
परः क्रियमाणायां सेवायाम्, आचा० ।

तत्र परशब्दस्य पक्षिषु निक्षेपे दर्शयितुं
निर्युक्तिकारां गाथाऽऽहमाह-

छकं परइकिं, त-दक्ष-मापसकमवहु पहाणे ॥ (३३४) ॥

पक्षे 'पर' इति परशब्दविषये नामाऽऽदिः पक्षिषु निक्षेपः,
तत्र नामस्थाने क्षुण्णं, द्रव्याऽऽदिपरमेकं पक्षिषु भवतीति
दर्शयति । तद्यथा-तत्परम् १, अन्यपरम् २, आदेशपरम् ३,
क्रमपरं ४, बहुपरं ५, प्रधानपरमिति ६ । तत्र द्रव्यपरं ताव-
त्तदुपपत्त्यैव वचमानं-परमन्यत्परं यथा परमाणुः परः पर-
माणु १, अन्यपरं न्यम्यरूपतया परमन्यत्, यथा एकाऽणुका-
द् छागुकच्युकाऽऽदि, एवं छागुकादेकाऽणुकच्युकाऽऽदि २,
'आदेशपरम्' आदिश्यते-आश्वायन इत्यादेशः-यः क-
स्याऽङ्गित्यायां निधेय्यते कर्मकराऽऽदिः स चार्था परम्परा-
ऽऽदेशपर इति ३ । क्रमपरं तु द्रव्याऽऽदि चतुर्त्वा । तत्र द्रव्यतः
क्रमपरमेकप्रदेशिकद्रव्याद् द्विप्रदेशिकद्रव्यम्, एवं छागुकात्
व्यगुकमित्यादि । क्षेत्रतः एकप्रदेशावगाढात् द्विप्रदेशावगाढ-
मित्यादि । कालतः एकसमयस्थितिकाद् द्विसमयस्थितिक-
मित्यादि । भावतः क्रमपरमेकगुणकृष्णाद् द्विगुणकृष्णमि-
त्यादि ४ । बहुपरं बहुत्वेन परं बहुपरं यद्यस्मादहं तद्बहुपरम् ।
तद्यथा-"जीवा पुणल समया, दक्ष परमाय पजवा चव ।
धोवाऽणुताऽणुता विंसस्रहिया दुधेऽणुता ॥१॥" (अभ्या-
ख्यात्या)-तत्र जीवाः स्तोताः, तन्धः पुल्ला अनन्तगुणा
इत्यादि ५ । प्रधानपरं तु प्रधानत्वेन परः, द्विपदानां तीर्थकरः,
अनुष्णदानां सिद्धाऽऽदिः अपदानामर्जुनसुवर्णपनमाऽऽदिः ६ ।
एवं क्षेत्रकालभावपरगणयति तत्पराऽऽदिपक्षिषु चेत्येत क्षेत्रा-
ऽदिप्राधान्यतया पूर्ववत्स्थितिया शोच्यतीति, सामान्येन तु
जम्बूद्वीपक्षेत्रादुपकराऽऽदिकं क्षेत्रं परं, कालपरं तु प्रादुर्भूत-

साच्छरत्कालः, भावपरमैदव्यिकादौपशमिकाऽऽदिः । साम्प्रतं
सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम् ।

तच्छेदम्—

परङ्क्तिर्यं अन्वभित्यं संसेसियं शो तं सायए शो तं शिय-
मे, से सिया परो पाए आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं साय-
ए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई संवाहेज वा, पलिमेहेज
वा, शो तं सायए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई कुसि-
ज वा रइज वा नो तं सायए, नो तं शियमे । से सिया परो पा-
दाई तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई लोहेण
वा ककेण वा चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवल्लेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई सीतो-
दगवियडेण वा उसिणोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, प-
धोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई
अमपरेण विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई अमपरेण
धुवणजाएण धुवेज वा, पाधुवेज वा शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो पादाओ खाणु वा कंठयं वा शीहरेज
वा, विमोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो पादाओ पूयं वा सोणियं वा शीहरेज वा, विसोहेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७२) से सिया परो कायं
आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कायं लोहेण वा संवाहेज वा, पलिमेहेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कायं तेलेण वा घ-
णए वा वसाए वा मंखेज वा, अन्वभेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कायं लोहेण वा ककेण वा चु-
मेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवल्लेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे । से सिया परो कायं सीओदगवियडेण
वा उसिणोदगवियडेण वा, उच्छोलेज वा पधोएज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कायं अमपरेण
विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कायं अमपरेण धुवणजातेण
धुवेज वा, पाधुवेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७२)
से सिया परो कायंसि वणं आमजेज वा, पमजेज वा शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कायंसि वणं संवा-
हेज वा, पलिमेहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कायंसि वणं तेलेण वा घणए वा वसाए वा मं-
खेज वा भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कायंसि वणं लोहेण वा ककेण वा चुमेण वा
वमेण वा उल्लोलेज वा, उवल्लेज वा, शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो कायंसि वणं सीतोदगवियडेण वा

उसिणोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कायंसि वणं वा मंडं
वा अरई वा पुलयं वा भगंदलं वा अमपरेण सत्थजातेण अ-
च्छिदेज वा, विच्छिदेज वा शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो अमपरेण सत्थजातेण अच्छिदिता वा वि-
च्छिदिता पूयं वा सोणियं वा शीहरेज वा, विसोहेज
वा शो तं सातिए शो तं शियमे (६७४) से सिया परो
कायंसि गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा आमजेज
वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो कायंसि वणं गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा
संवाहेज वा, पलिमेहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कायंसि गंडं वा ० जाव भगंदलं वा तेलेण वा
घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कायंसि वणं गंडं वा ० जाव
भगंदलं वा तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा,
भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो
कायंसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा लोहेण वा ककेण वा
चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवल्लेज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कायंसि वणं गंडं वा ०
जाव भगंदलं वा सीतोदगवियडेण वा उसिणोदगवियडेण वा
उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कायंसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा अमप-
रेण सत्थजातेण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अ-
मपरेण सत्थजातेण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं
वा सोणियं वा शीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे (६७५) से सिया परो कायाओ सेयं वा
जलं वा शीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शि-
यमे (६७६) से सिया परो अच्छिपलं वा कम्मपलं वा दंतमलं
वा णहमलं वा शीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो
तं शियमे (६७७) से सिया परो दीहाइं वालाईं दीहाइं
रोमाइं दीहाइं भुमाइं दीहाइं कक्खरोमाइं दीहाइं वत्थिरो-
माइं कपेज वा, संठेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७८) से सिया परो सीसाओ लिक्खं वा जूयं वा
शीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७९) से सिया परो अंकांसि वा पलियंसि वा तुयडावेज
वा, पादाई आमजेज वा, पमजेज वा, एवं हंदिमो गमो
पायादि भाणियन्वो । से सिया परो अंकांसि वा पलियंकांसि
वा तुयडावेज वा हारं वा अट्ठाहारं वा उरुयं वा गेवेयं वा मउडं
वा पालं वा सुवमसुचं वा आविषेज वा पिण्णिषेज वा,
शो तं सातिए शो तं शियमे (६८०) से सिया परो आ-

रामसि वा उज्जामसि वा शिहरिता वा विमोहिता वा पापायं
 आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं साति ए शो तं शियमे
 (६८१) एवं येतव्वा आमममकिरिया वि (६८२) से मिया
 परो मुद्रेणं वा अमुद्रेणं वा वनिवलेणं तेदच्छं आउट्टे मे मिया
 परो अमुद्रेणं वदवलेणं तेदच्छं आउट्टे मे मिया परो गिलाण-
 स्स सच्चिआं कंदाणि वा मूलाणि वा तयाणि वा हरियाणि
 वा खणेतु वा कट्टुचु वा कट्टुवेचु वा तेदच्छं आउट्टाविजा
 शो तं साति ए शो तं शियमे (६८३) कट्टुवेयणा पाण-
 भूतजीवसत्ता वेयणं वेदंति (६८४) एवं खलु तस्म
 भिक्खुस्स वा भिक्खुणीए वा सामगियं जं सेवट्ठिं सहितं
 सातिं सदा जए मेयमिणं गोपजामि सि वेमि । (६८५)
 (परकिरियमियादि) पर-आत्मनो व्यतिरिक्ताऽन्यस्त-
 स्य क्रिया चेष्टा कायव्यापाररूपा तां परक्रियाम् । 'आध्या-
 त्मिकीम्' आत्मनि क्रियमाणां, पुनरपि विशिनष्टि- 'सांके-
 तिकीं' कर्मसंक्षेपजननीं (नो) नैव, 'आसादयत्' अभिलषन्,
 मनसा न तत्राऽभिलाषं कुर्यादित्यर्थः । तथा न तां परक्रियां
 'नियमयेत्' कार्यज्ञावा, नाऽपि कार्यनेति । तां च परक्रियां
 विशेषतो दर्शयति- (मे) तस्य साधोनिष्पत्तिकर्मशरीरस्य
 शः 'परः' अन्यो धर्मधृत्वा पादो रजःपुत्रगुह्यं आउट्टया-
 र्कपटाऽऽदिना वाशब्दस्त्वनरपलापः, तथाऽऽस्वाद्व्याऽपि
 नियमयेदिति । एवं स साधुस्तं परं पादो संवाधयन्तं मय्यन्तं
 वा स्थायन्तं-रजयन्तम्, तथा-तैलऽऽदिना च्छलयन्तम्, रज-
 यन्तं वा, तथा-लोभाऽऽदिना उद्धतं नाऽऽदि कुर्वन्तं, तथा-शी-
 तोदकाऽऽदिना उच्छ्लेलनाऽऽदि कुर्वाणं, तथाऽऽपत्तरङ्ग, सुग-
 ण्धिद्रव्येणाभिप्लवन्तं, तथा-वाशिष्टपूषेन धूपयन्तं, तथा-पादा-
 ल्कराऽऽदि कट्टुमुद्धरन्तम्, एवं शोणिताऽऽदि किं निस्सारयन्तं
 'नाऽऽस्वादयन्तं' मनसा नाभिलषेष्टाऽपि नियमयेत्-कार्यज्ञा-
 चा कार्यनेति । शोपाणि कायव्रणगताऽऽर्धानि अगमयधेशनि-
 कम्पणप्रमांसनसूत्रं यावदुत्तानार्थानि । एवममुमेवार्थमुत्तर-
 समेकऽपि तुल्यव्यात्, संघपरिचः सूत्रकाराऽपि दिशति-
 (एवमिति) याः पुषोक्ताः क्रियाः-रजःप्रमांसनाऽऽदिकाः
 ताः 'अन्याऽन्यं' परस्परतः साधुना कृतप्रतिविधिया न वि-
 धेया इत्येवं नतव्याऽऽपराधीकृत्यात्मकक इति । किञ्च-
 (मे) तस्य साधोः स परः शुद्धेनाशुद्धेन वा, यत्पथेन
 भन्नाऽऽदिसामर्थ्येन, चिकित्सां कर्तुमीमलयेत् । तच्च नाऽऽस्वा-
 दयेत् नामभोग्यमनसा, एतच्च भावयेत्-इह पूर्वकृतकर्म-
 फलेभ्यरा जीवाः कर्मविपाककृतकट्टु कवेदनाः कृत्वा परेषां
 शरीरमागतं वा यदनाः स्वतः प्राणिपूतजीवत्ववास्तवकर्मवि-
 पाकजां वेदनामनुभवन्तीति । उक्तं च- 'पुनरपि सर्वार्थां दु-
 खपाकस्तथाऽर्थः, न खलु भवति नाशः कर्मणां सञ्चिता-
 नाम्' इति सह गणाधिक्या यद्यदायानि सम्यक्, सदन्विदि-
 ति विवेकोऽन्यत्र भूयः कुतस्तं ? ११ । 'शेषमुक्तायं याव-
 द्ध्यन्यपरिसमाप्तिर्गति । आया० २ थु० ६ वृ० ६ थ्र० ।
 जे भिक्खु अप्पणो पाए तिण्णेष वा पणस वा वण्णेष

वा वसाणस वा खणणीएण वा मंखेज वा, भिल्लिगेज वा,
 मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे भिक्खू
 अप्पणो पाए सीओदगवियडेण वा उमिणोदगविय-
 डेण वा उच्छोल्लेज वा, पधोवेज वा, उच्छोल्लंतं वा पधो-
 वंतं वा साइज्ज ॥ १८ ॥

सीतमुदगं सीतादगं, वियड ति व्यपगतजीवं, उमिणमुदगं
 उमिणादगं, तेण अप्पणो पादे एकाम उच्छोल्लणा, पुणो पुणो
 पधोवणा, एवं सर्वं सुत्ता उच्चारयत्वा । अयमंगो धोविण, पट्टु-
 खा मक्खणं, अहवा-एकस्मि, बहुमा वा ।

सुत्रम्-

जे भिक्खू अप्पणो पाए लोहेण वा ककेण वा पाउ-
 मचुप्पणं वा उल्लोल्लेज वा, उव्वट्टेज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्व-
 ट्टंतं वा साइज्ज ॥ १९ ॥

ककाम प्रथमादशक अगदादागमणं णयं ।

सुत्रम्-

जे भिक्खू अप्पणो पाए फूमज वा, रणज वा, मंखेज
 वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ २० ॥

अलन्तयगं पादमु लाएउ पच्छा फुगानं, तं जो रयणि वा
 फुगानं वा ।

पतंमि पंचगहं सुत्तानं संगहागहा-

संवाहणा पधोयण, ककाराणुव्वलण मंवे वा ।

फुमणं व राइणं वा, जो कुज्जा अप्पणो पादे ॥ ५७ ॥

संवाहणं नि विस्सामणं तं सीतादागहा पधोयणं कका-
 इणा उव्वलणं, तैल्लाइणा मक्खणं, अलन्ताइणा रंयणं कं-
 ति, तस्स आणाइया दोमा ।

गाहा-

एतंमि पढमपदा, सउ तु विनिया तु बहुमा वा ।

बहुमा संवाहणां तु, चतुथा फुमंतं रागो सो ॥ ५८ ॥

एतंमि सुत्तानं पढमपदा संवाहणाऽपि सकृत्कारणं द्र-
 एद्याः विनियपदा परिमहणादि बहुवारकणं, बहुणा वा
 कणं वट्टुत्वा । संवाहणव उविहवा उक्ता । अलककणां फुमि-
 ज्जतां लग्गति ।

गाहा-

सो आणा अणवत्थं, मिच्छन्ति विराणं तथा दुविणं ।

पावति भट्ठा तम्हा, एतेमु पदे विवज्जता ॥ ५९ ॥

सव्यसु जहासंभवं विगहणा भाणिपट्टा, गाहसंवाहणा
 पंचमं अणवेज्ज, अट्टिणं च कण्डेज्ज, एवं उव्वलणं वि,
 पधोयणं एवं चव उप्पिलादयो । सा य अय्येणं वि मच्चुद्दहा-
 निसेपातिमवहो ।

गाहा-

आतपरमोहुरीण, पाउमदोसा य सुत्तपरिहाणी ।

संपातिमादिशानो, विवज्जो लोपपरिवाओ ॥ ६० ॥

रंगे पधोयणऽऽदिषु य आत्यन्तमोहोदीरणं कर्त्तुं, पाउम-
 दोसा य भवति, सुत्तस्याणं च परिहाणी भवति । साधुकि-
 यायाः, साधुरूपस्य वा विषयेया विपरितता भवति । साधु-

आयके, मिथ्यादृष्टिलोके वा परिवादे, पादाभ्यङ्गकरणेन प-
रिहायते, न साधुगति ।

कारणतो करेज-

वितियपदं गेलएणे, अद्धानुवातवायवामानुं ।

आदी पंचपदा ऊ, मोहतिगिच्छाए दोगिअतरे ॥ ६१ ॥

गिलाणस्प अद्धानं वाउवायस्स वा तंग्व मडियस्स
वात्तामु वा । (आइ ति) गिलाणपयं तस्मि संपाहादी पंच वि
पया पउसव्वाअं । वज्जापदेसण पायतलरेगिणं । ममदंति-
यादिलेण अण्ण रंगो कायव्वो । मेसेतु अद्धानादितु-
जहासंभवं मोहतिगिच्छाए ग्ययं फूमणं वादो वि कायव्वो ।
अद्धान-संपाहादियाण पंचरह पदानं आदिह्मा चउरो एदा
गिलाणाइसु संभवंति । दो फूमणय्यपदा मोहतिगिच्छाए
संभवंति । चोदगाऽऽह-णसु फूमणय्येण मोहनुदो भवति ?
आययियाऽऽह-सानिअववेदेसण जस्स नहा कज्जे य उय-
समां भवति तस्म कज्जति । कितिमादिअसिअण वा अ-
द्धानांवाहणाऽऽदी जहासंभवं । एवं वांति वि संपाहस्यअ-
व्वेगलाणां । वात्तामु कइपालनास थोवणंति अगुंलिमेतरा
य कुटिया कोहवपलालधुमेण रज्जंति ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज वा,
आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २१ ॥

एवं कायाभिलाषेण छ सुत्ता भागियव्वा ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं संवाहेज्ज वा, परिमहेज्ज वा,
संवाहेतं वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥ जे भिक्खू
अपणो कायं तिस्सेण वा घण्ण वा वणेण वा वसाएण
वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा मंखंतं वा
भिलिगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं
लोहेण वा ककेण वा पोउमनुएणेण वा उल्लोलेज्ज वा,
उव्वट्टेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वट्टंतं वा साइज्ज ॥ २४ ॥
जे भिक्खू अपणो कायं मीथादग्निवियेण वा उमिणाद-
ग्नियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पयोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा
पयोवंतं वा साइज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं
फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं
वा साइज्ज ॥ २६ ॥

एण छ सुत्ता पुवेवत् ।

इमो अद्वैतसंगो-

पादेनुं जो तु गमो, शियमा कायम्मि होति सञ्चेव ।

शायव्वो तु मतिमता, पुव्वे अवरम्मि य पदम्मि ॥ ६२ ॥

जा पायनुंसेतु गमो कायमुत्तेतु वि छुसु सो चेव दट्ठव्वो ।
केण नायव्वो ? मतिमता मतिरस्यास्तीति मतिमान् । पुव्वं
उत्तमपदं, अवरं अववातपदं ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायं सि वणं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज
वा, आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खू

अपणो कायं सि वणं संवाहेज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहेतं
वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खू अपणो
कायं सि वणं तिस्सेण वा घण्ण वा वणेण वा वसाए वा
खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलि-
गंतं वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं सि वणं
लोहेण वा ककेण वा उल्लोलेज्ज वा, उव्वट्टेज्ज वा, सीतोद-
ग्नियेण वा उमिणादग्निवियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पयो-
एज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पयोवंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे
भिक्खू अपणो कायं सि वणं फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज
वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥
एवं वणाभिलाषेण ते च छ सुत्ता वत्तव्वा ।

गाथा-

दुविधं कायम्मि वणो, तदुव्वमाऽऽजंतु पणुत्ता तच्चो ।
तदोसाऽऽदि तदुव्वमयो, सत्थादागंतुत्थो भणित्थो ॥ ६३ ॥
कायवणां दुविधा-तत्थेय काए उव्वमो जस्स सो
तदुव्वमो । आगंतुएण सत्थादिण कच्चो जो सो आगंतुगो ।
इमो तदुव्वमो नहासो बुद्धिं किंइमं दइइ विवाचिका पा-
मा गंढादिया य । आगंतुगो सत्थेण खमातिण केटकेण
वा खाएतो वा सिम्वेधा वा दैदिण वा सुणहट्ठो वा ।

गाथा-

एतसामसत्तरं, जो तु वणं मीसयं करे भिक्खू ।
मज्जणमादी तु पदे, सो पावति आसमादीणि ॥ ६४ ॥
एतानि अस्सत्तरं जो पमज्जणविपदे करेज्ज, तस्स आसदी
दोमा, मायलहुं च पच्छिज्ज ।

सीस आह-वेयणहेण किं कायव्वं ? आययिया आह-
शच्छुपपइतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएं निव्वाए ।

अदीणो अव्विभित्तो, तं दुक्खंऽहियासए सम्मं ॥ ६५ ॥

(गच्छ ति) ज्ञावा । किं ज्ञावा ? । दुःखमुत्पन्नं, वेयन इति
वेदना, निव्वाण वेयणाए सव्वं सरीरं व्याप्तमित्यर्थः । ए दीणो
अदीणो, पमज्जणगणं, स्वभावस्य इत्यर्थः । गवा आहयम-
संवेकं आहवा-दा माने । दा पने । एवमादि ग भावने जो
सो अदीणो । जे वेयणहो अपणो । सिम्वेधकुट्टणादि कर्णं ।
अथवा ज्ञेयणहो विभित्त-अपारं सारिणि ति । तं दुक्खं
पत्तं सम्मं अहिआवेयव्वं इत्यर्थः ।

कारणं पुण आमज्जणऽऽदि करेज्ज-

अव्वोच्छित्तिणिमित्तं, जीयट्ठी वा समहिंहेतुं वा ।

मज्जणमादी तु पदे, जयणाएं सपायरे भिक्खू ॥ ६६ ॥

सुत्त-आणं अव्वोच्छित्तिं करिस्सामि ति, जीविनट्ठी वा
जीवंतो संजमं करिस्सामो, चउत्थाइणा वा तंवेण अपाणं
भवेस्सामि, साणदेमण चरिस्सममहिमाहणट्ठा वा । अथवा-
समहिमरंगण वा मरिस्सामि ति आमज्जणऽऽदि जयणा-
ए सपायरेज्ज । जयणा जहा जीवावघातो ण भवन्तीत्यर्थः ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायं सि गंडं वा पलियं वा अरियं

वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण वा स-
त्यजाएण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अच्छिदंतं वा
विच्छिदंतं वा साइजइ ॥ ३२ ॥ जे भिक्षू अप्पणो का-
यंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा अंसियं वा भगदलं वा
अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएण अच्छिदेज वा वि-
च्छिदेज वा, पूयं वा सोणियं वा नीहरज वा, विसोहेज
वा, नीहरंतं वा विसोहतं वा साइजइ ॥ ३३ ॥

गच्छतीति गंडं गंडमाला, जं च अरणं सुपादगं नं गंडं,
अरती तं जं ण पञ्चति, अस्मी आरस्ताऽऽदी य अहीणसाए
वणेसु वा भवति । पलिया वियलिया, भगदं अप्परणप्पणो
अभिठ्ठाणं क्तं किमियजालसंपाणं भवति । बहुसन्धमंभवे अ-
सन्नरेण तिकखं संहिए वारम्भं जानमिनि प्रकारप्रदर्शनार्थं । प-
क्कसि ईषद्धा आच्छिदणं, बहुवारं सुदुडु वा छिदणं विच्छिदणं ।

गाहा-

गंडं च अरइयंसि, विगलं व भगदलं व कायंसि ।

सत्येणऽआतरेण, जो तं अच्छिदए भिक्षू ॥ ६७ ॥

गतार्थो । पुत्रसुत्तं सत्त्वं उच्चारणं इमे अहरिन्ता आला-
वगा । पुत्रं वा पक्कं सोणियं पुत्रं भणति । नविरं सभाव-
स्थं सोणियं भणति । शीहरति साम एणगलनि, अवसेसा-
वयवा फइणविसोहणं भणति ।

सूत्रम्-

जे भिक्षू अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं
वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण स-
त्यजाएण अच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा शीहरिता
वा विसोहिता वा सीओदगवियंडण वा उमिणोदगवियंडे-
ण वा उच्छोल्लेज वा, पधोवेज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं
वा साइजइ ॥ ३४ ॥

जे भिक्षू दो वि पुत्रसुत्तअलावगे भणितं इमे तइयसुत्त-
अलावगा । सीओदगवियंडं गतार्थम् ।

सूत्रम्-

जे भिक्षू अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाए-
ण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा
शीहरेज वा, विसोहेज वा, अवयरेण वा आलेवणजाएण
आलिपेज्ज वा, विलिपेज वा, आलिपंतं वा विलिपंतं वा
साइजइ ॥ ३५ ॥

जे भिक्षू तिहए वि सुत्तामालावणं वानुं चउत्थसुत्ताह-
रिता इमे आलावगा । बहु आलेवणंभवे अग्रगतं महलं
आलिप्यतेऽनेनेत्यालवः । जातप्रदणं प्रकारप्रदर्शनार्थं । सो
आलावो निविधो-वेदनाप्रशमकारी, पाककारी, वणाऽऽदि-
शीहरणकारी ।

सूत्रम्-

जे भिक्षू अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं

आच्छिदिता वा विसोहिता वा अग्रपरण वा आलेवणजाएणं
अग्निगेज वा, मेखेज वा, अग्निगतं वा मेखंतं वा साइ-
जइ ॥ ३६ ॥

चउने वि सुत्तामालावणे वानुं इमे पंचमसुत्तारिता आलाव-
गा । तिक्षेण वा गतार्थम् ।

सूत्रम्-

जे भिक्षू अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अंसियं
वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं
छिदिता वा० जाव विसोहिता वा धूवरणाएण धूपज
वा, पधूवेज वा, धूवंतं वा पधूवंतं वा साइजइ ॥ ३७ ॥

जे भिक्षू अप्पणो कायंसि गंडं वा जो अच्छिदिता पू-
अ वा सोणियं वा शीहरिता विसोधिता सीनोदगं० जाव
पधोविता अग्रपरण वा आलेवणजाएण० जाव विलिपिता
नेल्लण० जाव मेखिता अग्रपरण० जाव धूवंतं वा सातिज्जति
छिदं सुत्तं ।

पतेस्मि इमा संगहणिगाहा-

शीणैज्ज पूयस्मिरे, उच्छोल्ले सीनवीयडउमिणेणं ।

लेवणं व आलिपति, मेखे धूवे च आगारी ॥ ६८ ॥

शीणैज्ज पूयातीनां उच्छोल्लंति, तनां आलिपति, तनां मे-
खेति, तनां धूवेति । एवं जो करंति सो आणादिदोसं पाव-
ति, आर्यविराहणसु थारती भवति. संजमे आउक्कायादि-
विगाहणा । एवं ना जिणकल्पे, गच्छवार्त्ताणं वि निक्कायं
एवं चेव ।

जनां भगणि-

शिंकारणा ण कप्पति, गंडादीणु छेय धूवरणादी ।

आमज कारणं पुण, सो चेव गमो हवति तय ॥ ६९ ॥

पुत्रकं कंठः कारणं पुण आमज एवेव कमे सत्थादिण ।
अछिदति, जइ ण परणप्पर. ना पूयादिगाहागेति । एवं अप्प-
णपत्ते उत्तरात्तरपयकरणं णुचपपइयं गाहा-अव्वांगाहा ।
सूत्राणि-

जे भिक्षू अप्पणो पालुकिमियं वा कुच्छिकिमियं वा
अप्पणो अंगुलीए निवेमिय शिवेसिय शीहरड, शीहरंतं
वा साइजइ ॥ ३८ ॥

पालु अप्रानं, तस्मिं किमिया समुच्छंति, कुक्कीए कि-
मिया कुक्किकिमिया, ते पज्जमा भवन्ति, ते जति सरणं
वोम्मिउ पाणक्यंतरे थेकेज्जो ते पालुकिमिए अंगु-
लीए निवेसिय प्रवेश्य, अप्पणो शीहरति, परित्यज्यन्तार्थः ।
इमा णिज्जुत्ती-

गंडादिपसु किमिए, पालुकिमिए व कुच्छिकिमिए वा ।

जो भिक्षू शीहरती, सो पावति आसमादीणि ॥ ७० ॥
गंडादिपसु वंशेसु पालुआ वा कुच्छिकिमिए वा जो भि-
क्खू शीहरति सो अणाऽऽदिदोसं पावति ।

शीहरणकप्योवदरिसखत्वं भगणि-

शिंकारणे सकारणं, अवधी विधि कडमादिगा अविधी ।
अंगुलमादीउ विधी, कारणं अविधी तु सुत्तं तु ॥ ७१ ॥

शिक्कारणे अविधीय निष्कारणे विधीय, कारणे अविधीय कारणे विधीय, कट्टमादिपरिहृतिं जति शीहर्गति तो अविधी, अकगुल्लिमादिपरिहृतिं विधी भवति । तत्तियमंगे सुप्तं, चरिमो सुप्तो, दोषु आदंसेषु चउल्लं । उस्समंगे विधीय अविधीय वा ए शीहरियव्वा, तेसु विरादिज्जनेसु संजमविहादणा, खंसे आयविहादणा, तत्थ गिलाणादिआरोचणा, तम्हा अ-धियासेयव्वं ।

गाहा-

शरुत्तुपहतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएँ निव्वाए ।

अदीणो अन्विमिती, तं दुक्खं उहिपासप मम्मं ॥७२॥

अव्वोच्छित्तिणिमित्तं, जीवद्वाए समाधिहेतुं वा ।

मंडादीसुं किमिए, जतणाए शीहरे भिक्खू ॥ ७३ ॥

तेसि शीहरेस्ये का जयणा ? पोमे पउमं वा अल्लवम्मं वा । संसे पूर्ववत् ।

सूत्रम्-

जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ ण्हसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ३६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ ण्हसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४० ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं जंघारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कक्खरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं सममूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कक्खरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४४ ॥ एवं नासिकारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, संठवेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं चक्खूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं मंमूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं आधंसेज्ज वा, पधंसेज्ज वा, आधंसंतं वा पधंसंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं सीओदगवियडेण वा उमिखोदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ४९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा साइज्ज ॥ ५० ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे संवाहेज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पलिमहंतं वा साइज्ज ॥ ५२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे तिल्लेण वा घएण वा वसेण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिलिंगेज्ज वा, मं-

खंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ ५३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे ककेण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्व-हेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्वहंतं वा साइज्ज ॥ ५४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे सीतोदगवियडेण वा उमि-खोदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छो-ल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ५५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उट्टे फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ५६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं उत्तरउट्टाई कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं अच्छिपत्ताई कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी संवाहिज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पलि-महंतं वा साइज्ज ॥ ६० ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी तेल्लेण वा घएण वा वसेण वा वसाए वा खवणी-एण वा मंखेज्ज वा, भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ ६१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी ककेण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्व-हंतं वा साइज्ज ॥ ६२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी सीओदगवियडेण वा उमिखोदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ६३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ६४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं भुमगरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं वत्थिरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिमलं वा कप्पमलं वा दंतमलं वा शीहरेज्ज वा, विसोहेज्ज वा, शीहरंतं वा विसोहंतं वा साइज्ज ॥ ६७ ॥

नेरस सुत्ता उच्चारयव्वा, सुत्तयो णिउत्तुत्ती य लाघवन्थं जुगवं वक्खाणिज्जति ।

गाहा-

जे भिक्खू ण्हसिहाओ, कपेज्जो अधव संठवेज्जो वा ।

दीहं च रोमराइं, मंमूकेसु तु उत्तरोट्टे वा ॥ ७४ ॥

एहाणं सिहा ण्हसिहा, तत्त्वा इत्यर्थः । कल्पयति छिद्रितं, संठवेति तीक्ष्णं करोति, चन्द्राये सुकटुं वा च कर्पसि, रोमराइं पोट्टे भवति, जे दीहं कर्पसि, संठवेति-सुविहिते अधोसुहं ओल्लिहति, मंमूचिबुक्कं जंघासु गुम्फदेसे वा छिद्र-

ति, संठवेति । केस ति निरज्जादि छिदति, संठवेति वा, उ-
त्तरादुत्तमा दादिधाश्रया, ता छिदति । संठवेति वा ।

गाढा-

भमुहाउ दंतसोभण, अचोण पमज्जणाइगाई वा ।

सो आणा अणवन्थं, मिच्छन्तिविराधणं पोवे ॥ ७५ ॥

एवं शासिनाभसुगरोमे वि दंतसु अङ्गुलीण, मरुदामज्जणं
पुणं पमज्जणं दंतधावणं । दंतं कट्टु अविस्ते सुत्तंतेण एक-
दिगं आधेसणं, दिगं दिगं पधेसणं, दंतं कूमनि ग्यति वा
पादमुत्तवन् । अचोणं वा आमज्जति नाम अस्मिपत्तरं-
मे संठवेति, पुणं पुणं करेनस्म पमज्जणा । अहवा-वीय-
कणगादीण सुरुत्त अवगयणे आमज्जणा, पुणं पुणं पम-
ज्जणा । आदिसहानं ते अचोणं पधायति उमिणाइणा प-
उंछुति शास अज्जणं अज्जंते, अचोणं कूमगयणा पृ-
थेवन् । विशेषेण कणगादिसु कुवणं संभवति । एवं करेनस्म
आणाविराहणादिवा दोसा ।

गाढा-

आमज्जण मइ असई, पमज्जणं धोवणं तुज्जेणविधिं ।

पादादीण पमज्जण, कूमणपमइंज्जेण रागो ॥ ७६ ॥

उक्तार्थः । पमयमिति पमते चुलुगो भवति, दन्त्यसंसार-
कृतं तं चुलुगे छेदं तस्य गिरज्जुइ अचिच्छ भवेति, ततो उच्छु-
दं कूमनि, रागो लगति, अज्जंते वा कूमनि, रागो लगति ।
इहवा-पमयमिति दोहि निदि टाणापरेहि अचिच्छ धोवति,
ततो अज्जंते, ततो कूमनि रागो लगति ।

इमे दोसा-

आतपरमादूहीरण, पाउन्दोसा य मुत्तपरिहाणी ।

संपातिमादिपाने, विवज्जने लोणपरिहाओ ॥ ७७ ॥

पृथेवन् ।

गाढा-

वितियपदं सामणं, मध्वेसु पदेसु होज्जणाभोगो ।

माहतिगिच्छापुण, एत्ता तु विमसियं वोच्छं ॥ ७८ ॥

गृहमियादि ततो मध्वे सुत्तपरिहाज्जे अथ्य अणाभोग-
तो करेज्ज, माहे तिगिच्छाप वा करेज्ज अतो परं तन्मय-
यास वइसोसिये वितियपदं भवति ।

गाढा-

चक्रमममावडगो, लेवो देहवत अमुइ गाक्वेमु ।

वणगंडरता ओमय, भगंलादिमु गोमाइ ॥ ७९ ॥

चक्रमते पायगुहा उपले मगुगादिसु अ फिदंति पडिन्तो-
मो वा भज्जति, हथणदा वा भायणत्तये विणानंति, देहं
शरीरं, तस्य खयं करेज्ज ताहे लेवो भज्जज-पय कारी, अ-
विरयाण, से गहपया दिसणति, पड्ढासं सिरहणगन्थे छिदंते
मुद्धो, संठवेति ओमनादिणा यमंत लेवो य भवति-दी-
हणतन्त सत्ता विटुति, अमुइमो पते । अत्रिय पायणदेसु ही-
हेसु अतन्तये रेणु छिदति । तीण चकसु उवरममनि वणमंडं
अच्छयंति भगंदरानिसु रोसा उवगयं वेति, लयं वा छं-
तंवेति, अतो छिदंति, संठवेति वा ।

गाढा-

दंतोऽस्मय दंतसु, शयशासं आमया तु शयणेसु ।

भुमया आच्छिणमिच्छं, केसा पुण पव्वयंतस्स ॥ ८० ॥

दंतसु दंतामयो दंतगरो, तस्य दंतवशादिणा आधेसं-
ति, एवं शयणामण, वि शयणे धोवति, ग्यति, कूमति वा, भुम-
गरोमा वा अतिदीहा अदमदहस्येण य अचोणसु पडंते छि-
दति, संठवेति वा, पव्वयंतस्म अतिदीहा केसा लोयं काउं
श सकांति, सिग्गंतिगो वा केसं कज्जिपति ।

मृत्तम-

जे भिकसु अप्पणो कायाओ मेयं वा जल्लं वा पंके वा म-
ल्लं वा शीहरेज्ज वा, विसोहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं
वा साइज्जइ ॥ ८१ ॥

सयो प्रवेदः, स्वच्छमलच्छिगमलं जल्लो भवति, स एव
प्रवेदः पंको भवति, अण्णो वा जो कदमो लग्गो, मलो
पुण उत्तरमाणा अच्छं वेणु स सठन उव्वट्ठणं, पुणं पुणं
पव्वट्ठणं ककाइणा वा ।

मृत्तम-

जे भिकसु अप्पणो आच्छिमलं वा कण्णमलं वा दंतमलं
वा शीहरेज्ज वा, विमोहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं वा
साइज्जइ ॥ ८२ ॥

आच्छिमलो धूमिकादि, कण्णमलो कण्णशयानं, दंतकिणो
दंतमलो, गटमलो गहविक्खंणं गहति, अयंति असं-
विसोहणं ।

गाढा-

मेयं वा जल्लं वा, जे भिकसु शीहरेज्ज कायातो ।

कणच्छिदंतं गटमलं, सो पावति आममादीणि ॥ ८३ ॥

पदमसक्तयो पृथ्वेज, विनियमुत्तयो पच्छुज्जेण, आणा-
दिवा दोसा । अयविराहणा । पंतंयत्ता लुण्णं, अप्पकत्ता-
ए वा पाउन्दोसा भवति, सुंसेसु य पलिधयो ।

गाढा-

जल्लो तु शोति कमदं, मलो तु हत्थादिपट्ठितो गटति ।

पंको पुण मंडल्लो, विक्खवो वा वि जो लग्गा ॥ ८४ ॥

खरंटा उ जो मलो तं कदढं भवति, रेसं कंटे ।

गाढा-

वितियपदमणपज्जे, शयसुवणे शोमभामण चेव ।

माहतिगिच्छापुण, शीहरेमाणे शानिकमति ॥ ८५ ॥

अण्णपञ्चो गित्तविचादि, मध्वे उव्वट्ठणतिपदे करेज्ज,
णयणे वा धूमिआयका अचिच्छ रंगेण वा किञ्चि अचोणो-
उत्तरियत्वं, मरीण वा पुणो, तस्य अ शासं मान्दं पोटि-
ज्जति, मा तेण वणो दाज्जकति । अट्ठा सज्ज दहट्टु कीउडे
अणो वा कोधि ओम, आय अयंहेहि उव्वट्ठिज्जति, माहतिगि-
च्छाप वा पुणो विमंयन्तु अण्णदा माहो शोवगमति ति । एवं
विशेषं हति एवं करेते । भस्मापाणं आणं वा शानिकमति । नि०
नृ० ३ उ० (अय्यार्थं करमत्तः न पादप्रमाज्जा कर्तव्यता 'अ-
माउथिय' शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठे 'आमणणादिवा' शब्दे
च तस्मिन्नेव भागे ४८० पृष्ठे उक्ता) ('कंटावाउत्तरण' शब्दे
तृतीयभागे १६६ पृष्ठे निम्नस्थानं कण्ठकोट्यर्णं व्याख्यातम्)
सुविशुद्धतत्त्वे, 'मेहायो, परकिरियं, च वज्रप नाशो, मण-

सा वयसा काण्ण ।" (२१ गाथा) मेधावी मर्यादावर्ती, परस्मै रुधाविषदायी क्रिया परक्रिया, तां च ज्ञानी विदित-वेद्यो, धर्जयेत् परिहरेत् । एतदुक्तं भवति-विषयोपभोगो-पाधिता नायस्य किमपि कुर्वांश्चाऽप्यात्मनः स्त्रिया पाद-धावनाऽऽदिकमपि कारयेत् । एतच्च परक्रियावर्जनं मनसा चचसा कायेन वर्जयेत् । तथाहि-श्रौदारिककामभोगार्थं मन-सा न गच्छति, नान्यं गमयति, गच्छन्तमपरं नानुजानीति । ए-वं वाचा, कायेन च सर्वेऽप्यौदारिकं नव नव भेदाः । एवं दिव्येऽपि । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । परस्तरस्य ज्ञानाऽऽ-वरणाऽऽदिकमपि, पि० ।

परकिरियासात्क्रिय-परक्रियामुक्तक-पुं० । परक्रियाप्रतिपा-दकं आचागराक्ष्य द्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्तकालां पष्ठे एक-कऽप्ययने, स्या० ७ डा० ।

परक-पराक्य-त्रि० । परकाये, विशे० । "हे वाससी प्रवरयो-पिदपायशुद्धा, शय्याऽऽसने करिवस्तुनगो रथो वा । काले भिषङ् निमिनाऽऽसनमानमात्रा, राक्षः पराक्यमिव सर्वम-धाहि शेषम् ॥ १ ॥" आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

परकृत-पराकान्त-न० । तपोऽध्ययनयमनियमाऽऽवाचनुष्ठिते, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

परकम्-पराकम्-पुं० । परंपाकाकम्ः पराकम्ः । परपराजये, पराच्छेदं, आ० म० १ अ० । ते च परं कपायाऽऽद्यः । आ० चू० ६ अ० । आचा० । परंपां कौशाऽऽदिशृङ्गां कमणं विजि-पणं पराकम्ः । विशे० । वीर्यं, "वीर्यं ति वा बलं ति वा सामर्थ्यं ति वा परकमां ति वा शयोमं ति वा पराद्रा ।" ति चू० १ उ० । योगः, पराकम्ः, स्याम हत्येते एकार्थाः । पं० सं० ३ द्वार । विशे० । सूत्र० । सामर्थ्यं, उन्माह, चेष्टा-याम्, "उच्छाह परकमां तथा चेष्टा सत्ती सामर्थ्यं ति य जोगम्स हर्वाति पञ्जाया ।" आ० चू० १ अ० । आ० म० । आचा० । साधितस्वाभिमनप्रयोजने पुरुषकारे, सू० प्र० २० पाठु० । निर्यादितस्वविषये अभिमानविशेषे बलवीर्ययाव्यो-पारणे, स्या० ३ डा० ३ उ० । परंपां वा शृङ्गामाकमणं, त-त्तर्प्याभितन्वमप्रतिहतत्वेन शोभनविषयत्वेन चेति उन्नत-विषयः । सर्वत्र प्रणुतत्वभावनीयं, स्या० ४ डा० १ उ० । ज्ञा० । विपा० । नि० चू० । बलं शरीरं सामर्थ्यं, वीर्यं जीव-शक्तिः, तदुभयमीप दर्शनस्य कले पराकम्ः । वृ० ६ उ० । शत्रु-विनाशनशक्ती, जं० ३ वक्त० । संयमानुष्ठाने उपांगे, आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । सामर्थ्यं विवर्जितदेशगमने, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परकमणु-पराकमणु-त्रि० । विवर्जितदेशगमनक्षे, सामर्थ्यक्षे, आत्मक्षे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

परकममाण-पराकममाण-त्रि० । परानिन्द्रियकर्मरिपु आक्र-ममाणे, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । नि० ।

परकमियव्य-पराकान्तव्य-न० । शक्तिव्यपि तत्पालने, विषये उन्माहातिरंके, स्या० ८ डा० । कर्तव्ये लिङ्गिकले, पुरुष-त्वाभिमाने, भ० ६ श० ३३ उ० ।

परकम्-पराक्य-अव्य० । समीपमागत्य शीलस्त्वनयंग्य-
१३१

तापस्याऽभिभूयत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । आसेव्ये-त्यर्थे दश० ८ अ० ।

परग-परग-न० । दृग्वनस्पतिभेदे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आचा० । येन दृग्विशेषणं पुष्पाश्राणि प्रथ्यन्ते । आचा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

परगणिचिया-परगणीया-स्त्री० । परगणसत्कार्यां निरन्ध्या-म, स्या० ४ डा० २ उ० । परगणं या साधून् सा परमस्मिणी परगच्छे यातव्या परगणिचिया । नि० चू० ८ उ० ।

परगरिहंकाश-परगर्होद्धान-न० । परस्य गर्हो परसमलं दौ-पादहनं, नस्या ध्यानम् । संयसमलं दुर्बालकापुष्पमित्रं गह-माणस्य गोष्ठामाहिलस्यैव दुर्याने, आनु० ।

परगरिहा-परगर्हो-स्त्री० । ६ न० । परसमलं दोगोदहनं, आनु० ।

परगेह-परगेह-न० । शुहस्थयुहे, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परग्रण्यवेस-परग्रहप्रवेश-पुं० । ग्रहान्तरप्रवेशे, ध००० ।

तत्र प्रवेशनिषेधमाह-

संप्रति द्वितीयां परग्रहप्रवेशजन्यं भेदमभिधित्तुर्गोथो-
नरजमाह-

परगिहगमणं पि कले कपकमूलं सुमीलाणं । (३६)

परग्रहगमनमन्यमन्दिगमनम्, आर्पशब्द उपरि यादयते, कलङ्काभ्याख्यानाम् । स एव शुद्धस्वरूपस्य पुरुषस्य म-लितत्वात्पादकत्वात्पङ्कः कर्मजः, तस्य मूलं निवन्धनम्-कलङ्कपङ्कसलम्, अभ्यासवानप्रतिस्लामित्यर्थः । सुशीलानाम-पि सुदृढशीलानामपि, धनमित्रस्येव । इत्थं सामायारी-"सा-वगो जइ वि विपत्ते तेउरपग्रण्यवेसो बसिउजइ, तहावि तेण एगारिणा अतहाएण परगिहे न पविसियव्वं, कजे वि एणियववओ महाओ विचव्वे सि ।" ध००० २ अर्थि० २ लत० । (अत्र धर्माभेदादाहरणम् 'धर्माभित्त' शब्दं चतु-र्थमांशे २६५४ पृष्ठे गतम्)

परचक्र-परचक्र-न० । अपरसैन्ये, आचा० २ श्रु० १ चू० ३ ध० २ उ० । आच० ।

परचक्रज-परचक्रराज्य-न० । अपरसैन्यनुपती, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

परचित्तश्राण-परचित्तज्ञान-न० । परचित्तसात्ताकरणं, "प्र-त्यये परचित्तम्ः ।" प्रत्यये परकायचित्तं केवलित्तमुत्तरागाऽऽ-दिता लिङ्गेन श्रुतीन परचित्तस्यो धीर्भवति, तथा संयमवान् न-रागस्य चित्तं वीतरागं चेति परचित्तगतान् सर्वानेव धर्मान् जानातीत्यर्थः । तदुक्तम्-"प्रत्ययस्य परचित्तज्ञानम् ।" (३-१६) "न च सालम्बने, तस्याविषयीभूतत्वादिति । (३२) लिङ्गाभित्तमात्रमवगतं, न तु नीलविषये पीतविषये वा त-दिनि, अज्ञातं आलम्बने संयमस्य कलमशक्यत्वात्तदनवग-तिः । सालम्बनचित्तप्राणधानात्प्रत्ययं तु तदवगतिरपि भवत्यर्थेति भोजः । ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

परच्छेद-परच्छन्द-त्रि० । पराभिप्राये, स्या० ४ डा० ४ उ० । परार्थीने, पा० १ ना० १८ गाथा ।

परच्छेदागुणवृत्तिश्च-परच्छन्दः। सुवृत्तिक-न० । परच्छन्दस्य परमिप्रायस्यानुवृत्तिरनुवर्तना यच्च तत्परच्छन्दानुवृत्तिकम् । परमिप्रायजनकः, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परच्छेदागुणवृत्तिश्च-परच्छन्दानुवर्तिव्य-न० । परम्याऽऽग्राह्यस्य छन्दोऽभिप्रायस्त्वमनुवर्त्येतीत्यर्थः शीलः परानुवर्ती, तद्भावः परच्छन्दानुवर्तिव्यम् । भ० २५ श० ७ उ० । परानिप्रायानुवर्तिव्यः, स्था० ७ डा० ।

परजोद (सु)-परज्योतिष-न० । आत्मरूपे तत्त्वं, डा० २४ डा० ।

परउभ-देशी-परवश, रागद्वेषप्रहस्तमानसः उत्त० ४ अ० ।

परवशीकृतः, ह० ४ उ० । परन्तन्त्रतायाम्, स्था० १० डा० ।

परट्ट-परावृत्त-पुं० । पुट्टगलपरावृत्तः, कर्म० १ कर्म० ।

परट्ट-परार्थ-पुं० । परार्थकारः, परंपासुपदेशदानेन सम्यक्त्वादिगुणप्रापणे, ध० ३ अवि० । परनिमित्तः, दश० ६ अ० । आत्मा० ।

परट्टकरण-परार्थकरण-न० । परार्थः परार्थकारः परंपासुपदेशदानेन सम्यक्त्वाऽऽदिगुणप्रापणमित्यर्थः, तरुणं कर्मणं सम्पादयन्म् । परंपासुपदेशः, "सांप्रत्ययनिधर्मोऽर्थः, परार्थकरणाऽऽदिना । तीर्थप्रवृत्तिर्ननुत्वाद्, वर्णितः शिवसौख्यदः ॥१॥" ध० ३ अवि० ।

परट्टरमिय-परार्थरसिक-पुं० । परार्थकारवद्विज्ञे, डा० १५ डा० । यो० वि० ।

परट्टाश्रित-परस्थानान्तर-न० । परमाश्रयेपरस्थाने द्रष्टुं हा-दावन्तर्भूतस्थानान्तरं चलनव्यवधानं तत्परस्थानान्तरम् । अन्यस्थानाऽन्तर्भूतत्वेन क्रियायाम्, भ० २५ श० ४ उ० ।

परट्टाणमणिलगाम परस्थानमात्रिरूपे-पुं० । विज्ञातीययो-गाऽऽप्रयत्ने, भ० २५ श० ६ उ० ।

परट्टुजय-परार्थयुत-त्रि० । परहितकरणीयमवति, हा० ३१ अष्ट० ।

परट्टड-परट्टड-न० । दशगुणितमध्ये, कल्प० १ अवि० ७ उत्त० ।

परट्टा-देशी-सर्पविशेषः, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

परखिदंकाण-परनिन्दाध्यान-न० । परस्य निन्दा परनिन्दा, तस्या ध्यानम् । कृपाकुर्वन्ति कृपाकाणामिव दुःखानि, आनु० ।

परखिदऽपुष्पकर्मविपुलुत्त-परनिन्दाऽऽस्मात्कर्मविप्रयुक्तव-न० । परमाहोऽऽमशरीरालाह्वयकं सत्यवचनानि शयः, स० ३५ सम० १ हा० ।

परखिदा-परनिन्दा-खं० । परयां गहणे, सूत्र० ।

सास्त्रेन परनिन्दाशोषवद्व्याऽऽह-

जे परिभवई परं जम्, संसारं परिवट्टई महे ।

अट्ट इक्षिण्या उ पातिया, इति संस्वाय मृणी ण मज्झई । १२ । (जे परिभवई इत्यादि) यः काश्चिद्विषयं परिभवत्यवब्रज्यते, परं जनमर्थं लोकमात्मव्यतिरिक्तम्, स तत्कुलेन कमेणा संसारं क्षुण्णैर्गिलकृणो भयोदयावच्छट्टयतीत्यायेन परिवर्तते न्नमति, महद्व्यर्थः, महान्तं वा कालम् । कालिन् विरमिति पाठः । (अट्टति) अग्रशब्दो निपातः, निपातानामनेकाधोवात्

अत इत्यस्माच्च वर्तते । यतः परपरिजवादादयमित्यर्थः संसारः अतः (इक्षिण्यायां) परनिन्दा । तुशब्दस्यैवकारार्थम्यात् पापिकै-न दोषवर्धनं । अथवा स्वस्थानादधमस्थाने पानिका । तत्रेह जन्मानि सुकरा दृष्टान्तः । परशोकं यि पुराहितस्यापि श्वाऽऽदि-वृत्ताः, (इतिरितं) ज्येष्ठं सत्यय परनिन्दां दोषवर्ती ह्यात्वा मुनिजोत्यादिभिर्न्याऽहं विशिष्टकुलोद्भवः क्षुनवान् तपस्वी भ-वाम्भु मज्जा हीन इति न माहाति ॥२॥ सूत्र० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० ।

परणिवाय-परनिपात-पुं० । परस्मिन् देशे स्थापनं, परनिपा-तपूर्वानिपातशब्दां व्याकरणं प्रायः सफलं ज्ञेयं । आत्मा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

परन्त-परतन्त्र-त्रि० । पराधीनवृत्तौ, विशेष० । पराऽऽपत्ते परानिप्रायजनः, ध्य० १ उ० ।

परतत्त्व-परतत्त्व-न० । परब्रह्मणि परमाऽऽत्मनि, यो० ।

अत्र योऽशकम् । किं पुनस्तत्र ध्यानं ध्येयमित्याह-

सर्वजगद्विदमनुपम-मतिशयमन्दोहमुद्धिमयुक्तम् ।

ध्येयं जितेन्द्ररूपं, सदासि गदत्तपरं चैव ॥ १ ॥

(संन्यादि) सर्वजगत्प्राणिजालोऽस्मिन्धीयते, तस्मै हितं, हितकारिभ्यान् । हितकारित्वं च सद्गुरुपदेशानात् । न विशये उपमा शरीरसंश्लेषासौन्दर्याऽऽदिभ्योऽर्थेभ्यः तदनुपमम्, अतिशयान् सद्गुरु प्रश्रयान् यस्तदांतिशयसंदोहम् । यद्वा-अतिशयसमूहसंयोजनं यावत् । शृङ्गसमुत्पन्नं, क्लृप्तं नानाप्रकारा आभाषोपधाया वक्ष्यमन्ताभिः संयुतं, समन्वितं, ध्येय ध्यानार्थं, जितेन्द्ररूपं (जितेन्द्रस्वरूपं, सदासि मज्जायां समवसरणं, सदासि कृपायां सर्वस्वरूपं जापपरिणामित्या मापया, तत्परं चैव तस्मात्कुलकृपाजितेन्द्ररूपान्तरं मुक्तिस्थं धर्मकायावस्थान्तरमात्रं तत्प्रायस्थान्तरमात्रं, चैव ध्येयं धर्मजम् ॥१॥

तत्राऽऽश जितेन्द्ररूपमविवृत्य कांश्च तज्ज्ञेयमित्याह-

मिहाऽऽस्मनोपविष्टं, छत्रत्रयकल्पपादपस्यायः ।

सत्कार्थमप्रवृत्तं, देशनया कान्तमप्यन्तम् ॥ २ ॥

(मिहासंन्यादि) सिहोपलङ्कितमासने मिहाऽऽस्मने देव-निर्मितं, तत्रोपविष्टं, मिहस्य सुग्राधिपतेरासनमवस्थाः नावशेष-रूपमुज्ज्वलमाकृतं च, तेषोपावृष्टिर्मात्रं वा । आतपः क्लृप्त-तीक्ष्णं, तत्रां त्रयमुपयुष्टं, कल्पपादपः कलरुद्रम्, जलत्रयं च कल्पपादश्च, तस्याऽऽऽऽस्मनो, सत्कार्थः प्राणिन-स्तेषामर्थं उपकारस्तस्मिन्, सम्यक् प्रवृत्तं स्वगतपरिश्रमप-रिहारेण, देशनया धर्मकथया कान्तं कमेनीयं मनोज्ञमत्यन्त-मतिशयेन ध्येयमित् संन्याः ॥ २ ॥

पुनरापि कांश्च तद्वृत्तिमित्याह-

आधीनां परमोपध-मन्याहमपि त्वसंपदो वीजम् ।

चकाऽऽदिलक्ष्णयुतं, सर्वोत्तमपुण्यनिर्माणम् ॥ ३ ॥

(आधीनानाम्यादि) आधीनां शारीरमानसानां वीजानि-शेषाणां, परमोपधं प्रधानोपचकले, तद्वृत्तिरुन्नाद्यावद्वतन्तु-पदन्तु, अस्मिन्संपदो सर्वसंपत्तानां, योज कारणं, चकाऽऽदिलक्ष्णयानि लक्ष्णानि चकस्वस्तिककमलकुल्लिखऽऽदीनि, तैर्युतं समन्वितं, सर्वोत्तमं च तत् पुण्यं च निर्मायोऽनेनेति निर्माणं सर्वोत्तमं पुण्यनिर्माणं यदर्थेन सर्वोत्तमपुण्यनिर्माणमित्यर्थः ॥३॥

तदेव विंशति-

निर्वाणसाधनं भुवि, भव्यानामग्र्यमतुलमाहात्म्यम् ।

सुरसिद्धयोगिवन्द्यं, वरेण्यशब्दाऽभिधेयं च ॥ ४ ॥

(निर्वाणेत्यादि) निर्वाणसाधनं परमपदपापकं सुखसाधनं वा त्वि पृष्ठवर्षा, अथायां योगशालामप्ये प्रधानम्, अतुलमाहात्म्यमसाधारणप्रभावं, सुरा देवाः सिद्धा विद्यामन्त्रास्काऽऽदयो योगिनो योगबलसंपन्नाः तैरेवैव गच्छन्तीयं कृत्यं, वरेण्यशब्देनाभिधेयं नात्यं वरेण्यशब्दाभिधेयं च, जितेन्द्ररूपं ध्येयमित्यभिधेयवर्धयेत् ॥ ४ ॥

एवमाद्य साहसम्बन्ध्यानमभिधाय तत्फलमभिधित्सुराह-

परिणत एतस्मिन् सति, सद्बुद्धाने क्षीणकिन्विणो जीवः ।

निर्वाणपदाऽऽसन्नः, शुक्लाऽऽभोगो विगतमोहः ॥ ५ ॥

(परिणम इत्यादि) परिणते सात्मीयते एतस्मिन् सति प्र-
स्तुते, सद्बुद्धान् शोभनध्याने, कृष्णकिल्मषः कृष्णपापो, जीव
आत्मा, निर्वाणपदस्याऽऽसन्नः प्रत्यासत्तिमान्, शुक्लाऽऽमोघः
शुक्लज्ञानोपयोगी, विगतमोहोऽभ्यन्तमोहनीयः ॥ ५ ॥

चरमावश्चक्रयोगा-त्प्रातिभसंजाततत्त्वसंदष्टिः ।

इदमपरं तत्त्वं तद्, यद्वशतस्त्रस्त्यतोऽप्यन्यत् ॥ ६ ॥

[illegible]

कस्मात्पुनः परं तत्रमेवं संस्तूयत इत्याह-

तस्मिन् दृष्टे दृष्टं, तद्भूतं तत्परं मतं ब्रह्म ।

तद्योगादस्याऽपि, ह्येषा त्रैलोक्यसुन्दरता ॥ ७ ॥

(तात्पर्यव्याख्या) तस्मिन्प्रत्यये चित्स्वरूपे, हृष्टे समुपलब्धे, हृष्टसर्वमेव वस्तु भवति, ज्ञायाऽऽद्यम् सर्वस्वात्मस्त्वस्य बोधस्य सर्वोपपत्त्यात् । तदुदितं तदेव चित्स्वरूपं भूतं सत्यं संसारिजीवस्वरूपस्य ज्ञाताऽऽवस्थाऽऽहिकर्मोऽऽद्युत्तस्य सद्भूतत्वविधायिण्यात् । कर्ममनसलितस्य ह्यात्मनो न भूतं कथमुपलब्धं तत्तत्, तद्विकारकथ्यमानाभ्याम्, सिद्धात्मनस्तु तन्मिदं रूपवत्वात् भूतमेव स्वरूपं सर्वत्र समुपलब्धत्वे, नेतरम्, तदेव परमात्मस्वरूपं, परं प्रहृष्टं मनमतिश्रेष्ठं, ब्रह्म महत्, हृष्टतमं न ततोऽन्यदस्ति, तद्वाग्मात् परमविद्यमानम्, अस्याऽपि हि परमत्रयविषयत्वानिवशेषश्यामात्मस्त्वस्यागस्य, एषा लोको लोकोत्तरे च विद्यमाना, श्लोकानुसूचिता । श्लोकस्य सर्वविमर्शवि जगति विद्योपपत्त्यस्य, तदेव ज्ञाता शोभनम् ॥ ७ ॥

कः पुनर्निरालम्बनयोगः कियन्तं कात्तं भवतीत्याह-

सामर्थ्ययोगतो या, तत्र दिदृक्षेत्यसङ्गशक्त्याढ्या ।

साञ्जालम्बनयोगः, प्रोक्तस्तद्दर्शनं यावत् ॥ ८ ॥

सामर्थ्ययोगतः शास्त्रोक्त्यान्वृत्त कृपाक्षेपोऽपि नीत्याऽनुवृत्तकर-
णमार्गजः सकाशात् । सामर्थ्ययोगस्यैव वेदप्र-^{॥१॥} शास्त्रस-
म्बन्धिऽप्युपाय-स्तद्विपर्ययः ॥१॥ शक्यमुक्तव्यं कृपाक्षेपेण, साम-
र्थ्याऽप्युपायऽप्युक्तमः ॥१॥ यं तत्र परतन्त्रं द्रष्टुमिच्छा दि-
दृक्ता, इत्येवंस्वकपाऽसङ्कता चाऽसौ शास्त्रिकः निरभिधङ्क्ताऽनव-
रतमयुक्तस्तथाऽसङ्कता परिपूर्णा दिष्टता । सामर्थ्याऽऽभिव्यक्त-
दशानेच्छता, अनालम्बनयोगः प्राक्करोत्तेजोऽभिधन्त्य परतन्त्रव्य-
वधानं परतन्त्रमनलम्बनम् । परमार्थसङ्कतपरीशो न केवलमनल-
नलालम्बनयोगो न प्रवर्तते, तस्य तदालम्बनव्यात् ॥ ८ ॥

कथं पुनरनालम्बनोऽयमित्याह--

तत्राऽप्रतिष्ठितोऽयं, यतः प्रवृत्तश्च तच्चतस्तत्र ।

सर्वोत्तमानुजः खलु, तेनानालम्बनो गीतः ॥ ६ ॥

तत्र परतरं प्रोक्तं अलम्बनं, अयमनालम्बनो, यतो य-
स्याप्रवृत्तश्च ध्यानरूपेण तद्वतो वस्तुतस्तत्र परतरं, सर्वोत्त-
मानुजः खलु सर्वोत्तमस्य योगिन्यानुजः प्रागनन्तरवर्ती, तेन
कारणेनानालम्बनो, गतः कथितः ॥ ९ ॥

किं पुनरनालम्बनाद्भवतीत्याह-

द्रागस्माच्चदर्शन-मिषुपातज्ञातमात्रतो ज्ञेयम् ।

एतच्च केवलं तज्-ज्ञानं यत्तत्परं ज्योतिः ॥ १० ॥

[illegible]

कीदृशं पुनस्तत्केवलज्ञानमित्याह-

आत्मस्थं त्रैलोक्य-प्रकाशकं निष्क्रियं परानन्दम् ।

तीताऽऽदिपरिच्छेदक-मलं ध्रुवं चेति समयज्ञाः ॥११॥

(आत्मसन्ध्यादि) आत्मानं तिष्ठतोऽप्यात्मस्य जीवस्य
सन् भेदात्कस्यचित् विज्ञात्तुं विज्ञापयन्त्यस्य कृत्यस्य जीवाजी-
वस्वकस्यस्य, प्रकाशकमवर्षीयकस्यमनः परेषां च पदार्थानां
संज्ञाप्रकाशकं वा, निरूप्य गमनाऽऽदिर्ज्ञाप्यारोहन्, पर आ-
नन्दोऽस्माभिर वरानन्दम् । पाठाभ्तरं वा-परैरानन्दमभिनन्द-
नीयं तन्मात्रार्थार्थिनः स्वानन्दस्य, रोचनोन्नीयस्य वायुम् । नानाऽ-
नन्दिपरिच्छेदकम् अनात्मव्यवस्थापेति नन्दो ह्येतत्, त्रिज-
वन्निधायऽऽदिप्रथमं पुरु दशानम् । ततोऽपिपरिच्छेदकं वाहनं
गमनमतिरिक्तम् अनात्मवसमानानागतानां कालस्यविवरणां प-
दार्थानां परिच्छेदकं परिच्छेदं तु स्वस्वनामम्, अत्र समर्थं, ध्रुवं च-
निते शङ्करं वाति, समरक्षितं आगमज्ञा स्थमतिरिक्तं, च कं पुनः
अनन्दिपरिच्छेदकं केवलज्ञानस्य वायव्यभोतानागतार्थार्थ-
आत्ममाणयोरनुग्रहमयं तदोऽप्राप्तिं, विनात्मसुखमात्मनास-
वाद्यसन्तत्यज्ञानविवरयविवरार्थादिनि । अत्रोच्छेद-तन् वसमान-
विनात्मस्यैकपदार्थार्थार्थविच्छेदकमयं वरतु, नयनं तूनामप्राप्तिरिति

त् । बभूवुनस्तु सकलानीतानामगताद्यन्तर्पराशिसमनुगते-
काऽऽकाररूपत्वात्, तच्च च संस्मानपर्यायवत्, स्वलक्षणविनि-
मनीतानामपर्यायाणामपि प्रमाणेनापलब्धेर्वस्तुमत्वादन्यथा
रूपस्यादिज्ञानविषयत्वमनोनाऽऽदिपर्यायाणां न ज्ञेयं, दृश्यते च
तस्मात्तर्थाय बभूवुनस्तत्, विनिता बभूवुन एवास्मात्कस्यासंभ-
वत्तास्मात्तर्थाय सद्गृह्यत्वात्तद्विषयं ज्ञानं पारच्छेदयन्नेन सम्भवती-
ति निरवधम् ॥ ११ ॥

एवं केवलज्ञानस्वरूपमभिधाय परतत्त्वयोजनायाऽऽह-

एतद्योगफलं तत्, परापरं दृश्यते परमनेन ।

तत्तत्त्वं यद् दृष्ट्वा, निवर्तते दर्शनाऽऽकाङ्क्षा ॥ १२ ॥

(एतदित्यादि) एतत्प्रस्तुतं केवलज्ञानं, तद्योगफलं परापरं
पर्यायविशेषपर्यायस्य च फलमेतत्, तस्यैव दृश्यते समुपलक्ष्यते
स्वाङ्कारपरमनेन केवलज्ञानेन तत्तत्त्वं परमात्मस्वरूपं यद् दृष्ट्वा
यस्मिन्स्वरूपमुपलक्ष्य, निवर्तते दृश्यते दर्शनाऽऽकाङ्क्षा दर्-
शनवाञ्छा, सर्वस्य वस्तुनो दृष्टत्वात् ॥ १२ ॥

अनुता परतत्त्वमेव स्वरूपेण कारिकाचतुष्टयेन निरूपयति-
माह-

तनुकरणाऽऽदिविरहितं, तच्चाचिन्त्यगुणसमुदयं सूचयम् ।

त्रैलोक्यमस्तकस्थं, निवृत्तजन्माऽऽदिसंज्ञेशम् ॥ १३ ॥

(तनुकरणेत्यादि) तनुः शरीरं, करणं चिदा-अन्तःकरणं,
बहिःकरणं च । अन्तःकरणं मनो बहिःकरणं पञ्चैन्द्रियमाया-
दिशब्दाद् योगाध्यवसायस्थानपरिग्रहसंस्कारिणं विवृतं, तच्च
परं तत्त्वमन्त्रित्यो गुणसमुदये ज्ञानाऽऽदिमसुदये । यस्य तन्-
चाचिन्त्यगुणसमुदयः, सूक्ष्मं सूक्ष्ममज्ञानमदृश्यत्वात्केवलविरहेण
सौभाग्यस्य मस्तकं सर्वोपारवर्ती सिद्धिक्लेशविमोक्तः तस्मिन्स्त-
नोर्नाम त्रैलोक्यमस्तकस्थं, निवृत्तजन्मा जन्माऽऽदयः संकलेशा य-
स्मात्तन्निवृत्तजन्माऽऽदिसंज्ञकेशम् ॥ १३ ॥

उच्यतिः परं परस्ता-त्तमो यद् गीयते महामुनिभिः ।

आदित्यवर्णममलं, ब्रह्माऽऽद्यरत्नं ब्रह्म ॥ १४ ॥

(उच्यतेतिरित्यादि) उच्यतेः प्रकाशस्वाभावं प्रयानं परस्तात्त-
मसौ छव्यमावकादभ्यकारात् यकीयते यस्मैशब्दान्, म-
हामुनिभिर्ज्ञानमप्यर्थः, आदित्यवर्णममलं निदर्शनमाशङ्कीकर-
णेत मास्वरूपं, तं पुनः परमाश्रयस्थस्य पुरुषाऽऽत्मकः परिणामो-
न्वितः, ब्रह्माऽऽदिरिति विशेषपरः, महामुनिर्भरित्यनेनातिवक्ष्य-
ते । न हरनीत्युक्तरं स्वावाक्यकदाचित् उपपन्नं इति कुत्राऽऽह
परं तत्त्वं, तथा ब्रह्म मरुद् " बृहन्वाङ्मरुदकवाष्प, ब्रह्मेति परमाका-
ङ्क्षितम् ॥ " इत्यभिधानात् । अथवाऽहं ब्रह्म तत् परं तत्त्वं ॥ १४ ॥

नित्यं प्रकृतिवियुक्तं, लोकालोकावलोकनाऽऽशोभम् ॥

तिमिततरङ्गादधिभम-मवर्णमपश्यंमगुलपु ॥ १५ ॥

(नित्यादित्यादि) नित्यं अनेन, प्रकृतौ विद्युक्तं स्वतन्त्ररिजिजायया
सकलज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिमं गोलोचने प्रकाशितवियुक्तं, परतन्त्रर-
िजिजायया स्वतन्त्रस्तमसां साम्यावस्थां प्रकृतिरिचयनया वि-
द्युक्तं, सांसारिकसर्वकारैर्वा शोकाकाङ्क्षाः सम्यग्प्रसिद्ध्या-
वलोकात्त आनन्दोपयोगीऽप्येति लोकाशोकावलोकाऽऽ-
शोभं स्तिमिततरङ्गास्वापुर्वाधयेन समं निरन्तरमहो-
दधिभस्यं, न विद्यते वर्णः पञ्चविधः विनोऽऽदिमस्यैव वर्णः, न
विद्यते रश्मिः पञ्चप्रकारो मृदुत्कर्कशाऽऽदिमस्यैव रश्मिः, न विद्यते

गुलपुनी यस्मिन्स्तत्त्वाऽऽगुलपुपरिणामोपेतमस्तकस्थत्वा-
दगुलपु परं तत्त्वं ।

सर्वोऽऽवाधारहितं, परमाऽऽनन्दमुखसङ्गतमसङ्गम् ।

निःशेषकलातीतं, सदाशिवाऽऽद्यादिपदवाच्यम् ॥ १६ ॥

(सर्वेत्यादि) सर्वोऽऽवाधारहितं शरीरमानमाऽऽवाधावियुक्तं,
परम आनन्दं यस्मिन् सुखं तेन सङ्गतेन युक्तमनेन परपरिक-
रितानामः सुखदुःखमोक्षव्यवच्छेदमाह । न विद्यते सङ्गा यस्मि-
न्प्रत्यसङ्गमसङ्गनायुक्तम् । तन्मूलतः चिदम् - " मयं च इदं च सने-
र्याक्रिया, सुखं दुःखं च निर्विकारता । स्तुतो च नि-
न्दास्तु च तुल्यशीलता । वदति तां तत्त्वावधेऽह्यसङ्गनाम् ॥ १६ ॥ "
निःशेषा याः कलास्तान्प्रयोगानां तथाभव्यत्वाऽऽद्यात्मस्वभावाच्च-
तांशान्क्रान्ते भव्यत्वाऽऽद्यत्वायगतवचसि कार्यकचरित्राऽऽ-
द्यातावात् । सदा शिवमर्थेति सदाशिवः, न हि परतत्त्वमशिव-
कदाचिन्नवति । आदौ भवमात्रं प्रधानं सन्तत्या अनादिकाल-
माश्रित्याऽऽदिमायेनावस्थितं वा । आदिशब्दात्प्रवृत्त्याऽऽदि-
ग्रहः । सदाशिवाऽऽद्यादिभिः पदैर्वाच्यमार्तत्वेयं परं तत्त्वं सर्व-
त्राऽऽनिसंभवमन्योनाम् ॥ १६ ॥ योऽं १५ विधो ।

परतत्त्ववाड-परतत्त्ववापुत्त-वि० । परतत्त्ववापुत्तनास्तुतिपु, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परतत्ति-परतत्ति-स्त्री० । परतत्त्वः, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परतत्तिपविन-परतत्तिमवृत्त-वि० । गृहस्थप्रयाजनेपु कर्णका-
रणानुमतिनिः प्रश्नः, प्रश्न० ३ आश्र० ।

परतारग-परतारक-पुं० । परतारयन्ति परतारकाः । तपः कर्ण-
मसमर्थेषु आचार्याऽऽदीनां वैद्याद्युच्यकारकेषु, प्रश्न० १ उ० ।

परतिरिचय-परतीर्थिक-पुं० । कपिलकनकालासयास्तुगताऽऽ-
दिमतावलम्बित्यु अन्त्यर्थाधिक्यं, तं० सूत्र० । ह्यु० । (मिश्रपक्षो
धर्माधर्ममाश्रयणेन, अन्त्येवमन्वर्तो ज्ञवर्तानि 'मिम्ब' शब्दा-
द्वयगन्तव्यम्) (परतीर्थिकाणां सर्वो यत्कृत्या ' अणत-
रिचय ' शब्दे अग्रमभागे ४४५ पृष्ठादिक्रम्यताम्)

एते जिया भो न सरणं, वाला पंडियमाणिणो ।

हिच्चा यं पुत्र्यसंनोमं, मिया किचोवएसगा ॥ १ ॥

(एतं इति) पञ्चयुक्ते आऽऽत्मनजीवनकुर्यात् आऽऽद्यादिनः कृ-
त्वादिनश्च गोशालकनानुवागिणश्च वैरागिकाश्च जिया
अभिभूता गगन्त्रयाऽऽदिनः, शब्दाऽऽदिविषयैश्च, तथा प्रबलमहा-
मोहादृष्टज्ञानेन च । नो इति विनोऽऽनवगमः । एवं त्वं शु-
हाण-यथेते तीर्थिका अमम्यगुणेश्वरपुत्रत्वात् कस्यचिन्नर-
जितुमुहर्निन, न कथाऽऽप्युत्तु समर्था इत्यर्थः । किमिदं ?-
यत्तस्मै बाला इव बालाः । यथा शिशवः सदस्यद्विषयैक-
व्यापारिकञ्जलकारिणो भाविणश्च, तथेतिऽपि स्वयमज्ञाः मयः
परमपि मोहयन्ति । एवंभूता अपि च सन्तः पाण्डितमनिन
इति । कविपाठः - " जप बालोऽवसीयति । " यथाऽज्ञानं
बालोऽज्ञो ह्यनः सन्नयसीदति तत्र ते व्यवस्थिताः, यत्तस्मै न
कस्याचिन्नाशयति । यच्च तत्त्विकपमाचरितं तदनुगच्छेन दश-
यति-हिवा त्यक्या, णमिति वाक्यादङ्कुरे, पूर्वसंयोगो धन-
धाम्यस्वजनाऽऽदिनः संयोगस्तं त्यक्त्वा किल बयः सङ्गाः

परम्यकामोपभोगि (गु) - परम्यकामोपभोगिन् - वि० । विर-
कथाऽस्वार्थं काममोगेषु प्रवृत्तमिति, ५० ७५ ।

सम्भानि परम्यकामोपभोगानि बाहुज मेदमासंक्रियुगह-

संसारविरतमणो, भोगव्रभोगो न तित्तिहठ नि ।

नाउं पराणुराहो, पत्तण कामभोगेषु ॥ ७५ ॥

संसारोऽनेकदुःखोऽऽश्रयोऽयम् यतः-

"दुःखं त्वाकुक्षिमथ प्रथममिह भवे यमंत्रयमे तरणां,
बालत्वं चापि दुःखं मत्तत्त्वतितनन्तु त्विष्यपातमश्रम ।

तादृश्यं चापि दुःखं भवति विरहजं बुद्धं भावोऽप्यसारः,

संसारं रे समुद्रा । वदत याद सुखं स्वधर्ममयास्ति किञ्चित् ॥१॥

सो । तस्माद्विरक्तमनाः । अमी लोकाः-" सधु भुञ्ज इति भोगां,
सो पुण आहारपुण्यमात्रो । उवजोमा य पुणा पुण, उवजुञ्जइ
अवणालयाद ॥ १ ॥ "

"इत्येवमागमप्रतीनास्ते न तु महत्तवो
भवन्ति प्राणिनामिति ज्ञायाऽवयवार्थे पराणुराहारस्यजनदा-
क्रिययाऽऽदिता प्रवर्तते कामेषु यः केषु तेषामु सन्धर्मसम्प-
शेषो भावश्चावकाः, पुथिनीचन्द्रनः-उवते । ५०७० २ आध० ६
लङ् । (तस्मात् 'पुण्यविच' शब्दे वक्ष्यते)

परम्यकारि (गु) - पराधिकारिन् - वि० । पराधिकारकणैककथा-
ले, ५० १३ विव० ।

परम्यशियय-परम्यनियत-वि० । पराधिकारनियतवृत्तौ, ५०
१४ विव० ।

परदत्तभोद (गु) - परदत्तभोजिन-पु० । परेशुद्धैराम्यमाधं
निर्मलितमाहारजातं तदेतं गान्धु शीलमस्य परदत्तभोजो ।
सूत्र० १ श्रु० १६ अ० १ भवतः पञ्चपात्रनाऽऽदिभ्यः परदत्तभोजि-
तं गृहस्थः स्वार्थं निष्पाद्य दत्तस्याऽऽहारस्य भोजिनः, सूत्र०
२ श्रु० २ अ० । आचा० ।

परद्वय-परद्वय-० । परकीयद्वयं, प्रश्न० १ आश्र० चारासूत्र० ।

परद्वय-परद्वय-पु० । परस्वार्थमकद्वयहारकं चोने, प्र-
श्न० ३ आश्र० द्वार ।

परदार-परदार-पु० । "परदारस्य यः" (१५ भाषा) परे आम-
व्यतिरिक्ताः पुत्रपत्न्याः समुप्यजायन्तेकया देवास्त्रार्थद्वय-
तेषां द्वाराः पराणीतसंशुद्धिर्भवति कलत्राणि देव्यः तिर-
इत्यर्थेति परद्वाराः । परकलत्रेषु, यथापि अपरिगृहीतदेव्यस्ति-
रइत्यर्थे कालिभस्मद्वयः पणितुष्टोभावाद् देव्याकदवा
भवन्ति, तथाऽपि प्रायः परजातीयैराचार्यपरद्वारा एव ताः ।
पञ्च० १ विव० । आनु० ।

परदारगमण-परदारगमन-० । आमव्यतिरिक्तो योऽप्यः स
परः, तस्य द्वाराः कवचम् परदारगमनं गमनम् । परकलत्राऽऽ-
स्त्रेवायाम्, आवा० ।

परदारगमणं समर्थावागम्यो पञ्चवाट, सदारमतेनो वा
पटिवज्ज । से अ परदारगमणं दुयिहं पञ्चते । तं जहा-ओ-
रालिअपरदारगमणो, वेउण्विअपरदारगमणो अ ।

आमव्यतिरिक्तो योऽप्यः स परः, तस्य द्वाराः-कलत्रं पर-
द्वाराः, तत्र गमने परदारगमनं, गमनमासेवा रूपतया उच्य-

यम् । स धर्मगोपायकः, प्रत्याशयान्ति पूर्ववत् । स्वकीया
द्वाराः स्वकलत्राभ्यामर्थः । तेषु वा स्तोत्रः स्वदारस्योपभोगं
वा प्रतिपद्यते । इयमत्र भावना-परदारगमनप्रत्याशयानां वा-
स्वयं परदारशब्दः प्रवर्तते ताव्य एव नियतते, स्वदार-
सन्तुष्टस्वकानेकस्वदारव्यतिरिक्ताभ्यः स्वार्थ्य एवेति । 'से'
शब्दः पूर्ववत्, तच्च परदारगमने द्विविधं प्रवृत्तं, तदर्थेति
पूर्ववत् । औदारिकपरदारगमनं रुपादिगमनं, वैयर्थ्यपर-
दारगमनं देवाज्जनागमनम् । "तस्य चउथं अणुवणं साम-
अणं अतिपत्तस्स दोसा मातरमवि गच्छेज्जा । उदाहरणं-
गिरिणगरे निशि वयंमियाओ, ताओ उज्जेनं गयाओ, चो-
रहिं गहिताओ, नेनुं पारसकूले विक्रियाओ, ताण पुत्ता
उहरगा घेसु उच्छिपया, ते मिता जाया, माउलि-
णहणं वाणंजणं गया पारसकूले, ताओय गणियाओ स-
हद्विमियाओ त्ति भादि देति, ते वि संपत्तीए सया-
हि गया, एतो भावगो ताहि अण्यणियाहिं मानमा-
नियाहिं समं वुच्छा । सहो नेच्छति, माहला अणिच्छते
नाउं तुणिहका अण्यइ । सहो भणइ कसो तुम्भे अण्णिया ?
ताए सहुं । तेण भणियं-अस्मिं चैव ते तुम्भ पुत्ता, इय-
रेवि विहुं, मोदया पव्वइया । एते अण्विवाणां दोसा ।
विश्यं पूयाए वि समं वयंज्जा । जहा गुण्विणीए भजाए
संदिमावने पवित्रो, जहा ते पूया जाया, सो जाव
यवहरइ ताव जाणयं पत्ता, अन्ननगरे दिव्वा, सो न याणइ
जहा दिव्व नि, सो पडिणेतो तस्मि नगरे मा भंउं विणिम्म-
हिति त्ति वरिमात्तं डिओ । तस्म तीए पूयाए समं पडिणं,
तह वि न याणइ, वत्ते वातात्ते पत्तो सत्तनरं, पूयागमणं
ददट्ठणं विनियाणि य । ताए अण्णा मणिओ । इयरो
एवइओ । तनियं गोडुणं समं चेदो अण्णइ, तस्म माता
हिइ । सुगटा से नियमपट्ठा साहइ-पत्तो, से न
पत्तियइ । सा तस्म माता देवकूले डिगहिं पुत्तहिं गच्छ-
नी दिट्ठा, तेहिं परिभुत्ता, माया पुत्ताणं पोत्ताणि परियि-
याणि । तीए भयइ महिलाए-कस्स एयं उवार्हणं पोत्तं गहि-
यं ? हा पाव ! किं ते कयं ? सो नहुं पव्वइओ । चउथं-ज-
मल्लणि गणियाए उच्छिपयाणि, एतेयं मिणेहिं गहिंयाणि
वहुंति, तस्म पुत्रवसेषुओ संजोगो ओ । अन्नया सो
दारगो ताए गणियाए पुत्रमयाए सह लग्गो, सा गणि-
या धम्मं सोउं पव्वइया, ओहिनाणं समुपण्णं, गणिया घरे
गया, तेण गणियाए पुत्तो जाओ, अज्जा गहाय परिवइइ
कहं पुत्तोऽस्मि मे भातिजोऽस्मि मे दारमद्वरेणो मे भा-
यरो नि मे, जो तुम्भ पिया सो मज्झ पिया, पत्ती य ससु-
रो य भाओ य मे, जो तुम्भ माया सा मे माया भाउज्जा-
इया सा र्वातणी सान्धू य । एवं ताऊण दोसं वज्जेपव्वं ।
एए इह लोगे दोसा । परलेमं पुण ननुंमगान्तवस्वप्पविधि-
पञ्चामा-द्विया दोसा हयंति, नियत्तस्स इहलोए परलोए य
सुत्ता, इहलोए कच्छे कुलपुत्ताणि सह्वाणि, आसंदुणं पत्तो
य पिज्जाइओ दिहो, सो सलेमरे उवयासेण वरे मगइ ।
को वरो ? वाउव्येज्ज-भत्तस्स मोहं देहि, जा पुत्तं कंमि । तेण
वाणमंतरेण भाणिने-कच्छे सावयाणि कुलपुत्ताणि अज्जण्य-
याणि, एताणं भत्तं करिहे, ते मे महकलं होइह, दोसि वारे
भण्णिओ, गओ कच्छे, दिशं दाणं सावयाणं भत्तं दक्खिणं च,
भणइ-साहइ किं तुम्भं तवचरेण, जेण तुम्भं देवस्स पुज्जाणि ?

तेहि भणिये—अन्धे बालभावे एतन्तरं मेहुणं पक्ककत्तायं, अन्नया अम्हाणं कद वि संजोगा जाओ, तं च विचरीयं समाचडियं, यहिवसं एगम्भ बंधवेगपेसहो तद्विवसं वीयस्स पाण्णयं, एवं अन्धे जरं गयाण्णि चैव कुमारगाणि चैव । थिज्जाह-ओ संबुजो एए इहलोए गुणा, परलोए पहाणपुरिसत्तं, वेषसे पहाणाओ अच्छराओ, मणुयत्तं पहाणाओ माणु-सीओ, विउला य पंचलकवला भोमा य पियसंपओमा य, आसवणसिद्धिगमणं चेति । ” इदं चातिचाररहितमनुपालनीयम् ॥ ३ ॥

तथा चाऽऽह—

सदारसंतोमस्स समयोवासएणं देमे पंच अइयारा जाशि-यव्वा, ण समायरियव्वा । तं जहा—इत्तरियपरिग्गहिया-गमणे १, अपरिग्गहियागमणं २, अणंगकीडा ३, परवीवा-हकरणे ४, कामभोगतिव्वाभिलासे ५ ॥ ४ ॥
स्वदारसंतोपस्य श्रमणोपासकनामी पञ्चातिचाररा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः । तद्यथा—इत्तरपरिगृहीतागमनं १, अपरिगृहीतागमनं २, अनङ्गकीडा ३, परविवाहकरणम् ४, कामभोगतीव्राभिलाषः । शाव० ६ अ० पञ्चा० ४ विव० । आ० कृ० । ५० । (अपरिगृहीतागमनम् ‘अपरिग्गहियागमण’ शब्दे प्रथमभागे ६०० पृष्ठे गतम्) इत्तरपरिगृहीतागमनम् ‘इत्तरपरिग्गहियागमण’ शब्दे द्वितीयभागे ४८४ पृष्ठे व्याख्यातम् । (अनङ्गकीडावर्जनम् ‘अणंगकिडा’ शब्दे प्रथमभागे २४६ पृष्ठे दर्शितम्) (परविवाहकरणस्य रूपं, नङ्गर्जनं च ‘परविवाहकरण’ शब्दादवगन्तव्यम्) (“कामभोगतिव्वाभिलास” शब्दे तृतीयभागे ४४३ पृष्ठे तत्पदव्याख्यानं गतम्)

मेहुनदोपमुक्त्वाऽऽह—

तारिमो विगिचिचिंमो, परदारम जह करे ।
सावगधम्मं च पालेइ, गई पावेइ मज्झिमं ॥
भयवं ! सदारसंतोसे, जह भवे मज्झिमं गई ।
ता सरीरे वि होसंतो, कीस सुद्धिं ख पावइ ? ॥
सदारं परदारं वा, इत्थी पुरिसो व गोयमा ! ।
रसंतो वंधए पावे, शां शां भवइ अवंधगे ॥
सावगधम्मं जहुत्तं जो, पाले परदारगं चए ।
जावजीवं तिविहणं, तमणुभावेण सा गई ॥
णवरं नियमविहणस्स, परदारगमणस्स उ ।
अणियत्तस्स भवे वंधं, शिविचीए महाफले ॥
घेत्ता णं पि निविचिं, जो मणसा वि विराहए ।
सो मओ दुगई गच्छे, मेयमाला जहऽज्जिया ॥
मेयमालाऽज्जिया नाहं, जाणिमो भुवणबंधव ! ।
मणसा वि अणुनिविचिं जा, खडिंतु दुगई गया ॥
बासुपुजस्स तित्थिम्म, भोलाकालगच्छे वि ।
मेयमालाऽज्जिया आसी, गोयमा ! मणुदुव्वला ॥
सा नियमा सपक्खं, दातुं तिकखा य निग्गया ।

अन्नओ णत्थि नीसारं, मंदिरंवरि संठिया ॥
आसन्नमंदिरं अन्नं, लोथिता मंतुमिच्छुया ।
मणसा पि तहव जा—ता व पज्जलिया दुवे ॥
नियमभंगतिर्यं सुहमं, तीए तत्थ ण तिंदियं ।
तन्नियमभंगदोसेणं, दुक्खेत्ता पदमियं गया ॥
एयं नायं सुहुमं पि, नियमं मा विराहिह ।
जं छिज्जा अक्खयं सोक्खं, अणुनं च अणोवमं ॥
तवसंजमे वएणुं च, नियमा दंडमागया ।
तमेव खंडमाणस्स, ण वए णोवसंजमे ।
आजम्मणं तु जं पावं, बंधिज्जा मिच्छुबंधगा ।
वयमं काउमाणस्स, तं चैवऽट्टगुणं मूणे ॥
सयसहस्सं सलदीए, जोवसामित्तु निकखमे ।
वयतियमखंडेतो, जं सो तं पुन्नमज्जणे ॥
पविची य नियत्ती य, गारन्धीसंजमे तवे ।
जमणुट्ठिया तयं लावं, जाव दिक्खा ण गिरिहया ॥
ताव साहुणिवग्गणं, विन्नायव्वमिह गोयमा ! ।
जेमिं मोत्तुण उ.सामं, नीसासं नाणुजाणियं ॥
तमवि जयणाए ण सव्वहा—
अजयणाए उ.ससंतस्स, कओ धम्मो कओ तवो ॥
भयवं ! जावइयं दिट्ठं, तावइयं कह णु पालिया ।
जे भवे अविइयपरमत्थे, किचाकिच्चमयाणगे ।
एगंतियं हियं वयणं, गोयमा ! दिस्संति केवली ।
णो बलवोडीइ कारंति, इत्थे चेत्तुण जंतुणो ॥
तित्थयरभासिण वयणे, जे तह त्ति अणुवालिया ।
सेंदा देवगणा तस्स, पाएहि य णमंति हरिसिया ॥
जे अविइयपरमत्थे, किचाकिच्चमयाणगे ।
ओओ अंधीए तेसि समं, जलधलेगइडिक्करं (?) ॥
गीयन्थो य विहारो, वीओ गीयत्थमीसओ ।
समणुआओ सुसाहुणं, नत्थि तइयं डियण्णं ॥
गीयत्थे जे सुसंविग्गे, अणालसी ददव्वए ।
अवलियचारिते सययं, रागदोसविवाजि ॥
निट्ठविय अट्टमयट्ठाणे, समयकसाए जिइदि ॥
विहरिआ तेसि साद्धिं तु, ते छउमत्थे वि केवली ॥
सुहुमस्स पुढविजीवस्स, जत्थेगस्स किलामणा ।
अणारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
सुहुमस्स पुढविजीवस्स, वाक्की जन्थ संभवे ।
महारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
पुढविकाइयं एकं, दरमले तस्स गोयमा ! ।
आसाय कम्मबंधे, दुहुव्विमोक्खे समुल्लि ॥
एवं च आउ तेउ, वाउ तह वणस्सई ।

तसकायं मेहुणं तह य, विकणं चिण्ड पावणं ॥
तम्हा मेहुणसंकेतं, पुढवादीण विराहणं ।
जावजीवं दुरंतफलं, तिविहं तिविहेण वजिण ॥
ता जे अविदिपरमत्थे, गोयमा ! शो गं मुणे ।
तम्हा ते विवज्जेजा, दोगांरुंधदायणं ॥ महा० ६ अ० ।
(गीतायैवचनमेव कर्तव्यं नान्यत्किमपीति गीत्यर्थः शब्दे
तृतीयभागे ६०२ पृष्ठे गतम्)

परदारवेरमण-परदारविरमण-न० । परदारगमनविरतौ, चतु-
र्थेऽधुवते, ध० २ अधि० ।

परदूसण-परदूपण-न० । परस्यानपराधिनोऽप्यात्मकृतदो-
षव्यवधाने, आतु० ।

परदूषण-परदूषण-न० । परस्यानपराधिनोऽप्या-
त्मकृतदोषव्यवधाने परदूषणम् । अहर्थाय प्रति ज्योतिर्यशा
अनेन हता इति स्वदोषं चटापयतो रुद्रकस्येव दुष्यते, आतु० ।
परदेमियत्त-परदेशिकत्व-न० । परंयां मार्गोपदेशकत्वे, वृ० ।

अथ परदेशकत्वद्वारमाह-

आयपरममुत्तारो, आशा वच्छल दीवशा भनी ।
होति परदेसियते, अर्वाच्छिती य नित्यस ॥३७१॥
पठितः सन् परंयां देशकत्वं मार्गदेशकत्वं करोति, तन्मिन्
आत्मनः परस्थं च समुत्तारो भवति । तथाहि-स साधुरनधी-
तसाधूनाध्याययश्चात्मनो ज्ञानाऽऽवरणाय कर्मोपहर्तनं, ते च
साधवो ज्ञानोपदेशना चिरादुपदेशपरमसंगममहादधेरुत्तरनि ।
एवं च कुर्वता तीर्थकृतामाज्ञा, अथात्मनः साधूनां च वात्स-
ल्यं, तथा दीपना प्रभावना, भोक्तृ परमेश्वरप्रयचनस्य,
पतति कृतानि भवन्ति, तीर्थस्थं चाख्याच्छित्तामृतिना
पतति, एते शुभाः परदेशकृते भवन्तीति । गर्तं परदेशिक-
त्वद्वारम् । वृ० १ उ० २ प्रक० । (परदेशिकत्वद्वारे वर्णिताः-
आत्मसमुत्तारः, परसमुत्तारः, तीर्थकृतामाज्ञा, तस्याऽऽज्ञा-
या भेदाः 'आणा' शब्दे द्वितीयभागे ११५ पृष्ठादावभ्य वि-
स्तरतो दर्शिताः) । (तथा वात्सल्यस्वरूपं 'वच्छल' शब्दे
वच्यते) तथा-दीपना प्रभावना (सा च 'पभावणा' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ४३८ पृष्ठे गता) तथा-(भक्तिः 'भक्ति' शब्दादव-
गम्यया) (तथा-अख्याच्छित्तिश्च 'अर्वाच्छित्ति' शब्दे
प्रथमभागे २८८ पृष्ठे गता)

परदोस-परदोष-पुं० । परस्य दुषणे, प्रश्न० ३ संव० द्वार ।

परदूष-पुं० । पराऽपीतौ, प्रश्न० ३ संव० द्वार ।

परदोसपासय-परदोषप्रकाशक-त्रि० । अन्यदोषप्रकटका-
रकं, तं० ।

परदोसवत्तिय-परदोषप्रत्ययिक-न० । परदोषान् वृद्धाऽऽ-
त्मसमुत्कर्षनिबन्धने मानप्रत्ययिकाऽपरनामकं नवमं क्रिया-
स्थानं, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

परद्व-त्रि० । पीडिते, पाह० ना० १६० गाथा । पतिते,
भीरौ च । दे० ना० ६ वर्गं ७० गाथा ।

परधण-परधन-न० । परद्रव्ये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

" परधणमि मेही " परधने गृहिः । सप्तमं गौणादन्ताऽऽ-
दानम् । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परधणपरिविजण-परधनपरिवर्जन-न० । परे आत्मव्यतिरि-
क्तजनस्तेषां धनं वित्तं परधनम्, तस्य परि समन्ताद् वर्जनं
परिहरणं परधनपरिवर्जनम् । परदात्ताऽऽदानविरतौ, दर्श०
२ तत्त्व ।

परपद्विअ-परप्रतिष्ठित-त्रि० । कोपभेदे, स्थ० २ टा० २ उ० ।
('कोह' शब्दे तृतीयभागे ६२३ पृष्ठे व्याख्या)

परपओग-परप्रयोग-पुं० । स्वव्यतिरिक्तजनव्यापारे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार ।

परपओगोदीरणा-परप्रयोगोदीरणा-त्री० । स्वव्यतिरिक्तज-
नव्यापारदुःखान्पादनायाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परपंडिय-परपण्डित-पुं० । परः प्रकृष्टः पण्डितः परपण्डितः ।
बहुशास्त्रज्ञे, परे वा मित्राऽऽदिः पण्डितो यस्य स तथा । प-
ण्डितमित्रं, स निपुणसंसारिपुणो भवति वैयकृष्णकचदि-
ति तेषुणिकत्वं तस्य । स्था० ६ टा० ।

परपक्ख-परपक्ष-पुं० । वैधर्मिकलोके, ध० २ अधि० । मिथ्याह-
री, नि० सू० १ उ० । चरकपरिभाषाकाऽऽदिषु, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

परपक्खिय-परपाक्षिक-पुं० । वैधर्मिकपक्षसमाधितं, ही० । महो-
पाध्यायश्रीविमलपिंगणिकृतप्रश्नः-परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽदिकं मानहनुमुक्कसंपादितरसवतीवदनादियमेव, क-
श्चिद्विशेषो वा ? इति प्रश्नः उत्तरम् परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽतीनां मानहनुमुक्काऽऽदिसंपादितरसवत्युपमानं सनां
वक्तुमेवानुचितमिति किं प्रतिवचनन ॥१३॥ ही० १ प्रक० ।
परपक्खयकारण-परप्रत्ययकारण-न० । परंयां प्रत्ययान्पादने,
व्य० ४ उ० ।

परपज्जव-परपर्याय-पुं० । वर्तमानपर्यायव्यतिरिक्तभूतभवि-
ष्यपर्यायेषु, सम्प्र० ३ कारण ।

परपत्त-परपात्र-न० । परपतद्व्यंते, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परपत्तिय-परप्रत्यय-त्रि० । परतंतुके, ध० २ अधि० ।

परपरिगहिय-परपरिगृहीत-त्रि० । अन्यवशांर्यपरिग्रहेतुषु,
वृ० १ उ० १ प्रक० ।

परपरिभवकारण-परपरिभवकारण-न० । अपमाननाहेतौ,
प्रश्न० २ संव० द्वार ।

परपरिवाइय-परपरिवादिक-त्रि० । परंयां परिवाहोऽस्ति ये-
षां ते परपरिवादिकाः । परदोषविकर्यकषु, स्त्री० ।

परपरिवाय-परपरिवाद-पुं० । काका परदेयाऽऽपादने, सूत्र० १
ध्रु० १६ अ० विकच्यते, " एषो परिपरिवायः " स्था० १ टा० ।
प्रश्न० । प्रव० । परदोषपरिर्कासने, स्था० ४ टा० ४ उ० वि-
प्रकीर्णपरकीयगुणदोषप्रकटने, कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।
दर्शा० । परंपासपवदने, भ० १२ श० ४ उ० । परंयां सदगुण-
नाशने, पं० सू० ।

परपरिपात-पुं० । परंयां गुणव्यः परिपातने, भ० १२ श० ४
उ० । मानकपायभेदे, स० ४१ सम० ।

परपरिवायभाषा-परपरिवादभाषा-न० । परं प्रत्यसम्भूतदो-
षाऽविष्करणं परपरिवादः । तस्य ध्यानं, सुभद्रां प्रति तच्छु-
धननाम्नामिव परदोषध्यानं, आतु० ।

परपरिवायपिय-परपरिवादप्रिय-त्रि० । इष्टान्यदृष्टाभिधानं,
प्रथमं २ अथ ० द्वार ।

परपासंड-परपासंड-पुं० । सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तं,
आव० ६ अ० ।

परपाखण्डानां-सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानाम् (आ-
ख०) आचयतस्त्रीणि शतानि त्रिपदार्थप्रकाशं भवन्ति ।
यत उक्तम्-

“ अनिहमयं किरियाणं, अकिरियवार्धनं होह चुलसीति ।
अरण्यार्णयं सलद्री, वेणयार्णं च वसीसं ॥ १ ॥ ”

इयमपि गाथा विनयजनानुग्रहार्थं ग्रन्थान्तरप्रतिबद्धाऽपि
लेशेनो व्याख्यायते- (अनिहमयं किरियाणं ति) अशी-
न्युत्तरं च क्रियावादिनां, तत्र न कर्तां विना क्रिया
सम्भवति, तामात्मसमाधिरिति वदन्ति ये तच्छृङ्खलाश्च ते
क्रियावादिनः । न पुनरामाऽऽद्यन्तिव्यतिरिक्तलक्षणा अने-
नोपायेनाशीत्यधिकशतसंख्या विज्ञेया-जीवाजीवाऽऽश्व-
वन्धस्ववर्गनिर्जगत्पुण्यापुण्यमोक्षाऽऽप्यन्त नव पदार्थान् वि-
नश्य परिपाटया जीयपदार्थस्याधः स्वपरिभेदादुपन्यसनी-
यो, नयाम्पो नित्यानित्यभेदा, तयोपपन्नः कालभ्रवाऽऽम-
निर्यातस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः । पुनश्चैवं विकल्पाः
कर्त्तव्याः-नास्तिक जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको वि-
कल्पः । विकल्पार्थश्चायम्-विद्यते खल्वयमाम्ना स्वेन रूपेण
नित्यश्च कालतः कालवादिनः, उक्तैर्वाभिभाषणेन द्वितीयो
विकल्प इदंश्रवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः
“ पुरुष एवेदं सर्वम् ” इत्यादि, निर्यातनिर्वादिनश्चतुर्थो वि-
कल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्य-
त्यजना लक्ष्याः पञ्च विकल्पाः । परन्तु इत्यनेनाऽपि पञ्चैव
लभ्यन्ते । निर्याताऽपरित्यागश्च येन दश विकल्पाः । एवम-
नित्यत्वाऽपि दर्शय, एकत्र विद्यमानजीवपदार्थेन लक्ष्याः,
अजीवाऽऽदिष्वप्यष्टस्वैवमेव प्रतिपदं विशतिविकल्पानामेतां
विशतिर्नवगुणा शतमशीन्युत्तरं क्रियावादिनामिति । (अ-
किरियाणं च भवति चुलसीति स्ति) आक्रियावादिनां च
भवति चतुरशीतिभेदा इति । न हि कस्यचिदवस्थितस्य प-
दार्थस्य क्रिया समाप्ति, तद्वाव एवार्थस्थितरभावार्थद्वयं
वादिनाऽक्रियावादिनः । तथा चाऽऽहुः-“ लोकाः सर्व-
संस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ? । भूतिर्येषां क्रिया
वैव,कार्गर्गमेव चोच्यते ॥ १ ॥ ” इत्यादि । एते चाऽऽमा-
ऽऽदिनास्तत्त्वप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेन चतुरशीतिर्दृष्ट-
व्याः, एतेषां हि, पुण्यापुण्यजितपदार्थसंस्कृतासन्तर्ध्व
जीवविकल्पः स्वपरिविकल्पभेदद्वयोपस्थासः, असत्त्वादाम-
नं नित्यानिर्वादी न भेदः, कालाऽऽदीनां तु पञ्चानां पट्टी
यदृच्छा न्यस्यन्त, पञ्चाद्विकल्पभेदाभिभाषणं, नास्तिक जी-
वः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः । एवमभ्रवाऽऽदिभिर्पि
यदृच्छावसानः सर्वे च पञ्च विकल्पाः तथा नास्तिक जीवः प-
दः कालत इति पंचैव विकल्पाः, एकत्र द्वादश । एवमजीवा-
ऽऽदिष्वपि पदभु प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र सम द्वा-
दशगुणाश्चतुरशीतिविकल्पा नास्तिकानामिति । (अयणार्ण-
यैवसंष्टि स्ति) अज्ञानिकानां सत्तादिभेदा इति । तत्र कु-
न्तिनं ज्ञानमज्ञानं, तदभिमर्शति अज्ञानिकाः । नन्वेवं लघु-
न्यात प्रक्रमस्य प्राक् बहुमीहिणा भवितव्यं, तत्तदज्ञाना इ-

ति स्यात् नैप दोषः, ज्ञानान्तरमेवाज्ञानं, सिध्यादर्शनेन-
चारिग्यात्, ततश्च ज्ञातिशब्दत्वात् गौरवरयदरपमिन्यादि-
यदज्ञानिकत्वमिति । अथवा-अज्ञानेन चरन्ति तत्प्रयोजना वा
अज्ञानिका-अस्मिन्नित्येव कृतवैफल्यः-दिप्रतिपत्तिलक्षणा अ-
मुनोपायेन सत्तादिभेदाः । तत्र जीवाऽऽदिनवपदार्थान् पू-
र्येव न व्यवस्थाप्य पर्येते चोत्पत्तिमुपन्यस्याधः सम सदाद्य-
उपन्यसनीयाः, सत्त्वमसत्त्वं, सदसत्त्वम्, अवाच्यत्वं, सदाच्य-
त्वम्, असदाच्यत्वं, सदसदाच्यत्वमिति चैकैकस्य जी-
वाऽऽदिः सम सम विकल्पाः, एते नव सत्ताकाः त्रिपट्टिः, उत्प-
त्तेस्तु चत्वार एवाऽऽद्या विकल्पाः । तथा सत्त्वमसत्त्व-सद-
सत्त्वम्, अवाच्यत्वं चेति त्रिपट्टिमध्ये क्षिप्ताः सत्तादिभेदाः, को
जानाति जीवः सत्त्वित्येको विकल्पः, ज्ञानेन वा किम् । अ-
एवमसदाद्योऽपि वाच्याः । उत्पत्तिर्गपि किं सतोऽसतः, स-
दसतोऽवाच्यस्येति को जानाति ? एतच्चतुर्धतिर्याति-
प्रायः । (वेणयार्णं च वसीसं ति) त्रैतयिकानां च द्वात्रिं-
शद्भेदाः, विनयेन चरन्ति विनयो वा प्रयोजनमेवामिति धे-
नयिकाः, एते चानवधृतीलङ्घाचाराश्चा विनयप्रतिपत्तिल-
क्षणा अमुनोपायेन द्वात्रिंशद्वयान्तव्याः-सुत्रचतुर्धतिर्याति-
तिस्थविगधममानुपितृणां प्रत्येकं कायेन वचसा मनसा ज्ञा-
नेन च देशकालोपपन्नेन विनयः कार्यः इत्येते चत्वारो भेदाः
मुगऽऽदिष्वप्यष्टु स्यान्तेषु, एकत्र मिलिता द्वाविंशदिनि, न-
वेवसंख्या पुनरेतेषां त्रीणि शतानि त्रिपदार्थप्रकाशं । न चै-
तत् स्वमनीषिकाव्याख्यानम् । यस्माद्व्यवस्थुः-
“ अस्ति कसमतमामाः-याः, नित्यानित्यात्मका नव पदार्थाः ।
कालनिर्यातस्वभावे-अत्राऽऽमभ्रवाः, खपरसंस्थाः ॥१॥
कालव्यवच्छिन्नियती-श्वरस्वभावामाऽऽनश्चतुरशीतिः ।
नास्तिकवादिगणमते, न सति भावाः स्वपरसंस्थाः ॥ २ ॥
अज्ञानिकवादिमते, नव जीवाऽऽदीन् सदादिसमविविधान् ।
भाष्योपनि न्यस्य-हेतुवाच्यं च को धेति ॥ ३ ॥
धेनयिकमते विनयश्चेतनावाक्यादानतः कार्यः ।
सुत्रवृत्तिर्यातिज्ञाति-स्थविगधममानुपितृषु सदा ॥ ४ ॥ ”
इत्येते प्रसङ्गे । आव० ६ अ० ।

परपासंडपट्टिमा- परपाखण्डप्रतिमा-स्त्री० । परपाखण्डलिङ्गं,
व्य० १ उ० । (परपाखण्डप्रतिमाकारणम् ” उच्यतेपया ” शब्दे
द्वितीयभागे १००४ पृष्ठे गतम्)

परपासंडपसंसा-परपाखण्डप्रशंसा-स्त्री० । परपाखण्डानां स-
र्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा, प्रशंसनं प्रशंसा,
स्तुतिरित्यर्थः । आव० ६ अ० । परदर्शिनो गुणोक्तानि,
उत्तमं २ अ० ।

परपासंडपसंसा, सकाद्विगमि वक्ष्यामो उ ॥ (८८)
परपाखण्डानां सर्वज्ञप्रणीतव्यतिरिक्तानां प्रशंसेन समा-
सः । प्रशंसनं प्रशंसा, स्तुतिरित्यर्थः । तथा चाऽऽह-
शाक्याऽऽदीनामिह वर्णवादस्तु । शाक्या रक्षमिन्ववः,
आदिशब्दपरिग्राहकाऽऽदिपरिग्रहः । वर्णवादः प्रशंसा-
व्यते-पुण्यमाज एतं, सुलब्धमभिर्मानुषं जन्म दयालव
एत इत्यादि । (८८ आ०) अत्र चोदाहरणम्-“ पा-
डालपुत्रं चागक्रो, जेदगुत्तं भिक्षुपुणं विपरी ह-
मिना, ते नत्स चर्मं कर्ता, यथा त्वमिति, चाणक्यं
पलायति, एय पसेंसति, ए देति, तेन चाणक्यपञ्जा ओ-

परपासंडपमंसा

लगिता, तीए सो करणं गाहितो, नेहिं कथितं भणितं
नेण सुभाषियं नि । रक्ता तं आमं च दिणं, विनियदियेले चा-
राको रायाणं भसुति-कोय दिणं ? । राया भणइ-तुं भणितं प-
संतिनं । सो भणइ-णं मे पसंतिनं, अहो मव्वारंमपयिता
कहं लीपं पत्थिवादिनिं नि ? । पच्छा टिटो, कंतिया एरि-
सा, तम्हा ण कायव्वा ।" आ० ६ अ० ।

तथा य जे भिक्खु वा भिक्खुणी वा पामडीणं पसंमं क-
रेज्जा, जे यावि गं निहएगाणं पसंमं करेज्जा, जे णं गि-
एहगाणं अणुकूलं भासेज्जा, जे णं गिहएगाणं आययणं
पविसिज्जा, जे णं निहएगाणं गंधमत्थपक्खर वा पल्लव-
ज्जा, जे णं निहएगाणं संतिण कायकिलेसाइ तवेइ वा,
संजमेइ वा, जाणइ वा, विनाओइ वा, मुणइ वा, पडिओइ वा,
आमिष्टुहमुद्रपरिसामज्झणिणं सलाहेज्जा, स वि णं परमा-
हम्मिपमु उववज्जेज्जा, जहा सुमनी । महा० ४ अ० ।

परपासंडमथव-परपाखरंडसंस्तव-पुं० । परपाखरंडः सह सं-
वासज्जिते पत्तिचयं. आ० ६ अ० ।

परपासंडपमंसा, मुकाइसुमिह वणवाओ उ ।

तेहिं सह पत्तिचओ जो, स मंथओ होइ नायव्वो ॥८८॥

(गाथापूर्वादेन 'परपासंडपमंसा' शब्दे ४२६ पृष्ठे व्या-
ख्यातम्) तैः परपाखरंडेनन्तरादितैः सह पत्तिचयो यः
स संस्तवो भवति ज्ञानव्ययं, परपाखरंडसंस्तव इत्यर्थः ।
संस्तव इह संवामज्जितः पत्तिचयः संवसनभोजनाऽऽला-
पाऽऽजितक्षयः परिगृह्यते, न स्त्वरूपः, तथा च लोके प्र-
तीत एव संपूर्वः स्तौतिः पांचव इति । "अपेक्षन्तेषु प्रथमे
अपेक्षु ।" (किण० ३ सर्गे) इत्यादि इति ॥ ८८ ॥ (आ०)-
अयमपि च न समाचरणीयः । तथाह-एकत्र संवाते न त-
प्रकियाऽऽश्रयान्, तन्कावदशेनाच्च तस्या पकुदव्यस्तत्वा-
दवाससहकारिणानां मिथ्यावांशदत्तो दापिभेदः संजायते,
अतोऽनिवारहेतुवाच समाचरणीयाऽयमिति । आ० ६ अ० ।
अत्र बोदाहरणम्- "सोरडुमुहो पव्वमणिता । सो दु-
प्पिक्खं भिक्खुण्हिं समं पड्ढो. भस्से मे देहिं अन्नया विम्भ-
इयाए मन्नो. बीरंण पच्छाओओ, अविमुहोहिला पातणं
भिक्खुणाणं, बाहाए आहाइदाणं. मावगाणे लित्वा जुगप
हाणणं कहणे विरादिहपुणं ति आलोपणे नमाऽऽहरणं,
पडिबोहो. कंतिया एरिसे नि ॥ ८८ गाथा । आ० ।

परपासंडि (ख) -परपाखरिडन्-पुं० । मिथ्यादृष्टी. परपाखरिड-
लक्षणम्- "जो आणाणं मिच्छन्ते कुप्पेत्तो कुत्तिपण वा गति
जिणवयणं य ग गच्छइ. सो परपासंडी । जो पुणं गिती अ-
भात्तिथिओ वा होमंमो ।" नि० चू० १६ उ० ।

परपुट्ट-परपुट्ट-पुं० । कालिके स्या० ७० टा० जी० जं० । रा०

परपुर-परपुर-न० । शृङ्गारं. आ० ४ अ० ।

परपवाइ (ग) -परमवादिन्-पुं० । परनाथिके, सूत्र० १ अ०
१ अ० १ उ० ।

परपवित्तिदोस-परप्रवृत्तिदोष-पुं० । सूत्रदोषभेदः, यत्र सुवृह-
मर्थ्ये वर्णयित्वा निदर्शनं करोति । चू० १ उ० १ प्रक० ।

परपेभ-परपेभ-न० । क्षान्तामृतमसुरूपे परमानमि, अष्ट०
२ अष्ट० ।

परभव-परभव-पुं० । जन्मानन्तरं, दशा० १० अ० । सूत्र० ।
आ० म० । (आत्मनः 'आता' शब्दे द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे
परलोकायायवमभिहितम्)

वालविज्ञानस्य विज्ञानान्तरपूर्वकत्वमाधनेन परमय-
स्मिहः-

दिग्माणंतरपुच्छं, वालम्पागमिह नाणभावाओ ।

जह वालनाणपुच्छं, जुवनाणं तं च देहहिं ॥१६६१॥

अन्यविज्ञानपूर्वकमिदं वालविज्ञानम्, विज्ञानव्यान् । इह
यद् विज्ञानं तदन्यविज्ञानपूर्वकं दृष्टम्, यथा-वालविज्ञान-
पूर्वकं युवविज्ञानम्, यद्विज्ञानपूर्वकं चदे वालविज्ञानं त-
च्छरीरादयश्चैव. पूर्वशरीराव्याप्योहव्यविज्ञानकारणव्यान्,
तस्य च विज्ञानस्य गुण्येन गुणिनमात्मानमन्तर्यामिभ-
वान्, तच्छरीराव्यापिकारमानं व्यनस्यामः, न तु शरीर-
मेवाऽऽमेति । विज्ञानव्यादिनिं प्रतिज्ञार्थिकदेशव्यादिनिजो
हेतुमिति चेत् । न । विशेषस्य पर्लोकुतवान् । भवति च
विशेषे पर्लोकुते सामान्यं हेतुः, यथाऽनित्यो वर्णऽऽत्मकः
शब्दः, शब्दवान्, मेयशब्दवान् । एवमिहापि वालव्या-
नमन्यविज्ञानपूर्वकमिति विशेषः पर्लोकुतः, न तु सामान्य-
विज्ञानमन्यविज्ञानपूर्वकमिति पर्लोकुतः, येन विज्ञानव्यादि-
निं प्रतिज्ञार्थिकदेशः स्यात्, यथाऽनित्यः शब्दः शब्दव्या-
दित्यादि ॥ १६६१ ॥

अथान्यदनुमानम्-

पदमो श्रगाहिलामो, अमाऽऽहाराहिलामपुव्वोऽयं ।

जह मंपयाहिलामो-ऽणुभूओ मो य देहहिओ १६६२॥

गौतम ! आद्यः स्तनाभिलाषो वालस्यायमन्याभिलाषपूर्वकः,
अनुभूते-अनुभयाऽऽप्तमव्यान्, साधनाभिलाषवदिति ।
अथ वा-अभिलाषावाचं इत्ययमनुक्तोऽपि हेतुदृष्टव्यः । इह
योऽभिलाषः सोऽन्याभिलाषपूर्वको दृष्टः यथा साधनाऽभि-
लाषः, यदभिलाषपूर्वकश्चायमाद्यः स्तनाभिलाषः स शरीरा-
दस्य गव, पूर्वशरीराव्याप्योहव्यभिलाषकारणव्यान् ।
ज्ञानगुणधर्माभिलाषो न गुणिनमन्तरं संभवति । अतो
यस्त्वेत्याऽऽश्रयभूतो वर्णो स शरीराव्यापिकारिणोऽयमेति ।

आह-नन्येकपालिकेऽयम्, सर्वस्याऽन्याभिलाषपूर्वकव्या-
नुपपत्तेः । न हि मोक्षाभिलाषो मोक्षाभिलाषपूर्वको घटते ।
तदयुक्तम् । अनिप्रायापरिज्ञानान्, यो हि स्तनाभिलाष स
सामान्यभिलाषाभिलाषपूर्वक इत्येवमाभिलाषकल्पते, न पुन-
विशेषणं द्रमः- स्तनाभिलाषोऽन्यस्तनाभिलाषपूर्वकः
इति । एवं च सामान्यः मोक्षाभिलाषो मोक्षाभिलाषपूर्वक इति
एव, मोक्षाभिलाषस्याऽपि सामान्येनाऽन्याभिलाषपूर्वकव्या-
दिति ॥ १६६२ ॥

अनुमानान्तरमाह-

वालमरीरं देहं-तपुच्छं इंदियादमत्ताओ ।

जुवदेहो शरीरादिव, स जस्म देहो स देहि ति १६६३॥

वालशरीरं शरीरात्तरपूर्वकम्, इंदियाऽऽदिमवान्, इह य-
दिन्द्रियाऽदिमम्, तदन्यदेहपूर्वकं दृष्टम्, यथा युवशरीरं वा-

स्तानवत् तत्तन्मानस्याऽनादिव्येनेष्टव्यात् । द्वितीयोऽपि यदि कस्यापि कस्मोऽभावा न भवेत्सा भूत्सिद्धं तावददृष्टम् । मुक्तिवादे तदभावाऽपि प्रमाथयिष्यते । द्वितीयं तु या हिंसा-वदोऽपि ससृष्टिः, अर्धपूजावदोऽपि दूरिद्रव्योऽस्ति, सा क्रमेण प्राप्नुयात्स्य पापाः पुनर्विजन्तः पुनस्य, पुनयाऽपुन-विजन्तः पापस्य च फलम् । नत्किंयापात्तं तु कर्म जन्मा-न्तरं फलित्वीतीति नात्र नियतकार्यकारणभावव्यभिचारः । साधकाभावादपि नादृष्टाभावः, प्राक् प्रसाधितप्रमाणव-योरागमाऽनुमानयोन्यसाधकयोर्भावात् । तथा च शुभः पुनस्ययाऽशुभः पापस्येत्यागमः । अनुमानं तु नुत्यमाधाना-नां कार्यं विशेषः सन्तुक्तः-शतपञ्च-महस्यपत्राऽऽदिभेदः । दृष्टश्चाध्वीसुतयो-न्येत्यास्तुत्यजजन्मनोः । विशेषो वीर्यविज्ञान-वैराग्याऽऽनस्यसंपदाम् ॥ १ ॥ "न चाप्यं विशेषो विशिष्ट-मदृष्टकारणमन्तरंग । यदुक्तं जिनमद्राणिज्ञानाश्रमगामिधाः-
" जो तुज्जसाहग्राणं, फलं विमेषो न स माणा तस्मात् ।
कज्जसण्णो गोयम । घट्ठं व्व हेतुयं न कम्मं ॥ १ ॥ " अथ यथैकप्रदेशसम्भवानामपि वद्वीकण्टकानां काटिल्याऽऽज-वाऽऽदिविशेषः, यथा वैकुण्ठमीसम्भूतानामपि पङ्कजानां नील-धवल-पाटल-पीत-शतपञ्च-महस्यपत्राऽऽदिभेदः, तथा शरीरिणामपि स्वभावादेवाऽयं विशेषो भावपरि-त । तदशस्यम् । कण्टकपङ्कजानाऽऽदीमपि प्राणित्वेन परेणां प्र-मितैस्तदृष्टान्ताऽवदृष्टमस्य दृष्टव्यात्, आहार-क्षतरंगद-दोहदाऽऽदीनां वनस्पतीनामपि प्राणित्वेन हि प्रमाथयान् । अथ गगनपरिसरे प्रकर-कान्तुङ्ककुरङ्गकुङ्कुमाऽङ्गाऽऽ-धाकाराः संनतकाग्नं विभ्रत्यश्रानि, न च तान्यपि चेत्त-नाति वाः समानाति । तद्वत्तुभाजोऽपि रात्रिवाऽऽदयः स-न्तिवति चेत् । तदसत् । नेषामपि जगददृष्टवशादेव देवपदवी-परिसरे विचरन्तां विचित्राऽऽकारस्वीकारात् । कश्चार्थं स्व-भावा यवयवाऽजगद्वैचित्र्यमुच्यते ? किं निर्देष्टुमशक्यं, स्वा-ऽऽमहानुकृत्यं, वस्तुधर्मा, वस्तुविशेषो वा ? आदि पले सदा सत्त्वस्याऽऽसत्त्वस्य वा प्रसङ्गः । द्वितीय-आत्माऽऽश्रयत्वं द-ष्टः, अविद्यमानो हि भावाऽऽस्माकथं हेतुः स्यात् ? विद्य-मानोऽपि विद्यमानवदेव कथं स्वोपायः स्यात् ? वस्तु-धर्मोऽपि दृश्यः कश्चिददृश्यो वा ? दृश्यस्तावदनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्तु कथं सत्त्वेन वक्तुं शक्यः ? अनुमानात् तत्क्षणोऽदृष्टानुमानमेव श्रेयः । वस्तुविशेषेन स्वभावा-भूताऽतिरिक्तं, भूतस्वरूपो वा ? प्रथमं मूर्तोऽमूर्तो वा ? मूर्-तोऽपि दृश्योऽदृश्यो वा ? दृश्यस्तावत् दृश्योऽनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्त्वदृष्टमेव स्वभावभाष्या यभापे । अमूर्तैः पुनः परः परलोकिनः को नामास्तु ? न चादृष्टविर्योऽन-स्य तस्य परलोकस्वीकारः, इत्यतोऽदृष्टोऽदृष्टं निष्टकृत्यते । भूतस्वरूपस्तु स्वभावा नरन्दरद्रिद्रवाऽऽदिवैचित्र्यधर्माऽ-यमलजायोरन्यत्वादकमुत्तरं पत्रं चित्तोत्पत्तेः, इति कौतस्कु-तस्त्येत्यं विशेषः स्यात् ? तदशनालत्राऽदृष्टभूतवशेषाऽनुमा-नेन नामान्तरातिरिक्तमदृष्टमेवाः नूर्मानसिद्धं दृष्टम्, इतो-ऽपि बालशरीरं शरीरान्तर्गृह्यैकमिन्द्रियाऽऽदिमन्वासरण-शरीरवत् । न च प्राचीनमयान्तितनुपूर्वैकवेदे, तस्य तद्वत्त्वाऽवसानं पत्रं पत्रं प्रतितानितीतिप्रमाणं ज्यलन-ज्वलाकलापपुष्टयता भवेत्सा द्रव्यादान्तरालगतभाव-वेन तत्पूर्वकत्वाऽनुपपत्तैः । न चाशरीरिणो नियत-गर्भ-

देश-स्थान-प्राप्तिपूर्वकः शरीरग्रहो युज्यते, नियामककारणा-भावात् । स्वभावस्य तु नियामकत्वं प्रागेव व्यापस्तम् । ततो यच्चशरीरपूर्वकं बालशरीरं तत्कर्मैवमयमिति । पौष्टिकं चैवम-दृष्टमेष्टव्यम्, आत्मनः पारतन्त्र्यमिति तत्वाभिप्रायाऽऽदिवत् । कथाऽऽदिता व्यभिचार इति चेन्न, तस्याऽऽत्मपरिणामरूप-स्य पारतन्त्र्य-स्वभावत्वात्, तन्निमित्तभूतस्य तु कर्मणः पौ-ष्टिकत्वात् । एवं सौधुस्वादनाद्वचनित्यकलयमपि पारत-न्त्र्यमेव, तद्वत्तुस्तु सौधु पौष्टिककमेवति नैतनाऽपि व्यभि-चारः । ततो यथोपायैरन्तर्विशेषगुणलक्षणं, कापिलैः प्रकृति-विकारस्वरूपं, सौगन्दीयानास्वभावं, ब्रह्मादिभिर्गविद्यास्व-रूपं, चाऽदृष्टमवचादि । तदुपास्तम् । विशेषतः पुनर्मोषां निषेधो विस्तराय स्यादिति न कृतः । रत्ना ७ परि ० ।

विस्तरतैश्चेतस्मस्मतिग्रन्थे प्रतिपादितम्-

अत्र बृहस्पतिमिताऽनुसारिणः स्वभावस्योन्नतज्ञानाऽऽदिवि-मैकलापार्थान्तस्य स्थानेणभावप्रतिपादनं जैनन कुर्वता-ऽस्माकं साहाय्यमनुष्ठानमिति भवन्ताः प्राहुः । युक्तमुक्तं यत् स्वभावस्यमिन्द्रज्ञानाऽऽदिसंपत्त्यमन्वितस्यैवगत्याभा-वः । नारक-निर्गमनराऽमर-रूपपरिणतिस्वभावतया उत्पद्य-न्ते प्राणिनोऽस्मिन्नित्येतां चानुक्रममहितम् । परलोकमन्यद-प्रमाणं प्रत्यक्षम्, अनुमानम्, आगमां वा जैनानाभ्युपगमनीयः । अन्य-स्य प्रमाणित्वेन तेनाऽनिरूप्यं । न चात्रैतद्वक्तव्यम् । भवतोऽपि किं तत्प्रतिज्ञेयं प्रमाणम्, यतो नाऽस्माभिस्तत्प्रतिज्ञेयप्र-माणसद्भावाः प्रतिपाद्यते, किं तु परंपर्यास्तप्रमाणपर्यनुयो-गमात्रमेव क्रियते । अत एव "सदेव पर्यनुयोगपरायैव स्-वर्गाणि बृहस्पतेः" इति चार्याकिर्गमिहितम् । न च परंपर्यास्त-प्रमाणपर्यनुयोगः, तदभ्युपगमस्य प्रत्याऽऽदिद्वारं विचार-णा, न पुनः स्वमित्यप्रमाणोपपत्त्याः । येनान्तिर्द्वार्यप्रतिज्ञ-पक्षेन प्रवर्त्तमानं प्रमाणमध्ययानसिद्धत्वाऽऽदिद्वारदुष्टत्वेन कथं प्रवर्त्तते इत्यस्मान्प्रति भवताऽपि पर्यनुयोगः क्रियते । अत एव परलोकप्रमाथकप्रमाणेऽभ्युपगमं परेण ब्राह्मि-त्वा तदभ्युपगमस्याऽनेन प्रकाशेन विचारः क्रियते । तत्र न तावत्परलोकप्रतिपादकत्वेन चक्षुर्गदिकरणव्यापारममाप्ता-दिताऽऽत्मलतां सर्वाहितप्रतिनियतरूपाऽऽदिविषयव्याप-त्यत्वे प्रवर्त्तते । नाप्यतीन्द्रियं योनिप्रत्यक्षं तत्र प्रवर्त्तते इति चेत् शक्यम् । परलोकऽऽदिवत्तत्त्वगोचर्यमित्ते । नाप्यनुमानं प्रत्यक्षपूर्वकं तत्र प्रवृत्तिमाप्तादयति । प्रत्यक्षाप्रवृत्तौ नाप्य-वैकस्यानुमानस्य इति तत्राप्रवृत्तः । अथ यथोपाय प्रत्यक्षा-वगतप्रतिवर्त्थलिङ्गप्रभवमनुमानं न तत्र प्रवर्त्तते, तथाऽपि सामान्यता दृष्टे तत्र प्रवर्त्तयते । तदपि न युक्तम् । य-तस्तदपि सामान्यता दृष्टमवगतप्रतिवर्त्थलिङ्गद्वयम्, आ-होस्विद अतवगतप्रतिवर्त्थलिङ्गसमुत्पत्त्यम् । यद्यनवगतप्रति-वर्त्थलिङ्गद्वयमितीति पक्षः । स न युक्तः । तथाभूतलिङ्ग-प्रभवस्य स्वविषयव्यभिचारिणश्च दृश्यतात्पर्यादनुग-ज्यायामिविकल्पस्यैवाप्रमाणत्वात् । अथ प्रतिपक्षमेकज-लिङ्गप्रभवं तत्र प्रवर्त्तते इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । प्र-तिवर्त्थवाच्यमस्यैव तत्र लिङ्गस्यास्यभावः । तथाहि प्रत्यक्ष-स्य तत्र लिङ्गवैचित्र्यावगमनिमित्तभावात् । अनुमानं लिङ्ग-संबन्धप्राहकमभ्युपगमन्यम् । तत्र यदि तद्वै परलोकस-

ज्ञावाऽऽवेदकमनुमाने स्वविषयाऽभिमतानाथैनाऽऽत्मोन्पाद-
कलिङ्गसंघप्रधाहकं, तदेतरेतराऽऽश्रयत्वदीपः । अथाऽनु-
मानान्तराद् गृहीतप्रतिबन्धाधिज्ञादुपजायमानं तद्विषयं त-
दभ्युपगम्यते, तदाऽनवस्थाः तथा सर्वमप्यनुमानमस्मान्य-
त्यभिद्धम् । तथाहि-बुद्धस्यातिसूत्रम्-“ अनुमानमप्रमाणमि-
ति । ” अनेन प्रतिज्ञाप्रतिपादने कृतम् । अनिश्चिताऽर्थ-
प्रतिपादकत्वाद्, अनिष्टप्रमाणऽप्रामाण्यमिति हेतुदृष्टान्ता-
च्चभ्युह्यते । विषयविचारणं वाऽनुमानप्रामाण्यमनुकूलम् । धर्म-
धर्म्युपस्यतन्त्रसाधने निष्ठताप्यता यतः । अतो विशेष-
विशेष्यभावः साध्यः प्रमेय विशेष-विषयां प्रमां कुर्वत्य-
माणं प्रमाणतामश्नुते । इतरेतराऽप्यच्छिन्नश्च समुदायो-
ऽत्र प्रमेयः तद्वैपल्यं वा पक्षधर्मत्वाऽऽदीनामन्यतमस्याऽपि
कल्पस्याऽऽसिद्धिः । न हि समुदायधर्मता हेतोः । नापि
समुदायान्वययो व्यतिरेका वा, धर्मिमात्राऽपेक्षया पक्ष-
धर्मत्वे साध्यधर्मोऽपेक्षया च व्यती गौप्येति । उक्तं च-
“ प्रमाणस्याऽगौप्यत्वाद् अनुमानादर्थनिश्चयो दुर्लभः । ” इति ध-
र्मिधर्मताप्रत्ययेऽपि न गौप्यतापरिहारः । प्रतीयमानापे-
क्षया गौणमुपव्यवहारस्य चिन्त्यत्वात् ; समुदायश्च प्र-
तीयते । एकदेशऽऽश्रयणेनापि त्रैक्यमनुकूलम् । व्याप्यनि-
ष्टः । न हि सत्ताभावेणाऽविनाभावो गमकः ; अपि त्वव-
गतः । अन्यथाऽऽतिप्रसङ्गात् । स च सकलपक्षविपक्षेऽप्य-
व्यतीकरीकणं दुर्यश्नानेऽऽसर्वविदा । न चात्र भूयोदर्शनं
शरणात् । सहस्रशोऽपि दृष्टान्तरचर्यस्य व्यतिचारान् । अत-
एव दर्शनादर्शनेमपि । तदुक्तम्-“ गोमानित्येव मय्येन, भा-
व्यमभवत्ताऽपि किम् ? ” इति । देशकालाऽऽस्थाभेदेन च
भावानां नानात्वावगमादनाश्वानः । तदुक्तम्-“ अय-
स्यस्यशकालानां, भेदाद् निश्चयः शक्तिम् । भावानामनुमा-
नेन, प्रतीतिरतिदुर्लभा । १ ॥ ” इत्यादि । आह च-अवि-
नाभावसंबन्धस्य गृहीतमशक्यत्वात् । यच्च सामान्य-
स्य तद्विषयस्याऽभावान् स्वायंपराधर्मभेदात्म्यत्वात्, वि-
रुद्धाऽनुमानविरोधयोः सर्वत्र संभवान् ; कच्चिच्छेद विरुद्धा-
व्यभिचारस्य इत्यादि दूषणजालम् । तदनुद्देशपरणीयमेव । य-
तोऽनिश्चितार्थे-प्रतिपादकत्वाद् अनुमानमप्रमाणमित्यनुमानाऽ-
प्रमाणता-प्रतिपादने कृते शेषदूषणजालस्य मृत्तमण्यक-
ल्पणान् । ततोऽनुमानस्याप्रमाणत्वात्तर्तीन्द्रियपरलोकसङ्गा-
द्यप्रतिपादने कुतस्तस्य प्रवृत्तिः ? अथदेवैव जन्म पूर्वज-
न्मान्तरमन्तरेण न युक्तमिति जन्मान्तरकल्पस्य परलो-
कस्य सिद्धिरित्येते, तत्किमियमर्थोपलब्धः, अथाऽनुमाने वा ?
न तावदर्थोपलब्धिः, तल्लक्षणऽभावात् । “ दृष्टं श्रुतं वाऽर्थो-
ऽन्यथा नोपपद्यते । ” इति हि तस्या लक्षणं धिक्लक्षणेन-
रथ्यते, न तु जन्मान्तरमन्तरेण नोपपत्तिमिदं जन्ममिति नि-
श्चयः । मानापितृत्वात्प्रतीतिमात्रकण तन्त्योपपत्तेः । तस्यावहेतुक-
स्ये चाऽन्यपरिकल्पनायामतिप्रसङ्गात् । अथ प्रक्षामेधाऽऽद्यो
जन्माऽऽदावभ्यासपूर्वका दृष्टाः कथमतत्पूर्वका भवेयुः, न व-
क्षिपूर्वका धूमः, तत्पूर्वकतामन्तरेण कदाचिदपि भवत्युप-
लब्धः । तदप्यसत् । अविनाभावसंबन्धस्य देशकालात्यसिल-
क्षणस्य प्रत्यक्षेण प्रतिगुप्तशङ्के । सर्वहितमात्रप्रतिपत्ति-
निमित्तं हि प्रत्यक्षमुपलब्धतः । न हि सकलदेशकालयोर्वि-
ना वहिमसंबन्ध एव धूमस्येति प्रत्यक्षतः प्रतीतिर्युक्ता, अ-
तो न धूमोऽपि वहिर्भूयः सर्वत्र प्रत्यक्षाऽनुपलम्भाभ्यां
१३३

सिद्ध इति कुतस्तेन दृष्टान्तेन जन्मान्तरस्वरूपपरलोकसाध-
नम् । तस्मात्किञ्चिदप्रक्षामेधाऽऽद्यस्तथाभूताभ्यासपूर्वकाः, के-
चिन्मानापितृशरीरपूर्वका इति । न च प्रक्षामेधः शरीरान्तो व्य-
तिरिच्यमानस्वभावाः संवेदन विषयानुपयान्ति । शरीरञ्च
तदव्यवस्थानां कानुविनिमदेव दृष्टमिति कथमन्यथा व्यव-
स्थामहेति । अथ पूर्वोपापादष्टमन्तरेण कथं माता पितृ-विल-
क्षणं शरीरम्, न त्वेतेनैव व्यभिचारो दृश्यते । न हि सर्वदा
कारणाऽनुकूपमेव कायम् । तेन विलक्षणोदपि मानापितृश-
रीरादपि प्रक्षामेधाऽऽदिभिर्विलक्षणं तदप्यन्यथा शरीरमुप-
जायते, कदाचित्तदाकारानुकारि तत्कथं वाऽत्र विरोधः ।
यथा कश्चिच्छालुकानेव शालूकः, कश्चिद्गोमयात्तथा कश्चि-
दुपदेशादिकल्पः, कश्चिन्नादाकारपदार्थदर्शनात् । अथ दर्शना-
दपि विकल्पः पूर्वविकल्प-वाचनमात्रमन्तरेण कथं भवति, तर्हि
गोमयादपि शालूकः कथं शालूकमन्तरेणैव पितृदपि प्रष्टव्यम् ।
तस्मात्कार्यकारणभावमात्रमेव तत् । तत्र च निष्प्रमाभावा-
द्विज्ञानादपि मानापितृशरीरगद्गद्ज्ञानमुपजायताम् । अथवा-
यथा विकल्पाद्व्यवहिततादपि विकल्प उपजायते, तथा व्य-
वहिततादपि मानापितृशरीरान्तं पदेति न भेदं पश्यामः । य-
था चैकमानापितृशरीरादनेकापत्यापत्तिस्तथैकस्मादेव प्रक्ष-
णः प्रजात्यपरिणति न जात्यन्तरपरिग्रहः कस्यचिदिति न पर-
लोकमिच्छिः । न हि मानापितृसंबन्धमात्रमेव परलोकः । तथैव
भ्युपगमविरोधान् । अथानाद्यन्त आत्मास्ति, तमाऽश्रय
परलोकः साध्यते । न हीकानुमतिव्युत्पत्तिरेकेणाऽनुसंधानं स-
म्भवति । मित्रा नुमतिर्यनुसंधानादष्टः । तदनुकूलम् । “ परलो-
किनोऽभावान्, परलोकाऽभावः । ” इति वचनात् । न ह्यानाद्यन्त
आत्मा प्रत्यक्षप्रमाणप्रसिद्धः । अनुमानेन चतरेतराऽऽश्रयदोषप्र-
सङ्गः । सिद्धे आत्मन्येकरूपेणाऽनुसंधानविकल्पस्याऽविनाश-
तत्वं आत्मसिद्धिः, तमसिद्धेक्षाऽनुसंधानस्य तर्हीयानभूतव्य-
सिद्धिरतीतरेतराऽऽश्रयसंज्ञावैकल्याय सिद्धिः । न चाऽऽ-
त्मसिद्धेन साध्यते । किञ्च-दर्शनाऽनुसंधानयोः पूर्वाऽपर-
भाविनोः कार्यकारणभावः प्रत्यक्षमिदं तत्कुतोऽनुसंधानस्म-
रणादामसिद्धिः अपि च शरीरान्तर्गतस्य हानस्याऽसुखत्वे-
न कथं जन्मान्तरशरीरसंचारः । अथान्तरात्मचशरीरसन्तत्या
संचरश्चसुच्यते, तदपि परलोकाच्च विशिष्यते । सञ्चारश्च न
दृष्टो जीवत इह जन्मनि, मरणसमये भविष्यतीति दुर्यय-
ममेतत् परलोकमिच्छिः । अथवाऽपि परलोकं प्रतिनियत-
कर्मफलसंबन्धाऽऽसिद्धेर्वर्धमेवाऽनुमानेन परलोकस्तिन्वसा-
धनम् । अथाऽऽमात्मप्रतिनियतकर्मफलसंबन्धमिच्छिः । त-
था सति परलोकास्तिन्वमवगमादेव सिद्धिमिति किमनु-
मानप्रसाधनं ? न चाऽऽमात्मप्रति परलोकमिच्छिः । तस्य प्रा-
माण्यासिद्धेः । न चाऽऽमात्मप्रति परलोकाऽदिकमभ्युपग-
न्तुं यत्नम् । तदभावव्यापि तथाभ्युपगममसङ्गत् । नच पर-
लोकसाधकप्रमाणप्रतिपादनमकृत्या भवश्चद्व्युत्पत्तिरर्थम-
स्परिनिष्प्रमाणं युक्ता किञ्चाऽपि शक्यमुत्पत्तिरुपायं तदपि
क्रियेत, तदा नाऽस्माभिरपि तत्प्रतिपादकप्रमाणं युक्त्युपायं म-
नः प्रणिधीयत इति पूर्वपक्षः । अतोच्यते-यदुक्तं पर्यनुपायमा-
त्रमस्माभिः कियत इति । तत्र वक्तव्यम्-पर्यनुपायानपि क्रियमा-
णः किं प्रमाणतः क्रियते, उताऽप्रमाणतः । यदि प्रमाणतः तद-
नुकूलम् । यत्नस्तु कार्यपि प्रमाणं किं प्रत्यक्षं, उताऽनुमानाऽऽदि ।

यदि प्रत्यक्षम् । नदुयुक्तम् । प्रत्यक्षस्याऽविचारकत्वेन पर्युयोग-
स्वरूपावधारणत्वाऽवगतम्यात् । न च प्रत्यक्षव्यापि प्रमाणत्वं
गुणम् । भवदुपगमनेन तल्लक्षणोऽसंभवात् । नदसंभवेन,
स्वरूपव्यवस्थापकधर्मस्य लक्षणात् । तत्र प्रत्यक्षस्य प्रामा-
ण्यत्वपदव्यवस्थापको धर्मोऽविसेवादिबलत्वाऽभ्युपगम-
नः । तस्माऽविसेवादिवत् प्रत्यक्षप्रामाण्येनाऽविनोतमभ्यु-
पगम्यते । अन्यथाभूतानतः प्रत्यक्षप्रामाण्याऽमिदः नि-
र्द्धो या यतः कुनाश्रयान्तिश्रद्धां भवतमं विदित्यादित्यनि-
प्रसङ्गः । स चाऽविनामापलस्य कुनाश्रयप्रामाण्यादिवगत्यते ।
अनवगतप्रतिवन्धार्थान्तरप्रतिपत्तौ नालं कर्तृप्राप्त्यामिनो-
ऽनवगतप्रतिवन्धात् भूमात् भूमवज्जतिपातः स्यात् । अ-
विनाभावप्रामाण्यमश्रयित्वेन कालव्याप्या प्रमाणतोऽभ्युपग-
मनीयः । अन्यथा यस्यामेव प्रत्यक्षस्यैव सेवादिव्यप्रामा-
ण्ययोऽसावगततत्त्वस्याविसेवादिबलत्वाविनोदयेत् । न व्य-
कल्पन्तरं । तत्र नत्यानवगमात् । न चावगततत्त्वलक्ष-
णसंख्या व्यक्लिदेशकालान्तरमनुवर्त्तते । तस्याः प्रत्यक्ष-
हेतुदेव ध्वेनात् । व्यकल्पनाननुगमात् । अनुगमे वा
व्यक्लिपताविनोदऽनुगतस्य सामान्यरूपवशात् । तस्य च
भवताऽनभ्युपगमात् । अभ्युपगमे वा न सामान्यलक्षणा-
ऽनुमाविविध्याऽभावप्रतिपादनेन तत्प्रतिज्ञां युक्तः । स च
प्रमाणतः प्रत्यक्षे लक्ष्यलक्षणयोर्व्यतिथ्याऽविनाभावप्रामाण्येना
यदि प्रत्यक्षादभ्युपगम्यते । तदुक्तम् । प्रत्यक्षस्य साक्षात्त-
स्वविषयप्रतिपत्तिरप्यत्र एव भवता व्यापाराऽभ्युपगमात् ।
अथैकत्र तयोर्वा प्रत्यक्षेण प्रत्यक्षेणैव नित्यप्रामाण्यव्यतिथि-
नाभावाऽवगमादप्यत्राऽप्येवंभूतं प्रत्यक्षं प्रमाणमिति प्रत्य-
क्षेणाऽपि लक्ष्यलक्षणयोर्व्यतिथ्याऽविनाभावप्रामाण्येना । तयो-
र्व्यतिथ्येवंभूतं ज्ञानलक्षणं कार्यमेवंभूतज्ञानकार्यप्रभवमि-
ति । तत्रैव कथं न सयोर्व्यतिथिहारेण कार्यलक्षणयोः स्वा-
ध्याऽविनाभावप्रामाण्येना ? येनाऽनुमानमप्रमाणमविनाभाव-
सम्बन्धस्य व्याप्या प्रतीतमशक्यत्वादिति दुष्पणननुमानवा-
दितं प्रति भवता सत्यमानं शोभते । किञ्च-अविसेवादि-
त्वलक्षणो धर्मः प्रत्यक्षप्रामाण्यलक्ष्यव्यवस्थापकः प्रत्यक्षप्र-
तिवन्धत्वेन निश्चयः । अन्यथा तत्रैव ततः प्रामाण्यलक्षणल-
क्ष्यव्यवस्था न स्यात् । असंबन्धस्य केनचित्सह प्रत्यावर्त्ति-
विषयकत्वाऽभावात् । तदुक्त्याऽपि तत्संबन्धव्यवस्थाप्रसङ्गः ।
तथाऽभ्युपगमे च यथा सेवादिव्यलक्षणं धर्मो लक्ष्याल-
गमेऽपि प्रत्यक्षधर्मसंबन्धित्वेनाऽवगम्यते, तथा धूमोऽपि
पर्वतैकदेशे अनलानलगतत्वापि प्रदेशसंबन्धितयाऽवगम्यते
इति कथं समुदायः साधयः । तद्वत्तथा च पक्षधर्मत्वे हेतोरव-
गमनस्यम् । न च पक्षधर्मत्वाऽप्रतिपत्तौ साधयपक्षानलविशि-
ष्टतत्प्रदेशप्रतिपत्तिः । प्रतिपत्तौ वा पक्षधर्मत्वाऽद्यनुसर्ग-
व्यर्थः । तत्प्रतिपत्तेः प्राग्वत्तदुत्पत्तिः । समुदायस्य साधय-
लोपपन्नानन्दैकदेशधर्मधर्मसाधकगमेऽपि पक्षधर्मत्वाऽवगमा-
द्वारेण उपचरितं पक्षधर्मत्वं हेतोः स्वादित्यनुमानस्य गौण-
त्वाऽपत्तेः प्रमाणस्याऽगौणत्वादनुमानार्थनिर्णयो दुर्लभ इति
चोद्यवसरः । प्रत्यक्षप्रामाण्यलक्षणोऽपि क्रियमाणोऽस्य स-
र्ववैध समानवैध प्रतिपादितव्यात् । यथा चाविसेवादिव्यल-
क्षणप्रत्यक्षप्रामाण्यलक्ष्ययोः सर्वोपसंहारेण व्याप्तिरभ्युपग-
म्यते; अविसेवादिव्यलक्षणं प्रामाण्यव्यवस्थापको धर्म-

स्तथाज्ञाक्रियते पूर्वोक्तस्यायेन तदा कथमनुमानं नाऽभ्युपग-
म्यते प्रमाणतया ? तथाहि-यदि किञ्चिद्दृष्टं, तस्य यथाऽ-
विनाभावस्तद्विद्वत्स्य तद्वक्तृकं तत्रैवंतावमात्रमेवाऽनुमा-
नस्याऽपि लक्षणम् । तच्च प्रत्यक्षप्रामाण्यलक्षणमभ्युपगच्छ-
ताऽभ्युपगम्यते देवानां प्रियेण । तथा-प्रामाण्यमनुमान-
स्याभ्युपगतमेव; यतो यदेवाविसेवादिव्यलक्षणं प्रत्यक्षस्य
प्रामाण्यं, अनुमानस्याऽपि तदेव । तदुक्तम्-“अर्थस्याऽ-
सम्भवेऽभावात्, प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणता । प्रतिबद्धव्यवायस्य,
तद्वत्तुवै समं द्वयम् ॥ १ ॥” इति । अर्थोऽसंभवेऽभावः
प्रत्यक्षस्य सेवादिव्यभावः प्रामाण्यनिमित्तम् । स च सा-
ध्याऽर्थाऽभावेऽभाविनां लिङ्गादुपजायमानस्यानुमानस्योपि
समान इति कथं न तस्यापि प्रामाण्याऽभ्युपगमाः । किञ्च-
अयं चार्थाः प्रत्यक्षेकप्रमाणवारी यदि परम्वः प्रत्यक्ष-
लक्षणमनवबुध्यमानभ्यस्तत्प्रतिपादयति, तदा तेषां ज्ञान-
संबन्धित्वं कुतः प्रमाणादिवगच्छति ? न तावत्प्रत्यक्षतः । प-
रन्वेनावृत्तीनां प्रत्यक्षतोऽनुमान्यकस्यात् । किं तर्हि स्वाऽ-
गमनि ज्ञानपूर्वको व्यापारव्याहारी प्रमाणतो निश्चय पर-
व्यापि तथाभूतानन्दशोभानतत्त्वसंबन्धित्वलक्षणमवबुध्यते, त-
त्संभ्यस्तत्प्रतिपादयति । तथाऽभ्युपगमे च व्यापारव्या-
हाराऽऽदिलक्ष्य ज्ञानसंबन्धित्वलक्षणस्वभावाऽप्यविनाचा-
रित्यं पक्षधर्मस्य चाऽभ्युपगमे भवतीति कथमनुमानेनाऽथा-
पकस्याऽर्थस्य वैरूप्यमिति, येन नाऽस्माभिर्नुमाप्र-
तिज्ञापः कियते, किन्तु मिलित्वेन यदनुमानवार्तिनिष्क-
भ्युपगमे, तच्च लक्षणप्रामाण्यवर्त्तते प्रतिपादयति इति वचः
शोभानुभवति । प्रत्यक्षलक्षणप्रतिपादनार्थं परन्वेनावृत्ति-
परिज्ञाताऽभ्युपगमे मिलित्वेनऽभ्युपगमस्याऽप्यर्थमाविश्य-
प्रतिपादयति । अथ नाऽस्माभिः प्रत्यक्षमपि प्रमाणत्वेना-
ऽभ्युपगम्यते, येन तल्लक्षणप्रणयनोऽप्यर्थमाव्यनुमान-
प्रामा-
ण्यऽभ्युपगम इत्यस्मात्प्रति भवाङ्गः प्रतिपाद्यते । यत्तु
प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमिति वचनं तत्तान्त्रिकलक्षणालोचन-
लोकार्थव्यवहारिप्रत्यक्षाऽप्येता । अत एव लक्षणलक्षणप्रत्य-
क्षपूर्वकोऽनुमानस्य, अनुमानमप्रमाणमिति द्विष्यत्वंद्वेगा-
ऽप्रामाण्यप्रतिपादनं विधीयते, न पुनर्गौणालाऽप्यत्रलोकव्य-
वहारश्चानाचरुस्य भूमदृशेनाभावाऽविभूताऽनलप्रतिपत्ति-
रूपस्य । तद्वत्तथा न तावताऽद्विष्टान्त-धर्मिप्रवृत्त-
प्रमाणः । वगतस्वसाध्यप्रतिवन्धनिश्चितसाध्यधर्मिभूमिप्रव-
लोदितत्वेन तान्त्रिकलक्षणालोचनप्रत्यक्षपूर्वकत्वस्य वस्तुतः
प्रदर्शितव्यात् । एतत्पक्षधर्मत्वार्थं चाऽप्य भूमस्य व्याप्तिर-
ति साङ्केतिकव्यवहारस्य गोचरालाऽप्येवमालोकाऽसम्भाव-
नीऽकीञ्चिन्कर्तव्यात् । प्रत्यक्षस्य चाविसेवादिवत् प्रामाण्य-
लक्षणं तथावा सम्भवति, तथा परम्वः प्रामाण्यं व्यवस्था-
पयद्भिः “निर्द्धं” इत्येतत्पदव्याख्यायां दर्शितं, न पुनर-
क्यते । तत् स्थितमेतच्च प्रत्यक्षस्य भवद्विषयस्य प्रामा-
ण्यव्यवस्थापकलक्षणसंभवः । तद्वभावे चाऽनुमानस्यापि
प्रामाण्यप्रतिपत्तिरिति न प्रत्यक्षं पर्युयोगाविविधायि नायनु-
मानाऽदिकं पर्युयोगकारि । अनुमानाऽद्वेः प्रमाणत्वेनाऽ-
नभ्युपगमात्, चाऽस्माभिर्वैधव्यनुमानाऽदिकं न प्रमाणत-
याऽभ्युपगम्यते, तथापि परेण तत्प्रमाणतयाऽभ्युपगमनमिति
तत्प्रतिज्ञेन तेन परस्य पर्युयोगो विधीयते । ननु परस्य

तत्प्रमाणतः प्रामाण्यऽभ्युपगमविषयः अथाऽप्रमाणतः ? । य
दि प्रमाणतः, तदा भवतीऽपि प्रमाणविषयस्तत्स्थानाः । न हि
प्रमाणतऽभ्युपगमः कस्यापि द्वयवतिः कस्यापि चर्चाति युक्तम् । अ-
थाऽप्रमाणतोऽनुमानाऽदिकं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्यते परेण,
तदाऽप्रमाणेन न तेन पर्यनुयोगो युक्तः । अप्रमाणस्य परलोक-
साधनवत्त्वसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽप्यसामर्थ्यात् । अथ तेन
प्रमाणलक्षणाऽपरिज्ञानात्प्रामाण्यमभ्युपगममिति तत्सिद्ध-
मेव तेन परलोकाऽदिसाधनाभिमतप्रमाणपर्यनुयोगः क्रियते ।
नन्वज्ञानात्परस्य प्रमाणत्वेनाऽभिमतः न चाऽज्ञानादन्य-
थायेनाऽभिमतमयमेव वस्तु तत्साध्यामर्थक्रियां निर्वस्यति ।
अन्यथा विपर्ययाऽभिमतमयमेव माहाध्याऽदिकमपि तान्मात्र-
पितृकामेन दीयमानं स्वकार्यकरणक्षमं स्यात् । अथ नाऽस्मा-
दिः परलोकप्रसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽनुमानाऽदिसा स्वत-
न्त्रप्रसिद्धप्रामाण्येन, पराभ्युपगमावगतप्रामाण्येन वा क्रियतेः
किं नहि यदि परलोकाऽदिसाऽऽतीन्द्रियाः येः परेणाभ्युपगम्य-
ते, तदा तन्प्रतिपादकं प्रमाणं वक्तव्यम् । प्रमाणनिबन्धना हि
प्रमेयव्यवस्थितः । तस्य च प्रमाणस्य तत्क्षणाऽऽद्यसम्भवेन
तद्विपर्याभिमतस्याप्यभाव इतिः एवं विचारणालक्षणः पर्यनु-
योगः क्रियते इति न स्वतन्त्राऽनुमानोपपत्त्यासप्तधर्मसिद्धया-
दिलक्षणदोषाऽवकाशाः बृहस्पतिमताऽनुमाणिनाम् । नन्वेवम-
प्यनया भङ्ग्या भवता परलोकाऽधर्तीन्द्रियावत्प्रसाधकप्र-
माणपर्यनुयोगं प्रसङ्गसाधनाऽऽरूपमनुमानं, तद्विपर्ययस्वरू-
पं च स्वार्थैव प्रतिपादितं भवति । तथाहि-प्रमाणनिबन्धना
प्रमेयव्यवस्थिततिरिति एवं वदता प्रमेयव्यवस्था प्रमाणनिमि-
त्तैव प्रतिपादिता भवति । एतच्च प्रसङ्गसाधनम् । तच्च व्या-
ख्याप्यपक्षयोः सिद्धे यत्र व्याख्याऽभ्युपगमो व्यापकाभ्यु-
पगमनात्प्रतीयकः प्रदर्शयते तत्सर्वलक्षणम् । तेन प्रमेयव्यवस्था
प्रमाणप्रवृत्त्या व्याप्ता प्रमाणतो भवता प्रदर्शनीया । अन्यथा
प्रमाणप्रवृत्तिमन्तराणां प्रमेयव्यवस्था स्यात् । ततश्च कथं
परलोकाऽदिसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽपि परलोकव्यवस्था न
भवेत् ? । व्याख्यापक्षमात्रादहकप्रस्थाऽभ्युपगमं च कथं
कार्यहेतोः स्वभावेनैतावता परलोकाऽद्विप्रसाधकत्वेन प्रवर्त-
मानस्य प्रतिक्षेपः ? । व्याप्तिप्रसाधकप्रमाणसद्विवेऽनुमान-
प्रवृत्तनतायसिद्धिजन्तात् । प्रमाणभावे तत्त्वबन्धनायाः प्र-
मेयव्यवस्थायाः अप्यभाव इति प्रतिपत्तिपर्ययः । स च व्याप-
काऽभावे व्याप्यस्याप्यभाव इति पक्षभूतव्यापकाऽनुपल-
ब्धिसमुद्भूताऽनुमानस्वरूपम् । एतदपि प्रसङ्गविपर्ययरूपम-
नुमानं प्रमाणतो व्याख्यापक्षकसिद्धौ प्रवर्तते इति व्याप्ति-
प्रमाणकस्य प्रमाणस्य तत्प्रसाधकप्रस्थाऽभ्युपगमं च श्रा-
मागंयं स्वयत्वेन भवता दत्तः स्वहस्त इति तानुमानाऽद्वि-
प्रमाणपर्यनुपादनेऽस्माभिः प्रपश्यते । अतो यदुक्तम्-“स-
र्वत्र पर्यनुयोगपरागंयं सृजति बृहस्पतेः” इति । तद्विभि-
यशस्यमिव लयत । उक्तप्रमाणम् । यत्कर्म-प्रत्यक्षं सखिहि
तद्विपर्ययेन चक्षुःआदिप्रभवं परलोकाऽद्विप्रसाधकत्वेन न प्रव-
र्तते । तत्र सिद्धसाधनम् । यच्चोक्तम्-नाप्यतीन्द्रियं योनि-
प्रत्यक्षं, परलोकवयस्याऽसिद्धेऽति । तद्विप्रसाधकत्वेन भ-
वतो वचनम् । अतीन्द्रियार्थप्रवृत्तिप्रत्यक्षस्य योनिप्रत्यक्षस्या
नन्तरमेव प्रतिपादितव्यात् । यत् पुनरिदमुच्यते-नाऽपि
प्रत्यक्षपूर्वकमनुमानं तत्रभावं प्रवर्तते । तदप्युक्तम् । प्रत्यक्षेण
हि संबन्धग्रहणपूर्वं परेणैव पावकाऽऽती यथाऽनुमानं प्रवर्त-

मानमुपलभ्यते, स एव न्यायः परलोकसाधनेऽप्यनुमान-
स्य किमन्यदृष्टो, दृष्टो वा ? । तथाहि-यत्कार्यं तत्कार्यान्ति-
रोद्धते, यथा पटोऽदिलक्षणं कार्यं, कार्यं चेदं जन्म इति
अवश्यतो हेतोः परलोकसिद्धिः । तथाहि-“नित्यं स्वप्न-
सत्त्वं वा, हेतोःरन्त्याऽनपेक्षणात् । अपेक्षानो हि भावानां,
कादाचित्कत्वसम्भवः ॥ १ ॥” इति न तावत्त्वयमिह-
जन्मनो न सिद्धिः । अकार्यत्वे हेतुनिर्णयस्य नित्यं सत्त्वा-
ऽत्यवप्रसङ्गात् । अथ स्वभावेन एव कादाचित्कत्वं पदार्थानां
भविष्यति । न हि कार्यस्य कारणभावपूर्वकत्वं प्रत्यक्षत उप-
लब्धं, येन तदऽभावाश्रित्येन, प्रत्यक्षतः कार्यकारणभाव-
स्थेवाऽसिद्धेः । यथैव बाह्याश्रित्येन सह कार्यकारणभाव-
स्याऽसिद्धेः, स्वसंबन्धनात्त्वे सत्यद्वैतं, विचारतस्तस्या-
ऽप्यभावे सर्वेऽश्रयत्वमिति सकलव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः । त-
स्मादथा प्रत्यक्षेण बाह्यार्थप्रतिबद्धत्वमगमनः प्रतीयते, अ-
न्यथेहलोकस्यार्थमप्यनुमानं, प्रत्यक्षतः स्वभावात्प्रत्यक्ष-
वगमे नस्य तद्विप्रसाधकत्वाऽसंभवात्, तथा चेहलोकसाधना-
र्थमर्हकत्वेन प्रत्यक्षं स्वार्थेनाऽऽप्तमनः प्रतिबन्धसाधकम्,
तथा परलोकसाधनार्थमेव तदेव साधनमिति सिद्धेः पर-
लोकाऽनुमानतः । यथा च बाह्यार्थप्रतिबद्धत्वं प्रत्यक्षस्य
कादाचित्कत्वेन साध्यते, धूमस्यापि वद्विप्रतिबद्धत्वम् ; तथे-
हजन्मनोऽपि कादाचित्कत्वेन जन्माऽन्तरप्रतिबद्धत्वमपि ।
ततोऽनलबाह्यार्थपरलोकाऽपि सिद्धमनुमानम् । अथेहज-
न्माऽद्विभूतमात्रावृत्तामप्रीमात्रावृत्तः कादाचित्कत्वं
युक्तमेव हेतुजन्मनः । नन्वेवं प्रदेशमनन्तरप्रत्ययमात्रसामग्री-
विशेषाद्वै धूमप्रत्यक्षं वैदवतः कादाचित्कत्वमिति न सि-
द्धयति वद्विबाह्यार्थप्रतीतिरिति सकलव्यवहारोऽभावः । अ-
थाऽऽकार्यविशेषाद्वैवान्यथाऽन्यथाऽनन्तःनलबाह्यार्थसिद्धिः,
तर्हि हेतुजन्मनोऽपि प्रहामेधाऽऽध्याकारविशेषत एव मात्रावि-
रुध्यतिरिक्तनिजजन्मान्तरसिद्धिः । तथा-यथाऽऽकारविशेष
एवाऽयं तैमिरिकाऽद्विज्ञानव्यावृत्तः प्रत्यक्षस्य बाह्यार्थमन्त-
रेण न भवतीति निश्चीयते, अन्यथा बाह्यार्थासिद्धेर्वाऽऽभि-
मतसंबन्धनाऽहेतुमेवेति पुनरपि व्यवहाराऽभावः ; तथेहजन्मा-
ऽद्विभूतप्रह्याविशेषाऽद्विजन्मविशेषाऽऽकारो निजजन्मान्तर-
प्रतिबद्ध इति निश्चीयतामनुमानतः । अथ प्रत्यक्षमेव सखि-
कपकं परमार्थतः प्रतिपद्युः “ततः परं पूर्ववस्तुधर्मः” इत्या-
दि मीमांसकाऽद्विप्रसिद्धं साधकं वद्विबाह्यार्थपूर्वकत्वस्य धू-
मजाग्रदपुष्टासिद्धिस्तस्माऽद्विप्रत्ययस्याऽभावाभ्युपगमं, परलोक-
वादिनः स्वप्रज्ञानायासिद्धमेव मन्यन्ते । न हि “हेतुऽनुपलभ-
म्” इति न्यायात् । यथैव हि निश्चयरूपा मातृपितृजन्मप्रतिब-
द्धत्वसिद्धिः ; तथैव हेतुजन्मसंस्कारव्यावृत्ताऽद्विजन्मप्रह्याऽधा-
कारविशेषाद्विजन्मान्तरप्रतिबद्धत्वासिद्धिरपि प्रत्यक्षनिश्चि-
ता स्यादिति न परलोकाद्विज्ञानं न च निश्चयप्रत्ययोऽन्यथा-
दशायामनुमानतामनात्कामितः, “पूर्वकपसाधर्म्योत्पत्तिप्र-
साधितो नाऽनुमेयतामिति पतति” इति न्यायात् । अन्यव्यति-
रेकपक्षधर्मेताऽनुसरणस्याऽनन्यासदशायामुपलब्धेः । अभ्या-
सदशार्थां च पक्षसंभवेनाऽऽद्यनुसरणस्याऽप्यज्ञान्यसंबे-
दात्, सिद्धमनुमानप्रतीतत्वं परलोकस्य । अथैतन्तराऽऽध-
यशोपादनुमानं नास्त्येवैवंविधे विषये स्तुष्यते । नन्वेवं सति
सर्वमेताभावेतो व्यवहारोच्छेद इति तदुच्छेदमनभ्युपगच्छता
व्यवहारार्थिनाऽवश्यमनुमानमभ्युपगन्तव्यम् । एतेन प्रत्यक्ष-

पूर्वकत्वाभावेऽप्यनुमानस्य प्रमाणेयं प्रतिपादितम् । न चानुमानपूर्वकत्वेऽपीतरन्तराऽऽश्रयदोषानुपपत्तिः । तस्यैवेतरन्तराऽऽश्रयदोषस्य व्यवहारप्रवृत्तिर्लोकाभिराकरणम् । यद्युक्तम्-अनुमानपूर्वकत्वेऽनवस्थाप्रसङ्गात्तानुमानप्रवृत्तिरिति । तदप्यसङ्गतम् । एवं हि सति प्रत्यक्षगृहीतेऽप्येवं विप्रतिपत्तिरपि यथा नानुमानप्रवृत्तिर्मन्तरं तावन्निरास्य इति वाह्योऽयं प्रत्यक्षस्याव्यापारात्पुनरप्यद्वैताऽऽपत्तेः, स्थित्याऽऽपत्तेर्वा व्यवहारोच्छेद इति व्यवहारयत्नात्संवातवस्था परिहृत्य इत्यभ्युपगमवादेन चैतदुक्तम् । अन्यथा बाधार्थे व्यवस्थापनाय प्रत्यक्षं प्रवर्त्तते, तथा प्रदर्शितहेतोर्यासिप्रसाधनार्थं केपाश्लिङ्गमनेन निर्विकल्पकम्, अन्येषां तु सविकल्पकं चतुर्गादिकरणव्यापारजन्यम् । अपर्यायां मानसं; केपाश्लिङ्गावुत्तिष्ठणोपायोगी ज्ञानम्, अन्येषां प्रत्यक्षानुपलम्भ्यलोकान्तालिङ्गोक्तोऽऽपत्तेः परांते प्रमाणं तत्र व्यापिमत इति कथमनुमानेन प्रतिबन्धग्रहेणऽनवस्थेतरन्तराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गः परलोकवादिनः प्रति भवता प्रयेत । यद्युक्तम्-सर्वमप्यनुमानमस्मान्प्रति प्रमाणत्वेनाविद्विभ्यस्यति । तदप्यसङ्गतम् । यतः किमनुमानमात्रस्याप्रामाण्यं भवता प्रतिपादयितुमभिप्रेतम्, अनुमानमप्रामाण्यमिवादिप्रत्येनः । अथ तान्त्रिकलक्षणैरपिऽर्त्तान्द्रियार्थानुमानप्रतिपत्तेरिति वा ? न तावदनुमानमात्रप्रतिपत्तेरिति युक्तं । लोकव्यवहारोच्छेदप्रमाणम् । यतः प्रतिपत्तेर्कावेदाः कस्याचिरस्य दर्शनं नियमतः किञ्चिदर्थान्तरं, न तु सर्वव्याप्यवैयव्यगमः । उक्तं चान्येन-"सृष्ट्याभिर्यते भूयो, न तदाऽऽनुमतेति ।" अतः किञ्चित्पटु कस्यचिद्वचनं निमित्तं कल्पनीयम् । तच्च नियतसाहचर्यमविनाभावश्चैवाच्यं नैवायिकाऽऽदिनः परिकल्पितम् । तद्वचनमथ प्रत्यक्षानुपलम्भमहायमानसप्रत्यक्षतः प्रतीयते । सामान्यद्वारेण प्रतिबन्धव्यापगमादेशऽऽदिप्यभिचारेण न बाधकः । नाऽपि व्यक्तवानन्यम् । उभयत्रापि सामान्यस्यैकत्वात् । सामान्याऽऽकृष्टाश्लेषव्यक्तिप्रतिभासेन मानसं प्रत्यक्षं यथा शतसंख्याऽवच्छेदं शतमिति प्रत्यये विशेषणाऽऽकृष्टानां पूर्वगृहीतानां शतसंख्याविषयपदार्थानाम् । तथाहि-एते शतमिति प्रत्ययो भवत्येव । सामान्यस्य च सत्त्वमनुगताऽवाधितप्रत्ययविषयत्वेन व्यवस्थापितं, तदेवं नियतसाहचर्यमर्थमर्थान्तरं प्रतिपादयदुपलब्धं सत्यनिपादयति । उपलम्भाश्चावश्यं किञ्चित्स्थितः, सैव पक्षधर्मता । ततः सम्बन्धानुस्यूतैः ततः साध्यावगमः । यस्तु प्रतिबन्धे नोपैति, तस्याऽपि कथं न सर्वस्मात्सर्वप्रतिपत्तिः । अभ्युपगमे चाऽऽप्रतिपत्तेऽपि संरूपे प्रतिपत्तिप्रसङ्गः । प्रमात्वं संस्कारकाकाकाणां पूर्वशून्यानामभावविद्युत्तरम् । संवत्साप्रतिपत्तौ प्रमात्वं संस्कारगुणोपपत्तिः । दर्शनतः संस्कारोऽयनभिष्यक्तः सत्तामात्रेण न प्रतिपद्युपयोगी । न च स्थितिमन्तरं तन्तदाव्यापि । न चानुमानप्रवृत्तिसंनिबन्धना स्मृतिः । किञ्चिदप्येवं संस्कारमन्तरं तदनुपपत्तेः प्रत्येकस्य च निर्हेतुकत्वात्संभवात् । यथाप्यभ्यस्ते विषये वस्वन्तरदर्शनादव्यवधानेन वस्वन्तरप्रतिपत्तिः, तत्राऽपि प्राकृतकमाऽऽश्रयणेन वस्वन्तरावगमः । इयंस्तु विशेषः-एकत्रामभ्यस्त्यादन्तरात् स्मृतिर्निरवगमः, अन्यत्राऽऽभ्यासाद्यध्यायनाया अप्यसंविधिः । केचित्तु योगिप्रत्यक्षं संवत्सराहकमाहुः । व्याप्तेः सकलाऽऽक्षेपावगमात् । तथा च यत्र यदेति दे-

शकालवित्तिसानां व्यहोनामनवभासेऽनुपपत्तिः । अत एकत्र लक्षणे योगित्वं प्रतिबन्धप्रार्थिणः, एतद्वैयव्यादविशिष्टं, तल्लोकं अर्थान्तरदर्शनात् । अर्थान्तररुद्वयप्रतीतिः तान्त्रिकाणां निमित्तचिन्तायां पक्षधर्मत्वाऽऽश्लेषमिधानम्, अतो न तान्त्रिकलक्षणप्रतिपत्तेरपि । उल्लेखप्रतीतिनामस्तु प्रमाणयम् । उन्पाद्यप्रतीतिनां तु अनीन्द्रियाद्यष्टपरलोकवैयव्याऽऽश्लेषमनानां प्रतिपत्तेरिति चेत् । तदसम् । ययनवगतसंवेदधानं प्रतिपदीन-धिकृत्येन दुर्यते, तदा धूमाऽदिविषयि तुल्यम् । अथ गृहीतानाविनाभावानामप्यनीन्द्रियपरलोकाऽऽदिप्रतिभासानुपलब्धमनुपपत्तेरिति चेत् । तदसम् । यदे कार्यविशेषस्य तद्विशेषं गृहीतानाविनाभावानां तस्मात्परलोकाऽऽश्रयवच्छेदयेत् । अतो न ज्ञापने केन विशेषणानीन्द्रियार्थानुमानप्रतिपत्तेः । साहचर्याविशेषोऽपि व्याप्यता नियतता प्रमादितः न व्याप्यता । अतः समव्याप्तिकानामपि व्याप्यसंवेदने प्रतिपत्तिः नियतताऽवगमे चार्थान्तरप्रतिपत्तेरिति वाधाः न प्रतिबन्धः । एकस्य रूपभेदानुपपत्तेः, ततो न विशेषपरिवृत्तसम्भवः, नाऽपि विरुद्धाव्यभिचारिण इति । यदुक्तम्-विरुद्धाऽनुमानविशेष्यतः सर्वत्र सम्भवान्, कानिच विरुद्धाव्यभिचारिण इति । एतदप्युपासम् । अविनाभावसंवेदयस्य गृहीतमुपश्लेषयान् । अवस्थादेशकालाऽऽदिभेदादिव्यादेशे पूर्वनात्याऽनुमानप्रमाणत्वेऽनुपपत्तिः । परलोकस्थस्य सामान्याऽऽकारणऽप्यतः प्रतिपत्तेः लोकप्रतीतिनां वैद्वेस्तु कार्यकारणभावाऽऽदिलक्षणः प्रतिबन्धस्तत्तत्संभवेन कालेन । तदुक्तम्-

"कार्यकारणभावाद्वा, स्वभावाद्वा नियमाकान् ।

अविनाभावान्वयेत, दर्शनात् न दर्शनात् ॥ १ ॥" इत्यादि ।

तथा-

"अवश्यंभावेनियमः, कः परस्यान्यथा परैः ।

अर्थान्तरनिमित्तं वाधममो वासमि रागवत् ॥ १ ॥" इति च । तथाहि-कानिचपर्यन्ताऽदिविशेषं धूम उपलभ्यमानः यद्यनिरन्तरेण स्यात्तदा पावकधर्मोऽनुवृत्तिसत्यं तत्कार्यत्वं यात्रिस्थितं विशिष्टप्रत्यक्षाऽनुपलम्भायां तदेव न स्यादिव्यहोनास्तस्याऽनुपपत्तौ किञ्चिदनुपलम्भो न स्यात्, सर्वदा सर्वत्र सर्वाऽऽकारणं उपलम्भः स्यात् । अद्वैतः सर्वदा सत्त्वात् । स्वभावश्च यदि भावव्यतिरेकं स्यात्, ततो भावस्य निःस्वभावत्वाऽऽपत्तेः स्वभावस्यानुपपत्त्याऽपत्तिः । तन्निबन्धसाधकं च प्रमाणं कार्यहेतौ विशिष्टप्रत्यक्षानुपलम्भश्चैवाच्यं प्रत्यक्षमेव, सर्वज्ञमात्रकहेतुप्रतिबन्धनिश्चयप्रमावै प्रदर्शितम् । स्वभावहेतौस्तु कस्याचिद्वर्णयं यावत् प्रमाणं व्यापकात्पुनर्लब्धस्वरूपे, कस्यचिद्विशिष्टे प्रत्यक्षमभ्युपगमात् । सर्वथा सामान्यद्वारेण व्यक्तीनामन्तर्परावृत्तयस्त्रिकरणेण वा तासां प्रतिबन्धोऽभ्युपगन्तव्यः । अन्यथा प्रतिबन्धव्यतिरेकाऽन्यप्रतिपत्तावतिप्रसङ्गात् । प्रतिबन्धप्रमाधकं च प्रमाणमवश्यमभ्युपगमनीयम् । अन्यथाऽऽगृहीतप्रतिबन्धव्यावृत्तेरप्यन्यप्रतिपत्तावतिप्रसङ्गस्तदवश्य एव यत्र । गृहीतप्रतिबन्धोऽसावर्थ उपलभ्यमानः साध्यमिदं विदधानि, तद्वदेता तस्य पक्षधर्मस्यैकत्वात्, तद्व्यापकं च प्रमाणं प्रत्यक्षमनुमानं वा । तदुक्तं धर्मकीर्तिना-"पक्षधर्मनिश्चयः प्रत्यक्षतोऽनुमानतो वा" अतो लोकप्रसिद्धतान्त्रिकलक्षणसंवि-

वि० । सम्म० १ काशड । (अत्रे ' परलोम ' शब्दो दीष्टः)
(यादृश पंचदशलोकं तादृश एव परलोकं, अन्यथा विति ' इह-
भव ' शब्दे द्वितीयभागे ६४७ पृष्ठे गतम्)

परमत्रविशिष्य-परमत्रविनिपात-पुं० । परमभिवसंपकं.
प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परमभवेकमकारश्च-परमभवस्कमकारक-पुं० । प्राणतिपाते.
आणवियोजितस्यैव परमभवे संकालान्तसद्भावात् । प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

परमविधायउय-परमविकाऽऽयुष-न० । परमवो विद्यते यस्मिन्
त्यर-विकम् । तत्र नदायुःश्रुति परमविकाऽऽयुः स्था० ।
शूरद्वया छम्मासावमेसाउया परमविधायउय परंति ।
एवमसुरकुमारा वि० जाव थयियकुमारा । असंखेज्जामा-
उया मभिरंवेदितातिरिक्खमोणिया गियपं छम्मासावमे-
साउया परमविधायउय परंति । असंखेज्जामाउया म-
भिरमुस्सा गियमे० जाव परंति । वाणमंतरजोडमिया वेमा-
णिया जहा शूरद्वया ॥

(नियमं नि) अवश्यंभावादित्यर्थः । (छम्मासावमेसाउय ति)
पद्ममात्रा अ-शेषा अवशिष्टा यस्य तत्तथा तदनुप्रायं ते प-
दमात्रावशेषाऽऽयुक्ताः । परमवो विद्यते यस्मिन्स्तत्परमविकं,
तत्र तदायुःश्रुति परमविकाऽयुः, प्रकूर्वात यन्मति । असं-
खेयानि वयंलगाययंते त तथा, ते च ते संखिनश्च समन-
स्काः पञ्चेन्द्रियार्थिग्योनिक्काधेयसंख्येयवर्षाऽऽयुःकमेतिप-
ञ्चेन्द्रियार्थिग्योनिक्काः । इह च संज्ञाग्रहणमसंख्येयवर्षाऽऽयुः-
पञ्चमर्षाणि एव भवन्तीति नियमदर्शनाय, तत्संख्येयवर्षाः-
पायुमसंखिनान्, व्यत्यज्छेदायैवपामसंभवादिनि इह च गाथ-
" निरहं मुर असंखाऊ, निरि मणुया मेतए उ छम्माने ।
इय विगला निरवकम, निरि मणुया आउयतिमाणे ॥ १ ॥
अयमेवमा सोवकम, तिमाणनवमागमत्तवीम इमे ।

वर्धति परमवाश्रं, निययभले सच्चजीवायं ॥ २ ॥ " इति ।
इदमेवात्यैरिग्यसुरकमिह-नियमगनुष्या आरमीया युपस्तुती-
यत्रिमाण परमवानुप्राये वन्धयोग्या भवति । देवनातकाः पु-
नः पयामि श्रेय, तत्र नियमगुप्रायेदि तृतीयत्रिमाण आयुनि-
यजं, ततः पुनः तृतीयत्रिमाणस्य तृतीयत्रिमाणं श्रेय वक्ष-
न्ति । एवं तावत् संज्ञितान्यायुग्रायवन्धयोग्या आयुर्वन्ध-
काला, उत्तरकालश्च श्रेयमिच्छति । इह नियमगनुष्या आयु-
र्वन्धनि अयं वा संज्ञकाल उच्यते । तथा देवदेववि-
कैरप यदि पयामि श्रेय आयुनि वक्षं तत आरमीयस्याऽऽ-
युषः परमात्रशेषं तावत्संज्ञिपरिणत यावत्संख्येयस्य आयुर्व-
न्धकाल उत्तरकालश्चावशेषोऽयमिच्छति, इह परमभावाऽऽयुर्देव-
देवयुक्ता वक्षन्तीत्यमसंज्ञकालः । स्था० ६ डा० । पूर्वम-
ववक्षं परमवप्रायस्य आयुषि, परमवप्रायस्य यद् वतमा-
नमभे निवक्षं तच्च परमभे गतो यदाविदर्यात तदा व्यपदि-
श्यते । भ० ५ श्र० ३ उ० ।

परमाश्र-देशी-सुरने, दे० ना० ६ वर्ग २७ गाथा ।

परमाववकणया-परमाववङ्कनता-स्त्री० । परमावस्य वङ्कनता
वङ्कनता या कूटलखकणया दिभिः सा परमाववङ्कनता कू-

टलेवकणयाऽदिता परवङ्कने, मायाप्रत्ययिकयाः क्रियाया भेदे,
" तं तं भावमायय, जेष परे वंविज्जर कूडलेहकणयादि-
दि " इति वृज्ज्याख्यानात् स्था० २ डा० १ उ० ।

परमोयण-परमोजन-न० । पराऽऽहारे, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

परम परम-वि० । उच्छृष्ट, डा० १७ डा० । प्रकृष्ट, पञ्जा० १८ वि-
व० । सूत्र० । उक्त० । जीत० । प्रधानं, दश० १ श्र० आचा० ।
विशे० । प्रधानसूने मोक्षे, संयमे च । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परमये परमउलं, परमाययुषं ति परमकणो ति ।
परमुत्तमतिवयरो, परमगदं परमसिद्धिं ति ॥ १७ ॥

परमार्थे मोक्षे परं प्रकृष्टमनुलं तुलनाऽतिक्कानं सांसारि-
कलक्षणं कारणं (परमाययणं ति) परममायननं स्थानं ज्ञाना-
ऽऽदीनामेतदित्यर्थः । (परमकणो ति) स्थविगाऽऽदीनामेप-
प्रधानकलयः पर्यन्तकृत्यविधिः संस्तारक इत्यर्थः । (परमुत्तम-
तिवयरो परमगदं परमसिद्धिं ति) पूर्ववत् ॥ १७ ॥ संथा० ।

परमप-परमाङ्ग-न० । मानुष्यधर्मधर्मायमेतुनिर्वयलक्षण-
पु मोक्षाङ्गपु, ध० २० १ श्रवित् १८ गुण । (' चउरसा ' शब्दे
तृतीयभागे ६४७ पृष्ठे व्याख्याऽपि)

परमगुण-परमगुण-पुं० । प्रधानं गुणं, पं० व० १ द्वार ।

परमगुण-परमगुण-पुं० । तीर्थकृति, पं० व० ४ द्वार ।

परमगामुर-परमाग्रशूर-पुं० । दानसंप्राप्तशरणपक्षया प्रधान-
शूरं जितन्द्रियं, दश० ६ अ० ३ उ० ।
परमवोर परमवोर-न० । क्लृप्तविदुरनुचरं, संथा० ।

परमचक्खु-परमचक्षुष-न० । परमं ज्ञानं चतुर्वयस्याऽती पर-
मचक्षुः । मोक्षकट्टो, आचा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

परमचरणपुरिम-परमचरणपुरुष पुं० । प्रधानचान्त्रिलक्षण-
नरं पञ्जा० १६ विव० ।

परमट्ट-परमार्थ-पुं० । मदभूतार्थे अकृतिमपदार्थे, पा० ।

" परमट्टिगट्टिप्या " । परमार्थेन न कल्पनामात्रेण निष्ठिता
अर्थो येषां त तथा । ध० २ श्रवित् । मोतं, उक्त० २१ ।
मरि, आवा० ४ अ० । प्रमाणं, आ० २ श्र० ।

परमट्टय परमार्थपद-न० । परमार्थस्य मोक्षस्य पदानि स्था-
नानि परमार्थपदानि । ज्ञानदर्शनचार्त्तये, उक्त० १८ अ० ।

परमट्टभेयग-परमार्थभेदक-वि० । मोक्षप्रतिपातकं, प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

परमट्टसंथव परमार्थसंस्तव-पुं० । परमार्था जीवाऽऽदयस्तेषां
संस्तवः परिचयः । ध० १ श्रवित् । जीवाऽऽदिमायानां स्वर-
रूपज्ञादुपपन्नपरिचयः, उक्त० २८ अ० ।

परमट्टाणुगामिय-परमार्थानुगामुक-पुं० । परमः प्रधानभूतो
मोक्षः संयमो वा तमनुगच्छति तच्छीलश्च परमार्थानु-
गामुकः । सम्यग्दर्शनाऽऽदी, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परमट्टि (ण)-परमार्थिन-वि० । कल्याणकटकनगरगजे, " पु-
ट्टे किर कल्लाणकउय नयरे परमट्टी नाम गया रज्जं करेह ।
तण्णि जिणभत्तेण तत्थ पात्ताण चंदकंतमणिपिबं सोऊण्ण

चित्तिर्य-अहमेयं बिम्बं नित्यघने आशिङ्गय देवयाचमरे पूर-
स्सामि ।" ती० २७ कल्प ।

परमशाशि (शू)-परमज्ञानिन्-पुं० । सर्वेभ्योऽधिकज्ञाने,
यस्मात्परो ज्ञानी नास्ति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परमशिरुद्ध-परमनिरुद्ध-त्रि० । परमनिरुद्धे, ज्यो० १ पाठ० ।

परमाश्व-परमाश्व-न० । पायसे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । प-
ञ्चा० । आ० म० । क्षैत्रेय्याम्, अ० १५ श० ।

परमतिलोगसाह-परमत्रिलोकनाथ-पुं० । परमाश्व ते दुर्ग-
नित्यसंरक्षणं त्रिलोकनाथाश्च । अत्र त्रिलोकनाथिनो दे-
वाऽऽद्यः परिगृह्यन्ते, तत्राथाश्च उपदेशदानेन तीर्थकृत्यु-
प० सं० १ द्वा० ।

परमथ-परमार्थ-न० । तथ्ये, पाठ० ना० २६० माथा ।

परमदसंधव-परमार्थसंस्तव-पुं० । 'परमदसंधव' शब्दार्थे,
य० १ अथि० ।

परमदंमि (शू)-परमदंशित-पुं० । परमो मोक्षस्तत्कारणं वा
संयमस्तेन द्रष्टुं शीलमन्यति परमदर्शी । मोक्षकारणद्रष्टरि,
आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परमदुश्चरिय-परमदुश्चरि-त्रि० । अत्यन्तदुष्करे, दश० ६ अ० ।

परमपद-परमपद-न० । मोक्षे, पं० व० १ द्वा० । पाठ० ना० ।
आवा० ।

मोक्ष पदान्यः परमपदसंज्ञयाऽभिहित इति तल्लक्षणमाह-

यच्च दुःखेन संभिन्ने, न च अष्टमन्तरम् ।

अभिलाषापातीतं च, तच्छ्रेयं परमं पदम् ॥ २ ॥

यत् पदं न नैव दुःखनामुखेन संभिन्नं व्यामिश्रं, न च नैव
च अष्टं बीजम्, अनन्तरमुत्पत्तिलक्षणानन्तरम् । अथवा-अन-
न्तरमव्यवच्छिन्नम् । तथा-अभिलाषेभ्यो विविधवाञ्छा-
भ्योऽपनीतमपेतमभिलाषापातीतं यत् पदं तदिति तदेव ज्ञे-
यं ज्ञातव्यं परमं सर्वोत्तमं पदमास्पदं सर्वगुणानामिति ग-
म्यम् ॥ ६० ३२ अष्ट० ।

परमपथवीय-परमपदवीज-न० । निर्वाणहेतौ पञ्चा० १४ विव० ।

परमपमाह-परमप्रमाधक-त्रि० । मुक्तिनिर्वर्तके, पञ्चा० ४
विव० ।

परमपय-परमाऽऽत्मन्-पुं० । केवलज्ञानभाजिनि ध्यानभाष्ये
वा आत्मनि, द्वा० २० द्वा० ।

परमफल-परमफल-न० । प्रकृष्टफले, पं० ७ विव० ।

परमवंधु-परमवन्धु-पुं० । परमोपाकारिणि, आवा० २ अ० ।
"जो बंधइ सुपुनं, सो तरुम जगो परमवंधू ।" सूत्र० १
श्रु० १४ अ० ।

परमवल्लभ-परमवल्लभ-पुं० । सर्वार्थसंप्राप्तिकारके, तं० ।

परमभाव-परमभाव-पुं० । ज्ञानाऽऽदिपरमतत्त्वभावे, द्रव्या० २
अध्या० ।

परमभूस्सगतव-परमभूषणतपस-न० । परमाशुच्यमानि भूष-
णान्याभरणानि यतोऽसौ परमभूषणः । पञ्चा० १६ विव० ।

स वाऽसौ तपश्चेति । जिनाय तिलाकाऽऽद्याभरणदानसाते
जिवनपति । पञ्चा० १६ विव० । प्रव० ।

परमभूषणतपः प्राऽऽह-

सो परमभूषणो हो-इ जामि आर्यविलाशि बत्तीस ।

अंतरपारुषयाई, भूषणदार्णं च देवस्स ॥ १५६० ॥

परमाणि शक्रचक्रवर्थाशुचितानि प्रकृष्टानि हारकेयूरकु-
ण्डलाऽदीनि भूषणान्याभरणानि यस्मादसौ परमभूषणः त-
स्मिन् हार्त्रिशदाचाम्भानि पारुषकान्तरितानि शक्तिसद्भा-
वे निरन्तराणि वा करोति तत्समाप्तौ च देवस्य मुकुटनिल-
काऽऽद्याभरणवितरणे यथाशक्ति यतिदानाऽऽदिकं च कर्त्तु-
मिति ॥ १५६० ॥ प्रव० २७१ द्वा० ।

परममंगल-परममङ्गल-न० । प्रधानमङ्गले, दश० १ अ० ।

परममुक्ति-परममुक्ति-स्त्री० । सकलकर्मोशप्रहाणौ, पञ्चा० २
विव० ।

परमरहस्य-परमरहस्य-न० । प्रधानतत्त्वे, "परमरहस्यमि-
र्त्तान्ते, संमन गणितपिडगतत्तत्त्वाणं । परिश्रामियं परमाणं,
सिच्छयमवलम्ब्यमाणं ॥ ८१ ॥" जी० १४ अथि० ।

परमरिगि-परमरि-पुं० । तीर्थकरे, गणपत्रे च । पा० ।

परमरिसिदेसिय-परमरिपिदेशित-पुं० । परमरिषिभस्तीर्थकराऽऽ-
दिभिरेव देशिने भय्योपाकाराय कथितम् । पा० । तीर्थकरा-
ऽऽदिकथिते, "इमस्स धम्मस्स परमरिसिदेसियस्स ॥" थ०
३ अथि० ।

परमरुद्ध-परमरुद्ध-त्रि० । अत्यर्थदारुणे, प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

परमवच्छिन्न-परमवात्सल्य-न० । प्रधानतीर्थावे, पञ्चा० ८ विव० ।

परमसिद्धि-परमसिद्धि-स्त्री० । अणिमाऽऽदिसिद्धयर्थेण प्र-
धाना पुरुषार्थनिष्पत्तिः । निर्वाणं, पञ्चा० ३ विव० । संथा० ।

परमशुद्धभूय-परमशुचिभूत-त्रि० । अत्यन्तं शुचिभूते, विपा०
१ श्रु० ६ अ० । औ० । अ० । अत्यर्थं शुचीकृते, औ० । रा० ।

परमशुक्ति-परमशौक्लिक-न० । परमशुक्लप्रधानध्याने,
संथा० ।

परममुहसाह-परममुवमाधक-त्रि० । पारम्पर्येण निर्वाणा-
ऽऽवृत्ते, पं० सू० १ सूत्र० ।

परमसौमस्यसिय-परमसौमनस्यित-त्रि० । शोभनं मनो
यस्य सुमनास्तरस्य भावः सौमनस्यं, परमं च सौमनस्यं च
परमसौमनस्यम् । तत्संज्ञातमस्येति परमसौमनस्यितः ।
रा० । कल्प० ।

परमसौमनस्यिक-त्रि० । परमसौमनस्यं तद्वाऽस्येति परम-
सौमनस्यिकः । औ० । अ० । दश० । सन्तुष्टचित्तानां गते, कल्प०
१ अथि० १ चण ।

परमहंस-परमहंस-पुं० । वानप्रस्थभेदे, ये नदीपुलिन-
समागमप्रदेशेषु वसन्ति वीरकौपीनकुशाश्च त्यक्त्वा प्रा-
णान् परित्यजन्ति । औ० ।

परमहम्म परमधर्मन्-त्रि० । परमं सुखं तद्धर्मो । सुखभर्मेणि
सुखाभिलाषिणि, दश० ४ अ० ।

परमाउ-परमायुष्-न०। संपूर्णाऽऽयुषि, "अह्नाह्नाइं वासस-
याइं परमाउयं पालइत्ता।" विपा० १ श्रु० १ अ०।

परमार्णव-परमाऽऽनन्द-पुं० । प्रकृष्टाऽऽह्वादि-“ परमाऽऽनन्दरूपं तत्त्व गीयते ऽनैविचक्षणैः ।” प्रकृष्टाऽऽह्वादिस्य भावं तद्विनि मोक्षसुखं गीयते ऽभिप्रायते अयं गार्हतेः पंगविचक्षणैः परिज्ञैः । हा० ३२ अष्ट० । ज्ञा० । “ परमाऽऽनन्द इति या-माहुः ” यां समरस्यति परमाऽऽनन्द इत्यनेन शब्देन भुवते वेदान्तवादिभिः । पा० १५ वि० ।

परमाणंदकंदभू-परमाऽऽनन्दकन्दभू-स्त्री० । परमाऽऽनन्दरू-
पस्य कन्दस्योत्पत्तिस्थाने, छा० ८ द्वा० ।

परमागंदचर्चा-परमाऽऽनन्दचर्चा-स्त्री० । महोदयमीमां-
सायाम्, द्वा० ३२ द्वा० ।

परमाणंदसुहसंगय-परमाऽऽनन्दसुखसङ्गत-न० । परम आ
नन्दो यस्मिन् सुखं तेन सङ्गतं युक्तम् । निर्वाणं, पृ० १५, विव० ७।

परमाण्दसूरि-परमानन्दसूरि-पुं० । विक्रमसंवत्सराणां त्रयोदशशतकं जातं सोमप्रभसूरिशिष्ये, ग०३ अधि० । परमान्दसूरिरभयदेवसूरिशिष्या गङ्गाचार्यकृतकर्मविपाकटीकाकृत् । ज० ६० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । परमश्वासावाय्वनिकोऽणुश्च स्वधमः
परमाणुः । द्रव्यकाऽद्विस्फकान्यान् कारणभूतं अग्रदेशे पुनरुहं,
“ एष परमाणुः ” परमाणुः स्वकपन एक पञ्चाशत्या पर-
माणुव्यामै न स्यादिति । श्रवण-प्रत्येकानुमानावपि
त्यक्त्वास्मैत्यैकत्वम् । श्या० १ । अथ० केषाञ्चिज्ज्ञानाऽद्विके सं-
बन्धात्परमाणीत्येकता असंगतः । इ हाऽऽचार्यः-“ पट-
केन युगपद्व्याप्य-त्परमाणुः पटेश्चान् । ” सम्म० १ । काण्ड
परमाणीतिविधिः-स्वधमः, व्यवहारविकथ-
नः ।

से किं तं परमाणुं, परमाणुं द्विविधं पचत्ते । तं जहा-सु-
हृमे अ, ववहारिण अ । तत्थ गे जं मे मुहुमे से ठपे, त-
त्थ गे जं से ववहारिण से गे अयंतायंतायां मुहुमपाग-
लाणं समुदयमीति तिसमागमणं ववहारिण परमाणुपाग-
ले निष्फज्जइ । से गं भंते ! असिधारं वा खुरपायं वा आ-
गाहेज्जा ? । हंता आगाहेज्जा । से गं तत्थ छिजेज्ज वा,
भिजेज्ज वा ? । शा इण्हे समहे, नो खलु तत्थ सत्थं
कमइ । से गं भंते ! अगणिकायस्स मज्जे मज्जेणं वी-
इवएज्जा ? । हंता वीइवएज्जा । से गं भंते ! तत्थ डहेज्जा ? ।
शो इण्हे समहे, शा खलु तत्थ सत्थं कमइ । से गं
भंते ! पुत्तखरमं वट्ठगस्स महाभट्टस्स मज्जे मज्जेणं वीइव-
एज्जा ? । हंता वीइवएज्जा । से गं तत्थ उदउल्ले सिञ्चा ? ।
नो इण्हे समहे, शो खलु तत्थ सत्थं कमइ । से गं भं-
ते ! गंगाए महाणदीए पडिओयं हव्वामागएज्जा ? । हंता
हव्वामागएज्जेज्जा । से गं तत्थ विणिपायमावजेज्जा ? । नो
इण्हे समहे, शो खलु तत्थ सत्थं कमइ । से गं भंते ! उद-
मावचं वा उदमविंदं वा आगाहेज्जा ? । हंता आगाहेज्जा ।

से शं तत्थ कुच्छेज वा, परियावजेज वा ?। शो इण्ढे
समद्दे, नो खलु तत्थ सत्थं कमद्द, सत्थेण सुतिक्खेण वि
छित्तुं भेत्तुं च जं किर न सक्का तं परमाणुं सिद्धा वयंति ।

[illegible]

गङ्गाया महानद्याः प्रतिक्रान्ताः, 'हृत्त्व' शीघ्रमापच्छेत्तुं, पूर्वाऽ-
द्यमिमुखे गङ्गाप्रवाहे बहति स्मिन् पश्चिमाऽऽद्यमिमुखः स
आपच्छेत्तुं तन्मध्येनेति भावः । (विण्हायामिण्यादि) वि-
निष्ठायाः तन्मिच्छानि प्रतिस्खलनं, तमापयेत् प्राप्नुयान् । शेषं
पूर्ववा । (ते शं भंते । उद्गावत्तमिण्यादि) उद्गाऽऽद्यतोद्-
कमिन्द्रोर्मये अवगाढा निष्ठेदित्यर्थः । स च तत्रादिकसंपर्कात्
कुप्येच्छा-पुनिरावत्तयात् पर्यापयेत् वा जलरूपतया परिण-
मेदित्यर्थः शेषं तथैव । पूर्वोक्तमवार्थं संक्षेपतः प्राह- "सत्येण
गाढा ।" गतायां, तवरं लक्षणं मवास्थेदमभिधीयते, न पुनस्ते
कोऽपि छेत्तुं भिन्नमारभते इत्येतदिकलशब्देन सूचयति,
(लिङ्गं लिङ्गं) हानातिज्ञाः केवलितो न तु मिद्धाः मिद्धि-
ताः, तेषां वदनस्यासम्भवादिनि । अतु० ॥ ३० ॥ उ० ॥ प्रव० ॥
स्था० ॥ "कारणमेव तद्व्यं, सूत्रं नित्यं भवति परमा-
णुः । एकसत्त्वैर्गन्धो, द्विराशेः कार्पासद्वयम् ॥ १ ॥ "
स्था० १ डा० ॥ जी० ॥ भ० ॥ उत्त० ॥ विश० ॥ (परमाणुतां
चलनम् "चरमते" शब्दे तृतीयभाषे ११४० पृष्ठे गतम्)
गमनसामर्थ्यं परमाणुसंस्थानास्त्वभावत्वाद् गमनव्यभिचि ।
भ० १६ श० ८ उ० । आच० । परमाणुतां प्रत्यक्षविषयत्वम्-
न च चक्षुरादिविज्ञाने परमाणवे नावभासन्ते, तेषां तु-
ल्यानुपपत्त्यात्, तुल्यरूपकस्य च चक्षुरादिविज्ञानं प्रति-
भासनात्, न च तुल्यं रूपं नास्त्येव, तदभावे स्ववैकपर-
माणुव्यतिरेकस्थित्यामणुत्वाभावात्प्रसङ्गात् । न च तद्व्य-
व्याप्तिमात्रं परिकल्पितमेव, स्वरूपाभावेऽप्यव्याप्तिमात्र-
नार्थां तस्य स्वपुण्यकरो-व्यवसायज्ञात्, तथा चाशेषवार्धव्या-
वृत्तमपि स्वपुण्यं स्वरूपाभावात् सत्तां धारयति, न च तदप-
मं च सजातीयतरासाधारणं तद्व्यव्याप्तिः, तस्य तेभ्यः स्व-
भावेभ्यो न व्यावृत्तेः, स्वभावमवदानभ्युत्पन्ने च सजातीय-
तरासाधारणतः, सजातीयैकान्तव्यावृत्तौ च विजातीयव्या-
वृत्तौ नानुपपत्त्यवच्छेदव्यावृत्तव्यवसायः, भावे च तुल्यरूपसिद्धिर-
ति न चैवमनिमित्ता तुल्यवृद्धिः, देशाऽऽदिनियमनोत्पत्तेः, न
च स्वप्रमुखा व्याभिचारः, तस्या अर्थनैर्कार्याधीनमित्यव-
लम्बे भावना । आह च साधकारः- "अणुभूय दिदृक्षितं
सुय पयश्चियार देववाण्डरा । सुमिणस्व नमिन्नाहं पुत्रं पात्रं
च नाभावे ॥१॥ " ॥६१२॥ आच० १ अ० ॥ उत्त० ॥ आ० क० ।
(मातुपुत्रदीर्घस्य परमाणुदृष्टान्तः । माणु वत् "शब्दे द्रष्टव्यः)

परमाणुयोगल परमाणुपुद्गल-उ० । परमाश्वनेऽणुवश पर-
माणुः निर्दिष्टागद्रूपकत्वात् च ते पुद्गलश्च परमाणुपुद्ग-
लाः । स्वरूपव्यावृत्तमनापत्रे तु केवलं तु परमाणु, पुद्गल १
पद । स्था० ॥ भ० ॥ सूत्र० ।

कश्चिदे शं भंते ! परमाणुयोगले पणते ? । गोयमा !
चउव्विहे परमाणुयोगले पणत्ते । तं जहा-द्ववरमाणु
खेत्तरमाणु कालपरमाणु भावपरमाणु ४ । द्ववरमा-
णु शं भंते ! कश्चिदे पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा-अच्छेज्जे, अमंजे, अउज्जे, अगंजे ।
खेत्तरमाणु शं भंते ! कश्चिदे पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा-अणुहे, अमंजे, अयमे, अविभागे ।
कालपरमाणु पुच्छा ! । गोयमा ! चउव्विहे

पणत्ते । तं जहा-अयमे, अगंजे, अयसे, अफामे । भावपरमा-
णु शं भंते ! कश्चिदे पणत्ते । गोयमा ! चउव्विहे पण-
त्ते । तं जहा-वसमंते, गंयमंते, रसमंते, फासमंते ।

(कश्चिदित्यदि) तत्र द्रव्यरूपः परमाणुद्रव्यपरमाणुरेकोऽ-
णुर्वर्णाऽऽदिभावानामविवक्षणात्, द्रव्यवस्थैव च विवक्षणा-
दिनि । एवं क्षेत्रपरमाणुराकाशप्रदेशः, कालपरमाणुः समयः,
भावपरमाणुः परमाणुत्व, वर्णाऽऽदिभावानां प्राधान्यविवक्ष-
णात्त्वैजगन्मयकालत्वाऽऽदिर्वा (चउव्विहे ति) एकोऽपि द्र-
व्यपरमाणुविवक्षया चतुःस्वभावः । (अच्छेज्जे ति) इन्द्रियाः
शब्दाऽऽदिना लताऽऽदिवत्, तज्जिषेधादच्छेयः । (अमेज्जे ति)
मेघः सूत्र्यादिना चर्मवत्तज्जिषेधादमेघः । (अउज्जे ति) अदा-
होऽग्निना सूत्रमत्वात्, अत एवाप्राहो हस्ताऽऽदिना । (अणुजे
ति) समस्तव्यवसायवाभावान् (अमंजे ति) विभक्त-
व्यवसायवाभावान् (अपयसे ति) निरंशव्यवसायवाभावान् ।
(अविभागे ति) अविभागेन निर्वृत्तं, अविभागेति, एक-
रूप इत्यर्थः । विभाज्यनुमशस्येति । भ० २० श० ५ उ० ।
("चलमाणं यत्ति" इति 'कम्म' शब्दे चिन्तितम् । अणु-
उत्थिय 'शब्दे प्रथमभाषे ४५० पृष्ठे तद्विप्रतिपत्तिगङ्गा)

परमाणुवग्माणा-परमाणुवग्माणा-ऊ० । अमंस्थानानामनन्ता-
नां च परमाणुनां समुदायः, क० प्र० १ प्रक० । पं० सं० ।

परमाणुमंजोग-परमाणुमंयोग-पुं० । परमाणुमित्रेतरसं-
योगं, उत्त० १ अ० । ('संजोग' शब्देऽस्य व्याख्या दर्शयि-
ष्यते)

परमार-परमार-पुं० । क्षत्रियजातिविशेषः, "महाद्वैतस्य ने-
तारः, परमारनेतारः । पुत्री चन्द्रावती तेषां राजजाती नि-
धिः श्रियाम् ॥ १ ॥ " ती० ७ कल्प ।

परमाराम-परमाऽऽगम-पुं० । आगमयनीयारामः, परमश्चा-
सावारामश्च परमाऽऽगमः । ज्ञानतत्त्वस्य जनस्य हासविला-
सापाह्ननिर्गच्छनाऽऽदिभिर्विवेकादिर्मोहाद्विजाते, ब्रह्माऽऽनन्दे
च । आच० १ १४० ४ अ० ५ उ० ।

परमाहमिय-परमाधार्मिक-पुं० । परमाश्वने अर्थार्थिकारव-
संकिर्णप्रारिणामत्वात्, परमाधार्मिकः । अमुरविशेषपुं० नि-
सृष्टुं पृथिवीपुं० नागान् कदर्थयति । स० १५ स० ॥ भ० ।

तेमि वा जपकाइयाणं देवाणं सकस्म जमस्स इमे देवा
अहावच्चा अभिमाया होत्था । तं जहा-

"अवे १ अवारिमे चव २, सामे ३ सवले ति यावरे ४ ।
रुहे ५ वरुहे ६ काले य ७, महाकाले ति यावरे ८ ॥"
असिपत्ते ६ धरु १० कुम्भे ११, बालुया १२ वेयरणी ति
य १३ । खरस्सरे १४ महाघासे १५, एम पसरसाहिवा १२ ॥

अथ इत्यादयः पञ्चादशाऽमुरनिकायस्त्वर्त्तितः परमा-
धार्मिकनिकायाः, तत्र यो देवा नारकान्म्वरवत्तं नीत्वा वि-
मुञ्चत्यसायस्य इत्यभिधीयते १ । (एम पसरसाहिप-
ति) एमपुक्रुत्वायेन एते यमापत्यदेवाः पञ्चादश आ-
ख्याता इति । भ० ३ श० ७ उ० । प्रव० । उत्त० । आच० ।

(अथाऽऽर्त्तानां व्याख्या स्वस्थस्थानेषु) तथा परमाधार्मिकं का भव्या एव. इति प्रवेशः स्वयोऽनर्थो वान् ? अत्र अनर्थ एवेति श्रेयम् । उभयथाऽपि तेषामविरुद्धं । न च जन्मान्तरीयकृतदुष्कृतक्रिपूर्वकं न तस्मात् कर्तव्यमर्थोऽपि अमर्यादात् तन्त्र्यं संगच्छते इति वाच्यम् । यतस्तदपि स्वर्गकामास्तपस्यां कुर्वाणा आगमे अर्थेन इति ही०३ प्रका० । भ० । सूत्र० ।

परमाहोहिय-परमाधोऽर्थिक-पुं० । परमाधोर्वाचकज्ञानान्, परमे नियतज्ञेयविषयावधिज्ञानयुक्तं. भ० ।

अर्थं च चरमशरीर एव भवतीत्यत्र आह-

परमाहोहियं शो भेते । मणुते, जे भविए तेणं चैव भ-
वमाहणं विनिर्भक्तं० जाव अने करिजिए । मे गणु भेते ।
से खीणभोगी, सेमे जडा छउमत्यस्य । भ० ७ श० ७ उ० ।

परमिद्धि (शु) - परमेष्ठिन-पुं० । दधामि, अर्द्धनित्वाऽऽना-
र्योपाध्यायसर्वनामुपु अश्नुत, पाठ० ना० २ गाथा ।

परमेसर - परमेश्वर-पुं० । जगत्पति, न ईश्वरपि विजगत्गतस्व
वस्तुतः परमेश्वर इति विशेषः ।

परमोदारेय - परमोदरिक-न० । कर्वालशरिणि. हा० ३० हा० ।

परमेहि - परमाधि-पुं० । परमध्यानावस्थापि परमाधिः ।
उक्तप्रावर्ध, " एष परमागाह, परमादी लहइ कामनवरीते ।
लहइ य अगुलदुपे, तेव नरीइ भवपुत्ते ॥६५॥" विशेषः ।
आ० सू० ।

परमूह - पराहुतु-वि० । निरुते. अ० ७ अ० । आ० भ० ।
मार्गपरमूहमुखाः सेतुगामिष्वर्णिणो जनमान्येऽपिणः । मू-
ल० १, शु० ३ अ० ४ उ० ।

परयत्त - परायत्त-वि० । परार्थते, पाठ० ना० १०८ गाथा ।

परजाभ - परलाभ-पुं० । परस्मात् द्रव्याऽऽगम. प्रश्न० ३ आ० ७
हार ।

परलिङ्ग - परलिङ्ग-न० । अवावुलिङ्ग, तथैव द्विधा-पृहलिङ्गं,
परतीर्थलिङ्गं च । व्य० ४ उ० । जी० १ । (परलिङ्गधारणं कृ-
त्वा कालक्षेत्रं कुर्वन् इत्यादि । उच्यते यथा शब्दं द्वितीयभा-
से १०४ पृष्ठादिकथ्यंकर)

परलोक - परलोक-पुं० । जन्मान्तरे, दश ६ अ० । पञ्चा० ।
भ० । प्रश्न० । स्या० । उ० । आत्मस्थितिके लोकं,
संथा० । इहास्मिन्मज्जावकमपुष्पापलया मानुषवपरीये
थो वनेते लोकः प्राणिवर्गः स इहवर्गः स इल्लोकाः, न-
द्यातिरिक्तस्तु परलोकः । स्या० १० हा० । भगवन्मनसि, आ०
न० ११, प्रय० । (अष्टपदानवतुल्यं परलोककार्त्तिकः प्रति-
पादिता 'इहमेव' शब्दं द्वितीयभागे ६५५ पृष्ठ)

इह तत्रानुसङ्गः प्रदर्शितः । अत्र दशमगम इत्युक्त्यन्ता-
माह-

ते एवइ सोऽं, मेखजो आगच्छइ जिणमयासं ।

वज्जामि ए वंदासी, वंदिता पञ्जुमासामि ॥ १६४६ ॥

मेतार्थनामा दशमे जिहोवाध्यायः श्रीमज्जनवकाशमग-
च्छति, श्रेयं गतार्थमिति ॥ १६४६ ॥

निरुक्तिरन्याह-

आभो य जिणेणं, जाइ-जरा-मरणविष्णुमुक्केणं ।

नामेण य गोतेण य, सब्बएणु सब्बदीरसी ॥ १६४७ ॥

सद्व्याख्यानां तथैव ॥ १६४७ ॥

आनाय्य ततः किमुक्रोऽस्ती ? इत्याह-

किं मत्ते परलोओ, अत्थि नत्थि चि संमओ तुज्ज ।

वेषपयाण य अत्थं, न यागामी तेमिओ अत्थो ॥ १६४८ ॥

आयुष्मन् भेतार्थः । त्वमेव मन्यसे-किं भवान्मरणम-
नलक्षणः परलोकोऽस्ति. नाऽस्ति चेति ? अर्थं च संशय-
स्तव विरुद्धवैपक्ष्यान्तर्निवन्धनो वर्तते । तानि च " विज्ञा-
नघन एवेत्येव भूतभ्यः " इत्यादीनि प्रथमगमधरोक्तानि
द्रष्टव्यानि । तेषां वार्थं न जानामि इत्यादि तथैवेति ॥ १६४८ ॥

यथा च युक्त्या मतार्थः परलोकास्तत्त्वं मन्यते, तां

भगवान् व्यक्रोड्यैव आह-

मणमि जइ चेषामं, मज्जेमउ वर भूयधम्मो नि ।

तो नत्थि य परलोओ, तन्नामे जण तन्नामो ॥ १६४९ ॥

सैम्यः । त्वमेव मन्यसे-यदि तावद्व्येयं पृथिव्यादिभूत-
धर्मः—भूतभ्योऽनर्थान्तरमन्यते, यथा छुट्टयान्तक्यादि-
न्याहस्योऽनर्थान्तरं मदधर्मः, तदि तास्त्वान्तर-
गमनलक्षणः परलोकः, येन तत्राशे भूतनाशे तस्याऽपि चै-
तन्यस्य नाशो भवेत्तु जायते । यो हि यदन्योऽन्तरभूतो
धर्मः स तद्विनाशे नष्टमन्येव, यथा पटाऽदिधर्मः शुक्र-
त्वाऽऽदिः ततो भवेत्येव तद्विनाशे नष्टमन्येव चैतन्यस्य कुतो
भवान्मरणमनर्थाति ॥ १६४९ ॥

अथ भूतभ्योऽनर्थान्तरं चैतन्यं तथाऽपि न परलोक इत्याह-

अह वि तदत्थेनया, न य निचत्तममओ वि तदवथे ।

अनलस्म वाऽरणीओ, निजस्म विगामधम्मस्मा ॥ १६५० ॥

अथाऽपि तदर्थान्तरता भूतभ्योऽनर्थान्तरा चैतन्यस्याऽ-
भ्युपगम्यते, नन्वेतोऽपि तदवस्थे भवान्मरणामिवाभाव-
लक्षणं दूषणे, चशब्दो यस्मादर्थः, यतोऽनर्थान्तरमन्येव
पि चैतन्यस्य न नित्यत्वम् । कथम्भूतस्यापान्तिमन्येन वि-
नशधर्मकस्य । कस्य यथा अतिरिक्तम् ? इत्याह-अनल-
स्यः । कथंभूतस्य ?—निजस्य । कस्य ? अगमोत्तराज्जणः ।

इदमुक्तमवति-सूतभ्योऽनर्थान्तरं इत्येतत्त्वैतन्मया उक्त-
लिधर्मकस्य । अर्गलक्षणाप्यवतर्कमज्ञानलक्षणादि, य-
द्यानिर्णयं तत्किमपि काले स्थित्वाऽनलवद्वर्त्ताप्यं भवेत्तु,
इति न तस्य भवान्मरणार्थावयवम्, अत इत्थमपि न परलो-
काभिजिर्नि ॥ १६५० ॥

अथ प्रतिगण्डे भिन्नानि भूतधर्मरूपाणि बहूनि चैतन्या-
नि मन्यन्ते, किं त्वेक एव समस्तचैतन्याऽऽध्यायः सर्वविभुव-
नमनो निष्कियश्चाऽस्माभ्युपगम्यते । यत उक्तम्—"एक एव
हि भूताऽस्मा, भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव,
दृश्यते जलचन्द्रयन् ॥ १ ॥ "

ननु तथाऽपि न परलोकाभिजिर्नि दर्शयिष्याह-

अह एमो सब्बगओ, निरिक्खीओ तह वि नत्थि परलोओ ।

सेसरणाभावाओ, वोमस्स व सब्बपिडेसु ॥ १६५१ ॥

अर्थकः सर्वगतो निरिक्खिश्चाऽस्माभ्युपगम्यते, ननु तथाऽपि

न परलोकगमनादिभिः, तस्याऽऽत्मनः सर्वेषु गोमनुष्या-
ऽऽदिपिण्डेषु सर्वगतत्वेन निष्क्रियत्वेन च संस्मरणभावात्,
व्योमवर्द्धति ॥ १६४४ ॥

इतोऽपि च परलोकाऽऽज्ञा, कुतः ?, इत्याह—

इहलोकाग्रेषां व परां, सुरादिलोको न सो वि पच्यक्सो ।

एवं पि न परलोगो, सुव्यं य मुंसु सो संका ॥१६४५॥

अथवा—इहलोकपितृया सुरनारकाऽदिभ्यः परलोक उच्य-
ते, स च न प्रत्यक्षा दृश्यते, अत एवमपि न परलोकः सिद्ध्य-
ति, श्रूयते चाऽसौ श्रुतिषु शास्त्रेषु, ततस्तच्छङ्का—किमस्ति,
नास्ति वा ? इति दर्शितः पूर्वपक्षः ॥ १६४५ ॥

अथ प्रतिविधीयते—यदुक्तम्—भूतधर्मश्चेत्यन्यं, तथाऽऽह—

भूदंदिद्यादिरित्—स्स चेयशा सो य द्वचओ निचो ।

जाइस्सरगाइहिं, पडिवज्जसु वाउभूइ व्व ॥ १६४६ ॥

इह भूतन्द्रियातिरिक्तस्य पूर्वनिहितानुमानाऽदिप्रमाण-
निष्ठस्याऽऽत्मन एव संवन्धिर्नो जेतना मन्तव्या, न तु भू-
तधर्मः । स चाऽऽत्मा जातिस्मरणाऽदिहेतुर्द्रव्यतो नित्य
इति यायुभूतिवि प्रानपद्यम्य; अतैककान्तानित्यत्वपक्षोक्तो
दोषः, पर्याप्त एवास्याऽनित्यत्वादिति भावः ॥ १६४६ ॥

अर्थकः सर्वगतो निष्क्रियश्चाऽऽत्मा कस्माद्रेष्यते ?, इत्याह—

न य एगो सव्वगओ, निक्किरिओ लक्खणाइभेअओ ।

कुंभादउ व्व वड्यो, पडिवज्ज तमिदभूइ व्व ॥ १६४७ ॥

न चास्माभिरेक आत्मा इष्यते, किं तु बहुवैतन्तताः ।
कुतः ?—लक्षणभेदात् उपयोगलक्षणो हि जीवः, स चो-
पगतः राऽङ्गपदार्थाधिपत्याऽव्यवसायाऽदिभिर्भिन्नानामुप-
पाधिभेदादानन्त्यं प्रतिपद्यत इत्यनन्ता जीवाः, लक्षणभे-
दात्, घटाऽदिवदिति । तथा—न सर्वगत आत्मा, किं तु
शरीरमात्रव्यापकः, तत्रैव तदुत्पत्तिपलक्ष्येतित्यादिशब्दापात्ता
हेतुः, स्पष्टतर्वादिति दृष्टान्तश्च । एवं न निष्क्रिय आत्मा, भो-
क्तृत्वादिद्वयव्यतिरिक्तः । तदेतदिन्द्रभूतिप्रथमगणधरव्यति-
पद्यस्येति ॥ १६४७ ॥

यदुक्तम्—“देवनारकाणां प्रत्यक्षाऽविषयत्वात्संदिग्धः पर-
लोकः” इति । तदुक्तम्, सौर्याऽकस्मिन्वाद्यदौदेवनार-
काणां माघिदत्वात्, इति दृश्यश्चाह—

इहलोकाग्रेषां य परां, सोमम् सुरा नारागा य परलोओ ।

पडिवज्ज मोरियाऽकं—पिउ व्व विहिणपमाणाओ ॥१६४८॥

गतार्था ॥ १६४८ ॥

अथ प्रेरकः प्राह—

जीवो विमाणगमओ, तं चाणिच्चं ति तो न परलोगो ।

अह विमाणादामां, तो अशभिओ जहाऽऽगासं ॥१६४९॥

इतो निचय न स कता, भोवा भ अओ वि नत्थि परलोगो ।

जं च न संसारी सो, अमाणाऽमुत्तिओ खं व ॥१६५०॥

जीवो विज्ञानमयस्तावद्युष्माभिरिष्यते, विज्ञानादभिज्ञ इत्य-
र्थः । तत्र विज्ञानमनित्यं विनश्वरम्, अतस्तदभिज्ञस्य जीव-
स्याऽपि विनश्वरत्वाच्च भवान्तरगमनलक्षणः परलोकः । अथ
विज्ञानादन्यो जीवस्ततोऽनित्ये विज्ञाने जीवादिभ्यः सति स्वयं

नित्योऽस्माविति न परलोकाभावः । यद्येवं, तर्हि अनभिज्ञो
जीवः, विज्ञानादन्यत्वाद्, आकाशवत्, काष्ठाऽदिबद्धा अत
एव च नित्यत्वादेवाऽसौ जीवो न कृत्वा नाऽपि भोक्ता नित्यस्य
कर्तृत्वाऽऽध्यभ्युपगमे हि सर्वदेव तदभावरसङ्गः, तस्य सर्वदे-
वरूपत्वात् । कर्तृत्वाभावाच्च न न परलोकः, अकृतस्य तस्या-
ऽभ्युपगमे सिद्धानामपि तत्प्रसङ्गात्, भोक्तृत्वाभावाच्चापि न
परलोकः, अर्भोक्तः परलोकहेतुभूतकर्मभोगायोगात् । इतो-
ऽपि च न परलोकः । कुतः ?, इत्याह—(जं चत्यादि) यस्माच्च
नाऽसौ संसारी, नाऽस्य ज्ञानादभिज्ञस्य जीवस्य भवाद्भवान्तर-
गमनलक्षणं संस्मरणमस्तीत्यर्थः । कुतः ?, इत्याह—स्वयम-
ज्ञानत्वात्काष्ठसदृशवत् । तथा—अनृत्यत्वाद् आकाशवदिति
॥ १६४९ ॥ १६५० ॥

अत्रोत्तरमाह—

मभासि विणासि चेओ, उप्पत्तिमदादिओ जहा कुंभो ।

नणु एवं चिय साहणं—मविणासित्ते वि से सोम्म ॥१६५१॥

ननु “जीवो विष्णुगमनश्च तं चाणिच्चं” इति ब्रह्मणो
नूनं त्वमेवं मन्यसे—विनाशि विनश्वरं जेतञ्जनना जेतन्यं
विज्ञानमिति यावत् । उपात्तमप्यादिति हेतुः । यथा कुम्भ-
इति दृष्टान्तः । आदिशब्दात्पर्यायत्वाद् इत्यादिकोऽपि हेतुवै-
कल्यः । यो हि पर्यायः स सर्वोऽनित्यः, यथा स्तम्भाऽऽदीनां
नवपुराणाऽदिपर्यायः । ततश्चाऽनित्यत्वेनित्यपदनिष्ठत्वे
जीवस्यानित्यत्वव्यापकत्वाभावात् इति तथाऽभिप्रायः । न
चाऽयं युक्तः । यतो हन्त नैकान्तेन विज्ञानमनित्यं, यतोऽवि-
नाशि चऽपि (जे) तस्य विज्ञानस्य एतदेव सौम्य । त्वदुक्तं
साधनं प्रमाणं वर्ज्यते । ततो नैकान्तिकस्य युक्तो हेतुर्निति
भावः । इदमुक्तमनित्यं—उपादय्ययधौव्याऽऽत्मकं वस्तु । त-
तश्च यथाऽपत्तिमत्ताद्विनाशित्वं सिद्ध्यति, तथा प्राय्याऽऽ-
त्मकत्वाद्वस्तुनः कर्थाश्चरित्यवमपि सिद्ध्यति । ततश्चेदमपि
शक्यते वक्तुम्—नित्यं विज्ञानम्, उत्पत्तिमत्त्वाद्, घटवत् ।
ततश्च कर्थाश्चरित्याद् विज्ञानादभिज्ञस्य जीवस्य नित्यत्वाच्च
परलोकाभाव इति ॥ १६५१ ॥

अथवा—विकल्पाभिव्याप्यस्युत्पत्तिमत्वरूपो

हेतुः, प्रत्यनुमानस्योपभावात् । कुतः—

स्तम्यनुमानम्, इत्याह—

अहवा वरुत्तगओ, विणासि चेओ न होइ कुंभो व्व ।

उप्पत्तिमदादिने, कहमविणासी घटो बुद्धी ॥१६५२॥

एकान्तेन विनाशि विनश्वरं जेतो विज्ञानं न भवति, व-
स्तुन्यात्, कुम्भवत् । ततोऽस्य प्रत्यनुमानस्योपस्थानादि-
कल्पाभिव्याप्यस्युत्पत्तिमत्त्वलक्षणः हेतुः । यदुक्तम्—“तस्य एव
चिय साहणंमविणासित्ते वि” इत्यादि, तत्र परस्यैव बुद्धिः
स्यात् । कथंभूता बुद्धिरित्याह—कथमुत्पत्तिमत्त्वात् दृष्टा-
न्तत्वेनोपपन्नस्तो घटोऽविनाशी निश्चयः ?—न कथञ्चित्,
घटस्य विनाशित्वेन सुप्रतीतत्वात् । ततश्च दृष्टान्तं अवि-
नाशित्वस्यासिद्धेर्दोषान्तिकं विज्ञाने तत्र सिद्ध्यतीति पर-
स्याऽभिप्राय इति ॥ १६५२ ॥

अत्रोत्तरमाह—

रुवरसंगफासा, संखा संडाइद्वसत्तीओ ।

कुंभो ति जओ ताओ, पडिवज्जिच्छित्तियुवधम्मा ॥१६५३॥

इह रूपरसगन्धस्पर्शलक्षणैः शुणसमुदायः, एकलक्षणा संख्या, पृथुष्णोदराऽऽद्याकारलक्षणं संस्थानं, सुदृढव्यं, जलाऽऽहरणाऽऽदिशक्तिश्चेत्येतानि समुदितानि यतः कुम्भ इत्युच्यते, तावद् रूपरसगन्धस्पर्शसंस्थासंस्थानद्रव्यशक्तयः प्रसूतिविच्छिन्निर्धौव्यधर्मिण्य उपादव्ययधौव्यस्वरूपास्तन उपातिमवाद् विनाशयति घटः सिद्धयतीति ॥ १६६३ ॥

एतदेव विस्तरतो भावयद्वाह-

इह पिंडो पिंडाऽऽत्मा-रसतिपञ्जायविलयसमकालं ।

उपपज्जि कुम्भाऽऽत्मा-रसतिपञ्जायरूपेण ॥ १६६४ ॥

रूपाई द्रव्याए, न जाइ न य वेइ तेण सो निचो ।

एवं उपायव्वय-पुवस्सहावं मयं सर्वं ॥ १६६५ ॥

इह मुतिपण्डः कर्तो । योऽयं वृत्तसंस्थानरूपः स्वकीयो मुतिपण्डाऽऽकारः, शक्तिश्च या काचिदासीया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायः तस्य यो विलयो विनाशस्तत्समकालमेवाऽऽसादुत्पद्यते, मुतिपण्डः । केन ? इत्याह-पृथुष्णोदराऽऽदिको यः कुम्भाऽऽकारः, तच्छक्तिश्च या जलाऽऽहरणाऽऽदिपिपया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायस्तेनोच्यते । रूपरसगन्धस्पर्शरूपतया सुदृढव्यरूपतया चाऽऽप्तो मुतिपण्डो न जायते, नाऽपि ध्वनति विनश्यति । तत्सन्द्धानतया नित्योऽयमुच्यते, तेन रूपेण तस्य सर्वदावस्थितत्वात् । तदेवं मुतिपण्डो निजाऽऽकारस्पर्शरूपतया विनश्यति, घटाऽऽकारमच्छक्किरूपतयांग-धत्तः, रूपाऽऽदिभावेन सुदृढव्यरूपतया चावतिष्ठते, इत्युपादव्ययधौव्यस्वभावोऽयमुच्यते । एवं घटोऽपि पूर्वपर्यायेण विनश्यति, घटाऽऽकारतया नृश्यते, रूपाऽऽदिवेन सुदृढव्यतया चावतिष्ठते इत्यावाः पुन्यादव्ययधौव्यस्वभावः । एवमन्यदपि यदस्ति वस्तु तत्सर्वमपुन्यादव्ययधौव्यस्वभावमेवाभिमतं तीर्थकृताम् । ततश्च यथांगत्तिमत्त्वादिनाशित्यं घटे निश्चयति तथा अविनाशधर्मिणः । तथा च सति साध्यधर्मिणि चैतन्येऽपि तत्पिन्द्विगिति । तदेवं चैतन्यादव्ययनिष्क्रो जीवः कथञ्चिन्नित्य एव ॥ १६६४ ॥ १६६५ ॥

ततश्च न परलोकाभाव इति दर्शयद्वाह-

घटचेयणया नासो, पडचेयणया समुभयो समयं ।

संताणेषणावत्था, तेहपरलोयजीवाय ॥ १६६६ ॥

मणुपहलोगानासो, मुराइपरलोगेसंभो समयं ।

जीवतयाऽवत्थाणं, नेहभयो नेय परलोओ ॥ १६६७ ॥

घटविषये विज्ञानं घटचेतनोच्यते, पटविषये तु विज्ञानं पटचेतना । यदा च घटविज्ञानानन्तरं पटविज्ञानमुपजायते जीवस्य, तदा घटचेतनया घटविज्ञानरूपेण तस्य नाश उच्यते, पटचेतनया तु पटविज्ञानरूपेण (समये) युगपदेव समुद्भव उत्पादः, अनादिकालप्रवृत्तेन तु घटचेतासन्नानेन निर्विशेषणेन जीवत्वमात्रेण त्वसामर्थिनि । एवं च यथेह भवेऽपि निष्ठतो जीवस्येत्पादव्ययधौव्यस्वभाववयं दर्शितं, तथा परलोको गता जीवाः परलोको जीवत्वेन तामप्येतत्स्वभाववयं द्रष्टव्यम् ; तद् यथा-यदा मनुष्यां मृत्वा मुरल्लेऽऽकादुत्पद्यते तदा मनुष्यरूप इहलोको मनुष्यिहलोकस्तस्य नाशस्तत्समकालमेव च मुराऽऽदिपरलोकस्य संभव उत्पादः, जीवतया त्ववस्थानम् । तस्यां च जीवत्वावस्थायाम् विवाञ्छितानां नेहभयो विषयते, नापि मुराऽऽदिपरलोको विषयते, किं तु निष्पर्यायं जीवद्र-

व्यमात्रमेव विषयते । तदेवमुपादव्ययधौव्यस्वभावव्ये जीवस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६६ ॥ १६६७ ॥

आह-ननु कथं सर्वस्याऽपि वस्तुन इयं त्रिसंभावता ? इत्यत्र युक्तिमाह-

अमओ नत्थि पइई, होइ च जइ होइ खरिविसाणस्स ।

न य सज्जहा विणासो, मवुच्छेयपपसंगाओ ॥ १६६८ ॥

तोऽवत्थियस्स केण वि, विलओ धम्मणे भवणापेणैण ।

मवुच्छेओ न मओ, संववहारोवरोहाओ ॥ १६६९ ॥

इहैकान्तेन सर्वथाऽस्तो वस्तुनः प्रसूतिरुपात्तिर्नास्ति न घटंति । अथ भवति, तदिह खरविपाणन्यापि भवतु, अस्तथाविशेषात् । तस्मात्केनापि रूपेण संदोषायते । न च सतः सर्वथा विनाशः, क्रमशः सर्वस्याऽपि नाशकतिर्यतोऽप्यच्छेदप्रसङ्गात् । तत्संस्तुतस्यावस्थितस्य जीवाऽऽदेरसि केनापि मनुष्याऽऽदिभूयेण विलयो विनाशः, अन्येन तु मुराऽऽदिभूयेण भवेनमुत्पादः, सर्वोच्छेदस्तु न मनोऽर्थकृताः, संव्यवहारोपरोधाद्, अन्यथा व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गादित्यर्थः । तथाहि-राज-पुत्र्याः कीडाहेतुभूतं सौवर्णकलशकं भङ्गफवा राजतनयस्य कीडार्थमेव कन्दुको घटितः, ततो राजपुत्र्याः शोकः, कुमारस्य तु हर्षः, सुवर्णस्वामिनश्च युवतंरंदासीन्यं, सुवर्णस्थो-भयावस्थायामन्यवित्तप्लवाद्, इत्यादिकः योऽस्मिन् लोकव्यवहारस्तस्य सर्वस्यापुन्यादव्ययधौव्याऽऽत्मकवस्त्वनभ्युपगमे समुच्छेदः स्यात् । तस्मात्कारणश्चिदवस्थितत्वं जीवस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६८ ॥ १६६९ ॥

किं च-स्वर्गोऽदिपरलोकाभावेऽस्मिन्लोकादनाऽऽदीनामानर्थक्यं स्यादिति दर्शयद्वाह-

अमइ व परमि लोए, जमगिहोत्ताई सगकाम्मम् ।

तदसंवद्धं सव्वं, दाणाइफलं च लोयम्मि ॥ १६७० ॥

गताथो ॥ १६७० ॥

तदेवं छिन्नस्तस्यापि संशयः । ततः किं कृतवानसौ ? , इत्याह-

छिन्नमि संसयम्मी, जिणेषा जरमणविप्पमुक्केण ।

सो समणो पवइओ, तिहि आसह खेडियसएहिं ॥ १६७१ ॥

अर्थः स एव । विशेषः । ध० । सूत्र० । आ० म० । (' उन्म ' शब्दे द्वितीयभागे ११३३ पृष्ठादभ्यस्य पूर्वमवस्थायाऽनन्तरं ध्यायन्तः स्ववपुस्परमार्गवर्णनामन्तरं स्ववद्वन्द्वं वादऽप्येयोऽर्थः साधितः) स्वर्गाऽऽदौ, आवा० २ श्रु० ४ सू० १ अ० । " संदिग्धं परलोकोऽपि, त्याग्यमेवाशुभं बुधैः । यदि नास्ति ततः किं स्या-दस्ति चेन्नास्तिको हतः " ॥ १ ॥ आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परलोगशिपिवास-परलोकनिपिपास-त्रि० । जन्मान्तरतिराकाङ्क्षे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परलोगपिडवद्ध-परलोकप्रतिवद्ध-त्रि० स्या० ३ डा० २ उ० ।

(अर्थस्तु ' पवइजा ' शब्दे)

परलोगभय-परलोकभय-न० । विजानीयादप्यस्मान्निर्वन्देवाऽऽदेः सकाशात्पुन्याऽऽदीनां भयेऽस्या० ७ डा० । आवा० । यथा मनुजाऽऽदीनां सिद्धाऽऽदिभ्यः । दर्श० १ तत्त्व । स० । स्या० ।

परलोगमग्न-परलोकमार्ग-पुं० । स्वर्गाऽऽदिवीर्यायाम्, जीवा०
१ अथि० ।

परलोकविरुद्ध-परलोकविरुद्ध-त० । खरकर्माऽऽदौ, तद्यथा-
“बहुधा खरकर्मिन्, सीरपतिन् च शुक्लपालत्वम् । विरतिं
विनाऽपि सुकृती, कर्गाऽ नैवप्रकारमकायेम् ॥ १ ॥ ” ध०
४० १ अथि० ४ गुण ।

परलोगवेरि (श)-परलोकवेरिन्-पुं० । अन्यजन्मशत्रौ, पं०
व० ३ द्वार ।

परलोगसमापन्न-परलोकसमापन्न-लि० । समापन्ने, प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

परलोगद्विय-परलोकहित-न० । जन्मान्तराय प्रधानजन्मने
वा पथ्य, पञ्चा० १ विव० ।

परलोगासंसापन्नोग-परलोकऽऽशंसाप्रयोग-पुं० । देवाऽहं
स्यामित्यादिरूप परलोकविषयकाऽऽशंसात्मकं अप्रश्चित-
मात्राण्यन्तिकर्मलक्षणाऽऽशंसाजोपणाऽन्तिचारः, उपा० १
अ० । धा० । आब० ।

परवचन-परवचन-त० । परच्छलने, ध० । तद्वर्त्यता चैवम-
कृतनुत्तामान-न्यूनाधिकवाणिज्य-रम्भेला-यन्तुमेलानुवित-
मूलपुत्रयुञ्जितकलान्तरग्रहणालक्ष्यप्रदानग्रहणकृतकरक-
णकृष्टदृष्टनाणकाऽऽद्यपरवचनकयविक्रयमजनपरकीयग्रा-
हकणुप्राहणवर्षिणकान्तरदर्शनमात्रकारस्थानवत्ताऽऽदि-
वार्तिग्यमर्षिभेदाऽऽदिभिः सर्वथा परवचने न वर्त्यम् । यतः-
“विधाय मायां विविधैरुपायैः, परस्यैव वञ्चनमाचरन्ति । ते
वञ्चयन्ति त्रिविधापरवर्गे-सुखान्यहो मोहयिषुः समतानि ॥ १ ॥ ”
ध० २ अथि० ।

परवक्तृ-त० । देशी-अलवन्तसि, दे० ना० ६ धर्मा ६ गाथा ।

परवक्त्र-परवक्त्र-पुं० । अपरवर्गे भिक्षाचरः, आचा० २ ध्रु० १
वृ० १ अ० १ उ० ।

परवडिया-परप्रतिज्ञा-स्त्री० । पराऽऽन्तिस्थाशनाऽऽदेर्दान-
प्रतिज्ञायाम्, “सो चैव से परवडियाए आंगिःस्मय आंगि-
ःस्मय उवणिमंतजा ॥ ” आचा० २ ध्रु० १ वृ० ३ अ० १ उ० ।

परवन्ध-परवन्ध-त० । साध्वंपत्न्या गृहस्थस्य वन्धे, स्व० १
ध्रु० ६ अ० । प्रधानवन्धे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

परवयण-परवचन-त० । परच्छादकस्तस्य वचनम् । प्रच्छक-
वन्ते, ति० चू० २ उ० ।

परवयस-परवयपदेश-पुं० । परस्याऽऽभ्यतिरिक्तस्य व्यप-
देशः-परकीयमिदमज्ञाऽदिकर्मित्वेवमदिनावतः साधुसमसे
भणन् परवयपदेशः । पञ्चा० १ विव० । जानन्तु साधवो यथै-
तद् भ्रष्टाऽदिकं भवेत् तदा कथमस्मभ्यं न दद्यादिति सा-
धुसंप्रत्ययाथै परकीयमेतत्तेन साधुस्यो न दीयते इति सा-
धुसमसे भणन्, अस्माद्दानममाऽज्ञाऽऽदेः पुण्यमस्त्विति
वा भणन्, एष यथात्मविभागस्य वतुर्थोऽन्तिचारः । उपा०
१ अ० । ध० । आब० ।

परवस-परवश-लि० । पराऽऽयते, “परवशी न च तत्र गुणो-
ऽस्ति ने ।” उ० १ अ० । अस्वतन्त्रे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परवाइपमह-परवादिप्रमर्दन-वि० । वादिनां मतप्रमर्दनात्
ध्वंसने, श्री० ।

परवागरण-परव्याकरण-त० । परस्तीर्थकृतस्य तेन वा व्या-
करणस्य यथाऽवस्थितार्थप्रधानमग्नः परव्याकरणम् । सर्वत्र-
प्रवचनं, आचा० १ ध्रु० ६ अ० ६ उ० ।

परवाविचयण-परवादिवचन-त० । मिथ्यादृष्टिनां परंपरां वादि-
नामुक्ता, तच्च सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रवस्त्वर्थे तृतीयाऽव्ययने वृ-
त्तार्थदेशे द्वितीयाथैऽधिकारत्वेनाहन् । स्व० १ ध्रु० ३
अ० १ उ० ।

इदानीं परवादिवचनं द्वितीयमधिकारमधिकृत्याऽऽहं-
तमेग परिभासंति, भिक्षुषुं साहजैविणं ।

जे एवं परिभासंति, अतए ते समाहिणं ॥ ८ ॥

(तमेग इत्यादि) तस्मात् साधुम्, एकं ये परस्परपकार-
रहितं दर्शनमापन्ना अयःशलाकाकलपाः, ते च गोशालक-
मनानुवागण आजीविका दिगम्बरा वा, त एवं वक्ष्य-
माणं, परस्मैपन्ना इवाम् । तं भिक्षुं साध्वाचारं, साधु-
शोभनं परपकारपूर्वकं जीवितुं शीलमस्य न साधुजीवित-
मिति, ‘ये तंऽनुपदयन्तिः (एवं) वदरमाणं ’ परिभा-
सन्तं साध्वाचारान्दर्शं विद्वन्ति, त एवभूता अन्नक प-
र्यन्ते द्वे ‘समायः’ मन्त्राऽऽव्ययतन्मयग ध्यानानन्दगुहा-
नात् वा वर्तन्ते इति ॥ ८ ॥

यथे प्रसापन्ते तदर्थयितुमाह-

संवद्वममकपा उ, अन्नमन्नेषु मुच्छिष्या ।

पिंडवायं गिलाणमस, जं सोरह दलाहय ॥ ९ ॥

‘सम्’ एकमीभवेन परस्परपकारार्थप्राप्तितया च ‘वडाः’

पुत्रकृताऽऽदिभूतवाशिः संवडाः-गृहस्थः(संनः समः तु-
ल्यः कल्यो-व्यवहारः)ऽनुष्ठानं येषां ते संवद्वतमकलपाः,
गृहस्थाऽनुष्ठानतुलानुष्ठाना इत्यर्थः । तथाहि-यथा गृहस्थाः
परस्परपकारिण माना पुत्रे पुत्रेऽपि मातादावित्वेयं भू-
च्छिष्या अन्धुपवसाः, एवं भवन्तेऽव्ययान्यं परस्परतः शि-
ष्याऽऽचार्याऽऽनुपकारक्रियाकलपतया मृच्छिष्याः । तथा-
हि-गृहस्थानामप्येभ्यो यदुत्त-परस्मै दानाऽऽदेर्नोपकार
इति, न तु यतीनां, कथमप्येभ्यं मृच्छिष्या इति दर्शयते-
‘पिण्डपाते’ अर्धे, ग्लान्तस्य अस्त्वय रोगिणः साधो,
यत्-यस्मात् (सोरह ति) अन्नपयन्ते । तथा-(दलाहय
ति) ग्लान्तयोग्यमाहारमन्विष्य तदुपकारार्थं ददप्ये च-
शःश्राद्धाचार्याऽऽदेः यैषाण्यकारणाऽऽनुपकारिण वसंध्यं,
ततो गृहस्थतमकलपा इति ॥ ९ ॥

साम्प्रतमुपसंहारव्याजं दीपदर्शनायाऽहं-

एवं तुत्थे सरागत्या, अन्नमन्नेषुमुच्छिष्या ।

नट्टसपहमभावा, संसारम अपारगा ॥ १० ॥

(एवमित्यादि) (एवं) परस्परपकाराऽऽदेर्नोपकारं ययं गृह-
स्था इव सरागत्या-सह रोगिण वसन्ति इति सराग-व्य-
भावस्तस्मिन् तिष्ठन्तीति ते तथा, ‘अन्येऽन्ये’ परस्पराना
वशमुपगताः-परस्पराऽऽयन्ताः, यतरो हि निःसङ्गतया न
कस्यचिदायत्ता भवन्ति, यतो गृहस्थानामप्येभ्यो इति । त-

था नष्टः-अपगतः, नष्टः-सङ्घातः-सन्तानः परमायां ये-
भयस्ते तथा । एवंभूताश्च युयं 'मेतापरस्य' चतुर्गतिभ्र-
मणलक्ष्मस्य 'अपारगाः' अजीवमात्मिन इति ॥ १० ॥

अयं तावत् पुत्रपत्नः, अयम् च दृग्गतायाऽऽत्मा-

अह ते परिभाषेज्ञा, भिक्वु मौक्षवाविमाण ।

एवं तुल्ये पभासता, दुपक्ष्ये चैव सेवह ॥ ११ ॥

(अह ते परिभाषेज्ञा इत्यादि) 'अथ' अन्तर्गतं 'तान्'
एवं प्रातिकूलत्वेनोपाश्रितान् भिक्वुः 'परिभाषेत' इयान्,
किमुतः ?- 'मेताविशगद्'- 'मेतामामेय'-सम्पन्नानदर्शन-
चारित्र्यरूपस्य प्ररूपकाः, 'एवम्' अन्तर्गतं च युयं प्रभाषमाणः
सन्तः दुष्टः पत्ता दुष्टताऽवस्थाऽऽपुनरगमः तमेव सेवय्यं
युयम् । यदि वा-रागद्वेषाऽऽत्मकं पक्षयुयं सेवय्यं युयम् ।
तथाहि-नदीपस्याप्यासीयगलस्य समधेनाद्रागो, निष्कल-
कृष्णपक्षरद्वयगमस्य दृग्गता द्वेषः, अथैव पक्षयुयं से-
वय्यं युयम् । तथया-वचनमाणीरा वीजेतर्कादहृष्टकृतो-
जिह्वाऽगुह्यः योऽनिलहाभ्युपगमादिल प्रवाहितोऽर्थः
पक्षद्वयाऽऽत्मेनैव भवतीति । यदि वा-त्वताऽवस्तुष्टा-
नमपरं च सद्वुष्टाभिनां निवृत्तिर्नित्तं भावः ॥ ११ ॥

आजीविकाऽऽदीनां परनीयिकानां दि-स्वर्गणां वा

सहाजान्नकण्ठायाऽऽत्मा-

तुल्ये भुंजह पापसु, भिलागो अभिदह्मिय य ।

तं च वीश्रादयो भोधा, तनु दिम्मादि जं कडं ॥ १२ ॥

(तुल्ये भुंजह इत्यादि) किल वयमपरिग्रहतया निरिच्छ-
ना पचमाभ्युपगमं कृत्वा युयं भुक्ष्यं 'पापसु' कांस्पया-
ध्यादिव शुद्धभोजनसु, तत्परिभाषाच्च तत्परिग्रहोऽव-
श्यभावात्, तथा-आहारोऽदिपु मुहूर्तं कुर्वन्निनतः कार्यं
निर्वाहयद्वाभ्युपगमो भवनामकलङ्क इति । अप्य-ग्लान-
स्य भिलाऽऽत्मे कतुमसमर्थस्य यदप्युत्प्रेक्ष्यस्याहन् कार्यं
भवद्भिः, येनगनयनाधिकाराभावाद् शुद्धस्याऽऽत्मेनैव च यो
दीपमद्वायः स भवतामवश्यंभावीति तमेव दर्शयति-यथा
शुद्धस्य बीजादकाऽऽत्मापदेनाऽऽर्थादित्तमाहारं भुक्त्वा तं ग्लान-
तमुद्दिश्यदिशकाऽऽत्मा 'य कृते' योऽनिलहाभ्युपगमादिल प्र-
वासेभाषायावतिष्ठते । तदेवं शुद्धस्यभुंजह तज्जातनाऽदिपु भु-
जान्तामया ग्लानस्य च शुद्धस्यैव धैर्यायुष्यं कार्ययन्तो
युयमवश्यं बीजादकाऽऽदीनांजिन उद्दिशकाऽऽदिकृतभो-
जिनश्चेति ॥ १२ ॥

किञ्चाग्न्यत्-

लिता निवामितारणं, उज्जिअ अममाहिवा ।

नातिकेइयं मेयं, अरुपसावररक्तीति ॥ १३ ॥

योऽर्थः पञ्चजीवनिकायिपचनयेदिष्टमाजिन्वेनामगृहीत-
मिथ्यादृष्टितया च साधुपराभाषणं च तत्रोऽस्मिताय-कर्म-
व्यवहारसंनोपातिता-संकोचितातया (उज्जिअ ति) सङ्घ-
वेकशुद्धा भिलापात्रा-दिन्यागापनृष्टभोजनयोरंशदकाऽऽ-
त्माजीविकात् । तथा-अममाहिताः शुभाभ्युपसागरहिताः
सन्ताभुष्टद्वेषिण्यात् । साम्प्रतं दृष्टान्तदर्शनात् पुनर्गप तद्वापा-
भिजिन्सयाऽह-यथा 'अमनः' द्रव्यस्यातिकृद्भूयितं नवै-
विलिखितं न भयो-न शोभनं भवति, अपि त्वपराध्यति-

तत्कृद्भूयनं द्रव्यस्य दीपमावहति, एवं भवन्तोऽपि सङ्घ-
वेकहिता वयं किल निरिच्छता इत्येवं निष्परिग्रहतया
पञ्चजीवनिकायिरक्षणभूते भिलापात्राऽऽदिकमपि संयमापक-
म्मां परिहृतवन्तः, तदभावाभावाद्यर्थभावा अशुद्धाऽऽत्मा-
परिभाषा इत्यर्थं द्रव्यस्यकालमाधानेवलक्षणं नातिकृद्भूयितं
ध्रुवा भवतीति भावः ॥ १३ ॥

अपि च-

तत्तेण अणुसिद्धा ते, अपडिसेण जाणया ।

ए एस गियए मणे, अमभिक्षा वती कित्ति ॥ १४ ॥

'तत्तेन' परमात्मेन मौनीन्द्रभिप्रायेण यथावस्थितार्थप्र-
रूपणया ते गोशालकमनान्तर्गतं आजीविकाऽऽत्मा, वा-
टिका वा 'अनुशान्तिताः' तदभ्युपगमदीपदर्शनद्वारेण शि-
क्षां प्राहिताः, केन ? 'अप्रतिष्ठन' नास्य मेयदमसदपि
समर्थनीयमित्येवं प्रतिज्ञा विद्यते इत्यप्रतिज्ञो-रागद्वेष-
हितः साधुस्तेन 'जानता' हेतोपादिवपदार्थपरिच्छेदकेन-
न्यर्थः, कथमनुशान्तिता इत्याह योऽयं भवद्भिर्भ्युपगतो
मार्गो यथा यतीनां निरिच्छततयापकरणभावात् परस्पर-
गत उपकार्योपकारकभाव इत्येव न नियतो न निश्चितो न
शुद्धिमाह्वानः, अतो धर्मं वाग यथा-यं पिण्डपातं ग्लानस्या-
ऽऽनीय दर्शितं ते गृहस्थकला इत्येव अममीदृशाहिता-
अपयितोच्यं (का, तथा 'कृतिः' कर्णमपि भवदीयमम-
माज्ञानमेव, यथा चाऽपयितोच्यित्वातना भवति भवद्-
नुष्ठानस्य तथा नातिकृद्भूयितं अय इत्यनेन प्राप्तेः
प्रतिपादितं, पुनर्गप सहदानं तदेव प्रतिपादयति ॥ १४ ॥

यथाप्रतिज्ञातमाह-

एस्मि जावई एसा, अगवेणु व्व करिसिता ।

गिरिणो अपिहई मेयं, भुंजिजे न तु भिक्खुणं ॥ १५ ॥

धर्ममल्लो वाक् यथा यतिना ग्लानस्याऽऽनीय न देय-
मित्येवा अत्र वेणुवत्-वेशवत्करिता तन्वी युष्पक्षनस्यान्
द्वेलेन्यर्थः । तामेव वाचं दर्शयति- 'गृहिणाम्' गृहस्थानां
यद्भ्याहन्ते तयतेभोर्कः 'देयः' अयस्करो, न तु भिक्षुणां
सेवय्यीति, अत्र तनुयं चास्या वाच एवं द्रष्टव्यम्-यथा
गृहस्थाभ्याहन्ते जीवोपमर्देन भवति, यतीनां नृहमाऽऽदी-
परहितमिति ॥ १५ ॥

किञ्च-

धम्मपञ्चवणा ना सा, सारंभा ण विमोहिआ ।

ए उ एयाहिं दिट्ठीहि, पुव्वमामि पणपियं ॥ १६ ॥

धर्मस्य प्रज्ञापना देशना यथा-यतीनां दानाऽऽदिनोपकर्त-
व्यमित्येवभूता या सा 'सारंभाणां' गृहस्थानां विशेषा-
धिका, यतस्सु स्वाऽनुष्ठानेनैव विद्युष्यन्ति, न तु तेषां
दानाधिकारोऽस्तीत्येव दृष्टान्तं प्रकरोते- 'न तु' नैवेताभिर्य-
था गृहस्थैरेव पिण्डदानाऽऽदिना यतस्सोनाऽऽव्यवथाया-
मुपकर्तव्यम्, न तु यतीरेव परस्परमित्येवभूताभिर्यु-
ष्मदीयाभिः 'दृष्टिभिः' धर्मप्रज्ञापनाऽऽदिभिः 'पुण्यं' आदौ
सर्वज्ञः 'प्रकल्पितं' प्रकल्पितं प्रख्यापनमासीऽऽदिति, यतो न
हि सर्वज्ञा एवंभूते परिकल्पुप्रायमर्थं प्ररूपयन्ति यथा-असंय-
तैरेणु-अनुपपुष्टिग्लाना-धैर्यायुष्यं विधेयं, न तुपुष्टि-
संयतेनेति । अपि च भवद्भिरेव ग्लानोपकारोऽभ्युपगत ए-

सुरजासिम्हज्जालम, आदिशब्दादपरकोत्तुकपरिशदः, तै-
स्तथा आदनाः प्रदेष्टिकाः, कुडेटकाः चक्रातिवशकृपाः, तैश्च
तथाविधजनस्य तादृशस्य बालिशप्रायलोकस्य विस्मयं वि-
स्तृभिन्नं करोति, स्वयं पुनस्तेषु न विस्मयते । एष परविस्मा-
पकः । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

परवियालण-परवियालन-न० । परविपयोत्तनने, सम्म० १
काण्ड ।

परविवाहकरण-परविवाहकरण-न० । परेषां स्वापयव्यतिरिक्ता-
नां जनानां विवाहकरणं कर्त्तव्यफलपन्थया स्नेहसम्बन्धाऽऽ-
दिना वा परिणयनविधाने परविवाहकरणम् । पञ्चा० १ वि-
ष० । परकीयापर्यानां स्नेहाऽऽदिना परिणयने, घ० १ आ० घ० ।
आय० । इदं च स्वदारस्तनोपस्थायऽनिवारः । अयमप्रान-
य-स्वदारस्तनोपस्थायऽनिवारः । दि न युक्तं परेषां विवाहाऽऽदिकरणेन
मैत्रुतनियोगाऽन्तर्धकाः, निष्ठानिष्ठानियुक्तवादिप्रेममत्तकजननः
पराधकरणोद्यतवाऽनिवारोऽयमाति । उपा० १ अ० । पञ्चा० ।

परविसय-परविषय-पुं० । परदेशे, प्रश्न० ३ आध्र० द्वार ।

परतेयावृचकर-परतेयावृचकर-पुं० । स्वाध्यानेरपेक्षं परेषां
व्यावृचकर, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

परसंतिग-परसत्क-त्रि० । परकीये, " परसंतिगामिज्जात्रोममत्रं
काविवस्यमसिचिं । परसत्कं पुने योममिवालोमो रीऽध्वना-
स्विता सुवर्गा, स मूत्रं निषधमं यस्याऽऽस्ताऽऽस्तानस्य तत्तथा
तच्छानि कर्मधारयः । प्रश्न० ३ आध्र० द्वार ।

परसंसृष्ट-परसंसृष्ट-न० । युद्धस्याऽऽदिपरिवेषणनिमित्ते हस्ते,
मात्रेण वा । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

परसमय-परसमय-पुं० । कपिशऽऽदिप्रियायुवायुवनिर्ग्रन्थके, उत्त०
१ अ० । परतीर्थिकसिक्ताने, विशेष० । स्या० । अग्रिशब्दन-
संबादः, " जावइया वयणपहा, तावइया चव होति णयवा-
वा । जावइया णयवाया, तावइया चव परसमया ॥१॥ " स-
म्म० ३ काण्ड ।

परसमयसगु-परसमयज्ञ-त्रि० । शास्त्रान्तरङ्गे, परसमयज्ञतायाः
प्रयोजनम् । ग्रन्थमहाह्वानेनरत्नरत्नकरणिकरावलीद्वयमल-
न-स्थानिऽऽकः । इतिशब्दपुनरुत्पन्नाः कर्त्तव्यं द्विजातिवाऽनाह-
त-शक्तिमानि भवन्ति सर्वजनाऽऽदिग्यै स्तानं न सप्रमत्तामानि ?
स आह-प्रायः सर्वेषामेव यतानां कामाङ्गण्यत् जलस्नानं प्र-
तिषिध्यम् । " स्नानं मद्दपरहरे, कामाङ्ग प्रथमं स्मृतम् । त-
स्मात्कामं पारित्यज्य, नैव स्नानि दमे रताः ॥ १ ॥ " आ-
वा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

परसमुत्तार-परसमुत्तार-उ० । परस्य मोक्षप्रापकत्वे, वृ० १
उ० २ प्रक० । (व्याख्या 'परदेशेभ्यस्ते' शब्देऽन्तेषु गता)

परसमुत्तर-परसमुत्तर-त्रि० । परस्माज्जिते, आय० ४ अ० ।

परशरीर-परशरीर-न० । परकीयशरीरे, सुतकशरीरे च ।
स्या० ४ उ० २ उ० ।

परशरीरअणवर्त्तव्यविद्या-परशरीरानवकाङ्क्षाप्रत्यया-क्लि० ।
परशरीरज्ञानिकराणं कुवत्स्या, स्या० ४ उ० १ उ० ।

परसामय-परसामान्य-न० । महासामान्यं सत्तायाम्, छवत्स्या-
ऽऽव्यान्तरसामान्यापेक्षया । महाविषयत्वात् सत्तायाः । स्या० ।

परसु-परसु-पुं० । कुगारे, शा० १ श्रु० २ अ० । वृ० । अमु० ।
" परसु गहाव इतमोत्तियगद्वंस्तपमाणा । " आ० म०
१ अ० ।

परसुखियत्त-परशुनिकुत्त-त्रि० । परशुकिञ्चले, प्र० ६ श्रु०
३ उ० ।

परसुराम-परसुराम-पुं० । यमस्मिन्पुने पशुधारके, स च
यमस्मिन्-रंशुनाया ज्ञानः स्वचरापशुविद्यां प्राप्य स्वयोऽहार-
कस्य कृतवायस्य वधं कृत्वा ततः स्वापनुवन्तार कानेवायै
इत्या महाक्रोधपरोतः त्रिःसप्तकुत्वा निःकर्त्तव्यां पृथिवीं व्यधा-
त् । आ० क० ४ अ० । आ० म० । आ० वृ० ।

परसुहृत्-देशी-पुं० । वृत्ते, ६ वगे १६ गाथा ।

परस्सर-पराशर-पुं० । गलेन, 'गैडा' इतिव्याने (प्रश्ना० १ पद ।
जं० ।) आहृजजीवविशेषे, प्रश्ना० १ पद । जं० । म० । स्त्रि-
यापः "परस्सरी" । प्रश्ना० १ पद ।

परहत्थ-परहत्त-पुं० । हातृहस्ते, आवा० २ श्रु० १ वृ० १
अ० १ उ० ।

परहत्थपरियावणिग्या-परहत्तपरितापनिका-क्लि० । परहत्ते-
न नैव नत्तु क पयतः परहं तातातापनका । नस्याप, स्या०
२ ज्ञा० २ उ० ।

परहिय-परहित-न० । परंपकारे, घ० २ अघि० पञ्चा० ।

" त तावत्का जिनः परार्थघटकाः स्वाधर्म्य नाशेन ये,
सामान्यास्तु परार्थमुत्तराध्याः स्वाधर्म्योपनिषत् ।
तेऽना म नुवराक्त्ताः परकात्तैर्द्वैत्येन स्वाधर्मो,
बे निप्रतिन निरर्थकं परकृतं ते क न जानीमहे ? ॥ १ ॥ "
सङ्का० १ आध्र० १ प्रस्ता० ।

परहियट्टकारि (गु)-परहितार्थकारिन्-पुं० । परेषामन्येषां
हितानयनं प्रमाजनाम कर्तुं शाल यस्य स परहितार्थकारी ।
स्वत एव परप्रयोजनप्रमाधनयवगे, दं० २ स्य । घ० ।
घ० २ उ० । प्रव० । गुणवच्छ्रवके, घ० २ उ० ।

तापतम । संप्रति विज्ञानतन्तुगुः परहितार्थकारी तस्त्वरूपं
नाम त एव सुगमम्, नस्य धर्मप्रयोगो फलमात्र-
परहितानिराधो धर्मो, सर्वं विज्ञाप्यधर्मसम्भवा ।

अत्रे वि ठवइ मग्गे, निरीहचित्तो महासत्ता ॥ ७७ ॥

यो हि प्रकृत्यधर्मो परेषां हितकर्म जितगं रता भवति स धर्मो
धर्मधर्माहन्ता सस्यम् विज्ञानधर्मसद्भावो यथावद् वृद्धधर्मन-
रवा, गीताधीन इति यावत् । अनेनाऽगीताधर्मस्य परहितमपि
चकीर्षतेनस्वदत्तमहाद्वान्ता वाऽऽगमः । " किं रत्तां कट्टुवर,
जं सत्तामना । समयसत्तामो । अत्रं कुट्टुवणाए, कट्टुवणाएमे
वामे ॥१॥ " इति । अस्यानपि अविज्ञानधर्मोत्तु सद्गुणवा-
ध्वनमा कर्त्तिवाऽऽगमवचनरचनाप्रसङ्गे । स्थापयान प्रवर्त्तयान
ज्ञानधर्मोऽत्र सादितः स्थिरीकरोति मार्गे शुद्धधर्मं । अम-
कुमारवत् । अनेन यतिश्रद्धासाधारणेन परहितगुणव्याख्यान-
पदेन साधारण्यं आचक्रुः । एषा स्वधर्मिकाऽनुसारणे देशना-
योऽव्याप्यमामक्यानुकामाह । तथा चोक्तं धर्मश्रद्धाकृति-
यशनाकाङ्क्षमोहेक्षकं तहाकृणं ण मेने । समया माहण वा
पडुत्तासमागस्स किं फत्ता पडुत्ताणना ? । गोयमा । सवण-

फला । से गं भने । सवणे कि फल ? । नाण फल । से गं भने ।
नाणे कि फले ? । विद्याणफल । से गं भने । विद्याण कि फले ? ।
पक्कफलाफल । से गं भने । पक्कफला कि फले ? । संजमफले ।
से गं भने । संजमे कि फले ? । अणवहयफल । एव अणवहय न-
वफल । तवे बोदाणफल । वादाण अकारियाफल । से गं भने ।
अकारिया कि फला ? । सिद्धिणपणवसाणफला पणला गोयमा ।
गादाः—“ सवणे नाण व विद्याण, पक्कफला व संजमे । अ-
णवहय तवे चव, बोदाणे अकारिया चव ॥ १ ॥ ”
अन्य सूतस्य वृत्तिः—(तहाकवे इत्यादि) तथाकथमुचितस्वनात्वं,
कञ्चन गुरुं श्रयणं वा न पोयु कन्, उवज्जणवादिन्योत्तमुयव-
न्नामन्यथाः मादने वा स्वयं दत्तमनिशुल्कान् पदे प्रति मा दत्तेति
यादिनम्, उपलक्षणस्यादेव सूतमुणयुक्तमिति प्राच्यः । बाहावः ५५
समुच्चये । अथवा श्रयणः साधुः, मादने श्रावकः, अवणफल-
ति सिद्धिर्नष्टवणफलाः—, नाणफल (त्) धुनङ्गनफल, अवन-
दि श्रुतज्ञानमावत्ये । (वियणालाफ त्) विशिष्टज्ञानफ-
ल, धुनङ्गनात् हेतोर्वादेव विवेककारि विज्ञानमुपपद्यते एव ।
(पक्कफलाण त्) विनिश्चितफलं, विशिष्टप्राप्तौ हि पापं प्रत्या-
ख्यात । (संजमफ त्) कृतमया कथानस्य हि संयमा जय-
त्येव । अणवहयफल (त्) अनाश्रयः स्वयमेवाहं किं न-
व कर्म नोपायत् । (तदफल त्) अनाश्रयः हि लघुकर्मणाः
स्वयमेवान्ति । (बोदाणफल त्) व्यवधान कर्मानुसरण, तपसा
हि पुरातनं कर्म निरंतर्यात् । (अकारियाफल त्) योगनिरो-
धफलं, कर्मानुसरितां हि योगनिरोधं कुर्यात् । (सिद्धिणपण-
वसाण फल त्) सिद्धिर्लक्षणं प्रवेष्टमनाफलं, सकलफलपर्यन्त-
वर्ति फलं यस्याः सा तथा । (गादाः) प्रसहगाथा । एतत्त-
ल्लग्नम्—विषयमात्रपर्यं चेत्यादि हृदयशान्त्यर्थमस्मात् । धीय-
मंदात्मन्यपि पुनरेकादशमालाभाप्यमुक्तम्—“ वदइ पमिपुच्छइ प-
उजुवासप सा गुो व सयमेव । एडं सुणं सुणं इय, जणस्स
धम्मं एकि कदेइ ॥ १ ॥ ” इति ।

किंविशेषः सांख्यसाह—निर्वाहचित्तो निरुद्धमनाः, स-
स्पृहां हि शुक्लमागोपेद एव न प्रशस्यते । तथा चां-
नाम्—“ परलोकाग्निं भाम, तपः धुनयित् इयम् ।
तदेवार्थिन्वनिस्तु—सर्गं तुणलवाये ॥ १ ॥ ” किंम-
त्येवंविध इत्याह—महास्वय इति कृत्वा, यतः सस्वनाग्रमो गु-
णाः संतर्जयन् । तथाहि—“ वरोपकारि करुति निर्गहता, चित्तो नता
सत्यमनुकृच्छचित्ता । विद्याचिंतनोऽनुदिने न हृदितान, गुणा
इमे सस्ववर्ता भवन्ति ॥ १ ॥ ” अ० १० २० सुखा (सी-
मकमारकथा ‘जिमकुमार’ शब्दे चरयते)

परहियणिरय-परहितनिरत-वि० । परोपकारानिरतं, बो० ५
वि० १० ।

परहियरय-परहितरत-वि० । परे आत्मस्थितिरिक्ता जीवास्तेषां
। इदं सम्प्रकथाऽऽह गुणाऽऽवानं, तत्र रतत्वाऽऽनक्तः । परो-
पदेशाऽऽनक्तं, जी० १ प्रति० १ अर्थः ।

परदुष्ट-परभुत-३० । परेण स्वा-तुष्ट्यातिरिक्तं भुतः पोषितः ।
“ उहवादां ” ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति प्रह्लादकार्यकारः । प्रा०
१ पादः । अर्थः हः । कांकिने, कल्पः १ अर्थः ३ क्षण ।
पाद० ना० । ज्ञा० । ज्ञा० ।

परा-परा-स्त्री० । योगादिभेदे, ज्ञा० ।

समाधिनिष्ठा तु परा, तदासङ्गविवर्जिता ।

सात्वीकृतप्रवृत्तिश्च, तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च ॥ २६ ॥

(समाधीनि) परा तु इतिः समाधिनिष्ठा बहुव्रीह्याल्लक्षण-
माध्यात्मिका, तदामङ्गल-समाध्यात्मिकेन विवर्जिता, सात्वीक-
तप्रवृत्तिश्च सर्वोक्तिं कथ्यमाना प्रवृत्तिश्च, चरद्वयसम्प्रदायेन ।
तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च सर्वथा विशुद्धा प्रवृत्तिवाचकचित्ता-
ज्ञानेन ॥ २६ ॥ ज्ञा० २६ पा० ।

पराश्र-पराग-३० । राज्ञः, “ रेणु पञ्च रत्नो परामो य । ”
पाद० ना० १३७ गाथा ।

पराइय-पराजित-वि० । पराभवे, संघा० । ज्ञा० म० । सुव० ।
निराकृतं, स्था० १० ठा० ।

पराइयसुत-पराजितशत्रु-वि० । परामन्त्रशत्रौ, यद्विधिवज्रव-
रत्नं (स्व० १ ट ३०) तादृशरात्र्योपाजने कृतसम्प्रदायान-
ङ्गान् शस्त्रकृतं । श्री० । सुव० । रा० ।

परागम-परासगम-पुं० । उक्तुष्टाऽऽगमे, जैनशास्त्रे, पराकवे
कापिज्ञाऽऽदिशब्दे च । अष्ट० १६ अष्ट० ।

परागार-परागार-न० । पराष्टं, दश० ८ अ० ।

पराघाया-पराऽऽघात-पुं० । यत्पराऽऽदिमसुधे दुःखं, स्था०
७ उ० ।

पराघायणाम् (शू)—पराघातनाम्—न० । नामकर्मभेदे, य-
दुद्घातान् पराघायणानां सर्वान् जीवः । स० ४२ सम० ।
प्रब० । उत्त० । “ पराश्रुतवा पाणी, परां वलिणं पि होइ
दुःखसं । (४३) ” परानादन्त परिमवति, परीति न हो-
ये नानि नुयने इति पराघातं, नाशकत्वं । नाम पराघातना-
म् । ततः पराघातोरपराघातनाम् कर्मवशात्प्राप्तौ । जन्तुः
परेवामन्यथा कालनामां यत्ननामां, आरुणां दुर्बलानाम-
त्वापशब्दाः । अत्रति जायत दुर्बलोऽभिभवनीयमिति ।
अबमर्थः—यदुद्घातपर्यायं दुःखं यो महो जलौ दशनमात्रेण वा-
क्येति ह्यन वा महाभूतनाममपि यतः सत्पराघातमपि कौनमा-
पादयति, यत्तपःप्रतिज्ञाप्रतिघातं च करोति तत्पराघातनाम्-
त्यर्थः । कर्म० १ कर्म० १० उ० । आ० ।

पराजय-पराजय-पुं० । अभिभवे, विजये, भावा० १ धु० २
अ० १ उ० । नि० । विश० ।

पराजिखिन्त-पराजित्य-प्रत्य० । परानां सर्वान् तुल्यर्थं, म०
७ श० ए उ० ।

पराजिखित्ता-पराजित्य-अय० । भृशं जिह्वेत्यर्थे, परिमङ्ग-
प्राप्त्यर्थे च । स्था० ३ उ० २ उ० । आ० म० । पराजितुरि-
गुषाद् जयमानं, स्था० ४ उ० २ उ० ।

पराजिय-पराजित-वि० । पराभिभवे, तत्त० १३ अ० । वशी-
कृतं, आवा० १ ध्रु० २ अ० ४ उ० । सुव० । अन्नाधाय प्रथ-
ममिहाशयकं, ज्ञा० म० १ अ० । अपराजित इति नाम स-
जायते । स० ।

परासंद-पराऽऽनन्द-न० । पर आनन्दोऽसिञ्जित पराऽऽनन्द-
म् । परब्रह्मणं, पा० १५ वि० १ ।

पराऽऽनन्द-न० । परेऽनन्दमतिनन्दनीयं तत्प्राप्तिनिः शुभं च
नीयं, रोचनीयमिति यावत् । परब्रह्मणं, पा० १५ वि० १ ।

परिक्षेप

अधिः । भित्तिदिः परिधौ, नगरपरिक्षाऽदी च । अनु० । संक्षेपे, आचा० १ ध्रु० ८ अ० २ उ० ।

अथ परिक्षेपपदं निक्षेपआह-

नामं ठवणा द्विषे, खिते काले तदेव भावे य ।

एसो उ परिक्षेपे, निखेवो छविहो होइ ॥ ३१६ ॥

नामपरिक्षेपः, स्थापनापरिक्षेपो, द्रव्यपरिक्षेपः, क्षेत्रपरिक्षेपः, कालपरिक्षेपो, भावपरिक्षेपः । एष परिक्षेपे निक्षेपः पदविधौ भवति, तत्र नामस्थापने गतोऽथ ।

द्रव्यपरिक्षेपे प्रतिपादयति-

सच्चिदाऽऽदी दग्ने, सच्चितो दुपयमादिगो तिविहो ।

मीसो देसजिताऽऽदी, अचितो होइमो तरथ ॥ ३१७ ॥

द्रव्यपरिक्षेपक्षविधः सच्चिदाऽदिः-सच्चितः, अच्चितो, मिश्रक्षेत्यर्थः । सच्चितक्षविधो-द्विपदवचनपदपदभेदान् । तत्र ग्रामनगराऽऽर्धेयन्मनुष्यैः परिवेष्टितं स द्विपदपरिक्षेपः, यत्र तुरङ्गमहस्यादिभिः स चतुष्पदपरिक्षेपः । यत्पुनर्वृक्षैः सोऽपदपरिक्षेपः । मिश्रोऽप्येवमेव त्रिविधः । परं (देसजिताऽऽदि नि) देशे एकदेशे उपचितः संचितनः, आदिशब्दाहं-शे अपचितो व्यपगतमेतन्नः । किमुक्तं भवति ? यथेकं मनुष्याहं हस्यादयो जीवन्ति, अपरं तु मृताः, परं ग्रामाऽऽदिकं परित्यज्य व्यवस्थिताः । स मिश्रपरिक्षेपसूच्यं भवति ।

नभेवाह-

पासाणिष्टगमादिय-खोडगकडगकटिगा भवे दवे ।

खाइयसरनइगडा, पव्वयदुग्गाणि खेत्तन्मि ॥३१८॥

पाथपथः प्राकारो यथा द्वारिकायाः, इकामयः प्राकारो यथा नन्दपुरे, सुान्कामयो यथा सुमनःसुखनगरं (?) (खोड नि) काष्ठमयः प्राकारः कस्यापि नगराऽर्धमेवति, कटका धं-शबलाऽऽदिमयः काष्ठका वस्तुलाऽऽदिमयन्विज्यः, नम्भयो वा परिक्षेपो ग्रामाऽऽर्धमेवति एष सर्वोऽपि द्रव्यपरिक्षेपः, तथा खानिका वा सरो वा नदी वा गर्वा वा पर्वतो वा दु-र्गाणि वा जलदुर्गाऽऽदीनि, पर्वता एव दुर्गाणि वा । एतानि नगराऽऽदिकं परिक्षिप्य व. वस्थितानि क्षेत्रपरिक्षेप उच्यन्ते ।

कालपरिक्षेपमाह-

वासारते अइपा-णियं ति गिम्हं अपाणियं नचा ।

कालेन परिक्षिखत्, तेथ तमहे परिहरति ॥ ६१६ ॥

वर्षादौ च अनिपानीयमिति कृत्वा, ग्रीष्मे उष्णकाले अपानी-यमिति कृत्वा गङ्गे न शक्यते इति ज्ञात्वा तेन कारणेन तत्र-गरादिकमन्ये परराष्ट्राजानः परिहरन्ति तत्कालपरिक्षिप्तम् ।

भावपरिक्षेपमाह-

नचा नरवइयो स-चसारबुद्धीपरकमविसेसे ।

भावेण परिक्षिखत्, तेथ तमहे परिहरति ॥ ६२० ॥

सत्त्वं धर्मः सारो द्विधा-बाह्यः, आभ्यन्तरश्च । बाह्यो बलवा-ह्नाऽऽदिः, आभ्यन्तरो रत्नसुर्वेणाऽऽदिः । बुद्धिरनपत्तिकया विवेकाच्चतुर्विधा, यथा अभयकुमारस्य । पराक्रमः औरस-बलाऽऽत्मकः । एतान् स्वस्वसारबुद्धिपरकमविशेषान्, वि-बलितनरपतेः संयन्धिना ज्ञात्वा, यद्यनेन साह्यं विग्रहप्रार-ब्ध्यामहं तत् उत्तमवित्पत्तेः सुपुत्रगोशाध्यात्मस्माकमेतन् कदा

इति परिभाष्य तदीयं नगरं यदन्ये राजानः परिहरन्ति तत्तदीयेन स्वस्वसाराऽऽदिना भावेन परिक्षिप्तं प्रतिपत्त्यमम् । व्याख्यातं परिक्षेपपदम् । पु० १ उ० २ प्रक० ।

परिगमण-परिगमन-न० । परि समस्ताद् गमनम् । गृहभाषण-मने, नि० पु० ३ उ० ।

परिगय-परिगत-त्रि० । व्यासे, उक्त० २ अ० । परिवेष्टिते, औ० ।

परिगलंत-परिगलत्-त्रि० । हरति, “ परिगलंतस्तथा ” । आ-चा० १ ध्रु० ५ अ० ५ उ० ।

परिगालण-परिगालन-न० । शक्तिशङ्कमस्याऽऽदिप्रहाराय जलनिःसारणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिगिजिह्वय-परिगृह-अव्य० । अर्हति, त्वेन्यर्थे, उक्त० ५ अ० ।

परिगिलायमाण-परिगलापत्-त्रि० । ग्लायति, आचा० १ ध्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिगुर्वत्-परिगुप्यत्-त्रि० । व्याहृतीभवति सततं भ्रमति, परि-गु-यत् । ‘ शुङ् ’ आताः शब्दार्थेवात् । संशय्मने, स्था० १० डा० ।

परिग्रह-परिग्रह-पुं० । परिग्रहणे आर्दायतेऽस्मादिति परि-ग्रहः । परिग्रहणं वा परिग्रहः । प्रय० ६३ द्वार । धनधान्याऽऽदिस्वीकारे, औ० प्रश्न० । सूत्र० द्विपदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिकं, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० आन्तरममरूपकं, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । धन्यधान्याऽऽदिद्विपदचतुष्पदाऽऽदिमं ग्रहः, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० । साधुमर्यादाऽतिक्रमणं ग्रहः, आ-चू० ४ अ० । न च बाह्याऽऽभ्यन्तरभेदाद् द्विधा । तत्र बाह्यो धर्मसाधनव्यतिरे-कधनधान्यभेदादनेकवा आभ्यन्तरस्तु मिथ्याविरतिकवा-यप्रमादाऽऽदिरनेकवा । परिग्रहणं वा परिग्रहो, सूक्ष्मेत्यर्थः । स्था० १ डा० । प्रश्न० । उक्त० । आचा० १ व्य० । धर्मसाध-नव्यतिरेकेण धनधान्याऽऽदी, स्था० २ डा० १ उ० । पं० ब० । आचा० । सूत्र० । परिग्रहन् इति परिग्रहः, तस्य, कीदृशम् ? । कृत्स्नस्य, नवविधस्येत्यर्थः । स चायम-धनं १, धान्यं २, क्षेत्रं ३, वास्तु ४, रूप्यं ५, सुवर्णं ६, कुप्यं ७, द्विपदः ८, चतुष्पदश्च इति अतिचाराधिकारं व्याख्यास्यमानः । धर्मप्रवाहुस्याभिकृतदशैवेकालिकानियुक्तौ तु-गृहिणामर्थे-परिग्रहो धान्यं १-रत्नं २-स्वावर ३-द्विपद ४-चतुष्पद ५-कुप्यं ६-भेदान् सामान्येन षड्विधोऽपि नत् प्रभेदेऽस्तु-व-द्विधिविधः प्रोक्तः । (ध०) (धान्यानि चतुर्विधानिः ‘ धरण ’ शब्दे चतुर्थमंगे २६५६ पृष्ठे गतानि)

रत्नानि चतुर्विधतिर्यथा-

“ रथणार्हं च उर्व्वीसं,

सुवर्णं १ तज्ज २ तंश्च ३ रथयं ४ सोहार्हं ५ ।

सीमस्य ६ हिरण्य ७ पासा-

ण ८ वहर ९ मणि १० मोलिक ११ पवाल १२ ॥ १ ॥

संखो १३ तिलिपा १४ सुगु १५ सं-

दणणि १६ वण्या १७ मिलाणि कट्टार १८ ।

तह चम्म २० वंत् २१ वाला २२,

गंधा २३ दम्बोसहार्ह २४ च २५ ॥ २ ॥ ”

प्रसिद्धान्यमूनि, नवरं रजतं रूप्यं, हिरण्यं रुपकाऽऽदि, पाषाणा विजातिरत्नानि, मणयो जात्यानि, तिनिसो दुष्कवि-

शेषः । अमिलायूष्मिन्वायस्य काष्ठानि शीघ्रणीं विफलकाऽऽ-
दीनि चर्मणि विहाऽ दीनां दन्ता गजाऽ दीनां, बालाश्चर्मयो-
दीनां द्रुदीयानि पिप्लवादीनि । (स्थावरम् 'धावत्' शब्दे
चतुर्थभागे २४०० पृष्ठ गतम् ।) (त्रिपदं 'दुपय' शब्दे चतुर्थ-
भागे २४६० पृष्ठ द्रुपयम् ।) (चतुष्पदम् 'चउप्यद' शब्दे
तृतीयभागे १०५० पृष्ठ गतम् ।) (कुप्यस्वरूपम् 'कुप्य'
शब्दे तृतीयभागे ५२६ पृष्ठ गतम् ।) नाताविधमपि कुप्यम-
कमेव, यथा- "नाणविहोवगरणं, शगविहं कुप्लकलणं हो-
ह । एसो अथो भणिओ, छेविह चउल्लिभओ उ ॥ १ ॥"
चतुःपष्ठिभेदोऽन्येन ययिच परिग्रहं स्तमेयति । प्र० २ अथि० ।
प्र० । न० । आतु० । आत्ता० । वृ० । (परिग्रहं अमयाऽ-
दि) परिग्रहान् इति परिग्रहः-संयमापन्नपरिग्रहमुपकरणं ।
सां, तन्मयी कुर्वन् अस्वीकृत्यन्तसाध्यनाद्वान् इति या-
वत् । स एवैविधो भिन्नः कालसो धलसो मात्राः, क्षेत्रः,
क्षेत्रः, क्षत्राः, विनयः, समयः, भावः, परिग्रहमस्मी-
कुर्वाणश्च । आत्ता० १ धु० २ अ० ४ उ० । बहुषि लब्ध्वा
गुणं दत्ति । " (६० सूत्र ।) (बहुषि) बहुषि लब्ध्वा
(न निहं सि) न स्थापयेन्न सन्निधं कुर्यात्, स्तोकं ता-
वत् सन्निधीयत एव, बहुषि न सन्निध्यादित्यसिद्ध्यर्थः-
न केवलमाहारमन्निधं न कुर्यात्, अपरमपि यन्नपात्राऽऽ-
दिकं संयमापन्नपरिग्रहं न विधुयादित्याह-परिग्रहान्
इति परिग्रहो धर्मोपकरणपरिग्रहमुपकरणं, तस्मादाना-
नमप्यवकल्पसंप्रदं, अथवा-संयमापन्नपरिग्रहं मूर्च्छया
परिग्रहो भवति, " मूर्च्छा परिग्रहः ।" (तथ्या अ० सूत्र०)
इति चवनात्, तत् आत्मानं परिग्रहादुपमर्षयन्नुपकरणं तु-
रगवद् मूर्च्छां न कुर्यात् । आत्ता० १ धु० ५ अ० ५ उ० ।
(धर्मोपकरणं न परिग्रहं गृहीतमिति 'धर्मोपकरण' शब्दे
चतुर्थभागे २७६३ पृष्ठ गतम्)

कर्मशरीरमाण्डपरिग्रहाः-

कइविहे शो भंते ! परिग्रहे १. गोयमा । तिविहे परिग्रहं
पमते । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरिग्रहे, बाहिरभंडम-
त्तोवगरणपरिग्रहे । शेरुपाणं भंते ! एवं जहा उवहिणा दो
दंउगा भणिया तेहव परिग्रहेण वि दो दंउगा भाणियववा ।

(परिग्रहे ति) परिग्रहान् इति परिग्रहः । अर्थतस्योपधे-
क्ष को भेदः १ । उच्यते-उपकारकः, उपधिममन्त्यबुद्धया परि-
ग्रहमाणास्तु परिग्रह इति । भ० १८ श० ७ उ० ।

तिविहे परिग्रहे पमते । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरि-
ग्रहे, बाहिरभंडमत्तपरिग्रहे । एवमत्तकुमारणं । एवं ए-
गिदियनेरुपवज्जं जाव वेमाणियाणं । अहवा-तिविहे परि-
ग्रहे पमते । तं जहा-सविचे, अविचे, मीसए । एवं नेरह-
याणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ।

परिग्रहान् स्वीकृत्य इति परिग्रहो मूर्च्छाविषय इति । इह
क्षिपामयमिति व्यपदेशभागे भाषाः । स च नारकैन्द्रियाणां
कर्मोद्विषे संभवति, न भाषडाऽदिति । स्या० ३ डा० १
उ० । दृष्ट० । द्रुवाऽदित्चतुर्थविधपरिग्रहेषु जवयन्तोऽतिचारे
सत्येकाशनम्, मध्ये आचारमत्तम्, उत्कृष्टेष्वपणम् । जीत० "वि-
भूसावन्तिषण् वा परिग्रहं सुदुमं वा, वायवं वा । नन्ध सुदुमं
१३३

कम्मद्वारकलणसमयो, वादरं हिरण्मादीणं गहणे धारणे
वा ।" प्रवृत्तः चरित्रकुशलो भवति । महा० ३ अ० । " जन्ध
य अजालजं, पडिगहमदिनिविहउवगरणं । परिमुज्जं सा-
हहि, तं गोयम । केरिस्सं गच्छुं ? ॥ १ ॥" महा० ५ अ० ।

परिग्रहः-

अथेगे गोयमा । पाणी, जे शो चयइ परिग्रहं ।

जावइयं गोयमा । तस्स, सच्चित्ताचित्तपमसं ॥

पभूयं वागुजीवस्स, भवेज्जा उ परिग्रहं ।

तावइएणं तु सो पाणी, ससंगो भुक्खसाहणं ॥

शाणातिंगं च आरंहे, तन्हा वजे परिग्रहं ।

अयंगे गोयमा । पाणी, जे य हित्ताए परिग्रहे ॥

आरंभं तो विवजेज्जा, जैति य भवपरंरं । महा० २ अ० ।

जंत्तु ! एतो परिग्रहे पंचमो नियमा शाणामणिक-

णगरयणमदीरपरिमलसपुत्तदारपीरजणदासीदासभयणपे-
सहयपगोमहिंसउत्तरअयनेलगसिवियामगडरज्जाणु-
भर्मंदणसयणाऽऽसणराहणकुत्रिययणयमसाभोयलआ-
च्छायाणमंधमल्लभायणभवणाविहे चैव बहुविहियं भरं न-
गनगरनिगमजययपुत्रवरदोणमुहवेदकवडयं वसंसाहपट्ट-
णसहस्समंडियं थिमियमेणीयं एगच्छुं च ससागरं छे-
जिऊण वतुहं अपरिभियमं जेततएणमुगपमहिच्छासार-
निरयमूलो लोपकलिकसायमहावंषो वित्ताऽऽयासनिवि-
यत्तिपुलसालो गारपरिरेल्लियमगविडो नियडितया प-
त्तपल्लयरो । पुष्पफलं जस्स कामभोगा आयासविमुखाक-
लहपकपियग्गसिहरो नरवडमं पूजिओ बहुजसस्स हियप-
दइओ इमस्स मोक्खवरमुत्तिमग्गस्स फलिहभूओ चरिमं
अहम्मदारं ॥

(जंत्तु ! इत्यादि) जम्बुतिनि शिऱ्याऽऽमन्त्रणम् । (एतो सि)
इतश्चतुर्थऽऽश्रवद्वारादन्तरं परिग्रहणं परिग्रहान् इति परि-
ग्रहः । इह च परिग्रहशब्दोपादानेऽपि वक्ष्यमाणविशेषणा-
ऽन्यथाऽनुपपत्त्या परिग्रहत्वरिति द्रष्टव्यम् । पञ्चमस्तु पञ्च-
मः पुनराश्रयो भवतीति गम्यते । पञ्चमत्वे चाऽस्य तत्र
क्रमाऽऽश्रयणात् नियमाक्षिप्यते नाप्यः पञ्चमत्वमाख्यायां
लभते, मध्यं कथम्भूतोऽनाविद्याह- (नानामर्षो याद्रे)
तत्र नानामर्यादिविधेः भारते वसुधा च भूकन्याऽपि या
अपरिभितानन्तवृणा अतुगता च महेच्छा चैव सलं य-
स्य परिग्रहद्वारः स तथेति सम्भवः । तत्र नानाविधा ये
मणयः चन्द्रकान्ताऽऽयाः, कर्कटं च सुवर्णरत्नाति च कर्कट-
नाऽऽश्रितः महाद्वारपरिमलः महाद्वारमुत्पन्नवज्रयाऽमोदा ये सपु-
त्रद्वाराः सुतपुत्रकलत्राणि, ते च परिजनश्च पान्तिवः दारो-
दासाश्च भेदीभेदाः, भूतकाशराः, प्रेयाश्च प्रयोजनतु प्रे-
पर्णियाः हयगजामहिषां युक्ताजगवेलकाश्च प्रतीताः । शि-
विकाश्च कुटाऽऽच्छादितजम्पानवशेराः शकटानि च गम्यन्,
रथाश्च प्रतीताः, यानानि च गम्यन्विशयाः, युयानि च
वाहनानि मोल्लेशप्रनिजजम्पानविशेरा वा स्वन्दनाश्च र-
थविशेरा । शयनाऽऽमनानि च प्रतीतानि, वाहनानि यानपा-

प्रणि (कुत्रिय सि) कुप्यति च शूदोपस्काराः स्रष्टा हला-
ऽ वयः, धनानि च गणितऽऽप्नोति, धान्यपानमोजनऽऽ-
च्छन्नगणमालम्ब्यभाजनम् नाम च प्रतीतिनि इति द्रष्टव्यः ।
तत्सर्वेषां त्रिभिः कार्यसाध्यमिति तत्पुरुषः । अतस्त्वं चैव बहु-
विधिकर्मनरूपप्रकारैः तथा भरतं क्षेत्रविशेषोऽपि, नगाः पर्वताः,
नगराणि कर्तव्यं प्रतीतिनि । निगमा वणिजानां स्थानानि, जनप-
दा देशाः, पुरवर्गाणि नगरकदेशभूतानि, द्रोणमुद्युगानि जल-
स्थलपथोपेतानि, केटाणि धूर्त्तप्रकारोपेतानि, कर्दमानि कु-
नगराणि, मङ्गवानि दूरस्थितसीमन्तराणि, संवाहाः स्था-
पयः पत्तनानि जलस्थलपथयोर्मध्यतरमुक्तानि, तेषां यानि
सहस्राणि नैर्मरिडानं वस्तुतया, इति मितमेवित्नीकं निरूप्य
मेदिनीनिवासिजनम्, एकच्छत्रम् एकाजकमित्यर्थः । सत्ता-
गर्गं समुद्रान्तामित्यर्थः । भुक्त्वा परिभुज्य, तथा वस्तुधां पृ-
थ्वीं भरतकदेशभूतां च भुज्या, एतद्भोगेऽर्थात्पर्यः । (अ-
परिमितं यतरेडमणुष्यमधिच्छासतानन्यमूलं सि)
अपरिमितानन्ता अत्यन्तानन्ता तृष्णा प्रातश्चरं सत्तण्णरूपा
या चागता सती महती चेच्छा अग्रायाधोभिलाषरूपा
ते एव साराणि अल्लव्याणि निरया निगन्तुमफलानि मू-
लानि जटा यस्य परिरुद्धतोः श्रयवा-अपरिमिता अन-
न्ततृष्णाया या अमुता मेहेच्छासारा निरया च नर-
कहेतुविशिष्टेयवा वा श्वेय मूलं यस्य स तथा । इह च म-
कारो प्राक्तनशैलीप्रथमो श्वेयवापयममन्धेति लोभः प्र-
तीतिः, कोजः संज्ञाः, कारायेऽमानमानया एत एव महान्
रूढयो यस्य स तथा । इह च कपायग्रहणं अपि यत्नमग्र-
हणं तत्तस्य प्रधानत्वापेक्षया तथा विन्ताश्च चिन्तनानि आ-
यासाश्च मनःप्रवृत्तीनां केदाः त एव । पादमन्त्रेण-विन्ता-
शतान्येव विनिविता निरन्तरा विपुला विस्तीर्णा शाला
शाखा यस्य स तथा । तथा (गायत्रि सि) गौरमाणं श्रुत्या-
दिनाऽऽदिरक्षणानि, तान्येव (पविरेण्डि सि) विस्तार-
वत् अप्रविष्टं शाखाग्रभागान् विस्तारं श्रवा यस्य स
तथा । पाठान्तरे गौरवप्रविरेक्षिताप्रशिक्षरः । तथा (निय-
डियतया पत्तपञ्चधरा) निरुद्धतयाऽभ्युपचारकयेन यव-
नानि मायाकर्मोऽच्छादनाधीनानि वा मायाऽन्तराणि ता एव
त्वक्पत्रपञ्चवास्ताम् धारयति यः स तथा पञ्चये स्नेहकोमलं
पत्रम् । तथा पुष्पं फलं यस्य (कामभोग सि) प्रतीतिमेव ।
तथा (आपातविषयं कलहपक्षपिपयगन्तिहरो) आपा-
तः शरीरखेदः, विनुरणा चित्तखेदः, कलहो वचनभेद-
जम् । एत एव प्रकटितं प्रकल्पनामप्रशिक्षरं शिखराग्रं
यस्य स तथा । नरयतिनैर्पूजना, बहुजनस्य हृदय-
वित्त इति प्रतीतिम् । अथ प्रत्यक्षस्य मोक्षवरस्य भाव-
मोक्षस्य मुक्तिरयं निलागन्तव्यं मार्गं उपायो मोक्षपरमुक्तिमा-
र्गस्तस्य परिघोषमोः । विद्यात इति यावत् । चरममधर्म-
क्षारम्, इति व्यङ्ग्यम् । अनेन च यादृश इति क्षारमुक्तम् ।

यथाभियुच्यते-

तस्स य नामाणि इमाणि गोष्ठाणि हुंति तीसं । तं जहा-
परिगटो १ संवयो २ चयो ३ उवचयो ४ निहाणं ५ सं-
भारो ६ संक्रो ७ एवं आचारो ८ विंशो ९ दन्वसारो
१० तद्वा महिच्छा ११ फादंबयो १२ स्नेह्या १३ य-

हिदी १४ उवकरणं १५ संरक्षणा य १६ भारो १७
संपापुण्यायको १८ कलिकरं १९ पवित्यरो २० अ-
खाः २१ संयत्रो २२ अगुत्ती २३ आयासो २४ अ-
क्रिणो २५ अगुत्ती २६ तद्वा २७ अल्लव्यको २८
आसतो २९ असतोसे ति वि य ३० । तस्स एयाणि
एवमादीणि नामधेयाणि हुंति तीसं ॥

तस्य च नामानि गौलानि भवन्ति विशान् । तद्यथा-परि-
गुह्यत इति परिग्रहः शरीरोपध्यादिः, परिग्रहणं वा परिग्रहः
स्वीकारः १, संवयत इति संवयः २, एवं वयः ३, उपचयो
४, निधानं ५, संश्रित्य धार्यते सम्भरयं वा धारयं संभारः
६, सङ्कीर्षते सम्प्रेषयते संकरयं वा सामप्रेषणं वा सं-
करः ७, एवमादरः ८, परिशः परिशमीयं परिशयं वा ९,
द्रव्यलक्षणः सारः । तथा यद्वह्यश्चापरिमितवाङ्मा ११, प्र-
तिवन्धोऽभिषेधः १२, लोभाऽऽत्मा लोभस्वभावः १३, मह-
ती इच्छा । यत्रचित् " महिदी " इति पाठस्तत्र " अहं " ग-
तौ यावन्ति चेति वचनादर्थव्योम्ना महती क्षान्तेपद्ममाऽदि-
कारणविकलवादिपरिमाणा अर्धमर्धादिः १४, उपकरणम्
उपधिः १५, संरक्षणाचामिष्यद्वयश्चाहर्गाराऽऽदिरक्षणं १६,
भारो गुरुताकारणं १७, संपातनात्मनश्चामीलकानामुत्पादकः
सम्पातान्पादकः १८ कलानां कलहानां कण्ड इव भाज-
नविशेष इव कालहरणम् १९, प्रविस्तरो धनवाप्याऽऽदि-
प्रविस्तारः २०, अर्थोऽर्थाद्वेतुयान् २१, संस्तवः पारेचयः,
स चाऽनित्यद्वेतुयान् परिग्रहः २२, अगुत्तिरिच्छया अ-
नोपननं २३, आयासः खेदः, तद्वै तुवावारीग्रहोऽव्यायास उ-
क्तः । आह च-" बह्वंजनमाहणमाह । " २४, अर्थयोगो ध-
नाऽऽदिरजनम् २५, अमुक्तिः सर्वलोभता २६, तृष्णा धनाऽऽ-
याकाङ्क्षा २७, अनर्थकः परमार्थोपाया निरर्थकः २८, आश-
क्रियेनाऽऽश्रवात्मकः २९, अन्तेपः ३०, इत्यपि च, तस्य
परिग्रहस्य एतानां प्रत्येकानि एवमादीनां उक्तप्रकारवन्ति
नामधेयानि भवन्ति विशादिनि ।

अथ ये परिग्रहं कुर्वन्ति, तानाह-

तं च पुण परिगटं ममाप्यंति लोभयत्या भव्यवर-
पिमाणवासिणो परिगटर्हं परिगट् विविहकरणवृद्धी
देशनिकाया य अमुरभुगणगल्लविज्जुजलणदीवउदहिदि-
सिखलथाश्रिअश्रग्निपण्णपिपवत्तिवाहंभूण्णवायकं-
दिपमहाकेदिपकुडंउपगंदेवा पिपायभूण्णक्खरक्खसकिं-
नरकिंपुरिममशेरगणंभवा य तिरियवासी पंचविहा जो-
इतिश य देवा बहससती चंदसुसुकसणिच्छरा राह्
भूषकेज बुवा य अंगारका य तत्तवणिजकयगवगा
जे य गहा जोइतिपन्नि चारं चरंति, केज य गतिर-
तिया अट्ठावीसतिविहा य नक्खत्तदेवगशा शाखायं-
ठाणमंडियाओ य ताराओ ठिबलेस्सा चारिणो य
अविस्साममंडलगती उवरीचरा उल्लुलोगवासी दुविहा ने-
माणिया य देवा सोइस्मीसाखसणंउमारयाहिदंबलो-
गलंतकमदामुक्तसहसराश्रयणायाश्रयआरखचुवा कप्प-

वरविभाषासिणो सुरगणा मेवेजा अगुतरा य दु-
विहा कप्पातीया विभाषासी मदिह्वीया उचना सुर-
वरा एव चेते चउगिहा सपरिता वि देवा ममायं-
ति भवणवाहणजाणविभाषासयणासणाणि य खाणावि-
हवत्थभूतणाणि य पवरहरणाणि य शाणासाणिपंच-
वसाध्वं च भायणविहं नाणाविहकामरुक्वेउविजय-
च्छरणसंपाए दीवसमुदे दिसाओ चेद्याणि य व-
णसंदे पवते गामनगराणि य आरामुज्जाणकाणणाणि य
कूवसरतला य वाविदीहा य देवकुलसभप्पवासरदिमाहायं
बहुयाइं किच्छणाणि य पणिगिहचा परिगहं विपुलदव्व-
सारं देवा वि सिदंदा न तांचं न तुडिं उवल्लभंति अक्क-
तविपुललोभाभिभूयासमा वासरहरइक्कुमारवट्टपव्वयकुं-
डलरुयववरमाणसुत्तरकालोदधिलवणसलिलदहपतिरतिकर-
अज्जकसेलदहिसुहउवउपायकंचणकविचित्तजमकवर-
सिहरिहूडवासी वक्खारअरुम्मभूमीमु सुविभत्तभागदेसासु
कम्मभूमीमु जे वि य नरा चाउरंतवक्कट्ठी वासुदेवा ब-
लदेवा मंडलिया इस्सरा तलवरा सेणावई इभा सेट्ठो-
या पुरोहिद्या कुमार दंडणायगा मादंविद्या सत्थवाहा
कुडुविद्या अमबा एए अणं य एवमादी परिग्रहं संचि-
ण्ति अणंतमसरणं वरंतं अयुवमणिचं असासयं पाव-
कम्मनेमं अवकिरियवं विणासमूलं बहंघंपरिक्केलसव-
हुलमणंतसंकिंसेलकरणं तेतं धणकणगरयणनिचयपिंडि-
या चैव लोभमय्या रूसारं अतिवयंति सब्बदुक्खसंनि-
लयणं परिग्रहस्सेव य अट्टाए भिस्सपं सिकखाए बहुज्जो
कलाओ य वावचारिसु निपुणाओ लोहादिपाओ सउणरु-
यापसाणाओ गणिपप्पहाणाओ चउसाहं च महिलागुणे
रतिजणसे सिप्पसेवं असिमसिफिसिवाणिजं ववहारं अ-
त्थसत्थं हसुसत्थं च्छरुपपयं विविहाओ य जोगजुंजणाओ
य अणेसु य एवमादिपसु बहुकारणसपसु जावजीवं न-
डिआए संचिण्ति मंदुवुद्धी परिग्रहस्सेव य अट्टाए करंति
पाणाण बहकरणं अलिपनिपडिसातिसपओगे परदव्वअ-
भिज्जा। सरदारगमणवेवणाए आवासनिवृत्तं कलहभंड-
णवेवणाणि य अवमाणविमाणाओ इच्छमदिच्छापिवास-
सतततिसिया तएहगेहिलोमपत्ता अत्ताणअनिग्गहिपा
करंति कोहमाणमापालोभं अकिच्छाज्जे परिग्रहे चैव
हुंति नियमः सुखा दंडा य गारवा य कसाया स ॥ य का-
मगुणअएहमा य इंदियलेसाओ सयणसंपओगा सच्चि-
चित्तमीसगाइं दव्वाइं अणंतकाइं इच्छंति परिवेत्तुं सदेवमणु-
यापुरिमि लोए लोभपरिग्रहो जिणवेरंदि भाणओ नत्थि
एरिओ पाओ पडिंदेवा अत्थि सब्बजीवाण सब्बलोए पर-

लोगाग्नि य नद्धा तमरा वि ॥ महाया मोहमोहियमती तमि-
संघकोरं तसयावरसुदुमवापरेमु पजत्तमपजत्तप ० जाव परि-
पट्ठंति दीहमद्वं जीवा लोभवससन्निविडा एसो सो प-
रिग्रहस्स फलविवागो इहलोइओ परलोइओ अपसुहो
बहुदुक्खो महंभओ बहुदुरयप्पाहो दासुणो कक्खो अ-
साओ वाससहस्सेइं सुच्चती न य अवेदपित्ता अत्थि दु-
मोक्खो चि एवमाहंनु नायकुलनंदणो महप्पा जिणो वर-
वीरनामयेज्जो कहेसी य परिग्रहस्स फलविवागं एसो सो
परिग्रहो पंचमो नियमा शाणासाणिकणगरयणमहरिहं
जाव इमस्स मोक्खवरमुत्तिमग्गन्स फलिहभूयो चरिंमं अ-
हम्मदारं सम्पत्तं ।

“एएहिं पंचहिं अत्तं वेरंदि” रयमाचिणुत्तु अणुसमयं ।
चउविहगविपेरंतं, अणुपरिपट्ठंति संसारं ॥ १ ॥
सव्वगततीपक्खंदे, काहंति अणंतगे अकयपुष्पा ।
जे य न सुणंति धम्मं, सो ऊण य जे पमापंति ॥ २ ॥
अणुसिंदिं बहुविहं, पिच्छदिट्ठिया जे नरा अनुदीया ।
बद्धनिकाइयकम्मा, सुणाति धम्मं न य करंति ॥ ३ ॥
किं सक्का काउं जे, जे नेच्छइं ओमं मुहा पाउं ।
जिणवयणं गुणमहुरं, विरेयणं सब्बदुक्खाणं ॥ ४ ॥
पंचेय य उम्भि ऊणं, पंचेय य रजिउ ऊण भायेयिं ।
कम्मरयविप्पमुक्का, सिद्धिवरपणुं जेतं ॥ ५ ॥

पद्मभाष्येऽर्थोऽस्ति नीति टीकापेक्षिता । “ किं सक्का गा-
हा ”-किं शक्यं कर्तुं न शक्यमपेक्षितः । ज इति पाद-
पुरेण । यत् यत्लाञ्छेच्छ य नेत्स्य औषधं सुधा प्रत्युपका-
रातयंति नया, दीपमानां मोति गम्यत् । पातुम तातुम् । किंरु-
पेक्षितः-जितवचनं गुणं यतुं, विरेजनं त्यागकारि सर्वदुःखा-
नाम् ॥ ४ ॥ “ पंचेय य गाइ ”-पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा प्रव-
हाराणि उम्भिव्या त्यक्त्वा पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा १५५-
दिनं वरान् रक्षित्वा पालयित्वा भाविनाम्नः कल्पेन कर्म-
रजोविप्रमुखा इति प्रतीतम् । सिद्धानां मध्ये वरा लिखितवरा,
सकलकर्मफलमया भावित्विदित्यर्थः । तान्, अत्र एव अ-
नुत्तरां सर्वोत्तमां यतिं गच्छन्ते । प्र० ५ अत्र ० द्वार ।
बहुपरिग्रहो गच्छुः । अथ साध्यान्वेयं हिरण्यवसुवर्गोऽ-
द्यधिकृत्य प्रस्तुतमेव द्रव्यवति-

जस्य हिरण्यसुवर्षे, धणधणे कंसतंव फलिहाणं ।
सयखाण आसखाण य, भुसिराणं चैव परिभोगो ॥ ८८ ॥
जस्य य वारिदियाणं, तच्छिदियाणं च तह य परिभोगो ।
मुत्तुं सुकिलवत्तं, का मेरा तस्य गच्छन्ति ॥ ८९ ॥
अतथोप्येत्या-यत्र गणे (हिरण्यवसुवर्षे ति) विमर्शित्य-
त्यपान् हिरण्यसुवर्षे गेः, तत्र हिरण्यं रूपम्, अवदितसुवर्षे
वा, सुवर्षे च सामान्येन खलु, घटितसुवर्षे वा । तथा विम-
र्शित्यत्यर्थे यत् धनधान्ययोस्तत्र धनं नाण्यकमाणि कथाऽऽदि ।
धान्यं सचित्तं यथाऽऽदि चतुर्विधतया (ग) (धा-
न्यानि “ धरण ” शब्दे चतुर्थमिति २६५६ पृष्ठे गतानि)

तथा कांस्यं च स्थालकम्बोलकाऽऽदिकं, तान्त्रं च कमण्डलु-
कलशेऽदिकं, स्फटिकरत्नमयभाजनाऽदीनि ब्रह्मः, तेषां
मुपलक्षणं त्वत्वावकावकादिकादन्ताऽविप्राजणां काष्ठपात्रे-
ऽपि चित्तलकाऽदिवन्धनात् च । (ग०) चैव शब्दात् तथाचि-
धानां त्वलिकागुप्तवचरक्षिपिधानीगल्लमसुरिकाचकलक-
गहिकाऽदीनां परिग्रहः । परिभोगो व्यापारणं, क्रियन् इति
शेषः । तथा यत्र च गच्छेत् (चारोदयानं ति) रक्तवस्त्राणाम्
(तत्तद्विधानं ति) नीलपीताऽदिराजितवस्त्राणां च परिभोगः
क्रियते, किं कृतेत्याह सुकृता परित्यज्य, किम् ? शुक्लवस्त्रं
यतियोगं च वामन्यर्थः, तत्र (का मेर ति) का मर्यादा न
काचिद्वीति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

वस्त्राऽऽदिभ्यः स्वर्णाऽऽदिकं बह्वनर्थे-

कारित्यस्तत्तद्विशेषयद्वाह-

जत्र हिरण्यं सुवर्णं, हृत्पथे पराणं पि नो ह्यपि ।

कारणसमीप्ये पि हु, निमिसखण्डे पि तं गच्छे ॥ ९० ॥

यत्र गच्छेत् हिरण्यसुवर्णं (पराणं पि न) अपरेवकारा-
धेत्वात् परकीये एव न त्वामीये, यतेस्तथैव समन्वयः । कथ-
म्भूते (कारणसमीप्ये पि हु ति) हु निश्चिन्तं, कारणं स्था-
नन्वविषयवस्तुत्वाऽऽदिकेनापि नागारिणा समर्थिते अपि, किं
पुनरसमर्थित इत्यपिशब्दार्थः । अस्ति च साधारणं कारणं
हिरण्यसुवर्णयोर्महणसम्भवः यत् उक्तं निशीथपठे परि-
ग्रहप्रतिनवनाऽधिकारे-“ यथा गिलाणमंगीकञ्च वेज्जदुपाप
हिरण्यं पि मेरुदेज्ज, उरालस्यापवाहः-“ विते कण्ठगेतं ”
विषयप्रत्यय कनकं सुवर्णं तं घेसुं घनित्थं विसणिग्यायणद्वु
तत्स पापं दिज्जति, अतो गिलाणद्वु आरालियग्गहणं भवेज्ज
त्ति, एवंविधे अपि ते साधुः, (निमिसखण्डं पि न) निमेषस्य
क्षणोऽस्यते धेतति यावत् । तस्यादौ निमेषखण्डः, निमेष
खण्डः निमेषखण्डोऽस्मिन्पथः । नदपि यावत्कार्यकण्ठगतान्तरं
कौतुकमेवाहः-“ दिना हस्तेन करेण न स्पृशत् । (तं गच्छेत् ति)
हे गौतम ! स गच्छेत् स्यादिति । ग० २ अ० ७० । (परिग्रह-
विषया दृष्टिका कलिरका च प्रतिनवना 'मूलगुणं पण्डितव-
णा' शब्दे वचने) अग्रिमप्रभाभानवतश्च अनुर उपलब्ध-
तिः-“ कोऽहमासं, कोऽहमासं, किं कार्यंकारि ” इति जिज्ञासा-
यां सर्वमेव सम्यग् जानानात्यर्थः । न केवलं भोगसाधनपरि-
ग्रह एव परिग्रहः, किं तु आत्मनः शरीरपरिग्रहोऽपि तथा,
भोगसाधनव्यावृत्तिरस्य तस्मिन् सति रगातुष्यन्तं बहिर्मु-
खायस्य प्रवृत्तौ न तावदेकजानप्रादुर्भावः । यदा पुनः शरी-
राऽद्विपरिग्रहेनैवेष्टेण मध्यस्थमवलम्बते तदा मध्यस्थ-
स्य रागाऽद्वित्यागात् सम्यग्ग्राहनेतुर्भवेत्येव पूर्वोपरजन्म-
संयोग इति । तदाह-“ अगारमहस्थेयं-जन्मकथन्तासंशोध
इति । (२-३६) ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ न हेहिकसुखेपिणां दासीदा-
सधनधान्याऽद्विपरिग्रहवतां धर्मध्यानं भवतीति । तथा चो-
क्तम्-“ भ्रामसेत्रयुद्धाऽऽदीनां गृहक्षेत्रजनस्य च । यस्मिन्परि-
ग्रहो ह्येव, ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ? ॥ ९१ ॥ ” सूत्र० १ ध्रु० ११ अ०
इत्युपा सुते य पुढो य बाले, परिग्रहोऽत्रैव पकुवमाणे (८)

‘ कीर्ण ’ रमणीय आसक्तं अत्युपपन्नं पृथक् पृथक् तद्वा-
चित्तवृत्तिव्याकशरीरावयवेत्येति । बालवत् बालः, अ-
ज्ञः स्वसन्निधेयविकलस्तदवसरुतया च नाम्यथा-द्रव्यम-

न्तरेण तत्सम्प्राप्तिर्भवतीत्यतो येन केनचिदुपायभूतं परिग्र-
हमेव प्रकथ्ये कुर्वाणः पापं कर्म समुच्चिनोतीति । सूत्र०
१ ध्रु० १० अ० ।

परिग्रहग्रह एव परमार्थतोऽनर्थमूलं भवति । तथा
चाक्रम-

“ भ्रमाहमिति चैष यावद्यभिमनदाहज्वरः,

कृतान्तमुखमेव तावद्विदितं न प्रशस्तमुच्यते ।

यशःसुखपिपासितैरयमसावनयोर्योत्तरैः,

परंपरपदः कुतोऽपि कथमप्यपाहृत्यते ” ॥ १ ॥

तथा च-

“ द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः, ज्ञानेन प्रतीपो विधि-

व्यालपस्य सुहृन्मदस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं, पापस्य बाधो निजः,

प्राज्ञस्याऽपि परिग्रहो ब्रह्म इव ज्ञेयस्य नाशाय च ॥ २ ॥ ”

सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । (परिग्रहदोषा अन्यत्रायाम्यु-
धिकनिन्दाऽऽवसरं) ।

परिग्रहत्यागाद्यक्रम-

न परावर्तते राशे-वर्कतां जातु नोक्षति ।

परिग्रहो ब्रह्मः कोऽयं, विदित्वजगत्त्रयः ? ॥ १ ॥

परिग्रहब्रह्माऽऽवेष्टाद्, दुर्भाःतरजःकिराः

श्रूयन्ते विद्वताः किञ्च, प्रलापा लिङ्गिनामपि ? ॥ २ ॥

यस्य क्त्वा तृणवद्वाह-मान्तरं च परिग्रहम् ।

उदाभते तत्पदार्थभोजं, पट्टदास्ते जगत्त्रयो ॥ ३ ॥

चित्तोऽन्तर्ग्रन्थगहने, बहिर्निर्ग्रन्थता दृष्टा ।

त्यागात् कञ्चुकमात्रस्य, भुजगो न हि निर्बिन्वः ॥ ४ ॥

त्यक्ते परिग्रहे साधोः, प्रयाति सकलं रजः ।

पालित्यागं क्षणादेव, मरसः मलिलं यथा ॥ ५ ॥

त्यक्तपुत्रकलत्रस्य, मूर्च्छीपुत्रस्य योगिनः ।

विन्मात्रमतिवन्धस्य, का पुद्गलनियन्त्रणा ? ॥ ६ ॥

विन्मन्त्रदीपो गच्छेत्, निर्वातस्थानमग्निर्मे ।

निःपरिग्रहतासर्थेयं, धर्मोपकरणैरपि ॥ ७ ॥

मूर्च्छाञ्जलिधियां सर्वं, जगदेव परिग्रहः ।

मूर्च्छया रहितानां तु, जगदेवाऽपरिग्रहः ॥ ८ ॥

अष्ट० १५ अष्ट० ।

(वैरथिकाः किं साऽऽरम्भाः सपरिग्रहा इति 'आरंभ' शब्दे द्वितीयभागे ३६३ पृष्ठे उक्तम्)

परिग्रहाकरिया-परिग्रहक्रिया-न० । परिग्रहक्रियां क्रियाम्
आ० सू० ४ अ० ।

परिग्रहभाषा-परिग्रहध्यान-न० । परिग्रहो धनधान्याऽऽदि-
रूपस्तस्य ध्यानम् । गतविषयस्य विषयार्थं चाहदन्तयेव
मुनिपतिमुनिहन्धनकुञ्जिकस्येव ध्यानं, आत० । (आह-
सकथा 'आहदन्' शब्दे द्वितीयभागे ११७६ पृष्ठे गता)

परिग्रहविधि-परिग्रहनिर्वाह-वि० । परि समन्ताद् गृह्यते इति
परिग्रहो द्विपदचतुष्पदधनधान्यादिरण्यसुवर्णाऽद्विदु स-

मीकारः, तत्र निविष्टः । परिग्रहेषु ममत्वाभिनिविष्टे, सूत्रं १ छ० ६ अ० ।

परिग्रहस्य परिग्रहविधि-वि० । परिग्रहो रोक्षते यस्य सः । परिग्रहं वेषयकस्त्रिषास्त्रिभिः, प्रथमं १ सम्बन्धः द्वार ।

परिग्रहविद्वद्-परिग्रहविद्वत्-वि० । परिग्रहाद् विरमणे, “परिग्रहविद्वद् ए पञ्चिदियनिगहं विहिता उज्जयिष्यन् ।” महा० १ सू० ।

परिग्रहविद्वद्वाविरय-परिग्रहविरताविरत-पुं० । अनन्तात्परि-प्रहाद् विरते यावत् आकारस्ततोऽविरते, आ० सू० ६ अ० ।

परिग्रहवेगमण-परिग्रहविरमण-न० । परिग्रहाद् विरतौ, परिग्रहस्य अपरिग्रहात् ज्ञानेन प्रत्याख्यानपरिग्रहात् त्यागे, तत्प्राप्तमहद्वेनेन द्विविधम् । तत्र-अस्य आपकाणाम् इच्छा-परिमाणऽऽस्यम् । पं० ब० ४ द्वार । (“इच्छापरिमाणं” शब्दे द्वितीयभागे ४७७ पुष्पादारभ्य सातिचारं व्याख्यातम्) “एगे परिग्रहवेगमणे १” स्या० १ डा० । आ० सू० । अ० २० । आ० । आ० ।

तथाऽङ्गतरं च खं इच्छापरिमाणं करेद्, हिरण्यमुवखविहि-परिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तहि हिरण्यकोडीहिं शिहाण्यप-चाहिं, चर्तहि बुद्धिं पचाहिं, चर्तहि विद्वत्पराणि पचाहिं, अव-सेसं सर्वं हिरण्यमुवखविहिं पचक्खामि । तथाऽङ्गतरं च खं चउपयवीहिपरिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तहि एहिं दसगोसाहस्सिपणं वणं अवसेसं सर्वं चउपयवीहिं पचक्खामि । तथाऽङ्गतरं च खं खंचवत्परिमाणं करेद् खऽस्य पंचाहिं हलसर्पहिं शियत्तणसर्पहिं हलेण अवसेसं सर्वं खंचवत्पुं पचक्खामि । तथाऽङ्गतरं च खं सगडविहिं परिमाणं करेद् । खऽस्य पंचाहिं सगडसर्पहिं दिसाजत्तिएहिं पंचाहिं सगडीसर्पहिं संवहणिएहिं अवसेसं सर्वं सगड-विहिं पचक्खामि । तथाऽङ्गतरं च खं वाहणविहिं परिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तहि वाहणेहिं दिसाजत्तिएहिं चर्तहि वाहणेहिं संवाहणिएहिं अवसेसं सर्वं वाहणविहिं पच-क्खामि । उपा० १ अ० ।

महम्महात्मनि साधूनां सर्वस्वात् परिग्रहाद् विरमणम् । स्या० १० डा० । “परिग्रहस्य सर्वस्य, सर्वथा परिवर्जनम् । आकिञ्चन्यमतं प्रोक्त-महद्भिर्हितकाशस्त्रिभिः ॥ १ ॥” अ० २ अ० । दश० । पा० ।

अस्य प्रश्रव्याकरणकृदशानां पञ्चमेऽप्यने इत्थं प्रतिपादनम्-

अंभू ! अपरिग्रहं संवृडे य समणे आरंभपरिग्रहाभ्यो विहते, विरते कोहमाशपायालोभा ।

अन्मूर्त्त्यामन्त्रणे, अपरिग्रहो धर्मोपकरणवर्जपरिग्रहा-व्यवस्थाधर्मोपकरणमूर्च्छापरिग्रहः, तथा संवृतमिन्द्रियक-बायसम्बरणे यः स तथा । स च अमणो भवति । चका-राद् ब्रह्मवर्णऽदियुगुलुभेति । एतदेव प्रपञ्चयन्नाह-आरम्भः पुष्टिगुणुपमर्हः परिग्रहो द्विधा-बाह्यः, आन्तर-

अ । तत्र बाह्यो-धर्मसाधनवर्ज्यो, धर्मोपकरणमूर्च्छा च । आन्तरस्तु-मिथ्याचारविरतिकायप्रमादबुद्धयोगरूपः । आह च-“पुष्टिवास्तु आरम्भो, परिग्रहो धर्मसाधनं भवेत् । मुच्छा य तस्य वृत्तौ, ह्यतो मिच्छास्तुतार्था ॥ १ ॥” इ-ति । अनयोश्च समाहारद्वन्द्वः । अतः तस्माद्भरतो निवृत्तो यः सः, धमण इति व्रतते । तथा विरतो निवृत्तः कोऽप्यनमा-यालोभात् । इह समाहारद्वन्द्ववादेकवचनम् ।

अथ मिथ्यात्वलक्षणऽऽन्तरपरिग्रहविरतत्वं प्रपञ्चयन्नाह-

एगे असंजमे, दो चैव रागदोसा, तिभिः य दंदा, गारवा य, गुतीभ्यो तिभिः, तिणिण य विराहणाभ्यो, चत्तारि क-त्ताया, आणसण्णा विगहा तथा य हुंति चउरो, पंच कि-रियाभ्यो, सभिनिदियमद्वयार्थे य ५, छज्जीवनिकाया, छब्ब लेसाभ्यो, सत्त भया, अट्ठ मया, नव चैव य वंषचरगुत्ती, दसपकारे य समणधम्मे, एकास उवासगा र्थे, वारस य भिक्खुपटिमा, तेरस किरियाद्वाणए, चउदस भूयामा १४, पन्नरस परमाधम्मिया १५, सोलस गाहासोलसा य १६, असंजमे १७ अवमे १८ गाय १९ असमाहिद्वाणा २० सवला य २१ परीसहा य २२ सुयगज्जकयणा २३ देव २४ भावणा २५ उदेस २६ गुण २७ कप्प २८ पावसुय २९ मोहणिजे ३० सिद्धातिगुणा य ३१ जोगसंरह ३२ तितीसाऽऽसायणा ३३ सुदिदा, आदि एकादशं करे-त्ता एकत्तरियाए बुद्धिएसु तीसाभ्यो जाव य भवे तिकाहिका विरतीपणिदियु य अविरीतीसु य अण्णेषु य एवमादिएसु बहुसु ठाणेषु जिणपसत्थेषु अविनेहेसु सासयभावेसु अ-वदिएसु संके कंखं निराकरिता सद्वीते सासणं भगवंतो अणिदाणे अगारवे अलदे अमूदे मणवयणकायगुते ।

अपरिग्रहसंवृतः अमण इत्युक्तम् । अनुनाऽपरिग्रहवन्मव प्रकाशताप्ययनाभिधेयं वयंयन्नाह-

जो सो वीरवरयणविरनिपवित्रवरबुद्धिद्विगारो सम्मत-विमुद्धबद्धमूलो धितिकदो विणयवेइओ निगाय-तेल्लोक्विपुलजत्तिविपरीणपीवरसुजायखं यो पंचमहवय-विसालसालो भावणातयत्तक्काणसुभगजोगाणपल्लववरं-कुरयरो बहुगुणकुसुमसमिद्धो सीलसुगंधो अण्णहवफलो पुणो य मोक्खवरवीसरो मंदरीगिरिसिहरचूलिया इव इमस्स मोक्खवरवृत्तिमगस्स सिहरभूओ संवरवरपायवो चरिमे संवरदरं ।

(जो सो ति) योऽयं वषयमाणविशेषणः सम्बरवरपादपः, वरमसंवरद्वारस्ति योगः । किंभूतः सम्बरवरपादपः ? इ-त्याह वीरवरस्य श्रीमन्महावीरस्य यद्वचनमाहा ततः स-काशाद् या विरतिः परिग्रहाभिवृत्तिः । सैव प्रविस्तारो यस्य सम्बरपादपस्य स तथा, बहुविधो निष्प्रकारः स्वकृदविशेषो यस्य स तथा, तत्र सम्बरपक्षे बहुविधप्रकारत्वं विधि-

परिगह्वरेमण

अविषयापत्त्या लघोपश्रुत्या च पादपत्तेर्य मूलक-
न्धाः द्विविशेषाभेदेति । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । सम्प्र-
कचमेव सम्प्रगदशेनमेव विद्युदं निर्दोषं यद्धं मूलं कन्दस्याऽ-
धोवातं यस्य स तथा । धृतिः विस्वास्त्यं सैव कन्दः रुन्धा-
धोभागरूपो यस्य स तथा । विनय एव वैदिका पार्थिवः
परिकररूपो यस्य स तथा । (निम्नोत्तमोक्तं) प्रकृत-
स्वास्त्यलोच्ये निर्गतं शैलोऽयनिगतं भुवनत्रयव्यापकमत एव
विपुलं विस्तारं यद्यथाः स्थानिस्तदेव निवितां निविष्टः
पीनं स्थूलं पीवरो महान् सुजातः सुनिष्पन्नः रुन्धो यस्य
स तथा । पञ्चमहाभान्त्ये विशालाः विस्तीर्णाः शालाः श-
क्षा यस्य स तथा । भावनेवातिन्यम्बाऽऽदिभिरन्ता स्वकलं
यस्य वाचनान्तरे-वायव्ये स्वगन्तां वरकहाव नानं यस्य स
तथा । ध्यानं च धर्मध्यानाऽदि शुभयोगाणां सख्यापारा ज्ञानं
च बोधविशेषः धर्म्यं पञ्चवर्गद्वाराः प्रवालप्रवरप्रद्वाराः
तानि धारयति यः स तथा । नतः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
बहवो ये गुणा उत्तरगुणाः शुभफलरूपाः स एव कुसुमानि तैः
समृद्धौ जातिसमृद्धिर्यस्य स तथा । शीलमर्थेहि कलानये
समृद्धौ स्वनमाधानमेव वा सुगन्धः वा सुगन्धो यत्र स
तथा । (अण्यद्वयफलोति) अनाश्रवो नव हनीतुप-
दानः स एव फलं यस्य स तथा । पुनश्च पुनरपि मातृ
एव वर्याजलसरो मित्राललागः सारो यस्य स तथा । मन्द-
रगिरिशिखरे मेरुधराधराशिखरे या चूला का चूडा सा
तथा सा इव । अस्य प्रत्यक्षत्व, मोक्षरे वरमेले भावमोक्ष
सफलकर्मज्ञयलक्षणं गन्तव्यं, मुक्तिर्य निलोभतेव मार्गः प-
न्था मोक्षवरमुक्तामार्गान्तस्य शिखरभूतः शिखररूपः ।
ऽनाविस्थाह-सम्भर एवाऽऽध्ययनिरिध एव वरपादः प्रधान-
नदुमः सम्भरवरपादः पञ्चप्रकारस्यापि संवत्स्य उक्त्यारूपे
सत्यपि प्रकृताध्ययनमनुसरन्नाह-चरमे पञ्चमं सम्भरद्वारम् ।
आश्रयनिरिधसुखमिति पुनर्विशेषयन्नाह-

जस्य न कपडं गामाऽऽगच्छत् । परितः कपटं वदं देहमुद-
दृष्ट्वाऽऽसमगं वा किंचि अप्यं वा बहं वा अणुं वा धूलं वा त-
स्यधारकायदन्वजायं मणसा वि परिपेक्षुं हिरस्य उवषले-
त्तरूपं न दासीदासभयकपेसहयगयवलेगं वा जणुजुग-
सपयासयाई न छत्तकं न कोटिका न उडाण्डं, न पेटुगदीय-
खतालिप्यंटाका ख यावि अयतयनं वसीसं कंसरपयजायस्व-
मशियुक्तः धारपुडकसंस्दं तमशिसंगसेलका ववरं वेलचम्मप-
चाई महारिहाई परस्स अज्जोवडायालोभजणयाई पारिय-
द्विडं (१) ।

यत्र चरमसंवरद्वारे परिग्रहविरमणलक्षणे सति, न कल्पने न
युज्यते । परिग्रहीतुमिति सम्प्रत्यः । किं तदित्याह-प्रामाऽऽ-
करनगरखेटककषेडमडम्बद्वेणमुषपत्तनाऽध्रमगतं वा । प्रा-
माऽऽदिप्यल्लगनं पृथेवणं । वाऽऽध् उत्तरपदपिपेत्तया विकटरा-
थेः किञ्चिद्विरगान्दित्प्रस्वरूपं सामान्यं, सर्वमेधेयर्थः । अल्पं वा
स्वल्पतः बहु वा मूलतः । एवं (अणुं वा) स्तोत्रं प्रमाणतः,
स्थूलं वा महत्प्रमाणतः । (तस्यधारकायद्वयजायंति) अस्-
त्कार्यरूपं सङ्ख्याऽऽदि संवेतनमयेतनं वा । एवं स्यधारकायरूपं र-
जाऽदि द्रव्यजातं वस्तुनामान्यं मनसापि वेतनापि आस्तां
कायेन, परिग्रहीतुं स्वीकर्तुं । एतदेव विशेषणं । न हिरस्य-

सुवर्णसंश्रयस्तु, परिकल्पने परिग्रहीतुमिति प्रकमः । न दासी-
दाससुतकप्रपृथग्प्रयमजगवेलकं वा । हास्यादयः प्रतीताः । न यान-
नयुष्यशयनाऽऽसनाति, यानं रथाऽदिकं, युष्यं वाहकमात्रं, गो-
ह्मकदेशप्रसिद्धो या अम्पानविशेषः । न ह्यवकमात्रपथारणं, न
कुण्डिका कसण्डलं, नोपानदी प्रतीती । न पेटुगव्यज्जनता
लघुनक्तानि, पेटुगं समूरपिच्छं, व्यजनं वंशाऽऽदियं ताल-
वृत्तकं व्यजनविशेष एव न चापि ह अथो लोहं अयुक्तं वद्धं,
ताम्रं शुद्धं सीसकं नागं, कांस्यं अयुक्तताम्रसंयोगजं, रजतं क-
प्यं, जातरूपं सुवर्णं, मण्यश्चन्द्रकान्ताऽऽध्या, मुक्ताऽध्यापुट-
शुक्तिरूपे, शकृत्तः कम्पः दन्तमणिः प्रधानदन्तो हृत्तमश्रु-
तीनां, दन्तजो वा मणिः, शुद्धं विषाणं, शैलः पाषाणः । पाठा-
न्तरेण-“ लेस ति ” तत्र प्रलेपः स्तेपद्वयं, काचवः प्रधान-
काचः, चेलं वरुनं, अमोकिनमेतेषां वरुनः । तत एषां सङ्क्रान्ति
यानि पात्राणि भाजनीनि तानि, तथा महाहोषि महाधोनि,
बहुमूलयानात्यर्थः परस्यान्यस्याभ्युपपातं च प्रहर्षे काप्रचि-
त्ततां लोभं च मूर्च्छां जनयानि यानि तानि अच्युपपातलो-
भजननि (परिग्रहितंति) परिग्रहितंति वा, परिपालयितु-
मित्यर्थः । न कल्पन्त इति योगः (१) ।

गुणवत्रो न यावि पुष्पफलकंदमूलाऽऽदिकाई सखसत्त-
रसाई सगःपण्णाई तिहिं वि जोगाईं पारियेणुं ओसहं सज्ज-
भोयसद्वयाय संजणणं (२) ।

किं कारणं अपरिभिषणाणुं संजणोईं सीलपुण-
विशयतवज्जनमायकेईं तिथक्कोईं सव्वजगजीव-
च्छेलेईं तिलोवमहिण्णं निष्णवारंदाईं एस जोणी जंग-
माणं दिट्ठा, न कपडं जोणीसुच्छेदो चि तेण वज्जंति
ससखसीहा । जे पिय ओदणकुमासज्जनतपणमं सुवुजिय-
पल्लसपसकुलिंवा । मवसंखसुचुपकोसगापिसिंहारसीसद्वग-
मोद कलीरद्विसिपनवलीयतेणुगुडखंडं मच्छेडितमज-
मसखज्जकवंजसिंहदिमाहकं पणितं उवस्सए परपरे वसरसे
न कपडं तं पि संनिहिं काऊण सुविहिण्णं (३) ।

(गुणवत्तुं चि) गुणवतो मूलगुणाः । विस्पष्टप्रत्ययः । न चा-
ऽपि पुष्पफलकन्दमूलाऽदिकानि सखाः सप्तदशो येषां ब्रीह्या-
दीनां तानि तथा सख्यपतद्वयानि, तानि विभिन्नपि
योगैः भ्रमः प्रभृतिभिः परिग्रहीतुं कलन्ते इत प्रकृतमेव । किम-
र्थमित्याह-औपच्यपण्यमो जनाथोय-तसौपच्यमेकाहं, भेषज्यं
द्रव्यसंयोगरूपं, भोजनं प्रतीतमेव । (संजणंति नि) विभक्ति-
परिणामान् संयतस्य साधोः (२) । किं कारणं को हेतुक-
ल्पनः ? उच्यते-अपरिमितज्ञानदर्शनधरेः सर्वविद्धिः शीलं स-
माधानं, गुणाः मूलगुणाऽऽद्यो, विनयोऽभ्युपानाऽदिकः, त-
पः-संयमो प्रतीती, तादृशयन्ति बुद्धिं प्रापयन्ति ये ते तथा, तै-
स्तीर्थकैः शासनप्रवक्तैः, सर्वजगद्धावयस्त्वैः सर्वलै-
लोच्यमहैतैर्जिनाश्छुद्रस्थवीतरागाः तेषां वराः केवलिन-
स्त्वयामन्द्रास्तीथकरनामकमोदीयवर्तिनः । वाच्ये ते तथा, तैः,
एषा पुष्पफलधान्यरूपा, योनिरुपतिन्यानां जगतां
जङ्गमानां, व्रतानामित्यर्थः । दृष्टोपलब्धः केवलज्ञानेन, त-
तश्च न कल्पते न सहमच्छते, योनिममृच्छते योनिध्वं-
सः, कर्तुमिति गम्यते । परिग्रहे औपधाऽऽद्युपायो च तेषां

सोऽवश्यं भवतीति । इति शब्द उपदर्शने येनैवं तेन बर्जयन्ति परिहरन्ति, वृषपक्षधाम्यग्रहणमोक्षनाऽऽदिकम् । के ? भ्रम-
खसिद्धा मुनिपुङ्गवाः । यदपि च ओद्नाऽऽदि तदपि न कर्तते
संनिधौ कुरु सुविहिततामिति सम्बन्धः । तत्र ओद्नाः कूर्त-
कुरु गणा मायाः ईषत् बिभ्रा सुहृद्द्वय इत्यर्थः । (गंज नि) मो-
ज्यविशेषः तपसाः शक्यः (मंजु तु) वदराऽऽदिचूर्णः (भुंजि-
यन्ति) धानाः (पल्लव) तिलोपिष्टं स्मृणो मुद्राऽऽदिविकारः
शुक्लौ तिलपर्यटिका, वेष्टिमा च प्रतीता । वरशङ्गाणि चूर्णं
कोशकानि च कौटम्बग्यानि । पिरुडा शुक्रपिण्डाः, शिखारण्यौ
शुद्धमिधं दधि, वट्ठासु घनोभूतं ताम्रं, मोदका लहृट्टकाः ।
क्षोरं दधि च व्यक्रमं । सति घृतं नवनोनं प्रलणम्, तल्लं गुडं,
खरदं च कंक्यानि । मत्स्याण्डका खण्डविशेषः, मधुमद्यमोता
नि प्रतीतानि, साधकानि प्रतीतानि व्यञ्जनानि तन्काऽऽदीनि,
शालकानि या तथा ये विधयः प्रकारस्तथायामेकव्यजनार्थ-
व्यस्तत पतंगामोदनाऽऽदीनि द्रव्यः । तत एते आचार्यस्य
तत्तथा । प्रणीतं प्रापितं उपाश्रये, वज्रतै, परशुदे वा, अरण्ये
अटव्यां, न कल्पते न सङ्गच्छते तदपि सन्निधौ कुरु स-
ञ्चयीकुरु सुविहितानां परिग्रहपरिचर्येन शोभनामुत्ताना-
नां, सुसाधूनामिर्यर्थः । आह च " विडमुत्कम् (?) इमं लोणं,
तेजं सप्यि च फाणियं । एते संनिहिमिच्छन्ति, नायपुलवय-
रश्मा " ॥ १ ॥ इति । (३ ॥)

जं पि य उद्दिष्टविपरचितकपञ्जाजातपाकिष्ठापउकरण-
पामिचं मीसं कीयकं पाहुडं वा दाण्डं पुष्पमऽं सम-
खदयीगद्वशा ए वा कर्पं पञ्जाकर्मं पुरेकर्मं नितिक-
मुदकीकैर्यं उद्दिष्टं मोरं सयं ग्राहमाहं मष्टिभो-
बलितं अन्तिज्जं चैव अण्डिसिद्धं जं तं तिडिजु जेषु उ-
स्सेवेसु य अंतो वा बर्दि वा होज समखद्वशा ए ठवियं
हिंसासावजसंपउत्तं न कप्यं जं पि य परिधेजुं (४) ।

यदपि चोद्दिष्टाऽऽदिकुपमोदनाऽऽदि न कर्तते तदपि च प्र-
हीनुमिति सम्बन्धः । उद्दिष्टे-यावदधिकान्, पाषाण्डनः धम-
शान् सधुनुहिष्य बुभिसोपागमाऽऽदी यन्निष्ठावितरणं तदी
देशिकमष्टिष्टम् आह च- " उद्दिष्टसिद्धामाहं, ओमे चिय
भिषक्कवियरणं जं च " इति । स्थापितं-प्रयोजने याचितं शुद्ध-
स्थेन च तदर्थं स्थापितं यत्तत् स्थापितम् । आह च- " सो हो-
दी लियकीरा-इठावणं ठवख साहुषु दुद्वार । " रचितं-भोद-
कचूर्णोऽपि साध्याद्यर्थे प्रताप्य पुनर्मोदकाऽऽदि-तया विरजि-
तम् । आदेशिकभेदो यं कर्माभिधान उक्तम् । पर्यवजातं पर्यवो-
ज्यस्त्वन्तरं जातो यत्र तत्पर्यवजातं, कूटाऽऽदिकमुद्धरितं द-
ध्यादिना विमिश्रितं करम्बाऽऽदिकं पयोयान्तरमापादितमि-
त्यर्थः । अयमप्योद्दिष्टो जमेदकृतमभिधान उक्तम् । प्रकीर्णः-विहितं
विच्छेदितं, परिसाटीयर्थः । अनेन नवच्छेदितमभिधान एषणा-
दोष उक्तः । (पाउकरंति) प्रादुःकियते अन्धकारवपवर-
काऽऽदेः साध्वर्थे बहिष्करणेन दीपमयवादिधरणेन वा प्रा-
श्यते यत्तत्प्रादुःकरणमशनाऽऽदि । आह च- " लीयदुवा-
धारे, व गवक्ककरणा पाउड करणं तु । " (पामिचंति) अ-
पमित्यक्तम् उपजकमुच्छिन्नमित्यर्थः । आह च- " पामिचं जं
साह-एऽऽ उच्छिहितं वि पाविति । " इति । एषां च समा-
हारोद्दिष्टः । (मीलक ति) मिश्रजातं साध्वर्थं शुद्धस्थार्थं वाऽऽ-

दित उपस्कृतम् । आह च- " पदमे चिय गिहिसंज्ञय-मीलो-
वक्कडाह मीसं तु । " (कीयगड ति) कीतन कंथय कृतं
साधुदानाय कीतकृतम् । आह च- " दव्वाएपडुवहि
किष्णं साहणद्वार कोयं तु पाहुडं वा । " प्राप्नुते केत्यर्थः ।
तल्लणं चैवम्- " सुदुमेयरमुल्लङ्घ्य भवतल्लणं सो य पाहु-
द्विया । " ततः पदत्रयस्य समाहारोद्दिष्टः । चराशः-पूर्ववा-
क्योपस्थापि कुरुगार्थः । दानमर्थो यस्य तद्वानर्थं पुण्यार्थं
प्रकृतं साधितं पुण्यप्रकृतम् । पदत्रयस्य द्रव्यः । तथा अमणाः
पञ्चविधः- " ग्मियमुत्तापल-मेदय-आजीव पंक्का स-
मणा । " वनीपाकाश्च तर्कुकास्त एवार्थः प्रयोजनं यस्य त-
त्तथा तद्भावस्तथा तथा । वा विकल्पायः । कृतं निष्पादित-
म् । इह कश्चिद्वादा दानमेवाऽऽलम्बते दातव्यं भवति, अन्य-
स्तु पुण्यं मम भूयादित्येव अन्यस्तु धर्मशान् अन्यस्तु वनी-
पकानिति चत्वारोऽपि औद्दिष्टिकस्य भेदा एते उक्ता इति ।
(पञ्चाकर्मति) पञ्चाहानानन्तरं यमं आज्ञापयनाऽऽदि
यत्राशऽऽदी तत्पञ्चाकर्म (पुरेकर्मंति) पुरो दानादौ
यै कर्म इत्युपाधनाऽऽदि यत् तत्पुरेकर्म (शिष्यंति)
नैत्यिकं सार्वेदिकमवस्थितं मनुष्योपायाऽऽदिप्रमाणम् । (उक्-
कर्मफलंति) उद्काऽऽदिना संसृष्टम् । यदाह- " मन्त्रि-
यमुद्राहणा उ जं जुजं । " अयमेवसादोष उक्तः । (अति-
रिक्तंति) " वत्तं किं कवला, आहारो कुण्डिपूरओ
भण्णिओ । पुरिस्तस मदि लेयाए, अद्वावीतं भवे कवला
॥ १ ॥ " एतत्प्रमाणान्ति कान्तमरिहिक । अयं च मय उद्दिष्टो-
प उक्तः । (मोहरेति) मौल्येण पूर्व संस्तवः पञ्चात् सं-
स्तवाऽऽदिना बहुभाषितेन यत्तत्पत्ते तन्मीलकम्, अयस्य
शान्दादोष उक्तः । (सयं गाडंति) स्वयमारतना दत्तं शु-
द्धं यत् तत् स्वयंम्राहम् अयमपरिणनाऽभिधानादोष उक्तः,
दायकस्य दाने अपरिणतत्वादिति । (आहंति) स्वप्रामा-
ऽऽदेः साध्वर्थेमातीतमाहृतम् । आह च- " सन्नामपरगाम-
मार्णीयं, आहं तं होह । " (मष्टिउवलितं) उपलक्ष-
णत्वानुक्तिकप्रद्वयस्य शुसिकाजनुगमयाऽदिना उपलितं
सत् यदुद्दिष्टं ददाति तं श्रुतिकीयलितम्, उद्भिन्नमित्यर्थः ।
आह- " छुगणाहणोवलितं, उर्म्मिदिय जं तनुमेजं । " (अ-
च्छिज्जं चैव ति) आच्छेद्यं यदाच्छिद्य भूयाऽऽदिव्यः स्वो
मी ददाति । आह च- " अच्छिज्जं अच्छिदिय, जं सामी
भिषमार्हणं । " अनिच्छते बहुसाधारणं सत् यदेक एव द-
दाति । आह च- " अच्छिज्जं सामं, मोटियमसाह ददज एग-
स्व । " एतेष्वुद्दिष्टाऽऽदिषु यत् प्राप्य उद्भेदोपा उक्ताः । तस्यायः
नियततिथिषु मदनवोदश्यादिषु यत्तदु नागाऽदिपूजास्त-
वेषु च शकंताऽऽदिषु अन्तर्बहिषो उपाध्यायत् भवेत् अ-
मणार्थं स्थापितं दानाद्योपस्थापितं हिंतालजं यत् सा-
ध्वं तत्सम्पुक्तं न कर्तते तदपि च परिग्रहीतुम् (५) ।

अह केरिसयं पुण्यो तं कप्यो ? । जं तं एकारसापंडवाय-
सुद्धं किष्णहणयणयणक्यकारियाणुं मीयखनवको-
दीहि सुपीसुद्धं दसहिय दोतोहिं तियपुक्तं कगमउपाय-
णसणाए सुद्धं ववगयउपवदयचत्तदेहं उपायं च
ववगयसंनोगमायणालं विगयपूतं छुड्ढाणामिनें छुड्ढाप-
रिरक्खण्डं दिसे दिसे फासुकेण भिक्खण वट्टियच्चं (५) ।

अथेति परमरते । कीदृशं किंचिदं (पुणो इति) पुनः तत् कल्पते संशुद्धते परिरुद्धतमोदनाऽर्थाति प्रकृतम् । उच्यते- यत्सदेकादशपिपडपातशुद्धम्-आवादाऽस्य द्वितीयशुद्धस्कन्धप्रथमाध्ययनस्यैकादशसिः पिपडपातमिधायिकैरुहैर्विशुद्धं तदुद्धोपविमुक्तं यत्सत्तया । तथा कथं मूल्येन प्रहणं, इतने विनाशने, पचने चाग्निना पाकः इति द्रव्यः । एषां यानि कृतकारितामुदोदनानि स्वयंकरणकारणानुमतयः तानि तथा, ता एव नवकोटयो विभागा इति समासः । तानिः शु-परिशुद्धं निर्दोषम् । दशमिध्व रोपैर्विमुक्तम्, ने च शङ्किताऽऽ-स्य एषणादायाः । उद्धम आध्याकमोऽपिषोडशविधः । उरपादना धाव्यादिषोडशविध एतत् द्वयम्, एषणा गवेपणाभिधाना । उद्धमोत्तमपेषणा, तथा शुद्धम् । (वषययचुपयवइयचत्तदेवं च सि) व्यपगतमोघतद्धेतुनापर्यायदधेततत्तत् प्राप्तेऽप्युत्तं जी-यनाः-निश्चिन्त्यायो अर्थे, च्यापितं तस्य एव आरुःक्षयेण अंशितं, त्यक्तदेवं च त्यक्तजीवसंसर्गसमुत्पत्त्यः किञ्चित्ताऽऽहाराऽऽ-विपरिणामप्रभवापचयं यत्सत्तया, चः समुच्चये, प्रासुक् च निर्जामिमित्येतत्सोऽहस्यैव व्याख्यानम् । कल्पते प्रहीतुमिति प्रकृतम् । तथा व्यपगतसंयोगेनमन्तारं विगतधुमं चेति पूर्व-वत् । पद स्थानकानि निमित्तं यस्य शैष्यवर्चसस्य तत्तथा । तानि चास्मिन्- देयश्च १ देयावच्छेदः, २ रिपिद्वयः च ३ संजम-द्वयः च । तद् पाण्डुसित्याय १. छुट्टं पुण धम्मविनाय ॥१॥ इति । पटकायपरिरक्षणार्थमिति व्यक्रमः (दिशे दिशे ति) अ-हन्ते, प्रतादन्, सधेदाऽपिपर्ययः । प्रासुकेन शैष्येण पिपा-ससूहेन, वर्तितव्यं वृत्तिः कार्या (५) ।

जं पि य समस्तसु सुविहियस्स उ रोगाऽऽस्यंके बहुपणा-रम्मि समुपपे च वायादिकपिचसिभअइरितकुडियतहसंमि-वायजाते तह उदयपुत्ते उज्जलबलविलउलकखः पगादटुकखे असुदकदुपफरुसचंडफलाविवागे महम्मए जीवियंतकरणे सव्वसरीरपरितावणकरणे न कपप् इतारिसे वि तह अप्पणो परस्स व आंसदभेसअन्नचपाणं च तं पि सप्पिहिकर्यं (६) ।

तथा-यदपि च औपधाऽऽदि, तन्पि संनिधितुं न कलरत इत्यक्षरघटना । कस्य न कल्पते ? इत्याह-अमणस्य साधोः सुविहिनस्य पात्रेख्याऽऽदिः, तुयोक्थालङ्कितः । कस्मिन् सती-त्याह-रोगाऽऽनक्त रोगो ज्वराऽदिः, च चासासातद्विष कृच्छ्र-जीवनिकारी रोगाऽऽनक्तः, तत्र, बहुप्रकारं विविधः, समुत्पन्नं जाते । तथा (वायादिक सि) वाताऽऽधिक्यम् (रिस्ति-भाइरितकुडिय सि) पित्तसिम्भयोर्मांशुकेष्वप्येव (एतिरिक्त-पित्तमीरककोपः पित्तविभातिरिक्तकुपितम् । तथेति तथाप्र-कार औपधाऽऽदिविषयो यः सखिपानो वाताऽऽदिविषयो-गः, जातः स तथा । ततः पदत्रयस्य द्वयैरुक्तम् । ततस्तत्र वा सति । अनेन च रोगाऽऽनक्तानुदानमुक्तम् । तथा उदयप्राते उ-चिते सति । केत्याह-उज्ज्वलं सुखलेशमलवर्जितं बलं बलव-त् कटोपक्रमणैर्यं विपुलं विपुलकालवेद्यं, त्रितुलं वा त्रीन् मनःप्रभृतीन् तुल्यति तुल्यमारेपयति कदाचस्थां करोती-ति त्रितुलं, कर्कशं कर्कशद्रव्यमिवानिष्टं, प्रगाढं प्रकपयत् यत् दुःखमुक्तं तत्तथा तत्र । किन्तु नैः, इत्याह-अप्यं चः असुक्तो वा कटुकः, कटुकद्रव्यमिवानिष्टः, पचयः पचयपरीद्रव्यमि-वानिष्टः, एवं चरदो दाहणः फलविपाकः कार्यनिष्ठो दुः-

आनुबन्धलक्षणो यस्य तत्तथा तत्र, महद्भयं यस्मात्सम-हामयं तत्र, जीवितान्तकरणैः, सर्वशरीरपरितापनकरणैः, न क-ल्पते न बुज्यते, तादृशऽपि रोगाऽऽतद्वाऽऽदि, यादृशो न सोऽ-शक्यते (तद्वा सि) तेन प्रकारेण पुष्टाऽऽलम्बनम्, विनाशाऽऽ-लम्बनस्य पुनः कल्पत एव । यतः- कार्ति कतिपि, आनुवा-अहीह, (?) तदोषहाणैस्तु य उज्जिमिषः । गणं च मीरप उ-सारविस्सं, सत्तलंबेयो समुपेह माक्कं ॥ १ ॥ अत्रमे-परस्मै वा निमित्तम्, औपधं भेषजं, भक्षं पानं च, तदपि सखि-धिकृतं सख्यीकृतम्, परिग्रहविरतत्वात् (६) ।

जं पि य समस्तसु सुविहियस्स तु पडिग्गहधारिस्स भवइ-भायखुभंढोवहिउवकरुणपडिग्गहो पायवंधुपायकैसरिया-पायद्वनयं च पडलाहं तिखि च रयचणो गोच्छओ तिखि य पच्छगा रओहरणचोलपट्कमुणयगतंतामादीयं (७) । एयं पि य संजमस्स उर्वविण्णद्वयाए वायाऽऽतज्जदसमसग-सीयपरिरक्खणद्वयाए उवगरयं रामदोसरहिंयं परिवहियव्वं संजएण खिणं (८) ।

यदपि च धम्मणस्य सुविहितस्य, तुशब्दो भाषामात्रे, पतव-प्रहधारिणः सपात्रस्य सम्भवति, भाजने च पात्रं, भागं सुम्भ-यं तदेव, उपधिन्न औपधिकाः, उपकरणं चोपग्रहिकम् । अथवा-भाजने च रागं चोपधिन्नैर्यैवैकपमुपकरणं भाजनभागा-पप्युपकरणम्, तदेवाऽह-पतवग्रहं पात्रं, पात्रवप्यनं पात्रव-न्धः, पात्रकेशरिका पात्रप्रमाज्जपेतिष्का, पात्रस्थापनं यत्र क-म्यलवणं पात्रं निर्धीयते, पटलसि यिष्ठा-वसने पात्रप्रच्छा-कानि वत्सखण्डानि । तानि च पित्तं सर्वस्वोक्तानि तदा वाणि-भवन्ति अन्यथा पञ्च सत येति । रजत्वायं च पात्रवेद्यनं जीवरं, गोच्छकः पात्रवत्प्रमाज्जनेतुः कम्बलश कलकपः, नय एव प्रच्छुरा द्वौ सौविक्कौ, र्त्तय औपिणिकः, रजोहरणं प्रतीतं, चो-लटुकः परिधानवस्त्रं, सुखान्तकं सुखवस्त्रिका । एषां द्रव्यः । नत एतान्यादिर्यस्य तत्तथा (७) । एतदपि च संयमस्यं-प-सुंदृष्टार्थमुपग्रहार्थं, न परिग्रहसंज्ञया । आह च “ जं पि व-न्धं च पात्रं वा, केवलं पायपुच्छं ॥ तं पि संजमलज्जा, घा-रंती परिहरंति य ॥ १ ॥ ” परिभुजत इत्यर्थः । “ न य सो प-रिग्गहो वुत्तो, नापुत्तण तादण । मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इह वुत्तं महंनिण ॥ १ ॥ ” अन्मपुत्तुण्णेरथयः । तथा वाता-ऽऽनपदेशमयकशतिपरिरक्षणार्थतया (५) परिग्रहारा-ऽऽदिकं रागद्वेषरहितं यथा भवतीत्येवं परिघोदव्यं पित्तो-क्त्यं संयमेन नित्यम् (८) ।

पडिलहणपणोडणपमज्जणाए अदो य राओ य अप्पम-तेणं हुंति सययं निखिखियव्वं च गिहियव्वं च भाय-यणभंढोवहि उवकरयं । एवं से संजए विवुत्ते निस्सी-निपरिग्गहव्हं निम्मये निसिनेहव्वंये सव्वपावविण्णो वाती-चंदणसमाणकप्यो समतिणमिणुत्तलेदुट्ठं चणसमे संय य माणावमाणाए समियरए समियरागदोसे समिते समि-इसु सम्मदिद्वी संयं य जे सव्वपाखभूपसु सेहु समणे सुय-धारए उज्जुए संजए सुसाहू सरयं सव्वभूयाणं सव्वजग-बच्छले सत्तभासके य संसारंते वि ते य संसारसद्विद्वे

सयम् मरणात् पारए पारके य सवर्षे संसयाणं पवय-
णमापाहिं अहदिं अहृन्मार्गविमोयके अहृन्मयमहये स-
समपकुसले य भवइ (६) ।

एवमपरिग्रहनाऽप्य भवति । आह च-“अभक्तविलोढीय-
उचकरणं बाहिरे परिहरन्ते । आरिगणहोति भिन्ने । जज्ञ-
हिं नैलोक्तद्वितीया ॥१॥” तथा-प्रत्युपेक्षणं चक्षु मा निरीक्षणे,
प्रहोतनम् आहोतनम् आभ्यां सद्य या प्रमाजिना रजोहरण-
व्यदिक्रिया सा तथा, तस्याम् । (अहो य रात्रौ य ति) रात्रिन्दि-
यम् अप्रमत्तनामापदिना भवति सततं निस्तव्यं च मोक्ष-
प्रदीतव्यं वेति । किं तदिरयाह-“भायणभेडावाह उचकरणे ।”
एवमनेन न्यायेन संयतः संयमी, विमुक्तयुक्तवनाऽऽदिनिःस-
ङ्गाऽन्यद्व्यजितः, निर्गता परिग्रहतावयस्य स तथा, नि-
र्ममा ममेतशब्दवर्जी, निःस्नेहव्यवतक्ष्य य स तथा, सर्व-
पापरितः, वास्तव्यपकारिकायः चर्द्धनं मावात्, मानेन पुज्या-
स्तुल्यः समाचारे विकलेश वा यस्य स तथा, द्वेषरागविर-
हित इत्यर्थः । समा उपलक्षणीयत्वेन तुल्य रास्त्रुण्यिमुक्ता यस्य
स तथा, लोभो च काञ्चने च सम उपलक्ष्यत्वेन तुल्यो यः स
तथा ततः कर्मवारयः समक्ष इदं न्यामावात्, मानेन पुज्या
सहायमानता न्यरकारे मानापमानता तस्यां शमितपुण्यमितं
रजः पापं तनं वा रात्रौ, पर्येषु न्यो वास्तुकरं येन स शमित-
रजः शमितन्यो वा शमितरागद्वेषः, समितः सामितपुण्य-
सम्यक्तदृष्टः सम्यक्दर्शनी, समक्षयः सर्वपापानां पृथिव्यादीनां
रक्षणऽऽदिना, सर्वजगद्वत्तलः वास्तवकर्ता, हित इत्यर्थः ।
सम्यग्भावश्च, संसात्मानं स्थितश्च (संसारममुच्छिन्ने ति)
समुच्छिन्नसंसारः, सततं सदा मरणानां पारगः सर्वदेव त-
स्य न बालाऽदिमरणानि भविष्यन्तीत्यर्थः । पारगश्च सर्वेषां
संशयानां, छुद्रक इत्यर्थः । प्रवचनमातृभिरप्रभिः समितिरज-
कगुत्तिययुक्तपानिः करणभूताभिरष्टकर्मणो या अन्धिर-
स्या विमोचकोऽष्टमदमभनोऽष्टमदस्थानाशकः, स्वसमय-
कुशलश्च रगनिज्जन्तनिपुणश्च भवति (६) ।

सुहृदुनिगिरिसेसे अर्धमतराहिरिमि सदा तत्रोवाहण-
म्मिय य सुहृज्जुए खंते दंते य द्वियनिरए इरियाममिए भा-
सासमिए एसखासमिए आयाणभंमचनिलेखेवणासमिए मणुगु-
त्ते इगुत्ते कायगुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तर्वभयारी वार्ह लज्ज-
पणो तवस्सो खंतिखमे जिंदिए सोहिए अणियाणे
अवहिलेसेसे अममे अर्धकचणे छिन्नार्थे निचवलेवे सुनि-
मलवरकसभायणं चेव भुक्तोए संखे विव निरंजणे विग-
यरागदोसमोहो कुम्भो इव इंदिएसु गुत्ते जचकण्णं व जा-
यरुत्ते पुनखरपत्ते व निरवलेवे चंदो इव सोम्मभावयाए
सूरो व दित्तनेए अवले जह मंदरे गिरिवरे अक्खलोभे
सागरो व्व थिमिये पुत्तवी वि य सअफासविसेह इवसाइ य

भासारसिद्धमेव जातेए जलियहुयासणो विव तेयसा
जलंते गोसीसचंदणं पि व सीयले सुगंधी य इदए विव
सथियभावे उगथसियसुनिम्मले आर्यसमंइलतल व पा-
गदभावेण सुस्तभावे सोईरो कुंजरो व्व वसभो व जाय-
थमे सीहो व्व जहा भिगाहिंवे इइ होइ दुपपरिसे (१०) ।

सुखदुःखनिर्देशयो, हर्षोऽऽदिग्रहित इत्यर्थः । (अभिन्तरवा-
हिरं ति) आभ्यन्तरस्यैव शरीरस्य कर्मणलक्षणस्य तापक-
त्वाद्यभ्यन्तरं प्रायश्चित्ताऽऽदिपदविषयं, बाह्यस्याप्यौदारिकल-
क्षणस्य शरीरस्य तापकत्वाद्बाह्यमशनाऽऽदि पदविषयम् अन-
योश्च इन्द्रः तत आभ्यन्तरवाहो सद्य नित्यं तप एव उप-
धानश्च गुणोपष्टम्भकारि तप उपधानं तत्र च सुहृदुगुक्तः अ-
निशयेनोद्यतः, क्षान्तः क्षमावान्, दान्तश्च इन्द्रियदमन (दि-
यनिरए ति) आरामः पर्यायं च हितकारीत्यर्थः । पाठान्ते-
भूतिनिरतः । “ इरिये ” इत्यादीनि दश पदानि पूर्वोक्ताधर्म-
पञ्चरूपाणि प्रतीतार्थान्येव । तथा त्यागी सर्वमहत्यागान्,
संविज्ञमनेनास्मापुदानाह (लज्जु ति) रज्जुरिय रज्जुः, सर-
ल-यान् धन्यो धनलभयार्थगवान्, तपसी प्रश्वन्तपेषुभु-
क्त्यान् । क्षान्त्या क्षमते न त्वसामर्थ्येदिति क्षान्तिक्षमः,
जितेन्द्रिय इति व्यक्त्वम् । शोभितो गुणयोगान्, शोभितो वा
शुद्धकारि, सुहृद् वा सर्वप्रणामिभिरम् । अनिदानो निदानपरि-
हारी संयमात्, अहंनिष्ठाऽनःकरणशुद्धित्येव सोऽवहितो-
भ्यः, अममो ममकारद्विजितः, अकिञ्चनो निद्रव्यः, छिन्नप्रणिः
कुटितस्नेहः । पाठान्तः-“ छिन्नसोयं ति ” छिन्नशोका
अथवा छिन्नशोता, तत्र शोको द्विविधम्-द्रव्यशोतं, भाव-
शोतश्च । तत्र द्रव्यशोतो न्यादिप्रवाहः । भावशोतश्च
संसारमसुप्तपादशुभो लोकव्यवहारः, स छिन्नो येन स
तथा । निरुपलपोऽविद्यमानकर्मोत्पलः, एतच्च विशेषणं भा-
विनिभूतवदुच्चारमाश्रित्योच्यते । सुविमलवरकसंभावान-
मिव विमुक्तोऽयः, धमणुत्ते तं तयमिव तोयं सम्यग्भवेतुः स्ने-
हः (संसे विव ति) शह इव निरञ्जनः, साधुपले रज्जं जीवस्वर-
रूपोपरञ्जनकारि रागाऽऽदिक् वस्तु अत एवाऽह-वीतराग-
द्वेषमेहः, कुर्म इव इन्द्रियेषु गुणैः यथाहि कच्छुपः प्रीतिपञ्च-
भैरवतुभिः पितः कदाचित् प्रमत्तं भवतीत्यर्थे साधुरपीन्द्रिय-
ध्विन्द्रियायराश्रित्यर्थः । जात्यकाञ्चनमिव जातरूपः रागाऽ-
ऽदिभुद्रव्यपेदाक्षयस्वरूप इत्यर्थः, पुष्करपत्रमिव पद्म-
दलमिव निरुपलपो भोगशुद्धिलक्षणात्वाच्चन्द्र इव सौम्यतया,
पाठान्तेण-सौम्याभावतया सौम्यपरिणामेन अनुपतापकत-
या, सूर इव दीप्तज्ञाः, तपस्वेजः प्रतीय, अवलो निश्चलः
परिग्रहोऽऽदिभिः, यथा मन्दरो गिरिवरो, मेरुतिर्यर्थः । अ-
क्षोभः क्षोभयजितः, सागर इव क्षुब्धः शोभःशुभस्पर्शेषु समचित्त
इत्यर्थः । (तवसा इव ति) तपस उचि च हेतुभूतेन भस्मराशि-
सुख इव जातनेजा यद्धिमावनेह यथा भस्मच्छुब्धो यद्धिस्त-
ज्वलति यद्धिर्लाभो भवतीत्यर्थे धमणः शरीरमाश्रित्य तप-
सा स्लानो भवति, अन्तस्तु शुभलक्षण्या ईष्यत इति ज्वलि-
तदुताशन इव नेजसा ज्वलन्, साधुपले-नेजो क्षानं, भावत-
मोविनाशकत्वात्, गोशोर्ध्वचन्दनमिव शीतलो मनःसन्ता-
पोऽशमनात्, सुगन्धश्च शालवीगन्धत्वात्, इदं इव नद इव

सम एव समिकः समभावो यस्य स तथा । यथा हि बाताभा-
वे इवः समो भवति अनिमनोऽतः जलतो परिभाग इत्यर्थः ।
तथा-साधुः सत्कारण्यकारयोः अनुज्ञातनिम्नभावतया स-
मा भवत्येति । उद्बुधसुनिर्मलमियाऽऽश्रमण्डलतलं, प्रकट-
भावेन निर्मोयितया अनियुहितभावेन सुस्वभावः शोभनस्व-
रूपः, शुद्धभावे वेति । शीघ्ररश्मिः स्रग्भटः कुञ्जर इव परीप-
हसिन्यापेक्षया वृषभ इव जातस्थामा अङ्गीकृतमहाव्रतभारोद्भ-
वने जातसामर्थ्यः, सिंह इव यथा सुगाधिपः, इति-वकप-
विशेषणं भवति, दुःप्रभृष्टः अपरिभवनीयो सुगाणामेवं सा-
धुः परीपहाणमिति ॥१०॥

सारयसिललं व सुद्वयिण भारं चेव अप्यपने खगिवि-
साणं व एगजाए खाण विव उक्कए सुएणागारे व्व अ-
प्यधिकम्मे सुखागाराऽऽवयस्संस्तो निवापसरणपदीवज्झा-
णमिव निपकं जहा सुरे चेव एगधारे जहा अही चेव
एगदिही आगासं विव गिरालंवे विहगे विव सव्वओ वि-
प्यष्णे कयपरनिलए जहा चेव उरए अपडिबद्धो अनि-
लो व्व जीतो व्व अपडिहयाई गांमे गांमे य एगरायं नगरे
शगरे पंचरायं दूज्जंते य (१?) ।

शारयसिलमिव शुद्धद्वयो, यथा शारदजलं शुद्धं भवती
त्येवमयं शुद्धद्वय इति भावना भारण्ड इव अग्रमत्तः, य-
था भारण्डाभिधानः पक्षी अग्रमत्तश्चकितो भवतीत्येवमय-
मपीति श्रुतिः आटव्यः सतुप्पदविशेषः, स होकशृङ्गो भवती-
त्युच्यते, श्रुतिविप्राणमिषकजानो रामाऽऽदिमहायवकहयाद-
कीभूत इत्यर्थः । स्थायुरित्येदं द्वैकायः कायोत्तरवर्गकाले, श्रय्यागा-
रभिधाप्रतिकर्मा इति व्यक्रम् (सुखागाराऽऽवयस्संस्तो नि)
श्रय्यागारस्य श्रय्या-ऽप्यस्य चान्नमध्ये वर्त्तमानः । किमिव-
किमिव इत्याह-निर्वातः शरणप्रदीपस्थानमिव वातव-
जितगृहदीपज्वलनमिव निःप्रकम्पो दिव्याऽऽगुपसर्गसं-
संऽपि शुभस्थाननिष्कलः (जहा खुरे चेव एगधारे ति) वे-
वशब्दः समुच्चयः । यथा तूर एकधार एवं साधुक्तसंगलक्ष-
णैकधारः (जहा अही चेव एगदिहि ति) यथा अदिरिकटदि-
र्बलज, एवं साधुमोक्षनाथनैकद्विष्टः । (आगासे चेव निरा-
लंवे ति) आकाशमिव निरालम्बो, यथाऽऽकाशमनालम्बनं
नथा साधुः न किञ्चिदालम्बते, एवं साधुप्रोदयसकुलाऽऽद्या
लम्बनरहित इत्यर्थः । विहग इव सर्वतो विप्रमुक्तः, निःपरिग्र-
ह इत्यर्थः । तथा परकृतो निलो वसतिर्यस्य स परकृतनि-
लयो, यथोरगः सर्पः, तथाऽप्रतिबद्धः प्रतिबन्धरहितोऽनिल
इव वायुनिः, जीव इव अप्रतिहतगतिः अप्रतिहतविहार इ-
त्यर्थः । आमे प्राप्ते चैकरात्रि यावत्, नगरे नगरे च पञ्चरात्रिम् ।
(दूज्जंते इति) विहगोऽस्यर्थः पतब्धमिभुजमितामप्रतिपक्षसा-
ध्वपेक्षया सूत्रमवगन्तव्यम् (१?) ।

कुत एवंविधोऽभाववित्याह-

जिहंदिए जियपरितहे जमे निग्भए विउ सच्चिचाचित-
मीसकेहिं दव्वेहिं विरागयं गए संचयतो विरए मुचं लहुके-
निरवकंल जौवियमरणाऽऽसाविप्यष्णे निरसंथं निवणं च-
रिचं धीरे काएण फासयंते मयं अज्झप्पज्झाणुचे नि-

हुके एो चरेज धम्मं । इयं च परिगृह्यवेरमणपरिकल्प-
द्वयाए पावयणं भगवया सुकहिंयं अत्तहिंयं पेष्वाभाविर्कं
आगमेसि भं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं सव्वदुक्ख-
पावाणं विउसमणं (१२) ।

जितेन्द्रियो जितपरीतहो यत इति निर्णयो भयरहितः (वि-
उ ति) विडात्र गीतार्थः । पाठान्तरेण-विशुद्धो निरतिचारः ।
सच्चिचाचितमिश्रकेषु द्रव्येषु विरागतां गतः, संचयाद्विरतः,
मुक्त इव मुक्तः, लघुकः गौरवव्यत्यागान्, निरवकाङ्क्षः आ-
काङ्क्षावर्जितः, जीवितमरणयोराशया वाञ्छया विप्रमुक्तो यः
स तथा, निःसन्धि चारित्रपरिणामव्यवच्छेदाभावेन निःस-
न्धियानं निर्णयं निरतिचारं चापि संयमः, धीरो बुद्धिमान्,
अज्ञो वा, कायेन कायकियया, न मनोरथमात्रेण स्फुरान्,
सततमनवरतमध्यात्मना शुभममसा ध्यानं यत्नेन युक्तो यः
स तथा, नियत उपशान्तः, एको रग्माऽऽदिसहायाभावात्,
चरेदनुपालयेद्धम्मं चारित्रलक्षणमिति ॥१२॥

भावना-

तस्मै इमा पंच भावणाओ चरिपस्स वयस्स हुंति (अ) परि-
गृह्यवेरमणरक्खण्डयाए । पदमं सोईदिएण सोब्बा सहाई म-
णुपमहागाई, किं ते वरमुयमुगयस्यवदुक्खच्छिबीराणिवि-
पंचिवल्लभिवदीसकमुयोसंदीमूरररिआदिणिवंसतूणकप-
वायतंतीतलतालतुडियनिग्पोसगीयवाइयाई खड्डगजल-
मल्लमुडि कनेलवककहकपवकलासआइक्खकलंखंलतूणल्ल-
तुवरीणियतालापरपकराणाणि य बहुणि महरसरगी-
यमुसर्राई कंभीमिहलाकलावापतरकपतरकायजालक-
घंटियांलखिगिरयसोकजालयल्लुदियने उरचलणमालियक-
णगनियलजालकभूससवदाणि लीलाचंक्रममाणाशुदी-
रियाई तरुणीजल्लहसियमणियकलरिभियमंजुलाई गुणवय-
णाणि य बहुणि महरजलभासियाई असेमु य एवमाइएमु
सरेमु मणुष्पमइएमु न तेमु समणेष सजियव्वं न रजि-
यव्वं न गज्जियव्वं न मुच्चियव्वं न तिनियापं आच-
जियव्वं न लुलियव्वं न तुमियव्वं न हसियव्वं न सति
च मति च तत्थ कुजा । पुणरवि य सोईदिएण सोब्बा स-
हाई अमणुष्पावकाई, किं ते, अकोसफरसाखिसणअवमा-
खणतज्जाणिग्भपथयदि तवयणतासयउक्कजियरुणरडियकं-
दियनिग्पुट्टरिसियकलुणविसियाई असेमु य एवमाइएमु
सरेमु अमणुष्पावपसु न तेमु समणेष रसियव्वं न ही-
लियव्वं न निंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भि-
दियव्वं न वहेयव्वं न दुग्गुआवातिया वि लम्भा उप्पाएइं ।
एवं सोईदिभावणाभाविओ भवइ अंतरग्ग मणुष्पावणु-
रणे सुभिन्दुम्भिरागदोसे पण्हियपया साह मणवयणका-
यगुत्ते संवुडे पडिईदिए चरेज धम्मं (१३) ।

(इमा पंचत्यादि) “ रक्खण्डयाए ” इत्येतदन्तं सुवमम्,

“गर्भे वातप्रकोपेण दौर्द्धे वा पामानिते । भवेत्कुम्भः कुणिः पङ्क्तु-भूको ममन एव वा ॥१॥” (अथैल्लगं लि) अथ एवाऽपि-ल्लको जात्यन्धः, (एगवक्नु लि) काणः । एतच्च दौर्द्धयं गर्भ-मानव्यात्पथने, जातस्य च तत्र गर्भस्थस्य दौर्द्धमागमप्रतिपक्षं तेजो जात्यन्धत्वं करोति, तदेवाऽङ्गिनं काणत्वं विधत्ते, तदेव रक्तोऽनुगर्भं रक्तलिः पिताः नुगतं पिताहः, श्लेष्माऽनु-गर्भं शुक्लाहमिति । (विधिद्वयं लि) विनिहतचक्षुरित्यर्थः । तत्र पथा तस्य चक्षुर्विनिहतेनान्यकत्वं काणत्वं वा तद-नेन दर्शितमिति । (सपिमल्लगं लि) सह पिमल्लगं पिशा चक्रेन चर्षते यत्स तथा, प्रहप्रहीत इत्यर्थः अथवा-सपेतीति सति स च गर्भदेशात्कर्मेदेशाद्वा भवति स किल पाणिगृ-हीतकाष्ठः सपेतीति शहरः शहरवान्, शूलऽऽदिशरपि-भक्ष इत्यर्थः । व्याधिना विशिष्टविचरपीडया, चिरस्थाविगदेन वा, तेषां रुजया, संघोषानिगदेन वा पीडितो यः स तथा । ततो गरुड्यादिपदानामेकत्वद्वन्द्वः । तद् दृष्ट्वा प्रकृतम् । वि-कृतानि च सन्तककडवराणि (सकिमिण कडिरे व लि) सह कृमिभिः कुण्ठितश्च स तथा, तं वा द्रव्यराशिं पुरीषाऽऽदि-द्रव्यममूर्तं, दृष्ट्वा प्रकृतम्, तेषां तत्त्वसम्बन्धात् तेषु गरुड्या-दिषु रूपेषु अमनोजवापकेषु न भ्रमणेन रीतित्वम्, याचरकर-काष्ठं हील इत्यमित्यादीनि पदपदानि दृष्ट्वाति, न तु पुंस्मा-न्तिका आं प लभ्या उज्जता योऽन्येत्यर्थः, उदादीयते निग-मयग्राह-एवं चक्षुरिन्द्रियभावनाभावितो भवति अन्तरात्मे-स्यादिव्यहमेव प्रश्नो ५ संव० द्वार ।

अहारा दोचा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
रूवाइ पासर, मणुषामणुमोहिं रूवेहिं सज्जमाणे रज्जमांशं
जाव विणिघायमावज्जमाणे सति भेयां जाव भंमेजा-
“ शा सका रूवमदं, चक्षुविमयमागयं । रागदोसा उ जे
तत्थ, ते भिक्खु परिव्रज्ज ॥ १ ॥ ” चक्षुओ जीवा म-
णुषामणुमणुमाई रूवाइ पासति, दोचा भावणा । आचा०
५ ध्रु० ३ च० ।

तदयं घातिदिण्ण अवाइय गंधाई मणुएणभदगाई, किं
ते !-जलयत्नपत्तरसपुष्फगुपायभोषकाङ्कनगरवत्तचो-
यदमणुकमरुपएलारसपकभीसगोसीससरसचंदणकएल्लव-
गअगरकुमुककोलउसीरसियचंदणसुगंधसारागुचितरधुव-
बामेसु उउयपिंडिमणीहारिमंथेसु अणेषु य एवमाइएसु
गंधेसु मणुएणभदएसु न तेसु समशेण सज्जियव्वं जाव न
सति च मतिं च तत्थ कुज्जा, पुणरवि घातिदिण्ण अग्गाइ-
य गंधाण अमणुएणपावकाई, किं ते ? अहिमदआसमदह-
त्थिमदभोमदविगुसुगुणसिवालयमणुः मज्जारसीहीदीविमयकु-
हियविण्हकिमिण्वहदुरमिगंधेसु अमेसु य एवमाइएसु
अमणुसुपावएसु न तेसु समशेण रुसियव्वं न हीलियव्वं
जाव पण्हियपंपिंदिए चरेज धम्मं ।

(तत्थं लि) तृतीयं भाषनावस्तु तुगाव्यसंबुतत्वम् । तच्छे-
द्य-अर्थेन्द्रियेणाऽऽप्राय गन्धान् मनोजन्मद्रूपान् (किं ते
लि) तद्यथा-जलजस्थलजनरसपुण्यां फलपानभोजनानि
१५२

प्रतीतानि, कुष्ठपुलककुष्ठं (नगरं लि) गन्धद्रव्यविशेषः, पर्णं
तमालपत्राऽऽदि, (चोयं लि) गन्धद्रव्यविशेषः, दमनकः पु-
ष्पजातिविशेषः, मरुकः प्रतीतः, एलारसः सुगन्धिफलविशे-
षः । (एकमतिं लि) पक्षा संस्कृता भाषांति गन्धद्रव्य-
विशेषः, गोशीर्षोऽभिधानं सरसं यच्चन्दनं तत्तथा, कर्पूरो
घनसारः, लवङ्गति फलविशेषः । अमृष्योऽनविशेषः, कुम्भ-
काश्मीरजं, कंकालानि फलविशेषाः, उशीरं धारणासुल-
भ्यन्तं चन्दनं श्रीसर्पं, श्वेदो वा स्यन्धश्चन्दनं मलयजं, सुगन्धा-
नां सद्रूपानां साराङ्गानां प्रधानदलानां युक्तियोजनं येषु
वरधूपवांसेषु तत्तथा, तं च ते वरधूपवांसाश्चैतं समासः ।
तत्तद्वतानाम्नायं तेष्विति योगात्तेषु । (उउयपिंडिमनीहारि-
मंथिणसु लि) आनुजः कालोचित इति भावः । पण्डितो
बहलः, लहारीमो दूरनिर्यापी, यो गन्धः स चिदने येषु ते
तथा, तेषु अन्येषु चैवमादिकेषु गन्धेषु मनोजन्मद्रूपेषु न
भ्रमणेन सद्रूप्यमित्यादि । “ किं ते ” इत्येतदन्तं पृथेयत् ।
तथा-अहिस्त्वत्तऽऽदीन्येकादश प्रतीतानि, तवरं वृकं हीमाग-
न्धं, हीपी निग्रकः, एषां चाऽऽदिस्त्वत्तकाऽऽदीनां द्रव्यः । द्वितीया-
वधुवचनं दृष्टं, तत्र आध्यायिं क्रिया योजनीया । तस्मै-
पित्वा योगात्तेषु किम्बधेष्विःयाह-मृतानि जीवविमुक्तानि
कुथितानि कांथमुपगतानि वितर्धानि पुरांऽकारविनाशनं
(किमिण लि) हृमिदन्ति वरुदुरभिगन्धानि चायन्माश-
नोऽजगन्धार्थं यानि तानि तथा तेषु, अन्येषु चैवमादिकेषु
गन्धेषु अमनोजवापकेषु न भ्रमणेन रीतित्वमित्यादि पृथे-
यत् । प्रश्नो ५ संव० द्वार ।

अहावरा तच्चा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
गंधाई अग्गाइ, मणुषामणुमोहिं गंधेहिं यो सजेजा, यो
रजेजा० जाव यो विणिघायमावज्जमाणे । केवली बूया-मणु-
षामणुमोहिं गंधेहिं सज्जमाणे० जाव विणिघायमावज्जमा-
णे सति भेदा सति विभेगा० जाव भंमेजा “ शा सका गं-
धमग्गाउं, शासाविसयमागयं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते
भिक्खु परिव्रज्ज ॥ १ ॥ ” घाणुओ जीवो मणुषामणु-
माई गंधाई अग्गायइ ति तच्चा भावणा । आचा० २
ध्रु० ३ च० ।

(चतुर्थजिह्वेन्द्रियसंस्वरविपर्ययं प्रख्याकरणमूलं ‘ जि-
प्पिदियसंस्वर ’ शब्दे चतुर्थभागे १४१० पृष्ठे गतम्) तन्मू-
लव्याख्या निबहन्त्यने (चउर्थं लि) चतुर्थं भाषनावस्तु
जिह्वेन्द्रियसंस्वरः । तच्छेद्यम्-जिह्वेन्द्रियेणाऽऽप्राय रसांश्च
मनोजन्मद्रूपान् (किं भूते लि) तद्यथा-अवगाहः स्नेहवेले-
नं, तेन पाकनां निर्वृत्तमवगाहमं पकायं, खण्डित्वाऽऽदि-
विधिं पानं द्राक्षापानकाऽऽदि, भोजनं आदिनाऽऽदि गुडरु-
तं गुडसंस्कृतं, खण्डरुतं खण्डसंस्कृतं, लड्डकाऽऽदि, तैज-
द्युतकृतपूराऽऽदि आस्वाद्यानि प्रकृतम्, तेष्विति सम्बन्धात्
तेषु भवेत्तु शङ्कलिकाप्रयुजितेषु वहुतेषु विविधेषु लघुर-
ससंयुक्तेषु तथा मधुमतिं प्रतीतं बहुप्रकारा मज्जिका, निद्रा-
नकं प्रकृष्टमूत्यनिपादितम् । यथाह-“ शिद्राणं जा सयलह-
स्सं । ” हालिकाः सलमित्ठुकिकाऽऽदि, सैन्धवांसं सैन्धानाऽऽ-
भलीकृतमामलाऽऽदि, दुग्धं दधि च प्रतीते, सरको गुड-

शतकीविन्दं मधं. वरवाहणी मादरा, साधुकापिशायने
मयांशयै तथा शाकमद्यश्च यथाऽऽहारं स शाकाष्टाऽऽ-
वशः । ततः एषां द्वन्द्वः तत्तलं च त वहुप्रकाराश्चेति कर्मधा-
रयः, तत्संज्ञे । शाकाष्टादशतां वैयमाहारस्य-

“ सूयो १-दशं । २ य जावण ३.

तिष्ठि य मंसाई ६ गोमयो ७ जलो ८ ।

भक्खो ९ गुल्लवारणिया १०.

मूलकला ११ हरितय १२ उगो १३ ॥ १ ॥

होइ रमाळु य १४ तहा.

पाणं १५ पाणीयं २ पाणमं ३ वेव ।

अहारसमो सामो.

निद्ववहओं लोः ओ विंढो ॥ २ ॥” इति ।

अन्येनांथयोर्यस्या-

(तिष्ठि य मंसाई) जलचराऽऽदित्यकानि जसो णि)
मुद्रतन्दुलजीरककडुभाएडाऽऽविरमः (भक्ख णि) कण्ड-
खाद्यानि (गुल्लवारणिया णि) गुलपपटिका लोकप्रसिद्धा शु-
द्धधाना वा । मूलफलान्येकमेव पदम् । (हरितमं णि) जीरकाऽऽ-
द्विहरितं (शगो णि) वसुलाऽऽदिभोजिका ॥ १ ॥ (रमाळु णि)
मल्लिका (पाणं णि) मयं (पाणीयं णि) जलम् (पाणमं णि) द्रा-
क्षापाकनाऽऽदि (सामो णि) तक्रमिदृशका इति ॥ २ ॥
नथा भोजनेषु च विविधेषु शतनकेषु मनोज्ञवर्णमन्थरसस्य
शनिं च तानि बहुद्रव्यैः भोजनानि चापस्कृतानि तानि नथा
तेषु अन्येषु वैयमादिकेषु रसेषु मनोज्ञमद्रव्येषु अमयेन न
रक्तव्यभिः यादि पृथ्वन् । तथा पुनरपि जिह्विन्द्रियेणाऽऽ-
स्वाद्य रसान् अमनोज्ञपापकान् (किं तं णि) तथा अर-
सानि अविद्यमानाऽऽहारसानि हिरुवादिभिरसंस्कृतानि-
त्यर्थः । विरसानि पुराणज्येष्ठ विगतसंज्ञानि शीतानि अनौ-
चित्येन शीतलानि, कृत्वाणि निरमंज्ञानि, (निउजं णि) नि-
र्योपानि च नियानकारकाणि निर्दलानिःत्यर्थः । यानि पान-
भोजनानि तानि तथा (सोमोणं णि) दोषाघं राक्षिपयु-
पितं व्यापघं चित्तप्रवर्णं कुपितं कांथवत्, पूतिरुपपन्नं कु-
पितपूतिर्न वाऽऽत्यन्तकुपितम्, अत एवामोक्षमनुन्दं चित्त-
प्रमथनचिकित्साऽप्यस्मात्प्रसन्नं ततः प्रसन्नः बहुदुरभिमन्थो येन
तत्तथा. तत एतेषां द्वन्द्वोऽस्तीति । तथा निरुक्तं च निम्बवत्,
कटुकं च शुष्कव्यादिवत्, कपायं च विमीतकवत्, आग्लरसं च
तक्रवत्, लोदं च सशैलपुराणजलवत्, नीरमं च विगतरस-
मिति द्वन्द्वः । अतस्त्वानि आस्वाद्य, नैवति यो गालक्ष्यम्येषु
वैय मादिकेषु रसेष्वमनोज्ञपापेषु न अमयेन रापितव्याम-
न्यादि पृथ्वन् इत्येत ५ संघः द्वाग ।

अहारा चउत्ता भावणा जिप्पाओ जीवो मणुष्साणु-
छाई रसाई अस्सादेनि, मणुष्साणुखोहि रसेहि शो सजे-
ज्जा ० जाव शो विधिषायमावज्जेजा, केवली द्या-णिमंये
शं मणुष्साणुखोहि रसेहि सज्जमाये ० जाव विनि-
घायावज्जमाये संति भेदा ० जाव भेजेज्जा-“ शो सकार
रसमस्सातुं, जिहाविसयमागतं । रागदोसा उ जे तस्य, ते
भिकव् परिज्जइ ॥ १ ॥” जिहाओ जीवो मणुष्साणु-
खोहि रसाई अस्सादेहि चित्तया भावणा । आचा ० २
श्रु ० ३ चू ० ।

पंचममं फासिदिएणं फासिय फासाई मणुष्साणुभक्काई,
किं ते ?-दग्धमिद्वहारसेयवदशसीयलविमलजलविबिहकुसु-
मन्तथरउसीरगुणिगुणुखालदोसिणा पेहुणुअवेवगतलिपं-
टवीयशगजणियसु, सीयले य ववणे गिम्हकाले सुहफासणि
य बहूणि सयखाणि य पाउरणगुणे य सिसिरकाले अं-
गारपतावथा य आयर्वातद्वययसीयउसिखलहुया य
जे उउसुहफासा अंगमुहनिम्बिति करा से अयेणसु य ए-
वमाइएसु फासंसु मणुष्साणुभक्कसु न तेषु समयेण
सजियव्वं न रज्जियव्वं न गिज्जियव्वं न मुच्छियव्वं
न विनिग्यायमावजियव्वं न लुभियव्वं न तुसियव्वं न
हसियव्वं न सतिं च मतिं च तस्य कुज्जा, पुणरपि फा-
सिदिएण फासिय फासाई अमणुष्साणुभक्काई, किं ते ? अये-
गवंधवहतालशाकस्रअभाराहोहणअंगभेजशसुनिस्त्वपवस-
गायपच्छारखलक्खारसरारातल्लकलकलतउयसीसककाल-
लोहसिंचणहडीबंधणरज्जुसिगलसंकलहत्थयुक्तंभिपागद-
हणसीरपुच्छेणउव्वंधणमूलभेयगचलखमलखकरचणक-
खनासीट्टसीसच्छेयणाजिम्बच्छेयणविसिखनयणाहियपयंद-
तभजणजोत्तलयकसप्पहारपादपीएइजाणुपतउरनिवायी-
लणकविकचच्छुअगणिविच्छुपकवायाऽऽतद्वदमसकाणि
वाए दु शिसज्जदुबिसीहिया कवळगुसुसीयउसिण-
लुक्खेसु बह्वेहेसु अस्सेसु य एवमाइएसु फासंसु
अमणुष्साणुभक्कसु न तेषु समयेण सजियव्वं न ह्रीलिय-
व्वं न शिंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भिंदि-
यव्वं न वहेयव्वं न दग्गुआवत्तियव्वं लब्धा उपाएई, एवं
फासिदिपभावणाभाविओ भवई अंतरणा मणुष्साणुभ-
सुवभिदुवभिरागदोसपणहियपा साह मणवयणकायगुत्ते
संबुडे पणिहिइंदिए चरेज धम्मं ॥ ५ ॥

(पंचममं णि) पञ्चममं भावनवस्तु स्पर्शनेन्द्रियसंवरः ।
तच्चैवम-स्पर्शनेन्द्रियेण स्पृष्टा स्पर्शानि मनोज्ञमद्रकाः (किं
ते णि) तथा—(दग्ममिद्व णि) उदकमण्डपा उदक-
क्षारयुक्ता द्वाराः प्रतीताः, श्वेतचन्दनं श्रीखरदं शीतलं वि-
मलं च उलं पानीयं विविधाः कुसुमानां अस्तराः शयनानि
उशीरं धीरर्ण, मूलं, मौक्तिकानि मुक्ताफलानि, सुगन्धं पञ्च-
नालं. (सोल्लिण णि) उद्योक्ता केति द्वन्द्वोऽनस्तान् । तथा पे-
हुणानां मधुराङ्गानां य उल्लेपकः सन् तालवृत्तं वीजनकं
नैतानि वायुद्विरकाण्य वरून्ना, तैर्जनितानि सुखाः सुखहेतवः
शीतलाश्च शीता ये ते तथा तच्छ पवनम् वायुम्, कः. श्री-
प्पकाले, तथा सुखस्पर्शानि च बहूनि शयनानि आसनानि
च प्रावरणगुणाश्च शीताऽपहारकत्वात्, शिशिरकाले शी-
तकाले वाहारेषु प्रतापना शरीरस्याहाराप्रतापनाश्च, अत-
पः सृष्टतापः, स्तिग्धसुदुर्गशीतोष्णलघुकाश ये अगुरुसुखा
हेमन्ताऽऽविकालविशेषेषु सुखकराः स्पर्शाः, अद्रसुखं च नि-
वृत्तिं च मनःस्वाधं कुर्वन्ति ये ते तथा । (से णि) तत्र

स्पृष्टा इति प्रकृतं. तेष्विति सम्बन्धात्. तेषु अन्येषु चैव पादिकेषु स्वयं मनात्मकद्रव्येषु न अमणेन सकृदभिव्यक्त्यादि पूर्ववत् । तथा पुनरपि स्पृष्टानन्द्रेण स्पृष्टा स्पृष्टान्द्रेण अमनो ज्ञापकत्वं (किं ते तत्) तदथा-अनेको बहुविधो बन्धो रज्ज्वादिभिः संयमनं. यथा विनाशः. तादृशं चपेटाऽऽदिना. अङ्गनं तत्ताऽयःशलाकयाऽङ्गकणम्. अतिमाराऽऽरोहणम्. अङ्गमङ्गनं शरीरयवप्रमोदनं शूचीनां नखेषु प्रवेशा यः स तथा. गात्रस्य शरीरस्य प्रक्षणं चोरणं गालप्रक्षणं. तथा लक्ष्मणसेन लक्ष्मणेन तथा (कलकल स्ति) कलकलशब्दं करोति यत्कलकलम्. अनित्यमित्यर्थः । तेन प्रपुष्पा संसृजनं काललोहेन च यत्संयमनमित्येवमनं तत्तथा. हृदीयवचनं खोटकजेयः. रज्ज्वा निगडैः सङ्कलनं हस्तादुक्कनं च यानि बन्धनानि तानि तच्छून्नेरवाहानि. तथा कुम्भ्यां भाजनविशेषः पाकः पचनं दहनमग्निना सिंहपुच्छं स्नेहप्रसक्तम्. उद्धन्धनसङ्कलनं शूलनदः. शूलकाप्रपन्नं गजचरणमलनं. करचरणकण्ठशालीष्टशिर्यच्छूदनं प्रतीतम्. जिह्वाछूदनं जिह्वाकर्षणं वृषसुतयनहृदयाग्रदन्तानां यद्भञ्जनमामर्दनं तत्तथा. योक्ष्मं रूपे वृषभसंयमनं. लताकं च कशा बध्नेः. पर्याये प्रहारास्ते तथा । पत्रपाणि जातु अष्टौष्ठय प्रतारः पाषाणा एषां दं निपातः पतनं स तथा पीडनं यत्रपीडनं. कपिकच्छूनीप्रकट्टकितकारकः फलविशेषः. अग्निर्यह्निः (विरुद्धपडक स्ति) वृष्टिर्कश्यः. वाताऽनतप्रदेशकनिपातश्चानि द्रव्यः । तत्तथा स्पृष्टा दुष्टनिषया दुरासनानि दुर्निषधिका कष्टव्याध्यायभूमीः स्पृष्टा. तत्प्विति सम्बन्धात् तेषु कर्कशगुणशोषणरूपेषु बहुविधेषु अन्येषु चैवमादिकेषु रज्ज्वन्मनात्मकेषु न तेषु अमण्येन रोपितव्यमित्यादि पञ्चमभावनानिगमनं पूर्ववत् । इह पञ्चमसंवेदं शब्दाः । दिषु रागद्विपरिरोधनं यद्वायवार्थनोक्तं तत्तेषु तदनिगोधो परिग्रहः स्यादिति मन्त्रव्ययं तद्विरत एव चाऽपरिग्रहो भवतीति. आह च-“ जे सहकपरसगंधमागए फासए य संपण्य मणुएण रावए गेहीए आंसनं करेज पांडिपे सं होति दूने विरए आंकंच ए ति .” प्र० ५ खं० द्वार ।

अहावरा पंचमा भावणा फासओ जीवो मणुसामणु-
खाई फासाई पडिसेवेदेति, मणुसामणुखाई फासाई शो सजजा, शो रजेजा शो जिजेजा, शो मुच्छेजा, शो अज्मो-
बजेजा, शो विधिघायमावजेजा । केवली बूया-णिगंये
शं मणुसामणुखाई फासाई सज्जमाणे० जाव विधिघाय-
मावजमाणे संति भेदा संति विभंगा संति केवलपिण्णत्ताओ
धम्माओ भंसेजा-“ शो सक्का फासमवेउं. फासविसय
मागंय । रा. होसा उ जे तत्थ, ते भिक्खु परिवज्ज ॥१॥”
फासओ जीवो मणुसामणुखाई फासाई पडिसेवेदेति पं-
चमा भावणा एतावया पचमे महव्वते सम्मं अवहिते
आणए आराधिते यावि भवति, पंचमं भंते । महव्वं ।
इचेएहि पंचमहव्वएहि पणवी.।।।। य भावणाहि संपसे
अणगारे अहासुयं अहाकणं अहामगं सम्म काएण फा-
सिचा पालिसा तीरिसा किञ्चिना आणए आराहिचा
यावि भवति । आचा० २ श्रु० ३ च० ।

निगमनम्-

एवमिह संवरस्स दारं सम्मं संवरिपं होति सप्पिण्ण-
हिमं इमेहि पंचहि वि कारणेहि मणवणणहायरिक्खि-
एहि शिचं आयरणं तं च एत जंगो नेपग्गे धित्तमया
पतिमया आणसो अकुतो अच्चिद्धो आरिसाहि अ-
संकीलो सुद्धो सवजिणमणुसामो । एवं पंचमं संर-
दारं फासं पालियं सोदंयं तिरियं किट्ठियं अणुगजियं
आणए आराधियं भवति । एवं नायपुणिणा भगवया पण-
वियं पणवियं पणिदं सिद्धिरसासणमिणं आयवियं
सुदेसियं पसत्थं । पंचमं संवरदारं सम्मचं वि वेमि ॥१०॥
(एवमिण्णमित्यादि) पञ्चमं संवराध्ययननिगमनं पूर्ववदिति ।
प्र० ५ खं० द्वार ।

परिग्रहसखा-परिग्रहसङ्का-णी० । लोभोदयाग्रधानभवकार-
णाभिष्वङ्गपूर्विका सचित्तैरद्रव्योपादानकियैव संज्ञायतेऽन-
योत परिग्रहसंज्ञा । प्र० ७ श्रु० ३ उ० स्या० प्र० । तत्रिलो-
भोदयाग्रप्रवृत्तिरिति, प्र० ३ अ० । लोभविषाकोदयसमु-
त्पत्त्युत्पत्तिरिति, जी० १ प्र० । आना० । आ० च० । चारि-
त्रमोहादयजितपरिग्रहाभिलाषे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

चर्हि ठाणोहि परिग्रहसखा सपुण्णइ । तं जहा-अवि-
सुत्ताए लोभवेयपिण्डस्स कम्मस्स उदएणं मईए तद्वो-
वओगेणं ।

अविसुक्कतया सपरिग्रहतया मत्या सत्तेतनाऽऽदिपरिग्रह-
शेनाऽऽदित्तिरयमुक्त्या, तदर्थोपयोगेन परिग्रहातु चिन्तनं ने-
ति । स्या० ४ डा० ४ उ० । आच० ।

परिग्राहावेत परिग्रहवृत्त-वि० । परिग्रहयुक्ते. आचा० ।

अविरतवादी परिग्रहवानिति यदुक्तं तत्प्रतिपाद्यन्नाह-
आवेती केयावेती लोमोसि परिग्राहावेती, से अणं वा वहुं
वा अणुं वा धलं वा चित्तमं वा अचित्तमं वा एतेसु
परिग्राहावेती, एतदेव एगोसं महकम्यं भवति, लोमवित्तं च
शं उवेहाए, एए संगे अविजाणओ ॥ १४६ ॥

(आवेतीत्यादि) याचनतः केचन लोके परिग्रहवन्तः प-
रिग्रहयुक्ताः स्मृत्वा, एवंभूतपरिग्रहसद्भावोदयाह-। से
अणं वा इत्यादि) तत् द्रव्यं यत्परिग्रह्यतं तदल्पं वा स्तोत्रं
वा स्यात्कपैकाऽऽदि, बहु वा स्यात् धनधान्यादिरूपं ग्राम-
जनपदाऽऽदि. अणु वा स्यात् सत्यतस्तुल्यकाष्ठाऽऽदि. प्रमा-
णतो वज्राऽऽदि. स्थूलं वा व्याप्त सत्यतः प्रमाणश्च इ-
त्येवमाऽऽदि । एतच्च चित्तवद्वा स्यादचित्तवद्भेदे । एतेन च
परिग्रहेण परिग्रहवन्तः सन्त एतेष्वेव परिग्रहवत्सु शूद्रस्थे-
ष्वन्तर्वीतिनां क्रितेनाऽपि स्युः, यदि चैतेष्वेव पटल-
निकायेषु विषयभूतेष्वहोराऽऽदिषु वा द्रव्येषु सृष्टौ कुर्वन्तः
परिग्रहवन्तो भवन्ति, तथा चाविरतो विरतिवाद् वदन्-
त्यादपि परिग्रहान् परिग्रहवान् भवन्ति. एवं शेषेष्वपि क्रि-
त्यावयोज्यम् । एकदेशापराधादिपि सर्वोपराधितत्सम्भवा, अ-
तिवारिताऽऽवहवत् । यद्येवमन्येनापि परिग्रहेण परिग्रह-

बन्धनतः पाणिपुटभोजिनो दिगम्बरः सरजस्कषाटिका' द-
योऽपरिग्रहाः स्तुः, तेषां तद्भावात्, नैतदास्त तद्भावादिभ्य-
सिद्धो हेतुः । तथाहि-सरजस्कषाटिकादिपरिग्रहाः ऋटि-
कानामपि पिण्डेषु ताऽपि परिग्रहद्वन्द्वतश्च शरीराऽऽहा-
ऽपि परिग्रहसङ्गत्वात्, धर्मोपश्रुतकत्वादप्येव इति चेत् त-
दितरत्राऽपि समानं, किं दिगम्बराऽऽग्रहप्रहेत्येति । एतन्ना-
स्याऽपि गारेग्रहेण परिग्रहवध्वमपरिग्रहाभिमानीनां चाऽऽ-
हारशरीराऽऽदिकं महते अन्तर्ध्यायितं दशयथाह- (एतदेवेत्या-
दि) एतदेव-अद्वयद्वयत्वाऽपि परिग्रहेण परिग्रहवध्वमेकेषां
परिग्रहवधत्वां नरकाऽऽदिगमनहेतुत्वात् सर्वस्याविभवाकार-
णात् महाभयं भयति, प्रकृतिरियं परिग्रहस्य, यद्युत तद्भान्
सर्वस्यास्य कानि, यदि विनन्देव शरीराऽऽहाराऽऽदिकमपरस्या
स्यस्यापि पात्रत्ववत्त्वात् । ऐक्यमेषां करस्यस्याभावात् गृहीत-
हे सम्प्रगुपायाभावाद् विधित्वाऽऽद्यमाहाराऽऽदिकं भुञ्जति
स्य कर्मबन्धजनितमदाभयहेतुत्वात् महाभयं, येनैतन् धर्मश-
रीरं यमस्ताऽऽच्छादनाभावात्पर्यन्तं परेषां महाभयं, तन्निर-
वधयति विप्रालनाभावाच्च महाभयमिति । यतः परिग्रहो म-
हाभयमतेऽपदिश्यते- (लोमं इत्यादि) लोकास्माभ्यन्तलोक-
स्य वित्तं द्रव्यमहयाऽऽदिविशेषणविशिष्टः चशब्दः पुनः श-
ब्दाय, शुभिति, वाक्यालङ्कार, लोकवित्तं लोकवृत्तं या आहा-
रभयमेधुनपरिग्रहेऽकटन्तः ताऽऽमकं महते भयस्य पुनरुद्देश्य,
आहारा अपरिग्रहया आहारा, प्रत्याख्यानपरिग्रहया परिग्रहन् । तत्परि-
ग्रहन्तुं यत्स्यात्तदाह- (एष संस्त्यादि) एतान् अहाराऽऽदि-
द्रव्यपरिग्रहसङ्गान् शरीराऽऽहाराऽऽदिगमनान् वा आयजान्
तोऽङ्कुर्वीत्यस्य वा तत्परिग्रहजनितं महाभयं न स्यात् ।

किञ्च—

से सुपदिग्रहद्वन्द्ववर्णीयं नि गृह्या पुरिसा परमचक्रं विप-
रिक्ता, एतस्य चैव बन्धनं ति वेमि, से मुपे च मे अज्जकथ-
यं च मे-बन्धपमोक्त्वा अज्जकथयेव, एत्थ दिरितं अरुणो
दीहारायं तित्तिसस्य, पमत्ते बहिया पास, अपमत्तो परिच्छेप,
एतं मोणीं सम्मं अणुपामिज्जासि चिं वेमि ॥ १५० ॥

(सं.) तस्य परिग्रहपरिग्रहेः सुपुटं प्रतिबद्धं सुप्रान्तबद्धं सुपुट-
पत्नीन् सुपत्नीन् हानाऽऽदि इत्येतत् आहारा हेतुरूप । हे मा-
नव । परमं ज्ञानं चक्षुर्यस्याऽप्येव परमचक्रमौलिकदृष्टिमां मन-
विधिषं तेषां सुपुटान्तर्विधित्वा संयमे कर्मणो वा परमचक्र-
निधि । अथ किमर्थं परमचक्रोपदेश इत्यत आह- (एनेसु चे-
व इत्यादि) य इमे परिग्रहावित्ताः परमचक्रवर्धनत्वेव पर-
मार्थतो ब्रह्मचर्यं नाऽप्येव, नयविषयब्रह्मचर्यं मुख्यभावात् य-
दि वा ब्रह्मचर्याऽऽप्योऽप्येव भूतचक्रवर्धनः एतद्ब्रह्मचर्यं ब्रह्मचर्यं
तदेतत्तेष्वेव परिग्रहवत्सु इति गीयकारपरिसमाप्ति, प्रवीन्यहम,
यदुक्तं वधयमायं च सर्वेषां पदेष्टादित्याह- " से लुञ्चं च
मे " इत्यादि, तद्यन् कथितं यच्च कथयिष्यामि तच्छ्रुतं च
मया तीर्थकरसकाशात्, तथा आत्मन्याथ अग्र्यात्मं मैमै-
तच्छ्वेतसि व्यवस्थितं, किं तदध्यामनि स्थितमिति दश-
यति-बन्धनात्सकाशात्प्रमोक्षः बन्धप्रमोक्षस्तथा ' अग्र्यात्म-
न्येव ' ब्रह्मचर्यं व्यवस्थितत्वेवेति । किं च- ' इत्थ ' इत्या-
दि, ' अज ' अस्मिन् परिग्रहे जिज्ञासितं विवर्तः, कोऽतौ ?-
नास्यागारं गृहं विवर्त इत्यनगारः स पयम्भूतो दीवरा-
र्जं स्वयं गृहं परिग्रहाभावात् यत् क्षुरिपपासाऽऽदिकमा-

गच्छति तत् ' तित्तिसस्य ' सहेत । पुनरप्युपदेशद्वानायाऽह-
' पमत्ते ' इत्यादि, प्रमत्तान्-विषयाऽऽदिभिः प्रमादिवैदि-
र्द्धमोद्यवस्थितान् पश्य गृहस्थतीर्थकाऽऽदीन् । दृष्ट्वा च किं
कुर्वीदिति दशयति-अग्रमत्तः सन् संयमाऽनुष्ठानं परिग्रहे-
दिति । किं च- ' एय ' मित्यादि, ' एतत् ' पूर्वोक्तं संयमा-
ऽष्टानं मुनेरिदं मौनं-सर्वेषां संयमा ' अनुवाचयेः ' प्र-
निपालयेः ' इति ' अधिकारपरिसमाप्ति, प्रवीर्माति पूर्ववत् ।
आचाः १ श्रु० १ श्रु० ३ उ० ।

परिग्राहि (श्) परिग्रहिन्-वि० । परिग्रहयुक्ते, सूत्र० १ श्रु०
६ अ० ।

परिग्राहिय-परिगृहीत-वि० । परिग्रहिते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
स्वीकृते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आत्ते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

रा० ३ उ० नि० चू० (परिग्रहीते प्रहस्यम् ' पक्षय ' शब्दे वक्ष्यते)
परिग्राहिया-परिग्रहिका-स्त्री० । परिग्रहो धर्मोपकरणजैवस्तु-

स्वीकारः, धर्मोपकरणमुखो च, स प्रयोजनं यस्याः सा पा-
रिग्रहिका । ज्ञ० १ श्रु० २ उ० । इथा० । क्रियाभेदे, सा च
" जीव परिग्रहहृद् अजीव परिग्रहहृद् । " आ० चू० १
अ० । नि० चू० ।

परिग्रह-परिग्रहन्-न० । बहिरन्तो वा निमार्शे, नि० चू०
१ उ० ।

परिग्रहिया-परिग्रहिता-स्त्री० । संस्तुष्ट्यायं (वीणायां) जी०
प्रति० ४ आ० ३ ।

परिग्रह परिग्रह-वि० । खरशालेयं वा पापाग्रप्रतिभावात् कृत-
परिग्रहं, ग० १ जी० ।

परिग्राय परिग्रात-पुं० । निर्घातने, प्रय० ६५ द्वार ।

परिग्रासिय-परिग्रासित-वि० । कृतपरिग्रहं, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ३ उ० ।

परिग्रासे-परिग्रासयितुम्-अव्य० । साधुभोजनार्थं, आचा०
१ श्रु० ८ अ० २ उ० ।

परिग्रहव परिग्राह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रोलन-परिग्रोलन-न० । विचारे, नं० । आ० म० ।

परिग्रोलेमा परिग्रहूर्ण-वि० । परिग्रहितं, नं० ।

परिचत्त-परित्यक्त-वि० । परिहृते, पञ्चा० १० वि० । विमुक्ते,
पञ्चा० ११ वि० । औ० । " तज य परिचत्तस्य संज्ञमोक्ति-

द्यो । " नि० चू० ११ उ० । " परिचत्तस्य शीलकुशला । "
निःशीला गृहस्थाः कुशिलास्त्वन्यतीर्थिकाः पाथ्यस्याऽऽदयो
वा ने परित्यक्ता येन साधुना स परित्यक्तः शीलकुशलः ।
सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० १ उ० ।

परिचितिय-परिचितित-पुं० । मनसेषिते, विशेष० ।

परिचिय परिचित-वि० । अभ्यस्ते, पञ्चा० २ आ० ३ द्वार ।
साहृतिकं, स्था० ४ टा० ३ उ० । व्य० । आवा० । अभ्यस्ते,
व्य० १ उ० । पुनः पुनः कृतं, औ० । " जा उ गंधव्यं च सं

अतिपराचर्यं " आवा० ४ अ० । " सगनामं व परिचियं, उच्च-

म कमनो बहुविधं विगमेहि ।" यस्य पुत्रम् उत्कमनः कमेण
च तथा क्रमेण उत्कमेण वा 'एकैकपदासावनेन' इत्यादि-
भिरापि बहुविधैः स्वनामव स्वाभिधानविव परिचितं स प-
रिचयः । व्य० १० उ० । आ० म० ।

परिचयपुत्रपुत्र-परिचयपूर्वपुत्र-पुं० । परिचितं पूर्वस्मिन्
पूर्वार्थाय पुनं यस्य स परिचितपूर्वपुत्रः । यदि वा-
प्रत्याख्यानगतस्यापि स्वाभिधानमेव परिचितं पूर्वपुत्रं
पूर्वपठितं यस्य स तथा । ततः पूर्वपदं विशेषणत-
मातः । अभ्यस्तपूर्वार्थोक्तं । व्य० ३ उ० ।

परिचयसुतः परिचितसूत-त्रि० । उत्कमकमवाचनाऽऽदिभिः
स्थानसूत, उत्त० १ अ० दशा० ।

परिचयसुनया-परिचितसूता-स्त्री० । उत्कमकमवाचनाऽ
दिभिः स्थिरसूतायाम्, उत्त० १ अ० । सुतसेपद्भेदे,
व्य० १ उ० ।

परिचयसुय-परिचितसुत-पुं० । परिचितमत्यन्तमभ्यस्तं
स्थीकृतं कृतं येन स परिचितसुतः । अभ्यस्तसुते,
व्य० १ उ० ।

परिचङ्कण-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः । "लो-
गतागण्य परित्यज्य पश्यत्या" दश० २ अ० ।

परित्यज्य-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः, 'हासं प-
रित्यज्य अलीनगता परित्यज्य' आचा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।

परित्यज्यं परित्यज्य-त्रि० । अनादृष्टं, आचा० १ अ० २
अ० ४ उ० ।

परित्याग-परित्याग-पुं० । दाने, अत्रु० । विमोचने, पञ्चा०
११ वि० । उत्त० । संयमे, आचा० २ अ० १ अ० १ अ०
१ उ० ।

परिच्छन्न-परिच्छन्न-पुं० । परिवारं पते, व्य० ४ उ० । परि-
च्छन्नः द्रव्यपरिच्छेदोपेतः, परिवारसहित इत्यर्थः । भाव-
परिच्छेदेन पुनश्चोपायं परिच्छेदास्ति । शिव्याऽऽचार्येण,
(व३० ४ उ०) नैयत्येन व्यवस्थापिते, विशेष० । आच्छा-
दिते रा० ।

परिच्छद-परिच्छद-पुं० । शिव्याऽऽदिपरिवारे, व्य० ३ उ० ।
उपकरणे, आ० १ अ० ४ अ० । दस्त्वविशेषे, स्त्री० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-प्रत्य० । हारित्यर्थः, आचा० १ अ० २
अ० ३ उ० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-त्रि० । ग्रहीते, आ० म० १ अ० ।
ज्ञाने, आचा० ४ अ० ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-स्त्री० । विज्ञाने, विशेष० ।

परिच्छिद्य-देश-उक्तिरिते, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

परिच्छिद्यं परिच्छिद्य-न० । परिच्छिद्यव्यवहारे, आ० । यत्पुण्य
तः परिच्छिद्यते परिच्छिद्यते, यथा-बलमस्यादि । आ० १ अ० २
अ० । आ० चू० ।

परिच्छेय-परिच्छेद-त्रि० । लघुति, स्त्री० । आ० । ज्ञानधर्मे,
आ० म० १ अ० । ग्रहणप्रकारे, आ० चू० १ अ० । आ० ।

परिज्ञ-परिज्ञ-पुं० । दासीदानादिदिग्भेदे विधा० १ अ० ३
अ० । नि० चू० । दाताऽऽदिपरिकरे, स्त्री० । प्रज्ञ० । शि-य-

दमे. स्या० ८ डा० । 'मया पारिजतस्यार्थे. कृतं कर्म
सुदारणम् ।' सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । आ० ।

परिजयि-परिजय-अव्य० । परंण सार्धं भृशमुष्णार्प कृ-
त्येत्यर्थः आचा० १ अ० १ अ० ३ अ० ३ उ० । नि० चू० ।

परिजिच्य अव्य० । पृथक् कृत्येत्यर्थः, 'परिजयिच्य पारिजात-
य कृता जाय उपकसाहसा भवत् ।' सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिजयित-परिजान्त-त्रि० । अत्रुभवति प्रज्ञ० १ आ० ४ अ० ।

परिजय परिजित-न० । परिसम्पत्तात्सर्वकारं जितं परिजि-
तम् । पदावतं कुर्वन् । यत्कर्मणोत्कमेण वा समागच्छति
तादृशं श्राव्यकाऽऽदी. अत्रु० । विशेष० । आ० म० । पं० चू० ।
आ० चू० ।

परिजुष-परिजुष-त्रि० । असारे, व्य० ।

सम्प्रति परिजुषेणशब्दार्थमाह-

परिजुषो उ दुरिहो, दत्ते धनपरयणसारपरिहीणो ।

भावे नासाऽऽदीर्घे, परिजुषो एस लोको उ ॥ ३ ॥

परिजुषोऽपि चतुर्विधः । तद्यथा-नामपरिजुषः, स्वापना-
परिजुषो द्रव्यपरिजुषो, भावपरिजुषश्च । तत्र नामस्था-
पनाऽतीतः । द्रव्यद्रव्यतः परिजुषो नैवात्मनो दृष्टीरभिव्य-
क्षीः दृष्टिर्गो धननसारापरिहीनो दिग्भः । भावे भावतः

परिजुषो ज्ञानाऽऽदि परिहीनः पण समस्तोऽपि लोको ।
व्य० ४ उ० । स्फटितवस्त्रे "परिजुष मे वधि ।" आचा० १
अ० ६ अ० ३ उ० । उत्त० । दातिद्रव्ये, स्या० १० डा० । अपरिदल-

वे निःसारे, "अष्टे लोप परिजुषः । आचा० १ अ० २ उ० ।
पदि न-पर० । असारे, व्य० । (पतत्पुत्रगतपरिजुष-

शब्दार्थः "पुढर्वाकाय" शब्दे वच्यते)

परिजुषा परिज्ञा-स्त्री० । परिज्ञाद् दारिद्र्यात्ताप्राऽऽहार-
कस्येव या सा परिज्ञाः । प्रव्रज्याभेदे, स्या० १० डा० । "प-

रिजुषाहा सा भोजना ।" पं० भा० १ कल्प । पं० चू० ।
परिजुषाए स दमश्चो सावण पक्षाविध्या धर्मं सुगृहसा-

हण सगासे भयता ते दीर्घते ।" पं० चू० १ कल्प ।

परिजुष-परिजुष-त्रि० । परिपक्व, "परिजुषिपरिपक्व-
लतविटं ।" परिजुषो पर्यन्तं स्वपरिपाकत एव प्रचल । इन्तं
दृष्टान्तपदं भ्रष्टत् प्रसववर्धनं यस्य तत् पत्रम् । अत्रु० ।

परिजुषाभि-परिजुषाभि-त्रि० । कृष्णीकृते कृतप्रभाभ्रंशे,
नि० चू० १ उ० ।

परिजुषितसंपन्न-पर्युषितसंपन्न-पुं० । पर्युषितं रात्रिपरिवस-
नं तेन संपन्नः पर्युषितसंपन्नः । इदृशिकाऽऽदी आहारभेदे ता
हि पर्युषितकलनीकृता आगल्गसाः मयानि आरमनास्थिर-
ताऽऽप्रफलाऽऽदि वेति । स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिजुषित-परिजुषित-त्रि० । संविते, प्रति च । "परिजु-
स्यिकामभोगसंपन्नो गसंपन्नः ।" जुषो । प्रतिनियतयोर-

ति वचनात् सावतः प्राता वा यः कामभागा शब्दाऽऽदिभा-
गा मन्त्रसंवा वा तत्प्रयोगसंयुक्तः । अ० २ अ० ७ उ० ।

निवेचिते, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पर्युषित-न० । रात्रिपरिवसने, स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिदृष्टाना-परिष्ठापना-आ- । परि सर्वैः प्रकारैः स्थापनं
परिष्ठापना । अनुवर्तमानतया न्यासे, आ- ५ अ- । परित्या-
गे, आ- २ ५० १ चू- १ अ- ६ उ- ।

(" उच्चारं १८ " इत्यादि (दृश- ८ अ-) गाथा ' पडिलं-
हणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठ व्याख्यानता)

(१ - परिष्ठापनाविधि -

पारिष्ठापणविधिं, बोद्ध्यामी धीरुपरिपलक्षं ।

जे याऊय सुविहाया, पवयणसारं उवलहंति ॥१॥

परितः सर्वैः प्रकारैः स्थापनं परिस्थापनम् अनुवर्त-
मानतया न्यास इत्यर्थः । नन निर्वृता पारिस्थापनिका,
तस्या भावाः प्रकाराः पारिस्थापनकावाच्यः, न ' वच्ये'
आभ्यास्ये । किं स्वयमुच्यते इत्ये, नैवाह- ' धीरुपरिप-
लक्षम् ' अर्थान्वाभ्यां तीर्थकगणधरप्रकल्पितमतिरथः । तत्रै-
कान्तो बर्हिर्नानापरिष्ठापनादिरुपरु- तीर्थकरो गणधर-
स्तु धीः बुद्धिस्तया राजन इति धीरः । आह-यचयं परि-
स्थापनिकाविधिधीरुपरुभाभ्यां प्रकृति एव, किमर्थं प्रति-
पादन इति ? । उच्यते-धीरुपरुभाभ्यां प्रपञ्चनं प्रवृत्तः स एव
संक्षेपवित्तवत्प्रदायेह संक्षेपोऽप्यन इत्यर्थः किं-
शिष्टे विधिमत आह-यं ' ज्ञा-वा ' विज्ञाय ' सुविदिताः '
शोधनं विहितम् अनुष्ठानं येषां ते सुविदिताः, साधव इ-
त्यर्थः । किं ? प्रवचनस्य सारः प्रवचनसंग्रहस्तम्, ' उप-
लभ्यन् ' जानन्तीत्यर्थः ।

सा पुनः पारिस्थापनिकयोऽन एकेन्द्रियनोपेन्द्रियपरि-
स्थाप्यवस्तुभेदेन द्विधा भवति आह-

एगिदिय नोएगिं दियपरिडाशणियममासओ दुविहा ।

एएसिं तु पयाणं, पसेय परवणं वोच्छं ॥२॥

एकेन्द्रियाः दृष्टिव्यादयः, नोपेन्द्रियाः-ब्रह्माऽऽद्यः, तेषां
पारिस्थापनिकी एकेन्द्रियनोपेन्द्रियापारिस्थापनिकी, स-
मासतः संक्षेपेण ' द्विधा ' द्विप्रकारा प्रबोद्धा अननैव प्रकारि-
णः, " एएसिं तु पयाणं, पसेय परवणं वोच्छं " अनयोः पद-
योरेकेन्द्रियनोपेन्द्रियत्वमण्यः ' प्रत्येकं ' पृथक् पृथक् ' प्रक-
पणं ' स्वल्पकथनां, वचन- आभेदास्य, इति गाथाः ॥२॥

तत्रैकेन्द्रियपारिस्थानिकप्रतिपिपादादिपया तत्स्वरूपमे-
वाऽऽसी प्रतिपादयन्नाह-

पुडवी आउकाए, तेऊ वाऊ बणसई चेव ।

एगंदिय पंचविहा, तज्जाय य तथा अतज्जाया ॥३॥

प्राध्वयक्यायस्तेजा वायुयनरूपानश्चैव, एवमेकेन्द्रियाः पञ्च-
विधाः, एकं त्वागिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः ' पञ्चवि-
धाः पञ्चप्रकाराः, एतेषां चैकेन्द्रियाणां पारिस्थापनिकी
द्विविधा भवति । कथमित्याह- " तज्जाय तथा अतज्जाया " त-
ज्जा, त गारिस्थ/यनिकी, अतज्जातपारिस्थापनिकी च । अनयो-
र्भावार्थसुपरिष्ठापनवर्तनीति गाथाः ॥३॥

आह-सति ग्रहणं तत्प्रत्ये-तिरेकस्य परिस्थापनं भवति, तत्र
पृथिव्यादीनां कथं ग्रहणमित्यत आह-

दुविहं च होइ गहणं आयसमुत्थं च परसमुत्थं च ।

एकैकं पि य दुविहं, आभोगे तह अणभोगे ॥४॥

' द्विविधं तु ' द्विप्रकारं च भवति ' ग्रहणं ' पृथिव्यादीनां,

कथं ? ' आयसमुत्थं परसमुत्थं च । ' आयसमुत्थं च
स्वयमेव युक्तः परसमुत्थं परसाद् युक्तः । पुनरेकैकमपि वि-
धिषु भवति, कथमित्याह- ' आभोगे तह अणभोगे । " आ-
भोगमन् आभोगः, उपयोगविशेष इत्यर्थः, तास्मिन्नाभोगे स्ति,
तथाऽनाभोगे, अनुपयोग इत्यर्थः, अयं गाथाऽस्मादर्थः ॥ ४ ॥

अयं पुनर्भाषायां वर्तते-

" तथ तय आयसमुत्थं कथं च आभोगेण होज ? । साह,
अहिणा त्वअं, विसं वा खइयं, तवलकोडिया वा उडिया,
तथ जं आचिओ पुढचिकाओ केणह आणीओ सो माण-
जइ, एणिय आणेल्लओ ताहे अण्णया वि आणिल्लइ तथ
वि ए होज आचिओ ताहे मोसो अतो हल्लणणकुडुमाईसु
आणेल्लइ, ण होज ताहे अइवीओ पंथ वमिणए वा दवद-
इए वा ए होज पच्छा साविंता वि घणए आसुकारी
वा कजं होजा, जं लज्जा सो आणेल्लइ, एवं लोणं पि जा-
णतो अण्णामोएणए लोणं माण्णं लोणं अणितं ण काऊय
मीसं सविंता वा घण्ण अण्णओ, पच्छा खायं, तथेयं कुडु-
यव्वं, खंडे वा मणिए एयं खंडे ति लाणं दिव्वं, नं पि ताहे
चय विगिंविचयव्वं, ण देज ताह नं अण्णया विगिंविचयव्वं,
एयं आयसमुत्थं दुविहं पि । परसमुत्थं आभोगेण तय स-
वित्तदेममटिया लाणं वा कजनिमित्तेण दिण्णं, मणिएण
अण्णामोणं खंडे मणियं लोणं देज, तस्वयं दायव्वं, ने-
च्छेज्ज, ताहे पुच्छिज्जइ-कअं तुभेहि आणायं ? । जंथ साह-
इ तथ विगिंविज्जइ, न साहेज्ज न जाणामो नि वा भ-
णज्जा ताहे उवल्लेयव्वं वण्णधरमफावेहि, तथ आगे
परिद्विज्जइ, नथि आगए, पंथ वा वट्ठेण, त्वागालं वा जा-
ओ, ताहे सुकणं महुदं कणए मणिएज्ज, ण होज कणए,
ताहे वट्ठपत्ते पिण्लरत्ते वा काऊय परिद्विज्जइ ॥५॥ आ-
उकाए दुविहं गहणं-आयाए पायं अणायं च । एवं परेण वि-
णायं, अणायं च । आयाए जाणं तस्व विसकुम्भो हाणियस्वेव,
विमकोडिया वा मित्रियस्वा विमं वा खइयं सुखिए वा
पाडिओ, मिलाणं वा, एवमारसु कज्जतु पुव्वमविनं पच्छा
मोत्ते, अहुला धोयं ते दुलाइयाह आउरे कजं सविनं पि,
कए कजं मेवं तथेय परिद्विज्जइ न देज्ज ताहे पुच्छि-
ज्जइ कअं आणायं ? । जइ साहइ, तथ परिदेयव्वं आ-
गरे, न साहेज्ज न वा जाणंओ, पच्छा वण्णारिहं उवल-
ल्लेयं तथ परिद्विज्जइ । अण्णामोणा कौकणसु पाणिं अंजितं
च एगय वेइयाए अथइ, अविरेइया मणिगा भणइ-
एत्तो दिण्णहादि, तेण अंजितं ति पाणयं गडियं, शाए
तथेयं बुभेज्जा, अह ण देइ ताहे आगरे, एवं अण्णामोणा
आयसमुत्थं परसमुत्थं जाणतो अण्णंयाए देइ, ए एते
भगवतो पाणिएस्स रत्ते जाणति, हइदं दिज्जा, पडि-
णीययाए वा देज्जा, एयाणि ते ययाणि भज्जतुं ति शाए
तथेय साहणियव्वं न देज्ज अज्जा आणयं ते तं ठाणं पुच्छि-
ज्जइ, तथ नेउं परिद्विज्जइ, न जाणंओ, दण्णारिहं ल-
क्खिज्जइ, ताहे णयाणयं खइयं विगिंवेज्जा, एयं तलगा-
पाणयं तलगा, अगडवाजितं माहसु सट्ठणं तु विगिंविज्जइ,
जइ सुकं तडागपाणिं वट्ठपत्ते पिण्लरत्ते वा अइज्ज
सणियं विगिंवेइ, जइ उज्जरा न जायंति, पत्ताणं अतरे
भायणस्स कज्जा जाव हेइ सणियं उदयं अज्जिगविज्जइ
ताहे विगिंविज्जइ, अह कूओदयं ताहे जइ कूवतडा उज्जा

तथ्य सत्यं नितावर, अणुवृत्तिभ्यो सुकन्दवा होजा उल्लगं
 क ठाण्णं नत्थ, ताह भाणं नत्थण उअउज्ज, मूल दोरो
 ब.भर, उसकावउ पाणियं इतिमसंपत्तं मूलदोरो उक्खि
 प्पर, ताह पल्लइर, नत्थ कूषा, दूरे वा, तेण तावयभयं
 होज्जा, ताह सीयलर मधुरवत्थस्स वा हेड्ढा सपाडग्गह
 वोसरिअ, न होज्ज पायं, न होज्ज पणियं विमिअ, जं संजयस्स
 तेण पारद्ववर, अत्त सुकुं पि उएहोत्तरण उल्लता पच्छा
 पाट्ठविज्जह निव्यावाय विक्खल्लं खण्णं वाय ऊण पत्तपणा
 लेण विगिअर, सोहि च करेति, एसा विही, जं पाडानय-
 साए आउकाएण मीलेउं दिण्णं तं विमिअ, जं संजयस्स
 पुव्वगहिए पाणिए आउकाओ अणभोगेण दिण्णो जर
 परिणुओ मुंजर, न वि णिणमह जेण कालेण थंडिल पावर
 विगिअियव्यं, जत्थ हरतखुया पडेज्जा तं कालं पाडिअत्तु ता
 विगिअिअह ॥२॥ तउकाओ तहव आयसमुत्थां आहाएण स
 जयस्स अणुणिकाएण कज्ज जायं आहउको वा डोभज्ज, र्
 कोटिया वा वायगंटी वा अन्नवृत्तिओ, वसहाए दौहज्जा
 ओ पविट्ठा, पाट्ठसलं वा तावियव्यं, एवमारहिं आणिए
 कज्ज कर तथ्येय पाडिअभइ व देति ता ताहं कट्ठहिं
 जो अणुणी तज्जाओ तथ्येय विगिअिअज्ज, न हाज्ज, सोवि
 न देज्ज वा, ताहं तज्जाएण छुरेण उच्छाउज्जह, पच्छा
 अणुणजाएण वि, दीवणमु तल्लं गालिअर वत्तो य निप्पा-
 लिअर, मल्लगसुपुअ कीर, पच्छा उअउं पालेइ भतप-
 च्चक्यायागाम्मु मल्लगसुपुअ काउण अत्थत्ति, सारक्खि-
 उअ, कए कज्ज तहव विवेगो आभोगेण खेलमल्लालो-
 वः छुगां दिसु तहव परो आभोगेण छुरेण रिज्ज यमहीए
 अणुण जोरवत्थं वा करज्ज, तहव विवेगो अणभोगेण वि,
 पए २.३ पुट्ठसियं वा सगंमालं देज्जा, तहव विवेगो ॥ ३ ॥
 वाउकाए आयसमुत्थां आभोगेण, कहं ? यधियुआ दिअएण
 वा कज्ज, सो कयाह रुचिओ अचिओ वा मीलो वा
 भवर । कालं दुविही-निज्जो, लुक्खो य । शिअ ता निविही-
 उकोला ३ । लुक्खो य निविही-उकोला ३ उकोसए सीए
 ज्जां धंतो भवर ताह जाय पदमपारिओ ताव अचिओ
 बांतया मीनं, तांतयाए सचिओ, मज्झिअर सीए वि-
 तिपाए आरज्जा, चउत्थाए सचिओ भवर मंदसीए तह-
 याए आरज्जा पंचमाए पारिसीए साचनं उएउकाले म-
 उउहं म.भ उकोमे दिवसा नवरि दो तिथि पंच य; एवं
 दमियस्स दूरयस्स पुव्वज्जंतस्स एवेअ कालविभागे, जो
 पुण ताहं चैव धमिता पाणियं उत्तरिअर, तस्स य पद-
 म इत्थसए अचिओ, वितिए मीनं, तहए सचिओ, काल-
 विभागे नथि, जेण पाणियं पगीए सीयलं, पुव्वं अ-
 चिओ मग्गिअर, पच्छा मीनो, पच्छा सचिओ णि । अणु-
 भोगेण एस आचनं त मीसगलचिआ गहिया, परो वि
 एव चय जाणंतो वा देज्जा, अजाणंतो वा, णए तस्सेव
 अणिच्छंतं उव्वरं सकवाडं पविसिता सणियं मुंचर, प-
 च्छा सलाए वि, पच्छा वणणियं मुंजर मधुर, पच्छा संवा-
 डियाओ वि जयणए, एवं दूरयस्स वि, सचिओ वा अ-
 चिआ वा मीनो वा होउ सव्वस्स वि एस विही, मा
 अचं विराहेहि सि ॥ ४ ॥ वणस्सहकायस्स वि आयसमुत्थां
 आभोगेण गिलत्थाएकज्ज मण्णं होज्जा, अणभो-
 गेण गहियं भत्ते वा लोहो पडिओ, पिट्ठं वा कुकुला वा,

सो चैव पारिणिविभागे उकुट्ठिओ चिरं पि होज्जा, परो
 अल्लगण मितियं चयलममीलेयाणि वा पीण्णं कूरओ-
 डियार वा ओरो छोत्तं कम्मपणं वा ससं कंजिओ
 अन्नयो वीयकाओ पडिओ होज्जा, तिलाए वा एवं गह-
 णं होज्जा, निवं तिलमासु होज्जा, जर आभोगगहयं
 आभोगेण वा दिअं विवेगो, अणभोगगहिए अणभोग-
 विअ वा जर तरइ विगिअिउं पदमं परपाए सपाए, सं-
 धारए लुट्ठो वा पणुओ हवेज्जा, ताह उएउं सीयं व णा-
 ऊण विगिअणा एमो वि वणस्सहकाओ पच्छा अतो-
 काए पसं विगिअणाविही, अल्लगं अल्लगसे, सेसाणि
 आरते, अत्त आगरस्स निव्यावाय मधुराए भूमीए अतो
 वा कप्परे वा पत्ते वा एस विहि सि । ”

अत्र तज्जातातज्जातपरिस्थापनिकी प्रत्येकं पृथिव्यादीनां
 प्रदर्शितैव भाष्यकारः सामान्येन तल्लक्षणं प्रतिपादनाऽद्भु-

तजायपरि वणा, आगरमासु होइ बोद्धवा ।

अतजायपरि वणा, कप्परमासु होइ बोद्धवा ॥२०॥

तज्जाते तुल्यजातीये परिस्थापनिका २. सा आकराऽऽदिषु
 परिस्थापनं कुर्वतो भवति ज्ञातव्या, आकराः पृथिव्याद्या-
 कराः प्रदर्शिता एव, अज्जादीये-भिन्नजातीये परिस्थाप-
 निका २. सा पुनः कपराऽदिषु यथायं परिस्थापनं कुर्वतो
 बोध्यतेति गाथाऽर्थः । गतेकेन्द्रियपरिस्थापनिका ।

अधुना नोपकेन्द्रियपरिस्थापनिकां प्रतिपादयन्माह-

शोपणंदिएहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वोए ।

तसपाणोहि सुविहिया ॥, नायथा नोतसेहि च ॥ ५ ॥

एकेन्द्रिया न भवन्तीति नोपकेन्द्रियाः प्रसाऽऽवस्तैः कर-
 णभूतेरिति तृतीया । अथवा-तेषु स-सु, तद्विषया वेति सप्त-
 मी । एवमन्यत्रापि योज्यम् । यास्तौ परिस्थापनिका सा द्वि-
 विधा द्विकपरा भवति ‘आनुपूर्व्या’ परिपाख्या । द्वैविध्य-
 मेव दर्शयति (तसपाणोहि) सुविहिया शायव्या शोतसेहि च)
 त्रसन्तीति प्रसाः । प्रसाश्च ते प्राणिनश्चानि समासतैः क-
 रणभूतैः सुविहितैति सुश्रित्याऽम्भवत् । अत्र न कुशियथाय-
 न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या विवेका (नोतसेहि च)
 प्रसा न भवन्तीति नोत्रसा आहाराऽभ्यस्तैः करणभूतेरिति
 गाथाऽर्थः ॥ ५ ॥

तसपाणोहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वोए ।

विगलितियतसेहि, जाणं पणंदिएहि च ॥ ६ ॥

अत्रप्राणिभिर्योऽसौ सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या, ‘वि-
 कलेन्द्रियाः’ द्वीन्द्रियाऽऽव्यव्यवतुरिन्द्रियपर्यन्तास्तेष्वेव,
 (जाणं सि) जानीहि पण्डित्येवेति गाथाऽर्थः ॥ ६ ॥

विगलितिएहि जा सा, सा ति विहा होइ आणुपुव्वीए ।

वियतियचउरो याविय य, तज्जाया तह अज्जाया ॥७॥

विकलेन्द्रियैर्योऽसौ सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या, (वि-
 यतियचउरो याविय य) द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियव्या-
 धिहृत्य, सा च प्रत्येकं द्विविधा, तथा काऽऽह- (तज्जाया त-
 हा अज्जाया) तज्जाते तुल्यजातीये वा क्रियते सा तज्जा-
 ता, तथा अतज्जाता-अतज्जाते या क्रियते इति गाथाऽर्थः ॥७॥

भाषार्थस्वयम्-

“वेदियाश्वं आससुभ्यं जलेणा गंडारसु कज्जसु गहिया तथेव विभिन्नाः, सन्ध्या वा आलेदयन्निमित्तं ऊरु-
णियासंस्का गहिया विनोहिता आयेर विगिधेति अ-
सह आगरस्स सन्ध्यादि समं निव्यापाए, संससदेते वा
कम्पय होज्ज अलाभेगमणं तं देसं चेव न गंतव्यं अ-
सिवाहिं गमेज्जा जथ सस्यया तथ कूरं मग्गं न लहइ
तदेवपि ससुए मग्गं, अरइए विनिए जाव ततिए, अ-
सह पडिलेहियं २ गिरहइ, वेला वा अरकमइ, अजायं वा,
रुकिया वा मत्ते धेपति बाहिं उज्जासं देउले पडिसयस्स
वा बाहिं रयतायं पथरिउणं उवरि एक्कं धणमसिणं पडलं
तथ्य पल्लिच्छिज्जेति निशि ऊरुए पडिलेहियं, अं नथि जइ
तादे पुणं पांडलेहियं नथि सुदिशं गहाय जइ सुखा
परिमुञ्जति, एवमिदं पुणं वि मूलं, अं पडिलेहियं जति,
जे जथ पाणं ते मल्लए सन्ध्यादि समं ठावेज्जति, आगरा-
इसु विनिचइ, नथि धीयारइएसु विनिचइ, एवं जथ पा-
णं पि धीयपाए पडिलेहिना उग्गादिए लुम्भइ, संसत्तं
जायं रसपहिं तादे सपडिगमं वेगिरउ. नथि पायं तादे
अंति पडिगमं मगउ, एा लहेउज सुकयं अंति
उल्लङ्गं असह अणम्मि वि अंति लीयायाणं छेदुए वि-
निचइ, नथि धीयारइएसु विनिचइ, पच्छा पांडस्सए पा-
डिहायि वा अपाडिहायि वा तिकां पडलेहइ दिशे
दिशे, जग परिणं तहा विनिचइ, भायणं च पडिअपि-
ज्जइ, नथि भायणं तादे अडधीए अणुगमणं छेदुए
जे विक्खं तां तथ्य खट्टं खेउज निच्छेदुं लिपिता पत्त
खलेणं जगए लुम्भइ, एकलि पाणयं भमाइइ, तं पि
तथेव लुम्भइ, एवं निशि वा, पच्छा कण्ठे सरहकडि
य मालं करेति विक्खं लिणइ, केउखु याए य उच्छाएइ,
हंश य भाणयं सीयलपाणं ण लयइ, अवसायेण कू-
रेण य भादिज्जइ एवं दो तिरिण वा दिवसे, संसत्तं च
पाणय अस्सकमं च एगं न धंरं गेहिय विमेलिज्जइ, संसत्तं
च गहाय न हिइज्जइ, विगहया होज्ज, संसत्तं गहाय न
रसुडिनिज्जइ, जइ परिस्संता जंश हिइति ने लिति, जे
य पाणा दिट्ठा ने मया होज्जा, एगेण पडिलेहियं धीयए
ततिणं सुखं परिमुञ्जति, एवं चेव मांयस्स वि गालिय-
दहियस्स सपणियस्स य का विही ? महीए एगा उट्ठी
लुम्भइ, तथ्य तथ्य दीमांत, अरइ मांयस्स का
विही ? गोरसोचगेण, पच्छा उरहोयं नियलाविज्जइ, प-
च्छा महुरे चाउलांदि, नेसु सुखं परिमुञ्जइ, अउउ तदेव
विवेगो दादियस्स, पच्छा उरहोयं ततिणं पडिलेहियं, होज्ज
तीराए सुत्तसु वि एल विही, एगं वि आगोपागोयाए ता
नि विज्जा । तेहादियाण गहणं सन्ध्यापाणय पुव्वमणिओ
विही तिल कीडया वि तदेव द्दिणं वा रज्जा तदेव छगणक-
मिओ वि तदेव संभारयो वा गंडिओ पुणएणा गार तदेव
तारेसइ कट्टं संकांमज्जइ, उड्ढादियाहिं गांहर पोत्त एणिय
तस्स विगिचणुग, तादे तैमि वि लोढाहज्जइ तथ्य अरति
लोए, छुयइयाउ विलाभिज्जति सचदिचने, कारणमणं
तादे सीयलर निव्यापाए । एवमारणं तदेव आगरे निव्या-
पाए विवेगा कीडियाहिं संसत्ते पाणं जइ जांवंति खिणं
गालज्जइ, अइ पडिया लोवाडेणं हथेण उड्ढेयवा, अल-

यडयं चेव पाणं होइ, एवं मक्खिया वि, संघाडणए पुण
एगं भत्तं गेइइइ, मा चेव लुम्भइ वीखा पाणयं, हत्था अ-
लेवाडओ चेव, जइ वि कोडियाउ मइयाउ तइ वि गलिज्ज-
ति इहरहा मेहं उवहणंति, मांछु गांवं वमो इवइ जइ, ए-
दुलोयगमासु पुयओ तादे पमासे भायणं बुद्धिा पोत्त
दहरओ कीरइ, तादे कोलएणं खोरएण वा उकाहज्जइ पो-
वएण पाणयणं समं विगिगिज्जइ आउकार्यं गमिसा कट्टेण
गहाय उदयस्स होइज्जइ, तादे अणुया चव तथ्य पडइ, एव-
माइ तेहादियाणं पूयाला कीडियाहिं संसोत्तया होज्जा,
सुकओ वा कूरो, तादे कुतिरे विक्खिज्जइ तइव तथ्य
ताओ पयिंति, सुहुत्तं न रत्थिज्जइ जाव विणयसिया-
ओ । चउरिदियाणं आलं अज्जिमा अकिंलाम्म अक्खल उ-
कडिज्जइ ति वेणइ, परहंथं भत्ते पाणय वा जइ मच्छिया
तं अणुयणं संजयहत्थ उड्ढिज्जइ, तेहं पांशु छुरिण
मुंजिज्जइ, कोत्थलगारिया वा व लुणं पाए वा परं करेज्जा
सचविवेगो, अइ छिदिना अइछा विमो य एणं संकमि-
ज्जति, संभारयं मंखुणं पुव्वगहिं तदेव वेणमाण पाय-
पुंखुणं वा जइ तिणं वेलाउ पडिलेहियं दिवसे २ संस-
ज्जइ, तादे तारिसणं चेव कट्टेहिं संकमिज्जति, इंदए एवं
चेव भमस्स वि तदेव विवेगो सअइए सअइए विवेगो,
पूतएयस्स पुव्वमणिओ विगो एवमा जहासंयं विम-
सा कायवा । गता विक्कान्द्रियसंयसं पाणुयापानिका आउ
४ अउ । (अशुक्लस्स घटीनस्स ५५हास्स पाणुयायस्सं गाय-
चरियां शब्दे तुत्तयमागे ६६६ पृष्ठ उद्धृतं)

(२) उदकंसलकुरायाहास्स पट्टिपानिका । तत्र सूत्रप-

निग्मंथस्स य गाहावकुलं पिंडवायपडियाए अणुपवि-
हस्स अंतो पडिगमं सि देगे वा दगए वा दगफुरि ए वा
परियावएज्जा, से य उतिणे भायणजाते भांतवे सिया,
से य सीए भायणजाते, तं नो अपपला भुंमेज्जा, नो अ-
वासि अणुपदेज्जा, एगं बहुकाए थंडि पडिलेत्ति,
पमज्जिता परिट्ठोदये सिया ॥ १२ ॥

अस्य संक्रमधह-

आहारविही वृत्तो, अयमगो पाणयस्स आरंभो ।

कायचउकाऽऽहारे, कायचउकं च पाणुन्मि ॥ २१७ ॥

आहारार्थविधिः पूर्वसूत्र उक्तः अयं पुनरन्यः पानकस्य विधि-
प्रतिपादनाय सूत्रः भव्यः कियते । तथा आहारो भस्तरसूत्रे
प्राणग्रहणं प्रसाः । बीजग्रहणं वनस्पतिकार्यं, रजोग्रहणं
पृथिव्याप्रकायायिति कायचतुष्कसूत्रम् । इहापि पानकायच-
तुष्कमुच्यते-तत्र शीतान्द्रकमाकायः, उष्णान्द्रकमाकायः ना-
लिकरपानकाऽऽदि वनस्पतिकार्यं, दुग्धं प्रसकायः एवं चत्वा-
रःपि काया आत्रापि संभवन्तीति । अनेन संवेग्येनऽऽद्यात-
स्यास्य व्याख्या-निर्ग्रन्थस्य सुष्टपतिकुलं पितृव्यप्राप्तनिब्रया
प्रविष्टस्यान्तः प्रतिग्रहे भूपापनमप्येदं वा प्रभूतापायस्-
पं द्रकजो वा, उदकं विष्णुकुंरं शं च । उदकशो तताः पूर्व-
पतेयुः । नद्योणं भोजनजातं ततो भोक्तव्यम् । अथ शीतं तत्
भोजनजातं ततस्तत्तत्प्रसादा भुञ्जति, तावत्प्रसादं प्रद्यात् । एका-
न्ते बहुप्राण्ये प्रदेयं परिष्ठापयितव्यं स्यादिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

परिभाषे शास्त्रं, दगविंदु दगरं वियाणाह ।

सीभरमो दगकुसितं, सेसं तु दगं दव खरं वा ॥२१॥

दकरजःप्रभृतीनां परिभाषकृतं नामात्मम् । तथाहि-यस्ताव-
हकश्चिन्नुस्तं दकरजो विजानीह । ये तु सीभरः पानीये अ-
स्वत्र क्षिप्यमाणे उदकशीकरा आगत्य प्रपतन्ति ते दकस्प-
शितम् । शेषं तु यःप्रभृतमुदकं तदकमिति भययते । तच्च द्रवं
वा, खरं वा भवतीति विषयपदव्याख्यानां भाष्यकृता कृतम् ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

एमेव वितियसुते, पलोगख गिएहये य गहिते य ।

अखभोगा अणुकंपा, पंतता वा दगं देजा ॥ २१६ ॥

अवस्तनाऽऽहारस्वनातिव द्वितीयस्वमुच्यते । तत्र द्वितीय-
स्वस्त्वमेव विधिर्द्रष्टव्यः । प्रहये, प्रहीनं च, पानकं प्रलोका-
त्वा प्रत्युपेक्षणा पितृउच्येव मन्यव्या । तत्पदार्थं द्विभिः कारणै-
र्दधानम् । तद्यथा- (अखभोगा इत्यादि) अनामोमन काचिद्
गारी पद्वैव काञ्चिकं पानीयं नास्तानि कृत्वा काञ्चिकं
दास्यामीति बुद्ध्याऽपि स्मृतिवशात् शीतलं जलं दद्यात् ।
अनुकल्पया वा प्रीत्यसमये तुपाऽऽकान्तं सार्धं दृष्ट्वा शीतलं
जलं पिबेदिति बुद्ध्या काचिदुदकं दद्यात् । प्रान्ततया प्रत्य-
नीकतया वा काचित् भिक्षुकाऽऽशुपासिका पतेपासुदकं न
कल्पते, अतो व्रतभङ्गं करोमीति बुद्ध्या साधूनामुदकं दद्यात् ।

अथात्रैव विधिमाह-

सुदृग्मि य गहियम्मी, पच्छा खाते विगिंचए विहिशा ।

मीसे पस्विते उ-एहसीतसजोमं चउभंगो ॥ २२० ॥

यदि तदुदकं शुद्धे रिक्ते प्रतिग्रहे शुहीनं पश्चाद्भावा प्रहणा-
नन्तरं भोजन-यथादकमिदं, ततो विधिमवेद्यमाणेन विविच्यन्
परिष्ठापयेत् । (मीसे पि) यत्र प्रतिग्रहे पूर्वमन्यद्रव्यं

शुहीनं पश्चात् तु पानीयं पतितम्, एतन्मिदमुच्यते । तत्र
मिश्रे उच्छशीतसंयोगे चतुर्भङ्ग्याः प्रकृषा कर्षया ।

तत्र रिक्ते प्रतिग्रहे यद् शुहीनं तस्याऽयं परिष्ठापनविधिः-
तत्त्येव भाष्यम्मी, अलम्भमाणे व आगरसमीवे ।

सपडिगहो विगिंचइ, अपरिससै उच्छमाणे वा ॥२२१॥

यतो भाजनाद्विगिरिकया दत्तं तत्रैवमुदकं प्रक्षिपति ।

अथ सा तत्र प्रक्षेप्तुं न ददाति, तत एवमलम्भमाने सा
वृद्धते-कुतस्त्वयैवदमानीतम् ? ततो यस्मात् कृपसरःप्रभृते-
राकरसमीपात् नीतं तस्य समीपे गत्वा परिष्ठापनकानियुक्तिं
अपिनेन विधिना परिष्ठापयेत् । अथवा-सप्रतिग्रहमपि
कीरुदमस्य छायायामेकान्तं स्थापयति । अथ प्रतिग्रहोऽ-
न्यो न विधत्ते ततो यदपरिष्ठापि घट्यादिकमाद्रजलमानीतं
तत्र प्रक्षिपति ।

अथ पूर्वमन्यद्रव्ये शुहीने पतितं तत ह्यं चतुर्भङ्गी-
द्वयं तु एहसीतं, सीतुणं चैव दो वि उहहाइ ।

दोषिह वि सीताइ चा-उलोद तह चंदखयते य ॥२२२॥

इह द्रव्यं चतुर्भङ्गी । तद्यथा-किञ्चिदुष्णं शीतपरिणामम् १, अपरं
शीतमुष्णपरिणामम् २, अम्यदुष्णमुष्णपरिणामम् ३, अपरं
शीतशीतपरिणामम् ४ । अथाऽऽस्तस्वत्वाप्रथमं चतुर्भङ्गं

व्याख्याति- (चाउलोदक इत्यादि) तन्मुदोदकं चन्दनचूत-
ऽऽदीनि द्रव्याणि शीतानि शीतपरिणामानि ।

तृतीयभङ्गमाह-

आचामंअंबकंजिय, जति उसिखाणुसिखे तो विवागे वी ।
उसिखादोगपेजाऽऽदी, उसिखा वि तखु गता सीता ॥२२३॥
आचामाऽऽम्लकाञ्चिकाऽऽदीनि द्रव्याणि यद्युष्णानि ततो
विपाके परिणामेऽपि तान्युष्णान्येव भवन्तीति कृत्वा तृतीयां
भङ्गः । यानि पुनरुष्णादकपेयाऽऽदीनि द्रव्याणि तान्युष्णान्य-
पि तनुं शरीरं गतानि शीतानि भवन्तीत्येन प्रथमो भङ्गः
व्याख्यातः ।

अथ द्वितीयभङ्गं व्याचष्टे-

सुचाऽऽह अंब कंजिय, पयादीनी तेल्लोलिगुलमादी ।

सीता वि हौति उसिखा, दुहोता एहहा व ते हौति ॥२२४॥

सुचं मदिराखोलो. देशविशेषप्रसिद्धो वा कश्चित् द्रव्य-
विशेषः, तदादीनि यानि द्रव्याणि, यथाऽऽम्लं काञ्चिकं म-
स्ता च घनविकृतिरस्मै चांद्विभक्तं यच्च तैलं लवणं गु-
हो वा. एवमादीनि द्रव्याणि शीतान्यपि परिणामत उपर्याप्तं
भवन्तीति द्वितीयभङ्गं अवतरन्ति । अथ तान्युष्णानि, तन
उष्णान्युष्णपरिणामानीति तृतीयं भङ्गं प्रतिपन्नव्यानीति ।

आह कतिविधः पुनः परिणाम इति ? उच्यते-
परिणामो खलु द्विविधो, कायगतो बाह्यो यददृश्यं ।

सीतिसिक्तस्यं पि य, आगंतु तदुष्मवं तेसि ॥ २२५ ॥

उच्यार्णां परिणामो द्विविधः-कायगतो बाह्यगतश्च । तत्र का-
येन शरीरेणाऽऽहारितानां उच्यार्णां यः शीतोऽऽधिकः परिणामः
सः सः कायगतः । पुनर्नाहारितानां स बाह्यः परिणामः शी-
तो वा स्यादुष्णो वा; तदपि च शीतोष्णत्वं च तेषां उच्यार्णां
द्विधः-आगत्यनुक्तं, तदुद्भवं च ।

उत्पन्नमपि व्याचष्टे-

माभाविषा च परिणा मिया च सीताऽऽदृशो तु द्रव्याम् ।

असरिससमागमेण उ, क्षियमा परिणामो तेसि ॥२२६॥

स्वाभाधिका वा परिणामिका वा शी-ऽऽदृश्यः पयोयाः द्रव्या-
णां जवन्ति । तत्र स्वाभाधिका यथा ह्रिमं स्वजायशीतलम्, ता-
पादकं स्वभावादुष्णलम् । परिणामिकास्तु पयोया इत्यादि-
राऽऽदिबाह्यकारणजनितः । तथा चाऽऽह- (असरिस इत्यादि)
असदृशेन वस्तुना सह यः समागमो मोक्षकस्तेन नियमामेक-
द्रव्याणां परिणामः पयोयास्तरगमं जवति । यथाऽऽह-
शीतलस्याऽऽभिमतापेनऽऽदित्यरश्मिनापेन वा उष्णतागमस-
मदेव मुख्यकमाह-

सीया वि हौति उसिखा, उसिखा वि य सीयगं पुग्ग्वेति ।

दव्वंतरसजोगे, कालसभावं व आसज्ज ॥ २२७ ॥

द्रव्यान्तरणानिजल्लाऽऽदिना संयोगं संघट्टं, कामस्य च प्री-
त्यमेहमन्ताऽऽदेः स्वभावमासाद्य, शीतान्यपि द्रव्याण्युष्णानि ज-
वन्ति, उष्णान्यपि च सीततां पुनरुपयन्ति । अथमागत्यनुक-
परिणामो मन्त्यः ।

अयं पुनस्तदुद्भवं-

तावोदगं तु उसिणं, सीया मीसे य ससगा आवो ।

एमेव ससगाइ, रूदीद्व्याइ सव्वाइ ॥ २२८ ॥

नाशेन च स्थापयित्वा, यथा आपोऽप्युपस्थापिताः शीतानि, मिश्राणि वा शीतोष्णानि स्वभावात् न मन्यन्ते । एवमेव शिवायकायकायद्विज्ञानं यानि यानि स्वभावविपरिध्यानि तांनि कानिचिदुष्णानि, यथाऽग्निः, कानिचित् शीतानि, यथा हेमं, कानिचित् शीतोष्णानि, यथा पृथिवी ।

एषः सुखं न गते, जो कायगताया होइ परिणामो ।

सीतोदगमिस्सिपमि उ, दग्गमि उ मगगा होति ॥२२६॥
य एष कायगतामाहारितानां त्रयाणां पारकम उक्तो, तेनैव सूत्रं गतं, किं तु शीतोदकमाश्रयेन सचिच्छादकमिधेयं त्रयेणैवाधिकारः ।

तत्र चयं मार्गणा भवति-

दुहतो योवै एके-कूपण अंतमि दोहि वी बहुगं ।

भावुगमभावुगं पिय, कासाऽऽदिविसेसितं जाण ॥२२७॥

इह पूर्वदुहते त्रये यथा शीतोदकं पतति तदयं चतुर्थदुहो-
(दुहतो यावै ति) स्तोत्रं पतितमिति प्रथमो भङ्गः । (एकाङ्क-
रणं ति) स्तोत्रं बहुकं पतितमिति द्वितीयः । बहुकं स्तोत्रं प-
तितमिति तृतीयः । (अंतमि दोहि वा बहुगं ति) बहुकं ब-
हु पतितमिति चतुर्थः । यद् इत्येवं पतितं यव या पतति तद्वा-
लुकमभावुगं वा क्वाऽऽदिविशेषितं ज्ञातोयात् । । किमुक्तं
भवति ? क्वाशरसम्यक्कटमयानि यदपराणऽऽद्यानि सन्त्या-
ऽऽद्यानि भावयान परिणामयान तद्वालुकम्, तद्वापरीतमभा-
लुकम् । यं च स्तोत्रं बहुदुहोऽप्यो चत्वारो जङ्गाः कृतास्तेषु प्रत्ये-
कमा चत्वारो भङ्गा भवन्ति-उपगम्युष्ण पतितम् २, उष्ण शीत
पतितं २, शीत उष्ण पतितं २, शीतो शीतं पतितम् ४ ।

एतेषु विधिमाह-

चरिपे विगिचिपयवै, दोतु तु मज्झिक्क पिडैदं भयणा उ ।

विणपे विगिचिपयवै, मायविमुक्केण समसणं ॥ २२८ ॥

चरमे नाम यत् शीतं शीतं पतितं तन्मुनेः स्तोत्रं चाऽस्तोत्रं
पतितं, बहुलं पतितं तत्रैव उभयमपि क्रिये विवक्ष्यते परिष्ठा-
पितव्यम् । उभयं तु मध्यमयागोक्तं रूपेण शीतं पतितं, शीतं उ-
ष्णं पतितमिति लक्षणयोर्वैधर्म्यात् भजना भवति । यः पुनरुप-
उष्णं पतितमात्रं प्रथमो भङ्गः भजना भवति । यः पुनरुप-
यो नापगच्छतीति क्रियेव मायाविमुक्तेन धमनेन
न च विवक्ष्यते । मायाविमुक्तेन धमनेन क्षापयान-श च पर-
परिष्ठापितव्यम् । यत् पतितं स्तोत्रं बहुकं गच्छति तावन्तं आव-
त्ताहते, ततः परिष्ठापयति, न परिष्ठापयति । अथ मत्तुम्यन्तेन म-
रुं मरुं गच्छति, चित्तयानि च निष्ठुत नापगच्छापरिणय-
परिणयइये, एव मायां कुर्वतः स्थापयित्वा तद्वत् परिष्ठा-
पयति न कुर्वतः ।

अथ मध्यमभङ्गजननामाह-

योवै बहुमि पडिये, जसिणे सीतोदकं ण उज्जती ।

इदि हु जाय विगिचिपिय, भावेज्जि तावती तेणे ॥२२९॥

बहुकं पूर्वदुहते स्तोत्रं पतितमात्रेण यदुप-
स्तोत्रं पतितं तदा नोर्ज्जितं कुत इत्याह-हन्तीत्युपदर्शनं, याव-
त् विक्षिप्तं तावन्तं स्तोत्रं शीतोदकं क्रिये बहुकं नोर्ज्जितं
भावेन परिणमितं क्रियते, ततः परिष्ठापयति तद्विधि भावः ।

जं पुण दुहतो उतिये, समपरिणं च तक्खणा वेव ।

मज्झिक्कभंगणसुं, चिरं पि चिट्ठे बहुं खूदं ॥ २३० ॥

यत्पुनर्द्विधाऽऽयुष्ण, उष्णं उष्णं पतितमित्यर्थः । तत्परिष्ठा-
पनः परस्परं समं तुल्यं तत्रैव । आनरिकं वा द्वयोः कनय-
धिकतरं, तत्राऽपि तत्कृतादिव, सचिच्छादका नापगच्छन्तानि
वाक्यशेषः । यौ तु मध्यमा द्वौ भङ्गावुष्ण शीतं पतितं, शीतं वा
उष्णं पतितमिति लक्षणं, तयोः स्तोत्रं बहुं प्राकृतं चिरमपि
सचिच्छादकं निष्ठुत, तत्तत्तदपि क्रिये चिरं वा विवक्ष्यते ।

अथोदकस्यैव परिणमनलक्षणमाह-

वराणरसगंफासा, मरुद्वं जमि उक्का होति ।

तह तह चिरं न चिट्ठे, असुमेसु सुपेसु कालेणं ॥२३१॥

यस्मिन् इत्येव यथा वर्णगन्धरसमन्तो उक्ततरा भवन्ति,
तथा तथा तेन त्रयेण चह मिश्रितमसुदं चिरं न निष्ठुत, किं
किमन्तरं परिणमन्तीति भावः । किमावशेषेण न्याह-य असुना
वर्णाऽऽद्य उक्तास्तेष्वेव क्रिये परिणमन्ति, ये तु शुभा वर्णाऽऽ-
द्यस्तेषु कटुषु कालेन परिणमन्ति, चिरादित्यर्थः ।

अथ च चिरं निष्ठुतमाह-

जो चंदणे कटुसो, संसट्ठजले य दूसा जा तु ।

सा खलु दगस सत्यं, फासो उ उवगहं कुणति २३२ ॥

इह तद्बुद्धोदकं चरितेन क्वाऽपि मिश्रितं, तत्र चरितं सत्यं यः
कटुको रसः स तद्बुद्धोदकस्य शक्तः, परं यस्मदीयः क्वाऽपि
शीतलः स जलस्योपग्रहं करोतीति क्वा चरणं परिणमन्ति,
एवं संसट्ठजले स्यादपि वा दूषणा अस्मरसना, सा उदकस्य शक्तः,
स्वशेषं शीतलत्वाद्बुधकार्यं, अनाश्रयेण परिणमन्ति ।

प्रपिकटिस्सगंधो, दगमसं मधुरमीतलं ण यतं ।

कालतरमणुमा, अचिलया चाउलोदगस ॥ २३३ ॥

शून्यं संवर्षी यः कटुस्तेन यत्र विक्षिप्तं यस्मदीयस्य उदकस्य
शक्तं, यत् रमेन मधुरं स्वशेषं च शीतं च घृतं, तद्बुद्धोदकं
करोतीति शब्दो भवति । अनाश्रयापरिणमन्ति, तथा कुकुत्त-
रनिर्गुह्यकस्तेन उलोदकावस्थायां यत्कालाभ्यन्तरेण साऽऽयु-
दकस्य शक्तं भवति ।

अवुक्कं जति चा-उलोदं खुज्जते जलं अमं ।

दोषि वि चिरपरिणामा, भवेति एमव सेसा वि ॥२३४॥

अवुक्कान्ते अपरिणते तद्बुद्धोदके यद्यप्युदकं सचिच्छा-
दकं प्राकृतं, ततो ह्यवुक्कं चिरपरिणामं भवति, शवा-
नयपि यानि संस्पृष्टान्तकं (१) पानकाऽऽद्यानि तेष्वपि स्तो-
त्रादिकं यदि प्राकृतं, तत एवमेव तावत् चिरादपरिण-
मन्तीति ।

अथ त्रिनीवपदमाह-

थंठिल्लस अलभे, अट्ठाणोयसासे गिलाणे य ।

सुद्धा अविचिता आ-उट्ठा गेयहमाणा वा ॥२३५॥

आठिलस्यालाने अपरिणतपानकमपरिष्ठापयन्तोऽपि सुद्धाः ।
अथमाशिरगतानां शिवाकारेण तु पानकस्य दुर्बलतायां मायावि-
चयः । परिष्ठापयन्त आकुटिकया वा जानन्तोऽपि शुद्ध-
स्वराः । शुद्धं ५ उ० ।

अधुना पञ्चोदकस्यैव परिष्ठापयितुं विधुपवसाह-

पंचिदिपहिं जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुक्कीए ।

मणुएहिं च सुविहिया !, नायव्वा नोय मणुएहिं ॥ ८ ॥
पञ्च पञ्चोऽऽधीनोऽन्विताणि येनानि ते पञ्चोऽन्विताः मनुष्याऽऽद्य-
स्तः करणनैस्तु वा सन्तु नटिपयाऽमौ पारिस्थापनिका सा
द्विविधा भवत्यनुपूर्वा-मनुष्यस्तु सुबाहेताः । ज्ञानव्या, 'नाम-
नुष्येभ्यः' निधेभ्यः, चक्षुष्यस्य व्यवहिनः सम्भवः । इति गाथा-
ऽङ्कारयोः ॥ ८ ॥ भावार्थे त्वपरिह्वयायाम् ।

मणुएहिं खलु जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुवीए ।
संजयमणुएहिं तह, नायव्वासंजयएहिं व ॥ ९ ॥

मनुष्यैः खलु याऽमौ सा द्विविधा भवति आनुपूर्वा-संयत-
मनुष्यैः, तथा ज्ञानतयाऽसंयतैश्चानि गाथाऽयैः ॥ ९ ॥ भावार्थे त्व-
परिह्वयायाम् ।

संजयमणुएहिं जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुवीए ।
सचित्तेहिं सुविहिया !, अस्चित्तेहिं च नायव्वा ॥ १० ॥

'संयतमनुष्यैः' साधुभिः करणभूतैर्याऽमौ पारिस्थापनिका
सा द्विविधा भवत्यनुपूर्वा-सह चित्तं च वस्त्रं इति सचि-
त्तास्ति, जावज्जित्तरिच्यर्थः । सुबाहेतौ पूर्ववत् । 'अचित्तेहिं च
सायववत्ति' । अविद्यमानचित्तैश्च, स्मृतिरिच्यर्थः । ज्ञानव्या चित्तो-
पेत्येति गाथाऽङ्कारयोः ॥ १० ॥

इत्येतावदुद्देशः कृतः । अथना भावार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र यथा
सचित्तमन्यनामौ ग्रहणपरिस्थापनिकासम्भवस्तथा प्रतिपादय-
माह -

अणभोग कारणेण व, नपुंसमाईसु होइ सचिचा ।
वेसिरणुं तु नपुंसे, सेरे कालं पडिखिज्जा ॥ ११ ॥

अभोगमनाभोगः उपयोगविशेषः, न आभोग अनाभोगस्तेन,
'कारणेन वा' आश्रयाऽऽदिक्षकणेन, 'नपुंसकाऽऽदिषु' दीक्षितेषु
सन्तु, भवति 'सचित्ता' इति व्यवहारतः सचित्तमनुष्यसंय-
यनपरिस्थापनिकेति भावना । आदिशब्दाज्जङ्गुऽऽदिपरिग्रहः । तत्र
चायं विद्याः सोऽनाभोगेन दीक्षितः स आभोगस्येति सति वस्तु-
मुत्पत्ते, तथा चाऽऽह - 'वेसिरणुं तु नपुंसे' । 'स्युस्सुज्जेनं
परिस्थापनिकं नपुंसकं, कर्तव्यमिति वाक्यशेषः । तुशब्दोऽना-
भागतद्विज्ञित इति विशेषयति, 'सेरे कालं पडिखिज्जा' ।
'शेषः कारणदीक्षितो, जङ्गुऽऽदिर्वा, तज्ज' 'कालं' यावता
काक्षेन कारणसमाप्तिमेवत्येतावन्तं कालं जङ्गुऽऽदि वक्ष्यमाणं
यं प्रतीक्ष्यते, न तावत् स्युस्सुज्जेत् । इति गाथाऽङ्कारयोः ॥ ११ ॥

अथ किं तत्कारणं येनास्मी दोह्यत इति ? तज्जानेकभेदं
कारणमुपदेशयमाह -

आसिबे ओमोरियं, रायवुडे भए व आगाडे ।
मेल्ले उल्लिमडे, नाणे तवदेसणचरिते ॥ १२ ॥

'आश्रये' व्यन्तरकृतं व्यसनम्, 'अवमौदयं' दुर्जितं, 'रा,
जङ्गु' 'राजा' चिह्नं इति, 'भयं' प्रत्ययौक्यः, 'आगाड' भु-
शब्दः अयं आगाडशब्दः प्रत्येकमनिमेवव्यते आश्रयाऽऽदिषु ।
'नाना' 'अनाभावः', 'उत्तमायः' 'कालधर्मः' ज्ञाने अनाऽऽ-
दि, तथा 'इदमे' तत्प्रभावकाश्चान्नज्ञानं, 'चारित्र्यं' प्रतीतम्,
वत्प्रेयसिवाऽऽदिषु कुतश्च यां नपुंसकाऽऽदिरेव दीक्ष्यते इति ।

उक्तं च -

"रायवुडनरुडुं, ताण्ड विवस्स वाऽनिगमणहु ।

वेज्जे व सये तस्स व, तप्पिस्सह वा गित्ताणुस्स ॥ १ ॥
शुक्लो व अणयो वा, पाणां गिरहमाणि तप्पिहं ।

कच्चरणेमाणि ते, तप्पे आमासिमेहिं वा ॥ २ ॥

एयंहीं कारणेहिं, आगादेहिं तु जं व पव्वावे ।

पमाहिं सोऽसयं, कए उ कउउं वगिचयणा ॥ ३ ॥

जो सो आसवाइकाराणि पव्वाविज्जे नपुंसगो सो तुवि-
हो-जाणभो य, अजाणभो य, जाणभो जाणइ जह साहणे
न वट्टइ नपुंसभो पव्वावेउं, अयाणभो न जाणइ, तथ जा-
णभो पव्विज्जे-जहण वट्टइ तुक्क पव्वज्जा, पाणाहमभ-
विगहणा ते भयिस्सह, ता चग्गं चव साहणं वट्टइ, तां ते
विउला निउज्जा भयिस्सह, जह इच्छइ लुं, अह न इच्छइ,
तो तस्स, अयाणवस्स य कारणे पव्वाविज्जेज्जाणां इमा
जयणा कीरइ -

कडिपहए य छिहसी, कपरिया भंडु लोय पाडे य ।

धम्मकहमभिराउल, ववहारविक्किचयं कुजा ॥ १३ ॥

कटिपट्टकं चास्य कुर्यात्, गिर्यां चानिच्छतः कतरिकया
केशापनवनं (भद्रुं) मुच्यते वा, शोचं वा, पाडे च विप-
रीता धर्मकथा संज्ञितः कथ्येत, राजकुलं व्यवहारः, इत्ये-
विगच्छन्तं कुर्यादिति गाथाऽङ्कारयोः ॥ १३ ॥ भावार्थे संययम् - 'पव्व-
यंतस्स कडिपट्टको से कीरइ, भणइ य-अग्गहाण पव्वयता-
ण एवं चेव कयं, निहमी नाम सिहा, सा न मुंजिज्जे, सो-
ओ ण कीरइ, कसीए से कला कट्पज्जानि, छुण वा सु-
डिज्जे, नेच्छमाणे लोओ वि कीरइ, जो नज्जे जणेण ज-
हा एस नपुंसगं, अनउज्जे वि एवं चेव कीरइ जणपव्व-
(निमित्तं, वरं जणो जाणंते जहा एस गिहायो चेव । पाह-
महणेण दुविहा सिक्खा-गहणसिक्खा, आसंयणसिक्खा
य, नय गहणसिक्खाय सिक्खमायं मयाइ सिक्खविज्जे-
ति, अगिच्छमाणे जाणि ससमए परतिथियमयाइ ताणि
पाडिज्जंति, तपि अण्णज्जे ससमयवत्तव्याप वि अस्मानि-
हाणेहि अत्यवसंवाद्दशाणि पाडिज्जंति, अहवा कमेण उल्ल-
त्थपट्ठया से आलावया दिउज्जंति, एसा गहणसिक्खा,
आसंयणसिक्खाय चरणकरणेण मादिउज्जइ, कि तु -

"वीयारायदे घेर-संजुओ रील्लं हूरे नरुणाणं ।

गाहे इ ममे पि तथो, घेरा गाहिंति अजेणं ॥ १ ॥

वेरमकहा विस्सया-ण य गिहा उठणसियेण सुत्ता ।

सुक्खालिए य बहूसो, सरोसमिब तज्जए तण्णा ॥ २ ॥

सरोसं ताडिउज्जइ वरं विपपरिमतो - 'धम्मकहा पाडिहि
य, कयकउवा वा से धम्ममक्खति । मा हण परं पि लोयं,
अणुव्वया दिक्खतो तुज्जे ॥ १ ॥' सखि'ति दां । एवं पत्र-
विद्यां जाहे नेच्छइ, ताहे - 'सखिखरकमिया वा, भेसिनि
कहा इहेसं सनिमो ? । निवसठे वा दिक्खिओ', एयं
अभाए पाडेयो ॥ १ ॥' सखी-सायभो खरकमिया अइ
जह्मा वा पुव्वगमिओ ते भेसेइ-कओ एस तुज्जे मक्के
नपुंसगो ? सिग्गं नासउ, मा ओ यवरोवहामो'ति, साहणो वि
ते नपुंसगं वयति-हेरं । एस अणारिओ सा ववरोविज्जाहिनि,
सिग्गं नस्ससु, जइ नछो सठं, अइ कयाइ सो रायउल्लं
चवट्टावेज्जा-ए ममे दिक्खिऊण धाति एव, सो य वव-
हारं करंजा 'अभाए' इति जइ रायउल्लेण णाओ ए-
एहिं चव दिक्खिओ अले वा जायतया गंथं ताहे अ,

अह-न यस समगो, पेच्छह से नेवथं चोलापट्टकाऽऽह, किं अहह एरिंसे नेवथं ति ? । अह तेण पुवं पेव तांण नेच्छ-
याणि ताहे भरणह-यम सव गहीनलिसी । ताहे सो भरणह-
अवभाविओ मि एए-हि चेव पडिसेहो किं च ही तेतो ।

छलियकहाइं कट्ठर, कत्थ जई कत्थ छलियाईं ॥ १४ ॥

पुज्जावरसंजुत्तं, वेरगकरं सतंतमविरुद्धं ।

पोराखमद्वसागह-भासानिययं हवइ सुत्तं ॥ १५ ॥

जे सुत्तगुणा वुत्ता, तन्निवरीयाणि गाएह पुज्जि ।

निच्छिन्नकारणाणं, सा चेव विगिंचणे जयया ॥ १६ ॥

गाथात्रयं सूत्रमिदं, अह कयाइं सा बहुलपणां रायवसहो
वा न सक्कह विगिंचिद, तत्थ इमा जयणा-

कावालिए सरस्वे, तत्त्वस्थियसहलिरुक्खेणं ।

वेडुवगपव्वइए, कायव्व विहीएँ वोसिरिणं ॥ १७ ॥

(कावालिए ऽत्तं) वृथामानीत्यर्थः । कापालिकां ह्रस्वपे न-
न सह भवति, (सरस्वतां ऽत्तं) सरजस्वाह्रस्वपेन, भौत-
लिङ्गरूपेणेत्यर्थः । (तद्व्याधिपे ऽत्तं) रक्तपट्टाह्रस्वपेन इत्यर्थः
(वेडुवगपव्वइए) मरेऽन्वाऽऽदिपयिषाष्टकुलाङ्गनां वेडुवगप-
वपयते, तस्मिन् प्रजाजने सति कर्त्तव्यं 'विधिना' उक्त-
सङ्क्रमेण व्युत्पन्नं पारत्याग इति गाथाऽर्थः ॥ १७ ॥

गाथायंस्वयम-

निववन्नभवहुक्खस्सिमावि-तरुणवसहामिणं वेति ।

भिन्नकहाओ भट्टा-ख घडइ इह वच परित्थी ॥ २० ॥

तुणए समं आर्यं ति निगमा भिक्खमादल्लक्खेणं ।

नासइ भिक्खुकमाइसु, छोइण तओ वि विपलाइ ॥ २१ ॥

गाथाद्वयं निगदसिक्का । एसा नपुसंगविगिचणा भनिया ।

(जहुभेदाः ' जहु ' शब्दे चतुर्थनामं १३०३ पृष्ठ गताः)

(३) जहुं वांकाऽनेहः-

एसो वि न दिक्खिज्जइ, उस्समंगायमह दिक्खिओ होज्जा ।

कारणपण्य केयइ, तत्थ विहि उवरि वोच्छामि ॥ २२ ॥

गाथा निगदसिक्का ।

तत्थ जो सो भम्मणो, सो पट्वाविज्जइ । तत्थ विही
भरणह-

मोत्तुं गिलाणकज्जं, दुम्मेहं पडियइ जाव छम्मासा ।

एकके छम्मासा, जस्स व दट्ठुं विगिंचणया ॥ २६ ॥

एकके कुले गणे भंघे छम्मासा पाडचारज्जइ, जस्स व दट्ठ-
तुं विगिंचणया जहुक्खस्स जवइ, तस्सेव सो । अहवा जस्सेव
दट्ठुं लट्ठो जवइ तस्स सो होइ, न हाइ तंओ विगिंचणया । स-
रीरज्जहुं जावज्जा वि पियिउज्जइ ।

जो पुण करणे जट्ठो, उकोसं तस्स होति छम्मासा ।

कुलगणसंघनिवेयण, एवं तु विहिं तहिं कुज्जा ॥ ३० ॥

इयं प्रकटयिष्ये, एसा संघतत्त्वमुपलस्यविगिचणया ।

इवाणि अस्मिन्संजयाणं पारिचायणवही अयइ, ते पुण एवं
होउज्जा-

आसुकार गिलासो, पक्खसाए व आणुपुक्कीए ।

अस्मिन्संजयाणं, वोच्छामि विहीद वोसिरिणं ॥ ३१ ॥

करणं कारः, अस्मिन्संकरणं शुद्धते, आशु शोभं कार आशु-
कारः, तस्मैतत्त्वाद्वादि विधावशुद्धिः काराऽऽहते शुद्धते, नैयः कस्सव-
सोभतः । (गिलाणे ति) ग्लानः मग्गश्च सज्ज व इति । प्रत्या-
ख्याते वाऽनुपूर्व्यां कारणशरीरपरिक्रमेकारणानुक्रमेण भवे-
वा प्रत्याख्याते सति बोद्धव्यं सोभत इति ज्ञायाथः । एतेषामवि-
त्तसंयतानां, ' वृत्त्ये ' अभित्याग्ये, ' विधिना ' जितोक्तं प्र-
कारेण, ' व्युत्पन्नं ' पारत्यागमात्रे गाथायः ॥ ३१ ॥

एव य कालगयम्मी, मुणिणा सुत्तत्थगहियसांर्यं ।

न हु कायव्व विसाओ, कायव्व विहीएँ वोसिरिणं ॥ ३२ ॥

एवं च एतेन प्रकारेण, ' कात्रगेने ' साधो सुते साने, ' मुनि-
ना ' अम्येन साधुना, ' किम्भूतेने ' सुवाधेयुहीतत्त्वात्, गीता-
यनेत्यर्थः । ' नहु ' नेव, कनेवः ' विधावः ' क्खहाऽऽदिस्वसुत्थः
सम्मोह इत्यर्थः । कनेव्यं किन्तु ' विधिना ' प्रवचनोक्तं प्रकारेण
' व्युत्पन्नं ' पारत्यागकप्रमाणे गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥ आर्यऽपठः ॥

(४) कालगतसंयुक्तिपारिचायनांका-

भिक्खू य राओ वा वियाले वा आहच वीसुंभिजा, तं च
सरीरां केद वेयावबको भिक्खू इच्छिज्जा एगेने वहुकासुए थं-
डिले परिद्विचिए, अत्थि याइं केद सागारियसंतिए उवगरण-
जाए अत्थि परिहरणाहिरे, कपइं मे सागारिकइं गहाय
तं सरीरां एगेने वहुकासुए एगेने परिद्विचिा तत्थेव उव-
निक्खियव्वे सिया ॥ २४ ॥

अथ संव्ययमाह-

निहिं कारणेहिं आं, आपरियं उडिमिज तहिं दुमि ।

सुत्तं तइए पगयं, वीसुंभयसुत्तजोगोस्यं ॥ ४६७ ॥

(आंमः कारणं रवसञ्जनऽऽदिभिरप्यभावाद्युद्दिष्टादित्युक्तं, त-
थाऽऽथ द्वे अथमभावाव्यावितलक्षणं सुक्खा । तृतीयं कालगतक-
रणे कारणेन प्रकृतं, तद्विषया विधिरनर्तनीभवीत्यत इति भावः ।
एव विषयभवनसुक्खस्य योगः संभवः ।

अहवा संमज्जीविय-भवगहो जीविया उ विगए वा ।

अएणुहेसो तुत्तो, इमं तु सुत्तं भववाए ॥ ४६८ ॥

अथवा संमज्जीविनभवनग्रहेण, जीविताद्वा विगते, अन्यस्याऽऽ-
वावैरप्यदिशः पुत्रस्य सक्तः, इदं तु मृतं जनस्य जीवितस्य प-
रित्यागोवैषयभवनमर्थः ।

अनेन संभवनाऽऽद्यतस्यास्य (१४ सूत्रस्य) व्याख्या-
भिक्तुः चशब्दाद्वाक्यायोग्यायां चराशौ वा, विकले वा (आह-
च) कदाचिद्व्यवशूयुतत्वे जीवः शरीरात् पृथग्जायमानोवाद्,
अनेन इत्यर्थः । तत्र सरीराकं कश्चिद्व्यवशूयुते भिक्षु-
रुद्धेकान्ते विधिकं बहुप्राशुकं काटकाऽऽदिस्ववर्हिने प्रवेगे
परिष्ठापयितुम् । अस्ति चात्र किञ्चित्सागारिकस्य कस्यचिद्व्यव-
शूयुते परिष्ठापनाई परिमाणयोग्यमुपकरणज्ञानं, बहलक-
ष्ठ-
मित्यर्थः । कल्पने (से) तस्य भिक्षोः सागारिक-
कृते, सागारिकस्य सत्कर्मिदं सागारिकस्यैव शुद्धात्वा तन्
सागारिककान्ते बहुप्राशुकं प्रवेशे परिष्ठापयितुं, तत्र परिष्ठाप-
यते शुद्धीतस्यकाष्ठं तन्नेपापनिर्मुक्तस्यैव व्यापदिति साध्याः ।

मम्येन निर्मुक्तियस्तरः-

पुवं दत्वाऽऽलोयाण, नियमा गच्छे उवक्कमनिमित्तं ।

भवं परिक्रमेल्लय, पुष्पगहो पंडलिस्सेव ॥ ५६६ ॥

यत्र स्वाध्वो मासकद्वे वर्षावामं वा कर्तुमास्तत्र पुष्पमेव तिष्ठतो ह्यवश्य वहनकाष्ठाऽऽरेवलोकेन नियमाकृष्टवामिनः कुञ्जिना । किमप्याह-उपक्रमा मरण, तत्कस्याऽपि संयतस्य ज-
द्विष्येयमर्थः । तत्र मरणं कदाचित् भक्तपरिज्ञानतो भ-
वेत्, कदाचित् तु मानसम् । उपवक्तुमाश्रित-नेनाऽऽकारेण वा
मरणं भवेत् । ततः पुष्पमेव महात्माऽहमस्य, वहनकाष्ठाऽऽरे-
वप्रवृत्तः प्रत्युपक्रम विधेयम् ।

अधुनाऽधिकृतविधिप्रतिपादनाय त्रिष्टुक्तिकारो द्वारगा-
धात्रयमाह—

पडिलेहणा दित्ता यं-तए य काले दिया य रातो य ।
जगण बंधण छेदण, एतं तु विधिं तर्हि कुजा ॥ ६०० ॥
कुसपडिमाए शियतण-मत्तग मीसे तणाई उक्करण्ये ।
काउस्सग्गपदाहिण, अक्खुट्ठाण्ये वाहरणा ॥ ६०१ ॥
काउस्सग्गं य सज्जा-ए य सवणस्स मग्गणा होति ।
बंसिरये ओलोयण-सुभासुमं ठावती निमित्तदा ॥ ६०२ ॥

(दिस्सि) दिग्गयो निरुपणीयः । (णनपयत्ति) औपग्रहिकान-
न्तक मृतच्छेदार्थं गच्छेत् सदैव धारणीयम् । जातिप्रधानश्चायं
निर्दोषः, ततो जघन्यतोऽपि प्राणि वस्त्राणि धारणीयानि । (काले
दिया य रातो अत्रि) दिवा रात्रौ वा कालगतं विपादो न विधे-
यः रात्रौ च स्वाध्वमग्रे स्तुते जागरणं बन्धय छेदने च कले-
व्यम् । तत्र विधिं तत्र कुयात् । तथा-नतत्र चित्तोत्थं कुश-
न-तिमाया प्रकृत्या ध्यावां करणमकरणं वा (निवत्तणत्ति) त-
स्य प्रधानं गता न तेनैव पश्चात्तर्त्तयम् । मासकं पानकं
चूडीया पुरत एकेन साधुना गन्तव्यं, यस्यां दिशि ग्रामस्त-
तः दीपि कलेश्वरं, तृणानि समानि प्रदत्तार्णवाणि, उपकरण
रजोहरणाऽऽदिकं तस्य पार्श्वे धारणीयम्, अविधिपरिष्ठापना-
याः कार्यास्तयोः स्थपित्वं स्थितेन कलेश्वरः । निवत्तमनिः प्रा-
दक्षिण्येन विधेयम् । शवस्य चाभ्युत्थानेन वसत्यादिकं प-
रित्यजनीयम् । यस्य च संयतस्य व्याहरणं नामग्रहणं स क-
रोति तस्य भोचः कलेश्वरः, गुरुकलाभामार्तैः कार्यास्तयो
विधेयः, स्वाध्यायिकस्य च मार्गेणा कलेश्वरः । उच्चारऽऽदिमा-
नकाणां ध्युम्भजनं कलेश्वर्यम्, अपरे अस्ति तस्यावलोकनं, शु-
भाशुभनिमित्तानि च निमित्तप्रदणार्थं च विधेयमिति द्वारगा-
धात्रयसमासायः ।

अथैतामेव विधिरपुत्राह-

जं द्दवं घणमसिण्यं, वावारयुयमवभाणय बलिये ।
वेणुमय दारुणं वा, तं वहणद्दा पलोयंति ॥ ६०३ ॥

यद् द्रव्यं वेणुमयं शरकं वा घनमसुणं दबापारयुक्तमवहमानकं
बलात् उडनं सारिकस्य शुद्धेतिष्ठानं तस्मात्तानस्य वद-
मार्थं प्रथममेव प्रलोकयान्, महास्थपिष्ठं च प्रत्युपेक्षणीयम् ।
अथ न प्रत्युपेक्षन् तत इमे दोषाः-

अत्येडिलम्भि काया, पवयवयाओ य होह आससे ।
छुदवण्यं गहणाई, परवण्हं तेण पेडिआ ॥ ६०४ ॥

अस्त्रापरुल्लं परिष्ठापयद्दुःखायान् विरागयति, प्रवचनघात
जामाऽऽदिसंज्ञं परिष्ठापयतो भवति, परावग्रहं च परिष्ठापयत-
रुद्धावपने भवेत् । उद-पर्वनाम तं रुद्धादिपि साधुपाश्वर्यस्य वृत्तं
शब्दं परित्यजेयुः, ततो ग्रहणाऽऽकर्षणाऽऽद्यो भवेयुः । ततो
महास्थीरुतलमवश्यं प्रागेव प्रत्युपेक्षेतां गतं प्रत्युपेक्षणाद्वारम् ।

१५५

(४) अध दिश्वरमाह-

दिसि अवरदक्खिणा द-क्खिणा य अवरा य दक्खिणा पुब्बा ।
अवरुत्तरा य पुब्बा, उत्तर पुव्वुत्तरा चव ॥ ६०५ ॥

प्रथमपरदक्षिणा नैकस्या दिश्वरिणीकृणीया, तदभावे दक्षिणा
तस्या अत्रावे अवरा दिक्, तदभावे दक्षिणपुर्वो आग्नेयो, तदभा-
वे अपरोत्तरा वा । एवं तस्या अत्रावे पूर्वो, तदभावे उत्तरा,
तदभावे उत्तरपुर्वो ।

सम्प्रति प्रथमायां दिशि सर्वां शेषादिकुपरिष्ठापने दोषानाह-
समाही न भत्तपाणे, उक्करणे तुमंत्तमा य कलहो य ।

भेदो गेल्लो वा, चरिमा पुण कटए अस्से ॥ ६०६ ॥

प्रथमायां दिशि शवस्य परिष्ठापने चतुराश्रयानवस्थापना-
भनः समाधिमेवति, तस्यां सर्वां यदि दक्षिणस्यां परि-
ष्ठापयति तदा जलपाने न सम्यग्; अपरस्यामुपकरणं न प्रा-
प्नुवन्ति, दक्षिणपुर्वस्यां 'तुमंत्तमा' परस्परं साधुनां भवति ।
अपरोत्तरस्यां कलहः संयतस्य दृष्ट्याप्यतीर्यते; सप्तं भवति;
पुर्वस्यां गणमेव आरिभजेदो वा भवेत्; उत्तरस्यां शानावस्थान-
रमा पुर्वोत्तरा, वा कृतस्य कपरिष्ठापना अर्थं साधुमाकथित,
मारयतीत्यर्थः ।

आसन्नमज्जद्वे, वाधातदा, तु धंल्लि तिणिण ।

रुच्छुद्धगहोयपाशा-शिषिद्विभादो ववाभाए ॥ ६०७ ॥

प्रथमायामपि दिशि औषि स्थपित्वानि प्रत्येयकृणीयानि, द्वा-
माऽद्वेरासन्नं मध्ये दूरे वा । किमर्थं पुनरुष्णीयं प्रत्येयकृते ? इ-
त्याह-व्याधानाम्, व्याधानं कदाचिद्वेदाद्व्याधेः स चाद्वे-
देष तत्र प्रदेशे कृष्टम्, उदकेन वा भाविनं, त्रितिकावाद् वा जलं,
जसप्राणिनां ससकं समजनि, ग्रामो वा निवत्तः, रुद्धिग्रहणेन
साधो वा आवायितः, पवमादिको व्याधानो व्यासन्नं कथितेन
भवति, तदा मध्ये परिष्ठापयति, तदापि व्याधानं दूरे परिष्ठाप-
यति, अध प्रथमायां दिशि विद्यामानायां द्वितीयायां तु-
तीयायां वा प्रत्येयकृते न तन्मत्तुर्दृष्टकाः ।

पते च दोषाः-

एसण पेण्ण जोगा-ख व हाथी भिण मासकप्पो वा ।

भचोवधी अभावे, इति दोहो तेण एदममि ॥ ६०८ ॥

भक्तपानलो मासकपक्षमाद् वा प्रेरणं कुर्वे । अथैवमिति न धे-
यपुस्ततो योगानामावश्यकव्यापारार्थं हासि, अपरं वा क्षेत्रं
गच्छतां मासकपक्षो जिहो वा जयेत् । एवमादयो दोषा जला-
पस्थादन्तावे जनन्ति, ततः प्रथमे दिश्वर्याग्रे महास्थपिष्ठं
प्रत्येयकृणीयम् ।

एवं ससियासु वि, तुमंत्तमा कलह भेदमरणं वा ।

जं पावति सोवहिया, गणोहिहो पाव तिहिह तु ॥ ६०९ ॥

यथा द्वितीयायां तृतीयायां च दोषा उक्ताः, एवं त्रैलोक्ये
चतुर्थ्यादिषुः यत्तुमंत्तमा कलहं गणमेवं मरणं वा सुविधानाः
प्रत्युवति, तत्रापि सर्वमेव प्राप्स्यति अथ प्रथमायां व्या-
स-तत्ततो द्वितीयायामपि प्रत्येयकृणीयं, तस्यां च स एव जल-
पानलक्षणे गुणो भवति याः प्रथमायामुक्ताः । अथ द्वितीया-
स्यां विद्यमानायां तृतीयायां प्रत्येयकृते । ततः स एव आशु-
कः दोषः । एवमर्थो दिश्यं यावन्नवस्य । द्वितीयस्यां व्याधान-
स्ततः तृतीयायां प्रत्येयकृणीयं, तस्यां च स एव गुणो भ-
वति । एवमस्ततो तद्विधेयं जावनीयम् । गतं दिश्वरम् ।

(६) अथ गण कट्टारमाह-

वित्रायाऽऽप्यामेषे, जे वर्थ लम्पनी समतिरेगं ।
चोखलं सुचिगं च सते, उवकमट्टा धरेयव्वं ॥ ६१० ॥

विष्मारेण, आयामेन च यत्कल्पमाणम् अर्कतुनीयहस्तऽऽवि-
कं तुनीयेहृदयकं भाणनं, नतो यदस्त्रं समतिरकं लभ्यते, कथ-
म्भनम् ? (चोखलं) धवलिः, शुचिकं नाम सुगन्धि, श्वेतं पास्तु-
रम् । एवमेव जीवितोपक्रमार्थं गच्छेत् चारित्र्यवश्यम् ।

रागनाप्रमाणेन तु नानि श्रोणि भवन्ति । नद्यथा-

अत्परमाट्टा एते, विदये छौटु उवारे पणं वेपे ।
उत्किट्टारे उवारे, वंधाऽऽदिच्छादणट्टाए ॥ ६११ ॥

एक तस्य सुतस्याथ यास्तरात्रे, द्वितीय पुनः प्रद्विष्येपरि घने
वर्षायात् । किमुक्तं भवान् ? - द्वितीयमेतत् सुतकं प्राचुर्यापरि दव-
रकणं सते भवत्येते । तु विषयकुट्टरमनीवेअस्सत्तं बंधाऽऽदिच्छा-
दनायं भुत्तुपरि स्थापनीयम् । एवं जघन्येनश्रोणि वस्त्राणि प्रदी-
तऽनानि, उत्कर्षनस्तु गच्छेत् ज्ञाया बहुधायि सुमने ।

एतेसि अवगहणे, चउगुरु दिवससि वणिषा दोसा ।

रतिं व पडिच्छेते, गुरुणा उट्टाणमादीया ॥ ६१२ ॥

एवेवामेवविधानां यथाणां यस्मात्प्रमाणमग्रहणं चतुर्गुणं प्राप-
यित्वा, मिलनवस्त्रावृत्ते च तस्मिन् यमनी नीयमाने दोषा
अगणयाऽऽऽश्च्यो यथानाः । अथेनहोपयमाद्यानां परिष्ठा-
पयिष्यामीति बुद्ध्या सुतकं प्रतीक्षापयति ततश्चतुर्गुणकाः, उ-
पस्थानाऽऽश्च्येव वाप्याः ।

कथं पुनरवगमवादाऽऽश्च्यो दोषाः ? इत्याह-

उत्तमादए अवगणे, दुविह गियत्ती य मडलवसणाणं ।

तम्हा तु अत्तमिणं, भरेति पक्खस पडिलेहा ॥ ६१३ ॥

(उत्तमादए) मलिनकुचं न तस्मिन्प्रयमाने अवर्णां जवति-
अर्थां अतो वराकां सुया अपि शोभानं लभ्यते । मलिनवस्त्राणां च
दर्शने द्विविधा निवृत्तिर्नेयानि । सप्रकल्प प्रवर्त्तनी च गृहीत-
तुकायाः प्रतियोग्ये । शुचि इव न वस्त्रदर्शने तु लोकाः प्रश-
स्यन्ति—प्रदो होतवो भवे उत ; यत् एव तस्मादहतमप-
रिशुक्तं, कुक्कं प्रमाणतः प्रतियुषं यस्त्रिकं धारणीयम् । प-
क्ख्यन्ते तस्य प्रत्यवेक्षणं कर्तव्या । इत्येते इत्येते प्रत्यवेक्षणायां
हि मलिनोभवेत् । गते गन्तकट्टारम् । वृ- ४ उ० ।

(७) इयानि गोमणुयवर्गद्विविधाया जसु-

सोमणुपुहि जा सा, तिरिपहिं सा य होइ दुविहा उ ।

सच्चिंतेहि सुविहिया !, अच्चिंतेहिं च नायव्वा ॥ ६६ ॥

(नियदाऽस्य) ।

दुविहं पि एममाहा । भरण-८-

चाउलोयपमाहिं, जलचरमहिणं होइ सच्चिन्ता ।

जलथलसुदकालए, अच्चिंते विगिचणं कुज्जा ॥ ७७ ॥

लोय वक्खण-शोभस्स । दुविहा-सच्चिन्ता अचिन्ता य । स-
च्चिन्ता चाउलोदयमस्तु, चाउलोदयगहणे जहा आश्रित्तुनी-
ए तस्य निवृत्तुम् । अस्मि मच्छन्ना मच्छकलिया वाते घेण्ण
वोखण पाणिण एण मज्जिक्क, पाणिमच्छन्ना पाणिथं दट्टण
उट्टेण, मच्छन्ना भन्ता बुद्धमज्ज, अहमाहणेण संसट्टपाणएण
वा मोलसकुट्टए वा तट्टमायणं वा एवे सच्चिन्ता । अचिन्ता-

अगिमिस्स यो रेणइ आणोसो पक्खिणा पडिणीएण वा, यव्व-
या उट्टुरो घरकोइतो एवमाहे, खहचरो हंसवायसमवृत्ताऽहे,
जस्य सदांसं तस्य विवोसो अगमसागिए वोखकणं वा, निहासे
जहे रुइह ताहे विगिचइ । तस्यवापारिष्ठावणिषा गया ।

इयानि गोमणुयवर्गद्विविधाया भरण-८-

सोतसामोहिं जा, सा दुविहा होइ आयुपुव्वीए ।

आहारमि सुविहिया !, नायव्वा तो अ आहारे ॥ ७९ ॥

(गोमिस्) निगदसिद्धा, तवरे लोभाहारा उवगणया, तस्य-

आहारमि उ जा सा, सा दुविहा होइ आयुपुव्वीए ।

जाया चेव सुविहिया !, नायव्वा तह अजाया य ॥ ७९ ॥

'आहारे' आहारान्वये याऽन्ता पारिस्थायिकता सा । 'हि-
विवा' द्विप्रकारा जवानं 'आनुपुव्वी' परिपक्वा, 'चावप' व-
श्रुति, 'जाया चेव सुविहिया' जायव्वा तह अजाया य । ।
तव दोषान् परित्यागाहोऽऽहारविषया या सा जाना, ततश्च
जाना चेव 'सुविहना' । इत्यामस्य प्राम्थ्यं, ज्ञानव्या, तथा-
ऽजाना च, तन्नाशितान्नविषयाऽऽहारपरित्यागविषयाऽजानो-
च्यते इति याथाऽऽह-७९ ॥ ७९ ॥

तत्र जानां स्वयमेव प्रतिपाद्यआह-

आदाकम्मे य तहा, लोहविसे आभिओगिए गहिए ।

एएण होइ जाया, वोच्छे से विहीरे वोसिरणं ॥ ७९ ॥

आदाकम्मे प्रतीते, ताम्प्रजायाकर्मणि च तथा । (लोहविसे
आभिओगिए गहिए इति) लोभात् गृहीते (विसे)
विषकृते गृहीते (आभिओगिए नि) वशीकरणाय मन्त्रा-
भित्तकृते गृहीते सति कथञ्चिन्मलिकादशपातितेनाऽन्यथा-
त्वाऽऽदिलिङ्गतश्च ज्ञाने सति 'एतेन' आश्राकर्मोऽविना-
होऽप्येव भवति 'जाना' पारिस्थायिकता दोषापरित्यागा-
होऽऽहारविषयव्यर्थः । (वोच्छे से विहीरे वोसिरणं नि)
वदयऽस्या विधिना जिनेकिंन व्युत्सर्जने परित्यागमित्यर्थः ।

एगंतमणावाए, अच्चिंते थिंहेले मुरुवड्ढे ।

छारेण अक्कमिन्ता, तिट्ठामं सावणं कुज्जा ॥ ७८ ॥

एकान्ते 'अनापाने' रुयाद्यापानरहिते 'अचन्ते' चेत-
नाविकले 'स्थगिडलं' भूमागे 'गुरुपडिटे' गुरुणा व्या-
ख्याते, अनेताविधिनेन परिस्थापने न कायेमिति दर्शयति-
(छारंण अक्कमिता) अस्मना समिमथ्य (तिट्ठामं सा-
वणं कुज्ज इति) सामान्येन निवेद्य चाग्रे आशरणं कुर्यात्-
अमुकदोषदुष्टमिदं व्युत्सर्जामि एवं, विशेषतस्तु विषकृता-
भियांगिकाऽऽहेनवापकारकस्यैव विधिः न स्वाध्यायिकोऽऽहः,
तदने प्रसङ्गेनैव भविष्यति इति याथाऽऽह-७८ ॥

अज्ञानपरिस्थापनिकीं प्रतिपाद्यआह-

आपरिए य गिलाणे, पाहुणए दुइहे सदसलाहे ।

एसा खलु अजाया, वोच्छे से विहीरे वोसिरणं ॥ ७९ ॥

आचार्ये तस्यधिकं गृहीते किञ्चिद्, एवं ग्लाने प्राचुर्यके
दुर्लेभे वा विशेषद्वये सति सहनत्वावे-विशेषद्वयं कथ-
श्चाज्ञानं सति आनिगृहप्रहरणसम्भवः, तस्य च या पारि-
स्थायिकता एषा खलु 'अजाया' अदुष्टाधिकाऽऽहारपरित्या-
गविषयव्यर्थः । (वोच्छे से विहीरे वोसिरणं) प्राम्थ्यमिति
याथाऽऽह-७९ ॥

पर्वतप्रभावाप, अचिन्ते धंडिले गुरुवर्द्धे ।

आलोष्टे तिष्ठि पुंजे, तिष्ठार्थे सावर्षे कुञ्ज ॥ ७६ ॥

पूर्वार्द्धे प्राक्वत् । (आलोष्टे) प्रकाशे योनं पुञ्जान् कुर्यात् । अत एव मूलगुणद्वये त्वेकमुत्तरगुणद्वये तु द्वावि-
ति प्रसङ्गः । तथा (तिष्ठार्थे सावर्षे कुञ्ज) तिष्ठेति वा-
चाऽर्थः ॥ ७६ ॥ गता आहारपरिस्थापिका । आव०४ अ०

(२) अथ दिवा रात्रौ कालगत इति द्वारमाह-

आमुकार गिलाण्ये, पक्वत्वाप व आशुपुञ्जीए ।

दिवस्स व रत्तीइ ए, एगतेर होज्जवकमणं ॥ ६१४ ॥

आशु शीघ्रं जीवस्य निर्जीवकरणशब्दादिविषयविश्लिष्टाऽ-
र्थोऽप्याशुकारा उच्यन्ते । तैरपकमणं मरणं कस्याऽपि भ-
वेत् । ग्लान्त्येन वा मान्धेन कोऽपि त्रियते, आशुपूर्व्या वा
शरीरपारेकमेषा कनेषु भङ्गे प्रत्यास्थाते सति कश्चित्काल-
धर्मं गच्छेत् । एवं दिवसरज्ज्योरेकतरस्मिन् काले जीवि-
तापकमणं भवेत् ।

एवं कालगयम्मी, मुणिणा सुत्तत्थगहितसारेण ।

न दुम्भवेत्तो विसाओ, कायव्ओ विहीए नोसिरणं ॥ ६१५ ॥

एवमेतेन प्रकारेण कालगते सति साधौ सुशार्थशुद्धी-
तसारेण मुनिना न विषादो मन्तव्यः, किं तु कलैव्यं तस्य
कालगतस्य विधिभाव्युत्पन्नम् ।

कथमित्याह-

आपग्गिओ गीतो वा, जो व कडाइ तिहं भवे साहू ।

कायव्ओ अविलविही, न तु सोगभया व सीदंजा ॥ ६१६ ॥

यत्स्वाऽऽचार्योऽपरो वा गीतार्थो यो वा अर्गतार्थोऽपि क-
ताऽद्विरीदशे कार्ये कृतकया, आदिशब्दादयोऽद्विगुण्येनः
साधुर्भवति, तेनाश्लोऽपि विधिः कलैव्यः, न पुनः शाका-
द् भयाद्वा तत्र स्तिरेत् यथोक्तविधिधाने प्रमादं न कुर्यात् ।

किमालम्य शाकभयौ न कलैव्योः । इत्याह-

मव्वे वि मरखम्ममा, संसारी तेण कासि मा सोगं ।

जं चऽपण्णो वि होहिनि, किं तथ भयं परगयम्मि ॥ ६१७ ॥

सर्वेऽपि संसारिणो जीवा मरखधर्माणं इत्यालम्य शाकं
मा कर्षीः । यच्च मरणमात्मनोऽपि कालकमेण भविष्यति, तत्र
परम्य गते परम्य संज्ञाने किं नाम भयं विधीयते, न किञ्चि-
दित्यर्थः । गतं दिवा रात्रौ चेति द्वारम् ।

(६) अथ जागरणबन्धनच्छेदनद्वारमाह-

जे वेल् कालगतो, निकारण कारणा भवे निरोधो य ।

जग्गाय वंथण छे-दण एतं तु विहिं तिहं कुञ्ज ॥ ६१८ ॥

दिवा रज्ज्यां वा यस्यां वेलायां कालगतस्त्वयमिव वेलायां
निष्काशनीयः । एवं निष्कारण उक्तम् । कारणे तु विरोधी नाम
क्रियन्तर्मात्रं काले प्रतीच्यते । तत्र च जागरणे, बन्धनं, छे-
दनम्, एतमेवमादकं विधिं वक्ष्यमाणनीत्या कुर्यात् ।

कैः पुनः कारणैः स प्रतीच्यते ? इत्याह-

हिमतेणसावयभया, पिहित्तारो महाणिण्णारो वा ।

उवणाणिण्णया व तहिं, आपरिय मातववसी वा ॥ ६१९ ॥

रात्रौ बुद्धिबलं हिमं पतति, स्नेहमयात् स्वापद्रवमाद्वा
न निर्गन्तुं शक्नते, नगरद्वाराणि वा तदानीं पिहितानि, महा-

निनायो महाजनजातः, शब्दः तत्र प्रामे नगरे वा, स्थापना वा
तत्र प्रामाऽऽवावीदशी व्यवस्था, यथा रात्रौ सुतकं न निष्काश-
नीयः, निजका वा स्वभावात्कस्मिन् सन्ति ते भवन्ति-अस्माक-
मनापेक्षया न निष्काशनीयः । आचार्यो वा स तत्र नगरे
अतीवलोकाविवक्ष्यताः, महातपस्वी वा प्रभूतकालपालिना-
नशनो, रागाऽऽदिसुषको वा, पतैः कारणैः रज्ज्यां प्रतीच्यते,
दिवा पुनरनैः कारणैः प्रतीक्षापयेत् ।

यंतग असती राया, व नीति संतेउरो पुरवती तु ।

सीति व जण्णिवहेणं, दाराणेरुद्धाणि थिसि तेणं ॥ ६२० ॥

शान्तकानां श्रुतिश्रवणानामभावे, दिवा न निष्काश्यते,
राजा वा सान्तः पुरः पुरपतिर्वा नगरमतिर्याते प्रविशति ज-
ननिवहेन वा महता नरतोलिकाऽदिवृद्धेन नगराभिरगच्छति,
तद्दारातो निष्कान्ति तेन निधि न निष्काश्यते । एवं दिवाऽपि
प्रतीक्षापयेत् ।

अत्र वाऽयं विधिः-

वातेण अण्णकंते, अभिण्वमुक्कस्स इत्थपादे उ ।

कुब्बंति ते पणिहिते, सुहणयणाणं च संपुदणं ॥ ६२१ ॥

वातेन यावदधापि शरीरकमकान्तं स्वप्नं न भवति ताव-
दभिभवजीवितमुक्त्य हस्तपादान् यथाप्रणिहितान् प्रमुञ्च-
यताऽलम्बमानान् कुर्वन्ति, सुखनयनानां च संपुटनं सं-
मीलनं कुर्वन्ति ।

जागराऽदिविधिमाह-

जितथिदुवाकुसला, ओरस्सवली य सत्तुत्ता य ।

कतकरण अप्पमादी, अमीरुगा जागरंति तहिं ॥ ६२२ ॥

जितनिद्राः, यथाकुशलाः, औरस्सवली महापराक्रमाः,
सत्त्वयुक्ताः धैर्यसंपन्नाः, कतकरणा अग्रमादिनः अमीरुकाश्च
ये साधवन्ते तत्र तदा जाग्रन्ति ।

जागरणद्वारे तहिं, अण्णोसिं वा चि तस्य धम्मकहा ।

मुत्तं धम्मकहं वा, मधुरगिरो उच्चसदेणं ॥ ६२३ ॥

जागरणार्थं तत्र तैरन्योऽन्यमन्येषां वा आत्माऽऽदीनां ध-
म्मकथा कलैव्या । स्वयं वा स्वयं धर्मकथां वा धर्मप्रतिब-
द्धामाख्यायिकां मधुरगिर उच्चशब्देन गुणयन्ति ।

बन्धनच्छेदनपदे व्याख्यात-

करपायंऽगुद्धे दो-रकेण वंथिउ पुत्तीमुहं आप ।

अक्खयदेहे खण्णं, अंगुलिविचेण बाहिरओ ॥ ६२४ ॥

करपादाकगुष्ठान् कराकगुष्ठद्वयात्पादाकगुष्ठद्वयं च ववर-
केण बद्ध्वा मुखपोषिकया मुणं छादयेदंतद्वन्धनमुच्यते ।
नथा अस्मत्तदेहे तस्मिन् । (अंगुलीविच्छेदं) अङ्गुलिमध्ये
वीरकं खननम् ईपरकलनं क्रियते, न बाह्यातः । एतच्छेदनं
मन्तव्यम् ।

असाइडुसरीरे, पंता वा देव तस्य उडिज्जा ।

परिणापि डव्वहत्थे-ण बुज्जं गुज्जं व मा मुक्कं ॥ ६२५ ॥

एवमपि क्रियमाणे यद्यन्याऽद्विष्टशरीराः सामान्येन व्यन-
राधिष्ठितवैद्यः, प्राप्ता वा प्रत्यनीका आचिद्वताऽभावसरे
तत्कलेवरमनुप्रविश्योन्मिष्टः, ततः परिधामिनीं कायिकीम्
(इव्वहत्थं) वामहस्तेन, यद्वात्वा तत्कलेवरं सेवनीयं,

इदं च बह्व्ययम्-बुध्यस्व बुध्यस्व गुह्यक ! मा मृता मा प्रमादीः
संस्कारकाम्मोत्तिष्ठेति भावः ।

वितासेज रसेज व, भीमं वा अट्टहास मुंचेजा ।

अभिपण्य सुविहरिणं, कायव्य विधेयं वोसरणं ॥६२६॥
अन्यादिभिर्न तत्कडेवरं विनासयेत् विरुलरूपं दर्श-
यित्वा भाषयेत् रवेजा आरटि मुञ्चेन्, भीमं वा रोमहर्षज-
नकमट्टहासं मुञ्चेन्, तथाऽपि तत्राऽभीतेन सुविहितेन वि-
धित्वा पूर्वोक्तेन, यद्यप्यभाषेन च व्युत्सर्जनं कर्तव्यम् । गतं जा-
गरणाऽऽदिह्यारम् ।

(१०) अथ कुशप्रतिमाद्वारमाह-

दोषि जदि सङ्कलेते, दण्ढमया पुत्तगा तु कायव्या ।

समलेतेमि य एको, अवड्डु अचिरेण कायव्यो ॥६२७॥

कालगते सति संयते नक्षत्रं विलोकयति तत्तन्धुर्गुणं,
ततो नक्षत्रं विलोकिते यदि साक्षेक्षेत्रं तदानीं नक्षत्रं, सा-
क्षेत्रं नाम-पञ्चवत्वारिंशन्मुहूर्त्तसंयोगं, साक्षे, दिनसंयोग-
मिति यावत् । तदा दृश्यमयो हो पुत्तलको कर्त्तव्यो, यदि न कर्त्त-
ति तदाऽऽश्वपरं साधुद्वयमाकर्षति, तानि च साक्षेत्रे वा-
णि नक्षत्राणि पदं भवन्ति । तद्यथा-उत्तराफाल्गुन्यः, उत्तरा-
षाढाः, उत्तराभद्रपदाः, पुनर्वसुः, रेवती, विशाखा चैति । अथ
समलेक्षेत्रं त्रिंशन्मुहूर्त्तसंयोगं यदा नक्षत्रं तत् एकः, पुत्तलकः
कर्त्तव्यः, एष न द्वितीय इति बह्व्ययम् । अकरणे अपरमेकमा-
कर्षति । समलेक्षेत्राणि चामूनि पञ्चदश-अर्धवर्गः, कुर्त्तन, सु-
गशिरः, पुष्यः, मघाः, पूर्वफाल्गुन्यः, हस्तः, चित्रा, अजु-
राधा, मूलः, पूर्वाषाढाः, अश्लेषा, अनिष्टाः, पूर्वभद्रपदा, रेव-
ती चैति । अथाप्यक्षेत्रे पञ्चदशमुहूर्त्तसंयोगं तन्नक्षत्रम् अ-
र्धाचिर्वा तत् एकऽपि पुत्तलको न कर्त्तव्यः । अपाक्षेत्रे वा-
णि चामूनि-यद् शनभियक्, भरणी, आर्द्रा, अश्लेषा स्वा-
तिः, ज्येष्ठा चैति ।

(११) अथ निवर्त्तनद्वारमाह-

येडिलवापाएणं, अट्टा वि अनिच्छिए अणाभोगा ।

भमिऊण उवागच्छे, तेणव पेहेण न नियत्ते ॥६२८॥

यत्र स्तुते नीयमाने स्थण्डिलालम्बाऽऽदिकहर्गनाऽऽदिभिर्योवा-
तो भवन् । अनाभोगेन वा स्थण्डिलभक्तिकान्ते भवन्, ततो
अभित्वा प्रदक्षिणं कुशाणा उवागच्छेयुः । तत्रैव पथा न लि-
खेरन् " जह तेणव मग्गोणं, निवर्त्तयति ततो अमयायाकि
कया उट्टाजासाय जज्जो चैव उट्टुह, तज्जो चैव उट्टुह, तज्जो चैव
पहावर, तथ जज्जा गामो तज्जो धाविज्जा । " तत्र एवं
कर्त्तव्यम्-

बाधायमि उवेडे, पुवं च अवेदियमि येडिल्ले ।

तह सीति जह से कमा, ख होंति गामस्स पडिहुत्ता ॥६२९॥

स्थण्डिलस्य व्याघ्राते पूर्व वा स्थण्डिलं न प्रत्यवेक्षेत्
तत्तत्तत् स्तुतकमेकान्ते स्थण्डिलेन स्थण्डिलं च प्रत्यवेक्ष्य
तथा च अनभित्वा नयति यथा स्तुत्य क्रमौ पादौ ग्रामादि-
गृह्ये न भवतः ।

(१२) अथ माषकद्वारमाह-

मुत्तयतदुभयपेज, पुरतो पेत्तण पाणग कुमे य ।

गच्छति जह सागारिण, परिट्टवेऊण आयमणं ॥६३०॥

सुत्रार्थतदुभयपेदी माषके असंख्यपानकं कुशाक्षं दमोत्तं
समच्छेदन् परस्परमसंबन्धान् हस्तचतुरङ्गलप्रमाणान् पृष्ठा-
त्वा पृष्ठतोऽन्वेक्षमाणः पुरतोऽप्रतः स्थण्डिलामिमुखो गच्छ-
ति, दक्षेणामभावे चूर्णाणि कैशराणि वा गृह्णते यदि सागारि-
कं ततः शब्दं परिट्टाप्याऽऽचमनं हस्तपादशीवाऽऽदिकं कर्त्त-
व्यम्, आचमनपश्चादन्वेष्टेनैव क्षापयति-यथा यथा प्रवचनांजशब्दो
न भवति तथा तथा अपरमोप विध्यम् ।

(१३) अथ शीर्षद्वारमाह-

जत्तो दिसाए गामो, तत्तो सीसं तु होइ कायव्यं ।

उट्टंतरक्खण्टा, अमगलं लोगगरिहा य ॥६३१॥

यस्यां दिशि ग्रामस्ततः शीर्षं शवस्य प्रतिश्रयात् नीयमानस्य
परिष्ठाप्यमानस्य च कर्त्तव्यम् । किमर्थमित्याह-उत्तिष्ठतो र-
क्षणार्थं, यदि नाम कथञ्चिदुत्तिष्ठतं तथापि प्रतिश्रयामिमुखं
नागच्छतीति भावः । अपि च-यस्यां दिशि ग्रामस्तदमिमु-
खं पादयोः क्रियमाणेयोरमङ्गलं भवति, लोकश्च गद्गो कुर्या-
त्-आहो अमी धमणका एतदपि न जानन्ति, यद् ग्रामाभि-
मुखं शब्दं न क्रियते ।

(१४) अथ तृणाऽऽदिद्वारमाह-

कुममुट्टिए एकेणं, अवोच्छिन्नाए तथ धाराए ।

संथार संथेरेजा, सवन्थ समो य कायव्यो ॥६३२॥

यदा स्थण्डिलं प्रमाजितं भवति तदा कुशमुट्टि-
केनाद्युच्छिन्नया धारया संस्कारकं संस्तरन्, स च
सर्वत्र समः कर्त्तव्यः ।

विषमं पते दोपाः-

विमया जदि होज तणा, उवर्णि मज्जे तहेव हेट्टे य ।

मरणं गेलएणं वा, निमं पि उ गिहिसं तथ ॥६३३॥

विषमाणि तृणानि यदि तस्मिन् संस्कारके उपरि च म-
ध्ये वा अग्रस्ताद्वा भवेयुः, तदा व्यथामाणि मरणं ग्लान-
त्वं वा निर्दिश्यन् ।

केपां त्रयार्णमित्याह-

उवर्णि आयरियाणं, मज्जे वसमाणं हेट्टे मिकवृणं ।

निरहं पि रक्खण्टा, सवन्थ समो य कायव्यो ॥६३४॥

उपरि विषमेषु तृणेषु आचार्याणां मध्ये वृषमाणामवस्ता-
द्विच्छूणां मरणं ग्लानत्वं वा भवेत् । अनखयाणामपि रक्षणीये
सर्वत्र समानि तृणानि कर्त्तव्यानि ।

जत्थ य नाथ निशाहं, चुण्णेहि तथ केमरोहि वा ।

कायव्योऽप्य ककारो, हेट्ट नकारं च वेपिजा ॥६३५॥

यत्र तृणानि न सन्ति तत्र चूर्णयो नामकेशरैः वा अत्यु-
च्छिन्नया धारया ककारः कर्त्तव्यः, तस्य चाधस्तादकारं च व-
ध्नीयान् क इत्यर्थः, कुणोनां केशराणामां चाभावे प्रलेपका-
ऽऽदिरपि क्रियते ।

(१५) अधोपकरणद्वारमाह-

विधट्टा उवारणं, दोसा तु भवे आचिचकरणमि ।

मिच्छकं सो य राया, कुणंति गामाण वहकरणं ॥६३६॥

परिष्ठाप्यमाने विज्ञार्थं यथाज्ञातमुपकरणं पार्थं स्थाप-
नीयम् । तद्यथा-रजोहरणं, मुल्लवर्त्तिका, कोलपट्टकाः, यद्ये-
तन्न स्थापयन्ति तत्तन्धुर्गुणः, आह्लाऽऽश्वद्वयं दोषा विह्वल्यक-
रणे भवति । स च कालगतो मिथ्याद्वयं गच्छन्, राजा वा

जनपरम्परया तं ज्ञात्वा कश्चिन्मनुष्योऽमीरिपद्राक्षित इ-
ति बुद्ध्या कुपितः प्रत्यासन्नवर्तिनां शिष्यादीनां प्रामाण्यां व-
चं कुर्यात् ।

अथैतदेव भावयति-

उवगरशुभहाजाते, अकरणे उज्जयेभिषकुदिहंतो ।

सिंगं अपेच्छपाथे, काले वहरं तु पाठेति ॥ ६३७ ॥

यथाजातमुपकरणं यदि तस्य पाथेन न कुर्वन्ति ततोऽसौ
देवलोकागतः प्रत्युक्तावधेरहमनेन युद्धिनिर्गन्त, परलिङ्गेन वा
देवो जात इति मिथ्यात्वं गच्छेत् । उज्जयिनीभिर्जुह्वान्त-
श्चात्र भवति, स चाऽऽवश्यकर्तृकातोऽवगन्तव्यः ॥ (५३ गथा।
आव० ४ अ०) यस्य वा प्रामस्य पाथे परिष्ठापितस्तत्र त-
त्पाथे लिङ्गमपश्यन् लोको राजानं विज्ञापयेत्, स च केना-
ऽप्यपद्राविनोऽप्यतिष्ठति मत्वा काले नयति वैरं पातयति, वैरं
निर्यातीति भावः ।

(१६) कायोत्सर्गद्वारमाह-

उद्गाणाऽऽई दोसा. हवंति तथेय काउसगमिम् ।

आगम्युवस्सयं गुरु-समीव अविहीरं उस्समो ॥ ६३८ ॥

तत्रैव परिष्ठापनभूमिकायां कायोत्सर्गं क्रियमाणे उत्था-
नाऽऽदयो दोषा भवन्ति, अत उपाश्रयमागम्य गुरुसमीपे
अविधिपरिष्ठापनिकायोत्सर्गः कर्तव्यः ।

(१७) प्रादक्षिण्यद्वारमाह-

जो जहियं सो तत्तो. शियचइ पयाहिणं न कायवर्ष ।

उद्गाणाऽऽदी दोसा, विराहसा बालवुड्डाणं ॥ ६३९ ॥

शयं परिष्ठाय यो यत्र भवति ततो निवर्तते, प्रादक्षिण्यं
न कर्तव्यं, यदि कुर्वन्ति तत उत्थानाऽऽदयो दोषाः, बालवु-
ड्डानां च विराधना भवति ।

(१८) अथाऽभ्युत्थानद्वारमाह-

जइ पुण अशीशिओ वा, शीशिजंतो निविसिओ वा वि ।

उद्देज सम्राट्ठो, तय इमा मग्गणा हांति ॥ ६४० ॥

यदि पुनः स कालगतोऽनिकाशिनो वा निष्काश्यमानो
वा विविक्षो वा परिष्ठापिनो व्यन्तरसमाविष्टः तिष्ठेत्,
तत्तत्तत्रैव मार्गणा भवति-

वसहि निवेसण साहीएँ, गाममज्जे य गामदारे य ।

अंतर उज्जाणंतर-णिमीहिद्या उड्ढितो वेच्छं ॥ ६४१ ॥

वसनी वा स उत्तिष्ठेत्, निवेशने वा पाटके, साहिकायां
वा गृहपरिक्रिकायां, ग्राममध्ये वा ग्रामद्वारे वा, ग्रामोच्चा-
नयारन्तरे वा, उद्याननैवेधिकयोरन्तरा वा, नैवेधिक्यां शव-
परिष्ठापनभूम्यामेतदुत्थिते यो विधिस्तं च वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातेनैव करोति-

उवसय निविसण साही, ताम्पेद्वे दोरे गाम मोलव्वो ।

मंडल खंडं देसे, शिसीहिद्या ए रजं तु ॥ ६४२ ॥

नक्तदेवचं नीयमानं यदि वसताडुनिष्ठति तत उपाश्रयो
मोक्षव्यः । अथ निवेशने उत्तिष्ठति ततो निवेशनं मोक्षव्यं,
साहिकायामुत्थिते साहिका, ग्राममध्ये उत्थिते ग्रामार्जे,
ग्रामद्वारे उत्थिते ग्रामी मोक्षव्यः । ग्रामस्य बोधानस्य वा-
न्तरा यदुत्तिष्ठति तदा विषयमण्डलं मोक्षव्यम् । उद्याने
१४६

उत्थिते खण्डं देशखण्डं मण्डलात् बृहत्तरं परित्यक्तव्यम् ।
उद्यानस्य नैवेधिक्यां आन्तराले उत्तिष्ठति देशः परिहर्त-
व्यः, नैवेधिक्यामुत्थिते राज्यं परिहरणीयम् । एवं तावन्नाय-
मानस्योत्थिते विधिरुक्ताः । परिष्ठापिते च तस्मिन् गीतार्था
पकस्मिन् पाथे मुहूर्तं प्रतीक्षन्त, कदाचित्परिष्ठापिनोऽभ्यु-
त्तिष्ठेत् ।

तत्र चाऽयं विधिः-

वसंतो जो उ कपो, कलेवरटावणम्मि बोच्चत्थो ।

नवरं पुण शाणत्तं, गामदारे निवाडुव्वं ॥ ६४३ ॥

व्रजतां निर्गच्छतां कडेवरटस्थाने यः कपो भणितः,
स एव विषयेनः कडेवरस्य परिष्ठापितस्य भूयः प्रविश-
ते विक्षेयो, नवरं पुनरत्र नानात्वं ग्रामद्वारे बोद्धव्यं, तत्र वै-
परित्यं न भवति, किं तु तुल्यनैवेद्ये भावः । तथा चात्र वृ-
द्धसंप्रदायः-"निसीहिद्याए परिष्ठुविजु जइ उद्देसा तथेय
पडिजा ताहे उवस्समओ मोलव्वो, निसीहिद्याए उज्जाणस्स
य अंतरा पडइ निवेसणं मोलव्वं, उज्जाण पडइ साही
मोल्वा, उज्जाणस्स य अंतरा पडइ गामद्वे मोलव्वं, गाम-
द्वारे पडइ गामो मोलव्वो, गाममज्जे पडइ मंडलं मोल्-
व्वं, साहीए पडइ देस्सखंडं मोलव्वं, निवेसण पडइ देसो
मोल्वा, उवस्सए पडइ रजं मोलव्वं ।" अत्र निर्गमेन प्र-
वेशने च ग्रामद्वारस्थाने ग्रामप्राग एवेक इति ग्रामद्वारे
तुल्यतेव भवति, न वैपरित्यम् ।

अथ परिष्ठापिनो ह्यादिवागन् वसति प्रविशति
ततोऽयं विधिः-

विश्यं वसहिमिति ते, तगे च अमं च पुव्वतो रजं ।

तिप्पभितिमिति सैव उ, सुयति रज्ज्ज् पसिमें ॥ ६४४ ॥

निर्ग्रन्थो यदि द्वितीयं वारं वसति प्रविशति तदा त-
द्यान्यत्र राज्यं मुच्यते, राज्यद्वयमित्यर्थः । अथ त्रीन् वारं
वहुंशां वागन् वसति प्रविशति तदा त्रीण्यत्र राज्या-
नि शुद्धिः ।

असिवाइ बहिया का-रखोहिं तथेय वसंति जो उ तवो ।

अभिगहियाणभिगहितो, सा तस्स उ जोगपरिवुड्ढी ॥ ६४५ ॥

यदि बहिरिह्याऽऽदिभिः कारणैर्निर्गच्छन्ति, तत्तत्तत्रैव
वसन्ति, यस्य यस्सो अभिग्रहीतमनमिच्छन्ति वा, तेन तस्य वृ-
द्धिः कर्तव्या, सा च योगपरिवुद्धिर्भविष्यति । किमुक्तं भव-
ति ?-ये नमस्कारप्रत्याख्यायिनस्ते पौरुषां कुर्वन्ति, पौरुषीप्र-
त्याख्यायिनः पुरोर्ध्वं कृत्वा शङ्को सत्यामाचाम्भं पारयन्ति,
शङ्करभावे निर्विकृतिरूपमकाशनकं यावद्दशनकमपि । यदाह
कृषिहन्त-"सइ सामन्थे आर्यं-वलं च पारंति, असइ निर्वी-
रं । एकाक्षणं असलयमममन्था सवीर्यं पि ति ॥ १ ॥" एवं
पुरोर्ध्वप्रत्याख्यायिनश्चतुर्यं, चतुर्ध्वप्रत्याख्यातारः पठं, पठप्र-
त्याख्यायिनोऽष्टमम् । एवं विस्तरं विभाषा कर्तव्या ।

एवं योगपरिवुद्धिं कुर्वन्तमपि यदि कदाचिदुत्थाय आग-
च्छेत्, तदाऽयं विधिः-

अप्पाइडुसरीरे, पंता वा देव तय उद्देजा ।

काइयं उव्वहत्थेय, भण्जेज मा गुज्झमा । गुज्झा ॥ ६४६ ॥
गतापी ।

(१६) अथ व्याहारणद्वारमाह-

गिरहृदं ग्रामं एग-स्स दोरह अइवा वि होउ मव्वेसिं ।

खिणं तु लोपकरणं, परिण गणभेद वारममं ॥६४७॥

एकस्य द्वयोः सर्वगामनी नाम गृहाति भवेत्कदाचिदप्येवं, तदा तेषां क्षिप्रं लोचः कर्तव्यः । (परिण त्ति) प्रत्याख्यानं तप-
स्यैव द्वादशसुपवासपञ्चकल्पं तं कारणाणीयाः । अथ द्वादशं
कर्तुं कश्चिद्विद्विष्यते शक्नोति, ततो दशममष्टमं पठे चतु-
र्थं वा काराप्यते, गणभेदश्च क्रियते, गच्छादिगोमयते, पृथ-
ग्भवन्तीति भावः ।

(२०) अथ कायोत्सर्गद्वारमाह-

चेइयरुवस्मए वा, हायेतीओ थुइउ ते विति ।

सारवणं वसहीए, करेति सर्वं वसहिपालो ॥६४८॥

अविधिपरिहृवणाए, काउस्सगो य गुरुसमीवमि ।

मंगलसंतिनिमित्तं, यओ तओ अजिवसेतीणं ॥६४९॥

चैश्यगृहे उपाश्रयं वा परिहीयमानाः स्तुनीस्तं ध्रुवंतं भणन्ति,
यावच्च ते अयापि नाऽऽगच्छन्ति तावच्चसन्तिपालो वसतेः
सारवणं प्रमात्रेण तदादिकं सर्वमपि कृत्यं करोति । अविधि-
परिहृवणनिमित्तं च गुरुसमीपे कार्योत्सर्गः कर्तव्यः, ततो
महतीर्थं शान्तिनाम तं चाऽजितशान्तिस्त्वयो भणन्तीति ।
अत्र चूर्णिः—“ ते साधुना चेइयरं वा उवस्मए वा डिया
होउ जा जइ चेइयरं ना परिहायंतीहिं थुइइ चेइयाइ वं-
दित्ता आयरियसमाने हरियायदिह पडिकमिउ अविधिपरि-
हृवणियाए काउस्सगं करेति ताइ मंगलसंतिनिमित्तं अजि-
वसेतिथओ ओमसेधेउदे चेय पहायंते कहुंन उवस्वर वि एवं
शेव चइयवेदणवजं ।” विशेवचूर्णिः पुनरित्यर्थः—“तओ आ-
गमंमं चेइयरं गच्छेत्त, चेइयाणं वंदित्ता संतिनामि तं अजि-
वसेति थुइ परिहाइ जइ, निजि थुइओ परिहायंतीओ कडिउ-
ति, तओ आगंतु अविधिपरिहृवणियाए काउस्सगो कीरइ ।”

(२१) अथ क्षणस्त्रापायायमार्गद्वारमाह-

खमणे वा सउकाए, गतिणिय महाणिणाय णियए वा ।

सेसुप नत्थि खमणं, शेव असउकाइयं होइ ॥ ६५० ॥

यदि गतिनं अवाचार्योऽदिरपरो वा महानिनादो लोकावि-
भूतः कालगतो भवति, निजका या स्वज्ञानिकास्तत्र स्मृति,
तं महती न धृतिं कुर्वति, तत एतेषु क्षणकं स्थाप्यायिकं
च कर्तव्यं शेषेषु साधुषु कालगतेषु क्षणकं नास्ति, स्थाप्या-
यिकं न च भवति ।

(२२) व्युत्पन्नसंज्ञारमाह-

उच्चारपासवणमत्त-गा य अत्थरखकुसपलालाऽऽदी ।

संधारया बहुविडा, उउमंति अणणगेलेखे ॥ ६५१ ॥

यानि तस्योच्चारणवणं वेत्तमात्रकाणि, ये चाऽऽस्तरणार्थं
कुशलालाऽऽदिमया बहुविधा संस्कारकास्ते सर्वानप्यु-
ज्ज्वलन्ति (अणणगेलेख त्ति) यद्यप्यस्य स्तान्तरे नास्ति,
अथाऽपरोऽपि ग्लानिः कश्चिदस्ति, तत्तदर्थं तानि मात्रका-
ऽऽदीनि धियन्ते इति भावः ।

अग्रहरणं मा होही, करइ संधारणे विकरणं आसु ।

उरहिं विमिंचती जो, छेइइ तस्सा विछेइइओ ॥ ६५२ ॥

अशिवगृहीतः स यदि मृतस्त्वदा येन संस्तारकेन स नीत-

स्तं विकरणं कुर्वन्ति पण्डितः कृत्वा परिहृवणयन्तीत्यर्थः ।
कुत इत्याह-अधिकरणं गृहस्थेन गृहीते प्राप्नोतेनया वा
पुनरप्यानीते भवेत्, तन्माभूति कृत्वा विकरणी क्रियते
यश्च तदीय उपधिरपरो वा तेन स्ववपुषा सुप्तस्तं सर्वमपि
परिहृवयन्ति ।

अभिवमि शयि स्वमणं, जोगविबट्टी य शेव उस्सगो ।

उवओगट्टं तोले शेव, अहाजाय करणं तु ॥ ६५३ ॥

अशिव सतस्य क्षपणं न कर्त्तव्यं, योगबुद्धिस्तु क्रियते, नैव
साधुभिः परिहृवणानायाः कार्यासर्गः क्रियते (उपओगट्टं
त्ति) मुहूर्तमानं तोलयित्वा यथाज्ञानं तस्य नैव कर्त्तव्यम् ।
किमुक्तमवति ?—अशिवे सतस्य सर्वमपि यथाज्ञानं न स्थाप्य-
ते अतो देवलोकां गतो यावदुपयुक्तो भवति तावत्तदीयं वपुः
प्रतिश्रय एव प्रतोत्ताप्यते, येन प्रतिश्रयस्थितं स्ववपुर्दृष्ट्वा सं-
यतोऽहमिति जानीते ।

(२३) अथाऽवलोकनद्वारमाह-

अवरुज्जसस ततो, सुत्तयत्तिसारएहिं थेरहिं ।

अवलोकय कायवणं, मुभासु भगतेनिमित्तद्धा ॥ ६५४ ॥

तस्य कालगतस्य अपरबुद्धितीर्थे दिवसे स्वार्थविशार-
दः स्थविरः शुभाशुभगतितिनिमित्तज्ञानार्थमवलोकनं क-
र्त्तव्यम् ।

कथमित्याह-

जे दिशि विमिडितो खलु, देहेणं अक्खणए संचिट्ठे ।

तं दिशि सिवं वदंती, सुत्तयवियारया धीरा ॥ ६५५ ॥

यस्यां दिशि शिवाऽऽदिभिर्गकारितोऽजनेन देहेन संति-
ष्ठेत्, तस्यां दिशि स्वार्थविशारदा धीराः शिवं बुद्धिर्दं सु-
खविहारं च वदन्ति ।

जति दिवसे संविट्ठति, तति वरिसे धातणं च सेपं च ।

विवरीए विवरीतं, अकड्डिए मव्वहिं उदिनं ॥ ६५६ ॥

यति याचनो दिवमान् यस्यां दिशि अज्ञतदेहसिद्धति
तति तावन्ति वर्णानि तस्यां दिशि धानं च जेमं च अ-
यति । अथ ज्ञतदेहः संज्ञातः ततो विपरीतं ज्ञतदेहं विपरी-
तं मन्तव्यं, यस्यां दिशि ज्ञतदेहो नीतस्त्वयां बुद्धिर्माऽऽदिकं
भवतीति भावः । अथ नान्यवाक्येः किं तु तत्रैवाज्ञतस्ति-
ष्ठति ततः सर्वज्ञोदितं बुद्धिर्दं, सुखविहारं च द्रष्टव्यम् ।

एतज्जमित्तं कस्य शुचंते ? इत्याह-

खमगस्साऽऽयरियस्सा, दीहपरिणस्स वा निमित्तं तू ।

सेमे तथऽसथा वा, ववहारस्सा इमा य गती ॥ ६५७ ॥

क्षणकस्याऽऽचार्यस्य या दीवपरिज्ञानिनो वा प्रभूतकालपा-
लितानाशनस्येदं निमित्तं प्रदीतव्यम् । शेष एतज्जतिरिक्तः त-
था वा अन्यथा वा भवेत् । न कोऽपि नियमः व्यवहारवशा-
ज्वयं गतिः प्रतिपद्यता ।

धलकरणा वेणाणिओ, जोतिमिओवाणमंतर समीम्म ।

गड्डाए भवणवामी, एस गती से समासेण ॥ ६५८ ॥

यदि तस्य शरीरकं स्थलं कृतं शिवाऽऽदिभिर्गरोपितं तदा
वैमानिकः संज्ञात इति मन्तव्यः । समभूतगो नीतस्य ज्योति-
रक्षेपु व्यन्तरेषु वा उपपत्तो हेयः । गतायां नीते भवणवासि-

बु गत इत्यवगन्तव्यम् । एषा गतिः समासेन तस्याभि-
हिता । व्याख्यानास्तिस्राऽपि द्वारगाथाः ।

अथात्रैव प्रायश्चित्तसमाह-

एकिकस्मि उ ठाणे, हुति विञ्चासकारणे गुरुगा ।

आण्णो य दोसा, विराद्व्या सेजमाऽऽयाए ॥६५६॥

एषां प्रत्युपलक्षाऽऽदीनामैकस्मिन् स्थाने विपर्यासं कुर्वतां
चत्वारो गुरुकाः, आण्णऽऽद्यश्च दोषाः, सेजमाऽऽमविराधना
च द्रष्टव्याः ।

एतेन मुच न गते, मुचनिवातो उ दव्सारे उ ।

उडणम्मि वि चउलहुगा, छडण लहुगा अभिगमे ॥६६०॥

यदेतद् द्वारकदम्बरकमनस्तरं व्याख्यातम्, एतेन सूत्रं न
गते, किं तु सामावारीह्यानायै सर्वमेन दुक्कम् । किं पुनस्तद्व्य-
सृत्रं प्रकृतमित्याह-सूत्रनिपातः । सागारिकसत्के वहन-
काष्ठलक्षणं द्रव्यं भवति, राज्ञो कालगते यदि वहनकाष्ठा-
नुत्थापनाय सागारिकमुत्थापयति तदा चतुल्लु, अरहट्टयो-
जनाऽऽद्यश्च दोषान्तरमात्रोत्थापनीयः, किं तु यथेकोऽपि क-
र्त्तव्यं वैराग्यवृत्तः समर्थस्तद्दीर्घं तत्तत्तत्कारणं न गृह्यते, अ-
थासमर्थमेततो यावन्तः शकनुवन्ति तावन्तस्तेन काष्ठेन वह-
न्ति, अथ वहनकाष्ठं तत्रैव परिष्ठाप्याऽऽगच्छन्ति तदाऽपि च-
तुल्लु, अत्रेण च गृहीते अधिकरणं, सागारिको वा तदपरिव-
न्, एतेः शठैर्वहनार्थं काष्ठं नीत्वा तत्रैव परिष्ठाप्यमिति तस्या
प्रतिष्ठाप्यगच्छद्वयं गृहीतऽदिकं कुर्यात्, तन्मादानेतव्यं, यदि
पुनरानीते गृहीतैवैव अभिगमने प्रवेशं कुर्वन्ति तदाऽपि च-
तुल्लु ।

एते च दोषाः-

मिञ्चत्तदिरण्णदाम्, समलाऽवणो जुगुच्छित्तं चेव ।

दिव रातो अभियावण, वोच्छेओ होति वसहीए ॥६६१॥

सागारिकसत्कारणं प्रवेशयमानं द्रष्टुं मिथ्यात्वं गच्छत्तुः एते
भग्नित-अस्माकमवस्तस्याऽऽदानं न कल्पते, यथेदलीकं
तथाऽप्यल्पलीकमेव । अथवा भूयान्-समला अमी अस्थि-
सत्तस्कावात्मणुरितिवर्तिनः, एवमवर्णो भूयान्, जुगुप्सितं वा
जुगुप्सामपि कुर्यात्-सूतकं हतका मम गृहमानयन्ति; ततो
यदि दिवा रात्रौ वा साधूनाम् (अभियावणं) निष्काशनं
कुर्यात्, वसन्तश्च व्यवच्छेदनाऽतः परं ददानीत्येकस्यानेकेषां
या कुर्यात् ।

यत एते दोषा अतोऽयं विधिः-

अह्रगमाणं एण्णं, अण्ण पति ट्ठति तथेव ।

खाए अशुतोसण्ण तस्स वयणवितियउडणम्मसिसे वा ६६२

एकेन साधुना तत्स्थानमतिगमनं, यदि सागारिको नाद्याप्यु-
त्तिष्ठते ततः स एतेनाज्ञानं काष्ठमानीय यतो गृहीतं तत्रैव प्र-
तिष्ठापयति । अथ सागारिक उचितस्तस्याभि निवेद्यते-
ययं प्रसुप्ता इति कृत्वा नाऽस्माभिरुत्थापिताः, राज्ञो साधुः
कालगतः युष्मदीयकाष्ठेन निष्काशितः । साम्प्रतं तदानीयता-
मुपनीय परिष्ठाप्यतामेवमुक्तं यदस्मी भवति ततः प्रमाणम् ।
अथ स्थितिरेतं सागारिकेन कथमपि ज्ञातं, ततः कुपितस्या-
ज्ञतोषणं विधेयम् । अथवा ज्ञाते कुपितस्यापि तस्य वक्ष-
माणं वचनं भवति, तदा गुरुभिः स साधुर्निष्काशनीय इति

शेषः । द्वितीयपदे उचितोऽस्ती भ्रामः अशिवगृहीतो वा-
ऽस्ती ततस्तत्रैव परिष्ठापयेत् । न सागारिकस्य प्रत्यपयेत् ।

अथ सागारिकवचनं दर्शयति-

जइ नीयमणा पुच्छा, आण्णित्ति किं पुणो धरे मज्ज ? ।

दुगुणो एसऽवरायो, य एस पाण्णऽऽलओ भगवं ॥६६३॥

यद्यस्माकमनापुच्छं नीतं, ततः किमर्थमिदानीं पुनरपि
मदीयगृहमानीयते, एष बुद्धिशुणोऽपराधः, न कैष भगवन् !
मदीय आवासः पाणानां मातङ्गानामालयो, यदेवं मृतको-
पकरणमत्राऽऽनीतम् ।

एवमुक्तैर्गुरुभिर्वक्तव्यम्-

किमियं सिद्धम्मि गुरु, पुरतो तस्सेव शिच्छुमति ते तु ।

अविजाणंताण कयं, अम्म वि असे वि णं वेति ॥६६४॥

किमिदं दृष्टान्तजातमभूत्, ततः शेषसाधुभिः शय्यातरेण
वा गुरुणा शिष्टम्-अङ्गेन साधुना अनापुच्छया काष्ठं नीतम्,
ततो गुरुवस्तस्यैव शय्यातरस्य पुरतस्त्वं साधु किमना-
पुच्छया नयसीति निर्मत्स्यं कैतवेन निष्काशयान्त, अन्ये-
ऽपि साधवो भूयते-अस्माकमप्यविजानतामेवममुना कृतम् ।
अन्यथा जानन्तो न कर्तुं दक्ष इति ।

वारंते अशुद्धुमणं, इह्रा असाणं ठाति वसहीए ।

मम गीतो तिच्छु भई, कइतव कल्लेण वा वितिओ ॥६६५॥

यदि सागारिको वारयति मा निष्काशयेति, नैवं, भूयः क-
रिष्यति, ततो निष्काशनं, निष्काश्यते इतरथा अवारयति
सागारिकेऽप्यस्यां वसतो तिष्ठति, द्वितीयश्च साधुः कैतवेन
मादृस्थानि भणति-मम निजको यदि निष्काशयेत ततोऽह-
मपि गच्छामिः सागारिकेण वा समं कोऽपि कलहयति, ततः
सोऽपि निष्काशयते, स च तस्य द्वितीयो भवति । ६०५३०
(२३) अस्मज्जतरिस्थापना । साम्प्रतं तस्मिन्नेव द्वारागधा-
द्वितये या विचिक्कः, स सर्वः कर्त्तव्यः, क वा न कर्त्तव्यः?,
इति प्रतिपाद्यब्राह्म-

एसा उ विही सव्वा, कायव्वा सिवम्मि जो जाहं वसइ ।

असिंवे खमण विव्वी, काउस्सग्गं व वजेज्जा ॥६६॥

(एस सि) “अणंतरवक्त्रायाविही मेरा सीमा आयरणा
इति एगड्डा । (कायव्वा) करेयव्वा, नुशब्दोऽवधारण, व-
ह्नियस्सवन्धश्चो कायव्वो एवं, कस्मि ? (सिवम्मि सि) अ-
स्मद्वयताहृतोपरसंगेवाजिते, काले, “जो” साह, “जाहं” अस्से
वसइ, अस्मिन्ने कहे ? अस्मिन्ने खमणं विवज्जइ, किं पुण ?
जोगाविद्यही कोरइ, “काउस्सग्गं व वजेज्जा” काउस्सग्गो
य न कोरइ ।”

साम्प्रतसूक्तार्थोपसंहारार्थं गथाध्याह-

एसो दिसाविभागो, नायव्वो दुविहदव्वहरणं च ।

वोसरणं अवलोयण, सुहासुहाईविसेतो य ॥६६॥

(एसो इति) अणंतरदारगमाहासुगस्सऽप्यो, किं ?-दिसा-
विभागो गायव्वो ? दिसिविभागो नाम अचित्तसंज्ञपरि-
द्वारणियविहिं पर दिसिपव्वदिसणं संखेवणं दिसिपडिवज्जा
यणं ति भणियं होइ । अहवा-विसिविभागं सुलदारगमणं,
सेसदारोपलक्षणं चेयं दृढव्यं, अचित्तसंज्ञपरिद्वारणियं
पर एसो द्वारविषेओ गायव्वो सि मणियं होइ । (दुविह-
दव्वहरणं चेति) दुविहदव्वं शाम-पुव्वकालगदियं कुसा-

इत्यायव्यमिति अणुबहुप, (वीसरणं ति) संजयसरीर-
हस परिद्वयं, 'अवलोकणं' विरयदिणं निरिक्खणं ति । सुहा-
सुहृदतीविसैलो य ति । सुहासुहृदतिविसैलो वंतरासु
उववाययेया यति भणियं होर । एसा अचित्तसंजयपरिद्व-
वणिया भणिया ।

इयाणि असंजयमणुस्सणं भणइ । तथ गाहा-

असंजयमणुएहि, जा सा दुविहा य आणुपुव्वीए ।

सच्चित्तेहि सुविहिया !, अच्चित्तेहि च नायव्वा ॥६६॥

इयं निगदसिद्धेव । तथ सच्चित्तेहि भणइ ।

कहं पुण तीए संभवो नि ? । आह-

कण्डगुरूपस उ, वीसरणं संजयाका वसहीए ।

उदयपह बहुसमा-गम विपज्झाऽऽलोयणं कुज्जा ॥६७॥

काह अवरिइया संजयाक वसहीए कण्डगुरूपस साहरेज्जा,
सा तिहि कारणेहि बुभेज्जा, किं ?-एएसि उवाहो भवउ
त्ति बुहेज्जा पडिणीययाए, काह साहम्मिणी लिगत्यी एएहि
मम लिगं हरियं ति एएण पडिणिविसैण कण्डगुरूपस पडिय-
रुसयसमीये साहरेज्जा । अहवा-चरिया तव्वएणुणिणी
वोडिणिणी पाहुडिया वा मा अहणं अजसो भविस्सइ,
तअो संजओवस्सगसमीये उवेज्जा, एएसि उवाहो होउ ति,
अणुकंपए काह दुकांलं दारयरुवं छुट्टिउं कामा विनेह-एए
भगवंतो सत्तहियद्वारे उयडिया, एएंसि वसहीए साहगमि.
एएनि भनं पाणं वा वग्हिनि । अहवा कहं वि सेज्जायरेणु
वा इयरघरेणु वा बुभिसंस्ति, अओ साहुवस्सए परिद्वेज्जा,
भरण काह य रंजा पउयवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपि-
रंहिति; तथ का विही ? । विवसे २ वसही वसदेहि चत्तारि
कारा परिणयियव्वा, पच्छुसं पओले अयरं अहणं, मा
मा एए दोसा होंहिति, जइ विगिचंती दिट्ठा ताहं वालो
कीरइ-एसा इणिया दारयरुवं छुट्टेऊण पलाइया, ताहं लोणो
एह, पच्छुइ य तं, ताहो सो लोणो जं जाणउ तं करंउ, अह न
दिट्ठा ताहं विगिचिज्जइ, उदयपह जणो वा जण्य पएसे एए
निगमओ अण्णइ, तथ उवेला पडिवरइ, अणणओमुदो जहा
लोणो न जाणइ, जहा किंवि पडिक्खंती अण्णइ, जहा तं
सुणएण काएण वा मज्जाणेण वा न मारिज्जइ. जाहं केणइ
दिट्ठं ताहो सो ओसरइ । निवसंजयमणुपरिद्ववणिया
गया ।

इयाणि अचित्तसंजयमणुपरिद्ववणिया भणइ-

पडिणीयसरीरुहणे, वणीवगाइसु होइ अचिचा ।

तोऽवेक्ख कालकरणं, विपज्झविगिचणं कुज्जा ॥६८॥

पडिणीओ कीर वणीमवसरीरं बुहेज्ज जहा एएंसि उवा-
हो भवउ ति, वणीवगो वा तय्यमंत्तुण मओ, केणइ वा
मारिऊण पथ निहोसं ति छुट्टिओ, अवरिइयाए मणुस्संण
वा उक्कलियं होजा, तथ तदेव योलं करंति, लोणस्स क-
रिज्जइ-एसो खुट्ठा ति, उक्कलंविप निव्विणेण वारंतायं र-
उंतायं मारिओ अप्पा होजा ताहं दिट्ठेण कालक्खंनो का-
यओ, पडिलेहिऊण जइ कीर नथि ताहं तथ कस्सइ नि-
वेसणं न होइ तथ विगिचिज्जइ उपेक्खंज वा, पओसो
वहइ संवरइ लोणो ताहं निवसंवरं विवेगो जहा एथ आ-
दसेण उपेक्खण्यो ताहं वेच विगिचिज्जइ, अण्णएण संचि-

क्खावेत्ता अण्णसागारिए विगिचिज्जइ, जइ नथि कीर प-
डिवरइ, अह कीर पडिवरइ तस्सेव उवरी बुभइ, एवं वि-
पज्झणा, विगिचणा लामं-जं तथ तस्स भंडोवगरणं त-
स्स विवेगो, जइ रुहरं ताहे न छुट्टेज्जइ, एकहा वा विहा
वा मग्गो नज्झि ति, ताहे बोलकरुणविभासा । अचित्तसं-
जयमणुपरिद्ववणिया गया । आउ ४ अण ।

(२५) भोजनजातं परिपुष्टं सुरभिं मुञ्जं, दुरभिं परिष्ठापयति,
तस्य प्रायश्चित्तम्-

जे भिक्खु अमयरं भोयणजायं पडिगहिता सुग्भिं

मुंजइ, दुग्भिं परिद्वेह, परिद्वेवं ता साइज्जइ ॥ ४३ ॥

सुभं सुग्भिं, असुभं दुग्भिं, शयं पव्वेवम् ।

वसेण य गंधेण य, रमेण फासेण जं तु उववेत्त ।

तं भोयणं तु सुग्भिं, तत्त्विवरीतं भवे दुग्भिं ॥ ३२२ ॥

जं भोयणं वगणं वरलकावेहि उववेत्तं तं सुग्भिं भरण-
ति, इतरं दुग्भिं ।

अहवा-

रसालमवि दुग्मंभिं, भोयणं तु न पूजियं ।

सुगंधिपरसालं पि, पृथयं तेण सुग्भिं तु ॥ ३२३ ॥

रंसेण उववेयं पि भोयणं दुग्भिगंधेण पूजितं, दुग्भिभि-
त्यर्थः । अस्मालं पि भोयणं सुगंधपञ्चुत्तं पूजितमित्यर्थः ।

धेचूण भोयणदुग्मं, पनेयं अहव एकतो चेव ।

जे सुग्भिं भुंजिता, दुग्भिं तु विगिचणं कुज्जा ॥ ३२४ ॥

सुग्भिं दुग्भिं च भोयणं एकतो पनेयं वा धेणुं जो साह
दुग्भिं भोवा दुग्भिं परिद्वेयति, नहम मामलहु ।

इमे य दोसा-

सो आणा अणवत्थं, भिच्छविराधणं तथा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, दुग्भिं पुव्वेतरं पच्छा ॥ ३२५ ॥

कंठा ।

इमे य दोसा-

रमगेहि अचिकखाए, अविचियंदाणालुपकमे माया ।

लोभे एसणवापातो, दिट्ठो अजमंगूहि ॥ ३२६ ॥

रसेसु गंडी भवति, अरणसाह्मिनी आहं कायति-भोय-
णपमाणतो अहं कायति, एगओ गहियस्स उववरि सुभं
कायति, इतरं छुट्टेति. कागमियालगमयं । कागमाहा । एवं
अविही भवति. ईगालदोसो य भवति, रसगिदो गच्छे अ-
धिनि अलमंनो गच्छा उपकमति. अपक्रमतीत्यर्थः । माथी
मंडलीए रसालं अलमंनो भिक्खागओ रसालं भोत्तमागच्छ-
ति, भदकं भद्रं भोवा विवरणं विरसमाहातरादि रसो-
यणे लुडो । एमसं पि पेल्लेति । एथ दिट्ठो-“अजमंगू” जहा
अजमंगू आयरिया बहुसुया बहुपरिवापा मयुरं (पुं)
आगता, तथ सहहि धरिज्जति, ता कालंतरेण आंमगणा
जाता, कालं काऊण भवणवामीसु उववरणो, स्या बहुपडि-
वोहणदुआ आगओ सपीरमहिआए अऊकंताए जीहं गिणा-
लेति । पुच्छुओ-का भवं ? भणानि-अजमंगूहं साधुं सहाय
अणुपासितं गतं । एते दोसा पडिक्खं अजसमुदा, ते र-
सगेहिभीता एकतो सव्वं मेलंउं भुंजति, तं व असलं विस्से
वावि सव्वं भुंजेण इहए । सूतामहितं व कृतं भवति ।

“ रसगेहि सि ” अस्य व्याख्या-

सुस्फीद्वगुणजिहो, येच्छति छातो वि भुञ्जितुं इतरं ।
आवस्सयपरिहाणी, गायरदीहो उ उज्झमिया ॥ ३२७ ॥
इतरं दुग्धं तिलमंतो वि सुग्धि भर्त्ताणमित्तं दीहं भि-
क्खाऽऽयारियं अइति, सुत्तयमादिपसु आवस्सयसु
परिहाणी भवति, दुग्धियस्स उज्झमिया परिद्वयणिया ।
“ अधिकज्वाय सि ” अस्य व्याख्या-

मधुमं भोयणज्वायं, भुञ्जतां तु एकतो ।
अधिकं खादयं जो तु, अधिकखाप स बुवति ॥ ३२८ ॥
मनसो रुचितं मनोभं भोअणं जातमिति प्रकारवाचकः,
साधुभिः साहं भुज्जतां जो अधिकतरं खाप सो अधिकखा-
भां भणय ।

जम्हा एते दोसा-

तम्हा विधीए भुंजे, दिरण्णिमि गुरूण सेस रातिणिए ।
भुञ्जति करम्भिरुणं, एवं समता तु सव्वेसि ॥ ३२९ ॥
का पुण विधी ? जाए आयरियगिलाण बालवुद्धआदेतमादि-
याणं उज्झिट्ठियं पत्तेयगहियं वा दिरणं, सेसं मंडलिरातिणिया
सुग्धिदुग्धिमद्ववा-विगहियं करं थेतु मंडलीए भुञ्जति. एवं स-
व्वेसि समता भवति । एवं पुच्छुना दोसा परिहरिया भवति ।
कारणभां परिद्वेज्जा-

विनियपेदे दोमि वि बहु, मीसे च विगिंचणारिहं होज्ज ।
अविगिंचणारिहे वा, जवणिज्ज गिलाणमायिए ॥ ३३० ॥
एवंवत् कंठे ।
जं होज्ज अमेज्जं जं, वज्जेसियत्तं विगिंचणारिहं च ।
विसकयमतकयं वा, दव्वविरुद्धं कयं वा वि ॥ ३३१ ॥
पूर्ववत् ।

(२५) मनोभं भोजनं परिद्वया तत्र ग्रहयि ।

साधर्मिकभ्योऽद्वया परिष्ठापयति-

जे भिक्खु मणु भोयणज्वायं पाटिग्गाहिता बहु परियाव-
सं अदुरं तथ्य साहम्मिया संभोइया से समणुया अरारिहा-
रिया संता परिसइ, जे अण्णापुच्छन्ना अण्णमित्तियं प-
रिद्वेइ, परिद्वंतं वा साहज्ज ॥ ४४ ॥

जं चेव सुग्धिसुत्ते सुग्धि भोयणं वुत्तं तं चेव मणुणं । अ-
हवा-भुक्कयस्स पंतं पि मणुं भवति । अट्ठगुहवउत्थआ-
यंविगिलाणियाण्णउमच्छगपरिहाणीए हिडेताणं अलहण
जहा विधीए स्ववामे वा संभुज्जंत जे, ते संभोइया, समणुया
उज्झयविहाणी चोदगाऽऽह संभोइयगहणान्तो चेव अररिहारि-
गहणं सिद्धं, किं पुण अपरिहारिगहणं ? आचार्योऽह-चउ.
अंगे द्वितीयमंगे सातिचरियापरहरणार्थं. संत-इति विद्यमानः ।

जं चेव सुग्धिसुत्ते, वुत्तं तं भोयणं मणुसं तु ।

अहवा वि परिज्झुसिए, समणुसं होति पंतं पि ॥ ३३२ ॥
परिज्झुसितो बुधुत्तिनः, शेषं गताधेयं ।

आचार्यो विधिमाह-

जावतियं उवउज्जति, जलियमेते तु भोयणे गहणं ।

अतिरेगमण्डाप, गहणे आयाऽऽदिणो दोसा ॥ ३३३ ॥

१५७

परिमाणतो जावतियं उवउज्जति तत्पमाणं धेत्तव्वं, अति-
रेगं गिरहन्तो लोभदोसा, परिद्वयणियदोसा य, आणा-
णो य दोसा, संजमे पिपीलियादी मरंती, आयाए अतिबहुए
भुत्ते विच्छिन्धियादी, तम्हा अतिपमाणं ण धत्तव्वं ।

चोदगाऽऽह-

तम्हा पमाणगहणे, परियावसं गिरत्थयं होति ।

अथवा परियावसं, पमाणगहणं ततो अजुतं ॥ ३३४ ॥

तस्मादिति जति पमाणजुत्तं धेत्तव्वं तो परियावणगहणं णो
भवति सुत्तं गिरत्थयं, अह परियावणगहणं तो पमाणगह-
णमजुत्तं, अथो गिरत्थयं ।

अह दोहद वि गहणं-

एवं उभयविगेधे, दो वि पया तु गिरत्थया होति ।

जह हुति तं सयत्था, तह सुण बोच्छं समासेणं ॥ ३३५ ॥

अहवा दो वि पदा गिरत्थया । आचार्योऽह पच्छं ।

आयरिए य गिलाण, पाहुणए दुल्लभे सह अदाये ।

पुव्वगहितं व पच्छा, अभत्तं चोदो भवेज्जाहि ॥ ३३६ ॥

जत्थ मद्दाइउदयाकुला गत्थि तत्थ पत्तेयं सव्वसंघाडिया
आयरियस्स भेगहंति, तत्थ य अत्यरिओ एगसंघाडगाली-
तं भेगहंति, सेसं परिद्वयणियं भवति । एवं गिलाणस्स वि
सव्वे संदिट्ठा सव्वेहि गहियं, एवं पाहुणे वि । अहवा कांइ
संघाडओ दुल्लभदव्ववीणाऽऽदिणा एणमित्तो सहसा दाता-
रेण महंतं भायणं भरियं, एवं अनिरिंसं । अहवा भत्तं
गहिए पच्छा अभत्तं चोदो जातो वा, एवं वा अतिरेगं होज्ज ।

एतहिं कारणेहि. अतिरेगं होज्ज पज्जयावसं ।

तमणालोचना स, परिद्वं तमि आणाऽऽदी ॥ ३३७ ॥

जं तुच्चे चोदयं पज्जनाचरणं तमेतं हि कारणेहि ह्येज्ज. त-
मेवं पज्जनाचरणं अणालोचना अग्रिमंतसा परिद्ववति, तस्स
आणादी, मासलहुं च पच्छिन्नं ।

इमे य परिधत्ता-

बाला बुद्धा सेहा, खमग गिलाणा महोदराऽऽएसा ।

सव्वे वि परिचत्ता, परिद्ववंतेण ऽणापुच्छ ॥ ३३८ ॥

बाला बुद्धा य तिकव्वबुद्धा पुणो वि जेमज्जा, सेहा वा अभा-
विता पुणा वि जेमज्जा, खमगो वा पारुणे पुणो जेमज्जा,
गिलाणस्स वा तं पाउग्गं, महोदरा वा मंडलीए उवट्ठा
जेमज्जा, आदेसा वा तेनि आगता होज्जा, अज्जाणविखा,
वा ण जमिता, पुणो जेमज्जा; तत्थ अणापुच्छा परिद्वयं-
तो एते सव्वे परिचचयति ।

इमं पच्छिन्नं-

आयरिए य गिलाणे, गुरुगा लहुया य खमगपाहुणए ।

गुरुगो य बालवुद्धे, सेहे य महोयरे लहुओ ॥ ३३९ ॥

जति तेण भत्तेण विणा आयरियगिलाणए विराहणा
भवति तो आणितस्स अणापुच्छा परिद्ववंतस्स चउगर-
गा, खमग पाहुणए य चउलहुगा, बाल बुद्धे गुरुगो, सेहे
महोदरे लहुओ ।

चोदगाऽऽह-

जदि तेण विणा आवा-था होजा तो भवे वेत्ता ।

उत्तरगुणश्चमुञ्जं, एकवर्कं दुर्वकं वा होज्जा, दुर्वकं एकवर्कं वा होज्जा, एवं मूलगुणं उत्तरगुणं होज्जा, उत्तरगुणं वा मूलगुणं होज्जा, एवं चैव पाप वि होज्जा, एवं श्रीधरं निगम्य मूलगुणसत्त्वं जायं, दोहिं विनिगमपदि सुजं जायं, 'न य तेहिं वन्धपापं' परिमुञ्जिहिं दोमा तंनि आयत्ती भवइ, तइहा कं भोषियं ते नं न जुजं, तओ कं दाउं विगिंवि-यव्वं ? आयत्तिया भणंनि-मूलगुणं अमुजं वरये एगो गंडी कीरइ, उत्तरगुणश्चमुञ्जं दोरिण सुजं निरिण, एवं वधे, पाप मूलगुणश्चमुञ्जं अनी अट्टइ एगमसिहिया रेहा कीरइ, उत्तरगुणश्चमुञ्जं दोरिण, सुजं निरिण रेहाओ, एवं गायं होइ, जाणरण कायव्याणि, कहिं परिदुंयव्याणि ?-एगंतमणावाए सह पत्तावंधरयत्ताणं, असइ पडिलहसियाए दोरिण सुह वञ्चइ, उज्जमुहाणि ठविज्जंनि, असइ ठाणस्स पानसिणं ठविज्जइ, जओ वा आगमां तओ पुणकं कीरइ, एयाए वि-हीण विगिंविज्जइ, जइ काइ आगारां पायइ तइ वि वोसट्टा-उट्ठारणा सुज्जा साहुणो, जंदि अणेदि साहुडि गाहियाण जइ काण्यं गहियाणि ताणि य सुहा जावजीवाए परिमु-जंनि, मूलगुण उत्तरगुणमु उप्परणं ते विगिंविज्जइ । गतोपक-रणपाणिस्था रनिका ।

अथवा नाउपकारणपरिस्थापनिका प्रतिपाद्यते आह च-
नाउवगरणे जा सा, चउव्विहा होइ आसुपुव्वीए ।

उच्चारे पामवणे, खेले विमणाए चैव ॥ ८० ॥

व्याख्या निगदमित्यर्थः ।

विधिं भस्ति-

उच्चारं कुर्वन्तो, छायां तमपाशरक्खणट्टाए ।

कापटुपादिमभि-ग्गेह य दो चैव अभिगिण्हे ॥ ८१ ॥

पुशंवे तमपाणसमु-ट्ठिण्दि एत्थं तु होइ चउमंगो ।

पटमपर्यं पमत्थं, समाणि उ अप्पमत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीयं वक्त्वाणं-जस्स गहणी मंसज्जइ तेण छायाए वो-
तिरियत्थं, कंरिसियाए छायाए ?-जं ताव लोणस्स उव-
भोगकथो त-थ न वोमिज्जइ, निरुवमंगे वोमिज्जइ,
तत्थ वि जा मयाओ पमाणओ निमया तन्धेव वोमिरि-
ज्जइ, अयइ पुण निमयाए तन्धेव वोमिरिज्जइ, असति
कक्काणं काण्यं छाया कीरइ, तेसु परिणएसु वञ्चइ, काया
दोराए-तमकाओ, थावरकाओ य । जइ पडिलेहे वि पम-
ज्जइ ताव तो एगदिया वि रक्खिया तमा वि, अह पडिलेहे
न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तमा परिचत्ता, अइ
न पडिलेहे पमज्जइ थावरा परिचत्ता तमा रक्खिया,
इयरइ दोवि परिचत्ता, सुण्णडिलेहियसुण्णमज्जएसु वि
पटमं पर्यं पमत्थं, विहयतएण एकंकेण चउत्थं दोहिं वि अ-
पत्तयत्थं, पटमं आयत्तियत्थं, असा परिहसियत्था । दिसाभि-
ग्गेह-उमे सुवपुरां च । दिवा कुपाहुइउम्वः । रात्री द-
क्षिणतश्चैव, तस्य चाऽयुते हीयते ॥ १ ॥ " दो चैव एयाउ
अभिगमहंति, डगलगहणं तदेव चउमंगो, सुरिए गामे एव-
माह विभासा कायव्वा जहात्तमभवं ।

अथुना शिष्यानुशास्तिपरां परिममादिगाथामाह-

गुरुमूले वि वसंता, अनुकूला जे न होति उ गुरुत्वं ।

एस्सि तु पपाणं, दूरं दूरं ते होति ॥ ८३ ॥

'गुरुमूले' गुरुत्विकेऽपि 'वसन्तः' निवसमाना अनु-
कूला ये न भवन्त्येव गुरुणाम्, एतेषां 'पदानाम्' उल्लं-
सणानां, तुशब्दादर्थेषां च, दूरं दूरं ते भवन्ति, अविनी-
त-वासिणां धृतापरिणेत्येति गाथाऽर्थः । आद्य० ४ अ० ।

(२७) गृहवचोऽऽदिपु उच्चारणश्रवणे परिष्टाप-रति-

जे भिक्खू गिहंसि वा गिहमुहंसि वा गिहदुवारंसि वा
गिहपडिदुवारंसि वा गिहलोयंसि वा गिहंअणंसि वा गि-
हवच्चंसि वा उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठेइ, परिट्ठवंतं
वा साइजइ ॥ ७२ ॥

थंदिहं उवधाती, गिह तस अगणीए पुढविस्वदं ।

आउवणस्सतीए, विभासितव्वं जहा सुणे ॥ ६२ ॥

थंदिहं तिविहांवधातियं आयपवयणे संजमगिहे आ-
उवधाओ, तसअगणिपुढविआउवणस्सतिसंबधं संजमो-
वधातियं, विभासा विस्तारेण कत्तज्या, जहा सुते आया-
र-यितियसुतकब्धे थंदिहसत्सिक्कए ।

इमो सुत्तयो-

अंतोगहं खलु गिहं, कोट्टग सुविधी व गिहमुहं होति ।

अंगस मंडवथाणं, अगगहारं दुवारं तु ॥ ६४ ॥

गिहवचं परंता, पुरोहडं वा वि जत्थ वा वच्चं ।

घरस्स अंतो गिहं भस्ति, गिहगहणं वा सव्वं चैव घरं
धेपन्ति । कोट्टओ अंगमासीलओ सुविही छुहाकआलिंदो, एतं
दो वि गिहमुहं गिहस्स अगगतो अञ्जावगासं, मंडवथाणं, अं-
गसं भस्ति, अगगहारं पाधेसितं नं गिहदुवारं भवति, गिहस्स,
समंततो वत्थं भवति, पुरोहडं वा वच्चं पच्छंवे ति उत्तं
भवति, जे वा वच्चं कंगंतं ते वच्चं नमोभूतो भवन्ति ।

जे भिक्खू मडगविहंसि वा मडगच्छारियंसि वा मडग-
धूमियंसि वा मडगसुयंसि वा मडगलेयंसि वा मडगथंदि-
लंसि वा मडगवचंसि वा उच्चारं वा पासवणं परिट्ठेइ, प-
रिट्ठवंतं वा साइजइ ॥ ७३ ॥

इमो सुत्तयो-

मडगगिहं मेच्छाणं, धूमा पुण विचगा होति ॥ ६५ ॥

छारो तु अपुंजकदो, छारचित्तविरहितं तु थंदिहं ।

वञ्च पुण परंता, सीताणं वाधि सव्वं तु ॥ ६६ ॥

मडगगिहं शाम मेच्छाणं, घरमंतरे मतयं छोटं विज्जति,
न डक्कति, नं मडगगिहं, अमिणवडइ अपुंजकं छारो
भस्ति, इट्टगाऽऽदिठिया विस्वा धूमो भरणति, मडाणं आधयो
मडाऽऽधयः, स्थानमित्यर्थः । मन्ताणऽऽसस अणुं तु मडयं
जत्थ सुव्वति तं मडाभयं, मडयम्म उरारि जे देवकुलं तं लेणं
भवति, छारचित्तविरज्जतं केवलं मडयं इट्टदुणं थंदिहं भ-
वति, मडयं परंतं वचं भरणते, सव्वं वा सीताणं सी-
ताणस्स वा परंतं वचं भरणति । नि० कृ० ३ उ० ।

(८८) राओं किले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा प्रातः
परिष्टापयन्ति-

जे भिक्खू सगपायंसि वा परपायंसि वा दिया वा राओ
वा बियाले वा उच्चाहिज्जमाओ सपायं गहाय परपायं

जायद, जादत्ता उच्चारं पासवणं वा परिद्वेद, परिद्विचिता
अणुगण सरिण पाडेइ, पांठं वा साहजइ ॥ ८१ ॥

राउलि निला, वियालो लि संक्रामगमो, उच्चावह्येन वा-
धा उच्चावाह, अण्यणिओ सण्णामत्तओ सगपायं भण्णति,
अण्यणियस्स अमाव परपाये वा जादत्ता वंसिरिह, परं
अजादत्ता वंसिरंतस्स मासलहुं, अणुगण सरिण छंडुति
मासलहुं, मत्तणे शिक्कारणे वंसिरंति मासलहुं ।

शिञ्जुत्ती-

शो कप्पति भिक्खुस्सा, शियमचे तह परायण वा वि ।
वोसिरिउ, शुच्चारं, वंसिरमाणे इमे दोसा ॥ १०४ ॥
शिअयमत्तय, परायत्तय वा शो कप्पति भिक्खुस्स वोसि-
रिउं । जो वोसिरंति तस्स इमे दोसा ।

सेहाऽऽदीण दुमुंछा, शिमेरेउज तं व दिस्स ऽऽदीणं ।
उहाहभाणभेयण-तिसुपावसमादिपल्लिमो ॥ १०५ ॥

सेहा मंथेणं वा दट्ठण वा विपरिणमंज्ज, दुमुंछं करंज्ज,
इमेहि हट्ठसरक्खा वि जज्जा अगारिणो वा णिगमिउज्जं दट्ठं
उहाह करंज्ज-“अहो इमे अलुइणो सज्जलंगं विट्ठल्लेति ।”
माणभेयं करंज्ज, उच्चंवेदि अहंय जाव परिद्वेत्तां तिसु-
पावतिं ति जाव उच्चंवेति जाव सुत्तये पल्लिमंथा भव-
ति; आदिपदातो परेण दिट्ठं संकामोतिगाऽऽदिपल्लिमो ।

चोदगाऽऽह-

एयं सुत्तं अफलं, अथा दो दो वि वा विरोधेणं ।
चोदग दो वि असत्था, जहं होति तथा शिमामहि ॥ १०६ ॥
सुत्तं वंसिरणं न पडिनिदं तुमं पुण अंधेण पडिसेह-
नि, एवं एतत्तण अफलण भावितव्यं, दो वि वा परोपरं
विरोधेन ठिता । आयरिआऽऽह-चोदग पच्छदं केत्तं ।

सुत्तं कारणियं, के ते कारणा ? इमे-

गेलसमुत्तमहे, रोहग अद्दाण सावण तेणे ।

मेहं दुविधरुयाए, कहगदुग अभिगाहाऽऽसरणे ॥ १०७ ॥

निलानो काइयसण्णाभूमी गंतुं न नरति, अण्णात्मगमु-
त्तिमहुं, तं पडिदण्णो ण तरति गंतुं, रोधये काइयसणा-
भूमी लयि, सागारियपिडवद्धा वा, अद्दाणे सांचत्तादी पुड-
वी, राधो वा, वसहीओ शिण्णगच्छेतस्स सावयभयं पि य, मेहे
मुत्तसुकराय य एयाए दुविधमत्ताए पुणो पुणो वंसिरति,
अण्णोमकहणे धम्मकहणे य, अभिगाहे मोहपांडमे पडि-
वणयो, भावाऽऽसरणो वा काइयसण्णाभूमी गंतुं न नरति ।

अपे संसत्तमि य, सागरउचियत्तभावपडिवद्धे ।

पाण्डिदायए मणो वा, वंसिरणं मत्तए भणियं ॥ १०८ ॥

अप्या काइयभूमी, संसत्ता वा कायभूमी, साधुस्स वा
बाहिरे सण्णायगार्गं सागारियं, सेज्जायरस्स वा अतो वो-
सिरिउज्जमाणे अवियत्तं इथाहिं वा समं भावपडिवद्धा काइ-
यभूमी, पाण्डिदवद्धा वा वासमिंहियासु पडंतीसु विज्जाए
उचयारो काइयाए आयमियव्वं कांः एतेहि कारणेहि मत्तए
वोसिरिउं बाहिं जयणाए उदिते सरिण पडुवंति ।

अभिगाह अण्णदाराणं इमा दोहव वि व्याख्या-

अभिगाहिय कि ए, कहणं पुण होति मोहपाडिमाए ।

अप्यो ति अप्य मोहं, मोदममो भवति अप्या ॥ १०९ ॥
पुव्वदं कंठं, अप्यामिति मोहं अयं पुणो भवति, काइयभू-
मी वा अप्या, तेण मत्तए वंसिरति ।

एतेहिं कारणेहि, वोमरणं दिवसतो व रत्ती वा ।

पगतं तुण होति दिवा, आधिकारो, रतिवोसट्ठे ॥ ११० ॥

इह सूत्रं दिवसतो नाधिकारो, रातो वंसित्तेनाधिकारो ।

सगपातम्पि य रातो, अथवा परपायगंसि जो भिक्खु ।

उच्चारमायरिता, सरम्मि अणुगण राधो ॥ १११ ॥

उच्चारं सगणा, पासवणं काइया, जो राधो वंसिरिउं
अणुगण सरिण परिद्वेत्तां, तस्संयमुत्तम् ।

सो आणा अणवत्तं, मिच्छत्तविराहणं तथा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, सरम्मि उग्गए राधो ॥ ११२ ॥

कंठा ।

रातो परिद्वेत्तस्स इमे दोसा-

तेणाऽऽसविस्स सावय-पडणीयसपुमशियते, रेच्छा ।

मोहाणपहि पेहा-खसे य वाले य मुच्छा य ॥ ११३ ॥

राधो शिण्णमथो नेणऽऽसविस्सपहिं धेयंउज्ज, नीहमाऽणो वा
सावया, तेहिं न सज्जंज्जा पाडिणंथा वा धियंरिउं राधो
अण्णागारिं पतावेज्ज, पडिणीओ वा भणंउज्ज एन चोरांपा-
दुरिओ, जेण राधो शिण्णगच्छति, गणुंत्तमो वा रातो वला
वेगहेउज्ज, इथां वा वेगहेउज्जा । अथवा-अदनावेणं साधु
इथां य जुगवं शिण्णता, तथ संकाइया दान्ता, एवं महा-
सदियांदातिरिक्खोए वि संकज्ज अथवा गणुंत्तकथांति-
रिच्छोए वा कांवि अण्णागारं मेविउज्ज, आहाणपेहा वा
दिवसतो छिदं अलममाणो रातो भसतिपरिद्वेत्तणलक्खेण
आहांवेज्जा, एवे वेहाणुंत्तं वि करंउज्जा, सण्णाऽऽदिगा वा
वालेण लइतो ण तरति अक्खारं, मुच्छा वा सं हाउज्ज । ज-
म्हा एतं दान्ता तम्हा ण परिद्वेत्तवयां ।

समाहिमत्तओ अणुगण वि परिद्वेत्तां-

वितियपदे सागारो, संसत्तणच्छगाण हेतुं वा ।

एतेहिं कारणेहि, सरम्मि अणुगण राधो ॥ ११४ ॥

उग्गए सरिण परिद्वेत्तज्जमाणे सागारियं भवति, अतो वा
कायभूमी, अप्या संसत्ता वा, ताहं दिवसतो वि मत्तए वं-
सिरिउं राधो अण्णसागारिण, परिद्वेत्तज्जति, उग्गते सरिण
जाव परिद्वेत्ति वि सुवांति वा सुत्तपरिमंथां महंतां
भवति ति अणुगण सरिण परिद्वेत्तां, परिद्वेत्तां सुखो
भवतीत्यर्थः । ति० सू० ३ उ० ।

(२६) अह्मरदाहाऽऽदिपुस्थीरुत्तु उच्चारप्रश्रवणे करोति-

ये भिक्खु ईगालदाहंसि वा खारदाहंसि वा ह्यदाहंसि वा
उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेद, परिद्वेत्तं वा साहजइ ॥ ७५ ॥

इमो सुत्तथा-

ईगालखारदाहे, खदिरादी वयुधालादिया होति ।

गोमाऽऽदिरोगसमणो, दर्दनि गच्छे तहिं जमिं ॥ ६७ ॥

स्वरूपाऽऽदी इंगाला, वत्थुलमादीं खारो, जराऽऽदिरंगमरता-
शे गोरुआशे रोगपसमणुः, जन्थमाशो उष्मेति तं गायदाहं
भणति कुंभकारा जन्थ बाहिरां तुसे उहंति तं तुसडाहट्टाणं,
प्रतिवर्षं खलगट्टाणे श्रांसयं जन्थ भुसे उहंति तं भुसडाहट्टाणं ।

जे भिक्खु श्वासु गोलेहणियासु वा, श्वियासु वा
मट्टियाखाणीसु वा, परिष्ठुंजमाणियासु वा, अपरिष्ठुं-
जमाणियासु वा, उच्चारं वा पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं
वा साइज्जइ ॥ ७६ ॥

इमो सुत्तन्था-

ऊसच्छाणे गाओ, लिहंति भुंजेति अभिणवा सा तु ।
अचिपत्तमणल्लहणं, एमेव य मट्टियाखाणी ॥ ८८ ॥

जन्थ गावो ऊसच्छाणा लिहंति, सा भुञ्जमाणी शिरुडा न-
वा भरणति, तन्थ दोसा सचिन्तमीसो पुट्टिकायो, अचियत्तं
गोसाभियस्स वा खवा, तन्थ गावो लेहयेति, अंतगयदोसो,
अणत्थ वा लेहयेति पुट्टिवहो, मट्टियाखाणी ए वि सचिन्त-
मीसा पुट्टयो जणवयस्स अचियत्तं अरणं वा खाणि पवनेति ।

जे भिक्खु से आययणंमि वा, पंकांसि वा, पणगंसि वा,
उच्चारं वा पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्जइ ॥ ९५ ॥

इमो सुत्तन्था-

पंको पुण चिकमल्लो, पणगो पुण जन्थ मुच्छते ठाणे ।
मोओ कइमवहुलो, आवयणं तस्म शिक्का तु ॥ ९६ ॥
सचिन्ताचित्तिमसंसे पुणसहे, आयत्तममि म्पानि, पणओ
उ लोमो जन्थट्टाणे संमुच्छति, तं पणगट्टाणं, कइमवहुलं
पाणीयं सोओ भरणति, तस्म आययणं शिक्का ।

जे भिक्खु उंवरवच्चंसि वा, नगोहवच्चंसि वा, आमत्थवच्चंसि
वा पिलक्खुवच्चंसि वा, पिप्पलीवच्चंसि वा, डागवच्चंसि वा
उच्चारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्जइ ॥ ७७ ॥

उंवरस्म फला जन्थ किरिबंड उव्वविज्जति तं उंवरवच्चं
भरणति, एवं खम्पोहो वडो, आसन्थो पिप्पलो, पिलक्खु पि-
प्पलभेदो, सो पुण इत्थिपमिहणा पिप्परि भरणति, डागो
पत्रसागो; एतेसां सुकंति फला जति चैव ।

एतेसामणत्तरं, थंडिल्ले नो तु वोसिरे भिक्खु ।
पासवणुच्चारं वा, सो पावति आणमादीणि ॥ १०० ॥
कंठा ।

सुधम-

जे भिक्खु इच्छुवणंसि वा, सालिवणंसि वा, कुसुंभवणं-
मि वा, कपासवणंसि वा, उच्चारं पासवणं वा, परिट्टवेइ,
परिट्टवंतं वा साइज्जइ ॥ ७८ ॥ जे भिक्खु मडगवच्चंसि
वा, सागवच्चंसि वा, मूलयवच्चंसि वा, कोत्थंभरि-
वच्चंसि वा, खारवच्चंसि वा, जीरियवच्चंसि वा, द-
मखयवच्चंसि वा, मरुगवच्चंसि वा, उच्चारं पासणं वा प-
रिट्टवेइ परिट्टवंतं वा, साइज्जइ ॥ ७९ ॥ जे भिक्खु अ-
संगवणंसि वा, सतिवणल्लवणंसि वा, चंपगवणंसि वा,
व्यूवणंसि वा, अण्णयरेसु तण्णयरेसु पत्तोवणसु
पुत्तोवणसु फलावणसु छाउवणसु उच्चारं वा पासणं वा
परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्जइ ॥ ८० ॥

देसाऽऽहिडकेन जनपदप्रसिद्धा भव्या ।

एते पुण सन्धे वि थंडिला निविंघे उववाण, पंडेति-

आया संजम पवयस, तिथिं उववाइयं तु शायव्वं ।

गिहादिंगालाऽऽदी, सुसाणमादी जहा कमसो ॥ १०१ ॥

गिहं आउवावातो तं गिहं अरिग्गहमितरं वा अपरिग्गहं
मानलहुं, सपरिग्गहं च उलहुं; गेरहणकट्टणाऽऽदयो दोसा एवं
मडगाऽऽदिपणं वि सुसाणमादिपणसु पवयणोववातो-असुनि-
ट्टाणांनोवयो एते कापालिका इव च उलहुं, अविसेसा प्रायसो
संजमावधानां । उवउज्ज अप्पणा जो जन्थ उवधानो
स तन्थ वत्तव्वो ।

इमे दोसा-

छट्ठावणं पंतावणं, तथेव य पाइणाऽऽदयो दिट्ठे ।

अहिट्ठे अण्णकरणे, कायाकायाण वा उवरिं ॥ १०२ ॥

गिहाऽऽदिविरुद्धाणे वोमिरंनं छुटविज्जति, पंताविज्जति
वा, तन्थ वा पंडि, एते दिट्ठे दोसा, अहिट्ठे पुण अरणं
इंगालादीदाहट्टाणं करंति, कायविराहणा भवति, तं वा
मरणं कायाण उवरिं छुट्ठि ।

विनियपदमणुप्पज्जे, आसएणाऽऽद्रेण गेरहणट्टाणे ।

दुव्वलगहणि गिलाणे, जयणा ए वोमिरंजाहि ॥ १०३ ॥

अणत्थज्जे विक्खाऽऽदी, आसमसमि विरायणं अपरिग्ग-
गट्टाणं आरणं आययिणं सव्वो जणो जन्थ वोमिरति
रंहमे वा अरणं थंडिल्लेणथि, अदायपडिक्खो वा वोमिरति,
दुव्वलगहणी वा अरणं थंडिल्ले गंतुं न सक्कति, गिलाणो वा जं
अप्पदोसत्तं तन्थ वोमिरति । एत जयणा अथवा-अगणो
अवलोकति, अरणं (वोमिरति, पडरहयेणं कुरुकुरं करंति ।
नि० चू० ३ उ०) ।

(३०) आगमन्तेषु परिग्रापयति-

जे भिक्खु आगंतारेसु वा गाहावडकुलेसु वा परियावसहेसु
वा उच्चारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्जइ ॥ ९० ॥

इच्चाइसुत्ता उच्चारंयव्वा जाव महाकुलेसु वा महागिहेसु
वा उच्चारं पासवणं परिट्टवेति । सुत्तन्थो जहा अट्ठमउ-
हंसं, इह गवरं उच्चाग्गाववणं ति वत्तव्वं ।

एतेसु ठाणेषु उच्चारमादीणि वानिरंनस्स गाहा-
आगंतारादिं ठाणा, जेतिपमत्ता उ आहिद्या सुत्ते ।
तेसुच्चारऽदीणि, आयरमाणम्मि आणाऽऽदी ॥ १०२ ॥
कंठा ।

एतेसु ठाणेषु आयत्तंरूप इमे दोसा-

अयसो पवयणहाणी, विप्परिणांमो तदेव य दुणुंच्छा ।

आगंतारादीरुं, उच्चारऽऽदीणि आयरतो ॥ २६३ ॥

असुइस्समायारं लोणाऽऽयारबाहिरा, अलवगावि सलवगा
लोमावभोगट्टाणाणि असुहीणि भुंजमाणा विहरंति, एवमदि
अयसो लोमाववादेण य अयसोवहणसु ग काहं पवजति
त्ति पवयणहाणी दिंडिगादि वा णिवारंज, तारिसयं वा समा-
यारं ददत्तं अहिणुवधम्मा मडगाऽऽदिविपरिणवज्ज, मेहे वा
विपरिणवज्ज, मिच्छं वा थिरीकरंज्ज असुइ एते त्ति महाज-
णमज्जे दुणुंज्ज, दुणुंछाण वा तं कायसु परिट्टविजा, तम्हा
ख कपपि आययिणं ।

इमो अवधानो-

वितियपदमण्यप्यज्जे, ओसमादिणि रोहगट्ठणे ।

दुब्बल गहणि गिलाणे वोसिरणं होति जयण्ण ॥२६४॥

एताए गाहाए इमा वक्कणासिद्धाणं अण्यप्यज्जे आ-
यरेज्जा ।

उसमाप्पपरिभोगा, आइमो जन्थ अमपपेणं ।

अद्धानो वडिवज्जति, महासिखेवे व सन्थम्मि ॥२६५॥

लोण अयरेभानं ओपणं भएणुइ अदि अण्यमण्णा जणो
सुं वोसिरणं नं आरुणं नं वा ठाणं रोपणं अणुण्णा नं अद्धानो
पवण्णा वा वोसिरणं. कुट्टि वा । अहवा-महत्तमप्यण
अद्धानं पवणा नं सन्थण्णं जय बोलेउं जति पंति य.ता-
व महत्तां कालो गच्छति. अतो तत्थेव वोसिरणि ।

दुब्बलगहणिलोणे, अतिसारमादी व थंडिल्लं ।

गंतु नवातिदं पुण, सिद्धिज्जति अथं समतिरं ॥२६६॥

दुब्बलगहणी सु सक्केणि थंडिलं गंतु. गिलाणां वा वोसिरंज्जा,
अतिसारं वा गहिआं कसिए चरे गमिस्सति, पवमादि-
कारणेहि थंडिलं गंतुमसमो वो विसरिइ, जयण्ण एगो मागा-
रिओ एरिक्कणि, एगो वोसिरइ । अथवा-सागारियं हवेज्जा
तो से अथं वहु दवं विज्जति. अचित्तपुट्टीकुरुकुयं करंति ।जे भिक्खु उजाणोसि वा उजाणगिहंसि वा उजाणमालंसि
वा निजाणोसि वा निजाणसालंसि वा उचारं वा पासवणं
वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥ ७१ ॥ जे भिक्खु
अटंसि वा अटालयंसि वा वरियंसि वा दारगंसि वा गोपूज-
रगंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज-
इ ॥७२॥ जे भिक्खु दगंसि वा दगमगंसि वा दगपहंसि वा
दगतीरोसि वा दगटाणोसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परि-
ट्टवंतं वा साइज्ज ॥७३॥ जे भिक्खु मुग्गगिहंसि वा मुग्गमा-
लंसि वा भिग्गगिहंसि वा भिग्गमालंसि वा कूटागारगिहंसि
वा कूटागारसालंसि वा कोट्टागारोसि वा कोट्टागारगिहंसि वा
कोट्टागारसालंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परि-
ट्टवंतं वा साइज्ज ॥७४॥ जे भिक्खु तगगिहंसि वा तगमालंसि वा तु-
सगिहंसि वा तुससालंसि वा सुसगिहंसि वा सुसमालंसि वा
उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥७५॥ जे
भिक्खु जाणगिहंसि वा जाणसालंसि वा मुग्गगिहंसि वा मु-
ग्गसालंसि वा सुसगिहंसि वा सुसमालंसि वा उचारं पासवणं
वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥७६॥ जे भिक्खु पणिय-
गिहंसि वा पणियसालंसि वा कुवियगिहंसि वा कुवियसालं-
सि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥७७॥जे भिक्खु गोणगिहंसि वा गोणमालंसि वा महाकुलंसि वा
उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥७८॥

गाहा-

उजाणहायादिषु, उदगपहमुणपरमादिषु न ।
जाणसालाऽऽदीं, महाकुलं च एव गणे ॥२६७॥

पसा गाहा कंठा । नि० चू० १५ ३० ।

(३१) अनन्तरहितायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्नश्च परित्यापयति-

जे भिक्खु अयंतरहिताए पुट्टवीए उचारं पासवणं वा परि-

ट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे भिक्खु ससर-

क्खाए पुट्टवीए उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा

साइज्ज ॥ ४४ ॥ जे भिक्खु समण्हिद्धाए पुट्टवीए उचारं

पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भि-

क्खु चित्तमंताए सिलाए चित्तमंताए लेलुए कोलावासं-

सि वा दाएणं जाव पट्टिए सअडे सपाणं सवीए सहरिए

सउस्से सउत्तिगणणदगमट्टिमकडासंताणए उचारं पासव-

णं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥ जे भिक्खु

थूणंसि वा गिहएलुपंसि वा उसकालंसि वा कामजलंसि

वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ परिट्टवंतं, वा साइज्ज ॥ ४७ ॥

जे भिक्खु कुलियंसि वा सिचिसि वा लेमुंसि वा अंतरि-

क्खजायंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं वा सा-

इज्ज ॥ ४८ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा दुवडे दु-

निसिखे चलावचलं उचारं पासवणं वा परिट्टवेइ, परिट्टवंतं

वा साइज्ज ॥ ४९ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा मे-

चंसि वा मालंसि वा पामायंसि वा हम्मियतलंसि वा अण-

यरंसि वा अंतरिक्खजायंसि वा उचारं पासवणं वा परिट्ट-

वेइ, परिट्टवंतं वा साइज्ज ॥ ५० ॥

जे मेवमाणं आवज्जइ चाउम्मासियं परिहागट्ठणं उग्गाइयं ६ ।

णिस्सीहं अक्कयणं म्मालममो उदेवो संपतो ॥१६॥

एवं समण्हिद्धादि उच्चारयन्वा गाहा-

पुट्टीमादी कुलमा-दिषु थूणाऽऽदि खंभमादीसु ।

तसूक्रादीणि, परिट्टवंतस्मि आगदी ॥ ७८० ॥

आदिमहानो समण्हिद्धसमण्यक्काऽऽदी जे सुचपदा भणि-
ता तसु उच्चारं पासवणं परिट्टवंतस्म आयसंजमविगहा-
णा भवति. अल्लऽऽदिया य दाना । चउलट्टं पच्छलं । एते
पुट्टवादी पदा जहा तस्मै उदेवो वक्कयाया तहा मा-
णियव्वाः णववं तथ दणाऽऽदी भणिता इह उच्चारपा-
सवणं भाणियव्वं ।

इमो अवधानो-

वितियपदमण्यप्यज्जे, ओसमादिणि रोहगट्ठणे ।

दुब्बलगहणिलोणे, वोसिरणं होति जयण्ण ॥७८१॥

अण्यप्यज्जे खिन्धिचाऽऽदी. ओसमं ति विरायणं
अपरिभानं आरमं, जणोपि तथ वोसिरणि. रोहणे वा
तं अणुण्णाव. दुब्बलो वा साधु. गहणदुब्बलो वा थंडिलं
गंतु न समर्थो. गिलाणां वा असमर्थो, एते वोसिरंति,
जयण्ण वोसिरंति, जहा आयसंजमविगहाणा ण भ-
वन्तन्यर्थः । " देहडो सीहंयो राया, ततो जेह्मा स-
हायरा । कण्हिद्धा वेउलाऽण्णणां. सत्तमा य जतिउज्ज-
ना " ॥ १ ॥ एतेसि मरिक्कमा जो ओमं देवी तेण वितिया ।नि० चू० १६ ३० । दश० । कथा० । (उदकतीरं उच्चारप्रश्न-
श्च न परित्यापयति " दगतीरं " शब्दे चतुर्थभागे २४४५ चू.

हे उक्तम्) (आचार्य उपाध्यायो वाऽन्तरपाध्ये उक्तार-
प्रश्नश्चे परिद्वयाप्यक्तिकामनीति 'अस्सेस' शब्दे प्रथ-
मभागे १२ पृष्ठे १७ पृष्ठे च उक्तम्) "सहसा परिद्व-
च्छं पश्चिमासियं तत्कक्ष्यपरिमासियं तत्कक्ष्याणं प-
रिद्वयेति निरुवद्वे धंडिले खयं ।" महा० १ चू० । (सचिस्त्व-
क्षमले स्थित्वा परिस्थापना 'सचिस्त्वक्ष' शब्दे वक्ष्यते ।

जे भिक्षु वर्यं वा पहिगाहं वा कंबलं वा पायपुंछुणं
वा अलं थिरं धुवं चारिगिजं पलिच्छिदिय पलिच्छि-
दिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं साइजइ ॥ ६८ ॥

व्यामियकप्पाम्मादि वर्यं, उरिणयकप्पाम्मादि कंबलं रय-
हरणं पायपुंछुणं उवग्गहियं वा पलिच्छिदिय शक्खाऽऽदिना ।

जे भिक्षु दंडगं वा जाव० वेसुसुयं वा पलिभंजिय पलि-
भंजिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं वा साइजइ ॥ ६९ ॥

हत्थेहि आमोडणं पलिभंजणं ।

गाहा-

पायम्मि य जो उ गमो, थियमा वर्यम्मि होति सो चेव ।
दंडगमादीसु जहा, पुंवे अवरम्मि य पदम्मि ॥ २६५ ॥
नि० चू० ५ उ० ।

अग्रन्तुपेक्षिते स्थण्डिले-

दिया धंडिलेहि एगआसंभे वोसिरिज्जा समाहीए वा ए-
गासणं गिलाणस्स अग्गेसिं तु छट्ठमव जइणं दिया खं धंडि-
लं पच्छुपेहियं शो । जे समाही संजमिया अपच्छुपेहि ए-
डिले पेहिया चैव समाहीए रयणीए मत्तं वा काइयं वा वो-
सिरिज्जा एगासणं गिलाणस्स (महा० १ चू०) अपच्छुपे-
हिय धंडिले उच्चारं वा पासवणं वा सिंघाणं परिद्वेज्जा
निब्बिगइयं । महा० १ चू० ।

(३२) अविधिपरिष्ठापने दोषाः-

जे भिक्षु सुडुगिणं धंडिलेसि उच्चारं पासवणं वा परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइजइ ॥ १४० ॥

रयणिपमाणनो जे आरतो तं खुइ, तथ जो वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया दोसा ।

वित्थाराऽऽयामेणं, धेडिल्लं जे भवे रयणिमेत्तं ।

चतुरंगुलमागोहं, जहम्मयं तं तु वित्थियं ॥ १४१ ॥

वित्थारा मोहच्छं, आयामो दिवसणं रयणी हत्थो तम्मा-
णं टितं रयणिमेत्तं, जस्स धंडिलस्स चारिणं अंगुला अहे-
सचिन्ना, तं च उरंगुलोवगाहं, पयपमाणं जहम्मयं वित्थियणं ।

एत्तो हीणतराणं, खुड्डाणं तं तु होति खातव्वं ।

अतिरेगनं पत्तो, वित्थियणं तं तु खातव्वं ॥ २६५ ॥

सव्वज्जेसं विणिष्णं चारसजोयणं तं च जत्थं चक्कवट्ठि-
आवारी डिओ ।

पासवणुच्चारं वा, खुड्डाए धंडिलम्मि जो भिक्षु ।

जति वोसिरती पावति, आणा अस्सवत्थमादीणि ॥ २६६ ॥

छक्कायाण विराधण, उभयणं भावणा तसाणं च ।

जीवितवक्खुविहासो, उभयणिरोहेण खुड्डाए ॥ २६७ ॥

आसंभे छक्काया, जे उभयण काइयसथाए आवति, तसाणं च
जावणा खुड्डयं काऊण वोसिरति जीवियवक्खुविहासो भवति ।

वितियपदं-

धेडिल्लअसतिअद्धान, रोषए संभमे भयाससे ।

दुब्बलगहणि गिलासो, वोसिरणं होति जतथाए ॥ २६८ ॥

असति पमाणुत्तस्स धंडिलस्स, चोरसावयभया पमाण-
जुत्तं ए गच्छति, आसएणं चि अणुधियासओ पमाणु-
त्तं गुंतुं ए सज्जति, दुब्बलगहणी वा ए तरति गुंतुं, इमा
जयणा, एत्थ सएणं वोसिरति, काइयं अस्सथ, अह काइयं
पि, ताहे काइयं मत्तए पडिरच्छति ।

जे भिक्षु उच्चारं वा पासवणं वा अविहीए परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइजइ ॥ १४१ ॥

धंडिलसामायारी ए करेति, एस अविधीए वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया य दोसा ।

पासवणुच्चारं वा, जे भिक्षु वोसिरिज्जा अविधीए ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराधणं पावे ॥ २६९ ॥

इमा विधी-

पडिलेइशा दिसाणं, पाए य पमज्जणदु कायदुवे ।

भयणा छाया दिसऽभि-ग्गहं य जतथा इमा तत्थ ॥ ३०० ॥

दिसि पवणं गाप सूरिय, छाया य पमज्जित्तुं तिवसुतो ।

जस्सोमगोहं चि कुज्जा, राउ दिए पमज्जणा जतथा ॥ ३०१ ॥

सागारियसंरक्खणदु उहमहो तिरियं च दिसावलंगो
कायव्यो, अह ए करेति तो दव्वकप्पकल्लादिपडि उडु-
हो भवति, पदमं पदं जत्थ वोसिरिउ कामो तद्गुणस्स
पासे संडासणं पादे य पमज्जति, अह जे पमज्जति तो रया-
ऽऽदिविहासणा भवति, अस्समायारी य; चसदातो धंडिलं च,

वितियपदं (कायदुवे भयणं चि) भयणमहो उभयपरीपकः,
इय कायभेगभयणा कज्जति, जति पडिलेहेति जे पमज्ज-
ति । एत्थ थावरं रक्खति, जे तसे, अथ ए पडिलेहेति, पमज्ज-
ति, एत्थऽथात्थं वा रमसे रक्खति, पडिलेहेति, जे पमज्जति
एत्थ वि दोवि काए रक्खति, ए पडिलेहेति, जे पमज्जति, एत्थ
दोवि ए रक्खति, अहवा इमा चउत्तिवहा भयणा-धंडिलं तस-

पाणविरहियं, धंडिलं तसपाणसहिन्, अर्थडिलं तसपाणविर-
हियं, अर्थडिलं तसपाणसहियं तथो वितियपदं (भयणा छाया
चि) असंसल्लगहणी उएहे वोसिरति, संसल्लगहणी छायाए
वोसिरति, तो चउलहुं, एत्थं चउत्थपदं, दिसाभिग्गहो-दिवसे
उत्तराहुतो राओ दक्खिणाहुतो । अह अस्सतो सुहो वसह
ततो मासलहुं, दिवसपयणागामसूरियादी य सव्वं अवि-

वरीयं कायव्यं विवरीए मासलहुं ।

वितियपदं-

संकाऽऽगारं अदं, गरहमसंसत्त असति दोसे य ।

पंचसु वि पदेसु एते, अवरोपदा होति खातव्वा ॥ ३०२ ॥

दिसालोअं करेज्ज, तथ गोमे तेणभयं, दिसालोअं करे-
तो संकिज्जति, एस तेसो चारिओ वा पावे वि जे पमज्जो
सागारिय चि काउं, अहमिति अहे धंडिलं ए पमज्जति,
अथवा-नं धंडिलं गरहणिजं तेण जे पमज्जति, असंसल्ल-
गहणी, तेण जे छायाए वोसिरति, असति दोसाणं दिसा-
भिग्गहणं जे करेज्जा, वट्ठियसओ उगलणं पि जे मेहेहेज्जा,
गामसूरियादीण वि पिडिं देज्जा, जत्थ लोमो दोसं जे मेह-

ति । पञ्चसु वि पयसु पते अववरपदा भविता । नि० चू०
४ उ० । ग० ।

विषयसूची-

- (१) परिष्ठापनाविधिः ।
- (२) उदकसंस्कारस्याऽऽहारस्य परिष्ठापनिका ।
- (३) जज्ञो दीक्षाऽनर्हः ।
- (४) कालगतसाधुपरिष्ठापनिका ।
- (५) दिग्द्वारम् ।
- (६) शैलकक्षारम् ।
- (७) शोमशुयपरिष्ठापविधौ ।
- (८) दिवा रात्रौ कालगम इति द्वारम् ।
- (९) जागरणवन्धनच्छेदनद्वारम् ।
- (१०) कुशप्रतिमाद्वारम् ।
- (११) निवर्तनद्वारम् ।
- (१२) मात्रकद्वारम् ।
- (१३) शीर्षद्वारम् ।
- (१४) दृष्टाऽऽदिद्वारम् ।
- (१५) उपकरणद्वारम् ।
- (१६) कायोन्मग्नद्वारम् ।
- (१७) प्रादुक्षिण्यद्वारम् ।
- (१८) अभ्युत्थानद्वारम् ।
- (१९) व्याहरणद्वारम् ।
- (२०) कार्यान्तर्गद्वारम् । तत्र स्तुतित्रयम् ।
- (२१) क्षणस्वाध्यायमार्गशास्त्रद्वारम् ।
- (२२) व्युत्पन्नजनद्वारम् ।
- (२३) अवलोकनद्वारम् । असंजतपरिद्वयथा च ।
- (२४) भोजनज्ञानं परिदृष्ट्य सुखं भुङ्क्ते कुर्यान् परिष्ठापय-
ति तत्र प्रायश्चित्तम् ।
- (२५) मनोऽन्तर्भोजनं परिदृष्ट्य तद्बह्वि साधर्मिकेभ्योऽ-
दृष्ट्वा परिष्ठापयति ।
- (२६) नोआहारपरिस्थापनिका ।
- (२७) शुद्धवर्षादिषु उच्चार-प्रश्रवणं परिष्ठापयति ।
- (२८) रात्रौ बिकाले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा
प्रातः परिष्ठापयति ।
- (२९) अह्नारदाहानिषु स्थितिद्वलेषु उच्चार-प्रश्रवणं ।
- (३०) आगन्तरिषु परिष्ठापना ।
- (३१) अनन्तरहितयायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्रवणपरिष्ठापना ।
- (३२) अविधिपरिष्ठापने दोषाः ।

परिद्वयशेषसमिधं-परिष्ठापनासमिति-स्त्री० । समितिभेदे,
सम्यति परिष्ठापनसमितिमाह-

उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाशजिण्यं ।

आहारं उर्वर्हि देहं, अश्वं वाऽवि तद्वाविहं ॥१५॥

उच्चारं पुरीषं, प्रश्रवणं सूत्रं, खेलं मुखविनिर्गतं क्लृप्मा-
शम्, (सिंघाशं ति) नातिकलनिकाभनं तमेव, (जिण्यं ति)
आर्षत्वात् जज्ञो मलस्तम्, आहारमशनाऽऽदिमुपधि वर्षाक-
ल्पाऽऽदि, देहं शरीरम्, अश्वद्वया कारणेन पृथगेन गोमयाऽऽदि,
अग्निः पुरीषः, तथाविधं परिष्ठापनाऽहं, प्रकृमात् स्थितिद्वले
व्युत्पन्नजैविषुत्तरेण संबन्धः । उक्तं २४ अ० । जि० चू० ।
परिद्वयशेषा-परिष्ठापनिकी-स्त्री० । परिष्ठापनं प्रधानभाजन-

गतद्रव्यान्तराऽऽनलक्षणम् । तेन निर्दृष्टा परिष्ठापनिकी
आव० ४ अ० । त्यागं, स्था० ४ डा० ४ उ० । अपुनर्मे-

हणनया न्यायेन निर्दृष्टकियायाम्, आव० ४ अ० ।

परिद्वयविश्र-परिष्ठापित-त्रि० । त्यक्तपूर्वे, आवा० २ शु० १
चू० २ अ० १ उ० ।

परिद्वयविज्रमाश-परिष्ठाप्यमान-त्रि० । त्यज्यमाने, क्षिप्यमाणे,
आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ४ उ० ।

परिष्ठा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । “ निष्पत्ती आं परी माल्य-स्थोषा ”
॥ ८१ ॥ इति सूत्रेण प्रतेः परिः सङ्गुणस्थाने प्रा० १ पाद ।

परिःप्रियवच-परिष्ठापितव्यं त्रि० । साधुना सम्यग्विज्ञाय
परिहर्तव्ये, आवा० २ शु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

परिद्वय-प्रतिष्ठित-त्रि० । “ निष्पत्ती आं परी माल्य-स्थोषा ”
॥ ८१ ॥ इति सूत्रेण प्रतेः पर्यादेशः । उपरि स्थिते,
प्रा० १ पाद । “ उअ शिञ्चल शिण्पदा भिमिणीपक्षमि
रेह वलाया । शिम्मलमरणआभयश-परिद्विआ संखसुत्ति
व्व ” ॥ १ ॥ प्रा० २ पाद ।

परिद्वय-परिणति-स्त्री० । परिणमने, परिणामे, विशेषे० ।

परिद्वयमनुल-परिणतिमनुल-न० । परिणतौ मनुलम् ।

परिद्वयमसन्दरे, दर्श० ३ तथ ।

परिद्वय-परिद्वय-त्रि० । परिगते, हा० १ शु० ६ अ० । वेष्टिते,
ननुत्तके ऋः । परिणदने, हा० १ शु० ८ अ० ।

परिद्वयममाश-परिणमन्-त्रि० । पूर्णमाणे, परिपूर्णप्राये, “ अ-
द्वयमनेषु परिणममाणे ” हा० १ शु० १ अ० । परिणामा-
नर्गणि गच्छति । अ० ७ श० १ उ० ।

परिद्वय-परिणत-त्रि० । अवस्थान्तर्मापने, हा० १ शु० १२
अ० । परिणतिं गते, अ० १ शु० १ उ० । स्वकायपरकाय-
शब्दाऽऽदिना परिणामान्तर्मापदिते अविच्छिभूते, स्था० २
डा० १ उ० । आवा० । परिणतमुदकदायकावस्थां प्राप्तम्,
स्था० ३ डा० ३ उ० । “ परिणयजलदलविस्फारित्वा ” प-
रिणतं प्राप्तुकं तज्जलं पानीयं, दलं च दृष्ट्वाऽऽदि तयोर्वा विशु-
द्धिरनवष्टुता, दोषरहितत्वाऽऽदिलक्षणा, सैव रूपं स्वभावो
यस्याः सा परिणतजलदलविशुद्धिरुपा । पञ्चा० ७ वि० ० ।

परिपके, पाद० ना० १४३ गाथा ।

परिणयश-परिणयन-न० । विवाहे, भगवता श्रुपभेण युग-
लधर्मव्यवच्छेदाय भगवते सह जाता द्राष्टी बाहुश्लिने
दत्ता, बाहुबहिना सह जाता सुन्दरी भगवता दत्ता, तत आ-
रभ्य प्रायां लोकेऽपि कन्या पित्रादिना दत्ता सती परिणी-
यते इति प्रवृत्तम् । आ० म० १ अ० ।

परिणयवय-परिणतवयम्-पुं० । स्त्री० । संपञ्चावस्थाविशेषे,
तरुणे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । अतिक्रान्त्यौवने, मध्यम-
वयःप्राप्ते, वृ० १ उ० ३ प्रक० । स्थविरक्षयाम्, वृ० १ उ०
२ प्रक० । त्रि० । विगतयौवने, हा० १ शु० ६ अ० ।

परिणाम-परिणाम-पुं० । परि समन्तात्प्रमत्तं परिणामः । सुवी-
रकालपूर्वोपरपर्यालोचनजन्य आत्मनो धर्मविशेषे, न० ।

स्था० । परीति सर्वप्रकारं नम्रं जीवानामजीवानां च जीव-
त्वाऽऽदिस्वरूपानुभवेन प्रति प्रह्वीभवने, उक्तं १ अ० । प-
रिणमनं परिणामः, कथञ्चिद्विस्थितस्य वस्तुनः पूर्वोपस्थाप-

विमुद्ध्यचारितपरिणामे, सुहृत्संपरायचारितपरिणामे, अ-
हन्त्याचारितपरिणामे ६ । वेदपरिणामे यं भंते ! कतिविहे
पश्यन्ते ? गोयमा ! तिविहे पश्यन्ते । तं जहा-इत्यवेदपरि-
णामे, पुरिसवेदपरिणामे, नपुंसगवेदपरिणामे १० ।

नेरइया गतिपरिणामेणं तिरयगतिया, इंदियपरिणामेणं पं-
चिदिया कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव लोभकमाई
वि लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउ-
लेस्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि वइजोगी वि काय-
जोगी वि । उवअंगपरिणामेणं सागारोवउत्ता वि अणगागरो-
वउत्ता वि, नाशपरिणामेणं आभिषिबोहियनाशी वि सुयना-
शी वि ओहिनाशी वि, अन्नाशपरिणामेणं मतिअन्नाशी वि
सुयअन्नाशी वि विभंगनाशी वि दंसणपरिणामेणं सम्मादिट्ठी
वि भिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, चरितपरिणामेणं
नो चरिती नो चरित्ताचरिती अचरिती, वेदपरिणामेणं नो-
इत्थीवेदगा नो पुरिसवेदगा नपुंसगवेदगा । असुरकुमारा वि
एवं चैव, नवरं देवगतिया कएहलेस्सा वि० जाव तेउलेस्सा
वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नो न-
पुंसवेदगा, सेसं तं चैव, एवं० जाव थणियकुमारा । पुढवी-
काइया गतिपरिणामेणं तिरियगतिया इंदियपरिणामेणं ए-
गिदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सापरिणामेणं ते-
उलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं कायजोगी, नाशपरिणामेणं न-
त्थि, अन्नाशपरिणामेणं महअन्नाशी सुयअन्नाशी, दंसण-
परिणामेणं भिच्छादिट्ठी सेसं तं चैव । एवं आउवणफ-
इकाइया वि, तेउ वाउ वि एवं चैव, नवरं लेस्सापरि-
णामेणं जहा नेरइया, बेइदिया गतिपरिणामेणं तिरियगति-
या, इंदियपरिणामेणं बेइदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं
जोगपरिणामेणं वणजोगी कायजोगी, नाशपरिणामेणं
आभिषिबोहियनाशी वि सुयनाशी वि, अन्नाशपरिणामेणं
मतिअन्नाशी वि, सुयअन्नाशी वि यो वि भंगनाशी, दंसण-
परिणामेणं सम्मादिट्ठी वि भिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छा-
दिट्ठी वि, सेसं तं चैव, एवं० जाव चउरिदिया, नवरं इंदि-
यपरिवुड्डी कायन्वा । पंचिदियतिरिक्खजोगिण्या गइपरि-
णामेणं तिरियगतिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सा-
परिणामेणं० जाव सुक्खलेस्सा वि, चरितपरिणामेणं नो
चरिती अचरिती वि चरित्ताचरिती वि, वेदपरिणामेणं
इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि । मणुस्सा
गतिपरिणामेणं मणुयगतिया, इंदियपरिणामेणं पंचिदिया
अचिदिया वि, कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव
अकसाई वि, लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि० जाव अले-
स्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि० जाव अजोगी वि,

उवअंगपरिणामेणं जहा नेरइया, नाशपरिणामेणं आ-
भिषिबोहियनाशी वि० जाव केवलनाशी वि । अन्नाश-
परिणामेणं तिभि वि अन्नाणा, दंसणपरिणामेणं तिभि
वि दंसणा, चरितपरिणामेणं चरिती वि अचरिती
वि चरित्ताचरिती वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पु-
रिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि अवेदगा वि, वाणमंतरा ग-
तिपरिणामेणं देवगतिया, जहा असुरकुमारा, एवं जोइसि-
या वि, नवरं तेउलेस्सा । वेमाणिया वि एवं चैव, नवरं
लेस्सापरिणामेणं तेउलेस्सा वि पम्हलेस्सा वि सुक्खलेस्सा
वि । सेसं जीवपरिणामे ॥ १२३ ॥

“गइपरिणामे णं भंते ! कइथिहे” इत्यादि पाठसिद्धयः । सं-
प्रति नेरयिकाऽऽद्यां येः परिणामविशेषविधिं प्राप्तास्तथाप-
निपादयन्ति-“नेरइया इत्यादि” सुगमं, नवरं नेरयिकाणां कृ-
प्यानीलकापोनरूपाः तिक्ख एव लेइया न शेयाः, ता अपि
तिक्खः पृथिवीक्रमेणैव न-आययोद्रेयाः पृथिव्याः कापोन-
लेइया, लुनीयस्यां कापोनलेइया नीललेइया व, चतुर्थ्यां नील-
लेइया, पञ्चम्यां नीललेइया कृष्णलेइया च, षष्ठ्यां नमस्योः कृष्ण-
लेइयेव । तत उक्कम्-“कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउले-
स्सा वि ।” तथा नित्यकृपञ्चिन्द्रियमनुष्यव्यतिरेकानामपि चरि-
त्रपरिणामः सर्वथा न भवति, अन्नाभ्यामाद्यान्, ततः कृ-
तअन्नचरित्रपरिणामनिषेधः, वेदपरिणामाच्चरित्राणां च नेर-
यिका नपुंसका एव न स्त्रियो, नापि पुरुषाः । “ताक्कमम्ह-
च्छिन्नो नपुंसकात्ति” (तथा० अ० २ सूत्रम् ४०) इति वचनात्
एवमसुरकुमारपरिणामे, नवरं गतिमधिकृत्य देवगतिना-
स्तेषां च महर्षिकानां तेजोलेश्याऽपि भवति, तत उक्कम्-
“तेउलेस्सा वि” इति । वेदपरिणामाच्चरित्राणां स्त्रियः
पुरुषा वा न नपुंसकाः, देवानां तेषु वक्तव्यस्याऽन्वेषणात् ।
तथा पृथिवीकायिकान्त्रे, नवरं लेस्सापरिणामेणं इत्यादि
इह पृथिव्यम्बुवनस्थनीनां तेजोलेश्याऽपि सम्भवति, येन सौ-
धमैशानपर्यन्तानां देवानामेतेषां प्रादुर्भावमात्रम् । तत उक्कम्-
“तेउलेस्सा वि ति” । एतेषां च पृथिव्यादीनां पञ्चानामपि
सात्त्विकसम्यक्त्वमपि न भवति, आगमं निषेधात्, ततो ह्य-
ननिषेधः सम्यक्त्वनिषेधश्च कृतः, सम्यगभिध्यात्परिणाम-
मस्तु सङ्गिपञ्चिन्द्रियाणां भवति न शेयाणामप्यनसङ्गिपञ्चः,
इति द्रव्याऽऽदीनां पुनः कयाञ्चित् कारणापेक्षावस्थानां सा-
सादृत्यसम्यक्त्वमवाप्यते, ततस्ते ह्यनपरिणता अपि सम्यक्-
कृत्याऽप्युक्ताः, नित्यसङ्गिन्द्रियाणां च षडपि लेश्याः सम्भ-
वन्ति । ततः सूत्र उक्कम्-“जाव सुक्खलेस्सा वि इति” तथा-
देशतश्चरित्रपरिणामोऽपि नेपामुल्लसति । तत उक्कम्-“च-
रित्ताचरिती वि इति ।” तथा यथातथ्यकाणां तेजोलेश्येव
केवला न शेया लेश्याः । ततोऽभिहितम्-“लेस्सापरिणामे णं
तेउलेस्सा ति ।”

(३) अजीवपरिणामः-

अजीवपरिणामे णं भंते ! कतिविहे पश्यते ? गोयमा !
दसविहे पश्यते । तं जहा-बंधणपरिणामे १, गइपरिणामे २,
संठाणपरिणामे ३, भेदपरिणामे ४, वन्नपरिणामे ५,

गंधपरिणामे ६, रसपरिणामे ७, कासपरिणामे ८, अगु-
रुलङ्घ्यपरिणामे ९, स्रवपरिणामे १० ॥ १८४ ॥
बंधखपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुवि-
हे पस्यते । तं जहा-शिद्धबंधखपरिणामे य, लुक्खबंधख-
परिणामे य ।

“समाधिद्वयाएँ बंधो, न होइ समलुक्खयाएँ वि ष होइ।
वेमाणियद्वलुक्ख-सण्णेष बंधो उ खंधाणं ॥ ? ॥

शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिण्णं,
लुक्खस्स लुक्खेष द्युयाहिण्णं ।

शिद्धस्स लुक्खेष उवेइ बंधो,
जहस्रवज्जो विसमो समो वा ॥ २ ॥”

गतिपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे
पस्यते । तं जहा-कुसमाणगतिपरिणामे य, अकुसमाण-
गतिपरिणामे य १। अहवा-दीहगइपरिणामे य, हस्सगइप-
रिणामे य २ । संठाणपरिणामे षं भंते ! कतिविहे प-
स्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-परिमंडलसंठा-
णपरिणामे ० जाव आयतसंठाणपरिणामे ३। भेदपरिणामे षं
भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-
संदभेदपरिणामे ० जाव उकारियाभेदपरिणामे ४। वक्कप-
रिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे प-
स्यते । तं जहा-कालवक्कपरिणामे ० जाव मुक्किलवक्कपरिणामे
५। गंधपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते । गोयमा ! दुविहे
पस्यते । तं जहा-सुम्भिमगंधपरिणामे य, दुम्भिमगंधपरिणामे य
६। रसपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा !
पंचविहे पस्यते । तं जहा-तिस्सरसपरिणामे ० जाव महुरस-
परिणामे ७। कासपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ।
गोयमा ! अद्दविहे पस्यते । तं जहा-कक्खदकासपरिणा-
मे य० जाव लुक्खकासपरिणामे य ८। अगुरुलङ्घ्यप-
रिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! एगागारे
पस्यते ९। स्रवपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा !
दुविहे पस्यते । तं जहा-सुम्भिस्रवपरिणामे य, दुम्भिस्रव-
परिणामे य १०। सेत्ते अजीवपरिणामे ॥ १८५ ॥

(बंधखपरिणामे षं भंते ! इत्यादि) स्निग्धबन्धनपरि-
णामो रूक्खबन्धनपरिणामश्च । तत्र स्निग्धस्य सतो बन्धन-
परिणामः स्निग्धबन्धनपरिणामः । तथा रूक्खस्य सतो बन्धन-
परिणामः रूक्खबन्धनपरिणामः । बध्दोऽथैव स्वगतानि केवस्व-
चक्री । अथ कथं स्निग्धस्य सतो बन्धनपरिणामो भवति,
कथं वा रूक्खस्य सत इति बन्धनपरिणामस्य लक्षणमाह-
(समनिज्झयाएँ इत्यादि) परस्परं समस्निग्धतायां समगुण-
स्निग्धतायाम्, तथा परस्परं समरूक्खतायां समगुणरूक्खतायां
बन्धो न भवति, किं तु यदि परस्परं स्निग्धत्वस्य रूक्खत्वस्य च
विषयमात्रा भवति तदा बन्धः रूक्खानामुपजायते । इत्यत्र

भावना-समगुणस्निग्धस्य परमाएवादिः समगुणस्निग्धेन व-
रमाएवादिना सह सम्बन्धो न भवति, तथा समगुणरूक्खस्या-
पि परमाएवादिः समगुणरूक्खेण परमाएवादिना सह संबन्धो न
भवति, किं तु यदि स्निग्धः स्निग्धेन रूक्खः रूक्खेण सह विषय-
गुणो भवति तदा विषयमात्रत्वाद्भवति तेषां परस्परं स-
म्बन्धः । विषयमात्राया बन्धो भवतीत्युक्तम्, ततो विषयमा-
त्रानिरूपणार्थमाह- (शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिणेत्यादि)
यदि स्निग्धस्य परमाएवादिः स्निग्धगुणेत्येव सह परमाएवा-
दिना बन्धो भवितुमर्हति तदा नियमाद् व्याक्रिधाधिकगु-
णेत्येव, परमाएवादिनेति भावः, रूक्खगुणस्यापि परमाएवादिः
रूक्खगुणेन परमाएवादिना सह यदि बन्धो भवति तदा त-
स्याऽपि तेन व्याक्रिधाधिकगुणेत्येव नाप्यथा, यदा पुनः स्नि-
ग्धरूक्खयोः बन्धस्तदा कथमिति चेदत आह- (निजस्स
लुक्खेणेत्यादि) स्निग्धस्य रूक्खेण सह बन्ध उपैति उपाय-
यने जघन्यवज्जो विषयः समो वा । किमुक्तं भवति ? एकगु-
णस्निग्धमेकगुणरूक्खं च मुक्खा शेषस्य द्विगुणस्निग्धाऽऽदि
द्विगुणरूक्खाऽऽदिना सर्वेष बन्धो भवतीति । उक्तो बन्धनप-
रिणामः अपुन गतिपरिणाममाह- (गतिपरिणामे षं भंते ! इ-
त्यादि) द्विविधो गतिपरिणामः । तद्यथा-स्पृशद्रतिपरिणा-
मोऽस्पृशद्रतिपरिणामश्च । तत्र वस्त्वन्तरं स्पृशतो यो गति-
परिणामः स स्पृशद्रतिपरिणामो यथा-ठिकरिकाया जलस्यो-
परि यत्नेन तिर्यग् प्रक्षिप्तायाः सा हि तदा प्रक्षिप्ता सती अ-
पान्तरालजले स्पृशन्ती २ गच्छति, बालजनप्रसिद्धमेतत् ।
तथा अस्पृशतो गतिपरिणामोऽस्पृशद्रतिपरिणामः, य-
द्भवतु न केनापि सद्वापान्तराले संस्पर्शनमुपभवति त-
स्यास्पृशद्रतिपरिणाम इति भावः । अन्ये तु व्याकृते-स्पृ-
शद्रतिपरिणामो नाम येन प्रयत्नविशेषात् क्षेत्रप्रदेशान्
स्पृशन् गच्छति, अस्पृशद्रतिपरिणामो येन क्षेत्रप्रदेशान्
स्पृशन्नैव गच्छति, तत्र बुद्ध्यामहे, नमसः सर्वव्यापितया तत्र
देशसंस्पर्शव्यतिरेकेण गतिरसम्भवति । बहुश्रुतेभ्यो वा प-
रिभाचनीयम् । अत्रैव प्रकारान्तरमाह- (अहवा दीहगति-
परिणामे य, हस्सगतिपरिणामे य इति) अथेति प्रकारान्तरे ।
अन्यथा वा गतिपरिणामो द्विविधः । तद्यथा-दीर्घगतिप-
रिणामो, ह्रस्वगतिपरिणामश्च । तत्र विप्रकृष्टदेशान्तराप्ति-
परिणामो दीर्घगतिपरिणामस्तद्विपरीतो ह्रस्वगतिपरिणामः
२, परिमएदत्ताऽऽदिसंस्थानविशेषाः स्रवदभेदाऽऽन्येषां प्रागेव
व्याख्याता इति न भूयो व्याख्यायते ३, अगुरुलघुपरि-
णामो भावाः-द्विद्वल्लानं “कम्मगमणमासारे, पयाँ अगुरु-
लङ्घयाँ” इति वचनात् । तथा अमूर्तद्रव्याणां वाऽऽकाशाऽऽ-
दीनाम्, अगुरुलघुपरिणामप्रहणमुपलक्षणं, तेन गुरुलघुपरि-
णामोऽपि द्रष्टव्यः, स चौदारिकाऽऽदिद्रव्याणां तेजसद्रव्यपदे-
न्तानामवशेषः, “बोरालिय वेउगल्लि-आद्दारिय तेय गुरुलङ्घ-
वत्था ,” इति वचनात् । (सुम्भिसहे इति) शुभशब्दः
(दुम्भिसह इति) अशुभशब्दः । प्रज्ञा० १३ पव । स्थान० ।
आ० म० । सूत्र० । आ० चू० ।

(४) स्कन्धाः पुत्रल्लाख परिणामवन्तः-

एस गं भंते ! पांगले तीतमण्यंतं सासयं समयं लुक्खी-
समयं अलुक्खीसमयं लुक्खी वा अलुक्खी वा पुत्ति च षं

परिणाम

करणेण अशेगवणं अशेगरूपं परिणामं परिणमह, अहे से परिणामे निशिजे भवइ, तत्रो पच्छा एगवणे एगरूपे सिया। इता गोयमा । एस रं पोगले तीतं तं चेव० जाव एगरूपे सिया । एस रं भंते ! पडुपणं सासयं समयं एवं चेव । एवं अशागयमणं प। एस रं भंते ! खंघे तीतमणं एवं चेव । खंघे वि जहा पोगले । एस रं भंते ! जीव तीतमणं सासयं समयं दुखलीसमयं अदुखलीसमयं दु - कली वा अदुखली वा पुण्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमह । अहे से विय निशिजे भवइ, तत्रो पच्छा एगभावे एगभूते सिया । इता गोयमा । एस रं जीवे० जाव एगभूत सिया । एवं पडुपणं सासयं समयं, एवं अशागयमणं सासयं समयं । परमाणुपोगले रं भंते ! सासए असासए ? गोयमा । सिय सासए, सिय असासए । से केणुष्टेणं भंते ! एवं वुचइ सिय सासए, सिय असासए । गोयमा । दव्वडयाए सासए, बसवज्जेहेहि० जाव फासपज्जेहि असासए, से तेणुष्टेणं जाव सिय असासए ॥

॥ पोगल १ खंघे २ जीवे ३, परमाणु सासए य ४ चरमे य ५ । बुविहे खलु परिणामे, अजीवाणं च जीवाणं ॥६॥ ” अस्याध्याये उदेशकार्थविधमावागम्य एवंति । (पुगले त्ति) पुगलः परमाणुः स्कन्धरूपश्च । (नीतमणं सासयं समयं ति) विभक्तिपरिणामादतीते अनन्त अपरिणामत्वात् शाश्वतं अक्षयत्वात् समयं काले । (समयं लुक्खी ति) समयमेकं यावत् कृत्स्नपर्यंतद्वावादृक्त्वा । तथा- (समयं अलुक्खी ति) समयमेकं यावदृक्त्वा पर्यंतद्वावादृक्त्वा, अग्रप्रस्थानं बभूव । इदं च पट्टद्वयं परमाणौ स्कन्धे च सम्भवति । तथा (समयं लुक्खी वा अलुक्खी व त्ति) समयमेव कृत्स्नधारु- लक्ष्य, कृत्स्नस्तरुलक्षणपर्यट्टद्वयपेनो बभूव । इदं च स्कन्धा- पेधं, यतो द्यागुरुः (ऽऽदिस्कन्धे देशो क्लेशदेशश्च क्लेशः भवती- ति । एवं युगपद्वृत्तिरूपपर्यट्टद्वयं, वाशब्दौ चेह समुच्च- यायौ, एवंरूपश्च सज्जती किमनेकवर्णः (ऽऽदिपरिणामं परिणम- ति । पुनश्चैकवर्णः (ऽऽदिपरिणामः स्यादिति पच्छाह- (पुण्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमह इ- त्यादि) पूर्वं च एकवर्णः (ऽऽदिपरिणामाग्रागं च करणेन प्रयो- गकरणेन विभक्तत्वात् न वा; अनेकवर्णं कालान्तः (ऽऽदिवर्ण- भेदेन अनेकवर्णं, अक्षररूपपर्यट्टद्वयान्तर्भेदेन परिणामं पर्या- यम् । (परिणमइ ति) अतीतकालवियव्यादस्य परिणत- वानिति द्रष्टव्यम् । पुगल इति पदान्तम्, स च यत्ति परमाणुस्त- द्वा समयभेदेनानेकवर्णः (ऽऽदिवर्णं परिणतज्ञानं, यदि च स्कन्ध- रूपा शैलपधेनापीति (अह से ति) अथ अनन्तरं स- गव परमाणां स्कन्धस्य चानेकवर्णः (ऽऽदिपरिणामो निर्जालः क्षीणो भवति, परिणामान्तराः (ऽऽधायककारणोपनिपातवशात्, तः पश्चाज्जिज्ञानानन्तरम् एकवर्णोपनिपातान्तरवद्वैकवर्णो विभक्तितन्मन्थाः (ऽऽदियपर्यापेक्षया परपर्यापानामपेनत्वात् । (सि य ति) बभूव, अतीतकालवियव्यादस्येति प्रश्नः । इहो- चरमेवदेवेति-अनेकवर्णं परिणामिता पुगलद्रव्यस्य प्रतिपादि-

तति । (एस णमित्यादि) वर्तमानकालस्य, तत्र च (पडुप्प- णं ति) विभक्तिपरिणामात्पुनश्चैकवर्णं शाश्वतं सदैव त- स्य भावात्समयं कालमात्रे । (एवं चेव त्ति) करणापूर्वस्यो- क्तमिदं दृश्यम्- (समयं लुक्खी समयं अलुक्खी समयं लुक्खी वाऽलुक्खी वेत्यादि) यथैवान्तर्गतमिति नापीति, तत्र तमानसम- यस्यानन्तवासम्भवात् अतीतातगतसमयस्योक्तु- अतीतानन्तर्यधीनं तयोरनन्तत्वसम्भवात् । अनन्तरं पुगलरूपं निरू- पितं, पुगलश्च स्कन्धो भवतीति । पुगलभेदभूतस्य स्कन्ध- स्य स्वरूपं निरूपयन्नाह- (एस रं भंते ! खंघे इत्या- दि) स्कन्धश्च स्वदेशपितृया जीवोऽपि स्यादित्ये- त्थमेव जीवस्वरूपं निरूपयन्नाह- (एस रं भंते ! जीव इ- त्यादि) एष प्रत्यक्षो जीवोऽतीतऽनन्ते शाश्वतं समयं समय- मेकं दुःखी, दुःखं दुःखानुगान्त्वमेव चादुःखी, सुखं दुःखानुगाम्भूवा- समयमेव च दुःखी वा, अदुःखी वा, वाशब्दयोः समुच्चयार्थ- त्वात्- दुःखी च लुक्खी च तज्जुगोपात्र पुनरेकदा दुःखसुखवे- दनमस्थितोऽप्येतावता जीवस्थिति । एवंरूपश्च सज्जती स्वेहेतु- तः किमनेकभावपरिणामं परिणमति, पुनश्चैकभावपरिणा- मः स्यादिति पच्छाह- (पुण्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमइत्यादि) पूर्वं च एकभावप- रिणामाग्रागं च करणेन कालस्य भावाः (ऽऽदिकरणान्वितयत् शुभाशुभकर्मवन्धनभूतया क्रियाया अनंतो भावः पर्यायो- दुःखित्वाऽऽदिकर्मा यस्मिन् स तथा, तमेकभावं परिणाम- मिति योगः । (अशेगभूतं ति) अनेकभावव्याद्वयानेकरूपं परिणामं स्वभावात् । (परिणमइ ति) अतीतकालवियव्या- दस्य परिणतवान् प्राप्तवान् इति । (अह से त्ति) अथ त- द्दुःखित्वाऽऽदिकर्मावर्तनुभूतम् । (वियज्जेहि ति) वदतीत्यं कर्म, उपलक्षणव्याख्यास्य ज्ञानाऽऽवर्णयाऽऽदि च निर्जालं क्षीणं भवति, ततः पश्चात् । (एकभावं ति) एकं भावः सां- सारिकसुखविषयपर्यावभावाविकसुखरूपो यस्यासावेकभावा- ऽत एव च एकभूत एकवर्णं प्राप्तः । (सिय ति) बभूव, क- र्महेतुपद्मोन्निर्गन्धराहिति प्रश्नः । इहोचरमेतदेव, एवं प्र- त्युपपन्नाऽऽगतस्य अपर्याप्तं । पूर्वं स्कन्ध उक्कः, स च स्कन्ध- रूपत्यागाद्विनाशो भवति, एवं परमाणुरपि स्थायं वेत्या- द्वा । यामाह- (परमाणु इत्यादि) (परमाणुपोगले त्ति) पुगलः स्कन्धोऽपि स्यादेतः परमाणुग्रहणम् (सासए ति) शाश्वद्भवनाच्छाश्वतं नित्यः, अशाश्वतस्त्वनित्यः । (सि- य सासए ति) कथञ्छाश्वतः । (दव्वडयाए ति) द्र- व्यमुपेक्षितपर्यायं यस्मिन्, तद्वैधार्थो द्रव्याभेदनास्त्वन्तः, तथा द्रव्याभेदतया, शाश्वतः, स्कन्धान्तर्भवः परमाणुवस्त्वपि- नष्ट्याभेदं प्रलक्षणव्यपदेशान्नरूप्यपदेशव्यात् । (बसवज्जे- हेहि ति) परि सामस्यानानि वाच्छ्रुति येन पर्यावा विशेष- पाधर्मो ह्यनर्थान्तरम् । ते च वर्णाः (ऽऽदिभेदानेकवर्ण्यतो वि- शिष्यन्ते-वर्णस्य पर्यावा वर्णपर्यावा अनन्तेः (अस्मासए ति) विनाशी पर्यावाणां पर्यावन्नेव विनश्यत्वादिनि भ० १४ श० ४ उ० । (देवं वात्थपुगलनादाय परिणामपर्यंतं शक इ- ति ' विउब्बणा ' शब्दे वक्ष्यते) (लेस्यानां मरिक्कपरिणामा- मः ' लेस्सा ' शब्दे वक्ष्यते)

(५) पुगलपरिणामः-

कविहे रं भंते ! पोगलपरिणामे पक्खे ! गोयमा । कुं-

पंचविहे पोम्गलपरिणामे पयस्ये । तं जहा-वस्यपरिणामे । गंध-
परिणामे । रसपरिणामे । कासपरिणामे । संडाखपरिणामे । व-
धेखपरिणामे गं भंते ! कइविहे पयस्ये ? । गोयमा ! पंच-
विहे पयस्ये । तं जहा-कालवस्यपरिणामे० जाव मुकिळ्व-
रखणपरिणामे । एवं एणसं अभिलावणं गंधपरिणामे दुधिविहे,
रसपरिणामे पंचविहे । कासपरिणामे अइविहे । संडाखपरि-
णामे गं भंते ! कइविहे पयस्ये ? । गोयमा ! पंचविहे
पयस्ये । तं जहा-परिमंडलसंडाखपरिणामे० जाव आ-
ययसंडाखपरिणामे ॥

(परिमण्डलसंठाणपरिणामे ति) इह परिमण्डलसंस्थानं
चलयाऽऽकारं । यावत्करणञ्च—“वृहत्संठाणपरिणामे, तं-
संठाणपरिणामे, चउरंसंठाणपरिणामे,” ति दृश्यम् ।
अ ०८ शु० १० उ० ।

(६) वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानपरिणताः पुद्गलाः—

(से किं तं रुचिञ्जलीपञ्चवणा इत्यादि 'अजीवपञ्चवणा'
शब्दे प्रथमभागे २०६ पृष्ठे "संठाणपरिणया" इत्यन्तं गतम्)

जे वरुणपरिणया ते पंचविहा पश्यन्ता । तं जहा-
कालवामपरिणया नीलवामपरिणया लोहियवामपरिणया
हालहवामपरिणया मुक्लिब्रवामपरिणया । जे गंधपरिणया
ते दुविहा पम्पन्ता । तं जहा-मुग्धिगंधपरिणया य, दु-
स्मिगंधपरिणया य । जे रसपरिणया ते पंचविहा पश्यन्ता । तं
जहा-तिक्तसरपरिणया कडुसरपरिणया कसापरसरिण-
या अंघ्रिलसरपरिणया मधुरसरपरिणया । जे फासपरिणया
ते अद्विहा पम्पन्ता । तं जहा-कक्खडफासपरिणया म-
उयफामपरिणया गुरुयफासपरिणया लघुयफामपरिणया
सीयफासपरिणया उस्सिणफासपरिणया सिण्डफासपरिण
या लुक्खफासपरिणया । जे संडाणपरिणया ते पंचविहा प-
म्पन्ता । तं जहा-परिमंडलसंडाणपरिणया वट्टसंडाणपरिण-
या तंसंडाणपरिणया चउरंसंडाणपरिणया आयतसं-
टाणपरिणया ॥

(३) वर्षपरिणया इत्यादि) ये वर्षपरिणयास्तं पञ्चविधाः प्रव्रताः । तद्यथा-कृत्स्नवर्षपरिणताः कज्जलाऽऽसिवन्, नीलवर्षपरिणताः नीलपरिविवन्, लोहितवर्षपरिणताः हिङ्गुलुकाऽऽसिवन्, हारिवर्षपरिणताः हरित्वाऽऽसिवन्, शुक्लवर्षपरिणताः शुक्लाऽऽसिवन् । ये गन्धपरिणयास्तं द्विविधाः प्रव्रताः । तद्यथा-सुगन्धवर्षपरिणताश्च, दुर्गन्धवर्षपरिणताश्च । च-शुद्धी पश्चादमग्नयं प्रति विशेषधामस्थानार्थी । तथा-द्वि-यथा कश्चिद्विषस्थिताः सामग्रीवशतः सुरभिगन्धपरिणामं भञ्जन्ते तथा कश्चिद्विषस्थिता एव सामग्रीवशतं दुरभिगन्धपरिणाममपीति, सुरभिगन्धपरिणताश्च यथा श्री-कृष्णऽऽस्यच, दुरभिगन्धपरिणताः लघुनाऽऽसिवन् । ये रस-परिणयास्तं पञ्चविधाः प्रव्रताः । तद्यथा-तिक्तवर्षपरिणताः कोशातकव्यादिवन्, कटुकरसपरिणताः शुण्ठ्यादिवन्, कषायरसपरिणताः अमकपरिणताऽसिवन्, अम्लरसपरिणताः

अम्लवैतसाऽऽदिवन् । मधुररसपरिणताः शर्कराऽऽदिवन् । ये
स्पर्शपरिणतास्तेऽप्यविधाः प्रक्षालाः । तथा धा-कर्मशस्पर्शपरि-
णताः पाषाणऽऽदिवन् । मृदुस्पर्शपरिणता हंसकुशाऽऽदिवन् ।
गुरुकस्पर्शपरिणताः खड्गाऽऽदिवन् । लघुकस्पर्शपरिणताः शक-
तूलाऽदिवन् । शीतस्पर्शपरिणताः मृशालाऽदिवन् । उष्णस्पर्श-
परिणता वह्मयादिवन् । सिग्धस्पर्शपरिणता घृताऽदिवन् ।
रक्तशर्शपरिणता भस्माऽदिवन् । ये संस्थानपरिणतास्ते पञ्च-
विधाः प्रक्षालाः । तथा परिमण्डलसंस्थानपरिणता बलप-
वन् । वृत्तसंस्थानपरिणताः कुलालचक्राऽदिवन् । त्र्यक्षसं-
स्थानपरिणताः शूङ्गाटकाऽदिवन् । चतुर्लक्षसंस्थानपरिणताः
कुम्भिकाऽदिवन् । आयतनसंस्थानपरिणता द्वादशऽदिवन् ।
एतानि च परिमण्डलाऽदीनि संस्थानानि घनप्रतरमेवेन द्वि-
विधानि भवन्ति, पुनः परिमण्डलमपहाय शेषाणि त्रैजःप्र-
देशजानि युग्मप्रदेशजनानिमीनि द्विधा । तत्रोक्तद्वे परि-
मण्डलाऽदिवन्सर्वमन्त्राणामिदं पञ्चमसंस्थानपञ्चावगाढं चे-
ति प्रतीतमेव, जघन्यं तु प्रतिनियतलक्ष्यपरमास्यान्मकम्,
अतो नानिर्दिष्टं ज्ञातुं शक्यते विनियजनामुपहाय तदु-
पदर्शयते । तत्रैजःप्रदेशप्रतनवृत्ते पञ्चपरमाणुपेष्णं स्वाऽऽ-
कर्मप्रदेशावगाढं च । तथा धा-एकः परमाणुपेष्णं पथा-
यते, अन्यारः क्रमेषु पूर्वोऽदितु चतस्रषु दिक्षु । स्थापना-
यै युग्मप्रदेशप्रतनवृत्ते द्वादशपर-
मास्यान्मकं द्वादशप्रदेशव-
गाढं च, तत्र निम्नतः अक्षारः ।
परमाश्वत्थतुल्याकाशप्रदेशेषु

कचकाऽऽकराण्यव्यवस्थाप्यन्ते,तन्तत्सत्परिहोणेश शऽ। आद्यैः
 औजःप्रदेशं वनवृत्तं सप्तप्रदेशं सप्तप्रदेशावगाढं च । तच्चैवम-
 न्तवैव पञ्चप्रदेशं प्रतग्वृत्तं मध्यस्थितस्य परमाणोऽपरिहृष्टा-
 धनाचक एकैकाऽणुव्यवस्थाप्यन्ते, तत एव सप्तप्रदेशं भवति
 १. युग्मप्रदेशं वनवृत्तं ङात्रिंशत्प्रदेशं ङात्रिंशत्प्रदेशावगाढं च ।
 तच्चैवम-पूर्वोक्ताद्वादाश्रयऽऽत्मकस्य प्रतग्वृत्तस्योपरि
 द्वादश, तत उपरिप्राप्तवृक्षाप्ये चत्वारश्चात्वारः परमाणव इति
 २। औजःप्रदेशं प्रतग्वृत्तं त्रिप्रदेशं त्रिप्रदेशावगाढं च ।
 तच्चैवम-पूर्वं तिर्यगणुद्वयं न्यव्यते, तत आद्यस्थाय एकौ-
 ऽणुः। स्थाना-

 ३. युग्मप्रदेशं प्रतग्वृत्तं पदपर-
 माणुनिपत्तं पदप्रदेशावगाढं च ।

तत्र तिर्थगतिर्नस्ति त्रयः परमाणुवः स्थाप्यन्ते, तत्र आद्यस्या-
 धयर्थधोभावेनाणुद्वयं द्वितीयस्याध एकोऽणुः । स्थाप-
 ना-

०	०	०	०
०	०	०	०

 आत्रः प्रशस्तं घनवत्कं पञ्चनिशान्परमाणुनिष-
 ० जं प्रश्रिष्टाश्रयं प्रशयान्वाचकं । तच्चैवम-तिर्थगण-
 ० न्तगः पञ्च परमाणुवः स्थाप्यन्ते, तेषां बाधोऽयः कर्मण-
 तिर्ययोक्तव्याख्ययो द्वयैकश्चेति पञ्चश्रावकः कर्मजो जातः ।

[illegible]

एते मीलिताः पञ्चत्रिंशद्भवन्ति ३ युग्मप्रदेशं घनज्यसं

चतुष्परमावर्तात्मकं चतुष्पदेशावगाढं च प्रतरश्चक्रस्यैव त्रि-
प्रदेशाः प्रत्येकस्य सम्बन्धितेन एकस्याण्येन पर्यायोक्तः स्यात्प्यन्ते,
ततो मीलिताश्चत्वारो भवन्ति ३. ओजःप्रदेशं प्रतरचतुर्ग-
कं नवपरमावर्तात्मकं नवप्रदेशावगाढं च, तत्र त्रितयं प्रतरन्तरं
त्रिप्रदेशास्तिष्ठः पञ्चमः स्यात्प्यन्ते । स्थापना—

०	०	०
०	०	०
०	०	०

३. युग्मप्रदेशं प्रतरचतुर्गकं चतुष्परमावर्तात्मकं च-
तुष्पदेशावगाढं च, तत्र त्रितयं प्रतरन्तरं त्रिप्रदेशाः स्या-
प्यन्ते । स्थापना—

०	०	०
०	०	०
०	०	०

४. ओजःप्रदेशं प्रतरचतुर्गकं सप्तमि-
शतिपरमावर्ता-

०	०	०
०	०	०
०	०	०

त्मकः सप्तविंशतिप्रदेशावगाढं च ।

तत्र नवप्रदेशाऽऽत्मकस्यैव पूर्वोक्तस्य प्रतरस्याध उपरि च नव
नव प्रदेशाः स्यात्प्यन्ते- ततः सप्तविंशतिप्रदेशाऽऽत्मकमोजः
प्रदेशं घनचतुर्गकं भवन्ति ३, अर्थात् युग्मप्रदेशं घनचतुर्गकमष्ट-
परमावर्तात्मकमष्टप्रदेशावगाढं च । तथैव चतुष्पदेशाऽऽत्म-
कस्य पूर्वोक्तस्य प्रतरस्योपरि चत्वारोऽस्य परमाणवः स्यात्प्यन्ते
३, ३ । ओजःप्रदेशं श्रेयसायनं द्विपरमाणु द्विप्रदेशाऽवगाढं च, तथैवाणुद्वयं
स्थाप्यन्ते—

०	०	०
०	०	०
०	०	०

 ३. ओजःप्रदेशं प्रतराऽऽयन्ते पञ्चदशपर-
मावर्तात्मकं पञ्चदशप्रदेशावगाढं च, तत्र पञ्चप्रदेशाऽऽत्मिका-
स्तिष्ठः पञ्चयः त्रितयं स्यात्प्यन्ते—

०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०

 ४. युग्म-
प्रदेशं प्रतराऽऽयन्ते पदपरमावर्ता-

०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०

त्मकं पद-
प्रदेशावगाढं च, तत्र त्रिप्रदेशं—

०	०	०
०	०	०
०	०	०

 त्रयं स्यात्प्यन्ते । स्थापना—

०	०	०
०	०	०
०	०	०

 ३. ओजःप्रदेशं घनाऽऽ-
यन्ते पञ्चदशपरिमाणपरमा-

०	०	०
०	०	०
०	०	०

वर्तात्मकं तावत्पदे-

शवगाढं च, तत्र पूर्वोक्तस्यैव प्रतराऽऽयन्तस्य पञ्चदशप्रदेशा-
ऽऽत्मकस्याध उपरि तथैव पञ्चदश परमाणवः स्यात्प्यन्ते ३-
युग्मप्रदेशं घनाऽऽयन्ते द्वादशपरमावर्तात्मकं द्वादशप्रदेशा-
वगाढं च, तत्र प्रागुक्तस्य पदप्रदेशस्य प्रतराऽऽयन्तस्योपरि
तावैव तावन्तः परमाणवः स्यात्प्यन्ते ३, ४ । प्रतरपरिमण्ड-
ले विशतिपरमाण्वात्मकं विशतिप्रदेशावगाढं च, तच्चैवम,
प्राच्यदिपु चतस्रपु दिक्षु प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारिऽणवः
स्थाप्यन्ते, विदिषु च प्रत्येकमेकं कोऽणुः स्यात्प्यन्ते ३-
प्रा० १ पद । परिमण्डलमुक्त्यायनो द्विभेदमेव, तत्र प्रतर-
परिमण्डले विशतिप्रदेशं विशतिप्रदेशावगाढं च, तत्र च
प्राच्यदिपु चतस्रपु दिक्षु चत्वारश्चत्वारो, विदिषु चैकैकः
स्थाप्यः, मीलिताश्चेते विशतिभेदवन्ति । स्थापना—१.

०	०	०	०
०	०	०	०
०	०	०	०
०	०	०	०

 उत्त० १ अ० । घनपरिमण्डले चत्वारि-
शतप्रदेशावगाढं चत्वारिंशत्परमाण्वा-
त्मकं च, तत्र तस्या एव विशतिरुपरि तथै-
वान्वा विशतिरुपरि स्यात्प्यन्ते ३, ४ । प्रा०
विशतिश्च द्विगुणा चत्वारिंशद्भवन्ति
उत्त० १ अ० ।

इत्थं चैषां प्ररूपमिदोऽपि न्यूनप्रदेशतायां यथोक्तनस्या-
नाभावात्, एतन्मन्त्रादिकक्षेत्रा उत्तराध्ययन (प्रथमाऽध्य-
यन) नियुक्तिगताः—

"परिमंडले य वहे, संवे चउरें आयए जेव ।

धरापरर पदमवज्ज, ओजपरपसं य जुम्ये य ३८ ॥

पंचग वारसगं खलु, सप्तम वतीसगं च वट्टमि ।

तिय द्दुक्क पणतीसा, चचरि य होति तंसमि ॥ ३६ ॥

नव जेव तदा चउरो, सत्तावीसा य अट्ट चउरेंसे ।

तिगदुगपररसेव य, छुत्तेव य आयए होति ॥ ४० ॥

पणुपालीसा वारस, छुत्तेया आययमि संठासे ॥

वीसा चत्तालीसा, परिमंडले य संठासे ॥ ४१ ॥" इत्यादि ।

(५) संप्रत्येनेषामेव वर्णाऽऽयन्तं परस्परं संबंधमाह—

जे वामओ कालवामपरिणया ते गंधओ मुग्धिगंधपरि-

णया वि, दुग्धिगंधपरिणया वि । रमओ तित्तरसपरिणया

वि कडुपरसपरिणया वि कसायरसपरिणया वि अंबिल-

रसपरिणया वि महुरसपरिणया वि । फामओ-कखड-

फामपरिणया वि मउयफामपरिणया वि गुरुयफामपरि-

णया वि लहुयफामपरिणया वि सीतफामपरिणया वि उमि-

णफामपरिणया वि शिदफामपरिणया वि लुक्खफामपरि-

णया वि । संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि वट्ट-

संठाणपरिणया वि तंसंठाणपरिणया वि चउरंसंठा-

णपरिणया वि आयतसंठाणपरिणया वि २० । जे वाम-

ओ नीलवामपरिणया ते गंधओ मुग्धिगंधपरिणया वि

दुग्धिगंधपरिणया वि । रमओ तित्तरसपरिणया वि कड-

यमपरिणया वि कसायरसपरिणया वि अंबिलरसपरि-

णया वि महुरसपरिणया वि । फामओ कखडफामपरि-

णया वि मउयफामपरिणया वि गुरुयफामपरिणया वि

लहुयफामपरिणया वि सीतफामपरिणया वि उमिणफा-

मपरिणया वि शिदफामपरिणया वि लुक्खफामपरि-

णया वि, संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि वट्टमं-

ठाणपरिणया वि तंसंठाणपरिणया वि चउरंसंठाण-

परिणया वि आयतसंठाणपरिणया वि २० । जे वामओ

लोहियवामपरिणया ते गंधओ मुग्धिगंधपरिणया वि दु-

ग्धिगंधपरिणया वि, रमओ तित्तरसपरिणया वि कडुपर-

सपरिणया वि कसायरसपरिणया वि अंबिलरसपरिणया वि

महुरसपरिणया वि, फामओ कखडफामपरिणया वि

मउयफामपरिणया वि गुरुयफामपरिणया वि लहुयफा-

मपरिणया वि सीतफामपरिणया वि उमिणफामपरिणया

वि शिदफामपरिणया वि लुक्खफामपरिणया वि, संठाणओ

परिमंडलसंठाणपरिणया वि वट्टमंठाणपरिणया वि तंसं-

ठाणपरिणया वि चउरंसंठाणपरिणया वि आयतसंठाण-

परिणया वि २० । जे वामओ हालिदंठमपरिणया ते गंध-

ओ मुग्धिगंधपरिणया वि दुग्धिगंधपरिणया वि, रमओ

तित्तरसपरिणया वि कडुपरसपरिणया वि कसायरसपरि-

णया वि अंबिलरसपरिणया वि महुरसपरिणया वि,

फामओ कखडफामपरिणया वि मउयफामपरिणया वि

गुरुयफामपरिणया वि लहुयफामपरिणया वि सीयफास-

परिणया वि उमिणफामपरिणया वि शिदफामपरिणया वि

ख्या वि मधुररसपरिणता वि, फासओ कक्खडफासपरिण-
या वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफासपरिणया वि लहु-
यफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि उसिणफासप-
रिणता वि, संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि वड्डसं-
ठाणपरिणया वि तंमसंठाणपरिणया वि चउरसंठाणपरि-
णया वि आयतसंठाणपरिणया वि २३, १=४ । जे संठा-
णओ. परिमंडलसंठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णप-
रिणया वि नीलवण्णपरिणया वि लोहितवण्णपरिणया वि
हालिदवण्णपरिणया वि सुक्खिवण्णपरिणता वि, गंधओ
सुब्भिगंधपरिणता वि दुब्भिगंधपरिणता वि, रसओ तित्तर-
सपरिणया वि कडुयरसपरिणया वि कसायरसपरिणया वि
अंबिलरसपरिणया वि मधुररसपरिणता वि, फासओ क-
क्खडफासपरिणया वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफासप-
रिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि उ-
सिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफासप-
रिणता वि २० । जे संठाणओ वड्डसंठाणपरिणया ते वण्णओ
कालवण्णपरिणया वि नीलवण्णपरिणता वि लोहितवण्णप-
रिणता वि हालिदवण्णपरिणता वि सुक्खिवण्णपरिणता वि,
गंधओ सुब्भिगंधपरिणता वि दुब्भिगंधपरिणता वि, रसओ
तित्तरसपरिणता वि कडुयरसपरिणता वि कसायरसप-
रिणता वि, फासओ कक्खडफासपरिणता वि मउय-
फासपरिणता वि गुरुयफासपरिणता वि लहुयफास-
परिणया वि सीयफासपरिणया वि उसिणफासपरिण-
या वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफासपरिणता वि २० ।
जे संठाणओ तंमसंठाणपरिणता ते वण्णओ का-
लवण्णपरिणया वि नीलवण्णपरिणया वि लोहितवण्णप-
रिणता वि हालिदवण्णपरिणता वि सुक्खिवण्णपरिणता वि,
गंधओ सुब्भिगंधपरिणता वि दुब्भिगंधपरिणता वि, रस-
ओ तित्तरसपरिणता वि कडुयरसपरिणता वि कसायरस-
परिणता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुररसपरिणता वि,
फासओ कक्खडफासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि
गुरुयफासपरिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासप-
रिणया वि उसिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया
वि लुक्खफासपरिणया वि २० । जे संठाणओ
चउरसंठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणता
वि नीलवण्णपरिणता वि लोहितवण्णपरिणता वि हालिद-
वण्णपरिणता वि सुक्खिवण्णपरिणता वि, गंधओ सुब्भि-
गंधपरिणता वि दुब्भिगंधपरिणता वि, रसओ तित्तरसप-
रिणता वि कडुयरसपरिणता वि कसायरसपरिणया वि अ-
ंबिलरसपरिणता वि मधुररसपरिणता वि, फासओ कक्ख-

फासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफासपरिण-
ता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि उसिण-
फासपरिणता वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफासपरिणया
वि २० । जे संठाणओ आयतसंठाणपरिणता ते वण्णओ
कालवण्णपरिणया वि नीलवण्णपरिणया वि लोहितवण्णप-
रिणया वि हालिदवण्णपरिणया वि सुक्खिवण्णपरिणता वि, गं-
धओ सुब्भिगंधपरिणया वि दुब्भिगंधपरिणता वि, रसओ
तित्तरसपरिणता वि कडुयरसपरिणया वि कसायरसपरिण-
या वि अंबिलरसपरिणया वि मधुररसपरिणया वि, फासओ
कक्खडफासपरिणया वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफास-
परिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि
उसिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफास-
परिणया वि २०, १०० ।

(जे वज्जतो इत्यादि) ये स्कन्धाऽऽद्यो वर्णनो वर्णमाश्रि-
त्य कालवण्णपरिणता अपि भवन्ति, ते गन्धतो गन्धमा-
श्रित्य सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, दुरभिगन्धपरि-
णता अपि । किमुक्तं भवति ?-गन्धमधिकृत्य ते भान्याः,
केचित्सुरभिगन्धपरिणता भवन्ति, केचित्दुरभिगन्धपरिण-
ताः, न तु प्रातिनिधये कस्यचपिगन्धमपिणता एवेति । एवं
च रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च धात्वाः, तत्र द्वौ गन्धौ,
पञ्च रसाः, अष्टौ स्पर्शाः, पञ्च संस्थानाः । एतच्च मीलि-
ता विशतिरिति कृष्णवर्णपरिणता एतावन्तो भद्धान् लभ-
न्ते २०, एवं नीलवर्णपरिणता अपि २०, लोहितवर्णपरिण-
ता अपि २०, हास्तिवर्णपरिणता अपि २०, शुक्लवर्णप-
रिणता अपि २०, एवं पञ्चान्वयैर्लेश्यं शनम् १०० । ग-
न्धमधिकृत्याऽऽह-(जे गंधओ इत्यादि) ये गन्धतो गन्धम-
धिकृत्य सुरभिगन्धपरिणतामपिणतास्ते वर्णतः कालवण्णप-
रिणता अपि नीलवर्णपरिणता अपि लोहितवर्णपरिणता
अपि हास्तिवर्णपरिणता अपि शुक्लवर्णपरिणता अपि ५,
एवं रसतः ५, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एतच्च मीलि-
तास्त्रयोविंशतिः २३, इति सुरभिगन्धपरिणतास्त्रयोविंशति-
भद्धान् लभन्ते, एवं दुरभिगन्धपरिणता अपि २३, ततो ग-
न्धपदेन लब्धा भद्धानां पदवत्त्वारिणान् ४३ । रसमधिकृ-
त्याऽऽह-ये रसतो रसमधिकृत्य निष्कृतसपरिणतास्ते वर्ण-
तः ५, गन्धतः ५, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽपि एक-
त्र मीलिता विशतिरिति निष्कृतसपरिणता विशतिभद्धान्
लैलभन्ते २०, एवं कटुकसपरिणताः २०, कषायरसप-
रिणताः २०, अम्लरसपरिणताः २०, मधुररसपरिणताश्च
२० । एवं रसपञ्चकं चैवंते लब्धे भद्धानां शनम्-१०० ।
(इत्यादि) स्पर्शमधिकृत्याः ह-(जे फासतो कक्खडफासप-
रिणया इत्यादि) ये स्पर्शतः कक्खडफासपरिणतास्ते वर्ण-
तः ५, गन्धतः ५, स्पर्शतः ६, प्रतिपत्तस्त्रयोविंशता-
भान् संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽप्येकत्र मीलितास्त्रयोविंश-
तिः २३, एतावन्तो भद्धान् कक्खडफासपरिणता लभन्ते
२३, एतावन्त एव शुद्धस्पर्शपरिणताः २३, शुद्धस्पर्शपरिणताः २३,
लुपुस्पर्शपरिणताः २३, शीतस्पर्शपरिणताः २३, उष्णस्पर्-

शेषपरिणताः २३, स्तिग्धस्पर्शपरिणताः २३, रूतस्पर्शपरिणताः २३ । एतेष्वधिकं मीलेने जानं भङ्गकानां चतुरश्रस्याधिकं शतम् ५८ । (इत्यादि) संस्थानमधिकृत्या ५३- (ज सं-ठाणश्री परिमंडलसंठाणपरिणता इत्यादि) ये संस्थानतः परिमंडलसंस्थानपरिणतास्तैः वर्णनः ५ गम्यतः २ रसतः ५ स्पर्शतः ८ एते सर्वेऽप्येकत्र मीलितानि विंशतिः २०, एतावतो भङ्गान् परिमंडलसंस्थानपरिणता लभन्ते । एवं वृत्तसंस्थानपरिणताः २० व्यञ्जनसंस्थानपरिणताः २० चतुरस्रसंस्थानपरिणताः २० आयतसंस्थानपरिणताः २० अमीषां चैकत्र मीलने लब्धं भङ्गकानां शतम् । एतेषां च व-शेणधरस्पर्शसंस्थानानां सकलभङ्गसङ्कुलने जानानि पञ्चशतानि त्रिंशदधिकानि ५३० । इह यद्यपि वादरेषु स्कन्धेषु पञ्चापि वर्णां द्वावपि गम्यौ पञ्चापि रस्याः प्राप्यन्ते, ततोऽर्धविकृतवर्णाऽऽदिभ्यतिरेकेण शेषवर्णाऽऽदिभिरपि भङ्गाः सम्भवन्ति, तथाऽपि तेष्वेव वादरेषु स्कन्धेषु ये व्यञ्जहारतः केवलकृष्णवर्णाऽऽद्युपेता अप्रान्तलालस्कन्धा यथा देहस्कन्ध एव लोचनस्कन्धः कृष्णरतदन्तर्मन एव कश्चिज्ज्ञाहिरोऽप्यस्तदन्तर्गत एव शुक्र इत्यादि ते इह विचक्षन्ते, तेषां चाप्यङ्गान्तराऽऽदि न सम्भवन्ति, स्पर्शविभन्तायां न्यवधिकृतस्पर्श प्रति प्रतिपक्षव्यतिरेकेणऽप्ये स्पर्शा लोकेऽप्यविरेकिभिरा दृश्यन्ते, ततो यथोक्तं भङ्गसंख्या, साऽपि च परिस्फुरन्त्यामङ्गीकृत्यामिहितान्, अन्यथा प्रत्येकमप्येषां तारतम्येनानन्तत्वात् अनन्ता भङ्गाः सम्भवन्ति, एतेषां च वर्णाऽऽदिपरिणतामानां जयवर्णनं विवस्थामकं समयनुकरितंऽपेक्ष्यैव कालम् । प्रमाणं १ पद ।

(=) द्वीपवमुद्राणां पुद्गलपरिणामत्वात्तेषां च पुद्गलानां विशिष्टपरिणामपरिणतानिर्मिन्द्रियप्राज्ञत्वाद्वादीनिन्द्रियविषयपुद्गलपरिणाममाह-

कतिविहे शं भंते । इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते । गोयमा । पंचविहे इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते । तं जहा-सोइंदियविसए० जाव फासिंदियविसए । सोइंदियविसए शं भंते । पोमगलपरिणामे कतिविहे पणत्ते । गोयमा । दुविहे पणत्ते । तं जहा-नुमिसदपरिणामे य, दुमिसदपरिणामे य । एवं चांखिदियविसएहिं त्रि सुकूवपरिणामे य, दुरूवपरिणामे य । एवं सुमिभंगपरिणामे य, दुमिभंगपरिणामे य । एवं सुरिसपरिणामे य, दुरिसपरिणामे य । एवं सुफासपरिणामे य, दुफासपरिणामे य । से खणं भंते । उच्चानएणु सदर्परिणामेसु उच्चानएणु रूवपरिणामेसु, एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु य, फासपरिणामेसु परिणमपणा पोमगला परिणमतीति वत्तवं भिया । हंता गोयमा । उच्चानएणु सदर्परिणामेसु परिणमपणा पोमगला परिणमतीति वत्तवं भिया । से खणं भंते । सुमिसदा पोमगला दुमिसदहाए परिणमंति, दुमिसदा वा पोमगला सुमिसदहाए परिणमंति । हंता खेषमा । सुमिसदा दुमिसदहाए परिणमंति, दुमिसदा

सुमिसदहाए परिणमंति । से नूणं भंते । सुकूवा पोमगला दुरूवहाए परिणमंति, दुरूवा पोमगला सुकूवहाए परिणमंति । हंता गोयमा । एवं सुमिभंगंशा पोमगला दुमिभंगंशाए परिणमंति, दुमिभंगंशा पोमगला सुमिभंगंशाए परिणमंति । हंता गोयमा । एवं सुरसा दुरसहाए, दुरसा सुरसहाए । हंता गोयमा । एवं सुफासा दुफासहाए, दुफासा सुफासहाए । हंता गोयमा । ते चेव शं भंते । सुमिसदा पोमगला दुमिसदहाए परिणमंति, दुमिसदा पोमगला सुमिसदहाए परिणमंति । हंता गोयमा । एवं सुकूवा दुरूवहाए, एवं गंधा रसा वि फासा वि, तं चेव शं सुफासा दुफासहाए परिणमंति । हंता गोयमा । जाव परिणमंति ।

(कविहे शं भंते । इति) कतिविधो भदन्त । इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रकृतः । भगवानाह-गौतम । पञ्चविधः इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रकृतः । तद्यथा-आंशेन्द्रियविषय इत्यादि सुगमम् । (सुमिसदहापरिणामं इति) शुभः शब्दपरिणामः (दुमिसदहापरिणामं इति) अशुभः शब्दपरिणामः (से खणं भंते । इत्यादि) अथ नूने निश्चितमेतन् भदन्त । उच्चानवैकल्यार्थः शब्दपरिणामेयान्वयं स्पर्शपरिणामः परिणमन्तः पुद्गलः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात् परिणमन्तीति ते वक्तव्या भवदुत्तरित्यर्थः । भगवानाह- (हंता गोयमा । इत्यादि) हन्तीति प्रत्यवधारणे, स्यादेव वक्तव्यमिति भावः । परिणामस्य यथावस्थितमस्य भावान्, तथा इन्द्रियक्षेत्रमासीद्यतस्त्वद्वाऽऽस्कन्दन्ति हि परिणामः स च तत्त्वाऽस्तीति न काश्चित्थाऽभिधाने दोषः । (से खणं भंते । इत्यादि) अथ नूने निश्चितमेतद्भदन्त । शुभशब्दरूपाः पुद्गला अशुभशब्दतया परिणमन्ति, अशुभशब्दरूपा वा पुद्गलाः शुभशब्दतया । भगवानाह (हंता गोयमा इत्यादि) मुप्रतीतमेतन् सान्वयपरिणाममाहान्पथा तदर्थमात्तु अमनः सत्ताऽनुपपत्तरतिप्रमज्ज्ञान् । एवं रूपगम्यस्पर्शेष्वप्याप्यान्मीयाभ्यामलपन्त द्वौ ङावालापकौ वक्तव्याः । (५०५ पद १३० । विष्णोर्भाष्यजप्येषूपपादाऽऽदिपु, नं० ।

(६) प्रयोग-मिथ-विश्रमा परिणताः पुद्गलाः-

रायगिहं जाव एवं वयासी-कविहे शं भंते । पोमगला पणत्ता । गोयमा । निविहा पोमगला पणत्ता । तं जहा-पञ्चोमपरिणता, बीसपरिणता, बीससापरिणता य ।

(पञ्चोमपरिणतं ति) जीवस्यापरिण शरीरऽऽदितया परिणताः (बीसपरिणतं ति) मिश्रकपरिणताः-प्रयोगाविवक्षार्या परिणताः, प्रयोगपरिणामप्रत्ययजननो विच्छसया स्वभावान्तरमापादितानि मुक्तकलवराऽऽदिरूपाः । अथ बीसद्वारिकाऽऽदिवर्गेणारूपा विच्छतया निर्यादितताः सन्तो ये जीवप्रयोगे किन्द्रियाः-दिशगीप्रभृतिपरिणामान्तरमापादितानि मिश्रपरिणताः । ननु प्रयोगपरिणामोऽप्येवंविध एव ततः केषां विशेषः । सत्यम्, किन्तु प्रयोगपरिणतेषु विक्षमता सत्यपि न विवक्षितेति । (बीससापरिणतं ति) स्वभावपरिणताः ।

अथ—“पयोगपरिणताय” इत्यादिना ग्रन्थेन नवभिर्दृष्टैः
प्रयोगपरिणतपुद्गलाभिरुपयति—

पयोगपरिणताय शं भंते । पोगला कइविहा पसत्ता । ?।
गोयमा । पंचविहा पसत्ता । तं जहा—एगिदियपयोगपरिण-
या, बेइदियपयोगपरिणया० जाव पंचिंदियपयोगपरिण-
या य । एगिदियपयोगपरिणया शं भंते । पोगला कइ-
विहा पसत्ता । ?। गोयमा । पंचविहा पसत्ता । तं जहा—
पुढविकाइयएगिदियपयोगपरिणया० जाव वखस्सइकाइय-
एगिदियपयोगपरिणया । पुढविकाइयएगिदियपयोगपरि-
णया शं भंते । पोगला कइविहा पसत्ता । ?। गोयमा । दु-
विहा पसत्ता । तं जहा—सुहुयपुढविकाइयएगिदियपयोग-
परिणया य, बादरपुढविकाइयएगिदियपयोगपरिणया य ।
आउकाइयएगिदियपयोगपरिणया वि एवं चेव । एवं
दुयओ भेओ० जाव वखस्सइकाइयएगिदियपयोगपरिण-
या । बेइदियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । अयोग-
विहा पसत्ता । एवं तेइदियपयोगपरिणया, चउरिंदियप-
योगपरिणया वि । पंचिंदियपयोगपरिणया शं भंते । पु-
च्छा । ?। गोयमा । चउरिंदिय पसत्ता । तं जहा—नेरइयपंचि-
दियपयोगपरिणया, तिरिक्खपंचिंदियपयोगपरिणया, एवं
मणुस्सदेवपंचिंदियपयोगपरिणया य । नेरइयपंचिंदियप-
योगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । सचविहा पसत्ता । तं
जहा रयणपभापुढविनेरइयपंचिंदियपयोगपरिणया य०
जाव ओइ सत्तमपुढविनेरइयपंचिंदियपयोगपरिणया य । ति-
रिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा ।
तिविहा पसत्ता । तं जहा—जलचरतिरिक्खजोगियपंचिंदि-
यपयोगपरिणया, थलचरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयो-
गपरिणया, खइयरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया
य । जलचरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणयायं
पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा पसत्ता । तं जहा—सम्मुच्छिप्रज-
लचरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया य, गम्भवकं-
तियजलयरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया य । थ-
लचरतिरिक्खपंचिंदियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा ।
दुविहा पसत्ता । तं जहा—चउप्यथलचरपंचिंदियतिरिक्ख-
जोगियपयोगपरिणया य, परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरि-
क्खजोगियपयोगपरिणया य । चउप्यथलयरपंचिंदिय-
तिरिक्खजोगियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा
पसत्ता । तं जहा सम्मुच्छिप्रचउप्यथलयरतिरिक्खजोगि-
यपंचिंदियपयोगपरिणया, गम्भवकंतियथलयरतिरिक्ख-
जोगियपंचिंदियपयोगपरिणया य । एवं एएयं अभिलाषेयं
परिसप्पथलयरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया दु-

विहा पसत्ता । तं जहा—उरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोगि-
यपंचिंदियपयोगपरिणया य, थुयपरिसप्पथलयरतिरि-
क्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया य । उरपरिसप्पथल-
यरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया दुविहा पसत्ता ।
तं जहा—सम्मुच्छिप्रउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोगियपं-
चिंदियपयोगपरिणया, गम्भवकंतियउरपरिसप्पथलयरति-
रिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया य । एवं थुयपरि-
सप्पथलयरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया वि ।
एवं खइयरतिरिक्खजोगियपंचिंदियपयोगपरिणया वि । म-
णुस्सपंचिंदियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा
पसत्ता । तं जहा—संमुच्छिप्रमणुस्सपंचिंदियपयोगपरिणया,
गम्भवकंतियमणुस्सपंचिंदियपयोगपरिणया । देवपंचिंदिय-
पयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । चउरिंदिय पसत्ता । तं
जहा—भवखावासीदेवपंचिंदियपयोगपरिणया, एवं० जाव वे-
माणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया । भवखावासीदेवपंचि-
ंदियपयोगपरिणयायं पुच्छा । ?। गोयमा । दसविहा पसत्ता ।
तं जहा—असुरकुमारदेवपंचिंदियपयोगपरिणया० जाव थ-
णियकुमारदेवपंचिंदियपयोगपरिणया । एवं एएयं अभि-
लाषेयं अट्टविहा वाखपंतरदेवपंचिंदियपयोगपरिणया,
पिसायदेवपंचिंदियपयोगपरिणया० जाव गंधवदेवपंचि-
ंदियपयोगपरिणया य । जाइसियदेवपंचिंदियपयोगपरि-
णया पंचविहा पसत्ता । तं जहा—चेदविमाखजाइसियदेव-
पंचिंदियपयोगपरिणया० जाव ताराविमाखजाइसियदेव-
पंचिंदियपयोगपरिणया । वेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरि-
णया दुविहा पसत्ता । तं जहा—कप्पोववखवेमाणिय-
देवपंचिंदियपयोगपरिणया, कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदि-
यपयोगपरिणया । कप्पोववखगवेमाणियदेवपंचिंदियपयो-
गपरिणया दुवालसविहा पसत्ता । तं जहा—सोहम्मक-
प्पोववखगवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया, एवं० जाव
अचुयकप्पोववखगवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया ।
कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया दुविहा प-
सत्ता । तं जहा—गेवेजगकप्पातीयदेवपंचिंदियपयोगपरि-
णया, अणुत्तरोववाइयवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिण-
या । गेवेजगकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरि-
णया खविहा पसत्ता । तं जहा—हिंष्टिमगेवेजगकप्पाती-
यवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया० जाव उवरिमगे-
वेजगकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिणया । अ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियपयोगपरिण-
यायं भंते । पोगला कइविहा पसत्ता । ?। गोयमा ।
पंचविहा पसत्ता । तं जहा विजयअणुत्तरोववाइयकप्पा-

तीयवेमांशियदेवर्षिचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव सन्वदसि-
द्धश्रुत्युत्तरोववाहयकपातीयवेमांशियदेवर्षिचिदियपञ्चोगप-
रिणया य १ ॥

तत्र कैकेन्द्रियाः॥ दितर्षीर्षविरुदेवात्तज्जावभेद्विशेषितप्रयो-
गपरिणयानां पुद्गलानां प्रथमो दृष्टकः । तत्र च—(आउकाह-
य परोत्थिय एवं चैव सि) पृथिवीकार्यिकैकेन्द्रियप्रयोगपरि-
णया इव अकार्यिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणया वाच्या इत्यर्थः ।
(एवं दृश्यञ्चो लि) पृथिव्यप्यायप्रयोगपरिणयनिविव द्विको
तिपरिमाणो द्विपदो वा भेदः सूक्ष्मबादरविशेषशुक्लरस्तेज-
स्कार्यिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणयाऽऽदिषु वाच्या इत्यर्थः । अस्म-
गविह लि पुलाककृमिकाऽऽदिभेदत्वाद् द्वीन्द्रियाणां बीन्द्रि-
यप्रयोगपरिणया अत्यन्तकविधाः कुम्भुपिर्पातिकाऽऽदिभेदत्वा-
त्तपां चतुर्निन्द्रियप्रयोगपरिणया अत्यन्तकविधा एव मात्तका-
मशकाऽऽदिभेदत्वात्तपांमत्तदेव सूचयन्नाह—(एवं तेर्द्वीन्द्रियादि)
अपर्याप्तप्रयोगात्सूक्ष्मबादरविशेषणन-

सुहुमपुढविकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया गं भंते । पांग
ला कइविहा पमत्ता । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-
कइ अपजत्तगं पदमं भयंति पच्छा पजत्तगं । पजत्तसुहुमपु-
ढविकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तसुहुमपुढविकाइ-
यएगिदियपञ्चोगपरिणया । बादरपुढविकाइयएगिदियप-
ञ्चोगपरिणया वि एवं चैव । एवं जाव वयस्सइकाइयए-
गिदियपञ्चोगपरिणया एक्केका दुविहा-सुहुमा य, बादरा
य, पजत्तगा य, अपजत्तगा य भाणियव्वा । वेडांदियप-
ञ्चोगपरिणयायां पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-
पजत्तगवडांदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तगवेडांदियपञ्चोगप-
रिणया य । एवं तेहदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चउरियप-
ञ्चोगपरिणया वि । रयणप्पभापुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगप-
रिणयायां पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-प-
जत्तगरयणप्पभापुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगरयणप्पभापुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया । एवं
जाव अइ सत्तमपुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया । संमु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिदियपञ्चोगपरिणयायां पु-
च्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-पजत्तगसम्मु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगसम्मुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिदियपञ्चोगप-
रिणया य । एवं गम्भवकतियजलयरतिरिक्खजोणियपंचि-
दियपञ्चोगपरिणया वि । सम्मुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणियप-
रिणया वि । एवं जाव गम्भवकतियजलयरतिरिक्खजोणियपंचिदियपञ्चोग-
परिणया वि । एवं जाव संमुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणिय-
पंचिदियपञ्चोगपरिणया वि, गम्भवकतियजलयरतिरिक्ख-
जोणियपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि । एक्के पजत्तगा य ।
अपजत्तगा य भाणियव्वा । सम्मुच्छिममणुस्सर्पंचिद-

यपञ्चोगपरिणयायां पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं
जहा-पजत्तगसम्मुच्छिममणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया अ-
पजत्तगसम्मुच्छिममणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया य । ग-
म्भवकतियमणुस्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणयायां पुच्छा । गो-
यमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-पजत्तगगम्भवकतियमणु-
स्सर्पंचिदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तगगम्भवकतियमणुस्स-
र्पंचिदियपञ्चोगपरिणया य । असुरकुमारभवणवासीदिवर्ष-
चिदियपञ्चोगपरिणयायां पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता ।
तं जहा-पजत्तगअसुरकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अ-
पजत्तगअसुरकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं
जाव पजत्तगथणियकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगथणियकुमारदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं ए-
णं अभिलावेणं दुपणं भेणं विमाया य० जाव गंधर्वदेव-
र्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । एवं पजत्तापजत्तगचंडाईसि-
यंदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगतारा-
विमानदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया य । पजत्तगमोहम्मकणो-
ववगगदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया, अजत्तगमोहम्मक-
णोववगगदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया एवं जाव पजत्ताप-
जत्तगअचुअकपाववगगदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया वि ।
पजत्तगापजत्तगहट्टिभेडाट्टिभेवजगकपातीयदेवर्षंचिदियप-
ञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगउवरिमउवरिमगेवे-
अकपातीयदेवर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया वि । एवं चैव
पजत्तापजत्तगविजयअणुत्तगोववाहयकपातीयवेमांशियदे-
वर्षंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगमव्वड्ढसि-
द्धाणुत्तरोववाहयकपातीयवेमांशियदेवर्षंचिदियपञ्चोगप-
रिणया य २ ॥ जे अपजत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिदियपञ्चो-
गपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, जे
पजत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया ते ओ-
रालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं जाव पजत्त-
गचउरिदियपञ्चोगपरिणया । नवरं, जे पजत्तगवाडरवा-
उकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेवेउच्चिय-
तेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया । सेमं तं चैव, जे अजत्तग-
रयणप्पभापुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते वेउच्चि-
यतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं पजत्तगरयणप्पभा-
पुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि, एवं जाव अहे जे
पजत्तापजत्तगसत्तमापुढविणेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते
वेउच्चियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया । जे अपजत्त-
गसंमुच्छिमजलयरपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालिय-
तेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं जे पजत्तगसंमुच्छि-
मजलयरपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मा-

सरीरपञ्चोगपरिणया । एवं चेव अपञ्जतगगम्भवंकति-
यजलयरपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि, पञ्जतगगम्भवंकतिया
वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बादरवाड-
काइयाणं पञ्जतगाणं । एवं जहा जलचरेसु चत्तारि आ-
लावगा भाणिया तहा चउपयउरपरिणयपुसपुस-
हरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा । जे सं-
उच्छि-
मयसुसपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्म-
सरीरपञ्चोगपरिणया, एवं गम्भवंकतिया वि । अपञ्जतग-
पञ्जतगा वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि,
जे अपञ्जता असुरकुमारभवसुवासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरि-
णया जहा खेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि तहेव, एवं
पञ्जतगा वि, एवं दुपएणं भएणं जाव थणियकुमारभवसु-
वासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । एवं विसायेदेवपंचि-
दियपञ्चोगपरिणया । जाव गंधवदेवपंचिदियपञ्चोगपरिण-
या । चंदविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । जाव
ताराविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया, एवं सो-
इम्मकप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । जाव
अचुअचुकप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ।
एवं होट्टिमगेवेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगप-
रिणया । जाव उवरिमगेवेज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदिय-
पञ्चोगपरिणया । एवं विजयअणुत्तरोववाइयकप्पातीय-
वेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । जाव सव्वट्टसिद्धअ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया
एकेके दुयभेया भाणियव्वा । जाव जे पञ्जता सव्व-
ट्टसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चो-
गपरिणया ते वेउवियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया दं-
उओ ३ ॥ जे अपञ्जतगा सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियप-
ञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरिणया; जे पञ्ज-
ता सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव ।
जे अपञ्जता बादरपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जतगा वि, एवं चउकभेएणं जाव वससुइकाइ-
यएगिदियपञ्चोगपरिणया । जे अपञ्जता वेइंदियपञ्चोगप-
रिणया ते जिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया, जे पञ्जता
वेइंदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं जाव चउरिंदि-
यपञ्चोगपरिणया, नवरं एकेके इंदियं वट्टेयव्वं । जे
अपञ्जता रयणुपभापुट्टिनेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया
ते सोइंदियचकिंदिययागिदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चो-
गपरिणया । एवं पञ्जतगा वि, एवं सव्वे भाणियव्वा । ति-
रिक्खजोणियपंचिदियपञ्चोगपरिणया मयसुसपंचिदियप-
ञ्चोगपरिणया देवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । जाव सव्वट्ट-

सिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोग-
परिणया ४ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चो-
रालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरि-
णया जे पञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेया-
कम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं चेव, अपञ्जता बादरपुट्टी-
काइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जत । वि, एवं एएणं अभिलवेणं जस्त जइ
इंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि जाव जे अ-
पञ्जता सव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेव-
पंचिदियवेउवियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते सोइंदि-
ययागिदियचकिंदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिण-
या ५ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोगप-
रिणया ते वसअओ कालवसपरिणया खीलवसपरिण-
या लोहियवसपरिणया हालिदवसपरिणया सुक्किलवसप-
रिणया, गंधअओ सुग्गिमंधपरिणया दुग्गिमंधपरिणया वि,
रसअओ तिचरसपरिणया वि कडुयरसपरिणया वि कसायर-
सपरिणया वि औवलरसपरिणया वि महरुरसपरिण-
या वि, फामअओ कखडफासपरिणया वि जाव लुक्खफा-
सपरिणया वि, संठाणअओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि
वट्टेतसचउरसआयतमंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहु-
मपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चेव जहाणु-
पुट्टीए एयव्वं जाव जे पञ्जता सव्वट्टसिद्धअणुत्त-
रोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते
वसअओ कालवसपरिणया वि जाव आयतसंठाणपरि-
णया वि ६ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयएगि-
दियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते वसअओ
कालवसपरिणया वि जाव आयतसंठाणपरिणया वि, जे
पञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरी-
रपञ्चोगपरिणया एवं चेव । एवं जहाणुपुट्टीए जस्त जइ
सरीराणि जाव जे पञ्जता सव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइयक-
प्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियवेउवियतेयाकम्मासरीरपञ्चो-
गपरिणया ते वसअओ कालवसपरिणया वि जाव आयतसं-
ठाणपरिणया वि ७ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टीकाइयए-
गिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया ते वसअओ कालवसप-
रिणया जाव आयतसंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहुम-
पुट्टीकाइयएगिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं
जहाणुपुट्टीए जस्त जइ इंदियाणि तस्त ततिराणि भ-
णियव्वाणि जाव जे पञ्जता सव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय-
कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीर-
पञ्चोगपरिणया ते वसअओ कालवसपरिणया वि जाव आ-

यतसंठाणपरिणया वि० । जे अपञ्जता सुहुमपुढविकाइयए-
मिंदियओरालियतेयाकम्मासरीरकासिंदियपञ्चोगपरिणया
ते वम्भओ कालवम्भपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया,
जे पञ्जता सुहुमपुढविकाइयएमिंदियओरालियतेयाक-
म्मासरीरकासिंदियपञ्चोगपरिणया एवं चव, एवं जहाणुपु-
ढीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तत्तियाणि
भाणियव्वाणि० जाव जे पञ्जता सव्वट्ठमिद्वअणुत्तरोववा-
इयकप्पातीयेमाणि पदेवपंचिंदियेवेउविचयकम्मासरीरसो-
इंदिय० जाव कामिंदियपञ्चोपरिणया ते वम्भओ काल-
वम्भपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया वि, एए नव-
दंडगा ६ ॥

(सुहुमपुढविकाइयेत्यादि) सर्वार्थमिद्वयान्तःपर्याप्त-
कापयोक्तविशेषणं द्वितीया दृष्टकस्तत्र (एकैकेत्या-
दि) एकैकस्मिन्नकार्यं सूत्रमवाद्भवेदाह द्विविधाः पुद्गला
वाच्याः, ते च प्रत्येकं पर्याप्तकापयोक्तभेदात्पुनर्द्विविधा वा-
च्या इत्यर्थः । (जे अपञ्जता सुहुमपुढवीत्यादि) औदारि-
काऽऽदेशरीरविशेषणस्तृतीया दृष्टकस्तत्र च (ओरालि-
यतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया रिं) औदारिकतेनैवसकाम-
मस्यशरीराणां यः प्रयोगस्तेन परिणता ये ते तथा । पृथि-
व्यादीनां हि एतद्वयं शरीरत्रयं भवतीति कृत्वा तत्प्रयोगप-
रिणता एव ते भवन्ति, यादरूपयोक्तकाव्यानां त्वाहायकवर्जं
शरीरचतुष्टयं भवतीति कृत्वाऽऽह-नवरं जे पञ्जतेत्यादि)
(एवं गन्धवक्त्राणां वि अपञ्जन्तमि वि) वैकियाऽऽहा-
रकशरीराभावद्वयमैवपुनरात्मिका अथपयोक्तका मनुष्यान्वि-
शरीरा एवेत्यर्थः (जे अपञ्जता सुहुमपुढवीत्यादि) इन्द्रि-
यविशेषणश्चतुर्थो दृष्टकः । (जे अपञ्जता सुहुमपुढवीत्या-
दि) औदारिकाऽऽदिशरीरस्पर्शः अर्थात् इन्द्रियविशेषणः पञ्चमः ।
(जे अपञ्जता सुहुमपुढवीत्यादि) वयसं गन्धरसस्पर्शसंस्था-
नाविशेषणः षष्ठः । एवमौदारिकाऽऽदिशरीरगन्धः, अदिभाववि-
शेषणः सप्तमः । इन्द्रियचक्षुःऽऽदिविशेषणोऽष्टमः । शरीरेन्द्रिय-
चक्षोदिविशेषणो नवम इति । अत्र एवाह-ये ते नव दृष्टकाः ।

अथ मिश्रपरिणतपुद्गलांश्चिन्तयन्ति-

मीसापरिणया णं भंते । पोगला कइविहा पम्पता ?। गो-
यमा । पंचविहा पम्पता । तं जहा-एमिंदियमीसापरिणया०
जाव पंचिंदियमीसापरिणया । एमिंदियमीसापरिणया णं
भंते । पोगला कइविहा पम्पता ?। एवं जहा पञ्चोगप-
रिणएहि नव दंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहि नव
दंडगा भाणियव्वा, नेहव सव्वं निरवसेमं, नवरं अमिलानो
मीसापरिणया भाणियव्वो, सेसं तं चव० जाव जे पञ्जता
सव्वट्ठमिद्वअणुत्तरोववाइय० जाव आयतसंठाणपरिणया ।
मिश्रपरिणतेष्वप्येत एव नव दृष्टका इति ।

अथ विजसापरिणतपुद्गलांश्चिन्तयन्ति-

वीससापरिणया णं भंते । पोगला कइविहा पम्पता ?।
गोयमा । पंचविहा पम्पता । तं जहा-वम्भपरिणया गंध-

परिणया रसपरिणया कासपरिणया संठाणपरिणया । जे
वम्भपरिणया ते पंचविहा पम्पता । तं जहा-कालवम्भ-
परिणया० जाव सुक्किल्लवणपरिणया । जे गंधपरिणया
ते दुविहा पम्पता । तं जहा-सुगंधपरिणया, दुग्ंधपरिणया
वि । एवं जहा पम्भणपए तहव निरवसेमं० जाव संठाणओ
आयतसंठाणपरिणया ते वम्भओ कालवम्भपरिणया वि० जाव
लुक्कलामपरिणया वि ।

(विस्ससापरिणयाणमित्यादि) (एवं जहा पञ्चवणाए-
त्ति) तत्रैवमिदं सूत्रम्-“ जे रसपरिणया ते पंचविहा पम्-
पता । तं जहा-निस्सरपरिणया, एवं कहुयकसायओविलमहु-
ररसपरिणया, जे कासपरिणया ते अट्ठविहा पम्पता । तं अट्ठा-
ककलडकासपरिणया, एवं मउयकयलहुयसीयउमिण्णज-
लुक्कलामपरिणया य । ” इत्यादि ।

अर्थकं पुद्गलद्रव्यमाधिर्य परिणमोश्चिन्तयन्नाह-

एगे भंते । द्रव्यं किं पयोगपरिणए, मीसापरिणए, वी-
समापरिणए ?। गोयमा । पञ्चोगपरिणए वा, मीसापरिणए
वा, वीसमापरिणए वा । जइ पञ्चोगपरिणए किं मणपञ्चोग-
परिणए, वट्पञ्चोगपरिणए कायपञ्चोगपरिणए ?। गोयमा ।
मणपञ्चोगपरिणए वा, वयपञ्चोगपरिणए वा, कायपञ्चो-
गपरिणए वा । जइ मणपञ्चोगपरिणए किं मच्चमणपञ्चो-
गपरिणए, मोसमणपञ्चोगपरिणए, सच्चमोसमणपञ्चोगप-
रिणए, असच्चमोसमणपञ्चोगपरिणए ?। गोयमा । मच्चम-
णपञ्चोगपरिणए वा, मीसमणपञ्चोगपरिणए वा, मच्चमो-
समणपञ्चोगपरिणए वा, असच्चमोसमणपञ्चोगपरिणए
वा । जइ मच्चमणपञ्चोगपरिणए किं आरंभसच्चमणप-
ञ्चोगपरिणए, असारंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए, सारंभसच्चम-
णपञ्चोगपरिणए, असारंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए, सारंभसच्चम-
णपञ्चोगपरिणए, असारंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए, ममारंभ-
सच्चमणपञ्चोगपरिणए, अममारंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए ?।
गोयमा । आरंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए वा० जाव असम-
रंभसच्चमणपञ्चोगपरिणए वा । जइ मोसमणपञ्चोगपरि-
णए किं आरंभमोसमणपञ्चोगपरिणए वा, एवं जहा सच्च-
ण तहा मोमेण वि; एवं असच्चमोसमणपञ्चोगपरिणए वि ।
जइ वट्पञ्चोगपरिणए किं सच्चवट्पञ्चोगपरिणए, मोस-
वट्पञ्चोगपरिणए ?। एवं जहा मणपञ्चोगपरिणए तहा
वट्पञ्चोगपरिणए० जाव असमारंभवट्पञ्चोगपरिणए वा ।
जइ कायपञ्चोगपरिणए किं ओरालियसरीरकायपञ्चो-
गपरिणए ओरालियमीसासरीरकायपञ्चोगपरिणए, वेउ-
व्वियसरीरकायपञ्चोगपरिणए वेउव्वियमीसासरीरकायप-
ञ्चोगपरिणए, आहारगमरीरकायपञ्चोगपरिणए, आहार-
गमीसासरीरकायपञ्चोगपरिणए, कम्मासरीरकायपञ्चोग-
परिणए ?। गोयमा । ओरालियसरीरकायपञ्चोगपरिणए वा,

० जाव कम्मासरीकायप्पओगपरिणए वा । जइ ओरालियसरीकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियसरीकायप्पओगपरिणए, एवं ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालियसरीकायप्पओगपरिणए वा, वेइदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदियओरालियसरीकायप्पओगपरिणए किं पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा ० जाव व-खस्सइकाइयएग्गिदियओरालियसरीकायप्पओगपरिणए । गोयमा ! पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव पओगपरिणए वा ० जाव वखस्सइकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा । जइ पुढविकाइयएग्गिदियओरालियसरी ० जाव परिणए किं सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए, बादरपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए ? गोयमा ! सुहुमपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा, बादरपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । जइ सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए किं पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए ? गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । एवं वादरा वि, एवं ० जाव वखस्सइकाइयाणं चउक्कभेदो, वेइदियत्वेइदियचउरिदियाणं दुयओ भेदो-पज्जत्ता, अपज्जत्ता य । जइ पंचिदियओरालियकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए किं जलचरतिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए, थलचरखहचर ० जाव परिणए ? । एवं चउक्कभेदो ० जाव खहराणं । जइ मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए किं सम्मुखिमणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए, गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए । गोयमा ! दोसु वि । जइ गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए किं पज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए, अपज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए ? गोयमा ! पज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा, अपज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा । जइ ओरालियमीसासरीकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियमीसासरीकायप्पओगपरिणए, वेइदिय ० जाव परिणए ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालिय ० जाव परिणए । एवं जहा ओरालियसरीकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणियओ तहा ओरालियमीसासरीकायप्पओगपरिणए वि आलावगो भाणियव्वो, नवरं

बादरवाउकाइयगम्भवकंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियगम्भवकंतियमणुस्सा य, एएस्सि पज्जत्तापज्जत्ताणं सेसाणं अपज्जत्ताणं । जइ वेउब्बियसरीकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियवेउब्बियसरी ० जाव परिणए, पंचिदियवेउब्बियसरी ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदिय ० जाव परिणए किं वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, अहवा अःउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, नोअवाउकाइय ० जाव परिणए । एवं एएणं अभिलाभेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउब्बियसरीरं भणियं तहा इह भाणियव्वं ० जाव पज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियवेउब्बियसरीकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए । जइ वेउब्बियमीसासरीकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियमीसासरी ० जाव परिणए, ० जाव पंचिदियमीसासरी ० जाव परिणए । एवं जहा वेउब्बियं तहा वेउब्बियमीसं पि, खवरं देवनेरुयाणं अपज्जत्ताणं सेसाणं पज्जत्ताणं तहव ० जाव नोपज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए, अपज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइयदेवपंचिदियवेउब्बियमीसासरीकायप्पओगपरिणए । जइ आहारगसरीकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे ० जाव इट्ठिपत्तमत्तसंजयसम्महिट्ठिपज्जत्तासंखेज्जवासाउय ० जाव परिणए, नोअणट्ठिपत्त ० जाव परिणए । जइ आहारगमीसासरीकायप्पओगपरिणए किं मणुस्सआहारगमीसासरी ० जाव परिणए । एवं जहा आहारं तहव मीसं पि निरत्तसें भाणियव्वं । जइ कम्मासरीकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियकम्मासरीकायप्पओगपरिणए ० जाव पंचिदियकम्मासरी ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियकम्मासरी ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहव इह वि ० जाव पज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइय ० जाव देवपंचिदियकम्मासरीकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तामव्वट्टिमिद्वअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए वा । जइ मीसापरिणए किं मणुमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए । गोयमा ! मणुमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसापरिणए वा । जइ मणुमीसापरिणए वा किं सबमणुमीसापरिणए वा, मोसवमणुमीसापरिणए वा । जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं,

निरवसेसं० जाव पञ्च तासवद्दसिद्धअणुत्तरोवाइय० जाव देवर्पचिदियकम्मासरीरमीसापरिणए वा । अपञ्चत्तासवद्दसिद्धअणुत्तरोवाइय० जाव कम्मासरीरमीसापरिणए वा । जइ बीससापरिणए किं वषपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ? गोयमा ! वषपरिणए वा० जाव संठाणपरिणए वा । जइ वषपरिणए किं कालवषपरिणए, नीलवष० जाव सुक्खिन्नवषपरिणए ? गोयमा ! कालवषपरिणए वा० जाव सुक्खिन्नवषपरिणए वा । जइ गंधपरिणए किं सुग्धिगंधपरिणए, दुग्धिगंधपरिणए ? गोयमा ! सुग्धिगंधपरिणए वा, दुग्धिगंधपरिणए वा । जइ रसपरिणए किं तिन्नरसपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! तिन्नरसपरिणए० जाव महुररसपरिणए वा । जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए० जाव लुक्खफासपरिणए ? गोयमा ! कक्खडफासपरिणए वा० जाव लुक्खफासपरिणए वा । जइ संठाणपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! परिमंढलसंठाणपरिणए० जाव आयपसंठाणपरिणए वा ।

(एगेत्यदि) (मण्यपभोगपरिणए ति) मनलया परिणतमित्यर्थः । (वय्यपभोगपरिणए ति) आराद्रव्यं काययोगेन युद्धीत्वा वाय्ययोगेन निरुज्यमानं वाक्प्रयोगपरिणतमित्युच्यते । (कायपभोगपरिणए ति) औदारिकाऽऽदिकाः ययोगेन युद्धीतमौदारिकाऽऽदिवर्गणाद्रव्यमौदारिकाऽऽदिकास्तथापरिणतं कायप्रयोगात्परिणतमित्युच्यते । (सत्त्वमण्येत्यादि) सद्गुणार्थविस्तृतनिबन्धनस्य मनसः प्रयोगः सत्यमनःप्रयोग उच्यते । एवमण्येत्यपि, नवरं सृष्टा अ नद्धनीत्यर्थः सत्यसृष्टाभिर्भा, यथा पञ्चतु दारकेषु जातेषु दुश दारका जाता इति असत्यसृष्टासत्यसृष्टास्वरूपमतिक्रान्ता यथा हेहीत्यादि । (आरंभ नचर्चन्यादि) आरंभो जीवाववातस्तद्विषयं सत्यमारम्भसत्त्वं तद्विषयो यो मनःप्रयोगस्तेन परिणतं यत्तत्त्वा, एवमुत्तरत्वापि नवरमनारम्भो जीवानुपधानः । (सारंभ ति) संरम्भो वक्षस्तद्वृत्तः, समारम्भस्तु परिताप इति । (आरातिरय्यादि) औदारिकशरीरमेव पुद्गलरूपकत्वेनोपबीयमानत्वात् काय औदारिकशरीरावस्तस्य यः प्रयोग औदारिकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स तथा । अयं च पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यस्तेन व्यपरिणतं तत्तथा । (औदारिकमिस्तामगीरकायपभोगपरिणए ति) औदारिकमुत्पत्तिकाले अमैवपुणं सन् मिश्रं कार्मणमेतेन औदारिकमिः, तदेवौदारिकमिश्रकं, तन्नाश्रुतं शरीरमौदारिकमिश्रकशरीरं, तदेव कायस्तस्य यः प्रयोग औदारिकमिश्रकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स औदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगस्तेन परिणतं यत्तत्त्वा, अयं पुनरौदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगो पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यो, यत आह—“जोएण कम्मएणं, आहारंइ अणुत्तरं जीवी । तेण परं मीतेणं, जाव खरीरस्स निष्कत्तो ॥ १ ॥” एवं तावत् कार्मण्येनौदारिकशरीरस्य मिश्रतेत्यभिमाश्रित्य तस्य प्रधानत्वात्, यदा पुनरौदारिकशरीरौ, वैकल्यविवक्षयको मनुष्यः पञ्चैन्द्रियतयैर्गोमिकाः, परीतवाद्वायुकायिको वा वैकिं

करोति तदौदारिककाययोग एव वर्त्तमानः प्रदेशान्विशिष्य वैकियशरीरयोग्यात् पुद्गलानुपादाय यावद्वैकियशरीरपर्याप्त्या न पर्याप्तं गच्छति तावद्वैकियशरीरौदारिकशरीरस्य मिश्रताप्रारम्भकत्वेन तस्य प्रधानत्वात्प्रमाणहारेणान्यौदारिकशरीरस्य मिश्रता वेदितव्येति । (वेउवियसरिक्कायपभोगपरिणए ति) इह वैकियशरीरकायप्रयोगो वैकियपर्याप्तकस्येति । (वेउवियमीसासरीरकायपभोगपरिणए ति) इह वैकियमिश्रकशरीरकायप्रयोगो देवनारकेष्वप्यधमानस्यापर्याप्तकस्य मिश्रता चेह वैकियशरीरस्य कार्मण्येनैव, लक्ष्येवैकियपरित्यागे त्वौदारिकप्रदेशाद्वायामौदारिकोपादानाय प्रवृत्तं वैकियप्रधानत्वादीदारिकेणापि वैकियस्य मिश्रतेति । (आहारगमरीरकायपभोगपरिणए ति) इहाऽऽहारकशरीरकायप्रयोग आहारकशरीरनिर्मुक्तौ सत्यां तदानीं तस्यैव प्रधानत्वात् । (आहारगमरीरकायपभोगपरिणए ति) इहाऽऽहारकमिश्रकशरीरकायप्रयोग आहारकस्यौदारिकेण मिश्रतायां, सा च आहारकस्येतिमौदारिकप्रहणाभिमुख्य । एतं दुर्कं भवति—यदाहारकशरीरिभूत्वा कृतकार्यः पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदाहारकस्य प्रधानत्वादीदारिकप्रदेशं प्रति व्यापारभावान् परित्यजति यावन्मयधेवाऽऽहारकं तावदौदारिकेण सह मिश्रतेति । ननु न तत्तेन सर्वथा मुक्तं पूर्वोक्तवैतिनं निरुध्यैव तत्कथं गृह्णाति । सत्यं निर्गुतं तत् तथाथौदारिकशरीरोपादानार्थं प्रवृत्तं इति गृह्णात्येवमुच्यते इति । (कम्ममरीरकायपभोगपरिणए ति) इह कार्मणशरीरकायप्रयोगो विभ्रहे समुद्धानगतस्य च कवलिनस्त्वृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भवति । दुर्कं च—“कार्मणशरीरयोगी, चतुर्थके पञ्चमे तुनीयं च” इति । एवं प्रज्ञापनाटीकाऽनुसारिणौदारिकशरीरकायप्रयोगाऽऽनीनां व्याख्यासाकटीकाऽनुसारं पुनर्मिश्रकायप्रयोगाणामेव औदारिकमिश्र औदारिक एवापरिपूर्णां मिश्र उच्यते, यथा मुडमिश्रं दधि न गुडतया नापि दधितया व्यपदिश्यते, तद्वाभ्यामपरिपूर्णात्वादेवमौदारिकं मिश्रं कार्मणेन नौदारिकतया नापि कार्मणतया व्यपदेशं शुक्लमपरिपूर्णं तथादीनि नर्यादीदारिकमिश्रव्यपदेशः एवं वाक्याऽऽहारकमिश्रावर्पानि, नवरम् (वायर-वाक्काइय इत्यादि) यथौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणते सुखमप्युपवीकायिकाऽऽदिप्रतीत्यालापरिणतं प्रतीत्यौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतेऽपि वाच्यो नवरमयं विशेकः तत्र सर्वेऽपि सुखमप्युपवीकायिकाऽऽदयः पर्याप्तापर्याप्तविशेषणा अधोता इह तु वादरवायुकायिका गर्भजपञ्चन्द्रियतयैरमनुष्याश्च पर्याप्तकाः पर्याप्तविशेषणा अच्येतव्याः शेषाश्च पर्याप्तविशेषणाय एव यतो वादरवायुकायिकाऽऽदीनां पर्याप्तकावस्थायामपि वैकियाऽऽरम्भान् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगो लभ्यते, शेषाणां पुनरपर्याप्तकाऽवस्थायामेवति । (जहा ओगाहणसंठाण ति) प्रज्ञापनाया एकविंशतिमे पदे तत्र चैवमिदं सुखम्—“जइ वाउकाइयपरिगदियवउडिव-यसरीरकायपभोगपरिणए किं सुखमवाउकाइयपरिगदिय० जाव परिणए, वायरवाउकाइयपरिगदिय० जाव परिणए ? गोयमा ! नोसुखम० जाव परिणए, वायर० जाव परिणए ? इत्यादीनि । (एवं जहा ओगाहणसंठाण ति) तत्र चैवमिदं सुखम्—“गोयमा ! नोअनसुखस्ताऽऽहारगमरीरकायपभोग-

गपरिणय मणुस्माद्वारागसरीरकायपञ्चोपपरिणय इत्यादि) एवं जडा आंगपरिणयं नडाण कम्मगस्स भेदो ति) स चायं भेदः—“ वेदं दिव्यकम्मामरीरकायपञ्चोपपरिणय वा, एवं वेदं दिव्यचउरिणिय० ” इत्यदिस्ति ।

अथ इत्येवमयं चित्तव्यवहारः—

दो भंते ! दृष्ट्वा किं पञ्चोपपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ?। गोयमा ! पञ्चोपपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, एणे मीसापरिणय । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चोपपरिणया किं मणुपञ्चोपपरिणया, वयपपञ्चोपपरिणया, कायपपञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! मणुपपञ्चोपपरिणया वा, वयपपञ्चोपपरिणया वा, कायपपञ्चोपपरिणया वा । अहवा-एणे मणुपपञ्चोपपरिणय, एणे वयपपञ्चोपपरिणय । अहवा एणे मणुपपञ्चोपपरिणय, एणे कायपपञ्चोपपरिणय वा । अहवा-एणे वयपपञ्चोपपरिणय, एणे कायपपञ्चोपपरिणय । जइ मणुपपञ्चोपपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चोपपरिणया, किं असच्चमणुपपञ्चोपपरिणया, किं सच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणया, किं असच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चोपपरिणया वा ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे मोसमणुपपञ्चोपपरिणय । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणय । अहवा एणे सच्चमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणय । जइ सच्चमणुपपञ्चोपपरिणया किं आरंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणया ० जाव असचारंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! आरंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणया वा ० जाव असचारंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणया वा । अहवा-एणे आरंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणय, एणे अणारंभसच्चमणुपपञ्चोपपरिणय वा, एवं एणं गमणं दुयसंजोगो नेयवो, सव्व संजोगा जय जतिवा उट्ति ते भाणियव्वा ० जाव सव्वट्ठसिद्धं ति । जइ मीसा पपरिणया किं मणुमीसापरिणया ?। एवं मीसापरिणया वि । जइ वीससापरिणया किं वयपरिणया, गंधपरिणया ?। एवं वीससापरिणया वि ० जाव अहवा एणे चउरंसंसापरिणय, एणे आयपसंसापरिणय वा । तिथि

भंते ! दृष्ट्वा किं पञ्चोपपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ?। गोयमा ! पञ्चोपपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, दो मीसापरिणया ?। अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, दो वीससापरिणया २ । अहवा-दो पञ्चोपपरिणया, एणे मीसापरिणय ३ । अहवा-दो पञ्चोपपरिणया, एणे वीससापरिणय ४ । अहवा-एणे मीसापरिणय, दो वीससापरिणया ५ । अहवा-दो मीसापरिणया, एणे वीससापरिणय ६ । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चोपपरिणया किं मणुपपञ्चोपपरिणया, वयपपञ्चोपपरिणया, कायपपञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! मणुपपञ्चोपपरिणया वि, एवं एकासंजोगो, दुय संजोगो, त्रियसंजोगो य भाणियवो ० जइ मणुपपञ्चोपपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चोपपरिणया ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चोपपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चोपपरिणय, दो मोसमणुपपञ्चोपपरिणया । एवं दुयसंजोगो त्रियसंजोगो य भाणियवो ० एणं वि तदेव ० जाव अहवा-एणे तंसंसापरिणय, एणे चउरंसंसापरिणय । एणे आयपसंसापरिणय वा । चउरि भंते ! दृष्ट्वा वि पञ्चोपपरिणया ?। गोयमा ! पञ्चोपपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, तिथि वि मीसापरिणया । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, तिथि वि वीससापरिणया । अहवा-दो पञ्चोपपरिणया, दो मीसापरिणया । अहवा-दो पञ्चोपपरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिथि पञ्चोपपरिणया, एणे मीसापरिणय । अहवा-एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे मीसापरिणय, तिथि वीससापरिणया । अहवा-दो मीसापरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिथि मीसापरिणया, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, दो वीससापरिणया । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, दो मीसापरिणया, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे पञ्चोपपरिणय, दो मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय ।

इह प्रयोगपरिणया उद्दिष्टव्ये एकत्वे कथं विकल्पाः द्विकथं ० उद्दिष्टं च पदेत्येवं पठ । एवं मनःप्रयोगाऽऽदिष्टव्ये ० । सत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिष्टं तु चतुर्धा पठति, तेष्वेकत्वे चत्वारः, द्विकथं तु पठ, एवं सर्वेऽपि दृष्ट । आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिष्टं च पठ पठति, तेष्वेकत्वे पठ, द्विकथं तु पठेदृष्ट, सर्वेऽपि कथितानि ० एवं च—(अहं गे आरंभसत्यमणुपपञ्चोपपरिणय इत्यादि) नेह द्विकथं प्रथमं पठ अहं गे द्विकथं, शेषस्तत्पदसमवायानि द्वेशतं पुनर्दृश्यं ० इति ० (एवं एणं गमणमित्यादि) एक-

द्विकसंयोगाश्चत्वारिंशत् । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दशद्विक-
संयोगाः, एकैकस्मिन् द्विकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो वि-
कल्पाः दशानां च अनुभिर्गुणैरेव चत्वारिंशदिति । त्रिकसंयो-
गे तु षड्विंशतिः । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दश त्रिकसंयोगाः, एकै-
कस्मिन् त्रिकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण पञ्च विकल्पाः दशानां च
पञ्चभिर्गुणैरेव पञ्चविंशतिः । चतुष्कसंयोगास्तु विंशतिः । कथम् ?-
पञ्चानां पदानां तु चतुष्कसंयोगे पञ्च विकल्पाः, एकैकस्मिन्
पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो भङ्गाः पञ्चानां च चतुर्भिर्गुणैरेव विंशति-
रिति । पञ्चकसंयोगे त्वेक एवेति । एवं षट्संयोगास्तु त्रै-
विंशतिः । नवरं षट्संयोगे आरम्भतत्त्वमनःप्रयोगाऽऽदि-
पदाम्नाश्रित्य सप्तकसंयोगस्तद्वैदिकऽऽदिकप्रयोगयोगमा-
श्रित्य । अष्टकसंयोगस्तु व्यवहरेभेदात् नवकसंयोगस्तु त्रै-
विंशतिः । दशकसंयोगस्तु भवनपतिभेदानाश्रित्य वैकि-
यशरीरकाप्रयोगापेक्षया समवेत्येव । एकदशसंयोगस्तु स-
प्तैव नोक्तः । पूर्वोक्तपदेषु तस्यासम्भवात् । द्वादशसंयोगस्तु
कलरोपपन्नभेदानाश्रित्य वैकियशरीरकाप्रयोगापेक्षया त्रै-
विंशतिः । (पञ्चसण्णरिति) नवमशतसत्कृतयोरेकैकं गाङ्गया-
भिधानानगरकृतनरकाः । दिगतिप्रवेशनायैवारे कियन्ति त-
दनुसरणं प्रव्याणि वाच्यानीतगह—(जाय अमल्लेजति) ।
अमल्लेजानानगरकाऽऽदिविज्ञप्ताऽऽश्रयं हि तन् सूत्रम् ।
इह तु यो विदेशस्तनाह । अग्रेना इत्यादि । एतेदेशाभिला-
षतो दर्शयज्जाह—(जाय अणेत्यादि)

अधेत्यामेवाऽहवद्विष्यन्त्यज्जाह-

एषसि यं भंते । पिंगलायं पञ्चोगपरिणयायं मीसा-
परिणयायं वीससापरिणयायण कपरे कपरेहिंतो जाव
विसेसाहिया वा । गोयमा । सवन्त्यांवा पिंगला पञ्चोग-
परिणता मीसापरिणता अणेतुगुणा वीससापरिणता अ-
णेतुगुणा । सेवं भंते । अंते । त्ति ।

(एषसि यमित्यादि) । (सवन्त्यांवा पिंगला पञ्चोगपरि-
णयति) कायाऽऽदिरूपतया जीवतुल्लभमवकालस्य
स्तेकत्वात् । (मीसपरिणया अणेतुगुणिति) कायाऽऽदिप्र-
योगपरिणेत्यः सकाशात्प्रत्यक्षपरिणतं ज्ञानमनुगुणः । यतः
प्रयोगकृतमाकारपरिणेत्यज्ञानं विज्ञेयतया ये परिणामः तत्तदनु-
पागतं सूक्तकलत्राऽऽवयववक्तापस्तेऽन्त्याः । विज्ञेयताप-
रिणतास्तु तेभ्योऽप्यननुगुणः । परमाएवादीनां जीवग्रहण-
प्रायोग्याणामप्यनन्तान्नन्तरादिति । भ० = श० १ उ० ।

अहं भंते । पाणाइवाए, सुसावाए० जाव भिच्छाईसण-
सल्ले पाणाइवापवेरमणे० जाव भिच्छाईसणसल्लविबेगे
उपपत्तिया० जाव पादिणामिया उगगहे० जाव धारणा
उट्ठाणे कम्मे बले वीरिए पुरिसकारपरकमे शेइइषवे असु-
रकुमारसे० जाव वेमाथियं पाणावराणिके० जाव अंत-
तराए कएहेल्लेस्ता० जाव सुक्खेसा सम्मादिट्ठीए ३ ।
वक्खुसुदंसे ४ । आमाथिवोहियसणे० जाव विभंग-
णाये आहारससाए ४ । ओराणियसरीरे ५ । मणजोगे ३ ।
सागारोवओगे अयागारोवओगे, ये यायसे तहप्पगारा स-

वे वे खणत्थ आताए परिणमंति । हंता गोयमा । पा-
णाइवाए० जाव सवे वे खणत्थ आताए परिणमंति ।
जीवे यं भंते । कम्मे वक्कममाणे कइइएणे, कइंवे । एवं
जहा वारसमए पंचपुइसेए० जाव कम्मओ यं जण सो अ-
कम्मतो विभत्तिमावं परिणए । सवं भंते । भंते । त्ति ।

(अहेत्यादि) । (एषएणत्थ आयाए परिणमंति त्ति) ना-
म्यन्तरात्मनः परिणमन्यात्मानं वज्जेयित्वा नात्ययेने वसन्ते,
आत्मपर्यायत्वादेयां पर्यायाणां च पर्यायिणा सह कथ-
ञ्चिदेकत्वाद्वारमरुपाः सर्व एवेने नाऽऽत्मनो भिद्वेदेन परिण-
मन्तीति भाषः । अन्तरं प्राप्तिगताऽऽप्त्या जीवधर्मा-
भिविन्ताः । अथ कथाञ्चिद्व्यतिरेकं एव वर्णाऽऽद्यश्चिन्त्यन्ते-
(जीवेणमित्यादि) । जीवो हि गर्भे उपपद्यमानस्तैजसका-
मेशरीरसहितं सौदारिकशरीरबह्वं करोति, शरीराणि च
वर्णाऽदियुक्ताणि । तद्व्यतिरेकिकं कथाञ्चिद्व्यतिरेकं उपपत्ते-
(कतिवर्णमित्यादि) । 'पवं जहा' इत्यादिना चेदं स्तितम्-
"कतिरसं कतिकालं परिणामं परिणमंति ? गोयमा । पंच-
वर्णं पंचरसं दुर्गं अद्भुतं च परिणामं परिणमंति ।"
इत्यादि । व्याख्या साऽऽस्य पूर्ववदेवेति । भ० २ श० ३ उ० ।
"उपज्जेति अयेति य, परिणमंति य गुणा न द्वयं ।"
आ० च० १ अ० । परिणमंते परिणामः । शिज्जन्ताइ वल्ल-
प्रत्ययः । परिणामाऽऽदाते, क० भ० १ प्रक० । कर्म० । 'क-
योयपरिणामे ।' कयोत्तरेव परिणाम आदाराको यय
स तथा । कोतएर हि पाणान्नरानां जडगतिरेक्यति
केवलवृत्तिः । ओ० । 'दांहे डाखेहि आया परिणमिह-
देसेण वि सवेण वि ।' परिणमयति परिणामं नयति ख-
लरसविभागेन भक्ताऽऽश्रयदेशस्य 'लोहाऽदिना वल्लत्वा-
दिशतः । अन्त्या सवेतः । इथा० २ श० २ उ० ।

(११) जीवोऽकर्मतो विभक्तिमावं परिणमति-

कम्मओ यं भंते । जीवेणो अकम्मओ विभत्तिमावं परि-
णमइ, कम्मओ यं एण सो अकम्मओ विभत्तिमावं परिण-
मइ । हंता गोयमा । कम्मओ यं तं चेव० जाव परिणमइ,
सो अकम्मओ विभत्तिमावं परिणमइ, सेवं भंते । भंते । त्ति ।
कर्मतः सकाशात्, नो अकर्मतः न कर्मणो विना जीवो
विभक्तिमावं विभागरूपं नास्तिकत्यैवमनुष्यामरमेव नाना-
रूपं परिणाममित्यर्थः । परिणमयति गच्छति । तथा- (कम्म-
ओ णं जरति) गच्छति तस्माद्वारकाऽऽदिमावानिति ज-
गत् जीवतमूहो जीवद्रव्यस्यैव वा विशेषा जहमाभिधानः,
"जगन्ति जह्ममायाहुः ।" इति वचनमिति । भ० १२ श० ५ उ० ।
(द्रव्याणां शोतेष्वपरिणामः 'परिणमइ' शब्देऽस्मिन्नव वा
५७३ पृष्ठे उदकसंलुष्टाऽऽहारपरिणामास्तत्रैव प्रतिपादि-
तः) । (निर्धेयानां परिणामाद्वारम् 'णिगंथ' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४ पृष्ठे गतम्) । (संवतानां च परिणामाद्वार-
म् 'संजय' शब्दे वदन्ते) । (सुलप्रकृतमहदादिकस्य परि-
णामः 'संख' शब्दे परीक्ष्यते) । स्वभावे, परिणामः पर्या-
यः स्वभावे धर्मे इति यावत् । इथा० ६ ठा० । अथवसन्ति,
स० ११ अ० । क० प्र० । पञ्चा० । अथवसयाविशेष, विशेषे०
भावे, व्य० ६ उ० । विचभावे, हा० ७ हा० ।

(१२) परिणामानुसारेण कर्मवचनः-

अभक्त्याविस्सीहिए. जीवनिकाएहि संथडे लोए ।

देसियमहिंसयत्त, जिण्हिं तेलुकदसीहिं ॥ ७० ॥

नाम्बेदुक्कमेव यदुत्ताध्यात्मविशुद्ध्या तत्पुण्यपुण्यकरणे नि-
ष्पन्नाः साधवः । किं च-यद्यथात्मविशुद्धिर्निर्णयते ततः
(जीवनिकाएहिं संथडे लोए ति) जीवनिकायैः जीवसं-
घतिर्यत् लोकः संसृतो सन्तेत ! ततश्च जीवनिकायैः संसृत
व्यसितं लोकं कथं न भग्नकश्चकम्नश्च वधकां न भवति यद्य-
ध्यात्मशुद्धिमिष्यते तस्मादध्यात्माविशुद्ध्या दक्षितमहिंस-
काः च जिनेश्वरलोकपदं दर्शयिष्यति ।

क प्रदर्शितं तदित्यत आह-

उच्चालिपमिमा पाए, इरिषासमियस्स संकमडाए ।

वावेज्जेऊ कुलिंणी, मरिज्जतं जोगमासज्ज ॥ ७१ ॥

उच्चालि न उपाटिने पादे ताने ईदानीमिति स्य साधवः संकमा-
धम् उपाटिने पादे इत्यत्र संकम्नः । व्यापयेत संकम्नतां ईदानीं
परिनायेन । कः ? कुलिंणी कुम्भितानि लिङ्गानि इन्द्रियाणि य-
स्याऽनं कुलिंणी इन्द्रियादि न परिनायेन । उपाटिनेपादे
स्वति त्रिपिनयाऽसौ कुलिंणी तत्रापादनयेनमात्रमाय प्राप्य ।

न य तस्म तन्निमित्तो, बंधो मुहुमो वि देसिओ समए ।

अणवज्जे उवअंगेण ख सवभावेण सो जवउ ॥ ७२ ॥

न तस्य तन्निमित्तो यन्मा सन्नेहोऽहिं दक्षितः समय नि-
खान्ते ? किं कारणं यतः अतवयोऽनं सात्तुस्तेन व्यापा-
दनव्यापारेण, कथम्, सर्वभावेन सर्वोऽऽत्मना मत्तैवाकाय-
कर्मभिरनवयोऽसौ यस्मात् न सृष्टेऽपि तस्य कथं इति ।

किं च-

शाणी कम्मस्स खय-मुट्ठो नो ठिओ उ हिंसाए ।

जपइ असदं अहिंस-त्यमुट्ठो असवहो सो उ ॥ ७३ ॥

ज्ञानमस्यान्तर्निहं ज्ञानी, सम्यग्ज्ञानेन युक्त इत्यर्थः । कर्मणः
क्षयार्थं चाप्यत उच्यते इत्यर्थः । तथा हिंसायै न स्थितः । प्रा-
णिव्यपरोपणे न व्यवस्थित इत्यर्थः । तथा जपति कर्मक्षय-
णे प्रयत्नं करोतीत्यर्थः । (असदं ति) शठभाववद्विना यत्ने
करोति, न मिथ्याभावतः, सम्यग्ज्ञानेन युक्त इत्यर्थः । तथा-(अ-
हिंसत्यमुट्ठि ति) अहिंसायैमुत्थितः उच्छ्रितः किं तु सत्त-
का कथमायत्तः प्रयत्ने कुर्वतेऽहिं प्राणिपदः संज्ञानः । स
एवंविधः अवयव एव सात्तुस्तेन तत्राऽतथा नायथा भ-
ङ्गकार्यं सूचितः । तथा "नाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ,
हिंसाए यणु ठिओ १ नाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ हिंसाए
य ठिओ २ नाणी कम्मस्स खयउं नो ठिओ हिंसाए हिंसाए
पुण पमत्तो वि न ठिओ, देवजोगेण कहवि तण्णए पा-
णिणो नाणी । एन तइओ अउओ य ३ यव नाणी कम्मस्स
खयउं नो ठिओ, हिंसाए य ठिओ ४ " तथा- "अनाणी "
मिथ्याज्ञानयुक्त इत्यर्थः । " कम्मस्स खयउं मुट्ठिओ, हिंसाए
न ठिओ ५ । अनाणी कम्मस्स खयउं उट्ठिओ, हिंसाए य ठि-
ओ ६ । अनाणी कम्मस्स खयउं नो ठिओ, हिंसाए य ठिओ ७ ।
अनाणी कम्मस्स खयउं नो ठिओ, हिंसाए य ठिओ ८ ।
एस अट्ठो ९ " तत्र माध्याप्रयासादेन युद्धः प्रथमो भङ्गः
कथितः, पश्चाद्वैतं च द्वितीयो भङ्गः कथितः । कथं ?-(ज-

यह ति) कर्मक्षयलोचनः । (असदं ति) सम्यग्ज्ञानसंपन्नः
(अहिंसत्यमुट्ठि ति) अहिंसायामुत्थितः अभ्युद्यतः किं
तु सहसा प्रयत्ने कुर्वतेऽपि प्राणिपदः संज्ञानः स वैच-
विधोऽवयवः, शुद्धभावत्वात् ।

तस्म असंशययओ, संशययओ य जाई सत्ताई ।

जोगं पण विणस्सं-ति नत्थि हिंसाफलं तस्म ॥ ७४ ॥

तस्यैवंप्रकारस्य ज्ञानिनः कर्मक्षयार्थमभ्युद्यतस्य असंशय-
यतोऽज्ञानानस्य, किं ? सत्यानि, कथमायं ? प्रयत्नवताऽपि
न दृष्टः प्राणी व्यापारिदश्च । तथा संययतो ज्ञानानस्य कथं ?
अस्यैव प्राणी ज्ञातो दृष्टश्च, न च प्रयत्ने कुर्वते । पि रक्षितुं पा-
रितः, ततश्च तस्यैवंप्रकारस्य यानि सत्यानि यतोऽपि कायऽहिं-
प्राप्य विनश्यति तस्य साधोः हिंसाफलं नापराधिकं सत्त्वा-
जननं, दुःखजननमित्यर्थः । यदि परमार्थोपपत्त्यर्थं कर्म भवति
तच्च एकस्मिन् समर्थं बद्धमप्यस्मिन् समर्थं क्षययति ।

जो य पमत्तो पुरिमो, तस्म य जोगं पटुच्च जे सत्ता ।

वावज्जेतं नियमा, तेसिं सो हिंसओ होइ ॥ ७५ ॥

यश्च प्रमत्तः पुरुषः तस्यैवंप्रकारस्य संवन्धिनं योगं कथाऽऽ-
दिकं प्रनीत्य प्राप्य यत्तथा व्यापाराऽपि सत्यानां निय-
मादवश्यं स पुरुषः हिंसको भवति, तस्मात्प्रमत्तमार्जितत-
दि कर्मवचनप्रकाराणि ।

जे वि न वावज्जेतो, नियमा तेसिं पि हिंसओ सो उ ।

सावज्जे उवअंगेण-ख सवभावेण सो नत्था ॥ ७६ ॥

येऽपि सत्त्वा न व्यापारयन्ते नेपापमप्यसौ नियमान् हिंसको
भवति । कथं ? (सावज्जे उवअंगेण) सह अनयेन वर्तते इति
सावधः, सपाप इत्यर्थः । ततश्च सावधानः यतः प्रत्येकं कार्य-
दिना सर्वभावेन सर्वैः व्यापारकर्मनाभिगन्तः अत्र्यापादयन्नापि
व्यापादकः स एवाऽनो पुरुषः, स पापयोगवादिनि ।

यतश्चैवमतः-

आया चेव अहिमा, आया हिंमो निच्छओ एसो ।

जो होइ अपमत्तो, अहिंसओ हिंसओ इयो ॥ ७७ ॥

आत्मेवाहिंसा आत्मेव हिंसति इत्यर्थं निश्चयः, परमार्थ इत्य-
र्थः । कथं चाऽनो अहिंसकः, कथं वा हिंसकः ? इत्यत आह-
(जो होइ अपमत्तो ति) यो भवति अप्रमत्तः, प्रयत्नवान्-
त्यर्थः । स खल्वेवोपयः अहिंसको भवति । (हिंसओ इयो
ति) इतरः प्रमत्तो यः स हिंसको भवतीत्यर्थः परमार्थ इ-
ति । अथवा-नयाभिप्रायेणैव गाथा व्याख्यायते ततो भ-
गमस्य जीवेषु अजोषेषु च हिंसा, तथा च यस्मात्ते लोकं दृ-
ष्ट्वा यतोऽज्ञानेन हिंसितो विवाशितः ततश्च हिंसा श-
ब्दानुगमाजीवेष्वजीवेषु च हिंसा नैगमस्य, अहिंसाऽप्येव-
मेवेति । संश्रव्यवहारार्थः पटु जीवनिकायेषु हिंसा संश-
्रवहारश्च स्थलावेशेषु प्रादो, लोकव्यवहारशूलशला-यम, तथा
च लोकं वादुर्येन पटमेव जीवनिकायेषु हिंसामिच्छति ।
अज्ञानमुच्यते प्रत्येकं २ जीवहिंसाव्यतिरिक्तमिच्छति तत् शब्द-
समिरुद्ध एवमभूतनायकाः तैव अहिंसे, च्छन्ति, एवंप्रिया-
निवाः-ह- "आया चेव अहिंसा इयाति" आत्मेव अहिंसा इ-
त्यर्थं निश्चयनातिप्रमाणः । कुतो ?-यो भवति अप्रमत्तो जीवः

स खल्वहिसकः, इतरश्च प्रमत्तः, ततश्च स एव हिसको भवति, तस्मात् आर्यैश्च अहिसा, आर्यैश्च हिसा, अयं निश्चयः परमार्थे इति ।

इदानीं प्रकारान्तरेण तथैवविशेषेयात् हिसाविशेषं प्रतिपादयन्नाह-

जो य पञ्चोगं जुंजइ, हिसत्यं जो य अन्नभावेणं ।

अमणो य जो पंजइ, एत्थ विसेसो महुं बुत्तो ॥७७॥

यश्च जीवः प्रयोगं मनोवाक्कायकर्मभिः हिसार्थं युनक्ति प्रयुज्जितं, यश्चान्यभावेन । एतदुक्तं भवति-तस्य विविधनार्थं कारुण्यं विनं, यावता अन्यस्य सुगाऽऽद्वैलेन, ततश्चान्यभावेन यः प्रयोगं प्रयुज्जते, तस्मात्तन्मन्तरोक्तात् पुरुषविशेषात् महान्विशेषः । तथा अमनस्कः मनर्गहितः सन् मूर्च्छन् इत्यर्थः । स चायम्-प्रायेण कायाऽऽदिकं प्रयुज्जम्, अत्र विशेषो महा-नुक्तः । एतदुक्तं भवति-यो जीवः मनोवाक्कायकर्मभिः हिसार्थं प्रयोगं प्रयुज्जते तस्य महान्कर्मवन्धो भवति, यश्चान्यभावेन प्रयुज्जते तस्याल्पतरुः कर्मवन्धः, यश्चामनस्कः प्रयोगं प्रयुज्जते तस्याल्पतरुतमः कर्मवन्धः, ततश्चात्र विशेषो महान् दृष्ट इति ।

एतदेव व्याख्यान्यन्नाह-

हिसत्यं जुंजतो, सुमहं दोसो अण्णंरं इयरो ।

अमणो य अप्पदोसो, जोगानिमित्तं च विण्णो ॥७८॥

हिसार्थं प्रयोगं युज्जतः सुमहान् दोषो भवति, इतरश्च योऽन्यभावेन प्रयुज्जते तस्य मन्त्ररो दोषो भवति, अल्पतरु इत्यर्थः । तथा अमनस्कश्च मन्मूर्च्छन् प्रयोगं युज्जन् अल्पतरुतो दोषो भवति, अतो योगनिमित्तं जोगकरणिकः कर्मवन्धो विण्ण इति ।

किं च-

रत्तो वा दुट्ठो वा, मूढो वा जं पंजइ पञ्चोगं ।

हिसा वि तत्थ जायइ, तम्हा सो हिसओ चेव ॥८०॥

रक्त आहाराऽऽपद्ये विहाऽऽदि द्विष्टः सन्धोऽदि मूढो वेदिकाऽदि य एवंविधः रक्तो वा द्विष्टो वा मूढो वा यः प्रयोगं कार्यादिकं प्रयुज्जते तत्र हिसाऽपि जायते, अपिशृङ्गादनुनाऽदि वा जायते । अथवा हिसाऽप्येवं रक्ताऽऽदिभावेन उपजायते, न तु हिसामात्रेणैव वदति तस्मात्स हिसको भवति । यो रक्ताऽदिभावेन युक्तः । इह न च हिसयैव हिसको भवति ।

तथा चाऽऽह-

न य हिसामिच्छेणं, सावज्जेणा वि हिसओ होइ ।

सुद्धस्स उ संपत्ती, अफला भणिया जिण्वरोहि ॥८१॥

न च हिसामात्रेण सावयेनापि हिसको भवति, कुतः ?-युद्धस्य पुरुषस्य कर्मसंप्राप्तिरफला भणित्वा जिनवरिति ।

किं च-

जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुचविहिसमगस्स ।

सा होइ निज्जरफला, अज्जकत्ताविंसोहिजुत्तस्स ॥ ८२ ॥

वा विराधना यतमानस्य भवेत्, किंविशिष्टस्य सतः ? सूत्रविधिना समग्रस्य युद्धस्य, गीताथेय इत्यर्थः । तस्यैवंविधस्य वा भवति विराधना सा निज्जरफला भवति । एतदुक्तं १५४

भवति-एकस्मिन्समये बद्धं कर्म्म अन्यस्मिन्समये क्षपयति इति । किंविधस्य ? अथवा तदविशेषाधिकृतस्य, विशुद्धभावस्य इत्यर्थः ।

किं च-

परमरहस्समिसिण्णं, समग्गगणिपिटगभूरियसारणं ।

परिणामियं पमाणं, निच्छयमवलंबमाणाणं ॥ ८३ ॥

परमं प्रधानमिदं रहस्यं तत्त्वं, केयाम् ? श्रुतीणां सुविहितानां, समग्रं च तत् गणिपिटकं च समग्रगणिपिटकं तस्य स्मरितः पतिनः सारः प्राधान्यं येन समग्रगणिपिटकस्मरितसारास्तंयामिदं रहस्यं-यदुत परिणामिकं प्रमाणं-परिणामि भवं परिणामिकं, शुद्धाऽऽयुद्धस्य परिणाम इत्यर्थः । किंविशिष्टानां सतां परिणामिकं प्रमाणं ? निश्चयनयमवलम्बमानानां, यतः शब्दाऽऽदिनिश्चयनयानामिदंमेष दर्शने यदुत परिणामिकमिच्छन्ति ।

आह-यद्यथं निश्चयस्ततोऽप्यमेवालम्प्यतां किमप्येनेति ?, उच्यते-

निच्छयमवलंबतां, निच्छयस्यो निच्छये अयासता ।

नासति चरणकरं, बाहिरकरणात्साला केइ ॥ ८४ ॥

निश्चयमवलम्बमानाः पुरुषाः निश्चयतः परमार्थतः निश्चयमज्ञानाताः सन्तः नाशयन्ति चरणकरणं । कथं ? बाह्यकरणात्साला बाह्यवैयवृत्याऽऽदिकरणं तत्र अलनाः प्रयत्नरहिताः सन्तः चरणकरणं नाशयन्ति केनच इदं बाह्यकुर्वन्ति-यदुत परिशुद्धः परिणाम एव प्रधानो, न तु बाह्यक्रियारहितः, एतच्चानाह्निकसंयमः, परिणाम एव बाह्यक्रियारहितः शुद्धो न भवति, ततश्च निश्चयव्यवहारमतम् उभयस्वरूपमेवाह्निकसंयमिति । उक्तमुपदिश्याम-

इदानीमायतनद्वाराव्याख्यानया संबन्धं प्रतिपादयन्नाह-

एवमिणं उवगरणं, धारेमाणो विहीसु परिशुद्धो ।

हवइ गुणाणाययणं, अविहियमुद्धं अणाययणं ॥८५॥

एवमुक्त्यायन उपकरणं धारयन् विधिना परिशुद्धः दीपवर्जितः, किं भवति ?-गुणानामायतनं भवति । अथ पूर्वोक्तविपरीतं क्रियते-यदुत अविधिना धारयन्, अविशुद्धं तदुपकरणं, ततः अविधिना अशुद्धं धियमाणं तदेवोपकरणमनायतनमस्थानं भवति । आश्रयः ल० ॥ द्वा० ॥ आ० ॥ ध० ॥ दर्श० आ० म० । प्रति० । पञ्चा० । परिणामश्चाऽऽकारवोधक्रियाभेदान्निधत्वा । (अत्र पुरुषज्ञानसूत्राणि, 'पुनिसंज्ञाय' शब्दे) (अस्मिन्विगण्डायां वसन्ती शुभोऽशुभो वा भाव उपजायते इति 'वसहि' शब्दे वक्ष्यते) यंभा कोहा अणाभेगा, अणापुच्छा असंतरे । परिणामा उ अशुद्धो, भावो तम्हा वि उ पमाणं ॥ ३५ ॥ ('पचवपण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०२ पृष्ठे व्याख्याता) ऐहिकाऽऽसुखमिकाऽऽसुखायाम्, सूत्र० १ शु० ८ अ० ।

विषयसूची-

- (१) जीवाऽजीवपरिणामाः ।
- (२) गतिपरिणामः ।
- (३) अजीवपरिणामः ।
- (४) स्कन्धाः पुद्गलाश्च परिणामवन्तः ।

- (५) पुद्गलपरिणामः ।
 (६) वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानपरिणताः पुद्गलाः ।
 (७) वर्णादीनां परस्परं संबन्धः ।
 (८) अनीन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः ।
 (९) प्रयोग-मिश्र-विश्रुता-परिणताः पुद्गलाः ।
 (१०) पञ्चादिद्रव्यप्रकरणानि ।
 (११) जीवाऽकर्मन् विभक्तिभावं परिणयति ।
 (१२) परिणामाऽनुसारं कर्मबन्धः ।

परिणामकद्व-परिणामकृत-न० । दृष्ट्यादिकृतपरिणामे, आ-
 व० १ अ० ।

परिणामग-परिणामक-पुं० । यथास्थानमपवादपदपरिणामन-
 शीलं. वृ० ।

परिणामककल्पम् । अथ भावनः परिणामकानिपरिणाम-
 कां व्याख्येयाविति चेत्सि व्यवस्थाप्य स्मरिमां नियुक्ति-
 गाथामाह-

परिणामे अदपरिणा-म परवृणा पदिमेह चरिपटुगे ।

अवादि दिद्वेनो, कठणा य हेमहिं ठाणेहिं ॥ ८० ॥

परिणामकानिपरिणामकानां प्ररूपणा कर्त्तव्या. प्रतिपक्ष-
 अरमादिकस्यापरिणामकस्य युगलस्य कर्त्तव्यः । अनयापु-
 द्धुनं न दातव्यमिति भावः । एषां च त्रयाणामपि पक्षि-
 मात्राऽदिदृष्टान्तो वक्तव्यः । अदिदृष्टादृष्टादीजपरिग्रहः ।
 तथा च परीक्षया तंरामभिप्रायं गृहीतं सति कथना प्रतिव-
 चनमेविवदयमात्रेः स्थानं प्रकरित्वायं कर्त्तव्यमिति ।

अथेनमिव गाथायां विवृणोति-

जो दव्यखितकयका-लभावयो जं जहा जिणऽनखायं ।

तं तह सदहमाणं, जाणमु परिणामयं साणुं ॥ ८०२ ॥

अत्र तुलादृष्टमध्यग्रहणस्यायं कृतशब्दः । मध्येऽभिहितो-
 ऽपि सर्ववर्षा संबन्धतः यः कश्चिन्मद्रूपकृतं क्षेत्रकृतं काल-
 कृतं भावकृतं, द्रव्याऽदिभिः भेदेः सूत्रविहितमित्यर्थः । यद्-
 रुचयुषा येनोत्सर्गोपाद्वारूपेण प्रकरेण जिनेराख्यातं तत्तथा
 अह्माति, तमेवं अह्मातं रोजयन्तं जानीहि परिणामकं सा-
 धुम् । एवमत्र भावना-द्रव्यतः सत्त्विसत्त्विसिमांशु द्रव्या-
 णि यादृशे कार्ये कल्पन्ते, न वा क्षेत्रनाऽप्येति वा जनपदे वा
 यथाऽऽव्यकल्पाऽदिकमाचरणार्थः, कालतो दुर्भिक्षमुज्झि-
 ताऽदी यो यादृशः कल्पः भावतो स्तानाऽदिप्रागादानागा-
 दाऽदिको यादृक् विविचलद्वैतसर्वमपि अदधानो यथाऽवस-
 रं प्रयुज्जानश्च परिणामको ज्ञातव्यः । वृ० १ उ० १ प्रक० । पं०
 व० । वृ० । नि० वृ० । (अस्य सदृष्टान्तप्रकरणं 'अदपरि-
 णामग' शब्दे प्रथमयोगे ४ पृष्ठे गता)

परिणामभेदो जं भणिये, जिगंदिहं अहं कारणं न जानामि ।
 दिद्वेते परिणामेण, परिवाडी उक्तमपरमाणं ॥ ८०॥

अथ यदुक्तं जिनेः परिणामनः संसारिणामिन्द्रियविभागा-
 सत्त्व कारणं न जानामि । एवं तेनोक्तं दृष्टान्तेन परिणामम-
 चिकृत्य कश्चिदुक्तमपरिवाडी कविश्चमपरिवाडी वक्तव्यः ।

एतदेव सविस्तरं भाषयति-

चरिपण कप्पिणय व, दिद्वेतेण व तहा तयं अरयं ।

उवण्णइ जहाणु परो, पत्थियइ अजोगाखुवमवि ॥ ७१ ॥

चरितेन कल्पितेन वा दृष्टान्तेन तथा तं विवक्षितमर्थमुप-
 नयति । यथा परः अयंयत्कर्ममपि प्रवर्तितः ।

दिद्वेता परिणामे, कहिज्जेते उक्केण वि कयाइ ।

जह ऊ एमिदिणं. वणस्सइ कथंइ पुव्वं ॥ ७२ ॥

दृष्टान्तापरिणामयनीति परिणामसन्निह दृष्टान्तपरिणा-
 मके इत्यर्थः । कदाचिद् बोधोपादानुगुण्येन उक्तमेणाऽपि
 कथ्यते, यथा शब्दपरिणामात्मकेन्द्रियाणां जीवव्यवसाधन
 विधौ पूर्वं प्रथमोद्देशकं वनस्पतिः कथ्यते, अन्तिमे चोद्देश-
 के वायुकायिकः ।

तत्र प्रथम उक्तमेण वनस्पतीनां जीवव्यवस्थापनार्थमाह-

पत्तंति पुप्फंति फलं वदंती,

कालं विषाणंति तंदिदित्येव ।

जाती य बुद्धी य जरा य जेमि,

कहं न जीवा उ भवति ते ऊ ॥ ७३ ॥

ये पत्रयन्ति पत्राणि मूत्रवन्ति. पुष्पभाजो भवन्ति. पुष्पं च
 ददति. कालं च तत्र पत्रपुष्पफलनिमित्तं जानन्ति. इन्द्रियार्था-
 श्च गीताऽदीन् ये विजानन्ति. वकुलाऽदीनां तथा दर्शनात् ।
 तथा नयां जानिर्बुद्धिर्ज्ञानं च ते कथं न जीवा भवन्ति. भ-
 वन्त्येवमिति भावः । पुरुषाऽदिप्रमाणानां सर्वेषामपि तत्रोपल-
 भ्यमानत्वान् । प्रयोगश्च वनस्पतयो जीवाः, जानिजगद्-
 द्वायुगुप्तत्वान्. मनुष्यवन् ।

जोहे ते सद्विया, तोहं कहिजंति पुद्विकाइया ।

जह वा पेलगलोणा, उवलंगिरीणं च परिवृद्धी ॥ ७४ ॥

यदा ते वनस्पतयो जीवत्येन अजिता भवन्ति, तदा पृथि-
 वीकायिका जीवाः कथ्यन्ते (?) प्रचोलाऽऽदिषु परि-
 वृद्धिदर्शनात् ।

कललंऽहरमाऽदीया, जह जीव तहव आउजीवा वि ।

जोइण जह जीवो, हवइ तह तेउजीवा वि ॥ ७५ ॥

यथा कललं गर्भप्रथमावस्थायाऽपमग्नस्य इत्येवमादयो जी-
 वास्तथैवाप्यायजीवा अपि प्रतिपत्तव्याः । प्रयोग-शब्दकायिका
 जीवाः अनुपहतव्ये सन्ति द्रव्यत्वान्. कललाण्डरमाऽदिब-
 न् तथा । यथा ज्यातिरिङ्गणां जीपस्तथा तेजस्क्यायिकाः
 अपि । प्रयोगरूपेण तेजस्क्यायिका जीवाः स्यभावात् आ-
 काशे गमनान् ज्यातिरिङ्गणवन्. ज्यातिरिङ्गणः खयोतकः ।
 यथा वा ज्यातिर उर्ध्वमिति सजीवस्तथा तेजोजीवा अपि ।
 प्रयोगभावात्तान्वयम्-तेजस्क्यायिका जीवाः. अस्मृतिरुक्तव्ये
 सन्त्युपधर्ममपि तन्व्यात् ।

जह सद्विने तेऊ, वाऊ जीवा तहा य सीसंति ।

सत्थपरिमाणं वि य, उक्तमकरणं तु एण्डा ॥ ७६ ॥

यदा तेजस्क्यायिकान् जीवत्येन अह्माति, तदा तस्य
 वायव्यो जीवाः शिष्यन्ते. तथा वायव्यो जीवा अग्नरग्निस्त्ये
 सन्ति तिर्यगगतिगमनान्. गवाविज्व । शब्दपरिणामात्म-
 न्कमकरणं पूर्ववन्स्पत्युद्देशस्थाने वायुकायिकोद्देशस्य क-
 रणमित्यर्थः । वृ० १० उ० ।

परिणामद्वय-परिणामस्थान-न० । अथ्यवसाने, “संजमद्वाणं
ति वा अन्धवसाणं ति वा परिणामद्वयं ति वा एगदं ” नि०
चू० २० उ० ।

परिणामस्थ-स्त्री० । परिणामन्-न० । परिणत्युत्पादने, प्रज्ञा०
३४ पद ।

परिणामित्त-परिणामयितुम्-अव्य० । परिणामं कारयितु-
मित्यर्थे, अ० ३ श० ४ उ० ।

परिणामविहिण्ण-परिणामविधि-पुं० । पुद्गलानां परिणाम-
विधिं जानातीति परिणामविधिः । वृ० ३ उ० ।

परिणामालंब्यगृह्यसाहच-परिणामाऽऽलम्बनग्रहणसाधन-
न० । परिणमनं परिणामः, अन्तर्भूतनिर्णयान् व्यञ्जनात् घञ
५ ३-१३ इति घञ् प्रत्ययः । परिणामाऽऽपादनमित्यर्थः ।
आलम्ब्यत इत्यालम्बनम्, भावेऽनदप्रत्ययः । गृहीतप्रिग्रहण-
म्, तेषां साधनम्, साध्यतेऽनेनेति साधनम्, योगसंधिर्वायम्
‘कण्ठाऽऽधारं’ (५) ३ १२६ इत्यनदप्रत्यय । धीये, कर्म
५ कर्म (‘जोगा’ शब्दे चतुर्थभागे १६१४ वृष्टे व्याख्यानम्)

परिणामि (श)-परिणामिन्-त्रि० । अन्यथा चान्यथा च
भवतोऽप्यन्यत्विजं परिणामः, स विद्यते यस्य स परिणामिः ।
पं० १६ वि० । परिणमनं प्रतिस्मयमपरपरपर्यायेषु गम-
नं परिणामः । स’नित्यमस्यास्तीति परिणामी । परिणामस्व-
भावे, यथा-जैनसम्मत आत्माऽऽत्मना ७ परिः परिणन्तुं प्र-
वर्तितुं शीलं यस्य तत् । आविर्भावतिरोभावमात्रपरिणाम-
शालीति, यथा सुवर्ण फटकाऽऽदिकूपेण । स्था० १० डा० ।

परिणामिय-परिणामित-त्रि० । परिणामान्तरमापदिते, अ०
१२ श० ४ उ० । अविर्भाते, कल्प ३ अधि० ६ क्षण ।
शस्त्रपरिणामितनि-शस्त्रं स्वकायपरकयाऽऽदिना निर्जी-
याकृतं वर्णगन्धरसाऽऽदिमिश्र परिणमितं हिसंप्राप्तम् ।
मूच० २ धु० १ अ० । आनु० ।

परिणामिक-पुं० । परिणमनं द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण व-
र्तनं भवनं परिणामः, स एव परिणामिकः, तत्र भवस्तेन
वा निर्वृत्त इति वा परिणामिकः । अनु० । अपरित्यक्त-
पूर्वावस्थस्यैव तदभावागमनलक्षणे तन्निवृत्तलक्षणे वा भाव-
भेदे, स च साधनाऽऽभिधेने द्विविधः, तत्र सादिर्ग्रीणवृ-
त्ताऽऽदिना तद्भावस्य सादिर्वातः । अनादिपरिणामिकस्तु
धर्मास्तिकायाऽऽदीनाम्, तद्भावस्य तेषामनादित्वात् ।
स्था० ६ डा० । अ० । अनु० । स च द्विविधः-सादिर्नादि-
श्च । तत्र धर्मास्तिकायाऽऽधरूपिद्रव्याणामनादिः परिणाम-
ः, अनादिकालात्तद्व्यवस्थेन तेषां परिणतत्वात्, रूपिद्र-
व्याणां तु सादिः परिणामः । अनु० ।

से किं तं परिणामिये ? परिणामिये दुविधे पणत्ते । तं
जहा-सादिपरिणामिये अ, अणादिपरिणामिये अ । से
किं तं सादिपरिणामिये ? साहपरिणामिये अण्वेगविधे प-
णत्ते । तं जहा-

“ जुमसुरा जुमगुलो, जुमपयं जुमत्तंदुला केव ।

अन्ना य अमरक्खा, संम्मा गंयव्वखगरा य ॥ १ ॥”

उकावाया दिसादाहा गजियं विञ्जु शिम्पया ज्वया
जक्खादिचा भुमिया महिआ रयुम्पया चंदेवरगा खो-
वरगा चंदपरिवेसा खरपरिवेसा पडिचंदा पडिसूरा इंद-
धयु उदगमच्छा कविहसिआ अमोहा वासा वासधरा-
गामा खगरा घरा पव्वता पाताला भवणा निरया रय-
खप्पहा सकरप्पहा बालुअप्पहा पंक्पहा धूमप्पहा तय-
प्पहा तमतमप्पहा सोहम्मं जाव अञ्जुत्ते गवेज्जे अणु-
चरे हिसिम्पारा परमाणुपामले दुपएसि० जाव अण-
तपएसि० से तं साहपरिणामिये । से किं तं अणादिपरि-
णामिये ? अणादिपरिणामिये अण्वेगविधे पणत्ते । तं जहा-
धम्मत्थिकाए, अधम्मत्थिकाए, आगासरथिकाए, जीवत्थि-
काए, पुगलत्थिकाए, अद्दासमए, लोके, अलोके, भवसि-
द्धिआ, अभवसिद्धिआ । से तं अणादिपरिणामिये । से
तं परिणामिये ।

(से किं तं इत्यादि) सर्वथा अपरित्यक्तपूर्वावस्थस्य यद्-
पान्तेत्य भवनं परिणमनं स परिणामः । तदुक्तम्-“ परिणा-
मो ह्यधोन्तर-नामनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च स-
र्वथा विनाशः, परिणाममन्त्रिदामिष्टः ॥ १ ॥” इति । स
एव तेन वा निर्वृत्तः परिणामिकः । सोऽपि द्विविधः-सा-
दिर्नादिश्च । तत्र सादिपरिणामिको (जुमसुरेयादि) जी-
मसुराऽऽदीनां जीमत्वपरिणामस्य सादित्वात् सादिपरिणा-
मिकता । इह चोभयावस्थयोरन्यतमस्य सुराद्रव्यस्य न-
व्यनानिबृत्ती जीमत्तारूपेण भवनं परिणाम इत्येवं सुख-
प्रतिपत्त्यर्थं जीमत्तानां सुराऽऽदीनां प्रवृत्तम्, अन्यथा सुरत्वपि
तेषु सादिपरिणामिकता अस्येव, कारणद्रव्यस्यैव नूतनसु-
राऽऽदिकूपेण परिणतेः, अन्यथा कार्योत्पत्तिप्रसङ्गात्, अत्र
बहु वक्रव्यं तेषु नाच्यते, स्थानान्तरवक्रव्यत्वादस्याथेत्येति ।
अत्रापि नामागमनं प्रतीतागम्येव, अत्रवृत्तास्तु तागम्येव वृत्ताऽ-
ऽकारपरिणतानि, सन्ध्या-कालनीलाऽऽधरपरिणतिका प्र-
तीतिव, गन्धर्वनगरादपि सुरपञ्चमनादां पशोभितनगराऽऽ-
कारतया तेषां विद्यमानं परिणतपुल्लराशिरुपाति प्रतीताग-
म्येव । उदकापाता अपि व्योमसंमुखित्वात् जलनपतनरूपाः प्रसि-
द्धा एव, दिग्दाहास्त्यन्यतरस्यां दिशि क्षिप्रमूलज्वलनज्वाला-
करालिताम्बरप्रतिभासरूपाः प्रतिपत्त्या, गजिनविवृषि-
घोताः प्रतीताः धूपकास्तु-“ संमूर्द्धिवायवणो, य ज्वयं
सुखं दिशे तिज्जि ।” इति गाथात्प्रतिपादितस्वरूपा आशय-
कादवसेया, यथादीप्तकानि नमोदश्यमानाग्निपिशान्ताः, धू-
मिका रूपा प्रविरला धूमाभा प्रतिपत्त्या, मंदिका तु
स्निग्धा घना, स्निग्धत्वादेव भूमी पतिता सादित्वात् । दि-
शेनद्राण्य लक्ष्यते, रजउद्धातो रजस्वला दिशः । चन्द्रस्-
र्योपरागा राद्रुप्रह्लाणि, बहुवचनं वाऽनावृत्तीयैर्नापसमुद्र-
वर्तिचन्द्राकाशां युगपदुपरागभावात् मन्तव्यमिति कुर्यात् ।
चन्द्रस्यैव परिचयाश्चन्द्राऽऽदित्ययोः परिशो बलयाऽऽका-
रपुल्लपरिणतिकाः सुप्रतीता एव, प्रतिचन्द्रः उपाताऽऽदि-
स्वर्वाक्रीतिव्यश्चन्द्रः, एवं प्रतिचन्द्रोऽपि । इन्द्रधनुःसिद्धिमेव,
उत्क्रमस्थास्त्रिचन्द्रधनुःखण्डाव्येव, कपिहसितान्यकलाभन-

सि ज्वलद्भीमशङ्कराणि, अमोधाः सूर्यविम्बादयः कदाचि-
दुपलभ्यमानशकटोद्विंसित्यथश्यामाऽऽविरेखाः, वर्षाणि भ-
रताऽऽदीनि, वर्षभरास्तु हिमवदादयः, पातालाः पातालकल-
शाः, क्षेपास्तु ग्रामाऽऽदयः प्रसिद्धा यः। अत्राऽऽह-ननु वर्ष-
भराऽऽदयः शाश्वतत्वात् न कदाचित्सङ्कावं मुञ्चन्ति तत्कथं
सादिपारिणामिकमावतिर्यं तेषाम्?, नैवेदेवम्, तदाकार-
मात्रतयैव तेष्वतिष्ठमाना शाश्वता उच्यन्ते, पुद्गलास्त्वयं
कथं कालाद्भूतं न तेष्वेवावतिष्ठन्ते, किं त्वपरापरे तद्भावं
न परिणमन्ति, तावत्कालाद्भूतं पुद्गलानामेकपरिणामेनाऽव-
स्थितेः प्रविशति विद्वत्वादिनि सादिपारिणामिकता न विरु-
ध्यते, अनादिपारिणामिके तु धर्मोस्तिकायाऽऽदयः तेषां तद्-
पतया अनादिकाणापरिणामे, बावन्मान्तराद्यपि सर्वोपयु-
क्तानुसारतो भावनीयानि । (सेतं इत्यादि) निगमनद्वयम् ।
अनु० । आश्विनन्तचित्ते, "परिणामिंयं पमाणं, सिच्छ-
यमवलम्बमाणं (=)" जी० १४ अष्टि० ।

परिणामिया-पारिणामिकी-स्त्री० । परं समन्तान्मनं परि-
णामः । सुदीर्घकालपूर्वापरपर्यलोचनजन्य आत्मनो धर्म-
विशेषः स प्रयोजनमस्याः पारिणामिकी । न० । परिणामजन्ये
बुद्धिभेदे, आ० म० १ अ० ।

संप्रति पारिणामिक्या लक्षणमाह-

अणुमाणहंउदिदं-तसाहिया वयविवागपरिणामा ।

हियनिस्सेसफलवर्दे, बुद्धी परिणामिया नाम ॥ ११ ॥

"अणुमाण" इत्यादि । लिङ्गात् लिङ्गिनि ज्ञानप्रमुदानं, तच्च
स्वाध्यानुमानमिह द्रष्टव्यम्, अन्यथा हेतुमहत्त्वस्य नैरर्थक्या
ऽऽपत्तेः । अनुमानप्रतिपादकं वचो हेतुः, परार्थानुमानमित्यर्थः ।
अथवा-ज्ञापकमुमानं कारकं हेतुः, दृष्टान्तः प्रतीतः । आह
अनुमानमहत्त्वेन दृष्टान्तस्य नान्त्वानलमस्योपपत्त्यः । न अनु-
मानस्य क्वचिद् दृष्टान्तमन्तरेणाऽन्यथानुपपत्तिप्राप्तकप्र-
माणवलनप्रवृत्तेः । यथा साम्यकजीवच्छरीरं प्राणाऽऽदि-
मन्वायधानुपपत्तेः, न च दृष्टान्तोऽनुमानस्याङ्गम् । यत
उक्तम्-"अन्यथाऽनुपपन्नत्वं यत्र तत् त्वयं किं ततः
पृथग्दृष्टान्तस्योपादानम् ।" नत्र साध्यस्योपमाभूतो
दृष्टान्तः । तथा चोक्तम्-"यः साध्यस्योपमाभूतः स दृष्टा-
न्त इति कथ्यते ।" अनुमानहेतुदृष्टान्तः साध्यमर्थं सा-
ध्यतानि अनुमानहेतुदृष्टान्तसाक्षात् । तथा कालकृतो दे-
हावस्थविशेषो वयः, तादृशकं परिणामः पुष्टता यस्याः
सा वयोविपाकपरिणामा । तथा हितमभ्युदयो निःश्रेयसं मो-
क्षाः । ताभ्यां कलवती, न दे अणि तस्याः फले इत्यर्थः । बुद्धिः
पारिणामिकी नाम । न० । (आव० १ अ० ६४८ गाथा ।)

अस्या अणि शिष्यगुणहितयादहरणैः स्वरूपं प्रकटयति-
"अभये" इत्यादि गाथा जयम्-

अमए सेडि कुमारे, देवी उदिओदए हवइ राया ।

साहू य नंदिसेणे, अणदत्ते सावय अमबे ॥ १२ ॥

खमए अमबपुते, चायके चेव धूलिभदे य ।

नासिक्कुंदुदरीनं-दे वशरे परिणामिया बुद्धी ॥ १३ ॥

बल्लभाए आभटे, मयी य सपे य खामि धूमिदे ।

परिणामियबुद्धीए, पवमाई उदाहरणा ॥ १४ ॥ न० ।

(अमए ति) अमयकुमारस्य यच्च अइमघोताहरचतुष्टयमा-
गेषु, यत्तु चरइमघोतं भव्वा नगरमध्येनाऽऽरट्मन्तं नीतथा-
नित्यादि सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सेडि ति) काष्ठ-
श्रेष्टी, तस्य यत् स्वभार्योद्विष्टरितमवलोक्य प्रज्याप्रति-
पत्तिकरणं, यच्च पुत्रे राज्यमनुशासति वयोचतुर्मासिकान-
न्तरं विहारक्रमं कुर्वतः पुत्रसमये धिगुजातीयिरुपस्थापि-
ताया ध्वजारिकाया आप्रवत्साव्यासोवर्धयोऽयं गर्भः त्वं च
प्रामान्यं प्रति चलितः ततः कथमहं भविष्यामीति वद-
न्त्याः, प्रवचनापयशोनिवारणाय यदि मदीयां गर्भः ततो यो-
नेर्विनिर्गच्छतु, नो चेदुदरं भित्ता निर्गच्छन्ति यद् शापप्रदा-
नं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (कुमारं ति) मोदकप्रियस्य कु-
मारस्य प्रथमं वयसि वसंतमानस्य कदाचित् गुणुभ्यां (?) गतस्य
प्रमदाऽऽदिभिः सह यथेच्छं मोदकान् भक्षितवतीं जीर्णो-
ग्रामदुर्भावादतिपूतगन्धि वानकायमुत्सृजता या उद्भूता
चिन्ता । यथा अहो नादृशान्यपि मनोहराणि किंक्षाऽऽदीनि
द्रव्याणि शरीरसंपर्केश्चर्यां पुनिगन्धानि संजातानि, तस्मा-
त् भिरा इदम् अशुचि शरीरं, चित्त्यामोहो, यदेतस्यापि श-
रीरस्य कृते जन्तुः पापान्धारभते, इत्यादिरूपा सा पारि-
णामिकी बुद्धिः, तत ऊर्ध्वं तस्य श्रमभ्रमराध्यवसायस्योपा-
न्तर्हृत्तेन कवलज्ञानोपपत्तिः । (देवी ति) देव्याः पुण्यवर्ग्यभि-
धानायाः प्रजयां परिपाश्य देववेनेनाप्रायाः यत्पुष्पक्षला-
भिधानायाः स्वपुत्र्याः स्वभ्रं नरकदेलोकप्रकटनेन प्रवाध-
करणं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (उदिओदए ति) उदितदेवस्य
राजः श्रीकान्तपतेः पुगिनालपुरं राज्यमनुशासनः श्रीका-
न्तानिमित्तं बायाणनीवास्तव्येन धर्मरुचिना राज्ञा सर्वत्र-
लन समानस्य निरुद्धस्य प्रभूतजनपतिपुत्रभयेन यत् वैश्ववर्ण-
मुपवासं कृत्वा साम्राट् सनगराऽऽदयः संनगरेऽप्यत्र सन्त्य
सा परिणामिकी बुद्धिः । (साहू य नंदिसेणे ति) साधोः
श्रेष्ठिकपुत्रस्य नन्दिराजस्य स्वशिश्यस्य व्रतमुक्तिनुकामस्य
स्थिरीकरणाय भगवद्वक्त्रे मानस्वामिबन्धननिमित्तचलितबु-
द्ध्याऽऽभरणाय परिधानरूपमणीयकविनिर्जितामर-
सुन्दरीकस्थानः पुरदर्शनं कृतं सा परिणामिकी बुद्धिः । सहि
नन्दिराजस्य तादृशमन्तः पुरं नन्दिराजस्य गन्त्यक्षं दृष्ट्वा दृढतरं
संयमे स्थितो बभूव । (धणदत्ते ति) धनदत्तस्य सुमुखाया
निजपुत्र्याश्चिलातीपुत्रेण मरिनायाः कालमपेक्ष्य गम्मां व-
क्षणे सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सावनी ति) कोऽपि आच-
कः प्रत्यास्थानपरस्त्रीसंभोगः कदाचिन्नजजायासत्स्वीमवलोक्य
तत्रानीवाप्युपपन्नः, तं च तादृशं दृष्ट्वा तद्भार्याऽऽचिन्त-
यत्, नूनमेवं यदि कथमर्थनस्मिन्नध्यवसानं वर्त्तमानो ज्ञि-
यते तर्हि नरकगतिं तिर्यग्गतिं वा याति, तस्मात्कारोमि किञ्चि-
दुपायमिति । तत एवं चिन्तयित्वा स्वपतिमभाणीत् मा
न्वमानुगी भूय हमेतां विकालवलायां संपादयिष्यामि, तत्र प्रति-
पन्नं, ततो विकालवलायामीपदम्भकारे जगति प्रसरति स्व-
सन्ध्या वत्सायाभरणानि च परिधाय सा स्वसखीकपेण रह-
सि तमुपासृजत् । स च सेयं मद्भार्यामलौलवगम्य तां परि-
भुक्तवान्, परिभोगे च कृतेऽपगतकामाध्यवसायस्योऽपररुज-
प्राए गृहीतं व्रतं, ततो व्रतभङ्गो मे ससुदृशदीनि खेदं कर्तुं प्र-
वृत्तः, ततस्तद्भार्या तस्मै यथावर्तिनं निवेदयामास, ततो म-
नाक् स्वस्वीभूय गुरुपादमूलं च गत्वा दुष्टमनःसंकलपनि-
व्रतमङ्गुलशृङ्गेण प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नवान्, आधिकायाः परि-

णामिकी बुद्धिः । (अमरकश्चेति) वरधनुषिपुरमात्यस्य ब्रह्मदत्त कुमारविरतिर्नमनाय वरधनुःप्राप्तवान् सा परिणामिकी बुद्धिः । (खमपेति) क्षपकस्य कोपयशेन सुत्वा सर्पत्वेनोत्पन्नस्य लतीपेति सुत्वा जलराजपुत्रस्य प्रप्रज्याप्रोत्तरी चतुरः क्षपकान् पशुपालीनस्य यज्ञैर्जनयेवात्तायैः क्षपकैः पात्रं निष्ठूः लीनक्षेपेऽपि क्षमाकण्णमात्मनिन्दनं क्षपकमुत्पश्यता । परिणामिकी बुद्धिः । (अमरकश्चेति) अमात्यपुत्रस्य वरधनुःनमनो ब्रह्मदत्तकुमारविषये दीवेषुष्टकपक्षापनाऽऽदिषु तेषु तेषु प्रयोजनेषु परिणामिकी बुद्धिः । (चाणक्येति) चाणक्यस्य चन्द्रगुप्त राज्यमनुशासति भाण्डगारिं निमित्ते सति यक्षकदिवसाऽम्बाऽऽदियावनं सा परिणामिकी बुद्धिः । धूलभयं । (सि) स्फूलभद्रस्वामिनः पितरि मरिते नन्दनामात्यपदपरिपालनाय प्रार्थ्यमानस्यापि यत्प्रज्याप्रतिपालकस्य सा परिणामिकी बुद्धिः । (नासकमुन्दरीनंदेति) नासिकपुत्रं सुन्दरीभक्तुः नन्दस्य भ्राता साधुना यन्मंलशिरसि नयनं, यच्च देवमियुक्तकशंसा सा परिणामिकी बुद्धिः । (वहरति) वज्रस्वामिनो बालभावेऽपि वयैमानस्य मानसमवागम्य संवदद्मानकराणं सा परिणामिकी बुद्धिः । (जलथाऽऽहपानं) काऽपि राजा तरुणैः सुदृष्टप्राप्तनं, यथादेव ! तरुणाण्येव पार्थं प्रविशन्ताः किं स्थांश्चैवलोपालिनविशानितमरिः ? । नतो राजा तान् परिक्षानिमित्तं द्रुते-यो मां शिरसि पादं ताडयति तस्य को दग्ध इति । प्राहुः-निल निल सात्राणि खण्डयन्त स विकृत्य मार्यते इति । ततः स्वविराजप्रच्छन्ति-श्याक-देव ! परिमात्य कथयामः । तत्सर्वरहस्यं गत्वा विनिनत-को नाम हृदयवज्रं मां देवी व्यातारिष्याम्येवं देवं शिरसि ताडयितुम् । ईदृश्यवज्रं देवी विशयनः संमाननीया, ततन्ते समान्य राजानं विषययामासः स विशेषतः सत्कारणीय इति । ततो राजा परितोऽयमुपागतः तान् प्रशंसितवान्-को नाम बुद्धिगन्ध्यायाम्य एवंविधभुजिभामभवति । ततः सदैव स्थविराज पार्थवं धारयामास, न तरुणानिति राज्ञः स्थविराणां च परिणामिकी बुद्धिः । (आमड्ति) कृशिमामलकमनि कठिनतयादकालाच्च केनापि यथावस्थितं हानं तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (मणिंति) काऽपि सर्वोत्सुमागच्छ सदैव पक्षिणामनयति भक्षयति, अन्यथा च वृक्षाभ्यनो निपातितः, मणिश्च नस्य तत्रैव कश्चिदर्थः स्थितः, तस्य च वृक्षस्याधस्तात्काष्ठाऽस्ति, उपरिस्थितमणिप्रभावेच्छुरितं सकलमापि कुपोदं रक्षीभूतमुपलभयते । कूपादकष्टमुदं रक्षाभावेन दृश्यते एतच्च बालहन केनापि निजयितुः स्थविरस्य निवेदिनं, सोऽपि तत्र समागत्य सम्यक् परिभाष्य मणिं गृहीतवान्, तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (सर्वेति) सर्वस्य बह्वेकैशिकस्य भगवन्तं प्रति या बिन्ताऽन्-ईदृग्ये महाभयविरिका पारणामिकी बुद्धिः । (खगमति) कोऽपि आवकः प्रथमयोगमदमदमहितमना धर्ममकृष्टा पञ्चत्वमुपगतः बह्वः समुत्पन्नः, यस्य गच्छन्तोर्द्वयोपरि पाश्वेयोः क्षमाणि लभ्यन्ति स जीवविशेषः । स चाटयान् वतुःपथे जनं मारयित्वा आह्वयति, अन्यथा च तन पथा गच्छन् सार्ज्ज् दृष्टवान्, स चाऽऽकामितुं न शक्नोति, ततस्तस्य जातिवस्त्रणं भङ्गन्याश्रयनं देवलोकागमनं तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (पूवति) विशालायां पुरि कूलबालकेन विशालाभङ्गाय यमुनिमुत्पत-स्वर्षामयादुकास्त्वैत्थानं सा तस्य परिणामिकी बुद्धिः ।

नं । विशेषत आलामर्थः कथानकेभ्य एवावलेयः । तानि चामू-ति-“अमयस्म कर्हं परिणामिया बुद्धी ? जया पञ्चोभो रा-यगिहं श्रोतेहति सुवरं, पच्छा तेषु पुत्रं निजिक्त्वा संधावा-रनिवेसजाणरणं, कटिदरगुहो, एसा । अहवा-जहं गणियाए खुलेण यीश्रो बजो जाव तोमिश्रो चत्तारि वग चितियं च णेण मयावेमि अयमं. वरो माग्यश्रो-अग्गी अरिम-ति, मुक्को भमइ अहं कुलेण आणीश्रो, अहं ते दिवस-श्रो पञ्चोभो हीरइ ति कंदंते नेमि. गश्रो य रायगिहं, दासो उम्मत्तश्रो, वारिण्यदरियाश्रो, गडिभो, रडंतेहि शिरो, एव-माइयाश्रो बहुयाश्रो अमयस्स परिणामियाश्रो बुद्धीश्रो १ ॥ “सेडि” ति । कटो गाम सेट्टी एगय सुवरं वमइ, तस्म वज्जा नामं भज्जा, तस्म नेच्चइहो देवस्ममो गाम बंभणो. सेट्टी दिमाजत्ताए गश्रो. भज्जा स तेषु समं संप-लग्गा, तस्म य वरे नेडि पक्की-सुश्रो य, मयणलगाया, कुकुडगो य ति । सो ताणे उवागिक्किज्जा गश्रो. सोऽपि धिज्जाइश्रो रसी अईइ, मयणलगाया भणइ, को नायस्म न सेहइ ?, सुयश्रो वंइइ-तो श्रिययाए देइश्रो अहं पि ताथक्षा हाइ, सा मयणा अगडियानिया धिज्जा-इयं पगिवइइ, मारिया तीए, सुयश्रो स भणइ-अले आणिज्जाइ, सा पुत्तमंडे सेवइयं, निव्वंथ कए मारिओ जाव ग्हाइ गश्रो. नाव तीने पुत्तो सेऽनालाओ आगश्रो, तं वलइ तम्मंसे सो रंविइ. सोयं विण्णं, सो आगक्षा भाणए कुहं, सीमं मगाइ. भणइ-वेइइम इण्णं सो ग्हाइ. एवस्म कज्ज मारिमाविश्रो, जइ परं एयस्म सीसे खाएज्जा तो राया हांज्ज, कयं निव्वंथ वरविना, दासीए सुयं, तश्रो वेव दारयं गहाय पलाया. अण्णं सुयरं गयाणं, तस्य अणुतो गया मग्गा. अण्णण परिकलश्रो. सा राया जाओ. इया य कटो आगक्षा. णिययवरं सैंडयपाइयं पामइ, सा पुच्छिया, ण कटेर, सुयस्य पंजरमुत्तण काइयं वंमणइयेवो सो त-हव, अल्लं सेनायववहारं. अं एवीं क ण किलत्तमणु-हवामि एवा पि एवींइ ति पवइइ. इयराणं ते वेव सु-यरं गयाणं जय्य सो दाम्भो राया जाओ, माहं वि विहरं तो तथ्येय गश्रो. तीए पचवमिमाश्रो, मिक्काए समं सुवणं विण्णं कृपियं गडिओ, रायाए सुवं गीओ, पाडीए णाओ, ताणे निव्विययाण आणनाण, पिया मेनेहं निमंनिओ, नेच्छइ, राया मग्गा कश्रो. वरिस्सरेणु पेषु वयंस्स अकरिया-णिमिसे धिज्जाइएहि डुयकव्वियाए उवइविओ. परिमडि-यारुवं कयं, सा गुणियणीया अणुत्तरइ, तीए गडिओ, सा पवयणम्भ उट्ठाहो हाउ ति भणइ. जइ मं वो जंणीए शोउ “अहण मए ता पोहं मिडिता शोउ. एवं पाणं मिणं पोहं मया. वओ य जाओ, सेट्टइए परिणामिगीरयं, जीए वा पवइओ ति. २ ॥ “कुमार”-“सुहृदकुमारो, सो जहा जागंसेगडिहं, तस्म पि परिणामिगी, ३ ॥ “देवी”-“पुण्ण-अहं सुयरं पुण्णलगाया, पुण्णवइइ देवी. तीसे दो पुत्तं-डाणि-पुण्णबुलां, पुण्णबुला य । ताणि अणुरत्ताणि ओने भुंजंति, देवो पवइया, देवलंते देवो उवयओ, सो चित्ते”

जह एयाणि एवं मरति तौ नग्यतिरिएसु उवयजिहंतौ
 सुविणुय सो तौले नरएय दृस्तिरे, सा भोगा पुच्छर पाव-
 लिशुं, ते न यामतिं, अश्रियपुत्ता तस्य आयाग्या, ते स-
 द्वाविषा, तादे मुत्तं कर्हति । सा भणइ-कि तुम्हेंहि वि-
 सुविणुयश्रो दिट्ठो ? सो भणइ-सुते अग्रह परिसं दिट्ठो एणो-
 ऽपि देवलोए दृस्तिरे, तेऽपि मे अश्रियापुत्तंदि कदिद्या,
 पवइया देवस्स परिणामिया बुद्धी, ४ ॥ "उदिश्वर"
 पुरिमयाले श्वरं अदिश्वरद्वयो राया लिहकंता देवी, सा-
 यमाणि दोषिण वि, परिवाइया परजिया दाभीदि मुहम-
 काडियादि धैलधिया निड्डा एणोसमावसणा, वाणारसीए
 धम्मरं राया, तस्य भया, कलपपट्टियाए लिहकंताए
 कवं लिहिकण दाएय धम्मरइस्स रणो, सो अश्रोववशो,
 दूयं विलज्जइ, पडिहश्रो अवमाणिश्रो निच्छुटो, तादे स-
 वयवज्जणामो, श्वरं रोहेइ, उदिश्वरद्वयो चित्तइ-कि एवइ-
 जणकसणए कएण ? उवयासं कंइ, वेमण्णण देवण
 सणपवं साहगिओ ? उदिश्वरद्वयं परिणामिया बुद्धी, ५ ॥
 "साह्य य नंदिमेषो" ति । माणपपत्तो नंदिमेषो, सीया
 तस्स ओहाणुयंही तस्स विता (जाया) -मगवं जह राय-
 गिं जाणत्ता नो देवीओ अश्रयं पित्ठुण्ण सायणए जह
 थिरो हाज्ज ति, भट्टारओ य गओ, भण्णओ उण्ण सीति
 सीते पुगे अश्रयं कुमारा सखंउता, णोविणस्स अश्रउरं
 सेतववस्सण पउमिणिसमं हंसीओ वा मुक्ताभरणओ
 सव्यानि क्षुयं हरति, सा तओ स दूण्ण रित्तइ-जह भट्ट-
 रएण मम आयागिएण परिनिशयो, सुआओ किमंण पण
 मउक्क भंगपुत्रस्स अश्रयणं परिवाइयं ? तविषयाणुइ, णिव-
 यमावसो आलोइययडिज्जंते यितो जाओ ? दोइद वि परिणा-
 मिनी बुद्धी, ६ ॥ धणुद्वयो सुसुमाए विषया परिवाइइ-जह पयं
 न खामो तां अश्रयं मगमोति तस्स परिणामिनीबुद्धी, ७ ॥
 सायओ मुच्छिओ अश्रोउवसणो साधियाए वयोऽयाए, ती-
 से पारणामी-मा मरिदि ति अट्टवसट्ठो नररमु तंतिरिएसु वा
 (मा) उवजिहंति ति तौले आभरणेदि विणुओ अश्रयो क-
 हणं च, तीए परिणामिया बुद्धी, ८ ॥ आमयं-चरधणुविया
 जउयरे कए चित्तइ-मा मरिओ हाइ एव कुमारा, कदि
 पि रक्खिज्जइ, सुगारा नीणिणो, पलाओ पयस्स वि परि-
 णामिया बुद्धी, ९ ॥ अश्रं भण्णंत-गंगो राया देवी से अह-
 पिण्या कालगया, सोय मुद्धो, सो तीए विषांदावुडिओ
 न स सरीरठिइ करेइ, मंत्रीदि भण्णियं-देव ! एत्ती सं-
 साराडिइ ति कि कीरए ? सो भणइ-नाइं देवीर सरीर-
 ठिइ अश्रैतीए कंगि, मंत्रीदि भण्णियं-न अश्रो उवा-
 ओ ति । पच्छा भण्णियं-देव ! देवी सगं गया तं तस्य द्वि-
 याए थेव से सखं पैजज्ज, लद्धकयदेवीदि पत्तलं प-
 च्छा करेज्जतु ति, रसा पडिसेणु, साट्टुण्ण पयो पडिओ,
 रणो आगंणु साइइ-कया सरीरठिइ देवीर, पच्छा रा-
 या करेइ, एवं पडिओ कंताए काला वडइ, देवीतस्य
 ववएण खं कडिउत्तगाइ खज्जइ राया, एणए चित्तं-
 वडं पि खानि करेदि, पच्छा राया दिट्ठो, तेण भण्णिओ
 कुतो तुमे ? भणइ देव ! सगमाओ, रणया भण्णियं देवी
 डिट्ठु ति, सा भणइ-तीर थेव पेत्तिओ कडिसुलगाइति-
 मितं ति, द्वाविषं से जहिसिण्णं कि रिण संपडइ, र-
 णया भण्णियं कया गमिस्सति, तेण भण्णियं-कल्लं, रसा

भण्णियं-कल्लं ते संपाडेस्सं, मंत्री आदिट्ठा-विगवं संपाडेइ,
 तेहि चित्तियं-चिन्तं कल्लं को एय उवाओ ति विसरणो,
 एतेण भण्णियं-धीरा होइ अश्रं भल्लस्सामि, तेण ते संपा-
 डिकण राया भण्णियो-देव ! एव कइ जाइति ति । रणया
 भण्णियं-अश्रं कइ जंतगा ? तेण भण्णियं-अश्रं ज पडुंवेता
 तं जल्लएयवेनेण, न अणगडा सगं गमिस्सइ, रसा भ-
 ण्णियं-तदेव पेत्तिइ, तदा आइहा, सो विमल्ल, अश्रो य पु-
 सो वायालो गओ समकवं वहुं उवइसर, जहा-देवि भ-
 ण्णिज्जति-सिणहवंतो ते राया, पुणा वि जं कजं ते संदि-
 सजाति, अरणं च इमं च बहुविदं भणेज्जति, तेण
 भण्णियं-देव ! णाहमेतिनं अविगलं भण्णितं जाणामि, एवो
 थेव लट्ठो पैजज्ज, रणया पडिसुयं, सो तदेव णिज्जउमा-
 ढसो, यरो मुक्कं, अवरस्स मालु नाणि, से विसरणणि प-
 लवेति-हा ! देव ! अश्रंदि कि करेज्जामो ? तेण भण्णियं
 नियतुंउं रक्खेज्ज, पच्छा मंत्रीदि सखंउपमुक्कं, मडनं वड्ढे,
 मंत्रिस्स परिणामिया, १० ॥ "खमर" ति, खमओ चेल्लएण
 समं भिक्खं दिड्ढइ, तेण मंडुकालया मारया, आलोयणं उ-
 लाए णालोएइ, खुटुपणं भाणं-आलोयंइ ति, कट्ठो
 आहणामि ति थंन अश्रंदिओ मयो, एणए परिणियं-
 मरणणं कुलं दिट्ठुयित्तं, सखं जाओ, जालो न परेऽरे, र-
 ति चरंति मा जीइ मांहामि ति, फातुं अश्रापे ति ।
 अणया रणो पुत्तो अदिणो सखो मश्रयं य, राया पओ-
 समावओ, ओ सण मोइ तस्स हीणं देइ, अश्रया आ-
 दिइयणं ताणं रेकाओ दिट्ठो, ते विले आनहीदि धमति,
 सीसाणि णिणाणि छिइइ, सो अश्रियुद्धो न सीइ मा मां-
 हामि किचि ति जाइस्सणं नणण, ते निगगं छिइ, तेण
 पच्छा रायाए उवसीयाण, सो राया खामइयया वादिज्जइ,
 यरो दिणे-कुमारा हाइ ति, सो खनयतयो मश्रयं समाणो
 तस्य राणियाए एणारसो पुत्तो जाओ, उम्मुकालयावो सा-
 हुं वड्ढे जाइ संभरिता पवइओ । सोय लुहालुगे अभिगहं
 येइइ-मएण कतिययं वि, दोसीस्स तस्स दिड्ढइ, तस्य च आ-
 यरियस्स गच्छे चतारि खनगा, मीनओ देवामिओ नि-
 मातिओ, चउमामिओ, रति देवया आगया, ते सखे खमर
 अश्रंकिता खुटुयं वेइइ, खमरण निगच्छे हं देव गडिया,
 भणिया य-कडालपुणं ? एयं तिकालोइयं देवियं, हंभ
 हातवस्सी न वंरंति ति, सा भणइ-भावयमं वंरंतां न
 दवयस्समर ति, गया, पयाए दोस्सिणस्स गओ, तिमंते ति,
 पंगण गहायए खेतो लुटो, भणइ- भिक्खु मि कुट्ठे
 'जलमहो तुमं यावणीओ, एवं मेवेदि ति, ज मेउमारओ,
 तेहि वरिओ, निव्वगमावणो, पंकाय निज्जा, विभासा,
 संवोनि परिणामियाबुद्धी, १० ॥ अमउवपुत्तो वरएण, त-
 स्स तेसु तेसु पओऽयेणु परिणामिया, जहा माया मो-
 याययो, सो पलाओ, एवमाइ सखं विमानियवो, अश्रं
 भण्णंत-पयो मंत्रिपुत्ता कयांइययाकुमारं समं दिइइ,
 अणया निमित्तिओ पडिओ, रति देवकुंडोऽनंतयाणं ति-
 वा रडो, कुमारेण नेमिओ, पुदिच्छुओ कि एमा भणइ ति,
 तेण भण्णियं-इमं भणइ-इमंमि नदिनिथ्यामि पुराणं कल-
 वरं विट्ठर, एयस्स कडीर सत्तं पांकाणं, कुमार ! तुमं वि-
 एहाहि, तुम्हं पायंका मम य कलं वरं ति, मुहियंणु न
 सङ्कुणमि ति, कुमारेस्स कोइ जायं, ते वीयं एयागी गओ,

तदेव जायं. पायं के घेणू पन्नागभ्यो. पुणो रउह, पुणो पुच्छि-
भ्यो. सो भणह. चपकलगाययं कहेह. एस भणह कुमार । तुम्ह
वि पायं कसयं जायं मज्ज वि कलेवरं ति. कुमारी तुलसीभ्यो
जाभ्यो. अमचपुत्तए (कितियं-पेच्छामि से सत्तं किं वसु-
त्तए गहियं आउ सोईरयाए ? जह किदणत्तएण कयं न
पयस्स रज्जति नियसामि । पच्छसे भणह-वच्यह तुम्हे. मम
पुण सुलं कज्ज न सक्खुसामि गंतुं. कुमारं मणियं-न
जुत्तं तुमं मोरुण गंतुं. कि तु मा काह पथ मे जायहि ति
तेण वच्चांमो पच्छा कुलपुत्तगधरं श्रुत्वा समप्यिभ्यो. तं च
सत्तवं पेज्जामोह दिव्वा, मतिपुत्तस उवगयं जहा-सोडीरयाए
ति, मणियं च ऽण्ण-अथि मे विमेलो अन्नो गच्छामि,
पच्छा गन्धो. कुमारं पच्छं पत्तं. मोगा वि दिण्णा, पय-
स्स परिणामिगी बुद्धी ११ ॥ चाणक्यो, गोक्षविलप चणय-
गामो, तस्य य चाणगो मासुलो, सो य सावन्नो, तस्स
घरं साह्म विद्या, पुत्तो ज जात्रो सह दादाहि, साह्म पापसु
पादोन्नो, कहियं च- राया भविससह ति, मा दुग्गं जाह
रउह ति वृत्ता पट्ठा, पुणो ऽपि आर्यायाणं कहियं. भणह,
कि कज्ज ? एसाहं विधेतरिभ्यो भविससह, उम्मुकवाल
भावेण दोहदविजाड. शाणि आगमियाणि, सो य सावन्नो
संतुह, पयाभ्यो भद्रमादणकुल. भजो से आणिया । अ-
ण्णया कम्मि वि कोउंन माहघरं भज्जा मे गया, केह
भणति-माहविवाह गया, तसि य भण्णिअः आणसि सदा
दाणियाणं दिण्णेल्लाराभ्यो, ताभ्यो अन्नो कयिअमूलाश्रयो
गयाश्रयो, सदां ऽपि परिणयो ताहं समं सल्लय ति, सा
एगते अण्ण, आणुं जाया, घरं आगया, ससंगा, नि-
व्वं विट्ठुं. तेण विंतिअ-नंदो पावत्तपुत्त देह तस्य व-
च्छामि, तन्नो कतियपुणिसमाए पुव्वरण्णये आसणं पदमे
त्थवत्तो, तं च तस्स सल्लपणितयस्स सया ठविसह. सिद्ध-
पुत्तो य शृणुं समं तस्य आगन्धो भणह एत यंभयो शृणु-
वसस्स छायां अकमिउण टिष्ठा, मणिभ्यो दासीए-भगवं !
विनीए आसणं शिविसाहि, अणु, भित्ति आसणं कुडियं
उवेह, एयं ततिए दंड्यं, चउरये गणितियं, पंथमे जण्णा
वहयं, थिट्ठा ति निच्छुडो, पात्रो उक्खिसत्तो. अण्णया य
भणह-“ कोशेन भुव्वेत्त निवद्धसूलं, पुत्रेभ्य निवेद्य विवृ-
द्धशालम् ॥ उराश्रय नन्दं पावत्तैराम, महादन्तं वायुरिवो-
प्रवेगः १२ ॥ ” निगमन्ना मग्गह पुरिसं, सुयं च ऽण्ण वि-
बंनरिभ्यो राभ्यो हाहामि ति. नंदस्स मोरपोसगा, तसि
गामं गन्धो परिक्खायणल्लेणो. तसि च महत्तरयुयाए चं-
दयियणे दोहल्लो, सो सदां ऽणित्तो गन्धो, पुच्छति, सो
भणह जहमं मे दागं देह तो न पाप्मि चंदं, पडिउत्ते-
ति, पडमंडये कर तदिवरे पुणिसगा, मज्जे छिडं कयं,
मज्जणए वेदे सव्वरत्तल्लो दग्गहि संभोरत्ता बुद्धसल
थालं भरियं, सहविद्या पेच्छह पिशह य, उव्वो पुरिसो
अच्छाडह, अवणोए जाभ्यो पुत्तो चंदपुत्तो से नामं कयं,
सो ऽपि ताव संवहह. चाणक्यो य पाउयेल्लाणि मग्गह ।
सो य दारगाहं समं रमह रायणोरेह, विमास, चाणक्यो
पडिय. पेच्छह. तेण वि मग्गिअन्नो अग्ग वि विज्जउ. भणह
गावोश्रो लण्ण, मा मोरुणोन्नो, भणह-“ वीरमोजा
पुद्धी. ” एतं जहा विष्णवं पि से अथि, पुच्छिभ्यो-क-
स्स ति १, दारपाहि कहियं-परिक्खायणपुत्तो एतो, अहं सो

परिक्खायणो, जायु जा ते रायाणं करेभिः पलाभ्यो, लोभो
मिलिअ, पावत्तपुत्तं रोहिदं । शृणुण मग्गो परिक्खायणो,
आलोहिं पिड्ढिअं लग्गो. चंदपुत्तो पडमसरे निच्छुडो. इमो
उपस्सुति, तसया भणह दोलोणो ति । अहं मणुति चं-
दुत्तं पडमं मणोरे खुमिता रयन्नो जाभ्यो, पच्छा एण
जव्वरत्तल्लो कानोरेपयण आसवारेण पुच्छिअं भण-
एत पडमसरे निवेड्डो तन्नो आसवारेण दिट्ठो. तन्नो ऽण्ण
घोडयो चाणक्यस अल्लं, खग्गं सुग्गं, जाव निगुडिउं
जल्लायणदुयाए कंभुगं मिह्ण, ताव ऽण्ण खग्गं घेणु पु-
हाकन्नो, पच्छा चंदपुत्तो हज्जारेय कडविअो. पुत्तो प-
लाया, पुच्छिअो ऽण्ण चंदपुत्तो-ज वेलं तसि सिट्ठो तं वेलं
किं तु मे वितियं ? तण भाणयं पुवं पवमेव सोमंभवे, अ-
ज्जो चेव जाणह ति, तन्नो ऽण्ण वितियं-जोगो एत न
विपरिणमह ति । पच्छा चंदपुत्तो बुद्धाअो. चाणक्यो तं
ठवेत्ता भत्तस्स अग्गभ्यो. बीहह य-मा एथ नज्जेज्जा मा-
डास्स बाहि निगयस्स पट्ठा फालिं, अहं मणुति गहा-
गन्धो. जिभिअो दारन्नो । अण्णया अण्णय गामे रत्ति समु-
याणेह, धेरीर पुत्तगमंडाणं विल्लो वट्ठिया, एकेण मज्जे
हत्थो लुडो, दहो रोयह. तार भणह-चाणक्यमल्लयं, पु-
च्छियं, भणह-पासणिय पदमे घेयंति, कथा हिमवत्तकथि, प-
डवहन्नो राया, तेण समं भित्तया जाया, भणह-समं स-
मेण विमज्जामो रज्जं, उपवेत्ताणं एमथ श्वरं न पडह,
पविट्ठो तिदंडी. वत्थुणि जाहह. इंदकुमारियाभ्यो दिट्ठोअो,
ताति तण्णरण ए पडह, मायए शाणिवियाभ्यो, पडियं
नयरे. पाडालपुत्तं रोहिदं. नंदो धम्मवारं मग्गह, एण
रहेण जे तालं तं नीणाहि. दो भज्जामो एमा कमा दव्वं
च शृणुह. कथा चंदपुत्तं पल्लार, भणिया जाहि ति,
ताहे विल्लमंरीर चंदपुत्तरे श्वर अट्ठा भग्गा, तिदंडी
भणह-मा बारिह, नवपुत्तिसज्जुणाणे तुम्ह वेलो हाहि ति,
अहयन्नो, दोमानीकयं रज्जं । एमा कथा वित्तमाविया,
तस्य पव्वरगत्त इव्वुं जाया, सा तस्स दिक्षा. अण्णपरियं-
चणे विवरिअन्नो. माउउमाराह भणह-वत्तं । मरिज्ज,
चंदपुत्तो हंमामि ति वज्जिअन्नो. चाणक्ये मिडडी कया,
णि रत्तो. दोवे रज्जणिय तस्स जायणिय । नंदमणुस्सा चोरिया-
ए जीवति. चारणाहं मग्गह, तिदंडी बहिरायए नल्लामं
सुग्गमारणे दंडुं आगन्धो, सया सहविद्या. आरक्कं दिण्णो,
वीत्तया कया, भत्तारण्ण सक्कुहं मातरया । आणा-र-वं-
सोहिं वंमया परिक्खिता. विवरिअं रुडो, पत्तं विअो सज्जो
गामो, तसि गामिभ्यो द कण्डिरत्तं भत्तं न दिण्ण ति काउं ।
कालानिमेते परिणामिया बुद्धो-जयं रमह कूडपासपहि,
सोवणं थालं दीणाराणं भरियं, जो जाणह तस्स एयं, अहं
जीणामि एतो दीणारो दायन्नो । आधिअंति अन्नं उवायं
विअह, शाणराण भत्तं देह मज्जयाणं च, मत्तसु पण्णिअो,
भणह-“ दो मज्ज पाउरत्ता. कंभुगुडिया तिदंडं व. राया वि
य वलवत्ती, एयं वि ता मे होलं वारहि । एमो अल्लमा-
णो भणति गवोवयस्स मत्तस्स उण्णयस्स जीणसह-
रत्तं पर पर सव्वरत्तस्स एयं वि ता मे होलं वारहि । अन्नो
भणह-तिलमज्जसत्त बुद्धत निक्खणस्स वद्धतयस्स
तिले तिले सव्वरत्तस्स ता मे होलं वारहि । अण्णो भणह-
नवपाउत्तमि पुण्णार निरिण्णियाए सिग्गवेणार एमास्स-

दियमेतेषु नवरीषण् पालि बंधामि पन्थ वि ता मे होलं
बापहि । अत्रो भणइ जहाए नवीकसोराए तद्विषयण जा-
यमेसाण केसोहि मंडे छापमि पन्थ वि ता मे होलं बा-
पहि । अत्रो भणइ-दो भञ्ज अस्थि रयणा सालि पम्दई य
गह्वरिया य छिन्ना छिन्ना वि कहति पन्थ वि ता मे होलं
बापहि । अत्रो भणइ-सयसुक्किलनिष्पसुयुधो भज अणुव-
य नस्थि पवासो निरिणो य पुपेवसश्चा पन्थ वि ता मे
होलं बापहि । एवं शाऊण रयणाणि मग्गिऊण कौट्टारा-
णि सालीण भरियाणि, गह्वरियाए पुच्छिञ्चो छिन्नाणि २
पुणो पुणो जायति, आसा एगदिवसजाया मग्गिया एग
दिवसिये खणीयं, एस परिणामिया चाणकस्स बुद्धी १२ ॥
सूलमहस्स परिणामिया पिरिभि मग्गिए एण्डे मग्गिञ्चो-
अमच्चो होहि सि, अतोमग्गियाए बिनेह-केरिवा भेगा
वाउलाय ति पव्वश्चो । रणया भणिया-पच्छुह मा कवडेण
गणियाधरे जाएजा, नितस्स सुसुग्गमडेण वावसेण शा-
लं गेयहह, पुरिसिद्धि रणो कदियं, विरत्तमोतो सि निरि-
ञ्चो उधियो, धूलमह्वासमिस्स परिणामिया रणो य
१२ ॥ शातिकं श्वरं, रणो वासियणो, सुन्दरी से भज्जा,
सुंदरिनेदो से नामं कयं, तस्स भाया पव्वइयश्चो, सो सु-
ण्ण-जहा सो तीर अञ्जोवग्गो, माहुणश्चो आगश्चो, पडि-
लामिञ्चो, नाणं तेणं गदियं, इह पयविषयं सि उज्जाणं नी-
णिञ्चो, लोमेण य भाएणहथो दिट्ठो, तश्चो णं उवहन्ति-
पव्वइश्चो सुंदरिनेदो, तश्चो नां तद्विषयं गयो उज्जाणं सा-
हुणा से देय्या कया, उज्जउज्जलं विउविचं । अत्रे भग्गिनि-
सच्चकं चैव दिट्ठं, साहुणा भणिञ्चो-सुंदरीए पानरीञ्चो य
का लट्ठयरी । नां भणइ-भगवं ! अत्रेदेवी सपिनं व्व मेरु-
धमनि, पच्छा विज्जाहरमिहुणं दिट्ठं, तस्य पुच्छिञ्चो भणइ
तुल्ला चैव, पच्छा देवमिहुणं दिट्ठं, नत्थं वि पुच्छिञ्चो भ-
णति-भगवं ! एरिए अग्गश्चो धानरी सुंदरि सि, साहुणा
भणियं-येवेण धम्मण एसा पाविउज्ज ति, तश्चो मे उवग-
यं, पच्छा पव्वइश्चो । साहुनं परिणामिया बुद्धी १३ । बह-
रसाभिस्स परिणामिया-माया शाखुवात्तया, मा सेंवो अय-
माञ्चो जोहति सि, पुणो देवेहि उज्जाणं वेउविषयलद्धी दिक्षा,
पाउलिपुत्तं मा परिमिद्धि ति वेउविषयं कयं, पुरियाए
पवयणभाहावला मा होहि ति सत्वं कदियव्वं १४ ॥ चल-
णादए राया तरुणेहि बुग्गादिज्जइ, जहा येरा कुमारम-
भा अवणिज्जंतु, सो तेति पिरिकवणणिमित्तं भणइ-जो रा
यं सीसे पाएण आटणइ नत्तको द्दो ? । तरुणा भग्गि-
ति, तिलं तिलं छिंदियव्वश्चो, थेरा पुच्छुया-विनेमो सि अ-
सरिया चिंतेति नूणं देवीए को अण्णो आहणइ ति आगया
अणोति सक्करियव्वो । रणया तंति च परिणामिया १६ ॥
(आमडे सि) आमलगं, कितिमं एंगेण लायं अइकदिलं
अकाले चित्तो होहि सि । तस्स वि परिणामिया १७ ॥
(मणि सि) * गनम् १८ ॥ सणो चंडकोसिञ्चो बिनेह-

एरिसो महत्ता इहाविभासा, एयस्स परिणामिगी १६ ॥
“ समी ति ” सावयपुत्तो जोव्वणयलुम्पत्तो धम्मं न मि-
ट्ठइ, मरिऊण खमिगसु उव्ववको, पिट्ठिस्स दोहिइ वि
पासेहि जहा पक्खरा तहा चम्मणि लेंवोति, अउवीए व-
उपपेइ मग्गं मग्गइ, साहुणो य तेणेव पंहेण अइकमंति,
वेगेण आगश्चो, तेणं ग तरइ आत्तिउं, बिनेह-जारे स-
भरिया, पक्कल्लाणं, देवलोगमणं । एयस्स परिणामि-
गी २० ॥ धूमे-वेमालाए खणीए, खामीए, मुणिसुव्वयस्स
धूमो, तस्स सुणं कूणिपम्स ग पडइ, देय्या आगाने
कूणिणं भणइ-“ समग्गो जइ कलवाले, माग्गिदियं गणियं
लभिमस्सति । लाया य असोमग्गं देव, वेमालि नगरी गहस्स-
इ ॥ १ ॥ ” सो मग्गिज्जइ- तस्स का उपपत्ती-एयस्स आ-
यिरियस्स चेल्लो अचिणीओ, तं आर्याओ अवाडेइ, सो
वेरं बहइ । अत्रया आरिया सिउमिलं तेणं समं वेदंगा
विलग्गा उत्तरंताण वधाए सिला मुक्का दिट्ठा आरियाए-
ण, पाया ओमरिया इहवा मरिञ्चो होतो, सावो विष्णो-
दुगामन् ! इर्याओ विणस्समहिस्सि सि, मिच्छुवाइ एमो
भउ ति काउं तावसाउमं अस्थइ, नईए कूले आया-
वेइ, पंथम्भावे जो सत्थो एइ नयो आहारां होइ, गण्डे
कूले आयावेमागस्स ना गण्डे अणुओ पवुत्तो, तेणं कलवा-
रञ्चो नामं जायं, नत्थ अस्थोता आगामिञ्चो, गोणयाञ्चो न-
हाविद्याओ, एसा भणइ-अट्ठ आग्गिं कवडवाविद्या जा-
या, सधेण गया, बंदइ उहाणे होएयमि चैययाइ पंदा-
मि नुम्भं य मुया, आगयाभि, पासाणं मोदया, तेणं जोलया
दिशा, अरसाणं जाओ, पञ्चमेण उविञ्चो, उव्वलज्जाहिं
सोमज्जे विने, अंतोणो, मणिओ-रणा वयणं करीइ, करं ?,
जहा देमाली धेणइ, धूमो नीणाविञ्चो, गहया । गणिया
कलवालगाणं दोएइ वि परिणामिगी २१ ॥ इदं पायाओ
चाण्णेण पुव्वमेणयाओ, एसा परिणामिया २२ ॥ आव-
१ अ० । परिणामज्ञायाम्, “ परिणामिय परिणामं, जा जाणइ
पुग्गलाणं तु । ” पुट्टलां विचित्रे परिणामं जानाति सा पा-
रिणामिकी । व्य० ५ अ० ।

परिणह परिणह-पुं० । परिचो, स्था० २ रा० ३ उ० । शरी-
रायस्तरं, स्था० ३ उ० । नातिस्तरं, नातिदुर्बलतायाम्, वृ-
१ उ० २ प्र० । विस्तरं, पाठ० ना० १५८ गाथा ।

परिणिज्जमाणि परिणीयमान-वि० । दुब्बं प्राच्यमाणं, “ एणं
रुवं सुगिदं परिणीयमाणं । ” आचा० १ ख० ५ अ० १ उ० ।

परिणिट्ठा-परिनिट्ठा-स्त्री० । संपूर्तां, सिद्धां, “ परिनिट्ठसत्त-
मए ” सत्तमे अर्थेण परिणिट्ठा भवति । एतदुक्तं भवति-गुणव-
दनुभायत एव सत्तमे अर्थेण । विशे० । आ० म० ।

परिणिट्ठाण-परिनिट्ठाण-न० । अवसानं, विशे० ।

परिधिष्ठिय-परिनिष्ठित-वि० । संपूर्णं सिद्धं, उत्त० २ अ० । आ-
व० । परि समन्वयिष्ठो गतः परिनिष्ठितः । ज्ञाननिष्ठो गते,
आ० म० । “ पइइ जिट्ठं गतो परिणिट्ठिता । ” आ० कु० १
अ० । “ परिणिट्ठिता, परिआओ । ” परिनिष्ठितो नाम-पथायोमं
विधेयतया सम्पद्य परिज्ञातः । व्य० १० अ० । निष्पञ्च-
कृत्ये, असाधनीये सिद्धे, विशे० ।

परिशिष्टिया-परिनिष्ठिता-स्त्री० । द्विस्त्रिंशं पुण्यऽऽदिशोधनेन कृषिभेदे, पुनः पुनरतिचाराऽऽलोचनेन प्रमज्याभेदे, स्था० ४ डा० ४ डा० ।

परिशिष्टिपत्रायणया-परिनिर्वाण्यवाचनता-स्त्री० । परीति स्वैरकारं निर्वापयतो निरो निर्गन्थाऽऽदिषु भूरायंस्यापि दर्शनात् भृशं गमयतः पूर्वदात्ताऽऽलापकाऽऽदि सर्वाऽऽत्मना स्वाऽऽत्मनि परिणामयतः शिष्यस्य सूत्रगतशेषग्रहणकालं प्रतीक्ष्य शक्यस्वरूपप्रदानेन प्रयोजकत्वमनुभूय परिनिर्वाण्य वाचनता । पूर्वदात्ताऽऽलापकानधिगम्य शिष्याय पुनः सूत्रदाने, स्था० ८ डा० । वाचनासंप्रदेशे, उत्त० १ अ० ।

परिनिर्वयिय वायसा, जेतिय भेत्तं तु तरह उग्येडं ।

जोहगदिहंतेणं, परिचिते ताव तमुदिसति ॥

परिनिर्वाण्य वाचयति, किमुक्तं भवति ? जोहकदृष्टान्तेन या-वन्मात्रमवग्रहीतुं शक्नोति तावन्मात्रमप्रेतनपरिचितं तामुदि-शति । एषा परिनिर्वाण्य वाचनता । व्य० १० डा० ।

परिशिष्टवयंत-परिनिर्जन्तु-त्रि० । परि समन्तात् अजन्तु । सं-यमातुष्टानांयुक्तं, सूत्र० १ अ० ३ अ० ३ डा० ।

परिशिष्टव्याण-परिनिर्वाण-न० । परि समन्तात्त्रिर्वाणीति निर्वाणम् । सकलकर्मकृतविकारनिराकरणतः स्वस्थीभवनं परिनिर्वाणम् । स्था० १ डा० । अतिवृत्तिरूपे, आचा० १ अ० २ डा० । सर्वकर्मज्ञयरूपे (संथा०) सुखे, आचा० १ अ० ६ डा० । सर्वदुःखानामन्ते, पं० सू० ४ सूत्र । कल्प० । मंत्रागमने, आच० ४ अ० । स्वस्थीभवनं, नि० १ अ० ५ वर्ग १ अ० । " एते परिनिर्वाण्ये । " - परिनिर्वाणम् एकमेकदा तस्य संभवे पुनरभावादिनि । स्था० १ डा० । कर्मकृतसन्तापामा-वेन शीतीभवने, स्त्री० । उपरती, मरणे, स्था० १ अ० १ अ० ।

परिशिष्टव्याणचरियणिबद्ध-परिनिर्वाणचरितनिबद्ध-न० । ती-थप्रवर्तनचरमपरिनिर्वाणनिबद्ध नाट्यविधौ, रा० ।

परिशिष्टव्याणपुर-परिनिर्वाणपुर-न० । सिद्धिपत्तने, आच० ४ अ० ।

परिशिष्टव्याणमग-परिनिर्वाणमार्ग-पुं० । कर्माभावप्रभवसु-खापांथे, उत्त० २ अ० । निर्दुस्तिनगरीपथे, स्था० ६ डा० ।

परिशिष्टव्याणवसिय-परिनिर्वाणप्रत्यायक-पुं० । परिनिर्वाणं मरणं, तत्र यच्छरीरस्य परिष्ठापनं तदपि परिनिर्वाणमेव, तदेव प्रत्ययो हेतुर्यस्य सः । मृतपरिष्ठापनमित्तके का-योत्सवे, " तप एं ते धेरा भगवतो खंद्यं अणगारं काल-गयं जातिता परिशिष्टव्याणवसियं काउत्सवं करेह " म० २ श० १ डा० ।

परिशिष्टवुद्धि-परिनिर्हति-स्त्री० । परिः बांशि, आनन्दसुखा-भावे, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिशिष्टवुद्धि-परिनिर्हृत-त्रि० । परि समन्तात्त्रिहृतः अशेषक-मेक्ष्यं कृतवति, सूत्र० २ अ० १ अ० । कर्मकृतविकारवि-रुहान् स्वस्थीभूते, स्था० १ डा० । निर्वाणं गते, पञ्चा० १६ विव० । स्था० । जं० । कर्मज्ञयतिदे, सर्वतः शरीरमानसा- १५६

स्वास्थ्यविरहिते, " एते परिणिच्छुद्धिः " परिनिर्हृतं एकः, द्रव्यार्थतया परिनिर्हृतशब्दाभिधेयत्वमाप्त्यात् वा । अन्यथा त्वनन्ताः । स्था० १ डा० । कायोपशममाच्छीनीभूते, परि-निर्हृतं (सिद्ध) कल्पे, सूत्र० १ अ० ३ अ० ४ डा० । आचा० । रागद्वेषविग्राह्यच्छीनीभूते, सूत्र० १ अ० ३ डा० । स्वास्थ्यान्तरिकाल् (स्था० १ अ० ५ अ०) सर्वसन्तापवर्जिते, कल्प० १ अ० ६ अ० । परि समन्तात्स्ववैरकारैर्निर्हृतः । सकलसमीहितार्थलाभप्रकर्षप्राप्तत्वात् शीनीभूते, अतु० । परिशीक्षा-परिशीता-स्त्री० । विवाहितकुमारिकायाम्, पाठ० ना० २२२ गाथा ।

परिम-परिह-त्रि० । परि समन्तात् विशेषयते जानातीति प-रिहः । ज्ञानयुक्ते, " ए इत्थी ए पुरिस ए अशहा परिह् । " आचा० १ अ० ४ अ० ६ डा० ।

परिमचारि (ख) -परिह्लाचारिन्-त्रि० । परिह्लां परिह्ला सदसद् विवेकः, तथा चरितं शीलमप्येति परिह्लाचारी । ज्ञानपूर्वविक्रियाकारिण, " तदा विमुक्तरूप परिह्लाचारिणो, धिर्ता-मनो दुस्स्वस्वमस्त भिक्खुणो । " आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । परिह्ला-परिह्ला-स्त्री० । परिह्लां परिह्ला । अवबोधे, पौ० ५ विव० । ज्ञाने, स्था० ८ डा० । सदसद् विवेके, आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । सूत्र० । ध० २० । आच० । केवलं मनसा पर्यालोचने, सूत्र० १ अ० १ अ० १ डा० । ज्ञानपूर्वके प्रत्याख्याने, स्था० ६ डा० ।

परिह्लातिक्षेपः-

शामं ठवणपरिह्ला, दव्वं भावे य होइ नायव्वा ।

द्रव्यपरिह्ला ति विहा, भावपरिह्ला भवे दुविहा ॥ १० ॥

(शाममत्यादि) तत्र नामस्वापनाद्रव्यभावभेदात्परिह्ला चतुर्था । तत्रापि नामस्वापने छुत्तापदानादस्य द्रव्यपरिह्ला प्रतिपादयन् गाथापराद्धमाह-द्रव्यपारक्षेति । द्रव्यस्य द्रव्येण वा परिह्ला द्रव्यपरिह्ला, सा च परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात्तस्य च सविज्ञातचित्तमित्यभेदेन वैविध्यातिविधेति । भावपरि-ह्लाऽपि ह्यपरिह्लाप्रत्याख्यानपरिह्लाभेदेन द्विविधेति, शेषस्वा-गम-नोआगम-हशरीर-भव्यशरीरव्यतिरिक्ताऽऽदिको वि-चारः शस्त्रपरिह्लावद् द्रव्येण । सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

परिह्ला चतुर्थेत्याह-

दव्वं जाणण पच्च-क्खारे दिव्णं शरीर उवगरणे ।

भावपरिह्ला जाणण, पच्चक्खारं च भावेणं ॥ ३७ ॥

(दव्वं सच्चिचाऽऽदी, भावे अणुपवण जाणा समा य ।

मति होइ जाणा पुण, अणुपवणा कम्मसंजुता ॥ ३८ ॥

आहारमयपरिह्ला-मेहुणसुहुदुक्खमोहवितिगिच्छा ।

कोहमाणमायलोभे, सोगे लोगे य धम्मोहे ॥ ३९ ॥ *)

तत्र द्रव्यपरिह्ला द्विधा-हपरिह्ला, प्रत्याख्यानपरिह्ला च । ह-परिह्ला आगमनोआगमभेदाद् द्विधा, आगमनो ज्ञातानुपयु-क्तः, नोआगमनस्त्रिधा, तत्र व्यतिरिक्ता द्रव्यपरिह्ला यो यत् द्रव्यं जानीते सविज्ञाऽऽदि सा परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात् द्र-व्यपरिह्लाति, प्रत्याख्यानपरिह्लाऽप्येवमेव, तत्र व्यतिरिक्त- १५७

* एकारितम् मुद्रितपुस्तके इमे गाथे न सः ।

धर्मप्रत्याख्यानपरिष्ठा वैद्वोपकरणपरिज्ञानम् । उपकरणं च रजोहरणाऽऽदि, साधकनमस्वात्, भावपरिष्ठाऽपि द्वित्रय-
हपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । तत्राऽऽगमना ज्ञानपुरु-
श्च, नोआगमनस्थित्येवमेवाध्ययनं ज्ञानक्रियारूपम्, नोय-
द्यस्य मिश्रज्ञावित् । प्रत्याख्यानमात्रपरिष्ठाऽपि तथैव,
आगमनतः पूर्ववत्, नोआगमनस्तु प्राणातिपाननिवृत्तिरू-
पा मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिर्नाऽऽत्मिकाक्षयेति । आ-
चा० १ भू० १ अ० १ उ० सूत्र १ उ० । सा० आ० चू० ।

तस्य खलु भगवता परिष्ठा पदेत्या ॥ १० ॥

तत्र कर्मणि व्यापारेऽकार्यमहकूरोमि करिष्यामीत्यामप-
रिणतिस्वभावतया मनोवाक्कायपरावारकं भगवता वी-
रवैद्यमानस्वाभिना परिज्ञानं परिष्ठा, सा प्रकरणे प्रशस्या-
ऽऽद्यै वा वेदिता प्रवेदिता । एतच्च सुषुप्तमस्वामी जम्बूव्यामि-
नाम्ने कथयति । सा च द्विधा-हपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा
च । तत्र हपरिष्ठा सावध्यापारः कथा भवतीत्येव
भगवता परिष्ठा प्रवेदिता, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च सावध-
येता बन्धहेतवः प्रत्याख्येया इत्येवैकरूपा च ।

अनुमेवार्थं निवृत्तिरुदाह-

तस्य अकारि करिस्स-नि बंधं चिता कया पुणो दोह ।

सहसम्पद्या जाणुह, कोह पुण हेतुजुसीए ॥ ६७ ॥

तत्र कर्मणि द्विगविशेषः, किञ्चूत इत्याह- (अकारि
करिस्स-नि) अकारितो कृतवान् (करिस्स-नि) करिष्या
मीत्यनेन तानानागतोपादानं नमध्यवर्तिनां वर्तमानस्य
कारितानुमतेषां श्रेष्ठसंग्रहावपायं भेदा आत्मपरिणामत्वेन
योगरूपा उपाता द्रष्टव्याः । तत्रानिनाऽऽत्मपरिणामरूपेण क्रि-
याविशेषेण 'यन्धचिन्ना कृता भवति' यन्धस्यापादानमुपा-
सं भवति, 'कर्मयोगनिमित्तं' वक्ष्यते इति वचनान् । एतच्च क-
श्चिज्ज्ञानानि आत्मना सह या सम्मतिः स्वर्गान्तर्वावधि-
मन्, पर्यायकलज्ञानिस्मरणरूपा तया ज्ञानानि, कश्चिच्च
पतधर्मान्मव्यव्यतिरेकलक्षणया हेतुमुक्यति । आचा० १ भू०
१ अ० १ उ० ।

धुताध्ययने परिष्ठाकूपो गुणो भवति-

सज्झायं जाणतो, पंचिदियसंभुद्धो तिमुचो य ।

होति य एगमणसो, विण्णसण समोत्तो साहू ॥

अत्र च "सज्झायं जाणतो" इत्यनेन हपरिष्ठाया, 'पंचि-
दियसंभुद्धो' इत्यादिना तु प्रत्याख्यानपरिष्ठाऽभिहितेति
द्रष्टव्यम् । हू० १ उ० २ प्रक० । परि समन्तात् ज्ञानं पापप-
रिष्ठा परिष्ठा । सामाधिक्यं, विशे० । (तत्र कथान-
कमिलापुत्रस्य, तच्च 'इलापुत्र' शब्दे द्वितीयभागे ६३२
पृष्ठे गतम्)

गाथोच्यते-

परिजाणिऊण जीते, अजीवे जाण्णापरिआए ।

सावज्जोगकरणं, पडिजाणुह सो इलापुचो ॥

परिहाय जीवान् अजीवांश्च (जाणणापरिणणय इति) ह-
परिष्ठाया, सावधयोगकरणं सावधयोगक्रियाम्, (परिजाणुह
सि) प्रत्याख्यानपरिष्ठाया परिज्ञानाति, स इलापुत्रः । ग-
तं परिष्ठाद्वारम् । आ० म० १ अ० । आ० चू० । अहप्रत्या-
ख्यते, हू० १ उ० ३ प्रक० । अनयने, नि० चू० १ उ० ।

परिज्ञामाह-

पंचविहा परिष्ठा पणुत्ता । तं जहा-उवधिपरिष्ठा, उव-
स्सपरिष्ठा, कसापपरिष्ठा, जोगपरिष्ठा, भचपाणपरिष्ठा ।

(पंचविहेत्यादि) सुगमम् । नवरं, परिज्ञानं परिष्ठा वस्तु-
स्वरूपस्य ज्ञानं, तत्पूर्वकं प्रत्याख्यानम्, इयं च द्रव्यतो भावत-
श्च, तत्र द्रव्यतोऽतुपयुरुक्ष्य भावतस्तुपयुरुक्ष्येति, नाह च-
" भावपरिष्ठा ज्ञाणया पश्चकज्ज्ञानं च भावेण ।" इति तत्रो-
पधी रजोहरणाऽद्विस्तस्यातिरिक्त्यायुद्धस्य सर्वस्य वा परि-
ष्ठा उपविपरिष्ठा । एवं शरवदान्यायि, नवरम् उपाधीयते से-
व्यते संयमाऽऽमपालनायैवगुपाश्रयः । स्या० ५ डा० २ उ० ।
परिमाणा-परिज्ञान-न० । परि समन्ताद् ज्ञानम् । घटपटश-
ब्दाऽऽदिविषये ज्ञाने, आचा० १ भू० २ अ० १ उ० । अयमेवं-
विषय इति ज्ञाने, ज्ञा० १ भू० १ अ० ।

परिमाय-परिज्ञात-त्रि० । परिणति सर्वप्रकारं ज्ञानः परिज्ञानः ।
हपरिज्ञयेह परत्र च महानर्थतया विदितं प्रत्याख्यानपरिष्ठा-
या च प्रत्याख्याने, उच० १३ अ० । आचा० ।

परिज्ञाय-अश्र० । सम्यगवधुष्येत्यर्थे, सूत्र० १ भू० १५ अ० ।
परिच्छिद्येत्यर्थे, आचा० १ भू० २ अ० ३ उ० । सूत्र० । हेयो-
पक्षितया युद्धेत्यर्थे, सूत्र० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।

परिमायकम्म-परिज्ञातकर्मन्-त्रि० । परि समन्ताज्ज्ञानं कर्म
स्वरूपतो विपाकतस्तदुपादानमध्य येन स परिज्ञातकर्मो ।
सूत्र० २ भू० १ अ० । सावधकरणकारणानुमितिविषये,
स्या० ४ डा० ३ उ० । परिज्ञातानि ज्ञानपरिष्ठाया स्वरूपतोऽयम-
गतानि प्रत्याख्यानपरिष्ठाया च परिज्ञातानि कर्माणि कृपायादी-
नि येन स परिज्ञातकर्मो । परिज्ञातकृपाहिमावध्यापारे,
स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिमायकिरिय-परिज्ञानक्रिय-पुं० । परिज्ञातकर्मणि, आचा०
१ भू० १ अ० १ उ० ।

परिमायनिहावास-परिज्ञातदृष्टाऽऽवास-पुं० । परिज्ञातो निः
सारतया गृहवासो येन स तथा । सूत्र० २ भू० १ अ० । प्रव-
जिते, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिमायसंग-परिज्ञातसङ्ग-पुं० । परिज्ञातः सङ्गः सम्बन्धः स-
बाह्याभ्यन्तरो येन सः गृहपञ्चाश्रितं । प्रवजिते, सूत्र० २
भू० १ अ० ।

परिमायसाम्-परिज्ञातसङ्ग-त्रि० । परिज्ञातोः संज्ञा आहारसं-
ज्ञाऽप्या येन सः परिज्ञातसंज्ञाः स्वरूपेण, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिमायविवेग-परिज्ञाविवेक-पुं० । परिज्ञाविशिष्टतायाम् अ-
ध्यवसायविशेषे, आचा० १ भू० ४ अ० ४ उ० ।

परिमासमय-परिज्ञासमय-पुं० । सम्यगज्ञानविषये, "ने कु ल्प-
रिमासमयस्मि वट्टह, विगमसे उवरयमेहुणे चरे" मुञ्जंगमे कु-
खतयं जहा जहे, विमुञ्जनीं से दुहसेज माहणे ॥ ६ ॥"
आचा० २ भू० ४ चू० ।

परिष्ठावचिद्य-परिज्ञापचित-न० । केवलमनोव्यापारेण केवल-
कायक्रियोच्छेदेन वापचिते हिंसाकर्मणि, सूत्र० १ भू० १
अ० २ उ० । (परिज्ञापचितं कर्म न बध्यते निमुक्तमये इति
'कम्म' शब्दे तृतीयभागे ३३१ पृष्ठे चिन्तितम्)

परितंत-परितान्त-त्रि० । सर्वतः क्विप्ते. क्ता० १ श्रु० ८ अ० ।
विपा० । निर्विप्ते, क्ता० १ श्रु० ८ अ० । विशे० । क्ता० । नि० ।
विभ्रान्ते, अश्रु० ३ वर्य १ अ० ।

परितप्यमाश्र-परितप्यमान-त्रि० । परि समन्तात् तप्यमानः ।
आवा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अतिदुःखेन पीड्यमाने. सूत्र०
१ श्रु० ५ अ० २ उ० । "मम्मण" वणिग्वदन्तेप्यायिनि, सूत्र०
१ श्रु० १० अ० । ("मम्मण" शब्दे कथां वक्ष्यामि)

परितालिय-परितालित-न० । सुकुमालिकाऽऽदिकं तैलाऽऽदि-
नलिते, क्री० ।

परिताव-परिताप-पुं० । परि समन्तात्तापः परितापः । उत्त०
पाठे० २ अ० । गाढोष्णश्च, उत्त० २ अ० । परितस्तापोप्यादने,
अ० ३ अ० १० । सूत्र० । आवा० । अन्तर्दोहे. सूत्र० २ श्रु० २
अ० । शोचे, पञ्चात्तापे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ५ उ० । आवा० ।

ति हिं ठाणेहिं देवे परितप्पेजा । तं जहा-अहो खं मए
संते बले संते बीरिए संते पुरिसकारपरकमे खेमंसि सुभि-
क्खंसि आयरियउवज्झाएहिं विज्जमाणेहिं कल्लसरीरेणं शो
बहुए सुए अहीए ॥ १ ॥ अहो खं मए इल्लोगपडिबद्धेणं
परलोगपमुद्धेणं विमपतिसिएणं शो दीहे सामअपरियाए
असुपालिए ॥ २ ॥ अहो खं मए इड्डिरससायगुरुएणं भोगास-
सगिद्धेणं शो विसुद्धे चरिसा फासिए ॥ ३ ॥ स्या० ३ उ० ३ उ० ।
टीकासुगमा ।

परितावकर-परितापकर-त्रि० । परमायेंन दुःखानुभवकरे,
यो० १६ विव० । प्राणिनामुपतापहेतौ, ग० १ अ० १० । क्री० ।

परितावण-परितापन-त्रि० । परिताप्यतेऽत्र । प्रश्न० १ आ-
ध० द्वार । सर्वतः पीडने, ग० २ अ० १० ।

परितावणकर-परितापनकर-पुं० । प्राणिनामुपतापनहेतौ, अ-
प्रशस्तमनोविनये, क्री० ।

परितावणकरी-परितापनकरी-क्री० । प्राणिनां दुःखकृद्भा-
षायाम्, आवा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

परितावणस्सव-परितापनाऽऽश्रव-पुं० । परितापनपूर्वके आ-
श्रवे हिंसायाम्, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

परिताविय-परितापित-त्रि० । सर्वतः पीडिते, अ० २ अ० १० । अ० ।

परितावैत-परितापयत्-त्रि० । समन्ताज्जातसन्तापे, अ० ८ श्रु०
७ उ० ।

परितावेयव-परितापयितव्य-त्रि० । शारीरमानसपीडोत्पाद-
नतोऽपद्रावयितव्ये, आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । सूत्र० ।

परितोस-परितोष-पुं० । आनन्दे, पञ्चा० ७ विव० । प्रीतिवि-
शेषे, यो० ६ विव० ।

परित-परित-पुं० । परि समन्तादितो गतः । प्रश्न०. सूत्र० २
श्रु० ६ अ० । एकप्रदेशिकत्वेन विष्कम्भभावेन परिमिते,
अ० १२ श्रु० २ उ० । न० । नियतप्रमाणे, अ० ५ श्रु० ६ उ० ।
" पालेणं अरहया पुरिसासाधिएणं सासए परिते । " अ०
५ श्रु० ६ उ० । मलेकशरीरिणि परीतीकृतसंसारं च जी-

वे. विशेष० । स्या० । वृ० । नि० वृ० । (द्रव्यतः परितःक्षणम्
' अणेतजीव ' शब्दे प्रथमभागं २६५ पृष्ठे उक्तम्) ।

परितकायसंयुक्त-परीतकायसंयुक्त-त्रि० । परीतकायेन वन-
स्पतिना युक्ते, नि० वृ० ।

सुचं-

जे भिक्खु परितकायसंयुक्तं आहारेह, आहारंतं वा साइ-
ज्जह ॥ ४ ।

परितवणस्सरकारणं संयुक्तं जो असखाइ भुंजइ, तस्स
चउलुं, आणाइणो य दोसा भवति ।

गाहा-

जे भिक्खु असखाऽऽदी, भुंजेज परितकायसंयुक्तं ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छचविराहणं पावे ॥ १६ ॥
कंठा ।

इमा संजमविराहणा-

तं काय परिचयती, तेण य चत्तेण संजमं चयते ।

अतिसाइ अणुचितेण य, विसुइगादीणि आताए ॥ १७ ॥

तं ति परितं कायं परिचयइ, न रत्ताति. व्ययतीत्यर्थः ।
तेण य परिचत्तेण संजमो चइओ, विराहिओ सि बुत्तं भ-
वति । एसा संजमविराहणा, तेण य निगदुयसंयुक्तेण अणव-
त्तणेण भुजेण, अणुविषणं य अजिजं, विसुइयाए आय-
विराहणा ।

तत्थ इमे उदाहरणा-

भूतखगादीणि अससो, पाणे सहकारपाडलादीणि ।

खाइमं फलसुसादी, साइमं तंबोले पंचचुये ॥ १८ ॥

भूतणं अजगो भइइ, तेण संयुक्तं असणं भुंजइ. आइसहाओ
करमाइयाऽऽदिफला, मूलगपनं, आसुरिपनं च, अने य बहु-
पणुपफला देसंतरपसिद्धा, पाणुं सहगारपाडला, नीलुप्य-
लाइहिं संयुक्तं पियइ, खारमे सुत्ते अणफला पसिद्धाहिं
तेहिं स खायइ, कविट्टुविचाइ वा लोणसदियं साइमे जा-
इफलं ककालयं कणूरं लवंगं पूगफलं । एते पंच दम्बा तंबो-
लपनसहिया खायइ एत्थं तिप्पि अविड्डवा । अइवा-पूगफलं
खदिरवत्तं न गणिजइ, वीयपूगगतया पंचमा लुभइ । सा
दुविहा-विस्वाचिसा संभवइ । अइवा-संखुखी, पूगफलं
खइगे, कणूरं जाइपत्तिया । एते पंच अविज्जा । एतेहिं स-
हियं तंबोलपनं साइमे ।

कारणं परत्त सहियं भुंजेज्जा-

वितियपदं गेलेषे, अइयो चेत्त तह य ओमम्मि ।

एएहिं कारणेहिं, जयण इमा तत्थ कायव्वा ॥ १९ ॥

गेलेषे वेज्जावरसा. अइणे अन्नमि अलभंते, अंमि अ-
संधरंता, एवमाइकारणेहिं इमा जयणा कायव्वा ।

गाहा-

ओमे तिभागमद्धे, तिभागमायंविळे चउत्थाई ।

शिम्मिस्से मिस्से वा, परितकायम्मि जा जयणा ॥ २० ॥

शिम्मिस्से सुद्धं, मिस्से परितकायसंयुक्तं, सेसं जहा पेडे
तहा यत्तव्यं । नि० वृ० १२ उ० ।

परिस्त्री-परिस्त्री-पुं० । प्रत्येकजीवः, “जस्त जीवस्त भग्यस्त, समो भग्यो व दिस्त्यः। परिस्त्रीयाः स मूल, जया-वजे तद्वाविहे ॥ १ ॥” सू० १ उ० २ प्रक० ।

परिस्त्रीयो-परिस्त्रीयो-पुं० । परीता योनिर्यस्य स परी-तयोनिः । प्रत्येकजीवः, नि० सू० १ उ० ।

परिस्त्रीय-परिस्त्रीय-न० । प्रत्येकस्त्रियश्रमाः-स्य प्रत्येकनि-के, कर्मः २ कर्म० ।

परिस्त्रीयसि-परिस्त्रीयसि-स्त्री० । प्रत्येकवनस्पतिवन-स्पतिसंघातमनलकायिकं सह राशीकृतमवलोक्य प्रत्ये-कवनस्पतिर्यं सर्वोऽपि वदति । भाषायाम्, प्रभा० ११ पद ।

परिस्त्रीयसि-परिस्त्रीयसि-पुं० । परीतः परिमितः स चा-मौ संसारः परीतसंसारः, सांऽस्यास्ति नि परीतसांसारिकः । “अतोऽनेकस्वरात्” ॥ ७ । २ । ६ ॥ (हैम०) इतीकणप्रत्ययः । सान्तसंसारि, परिमितसंसारि, प्रनि० । “दुविहा नेहया पणसा । तं जहापरिस्त्रीयसंसारिया चैव, अपरिस्त्रीयसंसारिया चैव” । स्वा० २ डा० २ उ० ।

परिदेवशता-परिदेवशता-स्त्री० । पुनः पुनः क्रिष्टभाषणे, स्था० ४ डा० १ उ० । आर्तध्यानलक्षणे, द० ।

परिदेवित्र-परिदेवित-त्रि० । विलपिते, पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिपासत्र-परिपासत्र-पुं० । गजिचैत्ररक्षकः, “परिपासउ चि कुंते, जो पुरिसो सुअरारिण” । पाठ० ना० २१६ गाथा ।

परिपिण्डिय-परिपिण्डित-त्रि० । पेय्यमापादितेषु बहुषु व-स्तुषु, आच० ३ अ० । बन्धनदीपमेदः, न० । “परिपिण्डियं वय-णकरुणस्रो वाचि” । परिपिण्डितं प्रभूतानां युगपद्वन्द्वम् । य-द्वा-कुक्ष्याकरिहस्तौ व्यवस्थाप्य परिपिण्डितकरचरणस्या-व्यक्तसंभारणपुरस्सरं वन्दनम् । ध० २ अधि० । आ० सू० ।

परिपिण्डिता-परिपिण्डिता-अव्य० । क्षुपित्वेत्यर्थे, आच० २ पुं० १ सू० २ अ० ३ उ० ।

परिपीलिय-परिपीलित-त्रि० । दुःखिते, निर्गलिते, प्रअ० ३ आश्र० द्वार ।

परिपीलिय-परिपीलिय-अव्य० । धूपधिराऽऽदिकं निर्गाल्ये-त्यर्थे, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । अनुपहतं, उत्त० १ अ० ।

परिपुण्यिण्यदियया-परिपुण्यिण्यदियया-स्त्री० । अनुपहतचक्षुरादि-करुणाकारुण्यशरीरसंपद्भेदे, स्वा० ८ डा० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-पुं० । घृतकीरगालने, सुगुहाभिधानच-ट्टाकुलालये, न० । आ० म० । विशे० । सुगुहाचट्टिकाविर-चिते नीडाविरये, विशे० । आ० क० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । गालिते, “दूतपट्टपरिपुण्यं” बख्खपट्टगा-लितमित्यर्थे । तं० । ज्यो० । औ० । कल्प० ।

परिपुलव-परिपुलव-त्रि० । अट्टे, निःसारं, बराके, आच० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

परिपोसिज्जत-परिपोष्यमाश्र-त्रि० । उपवीचमाने, पं० सू० १ सू० ।

परिपुलवत परिपुलव-त्रि० । परिपुलवने, पाठ० ना० २६७ गाथा ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । आश्रुते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-स्त्री० । घृताऽऽदिभिः परिपुण्यभोजनः परिपुण्य एव तं कृत्वा परिपुण्यरित्वा सुदृष्टितनो रज्जवत् या सा तथोच्यते । प्रज्ज्याभेदे, स्वा० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-पुं० । देशाद् देशान्तरप्रामिलक्षणे क्रियाभे-दे, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । निष्कले, सूत्र० ३ उ० । आ० म० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । व्याप्ते, दश० ४ अ० १ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । संसाररागाणां पतिते, उत्त० ७ अ० ।

परिपुण्य-देशी-निपिण्डे, भीरी, च । दे० ना० ६ वर्ग ७२ गाथा ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । पर्यटति, “एवमपरिपुण्यमंतो ह्यु-वप्यं” । प्रा० ४ पाद ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । पर्यटिते, “अणं तस्वतो सम-सुपुत्रं” । मज्झ० १ अवि० १ प्रस्ता० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-पुं० । जुष्टुःपायाम्, गदायाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-न० । आमाश्याद्यार्थगृहारेण न्यक्कि-यायाम्, आ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । अनभ्युत्थानाऽऽदिभिः । (आ० १ ध्रु० ३ अ०) अवज्ञायमानं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । पराभिभवसंपर्के, आ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-पुं० । पर्युपितसंपन्न-पुं० । पर्युपितं रात्रिपरिवसनं तेन संपन्नः पर्युपितसंपन्नः । इदुरिकाऽऽ दौ आहारभेदे, ता-दि पर्युपितकलीकृता आभरणसा भवन्ति । आरमनास्थिता-ऽऽप्रकलाऽऽदि चेति । स्था० ४ डा० २ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । विभज्य ददति, “परिपुण्यं जना-णि वा परिपुण्यं विच्छेदमाणाणि वा” । आच० २ ध्रु० २ सू० ११ अ० । नि० सू० । आ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । पाश्चर्यानिभ्यो मना-भ्यनाग दीयमाने, रा० । आच० । जी० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-अव्य० । विभागैर्द्वयेत्यर्थे, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

परिपुण्य-अव्य० । आल्लिख्येत्यर्थे, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । पूर्वमेव परेभ्यः परिकल्पिते, आच० २ ध्रु० १ सू० २ अ० ३ उ० ।

परिपुण्य-परिपुण्य-त्रि० । दायाऽऽदिषु विभज्य दा-तुमित्यर्थे, “पक्कामं दाउं परिपुण्यं” । परिपुण्यं दायाऽऽ

दीनं प्रकामं दानाः । रिदु यावत् चापि देयमलं तावदस्तीति हृदयम् । अ० ६ श० ३३ उ० ।

परिभाषा-परिभाष्य-अर्थः । विभागीकृत्यैरर्थैः आ-
खा० २ श्रु० १ चू० ६ अ० २ उ० ।

परिभाषमाण-परिभाषयन्-वि० । परस्परं यच्छति, कथय० ।
अधि० ५ क्षण । ददति, अ० १२ श० १ उ० । आवा० ।

परिभाषमाथी-परिभाषयन्ती-स्त्री० । ददत्याम्, विपा० १
श्रु० २ अ० । आवा० ।

परिभाषयिता-परिभाषयन्तिका-स्त्री० । पर्वदिनेषु स्वजनपु-
त्रेषु स्वपुत्राणां भेदेः परिभाषनकारिकायाम्, आ० १ श्रु० ७ अ० ।

परिभाषण-परिभाषन-न० । दाने, अनुप्रदाने च । व्य० २
उ० । नि० चू० । परिवेषणे, नि० चू० १ उ० ।

परिभाषइत्ता-परिभाषयितु-वि० । प्रभावके, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिभाषणीय-परिभाषनीय-वि० । पर्यालोचनीये, पञ्च०
४ धिव० ।

परिभाषण-परिभाषण-न० । परि समन्तात् भाषणम् । प्रति-
पादनं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । चबने, सूत्र० १ श्रु० ३
अ० ३ उ० । साध्याचारनिन्द्या विधाने, सूत्र० १ श्रु० ३
अ० ३ उ० ।

परिभाषा-परिभाषा-स्त्री० । परिभाषणं परिभाषा । अस्मा-
दिने प्रति कोषाऽऽविष्कारेण मा यासीत्यभिधाने, स्था० ७
डा० । परिभाष्यतेऽप्यनर्थेति परिभाषा । चूँत्ति, नि० चू० २ उ० ।

परिभाषि (ण्) -परिभाषिन्-वि० । परिभवकारिणि, स० २०
नमः ।

परिशुजित-परिशुज्जान-वि० । अभ्यवहरति, नि० चू० १ उ० ।
“असले पाण्ये वादमं सादमं परिशुजं नाणि वा परिभाषं नाणि
वा” आवा० २ श्रु० २ चू० ४ अ० । नि० चू० । अभ्यवहारं कुरति,
नि० चू० १ उ० ।

परिशुजमाण-परिशुज्जान-वि० । परिभाषां कुर्वणे, अ० ३
श्रु० १ उ० ।

परिशुजमाण-परिशुज्यमान-वि० । परिभाषायां पशुज्यमाने,
ज० १ यवः । “अगगिडे परिज्जमणं” आवा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ५ उ० ।

परिशुच-परिशुक्ल-वि० । कृतपरिमोक्षे, आ० ३ धिवे, “परिशुचं
या अपरिशुचं वा” आवा० २ श्रु० १ चू० १ अ० १ उ० । स्था० ।

परिशुचतुष्व-परिशुक्लर्त्तु-वि० । पूर्वपरिशुक्ले, आवा० २ श्रु०
१ चू० २ अ० ३ उ० ।

परिशुच-परिशुच-वि० । तिरस्कृते, स्था० ८ डा० । प्रअ० ।

परिमोक्ष-परिमोक्ष-पुं० । परिशुच्यते इति परिमोक्षः । पुनः पुनर्व-
स्थापने, परिशुच्यन्त्याभ्यावृत्तौ वसेमानयात् । वसनाल-
ङ्काराऽर्थे द्विर्होमं च । परिशुच्यते द्विर्होमकस्याम्, आवा० ६
अ० ४ अ० । स्था० । “पुण्यं पुण्यं परिमोक्षे कथाऽऽमरणऽऽदीप्य
पुनस्तत्तोलयिष्ये” आ० चू० ६ अ० ४ उ० । अतिवने, प्रश्न०
३ आ० ४ डा० । पञ्चः । क्षत्रेणायां दक्षाऽभेदेः परिमोक्षे, दू० ३
उ० । परिशुच्यत इति परिमोक्षः । पुनः पुनर्मोक्षे पुनः
१५७

कृताऽधिके, आनु० । (‘एकाद्विचतुरिन्द्रियाणां परिमोक्षः
‘पिड’ शब्दे वक्ष्यते)

तेषु कालेषु तेषु समेषु रायगिहे० जाव भगवं गोष्ये
एवं वयसी अह भंते । पाणाइवाए मुसावाए० जाव
मिच्छादंससणसं पाणाइवाए वेरमणे० जाव मिच्छादं-
ससणसं वेरमणे पुढविकाइए० जाव वणससकाइए धम्म-
त्थिकाए आधम्मत्थिकाए आगासत्थिकाए जीवे असरी-
रपडियद्धे परमाणुपोगले सेलेसिपडिवणए अणगारे सव्वे
य बादरवोदिधरा कडवरा एणं दुविहा जीवदव्वा य,
अजीवदव्वा य । जीवदव्वाणं परिभाषणाए हव्वमागच्छं-
ति । गोयमा । पाणाइवाए० जाव एणं दुविहा जीव-
दव्वा य अजीवदव्वा य, अत्येपाइया जीवाणं परिमोक्ष-
णाए हव्वमागच्छंति, अत्येगइया जीवाणं० जाव शो हव्व-
मागच्छंति । से केशद्वेणं पाणाइवाए० जाव शो हव्वमाग-
च्छंति । गोयमा । पाणाइवाए० जाव मिच्छादंसस-
सं पुढविकाइए० जाव वणससकाइए सव्वे य बादर-
वोदिधरा कडवरा एणं दुविहा जीवदव्वा य, अजीवदव्वा
य, जीवाणं परिमोक्षणाए हव्वमागच्छंति । पाणाइवाएवेरम-
णं० जाव मिच्छादंसससणसं विवेगे धम्मत्थिकाए अधम्मत्थि-
काए० जाव परमाणुपोगले सेलेसिपडिवणए अणगारे एणं
दुविहा जीवदव्वा य, अजीवदव्वा य जीवाणं परिमोक्षणाए
हव्वमागच्छंति । से तेषद्वेणं० जाव शो हव्वमागच्छंति ।

(तेषमिःयादि) (जीवे असरीरपडियद्धे नि) त्यल्लसवशरी-
रो जीवः । (बादरवोदिधरा कलवर नि) स्थूलाऽकारधरा-
णि न सूत्राणि कडवराणि निश्चेतना देहाः, अयवा, बादर-
वोदिधरा बादराऽकारधारिणः कडवराऽर्थान्तरकात्कडवरा-
त् होमिन्द्रियाऽद्वयं जीवाः (एणमित्यादि) एतानि प्राणति-
पाताऽऽर्तानि सामान्येनो द्विविधानं, न प्रत्येकं, तत्र पृथिवी-
कायाऽद्वयं जीवद्रव्यणि, प्राणानि वाताऽद्वयस्तु न जीवद्र-
व्याणि अपि तु तत्तदमो इति न जीवद्रव्याण्यजीवद्रव्याणि, ध-
र्म्मोस्तिकायाऽऽद्वयस्तु, अजीवरूपाणि द्रव्याणीति कृत्वाऽजी-
वद्रव्याणीति जीवानां परिमोक्षन्त्यायाऽऽगच्छंति, जीवः प-
रिशुच्यन्त इत्यर्थः तत्र प्राणानि वाताऽऽदीप्य यथा करोति
तदा तान् सेवते, प्रशुचिकरवात्तेषामिदं तत्परिमोक्षः ।
अथवा-चरित्तमोहनोयकर्मदलिकमोहेतुत्वात्तेषां चरित्त-
मोहाणुमोः प्राणानि वाताऽऽद्विपरिमोक्ष उच्यते, पृथिवीमा-
दीनां तु परिमोक्षां गमनशोचनाऽऽदिभिः प्रतीत एव, प्राणा-
नि वातधरमणाऽऽदीनां तु न परिमोक्षाऽस्ति, कथाऽऽद्विपरि-
तिरूपत्वेन जीवस्वरूपाणां, धर्म्मोस्तिकायाऽऽदीनां तु
चतुरममूर्तत्वेन परमाणुः सूत्रमन्त्रेन शोः शोः प्रतिपञ्चाऽऽनगा-
रस्य च प्रथमऽऽवधिपयत्वेनानुपयः गित्वा प्र परिमोक्ष इति ।
अ० १८ श० ३ उ० ।

परिमोक्षसूत्रा-परिमोक्षसूत्रा-स्त्री० । प्राप्तिपणायाम्, उच०
२४ अ० ।

परिवर्त-पर्यन्त-पुं० । सकलान्तिमे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परियट्टिय-परिकक्षित-त्रि० । परियट्टीते, आ० म० १ अ० ।

परियट्ट-परावर्त-पुं० । पुद्गलपरावर्ते, विशेषः । आ० म० । पं० चू० । पं० भा० । (तस्य चन्द्राऽऽदिभेदभिन्नस्य प्रकृपणा 'पोग्गलपरियट्ट' शब्दे वर्धते) पुनः पुनः स्थापनेन परिवर्तने, आ० १ छ० ३ अ० ।

परियट्टग-परिवर्तक-पुं० । वल्लपरावर्तप्राद्वके, नि० चू० १० उ० ।

परियट्टण-परिवर्त्तन-न० । परिपालने, व्य० ६ उ० । द्विगुण-त्रिगुणाऽऽदिभेदे, वर्तने, आत्मा० १ छ० २ अ० १ उ० । वामपार्श्वेन वर्तने, स्वायेंऽनद् । आवा० ४ अ० ।

परियट्टणा परिवर्त्तना-स्त्री० । पुनः पुनर्वर्तने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । स्वपाठस्य मुद्रमुद्रगुणैरे, उत्त० २६ अ० । स्वस्य गुणैरे, स्वा० ४ डा० ३ उ० । पूर्वाधीतस्यैव सूत्राऽऽदिभिरुत्तराणि जरायुं अभ्यासं स्वा० ४ डा० ३ उ० । आवा० । "परियट्टणा नाम परियट्टणं ति अःकक्षतायं नि गुणं ति वा एगदा ।" दश० १ अ० । आ० चू० । आ० म० । एष स्वाध्यायभेदः स्वा० ४ डा० ३ उ० । उत्त० ।

परिवर्त्तनाधिक्यं प्रः-

" इयिं सुपट्टिकेतां, कडनामश्च व लुटट्टु पिडियमुद्रो । मुनं देऽस्मिन्मुत्तं, सपयच्छेयं गुणइ सद्धा ॥ १ ॥ " इति । घ० १० २ आ० ४ ३ लक्ष० ।

परियट्टणायणं भेदे । जीवे किं जणयइ । परियट्टणायणं वंजणाइ जणयइ वंजणयल्लि च उप्पाएइ ॥ २१ ॥

हे पुत्र्य हे स्वामिन् ! परिवर्त्तनया शास्त्रस्य गुणनेन जीवाः किं जनयति । शूकराह-हे शिष्य ! परिवर्त्तनया जीवो व्यज्जानति अक्षराणि जनयति, विस्मृततत्त्वज्ञापयनयति, तथाविधकर्मसंशोधमात्रं व्यञ्जनलक्षि व्यञ्जनसमुदायरूपं पदलक्षि पदानुसारिणी लक्षि जनयति ॥ २१ ॥ उत्त० २६ अ० ।

परियट्टितग-परिवर्त्तात्रिक-न० । प्रमत्त्यापर्यायपरिवर्त्तत्रिके, तच्च-छन्दश्रिकं, सुलक्षिकमनवस्थाप्यत्रिकं च । व्य० १ उ० ।

परियट्टिय-परावर्त्तिन-न० । साधुनिमित्ते कृतपरावर्त्ते, पि० । आत्मा० । यदि प्रतिवेशिकमुद्रं परिवर्त्तयद्वाति । आत्मा० २ छ० ६ चू० १ अ० ८ उ० । घ० । घ० । पं० सू० । पं० भा० । अत्र संभवति दशमे उद्गमदोषे, पि० ।

अधुना परिवर्त्तितद्वारमभिधित्सुराह-

परियट्टियं पि दुविहं, लोहय लोमुचरं समासेण ।

एकं पि य दुविहं, तद्वेव अश्वद्वेव य ॥ ३२३ ॥

परिवर्त्तितमपुद्गलस्यार्थसमासेन संक्षेपेण द्विविधम् । तथा-लोकिकं, लौकिकं च । एकमपि द्विविधम् । तथा-तद्बोधे तद्बोध्याधियं, अन्यद्वयेऽन्यद्वयधियं च । तत्र तद्बोध्याधियं यथा कथितं घृते दत्त्वा साधुनिमित्ते सुगन्धिघृतं गृह्णाति इत्यादि । अन्यद्वयधियं यथा कोद्वयकूरं समर्पयित्वा साधुनिमित्तं शाल्योदनं गृह्णातीत्यादि । इदं च लौकिकम् । एवं लौकिकमपि भावनीयम् ।

संमति लौकिकस्यादाहरणं गाथात्रयेणाऽऽह-

अवरोप्यसज्जिकलापा, संजुषा दो वि अन्नमक्षं ।

पोग्गलिय संजयट्टा, परियट्टण संखे दोहो ॥ ३२४ ॥

अणुकं भगिणिगिरे, दरिह परियट्टणा य कूरस्म ।

पुच्छा कोद्वयकूर, मच्छर ग्याइस्व पंतावे ॥ ३२५ ॥

इयरो वि य पंतावे, निस्सि ओसविणाय तेसि दिक्खा य ।

तम्हा उ न पेत्तव्वं, कइ वा जे ओसमोहंति ? ॥ ३२६ ॥

वसन्तपुरे नगरे निलयो नाम श्रेष्ठी, तस्य सुदर्शना नाम भार्या, तस्या द्वौ पुत्रौ । तथा चोत्तमकूरो, देवदत्तश्च लक्ष्मी-नाम च दुहिता, तत्रैव वसन्तपुरे निलको नाम श्रेष्ठी, सुन्दरी नाम तस्य भवेल्ला, तस्या धनदत्ता पुत्रौ, बन्धुमती दुहिता, तत्र चोत्तमकूरः समितिस्रीलामुपकण्ठे दीक्षां गृहीतवान्, देवदत्तेन च बन्धुमती धनदत्तेन च लक्ष्मीः परिणीता, अन्यदा च कर्मवशात् धनदत्तस्य दारिद्र्यमुपतस्थे, ततः स प्रायः काद्वयकूरं भुङ्क्ते, देवदत्तश्चैव, ततः स सर्वदेव शाल्योदनं भुङ्क्ते, अन्यदा च स चोत्तमकूरः साधुर्यया विहारकर्म तत्राऽऽजगाम । स च चिन्तामास-यदि देवदत्तस्य भ्रातृ-हे गमिष्यामि ततो मे भगिनी दारिद्र्यं शाहमभिभूता ततो न मम गृहे साधुर्यं भ्राता समुत्तरेण हति परिभवन् संस्थेति । ततोऽनुकम्पया तस्या एव गृहे प्रविवेश, भिक्षावैलायां च तथा लक्ष्म्या चिन्तितम्-यथा एकं तावदयं भ्राता द्वितीयं साधुः स्त्रीयं प्रार्थयन्, मम च गृहे कोद्वयकूरः, ततः कथमसावस्मै दीयते शाल्योदनम् मम गृहे न विद्यते, ततो भ्रातृजायाया बन्धुमत्याः सकाशात् काद्वयोदनपरावर्त्तनेन शाल्योदनमादाय द्वामीति तथैवं कृतम् । अत्रान्वेष्टे च देवदत्तो भोजनार्थं स्वगृहमागतः, बन्धुमत्या च प्रच्छे-यथाऽयं काद्वयोदो जेमित्तव्यः, तेन चाविवातपरिचलनवृत्तान्तेन स्थितितम् यथाऽनया कृपणतया काद्वयोदो न राक्षो न शाल्योदनः, ततस्मां ताद्वयितुमारंभे, सा च ताद्वयमाना प्राद-किं मां ताद्वयसि, तत्रैव भगिनी काद्वयोदनं मुक्त्वा शाल्योदनं नीतवती, धनदत्तस्याऽपि च भोजनार्थमुपविष्टयः शाल्योदनः चोत्तमकूरस्य दीयमान उद्वरतिः स गौरवेण लक्ष्म्या परिवेषितः, ततस्तेन सा पुष्पा-कुतोऽयं शाल्योदनः । ततः कथितः सर्वोऽपि तथा वृत्तान्तः, श्रुत्वा च तं वृत्तान्तं चुकोप धनदत्तः-यथा हा पापे ! कर्माति तथा मानं मे क्षान्तेः परस्वा साधवे शाल्योदो न दत्तो यत्परगृहदायनयेन मालिन्यमापादिनं, ततस्तेनापि सा ताद्विता, साधुना ज्ञायं वृत्तान्तो गृहद्वयवर्त्ता सर्वोऽपि जनपरम्परातः श्रुत्वे, ततो निशि सार्वाण्यपि तानि प्रतीक्षीयान्ति, यत्तत्प्रसार्कं न करयते, परमजालता मया गृहीतम्, अत एव च कलहाऽऽदिदोषसंभवाद् भगवता प्रतिषिद्धे ततो जितप्रणीनं धर्मं सविस्तरं कथितवान् जातः सर्वेषामपि संबन्धो, वृत्ता च दीक्षा तेषां सर्वेषामिति । सूत्रं मुगमम्, नवरम्-अवरोप्य-सज्जिकलापा इति । लक्ष्मीदेवदत्तो बन्धुमतीधनदत्तो परस्परं सज्जिकलापो भ्रातरी, ते च हे अपि लक्ष्मीबन्धुमती । (अन्नमक्षं ति) अन्योद्यमपिसंयत्ते, देवदत्तस्य भगिनी लक्ष्मीधनदत्तेन, धनदत्तस्यापि भगिनी बन्धुमती देवदत्तेन परिणीता इत्यर्थः । (पोग्गलिय ति) पौद्गलिकस्य शाल्योदनस्य, संय-

तार्थं लोमहस्ताभिमिश्रं, परिवर्तनं कर्तुं, ततः 'संखडे' कल-
हः, ततो 'बोधिः' प्रमज्जा ॥२२४॥ अथा एव गाथाया विवर-
णभूतमुत्तरं गाथाद्वयम्, तदपि च सुगमं, नवरम् (नच्छर नि)
चि मङ्गलं, पात्रं मत्सरेण (खारुक्क नि) परिवर्तनं अकथितं
(पंतावे) अताडयत् । (अताडिय्यात्ति) उपशमितायां,
मनु परिवर्तनमधीर् प्रमज्जायाः कारणं बभूव ततो विशयतः
साधुभिरिन्द्रमाचरणीयमत आह- (कइ व नि) कति वा कि-
यन्तो वा लोमहस्तापुनश्चा भविष्यन्ति । ये इत्थं परिवर्त-
नमसुर्यं कलहमपनीय प्रमज्जां प्राहविष्यन्ति, तस्मादेव-
माचरणीयम् । उक्तं लौकिकं परिवर्तनम् । अथ लौकिकं
तद् बह्व्यं, तत्र यस्मात् साधुना सह यस्मात्परिवर्तनं
करोति तस्मात्परं परिवर्तनम् ।

तत्र दोषानुपदर्शयति-

ऊयऽहिय दुव्वलं वा, खरगुह च्छिन्न मइलं असीयसहं ।

दुव्वसं वा नाउं, विपरिणमं अन्नपणिओ वा ॥ ३२७ ॥

यत्परिवर्तनं कृते सति इदं न्यूनं, यत् मदीयं वत्सं बभूव
तत् मानयुक्तं प्रमाणीयपत्रम् । यथा- इदमधिकं मदीयं पुनर्मा-
नयुक्तम् । एवं सचेन्न भावना । नवरं दुर्वलं जीर्णप्रार्थः खरं क-
कंशस्पर्श, गुरु स्थूलचूर्तनिष्पन्नतया भारयुक्तं, छिन्नं नपुण्य-
कं, मलिनं मलाऽऽसितम्, अशीतसहं शीतरक्षणाक्षमं, दुर्व-
णं विहृष्टव्यम्, इत्थंभूतं स्वयमेव क्षात्रा विपरिणमेत् ।
घृष्टोऽहमिति विचिन्तयेत् । यथा- अन्त्येन साधुना खम्बुदन
मणित उन्मासितो विपरिणमेत् ।

अत्रेवापवादमाह-

एगस्स माणुजुत्तं, न उ विइए एवमाइ कजेसु ।

गुरुमामूले ठवणे, सो दलयइ अन्नहा कलहा ॥ ३२८ ॥

एकस्य साधोयस्य सत्त्वं तं न भवति तस्य मानयुक्तं प्रमा-
णीयपत्रं यस्मात्परि, न द्वितीये द्वितीयस्य साधोयस्य सत्त्वं
तस्य मानयुक्तं, किं तु १-भूतमधिकं वा, तत् एवमादिषु
कार्येषु समुत्पद्येयु परिवर्तनस्य संभवो भवति, तत्र परिव-
र्तनस्य संभवे एव सत्त्वं तत् यस्मात्परि तत् गुणपादमूले
तस्य यस्मात्परि स्थापनं कर्तव्यं, गुरुपादमूले मोक्षप्रतिपत्त्य-
र्थः ततो वृत्तान्तः कथनीयो । वृत्तान्ते च कार्येण सति सगु-
हइतिहा । अस्याथा गुरुपादमूलस्थापनाऽऽयमात्रे कलहः पर-
स्परं सतिः संभवतीति । उक्तं परिवर्तितद्वारम् ॥३२८॥ पिं०

सुत्तं-

जे भिक्खु परिगाहं परिपेट्ठं, परियट्ठावेइ, परियाट्ठियामाहू
दिज्जभाणं पडिगाहं, पडिगाहं वा साइज्जं ॥ ३ ॥

अप्यजिजं वेति, परितोतयं गेयद्विति नि परिपट्टिहस्सं, एव
चउल्लं । निं० सू० १४ उ० ।

परियट्ठ-पर्यटन-न० । इतश्चेत्तव गमने, विशेषे० ।

परियस-परिजन-पुं० । स्वजनवर्गे, उच० ६ अ० ।

परिपेत्युग-पर्यन्तयुग-न० । सकलयुगाभितमयुगे, प्रअ० ३
आअ० द्वार ।

परिवचन-परिवर्तन-न० । इतरस्यां विशि स्थापने, इ० ३
उ० । नि० सू० ।

परियत्तशा-परिवर्तना-स्त्री० । घोषादिशुद्धगुणे, च० ३ आशे० ।

परियत्तपाणा-परावर्तमाना-स्त्री० । तदा तदा प्रतिबन्धोदय-
संभवे यथायोगं स्वबन्धोदयहेतुपरिधानतो न्यधमुदयं वा-
ऽऽश्रित्य परावर्तन्ते, न भूयो भवन्तीति परावर्तमानाः । पं०
सं० ३ द्वार । अत्रावर्तनीयु कर्मप्रकृतेषु, पं० सं० ३ द्वार ।
(एतानां स्वहृत्पयं 'परावचपाणा' शब्देऽस्मिन्नेव अने
५५० पृष्ठे उपदर्शितम्)

परियत्तिय-परिशर्तित-त्रि० । परावृत्ते, " बालिभयं परिवर्ति-
अः " दे० ना० २६५ गाथा ।

परियत्तेउं-परावर्त्य अय० । परावर्त कृतेरप्यर्थे, तं० ।

परियर-परिकर-पुं० । परिवारः, स्था० ४ डा० ४ उ० । रा० ।

परियाइत्तं-कंठकाव-पर्याप्तकाइकलाप-त्रि० । चित्रिका-
एवकलापयोगात्, स्वर्णं काण्डकलापे, रा० । जी० ।

परियाइत्ता-पर्यादाय-अय० । गृहीत्वैवर्थे, स्था० ३ डा० ।

परियाइयस-पर्यायान-न० । अग्रप्रत्यङ्गः समन्ताद्वाप्ते, स्था०

पर्यादान-न० । शरीरनिष्पन्नैरभ्य यथायोगमग्रप्रत्यङ्गैर्लौ-
माहाराऽऽदीनां समन्ततः पुद्गलदाने, प्रभा० ३४ पदं । अ० ।

परियाइय-पर्यायातीत-त्रि० । विवर्तितपर्यायमतीतं, स्था० २
डा० ३ उ० ।

पर्याप्त-त्रि० । सामस्यगृहीतं, स्था० २ डा० ३ उ० ।

परियागत-पर्यावाऽगत-त्रि० । सर्वतो निर्गमनां गतं, ज्ञा०
१ ध्रु० ७ अ० ।

परियाण-परियाण-न० । परिवास्तुदः "अधिरां अतथे की" ॥

॥१॥४॥६३॥ इति (पा०) कर्मप्रवचनीयसंज्ञाया उपसर्गसंज्ञा-
निर्देशात् सुप्रसूतः । देशान्तरगमने, स्था० १० डा० । निर्देश-
कावतरणाऽऽदी, स्था० ३ डा० ३ उ० । परियायतं गम्यते
येनेति परियायान् । परियायतकरणे, स्था० ८ डा० ।

परियाण-न० । परियाय इति परियायान् । रक्षणं, सूत्र०
१ श्रु० १ अ० २ उ० ।

परिपाणं परिमाण-परिपानिर्दिमान-न० । परियायते गम्य-
ते इति परिपानमिति तादृशपरियायानिर्दिधानं । परियायते वा
गमनं प्रयोजनं यथा तानि परियायानिर्दिधानं, तानि च विमा-
नानि । यानकार्थमर्थयोगिकपाल हाऽदिदेवकलेषु पालका-
ऽऽदिषु, स्था० १० ।

एतु अं अट्टु कपेय अट्टइदा पससा । तं जहा-सके०
जाव सइसारे । एरुं अट्टए इंदाणं अट्ट परिपाणिया
विमाणा पससा । तं जहा-पालए, पुक्कए, सोमण्णए, सिरि-
व-इ, येदिवावत्तं, कामकपे, पीडमणे, विमले । स्था० ८ डा० ।

परियाय-पर्याय-पुं० । कथञ्चिद्भागवत्येव्यमेनाऽऽस्थापनः-

ऽऽसात्, अ० म० १ अ० । वस्तुनः स्वरूपार्थाः परपर्यायाश्च

"अकसर" शब्दः प्रयत्नगो १५२ पृष्ठे गतः ।

दुर्वर्ध-जन्मणोऽपि, यद्यज्जारा यः " नि० सू० १ ए ४० । पर्या-

या द्विधा-जन्मनः, प्रज्जयया च । जन्मना जन्मपर्यायः, प्र-

ज्जयया प्रज्जयपर्याय इति । तत्र जन्मपर्यायः जन्मलक्ष-

यः जन्मकालः । स्यात् ० ६ ग्रा० । प्रव्रज्याप्रतिपत्तिनक्षत्राः ।
आ० म० १ अ० । स्यात् ० । आचा० । संयमानुष्ठानलक्षणाः वा ।
आचा० १ अ० ५ अ० ५ उ० ।

अनुनः पर्यायद्वारमाह-

गिहि सामने य तथा, परियायो दुविह होइ नायवो ।
इगुतीसा वीसा य, जहण उक्कोस कोइसा ॥

पर्यायो जवति द्विधा ज्ञातव्यः । तद्यथा-गृहे गृहविषयः ।
जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आरभ्य आरम्भविषयः । अरम्भमा-
त्रप्रतिपत्तिरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना-द्विविधः प-
र्यायः । तद्यथा-जन्मपर्याया, दीक्षापर्यायश्च । इगुतीसा वासा य
जहणण लि) यथान्तर्भवन् योजना-जन्मपर्याया जघन्यतां
जन्मन पर्यायान्तरादपि विक्रयः । दीक्षापर्यायो विशिष्टः ।
वर्षाणि उत्कृष्टतः । सम्यक्ज्ञापिते शोना पूर्णकोटः । सत्त-च-"प-
रियायो दुविहो-जन्मपर्यायानो य, दिक्क्षापरियायानो य । जन्म-
परियातो जहणण इगुतीसां गण, उक्कोसं देवणा पु-
र्यकोसं । दिक्क्षापरियातो जहणणं बोंस वासा, उक्कोस-
सं देवणा पुव्वकोडी ।" । गन्त पर्यायद्वारम् । ६०० १
८० । आ० म० । ब्रह्मवर्षे, आव० ४ अ० । अभिप्राये, युक्तिवि-
शेषे, स्रव० १ अ० १ अ० ३ उ० । उदयस्य क्रममायिनि ध-
मे, रत्न० ४ परि० । (' पञ्चव ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २११
पृष्ठान्तरस्य सर्वा वक्तव्योक्ता)

परियायतकडभूमि-पर्यायान्तकडभूमि-स्य० । तीर्थकरस्य
कर्वाण्यकाशमाश्रयान्तकडभूमिः । कण्ठ० १ अ० ६ कण ।
ज्ञा० । (कस्य तीर्थकृतोऽन्तर्हृत्तमयः कियस्य इति 'तित्थय-
र' शब्दे चतुर्थभागे २२७१ पृष्ठ उत्क्रम)

परियायजिह्व-पर्यायज्येष्ठ-पुं० । चिरप्रज्जनने, दश० १० अ० ।

परियायथेर-पर्यायस्थविर-पुं० । प्रव्रज्यातः स्थविरं वृद्धं,
स्यात् ० ३ ग्रा० २ उ० ।

परियायसंगदय-पर्यायसाङ्गतिक-पुं० । तापसपर्यायवर्तिनि,
भिन्ने, प्र० ७ श० ६ उ० ।

परियायाय-पर्यायायात-त्रि० । पर्ययाऽऽगते, अवस्थानन्तरं
प्राप्ते, न० १४ श० ७ उ० ।

परियाराग-परिचारक-त्रि० । परिचरन्ति सेवन्ते स्त्रियमिति प-
रिचारकाः स्यात् ० २ ग्रा० ४ उ० । मैथुनाभिषेककारि, प्र० २
आ० द्वार । रोमिपरिचारकारकं वेधे, स्यात् ० ४ ग्रा० ४ उ० ।

परियारणया परिचारणता-स्य० । यथावागं शब्दाऽऽदिविषयो-
पभोगे, प्र० ३४ पद ।

परियारणा-परिचारणा-स्य० । देवमैथुनमेवायाम्, स्यात् ० ।

तिविहा परियारणा पणत्ता । तं जहा-एमे देवे अणे देवे
अणेसि देवाणं देवीओ य अभिजुंजिय अभिजुंजिय परि-
यारेइ । अप्पायिजिजाओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय
परियारेइ । अप्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउन्विअ प-
रियारेइ । एगे देवे यो अणे देवे यो अणेसि देवाणं दे-
वीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारेइ । अप्पायिजि-
१५८

पाओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारेइ । अ-
प्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउन्विअ परियारेइ ।
एगे देवे यो अणे देवे यो अणेसि देवाणं देवीओ
यो अप्पायिजिजाओ अप्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउ-
न्विअ परियारेइ ॥

परिचारणा देवमैथुनमेवेति । एकः कश्चिदेवो, न सर्वोऽप्येव-
मिति किम् (अने देवो लि) अन्यमैवानुष्ठानं कालं तथाऽप्येवो
देवानां सरका देवीआभिपुत्र्याऽभिपुत्र्याऽभिपुत्र्याऽभिरुप्य व-
शीकृत्य या परिचारयति परितुक्ते वदन्वापोपशमायेति । न च
न सन्नवति देवस्य देवसेवा पुंस्रवनेत्याशङ्कनीयम्,
मनुष्येष्वपि तथाऽऽश्रयणात् । न चाश्रयं नरामर्याः प्रायो
विशेषोऽस्तौत्येक एवायं प्रकारो देवदेवीनामन्यत्वसामा-
न्यात् । अत एव द्वयोरापि पदयोरेकः क्रियाविशेषश्च इति । अथ-
माश्रया देवीः परिचारयतीति द्वितीयः, तथाऽऽत्मनमेव परि-
चारयति, कथाम्?, अस्मान् विकृत्य विकृत्य, परिचारणाद्यर्थं
विधायति तृतीयः एवं प्रकारत्रयरूपाऽप्येकैव परिचारणा, प्र-
भिरुप्यकटं क्रमिकपरिचारकवशादिति । अथाग्न्यो देव आद्यप्र-
कारपरिहारोत्पत्त्यप्रकारादयेन परिचारयतीति द्वितीयमप्रम-
थिष्णुचितकामपरिचारकदेवविशेषात् । तथाऽप्यो देव आद्य-
प्रकारद्वयवर्जितेनामन्यप्रकारेण परिचारयतीति तृतीयाऽनुकट-
कामादप्येकदेवविशेषस्यान्यकवशादिति । स्यात् ० ३ ग्रा० ३ उ० ।

संप्रति परिचारणां प्रतिपाद्यविधिरुदमाह-

देवा यं भंते ! किं सदेवीया सपरियारा, सदेवीया अप-
रियारा, अदेवीया सपरियारा, अदेवीया अपरियारा ? गो-
यमा ! अत्येगतिया देवा सदेवीया सपरियारा, अत्येगति-
या देवा अदेवीया सपरियारा, अत्येगतिया देवा अदेवीया
अपरियारा । नो चेव यं देवा सदेवीया अपरियारा । से के-
खट्ठेणं भंते ! एवं वुवइ-अत्येगतिया देवा सदेवीया सप-
रियारा तं चेव जाव नो चेव यं देवा सदेवीया अपरि-
यारा ? गोयमा ! भवणवडाणमंतरं नोइससोहम्मिसाणेषु
कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा । सणकुमारमाहिंदव-
भलोलंतंमहासुकसहस्सरआखयणाण्यआखरुणुसु -
कप्पेसु अदेवीया सपरियारा । गेविआखुत्तरावडाया देवा
अदेवीया अपरियारा नो चेव यं देवा सदेवीया अप-
रियारा से तेण्हणं गोयमा ! एवं वुवइ-अत्येगतिया देवा
सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव यं देवा सदेवीया
अपरियारा ।

सुगमं, नवरं अवनपतिव्यन्तरयतिष्कसौघमेशानकणेषु दे-
वाः सदेवीकाः, देवीनां तत्रोपादात् । अत एव सपरिचाराः
परिचाराः सांदिताः, देवीनां तदपरिग्रहे यथायोगं भावतः
कायप्रवीच्यारभावात् । सनकुमारमाहिन्दयोर्ब्रह्मसंकात्मक-
योर्महाशुक्लस्वरयोरारोपनाऽऽदिवानुषु कणेषु देवाश्च देवी-
काः, तत्र देवीनामुत्पादाज्जावात् । अथ च परिचारणासांदिताः,
सांदिधम्यानगतदेवीभिः सद यथाक्रमं स्वरूपपश्यधमनाः प्रवी-

चारभावात् प्रियेयकात्परोपपत्तिर्नो देवा अर्धैर्वाकाः देवीर्नां त-
त्रापादाभावात् । अपरिचारा अपर्योचाराः, अत्यन्तमन्दपुरुषवे-
दावयनया मन्त्राऽपि प्रवीचाराः सन्त्यात्, न पुनरुत देवाः स-
देवीका अपरिचाराः, तथा मन्त्राभावात् । (स तेजसांमिवा-
दि) निगमनवाक्यम् । प्रमाणं ३४ पक्षे । वेदावयवप्रतीकारे,
प्रमाणं ५ ग्रा० २ उ० ।

देवाः सदेवीकाः सपरिचारा इत्युक्तं, तत्र परिचार-

णामेव जिज्ञासुः पृच्छति-

कतिविहा रं भंते ! परियारणा पश्चात् ? गोयमा ! पंच-
विहा पश्चात् । तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा,
रूपपरियारणा, सद्परियारणा, मणपरियारणा । से के-
खेट्तेणं भंते ! एवं बुद्ध-पंचविहा परियारणा पश्चात् । तं
जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणा ? गोयमा !
मन्त्रावयवमन्त्रनोदससाहसमीसाण्येसु कप्येसु देवा का-
यपरियारणा, सयंकुमारमाहिदेसु कप्येसु देवा फासपरिया-
रणा, बंभलोपलंगेसु कप्येसु देवा रूपपरियारणा, महासुक-
सहस्तरासु देवा सद्परियारणा, आण्यपण्यण्यआण्यपण्य-
एसु कप्येसु देवा मणपरियारणा, गेविजाण्युत्तरोववाइया
देवा अपरियारणा, से तेषां गोयमा ! तं चैव जाव मण-
परियारणा ।

(कतिविहा णमित्यादि) सुगमम् । मन्त्रावयव- (गोयमेत्यादि) गता-
थमन्त्रवरम (कायपरिचारमा इति) कायेन शरीरेण मनुष्यस्त्रीपुं-
स्त्राभावेन परिचारे भेषुनोपलब्धेयं येषां ते कायपरिचारकाः ।
किमुक्तं भवति ? भवनपश्यादय ईशानदेवलोकाप्येभ्यः संक्रिष्टा-
वयवपुरुषवेदकमन्त्रावयवो मनुष्यवत् भेषुनसुखप्रतीत्यमानाः स-
वाङ्मन्यं कायकलेशजं संस्पृशसुखमवाप्य प्रतिमासादयन्ति,
मान्ययन्ति । सन्तः कुमारमाहिदेभ्यः कल्पयन्ते देवाः रूपपरिचारकाः
रूपोन्नतनभुजोऽरुजघनाऽऽर्द्धगालं संस्पृशन् परिचारः प्रवीचा-
रा येषां ते तथा । न हि यदा प्रवीचारमभिलषन्ति तदा प्रवीचा-
राभिलाषुकृतया प्रत्यासर्षाभूतानां देवीनां स्तनाऽऽप्यवयवान्
संस्पृशन्ति, तावन्मात्रेणैव येषां कायप्रवीचारादन्तगुणसुख-
करोपशान्तिश्चोपजायते । इच्छांलोकप्रतीत्ययोः कल्पयन्ते देवा का-
यपरिचारका कृतेण रूपमात्रदर्शनेन परिचारे भेषुनोपलब्धेयं
येषां ते तथा । ते हि सुतस्तराणां मनोभवाज्जन्तानां वि-
षय-मादजनकं रूपमुपलभ्य कायप्रवीचारादन्तगुणं सुखमुप-
लब्धमादयन्ति, तावन्मात्रेणैवोपशान्तिर्वेदा उपजायते । महा-
शुकसदस्त्राणु कल्पेसु देवाः शब्दपरिचारकाः शब्देन शब्द-
मात्रश्रवणेन परिचारे येषां ते तथा । ते हि इच्छाविषयो कृतव-
लां नृकगीनहस्तिनम्विकारमभिननूपराऽऽदिष्टानि अग्रयमाभ्रत-
एव कायप्रवीचारादन्तगुणं सुखमुपलब्धयन्ते, तावन्मात्रेणैव
येषां वेद उपशान्तिर्भवति । आननप्राणनारणावयवेषु कल्पे-
सु देवाः मनःपरिचारकाः मनसा मनोजवविकारापहोमत्त-
परस्परोच्चावचमनःसंक्रमेण परिचारे भेषुनोपलब्धेयं
येषां ते तथा । ते हि परस्परोच्चावचमनःसंक्रमणमभ्येव कायप्र-
वीचारादन्तगुणं सुखमाप्नुवन्ति, तृप्ताश्च तावन्मात्रेणैवोपजा-
यन्ते । प्रियेयकात्परोपपत्तिश्चापरिचारका न विद्यते परि-

चारे भेषुनोपलब्धेयं मनसाऽपि येषां ते तथा, तेषां प्रत्यु-
त्साहोदयनया प्रशमस्तुखान्तर्लान्तरात्, यथेवं कथं न ते अन्ध-
चारिणः ? उच्यते-चारित्र्यपरिणामाभावात् । "सं तेणट्ठेणं" इ-
त्यादि निगमनवाक्यम् ।

तत्र ये कायपरिचारका देवास्तेषां कायपरिचार्-

विज्ञावयवपुरुषमाह-

तत्थ रं जे ते कायपरियारणा देवा, तेसि रं इच्छामये
समुप्पज्झइ, इच्छामो रं अच्छरहिं सद्धिं कायपरियारं करे-
त्तए; तए रं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव
ताओ अच्छराओ उरालाई मिंगाराई मणुआई मणोहराई
मणोरमाई उत्तरवेउत्थियाई रूवाई विउव्वंति, विउव्वंति-
त्ता तेसि देवाणं अतिंयं पाउम्भवंति । तए रं जे ते देवा ताहिं
अच्छरहिं सद्धिं कायपरियारं करंति, करंतिप्ता से जहा-
नामए सीता पोमला सीतं पण सीतं चैव अइवत्ता रं
विट्ठंति, उमिणा वा पोमला उमिणं चैव अइवत्ता रं
विट्ठंति । एवेमेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छरहिं सद्धिं कायप-
रियारं कए समाणे इच्छामये खिप्पामेववेति । अत्थि
रं भंते ! तेसिं देवाणं सुकपुमला ? हंता अत्थि । तेणं
भंते ! तासिं अच्छराणं कीसत्ताए भुजो भुजो परिणमंति ?
गोयमा ! सोईदियत्ताए च्चिखिदियत्ताए यण्णिदियत्ताए
रसिदियत्ताए फासिदियत्ताए इट्ठाए कंतत्ताए मणुमत्ताए
मणामत्ताए सुममत्ताए सांभगरूवनेवज्जगुणलावम-
त्ताए ते तासिं भुजो भुजो परिणमंति । तए रं जे ते
फासपरियारणा देवा तेसि रं इच्छा मणे समुप्पज्झइ; एवं
जेहव परियारणा तहेव निरवसेसं भाणियव्वं । तत्थ रं
जे ते रूपपरियारणा देवा तेसि रं इच्छा मणे समुप्पज्झइ-
इच्छामो रं अच्छरहिं सद्धिं रूपपरियारं करेत्ताए; तए रं
तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउ-
त्थियाई रूवाई विउव्वंति, विउव्वंतित्ता जेणामेव ते देवा
तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसा-
मंते ठिआ ताई उरालाई जाव मणोरमाई उत्तरवेउत्थियाई
रूवाई उवदंसेमाणी उवदंसेमाणी उवचिट्ठंति । तए रं जे ते देवा
ताहिं अच्छरहिं सद्धिं रूपपरियारं करंति, तेसं तं चैव जाव
भुजो भुजो परिणमंति । तए रं जे ते सद्परियारणा
देवा तेसिं इच्छा मणे समुप्पज्झइ-इच्छामो रं अच्छरहिं स-
द्धिं सद्परियारं करेत्ताए; तए रं तेहिं देवेहिं मणसी कए
समाणे तहेव जाव उत्तरवेउत्थियाई रूवाई विउव्वंति, वि-
उव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवाग-
च्छित्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिआ उच्चावयाई
सदाई समुदेरीमाणीओ समुदेरीमाणीओ चिट्ठंति ।
तए रं जे ते देवा ताहिं अच्छरहिं सद्धिं सद्परियारं करं-

ति, सेसं वं चेष० जाव शुजो शुजो परिश्रमति । तथ्यं यं जे वे नक्षपरियारणा देवा, तेसि इच्छामणे सुपुण्ड्र-
इच्छामो यं अच्छराहिं सदि मणपरियारणं करेत्तए, तए
यं तेहिं देवेहि एवं मयसी कए समाणे विष्णामेव ताओ
अच्छराओ तथ्य गवाओ चैव समासीओ अणुत्तराहिं उ-
च्चावयाहिं मयाहिं पहरिमासीओ पहरिमासीओ तिष्ठति,
तए यं ते देवा तारिहिं अच्छराहिं सदि मणपरियारणं
करंति, सेसं निरवसेसं जाव शुजो शुजो परिश्रमति ।

(तथ्य गमित्यादि) न तेषु कायपरिचारकाऽऽदिषु देवेषु म
ध्ये ये ते पृथमुक्ताः कायपरिचारका भवन्पतिव्यन्तरउपाति-
पक्षसोपमेशानदेवतानाम् । नामिनि वाक्पादङ्कारः, इच्छामनः
कायपरिचारकप्रधानं मनः समुपघातः । केनोद्भिन्नसमुप-
घातः ? इच्छामोऽभिज्ञतामोः गमिति पूर्ववत् अन्तराग्निः
सार्द्धं कायचारं कर्तुमिति । (तथ्य गमित्यादि) तत्तस्मै-
देवेरेव मुनेन प्रकारेण कायपरिचारं मनसि कृते सति
किमेव शीघ्रमेव ता अप्सरसः स्वस्वोपयोगोभ्यदेवा-
भिप्रायमुपयत्नं परिचाराजित्वापुनरुपया उत्तरैर्विक्राणि कृपा-
णि, विकृपन्तीति संभवः । कथंमूनामिष्यत आह-उद्गाराणि,
स्फाराणि, न तु ह्रीनाथयानि, नानि अपि गृह्णाराणि गृह्णाराणि
विभूषणाऽऽदिभिर्मण्डनं स विधत्ते येषां नानि गृह्णाराणि ।
" अज्ञाऽऽदिचयः " ॥ ७ । २ । ४६ ॥ इति आचरयः । विभूष-
णाऽऽदिगुहोद्गारागृह्णाराणीत्यर्थः । तानि च कदाचित्कस्य-
चिदमनोऽन भवेयुः । अथ आह-अनोहाराणि स्वस्वोपयो-
ग्येवमनोविषयमाध्याश्रयानि, तानि लेशतो सज्जावप्यन्ते, तन्
मनोहाराणि स्वस्वोपयोज्येव देवस्य मनो हरन्ति आसमव-
नयन्तीति मनोहाराणि । लिहाऽऽदिवाचकः । ततः स्वमनोह-
रन्तं प्रथमसमयापानमात्रज्ञानार्थं ज्ञवति, तत आह-अनो-
हाराणि मनःस्वस्वोपयोग्येवसन्धिश्च रमयन्ति कीमयन्ति
प्रतिक्षणमुत्तराजित्वापुनरुपया उत्तरैर्विक्राणि कृपाणि
विभूषिता तेषां दे-
वामात्मिकं समीपं प्राप्नुवन्ति । (तथ्य गमित्यादि) ततो,
गमिति पूर्ववत् । ते देवात्माभिरप्सरोग्निः सार्द्धं कायपरि-
चारणं मनुष्य इव मनुष्यवर्गाभिः स्वोद्भिन्नकायफलशुभकं
मैथुनोपलब्धं कुर्वन्ति । एवमेव तेषां देशप्राप्तिमावाह । त-
था चासुमेधायै ह्यस्त्येन हृदयति- (स जहा नापयत्यादि)
(से इति) अथ शब्दार्थः, स चात्र वाक्योपपत्तौ, यथा
नाम ते विचित्रताः शीताः पुद्गलाः शीतं शीतयोनिं प्राणि-
नं प्राप्य शीमेव शीतत्वमेवातिव्रज्यतिशयं गत्वा तिष्ठन्ति ।
किमुक्तं भवति-विशेषतः शीतंभूतस्य शीतयोनिंकस्य प्राणि-
नं सुखित्वायोपकल्पते, उष्णं वा पुद्गला उष्णयोनिंक प्रा-
णिनं प्राप्य उष्णमेव उष्णत्वमेवातिव्रज्यतिशयं गत्वा ति-
ष्ठति । विशेषतः स्वकृपाजन्मपथा तथ्य सुखित्वायोपनिष्ठ-
स्मिन् इति भावः । एवम्-अनेनैव प्रकारेण ते देवात्माभिरप्सर-
ोऽग्निः सार्द्धं यथोक्तद्वेषः कायपरिचारणं कृते सति इच्छामनः-
नामविषयं प्रधानं मनः किमभवानितिमावाह शीतोभव-
ति । इयमत्र जावना यथा शीतपुद्गलाः शीतयोनिंकस्य प्राणि-
नः संस्पृशे शीतत्वं विशेषत आलादयःउत्तस्य सुखित्वा-

योपकल्पते । उष्णपुद्गला वा उष्णयोनिंकस्य प्राणिनः सं-
स्पृशे उष्णत्वमिति प्रभूतमासादयन्ते सुखाय घटते । तथा दे-
वाशीरीरपुद्गला देवशीरीरपुद्गला अपि देवाशीरीरमवाप्य प-
रस्परं तदुपगुणतो भजमानाः परस्परं सुखित्वायोपकल्पन्ते । न-
तः सुखमुपजायते, आहोऽभ्युदययति संशयानो देवानां युक्त-
पुद्गलास्मिन्तं पुच्छति- (अग्निं गमित्यादि) अस्मीति ति-
पानोऽप्यवहर्षे, नामिनि पूर्ववत्, भवन् । तेषां देवानां शुभ-
पुद्गला यत् संप्रकतो देवानां सुखमुपजायते । भगवानाह- (इ-
ता ! अग्निं गीतम् !) सन्ति केवलं वैकियशीराभ्यन्तरीना इ-
ति, न गतोऽऽवानहेतवः । (तेण भेत ! इत्यादि) शुक्रपुद्गला
गमिति पूर्ववत् । भवन् ! तासांभरसर्गं कीदृक् स्वकृतया
पृथो पृथो यदा कर्तन्ति तदा तदा इत्यर्थः । परिणम-
न्ति ? जगवानाह- (मोक्षमेत्यादि) ओषेतिभ्यं यावत् स्पष्टेन-
निरूप्यतया तेऽपि कदाचिद्विष्टया परिणमन्तः सज्जावप्यन्ते ।
तत आह-इदं तः सौजम्याय सौम्यावहेतवे कुर्याद्वनज्ञा-
वयका शुष्णं यत्स्य तस्माभ्यकृपयोनलावप्यगुणं, तद्वा-
चस्तथा, तथा, तत्र कृपयौग्येवनी माकुतिर्वायनं परमस्त-
कणिमा सावयमतिशयमनोभञ्जिकादेतुः परिणमिनिशेषो,
यतः सौम्यावहेतुमुपाऽऽदिगुणनिरूप्यतया परिणमन्ति ततः
सुभगता परिणमन्तीत्युच्यते । एवं ते शुक्रपुद्गलास्तासांभरस-
र्गनां भूयः भूयः परिणमन्ति । नदेवं कायपरिचार उक्तः ।
सप्रति- " भेत ! तानि अच्छराणं कीलसापु शुजो २ परिणम-
न्ति ? गोयाम् ! सांक्षयसापु इदृषाव कंतसापु शुजो शुजो
परिश्रमति । " अस्यापि पार्श्वनिकायथा प्रावत् । नवरम-
स्मिन् स्पष्टशुक्रपुद्गलकसो विषयमावाहद्वयमेव । एवं कृपापरि-
चाराऽऽर्वाव भावनीयम् । तदेवमुक्ताः स्पष्टशरीराकाः । स-
प्रति कृपापरिचाराणां विभावयितुस्तद- (तथ्य गमित्यादि) सु-
प्रमम् । यावत्सावद्विकृतिश्च । (जेणामेव च) यैव देवलांक वि-
माने प्रवेशे च ते देवाः सन्ति तैव स्थाने ता अप्सरस उ-
पागच्छन्ति, उपागम्य च तेषां देवानाम् (अदूरतामते इति)
अदूरसमीपे स्थित्वा तानि पुनं विकृतिर्वाति उद्गाराणि याच-
त्तरेवैकियाणि कृपाणि उपदेशयन्त्यस्तिष्ठन्ति । ततस्ते देवास्ता-
निरप्सरोग्निः सार्द्धं कृपापरिचारणं परस्परसंविद्यामहाविश्लेष-
प्राप्य कृतिरुद्भिन्नजनिजातु रागप्रवेशं प्रविष्ट्वापकटना-
ऽऽदिर्कपं कुर्वन्ति । (सेसं चैव च) शयम् (अज्ञाना-
मप इत्यादि) तदेव यावत् (शुजो शुजो परिणमन्ती)
वाक्यम् । तदेवं भाविना कृपापरिचाराणां । संप्रति शाब्दपरि-
चाराणां भावयितुकाम आह- (तथ्य गमित्यादि) कथमयम् ।
नवरमदूरसमीपे स्थित्वा अनुत्तराजित्वा सर्वमनःप्रागुज्जन-
तया अमनससदृशान् उच्चावचान् प्रवृत्तप्रवृत्ततन्मयोद्वाप-
कमप्यासज्यकृपां शब्दात्, नृपसकनिर्देशः प्राकृत्यात् । अनु-
त्तराजित्वापुनरुपया उत्तरैर्विक्राणि कृपाणि । (एवं तथ्य गमित्यादि)
मनःपरिचारकसुखमपि तथैव यावत्मनःपरिचारं मनसि कृ-
ते सति किममेव ता अप्सरसस्तत्र स्थिता एव सौधमे-
हानदेवलांकात्ततोत्तस्वस्वविधानविधना एव सत्योऽनुत्तरा-
जित्वापुनरुपयासज्यकृपाणि सन्ति प्रबोधारण्यस्तित्ठन्ति ।
इदं (तथ्य गया चैव समाणीओ) इति वदता देव्यः सहस्रारं
यावद्वच्छन्ति, न परत इत्यावेतिनं च्छदम् । तथा आह संप्र-
हृद्यंशुश्रीकाकारो हरिजन्मसुरि-सन्तकुमाराऽऽदिदेवानां २

तानि लापे सति देव्यः स्वस्वपरिगृहीता सहस्रारं यावद्भूत-
न्तीति । तथा स एव प्रदेशान्तरे आदि-“ इह सोहम्मे कप्ये
जासि देवीणे पलिओवमाओ गताओ तदेवाणं चेव हवन्ति,
जासि पुण पलिओवमाओसमयाहया जिह दुसमयाहि-
समयमंजेओ असंखेज्जसमयाहिया० जाव दुसपलिया सां-
हम्मगदेवीओ ताओ सणकुमारानं गच्छन्ति, एवं दुसपलियाओ
वरि जासि समाहिया डिहं जाव वोसं पलिया ताओ वंम-
लोगगयानं गच्छन्ति, एवं वोसपलियाओवरि जासि समयाहि-
या डिहं जाव तांसं पलिया ताओ महासुकुदेवाणं गच्छन्-
ति, एवं तांसं पलिओवरि जासि समयाहिया डिहं जाव
वत्तालोसं पलिया ताओ आणयदेवाणं तथ दिवा चेव
आणाल्लेण हुंति, एवं वत्तालोसं पलिओवरि जासि
समयाहिया डिहं जाव पंचासपलिया ताओ आरण्दवाणं,
तथ दिवा चेव आणाल्लेण हुंति, तथा ईसाणे जासि देवीणं
पलिओवममाहियमाउयं ताओ तदेवाणं चेव हवन्ति, जासि
पुण आहियपलिओवमाओ समयाहिया डिहं दुसमयसि-
संखिज्जा संखेज्जसमयाहिया० जाव पन्नसपलिया ताओ मा-
हिदेववाणं गच्छन्ति, एवं पन्नस पलिओवरि समयाहिया
डिहं जाव पणवीसपलिया ताओ हेलगदेवाणं, जासि पुण
पणवीसपलिओवरि समयाहिया डिहं जाव पंचवीसं पलिया
ताओ सहस्रमारदेवाणं, जासि पुण पंचवीसपलिओवरि
समयाहिया डिहं जाव पणयाहीस ताओ पाणयदेवाणं, तथ
दिवाओ चेव आणाल्लेण हुंति, जासि पुण पणयालीसं पलि-
ओवरि समयाहिया डिहं जाव पणपन्नपलिया ताओ अचु-
यदेवाणं तथ दिवाओ चेव ऊणाल्लेण हुंति इति । ” (तप
णमित्यादि) ततो गमिति पूर्ववत्, त देवाः तामिन्नस्मरिभिः
सां ममःपरिचारणसुखानुभवाय परस्परमन्यासमयमनःसं-
कटपकरणरूपं कुर्वन्ति । (मिसाम्मयादि) होमम् (सं जहानामप-
त्तीना पोमाओ इत्यादि) । निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावत् “ वृजो
भुजो परिगमनीति ” सर्वान्ति मे वाक्यम् । व्याख्या चारुय प्रा-
च्यत् । तत् ठाह्नु तु भवेयकदेवा ममसाऽपि योपनो न प्रायेय-
न्ते, मनुवेदोदयत्वात् । यथोत्तरं वा तेऽनन्तगुणसुखभाजः ।
तथाहि-कायप्रवीचारेण्याऽनन्तगुणसुखाः स्वरूपपरिचारकाः,
तेभ्योऽनन्तगुणसुखा रूपपरिचारकाः, तेभ्योऽप्यनन्तगुणसुखा
ममःपरिचारकाः, तेभ्योऽपि अपरिचारकाः ।

साप्रतमेतेषामेव परस्परमन्यासमयमनःसंस्तुताद-

एसि णं भंते । देवाणं कायपरिवारगाणं जाव मणपरि-
वारगाणं अपरिवारगाणं य कयेर कयेरहितो अप्पा वा ४ ।
गोयमा । सव्वत्थोवा देवा अपरिवारगा, मणपरिवारगा
संखिज्जगुणा, मणपरिवारगा असंखिज्जगुणा, रूपपरिवारगा
असंखिज्जगुणा, फरिसपरिवारगा असंखिज्जगुणा, कायप-
रिवारगा असंखेज्जगुणा ।

सर्वस्वोक्ता देवा अपरिचारकाः, ते हि भ्रैवेयकानुसरोपवा-
तिनः, ते च सर्वसंख्यया क्षेत्रपदार्थामासंख्ययज्ञागमनिनः प्रदे-
शराशिप्रमाणा इति, तेभ्योऽपि ममःपरिचारका देवाः संख्येय-
गुणाः, तेभ्योऽनन्तगुणसुखाऽऽदिकवचनगुणयतिन्यात्, तद्विनिर्ना च पू-
र्णदेवापेक्षया संख्येयगुणक्षेत्रपदार्थामासंख्ययज्ञागमनाऽऽका-
शप्रदेशराशिपरिमाणत्वात्, तेभ्यः शब्दपरिचारका असंख्येय-

गुणाः, ते हि महाशुक्तसद्विचारकव्यवस्थितः, ते च वनीकृतस्या
लोकस्य एकप्रदेशक्याः क्षेत्रसंख्येयतमे भागे यावन्त आ-
काशप्रदेशास्त्वावप्रमाणाः, तेभ्योऽपि रूपपरिचारका देवाः अ-
संख्येयगुणाः, ते हि ब्रह्मलोकज्ञानकव्यवस्थितः, ते च पुन-
देवानः, धर्क्यवासंख्येयगुणक्षेत्रस्यासंख्येयज्ञागमनतः प्रदेशराशिप्र-
माणाः, तेभ्योऽपि स्वरूपपरिचारका देवा असंख्येयगुणाः, तेभ्यो
स्वन्कुमारमाहन्कव्यवस्थित्यात्, तद्विनिर्ना च ब्रह्मलोकज्ञान-
कदेवानपेक्षयासंख्येयगुणक्षेत्रायाः संख्येयमात्राक्षरयोकाशप्रदेश-
परिमाणतयाऽऽधीतत्वात्, तेभ्यः कायपरिचारका देवा अस्म-
न्ख्येयगुणा प्रवनपदार्थानामांशानां तानां सर्वेषां कायपरिचार-
कात्वात्, तेभ्यो सर्वसंख्यया प्रतयासंख्येयमात्राक्षरयतिनः प्रदेश-
राशिप्रमाणत्वादिनि । प्रज्ञा० ३४ पद । स्त्रिया च तात्काराणां-
पमाने, व्य० १ उ० । “ दोहि ताणहि आया ओमान्ह दं-
सेण त्वं, सव्वेण त्वि । ” (परिचारवत्सि) मेषुनं सव्वनं देशन
मनयोगाऽऽदीनामन्यतमेन, सर्वेण योगसंयथापि । स्या० २ उ०
२ उ० । आनवनायाम्, आवा० २ श्रु० १ श्रु० २ श्रु० १ उ० ।

परिवारणासद-परिवारणाशब्द-त० । पुरुषेण नृज्यमाना स्त्री
य शब्दं करोति तस्मिन्, “ परिवारणसदं वा ” । पुरिस्-
णिन्धा परिनृज्यमाना ज सद् करोति एव परिवारणासदं
भक्षति । नि० चू० १ उ० ।

परिवारणिद्धि-परिचारणद्धि-स्त्री० । अयान् देवानम्यसत्का
देवाभिमुख्याऽऽमान च विष्कृत्य परिवारयन्तीत्येव लक्षणयां
देवानां कामसंबन्धौ, स्या० ३ उ० ४ उ० ।

परिवारमद-परिचारणशब्द-पुं० । पुरुषेण परिभुज्यमानायाः
शब्दं, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।

परिवारिमाण-परिचारयत्-त्रि० । परकीयदेवीनां भोगं कर्तुंका-
मे भ० ३ श्रु० २ उ० । कामकीदां कुर्वति, भ० १२ श्रु० ६ उ० ।

परियाल-परिवार-पुं० । वृत्तौ, खज्जाऽऽदिकंशे, प्रश्न० १
अश्र० द्वार । शिष्याऽऽदिकंशे, स्था० ६ टा० ।

परियालिय-परिचालित-त्रि० । धेहिने, “ वेदिअयं परिया-
लियं । ” पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परियालोयल-पर्यालोचन-त० । अनुचिन्तनं, आवा० ४ प्र० ।

परियावज्जणा-स्त्री० । पर्यापादनं-त० । पर्यापत्तौ, आनंवा-
याम्, “ निविहा परियावज्जणा पभत्ता । तं जहा-जाण्, अ-
जाण्, विनिस्सिद्धा । ” तत्र जानतो जाण्, अजानतोऽजाण्,
संशयवतो विविकित्ता । स्या० ३ टा० ४ उ० ।

परियावण-परितापन-त० । ताडनाऽऽदिदुःखविशेषे, स्या०
२ टा० १ उ० । पीडात्पादने, आवा० २ श्रु० ३ उ० ।

परियावणा-स्त्री० । परियापन-त० । वृत्तौ, स्थितौ, “ एग-
विहा अविसेसमणाणात्ता सव्वलोए परियावणा । ” भ० ३४
श्रु० २ उ० ।

परियावम-पर्यायापण-स्त्री० । विस्मृते, वृ० ३ उ० । कुर्या-
यमसि, “ जहा कहिरं चेव वृयपरिणामेण ठितं । ” नि० चू०
१६ उ० । आवा० । आ० चू० ।

परियावति-पर्यावति-स्त्री० । सम्मुखेन, ऊष्माभिभूताया मुख्याया आपसी, आवा० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । पर्यावादे, स्था० ३ डा० ५ उ० ।

परियावसह-पर्यावसथ-पुं० । ये गृहपर्यायं मुक्त्वा प्रव्रज्यापर्यायेण स्थितास्तेषामवसथः पर्यावसथः । नि० चू० ३ उ० । भिक्षुकाऽऽदिमंडे, आवा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

परियाविजमान-परिताप्यमान-त्रि० । अग्न्यादौ समन्ततः पीठ्यमानं, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

परियाविय-परितापित-त्रि० । समन्ततः पीठिते, आवा० ४ अ० ।

परियास-पर्यास-पुं० । परिच्छेपे, अरघट्टघटोत्पादेन परिभ्रमणे सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

परिरंभण परिरम्भण-न० । आलिङ्गने, "परिरंभणमवहंङ्खं ।" पाठ० ना० १६८ गाथा ।

परिरक्षण-परिरक्षण-न० । पालने, प्रश्न० ३ संव० द्वार ।

परिरय-परिरय-पुं० । पर्याये, आ० चू० १ अ० । पर्याहरि, परिधौ व्य० १ उ० । "पञ्जरादंगे लि वा परिउ लि वा एगदु ।" पाणिनीय भाषांते गिरिन्यासीनां विषये । इयमत्र भावना-यद् गिरिनदीनामाऽदिशब्दान् समुद्रयोर्विपरिवर्तः । व्य० १ उ० ।

परिरयपरिरहणा परिरयपरिरहणा-स्त्री० । गिरिसार्वर्ग्यहरणायाम्, आवा० ३ अ० । व्य० १ उ० ।

परिलिख-देशी-लैन्, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

परिलित-परिलीयमान-त्रि० । लयं याति, आ० १ श्रु० १ अ० । प्रश्न० ।

परिली-परिली-स्त्री० । आनेत्यभेदे, आ० चू० १ अ० ।

परिलीण परिलीन-त्रि० । निलीने, "परिलीणं च निलीणं ।" पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिलीयमाण-परिलीयमान-त्रि० । अन्यत आगत्याऽभ्याऽऽश्रयति लयं याति, "परिलीयमानमसक्तुऽप्यकुसुमाऽसवलालमदुरगुमगुमायमाणमुज्ज्वलेशभाया ।" परिलीयमाना अन्यत आगत्याऽऽश्रयन्ती मन्ताः पदवत्, कुसुमाऽसवलालाः किं जलकानलभ्यः । मधुरगुमगुमायमाना गुज्ज्वलेशशब्दविशेषं च । यद्वधाना देशभागेषु तस्मिन् तस्मिन् देशभागे ययांते परिलीयमानमसवलदकुसुमाऽऽसवलालमधुरगुमगुमायमानेषु त्रैदेशभागाः । गमकत्वादेवमात्रं समासः । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । आ० । स्त्री० । रा० ।

परिल्ल-पर-त्रि० । "स्वयर्थे हलः ।" "चरमे परिणिवृत्तं परि-ल्लणं ।" आवा० ४ अ० ।

परिल्लगस-देशी-अज्ञातगती, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

परिवहता-परिव्रजत्-त्रि० । परिव्रजितुं शक्ते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिवंदण-परिवन्दन-न० । परिस्संस्तेषु, आवा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । प्रश्न० । आ० । स्त्री० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

परिविच्छि-देशी-निर्णये, 'परिविच्छि' देशीशब्दोऽयं निर्णये वर्तते । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

परिविच्छय-परिपक्षित-त्रि० । परिगृह्यते, परिवृत्ते, आ० १ श्रु० १६ अ० ।

परिव्रजंत-परिव्रजयत्-त्रि० । परिहरति, पा० ।

परिव्रजण-परिव्रजन-न० । परि समन्ताद् व्रजन्तं परिप्रेक्षन्म । दर्श० १ तत्त्वं । परित्यागे, आवा० ६ अ० । आवा० ८ सूत्र० ।

परिव्रजयंत-परिव्रजयत्-त्रि० । परकृतान् दोग्धान् परिहरति, सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

परिव्रजिय-परिव्रज्य-अव्य० । अपमानमविगण्येत्यर्थे, आवा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

परिव्रजण-परिव्रजन-न० । पुनः पुनर्दोहव्रजने, नि० चू० १ उ० ।

परिव्रजिअ-देशी-प्रवर्तिते, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिव्रजिय-परिवर्तित-न० । साधुनिमित्तं कृतपरवर्ते उद्गमदोषभेदे, प्रव० ६७ द्वार ।

परिव्रजिय-प्रतिपतित-त्रि० । भेट्, "सुहं अशुद्धाणं पविडियं ।" प्रतिपतितं तथाविधकर्मदोषाद् भेट् । पञ्चा० ४ विषय० ।

परिव्रत्-परिवर्त्त-पुं० । मन्स्याऽऽदीनां परिवर्तने, अनेकधा सञ्चरणे, स० ११ अ० । आ० । भ्रमणे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

परिव्रत्तयंत परिव्रत्तयत्-त्रि० । उत्तानमवाहमुखान् वा कुर्वन्ति, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

परिव्रद्धमाणय-परिवर्धमानक-त्रि० । समन्ताद् वर्धमाने, न० ।

परिययंत-परिवदत्-त्रि० । निन्दति, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । आवा० । समन्ताद् वर्धति, आवा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

परिवसण-परिवसन-न० । आवासे, ज० २ वस्तः ।

परिवसणा-परिवसना-स्त्री० । परि समन्ताद् वसन्त्यत्र परिवसनाः । पृथक्स्थायाम्, वर्षाऽवासे, नि० चू० । "जम्हा उदुवजिया दव्वेल्लेत्तकालावापज्जाया एत्थ परि समंताआ सविज्जंति पत्तियज्जतीत्यर्थः । अग्रे य दव्वादिया पुरिसका-लपाओग्गा येत्ते आयरज्जंति, नम्हा एगल्लेत्त वत्तारि मा-सा परिवसंतांति तम्हा परिवसणा भण्णति ।" नि० चू० १० उ० ।

परिवहण-परिवहन-न० । पृष्टवाऽऽरोपणपुरस्सरं नयने, स्था० ३ डा० १ उ० । नि० चू० ।

परिवाग-परिपाक-पुं० । निपत्तौ, सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

परिवाड-घट-धा० । चेट्टायाम्, "घटेः परिवाडः ।" भा० ३४०॥ इति स्त्री घटधानीः परिवाडाऽऽदेशः । 'परिवाडइ' घटने, प्रा० ४ पाद ।

परिवाडी-परिपाडी-स्त्री० । पञ्जरी, वृ० १ उ० ३ प्रक० । आ० म० । प्रज्ञा० । आ० क० । विशेषः धेगयाम्, संधा० । कः परिपाडी वर्गणा धर्मां राक्षसिनि पर्यायाः । आ० म० १ अ० । आनुपूर्व्याम्, विशेषः । गृहपङ्क्तौ, उत्त० १ अ० । "अ-सुपुवि परंपरा उ परिवाडी ।" पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिवादिणी-परिवादिनी-स्त्री० । वीणाविशेषे, प्रश्न० ५ सं-
व० द्वार । रा० ।

परिवाय-परिवाद-पुं० । परिबद्धं परिवादः । अयशोगुण-
कीर्तनं, नि० सू० १० उ० । विकल्पने, स्था० १ टा० । वां-
परिकीर्तने, स्था० ४ टा० ४ उ० । असद्वृत्तदोषाऽऽधिक-
रणे, आतु० । दस्युरयं पिशुनो येत्येवं मर्मोत्पद्यते, आचा० १
श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिवार-परिवार-पुं० । दासीकर्मकराऽऽदिके, सूत्र० २ श्रु० २
अ० । रा० । आ० म० । " परिवारपुण्यहेतुं पामत्याणं च आ-
ख्यसीए । " परिवार आत्मव्यतिरिक्तः, ततः परिवारं पुत्रा
परिवारस्य वा पुत्रा । नृस्त्वं प्राकृतप्रभवः, नस्या हेतु
निमित्तम् । दश० ३ तत्त्व । खड्गनिवासचर्ममयगृहं, "कलहं
परिवारं । " पाह० ना० २३४ गाथा ।

परिवारण-परिवारण-न० । निराकरणे, प्रश्न० १ आध०द्वार ।

परिवारिअ-देशी-पठिते, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

परिवारिय-परिवारित-त्रि० । परिवारः परिकरः संज्ञानाऽ-
स्येति परिवारितः । उक्त० ११ अ० । समन्ततो वेष्टिते, प्र-
श्ना० २ पद । परिकरिते, सं० । " सव्यञ्जं परिवारिअं । "
सर्वतः परिवृत इत्यर्थः । उक्त० ११ अ० ।

परिवार्य-अव्य० । वेष्टयित्वेत्यर्थः, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिपालिय-परिपाल्य-अव्य० । सूत्रेकेन विधिता परिपाल-
नं कृत्येत्यर्थः, पं० व० ४ द्वार ।

परिपायिया-परिपायिता-स्त्री० । डिम्बिवां उपगम्य स्थानान्त-
राऽऽरोपणः परिव्यवन्तौ शालिद्रुपिवत् कृषिभेदे, महा-
व्रताऽऽरोपणं निगमिन्वारस्य सानिचारस्य वा मूलप्राय-
श्चित्तदानतः प्रप्रश्याभेदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

परिपाय-देशी-क्षेत्रशायिनि, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिपायिय-परिपायिक-पुं० । पृष्टधारोपके, स्था० ३ टा० १ उ० ।

परिपाह-देशी दुर्विनये, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

परिविच्छय-परिविज्ञत-त्रि० । परं समन्तात् अनेकप्रकारं
हते, छिन्नं च । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । " मायापुत्रं न
यागार जेत्य परिविच्छुर । " सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परिविदु-परिवेपित-त्रि० । भोजितः, "ते मुग्गडा हरविआ, जे
परिविदुताहं । अवरोग्गपक जेतहां-हं समिउ गंजिउ जाहं । "
प्रा० ४ पाद । वेपनां परिवेपितान्ते मुखा हागिताः मुखा जा-
ताः येषां परस्परं युध्यतां स्वामी गंजिनः, पठित इत्यर्थः ।
हुं० ४ पाद ।

परिविसस-परिविसस-न० । उद्वेगपूर्वकभये, आचा० १
श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

परिवीलिय-परिवीडय-अव्य० । पुनः पुनः पीडयित्वेत्यर्थः,
आचा० २ श्रु० १ श्रु० १ अ० ८ उ० ।

परिवुद्ध-परिवृद्ध-त्रि० । संयुक्ते, उक्त० २२ अ० । रा० । परिक-
रिते, प्रा० १ श्रु० १ अ० । आ० म० । म० । श्रेयस्त्वरेः परि-
करिते, म० १ श्रु० ६ उ० । परिवारिते, स्त्री० ।

परिवुसिय पर्युपित-त्रि० । संयमे, उडुक्कविहरिणि, " जे
अचले परिवुसिय संविक्रवति । " आचा० १ श्रु० ६ अ० २
उ० । व्यवस्थिते, " तिहं धर्थाहं परिवुसिए । " आचा० १
श्रु० ८ अ० ७ उ० ।

परिवृद्ध-परिवृद्ध-त्रि० । युद्धाऽप्यौ समर्थे, उक्त० २४ अ० । प्रमौ,
उपनिर्मांसंशोणिततया तत्तत्क्रियासमर्थे उक्त० ७ अ० ।
आचा० ।

परिवृहण-परिवृहण-न० । उपवये, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परिवेडिय-परिवेष्टित-त्रि० । असकृदेष्टिते, स्था० १० टा० । प्रश्ना०
म० । पुरतः पृष्टतः पार्श्वं च वेष्टिते, नि० सू० १ उ० । जं० ।

परिवेष्टय-अव्य० । पुरतः पार्श्वतः पृष्टतश्च वेष्टिते, "असलं
पाणं खाइमं न्नाइमं अणुविस्सिय परिवेडिय परिवेडिय जा-
यइ । " नि० सू० १ उ० ।

परिवेवमाण-परिवेवमान-त्रि० । अमकृत्कम्पमाने, " भिक्खुं
संयफामपरिवेवमाणं गांयं नं उचसं कमित्तु गाहावती
बुया । " आचा० १ श्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिवेस-परिवेष-पुं० । चन्द्राऽऽदित्ययोः परितो बलयाऽऽका-
रायां पुद्गलपरिणतौ, अत्रु० ।

परिवेसण-परिवेषण-त्रि० । परिवेष्यते तत् भोजनं दीयते
यस्मै च परिवेषणः । भुज्जाने, पि० ।

परिवेसयंतिया-परिवेषयन्तिका-स्त्री० । भोजनपरिवेषणका-
रिकायाम्, प्रा० १ श्रु० ७ उ० ।

परिव्ययन्त-परिव्रजन्त-त्रि० । परं समन्तात् व्रजन् गच्छन् प-
रिव्रजन् । गुरुपदेशाऽऽदिना संयमयोगेण वृत्तमाने, दश० २
अ० । संयमानुष्ठायिते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आचा० । उ-
चच्छति, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० । सूत्र० । समन्तात्
मूलान्तरगुणेषु उद्यमे कुर्वति, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । आचा० ।

परिव्याइया-परिव्राजिका-स्त्री० । मनिर्नीविशेष, प्रा० १ श्रु०
६ अ० । आ० म० । आचा० ।

परिव्यायग-परिव्राजक-पुं० । परं समन्तात् पापवर्जनेन व्र-
जति गच्छतीति परिव्राजकः दश० २ अ० । पापवर्जिते अम-
शे, दश० १० अ० । प्रा० । आव० । आचा० । आ० म० ।

सौत्तिकपरिव्राजकानामाचारः-

से जे इमे जाव सविसेमु परिव्यायगा भवति । तं जहा-
मंखा जाइ कविता भिउत्ता इना परमहेमा बहुउदवा
कुडिविया कणहपरिव्यायगा । तथ खलु इमे अट्ट माह-
णपरिव्यायगा भवति । तं जहा- " कणह अ कणहं ये,
अवडे य परामरे । कणहं दीवाणये चेर, देवगुत्ते य
शारए ॥ १ ॥ " तथ खलु इमे अट्ट खिनअ परिव्यायगा
भवति । तं जहा- " सीइ ससिहारे य, खगई भगई ति अ ।
विदेहे राया-राया, राया रामं बले ति अ ॥ १ ॥ " ते गं
परिव्यायगा रिउवेदजुवेदमावेदअहवण्यवेदइतिहास-
पंचमाणं शिषदुद्धाणं संगोवंगाणं सरहस्साणं चउ-

एहं वेदायं सारगा पारगा धारका वारका सङ्गदी सङ्गित-
तविमारदा संख्याये सिकखाकप्ये वागरणे छंदे शिरुते जो-
तिसामयसे अस्सुय वंमस्यसु अ सत्थेसु सुपरिणिह्तिताया-
वि हुत्ता । ते थं परिव्यायगा दाणधम्मं च सोअधम्मं च ति
त्थाभिसेअं च आघवेमाणा पम्मेमाणा पक्खेमाणा विहरंति ।
जं थं अम्हे किंचि असुई भवति तं थं उदण्णं य मट्ठिआए
अ पक्खाल्लिअं सुई भवति, एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खा-
यारा सुई सुईसमायारा भवेत्ता अभिसेअनलपूअऽप्याखो
अविषयेण सगं गमिस्सामो, तेसि थं परिव्यायगाथं थो
कप्पइ अगडं वा तलायं वा थणं वा वाविं वा पुक्खरिणिं
वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहि-
त्तए, गणऽत्थ अट्ठाअं मणे, थो कप्पइ सगडं वा० जाव
संदमाणिअं वा दुरुहिता थं गच्छित्तए, तेसि थं परिव्याय-
गाथं थो कप्पइ आसं वा हरियं वा उटं वा गोणिं वा
महियं वा खरं वा दुरुहिता थं गमित्तए, तेसि थं परि-
व्यायगाथं थो कप्पइ नडपेच्छाई वा० जाव मागहपेच्छाई
वा पिच्छित्तए, तेमि परिव्यायगाथं थो कप्पइ हरिआथं ले-
सखया वा घट्ठखया वा थंभणया वा लुसणया वा उप्पा-
दया वा करित्तए, तेमि परिव्यायगाथं थो कप्पइ इत्थिक-
हाई वा भनकहाई वा देसकहाई वा रायकहाई वा चोर-
कहाई वा जणवयकहाई वा अणत्पदं करित्तए, तेसि थं
परिव्यायगाथं थो कप्पइ अयपायाइ वा तउअपायाणि वा
तंवपायाणि वा जसदपायाणि वा मीसगपायाणि वा रु-
प्पपायाणि वा सुवत्तपायाणि वा अमयरणि वा बहुमुष्ठा-
णि वा धारित्तए, गणत्थ लाउपाएण वा दाहपाएण वा
मट्ठिआपाएण वा, तेसि थं परिव्यायगाथं थो कप्पइ अ-
यबंधणाणि वा तउअबंधणाणि वा तंवबंधणाणि० जाव
बहुमुष्ठाणि धारित्तए, तेसि थं परिव्यायगाथं थो कप्पइ
खाणाणिहवमगरागराई वत्थाई धारित्तए, गणत्थ एकाए
ध्वारत्ताए, तेसि थं परिव्यायगाथं थो कप्पइ हारं वा अट्ठ-
हारं वा एकावलिं वा मुत्तावलिं वा कण्णावलिं वा रयणाव-
लिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं वा तिसरयं वा
कडिसुत्तं वा दसमुट्ठिआगंतकं वा कडयाणि वा तुणि-
याणि वा अंगयाणि वा केउराणि वा कुंडलाणि वा मउ-
दं वा चूलापमिं वा पिण्णित्तए, गणत्थ एकेण तंविण्णं
पवित्तए, तेसि थं परिव्यायगाथं थो कप्पइ गंधि-
मवेदिमपूरिमसंयातिमे चतुविहं मल्ले धारित्तए, खणत्थ ए-
णेण कषपूरेण, तेसि थं परिव्यायगाथं थो कप्पइ अ-
गलुएण वा चंदणेण वा कुकुमेण वा गायं अगुलिं-
पित्तए, खणत्थ एकाए गंगामट्ठिआए, तेसि थं परि-

व्यायगाथं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पटिगाहित्तए,
सेऽवि य वहमाथं थो चेव थं अवहमाथे सेऽवि य िमिओ-
दए थो चेव थं कदमोदए, सेऽवि अ बहुपससे थो चेव थं
अबहुपससे, सेऽवि अ परिपूते थो चेव थं अपरिपूते, सेऽवि
अ थं दिसे थो चेव थं अदिसे, सेऽवि अ पिचित्तए थो चेव
थं हत्थपायचरुचमसपक्खाल्लण्णए सिगाइत्तए वा, ते-
सि थं परिव्यायगाथं कप्पइ मागहए अट्ठाअए जलस्स प-
टिगाहित्तए, सेऽवि य वहमाथे थो चेव थं अवहमाथे०
जाव थो चेव थं अदिसे, सेऽवि य हत्थपायचरुचमसप-
क्खाल्लण्णए थो चेव थं पिचित्तए सिगाइत्तए वा, ते थं
परिव्यायगा एयारुवेणं विहारणं विहरमाणा बहूदं वा-
साई परियायं पाउणंति, बहूदं वासाई परियायं पाउणि-
त्ता कालमासे कालं किंचा उकोयेणं बंधलोए कोपे दे-
वत्ताए उवत्तारो भवंति, तहिं तेसि गई तहिं तेसि ठिई
दससागरोवमाई ठिई पप्पत्ता, सेसं तं चेव ॥ १२ ॥

(परिव्यायग ति) मस्करिणः । (संख ति) सांख्याः—बुद्धय-
हङ्काराः—दिकार्थभ्रामवादिनः प्रकृतीश्वरयः जगत्कारणत्वम-
भ्युपगताः । (जोह ति) योगिनः—अध्यात्मशास्त्राभ्यासिनः
(कविल ति) कविला देवता येथं ते कागिलाः, सांख्या एव
निरीश्वरा इत्यर्थः । (मिउत्त ति) भृशुः लोकप्रसिद्ध श्रुति-
विशेषः, तस्येति शिष्या इति भागवाः । “ हंसा परमहंसा
बहुउदगा कुडिउवया ” इत्येते चारारोऽपि परित्राजकमेते
यतिविशेषाः । तत्र हंसा—ये पर्वतकुहरपथाऽऽअमवेदकु-
लाऽऽरामवासिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति परमहंसास्तु-
ये नदीपुलिनसमागममंदेशेषु बसन्ति वीरकौपीनकुशाश्च
त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति । बहूदकारुन्—ग्रामे एकाशि-
का नगरे पञ्चरात्रिकाः प्राप्तभोगाश्च ये भुञ्जन्त इति । कुटी-
श्रताः—कुटीचराः । ते च गृहे वर्तमाना व्यपगतकाललोभ-
मोहा अहङ्कारं वर्जयन्तीति । (कपदपरिव्यायग ति) कृष्ण-
परित्राजकाः परित्राजकविशेषा एव, नारायणमूर्तिका इति
केचित् । कण्डवाद्यः षोडश परित्राजका लोकतोऽवसेया ।
(रिउउवेदजुवेदसामवेदअदवणवेद ति) इह पट्टिबहु-
वचनलोपदर्शनात् श्रुत्वेदजुवेदसामवेदशयवेदानामिति
दृश्यम् । (इतिहासपंचमार्थ ति) इतिहासः पुराणमुच्यते ।
(निगंडुछट्ठाणं ति) निघण्टुः नाम कोशः । (संगोवंगाणं
ति) अङ्गानि शिलाऽऽदीनि, उपाङ्गानि तदुत्क्रमपञ्चनपराः प्र-
बन्धाः । (सरहस्ताणं ति) ऐन्द्रमययुक्तानामित्यर्थः । “ खउ-
रहं वेयायं ति ” व्यङ्ग्यम् । (सारय ति) अध्यापनकृतेण प्र-
वक्तृकाः सारका वा अभ्यासं विस्मृतस्य सारणात् । (पारय
ति) पर्यन्तनामिनः । (धारय ति) धारयितुं क्षमा । (सङ-
गवी ति) बडङ्गविदः शिलाऽऽदिविचारका । (सङ्गितंतवि-
सारय ति) कापिलीयतन्त्रपण्डिताः । (संखारे ति) सं-
ख्याने गणितस्वरूपेण, परिनिष्ठिता इति यागः । अथ बड-
ङ्गानि द्रव्यप्राह—(सिक्खाकप्ये ति) शिला च अन्त-
स्वकपनिकपकं शास्त्रं, कलपश्च तथाविधममाचारनिरूपकं
शास्त्रमेवेति शिखाकलपस्तत्र । (वागरणे ति) शब्दसङ्घ-

गशाक्षे [छंदे सि] पद्यवचनलक्षणशाक्षे (निरुक्ते सि) शब्दान्तरक्रियावचने (जोहसामयणे सि) ज्योतिषामयने ज्योतिःशाक्षे, अथेषु च बहुषु (बंभस्यपुसु सि) ब्राह्मणकेषु च धेव्युत्पत्त्यनुरूपेण ब्राह्मणसम्बन्धि-शाक्षेऽप्यगमेषु वा, वाचनाऽन्ते- "परिव्राजयसु नपसु सि " परिब्राजकसम्बन्धिषु च नयेषु-न्यायेषु (सुपरिनिर्दिष्टा वा यावि हात्य सि) सुपरिनिष्ठाताभ्याम्यभूवाञ्चिने (आचवेमाणे सि) आख्यायन्तः-कथयन्तः । (पक्षवेमाण सि) बोधयन्तः । पक्षवेमाण सि उपपत्तिः स्थापयन्तः । (चोषसा बोधसायार सि) बोधसा-विमलदेहनेपथ्याः । बोधसाऽऽचारा निरवयव्यवहाराः । किमुक्तं भवतीत्याह- (सुदे सुहसमावरति) अभिजयजलदूराणां सि अभिषिक्तो जलन [पुसु सि] पवित्रित आत्मा येन तथा (अधिगच्छेति सि, विद्याभाषेन, (अग्रहं व सि) अग्रहं कूपं (वावि व सि) वापीचतु-रक्षजलाऽऽश्रयविशेषः । (पुष्करिणी व सि) पुष्करिणी बहुलः स पत्र, पुष्करयुक्तः वा । (दीहिं व सि) दीहिंका सारणी (मुंजालियं व सि) मुंजालिका-वक्रसारणी "सर सि व सि" कबिर्दृश्यते । तत्र महत्तरः सरसीयुच्यते, (नस्यथ अज्ञाणमणनेति) न इति यो निषेधः साऽप्य-आश्चर्यामनादित्यर्थः । "सगदं वा " इत्यत्र यावत्करणान्तरं दृश्यम्- "रहं वा ज्ञाणं वा कुर्म्यं वा गिह्मि वा धिह्मि वा पवदं वा सीयं वेति ।" एतानि च प्राणिनोऽप्यवधारयन्तीति । (हरियाणं लेखण्या व सि) संक्षेपयन्ता (घणण्या व सि) सङ्घटनम् (धंमण्या व सि) स्तम्भनम्-ऊर्ध्वकरणं (लूणण्या व सि) कश्चित्त्र लूणो-हस्ताऽऽदिता पनकाऽऽदि-सम्माननम् (उप्पादण्या व सि) उन्मूलनम् "अवपायाणि वा " इत्यादिस्वेषं यावरकरणात् अणुकसीलकरजनजनरूपकाः (चंदेति य) वृत्तोलहं सलोहदारपुटकरीतिकामालिशङ्खदन्तचर्मेलशैलशब्दविशेषितानि पात्राणि दृष्टानि । "असुपराणि वा तहप्यगाराणि महदणमोहारां " इति च दृश्यम् । तत्रार्थो लोहं, रजतं रूप्यं, जातरूपं सुवर्णं, काचः पायाविकाः (चंदेति य सि) रुद्धिगम्यम्, वृत्तलोहं त्रिकुटीनं यदुच्यते, कांथलोहं कांथमेष, हारपुटकं मुकुटाङ्गिपुटं, रीतिका पीतला, अन्यन्तराणि वा येषां मध्ये एकतराणि एतद्विनिर्गताणि वा तथाप्रकाराणि भोजनार्थंऽविकार्यकारणसामर्थ्यानि, महत् प्रभूतं, धनं द्रव्यं, मूल्यं प्रतीतं, येषां तानि तथा । (अलावुपाणं सि) अलावुपात्रात् तुम्बकभाजनादित्यर्थः । तथा- "अवबध्नाणि वा " इत्यत्र यावरकरणात् अणुकबन्धनाऽऽदीनि शैलवन्धनान्तानि पात्राणि दृष्टानि । "असुपरां तहप्यगारां महदणमुहारां " इत्येतच्च दृश्यमिति । पुस्तकान्ते समग्रमिदं सूत्रद्वयमस्येवेति । (सुखस्य एमाए धाउत्ताए सि) इह दुर्गलकयेति शेषो दृश्यः । हाराऽऽदीनि प्राग्वत्, नवरम् (दममुदियाणंयंति सि) रुद्धशब्दयादस्य हलाङ्गसोमृदाकादशकमित्यर्थः । (पविस्पर्शं सि) पवित्रकम् अङ्गुलीयकम् (मंथिमंयंदिमपुत्रि-मसंघादं सि) प्राण्यमं-प्रण्यनेन निवृत्तं मालाकूपं, वेष्टिमं-मालावेष्टननिवृत्तं पुष्पलम्बूलकाऽऽदि, पुरिमं-पूरणनिवृत्तं बंधुगलकांजालकपूरणमपरिमितं, सवधायिमं-सवधानेन निवृत्तम् इतरेतरस्य नालप्रयथनेन । (मल्ले पि) माल्यानि

मालायां साधूनि, तस्यै हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः । (क-सपूरणं सि) करोपूरकः-पुष्पमयः कर्णऽभरणविशेषः । (मागहए पथए सि) "हो असर्दो पसर्द, दोहर्द पसर्द हि सइया होह । चउसईओ उ कुलओ, चउकुलओ पथओ होह ॥ " इत्यादिमानलक्षणलक्षितो मागपमर्थः । (येऽवि य वहमाणए सि) तदपि जलं वहमानं नपाविश्रानोयति व्याप्रियमाणं वा । (धिमिश्रोदए सि) चितमितीदं यस्या-धः कर्दमो नास्ति, (बहुपसत्रे सि) बहुपसत्रम् अति-स्वच्छम् । (परिपुण सि) परिपूरं वक्षेण गालितम् (पविच-ए सि) पानुम् (चरुचमस सि) चरुः स्थालीविशेषश्चमसो दधिकेति ॥ १२ ॥ ३० ॥ श्री० ब्रा० परिव्राजामिदम् परिब्रा-जकम् । परिब्राजकसम्बन्धिनि, "बहुषु परिव्राजयसु नपसु" श्री० । परिब्राजकसम्बन्धिषु नयेषु, आचारशास्त्रेषु, कहर० १ अधि० १ सण ।

परिसंक्रमाख-परिशङ्कमान-त्रि० । सर्वतो भयाऽऽकुले, सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

परिमंकियजण परिशङ्कितजन-पुं० । भीतजने, प्रश्न० ३ आ-अ० द्वार ।

परिसंखाय-परिमङ्गलाय अय्य० । सम्यग्भावेत्यर्थः, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आवा० । सर्वैः प्रकारैर्भावेत्यर्थः, दश० ७ उ० ।

परिसंठाविष-परिसंस्थापित-त्रि० । परि समन्तारमन्त्रं स-म्यक् स्थापितम् । रक्षितं, नं० ।

परिसंत-परिश्रान्त-त्रि० । अङ्गमयद्वारेणतया श्रान्ते, ब्रा० १ श्रु० १ अ० ।

परिसंथव-परिसंस्तव-पुं० । परिबन्धने, आवा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

परिसंवेयण-परिसंवेदुन-न० । अनुमंथे, आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परिमकिर-परिप्वकिन्-त्रि० । परिप्वकिन्तुं शीलमस्येति । परिमपेणशोले, "विपुलगणवचलपरिमकिरेणु ।" ब्रा० १ श्रु० १ अ० ।

परिसडण-परिशटन-न० । निःशरणे, स्या० १ टा० ।

परिसडिय परिशटित-त्रि० । कुष्टाऽऽद्युपहतज्ञ इव विप्व-स्वः, प्रश्न० ४ पंच० द्वार ।

परिसडियकंदमूलनयपसुपुष्पकलाहार-परिशटितकन्दमूल-
त्वकुरत्रपुष्पकलाऽऽहार-पुं० । परिशटितकन्दऽऽदिमल्लके
धानप्ररूपभेदे, नि० चू० १ उ० ।

परिसप-परिसप-पुं० । परिसपेतीत्येवशालः परिसपी । प-
रिसपेणशालेषु भुञ्जतःपरिसपेषु जीवभेदेयु, अणु० ।
जी० । प्रजा० ।

परिसपिणी-परिसपिणी-स्त्री० । परिसपेणशालायाम्, तिर्व-
कक्षियाम्, "ये किं न परिसपिणीकाः ? । परिसपिणीओ
दुविहाओ पणुलाओ । तं जहा उग्परिसपिणीओ, भुय-
परिसपिणीओ व ।" जी० २ प्रति० ।

परिसर-परिसर-पुं० । प्रान्ते, औ० । "नगरपरिसरेह वा ।"
आ० म० १ श्र० । "परिसरो मुर्या, द्वेवापान्तप्रदेश-
योः ।" हे० । "परिसरो पासा ।" पा० ना० २३६ गाथा ।

परिसह-परिपह-पुं० । परीति समन्तात् स्वेहनुमिहदीरिता
मार्गाच्यवर्गनजराथे साध्यादिभिः सहान्ते इति परीपहाः ।
उ० २ अ० । साधुभिः सहनार्येषु तुदादिषु, भ० १ श० ६
उ० । औ० । विश० । सूत्र० । आ० १० । आवा० ।

ननु केऽमी परीपहाः ? किरुपाः ? किञ्चाऽऽलम्बनमुर-
रीकृत्येतु सस्त्वापि न विनयविलक्ष्यनमित्याशङ्काऽऽपी-
हाय परिपहास्तत्स्वरूपाऽऽदि आभिधेयमित्यनेन सम्बन्धे-
नाऽऽप्यास्तस्य सहायेभ्य महापुराण्ये चतुरसुर्यागडार-
स्यकमुपवर्गेनीयं, तत्र च नाम निष्पन्ननिक्षेपस्य परी-
पह इति नाम, अतस्त्वनिक्षेपपदसंनयाऽह भगवान्युक्ति-
कारः-

शासो परीसहायं, चउजिहो दुविहो उ दुव्विम्म ।

आगम नोआगमनो, नोआगमओ य सो तिविहो ॥६५॥

नियतं निश्चितं वाऽऽसनं नामाऽऽदिरचनाऽऽत्मकं क्षपणं
स्यानां नितेप इत्यर्थः । अयं च केषामित्याह-परीति समन्तात्
स्वेहनुमिहदीरिता मार्गाच्यवर्गनजराथे साध्यादिभिः स-
हान्ते इति परीपहास्तंयां, चत्वारं विधाः प्रकारा अस्ते-
ति चतुर्विधो, नामस्थापनाद्रव्यपरीपहमेतान् । तत्र नामस्था-
पनं क्षुण्णं, इत्यानाहृत्य द्रव्यपरीपहमाह- 'द्विविधो' द्विभ-
वः तुः पूर्णः, भवति 'द्रव्ये' इति द्रव्यविषयः, प्रकृमाप-
रीपहः । स च (आगम शांआगमनो लि) आगमनो नोआ-
गमनश्च, तत्र आगमनो ज्ञाना, तत्र चानुपयुक्त इत्यागम-
स्वरूपमतिपरिचितमिति परिहृत्य नोआगमन आह नो
आगमनस्तु नोआगमं पुनराश्रित्य 'स' इति परीपहः
'त्रिविधः' विप्रकार इति गाथाऽर्थः ॥ ६५ ॥

त्रैविध्यमेवाऽऽह-

जाणगसरीर भविण, तवहरिते य से भवे दुविहे ।

कम्म नोकम्म या, कम्मम्मि य अणुदओ भणिओ ॥६६॥

(जाणगसरीर) हायको श्रो वा तस्य शरीरं हा-
यकारादं, हशरीरं वा जीवरहितं शिखालालगतं
निपीधिकागतं वा, अहो ! अमुना शरीरस्मृच्छयेणोपासेन
परीपह इति पदं शिष्टतम्, अयं द्रुतघटोऽभूदितिवत्सं-
भाव्यमानं, तथा (भविण लि) शरीरशब्दस्य काकाक्षि-
गालकन्यायेनोभयत्र सम्बन्धान् अन्वयशरीरं, तत्र भविष्यति
तेन तेनवस्थाऽऽत्मना सत्तां प्राप्स्यति यः स भव्यो जी-
वस्तस्य शरीरं यदथापि परीपह इति पदं न शितं, ए-
ष्यति तु शिष्यते, तदयं द्रुतघटो भविष्यतीतिवत्संभा-
व्यमानम् । नोआगमनो द्रव्यपरीपहः (तवहरिते य लि)
ताभ्यां हशरीरभयशरीराभ्यां व्यतिरिक्तः पृथग्भूतः तद्व-
तिरिक्तः, स च प्रकृतत्वाद् द्रव्यपरीपहो भवेत्, 'द्विविधः'
द्विभेदः । कथमित्याह-क्रियते मिथ्यात्वाविरतिक्काययोना-
नुगतत्वाऽऽत्मना निर्वर्षेत इति कर्म, तत्र हान्नाऽऽवरणाऽऽ-
दिरूपे, 'नोकम्मि' च 'तद्विपरीतरूपे, च समुच्चये, दीर्घ-
त्वं च "हस्वरीर्वा मिथो वृत्तौ" ॥८.१॥ इति प्राकृतज्ञ-

क्षणात् । तथाऽऽयमाह-कर्मणि विचार्ये, चः पूर्णं, द्रव्यप-
रीपहः अनुदयः उदयाभावः, प्रकृमात् परीपहवदनीयक-
र्मणमिष, 'भणितः' उक्त इति गाथाऽर्थः ॥ ६६ ॥

द्वितीयभेदमाह-

शोकम्मम्मि य तिविहो, सच्चित्ताचित्तमीसओ चेव ।

भावे कम्मस्सुदओ, तस्स उ दाराणिमे हुंति ॥ ६७ ॥

नोकर्मणि पुनर्विचार्ये, चस्य पुनरर्थत्वाद् द्रव्यपरीपहः वि-
विधः त्रिभेदः, (सच्चित्ताचित्तमीसओ लि) लुप्तनिर्दिष्टत्वादि-
भेदः सच्चित्ताचित्तो मिश्रक इति, समाहारा वा सच्चित्ताचि-
त्तामिश्रकमिति, प्राकृतत्वाच्च पुंलिङ्गताः चः स्वगतानेकभे-
दसमुच्चये, एवाऽऽवधारणे, इत्यन्त एवामीभेदाः, तत्र नो-
कर्मणि सच्चित्द्रव्यपरीपहो गिरिनिर्गतजलाऽऽदि, श्रवितद्र-
व्यपरीपहश्चित्रकचूर्णाऽऽदिमिश्रद्रव्यपरीपहो गुडाऽऽद्र-
काऽऽदि त्रयस्यापि कर्मोभावरूपत्वात् क्षुण्णपरीपहजनकत्वा-
च्च, इत्थं पिपासाऽऽदिजनकं लघवजलाऽऽद्यन्तेकधा नो-
कर्मद्रव्यपरीपह इति स्वार्थिभावावनीतिः । भावपरीपह आग-
मनो ज्ञाना तत्र चोपयुक्तो, नोआगमनस्तु मोक्षद्रव्यैकदेश-
वाचित्त्वं आगमकदेशभूतीमदमवाध्ययनं, निषेधवाचित्त्वं तु
तदभावरूपः परीपहवदनीयस्य कर्मण उदयः तथा चाऽऽह-
(भाव कम्मस्स उदओ लि) कर्मण इति परीपहवदनी-
यकर्मणां बहुवचोऽपि जात्यपेक्षकवचननिर्देशः । 'तस्य च'
भावपरीपहस्य 'हाराणि' व्याख्यानमुखानि 'इमानि'
अनन्तरवचयमाणानि, भवन्तीति गाथाऽर्थः ॥ ६७ ॥

तान्येवाऽऽह-

कत्तो कस्स व दुव्वं, समोआर अहिआसए नय वत्तणा कालो ।
खिणुदुमे पुच्छा, निदरे मुत्तपासे य ॥ ६८ ॥

'कुतः' इति कुतो ज्ञाऽऽदेरिदमुदुत्तं ? (कस्स इति) कस्य
संयताऽऽदेरमी परीपहाः २. 'द्रव्यम्' इति किममीषामुत्पाद-
कं द्रव्यं ३. 'समवनार' इति कर्मप्रकृतौ पुरुषविशेषे
वाऽमीपां सम्भवः ? ४. 'अध्याम' इति कथममीषामध्या-
सना सहनाऽऽत्मिका ? ५. 'नय इति को नयः' के परीपह-
मिच्छति ? ६. चः समुच्चये, 'वनं' इति कति लुप्तानि
एकदैकस्मिन् स्वामिनि वनंते ७. 'काल' इति कियन्तं
कालं यावत् परीपहास्तत्त्वम् ८. (वत्तं लि) कारस्मिन्कि-
यति वा क्षेत्र ९. 'उद्देश' गुरोः सामान्याभिप्रायि वचनं
१०. 'पृच्छा' तज्ज्ञासतोः शिष्यस्य प्रश्नः ११. 'निर्देशः'
गुरुणा पृष्टार्थेऽप्युत्तराभाषणम् १२. 'सूत्रस्पर्शः' सूत्रसूचिता-
र्थवचनम् १३. 'चः' समुच्चये । इति गाथास्तमासाधेः ॥६८॥

तत्र कुत इति प्रश्नप्रतिवचनमाह-

कम्मप्पायापुणे, सत्तरसे पाहुडम्मि जं सुत्तं ।

सणयं सोदाहरणं, तं चेव इहं पि णायव्वं ॥ ६९ ॥

कर्मणः प्रवादः प्रकण्ये प्रतिपादनमात्मशक्ति कर्मप्रवादं,
तच्च तत्त्वं पुंवे च तस्मिन्, तत्र बहूनि प्राशुतानीति कतिपे
प्राशुतं इत्याह-सत्तरसे प्राशुते-प्रतिनियताधिकारमिधा-
यिनि, यत् 'सुत्तं' गणधरप्रणीतश्रुतरूपं 'सतयं' जैगमाऽऽ-
दिनयतिवन्तं, 'सोदाहरणं' सहायनं, (तं चेव लि) चः

पूरणे. एषोऽवधारणे, तत्तत्तदेव 'इहापि' परीषदाध्यये,
'ज्ञातव्यम्' अवगन्तव्यं, न व्यधिकम् । किमुक्तं भवति ?-
निरवशं तत एवेदमुद्धृतं न पुनरुच्यत इति गाथाऽर्थः ॥६६॥
कस्येति यदुक्तं तदुत्तरमाह-

तिरहं पि शैगमश्रुओ, परीसहो जीव उज्जुसुताओ ।

तिरहं सहशयाणं, परीसहो संजए होइ ॥ ७० ॥

'अयाणामपि' अचिरतविरताचिरतविरतानां, न तु विरत-
स्यैव शैगमनयः, 'परीषहः' लुप्तद्विगिति, मन्यत इति
शेषः । अयाणामपि परीषहवेदनीयालानाऽऽदिकमौदयजनि-
नस्य लुप्तद्विगित्यनस्य च यथायोगं सकामाकामनिजे-
राहितोः सम्प्रवाहः अनेकगमनत्वेन चास्य सर्वप्रकारसम्प्रा-
हिव्यात्, (जाव उज्जुसुताउ त्ति) सोपस्कारवाद्वास्त्यं
यावदुत्तुवः । कोऽर्थः ?-संप्रवहप्रवहारश्चतुर्वृत्ता अपि अ-
याणामपि परीषहं मन्यन्ते एकैकनयस्य शशभेदत्वेनैत-
न्नदानामपि केपाञ्चित् परीषहं प्रति शैगमेन तुल्यमनयान्,
'अयाणां' जितहृद्वाणां, केपावः ?-शब्दप्रधाना नयाः शब्द-
नयाः, शाकपाथिवाऽऽदिबन्ध समासः, नेयां शब्दसमभिरुद्धैव-
भूतानां, मतेनेति शेषः । परीषहः 'संयते' विगते भवति ।
'मार्गाव्यववनिजेगार्थे परिषोडय्याः परीषदाः ।' (नत्था०
६ अ० ८ सू०) इति लक्षणोपनिमित्तरूपचरितपरीषहशब्द-
रूपनैवेव सम्प्रवाहः, इति गाथाऽर्थः ॥ ७० ॥
द्रव्यद्वारमधिकृत्य नयमतमाह-

पढम्मि अद्द भंगा, संगहो जीवो व अद्द नोजीवो ।

वव्हारे नोजीवो, जीवद्वं तु सेसाणं ॥ ७१ ॥

'प्रथमं' प्रक्रमशैगमनये अष्टौ भङ्गाः, स हि-"गेगेहि
माणेहि. मिश्रस्सो गेमस्स नेकेसो" इति लक्षणानेकधा
कारणमिच्छन् यदेकं पुरुषाऽऽदिना वपेटाऽऽदिना परीषह उ-
दीर्यते तदा परीषहवेदनीयकमौदयनिमित्तत्वेऽपि नस्य तद-
विषयज्ञा जीवेनाऽसौ परीषहः उदीरित इति वक्ति १, यदा
बहुभिस्सदा जीवेः २, यदा अचेतनेनैकेन दृष्ट्यादिना जीव-
प्रयोगराहितेन तदाऽऽजीवेन ३, यदा तैरेव बहुभिस्सदा अ-
जीवेः ४, यदेकं लुब्धकाऽऽदिना वाणाऽऽदिनैकेन तदा जीवेन
५, यदा तैरेकेनैव बहुभिः बाणाऽऽदिभिस्सदा
जीवेनाजीवेश्च ६, यदा बहुभिः पुरुषाऽऽदिभिरेकं क्षिलाऽऽदिक-
मुत्पिद्यत् किंपिद्भिस्सदा जीवेराजीवेन च ७, यदा तु तैरेव सुदू-
राऽऽदीन् बहून् सुअभिस्सदा जीवेश्चाजीवेश्चेति ८ । 'संगहो'
संग्रहनादि नयं विचार्यमाणे जीवो 'वा' अयाणां नोजीवो
हेतुरिति प्रक्रमः किमुक्तं भवति ?-जीवद्रव्येणाजीवद्रव्येण
वा परीषह उदीर्यते । स हि "संगहियारिण्डियत्वं, संगह-
वथयं समासतो वेति ।" इति वचनात् सामान्यप्राहित्वेनै-
कत्वेनैवमिच्छति, न पुनर्द्विगत्ववद्बुद्धिः । अस्यापि च शान्भेदत्वा-
यदा चिरपनया सर्वं यच्छाति तदा जीवद्रव्येण, यदा त्वचि-
द्रूपतया तदा अजीवद्रव्येण ॥ व्यवहारः 'व्यवहारनये' (नो-
जीव इति) अजीवो हेतुः । कोऽर्थः ? अजीवद्रव्येण परी-
षह उदीर्यत इत्येकमेव भङ्गमयमिच्छति । तथाहि-"वच्चर
विणिच्छिपत्तं वव्हारो सव्वद्वंस्सुं" इति तल्लक्षणम् । तत्र
च 'विनिश्चितम्' इत्येककल्पत्वेऽपि वस्तुनः साव्यवहारि-
कजनप्रतीतमेव रूपमुच्यते, नञ्ज्ञाहोऽयम् । उक्तं च-

॥ भमपह पंचवण्णा-ई तिण्णिए जमि जा जणवयस्स ।

अथे विनिच्छओ जो विनिच्छियत्तु ति सो गेओ ॥१॥
बवुवरउ त्ति व तं चिय, गमेइ संतेऽपि सेसए जीवइ ।
संववहारपरतया, वव्हारो लोममिच्छन्ते ॥ २ ॥" इति ।

ततोऽयमाशयः-

"काष्ठो सभाव निरर्थः, पुष्कव्यं पुरिसकारणेगता ।

मिच्छन्तं ते चैव उ, समासश्चां हिति सम्मत्तं ॥ १ ॥"

इत्यागमवचनतः सर्वस्यानेककारणत्वेऽपि कर्मकर्तृ लो-
कविशिष्टमिति प्रायः प्रसिद्धेयं कर्म कारयिष्यति तत्क-
रिष्याम इत्युक्तं कर्मैव कारणमित्याह-तथाचैतनत्वेना-
जीव एवेति । (जीवद्वं) तुशब्दस्यैवकारणत्वात् जीवद्र-
व्यमेव, शयाणाम-श्चतुर्वृत्तशब्दसमभिरुद्धैवभूतानां पर्या-
यनयानां मतन, हेतुरिति गम्यते । अयमर्थः-जीवद्रव्येण
परीषह उदीर्यत इत्येव एवैयां भङ्गाऽभिमतः, ते हि पर्याया-
स्तिकत्वेन परीषदात्मत्वेन परीषहमिच्छन्ति, परीषहं चो-
पयोगाऽऽप्तकम् उपयोगस्य च जीवस्वाभाव्यात् जीवद्रव्यमे-
व साक्षिहितमयविचारि च कारणं, तद्विपरीतं तु अजीवद्रव्यं
दृष्ट्वाऽऽदीत्यकारणं, जीवद्रव्यमिति तु द्रव्यप्रग्रहं पर्यायनय-
स्यापि गुणवेदान्तरूपस्य द्रव्यस्यैवत्वात् । तदुक्तम्-"पर्याय-
नयोऽपि द्रव्यमिच्छति गुणमनानुरूपम्" इति गाथाऽर्थः ७१ ।

सम्यग्नि समवतारकारमाह-

समो यारो खलु द्विहो, पयडीपुरिसेमु चैव नायवो ।

एरुमि नाखन्, वृच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ७२ ॥

'समवतारः खलु द्विविधः' इति खलुशब्दस्यैवकारण-
त्वात् द्विविध एव, द्विविधं च विषयभेदत इति । तमाह-
प्रकृतयश्च पुरुषाश्च प्रकृतिपुरुषान्तेषु, कोऽर्थः ?-प्रकृतिषु
ज्ञानाऽऽवर्णाऽऽदिकानाम् पुनरपि चराचरान् स्त्रीपुरुषकुं च,
तत्सदृशस्थानविशेषयैवितु, एवेतिपूरणं । इत्यतः
'अववाक्ष्यः', 'एतेयां' प्रकृत्यादीनां 'नानात्वं' भेदं वक्ष्ये,
'अथ' अनन्तरम् 'आतुपुव्वी' क्रमेणिति गाथाऽर्थः ॥७२॥
उक्तं च अ० ।

एषं भेते । वाचीं परीसहा कइसु कम्मपगडीसु समोयरं-
ति ? गोयमा । चउसु कम्मपगडीसु समोयरंति । तं जहा-
याणावरणिजे, वेयणिजे, मोहणिजे, अंतराण्ण । याणावर-
णिजे अं भेते । कम्म कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा । दो
परीसहा समोयरंति । तं जहा-पणीपरीसहे, याणावर-
णिजे अं भेते । कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा ।
एकारस परीसहा समोयरंति-"पंचेव आणुपुव्वी, चरि-
या सेज्जा वहे य रोणे य । तण्णफास जल्लपेव य, एकारस
वेयणिजमि ॥ १ ॥" दंतसंगमोहणिजे अं भेते । कम्म
कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा । एणे दंतसंगपरीसहे स-
मोयरइ । चरितमोहणिजे अं भेते । कइ परीसहा समोयरं-
ति ? गोयमा । सत्त परीसहा समोयरंति । तं जहा-"अरइ
अवेलेइत्थी, निसेहिद्या जाण्णस्य य अकोमे । सकार पुर-
कारे, चरितमोहमि सत्तेते ॥ १ ॥" अंतराण्ण अं भेते ।
कम्म कइ परीसहा समोयरंति ? गोयमा । एणे अलासपरी-
सहे समोयरइ ॥

(कारु कम्मपगङ्गीसु समीयन्ति णि) कतिपु कम्ममङ्क-
तिपु विषये परीयहाः सम्भवतां प्रजन्तीत्यर्थः । (पञ्चा परी-
सहेत्यादि) प्रज्ञापरिपहो ज्ञानाऽऽवरणे मतिज्ञानाऽऽवरणरूपे
सम्भवतरति प्रज्ञाया अभावमाश्रित्य तदभावस्य ज्ञानाऽऽवर-
णाद्वयसम्भवत्वात् । यत् तदभावे नैयवर्जनं तत्सद्भावे च
मानवर्जनं तच्चारित्रमोहनीयज्ञांपशमाऽऽदेरिति । एवं
ज्ञानपरिपहोऽपि नवरं मन्यादिज्ञानाऽऽवरणेऽवतरति 'पंचे-
व्यादिगाथाः । (पंचेव आणुपुवी ति) क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंश-
मशकपरीयहा इत्यर्थः । एतेषु च पीडिव वेदनीयोन्था, तदधि-
सहन् तु चारित्रमोहनीयज्ञांपशमाऽऽदिसम्भवमधिसहनस्य
चारित्रमोहनीयता इति । (एवे दंसणपरीयहे सम्मोवरण इति)
यतो दर्शनं तत्त्वप्रज्ञानरूपं दर्शनमोहनीयस्य ज्ञांपशमाऽऽ-
दौ भवत्युदये तु न भवतीत्यतस्तत्र दर्शनपरिपहः सम्भवत-
स्तीति । 'अरहे' इत्यादिगाथा । तत्र चारित्तिपरिपहो रतिमोह-
नीये, तज्जन्त्याद्वेलेपरिपहो जुगुप्सामोहनीये लज्जापेक्षया,
स्वीपरायः पुरुषवदमोहो, रूपपेक्षया तु पुरुषपरिपहः
स्वीवेदमोहः, तन्मतः कृपाद्यभिलाषरूपस्यानस्य, नैषधक्रीप-
रीयहा भयमोहः उपलब्धभयापेक्षया, याज्ञपरिपहो मानमोहः
तदुद्वेगस्वापेक्षया, आक्रोशपरिपहः क्रोधमोहः क्रोधोत्प-
त्त्यपेक्षया, स्तकारपुरुषकारपरिपहो मानमोहः मद्रोत्पत्त्यपेक्ष-
या सम्भवतरति । सामान्यतस्तु न्येऽप्येते चारित्रमोहनीये
सम्भवन्तीति । (एवे अलाभपरिमोहे समीयन्ति णि) अ-
लाभपरिपहः पञ्चतराये सम्भवन्त्यनरायं चेह लाभ-
नरायं तदुदय एव लाभमावाप्त्य, तदधिसहन् च चारि-
त्रमोहनीयज्ञांपशम इति । अ० न श० ८ उ० ।

तत्र प्रकृतिनामावयवाः-

शाखावरणे वेणु, मोहमि य अंतराए चैव ।

एएसुं बावीसं, परिसहा हुंति शायव्वा । ७२ ॥

ज्ञानाऽऽवरणं वेधं मोहं चानन्तराधिकं चैव, एतेषु चतुष्टु क-
मेसु वक्ष्यमाणस्वरूपेषु द्वाविंशतिः परीयहा भवन्ति ॥ ७३ ॥

अनेन प्रकृतिभेद उक्तः । सम्प्रति यस्य यत्राचारास्तमाह-

पञ्चाखापरिसहा, शाखावरणमि हुंति दुष्पे ।

इको य अंतराए, अलाहपरिसहो होइ ॥ ७४ ॥

प्रज्ञा चाज्ञानं च प्रज्ञाऽज्ञाने, ते एवास्तेकैवैक्याकरणतः
परीयहापरे परीयहो, 'ज्ञानाऽऽवरणे' कर्मणि भवतो 'हो'
एतौ, तदुदयज्ञांपशमाभ्यामनयोः सद्भावात् । एकश्च 'अ-
नन्तराये' अन्तरायकमेवलाभपरिपहो भवति । तदुदयनिब-
न्धनत्वाद्वात्म्य इति गाथाऽर्थः ॥ ७४ ॥

मोहनीयं विधेति यत्र तद्वेदं वेदनीये च यत्पिपहाव-
तारस्तमाह-

अरहे अचेल इथी, निसीहिवा जायणा य अक्रोसे

सकारपुरकारे, चरितमोहमि सतेए ॥ ७५ ॥

अरहेपं दुंगुछाप, पुंवेय भयस्स चैव माणस्स ।

कोहस्स य लोहस्स य, उदएण परिसहा सत्त ॥ ७६ ॥

दंसणमोहे दंसण-परीसहो नियमसो भवे इको ।

सेसा परीसहा खलु, इक्कारस वेयणिजमि ॥ ७७ ॥

'अरतिः' इति अरतिपरीयहाः, एवमुत्तरेष्वपि परीयहा-
षः सम्बन्धनीयः । (अचेल इति) प्राकृतत्वाद्दिगुलो-
पः, अचेलः, 'को नैषधक्री याचना चाऽऽक्रोशः सत्कार-
पुरस्कारः' सैते वक्ष्यमाणरूपाः परीयहाः । 'चरितमो-
हे' चरित्रमोहनादि मोहनीयभेदे, भवन्तीति गम्यते । तदुद-
यमाविवादेपाम् । चारित्रमोहनीयस्यापि बहुभेदावयस्य
तद्वेदनीयव्येने यत्परीयहासद्भावस्तमाह- 'अरतेः' अरति-
नाम्नश्चारित्रमोहनीयभेदस्य, अचेलस्य जुगुप्सायाः, (पुंवे-
य णि) सुषो लोपात् पुंवेदस्य, भयस्य चैवं मानस्य क्रो-
धस्य लोभस्य च उदयेन परीयहाः सप्त । इह चाऽऽरपुदये
नारतिपरीयहाः जुगुप्साद्वेनाकेलपरीयहा इत्यादि यथाक्रमं
योजना कार्येति । तथा दर्शनमोहः दर्शनपरीयहाः वक्ष्य-
माणरूपाः । (शियमसो णि) आरभ्यन्ते नियमात् भवेव,
'एकः' अद्वितीयः 'शेषाः' एतदुत्तरिताः, परीयहाः पुनः
एकादश वेदनीये वेदनीयनाम्नि कर्मणि संभवन्तीति गा-
थात्रयार्थः ॥ ७५-७६-७७ ॥

के पुनस्ते एकादशेत्याह-

पंचेव आणुपुवी, चरिया मिज्जा वहे य रणे य ।

तखफास जल्लमेव य, इक्कास वेयणिजमि ॥ ७८ ॥

पञ्चैव पञ्चसंख्या एव, ते च प्रकारान्तरेणपि स्तुरितस्माह-
'आनुपुर्वो' परिपाठ्या, क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशकमशकाऽऽ-
ख्या इति भावः । चर्या शय्या वषष्ठ रोगश्च दुणस्पर्शो जल
एव च इत्यमी एकादश वेदनीयकमेवपुदयवति परीयहा
भवन्तीति शेषः, इति गाथाऽर्थः ॥ ७८ ॥

सम्प्रति पुरुषसमवतारमाह-

बावीसं बापरसं-पराए चउदस य सुहुमरागमि ।

छउमत्थवीयराए, चउदस इक्कास निणमि ॥ ७९ ॥

'द्वाविंशतिः' द्वाविंशतिसंख्याः प्रकृतापरिपहाः 'बाद-
रसंपराये' बादरसम्परायनाम्नि गुणस्थाने । किमुक्तं भव-
ति ?-बादरसम्परायं यावत्सर्वेऽपि परीयहाः सम्भवन्ति,
चतुर्दश चतुर्दशसंख्याः, चः पूर्ये, स्वमसंपराये, स्वम-
सम्परायनाम्नि गुणस्थाने । 'सप्तानां' चारित्रमोहनीयप्रतिब-
द्धानां, दर्शनमोहनीयप्रतिबद्धस्य वैकस्य तथाऽऽसम्भवमिति
भावः । 'छउमत्थवीयरागे' छउमत्थवीयरागनाम्नि गुणस्थाने,
'चतुर्दश' उक्तरूपा एव, 'एकादश' एकादशसंख्याः जिते
केवलानि, वेदनीयप्रतिबद्धानां छुदानीनामेव तत्र आवाहः,
इति गाथाऽर्थः ॥ ७९ ॥

अनुना अघ्यासनामाह-

एसखमणेसणिजं, तिणहं अगगहणमोयण नयारं ।

अहिआसण बोद्धव्वा, फासुय सद्दुज्जुसुचार्यं ॥ ८० ॥

एष्यत इत्येषणम्-एष्यणञ्जम्, अनेषणीयं तद्विपरीतं, सो-
पस्कारत्वाद्यद्वयाऽऽदि तस्य, यद्वा- 'सुषो' सुषो भवन्ति
'इति न्यायादिपरीयस्य अनेषणीयस्य च, (अगगहण-
मोयण णि) अग्रहणम्-अनुपादानं । 'त्राणाम्' अधीक्षेगमस-
ङ्ग्रहणव्यवहाराणां नयानां मतेनाप्यासना बोद्धव्येति सम्भ-
वः । अमी हि स्थूलदृष्टिः बुभुक्षाऽदिसहनमज्ञाऽविपरी-
हाराऽऽत्मकमेवेष्यन्ति । (फासुय सद्दुज्जुसुचार्यं) शब्द

यानां त्रयाणांमुमुक्षुस्य च मतेन प्राप्तुकमश्नाऽऽदि, उपल-
क्षणत्वात् कल्प्यं च युक्तं। भुजानस्याप्यध्यासनेति प्रकम् ।
ते हि भावप्रधानतया भावाध्यासनामेव मन्यन्ते, सा च ना
भुजानस्यैव, किं तु शास्त्रानुसारिप्रवृत्त्या समताऽवस्थित-
स्य प्राप्तुकमेवणीयं च धर्मपूर्वहनार्थं भुजानस्यापीति गा-
थाऽर्थः ॥ ८० ॥

सम्प्रति नयद्वारमाह-

जं पप्य नेगमनश्रो, परीसहो वेयशा य दुण्हं तु ।

वेयश पडुच्च जीवे, उज्जुमुओं सदस पुण आया ॥८१॥

'यद्' वस्तु गिरिनिर्भरजलाऽऽदि 'प्राप्य' आसाद्य जुदा-
दिपरिपट्टा उपपद्यते नैगमो नैगमनयो. यत्तद्विनिर्वाभिम-
मन्धात् तत्परीपट्ट इति, वक्षीति शेषः । स ह्येवं मन्थते-यदि
तत्, जुदाद्युपादकं वस्तु न भवेदसां जुदाद्यप्येव न स्युः ।
तद्भावाच्च किं केन सखात इति परीपट्टाभाव एव स्यात्,
ततस्तद्भावभावितात् परीपट्टस्य तत् प्रधानमिति तदेव
परीपट्टः । प्रथमोपादकप्राप्त्यप्रकथनं । आह नैकगमत्वा
नैगमस्य कथमेकरूपतेव परीपट्टाणांभिदोक्षाः । उच्यते-श-
शाब्दत्वादस्य न सर्वभेदाभिधानं शक्यमिति कश्चिद्वच-
नविदुष्यते । एवं शपनयन्त्यपि यथांक्षाऽऽशुक्रायां शक्यमिति ।
वेयनां ' जुदादिजनितानां अस्मत्तद्वदना, चशब्दानुपादकं
च परीपट्टः, ' ह्यंयं' ' पारिषयान् सङ्ग्रहयवदनायाः
पुनर्मतेनिति गम्यते । अयं चानयोरभिप्रायः-यदि तावद्विरि-
निर्भरजलाः विद्वदादिवेदनाजनकत्वेन परीपट्टः, कथमिव जु-
दादिवेदना न परीपट्टो, निरुपचारितं परीपट्टान इति परीपट्ट-
लक्षणं वेदनाया एव सम्प्रति, उपचारितं तु गिरिनिर्भरज-
लाऽऽदी, तावद्विरस्तुनिवचनश्चाप्यचार इति तदभावे त-
स्याप्यभाव एव स्यात् । ' वेदनां ' जुदाद्यनुभावाऽऽत्मिकां ' प्र-
नीत्य ' आश्रित्य जीवे परीपट्ट इति श्रुतुमुश्रः मन्यत इती-
हापि गम्यते । अयमस्याऽशयः-सति हि निरुपचारितलक्ष-
णाभित्वेऽपि परीपट्टे स एव परीपट्टोऽस्तु, किमुपचारित-
कल्पनाया ? , ततो निरुपचारितलक्षणयोगाद्वेदनेव परीपट्टः,
सा च जीवधर्मत्वाज्जीवेनाजीव इति वेदनां प्रनीत्य जीवे
परीपट्ट उच्यते, न तु पूर्वोपासिताजीवेऽपीति, ' शब्दस्य '
इति शब्दाऽऽस्त्यतस्य साम्प्रतमभिहित्वेदमस्तुभेदतस्मि-
न्विषये मतेनाऽऽत्मा जीवः, परीपट्ट इति प्रकम् । पुनःशब्दो
विशेषं धोतयति. विशेषणं परीपट्टोपयुक्तमप्य, अयं ह्युपयो-
गप्रधानः, उच्योगश्चाऽऽत्मन एवेति परीपट्टोपयुक्त आरम्भ
परीपट्ट इति मन्यते इति गाथाऽर्थः ॥ ८१ ॥

इदानीं वर्तनाद्वारमाह-

वीसं उकोसपप, वटंति जहणश्रो हवइ एगो ।

सीउसिण चरियं निसी-हिया य जुमवं न वटंति ॥८२॥

विशतिः उच्छ्रष्टपदे चित्त्यमाने परिपट्टाः वर्तन्ते. युगप-
देकत्र प्राप्तिरीति गम्यते । ' जवप्यतः ' जवप्यपदमाश्रय-
भवेदेकः परीपट्टः, ननुच्छ्रष्टपदे द्वाविशतिरपि किं नैकत्र व-
र्तन्त इत्याह (सीउसिण ति) शीतोन्त्ये चर्यानिषेधयो
ह ' युगपत् ' एककालं ' न वर्तते ' न भवतः, परस्परं प-
दिद्वारस्थितलक्षणासीमाप्य, तथाहि-न शीतमुन्त्ये न चो-
न्त्यं शीते न चर्यायां नैवेधिकी नैवेधिक्यां वा चर्येत्यतो यौ-

गपधेनामीपामेकत्रासम्भवाद्योच्छ्रष्टतोऽपि द्वाविशतिरिति ।
आह-नैवेधिकीवक्तव्यं शक्यंऽपि न चर्याया विरुध्यते?, उच्य-
ते । निरोधवाधाऽद्वितम्बकृत्तिकाऽऽदेरपि तत्र सम्भवाविष-
यिकी तु स्वाध्यायाऽऽदीनां भूमिः, ते च प्रायः स्थिरतायाम-
वानुज्ञाता इति तस्या एव चर्याया विरोधः, इति गाथाऽर्थः ॥८२॥

कालद्वारमाह-

वासगमो अतिरहं, मुहुत्तमं च होइ उज्जुमुए ।

सदस्स एगसमये, परीमहो होइ नायव्वो ॥ ८३ ॥

(वासगमो य स्ति) आर्यत्वाद्योऽप्रतः, कोऽर्थः ?-वपेल-
क्षणं कालपरिमाणमाश्रित्य, परीपट्टो भवति इति गम्यते । चः
पूरणं ' त्रयाणां ' नैगमसङ्ग्रहव्यवहारायानां मतेन, ते ह्यनन्त-
रीकृत्यायनस्तदुपादकं वस्तुपि परीपट्टमिच्छन्ति, तत्रैताव-
कालस्थितिकल्पे सम्यक्प्रत्येयति । (मुहुत्तमं च इति) प्रा-
कृतत्वाद्ननुमुहुत्तं पुनर्भवति, प्रकमापरीपट्टः, श्रुतुसूत्रे वा
विचार्यमाणं, स हि प्रायुक्तनीतिनां वेदनापरीपट्ट इति वक्ति ।
सा चोपयानाऽऽत्मिका, उपयोगश्च- ' अंतुमुहुत्ता उ परं,
जोगुवञ्चंगा न संतीति ' इति वचनात् आतमुहुत्तिका एवः
' शब्दस्य ' साम्प्रताऽऽदिभिरेदस्य मतेनैकसमये परीपट्टो
भवति ज्ञातव्य अर्थोदऽप्यः, स ह्युक्तनीतिनां वेदनापयुक्त-
मात्मानमेव परीपट्टं भवति, न चैतस्य परीयाऽऽत्मकतया प्र-
तिगमयमन्याप्य एव भवतीति समयभेदेनैतन्मतेन परीपट्टो
युक्तः । इति गाथाऽर्थः ॥ ८३ ॥

' वर्षाप्रतः त्रयाणां परीपट्ट ' इति यदुक्तं, तदेव दृष्टा-
न्तेन द्रष्टव्यमाह-

कंइ अभसच्छेदो, अच्छीणो वेयशा तहा कुच्छो ।

कामं सासं च जरं, अहिआमे मत्त वामसए ॥ ८४ ॥

(कण्डू) कण्डूतिम् : अभसच्छेदं ' भस्मान्तरूपः, आ-
क्षणाः ' लोचनयोः वेदनां दुःखानुभवेः सर्वत्र द्वितीयाये
प्रथमाः तथैति समुच्चयेः (कुच्छीणि) सुच्छ्रष्टयात् कुच्यो-
वेदनां-शलाऽऽदिरूपां काशं श्वासे च ज्वरं ' अयमपि प्रती-
तमेव । अथ्यास्त' इति अधिपसहतेः स्मत् वर्षशतानि याव-
त् । अनन्तं तु मनःकुमारचक्रवर्तजुदाहरणं सूचितं; स हि महा-
त्मा मनःकुमारचक्रवर्ती शक्यप्रशोऽसहन्तमपाधानामर-
विनिवेदिनशरीरविहृतिरुपाश्रयैवगम्यवान्मनः पटप्रान्तावलस-
द्युवदमिलमपि राज्यमपट्टापायुपयानरीक्षाः प्रसिद्धमभि-
नवाभिनयप्रबर्द्धमानमेवंगो मयुक्तरतुर्वच यथापलव्याश्र-
पानोपगविमप्राणवृत्तिरनन्तरीकृतसंहायककृद्वादिवेदनावि-
धुतिशरीरोऽपि संयमाच्च मनोगपि सञ्चाल. पुनस्तत्त-
त्त्वपरीक्षणऽऽयानभियुग्धधर्मापदशितद्वाराश्रुमासिस्-
माङ्गुल्यवयवश्च तत्पुनः ' पुर्विष कडाणं कम्माणं वेयइ-
त्ता ' इत्यादि संयोगोपादकमात्रमवशः प्रकल्पन् स्वयमाग-
त्य शक्योऽभिबन्दिन् उपपुर्वित्तः । इति गाथाऽर्थः ॥ ८४ ॥

सम्प्रति क परीपट्ट इति क्षेत्रविपुत्रप्रभप्रतिवचनमाह-

लोए संधारम्मि य, परीसहा जाव उज्जुमुनाओ ।

तिरहं सदनयाणं, परीसहा होइ अचाणो ॥ ८५ ॥

लोकं संस्तारके च परीपट्टः (जाय उज्जुमुनाओ स्ति)
सुखभाक्, अजुमवं यावत्; अस्य च पूर्वोदस्य सूचक-
त्वाद्विशुद्धनैगमस्य मतेन लोकं परीपट्टाः, तत्सहिष्णु-

यतिनिवासभूतक्षेत्रस्यापि चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकालयान्तर-
त्वात्, इत्यथपि च व्यवहारदर्शनात्, एवमुत्तरीत्तराऽऽदिवि-
शुद्धविशुद्धनरतद्भेदापेक्षया तिर्यग्लोकजम्बुद्वीपभरतदक्षि-
णादिपाटलीपुत्रोपाध्याऽऽदिषु भावनीयं, यावदत्यन्तविशुद्ध-
तममैगमस्य यत्रोपाध्र्येकदेशे अमीषां सोढा यतिस्तर्जामी
इति, एवं व्यवहारास्यापि, लोकव्यवहारपरत्वादस्य, लोके
च नेह बसति प्रोपति इति व्यवहारदर्शनात्, सङ्ग्रहस्य सं-
स्कारके परीपहाः, स हि संयुक्तातीति संग्रह इति निरुक्ति-
यशात् सङ्ग्रहोपलक्षितमेवाऽऽधारं मन्यते, संस्तरक एव च
यतिशरीरप्रदेशैः संयुह्यते न पुनरुपाध्र्येकदेशाऽऽदिगिति सं-
स्तरक एवास्य परीपहाः, श्रुतसूत्रस्य तु येष्वकाशप्रदेशे-
ष्वाम्नाऽवगाढस्तेष्वेव परीपहाः, संस्तरकाऽऽदिप्रदेशानां
तदस्युभिरैव व्याप्तरथाऽत आचरस्थानाभावात्, अत्राणं शब्द-
नयानां परीपहा भवति आत्मनि, स्वात्मनि व्यवस्थितत्वात्
वेत्ये । तथाहि-सर्वे वस्तु स्याऽऽत्मनि व्यवतिष्ठते सत्त्वात्
यथा चैतन्यं जीवं । आह-किमयं नयव्याख्या ? निषिद्धा
ह्यसौ । यदुक्तम्-“ एतिषु पुद्गल समोयते ” इति । उच्यते-
हृदिवादीदृष्टत्वादस्य न दोषः । तथा च प्रागुक्तम्-“ कम्म-
पञ्चायपुत्रे ” इत्यादि । हृदिवादे हि नयव्याख्यायापि तथैवा
भिधानम् । इति माथार्थः ॥ ८४ ॥

इदानीमुद्देशाऽऽदिद्वारत्रयमल्पवक्तव्य-
मित्येकमाथया गदियमाह-

उद्देशो गुरुवयसं, पुच्छा सीसस्स उ भुयेयव्वा ।

निद्देशो पुण्णिमे खलु, वावीसं सुत्तफासे य ॥ ८६ ॥

उद्दिश्यत इति उद्देशः, क इत्याह-गुरुवचनम् गुरोः विष-
यिनामर्थसामान्याऽभिधायकं वचो, यथा प्रस्तुतमेव (इह
खलु वावीसं परीसह सि) ' पुच्छा शिष्यस्य तु ' गुरुहिदा-
र्शविशेषज्ज्ञासांर्विनेयस्य, तु पुनः, प्रकामाद्वचनम् ' सुणि-
तव्या ' ज्ञानव्या । यथा-“ कल्लु ते वावीसं परीसहा ?
इति) नर्देशश्चेति निर्देशः-पुनः इमे खलु द्वाविंशतिः, परी-
पहा इति गम्यते, अनेन च शिष्यप्रश्नानन्तरं गुरोर्निवेचने
निर्देश इत्याद्युक्तं भवति, अथैवमुदाहरणद्वारेणा-
भिधानं पूर्वोपाध्र्युक्तोदाहरणद्वयसम्बन्धार्थं वैशिष्ट्यव्यापनार्थं
चेति किञ्चिन्मृगगाथाऽर्थः ॥ ८६ ॥

इत्थं ' कुतः ' इत्यादि द्वादशद्वारवर्णनादवसितो नामनि-
पञ्चनक्षत्रैः, सम्पत्ति ' स्वस्पर्शः ' इति चरमद्वारस्य सूत्रा-
ऽऽलापकनिपञ्चनक्षत्रस्य चावसरः, तथांभयं सूत्रे सति भ-
वती ते सूत्रानुगेन स्वसुधारणम् । तच्चेत्तम्-

सुपं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु
वावीसं परीसहा समयेण भगवया महावीरेण कासवेणं
यवेइया, जे भिक्खु सुत्ता नत्ता जिब्बा अभिभूय भिक्खा-
यरियाए परिवयंतो पुढो नो विनिहमेज्जा ।

श्रुतम् आकस्मिकमवधारितमिति यावत् । (मे) मया ' आ-
शुष्मत् ' इति शिष्याऽभ्यन्तरः, कः कमेन्द्राह-‘ सुधमेस्वामी
जम्बुस्वामिनं, किं तत् धृतमित्याह-तेनेति विजगत्प-
तीतेन ' भगवता ' अष्टमहाप्रतिहार्यैकपरमसमैश्वर्याऽऽ-
दिदुर्लभं, एवातिशयमुना चरममाख्यनयनेन ' आख्यातं '

सकलजन्तुमायाऽभिध्यात्वा कथितम् । उक्तं च-“ वैषा देवी
नरा नारी, शूबराश्चापि शाबरीम् । तिर्यञ्चोऽपि हि तैर-
र्था, मेनिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥ ” किमत आह-इहेति
लोकं प्रवचनं वा ' खलुः ' वाक्प्यालङ्कार, अवधारणं वा,
तत् इहेव जिनप्रवचन एव द्वाविंशतिः परीपहाः, सन्ती-
ति गम्यते । अत्र च धृतमित्यनेनावधारण्यभिधायिना स्वय-
मवधारितमेव अयस्य प्रतिपादनीयमित्याह, अन्यथाऽभि-
धाने प्रस्तुतापायसम्भावात् । उक्तं च-“ कि एसो पाववरं,
सम्मं अण्हिगयधम्मसम्भावो । अणं कुदेषणाए, कटुतरा-
यम्म पांडइ ॥ १ ॥ ” इति । मयन्यनेनार्थतोऽनन्तराऽऽग-
मत्वभाह-भगवत्त्वेन च यत्नः केवलज्ञानाऽऽदिगुणवत्स-
त्वेन प्रकृतवचसः प्रामाण्यं क्वापयितुं वक्तुः प्रामाण्यमा-
ह-वक्त्रप्रामाण्यमेव हि भगवत्प्रामाण्ये निमित्तम् । यदुक्तम्-
“ पुरुषप्रामाण्यमेव शब्दे दर्पणसकृत्कानं मुखमिवापन्तारा-
दभिधीयते । ” तेनेति च गुणवत्प्रामाण्यमभिधानेन प्र-
स्तुताध्ययनस्य प्रामाण्यनिश्चयमाहः संदिग्धे हि वक्तुं गुण-
वत् वचसोऽपि प्रामाण्ये संदिग्धोऽनेति, समुदायेन तु श्रा-
त्मादित्यपरिहारेण गुरुगुणप्रभावनापरिरेव विनेयेभ्यो देशना
विधेया, एतद् भक्तिपरिणामं च विद्याऽऽदरेण फलसिद्धिः ।
यदुक्तम्-“ आयरियमसिगाए-स विज्जा मंता य सिउत्तेति । ”
अथवा-“ आउसंतेणं ति ” भगवद्विशेषणम्, यद्वा-आयु-
ष्मतेति पण्यप्रभुत्वादिना प्रयस्तमायुषोरयना, न तु मुक्ति-
मवाप्त्याऽपि तीर्थनिकाराऽऽदिदर्शनात्पुनरिहाऽऽयना । यथा-
च्यते कैश्चित्-“ ज्ञानिनो धर्मेतीर्थस्य, कर्ताः परमं पदम् ।
गन्ताऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥ ”
एवं हि अनुमूलननिःशेषरताऽऽदिदोषत्वावच्छेदोऽप्रामा-
ण्यमेव स्यात्, निःशेषान्मूलने हि रागाऽऽदीनां कुतः पुन-
रिहाऽऽगमनसम्भव इति । यदि वा-“ आवसंतेणं ति) मये-
त्यस्य विशेषणं, तत् आङ्गिति-गुरुर्देशितमर्थादया वसता,
अनेन तत्त्वतो गुरुमर्थादावर्तित्वरूपत्वाद्गुरुलुक्लवासस्य त-
द्विधानमर्थत उक्तं, ज्ञानाऽऽदिहेतुत्वासस्य । उक्तं च-“ साण-
हस होह भागी, थिरयरातो ढंसेण चरिणे य । यत्ता आवक-
हाए, गुरुकुलवासं न सुंसेति ॥ १ ॥ ” अथवा-“ आउसंते-
णं) आशुशत भगवत्प्रादुरागिन्मं भक्तिः कर्मलयुताऽऽदि-
ना स्पृशता । अनैतदाह-अभिगतमस्तत्साक्षात्पुणं गुरुवि-
श्रामणाऽऽदिविनयकृत्यं न मोक्षम्वम् । उक्तं हि-“ जहाऽऽहि-
अग्गी जलणं नमंते, णाणाहुंमंतपयादित्तलं । एवाऽऽपिरि-
यं उवविट्टयज्जा, अणंतणायोवगतोऽपि संतो ॥ १ ॥ ” इति ।
यद्वा-“ आउसंतेणं ति) प्राकृतत्वेन निष्कल्पस्याप्राप्त्यु-
पायेन अवलम्बितमिमादिया गुरुक-सर्वमानेन, अनेनाप्येत-
दाह-विधिनिर्वाचितदेशस्थेन गुरुसकाशात् श्रोतव्यं, न तु
यथाकथञ्चित्, गुरुविनयभीत्या गुरुपश्यद्विधितेभ्यो वा स-
काशात् । यथोच्यते-“ परिशुद्धिप्राण पासे, सुखेह सो विण-
यपरिमंसी ” इति । यदुक्तं भगवता आख्यातं द्वाविंशतिः प-
रीपहाः सन्तीति, तत्र किं भगवता अन्तरः पुरुषविशेषा-
दपौरुषेयाऽऽमात् स्वतो वा अर्मा अवगताः, इत्याह-अमणेन
भगवता महावीरेण काश्यपेन (पवइय सि) सूत्रत्वात्
प्रसिद्धिः, तत्र आभ्यतीति अमणः-तपस्वी, तेन, न तु

“ज्ञानमप्रतिषेधं यस्य, वैराग्यं च जगत्पतेः । ऐश्वर्यं चैव धर्म-
श्च, सहस्रैर्लक्षं चतुःष्टयम् ॥ १ ॥” इति कणादाऽऽदिपरिक-
रितप्रस्तावोपबन्धनाऽऽदिसेमिद्धेन, तस्य दृष्टाऽऽदिपरिहृद्वात्
तथाविधप्रत्यक्षाभावेनाऽऽप्यन्ताराधनात् । उक्तं च—“वयसं
न कायजैता-भावेन न यो श्रोत्रादिसुखस्य । गणमिम-
य नो हेतुः, सत्यं अनाऽऽसामो कष्टयुः ? ॥ १ ॥” अगतेति
च समप्रज्ञानैर्यथाऽऽदिसुखकेन सर्वज्ञतागुणयोगितरमाह ।
तथा च यत् कैश्चिदुच्यते—“हेयोपादेयत्वस्य, साधो-
पायस्य वेदकः । यः प्रमाणमसाविष्टो, न तु सर्वस्य वेद-
कः ॥ १ ॥” इति, तद् व्युत्कर्षं भवति, अतएवो हि न य-
थावतसोपायहेयोपादेयत्वविज्ञवति, प्रतिप्राणि मित्रा हि
मावातामुपयोगशक्तयः, तत्र कोऽपि कस्यापि कथमपि कथा-
प्युपयोगीति कथं सोपायहेयोपादेयत्ववेदं सर्वज्ञतां वि-
ना सम्भवतीति, महावीर्येणैत शक्यः ज्ञानमना चरमनीये-
क्रेण, ‘कायपतेन’ कायपतेरेण; अनेन च नियन्त्रे-
शकालकुलाभियायिता सकलदेशकालकलाव्यापिकुपुण्ड-
रितनिराकरणं कृतं भवति । तत्र हि सर्वस्यैकवाक्यमाला-
नाऽस्मै व्याख्येयमित्यादिर्विभागाभावेन आख्यातसंवा-
न्मय इति, प्रविष्टिताः प्रकल्पेण स्वयं साक्षात्कारित्वलगे-
न ज्ञाता, अनेन बुद्धिब्यवहाराधिरिच्छेदोपादः परिक्षिता
भवति, स्वयमज्ञानादहा हि प्रतीपऽज्ञानव्युत्कर्षवद्
व्यतिरेकबुद्धिर्वासाऽपि कथं कञ्चनार्थं परिच्छेत्तुं क्षमः
स्यात् ? । एवं चैतदुक्तं भवति-नाम्नतः पुरुषविशेषादेनऽ-
वगतान्, स्वयं सम्यक्ज्ञानाद्भवतः, नाप्यपि नित्यऽऽसामान्यः,
तस्यैवात्ममवात्, अतीत्येवमर्थं ज्ञानमस्य स्वरूपोक्तम-
र्थमित्यावयिष्ये वा ? तत्र यथा स्वरूपापेक्षं तथा तत्तत्तद्वि-
कल्पणवापरे विनैवास्व सदावलम्बमप्रवृत्तः न चाऽऽवृत्तत्वात्
नोत्पन्नम इति वाच्यं, तस्य सन्ध्या नित्यत्वं आख्यस्या-
किञ्चकलान्, किञ्चकलस्य वा कथञ्चिदनित्यत्वमप्रवृत्तः,
अयमिदमवयवोत्पन्न, एवं कृतसङ्कता वालाऽऽदयोऽपि त-
तोऽर्थं प्रतिपद्यन्ति नार्थोत्पत्त्याऽऽसामन्तमय इति । ते च
कौटुहल इत्याह यानिनि परीपहन्तः ‘मिथुः’ उक्तनिरुक्तः,
‘श्रुत्वा’ आकर्षे, मुदन्तिक इति गम्यते । प्राप्त्वा’ यथा-
वदबुद्धिः, जित्वा’ पुनः पुनरागन्त परित्वितान् कृत्वा
‘अभिभूय’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्वा, मितांश्वया वि-
हितकिञ्चनैवमिभुवयो, तथा परिपञ्चते समन्ताद्ग-
हन्त् सृष्ट आलुष्टः, प्रकामापरिपहन्त्, नो’ भव, ‘वि-
निर्हृत्य’ विविधैः प्रकतिः संयमशान्तोपपातेन विनाशं
प्राप्नुयान् । पठन्ति च—‘मिक्षापरियाय परिष्वयंतो लि ।’
‘मिक्षावयोपा-मिक्षाऽऽन पोत्रवन्त, उद्दीप्ये हि मिक्षा-
ऽऽने प्रायः परीपहाः । उक्तं हि—‘मिक्षापरियाय वाचीसं-
परीपहा उद्दीप्यन्ते ।’ इति शेषं प्राग्वत् । इत्युक्त उद्देशः ।

एच्छामाह—

कयरे ते खलु वावीसं परीपहा तमोभूषं भगवया महा-
वीर्यं कासवेणं पवेइया, जे भिक्षुं सुचा नडा जिवा
अभिभूय भिक्षापरियाय परिष्वयंतो पुट्टो नो विनिद्वेज्जा ।
(कयरे) कि नामामः ‘ते’ अनन्तरम्वादिष्टाः ‘खलु,’
वाक्यालङ्कारः, शेषं प्राग्वदिति ।

निर्देशमाह—

इमे खलु ते वावीसं परीपहा समणेणं भगवया महावीर्येण
कासवेणं पवेइया, जे भिक्षुं सुचा नडा जिवा अभिभूय
भिक्षापरियाय परिष्वयंतो पुट्टो नो विनिद्वेज्जा ।

‘इमे’ अनन्तरं वक्ष्यमाणत्वाद्वा हृदि विपरिचर्मानतया
प्रत्यक्षा इमे ‘ते’ इति ये त्वया पृष्टाः, शेषं पूर्ववत् ।

ते जहा-दिर्गिच्छापरिसहे १, पिवासापरिसहे २, सी-
यपरिसहे ३, उमिषापरिसहे ४, दसमसगपरिसहे ५, अ-
चेलपरिसहे ६, अरुडपरिसहे ७, इत्थीपरिसहे ८, च-
रियापरिसहे ९, निमीइयापरिसहे १०, सिआपरिसहे ११,
अकोसपरिसहे १२, वहपरिसहे १३, जायसापरिसहे १४,
अलाभपरिसहे १५, रोगपरिसहे १६, तण्णासपरिसहे १७,
जल्लपरिसहे १८, सहाअपुरकारपरिसहे १९, पमापरिसहे
२०, अन्नापरिसहे २१, सम्मत्तपरिसहे २२ ।

तथाध्यादाहरणोपमायाः, दिग्भिः क्लृपपरिपहः १, पिपा-
मापरिपहः २, शान्तपरिपहः ३, उच्छपरिपहः ४, दशमश-
कपरिपहः ५, अचेलपरिपहः ६, अरुणपरिपहः ७, क्ली-
परिपहः ८, अयपरिपहः ९, नैपचिकीपरिपहः १०, शय्या-
परिपहः ११, आलोशपरिपहः १२, वधपरिपहः १३, याच-
नापरिपहः १४, अलाभपरिपहः १५, रोगपरिपहः १६, तण-
न्तपरिपहः १७, जल्लपरिपहः १८, सहाअपुरकारपरिपहः
१९, प्रमापरिपहः २०, अज्ञानपरिपहः २१, दशमशकपरि-
पहः २२ । इह च—‘दिग्भिः क्लृपितं’ देशचिन्तेन पुरुषोच्यते, ‘सवा-
न्यन्यकुलत्वहेतुत्वं संयममर्भकतया आहारपरिपहाऽऽ-
दिवाऽऽज्ञाविचरन्तेन परानि-संस्कारं समुत्त इति परिपहः
दिग्भिः क्लृपपरिपहः १, एवं पार्त्तमः क्लृप पिपासा, भव परिपहः
पिपासापरिपहः २, ‘इदं’ वतां वयस्य गन्धर्व-वारकतेर्द-
क्तः, ततो’ ‘द्रवमूर्तिस्त्वयोः इयः’ (पा० १-१-२४) इति
संप्रसारणं स्पर्शवत्किञ्चाच्च ‘स्वाऽऽस्पृशे’ (पा० ८-२-७)
इति नवमावे शान्तं शिश्राः स्पर्शः, तदेव परिपहः शी-
तपरिपहः ३, ‘उप’ दृष्ट इत्यर्थः ४, उच्छिन्नकृत्प्रत्यया-
न्तस्य उष्णं निर्दावाऽऽदित्वाऽऽसामन्तं तदेव परिपहः उ-
च्छपरिपहः ५, दशमंति दंशाः पचाऽऽदिवाऽऽहः मार-
यितुं शक्नुवन्ति मशकाः, दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकाः,
यूकाऽऽपुलकणं चैतत् ; त एव परिपहः दशमशकपरि-
पहः ६, अचलं वेलाभावां जिनकलिकाऽऽदीनाम्, अन्य-
यां तु भिन्नमहत्तुल्यं च चेलमप्यचलमय, अक्काशाला-
ऽऽदिचत्, तदेव परिपहऽऽचेलपरिपहः ७, रमणे लिः सं-
यमवियथा धृतिः, तद्विपरीता स्वगतिः, सेव परिपहः अति-
परिपहः ८, स्वयंपतेन स्तुत्योत्तवं वटि दित्वाच्च कीपि क्री-
सेव तद्वतगगनेतुगतिव्यभ्रमेक्षिताऽऽसामन्तं कलिकेनऽपि-
‘स्यगहधर्मावयव-स्तवस्तवधर्माशिरागणः’ सुदुर्लभम् ।
कुवन्नयनजननवदन्तो-कष्टच्छित्तो मम्यंतं रूपम् ॥ १ ॥”

तथा—

“निष्ठोविनं तुगुप्त-नयधरसं पिपति मोहितः प्रसभम् ।
कुवन्नयनपरिआचं, नेच्छन्ति तमोहितां भजते ॥ १ ॥”

इत्यादिभावनातांऽभिधास्यमाननोति तच्च परिषद्भाषाण्यवा-
त्परीषदः स्त्रीपरीषदः ८, चण्डे चण्डे प्रामातृमयं विहरणाऽ-
त्मिका, सैव परीषदः चण्डोपरीषदः ९, निषेधेन निषेधः पापक-
र्माणां यमनाऽऽदिक्रियायाश्च समयोजनमस्या नैषेधिकी-संशान-
नाऽदिका स्वाध्यायाऽद्विभूमिः, निषेधेति यावत्, सैव परीषदो
नैषेधिकीपरीषदः १०, तथा-शरतेऽस्यामिति शय्या उपाश्रयः ।
सैव परीषदः शय्यापरीषदः ११, आक्रोशनाक्रोशः असत्यभा-
षाऽभ्रमकः, स एव परीषदः आक्रोशपरीषदः १२, हननं वध-
स्ताडनं, स एव परीषदो वधपरीषदः १३, याचनं याज्ञा, प्राधेने-
त्यर्थः, सैव परीषदो याज्ञापरीषदः १४, लभनं लाभो न लाभो-
लाभः अभिलषितविययाप्रसिद्धः स एव परीषदः अलामपरी-
षदः १५, रोगः कुष्ठऽदिरूपः स परीषदो रोगपरीषदः १६, तर-
न्तीति तुलानि, औष्णाऽदिको नक्तुऽस्त्वर्थे च, तेषां स्पर्शः तु-
लास्पर्शः, स एव परीषदश्चतुष्टयपरीषदः १७, ज्ञाति मलः,
स एव परीषदो ज्ञातपरीषदः १८, सत्कारो बल्लाऽद्विभिः पू-
जनं पुरस्कारः अभ्युत्थानाऽभ्यस्तऽद्विस्मयऽश्नम् । यज्ञा-स-
कलयाभ्युत्थानाभिवादानदानाऽदिरुपा प्रतिपत्तिरिह सत्का-
रस्तेन पुरस्कारं सत्कारपुरस्कारः, तत्सत्त्वावयव स एव
वा परीषदः उत्तमपुरस्कारपरीषदः १९, प्रह्लापरीषदः अ-
ज्ञानपरीषदश्च प्रामातृमयत्वात्, नवरं प्रशयतेऽन्त्या व-
स्तुनस्वमिति प्रह्ला, स्वयं विमर्शोऽर्थको वस्तुपरिच्छेदः, तथा
ज्ञायते वस्तुतत्त्वमनेने ज्ञाने, सामान्येन मत्यादि, तद्भा-
षाऽज्ञानम् २०-२१, दर्शनं सम्यग्दर्शनं तद्वयक्रियाः दिवादिना
विविधमभ्यर्थणंऽपि सम्यक् परिषद्भाषाणं-निश्चलचित्ततया
धार्थ्यमाणं परीषदो दर्शनपरीषदः । यद्वा-दर्शनशब्देन दर्शनं
व्यामोहदुर्गदिकाऽऽत्मिककलतापुलम्भाद्विहृद्युद्यते, ततः
स एव परीषदो दर्शनपरीषदः २२ । इत्थं नामतः परी-
षद्भाषानभिधाय तानव स्रक्पतेऽपि विवृणुते । सम्यग्दर्शमाह-

परीसहाणं पविर्भूमी, कासवेण पवेद्या ।

तं मे उदाहरिस्सामि, आणुपुर्वि सुणेह मे ॥ १ ॥

'परीषद्भाषाम्' अन्तर्गतकलामात्रं पविर्भूमीः 'प्रकल्पे-
ण स्वस्वपसम्प्राप्ताभावलक्षणं विभागः-पृथक्ता' काश्य-
पेन 'काश्यपमात्रेण, महावीरेणेति यावत् । 'प्रवेदिता' प्रक-
ृति 'तामिति' काश्यपप्रकृतिनां परीषदप्रविर्भूमी (मे
इति भवनात्, उदाहरिष्यामि प्रतिपादयिष्यामि, 'आनु-
पुर्वी' कर्मणः शतृत्वं (मे) सम प्रकमात्पुदाहनम्, शिष्याऽऽ-
द्वरत्वापत्त्यर्थं च काश्यपेन प्रवेदितेति वचनम् । इति सूत्र-
ार्थः ॥ १ ॥ उक्तं २ अ० ।

संख्यव्ययनाथोपसंहारमाह-

पू परीसहा सवेण, कासवेण पवेद्या ।

जे भिक्खु न विहसेजा, पुटो केण्डु कण्डु ॥ ४६ ॥

'पदे' अन्नमरमुपदर्शितस्वरूपाः, 'परीषदाः' सुशब्दः 'सवे'
ह्रादिशितसंज्ञा अस्ति न तु कियन्त एव 'काश्यपेन' धीम-
महावीरिण 'प्रवेदिताः' प्रकृतिताः (जे इति) यातुकन्यायेन
जातेति शेषः, भिक्षुर्धर्ततेनैव 'विहस्येत्' पराजितः कोऽ-
र्थः-संयमात्प्रायेत, 'सुष्टो' बाधितः केनापि प्रकमात् ह्रादिश-
ितेरकतरेण दुर्जयंनपि परीषदेण (कण्डु इति) कुचविज्
द्वेष्टे काले वा इति सूत्रार्थः । उक्तं २ अ० ।

सुष्टं पिवांसं दुस्सिजं, सीउहं अरुं भयं ।

अहिपासे अग्गहिओ, देहे दुक्कं महाफलं ॥ २७ ॥

सुष्ठं दुःसुष्ठं, पिवासां दुष्टं, दुःशय्यां विषमव्यादिकृपां, शी-
तोष्णं प्रतीतम्, अरतिं मोहनीयोद्भवां, भयं व्याप्ताऽऽदिसु-
व्यमतिस्सहेतुः पतत्स्वमेव अश्रयितोऽश्विनमनाः सन् वेष्टे दुष्-
महाफलं, सीतन्त्येति वाक्यशेषः । तथा च-शरीरे सत्येत्
दुःखं शरीरं वाऽसारां सम्यगतिस्सहमानं च मोक्षफलमेवेदम्,
इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० । ४७० । स्था० ।

अथ बन्धस्थानान्याश्रित्य परीषद्भाषां विचार्यमाह-

सत्तविहवंगस्स खं भंते ! कइ परीसहा पप्पता । गो-
यमा । वावीसं परीसहा पप्पता । वीसं पुण वेएइ । जं
समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ,
जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं
वेएइ, जं सावं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं निसी-
दियापरीसहं वेएइ, जं समयं निसीदियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं चरियापरीसहं वेएइ ॥ अट्ठविहवंगस्स खं भंते ! कइ
परीसहा पप्पता । गोयमा । वावीसं परीसहा पप्पता । तं
जहा-कुपपरीसहं पिवासापरीसहं सीयपरीसहं जाव अज्ञा-
भपरीसहं । एवं अट्ठविहवंगस्स वि । छविहवंगस्स
खं भंते ! सरागज्जवंगस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा ।
चोदस परीसहा पप्पता । वारन पुण वेएइ । जं समयं सीय-
परीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ, जं समयं
उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं वेएइ ।
जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं सेजापरीसहं
वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं चव वेएइ नो तं समयं चरि-
यापरीसहं वेएइ । एकविहवंगस्स खं भंते ! वीयारागज्ज-
वंगस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एवं जेव छवि-
हवंगस्स । एणविहवंगस्स खं भंते ! सज्जिगभवंगस्स के-
वल्लिस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा
पप्पता । नव पुण वेएइ । सेसं जहा छविहवंगस्स । अवं-
धगस्स खं भंते ! अज्जिगभवंगस्स केवल्लिस्स कइ परीसहा
पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा पप्पता । नव पुण वे-
एइ । जं समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणप-
रीसहं वेएइ, जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं
सीयपरीसहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं सेजापरीसहं वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं वेएइ नो
तं समयं चरियापरीसहं वेएइ ।

सत्तविहवंगस्स आणुपुर्वि शरकमेवम्भकः । (जं समयं सी-
यपरीसहोत्तरादि) यत्र समये शीतपरीषदं वेद्यते न स-
जोष्णपरीषदं, शीतोष्णयोः परस्परव्यवस्थितविराधेन कदैकत्रा-
सम्भवत् । अथ यद्यपि शीतोष्णवैरिदैकत्रासम्भवस्तथा-
प्याव्यतिक्रमे शीते तथाविधाग्निसन्नयो युगपदैवैकस्य पुं-

स एकस्यां दिशि शीतमन्यस्यां चोष्णमित्येवं चयोरपि शीतोष्णपरीपहयोरस्ति सम्भवः । नैतद्वैयम्यकालकृतशीतोष्णाः ऽऽभ्रयत्वादिभिरुक्तसूत्रस्यैवंविधव्यतिरिक्तस्य वा प्रत्येक न पस्थानमाभावादिनि । तथा—(जं समयं चरियापरीसहमित्यदि) तत्र चर्या ग्रामाऽऽदिषु सञ्चरन्, नैवेधिकी च ग्रामाऽऽदिषु प्रतिपद्यमानकलाऽऽदिः स्थाप्याऽऽदिनिमित्तं शय्यातो विविक्तोपाश्रये गम्या नियदन्म । एवं जानयोविहारावस्थानरूपत्वेन परस्परिपरीपहावैकदा सम्भवः । अथ नैवेधिकीचच्छ्रयाऽपि चर्या सह विरुद्धेति न तयोरैकदा सम्भवः, ततश्चैकानिवशेनैव परीपहाणामुक्तपैणैकदा वेदने प्राप्तिमिति । नैयम् । यतो ग्रामाऽऽदिगमनप्रवृत्तौ यदा कश्चिदीत्सुक्यादतिबलतपरिणाम एव विश्रामभोजनोऽऽद्यर्थमित्येवं शय्यायां वर्तते तदाभयमप्यविस्मयम्, तत्रतश्चर्यायां अनमासत्वादाभ्रयस्य चाभ्रयणादिनि । यथेवं नहि कथं पङ्क्तिधन्वकमाश्रय्य वक्ष्यति । (जं समयं चरियापरीसहं वेदनाः तं समयं सज्जगरीसहं वेदनाः पङ्क्तिधन्वकमाश्रय्य वक्ष्यति ।) अत्रोच्यते—पङ्क्तिधन्वको मोहनीयस्यापिचमानकलाःवागमवर्षात्सुक्याभावेन शय्याकाले शय्यायामिव वर्तते, न तु बादररागवर्दात्सुक्येन विहारेपरिणामाविच्छेदाद्यर्थोयामप्यनस्तद्वृत्त्या तथाः प्राप्तास्यति । परस्परिपरीपहापदसम्भवमात्राभावेन (जं समयं चरिण्यत्वादि) (छुत्वेवहंभेत्त्यदि) पङ्क्तिधन्वकस्याऽऽसुमीद्वज्जानां बन्धकस्य सूक्ष्मसम्परायस्येत्यर्थः, एतदेवाऽऽह—(सरागच्छुत्तमथस्तस्यत्वादि) सूक्ष्मलोभाणुनां वेदनात्सरातोऽस्तस्य । अस्तस्य कथं वाच्योऽस्तस्य । (चोहसपरीसह स्ति) अत्रानां मोहनीयसम्भवानां नस्य मोहानुभवाभावाद् द्वाविशतेः शेषावधुर्वेश परीपहा इति । ननु सूक्ष्मसम्परायस्य चतुर्दशानामेवाभिधानात् मोहनीयसम्भवानामप्रानामसम्भव इत्युक्तं, ततश्च सामर्थ्यादतिबलित्वात्परस्परपरायस्य मोहनीयसम्भवानामप्रानामपि सम्भवः प्राप्तः, कथं चेत्तदुच्यते, यतो दर्शनसप्तकोपशमे बादरकपायस्य दर्शनीयाद्याभावेन दर्शनपरीपहाभावस्तस्मानमिव सम्भवो, तानाम् । अथ दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षयाऽस्वायपीत्यत इत्यष्टावैव, ततोपशमकत्वे सूक्ष्मसम्परायस्यापि मोहनीयसत्तासङ्गावात् कथं तदुच्यते, सर्वेऽपि परीपहा न भवन्तीति, स्यादस्य समानत्वादिति । अत्रोच्यते—यस्मादर्शनसप्तकोपशमस्योपयवेन नपुंसकवेदाऽऽद्युपशमकाले अनिवृत्तिवादरसम्परायो भवति, स चाऽऽवश्यकाऽऽदिप्यतिरिक्तमन्यान्तरमनेन दर्शनत्रयस्य बृहति भागे उपशान्ते शेषे चानुपशान्ते एव स्यात् । नपुंसकवेदो चाऽपी तेन सहोपशमयितुमुक्तमेतत्तच्च नपुंसकवेदोपशमाभावेन अनिवृत्तिवादरसम्परायस्य सतो दर्शनीमोहस्य प्रदेशत उदयाऽस्ति, न तु सत्त्वे, ततस्तत्त्वस्यो दर्शनपरीपहस्तस्यास्तीति । ततश्चाष्टावपि भवन्तीति, सूक्ष्मसम्परायस्य तु मोहसत्तायामपि न परीपहहेतुभूतः सूक्ष्माऽपि मोहनीयोदयोऽस्तीति न मोहत्रयपरीपहसम्भवः ।

आह च—

“ मोहनिमिषा अद्दु वि, वायररागे परीसहा किह छु । किहि वा सुहुमसरागे, न हुति उवसामए सव्वे ॥ १ ॥ ”

आचार्ये आह—

“ सत्तगपरउच्चिय जे—ण बायो जं च सावसेससिम् ।

मग्गिहम्मि पुरिल्लं, लग्गाइ तो दंसलुस्सवि ॥ २ ॥

लम्पर एवसकम्मं, एवुब्ब सुहुमेदो तसो अद्दु ।

तस्स भणिया न सुहुमे, न तस्स सुहुमेदो वि अद्दु ॥ ३ ॥ ”

इति । यश्च सूक्ष्मसम्परायसूक्ष्मलोभकद्विकानासुदयो नालौ परीपहहेतुलोभहेतुकस्य परीपहस्यानभिधानात् । यथैव कोऽपि कथञ्चिदली स्यात्तदा तस्यैवात्यन्तावपेक्षनाविषेष्टेति ।

(पराविहंभेदस्य स्ति) वेदनीयधन्वकस्येत्यर्थः । कस्य तस्येत्यत आह—(वीअरागच्छुत्तमथस्य स्ति) । उपशान्तमोहस्य, क्षीणमोहस्य चेत्यर्थः । (एवं चैवत्यदि) । चतुर्दश

प्रज्ञाया द्वादश पुनर्वेदयतीत्यर्थः । शीतोष्णयोर्भयार्थाशययोश्च पर्यायस्य वेदनादिनि । भ० द० ५० ८० । प्रब० १० ८० ।

(त्रिनस्येकादश ११ परीपहा वेद्या इति केचल्यहागविन्तायामुक्ताः) द्रव्यभावपरीपहेषु उदाहरणम् । एते च परीपहा द्विविधाः । तद्यथा—द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च । तत्र

द्रव्यपरीपहा नाम य इहलोकनिमित्तं वन्धनाऽऽदिषु वा पर्यवेशनाधिसहान्ते । तत्रादाहरणं यथा—सामायिके बहवः

दान्ते इन्द्रपुत्रे इन्द्रदत्तपुत्रस्य भावपरीपहा ये संसारव्यवच्छेदमनसानाऽऽकुलंता स नाधिसहान्ते तैरेव वासाधि-

कारः । आ० म० १४० । आ० सू० ।

पञ्चमि प्रकारैः क्षुब्धस्थपरीसहाः—

पंचहिं ठाणहिं छुत्तमथेयं उदिमं परीसहोवसग्गे सम्मं

सहेज्जा, खपज्जा, तिनिक्खेज्जा, अहियासेज्जा । तं जहा उदि-

अकम्मे खलु अयं पुरिसे उम्पगभूए तेण मे एस पुरिसे

अक्रोमइ वा, अवहरमइ वा, शिच्छोइ वा, शिम्भरथेइ वा,

वंधइ वा, रूधइ वा, छुविच्छेयं करइ वा, पमारं वा, शेउ उदवेइ

वा, नत्थपाडिग्गहं केवलं पायपुंछणमार्त्तच्छइ वा, विच्छिइइ

वा, भिइइ वा, अवहरइ वा ॥ १ ॥ जक्काहेइ खलु अयं

पुरिसे तेण मे एस पुरिसे अक्रोमइ वा, नहव० जाव अवहरइ

वा ॥ २ ॥ मयं च शं तन्भववेयगिज्जे कम्मे उदिज्जे भवइ

तेण मे एस पुरिसे अक्रोमइ वा० जाव अवहरइ वा ॥ ३ ॥

मयं च शं सम्मं असहमाणस्स अक्खममाणस्स अनिति-

क्खमाणस्स अण्हियासेमाणस्स किम्मन्ने कज्जइ एगंत-

तो मे पावकम्मे कज्जइ ॥ ४ ॥ मयं च शं सम्मं महमा-

णस्स० जाव अहियासेमाणस्स किम्मन्ने कज्जइ १, एगंतसोमे

निज्जा कज्जइ ॥ ५ ॥ इच्चएहिं पंचहिं ठाणहिं छुत्तमथे

उदिज्जे परीसहोवसग्गे सम्मं सहेज्जा० जाव अहियासेज्जा ॥

(पंचहीत्यदि) स्फुटं, किं तु आद्येन येन तत्तु क्षुब्धत्वात् ऽऽ-

वस्थाऽऽदिधार्तिकमेवतुल्यं, तत्र निवृत्तीति क्षुब्धः, सक-

पाय इत्यर्थः । उदीर्णोद्दिनात् परीपहोपसर्गानभिहितस्य रू-

पात् सस्यकृतककार्याद्यनिराधोऽऽदिना सहेत भयाभावेना-

विचलनाद्भट्टवत् क्षमेत, सामान्या नितिज्ञेन अदीनतया,

अध्यासीनपरीपहाऽऽद्यावेवाऽऽधिष्येत्तानीम् न चलेदिति,

उदीर्णमुदितप्रबलं वा कर्म मिथ्यात्वमोहनीयाऽऽदि यस्य स

उदीर्णकर्म, क्षालवांक्षालकृत्, अयं प्रत्यक्षः पुरुष उन्मत्त-

को मदिराऽऽदिना विप्लुतचित्तः स इव उन्मत्तकभूतो भूत-

शब्दस्योपमातार्थज्ञात् उन्मत्तक एव वा उन्मत्तकभूतो भूत-

शुद्धस्य प्रकृत्यर्थत्वात् । (तेऽहं सि) उदीर्णकर्मो यतोऽय-
मुष्मत्कथंभूतः पुनर्वस्तेन कारयेन । (मे इति) माम् एवो-
ऽयमाक्रोशोऽयं शक्तिः, अप्रवहस्ति, उपहासं करोति, अपघर्ष-
यति वा अपघर्षणं करोति, निष्कृष्टोऽयति सम्बन्धान्तरसं-
ख्यहस्ताऽऽदी गृहीत्वा बलात् सिपति, निर्मन्स्यति पुनर्वचनैर्-
ध्नाति रज्ज्वादिना, रणजि कारनामपदेशनाऽऽदिना, छु-
शरीकावयवस्य हस्ताऽऽदिच्छुद्रं कर्गेति, माग्लप्रारम्भः प्रमारः
मच्छुविशेषो भारगुणध्यानं वा नं नयति प्रापयति शिप-
द्रावयति मारयति, अथवा-प्रमार्गं मरुणस्य । (उद्धेव
सि) उपद्रवयति उपद्रवं करोतीति । पनद्रग्रं पापं, कम्ब-
सं प्रतीतं, पादप्रभङ्गं रजोहरणम् आछिनति बलाद्वा-
हालयति । विच्छिन्नसि विच्छि-
द्रं करोति दूरे व्यवस्था-
पयतीत्यर्थः । अथवा वक्ष्यमाणच्छिन्नं आछिनति । विशे-
षेण छिनति विच्छिनति, भिनति पात्रं स्कोटयति, अप्रवहति
चौरयति, वाद्यज्ञाः सर्वे विकल्पापार्थे इत्येकं परिग्रहाऽऽदि-
सहनः । लम्बनस्यम्, इदञ्चाऽऽक्रोशऽऽदिकमिह प्रायः आ-
शुभशान्तिमिथानपरिग्रह्यं रूपं मन्त्रव्यम्, उपसर्गविवनायां
तु मानुष्यकप्राद्वेषिकाऽऽशुपसंस्वरूपमिति । तथा यत्नाऽऽशिष्टो
देवाधिपतिनाथं तेनाऽऽक्रोशतीत्यादि द्वितीयम् । तथा अयं हि
परिग्रहप्रासंगिको मिथ्यागवाऽदिकर्मवशवर्तो (ममेव सं-
ति) मम पुनर्वस्तेन मानुष्यकेऽप्यन्ये जन्मान् वेद्यते तु श्रु-
यते यत्तद्भववेदनीयं कर्मम्, उदीर्ष्य भवत्यस्ति तैरेव मामाक्रो-
शतीत्यादि तृतीयम् । यथा एष बालिशः पापामीनत्वात् क-
रोती नामाक्रोशनादि मम पुनरसहमानस्य (किं मये छि-
न्ये इति निपातो विनक्तोः) कज्ज इति संपद्यते, इह
विनिश्चयमाह- (एषानसो सि) एकांतेन सर्वथा पापं क-
र्मोऽसानाऽऽदि क्रियते संपद्यत इति चतुर्थः । तथा अयं ता-
वत्पापं भवति मम वेदे महन्ति निजैरा क्रियत इति प-
ञ्चमम् । (इक्षणेष्टीत्यादि) निगमनात् । शेषं सु-
गमम् ।

छद्मस्थविपर्ययः केवलीति तत्सूत्रम्-

पंचहिं ठायेंहिं केवली उदिजे परीसहोवसगे सम्मं
सहेजा० जाव अहियासेजा । तं जहा खिचचित्ते
खलु अयं पुरिसे तेण मे एस पुरिसे अकोसइ वा
तहेइ० जाव अवहरइ वा ॥ १ ॥ दिचचित्ते खलु अयं
पुरिसे तेण मे एस पुरिसे० जाव अवहरइ वा ॥ २ ॥ ज-
क्काइहे खलु अयं पुरिसे तेण मे एस पुरिसे० जाव अ-
वहरइ वा ॥ ३ ॥ ममं च र्ण तम्बवेषणिजे कम्मे उदि-
जे अवइ तेण मे एस पुरिसे० जाव अवहरइ वा ॥ ४ ॥
ममं च र्णं सम्मं सहमायं खमपाणं तित्तिक्खपाणं अहि-
यासिचण्ड पासिचा बहेइ अन्ने छुटमहा समणा निगंथा
उदिजे परीसहोवसगे एवं सम्मं अहिस्संति० जाव अहि-
यासिस्संति ॥ ५ ॥ इधेएहिं पंचहिं ठायेंहिं केवली उ-
दिजे परीसहोवसगी सम्मं सहेजा० जाव अहियासेजा ।

तत्र च क्षितक्षितः पुत्रशोकाऽऽदिना, नष्टक्षितः पुत्रजन्मा-
ऽऽदिना, दर्पवक्षित उन्मत्त एवेति । मां च सहमानं दृष्ट्वा अ-
१६२

न्येऽपि सहिष्यन्त्युक्तमानुसातिव्यात् प्राय इतरेषाम् । वृदाह-
 “जो उत्तमेहि” मग्नो, पदभ्रां सो दुक्करो न सेसाणं । आ-
 यग्यमि जयंतं, तयशुवरा केण सीपज्ज ?” ॥ १ ॥ इति ।
 (इहोपदीत्यादि) अत्राऽपि निगमनम् । शेषं सुगममिति ।
 स्था० ५ डा० १ उ० ।

परीषद्वाः सोढव्या इत्युपदेशः-

संबुडकम्मस्स भिक्खुणो, जं दुक्खं पुट्टं अबोहिए ।

तं संजमत्रोऽयचिज्जई, मरणं हेच्च वयंति पंडिया ॥ १ ॥

संवृतानि निरुद्धानि कर्मण्यनुष्ठानानि सम्प्रयुक्त्यागु-
पक्षि वा निष्पद्यशेनावर्तनमाद्यकषाययेनारुपक्षि
वा यस्य भिक्षोः साधोः स तथा तस्य यत् दुःखम् अय
द्वैतं तदुपादानपूर्वकं वा अष्टपरमं कर्म स्फुटमित्येकस्फु-
टनिकाचितमित्यर्थः, तच्च अत्र “अथोयिना” अज्ञाननोप-
पत्तिं सन् संयमनां सैनान्द्रोकात् सम्प्रसरुपादुष्टानाव-
पचीयते प्रतिलक्ष्य लयमुपदिशति । एतदुक्तं भवति-यथा नटा-
कोरसिन्धुपिमुदकं निरुद्धापरप्रवेशद्वारं सदाऽऽदिश्यन्
संपर्कात् प्रत्यहमपचीयते, एवं संवृताऽऽवष्टावरस्य भित्तो-
रसिन्धुयोक्तकषायं प्रति सर्लानतया संवृताऽऽस्यमः सतः
संयमानुष्ठानेन चाऽनेकभवाज्ञानापत्तिं कर्म क्षीयते, ये च
संवृताऽऽस्यमः सन्नुपादिनश्च नो दिव्या मयूकत्वा ‘म-
रणं’ मरणस्वभावम्, उपलक्षणत्वात् जानिजगमरणशो-
चाऽदिकं न्यदिवा मौलं व्रजन्ति परिडताः मयस्-
द्विषेयान्, त्यक्त्वा प-परिडताः सयैव एवं वदन्ति यत्
प्रागुक्तमिति ॥ १ ॥

येऽपि च तैव भवेन न मोक्षमाप्नुवन्ति तानधिकृत्याऽऽह-

जे विभववणाहिऽजोसिया, संतिन्नेहिँ समं वियाहिया ।

तम्हा उद्धृति पासहा, अदक्खु कामाह रंगवं ॥ २ ॥

ये महासत्त्वाः कामार्थिभिर्मिथ्याव्यन्ते यान्दर्थिभ्यो वा कामि-
नो विद्यापर्यन्त ता विद्यापराः स्थितयस्तैः अद्रुष्टा अस्वे-
षिताः ह्येयं वा-अग्रयमात्सङ्गमतीतास्तैः सन्तीत्येमुक्तैः समं
व्याख्यातः, अर्तस्तेषां अपि सन्तो यतस्ते निष्कृष्टतया श-
ब्दाऽदिपु विषयेष्वप्रतिपत्ताः संसारोद्वन्तन्तत्तापानवर्ति-
नो भवन्ति. तस्माद्दृष्टमिति मोक्षं यापित्पत्तिग्राहकृष्वे यद्र-
वन्ति तन्मथनयतं पृथग्यं, ये वा कामान् रोगवशाद्विद्यापान-
“अद्राक्षुः” दृष्टवन्तस्ते संतीक्षेसमा व्याख्याताः तथा
चोक्तम्-“पुष्पकलाणं व रसं, सुराङ्ग मंसवत् महिलियाणं
क्षं जायतेत इ विरया, ते दुष्कराकरोत् ॥ १ ॥” तूनीय
पादस्य पाठान्नरं वा-“ उद्धं निरियं अहं तदा” ऊर्ध्वमिति
सौमयोऽपिपु. (निरियमिति) निष्कृष्टलोके, अथ इति-भयवप-
त्यादी, ये कामास्तान् रोगवद्द्राक्षुर्ते ते तीक्ष्णकला व्याख्या-
ता इति ॥ २ ॥

पुनरप्युपदेशान्तरमाधकृत्याऽऽह-

अग्निं वणिष्यहिँ आहियं, धारंती राक्षसिया इहं ।

एवं परमा महव्या, अक्खाया उ सराइभोयणा ॥३॥

‘अद्य’ वर्यं प्रधानं रत्नवस्त्राऽऽभरणाऽऽदिकम् । तद्यथा-
 वणिग्भिर्देशान्तरादाहितं दौकिनं राजानस्तनकल्पा ईश्वरा-
 ऽऽद्यः इहाऽस्मिन्मनुष्यलोके धारयन्ति विभ्रति, एवमेता-

मपि महाप्रतापि रत्नकल्पानि 'आचार्यैः' आख्यातानि प्रति-
पादितानि नियोजितानि सराजिभोजनानि राजभोजन-
विरमण्यमृताणि साधवो विभ्रति.तुशब्दः पूर्वग्लेभ्यो महाप्र-
तरत्नानां विशेषाऽऽपादक इति । इदमुक्तं भवति यथा प्रधा-
नरत्नानां राजान एव भाजनम् एव महाप्रतरत्नानामपि
महासाधवा एव साधवो भाजनं, नान्ये इति ॥ ३ ॥

किञ्च-

जे इह सायाशुगा नरा, अश्मोविवत्रा कामेहिँ मुच्छिद्या ।

किञ्चेशु सयं पगविभ्या, न विजायंति समाहिमाहिते ॥४॥

ये नरा लघुप्रकृतयः, इहाऽस्मिन् मनुष्यलोके, सातं सुख-
मनुगच्छन्तीति सातानुगाः-सुखशीला ऐहिकाऽऽमुष्मिका-
ऽप्यामीरवः समुज्जिरससातमौरवेषधनुषपक्षाः युद्धाः ।
तथा- 'कामेयु' इच्छामदनकेयुः 'मूर्च्छिताः' कामोक्त-
दण्ड्याः । कृपणा दीनो वराकक इन्द्रियैः पराजितस्तेन
समास्तद्वक्तव्याऽऽनेयने 'प्रगलिभताः' धृष्टतां गताः । यदि
वा-किमनेन स्तेकिन द्यंणोऽऽम्यकृपप्ररुपक्षणा-ऽऽक्रुपेणा-
ऽऽम्यसंयमस्य विरायनं मविष्यत्येवं प्रमादवन्तः कर्त्तव्येष्व-
धर्मादन्तः समस्तमपि संयमं पटवन्मणिकुटिमयद्वा मलि
नीकुप्यन्ति, एवंभूताश्च ते नसार्थि धर्मध्यानाऽऽदिकम् 'आ-
ख्यातं' कथितमपि न जानन्तीति ।

पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याऽऽह-

वाहेण जहा व विच्छेष्ट, अश्वले होह गवं पचोष्ट ।

से अंतसो अप्पायप, नादवदइ अश्वले विमीयति ॥५॥

व्याधेन लुपकेन (जहा व सि) यथा (गवं नि) सु-
पाऽऽविपशुर्विषमनकप्रकारेण कूटपाशाऽऽदिना क्षतः
परव्यक्तिः अयं वा प्राहितः प्रदिनोऽऽप्यलो भवति,
जातभ्रमत्यान्तं गन्तुमसमर्थः, यदि वा-वाहयतीति वाहः
शाकटिकस्तेन यथावद् वहन् गौर्विविधं प्रतोदाऽऽदिना
क्षतः प्रचोदिनोऽप्यश्वलो विषमपथाऽऽदी गन्तुमसमर्थो
भवति, स चाऽन्तशो मरणान्तमपि यावदहसामर्थ्यं ना-
ऽन्तावाचोद् शक्नोति एवंभूतश्चाऽश्वलो भारं वाहुमसमर्थ-
स्तत्रैव पङ्काऽऽदी विपरीतनीति ।

दार्ष्टान्तिकमाह-

एवं कामेसणं विज, अज सुए पयहेज संघवं ।

कामी कामेण कामए, लद्धे वा वि अलद्ध करहई ॥६॥

एवमनन्तराक्षया नीत्या कामानां शब्दाऽऽदीनां विषयाणां
या गवेषणा प्रार्थना तस्यां कर्त्तव्यायां 'विज्ञानं' निपु-
णः कामप्रार्थनामरुः शब्दाऽऽदिपदे मग्नः स चैवंभूतो-
ऽद्य श्वे वा संस्तवं परिचर्य कामसंघवं प्रज्ज्ञातं किलेति,
एवमध्ययसाध्यैव सर्वदाऽवतिष्ठते, न च तान् कामान् अ-
बलौ बलीवदन्तं विषमं मार्गं न्यक्रमन्, किञ्च न वैहि-
काऽऽमुष्मिकापायदार्शिनया कामी भू-वोपनतानपि कामान्
शब्दाऽऽदिविषयान् वैरस्यामि-जम्बूनामाऽऽदिविज्ञा काम-
येत् अभिलषेदिति । तथा बुल्लककुमारवन् कुनक्षिभिसा-
त् "सुदुद्ध गारयं" इत्यादिना प्रतिबुद्धो लब्धानपि प्राप्ता-
नपि कामान् अलक्षयमान् मन्यमानो महालक्ष्यतया तत्रि-
हृद्धो भवेदिति ॥ ६ ॥

किमिति कामपरित्यागो विधेय इत्याशङ्क्याऽऽह-

मा पच्छ असाधुता भवे, अच्चेही अशुसास अप्पायं ।

अहिंयं च असाहु सोयती, से यशसी परिदेवती बहु ॥७॥

मा पश्चान्मरणकाले भवान्तरे वा कामानुपह्लादसाधुता
कुगतममनाऽऽदिकरूपा भवेन् प्राप्नुयादिति, अतो विषया-
ऽऽसङ्गाद्वैतमानम् अयं हि त्याज्य, तथाऽऽमानं च अनुयायि
आत्मनोऽनुशास्ति कुरु. यथा हे जीव ! या ह्यसाधुः अनाधु-
मेकारी हिंसाऽनृतस्तेयाः दौ प्रवृत्तः सन् दुर्गतां पतितोऽधि-
कम् अप्रथमेवं शोचति, स च परमाधार्मिकः कदर्थमानस्ति-
र्येषु वा क्षुद्रादिवेदनाप्रस्तोऽप्यर्थे स्तनन्ति सशब्दं निःश्वसि-
ति, तथा परिदेवते विलपत्याकन्दति सुबह्विति-"हा मा-
तः ! भ्रियन् इति, वाता नैवाऽस्ति साग्रतं केचिन् । किं शर-
णं मे स्यादिति, दुष्कृतचरितस्य पापस्य ? ॥ १ ॥" इत्येवमा-
दीनि दुःखान्यसाधुकारिणः प्राप्नुवन्तीत्यतो विषयानुपह्लादो न
विधेय इत्येवमात्मनोऽनुशासनं कुर्विति सेवघनीयम् ॥ ७ ॥

किञ्च-

इह जीवियमेव पासहा, तस्मैव वाससयसस तुष्टी ।

इतरासो य बुद्धइ, गिद्धनरा कामेसु मुच्छिद्या ॥८॥

इहा स्मिन् संसारे, आत्मनो तावदन्त्यजीवितमेव मयल्लुप्त्वा-
ऽऽरुद्रमनित्याऽऽश्रानम् आर्त्तावसरणेन प्रतिपन्नं विज्ञा-
रुक्त्वमेवं तथा- सर्वोऽनुत्तय एव वा तदण एव युष्ये वर्ष-
शताऽऽधुत्तयुषकमनोऽप्यवसातर्तनिमित्तोऽदिकपादाय रक्तु-
त्थति प्रवृत्तवन्. यदि वा-साग्रतं सुबह्वप्यादुर्ग्रथनं तच्च न-
स्थ तदन्ते वृत्तयति, सागरोपमापेक्षया कतिपयनिमेषप्राप-
त्यान् इत्यवसाकलेपं वर्तते. स्तोत्रनिवासकलेपमियं बुध्य-
ध्वं यूयं, तथैवभूतेऽप्यायुषि नराः पुरुषा लघुप्रकृतयः कामेषु
शब्दाऽऽदियु विषयेषु गुहा अलुपयन्ना मूर्च्छिताः तत्रैवा-ऽऽ-
क्रवत्तसो नराऽऽदियातनास्थानामप्युत्तनीति शयः ॥ ८ ॥

अपि च-

जे इह आरंभनिस्सिया, आतदंदा एगंतलूसगा ।

गंता ते पावलोमयं, चिररापे आसुरियं दिस् ॥ ९ ॥

ये केचन महामोहाऽऽकुलितचेतसः 'इह' अस्मिन्मनुष्यलो-
के आरम्भे हिंसाऽऽदिके सावधानुष्ठानरूपे निश्चयेन धित्ताः-
सेवका अश्रुपपसास्ते आत्मानं दूरदृष्ट्यन्तीत्यामादहंकाराः,
तथैकान्तेनैव जन्तूनां लूका-हिसकाः सदनुष्ठानस्य वा
ध्वंसकाः, ते एवंभूता गन्तारो यास्मिन् 'पापं लोकं' पापक-
मेकारिणां यो लोको नराऽऽदि "चिररात्रमिति" प्रभूत-
कालं तत्रैवासिनो भवन्ति । तथा बालतपश्चरणाऽऽदिना य-
द्यापि तयापिधैवत्याऽऽपत्तिस्तथाऽप्यसुराणामियमासुरी
तां दिशं यान्ति, अपरप्रेष्याः किलेश्वरका देवाऽप्यमा भव-
न्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

किञ्च-

ख य संखयमाहु जीवितं, तह वि य बालजसो पगव्भई ।

पच्छुप्पेण कारियं, को ददु परलोकमागते ॥ १० ॥

(ख य संखयमाहि) न च नैव वृत्तिं जीवितमायुः सं-
स्कृतो संघातो शक्यते एवमाहुः सखेवाः । तथाहि-" इहक-
लियं करिता, वचंति इ हास्यां य दिवसा य । आउं सं-

वेक्षता, गया य न पुणो नियतंति ॥ १ ॥ ” तथाऽप्येष-
मपि व्यवस्थिते जीवानामयुषि बालजनः अशो लोको निर्बि-
द्येतया असद्वृष्टानेन प्रवृत्तिं कुर्वन् प्रगल्भते घृष्टतां याति,
असद्वृष्टानेनाऽपि न लज्जत इत्यर्थः । स वाऽशो जनः
पापानि कर्माणि कुर्वन् परंख बोद्धोते घृष्टया अलीकपातिङ-
त्याभिमानेनैवमुत्तरमाह-अत्युत्पन्नेन वर्त्तमानकालभाविना
परमायसता अनीतानागतयोर्विनानुसन्नेनेनाऽविद्यमान-
त्वात् कार्यं प्रयोजनं, प्रस्तापूर्वकारिभिरन्तदेव प्रयोजनसाधक-
त्वादादीत्येते, एवं च सतीहलोक एव विद्यते न परलोक
इति दर्शयति कः परलोकं दृष्ट्वाऽऽयातः, तथा चोचुः-
“पिब खाद्य च साधु शोभते । यदतीतं वरगाति । तन्न ते ।
न हि भीह । गतं निवर्तते, समुद्यमात्रमिदं क्लेशवरम् ॥ १ ॥ ”
तथा-

एतावानेव पुरुषो. यावानिन्द्रियगोचरः ।

भद्रे । वृकपदं पश्य, यद्दन्त्यवबुधुताः ॥ १ ॥ ” इति ॥ १० ॥
सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

विषयाननाध्वनं कथं भावसमाधिमाप्नुयादित्याह—

अरुं रं च अभिभूय भिक्खु,

तणाफासं तह सीयफासं ।

उरुहं च दंसे च ऽहियापमजा,

मुग्धिं व दुग्धिं व तितिवगएजा ॥ १४ ॥

स भावभिन्नुः परमाधेर्दर्शो शरीराऽशरीरं निरूपदो मोक्षगमने-
कप्रवक्ष्यथ या संयमेऽरितसंयमे च रतिर्वा तामभिभूय एत
दायसहेता । तयया-निर्दिष्टञ्चनतया नृणाऽऽदिकान् स्पर्श-
नाऽदिप्रहणान्निर्गन्तव्यमप्यपदेशस्पर्शश्च सम्पगधिसहेत, त-
था शरीरस्य देशमशक्तुःपिपासाऽऽदिकान् परीपहानलोभ्य-
ता निर्जगर्थम् अश्यासयेन् अधिसहेत, तथा गन्धं सुरभि-
मितरं च सम्पक्क निमित्तस्येहान्नां, चशदायाकोशबधाऽ-
दिकान्श्च परिपहान्मुमुक्षुस्तिनिक्षेपविति ॥ १४ ॥ सूत्र० १
ध्रु० १ अ० ३ ।

श्वेति ता अहमेव लुप्प, लुपंती लोअंसि पाणिशो ।

एवं सहिहं पासए, अशिहं से पुडे अहियासए ॥ १३ ॥

परीपहोपसर्गा एतद्भवनापरेण क्लेशाः नाहमेवैकस्ता-
वदिह शरीरस्यऽदिकः स्वविषयेः ‘लुप्ये’ पीड्ये, अपि त्वय्य-
पि ‘प्राणिनः’ तथाविधास्तित्यैकमुपगुया अस्मिन्नां के ‘लु-
प्यन्ते’ अतिदुःखे दुःखेः परितापयन्ते, तेषां च सम्पगिब-
धकामावात्र निजराऽऽख्यफलमस्ति । यतः—

“ज्ञानं न क्षमया शुद्धं वित्तुष्ये त्यक्तं न सन्तेऽपतः ।

सोदा दुःसहतापरीतपवनक्लेशा न ततः तपः ।

ध्यातं वित्तमहनिशं नियमितं हर्षद्वेन तस्य परं. तत्तत्कर्म
कृतं सुखाधिभिरोहो तेनैः फलैर्विज्ञताः ॥ १ ॥ ” तदेवं क्ले-
शाऽऽदिसहेतुः सद्भिद्योक्तं संयमाभ्युपगमे सति गुणयि-
ति । तथाहि—

‘कार्यं लुप्यमव कदम्बमशनं शीतोष्णयोः पात्रता,

पाठय्य च शिरोरुहेषु शयनं महास्नते केयले ।

एताभ्येव शुद्धं वहन्त्यवर्तन्ति तादृशसि संयमे,

दोषाश्चापि गुणा भवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजि-
ताः ॥ १ ॥ ” एवं सहितो ज्ञानाऽऽदिभिः सहितो वा
आत्महितः सन् ‘पश्येत्’ कुशाग्री यथा बुद्ध्या पर्यालो-

चयेदन्तरोचितं. तथा निहन्त्य इति निहः न निहोऽभि-
हः कोषाऽऽदिभिरपीडितः सन् स महासखः परीपहः स्फु-
ष्टोऽपि तान् ‘अधिसहेत’ मनःपीडां न शिव्य्यादिति । य-
दि वा— ‘अनिह’ इति तपःसंयमे परीपहसहेत वाऽनियु-
हितबलवीर्यं, शृंगं पूर्ववदिति ॥ १३ ॥

अपि च—

धुणिया कुलियं व लेवर्, किसए देहमणासणा इह ।

अविहिंसामेव पव्वए, अशुधम्मो मुणिया एवेदितो ॥ १४ ॥

(धुणिया इत्यादि) ‘धृत्वा’ विभूय (कुलियं) कडणकृतं
कुल्यं ‘लेपयत्’ सलेपम्, अयमन्वाधे—यथा कुल्यं गोमयाऽ-
दिलेपेन सलेपं जाड्यमानं लेपापगमात् कुर्यां भवति. एवम्
अनशनाऽऽदिभिर्वैहं ‘कशेयत्’ अपचितमांसयोगितं विद्-
ध्यात्, तद्वचयाच्च कर्मणोऽप्यवयो भवतीति भावः । त-
था विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा, ता-
मेव प्रकरणेन व्रजेन्, अहिंसाप्रधानो भवेदित्यर्थः । अनुगतो
मोक्षं प्रत्यनुकूलो धर्मोऽनुभवेः असावहिंसावर्णाः, परी-
पहोपसर्गसहनलक्षणश्च धर्मो ‘मुनिना’ सर्वेक्षेन ‘प्रवेदि-
तः’ कथित इति ॥ १४ ॥ सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

संतत्ता केसलोएणं, बंधचेपरिपइया ।

तत्प मंदा विरीयंति, मच्छा विट्ठा व केयणे ॥ १३ ॥

समन्तात् तमाः सन्तताः केशानां ‘लोच’ उरगाटनं तेन,
तथाहि—समचिरकेशोत्पाटने हि महती पीडोपपद्यते तया
चालपसत्त्वाः विष्वांतानिकां भजन्ते. तथा ‘ब्रह्मचर्ये’ व-
स्तिनिरापरन्तेन च पराजिताः पराभद्राः सन्तः ‘तत्र’
तस्मिन् केशोत्पाटनेऽतिदुजेयकमार्गेणैकं वा सति ‘मन्दाः’
जडा लघुप्रकृतयो विपीदन्ति संयमानुष्ठानं प्राप्ते शीतलो-
भवन्ति, सर्वथा संयमाद् वा अश्रयन्ति, यथा मरत्याः ‘के-
तने’ मरत्यवस्थने प्रविष्टा निर्गंतिकाः सन्तो जीवितात्
अश्रयन्ति, एवं तेऽपि वराकाः सर्वं कषकामपराजिताः सं-
यमजीवितात् अश्रयन्ति ॥ १३ ॥

किञ्च—

आयदंढसमायारे, मिच्छासंठियभावणा ।

हरिसपपत्रासमाववा, केइ लुपंतिज्जारिया ॥ १४ ॥

आत्मा दण्डयन्ते—खण्डयन्ते तितान् अश्रयन्ते येन स आत्म-
दण्डः ‘समाचारः’ अनुष्ठानं विषयमाचार्यत्वात् ते तथा,
तथा मिथ्या-विपरीता संस्थिता स्वाऽऽग्रहाऽऽकटा भावना-
अन्नःकरणवृत्तियेषां ते मिथ्यासंस्थितभावना—मिथ्यात्वो-
पहतदृष्टय इत्यर्थः । हर्षश्च प्रद्वेषश्च हर्षप्रद्वेषं, तदापञ्चाराग-
द्वेषममाकुला इति यावत् । न एवम्भूता अतार्याः सदाकारे
साधुं कीदृशा प्रद्वेषेण वा क्रूरकर्मकारित्वान् ‘लुपयन्ति’
कदर्थयन्ति दण्डाऽऽदिनिर्वातमवर्तते ॥ १४ ॥

एतदेव दर्शयितुमाह—

अप्येगे पलियंते सिं, चारो चारो इति सुवर्णं ।

बंधंति भिक्खुयं बाला, कसायवयणेहि ॥ १५ ॥

अपिः संभावने, एके, अतार्या आत्मदण्डसमाचारा मि-
थ्यात्वोपहतवृत्तयो रागद्वेषपारिगताः साधुं (पलियंते सिं
ति) अनर्थदेशपर्यन्ते बलमानं (चारो सिं) चरोऽयं
‘चोर’ अयं हतेन हत्येव मत्वा सुमत्तं कदर्थयति, तथा-

हि-^१ बध्नन्ति^२ रज्ज्वादिना संयमयन्ति^३ 'मितुकं'^४ भित्त-
णशीले^५ बाला^६ अज्ञाः सदसद्विवेकविकलाः, तथा^७ कपा-
यवचनैश्च^८ कोपप्रधानकटुवचनैर्मितैरसेयन्तीति ॥ १४ ॥

अपि च-

तत्थ दंडेण संवीते, श्रुट्टिणा श्रुदु फलेण वा ।

नातीणं सरती बाले, इत्थी वा कुट्टगामिणी ॥ १६ ॥

'तत्र'^१ तस्मिन्ननायेदेशपर्यन्ते वर्तमानः साधुरनार्यैः^२ 'द-
एडेन' यष्टिना युष्टिना वा^३ संवीतः^४ प्रहतीत्येवा^५ कलेन
वा^६ मानुलिङ्गाऽऽदिना खट्वाऽऽदिना वा स साधुर्यं नैः^७
कदर्थ्यमानः^८ कश्चिदपरिणतः^९ बालः^{१०} अज्ञो^{११} ज्ञातीनां^{१२}
स्वजनानां स्मरति । तद्यथा-यद्यत्र मम कश्चिन् सम्बन्धी
स्यात् नाहमेवभूतां कदर्थनामया^{१३}नुयामिति । दृष्टान्तमाह-
यथा स्त्री कुट्टा सती स्वगृहान् गमनशीला निराश्रया मां-
सपेशीय लघेष्टुहणीया तत्करोऽऽदिभिरभिभूता सती जात
पञ्चाक्षाया ज्ञातीनां स्मरति, एवमसाधवीति ॥ १६ ॥

उपसंहाराद्येमाह-

एते भो ! कसिया फासा, फरुसा दुरहियासया ।

हत्थी वा सरमंविचा, कीशाञ्चस गया गिहं ॥ १७ ॥

भो इति शिष्याऽऽमन्त्रणं, य एत आदितः प्रभुनि वंशमश-
काऽऽद्यः पीडोत्पादकत्वेन परीयहः एवंपासनी अभिहितः
'कृन्ताः'^१ सम्पूर्णा बाहुल्येन स्फुरयन्ते-स्फुरेन्निष्ठेषणानु-
भूयन्त इति वार्थाः । कथमस्याः ? - परुषाः^२ पर्येनार्यैः
कृतत्वात् पीडाकारिणः, ते चाल्पमत्स्यैर्दुःस्वनाधिभक्त्यन्ते
तोश्चासमाप्तानां लघुप्रकृतयः केचनाश्यामङ्गीकृत्य हस्तिन-
न इव रणशिरसि^३ शरजालसंवीताः । शरशनाऽऽकुला भङ्ग-
सुपरिणति एवं^४ क्लृप्ताः असमर्थाः अशराः परवशाः क-
माऽऽद्यस्ता गुरुकर्मणः पुनरपि गृहमेव गताः । पाठान्तरं वा-
'निव्वसंहु ति'^५ तत्रैवहृदयसर्वैरभिभूताः शठाः^६ शठानुष्टा-
नाः संयमं परित्यज्य गृहे गताः । सूत्रं १ ध्रुवं ३ अ० १ उ० ।

परिसहचसू-परिपहचसू-स्त्री० । परीपहसैन्यं, अ० १ श० ३३
उ० । कल्प० ।

परिसहजय-परिपहजय-पुं० । परिपहजय इति मार्गीच्छव-
नभिर्जनाऽर्थे परिपहते इति परीयहः क्षुतिपासाशीतोष्णदेश-
मशकाऽऽद्या द्वाविशति, तेन ज्ञः अभिमयः परीयहा-
णां सहनेन । स चैवं योगशास्त्रवृत्तः^१ 'लूधाऽऽने' श-
क्तिभाक् साधु-रेपणां नाति लङ्घयेत् । अदीनां^२ उविहलो वि-
हान्, यथाभावेद्यतश्चरन् ॥ १ ॥ 'अयं क्षुत्परीपहजयः ।
ध० ३ अपि० । (एवं पिपासाऽऽदिपरीपहजया अपि^३ पि-
पासा^४ आदिशब्देभ्य इत्याः)

परिसहचनिय-परिपहचनिय-वि० । शीतोष्णमशकाऽऽदीनां
परीयहाणां संपादे, परीयहाः शीतोष्णमशकाऽऽद्यः प्रत्य-
ये यत्र तत्तथैति व्युत्पत्तेः । स्थानं ३ टा० ३ उ० ।

परिसा-पर्यट-स्त्री० । आस्थानायाम्, 'आस्थाणी तह सहा परि-
सा' । पर्यट-ना० १६७ गाथा । सभायाम् आचा० १ श्रु० १
अ० १ उ० । तिब्बः पर्यट-सिंहपरियट्, मृगपरियट्, वृषभप-
रियट् ॥ ३० ।

अथ सिंहाऽऽदीनां पर्यटा व्याख्यानमाह-

कडजोगि सीहपरिसा, गीपथ चरा य वसभपरिसा उ ।

सुत्तकडगजपित्था, मिंगपरिसा होइ नायव्वा ॥७४॥

कृतयोगिनः संयमगीतार्याः परं तथा समर्थोस्ते सिंहपर्यटु-
च्यन्ते, यद्गीतार्या अपरं च विधरा बलवन्तस्ते वृषभपर्यट्,
ये तु कृतवृथाः सूत्रं अधीतिनः परमगीतार्यास्ते मृगपरि-
पादति ज्ञातव्या भवति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

ज्ञा, अज्ञा, दुर्विदग्धा ३ पर्यट-

सा समासञ्चो तिविहा पण्णा । तं जहा-

जाणिया अजाणिया दुव्विअदा ।

जाणिया जहा-

खीरमिव जहा हंसा, जे फुटंति इह गुरुगुणसमिद्धा ।

दोसे य विवज्जती, तं जाणसु जाणियं परिसं ॥ १ ॥

अजाणिया जहा-

जा होइ पगमद्दुरा, मियसावयमीहकुडुडयभूया ।

रयणमिव असंठविया, अजाणिया सा भवे परिसा ॥ २ ॥

दुव्विअद्वा जहा-

न य कत्तइ नियमाञ्चो, न य पुच्छइ परिभवस्स दोसेण ।

वन्थि व्व वायपुसो, पुट्टइ गामिन्नय दुव्वियद्दु ॥ ३ ॥

(सा समासनां निविहेत्यादि) सा पर्यट समासतः संक्षेपेण
त्रिविधा त्रिप्रकारा प्रज्ञता । तीर्थक्षरगणधरति गम्यते । पर्य-
टिति कथं लभ्यते इति चेत् ? उच्यते-इह प्रागुक्तं प्राक्प्रणी-
यः प्रवचनानुयोग इति अनुयोगश्च शिष्यमोचकस्य प्रयत्नेन,
निगलभ्यनस्य तस्याभावात् । ततः सामर्थ्यात्मेत्युक्तं पर्यटिति
लभ्यते । तथैव्युदाहरणोपादेशोर्थम- (जाणय त्ति) 'ज्ञा' अ-
वशोभनं जानामीति ज्ञा । 'इगुपथञ्चापीकिरः कः' ॥ ३ ॥
१३४॥ इति (पारिण०) कप्रत्ययः । इटि च- 'अनी लोपः' ॥६॥
४८॥ इति (पारिण०) अकारलोपः । ततः- 'अजाऽऽद्यतः टाप्'
॥४१॥४॥ इति (पारिण०) खियामाप । खिव ज्ञिका स्थायिकः
कप्रत्ययः । ततः- 'अस्मैपाजाज्ञाड्ढाया नञ्पूर्वाणामपि'
॥ ७ ॥ ३७ ॥ इत्यापः स्थानं इकागऽऽदेशः, कप्रत्ययाच्च
परन्तस्त्रियामापः । ततः सिद्धं द्विकोपः । ज्ञका नाम परिज्ञान-
वती । किमुक्तं भवति ?-कुपप्रभुत्तपावकडमन्तर्नादग्ना-
न्तःकस्या गुणदोषविशेषपरिज्ञानकुशला सनामपि दोषान्ता-
मपरिग्राहिका केचले गुणग्रहणपत्रवतीति उक्तं च-

“गुणदोषविनेमस्य, अणुविमगाहया य कुम्भइमयसु ।

एसा जाणगपरिसा, गुणतन्निज्ञा अगुणयजा ॥ १ ॥”

अ २ (गुणतन्निज्ञे त्ति) गुणपु यलवती । गुणग्रहणपरायणा

इत्यर्थः । (अगुणवज्जं ज्ति) अगुणान् दोषान् वर्जयति
सतोऽपि न गुणहानीत्यगुणवर्जो, तथा अज्ञिका ज्ञिक-
विलसणा सम्यक्परिज्ञानरहिता । किमुक्तं भवति ? या
ताम्रचूडकगटीचकुट्टपातवन् प्रकृत्या सुखस्वभावा अ-
संस्थापितजात्यरत्नमिवान्तर्गुणविशेषगुणसमुजा सुखप्रज्ञा-
पनीया पर्यट सा अज्ञिका । उक्तं च- 'पर्यटं सुखअयाणियं,
मिगद्धावगसीहकुडुडयभूया । रयणमिव असंठविया, सुड-
सण्णा सुणवमिद्धा ॥ १ ॥’ इह (मिगद्धावगसीहकुडुड-
यभूय त्ति) सा चशब्दाऽपि संवध्यते, ततो 'मिगद्धावकुडु-

इसावभूता" इत्यर्थः । (असंठविय ति) असंस्थापिता असंस्कृता इत्यर्थः । सुखसंज्ञाया सुखेन प्रहापनीयाः । तथा (दुर्विषयश्च ति) दुर्विषया मिथ्याऽहङ्कारविडम्बिताः । किमुक्तं भवति ?-या तत्तद्वगुल्लाप्योपपन्नमनन कतिपयपदान्युपजीव्य पारिडय्याभिमानिनी किञ्चिन्मात्रमपदे सारपल्लवमात्रं वा भुज्या तत ऊर्ध्वं निजपारिडय्यवस्थापनायभिमानतोऽवहयाऽपचरति । अर्धे कथ्यमानं चाऽऽत्मनो बहुलतासूचनायाग्रे त्यरितं पठति, सा परेद् दुर्विदग्धव्युत्पद्यते । उक्तं च - "किञ्चिन्मात्रमाह्वयगाही, पल्लवगाही य तुर्विदग्धाही य । दुर्विद्विद्या उ एसा, भणिया निविहा भवे परिसा ॥३१॥" अभूयां च तिसृणां पर्यादां मध्ये आधे द्वे पर्यादावनुयोगयोग्ये, तृतीया त्वयोग्या । यदाह च - "यिद्वन्" - "पत्य जाणिया अजाणिया य अरिहा, दुर्विषयव्हा अरहिया ।" इति । तत आधे एव द्वे अधिष्ठानावुपयोगः प्रारम्भणीयो न तु दुर्विदग्धाम्, सा भूताचार्यस्य निष्कलः परिध्रमः, तस्याश्च दुरन्तसंसारोपनिषात् । सा हि तथास्वाभाव्यान् यकिममर्थ्ये परं शृणोति तदव्यवहारा भुज्या च सारपल्लवमप्यत्र सर्वजनातिशायिनिजपारिडय्याभिमानतो महता महोपसोऽवमन्यते, तदवहारा च दुरन्तसंसारानिषङ्ग इति स्थितम् । नं० अत्रु० । वृ० । आ० चू० । आ० । (पर्यादां शैलघनाऽऽमुदाहरणानि 'सीस' शब्दे वच्यन्ते ।) द्विविधा पर्यत् लौकिकी, लोकांतरा च । वृ० ।

संप्रति ये अस्याध्ययनस्य योग्यास्तानाह-

खीरमिव रायहंसा, जो छुटंति उ गुणे गुणसमिद्धा ।

दोसे वि य छुटंता, ते वसभा धीरपुरसे ति ॥ ३७० ॥
ये गुणसमुखां अविनयाऽऽविगुणसमन्विताः खीरमिव राजहंसा गुणानु घोटयन्ति आस्वादयन्ति, येऽपि कवनानुपपन्नं प्रभवा दौषास्नानपिते छुटंयन्ति परित्यजन्ति । ते वृषभा निशीथिन गीतार्था धीरपूतया अविगुणस्याध्ययनस्य योग्याः । अज्ञानतो पर्यदमाह-

जे हांति पगइमुद्धा, भिगछावगसीहकुगुरगभूया ।

रयणमिव अमंठविया, सुइससप्पा गुणसमिद्धा ॥ ३७१ ॥

ये प्रकृत्या स्वभावेन मुग्धा मृगसिंहकुगुरगशवभूताः, गाधार्था शवशङ्कस्यान्यतोपनिषातः प्राकृतत्वाद् भूतशब्द औपम्यः । ततोऽभ्यमर्धे-यथा मृगाऽऽविशया अरण्यादानीय यदिके तस्मिन् भद्रकाः कियन्ते, अथवा क्रूराः, एवं ये प्रकृत्या मुग्धाः परतर्पिकेभ्यः अभवितास्ते यथा भयन्ते तथा कुर्वन्ति; तथा रत्नमिव असंस्थापिता यथा रत्नमसं, स्थापितं यादृशीऽभिप्रायस्तादृशं घटित्वा कियन्ते, एवमेते-ऽपि यथा रौचन्ते तथा कियन्ते । तथा चाऽऽह-सुखप्रहापनीयाः गुणनसुखा विनयाऽऽविगुणनिधयः ।

जे खलु अभविष्या कु-स्तुनीही न य ससमए गहियसारा ।
अकिलेसकरा सा खलु, भावपरं छकोडिपरिसुद्धं ॥ ३७२ ॥
ये खलु कुशुतिभिः कुसिद्धास्मैरभविता न च स्वसमये गृहीतसाराः सा खल्वेकैककरा अज्ञानतो पर्यत् पदकोटिशब्दं च ह्रिमिष, गुणनिधानपदकोटिशब्दं नाम-यत् स्वभावतः बह्वस्वपि विषु शब्दम् ।

संप्रति दुर्विदग्धां पर्यदमाह-

किञ्चिन्मात्रगाही, पल्लवगाही य तुर्विदग्धाही य ।

दुर्विषयव्हा उ एसा, भणिया परिसा भवे तिविहा ॥ ३७३ ॥

किञ्चिन्मात्रप्रादिणः पल्लवप्रादिणः स्वरितप्रादिणः । एवमेवा दुर्विदग्धा पर्यत् त्रिविधा त्रिप्रकारा भणिता ।

तत्र किञ्चिन्मात्रप्रादिणीमाह-

नाऊण किंचि अन्न-स्स जाणिययेन देति ओगासं ।

न य निजितो वे लज्जइ, इच्छइ य जयं गलरवेण ॥ ३७३ ॥

ज्ञात्वा किञ्चिदप्यस्य ज्ञातव्येनायकार्थं ददाति, न च निजितोऽपि स ज्ञातः, केवलं गलरवेण महलगलप्रमाणेनाऽऽरतनजयमिच्छति ।

पल्लवप्रादिणीमाह-

न य कयइ निम्मातो, ण य पुच्छइ परिभवस्स दोसेण ।

वरवीर वायपुसो, कुट्टइ गामिन्नगवियट्ठो ॥ ३७४ ॥

प्राप्तयेषु विदग्धे प्राप्तिप्रयत्नविदग्धो न च कुत्रचित् निर्मातो, सर्वत्र पल्लवमानप्रादित्यान्, न च परं पुच्छति, परिभवो मे भविष्यतीति परिभवस्य दोषेण केवलं वस्तिरिव वातपुष्पः पण्डितोऽयतिने लोकप्रवादगवितः स्फुटति स्फुटोऽपि तिष्ठति ।

स्वरितप्रादिणीमाह-

दुरहियविजो पवं-तनिवासो वावदूक इइ काको ।

खलिकरण भोइपुरतो, लोगुत्तर पडियागीते ॥ ३७५ ॥

एकः पुरुषो व्याकरणवृत्तार्थे किञ्चित्पठितानि कृत्वा प्रत्यन्तग्रामे गत्वा वृत्ते-अहं वैयाकरणः, तत्र स प्राप्तिप्रयत्ने भ्रष्टः परिभवति, वृत्तिः पुष्टा कृता, ततः सुखेन निवसति । अन्यथा तत्र वावदूकः छविः परिभुतः पुस्तकभारेण समानतः, ततस्ते प्रत्यन्तग्रामवासिनिमित्तस्य शिष्याः पृष्टाः क एव समागतः, तैरवादि-वैयाकरणः ततस्ते प्रत्यन्तग्रामवासिनां वृत्ते-अस्माकमप्यस्त्य वैयाकरणः तेन सह शब्दग्राही भवतु, नैः प्रतिश्रुतम्, जान एकत्र मेलापकः, ततो दुरधीतविधेनोक्तम्-काय इति कथं भवत्ये ? । वैयाकरणेनोक्तम्-काक इति एवमुक्ते न मौनमध्ययिष्ठम् । दुरधीतविधेनोक्तम्-अन्यपि लोकाः काकमेव भणन्ती कां विष्णो व्याकरणस्य ? । अहं भणामि काकः । ततो प्राप्तिप्रयत्नेन मुकुटिष्ठश्च कृतः, अस्माकं पण्डितेनैव पराजित इति । पश्चात् स वैयाकरणः प्रह्वयमापन्नो नगरं गत्वा यत्र भोजिकरुष स ग्रामेन कर्षयित्वा तस्य पुरतः खलीकृत्य ग्रामाभिष्ठापितः एव दृष्टव्यः । एवं लोकोत्तरेऽपि कस्याप्याचार्यः शिष्यः किञ्चित् पीठिकाभारं शिष्यस्या एकाकी प्रत्यन्तनगरं गत्वा तस्या तान्त्रान्नान्नसमीतार्थान् द्रावयति, अकरुणीयान्यपि च करोति, अग्रामाभिषेतेऽपि च प्रायश्चित्तं ददाति अर्थं, पुत्रालंकारगौरवाणि भजयते, न च पुच्छति पश्चादर्थं गीताधोस्तत्राऽऽगतान्यैवार्थान् प्रायश्चित्तं च तस्य दत्तं दीत्वा तस्यापहृता ॥ गाथाऽल्लव्यजना विषयम्-दुरधीतविधेः कोऽपि प्रत्यन्तनिवासाः तत्र को वावदूको महाविद्वन् वैयाकरणः समागतः, तस्य तेन विद्यदे काकाककृतः, उवाहानपूर्वकमुकुटिष्ठः कृता, ततः स वैयाकरणो वावदूको नगरं गत्वा भोजिकपुरस्कृतस्य खलीकरुष वकार्यः । एवं लोकोत्तरेऽपि पीठिकानी-

ने पीठिकामात्रेण गीतार्थकस्यैव या करोति सैषा दुर्विद-
ग्धा पर्यन् ।

आचार्यपत्तञ्ज तुरितो. पञ्च सांसत्तञ्ज अकाङ्क्षं ।

ईड्डि चोक्ताऽऽपरिओ. निरङ्कुमो मत्तहायि वः ॥३७५॥
कोऽपि शिष्यो दृश्यैकालिकमात्रं पठित्वा आचार्यः स्व-
रितः प्रत्यन्तं ग्रामं नगरं वा गत्वा पीठिकायां निविष्ट
आत्मानमाचार्यमभिमुख्यते. स एव शिष्यवत्कृत्वा निरङ्कु-
मो मत्तहस्तौव चोक्त्या चोक्तौ सूच्यः सन् आचार्यो हि एते
परिभ्रमति ।

कीदृश्यस्य सूक्ष्मत्वमत आह-

छद्मालयमि काम-ण कुंडियं अभिमृष्टं जलीसुखितौ ।

गुरु पुच्छति पसिणं, किंतु हु सा वागरे किंचि ॥३७७॥

गुरुकः परिवाजकः पद्माले निदण्डे कुण्डिकां कृत्वा कृता-
क्षरिभिर्मुक्तं यन्वाहनः पादयति न पुच्छति प्रश्नयति किन्तु
सा कुण्डिका तथा पुच्छ्यमाना किञ्चिपयिवाजकस्य व्या-
श्रयति नैव किञ्चन यादृशं तस्याः कुण्डिकाया आचार्य-
त्वं तादृशमेतस्यापि ।

सीसा वि य तूरीती, आचारिया वि हु लहुं पसीमंति ।

तेषु दरे भिजिज्जावालं, भरितो लोगो पिसायाणं ॥३७८॥

शिष्या आचार्यपदपरिपालनाय तस्मिन् आचार्यो अपि
लघु शीघ्रं प्रसीदति. न पुनः पादभावयति, यथा नाद्या-
पि पादेष्वप्येवमिति तत्र पश्यन् शक्तिमान्, अत एव पि-
शाचानां प्रहिलानां लोकोऽत्र भूतः ।

तेगिच्छे मने पुच्छा, अतर्हि बालुक देवि कटि चिन्ना ।

तोसत्तेश्च कर्हति य, विजिनिभिद्धे ततो दंडो ॥३७९॥

“एतो विजिः राउले ओलगद, नो मर्तो, रखा पुच्छियं-
अथि मे पुत्ता. कहियं-अथि, नवरं विजयमनिक्खितो
रखा भणियं-वख पड्ढाहि. तद्वय्याः चेतो मे योगा, ततो अग्र-
त्थ गंतुं पडिनुमरथ्ये, तथ अद्याः पुराण्डे चरतोऽर ग-
ल्लए, बालुकं लग्गं, विनेउमिथ्येः । सा विजयमवीचमाणि-
या. विज्जेण पुच्छियं-कटि विवा एम्मा । कहियं-पुराण्डे,
तेण नायं विज्जमंडं लग्गं ति। पोत्तं गल्लए, बांयउं तहा व-
लियं जहा ते सातमयं निगयं गलिया तो नेण विज्जपु-
त्तेण विजियं-एत उवातो विजिज्जाए किणियार, पांडनि-
यत्तो । रसो अज्जीणो, पुच्छितो रखा भिक्खियं विजियं ति ।
तेण भणियं-विक्खियं । ततो रखा विक्खियं अतो महावी-
ति सक्कोरी करो । अयथा रसो अमहद्विधीर गल्लमंडं उ-
द्धितं सा वादितो अण्डर, कांडं चिंत्तित्तिरा । तर्हि भणियं
पुच्छामो. इत्येण भणियं-नेण पुराण्डे, तर्हि विजियं-गुणं
पिज्जरहस्तयं । ततो भणियं-पुराण्डे चिन्ना. पुच्छा नेण ग-
ल्लए साइयेण अतोहिंसा मारिया. पुच्छा रखा अणं विज्जा
पुच्छिया-किं सत्थिहोमेण पया क्रियशा, उयाहु आस-
त्तेण ? तस्य विवादे विज्जहिं निंविद्धो. पुच्छा सारितेण
दंडेण दंडितो ।” अस्तस्यमनिका-विक्रमके वेद्ये मृते राक्षः
पुच्छा-अस्ति तस्य पुत्रः कथितम् अस्ति, परमशक्तिनो धे-
यकस्य । राक्षो भणितम् अन्त्यत्र गत्वा पठ, स गतः. तत्र बाल-
कमजागल वखाऽऽवेष्टेन मिथमानं दृष्ट्वा लब्धं वैद्यरहस्य-

मिति विचिन्त्य प्रतिनिवृत्तः. तत्र वैश्या गलगण्डमभवत्, स
आकारितः पृष्ठवान् कर्चीणी, तोषाधिना तोषमिमिषं कथ-
यन्ति पुराण्डे, ततः सा पोताऽऽवेष्टेन मांरता. स विवादे
वेद्येन निविद्धः, ततः शरीरो दण्डस्तस्य राक्षो कृतः । एष
दृष्टान्तः ।

उपनयमाह-

कारणनिसेवि लहुसग, अगीयपचय विसोहि दद्रूण ।

सवत्थ एव पच्चं-तगमण गीया गते दंडे ॥३८०॥

आचार्येणान्यस्य कस्यापि साधोः कारणनिषेधोऽसौ-
तप्रत्ययानामन्तं किञ्चित् यथा लघु प्रायश्चित्तं दत्तं, विशो-
धिः प्रायश्चित्तमित्यनयोन्तरम् । तत् दृष्ट्वा चिन्तयति-सर्वत्रैव
प्रायश्चित्तं दातव्यं, ततः प्रत्यन्ते ग्रामं नगरं वा (से) तस्य
गमनं. तत्र गतं स मृते-अहमपि जानामि प्रायश्चित्तं, तत्र
निष्कारणं प्रतिसेविने भणति-भणं भणं कारणं प्रति-
सेविने. तत्र एवमुक्ते स हते-तत्र शुद्धः, तथापि किञ्चित् गी-
ताः प्रत्ययं प्रायश्चित्तं दद्याम. एवं कुर्वन् पञ्चदश्यां गी-
तार्थानामगमनं. तैस्तैर्गीतार्थैरपद्रवितो, दीक्षित तस्याऽप-
हृतः । ईदृशा ये पुरुषाः सा दुर्विदग्धा पर्यन्तस्या यो द-
द्यान् सूत्रमर्थं वा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं. जानन्त्याश्च
स्वार्थमदानं चतुर्गुणं । अथवा द्विविधा पर्यन्त-लौकिकी,
लौकांतरा च । तत्र लौकिकी पञ्चविधा ।

तामिवाऽह-

पूरीती कुचंतिय, वृद्धी मंत्री रहस्सिया चेव ।

पंचविहा खलु परिसा, लोइय लोउत्तरा चेव ॥३८१॥

पूर्यन्ती, छत्रवती, बुद्धिमती, राहस्त्रकी च । एवं लौकिक-
की लौकांतरा च खलु पञ्चविधा पर्यन्तः ।

तत्र लौकिकी पञ्चप्रकाराण्यपि दृश्यन्ति-

पूरयंतिया महाजगो, छत्रविदिना उ ईसरा वितिया ।

समयकुसला उ मंत्री-लोइय तह रोहिणिज्जाया ॥३८२॥

महाजनः पूरयन्तिका पर्यन्तः, विनीर्णैश्च राहस्त्रा द्विती-
या छत्रात्मिका. स्वतन्त्रयकुसला बुद्धीया बुद्धिपूर्वः, चतुर्थी
मन्त्री, पञ्चमी राहस्त्रकी रोहिणियात्मिका अन्तः-
पुरमहत्तरिका, एषा लौकिकी पञ्चप्रकारा पर्यन्तः ।

तत्र पूरयन्तिकायाह-

नीहम्मियमि पूरयति, रसो परिसा न जा परमतीति ।

जे पुण कुचंतित्तिना, अयंति ते बरिदरं सालं ॥३८३॥

यदा राजा निर्गच्छति तस्मिन् निर्गमने यः कोऽपि महान्
जनः स सर्वोऽपि राजा दोकनं यावत् शृष्टं नयति स पर्य-
न्तः पूरयन्तिका । ये पुनस्तत्र विनीर्णैश्च ताः पञ्चलुक्ता राजा-
नो मन्त्रमौक्तिकाश्च ते बाह्यतानायां यावदागच्छन्ति, शेषा
वाप्यन्ते, एषा छत्रात्मिका छत्रवती ।

दुतीयां पर्यवमाह-

जे लोगवेयसमण-हि कोविया तेहि पत्थिवो सद्दियो ।

समयमतीय परिच्छेद, परपत्रायाऽऽगमे चेव ॥३८४॥

ये लोके, वेदे, समये चेत्यर्थः, कोविदाः कुशलः स्तेः सद्दितः

पार्थिवः समयमवसरमतीतः प्रातः सन् परप्रवादीनामागमाः परप्रवादाऽऽगमास्सन् परीक्षते । एषा बुद्धिपर्वत् ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

जे रायसत्यकुसला, अक्षकुलीया द्विता परिणया य ।

माङ्कुली या वसिया, मतेति निबो ररे तेहि ॥ ३८६ ॥

ये राजशास्त्रेषु कैटिल्यप्रभृतिषु कुशला राजशास्त्रकुशलाः, आत्मकुलीया राजकुले भवाः पैशुकेण संवन्धेन संबद्धा इत्यर्थः । द्विताऽद्वितान्धेपिणः, परिणनाः वयसा, मातृकुलीया मातृकेण संवन्धेन संबद्धा वसिका आयसाः, तैः सह रहसि नृपा मन्त्रयति । एषा मन्त्रिपर्वत् ।

राहिणीयां पर्वदमाह-

कुबिया तोसेयवा, रयस्सला वार अण्णमासता ।

छप्पमासे य रडे, मंतयते रोहिणिजेहि ॥ ३८७ ॥

या देवी राक्षः कुपिता तां रोहिणीया निवेदयन्ति, ततो हूतव्येन प्रसादननिमित्तं प्रेष्यन्ते, यथा गुष्माभिः सा देवी तौषयितव्या, तथा या रास्वला ऋतुस्नाता, ततो रोहिणीया कथयन्ति, यस्माच्च यस्मिन् दिवसे वारकस्ते राक्षसस्याः कथयन्ति, ताऽपि कथा यौवनप्राप्ता तामां परिणयनीयराक्षः निवेदन्ति (अग्रमासत्सि) अन्याऽऽसक्तः धर्मिचाहिणीत्यर्थः तामपि राक्षः कथयति-यथया देव ! दुष्कारिणीति । अयानपि यानि छप्पानि प्रकाशानि च रहासि रतिकार्याणि तानि रोहिणीयैः सह राजा मन्त्रयते । एषा पञ्चमी राहिनिका पर्वत् । तदेवमुक्ता पञ्चपकाराऽपि लौकिकी पर्वत् ।

संप्रति लौकोत्तरे पञ्चविंश पर्वदमाह-

आवस्सगमादीया, सुचकडा पूरंतिया भवे परिसा ।

दसामादि उवरिमसुया, हवति उ ज्जंतिया परिसा । ३८८ ॥

लोदयवेदयसामा-एसु मत्थेसु जे समोमाढा ।

समयपरममयाविसा-रया य कुसला य बुद्धिमती । ३८९ ॥

आवश्यकमादि कृत्वा यावत् सूत्रकृतमर्कं तावदधीतधृता पूरयन्ती पर्वत्, न स्वत्वच कश्चनपि साधुः पठन् निरुध्यते, दशाधृतस्कन्धमादि कृत्वा येनामुपेतनानि धृतानि सा छप्पानिका पर्वत् । तत्र हि ये परिणामका अनिपरिणामकाश्च निर्धारयन्ते, ये च लौकिकेषु धैरिकेषु सामाधिकेषु च शास्त्रेषु समयमादाः स्वसमयपरसमयविशारदाः कुशलाः सा बुद्धिमती पर्वत् ।

आह-किं प्रयोजनं बुद्धिपर्वता ? तत आह-

आसन्नपतीभर्त्तु, लेखपरिसा जज्जो तथा सत्तरे ।

कहमुत्तरं च दाहिंसि, अमुगो किर आगतो बादी । ३९० ॥

बुद्धिपर्वता सह भ्रमं कुर्वन् आसन्नपतिभक्त्युपजायते, तथा यः शास्त्रे निरन्तरव्याख्याकरणतः क्षेत्रः परिभ्रमस्त-स्य जयो भवति, कदाचिन्परिभ्रमे जाते व्याख्याकरणकस्ते परिभ्रममपनयति, तथा सा बुद्धिपर्वदेवं शिक्षयते-अमुकः किल आगतो बादी ततः कथं त्वमुत्तरं दास्यसि ? एवं बुद्धिपर्वता सह कृताऽऽभ्यासः सुखं परप्रवादिनं निपुण्णाति । यद्वा बुद्धिपर्वत् ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

पुण्वं पच्छा जेहि, सिंगखडितविही समणुभूतो ।

लोए वेदे समए, कयागमा मंतिपरिसा उ ॥ ३९१ ॥

यैः पूर्वं गृहवासः पश्चात् भ्रमणभावे शृङ्गनादितोषधिः, सर्वेषु कार्येषु मध्ये शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादिनमुच्यते, तद्विधिः समनुभूतः, स लोके वेदे समये च कृताऽऽगमा मन्त्रिपर्वत् ।

एतदेव व्याचिख्यासुराह-

गिहनासे अत्यसत्ये-हि कोविया कइ समणभावन्निम ।

कज्जेसु सिंगभूयं, तु सिंगनादि भवे कज्जे ॥ ३९२ ॥

पूर्वगृहवासं अर्धशास्त्रेषु, पश्चात् भ्रमणभावे स्वसमयपरसमयेषु ये केचित् कोविदाः सा मन्त्रिपर्वत्, कार्येषु शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादितं भवति ।

किं तदित्याह-

तं पुण चेइयनासे, तद्व्याचिख्यासणे दुविहमेदे ।

भत्तोवहिनीच्छेदं, अभिवायसंवेचपिट्ठादी ॥ ३९३ ॥

तत्पुनः शृङ्गनादितं कार्यं चरयित्वा शांलाकोनमभवन्प्रति-मयित्वा शांलाः तद्व्याचिख्याशाश्च चरयद्रव्यविद्रावणं, तथा द्विविधो भेदो मरणसुप्राज्ञानं वा, यो वा भर्तु भिक्षां वारयति, उपधि वा, यथा सा काऽप्यमीयां भर्तुपधि वा दद्याति भर्तुव्यवच्छेद उचोयःप्रवच्छेदो वा, तथा कोऽपि धिगुज्जातीयो भूते-आज्ञागताभिव्यादयन्, वद्व्यमिति यो वद्व्यापयति पिट्ठाद्ये, आदिप्रहाणयो निविद्यानाह्वापयति आलोचयति वा, प्राद्विष्टो राजाऽपि तत् अभिवादानं वद्व्यापयति आदि च शृङ्गनादितं कार्यं तद्विधयैः समनुभूतः सा मन्त्रिपर्वत् ।

बितहं ववहरमाणं, सत्तरेण विराणतो निहोडेइ ।

अन्हं सपखदो, न चेरिसे दिक्खिए दंढो ॥ ३९४ ॥

राजाऽऽदि वितथे व्यवहरन्तं मन्त्रिपर्वदन्तर्गते विद्यायकः स्वसमयपरसमयशास्त्र शास्त्रकुशलः शास्त्रेण निहोडयति सुखं वारयति, यथा अस्माकं स्वपक्षे दण्डो भवति, सर्वे दण्डे करोतित्यर्थः । न च राजा प्रभवति, नाऽपि प्रपन्नदीक्षाकस्यैतादृशो दण्डः । एषा मन्त्रिपर्वत् ।

संप्रति राहस्यिकां पर्वदमाह-

सल्लुद्धरेण समण-स्य चाउकसा रहसिया परिसा ।

अज्जाणं चउकसा, छकसा अट्टकसा वा ॥ ३९५ ॥

द्विविधं शरयम्-द्रव्यशरयं, भावशरयं च । द्रव्यशरयं कण्ट-काऽऽदि, भावशरयं भावानिदानमिध्यानाति । अथवा-भावशरयं मूलोत्तरगुणातिचारः ततः भ्रमणस्य भावशरयो-द्धरणे, आचार्यसमये आलोचयत इत्यर्थः । राहस्यिकां पर्वत् भवति । कथं भूतव्यत आह-चतुर्कक्षां द्वापार्यस्य द्वौ सा-धेरिति अन्वार्तः कक्षां यत्र सा तथा, आचार्याणां चतुर्-कक्षां, पदकक्षां वा, तत्र यदा निर्गन्धी निर्गन्ध्याः पुरतः आलोचयति तदा चतुर्कक्षां, यथा निर्गन्धस्य निर्गन्धपा-थ्ये आलोचयतः, यदा त्वद्वितीयस्थायिरगुरुसमोप आलोचयति साद्वितीया भिक्षुकी तदा पदकक्षां, साद्वितीयतरुण-सुखसमोप साद्वितीयायाभिक्षुका आलोचयत्या अष्टकक्षां ।

तत्र प्रथमतः संयतस्य चतुर्कषा भावयति-

आलोच्यं पञ्जइ, गारवपरिवर्जितो गुरुसगले ।

एगंतमशावाए, एगो एगस निस्साए ॥ ३६६ ॥

एकान्ते अनायाते एकाऽद्वितीयं एकस्माद्वितीयस्याऽऽवा-
धेस्य निश्चया, तत्पूरत इत्यर्थः । गौरवपरिवर्जितं अज्ञात-
सात्वनीयवपरिवर्जितं । गौरवाद्धि सम्भगालोचयितव्यं भवती-
ति तन्प्रतिषेधः गुरुसमीपे आलोचनादाचार्यसमीपे आ-
लोचनां प्रयुङ्क्त ।

कथमित्याह-

विरहमि दिसाभिगह, उकुडुतो पंजली निसेजा वा ।

एस सपक्खे परप-क्खे मोतु छणं निसिजा वा ॥ ३६७ ॥

एकान्ते यत्र काऽपि न तिष्ठति तत्र विरहे लुब्धे प्रवेशे पूर्वं
गुरोर्निषया कृत्वा पूर्वोक्तपरां चरितिकां वा दिशमभिगृह्य
सन्दनं कृत्वा उरकुडुकः प्रवृद्धाञ्जलिः । अथासौ व्याधिमाम-
प्रभूतं वाऽऽलोचनीयं ततो निषयामनुज्ञाप्याऽऽलोचयति, एष
स्वपक्षे आलोचनाविधिः । परपक्षे नाम संयती तत्र लुब्धं मुक्त्या
आलोचनां दातव्या, निषया च न कार्यते । इयमत्र भावना-
यथा संयती संयतस्य परत आलोचयति तदा लुब्धं वर्जयति,
किं नु यत्र लोकरूप संलोकस्तत्राऽऽलोचयति, निषयां वाऽऽ-
चार्यस्य न करोति, आत्मनाऽऽनुष्ठिता आलोचयति ।

अमणीमधि कृत्वाऽऽलोचनाविधेस्तुल्यकर्मव्यमाह-

आलोच्यं पञ्जइ, गारवपरिवर्जितो गणुखीए ।

एगंतमशावाए, एगाए निस्सिया समणी ॥ ३६८ ॥

या अमणी गौरवपरिवर्जिता गणुख्याः पुरत आलोचनां प्र-
युङ्क्ते । केषाह-एकान्ते अनायाते एकाऽद्वितीयं एकस्या
अद्वितीयया गणुख्या निश्चया ततो गुरुसमीपे अमणस्यैव
अमणो अपि गणुख्याः पुरतः आलोचयन्त्याश्चतुर्कषां पर्व-
भवति ।

पदकर्ममाह-

आलोच्यं पञ्जइ, एगंते बहुजणस्स संलोए ।

अव्वितियेरगुरुणो, सविइया भिक्खुणी निहुया ॥ ३६९ ॥

अद्वितीयस्यैव गुरुसमीपे सद्द्वितीयं भिक्षुणी निभृता नि-
ष्यापारा न दिशो नापि विरिञ्चिः आलोचयति, नापि यत्कि-
ञ्चिदुद्धापयति इत्यर्थः । एवंभूता सती एकान्ते बहुजनस्य
संलोकं आलोचनां प्रयुङ्क्त ।

अथ कीदृशीतस्या द्वितीया भवनीत्यत आह-

नाणदंसणसंपन्ना, पोढा वयसपरिणया ।

इमियागारसंपन्ना, भणिया तीसे विइजिया ॥ ४०० ॥

ज्ञानदर्शनसंपन्ना प्रौढा समया या संयतस्य तस्या या
भावं विहाय तं मन्त्रणं कर्तुं वृद्धाति, किंतु वृद्धि-यथा-
लौचितं तर्हि व्रजामो, नो चेदालोचनयापि न प्रयोजनमिति,
तथा वयसा परिणता परिणतवयाः, तथा दक्षिणाऽऽकारसं-
पन्ना दक्षिणेनाऽऽकारेण च यस्य यादृशो भावस्तस्य तं जा-
नानीत्यर्थः । एवंभूता सा तस्या द्वितीया गणुख्या सा
पुनः कियद् दूरे तिष्ठति । उच्यते-एकं स्वरूपं वदन्ति-
वचोभयोराकाका इत्यन्ते तावन्मात्रं, परं भुवन्ते-यत्र ध्वजं
शृण्वत्येति ।

अष्टकर्ममाह-

आलोच्यं पञ्जइ, एगंते बहुजणस्स संलोए ।

सव्वितियतरुणगुरुणो, सविइया भिक्खुणी निहुया ॥ ४०१ ॥

एकान्ते बहुजनस्य संलोकं सव्वितियस्य तरुणगुरोः स-
मीपे सद्द्वितीयं तादृशां प्रयुङ्क्ता ।

संप्रति यादृशस्य आचार्यस्य द्वितीयस्तादृशमाह-

नाणस्य दंसणस्य य, चरिततवविणयआलयगुणेहि ।

वयपरिणामेण य अभि-गमेण इयरो हवइ जुतो ॥ ४०२ ॥

ज्ञानेन दर्शनेन चारित्रेण तपसा विनयेन आलयगुणैर्वा-
धेष्टाभिः प्रतिलेखनाऽऽदिभिरुपशमगुणेन च यथा वयःपरि-
णामेन अभिगमेन सम्यक्वशास्त्राथकोशलेन युक्तो भव-
त्याचार्यस्येतरो द्वितीयः । उक्ताः पञ्चप्रकारा अपि पर्वदः । ४०
१ उ० १ प्रक० । आब० । राजाऽऽदिलोकः, " सामी समोसंडे
परिसा णिग्गया धम्मो कडिओ परिसा पडिग्गया " नि० १
धु० १ वर्ग १ अ० । मिथिलाया नगर्यां वास्तव्या लोकाः
समस्तोऽपि भगवन्तमागतं धृत्या भगवद्भवन्दनार्थं स्वसादा-
ध्यात् विनिर्गत इत्यर्थः । सू० प्र० १ पाहु० । अ० । प-
रिचारे, जी० ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररओ कनि परिसाओ प-
ञ्जत्ताओ । गोंयमा ! तओ परिसाओ पञ्जत्ताओ । तं जहा-स-
पिता चंडा जाया, अर्धभतरिया सभिया, मज्जे चंडा
वाहिं जाया । चमरस्स णं भेंत ! असुरिंदस्स असुररओ
अर्धभतरपरिमाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, मज्झि-
परिमाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, बाहिरपरिमाए
कति देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । गोंयमा ! चमरस्स णं
असुरिंदस्स अर्धभतरपरिमाए च उवीसं देवसाहस्सीओ प-
ञ्जत्ताओ, मज्झिपरिमाए परिसाए अट्टावीसं देवसाहस्सीओ
पञ्जत्ताओ, बाहिरयाए परिसाए वतीसं देवसाहस्सीओ प-
न्नत्ताओ । चमरस्स णं भेंत ! असुरिंदस्स असुररएणो
अर्धभतरियाए परिसाए कइ देशीमया पन्नत्ता, मज्झि-
मियाए परिसाए कइ देवीमया पन्नत्ता, बाहिरियाए प-
रिसाए कइ देवीमया पन्नत्ता । गोंयमा ! चमरस्स णं असु-
रिंदस्स असुररओ अर्धभतरियाए परिसाए अट्टा देवीमया
पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए तिन्नि देवीमया पन्नत्ता,
बाहिरियाए परिसाए अट्टा देवीमया पन्नत्ता ॥

(चमरस्स णमित्यादि) चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्या-
ऽसुरराजस्य कनि कियसंख्याकाः पर्वदः प्रज्ज्ञाः । भग-
वानाह-गौतम ! तिस्रः पर्वदः प्रज्ज्ञाः । तद्यथा-समिता व-
ह्वा जाता । तत्राऽऽध्यन्तरिका पर्वदः समितानिभाना । एवं
मध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । (चमरस्स णमित्यादि)
चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्याऽसुरराजस्य अध्यन्तरिका-
यां पर्वदि कति देवमहत्त्याणि प्रज्ज्ञानि । मध्यमिकायां पर्व-
दि कति देवमहत्त्याणि प्रज्ज्ञानि । बाह्यायां पर्वदि कति दे-
वमहत्त्याणि प्रज्ज्ञानि । भगवानाह-गौतम ! चमरस्य अशु-

रेन्द्रस्य असुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि चतुर्विंशतिदेव-
सहस्राणि प्रहसति, मध्यमिकायां पर्वदि त्रिंशतिदेवसहस्राणि,
बाह्यायां द्वात्रिंशत् देवसहस्राणि प्रहसति । चमरस्तस्य
भंते । इत्यादि । चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य असुरेन्द्र-
राजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ?
मध्यमिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ? बाह्यायां
पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ? भगवानाह गौतम । अ-
भ्यन्तरिकायां पर्वदि अष्टदशतिर्यानि देवीशतानि प्रहसति,
मध्यमिकायां पर्वदि त्रिंशत् देवीशतानि प्रहसति, बाह्यायां
पर्वदि अष्टचतुर्धा नि देवीशतानि प्रहसति जी० ३ प्रति० ४
अप्रि० । " एवं तापलीसमाणं वि लोमपालाणं तुंवा तुडिया
पञ्चा. एवं अगमहिंसीणं वि ।" स्थानं ३ टा २ उ० ।

पर्वदि देवीस्थितिः—

चमरस्तस्य भंते । असुरिदंस्स असुररक्षो अभिभतरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । मज्झिमिया-
ए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । वाहिरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । अभिभतरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । मज्झिमियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । वाहिरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । गोयमा । चम-
रस्तस्य भंते असुरिदंस्स अभिभतरियाए परिसाए देवाणं
अष्टाड्जाई पलिओवमाई डिई पञ्चता, मज्झिमियाए प-
रिसाए देवाणं पलिओवमाई डिई पञ्चता, वाहिरियाए परि-
साए देवाणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पञ्चता, अभिभतरि-
याए परिसाए देवीणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पञ्चता,
मज्झिमियाए परिसाए देवीणं पलिओवमं डिई पञ्चता,
वाहिरियाए परिसाए देवीणं अद्वपलिओवमं डिई पञ्चता ।

(चमरस्तस्य भंते इत्यादि) चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य
असुरराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसताः । मध्यमिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसताः । एवं बाह्यपर्वदिष्वपि प्रभूत्वं वक्तव्यम्-
तथा अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां, कियन्तं कालं स्थितिः
प्रहसताः । एवं मध्यमिकाबाह्यपर्वदिष्वपि प्रभूत्वं वक्तव्यम् ।
भगवाद्वाह-गौतम । चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्य-
न्तरिकायां पर्वदि देवानामर्धचतुर्धा नि पश्योपमानि स्थितिः
प्रहसताः । मध्यमिकायां पर्वदि देवानां द्वे पश्योपमे स्थितिः प्रह-
सताः । बाह्यायां पर्वदि देवानां त्रयश्च पश्योपमे स्थितिः प्रहसताः ।
तथाऽऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां त्रयश्च पश्योपमे स्थि-
तिः प्रहसताः । मध्यमिकायां पर्वदि देवीनां पश्योपमा स्थितिः
प्रहसताः । बाह्यायां पर्वदि देवीनामर्धपश्योपमे स्थितिः प्रहसताः ।
इह भूयान् वाचनमेदं इति यथावस्थितत्वे पाठनिर्णयार्थं
श्रुगमपि स्वमसारसंस्कारमात्रेण विनियते ।

संप्रत्यभ्यन्तरिकाविशेषदेश कारणं पिपुच्छिदुरिदमाह—

से केण्डेणं भंते । एवं बुबइ-चमरस्त असुरिदंस्स
तन्नो परिसाओ पञ्चताओ । तं जहा-समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, वाहिरिया जाया । ?

गोयमा । चमरस्तस्य असुरिदंस्स असुररक्षो अभिभतरप-
रिसा देवा णं वाहिता हवमागच्छंति गोयमा । णो अन्वा-
हिता; मज्झिमपरिसाए देवा वाहिता हवमागच्छंति,
अन्वाहिता वि; वाहिरपरिसा देवा अन्वाहिता हवमाग-
च्छंति । अदुत्तरं च णं गोयमा । चमरे असुरिदं असुर-
राया अमयरेसु उच्चावपसु कज्जोहेवसु समुपपेसु अ-
भिभतरियाए सदिं संमइसंपुच्छणावहूले विहरइ, मज्झि-
मियाए परिसाए सदिं पियं पंचंमाणे २ विहरइ, वाहि-
रयाए परिसाए सदिं पयं पंचंमाणे २ विहरइ, से ते-
ण्डेणं गोयमा । एवं बुबइ-चमरस्तस्य असुरिदंस्स अ-
सुररक्षो तन्नो परिसाओ पञ्चताओ-समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, वाहिरिया जाया ।

(से केण्डेणंमयदि) अथ कंतायेन भदन्त । एवमुच्यते-
चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य निचः पर्वदः प्रहसताः ।
तद्यथा-समिता चण्डा जाया, अभ्यन्तरा समिता; मध्यमि-
का चण्डा बाह्या जाया । भगवानाह-गौतम । चमरस्त असु-
रेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्यन्तरपर्वका देवा (वाहिता) आ-
हता (हवन्) शीघ्रमागच्छन्ति । (नोअन्वाहिता) अनाहता अनेन
गौतमाह, मध्यमपर्वका देवा आहता अपि शीघ्रमागच्छ-
न्ति, अनाहता अपि मध्यमपर्वतिर्पलविपयस्तां बाह्यपर्व-
का देवा अनाहताः शीघ्रमागच्छन्ति । तयामाकारेण लक्ष-
णगौरवानहंत्वान् । (अदुत्तरं च णमियादि) अथोत्तरमथा-
न्यन्तु अभ्यन्तरस्याऽऽविश्ये कारणं गौतम । चमरोऽसुरे-
न्द्रोऽसुरराजेऽभ्यन्तरेषु उच्चावपेसु शोभनेषु "अज्जोहेवसु"
इति कौटुम्बेषु कार्येषु, कुटुम्बे भवन्ति कौटुम्बानि, स्वराष्ट्र-
विपर्यायार्थः । तेषु कार्येषु समुपपेसु अभ्यन्तरिकया परि-
पदा सदिं संमनिसंप्रनवहूलभावि विहरति, सम्मन्या उत्त-
मया मत्या यः संप्रनः पर्वलोचनं तद्वहूलभावि विह-
रत्यास्ते, स्ववर्मपि प्रयोजनं प्रथमतस्तया सह पर्वलोच्य
विदधानीति भावः । मध्यमिकाया पर्वदा सदिं यदभ्यन्त-
रिकया पर्वदा सह पर्वलोच्य कर्सेव्यतया निश्चितं पदं तत्
प्रपञ्चयन् २ विहरति । पर्वमिदमस्मात् । पर्वलोचनविधौ वा
कर्सेव्यमिदं वा न कर्सेव्यमन्यथा दोष इति विस्तारयन् २
आस्ते; बाह्याया पर्वदा सह यदभ्यन्तरिकया पर्वदा सह प-
र्वलोचनं मध्यमिकाया सह गुणप्रेमपञ्चकयनतो वि-
स्तारितं पदं तत् प्रपञ्चयन् २ विहरति । आहप्रधानः सन्न-
वश्यं कर्सेव्यतया निरूपयन् तिष्ठति, यथा इदं पुमभिः
कर्सेव्यमिदं न कर्सेव्यमिति तदर्थं या एकानेन गौतमेव
केवलमर्हति, यथा च सहोत्समत्तित्वात् स्ववर्मपि कार्यं
प्रथमतः पर्वलोचयति सा गौतमविषयं पर्वलोचनया वा
कार्यमभ्यन्तरिका वनेति इति, अभ्यन्तरिकायां तु गौरवाहो
पर्वलोचनं चाभ्यन्तरिकया पर्वदा सहवश्यं कर्सेव्यतया
निश्चितं, न तु प्रथमतः, सा किल गौरवपर्वलोचनयां च
मध्यमे भावे वनेति इति मध्यमिका, या तु गौतवं न जाना-
तिद्वयर्हति, न च यथा सह कार्यं पर्वलोचयति, केवलम्
आदेश एव सद्यै दियते सा गौरवात् पर्वलोचनया वा
वदिष्यति वनेति इति बाह्या तदेवाऽऽभ्यन्तरिकाऽऽदिव्यपदे-

शनिबन्धनमुक्तम् । संमत्येतदेवापसंहरन्नाह— (से तेणट्टेण-
मित्थादि) पाठल्लिखम् । यानि तु 'समिया चण्डा ज्ञात' इति
नामानि तानि कारणान्तरनिबन्धनानि. कारणान्तरं च प्र-
स्थाद्वसातव्यम् ।

अत्र संप्रणिमाया—

"चउवीसउड्डीसा वसीसलहस्सं देव चमरस्स ।
अबुड्डा तिण्णि तहा, आह्वाइज्जा य देविसया ॥ १ ॥
आह्वाइज्जा देवि दि—यइहरलं कमण देवतई ।
पलिण्णि दिवहुमण. आह्वा देवीण परिसासु ॥ २ ॥"

वत्परातीनाम्—

बलिस्स णं भंते ! वड्ढोयणुरो कइ परिसाओ पन्नता-
ओ ? गोयमा ! िस्सि परिसाओ पम्पताओ । तं जहा—समि-
या, चंडा, जाया । अभितरिया समिया, मज्झिमिया चंडा,
वाहिरिया जाया । बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स वड्ढोयणुरन्तो
अभितरियाए परिसाए कइ देवसहस्सा ? मज्झिमियाए प-
रिसाए कइ देवसहस्सा० जाव वाहिरियाए परिसाए कइ
देविसया पम्पता ? गोयमा ! बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स
अभितरियाए परिसाए वीसं देवसहस्सा पन्नता, म-
ज्झिमियाए परिसाए चउवीसं देवसहस्सा पन्नता, वाहि-
रियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसहस्सा पन्नता, अभित-
रियाए परिसाए अउपेचना देविसया पन्नता. मज्झिमि-
याए परिसाए चत्तारि देविसया पन्नता, वाहिरियाए परि-
साए अट्ठदेविसया पन्नता ।

वड्ढराशित्तं भ्यानि—

बलिस्स द्विण पुच्छा ? ० जाव वाहिरियाए परिसाए दे-
वाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ? गोयमा ! बलिस्स वड्ढो-
यण्णिदस्स अभितरियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओव-
माई डिई पम्पता. मज्झिमाए परिसाए तिण्णि पलिओवमा-
ई डिई पन्नता, वाहिरियाए परिसाए अट्ठाइज्जाई पलिओव-
माई डिई पन्नता, अभितरियाए परिसाए देवाणं अट्ठाइज्जाई
पलिओवमाई डिई पन्नता. मज्झिमियाए परिसाए देवीणं
दोपलिओवमाई डिई पन्नता, वाहिरियाए परिसाए दे-
वीणं दिवहुं पलिओवमाई डिई पन्नता, भेसं जहा चमरस्स
अउरिदस्स अउरकुमारओ ।

धरणाऽऽदीनाम्—

धरणस्स णं भंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ कइ
परिसाओ पम्पताओ ? गोयमा ! तिण्णि परिसाओ ताओ
चेव जहा चमरस्स । धरणस्स णं नागकुमारिदस्स नागकु-
मारओ अभितरियाए परिसाए सट्ठ देवसहस्सा पम्पता,
मज्झिमियाए सत्तरि देवसहस्सा पम्पता, वाहिरियाए अ-
सीति देवसहस्सा पम्पता, अभितरियाए परिसाए पन्नरं दे-
विसयं पन्नतं, मज्झिमियाए परिसाए पन्नासं देविसयं प-
न्नतं, वाहिरियाए परिसाए पण्णसं देविसयं पन्नतं ॥

"मट्ठिहोए ० जाव पभासेमाणे से णं तत्थ बायालीसाए
अण्णवात्सल्यसहस्साणं छुएहं सामाणियसाहस्सीणं वा-
वसीसाए तावसीसाणं चउपहं लोणपालाणं छुएहं अण्ण-
माईसाणं सररिवाराणं तिएहं परिसाणं सत्तहं आसिया-
डिवइयं चउवीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं अण्णोस च
वट्ठं दाहिह्माणं नागकुमारणं देवाणं देवणिय आहियणं
जाव विहरतीति " पाठल्लिखम् ।

स्थितिः—

धरणस्स णं रओ अभितरियाए परिसाए देवाणं केवइ-
कालं डिई पम्पता ? मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवइयं
कालं डिई पम्पता ? वाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं
कालं डिई पम्पता ? अभितरियाए परिसाए देवाणं केवइयं
कालं डिई पम्पता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं
कालं डिई पम्पता ? वाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं
कालं डिई पम्पता ? गोयमा ! धरणस्स रओ अभितरि-
याए परिसाए देवाणं साइरं अट्ठपलिओवमाई डिई पम्पता,
मज्झिमियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमाई डिई पम्पता
वाहिरियाए परिसाए देवाणं देसुणं अट्ठपलिओवमाई डिई प-
म्पता, अभितरियाए परिसाए देवीणं देसुणं अट्ठपलिओ-
वमाई डिई पम्पता, मज्झिमियाए परिसाए देशेणं माइरं
चउभाणपलिओवमाई डिई पम्पता, वाहिरियाए परिसाए दे-
वीणं चउभाणपलिओवमाई डिई पम्पता, अट्ठा जहा चमरस्स ।

भूतानन्दस्य—

भूयाणंदस्स णं भंते ! नागकुमारस्स रओ अभितरिया-
ये परिसाए कइ देवमाहस्मियाओ पन्नताओ ? मज्झिमाए
परिसाए कइ देवमाहस्मियाओ पन्नताओ ? वाहिरियाए परि-
साए कइ देवसाहस्मीओ पम्पताओ ? अभितरियाए परि-
साए कइ देवीसया पन्नता ? मज्झिमाए परिमाए कइ देवि-
सया पन्नता ? वाहिरियाए परिमाए कइ देवीसया पन्नता ?
गोयमा ! भूयाणंदस्स णं नागकुमारओ अभितरियाए परि-
साए पन्नासं देवसहस्मीओ पन्नताओ. मज्झिमियाए परि-
साए सट्ठिदेवसाहस्मीओ पन्नताओ, वाहिरियाए परिसाए स-
त्तरिदेवसाहस्मीओ पन्नताओ, अभितरियाए परिसाए दोप-
णवीसा देविसया पम्पता, मज्झिमियाए परिसाए दो देवि-
सया पन्नता, वाहिरियाए परिमाए पम्पतरिदेविसयं पन्नतं ।

स्थितिः—

भूयाणंदस्स णं भंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ
अभितरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?
मज्झिमाए परिमाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?
वाहिरियाए परिमाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?
अभितरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?
मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?
वाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पम्पता ?

गोयमा ! भूयाणंदस्स णं अम्भितरियाए परिसाए देवाणं देख्खं पलिओवमं डिई पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं देख्खं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं चउम्भागपलिओवमं डिई पणत्ता, अद्दो जहा चमरस्स अउसेसा वि देवादीणं महाघोसउज्जवसाणाणं ठाणवयवत्तवया शिरउसेसं भाणियववा, परिसाओ जहा धरणिदभूयाणदणं दाहिणिल्लाणं जहा भूयाणंदस्स परिमाणं पि, डिई वि ।

कालस्स-

कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररखो कति परिसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तिप्पि परिताओ पणत्ताओ । गोयमा ! ईसा तुडिया दहरहा, अम्भितरिया ईसा, मज्झिमिया तुडिया, बाहिरिया दहरहा । कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररखो अम्भितरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ जाव बाहिरियाए परिसाए कति देविसया पणत्ता ? गोयमा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररखो अम्भितरियाए परिसाए अद्द देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अद्द देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अम्भितरियाए परिसाए एकं देविसयं पणत्तं, मज्झिमियाए परिसाए एकं देविसयं पणत्तं, बाहिरियाए परिसाए एकं देविसयं पणत्तं ।

रिप्पिणि-

कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररखो अम्भितरियाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? अम्भितरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? गोयमा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररखो अम्भितरियाए देवाणं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं देख्खं अद्दपलिओवमं डिई पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं चउम्भागपलिओवमं डिई पणत्ता, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं चउम्भागपलिओवमं डिई पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं चउम्भागपलिओवमं डिई पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं देख्खं चउम्भागपलिओवमं डिई

पणत्ता, अद्दो जाव चमरस्स एवं उत्तरिल्लस्स वि, एवं निरंतरं जाव गीयजस्स । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

संयाति ज्योतिष्काणाम् । तत्र सूर्यस्य-

सूरस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरखो कति परिसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तिप्पि परिसाओ पणत्ताओ । तं जहा तुंवा तुडिया पण्वा । अम्भितरिया तुंवा, मज्झिमिया तुडिया, बाहिरिया पण्वा । सेसं जहा कालस्स परिमाणं, तिती वि, अद्दो जहा चमरस्स चंदस्स ति एवं चेव । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

शक्रस्य पर्यवः स्थितिश्च-

सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरखो कति परिसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तत्रो परिसाओ पणत्ताओ । तं जहा-समिता चंडा जाता । अम्भितरिया समिता, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाता । सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? मज्झिमियाए बाहिरियाए तदेव पुच्छा ? गोयमा ! सक्रस्स देविंदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए चो-हसंदेवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ । एवं देशीयं पुच्छा ? गोयमा ! सक्रस्स देविंदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए सत्त देविसया पणत्ता । मज्झिमियाए परिसाए छत्त देविसया पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए पंच देविसयाणि पणत्ताइ ॥

शक्रस्य भद्रम् । देवेन्द्रस्य देवराजस्य कति पर्यव प्रज्ञाताः । भगवानाह-गीतम् । तिस्रः पर्यवः प्रज्ञाताः, तद्यथा-शमिका चण्डा जाता, अभ्यन्तरिका शमिका मध्यमिका चण्डा बाह्या जाता- (सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरखो अम्भितरियाए) इत्यादि प्रश्नपदकं सुप्रतीतम् । भगवानाह-गीतम् ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्येदि द्वादश देवसङ्ख्याणि प्रज्ञाताः, मध्यमिकायां चतुर्दश देवसङ्ख्याणि, बाह्यायां षोडश देवसङ्ख्याणि । तथा अभ्यन्तरिकायां पर्येदि सप्तशतानि देवीनां प्रज्ञातानि, मध्यमिकायां देवीनां षट्शतानि, बाह्यायां देवीनां पञ्चशतानि ।

सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं तिती पणत्ता ? एवं मज्झिमियाए बाहिरियाए वि ? गोयमा ! सक्रस्स णं देविंदस्स देवरखो देवाणं अम्भितरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइ तिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं चत्तारि पलिओवमाइ तिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं तिप्पि पलिओवमाइ तिती पणत्ता, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं तिप्पि पलिओवमाइ तिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए दोप्पि पलिओवमाइ तिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए एणं पलिओवमं तिती पणत्ता, अद्दो सो चेव जहा भवणवासिणं ।

“ सक्कस्स णं भंते । देविदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए देवारणं केवदयं कालं ” इत्यादि प्रथमपदकं सुप्रतीतम् । भगवानाह—यौतम । शक्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चपल्योपमा स्थितिः प्रकृता । मध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायां त्रीणि पल्योपमानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रकृता, मध्यमिकायां द्वे पल्योपम, बाह्यायामेकं पल्योपमम् । “ से केणुदुणं भंते ! एवं पुच्छ—सक्कस्स णं देविदस्स देवरखो तन्नो परिसाओ ” इत्यादि सकलमपि सूत्रं समरक्ष्यतायामिव भावनीयम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

ईशानस्य—

ईसाणस्स णं भंते ! देविदस्स देवरखो कति परिसाओ पल्लत्ताओ । गोयमा ! तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । तं जहासमिता चंडा जाता, तदेव सवन्, खवरि अम्भितरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ, बाहिरियाए परिसाए चौहस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ । देवीणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए खव देवीसया पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठनया पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए सत्त देवीसया पल्लत्ता । देवाणं तिनीपुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए छपल्लिओवमाईं, बाहिरियाए पंचपल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता । देवीणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए पंच पल्लिओवमाईं, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए निशि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो तदेव भाणियव्वो ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि दश देवसहस्राणि, मध्यमिकायां द्वादश, बाह्यायां चतुर्दश, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि नव देवीशतानि, मध्यमिकायामष्टौ देवीशतानि, बाह्यायां सप्त देवीशतानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां सप्त पल्योपमानि, मध्यमिकायां बाह्यायां पद, पञ्च तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां पञ्च पल्योपमानि, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां त्रीणि, शेषं शक्यम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

सप्तकुमारराजऽऽदिनाम्—

सयंकुमारानं पुच्छा तदेव ठाम्पदग्गेमेणं जाव सयंकुमारस्स तन्नो परिसाओ समिताऽऽदि तदेव, नवरि अम्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं तिनी अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंच पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं चत्तारि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं तिथि पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि अष्टौ देवसहस्राणि, मध्यमिकायां दश, बाह्यायां द्वादश, देवीपर्यवो न वक्तव्याः । तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामष्टपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिर्मध्यमिकायां अष्टपञ्चमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामष्टपञ्चमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि । शेषं सर्वं शक्यम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

एवं मार्हिदस्स वि तदेव जाव तत्थ अम्भितरियाए परिसाए छ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी, देवाणं अम्भितरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं छ पल्लिओवमाईं बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंचपल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पद देवसहस्राणि, मध्यमिकायाम् अष्टौ देवसहस्राणि, बाह्यायां दश देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामष्टपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि । शेषं सर्वं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

बंभस्स वि तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । अम्भितरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए परिसाए छदेवसाहस्सीओ, बाहिरियाए अट्ठ देवसाहस्सीओ । देवाणं तिनी अम्भितरियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं पंचपल्लिओवमाईं, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाईं सागरोवमाईं, बाहिरियाए अट्ठनवमाईं सागरोवमाईं तिथि पल्लिओवमाईं, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि चत्वारि देवसहस्राणि, मध्यमिकायां पददेवसहस्राणि, बाह्यायामष्टौ देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामष्टपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायां पर्यदि अष्टनवमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामष्टनवमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि, शेषं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

संतगस्स वि जाव तन्नो परिसाओ जाव अम्भितरियाए दो देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए छदेवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी भाणियव्वत्ता, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं बारस सागरोवमाईं सत्त पल्लिओवमाईं तिनी, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाईं छ पल्लिओवमाईं तिनी, बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाईं पंच पल्लिओवमाईं तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि द्वे देवसहस्रे, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां पद, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां द्वादश

सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमाणि स्थितिर्मध्यमिकायां द्वादश सागरोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायां द्वादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमाणि । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

महासुकपुच्छा । गोयमा । ० जाव अम्भितरियाए एग-
देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए परिसाए दो देवसाहस्सीओ
पम्पत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए चत्तारि देवसाहस्सीओ,
ठिती अम्भितरियाए परिसाए अद्दसोलससागरोवमाई पंच
पलिओवमाई, मज्झिमियाए अद्दसोलससागरोवमाई
चत्तारि पलिओवमाई, बाहिरियाए अद्दसोलससागरोव-
माई तिप्पि पलिओवमाई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्पदि एकं देवसहस्रं, मध्यमिकायां द्वे
देवसहस्रे, बाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि । तथा अभ्यन्-
तरिकायां पर्पदि अर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि
स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि चत्वारि प-
ल्योपमानि स्थितिः, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि त्री-
णि पल्योपमानि । शरं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० ५ उ० ।

सहस्रारं पुच्छा । ० जाव अम्भितरियाए परिसाए पंच दे-
वसया, मज्झिमियाए परिसाए एगा देवसाहस्सीओ, बा-
हिरियाए दो देवसाहस्सीओ पम्पत्ताओ, ठिती अम्भितरि-
याए अद्दट्ठारससागरोवमाई सप्त पलिओवमाई ठिती पम्प-
त्ता । एवं मज्झिमियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई छपलिओ-
वमाई, बाहिरियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई पंच पलिओव-
माई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्च देवशतानि, मध्यमिकायामेकं
देवसहस्रं, बाह्यायां द्वे देवसहस्रे, तथा अभ्यन्तरिकायां प-
र्पदि देवानामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमानि,
मध्यमिकायां पर्पदि अर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि षट् पल्योपमा-
नि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि ।
शरं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

आगयपाण्यस्स वि पुच्छा । ० जाव तओ परिसाओ, गवर्णि
अम्भितरिया अद्दुद्दजा देवसया, मज्झिमियाए पंच देवस-
या, बाहिरिया एगा देवसाहस्सीओ, ठिती अम्भितरियाए
एगुण्णससागरोवमाई पंच पलिओवमाई, मज्झिमियाए परिसा-
ए एगुण्णससागरोवमाई चत्तारि पलिओवमाई, बाहि-
रियाए परिसाए एगुण्णससागरोवमाई तिप्पि पलिओव-
माई ठिती, अओ सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धतृतीयानि देवशतानि, मध्यमि-
कायां पञ्च देवशतानि, बाह्यायामेकं देवसहस्रं, तथा अभ्यन्त-
रिकायां पर्पदि देवानामर्द्धेष्टादश विंशतिः सागरोपमाणि पञ्च
पल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश विंशतिः साग-
रोपमाणि, चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश विंशतिः
सागरोपमाणि त्रीणि च पल्योपमानि, शरं पूर्ववत् । जी० ४
प्रति० २ उ० ।

आरखाऽच्युताऽऽदीनाम्-

कहिं गं भंते ! आरखऽच्युए देवाणं १, तेव अच्युए प-
रिवारं जाव विहरति । अच्युएस्स गं देविदंस्स तओ प-
रिसाओ पम्पत्ताओ-अम्भितरपरिसाए देवाणं पणुवीससयं,
मज्झिमियाए अद्दुद्दजसया, बाहिरपरिसाए पंचसया, अ-
म्भितराए एकवीसं सागरोवमा सप्त पलिओवमा, मज्झि-
मियाए एकवीसं सागरोवमा छपलिओवमा, बाहिराए ए-
कवीसं सागरोवमा पंच पलिओवमा ठिती पम्पत्ता ।

अभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्चविंश देवशतं, मध्यमिकायाम्
अर्द्धतृतीयानि, देवशतानि, बाह्यायां पञ्च देवशतानि । तथा
अभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानामेकविंशतिः सागरोपमाणि
सप्त च पल्योपमानि, मध्यमिकायां पर्पदि एकविंशतिः साग-
रोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायामेकविंशतिः सागरोप-
माणि पञ्च पल्योपमाणि शरं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।
ओ० । स्या० । (सूर्यामस्त्र देवस्य मामानकपरिचयदुपपञ्चकं-
वानां स्थितिः "टिह" शब्दं सन्तुष्टमागं १७६६ पृष्ठ गता)
(प्रायश्चित्तदानयोग्या पर्पत्तु " तर्हिहपरिसा य " इति ह्यार-
म्भे पञ्चिज्ज " शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६ पृष्ठे गतम्)

परिसाई (गु) परिश्रावित्तु-वि० दुष्पकत्वाऽदिना क्षरके,
स्या० ४ डा० ४ उ० ।

परिसाड्य-परिश्राव्य-अव्य० । निर्गात्येय्ये, आवा० २ ध्रु०
१ चू० १ अ० ८ उ० ।

परिसागय पर्पत्तु-वि० । साधुसंहतिमध्यगते, पा० ।

परिसाट-परिशाट-पुं० । उज्ज्वल, आवा० ४ अ० । "शट" कजा-
विशगुण्णगवससादंनैवातिवातेः पुटलानां परिशाटनमव-
सादंनं परिशाट । पुटलानामवसादंनं, विश० ।

परिसाटकरण-परिशाटकरण-न० । कम्पसाऽऽदिता शङ्ख-
रूपेच निष्पादनं, सू० १० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । विश० । आ०
म० । आ० चू० । (एतच्च " करण " शब्दे तृतीयभागे ३६१
पृष्ठे दृष्टितम्)

परिसाटणा परिशाटना-त्री० । जीवप्रदेशेभ्यः पृथकरणे,
सू० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिसाटणिवा-परिशाटनिका-स्त्री० । अर्धेनिकायाम्, वृ०
१ उ० १ प्रक० ।

परिसाडिअ-परिशाटित्तु-वि० । पृथक्कृतं, कलप० १ अधि०
२ क्षण ।

परिशाट्य-त्यक्तवैयर्थ्ये, कलप० १ अधि० २ क्षण ।

परिसाडि (गु) परिशाटित्तु-वि० । कुशाऽदितुल्यमन्तारकान्
परिभुजानस्य यस्य न किञ्चिदपरिश्रमसि स परिशाटी । बं-
शरुहाऽऽदौ मन्तारके, नि० चू० २ उ० ।

परिसामिअ परिश्यामित्तु-वि० । कृष्णीकृतं, क्षा० १ ध्रु०
१ अ० ।

परिसाववहारि (गु)-पर्पदववहारिण-पुं० पर्पदामव्यव-
हारयो द्वेऽऽपि पक्षौ नौ ह्यने यदि द्वौऽऽपि पक्षौ मध्यस्था
अथवा हान स्वरूप व्यवहाराणि, व्य० ३ उ० ।

परिसिद्ध-परिशिष्ट-वि० । उद्धारिते, आत्मा० १, शु० २ अ० ३ उ० ।

परिसित्त-परिषिक्त-न० । नपुं संकः क्तः । पारिषंके, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिसित्तशाखा-परिषिक्तपानक-न० । यत् उष्णोदकेन दधि-मुत्तिका नित्यं गाढयेन तस्मिन्, नि० बू० ४ उ० ।

परिसिद्ध पर्वद्वय-वि० । पर्वद्वयके, वृ० ३ उ० ।

परिनीम्य प्रतिशीर्षक-न० । स्वांशरःप्रतिरूपके पिपासादिम-यांशरति "परिनीमस्य च दलाहि ।" प्रतिशीर्षिकाणि च दत्त स्वशिखरःप्रतिरूपाणि पिपासादिमयांशरानि आत्मशिखरत्वा-र्थं यच्छन् चण्डिकाऽऽदिभ्य इत्यर्थः । प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परिसुक्त-परिशुक्ल-वि० । सन्तःशोणमुपामाने, विपा० १ शु० २ अ० ।

परिसुक्तगृह-परिशुक्लमुख-वि० । परिशुष्कं निर्गतनिष्ठावन-तयाऽनाद्वानामुपगतं मुखमस्तेन परिशुक्लमुखः । उक्त० २ अ० । गन्तविष्ठावनदेन शुष्कनालुजिह्वेष्ट, उक्त० २ अ० ।

परिशुद्ध-परिशुद्ध-वि० । निर्दोषे, पञ्चा० ४ विव० । सर्वप्रका-रशुद्ध, पा० १ विव० । विशुद्धिमात्रया निश्चिते, पञ्चा० २ विव० ।

परिसुद्धग-परिशुद्धक-वि० । अग्रगतदोष, पञ्चा० १६ विव० ।

परिसुद्धजलगहण-परिशुद्धजलगहण-न० । बह्वपतत्रसर-हितजलगहणं, आ० ।

परिसुद्धि-परिशुद्धि-न्त्री० । दोगविशुद्धौ, पञ्चा० १६ विव० ।

परिसेय-परिषेक-पुं० । दुष्टवशाऽऽद्विगन्तस्यापि पंचने, पि० । ओष्ठ० ।

परिसोत्रवशा-पर्वद्वयपञ्चक-पुं० । परिहारापपञ्चके, स्था० ३ उ० ।

परिसोमिय-परिशोषित-वि० । परि समन्तच्छोषितमपचिति-कृतम् । उक्त० १ अ० । तपसा दुर्बलीकृते, उक्त० १ अ० ।

परिस्मय-परिश्रम-पुं० । समन्तल्लभः । खुडं पिवासे परि-स्ममं व न विद्म । आ० म० १ अ० ।

परिस्मय-परिश्रम-पुं० । कर्मोत्तमैराऽऽस्पदेषु अनुष्ठानेषु परिस्ममन्तच्छ्रवति गलति यैरनुष्ठानविशेषेभ्यः पारश्रवा इति वसुधतेः । आत्मा० १ शु० ४ अ० २ उ० । (" ज आलवा ते परिस्मया ।" इति आलव ' शब्दे द्वितीयभागे ४७५ पृष्ठे व्याख्यातम्)

परिस्मयत-परिश्रम-वि० । गलति, तं० । सर्वतो गलति, तं० ।

परिस्माद- (ण) -प्रीत्यविन्-पुं० । आलोचकदोषा उपधृत्यः-द्विगिति, स्था० १ उ० ।

परिह-परिध-पुं० । अग्रेलायाम्, अनु० ।

परिहृष्ट-मुद-धा० । लोदे, "मुदो मलमदपरिहृष्टः" ॥ ८ । ४ । १२६ ॥ इत्यादिद्वेष्टेण मुदधातोः परिहृष्टाऽऽदेशः । ' परिह-हृष्ट' प्रा० ४ पाद ।

परिहृष्टश्च-परिवाहित-वि० । मर्दिनं, "पञ्जाडिअयं परिहृष्टि-ञ्च" । पाद० ना० १७८ गाथा ।

परिहृष्टी-देशी-प्रतिहासिण्याऽऽकृष्टौ, वे० ना० ६ वर्गे ७२ गाथा । आकृष्टौ, वे० ना० ६ वर्गे २१ गाथा ।

परिहृण-देशी बसने, वे० ना० ६ वर्गे २१ गाथा ।

परिहृण्य-परिधानक-न० । परिधानीये, "जाण सित्तये कडि-

डिन्ने, निंशसंये साहली य परिहृण्यं ।" पाद० ना० ६६ गाथा ।

परिहृण्य-देशी दूले, आत्व० ४ अ० । आत्मा० । " परिहृस्थो दच्छे ।" पाद० ना० २४४ गाथा ।

परिहरत-परिहरन्-वि० । "धातवोऽर्थान्तरंऽपि" ॥ ८ । ४ । २४६ ॥ इति परिहरतेस्यांग वृत्तेः । त्यजति, प्रा० ४ पाद ।

परिहरण-परिहरण-न० । आसिध्यस्य वस्तुनोऽनासेवने, स्था० १० डा० ।

परिहरणदोम परिहरणदोष-पुं० । दोषभेदे, स्था० । परिहर-णमासेवा, स्वदर्शनस्थित्या लोककृष्ट्या वा अनासिध्यस्य त-देव दोषः परिहरणदोषः । अथवा-परिहरणमनासेवने, समा-कृष्टाऽसिध्यस्य वस्तुनस्तदेव तस्माद्वा दोषः परिहरणदो-षः । अथ वदिनापम्यस्तस्य दूषण-यामम्यकपरिहारं जा-न्युत्तरं परिहरणदोष इति । यथा वैदितोक्तम्-अनित्यः शब्दः कृतकत्वात् घटवदिति । अत्र मीमांसकः परिहारमाह ननु घटगतं कृतकत्वं शब्दस्यानित्यत्वापत्तौनापम्यस्येत, शब्द-गतं वा ? यदि घटगतं तदा तच्छब्दं नास्तीत्यसिद्धता हेतोः । अथ शब्दगतं तदा नित्यत्वेन व्याप्त्यमुक्त-प्रमित्यसाधारणा-नैकान्तिकं हेतुरित्यर्थे सम्प्रकृतं परिहारः । एवं हि सर्वानु-मानच्छेदप्रसङ्गः, अनुमानं हि साधनधर्मेसाधारण्यधर्मेसा-न्नित्यं याऽत्मकम्, अन्यथा भूमादलानुमानमपि न निश्च्येत् । तथा हि-अस्मिन्न भूमाद्यथा महानसे । अत्र विकल्पनि-किम-त्रेति शब्दनिर्दिष्टपर्वतकप्रदेशाः । विगतभूमाऽऽसिद्धसाधनायो-पात्तः, उत महातस्मगतः ? यदि पर्वताऽऽदिगतः सोऽस्मिन् न व्याप्तः सिद्ध इत्यसाधारणानैकान्तिकं हेतुः । अथ महात-स्मगतस्तदा नाऽसौ पर्वतकदेशे वनेत इत्यसिद्धा हेतुरिति । अयं परिहरणदोष इति । स्था० १० डा० ।

परिहरणा-परिहरणा-न्त्री० । ' ह्रस्व' ह्रस्वे, अस्याः परिपूर्व-स्यैव लघुङनस्यैव परिहरणं परिहरणा । सर्वप्रकरित्वेजना-याम्, प्रतिक्रमणशब्दार्थे, आत्व० ।

निष्ठायाः-

नामं तवशा ददिव, परिश्य परिहार वज्रणा य ।

अनुगृह भावे अ तथा, अद्विवाहोहो परिहरणा ॥ १२३६ ॥

नामस्थापने गताये, द्वयपरिहरणा-हेत्यं विषयमधिकृत्य अ-नुपयुक्तस्य, सम्प्रत्यक्षेणैव्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा नि-हवस्य कष्टकाऽऽदिपरिहरणा वेति । परिश्यपरिहरणा-नि-स्मिन्परिश्यपरिहरणा । परिहारपरिहरणा-लौकिकलोका-स्तरभेदमिवा, लौकिको माहादिपरिहरणः, लौकोत्तरा पार्थ-स्थाऽपरिहरणा । वज्रनापरिहरणा अपि लौकिकलोकोत्तरभे-देव, लौकिका इत्यत्र यावत्कथिका च, इत्यत्र प्रमृत्तक-पाऽऽदिपरिहरणा । यावत्कथिका डोम्वाऽऽदिपरिहरणा । लो-कोत्तरा पुनरित्यत्र शय्यान्तरपरिहृष्टाऽऽदिपरिहरणा । यावत्क-थिका तु राजपिण्डाऽऽदिपरिहरणा । अनुग्रहपरिहरणा-अ-

कनोऽभङ्गपरिहरणा । भावपरिहरणा-प्रशस्ता, अग्रशस्ता च । अग्रशस्ता भानाऽऽदिपरिहरणा, प्रशस्ता कौशाऽदिपरिहरणा । अथवा औषध एवोपयुक्तस्य सम्प्रदष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रति-क्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारैवेति । आठ-४ अ० । आठ-चू० । विश० ।

अथ परिहरणायां दुग्धकायं दृष्टान्तः-दुग्धकायो दुग्ध-काययष्टिः-

“ एकः कौऽव्यभवत् प्रामे, कुत्रापि कुलपुत्रकः ।
अभ्यास्यग्रामयोस्तस्यो-दुष्टमस्ति स्वखुद्रयम् ॥ १ ॥
तद्वशाभूत् बुद्धिना ज्ञाम्योः, पुत्रौ तेषां च यौवने ।
सस्वम् नुकृते ज्ञाम्यौ, पुत्रयौ सममगते ॥ २ ॥
सोऽवन्कस्य यच्छामि, पुत्र्येका तद्युवां सुनौ ।
अत्र प्रेययते दास्ये, ततः कुर्याद्विदः क्षुताम् ॥ ३ ॥
गते ते प्रेयिनौ पुत्रौ, सानुमेन तत्रैव नौ ।
अप्येवमा घटावुक्तौ, दुग्धमानयते ब्रजान् ॥ ४ ॥
काययष्टिं गृहीत्वा नौ, गतौ भूत्वा पवो घटान् ।
निवृत्तौ तान्नाऽऽदाय, तत्र चास्ति पथद्वयम् ॥ ५ ॥
नदीयान् विषमः पन्थाः, द्वीपार्थं समः पुनः ।
विषमं परिहरत्येकं सत्राचालीतमाध्वना ॥ ६ ॥
विषमण्यापि नैकस्या-भ्रलति स्म द्वितीयकः ।
स्वलत्पदस्य तस्यैका, भग्नः कुम्भोऽपरोऽपि च ॥ ७ ॥
अमाजि पतता तेन, रिक्त एवाऽथ सोऽव्ययान् ।
समाध्वना शनैर्गन्धो, गृहीत्वा दुग्धमाययौ ॥ ८ ॥
नुष्टस्तस्मै ददौ पुत्रौ, द्वितीयं प्रेययपुनः ।
मयांक्तं दुग्धमानयते, शीघ्रान् शीघ्रगतिने तु ॥ ९ ॥
द्रव्यं परिहरण्यं, भावं चोपययः पुनः ।
नीर्थैः कुलपुत्रोऽभू-आरिचं पयसः पदे ॥ १० ॥
तद्रक्षार्द्रः प्रयत्नेन, प्राप्या कन्येव निवृत्तिः ।
गोकुलं मानुषं जन्म, पन्थास्तत्र परं तपः ॥ ११ ॥
स्थितिगणामनिकटो, निकटो जिनकल्पिनाम् ।
रक्षेत् चारित्र्ययोऽमीतायो जिनकल्पिकः ॥ १२ ॥
दुष्प्रापा निवृत्तिरनस्य, स्वलितस्य कथञ्चन ।
प्राप्याऽथैस्तु शनैः निरि-क्षरितक्षीररक्तैः ॥ १३ ॥ आठ-
क० ४ अ० । अन्विवायम्, स्था० ४ डा० २ उ० । चू० ।
परिभोगे व्यापारणे, चू० १ उ० ३ प्रक० । पं० चू० । स्था० ।
आठ-म० ।

परिहरणिञ-परिहरणीय-ञि० । अकार्ये, आठ-चू० १ अ० ।

परिहरणोत्प्राय-परिहरणोपघात-पुं० । अलाक्षिककस्याक-
ल्यस्य वीपकरणस्य सेवा, तथा यः स परिहरणोपघातः ।
उपघातभेदः, स्था० १ डा० । परिहरणा आन्वेया, तयोप-
ध्यादेककल्पता, तत्रोपधेयया एककालिका हिण्डकसाधुना
यदासेवितपुकरणं तदुपहतं भवतीति समयव्यवस्था ।
स्था० ४ डा० २ उ० । (अत्र विशेषः 'उपघाय' शब्दे द्विती-
यभागे ८८० पृष्ठे गतः)

परिहरमाञ-परिहरत्-ञि० । परिभोगयति, व्य० ६ उ० ।

परिहरित्-परिहर्तु-अव्य० । आसेवितमित्यर्थे, स्था० ४
डा० ३ उ० । आवा० ।

परिहरिय-परिहृत्य-अव्य० । निक्षिप्येत्यर्थे, उच० १२ अ० ।

परिहरियव्व-परिहर्त्तव्य-ञि० । सर्वैः प्रकारैर्वर्जनीये, आठ-
नि० चू० ।

परिहरित्स-परिहर्ष-पुं० । आनन्दे, “आमोओ परिहरित्सो
तात्सो ।” पाठ० ना० १६८ गाथा ।

परिहल्लविञ-देशी-जलनिर्गमे, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिहवंत-परिमवत्-पुं० । पार्श्वस्थाऽऽदौ अयतमाने, “परिह-
वंतो नाम पासरथाः” । व्य० १ उ० ।

परिहा-परिखा-क्ती० । अथ उपरि च समस्यते, अ० ५ श०
७ उ० । नि० चू० । आठ-अनु० । “स्वायं तद्द वारिहा परिहा” ।
पाठ० ना० १५८ गाथा । रोपे, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा ।

परिहाअ-देशी-क्ती० । दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

परिहाएमाण-परिहीयमान-ञि० । परिहाणिसुपनीयमाने,
“मायाए परिहाएमाणा” । स्था० ४ डा० २ उ० । जं० ।

परिहाण-परिधान-न० । वल्ले, सूत्र० १ शु० ४ अ० १ उ० ।
परिहाणि-परिहाण-क्ती० । अपत्ये, आठ-१ अ० । सूत्रार्थे-
विस्तरणे, आठ-० । सर्वथा त्यागे, च० २ अधि० । पं० भा० । पं० चू० ।

परिहाय-ञि० । दुर्बले, “परिहायं दुर्बलं ह्यसि” । पाठ०
ना० १२१ गाथा ।

परिहार-परिहार-न० । परिहरित्येने परित्यजने गुरुमूलं गत्वा
यत् तत् परिहारम् । “अकलेरि च करके-०” । शै० १६ ॥
इति (पाणि०) कर्मणि चर । विषये, व्य० १ उ० ।

(१) संप्रति परिहारशब्दनिक्षेपरूपणार्थमाह-

नामं ठवणा दविष, परिषय परिहरण वज्जऽणुमइता ।

भावोऽवबभे सुद्वे, नव परिहास्स नामाई ॥ २७ ॥

परिहारशब्दो विभक्तिपरिणामेन सर्वत्र संबध्यते । तद्यथा-
नामपरिहारः, स्थापनापरिहारः, (दविष ति) द्रव्यविषयः
परिहारो द्रव्यपरिहारः, परिषयपरिहारः, परिहरणपरि-
हारः, 'वज्ज' वर्जने, वृज्यते इति वर्जने कर्मण्यनट्, वर्ज्यमि-
त्यर्थः । वर्जनेपरिहारः । अनुगृह्यते इति अनुग्रहः, कर्मण्यणञ्
तस्य भावोऽनुग्रहतोऽनुग्रहणमित्यर्थः । अनुग्रहतया परि-
हारोऽनुग्रहतापरिहारः । (भाव ति) भावविनाशार्थमापने
आपन्नस्य परिहारः आपन्नपरिहारः, शुद्धे शुद्धस्य परिहारः ।
एवं परिहारस्य नामाऽऽदिविशेषणतो नय नामानि भवन्ति ।
एष गाथाऽस्मरार्थः । अनुना भावार्थे उच्यते-तत्र नाम-
स्थापने प्रतीते, द्रव्यपरिहार उच्यते-द्रव्यपरिहारो द्विधा-
आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगततः परिहारशब्दा-
धेहान्ता, तत्र चाऽप्युक्तः । नोआगमतस्त्रिधा-क्षरीरं
भव्यक्षरीरं तद्वतिरिक्तः । तत्र क्षरीरभव्यक्षरीरे प्राग्वत् ।

तद्वतिरिक्तपरिहारपरिषयपरिहारोऽद्विप्रतिपादनार्थमाह-
कंटगमादी दन्वे, गिरिनइमाईष परिषो होइ ।

परिहरणधरणभोगे, लोउत्तर वज्ज इत्तरिण् ॥ २८ ॥

द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः । नोआगमतो क्षरीरभव्यक्षरीरव्य-
तिरिक्तो, द्रव्यपरिहारो नाम-यत् कण्टकाऽदि, कण्टकम्, आ-
दिशब्दान् । स्वाणुविषयसर्पोऽद्विकं च परिहरति, द्रव्यस्य परिहा-
रो द्रव्यपरिहार इति व्युत्पत्तिः । परिषयो नाम-पर्याहारः, परिषि-

रिति यावत् । उक्तं च—“पञ्चाहो लि वा परिहो लि वा एगट् ।” परिहरेण परिहारः, स च परिहो भवति संभवति निरिन्ध्यादीनां विषये । इयमेव भावना—यत् निरिन्ध्यादीन् आदिशब्दान् समुद्रमदर्थं वा परिहरेण परिहरति, एष परिहरेण परिहारः । तथा परिन्द्यते इति परिहरणं, भावे अनेद । तत्र द्विधा—लौकिकं, लोकोत्तरं च । तत्र लौकिकं यथा—माता पुत्रं परिहरति, आतरं परिहरति, न परिभुक्ते इत्येवमादि । लोकोत्तरं साक्षादाह—परिहरणधरणभोगं—लोकोत्तरं परिहरणं द्विधा—धरणभोगं धरणपरिहरणं, परिभोगपरिहरणं चेत्यर्थः । तत्र धरणपरिहरणं नाम—यत्किमप्युपकरणं संगोपयति, प्रतिलिखयति च, न परिभुक्ते । परिभोगपरिहरणं—यत्तद्विकल्पात् इति परिभुक्ते, प्रावृणोतीत्यर्थः । उक्तं च—“लोके जह मातु उ पुंसं परिहरद् एवमादीन् । लोकोत्तरपरिहारो दुविधौ परिभोगं धरणं य ॥१॥ ” अत्रैवं व्युत्पत्तिः—परिहरणमेव परिहारः (लोकोत्तरं वञ्च इत्येव) वञ्चं वज्यं तत् द्विधा—(लोगं लि) लौकिकम् (उत्तरं लि) लोकोत्तरम् । लौकिकं द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथिं च । तत्रैव यत् सूतकमृतकाऽऽदि दृशयितवान् यावत् वज्यंति इति । यावत्कथिकम्—“वक्रविविडकचम्मकाण्डोवाऽऽदि, एतेहि” यावत्जीवं शिष्टैः सोमंगाऽऽदिना वज्यन्ति । लोकोत्तरमपि वज्यं द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथिकं च । तत्रैव “दाणि आभिगमसङ्घे” इत्यादि । यावत्कथिकम्—“अद्रास पुरिसंजं, वीसं इत्यादीन् वृक्षं ननुपेतु ।” इत्यादि । “वञ्च इत्येव” इत्यत्र व्रतणमुपलक्षणं, तेन यावत्कथिकमित्यपि प्रष्टव्यम्, तस्य परिहारः परिहाराणां वञ्चनपरिहारः ।

खोटाऽऽदिभंगऽणुगह, भावे आवरण—मुद्रपरिहारो ।

मासाऽऽदी आवसे, तेण उ पण्यं न अन्नहि ॥ २६ ॥

“खोडभंग इति वा उकोडभंग इति वा अकोटभङ्ग इति वा” एकार्थम् । उक्तं च निशायिष्यमिह—“खोटभंगो लि वा उकोडभंगो लि वा अक्खोडभंगो लि एगट् ।” खोटं नाम यत् राजकुले हिरण्याऽदि द्रव्यं दातव्यम्, आदिशब्दान् वष्टिकरणं चारभटाऽदीनां भोजनाः—विप्रदानमित्यादिपरिग्रहः । खोटाऽऽदिभङ्गः खोटाऽऽदिभङ्गोऽनुग्रहः, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारानुग्रहः परिहारः । एतद्वत् भवति—राजकुलानुग्रहप्रवेशेन एकद्विप्रादिवर्षमायदीया यथाक्रमं खोटाऽऽदिभङ्गं एकं द्वे त्रीणि वर्षाणि यावत् वसति तावन्तं वा कालं यावत् राक्षाऽनुग्रहः कृतः तावन्तं कालं वसति, न च हिरण्याऽदि प्रददाति, नापि वेष्टि कालं, न चापि चारभटाऽदीनां भोजनाऽऽदिप्रदानं विधत्ते । एष खोटाऽऽदिभङ्गोऽनुग्रहपरिहारः । (भावे इति) भावविषयः परिहारो द्विधा । तद्यथा—आपन्नपरिहारः, शुद्धपरिहारश्च । तत्र यत् विशुद्धः सन् पञ्चयाममुत्तरं धर्मं परिहरति, परिहारः शुद्धस्य पातभोगेऽपि वस्तेमानव्यात् स शुद्धपरिहारः, शुद्धस्य सतः परिहारः पञ्चयामानुत्तरधर्मकारणं शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । यदि वा—यो विशुद्धकल्पव्यवहारः क्रियते स शुद्धपरिहारः, शुद्धञ्चातौ परिहारश्च शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । तथा यन्मासिकं यावत्वारमासिकं वा प्रायश्चित्तमाप-
पन्नस्त्व आपने अरिभोगेऽपि वर्तते, परिन्द्यते इति परिहारः । कर्मणि वञ्च । आपन्नमेव परिहार आप-

न्नपरिहार इति व्युत्पत्तेः । तथा चाऽऽह—(मासाऽऽदी आवसे इति) मासाऽऽदिकं यत्प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आप-
न्नं परिहार इति भावः । अथवा—परिहरणं परिहार इति भावे वञ्च, आपन्नं प्रायश्चित्तस्थानं परिहारो वञ्चनं, साधोनिगि गम्यते । आपन्नपरिहारः । तथाहि—प्रायश्चित्तो अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्भाव्यमायश्चित्तप्र-
तिपत्त्या न शुद्धं भवति तावत् प्रतिहित्येन, इह तेन आपन्नपरिहारिणं प्रकृतमधिकारो न शेषः परिहारः तदेवं परिहारशब्दनिक्षेपप्रकरणं कृता । ४०२ उ० । नि० ७० । (मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिनिध्याऽऽलोचयत् इति ‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४२ पृष्ठे गनम्) परिहरणं परिहारः । पु० । तपोविशेषं, स्था० ५ डा० २ उ० । प्रब० । विशेषः । अनेपणीयाऽऽदेस्त्यायं च । अनु० ।

मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिनिध्याऽऽलोचयम् । तत्र परिहारतपोदानम्—

ये भिक्षू चाउम्मासियं वा मातिरेगचाउम्मासियं वा पंचमासियं वा मातिरेगपंचमासियं वा एणसिं परिहारद्वारंणां अन्नपरं परिहारद्वारं पडिमवेत्ता आलोएजा अप-
लिउंचियमाणे ॥ ४ ॥

इत्यस्य सूत्राययस्य व्याख्या प्राप्तवत् । (‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४२ पृष्ठे कृतः परिहारतपोवक्र-
व्यतासंप्रहः) अथस्तनस्य परिहारतपोः नाक्रमहि परिहा-
रतपो विभाव्यते इति तत्र येन वक्रव्यक्रमेण परिहारतपो वक्रव्यं भवति तद्वक्रव्यक्रमसंस्पर्शकां ङारायाधामाद-

को भेते ! परिआओ, मुत्तत्थाभिग्गहो तयोक्कम्मं ।

कक्खडमकक्खडे वा, मुद्रतत्ते मंडवा दोसि ॥ ३५० ॥

प्रथमतः परिहारतपोयोग्यतापिज्ञानाय को भदन् ! त्वम-
सीति पृच्छा कतेत्या । तदनन्तरं परिहारतपोयोग्यस्य पर्यायो वाच्यः, ततः सूत्रार्थो, तदनन्तरमभिग्रहः, तथा त-
पःकर्म, तत्र यदि तपसा कर्कशं भवति । किमुक्तं भवति ?—
कर्कशं तपसि सदा कृताभ्यासतया न कर्कशं तपसा परिभूते ततः परिहारतपस्तस्ये दाप्यते, इतरसि संव-
कर्कशं शुद्धं तपः । अत्रापे द्वौ मण्डपावरणदृशिलानन्यथौ दृष्टान्तौ । एष ङारायाधामेति शब्दः ।

व्यासार्थं तु प्रतिज्ञारं विषयः प्रथमतः पृच्छाद्वारं विशृणोति—
सगयस्मि नऽपि पृच्छा, अन्नमणा आगतं तु यं जाणे ।

आप्तायं पुण पृच्छे, परिहारतपसं जे।हा ॥ ३५१ ॥

स्वगणं स्वगणं तपस्यनिधिं पृच्छा उक्तस्वरूपा, वक्ष्यमाणा वा नास्ति, स्वगणं वास्तव्यतया परिजितव्यात् । अग्नयणा-
दपि, तुश्वरऽपि शब्दार्थः । स च भिक्षकमरादश्च संवप्यते; आगतं यं जानाति गीताऽऽदिकमपाकारेक्षिताऽऽदिभिः, त-
स्मिन्नपि नास्ति पृच्छा, अत्रानं पुनः पण्यणादागतं परिहार-
तपसो योग्यार्थं योग्योऽयं न वेति परिहारार्थं पृच्छन् ।

कथमित्याह—

गीतमगीतो गीतो, अहे ति किं वरुं कास वऽपि जेगो ।
अविगीए चि व भाणिए, थिरमथिर तवे य कय जेगो ३५२
स प्रायश्चित्तस्थानमात्रं आलोच्यतुमुपदिशते; पृच्छयने-
कि त्वं गीतो गीतार्थः ? मकारोऽलाक्षणः कः । अगीतोऽस्मि-

तायेः । तत्र यदि कृते-अहं गीतो-गीतायेः । ततः पुनरपि पृच्छयते-त्वं किं वसिषति आचार्य उपाध्यायो वृषभाऽऽदिर्को । तथा अन्यतरस्मिन्कथिते भूयः पृच्छयते-(कास वऽसि ओम्पो सि) कस्य वा तपसस्त्वमसि योग्यः । किमुक्तं भवति इति तपः कर्तुमुत्सहस्ये, कस्य वा तपसः समर्थे इति पृच्छनीय इति । अथ स कृते-अहमविगीतो, न विशिष्टो गीतः, अगीताये इत्यर्थः । ततोऽविगीत इति अर्थिते पुनः पृच्छयंत- (यिरमथिर सि) किं त्वं स्थिरो वा अस्थिरो वा । तत्र स्थिरो नाम-धृतिसंहननाभ्यां बलवान्, अस्थिरो-तद्विपरीतोऽस्थिरः । तत्र यदि कृपादहमस्थिरः, ततः पुनः परिपृच्छा कार्या-(तवे य कथजो गो सि) तपसि कृतयोगो नाम-कर्कशतपोभिरने-का भाविनाऽऽन्मा, इतरस्तु नेति । तत्र यदि तपसि कृत-योगस्ततस्तस्मै परिहारतपो दीयते, इतरस्मै शुद्धतपः । गतं पृच्छाद्वारम् ।

(२) अत्रुना पर्यायद्वारमाह-

मिहि सामये य तहा. परियाओ दुविह होइ नायव्वो ।

इगुतीसा बीसा य, जहण उक्कोस देसुणा ॥ ३५३ ॥

पर्यायो भवति द्विधा ज्ञातव्यः । तद्यथा-शुद्धिणि गृहविषयः, जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आमरणं आमरणविषयः, अम-णभावप्रतिपत्तेरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना-द्विवि-धः पर्यायः । तद्यथा-जन्मपर्यायः, क्षीणपर्यायश्च । (इगुतीसा बीसा य जहण सि) यथासंख्येन योजना-जन्मपर्यायो अ-मृतो जन्मत एकोनविंशद्वार्षि विज्ञेयो, क्षीणपर्यायो वि-शु-क्तिवर्णः । उत्कर्षत उभयत्राऽपि देशानां पूर्वकोटी । उक्तं च-“ परियाओ दुविहो-जन्मपरियातो य, दिक्कापरियातो य । जन्मपरियातो-जहणं इगुणीसं ठाणं, उक्कोसणं देसुणा पुव्वकोटी दिक्कापरियातो-जहणं बीसं भासा, उक्कोसणं देसुणा पुव्वकोटी ति । ” (अत्र बहु वक्तव्यता ‘ परियाय ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे गता) गतं पर्यायद्वारम् ।

(३) संप्रति सूत्रार्थमाह-

नवमसं तद्विषयं, जहण उक्कोस उण्णा दसओ ।

सुत्तयाणि अभिमह-दव्वाऽऽदि तवोरयणमादी ॥ ३५४ ॥

जघन्यतः सूत्रमर्थश्च यावन् नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचार-नामकं वस्तु, उत्कर्षतो यावदुनानि किञ्चिन्त्युनानि दशपू-र्वणि । पूर्वपुंश्चैवपुंश्चराऽऽदीं परिहारतपोदानायोगान् । तेषां हि वाचनाऽऽदिपञ्चविधस्तथाप्यविधानमेव सर्वोत्तमं कर्म निजैरास्थानम् । गतं सूत्रार्थद्वारम् ।

(४) इदानीमभिप्रहद्वारमाह अभिप्रहा द्रव्यादिकाः । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतो, भावनेश्च तत्र द्रव्याभिप्रहा-अथ मया कुलमाया प्राप्ताः । यदि वा-तत्राऽऽदिकमेकं द्रव्यमिति । क्षेत्रतोऽभिप्रहा-वेदलीमाकम्पेत्यादिकाः । कालतोऽभिप्रहा-तृतीयस्यां पौन्य्याम् भावतोऽभिप्रहा-यदिहसन्ती ह-कन्ती वा भिन्नां द्वातीत्येवमादिकाः । गतमभिप्रहद्वारम् ।

(५) अत्रुना तपोद्वारमाह-(तपोरयणमादी) तपो र-त्नाऽऽदिकम्, पदैकदेशे परस्वमुदायोपचारान् रत्नाऽऽव-ऽण्यदिकम् । आविशान्दत्तकनाऽऽपलिसमुक्ताऽऽपलिसं-हविकीरिताऽऽदितपःपरिप्रहः । एवं गीतार्थत्वं यद्योक्तं पर्यायसूत्रार्थोभिप्रहकर्कशतपःकर्मलक्षणगुणलभ्यपुरुषस्य

परिहारतपो दीयते, एतद्गुणविहीनस्य पुनः शुभं तपो देयम् ।

अत्र शिष्यः पृच्छति-

एयगुणसंयुजस उ, किं कारणं दिज्ज ए उ परिहारो ।

कम्हा पुण परिहारो, न दिज्ज ए तविहणस्य ॥ ३५५ ॥

भवन् । किं कारणमेतैरनन्तरदिदैवीगीतार्थेत्वादिभिर्गुणैर्बु-द्धस्य परिहारः परिहारतपो दीयते । कस्मात्पुनस्तद्विही-नस्य गीतार्थत्वाऽऽदिगुणविकलस्य परिहारो न दीयते ।

अत्राऽऽचार्यो ह्ये मण्डपौ दृष्टान्तिकरोति शैलमण्डपमे-रण्डमण्डपश्च । तथा चाऽऽह-

जं मायति तं छुम्भति, सेलमण्डं मंडवे न परेडे ।

उभयवलिपमि एव, परिहारो दुव्वले सुद्धो ॥ ३५६ ॥

शैलमये पाषाणमये मण्डपे यत्किमपि मति तत्सर्वं छु-म्यते इति कथ्यते । तस्य तावदपि प्रक्षिते भङ्गसंभवान् । एरण्डे एरण्डमये पुनर्मण्डपे न यन्मति तत्सर्वं क्षिप्यते, भ-ङ्गसंभवान्, किं तु यावन् क्षमते तावत्प्रक्षिप्यते । एवं उभये धृत्या शरीरसंहननं च बलिं च बलिष्ठं गीतार्थत्वाऽऽदिगुणयु-क्तं परिहारः परिहारतपो दीयते । दुर्वले धृत्या, संहननेन वा, उभयेन वा बलविहीने शुद्धतपो दीयते । एते च परिहार-शुद्धतपसौ तुल्यायामन्यापसौ पुरुषविशेषाऽऽश्रयणं दीयते ।

तथा चाऽऽह-

अविशिद्धा आवषी, सुद्धतवे तह य चेव परिहारो ।

वत्थुं पुण आसज्जा, दिज्ज हयरो व इयरो वा ॥ ३५७ ॥

शुद्धतपसि दातुमिष्टे परिहारो च अविशिष्टा तुल्या अप-सिस्तयाऽपि वस्तु धृतिसंहननसंपन्नं पुरुषवस्तु आत्मा च अपेक्ष्य इतरन् परिहारतपो दीयते, धृतिसंहननविहीनं पुरुषवस्तु आत्मा इतरन् शुद्धतपो दीयते । किमुक्तं भव-ति ?-यद्यपि द्वावपि जनी तुल्यामापसिस्थानमापन्नौ, तथा-ऽपि यो धृतिसंहननसंपन्नस्तस्मै परिहारतपो देयम्, इतरस्मै तुल्यायामन्यापसौ शुद्धतपः ।

अत्र दृष्टान्तमाह-

वमण विरेयणमाई, कवखड किरिया जहाऽऽउरे बलि ए ।

कीरइ न दुव्वल्लमी, अह दिट्ठो भवे दुविहे ॥ ३५८ ॥

यद्यपि द्वावपि पुरुषौ सह रोगाभिभूतौ तथापि तयो-र्मध्ये यः आतुरः शरीरेण बलवान् तस्मिन् बलिं यथा वम-नविरेचनाऽऽदिका कर्कशा क्रिया कियते न तु दुर्वले तस्मिन् दृष्टा संहते तथा अकर्कशा क्रिया कियते । (अह सि) एष दृष्टान्तः तपसि द्विविधे परिहारशुद्धतपोलक्षणं । इदमुक्तं भव-ति-अयमत्रोपसंहारः-बलवन्त्यानुरे कर्कशक्रियेव धृतिसंह-ननसंपन्ने परिहारतपो दीयते, बलहीने त्वकर्कशक्रियेव धृतिसंहननविहीने शुद्धतप इति ।

(६) संप्रति येभ्यो नियमतःशुद्धतपःपरिहारतपो वा शुद्ध-तपःपरिहारतपोत्येताऽऽपसिस्थानाऽऽपसौ तपो द्यं तव्य-निपादनार्थमाह-

सुद्धतवो अजायं, अगियत्थे दुव्वले असंयमये ।

धितिविलय य समक्षा-गए य सर्वेभिर्य परिहारो ॥३५६॥
परिहारतयायोग्यं ऽप्यापत्तिस्थानं समापत्तिं आयोगा-
मार्गिकाणां शुद्धतया देयम्, आर्यिकाणां पुनिसंहनन-
दुर्बलतया, पूर्वानधिगमाच्च परिहारयोग्यत्वात्, तथा योऽ-
गीतायां, यच्च धृष्ट्या दुर्बलः रोमाऽऽदिना अत्रुपचनदेहो दु-
र्बलो, यच्च (संहनन आदिमानां त्रयाणां संहननानामन्यतमेना-
ऽपि संहननं विकलः एतेभ्यो नियमतः शुद्धं तया दानव्यम्
अगीतार्थेवाऽऽदिना परिहारयोग्यत्वात्, यः पुनर्धृष्ट्या बलि-
को बलवान् वज्रकुण्डलमनो, यच्च समन्यागनः, आदिमानां
त्रयाणां संहननानामन्यतमेन संहननेन गीतार्थेवाऽऽदिगुणै-
श्च युक्तः एतेभ्यः सर्वेभ्यो नियमतः परिहारतयायोग्याऽऽप-
त्तिस्थानमात्रौ परिहारतया देयम्, तस्याऽयं विधिः—“उवाचि-
ञ्ज ठवइत्ता ।” यत्नेन सह नाऽऽवर्णयति तत् स्थानीयमुच्य-
ते, तत् सकलगच्छुतमर्षं स्थापयित्वा ।

कथं स्थापयित्वेत्यत्र—

विउसगो जाणुहट्ठा, ठवणा तीए य दोसु ठविएतु ।

अग्रे नदी य राया, दिदो गीए आसयो ॥ ३६० ॥

परिहारतयादानात् प्राक् आदायैव कायैतर्गः क्रियते । कय-
मिति चेत् ? उच्यते—गुप्तः पूर्वदिगमिमुखः, उतरदिगमि-
मुखो वा, चरन्दीदिगमिमुखः वा, धियानां वामिमुखः, एवं प-
रिहारतयैव, नवरं गुणयोग्यतायां एतदुत्पन्नस्त्वौ द्वाव-
पि भणतः—“परिहारतयपजावण्डा कंरिम काउस्सगं
निरुवसगंवात्तयाए सट्ठाए भेट्ठाए थिएए धाराएणं जाव
वोमिनिमि,पणु वीनुस्सलसकालं सुभज्जमयायी च उवाचिन्धयं
वा त्रितेजा, नमोकारिण पांसो आस्सल्लयं उवाचिन्धयं
उच्चरति ” अत्र शिष्यः प्राऽह—किमर्थेय कायैतर्गः क्रि-
यते ? उच्यते—(जाणुहट्ठा) तां तां परिक्षानार्थम् । अथवा—नि-
रुपसर्गनिमित्तम् । एतच्चान्ननरगाथायां वदति । (उवणु ति)
कल्पस्थितस्य अनुपारिहारिकस्य च स्थापना कर्तव्या ।
ततो (दोसु ठविएतु) कल्पस्थितं अनुपारिहारिकं च स्थपितं
सति स परिहारिकः । कदाचिद्धीनो भवेत्—कथमहमा-
लपनादिपरिव्रित्तः सन्नुमं तपः करिष्यामीति ? तत ए-
वं स भौतः सन् आश्वासयितव्यः । तदाऽवटः कृपां, नदी,
सरित् राजा च दृष्टान्तः । तथाहि—यथा कोऽप्यवटे पतिनः
सन् भयमममन्—कथमुत्तारयिष्यामि ? ततः स तटस्थरा-
श्वस्यते—सा भैरव्यं, वयं तामुत्तारयिष्यामः, तथा च
रज्जुरियमाणीता वर्त्तते इति । एवमाश्वामिनो निर्भयः सन्
स्तापो धनानि, यदि पुनस्तं प्रत्येवमुच्यते—सुत एव
वराको न कोऽप्युत्तारयिष्यति, ततः स निराशः सन्न
निरक्षं मुक्त्या त्रियते, ततः स यथा नियतं आश्व-
सनीयस्तथा पारिहारिकोऽप्याश्वसनीयः । यथा वा कोऽपि
नया अत्रुध्रोतसो ह्यमानो भयमायासीत्, ततः स तट-
स्थैराश्वस्यते, आश्वसितश्च सन् स्तापो प्राप्नोति, अ-
निरक्षसितो निराशो भयनेव त्रियते । यथा वा कस्यचित्
राजा रुष्टः, ततः स भौतो नूनमहं मारयिष्ये इति । ततः
स्तोऽप्यैराश्वस्यते—सा भैरव्यं राजानं विहवयिष्यामी, न च
राजाऽप्यप्ययं करोति । एवं पारिहारिक आश्वसनीयः ।
आश्वसितदानेन च तस्मिन् भौते आ समन्तात् स्वस्थे
जाते अधिकृततपसः प्रतिपत्तिः क्रियते ।

(७) संग्रति कायोत्सर्गकरणाय कारणान्तरमाह—

निरुवससमानिमिचं, भयजणुहट्ठाए सेसगाणं च ।

तत्सऽप्यणो य गुरुणो, यसाहए होइ पडिबेचो ॥३६१॥

कायोत्सर्गकरणमात्रौ निरुपसर्गनिमित्तम्—निरुपसर्गं परि-
हारतपः समाप्तं यायादित्येवमर्थम् । तथा शयाणां साधनं
भयजनार्थम्, यथाऽमुकमापत्तिस्थानं प्राप्त इत्यस्मै महां-
घोरं परिहारतया दास्यते, तस्माद्विदापत्तिस्थानं सेवनीयं,
किं तु यस्ततो रक्षणीयमिति । ततः कायोत्सर्गस्य करणान्-
तरं तस्य परिहारतपः प्रतिपत्तुर्गुरुोश्च साधकं अनुकूले
शुभे तिथिकरणमुद्धृतोऽऽदिके शुभे तत्तावत् शुभे चन्द्रवर्षे
परिहारतपसः प्रतिपत्तिर्भवति ।

अन्यच्च कायोत्सर्गकरणानन्तरम् आदायैव तं परिहा-

रिकमिदं गुरुवैते—

कपटितो अहं ते, अणुपरिहारी य एस ते गीतो ।

पुण्वं कयपरिहारो, तत्सऽसतीयरोऽपि दददेहो ॥३६२॥

यावत्तय कल्पपरिहारसमाप्तिस्तावद्धं तव कल्पस्थितः
वन्दनवान्नाऽऽदिषु कल्पभावं स्थितो न तु परिहार्यः शेषाः
पुनः साधयः परिहार्योः । अन्यच्च—एष साधुर्गतिं गीतायैः ।
पूर्वं कृतपरिहारस्येन सकलसामाचारिभाता तवायमनुपरि-
हारी—यत्र यत्र भिक्षाऽऽदिनिमित्तं परिहारी गच्छति तत्र
अनु पश्चात् पुष्टतां लभः सन् गच्छन्तीत्यनुपरिहारी । अथ-
वा—अणुपरिहारियपिष्टसंस्कारः । तथाऽयमन्यथः परि-
हारिणोऽणु स्तोत्रं प्रनित्वन्नाऽऽदिषु साहाय्यं करोतीत्यणु-
परिहारी, तत्र यदि पूर्वं कृतपरिहारोऽनुपहारी न लभ्यते,
ततस्तस्य अस्ति अभावं, इतरोऽपि अकृतपरिहारतया
अपि दददेहो ददन्तमेनो गीतार्थोऽप्युपरिहारी स्थाप्यते ।
एवं कल्पस्थितमनुपरिहारिणं च स्थापयित्वा स्थापना
स्थापनीया ।

तां च स्थापनां स्थापयन्नाचार्यः शेषसाधूनिदं वक्ति—

एस तव पडिवज्जह, न किंचि आलवति मा य आलवह ।

अत्तद्धिंतावगत्सा, बापातो भे न कायवो ॥ ३६३ ॥

आचार्यः समस्तमपि सवालवृद्धं गच्छाममन्य भूते एवः
'साधुः' परिहारतपः प्रतिपद्यते, ततः कल्पस्थितिरप्या न कि-
ञ्चिन्नापुमिनरं वा आलापयति । “वर्तमानसामीप्यं वर्तमान-
वद्वा” ॥३६३॥ इति (प्राणि०) वचनतो भविष्यते वर्तमा-
नः । ततोऽयमर्थः—न कश्चिदात्तार्पयिष्यति, मा च वृथमपि
यनमालापयथ आलापयिष्यथ । तथा आत्मन एव कैवल-
स्यार्थं भिक्षाऽदित्येव चिन्तयति, न बालाऽऽदीनाम्, तथा
कल्पसमाचारद्वितीयां धर्माध्विन्तकः यदि वा—आचार्यो नाम-
अर्चाचारमलिनस्याऽऽमते यथांकेन प्रायश्चित्तविधिना निर-
तिचारकर्यं विशोधनमित्यर्थः । चिन्तयतीत्याचार्यं चि-
न्तकस्तस्य (भे) भवद्भिरैतैः पदैर्यथाशौते न कर्तव्यः ।

तान्येव पदान्यह—

आलावश्च परिपुच्छश्च—परियट्टाङ्गा वंदयण मत्ते ।

पडिलेश्च संपाद्य—भेदाद्यं संशुनया च ॥ ३६४ ॥

एष न कश्चिदालापयिष्यति युष्माभिरन्येव नालपयि-
तव्यः । तथा सूत्रमर्थमन्यद्वा किंचिदेष न युष्माभिरप्यपि-

युष्माभिरप्येव सूत्रार्थोऽऽदौ न प्रष्टव्यः, तथा युष्माभिः सह नैव सूत्रमर्थं वा परिवर्तयेष्यन्ति नाऽपि युष्माभिरनेन सह सूत्राऽपि परिवर्तनीयम् । तथैव कालवेलाऽऽदिषु युष्माभ्योत्थापयिष्यति युष्माभिरप्येव नोत्थापयितव्यः । तथा न बन्धने युष्माकमेव करिष्यति, नापि युष्माभिरतस्य कर्तव्यम् । तथा उच्चारप्रथमखेलमात्रकारणैरेव युष्मभ्यं न दास्यति नापि युष्माभिरतस्मै दातव्यम् । तथा-न किञ्चित्पुनरुपकरणमेष युष्माकं प्रतिलेखयिष्यति नापि युष्माभिरुपकरणमेतस्य प्रतिलेखनीयम् । तथा नैव युष्माकं संघाटकभावं दास्यति न च युष्माभिरतस्य संघाटकैर्भवितव्यम् । तथा न युष्मभ्यमेव भ्रङ्गं पानं वा आनीय दास्यति न च युष्माभिरतस्यऽऽनीय दातव्यम् । तथा नायं युष्माभिः सह मोक्षयते नापि युष्माभिरनेन सह भोक्ष्यम्, तथा कल्पसमाचारात् । तस्मात् आलापने प्रतिप्रच्छेपे परिवर्तने उरथापने बन्धनदापने भात्रे उच्चारप्रथमखेलमात्रकान्येन प्रतिलेखने संघाटक संघाटकारणं भ्रूदानं संभोजनं च सहभोजनविषये व्याघातो न कर्तव्य इति संबन्धः आलापनाऽऽदिभिव्याघातो न कार्य इत्यर्थः । एवमेतैर्वैशमिः पदैर्गच्छेन स परिहृतः सोऽपि गच्छुमैतैः पदैः परिहरति ।

(७) यदि पुनर्गच्छुमासी एतानि पदान्यतिचरति तत इदं प्रायश्चित्तम् ।

संघाटगो उ जाव य, लहुओ मासो दसएह उ पयाणं ।

लहुगा य भत्तपाणो, भुंज.ये होंतऽगुयाया ॥ ३६५ ॥

वशानां पदानां मध्ये आलापनपदादारभ्य यावद्वधमं पदं संघाटकरूपं तावदेकस्मिन् पदेऽतिचर्यमाणे लघुको मासः प्रायश्चित्तम् । यदि पुनर्भ्रङ्गं पानं च गच्छुमासिनः प्रयच्छन्ति ततो भ्रूदाने भ्रूपानदानविषये लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः प्रायश्चित्तम् । संभोजने सहभोजने भवन्त्यनुदात्ताः, चत्वारो गुरुमासा इत्यर्थः ।

साम्प्रतयेनप्येव पदेषु परिहारिणः प्रायश्चित्तमाह -

संघाटगो उ जाव य, गुरुओ मासो दसएह उ पयाणं ।

भत्तपायाणो संसुं-जणो य परिहारिणो गुरुगा ॥ ३६६ ॥

वशानां पदानामालापनपदादारभ्य यावत्संघाटकः संघाटकपदं तावदेतेषु पदेभ्यनिचर्यमाणेषु प्रायेकं परिहारिकं गुरुको मासः, यदि पुनर्गच्छुमासिभ्यो भ्रूपानदानं करोति, तैः सह भुङ्क्ते वा तदा प्रायेकं भ्रूदाने संभोजने च प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।

यः पुनः कल्पस्थितः स इदं करोति-

कितिकम्मं च पटिच्छइ, परिख पडिपुच्छयं पि से देइ ।

सो वि य गुरुमुवड्ढइ, उदंमवि पुच्छिओ कहइ ॥ ३६७ ॥

कृतिकम्मं बन्धनकं तत् यदि परिहारिको वदति तदा गुरुः प्रतीच्छति । उपलक्षणमेतत्-आलोचनमपि प्रतीच्छति । (परिख ति) प्रत्युपसि अपरापदे च परिहां प्रत्याख्यानं तस्मै वदति । तथा मूत्रे अर्थे वा यदि पुच्छति ततः प्रतिपुच्छां च वदति । सोऽपि च परिहारिको गुरुमाचार्य-मागच्छन्तमभ्युत्थानाऽऽदिना विनयेनोपतिष्ठति । उदन्तः शरीरस्य धार्त्तमानिकीं वार्ता, तामपि गुरुणा पृष्टः सन् कथयति ।

एवं स्थापनायां स्थापयितायां भूतस्य च पूर्वोक्तप्रकरणाऽऽश्वसनायां च कृतायां स परिहारिकः तपो वोढुं प्रवर्तते, तपो यद्वहं क्रमं गतो वीर्योऽच्चारमनिगृहयन् यद्यन्यतरां क्रियां कर्तुमसमर्थो भवति तदा तु परिहारिकः करोति ।

तथा चाऽऽह-

उट्टिज्ज निसीएजा, भिक्खं हिंदिज्ज भंडयं पेहे ।

कुवियपियेवधवस्स व, करेइ इपरो वि तुसिणीओ ॥ ३६८ ॥

यद्युत्थातुं न शक्नोति ततो ब्रूते-उतिष्ठामि तदनन्तरमनु-परिहारिकः समागत्योत्थापयेत् । तथा यदि निषीदने कर्त्तुमसमर्थस्तदा निषीदामीति वचनानन्तरं सत्वरमागत्य निषीदयेत् । यच्च भिक्षां गतः सन् कर्तुं न शक्नोति तदपि भिक्षाग्रहणाऽऽदिकं करोति । अथ ब्रूते-भिक्षामेव हिदिडतुम-समर्थः तदा भिक्षामनुपरिहारिकः केषलो हिरेडे । न भण्डकप्रत्युपेक्षतेऽपि साहाय्यं करोति, समस्तं वा भण्डकं प्रत्युपेक्षते । कथमेतत्, सर्वं करोमीत्यत आह- (कुवियेत्यादि) यथा कोऽपि कुपेनतियबाणवत्स्य यत्करणीयं तत्सर्वं तृष्णीकः करोति । एवमितरोऽप्यनुपरिहारिकस्तस्य परिहारिकस्य तृष्णीकः सन् सर्वं करोति ।

अत्र पर आह-

अवसो व रायट्ठो, न एव एवं तु होइ पच्छिन्तं ।

सकरंरिसवसगडे-मंडववत्थेण दिट्ठो ॥ ३६९ ॥

'अवसो' इत्यत्र प्रथमा तृतीययाऽर्थः, अर्थात्वात् । ततोऽयमर्थः-यथा राजदण्डोऽवश्यमवशेनापि वोढव्यः, किमेवमध्यवसानं कृत्वा प्रायश्चित्तं वोढव्यम्, उतयद्वालयनं कृत्वाऽसुरिराह-नवरं राजदण्डन्यायेन वोढव्यं, किं तु चरणविशुद्धिनिमित्तमेतत् प्रायश्चित्तमित्येवमध्यवसयनेन भवति प्रायश्चित्तं वोढव्यम् । अथवा यथा राजदण्डोऽवश्यमवशेनाप्युद्धने यदि पुनर्नैति नोद्धते ततः शरीरविनाशो भवति । एवमप्यप्यंशद्वारापरतो द्रष्टव्यः । एवमेव राजदण्डन्यायेनैव प्रायश्चित्तमप्यवश्यं भवति वोढव्यं, तद्वहनाभावं चारित्र्य-शरीरविनाशाऽऽपत्तेः । पुनरप्याह-प्रभूतं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नसुखानां किं स्तोत्रमापन्नसुखेन, न खलु किमपि तावता प्रायश्चित्तस्थानेनाऽप्येन भवति । अत्राऽऽचार्यः प्राऽह-“संकरेयादि पछाहं प” । संकरेस्तुलाऽध्यवस्करः, तेन तथा सर्वपाः प्रतीनाः, सर्वपग्रहणं पापाणोपलक्षणम् । ततोऽयमर्थः-शकटे पापाणेन, मण्डपे सर्वपेण, वस्त्रेण चारु दद्यात्तः । तथाहि-यथा सारण्या क्षेत्रं पाप्यमाने सारणीकृतसि तृणशुक्रमकं तिथीलम्, तैर्नाऽपनीतं, तत्राथवा स्तोत्रमपि प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं वोढव्यमिति । शकटदद्यान्नो यथा-एकः पापाणः शकटे प्रक्षितः स नापनीतः अन्यः प्रक्षितः, सोऽपि नापनीतः, एवं प्रक्षिप्यमाणेषु भविष्यति स कोऽपि गरीयान् पापाणो यस्मिन् प्रक्षिते तच्छकटं भक्षयति । एवं स्तोत्रेण स्तोत्रेण समापनेन प्रायश्चित्तस्थानेन शोधयमाने चरणक्रमेण चारित्र्यशकटं भज्यते । अथवाऽप्यथा शकटदद्यान्मापना-शकटे एकं वारं भ्रंशं तत्र संस्थापितमेवमन्यद्वयत् भ्रंशं न स्थापित-

मिति सर्वं भग्नम् । एवं चारित्रशकटेऽप्युत्पत्तिहारो भावनीयः । तथा पररहस्येणैकः सर्वपाः प्रक्षिप्तः, स नापनीतः, अन्यः प्रक्षिप्तः, सोऽपि नापनीतः । एवं प्रक्षिप्यमाणेषु सर्वेषु भविष्यति सर्वेषां येन प्रक्षिप्तेन सोऽहरीयानिराजमण्डपो भज्यते । एवं स्तोकेन स्तोकेनाऽऽपेक्षेनाशोधयमानेन कालक्रमेण चारित्रमण्डपो भज्यते । बलदृष्टान्तभावना यथा-शुद्धे बलं कर्तुमशक्नुः पतितः स न प्रक्षालितः, अन्यः पतितः, सोऽपि न प्रक्षालितः । एवं पतन्तु कर्तुमशक्नुषु अप्रक्षालयमानेषु कालक्रमेण सर्वे तद्वत् कर्तुमशक्ते संजातम्, एवं शुद्धचारित्रं स्तोकायां स्तोकायामापितायामापितौ प्रायश्चित्तनाशोधयमानायां कालक्रमेणाचारित्रं सर्वेषां भवति ।

एवं दृष्टान्तैः प्रायश्चित्तस्य दाने करणे च प्रसाधिते पर

आह-

अनुकंपया य चत्ता, अहवा सोही न विजए तेसि ।

कण्डगुगंधीए, दिट्ठो भम्मया सुद्धो ॥ ३७ ॥

नुष्मायामप्यापितौ यस्य शुद्धतपः प्रयच्छन् स युष्माभिरनुकम्पितः, तद्विषये च भवतामवश्यं रागाभ्यन्तरेण अनुकम्पाकरणानुपपत्तेः । यस्य पुनः परिहारं प्रयच्छन् स परित्यक्तः कर्कशतापदानेन तथा वसति तस्मिन् व्यक्तं प्रवेष्टे । अथवा-परलोकमपेक्ष्य परिहारतपश्चानुकम्पितः, परिहारतपादानेन तत्क्षणशुद्धिकरणानु शुद्धतपस्वी च परित्यक्तः, शुद्धतपसा तत्चारित्रस्य शुद्धयभावात् । एवं विवक्षां ज्ञापयन्तु कम्पितौ यदि त्यक्ताविति (अहवा सोहीत्यादि) अथवा नयाः शीघ्रैः सर्वेषां न विद्यते तथाहि-यदि परिहारतपसा शुद्धिः शुद्धतपस्विना न शुद्धिः तस्य परिहारतपऽभावात् । अथ शुद्धतपसा शुद्धिस्तर्हि परिहारिकस्य यत् परिहारतपसः कर्कशस्य कारणं तत् सर्वं निरर्थकं, शुद्धतपसा शुद्धयभ्युपगतां तेन शुद्धयभावात् । अत्राऽऽचार्य आह-(कण्डगुगंध्यादि) कल्पस्थका बालाः, तेषां भगवती गन्धरी तथा दृष्टान्तः । कल्पस्थकप्रहणं महदुपलक्षणं, तेन महद्गन्ध्या दृष्टान्त इत्यपि द्रष्टव्यम् । इयमेव भावना-अत्र बालकगन्ध्या बृहत्पुरुषगन्ध्या च दृष्टान्तः । तथाहि-डिम्भा आत्मीयया गन्ध्या कीडान्ति स्वकार्यनिष्ठासि च साधयान्ति । न पुनः शक्यनुर्वान् बृहत्पुरुषगन्ध्या कार्यं कर्तुम् तथा बृहत्पुरुषा अपि आत्मीयया बृहत्पुरुषगन्ध्या कार्यं कुर्वन्ति न डिम्भकगन्ध्या । अथ डिम्भकगन्ध्या कुर्वन्ति ततो भूयान् पल्लिमध्यदीर्घा, न चाऽल्लिपितस्य कार्यस्य परिपूर्णां सिद्धिः । अथ बृहद्गन्ध्या भारन्तस्या भारोप्यन्ते तर्हि सा भज्यते, मूलत एव कार्यं न सिद्धयति । एवं शुद्धतपास्त्वनां शुद्धतपसा शुद्धिर्भवति, परिहारतपस्विनां परिहारतपसा, यदि पुनः शुद्धतपस्विनां परिहारतपसा शोधयन्ते ततस्तत्र तेषां शक्यभावात् सलत एव श्रेष्ठः । अथ च परिहारतपस्विनां शुद्धतपस आरौपस्मादि चरणशुद्धयभावात्, तावता तेषां चरणशुद्धययोगात् । अथ कथं शुद्धतपस्वी, परिहारतपस्वी च स्वस्तपसा शुद्धयन्ति, नान्येन, तत आह-(धम्मया सुद्धो) इह शुद्धतपस्वी परिहारतपस्वी वा सुद्धो भवति 'धम्मया' क्लीबे प्राकृतत्वात् धर्मेण स्वशुद्धिदृष्टेन स्वभावेन, तत एवमेव शुद्धितोष्यथा ।

एतदेव स्पष्टतरं भावयति-

जो जं काउ समत्थो, सो तेण विजुज्झए असदभावो ।

शुद्धिबलौ न सुज्झद्, धम्म सहावो सि एगद् ॥ ३७१ ॥

यः साधुर्यत् शुद्धतपः परिहारतपो वा कर्तुं समर्थः स साधुरादभावः स्वकीयं प्रति मायामकुर्वाणः स्वधर्मव्यवस्थितत्वात्तेन तपसा शुद्धयति । यः पुनर्बुद्धितबलः स्ववीर्यं निशुद्धानि स न शुद्धयति । स्वधर्मगृहणात् धर्मेः स्वभाव इति धर्ममप्येकार्थम् । एतेन "धम्मया सुद्धो" इति धर्मशब्दस्य पर्यायं व्याख्या कृता पादत्रयेण त्वदिमेन तत्रैव इति ।

(८) अथ शुद्धतपःपरिहारतपसोः कतरत् कर्कशं तपः ? ।

सूरिराह-

आलवणाऽऽदी उ पया, सुद्धतेव अत्थि कक्खडो न भवे ।

इयरम्मि उ ते नऽत्थी, कक्खडओ तेण सो होह ॥ ३७२ ॥

यस्मात् शुद्धतपसि दशाय्यालपनाऽऽदीनि सन्ति, तेन कारणेन तत्तपः कर्कशं न भवति, इतरस्मिन्सु परिहारतपसि यस्मात्ताम्यालापनाऽऽदीनि पदानि न सन्ति, तेषां पूर्वमेव सकलतच्छमसत् स्थापितत्वात् । तेन तद्वचनं कर्कशमिति । यः पुनस्तपःकालो, यच्च तपःकरणं तत् द्वयोरपि तुल्यम् ।

तस्मा क्वा कण्ठिडि अणु-परिहारिं च तौ ठवेऊण ।

कजं वेयावच्चं, किच्चं ते विज्जवच्चं तु ॥ ३७३ ॥

यस्मादेवं परिहारतपःस्थितिः तस्मात्कलशस्थितम् अनुपरिहारिकं च स्थापयेत्, स्थापयित्वा च तौ तनस्तरन्तरं स्वमापन्नं परिहारतपो बोधयन्, तच्चाऽऽपेक्ष्य परिहारतपः प्रपन्नस्य तावत् कलशस्थितानुपरिहारिकाभ्यां स्थापिताभ्याम्- "कण्ठिज्जं वेयावच्चं" इति मूलपदम्, एतदेवानुपदानं कार्यं वैयावृत्त्यम् । एतदेव व्याख्येयं-कृत्यं करणीयं तत् स्थापितं ताभ्यां वैयावृत्त्यम् ।

किं तद् वैयावृत्त्यं यत्ताभ्यां कर्तव्यमित्यत आह-

वेयावच्चं तिविहे, अप्पाणम्मि य पेरे तदुमए य ।

अणुसुट्ठि उवाल्लं, उवगहे चेव तिविहम्मि ॥ ३७४ ॥

वैयावृत्त्यं त्रिविधम् । तद्यथा अनुशिष्टिकपालम्भोऽनुग्रहश्च । त्रिविधोऽपि तस्मिन् वैयावृत्त्ये प्रत्येकं त्रयो भेदाः । तद्यथा-अनुशिष्टिरात्मनि आत्मविषया, परस्मिन्विषयविषया, तदुभयस्मिन् तदुभयविषया, आत्मपरतदुभयविषया इत्यर्थः । एवमुपालम्भोपग्रहवपि प्रत्येकमात्मपरतदुभयविषयो भावितव्यो । तत्र उपदेशप्रदानमनुशिष्टिस्तु तत्रैव तत्रैव वा अनुशिष्टिः, तत्र यत् आत्मानमात्मना अनुशासितं सा आत्मानुशिष्टिः । यत्पुनः परस्व परं वाऽनुशासनं सा परानुशिष्टिः । तत्रोदाहरणम्- चर्यायां नगरी सुमद्रा, सा हि सर्वैरपि नागरिकजनैरनुशिष्टा, यथा धन्याऽस्मिन् कृतपुरुषानि स्वामिनि । यत्पुनरात्मानं परं वाऽनुशासितं सा उभयानुशिष्टिः । तथा-अनाचारं कृते सति यस्मा नु नृणांपदेशदानमेव उपायः । सोऽपि त्रिविधः तद्यथा-आत्मनि परे, तदुभये च । तत्र यदात्मानमात्मनोपालम्भते, यच्च त्वैवेदं कृतं, तस्मात्स्वशुद्ध सहस्यति स आत्मोपालम्भः । परंपाऽऽचार्याऽऽदिना यदुपालम्भं स परोपालम्भः । तत्रोदाहरणम्-सृगावती देवी, सा हि आचरन्तया अकालचारिणीति कृत्वा उपालम्भः । उभयोपालम्भो नाम-यत् प्रथमत आ-

स्मान्मात्मनोपालभते, पश्चाद्वाचायाऽऽदिना परेषोपालभ्यते । यद्ये वा-शुद्रणा उपालभ्यमानस्तत् शुरुवचनं सम्यक् प्रति-पद्यमानः प्रत्युच्चरति, एष उभयोपालम्भः । तथा उप-ग्रहणमुपग्रहः, उपष्टम्भकरणमित्यर्थः । सोऽपि त्रिवि-धः । तत्तथा-आत्मोपग्रहः, परोपग्रहः, उभयोपग्रहश्च । तत्र य-दात्मन उपष्टम्भकरणं स आत्मोपग्रहः, यत्तुनः परमुपगृ-ह्णाति स परोपग्रहः, आत्मनः परस्य बोधोपष्टम्भकरणमुभयो-पग्रहः । उपग्रहश्च स्वरूपतो द्विधा-द्रव्यतो, भावतश्च । अ-त्र चतुर्भेदिकाः द्रव्यतो नमिक उपग्रहो, न भावतः १ । भावत एको, न द्रव्यतः २ । एको द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ । एको नाऽपि द्रव्यतो नापि भावतः । अत्र चतुर्थो भेदः शून्यः । एतौयभेदे उदाहरणमाचार्यः ।

तथा च उक्तानेव दृष्टान्तानुपदर्शयति-

अणुसिद्धिर्ग्रेण सुमदा, उवालोभमि य मिगावती देवी ।

आयिरिओ दोसुव-गंहे य सव्वरय वाऽऽपरिओ ॥३७॥

अनुशिष्टो परानुशिष्टाबुदाहरणं सुमदा, उपालम्भे परोपा-लम्भे उदाहरणे सुगावती देवी । एते च द्वे अणुदाहरण्ये प्रागेव भाविते, परस्य द्रव्यभावयोरितिपथे उपग्रहे उदाहर-णमाचार्यः । स हि द्रव्यमन्त्रपानाऽऽदिकं दापयति, भावनः प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । (अथवा दोसु उवगंहे य स्ति) द्वयोः पारिहारिकानुपारिहारिकयोरुपग्रहे आचार्यो वर्तते । तस्मान्परोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । अथवा सर्वत्र अनु-शिष्टो उपालम्भे उपग्रहे च उदाहरणमाचार्यः । यतः सप-त्निकारिकस्यानुपारिहारिकस्य समस्तस्याऽपि च गच्छस्या-नुशिष्टत्वादीनि करणीयानि । व्य० १ उ० । (सर्वोऽप्यनुशिष्टि-विषयः 'अणुसिद्धि' शब्दे प्रथमभागे ५२० पृष्ठे गतः)

संप्रत्यामोपालम्भोक्तेर्व दर्शयति-

तुमए चेव कयमिणं, न मुद्रगारिस्स दिजए दंडो ।

इह मुक्को वि न मुचइ, परस्य अह होउपालोभो ॥३७॥

त्ययैव स्वयं कृतमिदं प्रायश्चित्तस्थानं, तस्मान्न कस्यान्यु-पर्यन्यथाभावः कल्पनीयः, न क्खु शुद्धकारिणो लोकाऽपि दण्डो दीयते । किं च-यदि इह भवे कथमप्याचार्यैरे-वमव मुच्यते । तथा इह भवे मुक्कोऽपि पञ्च परलोके न मु-च्यते । तस्मान्मादाऽऽपञ्चं प्रायश्चित्तमवश्यं गुणवृद्ध्या कर्तव्यमिति । अथ एव भवत्युपालम्भः । एष आत्मोपालम्भः, एतदनुसारेण परोपालम्भः, उभयोपालम्भोऽपि भावनीयः ।

संप्रति परोपग्रहे यदुक्तम्-“आयिओ दोसुवगंहे

य ” इति । तत् व्याख्यानयति-

दव्वेण य भावेण य, उवगंहो दव्वेण अगमायाई ।

भावे पडिपुच्छाई, करेति जं ना गिलाखस्स ॥ ३७८ ॥

उपग्रहो द्विविधः-द्रव्येण, भावेन च । तत्र “दव्वे” इति एतौयार्थे सममी, द्रव्येणोपग्रहः, कल्पस्थितोऽनुपारिहा-रिको वा असमर्थस्य सत्तोऽपानाऽऽधानेनैव वृत्तिः । भावे भावेनोपग्रहो यत् सूत्रेणैव वा प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । अथवा यत् ग्लानस्य क्रियते समाधानोपादानमेव भावोपग्रहः ।

अबुना “दोसुवगंहे य ” इत्यस्य व्याख्यामातरयाह-परिहाराणुपरिहारी, दुविदेण उवगंहेण आयिरिओ ।

उवगेएहइ सव्वं वा, सवालदुद्धाऽऽउल्लं गच्छे ॥ ३७९ ॥

परिहारिकमनुपरिहारिकं च एतौ द्वावपि द्विविधेन द्र-व्यरूपेण भावरूपेण बोधग्रहेणऽऽचार्य उपगृह्णाति, ततः आ-त्मोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । “सव्वं वा भावयिओ” इत्यस्य व्याख्यानमाह- (सव्वं वा इत्यादि) वासुधः पूर्वोभोक्तृपक्षे-क्षया पक्षान्नस्त्वेन, सर्वे पारिहारिकमनुपरिहारिकं स-वालदुद्धाऽऽकुलं च गच्छमाचार्यो द्रव्यतो भावतश्चोपगृह्णा-ति, ततः सर्वत्र समस्तोऽपि गच्छ आचार्य उपग्रहे वर्तते, तस्मात्परोपग्रहे स उदाहरणम् ।

अत्रैव व्याख्यानान्तरमाह-

अहवाऽणुसदुवालं-धुवगंहे कुणति तिभि वि गुरु से ।

सव्वस्स वि गच्छस्स, अणुसदाईहि सो कुणति ॥३८०॥

अथेति प्रकारान्तरे, अनुशिष्टपुण्यपालम्भोपग्रहान् श्रीनपि गुरुवार्यः (सं) तस्य पारिहारिकस्य यथायोगं करोति, न केवलं पारिहारिकस्य यथायोगं करोति किं तु सर्वस्याऽपि गच्छस्य अनुशिष्टत्वादीनि श्रीत्यपि स आचार्यः करोति । व्य० १ उ० । नि० चू० । (बहवः पारि-हारिका इच्छन्ति अभिनिपथं गन्तुमिति तद्वक्तव्यता 'अ-भिनिपसजा' शब्दे प्रथमभागे ७१५ पृष्ठे दर्शिता)

(८) परिहारकल्पस्थितस्य भिक्षोस्तथाऽऽचार्योणां

धैयावृत्त्याय गमनम्-

परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया धेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, धेरा य से सेरेज्जा, कण्ड से एगराईयाए पडिमाए, जं शं जं शं दिस्सि अमे साहम्मिया विहरंति तं शं तं शं देस् उवलानुं शो से कण्ड, तत्थ विहारवत्तिप वत्थए, कण्ड से तत्थ कारखवत्तिप वत्थए, तस्सि च शं कारखंस्सि निट्ठिं-सि परो वएज्जा-वसाहि अज्जो ! एगरायं वा दुरायं वा, एवं से कण्ड एगरायं वा दुरायं वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ, से संतराए छेदे वा परिहारे वा ॥ २३॥ परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया धेराणं वेयावडियाए ग-च्छेज्जा, धेरा य से शो सेरेज्जा, कण्ड से थिस्सिमाखस्स एगराईयाए पडिमाए जं शं जं शं दिस्सि जाव तत्थ एगराओ वा दुरायाओ वा परं वसति, से संतरा छेदे वा परिहारे वा ॥ २४ ॥ परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया धेराणं वे-यावडियाए गच्छेज्जा, धेरा य से सेरेज्जा वा, शो सेरेज्जा वा, कण्ड से थिस्सिमाखस्स एगराईयाए जाव छेदे वा प-रिहारे वा ॥ २५ ॥

परिहारस्य कल्पः समाचारी परिहारकल्पस्तत्र स्थितः परिहारकल्पस्थितः प्रायश्चित्तप्रायश्चित्तो व्यवस्थित इत्यर्थः । भिक्षुनेनी, बहिरन्त्यत्र नगराऽऽदौ स्थविराणामाचार्याऽदीनां, धैयावृत्त्याय धैयावृत्त्यकरणाय गच्छं, स्थविराश्च येषां समीपे तिष्ठन्ति ते स्मरेयुर्नैव परिहारकल्पस्थितो वर्तते, स्मरन्नि स्थविरैः स वक्तव्यो-यावत्प्रायगच्छुस्ति तावन्नि-

सिंह परिहारतः । तत्र यदि सामर्थ्यमस्ति, ततः परिहारतः प्रयत्नो गच्छति, अथ नास्ति, ततो निक्षिपति, निक्षिप्य च (से) तस्य करणेन एकरात्रिकया प्रतिमया, अत्र प्रतिमाशब्दाऽभि-
प्रवृत्तयावी, एकरात्रिकेण अभिप्रेक्ष्य । किमुक्तं भवति ? यथाया-
भ्यासले वसतिम् तत्र गोकुलाऽऽदौ प्रयुक्तरासाऽऽदिलाम्भि-
ऽपि प्रतिबन्धमकुर्वता कारणमन्तरेण प्रयत्नकरात्रमेव वस्त-
व्यं, नाधिकोमतेवैक्येण अभिप्रेक्ष्य (जं यं जं यं दिसिगरा-
दि) अत्र द्वितीया सतम्यर्थः, यस्यां यस्यां दिशि, यंशब्दो
वाक्यालङ्कारः । अन्त्ये साधर्मिकाः— (लिङ्गसाधर्मिकाः) प्रव-
चनसाधर्मिका वा संविद्वलांभोगिकाऽऽदौ वक्ष्यमाण-
स्तिस्रस्तु । (जं यं जं यं दिसिमिति) तां तां दिशं, यंशब्दो प्रा-
वत् । उपलान्तुं प्रहीतुम्, आश्रितुमित्यर्थः । ' ला आदिते ' इति वचनात् । (नो) से कपय इत्यादि । (नो) नैव (से) तस्य
परिहारकस्य स्थितस्य, निक्षिपति परिहारतः सौ वा कथ्यते, तत्रेति गच्छन् यत्र वसति भिक्षां वा करोति, तत्र सुन्दर आ-
हारः, सुन्दर उपभोगः, सुन्दरा शब्देति समीचीनः । विहार इति
विहारप्रत्ययं वस्तुम् (कपय इत्यादि) कथ्यते (से) तस्या-
मन्तरेदितस्य यत्र भिक्षां कृतवान्, उपितवान् वा, तत्र कार-
णप्रत्ययं वक्ष्यमाणसूत्रार्थमिति पृच्छादानाऽऽदिकारणमिति स-
वस्तुम् । (तस्मिन् च श्रुतिर्यादि) । येन कारणेनोपितस्तस्मिन्
कारणे निष्ठिते परितमसि यदि व्याप्त-अर्था अर्थः । यस ए-
करात्रं द्विरात्रं वा त एव तदुपराजतः (से) तस्य कथ्यते ए-
करात्रं, द्विरात्रं वा वस्तुं, न पुनः (से) तस्य कथ्यते एकरात्रम्
द्विरात्रम् नापरे वस्तुं, यत्पुनस्तदुपराजतः द्विरात्रम् । परं
वचनं निष्कारणवचनरूपात् वा (से) तस्य प्रायश्चित्तं
क्षेत्रे वा परिहारो वा परिहारतः वेति । एव सूत्रसंज्ञे
पर्यः ॥ २३ ॥ (परिहारकस्यद्वि) एतदपि सूत्रत्रयं तथैव
नवमेतानि विशेषः— (थेरा यं निष्कारणं वा नो सारि-
जा वा नो कपय से निविसमाणस्येति) अस्याऽयम-
र्थः—स्थिराः (से) तस्य परिहारकरं स्मरेयुः । यदि वा-
व्यसिग्राह स्मरेयुः, वायुशब्दाभावात् न स्मरेयाताम्, तथा
ऽपि यदि निविसमाणस्यो गच्छति । ततः (से) तस्य नि-
विशमानकस्य एकरात्रिकया प्रतिमया एकरात्रिकेण वा
साभिप्रेक्ष्य कदाचिदपि प्रतिबन्धमन्तरेण गच्छन् इत्यादि ।
तथा वाऽऽह—इह श्रीणि स्वादि, तद्यथा—प्रथमं स्मरणसूत्रं,
द्वितीयमस्मरणसूत्रं, तृतीयं निष्कारणसूत्रं स्मरणस्मर-
णसूत्रमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २४ ॥

साम्प्रतमेतदेव सूत्रं विवरणः प्रथमतो वि-

शुश्रूषविषये चालनाप्रयत्नस्यानि आह—

परिहारियगहणं, भिक्षुगहणं तु होइ किं पयम् ।

किंच गिहीणं वि भिक्षिणि, गणित्वाययिरियाण पडित्तो ॥ १६७ ॥

अथवा—परिहारिकप्रवृत्तेन परिहारकस्य स्थितप्रवृत्तेन भि-
क्षुप्रवृत्तेन किं भवतीति भावः, परिहारिकस्य भिक्षुत्वा-
व्यसिग्राहत्वं न क्लृप्ता परिहारिकस्य गृहस्थस्याऽपि भव-
ति । एतदेव काका आह—(किंच गिहीणं वि सि) किं वा शु-
दिष्टिमात्रं गृहस्थानामपि भवति परिहारिकत्वं, येन तद्व्य-
वच्छेदकरत्वेन भिक्षुप्रवृत्तेन सकलतामस्नुवीत, नैव भवतीति
भावः । ततो निरर्थं भिक्षुप्रवृत्तेन । अत्राऽह—भयते उत्तरं
हीयते—गृहस्थाचार्ययोग्यं गच्छापिपरितराचार्यस्तयोः, उप-

सतन्मतेत-उपाध्यायस्य वा प्रतिषेधो भिक्षुप्रवृत्तेन, आ-
चार्याणां पालयप्रतिषेधार्थं भिक्षुप्रवृत्तेनां भावः ।

पुनरप्यत्राऽऽह—परिहारबाह-

वैयाचचुजस्ये, गणित्वाययिरियाण किन्तु पडित्तो ।

भिक्षुपरिहारिभ्यो वि हु, करेइ किम् आययिरियादी ॥ १६८ ॥

वैयाचचुजस्येन वैयाचस्योपयोग्यतां चतुर्णाम्, किं तु क्लृप्ता गृहस्था-
चार्ययोग्यं गच्छापिपत्यनुयोगाऽऽचार्याणां पालयानां प्रतिषेधः, नै-
वाऽपि युक्त इति भावः । यतो भिक्षुत्वे, अपिशब्दो निष्क-
रमत्वाद्वात्तातोऽप्यप्यत्र संबध्यते । परिहारिकः करोति ।
संप्रवैयाचस्य किमुनाऽऽचार्याऽऽदि न करोति, सुतरां तेन क-
संभ्यम्, गुणोत्तमतया विशेषतस्तस्य तत्करणधिकारत्वात् ।

अत्र सूरिराह—

जम्हा आययिरियाऽऽदी, निक्षिपतिजम्हां कोइ परिहारं ।

तम्हा आययिरियाऽऽदी, वि भिक्षुणो होति नियमेण ॥ १६९ ॥

यस्मादाचार्याऽऽदिकः परिहारं परिहारतः करोति आचा-
र्याऽदिवर्गं निक्षिप्य मुक्त्वा, तस्मादाचार्याऽप्येवमपि भवन्ति
नियमेन भिक्षव इति । भिक्षुप्रवृत्तेन तेऽपि तद्व्यवस्थापयता
शुदीना इति ।

(६) अथ स्थविराणां धैर्यावृत्त्या गच्छतीत्युक्तं, तत्र किं
धैर्यावृत्त्यं, येन हेतुभूतेन स गच्छति ? । तत्र आह—

परिहारिभ्यो गच्छे, सुत्तयन्तिरासो सलद्धीभ्यो ।

अमेसि गच्छाणं, इमाइ कज्जि जाय्मा ॥ ७० ॥

यस्मात् परिहारिकः स्वाधीनशब्दः सम्यक् सूत्रार्थत-
दुभयकुरालः । तथा सलद्धीभ्योऽनेकलभिः संयतः । ततः सू-
त्रार्थमिति पृच्छाप्रदानमिति तम्, तथाऽऽचार्यां गच्छऽऽदीनां प-
क्षे सतम्यर्थे प्राकृतत्वात्, अन्त्येऽपि गच्छात्, इमानि वक्ष्यमाण-
नि, कार्याणि ज्ञातानि, ततः साधनार्थं च गच्छेत् ।
इदं तु महत्यवचनस्य धैर्यावृत्त्यं यत् सूत्रार्थमदानादि करोति ।
अथ कान्येभ्यो ज्ञानानि कार्याणि, यदर्थं स यजेत् ? अत्र आह—
अक्रियि जीए पिट्ठे—संजम बंधे य भत्तमलभते ।

भत्तपरिण गिलाणं, संजमदीए य वादी य ॥ ७१ ॥

अक्रियावादी नास्तिको वादी स राजममनं वादं याचते ।

(जीए सि) जीविते वा साधुनां प्राप्तेषु वा राजा केनापि
कारणेन प्रविष्टः (पिट्ठे सि) पिट्ठपति वा लङ्कटाऽऽदि-
भिः साधुनः (संयम सि) संयमाद्वा व्यावृत्ति, उपसमाज-
तीति भावः । (बंध सि) बध्नाति वा साधुं, बन्धं च कृते
साधुनां राजः सकारादङ्गणानं लभते वा, न वा । किमु-
क्तं भवति ?—बन्धपरित्यागं स्वयं ददाति वा, वारयति वा यदेते-
भ्यो द्विगुणमतेभ्यः कोऽपि वा निष्ठां दद्यादिति । (भल
सि) दुर्मिते वा समापतिने भक्तमतीव दुर्लभं जातमिति
गत्या स संयाययति । (भत्तपरिण सि) भक्तव्यावृत्त्यां वा
केनाऽपि साधुना कृतं, स च परिहारिकः शोभनो निर्याम-
कः (गिलाए सि) ग्लानो वा कोऽप्याचार्याऽऽदिकः प्रव-
चनाऽऽधारभूतो जातः, स च परिहारिकः सम्यक् धैर्यक्रिया-
कुरालः । (संजमतीति सि) संजमातीताः उत्तमजित्वाः
ते राजा कृताः, कृत्वा च पुता वर्तन्ते इति तन्मोक्षनार्थं च
गच्छति (वादि सि) नास्तिककारिभ्यो निरिक्तः दशनास्तस्यः
कोऽपि वादं याचते । एतेषां कारणानामप्यवमसि वि

कार्ये जाते अग्रगच्छवर्तिभिः संघाटकः प्रेषितः, तेन च संघाटकेन आचार्यस्य निवेदितम् ।

तत् आचार्यस्तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमवगच्छन्निदं माह—

न वि य समर्थो अशो, अग्र्यं गच्छामि निखिलवि भूमि ।
समार्थोऽहं वि भविष्यं, अपरिया जाक्षिपा तुज्जम् ॥७२॥

परिहारिकं मुक्त्वा नैव, अपिश्यदोऽप्यधाराचार्यः । अन्यः कोऽपि तं बहिर्न निवारयितुम्, अन्यद्वा प्रयोजनं साधयितुं समर्थः । यदि वा—स एव परिहारिको हूते—प्रचण्डः स बादी. न मां मुक्त्वा अन्यः कोऽपि निवारयितुं समर्थः, न वा राजानं पिष्ट्नाऽपि कारयन्तम्, ततो यदि शूरयोऽनुजानते, ततोऽहं गच्छामि । एवं स्वयं तन्माहात्म्ये जातेऽभ्येन वा कथिते तैराचार्यैरेव परिहारतपो बहतीति स्मरिद्भूतं प्रति भाषितं कर्तव्यम्, एतत् ब्रूयान् तं प्रनीत्यर्थः । यथा आर्य ! निःपि सुखं, भूमिभारमयीं भूमिकां, यावत् प्रत्यागमनमिह भवति तावत् मुच्यतां परिहारतप इति । एवमुक्ते यदि निक्षिपति ततो निक्षेपं कार्यते । अथ हूते परिहारिको—भगवन् ! शक्नोमि प्राप्यक्षिप्तं वोढुं. तदपि च प्रयोजनं कर्तुम् । तत् आचार्यैर्वैकल्यम्—(अपरिया जाण्णा तु-उक्तमिति) तव आचार्यो ब्रूताः । किमुक्तं भवति ?—यत्र त्वं गच्छसि तत्र ये आचार्यास्ते यत् सुचते तत् कुर्या इति ।

अत्र यदुक्तम्—“न वि य समर्थो अशो अग्र्यं गच्छामिति” तद्विभावयिषुर्दिमाह—

जाण्यता माहर्षं, कहेति सो वा सयं परिकरेइ ।

तस्य स वादी हु मण, वादेसु पराजितो बहुसो ॥७३॥

तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमनुजानं शक्तिं स्वयं जानामाहं तस्मै कथयामि—यथा नाम्नः कोऽपि समर्थस्त्वां मुक्त्वा । अथवा स एव परिहारिकः स्वयं गुरुभ्यः परिकथयति । यथा—तत्र तस्मिन् गन्तव्ये स्थाने यो वादी वर्तते स मया (हु) निक्षिप्तं बहुशोऽनेकवारं बहिष्कृत्यावादाऽऽदिषु पराजितः, प्रचण्डश्च स न मां मुक्त्वाऽभ्येन निवारयितुं शक्यते. नापि राजा पिष्ट्नाऽपि कारयन् । ततो यदि गुरुगामनुज्ञा भवति, ततोऽहं गच्छामि । ततो यदि पूर्वगाथागतसुप्तानमिति न व्याख्यातम् ।

अत्र चोदक आह—

चोएइ कहे तुज्जम्, परिहारतवं तं पवषं तु ।

निखिलविउं पेसेहा !, चोयण ! सुख कारुणमिणं तु ॥७४॥

चोदयति प्रअयति परो, यथा—कथं यूयं तं परिहारतपःप्रतिपक्षं परिहारतपो बहन्तं (निखिलविउमिति) परिहारतपो निक्षिप्य निक्षेपं परिहारतपसः कारयित्वा प्रेषयन् । स हि महातपस्वी बुधकाकारी, ततो न युक्तमेतस्य तपो मोक्षयित्वा प्रेषणमिति । अमाऽऽचार्य आह—चोदक ! अष्टु कारुणमिदं, येन कारणेन स तपो निक्षिप्य प्रेष्यति ।

तत्रेव कारणमाह—

तिक्खेसु तिक्ख कज्जं, सहमाणेसु य कमेण कायव्वं ।

न य नाम न कायव्वं, कायव्वं वा उवादाय ॥७५॥

तीक्ष्णं नाम—यद् गुरुकर्मतिपाति च, तेषु तीक्ष्णेषु कार्येषु समुत्पन्नेषु, यस्तीक्ष्ण कार्यम् । अत्र तत्सरोपो ब्रूव्यः । तीक्ष्णवर्तं कार्यं, तत्प्रथमं कर्तव्यं, पञ्चादितरम् । उक्तं च—“युगपत्समुपेतानां, कार्योणां यद्वितीपाति तत्कार्यम्” अतिप्रीत्यर्थं कलदं, कलद्विषयि चर्मतेयुक्तम् ॥१॥ (सहमाणेसु य सि) सहमानं गुरुकर्मतिपाति च, तेषु सहमानेषु युगः कार्येषु समुत्पन्नेषु, तद्यथा—देशकालाऽऽद्यौचित्येन सुज्यते तत्तथा क्रमेण कर्तव्यम् । (न य नाम न कायव्वं) न च नाम तीक्ष्णतरं कार्यं कृत्वा पञ्चात्सहमानकं न कर्तव्यं, किं तु कर्तव्यमेव । (कायव्वं वा उवादायेति) यदि वा—द्वयोरतिपातिनोः कार्ययोः समुत्पन्नयोर्गुहाभाववच्चिन्तासुपादाय यद् यद् गुरुकं प्रवचनीयं कारि सकलसंघसाधारणं च तत्तद् कर्तव्यम्, इतरद्वितीपात्युपेक्षते ।

तत्र यदुक्तं तीक्ष्णतरं प्रथमतः कृत्वा पञ्चात्सहमानकं कर्तव्यम्, न च तत्र कर्तव्यमिति तत्र दृष्टान्तो ब्रणकिवा । तस्मिन्नाऽऽह—

वणकिरियाए जा हो—इ वावडा जरयुग्मगाऽऽदीया ।

काउसुवव्वकिरियं, समिति तो तं वणं विजा ॥७६॥

ब्रणकिरियायां प्रारब्धायां पातत्राले वा भवति व्यापत् उषःप्रवः । काण्ड्यापदित्याह—उत्तरयुग्मगाऽऽदिकाऽऽदौ वा ससुत्पन्नोः, धनुर्मैदा वा वातविशेषः । आदिशृङ्गासङ्घेयं गुरुकं व्यापिवांशेषाणां जीविनामकारिणां परिग्रहः । तस्य व्यापल्लग्नस्य उपद्रवस्य किंवा कृत्वा ततः पञ्चानं व्रणं वैद्याः शमयन्ति उपशमयन्ति एव दृष्टान्तः ।

अप्रमथोपनयः—

जह आरोगे पणयं, एवेइ इममि कममखवेणोख ।

इहरा उ अरच्छल्लं, ओहावण तित्थदीया य ॥७७॥

यथा वैद्यकिरियापारोप्ये, प्रकृतं—येनाऽऽरोग्यं भवति तत् प्रथमं क्रियते, शेरं पञ्चादित्यर्थः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण, अस्मिन्नपि मोक्षानुष्ठाने कर्मसंपन्नेन प्रकृतं; येनानुष्ठानेन कर्मसंपन्नमविराद्भवति तत्प्रथमतः कर्तव्यमिति भावः । इयमत्र भावना—मोक्षार्थं क्रियमाणायाम् क्रियायामपातत्राले यद्वन्तरायमुपजायते येनाक्रियमाणेन प्राप्यक्षिसमुपजायते, तत्प्रथमतः कर्तव्यमितरत्पञ्चान्, तथ्याऽऽपि परिहारतपस्युद्घामने अत्ररा संवाऽऽदिकार्यमुपस्थितं ततः परिहारतपो निक्षिप्य तत् क्रियते, अन्यथा प्राप्यक्षिताऽऽपि ततः कर्मसंपन्नासंभवः । तथा वाऽऽह—इतरथा आवकृतसंवाऽऽदिप्रयोजनाकारणे अत्रातरं संवावासरत्यप्रत्ययम्, अपञ्चाजनाप्रत्ययं, तीर्थेऽनानिष्ठ तीर्थेऽनानिष्ठप्रत्ययं च प्राप्यक्षितमापद्यते इति ।

अप्यतिहारी गच्छति, तस्मिन् असतीं जो उ परिहारी ।

उभयमिनि नि अविहदं, आदरेहेतुं तु तमहर्षं ॥७८॥

अत्रेयं सामावारी—यद्यपरिहारिकः स्वार्थसंयमः सल-धिरकश्च तत्कार्यं साधयितुं समर्थः ततः स गच्छति । तस्य तथाभूतस्यापरिहारिकस्यासत्यविद्यमानत्वे यः परिहारी परिहारिकः स वा गच्छति । एवमुभयस्मिन्नपि परिहारिके अपरिहारिके च गमने अविहदं यत्नं तत्र-हर्षं तस्यैव परिहारिकस्य ब्रह्मणं कृतं तदादरद्वेषः । स्वै द्वितीया पञ्चम्यर्थे, आदरव्यापनार्थमित्यर्थः । किमुक्तं भवति ?

परिहास

नाऽऽदिना, न वा कास्त्रगनः, नतो यावत्तात्वाचर्यति तावद्व-
निष्ठते । (पक्षेति) ईदृशं किमपि शास्त्रमप्यन्तर्गतं तेन ल-
ब्धे यस्मिन्मर्थेना ग्राह्यत्वाच्चर्यति, ततः प्राज्ञोऽहं भूयामि-
ति ध्येत् ।

स मूयाकारश्च कथं व्युत्पत्तीति ?, अत आह-

वहमाण अवहमाणो, संघाडगेण वा असति एगो ।

असती मूलसहाए, अन्ने वि सहायए देंति ॥ ८३ ॥

परिहारतया बद्धन्, याद् वा अहन् निजित्तत्वाद्वाहनयाः
(संशान्तगणेन) संशतकेन संघटपाधुनिकेन सह ब्रजेत् ।
मथा ध्यावायुर्न ग्लानः ऽऽदिप्रयोजनसाधुनतया तस्य संघट-
पाधुः सहायो न दत्तः, ततोऽनति संघटकसः प्रावेषका-
द् ब्रजेत् । एकाकिनहं गच्छतुः सत्वारतिनि मूकसदृशं अ-
तिप्रधानमे मूलाधारस्य संघटतत्साधारण्येऽति यथामाध्याया-
मर्थेन गच्छति, तेऽपि तस्य सहायार्थं ददति ।

मुत्तुण भिक्खवेलं, जाणि य कज्जाइं पुव्वभणियाइं ।

अप्यद्विद्वो वक्षइ, कालं थामं च आसज्ज ॥ ८४ ॥

मुद्रया तिर्यङ्गतां यानि च कार्यणि पूर्वमागतानि " उम-
जोषो लल्लवा" इत्यादिकानि, तानि च मुद्रया अप्रतिबिम्बो
गोकुलाऽऽदिषु प्रभुगौरवमभिराजिषुऽपि प्रतिबिम्बक्य-
स्तात्र विद्वांसोऽन्यथा च प्राणमासीत् समन्विपयमासाद्य,
विहारकमालोचयेत् स्वशक्त्यैवियेत् वेत्यर्थः, अत्रेत ।

गंतूण य सो तत्थ य, पुर्व्वि संगिएहए ततो परिसं ।

संगिहृत्ता परिसं, करेह् वादं समं तेणं ॥ ८५ ॥

यास्मिन् स्थानेषु प्रयाजते तत्र सोऽध्वरुः पवित्राकर-
स्त्रिणा निहितः साराशेन वा गत्वा पूर्वमथ संशुद्धान् आ-
त्मिकान् पार्षदं, संशुद्धं च पार्षदं पठेत् सोऽवोपयति-
त्यथ वादं कर्त्तुं शक्तिरस्ति स तदीजकाङ्क्षः स्वयं समागच्छ-
तु, एवं च घोषणायां कारितायां तेन समं वादं करोति ।

कथमित्याह-

अब्रंभचारि एसो. किं नाहिति कांठ एस उवगरणं ।

वेसिन्धीएँ पराजितो, निविंसयपरूवणा समए ॥८६॥

यादात्तं पुत्रमेव निमित्तमुत्पुत्रय तस्य स्वकात्मवगच्छति ।
सतस्तस्मिन्नागतये इदं ब्रूते-एष नावदब्रवीत् गोप्तिं द्वांशस्य ज्ञा-
नानि, अत एषोऽब्रवीत् वारं अभिमानमभवत् पशुना ब्रह्मणोऽपि
होयानजानत् कथमप्यत ऊच्यते ? एवमुक्तं सत्यतः प्रकृष्टा
या हूयुः कथमाश्रयान्तमेषोऽब्रवीत् वारंति ? त्रि ५३४-गच्छन्
प्रकृत्युत्पुत्रय-पदस्यार्थवर्तिनः नामन्तु काष्ठेन अथावशेषे-
प तरणे स्त्रोदं अमुकपदेशे संगीतपनमन्तीति । तथा अमुक-
या वहेया सममेव प्रमुक्तव्यस्य पूतेन रममाणं पराजितस्तत
एवमेव सत्यं स्वच्छं प्रदत्तं कष्टुमिदं, एषमादाः सिद्धिर्हरेणवाच्यतु
यथेषोऽब्रवीत् वारंति ते गद्या सत्यं सवदितं कथितं राक्षः । "नि-
मित्तपदकथाः" इत्यादि पक्षस्य व्याख्यानं । तदर्थं नि-
मित्ताऽऽवागच्छतयनां यत् कथंयं तदुक्तम् ।

सांनतमातिशयविशेषमधिकृत्याऽऽह-

जो पुण अतिसयनाणी, सो भणती एस भिन्नवत्तो ति ।

कोऽणेश समं वादो, दहं पि न जुञ्जए एस ॥ ८७ ॥

३६८

यः पुनरतिशयज्ञानी अवधिज्ञाताऽऽदिकलितः, स च भुवुत्तरं तस्य दुःशांतत्वमवगत्य समुच्चैर्नाःशोभं भणति-यथैव भिन्नमव इति । ततः कंतेन समसम्पत्तां वादो य एव हृद्यु-
मिन्नं तु युवनेति । अथ कतं समं युवनेति । उक्तं त-
न्नाथैवाऽऽदिगुणोपेतने । तथ चां कम्- अज्ञेन मवेण वि-
यागवर्ण, धर्मवर्णस्युग अर्थायमीका । सोलकुलाऽऽयार-
सर्माश्रयेण, यां च तेन सममावरेजा ॥१॥ "आय आयिकम्म-
का, अमुं पुनरकारोत्थं नेन, यवोऽऽदिगुणमं नावगमयः,
यिक्कां वादांमङ्कः, धर्ममप्रतिज्ञां धर्मकणाज्जुवगमपरः,
अमोक्तनाकः सत्यवादी, तथा शोलाऽऽयारसमन्वितः, शील-
दोषादहितः, कुलाचारसमन्वितः कुलदापराधिनः । नेन समं वाद-
समावरेत् । तत इत्येव समं वादस्थोक्तकैरनुज्ञातां, नाप्य-
दुल्लोना । अथ स श्रेयवादा भवेत्तु न क्षीना, ततः स्वशक्त्य-
वलेन यया हन्तुमशक्नोति स स प्रत्यु धार्थां सवृत्त्यविरुक्त्या-
नैकान्निकयवोऽपैरुयः दयः, प्रतिज्ञाऽऽदिकमापि दृष्ट्यानेनयम ।
अथ कदाचित्तनात्मशरीय एव सिद्धान्तां जगद्वे-यथा हौ
यातीवविक्रमणीं राशो जगज्जनि तम प्रतिक्रिती । अत्र पूर्य-
गाथात्मनोऽवकाशो- (परांजो) निमित्तसमपयकवत्ता-
समय ईान्) नेन परिहारांरकेण भान् राशोन् प्रस्थापयिष्या
वादी पराजिततयः, एतव निद्रीतमाश्रम् अन्वयापि सिद्धा-
न्तोत्तांगमृग्यैर्नाथिष्या पराजिततयः, परांजितश्च स यदि भ-
वेत्तु गङ्गा च निविष्य प्रादिष्टः, ततः वेवात्सलकलपरेत्समको
समये स्वसमपयकवत्ता प्रकृणा कत्थेया ।

कथमित्याह-

परिभूय मतिं एय सप्त एतदुक्तं न एस गे समञ्चो ।

समएण विणिग्गहिण, गज्जइ वसभो व्व परिमाए ।८८।

यद्युक्तं मया त्रयो राशयोऽर्जोऽर्जो नोर्जो इत्यादि, न एषाऽस्माकं समस्या, किं त्वेवम्यादान्ता मतिं पश्चात्तन्मतेन युक्तम् याद पुनः स्वसमर्थेन परो विनिर्मुक्तः स्यात्तन्मतेन स्मरितुं श्रुतिं वृत्त इव प्रतिवृत्तं निमित्तं यत्पक्षे परमेश्वरं गतिं गतिशेषतः स्वसमर्थप्रकरणं कुर्वेत् । तदेवमत्रोक्तं गतिं गतिशेषतः स्वसमर्थप्रकरणं कुर्वेत् ।

(१०) संप्रति " जीए सि " द्वारव्याख्यानार्थमाह -

अणुमाण्डं रायं, सप्तमतीयग गेम्हमाण विज्जाऽऽदि ।

पञ्चाकडे चरित्ते, जहा तहा नेव सुद्धो उ ॥ ८६ ॥

यदि राजा धृता-मया सह वादा दीयतामिति तदा राजानमनुमानयेत् अनुकूलवचसा प्रतिबोधयेत् । यथा राजा पृथिवीपतिः, तच्छ्रयाश्रिताः प्रजाः सर्वे च दर्शयितः, ततः कथं राज्ञा सह विवादः ? ।

अत्रार्थे चेदमुकं चेत् किं तदित्याह-

अस्थव्रतिणा निव्रतिणा, पक्वव्रता बलवता पयंदेण ।

गुरुणा नीएण तव-सिंहा य सह वज्जए वादं ॥६०॥

अथेतिना धनपतिना नृपतिना राज्ञा, पशुना मनुष्याय पशु-
समन्वयेन, तथा शूलपना विशामन्त्रयुक्तं १५१ शूलोपनेन,
प्रथमहन्तं त्रिग्रेयिणः तथा मुमुना विश्वामन्त्रयुक्तं, धर्ममहापतिना
शूला, तथा नीचेन नीचत्राणीयेन, तथा तपान्त्रयना विकृष्टपत्राः का-
शियाः च सह वर्ज्यं वादमान ।

एवमुत्तमानांऽपि यदा न निष्ठान् तदा ये राज्ञः सङ्गानिकाः स्व-
जना इत्यर्थः । तैरनुमानयेत् । तेषां प्रतिबोधमानो याद न निष्ठान्
ति तदा विद्याऽऽदिना वषट् कुर्वाणः । आदशमन्त्रात् मन्त्रेण योगसू-
क्ष्मां वषट् कुर्वन्ति परिग्रहः । । अथ ऽऽदिनाऽप्युद्यमानो चा-
रितमिव ये वक्ष्यन्कुनो भूयात् स्वालङ्कारं परित्यज्य शुद्धिं लब्धं च
शुद्धिम् । तथा कस्यच यथा तेन न राजा भवति । एतद-
पि स कुर्वाणः शुद्ध एव, प्रवचनस्यार्थं तस्य प्रवृत्तेः ।

यथा च न राजा वृषादनीयः तथा तद्विषये मर्कटकोकदेदि
बाणकवप्रयुक्तं नन्दसम्बन्धोरसमूलधानि मलदामकुम्भदृष्ट-
शम्भुपदसंवाते-

नन्दे भोऽय खळा, आरक्षित्यवदह गेरु नलदामे ।

मृङ्गगेहदृष्टा, ठवणा भतेसु कृतसिरा ॥ ७१ ॥

नन्दे बाणकवनोपादिने बन्धुगुणे च राज्ये संस्थापिते न-
न्दस्यः ये भोजिकास्तं बाणकवेन, " खरणा " इति । दे-
शीयमेतत् । संयोजितां स्त्रीयताः, नन्दस्ये अजीयन्तव्यम् । अ-
न्तराङ्गैः सह संघटनं कुनयन्तः, कुर्या च कुलजननाऽऽदिना न-
यामपुष्कलानि, येऽप्यस्य आरक्षिकाः स्थापयन्तं तांषु स्व-
त्वायन्ता तथैव नगरेष्वपद्रवं कुर्वन्ते । तद्विबाणकवेन विन्त
यिष्या मेरुहवियेण " मृङ्गो " ति देशीयपदं मर्कटकवाचकम् ।
मर्कटकोकदेहदृष्टने प्रवृत्तं नन्ददामनामानं दृष्ट्वा तस्मिन् आरक्ष-
कपदस्य स्थापना कृता । तेन च नन्दस्य मर्कटकोकानां समस्ता-
नामपि सपुत्राणां भक्ते नलदामनेत्यां शिरां स दूतानां ।
एव मापानं क्रियायै । भाषायाः कथानकादिवचनः । नन्द-
स्य " नन्दे निष्कृष्टरज्जे परिहृयिते चेदगुत नन्दस्य जे जोइया
ते चाणक्ये बुधिया, तांहे ते अजीयमाणा चरगुत्तराक्ष-
पदि समे संवातेया खलवणणाऽऽदिनि नगरे उवहयन्ति, जे वि
अने आरक्षिया उचिञ्जिते वि स्वयंजान, तांहे चण्णण चिनि
ये-को लजिञ्जा चौरगाहो जा न संवाते जा, जे य समूने चोरे उ-
वहयन्ति, तांहे चाणुको परिहृययमेवं काळज नवरथाऽदिरियाप
हिमरुहिममाणेण दिट्ठो नलदामकुम्भो ननु बायसा लाठिनी, न-
न्दिम वेलाए नन्दस्य मर्कटानि यस्मिन् पुत्रो रममाणो मर्कटपण खइ
तो, रोयंतेऽपि उस्मग्गममळ्ळीणा कहिये मर्कटपण खइ खइतो,
नन्दस्येण जखइ देवेइ जय्यागामे खान्तिनां भिन्निने सो भो-
यासो, ततो तेण नलदामेण जे विलातो निम्माया दिट्ठो मर्कट-
यो ते विजे खमिन्ता, जे विलस्सने अरुया दिट्ठो तेसु तयाणां
पक्षिभिला पञ्चविंशति अइयाया दृष्ट्वाणि । चाणक्ये सो पुचिउ
तो कि कारणे ख पा अंते विस्मस्स पञ्चविंशति नलदामो मणइ-
एव अरुया निष्कृष्टा खाइस्सन्ति । नन्दां चाणक्येण चिन्तिये-
एल चौरगाहो कतो संतो समथो मृङ्गपदिदाह व्व चोरा
उच्छेदयन्ति । ततो सो चौरगाहो डविनी तांहे केर नन्द-
पक्षिण्या चोरा नलदामे संतेवेति, सुबहु चोरभागं दाहामो,
मा रक्खइ । नलदामेण भणिये-एवं होउ ति, इमे च भणिये-
अखे वि एवमुवल्लेद, तो सखे पत्तेजावित्ता मसकस-
माणेहि तेहि तद्वि स कयं सखे सम्माणया नलदामेण ।
अन्त्या तेण नलदामेण तेमि चोराणां विपुलं भलं लज्जि-
यं, जाहे सखे सपुत्ता आगया, तांहे सखेसि सपुत्ताणि
सिराणि छिञ्चाणि । " तदेवं यथा चाणक्येन नन्द उपादि-
तो, यथा च नलदामो मर्कटकोकवोरसमूल-असमूल उच्छेदि-

तास्तथा प्रवचनमहिदं राजानं समूलमुत्पादयति । ये च
तस्य साहाय्यं कुर्वन्ते, ये च नदीस्थिता अनुमोदन्ते, ते सर्वे
शुद्धाः । प्रवचनोपवातरक्षणे प्रवृत्तत्वात् । न केवलं शुद्धिमा-
त्रं, किं स्वचिरामोक्षमगमनम् । तथा बाध दृष्टान्तः प्रवचनो-
पवातरक्षको विष्णुकुमार इति ।

समतीतमि उ कजे, परं वयंतेमि एग दुनिहं वा ।

संवासो न निसिदो, तेण परं छेय परिहारो ॥ ७२ ॥

समतीते पुनः कार्यं यदि परी वदति-एकरात्रं विरारं
वा संवासः क्रियतामिति । एवं परस्मिन् वदति एकरात्रं वि-
रारं विरारं वा वास्तो न निषिद्धः, तथा संवासेऽपि न
किमपि प्रायश्चित्तमिति भावः । ततो विरारात् विराराच्च
परं यदि वदति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं छेदः, परिहारो वा ।
यदि पुनः स्वार्थप्रतिपुच्छादनाऽऽदिलक्षणं कारणं भवेत्
तर्हि ततः परमाप वसेत् यावत्प्रयोजनपरिसमाप्तिः । तथा
चाऽऽह-

सुत्तप्यादिपुच्छं, करंति साहू उ तस्समीविम्म ।

आगाढमि उ जोगे, तेमि गुरु होज कालगतो ॥ ७३ ॥

स्वार्थप्रतिपुच्छं कुर्वन्ति तस्य समीपे साधवः । यदि वा-
आगाढं योगं व्यवस्थितानां तेषां साधूनां गुरुः, उपलक्षणमे-
तत्, यो वाचनप्रदानेन तेषां निस्तारकः सोऽपि कालगतः,
ततः स तान् स्वार्थप्रदानाऽऽदिना निवोदयति, तथा याव-
त्स्वार्थप्रतिपुच्छा यावच्च तेषामवगाढयोगानां परिसमाप्तिः
स्तावद्वर्तिष्ठते ततः परं तु नेति । अथ सूत्रं-" से संतरा
छेदे वा परिहारे वा " इत्युक्तम्, तत्र परिहारान् छेदो गरी-
यान् । प्रथमं च लघु पक्षम्, पश्चात् गुरु, ततः " से संतरा
परिहारे वा छेदे वा " इति वक्तव्यं किमर्थं प्रथमः ? ।

उच्यते-

बंधासुलोभयाप, उक्कमकरणं तु होति मुत्तसम् ।

आगाढमि य कजे, दपेण ठिने भवे छेदो ॥ ७४ ॥

एवंरुगे हि पादो ललितपदविन्यासतस्तन्तं बन्धानु-
लोमतया, तथा आगाढं प्रयोजनं समुपस्थितं यदि कथम-
पि दपेण स्थितं छेद एव प्रायश्चित्तं, तस्य भवति प-
रिहारतप इति, एतदर्थं च सूत्रस्यानुक्कमकरणमिति ।
तत्र यदि प्रतिदं राजानं समूलमुत्पादयितुमीशः तर्हि स
सलब्धिकः समस्तं संघं निस्तारयेत्, अथ न समस्तं
संघं निस्तारयितुमीष्टे, तत इमान् पञ्च निस्तारयेत् ।
तानिचाऽऽह-

आयरिए अभिसेए, भिक्खु खुड्ढे तहव धरे य ।

गहणं तेमि इण्णो, संजोगगमं च वोच्छमि ॥ ७५ ॥

आचार्या गच्छाधिपतिः, अभियेकः स्वार्थानुभवेति
आचार्यपदस्थापनाहः, भिक्षुः प्रतीतः, गुह्यको बालः, स्व-
विरो ब्रूयः । एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणमिदं वक्ष्यमाणं सं-
योगगमं संयोगतो गमः प्रकारो यस्य तत्तथा वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञानमेव निवोदयति-

तरुणे निष्फेणे परि- वारं लद्धीजुते तहव अन्नासे ।

अभिसेयमि च उजरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ७६ ॥

यदि शक्तिरस्ति ततः पञ्चापि आचार्याऽऽदीन् युगपक्षिस्तारयेत् । अथ न शक्तिरस्तः स्थविरवर्जान् चतुरा, तन्ना-
प्यश्वहौ पुष्पकस्थविरवर्जान्, तन्नाप्यसामर्थ्ये आचार्यैकं,
तऽप्येकः स्थविरो यदि बलैरेव अपर-तदुपस्थाद्वै तयोर्मध्ये
तरुणी निस्तारणीयाः, द्वयोस्तदुपस्थोर्वा मध्ये निष्पन्नः सम्य-
क् स्वार्थकुशलः, द्वयोरनिष्पन्नयोर्वा सपरिवारः, द्वयोः सप-
रिवारयोर्वा लघ्विपुङ्गवोर्वा अभ्यासे समीपं स्थितः । अत्र संप्र-
दाया-द्वयोरभ्यासे स्थितयोर्वा नन्दमुद्राशक्तः स निस्तारणीयः ।
एतेषां पञ्च गमा आचार्ये भवन्ति । अभिषेकस्तु नियमाधि-
पत्य एव भवति, अन्यथा तत्तत् आचार्यपदस्थापनायो-
प्यवधानुपपत्तेः । ततस्तस्मिन्अभिषेके निष्पन्नानिष्पन्नगमामा-
वात् शेषास्तु चत्वारो गमाः । तद्यथा-स्थविरतरुणीयोर्म-
ध्ये तरुणः, द्वयोस्तदुपस्थयोर्वा सपरिवारः, द्वयोः सपरिवा-
रयोर्वा लघ्विपुङ्गवः, द्वयोर्लघ्विपुङ्गवोरलघ्विपुङ्गवोर्वाऽ-
भ्यासे स्थितः । इति शेषाणां भिन्नपुष्पकस्थविराणां पञ्चव
गमा भवन्ति । ते यथा-अनन्तरमाचार्यो भावितस्तथा भा-
वनीयाः ।

तथा चैतदेव व्याख्येयानुगोपाध्यायमाह-

तरुणे बहुपरिवारे, सलद्विजुचे तदेव अभ्यासे ।

एते वसइस्स गमा, निष्पन्ना जेष सो नियमा ॥६६॥

तरुणे निष्पन्नं वा, बहुपरिवारे सलद्वि अभ्यासे ।

भिक्षुस्तुङ्गाधेरा-णं होति एण गमा पंच ॥ ६७ ॥

गारुड्यायपीदं व्याख्यातार्थं, नवरं वृषभोऽभिषेकः, स
परिवारश्च, वृषभोऽऽदीनामाचार्यप्रदत्तः, प्रजितस्तज्जनवर्गो
वा द्रष्टव्यः । तदेवं साधूनां निस्तारणविधिरुक्तः ।

इदानीं साध्वीनां तमाह-

पवित्रिणि भिसेयपत्ता, भिक्षुङ्गा तदेव धेरी य ।

गहणं तासि इण्णो, संजोगगमं तु वोच्छामि ॥ ६८ ॥

प्रवर्तिनी समस्तसाध्वीनां नायिकाऽऽचार्यस्थानीया, अ-
भिषेकप्रप्ता प्रवर्तिनीपदयोग्या, भिक्षुङ्गिका, स्थविरा च प्र-
सीता । एतासां पञ्चानामपि प्रहणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं
संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

तरुणि निष्पन्नं परिवारं सलद्विजा जाय होति अभ्यासे ।

अभिसेयायां चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ६९ ॥

यदि शक्तिरस्ति ततः पञ्चापि प्रवर्तिन्याद्यो युगपक्षि-
स्तारणीयाः, अश्वहौ चतुरा, तन्नाप्यश्वहौ तिस्रः, तदभावे
है प्रवर्तिन्यभिषेके, तन्नाप्यश्वहौ प्रवर्तिन्येका, तन्नापि यथे-
का प्रवर्तिनी स्थविरा भवति अपरा च तरुणी तरुणीस्थ-
विरयोर्मध्ये तरुणी निस्तारणीया, द्वयोस्तदुपस्थोः स्थविरयो-
र्वा मध्ये निष्पन्ना द्वयोरनिष्पन्नयोर्वा मध्ये सपरिवारः, द्वयोः
सपरिवारयोरपरिवारयोर्वा मध्ये लघ्विपुङ्गवः, द्वयोर्लघ्वि-
पुङ्गवोरलघ्विपुङ्गवोर्वा वा भवत्यभ्यासे सा निस्तारणीया ।
एते पञ्च गमाः प्रवर्तिन्याम्, अभिषेकायां चत्वारो गमाः, त-
स्या निष्पन्नतया निष्पन्नानिष्पन्नगमासंभवात् । शेषाणां भि-
न्नुकीङ्गिकास्थविराणां पञ्च गमा भवन्ति । तेऽपि पञ्चापि

गमाः प्रवर्तिन्या एव भावनीयाः । तदेवं साधूनां साध्वीनां
च प्रत्येकं निस्तारणविधिरुक्तः ।

संप्रतमुच्यते संयोगत आह-

आपरिय गणियि वसये, कमाण गहणं तदेव अभिसेया ।

सेसाण पुण्वभित्थी, मीसगकरणे कमा एस ॥ १०० ॥

यद्यस्ति शक्तिस्ततो ह्यपि सौ युगपक्षिस्तारयेत् । अ-
थासमर्थस्तत एवं यतना आचार्यप्रवर्तिन्योर्मध्ये प्रथमत
आचार्य निस्तारयेत् ततः प्रवर्तिनीम्, प्रवर्तिनीवृषभयोर्मध्ये
पूर्वं प्रवर्तिनीं पश्चात् वृषभम्, वृषभाभिषेकयोर्मध्ये पूर्वं
वृषभं पश्चादभिषेकम् । (सेसाण पुण्वभित्थी ति) शेषेषु
पट्टी सत्तम्ये प्राकृतत्वात्, पूर्वं स्त्री निस्तारणीया, अनुक-
म्यत्वात्पश्चादुपुरुषाः । तद्यथा-भिन्नुभिन्नुपुङ्गवोर्मध्ये पूर्वं भि-
न्नुकी पश्चाद्विन्नुः, विन्नुकापुङ्गवोर्मध्ये प्रथमतः विन्नु-
का, पश्चात् विन्नुकः, स्थविरास्थविरयोः पूर्वं स्थविरा, पश्चात्
स्थविरः । अत्रापि सुनिपुणेन भूत्वा अत्रयदुस्त्वविन्ना
कस्येवा । कृत्वा च यद् बहुगुणं तत्समाचरणीयम् । उक्तं च-
“ बहुवित्तरमुस्तगमं, बहुतरमुववायवित्तरं नाउ । जह
जह संजमपुङ्गो, तह जयस् निजरा जह य ॥१॥ ” एष मिश्र-
करणे युगपत्साधुसाध्वीवर्गनिस्तारणकरणे एषोऽनन्तरतो-
दितः क्रमः । गतं “ जीय सि ” इत्यम् ।

(११) अत्रुना पिट्टनहारमाह-

भिक्षु खुडग धेरे, अभिसेगे चेव तह य आपरिए ।

गहणं तेसि इण्णो, संजोगगमं तु वोच्छामि ॥ १०१ ॥

भिन्नुः पुष्पकः स्थविरोऽभिषेक आचार्यः, तेषामेवं करण
व्यवस्थितानां पञ्चानामपि प्रहणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं
संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

तरुणे निष्पन्नं परि-वारं सलद्विजे अहोति अभ्यासे ।

अभिसेयमि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥१०२॥

यदि शक्तिरस्तः पञ्चापि युगपक्षिस्तारयेत्, तदश्वहो-
कैकहान्या यावदेकं भिन्नुः सोऽपि यदेकः तरुणोऽपरश्च
स्थविरः तदा तरुणे निस्तारणीयः । द्वयोस्तदुपस्थोरत-
रुणयोर्वा निष्पन्नो, द्वयोरनिष्पन्नयोर्वा सपरिवारः, द्वयोः स-
परिवारयोर्वा सलद्विधकः, द्वयोः सलद्विधकयोर्वा यो भ-
वत्यभ्यासे समीपं स निस्तारणीयः । एते पञ्च गमा भि-
न्नु भिसेयमि ति, उड्खवेदो सि नाणत्तं ॥ १०४ ॥
भिन्नुवो हि यदा दावा विट्ठियिनुमात्तम्यते तदा ते कि-
ञ्चिद्वीतार्थत्वेनासहमानाः प्रत्यास्तरयेयुः । प्रत्यास्तरणं ना-
म-संसुखीभूय युगपकरणम् । ततोऽसहमाने, आतावेकचन-

तत्र भिन्नुकाऽऽदिक्रमकरणे कारणमाह-

असहंते पचास्, रणमि मा होज सवपत्थरो ।

खुडो पीर खुकंणो, असहो घायस्स थेरा य ॥१०३॥

गणि आयरिया उ सहु, देहविओए सि साहसविबकी ।

एमेव भंसेयमि ति, उड्खवेदो सि नाणत्तं ॥ १०४ ॥

भिन्नुवो हि यदा दावा विट्ठियिनुमात्तम्यते तदा ते कि-
ञ्चिद्वीतार्थत्वेनासहमानाः प्रत्यास्तरयेयुः । प्रत्यास्तरणं ना-
म-संसुखीभूय युगपकरणम् । ततोऽसहमाने, आतावेकचन-

म्, वष्टयर्थे सतमी । असहमानानां प्रत्यास्तरणे प्रति-
कूलमभिमुखीभूय स्तरत्वंकरणे मा सर्वप्रस्तारः समस्तसं-
घोषपद्वर्गं भूयात् । किमुक्तं भवति ?-आगाहनं प्रविष्टं सन्
राजा सर्वमपि सङ्घमुपद्रवेत्, अनेन कारणेन पिष्टनद्वारं
भिक्षुः प्रथममुपासतः तदनन्तरं तुल्लकः, स हि बालत्वाद्भेद-
नुकम्प्यश्च । ततः स द्वितीयं स्थाने स्थापितः, तदनन्तरं स्थवि-
री, यतः स्थविरत्वेनाङ्गप्रत्यङ्गानां श्लयीभूततया तस्य
पिष्टनस्यालहः । (गणि आयरिया उ ह्म इत्यादि) गणी ग-
च्छाधिपतिराचार्य आचार्यपदार्थः, एतौ द्वावपि सहो समर्थौ,
घातस्थिति संवधयते, अपि च देहवियोगे पि देहभ्रंशे अपि,
तुष्टाद्भेदोऽपिशब्दार्थः, साध्वलविवर्जनं, अविमृश्य प्रवृत्तिः
साध्वलं, तद्विवर्जनं, संमुखीभूय युद्धप्रदानलक्षणसाध्वल-
रहितमिति भावः । ततः स्थविरानन्तरं तौ द्वावप्युपा-
स्यौ, तथाप्यभियेकाद्विजयेन सहो गच्छाधिपतिरिति अभि-
षेकानन्तरं गणिन उपादानम् । (एमवेवादि) भ्रंशेन सं-
घमरूपवत्तद्विषयेनैव अनेनैव प्रकारेण भिक्षुः हाऽऽदिकमक-
रणाकरणमभिधानीयम् । नवरं भिक्षुः श्लेषेदेवेऽपि संभव-
तीति नानात्वम् । किमुक्तं भवति ?-यदि भिक्षोः स्वरूपतया प्र-
चुरमेहनियादयतया वा उग्रप्राजतमनुकूलं भवेत्, ततः स
क्षिप्रमुत्तरजज्ञे इति, प्रथमं मित्रुदहनम्, तदनन्तरं तुल्लकाऽऽ-
दिकमकरणे प्रयोजनं प्रागुक्तमवगतव्यम् । तानां पञ्चानामपि
करणे निस्तारणकरणमिदं वधरणं संयोगगमं वधयामि ।

प्रतिज्ञातमेव निश्चिद्विधा-

तरुणी निष्कपा ऊ, परिवार सलद्विया य अब्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०५ ॥

अस्याः साधुगतगाथाया इव व्याख्या ।

संप्रति द्वयोरपि साधुसाध्वीवर्तते : संयोगेन निस्तारण-
विधिमाह-

पंतायण मीसाणं, दोण्हं वगाण होह करणं तु ।

पुव्वं तु संजईणं, पच्छा पुण संजयाण भवे ॥ १०६ ॥

“पंतायणं” नाम पिष्टनं, तत्र मिश्रयद्वयोरपि यययोः
साधुसाध्वीकपयोः करणं निस्तारणकरणं भवति । पूर्व संय-
तीनां पञ्चानुपुनमेवति । संयतानाम् तयथा-भिन्नाभिन्नकयोः
पूर्वं भिक्षुः पञ्चाङ्गित्वात् पूर्वं तुल्लकावुत्तरं तयोः पूर्वं तुल्लका तु-
ल्लकाश्चविरयोः स्थविरा, अभियेकाभिरुपारिभिरा, आचा-
र्यवर्तित्योः पूर्वं प्रवर्तिनी, पञ्चादाचार्यः । गते पिष्टनद्वारम् ।

अनुना संयमचयानद्वारमाह-

भिक्षु खुड्ढे थेरी, अभिमेयाऽऽपरिणं संजमे पडुप्पमे ।

करणं तेसि इण्णो, संजोगमं तु वुञ्जामि ॥ १०७ ॥

भिक्षुः, तुल्लकः, स्थविरोऽभियेक आचार्यः, कथंभूत एकैक
इत्याह-संयमे प्रतुष्टययो वर्त्तमानः, तेषां भिक्षुप्रवृत्तानां
पञ्चानां निस्तारणकरणमिदं वधरणं संयोगगमं संयोग-
तोऽनेकप्रकारं वधयामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कप परि-वारे सलद्विए जे य होइ अब्भासे ।

अभितेयम्मिय य चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०८ ॥

अस्या व्याख्या प्राग्वत् ।

संप्रति यदुक्तम्-“ उदिश्वेदेो सि नाणसमिति ” तद्याधि-
क्यापुराह-

अपरिखतो सो जम्हा, अन्नं भावं वण्ण तो पुव्वं ।

अपरीक्षाभो अहवा, न निज्जई किं वि काहीइ ॥ १०९ ॥

स भिक्षुः समादपरिखतोऽपरिखामन्याद् वाऽऽप्यं भावमु-
त्पन्नानामपिभावयत्तणं, ब्रजन्, ततः स सत्वरमेवोत्पन्ना-
न्यते । अन्वध-अथवा न ज्ञायते साऽपरिखामः सन् (कि-
ंवाति) किमपि सम्मुखीभूय युद्धं करिष्यति, येन सकल-
स्यापि संवस्योपद्रवो भवेत्, तत एव तद्दोषमयान् पूर्व
भिक्षुनिस्तारणीय इति पूर्व तस्योपादानं, शेषाणां तु क-
मोपन्यासे प्रयोजनं पिष्टनद्वारवधवसंयमिति ।

अथ साध्वीरपञ्चकृत् निस्तारणविधिमाह-

भिक्षुणि खुड्ढे थेरी, अभिसेग पत्तिणि संजमे पडुप्पमा ।

करणं वा सि इण्णो, संजोगमं तु वुञ्जामि ॥ ११० ॥

तरुणी निष्कप परिवारा, सलद्विया जा य होइ अब्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १११ ॥

इदं गाथाद्वयं प्राग्वत् ।

संप्रति संवस्य लभन्ते इति ह्यारव्याख्यानाथमाह-

खुड्ढे थेरी भिक्षु, अभिसेयाऽऽपरिणं भत्तपाणं तु ।

करणं तेसि इण्णो, संजोगमं तु वुञ्जामि ॥ ११२ ॥

तुल्लकः, स्थविरा, भिक्षुर्भियेक आचार्यः, तेषां पञ्चाना-
मप्येवं कमस्यवस्थितानां राज्ञा निकटं भक्षानामपिभक्त्य
करणं निस्तारणकरणं संयोगगमं संयोगतःऽनेकप्रकारं
वधयामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कपपरिवारे, मलद्विए जे य होइ अब्भासे ।

अभिसेयम्मिय य चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११३ ॥

शक्नो सान्यं पञ्चापि युगपन्नस्तारयन्, शक्यमात्रं एकै-
कहान्या यावदप्यं तुल्लकं निस्तारयन्, सोऽपि यद्वहन-
रुणोऽपरोऽनरुणः । तरुणी नाम-प्रथमकुमारत्वे वर्त्तमान
इति । निष्पन्नता यज्ञस्वामिन इव भावनीया । द्वयोर्निष्पन्न-
योर्वो सपरिवारः, द्वयोः सपरिवारयोरपरिचार्यावो सल-
धिकयोरलक्षिकयोर्वो यो भवत्यभ्यासे स निस्तार्यः । एते
पञ्च गमाः तुल्लकस्य, अभियेके चउराः निष्पन्नताया अत्र
निष्पन्नानिष्पन्नगमाभावान् । शेषाणां स्थविरभिव्याऽऽचा-
र्ययोः पञ्च गमाः ।

संप्रति साध्वीरपञ्चकृत् निस्तारणमाह-

खुड्ढिये थेरी भिक्षुणि, अभिसेय पविनि भत्तपाणं तु ।

करणं तासि इण्णो, संजोगमं तु वुञ्जामि ॥ ११४ ॥

तरुणी निष्कपपरिवारा, सलद्विया जा य होइ अब्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११५ ॥

इदं गाथाद्वयं साधुगतगाथाद्वयमिव व्याख्यानव्यम् ।

अनुना तुल्लकाऽदिकमकरणे प्रयोजनमाह-

अशुकं पा जणगरिहा, निक्खसुहो होइ खुड्ढो पदमं ।

इह भत्तपाणरोहो, दुल्लभमचे वि एमव ॥ ११६ ॥

लुक्कस्य यद्वा प्रथमतो भ्रूपानविषये निस्तारणं क्रियते तदा तस्यानुकम्पा कृता भवति, यत् पुनस्तस्य प्रथमं निस्तारो न क्रियते किं त्वाचर्याऽऽर्त्तानां तदा जनगर्हा । यथा- धियोदानं सुयद्वा यद् बालं बुभुक्षुः क्लान्तं मुक्त्वा आत्मानं क्षिप्ततवत् इति । अपि च- बालस्त्रादेव स तीक्ष्णतुल्या क्व, स्तनकालिनापि भ्रूपाननिरोधेन क्लृप्तमुपयाति । तेन कारणेन लुक्कः प्रथमं निस्तार्यते, तदनन्तरं स्थ- विरः, सोऽपि हि बालवत् स्तनकालिनाऽपि भ्रूपान निरोधेन क्लृप्यति । केवलं लुक्कापेक्षया मनाक सहन इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । स्थविरादपि भ्रूपानिभिरकालसह इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । ततोऽन्योभयकः समर्थस्त- स्माश्चाचार्य इति तदनन्तरं तौ क्रमेणोपात्ताविति । इति प्रथमं भ्रूपाननिरोधलुक्काऽऽदिकमकरणं प्रयोजनजनं विधिं लभन इतिद्वारम् । अनुना लुक्कमकृष्टारोमाह (दुष्- भमस्तं वि एवम्) एवमेव अनेनैव प्रकारेण दुर्भलात्वेन दुर्लभं भक्तं निस्तारणविधिप्रकृत्यः ।

तयथा-

सुदुर्भे भिस्तु, अभिमेयाऽपरिहं दुष्प्रभं भवं ।
करणं तेभि इण्मो, संजोगमं तु वृद्धाभि ॥ ११७ ॥
तरुणं निष्प्रश्नपरिवारं, सलद्विप जे य होइ अम्भासे ।
अभिमेयाम्प य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११८ ॥
सुद्विप थेरी भिस्तुणि, अभिमेय पविचि दुष्प्रभं भवं ।
करणं तांसि इण्मो, संजोगमं तु वृद्धाभि ॥ ११९ ॥
तरुणी निष्प्रश्न परिवारा, सलद्विजा जा य होइ अम्भासे ।
अभिमेयाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ १२० ॥
लुक्काऽऽदिकमकरणप्रयोजनमापि तथैव चक्रव्यम् । गतं दुर्लभमकृष्टारम् ।

अनुना भ्रूपपरिहाराः ग्लानद्वारं च युगपदाह-

परिमाया गिलाणस्स य, दोहइ वि कयस्स हाति कायवइ ।
असतींणगिलाणस्स य, दोहइ वि संते परिमाया ॥ १२१ ॥
परिहानेति पदेकदेशे पदसमुदायोपचारान् भ्रूपपरिहान- शब्दः प्रत्याख्यानवाचो क्लान्तस्य च परनिपातः, प्राकृतत्वा- दस्तुल्याऽऽदिदेशोदाह । प्रत्याख्यानभ्रूपस्य ग्लान्तस्य च संभवे द्वयोर्मध्यं कतरस्य भवति कर्तव्यम् । उच्यते शक्नो सत्यां द्वयोरपि कर्तव्यम्, अथ न शक्नो द्वयोरपि कर्तुं तदा ग्लान्तस्य कर्तव्यं, तस्य जीवितसाधनत्वात् । शक्नो सत्यां द्वयोरपि वैयवृथ्यं क्रियमाणे सति परिहृते प्रत्याख्यानभ्रूपस्येव- यः, विशेषतः कर्तव्यमिति वाक्यशेषः ।
अथ श हावसयां ग्लान्तस्य कर्तव्यमित्युक्तमकारणमत आह-

सावेकलो उ गिलाणो, निरवेक जो जीविथम्मि उ परिमा ।
इइ दोहइ वि कायवे, उक्कमकरणं करे असह ॥ १२२ ॥
ग्लानो जीविते जीवते सापिणः, परिक्षी भ्रूपपरिहानवान् जीविते निरपेक्षः, ततोऽन्यथ ग्लानो जीवयितव्य इति । ज- योरपि कर्तव्ये 'असह' अशक्तः, उक्कमण भ्रूपपरिहा- वन्तं मुक्त्वा ग्लानस्य करणं वैयवृथ्यं कुर्यात् । यदुक्तं शक्नो सत्यां द्वयोरपि कर्तव्यं, प्रत्याख्यातमकृतस्य विशेषतः क- र्तव्यमिति ।

११६

तत्र कारणमाह-

वसहे जोह य तहा, निजामगविरिहए जहा पोए ।

पावति विद्यासमेवं, भत्तपरिमाणे संमूढो ॥ १२३ ॥

यथा वृषभो बलीवदः सुसारथिरहितः, यथा वा योधाः सुस्वामिभिरहिताः, यथा च निर्यामकविरहितः पातः प्राप्नोति विनाशम्, एवं भ्रूपपरिहायां सम्यगनिर्यामकभावतः संमूढः सन् समाधिलाभलक्षणं प्राणविनाशमाप्नोति ।

तत्र प्रथमं वृषभदृष्टान्तं भावयति-

नामेणं गोएण य, विपलायंतो वि साविता संतो ।

अवि भीक्षु विनियत्तइ, वसहो अप्फालिओ पड्डुया ॥ १२४ ॥

यथा वृषभः प्रथमं सारथिरहितः सन् प्रतिवृषभेण युद्धं पराजितो विपलायत, न युद्धाऽभिमुखा भवति, विपलाय- मानश्च कथमपि प्रमुखा सारथिना दृष्टः सन् नाम्ना गोर्षेण च शार्पितः शृङ्घितः, आक्रान्त इत्यर्थः । तथा प्रसादपुनः स्वरमास्फालितश्च स्फुन्नाऽदिप्रदेशेषु हस्तेन, तत एवं प्रोत्साहितस्तत्र सन्, अपि संभावने, भीरुरपि विपलाय- मानोऽपि पुनरपि प्रतिवृषभेण सह युद्धद्वानाय प्रतिनिर्वर्ते- त । एवं कृतप्रत्याख्यानाऽपि सम्यगनिर्यामकभावतो ज्ञानम- न्दपरिणामोऽपि निर्यामकेन प्रोत्साहितः सन् प्रतिवर्तते स परीपहचमूमभिभविष्यति वृषभदृष्टान्तः ।

संप्रति योषदृष्टान्तभावनामाह-

अप्फालिया जह रणे, जोहा भंजेति परबलाणीयं ।

गीयजुतो उ परिमा, तह जिणइ परिमहाणीयं ॥ १२५ ॥

प्रमुखा नाम्ना गोर्षेण गुणश्रमसमेन च आस्फालिता-श्वा- समन्तात् स्फारं प्रापिता यथा योधाः मुभटा रण संप्राप्ते परबलानीकं पर्यायं धरिणां बलं परबलं, तत्र च तन् अनीकं च परबलानीकं भजन्ति । तथा परिक्षी भ्रूपपरिहावान् गी- तयुतः सम्यगनिर्यामकेपातेन जीवि अभिभवति परीपहा- नीकमिति । उक्ता योषदृष्टान्तभावना ।

संप्रति पातदृष्टान्तभावनामाह-

सुखिउणनिजामगविर-हियस्स पोयस्स जह भवे नासो ।

गीयत्तविरिहियस्स उ, तहेव नासो परिमेस्स ॥ १२६ ॥

सुनिपुणः सम्यगजलमार्गकुशलः तेन निर्यामकेन विर- हितस्य पोयस्य यथा भवति विनाशः, तथैव गीतार्थविर- हितस्य परिहारेण कृतभ्रूपपरिहानस्य भवति विनाशः, प्र- त्याख्यानकर्तव्यं सुगतिताभस्याभावान् ।

निउणमतीनिजामग, पोतो जह इच्छियं वए भूमि ।

गीयत्तेणुववेतो, तइ य परिमा लहइ सिद्धिं ॥ १२७ ॥

यथा पातः प्रवहणे, निपुणमतिः निर्यामकः कर्तुधरो य- स्य स तथा ईप्सितं भूमिं व्रजति, एवं गीतार्थेन पोतो यु- क्तः सन्परिक्षी लभते सिद्धिं मोक्षमिति । उक्ता पातद- र्ष्टान्तभावना ।

अथ किं तस्य विशेषतः करणयमित्यत आह-

उव्वत्तया य पाणम, धोर वणा चेव धम्मकहणा य ।

अंतोवदिभीरुणं, तम्मि य काले नमोक्करो ॥ १२८ ॥

तस्य कृतभ्रूपप्रत्याख्यानस्य स्वयमुद्धर्त्तनं कर्तुमशक्नुष्यत

उद्धर्तना वक्ष्यन्ता, तस्यां च क्रियमाणायाम् महानाशवासी भवति, समार्धं च परमे लभते, ततः साधयति परमसुखमायैव । तथा तृथापीडितस्य सनः पानकं पानं समर्पणीयम् (धीरवशा चेव सि) दुःखेन परित्याप्यमानस्य धीरापना कर्त्तव्या, यथा-श्रीरो भव अहं नैवेतत् तुल्यं विश्रामणाऽऽविता अपनेषामि । अपि च पुण्यभा गिम् । सहर्षे'तत् दुःखं समग्रस्यैव तत्त्वहानानन्तरमचिरात्सर्वदुःखप्रहीणं भविष्यतीति इत्यादि । तथा धर्मकथना पूर्वपरमदुष्करकारिगुणचरित्ररूपा कथयितव्या, मध्ये चर्मसहमानस्य बहिर्निर्हरणं वहिर्नयनं, वहिर्याताऽऽदिकम् सहमानस्य अन्ते निर्हरणम् । तथा तस्मिन् काले मरणसमये नमस्कारो दातव्यः । गतं परिहाराद्वा, ग्लानाद्वा वा ।

संप्रति संयमानीतद्वारं वादिद्वारम् । तथा चाऽऽह-
जो चिय भंसिज्जेते, गमश्चो सो चेव भंसिपाणं पि ।

हेद्वा अक्रियवादी, भणितो ऽण्णो इण्णो अक्रियवादी ॥ २६ ॥

य एव चारित्राद् अंशयमाने संयमप्रयुक्तद्वारे गमक उ-
क्तः स एव भंशिनानामुपप्राजितानामपि ध्रियमाणानां वेदितव्यः, न पुनः किञ्चिदपि नातावम् । गतं संयमानीत-
द्वारम् । अधुना वादिद्वारमाह- (अक्रियवादी इत्यादि) य
एव प्राक्परवादिनि गम उक्तः स एवात्रापि द्रष्टव्यः,
केवलं सोऽक्रियवादी भणितोऽयं तु क्रियावादीनि विशेषः ।
यत्र स्थाने वादो दातव्यः तत्र गतस्य यत्कलव्यम्,

तथा चाऽऽह-

वादे नेण समारी, विज्जागहणं च वादिपडिवक्खे ।

न सरइ विक्खेदेणं, निविस्समाणो तद्धि गच्छे ॥ १३० ॥

वादे वादविषये येन नम्य समार्धपरजायते तत्सर्वं क्रि-
यते । तथा वादी भणति-वाक्पाटवकारि ब्राह्मणादीपथं
दीयताम् । इति तदीयते । शरीरजाड्यापहारि तदुपदिष्टं वै-
र्थापदिष्टं वा किञ्चिदस्तु । यदि वा दुर्धाऽऽदिविकृतिप्रणी-
तमकम् । अथवा-देशस्थानं सर्वस्थानं वक्षाऽदिविभूया वा ।
विद्याप्रहणं च (वादिपडिवक्खेति) विद्याप्रहणं वा वा-
दिप्रतिपक्षे वादिभिर्विद्याप्रतिपक्षयुक्तं कार्यते । किमुक्तं भव-
ति ? याः प्रतिवादिज्ञाताः, तासां प्रतिप्रतिपक्ष्या या अन्या
विद्याः । यथा-“ मोरी नउलि विराली ” इत्यादि । तासां ग्रह-
णं कार्यते । कस्मादितत्सर्वं क्रियते इति चेत् ? उच्यते-युगुद्-
शान्ता । तथाहि-माहम्याऽऽधीपधोपयोगतो वाक्पाटवं, शरी-
रजाड्यापहारीयधाभ्यवहारतः शरीरलुपता, बुधप्रसूताऽऽ-
हाराभ्यवहारतो मेधाविशिष्टं च धारणावलं, सपिंसमिभ्र-
भोजनं भुक्ते तु ऊर्जो, “ घृतेन पाटवम् ” इति वचनात् । देशतः
सर्वतो वा ज्ञानेन वक्षाऽदिविभूया च निर्वसिन्ता, प्रतिपक्ष-
विद्याप्रहणतो महामानसिकाऽवच्छेदः । एतत्सर्वं वाद्वे
लायामुपयोगि ।

तथा चाऽऽह-

बाया पुगललहुया, मेहा उज्जा य धारण वलं च ।

तेजसिया य सचं, वायामइयमि संगामे ॥ १३१ ॥

वाय्व्याकाशरा, पुगललहुया शरीरपुगलानां जाड्यापगमः,
मेधा अपूर्वोपूर्वजडाऽऽत्मको ज्ञानविशेषः, ऊर्जा बलं प्र-
भूततरभावयेऽपि प्रयत्नमानस्य उल्लः, आन्तर उत्साहविशेष

इत्यर्थः । धारणावलं प्रतिवादिनः शब्दतदीयधारणावलं,
तेजस्विता प्रतिवादिस्वोभाऽदिका शरीरस्य स्फूर्तिमती वै-
दीप्यमानता, सत्यं प्राणव्यपरोपणसमर्थविद्याप्राप्तयेऽप्यावि-
लितस्तन्मानोपमवेदितुरवष्टम् । एतत्सर्वं वाहमये संप्रा-
प्ते उपयुज्यते । सूत्रम्- (परिहारकण्डिने भिक्खु वहिया
थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से नो सरेज्जा,
कण्ह से निविस्समाणस्य एगारायाए पडिमाए ॥ २४ ॥
इत्यादि) अत्र “ नो सरेज्जा ” इति विशेषः । शेषं समन्म-
पि पूर्ववत् । “ नो सरेज्जा ” इत्यस्यायमर्थः-यत् परिहृ-
तया वहनः तिष्ठतीति स्थविरा आचार्या न स्मरेयुः । क-
स्मात् स्मरेयुरिति चेत् ? उच्यते-व्याक्षेपात् । तथा चाऽऽह-
“ नसरइ ” इत्यादि पूर्वधाथापश्चादर्थम् । विद्यानां निमित्तानां
प्रत्युत्तराणां च कथनतो, बहुविधसंदेहकथनतो वा आचार्या
न स्मरन्ति, ततस्तस्मिन्नस्मरणे सति स निर्विशमानक एव
गच्छेत्, गाथा च यत्र गन्तव्यम्, तत्र यत्करोति तदाह-

तत्थ गतो वि य संतो-पुरिसं थामं च नाउ तो ठवणं ।

साहीणमसाहीणं, गुरुम्म ठवणा असहणाओ ॥ १३२ ॥

तत्र गतोऽपि च सत्पुरुषं प्रतिवादिपक्षे प्रचरं वा
स्थाम च प्राणमात्मनो ज्ञात्वा तदुत्तरं यदि समर्थमा-
त्मानं संभावयति तदा न निक्षिपति । अध्याशक्तिः संभाव्य-
ते ततः स्थाना निक्षेपणं परिहारतपसः कर्त्तव्यम् । किमुक्तं
भवति ?-दुर्ज्ञेयः खलु प्रतिवादी न यथा कथञ्चन जेतुं श-
क्यते, अहं च क्षामतया बहुविधमुत्तरं दातुमशक्नो, मर्माभा-
हो वा तदानीं मम क्षामतया भवेत्, इति यदि संभावय-
ति तर्हि निक्षिपति । अथ कथं न निक्षिपति तदा आह-
(साहीणेत्यादि) स्वाधीनं सन्निहितं अस्वाधीनं अनजि-
हितं गुरो च सहस्य स्थापना परिहारतपसो निक्षेपणं भ-
वति । इयमत्र भावना-यथाचार्यः सन्निहितो भवति ततः
स एव न निक्षेपयति; अथ तस्मिन् सन्निहितः ततोऽशक्तः
क्षामत्वेन परवादिनं जेतुमिच्छाम्यन्नतः स्वयमेव नि-
क्षिपति । अत्र पर आह-ननु यदि चपरे निक्षिपति ततः स
आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् यदि उदातिनं वहीनं ततोऽनुदा-
तिनं प्राप्नोति, आधुनुद्वार्तितं ततः परतरं स्थानमा-
प्नोति इति ।

सुरिराह-

कामं अप्यच्छेदो, निखिखवमाणो उ दोसवं होइ ।

तं पुण जुजइ असदे, वीरियकजे पुण वांजजा ॥ १३३ ॥

कामशब्दो मकरध्वजे अवधूतो च । हठावधूते काममव-
धूतमेतत् । आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् दोषवान् भवति, परं
निष्कारणं यदि पुनरुद्यतः सन् एवं चिन्त्यतन-न शक्तः
क्षामतया परवादिनं जेतुमिदानीं वीरितकार्यः समाप्तकार्यः
पुनर्भूयो बहयमिति ततस्तत् निक्षेपणं युज्यते एव । अदुष्टम-
व, पुष्टाऽऽलम्बनत्वान् । सूत्रम्- (परिहारकण्डिने भिक्खु व-
हिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा वा
नो सरेज्जा वा नो कण्ह से निविस्समाणस्य ॥ २४ ॥
इत्यादि) एतदपि सूत्रं तथैव, नवरमेतायास्मिन्शब्दः- (थेरा
य से सरेज्जा वा नो सरेज्जा वा नो कण्ह से निविस्समा-

णस्तेति । अस्यायमर्थः—स्थविराः (से) तस्य परिहार-
कृते स्मरेषुर्द्यदि वा व्याक्षेपास्मरेयुः, वाशब्दादुमावपि
न स्मरेयतां, तथापि यदि निर्विशमानकां गच्छन्ति ततः
(से) तस्य एकारात्रिकया प्रतिमया एकारात्रिकेण वा सामि-
ग्रहेण कश्चिदपि प्रतिबन्धमन्तरं गच्छन् इत्यादि ।

तथाचाऽऽऽह—

सुरमाणे जो उ गयो, अस्सरमाणे वि होइ एमेव ।

एमेव मीसगम्भि वि, देसं सव्वं च आसज्ज ॥ १३४ ॥

इह श्रीणि सूत्राणि तद्यथा—प्रथमं स्मरणसूत्रं, द्वितीयम-
स्मरणसूत्रम्, तृतीयं मिश्रकसूत्रं, स्मरणास्मरणसूत्रमित्यर्थः ।
तत्र य एव गमः स्मरणे स्मरणसूत्रे उक्ताः, एवमेव अनेनैव
प्रकारेण प्रथमसूत्रप्रकारेणैव । अस्मरणे अस्मरणसूत्रे
भवति गमः, एवमेव अनेनैव प्रकारेण मिश्रकसूत्रेऽपि ।
तत्र सूत्रत्रयेऽपि वहनं निक्षेपणं भोग्यं वा देशं सर्वं वा
आसाद्य प्रतीत्य द्रष्टव्यः ।

तत्र द्वयोरपि विस्मरणं सूचितं, तत्र कारणमाह—
विज्ञानिमित्तउत्तर कहणे अप्पाहणा य कहियाओ ।
अतिसंभ्रम तुरियविशि—मगारु दोहं पि विस्सरिये ॥ १३५ ॥
निधानां प्रतिवादिप्रतिपक्षभूतानां निमित्तानामनेकप्रका-
राणाम् उत्तराणां प्रतिवादिविषयाणां यथा यदि स वादी एवं
ब्रूयान्, ततो भवानेत्यं वंदित्येवमादिकृपाणां, कथनं, तथा
‘आप्पाहणा य’ संदेशकाः कथितस्मृत आचार्यैस्त्वाति-
त्यंभ्रमण इतरस्यापि वाऽतिरंजनं तदिव स्वरितविनिर्गतस्य
द्वयोरपि विस्मृतम्, यथा—परिहारतपो निक्षेपणीयमिति । तत्र
यदि आचार्याः स्मरेयुः, स वा स्मारयति, तदा निश्चित्य ग-
च्छन्ति, अथ द्वयोरपि विस्मृतं तदा निर्विशमानक एव याति ।

यदा तु पूर्वं स स्मृतवान् विस्मृतवान् पश्चात्तदा का
वास्तेत्यत आह—

पुचं सो सरिउणं, संपरियै विजमादिकेजोहि ।

जस्स पुणो विस्सरियं, निब्बिसमासो तहि वि वए ॥ १३६ ॥

पूर्वं स परिहारिकः स्मृत्वा परिहारतपो निश्चित्य मया ग-
न्तव्यमिति विविच्य संप्रस्थिते संप्रस्थानकाले विधाः—दि-
कार्यविधाप्रहणाऽऽदिकार्यैर्व्याकुलाभूततया यस्य पुनर्विस्मृ-
तं, यां वा विस्मरणं गतवान्, तत्रापि पूर्वं स्मरणे निर्विश-
मानो ब्रूयन् ।

संप्रति यदुक्तम्—देशं सर्वं वा आवाधेति तद् व्याख्या-
नयति—

देसं वा वि वहेजा, देसं व ठवेज्ज अहव भेमिज्जा ।

सव्वं वावि वहेज्जा, सव्वं ठवेज्ज सव्व भेमिज्जा ॥ ३७ ॥

त्रिष्वपि सूत्रेषु देशं वा वाहयेदपि, देशं वा स्थापयेदपि, अ-
थवा—देशं भोगयेदपि । वाशब्दाः सर्वं वैत्याद्यपेक्षया विक-
ल्पायाः । आशब्दाद् वहनाऽऽदिषु परस्परसम्बन्धायैः । त-
था—त्रिष्वपि सूत्रेषु सर्वं वा स्थापयेदपि, सर्वं वा भोग-
येदपि । अत्र वाशब्दो देशं वैत्याद्यपेक्षया विकल्पायैः । आ-
शब्दाः पूर्वेष्व ।

अथ कथं देशस्य वहनाऽऽदि ? । उच्यते परिहारतपः
प्रायः पूर्वं स्मृतं स्तोकं तिष्ठति, अत्रान्तरे च गमनकार्यम्—

श्रिक्तं समुत्पन्नम्, तत आचार्यैरुक्तम्—

निश्चिखव न निश्चिखाम्भी, पंधि क्षिय देसमेव वोज्झामि ।
असहं पुण निश्चिखवणं, भोसंति मएऽऽ तवमसं ॥ १३७ ॥

निक्षेप सञ्च अश्रिक्तं—परिहारतपः, यत इदं गमनकार्य-
मिदानीं समुपपन्नम् । तत्र समर्थः समग्राह—न निक्षेपामि न मु-
ञ्चामि, यत एव देशं पथ्येव मार्गं एव बोधयामि, न च प-
थि क्लमं गमिष्यामि, शकृत्वात् । असहोऽसमर्थः पुनर्नतम-
हं गमिष्यामीति विचिन्त्यन् तं देशं निक्षेपति । अथवा—
(से) तस्य यद्वशेन स्तोकमव्युत्पन्नमितिष्ठते, तत्तस्य सं-
प्रस्थितस्य वाऽऽचार्योः प्रसादबुद्ध्या समस्तं भोगयन्ति मु-
ञ्चन्ति । यथा महति प्रयाजने त्वं संप्रस्थितो वसन्ते इति
सूक्तं प्रसादतस्तथैतत् तपः शपमिति । तद्वदं देशस्य वहननि-
क्षेपणभोग्या भाविताः ।

संप्रति सर्वस्य तान् भावयति—

एमेव य सव्वं पि व, दूरद्वाणम्मि तं तवे नियमा ।

एमेव सव्वदेवे, वाहणभोसा पडिनियसे ॥ १३८ ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण सर्वमपि बाह्यं निक्षेपणीयं च
भावनीयम् । नवरं तद्भवति बाह्याऽऽदिकं नियमात्तद्बुद्ध्य-
वि । तथाहि—कस्यापि परिहारतपो दत्तं, वादुं च स प्रवृत्तः,
अत्रान्तरे च गमनप्रयोजनमुपजातं, तत आचार्यो ब्रूवन्—
भद्र ! समुपपन्नमिदं गमनप्रयोजनं तस्माद्विनिक्षेप परिहारतप
इति । स समर्थः सन् प्राऽऽह—गमयन् । गच्छन्नापि समर्थोऽह
वादुमध्वनेन दूरत्वाच्च मार्गं एव समस्तं बोधयामि । त-
थाहि—सर्वजन्मस्य परिहारतपो मासिकं तथापिऽऽसी, गन्त-
व्यं वाऽऽनन्दपुरात् मधुरायां, ततस्तत्परां मार्गं एव समाभि-
सुपयातीति असमर्थः पुनर्विनिक्षेपति, यदि वा—मत्प्रयो-
जनमुपस्थितं, गरीयांश्चाध्वा, एतस्य च प्रयोजनस्यायमेव
गुणगरीयस्यात् कस्तं, ततः सस्थकप्रवचनवक्त्रोऽयं परम-
बुधकरागिति विचिन्त्य सूर्यः सर्वमपि तस्य प्रसादतो मु-
ञ्चन्ति । एवं सर्वस्य वहननिक्षेपणभोग्याः (एमेवेत्यादि) एव-
मेव अनेनैव प्रकारेण, प्रतिनिवृत्ते प्रत्यागन्तस्य देशस्य सर्वस्य
वाहनाभोग्यो वेदितव्यो । तद्यथा यदि गच्छतां देशो नि-
क्षिप्तस्ततः स देशः प्रत्यागतो बोधते, अथ समस्तं ततः
सर्वमिति । यदि वा—अहो ! बुधकरमिदं कार्यमेव कृतमिति
परितुष्टाः सूर्यो निक्षिप्तं देशं सर्वं वा मुञ्चन्ति ।
एवं प्रत्यागतस्य देशसर्ववाहनभोग्यो । अथ कथं देशस्य
सर्वस्य वा प्रसादतो भोगकरणं ?, न खलु प्रसादतः पापमु-
पयानीति ।

तत आह—

वेयावचकराणं, होति अणुभान्ति ए वि उग्ग्यां ।

सेसाण अणुग्ग्याया, अणच्छेदोववेताणं ॥ १४० ॥

यथा अनुवृत्तानि परिहारतपसि प्राप्ति वैगुण्यकराणां
संज्ञाऽऽदिवैद्यावृत्त्यप्रभुत्वानामुद्वाति परिहारतपो भवति
दानयोग्यं, वैद्यावृत्त्याऽऽलभ्यते न तामवलम्बितव्यात् । एवं क-
दाचित् देशकालाऽऽद्यपेक्षया देशस्य सर्वस्य वा भोग्योऽपि
क्षियते, तथा तीर्थकरानुत्तमभूतः । तथा चोक्तम्—“ तिथि-
गिरिहिं भ्रमियं, वेयावचकराणां भोसो भवति, अणुग्ग्या-
नितं कज्जइ ” इति । शेषाणां वैद्यावृत्त्याऽऽलम्बनरहितानामु-

व्याप्तिते प्राप्ते उद्घातितमेव दीयते, तथाऽऽदौ वैद्याभ्याः-
ऽऽत्मन्यनरदिता आत्महृन्दा निक्षिपन्तो यदि उद्घातितं
बहन्त आसीरन् तदा अनुद्घातितं निक्षिप्तवन्तस्तत उप-
रितनं तेषां प्रायश्चित्तमाप्तिः ॥ ७० १ उ० ।

(१२) द्वयोरैकत्र विहरतः, तस्य तस्य परिहारतपोऽन्तः-
नम्-

दो साहम्मिया एगओ विहरंति, एगे तस्य अस्मयंरं
अकिञ्चट्ठारं पडिसेविता आलोएजा ठवणिजं ठवत्ता
करणिजं वेयावडिं ॥ १ ॥

हो साधर्मिकौ संविग्नसंभोगिकाः विक्रपाथेकत एकस्मिन्
स्थाने समुदितौ विहरतः । तत्रैकोऽन्यतरत् अरुण्यं स्थानं
प्रतिसेव्य आलोचयेत् । तत्र यद्यगीतार्थः प्रतिसेवितवान् त-
तस्मै शुद्धतपो दातव्यम् । अथ गीतार्थेऽस्मिन् यदि परिहार-
तपोऽप्यन्यमापन्नतः परिहारतपो दद्यात्, तदनन्तरं
स्थाप्यते विविक्तं कृत्वा प्रकृत्येन इति स्थापनीयं परिहा-
रतपोऽप्यन्यमुद्यमानं तन् स्थापयित्वा प्रकृत्य य आपन्नः स
परिहारतपः प्रतिपद्यते, इतरः कलशस्थितो भवति । स एव
स तस्यानुपारिहारिकः, ततस्तेन तस्य करणीयं वेयावृ-
त्त्यमित्येव सूत्रसंज्ञायाम् ।

अनुना निर्युक्तिविस्तारः-

दो साहम्मिय ज्ज व्या-रसेव लिंगमि होइ चउमंगो ।

चत्तारि विहारमि उ, दुविहो भावमि भेदा तु ॥१४१॥

द्विशब्दस्य साधर्मिकशब्दस्य च यथाक्रमं षट् द्वयस्य नामा-
ऽन्यथा निक्षेपः, द्विशब्दस्य षट्ः साधर्मिकशब्दस्य द्वि-
शको निक्षेप इत्यर्थः । लिङ्गं लिङ्गविषये चतुर्भङ्गा भवति ।
सूत्रं च पुरुषनिर्देशः प्राकृतत्वात् । तथा विहारं चत्वारो
नामाऽऽद्या निक्षेपाः । तत्र भावे द्विविधो भेदः । एष द्वार-
गाथासंज्ञार्थः । ७० २ उ० । (द्वयोरविहारसंभवे 'विहार'
शब्दे वक्ष्यते)

दो साहम्मिया एगतो विहरंति, दो वि ते अस्मयंरं
अकिञ्चट्ठारं पडिसेविता आलोएजा, एकं तस्य कप्पणं
वाग्धा एगे णिविसेजा, अह पच्छा से वि णिविसेजा ॥२॥

(दोनाहम्मिआ एगओ विहरंति इत्यादि) हो साध-
र्मिकवैकत्र एकत्र स्थाने विहरतः, तौ द्वावप्यन्यतर-
द्वक्तृत्वे स्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेयताम् । तत्र यदि द्वा-
वपि गीतार्थौ ततस्तत्र तयोर्द्वयमित्येव एकं कलशस्थितं स्थाप-
यित्वा एकौ निर्विशेषं, परिहारतपः प्रतिपद्यत । यच्च कलश-
स्थितः स एव चानुपारिहारिको भवति, अयस्याभावात् । ततः
स तस्य वेयावृत्तं करोति । अथ परिहारतपः समाप्यनन्तरं
स कलशस्थितः पश्चाद्विशिष्टपरिहारतपः प्रतिपद्यत, इत-
रस्तु ह्यनपरिहारतपःकर्म करस्थितोऽनुपारिहारिकश्च
भवति, एव सूत्रार्थः ।

एतमेव सूत्रार्थं भाष्यकृत्यविशेषमाह-

वित्तिर निविस्तरागो, निविट्ठे तेण निविस्से इयरो ।

एगतरमि अगीते दासु य सणगेपरे सोही ॥२७॥

द्वितीयं सूत्रे द्वयोरपि गीतार्थोऽप्यन्यतरत् अरुण्यस्थानमा-
पन्नयोरेकौ निर्विशति परिहारतपः प्रतिपद्यते । द्वितीयः क-

ल्पस्थितोऽनुपारिहारिकश्च, भवतीति वाक्यशेषः । ततस्ते-
न ॥२७॥ परिहारतपसि कृते इतरो द्वितीयो निर्विशति
कृतपरिहारतपःकर्मो तु तस्य कलशस्थितोऽनुपारिहारि-
कश्चोपजायते । यदि पुनरकतरोऽगीतोऽगीतार्थो भव-
ति ततः शोभिः, शुद्धतपः प्रायश्चित्तानाम् । अथ द्वयो-
रपि अगीतार्थयोः स्तोत्राः प्रायश्चित्तस्थापनाऽऽपत्तौ लग-
ये इतरस्मिन् परमणे वा गीतार्थानां मिलित्वा गतार्थ्यां
शोभिं शुद्धं तपः प्रतिपद्यत, अगीतार्थेनैव परिहारतपो-
योग्यताया अभावात् ।

(१३) सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगओ विहरंति, एगे तस्य अस्मयंरं
अकिञ्चट्ठारं पडिसेविता आलोएजा, तस्य ठवणिजं च
ठवत्ता करणिजं वेयावडिं ॥ ३ ॥

(बहवे साहम्मिया एगतो विहरंति इत्यादि) बहवः सा-
धर्मिका एकतः एकत्र स्थाने विहरन्ति । तत्र तेषां मध्ये
एका गीतार्थोऽन्यतरद्वक्तृत्वस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयन्तु,
आलोचनानन्तरं परिहारतपो दातुं स्थापनीयं, प्राकृत्यवरूपं
स्थापयित्वा अनुपारिहारिकेण तस्य करणीयं वेयावृत्त्यभि-
त्येव सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

एतमेव भाष्यकृत्यविशेषमाह-

एमेव तस्यमुने, जइ एगो बहूग मउंको आवजे ।

आलोएणगीयन्ते, मुदे परिहार जइ पुण्णि ॥ ५८ ॥

एतमेव अनेनैव प्रायुक्तं प्रकाशं यथैकां बहूय मध्ये
अवतिष्ठमानः प्रायश्चित्तस्थानमापद्यन्त, ततस्तेन तत्प्राप्तं
गीतार्थं पुरत आलोचनं दातव्यम् । तत्र यदि सोऽगी-
तार्थो भवति तदा शुद्धं तपस्सौ दातव्यम् । अथ गीता-
र्थेनतः परिहारतपः, तत्र यथा स्थापनीयस्थापनापुनस्मर-
पूर्वमुक्तं, तथाऽर्थाव वक्तव्यम् । इयमेव भाष्यना-ने बहवः
साधर्मिका गीतार्था अगीतार्थाः वा मधेयुः, गीतार्थविध्या
वा । तत्र गीतार्थमिधेयु जपयन्त्येकौ गीतार्थो भवेत्, उत्कर्ष-
तो द्वित्राऽऽदिकाः तत्र यदि सर्वे गीतार्थाः । यद्विधा-द्वित्रा-
ऽऽदिका गीतार्थाः प्राप्यन्त, तदा एकः कलशस्थितः कियते,
एकऽनुपारिहारिकः । अथ सर्वे आचार्येऽनिरंकरणीया-
तार्थाः, ततः शुद्धतपो द्यम् । अथाऽऽर्थाय एव प्रायश्चित्त-
स्थानमापन्नतः सोऽन्यत्र गच्छन्त्या परिहारतपः प्र-
तिपद्यन्त । अथ समस्ता अद्याना प्रभृतयो गीतार्थास्तेनो-
ऽन्यत्र गच्छन्त्ये तं सर्वे गत्वा यः प्रायश्चित्तमापन्नः स शुद्धं
तपः प्रतिपद्यत ।

सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगओ विहरंति, सबवे ते अस्मयंरं अ-
किञ्चट्ठारं पडिसेविता आलोएजा, एगं तस्य कप्पणं ठवत्ता
अवसेसा णिविस्सिजा, अह पच्छा से वि निविसेजा ॥४॥

बहवः साधर्मिकाः एकतो विहरन्ति, ते च तथा विहर-
न्तः सर्वेऽप्यन्यतरत् अरुण्यस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेयुः,
आलोच्य एकं तत्र कलशस्थितं कृत्य अवशेषाः तत्रैवपि नि-
विशन्ति, परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते इत्यर्थः । ततः तेषां परि-
हारतपःसमाप्यनन्तरं पश्चात्तव कलशस्थितोऽपि निर्विशेयः ।

स परिहारतपः प्रतिपद्येति भावः । तस्यैकोऽनुपारिहारको दीयते । एव सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ ४ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृदाह-

सर्वे वा गीयन्त्या, मीसा व जहन्न एणो गीयन्त्यो ।

परिहारिणं आलवणा, इय भत्तं दैति गयहंती ॥ ५ ॥

लहु गुरु लहुगा पुण्णा, सुद्धतवाणं व होइ पम्बणा ।

अहं हंति अगीयन्त्या, अन्नगणे सोहणं कुजा ॥ ६ ॥

ते बहवः सार्धमिकाः कदाचित्सर्वेऽपि गीतार्था भवेयुः, कदाचिद् गीतार्थमिमाः । तत्र यदि ज्वम्पेनैको गीतार्थः, शेषाः सर्वेऽगीतार्था इति य एको गीतार्थः प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य एवाऽऽचार्यः कल्पस्थितः, स एव चानुपारिहारिकः । यदि पुनर्बहवो गीतार्थाः प्राप्यन्ते, यदि वा-सर्वे गीतार्थाः, तत एकं कल्पस्थितं कृत्वा बहवः परिहारिका भवन्ति, तेषां च परिहारिकी कर्तव्या. परिहारिकंश्च परिहारतपसि व्युद्धं अनुपारिहारिकाः परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते । कृतपरिहारतपः कर्माणस्तु तेषामनुपारिहारिका भवन्ति । कल्पस्थितोऽपि परिहारतपो वहानि, इत्याप्यनुपारिहारिक एको दातव्यः । यदि पुनराचार्यः परिहारतपोपायं प्रत्याश्चित्तस्थानमापन्नो भवति, शेषास्तु सर्वेऽप्यगीतार्थाः, ततः सेऽप्यगणं गत्वा परिहारतपः प्रतिपद्यते, परिहारिकस्य यदि शेषाः साधय आलापनाऽऽदिकं कुर्वन्ति । आदिशब्दाः स्मृत्रवाचनाः दिपरिग्रहः । ततस्तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । अथ भक्तं वदन्ति, तदा चत्वारो गुरुवः । तथा पारिहारिकाङ्गं युष्मन्ति, तदा चत्वारो लघवः । परिहारिक एवा आलापनादिकं करोति भक्तं वा वदन्ति. युष्मन्ति वा तदा सर्वत्र प्रत्येकं चत्वारो गुरुवः । ये पुनर्गीतार्थस्तेभ्यः युद्धतपो दातव्यम् । अगीतार्थेतया तेषां परिहारतपोपायं व्याख्यामात्रात् । अथ कीदृशाः परिहारतपोर्हाः, कीदृशाः युद्धतपोपायस्या इति शिष्यप्रश्नावकाशात् परिहारतपोपायानां च प्रज्ञापना प्रकरणा कर्तव्या । अत्रापि तन्मरूपस्याप्याः स्थानस्यान् । सा च प्रागव कुर्वन्ति न भूयः क्रियते । अथ सर्वेऽप्यगीतार्था भवेयुस्ततस्ते अन्यस्मिन् गणे गत्वा शोधनं कुर्युरालोचनां दत्त्वा युद्धतपः प्रतिपद्येति भावः ।

(१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम्-

परिहारकल्पस्थिते भिक्षु ग्लायमाणे अग्रयंरं अकिञ्चिद्वाणं पडिसेविता आलोएजा, सेय संथेरेजा ठव-णिज्जं ठव्हा करिण्जं वेयावडिणं ॥ ५ ॥ सेय सो संथेरेजा अणुपारिहारिणं कराणंज्जं वेयावडिणं, सेय संते बले अणुपरिहारिणं कीरमाणं वेयावडिणं साइजेजा सेय कसिणं तथेव आरुहेयन्ते सिया ॥ ६ ॥

"परिहारकल्पस्थिते भिक्षु ग्लायमाणे" इत्यादि सूत्रद्वयम्-परिहारकल्पस्थितो भिक्षुर्ग्लायन् ग्लानिमुपपन्नः अन्यतरदुःकलस्थानं प्रतिशब्दं आलोचयेत् । स च वेयावडिणं प्रतिशब्देन संस्तरन् परिहारतपोवहन्ते १७

समर्थो भवेत्, ततः स्थापनीयं स्थापयित्वा अनुपारिहारिकमनस्य स्थापयितव्यः, तेन तस्य करणीयं वेयावडिणं त्वमितीदमेकं सूत्रम् ॥ ५ ॥ द्वितीयं सूत्रमाह- (सेय सो संथेरेजा इत्यादि) सोऽधिकृतः परिहारिको ग्लायन्नकृत्य-प्रतिशब्देनाऽपि न संस्तरन्, न परिहारतपोपायसमुद्धानं विधातुमलम्, ततः स्थापयित्वा परिहारिकेण वेयावडिणं करणीयं, तच्च यथा करणीयं तथा भाष्यकृदेष्यति । यदि पुनः सन्धिबलेऽनुपारिहारिकेण क्रियमाणं वेयावडिणम्, (साःजेजा ति) स्वाद्येयं अनुमन्यते, तदापि प्रायश्चित्तं कृत्स्नम् तत्रैव उक्तमाने परिहारतपसि अनुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयितव्यं स्थापयितुं सूत्रद्वयसंक्षेपार्थः ॥ ६ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृत्प्रतिपादयति-

परिहारिपाहिगारे, अणुवचन्ते अयं विसेसो उ ।

आवमसासंथेर-मंसथेर चेव नासुत्ते ॥ ६ ॥

परिहारिके प्रकृतेऽनुवर्त्तमाने अयं वक्ष्यमाणलक्षणो विशेषः परिहारिकविधिगत आभ्यां सूत्राभ्यामभिधीयते । को विशेषः ? इत्यत आह- (आवमसासंथेर ति) परिहारतपः प्रायश्चित्तमापन्नस्य परिहारतपोदानं कृते सति तत् बह्वतो ग्लानिमुपगतस्य अप्यनरदुःकलस्थानं प्रतिनश्यते, न संस्तरन्तः । प्रथमसूत्रेण विवर्तिमिधीयते, द्वितीयसूत्रेण पुनस्तेनाप्यसंस्तरन् इति सूत्रद्वयस्य परस्परं पूर्वानन्तरसूत्राच्च नानात्वं विशेषः ।

पर आह-

उभयबले परियायं, मुत्तत्थाभिगहे य वसेना ।

न हु जुज्ज वुत्ते जे, जं तद्वत्थो वि आवजे ॥ ६ ॥

ननु तस्य परिहारिकस्य पूर्वमुभयं भूतिसंहननवरूपं वर्त्तिनं, पर्यायश्च युद्धयतिपर्यायरूप उभयतो दक्षितः, सूत्रार्थोऽपि तस्य यावत्प्रमाणो भवत्स्तावत्प्रमाणो वर्त्तिनः, आग्रहा आग्र च तस्य क्षेत्राऽदिविषयाः पूर्वमधस्तात् व्यावर्तितास्तन्त उभयबलमुभयं पर्यायं सूत्रार्थोऽपि विप्रदोषं वर्णयित्वा (नहु) नैव युष्माकं युज्यन्ते व कुम् । 'जे' इति पादपुरेण । यत्तद्वत्त्वोऽपि परिहारतपः प्रतिपन्नोऽप्यापद्यते, प्रायश्चित्तस्थानाऽऽपत्तिर्भवति ।

अत्र स्मिराह-

देहि वि ग्लायमाणे, पडिसेवन्ते मिगेण दिट्ठो ।

आलोयणा अफरिसे, जोहे वसेह य दिट्ठे ॥ ६ ॥

ब्राह्मणाभ्यां परीषदाभ्यां क्षुद्रिपासालक्षणभ्यां ग्लायन् ग्लानिमुपगच्छन् गुरुलाघवचिन्तया अनेवणाऽऽदिकमाप-प्रतिशब्देन, तन्मिथ तथा प्रतिन्यवानं दृष्टान्तो मृगेण वदितव्यः । स च तथा प्रतिन्यव्याऽऽलोचयेत् । आलोचनायां च तेन दीयमानायामपहं भाषणीयम् । यदि पुनः पकषे भाष्यते प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः, आह्नाऽनवस्था-मिध्यात्वित्रायनाश्च दीपाः । आह्नाऽये योधान् दृष्टान्ती-कुर्वीत्, यदि वा-वृषभेण दृष्टान्तः कर्तव्य इति । तत्र सुगद-दृष्टान्तोऽयम्- " एषो मिगे मिग्गकाले संपत्ते तदहाए अमिभन्तो पाणियट्ठान्ते गतो पासह-कोडं डकं चरियइत्थं बाहं । ततो मिगे इमं चित्तेह-इह न पियारिमां तो लिण्णं मरिहामि । पंते सुहेण मरिजाभि । अवि य-थीए कयाह

बलिचक्षुण्णुलेष पलाइजा वि । एवं चिन्तिऊण सो अश्रेण
आगासिणं लिप्यं पाणिं पाउं लग्गो । जाव सो वाहं नं
आगासो पावइ ताव कइ वि घोट्टे करेसा पलातो एवं सो
वि परिहारीओ चिन्ते-जइ न पडिंसेवामि तो मगीम ।
अइडे च पायच्छित्ते अन्नमवि कम्मतिज्जरणं न काहामि ।
पडिंसेविय पुण पच्छिन्नं च, जं च अइदं च वहिस्सामि
अन्नं च कम्मतिज्जरणं चिन्नं जीवंतो करेस्सामि भवमलम-
वेषयित्तुंनेणं कवाह सिउंकरेण विवेयि । जतो भणियं-

“अप्येणं बहुमेनेजा. एवं पडियलक्षणं ।

सव्यासु पडिंसेवासु, एवं अइवयं विदुः ॥ १ ॥”

आलोकादालोकागमनिका-सर्वोसु प्रतिसेवासु प्रतिसेवना-
सु पतनमन्तराक्षितमन्त्रेण च वटके परमासाधपदं सार्धकम-
पवादपदं विदुर्जानन्ति पूर्वमहर्षयः ।

एनमेव सुगट्टाणन्तं भावयति-

गिम्हे स मोक्षिएसुं, दुइं वाहं गतो जलोयारे ।

चिन्तेइ जइ न पाहं, तोयं तो मे पुवं मरणं ॥ ६४ ॥

पाउं मरणं पि सुहं, कयाह चेडिओ पलाएजा ।

इति चिन्तेउं पाउं, नोलेउं तो गतो वाः ॥ ६५ ॥

ग्रोधे श्रीष्मकालं स मृतोऽवतारि गतो व्याघ्रं मोक्षनेपु मो-
क्षितो मोक्षमिष्ट इषुवीणोऽयं स तथा नं, दृष्ट्वा विन्ययति-
यदि न पारुष्यामि तोयं जलं ततो मे भुवं मरणम् । अपि च
पानीयं पीत्वा मरणमपि मे सुखं, तथा कदाचिज्पानीयपानेन
चेष्टितः सन्नेष्टाकः सन् पलाययमपि, इति विन्ययित्वा पानी-
यमन्यस्मिन्नवकाशे पीत्वा वेगवलेन व्याघ्रं मुदित्वा प्रयं गतो
मृगः स्वस्थानम् । उक्तो सुगट्टाणन्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

मिगसमाणो साहू, दूपाणसमा अकूपपडिमेवा ।

वाहोवमो य वंधो, सेविय पीतं पणोलेइ ॥ ६६ ॥

मृगसमानो मृगसदृशः साधुः, उदकपानसमा उदकाभ्य-
वहारसमा अकूपप्रतिसेवा, व्याघ्रोपमो व्याघ्रस्थानीया-
बन्धः । कर्मबन्धमकलपं प्रतिस्वयं मृग इव पानीयं पीत्वा
व्याघ्रं प्रशुद्धिं प्रययति । संप्रति आलोचनाया अरूपमा-
पणे योषट्टाणन्त उपपत्त्यः । स भाव्यते-“एगो राया. सो
परबलणं अभिभूतो. तेण जोडा दिट्ठो. जुअंनो परबलेन
पहारेहिं परिताविया भग्गो, ततो आगवा अण्णजिण्णस्स
रवो पायसूलं, तेण वायसगेहिं विज्जिया-नुअंम मम
विस्तिं खाइसा किं पहाराणं भीया पडिअगता ? । ताहे न
जोडा परबलमभिप्रविउमत्तमथा इमं विन्तेति-जुअंनो
आउइहपहारेण भग्गोणं पडिआगयाणं वायालणपहारा
बंधणमरणादीणि विसेसंति कौन अण्णा न प-
रिखत्तो सि चिन्तेऊण तेहिं जोयेहिं राया बंधितं परबल-
सो दिट्ठो ।”

एनमेवाथेमाह-

परबलपहारेवहाया, वायासरतोइया य ते पडुया ।

परपच्चुहासत्ता, तस्सेव इवंति प्रायाप ॥ ६७ ॥

योधाः परबलकृतेः प्रहरिह्यजाजिताः संप्रामाध्यवसायमो-
क्षिताः, ततः प्रत्यागताः सन्तस्ते प्रभुषा स्वकीयेन राज्ञा

वाक्यसंस्तोदिता अनिशयेन पीडिताः परप्रयूहासक्याः पर-
बलप्रतिक्षेपं कर्तुमसमर्थेः तस्यैवाऽऽसीयस्य राज्ञो व्या-
घाता य भवन्ति ।

“अण्णो राया परबलेणभिभूतो तहव जोहे पेसैह, परबल-
पहारेहिं भग्गो पडिआगतो गोस्साहयति ॥” कथमित्याह-
नामेष य पोएण य, पसंसिया चेव पुव्वकम्मोहिं ।

भगवणिया वि जोहा, जिण्णंति सत्तुं उदिसं पि ॥ ६८ ॥

ते योधाः प्रत्यागताः सन्तः तेन राज्ञा नाम्ना अभिधा-
नेन गोक्षान्धनेन तथा पूर्वकर्मभिः पूर्वकृतेरनेकैः संवि-
धानैः प्रशोभिताः सम्यक् स्तुताः, ततस्तया प्रशंसया उत्क-
र्षं प्राप्ताः सन्तो प्रणिताः सन्तो भग्गो भग्गोणत्ताः, रा-
जदत्ताऽऽविदशनाद्भ्रशशब्दस्य पूर्वनिपातः । तथाभूता अपि
उदीक्षंमपि प्रयत्नमपि शक्तुं जयन्ति । उक्तो योषट्टाणन्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

इय आउरपडिमेवं न चादिनो अहव तं निकाए तो ।

लिमाऽऽरोपण चामं, करेज प्रायं व कलहं वा ॥ ६९ ॥

एनं योषुगंन प्रकाशेणऽऽनुरः प्रथमः, द्वितीयः परीपहा-
भिभूतेनाऽऽकुलीभूतोऽनेपणऽऽदि प्रतिसेवमानः सन् चादिनो
ऽथवा तत्प्रतिमेवितं निकाचयन् आलोचयन् चादिनो, यथा-
ह तिर्धमिन् ! किमीदृशं स्वया कृतमित्यादि । स च तथा परप-
भायणेन रोपं ग्रहितः सन् तान् प्रतिचादिनामसममानो लि-
ङ्गस्य वा राजादृगणमुपल्लिखितारूपस्य आरोपणं वा, प्रा-
यश्चित्तस्य त्यागं वा कुर्यात् । यदि वा-धातं चादिकस्य कुर्यात्,
घातप्रहणमुपलक्ष्य-पिट्ठेन वा लकुटाऽऽदिभिर्जीविनाद्य-
परोपणं वा कुर्यात्, कलहं वा राटिकस्य विदध्यात्, कोपाऽऽवे-
र्यतेः सर्वस्यायुक्तस्य भवान् । संप्रति बृषभट्टाणन्त उ-
च्यते-“कदारंणुं साली वाजिता, ते य केयार
विनीए परिक्खिन्ना कया. तेनि एक्कं वारं कयं, अन्नया
तेण वारेण वसमो पविट्ठो केयारंणु वरइ. केयारमासी
आगतो ते वसमं पविट्ठं पामिऊण ते वारं दक्खियं, ततो
सरमादीहिं ते वनमं परितावति । ताहे तेणं परिता-
विण्णं इमं कयं ।”

जे पि न चिणं ते ते-ण चपडियं पोलेयं सराहिं ।

केयारकट्टारे, पेयलेणं निरुद्धेणं ॥ ७० ॥

कदारमत्के एकस्मिन् ङां सति तेन ङारम्यगनतो नि-
रुद्धेन पेयलेन सागडवृषेण यदपरेण कदारंणु न चिणं
तदपि शरऽऽदिभिः परिताप्यमानं हतस्ततः परिभ्रमता
(चर्मडियं ति) विनाशितं (पेलेयं चोति) पतितं च शीघ्रम्
एव दृष्टान्तः ।

अयमर्थोपनयः-

तल्लुपमि वि अवगाह, कयमि अल्लुवायचोइणं वा ।

सेस चरणं पि मलियं, अममत्थ पमत्थ विट्ठं तु ॥ ७१ ॥

एवं बृषभट्टाणन्तप्रकारेण स्तोकेऽप्यपराधं कृते अत-
पयेन उपायाभावेन सन्निहितस्तेनानुपायचोदिनेनाश्रित-
तत्प्रतिसेवमानः शयं यन्नाश्रितमवनिष्ठं तदपि लिङ्गस्या-
नाऽऽदिना मलितं क्रियते । इदमपराधस्तमुपाहरणम् । द्वितीयं
तदाहरणं प्रशस्तम् । तन्नेदम्-“अओ केयारमासी वसमं केया-

रेसुं सालि करं पसिऊण दुवारस्य पगपासे सिच्छा सहै करेह, ततो सो वसो नीतो तेण दुवारेण निष्कडति, निष्कडतो य लट्टदुमादीहि आहतो, एवं तस्स वल्लमलणादिषा पुञ्जुत्ता दोसा न जाया । एवं आयपरिण वि सो उवाणव चोण्यव्वो जहा न रुवति, ततो पुञ्जुत्तो एगो वि दोसो न संभवति ।" व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ।

अधुना द्वितीयं व्याचिख्यासुः प्रथमतः सूत्रेण सह संवन्धमाह-

तेणेव सेविणं, असंथरतो वि संथरो जातो ।

वितिओ पुण सेवेतो, अकपियं नेव संथरति ॥७२॥

अनन्तरसूत्राभिहितोऽसंस्तरश्च। तेनैव प्रागुक्तैनाकल्पिकेन सेवितेन संस्तरो विद्यक्षितानुष्ठानबहनसमर्थो जातः । द्वितीयः पुनरधिकृतसूत्रोक्तोऽकल्पिकमपि प्रतिषेधमानो नैव संस्तरति नैवाधिकृतानुष्ठानबहनसमर्थ उपजायते ।

ततोऽसंस्तरतो व्याचिख्यासावधिकृतसूत्राऽऽरम्भः-

एमेव वीयसुते, नाणं नवरमसंथरंतिम् ।

करणं अणुपरिहारी, चोयगोसीए दिट्ठो ॥ ७३ ॥

यथा प्रागुक्तं च ऽभिहितम् - "उभयवले परिणायं" (६२) इत्यादि, एवमेव अनेनैव प्रकारेणासिक्तव्यधिकृते द्वितीयं सूत्रं वक्तव्यं. नवरमं तानात्वमिदमसंस्तरति अकल्पिकप्रतिषेधेनानुसंस्तरणमप्राप्तुयति करणमुपरिहारिणः यत्र शक्नोति परिहारिकः कर्तुं नद्वितीयः, स न करणमुपरिहारिक इति भावः । "चोयगोसीए दिट्ठो" इति पञ्चादं व्याख्येयम् ।

संप्रति यदुपरिहारिणा कर्तव्यं तदाह-

पेहा भिक्खमहाणे, उट्ठतिनिवेसणे य धुवणे य ।

जं जं न तरइ काउं, तं तं से केइ वितिओ उ ॥ ७४॥

प्रज्ञा या भिक्षाग्रहेण उत्तिष्ठति उत्थानं कर्तुमारम्भाणां निवेष्टते आनुपरिहारिणः कर्तव्यं भवतीति शेषः । इयमत्र भावना-यदि परिहारिको भागदं प्रत्युपैक्षितुं न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिकं ज्ञानं-प्रत्यवेक्षन्तं भागदकमिति । ततोऽनुपरिहारिकस्तस्य भागदं प्रत्यवेक्षते । तथा यदि भिक्षा-निमित्तं हरिण्डतुं न शक्नोति ततोऽभिधत्ते, भिक्षामदि-त्वा ददाति । एषमुत्थानं यदि कर्तुं न शक्नस्तत उत्था-पर्यति, उपवेष्टुमशक्नुमपेक्षयति, लपट्वाददिना खण्डितं पाषवन्धाऽऽदि यदि प्रज्ञालिपिमुमशक्नुस्तदा तदपि प्रज्ञालयति । अत्र "चोयगोसीए दिट्ठो" इत्यस्यावकाशः । जो-द्वक् आह-यदि नाम तस्यानुपरिहारिणा कर्तव्यं, ततः किमुक्रमेव करोति. सर्वं कस्माच्च कुरुते ? । तथाहि-यथा भिक्षाहरिण्डनाथमुत्थायुमशक्नुवन्ता परिहारिकेणांशं मासु न्धापर्यति तमनुपरिहारिक उन्धापर्यति । तथा भिक्षामदि-त्वा कस्माच्च भक्षमानेन ददाति । यथा वा भणितः सन्न भिक्षामदि-त्वा भक्षमानेन तस्मै प्रयच्छति । तथा भागदप्रत्यु-पेक्षणाऽऽदिकमप्यभणित एव कस्माच्च करोति ? । सुरिहाह-गोएणा दहान्त-यथा कस्यापि गौवीनाऽदिना लान्शरीरा, तामुपषिष्टामुत्थायुमशक्नुवन्ती पुच्छे गृहीत्वा गोमायक उत्थापयति, सा जोषित्वा स्वयमेव चारि चरितुं याति, यदि पुनरसमर्था चारिचरणाय गन्तुं तदा चारि पानीयं वाऽऽनीय ददाति, एवं च तावद् कारिता यावद्दल्लिष्टोपजा-

यते । एवं च परिहारिकोऽपि यत् यत्कर्तुं न शक्नोति तत्तत् (से) तस्य द्वितीयोऽनुपरिहारिकः करोति, यत्पुनः कर्तुमलं तत्स्वयमेवानुपहितवत्सर्वथा करोति । एवं नाम तेन वीर्याचरोऽनुचोर्णो भवति ।

संप्रति यदुक्तम्-"अणुपरिहारिणं करिमाणं वेयावच्चं जं सारज्जति ।" तत्र सारज्जणमाह-

जं से अणुपरिहारी, कोइ तं जइ बलम्म संतम्म ।

न निसहेइ साइ-ज्जा उ तहियं तु संठाणं ॥ ७५ ॥

यत् (से) तस्य परिहारिणोऽनुपरिहारी करोति, तद्यदि तेन क्रियमाणं सत्यपि बले, अपिच शब्दोऽत्रानुक्तोऽपि सामर्थ्याद्व्यस्यते । न निषेधते न निवारयति । सा नाम "सारज्जणा" स्वादना, तत्र च तस्यां च स्वादनार्यां क्रियमाणार्यां प्रार्थित्वं स्थानम् । किमुक्तं भवति ?-प्रथमादेशं केषु स्थानेष्वालपनाऽदिलघव उक्तस्तेषु स्थानेष्वन्य गुरुका दातव्याः, अनुमननाभ्यवसायस्यापिप्रसङ्गमुत्पादति ।

सूत्रम्-

परिहारकपट्ठियं भिक्खुं गिलायमाणं शो कपइ तस्स गणावच्छेइयस्स शिज्जुहिएण, अगिलाए तस्स करणिज्जं वेयावडियं ० जाव ततो रोगायंकाओ विप्पमुक्को ततो पच्छा तस्स अहालहुस्सयं नामं ववहारि पट्ठेयव्वे सिया ॥ ७ ॥

अथास्य सूत्रस्य पूर्वसूत्रस्य सह कः संवन्धः ? उच्यते-

तवसोमियस्स वाज, सुभेज पितं व देवि समगं वा ।

समग्गि पारख्मी, गेलसमयं तु मेवंथो ॥ ७६ ॥

तपःशोपितस्य यो हि परिहारतपसा शोपमुपगतस्य वातः क्षुभ्येत, यदि वा पितम् । अथवा इयमपि वार्तापत्तं समकं क्षुभ्येतानाम् । ततो वानेन पितेन वा सन्धे विधत्ते अग्नौ पात्रेण कृते सति ग्लान्तस्यमुपजायते । ततो ग्लान्तस्य सतो विधि-रूपापनाथेमेतत्स्वमुपगतमित्येव सूत्रस्य संवन्धः । अनेन संवन्धेनाऽऽद्यातस्याऽस्य सूत्रस्य (७) व्याख्या-परिहारकपट्ठियं भिक्खुं ग्लायन्तं यस्य सकाशमगान्तस्तस्य गणावच्छेदितो न कलरंते निर्मुदितुमपाकर्तुं वेयावृत्त्यकरणाऽदिना, किं ग्लान्त्या तस्य करणीयं वेयावृत्तं तावदाद्यन्तं रंगमाऽऽनङ्कादिप्र-

मुक्तो भवति. ततः पञ्चास्तस्य परिहारिणां (लट्टस्मग पि) स्तोको नाम व्यवहारः प्रार्थित्वं प्रस्थापयितव्यं दातव्यः स्यादिति सूत्रसंक्षेपायः ।

व्यासार्थं तु भाष्यकृद्विषयुः कारणैः स ग्लायति नाम्नः भिषिस्तुगह-

पट्ठमविट्ठेहि न तरइ, गेलसंणं तवोकिंलतो वा । निज्जुह्वा अकरणं, ठायं व न देइ वसहीए ॥ ७७ ॥

प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुत्पिपासालक्षणाभ्यामभिवृत्तः सन् परिहारी ग्लायति । यदि वा-ग्लान्त्येन अथवा-तपसा क्लान्तः सन् । एतावता "गिलायमाणं" इति पदं व्याख्यानम् । अधुना "निज्जुहिएण" इति व्याचिख्यास्तुगह-निर्वृटना नाम वेयावृत्त्यव्याकरणं, यदि वा-वसतो दाणाऽभावे यत्स्थानं न ददाति एषा निर्वृटना । वेयावृत्त्याकरणाऽदिना यत्तस्य तपोऽकरणं सा निर्वृत्तेति भावः ।

यदुक्तम्-"अगिलाए तस्स करणिज्जं" इति । तत्र गिलापति-वेधेन अगिला ज्ञायते, इति गिलाव्याख्यानार्थमाह-

निवर्तेहि व कुण्ठो, जो कुण्ठै परिसा गिला होइ ।

पडिसेहुद्वयसाई, वेयावडियं तु पुचुत्तं ॥ ७८ ॥

यो नाम नृपवेदि राजवेदिमिव कुर्धन् वैद्यावृत्त्यं करोति एतादृशी भवति गिला ग्लानिः, तस्याः प्रतिपेक्षोऽगिला, तथा करणीयं वैद्यावृत्त्यम् किं तांस्त्वत् आह-प्रतिपेक्षोऽप्युत्पापनाऽऽदिकं भारश्चैव प्रत्युपेक्षसुपविष्टस्योत्पापनम्, आदिशब्दात् भिन्नानयनाऽऽविपरिग्रहः । एतत्पूर्वोक्तं वैद्यावृत्त्यम् ।

अत्र निर्युक्तिविस्तरः-

परिहारि कारखम्भी, आगमे निज्जहणम्मि चउ गुरुगा।

आणाइया य दोसा, जं सेवडं तं च पाविहिंति ॥ ७९ ॥

परिहारिणः कारखे वच्यमाणलक्षणं आगतं सति यदि निर्युक्तना क्रियते तदा तस्य गणावच्छेदिनो निर्युक्तिः प्रायश्चित्तं वाच्यो गुरुकाः मात्साः, तथा आत्साऽऽद्यश्च आत्सा-जवस्थायामप्यावविराधनारूपाश्च तस्य दोषाः । तथा यद्वैद्यावृत्त्याकरणतः स्थानलाभेन वा प्रतिसेवने परिहारी, तच्च तन्निमित्तमपि च प्रायश्चित्तं स प्राप्नोतीति ।

संप्रति यैः कारखैः परिहारिणः आगमने भवति, तान्यभिधित्तुराह-

कालगनो से सहाओ, असिये राया व बोहियभए वा ।

एण्हि कारखेहिं, एगाभी होज परिहारी ॥ ८० ॥

(से) तस्य परिहारिणः सहाय एको अनेको वा कालगतः । यदि वा-साधूनामशिवसुपासितम् । अथवा राजा प्रद्विष्टः (बोहियं नि) स्नेच्छुः तद्वर्गं वा समुपजाते, ततः साधूनां वृन्दस्फोट उपजायते, एतैः कारखैः स परिहारी एकाकी भवन्, एकाकिनश्च सतः परिहारतपो न निर्वहति विशेषतो ग्लानस्तस्य आगमनमिति ।

तम्हा कायवं से, कण्ठद्विपणुपरिहारियं ठवेऊण ।

वितियपदे असिवादी, गहियामहियम्मि आदेसे ॥ ८१ ॥

यस्मादिये कारणे समागतस्तस्मात् (से) तस्य परिहारिणः प्रायश्चित्तपरिधाननिमित्तं सकलगच्छलमणं कलयस्थित-मनुपरिहारिणं च स्थापयित्वा कलेयं यन्करणीयं, द्वितीयपदे आश्रयाऽऽदितल्लण्यपवादेन निर्युक्तिनाऽपि परिहारिणं स गणावच्छेदी आश्रयाऽऽदिभिश्च गृहीतागृहीतविषये आदेशः प्रकारानुवर्त्यकथ्यमाकः ।

तमेव प्रकारमाह-

गहियामहिए भंगा, चउरो न उ वसति पदमावितिपसु ।

इच्छणै तइयभंगे, सुद्धो उ चउत्थओ भंगो ॥ ८२ ॥

गृहीतागृहीते वा गृहीतविषये भङ्गाश्चत्वारः । तद्यथा अशिवेन गच्छो गृहीतो न परिहारीति प्रथमो भङ्गः । परिहारी गृहीतो न गच्छ इति द्वितीयः । परिहारीपि गृहीतो गच्छोऽपीति तृतीयः । न गच्छो न परिहारीति चतुर्थः । तत्र प्रथमे द्वितीये वा भङ्गेन प्रविशति प्रथमभङ्गे परिहारिणो, द्वितीये भङ्गे वास्तव्यानामनर्थ संभवान्, तृतीये भङ्गे पुनरिच्छया प्रवेशः । यदि सदृशेनाशिवेन गृहीतः परिहारी, गच्छश्च सतः प्रवेशयते, अथ विसदृशेन एकः सौम्यमुखीभिरपः कालमुखी-

भीरकमुखीभिर्वा तदा न प्रवेशयते । अन्यतरस्यानर्थसंभवान् । यस्तु चतुर्थो भङ्गः स शुद्ध एव ।

संप्रति प्रथमाऽऽदिपु भङ्गेषु प्रतिपिद्धमपि प्रवेशनं कुर्वतः प्रायश्चित्तविधिमाह-

अङ्गमण्ये चउगुल्गा, साहु सागारि गामबहि ठेति ।

कण्ठ सिद्ध सन्धी, साहु गिहत्थं व पेसेति ॥ ८३ ॥

प्रथमाऽऽदिपु प्रतिपेक्षमतिक्रम्य गमने प्रवेशनमतिगमनं, तस्मिन्प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुका मात्साः, आत्साऽनवस्थायामप्यावविराधनाश्च दोषाः । तथा यदि प्रथमाऽऽदिपु भङ्गेषु प्रतिपिद्धेऽपि प्रवेशने कृते साधुरेकाऽपि कालं करोति, तदा चरमे पाराश्रितं नाम प्रायश्चित्तम् । अथ शयानतरस्य कालकरणं ततश्चत्वारो गुरुकाः, यत् एवं प्रायश्चित्तमतः परिहारिकेण ग्रामस्य बहिः स्थित्वा यदि कलयस्थितं पश्यति । यदि वा- (निश्चिन्ति) सिद्धपुत्रम् । अथवा सन्धिनं श्रावकं साधुं वा विचाराऽऽदिविनिर्गतेन गृहस्थं वाच्यम्, ततः संदेशं कथयित्वा प्रेरयति । यथा गत्वा साधूनामावचय बहिः प्रवर्जितो गुप्मान् द्रष्टुकामस्तद्विष्ठति, स तथा प्रेषितः साधूनामाख्याति ।

ततः किमन्याह-

गंतुण पुच्छिऊणं, तस्य य वयणं करेति न करेति ।

एगाऽऽमोयण सव्वे, वडिठाणं वारणं इपरे ॥ ८४ ॥

ग्रामाभ्यन्तरधीनः साधवः परिहारिणः समीपे गत्वा पुच्छन्ति-निगृह्याथ भयनो वर्त्तते । तत्र यदि भूत-गृहीताऽऽम-शिवेति, तदा (तस्य य वयणं करेति, न करेतीति) तस्य परिहारिकस्य वचने प्रवेशलक्षणं ते कुर्वन्ति । किमुक्तं भयानं ? प्रथमे द्वितीये वा भङ्गे न कुर्वन्ति । तृतीये भङ्गे चतुर्थे कुर्वन्ति । तृतीये यवनामाह- (एगाऽमोयणस्यादि) । तृतीये भङ्गे यदि सदृशमण्ये तत् एकस्मिन्पुत्राभ्ये ते कुर्वन्ति । अथ विसदृशं तर्हि तैकस्मिन्पुत्राभ्ये स्थापनीयः । अन्यतरस्यानर्थ-संभवान्, किं तु मित्रे, तस्मिन्पुत्रस्यैव अथ व्यवच्छिन्ने गृहे न किमपि लभ्यते, ततः सेवकंऽपि गृहं पुत्रगर्भं स्थापनीयः । (एगाऽमोयण सव्वेति) एकस्य साधोपयोगने प्रतिजागरणम् । किमुक्तं भवति ?-एकः साधुस्तं ग्लान्यने परिहारिणं प्रति जागर्ति, शिराः स्वयंपि साधवः तस्यायंयमौपधाऽदिकं याचन्ते । (वडिठ्ठाणंमोने) यदि पुनः परिहारिणः वचनावानयने शयान्तरोऽपीति करोति, तदा ग्रामस्य बहिर्वर्त्तते दूरं वा योऽन्या वाटकाऽद्विस्तत्र परिहारिणः स्थानं कलेयम् । (वारणं इयं इति) अथ सागारिका यस्ते प्रतिवरति, यश्च तत्र गत्वा शरीरवासो पुच्छति, तस्मिन् वारणं प्रतिपद्यते करोति । यथा-युष्म-शिवगृहीत-य समीपे गच्छन्, आगच्छ । एवं च नेन सह संपर्कं कुर्वीत । अस्माकमण्येन संवारीष्यतस्तस्मान्मा कोऽपि युष्मन्मध्ये तत्र यावति, तदा यतना कलेया । सा चापि स्वयमेव वचयते ।

सांप्रतम्-“ एगाऽमोयण सव्वे ” इति व्याख्यानवशाह-

वुच्छिन्नवरस्साम्, पिडदुवारे व संवदे ।

एगां ते पिडमगड्, जेगं सव्वे वि भोमिंति ॥ ८५ ॥

व्यवच्छिन्नगृहस्थासंबद्धस्वोपाश्रयस्य अतीति श्राव्यं संबद्धेऽनुपाश्रये वसति । कथं भूते । इत्याह-पृथग्द्वारे विविध-

हारे ततः (पयो तमिति) तं परिहारिणं प्रतिजागते प्रति-
चरति, शेषाः सर्वेऽपि साधवो योग्यमौषधाऽऽदिकं भोजय-
न्ति मार्गयन्ति; आभोगं मार्गं भोजयन्ति हेतुः । उक्तं
च—“आभोगं ति वा मरणं ति वा भोजयं ति वा
एगदुर्मिति ॥”

संप्रति “बहिष्कारं” इति व्याख्यानयति—

सागारियअचियत्ते, बाहिं पडियरख तह वि नेच्छेते ।

अदिष्टे कुण्ड एगो, न य भूयो वेति दिट्ठमि ॥ ८७ ॥

सागारिकः शय्यातरः, तस्य “अचियत्ते” अर्धानां ग्राम-
स्य बहिर्वसतेऽरे वा योऽन्य उपाश्रयस्तं याचिन्वा तत्र तं प-
रिहारिणमुमुच्य एकः साधुः प्रतिचरति । “वारणं इयरे”
इत्यस्य व्याख्यानमाह— (तह वि नेच्छेते इत्यादि) तथा-
पि एवमपि यदि शय्यातो नेच्छति । यथा—किमिति श्रुयं
गमनाऽऽगमनकारणं नाऽस्माकमप्यशिवं संचारयथ, तस्मा-
त् सा काऽपि तत्र गच्छति । तदा एकः साधुर्वा श-
य्यातरो न पश्यति न जानाति वा तथा प्रतिचरति । यदि
पुनः कथमपि शय्यातरेण स्वयं दृष्टो भवेत् ज्ञातो वा, ततो
चक्षते यदा श्रुयं यातिनाः श्रुतिं न निद्रय, तदा तद्दृष्टे, उप-
लक्षणमनन्त-ज्ञाते चारिणं जेवं चक्रव्यम्—न भूयो गमिष्या-
मः क्षमस्व स्वमिति । अथ सागारिकस्य गाढप्रतीतिकरणं
ततः सर्वेऽन्येऽप्यस्ति याचयित्वा च निद्रन्ति ।

बहुपाउगउवस्सय, असरी वसहा दुवेऽहवा तिषि ।

कइतवकलहेणउमहिं, उप्पायण वाहिं संक्रोभो ॥ ८८ ॥

बहुप्रायस्योपाश्रयस्यामिति अग्रको, किमुक्तं भवति ?—
यत्र सर्वे साधवो मान्ति स उपाश्रयाऽन्यो न लभ्यते
ततो ह्येव भूमावधया वयः केतवेत कलहं कृत्वा अन्यत्र
व्यमन्यन्तरं गच्छन्ति, तत्र स्थिताः परिहारिणः पवित्रेष्टां कु-
र्वन्ति, अन्यतरंकेरपि औषधाऽऽदितासुत्पादनं कृत्वा औष-
धाऽऽदीनि याचयित्वा बहिः संक्रोभः कियते, बहिः परिहा-
रिणः समीपे प्राप्यते, येऽपि च कैतवकलहं कृत्वा न
विनिर्गतास्तेऽन्यन्यतरकेः सद्य विविक्तं प्रदेशे मिलित्वा
पारिहारिकयोग्यं गृह्णन्ति ।

संप्रति तत्रतप्रतिचरखविधमाह—

ते तस्स सोहियस्स य, उव्वत्तख मं परं व धोवेजा ।

अच्छिक्कोविह पेहे, अचियलिगेण जा पउणो ॥ ८९ ॥

ते अग्रतन्त्रकाः कलहद्वयजेत विनिर्गताः, तस्य शक्ति-
तस्य प्रतिपन्नपरिहारतपःप्रायश्चित्तस्य, उद्धर्तनम्, उपलक्ष-
णमेतत्—परावसौम्यमौषधाऽदिप्रदानं च वस्त्रानरितेन हस्तेन
न कुर्वन्ति, वस्त्राणि च तस्य लम्कानि सान्तरमेकोऽन्य-
रितानि गृह्णाति, सोऽन्यस्मै समर्पयति, सोऽन्यस्मापिय-
न्तरितं घावयन्ति प्रक्षालयन्ति, उपविमपि तस्य प्रत्यु-
पेक्षते (अच्छिक्का) अस्तुष्टाः सन्तः, बहुवचनकर्मऽप्येक-
वचनं गाथायां प्राकृतम्वात्, वचनव्यत्ययोऽपि हि प्राकृते
यथालक्षणे भवतीति, एवं तावत्प्रतिजागरति यावत्त प्र-
णो भवति । राजप्रदेशे तु यत् यत्कचित्ते लिङ्गे तेन यावत्प्र-
णुषं भवति तावत्प्रतिजागरति । ८९० १ उ० । (यथाल-
क्षुस्वको व्यवहारः ‘अहलहुस्सय’ शब्दे प्रथमभागे
८९० पृष्ठे गतः)

१७१

(१५) अथ कं व्यवहारं केन तपसा पूरयतीति
प्रतिपादनार्थमाह—

गुरुं च अट्ठमं खलु, गुरुतपुं च होइ दममं तु ।

अहगुरुं दुवालसमं, गुरुपक्खस्मि पडियत्तो ॥ ९६ ॥

गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणं अष्टमं कुर्वन् पूरयति,
गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणमष्टमं वहति, तथा गुरु-
तरकं चतुर्मासप्रमाणं व्यवहारं दशमं कुर्वन् पूरयति, दश-
मेन वहतीत्यर्थः । यथागुरुकं कुर्वन् द्वादशमेनेत्यर्थः ।
एषा गुरुकपक्षे गुरुकव्यवहारपूरणविषये ततः प्रतिपत्तिः ।
छट्ठं च चउत्तं वा, आर्यविल एगठाणपुरिमहुं ।

निव्वीयं दायवं, अहलहुस्समि सुदो वा ॥ ९७ ॥

लघुकं व्यवहारं विशिष्टदिनपरिमाणं पठे कुर्वन् पूरयति,
लघुतरकं पञ्चविंशतिवसपरिमाणं व्यवहारं चतुर्थं कुर्वन्,
यथालघुकव्यवहारं विशतिदिनमात्रमात्रं कुर्वन्, एषा ल-
घुकविधिव्यवहारपूरणे तपःप्रतिपत्तिः । तथा लघुक-
स्वभावव्यवहारं पञ्चदशतिदिनपरिमाणं प्रकस्थानकं कुर्वन्
पूरयति, लघुकतरकव्यवहारं दशतिवसपरिमाणं पञ्चद-
शिकं कुर्वन्, यथालघुकव्यवहारं पञ्चदिनपरिमाणं निर्विक-
लिकं कुर्वन्पूरयति । तत एतेषु गुरुकगुरुतरकाऽऽदिषु व्यव-
हारैरप्यनैव क्रमेण तपो ज्ञातव्यम् । यदि वा यथालघुस्वक-
व्यवहारं प्रस्थापयितव्यं स प्रतिपन्नव्यवहारतपःप्रायश्चित्तः,
एवमेवाऽऽलोचनाप्रदानमात्रतः शुद्धः कियते, करणे यतनया
प्रतिषेवतात् ॥ ९७० २ उ० ।

बहवे परिहारिया इच्छेज्जा—एततो एगमासं वा दुमा-
सं वा तिमामं वा चाउम्पामं वा पंचमासं वा छामं
वा वत्थए, ते अन्नमन्नं संभुजति, अन्नमन्नं नो संभुजइ मा-
संते, तत्रो पच्छा सव्वे वि एगओ भंभुजति ॥ ९५ ॥

“बहवे परिहारिया” इत्यादि आश्रय सूत्रस्य कः सं-
वन्धः ? इति संवन्धप्रतिपादनार्थमाह—

असरिसपक्खे ठाविएं, परिहारो एस सुत्तसंबंधो ।

काऊण व तंगिच्छं, साइज्ज समागते सुत्ते ॥ ९५ ॥

असदृशपालिको नाम—द्वितीयमद्भुवर्ती, चतुर्थमद्भुवर्ती, वा
तस्मिन् स्थापिते किल चतुर्गुण नाम प्रायश्चित्तं परिहारः प्र-
स्तावादिचक्रपरिहारसूत्रादयः निवेपः । एष पूर्वसूत्रेण
सहाधिकृतसूत्रस्य सम्बन्धः । अत्रैव प्रकारान्तरेण—(का-
ऊण वेर्यादि) रोगविकित्तां कुर्वता मनोऽमौषधं मनोऽं
वा भोजनमनुरागेणऽऽव्यहितं, तत्र च प्रायश्चित्तं परिहार-
तपः, ततो रोगविकित्तां कृत्वा मनोऽं च भोजनाऽऽदिकमा-
खाद्य समागतस्य प्रायश्चित्तं परिहारतपो भवतीति ज्ञाप-
नार्थमधिकृतं परिहारविषयसूत्रम् । एष द्वितीयः संवन्ध-
प्रकारः ।

अधुना तृतीयमाह—

अहवा गणस्स अप-तियं तु ठावेनं होइ परिहारो ।

एसो चि न एसो चि व, वज्जं भेहणं सगणे ॥ ९६ ॥

यो ननुषरः स्वाभिप्रेतं गणानम्भतं गुरुराहितमपि स्वार्थ-
मुक्तामोऽभिमानवशेनैव याम्यो, न पुनरेव गणसमतां योग्य-

इत्येवं स्वगणे भग्नं कृत्वा स्वापयति तस्मिन् गणस्य ग-
च्छस्य अग्रिमिकं यथा भवति एवं स्वाभिमतमाचार्यं स्था-
पयति प्रायश्चित्तं भवति परिहारः परिहारतपः, तत एत-
दग्रमातपादनायं दिग्वधेष्वेवानन्तरं परिहारस्वप्नम् । एष
दुतीयः सम्बन्धप्रकारः ।

सम्प्रति चतुर्थं पञ्चमं च सम्बन्धप्रकारमाह-

परिहारो वा भक्षितो, न तु परिहारमि वक्षिष्या मेरा ।

ववहारे वा पगते, अह ववहारे भक्षे तेसि ॥ ३५७ ॥

वाशब्दः प्रकारान्तरघोशनार्थः, अथस्तान्परिहार उक्तां, न
तु तस्मिन्परिहारो बोधव्यो व्यावर्णितो मर्यादा वि-
धितस्तथैः । व्यवहारार्थं किल व्यवहाराध्ययनं प्रकृतं,
ततस्तस्मिन् नदीलोतोवदनुवर्तमाने कृते व्यवहारे-
' अह ' एष तेषां परिहारिकायां च व्यवहारी भग्य-
ते । अनेन सम्बन्धपञ्चकेनाऽऽयानस्यास्य स्वरूप (२५)
व्याख्या-बहवः प्रभूताः परिहारिकाः, बहवोऽपरिहा-
रिकाः कारणवशतः तैर्यथैकरोपदेशेच्छया, न स्वच्छ
मेच्छया इच्छेयुरेकत्र एकत्र स्थाने एकमासं वा
द्विमासं वा त्रिमासं वा चतुर्मासं वा पञ्चमासं वा परमा-
सं वस्तुं तेऽयोग्यं परस्परमपि, परिहारिका इति शेषः ।
संभुज्जते सर्वप्रकारैः भुज्जितं परिहारिका यावत्तपो
बहस्ति तावत् परस्परमपरिहारिकैः वा समं न संभुज्जति ।
यः परमासाः लेखिताः तेषां यः परमासोपरिचर्यो मासस्तं या-
वत्ते परिहारिकाः परस्परं परिहारिकैः, सममुपलक्षणमेतन्-
अपरिहारिकैर्वो सममेकत्र न संभुज्जते, आलपनाऽदीति कु-
र्वति, तत उपरितनमासपरिपूर्णाभवनानन्तरं पश्चा-
त्संभुज्जति परिहारिका अपरिहारिकाश्च एकत एकत्र स्थाने
सर्वप्रकारैर्भुज्जते । एष स्वरूपज्ञेयार्थः ।

अत्र पर आह-ननु बहवः परिहारिकाः, अपरिहारिकाश्च
कथंमेकत्र संभवन्ति, येनाधिकृतं स्वरूपमुपपद्येत ? तत आह-

कारणिमा ते भोगा, बहुगा परिहारिका भवेज्जाहि ।

अपरिहारिणं भोगो, परिहारि न भुञ्जेत् बहवो ॥ ३५८ ॥

बहवः परिहारिका एकत्र मिलिता भवेयुः, कारणिकाः
कारणवशं कति भावः ततो नाधिकृतम्वानुपपत्तिः । तत्रापा-
रिहारिकाणामेकत्र परस्परं भोगो भवति । एतावता " ते
अप्यणमसं संभुज्जति " इति व्याख्यातम् । यस्तु परिहारी
परिहारतपो बहवः परिहारिभिर्वो समं न भुङ्क्ते, एतेन " अ-
भ्रमन्ते तौ संभुज्जति " इति व्याख्यातं, परिहारिका नाम-ये
परिहाररूपं प्रायश्चित्तं प्रपन्नाः ते अपरिहारिकास्तत्र
परिहारतपःप्रतिपादनविधिः, परिहारविधिश्च निशी-
थाध्ययने कल्पे च अवर्णितः ।

यस्तु तत्र नोक्तस्मिन्निर्दानीं प्रतिपिपादयिषुराह-

मिग्माण्यं आवसो, चउसु वि वासासु दैति आपरिया ।

पुसमि मासवज्जण, अप्पुस मासियं लुहुं ॥ ३५९ ॥

इह प्रीथमग्रहणेन ऋतुवज्जकालप्रवर्णनं, तेषामृतुवज्जानां मा-
सायां मध्ये एकमासं यावत्परमासं तावत्परिहारतपः स-
मापन्नस्तद्वर्णनार्थं चतुर्वर्षे मासेषु दीयते । अत्रार्थे च
कारणं स्वयमेव बहयति । यस्तु परमासं परिहा-
रतपः प्रपन्नस्तस्य पूर्वं परमासे उपरि मासवज्जं

मासं यावदेकत्र भोजनवर्जनम्, एतेन मासाऽधिके परिपूर्णे
पञ्चरात्रिन्दिवाऽऽदिभोजनवर्जनमुपलक्षितम्, तन्मानन्तरगा-
धार्थां स्वयमेव बहयति । तत्र यावत् भोजनं प्रतिपिच्छे तत्र
तावत्परिपूर्णेभोजनं कुर्वतः प्रायश्चित्तं मासिकं लघु ।

संप्रति " पुसमि मासवज्जण " इत्येतद्व्याधिष्यस्युराह-

पशगं मासे मासे, वजेज्ज मास छह मासाणां ।

न य भपंतदोसा, पुव्वुत्तमुष्णा य तो वासे ॥ ३६० ॥

मासे मासे पञ्चकं परिवर्द्धमानं तावत्पर्यन्ते यावत्तपसां
मासानामुपरि मासा वज्यते । इयमत्र भावना-यो मासिकं
परिहारतप आपन्नस्तस्य मासं बहतः पूर्वोक्तो विधिराला-
पनवर्द्धमानऽऽदिको वेदितव्यः । मासे तु व्युदे उपरि पञ्चरा-
त्रिन्दिवाति यावदापापनाऽऽदीति सर्वाणि क्रियन्ते, नचप्रा-
भोजनमेकत्र वज्यते, एवं यो द्वौ वा मासावापन्नस्तस्य
दशरात्रिन्दिवाति श्रीमासान् तस्य विशतिः, यः पञ्चमासान्
तस्य भिन्नमासं यावत्, यस्तु परमासानापन्नस्तस्य परमा-
सेषु व्युदेषु उपरि मासं यावदेकत्र भोजनमेकं वज्यते, शेषं
त्यागपनाऽऽदिकं सर्वं सर्वत्र दशरात्रिन्दिवाऽऽदी क्रियते ।
अथ कस्मादनुवज्जेषु मासेषु अप्रपन्नस्यापि रात्रेः तपो दीय-
ते तत आह-(न य भपंतदोसा इत्यादि) ऋतुवज्जं कालं
यदि परिहारतपो दीयते ततस्तस्मिन् दत्तं सति यदि
मासकल्पे परिपूर्णं सति विहरन्ति तर्हि परिहारिकाणां
परितापनाऽऽदिदोषप्रादुर्भावः । अथ न विहरन्ति ततो भ-
द्रकप्रान्तकृतदोषसम्भवः । भद्रकृता उग्रमाऽऽदिकरणं, प्रान्त-
कृतदोषा अतिविगवरुधानेन चमदनाऽदिका वर्गकाले त्वेते
दोषाः प्रयोजनतः संभवन्ति, सर्वदोशानां वर्गकालस्य तपो-
ऽनुष्ठानाऽध्ययनया सम्पन्नत्वेन कथंविदोषं विशरतः प्रति-
क्षेपस्य वा संभवात् । तथा पूर्वोक्तगुणाश्च कदाप्यध्ययनप्रति-
पादिनाः गुणाश्च वर्गकाले अवाप्यन्ते, ततो वर्गानु परि-
हारतपो दीयते ।

अथ के ते पूर्वोक्ता गुणा इति विस्तरणीयतां प्रति
तत्र भूय उपदर्शयति-

वामासु बहू पाणा, वलिआ कालो चिरं च ठायवं ।

सज्झायसंजमतवे, पणियं अप्पा निआओव्वो ॥ ३६१ ॥

वर्गकाले सर्वतः प्रायो बहवः प्राणाः, ततो दीर्घाभिषयो न
भवति । तथा सिग्धयनया स कालो बलिको बलीयान्,
तपः कुर्वता बलावष्टम् करोति इति भावार्थः । तथा चिरं
च प्रभूतं कालं चैकत्र स्थानव्यम् । अत एव स्वाध्यायसंयमे
तपसि च धर्षण्यमत्यर्थमात्मा नियोज्यते भवति । तत
एवं प्रभूतपुण्योपदयंतता वर्गकाले परिहारतपःप्रतिपत्तिः
कार्यते । एतेन " मिग्माण्यं आवसो, चउसु वि वासासु दै-
ति प्रायरिया । " इत्यत्र यदुक्तं तत्र कारणं स्वयमेव ब-
हयति तत्समर्थयामि ।

संप्रति परमासवहनानन्तरमुपरि यन्मात्रोऽसौ भो-
जनमधिकृत्य वज्यते तत्र कारणमासपूरस्समधि-
धिसुराह-

मासस्स गोणानां, परिहरसा पूतिनिव्वलस्यामो ।

नतो पमोयामो, भुंजसवज्जो न संसेहि ॥ ३६२ ॥

अथ यथा मासानामुपरि मासस्य परिहारस्य भोजनमधिकृत्य कियते । उच्यते-निर्बलनाथं प्रमोदार्थं वेति वाक्यशेषः । तथा हि-कुक्षितमयाऽऽदिगन्धं मृत्तिकाभाजनं यावदवापि निर्बलितं न भवति, तावत्तत्र क्षाराऽऽदिप्रक्षेपः एवमेवोऽपि दुष्करित-तुरभिगन्धमायिनो नियमादेतावता कालेन निर्बलितो भवति नाभ्यसा, तथा जिनप्रवचनमनुते- तथा काश्चित् केनाप्यगम्य-गामिन्वेनालीकानतिशयितुं राजकुलं च निवेदितः । स तस्मा-त्साऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः स तत्कालाऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः सन् मिथः भाषणदिभिः प्रमोदं कृत्वा परस्परं स्वजनैः सह भु-ङ्क्ते, एवमेवोऽपि परिहारिक आत्मानमपराधमलिनं प्राप्यक्षि-प्तं विशोध्य मासं यावन् मिथः संभाषणदिभिः प्रमोदमादाय तैः सहैकत्र भुङ्क्ते, तदेवमुक्ते कारणवशाद्यतोऽप्यैः सममनुजानो मासं यावदवलितघृते, तस्मादेतस्य मासस्य गौरवं शुण्णिष-त्वं नाम हिता । तथा-पुननिवेदितः मास इति प्रमोदमास इति । पुनितुरभिगन्धः, तस्य निर्वलितमासकेतनं तद्वधानो मासः पुननिर्वलितमासः । तथा प्रमादहेतुर्मासः स च मासो भोजनेन वज्यः परिहर्तव्यो, न पुनः शृंगारलापाऽऽदिभिः । यथाऽऽभ्यां कारणाभ्यां मासपरिवर्जनमेवं पञ्चरात्रिन्द्वि-वाऽऽदि परिवर्जनमपि भावनीयम् ।

किञ्च-अन्यदपि कारणमस्ति पञ्चरात्रिन्द्विवाऽऽदिपरिवर्जने । ततस्तदभिधिसुराह-

दिजइ सुहं व वीसुं, तवसंसिययस्स जं बलकरं तु ।
पुणरवि य होज जोगो, अचिरा दुविहस्स वि तवस्स । ३६३ ।

इह यथैकत्र भुङ्क्ते ततः सदैव स्वसंघाटकनैव भुङ्क्ते इत्य-नावरमुद्धा यत्तपःशोषितस्य बलवर्द्धनकरं तस्य दानं न भवति, तेष्वाप्युपक्रमितभोजने पुनस्तपःशोषितगत्रोऽयम-द्यापि न मण्डल्यो भुङ्क्ते, इत्यादिरुद्धिभावः तस्मा शोषि-तस्य तद्वलवर्द्धनकरमशनाऽऽदि तत्सुल्लेखं सर्वैरपि साधु-मिरपि दीयते । तस्यापि दाने को गुण इत्याह-बलवर्द्धनकरा-ऽशनाऽऽदिप्रदाने पुनरप्यचिरान्तोऽकेन कालेन द्विविधस्या-पि तपसः परिहारतपसः शुद्धतपसस्तथैव, योग्यो भवति ।

सूत्रम्-

परिहारकण्ठियस्स भिक्षुस्स शो कप्पइ असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा, थेरा य शं वा देज्जा इमं तं अज्जो । तुमं एतंसि देहि वा अणुप्पदेहि वा, एवं से कप्पइ दाउं वा अणुप्पदाउं वा, कप्पइ से लेवं अणुनाणविच्छिण्णं अणुजाणहं भंते । लेवाए, एवं से कप्पइ लेवं समासेवच्छिण्णं । २६ ॥

(परिहारकण्ठियस्स भिक्षुस्स इत्यादि) अथास्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? उच्यते-

एसा बूदे मेरा, होइ अबूदे अयं पुण विसेसो ।

सुत्तेषोच निसिद्धे, होइ अणुप्पा उ सुत्तेष । ३६४ ॥

एषा अमन्तरसूत्रप्रतिपादिता मर्यादा स्थितिर्भवति व्यूढे परिहारतपसि, अत्रोदे पुनः परिहारतपसि अयमधिकृतसूत्र-स्य प्रलियाद्यमानो मर्यादाया विहारकण्ठियस्स विशेषः । यत्र पूर्वसूत्रेण सहाधिकृतसूत्रस्य संबन्धः । अनेन संबन्धे-

नाऽऽयातस्यास्य सूत्रस्य (२६) व्याख्या-परिहारकण्ठियस्स-तस्य भिक्षोर्न कल्पते अशनं पानं खादिमं खादिमं वा अ-न्यस्मै साक्षात्स्वहस्तं दातुमनुप्रदातुं वा परम्परकेण प्र-दातुमनुग्रहस्य परम्परयौतकत्वात् । अत्रैवानुब्रामाह- (थे-रा य शं वा इत्यादि) यदि पुनः स्थविराः, क्षमिति वाक्या-लक्षकौ । वदेयुरिमं परिहारकण्ठियस्थितं भिक्षुम् । अहो आदौ । त्वमेवेत्येव हि परिमाजनं, अनुप्रदाहि वा । एवं स्वविरैरनुकृते सति (से) तस्य कल्पते दातुमनुप्रदातुं वा, दानेऽनुप्रदानं च तस्य हस्तो विकृतिप्रक्षेपकारणतया भवति, ततः (से) तस्य कल्पते लेवं विकृतिहस्तगतमनु-ब्रामयितुम् । यथा-भदन्त । युयमनुजानीय लेपकरपिटते ह-स्तम् । (शिवाए इति) समासेषितुमेवमनुब्रामये कृते सति (से) तस्य कल्पते लेवं विकृति हस्तगतं समासेषितुम्, उपलक्ष्य-भेतदप्यदपि तु दुष्करितं तदप्यनुब्रामं सत् कल्पते समासेष-वितुमिति, इति सूत्रसंक्षेपाः । व्यासार्थं तु भाष्यकृद्वि-शुः प्रथमतः सामान्यत आह वेत्यादि सूत्रेणैव प्रदानेऽनुप्र-दाने च प्रथमतो निषिद्धे तदन्तरं तेनैव सूत्रेण दानेऽनुप्र-दाने च भवत्यनुब्रामा । एवं संक्षेपतः सूत्रार्थं कथिते-

किह तस्स दाउ कप्पइ, चोयग ! सुचं तु होइ कारणियं ।
सो दुव्वलो गिलायइ, तस्स उवाएण दंते य । ॥३६५॥

(किह) कथं केन प्रकारेण तस्य परिहारकण्ठियस्थितस्य भि-क्षोर्दोषं कियतेऽशनाऽऽदिकं, तद्दानकण्ठस्य तत्कण्ठविष-यत्वात् । अत्र सुरिराह-हे जोदक ! सूत्रमिदं भवति कारणि-कं कारणेन निवृत्तं कारणिकं, कारणमधिकृत्य प्रवृत्तमित्य-र्थः । तदेव कारणमाह- (तो दुव्वलो इत्यादि) स परिहार-कण्ठस्थितो भिक्षुः दुर्वलस्त्वपःशोषितशरीरत्वात् एव पदे ग्लायति । ततस्तस्यानुकम्पनायैवमनेनापायेन दानानुप्रदा-नकाऽऽपेक्षालक्षणेन विकृति स्थविरा ददति प्रयच्छन्ति । तत एषाऽपि परिहारकण्ठसमाचारी, न कश्चिदपि ।

संप्रति यथा तस्य दानमनुप्रदानं वा कारणीयं भवति, येन च कारणेन स्थविरा अनुजानते, तदभिधिसुराह-

परिमिय असई अणे, सो वि य परिमायणम्मि कुसलो उ ।

उच्चूरपउरलंभे, अगीयवामोहणनिमिच्चं । ३६६ ॥

तवसंसियमज्झोवा-अश्रो य तवभाविअो भवे अहवा ।

थेरा नाऊणें, वदंति भाएहि तं अज्जो । ॥ ३६७ ॥

इह यदानमनुप्रदानं वा परिभाजनं उच्यते, तच्च यथा संभव-ति तथोपापायते-साधुभिः सर्वैस्तपोविशेषप्रतिपक्षवर्जितै-कत्र मण्डल्यो भोक्तव्यम् । किं कारणमिति चेत्, उच्यते । इह द्विविधाः साधवो-लक्ष्मिभक्त्यो-लक्ष्मिरहिताश्च । तत्र ये लक्ष्मि-रहितान्ते बहिरीतास्तथाविधं प्रायेण्यं न लभन्ते, मण्डल्यं तु पविष्टानां लक्ष्मिभक्त्यानुसंघाटकाऽऽनीतपरिभाजनेन तेषाम-न्येषामपि च बालशैतुबुद्धग्लानाऽऽश्रानां प्रायेण्यं भवतीति तेषामनुप्रदाय मण्डलीनगन्धकरं मण्डलीयं च कृतं क-स्यचिदजीर्णं भवति, जीर्णंऽपि च काश्चित् विकृतीर्भुङ्क्ते, न सर्वैः सर्वोः ततः प्रबुरविहृतिनामे सर्वजानुप्रदाय परिभा-जनं क्रियते, तत्र स परिहारकण्ठस्थितो भिक्षुस्तपःशोषि-तशरीर इति तस्य विकृतिविषयेऽनुपापातः भज्ज ज्ञाता ।

अथवा-पूर्वं सदैव तस्यां विकृती भवित इति तद्वाचनया तस्यामभ्युपगमो जातस्तत एतत् स्वविरा ह्यात्वा तदनुग्रहाय परितो विकृतिलाभि सति असत् अविद्यमानाभ्यः परिभाजनकुशलो यः सर्वपात्रौचित्येनाऽऽभ्युपयति तस्याग्रि परिहारकपक्षस्थितः परिभाजनकुशल इति सर्वसाधूनां वचनेन प्रकार्येणैव वदति-अदो आर्याः । गाथायामोकार्पतता प्राकृतलक्षणवशात् । त्वमेतभ्यः साधुभ्यः परिभाज्य, यदि पुनः (उच्चूर) नानाविधं प्रचुरमतिप्रभृतं घृताऽऽदि लब्धं भवति तदा उच्चूरप्रचुरलाभि अगीतव्यामोहननिमित्तम् अगीतायां मा विपरिणमन्विति । यद्वा तद्वा कारणं वचसा प्रकाश्य तद्व्यामोहननिमित्तमेवं वृत्ते-आर्यै । त्वं साधुभ्यः परिभाज्य ।

परिभाषणं संसदे, जो हत्यो संलेहाव परेण ।

कुसद व कुडे लहुओ, अणणुसाए भवे लहुओ ॥३६८॥

आचार्योपदेशेन परिभाजितं सति तस्य हस्तः संस्पृष्टो घृताऽऽदिना लिप्तो भवति तस्मिन्संस्पृष्टे यदि तथैव संस्पृष्टेन हस्तेनानावर्तयते तर्हि प्रायश्चित्तं मासलक्षं वा । हस्तं परेण संलेहापयति तस्यापि प्रायश्चित्तं मासलक्षं । अथवा-कुड्ये हस्तं स्पर्शति तदापि मासलक्षं । अथवा काष्ठेन निषुष्य छुर्दयति तत्रापि मासलक्षं । अथवा-अनुत्तमानः सन् स्वयं लेडि हस्तं तदापि तस्य प्रायश्चित्तं लक्षं वा मासः ।

कृपीत य विपलम्भी, चोगववयणं म मेस मूरस्त ।

एवं कपट् अप्पा-यणं तु कपट्टिनी चेसा ॥ ३६९ ॥

वित्तौषे अनुत्ताने सति कलस्थे स्वयं हस्तं परिलेडुम् । इयमत्र भावना-यथाचार्याः समादिशन्ति तं स्वहस्तं घृताऽऽदिविकृतितलपट्टेन स्वयमेव लेडि, स्वभ्रातृभ्यश्च यन् परिभाजितशेषं तद्व्याचार्येणानुत्तानं गुरुकृते (चोगववयणं नि) अत्र चादकवचनम्-यथाकम् परिहारिकस्य विकृतेरनुत्तानेन गुरुयिते । स्त्रिराह- (सेन स्वस्तेन) स्वस्य स्वकारस्य यथा शेषाऽऽचार्यं भवति तथा तस्यापीतं भावः । एतदुक्तं भवति-यथा नृपकाः केनापि स्वामिना संविष्ट एतावन्मणैस्तनुकुलमुद्राऽदिविमेक्षे निष्पाद्येतावन्पुरुषान् भोजयेत्यादिषु लब्धे साधिते भङ्गे भोजितेषु पुरुषेषु यच्छ्रेयमुद्भूतिं तत्सर्वं स्वकारस्याऽऽचार्यम् । एवमाचार्योपदेशः परिहारिकेण परिभाजिते यच्छ्रेयमुद्भूतिं तत्तस्य परिहारिकस्याभावात् । स्वकारहृष्टान् उपलक्षणं तेषांऽऽपुत्रिकहृष्टान्तोऽपि वेदिन्यः । स वैश्वम्-केनाप्यपुत्रिक आदिष्ट एतावता कृष्णाऽऽदिना द्रव्येण एतावन्प्रमाणं ग्रहणऽऽदि कर्त्तव्यमेवमादेशे लब्धे तथैव मण्डकाऽऽदिकनिष्पादिते शेषं यदुद्भूतिं मण्डकाऽऽदि तदापुत्रिकस्य भवत्येवं परिहारिकस्यापि, तत्र एवं तपःश्रयितशरीरस्याऽऽप्यायननिमित्तमाचार्यस्य कलने अनुत्तानपरिमपदेशः । कस्यचित्तिरेषा यन् ग्लायन आध्यायनानिमेवमनुत्तानं कर्त्तव्यं, येन शेषं प्रायश्चित्ततपः सुजेन वहनीति-

स्वकारहृष्टान्तमेव सविस्तरं भाषयति-

एवइयणं भच्च, कोदि दिस्मि मेसयं तस्स ।

इय भाइ पज्जेते, संसुवतिरियं च देतस्स ॥ ३७० ॥

एतावन्निस्तनुकुलाऽऽदिकैरेतावद्भङ्गं कुर्याति समादेशे लब्धे निष्पादिते भङ्गे दत्ते चोक्तप्रमाणेभ्यः पुरुषेभ्यो भोजने यच्छ्रेयं तस्याऽऽभवति, ह्येवममुना प्रकारेणाऽऽचार्योपदेशतः पर्याप्तं भाजिते शेषमुद्भूतिमस्य परिहारिकस्य परिवेषस्याऽऽचार्यो ददाति ।

संमति येन प्रमाणेनाऽऽचार्यमुपरिदाति
तत्प्रमाणमभिधिसुराह-

दन्वप्पमाणां तु विदित्तु पुब्बं,

थेरा ते दाए ततियं पमाणं ।

जुत्ते वि सेसं भवते जहा उ,

उच्चूरलमे तु एकामदानं ॥ ३७१ ॥

इहाऽऽचार्यैः पूर्वं द्रव्यं प्रमाणवितव्यम्-यथेदं किं युक्तप्रमाणमाहोभित्सपरिस्थापनमेवं पूर्वं द्रव्यप्रमाणं विदित्वा तात्वा स्वविरा आचार्याः (से) तस्य परिहारिकस्य तत्प्रमाणं दृष्टयन्ति यथा गुरुकृते युक्तप्रमाणेऽपि शेषं भवति (उच्चूरलमे) प्रचुरनानाविधघृताऽऽदिनापि प्रकाशदानं यावत् यस्मै रोचते तावत्तमे दियतामिदं यत्कल्पमुत्पाप्यते ।

सूत्रम्-

परिहारकपट्टिपे भिक्खू सपणं पडिग्गहेयं वडिया अप्पणो वडियावेयाए गच्छिञ्जा, थेरा ते वपज्जा-परिग्गहेहि अज्जा । अहं पि भोक्खामि वा पाहामि वा, एत्थं मे से कपट् पडिग्गहेत्तए, तत्थं थो कपट् अपरिहारिएणं परिहारिस्स पडिग्गहेम्म अमणं वा पाणं वा म्हाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा, पात्तए वा, कपट् मे मकमि वा पडिग्गहेयं वा सकमि वा पलासागंसि वा सकमि वा कमदगंसि वा मकमि वा सुवगंसि वा उद्धुक्को भोत्तए वा पायए वा, एस्स कप्पे अपरिहारिएयस्स परिहारिएओ ॥ ३७ ॥

(परिहारकपट्टिपे भिक्खू सपणं पडिग्गहेयमित्यादि) अस्य सूत्रस्य पूर्ववर्त्तनेन सह संबन्धप्रतिपादनार्थमाह-

आयाणाऽऽदिस्वमाणे, मंघुडितो एम होइ उदेसो ।

एगाहिगारियाणं, वोइइ अतिप्पमंणं वा ॥ ३७२ ॥

आदानमादिः-असंसातं पर्येतः तयोः साधर्मिकाधिकारप्रतिपादनादिव उद्देशः संघुटितः, संघुटं सञ्ज्ञानमर्थानि संघुटितः । तत्तत्काऽऽदिदशेनादितः प्रत्ययः । इयमत्र भावना-अस्योपदेशकस्याऽऽशक्त्येन च प्रत्येकं द्वे सूत्रे साधर्मिकाऽऽधिकारप्रतिपादकं तत एव उद्देशकः साधर्मिकाधिकारं संघुटितः, संघुटितत्वाच्च संघुटनकर्तृत्वमास्य सूत्रस्य संबन्धः । अथवा-एकाधिकारिकानि याम्यनन्तरमुद्दिष्टानि परिहारिकसञ्ज्ञासि तेषामिकाधिकारिकाणां यो भक्तदानैकमभोजनप्रतिपक्षऽतिप्रसङ्गस्तं वाच्यत्वाच्चकृतं सूत्रमर्थान्तेयं पूर्वसूत्रेण सहस्य संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽतस्यास्य (२७) सूत्रस्य व्याख्या-परिहारकस्यास्थितो भिक्षुः स्वकीयं पतदग्रहेण प्रतिग्रहणेन वा वसन्तैरिहान्मनः स्वशरीरस्य वैयानुव्याय, भिक्षाऽऽभयना-येत्यर्थः । गच्छेन् स्वार्थावधं तथा गच्छन्ते इहा यदेयुर-स्सद्योग्यमापि स्वापात्रकं पृथीया अहमपि भाष्ये पास्या-

मि वा एवमुके (से) तस्य कल्पते स्थविरयोग्यं प्रतिगृही-
तम् । तत्र तस्मिन्परिगृहीते सति नो कल्पते अपरिहारिक-
स्य सता परिहारिकस्य पतव्ग्रहे अशनं पानं खादिकं स्वा-
दिमं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु कल्पते (से) तस्यापरि-
हारिकस्य स्वकीये पतव्ग्रहे तुभ्याऽऽदिमये स्वकीये वा पला-
शपात्रके तस्याले स्वकीये वा (खुव्वयसि) पलाशऽऽदिप-
त्रमये दोषिके (उमुदुदु उमुदुदु इति) अवकृपायकृत्य भोक्तुं
वा पातुं वा । उपलक्षणमेतत् - तुल्यभयानीयभावे कालाप्तापणे
वा तत्प्राप्ते एव परिहारिकेण समं कल्पते भोक्तुं वा पातुं
वा । उपलक्षणमाह - एष कल्पोऽपरिहारिकस्य, परिहारिक-
स्यः परिहारिकमधिकृत्य । एष प्रथमसूत्रसंक्षेपायः ।

परिहारकृष्णपि भिक्षुं धेराणं पडिग्गहणं बहिया धे-
राणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, धेराणं वदेज्जा - पडिग्गहेहि अ-
ज्जो । अत्थ तुमं पि एत्थ भोयसि वा पाहसि वा, एवं से कप्प-
इ पडिग्गहित्तए, तत्थ सो कप्पइ परिहारिणं अपरिहा-
रियस्स पडिग्गहंसि असणं वा पाणं वा खादमं वा सा-
इमं वा भोयए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडि-
ग्गहंसि सयंसि वा पलासगंसि वा सयंसि वा कमडगंसि-
सयंसि वा खुव्वगंसि वा पाणिसि उच्छुदु उच्छुदु भोयए वा
पायए वा, एस कप्पे परिहारियस्स अपरिहारियज्जो ति
वेमि ॥ २० ॥

द्वितीयसूत्रसंक्षेपार्थस्वयम् - परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः
स्थविराणां पतव्ग्रहेण वसन्तेवेहिः स्थविराणां धैयाकृत्या-
य, भिक्षाऽऽनयनार्थपर्यः । नञ्छुत्, स्थविराश्च तं तथा गच्छ-
न्तं दृष्ट्वा नूनं सर्वश्रेष्ठेषु भिक्षाकालः समकं वर्तते, ततो-
ऽस्मद्योग्यमानीय पश्चादपि आत्मनो योग्याऽऽनयनाय प्रवि-
ष्टो न किमपि लप्स्यते इति कारणवशतो वनेयुः - प्रति-
गृहीतः । त्वमप्यत्र भोक्ष्यसे, पायस्यसि वा, एवमुक्ते (से) त-
स्य कल्पते प्रतिगृहीतं तत्र तस्मिन् आत्मयोग्यग्रहणे स-
ति न कल्पते परिहारिकेणापरिहारिकस्य पतव्ग्रहे अ-
शनं पानं खादिकं स्वादिकं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु
कल्पते तस्य स्वकीये वा पलाशके स्वकीये वा कमडे स्व-
कीये वा खुव्वके भोक्तुं वा पातुं वा, उपलक्षणव्याख्यान-
मन्नाऽपि द्रष्टव्यम् । एष कल्पः परिहारिकस्य परिहारि-
कतपोऽपरिहारिकमधिकृत्य इति प्रथमि तीर्थं करोपदेशतो
न स्वमनीयधिकथिति ।

संप्रति निर्दुक्किमाप्यविस्तरः -

सपडिग्गाहे परपडि - ग्गाहे य व्हि पुच्च पच्छ तत्थएव ।

आपरियसेहडिग्गिमाह - समं संदासे अहाकप्पो ॥ ३७३ ॥

पूर्वं वसन्तेवेहि भिक्षाऽऽनयनाय निष्कृत्य स्वपतव्ग्रहे स्व-
योग्यमानीय पश्चात्परपतव्ग्रहे आचार्ययोग्यमानयति ।
अथवा - पूर्व परपतव्ग्रहे आचार्ययोग्यमानीय पश्चात्स्वपत-
व्ग्रहे स्वयोग्यमानयति । अथवा - कारणवशतः तत्रैव
एकस्मिन्पतव्ग्रहे उपपद्योग्यमानयति । आनीते च स्थ-
विरिणं पूर्वं भुङ्क्ते पश्चान् परिहारिकेण भोक्ष्यम् ।
अथ कालो न प्राप्यते तत आचार्यः स्थविरः,
॥ ७३ ॥

शैलाभिग्रहः परिहारिकः, एतौ हावपि सममेकका-
लमेकस्मिन् पतव्ग्रहे भुञ्जते । तत्र च संदासेपक्षतः
शुनकमांसदधान्तो वक्तव्यः । एष यथाकल्पोऽयं यथावस्थि-
ता सामाचारी ।

साम्प्रतमेनामिय गाथां विवरीतुः प्रथमतः "सपडिग्गाहे पर-
पडिग्गाहे य व्हि पुच्चं" इति व्याख्यानयति -

कारणिय दोषि धेरो, व सो गुरु अइ च केणुई अमइ ।
पुच्चं सयं व गेणहइ, पच्छा धेतुं च धेराणं ॥ ३७४ ॥

अथवाऽपि कारणवशतो द्वौ आचार्यपरिहारिकौ कारणिकौ
जातौ । किमुक्तं भवति ? - अग्निवाऽऽदिकारणवशतः शेषसाधून
देशान्तरे प्रेष्य तावेव केवलावेकत्र स्थाने स्थितौ, तत्र योऽ-
सौ गुरुः स स्थविर इति कृत्वा । अथवा - केनापि रोगेण प्रस-
ति भिक्षामटिनुमसहोऽसमर्थः, यः पुनस्तस्य सहायः स प-
रिहारतपोऽप्रतिपक्षो वर्तते, ततस्तत्रैव सामाचारी - परिहारि-
कः पूर्वमात्मीयेन पतव्ग्रहेणाऽऽत्मनो योग्यमानीय मुक्त्वा आ-
त्मीयपतव्ग्रहं स्थापयित्वा पश्चात्स्थविरसत्कं पतव्ग्रहं गृही-
त्वा स्थविराणां योग्यं ग्रहीतुमर्हति । अथवा - पूर्व स्थविरस-
त्कं पतव्ग्रहं कृत्या स्थविरयोग्यमानीय स्थविराणां समर्थे
पश्चादात्मात्मीयेन पतव्ग्रहेन हिण्डित्वा आत्मना भुङ्क्ते ।

अत्र परस्थावकाशमाह -

जइ एस समाचारी, किमट्ट सुच्चं इमं तु आरइ ।

सपडिग्गहेतरेण व, परिहारी वेज्जवच्चरो ॥ ३७५ ॥

यदि नाम एषा सामाचारी, यथा - परिहारी परिहारिकः
स्वपतव्ग्रहेण इतरेण वाऽऽचार्यपतव्ग्रहेण यथाक्रमं स्वस्या-
ऽऽचार्यस्य च धैयाकृपकर इति तत इदं 'सूचं' सूत्रद्वयं कि-
मर्थमारब्धं, सूचं कल्पस्याऽसंभवात् । आचार्यः प्राश्न-सूत्र-
कार्यासंभवाः, कारणतः सूत्रद्वयस्य पतितत्वात् । अथ कानि
कारणानि यद्वश्यादिव सूत्रद्वयं पतितम् ।

आह -

दुल्लटदवं पडुच्चं, तवखेयवियं समं च सति काले ।

चायग । कुव्वंति तयं, जं बुत्तमिहेव मुत्तम्मि ॥ ३७६ ॥

हे चोदक ! तुल्यं द्रव्यं पानीयं प्रतीत्य, यदि वा - तपसा नि-
दितं परिहारिकम्, अथवा - सममेककालं सर्वश्रेष्ठेषु सति
भिक्षाकाले अत्रत्यपरिहारिको न कुर्वन्तः यदुक्तमिहेव सूत्रं ।
तथाहि - स परिहारिकस्तपसा खेदितः सन् आत्मनः स्थविर-
स्य वाऽर्थाय द्वौ वारौ भिक्षामटिनुमसमर्थः, ततस्ते परिहा-
रिकं स्वकीयेन पतव्ग्रहेणाऽऽत्मनोऽर्थाय हिण्डित्वा पश्चात्स्थ-
विराणामर्थाय स्थविरपतव्ग्रहेण हिण्डित्ये इति बुद्ध्या सं-
प्रस्थितं स्थविराः समर्थे जातवा भुवन्ते - अप्राकर्मणि योग्य
मात्मीयेन पतव्ग्रहेण गृहीतः, तत उपरि एकस्मिन्वा पात्रे
स्थविरयोग्यं गृहीतं, गृहीते च तथा तस्मिन् स्थविरसत्क-
समाकृत्य समाकृत्य भुङ्क्ते एषा स्थविरस्य सामाचारी । प-
रिहारिकस्य पुनरियम् - परिहारिकं स्थविराणां पतव्ग्रहं
गृहीत्वा स्थविरस्थविराण्य हिण्डित्वा पश्चादात्मात्मीयेनोऽर्थाय
हिण्डित्ये एव बुद्ध्या संस्थितं दृष्ट्वा गृहाऽऽदिकं परिगमनं हा-
त्वा स्थविरा आप्नते । आत्मनोऽप्यर्थायासरीये एव पात्रे
प्रतिगृहीतः यथं संदिष्टः सन् स तथैव च गृहीत्वा समापतः,

ततः स्थविरः पतद्ब्रह्मादामीये पतद्ब्रह्मे पलाशभाजने क
मडके वा समाकृत्य समाकृत्य युक्ते, परिहारिकस्य सामा-
चारी, एतावता "तवक्षेयावयं" इति भावितम्। सम्प्रति "स-
मं च सह काले" इति भाव्यते। यत्र प्रथमं नगरे वा तौ स्थ-
विरपारिहारिकाऽवर्षास्थनी तत्र सर्वगृहेषु समकालं भिन्ना-
कालोऽजनिष्ट, तं स्थविरा ह्यात्मा मा द्वितीयवारं
प्रविष्टः संक्षेप न लभेतेति संप्रस्थितं भाष्यते—एकत्र-
वाऽऽत्मनो मम च योग्यं गृहीया इति। तत्र बोधयोरपि
सुख्यमात्रं स्तोत्रं पानीयं लभ्यते, ततः परिहारिकः पत-
द्ब्रह्मस्य च प्रज्ञालनाय पानीयं पृथेते, तत एतत् ह्यात्मा
स्थविरास्ते परिहारिकं संदिशन्ति—एकसिन्धेय पतद्ब्रह्मे
द्रव्योरपि योग्यं गृहीयाः, एवं संदिष्टे परिहारिकस्येयं सामा-
चारी—तस्मिन्पतद्ब्रह्मे स्थविरयोग्यं भक्तं तद्विषयकं गृह्णाति,
द्वितीये पार्श्वे आत्मीययोग्यम्, अथवाऽऽत्मयोग्यमधस्तात्
गृह्णाति, स्थविरयोग्यमुपरिष्टात्, एवं गृहीत्वा वसतावाग-
च्छति, तत्राऽऽज्यभोजनविधिः। तस्य वैकस्य पतद्ब्रह्मस्य
एकसिन्धेयः उपरिष्टात् यदाचार्ययोग्यं गृहीतं तस्मिन्नाचा-
र्यो युक्ते, पश्चात्परिहारिको यदन्यसिन्धेयऽधस्तदात्मयो-
ग्यं गृहीतं तद्गृह्णे, अथवा यावत् स्थविरं मुज्यते तावत्
सूतोऽस्तमुपपाति, ततो द्रावपि समं कुञ्जति। एतावता
"समं सि" भावितम्।

एतदेव व्याख्यासुराह—

पासे उवरि व गहयं, कालस्स दवस्स वावि असतीए ।
पुव्वं भोणुं थेरा, दलंति समयं च भुंजंति ॥ ३७७ ॥

द्रवस्य पानीयस्यासति अभावे एकसिन्धेयः उपरि वा
यद् गृह्णातमाचार्ययोग्यं, ततः पृथे स्थविरा मुच्यता पश्चाच्छेपं
परिहारिकाय दत्त, कालस्य द्रव्योः क्रमेण भोजनकाल-
स्यासति समं वा एककालं तौ भुञ्जते। संप्रति संज्ञासो-
पलक्षितः शुनकमांसदद्यान्भावना क्रियते—यथा कोऽप्यल-
केशं शुना खादितः, स यदि तस्यैव शुनकस्य मांसं खादति
ततः प्रगुणी भवति। अनेन कारणेन शुनकमांसं खादते, स च
तं खादितुकामः कथमहं सर्वास्पृश्यं शुनकमांसं स्पृशामीति
संदंशकेन मुने प्रक्षिपति, एवं परिहारिकोऽपि कारणत
एकसिन्धेयः उपरि वा गृहीतं स्थविरसक्तं अगुप्तमान
इव तत् परिहरन् आत्मीयं समुद्दिशति। अथ २ उ०।

अन्यस्मै वसतिद्वाराऽऽदि, अन्यस्मै अशनाऽऽदिदानम्—

जे भिक्खु अपरिहारियं वज्जा—पहि अजो ! पुमं च अहं च
एगमो असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा पडिग्गहं-
त्ता, तंमो पच्छा पत्तेयं पत्तेयं भोक्खामो वा पेहामो वा प-
ज्जं एवं वदेइ, वदंते वा साइज्जइ ॥ १४६ ॥

पार्यच्छिन्नमणायसो अपरिहारिओ आचक्षो मासाति० जाय
कुम्मासियं सो परिहारिओ बुया वधाति—अज ! इति आ-
मंक्षये एतत्तयो संवाडएण भत्तं भोक्खामो, पाणं पाहामो,
उग्घाय सि मासलहुं । सीसो भणति—भगवं ! सो कहि आ
जसो आचक्षो !, आचरिओ आह । नि० कू० ४ उ० ।

परिहारकपण्डितस्य च भिक्षुस्य कण्ड्य आचारिओवज्जा-

एष तद्विषयं एगमिहंसि पिंदवायं दवाविचए, तेस्य परं
नो से कण्ड्य असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा
दाउं वा अणुपपाउं वा, कण्ड्य से अचारं वेवाविचयं
करितए । तं जहा—उद्धावणं वा वि निसीवावणं वा
तुपट्ठावणं वा उच्चारणसवणखेलवणसिमायाविनिवणं वा
विसोहणं वा करितए, अह पुण एवं जासिज्जा-
द्धिआवाएसु पंथेसु आउरे किम्पिए पिवासिए तवसी
दुक्खले किलंतं मुच्छिज्ज वा, पवडिज्ज वा, एवं से कण्ड्य
असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा दाउं वा अणु-
पपाउं वा ॥ २६ ॥

अस्य संबन्धमाह—

पच्छिज्जमेव पगतं, सहस्स परिहार एव न उ युद्धे ।

तं बहो को मेरा, परिहारियमुत्तसंबंधो ॥ ६८६ ॥

प्रायश्चित्तमेवाऽनन्तरस्य प्रकृतं, तच्च सद्विष्णोः समर्थस्य
प्रथमं नृनताऽऽदिगुणं युक्तस्य परिहारतयो रूपमेव दातव्यं,
न पुनः शुद्धनोरुपम्, अनन्तरपरिहारतयो वदतः का
मयीदा का सामाचारिण्यस्यां जिज्ञासायामिदं परिहारिक-
सूत्रमारभ्यते, एष संबन्धः ।

वीतुंयुगमुत्ते वा, गीतो बज्जं च नं परिटप्पा ।

चोयण कज्जहम्मि कते, तस्स उ नियमेष परिहारो ॥ ६८७ ॥

अथवा विषयगुणनृते मरणान्ते गीतायौ बलयांश्च प्रथम-
संज्ञनयुक्तः, तन्मृतं परिछाया काष्ठानानयन् गृहस्थेन
नोदिता यदि कलहं करोतीति तथा तस्य नियमेन परि-
हारो दातव्यः। तस्य च विधिरेनेनाभिधीयते—अनेन संबन्धे-
नाऽऽपारतस्थस्य सूत्रस्य (२६) व्याख्या—परिहारकस्यावि-
तस्य भिक्षोः कलते आचार्योपायस्य तद्विषयसिद्धप्रहा-
ऽऽगुप्तसर्वदिने एकस्मिन् गृहे पितृहृपातं विपुलमवगाह-
नाऽऽदिभक्तानां दापयितुम्, ततः परं (से) तस्य न क-
ल्पते अशयं वा पानं वा खादितं वा स्वादितं वा दातुमनुम-
दानम्। दातुम् एकदाः अनुप्रदानं पुनः पुनः, किन्तु कल्पते (से)
तस्य परिहारिकस्यान्यतरं देयावृत्तं कर्तुम्। तथा—उत्था-
पनं वा निपादनं वा। त्वयत्तानं वा, उच्चारणसवणखेलसिमा-
नाऽदीनां च विवेचनं परिछायेन विक्षोभनं वा उच्चारऽदि-
रिष्टतापकरणऽदेः प्रज्ञानं कर्तुम् अथ पुनरेवं जानीयात्-
क्षिन्नाऽपानेन पुनः व्यवच्छिन्नसमागमेन पथिषु आतुरो ब्रह्म-
(भिक्षितो) बुध्वाऽऽने पिपासितस्तुपिलो न शक्नोति
विवक्षितं प्राप्तं प्रानुनुम्। अथवा—आमाऽऽदावपि निष्ठतां स
तपस्वी वष्टाष्टमाऽऽदिपरिहारककर्म कुर्वन् दुर्बलो भवे-
त्, ततो भिक्षाचर्यया फलान्नः सन् मुञ्जेद्वा, प्रपतेद्वा, ए-
वं (से) तस्य कलतं अशनाऽऽदिकं दातुमनुमदानं वा।
एष सूत्रार्थः ।

अथ नियुक्तिविस्तरः—

कैटकमादिसु जहा, आदिदडिद्धे तथा जयंतस्स ।

अवसंक्षेपणाऽऽलोचय—ठवणानुलो व वोस्समो ॥ ६८९ ॥

ननु भगवान् प्रमादो न कर्तव्य इत्युपरिस्थिति संवदाव-
नि गच्छन्, कथं परिहारिकस्य प्राप्त इति ? उच्यते—सथा क-

कटकाऽऽकीर्णं मर्मे उपयुक्तत्वाऽपि कष्टतो लगति, आदि-
शब्दाद्विषये वा पशुपुत्रहोऽप्यागच्छन् प्रपतति, कृतत्रयलो
वा वया मदीवेगेन स्थिते, सुमिलितोऽपि यथा बह्वन
ब्रुव्यते. एवं कष्टकाऽऽदिस्थानीयमादिकडिक्कम्, आदि-
कडिक्कम् यदुद्गतेत्याद्वैषयाकृतं बानाऽऽदिकृतं वा, तत्र यत्-
मानस्याप्यवश्यं कस्याऽपि कुलना भवति, क्लृप्तितेन वाऽव-
श्यमालोचना दातव्या, ततो यः संज्ञननाऽऽगमाऽऽदिभिर्गु-
णैर्बुद्धः सहितस्तस्य स्थापना परिहारतयः प्रायश्चित्तदानं
कल्प्यम् । तत्र चायं विधिः—प्रशस्तेषु ब्रह्मचर्यकालमात्रेषु त-
स्य साधोर्निविष्टतपःकर्मसमाप्ये शेयसाधूनां वा भयज-
नानां सकलेनाऽपि गच्छेन ह्युरत्ययः कल्प्यः । तत्राऽऽवा-
च्यो भवति—“तस्स साधुस्स निवससगगनिमित्तं ठामि
काउस्सग्गं जाव वोसिपमि ।” तत्तुऽनुविशतिस्त्वमतु-
मेव—“ममो अरिहंताणं” भविता अनुविशतिस्त्वं ह्य-
केनोच्चार्य भवति—

एस तवं पडिवज्जति, ख किंवि आलवति वा खुमालवहा ।

अथद्वचित्तगस्स, वापातो ते ख कायव्वो ॥ ६६२ ॥

एष आगमविश्विकारकपरिहारतयः प्रतिपद्यते, अतो न
किञ्चित् युष्मानालपति । अत्र “सत्तासामिप्पं सङ्गह” ॥ ५ । ४ ।
१ ॥ (हेम०) इति सूत्रेण भविष्यद्व्यं वर्तमाना । ततो नास्त्य-
तात्पर्यः । तथा न एष युष्मान् सूत्रार्थोभयं, शरीरादन्तं वा न
पृच्छति, युगमप्येन मा पृच्छत । एषमन्त्येव्यपि परिवर्तनाऽऽ-
दिपदेन प्राप्तीयम् । इत्यन्तार्थोक्तिर्यस्यैकस्याप्य ध्यानस्य
परिहारतयसङ्ग व्याघातं ‘ते’ भवद्भिर्न कल्पेयः ।

अथ यानि पदानि तेन साधुभिर्भ्य परस्परं परिहर्तव्यानि
तानि वक्ष्यति—

आलावण पडिपुच्छण, परियकुट्ठाण वंदणम मचे ।

परिलेहण संघादग, भत्तदाण संज्ञेज्जा चेव ॥ ६६३ ॥

आलापनं संभाषणमनेन युष्माकं न कर्तव्यं, युष्माभिरप्यस्य
न विधेयम् । एवं सूत्रार्थयोः शरीरवार्ताया वा प्रतिप्रच्छ-
नं, पूर्वोचीतस्य परिवर्तनं कालग्रहणनिमित्तम्—(उद्गाथं ति)
कथापनं, रात्रौ सुसोत्थितवैभ्वनकरणं, श्लेष्मायिकसंज्ञा-
मात्रकार्या समर्पणम्, उपकरणस्य प्रत्युपेक्षणं भिक्षावि-
चाराऽऽदौ गच्छतः संघाटकेन भजनं, भक्षस्य पानकस्य
वा दानं एकमप्यहस्यां वा समेकीभूय भोजनं न कर्तव्यम् ।

अथ कुर्वन्ति तत इदं प्रायश्चित्तम्—

संघादग उ जाव उ, लुहुगो मासो दसह उ पयायं ।

लुहुग य भत्तपाणा, संज्ञेज्ज होंतप्पुग्गता ॥ ६६४ ॥

एतेषामालपनाऽऽदौ दशानां पदानां भ्रष्टादालापनादार-
भ्य यावत् संघाटकपदं तावदद्यान् पदानां कारणे गच्छसाधू-
नां प्रत्येकं मासलघु, अथ भ्रष्टानं कुर्वन्ति ततस्तुल्येषु,
एकमप्यहस्यां संयुज्जे ततस्तेषामेव चत्वारोऽनुज्ञाता मासाः ॥

परिहारकस्य इदं प्रायश्चित्तम्—

अट्ठहं तु पदायं, गुह्यो परिहारियस्स मासा उ ।

भत्तपदाये संयुं जये य चट्टो असुग्गयाया ॥ ६६५ ॥

परिहारकस्याद्यानां पदानां संघाटकात्मनां कारणे मासगुह्य,
भ्रष्टानं संयोजनं वा कुर्वन्त्यन्त्यारे मासा अनुज्ञाताः ।

इमे व दोषाः—

कुर्वन्तायेयाणि उ, आवाऽऽदि विराहणा दुवयहं पि ।
देवदं पमच्छल्लणा, अधिगरणाऽऽदौ उदेतमि ॥ ६६६ ॥

एताभ्यामलपनाऽदीनि कुर्वन्तामावाऽऽदौ दोषाः, विराधना
ह्येवारपि परिहारिकगच्छसाधुवर्गयोर्भवति, प्रमत्तस्य च
द्वेषना कुलनमप्येन वा साधुना भवितः—किमित्या-
लपनाऽऽदीनि करोपि, पशुमुदिते भणिते सत्त्वधिकरणा-
ऽऽदौ दोषा भवन्ति ।

अथ “कप्यह एगमिहमि” इत्यादि शूनं व्याख्यानयति—

विउलं व भत्तपायं, ददूणं साहुवज्जयं चेव ।

नाऊण तस्स भावं, संघादं देति आयरिया ॥ ६६७ ॥

संबन्धाशुत्वये वा विपुलं भक्षणं साधुभिरानीतं दृष्ट्वा
तद्विषय ईद्वमिलापो भवेत्, साधुवर्जनां वा साधुभिः क्षु-
नुश्चरितैः परित्यक्तोऽहमित्येवं मनसि चिन्तयेत्. एवं ज्ञा-
त्वा तदीयमावमाचार्योः संघादं ददति ।

अथेदमेव भाषणं व्याचष्टे—

भावो देहावस्था, तपपिद्वदो व ईसिभावो से ।

अप्याहय हयतहो, बहति सुहं सेस पच्छिउत्तं ॥ ६६८ ॥

भावो नाम देहावस्था देहस्य दुर्बलता, तत्प्रतिबद्धा वा वि-
पुलभक्षणविषय ईद्वम् भावाऽभिलाषस्तस्य सञ्जातः, तत्-
श्च यथाऽभिलषिताऽऽहारेणाऽऽप्यायितो हततृणश्च सन्
सुखेनैव शेषं प्रायश्चित्तं वदतीति मत्वा संघाटो दीयते ।

अमुमेवार्थमन्याऽऽचार्यपरिपाठ्या किञ्चिद्विशेषयुक्तमाह—

देहस उ दोवज्जं, भावो ईसिं च तपपीद्वंभो ।

अगिलाए सोधिकरये—ख वा वि पावं पहीणं से ॥ ६६९ ॥

देहस्य शीर्षवयम्, ईद्वम् मनोहाऽऽहारविषयप्रतिबन्ध एष
भाव उच्यते । यद्वा—अग्लान्या शोधिकरणेन पापं तस्य प्रक्षी-
यमायम्. एवंविधमावमाचार्यो जानीयुः ।

कथं पुनरेतत् जानन्ति ?, इत्युच्यते—

आगंतु—एयोरो वा, भावं अतिसेसिओ उ जाणिजा ।

हेउअहि वेसभावं, जाणिता अशुतिसेसी वि ॥ ७०० ॥

आगन्तुक इतरो वास्तव्योऽतिशयो नवर्यवेधराऽऽदिरव-
चिहानाऽऽदियुक्तो वा स एवंविधं भावं (से) तस्य जानी-
यात् । अथवाऽनतिशयज्ञान्यपि बाह्यरादिभिर्हेतुभिस्तस्य
भावं चेतो जानीयात् ।

सकमदादौ दिवसो, पथीयभत्ता व संखडी विपुला ।

धुवलंभिण एगमं, तं सागकुलं असमं वा ॥ ७०१ ॥

शकमहाऽऽदेर्विषयो यदा संजातस्तदा तं कापि आह्वयहे न-
यति, प्रणीतमहा वा काचित्कुपला संखडिस्तत्र वा विल-
ज्ययति । तत्र भुषलभिकमवश्यसंभावनीयलभमेकमेव
शूनं विधत्ते. इह च आचकपुहमभावकपुहं वा भवेत् उम-
यत्ताऽपि गुरवः स्वयं प्रथमतो गच्छन्ति. तं च परिहारिकं
ब्रुवते—आर्य ! समागतव्यमसुकपुहो पात्रकमुग्रहाह स्व्ये-
ति, ततस्तत्र प्राप्तस्य विपुलमवगाहिमाऽऽदिकं भक्षं दाप-
यन्ति । अथाऽदौ तत्र गच्छन् न शक्नोति ततो मात्रावति

गृहीत्या स्वयमानीय गुरुर्यो दत्ति । एतावता “कप्यह आ-
परिभो उवज्झाणं तदिवसं एवमिहंति पिंडवारं दवा-
चित्तप ।” इति सूत्रं व्याख्यातं मन्तव्यम् ।

अथ “तेषां परं से नो कप्यह” इत्यादि सूत्रं व्याख्यात-
भक्तं वा पाणं वा, य इति परिहारिरस्य यं करोति ।
कारणं उट्ठाराऽऽदी, चोपग गोशीर्णदिंशो ॥७०२॥

भक्तं वा पानं वा ततः परं परिहारिकस्य निष्कारणे न
प्रयच्छन्ति, न वा किमप्यालपनाऽऽदिकं कुर्वन्ति. कारणे
तु यदा स्थानाऽऽदिकं कर्तुं क्षणदेहलया न शक्नोति तत
उत्थापनाऽऽदिकं कारयन्ति । अत्र चोदकः प्राह-किं प्राय-
श्चित्तं राजदण्ड इवावशेन बोद्धव्यं, येनेदृशीमवस्थां प्राप्त-
स्यापि भक्षणमानीय न शीयते । सूरिराह-गौरीहस्तोऽत्र
क्रियते । यथा-नवप्रापुषि वा गौरप्राप्त्यं न शक्नोति, तां
गोप उन्नाययति, अष्टवीं च चारित्र्यकार्याय नयति. या तु गन्तुं
न शक्नोति, तस्या गृहे आनीय प्रयच्छति । एवं परिहारी-
कोऽपि यत्कर्तुं शक्नोति तत्कार्यते, यत्तु न कथानाऽऽदिकं
कर्तुं न शक्नोति तदनुपरिहारिकः करोति ।

कथं पुनरसौ करोतीत्याह-

उट्ठेज निरीएजा, भिक्खं गेहेइज भंडं पंहे ।

कुविपयिबंधवसस, करं इगं वि तुतिथिओ ॥७०३॥

स परिहारिकस्तपसा क्लान्तो ब्रवीति-उत्तिष्ठेयं, निर्वेदिष्यं,
भिक्षां हिरेडयं, भारहजं प्ररुपंक्षेयम्, एवमुक्तं अनुपरिहा-
रिक उन्नायनाऽऽदिकं सर्वमपि करोति । कथामत्याह-यथा
शिवशायचम्य कुपितः कश्चिज्जुपंतप्रवर्णायं तन्प्राणिकः क-
रोति । एवमितरेऽप्यनुपरिहारिकः सर्वमपि तूष्णीकमा-
चन करोति ।

अथ भिक्षादिहण्डनाऽऽदी विधिमाह-

शीयेति पवेसेति य, भिक्खणं उग्गह ते उग्गहियं ।

रक्खति य रीयमाणं, उक्खिवइ करे य पेहाए ॥७०४॥

भिक्षां गतस्य परिहारिकस्यावग्रहं प्रतिग्रहं तेन परिहा-
रिकेण गृहीतमनुपरिहारिकः पात्रं बन्धते तेन भिक्षाशयनि री-
यमाणं च पर्यटनं तं गवाशुवद्रातु प्रपन्तनाऽऽदीनां रक्ख-
ति, भारहजप्ररुपंक्षणायामारुह्य कर्तुं हस्तावतुपरिहारिक
उत्तिष्ठति येन स्वयमेव प्रत्युपेक्षते ।

आह-यदि नामासु रुग्णादीं कस्मात्तसौ भिक्षादिहण्डनाऽऽदि-
कं विधीयते ? इत्याह-

एवं तु असदभासो, इरियापरिशविअणुविषो ।

भयनखणं सेमास य, तयो य सण्णुरिमचरियं वा ॥७०५॥

एवं यथाशक्ति कुर्वन्तस्माशुभभासो भवति, वीर्याऽऽ-
सारश्चातुसीर्षे भवति, शेषाणामपि साधूनां भयजननं कृतं
भवति, तपः सम्पगानुपालिनं भवति, सन्पुरुषचरितं च
कृतं भवति ।

“अथ क्षिभावारसु पंथेसु” इत्यादिसूत्रं व्याचष्टे-

क्षिभापाते किलंते, उवखा खेत्तस पालणा दोएहं ।

असदुत्स भतदाणं, कारणे पंथे व भते वा ॥७०६॥

क्षिभाऽऽपाते अश्वनि गच्छन् परिहारिको यदि क्षुण्णया द्या

क्लान्तो भ्रामं प्राप्तुं न शक्नोति. ततोऽनुपरिहारिको भक्षणं
गृहीत्वा तस्यान्तराग्रे ददाति । अथवा-स भगवान् अभिशू-
हितबलवीर्यो यथा कामं भिक्षां पर्यटति, तत्र हिरेडित्वा नयः-
क्लान्तो यदा न शक्नोत्यागन्तुम्, तत आगन्तुमसमर्थं तस्मिन्
क्षेत्रस्य स्वागम कर्तव्यः । मूलप्राप्तं एव स हिरेडते. न बहि-
र्भिक्षार्थं गच्छन्तीत्यर्थः (पालणा दोएहं ति) इत्यपि परि-
हारिकानुपरिहारिकयोः पालना कर्तव्या । कथमित्याह (अ-
सदुत्स भतदाणं कारणे ति) यदि स परिहारिकः स्वभ्रा-
मेऽपि हिरेडते न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिको हिरेडित्वा
तस्य प्रयच्छति, अनुपरिहारिकस्तु मण्डलीतः समुद्दिशति ।
तथाऽनुपरिहारिकोऽपि स्नानत्वेनासहिष्णुर्भिक्षां गन्तुं न
शक्नोति, तत एवंविधकारणे द्वयोरपि गच्छन्तक्याः सा-
धवः प्रयच्छन्ति । एवं द्वयोरपि पालनावतुकिमपीतो भवतः ।
एवं स्थानस्थितानां यतना भक्षिता ।

संप्रति पूर्णं मासे वर्षावासे वा भ्रामानुभ्रामौ विहरतां प-
थि प्राप्ते प्राप्तानां वा यतनाऽभिधीयते-

उवयंति डहरमां, पत्ता परिहारिणं अपावंते ।

तत्सऽद्धा तं गामं, उवेंति अंशसु हिंटे ॥ ७०७ ॥

पथि वज्रन्ते डहरं लघुतरं भ्रामं प्राप्ताः परिहारिक-
स्वार्थाय स्थापयित्वा द्वितीयमर्हं स्वयमटन्ति । एवं ता-
वत्पथि वर्त्तमाने परिहारिके भक्षितं यत्र तु साधवः प-
रिहारिकश्च नमकमेव प्राप्तानुप्राप्यते भ्रामं न्यायेत हि-
रेडन्ते, अथै परिहारिकः । अथ साधुनामर्हं पर्यटनं न
पूर्यते ततस्तैः सर्वस्मिन् भ्रामं पर्यटते परिहारिकः प-
क्षोत्पत्यटति ।

अथ परिहारिको यथा कारणं गच्छसाधूनां वैयानुत्पं क-
रोति तथाऽभिधीयते-

विइयपयकारुणम्मि, गच्छं वाऽऽगाढं सो तु जतथाए ।

अणुपरिहारित कप-द्वितो व आगाढ संविगो ॥७०८॥

द्वितीयपदे कारणं कुलाऽऽदिकार्यं परिहारिकाऽपि साधूनां
वैयानुत्पं करोति । यथा पारगजिकः “अत्थ उ पदाशुभं गा,
महासु पुण स्वयानं संवे” । इत्यादि भण्णवा वैयानुत्पं
कृतवान् । तथा गच्छं वा आगाढं कारणं नमज्जति ततः सो-
ऽपि यतनवा यवयमाणया भक्षणानीयाऽऽहरणऽऽदिवैयानु-
त्पं करोति । (अणुपरिहारिणं) इत्यादि पश्चादम् । अथ ग-
च्छसाधवः प्रक्षाममहाश्रुनाऽऽदीनामव्यतरमागाढयोगं प्रति-
पञ्चा, उपाध्यायश्च स्नानः कालानां वा, ततोऽनुपरिहारि-
कः कल्पीस्थानो वा वाचनां गच्छस्य ददाति । अथ नाव-
पयशब्दो ततः परिहारिकोऽपि वाचनां ददाति, स च तां द-
दानाऽपि संविग एव मन्तव्यः । इह मा भूत्स्वपि मतिः-पू-
र्व्वमेव प्रतिपिद्धं, पूर्व्ववार्थद्वाराऽऽदिकमनेनानुवृत्ताम् ।
एवं पूर्व्वोपरिहारिकश्च मन्त्रवचनविज्ञोऽसतिविन तप्यतिव्यथा-
द्वार्थं संविगप्रवर्णं व्याचष्टे-

मयच्छवगविमो मं, देति गणो वा तितो व अनितो वा ।

तज्जमाणेसु मएसु व, तस्स वि जांगं जणो देति ॥७०९॥

मदनः कांद्रवः तस्य कुरेण भक्षेन गच्छः सर्वोपि पालनो ज्ञानः
शुचकमिषयं तेन वा गृहीतः, प्रत्यनोकेन वा विषो दत्तः, अ-

धर्मोद्यो वा न संस्तरति, ततः परमागादेन कारणेन, पारिहारिको भ्रूपानमौषधानि वा तद्भाजने गच्छ-सत्केषु पात्रकेषु, नेपामभावे स्वभाजनेषु, वा गृहीत्वा विरोहितमतिरोहितं वा गच्छस्य प्रपच्छति । तिरोहितं नाम—आनीयानुपारिहारिकस्य ददाति, सोऽपि गच्छस्याप्यति, अथानुपारिहारिकोऽपि स्थानः, तदा कल्पस्थितस्य ददाति, सोऽपि तथैव, गच्छस्याप्यति, कल्पस्थितस्यापि स्थानत्वे अतिरोहितं तिरोहितं वा स्वयमेव गच्छस्य ददाति । यच्च तेषां योग्यं जनो ददाति तेषामर्थाय गृह्णाति, यच्च तस्य योग्यं तदात्मनो गृह्णाति ।

एवं ता पंथम्मी, तस्य वि य ठिया तहि पि एमेव ।

बाहिं अइती इहरे, इयरे अइद्व अइते वा ॥ ७१० ॥

एवं तावत्पथि गच्छनामभिहितं, तत्रापि च ग्रामाऽश्वी स्थिताः, तत्राप्येवमेव भवत्यम् । अग्रे च यत्र गच्छो न प्राप्तः, तत्र बहिः इहरेणान्तःपुरे धर्मकथनार्थं (?) कृतेत्य-सारायः—आपार्थस्त्वयम्—“ पाडालिपुले मुकुंडो नाम गया गंगाए नाथारुढो उदगे गदायंते अभिरमद् । साहूणो परकूले पालिन्ता सयमेव नावे नेउं साहूणो वि लागविता भण्ड-कहं कहह, जाव नई उलगामो । अक्खेयसारकहालडिजुत्तो साहू कहिउमारगो । तेण कहितेण अक्खिन्तो नाविंये सभे-इ—सर्णिंये कहिह, जेण एम साहू चिंरं कहह । साहूण कारणे सर्णिंये गच्छंताणं जत्तिया अवल्लमेवा तत्तिया चउलडुगा । उत्तिणेण रग्गा अंतउं कहिया कहा, सुंदराअो कहाअो तरङ्गव्याथाः कथमिति साधवः । अंतउत्तियाणं कोउं जयं, रायाणं विखंति—जउं तं साहूणा इह-मार्णिज्जिता ता अग्ने वि सुणेजामो । रग्गा गवैन्तिता प-क्षेतिता साहूणो अंतउं । ”

तत्र च प्रविष्टानामेते दोषाः—

सुतत्थे पलिमंथो—ऽयेणा दोसा य शिवधरपवेमे ।

सङ्करण कोउण च, भुत्तासुत्ताण गमणाऽऽदी ॥ ७११ ॥
सुत्रार्थयोः पलिमन्थः, स्मृतिकरणेन कौतुकेन च भुक्ताभु-क्तानां प्रतिगमनाऽऽद्येऽनेके दोषा नृपगृहप्रवेशे भवन्ति ।
यत् अतुक्पायां दोषा उक्ताः ।

अथ प्रत्यनीकनायां दोषानाह—

बुज्झण सिंचण बोलण, कंबलसबला य घाडिते मिसे ।

अनुपट्ठी कालगता, शागकुमारोसु उववणे ॥ ७१२ ॥

वाचने सेचने बोलने वा प्रत्यनीकेन साधुना कियेन । तत्र सामान्येन दृष्टान्तेऽप्यम्—मधुरायां भण्डारयुक्तया गद्यां कम्ब-लशबली बुधमो घाटिकेन मित्रेण जिनदासस्यानापुच्छया बाहिर्ता तत्रिमिन् सजातवैराग्यी भावकेणानुशिष्टो भक्तं प्रत्याख्याय कालगतो नागकुमारोवृषपक्षी ।

ततस्ताभ्यां किं कृतमिति १, आह—

वीरवरस्स भगवतो, नावारुदस्स कामि उवसमं ।

भिच्छरिद्धिपरदो, कंबलसबलोहं तारिओ भगवं ॥ ७१३ ॥

वीरवरस्य भगवतो नावारुदस्य सुदीर्घो नागकुमार उपसर्गमकार्षीत् । तेन मिथ्यादृष्टिना प्रारब्धो जले बोलयि-तुं कम्बलशबलाभ्यां मेवितो भगवान् । कथानकमाधव-
१७३

कावधधारणीयम् । एवं नावारुदस्य साधोर्बोलनाऽऽदिकं सम्भवतीति ।

अथ वाहनाऽऽदिपदानि व्याचष्टे—

सीमगता वि शा दुक्खं, कोह भज्जंति एवमि वोत्तुं ।

जो लुम्भेतु समुदं—सुं वति सावं विलगंमु ॥ ७१४ ॥

सिद्धार्थका इव शिगसि गता अपि मम दुःखं न कुरुष्व एवमन्युक्त्वा कश्चिप्रत्यनीको यदा साधवो नावे विलगस्त-दा नायं नदीमुखेषु मुञ्चति । येन समुद्रं प्रक्षिप्यन्ते, तत्र पतितः क्लिश्यन्तो धिनयन्तां वंति कृत्या । गते वाहनम् ।

अथ सेचने बोलने चाऽऽह—

सिंचति ते उवहिं वा, ते चेव जले लुम्भेज उवधिं वा ।

मरणोवाधिनिष्कणं, अणेसग तणानि तरपणं ॥ ७१५ ॥

नाविकोऽन्यो वा प्रत्यनीकस्तान् साधुतुषुधिं वा सिञ्च-ति, तानेव साधुतुषुधिं वा जले प्रक्षिपेत् । बोलयितुष्येः । तत्र चाऽऽर्त्तविराधनार्थं मरणनिष्पन्नम्, उपधिनारो उप-धिनियमसम्पन्नं यच्चाऽऽनपणीयमुपधिं प्रदीप्यन्ति, तृणानि वा संविध्यन्ते, तत्रिणपञ्च सर्वमपि प्राप्नोति । तरपणं वा स मार्गयन्, अर्दीयमानं चिरं निरुन्ध्यान्, दीयमानं अधि-करणम् । गताः प्रत्यनीकदोषाः ।

अथ यवहः प्रत्यपाया इति व्याचष्टे—

संघट्टणा य सिंचण, उउकरणं पडण संजमे दोसा ।

सावयतेणे निणहे—गतर विराहणा संजमाऽस्ताप ॥ ७१६ ॥

असाऽऽदीनां संघट्टना जलेन वा सेचनमुपकरणं ऽऽस्यात्मनो वा पतने वा पते संयमे दोषाः । व्यापदकुता स्तनकुता वा आत्मविराधना (निगहगयर स्ति) अनुक्कपाप्रत्यनीकना-तदुभयाऽऽदिकृपाणां त्रयाणामिकरगसिन् संयमविराधना-ऽऽर्त्तविराधना च भवति । एष संग्रहागथासमासाधः ।

अर्थनामेव विवृणोति—

तसउदगवणे घट्टण, सिंचण लोमे अशावि मिंचणता ।

बुउक्कण उववी तुपये, मगराऽऽदि समुद तेण य ॥ ७१७ ॥

जलोद्भवानां त्वनाममुदकरस्य वा सेवालाऽऽदिकृपस्य घन-स्पतेर्बो संघट्टनं भवत्, लोकेन नाविकेन वा साधोरुपकर-णस्य वा सेचनं क्रियते, अतिसंबाधं वा उपधेरागमस्तदु-भयस्य वा स्नाये अस्नाये वा जले (बुउक्कणं) बोलने भवति । मकराऽऽद्यः व्यापदाः समुद्रे स्नेनाश्च तत्र भवेयुः ।

इदमेव व्याचष्टे—

ओहार मगराऽऽदी वा, घोरा तत्थ उ सावया ।

सरीरोवहिमरीया, शावा तेणा य कयई ॥ ७१८ ॥

ओहाद्वयमकराऽऽद्यस्तत्र तथा घोराः श्वापदा भवन्ति । ओ-हारा मर्यादविशेषः, स किल नावमश्नते जलस्य नयति । शरीरहारा उपधिहारा वा नैस्तताः कुत्रापि भवतुः । एते-रात्मन उपधेर्बो विनाशे तत्रिणपञ्च प्रायश्चित्तम् ।

अथ “ निगहगयर स्ति ” परं व्याख्यति—

सावय तेणा उमयं, अणुत्पादी विराहणा तिणि ।

संजम आतुभयं वा, उत्तरणातुचरंते य ॥ ७१९ ॥

श्वापदाः १, स्तेनाः २, श्वापदा अपि स्तेना अपि ३, एत-
त्रयम् । अथवा-अनुकम्पया १, प्रयत्नीकृतया २, अनुक-
म्पाप्रयत्नीकोभयार्थतया वा ३ । अथवा-निष्को विराधनाः,
तथया-स भ्रात्रे परिहारिकः भ्राता बहिर्भ्राता पर्यटति उ-
त्पत्तिः । अथ बैलाऽनिक्रमो दूरे वा स भ्रातस्तत्तत्रैव मू-
लभ्राते अर्द्धे परिहारिक पर्यटति अर्द्धे गच्छन्वाधवः, तेन
अटिते वा गच्छः पर्यटति । किं बहुना ?-पक्षद्वयस्याप्ययं पर-
मार्थः ।

उच्यते-

कपटिर् परिहारी, अणुपरिहारी व भत्तपाशाणं ।
पंथं खिते व दुवे, सो वि य गच्छस्स एमेव ॥ ७२० ॥
पथि वा क्षेत्रे वा द्वयोरपि वल्लभतः ग्लान्त्वाऽऽदौ कारणे
कपटस्थितः परिहारी अणुपरिहारिको वा परिहारिकस्य भ-
क्तपातोपग्रहं करोति, सोऽपि च परिहारिको गच्छस्यैव
मेवापग्रहं करोति । ७२० ४ उ० ।

परिहारकपटिर् भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए
गच्छेज्जा, मे य आइच अइक्किज्जा, तं च येग जाणिउज्जा
अपणो आगमण अवेमि वा अंतिए सुवा, तथो पच्छा
तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठेयवे वेमिया ॥ ५३ ॥

अस्य संवन्धमाह-

निकारणपडिसेवी, अनयणकारी व कारणे साहू ।
अहवा चिअतकिंवे, परिहारं पाउमे जोणो ॥ ३५२ ॥
निकारणं मात्रञ्चलं ग्राऽऽदिकं प्रति-रचितं शीलप्रसूतं नि-
ष्कारणप्रतिपत्तौ स तथा, कारणं वा योऽपतनाकारि पू-
र्वोद्धतनां विना गात्रञ्चलविधायी नातुः । अथवा-यस्य-
कृद्वाया नीगन्तु-पि तदत्र चञ्चलं ग्राऽऽदिकमुपजीवित, स प-
रिहारतः प्राप्नुयादिति योगः संवन्धः । अनेन संवन्धना-
ऽऽपानस्यास्य सूत्रस्य (५३) व्याख्या-परिहारकलक्षितो
भिक्षुर्वादिगन्धर्व नगराऽऽदौ स्थविराणामाचार्याणामादेशेन
वैयावृत्यं गच्छेत् । किमुक्तं भवति ? अथस्मिन् गच्छे क-
पाश्चिदाचार्याणां वारी नास्तिकाऽऽदिक उपसंस्थितः, तेषां च
नास्तिकादलक्षितैरपञ्चलस्तैः वेयामाचार्याणां स परिहारि-
कस्तेषामभित्तं संघाटकं प्रेषयति । स च संघाटको ह्येन-वा-
दिते कस्यि मुरकलयत । एवमुक्ते आचार्याः परिहारकं पर-
वादिनिग्रहस्तं मन्वा प्रेषयन्ति, ततस्तदा देशादस्मै परिहा-
रन्तपो वहमान एव गच्छेत् । इदं च महत्प्रवचनस्य वैयावृ-
त्यं यद्वलान्त्वा परवादिनिग्रहणं, ततस्तदर्थं गतः स परि-
हारिकः (आइचव) कदापिदन्तिकमन् पादधावनाऽऽदिकं
प्रतिषेधितुम्, तन् स्थविरा मौलाऽऽचार्या अन्तम आगमेना-
वध्यापयितुमर्हन्ति अत्रेयां वा अन्तिकं भुञ्ज्या ज्ञातव्यः ।
ततः पश्चात् तत्परिहारातन्तरं तस्य परिहारिकस्य यथा
लघुस्वको नाम स्नाकप्रायश्चित्तरूपो व्यवहारः प्रस्थापित-
तव्यः स्यादिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

परिहारिओ य गच्छे, आससे गच्छे वाइणा कज्जं ।
आगमणं तहिं गमणं, कारणपडिसेवणा वाए ॥ ३५३ ॥
परिहारिकः क्वापि गच्छे विवते, क्वचित्त्वास्वप्नेऽप्यगच्छे

वादिना कार्यमुत्पन्नं, ततस्तत्र गच्छे आगमनम् । अन्यगच्छा-
त् संघाटक आगतस्तेन च वारी प्रेष्यतामित्युक्तं गुरो-
रादेशात् परिहारन्तपो वहमानस्यैव तस्य तत्र गमनम् । तत्र
गतेन तेन परवादी राजसभालम्बं निःशिटप्रत्यक्षकरणः
कृतस्ततः प्रवचनस्य महती प्रभावना समजति, तेन च वाद-
स्य करणं अस्मिन् प्रतिसेवितानि भवेयुः-

पाया व दन्ता व मिया उ धोया,

वा बुद्धेहुं च पणीयभत्तं ।

तं वातिगं वा भइसप्पेओ,

सभाजयडा मुवयं च सुक्के ॥ ३५४ ॥

पादौ वा दन्ता वा प्रवचनजुगुप्सापरिहाराय धौताः स्यु-
र्भवेयुः, प्रणीतमर्कं वा पुनर्दृष्ट्याऽभित्तं वागहेतोर्विजिहेतोश्च
भुक्तं भवति । " पुनत्र वर्येन मेवा " इति वचनात् । वातिकं
नाम-विककटं, तडा मर्तकतोः सत्त्वहेतोर्वा मचिनं भवेत् ।
मर्तनार्थं परवागुपन्यस्तस्य साधनस्याऽऽवृत्तपूर्वदृष्ट्याऽऽ-
त्मको ज्ञानार्थः । सत्त्वं प्रभुत्प्रभुत्तरभाषणे प्रवर्धमान
आन्तर उन्माहविशेषः सभाजयायं वा शुक्लं ' सुधयं ' वस्त्रं
प्राप्तुं भवेत् । " जिना वववता नमा " इति वचनात् ।

थेरा पुण जाणेती, आगमओ अइव अस्सओ मुवा ।

परिहारं मज्झिमए, उवणा वा हाइ परिच्छित्ते ॥ ३५५ ॥
परिहारिकं तेन प्रतिनिवर्तितं स्थविराः स्वयः पुनरागमनां
ज्ञातव्यः । अथवा-अन्यतः भुञ्ज्या, ततस्तस्य भूयः समाग-
तस्य परममध्यं प्रायश्चित्तस्य व्यापना कर्तव्या भवति ।

इदमेव व्याचष्टे-

नवदमचउदमओही, मण्णाणी कीवली य आगमओ ।

सो चवस्सो उ भवे, तदगुचरो वा वि आगो वा ॥ ३५६ ॥

नवपूर्विणा दशपूर्विणाश्चतुर्दशपूर्विणाः अवधिभक्तान्तो, मनः-
पर्यवसानान्तः, कचलभक्तान्तो वा, ते आगमार्तिशयेन ज्ञात्वा
प्रायश्चित्तं द्युः । अथो नाम स एव परिहारिकः सन्मु-
खाशालावनाङ्गाय भुञ्ज्या । यद्वा-यं तस्य परिहारिकस्या-
नुचराः सहायाः प्रेषितास्तैः कथितम् । उक्ता नाम-अन्यः
कोऽपि निर्वृतापगतो मिलितः तेषां गच्छत्वरको न भव-
तीत्यर्थः । तेन वा कथितम् यथेतेनमुक्तं पादधावनाऽऽदिकं
प्रतिनिवर्तयत् ।

ततः-

तेमि पचयहेउं, जे पेसविया सुयं व तं जेहि ।

भयहेउं मेसगण, इमाउ आरोवणारयणा ॥ ३५७ ॥

ये तेन सार्द्धं प्रेषिताः, येषां प्रेषितेर्गति-तत्पर्यन्तवचनं भूतं,
तेनाभुमेयवामन्यपरिणामकानां प्रत्ययहेतोः, शेषाणां च अ-
तिपरिणामिकानां भयात्पादतन्तेरित्ययमारोपणा रचना व्यव-
हारप्रस्थानाया मूर्तिभिः कर्तव्या । (५०) (यथालघुलको
व्यवहारः ' अहालहुस्सए ' शब्दे प्रथमभागे ८५० पृष्ठे विस्त-
रतो गतः) (कं व्यवहारं केन तपसा पूर्यतेति आन्ति-
क शब्दे ६६० पृष्ठे गतम्)

एवं प्रस्तावं पूरयित्वा सूत्रयो भणन्ति-

जे इत्थं तुह रोपइइमे व गिएहाहि अतिप पच ।

इत्थं च भमादेर्जं, अं अकमते तं बहइ ॥ ३६३ ॥
यद्वासीयां प्रायश्चित्तानां मध्ये तथ रोचते तत् शुद्धाणु,
अमूनि वा अनिमानी पञ्च रात्रिभित्तिनि शुद्धाणु । एवमुक्ते
स यथापुत्रकं प्रायश्चित्तं शुद्धाणि । अथवा-इत्थं भाम
यित्वा यत्प्रायश्चित्तं गुरुव आकमन्ति तत् शुद्धाणि ।

सुरयश्चैदं तं प्रति भयति-

उष्माविषं पवयथं, धावं ते तेण मा पुणो कासि ।

अइपरिणए भुत्ते, वेइ बहंतो वयं एअं ॥ ३६४ ॥

यथाऽपरवादिनं निशुद्धता प्रवचनमुद्गावर्ति तेन स्तोत्रं, ते
प्रायश्चित्तं, मा पुनः भूयोऽप्येवं कार्याः । अथातिपरिणता
श्चिन्तयन्तु-पप तावन्मात्रेण मुक्त इति । ततो यदि तस्या-
न्यदपरं प्रदानं तपोऽपूर्णं तदा तदव वदमानोऽतिपरिणा-
मिकाऽऽदीनां पुणो गुरुव भणति-एतत्प्रायश्चित्तं युष्माभि-
र्दत्तं बहामोति । इ० ५ उ० । यजेन च । प्रव० १० द्वार ।
नि० चू० ।

विषयमूची-

- (१) परिहारशब्दान्तप्रकरणम् ।
- (२) पथीयद्वारम् ।
- (३) सूत्रार्थद्वारम् ।
- (४) अभिप्रदद्वारम् ।
- (५) तपोद्वारम् ।
- (६) देव्याः नियमतः शुद्धतपः परिहारतपो वा देयं त-
त्प्रतिपादनम् ।
- (७) यदि गच्छन्त्या एताभिः पदान्यतिचरन्ति तत इदं
प्रायश्चित्तम् ।
- (८) शुद्धतपःपरिहारतपसाः कतरत् कर्कशं तपः । प-
रिहारकल्पस्थितस्य मितोत्तराचार्याणां वैशाङ्-
न्याय गमनम् ।
- (९) स्थविगणां वैशाङ्गन्याय गच्छन्तीत्युक्ते, तत्र किं वै-
शाङ्ग्यं, येन हेतुभूतेन स गच्छति ।
- (१०) " जीए ति " द्वारव्याख्यानम् ।
- (११) पिट्टनद्वारम् ।
- (१२) द्वयोरङ्गं इति तदन्त्यन्यतरस्य परिहारतपोदानम् ।
- (१३) तृतीयं सूत्रम् ।
- (१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम् ।
- (१५) कं व्यवहारं केन तपसा पूरयन्तीति ।

परिहारकल्पद्वितीय-परिहारकल्पस्थित-पुं० । परिहारस्य कल्पः
सामाचार्य परिहारकल्पस्तत्र स्थितः । प्रायश्चित्ततपःप्रका-
शैव्यवस्थितं, व्य० १ उ० ।

परिहारद्वार-परिहारस्थान-न० । परिहारो विषयः, तिष्ठन्ति
जन्तवः कर्मकल्पिता अस्मिन्निति स्थानम् । परिहारश्च तत्
स्थानं परिहारस्थानम् । प्रायश्चित्ततादृकार्यविषये, व्य० १ उ० ।
नि० चू० ।

परिहारग प्रतिहारक-पुं० । परिहारिके, उक्त० २८ अ० ।

परिहारविमुक्षिय-परिहारविमुक्षिक-पुं० । परिहारणं परिहार-
स्तपोविशेषस्तेन विमुक्षं, परिहारो वा विशेषेण शुद्धं य-
स्मिंस्तत् परिहारविमुक्षं, तदेव परिहारविमुक्षिकम् । स्था० ५
डा० २ उ० । परिहारणं परिहारस्तपोविशेषस्तेन कर्मनिर्जराक-

या विमुक्षियस्मिन् चारित्रे तत्परिहारविमुक्षिकम् । संयमवि-
शेष, इ० ६ उ० । पञ्चमहाव्रतानां परिहारे, आ० चू०
१ अ० । तृतीयं चारित्र्यभेदे, एतदीयं द्विभेदम्-नि-
र्विशमानकं, निर्विष्टकायिकं च । तत्रास्त्यैव चारित्र्यस्यासेवकाः
साधवो निर्विशमानका उच्यन्ते, तद्व्यतिरेकादिदमपि
चारित्र्यं निर्विशमानकं भण्यते । आसेवितैतच्चचारित्र्यकाया-
स्तु मुनयो निर्विष्टकायाः, त एव स्थायिकप्रत्ययोपादावि-
ष्टिकायिकाः, तदभेदादिदमपि चारित्र्यं निर्विष्टकायिकम्,
एतत्स्वरूपं च विस्तरतो भाष्येऽभिधास्यत इति ॥ १२६० ॥
विश० । (अत्र " से किं तं परिहारविमुक्षियचरित्सा-
रिया । " इत्यादि सूत्रम् ' चरित्सारिव ' शब्दे तृतीयभागे
११५२ पृष्ठे गतम्)

अथ निर्विशमान-निर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयं विधरी-
पुराह-

परिहारकण्यं पवक्खामि, परिहरंति जहा विउ ।

आदिमज्झिमससालेसु, आणुपुण्वि जहकम् ॥ ३६६ ॥

परिहारकण्यं प्रवक्ष्यामि । कथंभित्याह-यथा विद्वांसो विद्वि-
तपूर्वगतभूतरहस्याः, ते कथं परिहरन्ति । पान्तामनेकाथ-
स्यादासेवन्ते, कथं पुनर्वैश्यसौम्यत आह आदिमज्झिमससालेसु
यथाक्रमानुपूर्व्येति ।

पंचहि अगहो भत्ते, तन्नेगाए अभिमगो ।

उवहिणो अगहो दसे, इयरो एकतरीयसो ॥ ३७० ॥

भक्ते, उपलक्ष्यत्वात्-पानकं च संसृष्टासंसृष्टाऽऽन्यमाद्यमे-
षयाद्वयं वर्जयित्वा पञ्चभिरुपरितनभिरपणामिराग्रहः स्वी-
कारस्तत्राप्येकस्यामिकतरस्यामभिग्रहः, एकया कयाचिद्व-
क्तमप्यस्या पानकमन्वेषयन्तीत्यर्थः ।

आह च बुद्धद्वारप्यक्त-

" संसदुमाह-ायं, स्ववएहं एसगाणु उ ।

आहज्जाहं उ दोहि तु, अगहो गह पंचहि ।

तत्थ वि अन्नतरीए, एगाए अभिमगं तु काऊणं ॥ " इति ।

उपविष्यन्त्याऽदिरूपस्तस्योदिष्टाभेदा अंतरा उज्झितधर्म-
कास्थाः पीठिकायां व्याख्याता, याश्चतस्र एषणास्तत्र द्वयोरुप-
रितनयोरग्रहः स्वीकारः, इतरोऽभिग्रहः, स एकतरस्यामुप-
रितन्यां भवति, यदा चतुर्थ्यां न तदा तृतीयायां, यदा तृ-
तीयायां न तदा चतुर्थ्यां शुद्धानीति भावः ।

कदा पुनस्तस्यैव कण्यं प्रतिपद्यन्ते इत्याह-

अइरुगयस्मिं सुरे, कण्यं देयंति ते इमं ।

आलोइय पडिकंता, ठावयंति तस्रो गणे ॥ ३७१ ॥

अचिराद्भूते स्येने भवन्तः कल्पमिमं वैशयन्ति, स्वयं प्रति-
पन्ना अन्येयां दर्शयन्ति, तत आलोचितप्रतिपन्नान्ता आलोच-
नाप्रदानपूर्वं प्रदत्तामिथ्यादुष्कृताकीर्णं गणान् स्वापयन्ति ।

तेषु च त्रिषु गणेषु कियन्तः पुरुषा भवन्तीत्याह-

सत्तावीसं जहमेणु, उक्कोमेष सहस्समो ।

निगंथसूरा भगवंतो, सव्वमेषो वियाहिवा ॥ ३७२ ॥

सप्तविंशतिः पुरुषा जघन्येन भवन्ति, एकैस्मिन् गणे,
उत्कर्षतः सत्त्वशः सहस्रसंख्याः पुरुषा भवन्ति, श-
ताप्रशो गणानामुत्कर्षतो वक्ष्यमाणत्वात् । एवं ते भव-
न्तो निर्धन्यसूराः सर्वत्रेण सर्वसंख्याया व्याख्याताः ।

गणमङ्गीकृत्य प्रमाणमाह-

सयमासो य उक्तासा, जहमेणं तयो गणा ।

गयो य खवओ वुओ, एमेता पडिविओ ॥ ३७३ ॥

शताप्रशः शतसंख्या गणा उत्कर्षतोऽमीषां भवान्न, जहमेण जयो गणाः, गणश्च नवको नवपुरुषमान उक्तः, एवमेताः प्रतिपसयः प्रमाणाऽऽदिविषयप्रकारा भवन्त्याः ।

एवं कण्ठिंयं कुजा, चत्तारि परिहारिण ।

अणुपरिहारिणा चैव, चउरो तेसि तु ठावण ॥ ३७४ ॥

नवानां जनानां मध्यादेकं कल्पस्थितं गुरुकल्पं कुर्यान्, चतुरः परिहारिकान् कुर्यान्, तेषां शेषाश्चतुरोऽनुपरिहारिकाः स्थापयेत् ।

ख तेसि जायनी विण्यं, जा मासा दस अठ्ठ य ।

ख वेयथा ख वाऽऽनका, खेव असे उवइवा ॥ ३७५ ॥

अट्टारसमु पुमेसु, होज एने उवइवा ।

ऊणिए ऊणिए यावि, गणमेरा इमा भवे ॥ ३७६ ॥

तेषामेवं कल्पं प्रतिपञ्चानां न जायते विघ्नोऽप्यत्र संख्याऽऽदिं यावन्मासा दशाष्टौ च, अष्टादशेऽर्थः । न वेदना न वाऽऽनङ्को नैवाव्येः केचनोपद्रवाः प्राणव्यपरोपणकारिण उपसर्गा, अष्टादशो मासेषु पूर्णेषु भवेत्पुनर्येन उपद्रवाः, उपद्रवेष्ट यदि तेषामेक उववा विन्यते । अथवा-तेषां कोऽपि स्थविरकलपात् जितकले च गतो भवति, शेषास्तु तमेव कल्पम्-“अनुपालकमे तउ पवज्जेति तेउ णिण गणा ज्ञाते” इयं गणमध्यादा गणनामाध्यादा भवति । इहं विने जितेन इति द्विरुच्चारणं भूयोऽप्यष्टादशो मासेषु पूर्णेषु एव एव विधिरिति ज्ञानार्थः ।

एवं तु उणिए कण्ठे, उवसंपज्जति जो तदिह* ।

एगा दुवे अणोणे वा, अविरुद्धा भवेति ते ॥ ३७७ ॥

एवमन्तराहनीत्या कले स्थापिते सति यथेकादया नियेचन् । अन्यत्र वा गच्छेयुः ततो यत्त्रोपसंप्रपन्ते न एका वा हो वाऽनेक वा भवेयुः । तथा प्रतिपद्यमानानां मध्ये प्रतिपञ्चानामवसने प्रस्तुतकल्पसमाप्तौ वा आनुपूर्वी सामाध्यायः परिपाटिस्तां, यथाक्रमं वक्ष्यामीति स्पष्टम् ।

तत्र कतरस्मिन् तीर्थे एवं कलेषां भवतीति जिज्ञासायामिदमाह-

भरहेरवपसु नासेसु, जदा तित्थगरा भवे ।

पुरिमा पच्छिमा चैव, कणा देसंति ते इमं ॥ ३७८ ॥

भरहेरवनेषु वनेषु दशावधि यथा तृतीयचतुर्थाऽऽनकायाः पश्चिमे भागे पूर्वाः पश्चिमाश्च तीर्थेकरा भवेयुः, तदा ते भगवन्त इमं प्रस्तुतं कले दिशन्ति प्रकुर्यान् । अर्थादायं-प्रथमतीर्थेकतां महाविदेहेषु नास्ति परिहारकल्पस्थितिरिति ।

आह-यथेवं ततः-

केवइयं काल संजोगे, गच्छे तु अणुसज्जती ।

तिरथपेरेसु पुरिमेसु, तहा पच्छिमपसु य ॥ ३७९ ॥

कियन्तं कालं संजोगे परिहारकल्पिकानां गच्छः पूर्वेषु पश्चिमेषु च तीर्थेकेषु अणुसज्जति परम्परयाऽनुचरन्ते ।

एवं शिष्येण वृष्टे सति खरिराह-

पुव्वसयसहस्साई, पुरिमस्स अणुसज्जति ।

वीसगसो य वासाई, पच्छिमस्साणुसज्जति ॥ ३८० ॥

पूर्वशतसहस्राणि पूर्वस्य अणुसमाभिनस्तीर्थे परिहारकलेऽनुसज्जति, तत्र अणुसमाभिनः तीर्थे यानि पूर्वशतसहस्राण्युक्ताणि तानि देशानि द्वे पूर्वकोटी मन्त्यते । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह पूर्वकोट्यायुर्यो मनुष्या जन्मत आरभ्य सज्जानाद्यवधिः प्रमज्जितास्तेषां च नवमे वर्षे उपस्थापना संज्ञाताद्यवधिः एकादशशतवर्षपर्यायाणां च दृष्टिवाद उद्दिष्टः । तस्य वर्षेण योगः समाप्तिं नीतः । एवं नवविंशतिश्च मिलिता एकादशशतवर्षाणि, एतत्परसु वर्षेषु गतेषु अणुसमाभिनः पार्श्वे परिहारकले प्रतिपञ्चाः । तत एकादशशतवर्षेष्वनन्तरं पूर्वकोटी परिहारकले तैरनुपालितं सति ये वाऽप्येतेषां मूलं परिहारकले प्रतिपद्यन्ते, तेऽप्येवमैकोनविंशतवर्षेष्वनन्तरं पूर्वकोटीमनुपालयन्ति । एवं देशानि द्वे पूर्वकोटी भवतः, पश्चिमस्य तु यानि शिष्यत्रयी वर्षाण्युक्ताणि तानि देशानि द्वे वर्षशतं भवतः ।

तथा वाऽऽह-

पवज्जा अट्ठवापसम्, दिट्ठिआरो उ वीसदि ।

इति एकुण्ठावीसणं, सयमूले तु पच्छिमे ॥ ३८१ ॥

पालाज्जा मयं ज्जमां, यानाणे न अ पच्छिमे ।

काले देविति अण्णंति, इमि उप्पातुवे मत्ता ॥ ३८२ ॥

श्रीवर्जमानस्त्वादिनां वर्षाणांऽऽनुगुणं, मनुष्याः, तथाप्यप्यस्य जन्मतः प्रस्तुतं संगतानां सौकर्यं कल्पार्थं प्रपञ्चा संज्ञाता, पूर्वोक्तान्या च शिष्या वर्षे होद्रादौ योगतः समविताः, ते श्रीनममहावीर्यमहावीर्यं पाल्हाकले नव जनाः प्रतिपद्य देशानवर्षशतमनुपालयन्ति इत्येवमेकोनविंशतं पश्चिमं पश्चिमतीर्थेककालं भवति । तस्मै नववर्षाणां शतसंज्ञे तं कले पाल्हाकला पार्श्वमे कालं निज्जाऽऽख्यायन्ते अन्येषां तं कले दिशन्ति प्रकुर्यान्, प्रवर्तयन्तीति भावः । तेऽप्येवमेकोनवर्षे शतं पालयन्ति । इत्येवं द्वे शते ऊने वर्षाणां भवत इति ।

किमर्थं तृतीया पूर्वकोटी तृतीया वा वर्षशतं न भवतीत्याह-

पडिवज्जणिण्णदस्स, पादमूलमि जे विउ ।

ठावयंति अ नेअमे, ख उ ठावितठावगा ॥ ३८३ ॥

जितेन्द्रस्य पादमूलं ये विज्जानः प्रस्तुतं, कल्पं प्रतिपञ्चान्त एवान्त्या तत्र कले स्थापयन्ति, न तु स्थपितस्थापकाः, जितेन स्थापिताः स्थापका येषां ते स्थापितस्थापकारेण अमुं कल्पमन्त्येषां न स्थापयन्ति । इदमत्र हृदयम्-इयमेवाय कल्पस्थितिर्नित्यतीत्यरत्नमीये वा अमुं प्रतिपद्यन्ते तीर्थेकरसमीप्रतिपद्यन्तानुवकाशे वा नान्येवामतस्तृतीयं वर्षे पूर्वकोटीवर्षशतं न भवत इति ।

अथ कीदृशगुणोपेता अमी भवन्ति ? इत्याह-

सच्चे चरितमंता य, दंसणे परिनिद्धिवा ।

खवपुण्वया जहमेणं, उक्कोसं दसपुण्विया ॥ ३८४ ॥

पंचविदे ववदारे, कण्ठे ते दुविहम्मि य ।

परिहारिकाः उत्कर्षतो द्वादशतपः कृत्वा आचाम्लेन
पात्यन्ति, ते च परिहारिकाश्चत्वारोऽपि प्रत्येकं पृथक्
परिहरन्ति, न परस्परं समुद्देशनाऽऽविसंभोगं कुर्वन्तीत्यर्थः ।

ते च परिहारिका अभिवृद्धीतया पञ्चानामुपरितनानाम-
व्यवस्थया भूतपानं गृह्णन्ति ये तु चत्वारोऽनुपरिहारिका
एकत्र कल्पे स्थितास्तेषां पञ्चानामप्येक एव संयोगः । ते च
प्रतिविश्रममाचाम्नां कुर्वन्ति । यस्तु कल्पस्थितः स त्वयं न
दिष्टस्ते, तस्य योग्यं भूतपानमनुपरिहारिका आनयन्ति ।

परिहारिभ्यो ह्यमासे, अगुपरिहारिभ्यो वि ह्यमासा ।

कर्पादितो वि ह्यमासे, एते अद्धारस उ मासे ॥३६६॥

परिहारिकाः प्रथमतः पञ्चमासान् प्रस्तुतं तपो बहन्ति, ततो-
ऽनुपरिहारिका आं पञ्चमासान् बहन्ति, इतरे तु तेषामनु-
परिहारिकाश्च प्रतिपद्यन्ते, तैरपि व्युद्धे सान् कल्पस्थितः प-
ञ्चमासान् बहन्ति, ततः शेषाणामेकः कल्पस्थितो ज्ञायते, एकः
पुनरनुपरिहारिकश्च प्रतिपद्यते, एवमेत एवाद्धार मासा जयन्ति ।

अगुपरिहारिगा चैव, जया ते परिहारिगा ।

असममेसु ठाण्येसु, अविरुद्धा भवन्ति ते ॥ ३६७ ॥

अनुपरिहारिकाश्चैव ये च न परिहारिकास्ते अगुपरिहारि-
गणेषु कालनेवेन परस्परमैकैकस्य वैवाच्यं कुर्वन्तेऽविरुद्धा
एव भवन्ति ।

तच्च -

गर्हो ह्यहो मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

ततो पच्छा य बवहारः पठ्यन्ति अगुपरिहारिगा ॥३६८॥

गर्हो ह्यहो मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

बहो कल्पद्विभ्यो पच्छा, परिहारं तदाविहं ॥ ३६९ ॥

ते परिहारिकाः पञ्चमासमैकैकैस्तपस्य व्युद्धे सान् निविद्धा नि-
विष्टकायिका भवन्ति, ततः पञ्चादनुपरिहारिका व्यवहार
परिहारतपसः समाचारं प्रस्थापयन्ति कर्तुं प्रारम्भन्ते । ते-
ऽपि पञ्चमासमैकैकैर्निविष्टा भवन्ति, पञ्चादकल्पस्थितोऽपि त-
थाविधं परिहारं तावदेवं मासं बहन्ति ।

एवं च -

अद्धारसीहो मासेहि, कपो हाति ममाणितो ।

मूलद्वयणाए समे, ह्यमासा उ अगुणमा ॥ ४०० ॥

अद्धारशमिमैकैकैः कल्पः समापितो भवति । कर्पाभ्या-
दः (मूलद्वयणा इत्यादि) मूलस्थापना नाम-यत्परिहारि-
काः प्रथमत इह तपः प्रतिपद्यन्ते, तस्यां वसामा अगु-
नाम्नपो भवति, एवमेव पांरिहारिकाणां कल्पस्थितस्य च
मूलस्थापनया समे तुल्य तपः प्रत्येकं ज्ञेयं, वसामाश्च याव-
दित्यर्थः । एवं ज्ञातिः पञ्चदशमासा ज्ञायते । ते च द्विधा-
जिनकलिकाः, स्थविरकलिकाश्च ।

उजयेथाप्रियव्याख्यानमाह -

एवं समाणि कर्पे, जे तेसिं निजुकपिय्या ।

तमेव कर्प उखावि, पालए जावजीवियं ॥ ४०१ ॥

एवमनन्तरौकविधिना अद्धारशमिमैः कल्पं समापिते
सन्ति ये तेषां मध्याह्नं जिनकलिकास्ते तमेव कल्पसुता अपि
अद्धारऽऽदिसंख्याका अपि यावज्जीवं पालयन्ति ।

अद्धारसेहि पुणेहि, मासेहि थेरकपिया ।

पुणो गच्छं नियच्छंति, एसा तौसिं अद्धारिठि ॥४०२॥

ये स्थावरकलिकास्ते अद्धारशमिमैः पूर्णैः पुनः ज्ञांति

(गच्छं ति) गच्छं नियच्छन्ति आगच्छन्तीत्यर्थः । एसा तेषां
यथास्थितिर्बोधकतपः ।

अथ वक्ष्यामि बहोस्थितो का कुत्रावतरन्तीत्याह -

तद्यवतुत्ता कप्पा, समोपरंति तु ठियम्मि कपम्मि ।

पंचमहद्धिठित्तुं, हेठिप्राणं समोपारो ॥ ४०३ ॥

तृतीयचतुर्थौ निविशमानकानि विष्टकायिकाऽऽध्वोऽतृतीये जे-
होक्खापमोयनात्सकलपदे समवतरतः । तथा सामायिककल्पो-
पञ्चापनीयानि विशमानकानि विष्टकायिकाऽऽध्वो आयाक्यतः
स्थितयोरपस्तस्य कल्पयन्ते । तासां परमापञ्चस्थितयोजिन-
कल्पस्थावरकल्पस्थितरूपयोः समवतारो भवति । गतं नि-
विशमानकानि विष्टकायिककल्पस्थितद्वयम् । ४०० ६ ४०० ॥
अनु० । ४०० । कर्म० । प्रज्ञा० । अथेते परिहारविशुद्धिकाः
कर्मन्त्रं क्षेत्रं काले वा भवन्ति । कल्पते - इह कुत्राऽऽदिकल्प-
णां विंशतिद्वाराणि । तद्यथा कुत्राद्वारम् १, कालाद्वारम् २, वा-
रिन्द्राद्वारम् ३, तर्थाद्वारम् ४, पञ्चाद्वारम् ५, आगमद्वारम् ६, वे-
दाद्वारम् ७, कल्पद्वारम् ८, निजुद्धाद्वारम् ९, क्षेत्राद्वारम् १०, ध्या-
नद्वारम् ११, गणद्वारम् १२, अग्निप्रद्वारम् १३, प्रमद्वारम् १४,
मृगकालाद्वारम् १५, प्रायश्चित्तविष्टकाद्वारम् १६, कारणद्वारम्
१७, निःप्रतिकर्मनाद्वारम् १८, भिक्षाद्वारम् १९, बन्धद्वारम् २० ।
तत्र कुत्रे चिदा मार्गणा - जन्मतः, सद्भावचिन्ता, यत्र कुत्रे जा-
नस्तत्र जन्मतो मार्गणा । यत्र च कल्पे स्थितो वर्तते तत्र स-
द्भावतः । उक्तं च - " केले छुहेह मग्गसु, जम्मणो भवो सान्
भावे य । जम्मगसो जाहं जानां, सतीमावे जाहं कपे ॥ १ ॥ "
तत्र जन्मतः सद्भावतश्च पञ्चसु जन्मेषु पञ्चसंनिधानेषु, न तु
महाविदेहसु, न वैशेषो सदृशमस्ति, येन जिनकलिका इव
संहरणतः सर्वसु कर्मजन्मप्रसक्तमित्यु वा प्राप्यते । उक्तं च -
" भिले जग्गहएव, सु हाति संहरणवज्जाया नियमा । "
कालद्वारं - अथवापि तेषां तृतीये चतुर्थे वाऽऽदिकं जन्मसंज्ञा-
यः, पञ्चमोऽपि तत्परिणामो द्वितीयं तृतीये चतुर्थे वा जन्म-
संज्ञायः, पुनस्तृतीये चतुर्थे वा । उक्तं च - " आसाप्योहो दांसु,
जम्मणं न तासु सान्निभावेण । उक्कप्यणिं विवरोओ, जम्मण-
आं सतिजावे य ॥ १ ॥ " उक्कप्यण्यवसर्पिणां कृते तु चतु-
ऽऽयोरकप्रतिनागकाले न सम्भवति, महाविदेहकेषु तेषाम-
स्तेवात् । आरिन्द्रद्वारं - संयमस्थानाणां मार्गणा, तत्र सामा-
यिकस्य छेदोपस्थापनस्य च आरिन्द्रस्य यानि जघन्यानि
संयमस्थानानि, तानि परस्परतुल्यानि, समानपरिणामत्वात्,
ततोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशस्थानाणां संयमस्थानानि
कल्पार्थं यानि संयमस्थानानि तानि परिहारविशुद्धिकार्याण्य-
नि तान्यपि च कल्पप्रद्वया परिभाषयमानानि असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशस्थानानि, तानि प्रथमद्वितीयचारिचारिचो-
नि, तेष्वपि समानां, तत् ऊक्तं यानि संख्यानीतानि संयमस्था-
नानि तानि सूक्ष्मसंख्यायथार्थानि चार्थानि चार्थानि । उक्तं च -
" तुज्जा अज्जाण, संयममाणं पदमहिच्छायं ।
तथा असंख्यं गतं परिहारविशुद्धिणा ॥ १ ॥
ते वि असंख्यं लागा, अविरुद्धा चैव पदमहिच्छायं ।
उचिं वि ततोऽसंख्यं, संयममाणं उ हांहां पि ॥ २ ॥
तत्र परिहारविशुद्धिकल्पप्रतिपत्तिः स्वकीयध्वेव संय-
स्थानेषु संयमानस्य भवति, न शेषेय, यथा स्वकीयतन्मयाभिष्टुत्य-
पुनर्दानपक्षां निवृत्त्ये तदा शेषेयपि संयमस्थानेषु ज्ञायते, प-
रिहारविशुद्धिकल्पसमापनान्तरमन्वेष्यपि चारित्र्यसु समयात्,

तेष्वपि च बलमानस्यानीतनयमपेक्ष्य पूर्वप्रतिपन्नवाग्विरोधात् ।
उक्तं च-“सद्गुण धर्मिणोऽर्थो, अक्षयुः वि होज्ज पुण्यपडिक्खो ।
तेसु वि बहंतो सो-अनीतनयं पण्य बुद्धति उ” ॥ ३ ॥ तौघेहारे-
परिहारविशुद्धिको नियमस्वीधेप्रवर्त्तमान एव सति भवति, न तच्छेदो नातुपस्था वा तदन्त्येव इतिस्मरणऽऽदिता । उक्तं
च-“नित्यं सि नियमोऽविश्वे, होइ स नित्यमि न क्खतं
इभावे । विणपडुण्ये वा, इहैसरणायीहं तु” ॥ १ ॥ यथा-
हारे-पर्यायां विधा-सुदृश्यपर्यायां, यतिपर्यायां । एकैकापि
विधा-जघन्यतः, उत्कथनञ्च । तत्र सुदृश्यपर्यायां जघन्यतः ए-
कान्विशिष्टां विधां, यतिपर्यायां विशुद्धिः, विधापि चोत्कर्षतो ह्येता-
नपूर्वकं टीप्रमाणौ । उक्तं च-“एवस्स एस्स नेत्थां, मिहिपरियाओ
जह्म गुणमीसा । जरीरिवाओ बीसा, दोसु वि बळोस्सदुत्तो”
॥ १ ॥ आगमहारे-अपूर्वप्रमाणं स नाथैव वस्मात्तत्कल्पम-
विकल्पप्रसूदोनां चनयोगाऽऽगमगत एव स कृतकत्वंनां भजते,
पूर्वाधीन तु विज्ञानासक्तान्यनिमित्तं नियमैकैकप्रमनाः स-
म्यक् प्राप्यऽनुस्मरति । आह च-

“अणुत्वं न अदिउज्ज, आगममेसो पव्ह कपं तु ।
जमुचययगाइयजेता-राहणं । चैव कथाकथां ॥ १ ॥
पुसाहीयं तु तथे, पायं अणुस्सइ निम्मेवेस ।
एवमगमणे ससमे, विस्सोयमिगाए स्यइहेऊ ॥ २ ॥”

वेउदारे-नित्यं प्रवृत्तकाले येन पुत्रवेदो भवेत्, न पुंसकवेदो
वा, न स्त्रीवेदः, स्त्रियाः परिहारविसुद्धिकल्पप्रतिपत्तयेऽसम्भवात् ।
अनीतनयमपेक्ष्य पुनः पूर्वप्रतिपन्नज्ञान्यमानः सवेदो वाऽ-
वेदो वा, तत्र सवेदोऽप्येवप्रतिपत्तये, उपशमभोगप्रतिपत्तौ
सवेदो इति । उक्तं च-“वेदो पविच्छिक्तं, इथोवेदो उ होइ
एगयरो । पुण्यपडिक्खो पुण, होउज्ज सवेदो अवेदो वा ॥ १ ॥”
कहलहारे-नित्यनकपे एवायं, नास्तिनकपे, “तिक्कपयमि य निय-
यो” इति वचनात् । तत्रास्तिक्कपऽऽदिषु दृशस्वपि स्थानेषु
स्थिताः साधवस्तत्कालः स्थितकल्प उच्यते । ये पुनश्चतुषु श्रव्या-
तरपिगन्धेष्वपि यन्मिथेषु कलेषु स्थिताः शब्देषु चावेक्ष्यवाऽऽदि-
षु पटुषु प्रवि-तास्तरकदोऽस्थितनकपः । उक्तं च-“अपि अट्ठिओ
य कप्पो, आवेषुक्काइएसु ठाणेषु । सव्वेसु तिया पट्ठो, अउ
ठिय णसु आट्ठिया योओ” ॥ १ ॥ आत्वेकस्याऽऽदीनि च दृश-
स्थानेषु सूनि । “आत्वेकसुदोसयं, सिउज्जाथर रायपिम कि-
यकम्म । वयजं पडिक्कम्मं, माथिहं पणोऽययकण्णो ॥ १ ॥”
चत्वाऽव्यावस्थिताः कल्पा इमे-“सोउज्जावरपिडम्मो, चाउ-
इज्जामे य पुरिमज्जं तु” । किंरुक्कस्स य कण्णे, चत्तारि
अवट्ठिया कप्पो ॥ २ ॥” अिहहारे-नियमतो ह्यविधेऽपि
लिङ्गे भवते । तद्यथा-अप्यलिङ्गं, माथिहं च, एकैकपि विना
विवर्जितकलोचितसामाचार्ययोगात् । श्रेयसाहारे-नेजःप्रभृति-
कामितरानसु निरूप्य विशुद्धासु नेहवासु परिहारविसुद्धिकं
कल्पं प्रतिपन्नते पूर्वप्रतिपन्नः पुनः सर्वास्वपि कथञ्चिद्विज्ञातं,
नवाऽपिगन्धार्वावशुक्लैश्चैव नान्यन्तमोह्यतासु वस्तुनं, तथा-
भूनासु वर्त्तमानो न प्रदूतं कालमवतिष्ठते, किं तु वस्तुनं, यतः
स्ववीर्यवशात् अट्ठियेव ताभ्यो द्यावसन्ते । अयं प्रथमत
एव कस्मात्प्रवर्त्तते । उच्यते-कमवशात् । उक्तं च-

“नेसासु विमुक्कासु य, पडिक्कइ तीसु न उण सत्तासु ।
पुण्यपडिक्खो पुण, होउज्जा सव्वसासु वि कडिहं ॥ १ ॥
णत्तं सत्किंविडासु, योथे काळं च बहति न इयसासु ।

विच्छिन्नकम्मान गहं, तथा वि वीरियफणं देह ॥ २ ॥”

यवानहारे-भूमिपथानेन प्रवर्त्तमानेन परिहारविसुद्धिक प्रतिप-
न्नते, पूर्वप्रतिपन्नः पुनरासौरीकथारपि भवति, केवलं प्रायेण
निरनुबन्धः ।

आह च-

“आणमि वि नियमेणं, पडिक्कइ सो पण्णमाणेण ।
इयेसु वि काणेषु, पुण्यपडिक्खो न पडिक्खो ॥ १ ॥

एवं च आणजोगे, उहमे निक्ककम्मपरिणामा ।

रोहंसेसु वि भावो, इमस्स पायं निरुण्णो ॥ २ ॥”

गणनाहारे-जघन्यतश्चो गणाः प्रतिपद्यन्ते, उत्कर्षतः शून्य-
हयाः, पूर्वप्रतिपन्नाः । जघन्यतः उक्तुगो वा शतशः, पुत्रग-
णनया जघन्यतः प्रतिपद्यमानाः सप्तविंशतिः, उत्कर्षतः सहस्रं,
पूर्वप्रतिपन्नाः पुनर्जघन्यतः शतशः, उत्कर्षतः सहस्रहोः । आह च-

“गणत्रो निज्ज गणा, जह्मपडिक्खो सयस्स उक्कोसा ।
उक्कोसज्जं सयसं । चिय पुण्यपडिक्खो ॥ १ ॥

सत्तावीस जह्म, सहस्स सुक्कोसं यं पडिक्खो ।

सयसं सहस्ससं वा, पडिक्ख जह्म उक्कोसा ॥ २ ॥”

अन्यथेव यदा पूर्वप्रतिपन्नकल्पमप्यादेको निगच्छति, अन्यः
प्रविशति तदेतन्मक्षपप्रतिपत्तौ कदाचिदेकोऽपि नवति पुत्रकल्पं
वा, पुत्रप्रतिपन्नाऽप्येव भजनया कदाचिदेकोः प्राप्यते, पुत्रकल्पं
वा । उक्तं च-“पडिक्कमाणनवणा-ए होउज्ज एक्को विक्कणपक्खे-
वा । पुण्यपडिक्खया वि य, मइया एक्को पुण्णो वा ॥ १ ॥” अतिप्रद-
हारे-अभिप्रदाश्चतुर्विधा । तत्तया-अव्याभिप्रदाः, क्षेत्राऽभिप्र-
दाः कालाभिप्रदाः, भावाभिप्रदाश्च । एते चाव्यय चाचिन्ताः इति
न भूयश्च उच्यते । तत्र परिहारविसुद्धिकल्पेनेभिप्रदा न भवति ।
यस्मादतिरूप कल्प एव यथाविधानोऽभिप्रदा भवति । उक्तं च-

“द्वयार्थे अभिगह, विच्छिन्नकवा न होति पुण केह ।
एवस्स जीयकपं, कणो चियऽजिगहो जेण ॥ १ ॥

एवमि गोयराइ, नियथा नियमेण निरवशादा य ।

तत्प्राज्ञेण वि य परं, एवस्स विस्सुकिणायं ॥ २ ॥”

प्रमत्ताहारे-नासावन्त्यं प्रमाजयित कल्पस्थितिरिषेति कृत्वा ।

आह च-“पव्वावेइ न एसो, अणं कपटिइ सि काणं ॥”

इति । उक्तं पुनर्थाशक्तिं प्रयच्छति । मुक्कमाणहारेऽपि ना-
सावन्त्यं मुक्कणमिति । अथ प्रमत्ताऽऽतन्त्रं नियमतो मुक्कणमिति
प्रमत्ताप्येवैव तद्वृद्धीनामिति किमपि पुत्रक हारः । तद्वृ-
त्तयः प्रमत्ताहारे नियमतो मुक्कणस्यासम्भवात् आयोगवस्थ
कथञ्चिद्व्यापामपि प्रमत्ताप्यो पुनरयोग्यतापरिकल्पेन मुक्कणा-
योगात्तः पुत्रमिदं हारमिति । प्रायश्चित्तविधिहारे-मनसाऽ-
पि सूक्ष्ममर्थात्तत्प्राज्ञेयं नियमतवचनगुरुकं प्रायश्चित्त-
सम्यक्, यत एव कल्प एकाग्रनाप्रधानः, तत्तन्त्रज्ञेयं शुक्ल-
रूपं इति । कारणहारे-तथा कारणं नाम आत्मज्ञानं, यत्पुनः
सुपरिशुद्धिमानाऽऽदिकं, नवास्व न विद्यते ये न तदाभिव्यापवा-
दपदसंविता स्यात् । एष हि सर्वत्र निरपेक्षः कृष्णकर्मज्ञानमिदं
प्राग्भवेन स्वकल्पे यथोक्तविधिना समापयन् महात्मा वर्त्तते ।

उक्तं च-

“कारणमालम्बणं मोत्तुं, पुण नाणं यं सुपरिशुद्धं ।

एवस्स तं विच्छेद, उच्चैश्चतस्रसहस्राण्ये ॥ १ ॥

सर्ववत्थ निरवयवस्सो, आहस चिय दहसमाणो ।

वहुर एस्स मइया, किंलहुक्कमस्सयनिमित्तं ॥ २ ॥”

निःप्रतिर्कर्मताद्वारे-एष महात्मा निष्प्रतिकर्मशरीरोऽकिम-
जाऽऽदिकमपि कदाचिन्नापनयति, न च प्राणाग्निकेऽपि समाप-
निते स्थलमे द्वितीयं पदं सन्तते ।

उक्तं च-

"निष्प्राणिकर्मशरीरो, अकिन्मला इति नाशयेत् सया ।
पाणीति यः वि य महा, वसनाग्नि न वद्वे चोय ॥ १ ॥

अप्यबहुलाऽऽलोचय, विसयाहीयो उ होइ एल ति ।

कदाचिन्नापनयति, न गपयं विद्य इत्यस्य ॥ २ ॥

जिह्वापारे-एतदेव चारिरे तथा विहारकमहच तृतीयवस्थां
पौरुषं भवति, शेषासु च पौष्टेषु कार्यासंगो निद्राऽपि
वास्यादया कृष्टया । यदि पुनः कथमपि जप्तावसमस्य परि-
क्षीयं भवति, तथाऽप्येष विहारकपि महाभागो न द्वितीय-
वमापद्यते । किं तु तत्रैव यथाकल्पमानोऽयं योगं विद्वेषातीति ।

उक्तं च-

"तद्वयं पोरिहीय, भिक्षाकाशो विहारकालो च ।

सेसासु उ उस्वगो, पायं अया य निद्र ति ॥ १ ॥

जंघावसमि क्षीय, अविहारमागो वि नयनमाधउते ।

तरेयव अहाकप्यं, कुणइ च जोगं महाभागो ॥ २ ॥ "

एते च परिहारविशुद्धिका द्विधाः । तद्यथा-इत्यरा, याव-
त्कायिकाश्च । तत्र ये कल्पसमाप्त्वनन्तरं तमेव कल्पं गच्छ-
न्नासमुपयास्यन्ति ते इत्यरा, ये पुनः कल्पसमाप्त्वनन्तरमभ्य-
वधानेन जिनकल्पं प्रतिपश्यन्ते ते यावत्कायिकाः । उक्तं च-

"इत्यारि धोरकप्यं, जिनकल्पं आचकदिव ति । " अथ क्वावि-

रकलाप्रदण उलक्षणम्-स्वकल्पं चेति कृष्टव्यम् । तत्रावराणां
कल्पप्रमाणादिवमनुपेत्यैवोपनिष्कृता उपसर्गाः सयोघातिनः
आतङ्का । अतीवविषयश्च च दाना न प्रादुष्यति, यावत्कायि-
कानां स्वमयेवुरपि । ते हि जिनकल्पं प्रतिपश्यन्ना जिन-

कल्पनामनुविद्वधति, जिनकल्पिकानां चोपसर्गाऽऽद्यः सम्प्र-

वर्त्तन्तीति । उक्तं च- " इत्यारियासुचस्यमा, आनंका येयणा य

न हवति । आचकदिया ण भव्या । " इति । प्रका० १ पद ।

पञ्च० । पं० सं० । आ० म० । पं० मा० । औ० । ५० ।

परिहारविसृष्टिलिङि-परिहारविसृष्टिलिङि-ऊ० । परिहारस्त-
पोविशेषः, तेन विसृष्टिर्वाकिल-परिहारविशुद्धिकम्, तस्य अ-

भिः । परिहारविसृष्ट्यावचारप्रज्ञ औ, म० म० २ उ० ।

परिहारिणी-देशी-अवरप्रसूनमाद्वेषाव, देश० ना० ६ वर्गं ३१

गाथा ।

परिहारिय-परिहारिक-पुं० । परिहारं परित्यागमार्हं नीति ध्युप-

स्था पारिहारिकाः । भिक्षाप्रणये परिहर्त्तव्ये, हू० ३ उ० ।

नि० चू० । परिहारितयाऽनुपाजकेषु, पं० व० ४ द्वार । उक्त० ।

अनु० । स्वा० ।

परिहाल-देशी-अलनिर्गमे, देश० ना० ६ वर्गं २६ गाथा ।

परिहाविय-परिहापित-त्रि० । परिहापि मोते, स्थ० ४ उ० ।

परिहास-परिहास-पुं० । सचेन उपहासे, स्थ० १ हू० १४ अ० ।

हास्यं, " केला मम्म च परिहासो । " पाद० ना० १६६ गाथा ।

परिहासिदि-ऊ० । रीतो, " डोहाय पद परिहासनी, अहिइ जल

कवणेहि देसि । " प्रा० ४ पाद ।

परिहासया-परिमाषया-ऊ० । परिमाषणं परिजाणया । कौपा-

ऽऽवेकस्वयेन मा वासीरित्यपराधमोऽभिधानेन, भाव० १ अ० ।

"परिहासना उ पदना । " प्रथमा स्वदापराधविषया परिमाष-
णा प्रागुक्तस्वरूपा भगवता आदिनायेन प्रवर्तिताऽऽसीद् इत्यन-
नीतिः । आ० म० १ अ० ।

परिहि-परिधि-पुं० । परिणाह, ला० २ उ० ३ उ० । परिधेय, देश०

परिदिअ-परिहित-त्रि० । " आलइयं परिहिहं पिणकं च । "

पाद० ना० १७ गाथा ।

परिहिता-परिधाय-अव० । परिधानं कृत्येत्यर्थे, सूत्र० १ हू०

४ अ० १ उ० ।

परिहिय-परिहित-त्रि० । विधासते, ला० १ हू० १६ अ० । औ० ।

प्रका० । स्वा० । प्रनि० । उक्त० । निवसतीकृते, दृशा० १० अ० ।

परिहीय-परिहीन-न० । भाव कः । परिहाणी, रा० । औषे,

"जहा य परिहीकम्म सिद्धा । " सूत्र० १ पादु० ।

परिहीयधन-परिहीनधन-त्रि० । दारिकं, नि० चू० २ उ० ।

परिहृय-परिभूत-त्रि० । अनादने, " पारुहं अहिहं पारुह ॥

अ । " पाद० ना० १६ गाथा ।

परिहेरय-परिहेरक-न० । आभरणविशेषे, औ० ।

परी-क्षिप्-धा० । केषय, " क्षिपेयं अथा दुक्क-सोद्ध-पेद्ध-

हुइ-हुन-परी-घताः ॥ ८ । ४ । १४३३ इति सूत्रेण क्षिपधातोः

परी पद्वेशः । 'परीह' । क्षिपति । प्रा० ४ पाद ।

अम-धा० । अमष्टिरेष्टिष्ठ-कुण्डल दंडल-चक्रम-जमक-ज-

म-उ-न-अप्रउ-न-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-अप्रउ-

कहण सि वा चक्कायमगे सि वा एगडा।" अ०बु० १ अ०।
 "पक्ष सि वा पक्षण सि वा विप्रण सि पक्षण सि वा एगडा।" नि०बु० १ उ०। "पक्षण सि वा कण सि वा एगडा।" नि०बु० १ उ०। पदार्थकथनार्थः च। आद्य० ४ अ०। विशेष० ४ उ०।

परुषिय-प्ररूपित-त्रि०। नामाऽऽदिस्वरूपकथनतः (स०। अक्ष०)
 सूत्रार्थकथनतः (ग० २ अ०। अ०। अ०) स्वनामकथ-
 नेन (उत्त० २९ अ०) भेदानुबद्धकथनेन कथितेन, प्रश्न० १
 मध्य० द्वार। प्रतिस्वमर्थकथनतः प्रांते. अ००।

परुषैत-प्ररूपयत्-त्रि०। उपपत्तिः स्थापयति, श्री०।

परेष-दशा-विशाच, दे० ना० ६ वर्ग १२ गाथा।

परेष-प्रेत-त्रि०। पिशाच, "द्वरा पुयादणो पिपया परेषा पि-
 क्षुत्वा भूया।" पा० १ ना० ३० गाथा।

परेष्य-देवी-पादपतेन, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा।

परोक्ष-परोक्ष-न०। परेष्याऽङ्गापेक्षया पुद्गलमप्येव द्रव्येन्द्र-
 यमनाम्नेऽङ्गस्य जीवस्य यत्परोक्षान्, निरुक्तिवशात्। अथ-
 वा-परिक्लृप्तमप्येव ज्यजनकमायलक्षणमप्येति परोक्षम्।
 इन्द्रियमनाम्नेयवानेनाऽऽत्मनाऽप्यप्रत्ययकमेवाङ्गाकारिण्ये,
 स्था० २ उ०। १ उ०।

परोक्षवर्णाण-परोक्षज्ञान-न०। क० स०। अपत्यङ्गऽऽत्मके
 ज्ञाने, विशेष०।

अथ परोक्षज्ञानमप्यपमाह-

अक्खस्स पोगलकया, णं द्विविद्यमया परा तेणं ।

तेहि तो जं नायं, परोक्खमिह तपुमुमाणं व ॥ ६० ॥

यस्मादुद्देश्योऽप्याण, द्रव्यमनश्च अक्षय जीवस्य पराणि
 मिधानि तस्यैव। कथंभूतानि पुनर्द्रव्येन्द्रियद्रव्यमनांवात्पाद-
 पुञ्जकृमानि पुद्गलरूपमनश्चयतिष्ठान्मानि, हेतुद्वारेण चेद्वि-
 शेषं प्रष्टव्यं, पुद्गलकृतार्थाद्, येन द्रव्येन्द्रियमनामि जीवस्य
 परभूतानि, तेन तेजसा यस्मिन्भूतलक्षणं ज्ञानमुपपद्यते, तस्य
 साक्षादनुपपत्तेः परोक्षम् अनुमानवादिनि। इदमुक्तं भवति-अपौरु-
 षिकत्वाद्यमुक्तं जीवः, पौरुषालकत्वात् भूतानि द्रव्येन्द्रियमना-
 नि, अनुमानं भूतं पृथग्युतं, न तस्मैवः पौरुषालकेन्द्रियमना-
 न्यां यस्मिन्भूतलक्षणं ज्ञानमुपपद्यते, ननुमाऽऽदिस्वरूपादिज्ञान-
 वापरानामित्वात् परोक्षमिह जिनमते परिभाष्यते। इति गा-
 थाः ॥ ६० ॥ विशेष० ४ उ०।

परोक्षं लक्षयन्ति-

अस्पष्टं परोक्षम् ॥ १ ॥

इति प्राक्सूचितस्य स्पष्टत्वाभावआजिण्यु यत्प्रमाणं तत्प-
 रोक्षं लक्षयितव्यम् ॥ १ ॥

अर्थतत्पकारतः प्रकटयन्ति-

स्वरूपप्रत्यभिज्ञानतक्तनुमानाऽऽत्मभेदेतत्तत्त्वज्ञप्रकारम् ॥ २ ॥
 पक्षम्। रत्ना० ३ परि० अ०बु० १००। "परोक्षवर्णाणं दुर्विहं
 पक्षं। ते जहा अभिणिबोधिणिणाणं खेव. सुअनाणं खेव।"
 स्था० ३ उ०। १ उ०। आ०म० न०। विशेष०। सम्म०। व्याख्या
 स्वस्वस्थाने (नैयायिकसम्मतानां प्रत्यक्षज्ञानानां परोक्षत्वम्
 'पक्षपक्ष' शब्देऽस्मिन्नेव भागे दर्शितम्)

परोक्षज्ञानभेदाः-

से किं तं परोक्षवर्णाणं ॥ परोक्षवर्णाणं दुर्विहं पक्षं। तं
 १५५

जहा-अभिणिबोधिणिनाणपरोक्षं च, सुयनाणपरोक्षं च।

(स किं तमित्यादि) अथ किं तन् परोक्षज्ञानम्? परोक्षज्ञानं
 द्विविधं प्रकृतम्। तद्यथा-अभिनिबोधिणिकज्ञानपरोक्षं च, धृत-
 ज्ञानपरोक्षं च। चशब्दो स्वगतानेकभेदसूत्रकौ परस्परं सहभा-
 यमेव तयोर्दर्शयति। न०। बु०। स्था०। (एतत् सर्वं अस्ती-
 करणं) शब्दे प्रथमभागे ५०४ पृष्ठे न्यक्षेणादृशि)

परोक्षवयस्य-परोक्षवचन-न०। स वैवदत इत्यादिरूपे परो-

क्षार्थप्रतिपादके वचनभेदः, आचा० २ अ० १ चू० ४ अ० १ उ०।

परोप्पर-परस्पर-त्रि०। पर-धीप्तायाम् द्वित्वम्, सुट् च। "न-

मस्कारपरस्परं द्वितीयस्य" ॥ ८। १। ६२॥ इति द्वितीय-

स्यात् आत्वम्। "परोप्परं" प्रा० १ पाद०। "परस्परः" पा० १

॥ ८। २। ५३॥ इति सूत्रस्य बाहुलकत्वात्तस्य भागस्य फः।

प्रा० २ पाद०। अन्योन्यास्मिन्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार। "तस्मिन्

परोप्परं परो" आ० म० १ अ०। प्रश्न०। सूत्र०।

परोपक्रम-परोपक्रम-पुं०। परकृतमरणे, भ० २० श० १०

उ०। स्था०।

परोपगह-परोपकृति-स्त्री०। परोपकारे, परोपकारपरो द्वि

पुमान् मवेत्येव नेत्राज्जनम्। ध० १ अ०।

परोपगार-परोपकार-पुं०। परस्मै अशनाऽदिप्रदाने, संघा०।

नत्राऽपि विशेषतः परोपकारकरणं प्रवर्तितव्यं, तर्थाव्यव-

यन्तिरेकायामपि पुरयवन्धनिबन्धनस्यात्। उक्तं च-

"संक्षेपारकष्यते धर्मो जनाः किं विस्तरं यः ॥ १॥ परोप-

कारः पुरयाय, पापाय परपीडनम् ॥ १॥" स चोपकारो

द्वेधा-द्रव्यतो. भावतश्च। तत्र द्रव्यत उपकारो भोजनशयना-

ऽच्छादप्रदानाऽदिलक्षणः। स चापेयताऽनात्यन्तिकश्चिद्वि-

कार्यस्याऽपि साधनैककालेन साध्यायानिति। भावोपकार-

स्वध्यापनाश्चावशाऽऽदिव्यरूपा गरीयानित्यात्मिक उभय-

लोकसुखावहेभ्योर्भावावपकार एव यतितव्यम्। स च प-

रमार्थतः पारमश्वरप्रवचनोपदेश एव, तस्यैव भवशरीर-

चित्तदुःखत्वयक्षमस्यात्। आह च-"नोपकारो जगत्सिम्-

स्तादृशो विद्यते क्वचित्। यादृशी दुःखविच्छेदो हिनां

धर्मेदंशना ॥ १॥" संघा० १ अ०। १ प्रस्ता०।

परोवताव-परोपताप-पुं० परेषां प्रतिपत्तिविघ्नः, प०सू० ३ सूत्र०।

परोहट-न०। अज्ञातं भूमिगृहे, "घरवाडयं परोहटं" पा० १०

ना० २६४ गाथा।

पल-पर-त्रि०। "रत्नाले-शी" ॥ ८। ४। २८८॥ इति रत्न लः।

"एदु भवशरीरे भयं महावली। भयं कर्दंते, ये अण्येषां पक्षं

उत्क्रिय पलस्ते पक्षं परमाणुलेशे ॥ १॥ ४ पाद०।

पल-न०। मांसे, अ०बु०। औ०। कर्पजनुपये, ज्यो० २ पादु०।

अ०बु०। गुञ्जावये पलं स्यात् सयाणस्ते च। "पलं न दश-

गद्यासौ-रत्नेषां सार्द्धशतैर्मणम्" ॥ तं०। दशमदेवलाकस्य वि-

मानभेदः, स० २० सम०। स्वेदं, दे० ना० ६ वर्ग १ गाथा।

पलश-पलश-न०। नाशः, "पलशो निहणं नाशो" पाद०

ना० १६४ गाथा।

पलंघण-पलङ्घन-न०। पौनःपुन्येन कर्मेष्टाऽदीनामतिक्रमणे,

ग० १ अ०। स्था०। अतिविकटं पादविशेषः, प्रश्न० ३९

पदं । विस्तीर्णं भूयान्ते, (प्रकृष्टे) पुनः पुनर्लङ्घयन्ते, अ० २ श० ५ उ० । उत्त० ।

पलंयन्ति प्रलङ्घयितुम् अय्य० । पुनः पुनर्लङ्घयन्त्येव-
थं, अ० ।

पलंङ्ग-पलायङ्ग-पुं० । (काँदा-प्याज) इतिष्यते कन्दविशेषः ।
द्व० १ श्रु० ७ अ० उत्त० ।

पलंष-प्रलम्ब-वि० । प्रलम्बते इति प्रलम्बः । प्रलम्बमाने,
ग० । “ पलम्बकोरटमल्लदामविशेषः । ” प्रलम्बते इति
प्रलम्बं, तेन प्रलम्बमानेन कोरटमालयदाज्ञा कोर-
टपुष्पमालया उपशोभिन् प्रलम्बकोरटमालयदामोपशो-
भितम् । ग० । ईषल्लम्बमाने, प्रश्न० ४ आश्र० ङार ।
४० । जी० । आ० म० । चले, आश्र० । ज्ञा० । दीपे,
ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । ग० । अतिदीर्घे, औ० । प्रलम्बत इति
प्रलम्बः । आभरणविशेषः, आ० म० १ अ० । कुम्भकं,
जं० २ वृत्त० । औ० । कलय० । नि० चू० । उपा० । त्रयः पठि-
तमे महाग्रहे, “ दौ पलंवा । ” स्था० २ डा० ३ उ० । कलय० ।
चं० प्र० । नृ० प्र० । एकादशैर्यत्नैः कस्यापि मानभेदे, स० १७
सम० । आ० । अहोरात्रस्यायमे मुहूर्त्तं स० ३० सम० । शक-
टाऽऽदि कृते धान्याऽऽगारविशेषः, वृ० २ उ० । “ मूलगुणपडिमे-
धणां शब्दं अनुरूपतः प्रतिसंयोजनास्तथा शब्दप्रलम्बप्रसङ्गे व-
दयते । ” अकनैरि च कारके संज्ञायाम् ” ॥ ३ । ३ । १६ ॥
इति घञप्रत्ययः । प्रलम्बते प्रकृषेण वृद्धिं याति वृत्ताऽस्मा-
दिति । मूलं, ध्व० १ उ० । फले, स्था० ४ डा० १ उ० ।

(१) प्रलम्बग्रहणनिषेधः -

नो कण्ठ निगंथाग वा निगंथीग वा आपो तालपलंवे
अभिषे पडिगाहित्प ॥ १॥ वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।
(निर्ग्रन्थाऽऽमशब्दानां सनिक्षेपा व्याख्या स्वस्थाने)

(२) अथ प्रलम्बपदं विवृणोति -

नामं त्रयणपलंवे, द्वे भावे अ होइ बोधव्यं ।
अद्विहकम्पमेठी, जीशो उ पलंव जणें ॥ २ ॥

नामप्रत्ययं स्थापनाप्रलम्बं द्रव्यप्रलम्बं भावप्रलम्बं च भवति
बोद्धव्यम् । नामस्थापने सुगमं । द्रव्यप्रलम्बम् एकप्रविक्रयदा-
युक्तमित्युक्तनामगोत्रभेदभिन्नं मूलान्तगुणभेदभिन्नं च, द-
ध्यतालवद् भावप्रलम्बं च ध्वन्यम् । यद्वा-अष्टावधः कर्मप्र-
थिर्भावप्रलम्ब उच्यते इत्याह-यत कर्मणा जीवः, तुशब्दः सं-
साराति विशेषणार्थः । तालवत् प्रलम्बते गेरयिजाऽऽदिकां
गतिं प्रति लम्बत इति नन्दावतः प्रलम्बम् ।

अत्र परः प्राऽऽह -

तालं तलो पलंवे, तालं तु फलं तलो हवइ रुक्यो ।
पलंवे तु होइ मूलं, किञ्चिन्निर्मादं मुण्येयव ॥ ४३ ॥

किमिदं तालं, को वा तालः, किं वा प्रलम्बम् ? अत्र सुरिराह-
तालं च तालफलं, तलं वृक्षस्यैव, तन्नामफलं प्रलम्बमु-
च्यते, ततः पुनस्तदाधाराभूतं वृक्षः । प्रलम्बं पुनर्मूलं भवति,
प्रलम्बशब्देन इह मूलप्रलम्बं गृहीतमिति भावः । तच्च क्रिया-
ऽऽदिकं किञ्चिन्निर्मादं वृक्षस्यैव (मुण्येयव) ज्ञातव्यम् ।

तदेव मूलप्रलम्बमाह -

किञ्चिन्निर्मादं मुण्येयव, तालपलंवे अ मल्लपलंवे ।

एवं मूलपलंवे, नेयव आणुपुर्वी ॥ ४४ ॥

किञ्चिन्निर्मादं पनाशकः सुराभः, किञ्चिन्निर्मादः प्रलम्बं मूल-
म् । एवं तालप्रलम्बं च, सल्लकोप्रलम्बं च शब्दादित्यद्वीपं मूलं य-
ल्लकस्यापभोगमायायानं तदेव मूलप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपुर्वी ।

अथाऽप्रलम्बं विवृणोति -

तलनालिरलउए, कविद्व अंवाइ अंवाए जेव ।

एषं अगपलंवे, नेयव आणुपुर्वी ॥ ४५ ॥

तालफलं, नरिंकरफलं, लकुचफलं, कपिथफलम्, आषक-
लम्, चशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थवादित्यद्वीपं कदलीबीजपुरा-
ऽऽदिकम्, एतदप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपुर्वी ।

अथ परः प्राऽऽह -

जह मूलगपलंवा, पडिभिद्धा न हु इयाणि कंदाई ।

कर्पति न वा जीवा, को व विसेभो नदगहणे ? ॥ ४६ ॥

यदि मूलप्रमात्रप्रलम्बं प्रतिपिद्धं, न पुनरिदानीमस्मिन्
सूत्रे कन्दाऽऽद्य-कन्दस्कन्धवृक्षाश्चाप्रवालपत्रपुष्पजीवजानि
प्रतिपिद्धानि, यतश्चेतेषां प्रतिपद्ये न कर्पति सूत्रं ततो मदी-
यायां मनो प्रतिभासते-अवश्यमेतं कन्दाऽऽद्यः कल्पने
प्रतिपिद्धानि जीवा आपि सन्तः । अथवा-तत्पत्तौ नामी जीवा
भवन्ति, यदि हि जीवा भवेयुस्ततः प्रतिपद्येऽप्यमीयाम-
स्मिन् सूत्रे कृतः स्यात्, अथैवं प्रतिपद्यन् भवन्तः-
जीवा एवामी न कल्पन्ते ततः सूत्रं दुर्बलम् । अथ प्रवीच्ये
जीवा अमी न च कल्पन्ते सूत्रं च सुबलं, ततः को वा
विशेऽहेतुः, तेषां कन्दाऽऽदीनामग्रहणे तन गृहीता इति ।

अत्र मृगिः प्रतिवचनमाह -

चोयग ! कलमुदं हि, संदीहं अमुच्छित्तो विगंठं फामे ।

मज्झमि अद्ध विमया, गहिया एवद्ध कंदाई ॥ ४७ ॥

हे नादक ! यथा दृश्यकालिकं-“ कलमेकाक्खं हि ” संहिहं पमं
नामिनिवेत्तए । दारुणं ककमं फामं, काएण अहियामए ॥ १ ॥ ”
इत्यास्मिन् श्लोकं कर्मायुतैः सुश्रवैः शब्दैरमुच्छित्तो भवेदिति श-
ब्दविषयो गमः प्रतिपिद्धः, विपहेत स्पष्टे दारुणमित्यनेन तु
स्पष्टैविषयो द्वेप इति शब्दपरममगमशर्शानामिष्टानिष्टरूप-
तया दृशविधानां मध्यादिदृशव्याप्यप्रत्यक्षयोगाद्यन्तयोगात्स्व-
त्वावधारं ग्रहणं कृतम् । अन्यथा भावमर्भायानव्यं स्यात्-
“ कलमेकाक्खं हि ” संहिहं, पमं नामिनिवेत्तए ।

दारुणं ककमं संहिहं, सोएण अहियामए ॥ १ ॥

चक्रबुत्तोक्खं हि ” रूपिहं, पमं नामिनिवेत्तए ।

दारुणं ककमं रुचं, चक्रबुत्तो अहियामए ॥ २ ॥

इत्यादि परमाद्यन्तग्रहणं मध्यस्थापि ग्रहणमिति न्यायाद-
ष्टावधि मध्यवर्तिनो-निष्टावस्था इष्टस्य शान्ता विषया-
गृहीता भवति । एवमत्रापि सूत्रं बृहत्तरं मा भूदिति हेतु-
राद्यन्तयोगात्प्रमूलप्रलम्बस्यैव ग्रहणं मध्यवर्तिनः कन्दाऽऽद्या-
ऽष्टावधि गृहीता द्रष्टव्याः ।

एतेषां च मूलकदाऽऽदीनां दृशानामपि भेदानां सुखप्रतिष-
त्यर्थमेव गाथा लिख्यते -

“ मूलं कंदं खेधं, तया य साले पवाल पले य ।

पुष्पे फले य बीए, फलंबसुखमि दस भेषा ॥ १ ॥”

प्रकारान्तरेण प्रतिवचनमाह-

अथवा एगमगहणे, गहणं तज्जातियाणं सर्वेसि ।

तेसुऽगपलंबेसु, तु सुइया सेसगपलंबा ॥ ४८ ॥

अथवा “एकग्रहणे तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणं भवति” इति म्यायो यतः समस्ति, तेनाग्रप्रलम्बग्रहणं, तुश्वान्मूलप्रलम्बग्रहणं च शेषाणि कन्दाऽऽदीनि प्रलम्बनानि सूचितानि ।

अथ पुनरपि परः प्राह-

तलगहणा उ तलस्सा, न कपे ससाण कपई नाम ।

एगमगहणा गहणं, दिह्ठो होइ सालीणं ॥ ४९ ॥

तलग्रहणादिति उपलक्षणत्वात्तलप्रलम्बग्रहणात् तालस्थैव संश्रयानि मूलकन्दाऽऽदीनि प्रलम्बानि न कल्पन्ते, शेषाणां पुनरात्राऽऽदीनां प्रलम्बानि कल्पन्त इत्ययंदावयवः, नामनि संभावनायां, संभाव्यते अयमर्थे इति भावः । छुरिराह- “एकग्रहणात् तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणं भवति” इष्टान्तः शालिर्मन्वर्षा अत्र भवति-यथा निष्पन्नः शालिरित्युक्ते भैक एव शालिकणा निष्पन्नः प्रतीयते, किं तु शालिजानि, तथाऽत्रापि तालप्रलम्बग्रहणं न केवलस्थैव तालस्य, किं तु सर्वेषां वृक्षजान्यानां प्रलम्बान्युपात्तानि प्रतिपत्त्यन्यानि ।

अथ पुनरपि प्रश्नयति-

को नियमा उ तलेणं, गहणे अशेसि जेण न कयं तु ।

उभयमपि एइ भागं, परित साऊ च तो गहणं ॥ ५० ॥

को नाम नियमस्तलेन तस्थैव ग्रहणं कृतं नान्येषां वृक्षाणाम् ? । स्मृतिग्राह-तालस्य संश्रयि मूलप्रलम्बप्रलम्बपुमभयमपि भागमुपयोगमिति, तथा परितः प्रत्येकशरीरं स्थादु च मयुतं तत् भवति, अतस्तत्प्रतिषेधं सुतरामनन्तकायिकाऽऽदीनां प्रतिषेधः कृता भवति, तत्तत्तालस्य ग्रहणं कृतम् । इति गते प्रलम्बपदम् । ४० १ उ २ प्रक० । (अथ भिन्नपदव्याख्या ‘भिन्न’ शब्दे करिष्यते)

अत्र चतुर्भङ्गीमाह-

भावेण य द्वयेण य, भिन्नाभिणे चउकभयणाओ ।

पदमं दोहि अमिन्नं, विहयं पुण दव्वतो भिन्नं ॥ ५१ ॥

तस्यं भावतो भिन्नं, दोहि वि भिन्नं चउत्थेगं होइ ।

एणमं पच्छिन्नं, योच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ५२ ॥

भावेन च द्वयेन च भिन्नाभिषयाञ्चतुर्भङ्गजना चतुर्भङ्गीरचना कर्तव्या । तत्र च प्रथमं प्रथमभङ्गवर्ति प्रलम्बं द्वाभ्यामपि भावेन द्वयेण च अभिन्नं, द्वितीयं पुनर्द्वयेनो भिन्नं भावतुसुभिन्नं, तृतीयं भावतो भिन्नं द्वयतः पुनर्भिन्नं, चतुर्थं द्वाभ्यामपि भावतो द्वयतश्च भिन्नं भवति एतेषां चतुर्भामपि प्रायश्चित्तं यथातुपूर्वा यथाकृपरिपाठ्या वक्ष्यामि भविष्यामि ।

प्रतिष्ठानमेव निर्वाहयति-

लहुगा य दोसु दोसु य, लहुओ पदमिन्नं दोहि वी गुरुगा ।

लवगुरुभ कालगुरुओ, दोहि वि लहुओ चउत्थो ॥ ५३ ॥

प्रथमद्वितीयार्थोद्वेगभङ्गाभ्याम्वारो लघुकाः, भावतोऽभिन्नतया संवततत्वात् द्वितीयो तृतीयचतुर्थयोर्मालघु, तथा

प्रथमे भङ्गे ये चत्वारो लघुकारस्ते द्वाभ्यामपि लघुकाः-तपसा कालेन च लघुकं, तत्र मासलघु दृष्टव्यमित्यर्थः ।

उग्राइया परिते, होति यऽगुण्णाइया अश्वतम्मि ।

आशाऽगुणवथमिच्छा, विराहणा कस्समीयथे ? ॥ ५४ ॥

एतानि प्रायश्चित्तकृत्यादिकानि लघुकानि परिते प्रत्येकप्रलम्बे भविताति, अनन्ते अनन्तकाये पुनर्नान्येवानुदात्तकानि गुरुकाणि श्रावयानि, प्रथमद्वितीयार्थोद्वेगभङ्गावरो गुरुकाः-तृतीयचतुर्थयोस्तु भङ्गयोर्मालघुकाः प्रायश्चित्तं, तपःकालविशेषितं पूर्ववद्वक्तव्यमिति भावः । तथा प्रलम्बं गृह्णता तीर्थकृताऽऽत्राभङ्गः कृतो भवति, अनवस्था मिथ्यात्वं विराधना च संयमाऽऽत्मविषया कृता भवति । शिष्यः पृच्छति-कस्यैतप्रायश्चित्तमात्राऽऽद्यश्च दोषाः ? गुरुराह-अगीतार्थस्य भित्तोरित्येतच्च स्वप्नप्रसङ्गमुपरिष्ठाद्भावयिष्यते ।

अथ प्रलम्बग्रहणे विस्तरेण प्रायश्चित्तं वर्णयितुकाम इमां द्वारगाधामाह-

अवत्य तत्थ गहणे, पडिते आशिवमेव सच्चित्ते ।

छुभणाऽऽरुहणा पडणे, उवही तत्तो य उड्डाहो ॥ ५५ ॥

प्रलम्बग्रहणं द्विधा अन्यत्र ग्रहणं, तत्र ग्रहणं च । वृक्षादन्यत्रात्यस्मिन् प्रदेशे ग्रहणम् अन्यत्रग्रहणम् । तत्रैव वृक्षप्रदेशे ग्रहणं तत्रग्रहणम् । तथा तानि वृक्षस्थापस्तानि यद् गृह्णानि तद् द्विधा-आशितं, सचित्तं च । तस्य पतितस्य प्राप्ती वृक्षोपरिस्थितप्रलम्बपतनाय (छुभणं चि) काष्ठाऽऽदेः प्रलेपणम् । तथा प्राप्ती-आरुहणं चि नस्मिन् वृक्षे आरुहणं करोति, आरुहणं च कदाचित्पतनं भवेत्, प्रलम्बं गृह्णन् दृष्ट्वा प्रान्तेन केनचिदुपाधिपर्याहृत्ये, तत्तर्वाद्वाहाः संजायत इति शास्त्रार्थः ।

विस्तर्गाथ प्रतिद्वारं विभगिणुः प्रथमतोऽन्यत्र ग्रहणं विवृणोति-

आमगहणं तु दुविहं, वसमाणे अइवि वसति अतो बहि ।

अतोऽऽरण तवउत्ते, रथागिह अतो पासे वा ॥ ५६ ॥

अन्यत्र ग्रहणं द्विविधम्, तथया-वसती, अउत्थां च । तत्र यद्वसतिप्रदेशे तद् द्विधा-प्रासाः दीनामन्तः, बहिश्च । यद् प्रासाऽऽदीनामन्तस्तत् पुनर्द्विविधम्-आरणं, तद्वयं च । आरणं हट्टे, तत्र स्थितस्य प्रलम्बस्य यद् ग्रहणं तदापणविषयम् । यत् पुनरापणवर्जं गृहं वा रथयाया वा गृह्णति तत्तद्विषयं, तत्र यदापणविषयं, तत्र यदापणस्यान्तर्बो भवेत्, पार्श्वतो वा, यत्तद्विषयं तदपि रथयाया गृहस्य वा अन्तर्बो भवेत्, पार्श्वतो वेति । एतच्च सर्वमपि द्विधा अपरिग्रहं, स्वपरिग्रहं च । तत्राऽऽपणे तद्वजं वा अपरिग्रहं गृह्णन्तस्य द्वयत्वेन कालमात्रं मात्रचतुर्विधं प्रायाश्चित्तम् ।

तत्र द्वयतस्तथावदाह-

कपट्ट दिह्ठे लहुओ, अडुपत्ती य लहुग ते चेव ।

परिवट्टमाणे दोसे, दिह्ठे अग्रगहणम्मि ॥ ५७ ॥

कल्पस्थः समथपरिभाषया बालक उच्यते, तेन प्रलम्बमश्वितं गृह्णतो यदि दृष्टस्तदा मासलघु । अथ संयतं प्रलम्बं गृह्णन् दृष्ट्वा कल्पस्थकस्यांस्त्वपरिग्रहमपि गृह्णामीत्येवमल्लणा भवति तत्तद्वत्तुल्यैव । अथ न कल्पस्थेन, किं तु महता पुरुषेण प्रलम्बं गृह्णतो दृष्टस्तदा (ते चेव चि) त एव चत्वारो

लघवः । अथ तस्याप्यव्यत्ययेरद्वयमपि गृह्णामीति ततोऽपि व-
त्त्वारी लघवः । अत्र च ये दृष्टाऽऽदृतः परिवर्द्धमाना दोषा अ-
न्यत्र ग्रहणे भवन्ति, ताननन्तराऽथवा वक्ष्यमाणान् शृणुत ।
तस्मात्तदाऽऽह-

दिदं संका भोऽहं, पाडिनियाऽऽरविखलेऽह्निगच्छे ।

चचारिं छच्च लहु गुरु, छदो मूलं तह दुगं च ॥ ५६ ॥

युवादिना महता पुरुषेण प्रलम्बानि गृह्णन् दृष्ट्वा चतुर्लघुः, त-
त्तत्तस्य शङ्का जायते-किं सुवर्णाऽऽदिकं गृहीतं उत प्रलम्बं,
तदापि चतुर्लघुः शिङ्कितं चत्वारो गुरवः । अथ अमी (भो-
ह्यसि) भोजनं भर्त्तारमिति भोजिका भार्या, तस्याः कथय-
ति-विषये । मया संयतः फलानि गृह्णानो दृष्ट्वा इत्युक्तं यदि तथा
प्रतिदत्तो भवेत् वारीने संभवत्येवदृशं महात्मानं साधयति ।
तत्तद्वस्तुमुक्तमेव । अथ नया न प्रतिदत्तस्ततः पङ्क्त्यः, अ-
नन्तरः संवन्ध इति कृत्वा प्रथमं भोजिकाया अग्रं कथ-
यन्तीति एवं मित्रादिर्विषयं मन्थयन् । ततो (वाङ्मति) पाटः
संवादः सौहार्दमित्येते दोषाः स विषयेऽस्मिन् पाटोऽसदृशः
तदाऽऽदिव्यस्य इत्यर्थः । तस्यान्त्येव कथयति, तेनापि य-
दि निहन्तस्तदा पङ्क्त्यः लघव एव । अथ न प्रतिदत्तस्ततः पङ्क्त्यः
पङ्क्त्यः, ततो निजमातापित्रादयस्तेषां कथयति, तेः प्रतिदत्तः
पङ्क्त्यः एव । अत्र प्रतिदत्तं पुनः छेदः । तत्र आरति कृत्वा प्राज्ञः
पुरुषोवा तस्य सकाशाद्व्यवसायं वा प्रलम्बग्रहणं तुलानेन ध्रुवं
ततः प्रतिदत्तं छेदः एव । अत्र प्रतिदत्तं पुनर्मूलं, ततः धातुनः ध्रुवि-
ष्याभ्यामिति नवीणेषु रक्षावर्तुषु नेतुमाह्वस्य तस्य वृत्तान्त-
अवस्थे नेतुं च प्रतिदत्तं मूलं तत्र, अत्र प्रतिदत्तं जनवस्थाप्यम्, ततो
राशोऽपलं तण्णत्वादाभ्यानेन च ज्ञाने ततः प्रतिदत्तं जनवस्थाप्यं, प्र-
तिदत्तं पाराञ्चिकं, पञ्चाङ्गं यथाक्रममर्पणमात्रं प्रायश्चित्ताय-
भिहितान्तेव, नवरं (दुगं ति) अनवस्थाप्यपाराञ्चिकद्वयम् ।

एवं ता अदुगुं छिन्न, दुगुं छिन्न लमुगमाद एव ।

नवीरं पुण् चउलहुगा, परिगदो गिहण्णादीया ॥ ५६ ॥

एवं तावद्वज्रगुणितं आत्राऽऽदी प्रलम्बे गृह्यमाणं प्रायश्चि-
त्तं द्रष्टव्यं, जुगुप्सितं पुनरिदं नाताम्बम् । जुगुप्सितं द्विधा-
जानिजुगुप्सितं, स्थानजुगुप्सितं च । तत्र जानिजुगुप्सितं
लघुनाऽऽदि, आदिग्रहणे पलागुपुशुनिपरिग्रहः । स्थानजुगु-
प्सितं पुनरुचिस्थाने कर्दमाऽऽदी पतितम् द्विविधं ऽपि जु-
गुप्सितं एवमेव जुगुप्सिततन्त्रं प्रायश्चित्तं वक्तव्यं, नवरं
केवलं पुनः कल्पस्थकदष्टं जुगुप्सितं, गृह्णानस्य चतुर्लघु-
वोऽनं ज्ञातव्याः, अदुगुं छिन्नं पुनः "कण्ठदुं दिदं लहुग ति"
लघुमाया एवोक्तं इति विवेचनः । एतच्च सर्वमन्यपरिग्रहम-
धिकृत्योक्तम् । (परिगदो गिहण्णादीया ति) यत्पुनः प्रलम्बं
कस्याऽपि परिग्रहे वर्तते, नरिसम् जुगुप्सितं वा अजुगुप्सित-
त्वा प्रायश्चित्तं तथैव वक्तव्यं, परं यस्य शिष्णाऽऽदिः परि-
ग्रहे तानि प्रलम्बानि वर्तन्ते, तत्कृतो ग्रहणऽऽदिकेण व्यवहा-
राऽऽदयो दोषा अत्राऽऽदिका भवन्तीति । गतं द्रव्यतः प्राय-
श्चित्तम् ।

अथ क्षेत्रतः कालतश्च अग्रपथति-

खेचे निवेशार्था, जा सीमा लहुगमाद जा चरिमं ।

कसिंची विवरीयं, काले दिख अट्ठहि सपदं ॥ ६० ॥

क्षेत्रतो निवेशनमार्था कृत्वा यावत् ग्रामस्य सीमा, तेषु

स्थानेषु गृह्णानस्य लघुकाऽऽदिकां यावच्चरिमं पाराञ्चिकम् ।
किमुक्तं भवति ?-निवेशने महापरिवारभूतग्रहसमुदायकपे गृ-
ह्णाति चत्वारो लघवः, पाटके गृह्णते चत्वारो गुरवः, संहि
कायां गृहपङ्क्तिकायां गृह्णाति, पङ्क्त्यः लघवः एवं ग्राममध्ये
पङ्क्त्यः, ग्रामद्वारे छेदः, ग्रामस्य बहिर्दलम्, उद्याने अ-
नवस्थाप्यं, ग्रामसीमायां पाराञ्चिकं केषांश्चादौवायां मने-
नेन विपरीतमुक्तविषयं प्रायश्चित्तम् । तथा-सीमायाम-
न्यग्रामे वा गृह्णाति चतुर्लघुः, उद्याने चतुर्गुरुः, ग्रामबहिर्दलं
लघुः, ग्रामद्वारं पङ्क्त्यः, ग्राममध्ये छेदः, साहिकायां सलं,
पाटके अनवस्थाप्यं, निवेशने पाराञ्चिकमिति । तथा काले
कालविषयं प्रायश्चित्तम् अष्टमे दिने स्वपङ्क्त्यः पाराञ्चिकम् इय-
मत्र भावना-प्रलम्बानि गृह्णतः प्रथमे दिवसे चत्वारो ल-
घवः, द्वितीये चत्वारो गुरवः, तृतीये पङ्क्त्यः लघवः चतुर्थे
पङ्क्त्यः, पञ्चमे छेदः, षष्ठे सलं, सप्तमे अनवस्थाप्यम्,
अष्टमे पाराञ्चिकम् ।

अथ प्रकारान्तरं क्षेत्रत एव प्रायश्चित्तमाह-

निवेशं सगवाडगमादी, गामपञ्चमे अ गामदारे य ।

उज्जारे सीमाए, अन्नगमाय य वत्तम्मि ॥ ६१ ॥

क्षेत्रे प्रकारान्तरं प्रायश्चित्तमिदम्-निवेशं चतुर्लघुः पाट-
के चतुर्गुरुः, साहिकायां पङ्क्त्यः लघुः, ग्राममध्ये पङ्क्त्यः गुरुः, ग्राम-
द्वारे छेदः उद्याने सलं, सीमायाम् अनवस्थाप्यम्, अथ-
ग्रामे पाराञ्चिकम् ।

अथ भावतः प्रायश्चित्तमाह-

भावाड्वारमपदं, लहुगादी भीस दमहि चरिमं तु ।

एमेव य बडिथा वी, सत्यं जवाडिगामु ॥ ६२ ॥

भावे अग्रभागे पङ्क्त्यः स्वपङ्क्त्यः पाराञ्चिकम् । किमुक्तं भवति ?-
एवं वारं प्रकल्पयति गृह्णाति चत्वारो लघवः, द्वितीये वारं
चत्वारो गुरवः, तृतीये वारं पङ्क्त्यः लघवः, चतुर्थे वारं
पङ्क्त्यः गुरुः, पञ्चमे वारं छेदः, षष्ठे वारं सलं,
सप्तमे वारम् अनवस्थाप्यम्, अष्टमे वारं गृह्णतः पाराञ्चि-
कम् । एतच्च सर्वमपि सर्ववृत्तप्रत्ययविषयं भणितं, मिश्रप्रल-
म्बं तु गृह्यमाणे लघुमायाऽदिकं दशभिः स्थितिः चरमं
पाराञ्चिकम् । तथा-मिश्रप्रलम्बं गृह्णाति, कल्पस्थकेन
दृष्टे मासलघुः महता पुरुषेण दृष्टे शङ्कायां मासलघुः, नि शङ्के
मासगुरुः, भोजिकायाः कथं चतुर्लघुः, पाटिना निवेशने च-
तुर्गुरुः, ज्ञानिनां वापने पङ्क्त्यः पाराञ्चिकायां निवेशने पङ्क्त्यः,
साधेयवाहने छेदः, ध्रुवि कथने सलम्, अमात्यस्य निवेशने
अनवस्थाप्यं, राज्ञो हारिणि पाराञ्चिकम् । एतच्च द्रव्यतः प्राय-
श्चित्तम् । क्षेत्रतः पुनरिदम् निवेशनं मासलघुः पाटके मासगुरुः,
साहिकायां चतुर्लघुः, ग्राममध्ये चतुर्गुरुः ग्रामद्वारे पङ्क्त्यः मा-
महिः पङ्क्त्यः, उद्याने छेदः, उद्याननिर्माणे सलं, सी-
मायामनवस्थाप्यं, सीमायाः परतोऽप्यत्राऽऽदी पाराञ्चि-
कम् । कालतः पुनः प्रथमे दिवसे मासलघुः, द्वितीये मासगुरुः,
एवं यावद्दशमर्दिवसेः पाराञ्चिकम् । भावतः प्रथमे वारं गृ-
ह्णतो मासलघुः, द्वितीये मासगुरुः । एवं यावद्दशमर्दिवसेः
पाराञ्चिकम् । गतमागणनद्वयमत्राऽऽदि विविधमपि ग्रामान्त-
विषयं ग्रहणम् ।

अथ ग्रामबहिर्दालं ग्रहणमाह-" एमेव य " इत्यादि प-
ञ्चाङ्गे । एवमेव बहिरपि ग्रामस्य ग्रहणं मणितव्यं, तत्पुन-

बहिर्ग्रहणम् । (सत्यं चि) सार्थो वासस्थाने वा भवेत्, यात्राः विस्थाने वा । यात्रास्थाने तत्र लोक उद्यतिकोऽद्विवात्र-
या गच्छति । आदिशब्दादन्वयाप्येवैधस्थानस्य परिग्रहः ।

अथ बलिग्रहणे प्रायश्चित्तमिति दर्शयन्नाह-

अतोऽत्रावणमार्गं, गृहणे जा वणिषा सवितरा ।

बहिषा उ अन्नग्रहणे, पडियम्मी होइ सचेव ॥ ६३ ॥

ग्रामाऽऽदीनामन्तर्मध्ये आपणाऽऽदी आपणे आपणवर्जं वा
ज्जगुप्सिते अजुगुप्सिते वा सपरिग्रहं अपरिग्रहं वा सवि-
स्मारा "दिद्धं संका भोइये" इत्यादि लक्षणप्रपञ्चसहितानि वणिं
ता. शोधितान्युपस्काराः । त्वं ग्रामाऽऽदीनां बहिः पतितप्र-
लम्बविरम्येभ्यः ग्रहणे निर्वशेया द्रष्टव्या । उक्तं बहिर्ग्रहणं
तद्ग्रहणे च समर्पितं च सप्तदर्शयिष्ये ग्रहणम् ।

अथाटवोविषयमाह-

कोट्टगमार्गं रामे, एमेव जणो उ जत्थ पुंहेइ ।

तदियं पुण वचंते, चउपपभयणा उ छदमिया ॥ ६४ ॥

जनो लोकः प्रचुरकलायामटव्यां गन्वा फलानि याचन्
पर्याप्तं गृहीत्वा यत्र गन्वा शोपयति पश्चाद् गन्धीपोटलका-
ऽऽदिमिरानीय नगराऽऽदी विक्रीणानि तत्कोट्टकमुच्यते, त-
तन्नागमेव कोट्टकाऽऽदी प्रदेशे यत्र जनः फलानि शोपयति
पुनर्याप्तं पुनर्जीकरिति, तत्र प्रलम्बग्रहणे, एमेव यथा "य-
निमं दिद्धं संका भोइये" इत्यादिकमुक्तं तथैव प्रायश्चित्त-
मन्त्रास्तद्व्यप्य । विशेषः पुनरयम्-तत्र पुनः कोट्टकाऽऽदी प्र-
जनः चतुर्भिः पदैर्मैजना भङ्गकरचना पदशिखा पांडशम-
ङ्गप्रमाणा कर्षव्या ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

वचंतस्स य दोसा, दिया य राओ य पंथ उप्पंथो ।

उवउत्त अणुवउत्त, सालंब तदा निरालंबे ॥ ६५ ॥

तत्र ब्रजतो बहवो दीना भवन्ति, न चोपरिच्छादश भणि-
ष्यन्ते; दिवा च, रात्रि च, पन्था उन्त्यश्च, उपयुक्ताः, अनुपयु-
क्ताः, सालम्बस्तथा निरालम्बश्चेति अन्वयोजनम् । अथ भावा
र्थ उच्यते-दिवा गच्छति पन्था उपयुक्तः सालम्बः १, दिवा ग-
च्छति पन्था उपयुक्तः निरालम्बः २, दिवा गच्छति पन्था अ-
नुपयुक्तः सालम्बः ३, दिवा गच्छति पन्था अनुपयुक्ता नि-
रालम्बः ४ । एवमुन्त्यधर्मेण चत्वारो भङ्गा प्राप्यन्ते ।
जाना अष्टौ भङ्गाः ८ । एते दिवा पदममुञ्जता लभ्यन्ते ।
एवं रात्रिपदममुञ्जताऽप्यष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते । सर्वसंख्याया
पांडश भङ्गाः ।

अर्थापार्थ रचनोपायमाह-

अट्ठा चउत्त दुग ए-कणं च लहुगा य होति गुरुगा य ।

सुद्धा एगंतरिया, पढमरहिये ससगा तिप्पि ॥ ६६ ॥

एहात्ताणां चतस्रः पङ्क्तयः स्थाप्यन्ते-तत्र प्रथमपङ्क्तौ प्रथम
द्वौ लघुकाः, ततोऽप्यष्टौ गुरुका इत्येवं षोडशानां निक्षेपणीयाः ।
द्वितीयपङ्क्तौ चत्वारः प्रथमं लघुकाः, ततश्चत्वारो गुरुकाः, पु-
नश्चत्वारो लघुकाः, तदनु चत्वारो गुरुकाः । तृतीयपङ्क्तावपि
षोडशानां द्वौ लघुका, द्वौ गुरुकावित्यनेन क्रमेण निक्षेप्याः च-
तुर्थपङ्क्तौ लघुका एको गुरुका एवमेकान्तरितलघुगुरुक-

पाः षोडशानां स्थापयितव्याः । एवमथ यपि भङ्गप्रस्तोत्रे
यत्र याच्यन्ते भङ्गकान्तत्र तावदायाम् । चरमपङ्क्तावेकान्त-
रितानामर्थोक्तनपङ्क्तिषु पुनर्दिगुणद्विगुणानां लघुगुरुणाम-
क्षाणां निक्षेपः कर्तव्यः । उक्तं च-"भंगप्रमाणाऽयामो, लहुओ
गुरुओ य अक्षयनिकवो । आउ दुगुणा दुगुणा, पथरि होइ
निकलेवो ॥ ११ ॥" एतेष्वेव शुद्धाशुद्धत्वरूपं दर्शयति-(सुद्धा एगं-
तरिया इत्यादि) प्रथमे भङ्गाष्टके प्रथमभङ्गरहितः शेषा-
स्तथा भङ्गा एकान्तरिताः शुद्धाः । इदमुक्तं भवति-प्रथमो
भङ्गकश्चतुर्थेऽपि पदेषु निरवयव्यादिकान्तेन शुद्ध इति न का-
चित् तदीया विचारणा । नुमुक्त्वा ये प्रथमाष्टके शेषा भङ्गका-
स्तेषाम् एकान्तरितान् स्तुतीयपञ्चमसप्तमरुपास्तथाः कश्चिदुत्प-
द्याऽऽदौ पदे अशुद्धा अपि सालम्बनत्वात् शुद्धाः प्रतिपत्तव्याः ।
अयंदापञ्च द्वितीयचतुर्थपाठममङ्गका दिवाऽदौ पदे शुद्धा
अपि निरालम्बनत्वाद् शुद्धाः । एवं द्वितीयाष्टकेऽपि प्रथमो
भङ्गः शुद्धः शेषास्तथा एकान्तरिता अशुद्धाः, सालम्बनत्वात् ।

अत एवाऽऽह-

पढमे एत्थ उ सुद्धो, चरिभो पुण सव्हा अमुद्धो उ ।

अवसेमा वि य चउत्त, भंगा भइयवणा होति ॥ ६७ ॥

प्रथमो भङ्गोऽर्थोऽर्थोऽर्थोऽर्थो भङ्गानां मध्ये शुद्धः सर्वथा
निर्दोषश्चम अशुद्धः, अवशेषाश्चतुर्दश भङ्गा भङ्गव्या विक-
ल्पायितव्या भवन्ति, कर्त्तव्यपुनरशुद्धा इति भावः ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

आगादग्निं उ क्जे, सेस अमुद्धो वि सुम्भए भंगो ।

न विमुग्धे अणगांढ, मेपपेदेहि जइ वि सुद्धे ॥ ६८ ॥

आगांढ कार्यं पुष्ट आलम्बने गच्छतः शैश्वगुत्पत्त्यानुपयु-
क्तलक्षणैः पदैश्चतुर्दशभिः शुद्धाः, अनागांढ आलम्ब-
नाभावं शैश्वगुत्पत्त्यानुपयुक्तलक्षणैः पदैश्चतुर्दशभिः शुद्धस्तथापि
न विमुग्धा इति ।

अथ किं तत्र प्रायश्चित्तं भवतीति १, उच्यते-

लहुगा य निरालंबे, दिवसतो रचि हवेति चउगुरुगा ।

लहुगा य उप्पहेणं, रायादी चवज्जुवउत्तो ॥ ६९ ॥

यत्र यत्र निरालम्बस्तत्र तत्र दिवसे गच्छतः चत्वारो
लघुकाः, रात्रौ चत्वारो गुरुकाः, यत्र यत्र दिवसत उन्त्येन
गच्छति तत्र तत्र मासलघु, यत्र यत्र दिवसत इर्यामधुनि-
समिन्धवतुपयुक्ता गच्छति तत्र तत्र मासलघु, रात्राहुन्त्य-
यामने अनुपयुक्तगमने च मासगुरु ।

अथ प्रकारान्तरं प्रायश्चित्तमाह-

दियओ लहुगा गुरुगा, आणा चउगुरुग लहुगा य ।

सेजमआयविराहणं, सेजमे आरोवणा इणमो ॥ ७० ॥

अशुद्धेषु भङ्गेषु सर्वेष्वपि दिवसतो गच्छतश्चत्वारो लघु-
काः, रात्रौ पुनश्चत्वारो गुरुकाः, तीव्रकारणामात्राभङ्गे चतु-
र्गुरुकाः, अनवस्थायां चत्वारो लघुकाः, मिथ्यारथेऽपि च-
त्वारो लघुकाः, अत्र चानवस्थामिथ्यात्वे प्रक्रमाद् द्रष्टव्यं ।
विराधना द्विविधा संशये. आत्मानि च । तत्र सर्वमात्रराध-
नायामियं वक्ष्यमाणं आरोपणा प्रायश्चित्तम् ।

तामेवाऽह-

छकापै चउसु लहुगा, परिचे लहुगा य गुरुग साहारे ।

संघट्टेणं परितापेणं, लहु गुरुगऽतिवायेणं मूलं ॥ ७१ ॥

बट्टायाः पृथिव्यपतेजोवायुचनस्पतिव्रस्ररूपाः, तेषां मध्ये चतुर्षु पृथिव्यपतेजोवायुषु संघट्टनाऽऽदी लघुकपर्यन्तं प्रायश्चित्तम् । 'परीस्ते' प्रत्येकवनस्पतिकार्येऽपि लघुकान्तं, साधारणे अनन्तवनस्पती गुरुकान्तम् । तथा द्विन्द्रियाऽऽदीनां संघट्टने परितापेन च यथायागं लघुका गुरुकाश्च प्रायश्चित्तम् । अतिपातने विनाशने मूलम् । इयमत्र भावना-पृथिवीकार्यं संघट्ट-यति मासलघु, परितापयति मासगुरु, अपद्रावयति चतुर्लघु, एवमकार्ये तेजःकार्ये वायुकार्ये प्रत्येकवनस्पतिकार्ये च द्रष्टव्यम् । अनन्तवनस्पति यदि संघट्टयति तदा मासगुरु, परितापयति चतुर्लघु, अपद्रावयति चतुर्गुरु, द्विन्द्रियं संघट्टयति चतुर्लघु, परितापयति चतुर्गुरु, जीविताद् व्यपरोपयति पद्मलघु, श्रीन्द्रियं संघट्टयति चतुर्गुरु, परितापयति पद्मलघु, जीविताद् व्यपरोपयति पद्मगुरु, चतुर्न्द्रियं संघट्टयति पद्मलघु, परितापयति पद्मगुरु, जीविताद् व्यपरोपयति पद्मगुरु, परितापयति लघुमासिकः छेदः, अपद्रावयति मूलम् ।

अथेनदं च प्रायश्चित्तं रात्रौ विशेषयन्नाह-

जहिं लहुगा तहिं गुरुगा, जहिं गुरुगा कालगुरुगा तहिं ठाणो ।
छेदो य लहुय गुरुओ, काए साऽऽरावणा रतिं ॥ ७२ ॥
यत्र दिवसतो लघुकाणि मासलघुचतुर्लघुपटलघुरुपाणि, तत्र रात्रावितान्येव गुरुकाणि मासगुरुचतुर्गुरुपद्मगुरुपाणि कथयानि । यत्र पुनरपि गुरुकाणि मासाऽऽदीनि तत्र स्थाने तान्येव कालगुरुकाणि दानयानि । यत्र च छेदः लघुकस्तत्र स एव गुरुकः कर्तव्यः । कार्ये कार्यविषया एषा आरोपणा रात्रौ ज्ञानव्या ।

अथाऽऽत्मविराधनामाह-

कंटऽट्टिवाणुविजल-विसमदरीनिअमुच्छुमलुविसे ।

नालऽच्छुमल्लकाले, मीहविगवाराहमस्त्रिन्धी ॥ ७३ ॥

तेणे देवं मसुस्से, परिणीए एवमाइआणुं ।

मास चउ छब्ब लहु गुरु, उेदो मूलं तह दुणं च ॥ ७४ ॥

स साधुः कोट्टकाऽऽदी वज्रं कण्टकेन वा अस्थना वा स्था-
सु वा पादयोः परिताप्यतेः (विजलं) पट्टिलं विपमं नि-
म्नोन्नतं, दरी कुसाराऽऽदिका निष्ठं गम्भीरा गर्ताः एतेषु प-
तितस्य सुखं भवेत्, शुलं वा अशुधावेतः, (विसे ति) वि-
पकण्टकेन वा विप्यतः, विपफलं वा भवेत्येव । तथा व्या-
लेन सर्पाऽऽदिना अच्छुभलेन वा अस्त्रेण कोलेन वा स-
कणेण सिंहं वा वृकेण वा वराहेण योपकृष्टेन, स्लेच्छुषु-
रुषः अग्निमितया प्रहराऽदिकं दद्यात् स्त्री वा तं साधुमुपस-
र्गयेत् । अथवा-स्लेच्छुस्त्री । पुलिन्दीभूतिका तमुपसर्गयेत्, त-
क्षिमिल स्लेच्छुः कुपितो बधवन्थाऽदि कुर्यात् । स्तनो द्वि-
विधः-शरीरस्तेनः, उपधिस्तेनश्च । तेनाग्नवः क्रियते देवता
वा प्रान्ता तं साधुं प्रमत्तं दद्यात् छलयेत् । अपरो वा
काऽपि प्रत्यमीको मनुष्यो विजनेमरणं मत्वा मारणा-
ऽऽदि कुर्यात् । एवमादिका आत्मनि विराधना भवन्ति ।
तत्रेवं प्रायश्चित्तम्-“मास चउ” इत्यादि पञ्चाङ्गे । कण्टका-
ऽऽदिभिरगाढं परिताप्यते चतुर्लघु, आगाढं परिताप्यते चतु-

र्गुरुः अथ महादुःखमुत्पद्यते ततः पद्मलघु, सुखं सुखं पद्मगुरु, कृच्छ्रप्राणं छेदः, कृच्छ्रं सुलं, मारणास्तिकसमुद्धाने अनव-
स्थाप्यं, कालगते पाराश्रिकम् ।

अथाऽऽत्मविराधनायमेव सामान्यतः प्रायश्चित्तमाह-

कंटऽट्टिमाहएहि, दिवसतो सवन्त चउगुरु होति ।

रतिं पुण कालगुरु, जत्थ व अमत्थ आयवहो ॥ ७५ ॥

कण्टकास्थिकाऽऽदिभिः परितापनायां सर्वत्र दिवसपञ्चतु-
र्गुरवो भवन्ति । रात्रौ पुनस्त एव चतुर्गुरवः कालगुरुका
ज्ञानव्या, अन्यत्राऽपि यथाऽऽत्मवध आत्मविराधना भवन्ति
तत्र सर्वत्राऽपि चतुर्गुरवः प्रायश्चित्तम् ।

तथा-

पोरिसि नासणपरिता-चठावणं तेण देहउवाहिगतं ।

पंतादेवयच्छलणं, मसुस्सपडिणीयवहणं च ॥ ७६ ॥

कण्टकाऽऽदिना पीडितः सन्न हृत्परीक्षी न करोति मास-
लघु, अर्थपरीक्षी न करोति मासगुरु, सन्न नाशयति चतुर्लघु,
अर्थे नाशयति चतुर्गुरु । (परिताव सि) अनागाढपरितापे
चतुर्लघु, आगाढपरितापे चतुर्गुरु, (ठावण सि) अनाहारं
परिस्थापयति चतुर्लघु, आहारं परिस्थापयति चतुर्गुरु, परीक्षं
स्थापयति चतुर्लघु, अनन्तं स्थापयति चतुर्गुरु, अन्तेहं
स्थापयति चतुर्लघु, सर्वहं स्थापयति चतुर्गुरु । तथा (तेण
सि) उपधिस्तेनास्तेनरुपधेराहियमाणे उपधिगतं जगन्मध्य-
मारुष्टापीधनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । देहस्तेनाः शरीरापहारिण-
स्तेनकः साधुः हियते मूलं, द्वयार्हिपमाणेयानवस्थाप्यं, त्रिषु
हियमाणेषु पाराश्रिकम्, मानवा देवतया यदि छलनं क्रियते
तत्र चतुर्गुरु, प्रत्यनीकमनुष्येण पुरुषेण स्त्रिया नपुंसकेन वा
हृत्यत चत्वारो गुरवः ।

अथ प्रकृतमर्थमुपसंहरन् अर्थान्तरमुपन्यस्यन्नाह-

एवं ता असहाए, महायमहिण् एमे मव् वेदा ।

जय अत्रप इत्थि पंदे, अस्सेमयमं जेइदि वा ॥ ७७ ॥

एवं तावदसहायस्य एकाकिनो वज्रतो दोषा उक्ताः, महा-
यमहितं वज्रति विचार्यमाणं एतं महायस्य भेदा भवन्ति ।
तद्यथा-यनाः संयताः अयनाः असंयताः (इत्थि सि) पाक्-
गिडिस्त्रियः, परउका नपुंसकाः, असंयताः गृहस्थास्त्रियः, सं-
यत्यः साध्यः, एतैः सार्द्धं गच्छन्ति ।

इदमेव व्याचष्टे-

संविग्गाऽसंविग्गा, गीया ते चेव होंति अगीया ।

लहुगा दोहि विमिडा, नेहि ममे रतिं गुरुगाओ ॥ ७८ ॥

संविश्रान्तार्थाः, अस्मिंश्रान्तार्थाः, एतैः समं गच्छन्तो
द्वार्थाः तपःकालाभ्यां विशिष्टा लघुकाः प्रायश्चित्तं । तथा-
संविश्रान्तार्थाः समं वज्रति चत्वारो लघवस्तपसा कालेन
च गुरुलघुकाः । अस्मिंश्रान्तार्थाः समं गच्छन्ति चतुर्लघवः,
तपसा लघुकाः कालेन गुरुकाः, संविश्रान्तार्थाः सार्द्धं जा-
यि चतुर्लघु, कालेन लघु तपसा गुरु, अस्मिंश्रान्तार्थाः स-
मं वज्रति चतुर्लघु, तपसा कालेन च गुरु । एतद्विषयतो ज्ञा-
तव्यं, रात्रौ तैः समं वज्रत एवमेव तपःकालविशेषितान् चतु-
र्गुरुकाः ।

अस्मंजयलंगीथित, पुरिसागिइपंडरहिं य दिवा उ ।

अस्तोय सोय छल्लु, ते चेव उ रतिं गुरुगाओ ॥ ७९ ॥

रणम् ५ इति पञ्च भेदाः । ग्रहणाऽऽकर्षणव्यवहारपञ्चान्कनोद्ग-
हनिविषय इत्येक एव पटो भेदः । इति संप्रहणाधातमासाधेः ।

अथेनामेव विवरीपुराह-

जं गहियं तं गहियं, विहियं मा गियह हरइ वा गहियं ।

जायसु मयं व कजे, मा गियह सयं तु पडिसेहो ॥८॥

यत् शुदीतं प्रलम्बं तद् शुदीतं नाम द्वितीयं पुनश्च मा प्रदी-
ति विचनं यद्वक्ति, यद्वा-शुदीतं संप्रलम्बं तस्य प्रमाजि-
तस्य हस्तात् हरति उद्दालयति, भणति वा कार्यं समाप-
तिते मामेव याचस्व, स्वयं पुनर्मा शुद्धान्त्येयं सर्वोऽपि प्र-
तिषेध उच्यते ।

अथ खरएटनामाह-

धी मुंडितो दुरप्पा, थिरन्धु ते एरितस्त धम्पस्स ।

अन्नत्थ वा विलज्जिति, मुकाऽसि खरंएणा एसो ॥८६॥

धिगु मुण्डितो दुरात्मा, धिगस्तु ते तव संवन्धित इह-
शस्य धर्मस्य, यत्र धीर्यक्रियत इति भावः । यद्वा-मया
मुक्ताऽसि परमम्यत्रापि त्वमिहश्रेष्ठोऽपि डिडम्बनां लज्जयस्व,
एषा निविपासनिर्भयत्वेना खरएटना भयंते ।

उपालम्भमाह-

आमफलाणि न कप्पं-ति तुम्ह मा सेसए वि दुसेहि ।

मा य सफजे मुम्भसु, एमाई होउवालंभो ॥ ९० ॥

आमफलानि गुप्ताकं ग्रहीतुं न कथंते, अतः शेषानपि
साधून् मा दूषय निजदुष्टाग्निन सफलं कृतान् कुरु, मा च
स्वकार्यं निरवयप्रवृत्त्यात्मके चारित्र्ये सुदृढः, एवमादिकः स-
पिपासशिरारूप उपालम्भो भवति ।

प्राप्तापनेपविहरणं भावयति-

करपायंदडाइस, पंतावणि गाडमाइ ना चरिमं ।

अण्णो अ अहानाओ, सव्वो दुविहो वि जं च विणा ॥९१॥

करपायंदडाऽऽदिभिः आदिशब्दान् लनाऽऽदिभिश्च ताडनं
प्रतापना, तस्यां चानागादपरितापाऽऽदिषु चरमं पाराञ्चक्रं
यावत्प्राप्यश्चितम् । अलं वा बहु वा स उपधि हरतु । अ-
रणे नाम यथाज्ञातः, निपयाद्वर्षेते रजोहरणं सुवव-
क्षिका बोलपट्टश्चेत्यर्थः । बहुः पुनः सर्वत्रतुद्देशविधे उप-
धिः । अथवा-द्विविध औपकीपरिप्रतिकरूपः । यच्च तृणग्रह-
णाऽऽदिषु उपधि विना भवेन्नपिपत्रं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रत्यनुग्रहाऽऽदिपदेषु प्रायश्चित्तमाह-

लहुगा अणुगाहम्मी, अप्पत्तिं गुरुग तीसु ठाणसुं ।

पंतावणे चउगुला, अप्पवहुम्मी हिए मूलं ॥९२॥

यस्य संबन्धी स आगमः स यदि विनश्यति-अनुग्रहो
ये यमदीयानि प्रलम्बानि साधवो शुद्धन्ति, इत्यनुग्रहे म-
न्यमाने चतुर्लघवः । अथ प्रीतिकं करोति तूष्णीकस्तिष्ठति
ततश्चतुर्लघवः । अथप्रीतिकवशात्प्रतिषेधं खरएटनामुपा-
लम्भं वा कुपोततल्लव्यस्थितिषु प्रत्येकं चतुर्लघवः । अ-
हो वा घटौ वा उपधी इति सूत्रं यद्वा-उपधितिलप्यम् । तद्य-
था-उन्मूल्य उपधी चतुर्लघवः, मध्यमे मासलवु, जवये रा-
त्रिन्दिपवचकम् । आह-कथमेकत्रैव सूत्रमुपाधितिलप्यं वा ?
उच्यते-प्रमादतः प्रलम्बानि शुद्धन् उपधिहरणं उपधितिलप्यं,
वृत्तस्तु प्रलम्बानि शुद्धान्त्योपकरणप्राप्त्यै सूत्रम् ।

अथ "पंतावणिगाडमाइ चरमं पि" एवं व्याचष्टे-

परितावणा य पोरिसि, ठवणा महएं पुच्छकिच्छकालाणए ।

मास चउ छस लहु गुरु, छेओ मूलं तह दुगं च ॥९३॥

प्राप्तापितस्य सतोऽनागादा परितापना भवति चतु-
र्लघु. आगादा भवति चतुर्गुरु परितापनाभिभूतः सन् स-
त्रपार्षात् न करोति मासलवु, अथेपार्षात् न करोति मा-
सगुरु, सूत्रं नाशयति चतुर्लघु, अर्थं नाशयति चतुर्गुरु, प्रा-
शुकं स्थापयति चतुर्लघु, अत्राशुकं स्थापयति चतुर्गुरु, प्र-
त्येकस्थापने चतुर्लघु, अनन्तस्थापने चतुर्गुरु, इत्यादि प्राग्ब-
द्धव्यम् । (महय ति) महादुःखे पडलवु, सच्छेयां पडगुरु-
कच्छप्राणं छेदः, कच्छोच्छेयते मूलं, समवहते अनवस्थाप्यं,
कालगते पाराञ्चिकम् ।

अथ यच्च तृणग्रहणाऽऽदिकमुपयिता विना गयेदिति पदं
विवृणोति-

तस्यगहणे सुमिरेतर, अग्गी सट्ठाण अभिसेने जं च ।

एमण पेज्जण गहणे, काया सुत मरुणओहण ॥ ९४ ॥

वर्षाकलगाऽऽक्षरकणं हन शीतानिभूतान्द्वयानि शुद्ध-
न्ति भवन्तः, तत्र शुक्तिरुपभवेन चतुर्लघु, अमुक्तिरुपभवेन
मासलवु, अग्निं भवन्तं तत्र सन्स्थानापाधयेन चतुर्लघु इ-
त्यर्थः । अयामनवमग्निं जययति सत्ते, यथाग्निमात्मन्ये
अन्येषां जीवानां विराग्यनं तावत्प्राप्त्यै प्राप्यश्चितम् । अथा-
पकरणस्यैव उद्गमऽऽदिपदेषु पट्टे यत्नाऽऽदि शुद्धन् एवमां
प्रत्ययति तन्मात्रावपने (मरणं ति) शीतोऽऽदिषु पंता-
व्यमाना गुरुस्त्वदन्तर्गतं यत्नाऽऽदि शुद्धं तुर्गावप्यजगति-
शीथचूर्णिकृता तु "गमणं ति" पाठः । गृहीतव्यं चोप-
धि विना शीतोऽदि पर्यापयमाणं जययति विविधैः कव-
मिं सच्छेदं सत्ते, इत्येतेषु चूर्णं गव्यवप्यम्, तेषु पाग-
ञ्चिकम् । कायं ति । अग्निं भवमाना एवमां प्रत्ययन्ते
यावद्दुष्टिध्यादिदायान् विराग्ययति तावत्प्राप्त्यै । (सुयं ति)
अने सूत्रं तस्य पौरुषेण न कुर्वन्ति, उल्लसणस्वादर्थोपा-
यं न कुर्वन्ति, सूत्रं नाशयन्ति अये नाशयन्ति, तजिप्पयम् ।
(मरणं ति) उपकरणं विना यः काऽपि जिवन् तथाऽ-
पि पाराञ्चिकम् । (ओहणं ति) यद्विः मातुल्यधावति
सत्ते, इत्यनवस्थाप्यं, त्रिषु पागञ्चिकम् ।

अथ ग्रहणाऽऽकर्षणाऽऽदिषु पदं प्रकारं भावयति-

गेएहण गुरु । छम्मा-स कट्ठणं छेदो होइ ववहार ।

पच्छाकडम्पि मूलं, उड्डहण विरंगणे नवमे ॥ ९५ ॥

उद्वेगं निविसए, एगमयेगे पदेम पारंसी ।

अणवट्ठपा दोसु अ, दोसु च पारंविओ होइ ॥ ९६ ॥

प्रलम्बानि शुद्धानां पदं प्रलम्बस्यापिना हणु। गृहीतस्त-
तो प्रदणं चतुर्लघवः, अयं नतोपकरणं हस्ते वा गृही-
त्वा राजकुलामिभुवमाहृष्टस्तन आकषेणं पयमासा गुरुः,
अथ कारणकानां समीपं व्यवहारे कारयितुमारब्धः ततः
छेदः, व्यवहारे विधीयमाने यदि पश्चात्कृतः पराजितः ततो
सूत्रम्, अथ चतुष्कजवराऽऽदिषु प्रलम्बव्यर्थे इति घोष-
णापुरस्तरमुद्देशः हस्तपादाऽऽदि वा अवयवेषु व्यङ्गितस्तन
एवमुद्गते (विरंगणे ति) व्यङ्गते वा नयमनवस्थाप्यम् ।
अथाप्यप्योदोषेके यो नलन राजा-विना अप्राप्रविभो निर्जि-

पयो वा आश्रमः, ततोऽपद्रावणे निर्विषये वा कृते पारा-
न्विकम् । अथ वा-एकस्यानेकेषां वा साधूनामुपरि प्रदेयं
यदि भजति तदा पारान्विकम् । अत्र च द्वयोर्हृदयव्यङ्गन-
योगवस्थाभ्यां भवति, द्वयोर्भाषाप्रदावणनिर्विषययोः पारा-
न्विक इति ।

अथ परिग्रहविशेषेण प्रायश्चित्तविशेषमाह-

आरामं मोक्षक्रीपं, परतिग्रहेण भोइएण गाम वणी ।

पडकोडुवियराउल-परिग्रहे चेव भवितरा ॥ ६७ ॥

इहाऽऽरामः कश्चिदादिन एवाऽऽसीयो वा भवेत्, मूल्येन
क्रीतो वा, यो मूल्येन क्रीतः स केन क्रीतो भवेत् ? उच्यते पर-
तिग्रहेण वा १, भोगिकेन वा २, ग्रामिणे वा ३, वणिज्जा वा
४, घटया वा, गोष्ठया इत्येवः ५, कौटुम्बिकेन वा ६, आर-
क्षिकेण वा ७, राजा वा ८ । एतद् द्वयमपि राजकुलशब्देन यु-
ज्यते । एतेषां परिग्रहे वस्त्राभूषणभोजनप्रदानादिना गृहणं
यथाक्रमं प्रायश्चित्तं चतुर्लघु १, चतुर्गुरु २, षडलघु ३, ष-
डगुरु ४, छेदं ५, मूलम् ६, अनवस्थायं ७, पाराङ्गिकम् । अ-
र्थापि त एव भेदत्रया भेदकप्रान्तश्रुता अनुग्रहप्रतिषेधाऽऽ-
व्यां श्रूया वक्ष्यताः । एतन्वैमयाचितं प्रलम्बे द्रष्टव्यं, या-
चितं तु ग्रहणाऽऽर्ज्याऽऽदिर्दोषा विना शेषमिति । एता-
वता वृत्तव्यायः प्रपन्नतमचितं व्याख्यानम् ।

अथ सचिन्ताऽऽदिष्टाचतुष्टयमीधरमुगाह-

एमेण य सच्चित्ते, छुभणा अरोइणा य पइणा य ।

जं इहं । नाणत्तं, तमई वोळ्ळं समासेणं ॥ ७८ ॥

यथा-अचित्ते "दिदुं मेहा" (४६) ग० । इत आराभ्य "आरामे
मोक्षं" (६७) ग० । इति पर्यन्तं भगिनम् । एवंमेव सचित्तेऽपि
द्रष्टव्यम् । प्रसेपणमार्गद्वयं पतनमभ्यन्तान्तरि द्वारिणं तथैव
वक्ष्यमानं, यापुनश्च नानावै विशेषस्तदहं वक्ष्ये समाप्तम् ।
तत्र सचित्तं तावद्विशेषमाह-

तं च सचित्तं दुविहं, पडियापडियं पुणो पस्तिचियरं ।

पडितस्सति अपावेनं, छुभई कइहाइ उवरि ॥ ६६ ॥

तत्पुनः सचित्तं द्विविधम्-पतितमपतितं च । पुनरेकैकं च
द्विधा-परीतं प्रत्येकम्, इतरत् अमनं च । अत्र पतितस्यान-
त्यभावे वृत्तप्रतिष्ठितेऽपि हस्ताऽऽदिना अपायमाणे ततः
प्रलम्बपानार्थं काष्ठाऽऽदिगुपरि रिति ।

तत्र यद् वृत्तेऽपरि स्थितं भूमिस्थितो हस्तेन गृह्णाति, तत्र
प्रायश्चित्तमाह-

सनियपयडिहं लहुगो, सजिए लहुगा य जत्तिया गाहा ।

गुरुगा होति अण्णे, हत्यपत्तं तु गेहहंते ॥ १०० ॥

सजीववृत्तमीधितमचित्तफलं गृह्णाति मासलघु, अत्र च
यावतो ग्राहान् करोति तावन्ति मासलघुकानि । अथ स-
जीवं सचित्तवृत्तमीधितं गृह्णाति चतुर्लघु, सचित्तप्रतिष्ठा-
तत्प्रत्ययं च मासलघु, तत्रापि यावतो ग्राहान् करोति ता-
वन्ति चतुर्लघूनि, मासलघूनि च । एतत्प्रत्येकं भगिनम् ।
अमनं पुनरेतत्प्रत्येकं प्रायश्चित्तानि शुक्रकाष्ठी, मासगुरु-
चतुर्गुरुकाष्ठी भवन्ति, एवं भूमिस्थितस्य वृत्तस्थितं ह-
स्तमात्रं प्रलम्बं गृह्णातः प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

अथ यदुक्तम्—" छुभई कइहाइ उवरि ति " तदेतद्वि-
वरीपुराह-

छुभप्राण पंचकिरिए, पुढवीमाइ तसेसु तिसु चरिमं ।

तं काय परिचर्यई, आवहणे अप्पणं चेव ॥ १०१ ॥

प्रलम्बपानार्थं काष्ठलघुशुक्रगोमयाऽऽदिकं संश्लेषयति च-
तुर्लघु, काष्ठाऽदिकं लघ्व्या वृत्ताभिमूलं लिपति, चतुर्लघु-
च एव । स च लिपत्रये पञ्चक्रियः पञ्चभिः क्रियाभिः
स्पृष्टः । तद्यथा-कायिक्या १, आधिकारिणिक्या २, प्रहोषि-
क्या ३, पारितोषिणिक्या ४, प्राणतिपातिरिक्तिक्या ५ ।
पृथिव्यादिषु च जीवेषु संश्लेषणापरितापनाऽपद्रावणैर्लघुमा-
साऽदिकं प्रायश्चित्तं यथास्थानं ज्ञानव्ययम् । (तस्मै तु तिसु
चरिमं ति) त्रिषु पञ्चक्रियैरुपेतु प्रसेपु व्यवहारिणेषु च
रमे पाराङ्गिकम् । तथा काष्ठाऽदिकं लिपन् तं कार्यं वनस्प-
तिलक्षणं नियमादेव परित्यजति, स च लघुकाष्ठाऽदिकं
क्षितः शाखाऽऽदौ प्रतिस्मल्लान्निवृत्तस्तस्यैव शरीरामिमु-
खमायति न्यमानपतना । आत्मनः परित्यज्यतीति ।

कथं पुनः पृथिव्यादिकायानां विग्राहको भवतीति? उच्यते-
पावतं पचन्मि उ, पुणो पडंतं य भूमिपत्तं य ।

रयवासविज्जुमाई, वायपले मच्चिमाइ तसे ॥ १०२ ॥

तत् काष्ठाऽदिकं हस्तावच्छ्रयं सन् यावद्दस्ताऽऽकालति,
तावन्प्राप्तुवन् भयपतं, तस्मिन् प्राप्नुवति तथा वृत्तं प्राप्ते पुनः
पतति च भूमिप्राप्ते च पदकार्यविग्राहनां ज्ञातव्या, कार्यमिति
वेदितव्याह— (रय इत्यादि) आदिशब्दः प्रत्येकं संवत्सरं ।
तत्र रजःप्रभृतिर्कं पृथिवीकार्यविग्राहनां पदकार्यमप्यायं वि-
पुद्गादिकं निजःकार्यं, वानं च तत्रैव वानं, फलानि तस्मैव
वृत्तस्य सन्तानि । उपलक्षणव्यापत्राऽऽदिर्न्यायः, मलिकाऽऽ-
दीश्च वनानां विग्राहयति ।

इदंभय स्पष्टवद्माह-

खोल्लतयाईसु रओ, महिवाभोस्साऽऽइ अग्नि दददुहे ।

तत्थेवज्जल वणस्सइ, तमा उ किमिकीडसउण्णइ ॥ १०३ ॥

" खोल्लं ति " देशशिखरत्वान् कटिरं, तत्पु प्रतीतं, तदादिपु
स्थानेषु वृत्ते रजःप्रभृतिर्कं पृथिवीकार्यविग्राहनां, महिकायां
नितन्त्यां, वनं, श्वश्रयाये वा निपतति, आदिग्रहणेन हस्त-
न्तुकाऽदिसंभवे अकार्यविग्राहनां च दयाऽदिना शिना दयं ।
वृत्ते उपलक्षणव्यापत्रं विद्युति वाग्निर्कायविग्राहनां, तत्रैवाग्निं
नियमादितिलां वायुः संभवतीति वायुकार्यविग्राहनां, वनस्प-
तिः स एव प्रलम्बलक्षणः पत्रपुण्याऽदिकं वनस्पतौ कुमिका-
दशकुनाऽदिका विग्राह्यन्ते, रुमयो विष्टाऽदिसमुद्भवाः, की-
टिका घुणाऽदयः शकुनाः काककपोताऽदयश्च, आदिग्रहणेन
सरदाऽदिकपरिग्रहः । एवं वृत्तप्राप्ते काष्ठाऽदौ पदकार्यवि-
ग्राहनां, एवंमेव प्राप्ते पुनः पतिते भूमि प्राप्तेऽपि ज्ञातव्यम् ।

यत आह-

अप्पत्ते जो उ गमो, सो चेव गमो पुणो पडंतम्मि ।

सो चेव य पडियम्मी, निकपे चेव भोमाऽऽइ ॥ १०४ ॥

य एवाप्राप्ते गमः प्रकारः स एव गमः पुनः पतति, उपलक्ष-
णव्याप्राप्तेऽपि भूयो गमः, एवशाब्दीकारणं पदकार्यविग्राह-
नां प्रतीत्याऽऽत्यन्तकतुल्यताव्यापनार्थम् । स एव च भूमौ

पतितेऽपि काष्ठाऽऽदौ प्रकारः प्रतिपत्तव्यः केवलम् (निक्षेपे चैव भोमाई ति) तत्काष्ठाऽऽदिकं महता भाग्योरवेष्टः " निक्षेपं निस्सहं " पुष्टिर्वा यश्चिपतति तेन भूय्यादीनां पुष्टिव्यादीनां महती विराधनेति चूषिष्टद्विमात्रः । निशीथचूर्णिणकाराऽभिप्रायेण तु " निक्षेपं चैव भूमीय " इति पाठः । अस्य व्याख्या-यस्यां भूमी स्थितः काष्ठाऽऽदिकेणाय विशिष्टं स्थानबन्धमध्यास्ते तत्राऽपि पादयोर्निष्कम्पत्वेन पक्षां कायानां विराधका भवति ।

एवं देवतोऽं छम्पं, विराधयो भावयो उ इह वि ।

चिजइ हू यणं कम्मं, किरियमाहणं भयनिमित्तं ॥१०५॥

पवमेतेन प्रकारेण चतुर्विध्यप्राप्ताऽऽदिकेषु द्रव्यतः यथा कायानां विराधकः प्रतिपत्तव्यः, भावतस्तु इतरथाऽपि द्रव्यतो विराधनां विनाऽप्यसौ पदकायविराधको लभ्यते, संयमं प्रति निरपेक्षतया तस्य भावनः प्राणानिपातसम्बन्धात् । भावप्राणानिपातं च यथा अन्तं निविष्टं कर्म चीयते न तथा द्रव्यप्राणानिपातं । आह-यदुक्कम्-पञ्चभिः क्रियाभिः स्पृष्ट-स्नत्कथं संधादमश्नुते यावता यदि निवारयति तदा कायिका अधिचरिणुकी च (कथं संभवतः), अथ विराधयति तदनाश्रितो भवेत्, प्राद्विर्गो वृत्तः कथं भवेत् । मृगिराह-क्रियाग्रहणं भयनिमित्तं भयजननाथं कियते येन स्वाधः क्रियापञ्चकाऽऽपत्तिदोषधीना मूलत एव प्रलम्बग्रहणेन प्रयत्नेन । यद्वा-हृष्टिवादनयाभिप्रायेणपुण्यान् यत्रका क्रिया तत्र पञ्चापि क्रियाः संभवन्तीति न दोषः । यदाह निशीथचूर्णिणकृतं- " अहवा जय्य एमा किरिया तथ दिट्ठि । यनयसुहृगल-णश्चा पंच किरियाश्चो भवेति । अन्तं पंचकिरियाग्राहणे न दोषा । " एवं तावत्संयमविग्राधना भाविता ।

(३) अयाऽऽमविग्राधनां भावयति-

कुवण उ पत्थर लेट्ठं, पव्वं छूट्ठे फले न पव्वहेते ।

पञ्चफालेण आया, अवायामेण इथाऽऽदौ ॥१०६॥

अन्येन केनचित्प्रलम्बवार्धना पूर्वं (कुवण उ सि) लघुदः क्षिप्तः, स तत्रैव वृत्तशास्त्रायां विलिनः सन् वायुप्रयागेण, विवक्षितसाधुक्षिप्तकाष्ठाऽऽदिकयोगेण वा सञ्चालितमन्येव साधोपरि निपतन् विराधनां कुर्यात्, एवं प्रसन्नः पापाणां, लेट्टिष्टिकाशकलं, मृत्तिकापिण्डो वा पूर्वं क्षिप्तः पतन्, फलं वृत्तच्युते वृत्ताभ्यपतन्, तस्यैव काष्ठाऽदः प्रतिनिवृत्त-स्वस्वमनसि प्रत्यास्फालने आत्मविग्राधना भवेत् । अन्यायामेन नातीव हस्तमुच्छ्रयाणेन लघुद्वाऽऽदौ क्षिप्तमाणं हस्ताऽऽदः परिनापना भवेदिति । गते क्षेपणद्वारम् ।

अथाऽऽराहणा-

खिवसेऽपि अपानतो, दुग्गहं तहिं कंठविच्छुअहिमाई ।

पविषत्तरच्छाईवहो. देवतं खिनाऽऽदिकृणं च ॥१०७॥

तत्स्येव य सिद्धवणं, अंगहिं रमोहणहिं छकाया ।

आरोवण सत्स्येव य, गिलाणपरितावणाऽऽदौ ॥१०८॥

काष्ठाऽऽदः क्षेपणे कृतेऽपि यदा प्रलम्बानि न पतन्ति तदाऽऽस्थितस्तान्प्राणानुवृत्तप्रलम्बानन्तं वृत्तं (दुग्गहं सि) आरोहति, स च यावत्त्रिंशद्वृत्तेपकैराहति तावन्ति चतुर्लङ्काति, अन्ते पुनश्चतुर्लङ्काति, तत्र वृत्ते आरोहतो यत्कष्ट

कैर्विध्यते, यच्च वृत्तिक्षेपेन आहिता वा, आदिशब्दावकुलाऽऽदिता वा दृश्यते, यच्च पक्षिभिः श्वेताः । दिभिस्तरुत्वादिभिश्चाटव्यजी-वेर्वधो भवति, यथा वा देवतया अधिष्ठितोऽसौ वृक्षस्तथा यदसौ साधुः क्षिप्तः कियते । आदिग्रहणेनापरया कयाचि-द्विडम्बनया विडम्ब्यते । यद्वा-सा देवता स्वाधिष्ठितवृक्षाऽऽराहणकुपिता तत्रैव निष्ठापनम् आनुपः समापनं तस्य यन् कुर्यात् । अथवा-न साधुमारोहन्तमेव यत्पातयेत् एषा सर्वोऽप्यात्मविग्राधना, पातितस्य च तस्याङ्गानि समवद-न्यन्ते, भव्यन्ते इत्यर्थः । तैरङ्गैर्हस्तपादाऽदिभिः समवहतेत्येव भूमावन्तौ पतति तत्र पदकाया विग्राह्यन्ते, तेषां च संघ-ह्नःऽऽदिरारंगणया लेच द्रष्टव्या । या " छकायाचउसु ल-हृणा " इत्यादिग्राहयायुक्ता आरमविग्राधनाया च ग्लानविष-या परिनापनाऽऽदिनिष्ठाया आरंगणया, साऽपि प्राग्बद्ध-सातव्या । गतमारोहणद्वारम् ।

(४) अथ पतनद्वारमाह-

मरणगिलाणाऽऽदौ, जे दोमा होति गेहमाणस्स ।

ते येव य साऽऽकवणा, पव्वहेते होति दोमा उ ॥१०९॥

कदाचिदसौ न वृत्तमारोहन् पतन्, ततश्च मरणग्लान-न्याऽऽदिका ये दोमा आरंभतो भवन्ति, प्रपततोऽपि न एव दोषाः साऽऽरंगणया सप्रायश्चित्तनिगमशेषा वक्ष्य्याः । " पव-इते होति सौवसेमा " इति निशीथचूर्णिग्लिप्तपाठः । तत्रा-यमर्थः आरंभतो दोषाणां संभव एव भणितः, पतन् पुन-रवश्यंभावितो मात्रमहऽऽदौ दोषा इति सतिशेषग्रहणम् । गते पतनद्वारम् ।

(५) अथोपविहारं विवृणोति-

तम्मूल उवहिगहणं, पतो साहण कोइ सव्वेति ।

तस्यअभिगहण परिता-वणा य गेलस पडिगमणं ॥११०॥

यस्य अविहारं तानि प्रलम्बानि तन्मूलं च प्रहणनिमित्तं, तस्यैव साधोरुपधिग्रहणं कुर्यात् । यद्वा-कश्चित् प्राप्नोति सं-वेपं साधुनामुपधि गृहीयात् । तत्र यथा ज्ञानं रजोहरणा-ऽऽदिकं उपधौ हन्ते स्म, शेषे पुनरुत्कृष्टे चतुर्लेपे, मध्यं मानसलपु, जघन्ये पञ्चकम्, उर्ध्वं विना तृणानि गृहीयात्, अग्निग्रहणं वा कुर्यात्, अग्निं संवेपेति भावः । अथाग्निं न संवेपे ततः शीतेन परितापः तस्य भवेत्, शीतेन वा भुक्ते अजीर्णमाणे ग्लानत्वं भवेत्, शीतानिभूता वा साध-वः पाथ्वेऽन्याऽदिषु प्रतिगमनं कुर्यात् ।

संप्रत्यश्वं प्रायश्चित्तमाह-

तस्यगहण अग्निमेवण, लघुगा गेलाप होइ ते चैव ।

मूलं अश्ववट्ठोप, दुग तिग पारंविओ होइ ॥१११॥

अश्विगृहणानि गृहीयान् चतुर्लेपे, परकृतमाग्निं संवेपे च-तुर्लेपे, अभिनवमाग्निं जनयति सूलम्, अग्निशकटिकायां वा नाययन् यावतो वारान् हस्तं वा संवालयति तावन्ति च-तुर्लेपूनि, यस्तु धर्मधन्धानुगमिं न संवेपे न शीतेन ग्लानः सजायते, ग्लानत्वं चाऽनागाहपरितापनाऽऽदौ तदेव प्रा-यश्चित्तम् । अथ शीतपरिपहमसहितेषु पाथ्वेऽन्याऽदिषु व-ज्जति चतुर्गुण, यथा छन्देषु वज्जति चतुर्गुण । येषांकाऽवधावति अन्यतीर्थिकेषु वा याति ततो स्मृतं, द्वायंगनवस्थां, त्रिषु पाराश्रिकम् । यत्तमुपविहारम् ।

(६) अथोद्वाहद्वारं विवृणोति—

अपरिग्रहिणं पलंबे, अलभतो समखजोगमुकधुरो ।

रसगद्दीपद्विबद्धो, इतरे गिहहंतो गहिग्रो य ॥११२॥

अपरिशुद्धीतानि प्रलम्बान्यलभमानः अमखयोगमुकधुरः परित्यक्तभ्रमणव्यापारभार इति भावः । रसगुहप्रतिबद्धः, इतराणि परिशुद्धीतप्रलम्बानि शुद्धं प्रलम्बस्वामिना दृष्ट्वा शुद्धातः ।

ततश्च—

महज्जुजाणखया पुण, सिंघाडगतिगचउक्कगामेसु ।

उद्वाहिकय विसज्जितं, महज्जुणाए ततो मूलं ॥११३॥

तेन प्रलम्बस्वामिना शुद्धीत्वा शुद्धाटकक्रिकचतुष्कस्यानेषु ग्रामेषु वा बहुषु नीत्वा महाजनस्य पौरजनपदरूप-स्थ आपना कृता । यथा—एतेन मदीयानि प्रलम्बानि चोरितानीत्यादि महाजनस्य पुरत उद्वाहात् विसर्जितो मुक्तस्तत एव महाजने ज्ञाते सति मूलं नाम प्रायश्चित्तम् ।

कथमुद्वाह इत्याह—

एस् उ पलंबहारी, सद्दोह गहिओ पलंबठायोसु ।

सेसाणु वि बाधाओ, सविहोदविहोविण होइ ॥११४॥

येनाऽऽगमतिघर्षितानां संप्रलम्बानि शुक्लानां शुद्धीतः, स रास-भाऽऽरोपितं शुद्धाटकक्रिकचतुष्काऽऽदिषु सर्वतः परिभ्राम-यन्त्रमुद्वाहयति—भो भोः पौराः श्रुतानामस्य प्रजाजितस्य दु-श्चरितम्—एष प्रलम्बहारी मदीयाऽऽगमस्यकप्रलम्बचौरः सद्दोहः संपलम्बो शुद्धीतः । मया दुरागमा प्रलम्बस्थानित्या-गमप्रदेशेष्वित्यादिघोरपुणरस्तरमितश्च नीयमानो महाज-नं संबद्धमयलोक्यमानः स कुतरेन कर्मणा विद्वम्यते । ततश्च सविहोदं सजुप्सनीयं यथा भवनीत्येवं विद्वम्यते, तस्मिन् शराणामपि साधूनां व्याघातः—सर्वेऽप्यमी पर्येषिधा एवेति प्रभापरिभ्रंशा भवनीति व्याख्यातमुद्वाहद्वारम् । त-द्व्याख्याने च समर्थिता “अन्नत्थ तत्थ गहणं” इत्यादि-द्वारागथा । अथ यदुक्तमस्तान्—“आणाऽणुत्थमिच्छा, विग्राहणा कम्म मीयत्थो ।” तदिदानीं प्राप्तावसरां व्या-ख्यायते—तत्राऽऽहेति द्वारं भगवता प्रतिपिद्धं यत्प्रलम्बं न कल्प्यते तद्वग्रहणं कुर्वता भगवतामाज्ञाभङ्गः कृतो भवति, तस्मिन्नाऽऽज्ञाभङ्गं चतुर्गुणकः । ४०१ उ० २१० । (आ-ज्ञाद्वारम् “आणा” शब्दे द्वितीयभागं १२१ पृष्ठे गतम्)

(७) अथानवस्थाद्वारमह—

एणेण कयमकजं, कोइ तपक्कया पुणो अओ ।

सायावहुल परंपर, वोच्छेदो संजमवायां ॥११३॥

एकेन केनचिदाचार्याऽऽदिना किमप्यकार्यं प्रमादस्थानं कृतं प्रतिसेवितं, ततोऽप्योऽपि तत्प्रत्ययादेवं आचार्याऽऽदिः क्षुत-धराऽप्येवं करोति, नूनं नास्त्यत्र दोष इति तदेवाकार्यं करो-ति, ततोऽपरोऽपि तथैव करोति, तदन्योऽपि तथैवेत्येवं सा-तबहुलानां सातपौरवप्रतिबद्धानां प्राणिनां परम्परया प्रमाद-स्थानमासेवमानानां संयमतपसो व्यवच्छेदः प्राप्नोति, यद्वि-संयमस्थानं वा पूर्वाऽऽचार्येण सातपौरवशुच्युत्तया धीजितं तत्प्राश्चात्यैरदभिति कृत्वा व्यावच्छिन्नमेवेति । गतमनव-स्थाद्वारम् ।

(८) अथ मिथ्यात्वद्वारं विवृणोति—

मिच्छते संकाऽऽह, जहेय भोसिं तहेव सेसं पि ।

मिच्छते विचिरकणं, अम्बुवगमे वारणमसारं ॥११४॥

मिथ्यात्वे विचार्यमाणे शुद्धाऽऽदयो दोषा वक्ष्यन्ते । शुद्धा नाम—किं मन्ये अमी यथा वास्तिरस्यथा कारिणो न भवन्ति, येन प्रलम्बानि शुद्धन्ति, आदिशब्दात्कास्त्वादयो दोषाः । तथा यथैतदुक्तं, तथैव शेषमन्यदप्येतेषां मिथ्यारूपमेवेति चित्त-विप्लुतिः स्यात्, मिथ्यात्वाद्वा चलितभावस्य सम्यक्त्वाभि-मुखस्य प्रलम्बग्रहणदर्शनात् पुनरपि मिथ्यात्वे स्थिरिकरणं भवति । अम्बुवगमे वा प्रव्रज्यायाः, अणुव्रतानां वा, सम्यग् दर्शनस्य वा कर्तुकामस्याप्येतः कश्चिद् वारणं कुर्यात्—नैत-थां समीपे प्रतिपद्यस्व अतारं निस्सारमदीषां प्रवचनं म-येदं च दृष्टमिति । गतं मिथ्यात्वद्वारम् ।

(९) अथ विराघना । सा च द्विविधा—संयमे, आत्मनि च । हे अपि प्रागेव सप्रपञ्चं भाषिते, तथाऽपि विशेषमुपदर्शयितुमाह—

तं काय परिचयई, नार्थ तद् दर्शणं चरिचं च ।

वीयाऽऽहोईसेवग, लोगो जह तेहिं सो पुट्ठो ॥११५॥

प्रलम्बं शुद्धन्तं तं कार्यं वनस्पतिलक्षणं परित्यजतिः त-था—ज्ञानं दर्शनं चरित्रं चेति वीयाऽऽदिप्रतिसेवको लोको यथा अत्ययमेन स्पृष्टः, तथा सोऽपि साधुस्तैः प्रलम्बरासेवि-तेरत्ययमेन स्पृष्ट इति निर्युक्तिगथाऽलक्ष्यार्थः ।

अथेनामेव विवर्गपुण्ड्र—

कार्यं परिचयंतो, सेसे काए वण य सो चयई ।

याणं शाणुवदेमं, अवट्टमाणो उ अभाणी ॥१२६॥

प्रलम्बानि शुक्लानां वनस्पतिकार्यं परित्यजति, तं च प-रित्यजन् शेषानपि कायानसौ भावतः परित्यजति, तत्र-परित्यागे च प्रथमव्रतपरित्यागः, प्रथमव्रतपरित्यागे च शे-षव्रतपरित्यागोऽप्युपजायत इति व्रतान्यप्यसौ परित्यज-तीत्युक्तम् । तथा ज्ञाने ज्ञानविषयं परित्यागे चिन्त्यमा-ने ज्ञानोपदेशं क्रियाद्वारेणान्वेतमानोऽसौ ज्ञान्यपि अज्ञानी मन्तव्यः ।

दंसणचरणा मूदस्स, नत्थि समय वा नत्थि संपं तु ।

विरईलक्खण चरणं, तदभावे नत्थि वा तं तु ॥१२७॥

ज्ञानाभावाद्दसौ सुढो भवति, मूदस्य दर्शनचरित्रं न स्तः । यद्वा—प्रलम्बग्रहणादस्य जीवेषु समता न विद्यते, समताया अभावाच्च सम्यक्प्रति नास्ति, तस्यापि सामायिकभेदतया समतारुपरत्वात् विरितिलक्षणं चरणं भवति, तच्च लक्ष-णं प्रलम्बानि शुक्लानां न विद्यते, तदभावे लक्षणभावे तेषु तत्पुनश्चरित्रं नास्ति, वाशब्दः प्रकारान्तराद्योक्तः । अथ “वीयाई” इत्यादि व्याख्यायते—फलाद्दीजं भवनीति कृत्वा बीजग्रहणम् । आदिशब्दात्कल्पपुष्पवप्रवालाशाखावकृत्क-श्चकन्दसुलानि गृह्यन्ते । शिष्यः प्राऽऽह—सर्वेऽपि वनस्पतयः सुलादेव एव भवन्ति, अतो “सुलाई पडिसेववा” इति कर्तुमुचितं किमिति । “वीयाई पडिसेववा” इति कुतम् ? ।

सुरिराह—

पाएण वीयभोई, चोयण । पच्छाऽणुपुत्ति वा एवं ।

जोशियथाते व हतं, तदादि वा होह वशकाभ्रौ ॥१२८॥

लोकः प्रायेण बीजभोजी, तेन कारणेन बीजमादौ कृतम् । य
छा-हे नोदक । समये त्रिविधाऽनुपूर्वी प्रकल्प्यते । तद्यथा-पू-
र्वानुपूर्वी, पश्चानुपूर्वी, अनानुपूर्वी च । त्रिविधाऽपि च यथा-
बसरं व्याख्यातमित्यत्र पश्चानुपूर्वी गृहीता । अथवा-बीजं व
नस्पतिना योनिरुपपत्तिस्थानम्, अतस्तस्य घाते विनाश
सर्वमपि मृताऽऽदिकं निरपेक्षतया हतं भवति । यदि घा-त-
दादिवनस्पतिकार्यो भवति, तद्बीजमादिरप्यस्य तदादिः । स-
र्वेषामपि वनस्पतीनां तत एव प्रसृतेः, अतो बीजाऽऽदि-
प्रहणं कृतम् ।

ततश्च-

विरइसभावं चरणं, बीयासेवी हु सेवयानी वि ।

अस्संनमेण लोगो, पुट्टो जह सो वि हु तेहव ॥१२९॥

यो बीजाऽऽसेवी स नियमात् शराणां मृताऽऽदीनामपि
घाती विशेयो, यश्च मृताऽऽदीनि घातयति तस्य विरातस्व-
भावं यच्चरणं चारित्रं तत्र भवति । यथा च बीजाऽऽदिप्रति-
सेयको लोकाऽऽन्यमेव स्पृष्टस्त्वधेवानावापि तैः प्रलम्बैरगत-
वितैरस्यमेव स्पृष्ट इति । गता संयमावगायना ।

(१०) आत्मविपरिणामाह-

तं चेव अभिहणंजा, आयदिपं अहव जीहलोपुत्ता ।

वहुगाइं छुंजिता, विमुच्चिकरिहिं आयवहो ॥१३०॥

तैलमुखाऽऽदिकं क्षिप्तं पुनरापनितं सत् तमेव मानुमनिह-
न्यात्, इदं च प्रागुक्तमपि स्थानाश्रयधामेन शोषात्प्रमिति न पुन-
रुक्तदीपः । अथवा-जिह्वालोपुत्तया बहुकानि प्रलम्बानि भु-
क्त्या विमुच्चिकाऽऽदिद्वी रागैरुपशैरामययो भवति । उक्ता-
ऽऽत्मविपरिणामा । तदुक्तं च व्याख्याता आत्माऽऽद्यव्यवहारं-
ऽपि दोषाः । वृ० १ उ० २ प्र०० । (गीतायेंन गच्छुताश्रया
न कर्तुं शक्यते इति 'गच्छुताश्रया' शब्दे तृतीयभागे २०६
पृष्ठे उक्तम्) (प्रलम्बाधिकारे द्रव्यतः परीतमनसं वा येन
लक्षणैर्न जानाति तदभिहितम्, 'अणुर्न जीव' शब्दे प्रथ-
मभागे २६३ पृष्ठे)

(११) अथ प्रहणद्वारम्-

चउमंगि गहखे पक्खे-वए अ एगमिं मासियं लहुयं ।

गहखे पक्खेवमिं, होति अशेगा अशेगसु ॥ १७६ ॥

चतुर्थमङ्गलं प्रहणं प्रक्षेपके च द्रव्यतया । तद्यथा एकं प्रहणम् एकः
प्रक्षेपकः । १. एकं प्रहणमनेकं प्रक्षेपकाः २. अनेकानि प्रहणानि
एकः प्रक्षेपकः ३. अनेकानि प्रहणानि अनेकं प्रक्षेपकाः ४. अत्र
च इत्थेन यत् प्रलम्बमादानं तत् प्रहणम्, यत्पुनर्मुक्तं प्रवेशनं
स प्रक्षेपकः । तत्र प्रथममङ्गलं प्रहणं मासलपु, प्रक्षेपस्थानं
यावत् प्रक्षेपकान् करोति तावन्मि मासलपुनि । तृतीयमङ्गलं
तु यावन्मि प्रहणानि तावन्मि मासलपुकानि, प्रक्षेपकवि-
परिस्थेको मासलपु । चतुर्थमङ्गलं अनेकेषु प्रहणेषु प्रक्षेपकेषु
बाधिकाव्येव मासलपुकानि, एतच्च सामायागिनिष्पक्षं मन्त-
व्यम् । यत्पुनर्जीवघातानिष्पक्षं चतुर्थपुकाऽऽदिकं तत् स्थि-
तमेव । एतच्च प्रहणप्रक्षेपकनिष्पक्षं प्रायश्चित्तं यथा केवली
जानाति तथा गीतायोऽपीति । गतं प्रहणद्वारम् ।

(१२) अथ तुल्ये रागद्वेषाभाव इति द्वारम् । तत्र शिष्यः

प्राऽऽह-

पडिसिद्धा खलु लीला, विइए चरिये य तुल्लद्वेष्येनु ।

निदयता वि हु एव, बहुधाए एगे पच्छित्तं ॥ १७७ ॥

अहो भगवन्तो रागद्वेषाध्यासितमनसः । तयाहि-तुल्य-
द्रव्येषु, समानेऽपि प्रलम्बद्रव्याणां जीवत्ये इत्यर्थः द्वितीय-
मङ्गलं एकफलस्य, चरममङ्गलं बहुनां फलानां बहुन् वारान् प्रक्षे-
पं करोतीति बहुनि मासिकानि, इत्थं तृतीयमङ्गलं तु बहुनि व-
नफलानि गृहीत्या वा एकः प्रक्षेपक इति कृत्यैकं मासिकं
च दृष्टे तन्मम मनसि प्रतिभासते-नूनं तल्लैव युष्माभिः
प्रतिपिद्धा न पुनर्जीवोपाधतः । एवं च भगवतां द्वितीये
मङ्गलं प्रलम्बजीवानामुपरि रागो, बहुमासिकदानात् तृती-
यमङ्गलं तु द्वेषः, एकस्यैव मासिकस्य दानात् । यथा-द्वितीये
मङ्गलं गृह्णातं शिष्याण सुपरि द्वेषः । तृतीये तु रागः, कारणं
प्राप्यदेव । किं च-युष्माकमेवं बहुघाते युगपद्बहूनां मुखे
प्रसित्य मक्षणं एकमेव मासिकं दत्तानां निर्दयता भवति ।

अथ रागद्वेषाभावं समयेव स्मृतिः परिहारमाह-
चापम । निर्दयतं चित्तं, शृङ्गतां विडमर्गं पि नेच्छामो ।
निर्वेपेच्छङ्गलगुरुकुड-मतागतं लिपमक्खसगता ॥ १७८ ॥

हे चांदक ! निर्दयतामेव मेच्छुनो कथं विद्वज्जनमपि
नेच्छामः । यिचिपं दृशनं भक्षणं विद्वज्जनं, तल्ला इत्यर्थः ।
स्नेच्छुद्वयदृष्टान्तं वर्णयति-“जहा एगस्स रब्बो दा मेच्छा
अलम्भा, नेम्प रब्बो तेमि मेच्छुल्लं तुट्ठेण दा सुग्गुडा दा व
छगला दिग्गला । तेहां य तुट्ठा, तथ एगं छगला गल्लपहा-
रेणं मारुत्तं स्वाअं दाहिं निर्दि । वातिअ एक्कं अं
छुत्तं स्वायति, ते पि सां छुं दामं लेणं अस्सुर्गं वि
छगलं वा लिपे । एवं तस्म छगलस्स जीवंतस्सं व
गान्ता पि धेत्तुं खरयाणि, मनो य पटमस्स एगपहारेण एक्को
वघो, विनियस्स जसिपहिं छुंदि मरति तसिया वघा,
लंति य पावो गणिज्जति । एवं जंण पलंवस्स एक्को पक्खेवो
कअं, तस्म एकं मासियं, जो विउत्तं सायति तस्म त-
सिया पच्छित्ता घणवच्छलाए य पाणिनावणियाए किरिया-
ए वहति । विउत्तया णाम-आसादिंता थोवं सायति । ”
अत एवाऽऽह-“निर्वेपेच्छु” इत्यादि । कस्यचित् तुल्यस्य द्वौ
स्नेच्छावयवगौ, तेन तुष्टेन तयोः छगलको मुगकुटो च
वृत्तौ, तत्रैकेन छगलस्य सूतस्य द्वितीयं पुनरसूतव्यैव-
कैकमङ्गलं छित्त्वा लक्षणऽऽदिभिर्मिलिष्य भक्षणं कृतमिति ।

किं च-

अचिचसे वि विदमसा, पडिमिद्धा किमु मचेयणे द्वये १ ।

कारणे पक्खेवमिं तु, पदमां तइआ अ मयणाए ॥१७९॥

आचिचसेऽपि द्वये विद्वज्जा प्रतिपिद्धा किं पुनः संयतनं
द्रव्यं ?, सचित्तं प्रलम्बं सुतरां विद्वज्जनया न भक्षणं यथार्थं
भावः । यत्र पुनः कारणं सचित्तं मुखं प्रक्षेपकं, तत्रा-
ऽपि प्रथममङ्गलं एकमङ्गलं प्रक्षेपकः, तृतीयं मङ्गलमेकम-
ङ्गलं प्रक्षेपकयो यतनया संवितव्यः ।

अथानन्तकायस्य वर्जनेति द्वारम् । यतः प्रथमतो द्वार-
साधामाह-

पायच्छित्ते पुच्छा, उच्छुरकसुपहिद्धिदास्यथली य ।

दिहंतो चउत्पदं, विकडम् एलिमयणाविचं ॥१८०॥

प्रथमं प्रायश्चित्तं पृच्छा कर्तव्या, तत इष्टुकरणंनुवाचत, महाहिकेन राक्षा (दारु सि) दारुभारेण स्थलया च देवद्रो एषा दृष्टान्तः कर्तव्यः । चतुर्थे द्रव्यतो भावतोऽपि भिक्षमिति वन्द्यं तत्र त्रीणि द्वात्राणि-विकडम्, परिमन्थः, अना-कीरोमिति समासात् ।

अथ विस्तरार्थमाह-

चोपइ अजीवते, तुल्ल कसि गुरुमा अणेतमि ।

कसि य अचेयणस्मी, पच्छिचे दिजाए दव्वे ॥१८१॥

शिष्यो नोदयति-भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽभिक्षं, भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽपि भिक्षमिति तृतीयचतुर्थयोर्भेदयोः परीत् अ-नन्ते च अजीवत्वे तुल्येऽपि कस्मात् अनन्ते गुरुमासः । परीत् लघुमासो दीयते? कस्माच्चान्तं द्रव्यं परीत् अनन्ते वा जी-वापघातं विनाऽपि प्रायश्चित्तं दीयते? अपरं च रागद्विषयवन्ता यद्वन्तं परीत् मासलघु, अनन्ते अचन्तंऽपि मासगुरु प्रायच्छु ।

तत्र यथावसोदितं कस्मात्परीत् मासलघु, अनन्ते मास-

गुरु, तद्विषयं समाधानमाह-

साऊ जिणपडिकुडो, अणेतजीवाण गायनिप्फओ ।

गेहीपसंगदोमा, अणेतकाए अतो गुरुमा ॥१८२॥

परीत्पादन्तकायः स्वादुः स्वादुतरः, तथा जिनैस्तीर्थकरैः प्रतिश्रुतः । कारणेऽपि परीत् द्वातीत्यं नानन्तमिति जिनेप-देशात् । अनन्तात् च जीवानां च गात्रेण स निष्पन्नः सुखा-दुःखाध्याधिकतरा तत्र शुद्धिर्भवति, तस्याश्च प्रसङ्गेनानिर्णी-यमपि गृहीयदित्यादयो बहवो दोषा अतोऽनन्तकायं श्रिच-लेऽपि गुरुका मासः प्रायश्चित्तम् । एवं च द्रव्यानुकूपं प्राय-श्चित्तं ददनामस्माकं रागद्वेषादपि दुरापास्तप्रसरति । य-थाहं कस्माद्विचिन्ने प्रायश्चित्तं प्रयच्छुनेति, तत्राऽपि समा-धीयते-अनवस्थाप्रदाननिवारणार्थं, सजीवप्रहणपरिहारार्थं वाऽविचिन्नेऽपि प्रायश्चित्तप्रदानमुपपन्नमेव ।

तथा चात्राऽऽचार्यो इष्टुकरणदृष्टान्तमुपदर्शयति-

न वि खाइयं नावि वति, न गोणपडियाइए निवारिइ ।

इतिरकणभईहिणो, विवरीए पसत्तुवणओ य ॥१८३॥

“योगे कुटुम्बिणा उच्छुकरेण रोविषं, तत्सपरपरन्तो न वि कार्याय न वि वरेए फलिहियं, न वि गोणारे निवारिइ, नावि पहिण स्वायंते वारेइ, ताह तेहि गाणाहं हि अवारिज्जमाणुहि नं सर्वं उच्छुकरायं, एवं कंतो सो कम्मकरेण भईए हिणो, जं च परायं चिन्ने वाचि वि बुल्लं-पसियं ते दाहं ति तं पि दायव्वं । एवं सो उच्छुकरेण विण्ढुं मुले हिणं जं जस्त देयं तं अदितां बडो विण्ढो य । एस अपमन्यो । अण्ण वि उच्छुकरेणं करं, सो विवरीता भाणियव्वो, कार्यादि सर्वं करं, जं य गोणारे पडंति ते ताहा अणं वि न दुक्कंति । एस पसत्तो” । अथा-कारार्थः-कश्चित् कुटुम्बी इष्टुकरेण रोपयित्वा नापि खातिकां नापि वृत्तिं कृतवान्, न वा गोपयित्वाऽऽदीनं खादतो निवार-यति, इत्येवं कुर्वन् इष्टुकरेण संभक्षितो या वृत्तिः कर्मकरा-ऽऽदिदेशं द्रव्यं, तथा हिष्टुकरेण दत्तः सन् विनष्टः । एतद्विपरीत-श्च प्रशस्तदृष्टान्तो यच्छुः । उपनयश्च द्वयोरपि दृष्टान्तयो-र्भेदः ।

१७८

स वाऽयम्-

को दोस दोहि भिषे, पसंगदोमेण अणुई भसे ।

भिन्नाभिन्नमाहणे, न तरइ सजिए वि परिहरिउं ॥१८४॥

कश्चिद्वैद्योऽप्रलम्बानि गृहीतुकामः को दोषः स्यात् द्वा-भ्यां द्रव्यभावाभ्यां भिन्नं प्रलम्बं गृह्यमाणं इति परिभाष्य द्रव्यभावभिक्षानि प्रलम्बायानीन्वान् । यदि च-तस्य प्रा-यश्चित्तं न दीयते तदा स निर्विशिष्टं भूयो भूयस्तानि गु-ह्यानि, ततश्च लघ्वप्रलम्बरताऽऽस्वादस्य प्रसङ्गादेव तैः प्र-लम्बरलभ्यमानैस्तस्य भक्षे अश्विररोचको भवति, ततो यानि भावतो द्रव्यतोऽभिक्षानि तेषां ग्रहणे प्र-वर्तते, यदा तान्यपि न लभते तदाऽसौ प्रलम्बरसगुह्यः सजीवान्यपि प्रलम्बानि न शक्नोति परिहर्तुमिति । विषे-षयोजना त्वेवम्-कुटुम्बिस्थानीयं साधुः, इष्टुकरेण स्थानीयं चारित्रं, परित्रास्थानीया अचित्रस्थानीयाऽऽदिनिष्ठानि, तृ-वि-स्थानीया गुर्विहा. गोपयित्वाऽऽदिस्थानीया रसगौरवाऽऽद-यः, नैरुपहयमाणं प्रलम्बप्रादिणश्चारित्रचरित्रदेव विनश्य-ति, येनाऽसौ कर्पक एकभक्षिं भरणं प्राप्तस्तथाऽयमप्यनका-नि जन्ममरणानि प्रान्तातीत्येव अग्रशस्त उपनयः । प्रशस्तः पुनरयम्-यथा तेन द्वितीयकर्पकेण कृतं सर्वमपि परित्राऽऽ-दिक्म्, उत्रासिता गवाद्यः, रक्षितं स्वतंत्रं, संजातोऽप्या-वैहिकानां कामयोगानामाभागी, एवमत्रापि केनाऽपि सा-धुना द्रव्यभावभिक्षं प्रलम्बमानं तमाचार्याणामाविचन्ते तैराचार्यैः स साधुरत्यर्थं स्वरहितः ।

ततश्च-

छट्ठाविय कवदेइ, ए कमेति मती पुणो वि तं चेत्तु ।

न य से वड्डइ गेही, एमव अणंतकाए वि ॥१८५॥

स साधुराचार्यः प्रलम्बानि छुर्दायितः त्याजितः, प्रायश्चि-त्तदण्डश्च तस्य कृतः, ततश्च छुर्दायितकृतदण्डस्य पुनर-पि तत्प्रलम्बजातं गृहीतुं मतिनं कर्मते नोरलहन् । न च नै-व (नै) तस्य प्रलम्बं शुद्धिर्देयं, ततश्चाऽसौ विरति-रूपया परित्रया गुर्विहाकरुया वृत्त्या परिक्षिप्तमिष्टुकरेण कल्पे चारित्रं रसगौरवाऽऽदिगोपयित्वैरुपहयमाणं सप्यक् परिपालयितुमीष्टं, जायते वैहिकाऽऽमुष्मिन्नकल्हाणपरम्प-राया भाजनमेवं तावत्प्रत्येकं भक्षितम्, अनन्तकायेऽप्येवमेव द्रष्टव्यमिति ।

अथ महाहिकदारुभरदृष्टान्तद्वयमाह-

कञ्जेतपुर ओलो-यणेण अनिवापियं विण्ढुं तु ।

दारुभरो य विलुत्तो, नगरहारे अवारितो ॥१८६॥

विनिष्णोलोयंति, सव्वा पिडितु तालिना पुरतो ।

भयजण्णे ससाण वि, एमव य दारुहारी वि ॥१८७॥

महिद्विषो, राया भयइ-तस्स कञ्जेतपुरं वायव्यगं हि ओलो-ए, तं न कोऽपि वारेइ, ताह तेणं पसंगेण निम्तुमादत्ता-ओतह वि ए को वि निवारिइ, पच्छा विडुनुहिं सभं आलाव-काउमादत्ताओ । एवं अवारिज्जंओ विण्ढुं । दारुभरदिदं तो-एगस्स सेट्टिस्स दारुभरिया भंडी पविसति, नगरदोने एकं दारुञ्चं सर्वं पडिइ तं गेहं तं पामित्ता न वारियं ति काउं अण्ण चड्ढवेण भंडीओ चेव गहियं, तं अवारिज्जमाणं पालित्ता सव्वो दारुभरो विलुत्ता लागेणं । एस अपसत्ता । इमे पसत्ता-वित्तिणं अंतपुरपालणेण एगा ओलोयंति ।

विदुः। तांहे तेषु सत्त्वाश्च पिडिता नास्ति पुरतो सा तालिता, तांहे संलियाश्च विनीयाश्च ख पलायंति । एवं श्रंतेऽनं रक्षित्य-
यं। एवं पदमदारुहारी वि पिडिता दारुमरी वि रक्षित्येता । "
अथाऽक्षरगमनका-कन्याऽन्तःपुरमवलोकनेन वातायनेना-
वलोकमानमनिवारितं सन् कमणं विटपुत्रैः सार्द्धमालाप-
कण्ठादिनष्टम् । एवं दारुमरीऽपि नगरद्वारे दारुणि गृ-
ह्णाति, चेटकपाख्यवात्यति शाकटिकं सर्वोऽपि विलुप्तो मु-
पितः । द्वितीयेन पुष्पगन्तःपुरपालकैकैका कन्यका अवलोक-
कमाना दृष्टा। ततः सर्वो अपि कन्यकाः पिण्डीकृत्य तासां
पुरतस्नाडिता, यथा शेषाणामपि भयजननं भवति । एवंमेष
अ दारुहार्येपि प्रथमः कुट्टितो यथा शेषा विभ्यतीति ।

स्थलीदृष्टान्तमाह-

थलगांथि सयं द्रुपथ वक्ष्येण लक्ष्मणसरा थलं तु पुण्यो ।
घान्तं चितिगृहितु, कोट्यगंदिमगहनियती ॥१८॥

थली नाम देवदोली ततो गावीणं गोयनं गयाणं एका ज-
म्बवी मया, सा पुलिदेहिं सयं मय लि खट्या, कहियं
गोवालरहिं देवदोलीपरिचामाणं । ते भयंति-जइ खट्या
नाम ता खट्या । पच्छा ते पसंगेण अवारिज्जता अण्णा जेव
मारेउमारुद्धा, पच्छा तेहि लक्ष्मणसंगेहि थली जेव घातिता ।
एस अपलत्थो । इमो पसन्थो-तेहि च गावीणं गोयनं गयाणं
एका मया, सा पुलिदेहिं खट्या, गोवालरहिं विट्ठुं परिचाम्णा
णं, तेहि गोनूणं विरयदियेने नं कोट्टं भयं मा पसंगं का-
डिंति लि काउं तथ वंथिगहो कथो । " अल्लार्थः-स्थ-
लीसंविन्धनीनां गवां गोचरणानामांमेका जम्बवी सयं मु-
ता, तस्या भलगेन लक्ष्मणसङ्गाः पुलिन्दाः स्वयमेवाऽऽगन्त्य-
रुक्ता घातिवन्तः । द्वितीयः पुनर्वदोलीपरिचामः कोट्ट-
कं पुलिन्दांश्चैतन्मया भयं मा भूत्स्वङ्ग इति कथ्या तेषां पु-
लिन्दानां वन्दिग्रहणं निवृत्तिः कृता । उपनयोजनता- " को-
दोसो दोहि भिन्नं, पसेगदोसेण अणुरहे भवे । " इत्यदि
प्रागुक्तानुसारं सर्वत्राऽपि द्रष्टव्या ।

अथ " विकडुम-पल्लमथद्वारे " व्याख्यायति-

विकडुमयमगणो दी-हगोयंरं एमणं व पेडिज्जा ।

निपिमिय सोडनायं, मुगाजिवाडीयं पल्लमो ॥१८॥

इह प्रलम्भरमभिद्राडनया प्रलम्भिनी कयलः कुरां य-
दा न प्रतिमान्ते, ततोऽन्यस्मिन् भूतगते लब्धेऽपि वि-
कडुमं शालनकं, तन्मागीयश्चलममाना दीयं गोचरं करोति,
एषणीयं वा अलममानोऽनपेक्षणीयं विकडुमं गृह्णन्तयां प्र-
येन् । अथ विनिर्दिष्टः परिशितयजी शींगडो मथया जा
तम् उदाहरणम्- " जहा एतो अमेलभक्की पुरिसो, तस्म य
मज्जाएहिं न्ह सेमयो, अज्जा तेहि भणिग्गा- मज्जे णिउजी-
ये को दामो, ते हि य सो सवहं गाहितां, तओ लज्जमाणो
एमेने परंण अणीयां पिबह, पच्छा लज्जपसो वहुजणमज्जे
वीदीए वि वल्लज्जं पाउमादन्तां, तेसि पुण ममे विलंको
उपदेस इत्यर्थः । इयस्म पुण विभिन्नवर्ण यत्पण्ड-
गार्हणं भाणिय सव्वकालं न भवति, पुणो तेहि भणिय-
कारसं मज्जपायं विणा विलंकेण ? परमारिए य मसे को
दोसो खाइह । इमे तथ विनेसे वहं गाहितो परमारिए
नतिह दोसो ति आयति पच्छा लज्जरसो कडिणजिन्तीभू-

तो निरूप्यसपरिणामो अप्येषा वि मारेउं आयति निस्-
ग्गो जाओ, जहा सो सोडओ विलंकेण विणा न सकेह
अच्छिउं एवं तस्स वि पल्लवंहि विणा कुरो न परिहाइ,
तस्स एरिसी गहीनेसु जायइ जीए एगदिएमवि तेहि विणा
न सकेह अस्थितुं, पच्छा मणियं जेव रुक्कहंतिनो गिहइ ति
तथा मुगाजिवाडी कोमला मुगमकली, उपलक्षणत्वादियुल्ल-
एडित्ठुकाऽऽदिक्कमपि यत्पुण्योपिधरूपं तस्मिन् भयमांशे
परिमन्थः सूत्रार्थव्याघातो भवति, न पुनः काचित् कृतिमात्रा
संजायते । अपि च-कदाचिदात्मविराधनाऽपि भवेत् । तथा
चात्र दृष्टान्तः-" एका अविग्गया मुग्गसंसे कोमलाओ मुग्ग-
पालिवा खायंती रक्षा आहैइएण वधंतेण विदुः, एतेणं
वि विदुः सा, तदेव तस्स कोउयं जायं, कंतियाओ पुण ख-
लिया होज्ज ति पट्टं से काडियं जाव नवरं विट्ठुं कणुरसो,
एवं विराहणा होज्जा । गते विकडुम-परिमण्डुरं ।

अथानाचीक्षेष्टाग्रमाह-

अविष्ट द्रु मन्वपल्लंवा, जिणगुसहरमाइएहिं खाइआ ।

लोउत्तरिया धम्मा, अणुगुरुणां तेण ते एवं ॥१९०॥

तथा अपिचेति द्रुपणाभ्युच्चये, पूर्वोक्ता दोषास्तान् स्थिता
एव द्रुपणान्तरमस्तीति भावः । द्रु निश्चितं, सर्वाणि सचि-
त्ताचिन्ताऽऽदिभेदभिन्नानि मूलकन्दाऽऽदिभेदादहविधा-
नि वा प्रलभ्यन्ति जितेस्मिन्धर्मेणैवैव गतमाऽऽदिभि-
रदिग्रहणं जम्बूप्रभवशब्दमवाऽऽदिभिः स्वविदरेष्यता-
सोऽप्येवमभिधानि, लोकोत्तरिकाश्च ये केचन धर्माः
समाचारास्ते सर्वेऽप्यनुगृह्यं यद्यथा पूर्वगुणमगवर्तितं
तत्तथैव पाश्चात्तरेष्वप्यनुगृह्यमिति गुरुपारम्परेष्ववस्थया
व्यवहरणीया इति भावः । यथैवं तेन तानि प्रलभ्यन्ति वर्या-
नि परिहर्तव्यानीति । ७० १ उ० २ प्र० १ । (अत्र विधिः
' अणाइय ' शब्दे प्रथमभागे ३०४ पुष्ट गतः) अयं सर्वोऽपि
विनिर्दिष्टस्थानार्थव्याहकः ।

(१३) अथ निरन्धरीगृह्यत्वायुमंवातिदिशस्तह-

एयव गमो नियमा, निगंभीशीं पि होइ नायव्वो ।

मविमेमतारा दोमा, तासि पुण गिहमाणीणं ॥१९१॥

एय एव सर्वोऽपि गमः प्रकारां निरन्धरीनामपि भवति
ज्ञानव्यः । तासां पुनर्गुह्यनीनां प्रलम्भन इत्यन्तर्ककरणऽऽदि-
ना सर्वशेषतया दोषा वक्तव्या इति ।

सुधम्-

कपड निगंभीशीं वा आमे तालपल्लंवे भिन्ने पडिया-
हितए ॥२॥

अस्य व्याख्या प्रायवत् । नवरं भिन्नं भावतो व्यपगतजीवं द्र-
व्यतो भिन्नं वा, तृतीयचतुर्थमङ्गवर्त्तत्यर्थः । सूत्रेणानुष्ठानं,
यथा-आमं भिन्नं कल्पते, अथेतः पुनः प्रतिपद्यति-न कल्प-
ते । आह-यदि न कल्पते ततः किं सूत्रे निबद्धं कल्पत
इति ? उच्यते-

जइ वि निवंधो मुने, तह वि जइणं न कपई आयं ।

जइ गिहइह लगति सो, पुरिमपदनिवारिए दोसं ॥१९६॥

यद्यपि सूत्रं निवन्ध- कल्पते भिन्नमितिलक्षणस्थथापि
यतीनां न कल्पते आमं भिन्नमपि यदि गुह्यति, ततः स
पूर्वपद पूर्वपद निवारिता य दोषास्तान् लगति प्राप्नोति ।

आह—यदि स्वप्ने अनुज्ञातमपि न कल्पते, तर्हि स्वप्ने निर-
र्थकम् ? स्मरिच—

सुप्ते तु कारिण्यं, गेलभद्राण्यभ्योममईसु ।

अहं नाम चउत्थपदे, इयरे गहणं कं होजा ॥२६७॥

स्वप्ने कारिण्यकं नानि च कारणाण्यमूनि—लानन्यमध्या, अय-
मौद्यर्यम् एवमादिषु कारणेषु कल्पते, तत्र प्रथमतश्चतुर्थमङ्गे,
तद्वत्त्वमिदं तृतीयप्रथममङ्गेष्वपि। आह—यथा नाम चतु-
र्थपदे चतुर्थमङ्गे प्रहणं तथेतदस्मिन् मङ्गत्रये कथं प्रहणं भवे-
त् ? उच्यते—तथापि कारणतो प्रहणं भवत्येव, यथा च
भवति तयोत्तरत्राभिधायते ॥ २७० ॥ २ प्रक० । (दृष्टा-
न्तकलम् 'दिदृते' शब्दे चतुर्थमांगे २४०६ पृष्ठे गतम्)

कथमिति चेत् ? उच्यते—

एमेव य दिदृते, विहि अविहीए जहा विसम दोसं ।

होइ सदांसं च तहा, कजितर जयानपफलाइ ॥२०३॥

एव एव त्वदुक्तो दृष्टान्तोऽस्माभिः प्रस्तुतस्त्वाजं स्वतार्यते,
तथा विधिना विप्रमुपभुज्यमानमदोषमभिधिना भुज्यमानं
तदेव सदांसं, तथा कार्यं यतनया फलाऽऽति आसेव्यमा-
नानि न दोगायोगातिष्ठन्ते (इहारे ति) इतरस्मिन् का-
र्ये यतनया वा अयतनया वा सेव्यमानानि निर्दोषायोग-
कल्पन्ति ।

अपि च—

आयुहे दुश्चिन्तिदुश्चिन्ति, परेण बलमा हिए ।

बेताल इव हुज्जो, होइ पंथीगराकरो ॥२०४॥

यथा केनापि शरीरबलद्वयानेन एवमायाऽऽयुधं नि-
सृष्टं मुक्तं, तच्च दुर्लभसृष्टं कृतं, येन तद्वत् परेण हनं गृहीतम् ।
यद्वा—निस्सृष्टमेवाऽऽयुधं परेण (बलम्) छान्दस्त्वाद्
बलात्कारेण हनं, ततस्त्वस्मिन् आयुधं दुर्लभसृष्टे परेण
बलात्कारेण आहते मति तस्यैव तेन प्रतिघातः कियते ।
एवं स्वयाभ्यसदभिमतदृष्टान्तप्रतिघाताय विप्रदृष्टान्त उप-
पत्तः, अस्माभिस्तु तेनैव दृष्टान्तेन न सर्वत्र दृष्टान्तः
क्रमत इति भवत्प्रतिज्ञायाः प्रतिघातः कृतः, स्वाभिमत-
आर्थेः प्रसिद्धिर्नास्ति इति । यथा केनचिन्मन्त्रवादिना होमजापा-
ऽऽदिभिर्वेदनाद्वा आहूत आगतश्च, स च वेतालः किञ्चित्काल-
यस्तस्मिन् दृष्ट्वा दुष्टुक्तो दुःस्वार्थिनो न केवलं तस्य साध-
कस्याभीष्टमर्थं न साधयति, किं तु कुपितः सन् प्रत्यङ्गि-
राकरः प्रत्युत तस्यैव साधकस्योत्पन्नत्वाऽऽलक्षणाऽपका-
रकारी भवतिः एवं भवताऽपि स्वपक्षसाधनार्थं विप्रदृष्टान्त
उपास्तः स च दुष्टयुक्तस्यावयुत भवत एव प्रतिज्ञोपपात-
लक्षणमपकारमादधाति स्मेति ।

किं च—

निरुसस विकटभोगो, अपत्यो अकारणे य अविहीए ।

इय दपेण पलंवा, अहिया कजे य अविहीए ॥२०५॥

यथा नीरुजस्य विभेपेण कटुकं विकटकर्मोपधमित्यर्थः। तस्य
जो भोग उपयोगस्तथा कारणे च रोगाऽऽदी यस्तस्यैव चा-
विधिना भोगः स उभयोऽप्यपथ्योऽहितो विनाशकरश्च जा-
यते इत्येवं त्रैपेण कारणाभावेनाऽऽसेव्यमाननि प्रलम्बान्य-
हितानि संसारचर्हितानि भवन्ति, कारणे चास्मदीयाऽऽदा-
वविधिना अयतनया गृहीतानीह परत्र चाहितानि जायन्ते ।

अथ दृष्टान्तमेव समर्थयथाह—

अइ कुसलकपिआओ, उवमाउ न होइ जीवलोगमि ।

छिन्नबन्धं पि ब गगरो, मभिज लोणो निरुवमाओ ॥२०६॥

कुशलैः पण्डितैः कथिपतास्तेषु तेषु ग्रन्थेषु विरचिता उपमा
दृष्टान्ता अस्मिन् जीवलोकं यदि न भवेयुस्तर्हि छिन्नाभ्रमिव
छिन्नं व्यथच्छिन्नमेकीभूतं यद्धं तद्यथा प्रचक्षेपवन्तेन गगने
इतस्ततो आभ्यते, एवमयमपि लोको निरुमिकस्तद्वत्प्रसा-
धकदृष्टान्तविकलो दोलायमानमानसः संघाऽऽदिभिरितस्त-
तो आभ्येत, न कस्याप्यर्थस्य निश्चयं कुर्यादिति भावः। उक्तं च—
“ तावदेव चलत्यथो, मन्तुर्विषयमागतः । यावदोसम्भवे-
नेव, (?) दृष्टान्तो नावलभ्यते ॥ १ ॥ ” एवं च बहुभिः प्रका-
श्यैवस्थापितं दृष्टान्तं प्रमापयन् शिष्यः प्राऽऽह—अगबन् !
यद्येवं ततः क्रियतां दृष्टान्तः उच्यते ॥—कुर्मै आकर्षतां दत्त-
कामेन भवता—

मरुएहिं य दिदृते, कायव्वां चउई आणुपूर्वीए ।

एवमिह अकारणे, गेलभे तहेव ओमिण ॥ २०७॥

मरुतैः ब्राल्लैः वज्रमिहदृष्टान्तः कर्तव्य आनुपूर्व्यो, एवं
मरुकदृष्टान्तसुसारेणैवाध्वनि ग्लानत्वे तथैवावमं द्वितीय-
पदं द्रष्टव्यमिति नियुक्तिग्राथासमासाधोः ।

अथ पूर्वार्थे तावद् व्याख्यानि—

चउमरुग विदेसं सा—हपारए सुगुण सत्यवाहे य ।

ततियदिखपुतिमुदगं, पारगो सुखयं हणिय खामो ॥२०८॥

परिणामस्य उपा, दो अपरिणामा तु अंतिमोऽस्तीव ।

परिणामो सदहती, कणपरिणामो मता विनिश्चो ॥२०९॥

ततिश्चो एतमकिञ्च, दुक्खं पीरउ तितं समारदो ।

किं एविसस सिद्धं, अइपरिणामो हियं कुणित ॥२१०॥

पिच्छं सुं वडिजह, पदमो अहालहुस धाडितो ततिश्चो ।

चउत्थो अतिपसंगा, जाओ मोवापणंवालो ॥२११॥

जहा वसतिर मरुका अस्मादस्मासो नि काउं चि-
देसं पत्थिता, तेहि य एगो साहापारगो दिदृते, पुच्छिञ्चो-
कथ वचसि ?। सो मरुह-जन्थेव तुःअं, ताहं ते एग-
म्मि पचंते अजाणसीसए सत्यं पडिच्छंति, सो य सन्धो
मिलह, साहापारगो सुखयं सारवेइ । तेहि भणिये—
किं तुच्चं एणं ?। सो मरुह-अहंमेयं जाणामि कारणं, तञ्चो
ते सन्धेणं समं अइवि पडिदो, तेसि अरमं पवन्नाणं सो
सन्धो मञ्जो अञ्जो विसो दिसि पलाइतो, इतरे वि मरुया प-
चज्जो सुणणहुदो पड्ज्जो पडिना अइव तिसिमुपिक्ख-
या तइयदिणं पिच्छंति पुरमुदगं मयगकलेवराउलं, तस्य ते
साहापारगो भणिता एवं—सुणयं मारउ खामो, एवं च
सरुहिरं पाणियं व पिबामो, अइहा मरिज्जामो, एवं च बे-
वरहस्ते आवसीए भणियं चेव न दोसो, एतं तेण ते
भणित्वा । तेसि मरुया एक्को परिणामगो, दो अपरिणामगो
चउत्थो तु अतिपरिणामगो । तस्य जो सो परिणामगो तेषु
तं साहापारगवयणं सहियं, अम्भुवयणं च, जे ते दो अप-
रिणामगो तस्मिं पड्केण साहापारगवयणं सोउं कथा । किया
तइयो अहो अकज्जं कथा वि मे ण सुणंति, सो अपरिणाम-
गो तिसियमुपिक्खतो भवतो । जो सो विनिश्चो अपरिणामगो
सो भणित्वा—एवं एवमवस्थापि वि अकिच्चं किं पुण
दुक्खं नरउज्जति नि काउं अइयं रेण । जो सो अतिपरि-
णामगो सो भणित्वा—किह चिरस्स सिद्धं उडियामो अतीते

काले जं गु भवित्यं। एवं तैर्हि फाडिना खरश्रो। तथ जेहि
 क्षातिर्यं ते साहापारणेण भणित्ता-एतो निधित्था समाया
 पच्छिन्नं वहेज्जह, तथ जो सो परिणामगो तेण अप्पमा
 गरियं एगस्स अज्जावमस्स आलोइयं तेण सुद्धो ति भ-
 वित्यं पंचगव्यं वा दिव्सें। तथ जो सो अपरिणामगो सो
 निधित्थो समाया सुगमक ति विरं काउं माहणमिलत्ता
 वाउव्वेज्जस्स पदेहि पडित्ता साहति. सो वाउव्वेज्जेण विधि-
 कतो निच्छुटो। जो सो अहपरिणामगो सुत्थि किंवि अभ-
 क्खं अप्यं वा अतिपरिणामपसंगेण सो मायेगन्डालो
 जानी।" अथाक्षरार्थः-अतवारो मरुका विदेशं प्रस्थितास्त-
 तः शाखापारगो वेदाध्ययनपारगतो मरुकस्तेषां मिलित-
 स्तेन च युनकः सार्द्धं गृहीतः, अरण्ये च गतानां सार्ध-
 स्थ वधो, मीरणं, ततस्त्वेमेरुकेरुकां दिशं गृहीत्वा परलायि-
 तः तृतीयदिने एतिक्रियेन युनकडवराऽऽदिकेषु कं दृष्टं,
 शाखापारगो बह्वि-एनं युनकं हत्वा भक्षयामः। अत्र वैकः
 परिणामकौ, द्वौ अपरिणतौ अपरिणामकौ, अग्निमध्वर्यो-
 ऽतीव परिणामकः प्रथमः शाखापारगवचनं अहधत्ते. द्वितीयः
 पुनरपरिणतः कर्णौ म्मतिवान्, त शृणुम एनां वानोमपीति
 कृत्वा मृतः। तृतीयोऽप्यपरिणतश्चित्तयति-एतदेतस्यामप्य-
 वस्थायामहृत्यं परं किं क्रियते दुःसहं मर्तुमिति युन-
 कभक्षणं कर्तुं समारब्धः। चतुर्थेऽवस्थितिपरिणामकः-किमि-
 यतः कालात् शिष्टं कथितमित्युक्त्या अधिकं करोति, गो
 गदमाऽदिमांसाप्यपि भक्षयतीति शाखापारणेण च ते भण-
 ताः-अटव्या उनीणाः प्रायश्चित्तं वहध्वं, तत्र यः प्रथमः
 परिणामकः स यथाशक्तुक्रमायश्चित्तं शुद्धो, द्वितीयस्तु
 मृत एव, तृतीयो निर्धोऽतिनश्चातुर्विधः पङ्कवेहिकृत इत्यर्थः।
 चतुर्थेऽवस्थितिप्रसङ्गात् नास्ति किञ्चिदभ्यस्येयेति श्व-
 पाकरूपभक्षणं ज्ञात इति।

अथोपयोगजनमाह-

जह पारगो तह गणी, जह मरुगा एव गच्छवामी उ ।
 सुगमगरिसा पल्लवा, मडतोयमसं दगमफासं ॥२१२॥
 यथा शाखापारगस्तथा गणी आचार्यो, यथा चत्वारो म-
 रुका एवममुना प्रकारेण गच्छवामिनः साधवः, युनकस-
 द्दशावप्य प्रलम्बानि, विप्रकृष्टाश्वाऽऽदिकार्षां विना साधुना-
 मभक्षणमित्यात्। मृततोयसमं युनकडवराकुऽऽलोदकनुत्थं
 मप्रासुकोदकं ज्ञातव्यम्। अप्येवत्यात्।

अथ यदुक्तम्—"एवमिहं अद्वायां, गोलक्षं तदेव ओम-
 स्मि।" तत्राध्वद्वारं विवृतांति-

बहदरे य सुभिक्खे, अद्वाण पवज्जेणं तु दपेणं ।

लहृगा पुण्ड्रपदे, जं वा आवज्जती तथ ॥२१३॥

ऊर्ध्वं दरः पूर्वं यत्र काले तदूर्ध्वदरं, प्राकृतरीत्या उद्दरं,
 ते द्वा द्विधाः-धान्यदरा उदरदराश्च। धान्यानामाधारभू-
 ता दरा धान्यदराः, कटपल्लवाश्च उदराण्येव दरा उदर-
 दराः। ते उभयेऽपि यत्र पूर्वं तदूर्ध्वदरम्। तथा-सुभिक्खं भि-
 क्षाचैः सुलभमित्। अत्र चतुर्भेदी-ऊर्ध्वदरं सुभिक्खं च १,
 ऊर्ध्वदरं न सुभिक्खं, सुभिक्खं नोर्ध्वदरम्, नोर्ध्वदरं नो सुभिक्खम्
 ४। तत्र प्रथमभङ्गं तृतीयभङ्गं वा यथावधानं कर्पणे प्रतिपद्यते
 तदा यद्यपि न मूलात्तरगुणविराधनाऽऽदिकं किमप्यापद्यते,

तदापि शुद्धपदे चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तम्, कस्मादप्येणा-
 ध्वानं प्रतिपद्यते इति? यद्वा-आत्मविराधनाऽऽदिकं यत्रा-
 ऽऽपद्यते तत्र तत्प्रतिपन्नं प्रायश्चित्तम् अर्थात्पक्षं शेषमहङ्गये
 बुभिक्षत्वाद्ध्वगमनं प्रतिपत्तव्यमिति प्रथमदृतीययोरपि
 भङ्गयोः कारणतो भवेद्ध्वगमनम्।

आह-किं तत्कारणम्? उच्यते-

असिने ओमोयोरिणं, रायदुदं भए वत्तागाढे ।

गेलाम उत्तिमं, नाणे तह दंसणचरिते ॥ २१४ ॥

विवक्षितदेशे आगाढमशिवमौर्ध्वं राजहिष्टं भयं वा प्र-
 त्यनीकाऽऽदिसमुत्थमागाढशब्दः प्रत्यकर्मभयसंघट्टने, तथा
 तत्र वसनां त्वातत्वं भूयां भूय उपपद्यते। यद्वा-देशात्तर-
 म्मानत्वं कस्यापि समुत्पन्नं, तस्य प्रतिजागरणं कर्तव्यम्।
 उत्तमार्थं वा कोऽपि प्रतिपन्नस्तस्य निर्यापनं कार्यम्। तथा
 विवक्षितं देशं ज्ञानं वा दर्शनं चारित्रं वा नोत्तरयति।

एएहिं कारणेहिं, आगाढेहिं तु मम्ममाणेहिं ।

उवगराणं कुण्वपडिले-हिएण सत्थेण गंतव्वं ॥ २१५ ॥

एतैरनन्तरोक्तैः कारणेणागहिः समुत्पन्नैः सङ्गिरम्यते, ग-
 रुक्कृद्भिश्चाप्यप्रायोग्यमुपकरणं मुक्तिकाऽऽदिकं गृहीत्वा मा-
 र्थं पूर्णमेव प्रत्युत्पण्यैव स्तनं पूर्वप्रत्युत्पन्नं सार्धं सा-
 र्धं गन्तव्यम्।

अत्र विधिमाह-

अद्वाणं पविस्सतो, जाणगनीमाए गाएण गच्छं ।

अहं तथ न गाहेज्जा, चाउममाया भवं गुग्गुणा ॥२१६॥

अत्रानं प्रविशमाचार्यो ज्ञायको गीतार्थस्तत्प्रिया गच्छं
 सकलमप्यवकलपरिधिं प्राहयति। अथ तत्राध्वप्रवेशेऽध्व-
 कलपरिधिमवाच्यो न प्राहयेयुस्ततश्चमुना मुखः प्राय-
 श्चित्तं भवेयुः।

स्यान्मतिः कथं वा गच्छपथकलप्राहयनीति? उच्यते-

गीयत्थेण सयं वा, गाहं छुडितो य पच्चयनिमिं ।

सारिति तं सुयत्था, पमं अप्पच्चओ इहरा ॥ २१७ ॥

यथाचार्य आत्मना केनाऽपि कार्येण व्यापृतस्ततोऽन्य-
 नोपाध्यायाऽऽदिना गीतार्थेन, अथ न व्यापृतस्ततः स्वयमा-
 र्त्त्येवावर्त्यगीतार्थेन, पुरतः शर्देकलप्यमाचार्यो गच्छं प्रा-
 हयति, स च कथको प्राहयन्नन्तराग्न्या अर्धपद्मान्तं छुहं-
 यन् परिच्यजनं कथयति, ततो ये ते धृतायां गीतार्थोस्तन-
 तदर्थं यदर्थपद्मान्तं त्यक्तं तन् स्मारयति, यथा विस्मृ-
 तं भवतमिव तथैव तत्राध्वपद्विनिमित्तं। किमितिमेवं क्रियते?
 इत्याह-अर्गीथानां प्रत्ययनिमित्तं-यथा भवेऽप्येते यदनां
 सामाचार्यमित्येव ज्ञानमिति, तन् नूनं साऽर्थेवयमिति, इत-
 रथा यद्येवं न क्रियते, ततस्तेषामगीतार्थानां मध्ये ये अ-
 तिपरिणतस्ते अत्रत उवांशो अपि तथैव प्रमङ्गं कर्तुः।
 ये त्वपरिणामकास्तेषामप्रत्ययं भवेत्, यथैव इदानीमेव स्व-
 बुद्धिकलपनाशिरूपनिमित्तमाभवेद्विधिं स्मृतं कुर्वन्तीति शिष्यः
 प्राह-या कलपेदध्वनिं प्रलम्बग्रहणे सामाचार्यो तस्मिन्ना-
 नीमेव भवतु।

गुरुगह-

अद्वाणे जयशाए, परुवयं वक्खती उवरि सुत्ते ।

ओमे वुवरि वोच्छइ, रोगायंकेसिमा जयशा ॥ २१८ ॥

अर्ध्वनि गच्छतां या प्रलम्बग्रहणे यतना सामाचारी, तस्याः प्रकणमुपरि अयः सूत्रं इहैवोदशकं वयति, अयमसि यः कांसि विधिः स खयोऽप्युपरि इहैव प्रलम्बप्रकृतं वयति । अत्र पुनयत्तं ग्लानिद्वारं तदभिधीयते । तच्च ग्लानत्वं द्विधा-रोगः आनङ्कः । तयोः रोगाऽनङ्कयोर्द्वयोः स्वीयं वययमाणलक्षणा यतना ।

अत्र तिष्ठतु तावद्यतना, रोगाऽनङ्कयोरेव कः परस्परं विशेपः १, उच्यते-

गंदीकोदखयाऽऽदी, रोगो कासादो य आयंको ।

दीहक्या वी रोगो, आतंको आसुधानी उ ॥ २१९ ॥

गण्डी गण्डमालाऽऽदिकः, कुष्ठं पाण्डुरोगः, गलतकुष्ठं वा, क्षयो राजयक्ष्मा, आदिशब्दान् शरीरदृश्यव्ययगुलमाऽऽदिकः सर्वोऽपि रोग इति व्यपदिश्यते । कामाऽऽदिकस्तु आनङ्कः, आदिग्रहणेन श्वानशूलहृत्पात्ररानिसाराऽऽदिपरिग्रहः । अथवा-दीर्घकालमाविनी सर्वोऽपि रोगो उच्यते । यस्तु आशुधानी विमृच्छिकाऽऽदिकः स आनङ्कः ।

अथ सामान्येन ग्लानत्वं विधिमाह-

गेलमं पि य दृविहं, आगादं चेव नो अ आगादं ।

आगादं कमकरणा, गुरुगा लहुगा अगागादं ॥ २२० ॥ ग्लानत्वमपि द्विविधम्-आगादं चैव, तं आगादम्, अनागादमित्यर्थः । आगादं यदि कमंग पञ्चकपरिहाण्या करानि ततश्चत्वारो गुरुवः, अनागादं तु यदि आगादकरणीयं करानि तदा चत्वारो लघवः ।

एतद्वै स्पष्टयद्वाह-

आगादमणागादं, पुव्वं च सिप्पगहसमागादं ।

फासुगमफासुमं वा, चउ परियट्ठं सणागादं ॥ २२१ ॥

आगादम्, अनागादं च पूर्वोक्तम्-“अहिउक्कविमविस्सुं” इत्यादिना पूर्वमेव व्याख्यानं, तच्चाऽऽगादे शूलविमृच्छिकाऽदी ग्लानत्वं समुत्पन्नं प्राशुकस, अत्राशुकं वा-परणीयमनेपरणीयं वा क्षिप्रमेव गृहीतव्यम्, आगादं त्रिःपरिवर्तनरूपया, पञ्चकपरिहाणिरूपया वा यतनया कमंगं गृह्णन्, ततश्चत्वारो गुरुवः, अनागादं पुनस्त्रिकृतः परिवर्तनेन कुतेऽपि यदि शुद्धं न प्राप्यते ततश्चतुर्थं परिवर्तनं पञ्चकाऽऽदिव्यतनया अनेपरणीयं गृह्णाति । अथ “अनागादं ति” परिवर्तनं पञ्चकपरिहाणिं वा न करोति ततश्चतुर्लघवः ।

अथ ग्लानत्वविषयां यतनामाह-

विजे पुच्छा जयशा, पुरिसे लिंगे य दव्वगहणे य ।

पिट्ठमपिट्ठे आलो-यशा य पलवण जयशा य ॥ २२२ ॥

प्रथमतः धेयस्वरूपं वल्लवं, ततस्तत्प्राग् यथा प्रच्छन्ते यतना क्रियते तथा वाच्यं, पुरुष आचार्याऽदिकोऽभिधानव्याः, लिङ्गेन वा यथा प्रलम्बग्रहणे भवति यथा वल्लवं, द्रव्यग्रहणं वा लेपाऽदिवृद्धयोदानमभिधानीयम्, पिष्टव्यं च प्रलम्बग्रहणे विधिवैल्लवं, तत आलोचना प्रज्ञापना यतना वाऽभिधानव्याः । इति नियुक्तिगाथासमाप्ताः ।

१७६

अथ तस्या एव भाष्यकृतं व्याख्यानमाह-

विज्जइग्ग एगदुगाऽऽ-दिपुच्छणे जा चउकउवप्पो ।

इह पुश दव्वपलंबा, तिप्पि य पुरिसाऽऽयरियमाह ॥ २२३ ॥

वैद्याकमष्टौ वैद्याः-“संविग्गमसंविग्गा २, लिगी ३ तह सावप ४ अहाम्भइ ५ । अणुभिग्गह मिच्छं ६ तउ ७, अट्ठमप अन्नतिथी य ८ ॥ १ ॥” इति गाथांकाः प्रष्टव्याः । एते च मासकल्पग्रहणे ग्लानद्वारं व्याख्यायन्ते । एतेषां च प्रच्छन्ते इयं यतना-वैद्यस्य समीपं एकः प्रच्छको न गच्छति, मा यमदण्ड आगत इति निश्चितं प्रहोतु । द्वावपि न व्रजतः, यमदृतायेताविति मननात् । आदिशब्दान् च-त्वारोऽपि न व्रजन्ति नीहरणकारिण एते इति कृत्वा, यत एवं ततश्च यः पञ्च वा गन्तव्या इति, इत्यादिको विधिस्तावत् ज्ञेयो यावत् किमस्मिन् रोगे प्रतिकर्तव्यमिति पुष्टः सन् स वैद्यश्चतुष्कोपदेशं दद्यात् । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षत्रतः, कालतो, भावतश्च । एतं ग्लानद्वार एव व्याख्यास्यते । इह पुनर्द्रव्यतः प्रलम्ब्यानि पुरुषाश्च त्रय आचार्याऽदय आचार्याप्यायमिभिरुक्ता द्रष्टव्या इति । तत्र वैद्यः पुष्टः कदाचिद्वर्षमभिदध्यात्-यारशं रोगं कथं कथयत ईदृशस्यापशमनार्थमेवं वनस्पतिजातं ग्लानस्य दानव्यम् । स च वनस्पतिर्यो यस्य रोगस्योपशमनाय प्रभवति तद्विषयं तमभिधत्सुगह-

पउमुप्पलं माउलिगे, एण्ढे चेव निवपत्ते य ।

पित्तुदणं सनिवाण, वायकोव य सिमं य ॥ २२४ ॥

पित्तोदये पशोपलमोपयं सन्निधानं मानुलिङ्गं बीजपूरकं, वातप्रकोपपररुचपत्राणि, (सिमं ति) केश्मोदये निम्बपत्राणि । अथ यदुक्तम्-“निष्पि य पुरिसाऽऽयरियमाह ति” तदंतद्भाषयति-

गणि वसम गीय परिणा-मगा य जाणंति न जहा दव्वं ।

इयरोमं वाउलणा, नायंसि य भंडिपोउवमा ॥ २२५ ॥

योऽसौ ग्लानः स गणी आचार्यो, वृषभ उपाध्यायो, भिक्षुश्चेति त्रयः पुरुषाः । अत्र भिक्षुर्द्विधा-गीतार्थोऽगीतार्थश्च, परिणामकोऽपरिणामको वा तत्र गणीवृषभगीतार्थभिक्षुणां त्रयाणां पुरुषाणां प्राशुकैरणीयिन द्रव्येणाऽऽलेपाऽऽदिना कसंव्यं, यदा प्राशुकमपरणीयं वा न प्राप्यते तदा तदितरेषांपि कसंव्यम् । एतेषां च यद्यथा गृहीतं तत्तथैव निवेदते, निवेदयन्ते च ते तथेष्टाऽऽगमप्रामाण्येन सविज्जमभिव्यं वा शुद्धमशुद्धं वा द्रव्यं यद्यस्मिन्नवसरे कलंनं तद्यथावत् जानन्ति । यस्तु अगीतार्थः परं परिणामकः सोऽपि यद्यथा क्रियते तत्तथैव, परिणामकव्याकथितं सज्जानिते, इतरं अपरिणामकः सन्नो य अगीतार्थोऽस्तेषां न कथ्यते । यथा-अप्राशुकमनेपरणीयं वा गृहीतं, किं तु तेषां व्याकुलना क्रियते । यथा अनुकगृह्णानामार्थं कृतमानीतमदम् । अथ कममपि तैर्ज्ञातं, यथा-एतदप्राशुकमनेपरणीयं वा, ततो ज्ञाते सति भण्डी गन्त्री, पोतः प्रवहणं, तदुपमा कसेव्या । यथा-

“जा एगदेवे अदढा उ भंडी,

सीलप्पय सा उ करेति कजं ।

जा इच्छला सीलविया वि संनी,

न नं तु सीलंति विसिन्नदार्त्तं” ॥ १ ॥

शीलाप्यते, समारच्यते इत्यर्थः ।

तथा—

“जो एगदेसे अइयो उ पोतो, सीलणप सो उ करेइ कजं ।
ज दुण्णोलो सीलविओ वि संतो न तं तु सीलेंति विसिअदाहोरे”
एवं त्वमपि जानीये अहं प्रणुणीभविव्यामि, प्रणुणीभूत-
इव प्रायश्चित्तं वोढासि । अत्र च स्वाध्यायवैयाचुत्यनप-
भुतिभिरधिकं लाभमुपाजयिष्यामीति तत इदं प्रतिसेवका-
कल्पनीयम् । अर्थतेयामसमर्थस्वतः तां प्रतिसेवयेति गतं
वैश्वप्रच्छन्नयतनापुरुषलक्षणं श्रावयम् ।

अथ लिङ्गाऽदीनि सर्वोत्थपि द्वाराणि मायाद्वयेन भावयति—
सो पुण्य आलेवो वा, इवेज आहारिणं व मिसिसरं ।

पुच्छं तु पिङ्गहणं, विगारणं पुच्छकिन्नं वा ॥ २२६ ॥

भावियकुलेषु गहणं, तेसऽसति सल्लिगगेहणऽनन्तो ।

विकरुणकरणाऽऽलोयणु, अमुगगिहे पञ्चओगीते ॥ २२७ ॥
यो नस्त्यतिभेदो ब्रह्मोऽदो पिणोदयाऽदो वा उपयुज्यते, न
पुनरालोपो वा स्याद् बहिः पिण्डीप्रदानाऽऽदिक इत्यर्थः । आ-
हारिणं वा बीजपूराऽदिकं, तच्छाभयमपि प्रथमतोऽजिनं, त-
द्वलाभे मिश्रम्, अस्याप्यभावे इतरत् सखितम् । अथ वा मिश्रं
नाम—यदालेप आहारयितव्यं च भवति, इतरन्नाम—यजाल-
पो नाहारयितव्यं, तच्च स्पष्टेन स्पष्टनीयं वा स्यात् पञ्चो-
त्पलवत्, नासिकया आह्वानव्यं भवेत्पुण्याऽऽदिवत् । एतावता
द्रव्यप्रहणद्वारं व्याख्यातम् । अथ पिण्डपिण्डात्मन्—तत्राऽऽ-
लोयाऽऽदिकं सर्वमपि यद्वै पिण्डं लभ्यते तस्य प्रहणं कर्त-
व्यम्, पूर्वपिण्डस्यालाभे तृतीयेनापि भङ्गेन, तस्याप्यलाभे द्वि-
तीयेन, तस्याप्यसति प्रथमभङ्गेन यत् पूर्वोच्छ्रितं तद्विकरणं कृ-
त्या प्राहं, (विधिभक्तिकप्रकारं करणं खण्डनं यस्य तद्वि-
कर्णं, तद्विहर्षं वाऽऽनीय पेषणीयम्) एतच्च यद्विहर्षादुक्तम्—
“इयरे गहणं कहे होजा १,” इति, तदेवं भवेदिति प्रति-
पत्तयम् । अथ पूर्वोच्छ्रितं न लभ्यते तत आत्मनाऽपि छिन्द-
न्ति, तच्च पूर्वोच्छ्रितं भावितकुलेषु प्रह्रीतव्यम्, तत्र यानि श्रा-
वकुलानि मानापितुसमानानि साधूनामपवादपदे प्राण्युका-
ऽऽदिकं गृह्णतामनुवादकारिण्ये तानि भावितकुलान्युच्यन्ते,
तेषामसति यद्यभाविनकुलेषु स्खलितं गृह्णाति ततो महा-
नवर्षा भवति, अतस्तेष्वन्यलिङ्गेन प्रह्रीतव्यम् । इति लिङ्ग-
द्वारमपि व्याख्यातम् । अथवा भावितकुलानामभावं यानि
सुप्रहापनीयानि कुलानि तानि प्रहाप्य मार्गयति गृह्णाति च
एषा प्रहापना मन्तव्या । एतानि पुनः प्रथमद्वितीयभङ्गव-
र्त्तानि प्रलम्बानि यत्र गृहीतानि तत्रैव विकरणाणि कृत्वा
आनीय गुरुसमीपे आलोचयति आगीनायेप्रत्ययानिभक्तं,
यथा—अमुकस्य गृहे स्वाधे कृतानि मया लब्धनीतिः । एषा आ-
लोचना । यतना तु सर्वथा पूर्वोच्छ्रितानामलाभे स्वयमपि
क्षुब्धयानि च प्रथमं परीक्षानि, ततोऽन्तान्यपि पूर्व
स्खलितं, तत इतरेणापि, एतच्च निर्ग्रन्थानाश्रित्य भवितम् ।

अथ निर्ग्रन्थीनां विधिभक्तिदिशप्राह—

एसेव गोमो नियमा, निगंभीषां पि नवरी छुमंगा ।

आमे भिक्षाभिणे, जाव पउमुपल्लाईणि ॥ २२७ ॥

एष एवगो गो नियमात् निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो, यावत्पञ्चो-
त्पल्लाऽऽदीनि “ पउमुपलमाऽर्जिले ” इत्यादिगथा यावत् ।

एतच्च नियुक्तिमङ्गीकृत्योक्तम् । भाष्यमाश्रित्य तु— अमुगगिहे
पञ्चओगीते ” इति पर्यन्तं द्रष्टव्यं, नवरं तासामपि प्रलम्बे
भिक्षाभिन्नपदाभ्यां विधिभिक्षायांचिभन्नपदसहितान्भ्यां बह-
भङ्गाः कस्यैवाः, ते चानन्तरस्वे स्वस्थान एव भावयिष्यन्ते ।

(१४) स्वाधि—

कण्ड निगंभीषां पक्के तालपल्लवे भिक्षे वा पडिगाहिचए
॥ ३॥ नो कण्ड निगंभीषां पक्के तालपल्लवे अभिक्षे पडि-
गाहिचए ॥ ४ ॥ कण्ड निगंभीषां पक्के तालपल्लवे भिक्षे प-
डिगाहिचए, से वि य विहिभिणे, नो चेव शं अविहिभिणे ॥ ५ ॥

एतानि त्रीणि सूत्राणि समकमेव व्याख्यायन्ते—कल्पते
निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बं द्रव्यतो भिक्षं वा प्रतिगृहीतुम् ;
नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बमभिक्षं प्रतिगृहीतुम् ;
कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बं च द्रव्यतो भिक्षं प्र-
तिगृहीतुम्, तदपि च विधिभिक्षं विधिना वचयमाणलक्ष-
णं भिक्षं विदारितं नैव, न वाक्यालङ्कारः । अविधिभिक्ष-
मिति स्वार्थः । ६० १ उ० २ क० । (‘ पक्क ’ शब्देऽस्मि-
न्नैव भागे तत्क्षिपः कृतः)

अथ भिक्षाभिन्नपदे व्याचष्टे—

पक्के भिक्षे समणा—श वि दोसे किं तु समणीणं ।

समणे लहूओ मासो, विकडुभमाई य ते चेव ॥ २३६ ॥

पक्कं यत्क्षिजं तद् द्रव्यतो भिक्षं वा स्वाधिमिक्षं वा । तत्रो-
भयेऽपि भ्रमणानामपि दोगा भवन्ति, किं तु किं पुनः भ्रम-
णीनां, भ्रमणा यदि गृह्णन्ति ततो मासलघु, ऋष्यामपि नप-
कालाभ्यां लघुक्, विकडुभपल्लिमन्थाऽऽदयश्च त एव दोगाः ।

इदमेव स्फुटतमाह—

आणाऽऽदिरसपसंगा, दोसा ते चेव जे पढमुसे ।

इह पुण सुत्तनिवाओ, ततियचउत्तेसु भंगेसु ॥ २३७ ॥

आह्नाऽदयो रसप्रसङ्गाऽऽदयश्च दोगाल एव पक्कप्रलम्बप्रह-
णेऽपि भवन्ति ये प्रथमस्त्वेऽभिहितः । यद्येवं ततः सूत्रम-
पार्थकमिन्याह—इह पुनः सूत्रनिपातस्तृतीयचतुर्थयोर्भेदयो-
र्भवति, भावतो भिक्षमिति कृत्वा तृतीयचतुर्थरूपं भङ्गव्य-
मधिकृत्य सूत्रं प्रवृत्तमिति भावः ।

एमेव सर्वेऽपि वि, विकडुभपल्लिमन्थमाइया दोसा ।

कम्माइया य तहा, अविभिणे अविधिभिणे च ॥ २३८ ॥

एवमेव संयतीनामपि विकडुभपल्लिमन्थाऽऽदयो दोगाः ।
तथा अविधिभेदं अविधिभिणे च प्रलम्बे हस्तकर्मोऽऽदयः स-
शिवया दोगा मन्तव्याः, अतस्तासां विधिभिन्नमेव कल्पते
नाविधिभिन्नम् ।

अत्र च पङ्कजग्रीमाह—

विहिअविहीभिन्नमि य, समणीणं होतिमे तु छुमंगा ।

पदमे दोहि अभिणे, अविहिविही दण्विहि तदए ॥ २३९ ॥

एमेव भावतो वि य, भिक्षे तत्थेक दण्वतोऽपिभे ।

पंचमे छुडे दोहि वि, नवरं पुण पंचमे अविही ॥ २४० ॥

“ से वि य विहिभिणे नो चेव शं अविहिभिणे ” इत्यत्र
भ्रमणीनां स्वे इमे पञ्चमज्ञा भवन्ति । “ पदमं ” इ-

त्यदि । प्रथमं द्वाभ्यामपि भावद्रव्याभ्यां वा भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतोऽप्यभिन्नम् । द्वितीयं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नं, तृतीयं भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नम् । एवंमेव भावतो भिन्नेऽपि भङ्गव्यं, तत्रैकं चतुर्थं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽभिन्नं, पञ्चमपट्टो भङ्गो द्वाभ्यामपि भिन्नो, नवरं केवलं पञ्चमे अविधिभिन्नं, भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नमिति भावः । अर्थादापन्नं षष्ठं भावतो भिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नमिति ।

अथ षट्स्वपि भङ्गेषु यथाक्रमं प्रायश्चित्तमाह—

लघुगा तीसु परित्ते, लघुगो मासो य तीसु भंगेषु ।
गुरुगा हौति अग्र्यंते, पञ्चिवा संजर्षं तु ॥ २४१ ॥

आयेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पती चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तः कालविशेषिताः भावतोऽभिन्नत्वात् । उच्यतेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पतावेव लघुको मासस्तपःकालविशेषितः प्रायश्चित्तः, भावतो भिन्नत्वात् । अनन्तरवनस्पतेस्तु तत् एव गुरुकाः कस्यस्याः, चत्वारो गुरवो गुरुमासश्चेति भावः । इत्थं षट्स्वपि भङ्गेषु संयन्तीनां प्रायश्चित्तानि द्रष्टव्यानि । अथ हस्तकर्मसंभवान्मन्त्रं चतसि व्यवस्थाप्य प्रकारान्तरस्याधिकं प्रायश्चित्तमाह—

अहवा गुरुगा गुरुगा, लहुगा गुरुगा य पंचमे गुरुगा ।
छर्दंसि हवति लहुग्रा, लहुगत्यां गुरुऽप्यंते ॥ २४२ ॥

अथवा प्रथमे भङ्गे गुरुका अभिभवात् । द्वितीयेऽपि गुरुका अविविधिमित्रत्वात्, तृतीये लघुका विधिभिन्नत्वात्, चतुर्थे गुरुकाः अभिभवात्, पञ्चमेऽपि गुरुकाः अविधिमित्रत्वात्, षष्ठे लघुको मासो विधिभिन्नत्वात् अविस्तत्वाच्च । एतच्च परिते भणितम्, अनन्ते तु लघुकस्याने गुरुकं, यच्च चतुल्लघवस्तत्र चतुर्गुरो यत्र लघुमासस्तत्र गुरुमास इत्यर्थः ।

आयारित् पवत्तिणीए, पवत्तिणी भिक्षुणीए न करेइ ।
गुरुगा लहुगा लहुग्रा, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥ २४३ ॥

गेयईतीं गुरुगा, पवत्तिणीए पवत्तिणी जइ वा ।
न सुयेती गुरुलहुगा, मासलहु भिक्षुणी जाव ॥ २४४ ॥

एतत्प्रलम्बस्त्वभाचार्यः प्रवर्त्तिन्या न कथयति चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी भिक्षुणीनां न कथयति चत्वारो लघवः, यदि भिक्षुण्या न श्रवन्ति ततो लघुमासः । तत्राप्यकथने अवश्येण वा आह्वाऽऽवयो दोषाः । यदि भिक्षुणीनां प्रलम्बं गुरुणीनां प्रवर्त्तिनी सारणाऽऽदिकं न करोति तथा प्रवर्त्तिन्याश्चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी यथाचार्याणां कथयतां न शृणोति तदा चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिन्याः पार्श्वे गणा-बद्धं द्विनी न शृणोति चत्वारो लघवः, अभियेका न शृणोति मासगुरु, भिक्षुणी न शृणोति मासलघु ।

अथ निर्ग्रन्थीरधिकृत्य द्वारगयाधामाह—

अभिने महव्ययपुच्छा, मिच्छतविराहया य देवीए ।
किं पुण ता कुविहाओ, भुक्तभोगा अमोगा य ॥ २४५ ॥
अभिने महाव्रतपुच्छा कर्त्तव्या, तथा अज्ञानसहस्रमभिन्नं प्रलम्बं शुद्धन्ती निर्ग्रन्थी वृद्धा कश्चित् मिथ्यात्वं ज्ञेत्—वर्द्धया अज्ञानानाऽऽकारमेवंविधकले शुद्धावि, तद् नू-

ममेतासां तीर्थकृता नैव दोषो वृद्धः, असर्वत्र एवाभ्यां वृद्धित्यादिविवाचना वा भवेत् । तत्र च भवेत्वा वृद्धन्तो बहुकथ्यः । यदि च तस्या अपि देव्याः प्रतिसेवनाकौतुकं समजनि, किं पुनः भ्रमणीनामिति वक्तव्यम् । तावद् भ्रमणयो द्विषाः—भुक्तभोगिन्योऽभुक्तभोगिन्यश्चेति समासार्थः । अथ विस्तारायौऽभिधीयते—तत्र प्रथमभिने महाव्रतपुच्छाद्वारं शिष्यः वृद्धति—निर्ग्रन्थानां भिन्नमभिन्नं वा पक्वं कल्पते, निर्ग्रन्थीनां पुनर्भिन्नमेव कल्पते, नाभिन्नं, तदपि विधिभिन्नमित्यत्र यथा भेदस्तथा किमेवं महाव्रतपुच्छी तासां भेदः, यथा किल तत्र न भिक्षुणीनां यत्ने भिक्षुणामर्हदतीयानि शिक्षापदशतानि भिक्षुणीनां पञ्च शिक्षापदशतानिः एवं किं निर्ग्रन्थीनामपि षट् महाव्रतानि, दश वा, यैवैवमभिधीयते ।

उच्यते—

न वि छ महव्या या ने-व दुगुणिया जइ व भिक्षुणीवगो ।
बंधवयरकखण्डा, न कप्यती तं तु समणीं ॥ २४६ ॥

नाऽपि निर्ग्रन्थीनां षट् महाव्रतानि, नैव साधूनां संबन्धिभ्यः पञ्चमहाव्रतेभ्यो द्विगुणितानि, दशैवार्थः । यथा सौगतानां भेदे भिक्षुणीवर्गे द्विगुणानि शिक्षापदशतानि अवसितं न तथाऽत्र, किं तु पञ्चैवेति भावः । यद्येवं तर्हि किमर्थमत्र निर्ग्रन्थीनामभिन्नं न कल्पते । उच्यते—ब्रह्मव्रतस्वार्थं तदु अभिन्नं भ्रमणीनां न कल्पते, मा करकमोऽऽदिकमनेन काङ्क्षरिति कृत्वा ।

न केवलमत्रैव प्रलम्बे भ्रमणीनां विशेषः, किं त्वम्यत्रापि हि दर्शयति—

अन्यथ वि जत्थ भवे, एगयरे मेहुगुम्भवो तं तु ।

तस्सेव उ पडिहुद्धं, विइयस्सऽभेण दोसेण ॥ २४७ ॥

अन्यत्राऽपि यत्र भुङ्क्ते स्मृते वा (एगयरे इति) वही-सप्तम्योरर्थं प्रत्यमेवादिकतरस्य साधुपक्षस्य साधोपक्षस्य तु तद्विधान्येनासंयमलक्षणेन दोषेण प्रतिपिप्यते ।

निदर्शनमाह—

निल्लोमसलोमऽजिणे, दारुणदंढे सर्वेटपाय ए ।

बंधवयरकखण्डा, वीसुं वीसुं कया सुत्ता ॥ २४८ ॥

यथा निर्ग्रन्थानां निर्लोमाजिनं स्मृतिरक्षणकौतुकाऽऽदिदोषपरिहाराय प्रतिपिप्यं, निर्ग्रन्थीनां पुनः प्राणिद्वयानिमित्तमतिरिक्तोपधारपरिहाराय च तदेव प्रतिपिप्यते । एवं सलोमाजिनं निर्ग्रन्थीनां स्मृतिरक्षणऽऽदिदोषनिवारणार्थं निर्ग्रन्थानां पुनस्तदेव प्राणिद्वयानिमित्तं प्रतिपिप्यत् । तादृशकं पादमेम्बुनं संवृत्तपानं च निर्ग्रन्थीनां ब्रह्मव्रतानुपालनार्थं, निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थानां पुनरतिरिक्तोपधारपरिहाराय नानुज्ञातम् । एवं ब्रह्मव्रतस्वार्थं निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थीनां च विष्णु पृथक् पृथक् सूत्राणि कृतानि ।

आह—कर्मोदयादेव प्राणिनां भयुनोद्भवो भवति ततः किमेवं सलोमाऽऽदिपरिहारः कियते । उच्यते—

नत्थि अनिदाणओ हो-इ उम्भवो तेण परिहर निदार्ण ।
ते पुण तुल्लाऽनुल्ला, माहनिदाणा दुपक्खे वि ॥ २४९ ॥

निर्दानं कारणमित्येकोऽर्थः । तथेदं दशद्वरपरसगन्धस्पर्शाऽऽत्मकं, यत्प्राणीय पुरुषवेदाऽऽदिमोक्षनिमुद्रममासाययति । तदुक्तम्—“कालं भावं च भवं, द्रव्यं केचनं तद्वा समासज । तस्य समासद्विधौ, उद्भो कम्मस्तस्य पंचविधो ॥ १ ॥” ततश्च नास्ति च

विद्यते एतत् यद्विदानको विदानमन्त्रेण मोहनीयोद्भवो भवति, तेन कारणेन परिहर निदामिष्टशब्दाऽऽदिरूपे, ते पुनः शब्दाऽऽद्यो मोहनिदानभूता इत्योः पक्षयोः समाहारो द्विपक्षं स्त्रीपुरुषवर्गद्वयं, तस्मिन् द्विपक्षेऽपि मोहोद्भवं प्रति कश्चिद् दुःस्याः केषिचनदुःस्याः ।

तानेवाऽऽह-

रसगंधा तहँ तुष्टा, सदाई सेस भय दुपक्षे वि ।

सरिसे वि होइ दोसो, किं पुण ता विसमभ्युत्थिम् ।। २५० ।।

स्त्रीणां पुरुषाणां च तत्र मोहोद्भवे रसगन्धास्तुत्याः । किं मुक्तं भवति ?-यथा स्निग्धमधुराऽऽदिरसैः अकूचन्दनाऽऽदि-
गन्धैश्च पुरुषाणामिन्द्रियाणि मोहोद्भूतकामाजि भवन्ति, तथा स्त्रीणामपीति मोहोद्भवं प्रति रसगन्धास्तुत्याः । शोषणं श-
ब्दरूपवर्णानां भज विकल्पय द्विपक्षेऽपि उभयपक्षयोरपि, यतः पुरुषस्य पुरुषसंबन्धिनि शब्दे ध्रुवे रूपे दृष्टे स्पर्शे विष्णुष्टे मोहोद्भवा भवेद्वा न वा यदि भवेत्तादाशस्त्री-
नाः । पुरुषसंबन्धिषु प्रायः भवेत्येव, तीव्रञ्च भवति, तदेवं सदृशेऽपि स्पर्शाऽऽदौ वस्तुनि दाया भवति, किं पुनस्ताव-
द्विपक्षे विसदृशे वस्तुनीति । यतश्चैवमतः सलोमनिर्लोमा-
ऽऽदिन्यस्तुत्यानि वा तानि विशेषतः परिच्छिद्यन्ते, अत एव काष्ठाभिन्नविधिभिन्नं च न कल्पत । यतमभिन्न महायत्नपु-
च्छेति द्वारम्, सुशोभन्यान् भाष्यकृता न भावितम् । अथ विराधनाद्वायम् । अभिन्नं युक्तनीनां निर्दोषानामात्मनो त-
द्व्यवस्य वा विराधना भवेत् । अत्र च वेद्या लुप्तान्ताः ।

तानेवाऽऽह-

चीयत्ति ककडि को उ-कंठकं विमपप समिय मन्धे य ।

पुणुरवि निरेम फोडण, किमु समगि निरोह भुत्तितरा ।। २५१ ।।

“एगस्त रज्जो महादेवी, तीसे ककडियाओ पियाओ, ता-
ओ अ एवो सिउत्तपुरिस्सो दिण्णे दिण्णे आण्णेति, अथवा तेण
पुरिसेण अहापविस्सी अंगादाणं नंडिया ककडिया आ-
णीता तीसे देवीए तं ककडियं पावत्ता कोतुयं जायं-प-
च्छामि ताव करिस्सो फात्ता नि एयाए पडिंस्सिवयाए । ताहं
ताए सा ककडिया पादे संविउं सामागियट्ठाणं पडिस्सविउ-
माहत्ता । तीसे ककडियाए कंठओ आस्सी, से तम्म सागा-
रिए लग्गो, विसप्पियं तं, ताहं वेत्तस्स सिट्ठे, ताहं वे-
ज्जेणं समिआ महिया तत्थ निवेसाविया उट्ठवत्ता तुत्थि-
एवत्तस्सिम्पि पदेसे तीए अपेच्छमाणीए सपथउप्पामसुह-
धारं खोहियं, पुणं तेषेव आगारेण णिवेसाविया, फोडि-
यं पूएण समं निग्गओ कंठओ, पउष्ठा जाया । जति ताव
तीसे देवीए वडिण्णे पडिंस्सविज्जमाणीए कोउयं जायं, कि-
मं पुण समणीणं सिक्कनिरुद्धं भुण्णेगीणं अमुत्तमो-
णीए य ” अथ गाथाऽन्तरार्थः गाढः कस्यविद्भ्यः कर्कटि-
का (चिपत्ता इति) प्रीतिकरा रुच्या इत्यर्थः । अङ्गादानाका-
रा च कर्कटिकां दृष्ट्वा कौतुकमुत्पन्नं, ततः प्रतिबेद्यमाना-
यास्तस्याः कण्टकः सागारिकं लग्गो, विसर्पितं च तत्
सागारिकं, ततो वैधेन समिता कणिका, तस्यां महिता-
यां निवेशित्वा ततः शुष्कप्रदेशे शस्त्रकं प्रक्षिप्तम्, ततः पुन-
रपि तथैव निवेशयन्, तेन शस्त्रकेण सागारिकस्य पाटने
कृते पूयेन समं कण्टकं निर्गते प्रगुणीकृता । यदि तस्या

अन्येयंविधे कौतुकमजनिष्ट, किं पुनः श्रमणीनां नित्यनि-
रोधानां भुक्तानामितरासां वा अभुक्तानाम् ।

इदमेव स्पष्टयद्वाह-

कमिणिविहिभिन्नम्प य, गुग्गा भुत्ताण होइ सदृकरणं ।

इयरासिं कोउगाई, चिण्णं जं च उट्ठोहो ।। २५२ ।।

हृत्समस्मिन्, तत्र, अविधिभिन्ने च श्रमणीनां चत्वारो गु-
हकाः, भुक्तभोगिनां स्मृतिकरणम्, इतरासां तु कौतुकाऽऽ-
दयो दाया भवन्ति तस्मादाहानाऽऽकारं शृण्वमाणं यत्को-
ट्ठाहं भवति यथा नूनमेतदेवा पादकर्म करिष्यति, तन्नि-
ष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् ।

तेन च प्रलम्बेन पादकर्म कृत्वा चिन्तयति-

जह ताव पहंवाणं, सदृथणुत्ताण एरिसो फासो ।

किं पुण गाढालिंगण, इयारम्मि य निदओ बुद्धो ।। २५३ ।।

यदि तावप्रलम्बानां सदृशस्तेन नुत्तानां, सुदृग्गणे । प्रतिज्ञाता
मित्यर्थः । ईदृशः स्पर्शः, किं पुनर्गाढाऽऽलिंगनेन इतरासि-
मन्नादानं पुरुषेण (निदओ बुद्धे नि) निर्दये यथा भवत्ये-
वमुःप्राथयेन क्षिप्तं सति स्पर्शा भविष्यतीति ।

ततश्चैतत् विचिन्तयित्वा मोहनीयकर्म सा दृष्टं कुर्यान्-
पदिगमगमननिष्ठिग, मेदं संजयं लिंग इत्ये य ।

वेहायसो उहाण, एमेव अमुत्तमोणी वि ।। २५४ ।।

कार्त्तव्यं पाश्वभ्याऽऽदिभ्यः समगता भवेत्तः साऽऽन तत्रैव
प्रतिगच्छेत् । अन्यनीतिरेत इति विदुषेण वा आत्मानं प्र-
तिनिययन्, संयतं वा उपमर्शयेत् एतावि स्मिन् स्थिता
कुर्यान्, हस्तकर्म वा भूया भूयः कुर्यात् यद्वा-मया व्रतानि
भग्नानीति, कथङ्कारं वा द्राघीगते काले परिपालितं शील-
त्वमहं भूषयामीति निर्वेददुःखमात्मसा वेहायसं मरणं विद-
ध्यात् । अथवा-प्रलम्बमेतदवशा अवधानं विदध्यात्, एता-
नि पदानि भुक्तभोगिनी कुर्यात्, अभुक्तभोगिन्येवं कुर्यात् ।

शिष्यः प्रप्रयति न जानीमहे वयं कीदृशमविधिभिन्नं

कीदृशं विधिभिन्नमिति ।। स्मृगह-

भिन्नस्य परूषणया, उज्जुत तह चकली विममकोडे ।

ते चेव अविहिभिन्ने, अभिन्ने जे वजिया दांसा ।। २५५ ।।

अप्यमदोपनिवनेनार्थमविधना विधिता च विभिन्नस्य
प्रकृपणा कियन्त-तत्र यत् निर्मेटाऽऽदिकं विदये ऊर्द्धफा-
लिरूपाः पर्यं कृतं, तदनुकमिन्नः यत्तुत्तमिनयंकट्टहयः क-
सलिकाकृतं तत् चकलिकामिन्नम् । एत इ अविधिभिन्नं
मन्त्रये । यत्तु पश्यः कृत्वा पुनः अदृगण्ठदगुत्तराऽऽदिभिः ख-
एडिरेकशः कृत्वा तथा भूयस्तदाकारं कर्तुं न पार्थेन तदेव-
विधे विषमकुट्टभिन्नमुत्पन्नं विधयेः पुनस्तथा कर्तुमशक्येः
कुट्टेः अदृगण्ठएडिभिन्नमिति द्युत्पत्तः । एतच्च अविधिभिन्नम्,
अत्र नाऽविधिभिन्नं न एव दाया द्रष्टव्या, ये अभिन्नं देवी-
दृष्टान्तेन वर्णिताः ।

कथमिति चेत् ? इच्युते-

कट्ठेण व सुचेण व, मेदाणिनें अविहिभिन्ने ते चेव ।

सविसंसतरा य भवे, वेउत्विण सुचइत्थीण ।। २५६ ।।

काष्ठेन वा शलाकाऽऽदिना, सूत्रेण वा दवरकाऽऽदिना सदा-
निते संघातिते, पूर्वोऽऽकारं स्थापिते इत्यर्थः । अविधिभिन्ने

त एव दोषा ज्ञातव्या ये अभिज्ञे भविताः सविशेषतया भवे-
युः कथमित्याह-विदुर्बेति तं वेष्ट ॥१५५॥ धारणेनालङ्कृतं
यद्वक्त्रादानं तेन याः स्त्रियो भुक्पूर्वास्तामां प्रव्रजितानां तत्र
काष्ठादिसम्पन्नानि तत्र प्रत्येकं विदुर्विनाशदानकल्पे दृष्टं स-
मर्थकतरा दोषा उपलोक्यन्ते ।

अथाऽयं तः कारणाणि सूत्रमुपदर्शयन्नाह-

विहिभिर्भेदं पि न कपडं, लहुर्यो मासो उ दास आणाई ।
तं कपटी न कपडं, निरर्थकं कारणं किं तं ? ॥२५७॥

यदपि सूत्रे विधिभिन्नसमुद्धानां तदपि न कल्पते, यदि शुद्ध-
न्ति ततो मासलघु, आह ॥१५५॥ यथा दोषाः । आह- ननु सूत्रं भ-
षितं-तद्विधिभिर्भेदं कल्पते । गुराह-यथापि सूत्रं अनुद्धानं त-
थाऽपि न कल्पते । यद्येवं तर्हि निरर्थकं सूत्रम् । नेवम् । कार-
णिकं सूत्रम् । आह-किं पुनस्तत्कारणं यदथापि भाषिष्यते ?

उच्यते-ब्रम्:-

गेलञ्चद्धारोमे, तिहिं पुण कारणं समासेण ।
गेलञ्च पुणुत्तं, अद्धारुवरी इयं ओमे ॥ २५८ ॥

ग्लानत्वमध्या अवमोदयमेतत् समासेन संक्षेपेण त्रिविधं
कारणम् । तत्र ग्लानत्वे इदं प्रत्यक्षप्रकृते " विज्ञं पुणुत्तं
जयणा " इत्यादिपूर्वोक्तं द्रष्टव्यम् । अध्वनि तु उपरि अध्व-
स्त्रं इदं वादशकं भाषिष्यते, इदमन्तरमिव वक्ष्यमाणमवमे
द्रष्टव्यम् ।

निर्गम्यीयं भिन्नं, निर्गम्यायं च भिन्नं भिन्नं तु ।

जह कपडं दोहं पी. तमहं वोच्छं समासेण ॥२५९॥

निर्गम्यीयं नियमाद्विधिना पृष्ठे भङ्गे भिन्नं, निर्गम्यानां
चतुर्थतृतीययोर्भेदयोः भिन्नमभिन्नं वा यथा द्वयोरपि वर्योः
कल्पते तदहं वक्ष्ये समासेन ।

यथाप्रतिज्ञातमव निर्वहयति-

ओममि तोसलीए, दोहं वि वगाण दोसु खेचेसु ।

जयण्डिणा गहणं, भिन्नाभिर्भेदं च जयण ॥२६०॥

अवमकालं साधवः साध्यश्च तांसलिविषयं गत्वा
स्थिताः, तत्र द्वावपि वर्गा द्वयोः क्षेत्रयोः स्थितौ,
एकस्मिन् क्षेत्रे संयताः द्वितीयस्मिन् संयत्य इत्यर्थः । तथा
यदुत्तरयत् एकञ्च क्षेत्रं विहितौ नावतिष्ठते एवैव यतना,
तथा स्थितौ यतनास्थितौ । यथा साधुसाध्वीप्रायाण्यं विधि
प्राहविष्या तौ स्थितौ नौ यतनास्थितौ, तयोरेवं स्थितयो-
र्यतनया वक्ष्यमाणभिन्नस्याभिन्नस्य वा ग्रहणं कल्पते ।

आह-कोऽयं नियमो येन तांसलेख्यं ग्रहणं कृतम् ? उच्यते-

आणुवऽङ्गलदेसे, बासेण विषा वि तोसलिग्गहणं ।

पायं च तत्त वासति, पडरपलंभो अ अषो वि ॥२६१॥

देशो द्विधा-अनूपो, अङ्गलश्च । नद्यादिपानीयबहुलो अनूपः,
तद्विपरीतो अङ्गलः, निःजल इत्यर्थः । यथा अनूपोऽङ्गल
इति पर्यायी, तत्रायं तांसलिदेशो यातोऽनूपो. यतश्चास्मिन्
देशे वर्षणं विनापि सारथीपानीयैः सत्यामेव्यसिः । अपरं च-
तत्र तांसलिदेशे प्रायो बाहुद्वयेन वर्षति, ततोऽतिपानीयेन
विनष्टेन सत्येव प्रलम्भीपयोगो भवति । अन्यच्च-तांसलिः
१८०

प्रचुरप्रलम्भः । नत एतैः कारणैस्तांसलिग्रहणं कृतम् । अ-
न्योऽपि य इदं तः प्रचुरप्रलम्भस्तत्राप्येव एव विधिः ।

पुच्छं सट्टभीयपरिसे, चउथउ भंगे पदमणै अणुआओ ।

सेसतिण् नाणुआ, गुरुणा परियट्ठे जं च ॥२६२॥

पृच्छति-यदुक्तं भवद्भिद्देशयोः वर्गयोः क्षेत्रद्वयस्थितयोरित्या-
दि, तत्र संयतीनां पृथक् क्षेत्रस्थितानां व्यापारो बाधो दुःशको
भवति, दोषवृद्धिर्नञ्च पृथक् क्षेत्रं स्थापयन्, यतश्च दोषाः
समुत्पद्यन्ते तत्प्रस्तावतो नोपादानुसूचितम्, प्रसवचने च तत्र
तत्र प्रदेशे संयत्यः प्रवाजनीया उक्ता एव, अतः पर्यनुयु-
ज्यते-किं परिवर्तयितव्याः संयत्यः, उत नेति ? गुराह-ना-
स्त्यत्र कोऽपि नियमो यदवश्यमेव परिवर्तयितव्या न
वेति । यदि पुनः प्रवाज्य न्यायतः परिवर्तयति ततो महती
कर्मनिज्जरामासादयति । अथाप्यायतः परिवर्तयति ततो महा-
मोहमुपचित्य शीर्षसंसारसंपातमागमयति । तर्हि कीदृशेन प-
रिवर्तयितव्याः ? उच्यते- (सट्टभीयपरिसे सि) सट्टभीय-
तर्पणं पदद्वयं चतुर्मेङ्गो सा चयम-सट्टभीयपरिसे भौत-
परिपत्तं १, सट्टभीयुर्भौतपरिपत्तं २, असट्टभीयुः परं भौत-
परिपत्तं ३, असट्टभीयुर्भौतपरिपत्तं ४, तन्निष्ठयनिग्रहसम-
र्थः संयतीप्रायाण्यक्षेत्रवन्व्यापारऽऽदीनामुत्पादनायां प्रवि-
ष्टुः सट्टभीयुर्गच्छते. यस्य तु सर्वोऽपि साधुसाध्वीवर्गो भयाच्च
कामप्यक्रियां करोति स भौतपरिपत्तं, तत्र प्रथममेङ्गु
वर्तमानो नातुज्ज्ञातः, यदि परिवर्तयति तदा चत्वारो गुरुकाः ।
(जं च सि) द्वितीयमेङ्गं आत्मना सट्टभीयुः परमभौतपरि-
पत्तया स्वच्छन्दप्रचाराः सत्या यत् किमपि ताः करिष्यन्ति
तत्सर्वमेवमेव प्राप्स्यति । तृतीयमेङ्गं तु स्वयमसट्टभीयुतया
तासामङ्गप्रत्यक्षाऽऽदीनि दृष्ट्वा यदाचरति तन्निरुपन्नम् । चतुर्थं
मेङ्गं द्वितीयतृतीयमेङ्गदोषानेव प्रमाचरति ।

प्रथममेङ्गवर्त्तनमुद्दिश्याऽह-

जह पुण पव्वावेत्ती, जावजीवाए ताओ पालेइ ।

अन्नासति कपे वि हु, गुरुणा जं निज्जरा विउला ॥२६३॥

यदीत्यभ्युपगम्य, तत्तत्त्वार्थमर्थः-ताः प्रथमतोऽपि यतस्ततः
प्रवाजयितुं न कल्पते, यदि पुनः प्रवाजयति ततो यथोक्त-
विधिना यावज्जीवं ताः पालयति, योगक्षेमविधानेन सम्यक्
निर्वाहयतीत्यर्थः । स प्रथममेङ्गवर्त्तनी यदि जिनकल्पं प्रति-
पिस्तुत्तरं वाऽऽदिकाः परिवर्तयित्वा, ततः किं करोति ? इ-
ति विन्तायां यद्यस्ति तदीये गच्छे कोऽप्यर्थिकाणां विधिना
परिवर्त्तापकस्तत्सत्यं समर्थं जिनकल्पं प्रतिपद्यताम् । अथ
नास्त्यन्यो वर्त्तापकस्तर्हि मा जिनकल्पप्रतिपत्तिं करोतु, किं
त्वार्थिका एव परिवर्तयतु । कुत इत्याह-अन्यस्य वर्त्तापक-
स्यास्त्यन्ये जिनकल्पेऽपि प्रतिपद्यमाने, दुर्निष्ठस्य, चत्वारो
गुरुकाः । आह-सकलकर्मसहकारणं जिनकल्पं अपि प्रा-
पद्यमानं किमेवं प्रायश्चित्तसाह-य्यसात्कारणाजिनकल्पं
प्रतिपद्यस्य या निज्जरा, तस्याः सत्काराद्विपुला निज्जरा
यथावत् संयतीं परिपालयतो भविष्यतीति युक्तियुक्तमेव
प्रायश्चित्तम् ।

अथ "जयण्डिणा गहणं" इति यदुक्तं तत्र यथा यतन-
या स्थितास्तासाह-

उभयमशी पेहेउ, जइ सुद्धं तत्त संयती शेति ।

अस्मी व जहिं भिन्ना, अभिज्ञे अविहीदमा जयला ॥२६४॥
(उभय लि) उभयः साधुनाधीनवर्गद्वयं गणौऽस्यास्ती-
त्युभयगणौ, स आचार्योऽयमकाले तं सल्लिपयितुं प्रचुरप्रल-
म्बदेशं गत्वा गीतार्थेनाऽऽत्मना वा क्षेत्रद्वये प्रत्युपेक्ष्य ययोः
शुद्धं भङ्गं लभ्यते, न प्रलम्बमिधितमिन्त्यर्थः । तयोः क्षेत्रयोः
पृथक् द्वार्षाणि धर्मौ स्थापयति । यदि द्वे क्षेत्रे ईदृशं न स्त-
स्तीनां यत्र शुद्धं भङ्गं प्राप्यते तत्र संयतीनियति स्थापय-
ति, यत्र पुनः प्रलम्बमिधितं तत्राऽऽचार्यो आत्मना तिष्ठति,
अथ नास्ति सर्वथा निमिध्रमङ्गलं ततो यत्र प्रलम्बमि-
धितं भङ्गं लभ्यते तत्र साध्वीः स्थापयति, स्वयं तु निमि-
ध्रप्रलम्बक्षेत्रे तिष्ठति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेषु निमिध्रप्रल-
म्बानि प्राप्यन्ते ततः (असह लि) प्रलम्बमिश्रस्याभावे यत्र
विधिभिन्नानि प्राप्यन्ते तत्र संयत्याः स्थापनीयाः, स्वयं पुन-
रभिज्ञाविधिभिन्नक्षेत्रे तिष्ठति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेष्वभि-
ज्ञान्यविधिभिन्नानि वा प्राप्यन्ते तत इयं यतना कर्तव्या ।

तामेवाऽऽह-

मिज्ञाणि देह भित्तु-णि वा नि अभिज्ञे पुरतो सिं भिदंति ।
ठाविति तर्हि समशी, ता चेव जयंति तेऽस्मती ॥२६५॥

यत्र क्षेत्रे संयतीः स्थापयितुकामस्तन् क्षेत्रं साधवः पूर्वमे-
वेत्यर्थं भावयन्ति-यदा गृहस्थैः प्रलम्बान्यानीतानि भव-
न्ति तदा साधवो भणन्ति-यानि मिज्ञानि तान्यसम्भ्यं कृ-
त्तः अथ न सन्ति मिज्ञानि, सन्ति वा परं स्तोकाणि, नै-
कं संस्तरं न भवतीति परिभाष्य साधवो भणन्ति-अ-
सम्भ्यमेतानि मिज्ञा प्रयच्छन्, न कल्पन्ते अस्माकमीदृशा-
नीति । अथ ते गृहस्थाः-यदि युज्यन्ते तत ईदृशान्येव शुद्धी-
न इत्युक्त्वा अभिज्ञान्येव प्रयच्छन्ति, ततोऽसम्भ्यभावे सति
तेषां गृहस्थानां पुरतस्तानि प्रलम्बानि भिन्दन्ति, मिज्ञा
च गृह्णन्ति, एवं विधीयमाने गृहस्थानां वेतसि गाढतरं
निश्चय उत्पद्यते, यथा-नूनं न कल्पते अमीषामभिज्ञानी-
ति, ततस्ते मिज्ञान्येव प्रयच्छन्तीत्येवं तदा तन् क्षेत्रं भा-
वयन्ति भवति, तदा तत्र श्रमणीः स्थापयन्ति । तेषां संयता-
नामसम्भ्यभावे व्यापुनेषु वा तेषु कापि प्रयोजनान्तरे ता एव
संयत्या या तत्र स्थविरास्ता एवमेव यतन्ते ।

मिज्ञासति वेलाऽति-कमे व गेहंति धेरियाऽभिज्ञे ।

दारे भित्तु एति व, ठाणाऽसति भिदती गणिली ॥२६६॥

विधिना मिज्ञानामसति, यावदा गृहस्थैर्भययति, आत्मना
वा यावत्तत्र भिन्दन्ति तावद्वेलाऽतिप्रको भवति, ततो याः
धरिणस्ताः अभिज्ञानि अविधिभिन्नानि वा, यास्तु नरुणा-
न्ना विधिभिन्नानि शुद्धन्ति, ततः प्रतिनिबुद्धाः स्थाविरा अभि-
ज्ञान्यविधिभिन्नान्युपाधयद्दारे मिज्ञा विधिभिन्नानि कृ-
त्वा धर्मति यान्ति, प्रविशन्ति इत्यर्थः । अथ बहिः स्थानं
नास्ति ततः स्थानस्यानल्पभावे गणिनी प्रयतीनी तस्या-
स्नानि समप्यन्ते, ततः सा गणिनी तानि मिज्ञानि, विधि-
भिन्नानि करोतीत्यर्थः । कृत्वा च तर्हणानां समुद्देशं ददाति ।
आह-किं कारणं तरुणीनां प्रतिप्रहीतुं समुद्देशं वा अभि-
ज्ञानि अविधिभिन्नानि न दीयन्ते ? । उच्यते-

कस्यैतत्तरुक्ष्वेकचिद्व्या-ऽऽइमाइसु शुभम तरुणी ।

तउ भिषं छुभति पडि-ग्गहेसु न य दिज्जए सयलं ॥२६७॥

कक्षायाः अन्तरे कक्षान्तरम् "उक्को लित्" परिधानव-
र्त्तकदेशः । आह च नियीधुर्लोकुत्तम् "परिधाणवत्तस्स अ-
भिततरचूलाए उवरी कमे नाभिहेट्ठा उक्को भणइ ।" वैकलि-
की संयतीनामुपकरणविशेषः । एतेष्वविशिष्टादित्यत्राऽपि
वक्ष्यान्तरे तरुणी सा (शुभम लि) "छुद्रेणैशुम-नूम-सन्नुम-
दक्कीम्बाल-पव्वालाः" ॥ ८॥ २६॥ इति प्राकृतलक्षणान्
समाच्छादयन्, ततो मिज्ञाप्रवृत्तकाले तस्याः प्रतिप्रहेषु
भिषं प्रकृष्यन्ते, न च सकलमभिषमवाविधिभिषं वा तस्या
भोजनकाले दीयते ।

एवं एमा जयला, अपरिग्राहेसु हाति खेचेसु ।

तिविहाइ परिग्राहिए, इमा उ जयला तर्हि होइ ॥२६८॥

एवमेवा अन्नतरांक्षा यतना अपरिगृहीतेषु क्षेत्रेषु कस-
व्या भवति त्रिविधैः संयतसंयतीतदुपर्यैः परिगृहीते इमा
वश्यमाणा यतना तत्र क्षेत्रं भवति ।

इदमेव स्फुटतरमाह-

पुच्चे गहिए खिते, तिबिहेण गणेण जइ गणो तिबिहो ।
एजा इमयं खेचं, ओमि जयला तर्हि काणु ॥२६९॥

त्रिविधेन संयतसंयतीतदुभयरूपेण गणेन त्रिविधस्य वा
अन्यतरं पुर्वमेव गृहीते क्षेत्रे यदि त्रिविध एव गणौ
अयमकाले अनेस्तरन् इमं क्षेत्रमायान् आगच्छेत्ततस्तेषां-
मागतानां स्थानव्ये, वास्तव्यानां वा अवग्रहे दातव्ये का,
नुरिति विनैकं, यतना ? ।

अत आह-

आयरिय वमम अभिसे-गभिसकुणो पेल्लसंभं न य दंति ।

गुरुगा देहि विमिद्धा, चउगुरुगा दिज्ज जा लहुगो ॥२७०॥

यन् संयतपरिगृहीतं क्षेत्रं तदयामन्यतरं परिगृहीतं क्षेत्रम् ।
तद्यथा-आचार्येण वा ब्रूमणे वा अभिषंकेण वा भिक्षुणा
वा, ये आगन्तुकास्त एवेवं चत्वारो द्रष्टव्याः । संयत्याऽपि
यास्तव्या आगन्तुकाश्चैवमेव चतुर्विधाः, नवरमाचार्यस्थानं
प्रवर्त्तिनी ब्रूमस्थानं गणावच्छिन्नी यक्ष्या । अत्र वाऽऽ-
चार्यः प्रविद्धः, उपाध्यायो ब्रूमभाउ इति कृत्वा ब्रूम उच्यते,
यः पुनरित्यवगमिषंकेणाऽऽचार्यपदेऽभिषिक्तः स इहाभिषेकः ।
अथवा गणावच्छेदक इहाभिषेकः । शराः सामान्यसाधवो मि-
ज्ञाः । एतेषां जये चारणिता-आचार्यपरिगृहीते क्षेत्रे यदन्य
आचार्य आगतो, यदि च स्व वास्तव्य आचार्यः क्षेत्रं पुर्व-
माणं भक्षणं चालभ्यमानं आगन्तुकस्य स्थानं न ददाति,
तदा चत्वारो गुरुवः । अथ न पुर्वेण क्षेत्रं, स आगन्तुको बला-
त्प्रयते तस्यापि चतुर्गुरुकाः एतच्च प्राप्यभिषं तपसा कालेन
च ब्रह्मार्थमपि गुरुः । स एव वास्तव्य आचार्यो ब्रूमभस्या-
ऽऽगन्तुकस्य न ददाति, ब्रूमो वा बलासिष्ठिनि, उभयोरपि
चत्वारो गुरुकाः, तपसा गुरुवः कालेन लवधः, स एव वास्त-
व्य आचार्य आगन्तुकिभिरपि स्थानं न प्रयच्छति, स वा-
भिजुर्वास्तव्यमाचार्य बलाद्वञ्चयति तिष्ठति, द्वयोरपि चत्वारो
गुरुवः, तपसा कालेन च लवधः । एवमाचार्यो पुर्वस्थिते भ-
क्षितम् । एवं ब्रूमभिषंके भिक्षुभिरपि पुर्वस्थितैः प्रत्येकं
चत्वारो गमाः कर्तव्याः, प्राप्यभिषमप्येवमेव च तपाःकाल-
विशेषतम् । एवमेते सर्वसंख्यया बोद्धव्यं गमाः । अथ वेतेष्वे-

व षोडशतु गमेषु प्रायश्चित्तम् । प्रकृषणायामयमदेशः—(चउ-
गुरुना विज्ज जा लहुगो लि) अयं भावना-आचार्यस्याऽऽ-
गतस्य स्थातुं न द्वाति, आगन्तुको वा प्रेरयति, द्वयोरपि
चत्वारो गुरुवः उभयगुरुकाः आचार्यो वृषभस्य न प्रयच्छति,
वृषभो वा बलासिष्ठित चतुर्लघवः, तपसा गुरुकाः आचार्य
गुरुकस्य न द्वाति, अभियेको बलाप्रेरयति मासगुरु,
कालेन गुरुः आचार्यः सामान्यमिच्छोरायातस्य स्थातुं नातु-
जानीति आगन्तुको वा भिषुर्बालदेवावनिष्ठते मासलघु, उभ-
यतो लघुकम् । एवं शेषेष्वपि द्वादशसु गमेषु चतुगुरुकाऽऽदि-
लघुमासस्य तपःकालयिष्यितमेवमेव प्रायश्चित्तम् । तदेवं
संयतानां संयनेः सह चारणिकया षोडश विकल्पा उक्ताः ।

अथ शेषविकल्पप्रदर्शनायाऽऽह-

एमेव य भयथा वी, सोलसिषा एकमेकपकलम् ।

उभयमि वि नायत्वा, पेट्ठमंदते च जं पावे ॥ २७१ ॥

एवमेव एकैकस्मिन् पले षोडशिका भजना भङ्गरचना क-
सेत्था । यस्तदुत्तपक्षे गगो न भवति किं तु केवल एव सं-
यतपक्षे, संयतोपको वा, स एकैकपक्षाऽभिधीयते । तत्र संय-
तानां संयनेः सह प्रथमा षोडश प्रज्ञा । सा च सप्रपञ्च ना-
विना । अथ संयतीभिः परिगृहीते क्षेत्रे धरणाः संयतयः समा-
गच्छन्ति, तत्रापि प्रसिर्निगणावच्छेदितमिषिकाभिधुणीभिः
पूर्यन्ति । सह प्रत्येकमागन्तुकप्रसिर्निगणावच्छेदित्य-
मिषिकाभिधुणीरूपाणां चतुर्थो पदानां चारणकां कुर्वाणैरव-
मेव द्वितीया चोरशप्रज्ञा संयतीभिस्तुविधानपरागच्छ-
न्नां प्रथमेषु तृतीया चोरशप्रज्ञा, संयतीनां चतुर्विधानां पूर्य-
न्तीनां संयतेष्वनुविधेरेवाऽगच्छन्ति प्रथमेषु तुरीया षोडशप्र-
ज्ञा । सयसंयतया जाता भङ्गानां चतुःषष्टिः । एतेन केवलसंयत-
संयतैः एकचारणिकया लब्धः । अथोभयपक्षमाधिकृत्याऽऽह—(उ-
जयमि वि नायत्वा लि) उभयपक्षेनोभयगणाधिपतिः परिगृ-
ह्यते, तत्राऽऽप्येवमेव भङ्गरचना कालम् । तथाहि—चतुर्विधाउभय-
गणाधिपतिभिः परिगृहीते क्षेत्रे चतुर्विधैरेवाऽऽगन्तुकसंयतेरा-
गच्छन्तिः पूर्वोक्तनार्यैव चोरश प्रज्ञाः । तथा—तैरेव परिगृहीते प्र-
क्षेपित्वाभिभवाचतुर्विधाः संयतयाः द्वागच्छन्तुस्तदपि चोरश
भङ्गाः, चतुर्विधेषु तदुभयगणाधिपतिषु पूर्वस्थितेषु चतुर्विधा-
नामज्ञानगणाधिपतिनामागमनेऽप्येवमपि चोरश भङ्गाः । च-
तुर्विधसंयतेषु पूर्वस्थितेषु चतुर्विधा उभयगणाधिपतय आग-
च्छन्तुः अत्रापि चोरश भङ्गाः । एव चतुर्विधसंयतोषु चतुर्विधाना-
मोभयगणाधिपतिनामागमने चोरश भङ्गाः । एवमेताः पञ्च चो-
रशप्रज्ञाः संज्ञानाः, पञ्चानि चोरशभङ्गाभिर्लक्ष्यं भङ्गानाम-
ज्ञानिः पूर्वोक्ता, एकैकपक्षावधयया भङ्गचतुःषष्टया मीदयते
ज्ञानं, चतुष्कल्पनारिं शनं भङ्गानाम् प्रायश्चित्तं च लक्षेत्र प्राग्वद्
छष्टयम् । (पेट्ठमंदिते य जं पावे लि) एतत्पदं सर्वभङ्गा-
नृपाति प्रातिपक्षस्य । आधुयमाणे क्षेत्रे आगन्तुको यदि बला-
त्तरे विनिष्ठित ततो वास्तव्या (सिगच्छन्नाऽवमेवैषसमुद्यमारम-
संयमिवावनां यत्प्राप्नुवति तत्राप्यंक्षं प्रायश्चित्तं च लक्षेत्र प्राग्वद्
छष्टयम् । अथ वास्तव्याः पूर्वमाणे क्षेत्रे आगन्तुको स्थातुं न द्वा-
ति, ततो यदागन्तुका षडिः परेट्ठमा भक्ताऽऽदिकमलभमाना
विराजन्तां प्राप्नुवन्ति तत्राप्यंक्षं वास्तव्यानामावधानम् ।
आह यद्येवं कुर्वेनामनम्रायाश्चित्तकम्पमुपकोते तर्हि सांप्रतं
एवमेव कुर्यं दूरैरेव स्थातुं युक्तम् । अथोच्यते-

चउग्वो वि हु अत्थउ, असंयराऽऽज्जुता य वचन्ते ।
वत्थव्वा व असंयरे, मोत्तु गिलायस्स संघादं ॥ २७२ ॥

अनुभंगो नाम वास्तव्याः संयताः, संयत्यब्धः आगन्तुकाः संयताः,
संयत्यब्धः । एते चारणैऽपि वगो एकस्मिन् क्षेत्रे यदि संस्तराग्निं
तर्हि निष्ठितु, न केनापि परस्पर मस्तः कर्तव्यः, यदि संस्तरणं
न भवति तत आगन्तुका भजन्तुः यथाऽऽगन्तुकपक्षे तत् क्षेत्र-
मागन्तुका वा आदेशिका आश्वेदज्ञानवत्, नतो वास्तव्या आत्म-
नस्तेर्वा वा असंस्तरणे निर्गच्छन्ति । एवमागन्तुका वास्तव्या वा
वे निर्गच्छन्ति नेषां यदि कश्चित् स्थानो भवेत् ततो स्थानो
संघाटकस्तिष्ठति, न युक्त्या शेषाः सर्वेऽपि गच्छन्ति ।

एमेव संजहं, वुद्धीतस्वीय उमितकपार् ॥

पायादिविगल तस्वी, य अत्थए वुद्धिओ पेसे ॥ २७३ ॥

एवमेव संवतस्य संयतीनां निर्गमनविधिरभिधातव्यः,
परमत्र द्विकल्पः कर्तव्यः । कर्णमवधत्त-वृद्धानां तत्क्षण-
नां च मध्ये यदि प्रत्ययां तनस्तरणयो गच्छन्ति, वृद्धा
आसन्तः तथा जुक्कानामवुक्कितानां च जुक्कानास्तदुत्तम,
अवुक्किका भजन्ति । जुक्कितानां द्विविधाः—जानिजुक्कितानां, श-
रीरजुक्कितानां । तत्र जानिजुक्कितानां गच्छन्ति, शरीरजुक्कितानां पादा-
ऽऽदिविकसाल्पेरेवाऽऽसन्ते, तत्तयोऽपि यदि सप्रत्ययां मा-
गोऽऽदी तनस्तरणैवाऽऽसन्ते, वृद्धास्तु मेवयन्तु ।

एवं तेसि डियाणं, पत्तेमं वावि अहव मिस्साणं ।

आमम्मि असंयरेण, इमा उ जयथा उ जहिं पणयं ॥ २७४ ॥

एवमनस्तरकप्रकारेण तेषामाचार्योऽऽदीनां तत्र क्षेत्रे प्रत्येकं
या एकतरवगच्छेण, मिश्राणां वा द्विवगचतुर्गच्छेण कृत्या विना-
नाम अवमकाले असंस्तरणे इयं यतना यस्यामिदं प्रसन्नसुखं
प्रकृतम् ।

तामेवाऽऽह-

ओयणमीसे निम्मी-सुवस्सदे पक्क आयपत्तेगे ।

साधारण सग्गांम, परगामे भावतो विभए ॥ २७५ ॥

आहन्तम् १ मिधोपकृतम् २ निर्मिधोपकृतम् ३ पकम् ४ आ-
मम् ५ प्रत्येकम् । साधारणम् ५ एतानि सप्तापि यथाम्कं प्रथमं
स्वामे नतः परमांमे सहीतव्यानि, भावतोऽपि याथापि मिश्राणि
तामेवा यतनापरिपाटितासन्ति भजेत संवत, गृह्णीयादित्यर्थः ।
इति द्वाराद्यासमासार्थः ।

अथ प्रतिद्वारं विस्तरार्धमभिज्जुगेद्वद्वारमाह-

वलीसाहि जा ए-को याम खवयं वन वि य सेहानी ।

आवासएत्तु अत्थउ, जा इम्मसे न य पल्ले ॥ २७६ ॥

आहन्तस्य द्वाराक्षकवलाः पुरुषस्य प्रमाणं आहारः, यदि ते
एकन कवलं न्यूनाः द्वाराक्षकवला लभ्यन्ते तस्मिन्नुत्त, यदि
तस्याऽऽवश्यकयोगा न परिहीयन्ते, एवमेकैकं कवलं परिहा-
यता तावद्वकल्या यावत् यथोक्तं प्राप्तः कवलः प्राप्यते, तदा-
स्तेनैवास्ति यदि तस्याऽऽवश्यकयोगा न परिहीयन्ते, स च प्र-
सन्नानि गृह्णातु । अथैकोऽपि कवलो न प्राप्यते तत एकं दिवसं
क्लृप्तसुपवासं कृत्वा, आस्तां द्वितीये दिवसे द्वाराक्षकवले
पारयतु । यदि तावतो न सप्तम्ये, एकैककवलपरिपाटनानाव-
द्वकल्यं यावत् यथोक्तोऽपि कवलो न सप्तमस्ततः वृद्धं कृत्या अ-

माथिमयास्नां, पृष्ठस्य च पारणके प्रमाखप्रसमादास्सुपादत्त ।
अथ न लज्जयन्ते, ततः पूर्वाक्षयुक्त्या यावदेकोऽपि कवलो न ल-
ज्जयेत ततोऽहम् कृत्वा तिष्ठतु, मा च प्रसङ्गान्वाद्वाहीत । एवम-
नयैव दिष्टा दृष्टमाऽऽदिकमुत्तरोत्तरकृपणं वर्धयता तावन्नैव
यावत्प्रमाखकृपणम् । अथ प्रमाखकृपणं धर्मोऽऽवश्यक-
योगाः परिहोयन्ते, तत एकद्वितन्यूनं प्रमाखकृपणं करोतु,
तदपि न शक्नोति मिथोऽतु तन एकैकं कृपणं परिहापयता ताव-
त्प्रमाखं यावदकमपि क्षणं कुरु न शक्नोति ।

ततः किं करोतीत्याह--

जावश्यं वा लम्भः, संगामे मुदसेस परगामे ।

मीसं च उवक्खडियं, सुदुष्कफवपूरं गिण्हे ॥२७७॥

ब्राह्मणः पातनार्थं, मा च कुनेवेति, यावत् शुद्धीदन् स्वप्राप्तं
लज्जयेत यदि तावता न भस्मयति ततो यावता न्यूनं नावत्परप्रा-
प्तं शेषं शुद्धीदन्मात्रायति । गतमोदनमात्रम् । अथ मिथोपस्कृ-
तद्वाराऽहम्- (मासं च इत्यादि) यदा स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः
पर्याप्तं शुद्धीदन् न प्राप्यते, तदा यदादन् प्रसम्यमिथोपस्कृते
तत् शुद्धीदन्स्याध्यवपूरकं शुद्धाति ।

इदमेव विज्ञापयन्नाह--

तत्थ वि पदमं जे मी-सुवक्खदे दव्वाभावतो भिणं ।

दव्वाभिण वि भिणं, तत्सऽपति उवक्खदे ताहे ॥२७८॥

तत्रापि मिथोपस्कृते शुद्धयामे प्रथमं यद् द्रव्यमा भावतश्च मि-
थैः प्रलम्भैर्मिथोपस्कृते तत् स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धाति, तस्या
प्राप्त्यभावे यदादन् द्रव्यतोऽभिनेनैवतो जिनेः प्रलम्भेभि-
मिथोपस्कृते तत्तदा शुद्धीदन्स्याध्यवपूरकं प्रथमं स्वप्राप्तं तद्
शुद्धाति । गते मिथोपस्कृतम् ।

अथ निमित्थोपस्कृतमाह--

पण्णाह मासपतो, ताहे निम्मिस्सुवक्खदे भिणं ।

निम्मिस्सुवक्खडियं, गिण्हेति ताहे ततियभेण ॥२७९॥

येषु मूढप्रज्ञानकाऽऽदिवेषु पञ्चदशार्थश्च नैषादृश-
व्याहाराऽत्राद्विऽऽदिरूपानेषु च यतिन्वा यदा निश्चामासम-
निकास्तो लघुमासं च प्राप्नो भवति, तदा यत् द्रव्यतो मा-
वतश्च भिणं निमित्थं प्रलम्भजनतमुपस्कृते तत् शुद्धीदन्स्य
मिथोपस्कृतस्य वाध्यवपूरकं स्वप्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धाति, यदा
च प्रलम्भे न लज्जयेत तदा निमित्थोपस्कृतमेव तृतीयमेकं द्र-
व्यतोऽतिष्ठति शुद्धाति । गते निमित्थोपस्कृतम् ।

अथ पक्षमासं च व्याख्यातवान्--

एवेव पडलिवापड-लिते य चरितमतिया भवे भंगा ।

ओसहिफलाइसुं, जं चाइयं तगं खेयं ॥ २८० ॥

इदमेव पक्षपापकवयोऽभ्यस्तनीयो जज्ञो जयन्तः, पक्षं नाम
यद्गतिना सं कृतं येद्वेद्वद्वाजावस्वाऽऽदि, अपक्षं यद्गतिना
अभ्यस्तं कथ्यतुधमाऽऽदिना प्राकरोतु न पक्षं परं निर्जोवावस्थं,
यथा परिपक्षक इतीकलपुष्पाऽऽदि, तत्र निमित्थोपस्कृतस्याला-
भे प्रथमं पक्षं चतुर्थमेकं, तत्तत्तृतीयमेकं अपक्षंमपि चतु-
र्थेतृतीयमभ्येयमेवाध्यवपूरकं शुद्धाति । अत्र चौवाधिकलाऽऽदिषु
पक्षं पूर्वमाधुनिकमाऽऽदिकारणं विनाऽप्यौवाचीयं त-
न्नेवं नवनीयं, प्रहीतव्यमित्यर्थः । यद् वा-तत्तु केयं ज्ञातव्यं, त-
चौपक्षयोऽध्यायानि, तेषांचौषी यथा लणका माषा वा, कलेषु

आचीषी यथा चिकलाऽऽदि, आदिद्वान्मूलकान्ऽऽदिव्यपि
यथा योगमाचीसमनाचीसंयवस्थाऽनुमेकस्या ।

तत्रौपधीतु यदाचीषी नद् व्याचष्टे--

सगलासगलाऽऽद्वे, मीसोवक्खडिय नत्थि हाणी उ ।

जडं अमिस्सगहणं, चरिमदुणं जं अण्णाइयं ॥२८१॥

चणकमाषाऽऽदिषु पूर्वोऽऽचरित्वाचीषेण सकलेषु असकलेषु
पु वा मिथेषु निमित्थेषु वा उपस्कृतेषु नास्ति पञ्चकपरि-
हाणिः । यच्च पूर्वोऽऽचरित्वाचीषे तत्र पञ्चकपरिहापया य-
तिन्वा लघुमासं प्राप्तभरमद्रव्योः चतुर्थेतृतीयकयोः अमिथस्य
निमित्थोपस्कृतस्य ग्रहणं कार्यं न्यायमानं ।

आह-यतिज्ञातं नत् कथमनाचीसम् ? उच्यते--

जडं ताव पिट्ठामाई, सत्थोवहया वि होतस्याइना ।

किं पुण्ण अन्नपुहहया, पेयी य फला य सरइ य ॥ २८२॥

इदं ये जीहवः परिपक्षकाऽस्मिन् प्राप्ताऽऽदि भुज्यन्ते, ततः
कुट्टिता भवन्तीत्येवः पुष्पा इत्युच्यन्ते, आदिगुणमाभ्य-
पि बद्धं निष्पाद्यते तत्परिग्रहः । यद् तावत्पुष्पाऽऽद्या अ-
ग्निदाहोपहता अल्पमाचीषी भवन्ति किं पुनरशस्त्रोपहताः
पश्यः प्रलम्भानामुद्धांतयोः, कलाकलानि तथा प्रकलानि
स्लानवृत्तादीऽऽदि यानि सरङ्गानि अक्षबाणिककलानि नाभ्य-
शस्त्रोपहतानि कथमाचीषानि कथमनाचीषाः ? एतन् सर्व-
मपि परीक्षयिष्यमुक्तम् । गते परीक्षारम् ।

अथ साधारणद्वारमाह--

साधारणे वि एवं, मीसामीस वि होति भंगा उ ।

पण्णाऽऽदी गुरुपतो, सर्वविसेही य जय ताहे ॥२८३॥

साधारणमनन्ते, तत्राप्येवं प्रत्येकवत्, मिथोपस्कृते चतुर्थ-
तृतीयमेकं जयन्तः, तत्र यदा तृतीयमेकं प्रत्येकप्रलम्भं नि-
मित्थोपस्कृते न लज्जयेत तदा मासमप्युक्तदुपारं योजेत्माऽऽदी
सधुपञ्चरात्रिन्विषाण्यवधिकान्यापयन्ते, ततः स्वप्राप्तं वा प-
रप्राप्तं वा शुद्धाति, एवं यदा पक्षकाऽऽदिवहया गुरुमासं प्रा-
प्नोति जयति तदा साधारणं निमित्थोपस्कृते प्रथमं चतुर्थं स्व-
प्राप्तपरप्राप्तयोः शुद्धाति । यदा तृतीयमेकं नापि न प्राप्यते, तदा
सर्वेषु विशेषाधिकारोदोपेषु यतश्च प्रयत्नं कुरु, तत्र आधाकम-
कमोद्दिशकानि कथमनाचीषाणि कथमनाचीषाऽऽदिकानि प्रा-
प्त्याऽध्यवपूरकचरमद्विककलानिऽऽदिशोचिकारिद्वारं मुक्कया रा-
वाः सर्वेऽप्योद्दिशकाऽऽदयः लज्जयन्तः विशोचिकारिद्वारं, नेव-
पि मुक्तकथाऽऽसंखलना यद्यदाद्योपान्तरतुषु पूर्वप्रतिव-
वमानास्त्वावयन्ते यावच्चतुर्थस्थापानि, तेषां यदा न लज्ज-
येत चतुर्थेषु काङ्गारि पक्षपरिहापया यतिन्वा यदा च-
तुर्थं प्राप्नोति जयति तदा किमाधाकमं शुद्धातु, तत प्रथम-
द्वितीयमभ्युपहितं ?

आश्रयते--

कम्मे आदेसदुगं, मूलत्तरे ताहि वि कलि पत्तेगे ।

दावरकली अण्णेते, ताहे जयत्ताएँ जुत्तस्स ॥ २८४ ॥

अत्राऽऽधाकमीषं प्राप्ते आदेशद्विकम् । तद्यथा आधाकमंमि
चत्वारो गुरुवः, प्रत्येकं प्रथमद्वितीययोः मिथोपक्षयोः लज्जय-
न्तः च प्रायश्चित्तोऽस्तुतांयतेनाऽऽधाकमं युक्तं, वनाजुगोश्चने

प्रथमद्वितीयमङ्गः शुक्लौ, तयोः प्रत्ययेष्वमागयोः प्राणाति-
पातजनस्य शोषसङ्गादिति । अथवा-आधाकर्म उत्तरयु-
ग्योपधातिव्याप्त्युत्तरं प्रथमद्वितीयमङ्गः सूत्रगुणोपधाति-
व्याप्त्युत्तरौ; एवमादेशश्च कृतेऽप्याधाकर्मैव प्रथमतो ग्रहीत-
व्यम् । न च प्रथमद्वितीयमङ्गः, कुनः १, इति चेत्, उच्यते-आ-
धाकर्मणि जीवाः परेण उपरोपिता इति तत्र युक्त्यामेव न तादृ-
शी निःशुक्रोपजायते, यादृशी प्रथमाद्वितीयमङ्गोपस्थापक्या-
द्योपधानाजी जीवानामात्मनैव मूले प्रकृष्य भङ्गवशात्तानां व्यप-
रोपणा भवति । अत्र आधाकर्मैव प्रथमतो प्राप्ता, न प्रथमदि-
तीयजङ्गाविनि स्तिनम् । (तादृ च कलि पत्तये स्ति) यथा
आधाकर्मोऽपि न लभ्येत तदा प्रत्येकद्वितीयजङ्गे ग्रहीतव्यम्,
तदाभावे कलिः प्रथमो भङ्गः तत्राऽपि प्राप्य (दावश्चकली
अणतं स्ति) यदा प्रत्येकस्याऽपि प्रथमो जङ्गः न प्राप्यते तदा
ह्यपर इति समयपरिभाषया द्वितीयाः कलिस्ति तु प्रथम उ-
च्यते । तत्रैव प्रथममनन्तकायिक द्वितीयेन भङ्गेन तदाभावे प्र-
थमेनाऽपि ग्रहीतव्यं, यदा अनन्तस्याऽपि प्रथमो भङ्गः न
प्राप्यते तदा यतनया युक्तस्य यत्र यथावत्परः कर्मवशो
भवति तत्तत् युक्तान्स्थापनापरिणामस्य अंशम् एव ज्वनी-
ति वाक्यशेषः । एवं नात्र संयतानां चकृत्य यतनोक्ता ।

अथ संयतीर्काद्व्याऽऽह-

एमेव संजईण वि, विहिं आविही नवरि तेसि नाणत्तं ।
सन्वत्थ वि सगामे, परगामे भावओ विष्ण ॥२८५॥

यथा संयतानां स्वप्नामपरप्राप्तोऽऽदि विज्ञापः पुरस्सरं भिन्ना-
निष्प्रयोधेतना जगिता, एवंमेव संयतीर्नामपि वक्तव्यं, नवरं
तासां नामात्वं विशेषो, विधिभिन्नायां धातुभिन्नाय च सं-
यति । विधिभिन्नायि मुख्यपदे स्वप्नायि शुश्रूषे, स्वप्नामपर-
प्राप्तोऽयं प्रथमं पदं भङ्गलक्षणे च पञ्चमस्तस्याप्येतामेव च-
तुष्टस्तस्याप्यप्राप्ती जावनोऽप्यभिज्ञानं तृतीयद्वितीयप्रथमभङ्ग-
वर्तीनि यथाकर्म भजेत् प्रतिसेवेन, न कश्चिद्व्यापः । इति क-
वपटीकायां प्रलम्बपङ्क्तं समाप्तम् ।

“ तुंगस्थानवहुत्वमीदृकतया मन्त्राऽपि दाते पद्म-
म्वनच्युग्निशीघ्रयुग्मि युगधीयाद्विषयार्थोनाम् ।
प्रथं प्रथं पदे पदे निजगर्वी क्रिप्रचारे मया,
कवये यमकृतं प्रलम्बविषयं तद्वाचं चरितारि ॥ १ ॥ ”
शु० १, ३० २, ८० ० । नि० चू०

(१५) प्रलम्बं न युद्धीयात्-

कंदं मूलं पलंघं वा, आरं छिन्नं व सभिरं ।
तुंवागं सिंगवरे च, आरगं परिव्रज्जे ॥ ७० ॥

कंदं सुरणाऽऽदि लक्षणं, मूलं विधार्त्तिकारूपं, प्रलम्बं वा ताल-
कः, आरं छिन्नं वा (सत्तिरमिति) पत्रशार्कं, तुम्बाकं
स्यविष्णुमन्त्रात्, आरं तुलसीमिश्रस्ये, शुक्लवरे चार्द्धकम्,
आरं परिव्रज्येदिति सूत्रार्थः ॥ ७० ॥ पदं ५ अ० १ उ० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जं पुण पलंघजातं जा-
येजा तं जहा-अवपलंघं वा अवाडगपलंघं वा तालप-
लंघं वा किम्भिरिपलंघं वा सुरभिपलंघं वा सन्नरपलंघं वा
अस्यपरं वा तदप्यगारं पलंघजातं आरगं असत्यपरिखत्तं
१८१

अफासुपं अरोसणिजं जाव लामे सेते यो पदिगाहेजा
(४५) । आचा० १ शु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

विषयमूची-

- (१) प्रलम्बग्रहणनिषेधः ।
- (२) प्रलम्बपदविवरणम् ।
- (३) अनन्तविराधनभावना ।
- (४) पतनहारम् ।
- (५) उपाध्यायविवरणम् ।
- (६) उद्गाहहारविवरणम् ।
- (७) अनन्तस्थाहारम् ।
- (८) मिश्रव्याख्याम् ।
- (९) विराधनायां विशेषः ।
- (१०) अश्रामविराधना ।
- (११) ग्रहणहारम् ।
- (१२) तुल्ये रागद्वेषभाव इति द्वारम् ।
- (१३) निप्रस्थारधिकृत्य प्रलम्बग्रहणम् ।
- (१४) निप्रस्थारधिकृत्य प्रलम्बग्रहणविषयाणि सूत्राणि ।
- (१५) प्रलम्बं न युद्धीयात् ।

पलंघकूट-प्रलम्बकूट-पुं० । जम्बुद्वीपं दन्तचक्रपर्वतस्य पठे
कूटे, स्वा० ८ उ० ।

पलंघजाय-प्रलम्बजात-न० । प्रलम्बवाचकिल्ले, आचा० २
शु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पलंघपाग-प्रलम्बपाक-पुं० । फलानां पचने, नि० चू० १ उ० ।

पलंघमाश-प्रलम्बमान-त्रि० । प्रकषेण लम्बमानम् । इतस्ततो
मनाक् चक्षणेन लम्बमाने, रा० १ उ० । औ० । आ० १ म० ।
“ वासवराज्यमाणकडिलससु कयासाहं । ” कदर० १ अ० ५
३ कृ० ।

पलंघवणमालाधर-प्रलम्बवनमालाधर-त्रि० । प्रलम्बेन इति
प्रलम्बा या वनमाला तां धरन्तीति प्रलम्बवनमालाधरः ।
जी० ३ प्रति० ४ अ० १ । आगदल्लम्बस्या वनमालया यु-
क्तं, कर्म० १ कर्म० १ स्वा० १ उपा० ३ उ० ।

पलग-पलक-पुं० । विनाशो, दश० ७ तत्त्व ।

पलङ्गज-प्रलङ्गन-त्रि० । प्ररुच्यते इति प्ररुज्जनः । असुराग-
वति, विवा० १ शु० २ अ० १ चू० १ उ० ।

पलत्त-प्रलम्-न० । शङ्खे, औ० । भाषण, रा० ।

पलप-प्रलय-पुं० । प्रलयः स्वापावस्थायां, सुत्र० १ शु०
१ अ० ४ उ० । जगत्तः स्वकारणं लये, सुत्र० १ शु० १ अ०
४ उ० ।

पलपयस-प्रलययन-न० । प्रलयकालिकमेधं, प्रा० १ पाद ।

पलल पलल-न० । पल्ल-कल्ल । मांसं, पल्लं, तिलचूर्णं च ।
पल्लं ह्यति ला-कः । राज्ञेयं, पुं० । प्रल० ५ अ० १ अ०
विशे० ।

पललिय-प्रलपित-त्रि० । प्रकीर्तने, आ० १ शु० १ अ० ।

पलवण-पलपन-न० । कौं, प्रव० ४ डार ।

पलवण-पु० । वृक्षविशेष, नक्षत्रव्ययनप्रज्ञाया, न स्वयं उपय-
गः । प्रव० ४ डार ।

पलविष-प्रलपित-न० । अनर्थकमात्रेण, प्रव० २ आश्र० डार ।

पलम-देशी-कपांसफले, क्वेदे च । दे० ना० ६ वर्ग ७० गाथा ।

पलसु-देशी-स्वभाव म, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पलहि(ही)-कर्पास-पुं० । कर्पासशब्दस्य पलहीत्यादेशः (कपास)
अन्यथा न सूत्र्यानिक्लेशकं वृत्तमेवे, प्रा० २ पाद । दे० ना० ६
वर्ग ४ गाथा । “ पलही वषट् तूतो कवो । ” पाद० ना०
२४५ गाथा ।

पलाश-देशी-चौर, दे० ना० ६ वर्ग ८ गाथा ।

पलाइ (ए)-पलायिन्-त्रि० । पलायनकर्म, ये भट्टऽऽद्यो
राज्ञः पृच्छां विना सक्तुमुद्राः प्रणश्य गणान्तरं गच्छन्ति । वृ०
१ उ० ३ प्रक० । (गच्छन्तु पलायिनां सत्पूनां प्रतिक्रिया ‘ श्री-
हर्षणः ’ शब्दोत्पत्तिनाम् १३० पृष्ठे दृष्टिम्)

पलाइय-पलायित-३० । कुलार्थद्वे नाशने, दश० ४ अ० । क-
निर ना० । देशान्तरं गते, नि० सू० १ उ० । नष्टे, आश्र० ।

पलायमाण-पलायमान-सि० नश्यति, प्रव० १ अ० डार ।

पलाल-मलाल-न० । प्रकृष्टा लाला यत्र तत्प्रलालम् । लालाप्र-
वेशालान्, “ अत्रास पलालं । ” अनु० । इह प्रकृष्टा लाला
यत्र तत्प्रलालं वस्तु प्रकृष्टं पलालमुच्यते, यत्र तु पलाला-
नामस्तम्भं तु गात्रिपरकं पलालमुच्यते अति प्रकृतशैली-
भङ्गाङ्गाश्चाऽप्यथायथा मनसा, सम्कृता तु तृणावशेषरूपं
पलालं तत्तदुत्पत्तिकर्मोच्यते अति न यथायाऽप्यथाविना
समर्थयति । अनु० । अ० १० । सूत्र० । प्रा० ३० । आश्र० । “ अ-
परां च पलाशं । ” पाद० न० १४४ गाथा ।

पलालरीडव-पलालरीडक-न० । पलालमये आसने, नि०
सू० १२ उ० ।

पलालपुत्र-पलालपुत्र-न० । मञ्जुपरि उपवासिने पलाशमा-
न, अच० १ अ० १ अ० २ उ० ।

पलाव-प्रलाप-पुं० । अनर्थक वचनि, ज्ञा० १ छु० १ अ० ।
नश-प्रा० । अदशेन, “ नश्येत्तु नासव-द्वारव-विषमा-
न-पलावाः ” ॥ ८ । ४ । ३१ इति नशः पलावाऽऽदेशः ।
‘ पलावइ ’ नश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पलावि (ए)-प्रलाविन्-त्रि० । अनर्थकवादिनि, प्रव० २
अ० डार ।

पलास-पलाश-पुं० । पत्रमशनाति पलाशः मानभङ्गक, “ नो
पत्रं मन्त्रं ति पलासां । ” पत्रं मानमशनाति पलाश इति गौ-
पनामरीत्या पलाशः । पत्र, कर्म० ३ कर्म० । अनु० । आश्र० ।
ज्ञा० आ० सू० । अनु० । दश० । ज्ञा० १ अ० ३ अ० । किशुकं, प्रा० १
पाद । अनु० । नि० सू० । न० । “ यण्फडं शब्दे पन दुपपाताऽऽ-
दिच कडयता । स्वनामस्येतां त्वनावद्व वपेयस्य कूडे, स्था० ८
ज्ञा० । “ इक्षं पलासं कृते पत्ते । ” पाद० ना० १३७ गाथा ।

पलाससमुगय-पलाशसमुद्रक-पुं० । सुगन्धनसमुद्रके, जी०
३ प्रि० ४ आश्र० ।

पलासी-देशी-भङ्गक, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा । वृ०, वाच० ।

पलिमक-पर्यङ्क-पुं० । शयनविशेष, सूत्र० १ सू० ६ अ० ।
आश्र० । आसनविशेष, प्रा० १ ग० । ज० ।

पलिय-पलित-न० । कर्मणि, जगुप्सते, अनुष्ठाने, आश्र० १
छु० ६ अ० २ उ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चक-पुं० । निहवं कुयां, सूत्र० १ छु०
१३ अ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चन-न० । सरलतया प्रवृत्तस्य वचनस्या-
न्वयश्च, म० १२ श० ४ उ० ।

परिकुञ्चन-न० । परि समन्तात् कुञ्चयते यकनामापद्यते कि-
या यमेति । मायातुष्टाने, ‘ पलिउंचणं च भयञ्चं च, ’ किञ्च-
नस्यगाणि य । ‘ सूत्र० १ छु० ६ अ० । स० । मायायाव, सूत्र०
१ अ० ६ अ० ।

पलिउंचणा-परिकुञ्चना-स्त्री० । परि कुञ्चनमपराधस्य क्षेत्रका-
नश्रयानां गोपायनमन्यथा सनामन्यथा ज्ञानेन परिकुञ्चना परि-
वचना वा । स्था० ४ ज्ञा० १ उ० । शुरुदापस्य मायया लघु-
शेषकथने, यथा भविष्यति प्रविष्येय मयाऽचितं प्रतिषेधित-
मित्येति । द्य० १ उ० ।

प्रतिकुञ्चना-स्त्री० । प्रायश्चित्तविशेषे, द्य० ।

इदानीं प्रतिकुञ्चनाप्रायश्चित्तमाह-

द्वे खेते काले, भावे पलिउंचणा चउविगप्पा ।

चोयम कप्पारोवण, इह ई भणिया पुरिसजाया ॥१५०॥

प्रतिकुञ्चयते अन्यथा प्रतिषेधितमन्यथा कथने, यथा सा प्र-
तिकुञ्चना । सा चतुर्विधा । तद्यथाऽऽद्वये ऋषयपवा, एवं केले
कालं भावे च । अत्र परस्य प्रश्नमजिघासुराह- (चोयम) इति ।
अत्र बोद्धव्यं अत्र ननु कर्त्ताऽपि प्रायश्चित्तमभिनन्दे, उपवहारो-
ऽपि नतरे प्रायश्चित्तमभिधीयते, इति चोयमप्यन्यथाविशिष्ट-
पानायः । अत्रार्थे स्मरिचनम्- (कप्पारोवणोप्यादि) कलर क-
लरापयने कालानां सूत्रं तस्मिन्पराधप्रायश्चित्तानामारोप-
णं दानमिह उपवहारापयने ज्ञानम् । इ इति पादपुरणे ।
इति वचनात्, सः सुस्वारात् प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि पदान्ते
सः तुल्यात्मा भवतीति । किमुक्तं भवति? ऋषयपवा, आनयम् ।
प्रायश्चित्तमुक्तं न तु दानम्, इह तु दानं भगिनामिति विशेषः । तथा
वह्नापयने प्रायश्चित्तादौः पुराजाना न भाणता इह तु भाण-
ता इति महान् विशेषः । एष मायासंज्ञायाः ।

सादृशमेतस्य मायां व्याचिन्तासुः प्रथमतां ऋषाऽऽदिज्ञे-
वांभसां प्रतिकुञ्चनां व्याख्यानयति-

सच्चित्ते अचित्ते, जगुवयणपडिसेवियं तु अद्दासो ।

सुब्बिक्खस्मि दुप्पिक्खे, हट्ठेण तथा गिलाणेण ॥१५१॥

ऋषयविषया प्रतिकुञ्चना नाम सच्चित्ते, उपलक्षणमेतत्-मिच्छे
वा प्रमिषिते अचित्ते मया प्रतिषेधितमित्यालोचयति । कृष-
प्रतिकुञ्चना जनपदं प्रतिषेधय यद्वधाने प्रतिषेधितमित्यालोच-
यति । कालप्रतिकुञ्चना यस्मिन्निवे कालं संविधा दुर्गिहं मया
प्रतिषेधितमित्यावेदयति । जावप्रतिकुञ्चना यत् हट्ठेन सत्ता
प्रतिषेधय स्थानेन सत्ता मया प्रतिषेधितमित्यालोचयति । उक्ता

प्रतिकुञ्जना । ६५० १ उ० । (मासिकाऽऽदिपारिदारकानाऽऽप-
क्षस्य प्रतिकुञ्जकस्य दृष्टान्तः 'परिकुञ्ज' शब्देऽस्मिन्नेव प्रागे
१४४ पृष्ठे व्याख्यातः)

पलिउच्चराण-प्रतिकुञ्जमान-वि० । गोपयति, आचा० २ अ०
१ अ० ५ अ० २ उ० ।

पलिउच्चिय-प्रतिकुञ्जस्य-अव्य० । 'कुञ्ज कुञ्ज' कौटिल्यादि-
जायते । परि स्वतेना भावे परि समन्तात् कुञ्जया कौटि-
ल्यमाचर्य परिकुञ्जय । सूत्रे "ह्यक्षकपिण्डाऽऽदीनाम्" इति वि-
कल्पव्यवहारात् एकस्य लकारभावः । कौटिल्यमाचर्यस्यै, व्य०
१ उ० । गोपयित्वेत्यर्थे, आचा० २ अ० १ अ० ११ उ० ।
नि० सू० ।

पलिउच्चिय-परिगौगिक-पुं० । परि समन्तात् गौगिकाः । प-
रिगौगिति, प्र० २ श० ५ उ० ।

पलिओवम-पल्योपम-न० । पल्योपेनापमा येषु तानि पल्योप-
मनि । अन्वयान्तर्गते कौटिल्यपदमणेषु काष्ठविशेषेषु, प्या० २
उ० ४ उ० ।

से किं तं पलिओवमे ? पलिओवमे तिविहे पल्लवे । तं जहा-
उद्धारपलिओवमे, अद्धारपलिओवमे, खेचपलिओवमे अ ।

तत्र पल्योपमं त्रिधा । नद्यथा- (उद्धारपलिओवमे इत्यादि)
तत्र वक्ष्यमाणस्य कृत्वालाप्राणां, तन्व्येडानां वा, तद्वद्धरिणं
हृत्पममुद्राणां वा प्रतिनमयसमुद्धारणमपेक्षरन्मुद्धारः, त-
द्विषयं तन्वधानं वा पल्योपममुद्धारपल्योपमम् । तथा-अद्द-
नि कालः, स वेद प्रस्तावाहृद्यमाखालाप्राणां, तन्व-
येडानां वा प्रत्येकं वर्षशतलक्षणं उद्धारकालो मृद्वन्ति । अ-
ध्यावा-थो नारकाऽऽद्याः कालः प्रकृतपल्योपममयत्वं वक्ष्यते
स एवोपादीयन्ते, तत्तन्व्येडानां पल्योपममुद्धारपल्योपमं,
तथा क्षेत्रम् आकाशं तद्वद्धारप्रधानं पल्योपमं क्षेत्रपल्योपम-
म् । अनु० । (उद्धारपल्योपममथ्याया 'उद्धारपलिओवम' शब्दे
द्वितीयाभागे ५२२ पृष्ठाद्वारम्भ गता)

अथाऽद्धारपल्योपमं निरूपयितुमाह-

से किं तं अद्धारपलिओवमे ? अद्धारपलिओवमे द्विविहे प-
ल्लवे । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारि ए अ । तस्य यं जे से
सुहुमे से उण्ये, तस्य यं जे से वावहारि ए से जहानामए
पल्ले सिआ जोअयं आयामविकर्षभेयं जोअयं उव्वेहेयं
तं तिगुणं सविसेसं परिकखेवेयं, से यं पल्ले एगाहियवअ-
हिअतेआहिअं जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा
यो अग्गी ढहेजां जाव नो पलिविद्धेसिआ नो पूहत्ताए ह-
व्यमागच्छेजा, ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं
अवहाय जावइएयं कालेयं से पल्ले खीये नीरए निल्लेवे नि-
ट्टिए भवइ, से तं वावहारिए अद्धारपलिओवमे । "एएसि पल्ला-
यं कोडाकोदी भविज दसगुणिता । तं ववहारिअस्स अद्द-
सागरोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि वव-
हारिहि अद्दासागरोपमपलिओवमेहि किं पओअयं ? ए-

एहि ववहारिहि अद्धारपलिओवमसागरोवमेहि नत्थि किंचि
पओययं, केवलं पयवणा पयविजइ । से तं ववहारिए
अद्धारपलिओवमे । से किं तं सुहुमे अद्धारपलिओवमे ? ।
सुहुमे अद्धारपलिओवमे से जहायामए पल्ले सिआ
जोअयं आयामविकर्षभेयं जोअयं उव्वेहेयं तं ति-
गुणं सविसेसं परिकखेवेयं, से यं पल्ले एगाहिअवअहिअ-
तेआहिअं जाव भरिए बालगकोडीयं, तस्य यं एगमेगे
बालगमे असंलेजाइ खंडाई कजइ, ते यं बालगमा दिट्ठी
ओगाइणाओ असंलेजइभागवेत्ता सुहुमस्स पणसुहुम-
सरीरागाइणाओ असंलेजगुणा, ते यं बालगमा यो अ-
ग्गीं जाव नो पलिावद्धेसिआ नो पूहत्ताए हव्यमागच्छेजा,
ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं अवहाय जाव-
इएयं कालेयं से पल्ले खीये नीरए निल्लेवे निट्टिए भवइ,
से तं सुहुमे अद्धारपलिओवमे । "एएसि पल्लायां, कोडा-
कोदी भवेज दसगुणिआ । तं सुहुमस्स अद्दासा-गरोवम-
स्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि सुहुमेहि अद्धार-
पलिओवमसागरोवमेहि किं पओअयं ? । एएहि सुहुमेहि
अद्धारपलिओवमसागरोवमेहि नेरइअतिरिक्खनोयिअमणु-
स्सदेवायं आउअं भविजति (१३६) ।

(से किं तं अद्धारपलिओवमे इत्यादि) इदमप्युद्धारपल्यो-
पमवत्सर्वं भावनीयं । नवरमुद्धारकालस्येह वर्षशतमानत्वाद्
व्यावहारिकपल्योपमे संख्येया वर्षकांठोऽवसेयाः, सूक्ष्मप-
ल्योपमे त्वसंख्येया इति । अनु० । (नेरुत्तिकाऽऽदीनां स्थिति-
परिमाणम् 'टि' शब्दे चतुर्थभागे १७१० पृष्ठे उक्तम्)
से तं सुहुमे अद्धारपलिओवमे । से तं अद्धारपलिओवमे । (१४२)

उक्तं सप्रयाजनमद्धारपल्योपमम् अनु० ।

से किं तं खेचपलिओवमे ? खेचपलिओवमे द्विविहे प-
ल्लवे । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारि ए अ । तस्य यं जे सुहुमे
से उण्ये, तस्य यं जे से ववहारि ए से जहानामए पल्ले सिआ
जोअयं आयामविकर्षभेयं जोअयं उव्वेहेयं तं तिगुणं स-
विसेसं परिकखेवेयं, से यं पल्ले एगाहिअवअहिअतेआहिअ-
अ जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा यो अग्गी
ढहेजां जाव यो पूहत्ताए हव्यमागच्छेजा, ते यो तस्स
पल्लस्स आगासपपसा तेहि बालगहि अफुन्ना तयो यं
समए समए एगमेगं आगासपपसं अवहाय जावइए-
यं कालेयं से पल्ले खीये जाव निट्टिए भवइ से तं
ववहारिए खेचपलिओवमे । "एएसि पल्लायां, कोडाकोदी
भवेज दसगुणिआ । तं ववहारिअस्स खेचसाग-
रोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि ववहा-
रिहि खेचपलिओवमसागरोवमेहि किं पओअयं ? । एएहि
ववहारिहि नत्थि किंचि पओअयं, केवलं पयवणा प-

सपविजइ । से तं ववहारिए । से किं तं सुहुमे खेत्तप-
लिओवमे ? । खेत्तपलिओवमे से जहाणामए पल्ले सिआ
जोअणं आयाम ० जाव परित्खेवेणं से थं पल्ले एगारि-
अवेआहितयेआहिये ० जाव भरिए बालग्गकोडिणं त-
त्थ थं एगमेगे बालग्गे असंखिजइं खंडाई कइइ, ते
थं बालग्गा दिट्ठीओगाहणाओ असंखेजइभागमेता सु-
हुमस्स पणगजीवस्स सरीरोगाहणाओ असंखेजगुणा,
ते थं बालग्गा थो अग्गी डहेज्जा ० जाव थो पूइत्ताए हव्व-
मागच्छिजा, जे थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा तेहिं
बालग्गेहिं अण्फुत्ता वा अणाफुत्ता वा तओ थं समए
समए एगमेगे आगासपएसं अवहाय जावइएणं का-
लेणं से पल्ले खीण ० जाव निट्टिए भवइ । से तं सुहुमे
खेत्तपलिओवमे ॥

खेत्तपल्योपममुक्कानुसारत एव भावनीयम्, नवरं व्यावहा-
रिकपल्योपमं (जे जं तस्म पल्लस्सेत्यादि) तस्य पल्यस्थानगता
नभःप्रदेशास्तेबोलात्रियं (अण्कुण (त्ति) आसुष्टा व्याप्ता आका-
न्ता इति यावत्, तेषां सूत्रमव्याप्तं प्रतिस्मयमेकैकापहारे असं-
ख्येया उन्मत्तिपरिवसत्परिपोषितिकामन्यतोऽसंख्येयांस्त्वल्पि-
ण्यवसर्गिणीमानं प्रस्तुतपल्योपमं ज्ञातव्यं, सूत्रमेतन्नपल्योप-
मे तु सूत्रमबोलात्रिः स्फुष्टा अस्फुष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, अत-
स्तत्पल्यवहारिकादसंख्येयगुणकालमानं द्रष्टव्यम् । आह-
यदि स्फुष्टा अस्फुष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, तर्हि बोलात्रिः
किं प्रयोजनं ? यथाऽक्षरशान्तिर्नभःप्रदेशापाद्वरमात्रनः सा-
मान्येनैव वक्तुमशक्यं स्यात्, सत्यं, किं तु प्रस्तुतपल्योपमेन
दृष्टिवादे द्रव्याणि मीयन्ते, तानि कानिचिदर्थोक्तवालाग्र-
स्फुष्टैरेव नभःप्रदेशीमीयन्ते कानिचिदस्फुष्टैरित्यन्ते । दृष्ट-
वादां क्रूरव्यमानोपयोगित्वाद्वालाग्रप्रकरणेऽत्र प्रयोज-
नवतीति ॥

तथ थं चोअए पणवणं एवं वयासी-अत्थि थं तस्स प-
ल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं बालग्गेहिं अणाफुत्ता ? । हं-
ता अत्थि । जहा को दिट्ठो ? । से जहाणामए कोट्टए सिआ
कोहंटाणं भरिए तत्थ थं माउलिंजा पक्खत्ता ते वि माया,
तत्थ थं विज्झा पक्खत्ता ते वि माया, तत्थ थं आमलगा
पक्खत्ता ते वि माया, तत्थ थं बयरा पक्खत्ता ते वि माया,
तत्थ थं चण्णा पक्खत्ता ते वि माया, तत्थ थं मुग्गा प-
क्खत्ता ते वि माया, तत्थ थं सरिसत्ता पक्खत्ता ते वि माया,
तत्थ थं गंगावालुआ पक्खत्ता सा वि माया । एवमेव एणं
दिट्ठेणं अत्थि थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं
बालग्गेहिं अणाफुत्ता । “एणं यल्लानं, कोहाकोही भवेज्ज
दसगुणिआ । तं सुहुमस्स खेत्ता-गरोवमस्स एगस्स भवे
परिमाणं ॥१॥” एणं सुहुमं हि खेत्तपलिओवमसागरो-
वमेहिं किं पओअणं ? । एणं सुहुमपलिओवमसागरोवमे-
हिं दिट्ठिणए दव्वा भविज्जति । (१४३) ।

(तत्थ थं चोत्तए पल्लवगमित्यादि) तत्र नभःप्रदेशानां स्फु-
ष्टास्फुष्टप्रकरणे सति ज्ञातसन्देहः प्रेरकः प्रज्ञापकमावाये-
मेवमयादीद्भवंत । किमस्त्येत्तद्यदुत तस्य पल्यस्थानगतास्ते
केचिद्व्याकाशप्रदेशा विद्यन्ते ये तेषां बोलात्रिः स्फुष्टाः । एषां क्रूर-
कारेण बोलात्राणं तत्र निविडन्याऽवस्थापनाच्छिदस्य क-
चिद्व्यसंभवार्थं दुरुपपादमित्यं यत्तत्रास्फुष्टा नभःप्रदेशाः स-
न्तीति प्रच्छन्नाभिप्रायः । तत्रोत्तर-इन्द्रास्त्येतन्नश्च संवेदः
कस्यचिः, इदं च दृष्टान्तमन्तरेण बाह्यमात्रतः प्रतिपुष्टमशक्यः
पुनर्विनियः पृच्छति । यथा-कोऽत्र दृष्टान्तः ? । प्रज्ञापक आह-
(से जहानामए इत्यादि) अयमत्र भावार्थः-कृष्णगण्डानां
पुरुफलानां भूते कोष्ठके स्थूलदृष्टीनां तावद् भूतोऽयमिति
प्रतीतिर्भवति । अथ कृष्णगण्डानां बादरत्वात्परस्परं तानि
छिद्राणि सम्भाव्यन्ते येष्वर्थाणि मानुलिङ्गानि बीजपूरकाणि
मानि, तत्पक्षे च पुनर्भूतोऽयमिति प्रतीतिर्वाच्यमानुलिङ्गा-
छिद्रेषु विद्यमाने प्रसिद्धानि तान्यपि माननीयेयं ताव-
द्यावत्सर्वपक्षिद्वेषु गङ्गावालुका प्रसिद्धा साऽपि माता । एव-
मवोत्तरदृष्टेयं यद्यपि यथाग्रपक्षे शुषिरगभावतोऽस्फुष्ट-
नभःप्रदेशाश्च सम्भावयन्ति तथापि बोलात्राणं बादरत्वाद्वा-
काशप्रदेशानां तु सूत्रमव्याप्तं सन्धेयाऽसंख्याता अस्फुष्टा न-
भःप्रदेशाः, इत्येतं च निविडनया सम्भाव्यमानेऽपि स्तम्भा-
ऽदी आस्फालितायः कीलकानां बहुतां तदन्तःप्रदेशान्, न चा-
सौ शुषिरमन्तरेण संभवति, एषांमहावि भावनीयम् ॥१४३॥
(द्रव्यशरीरवक्ष्यन्ता स्वस्वस्थाने)

से तं सुहुमखेत्तपलिओवमे । से तं खेत्तपलिओवमे ।

अनु० । आ० म० । प्र० । भ० । कर्म० । जं । प्र० ।
विश० । स्थानं । पल्यवत्पल्यवस्तेनापमा यस्मिन्स्तत्पल्यो-
पमम् । स्थानं २ डा० ४ उ० । आ० म० । “ पलिओवमं
वासस्यसहस्समभिर्यं ” मकारस्य प्राकृतप्रभवत्वाद् वष-
शतसहस्राभ्याधिकमित्यर्थः । अथवा-पल्योपमं वषशतसह-
स्रमभ्यधिकं पल्योपमादित्येवं गमिका । श्री० ।

पलित-प्रलीयमान-त्रि० । प्रकपेण लीयते प्रलीयते यः स
प्रलीयमानः । शोभनभावयुक्ते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।
समन्ताद् गच्छति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

पलिगोव-परिगोप-पुं० । परि गोपने परिगोपः । द्रव्यतः
पाकाऽऽदी भावतोऽभिप्रेक्ष्यते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

महयं पलिगोव जासिया, जा वि य वंदस्यपुण्या इहं ।
महान् संसारिणं दुरुज्यजत्वामहता वा संरमेण परिगोपने
परिगोपो द्रव्यतः पाकाः दिर्भावतोऽभिप्रेक्ष्यन्ते ज्ञात्वा स्वरूप-
तत्त्वविपाकतो वा परिच्छिद्य याऽपि च प्रवर्जितस्य सतो रा-
जाऽदिभिः कायाऽदिविर्वेदना वक्ष्यात्ताऽदिभिश्च पूजना
तां च इहाऽस्मिन् लोके मौनीन्द्र वा शास्त्रेण व्यवस्थितेन क-
र्मोपशमनं फलमित्येवं परिहारायान्तेका न विधेयः ॥ ११ ॥
सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पलिच्छाप-परिच्छन्न-त्रि० । परिच्छन्नोपेतं, व्य० ३ उ० । प्र-
तिनिर्दिष्टे, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलिच्छिदिय-परिच्छिद्य-अव्य० । शब्ताऽऽदिना (नि० सू० ५
उ०) छिद्येत्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० । अपनोयेत्य-
र्थे, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलित-प्रदीप्त-त्रि० । " प्रदीपितोद्देहः लः " ॥ ८१ । २२१ ॥
इत्यनेन वक्ष्य लः । प्रा० १ पाद । प्रवृत्तिर्ने, प्रश्न० १ आश्र०
द्वार ।

पलितशब्द-पर्याप्तस्नेह-त्रि० । पर्याप्तः परिपूर्णः स्नेहस्नेहाऽऽ-
दिरूपो यस्य तत्पर्याप्तस्नेहम् । पूर्णस्नेहे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
पलिवाहि-परिवाह-न० । समन्ताद् बाह्यं, आवा० १ शु० ४
अ० ४ उ० ।

पलिभाग-परिभाग-पुं० । सादृश्यं, कर्म० ५ कर्म० ।

पलिभिदय-परिभिद्य-अव्य० । परिब्राम्येत्यर्थे, परिभिद्येत्यर्थे
च । " पलिभिदियाणं तो पच्छा पुदाददुमुजिपहाणं
ति । " ॥ २ ॥ सूत्र० १ शु० ४ अ० २ उ० ।

पलिभेय-प्रतिभेद-पुं० । खण्डावधौकरीकरणं, नि० चू० ५ उ० ।

पलिमथ-परिमथ-पुं० । परिमथन्ति इति परिमथ्याः । व्या-
घानकेषु, स्या० ६ डा० । " विलोडनाय व्याघानाय स्थिते,
सूत्र० २ शु० ७ अ० । विभ्र, नागाजुनीयास्तु पठन्ति । " पलि-
मथमहं वियाणिया, जा वि य वंदण इयणा इह । " सूत्र० १ शु०
२ अ० २ उ० ।

पलिमथग-परिमथक-पुं० । वृत्तचरणे, कालवर्णके च । भ०
६ शा० ७ उ० । विलम्बे, स्या० ७ उ० ।

पलिमथु-परिमथु-पुं० । परिमथन्तीति परिमथ्यः । उणाऽऽ-
दिवाद् उपस्यः । स्या० ६ डा० । सर्वतो विलोडयितारि,
छ कपस्स पलिमथु पापत्ता । तं जहाः कुकुण्ण संजम-
स्स पलिमथु, मोहरिण सच्चवयणस्स पलिमथु, चकु-
ल्लोले इरियावडियाए पलिमथु, तिनिणिण एसणागोयरस्स
पलिमथु, इच्छालोल मुचिभगस्स पलिमथु, भुजो भुजो
णियाणकरणे सिद्धिभगस्स पलिमथु, स्ववथ भगवया
अनियाणया पसत्था ॥ १३ ॥ चू० ६ उ० ।

(' कण ' शब्दे तृतीयमान २२६ पुंशे सूत्रे व्याख्यानम्)

पलिमद-परिमद-पुं० । परिमदयन्ति ये ते परिमदकाः । परिम-
दोपजीवके, नि० चू० ६ उ० ।

पलिमद्वेत-पलिमद्वेत-त्रि० । शरीरमर्देन कारयति, नि०
चू० १७ उ० ।

पलिय-पलित-न० । कर्मणि, आवा० १ शु० ४ अ० ३ उ० ।

पल-भावे क्तः । केशाऽऽदी जराया जानायां श्वेतना-
याम्, मानाऽऽदीर्घलिपरीतभावे च । कर्त्तरि क्तः । वृद्धे,
स्त्रियां पलिता । योषिति तु पलितान्पुक्रम् । वाच० । आ०
म० । आवा० ।

पलियं-पर्यङ्क-पुं० । शय्याविशेषं, व्य० १० उ० । दश० ।
जीत० । भ० । हा० । नि० चू० । कथ० । जी० ।

पलियकनध पर्यङ्कनध-पुं० । आसनविशेषः, पो० १४ विच० ।

पलियत-पर्यन्त-त्रि० । परि समन्तादन्तो यस्येति पर्यन्तः ।

भान्ते, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पल्यान्त-न० । विपरीतपामाने, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पलियत्तपकमद्वत्थ-पलितत्वर्कहस्त-त्रि० । जराप्रसक्तत्वर्क-
हस्ते, " नदिदिज्ज आहट्ठं पालत्तरकस्स म्पहत " विशेषः ।
१८२

पलियस्सओ-परिपार्श्वतस्-अव्य० । समीपं, " पलियस्सओ
पुण्ण अणिय " भ० ६ शा० ४ उ० ।

पलियाभ-पलिताऽऽभ-त्रि० । परिपक्वतां प्राप्याऽभं यत्परि-
पक्वं पर्यायं वा प्राप्तम्, तथाऽऽप्याभम् । नि० चू० १५ उ० ।

पलिल-पलित-त्रि० । " पलितं वा " ॥ ८१ । २१२ ॥ इति
सुखेन तकारस्य वैकल्पिकः लकारः । जराप्रसन्ते, प्रा० १ पाद ।

पलिवग-प्रदीपक-त्रि० । प्रदीपनकर्त्तरि, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पलिविय-प्रदीपित-त्रि० । " पानीयाऽद्विष्वत् " ॥ ८१ । १०१ ॥

इति शिवेकारस्य ह्रस्वकारः । ज्वलितं, प्रा० १ पाद ।

पलिह-परिप-पुं० । अर्गलादयद्, औ० ।

पलिस्सइउ-परिष्वक्तुम्-अव्य० । परिष्वङ्गं कर्तुमित्यर्थे, वृ०
४ उ० ।

पलिस्सयण-परिष्वजन-न० । आनन्दैर्प्रीतिर्निर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीपरि-
ष्वङ्गः । वृ० ।

सूत्रम्-

निगंथि च णं गिलायमाणं पिया वा भाया वा पुत्ता वा
पलिस्सएजा, ते च निगंथे माइजेजा मेहुणपटिमेवणपत्ता
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वारं अणुण्णायं ॥ ६ ॥
णिगंथं च णं गिलायमाणं माया वा भणिणी वा भुत्ता वा
पलिस्सएजा, तं च निगंथो माइजेजा, मेहुणपटिमेवणपत्ते
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वारं अणुण्णायं ॥ १० ॥

अथास्य सूत्रद्वयस्य कः सम्बन्ध इति ? आह—

उवहयभावं दत्वं, मच्चिं इय णिवारियं मुत्ते ।

भावाद्युभयसंवरणं, गिलायणमुत्ते वि जोगाऽयं ॥ ३५२ ॥

पुष्टताऽऽदिभिर्दोषैरुपहतो दृष्टिना भावः परिणामो य-
स्य तदुपहतभावं पञ्चविधं सच्चिन्नद्रव्यं प्रजाजनाऽऽदी
(इय) सन्नमन्तरसूत्रं निवारितम् । इहापि गला-
नसूत्रं शुभभावस्य परिपूजनादुपेक्षितस्य संवरणं
निवारणं विधीयतेऽयं योगः संबन्धः । अनेनाऽऽयानस्या-
स्य सूत्रस्य (१-१०) व्याख्या-निर्ग्रन्थी प्रागुक्तशब्दाद्यौ, च-
शब्दो वाक्यान्तरांगन्यासे, णिति वाक्यालङ्कारः (गिलाय-
माणं ति) ग्लायन्ती, ' ग्ले ' हपेक्ष्यं । शरीरक्षयेण हपेक्ष्य-
मनुभवन्ती पिता वा भ्राता वा पुत्रा वा निर्ग्रन्थः सन् प-
रिष्वज्जन् । प्रथमन्ती धारयन् निवेद्यन् स्थापयन् वा शरीरे
स्पृश्यन् । तत्र पुरुषस्पर्शं सा निर्ग्रन्थी मेधुनप्रतिमेवमप्राप्ता
स्वाद्येन अमुमाद्येन, नत आपद्यते चातुर्मासिकं परिहार-
स्थानमनुवृत्तिरिति । अयं निर्ग्रन्थसूत्रसमीपं व्याख्येयम्, नवरं ते
माना वा भणिनी वा बुद्धिता वा परिष्वज्जन् । इति सूत्रार्थः ।
अथ नियुक्त्विसंवरणः तत्र परः प्राश्न-तत्र पुरुषान्तो धर्म
इति कृत्वा प्रथमे निर्ग्रन्थस्य सूत्रमभिधानत्वं, ततो निर्ग्र-
न्थ्याः, अतः किमर्थं व्यन्यास इति ? आह—

कामं पुरिसाऽऽदीया, धम्मा मुत्ते विवज्जतो तह वि ।

दुब्बलवत्तस्सभावा, जेणित्थी तो कता पदमं ॥ ३५३ ॥

काममूलमतमिदं यत्पुरुषाऽऽद्यः पुरुषमुल्या धर्मो भवन्ति,

नथाऽपि सूत्रं विपर्ययः कृतः । कुतः । इत्याह दुर्धला धृति-
बलविकलसभावा स्त्री येन कारणेन भवति ततः प्रथ-
ममस्त्री कृता इत्यदोषः ।

वङ्गिणि ति खुरि खम्मं, अमा वि ख कपती सुविहियाण ।

अवि पञ्जती आलि गिउं पि किमुता पलिसिउं ॥३५४॥
इह सूत्रे यत् व्रतिनी निरन्ध्री भानुना तन्नावरं नम । च-
हमुपलक्ष्यं द्रष्टव्यं, तेनान्याऽपि स्त्रीः सुविहीतानां न क-
ल्पने परिष्वक्तुम् । इदमेव व्याचष्टे-पञ्जतिरपि पिकी-
प्रभृतिपञ्चजानीयस्त्रीरप्यालिङ्गितुं न कल्पने किमुत यत् प-
रिष्वक्तुम् । यत् सूत्रं परिष्वजनमभिहितं तत्कारणिकम् ।

अत एवाऽऽह-

निगंथो निगंथो, इत्थि गिहन्थे व संजयं चेव ।

पलिसयमाणं गुरुगा, दो लहुगा आणमादीया ॥३५५॥

निरन्ध्री निरन्ध्री परिष्वजति चतुर्गुकाः, तपसा कालेन
च गुरवः, स्त्रियमधिरनिकां परिष्वजति न एव तपसा गु-
रवः, गृहस्थं परिष्वजति वतुलेशुकाः, कालेन गुरवः, सं-
यतं परिष्वजति न एव, ब्राह्म्यामपि लघवस्तपसा कालेन
च, सर्वत्र चाऽऽहोऽर्चिर्नि दूषणानि भवन्ति ।

इदमेव व्याचष्टे-

निगंथी गुरुगा गिहि-पामेडिममया य चउलहुगा ।

दोहि गुरुगा य लहुगा, कालगुरु दोहि वी लहुगा ॥३५६॥

निरन्ध्रस्य निरन्ध्री परिष्वजतश्चतुर्गुर्वेव ब्राह्म्यामपि गु-
काः, स्त्रियं परिष्वजत एव तपोगुरवः, गृहस्थं परिष्वजत-
श्चतुर्गुर्वेवः कालगुरवः, पालगिदुगुर्यं अमणं वा सायुं परि-
ष्वजतश्चतुर्गुर्वेवः । एवं ब्राह्म्यामपि तपःकालाभ्यां लयवः ।

मिउचं उट्ठाहो, विराहसा फास भावसंवेधो ।

आतंको दोहह भवे, गिहिकरणे पच्छुक्कम्पे वा ॥३५७॥

निरन्ध्रं निरन्ध्र्या परिष्वजन्तं दृष्ट्वा यथा भद्रकाऽद्वयो मि-
श्रणं गच्छेत् । एते यथा-वादिनस्त्वया कारिणी न भव-
न्ति । उट्ठाहो वा भवेत्-एते संयतिरिति सममग्राह्या-
रिणः । एवं शङ्कायां चतुर्गुः, निःशङ्किने मूलम् । एवं च प्र-
वचनस्य विग्राहना भवेत् । तेन वा स्पष्टेन ज्ञयार्ण्यं माहादयं
संज्ञातं भावसंवेधोऽपि स्थानं, तन्त्र प्रतिगमनाऽऽदयो
दोषाः । आतंको वा ज्ञयार्ण्यतस्य भवेत् न परिष्वजने संक-
म्पः । गृहस्थस्य च परिष्वजनकारणापेक्षाकर्मदोषो भवेत् ।

इदमेव पश्चाद्वै व्याचष्टे-

कोदुखए कच्छुजरे, अ पोरवरसंकमते चउमंगो ।

इन्धीयातिमुहीण य, अविपत्ती मेहहसाऽऽदी य ॥३५८॥

कुपल्लतकच्छुजरेप्रभृति रोगे परस्परं संक्रामति चतुर्भ-
ङ्गी भवति-संयतस्य संयन्धो कुप्टाऽऽदिः संयत्याः संक्रा-
मते. संयत्याः संयन्धो वा संयतस्य संक्रामते. ज्ञयार्ण्य-
न्याऽप्यं संक्रामति, अत्राऽऽद्यमङ्गुलं रोगसंक्रमणकृताः प-
रित्तापनेऽऽदयो दोषाः । (इत्थी इत्यादि) तस्याः स्त्रियः
संयन्धनैः ज्ञातयो ये च सुखदुःखायामभौतिकं भवति, त-
न्त्र ग्रहणादऽऽयो दोषाः ।

गिहियु पच्छुक्कम्पं, भंगो ते चेव रोगमादीया ।

संज्ञात असंखडाऽऽदी, युचायुते य गमयाऽऽदी ॥३५९॥

युहिषु परिष्वज्यमानेषु पञ्चात्मकं भवति, संयतेन
स्वुष्टोऽऽयमिति कृत्या गृहस्थः स्नानं कुर्वोदिति भावः । अ-
विरतिकाः । परिष्वङ्गं भावसंवेधोऽपि जायेत । तन्त्र द्रव-
भङ्गो ब्रह्मचर्यविराधना भवेत्, रोगसंक्रमणाऽऽद्यश्च त-
एव दोषाः, संयतं तु परिष्वजतः तेन सहासंखडयो दोषाः ।
भुक्तमंगिनश्च स्मृतिरकरणेनाभुक्तमंगिनः कौतुकेन प्रति-
गमनाऽद्वयो दोषाः । एवं तावत्स्वकारणे अस्नानयोश्चोक्तम् ।

एमेव गिलाणाए, सुत्तफलं कारये तु जयणाए ।

कारये गएऽगिलाणा, गिहिकुल पंथे व पत्ता वा ॥३६०॥

एवमेव स्नानाया अपि संयत्याः परिष्वजने क्रियमाणं दो-
षजालं मन्तव्यम् परः प्राह-नन्वेवं सूत्रमफलं प्राप्नोति, तत्र
हि परिष्वजनमनुष्ठानं, स्वादनं पुनः प्र-पिबिडम् । सुरिराह-
कारये यतनया क्रियमाणं परिष्वजने सूत्रमवतरति । कथं
पुनस्तस्य संभव इत्याह-कारणे परिष्वजिका (एग ति)
एकाकिनी संवृता सा च पञ्चादलनाभूता, (गिहिकुल ति)
गृहस्थकुला निश्चया सा स्थिता । अथवा-(गिहिकुल ति) मा-
ताऽयंककुलममुदभूता भगिन्यादिप्रसंगेन जितकां गृहस्थ-
तां परित्यज्य तदन्तिकं प्रव्रजिता, सा चानीयमाना पथि
वा वसन्तीना विचलितप्रायं वा प्राप्ता ग्लाना जाता ।

तत्रयं यतन-

माता भगिणी भूता, तथैव सप्तातिगा य सट्ठीए ।

गारत्थि कुलिंणी वा, असोय सोए य जयणाए ॥३६१॥

तस्याः संयत्या वा माता भगिनी बुद्धिना वा नया तस्या
उत्थापनाऽऽदिकं कार्यते । एतामामभावे या सप्तातिगा भा-
गिनयोर्गोत्राभ्रुतिका, तथा कार्यते । तस्या अमावे धा-
दिकया, तदभावे गृहस्थया तथा भद्रिकया, कुलिङ्गया
वा कार्यते, तत्स्वर्षि प्रथममशीचवादिनीभिस्ततः शीचवा-
दिनीभिरपि यतनया कारयितव्यम् ।

एयामि अमनीए, अमार सप्ताय शालवदो य ।

समणो अणालवदो, तस्मस्सति गिही अययतुदो ॥३६२॥

एतासां स्त्रीणामभावे योऽमारः सप्तातकस्तस्याः स्वजनः,
स च मानुलपुत्राऽऽदिरपि स्यात्, अतस्तत्प्रतिवेधार्थमाहा-
नालवदा बलीयदः । पितृभ्रातृपुत्रभ्रातृक कथ्यते । स उ-
त्थापनाऽऽदिकं तस्याः कार्यते, तदभावे अमणोऽपि यस्त-
स्या नालवदो असमानतया, तस्यासति अनालवदोऽपि गृ-
ही वयसा अनुव्यः स कार्यते ।

दोषि वी शालवद्वानु, जुजंती एण कारोए ।

किही कप्पा वि मज्झा वा, एमेव पुरिससु ति ॥३६३॥

नालवदाभावे द्वार्षि स्त्रीपुरुषानालवद्वार्षि कारणं
अगाढे उत्थापनाऽऽदिकं कारयितुं युज्यते । तत्रापि प्रथमं
(किडि ति) स्थवित्रा स्त्री कार्यते, तदभावे कथ्यका, तद-
प्राप्ती मध्यमा । एवं पुरुषेष्वपि वक्तव्यम् ।

अमुमवर्षि पुरातनगायथा व्याख्यातयति-

असई य माउवगो, पिता व भाना व सो करेज्जाहि ।

दोहए वि तेसि करणं, जति पंथे तेण जतणाए ॥३६४॥

भातुवर्गो नाम स्त्रीजनस्तस्याभावे य अस्याः संबन्धी पिता
भ्राता वा स उन्ध्यापनाऽऽदिकं करोति । (द्वाण्ड वि इत्या-
दि) द्वयोरपि तयोः करणम् । किमुक्तं भवति ?-पथि वर्त-
मानायाः प्रामाया वा । अथवा-निजकाया वा अनिजकाया वा
अनन्तराक्रियविधना तस्या उन्ध्यापनाऽऽदिकं कर्तव्यम् । यदा
च पथि ग्लाना संवृता नदा स्वयमेव यतनया गोपालकञ्चु-
कतिरोधने विभूय तस्याः परिकर्म करोति । अथवा-(दोषिह
वि चि) विभक्त्वित्ययाद् द्वाभ्यामपि द्रष्टव्यम् ।

तत्राऽयमर्थः-

शीपुरिसखालङ्गाले, सपक्षपरपक्ष सोयऽसोय । य ।

आगादमि उ कजे, करेति सव्ये वि जतखाए ॥३६५॥

आगादे कार्ये स्त्रिया पुरुषेण वा नालबद्धेन वा अनालबद्धेन
वा स्वरपरक्षेण वा शीबबादिना अशीबवादिना वा सव्ये-पि
यतनया कुर्वन्ति ।

पंथमि अपंथमि व, अमस्त, सती सती व कुणमाणो ।

अंतरियकेचुकादी, सविय जयखा उ पुव्वुता ॥ ३६६॥

पथि अपथि वा वर्तमानाया अन्यस्याभावे यद्वा अस्ति अ-
भ्यः परं स भणितोऽपि न करोति, ततः स्वयमेव कुर्वन्
गोपालकञ्चुकाऽऽदिकमन्तरितं करोति । अथ च तैव पूर्वोक्ता
यतना मन्तव्या या तृतीयोद्देशके प्रथमसूत्रे ग्लानसंयत्याः प्र-
तिचरणे प्रतिपादिता । एवं तावदोक्ताः साधोर्विधरूः ।

अथ गच्छे तमेवाऽह-

गच्छमि पिना पुत्तो, भाता वा अज्जो व खणू वा ।

एतेसि असतीए, निविहा वि करेति जयखाए ॥३६६॥

गच्छे वसतां यदि तस्या पिता पुत्रो भ्राता वा आर्यको वा
पितामहः-दिर्नता वा पौत्रोऽस्ति, ततः संयतीनामपरस्य वा
स्त्रीजनस्याभावे तैः कर्तव्यम् । एतेषां पितृप्रभृतीनामभावे
श्रिविधा अपि स्थविरमध्यमतरुणाः साधवो यतनया कञ्चु-
कतिरोहितं कुर्वन्ति, इदं गच्छे प्रामाया अभिहितम् ।

अथ पथि वर्त्मानाया उच्यते-

दोषि वि वयंति पंथं, एकतरा दोषि वा न वञ्चती ।

गच्छे भिमए व जतखा, जा वुत्ता खायगादीया ॥३६७॥

ये अपिदे निजकनिजकसंयत्यौ पन्थानं व्रजतः-एकतरा
वा व्रजति, वे अपि न व्रजतः, एवमेते त्रयः प्रकाराः । अत्र
तृतीयः प्रकारः शून्यस्यानास्थितानां वा अशकनुवतां गच्छ-
मप्रानातां भवति.....? जिष्पथि चामिषु या पूर्व ज्ञा-
तकाऽऽदिकमेष प्रोक्ता ।

एवं पि कीरमाणे, साइजणे चउगुरु ततो पुच्छा ।

तमि अवत्थापे भवे, तहिंगं च भवे उदाहरणे ॥३६८॥

एवमपि यतनया क्रियमाणे परिकर्मणि यदि पुरुषस्यार्थं
स्वादयति तदा चतुर्गुरु, ताभ्यामपि तपःकाताभ्यां गुरुवः ।
ततः शिष्यः पृच्छात-यस्यां ग्लानावस्थायामुत्थानुमपि न
शक्यते तस्यामपि मैथुनाभिलाषो भवतीति कथं अज्येयम् ? ।
खरिराह-तत्रेति तादृगवस्थायामपि मोहोदये इदमुदाहरणं
भवत् ।

कुलवंसमि पहीखा, ससमभसएहि होइ आहरणं ।

सुकुमालियपव्वजा, सपषवाता य फासेणं ॥ ३६९ ॥

शयक-मसकाभ्यामाहरणं भवति । कथमित्याह-कुले चं-
शे सर्वस्मिन्नश्रियेन प्रणीते सति सुकुमारिकायाः प्रव्रज्या
ताभ्यां दत्ता, सा चात्मीव सुकुमारा रूपवती च ततस्तेन
स्पर्शोद्देशेयालक्ष्यतया रूपोद्देशे च सप्रत्ययाया ज्ञाता ।

एतामैव नियुक्तायां व्याख्याति-

जियससु नरवरिद-स्स अंगया ससभसे य सुकुमाली ।

धम्म जियपञ्चे, कुमारगा चेव पव्वइता ॥ ३७० ॥

तरुणाश्चै निचं, उवस्सए सेसिगाण रक्खइता । ३७१॥

गणितिशुक्रभातुकहणं, वीसुवस्सए हिंदए एको ॥३७२॥

इक्खागे दसभागं, सव्वे वि व वरिहणो उ छम्भागं ।

अम्हं पुण आयरिया, अद्दं अद्देण विभयंति ॥३७३॥

हतमहितविपरद्वे, वरिहकुमारोहिं तुर्मिषीनिगरे ।

किं काहिंति हिंदंतो, पच्छा ससग भसगओ चेव ॥३७४॥

भायणुकंपपरिखा, समोहयं एणो भंडं वितिओ ।

आसत्यवणिपगहणं, भातुकसारिक्खीदक्खा य ॥३७५॥

“इहेच अज्जमरेह वणवासीए नयरीए जिट्ठमाउणो जरु-
मारस्स मए जियससू राया, तरुस्स वुत्ते पुत्ता, सेसओ
अ धूया य सुकुमालिया नामेणं । अज्जा ते भाउणो दो
वि पव्वइया गीयन्था जाया । सा भायगवंसणत्थं आगया,
नवरं सव्वे वि कुलवंसपहीणा सुकुमालियं एणं मोत्तुं । सा
तेहि पव्वाविया तुरुमिणं नगरि गया, मइयरिया पडिखाए,
सा अतीव रुक्खरिं जन्नो जन्नो भिक्खवियाराऽऽदिषु वच्चर
तन्नो तन्नो तरुणुवाणा पिट्ठतो वञ्चति, वसहीए पविट्ठाए
वि तरुणा उवस्सयं पविसिन्ता चिट्ठेति, संजइओ न तरंति
पडिलहणारि किंचि काउं, ताहे ताए मइयरियाए शुकुणं
काहियं-सुकुमालियपत्तणं समं अन्नओ वि विणिप्पिदिंति ताहे
शुरुणा ससगभसगा भणित्ता-सारक्खह एतं भणिंति, ते
तां धेत्तुं वीत्तुं उवस्सएट्टिया, तेनि एणो भिक्खं हिंदइ, एणो
तं पत्तणं रक्खइ, दो वि भायरो साहस्वमल्ला, जे तरुणा
अहिंवडंति ते हतमहिते काउं घाडेति, ते य गहिया
भिक्खं न दिंति, तन्नो स एणो हिंदंतो तिहणं पज्जं न लइइ,
पच्छा त्सकाले किडिप हिंदंतो न संघरइ, ताहे सा भ-
णइ तुप्पे दुक्खिणा माहोह, अहं भस्से पक्खलामि, पक्खलणए
मारणंनियसमुपायं समोहया, तेहिं नारं कालवायं ति ताहे
एणो उवगरणं गहियं, वीएण वासा गहिया, गच्छेताणं
ताएहिंति ति पुरिसफांसो वेइओ, साहजियं च तन्नो ते
तं परिट्ठवित्ता गया शुरुसगांसं, इयरी रसीए सीयलवाएयं
समासन्था न्वेयणा जाया, गांसं एणोणं संयवाहपुत्तणं दिट्ठा,
ताएणो भणिंतां-जइ ते मए कज्जे तो सारवेहि, सा तेणु सा-
रविया महिला से जाया । ते भायरो अज्जा भिक्खं हिंदंतं द-
दुत्तं पाएसु पडियाए रुज्जा, सा तेहिं सारिक्खणं पक्खिअया
पुत्तो पव्वविया एवं । जइ ताव तीए समुवायमयाए सारजि-
यं किमंगं पुण इयरी गिलाणी साहजिज्जा ।” अथाऽन्तार्थः
जितशुभनचरित्रस्याङ्गजो पुत्रो शयकभसको, सुकुमारिका
च बुद्धिता । ततो जिनप्रणीते धर्मे कुमारकावय नौ प्रमात्रैतौ,
क्रमेण च ताभ्यां भगिन्यपि प्रमात्रता, ततस्तस्या रूपोद्देश

तरुणैराकीर्णैः नित्यमुपाधये शेषसाध्वीनां रक्षणायै गणिन्या
 गुरुष्वे निवेदितम्, युगमिश्र आत्रोः कथिनं, ततः पृथगुपाधये
 यं गृहीत्या स्थितिः, तयोर्मध्यादेको भित्तायै हिर्यङ्गेन, एकस्तां
 रक्षति । किमर्थं पुनस्तस्या रक्षणेमेवं नै । कृतवन्तावित्याह-
 (इक्ष्वागा इत्यादि) इक्ष्वाकव इक्ष्वाकेश्वरानुपतयः प्रजाः
 सम्यक् पालयन्तोऽपालयन्तश्च यथाक्रमं तदीयपुत्र्यपापयोः
 देशभागं लभन्ते, सर्वेऽपि च वृष्ण्यां हरिवंशानुपतय एव-
 मेव वदभागं लभन्ते, अस्माकं पुनः प्रवचने आचार्याः सा-
 धुसाध्वीजनं संयमाऽऽप्तप्रवचनविषयप्रत्यपायेभ्यः सम्यक्
 पालयन्तो वा यथाक्रमं पुत्र्यपापं चाद्वैतमूर्धेन विभजन्ति, अतः
 एव नै तां रक्षितवन्ताविति भावः । ततश्च (वरिहकुमारगिह
 ति) वृष्ण्यां यादवास्तेषां कुमारी वृष्णि कुमारी, वृष्णि-
 कुमारी शशकमसकावित्यर्थः । ताभ्यां तुरगमिषीनग्याम्भु-
 पसर्गकारी तरुणजनो भूयान् इधमधिनविप्रश्चः कृतस्तत्र
 हतश्चपटऽऽदिना मथितो नाभ आर्ति प्रापितो विप्रश्चो
 विविधखरपरुषवचनैः प्रकपेण निवारितः । एवं प्रभूत-
 लोकैरिषायेति सति किं कारय्यति पश्चाद्भूतां हिर्यङ्मानः
 शशको भसको वाः भक्षपानलाभाभावाच्च किमपीति भावः ।
 ततः सुकुमारिकया आत्रोरनुकम्पया परिह्रा भक्षप्रत्याख्याने,
 ततो मरणसमुद्धानेन समवहनो कालगनेयमिति ह्यावा
 एको भागइमुपकरणं द्वितीयस्तस्या गृहीतवाम, ततः शित-
 वानेन आश्वस्तयास्तस्या वणिजा प्रहणं, कालान्नरंण च
 आहृभ्यां साहस्येण प्रत्यभिज्ञाय दीप्ता प्रदक्षति व्याख्याने
 निर्वन्धीत्यम् ।

अथ निर्वन्ध्यत्वं व्याचष्टे-

एमेव गमो नियमा, निर्गम्यीं पि होह गायवो ।

तासि कुलपवज्रा, भत्तपरिमा य भतुम्भि ॥३७६॥

एव एव गमो निर्गम्यस्य परिवचनं कुर्वन्तीनां निर्वन्धीनां
 ज्ञातव्यो भवति, नवरे तासां निर्वन्धीनां संवन्धी (कुल ति)
 एककुलोद्भवो भ्राता रूपवान् प्रवर्जितस्तस्यापि क्रमश्च भक्ष-
 परिह्रा संजाता ।

इदमेव व्याचष्टे-

विउलकुले पवन्ते, कपटक किटिय कालकरणं च ।

जोवणश्च तरुणीपल्लव, भगिणी मारवण्णे वीसुं ॥३७७॥

सो चेव य पडियरणे, गमनो जुवतिजणवारणपरिमा ।

कालगतो ति समोहतो, उक्कण्ण गणिया पुरिमदेसी ३७८-

क्वपि विपुलकुले समुद्भूतं भगिनीद्वयं प्रवर्जितं, ततः
 कुलं वंशस्तथैव सर्वोऽपि प्रलीणां, नवरमेकः कलस्यको
 जीवति, ततः ज्ञानदर्शनाय गतेन तनार्यिकाद्वयेन किटिका
 रथविग, मानेत्यर्थः । तत्प्रभृति कुटुम्बस्य कालकरणं धृतं,
 स च कलस्यकः प्रप्रय गुरुणां वृत्तः, यौवनं च प्रा-
 सीऽनायस्य रूपवान् समजनि, ततस्तत्तरुणीति प्रयेते, ततो
 गुरुणामाश्रया ते भगिनी विष्वगुपाधये नीत्या संरक्षि-
 तवत्यौ । कथमित्याह-स एव प्रतिचरणे रक्षणे गमो भव-
 ति, यः सुकुमारिकया उक्तः । एवं युवतिजणवारणे कि-
 यमाणे तस्य भगिनीद्वयं तथापि हृष्टा भक्षपरिह्रा, त-
 तः समवहनः कालगत इति विवायांभक्तं परिह्रापनं,
 तस्य च स्त्रीस्पर्शेण समाध्यामितस्य पुनश्चेतन्ये संजाते

पुरुषद्वेष्टेरिया गणिकया प्रहणं, ततस्तस्याः पतिः संजातः,
 कियत्यपि काल गते समगताभ्यां भगिनीभ्यां प्रत्यभि-
 ज्ञाय भूयः प्रवर्जित इति । ३७५ प्र० ।

पलिहश्च-देशी-मूर्धे, दे० ना० ६ वर्गं २० गाथा ।

पलिहस्स-देशी-ऊर्ध्वदारी, दे० ना० ६ वर्गं १६ गाथा ।

पलिहा-देशी-ऊर्ध्वदारी, दे० ना० ६ वर्गं १६ गाथा ।

पलीण-प्रलीन-त्रि० । प्रकपेण लीनं, भ० २५ श० ७ उ० ।

सूत्र० । सम्बद्धे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ४ उ० । (अयं विल-
 र्ना व्याख्या ' धारणावहार ' शब्दे २७४६ पृष्ठ ६४३ व्य-
 वहारगमाधाय गता)

पलीवणया-प्रदीपनता-ली० । संपुक्किञ्चमुहीविय-मुञ्जा-
 लिञ्चं पलीवञ्चं जाण । संतुमिञ्च ऊनिकिञ्च उच्छुल्लिञ्चं च
 तेअविञ्चं ॥ १६ ॥ पाठ० ना० १६ गाथा । स्वार्थे तल् । नाशने,
 नि० चू० १६ उ० ।

पल्लुत्तरा पट्योत्तरा-स्त्री० । एकैकपल्लवुद्धिमुत्तिकायां रंखा-
 याम्, ज्यो० २ पाठ० ।

पलेमान-प्रलीयमान-त्रि० । प्रकपेण लीयने प्रलीयमानः ।
 सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । पौनःपुन्येन कृतजनमाऽऽदिन्याने,
 आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पलोपमाश्च प्रलोकयन्-त्रि० । दीर्घो हृदि दिक्षु प्रतिपति,
 भ० १५ श० । उपादितया प्रेक्षमाणं, श्री० ।

पलाटण-प्रत्यागमन-न० । उधाने, व्य० १ उ० ।

पलाटफेणाल-प्रत्यागतफेनाऽऽकुल-त्रि० । प्रवृत्त्युपप्रेनेन फे-
 नेन व्याप्तं, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पलाट-प्रति-आ-गम्-पा० । यतो गतस्तत्रैवाऽऽगमने, " प्र-
 त्याडा पलाटः । " ॥ ८८ ॥ ४ । १६६ ॥ इति प्रत्याङ्पूर्वस्य
 गमधातोः पलाटोऽदेशः । ' पलाट्ट । पलाट्छृङ् । ' प्रत्याग-
 च्छृतिः । प्रा० ४ पाठ ।

पलाट्टजीह-देशी-गहम्यभेदिनि, दे० ना० ६ वर्गं ३५ गाथा ।

पलोभिय-प्रलोभित-त्रि० । प्रकृष्टं लोभं कारितं, " निय-
 दंसंणं पलोभिया कयणियाण् । " आ० म० १ अ० ।

पलोय-प्रलोक-पुं० । प्रलोक्यत इति प्रलोकः । लोके, आ०
 म० २ अ० ।

पलोयण-प्रलोकन-न० । पयोलोचने, आचा० २ श्रु० ४ चू०
 १ अ० १ अवि० ।

पलोयणा-प्रलोकना-स्त्री० । प्रलोकनं प्रलोकना । प्रकपेणा-
 स्लोकं, आ० २० । " जमिक्क स्संविडपलोयणाए अन्नयं पा-
 ण्णं आहस्सं मारस्सं पडिमातेह । " नि० चू० ३ उ० ।

पल्ल-पल्य-न० । शकटकाऽऽदिहते धान्याऽऽधारविशेषे, व्या०
 ३ ठा० १ उ० । अन्नु० । १० ।

पल्लक-पल्यङ्क-पुं० । शकभेदे, प्रथ० ४ हाता ।

पल्लग-पल्यङ्क-पुं० । (पाल-संघ) लाटदेशप्रमिद्धे, धान्याऽऽ-
 धारविशेषे, प्रज्ञा० ३३ पद । आ० म० । विश० । नं० ।

पल्लट्ट-पर्यस्-धा० । पतने, घाते, विक्षेपे च । वाच० । पर्य-
स्तः पल्लट्ट-पल्लट्ट-पल्लट्टाः ॥ ८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण
पर्यस्तः पल्लट्टाऽऽदेशः 'पल्लट्ट' पर्यस्तः । प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्टिउं-परिवर्त्य-अव्य० । स्वकीयकोऽवौदानाऽऽदिसमर्थेण-
न परकीयशाल्योदानाऽऽदि गृहीत्वैत्यर्थे, पञ्चा० १३ वि० ।

पल्लट्ट-पर्यस्त-त्रि० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । प्रा० २ पाद । " पर्यस्ते धटौ " ॥

॥ ८ । २ । ४७ ॥ इति स्तभागस्य धकारटकारा । प्रा० २
पाद । प्रक्षिप्तं, विक्षिप्तं, पर्वतशलाद् गण्डशला इव स्वाश्रया-
च्चक्षितं, प्रश्न० ४ सम्ब० द्वार । " करयलपल्लट्टमुहो " । क-
स्तले पर्यस्ते मुखे यस्य स तथा । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पर्यस्ते, पर्यस्तशब्दभवे । दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पल्लट्टथेत-पर्यस्तयत्-त्रि० । पर्यस्ते कुर्वति । "अथवा वग्गणा-
णि पल्लट्टयन्तीष र्यगणाणि जायानि " । नि० चू० १ उ० ।

पल्लय-पल्लयक-पुं० । अनुत्तरापरिपातकदशानां दशमाऽध्य-
यनोक्तव्यताके साधौ, स्था० १० ठा० ।

पल्लल-पल्लल-न० । लघुतडागे, "पल्लं अल्लायनजं" । पाह०
१३० गाथा । पुं० । प्रल्लादनशीले जलस्थानदिशेषे, प्र० ४
श० ७ उ० । प्रल्ला० । ज्ञा० । प्रल्ला० ।

पल्लव-पल्लव-पुं० । संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपे वरा-
ङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । स० । औ० । जी० । " कि-
सल्लयाई पल्लवा पवला य । " पाह० ना० १३० गाथा ।
ग० । ज० । किशलये, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पर्यव-पुं० । प्राकृतत्वात्पञ्चाऽऽदेशः । वस्तुधर्मं, स० ४ अ० ।

पल्लवित्र-पल्लवित-त्रि० । लाकारमन्त्रे, " लक्ष्मकार्णभं प-
ल्लवित्रं " । पाह० ना० २६० गाथा ।

पल्लविय-पल्लवित-त्रि० । संजातपल्लव, जी० ३ प्रति० ४ अ-
० । लाकारमन्त्रे, न० । दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पल्लवकुर-पल्लवाङ्कुर-पुं० । संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभाव-
रूपऽङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पल्लवग-पर्यवात्र-न० । पर्यवप्रमाणे अभिधेयाऽदितकर्मस्ते-
न्याने, यथा " पात्ता तन्वा " । इत्यादि । स० ४ अ० ।

पल्लवगाहिणी-पल्लवगाहिणी स्त्री० । " न य कथ्ये निम्मा-
तोण य पुञ्जह पम्भिवस्म दोसेण । वन्थीव वायपुष्पा, फुट्टह
गामिहगावपक्खेसु ॥ ३७५ ॥ " इत्युक्तल्लगे दुविदग्धपरि-
दम्भे, वृ० १ उ० २ प्र० ।

पल्लवाय-देशी-लेखे, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पल्लविन्ल-पल्लव पुं० । " स्वार्थे कथ्य वा " ॥ ८ । २ ।
१६५ ॥ इति सूत्रेण स्वार्थे इक्षप्रत्ययः । किशलये, प्रा० २
पाद ।

पल्लाउत्त-पल्ल्यागुम्-पुं० । वंशकटाऽऽदिकेन धान्याऽऽ-
धारविशेषे, स्था० ३ ठा० १ उ० ।

पल्लाण-पर्याण-न० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । उप्ताऽऽदिगृष्टोपरिस्थे विशिष्टमं-
स्थाने आस्तनर्थेयं, प्रा० २ पाद ।

पल्लिय-पल्लित-त्रि० । आक्रान्ते, नि० चू० २ उ० । "अति-
णिदापक्षिणी । " अतिनिद्राप्रसूनः । नि० चू० १ उ० । पालय-
न्तेऽनया दृष्टकविधायिनी जना इति पल्लो नेरुक्ता विधिः ।
उत्त० ३० अ० ।

पल्लो-पल्लो-स्त्री० । वृत्तवंशाऽऽदिगहनाऽऽश्रितं प्राप्तजन-
स्थानं, उत्त० ३० अ० । नि० चू० ।

पल्लोण-प्रलीन-त्रि० । प्रकर्षेण लीनः प्रलीनः । कल्प० १
अ० ४ क्षण । बहुतरं लीने, जीन० ।

पल्लोवई-पल्लोपति-पुं० । पल्लाराज चौरपत्यादौ, स्था० ४
ठा० ४ उ० ।

पल्लोट्ट-पर्यस्त-त्रि० । " क्लेनाण्कुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५० ॥
इति निपातः । विक्षिप्तं, प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्टय-पर्यस्त-त्रि० । " क्लेनाण्कुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५० ॥
इति निपातः । पतिते, विक्षिप्ते, प्रा० ४ पाद ।

पर्यस्-धा० । विक्षेपे, " पर्यस्तः पल्लट्ट-पल्लट्ट-पल्लट्टाः " ॥
८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण परिपूर्वकस्यानघानां पर्य-
सादेशः । " पल्लट्टय " । पर्यस्त्यति । प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्टिय-पर्यस्तित-त्रि० । पर्यस्तीकृतं, सर्वतः क्षितं, ज्ञा०
१ ध्रु० १६ अ० ।

विरचित-त्रि० । विगत्रिते, " पल्लट्टियमुल्लेखिये " । पाह०
ना० २०१ गाथा ।

पल्लट्टिया-पर्यस्तिका-स्त्री० । जङ्घापरि वल्लवघनाऽऽमकं,
उत्त० १ अ० । जङ्घापरि पादमार्चनं, उत्त० १ अ० ।

पल्लट्टियावट्ट-पर्यस्तिकापट्ट-पुं० । योगपट्टे, वृ० ३ उ० ।

पल्लाद्व-प्रल्लदित-त्रि० । आपन्नमुखं, आवा० १ ध्रु० ३
अ० १ उ० ।

पल्लाद्व-प्रल्लाद्व-पुं० । " ल्लो ल्लः " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ सूत्रेणस्य
हकाराऽऽक्रान्तलकारस्य लकाराऽऽक्रान्तो हकारः । प्रा० २
पाद । " अटो अभिरूपा एता " इत्यादि विकल्पत आनन्दं,
उत्त० १६ अ० ।

पल्लाद्वज्ज-प्रल्लाद्वजनन-न० । प्रल्लाद्वपादे शीतमवनेन,
व्य० १ उ० । अन्तःकणस्य हर्षोत्पादके उत्त० १६ अ० ।

पल्लाद्वज्जिज-प्रल्लाद्वनीय-त्रि० । आल्लाद्विके, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पवञ्च-पवञ्च-पुं० । वानरे, " साहाभिम्रो वलिमुहो, पर्यंगमो
वानरो कई पवञ्च । " पाह० ना० ४३ गाथा ।

पवञ्च-पवञ्च-पुं० । वानरे, पाह० ना० ४३ गाथा ।

पवङ्गम-पवङ्गम-पुं० । वानरे, " साहाभिम्रो वलिमुहो, पर्यंग-
मो वानरो कई पवञ्च । " पाह० ना० ४३ गाथा ।

पवञ्च-प्रपञ्च-पुं० । प्रपञ्च्यते बहुधा नटवयस्मिन् स प्रप-
ञ्चः संवारे, जानिजरागमण्येगशोकाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ७
अ० । विस्तारं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । औ० । पर्याप्तापर्या-
नक्रसुभगाऽऽदिद्वन्द्वविकहे । आवा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । वृ० ।

पवञ्च-प्रपञ्चन-न० । विप्रसारणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पर्वजा-प्रपञ्चा-स्त्री० । प्रपञ्चयति विस्तारयति खेलकासा-
ऽऽदीनि प्रपञ्चा । समस्य पुरुषस्य दशायाम्, नं० ।

सत्तमीड पर्वचाश्रो, जं नरो दसमस्तिश्रो ।

निच्छुभइ चिकर्ण खेलं, खाईइ य खणे खणे ॥७॥

सतमी प्रपञ्चा दशा, यां दशमाधिनः (निच्छुभइ चि) ब-
ह्विनिःस्थिति यत्र कुचापि बह्विनिस्तारयति चिकर्ण पि-
च्छुलं, चैकतुल्यमित्यर्थः । खेलं संघर्षाणं च पुनः खणे खणे
चारे चारे (खाईइ चि) कास्तिरं करोतीत्यर्थः । नं० । दश० ।

पञ्चपियणु-प्रपञ्चितत-पुं० । विस्तरगदितवै वितये, नं० ।

पत्रग-सूवक-पुं० । उत्प्लुत्य गर्ताऽऽदिह्ननकारिषु, ये उत्सव-
न्ति गर्ताऽऽदिकं क्रियामिलेङ्घयन्ति नचादिकं वा तरन्ति
तेषु, अत्रु० । जं० । कवण० । जी० । श्रो० । प्रश्न० । रा० ।
ह्रा० । नि० खू० । प्रवका वा प्रथमं वंशं विलग्नः सन् ज्वने,
नतः पश्चादभ्यस्यपश्चादशेषि तानि तानि करुणानि करो-
ति ॥ १०१३० ।

पर्वजा-प्रवज्या-स्त्री० । प्रवज्जनं पाथेभ्यः प्रकर्षेण चरणयोग-
गु गमनं, यं३ अथि० । महाव्रतप्रीतपत्नौ, पश्चा० १६ विव० ।

पव्वयणं पव्वजा, पावाश्रो मुद्वचरणजोगुलं ।
इश् मुक्कलं पइ वयणं, कारुणकजोवयाश्रो ॥ ५ ॥

प्रवज्जनं प्रवज्या, प्रकर्षेण व्रजन् प्रवज्या, कुतः कल्पत आह-
पापकण्डुवचरणयोगे, इह पापशृङ्गेन पव्वहेतवो गृहस्थातु-
ष्टान्विशिरोऽयं उच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात्, यथा-दधिचपुषी
प्रत्यक्षो ज्वर इति, शुद्धचरणयोगास्तु संयतव्यापाराः सुखव-
न्निहाऽद्विप्रपुषेणऽऽद्य उच्यन्ते । (इयं एवं मोक्षं प्रति व्र-
जन् प्रवज्या । कथमिदं आह-“कारणे कार्योपचारात्” कारणे शु-
द्धचरणयोगेन तत्र मोक्षऽऽद्य कार्योपचारात् । यथा-“आयु-
धेनृ” इत्यादिषुः कारणत्वाद् धृतमेवाऽऽयुर्नर्यं मोक्षकारण-
त्वात् शुद्धचरणयोग एव मोक्ष इति । ततश्च मोक्षं प्रति प्रव-
जन् प्रवज्या इति गाथाः । एव तावत्प्रवज्यात्पर्यार्थः ।

(१) अत्रुता भेदन एतां व्याख्यासुराह-

नामाहवउम्भेआ, एसा दुब्बमि चरगमाईणं ।

भावेण जिणपथमि उ, आरंभपरिगहवाओ ॥ ६ ॥

नामा-“दिवनुभेदा एसा इयं च प्रवज्या नामाऽद्विचतुर्भेदा भ-
वति । तद्यथा-नामप्रवज्या स्वापानाद्रव्यभावप्रवज्या चति ।
तत्र नामस्थापने लुभात्पादनादस्य नोक्षामगत एव ब्रह्मरी-
रभयशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यप्रवज्यामाह-द्रव्ये चरकाऽऽदीनां
द्रव्य इति द्वारपरामर्शः । द्रव्यप्रवज्या चरकाऽऽदीनां चरक-
परिज्ञाजकभित्तुनैताऽऽदीनां, द्रव्यशब्दब्रह्माद्यापानवाचको व-
र्तेमानभूतमविष्यद्भावयोगात्पानवाचक इति नोक्षामगत एव
भाजप्रवज्यामाह-भावेनेति भावतः परमार्थतः जिनमत एव
रागाऽऽदिज्ञेयत्वाजिनः नन्मत एव, चीनरागशामन एवेत्य-
र्थः । आरम्भपरिग्रहत्यागः वषयमाणाऽऽरम्भपरिग्रहवर्जनं जि-
नशासन एव, अन्यशामनेष्वारम्भपरिग्रहस्वरूपानवगमात्त-
द्रव्यकृत्वाभाव इति गाथाऽर्थः ।

आरम्भपरिग्रहस्वरूपप्रतिपादनायाऽह-

पुववाइसु आरंभो, परिगहो धम्मसाहणं सुवुं ।

मुच्छा य तत्थ वज्झा, इयो मिच्छुत्तमार्हो ॥७॥

पृथिव्यादिषु कार्येषु विषयभूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमार-
म्भः संग्रहनाऽऽदिकृपाः परिग्रहणं परिग्रहः । असौ द्विविधः-
बाह्यः आन्तरिकः । तत्र धर्मसाधनं मुख्यवर्णिकाऽऽदि मुक्त्वा
बाह्य इति संबन्धः । अन्तरपरिग्रहणमिति गम्यते । मुच्छां च
तत्र धर्म्मोत्तरणं बाह्या एव परिग्रह इति । इतरस्वस्यान्तरपरि-
ग्रहो मित्यात्वाऽऽदिरव । आदिशब्दाद्विरतिदुष्टयोगा गृह्यन्ते
परिगृह्यन्ते, तेन कारणभूतेन कर्मणा जीव इति गाथाः ।
पं० व० १ द्वार । नि० खू० ।

(२) प्रवज्यापर्यायाः । अत्रुनैतपर्यायानाह-

पव्वजा निकमणं, समया चाओ तहेव वेरगं ।

धम्मचरणं आहंसा, दिक्खा एगट्टियाइ तु ॥ ६ ॥

प्रवज्या निकपितशब्दायां, निष्कर्षणं द्रव्यभावसङ्गात्, सम-
ता संप्रवृत्तिनिष्ठेषु त्यागा बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहस्य, तथैव
वैराग्यं विषयेषु, धर्मचरणं तान्त्र्यापानसंबन्धम्, आहंसा प्राणि-
यानवर्जितम्, दीक्षा सर्वसत्त्वाभयप्रदानेन भावसत्त्वम् । एका-
धिकानि तु एतानि प्रवज्यायाः, तुः विशेषणार्थः शब्दन्त्या-
भिप्रायेण, समभिरुद्धनयामिप्रायेण तु नानाशान्त्यव भिन्नप्रवृ-
त्तिनिमित्तत्वात्सर्वशब्दानाम् इति गाथाऽर्थः । पं० व० १ द्वार ।

(३) त्रिविधा प्रवज्या-

निविहा पव्वजा पप्पता । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ॥

सूत्रचतुष्टयं सुगमं केवलं प्रवज्जनं गमनं पापाचरणस्यापारेष्वि-
ति प्रवज्या, एतच्चरणयोगेन मोक्षलग्नमन्ये, कारणे कार्योप-
चारात्, तदुल्लङ्घयति पर्जन्य इत्यादिवदिति । उक्तं च पञ्च-
वस्तुक्तं-“पव्वयणं पव्वजा, पावाश्रो सुखचरणजोगसु । इयं
मोक्षं पइ गमणं, कारुणकजोवयाश्रो ॥ ५ ॥ इति ॥
(अस्याः व्याख्याऽनुपदेय गता) इहलोकप्रतिबद्धा ऐ-
हलौकिकभोजनाऽऽदिकार्याधिनां, परलोकप्रतिबद्धा जन्मा-
न्तरकामाऽऽशर्थिनां, द्विधा प्रतिबद्धा इहलोकपरलोकप्रतिब-
द्धा, सा चोभयार्थिनामिति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चतुर्विधा प्रवज्या-

चउव्विहा पव्वजा पप्पता । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ लोणपडिबद्धा अपडिबद्धा ॥

इहलोकप्रतिबद्धा निर्वोहाऽऽदिमात्रार्थिनाम्, परलोकप्रति-
बद्धा जन्मान्तरकामाऽऽशर्थिनाम्, द्विधालोकप्रतिबद्धा, उभ-
यार्थिनाम् । अप्रतिबद्धा-विशिष्टसामाधिक्यवताम् । स्या० ४
डा० ४ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्पता । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, मग-
ओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ।

पुरतोऽप्रतः प्रतिबद्धाः प्रवज्यापर्यायभाषिषु शिष्याऽऽदि-
प्राशंसनतः प्रतिबन्धत्वात्, मार्गतेः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु
ब्रह्मच्छेदान्, लूनीया द्विधाऽपीति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्पता । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, म-
गओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा अपविबद्धा ॥

पुरतोऽप्रतः प्रव्रज्यापर्यायभाषिषु शिष्याऽऽहाराऽऽदिषु या प्रतिबद्धा सा तथा उच्यते, एवं मार्गेणः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु, द्विधाऽपि काचित् अप्रतिबद्धा पूर्ववत् । स्था० ४ डा० ४ उ० ।
तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, बुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्ता स्ति) 'तु' व्ययेने इति वचनात् । तोदयित्वा तोदं कृत्वा व्यधामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते मुनिचन्द्रपुत्रः स्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (तुयावइत्ता स्ति) 'प्लु' गताविति वचनात् । प्लावयित्वाऽप्यत्र नीत्वाऽऽयै-रक्षितवत् या दीयते सा तथेति । (बुयावइत्ता स्ति) संभाव्य गीतमेन कर्षकवदिति । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, मोयावइत्ता परिपुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्ता स्ति) तोदं कृत्वा तोदयित्वा व्यधामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते, मुनिचन्द्रपुत्रस्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (मोयावइत्ता स्ति) क्वचित्पाठस्तत्र भोजो बलं शरीरं विद्याऽऽदिसरकं वा तत् कृत्वा प्रदर्शय दीयते सा भोजार्जयैवत्यभिधीयते । (पुयावइत्ता स्ति) प्लुक् गताविति-वचनात्, प्लावयित्वा, अन्यत्र नीत्वाऽऽयैरक्षितवत्, पूर्णं वा द्रव्यं व्यंघ्रं हेन कृत्वा या सा पूतयित्वेति । (बुयावइत्ता स्ति) संभाव्य गीतमेन कर्षकवत् वचनं वा पूर्वपक्षरूपं कारयित्वा निगृह्य च परिश्रववचनं वा कारयित्वा या सा तथोक्ता । क्वचित् " मोयावइत्ता स्ति " पाठस्तत्र मोचयित्वा साधुना तैलार्थत्वादासन्नप्राप्तमग्निनीषदिति । (परिपु-यावइत्ता स्ति) घृताऽऽदिभिः परिप्लुतभोजनः परिप्लुत एव, तं कृत्वा परिप्लुतयित्वा सुदृष्टिनो रक्षवत् या सा तथोच्यते । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अ-क्खायपव्वजा, संगारपव्वजा ॥

अवपातः सेवा सदगुरुणां ततो या सा अवपातप्रव्रज्या, तथा आख्यातस्य वा प्रव्रज्यैवमिहितस्य गुरुभिर्या साऽऽख्यातप्रव्रज्या फल्गुरक्षितस्येति । (संगार स्ति) संकेतस्तेनस्माद्या सा संगारप्रव्रज्या, भेतायाऽऽदीनामिहेति । अथवा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदा मया प्रव्रजितव्यमित्येवं या सा । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अ-क्खायपव्वजा, संगारपव्वजा, विहगगइपव्वजा ।

(उवाय स्ति) अवपातः सदगुरुणां सेवा, ततो या प्रव्रज्या साऽवपातप्रव्रज्या, आख्यातस्य प्रव्रज्येत्यागुरुस्य या स्यात् साऽऽख्यातप्रव्रज्या, आर्यरक्षितः आतुः फल्गुरक्षितस्येति । (संगार स्ति) संकेतस्तेनस्मात् या सा तथा, भेतायाऽऽदीनामिव । यदि वा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदाऽहमपि इत्येवं संकेततो या सा तथेति । (विहगगइ स्ति) विहगगत्या पत्नित्ययेन परिवाराऽऽदिवियोगमैकाकिनो देशान्तरगमनेन च या सा विहगगतिप्रव्रज्या, क्वचिद्विहगप्रव्रज्येति पाठः, तत्र विहगतस्येति इत्ययम्, विहगतस्य वा दारिद्र्यादिभिरति-भिर्वेति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-सुइकसइत्ता, मइ-कसइत्ता, सीइकसइत्ता, सियासकसइत्ता ।

नटस्येव संवेगविकलधर्मकथाकरुणोपाजिभोजनाऽऽदीना-म्, (खइ स्ति) आदि तं भक्षणं यस्यां सा नटखातिता, नट-स्येव वा (खइ स्ति) संवेगशून्यधर्मकथनलक्षणो हेवाकः स्व-भावो यस्यां सा तथा, एवं भेदाऽऽदिविषयि, नवरं भटस्तथा-विधबलोपदर्शनलम्भभोजनाऽऽदेः आदिता आरभटवृत्तिलक्ष-णहेवाको वा, सिंहः पुनः शीर्षान्तरेकाद्वयलोपास्तस्य यथा-रग्धभक्षणेन वा, आदिता तथाविधप्रकृतिर्वा, शुगालस्तु न्यगृह्यलोपास्तस्यान्यस्थानभक्षणेन वा आदिता तत्स्व-भावो वेति । ४ ।

कृषिदद्यान्तः-

चउव्विहा किसी पप्सता । तं जहा-वाविद्या, परिवाविद्या, निदिद्या, परिधिदिद्या । एवमेव चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-वाविद्या, परिवाविद्या, णिदिद्या, परिधिदिद्या ।

कृषिधर्म्याणं क्षेत्रकरंयम् (वाविद्य स्ति) । सङ्क्रान्त्यव-पनवती । (परिवाविद्य स्ति) द्विस्त्रिंशो उत्पाद्य स्थानान्त-राऽऽरोपणः परिवपनवती, शालिकृषिवत् । (णिदिद्य स्ति) एकदा विजातीयदृष्टाऽऽद्यपनयेन शोधिता निम्यता । (परि-निदिद्य स्ति) द्विस्त्रिंशो दृष्टाऽऽदिशोधनेनेति प्रव्रज्या तु (वाविद्या) सामायिकाऽऽरोपणेन । (परिवाविद्या) महा-भ्रताऽऽरोपणेन निरतिचारस्य सातिचारस्य वा मूलमाय-भिसदानतः (निदिद्या) सङ्कटचाराऽऽलोचनेन (परिधि-विद्या) पुनः पुनरिति ।

धान्यपुञ्जसमाना-

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-धसपुंजियसमाणा, धसविस्त्रियसमाणा, धसविकिस्त्रियसमाणा, धससंकटि-यसमाणा ॥

(धसपुंजियसमाणा स्ति) खले लुप्तपूतविशुद्धपुञ्जीकृत-धान्यसमाना सकलानिचारकचवरविरहेण लब्धस्वस्वभा-वत्वात् एकाऽप्यु त खलक एव यद्विरक्षितं विसारितं वा-युना पूतपुञ्जीकृतं धान्यं तत्समाना, या हि लघुनाऽपि यत्नेन स्वस्वभावं लभ्यत इति । अन्या तु यद्विरक्षितं गो-खुरक्षुण्णतया विकसितं धान्यं तत्समाना, या हि सदसमु-त्पन्नातिचारकचवरयुक्त्वात्साम्ययन्तरोपसितया कालतो-पलभ्यस्वस्वभावा सा धान्यविकीर्णसमानोच्यते । अन्या तु यत्संकर्षितं तैलादाकर्षितं खलमानीतं धान्यं तत्समाना, या हि बहुतरतिचारोपेतत्वाद्बहुतरकालप्राप्तव्यस्वस्वभावा, सा धान्यसङ्कृषितसमानेति । इह च पुञ्जिताऽऽदेर्धान्यविशे-षणस्य परिणामः प्राकृतत्वादिनि । इयं च प्रव्रज्या एवं वि-चित्रसंज्ञावाङ्मयतीति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

दशविधा प्रव्रज्या-

दसविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-“छंदा रोसा परिजु-ष्ठा, सुविष्ठा पडिस्सुया वेव । सारणिया रोमणिया, अ-खाविद्या देवसम्भवी ॥ १ ॥ ” वङ्कानुवविधा ।

“ छंदागाहा ”-(छंदि स्ति) छन्दस् सकीयादभिप्रायविशे-षाद्भोग्यन्वाचकस्येव सुन्दरीनन्दनस्येव वा परकीयाद्वा ।

आलुश्रमवदसस्येव या सा (रोमं ति) रोमात् शिव-
भूतेति च या सा रोमा । (परिजुषं ति) परिजुषाहारिद्रव्या-
त्काष्ठाऽऽहारकस्येव या सा परिजुषा । (सुविषं ति) स्व-
प्नात् पुण्यचलाया इव या स्वप्ने वा या प्रतिपद्यते सा
स्वप्ना । (पडिस्तुया जेव ति) प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाताया सा
प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीतिप्रत्ययकस्येव । (सारणिंय ति)
सारणाया सा सारणिका, भस्मिनाथस्मरितजस्मान्तराणां
प्रतिश्रुद्वयाऽऽविगजानामिव । (रोगाणिंय ति) रोगं आलम्ब-
नया विद्यते यस्यां सा रोगिणी, सैव रोगिका, सन-
त्कुमारस्येव । (अणाडियं ति) अनाहतादनादराया सा अ-
नाहता, नन्दिप्रेणस्येव, अनाहृतस्य वा शिथिलस्य वा सा
तथा । (देवपदांति ति) देवपदं देवप्रतिपदं यनाया सा तथा,
मेनार्याऽऽदीर्घेति । (वरायांयंति ति) माथाऽतिरिक्त-
वर्तः पुत्रस्तदुक्तयो यस्यामस्ते सा वरायांयन्त्रिका, वैर-
स्वामिनातुरिषेति । स्थानं १० ठा० । (इत्येतानां मिलितानां पां-
डशानामच्छब्दाऽऽदीनां प्रत्ययानां छन्दाऽऽविश्वेषु व्या-
ख्या) पं० भा० । पं० ७० ।

(४) धर्मप्रवणतां भिममगमनश्च दीक्षाभिव नन्वत आह-
तत्र दीक्षाभिव तावत्स्वरूपतां निरूपयन्नाह-

दिक्का मुंडश्रमेत्थं, तं पुण चित्तस्स होइ विमेषं ।

शु हि अण्ममभविचो, धम्मऽहिगारी जसो होइ ॥ २ ॥

दीक्षणे दीक्षा, सा च मुण्डनं द्रव्यतः केशापनयनं, भावत-
स्तु कौष्ठाऽऽपनयनम् । यदाह- "पंचमुंडा पल्ला । तं जडा-
काहंसें निरमुंडं ।" पञ्चतं च धातुपाठः "दीक्षा" मूल-
इति । तदिह किं द्रव्यमुण्डनमीष दीक्षा, नित्याह- "अणं
ति" अत्र जिनदीक्षाधिकारे तद्विति मुण्डनं, पुनःशब्दः
पूर्वोक्ताभिरस्य विशेषणार्थः । चित्तस्य भावस्य मिथ्यात्वकां-
धकण्ड इत्यादिरूपस्य, भवति वर्तते, विक्षेपं ज्ञानस्य, सर्व-
विरतिदीक्षा तु शिरोमुण्डनमपीति भावः । कुत एतदेव-
मित्याह- न हि नैव, हिशब्द एवकारार्थो, दीक्षाया मुण्डनवि-
शेषस्वरूपताभावनार्थो वा, अग्रशान्तिचित्त उक्तकौष्ठाऽऽ
दिदुष्यितमात्रे, धर्मे सम्यग्दर्शनाऽऽदिके कुशलकर्मस्यधि-
कारी नियोगवान् धर्माधिकारी, यतो यस्मात्कारणात्, भव-
ति जायते । यदाह- "तन्नास्य विपयत्तुणा प्रभवयुच्चैरे द-
दिसिमेहोः । अरुचिरे धर्मेवये, न च पापा कंधकण्डूनिः ॥ १ ॥" "अण्ममभविचो ति" वा पाठः । तत्र आपत्स्य-
ऽपेक्ष्यकमप्यवधानात्करं च साधुमुक्तं, तदन्तर्गतं नुच्छं
सत्यं यत्र तद्वत्सत्यं, तच्चित्तं यस्याऽऽपस्यत्वचित्त इति,
श्रेयं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ २ ॥

इयं च भावमुण्डनरूपा दीक्षा यदा यस्य च भवतीत्यन्त-
रभिधित्तुराह-

चरिममिं चव भणिया, एसा खलु पोगलाण परिष्टे ।

सुद्धसहावसस तहा, विमुक्कपाणस्स जीवसस ॥ ३ ॥

चरम एवानादित्वाद्भवजीवयोऽनन्तानां पुहलपरावर्त्तानां
सर्वोन्तिम एव नाम्नायापि भणिया अभिहित्वा जिनेय्या
भावमुण्डनरूपा दीक्षा, खलुवीकपालाङ्कुरे, पुहलानां पर-
मावधारानां, परिवर्ते एकजीवापेक्षया स्थितपुहलप्रदण्यपरि-
वर्तमानाः ।

कालरूपे, स च समयप्रसिद्धोऽनन्तोन्तर्पित्यवसर्पिणरू-
पः । यदाह-

"श्रीगालविऽन्विष्यते-यकम्मभासाणुपाणमणुपडि ।

जीवस्स सयलपोगल-गहखुजा धूलपरियटो ॥ १ ॥

श्रीगालयारो एके-कमियसो मव्वपागलगाहणं ।

कालेण जेण सो पुण, भणति इह सुहमपरियटो ॥ २ ॥

इत्यादि शब्दस्वरूपमस्य यथाप्रवृत्तिकरणेनापितदीर्घक-
र्मस्थितिकत्वेन निम्नेनस्वरूपस्य, तथैति विशेषणान्तरस-
मुच्चयार्थः । अथवा-तथा तेन प्रकारेण तत्कालावन्तशु-
द्धयति भावः, विशुद्धमानस्योऽसारां विशुद्धिमनुभवतो
न पुनः संकल्प्यमानस्य जीवस्य प्राणिनः । यदाह- "वहुंते
परिणामे, पडिपज्जं सो चउगहमणयं । एमेव वड्डियम्मि
वि, हायेति न किंचि पडिपज्जं ॥ १ ॥" इति गाथाऽर्थः । प-
ञ्चा० २ वि०० । व्य० ।

अवयवार्थं प्रतिहारमभिमित्युः प्रथमतः प्रव्रज्याहारमाह-
सोच्चाभिममेषा वा, पर्वज्जा अभिममगमो तस्य ।

जाइस्सरयाइसो, सनिमित्तमनिमित्तो वावि ॥ ३३१ ॥

भुत्वा तीर्थकरणाधराऽदीनां धर्मदेशनां निशम्य, अभिमम-
स्य वा सह सत्यस्याऽऽदिना स्वयंभववबुध्य, प्रव्रज्या भवे-
त्, तत्राल्पवक्रव्यवधानं प्रथममभिममगम उच्यते । सोऽपि
समगमो जानिस्सयाऽऽदिकः सनिमित्तकोऽनिमित्तको वा
द्रष्टव्यः । तत्र यद्वाशं निमित्तमुद्दिश्य जानिस्समगमुपजाय-
ते तस्मिन्निमित्तको, यथा वदन्तलोचिप्रभृतीनां, यत् पुनरेव त-
दाचारकर्मणां स्तोत्रार्पणमेनात्पद्यते तदनिमित्तको, यथा मय्येषु-
क्तफिलाऽऽदीनाम् । एतेन जानिस्समगणेन, आदिप्रवृत्तान् धाव-
कस्य गुणप्रत्ययप्रभंणार्थविज्ञानेन अन्यतीर्थिकस्य वा विप्र-
ज्ञानेन प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः संभवति । गतमभिममस्य इति ।

अथ धृत्यन्ते द्वारे विचरीपुराह-

सोच्चा उ होइ धम्मं, म केरिमो केण वा कहयेवो ॥

के तम्म गुणा वुत्ता दोसा अणुवायकहणाण ॥ ३३२ ॥

धर्मेमाचार्याः दीनामन्तिके भुत्वा प्रव्रज्या भवति । अत्र शिष्यः
पुच्छति-स धर्मे कीदृशः केन वा कथयितव्यः, के वा तस्यो-
पायकथने गुणाः प्रोक्ताः, के वा अनुपायकथने दोषा इति ।

तत्र कीदृशः केन वा कथयितव्यः इति प्रश्ने निर्ययनमाह-

संसारदुक्खमहणो, विवाहसो भविंयपुहरीयाणं ।

धम्मो जिणपसत्तो, पणप्पजइणा कहयेवो ॥ ३३३ ॥

संसार एव जन्मजरामरणाऽऽदिदुःखनिष्पन्नत्वाद् दुःखं,
संसारस्य वा दुःखानि शारीरमानसिकलक्षणानि, तस्य
तेषां वा मयनो विनाशकः, तथा अस्या एव विनयाऽऽविप्रम-
लशुणपरिमलयोगात् ज्ञानाः दिल्घमीनिवासयोग्यतया च पु-
ण्डरीकार्णां श्वेतसरोवहाणि तेषां विशेषेण मिथ्यात्वाऽऽदि-
विद्रावणलक्षणं बोधकः सम्यग्दर्शनाः द्दिविकाशकारी-
हृशो जिनप्रभसो धर्मः प्रकल्पयित्वा निशीथाध्ययनमन्त्रा-
र्थधारिणा साधुना कथयितव्यः, स हि संविद्यमनीत्याथेन-
योगमार्गपवादपदानि स्वस्थाने स्वस्थाने विनियुज्जानो न
विपर्यतप्रकृपणायाः स्मानं वा दीर्घमेव अजगन्भाजनमानो-
तीति । परः प्राह-किमर्थेयिषोऽपि भगवतो धर्ममुपदिश्य-

मानः केषाञ्चिद् बोधनं जनयति येनैवमभिधीयते भव्यपुण्डरीकाणां विबोध इति ।

अभोच्यते-

जह सूरस्स पभावं, ददुं वरकमलपौडरीयां ।

बुज्झंति उदयकाले, तत्थ उ कुमुदा न बुज्झंति ॥३३४॥

एवं भवसिद्धीया, जिगवरसूरस्स धुइपभावेण ।

बुज्झंति भवियकमला, अभवियकुमुदा न बुज्झंति ॥३३५॥

यथा सूर्यस्य प्रभावं प्रभापटलरूपं दृष्ट्वा सरसि स्थिता नि वरकमलपुण्डरीकाणि उदयकाले प्रभाते बुद्धयन्ते, तत्रैव च सरसि कुमुदाऽपि सन्ति, परं तानि न बुद्धयन्ते, एवमेतेनैव दृष्टान्तेन जितवरसूर्यस्य या स्तुतिरागमः प्रभापटलकल्पः, तत्प्रभावेन भव्यकमलानि बुद्धयन्ते सम्प्रकृत्वाऽऽद्विकालाभासादयति । तानि च "भव्या वि ते अण्णा, जे सुंसुसुहं न पावति" इति यचनादसंभावनीयसिद्धिगमनान्तिप भवेयुरित्यतस्तच्चवच्छेदार्थमाह-भवा भाविनी-ति सिद्धिर्यां तानि भवसिद्धिकानि, यस्मिंश्च जीवलांकरन्नि भगवतः प्रभावेन भव्यकमलानि योधमश्रुवते, तस्मिन्नाभ्यकुमुदाव्यापि कालसीकणिकप्रभृतीनि सन्ति, परं तानि न प्रतिबुद्धयन्ते, तथास्याभावात् । यदादि वारिमुत्थनं-सज्जमेवाजवपनानयकांशलस्य, यस्मांकावाधव । तथापि गिलाप्यभुवत् * । तन्नादभुनं रुगकुलेष्विह तामसेपु. सूर्याशवे। मधुकराचरणावदाताः ॥ १ - ॥ (६९५०)

अत्र परः प्राह-

पुण्वं तु होइ कहओ, पच्छा धम्मो उ उक्कमो किं नु ? ।

तेण वि पुण्वं धम्मो, सुतो उ तद्दा कपो एसो ॥३३६॥

पूर्वं तावत्कथकां धर्मोपदेशा अयति पक्षात्तदुपदेशं श्रुत्वा धर्म उपपद्यते, ततः किमेवं कीदृश इति प्रथमं धर्मेस्वरूप-मुद्दिश्य केन वा कथयितव्य इति कथकस्वरूपं पक्षादुद्दिष्टा द्विगमकः क्रियते । गुहराह-तेनापि कथं कन पूर्वं गुरुणां स्मरणं धर्मः श्रुत एव तस्मात्क्रम एव गम्यक्रम इति ।

अयं च धर्मो उपायैवैव कथयितव्यो नानुपायेन । आह-के द्वाया अनुपायकथनं ? उच्यते-

जइधम्मं अकहेत्ता, अणु दुविधं सम्मं संसरिहं वा ।

अणु वा सए कीहेते, चउजमला कालागा चउरो ॥३३७॥

यां खलु मिथ्यादष्टिरनुपायकस्तन् प्रथमतया धर्मधव-लार्थमुपनिष्ठते. तस्य यतिधर्मः कथयितव्यो यदि यतिधर्म-कथयित्वा आशकसंयन्धनमणुधर्मं कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा कालेन च द्वाभ्यामीय गुरुकाः, यदा यतिधर्मं प्रतिपत्तुं नोत्सहते तदा मूलोत्तरगुणभेदात् द्विविधः आह-धर्मः कथनीयः, सम्प्रकृत्वमूलानि द्विदश व्रतानीत्यर्थः । यदि आहधर्ममकथयित्वा सम्प्रगदर्शनमात्रं कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा गुरुवः, यथा आहधर्मं प्रहीतुं न शक्नोति तदा यदि सम्प्रगदर्शनमनुपदिश्य मयमां-सविरतिं कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा लघवः, कालेन गुरुवः, यदा सम्प्रगदर्शनमप्यङ्गीकर्तुं न शक्नोति तदा यदि मयमांसविरतिमप्रकृत्यैविकमासुषिकं वा तद्विरति-फलं कथयति तदापि चत्वारो गुरुवः, तपसा कालेन लघवः ।

(चउजमला कालागा चउरो सि) चत्वारि यमलानि तपः-कालयुगललक्षणानि येषु ते चतुर्थमलाः, चत्वारः कालाक्ष-त्वारश्चतुर्गुरुका इत्यर्थः । आभासज्ञाऽऽदयश्च द्वायाः ।

अपि च-

जीवा अमृद्भित्ता, अवरीकहणा वि रंभिया संता ।

अभिसंलूदा होंति उ, संसारमद्दयं तेण ॥ ३३८ ॥

ते जीवाः प्रमज्ज्यायामभ्युत्तिष्ठन्तोऽपि तदीयया अविधिक-यनया रजिताः सन्तीधनयन्ति-यदि आशकधर्मेणाऽपि कामभागांशु भुञ्जतेः सुगतिरवाप्यते ततः किमनया सि-कताकवलनिरास्याद्या प्रमज्ज्याः । एवं यदि सम्प्रगदर्शनमा-त्रेणापि सुगतिरासायते तर्हि को नामाऽऽत्म्यान् विरतिभू-ल्लयां प्रत्येक्यतीत्यादि । एवं ते विपरिणामिताः प्रमज्ज्यामशु-क्तः पटकायान् विरायथयुः अतस्तेन कथं कन संसारमहा-शैवमभि आभिमुत्थनं प्रज्ञासा भवन्ति, चिरेण मुक्तिप्रदातेः ।

एमेव य नृण कपो, वेरगगओ न रोयए तं च ।

दुहतो य निरुक्कपा, सुणिपायसतरच्छअदुवमा ॥३३९॥

ते जीवा इत्थं चिन्तयेयुः-नूनमेव एवञ्च क्रमः परिपार्श्वः यत्पूर्वं आशकधर्मं स्पृष्ट्वा पक्षाद्यतिधर्मं प्रतिपद्यते । अथया-पूर्वं सम्प्रगदर्शनमात्रमश्रुतीकृत्य ततो देशविरतिरुपा दीयते । यदा-मयमांसाविरतिं स्पृष्ट्वा पक्षात् सम्प्रकृत्वं गृह्यते इति । स चाऽऽरम्भवदुल्लयया गृहयामस्योपरि वैराग्यमुपगमनः प्रम-ज्ज्यां प्रतिपत्तुमायताः, स च धर्मकथां आह धर्मं प्रकृपयितुं ल-भ्यः, ते वालो वैराग्याधिकरुदमानस्त्वान् न रोचयति ततो वि-परिणम्य तन्निष्काऽन्दिबु (?) गच्छन्, ते वैवमविधिना धर्म कथयन्तो द्विधाऽपि निरुत्कम्पाः, पक्षां कायानां नस्य चोपरि अनुत्कम्पादिनाः (सुणि ति) वैराग्यनिष्कादृष्टान्तो, यथा-सा वीरश्रुतिका पूर्वमालयमाना परिश्रेयान्ता पक्षात्नन्दनमपि ते च्छति, एवमत्रापि पूर्वं आहधर्मं कथितं पक्षात् यन्ततोऽभि-धीयमानमपि अमग्न धर्ममसौ न प्रतिपद्यते । तथा (पायस ति) यथा-कुर्यापि प्राघृण्यकस्य पूर्वं वायितमर्कं दत्तं ततः स उ-रपरं तदुक्तात् पक्षात् श्रुतमधुनंयुक्तं पायसमीप दीयमानं नस्य न रोचते (तच्छ्रद्धदुवम ति) यथा तरुणा व्याघ्रवैशे-पः स पूर्वं बन्वाऽऽवातः पक्षादासिपमपि न रोचयति, एवम-स्यापि आशक धर्मज्ञानस्य यतिधर्मो न प्रतिभासते यत एते द्वाया अतो विविधैव कथनीयम् ।

के पुनर्विधिकथने गुणाः ? उच्यते-

निशाणुमज्जणाए, आयहियाए परं सडुद्धरति ।

मगण्पमाणागा, जइधम्मकहा अओ पढमं ॥ ३४० ॥

यतिधर्मकथा प्रथमतः क्रियमाणा नीधेस्यानुसज्जना भव-ति, यद्वा न जन्तूनां प्रमज्ज्याप्रतिपत्तः । तीर्थानुसज्जना च कृता आत्महिताय जायते परं च प्रमज्ज्याप्रदानेन संसारसामाराद-सौ समुद्धरति, अत एव मागेस्य सम्प्रगदर्शनाऽऽदि प्रभावना-थे सा प्रमशति, यत एते गुणा अतो यतिधर्मकथा प्रथमं स्व-रूपतो गुणतश्च कथेयाः । तत्र स्वरूपतो यथा- " न संती य म-द्वज्जय मुत्ती " इत्यादि । गुणतो यथा- " ना दुष्कर्मप्रयासो न कुयुवति सुतत्तामिदुयांकयदुःखं, राजाऽदो न प्रशुतामः सनवस-नधनस्य (न विन्ता न वैव) शानाऽभिल्लं कपूजा प्रशमसुखरसः

मेव्य भोक्ताऽऽद्यवाप्तिः भ्रामयेयमी गुणाः स्मृत्स्मदिह सुमत-
यः । किं न यत्नं कुरुष्वम् ? इति ॥ ” इत्यादि । यदा यतिधर्मम
झीकते न शक्नोति तदा सम्यक्त्वमूलः आद्यधर्मः कथयित-
व्यः, यदा तमीय न प्रतिपद्यते तदा सम्यग्दर्शनं. तस्यान्यप्र-
तिपत्ती मयमांसविरतिः । एवं चानुपासकपुरतो धर्मकथायां
विधिः । उपासकस्य तु यथा स्वचित्ति, धर्मकथां करोतु न क-
श्चिदप्येव । गतं प्रज्ज्याहारम् । ४० १ उ २ प्रक० ।

(५) अथुना केनेत्येतद्व्याख्यायते । तत्र यान्येन गुरुणा
स वेत्थभूत इत्याह-

पवञ्जागुणगुण्ये-हि संगमो विधिपवषपवञ्जो ।

सेवियगुरुकुलवासो, समयं अस्मलियसीले अ ॥ १० ॥

प्रज्ज्यायोग्यस्य प्राणिनो गुणाः प्रज्ज्यायोग्यगुणाः आर्येदे-
शोपपञ्चदशो वषमाणाः । तथाऽप्यत्राप्युक्तम्-अथ प्रज्ज्या-
ह आर्यदेशोपपञ्चः विशिष्टजतिकुलान्वितः क्षीणप्रायकर्मम-
लः । तत एव विमलबुद्धिर्बुद्धिर्भूतं मानुष्यं जन्ममरणनिमित्तं दुःखं
संपदक्षलाः विषयाः दुःखहेतवः संयोगे वियोगः प्रतिक्षणं म-
रणं दारुणो विषाक इत्यवगतसंसारनिर्मुक्त्यः तत एव तत्-
विरक्तिः प्रतनुकथायोऽहमस्मादस्याऽऽदिः कृतज्ञो विनीतः प्राग-
पि राज्ञामात्यपौरजनबहुमतोऽद्रोहकारी कल्याणाङ्गः आह-
स्तिरः समुपसंपन्नश्चेति । एभिः संगतो युक्तः संमेतः सन्
किमिन्याह-विधिप्रपञ्चप्रज्ज्या-विधिना वषमाणलक्षणैर्न
प्रपञ्चाऽङ्गीकृता प्रज्ज्या येन स तथाविधः । तथा सेवितगुरु-
कुलवासः समुपासितगुरुकुलवास इत्यर्थः । सततं सर्वकालं
प्रज्ज्याप्रतिपत्तरारभ्याऽस्खलितशालो वाऽस्खलितशालश्च,
चराध्यान् परद्रोहविगतिभावश्चेति गाथाऽर्थः ।

सम्यं अहीअमुचो, ततो विमलपरवोहजोगाओ ।

तत्तण्णु उवसतो, पवयणवच्छद्मजुतो अ ॥ ११ ॥

सम्यग् यथोक्तयोगविधानेन अधीतस्वो गृहीतसूत्रः ततो
विमलतरवोधयोगादिति-ततः सूत्रार्थयनाद्यः शुद्धतरो बो-
धस्तत्तन्वन्धादित्यर्थः । किमिन्याह-तत्त्वज्ञः वस्तुतत्त्ववेदी ।
उपशान्तः क्रोधविषाकावगमेन, प्रवचनवासस्तस्य युक्तं प्रव-
चनमिह मन्थः । स्वं वा, तद्वत्त्वलभावयुक्त इति गाथाऽर्थः ।

सत्तिहअरओ अतहाऽऽदेओ, अणुवत्तगो अ गम्भीरो ।

अविमार्हो परलोए, उवसमलद्धाइकल्लिओ अ ॥ १२ ॥

सम्बद्धितरतश्च सामान्येनैव जीवहतेन सक्तश्च. तथा न के-
वलमिदंविधः, किं त्यादयोऽनुवर्तकश्च गम्भीरः । तत्राऽऽदे-
यो नाम प्राज्ञवाक्यः. अनुवर्तकश्च भावानुकूल्येन सम्यक्
पालकः गम्भीरो विपुलचित्तः, अविपादो परलोकेन परी-
यहाऽऽभिदुतः कायसंरक्षणोऽऽदी दैन्यमुपयाति । उपशम-
लव्यादिकलितश्च उपशमलव्युपकरणलब्धिस्थिहस्तल-
ब्धियुक्तश्चेति गाथाऽर्थः ।

तह पवयणत्तवत्ता, सुगुरुअणुआयगुरुपओ चेव ।

एअरिसो गुरु खलु, भण्णिओ रागाइरहिण्हि ॥ १३ ॥

तथा प्रवचनार्थवक्ता, सूत्रार्थवेत्तक्यर्थः । स्वगुरुवृत्तातगुरु-
पदक्षेप असति तस्मिन् विने सम्यगावधोऽऽदिना रथापि-
तगुरुपद इत्यर्थः. ईदृशो गुरुः । खलुशब्दोऽवधारणार्थः. ईद-
ृश एव, कालदीर्घादम्यतरगुणरहितोऽपि बहुतरगुणयुक्त इति

वा विशेषेणेत्यर्थः । भाणतो रागाऽऽविरहितैः प्रतिपाऽऽदि-
तो. वीतरगैरिति गाथार्थः ।

एअरिसेण गुरुणा, सम्यं परिसाहकज्जरहिण्हि ।

पवञ्जा दायव्वा, तयणुगइनिजराहेओ ॥ १४ ॥

ईदृशेन गुरुणा एवंविधेनाऽऽचार्येण, सम्यगविपरीतेन
विधिना पर्यादिकार्यरहितेन पानकाऽऽद्वैतिककार्यनिर-
पेक्षेण प्रज्ज्या दानव्या दीक्षा विधेया. किं तर्ह्यङ्गीकृत्येत्य-
त्राऽऽह-तदनुग्रहनिजराहेतोऽरिति, विनेवानुग्रहाय कर्मस-
वार्थं चेति गाथाऽर्थः ।

ईदृशि गुरौ गुणमाह-

भत्तिबहुमाणसद्धा, थिरया चरखम्मि होइ सेहाण्हि ।

एअरिसम्मि नियमा, गुरुम्मि गुणरयणल्लिम्मि ॥ १५ ॥

भक्तिबहुमानाविति-भक्तिबोद्धविनयरूपा, बहुमानो भाव-
प्रतिबन्धः. एतौ भवतः, शिक्षकाणामभिनवप्रवर्जिताना-
मिति योगः । कल्याह-ईदृश्येवभूतं गुरौ आचार्ये नियमा-
स्त्रियमेतः । पुनरपि स एव विशेष्यते-गुणरत्नजलधौ गुण-
रत्नसमुद्र इति । ततः श्रद्धा स्थिरता च चरणं भवतीति ।
तथाहि-गुरुभक्तिबहुता न भावत एव चारिते श्रद्धा स्थेयं
च भवति, नाम्यर्थेति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

अणुवत्तगो अ एसो, हवइ ददं जाणइ जओ सत्ते ।

चिने चित्तसदावे, अणुणुच्चत्ते तह उवायं च ॥ १६ ॥

अनुवर्तकश्च एषोऽनन्तरादिनो गुरुभवेति हृदमन्यधम् । कु-
त इत्याह-जानाति यतः सन्धानं प्राणिनश्च तान् नानारू-
पांश्चैव स्वभावान्नानास्वभावान्. अनुवर्त्यनिर्नि अनुवर्तनी-
यान्, तथोपायं चानुवर्तनीयानं च जानातीति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्तनागुणमाह-

अणुवत्तण्णुएँ सेहा, पायं पार्वेति जाणयं परम् ।

रयणं पि गुणुकरिम्मं, उवेइ सोहम्मणुगुणेण ॥ १७ ॥

अनुवर्तनया करणभूतया शिक्षकाः प्रायो बाह्येन, क-
टुककले दुःखं विहाय प्रानुवर्तन्ति योग्यतामपवर्गं प्रति प-
रमां प्रधानाम् । स्यादेतत् योग्या एव प्रज्ज्याऽहो इति किं
गुरुणेत्येतदाशङ्कयाऽऽह-रत्नमपि पञ्चमगाऽऽदि गुणोत्कर्षे
कान्त्यादिगुणप्रकर्षमुपैति (सोहम्मणुगुणेण) रत्नगोपक-
प्रभावेण, वैकटिकप्रभावेणेत्यर्थः । एवं सुशिष्या अपि गुरु-
प्रभावेणिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

एत्थ पमायकल्लिओ, पुण्वम्मासेण कस्स व न हुंति ।

जो ताइऽवणेइ मम्मं, गुरुत्तणं तस्स सफलं ति ॥ १८ ॥

अत्र च प्रज्ज्याविधाने, प्रमादस्खलितानीति-प्रमादान्त-
काशाद् दुष्कष्टिनां पूर्वाभ्यासेन कथं वा न भवन्ति । अना-
दिप्रभाव्यस्ते हि प्रमादः न भट्टित्वेव त्यक्तं पार्यते, यस्मा-
नि स्खलितान्यपनयति सम्यक् प्रवचनोक्तं विधिना गुरुत्वं
तस्य सफलम् । गुणगुरुत्वेनेति गाथाऽर्थः ।

पतदेव लौकिकोदाहरणेन स्पष्टयति-

को याम सारहीणं, स होज जो भव्वाजिणो दमप ।

दुष्टे वि अ ओ वाऽऽसे, दमेइ तं सारहिं विंति ॥१६॥
को नाम सारथीनां स भयेत् वो भद्रवाजिनः शोभनाऽ-
भ्यान् दमेयेत्, न कश्चिदसौ, असारथिरित्येव्यथः । दुष्टानपि तु
योऽभ्यान् दमयति शोभनान् करोति तं सारथिं भुवने
लौकिकाः । पाठान्तरं वा-नमाश्रितं भुवत इति गाथाऽर्थः ।

शिष्यानुपालनेन गुरोर्दोषमाह-

जो आयरण पढम्, पवयेज्जण नाणुपालेइ ।

सेहे सुत्तविहीए, सो पवययपक्खीउ ति ॥ २० ॥

यो गुरुरादरेण बद्धमानेन प्रथमं प्रव्रज्य प्रव्रज्यां ग्राहयित्वा
पश्चाद्गुरुपालयति शिष्यकान् सूत्रविधिना, स किमित्याह-
स प्रवचनप्रत्यनीकः शासनप्रत्यनीक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

अविकोविअपरमहा, विरुद्धमिह परमवे अ सेविता ।

जं पार्वति अणत्थं, सो खलु तप्पच्चओ सव्वो ॥२१॥

अविकोपितपरमार्थः, विरुद्धमिह परमवे अ सेविता ।
सेवमाना इति योगः । इह परमवे अ यं प्राप्नुवन्त्यनर्थं, स
खलु तत्प्रत्ययः सर्वैः अननुवर्त्तकगुरुनिमित्त इति गाथाऽर्थः ।

मिणुसामसुखमसव्वमो, मित्रकपवलसस जो अ ते द्दुइ ।

पावं समापरंतो, जायइ तप्पच्चओ सो वि ॥ २२ ॥

जिनशासनस्यावर्णोऽष्टाशो सुग्राह्यधवलस्य चन्द्रधवल-
स्य, यश्च तान् दृष्ट्वा पापं समाचरतः सेवमानान् जायते
जनिता भवति । तत्प्रत्ययोऽसावपि अननुवर्त्तकगुरुनिमि-
तोऽसावर्त्तक इति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्त्तकस्य तु गुणमाह-

जो पुण्ण अणुवत्तेइ, हिए य निष्पायइ अ विहिण्ण उ ।

सो ते अन्ने अप्पा-खयं च पावेइ परमपयं ॥ २३ ॥

यः पुनरनुवर्त्तने स्वभावानुकूल्येन हिते योजयति, क्रियां
निष्पादयति च ज्ञानक्रियाभ्यां विधिना आगमांकेन स गुरु-
स्तान् शिष्यान्त्यान् प्राणिनः आत्मानं च प्रापयति परम-
पदं नयति मोक्षमिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

शाण्डिलाभओ खलु, दोसा हीर्यति वड्डे चरणं ।

इअ अन्नासाइसया, सीसाणं होइ परमपयं ॥ २४ ॥

ज्ञानाऽऽदिलभतः खलु अनुवर्त्तमाना हि शिष्याः स्थिरा
भवन्ति, ततो ज्ञानदर्शने लभन्ते, ततो लाभान्, खलु-
श्चोऽवधारणे, तत एव दोषा रगणाऽऽद्यो हीर्यन्ते त्यज्यन्ते,
क्षीयन्ते वा, ततो वर्द्धनं चरणं चारित्र्यम् (इय) एवं अभ्या-
सतिशयादभ्यासानतिशयेन तत्रन्यत्र वा जन्मनि कर्मक्षय-
भावोच्छिद्यत्वाणं भवति परमपदं मोक्षाऽऽख्यमिति गाथाऽर्थः ।

एआरिसा इहं खलु, अणोसिं सासयाम्मि अणुराओ ।

वीअं सवणपविची, सताण्णे तेमु बि जहुत्तं ॥ २५ ॥

तान् ज्ञानाऽऽदियुतान् दृष्ट्वा ईदृशा ज्ञानाऽऽदियुक्ता इह खलु
ईदृक् जितशक्तने इत्येत्यां गुणपक्षपातिनां शासने अनुरागो
भवति, भावत एव शोभनमिदं शासने, बीजमित्येतदेव सम्य-
क्त्वापवर्णनीजं केषाञ्चित्, केषाञ्चित् त्वनुरागतिशयाच्छू-
बन्प्रसृतिरदो शोभनमेतदिति श्रुत्येत्येव, अपरं अङ्गीकुर्वन्ति ।

च, सन्तान इत्येवं कुशलसन्तानप्रवृत्तिः तेषामप्यन्वेषां स-
न्तानिनां यथोक्तमिति ज्ञानाऽऽदियुगलभतः परमपदमेवेति
गाथाऽर्थः ।

इअ कुसलपक्खेइ, सपक्खयारम्मि निष्पज्जुत्तो ।

सफलीकयगुरुसहो, सोहेइ जहिच्छिअं कज्जं ॥ २६ ॥

(इय) एवं कुशलपक्षहेतुः पुण्यपक्षकारणं स्वपरं निर्व्यो-
गुक्तो निर्व्योद्यतः सफलीकृतगुरुश्रेयां गुणत्वेन साधयति
यथेष्टितं कार्यं परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

विपर्ययमाह-

विहिण्णाणुवत्तिआ पुण्ण, कहिं वि सेविंति जइ व पढिसिद्धं ।

आणाकारि वि गुरु, न दोसवं होइ सो तह वि ॥२७॥

विधिनाऽनुवर्त्तमानाः पुनः कथञ्चिन्कर्मपरिणामतः सेवन्ते
यद्यपि प्रतिपिद्धं सूत्रे आह्वयकारीति गुरुनं दोषवान् भव-
त्यसौ तथापि भगवदाह्वयानुवर्त्तनासंयादनादिति गाथाऽर्थः ।

आहऽस्यसेवणाए, गुरुस पावं ति नायवज्जमिणं ।

आणाभंगाउ तयं, न य सो अस्सम्मि कइ वज्जम् ॥२८॥

आह परः-अन्यसेवनया अनुवर्त्तितशिष्यपरावसेवनया
गुरोः पापमिति न्यायबाह्यमिदं, ततश्च स खलु तत्प्रत्ययः
सर्वं इत्याद्यनुकमित्यस्योत्तरमाह-आह्वयङ्गात्तद् भगवदाह्व-
यान्ने पापं न चासावप्यस्मिन्, किं तु गुरवे, कथम् ? बाह्यं
नैव न्यायबाह्यमिति गाथाऽर्थः ।

तस्मादणुवत्तिअया, सेहा गुरुणा उ सो अ गुणजुत्तो ।

अणुवत्तशासमत्थो, जं तो एआरिसेवो ॥ २९ ॥

यस्मादेवं तस्मादनुवर्त्तितव्याः शिष्यका गुरुणैव, स च गु-
णयुक्ता सन् अनुवर्त्तनासमर्थो यद्यस्मात्तस्मादीदृशेनैव
गुरुणा प्रव्रज्या दातव्येति गाथाऽर्थः ।

अपवादमाह-

कालपरिहाणिदोसा, इओ एगाइगुणविहीणोणं ।

अन्नेण वि पव्वजा, दायव्वा सीलवत्तेणं ॥ ३० ॥

कालपरिहाणिविपादतोऽन्तरोक्त उद्धितगुणोपेतात् गुणेने-
काऽऽदियुगविहीनान्येनापि प्रव्रज्या दातव्या शीलवता शी-
लयुक्तेनेति गाथाऽर्थः । केणं ति दारं गयं ।

विशेषतः कालचित्तं गुरुमाह-

गीतल्यो कडजोगी, चारिती तह य गाहणाकुसलो ।

अणुवत्तगोऽविसाहं, बीओ पव्वावणाऽऽपतिओ ॥३१॥

गीताद्यो गृहीतसूत्रार्थः, कृतयोगी कृतसाधुव्यापारः,
चारित्री शीलवान्, तथा च-प्रहणाकुशलः क्रियाक-
लापकुशलः शिष्टाणातिपुणः, अनुवर्त्तकः स्वभावानुकूल्येन
प्रतिजगरकः, अविषादी भावापस्तु, द्वितीयः अयवर्त्तकः
प्रव्रजनाऽऽचार्यः प्रव्रज्याप्रयच्छुको गुरुरिति गाथाऽर्थः ।
केनेति व्याख्यातम् ।

(६) अधुना केस्य इति व्याख्यायने-केस्यः प्रव्रज्या दातव्या ।

के पुनस्तद्वद् इत्येतदाह-

पव्वजाए अरिहा, आरियदेसम्मि ये समुपप्पा ।

जाइकुलोहं विसुद्धा, तह सीणप्पायकम्ममला ॥३२॥

प्रव्रज्याया अर्हा योग्याः । क इत्याह-आर्यदेशे ये समुत्पन्ना

अर्द्धपद्मिश्चतिजनपदेविविध्यैः । जानिकुलाभ्यां विशिष्टाः । मा-
तृसमुत्था जाताः, पितृसमुत्थं कुलं, तथा क्षीणप्रायकर्ममलाः,
अल्पकर्मण इति गाथाऽथैः ।

ततो अ विमलबुद्धी, दुष्टदमणुअणयं भवसमुदे ।

जम्भो मरणनिमित्तं, चवलाश्रो संपयाश्रो अ ॥ ३३ ॥

ततश्च कर्मव्याप्तिमलबुद्धयः, विमलबुद्धित्वादिव च दु-
र्लभं मनुजत्वं भवसमुद्रं संसारसमुद्रं, तथा जन्म मरण-
निमित्तं, चवलाः संपदश्चेति गाथाऽथैः ।

विसया य दुःखहेतुः संजोगे निश्चमश्रो विश्रोगो चि ।

पदसमयेव मरणं, एव विवागो अ अरुहो ॥ ३४ ॥

विषयाश्च दुःखहेतवः, तथा संयोगे सति नियमतो विषो-
ग इति, तथा प्रतिस्मयमेव मरणमर्थविमिश्रित्य, अत्र
विपाकश्चातिगैरुः परमथ इति गाथाऽथैः ।

एवं पर्यई चिअ, अवगम्यसंसारनिग्गुणसहावा ।

ततो अ तच्चिरता, पयकुसयाऽप्यहमा य ॥ ३५ ॥

एवं प्रकृत्यैव स्वभावैव अवगतसंसारनिग्गुणस्वभावाः तत-
श्च नैर्गुणायवगमात्तद्विरुद्धाः संसारविरुद्धाः प्रतनुकृपाया अ-
ल्पहृदयाश्च, हास्यप्रदणं तत्यागुणलक्षणमिति गाथाऽथैः ।

मुकयकुशा विशीया, रायाइणमविरुद्धकारी य ।

कल्लाणंगा सट्ठा, थिरा तहा समुवसंपप्पा ॥ ३६ ॥

सुकृतज्ञाः, चिनीनाः, राजऽऽदीनामविरुद्धकारिणश्च, आ-
दिशब्दादिमात्याऽऽदिपरिग्रहः कयाणाङ्गाः, आङ्गाः, स्थिराः,
तथा समुवसंपप्पा इति गाथाऽथैः ।

उत्तर्गेत एवंभूता एव, अपवादतन्स्वाह-

कालपरिहाणिदोमा, एतो एकाऽऽदिगुणविहीणा वि ।

जे बहुगुणसंपप्पा ते, जुगा हुति नायक्का ॥ ३७ ॥

कालपरिहाणिदीया इतोऽतन्तरोदितगुणगणान्वितेभ्यः ए-
काऽऽदिगुणविहीना अपि ये बहुगुणसंपप्पारूपे योग्या भव-
न्ति ज्ञातव्याः, प्रवज्याया इति गाथाऽथैः ।

ननु मणुअमाइएहिं, धम्मंहिं नुत्त एणिण्णेव ।

पायं गुणसंपप्पा, गुणपगरिसमाहगा जेण ॥ ३८ ॥

ननु मनुजाऽऽदिनिर्धर्मैः युक्ता इत्येतावन्तैव योग्या, इति
अदिशब्दादार्थेदोषप्रसङ्गः । किमन्तिरिथमित्यत्राऽहं प्रायः
बाहुल्येन गुणसंपप्पाः सन्तः गुणप्रकर्षात्प्राक्का येन, गुणप्रक-
रंश्च प्रवर्जितेन साधनीय इति गाथाऽथैः ।

निगमयस्साह-

एवंविहाण देष्ठा, पवज्जा भविवरत्तचित्ताणं ।

अवंतदुकरा जे, थिरं च आलेवण्णिमिरो ॥ ३९ ॥

एवंविधेभ्यो बहुगुणसंपप्पेभ्यो देया दातव्या प्रवज्या दीक्षा
भवविरुद्धचित्तेभ्यः संसारविरुद्धचित्तेभ्यः । किमित्यत्राऽऽह-
अत्यन्तदुकरा यन् यस्मात् स्थिरं वाऽऽत्म्यनमसीयां भववि-
रुद्धचित्तानामनोऽमीऽदा वैराग्यभावेन कुर्वन्तीति गाथाऽथैः ।

दुष्करत्वनिवन्धनमाह-

अइगरुओ मोहतक, अणाऽभवभावाविअयमूलो ।

दुक्खं उम्मूलिज्जइ, अवंतं अपमत्तेहिं ॥ ४० ॥

अतिगुरुतरौद्रो मोहतकमोहस्तद्विराद्युभयुष्पकलदावभा-
वेन मोहतकरनादिभयभाषनाभावितमूलः । अनाविभक्त्यो याः
संसारभावना विषयस्त्वृहाऽऽद्यास्ताभिर्व्योतमूलः यतश्चैवम-
तो दुःखमुन्मूल्यते अपनीयते, अत्यन्तमप्रमत्तेः सन्निरिति
गाथाऽथैः ।

संसारविरताण य, होइ तओ न उण तवभिन्दीणै ।

जिणवणं पि न पायं, तेसिं गुणसाहं होइ ॥ ४१ ॥

संसारविरक्ताणां च भवति तत्र इत्यसावप्रमादो न पु-
नस्तदभिनन्दिनां संसारभिनन्दिनां जिनवचनाद्भविष्यती-
ति जेदेतदाशङ्क्याऽऽह जिनवचनमपि आस्तां तावद्व्युत्पन्नं
प्रायस्तेषां संसारभिनन्दिनां गुणसाधकं भवति शुभ-
निर्वर्तकं भवतीति गाथाऽथैः ।

किमित्यत आह-

गुरुकम्मार्णं जम्हा, किलिडुचित्ताण तस्स भावत्यो ।

नो परिणामइ चि सम्मं, कुंकुमराणां व्व मलिणम्मि ॥ ४२ ॥

गुरुकर्मणां प्रचुरकर्मणां यस्मान् क्लिष्टकृत्यानां मलिनचित्ता-
नां तस्य जिनवचनस्य भाषायांऽविपरीतायां न परिणमति
न प्रतिभासते सम्यग् अविपरीतः । दृष्टान्तमाह-कुंकुम-
राणां इव मलिनं, वामनीति गम्यते । न चापरिणमनाऽ-
सावप्रमादप्रसाधक इति गाथाऽथैः ।

किं च-

विट्ठाणं सुयरो जह, उवपेण वि न तीरप ध्रिअो ।

संसारमुअरो इअ, अवरिनमणो अकज्जिम् ॥ ४३ ॥

विट्ठायां पुरीणलक्षणयां सुरुजः पशुविशेषः यथा उपदेश-
नापि निवारणालक्षणं, अविशद्यान्तः प्रायः क्रिययाऽपि न
शक्यते धनुः किं तु बलान् प्रवर्तते. एवं संसारमुअरः प्रा-
णी. इति एवमविरुद्धमनाः, संसारं पश्येति गम्यते । अकार्यं
इत्यनामेवनीयं न शक्यते धनुर्मिति गाथाऽथैः ।

ता धस्साणं, गीओ, उवाहिमुदुग्गा देइ पवज्जं ।

आयपरपरिवाओ, विवज्जण मा हविज्ज ॥ ४४ ॥

यस्मादेवं नसात् धर्मैः पुण्यकार्यैः गीत इति गीतार्थः
उपाधिदुष्टैः आर्यदेशसमुत्पन्नाऽऽदिविशेषदुष्टैः, द-
दाति प्रवज्यां प्रयच्छति दीक्षाम्, आत्मपरपरिवायां विषयेषु
मा भूदिति । तथा ह्यवश्यं योऽनुपाधिदुष्टैः प्रवज्यादाने
आत्मपरपरिवायां एवमात् एव इति गाथाऽथैः ।

एतदेव भावयति-

अविशीओ न य सिकखइ, मिकखं पडिमिद्धमेवणं कुणइ ।

सिक्खावणं तस्स इ, मइ अप्पा होइ परिचो ॥ ४५ ॥

अविनीत इति स ह्यवश्यः प्रवर्जितः प्रकृत्यैवाविनीतो
भवति, न च शिक्षति शिक्षां प्रदणऽऽनिवनाकार्यां, प्रतिपद-
सेवनें करंति अविहितानुष्ठानं च प्रवर्तते, शिक्षणेन न-
स्त्येत्येभूतस्य सदा सर्वकालमात्मा भवति परिण्यक्तः, अ-
विषयप्रवृत्तेरिति गाथाऽथैः ।

तस्स वि य अइभाणं, मद्दाभावाप्पि उभयलोणंहि ।

जीविअमहलं किरिया-गाएणं तस्स वाओ चि ॥ ४६ ॥

तस्यापि वाऽऽप्यस्य शिक्षायां प्रवर्तमानस्याऽऽप्येतां भ-

वति । किमित्यत आह-अद्वाभावे सति आदस्य हि तथा प्रवर्त्तमानस्य सुखं, नेतरस्य । ततश्चोभयलोकयोरिहलोकं परलोकं च जीवितमफलं तस्य, यदलोकं तावद्विज्ञाऽटनाऽऽदियोगात्परलोकं च कर्मवन्धनाम् । क्रियाज्ञानेनेति वैद्य क्रियावाद्वाच्येन, तस्य त्याग इत्यनेन प्रकारेण परित्याग इति गाथाऽर्थः ।

क्रियाज्ञानमाह-

जह लोअम्मि वि विजा, असज्जवाहीण कुणइ जो किरिया ।
सो अप्पाणं तह वा-हिए अ पादेइ केसिमि ॥४७॥
यथा लोकंऽपि वैद्यः असाध्यव्याधीनामातुराणां करोति यः क्रियां, स आत्मानं तथा व्याधिनां च तपयति क्लेशे. व्याध्यपगमाभावादिति गाथाऽर्थः ।

तह चेव धम्मविजो, एत्थ असज्जाण जो उ पव्वजं ।
भावकिरिअं पंजइ, तस्स वि उवमा इमा चेव ॥ ४८ ॥
तथैव धर्मवैद्य आचार्यः अत्रापि कते असाध्यानां कर्मव्याधिमार्थ्यं यस्तु प्रव्रज्यां भावक्रियां प्रयुक्ते कर्मरोगनाशनाय, तस्यापि धर्मवैद्यस्य उपमा इयमेव, आत्मानं तौ च क्लेशे पानयतीति गाथाऽर्थः ।

चांदक आह-जिनक्रियाया असाध्या
नाम न सन्ति । सत्यम् । इत्याह-
जिणकिरियाएँ असज्जा, ण इत्थलोगमि केइ विजंति ।
जे तप्पओगऽओगा, तेऽसज्जा एस परमात्थो ॥ ४९ ॥

जिनानां संबन्धनी क्रिया तत्प्रणलुत्वेन जिनक्रिया, तस्या असाध्या अर्वाकन्त्या नात्र लोके प्राणिलोके केचन प्राणिनो विद्यन्ते, किं तु ये तत्प्रयोगाऽयोग्या जिनक्रियाप्रयोगानुजितान्ते असाध्याः कर्मव्याधिमार्थ्यं, एष परमार्थः, इदमत्र हृदयमिति गाथाऽर्थः ।

एणमि वयपमाणं, अद्दुभाउ ति वीअरागेहि ।
परिणयं जहअयं खुलु, उकोसं अणवगल्लो चि ॥ ५० ॥
एतेषां प्रव्रज्यायोग्यानां वयःप्रमाणं शरीरावस्थाप्रमाणमपि समा इत्यष्टवर्षाणि वीतरागैर्जितैर्भूतैः प्रतिपादितं ज्ञप्यं कं खलु सर्वस्वोक्तमेतदेव द्रव्यलक्षणप्रतिपत्तिरिति । उन्कृष्टं वयःप्रमाणम् (अनवगल्ल इति) अनत्यन्तवृद्ध इति गाथाऽर्थः ।

अनः को दोषः? इति वेदुष्यते-
तदहो परिभवसिद्धं, ण चरुणभावो वि पायमेणसि ।
आहव भावकहगं, सुचं पुण होइ नाहव ॥ ५१ ॥
तद्वयः परिभवक्षेत्रमित्यष्टभ्यो वर्षेभ्य आरादसौ परिभवमाजतं भवति । न चरुणभावोऽपि न चारित्रपरिणामोऽपि प्रायो बाहुल्यनामीषां तद्व्योषतिनां बालानामिति । आह-एवं सति सूत्रविरोधः "कुम्भामियं खुलु जीयं" इत्यादि-अवशासैव चरणपरिणाममन्तरेण भावनः यदसु यतो भवतीति (?) ।

अत्रोत्तरमाह-

केइ भणंति बाला, किल एँ वयंजुआ वि जे भणिया ।
खुल्लगभावो चिय, न हुति चरुणस्स जुग ति ॥ ५२ ॥
१८५

केचन भणन्ति तन्त्रान्तरीयासैविग्रुद्धाऽऽदयो बालाः किल एते । क इत्याह-वयोयुक्ता अपि ये भगिना अष्टवर्षा अपि ये उक्ताः, यतश्चैवमतः सुल्लकभावादेव बालत्वादेव, किमित्याह-न संभवन्ति चरुणस्य योग्या इति, न चारित्राचिता इति गाथाऽर्थः ।

अत्रे उ वृत्तभोगा-णमेव पव्वजमणयमिच्छति ।
संभावणिजदोसा, वयम्मि जं खुल्लगा होति ॥ ५३ ॥
अन्ये तु श्रेयिष्युद्धा भुक्तभोगानामेवानीतयौवनानां प्रव्रज्यामनयामपायमिच्छन्ति प्रतिपद्यन्ते । किमित्यत्राऽऽह-संभावनीयदोषाः संभाव्यमानविषया संभवनापराधाः, वयसि यौवने, यद्यस्मात्सुल्लका भवन्ति । संभवा च दोषः परिहर्तव्यो यतिभिर्निरति गाथाऽर्थः ।

किं च-

विस्मायविसयसंगा, सुहं च किल ते तओऽणुपालिति ।
कोउअनिअत्तभावा, पव्वजमसंकाणि जा ॥ ५४ ॥
विज्ञानविषयसङ्गा अनुभूतिविषयसङ्गाः सन्तः सुखं च किल ते अनीतवयसः, ततो विज्ञानविषयसङ्गत्वात्कारणादनुपालयन्ति, प्रव्रज्यामिति योगः । कस्मादनेतरित्यत्राऽऽह कौतुकानवृत्तभावा इति कृत्वा । "निमित्तकारणहंतुषु सर्वानां प्रायां दर्शयन्" इति चवचनम् । विषयाऽऽलम्बनकौतुकानवृत्तभावत्वादित्यर्थः । गुणान्तरमाह-अशङ्कनीयाध्वेति अतिकान्तवयसः सर्वप्रायोजनेषु प्राङ्गुनीयाश्च भवन्तीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

धम्मऽत्थकाममोक्खा, पुरिसत्था जं चयार लोगमि ।
एण अमोविवअरा, निअनिअकालमि सव्वे वि ॥ ५५ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाः पुरुषार्थाः यस्माच्चत्वारो लोके, तत्र हिंसाऽऽदिलक्षणा धर्मेऽहिरण्याऽऽदित्यर्थः, इच्छामदन्तलक्षणाः कामः, अनावाधो मोक्षः एते चत्वारः पुरुषार्थाः सर्वव्यवस्थाः, निजनिजकाले आत्मीयाऽऽत्मीयकाले सर्वेषु अन्यथा अस्मिन्कालमनिवन्धनकर्मणस्तदवस्थित्यागदोषोपपत्तेरिति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

तहऽभुत्तभोगदोसा, कोउगकामगहपत्थणइआ ।
ए वि होति विजडा, जोगाहिगयाण तो दिक्खा ॥ ५६ ॥

तथा अभुक्तभोगदोषा इति न भुक्ता भोगा यस्ते अभुक्तभोगास्तदोषाः कौतुककामप्रदप्रार्थनाऽऽदयः, तत्र कौतुकं सुरतविषयमौत्सुक्यं, कामप्रदरुदनसेवनोद्दिष्टाद्विअमाधेना योषिदभ्यर्थना, अदिशऽद्वालाप्रहणाऽऽदिपरिग्रहः । एतंऽपि भवन्ति विजडाः परिष्कारा अतिकान्तवयोभिः प्रव्रज्यां प्रतिपद्यमानैरिति योग्याधिकृतनामीनकान्तवयसामेव प्रव्रज्या, इतरे त्वदोषा एतौ हर्षोपपत्तेरिति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

भणइ खुल्लगभावो, कम्मलउवममम. वपमेणं ।
चरणेण किं विरुद्धह, जेणमओग ति सग्गाहो ॥ ५७ ॥
अप्यनेऽत्र प्रतिवचनं-सुल्लकभावा बालभावः कर्मसंशयो-

पशुमभावप्रभवेन कर्मस्योपशमभावाप्रभव उत्पादो यस्य तत्पदं भूतेन चरणेन "सहायै तृतीया" इति सह, किं विरुध्यते ? येन अयोधयाः जुलूका इत्यस्य वृद्धः ? न विरुध्यत इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव स्पष्टयिन्नाह—

तत्कम्पस्यभ्रवसमो, चित्तिनिरंशुलसमुच्चो भण्डो ॥

न उ वयनिबंधोऽपि, तन्मा एवाशुमविरोहो ॥५८॥

तत्कम्पस्योपशमः चारित्र्यमोहनीयकर्मस्योपशम वि-
कलियन्धनसमुच्चो नानाप्रकारकारणादुत्पादो यस्य स त-
थाविधो, भणितः उलूकाऽहोद्विभित्ते तु वयनिबन्धन एव-
मविशिष्टशरीरावस्थाकारण एव, यस्मादेवं तस्मादतयोर्वे-
द्यधरणपरिणामयोर्विरोधोऽप्यवति गाथाऽर्थः ।

इत्थं धैतद्वीकर्तव्यमिति दर्शयति—

गयजोवशा वि पुरिमा, बालु व समायंति कम्पाणि ॥

दोगइतिबंधाहं, जोवणवंता वि श य केइ ॥ ५९ ॥

गनयौवना अत्यन्तकान्तवयसोऽपि पुरुषा बाला इव यौ-
वनाप्रसन्ना इव समाचरन्ति अस्मिन्नेतन् कम्पाणि क्रिया-
रूपाणि । किंविशिष्टानि स्याह—दुर्गतिनिवन्धनानि कुमति-
कारणानि, यौवनवन्तोऽपि यौवनसमन्विता अपि केऽपि न
समाचरन्ति तथाविधानि कम्पाणि, ततो व्यभिचारि यौ-
वनमिति गाथाऽर्थः ।

ततश्च—

जोवणमविवेगो चिथ, निष्पन्नो भावओ उ तयभावो ।

जोवणविगमो मो उण, जिणहं न कयापि पडिमिद्धो ॥६०॥

यौवनमविवेक एव विवेकः भावतस्तु परमाधेन एव न-
दभावः अविवेकाभावां, यौवनविगमः स पुनरविवेकाभावां
जितेनै कदाचित्प्राप्तापन्नः, सदेव संभवादिति गाथाऽर्थः ।

अत्राऽऽह—

जइ एवं तो कम्हा, वयमि निअमा कओ उ नणु भणियं ।

तद्दो परिहवत्तिता इ कारणं बहुविहं पुवं ॥ ६१ ॥

यदेवं यौवनं व्यभिचारि ततः कसाद्वयति नियमः कृत-
एव अष्टौ समा इत्येवंभूतः ? अत्रोत्तरमाह—तनु भणित-
मत्र तदधःपरिभवज्ञेनाऽऽदि कारणं बहुविधमनकप्रकारं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

पूर्वपक्षमुल्लिख्य धर्मविचारयिन्नाह—

संभावणिज्जदोसा, वयमि सुद्धु ति जं पितं भणियं ।

तं पि न अणहं जम्हा, मुभुत्तभांशाण वि ममे तं ॥६२॥

कर्मणां संभावनीयदोषाः वयमि जुलूका इति य-
दपि तद्वर्णनं पूर्वं तदपि तद्वर्णनं नालयं न शोभनम् । कुत
इत्याह—यस्मात्सुभुरुभोगानामप्यर्थातवयसामुप्यशुद्धिपत्
प्रभृतीनां समं तुल्यं तन्माभावनीयदोषत्वमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च—

कम्माण रायभूयं, तं जाव य मोहगिजं तु ।

संभावणिज्जदोसा, चिद्धं ता चग्गदोहा वि ॥ ६३ ॥

कर्मणां राजभूतमशुभतया प्रधानमित्यर्थः । शोषत एव
मिथ्यात्वाऽऽद्वैतरस्य वेदान्तं यावन्मोहनीयं तु, तिष्ठ-
नीतिर्योगः । तुष्टिपेक्षणाः, किं विशिनष्टि स्वप्रक्रियाभावि-
त्य ? एवं तत्रोत्तरं त्वविश्रय भवाभितन्दिनी अविद्या परि-
शुद्धौ । संभावनीयदोषास्तावच्छरमवेहा अपि पश्चिमशरीरा
अपि तिष्ठन्तु तदव्य इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चेयम्—

तम्हा न दिक्खिअव्वा, केइ अणिअट्ठावापरादारा ।

ते न य दिक्खाविअला, पायं जं तिसमपेअं ति ॥६४॥

यस्मादेवं तस्मात् दीक्षितव्या इति स्वप्रक्रियानुसारं स्व-
समयपरिभाषया बादृशकस्यानुसंधेनावास्तासिमाऽऽदिभ्रावे-
भ्य आरादिति (?) । ते चानिबुल्लिखदाराः अवासाणिमाऽऽदि-
भावा या न दीक्षाविकलाः न प्रज्याद्विज्ञाः प्रायस्तत्रान्यत्र
वा जन्मनि द्रव्यदीक्षात्म्याश्रित्य मरुदेवोक्त्याश्चयभावव्यव-
च्छेदार्थं प्रायोपग्रहणम् । एतच्च तन्त्रान्तरेऽपि स्वपरिभाषया गी-
यत एव, अत्यन्तमनवास कल्याणोऽपि कल्याणं प्राप्त इति वच-
नान् । यद्यस्मादेवं विषममेतत् ततस्तस्माद्विषमं संकटमेतत् ।
किमुक्तं भवति ?—दीक्षाव्यतिरेकं विशिष्टगुणा न भवन्ति तद्व-
तिरेकेण च न दीक्षेतांतरेतराऽऽश्रयविरोध इति गाथाऽर्थः ।

अन्यदुष्टार्थं समतां दर्शयिन्नाह—

विष्पायाविमयसंगा, जमुत्तामिच्चाइ तं पि ण हि तुल्लं ।

अप्पायाविमयसंगा, वि तग्गुणा केइ जं हुंति ॥ ६५ ॥

विज्ञानविषयसङ्गा यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिनस्तदपि न
तुल्यं, प्रत्यतऽपि कथमस्याह—अज्ञानविषयसङ्गा अपि तद्-
गुणाः विज्ञानविषयसङ्गगुणाः केचन प्राणिनां यद्यस्माद्व्यव-
न्तीति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षे योजयिन्नाह—

अन्नामजणियपसरा, पायं कामा य तव्ववव्वाभो ।

अमुहपवित्तिणिमित्तो, तेमि नो सुंदरता उ ॥ ६६ ॥

अभ्यासजनितप्रसंगा आसवेनोद्भूतवेगाः प्रायः कामश्च
बाहुल्येन कामा एवैवधा वर्तन्ते, तद्वद्वाभ्यास अशुभप्रवृ-
त्तिनिमित्तस्तेषां न विद्यते । अन्यभवाभ्यासस्तु मनागपि प्र-
कृष्ट इति सुन्दरतराः शोभनतरास्ते अज्ञानविषयसङ्गा इति
गाथाऽर्थः ।

परंपर्यस्तमुपपत्त्यन्तरमुष्टार्थं परिहरिन्नाह—

धम्मपत्तकामोक्खा, जमुत्तामिच्चाइ तुच्छमर्थं तु ।

संसारकारणं जं, पर्यई अन्धकामा उ ॥ ६७ ॥

धर्माभ्यासकामोक्खा यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिना, तुच्छमेत-
त्तुल्यसारमित्यर्थः । कुत ? इत्याह—संसारकारणं यन् यस्मा-
त्प्रकृत्या स्वभावावधारकामी, ताभ्यां बन्धादिति गाथाऽर्थः ।

तन् किमिति चेत् ? उच्यते—

अमुहो अ महापावो, संसारो तपपरिक्खणिमित्तं ।

बुद्धिमया पुरिसेणं, मुद्धो धम्मो अ कायव्वो ॥ ६८ ॥

अशुभश्च महापापः संसारस्तत्परिक्खयनिमित्तं बुद्धिमता पु-
रुषेण शुद्धो धर्मस्तु कर्त्तव्यः, शुद्ध एव चारित्र्यधर्मः स्वप्र-
क्रियया अप्रवृत्तिरूपयुततन्त्रान्तरानुसारेणैति गाथाऽर्थः ।

अन्नं च जीविभ्यं जं, विष्णुलयाऽऽदोषचलमसारं ।
पिञ्जलसंबंधो वि अ, सया तन्नो धम्ममारोहः ॥ ६६ ॥

अन्यच्च जीविनं यद्यस्मान् विष्णुलयाऽऽदोषचलं स्थितः
अस्मान्, स्वरूपतः प्रियजनसंबन्धोऽपि च एवंभूत एव, य-
तश्चैवं सदा नतो धर्मेमाराधयेद्धर्मं कुपोदिनि गाथाऽर्थः ।

किं च-

मोक्षो वि तत्फलं चिय, नेत्रो परमत्यश्चो तयत्यं पि ।
धम्मो चिअ कायव्वो, निखभणिअो अपमत्तेण ॥७०॥
मोक्षोऽपि तत्फलमेव धर्मफलमेव ज्ञेयः परमार्थतः, यतश्चैव-
मतस्तदर्थमपि मोक्षार्थमपि धर्मे एव कर्तव्यो जिनभणितः
चारित्र्यधर्मः अप्रमत्तेनेति गाथाऽर्थः ।

अन्यदप्युक्त्यायं निरस्कुटेन-
तदऽभुक्तभोगदोसा, इवाऽ जपुभुक्तिमिक्तमिदं ।

इअरेमिं दुट्ठपरा, मद्दमाया जन्ना दोसा ॥ ७१ ॥

तथा अभुक्तभोगदोषा इत्यादि यदुक्तं पूर्वपक्षवादिना, उक्ति-
मार्थमिदं, यच्चनमार्थमिदमित्यर्थः । किमन्यत आह-इतरेषां तु
भुक्तभोगानां दुष्टतराः स्मृत्यादयो यतो दोषा इति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षोपव्ययमाह-

इअरेमिं बालभाव-प्पभिं जिणवयसमाविअमईणं ।

अखणिमाणं पायं, विसणु न हूति तं दोसा ॥ ७२ ॥

इतरेषामभुक्तभोगानां बालभावप्रभृति बालादारभ्य जिन-
वचनभावितामर्तनां सतां विगम्यसंबवादनभिन्नानां च वि-
षयेषु प्रायेण न भवति, ते दोषाः कौतुकाऽऽद्य इति
गाथाऽर्थः ।

उपसंहरन्माह-

तम्हा उ मिद्वमअं, जहण्णो भणियवयुअ जोग्गा ।

उकोम अणवगल्लो, भणया संयारसामणे ॥ ७३ ॥

यस्मादेवं तस्मान् सिद्धमेतज्जघन्यतो भणितवयोर्युक्ताः अ-
ष्टवर्गा योग्याः प्रव्रज्याया उत्कृष्टतोऽनवकलोप योग्याः । अवक-
लपमपिकृत्वाऽह-भजना संस्तारकधामये, कदाचिद्भावि-
तमनिर्वकलोपे संस्तारकधामणः कियत इति गाथाऽर्थः ।

अन्ने गिहाममं चिय, वुत्तंति पहाण मंदुद्विअो ।

जं उवजीवंती तं, नियमा सव्वे वि आसमिणो ॥७४॥

अन्ये वाणिनां गृहाऽऽधर्मसंय गृहस्थमेव कुर्वते प्रधानमि-
ति अभिदधति स्थाप्यतरमिति मन्दुबुद्धयः अल्पमतय इ-
ति । उपपत्तिं चाभिदधति-यद्यस्मादुपजीवन्ति तं, कं ? गृह-
स्थम् अन्नलाभाऽदिना नियमाभियमेन सर्वैः व्याधिमिणो लि-
ङ्गिन इति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

उवजीवणाकयं जइ, पाहमं तो तन्नो पहाणयरा ।

हलकरिसगपुडवाई, जं उवजीवंती तो ते वि ॥ ७५ ॥

उपजीवनाकृतं यदि प्राधान्यमुपजीव्यं प्रधानमुपजीवक-
स्य प्रधानमित्याधीयते (तो इति) तत्तत्समास्तत इति शु-
द्धाधर्माप्रधानतराः श्लाघ्यतराः हलकर्कषुचिध्यादयः पदा-
र्थो इति । आदिशुद्धाक्षलपरिग्रहः । किमित्यत्राऽह-यद्यस्मा-

उपजीवन्ति तेभ्यो धान्यलाभेन तान् हलाऽस्तिऽपि गृह-
स्था अपीति गाथाऽर्थः ।

सिय खो ते उवगारं, करेमु एतोसि धम्मनिरयाणं ।

एवं मण्णति तन्नो, कह पाहमं हवइ तमिं ॥ ७६ ॥

स्यादित्याशङ्क्यापामर्थं मन्यसे-नो ते हलाऽऽद्यः एवं मन्य-
न्त इति योगः । मन्यन्ते जानन्ति । कथं न मन्यन्त इत्याह
उपकारं कुर्मो धन्यप्रदानेन एतेषां धर्मेनिरतानां गृहस्था-
नामिति । यतश्चैवं ततः कथं प्राधान्यं भवति तेषां हलाऽऽ-
दीनां, नैव प्राधान्यं, तथा मननाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

ते चेव तेहिं अहिया, किरियाए मंतिएण किं तथ ।

खाणाइरिहिया अह, इइ एतोसि होइ पाहमं ॥७७॥

त एव हलाऽऽद्यस्तेभ्यो गृहस्थेभ्योऽपि कारः कियया, प्राधानाः
करणेनैव, यतस्तेभ्यो धान्याऽऽदिलाभतस्तु उपजीव्यते गृहस्थै-
रनो मन्त्रितेन ज्ञातेन किं नत् । कियया एव प्राधान्यं सति, हा-
नाऽऽदिविरहिता अथ ते हलाऽऽद्य इति मन्यसे एतदाश-
ङ्क्याऽह- (इति) एवमेतेषां हानाऽऽदीनां भवति प्राधान्यं,
नापजीव्यस्यति गाथाऽर्थः ।

ततः किमिति चेदुच्यते -

ताणि य जईण तम्हा, हुंति विमुद्धाणि तमिं तु ।

तं जुत्तं आरंभो, अहो जं पावहेउ ति ॥७८॥

तानि च हानाऽऽदीनि यतीनां प्रव्रजितानां यस्माद्भवन्ति वि-
शुद्धानि निर्मलानि, तेन हेतुना तेषामेव यतीनां तत्प्राधान्य-
युक्तम्, आरम्भश्च भवति यद्यस्मात्पापहेतुरित्यतोऽपि तस्मि-
न्वैकत्वात्तेषामेव प्राधान्यं युक्तमिति गाथाऽर्थः ।

अस्य सयखिरिहिया, इमौहं जोग ति एत्थ मण्णति ।

सो पालणीयगो किल, तच्चाए होइ पावं तु ॥ ७९ ॥

अन्ये वादिनः स्वजनविरहिता आत्रादिवन्नुचिर्जिता अस्याः
प्रव्रज्याया योग्याः इत्येवमेव लोकं मन्यन्त्ये । कया युक्त्यति
तां युक्तिमुपन्यस्यति-स पालनीयो रक्षणायः किल, त-
स्याग्रे स्वजनत्यागे भवति पारमर्षेति गाथाऽर्थः ।

सोगं अक्केदणविल-वणं च जं दुक्खिअो तन्नो कुणइ ।

सेवइ जं च अकजं, तेण विखा तस्स सो दोसो ॥८०॥

शोकमात्रेण विलपनं, चशब्दादप्यत्र तादृशव्य दुःखि-
तस्तक इत्यसौ स्वजनः करोति, सेवने यथाकार्यं शीलव्यवह-
नाऽदि, तेन विना तेनेति पालकेन प्रव्रज्याभिमुखेन, तस्यासौ
दोष इति यः स्वजनं विहाय प्रव्रज्यां प्रतिपद्यत इति गाथा-
ऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

इअ पाणवहाइआ, ख पावहेउ ति अह मयं ते वि ।

खणु तस्स पालणे तह, ख हौंति ते चित्तीययमिणं ॥८१॥

इति एवं स्वजनत्यागादौ सति प्राणिवधाऽऽद्या न पापहेतव
इति । आदिशुद्धाक्ष, शुभावदाऽदिविरिहयाः स्वजनत्यागादेव
पापभावादित्यभिप्रायः । अथ मते तं-पि प्राणिवधाऽऽद्यः पाप-
हेतव एव । एतदाशङ्क्याऽह, ननु तस्य स्वजनस्य पालने न-

धेन्यारम्भयोगे न भवन्ति ते प्राणवधाऽऽद्यः चिन्तनीयमि-
दमेतद्भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेव प्रकटयन्माह-

आरम्भमन्तरेण, ख पाण्यं तस्स संभवइ जेणं ।

तस्मि अ पाणवहाई, नियमंण इवेति पण्डितेणं ॥८२॥
आरम्भमन्तरेण न पालनं तस्य स्वजनस्य संभवति
येन तस्मिन्नाऽऽरम्भे प्राणवधाऽऽद्या नियमेन भवन्ति, प्रकट-
मितं । लोकेऽपीति गाथाऽर्थः ।

असं च तस्स चाओ, पाणवहाई व गुरुतरा होजा ।

अइ ताव तस्स चाओ, को एत्थ विससहेउ ति ॥८३॥

अन्यथा तस्य स्वजनस्य त्यागः प्राणवधाऽऽद्यो वा पाप-
चिन्त्या गुरुतरा भवेदिति विकल्पो । किं च त इत्याह-

यदि तावत्तस्य स्वजनस्य त्यागो गुरुतर इत्यत्राऽऽह-को-

ऽत्र विशेषहेतुरिति यतोऽयमेवेति गाथाऽर्थः ।

अह तस्सेव उ पीडा, किं यो अपेसि पालेण तस्स ? ।

अह तेऽपराइ सो वि हु, सत्तचिंता इमे चेवव ॥८४॥

अथेत्येवं मन्यसे-तस्यैव तु स्वजनस्य पीडा विशेषहेतु-
रित्यत्रोत्तरमाह-किं नो अन्यथा सत्त्वानां पालनं तस्य पीडा ?
पीडैवेति भावः । अथ तेऽपगदय इति, अपरे, आदिशब्दा-
देकस्मिन्नाऽऽद्यश्च, अत्रोत्तरम्-असावपि स्वजनः स्वतत्त्व-
चिन्तायां परमार्थचिन्तायामेवेव पराऽऽदरेव, अनित्यत्वात्
तत्संयोगस्येति गाथाऽर्थः ।

पञ्चान्तरमाह-

सिअ नेण कयं कम्मं, एसो नो पालगो ति किं ण भवे ? ।

ता नूणमप पाला, जोगं वि अ तं कयं तेण ॥ ८५ ॥

स्यादित्येवं मन्यसे-तेन स्वजनेन कृतं कर्मादृष्टं, किं फल-
मित्याह-एव प्रविमज्जिपुनः अस्माकं पालक इत्येवं फलम्, अ-
त्रोत्तरम्-किं न भवति ? कर्मणः स्वफलदानात् न च भवति,
तन्मन्मथश्यमन्यः पालक इत्येव दुचित्तमेव तत्कर्म कृतं तेन
स्वजनेनेति गाथाऽर्थः ।

किं च-

बहुपीडाए अ कदं, थोवसुहं पंडिआणमिदं ति ? ।

जलकट्टाइगयाणं य, बहुण पाओ तदच्चाए ॥८६॥

बहुपीडायां च अनेकजलाऽऽयुगमर्हने च कथं स्तोकासुखं
स्तोकानां स्वजनानां स्तोकां वा स्वल्पकालमात्रेण सुखं स्तोका-
सुखं परिडनानामिष्टमिति ? बहुपीडामाह जलकाट्टा-दिग-
तानां च, प्राणिनामिति गम्यते । बहुनां घातस्तद्व्यागे स्वजना-
त्यागे, आरम्भमन्तरेण तत्परिपालनाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एवंविहा उ अह ते, सिद्धं वि न तस्य होइ दोमो उ ।

इअ सिद्धियायपक्खे, तच्चाएणं कदं दोमो ? ॥८७॥

पर्वविहा एव तथा मरणधर्माणः, अथ ते जलकाट्टाऽऽ-
दिगता प्राणिनः स्पृष्टा इति न तत्र स्वजनमरणार्थं त-
ज्जिघांसेन भवति दोषस्तु । अत्रोत्तरमाह-इति एवं सुखि-
वात्पक्षेऽङ्गीक्रियमाणे तत्प्राणिन स्वजनत्यागेन कथं दोषो ?
नैव दोष इति, यतोऽसौ स्वजनस्तथाविध एव सृष्टः, येन त्य-
ज्यत इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैतदित्यं न घटते-

ता पाणवहाईआ, गुरुतरगा पावहेउणो नेआ ।

सयणस्स पालणम्मि अ, निअमाए इति भणियमिणं ॥८८॥

यस्मादेवं तस्मात्प्राणवधाऽऽद्या गुरुतराः पापहेतवो हेत्याः
स्वजनत्यागात्सकाशात् । ततः किमिति चेत् ? उच्यते-स्वजन-
स्य पालने च नियमादिति प्राणवधाऽऽद्या इति भणितमितं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

एवं पि पावहेउ, अप्पयरो खवर तस्स चाउ ति ।

सो कइ ख होइ तस्सा, भम्मत्थं उजयमइस्स ? ॥ ८९ ॥

एवमपि पापहेतुरेव अल्पतरा, नवरं तस्य स्वजनस्य त्या-
ग इति स पापहेतुः कथं न भवति तस्य प्रविमज्जिपे-
धर्मोर्धमुद्यतमतेः, भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

अभ्युपगमेण भणियं, ण उ विविचाओ वि तस्स हेउ ति ।

सांगाइम्मि वि तेमिं, मरणेव विमुद्वचित्तस्स ॥ ९० ॥

अभ्युपगमेन भणितम्-अन्यथा तस्य त्याग इत्यादौ, न तु
विधित्यागोऽपि, स्वजनस्येति गम्यते । तस्य हेतुरिति, तस्यैव
पापस्य हेतुविधित्यागकथनाऽऽदिना अन्यत्र निर्गमस्य शोका-
ऽऽदावपि तेषां स्वजनानां मरण इय विशुद्धचित्तस्य गमा-
ऽऽदिगदितस्य, मरण इवेति च निश्चयः परस्परदृष्टान्तोऽन्यथा
तत्रापि स्वजनशोकाऽऽदिभ्यः पापप्रसङ्ग इति गाथाऽर्थः ।

अग्रे भणति धम्मा, मयासाइनुआ उ होति जांग ति ।

संतस्स परिचागा, जम्हा ते चाइणो हुंति ॥ ९१ ॥

अन्ये वादिनो भणन्ति अविदधन्ति-अन्याः पुण्यभाजः स्व-
जनाऽऽविगुक्ता एव स्वजनहरिण्याऽऽदिसमन्विता एव भ-
वन्ति । योग्याः, प्रव्रज्याया इति गम्यते । उपर्जनमाह-अन्ये
वादिनो सतां विद्यमानस्य परिन्यासात्स्वजनाऽऽदरेण स्माका-
रणानि स्वजनयुक्तास्यागिनां भवन्ति, त्यागिनां च प्रव्रज्येभ्यस्त
इति गाथाऽर्थः ।

जे पुण तप्परिहीणा, जाया देवाओ च व भिक्खुगा ।

तह तुच्छभावउ चिय, कहे णु ते होति गंभीरा ? ॥९२॥

येन पुनस्तत्परिहीणा जाता देवादेव कर्म्मपरिणामे चैव
भिक्षाकाः भिक्षामोजिनः, ततश्च तथा तेन प्रकारेण तुच्छ-
भावत्वादेवासात्तत्त्वादेव, कथं तु ते भवन्ति गंभीराः,
नैव ते भवन्त्यनुदारचित्ता अनुदारचित्ताभ्यावेत्या इति
गाथाऽर्थः ।

किं च-

मज्जंति अ ते पायं, अहिययरं पाविऊण पजायं ।

लांगम्पी उवयाओ, भोगाभावाणं चाई य ॥ ९३ ॥

मज्जन्ति च मन्दं गच्छन्ति ते अगर्भीराः प्रायो बाहुद्वयेना-
धिकतरमिहलांके एव शोभनतरं प्राप्य पर्यायामासाद्य-
स्थाविशेषम्, अधिकश्चेह लोकेऽपि तथाविधशूद्र-स्थपर्यायाप्र-
व्रज्यापर्यायः लोके चोपघातः सुदप्रव्रज्याप्रदानेन तथा भो-
गाभावानां त्यागिनाश्च ते, अगर्भीराः त्यागिनाश्च प्रव-
ज्योक्त्या (?) 'से हु चाई ति कुञ्चि न' इत्यादिवचनादिति
गाथाऽर्थः । एव पर्येषकः ।

अनौत्तरमाह-

एयं पि न जुलिसम्, विषेयं मुद्रविम्वयकरं तु ।

अविवेगपरिष्ठागा, चार्हं निच्छयनयस्स ॥६४॥

एतदपि न युक्तिसम् विषेयं न युक्तिसमर्थं ज्ञातव्यं, यदुक्तं पूर्वपक्षवादिना, सुगन्धविस्मयकरं तु मन्दमनित्वेनोदरित्वेन तत् । कथमित्याह-अविवेकपरित्यागाद्वाधतेऽज्ञानपरित्यागेन, त्यागी यद्यस्माच्छिष्ययस्याभिप्रेत इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवम आह-

संसारहेतुभूतो, पवत्तो एस पावपक्खमि ।

एअम्मि अपरिचत्ते, किं कीरइ बज्झचागेण् ॥६५॥

संसारहेतुभूतः संसारकारणभूतः प्रवर्त्तकः एषोऽविवेकः पापपक्षेऽकुशलव्यापारि, यत्तद्वैवर्त्तनः-एतस्मिन्नाविवेके अपरित्यक्तः किं कियते बाह्यात्यागेन स्वजनाऽऽदित्यागेनेति गाथाऽर्थः ।

किं च-

पालेइ साहुकिरिअं, सो सम्मं तम्मि चेव चत्तमि ।

तन्मावमि अ विहलो, इअरस्स अको वि चाउ ति ॥६६॥

पालयति साधुक्रियां यतिसामाचार्यं स प्रव्रजितः सम्पन्नविपरीतेन मार्गेण तस्मिन्नेवाविवेके त्यक्त इति तद्भावेन चाविवेकसत्तायां च सत्यां विफलः परलोकमङ्गीकृत्य इतरस्य स्वजनाऽऽदित्येऽपि त्यागे विवेक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

दीसंति अ केइ इहं, सइ तम्मी बज्झचायजुत्ता वि ।

तुच्छपविस्सी अफलं, दुहा वि जीवं करेमाणा ॥ ६७ ॥

दृश्यन्ते केचिदिहलोकं सति तस्मिन्नाविवेके बाह्यात्याग-युक्ता अपि स्वजनाऽऽदित्यागसमन्विता अपि तुच्छप्रभुत्वा अविवेकान्तायाविधरताऽऽद्यसारप्रभुत्वा अफलं द्विधाऽपि इहलोकपरलोकापितया जीवितं कुर्वन्तः सन्त इति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइअण्ण पयावासं, आरंभपरिग्गहेसु वट्ठंति ।

जं साभापेण्ण, एअं अविवेगसामत्वं ॥ ६८ ॥

त्यक्त्वाऽपि गृहवासं प्रव्रज्याऽङ्गीकारेणाऽऽरम्भपरिग्रहयोः कलत्पण्योर्वैरतेन यद्यस्मात्संन्यासेन एवं त्यक्त्वा देवाऽऽद्योऽयमित्येवंशब्देन एतदित्यन्तमभिवेकसामर्थ्यमज्ञानशक्तिरिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दृष्टान्तद्वारेणाऽह-

मंसनिर्विचं काउं, सेवइ दंभिकयं ति षणिभेआ ।

इअ चइअणाऽऽरंभं, पर ववपसा कुणइ बालो ॥६९॥

मांसनिष्ठति कृत्वा कश्चिद्विवेकान्तेवते दम्भिकमिति ध्वनिभेदाच्छब्देन (इय) एवं त्यक्त्वाऽऽरम्भम् "एकग्रहणं सञ्जातीयग्रहणम्" इति न्यायात्परिग्रहं च, परव्यपदेशान् परवाविष्यपदेशेन करोति बालोऽह इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवमित्यत आह-

पयईए सावजं, संते जं सव्वाहा विरुद्धं तु ।

धणिभेअम्मि वि मधुरग-सीअलिगाइ व्व लोगम्मि ॥७०॥

१८६

प्रकृत्या स्वभावेन सावर्धं संपादं सर्वदा यद्यस्मात्सर्वथा सर्वैः प्रकारैर्विबुद्धमेव दुष्टमेव ध्यनित्वेऽपि शब्दभेदेऽपि सति, किं तदित्याह-मधुरकरीतलिकाऽऽदिवज्जोक इति । न हि विषं मधुरकमित्युक्तं न व्यापादयति, स्फोटिका वा शीतलिकेत्युक्ता न तद्दुर्नातीति गाथाऽर्थः ।

अनाऽऽह-

ता कीस अणुमअो सो, उवएसइम्मि कूवणाएणं ।

गिहिजोगो उ जइस्स उ, साविक्खस्सा परट्ठाए ॥१०१॥

यथेवं तत्किमित्यनुमतोऽसावारम्भः । केत्याह-उपदेशाऽऽदाविति-उपदेशे भावकाणामादिशब्दात्तच्चिदात्मनाऽपि लूताऽऽद्यपनयनमाप्यत इति । अनात्तरमाह-कूपज्ञानेन प्रवचनप्रसिद्धकृपादाहरणेन गृहयोग्यस्तु भावकयोग्य एवेति, मध्यस्थस्य शास्त्रार्थकथने नानुमतिः । यतः प्रव्रजितस्य सापेक्षस्य गच्छवासिनः परार्थं सत्त्वाहं गुणमाश्रित्य निरीहस्य यतनया विहितानुष्ठानत्वात्तानुमतिरिति गाथाऽर्थः ।

तथा चाऽऽह-

अस्माभावे जयणा-एं मग्गणासो इविज मा तेणं ।

पुव्वकया जइणाइसु, ईसं गुणसंभवे इहरा ॥ १०२ ॥

अन्याभावे भावकाऽऽद्यभावे, यतनया आगमोक्त्या क्रियया, मार्गनाशस्तीर्थाशो मा भूदित्यर्थः । तेन कारणेन पूर्वकृत्यायतनाऽऽदित्यु मयति सन्निवेशे सञ्चारितलोकाऽऽकुलं अर्क्षपीततापयतनाऽऽदित्यु ईदृशं गुणसंभवं च कस्यचित्प्रतिपत्त्या विस्तोक्तगुणसंभवं च सति एतदुक्तम्, इतरथाऽप्यथा ।

चेइअकुलगणसंभे, आयरियाणं च पवयणसुए य ।

सअ्हेसु वि तेण कयं, तवसंजममुजमंतेणं ॥ १०३ ॥

वैयकुलगणसंभे-वैयान्हेतुप्रतिमाः, कुलं चन्द्राऽऽदिः परस्परसापेक्षोऽनेककुलसमुदायो गणः, बालुकापर्यन्तः सहः, तथा आचार्याणां प्रसिद्धतत्त्वानां, प्रवचनधृतयोश्च-प्रवचनमर्थः, धृतं तु सूत्रमेव, एतेषु सर्वेष्वपि, तेन साधुना कृतं यत्कस्यैव, केनेत्याह-तपःसंयमयोरुपक्रमेण तर्पसं संयमं चोद्यमं कुर्वता, इति गाथाऽर्थः ।

एत्थ अविवेगचागा, पवइ जेअ तम्ह सो पवरो ।

तस्सेव फले एसो, जो सम्मं बज्झचाउ ति ॥ १०४ ॥

अत्र च तत्प्राप्तौ, अविवेकत्यागात्प्रवर्त्तते, येन कारणेन, तस्मादसाविवेकत्यागः प्रवरः, तस्यैवाविवेकत्यागास्य फलमेव, कः ? यः सत्यगृहबाह्याग इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैवम-

ता कसियमिअं कजं, सयसाइजुअो न वेति सह तम्मि ।

एत्तो चेव प दोसा, थ हुंति सेसा धुवं तस्स ॥ १०५ ॥

ततः कस्मिन् लोको भुवनमिदं कार्यं स्वजनाऽऽदित्युक्ता न वेति सति तस्मिन्नाविवेकत्यागे अत एव चाविवेकत्यागात् दोषा न भवन्ति, शेवा धुवं तस्य अग्रमीरमदाऽऽद्य इति गाथाऽर्थः ।

यतस्तत्र उक्तम्-"जय कंते पिप" इत्यादौ "सु बु चा इति बुध्दति" । तत्कथं नीयत इति चेत्तसि निधायाऽऽह-

सुचं पुण्ण ववहारे, साहीरुत्ता तवाइभावेणं ।

बहु अवि सदत्थम्मी, अओ वि तओ हवइ चार्हं ॥ १०६ ॥

सुत्रं पुनः “ से ङ्गु चरि ” इत्यादिब्यवहारनयविषयं व्यवहारतत्त्वार्थदेवं स्वाधीनत्वात्तपत्रादिभावेन तपसा अनिदानेन आदिशब्दात् कोटिचयोद्यमपरित्यागेन बहुः स्वोक्तः अपि शब्दार्थं वा साऽप्यन्योऽपि ततो भवति, त्यागति गाथाऽर्थः ।

किं च—

को वा कस्य न मयसो, केवा केणं न पावित्र्या भोगा ।
संतेमु वि पाडिबंघो, दुट्टो चि तत्रो चण्डव्वो ॥१०७॥
को वा कस्य न स्वजनः के वा केन न प्राप्ता भोगा अनदौ संसारे इति । तथा सत्स्वपि स्वजनाऽऽदिषु प्रतिबन्धो दुष्ट इत्यसौ त्यक्तव्यः, असत्स्वपि तत्सम्भवादिति गाथाऽर्थः ।

उभययुक्तां तु गुणमाह—

वसाय उभययुक्ता, धम्मपवितीहं कृति अणेसिं ।
जं करखुमिहं पायं, केसिं चि कयं पसंसेणं ॥ १०८ ॥
केसिं चि दारं गयं । वसाय उभययुक्ता वासायानयिवेकन्यायः द्वयसंपन्नाः, किमन्यत आह—धर्मेप्रवृत्तेर्भवन्ति, अन्येषां प्राप्तिनां, यद्यस्मात्कारणदिह प्रायशः केषांश्चिदर्थयामिति कृतं प्रसङ्गेनिति गाथाऽर्थः । केच्य इति व्याख्यानम् । इदानीं कस्मिंश्चित् व्याख्यायते ।

(७) कस्मिन् क्षेत्राऽऽदी प्रवज्या दानव्येत्येतदाह—
आसरणे जिणुवणे, उच्छुवणे खीरसुखवणसंदे ।
गंभीरसाणुखाए, एमाइपसत्यखिचम्मि ॥ १०९ ॥
समवसरणे भगवद्व्यासितं क्षेत्रे, वृत्ततद्वावं वा, जिनभवेने अष्टद्वयतेन, ह्युवने प्रतीते, संतुत्तवत्तखण्डे अश्वत्थाऽऽदिबृक्षसमूहे, गम्भीरसानुनादं महाभागेप्रतिशब्दे वा, एवमादी प्रशस्तक्षेत्रे, आदिशब्दात्प्रदक्षिणाऽऽवतेजलपरिग्रह इति गाथाऽर्थः ।

दिजं ण उ भगमाभिअ—सुसाणुमाणुमाणुगेहेसुं ।
छांरंगरवयारा—मेज्झाईदव्वदुट्टे वा ॥ ११० ॥
पर्वभूते क्षेत्रे दद्यात् तु भगव्यामित्तमशानश्रम्यमानोक्तशब्दे तु दद्यात्, ध्यामितं दर्शय, तथा क्षाराक्षारावकारमित्याऽऽदिद्रव्यदुष्टे वा क्षेत्रे न दद्यात् । आदिशब्दाऽऽमेधव्यत्यर्थः क्यपश्च इति गाथाऽर्थः ।

(८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालमधिकृत्याऽह—
चाउदसि पप्परसि, च वज्जए अट्ठमिं च नवमिं च ।
छांदिं च चउथिं वा—रासिं संसासु दिज्झा ॥ १११ ॥
अनुदंशीं पञ्चदशीं च वज्जेयदष्टमीं च नवमीं च पट्ठीं च अतुथीं द्वादशीं च । शेषासु तिथिषु दद्याद्व्यदोपरहितस्त्विति गाथाऽर्थः ।

नक्षत्रावधिकृत्याह—

तिसु उचरासु तहो रो—दिणीसु कुज्जा उ सेहनिक्खमणं ।
गणिवायए अणुणा, महव्यायणं च आरुहणा ॥ ११२ ॥
तिष्ठुत्तरासु आणवाऽऽदिलक्षणासु, तथा रोहिणीषु कुर्यात् शिष्यकनिष्क्रमणं, दद्यात् प्रवज्यामित्यर्थः । तथा गणियाचक्योरनुक्ता एतेष्वेव क्रियते, महाप्रज्ञातां चाऽऽरोपयति गाथाऽर्थः ।

धर्मनक्षत्रावयाह—

संभाणयं रविणयं, विट्ठेरं समहं विलिंवि च ।
राहुदयं गहभिणं, च वज्जए सत्त नक्खत्ते ॥ ११३ ॥
संध्यागतं रविगतं विट्ठेरं सवप्रदं विलिंवि च राहुदते ग्रह—भिणं च वर्जयेत्सप्त नक्षत्राणि ।

“अन्यमणे संज्झमाय. रविणय जडियं टिओ उ आइओ ।
विट्ठेरमवहीरिय, सम्गह कुरग्गहटियं जं तु ॥ १ ॥
आइओपिट्ठो जं. विलिंवि तं राहुदयं तु जडिं गहणं ।
मज्जेणं जस्स गहो, गच्छइ तं होइ ण्हभिणं ॥ २ ॥
संझाणयम्मि कलहो, आइओगते य पवयणं हाणी ।
विट्ठेरं परविज्जो. समहम्मि य विगहो होइ ॥ ३ ॥
दोसो अ भंगयत्तं, होइ कुभणं विलिंविनक्खत्ते ।
राहुदयसि य मरणं, गहभिणे सोणउग्गालं ॥ ४ ॥ ” इति गाथाऽर्थः ।

उपसंहारश्चाह—

एसा जिणाणमाणा, खिचाईआ य कम्मसो हुंति ।
उदयाइकारुम्मि, तम्हाए एम जइअव्वं ॥ ११४ ॥
कस्मिं चि दारं गयं । एषा जिनामाभा यदुक्ताकलक्षणेष्वेव क्षेत्राऽदिषु दानव्येति । क्षेत्राऽऽद्यश्च कर्मणो भवन्ति उदयाऽऽदिकारणं ययस्मात् । यत उत्तमम्—“ उदयकर्मणो य खउवर—समीपसम्मा जं च कम्मणो भणिया । दव्वं खिलं कालं, तथं च भावं च संपप्पा । १ ॥ ” यस्मादेवं तस्मादेतेषु क्षेत्राऽदिषु यत्नितव्यं युज्येत यत्नः कार्यः । इति गाथाऽर्थः । पं० व० १ हार ।

(९) चरमयुगलपरावर्त्तं विद्युष्यमानस्य च दीक्षा भवतीत्येवमस्याः सामान्यताऽधिकारी निरूपिताऽथ तमेव विशेषतो निरूपयश्चाह—

दिव्खाएँ चेव रागो, लोणविरुद्धाण चेव चाउ चि ।
सुंदरगुरुजोगो वि य, जस्स तत्रो एत्थ उचिओ ति ॥ ११५ ॥
दीक्षाधामेव प्रागुक्तस्वरूपदीक्षणक एव, धैर्यशब्दाऽवधारणायाः । तेन न पुनर्दीक्षाप्रतिपक्षेऽपि, रागोऽनुरागो वक्ष्यमाणलक्षणः । तथा लोकविरुद्धाणां बहुजनविरोधेनोभूता-नुष्ठानविशेषाणां चरमाणुकराणाणाम्, चशब्दः समुच्चयार्थः, एवशब्दस्त्ववधारणार्थः । तस्य चैवं प्रयोगः—त्यागः एव पतिहार एव । अथवा—चैवेत्यवधारणं । तेन लोकविरुद्धतामेव, न तु तदविरोधधर्माणां त्यागः, इतिशब्द उपप्रदर्शनाथः । ततश्च इत्येवंरूपां वक्ष्यमाणविविधैर्दृश्यैर्दृश्यैः । अथवा—इतिशब्दः परिन्वामासी । ततश्च इति एतावदेव दीक्षणीयजीवस्य स्वगतं दीक्षागमलोकविरुद्धत्यागरूपं दीक्षाधिकारित्वस्य लक्षणम् । अतोऽन्यन्तावगमिकमिति दर्शितं भवति । तथा सुन्दरगुरुयोगः सम्यग्ज्ञानसदनुष्ठानसंपन्नदीक्षादायकाचार्यसम्बन्धः । अपिशब्दाऽवधारणः । चशब्दः समुच्चयः । तेन सुन्दरगुरुयोग एव च. न पुनरसुन्दरगुरुयोगोऽपि । अथवा—अपिचैत्येतत्समुच्चय एव । यस्यापिदिशेषविषयस्य दीक्षणीयजीवस्य, अस्तीति गम्यम् । ततोऽप्तावच जिनदीक्षायामुचिता योगः । इतिशब्दो दीक्षाधिकारिजीवलक्षणसमाप्त्येवोक्तः । एतावदेवैतस्य लक्षणमिति हृदयमिति द्वारगाथाऽर्थः । पं० ॥

दीक्षागमं लक्षयितुं गाथात्रयमाह-

पयतीए सोऊख व, ददूण व केह दिक्खिए जीवे ।

ममं समायरते, धम्मियजणवहुमए निब्बं ॥ ५ ॥

एईए चव सद्धा, जायइ पावेअ कहमहं एयं ?!

भवजलहिमहाणावं, शिखरेक्खा साणुवंथा य ॥ ६ ॥

विण्याणं चाभावो, भावे वि य निचयेअमवयं ?!

एयं दिक्खारागो, शिदिहं समयकेऊहि ॥ ७ ॥

प्रकृत्या निसर्गेण, स्वतः समूतनधाविधकर्मज्ञोपशमेनेत्यर्थः । एतस्यां अङ्का जायत इति सम्बन्धः । तथा भुत्वाऽऽकथ्ये दीक्षागुणऽऽदिप्रतिपादनपरं धृतधर्ममिति गम्यते । अथवा-दीक्षितान् जीवानिति सम्बध्यते । वाञ्छेदो विकल्पाधेः । दृष्टा वा चक्षुरेपेतस्य, कानित्याह—(केहं सि) कान्धित्वा न सर्वान्, सर्वेषां दीक्षितान्वासम्भवान् । अथवा-काक्षित्सामान्यान स्वजातिभिः स्वदेशाऽऽदिभिर्विशेषितान् । अननाविशेषेण गुणेषु प्रमादमावदयति । दीक्षितान् प्रतिपन्नजिनदीक्षान् ततः किमुतास्तान् ?-सार्गं सम्यग्देशेनाऽऽधिकृतं निबोधनगमनपथम्, समाचरतो विवदतः । तथा धार्मिकजनबहुमतान् धर्मेचारिणलोकसंमतान्, नित्यं सर्वदेति । इह च प्रकृत्यन्येन निसर्गेनः सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिरुक्ता, भुत्वा वा दृष्टा विनयेन चाधिगमन इति प्रकाराद्वयमेव वास्य प्रतिपत्तौ स्यात् । यदाह—“तस्मिन्मार्गादधिगमाद्वेति ।” (तत्पार्थः) ॥ ५ ॥ एतस्यामिव प्रस्तुतदीक्षायां, न दीक्षान्तरे, अङ्का रुचिः, जायते प्रादुर्भवेति । अङ्कामेवांल्लेखतो दर्शयति—प्राप्तुयां लभ्यम्, कथं केन प्रकारेण ?-अहंमती दीक्षाम् किमुता ?-भवजलधिमहानावं संसारममुद्रतरणमहाद्रोणीम् । किमुता अल्लत्याह- निरपेक्षा निःस्पृहा, सांसारिकफलानि प्रति लौकिकधर्मेद्वेगुरुत्वाप्रत्याविधमानापेक्षेत्यर्थः । यत एतस्यागम्य दीक्षा । यदाह—“समर्णोवासञ्चो पुत्र्यामेव सिद्धलाञ्छो पडिकमति सम्मत्तं उवसेपड्धति, नो से कप्पति अज्जपमिहं अजउत्थिए वा अजउत्थियद्वेवयाणि वा ।” इत्यादि । सानुवन्धाऽप्यवच्छिन्ननद्वावसन्ताना, चशब्दः समुच्चय इति ॥ ६ ॥ तथा-विघ्नानां दीक्षाप्रतिपत्तिप्रत्युद्धानाम् । चशब्दः समुच्चयः । अभावोऽविघ्नमानता, अङ्कालक्षणेणशुभभावव्यपारिहःवालेयाम् । भावेऽपि च निरुपकर्मणि, एकमेवोपाधिप्रानां सद्भावेऽपि च; अपि चेति समुच्चयार्थः । चित्तस्थेयं दीक्षां प्रति समविद्याहर्म्यं, अल्लस्यत्, यदिति शेषः । एतदन्तराङ्कं अङ्कादिप्राभायचित्तदार्ढ्यकर्म प्रथम् । किमित्याह—दीक्षागमो दीक्षाऽनुरागः, निर्विघ्नं कथितम् । कैरित्याह—समयकेतुभिः प्रकाशकत्वेन सिद्धास्तविवहृतैः समयैरिति यावत् । इति गाथात्रयार्थः ॥ ७ ॥

उक्ता दीक्षागमोऽथ लोकविरुद्धत्यागमिधित्सया लोकविरुद्धानुष्ठानोपदर्शनायाऽऽह—

सच्चस्स चेव सिद्धा, विसेसओ तह य गुणसमिद्धाणं ।

उज्जुभम्मकरहसणं, रीढा जणुपूयसिज्जाणं ॥ ८ ॥

बहुजणविरुद्धसंगो, देसादाचारलंघणं चेव ।

उल्लखभोमो य तथा, दायाइ वि पगदमभे तु ॥ ९ ॥

साधुवसणम्मि नोसो, सह सामत्तयम्मि अपदिहारो य ।

एमाइयाणि एत्थं, लोगविरुद्धाणि शेषाणि ॥ १० ॥

सर्वस्यैव समस्तस्यैव लोकस्य, चैवशब्दोऽवधारणः । तेन न पुनः कस्यचिच्छब्दः । निन्दा सुगुप्ता, लोकविरुद्धमिति सर्वत्र योज्यम् । निन्दमानो हि लोकोक्तिर्न प्रति विरोधो भवत्यतो लोकविरुद्धम् । एवं सर्वत्र भावना कार्या । तथा विशेषतो विशेषेण, नितरमित्यर्थः । तथा चेति पुनरर्थः । गुणसमुद्धानां हानाऽऽदिविगुर्दिमनामाचार्योऽदीनाम् । नित्येति प्रकृतमेव । गुणवनां हि बहुलोकाः पक्षपातो भवत्यनस्तन्निन्दा विशेषतो लोकविरुद्धमिति भावः । अज्जनामप्युत्पन्नबुद्धीनां धर्मेकरणे स्वबुद्ध्यनुसारं कुशलानुष्ठानाऽऽमेव न हसननुपहासो भूमीविद्विभिताः सत्त्वेन इत्यादिरूपं अजुधर्मकरणहसनम् । बहुधा दान्युत्पन्ना एव लोकाः, ते च तदमोऽऽचारहसने सति विरुद्धा एव भवन्ति । तथा रीढा हीला, जनपूजनीयानां राजाभ्याम्येष्टितदशुरुभूतनीनाम् । भावनप्रियायः प्रतीत एव ॥ ८ ॥ तथा बहुजैः प्रभूतलोकैः सह ये विरुद्धास्तदपकाकत्वेन विरोधवन्तलैः साधेयः सङ्गः सम्पर्कः स तथा । देशाऽऽद्याचारलक्षणमेव च जनपदग्रामकुलप्रभूतिसमाचारानिक्रम एव च । पुनस्तदनुलक्षणमपि । चशब्दः समुच्चये एवकारावधारणः । अनयोऽहं प्रयोगो दर्शित एव । तथाऽल्लस्यः विद्वज्जनोऽऽचरितां भोगो वस्तुगुणऽऽदिभिर्निर्हसन्कार उल्लेखभोगः । तथा तेन प्रकारेण देशकालविभववयोऽवस्थाऽऽद्योर्नामित्यल्लस्येन । तथा दानाऽऽपि चित्तवितरणतः प्रभूतिकमपि, न केवलमुल्लेखभोग इत्येवपिषाधार्थः । किम्युत दानाऽऽदीनामापिह-प्रकटमगम्भीरतया लोकप्रकाशम् । अन्ये त्वपरे पुनराचार्याः, लोकविरुद्धमाहुरिति गम्यम् । तथाविधदानाऽऽदिविधायकस्य हि लोक उपहासकारी इत्यादिनि लोकविरुद्धतेति ॥ ९ ॥ तथा-साधुवसने नुत्तराज्ञाऽऽदिजितानां शिष्टजनामापिह-प्रयोगः प्रमोदः । अत्र हि साधवस्तत्पानिकाश्च विरुद्धा भवन्ति । तथा सति विद्यमाने, सामर्थ्ये साधुवससपरिवाणवले, अप्रतिकारो व्यसनपरित्यागम् । चशब्दः समुच्चये । लोकविरुद्धमिति यागः । शयलौकविरुद्धोपलक्षणार्थेमाह-एवमेतानि सर्वजननिन्दाऽऽदीनि, आदिः प्रकारो येषां ताव्येवमादिकानि । आदिशब्दात्पेक्ष्यताऽऽदिप्रदः । (एत्थं सि) अत्र जिनदीक्षाधिकारे, लोके वा, लोकविरुद्धानि लोकविरोधवन्त्यनुष्ठानानि, ज्ञेयानि ज्ञानतयानि अपरिहृता, प्रत्याख्यानपरिहृता तु परिहृत्तव्यानीति गाथात्रयार्थः ॥ १० ॥

अथ सुन्दरगुरुयोगं दर्शयन्नाह-

णाणाइजुओ उ गुरु, सुविखे उग्गादितारणं तवो ।

अचलाइरोहणं वा, तरेव वालाइरक्खा वा ॥ ११ ॥

ज्ञानाऽदियुतश्च गुरुः । इह चशब्दस्तुशब्दो वा पुनरर्थः । तस्य चैव प्रयोगः-लोकविरुद्धानि, तावत्सर्वजननिन्दाऽऽदीनि, गुरुश्च दीक्षाऽऽचार्यः पुनर्ज्ञानादियुतः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यगुरुः सुन्दरो भवतीति हृदयम् । अथवा-ज्ञानाऽदियुत एव गुरुसर्वनीत्येवमवधारणं व्याख्येयम् । अथ तद्योगः क इत्याह-स्वप्ने निद्रासंचलितमनोविज्ञानविशेषकपे, उदकाऽऽदिभ्यो जलानलगतोऽऽदिभ्यस्तारणम् । ततो गुरोः सकाशात् दीक्षाकामस्य । एतच्च सुन्दरगुरुयोगपरिज्ञानतदनुयायसुन्दरयो-

गोऽभिधीयते । एवमचलाऽऽदिषु पर्वतप्रसादवृक्षीशखरप्रभु-
तिषु, रोहणमारोपणमचलाऽऽदिरोहणम् । वाशब्दः पूर्वोक्त-
पक्षापेक्षया विकल्पायः । तथैव तैस्य प्रकारेण स्वप्ने ततः
सकाशोदित्येवंलक्षणं, व्यालाः श्वापादा भुजगा वा तदादि-
भ्यः आदिशब्दाद्वाऽऽदिभिर्ह्य रक्षा व्यापाद्यमानस्य आणं
व्यालाऽऽदिर्ह्य । वाशब्दो विकल्पाय एवेति गाथाऽर्थः ॥११॥
उक्ता दीक्षा । पञ्चा २ विव ० ।

(१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानंण्ययादीक्ष्यतेऽ-
सौ, बहिस्तथाते तु को विधिर्नित्याह-

बाहिं तु पुष्पपाण, विषडणचउसरणमणमार्दणि ।
काराविज्जह एसो, वारतिगमुवरि पडिसेहो ॥ २७ ॥

बहिर्बहिस्तात्समवसरणात्, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः, स च
पूर्वोक्तापेक्षयास्तरार्थस्य विलक्षणतासूचनार्थः । पुष्पपाते कु-
सुमपतने सति, विकटनं च शङ्काऽप्यतिचारऽलोचना स्वा-
भिप्रायनिवेदनमात्रं वा, चतुःशतगुणमनं चत्वारि सरणं पञ्च-
जामिर्ह्य आदिशब्दपरमादिष्वेयां तानि विकटनचतुःशरणगमना-
ऽऽदीनि । मकारभेदाऽभ्यधिकः आदिशब्दात् पञ्चनमस्कारा-
ऽद्विपरिग्रहः (काराविज्जति सि) कार्यते विधायन्ये गुरुणा एष
दीक्षाधिकृतजीवः । कियतीयांरा इत्याह (वारतिगं) श्रौत-
वार्ता यावत्, उपरि तस्योपदे प्रतियेधो निषेधो दीक्षायः ।
हामुक्ते भवति बहिः पुष्पपाते सत्यलोचनाऽऽदि कारयित्वा
तथैव पुष्पपातः कार्यते. पुनर्बहिः पाते पुनरपि स एव विधि-
नित्याह । ततो वाचन्येऽपि यदि बहिरेव पुष्पपातं भवति,
तदा त्रिनिश्चितवशाद्दीक्षाऽर्हत्वस्य प्रतिपिष्यत एवामौ
दीक्षाग्रहणं प्रति भद्र ! प्रस्तावान्तरे तव दीक्षा दास्यते, ना-
नुनेययादिभिः कोमलवचनैरिति गाथाऽर्थः ॥ २७ ॥

उक्तविषयमहा-

परिसुद्धस्स उ तह पुष्पपायजोगेण दंसणं पच्छा ।
ठितिसाहणमुवचूदण, हरिसाहपलायणं चव ॥ ५८ ॥

परिसुद्धस्य दीक्षोचितविषयद्विप्रसक्ततया निश्चितस्य सतो
दीक्षणीयस्य, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः । कथमित्याह-तथेति
तथाविधः पूर्वोक्तन्यायतः समवसरणमध्यमायी यः पुष्पपात-
योगः कुसुमपतनव्यापारः स तथा तेन पुष्पपातयोगेन ।
किमित्याह-दर्शने नयनाऽऽवगच्छवसनापनयनेन जितप्रतिमां
प्रति तस्य दर्शनक्रियायां प्रयोजने गुरुणा कार्यम् । पञ्चादिति
पुष्पपातेन तद्विशुद्धिनिश्चयानन्तरम् । अथवा-दर्शनमिति स-
म्यदर्शने तस्याऽऽरणीयमेतदादीरणमेव च दीक्षोच्यते ।
उक्ता वासनेपाऽऽदिलज्जा सामाचारी ।

तत्र वायश्चक्रचूर्णयुक्तसुरी मन्त्रशायोऽयम्-चैत्यवन्दना-
ऽऽदिना तदुचितेन सर्वैरितिसामायिकाऽऽरोपणक्रमेण गुरु-
णैरनुष्ठारयितव्यं दीक्षणीयेन चैतदेव प्रत्युत्थारयताऽभ्युपग-
म्यम् । तद्यथा-" अहं भंते ! तुम्हाणं समीचे भिच्छताओ
पडिक्कामि, सम्मत्तं उवसेपज्जामि, नो मे कपण अज्जप्पमिहं
अज्जउत्थिय वा, अज्जउत्थियद्वयाणि वा अज्जउत्थियपरिग-
दिवार अरुद्धवेयाणि वा येरित्थ वा नमसित्थ वा पुवि
अनालत्तेणं आलयित्थ वा संलयित्थ वा, तेसि अलणं
वा पाणं वा शारमं वा प्रारमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा

नक्षत्य रायामिओगेणं गणामिओगेणं बलामिओगेणं देव-
यामिओगेणं गुरुनिगहेणं विचोक्तितारेणं हव्वओ केत्तओ
कालओ भावओ, हव्वओ णं दंसणद्वारा अंगीकाऊणं,
वेत्तओ णं सव्वलोप, कालओ णं जावजीवाए, भाव-
ओ णं जाव गहेणं न गहिज्जामि, जाव छुंणं न छलि-
ज्जामि, जाव संनिवाएणं न भुंजामि (नमिमविज्जामि)
जाव केण वि परिणामवसणं परिणामो मे न परिवडति ताव
मे एसा दंसणपडिमि । " ततश्च वासमन्त्रेपपूर्वकं स-
र्वैरितिसामायिकाऽऽरोपणे इव " नित्यारगपारगं होहि
गुरुणैहि वहाहि सि " आश्रितं प्रयुञ्जते । धर्मवैवाथी-
ऽन्यत्राऽऽचार्येणैवमुक्तः-" इय भिच्छाओ विरिय, सम्मं उ-
वगम्म भयति गुहपुरम्- " अर्हन्ते नित्यंण, महदं नो-
द्विखण्ण साह ॥११॥ " इति । नतश्च (ठितिसाहणं सि) दी-
क्षितमयोदाकथनं कार्यम् । यथा-" अज्जप्पमिहं तुम्हं अ-
रुहं देवो, साहो गुरु, जीवाएपच्छनह्हाणं सम्मत्तं, नो
ते कपन्ति सोदयन्तिस्ते ह्हाणणुपिडपयाणाह, कपण पु-
ण तिकालं देवदंष्ट्राणं अलुभ्माणं । " अथवा-स्थितिसा-
धनं दीक्षान्वाचारप्रकाशनेन कार्यम् । यथा-" भो भद्र !
दीक्षाप्रतिपात्तिकमोऽयमस्थिस्थगनपुष्पप्रक्षेपाऽऽदिरिति न
तस्याऽन्यथा संभावनीयः । तथा- (उवचूदणं) इह प्रा-
कृतत्वेन निरनुष्ठारः पाठः । ततश्चोपबृंहणं तस्यानुमोदनं
कार्यम् । यथा-" धम्मस्स वे धर्माधिकारि लोणमायकलेशः य-
तो भगवतो भुवनवायवम्याऽऽमन्नकुसुमवित्यानेन निश्चितो-
ऽसि समालम्बकवर्त्येण इति । " अथवा-" धम्मस्स येन
सकलकल्याणवज्जगत्कन्दकल्पा भागवती दीक्षाऽवाप्ता, तद-
वाप्ता चावाप्ता सि सकलकल्याणानि । " अपि च-" धमा-
ण नियमिज्जति, धमा गच्छति पारमेयस्स । गंतुं इमस्स
पारं, पारं दुक्खाणं वर्यति ॥ २० ॥ " इति । तथा-होपाऽऽदी-
नां तद्वतप्रसादप्रभृतीनाम् । आदिशब्दादेन्यादासीनताऽऽदि-
ग्रहः । प्रलोकनमवलोकनं ह्येताऽऽदिप्रलोकनं तदाचार्येण मु-
खप्रसन्नताऽऽदिभिलक्षणेनैव कार्यम्. किमयमेतन्ममाचार-
दर्शने ह्येताऽन्यथा वेत्यवगन्तव्यमित्यर्थः । जैवेति समुच्चय
इति गाथाऽर्थः ॥ २८ ॥ पञ्चा २ विव ० ।

(११) कथं चेति प्रकारेण दानव्येत्येतदाह-

पुच्छं कदशा परिच्छा, माभाहअमासुत्तदाणे च ।

चिर्वंदणाहअए, विहीणं मम्मं पर्यच्छिज्जा ॥११४॥

प्रश्नः प्रश्न्याऽभिमुखविययः कथनं कथा साधुक्रियायाः प-
रीक्षा सावधपरिग्रहाण्ये, सामायिकाऽऽदिसूचदानं च विशुद्धा-
ऽऽलापकेन, ततश्चैत्यवन्दनाऽऽदिविधिना वक्ष्यमाणलक्षणेन,
स्मरणसंज्ञान्तः, प्रयच्छेयप्रश्नो द्यादिति गाथामनुदा-
यायः

अवयवार्थे तु ग्रन्थकार एवाऽहा-

धम्मकहाअक्सिचं, पवज्जाअभिमुहं तु पुच्छिज्जा ।

करय तुमं सुंदर ! प-व्ययी वा किं निमित्तं ति ॥११५॥

धर्मकथाऽऽद्यात्मितमिति धर्मकथया अनुष्ठानेन वा आच-
रिते प्रवज्याऽभिमुखं तु सन्तं पुच्छन् । कथमित्याह-कः कुत्र
स्यं सुन्दर ! कस्यं कुत्र वा त्वमायुष्मन् !, प्रवज्या वा किं
निमित्तमिति गाथाऽर्थः ।

स कल्याह-

कुलपुत्रो तगराए, असुहभयस्वयनिमित्तमेवेह ।
पञ्चमि अहं भंते ! इह गम्भो भयस्य सेसेम् ॥ ११७ ॥
कुलपुत्रोऽहं तगरायां नगर्यामित्येतद्वाङ्मनमधुराऽऽगुपलणं
वेदितव्यमिति । अशुभभयस्वयनिमित्तमेवेह, भयस्यास्मक-
मेवशर्तितः प्राणिन इति भवः संसारस्तपस्परिक्रयनिमित्त-
मित्यर्थः । प्रज्जामि अहं भदन्त ! इति एवं ब्रुवन् प्राज्ञः, भजना
शेषेषु अकुलपुत्राव्यनिमित्ताऽऽदिषु । इमे च विविधसुत्रानुसा-
रतो द्रष्टव्याः । उक्तं च - " जे अहं " जुगुच्छिया खलु, पण्या-
वखवसहिमत्तपणंसे । जिखवयसे पडि कुञ्जा यजेयव्वा पय-
सेण ॥ ११ " इत्यादीनि गाथाऽर्थः । प्रश्न इति व्याख्यातम् ।

(१२) कामाधिहत्याऽह-

साहिजा दुरणुचरं, कापुरिसाणं सुमादुरिकिरिं ।
आरंभनियत्ताण य, इह परभविये सुदीववागे ॥ ११८ ॥
साधयेत् कथयेत् दुरनुचरां कापुरीणां सुदसस्यानां सु-
साधुक्रियामिति, तथा आरम्भनियुक्तानां च इह परभविके शु-
भनियत्ताण प्रशस्तभवदेवलोक्तमनाऽऽदीनि इति गाथाऽर्थः ।
जह चैव उ मोक्षफला, धाणा आराहिआ निशिदाणं ।
संसारदृक्पलया, तह चैव विराहिआ होइ ॥ ११९ ॥
यथैव तु मोक्षकला, भवतीति यागः । आधा आराधिता
अर्पयित्वा सती जितेन्द्रियाणां संवन्धिर्नानि, संसारदुःखक-
लादा तथैव च विराधिता खरिजना भवतीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

जह वाहिओ उ किरिं, पवत्तिउं सेवई अपत्यं तु ।
अपवामगाउ अहियं, सिग्यं च स पावइ विनासं ॥ १२० ॥
यथा व्याधिनस्तु कुष्टाऽऽदिप्रवृत्तः क्रियां प्रतिपत्तुं विक्रिन्त्या-
माश्रित्य सर्वान् अपत्यं तु । स किमप्याह-अप्रपञ्चस्वकाशा
दधिकं शोभं च स प्रामोति, विनाशमप्यसंयमेन प्रकटित-
व्याधिषु जैरिति गाथाऽर्थः ।

एमेव भावकिरिं, पवत्तिउं कम्मवाहिसखपहं ।
पच्छा अपत्यसेवी, अहियं कम्मं समजिखइ ॥ १२१ ॥
एवमेव भावक्रियां प्रज्ज्यां प्रतिपत्तुं, किमर्थमित्याह-क-
मं व्याधिसंयमेतोः पश्चादपत्यसेवी प्रज्ज्याधिकरुक्कारी अ-
धिकं कम्मं समाज्येति, अगवदाधिलोपनेन कृगऽऽशय-
त्वादिति गाथाऽर्थः । कथंति व्याख्याता ।

(१३) परीक्षामाह-

अभ्युवगयं पि संते, पुण परिखिजइ पवयखिहीए ।
छम्मासं जाऽसउज व, पत्तं अदाए अपपवहुं ॥ १२२ ॥
अभ्युपगतमपि अङ्गीकृतमपि सन्तः पुनः परीक्षेत प्रवचन-
विधिना स्ववर्गप्रदर्शनाऽऽदिना, कियन्तं कालं यावदित्याह-
परमासं यावदासाध वा पाश्चमजायाः अल्पकृतत्वमजा
कालः, सपरिणामके पात्रके विशेषे अलतर इतरस्मिन् ब-
हुतरोऽपीति गाथाऽर्थः । परीक्षेति व्याख्यातम् ।

(१४) सामग्रतं सामयिकाऽऽदिब्रज्वानमाह-
सोमयादिशमिं विहीसा, दिजा आलावगेण सुविसुद्धं ।
सामाइआसुत्तं, पत्तं नाऊण जं जोगं ॥ १२३ ॥

१५७

शोभनदिने विशिष्टतन्त्राऽऽदियुक्ते विधिना चैत्यवन्दननम-
स्कारपाठनपुरस्सराऽऽदिना दद्यादालापकेन, न तु प्रथमेव प-
ट्टिकालिकेन सुविद्युत्तं स्वयं सामयिकाऽऽदिस्वयं, प्रति-
मणेर्वापयिकाऽऽदीत्यर्थः । पात्रं ज्ञात्वा यद्येवं तद्दद्यात् व्य-
त्ययेनेति गाथाऽर्थः । उक्तं सूत्रनाम् ।

(१५) शेषविधिमाह-

ततो अ जहाविहवं, पूषं स करिज वीयरागाणं ।
साहूणं य उवउत्तो, एअं च विहिं गुरु कुणइ ॥ १२४ ॥
ततश्च ननुत्तरकालं यथाविभवं यो यस्य विभवः, विभवा-
नुरूपमित्यर्थः, पूजां स प्रथमजिपुः कुर्याद्दीनरागाणां जिनानां
मात्स्याऽऽदिना, साधूनां वस्त्राऽऽदिना, उपयुक्तः सक्तिः एतं
च वषयमाणलक्षणं विधिं गुरुत्वायः करोति । सूत्रस्य
धिकालो वास्तवपदार्थनाथं वर्तमाननिर्देश इति गाथाऽर्थः ।
चिद्वेदशरइहरणं, अद्वा सामाइयस्स उस्सगो ।

सामाइयतियकङ्कण, पयाहिणं चैव तिसुत्तो ॥ १२५ ॥
चैत्यवन्दनं करोति रजोहरणमपेयति, अष्टां शुद्धानि,
सामयिकङ्कणं च इति कार्यत्वं च कर्गेति, सामयि-
कत्रयाऽऽकर्णयामांति त्रिकोः दाराः सामयिकं पठति, प्रदक्षि-
त्वां चैव त्रिः त्रिकोः दाराः शिष्यं कारयतीति गाथास्त-
मुद्गाह्यऽर्थः ।

अथावयवार्थं न्याह-

सेसमिह वामपासे, ठवितु तो चइए पवदंति ।
साहूहिं समं गुरवो, धुवुवुद्धि अपणोत्तो चैव ॥ १२६ ॥
शिर्यकमिह प्रज्ज्याऽभिमुखं वामपाशं आपयित्वा न-
न्धे-यान्पदं नृपतिमाललक्षणां प्रवन्दन्ते साधुभिः समं गुर-
वः, स्तुतिर्वाङ्मनसोऽपि आवायो एव कृन्त-पाठार्थं प्र-
बलमानाः स्तुतोर्नन्दतीति गाथाऽर्थः ।

(१६) वन्दनविधिमाह-

पुरओ वजंति गुरवो, सेसा वि जइकं तु सट्ठाणे ।
अक्खलिआइकमेणं, विवज्जए होइ अविही उ ॥ १२७ ॥
पुरत एव तिष्ठन्ति गुरव आचार्याः, शेषा अपि सामान्य-
साधवः यथाक्रममेव ज्येष्ठार्थेनामङ्गीकृत्य स्वस्थाने तिष्ठ-
न्ति, तत्रास्त्वलिताऽऽदि न स्थानि न मिलितमित्यादि-
क परिपाटया, सूत्रसुच्चारयन्तीति गम्यते । विषयं स्थानमु-
च्चारणं वा प्रति भवति । अविधिरवन्दन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽह-

खलिपमिलियताइदं, हीणं अक्खसारादोसमुत्तं ।
वन्दंताणं नेआ-ऽसामायायि ति सुत्ताणं ॥ १२८ ॥
स्त्वलिपमुपलाऽऽकुलायां भूमौ लाङ्गलवन्, मिलितं विस-
दशधाम्याऽऽसमलकवन्, व्याविष्टं विषयेस्तरङ्गमालायन्,
हीनं न्यूनम्, अन्यत्तराऽऽदिदोषयुक्तमिति, अन्यत्तरमाध-
कात्तरम्, आदिशब्दादमतिपूर्णाऽऽदिप्रवृत्तः । इत्थं वन्दमानानां
हेया असामाचार्या अस्त्विति सूत्राऽऽभा अनामार्थ एवभूत
इति गाथाऽर्थः । व्याख्यातं चैत्यवन्दनकारम् ।

प्रज्ज्यां व्याचिक्वासुरा-

वन्दिष्य पुण्ड्रिआयं, गुरुण ता वदणं समं दाउं ।

सेहो भण्डा इच्छा-कारणं पञ्चयावेह ॥ १२६ ॥

वदित्वा द्वितीयप्रणियातद्वयकावसानवन्नेन पुनरुच्यते-
तन्मयः प्रणियाताधिपक्षोत्थानेन गुरुभ्यः आचार्यैर्यस्तने-
स्त्वदनन्तरं वन्नेन समं देवाऽऽध्यभिसुखमेव दत्वा शिष्टको-
मण्यति । किमिति तदाह-इच्छाकारेण प्रमाजयत, अस्मानि-
ति गम्यते । एव गाथाऽर्थः ।

इच्छामो वि भणित्वा, उद्धेतुं कङ्कित्वा मंगलयं ।

अप्येह रजोहरणं, निरापयत्तं गुरु लिंगं ॥ १२७ ॥

इच्छाम इति भणित्वा शिष्टकवचसा सध्यामुच्छ्रित्वा नानेन आ-
कृत्य मङ्गलकं पाठ्यवा पञ्चनमस्कारमपेयति रजोहरणं जि-
नप्रकृतं गुरुः । लङ्गमिति गाथाऽर्थः ।

(१७) लिङ्गज्ञान एव विधिमाह-

पुष्पाभिमुहो उत्तर-मुहो व देज्जाऽह्वा पछिच्छा ।

जाए निशाऽऽद्यो वा.दिसाए नियचैइआह वा ॥१२८॥

पूर्वाजिमुख उत्तराभिमुखं वा दद्यात् गुरुः । अथवा-प्रतीच्छ-
च्छित्वा, यथाऽऽजमप्येव वा द्विशिष्टिनाः मनःपर्यायज्ञानिनः
अवधिस्पर्शाद्यनुहसपुष्पमाद्य । जलवैश्यानि वा यस्यां द्विशि
आमज्ञानेन तदतिमुखा द्यान् । अथवा-प्रतीच्छद्वितीयाऽर्थः ।
रजोहरणं । लिङ्गमुक्तम् ।

साम्प्रतं नक्षत्रद्वाराह-

हरह रये जीवार्णं, वज्रम् अम्भरं च जं तेणं ।

रयहरणं ति पवृच्छद, कारणकजोवयाराओ ॥१२९॥

हरत्वपनयति रजो जीवार्णं बाह्य बुधवारज-प्रभृति, अज-
न्तरं च वधयमानकर्मकं यद्यस्मान्न कारयति रजोहरणजि-
नि मोचयते, रजो हरतीति रजोहरणम् । अजन्तररजोहरण-
माहकस्याऽह-कारणं काव्यवाराः संवयमाया रजोहरास्त-
न्कारणं चेदमिति गाथाऽर्थः ।

यतदेव प्रकटयति-

संजमनोगा एतं, रयहरणा तेसि कारणं जेणं ।

रयहरणं उवयारो, भणइ तेणं रजोकरम्मं ॥१३०॥

संवयमायाः प्रयुपाञ्चनप्रसृष्टभूभागस्थानाऽऽर्चय्यापाराः, अ-
त्राधकारं, रजोहरणा वधयमानकर्महरा इत्यर्थः । तेषां स्वयमयो-
गानां कारण येन कारणेन रजोहरणमित्युपचारस्तेन हेतुनेति ।
रज रवकप्रमाह-अपयते रजःकर्म वधयमानकर्मिति गाथाऽर्थः ।

केई भणंति मूढा, संजमनोगाख कारणं नेवं ।

रयहरणं ति पमज्जल-माइहुवयापभाओ ॥१३१॥

केचन भणन्ति मूढा दिगम्बरावस्थाः संवयमायां युक्त-
लङ्गयानां कारणं तैरेव वधयमागेन प्रकाशक रजोहरणमिति ।
यथा न कारणं तदाह-प्रमाजनाऽऽर्चामः प्रमाजनेन संमाजनेन
च उपचातजावाप्त्यानिर्नामिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽह-

मृङ्गलिआहं, विद्याससंताखभोगविरहाई ।

रयदरिथगससं-ज्जाऽह्वा होह उवयाओ ॥१३२॥

प्रमाजनेन सांन मृङ्गलिजाऽऽर्चानां विपैलिकामस्कोदकप्रभृ-
तीनां विनाशस्तन्नामोपायविरहाऽहो, अवस्थेति वाक्यशेषः ।
रजोहरणसंस्पर्शनाद्वयकायां विनाश एव, सन्नामः प्रवन्धः

गमनं भोगं सिद्ध्याऽऽदि, एताद्विरहस्तु अवधेयमुपचातः ।
तथा-रजोहरिथगससंज्जाऽह्वा भवत्युपचात इति । संज-
यति च प्रमाजनेन सांन रजसा हरित्यपनं, तत्संजयते च सन्ता-
पचात इति गाथाऽर्थः । एव पूर्वपक्षः ।

अथोत्तरमाह-

पदिलेहिउं पमज्जल-मुपायाओ कह गु तत्थ होजा उ ॥

अपमज्जतं च दोसा, वज्जाऽह्वागदोसिरणे ॥१३३॥

प्रत्युपेय नक्षत्रा विपैलिकजाऽऽर्चयुक्तस्योऽस्त्युपलब्ध्यावपि
प्रमाजनीयशेष वननया प्रमाजनेन सूत्रे दर्शितवन्निवृत्त उपचातः
कथं नु तत्र जनेतुः, तैरेव स्वमीत्यर्थः । सत्वातुपलब्धौ किमर्थं प्र-
माजनेमिति चेत् ? उच्यते-पृथोक्तथाविधिसत्त्वसंस्कृतायैमुप-
लब्ध्यावपि प्रमाजनेन तत्तु अपमज्जनेन तु होच । तथा चाऽह-
अप्रमुच्य च दोषाः वज्जां भावागमद्वयुक्तं, आदिशुक्लादि-
ह्येकाङ्गुलिकाऽऽर्चपारशद इति गाथाऽर्थः ।

(१८) अप्रमाजनेनोपायाह-

आयपरपरिचाओ, दुहा वि सत्यस्सकोसलं नूणं ।

संसज्जायादोसा, देह व्व विहीए यो हुंति ॥१३४॥

यो हि कथञ्चिदुपायमसंगमङ्गीकृत्य असहिष्णु, संसक्तं च
स्थगितं, तेन दयालुना न तत्र न कार्यः, कार्यं वेदां ह्यपी
यतिः । किं चान उभयवादीच दोषः । तथा चाऽह-आयपर-
परिचायाऽकारणं आयमपरिचायाः, कारणं परपरिचाया इति ।
किं चात इत्याह-द्विधाऽपि शास्त्रिनः । त्वस्मिन्नतीर्थेकरस्या-
काशानं नूनमप्यह, कुतस्तस्य चाकुशलनाऽऽराधने आशानन-
ति । पञ्चान्नपरिचाराधेयाऽह-संसज्जाऽऽर्चयोः पूर्वपक्ष-
वार्थाजिह्वा अर्थाधनाऽर्चनोपेन (?) भवन्ति देह इव शरीर
इव, सविधिना त्वसमं जलाऽहारक्य देहेऽपि भवत्येवेति गा-
थाऽर्थः । रजोहरणमिति व्याख्यातम् ।

अथा इति व्याचक्ष्यमाह-

अह वंदिउं पुणो सो, भणइ गुनं परमभानिसंजुओ ।

इच्छाकारणंऽह, मुंडावेहि ति सपणामं ॥ १३५ ॥

अ गान्तरं धर्मस्था पुनरपि स विषयको भणति गुरुमा-
चार्यं परमभिक्षमंयुक्तं सन् । किमिवाह-इच्छाकारणास्त न
मुण्डवेति सप्रणामं भवन्तीति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, मंगलगं कङ्कित्वा तित्कसुतो ।

गिएहइ गुरु उवउओ, अहो मे तिषि अछिच्छा ॥१३६॥

इच्छाम इति भणित्वा गुरुमङ्गलकमाकृत्य पाठ्यवा त्रिःकु-
त्वाः, तिषां वारा इत्यर्थः । एहति गुरुः, उपयुक्तः तस्य अहः
स्वोक्तं श्रद्धाहणव्यापनञ्च, अछिच्छा मर्यादितता इति गाथा-
ऽर्थः । अथा इति व्याख्यातम् ।

अधुना सामाजिककाव्यसंगे इति व्याख्यातमाह-

वंदिनु पुणो सेहो, मज्जाऽहोवेह नवरमायरियं ।

इइ भणइ संविग्गो, सामाइयमिच्छकारेणं ॥१३७॥

इच्छाकारेण सामाजिकं संमयारोपयतेति भणति सविज्ञः
सत्त्ववर्माचार्यमिति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, सो वि अ सामईओवकानिमित्तं ।

सहण समं सुत्तं, कङ्कित्वा कुणइ उस्सगं ॥ १३८ ॥

इच्छाम इति अभिप्राया कोऽपि च युक्तः सामायिकाऽऽरोपण-
मिश्रितं शिष्टयत्नं स्याद् वृत्तं सामायिकाऽऽरोपणमिति स्यात्-
“ करेभिः काष्ठस्पर्शं ब्रह्मण्य सरिष्यं ” इत्यादि पात्रिका
कराणि काष्ठस्पर्शमिति भावः ३७ ।

३७-ध-

लोगस्सुजोयमर्, सिंते उस्सारए असंमंतो ।

नवरकारं तपु-व्यंगं च वारे तन्नो तिसिं ॥ १४२ ॥

तत्र लोः कश्चोद्घातं च विनिश्चया उपसारयति संयज्जवांगं,
तदन्तरं भाविः काष्ठस्पर्शं ब्रह्मण्यः सारिष्यः ३७ । “ नमो
अरइतायं ” इत्यनेन (?) । “ काष्ठस्पर्शं ” इति व्याख्यातम् ।
पं० ३७ । ३७ ।

(१६) बाणुजं परिभाषितं वरकसंयं तद्विज्ञानुमाह-

परिभाषितं साधुभ्यं जहोदिअगुणे जइजा सम्ममं
वडिविज्जए अपरोवतावं परोवतामो हि तप्पिउवविनि-
गं, अणुपाओ सु एसो न खलु अकुसलारभमो हिं ।
अण्डिबुद्धे करिंषि पडिबोहिजा अम्मापिधरे । उभयलो-
पफले जीविअं समुदायकदा कम्मा समुदायफलं ति ।
एवं सुदीहो विअओगो । अणुदा एगुरुकलनिवासिउण-
लुममं । उदाहो मच्च पच्चासखणो अ । दुल्लहं मणु-
अत्तं समुहपडिअरखलामुतुलं । अणुपाओ अये भया
दुमखवहुला मोहंधयारा अकुसलाणुबंधिलो अणुगा
सुद्धधम्मस । अणुगं च एअं पोअभूअं भवसमुहे जुत्तं स-
कज्जे निउज्जिउं संवरइअच्छिइं नाणकसारां तवपण-
जवणं । खणे दुल्लहं सव्वकजोवमाइए सिद्धिसाहयधम्म-
साहयणेण । उवादिआं एसो जीवाणं; जं न इमीए ज-
म्मो, न जरा, न मरणं, न इद्विअओगो, नाणिइसंपओगो, न
सुखा, न पिशासा, न अओ कोह दांसो, सव्वदा अपरतंतं
जीवावत्थायं असुभरागाइरहिं संतं सिवं अवाइ हि ति ।

परिभाषितं बाणुजं अनन्तरसुखोद्देशेन विनिश्चया यथादि-
गुणः संसारविरक्तः सविभ्रः सममः अपरोपताय विदुः-
विदुःचर्यानां प्रायः सन्, चरते सव्वविअओगोऽपि धर्मं तप-
म । कथं ? इत्याह-अपरोपतायमिति क्रियाविशेषणम् । किं-
तथाप्येते ? इत्याह-अपरोपतायः हि तन्मार्गपरिचर्यायाः परोप-
तायो वस्मादस्मिन्मार्गपरिचर्यायाः । एतद्वाऽह-अनुपाय एवैव
धर्मपतिपणो परोपतायः । कथम् ? इत्याह-अन्वकुसलाऽह-
इमो हिनम् । अकुसलाऽह-इमं धर्ममतिपणुपायं परोपता-
यः न चाप्यन्यथा यथाऽह-संयज्जनीति । संयज्जपरिहाराधेमाह-
धर्मनिबुद्धौ कथञ्चित्कर्मैव (चरते), यं बोधयमातापितरौ । न
तु प्राचां महाकाव्यैवैतावत्प्रतिबुद्धौ भवत इति । कथञ्चित् ? इ-
त्याह-इमं भवलो कसलं जीवितं, प्रशस्यत इति बोधः । तथा स-
मुदायकृताणि कर्माणि, प्रकामाच्छान्तं समुदायफलानि ।
अनेन भूयोऽपि बोधाऽऽह-तथा चाऽह-एवं सुदीहो विबो-
गो, अपरोपतरा साधेवाऽह-कामादिप्रकामादिप्रकामादि । अन्वयैवैव-
रखे पक्कजनिवासिउणुतुल्लमेतद्, बोद्धमिति बोधः । व-

योक्तुम्-“ वासुक्तं समागम्य, विषयकृतं यथाऽऽपन्नजाः ।
नित्यं विप्रयोगात्-इत्याह नृत्तसमागमः ॥ १ ॥ ” इत्यादि ।
एतेवैव स्वपदवाह-उदाहो मच्चः अतिपरितमः, प्रायस-
कथं इत्याह-उदाहो मच्चः । तथा दुर्मेमं मनुजं, भवावाविनि शेषः ।
अत एवाऽह-समुदायतिरल्लसामनुदयम्, अतिउपायसिद्धिः ।
कुनं ? इत्याह-अतिप्रमृता-अथ प्रवाः वृथीकोपायाऽपि संयजि-
नः काव्यमया । यथोक्तम्-“ अस्मैकोऽप्यपि संयजि-
एतिद्याण उ चउहं । ता संव क अणंता, वणस्सतोए च वा-
धया ॥ १ ॥ ” एतं च वृत्तवद्वा सरकटान्तरवदनीया मोहा-
न्वकाराः तदुद्देश्यं ज्ञेया, अकुसलाणुबंधनः प्रकृष्टाऽस-
ह्यनुत्वेन, यत एवमनः-अयोध्याः सुद्धधर्मस्य चारित्र्यलक्षण-
स्य, योयं चैतन्मनुजत्वम् । किमिति ? इत्याह-पान्तूतं
भवसमुक्ते तदुत्तराकत्वेन । यत एवमनो युक्तं स्वकार्यं नि-
योक्तुं धर्मलक्षणम् । कथम् ? इत्याह-सर्वकार्यमिति बुद्धि-
प्राप्तिपान्ताऽविरमणाऽऽह-इति । तथा ज्ञानकर्णधारमर्थात् त-
दुत्पत्तिः । न पापयज्जन्तम्, अनशनाऽऽसासननया । एवं
युक्तं स्वकार्यं नियोक्तुम् । किम् ? एतन् आह-एव वृ-
त्तमाल्लः प्रस्तावः भवेकोपयोगीति एतः कथम् ? इत्याह-
सिद्धि-साधकमाल्लः कथं ? इत्याह-उपायः चया ज्ञाना-
मिच्छितं । यथासंयं लोको तन्मार्गपरिचर्यायाम् न जरा व-
योद्वान्तरकथा, न मरणं पाणत्यापन्नकथा, नैवययोगः, त-
वजायत् । मार्गपरिचर्यायाम् न एव इतो हि दुःखं, वृत्तकथा ।
न पापानां, उचकच्छाकथा । न चायः कश्चिदोपायः शोताणा-
ऽऽह- । सर्वथाऽपरमं ज्ञानावस्थायां, अथवा सिद्धि-
प्रकामः अणुपाओऽह-इति । नमोदवस्थानम् । एतदेव वि-
शेष-आह-शिवमयावाधमिति । शान्तं शान्तिः अपि को-
पाऽह-इति । शिवं सकलाऽशिवमाभवतः, अन्वयावाधं नि-
श्चित्यैवेति ।

विवरीधो अ संसारो इमीए अणुवडिअसहावो । इत्यं खलु
सुही वि असुही, संतमसंतं, सुखिणं च सव्वमालमालं ति ।
ता अलमिन्थ पडिचरणं । करहं मे अणुगं । उज्जमह
एअं वुच्छिइदिहए । अहं पि तुम्हाणुपरि साहमि एअं । नि-
न्विओ जम्मपरणेहिं । समिज्जइ अ मे इतोहिअं गुरुपमावे-
णं । एवं सेसे वि बोहिजा । तमो समपेहिं सेविज्ज धम्मं ।
करिअंविअकरिअं निरासंसे उ सव्वदा एअं परममु-
खिसासं ॥

विपरीतं संसारोऽह-सिद्धि-कथं यथा सर्वोपपत्ता-
ऽह-संसारोऽह-“अरामण्योर्गोत्या-स्वाधवत्तावदासताम् ।
मन्वे अग्नापि वीरस्य, जूरो जूवकापकरसं ॥ १ ॥ ” अह-
अनर्थात्तत्त्वमात्राः संसारः अत्र खलु सुखवदसुखी पर्यायतः,
सर्वस्य संपदार्थो एव । अत्र इह, सर्वमात्रमात्रमात्राऽप्येवेति ।
यत एतं तत्त्वमत्र प्रतिष्ठं जन् संसारं, कुलत ममानुग्रहम् । क-
थम् ? इत्याह-उचकृतेनं स्ववच्छं संसारं यूपम् । अहमपि
युष्माकमममया साधवाऽह-तदवच्छेदम् । किमिति ? अत
आह-निर्विओ जम्मपरणाऽह-संसारोऽह-सिद्धि-कथं । समु-
खिसासं । अहं संसारवदवच्छेदं, गुरुपमावेन । एवं शेषाव-
पि आहोऽह-निर्विओ जम्मपरणाऽह-संसारोऽह-सिद्धि-कथं ।
पिआदिभिः सेवेत धर्मं चारित्र्यलक्षणम् । कथम् ? इत्याह-नि-

शंस एव सर्वदा, इहसोकपरलोकाद्वयम् । एतत्परमसुनिहा-
सनं, बीतरागवचनोन्मथः ।

अबुधमपेक्षु अस्मपरिहृष्टे विहिजा जहासर्पिं त-
द्वक्तरणं आओवायमुदं सभरे । कयणुष्ठा खु एसा ।
कल्या य धम्मपट्टहाजणसी जणम्मि । तओ अणुष्ठाए
पडिवज्जि धम्मं । अपहा अणुवहे चेव उवडिउत्ते सिआ ।
धम्माराहणं खु हिअं सव्वसत्ताणं । तहा तहअं संपाडिआ ।
सव्वहा अपडिवज्जमाणे चड्ज्जा ते अट्ठाणगिलाणोसह-
त्थचागताएणं ॥

अबुधमपेक्षु च मानापित्रादिषु कर्मपरिणत्या हेतुभूतया, वि-
धवात् यथाशक्ति शक्त्यनुसारणे तदुपकरणमर्थज्ञानादीन्त्यर्थः ।
किम् ? "कारणे कार्योपचारात् ।" किम्तन्म ? इत्याह-आवा-
पायशुद्धं स्वमत्या । ततोऽप्यस्मत्परायाः कलाभ्याः ऽऽदिष्टया-
पि किमिदं कुर्यात् ? इत्याह-तनुकृतेवैपा धनेन । कस्यां च
किंविशिष्टयम् ? इत्याह-धर्मप्रधानजननी जने, शासनोन्नतिकि-
मिस्मित्यर्थः । ततोऽनुज्ञानः सन्, मानापित्रादिभिरिति प्रक्रमः ।
प्रत्ययेन धर्मं चारित्रिककृतम् । अन्वर्थमपि, तदनुज्ञानेन ।
अनुपय एव, ज्ञातव्यः । सर्पाधयुक्तः स्वादु, व्याजान् स्थाप्य-
र्थः । उक्तं च- "निर्माष एव भोजनं, मायावांस्तु भवेत्कचित् ।
पश्यात्स्वपरयोयं, सातुस्वविदितोऽयम् ॥" एव च उक्तोऽऽ-
राधनेमेव दिनं सर्वस्ववामांमि । तथा तेष्व दुःस्वभाः ऽऽदि-
कृत्येन संपादयेत्कर्मोऽऽराधने, न स्यादऽऽतिपश्यानात् । अमु-
नाऽपि प्रकारेण त्यजेत्तान् मानापित्रादीन् । अथान्तरात्मोप-
धार्यमाणान्नानं सातुस्वहाह्वरम् ।

एतद्वत्तः ऽऽह-

से जहा नामए केड पुरिसे कठं चि कंतारण अम्मापिड-
सरेण तपडिबद्धे वचिआ । तस्मिं तथ नियमपाई पुरिस-
मित्तासउम्मे संभवओसहं महापंके सिआ । तथ से
पुरिसे तपडिबंथाओ एवमालोचिअ न भवेति एण नि-
अमओ ओसहमंतेरेण, ओमहाभवे अ संसओ कालस-
हाणि अ एआणि । तहा संठविअ संठविअ तदोसहनिमि-
त्तं सवित्तिनिमित्तं च चयमाणे साहु । एस चाए अचाए,
अचाए चेव चाए । फलमित्य पहाणं बुहाणं धीरा ए-
अदंसिणो ॥

तद्यथा नाम कश्चिपुरुषो विवर्जितः कथञ्चित्कालमारगतः सन्
मानापितृपुत्रभेदः, ज्ञायोऽऽपुनलक्षणमेतन् । तत्रमित्युक्तं प्रवृत्तं ।
तयोर्मतापित्रांस्तत्र कालान्नं नियमधर्मां पुरुषमात्रासाध्यः स्व-
स्मचवर्धयः महातनुः स्यात् । आतनुः सद्योधातो गतः । तत्रा-
सौ पुरुषः तत्प्रतिवर्त्तमानानापितृपुत्राभ्यन्तरे, एवमात्रोच्यं न
प्रवृत्तं एतौ मानापित्रौ नियमत औपकर्मन्तरेणौपचयं विना ।
औपचयमात्रे च संशयः-कदाचिद्व्रतनोऽपि, कालमहो चनौ मा-
तापित्रौ । तथा तेन बुद्ध्याकण्डादनाऽऽदिना प्रकारेण सन्धा-
त्य संस्थाप्य तदौपचयनिमित्तं, तयोर्मतापित्रांरूपधर्मं, स्व-
चित्निमित्तं च आत्मवृत्तं च त्यज्य साधुः शान्तः । क-
थम् ? इत्याह-एव त्यागोऽप्यगः, त्यागफलत्वात् । त्यागा
एव त्यागो, विषयफलत्वात् । यादं नामैवं ततः किम् ? इ-

त्याह-फलमय प्रधानं बुधानां परिश्रुतानाम् । धीरा एतद-
क्षिप्तः, निपुणबुद्ध्या फलक्षिप्तः ।

स ते ओसहसंपायणेण जीवाविजा । संभावओ पुरिसो-
चिअमेअं । एवं सुकपक्खिए महापुरिसे संसारकंताए-
टिए अम्मापिडसंगए धम्मपडिबद्धे विहरिजा । तेस्मिं तथ
निअमविद्यासोने अपत्तवीआपुरिसमित्तासउम्मे संभवंत-
सम्पत्ताइओसहे परणाइविवोणे कम्मायंके सिआ । तथ
से सुकपक्खिए पुरिसे धम्मपडिबंथाओ एवं समालोचिअ
विणुस्मंति एए अवस्सं सम्पत्ताइओसहविरहेण । तस्स
संपाडणे विभासा । कालसहाणि अ एआणि ववहारओ ।
तहा संठविअ संठविअ इहलोगचिआए तेस्मिं सम्पत्ताइ-
ओसहनिमित्तं विविदुगुरुमाभवेण सवित्तिनिमित्तं च
किञ्चकरणेण चयमाणं संजमपडिबत्तीए ते साहु मिट्ठीए
एस चाए अचाए तत्तभावणाओ । अचाए चेव चाए मि-
च्छाभावणाओ । तत्तफलमित्य पहाणं बुहाणं परमन्थ-
ओ । धीरा एअदंसिणो आनन्धमन्त्रा ॥

स पुरुषः नौ मानापित्रौ औपचयमपादनेन जीवन्तु । स्वत-
रेनैव एव ऽऽह-सत्रागुपुत्रोवांगमेतदुपेक्ष्य त्यागं हान् ।
एव इत्युक्तोऽप्यमर्थोपपन्न इत्याह-एव शुद्धप्राप्तिका महापु-
रुषः, परीक्षितमार इत्यर्थः । यथोक्तं- "उत्तम अवष्टो पोम-
ल-परिवष्टो सेसओ अस्सरो । सा शुद्धाद्वयओ सन्, अ-
दिगे पुण कण्डपक्षीओ ॥ १ ॥ " किमर्थः ? इत्याह-मनार-
कान्तराहितः सन् मानापितृपुत्रः । उपरिपञ्चमो भाष्यो-
दीर्घः, धर्मप्रतिपक्षो विहरत् । तयोर्मतापित्रोस्तत्र भस्मका-
न्तरे नियमाविनाशकः, अपराधोऽपि ऽऽपुनलमात्रासाध्यः, भ-
वसम्पत्तयाऽऽतिपश्यानात् । अत्रापि कर्मोपपन्नः स्यात् ;
किं कर्मवधः । तत्राऽसौ शुद्धप्राप्तिकः पुरुषः, धर्मप्राप्तः । तत्रा-
पि, एव समालोच्य विनश्यत एतौ मानापित्रौ, अवश्य संस्था-
प्य ऽऽपि उपरिपञ्चमं संस्थाप्य ऽऽपि उपचारात् । तत्संस्था-
प्ये संस्थाप्यऽऽपि उपचारात् विभाया, कदाचित्कालेनैव उपरिपञ्च-
मं शक्यते, कदाचित् इत्येवंप्रकारः । उपरिपञ्चमो भाष्यो-
दीर्घः । तथा जीवन्तु तत्राप्रतिपक्षतन्तु न । यथोक्तं- "आ-
शुचि बहूपसमे, कालोऽहं सत्सिक्तानुद्वारात्तन्तरे । तदुपेक्ष्य
निश्चिन्तितं वा, सुप्तं वा बहिर्बुध्नेन ताञ्जत्रम् ॥ १ ॥ " तथा
तेन सौष्टिः ऽऽराधनप्रक्रियेण सम्भाव्य संस्थाप्य इह-लोकाच्च-
मत्या तदौ मानापित्रोः संस्थाप्यऽऽपि उपरिपञ्चमं, विशिष्टगुण-
विभायेन धर्मकथाऽऽदिनात्वात् । स्वचित्निमित्तं च कृत्यकर-
ण-हेतुना त्वअस्मद्व्ययप्रतिपश्या तौ मानापित्रौ साधुधर्म-
शालः । सिद्धौ सिद्धिविषयः । किमिदं विषयः ? इत्याह-एव त्याग-
ोऽप्यगस्तत्रावनामस्तत्तिप्रवृत्तः । अत्रापि एव त्यागो,
मिथ्याभावनातत्तदहितप्रवृत्तः । तत्तफलं सातुस्वमयत्र प्र-
धानं बुधानां परमायतः परमायतं । धीरा एतदक्षिप्तं आसन्न-
मत्या नाऽप्ये ।

स ते सम्पत्ताइओमहसंपाडणेण जीवाविज्ज-अच्वेति-
अं अमरणावर्कवीअजोगेणं । संभावओ सुपुरिसोचिअ-
मेअं दुण्ढिआराणि अ अम्मापिडिणि । एस धम्मो सयाणं

भगवं इत्थ नायं परिहरमाणे अकुसलाणुवंधि अम्मापिह-
सोगं ति । एवमपरोवतावं सन्वहा सुगुत्समीये पूहता भ-
गवन्ते वीअरगे साहू अ तासिऊण विहोचिअं किण्णहिं
मुण्डउतावसण सुविमुद्धनिमित्ते समीहासिए विमुज्झ-
माणो मत्था पमोएणं सम्मं पण्डइजा लोअधम्महिंनो
लोगुत्तरधम्मगमणेण । एसा जिण्णालाणा महाकल्लाण
त्ति न विराहिअन्वा बुहेणं महायत्थमयाओ सिद्धि-
खिया ।

स शृङ्खलापङ्क्तिः पुरुषः नैः मानापितरौ सम्भवत्वाऽऽद्यौ च य-
स्याश्चैतन जीवयेदात्यन्तिकम् । कथम् ? इत्याह- अमरणात्पत्यबी-
जयोगेन, चरममरणान्तरकारणसम्बन्धत्वाऽऽदिबायोगेनेत्यर्थः । सं-
जयत्येवमत्र एवाऽऽह-संजयपुरुषोचिन्तमेतद्, यदुनैव तस्याय
इति । किमिति ? अत आह-दुपयनिकारौ मानापितरौ, इति कु-
त्वा एव धर्मः स्वतः सत्पुरुषाणां भगवान्न ज्ञानं महावीर एव
परिहरन् गतोभिद्यहप्रतिपत्त्याऽकुशलाणुवन्धनम् । तथा क-
र्मपरिणत्या मानापरिणतां प्रज्जयाप्रदणोद्धवमिति । उक्तं च-
“ अहं स्वप्नमस्मि मांसे, गच्छतां जेवऽभिन्नाहं गणहं । पण्ड-
सम्मणो होहं, अम्मापियरे जियतस्मि ॥ १ ॥ ” प्रस्तुतनिगमना-
याऽऽह-एवमपरोवतावं सर्वथा सम्बन्ध प्रज्जदेति योगः । वि-
धियपमाह-सुगुत्समीये, नाम्थश्च, पुत्रायित्वा भगवतो धीत-
रामाणि जितान्, तथा साधुपयनं तपयित्वा, विजयेचित्तं
कुरामाऽऽहन् दुःखान्तसंशानित्यर्थः । सुप्रयुक्ताऽऽवश्यकाः सन्-
चित्तन गत्वाऽऽहन्ता सुविमुद्धनिमित्ताः प्रतियोगीं समजिवासा-
नो गुरुणा गुरुमन्त्रेण विमुद्धयमानां महता प्रमोदेन लोकोत्तरेण
सम्पन्नमायवन्ताऽऽदिगुच्छा प्रज्जज्जे । किमुक्तं भवति? लोकध-
र्मैश्चः मयैतैश्चः लोकोत्तरधर्मगमनेन, प्रकर्षेण प्रज्जदित्यर्थः ।
एषा जिनातामाज्ञा यदुनैव प्रज्जजितव्यम् । इयं च महाकठरण-
नि कृत्वा न विराधितव्या बुधेन, नाम्थया कर्तव्येत्यर्थः । क-
स्मात् ? इत्याह-महानर्थमयान् । नाज्ञाविधानतोऽप्योऽन्तर्धः ।
अर्थवत्तदाराधना इति । अत एवाऽऽह-सिद्धिक्काङ्क्षाया मुक्त्य-
पत्तेन । न जहाङ्गाराधनातोऽयः सिद्धिपथ इति भावनीयम् ।
पं० सू० ३ ख ३ ।

(२०) पाह्णानुत्तम-

विधिना प्रज्जया प्राश्न्येतत्, सत्यं चार्थमभिधातुमाह-

स एवमपिपव्वइए समाणे सुविदिभावओ किरिया-
फलेण उज्जइ । विमुद्धचरणे महासत्ते न विवज्जयइ ।
एअअभावेअपिअसिद्धी उवायपविचीओ नाविज्ज-
त्थोणुवाए पयइह । उववाओ अ साहगो निअमेष । त-
स्स तत्तच्चाओ, अण्णहा अण्णसंगाओ निच्छयमयमेअं ।

स प्रकृतानां मुमुक्षुः, एवमेकं विधिनाऽऽभिप्रार्थितः सन्
सुविधिभावतः कारणान् किंवाफलेन युज्यते, सम्पत्
क्रियावादिभूतक्रियायाः । स एव विशेष्येन-विशुद्धच-
रणो महासत्त्वः, यत एवभूतः, अतो न विपर्ययमिति, मि-
ष्टयाज्ञानरूपम् । एतदभावे विपर्ययाभावेऽतिरेकसिद्धिः सा-
माप्यनैव । कुतः ? इत्याह-उपायप्रवृत्ते । इमेमेव कुतः ?

१८८

इत्याह-नाविपर्ययतोऽनुपाय प्रवर्तते । इमेमेवाविपर्ययस्तत्त्वा-
विपर्ययस्तत्ता । यदुनैवायं प्रवृत्तिस्तत्त्वा नस्मिन्नेव विपर्य-
यः । एवमपि किम् ? इत्याह-उपायव्योपेयसाधको निय-
मेन कारणं कार्यादभिव्यक्तिरित्यर्थः । अतज्जननत्वभावस्य
तत्कारणत्वाद्योपादितिप्रसङ्गात् । एतदेवाऽऽह-तत्सत्त्वव्याप्या
एषोपायव्यवहारव्याप्य एवावस्था स्वमुपेयमवसाधयतः । कुतः ?
इत्याह-अतिप्रसङ्गात् । तत्साधकत्वावशोपेयानुपायत्वाऽऽप्यु-
पायव्यवहारव्याप्य । न चैवं व्यवहारोऽहं आशङ्कनीय इ-
त्याह-निश्चयमतमेतदिति सूत्रमनुक्तिरगम्यम् ।

स समलङ्किकेण समसत्तामिच्छे निअत्तगहदुक्खे प-
समुहसमेए सम्मं सिक्खमाइअह । गुरुकुलवासी गु-
रुपटिवद्वे विणीए भूअत्थदरिसी न इओ हिअं त-
त्ते ति मअइ सुखसाइगुणुत्ते तत्ताभिनिवेसाविह-
परे । परममेतो ति अहिज्जइ सुत्ते बदलक्खे आसं-
साविण्णुक्खे आययही । स तमेवइ सव्वहा । तओ
सम्मं निज्जइ । अअं धीराण सासणं । अण्णहा अ-
णिअणो । अविहिगहिअमंतनाएण अण्णाराहणाए न
किंचि तदण्णारोओ धुवे । इत्थ मग्गदेसणाए दुक्खं
अवधीराणा अप्पटिवसी । नेवमहीअमहीयं अवगमवि-
हेण न एसा मग्गागमिणो विराहणा अण्णत्थमुहा । अत्थ-
हेऊ तस्सारऽऽम्माओ धुवे । इत्थ मग्गदेसणाए अण्णमि-
निवेसो । पटिवत्तिमित्तं किरिआरओ । एवं पि अहीअं
अहीअं अवगमलेसजोगओ । अयं सवीओ नियमेण ।
मग्गागमिणो वत्तु एसा । अवायवहुलस्स निरवाए जहो-
दिए सुत्तुत्तकारी इवइ पवयणमाहसंगेए पंचसमिप ति-
गुत्ते अण्णत्थपरे । एअआए अविअवसिस्स सिसुजण्णिचा-
यनाएण । विअत्ते इत्थ केवली एअफलभूए सम्ममेअं
विअआइ द्विहाए परिआए ॥

स एव समभिप्रार्थितः समलोकाज्ञानः सन् सर्वथा स-
मश्रुमित्रः । एवं निष्पत्त्याऽऽप्रददुःखः, अतः स प्रथमसुखस-
मेतः । भावकारणतया सम्यक् शिक्षामादित्ते, प्रहाराऽऽसंभवत्त-
पाम् । कथम् ? इत्याह-गुरुकुलवासी, तदर्थनियमेन । गुरुप-
टिवद्वे, तद्वदुत्तमान् । तिनोतो बाह्यविनयेन । भूतार्थदर्शी
तत्त्वार्थदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हिने तत्त्वमिति मत्प-
ते, वचनानुसारित्वात् । वचनं च-“ णाणस्स होइ जागो,
धिरवरओ इमंए चरिते च । पथा आचकहाए, गुरुकुलवा-
सं ण मुत्तं ॥ १ ॥ ” स एवैव सुश्रूपाऽऽदिगुणयुक्तः शुभ-
रा ? अथवा प्रदणने चारणा ? विज्ञाने ? इत्याह-
तत्त्वभिनिवेशाः ८ प्रज्ञागुणा इत्येतद्युक्ता । तत्त्वभिनिवेशाङ्गा-
पराः सन्, किम् ? इत्याह-परममन्त्रो रागाऽऽदिगुणप्रत्येत कृ-
त्वाऽऽपेते सुखे पञ्चअवधानावाम् । किंवाशेषः सन् ? इत्याह-
बदलकोऽपुष्टेन प्रति । अतोसाविप्रमुक्ता इहलोकाऽऽद्योपेय-
आवतार्थो मोक्षार्थः, अत एव स एवभूतः तत्त्वमवति ।
सर्वथा बाह्यार्थमेत । ततः किम् ? इत्याह-ततोऽप्यवसावस्य-
सिमुक्ते तत्त्वम्, एतद्वाराणां वासनं, यदुनैवमर्थोतं सत्य-

श्रियुक्तमिति । अथ्यथाऽविध्यध्ययनेऽनिशोभः, श्रियोमादभ्योऽ-
निशोभः पियर्थयानिशोभ इत्यर्थः । अत एवाऽऽह-अविध्युद्गीत-
मन्त्राज्ञाने तथापि प्रहाऽऽविद्यमाह्वितयथास्येव एव । अना-
राधनायामेकान्तेन प्रवृत्तस्य न किञ्चिद्विद्यमनिष्टं वा फलम् ।
॥ मोक्षोन्माहाऽऽविदसदुद्युतं हि मोक्षफलमेव । यथोक्तम्-
"आमण्यस्य फलं मोक्षः, प्रधानमंतरत् पुनः । तथेतोऽफ-
लमेवैव, द्वयं कृषिपलाशवत् ॥ १ ॥ " अथ्यथापुन्यमाह-
यथोक्तम्- "उम्माद च भजेज्जा, रोमातंके च पाउणो दोहं । कं-
बलिपण्णत्तामा, धम्माभा वावि ज्ञेसउज्जा ॥ १ ॥ " न पुनर-
सम्यक्स्यमेव कथमप्रानाराधनायां न किञ्चित् । इत्याह-
तद्वानरम्भतो ध्रुवं तत्पतस्तस्यानारम्भमात् । न चान्यस्मि-
न्नेवोद्भवत्यतिप्रसङ्गात् । इदं च लिङ्गमाह-अप्रानाराधनायां
मार्गदेशानां तावत्कार्या दुःखं श्रुयन्तो भवति । सर्वं च-
"शुद्धदेशना हि शुद्धसम्यग्गुणस्यैव प्राप्तिसिद्धिदाः ।" तथा
अप्यर्थना-मनाश्रयुक्तकर्मणे न दुःखम् । तथा अप्रतिपत्ति-
स्तेनोऽपि श्रुतकर्मणां नावधीरणा । ततः किम् ? इत्याह-नैव-
मनाराधनयाऽधोनमधीनं स्रवं तत्पतः । कुतः ? इत्याह-
अवगमिवरहेण सम्यगवबोधोभावेन । नैवा मार्गगामिन एका-
नमनाराधना भवति । सम्यक्त्वाऽऽविभावे विषया स्मिक्रियाया-
गात् । अत एवाऽऽह-नाराधना प्रकमादध्ययनस्य अनर्थमुक्त्वा
उम्मादऽऽविभावेन । अथ च शुद्धदेशनापि क्वाऽऽपेक्षुः पार-
श्रय्येण मोक्षाकाममेवार्थः । कुतः ? इत्याह-तस्याऽऽरम्भतो ध्रुवं
मोक्षमनस्यैवाऽऽरम्भात् । कण्टकऽपरमोहोपेतमार्गगामिनत्वं ।
उक्तं च- "मुनेमार्गप्रवृत्तयो, सा सदायाऽपि सैव हि । कण्ट-
कउपरसंमोह-युक्तस्यैव सदायति ॥ १ ॥ " एतद्वाच्यं लिङ्गमाह-
अथ विराधनायां सर्वथा मार्गदेशनायां पारमार्थिकायामनमिनि-
वेशः शुक्लतः भवति, देशयोर्देशनामप्यवश्यं यथाह-समेध-
समप्रवर्धधरवमूकवक्ष क्वाऽऽदिपु तथा संमोहादिति । तथा
प्रतिपत्तिमात्रं मनोविराधकस्य नानाजनिवेशः । तथा क्रिया-
ऽऽरम्भोऽप्येवविराधकस्य न प्रतिपत्तिमात्रम् । एवं किम् ?
इत्याह-एवमपि विराधनयाऽधोनमधीनं स्रवं भावेन । कुतः ?
इत्याह-अवगमलशयोगतः सम्यगवबोधः देशश्रयणेन । अथ स-
र्वतो नियमेन । विराधकः सम्यग्दर्शनाऽऽदियुक्त इत्यर्थः ।
कुतः ? इत्याह-मार्गगामिन एवेवा विराधनः, प्राप्तवीजस्य-
ति भावः । न सामान्यनैव । किं तर्ह्यवबोधस्यानिश्चय-
कमक्रियकमेवतः, निरपायो यथोदितः मार्गगामिति प्रक-
मः । एतदेवाऽऽह-सुत्रोक्तकारी भवति सर्वाजो निरपायः प्र-
वचनमातुसङ्गतः सामान्येन तथान् । विशेषणैतदेवाऽऽह-
पञ्चनमिनः विगुणः । इत्योसामत्याद्याः समितयः पञ्च । मनो-
शुष्याद्याश्च निक्षो गुण्य इति । सम्यक्ज्ञानपूर्वकमेवमत्याह-
अनर्थपरव्यतिरागोक्तकरणेन । एतस्यागः प्रवचनमातुसा-
गः । सम्यगेतद्विज्ञानातीतयोगाः कस्यानेधपर एतस्यागः ?
इत्याह-अव्यक्तस्य भावबाधस्य । केनोदाहरणेन ? इत्याह-
शिशुजननार्यागन्तानेन, शिशोर्बाधस्य जननीत्यागोदाहरणे-
न स हि तस्यागाग्निरुपति । व्यनोऽथ कः ? इत्याह-व्य-
क्षात्र भावचित्तानां केवली सर्वज्ञ एतत्फलजुतः प्रवचन-
मातुफलभूतः, सम्यग्भावपणिगम्य । एतद्विज्ञानात्पनन्तरा-
दितम् । एतदेवाऽऽह-द्विविधा परिकृया-ह्यपरिकृया, प्रत्या-
क्ष्यानपरिकृया च । अपरिकाऽऽवशेषमावकृपा, प्रत्याक्ष्या-
नपरिका तद्वर्गक्रियाकृपा ।

तथा आसासपयासदीवं संदीक्षाश्रयिहभेधं (?) असदी-
क्षयिरर्यमुज्जम् । जहासचित्तमसंभवे अणुसुगे असंसत्त-
जोगाराह एवमिदं उक्तचरजोगसिद्धी ए मुषड पावकम्मुण
ति । विमुक्तमाणे आभवं भावकिरिअमाराहे । पस-
पसुहमसुहवडि अपीदि ए संभतवकिरिआ ए अन्वहि ए प-
रीसहोवसगहि वाहिअसुकिरिआनाएणं ।

तथा आश्वासप्रकाशदीपं दीपं वा सम्यग्विजानातीति वचनं ।
किंविशिष्टम् ? इत्याह-स्पन्दनस्थिराऽऽदिभेदम् (?) । इह-
भवत्वावाश्वाससिद्धीणां, मोहान्धकारं दुःखहने प्रकाशदी-
पश्च । तथाऽऽथाः स्पन्दनवानस्पन्दनवीक्ष्य, श्रावणवान्श्रावण-
वांक्ष्यन्त्येव । इतरोऽपि स्थिरोऽस्थिरश्च । अप्रतिपत्ती, प्र-
तिपत्ती ज्ञेयार्थः । अथ च यथासंख्यं मानुष्यं साध्यापशमि-
कक्षाधिकचारिकरूपः, साध्यापशमिकक्षाधिकक्षानरूपश्च ।
उभवाऽऽध्यानालोपेणेष्टिसिद्धेयं, सम्यगपयस्यात् । चरमस्तु
सिद्धेयं, निष्पत्त्यपयस्यात् । सम्यगन्तद्विज्ञानानि, न केवलं
विज्ञानानि । अस्पन्दनवत् स्थिरार्थमुचमं करोति सूत्रनी-
त्या । कथम् ? इत्याह-यथाशक्ति शक्यमनुकम्प, असंभ्रान्तो
अस्मिन्निहितः, अनुसुकु अस्मिन्स्थिरहितः, फलं प्रति ।
असंसङ्गयोऽप्योऽप्यो भवति । निःस्पन्दभ्रामण्यव्यापार-
कत्वा, सूत्रानुसारित्वात् । सर्वं च- "जोगो जोगो जिणसा-
सणमि दुक्कलकस्या पउज्जेतो । अजोअमवाहंतो, असवत्तो
होद कायज्जो ॥ १ ॥ " एवमुत्तरात्तरयोगसिद्ध्या, धर्मव्या-
पारनिवर्धत्यर्थः किम् ? इत्याह-मुच्यते पापकर्मणो तत्तद्गु-
णप्रतिवन्धकेन इति । एवं विमुक्तयमानः सन् आभवं आ-
जन्माऽऽसंसारं वा भावक्रियां निशङ्गताधिकामाराधयति
निष्पाद्यत्यैवित्याऽऽरम्भप्रतिवर्धनरूपम् । तथा प्रथमसुख-
मनुभवति । तान्त्रिक कथम् ? इत्याह-अपीदितः संयमनप-
क्रियया आश्रयनिरोधानशताऽऽदिरूपया । तथा अर्वाधतः
सन् परीपहोपलब्धिः शुद्धियाऽऽविभिः । कथमेतदेवम् ?
इति निर्देशनमाह-व्यापितस्य सुक्रियाज्ञानेन रोगितस्य शो-
भनक्रियादाहरणेन ।

एतदेवाऽऽह-

से जहा नाम ए केड महावाहिगाहि ए अणुहृतत्वेअण्ये
विष्माया सरुवेण निव्विणे तत्तओ । सुविजवयणेण सम्मं
तमवगच्छिअ जहाविहाणओ पवणे सुकिरिअ । निरुद्धतहि-
च्छाचार तुच्छपत्थभेयो पुष्पमाणे वाहिणा निअत्तमाणवेअण्ये
समुवल्लममाणं पवडुमाणत्तन्भावे तद्धाभिनिवडुए तण्णटि-
वंपाओ मिरासाराजोगे नि वाहिसमागुगविष्माणेण इड-
निष्कलीओ अणाकुलभावया ए किरिओवओणेण अपीदि ए
अन्वहि ए सुहलेस्सा ए वडुड । विजं च वडु मण्ड ।

तद्यथा-कश्चित्सत्त्वा महाव्याधिगृहीतः, कुडाऽऽदिप्रसक्त इ-
त्यर्थः । अनुभूततदेवः अनुभूतव्याधिषेवः । विज्ञाता स्व-
रूपेण वेदनायाः, न कण्डूहृतीतकण्डूव्याधिरवद्विप्रेस्तः ।
निर्विण्यस्तवतः, तदेव नयेति प्रकमः । ततः किम् ? इत्याह-
सुवेद्यवचनेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरीत्येन तं व्याधिमव-
गम्य यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजाऽऽदिलक्षणं,

प्रपञ्चः सुक्रियां परिपाचनाऽधिकृपां निरुद्धयदृच्छाचारः सन् प्रत्यपायप्रमात्तया तुच्छपथ्यभोजी व्याप्यानुगुण्यतः । अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधिना खलराऽऽपगमेन निवर्त्तमानवेद्यः कण्ठपथमावात्, समुपलभ्याऽऽरोच्यं सङ्गुपलभ्येन । प्रवर्द्धमानतद्भावः प्रवर्द्धमानाऽऽरोच्यभावः, तज्ज्ञाननिवृत्त्या आरोग्यलाभनिवृत्त्या, तत्प्रतिबन्धात् आरोग्यप्रतिबन्धाज्ज्ञेताः शिराक्षाराऽऽदियोगेऽपि शिरावेषक्षारपातभावेऽपीत्यर्थः । व्याधिशमाऽऽऽरोग्यविज्ञानेन व्याधिशमाद्यद्वारोग्यं तद्वेषोऽधेनेत्यर्थः । किम् ? इत्याह—इष्टनिष्पत्तेरारोग्यनिष्पत्तेर्हेतोरनुकूलभावतया निबन्धनाभावात् । तथा क्रियोपयोगेन इतिकर्त्तव्यतायां बोधेन हेतुना अप्रीडितः अन्वयितो निवानस्थानाऽऽसन्नैवधपानाऽऽदित्वा । किम् ? इत्याह—शुभलेश्यया प्रशस्तभावकृपा वर्द्धते वृद्धिमानोति । तथा वैद्यं च बहु मन्यते महापायनिवृत्तिहेतुरयं मेमेति सम्यग्ज्ञानात् । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपपन्नः—

एवं कम्पनादिगहिणं अगुभूजमज्माइवञ्चले विस्माया दुःखस्त्रेणं निगिरेमे तत्तत्रो । तत्रो सुगुरुवर्णणं अगु-
ट्टाण्ण्णं तमवगच्छिअ पुव्वुत्तविहाणञ्चो पव्वे सुकिरिअं पव्वञ्जं निरुद्धपमायायोरे असारमुद्धभेई मुच्यमाणं कम्म-
वादिहा निअत्तमाणिट्टिविओगाइवञ्चले समुपलब्धचरणा-
रुग्गे पव्वङ्गमाणमुद्भावे तल्लाभनिव्वुदए तप्पाडिबंधवि-
सेसञ्चो परीसहोवमगभावे वि तत्तसेवेअण्णो कुसलास-
यवुद्धी थिरामयनेण धम्मावओगाओ सया धिमिए तेउ-
लेस्साए पव्वङ्गइ । गुरुं च बहु मङ्गइ । जहोविअं अंगण-
दिवचीए निसग्गपवित्तिभावेण । एसा गुरुं दिअहिआ भा-
वसारा विसेसञ्चो भगवतवहुमाणेणं । न यं पडिमङ्गइ से
गुरुं ति तदाणा । अन्नहा किरिआ अकिरिआ कुलहानारी-
किरिआसमा गरहिआ तत्तवेइणं अफलजोगओ विससुत-
त्ती फलमित्थ नायं आवट्टे खु तत्फलं असुहाणुबंधे ।

एवं कर्मव्याधिगृहीतः प्राणी । किंविशिष्टः ? इत्याह—अनुस-
तजम्माऽऽदिवेदनः । आदिशम्याज्जरामरणऽऽदिप्रहः । विज्ञाता
तुःखरूपेण जम्माऽऽदिवेदनायाः । न तु तत्रेवाऽऽसक्त्या विपर्य-
स्त इति । ततः किम् ? इत्याह—निर्वैरणस्तनत्वेन । ततो जम्माऽ-
दिवेदनायाः । किम् ? इत्याह—सुगुरुवचनेन हेतुनाऽनुष्ठाना-
ऽदित्वा तमवगम्य सुगुरुं कर्मव्याधि च । पूर्वोक्तविधानतस्तु-
तीयत्रेकौन विधानेन प्रपञ्चः सन् सुक्रियां प्रमज्जां निरुद्धप्र-
मादाऽऽचारो यदृच्छया, अलारगुञ्जभोजी संवसाऽऽनुगुण्येन,
अनेन विधिना मुख्यमानः कर्मव्याधिना निवर्त्तमानोऽदिविओगा-
ऽदिवेदनस्तथा मोहनिवृत्त्या किम् ? इत्याह—समुपलब्ध च-
रणाऽऽरोच्यं सङ्गुपलभ्येन प्रवर्द्धमानशुभभावः प्रवर्द्धमानचर-
णाऽऽचारो यदृच्छया, अलारगुञ्जभोजी संवसाऽऽनुगुण्येन, तज्ज्ञाननि-
वृत्त्या तत्प्रतिबन्धविशेषात् । चरणाऽऽरोच्यप्रतिबन्धविशेषा-
त् स्वाभाविकान् कारणात् परीषहोपसर्गभावोऽपि सुहिद्व्याऽऽ-
दिव्यसनभावोऽपि तत्संबन्धनात्म्यगुह्यानाज्ज्ञेताः तथा कुस-
लाऽऽशयवृद्धया क्षायोपशमिक्रियावृद्ध्या । शिराऽऽशयत्वेन
चित्तस्वैर्येण हेतुना । तथा धर्मोपयोगात् इतिकर्त्तव्यतायो-

धात् कारणात् सदा स्तिमितः भावद्वन्द्वविरहात् प्रशान्तः ।
किम् ? इत्याह—तेजोलेश्यया शुभप्रभावकृपा वर्द्धते वृद्धि-
मनुभवति, गुरुं च बहु मन्यते भाववैचल्यम् । कथम् ? इत्याह—
यथोचितमौचित्येन, असङ्गप्रतिपत्त्या स्नेहहेतुतद्भावप्रति-
पत्त्या । किमस्या उपपत्त्यासः ? इत्याह—निसर्गमनुभविभावेन सां-
सिद्धिकप्रवृत्त्येन हेतुना, एषाऽऽसङ्गप्रतिपत्तिर्गुणी व्याप्याना
भगवद्भिः । किमिति ? अनेन आह—भावसारा तथौदयिकभा-
वविरहेण विशेषतः असङ्गप्रतिपत्तेः । इद्वैव शुक्लस्तरमाह—
भगवद्बहुमानेन अविन्यथित्तमणिक्लपतीर्थकप्रतिबन्धेन ।
कथमयम् ? इत्याह—यो मां प्रतिमन्यते भावतः स गुरुमि-
त्येवं तद्वाक् भगवदाह इत्येवं तत्त्वं व्यवस्थितम् । अन्यथा
गुरुबहुमानव्यतिरेकेण क्रियाऽव्यक्रिया प्रत्युपेक्षाऽऽदिरू-
पा, अक्रिया सत्क्रियातोऽप्या । किंविशिष्टा ? इत्याह—कुलटा-
नारीक्रियासमा गुरुश्लवनिर्वाधसत्क्रियातुल्या । ततः कि-
म् ? इत्याह—गहिता तत्त्ववेदिनां विदुषाम् । कस्मात् ? इत्याह—
अफलयोगतः । इष्टफलादन्यत्फलं, मोक्षात्तान्मारिकमित्यर्थः ।
तद्योगात् । एतदेव रूपद्वयमाह—विप्राअनुपमिफलमत्र ज्ञानमल-
विपाकदार्कणं, विराधनाऽऽसेवनात् । एतदेवाऽऽह—आवर्त्त-
एव तत्फलम्, आवर्त्तने प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्तः संसारः, स
एव तत्त्वतः तत्फलं विराधनाविपज्ज्यम् । किंविशिष्ट आव-
र्त्तः ? इत्याह—अशुभातुबन्धः । तथा तथा विराधनेतत्त्वैरेण ।
एवं सफलं गुर्वेवहुमानमभिधाय तद्बहुमानमाह—

आयओ गुरुवहुमाओ अवंककारिणत्तेण । आयओ परम-
गुरुसंजोगो । तत्रो सिद्धी असंसयं । एसेह सुटोदए प-
गिट्ठतयसुबंधं भववाहितेगिच्छी । न इओ सुंदरं परं । उ-
वमा इत्थं न विज्जइ । स एवं पणे एवं भावं एवं परि-
णामे अप्पडिवडिए वड्डुमाओ तेउलेस्साए दुवालसमासि-
एणं परिआएणं अउकमइ सव्वद्वतउलेस्सं एवमाह महा-
मुणी । तत्रो सुके सुकाभिजाई भवइ । पायं छिप्पक-
म्माणुबंधं खवइ लोगसमं । पडिसेअगामी अशुसंस्म-
निविचे सया सुहजोणे एस जोगी विआहिए । एस आ-
राहणे सामप्पस्स, जहा गहिअपडिमे सव्वोवहामुद्धे संधइ
सुद्धं भवं समं अभवसाहं भोगकिरिआ मुक्खाइकपं ।
तत्रो ता संपुप्पा पाउणइ अविगलहेउभाओ असंकिलिट्ठ-
मुहुरूवाओ अपरोवतविओ सुंदरा अगुबंधेणं न य अ-
गा संपुप्पा ॥

आयतो गुरुबहुमानः साधारणवसितत्वेन, दीर्घत्वादायतो
मोक्षः स गुरुबहुमानः, गुरुभावप्रतिबन्ध एव मोक्ष इत्य-
र्थः । कथम् ? इत्याह—अबन्धकारणत्वेन मोक्षे प्रत्यप्रतिव-
ज्जसामर्थ्यहेतुत्वेन । एतदेवाऽह—अनः परमगुरुसंयोगः, अतो
गुरुबहुमानासौधकरसंयोगः । ततः संयोगादुचिततत्सम्ब-
न्धत्वात् सिद्धिरसंशयं सुक्लिकान्तेन, यतश्चैवमेव एषोऽ-
त्र शुभोदयो गुरुबहुमानः, कारणे कार्योपचारात्
यथाऽऽनुवृत्तिमिति । अयमेव विशेष्यते—प्रकृष्टतदनुबन्ध-
प्रधानशुभोदयातुबन्धः तथा तथाऽऽरायनोत्कर्षेण । तथा भ-
वव्याधिचित्तत्सकः गुरुबहुमान एव हेतुफलमावात् । न

इतः सुन्दरं परं, शुचबहुमानात् । उपमाऽत्र न विधेः; शु-
रुबहुमते सुन्दरत्वेन भगवद्बुमानादित्यभिप्रायः । स एव-
प्रभः स तावदधिकृतप्रवृत्ति एव प्रथो विमलविवेकान्
एवं भावः विवेकाभावेऽपि प्रकृत्या । एवं परिणामः सा-
मान्येन शुद्धभावेऽपि क्षयपशुमात्मापनुवत् । यथोक्तम्-
विवेकशुभभावपरिणामा वचनशुभदभावेषु यमिनमिति ।
एवमप्रतिपत्तिः सन् वक्ष्यमानस्तेजोलेखय्या नियोगतः, शु-
भप्रभावकपया । किम् ? इत्याह—द्वादशमासिकेन पर्यो-
जेण एतावत्कालमात्रया प्रमज्यत्येत्यर्थः । अतिक्रामति स-
र्वदेव तेजोलेख्या सामान्येन शुभप्रभावकपाम । महाभुनिर्भगवान् महावीरः । तथा चाऽऽमः—“जे इमं अ-
ज्जसाए समणं शिग्गंथा एतेणं कस्स तेउल्लेस्सं वीतीव-
यति ? गोयमा । मासपरियाए समणे शिग्गंथं वाएमं-
तराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीहवइ । एवं दुमासपरियाए सम-
णे शिग्गंथं असुरिंदवाजियाणं भवणवासिणं देवाणं तेउल्ले-
स्सं वीतीवयति । तिसासपरियाए समणे शिग्गंथं अतुर-
कुमारिदाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । वउमासपरि-
याए समणे शिग्गंथं गहनणुणक्कलतागरुवाणं जौतिरि-
याणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । पंचमासपरियाए समणे शि-
ग्गंथं चंदिससूरियाणं जौतिरिदाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति ।
छमासपरियाए समणे शिग्गंथं मोहम्मसीसाणाणं देवाणं ते-
उल्लेस्सं वीतीवयति । सत्तमासपरियाए समणे शिग्गंथं स-
कुमारसाहिदाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । अट्टमास-
परियाए समणे शिग्गंथं बंभलोगतनगाणं देवाणं तेउल्लेस्सं
वीतीवयति । एवमासपरियाए समणे शिग्गंथं महासु-
क्कलहसाराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । इतमासपरि-
याए समणे शिग्गंथं आणवपाणुएआरणकुपुयाणं देवाणं
तेउल्लेस्सं वीतीवयति । एकारमासपरियाए समणे शि-
ग्गंथं भेविज्जाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । वारसमास-
परियाए अणुत्तंगेवानियाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । नेण
परं सुके सुकाभिजानी भविता मिज्झन्ति ० जाव अंते करं-
ति ।” अत्र तेजोलेख्या चित्तसुखलभिलक्षणा । अत एवाऽऽह-
ततः शुक्लशुक्लाभ्यजायं भवति । तत्र शुक्ला नामा भिन्नवृ-
त्तात्मनस्तु कृतकः सदाश्रमी हितानुक्त्य इति । शुक्लाभिजा-
त्यश्वेतप्रधानः । प्रायश्चित्तकर्मानुबन्धः न तद्वद्व्यस्तथावि-
धमप्यवस्थान्ति । प्रायोप्रहणमचिन्त्यव्याकर्मकैः कदाचि-
द्व्यवस्थान्त्येव । स एवम्भूतः क्षयति लोकमेवां भगवद्वचनप्र-
वृत्तौ प्रभूतसंसारभिमन्दिसमवाक्रियापीतिरूपमिति । अत
एवाऽऽह—प्रतिस्नानेनागमी लोकाऽऽचारप्रवाहनदी प्रति अ-
नुस्नाने निर्वृत्तः । एतामेवाधिकृत्यैतद्व्यासत एव न्यायं
चेत् न । यथोक्तम्—

“अणुलोयपट्टिं वडु-जणम्म पडिसोअं लल्लकणं ।
पडिसोयमेव अणा, दायव्वो हाउकामेणं ॥ १ ॥
अणुलोयसुद्धो लोणा, पडिसोआ आसवो सुविहियाणं ।
अणुलोआ संसारे, पडिसोआ तस्स णिफेण ॥ २ ॥”

एवं सदा शुभयोगः धामएयव्यापारसङ्गतः, एष
योगी व्याख्यातः । एवंभूता भगवद्विजोगी प्रतिपा-
दितः । यथोक्तम्—“सत्यकथज्ञानधारिणी-योगः स-
द्योग उच्यते । एतद्व्यागादि योगी स्यात्, परमप्र-

हसाधकः ॥ १ ॥” एष एवम्भूत आराधकः धामएयस्य
निष्पादकः धमएभावस्य । यथा गृहीतप्रतिष्ठाः आदिन-
आरभ्य सम्यक्प्रवृत्तः । एवं सर्वोपाधयुद्धो निरतिबाधत्वेन ।
किम् ? इत्याह—संचये घटयति, शुद्धं भवं जन्मविशेषल-
क्षणं भवेत् । अयमेव विशेष्यते-सत्यगभवसाधकं, सत्क्रि-
याकरणेन, मोक्षसाधकमित्यर्थः । निर्दशनमाह—भोगक्रियाः
सुरूपाऽऽदिकल्पेन न रूपाऽऽदिविकल्पेनैताः सम्यग् भवन्ति ।
यथोक्तम् रूपवयविवक्षयसौभाग्यमापुर्व्वर्थाणि भोगसाध-
नमिति । ततः प्राप्तेः प्राप्तेः सुरूपाऽऽदिकल्पाद्भवा-
ज्जगक्रिया इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—अविकलहेतुभावनः का-
रणादिति । किंविशिष्टाः ? इत्याह—अर्थाद्विषयसुरूपाः शून्य-
ताभावेन संस्कृताभावात् । तथा अपरोपतानिपत्यां वैचक्ष-
ण्याऽऽदिभावेन तथा सुन्दरा अनुबन्धेनाऽत एव हेतोः । न
चाप्याः संपूर्णाः, उक्तलक्षणाभ्यां भोगक्रियाभ्यः ।

कुतः ? इत्याह—

तत्तत्तत्तद्वेषेण एव नाशेति बुद्ध । एवम्भि सुजो-
गमिद्वी उच्चिअपिद्वत्तिपाहाणाः इत्य भाशो पत्रतगो । पायं
विग्गो न विज्जं निरगुवंथासुहकम्मभावेण । अक्खि-
त्ताओ इमं जोगा भावाराहमाओ । तहा तओ सम्मं
पवच्चं निष्फायइ अणाउले । एवं किरिआ सुकिरिआ
एगंतनिक्कलो का निकल्लेक्कथमाहिआ । तहा सुउत्तुवंथा
उत्तरुत्तरजोगमिद्वीए । तओ से साहइ परं परंत्तं सम्मं ।
तकुगले सया तेहि तेहि पगरेहि माणुवंथं महादए वी-
जवीजाऽऽदिद्वारणं । कच्चिविरिआइमुत्तं अवंसुहचिदे
समंतभेदे सुण्णिहाणाहइउ मांहेतिभिद्वीदे रागामयवि-
ज्ज दोमानलजलनिदी संवेगसीद्वकरे हवइ अचिन्ति-
तापणिकुपे । स एं परंपरत्थमाहए तहा करुणाइभा-
वओ अणेगेहि भवेहि विमुच्चयाणं पावकम्मणा पवडुमाणं
अ सुहभावेहि अणेगपविआए आराहमाए पाउणइ मवु-
त्तमे भं चरमे चरमभवहंउ अविगलपरंपरत्थमिति ।
तत्थ काउण निरवसेसे किं विह्वरयमले मिज्झइ,
वुउमइ, पुवइ, परिनिव्वाइ, सव्वदुक्खाणंते करेइ ।

तत्तत्तत्तद्वेषेण एव नाशेति बुद्ध । एवम्भि सुजो-
गमिद्वी उच्चिअपिद्वत्तिपाहाणाः इत्य भाशो पत्रतगो । पायं
विग्गो न विज्जं निरगुवंथासुहकम्मभावेण । अक्खि-
त्ताओ इमं जोगा भावाराहमाओ । तहा तओ सम्मं
पवच्चं निष्फायइ अणाउले । एवं किरिआ सुकिरिआ
एगंतनिक्कलो का निकल्लेक्कथमाहिआ । तहा सुउत्तुवंथा
उत्तरुत्तरजोगमिद्वीए । तओ से साहइ परं परंत्तं सम्मं ।
तकुगले सया तेहि तेहि पगरेहि माणुवंथं महादए वी-
जवीजाऽऽदिद्वारणं । कच्चिविरिआइमुत्तं अवंसुहचिदे
समंतभेदे सुण्णिहाणाहइउ मांहेतिभिद्वीदे रागामयवि-
ज्ज दोमानलजलनिदी संवेगसीद्वकरे हवइ अचिन्ति-
तापणिकुपे । स एं परंपरत्थमाहए तहा करुणाइभा-
वओ अणेगेहि भवेहि विमुच्चयाणं पावकम्मणा पवडुमाणं
अ सुहभावेहि अणेगपविआए आराहमाए पाउणइ मवु-
त्तमे भं चरमे चरमभवहंउ अविगलपरंपरत्थमिति ।
तत्थ काउण निरवसेसे किं विह्वरयमले मिज्झइ,
वुउमइ, पुवइ, परिनिव्वाइ, सव्वदुक्खाणंते करेइ ।

हेति, नियमनिष्पादकत्वेन । ततः किम् ? इत्याह-निष्पाद-
यथत्वाकुलः सन् इष्टम् । एवमुक्तेन प्रकारेण किया सुकि-
या भवति; सम्यग्ज्ञानादौचित्यावस्थेत्यर्थः । इयमेव विशेषे-
ष्यते-एकान्तनिष्कलङ्का, निरतिचारतया । निष्कलङ्कायैसा-
धिका, मोक्षसाधिकेत्यर्थः । यतस्तथा शुभानुबन्धायाः सुकि-
यायाः सकाशात् स प्रस्तुतः प्रवृत्तिः साधयति निष्पा-
दयति, परं प्रधानं, परार्थं सत्यार्थं, सम्यगविपरीतम् । त-
त्कृशालः परार्थसाधनकुशलः, सदा सर्वकालम् । कथम् ? इ-
त्याह-तैस्तैः प्रकारैर्बीजबीजण्यासाऽऽदिभिः सानुबन्धं परार्थं
महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् । एतदेवाऽह-बीजबीजाऽऽ-
दिस्थापनेन बीजं सम्यक्त्वं बीजबीजं तदपेक्षकशासनप्रशं-
साऽऽदि, एतन्न्यासेन । किंविशिष्टोऽयम् ? इत्याह-कर्तृबीर्य-
ऽऽदियुक्तः परं परार्थं प्रति । अत्रान्यथुभवेष्टः, एतमेव प्रति ।
सम्बन्धप्रदः, सर्वोऽकारसंपन्नतया । सुप्रतिष्ठानाऽऽदिहेतुः
कञ्चिदप्यन्यतया । मोहतिमिरदीपस्तदपन्नयनस्वभावतया ।
रागाऽऽमयैधर्माऽऽदिभिरासमर्थयेतिन । द्वैपापनलजलनिधि-
स्तद्विध्यापनशक्तिभावात् । संवेगसिद्धिकरो भवति, तदेतुयो-
गेन । अचित्त्यचित्तामसिकरणः, सत्त्वसुखहेतुतया । सीऽ-
धिकृतः प्रवृत्तिः । एवमुक्तनीत्या परपरार्थसाधकः, धर्मदा-
नः । कुतो हेतोः ? इत्याह-तथा कर्तुणाऽऽदिभावनः, प्रधान-
भयतया । किम् ? इत्याह-अनैकैर्भवेज्जन्माऽऽदिभिर्विमुच्यमानः
पापकर्मणा, ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिलक्षणैः । प्रवर्द्धमानश्च शु-
भार्थैः संवेगाऽऽदिभिः । अनेकभविष्याऽऽगम्यतया पारमा-
र्थिकया प्रामोति सर्वोत्तमं भवं तीर्थकराऽऽदिजन्म । किं-
शिष्टम् ? इत्याह-चरमं पश्चिमचरमभवहेतुः, मोक्षहेतुमि-
त्यर्थः । अचिकलपरपरार्थनिमित्तम्, अचरुत्तरमुपसंभारभावे-
न तत्र कृत्वा निरवशेषं कृत्यं यदुचितं महासत्त्वानां वि-
धूतजोतसः वध्यमानप्राग्बद्धकर्मैरुहितं व्यवहारतः सि-
द्धयति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्तं क-
रोतीति । अत्र सिद्धयति सामान्येनासिमाऽऽदिभ्यः प्रान्ती-
ति । बुध्यते केवली भवति । मुच्यते भवोपप्राहिकर्मणा । प-
रिनिर्वाति सर्वतः कर्मविगमेन । किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखा-
नामन्तं करोति, सदा पुनर्भवाऽभावात् । यद्वा-सिध्यति सर्व-
कार्यपरिस्मान्या । बुध्यते तत्राऽपि केवलाप्रतिघातेन ।
मुच्यते । निरवशेषकर्मणा । परिनिर्वाति समप्रसूयाऽऽज्या ।
एवं सर्वदुःखानामन्तं करोतीति निर्गमनम् । नवान्तरमनव्य-
वच्छेदाधैतवेद्यम् । इति प्रव्रज्यापरिपालनाच्च समाप्तम् ।
पं० सू० ४ सूत्र ।

(२१) प्रव्रज्याविधिः-

जन्तुं परंपराय पव्वावशविही ए दिक्खिया से गुरु परंप-
रागमे ति वुच्चइ । का सा भंते ! पव्वावशविही । एवं
खलु जन्तुं । पुव्वं पत्तपरिकला णुपुसगादिदोसरहिया ।
सुमुहुत्ततिहिनक्खत्तकरायजोगेणं मूरिया विहिंसा दह-
दिसाण बंधणं काउज वासा अभिमंतिपण्णा । पं-
चसुहापओगेण सत्तमुहापओगेण वा यतस्स सिर-
स्मिं खिण्णति । तओ पच्छा सीसस्स खमासमणुणं दावे-
ऊयं देवे वंदेवेइ० जाव “ जय वीअराय ति ” पाठो ।

१६

तओ शियं तेष वासे अभिमंति य दत्तखमासमणं सीसं
भणावेइ । ममं पव्वावेइ, ममं वेसं सम्पेइ । तओ सू-
री उट्ठा य मुकुकारपुव्वं सुग्गाहयं करेइ चि भणंतो
सीसदक्खिणवाहो सम्भुं रओहरणदसिआओ करिं-
तो पुव्वाभिमुहो उत्तराभिमुहो वा सीसस्स वेसं सम्-
पेइ । सीसो इत्थं ति भणइ । ईसाणदिसिभागे गंतुं आ-
भरणाइअलंकारं सुयइ, वेसं परिग्गहेइ । पुणो सूरि-
समीवमागम्म वंदेत्ता भणइ-इच्छाकारेण भंते ! ममं
मुंडावेइ, सव्वविरइसामाइयं ममारोवेइ । तओ सीसो वार-
सावत्तं वंदणं देइ । तओ दो वि सव्वविरइसामाइय-
रोवणत्थं सत्तावीमुसासकाउस्सगं करिंति; पाणिता उ
चउवीसत्थयं भणति । तओ पत्ताए लग्गवेलाए अक्खिं-
तरपविसमाणं सीसं णमुकारतिगमुच्चरितुं सूरि उट्ठाडिओ
तस्स तिभिं अट्ठाओ अक्खलियाओ गिएइइ, गिहिहत्ता
सणमुक्कारं तिंशिवारं सामाइयं भणइ । सेहो वि उट्ठाडि-
ओ चेव भावियणा अप्पाणं कयत्थं मम्ममाणो अणु-
कट्ठइ । तो ज पुट्ठिं संखेवेणं वासा अभिमंतिता तो
इत्थ वित्थरेणं वासाभिमंतणं । संपवासदाणं । तओ
खमासमणपुव्वं इच्छकारि तुम्हे सव्वविरइं सामाइयं
आरोवेइ । इच्छायं च खमासमणाणि दाउं पुट्ठिं च सम्-
वमरणं गुरु भणइ । संयो तस्सोवरिं सिंरं वासे खिण्णइ ।
एवं जाव तिंशि वारा । तओ खमासमणं दाउं भणइ-तुम्हा-
णं पेवेइयं साहूण य पेवेइयं मंदिसह काउस्सगं करोमि
। पुणो वि वंदेत्ता भणइ-सव्वविरइसामाइयरीकरणत्थं
करोमि काउस्सगं सत्तावीमुस्साचित्तणं चउवीसत्थयं भ-
णइ । तओ खमासमणपुव्वं सीसो भणइ-इच्छकारि भंते !
मम णामट्ठरणं करेइ । तओ सूरि नियनामवगाइदोसर-
हियं गंधे खिंवेतो णामं ठवेइ । तओ सीसो जहारायिणा-
ए साह वंदइ । सावयसावियामाहुणीओ य तं वंदेति ।
तओ सूरि मागुस्सखित्तजाइ ति वा, अहवा चत्तारि
परमंगाणि ति इच्छाइ देसणं देइ । आयेविलाइं जहा-
सत्तीए तवो कायव्वो । एअं सामाइयं चरितु उकोसं
० जाव छम्मासं पच्छा उट्ठावणिणा किज्जति । मा इमा
विही । तत्थ पट्ठियाइ । १ “ वास २ चिइ ३ वय निवेला ४
खमासमणं च सत्ता ५ दिसाबंधो । दुविहि तिंविहा तहा-
नयं-देसेणं मंडली सत्त ॥१॥ पट्ठियकहियअहिगयपरि-ह-
रउट्ठावणा य कप्पो ति । छुक्तं तीहिं विमुट्ठं, परिहर तवपण
भयणं ॥२॥ अप्पत्तं अकहिता, आणाहिगयपरिच्छेण य
आणाइ । दोसा जिणेहिं भणिया, तम्हा पत्तादुवट्ठावे ॥३॥ ”
एवं सुपरिक्खियगुणसीसो तिहिनक्खत्तमुहुत्तरावेनागाइय
पसत्थिदिवसे अप्पाणं वोसिरामि जियभवणइइहाणखि-

ते गुरुं वंदित्ता भण्ड-इच्छकारि तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोअणवेरमणल्लहाई आरोवावणिया, गंदिकरावणिया-यं वासाणिकखेवं करेह । तत्रो पुवं वासकखेवं करिय दे-वं वंदिय वंदस्य दाउं महव्वयाइआरोवणत्थं सत्तावीसु-स्सासं काउस्समं दोवि करित्ति । तत्रो सूरिहिं तिहा तुअएहिं पिदेवारि कृप्परिचिदिएहिं करेहि रयहरणं ठा-विता वामकराउनामियाए सुहपुत्तिं लंबेति धरितु सम्मं उवओगपरो सीस अदोवणयकयं इकिक्कं वयं नमु-कारपुवं तिन्निवारं उच्चारविइ । तत्थ खलु पढमं भं-ते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा बापरं वा तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणे अइवाइजा, नेवउन्नेहि पाणे अ-इवायाविजा, पाणे अइवाइयंते वि अणे स समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहं मणेरं वायाए काएणं करमि, ण कारवेमि, करंते पि अणे न समणुजाणामि । तस्म भंते ! पडिक्कामि, निंदामि, गरिहामि. अप्पाणं वोमि-रामि । पढेयं भंते ! महव्वए अबुद्धिओमि सव्वाओ पाणा-इवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥ अहावरे दोच्चे भंते ! महव्वए मुमावायाओ वेरमणं, परिग्गहं परिगिएहंते वि सव्वं भंते ! मुमावायं पच्चक्खामि । से कोहा वा लोहा वा भया वा हासा वा नेव सयं मुसं वणजा, नेवउन्नेहि मुसं वायावेजा, मुसं वयंते वि अणे न समणुजाणामि जावजीवाए जाव वोसिरामि । दुच्चे भंते ! अबुद्धिओमि सव्वाओ मुमावाया-ओ वेरमणं ॥ २ ॥ अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदि-न्नादाणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से मां वा गणेर वाउरं वा अप्पं वा बहुं वा अणुं वा धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं अदि-न्ने गिएहेजा, नेवउन्नेहि अदिन्ने गिएहावेजा, अदिन्ने गि-एहंते वि अणे न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहं मणेरं वायाए काएणं न जाव वोसिरामि । तच्च भंते ! महव्वए अबुद्धिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणा-ओ वेरमणं ॥ ३ ॥ अहावरे चउयं भंते ! महव्वए मेहुणा-ओ वेरमणं, सव्वं भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिचवं वा माणुसं वा तिरिक्खजोणियं वा नेव सयं मेहुणं से-विजा, नेवउन्नेहि मेहुणं सेवावेजा, मेहुणं सेवंते वि अणे न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहं मणेरं जाव अप्पाणं वोसिरामि । चउयं भंते ! महव्वए अ-बुद्धिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥ अहावरे पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! प-रिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा बहुं वा धूलं वा चित्त-मंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं परिगिएहजा,

नेवउन्नेहि परिग्गहं परिगिएहजाविजा, परिग्गहं परिगिएहंते वि अणे न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहं मणेरं जाव वोसिरामि । पंचमे भंते ! महव्वए अबुद्धिओ-मि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥ ५ ॥ अहावरे छडे भंते ! वए राइभोयणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! राइभोयणं पच-क्खामि असणं वा पाणं वा खाइमं वा साहमं वा नेव सयं राइ भुंजिजा, जाव वोसिरामि । छडे भंते ! वए अबु-द्धिओमि सव्वाओ राइभोयणाओ वेरमणं ॥ ६ ॥

(एतेषां सूत्राणां व्याख्या 'पडिक्कमण' शब्दे उस्मिन्नैव भागे २२४ पृष्ठादध्याय्य गता)

तत्रो पत्ताए लग्गवेलाए इच्चेयाई पंचमहव्वयाई राईभोय-णवेरमणल्लहाई अचहिअट्टाए उवसंपजित्ताणं विहरामि । एयं तिन्निवारं भणविइ । तत्रो वंदित्ता सीसो भण्ड-इच्छ-कारि भयं ! तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोयणवेरमण-ल्लहाई अचहिअट्टाए उवसंपजित्ता णं विहरामि । इच्चाइ खमासमणपुवं पयाहिणा समवरणं कायवा. तत्रो सी-मस्म आयरियउवउक्कायओ दुविहो दिसिबंधो कीरु । अमुगगणो अमुगमाहा अमुगकुलं अमुगो गुरु अमुगा आयरिया अमुगा व उवउक्काया अमुगाओ पवत्तिणीओ महचराओ साहुणीओ गिरिमोहम्मसाहम्मियाओ अमुग-अमुगा आयरिया परंपराएणं जहा दमासुअक्खेधे अट्टम-उक्कयणं यरावलीओ वुइया ।

(सा च ऋषिगणवलिः 'धर्मागणवलि' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठादध्याय्य द्रष्टव्या)

तथा तस्म सीमस्म गणो धावेइयवो । जहा जंजू । ममं परं-पराए कोडिगणे वइक्करी साहा चंदकुलं धावियस्मंति । एवं पवावणविहीए दिक्खिउरुण पंचमहव्वयरकवणट्टा देसणं दिंति, गुरुणो उज्झया-भोगीया-गक्खिया-रोहिणीपंच-मालिअक्खएणं जहा नीयायम्मकहाए । एसा पवाव-णविही जंजू । ममं पुणे समणेरं भगवया महावीरं वि-आहिया । अप्पाए विहीए इंदभूइयामोक्खणं चउइसममण-साहस्सीवाए पवाविवा, छीसअजियासाहस्सीओ प-वाविवा, जहा तुम पि माए पवाविओ तहा ममं पिअत्था अणे वि आयरियउवउक्काया सीसाणं सीसिणीणं पवावि-स्मंति जाव दुप्पमहसुरी वि एयं पवाइइसइ । एसा परं-परा सुद्धा । एसा पवावणविही पवइअकालाइदेमं व-लभेदाउडुद्धीण हासीए पमायं सेवमाणा वि सुद्धा जिणमयं पयासयंता साहुणां णेयव्वा । अङ्गं ० ।

(२८) गुरुव श्रान्तनिवदनम्-

उक्तो गुरुव्यापारः । अथ शिष्यव्यापारं दर्शयिष्याह-

अह तियपाहिणपुवं, सम्मं सुद्धेण चित्तरयंसेण ।

गुरुणो शिषेयणं स-व्वहेव ददमप्पयो एव ॥ २६ ॥

अथेक्षविधानादनन्तरं निरुणां प्रदीक्षणां समाहाग्रीन्-
प्रदीक्षन्म्, तत्पूर्वं प्रथमं यत्र तत्तथा किराविशेषणमिदम् ।
गुरुं विःप्रदीक्षणीकृत्येत्यर्थः । सम्यक् शुद्धेन तत्पत्तेः नि-
मलेन, न कल्पनयेत्यर्थः । विस्ते मनस्तदेव रत्ने माणिक्यं
प्रकाशस्वभावसाधर्म्योचितमन्ते, तेन । गुरोर्धर्मोऽवधार्यस्य
निवेदनीयम्—“भवदीयाः हं किङ्करोऽयम् न भवोऽर्पितमग्रस्य
नाथाः” इत्येवं समर्पणम् । सर्वथैव समस्तैरपि प्रकारैरिषि-
वचमुपपन्नानांऽऽयर्षणलक्षणैर्मनःप्रभृतिभिर्वा, न तु कथञ्चि-
दनिवेदनम् । दृढमप्यर्थमव्यभिचरितया । कस्य निवेदनम् ? ।
इत्याह—आत्मनः स्वस्य । अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्यामिति
गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

अथ तदार्मानिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते, न वा ? यदि न प्रति-
पद्यते तदा न गुरुः निष्फलत्वात्सत्येत्याशङ्कं परिहरन्नाह—
एषा खलु गुरुधर्मी, उक्तोऽपि एष दाराधर्मो उ ।

भावीवसुद्धीर्षे ददं, इह वि य वीर्यमेयस्स ॥ ३० ॥
यदतद् गुरुणां सर्वथाऽऽत्मनिवेदनमनन्तराक्रोमेया इयं खलु
दीक्षयाऽथवाऽवधारणं, तेनैव न त्वन्याऽपि । यदाह—
“का भक्तिस्तस्य येनाऽऽत्मा, सर्वथा न नियुज्यते । अमरुः का-
र्यमेवाऽऽदुःखेनात्प्राप्तोऽयं जनम् ॥१॥” गुरुभक्तिर्धर्मोऽवधार-
णमनः । गुरुभक्तिश्च सदा विधेया दुष्प्रतिकारत्वाद् गुरोः त-
स्मात्स महाशक्त्याऽथवा । उक्तं चानन्तराक्रोमेयत्वेनैवादि-
“निगदं दुःखं विना समगता उषो ! ते जहाः अमरपियरस्म-
नस्म, भक्तिसम् ॥” तथा—“गुरुभक्तः धृतज्ञानं भवेत् कल्पत-
रूपमम । लोकहितयभाविन्य-स्मृतः स्युः सर्वसम्पदः ॥१॥”
तथा अमुकपुत्र इत्युक्तं उक्तुः । (एव लि) इहोत्तरस्यैव
कारणस्य तनुशुद्धयं स्वयन्प्रादि पद्यायमेव गुरोरात्मनिवेद-
नस्यो नायः । वस्तुमनःप्रादि तदेवैकं दत्तं स्यात्, आ-
त्मदत्ते तु सर्वमेवाप्यात्मदानधर्मस्यैवापेक्षितम् । दानधर्मो
वितरणरूपं कुशलानुष्ठानम् । विधेयश्चासौ महाशक्त्याऽथवा-
त् । यदाह—“दानात्कीर्तिः सुधाशुभा, दानात्सौभाग्यमुत्तम-
म् । दानान्कामार्थमेक्षाः स्युः—दानधर्मो वरस्ततः ॥ १ ॥” कि-
यथाकर्तव्यं दीप आत्मनिवेदनमुत्प्रेक्षादानधर्मो भवति ? , ने-
त्याहः भावविशुद्धया परिणामनिष्कलकृतया दृढमत्यन्तम् प-
रिणामकलङ्कं च कीर्त्योपपत्तिः । तर्हि भावशुद्धयमेव कि-
मपिदित्याह—(इह वि य लि) दत्तम्, ऽप्यथाभावविशुद्धि-
वर्तितकृत्येत्यर्थः । अपि चेति पुनःशब्दार्थः । बीजमिव बीजं
हेतुर्भवतीति । द्रव्यतोऽपि सद्गुणानुष्ठानं प्रयो भावानुष्ठान-
कारणवैधित्येन स्यात्प्रेक्षादानधर्मस्याऽऽत्मनिवेदनमिति प्रकृत-
म् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३० ॥

कथमिदं भावविशुद्धयभावपूर्वकमात्मनिवेदनमुत्प्रेक्षादान-
धर्मबीजं भवतीत्याह—

जे उनमचरियमिणं, सोउं पि अगुत्तमा ण परंति ।
ता एयसगासाओ, उकोसो होइ एयस्स ॥ ३१ ॥

यथस्मात्कारणान् उत्तमचरितं सत्पुरुषचेष्टितम्, इदमन-
न्तरं शीतलमात्मनिवेदनम्, श्रोतुमप्याकर्षयितुमपि, आस्ता-
मनुष्ठानम् अगुत्तमा अमत्तुरुपाः । न पारयन्ति न शक्नुव-
न्ति, तथाविधबीजैरहितत्वात्सोपायम् । तत्समाकारणादेतत्स-
काशादेतस्माद्भावविशुद्धिर्दिष्टाहोतीत्यमुत्प्रेक्षादानधर्मक-

पाऽऽत्मनिवेदनादर्थः । नुशब्द एवकारार्थः । तत्प्रयोगं च
दर्शयिष्यामः । प्रकपे उत्कर्षो भवत्येव जायत एव । एतस्या-
नन्तरगाथाद्विधानधर्मस्य । इदमुक्तं भवति—यद्यप्यात्मनिवेदन-
रूपा दानधर्मो विशुद्धभावाऽवापि विधीयमानोऽनुत्कृष्टो भ-
वति तथाऽऽयुक्तमचरितरूपत्वात्सत्यानुत्कृष्टानिमित्तभूतया
भावविशुद्धयेन कल्याणमुत्प्रेक्षादानधर्मबीजं भवतीति, अतः सा-
धूक्तम्—“इह वि य वीर्यमेयस्स लि” अतो गुरुणाऽप्रति-
निपद्यत्वेऽपि न निष्फलताऽऽत्मनिवेदनस्येति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अथ यदि तदार्मानिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते, तदाऽधिकर-

णदोषो गुरोः स्यादित्याशङ्कं परिहरन्नाह—

गुरुणो वि शाहिगरणं, ममचरहियस्स एत्थ वधुप्पिम् ।

तन्भावमुद्धिदेउं, आणाएइ पयइमाणस्स ॥ ३२ ॥

गुरोर्गपि न केवलं दीक्षितस्याऽऽत्मनिवेदननिष्फलत्वलक्षणो
दोषोऽभिहितयुक्तेन भवति धर्माभावात्स्याऽपि, न नैव । अपि-
क्रियते दुर्गतायनेनाऽऽत्मन्यधिकरणम् । दीक्षितेनाऽऽत्मनि
निवेदिने परिग्रहाऽऽस्मात्पुनरुत्पत्तिरूपो दोषो भवतीति गम्य-
ते । किम्भूतस्येत्याह—ममचरहितस्य निःसङ्गस्य । कृत्याह—
अज्ञेयस्मिन्ननन्तराक्रोमेयत्वेन पदार्थे दीक्षितमप्यनदीयाऽऽप-
त्यवित्ताऽऽदिके । पुनः किम्भूतस्येत्याह—प्रवर्त्तमानस्य व्या-
प्तियमाणस्य । कया ? आत्माया आत्मोपदेशेन । किमर्थम् ? तद्भा-
वशुद्धिहेतुं दीक्षितसत्त्वपरिणामविशोऽधनहेतोः । एवं हि प्र-
वृत्तौ तस्य भावशुद्धिरुपजायत इति । एवं वेदानुष्ठानप्रयो-
गा यदुत—दीक्षिताऽऽत्मनिवेदनं गुरोराधिकरणं न भवति,
ममचरहितत्वात् । शरीराऽदिवर्तिनि दृष्टान्तोऽप्युक्तः । न च
ममचरहितत्वमसिद्धं, तदुपकारायाऽऽश्रया प्रवृत्तत्वाच्चरि-
त्वापकाराय भोजनाऽऽर्थावेति गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

एवं दीक्षाविधिं परिसमाप्य दीक्षितोपदेशं प्रत्याचार्य-

स्यापदेशमाह—

णाऊण य तन्भावं, जह होइ इमस्स भाववुद्धिं लि ।

दाणादुवदंसाओ, अणेण तह एत्थ जइय्वं ॥ ३३ ॥

ज्ञात्वा च विज्ञाय पुनः, तद्भावं दीक्षितपरिणाममाका-
राऽऽदिभिः । यदाह—“आकाशे रिङ्गिते गत्या, चेष्टया भाग्येन
च । नेत्रवक्त्रचिकारिश्च, गृह्यतेऽनर्गते मनः ॥ १ ॥” यथा
येन प्रकारेण भवति जायते । (इमस्स लि) अथ दीक्षा-
तस्य, धर्मशुद्धिदीक्षायां समुद्धिः । इति शब्दः समाप्तः ।
तस्य च “जइय्वं” इत्यत्र गाथात्वेन प्रयोगः । दानाऽऽर्था-
वितरणप्रभृतीनाम् । आदिशब्दाद् गुरुसंवातपःप्रभृतीनां चा-
पदेशः । प्रवर्त्तमानादिस्य कुसंमर्गनिषेधाऽऽदेः स तथा तत्र
दानाऽऽनुपदेशाऽऽदी, अनेन दीक्षाऽऽचार्येण, तथा तेन प्र-
कारेण, अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्याम्, यतियं यत्ना वि-
धेयः । तत्र दानोपदेशो, गुरुसंवापदेशश्च यथा—

“न्यायात्संख्यपरमपि हि, भूत्यानुगोपधनो महादानम् ।

दीक्षितपस्यादी गुरुबुद्ध्या दानमन्यतु ॥ १ ॥

एवं गुरुत्वाऽऽदि च, कालं संचोगविप्रवर्जना ।

इत्यादिकृत्यकरणं, लोकात्तरतवसंपात्य ॥ २ ॥

इति गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

इदं च मिथ्यात्वप्रतिक्रमणः॥५॥ ध्यात्मनिवेदनाः॥ दिवा दीक्षाविधानं यादृशौ शिष्याः॥५॥ चार्थोऽङ्कुरतस्तादृशवाच्यं दर्शयितुमाह-
याद्याऽङ्गुलानुश्रो खलु, शिरपरिस्संगो पदत्परसिङ्गो जौ ।

इय जयदं न उग्य अश्रो, गुरु वि एयारिसो चैव ॥३४॥

ज्ञानाऽऽदिगुणयुतः सत्यसम्बन्धान्ध्रानुगुरुमस्तिस्वप्रभु-
तिगुणसंपन्न एवेति, यत इति सम्बन्धः । खलुगवधारणे ।
निरभिष्टङ्गा मिथ्याहृदयवहारेषु बाह्यद्रव्ये च निःस्पृहः ।
पदार्थरसिक आगमोक्तदेवत्वगुरुतत्त्वाऽऽभ्यस्तस्वजीवाऽऽदि-
भावमिति युक्तः । चशब्दः समुच्चये । यो दीक्षितजीवः, स इति
गम्यते । इत्यनेन प्रकारेणाऽऽनन्तरोक्तमिथ्यात्वप्रतिक्रमणस-
म्यकत्वप्रतिपत्त्यात्मनिवेदनाऽऽदिलक्षणम् । यत यत्नं करो-
ति, न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणयुतादपरः, एवंविधयनस्य
ज्ञानाऽऽदिगुणयोगसाध्यान्वा । तथा गुरुपति न केवलं शिष्य
एवंविध एव एवं यतने धर्मोऽऽचार्योऽप्येतादृश एव ज्ञानध-
नानचारिणश्चिन्ताऽनुग्रहयुक्तिसंवायप्रमादाऽऽदिगुणयुतो निः-
सङ्गः पदार्थरसिकश्चैवः न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणस्य प्रा-
गुक्तविधावशक्त्यान्वससङ्गस्य दीक्षितज्ञानाऽऽत्मनिवेदनं कृते-
ऽभिष्टङ्गसंभवेन तद्वाच्यगुणधर्ममात्रया प्रवर्तनासम्भवात्, पदा-
र्थरसिकतत्त्वस्य च देवतत्वाऽऽदिप्रतिपादकत्वाभावादिति ।
शेषशब्दोऽवधारणार्थः । दर्शितं चावधारणम् । इति गाथा-
ः ॥ ३४ ॥ यथाविधौ दीक्षकदीक्षितौ यथावदीक्षासाध-
कौ स्यातां तथाविद्यानुक्तौ, (प्रथमं प्रव्रजतः उपधिग्रहणम्
'उचति' शब्दे १०६६ पृष्ठे "सिङ्गोयस्स" १५ इत्यादिना
स्वेषण प्रतिपादितम्)

अथ यथाचदीक्षितानां प्रशंसामाह-

धम्मामेयजोगो, धम्मा चट्ठेति एयगीरे ।

धम्मा बहु मसते, धम्मा जे ण प्पदुमति ॥ ३५ ॥

धम्मनां भावधनलभ्यूणां तत्साधूनां वा, सध्वानामिति
गम्यते । एतद्भाषां जिनदीक्षाया सह सम्बन्धः । तथा तयो-
गंऽपि धम्माः पुरायवन्तः, वेष्टन्ते प्रवर्त्तन्ते, एतन्नीत्या दी-
क्षाध्वमाङ्गुपगमनान्येन विकालं जितवन्दनपूजनाऽऽदिना ।
तथा धम्माः पुरया बहु मन्यन्ते बहुमानविषयीकुर्वन्ति,
दीक्षितान् दीक्षां वा स्वयं तां कर्मदेशपादप्रतिपक्षा अपीतिः
तथा धम्माः पुरया ये जीवाः, न प्रबुद्धमति न प्रदिष्टा भव-
न्ति, दीक्षायामिति गम्यते । बुद्धसत्त्वा हि न केवलं तां न
प्रतिपद्यन्ते, मोहान्धतया तस्यामेव द्वेषिणा भवन्तीति ।
ववर्पति च- "विहिअप्रओसो जेसि, आसन्ना ते वि सुदप-
प सि । बुद्धमिगारे पुण सु-खदेसणा सिहनायसमा ॥१॥"
इति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

अथ दीक्षितानन्तरं दीक्षितेन यद्विधेयं तदुपदिशन्नाह-
दासमह जहापत्ती, सद्धासंवेगकमुयं शिष्या ।

विहवाणुसारो तह, जणोवयारो ये उच्चिओ ति ॥३६॥

दानं प्राक्तुकेणीयवत्संवायाज्ञायात्माऽर्थीनां सङ्गाऽऽदिभ्यो वि-
तरणम् । यतः सर्वे विरतिदीक्षाभयक्रियोक्तम् ॥५॥ अतः यद्यगुल-
गोरस-कालुगपञ्जिह्वणं समणसंवे । अयह गणिवायगमां,
तद्वसह स्ववस गच्छस्स ॥ १ ॥ " (अनन्तरं वर्ये) अ-
थेति दीक्षाग्रहणानन्तरम् । यथाशक्ति शक्तेरनतिक्रमेण, वि-

स्वित्ताजु रूपमित्यर्थः । दातव्यमिति शेषः । किम्भूतं तवि-
त्याह-धन्ना स्वकीयोऽभिलाषः, पराननुकूलित्यर्थः । संवे-
गो मोक्षाभिलाषः, क्रमो देयद्रव्यपरिपाटिलोककृदा यथा-
ज्येष्ठता वा, एतियुतं संयुक्तं यत्तथा । नियमादवश्यंभावेन ।
तथा विभवाजुसारतो विभवापेक्षया । तथाशब्दो विध्यन्तर-
प्रतिपादनपरवाक्यपेक्षार्थे उन्ताराध्याऽऽदी ब्रह्मणः । अ-
धवा-तथेति तेन प्रकारेण लोककृदेन, ज्ञानोपचारः स्वजनाऽऽ-
दिलोकपूजा । चशब्दः समुच्चये । उचितः स्वपरयोग्यताऽनु-
रूपो, विधेय इति गम्यम् । इतिशब्दः समाप्तिः । तेनैतावदेव
दीक्षाऽनन्तरकृत्यमित्यर्थः स्यादिति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥
एतावत्प्रयत्नकृताऽपि दीक्षा सम्यगन्यथा च स्यात्संभवे सम्प-
गदीक्षेति कथमवसेयम् ? उच्यते-लिङ्गतोऽनन्तमित्येवा इह-
अहिगयगुणसाहमिम्य पीडितोगुरुभक्तिवृद्धी य ।

लिङ्गं अन्वभिचारी, पडदियहं सम्पोदक्खाए ॥ ३७ ॥

अधिभुता दीक्षाप्रतिपत्त्याऽङ्गीकृताः प्रस्तुता वा अधिभुता वा
प्राप्तास्ते च ते गुणाश्च सम्यक्स्वतन्त्रादभवप्रशमसंयमनानिदे-
ऽस्ति कस्यानुरागाधुपाधर्मगतदेवाऽऽदिवैद्यानुरागकर्णाऽ-
द्याऽधिकृतगुणाः, ते च साधर्मिकप्रतिष्ठ समानार्थमिका-
नुरागः बोधश्च तत्साधगमो गुरुभक्तिश्च धर्मोऽऽचार्योऽनुराग
इति द्वन्द्वः । अतस्तासां वृद्धिर्दीक्षाध्वमरादावश्यं वर्धनमिति
समासः । चशब्दः पुनरर्थः । तद्वाचना वैवर्ग्य-सम्यगदी-
क्षायां दानाऽऽदिकं तावदनन्तरकृत्यमविकृतगुणसाधर्मिक-
प्रतिबोधगुरुभक्तिवृद्धिः पुनर्लिङ्गं गमकं विह्वलमर्थमवधि-
कान्तिकम्, प्रतिदिवसमहानिश्चमः एतद्व्याधिकृतगुणाऽऽदिवृ-
द्धिंशेषम् । कस्या लिङ्गमित्यन्वाह-सम्यग्दीक्षाया अ-
मिथ्यादीक्षणस्य, एतद्विषयेऽस्तु सामर्थ्यादसम्यग्दीक्षायाः ।
इति द्वारागाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथ सम्यगदीक्षाया यथाधिकृतगुणवृद्धिर्लिङ्गं भवति, तथा
दर्शयन्नाह-

परिसुद्धभावओ तह, कम्मखओवसमजोगाओ होइ ।

अहिगयगुणनुद्धी खलु, कारणओ कजभावेण ॥ ३८ ॥

परिशुद्धभावनां निशुद्धाध्यवसायान् तथेति तथाप्रकार-
दीक्षाप्रतिपत्तिकरप्राप्त्यर्थः वच्यमाणकारणापेक्षया वा समु-
ध्यार्थस्तथाशब्दः । कर्मणोऽधिकृतगुणाऽऽवरणस्य क्षयोप-
शमो दीक्षाप्रतिपत्तिकरपरिशुद्धभावजन्यो विगमविशेषत्वे-
न यो योगः सम्बन्धः स तथा ततः कर्मक्षयोपशमयोगतः ।
किमिथाह-भवति जायते । काऽप्यौ ? अधिकृतगुणवृद्धिः स-
म्यक्त्वाऽऽदिगुणवर्धनम् खलुर्वाक्यालङ्कारोऽवधारणे वा । अ-
वधारणार्थं च वास्य भवत्येवमेवं प्रयोगो द्वयः । कर्तुं
कारणैर्नैतदेवमिथाह-कारणतो हेतोः सकाशात् कार्यभावे-
न फलसद्भावात् । तत्र दीक्षारूपविशुद्धभावः कारणकारणं,
कर्मक्षयोपशमस्तु कारणम् । तथा शब्दवृत्तिर्यव्याख्याना-
पत्ते तु परिशुद्धभावः कर्मक्षयोपशममर्थेति कारणद्वयम्, अ-
धिकृतगुणवृद्धिश्च कार्यम् । अतः परिशुद्धभावकूपसम्यग्दी-
क्षायामधिकृतगुणवृद्धिः कार्यत्वाद्लिङ्गं भवति । इति गाथा-
ऽर्थः ॥ ३८ ॥

अथ साधर्मिकप्रतिष्ठित्यर्थं सम्यग्दीक्षाया लिङ्गं भवति
तथा दर्शयन्नाह-

धम्मामि य बहुभासा, पहाणुभावेण तदगुरागाओ ।

साहस्यमिपतिपि उ, इदि बुद्धी धुवा होइ ॥ ३६ ॥

धर्मं दीक्षारूपे दीक्षितजनादुपेयधृतकारिरूपे च, चराध्वः समुच्चयार्थो भिन्नक्रमश्च । बहुमानात्पक्षपातात्, प्रधानभावेन प्राधान्याच्च धर्मप्रधानत्वाद् साधर्मिकाणामिति हृदयम् । तदनुसारात् साधर्मिकस्तेहात् । इह यथापि साधर्मिकशब्दः परपदे समस्तश्च वर्तते, तथापि तच्छब्देन स एव संस्पर्शोतीति, वक्ष्या तथैव विहितित्वान्, वक्ष्याधीनत्वाच्छब्दप्रवृत्तेः, इत्येते वैधेविधः प्रयोगस्तत्र तत्रेति । किं व्यादित्याह—साधर्मिकप्रतिः समानधर्मजनविषयमेकजन्यत्वात्सदृश्यः । कार्ये कारणोपचारात् । तुशब्दः पुनरर्थः । तद्वत्त्वना सैवम्—परिशुद्धभावनाऽधिकृतगुणानां वृद्धिर्भवति, साधर्मिकप्रतिः पुनर्धर्मवद्भुतान्तः साधर्मिकानुरागादिति । अथ वा—धर्मं बहुमानात्पीतिमात्रात् प्रधानभावेन धर्मस्योत्तमत्वबुद्ध्या तदनुसाराच्च धर्मभेदश्चेत्यर्थः । धर्मविषययोः प्रीतिभक्त्याभ्यायं विशेषो यथा—

“ यत्तादरोऽस्ति परमः, प्रीतिश्च हितोऽद्या भवति कर्तुः ।
शेषव्यांगेन करो—ति सच्च तन्मील्यनुष्ठानम् ॥ १ ॥
गौरवविशेषयोगाद्—बुद्धिमतां बहिष्कृततरयागम् ।
क्रिययत्तरुल्लस्यार्थ, अर्थे तद्वत्त्वबुद्ध्यानुष्ठानम् ॥ २ ॥
अयन्तवज्जभा स्तु, पत्नी तद्वद्विता च जननीति ।
तुल्यमपि कृत्यमनयो—ज्ञानं स्यात्प्रीतिर्भक्तिगतम् ॥ ३ ॥ ” इति ।
साधर्मिकप्रतिस्तु साधर्मिकानुरागस्य । इन्दीश्वरप्रदर्शनं, वृद्धिर्बोधनम्, प्रया निश्चिन्ता, भवति जायते । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

अथ बोधवृद्धेर्लिङ्गतादर्शनायाऽऽह—

विडियागुह्याग्रायो, पाएणं सच्चक्रमस्त्वउवसमो ।

गाणावरणावगमा, शिपमेणं बोहवुद्धि ति ॥ ४० ॥

विद्वितानुष्ठानाद् दीक्षादीर्घतत्समाचाररूपसदृशात्, प्रायेण बाहुल्येन, कस्यापि जीवस्य भावविशेषादेव ज्ञयोपशमो भवतीति प्रायेणेत्युक्तम् । सर्वकर्मज्ञयोपशमो निश्चिन्तानाऽऽवरणाऽभिधानात्कर्मणां विगमविशेषो, भवतीति गम्यम् । धातिकर्मणामिति व्याख्यानम्—“ मोहस्संबोवसमो, स्त्रात्रोवसमो चउण्ड घाईणं । उद्यक्कण्यपरिणामा, अट्टण्ड विहोति कम्माणं ॥ १ ॥ ” इति वचनात् । ततश्च ज्ञानाऽऽवरणापगमात् धातिकर्मन्तर्गतस्य ज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणः ज्ञयोपशमाऽऽहः सकाशात्त्रयमेव नियोगेन, बोधवृद्धिज्ञानवर्धनं भवति । इति शब्दो बोधवृद्धिब्रह्मव्यतासमासिसंस्मृत्यर्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४० ॥

अथ गुरुभक्तिवृद्धेर्लिङ्गतादर्शनायाऽऽह—

कल्लाणसंपपाए, हिमिए हेउ जओ गुरु परमो ।

इय बोहभावओ चिय, जायइ गुरुभक्तिवुद्धि वि ॥ ४१ ॥

कल्याणानामैहिकाऽऽमुष्मिकभयसां संपत्संपत्तिः कल्याणसंपत्तयस्तद्वन्व्यहेतुत्वाद्दीक्षितसमाचारश्च कल्याणसंपदवृत्त्येऽनन्तरस्याः । (इति चि) अस्या अनन्तरोक्तायाः, हेतुः कारणम्, यतो यस्मान्, गुरुधर्मोऽऽचार्यः, परमः प्रधानो वर्तते । ततः कारणमन्तर्भावभक्तिविषयोऽस्मिति शेषः । इत्यनेन प्रकारेण कल्याणहेतुत्वेन भक्तिविषयो गुरुत्येवंलक्षणं यो बोधो ज्ञानं तस्य यो भावः सत्ता स तथा तस्मादिति बोधभावादेव नाग्या । ‘ चिय ’ शब्दोऽपचारः । १६०

गार्थः । जायते भवति गुरुभक्तिवृद्धिरपि धर्मोच्चायबहुमानवर्धनमपि, न केवलं स्वहेतोर्बोधवृद्धिरिति गाथाऽर्थः ॥ ४१ ॥

अथानन्तरोक्तीद्दीक्षागुणानामनन्तरफलं दर्शयन्त्याह—

इय कल्लाणी एमो, कमेण दिक्खागुणे महासत्तो ।

सम्मं समायरोतो, पावइ तह परमदिवक्खं पि ॥ ४२ ॥

इति ब्रह्मव्ययेन सम्यग्दीक्षाकृतगुणवृद्ध्यादितस्त्रिभूमि-लक्षणं । कल्याणी कल्याणवान् लोकद्वयभाविकल्याण-हेतुभूतदीक्षाऽवाप्तिः । भवतीति गम्यते । एषाऽनन्तरोक्तीद्दीक्षादीक्षितजीवः । तथा क्रमेण परिपाटवा शुद्धशुद्धतरशुद्धतमव्यर्थः । दीक्षागुणां जिनदीक्षाधर्मो जिनसाध्यागमभक्तिप्रभावाऽऽर्थात् समावरज्जिनि योगः । महासत्त्वो महाभुभावः । सम्यग्भावस्यारं, समावरज्जा सेवमानः, प्राप्नोति लभते । तथेति फलान्तरसमुच्चयार्थः । परमदीक्षामपि सर्वविरजितामपि, न केवलं कल्याणैव भवति इत्यपिशब्दार्थः । अथवा—कल्याणी संक्षेपं प्राप्नोति तथा परमदीक्षामपि स्थेतरदीक्षां प्राप्त इति हृदयम् । शेषं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ ४२ ॥

अथ जिनदीक्षाया एव परमफलपददर्शनायाऽऽह—

गरहियमिच्छायारो, भावेणं जीवमुत्तिपगुहविउं ।

योमिसकम्ममुक्को, उवेइ तह परममुत्ति पि ॥ ४३ ॥

गहिता निन्दिता मिथ्याऽऽचारो मोक्षमार्गविपरीतस्याच्चार मिथ्यात्वाविर्गतिरूपानुदुष्टयोगलक्षणा अतीतकालाऽऽसेविता येन स तथा परमदीक्षाऽवाप्नोति । उपलक्षणत्वाच्चार्य वर्तमानानां मिथ्याऽऽचारणां संवरणम्, अनातानां च प्रत्याख्यानमिदं द्रष्टव्यम् । अन्यं तु मिथ्याऽऽचारलक्षणं वदन्ति—“ चाहेन्द्रियाणि संवरय, य आरुते मनसा स्मरन् । इन्द्रियाधानं विमृष्टाऽस्मा मिथ्याऽऽचारः स उच्यते ॥ १ ॥ ” इति । कथं गहितामिथ्याऽऽचार इत्याह—भावेन परमाधेतो न द्रव्येन एव, उपैति परममुक्तिमपि योगः । अथवा—भावेन इत्येतदनुभूत्येन सत्त्वबन्धनीयम् । जीवतः प्राणान् धारयतो मुक्तिमोक्षो निःसङ्गताप्रकरणे जीवन्तकलकाम्, अनुभूय संवेद्य, अनुभवन्ति च जीवन्त एव परमदीक्षावन्तो मुक्तिम् । यदाह—“ निजितमदमदनां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम् । विनिवृत्तपरिप्राणा—मिहैव मोक्षः सुविद्वितानाम् ॥ १ ॥ ” निःशेषकर्ममुक्तः क्षीणतकलकामः । उपैत्युपगच्छति, तथा तेन प्रकारेण जिनदीक्षाजनितगुणप्रकरणेनन्तवृत्तिलक्षणेन, परममुक्तिमपि सकलकर्मशुद्धिगमपि, न केवलं परमदीक्षामपि प्राप्नोतीत्यपिशब्दार्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४३ ॥

अथ प्रकरणोपसंहरायायाऽऽह—

दिक्खाविहाणमेयं, भाविजंतं तु तंतणीतीए ।

सहअणुल्लवंधणार्णं, कुगावहिरइं लहुं कुणइ ॥ ४४ ॥

दीक्षाविधानं जिनदीक्षाविधिः, पतद्वनन्तरोक्तम्, (भाविजंतं तु सि) भाव्यमानमपि पशोर्लोच्यमानमपि, आस्तामासेव्यमानम्, सहद्वन्धकापुनर्बन्धकाभ्यामिति गम्यम् । अथ भाव्यमानमेव नामाव्यमानमपिः तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, एवकाराथो वा । तन्वनीत्याऽऽगमव्ययेन । कयो-

रित्याह-सहृदेकदा न पुनरपि बन्धो मोहनैत्यकर्मोक्तप्र-
स्थितिकथनं ययोस्ते। सहृदयवैभवमौ तयोः। सहृदयक-
स्यापुनर्वैभवकस्य चेत्यर्थः । तत्र यो यथाप्रवृत्तकरणेन प्र-
तिप्रदेशमागतोऽभिप्रक्षन्तिः सहृदयैः कृपां सागरोपमको-
टीकोटीसप्ततिलक्षणां स्थितिं भक्त्यययसौ सहृदयक उ-
च्यते । यस्तु तां तथैव लपन् प्रथिप्रदेशमागतः पुनर्न
तां भक्त्ययति भक्त्ययति च प्रथि संऽपुनर्वैभवक उच्य-
ते । एतयोश्चाभिप्रक्षन्तिवेन कुप्रहः सम्भवति, न पुनर-
विरतसम्यग्प्रवृत्त्यादीनां, मार्गोभिसुखमार्गपतितयोस्तु कुप्र-
हसंभवेऽपि तस्याग एव तद्भावनामात्रसाध्य इत्यत उक्तं
सहृदयकपुनर्वैभवकयोरिति । एतयोश्च भावसम्यक्त्वा-
भावाद् दीक्षायां द्रव्यसम्यक्त्वमेवमारोप्यते इति । कुप्रह-
विरतसम्यग्प्रतिवेशविशेषविशेषां, लघु शीघ्रं, करोति विष-
ये । इह विरहशब्देन हरिभद्राऽऽचार्यकृतं प्रकरणस्यास्याः
ऽवधिर्न विरहाङ्गत्वात्सम्प्रत्येव सर्वत्र । इति गाथाऽधो ॥७४॥
पञ्चा० २ वि० ।

(२३) इह तु परं तत्कलमभिधानुमाह-

स एवमभिसिद्धे परमर्षे मंगलालए जम्मजगरमरगरहि-
ए पहीलासुह अशुवैधमत्तिवजिए संपत्तिअसरुवे अकि-
रिए सहावसंठिए अश्वंतनराजे अश्वंतदमये ॥

स प्रकान्तः प्रमज्याकार्गो, एवमुक्तेन सुखपरम्परप्रकरणेना-
भिसिद्धः सन् । किम्भूत इत्याह-परमप्रक्ष, सहाशिवत्वेन । म-
ङ्गलाऽऽलयः, गुणोत्कर्षयोगेन । जम्मजगरमरगरहितो निमित्ता-
भावेन । यथोक्तम्-“ दग्ध बीजे यथाऽन्यन्ते, प्रादुर्भवति ना-
ङ्कुरः । कर्मबीजं तथा दग्धं, न रोहति भवाङ्कुरः ॥१॥ ” इति ।
प्रवीणशुभम एकान्तेन अनुवैधमत्तिवजितः अशुभमहीकृत्या-
ऽत एव संप्रान्तनिजस्वरूपः कवलौ जीवः, अक्रिया गमनाऽऽ-
दिगुण्यः, स्वभावसंस्थितः सांनिर्दिक्तधर्मवान् । अत एवाऽऽ-
ह-अनन्तज्ञानोऽनन्तदर्शनः, ज्ञयानन्तव्यान् स्वभावश्चाभ्याय-
मेव । यथोक्तम्-“ स्थितः शान्तियुवजीवः, प्रकृत्या भावयुज-
या । चन्द्रिकावच्च विज्ञाने, नदावरणमभवत् ॥ १ ॥ ”

अथ कीदृशोऽसौ वरीरूपाभ्याम ? इत्याह-सहाशिवत्वाऽऽह-
स न सद्, न रुवे, न गंधे, न रसे, न फासे, अरुद्धी-
सत्ता अशित्थंयसंराशा अश्वंतविशिया कयकिचा मव्वा-
बाहविबजिआ मव्वाहा निरविक्खा थिमिआ पसंता । अमं-
जोगिए एसारंते अशो चैव परे मए । अविक्खा अणा-
गंते, संजोगो विभोगाकारं, अफलं फलमेवाशो विशि-
वायपरं खु तं, बहुमयं मोहाशो अशुहागं, जमिचो विवज-
शो, तशो अशुत्था अपज्जवमिआ, एम भावरिज परे ।
अशो वुत्ते उ भगवया । नागापेण जोगो एअस्स । से
सरुवसंठिए । नागाममममथ । न सत्ता मदंतमुवेइ । अ-
चित्तमेअं केवलिंगमं तत्तं निच्छयपमपेअं । विजोगवं च
जोगो चि न एस जोगो भिअं लक्खणमेअस्स । न इ-
राशिविक्खा सहावो खु एसो अश्वंतमुहमाहावकणो । उवमा
इत्थ न विजइ । तम्भाजुणुभो परं तम्पेव । आणा ए-

सा जिणाणं सव्वसणुणं अवितहा एतंओ । न वितहे
मिचित्तं । न चांमिचित्तं कज्जं ति । निर्दसणमिचित्तं तु नवरं ।

स सिद्धः न शब्दो, न रूपं, न गन्धो, न रसो, न स्पर्शः,
पुद्गलयमेवादीनाम् । अभावस्तर्हीत्येतदपि नेत्याह-अक-
पिणी सत्ता ज्ञानवत् । अनित्यंस्वसंस्थापना, इदं प्रकारमा-
पभ्रमिथम्, इत्थं स्थितमित्यसं, न इत्थंस्वम् अनित्यंस्वम्,
संस्थानं यस्य । अरूपिण्याः सत्तायाः सा यथोक्ता । अन-
न्तबीर्या इयं सत्ता प्रकृत्यैव । तथा कृतकृत्या तन्निष्पाद-
नेन निवृत्तनच्छक्तिः । सर्वाऽऽवाधाविजिता द्रव्यतो भा-
वतश्च । सर्वथा निरपेक्षा, तच्छुक्रयुगमेन । अत एव
स्तिमिता प्रशान्ता सुखप्रकाशानुसूता निस्तरुण्यहोदधि-
कृत्या । एतस्या एव परमसुखत्वमभिधानुमाह-असांयोगि-
क एष आनन्दः, सुखविशेषः । अत एव निरपेक्षत्वा-
त् परो मतः प्रधान इष्टः । इदं व्योन्तेरकमाह-अपेक्षाऽ-
नानन्द, आनुसुयदु क्त्वान् । अपेक्षमाणाऽऽप्या तस्मिन्सौ
शेषमाह-संयोगो वियोगाकारं, तदवसानतया स्वभाव-
त्वात् । अफलं फलमेतस्मान् संयोगान् । किमिति ? अत
आह-विनिपातपरमेव तत्सांयोगिकफलम् । कथमिदं बहुम-
तम् ? इत्याह-बहुमतं मोहादबुधानां पृथग्जनाना-
म् । तत्रापि निबन्धनमाह-यदतो विपर्ययः, मोहा-
द एवाफले फलबुद्धिः । ततो विपर्ययादत्रोक्तं अस-
त्त्वमुत्था अपयेवचित्तः सानुबन्धतया । एवमेव भावरिपुः
परो मोहः, अत एवोक्तो भगवता तीर्थकरेण । यथोक्तम्-
“ अस्माकृतो रिपु अशो, पाणिणं णव विजइ । एसोऽस-
क्रिया तीए, अशुत्था विस्सतो सुहा ॥ १ ॥ ” यदि सं-
योगो दुष्टः कथं निज्जन्त्याऽऽकाशेन न स दुष्टः ? इत्याह-
ऽऽह-नाऽऽकाशेन सह योग एतस्य सिद्धयः । किमिति ?
अत आह-सं स्वरूपसंस्थितः सिद्धः । कथमाधारमन्तरेण स्थि-
तिः ? इत्याह-इत्याह-नाकाशमन्यत्राऽऽधारं । अत्रैव यु-
क्तिर्न सत्ता सदन्तरमुपैति, न याऽन्यथाऽन्यदन्यत्र । अस्मिन्त-
मेतत्प्रस्तुतं केवलिंगम्यं तथम् । तथा निश्चयमन्तेनद्वय-
हारमन्तं न्यन्यथा सत्यपि तस्मिन्निदं तत्संयोगाशक्तिराणाम्
मृपपभ्रमेव । अभ्युच्चयमाह-वियोगवर्षाश्च योग इति कृत्वा
नेप योगः सिद्धऽऽकाशयोगेति भिन्नं लक्षणमेतस्याधिकृत-
योगस्य । न चात्रापेक्षा निजस्य । कथं लोकान्ताऽऽकाशम-
नम् ? इत्याह-स्वभाव एवैव तस्य । अनन्तसुखस्वभावकतयः
कर्मलव्यवह्वः । कीदृशमस्यानन्तं सुखम् ? इत्याह-उप-
माऽत्र न विधत्ते, सिद्धसुखे । यथोक्तम्-“ स्ववं वंयं हि
तद्ब्रह्म, कुमारी स्त्रीसुखं यथा । अश्रेणी न विज्ञानाति,
सम्यक् जात्यन्धवद्वदम् ॥ १ ॥ ” अत एवाऽऽह-न ज्ञावे सि-
द्धसुखभावे अनुभवः परं तस्यैव । एतदपि कथं ज्ञायते ?
इत्याह-आज्ञा एषा जिनानां, वचनमिदंयथः । किंविशिष्टा-
नाम् ? इत्याह-सर्वज्ञानाम् । अत एव अवितथा, अस्मिन्तः
सत्येत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-न विनयतवे मिमितं रागाऽऽव-
भावात् । उक्तं च “ रागाहा द्वेषाहा, मोहाहा वाक्पमुच्यते ह-
नृतम् । यस्य तु मैत्रे दोषा-स्तस्यानुत्तकारणं नास्ति ॥१॥ ”
एवं चानिमित्तं कायमिदंयपि । तथा जिनाऽऽह । एवं स्वसंवेपं
सिद्धसुखमिदंयमावः । निदर्शनमात्रं तु नवरं सिद्धसुख-
स्येदं वदयमाणास्तत्त्वम् ॥

सर्वसत्तुक्त्व एव सन्वादिविभेगे सत्त्वच्छासंभोगेणैव स-
त्त्वच्छासंपरीए जारिसमेभं, इतोऽन्यतगुणं तं तु भाव-
सत्तुक्त्वादिदो । रागादयो भावसत्तु, कम्पोदयावा-
हियो, परमलदीओ अट्टा, अणिकेच्छेच्छा इच्छा । एवं
तुदुपमेभं न तत्तयो इत्येण गम्भ । जइ सुहं व अज-
इया । आरुगसोहं व रोगिणं ति विभासा । अचित्तेमेभं
सत्त्वेषां । साइअपजवसिअं एगसिद्धाविक्षाए । प-
वाहओ अयाइ । ते वि भगवंतो एवं । तथा भव-
चाहभावओ । विचित्तेमेभं तहाफलभेण । नावि-
चित्ते सहकारिमेओ तदविक्रयो तयो ति अणेणंतवाओ
तत्त्वाओ । स खलु एवं इहरहेगंतो भिच्छत्तमेसो न इतो व-
त्त्वा । अणारिहमेभं । संसारिणो उ सिद्धत्वं । नाबद्धस
मुत्ती सदत्तरहिआ । अयाइमं बंधो पवाहेणं अईअकाल-
तुल्लो । अवद्धबंधो वा मुत्ती पुणो बंधपसंगओ अवि-
सेसो अबुद्धमुक्काणं । अयाइजोणे विविओगो कण्णोवल-
नाएणं । न दिदिक्खा अकरणस्स । न यादिद्विम्म एसा ।
न सहजाए निविची । न निविचीए आयट्ठाणं ।

सर्वयुक्त्ये सति तथा सर्वव्याधिविभेगे, एवं सर्वार्थसं-
योगेन सत्ता तथा सर्वच्छासंप्राप्त्या यादृशमेतत्सुखं भवति,
अतोऽनन्तगुणमेव सिद्धसुखम् । कुतः ? इत्याह-भावशु-
क्त्याऽऽदि । आदिशब्दाद्भावव्याधिप्रगमाऽऽद्यो यथा-
नं । तथा वाऽऽह-रागाऽऽद्यो भावशब्दः रागद्वेषमोहाः,
जीवापकारित्वात् । कर्मोदा व्याप्यः, तथा जीवपीड-
नान् । परमलभ्यस्त्वयोः, पराधेतुत्वेन । अनिच्छेच्छा
इच्छा सर्वथा तन्निवृत्त्या । एवं स्वप्नमेतत्सुखं न तत्त्व-
तः परमाधेन इतरेण गम्यते । असिद्धेन निदर्शनामाह-य-
तिसुखमिवाऽयतिना विशिष्टज्ञात्योपशमिकभाववैधव्यादस्य,
पवमारोग्यसुखमिव रोगिणेतु । उक्तं च-“ रागाहंमभा-
वे, जं होइ सुहं तयं जिणो सुणइ । ण हि समिवायगहि-
ओ, जाणइ तदभावजं सोक्खं ॥ १ ॥ ” इति विभाषा
कस्त्वया । सर्वथाविन्यमेतत्स्वरूपेण सिद्धसुखं न तत्त्वतो
मनस्विचयव्यात् । साधपर्यवसितं प्रमाण एव सिद्धापि-
क्षया न तु तत्प्रवाहमधिकृत्य, प्रवाहतत्स्वनदितद्वैधमाश्रि-
त्य । तथा वाऽऽह-नेऽपि भगवन्तः सिद्धा एवं एकसिद्धा-
पेक्षया साधपर्यवसिताः प्रवाहपेक्षया अनाद्यपर्यवसिता
इति । समाने भवत्वाऽऽदौ कथमेतदेवम् । इत्याह-तथा-
भवत्वाऽऽदिभावान् । तथाफलपरिपाकीह तथाभवत्त्वम् ।
अत एवाऽऽह-विचिमेतत्तथाभवत्वाऽऽदि कुतः ? इत्याह-
तथा कलभेन कालाऽऽदिभेदाविकलभेदेनत्यर्थः । समा-
ने भवत्येव सहकारिभेदाफलभेद इत्याशङ्काऽप्योहायाऽऽह-
नाविचिं तथाभवत्वाऽऽदौ सहकारिभेदः । किमिति ? इ-
त्याह-तदपेक्षस्तक इति तदतत्त्वभाववै तदुपनिपाताभावि-
ति । अनेकान्तवादस्तत्त्वभावः सर्वकारणसामर्थ्याऽऽपादना-
त् स खल्वनेकान्तवाद एवम् । तथाभवत्वाऽऽदि भावे इतर-
थैकान्तः सर्वथा भवत्वाऽऽदेस्तुल्यतायाम् । तऽऽ किम ?

इत्याह-मिध्यावमेव एकान्तः । कुतः ? इत्याह-नानो
व्यवस्था एकान्तात् भव्यत्वाभेदे सहकारिभेदेत्यायोगान्
तत्कर्मताभावान् । कर्मणोऽपि कारकत्वात् अतत्त्वभावस्य
च कारकत्वासम्भवादिति भावनीयम् । अत एवाऽऽह-अ-
नाहंतेतदेकान्ताऽऽभ्यणम् । प्रस्तुतप्रसाधकमेव न्याया-
न्तरमाह-संसारिण एव सिद्धत्वं, नान्यस्य । कोऽयं निय-
मः ? इत्याह-नाबद्धस्य युक्तिः नारिष्वकी, इत्याह-शब्दा-
थेरहिताबन्धाभावेन । अयं ज्ञानदिमान् बन्धः प्रवादण
संतत्या । कथं युक्तिसङ्गतोऽभूतिभावेन इत्याह-अतीतका-
लतुल्यः सिद्धिप्रवाहेणानादिमाननुभूतवर्त्तमानभावश्च । य-
थोक्तम्-“ भवति स नामातीतः, प्राप्ते यो नाम वत्तमान-
त्वम् । एष्यञ्च नाम स भवति, यः प्राप्स्यति वर्त्तमानत्वम्
॥१॥ ” किं चाऽबद्धबन्धेन प्रथमं अमुक्तिसुखभावः । कुतः ?
इत्याह-पुनर्वचनमुक्त्वात् अबद्धत्वेन हेतुना । तथा वाऽऽह-
अविशयो बद्धमुक्त्योरिति । अनादिमिति बन्धो मोक्षभावात् ।
तत्त्वाभाषिकत्वेनन्याशङ्कानिराशयाऽऽह- अनादिप्रायेणोऽपि
सति विप्रेयाऽऽविरुद्ध एव काश्चनोपपन्नानेन लोके तथाद-
शानान्, योगो बन्ध इत्यनयोन्तर्गम् । आदावबद्धस्य दिदृक्षा,
यत्तमुक्त्यं तु न सेति दौषाभावादादिमानं बन्धोऽस्त्व-
न्याशङ्काव्यपरोहायाऽऽह-न दिदृक्षाऽऽकरणस्येन्द्रियरहितस्या-
ऽवद्धस्य चैतानि । तथा न चाहंते एया दिदृक्षा, द्रष्टुमि-
च्छा दिदृक्षेति कृत्या सहजैष्येण्यत्कारिणरकणायाऽऽह-न
सहजाया निवृत्तिदिदृक्षायाश्चेतन्यत् । अस्तु वेयमियभ्यु-
पेन्य दौषमाह-न निवृत्तौ दिदृक्षाया आत्मनः स्थानं, तदव्य-
तिरेकात् । तथा चाऽऽह-

न यःसहजा तस्सेसा, न भवन्तनुल्ला, नाएणं, न केव-
बलजीवस्त्वमेभं, न भाविजोगादिकक्षाए तुल्लत्तं, तथा
केवलत्तेणं सया विसेसओ, तथा सहावकपणमपमायमेव ।
एमेव दोसो परिकप्पिआए, परिणाममेओ बंधाइभेउ ति
साह । सवन्तयविसुद्धिए निरुवचरिओभयभावेणं । न
अपपभूअं कम्मं । न परिकप्पिअमेभं । न एवं भवादिभे-
ओ । न भवाभावो उ सिद्धी ॥

नान्यथा तस्यैवा आत्मनो दिदृक्षा योगान् । तदव्यतिरेकऽपि
भगवत्स्वमेव तन्निवृत्तौ दौषाभाव इत्याशङ्काऽप्योहायाऽऽह-न
भव्यत्वतुल्या न्यायेन दिदृक्षा । कुतः ? इत्याह-न केवलजी-
वरूपमेतद्भव्यत्वम् । दिदृक्षा तु केवलजीवरूपेत्यर्थः । न भा-
वियोगोपपत्त्या सहदाविभावे तदा केवलत्वेन तुल्यत्वं दिदृक्षा-
या भव्यत्वेन । अत्र युक्त्माह-तदा केवलत्वेन भावियोगाभावे
सदा अविशेषात्तथा सांसिद्धिकत्वेन तदव्यतिरेकं दिदृक्षाऽऽप-
तिरिति हृदयम् । एवं स्वभाववैधेयं दिदृक्षा या सहदाविभावा-
द्विकारदर्शने केवलावस्थायां निवर्तते, इत्येतदाशङ्कायाऽऽह-
तथा स्वभावकल्पनं केवलविशेषे प्रकमादिदृक्षाया भाषा-
भावस्वभावकल्पनमप्रमाणमेव । आत्मनस्तद्देहाऽऽपत्तेः प्रक-
तेः पुरुषाधिकत्वेन तद्भावापर्येति गर्भः । अत एवाऽऽह-एव
एव दौषः प्रमाणाभावलक्षणः परिकल्पितानां दिदृक्षायाभ-
भ्युपगम्यमानायां तथापि परिकल्पिता न किञ्चित्, कथं तत्र
प्रमाणवृत्तिरिति । तदेवं व्यवस्थिते सति परिणामभेदादा-

त्यम इति प्रकम्भः । बन्धाऽऽदिभेदा बन्धमोक्षभेद इत्येतत्त्वाधु
प्रमाणोपपन्नम् । न कालव्यवयोगविवेको विहाय मुख्यः परि-
हाराभेदः । भावाच्च मुक्तिरनादिमोक्ष भव इति नीत्या । अतः
एवाऽऽह-सर्वत्रैव मुक्तिरनादि । बन्धनोदितत्वाधुनात्प्राप्य-
नायाऽऽह-निरुपचरितोभयभावेन प्रकृमात् मुख्यबन्धमोक्ष-
भेदेन, एवं द्रव्यात्मिकमात्रमिदं कृता निरूपणा । एतानां
सिद्धकलमतमधिकृत्याऽऽह-नाऽऽत्मभूतं कर्म, न बोधस्वत्व-
लभ्यमेवेत्युच्यते । तथा न परकिर्तिमपसन्देयतं कर्मनायाऽऽदि-
कृत् । कुतः ? इत्याह-नैव भवाऽऽदिभेदः । आत्मभूते परिक-
रितेन भवमपि बोधमात्रावशिष्टेण लक्षणेनैव मुक्तुं ल-
भेदवच्च कर्मपरिगणेश्च । तथा न भवाभावा एव सिद्धिः,
सन्तानोच्छेदश्चैव प्रथितपरिपोषमा । अत्र युक्तिमाह-

न तदुच्छेदेणुष्याओ । न एवं समंजसत्तं । नाऽऽहमं-
तभावो । न हेउफलभावो । तस्स तहा सहावकण्णमजुत्तं
निराहारअयकओ निओगेणं । तस्सेव तहाभावे जुत्तमेअं
सुइममट्टपयमेअं । विचित्तिअव्वं महापम्माए ति ।

न तदुच्छेदेऽनुत्पादः, न सन्तानोच्छेदेऽनुत्पादस्तस्यैव किं तदुत्पाद एव यथाऽसौ सन्नुच्छिद्यते. एवमस्यपु-
न्यत्पादास्मिन् किं विरोधः?। यद्येवं न तः किम्?। इत्याह
नैवं समञ्जसं न्यायोपपन्नम्. कथम्?। इत्याह—यं हि
नानादिमात्रं. अर्थः संसारः कदाचिदेव सन्तानोपपत्तः।
तथा न हेतुफलभावः। अस्माऽऽप्तज्ञानांतरकारणकथायैवान्।
पुनान्तरनिरासायाऽऽह—तस्य तथास्वभावकल्पनमयुक्तम्।
कृतः?। इत्याह—निर्गतायाऽप्यथाः कृतो निर्वाणः, अग्रमत्र
भावाऽर्थः। स्यो भाव इत्यामीया सत्ता स्वभावः?। एवं च स
निवृत्तिस्वभाव इति स्वाभाविकं आश्रयाया सत्तेति निर्वा-
णारत्वम्। यद्वा—अन्यथाभावस्तद्वृत्तस्तप्रादिति निया-
गप्रहणमवश्यमिति विन्यस्तथा भाव्याऽप्योपादिति व्यापना-
र्थम्. एवमाद्यक्षणेऽपि भावनीयम्। अत एवाऽऽह—तस्यैव
तथाभावे युक्तमेतत्तथास्वभावकल्पनमिति सूत्रमर्थपूर्व-
तद्भावभावस्यवृत्तिं, विन्यस्तकल्पनं महाप्रज्ञया. अन्यथा हा-
नुत्पन्नकथावदिति। आचार्यकिंमतीत्ययं प्रश्नमाह—

अपञ्जवसिष्ठमेव सिद्धसुखं । इतो चेवुत्तमं इयं । सध्वा
अनुसुगच्छन्तं भावाद्यो । लोगंतसिद्धिवासिणो एष ।
नत्य य एगो तत्य निष्प्रमा अशंतो । अकम्बुगो गर्ह
पुत्र्यपशोगं अलाउपपिडनायओ । निष्प्रमो अओ चैव
अकुसमानगईए मयश उकरिसविसेसओ इयं । अवृच्छेओ
मव्याण अशंतभावेण । एश्रमणंताणंतयं समया इत्य
नायं । भवत्तं जोगयामित्तमं केसिं चि पडिमाजुगदा-
रुनिदंसखेणं । ववहारमयभेअं । एनोऽवि तत्तं पवित्ति-
वासिहण्ये अशेगंतसिद्धयओ । निच्छ्रगंभावेण । परिसु-
द्धो उ केवलं एसा आशा इह भगवओ समंतभदा तिको-
टिपरिसुद्धीए अप्रशुबंधगाइगम्मा ।

अपर्ववसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धसौख्यम् । अत एव
कारणादुत्तममिदम् । एतदेव स्पष्टमभिधातुमाह-सर्वथाऽ-

नुमुक्तत्वे सति अनन्तभावात्कारणात् । किंवास एवम् ? ,
इत्याह-लोकान्तसिद्धिर्वास्ति एते । तद्गुदेष्टाऽप्यवाम-
लोकान्ते या सिद्धिः प्रशस्तक्षेत्रकृता । तद्वत्सिद्धि एते सिद्धाः ।
कोऽप्यवस्थिताः ? , इत्याह-यैवैकः सिद्धश्च क्षेत्रे नियमा-
श्रियोपेक्षानन्ताः सिद्धाः । उक्तं च-“ जन्म य एषो सिद्धो,
तत्थ अण्णं भवत्तव्यविमुक्ता । अण्णं एणमवाहं, विद्धि-
ति सुद्धिं सुद्धं पत्ता ॥ १ ॥ ” सिद्धस्य किमेष्ये लोकात्मग-
मन् ? , इत्याह-अकर्मणः । अकर्मण्ये गतिर्निता लोकांते पूर्वं-
प्रयोगेण हेतुना तत्स्वाभावात् । कथमेतत्वं प्रतिपत्तव्यम् ? ,
इत्याह-अनाद्युपश्रुतिज्ञानतः । अद्युपश्रुतिलिप्तजलाक्रिमाधो-
निमग्नमद्वयमोहैर्गमनमवभावाऽप्राप्त्युपश्रुतः प्रभृतिप्रमाणैरि-
दृष्टकलाऽदिप्रदिष्टः । उद्धेगमने तत्रैव वास्तुदृष्टमहानं किं
न ? , इत्येतदाहृदय्याऽऽह-नियमोऽन एवालाद्युपश्रुतिज्ञा-
ततः एकसमयाऽऽदि ? , उपलब्धप्रशस्तसिद्धिभेददृष्टान्तः एक-
समयेन तद्वन्ति युक्त्येवार्थाऽप्योहायाऽह-अस्त्युपश्रुत्या गमनं
सिद्धस्य सिद्धिर्बन्धं प्रति युक्तादित्येनदृष्टता चोत्पलप्रशस्त-
व्यतिभेददृष्टान्तः । कथामर्थं सम्भवति ? , इत्याह-उत्कर्षवि-
शेषत इयं गन्तुर्कार्यविशेषदर्शनादवमव्युद्भूतान्तः सम्भ-
वतीति भावनीयम् । सिद्धस्यापुनर्गमनात्कालस्य चानादि-
भ्यात् , परमाप्त्याप्तः । प्राप्तेऽप्येकसिद्धेभ्योऽनुच्छेदसमूह इति वि-
भ्रममिगालार्थमाह-अव्यवच्छेदं भव्यानामनन्तभावेन । तथा
सिद्धिगमनऽऽद्यर्थं वस्तुपर्यायितु कार्यास्थितिज्ञयदर्शना-
दन्तन्याऽपि रात्रः शेषोक्तयः पुनः संशय इति तदव्यव-
च्छिन्नार्थमाह-एतदन्तन्यामनन्तम् एतद्व्यापनमन्तन्यामन-
न्तकं न युक्तानन्तऽऽदिसमया अत्र ज्ञाने, तेषां प्रतिज्ञग-
मनमननुच्छेदोऽनन्ततात् । कथं तन्नोत् ? , उच्यते-“ अ-
नुत्पन्तीतः परिनिर्वाते पुनः, नदीनाः पुनर्गति चन्द्रमाः ।
गते गते नैव तु संवत्सरान्, जलं प्रयातं च नृणां च जीवितम्
॥ १ ॥ ” इति । उच्यत एतद्व्यवहारतत्त्वच्यते, अन्यथा
तस्यैव परावृत्तौ बाल्याऽऽद्यनिवृत्तिः । तस्य तडाह्याऽऽ-
ध्यादनस्त्वभावप्रायेति परिभाषनीयम् । अन्ता न स्यात् प्र-
व्यापनमिति धितम् । अत्र च सति भवत्येव शोयतामात्रंय-
सिद्धिं प्रति केषाञ्चिप्राणिनां ये न कदाविदपि संत्तप्यन्ति । त-
था चाऽऽप्त्या-“ भवा वि न सिद्धिर्हस्सन्ति के ? ” इत्यादि ।
भवत्येव सिद्धिगमनान्यव्यवहः । फलगम्य न योग्यता । को वा
एवमन्येभ्यो विषयेषो भव्यानाम् ? , इत्याश्चङ्कत्योहायाऽह-
प्रतिमयायोग्यदार्शनदर्शनं । तथाहि-गुल्यायां प्रतिनिधत्तौ
तथाप्येक द्वावि प्रतिमयायोग्यं प्रस्थादिश्रयतया न सदव्यगु-
क्ततयत्यादिदृष्टज्ञाऽऽदिस्मिदमन्तः । न चात्राऽपि तत्र स्व-
भावव्याऽऽदित्येनदृष्टज्ञाना कायो । कुतः ? , इत्याह-व्यवहा-
रमतमेतत् । अयं वैधै व्यर्थस्थितः, इति भावितमव । न चाव-
संवृत्तिरूप इत्याह-एषोऽपि तथाङ्गमनोऽपि व्यवहारनयः पर-
माप्त्याह्मरिदं प्रकृतं, तथा योग्यतायुद्धेर्गति सन्निरुधतयात् ।
तद्व्यवहारविशेषे तु दार्शनयोग्यत्यादृष्टावृत्ति, तथा बु-
द्धयसिद्धिरित्यादि निर्मोहान्तमन्यः । इत्यनुष्ठानमेवाधिकृ-
त्याऽह-एषोऽपि तथाङ्गम् । यथाह्म-“ जइ जिणमयं एव-
ज्जह, ता मा ववहादित्तच्छुप मुयह । ववहादित्तच्छुप, ति-
त्तच्छुपे अतोऽवस्स ॥ १ ॥ ” अत्र एषोऽपि व्यवहारनयन-
व्याह्मम्, प्रवृत्तौ मोक्षार्हमिदर्थः । कुतः ? , इत्याह-प्र-
वृत्तौ

लिशिरोधनेन तन्मतेन प्रवज्याऽऽदिप्रदानात्परलोकाप्रवृत्ति-
विशोध्यनेन, इत्थमनेकान्तमिद्विदः सर्वाङ्ग्या, तथा लिङ्ग-
याङ्गभागेन । एवं प्रवृत्त्याऽप्युपकरणेऽऽदिप्रतिः । परिशुद्धस्तु
केवलमात्राऽपेक्षी पुष्टाऽलम्बनः । एषाऽऽङ्गह भगवत उभय-
नयगर्भो । अथवा-सर्वैव पञ्चभूकोहा । किंविशिष्टा ? इत्याह-
ह-समन्तभद्रा. सर्वतो निर्णयो । कथम् ? इत्याह-त्रिको-
टिपरिशुद्धया कथच्छेदनात्परिशुद्धया । इयं च भागवती स-
दाहा सर्वैव अपुनर्वन्धकाऽऽदिप्रम्या । अपुनर्वन्धकाऽऽद्यो ये
सस्या उरुष्टां कर्मस्थितिं, तथा अपुनर्वन्धकत्वेन ये सप-
यन्ति ते स्त्वपुनर्वन्धकाः । आदिशब्दात्सामागमिसुखमार्गप-
तिताऽऽद्याः परिशुद्धान्ते । हृदप्रतिष्ठाऽऽलेखकाऽऽदिलिङ्गाः ए-
तद्वर्ण्यं न संसाराभिनन्दिगम्या, तेषां हानेः विषयप्रतिभास-
मार्गं ज्ञानमुदेति न तद्वैषम्यत्वाऽऽदिप्रवृत्तिमिति । उक्तं च-“न
यथाऽवस्थितं शास्त्रं, स्वयङ्कृतं वेति जानुचित् । ध्यामला-
दधि निष्प्राप्तु, निर्मलेः स्यात्तद्वहेतुतः ॥ १ ॥ ” अपुनर्वन्धक-
त्वाऽऽदिलिङ्गमाह-

एअपिअत्रं खलु इत्थं लिङ्गं ओचित्तपविचिबिज्ञेअं संवे-
गमाहर्गे निअमा । न एसा अजेसिं देआ । लिङ्गविवज्या-
ओ तप्पग्गिमा । तयग्गुमाहट्टयाणं आमङ्कुभोदगनासनाएणं
एसा करुणं ति बुवडं, एगंतपरिसुद्धा अविराहणाफला तिलो-
गनाहवट्टुमाएणं निसेअससाहिगं चि पवज्जाफलमुत्तं ।

एतन्प्रियत्वं स्वत्वत्र लिङ्गम् । आज्ञाप्रियत्वंपुनर्वन्धकाऽऽदि-
लिङ्गम् । प्रियत्वमुपलक्षणं, अवगमाभ्यासाऽऽदेः । एतद्व्यापि-
तप्रभृतिविशेषं, तदाराधनेन तद्वहमानात् । औचित्यभाष-
या तु प्रवृत्तौ न तन्प्रियत्वं मोह एवासविति । एतन्प्रि-
यत्वमेव विशेषतः संवेगसाधकं नियमात् । यस्य भागव-
ती सदाहा प्रिया तस्य नियमनः संवेग इति । यत एव-
मनो नैषा अन्येभ्यो देया । नैषा भागवती सदाहा,
अन्येभ्योऽपुनर्वन्धकाऽऽदिव्यतिरिक्तैः संसाराभिनन्दिभ्यो
देया । कथं ते ज्ञायन्ते ? इत्याह-लिङ्गविषययास्तत्परिहा ।
प्रक्रमात्पुनर्वन्धकाऽऽदिलिङ्गविषययान् संज्ञा. न देयाऽऽदि-
लिङ्गालम्बपरिहा संसाराभिनन्दिपरिहा । उक्तं च-
“छुट्टो लोभगतिर्दीना, मन्सरी भयवान शठः । अशो भवाभि-
नन्दी स्यात्, निष्फलाऽऽप्यमसङ्गतः ॥ १ ॥ ” किमिति न ते-
भ्यो देया ? इत्याह-तदनुग्रहार्थं संसाराभिनन्दिस्त्वानुग्रह-
ार्थम् । उक्तं च-“अप्रशान्तमनो शास्त्र-सङ्गावप्रतिपादनम् ।
संपायाभिनन्दोदीरणं, शमनोयमिव ज्ये ॥ १ ॥ ” इहैव नि-
दर्शनमाह-आमकुम्भोदकन्यासज्ञानेन । उक्तं च-“आमे घडे
निहत्तं, जहा जलं तं घडे विण्णसेह । इय सिज्जतरहस्सं,
अपाह्तां विण्णसेह ॥ १ ॥ ” एषा करुणाच्यते, अयोत्ये-
भ्यः सदाहाऽऽदानरूपा । किंविशिष्टा ? इत्याह एकान्तप-
रिशुद्धा, तद्व्यापपरिहारेण । अत एवैवमीश्वराधनाफला,
सत्यगालोचनेन । न पुनरलोनापथ्यप्रदानेन निबन्धनकरणा-
द्यलमासेति । इयं चैवभूता त्रिलोकनाथबहुमानेन हेतु-
ना निःशेषससाधिकेति । किमुक्तं भवति ?-नानागमिकस्यं-
यं भवति, किं तु परिणताऽऽगमिकस्य । अस्य च भगव-
त्येवं बहुमानः । एवं वेद्यं मोक्षसाधिकैव सातुबन्धसुप्रवृ-
त्तिभाषनं । पं० सू० ५ खू ।

(२४) प्रवजितस्याधिकमिवेन्दुम-
वदंति अजियाओ, विहिणा सङ्गा य सविआओ य ।
आयारिसमीवम्मी, अनुपविडि तओ अंसंभते ॥ १५४ ॥
ततस्तं प्रवजितं वन्दन्ते आर्यिकाः, पुनरालमो धर्म इति
हृत्वा । कथमित्याह-विधिना प्रवचनोक्तं, किं ता एव, ने-
त्याह-आवकाः आधिकाश्च वन्दन्ते आचार्यसमीपं बोधि-
शति । ततस्तदुत्तरकालं, किंविशिष्टः सन्नित्याह-असंभो-
न्तः अनन्यचित्त इति गाथाऽर्थः ।
प्रवजितं प्रति तथापदेशो यथाऽन्यः प्रवजेत् । ततश्च-
भवजलहिषांअभूय, आयारिओ तह कहेइ से धम्मं ।
जह संसारविरतो, अओ वि पवज्जए दिक्कं ॥ १५५ ॥
भवजलधिषोतभूतं संसारसमुद्रबोहिट्थकल्पमाचार्य-
स्तथा कथयति, तस्य प्रवजितस्य धर्मं यथा संवेगाति-
शयान्संसारविरक्तः सन्नित्योऽपि तत्पर्यवर्तव्यं सत्यः
प्रपद्यते दीक्षां प्रवज्यामिति गाथाऽर्थः ।

भूतेषु जंगमचं, नेसु वि पंचिद्विअत्तमुक्कोसं ।
तेसु वि अ माणुसत्तं, माणुस्सं आरिओ देसो ॥ १५६ ॥
भूतेषु प्राणिषु जङ्गमत्वं दीन्द्रियाऽऽदिव्यं, तेष्वपि जङ्गमेषु
पञ्चन्द्रियत्वमुत्कृष्टं प्रधानं, तेष्वपि पञ्चन्द्रियेषु मानुषत्वमु-
त्कृष्टमिति वर्णनं । मनुजत्वे आर्यो देश उरुष्ट इति गाथाऽर्थः ।

देसे कुलं पढाणं, कुले पढाणं अ जाइमुक्कोसा ।
तीए रुवसमिद्धो, रुवे अ बलं पहाणपरं ॥ १५७ ॥
देशे आर्यं कुलं प्रधानमुप्राऽऽदि कुले प्रधानं च जातिवत्कृष्टा
मातृसमुत्था, तस्यामपि जातौ रूपवर्मादिकृष्टा सकलाह-
निष्पत्तिरित्यर्थः । रुवे च सति बलं प्रधानतरं सामर्थ्यमि-
ति गाथाऽर्थः ।

हाइ बले वि अजीअं, जीए वि पहाणयं तु विणाणं ।
विणाणे सम्मत्तं, सम्मत्ते सीलसंपत्ती ॥ १५८ ॥
अवति बलेऽपि च जीवितं प्रधानमिति योगः, जीवितेऽपि
प्रधानतरं विज्ञानं, विज्ञाने सत्यकथं, क्रिया पूर्ववत् । सत्य-
कथं शीलसंप्रतिः प्रधानतरंति गाथाऽर्थः ।

सीले खाइअभावो, खाइअभावे वि केवलं नाणं ।
केवलं पडिपुवे, पत्ते परमखरे मोक्खे ॥ १५९ ॥
शीले क्षाधिकभावः प्रधानः, क्षाधिकभावे च केवलं ज्ञानं,
प्रतिपक्षयोजना सर्वत्र कार्यति । केवल्यं प्रतिपक्षं प्राप्ते परमा-
खरे मोक्ष इति गाथाऽर्थः ।

पमरसेगो एसो, समासओ मोक्खसाहमोभावो ।
एत्थं बहु पत्ते ते, थोवं संपाविण्यवं ति ॥ १६० ॥

पञ्चदशाङ्गः पञ्चदशभेद एष अनन्तरादितः समासतः
संज्ञेण मोक्षसाधनोपायः लिङ्गसाधनमार्गः । अत्र मो-
क्षसाधनोपायं बहुप्राप्तं न्वया शीलं यावद्विषयः स्तोके
संप्राप्त्यर्थं-क्षाधिकभावः केवलज्ञानद्वयमिति गाथाऽर्थः ।
ता तह कायवत्ते, जह तं पावेमि थोवकालेणं ।
सीलसं नदियऽसज्जं, जयम्मि तं पाविअं तुमए ॥ १६१ ॥

तस्या कर्त्तव्यं त्वया यथा तच्छ्रेयं प्राप्नोषि स्तोकाकालेन । किमित्यत आह शीलस्य नास्त्यसाध्यं जगति तत्प्राप्तं त्वया, प्रव्रज्या प्रतिपक्षेति गाथाऽर्थः ।

लङ्घ्य शीलमेव, चित्तात्मिककृपायामगमहिम्नं ।

इह परलोपे अतहा, मुहावहं परमशुण्णिचरिञ्च ॥१६२॥

लङ्घ्या शीलमेतन्निर्वाणश्रुतिम्याह-चित्तात्मिककृपापदाप्राप्त्यधिकं निर्वाणहेतुत्वेन । एतदेवाऽऽह-इहलोकं परलोके च तथा सुखावहं परममुनिभिश्चरितमासेवितमिति गाथाऽर्थः ।

एअस्मि अप्रमाओ, कायव्यो सइ जिण्णिदपञ्चते ।

भावेअव्वं च तहा, विरमं संसारणेगुम् ॥ १६३ ॥

एतस्मिन् शीले अप्रमादो यत्नानिश्चयः कर्त्तव्यः सदा सर्वकालं जितेन्द्रप्रव्रते तीर्थेकप्रणीतं अप्रमादोपायमेवाऽह-भावयितव्यं च तथा शुभान्तःकरणेन विरमं संसारनैर्गुण्यं वैराग्यसाधनमिति गाथाऽर्थः ।

आह विरउपरिणामो, पञ्चज्जा भावओ जिण्णाएसो ।

जं ता तह जइअव्वं, जह सो होइ चि किमणेण् ॥१६४॥

आह परः, किमाह-विरतिपरिणामः सकलसावधयोगविनिवृत्तिरूपः प्रव्रज्या भावतः परमाधेतो जिनाऽऽदेशः अह-हवनमित्यं व्यवस्थितमिति यद् यस्मादेवं न तस्मात्तथा यत्नितव्यम् तथा प्रयत्नः कार्यो यथाऽस्मी । विरतिपरिणामो भवतीति किमनेन चैत्यवन्दनाऽऽदिक्रियाकलापेनेति गाथाऽर्थः ।

परश्च स्वपलं समर्थयन्नाह-

सुववइ अ एअवइअर-विग्गहणं भरहादणं ।

तपभावमि अभाओ, जं भाण्णिओ केवलस्स सुए ॥१६५॥

श्रूयते च एतद्वातिकरविहेयाऽपि चैत्यवन्दनाऽऽदिसंयन्धमन्त्रेणापि स विरतिरूपपरिणाम इह जिनशासनं भरताऽऽदीनां महासत्पुरुषाणामिति । कथामानं चेदुच्यते-तदभावे विरतिपरिणामाभावे भावतः अभावोऽस्मभवः यद्यस्माद्भू-णिन उक्रः केवलस्य श्रुते प्रवचन इति गाथाऽर्थः ।

संपादि ए वि अ तहा, इममिं सो होइ नत्थि एअं पि ।

अंणामसहगहं, जेण पवज्जा अगन्वा वि ॥ १६६ ॥

संपादितेऽपि च तथा तस्मिंश्चैत्यवन्दनाऽऽदी व्यतिकरे सति स विरतिपरिणामो भवति । नास्त्येतदध्यव्याप्यनियम एवेति । एतदेवाऽह-अङ्गारमहं ताऽऽदेशो येन कारणेन प्रतिपाद्यन्ते अधिष्ठय व्यतिकरमग्न्या अपि आसतां तावन्त्य इति गाथाऽर्थः ।

किं च-तश्चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरोपणे सति वा विरतिपरिणामे क्रियेत तत्र वा उभयथाऽपि दोषमाह-सइ तस्मि इमं विहलं, अमइ सुसागयगो गुरुस्मावि ।

तम्हा न जुत्तमेअं, पवज्जाए विहाणं तु ॥ १६७ ॥

सति तस्मिन्विरतिपरिणामे, इदं चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरोपणं, विफलं भावत एव तस्य विद्यमानत्वाद-न्यथा ताविव असत्यविद्यमानं विरतिपरिणामे सामायिकाऽऽरोपणं कुर्वतः श्रुतावाद एव गुरोरापि अन्तर्ध्यातोपणादपि तद्विच्छिन्नस्यैव । अथ ताविव प्रतिपक्षैरस्मादेवं त-

स्नाह गुरुमेतच्चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरोपणरूपं प्रव्रज्याया विधानमेवमुभयथाऽपि दोषदर्शनादिति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

सबं सु जिण्णाएसो, विरउपरिणामओ उ पञ्जजा ।

एसो तस्स उवाओ, पायं ता कीरइ इमं तु ॥१६८॥

सत्यमेव जिनाऽऽदेशो जिनवचनमित्यंभूतमेव, यदुत विरतिपरिणाम एव प्रव्रज्या नाऽन्यथाभावः । तथाऽप्यधिकृतविधानमवध्यमेवेत्येतदाह-एष पुनश्चैत्यवन्दनाऽदि विधिना सामायिकाऽऽरोपणव्यतिकरस्तस्य विरतिपरिणामस्यापायो हेतुः प्रायो बाहुल्येन यद्यस्मान् तस्मात्प्रियत एवेदं चैत्यवन्दनाऽदिप्रव्रज्याविधानमिति गाथाऽर्थः ।

उपायतामाह-

जिण्णपल्लं लिंगं, एसो उ विही इमस्स गहणमि ।

पतो मा ए चि सम्मं, चित्तं तस्सा तमो होइ ॥ १६९ ॥

जिनप्रव्रतं लिङ्गं तीर्थेकप्रणीतमेव तन् साधुलिङ्गं रजोहरणमिति । एष च चैत्यवन्दनाऽदिलक्षणो विधिरस्य लिङ्गस्य प्रव्रते अङ्गीकरणे प्राप्तो मयाऽन्यन्तदुराप इत्येवं चिन्तयतः सतः शुभभावत्वादसौ विरतिपरिणामो भवतीति गाथाऽर्थः ।

कथं गम्यत इति चेदुच्यते-

लक्खिज्जइ कज्जेणं, जम्हा तं पाविज्जण सप्पुरिसा ।

नो मेवेति अकज्जे, दीमइ थोवं पि पाएणं ॥ १७० ॥

लक्ष्यते गम्यते कार्येणाऽस्मी विरतिपरिणामः । कथमित्याह-यस्मात् चैत्यवन्दनपुण्यं सर्वं सामायिकाऽऽरोपणविधिं संप्राप्य सत्पुरुषाः महासत्त्वाः प्रव्रजिताः, वयमिति, न सेवन्ते अकार्यं परलोकाधिकरुद्धं किञ्चित् दृश्यतत्प्रवृत्तयेवापलभ्यत एतन् स्तोकात्म्यकार्यं प्रायशो बाहुल्येन न सेवन्ते, अतो विरतिपरिणामसामर्थ्यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

साम्प्रतं यदुक्तं श्रूयते चैतद्वातिकरविहेणापि स इह भरताऽऽदीनामित्येतत्परिजिहीषुराह-

आहच भावकहणं, नय पाओ जुएण इहं काउं ।

ववहारणिच्छया जं, दोन्नि वि मुत्ते समा भाणिया ॥१७१॥

कदाचित्कभावकथनं भरताऽदिलक्षणं न च प्रायो युज्यते इह विचारं कर्तुम् किमित्यत आह-व्यवहारनिच्छयौ यतो न यौ द्वावपि सूत्रं समा भणितौ प्रतिपादितौ भगवद्भिरिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽह-

जइ जिण्णयं पवज्जह, तो मा ववहारणिच्छए सुयइ ।

ववहारणच्छेए, तित्थुच्छेओ जज्जोअवस्स ॥१७२॥

यदि जिनमनं प्रपद्यं च ययं ततो मा व्यवहारनिच्छयौ मुञ्चत महाशिश्टाः । किमित्याह-व्यवहारनिच्छयौ तौ योच्छेदौ यतोऽवश्यमतो व्यवहारतोऽपि प्रव्रजत एव गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

ववहारपवचीअ वि, मुहपरिणामो तमो अ कम्मस्स ।

निअमण्यमुवसमाहं, णिच्छयणयसम्मयं ततो ॥१७३॥

नैव संक्रंशेन तत्पापम् । पुण्यमितरदिति यदसंक्रंशेनैव च
वेद्यते । इति गाथाऽर्थः ।

एवमनयोः स्वरूपे उक्ते सत्याह-

जइ एवं किं गिहियो, अत्थोवायापालणाइपु ।

विअण्णाण संकिलिद्धा, किं वा तीए सरुवंति ॥ १८६ ॥
यद्यप्ये पुण्यपापयोः स्वरूपं यथाऽप्यधीय भवता, तत्त्वं वै किं
शुद्धिणः अर्थोपादानपालनाऽऽदिषु सन्त्यु आर्तिध्यानाऽऽदि-
ध्यानिशब्दाश्चात्राऽऽदिपरिग्रहः । वेदना न संक्रंशः, संक्रं-
शेवैव्यभिचारः । किं वा तस्याः संक्रंशया वेदनायाः स्वरूपं,
यद्येषाऽपि संक्रंश न भवतीति गाथाऽर्थः ।

पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह-

गेहाइणमभावे, जातं रुवं इमइ अह इद्धं ।

जुज्जइ अ तयमिभंगे, तदभावे सव्वहाऽजुत्तं ॥ १८७ ॥

गेहाऽर्थात् गृहघनाऽदीनामभावे वा वेदना तद्वत्तस्याः सं-
क्रंशया वेदनायाः । अथेष्टमभ्युपगतं भवता । एतदाशङ्क्या-
ऽऽह-युज्जयत एतदपे तस्याः तदभिप्रेत्य गेहाऽऽदिध्यानादिभि-
रिति, तदभावेऽभिप्रेत्याभावे सर्वथा एकान्तेनायुक्तं तदप-
मस्य निराभिप्रेत्य संक्रंशयोगादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

जो एत्थ अभिस्संगो, संतासंतेमु पावेहेउ चि ।

अहउक्काणविअप्पो, स इमीए संगओ रुवं ॥ १८८ ॥

योऽर्थः लोकं अभिष्वङ्गा मृच्छंलक्षणाः सदस्यसु गह्राऽऽदिषु
पापहेतुविति पापकारणमार्तध्यानविकल्पः अशुभध्यानभेदा-
ऽभिष्वङ्गः स खल्वस्यां संक्रंशया वेदनायाः संगतो रूप-
मिति गाथाऽर्थः ।

ततः किमन्याह-

एसो अ जायइ ददं, संतेमु वि अकुमलाणुबंधाओ ।

पुष्पाओ ता तं पि हु, नेअं परमन्थओ पावं ॥ १८९ ॥

एषो वाऽभिष्वङ्गो जायते दृढमस्यर्थः, सन्स्वपि गेहाऽदिष्वि-
ति गम्यते । कुत इत्याह-अकुशलानुबन्धिनः मिथ्यानुष्ठानो-
पात्तापुण्यपापसादंवे तत्तस्मात्तदप्यकुशलानुबन्धि पुण्यं
कथं परमार्थतः पापं संकलेशहेतुवादिति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

कइया सिज्झइ दुग्गं, को वाओ मज्झ वट्टए कहं वा ? ।

जायं इमे ति चिंता, पावा पावसस य निदाणं ॥ १९० ॥

कदा भिष्यति दुर्गं बलदेवपुराऽऽदि, को वामः प्रतिकूलो मे
नरपरिवर्तते, कथं वा जानमिदमस्य वामन्वमिति । एवं-
भूता चिन्ता पापा संकलेशाऽऽसंस्थानत्वात् । पापस्य च
निदानं कारणमासंस्थानत्वादिति गाथाऽर्थः ।

इह चिंताविशयारिअ देहो विमए वि सेवइ न जीवो ।

चिद्धउ अ ताव धम्मो-ऽसंतेमु वि भावणा एवं ॥ १९१ ॥

इति एवं चिन्ताविशयारितदेहो चिन्ताविषयप्रशरीरः सन्
विषयानपि सेवते, न जीवः । तथा आकुलत्वात् तिष्ठन्तु च
तावद्धम्मो विशिष्टाप्रमादमाध्यः अस्वस्वपि, गेहाऽऽदिष्वि-
ति गम्यते । अभिष्वङ्गे सति भावना एवमिति अशुभचिन्ता
धर्मेविरोधिनी यायादेवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

दीणो जणपरिभूओ, असमत्थो उदरभरणामिते वि ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पावसस फलं एअं ॥ १९२ ॥

दीनः कृपणः, जनपरिभूतो लोकगर्हितः, असमर्थ उदरभ-
रणमात्रेऽपि-आत्मभरिणपि न भवति । चित्ते न पापका-
री तथापि तु एवेवंसुऽपि सन्नसद्विच्छया पापचित्त इ-
त्यर्थः । पापफलमेतदिति जगन्मन्तरकृतस्य कार्यभाविनश्च
कारणमिति गाथाऽर्थः ।

यद्यप्ये किं विशिष्टं तर्हि पुण्यमित्यत्राऽऽह-

संतेमु वि भोगेसु, नाभिस्संगो ददं अण्णुद्दण्णं ।

आत्थि य परलोगाम्मि वि, पुब्बं कुसलाणुबंधमिण्णं ॥ १९३ ॥

इह यदुदयात् सन्स्वपि भोगेषु शब्दाऽऽदिषु नाभिष्वङ्गो दृढम-
त्यर्थमनुष्ठानमस्ति च परलोकऽपि ध्यानध्यानाऽऽदि पुण्यं कुश-
लानुबन्धादि जगन्मन्तरेऽपि कुशलकारणत्वादिति गाथाऽर्थः ।
परिमुद्धं पुण एयं, भवविहविनिबंधणेषु विसएसु ।

जायइ विरागहेऊ, धम्मउक्काणस्स य निमित्तं ॥ १९४ ॥

परिशुद्धं पुनरेतदध्यासवशेन कुशलानुबन्धि पुण्यं भववि-
हतिनिबन्धनेषु विषयेषु संसारवृत्तौ जन्तुर्निबन्ध्यर्थः । जा-
यते विरागहेतुवैराग्यकारणं धर्मेध्यानस्य च निमित्तं म-
हापुण्यवनां महापुरुषाणां तथोपलब्धेरिति गाथाऽर्थः ।

एतच्च विषये विरगताऽऽदि महत्तुल्यमित्याह-

जे विसयविरकाणं, सुखं सउक्काणवाअिमईएणं ।

तं मुणइ मुणिवरां विअ, अण्णुद्दण्णो पुण अओ वि ॥ १९५ ॥

यद्विषयविरक्तानामसदिच्छाहृतानां सौम्यं सद्धानभा-
वितमतीनां च धर्मेध्यानाऽऽदिभावितचित्तानां तत्सन्तुने
जानाति सुनिवर्ण एव साधुंरवानुभावंतः अनुभवंत पुनरन्यो-
ऽप्येसाधुः तथानुभवभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

कंतिज्जइ जो अत्थो, संपचीए न तं सुहं तस्स ।

इच्छाविशिचित्तीए, जं खलु वृत्तुप्पवाओऽयं ॥ १९६ ॥

कारुण्येनेऽभिलष्यते योऽर्थः संप्राप्त्या न तत्सुखं तस्या-
र्थस्य इच्छाविनिवृत्त्या यत्फलं सुखं बुद्धप्रसादोऽयमात्मप्रवा-
दोऽयमिति गाथाऽर्थः ।

मुचीए वभिचारां, तं णो जं सा जिण्हिं पन्नता ।

इच्छाविशिचित्तीए, चेव फलं पगरिं पत्ते ॥ १९७ ॥

सुक्या व्यभिचारस्तत्काङ्क्षेण तत्प्राप्त्यैव सुखभावादितदाश-
ङ्क्याऽऽह-तत्र यद्यस्मादसौ मुक्तिर्जिते प्रब्रह्मा तीर्थकर्मज्ञा इ-
च्छादिनिवृत्त्यैव फलं न पुनरिच्छापूर्वकमिति प्रकथं, प्राप्तं सा-
मायिकं संयत्ताऽऽद्वैतार्थकार्येण निष्ठाप्रार्त्तामिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

जस्सिच्छाए जायइ, संपची तं पट्ठिंमं भण्णिअं ।

मुची पुण तदभावे, तमसिच्छाकेवली भणिया ॥ १९८ ॥

यस्यार्थस्येच्छया प्रवृत्तिनिमित्तभूतया जायते संप्राप्तिस्तम-
र्थं विलयाऽऽदिकं प्रतीत्येवं भणितं, काङ्क्षन्त इति । मुक्तिः पु-
नस्तदभावे इच्छाभावं जायते । कुतः, इत्याह-यद्यस्मादिति-

च्छाः केवलिनो भणित्वा : “ अमनस्काः केवलिनः ” इति वचनान् । इति गाथाऽर्थः ।

एवं तर्हि प्रथममपि प्रमज्याऽऽदौ तद्विच्छाऽऽशोभना प्राप्तोऽतीत्येतदाशङ्क्याऽऽह-

पदमं वि ना इहेच्छा, सा वि पसत्य चि नो पडिक्कुडा ।

सा चेव तथा हेऊ, जायइ जमणिच्छभावमस ॥१६६॥

प्रथममपि प्रमज्याऽऽदिकाले या इच्छा मुक्तिविषया साऽपि तस्यामवस्थायां प्रशस्तंति कृत्वा नो प्रतिक्कुडा न प्रतिपिक्कुडा । किमित्यत आह-सा चेच्छा तथा तेन प्रकारेण सामायिकसंयताऽऽद्यनुष्ठानरूपेणाभ्यस्यमाना हेतुर्जायते यद्यस्माद्विच्छभावस्य केवलित्वस्येति गाथाऽर्थः ।

इतश्च प्रमजितस्यैव सुखमित्यावेदयन्नाह-

भणित्थं च परममुणिहिं, मासाइदुवालसपरीआए ।

वंतरअणुत्तरायां, वीईवइ तेअल्लेसं ति ॥२००॥

भणितं परममुनिभिः किमित्यत्राऽऽह-महाधम्मजो महापस्वी मासाऽऽदिद्वादशपर्याय इति । मासाऽऽदिकं कृत्वा द्वादशमासपर्याय इत्यर्थः । व्यन्तराऽऽद्यनुत्तराणामिति व्यन्तराऽऽदीनामनुत्तराणामपि कर्मफलानां व्यतिक्रामति तेजालेष्टयां सुखप्रभासलक्षणामनुक्रमेणेति गौतमपुष्टेन यथोक्तं भगवता-“ जं मे अज्जन्ताए समणा णिग्गंथा विहरंति० जाव अंतं करेइ । ” (इति पाठोऽस्मिन्नेव शब्दे ७५२ पृष्ठे गतः)

“ जाय अंतं करेइ । ” एतदेवाऽऽह-

तेण परं मुक्कसु-कभिजाई तदा य होऊण ।

पच्छा सिउमई भयवं, पावइ सन्नुत्तमं ठायं ॥२०१॥

तेन इति द्वादशभ्यां मासंश्च ऊर्द्धमप्रतिपत्तिचरणपरिणामः सत्त्वसौ शुक्लः कम्मसो शुक्लमिजात्य आशयेन तथा न भूत्वा समप्रशमसुखसमाप्तिः पश्चात्सिद्धयति भगवतः एकात्मसिद्धिनामो भवति प्राप्नोति सर्वोत्तमं स्थानं, परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

प्रकृतयोजनानां कुवंआह-

लेसा य सुप्पसत्था, जायइ सुहियसस चेव सिद्धिमिणं ।

इअ सुहनिबंधयां चिअ पावं कइ पंडिआ भणइ ॥२०२॥

लेश्या य सुप्रशस्ता जायते सुखितस्थेव नेतरस्येति निःक्षेमं विपश्चित्तमा- इति एवं सुखनिश्चयनमेवागारवासपरित्यागं पापं कथं परिहृतं विपश्चिद्गणति । अतोऽप्युक्तमुक्तम्-“ आगारवासं पायाओ परिचर्याति । ” इति गाथाऽर्थः ।

तम्हा निरभिस्संगा, धम्मउक्काणमि मुणिअत्तत्तायां ।

तह कम्मवखयहेऊ, विअणा पुआ उ निहिद्धा ॥२०३॥

तस्माच्चरिभिवद्वाः सर्वप्रशंसाविप्रमुक्ता धर्म्मध्यानं तथाऽऽह्लादकं स्तुतिं शान्तत्वायां मोहरहितानां तथा तेन प्रकारेणान्यानुपादानलक्षणेन कर्मसंयतेतुः वेदना तथाविधाऽऽत्मपरिणामरूपोऽपादिनीं पुण्या निर्हिंटा तत्त्वतः पुण्यफलमेवंविधमिति गाथाऽर्थः ।

तह एसो संजायइ, अगारवासमि अपपरिचत्तमि ।

नाभिस्संगेण विणा, जम्हा परिपालये तस्स ॥२०४॥

तथैवा वेदनेलक्षणा संजायते आगारवासं गृहवासोऽपि-स्त्यक्तं भावनः । किमिति ? नाभिस्संगेण विना यस्मात्प्रति-
१६२

पालनं तस्यागारवासस्य; न च तस्मिन् सतीत्यं भवतीति विरोधादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

आरंभपरिगहओ, दोसा न य धम्मसाहणे ते उ ।

तुच्छत्ताऽऽपडिबंधा, देहाहाराइतुल्लता ॥२०५॥

आरम्भपरिग्रहो दोषाः संक्षेपः आगारवासं चाभ्यस्यमावी आरम्भपरिग्रह इति । अत्रान्तरं लब्धावसरः परः क्षपणकः कदाचिदेवं ब्रूयान्-उपकरणग्रहणेऽपि तुल्यमेतदित्याशङ्क्याऽऽह-न च धर्म्मसाधने वक्ष्यपात्राऽऽदौ त एव दोषाः । कुतः ? तुच्छत्वादसात्त्वात्तस्य । तथा अप्रतिबन्धाप्रतिबन्धाभावान् देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वात्स्वस्या भवन्तोऽपि दोषाः संमुख्येन ताऽऽहो देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वाद् बहुगुणा एवेति गाथाऽर्थः ।

तम्हा अगारवासं, पुआउ परिचर्याति धीमंता ।

सीआदपाइभोमं, विवागकुडुअं ति न करिति ॥२०६॥

यस्मादेवं तस्मादगारवासं निगडव्यवशब्दवत्पुण्यान्तरित्यज्जितं धृतमिति । परिचर्यां तस्मिन् सुखभावाच्छीतोदकाऽऽदिभागं विषाद्यभोगवद्विपाककुडुमिति कृत्यं न कुर्वन्ति तपस्विन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

केऽ अविआगहिआ, हिंसाईहिं मुहं पमाहिंति ।

नो अने ण य एए, पडुअ जुत्ता अपुस चि ॥२०७॥

केचित्प्राणिनो विद्यागृहीता अन्नानिनाभिभूता हिंसाऽऽदिभिः करणभूतैः आदिशब्दाच्चतुन संभाषणाऽऽदिपरिग्रहः । सुखं विषयोपभोगलक्षणं प्रसाध्यन्त्यात्मन उपभोगतया नान्य इति । न पुनरन्ये प्रसाध्यन्त्यपि तु तेन विनैव तिष्ठन्ति । न च न एवेभूता विवेकिणः सुखभोगरहिता अपि ताव हिंसाऽऽदिभिः सुखप्रसाधकान् प्रतीत्याऽऽश्रित्य युक्ता आगुण्या इति । तेषां हि विपाकदारुणे प्रवृत्तत्वात्परिचर्यापि सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एतेन बहुदुःखत्वाद्यपि परिगृह्यन्तः गृहवासस्य वस्तुनोऽनर्थत्वादितानां त्यक्तं गृहवास इत्यादि परिग्रहाह-

चइऊणऽगारवासं, चरित्तियो तस्स पालणाहेउ ।

जं जं कुणंति चिद्धं, मुत्ता सा सा जिणाणुमुमा ॥२०८॥

त्यक्त्वा अगारवासं द्रव्यतो भावतश्च चरित्रिणः संयतस्य तस्य चरित्रस्य पालनहेतोः पालननिमित्तं यां यां कुर्वन्ति चेदं देवकुलवासाऽऽदिलक्षणां सुखादागमायुत्तराणां सा सा जिनाणुमुमा, शुर्वमुमतपालनं च सुखार्थेति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

अवगासो आय चिय, नो वा सो व चि मुणिअत्तत्तायां ।

निअकारिओ उ पउमं, इमो चि दुक्खसुवायारां ॥२०९॥

अवकाशोऽपि तत्त्वत आर्यव ‘ जो वा सो व चि ’ शान्तत्त्वानां देवकुलाऽऽदि निजकारितस्तु ममायमिति जीवसाभाव्याद् दुःखस्यापादानमिति गाथाऽर्थः ।

तवसो अ पिवासोई, संतो विण दुक्खस्सुवगा शेआ ।

जं ते खयसस हेऊ, निहिद्धा कम्मवाहिसस ॥२१०॥

तपसश्च पिपासाऽऽद्यः मन्तोऽपि भिक्षाटनाऽऽदीन दुःखरूपा ज्ञेयाः । किमित्यत्राऽऽह-यद्यस्यां सुखादागमायुत्तराणां स्वस्य हेतवो निर्हिंटा भगवद्भिः कर्मव्यापारिणि गाथाऽर्थः ।

तथा -

वाहिस्स य खपहेऊ, सेविजंता कुणंति थिइमेव ।
कडुगाई वि जणस्सा, ईमिं दंसितगाऽऽरोगं ॥२१॥

व्याधेरपि कुष्ठाऽऽदेः क्षयहेतवः सध्वमानाः कुर्वन्ति धृति-
मेव, कडुकाऽऽद्योऽपि जनस्य ईषदशेष्यन्त आरोग्यमनुभव-
सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एष दृष्टान्तः ।

अयमर्थोपनयः-

इअ एवि अ धुणियो, कुणंति थिइमेव सुद्धभावस्स ।

गुरुआगासंपाडण-चरणाई समं ति दंसित्ता ॥ २१२ ॥

(इय) एवमेतेऽपि च क्षदाद्यो मुनः कुर्वन्ति धृतिमेव, न
तु दुःखं, शुद्धभावस्य गमाऽऽदिविहितस्य । किं दर्शयन्तः
सन्त ? (?) इति गाथाऽर्थः ।

ण य ते वि होति पायं, अविअणं धम्मसाहणमइस्स ।

न य एतेनण वि अ, ते कायव्वा जअो भणियं ॥२१३॥

न च तेऽपि भवन्ति प्रायः क्षदाद्यः अविफलं मातृस्यान-
विरहण धर्मसाधनमतेः प्रशजितस्य धर्मप्रभावादिव । न
ह्यैकान्तैव ते क्षदाद्यः कस्यचिद्वा मोहापशमाऽऽदिव्यतिरेके-
ण यतो भणितमिति गाथाऽर्थः ।

किं नदित्याह-

सो हु तवो कायव्वो, जेण मणोऽमंगलं न चिंतइ ।

जेण न इदियहाणी, जेण य जोगा ण हीयंतं ॥२१४॥

तद्धि तपः कर्त्तव्यमनशानाऽऽदि येन मनोऽमङ्गलमनुन्दं न
विनश्यति, शुभाध्यवसायनिमित्तात्कर्म्मक्षयस्य । तथा येन ने-
न्द्रियहानिः, तद्भवेत् प्रत्युपेक्षणाऽऽद्यभावात् । येन च योगाः च-
क्रवालसामाचार्यन्तर्गता व्यापारा न हीयन्ते । इति गाथाऽर्थः ।

देहे वि अपडिवद्धो, जो सो महणं करइ अन्नस्स ।

विहियाणुट्ठागमिणं, ति कह तअो पावविसउ चि ॥२१५॥

देहोऽप्यप्रतिबद्धो यः विवेकान्तः प्रहरणं करोत्यन्नस्योदना-
ऽऽदेर्विहितानुष्ठानमिति, न तु लोभाद्यतश्चैवमनः कथमसौ
पापविषय इति, नैव पापविषयः । एतेन कथं न पापविषय
इत्येतदप्रसङ्गमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

तत्थ वि अ धम्मभाणं, न य आसंसा तअो अ सुहमेव ।
सर्वं इय अणुठाणं, सुहावहे होइ विअणं ॥२१६॥

तत्राऽपि चात्रप्रहणाऽऽदौ धर्मध्यानं, सूत्राऽऽज्ञासंपाद-
नात् । न चाऽऽशंसा, सर्वधैवामिष्यङ्गविभुतेः । यतश्चैवं ततश्च
सुखमेव तत्राऽपि सर्वे वक्ष्यमात्राऽऽदि (इय) एवमुक्तेन न्या-
येन सूत्राऽऽज्ञासंपादनाऽऽदिना अनुष्ठानं साधुसंवेन्धि सु-
खाऽऽवहे भवति विअणमिति गाथाऽर्थः ।

एवंभावयतः सूत्रोक्ता चेष्टा सुखधैव, तदन्यस्य तु दुः-

खेदति सिद्धसाध्यता । तथा चाऽऽह-

चारित्तविहीणस्सा, अभिसंगपरस्स कलुसभावस्स ।

अस्साणियो अ जा पुण, सा पडिसिद्धा जिणवरेहि ॥२१७॥

चारित्र्यादित्यस्य द्रव्यप्रशजितस्याभिष्वङ्गपरस्य भिक्षाऽऽ-
दायेव कलुषभावस्य यो द्वेषाऽऽत्मा तस्याऽऽज्ञानवशं मूलं

स्य वा भिक्षाऽऽत्माऽऽदिवेष्टा सा प्रतिषिद्धा जिनवरैः, प्र-
त्युत बन्धनिबन्धनमसाधिति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

भिक्षं अरंति आरं-भसंगया अपरिसुद्धपरिणामा ।

दीणा संसारफलं, पावाओ जुत्तमअं तु ॥ २१८ ॥

भिक्षामतन्त्युत्तरभरणार्थमारम्भसङ्कतास्तथा षड्जीवनिका-
यांपमर्दनप्रवृत्त्या अपरिशुद्धपरिणामाः उक्तानुष्ठानगम्यमहा-
मोहाऽऽदिरज्जिताः, दीना अल्पसखाः संसारफलां भिक्षां,
न तु सुयत्निवद् दातृगृहीतारपवर्गफलां, पापात्युक्तेषु तदि-
ति । एतद्विध्यंभूतमकुशलानुबन्धिना पापेन भवतीति न्या-
य्यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

कस्य पुनः कर्मणः फलमिदमित्याह-

ईसं काऊण सुहं, निवाडिया जेहिं दुक्खगहणम्मि ।

मायाएँ केइ पाणी, तेसिं एअरिमं होइ ॥ २१९ ॥

ईषत्कृत्वा सुखं गलप्रव्रजिताऽविधिपरिपालनाऽऽदिना नि-
र्पानता येदुःखगहने दुःखमङ्कुरे मायया कचिन्प्राणिनश्च
ज्वस्तेषां सत्त्वानामोदशं भवति ईदृक्फलदायि पापं भव-
तीति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइऊण घरावासं, तस्स फलं चेव मोहपरतंता ।

ण गिही ण य पव्वइआ, संसारविवड्डुगा भणिया ॥२२०॥

त्यक्त्वा गृहवासं दीक्षाभ्युपगमेन, तस्य फलं चैव गृहवा-
सत्यागस्य फलं प्रव्रज्या, तां च त्यक्त्वा विरुद्धासयेन, मो-
हपरतन्त्राः सन्तो न गृहिणः, प्रकटवृत्त्या तस्य त्यागाश्रय
प्रव्रजिताः, विहितानुष्ठानाकरणात् । न एवम्भूताः (संसा-
रपवहणं चि) संसाराऽऽकर्षकाः, दीर्घसंसारिण इत्यर्थः ।
भणित्वास्तीर्थकराण्यर्थेति गाथाऽर्थः ।

उपसंहरञ्चाह-

एणं चिअ सेसं, जं भणिअं तं पि सव्वमक्खितं ।

सुहभाणाइअभावा, अगारवासम्मि विअणं ॥२२१॥

एतेनैवानन्तरदिनेन शेषमापि शुभध्यानादभे इत्यादि य-
ङ्गणितं तदपि सर्वमाप्तिममागृहीतं, विअणमिति यागः ।
कुतः ? इत्याह- शुभध्यानाऽऽद्यभावेन आगारवास इति । न
छागारवासे उल्लङ्घनका सिद्धयति दुर्गमिन्यादिना शुभध्या-
नाऽऽदिसम्भव इति गाथाऽर्थः ।

यच्चोक्तं परहितकरणैकरतिरित्यत्राऽऽह-

सुत्तुण अमयकरयं, परोवयारो वि नतिय अमो चि ।

दंदिगतेणुणायणं, न य गिहिवसे अविगलं तं ॥२२२॥

सुकृत्वाऽभयकरणमिदलोकपरलोकयोः परोपकारोऽपि ना-
स्त्यन्य इति अत्र दृष्टान्तमाह-दृष्टिकस्तेन कलानमत्र द्रष्ट-
व्यम् । न च गृहवासे अविगलं तदभयकरणमिति गाथाऽर्थः ।
यच्चोक्तं परहितकरणैकरतिरित्यत्र दृष्टिकस्तेनोदाह-

रसमाह-

तेणस्स वञ्चनयणं, विदाणण रायपत्तिपासणया ।

निविअसयणं कुण्णिमो, उवयारं किं पि एअस्स ॥२२३॥

रायाणुष्सा दहवणण, विलेवणं भूसणं सुहाऽऽहरं ।

अभयं च कथं ताहि, किं लद्धं पुच्छिह अभयं ॥२२४॥

अनयोरर्थः कथानकैलवोच्यते—“ वसंतउदे नयरे जिय-
स्सु राया पियपसीहिं सद्धि निज्जहगराओ चिट्ठइ । इ-
ओ य तेखुगो वज्झो निज्जइ । सो य मच्चुपण विहाण-
गो रायपसीहिं दिट्ठो । कारुणियाहिं विखुत्तो राया-महा-
राय ! कुण्णिमो एयस्स पयावत्थगस्स य किं पि उवगारं
ति । राइणाऽणुभाया ते । ताओ एगाए मिह्णवेऊण एयं
पि नाव पावओ । निव्वं पागितह्णाराऽभंगावेऊण एहविओ
परिहाविओ विल्लि नो य । इस्साहस्सीए खीअपरिवणं
अण्णए भूत्तिऊणाहाराऽऽदिणा भुंजाविओ अट्ठारस्स वि सं-
ह-पगारे धीत्तासाहस्सीएणं परिवणं । अण्णए भणियं-महारा-
य ! णत्थि मे विहवे जेण एयस्स उवगरेमि । राइणा भणि-
यं—मए हवनि किं तुज्झ नत्थि दह्जं संयतीति । तीए
भणियं-जह एवं ना अभयं एयस्स । इयरीहिं भणियं-सोग-
डा एवा । तीए भणियं—जं मए दिखं नं न तुज्झेहिं ।
एथ एको पमाणं । पुच्छिओ तेणुगो—अण्ण किंत्थ लद्धं
ति ? तेण भणियं—संसं य याणांमि, अभयदाणं मे वेय-
णापस्समुत्ति । ” अतोऽभयकरणमेव परोपकार इति गा-
थाइयाऽर्थः ।

गृहिणस्ते तद्विकलं न भवतीत्याह—

गिहियो पुण संपज्ज, भोअणमिच्छं पि निअमिओ चेव ।

छजीवकायघाए-शा ता तओ कहु खल्लो ति ॥२२५॥

गृहिणः पुनः संपद्यते भोजनमात्रमप्याप्तौ तावद्वन्द्या-
गादि नियमत एव । केनत्याह—पदजीवकायघातेन यत्किंच
तनस्तस्मादसौ गृहाऽऽधमः कथं नु लब्धो, नैव शोभनः ।
इति गाथाऽर्थः ।

अनेन वाक्स्थानान्तरमपि परिहृतं द्रष्टव्यमित्येतादाह—
गुरुणो वि कह न दोसो, तवाइदुक्खं तहा करितस्स ।
सीसाण्णमेवमाइ, पडिसिद्धं चेव एएण ॥ २२६ ॥

गुरोरापि प्रमाजकस्य कथं न दोषः तपत्रादिना दुःखं तथा
तेन प्रकारेणानशनाऽऽदिना कुर्वतेः केषामित्याह—शिष्याणां
मेवमाद्यपि कुतोऽप्यमादिशब्दात् स्वजनवियोगाऽऽदिपरिह-
रः । प्रतिपिद्धमेव पतेनानन्तरादितेन ग्रन्थेनेति गाथाऽर्थः ।

कथमित्याह—

परमत्थओ न दुक्खं, भावमि वि तं सुहस्स होउ ति ।

जह कुसलविज्जफिरिआ, एवं एअं पि नायव्वं ॥२२७॥

‘ कह व त्ति दारं गयं ’ । परमार्थतो न दुःखं तप इत्युक्तं
भावेऽपि दुःखस्य तत् तथा दुःखं सुखस्य हेतुरिति । निर्द्वि-
त्तायकत्वेनात्र दृष्टान्तमाह—यथा कुशलवैयकिया दुःखदाऽ-
प्यानुरस्य न वैद्यशोषयिमेतदपि सांसारिकदुःखमोचकं त-
पोऽनुष्ठानं ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । पं० ख० १ द्वा० । (दी-
क्षापोडशकम् ‘दिक्षवा’ शब्दे चतुर्थभागे २५५६ पृष्ठे उक्तम्)
(२५) परीत्य प्रमाजयति—

से भयवं ! कहं परिक्ख ! गोयमा ! खं जे केइ पुरिसे इ वा,
इत्थियाओ वा सामभं पडिवज्जिउकामे कंखेज्ज वा, निसीएज्ज
वा, छडिं वा पकरेज्ज वा, सगेण वा परगेण वा आसंतइ वा
सन्निहइ वा, ते बहुत्तं मग्गेज्ज वा, अनालोइज्ज वा, पलो-

इज्ज वा, वेसगहइ थोइज्जमाथे कोइ उप्पाएइ वा
असुहे दुक्खिमेत्तं इ वा भवेज्जा; से खं गीयत्थे गयीं अ-
अइयेइ वा मयहरादी महयाऽभेणं निरुवेज्जा, जस्स
खं एयाइ परकज्जा, से खं थो पव्वावेज्जा, से खं गुरु-
पडिणीए भवेज्जा, से खं निद्धम्मसवले भवेज्जा, से खं
सव्वहा सव्वपयारेसु खं केवलं एमंतं अइज्जकरणुज्जए
भवेज्जा, से खं जेणं वा तणं वा सुएण वा विक्काएण
वा गारवेण भवेज्जा, से खं संजइवमास्स चउत्थवयखंडं-
णसीले भवेज्जा, से खं बहुरुवे भवेज्जा । से भयवं ! कपरेणं
से बहुरुवे बुद्धइ ? जे खं ओमक्खविहारीणं ओससे उज्जुय-
विहारी खं निद्धम्मसवलानं निद्धम्मसवले बहुरुवी रंगए
वारणे इव, खंडे खगेणं रामो खगेण लक्सणे खगेणं
दसगीवरावणे खगेणं दप्परयनुदंतुरजराजुत्तगत-
पंडुरकेसवहुपंचभरिणं विदुसगे खगेणं तिरियंजजाती
वाखरहणुपंतकसरी; जहा एस्स गोयमा ! तहा खं से व-
हुरुवे । एवं गोयमा ! जे खं अमई कयाइ चुक्खलिणं प-
व्वावेज्जा से खं दूरद्वाराववहिणं करंज्जा, से खं सन्निहए थो
धरंज्जा, से खं आयारंणं नो जालवेज्जा, से खं भंदमचो-
वगरणेणं नो पडिलाहावेज्जा, से खं तस्स गच्छसत्थं
नो उदितेज्जा, से खं गंथसत्थं नो अणुजाणेज्जा, से खं
तस्स सद्धि गुम्भरहस्सं वा थो मतिज्जा । एवं गोयमा ! जे
केइ एयदोसविप्पमुक्के से खं पव्वावेज्जा । तहा खं गोयमा !
मिच्छहेसुप्पं अणारियं थो पवावेज्जा, एवं वेस्सासुयं नो
पव्वावेज्जा, एवं गाणिगं नो पव्वावेज्जा, एवं चक्खुवि-
गलं, एवं विगप्पियकरचरणं, एवं छिन्नकननामोहं, एवं कु-
द्ववाहीए गलमाणं सट्ठहंतं, एवं पंगु अयंगमं भूयं वहिरं,
एवं अचुक्कडकसायं, एवं बहुपासंडसंसटं, एवं घणरा-
गांसमोहापिच्छुक्तमलखवालयं, एवं अजियउत्तयं, एवं
पोराणानिक्खुहं. एवं जिहालयाइबहुदेवलीकरणभोइयं
चकायरं, एवं थण्डयट्ठच्छत्तवारणं, एवं भयजङ्गं चरणक-
रणजङ्गं जङ्गकायं थो पव्वावेज्जा, एवं तु जाव खं नामही-
णं धामहीणं कुलहीणं जाइहीणं बुद्धिहीणं पक्काहीणं गाम-
उडमयहरं वा गामउडं मयहरसुयं वा अन्नपरं वा नि-
दियाणमहीणजाइयं वा अविश्रायकुलसटावं गोयमा !
सव्वहा थो दिक्खे, थो पव्वावेज्जा । महा० ५ अ० ।

(२६) एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नस्य श्रावकस्य प्रव्रज्या—
अय तदनन्तरं यत्तस्य विधेयं स्थातद्विमित्राह-
भावेऊणऽत्ताणं, उवेइ पव्वजमेव सो पच्छा ।
अहवा गिहत्थभावं, उच्चियं अप्पणो नाउं ॥ ३६ ॥

भावयित्वा वासयित्वा प्रतिमा-मुष्टानेनाऽभमानं स्वमुपैतृप-
गच्छति, प्रव्रज्यामेवानगारत्वमेव. तदुचितमात्मानं ज्ञात्वात्यु-

स्तयोः । स इति भावकः । पश्चात्प्रतिमाऽनुष्ठानानन्तरम् । अर्घवेति प्रकारान्तरेणोक्तम् । गृहस्थभावं गृहस्थवर्चो-
पैतीति वर्णते । किं कृत्येत्याह-उचितत्वं योग्यतां गृहिभावं
स्यैवाऽऽप्नोतः स्वस्य द्वावाऽवगम्येति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्मात्प्रतिमाभिर्भौषधिवैवाऽऽप्नोतमुपैति प्रव्रज्या-
मित्याशङ्क्याऽऽह-

गहणं पञ्चउजाए, जज्जो अजोग्गाण शियमतोऽप्पत्थो ।

तो तुल्लिउणऽप्पणं, धीरा एयं पवज्जति ॥४०॥

प्रहणं स्वीकरणं प्रव्रज्यायाः आम्रस्यस्य यस्माद्योग्याना-
मनुचितानां नियमतोऽवश्यमेवानयोऽपायस्तस्मानुल्लिख्य
भावयत्या परीत्य, यतयतां निश्चिन्त्येत्यर्थः । आत्मानं सं धीरा
भीमन्तः एतां प्रतिपद्यन्तेऽङ्गीकुर्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

तुल्लिखत्वाऽऽप्नोतमित्युक्तम् तुलनेन कथमित्यत आह-

तुलणा इमेण विहिणा, एतीए हंदि नियमतो शेया ।

शो देसविरिङ्कंडय-पचीए विणा जमेस ति ॥ ४१ ॥

तुलना आत्मनो योग्यता परीताऽप्नोतानन्तरं क्लेश विधिना
विधानेन प्रतिमाऽनुष्ठानलक्षणेन एतस्याः प्रव्रज्यायाः हन्दी-
त्युपदर्शनेन, नियमतो नियोगेन विज्ञेया अवश्येया । अथ कस्मा-
देवमित्याह-(ने) नैव देशविरित्यनुष्ठानाऽऽदिप्रतिपत्तिपरि-
णामस्तस्य कण्डकाभ्यध्वस्यस्थानानि, तेषां या प्राप्तिर्ला-
भः सा तथा तथा देशविरितिकण्डकाभ्यान्वा, विना तद्भावे,
यद्यस्मात्कारणद्वया प्रव्रज्या भवति । इतिशब्दो वाक्यार्थस-
माप्ति । प्रायिकं चैतन्-यतोऽसंख्यतानमो भागः सिद्धानाम-
प्राप्तदेशविरितिकोऽपि सिद्ध्यत्युपगतोऽभिधीयते । यदाह-
"भागेहि अयंवेज्जहि फासिया देसविरिङ्कंड ति" तथा तु-
लनाऽनेन विधिन्यपि प्रायिकम् । एतच्च स्वयमेवात्र दर्श-
यित्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

एवं तुलनापूर्वकं प्रव्रज्यायां सत्यां यज्जति तद्वशितुमाह-
तीए य अविगलाए, बज्जा चेद्वा ज्जोदिया पायं ।

होति खवरं विसेसा, कथंति लक्खिउण्ण तहा ॥४२॥

तस्यामुक्ततुलनापुरस्सरप्रव्रज्यायां, चशब्दः पुनरर्थः । अवि-
कलायां परिपूर्णायां तद्योग्यतानिर्वाहपूर्वकत्वेन प्रतिपन्नत्वा-
त्, बाधा रहित्वेति, चेद्वा प्रत्युपेक्षयाऽऽदिप्रसामाचार्यवृत्ता-
लनारूपा, यथादिताऽऽगमोक्ता, प्राये बाहुल्येन, प्रायेऽप्रहणं
चोक्तविपरीतकारिभिर्मुक्तकर्मप्राणिभिर्येभिरातोऽभिहिताये-
स्य मा भूदिति कृतमिति भवति स्यात् । ननु कदाचित् ग्लान-
त्वाऽऽदी न तथा प्रव्रज्यायामप्यसौ न दृश्यते इत्याशङ्क्याऽऽह-
नवरं केवलं भवत्यपि सामान्येन सा विशेषतो विशेषण
काचिद्देशे काले पुरुषे वा पुष्टाऽऽलम्बनादाश्रितापवादे ल-
भ्यते निश्चायिते स्फुल्लदृष्टिमेतं नैव तथा तद्वद्यथा स्वस्था-
वस्थायो बाह्यचेष्टेति प्रकृतमिति गर्हभिल्लराजगृहीत-
स्त्राभ्यां विमोचनार्थमुज्जयिन्यामानीनपञ्चवतिसामान्यकटक-
कालिकाऽऽचार्येणोद्घोषाद्विरणमिति गाथाऽर्थः । (कालि-
काचार्यवृत्तम् 'कालगज' शब्दे तृतीयभागे ४६० पृष्ठे
विस्तरतो गतम्)

अथ कस्मादिह यथोक्तं चेद्वा स्यादित्याह-

भवशिखेयैराज जतो, भोक्खे रागाउ ग्गाए पुव्वाओ ।

मुद्धासयस्स एसा, ओहेण वि शक्खिया समए ॥४३॥

भवनिर्वेदात्संसारविरागाद्यतो यस्मात्कारणत्वात्ता मोक्षे
निर्वाणं रागादित्याह । किं भूतान्, भानपूर्वात् सम्यक्-
ज्ञानपुरस्सरान् न तु मिथ्याज्ञानपूर्वकान् मुद्धाऽऽशयस्य नि-
र्मलाध्यवसायस्य जीवस्य एषा प्रव्रज्या ओधेनाऽपि सामान्य-
तोऽपि सामायिकमात्रप्रतिपत्त्येव स्यात् । विधेयतोऽपि-
मत्ताऽऽदिसामायिकप्रतिपत्तितो वर्णिता भणित्वा समवे सि-
द्धान्ते. अतः कथमस्यास्ययोक्तव्यं चेद्वा । इति गाथाऽर्थः ।

येन वचनेन समवे सा तथा वर्णिता तदर्थोक्ताह-

तो समणो जइ सुमणो, भावेण य जइ हंदि पावमणो ।

सयणे य जणे य समो, समो य माणावमाणु ॥ ४४ ॥

इह प्राकृतशैल्येव स्यात्ता धर्मणशब्दं व्युत्पादयति-(तो इति)
नतस्तस्माद्धेतोः "सह मणेण विज्जेण वट्ठइ ति" समणो, न
वेह मनीमावास्तित्वं विवक्षितशब्दस्य सामायिकविशेषप्र-
तिपादनार्थस्य व्युत्पत्तिनिमित्ततया विवक्षितं, स्वकलसंज्ञिना-
धारणत्वात् तस्येयतस्तद्विशेषार्थमाह यदीत्यभ्युपगमे,
शोभनं धर्मध्यानाऽऽदिप्रवृत्ततया मनीष्यत्वं यस्य स सुमनः ।
अनेन सद्वृत्ताभिव्यक्तमनस्कत्वं विवक्षितशब्दव्युत्पत्तिनि-
मित्तत्वेनाहम् । अथ दोषरहितमनस्कतामाह-भावेनाऽऽसम्प-
रिणामेन तत्त्वतो वा निष्पत्तिरित्येन, चशब्दः समुच्चये, य-
दीत्यभ्युपगमे, न भवति नैव स्यात् पापं प्राप्तिनिपाता-
ऽऽदिमन्मनिदानं वा मनो यस्य स पापमनः, तथा स्वजनेन च
पुत्राऽऽदिके जने चाप्यस्मिन् समस्तुल्यः प्रेमाप्रभवजेनेन ।
तथा समञ्च तुल्य एव मानावमानयोः पूजैतद्विरति उत्त-
रादौ सत्तया त्वयं व्युत्पत्तिः-समः सन् सम्यग् वा अग्र्यति
वर्तते योऽसौ निरुद्धविधिना 'समण इति' स्यादित्येवं शु-
द्धाऽऽशयस्यैवा वर्णितेति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्याऽपि प्रतिमाऽनुष्ठानं विनाऽपि प्रव्रज्या यथोदि-

नैव स्यादिति दर्शयद्वाह-

ना कम्मखओवससा, जो एयपगारमंतेरणापि ।

जायति जहाइयगुणो, तस्म वि एसा तथा शेया ॥४५॥

(ता इति) यस्माद्भवतिर्वैदाऽऽदिः सत्काशाद्विशुद्धाऽऽशय-
स्यैवा वर्णिता तस्मात्कारणान् स्वार्थपश्यात् ज्ञानोऽऽवर-
णाऽऽदिकर्मविगमविशेषात् कारणत्वात् प्रायेतत्प्रकारमन्त-
रेणाऽपि बालत्वाऽऽदिकारणप्राप्तिमाऽनुष्ठानव्यतिरेकेणा-
ऽपि एतत्प्रकारेण तावज्जायत एवेत्यपिशब्दार्थः, जायते सं-
पद्यते यथोदितगुणः प्रव्रज्योचितगुणस्त्वस्याऽपि प्रव्रज्या, न
केवलं प्रतिमाकारिण एव, एषा प्रव्रज्या, तथा तद्वत् प्रतिमा-
कारिण इव ज्ञेयाऽवश्येया, कर्मज्ञायेपश्यादित्येति गाथाऽर्थः ।

प्रतिमाप्रतिपत्तिव्यतिरेकेणाऽपि प्रव्रज्या जायते इत्येत-

स्यैव समर्थनार्थमाह-

एतो चिय पुच्छाऽऽदिमु, हंदि विसुद्धस्स सति पयसेणं ।

दायव्वा गीतेणं, भणियमिणं सव्वदेसीहि ॥४६॥

(एतो चिय स्ति) यत एतत्प्रकारमन्तरेणाऽपि उचितगुणस्य
प्रव्रज्याप्रतिमाकर्तृत्वि च यथोक्तं भवति, अत एव कारणान्,
पृच्छाऽऽदिषु पृच्छाकथनपरीक्षासु । तत्र पृच्छा- "कोऽसि
तुमं, कनो वा, पयस्यसि वा किमिदं स्ति" । एषमादिपुत्रा ।
कथना पुनः प्रविशजिणोः प्रव्रज्यास्तृकपथकम् । यथा-"जइ

चेव भोक्षफलया, आणा आराहिया जिणिदाणे । संसा-
रदुक्खफलया, तह चेव विगहिया होइ ॥ १ ॥ " इति । परीक्षा
तु पणमाणाऽदिकालमात्रा विनयाऽऽदिभिल्लघोषयानातिरु-
पणा । एतेषु पदेषु, इन्द्रियपुत्रप्रदर्शने, विद्युजस्य निर्वोपतौ
गतस्य सङ्कल्पदा प्रयत्नेनाऽऽदरेण दातव्या देया, प्रव्रज्यति
प्रकृतम् । गीतेन "एवैकदेशे पदसमुदायोपचारात्" गीतार्थे-
न सुत्रार्थविदा, नान्येनेति, भणितमुक्तिमदयेतत्सर्वदर्शिभिः
केवलभिरिति गाथाऽर्थः ।

पुनरपि सामान्यतोऽपि प्रव्रज्याग्रहणमस्तीति समर्थयन्नाह-
तह तस्मि तस्मि जोए, सुनुवओगपरिसुद्धभावेण ।
दरदिमाए वि जओ । पडिसहो वणिओ एय ॥ ४७ ॥

तथेति ज्ञापकान्तरममुच्यवार्थः । तस्मिन्तस्मिन् तत्र तत्र प्र-
धानमग्रहणाद्देयं योगं प्रव्रज्यादानव्यापारे विषयभूते, प्रति-
नेधो वणिज इति योगः । सूत्रोपयोगेनाऽऽग्रमोपयुक्तया पणि-
शुद्धो विद्युजो भावोऽध्यवसायो यस्य स तथा तेन. गुरुणा,
किमिव्याह-इन्द्रतायामपीरुहनीर्णायापमि, दीयमानाया-
मित्यर्थः । आस्तामदस्तायां प्रव्रज्यायामिति प्रकृतम् ।
यतो यस्मात्कारणात्. प्रतिनेधो निषेधोऽयोग्यानाम्, व-
णिज उक्तः, अत्रेति वधर्मणो प्रव्रज्याभिधानसूत्रे प्रव्रज्या-
यां चने । अतो ज्ञायते प्रतिमानुष्ठानमन्तरंगाऽपि प्रव्रज्या-
भिधानमस्तीति गाथाऽर्थः ।

अथ कथं सूत्रे प्रव्रजानत्यां प्रतियोगनिषेध उक्त इत्यवसि-
तमित्याह-

पण्णाविओ मिय ति य, मुंडावेउमाह जं भणियं ।

सर्वं च इमं सम्मं, तपपरिणामं हवति पायं ॥ ४८ ॥

प्रव्राजितः स्यादिति च मुग्धापायनुमित्येतद्वाक्यमादिर्यस्य
सूत्रस्य तत्तथा तत् यद्यस्माद्विणिजमुक्तं कल्पभाष्ये, तस्मा-
न्प्रतियोगं प्रव्रज्यायां निषेधो वणिज इत्यवसीयते । तत्रेदं
सूत्रम्-"पण्णाविओ मिय ति य, मुंडावेउं अणायरणजो-
गो । ते थिय मुंडावेउं, पुरिमपर्यान्वारिया दोसा ॥ १ ॥" त-
था-"मुंडाविओ मिय ति य, सिक्खावेउं अणायरणजोगो ।
ते थिय सिक्खावेउं, पुरिमपर्यान्वारिया दोसा ॥ १ ॥" एवं
उद्भावेत्, एवं मुंडावेउं, एवं संघावेउं एवं, संघावेउं । "अथम-
र्थः-प्रव्राजितः प्रव्राजयिष्यामस्त्वामित्येवमभ्युपगतो रजोहर-
णोऽस्ति सायुर्वेदान्त इत्यर्थः । तत्र च प्रव्राजित इति च एत-
द्व्योयप्रव्राजजनलक्षणमसंभारयं वस्तु स्याद्वैभूत् । कृशस्थ-
तयाऽनायोग्यशाला ततः किञ्चित्मित्राह-मुग्धापायनुम-
प्राग्रहणतो लुब्धयितुम् । अनावरण श्रेयः अनारवनाहः, तथा-
पि मुग्धापायव्याचर्ये त पचाः क्षामह्वाऽऽव्यः पूर्वपदस्य प्र-
व्राजजनस्य संबन्धिनो दोषा अनिवारिता भवन्तीति । एवमन्य-
गाथाऽपि बोद्धव्या इति । अथ प्रस्तुतायै निगमयति-सर्वं च
समलं वनुरिदं पूच्छाऽऽदिविद्युजस्य प्रव्रज्यादानाऽदिकमात्र-
मिकं वस्तु, तस्यैव समीचीनं भवति । अथवा-सम्यक्-वपरि-
णामे यथावत्प्रव्रज्यापरिणतो सत्यां भवति स्यात्, प्रायो
बाहुष्येन । प्रायोमहणं वा इतरमर्द्धकाऽदिव्यभिचारपरिहारा-
धीमिति । ततः प्रतिभाकरणमन्तरंगाऽपि प्रतिमाकसुरिच प्र-
व्रज्या स्यादिति इत्यर्थमिति गाथाऽर्थः ।

ननु यदि प्रतिमाकरणमन्तरंगाऽपि प्रव्रज्या सम्यग् भवति
तदा किं नेत्येत आह-

जुचो पुण्ण एम कमा, ओहणं संपयं विसैसण ।

जम्हा अमुहो कालो, दुरगुचरो मज्जेमा एय ॥ ४९ ॥

यद्यपि प्रकामन्तरंगाऽपि प्रव्रज्या स्यात्तथाऽपि युक्तः
सङ्गतः । पुनरिति विशेषणार्थः । एषोऽन्तर्गतः प्रतिमानु-
ष्ठानाऽऽदिः, क्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्ता परिपाटिः । कथमित्याह-
ओधेन सामान्येन न तु सर्वथैव । अतः प्रव्रज्याऽपि बहुधा प्रव्रज्याध-
रणत् । कालापेक्षया विशेषमाह-सांप्रते वर्त्तमानकालं विशेष-
ण विशेषतो युरु एय क्रमः । कुत एतदेवमित्याह-यस्मा-
त्कारणाद् अशुभोऽनुमानुभावः कालो दुःखमालक्षणे वर्त्तते ।
ततश्च दुरनुवरो दुःखाऽऽभव्यः, संयमः संयतन्वम्, अत्राऽनु-
भवाकालः अतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाऽभ्यासां विषय इति
भावः । इति गाथाऽर्थः ।

तन्त्रान्तरप्रसिद्धया प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्याया योग्यत्वं स-
मर्थयन्नाह-

तंतरेमु ए वि इमो, आमममेओ पयिद्धओ चेव ।

ता इय इह जइयव्वं, भवविहं इच्छमाणेहि ॥ ५० ॥

तन्त्रान्तरेष्वपि दर्शान्तरेष्वपि, आस्तां जितप्रवचनं । अयम-
न्तरंगाः, अत्रा ममदेवा भूमिकाविशेषः, "ब्रह्मवारी इव स्थूष-
वानप्रस्थां यतिस्तथा ॥" इत्यदिनैर्ब्रह्मरूपः । इओ इति पा-
ठान्तरम् । तत्र इतोऽशुभकालदुरनुवर्गसंयमलक्षणादेतद्वयान्,
अथवा इतो जितप्रवचनान्त्वान्तरं पठित । प्रसिद्धकश्चैव नि-
ज एव न तु साध्यः । यस्मादेवं तत्तस्माद्, इत्युक्त्यायेन, इह प्र-
तिमापूर्वकप्रव्रज्यायां यतितयं यतो विषयः, भवविहं सं-
सारविशेषम्, इच्छिद्विर्वाञ्छाङ्गिनिष्प्रलासनेन प्रवर्गपरम-
ताऽऽगमावलम्बिभारिण गाथाऽर्थः । पञ्चा १० विव ० ।
('सहभूमि' शब्दे जडस्यापरिणामस्य दीक्षा)

(२७) पण्डित-कालिक-कल्लवप्रव्रज्यानिषेधः-

तओ नो कर्पति पण्णावित्तए । तं जहा-पंए, वाहए,
कीवे ॥ ४ ॥

अस्य संबन्धमाह-

न ठविजइ वण्णुं, मज्जे एण्ण होइ अण्वहो ।

दुविहम्मि विन ठविजइ, लिंगे अयमण्ण जोगो उ ॥ २५ ॥

येन तदपरिणतोऽपि सत्यः तन्त्राण्णदिवानाचरितनपा-
विशिष्टो भावलिङ्गकपेपु महाभान्तपु न स्थाप्यत. एतेन का-
रणानवस्थाप्य इत्युच्यते । स वाऽऽन्तराङ्गं भाग्यतः । अ-
यं पुनरन्यः पण्डिकाऽदिविहंविजइ द्वयभावलिङ्गं यो न स्था-
प्यते प्रतिपद्यते. एष योगः संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽया-
तस्यास्य सूत्रस्य (४) व्याख्या-त्रयो नो कलरन्ते प्रव्राज-
यितुम् । तत्रथा-पण्डिका नपुंसको वातिको नाम-यथा स्वनि-
मित्तताऽऽप्यथा वा मेहनं कषायितं भवति तदा न शक्नोति
वेदं धारयितुम् । क्वीरोंऽस्तमर्थः, स च हट्टिकलोऽऽ-
दिलक्षण एव सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यविस्तरः-

वीरं तु अपव्रज्जा, निज्जुत्तीए उ वणिजा पृत्तिव ।

इह पुण्ण तिहिं अधिकागो, पंडे कीवे य वाइ य ॥ २५६ ॥

विशान्त्रालं वृद्धाऽदिवेदादिशानि संख्या अग्रभाज्याः पूर्वे

नामनिष्पन्नं निक्षेपं निरुद्धौ पञ्चकले सप्रपञ्चं वर्णिताः । इह पुनस्त्रिभिरव्याख्याः-पण्डकेन क्लीवेन वार्तिकेन चेति गुरुतरा दोषबुद्धौ अस्मी इति कृत्वा ।

अथ प्रवाजनाविधिमेव तावदाह-

गीपत्ये पवावण, गीपत्येऽपुच्छिः उण चउगुरुग ।

तम्हा गीपत्यस्स उ, कण्ठ पवावण्णा पुच्छा ॥२६०॥

गीतार्थमेव प्रवाजना कर्तव्या नागीतार्थेन, यद्यगीतार्थः प्रवाजयति तदा चतुर्गुरुकम् । गीतार्थोऽपि यदि अप्रुष्टा पुच्छाग्रस्तरण प्रवाजयति तदा तस्यापि चतुर्गुरुकाः । तस्मान् गीतार्थस्य पुच्छा शुद्धं कृत्वा प्रवाजना कर्तुं कल्पते । पुच्छा-विधिश्चायम् काऽपि त्वं का वा ते निर्वेदायेन प्रवर्जिते ?

एवं पुष्टं सति-

सयमेव कोइ साहति, मिच्छेहिं व पुच्छिअो उवाएण्णं ।

अहवा वि लक्खणेहि, इमेहिं नाउं परिहरेज्जा ॥२६१॥

स्वयमेव कोऽपि पण्डकः कथयति-यथा सदृशं मनुष्यत्वं ममेदृशस्त्रिपक्षिके वेतः समुदासी इति । यद्वा-मित्रैस्तस्य निर्वेदकारणमभिधीयते । प्रवाजकेन वा स पवापायपूर्वं पुष्टः कथयन् । अथवा-लक्षणेर्महिलास्वभावाऽऽदिभिरिवैवेद्य-मायैर्लतावा परिहरेत् ।

तत्र पुच्छां तावदावयति-

नज्जेतमणउज्जेते, निवरेयमपडे पडमा पुच्छे ।

अज्ञानो पुण भज्जइ, पंदाइ न कण्ठे अम्ह ॥ २६२ ॥
यः प्रवाजितुमुत्पस्थितः स ज्ञायमानो वा स्वादक्षायमानो वा । ज्ञायमानो नाम अमुकोऽमुकपुत्रोऽऽपः तद्विपरीतोऽज्ञायमानः स यदि आज्ञः आकाको न भवति, ततः प्रथमतस्तं निर्वेदं पुच्छन् । यः पुनराज्ञः स स्वमानं भवत्येव-न कल्पते अस्माकं पण्डकाऽऽदिः प्रवाजयितुम् ।

स च यदि पण्डकस्तत एव जिन्नयति-

नाअो मिति राणाउत्त, निवरेयं पुच्छिअ वा मे मित्ता ।

साहंति एम पंडो, मयं व पंडो ति निवरेयं ॥२६३॥

ज्ञानोऽस्म्यहममीर्भाति मत्वा प्रणस्यति । अथवा यानि तस्य मित्राणि तानि पुच्छन्त्यन्ते एव तस्य ईश्वरं नीलेमश्च विचिन्ते, ततः केन निर्वेदं प्रवर्जिते ? । एवं पृष्ठानि तानि ब्रूयन्ते-एव पण्डक इति । स्वयं वा स पण्डकोऽस्म्यहमिति निर्वेदं कथयति । वृ० ४ उ० । दश० ।

(२८) अर्थेनां प्रवाजने प्रायश्चित्तमाह-

दससु पि मूलायारिए, वयमाणस्स वि हवति चउगुरुग ।

सेसाणं छण्डं वी, आयारिए वदति चउगुरुग ॥२७८॥

पण्डकाऽधीन आनिकंस्तान् दशापि ननुसकान् यः प्रवाजयति तस्याऽचार्यस्य दशत्वापि प्रत्येकं मूलम् । तेष्वेव दशसु यो वदति प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुरुका भवन्ति शेषाणां वदित्वाऽधीनां पक्षाभिपि च प्रवर्तमानं प्रवाजने आचार्यस्य चतुर्गुरुकं, यो वा प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुरुकम् ।

अथ शिष्यः प्रवर्तयति-

धीपुरिसा जइ उदय, धेरंति भाणोवासाणियमेहिं ।

एवमपुमं पि उदयं, धरिज जति को तहि दोसो ॥२७९॥

यथा स्त्रीपुरुषा ध्यानापवासानियमैरुपयुक्तं बोध्यं धारयन्ति, एवं नृपस्योऽपि यदि धारयेत्, ततः प्रवाजिते को दोषः स्यात् ? ।

अहवा तसिए दोसो, जायइ इयरेसु किं न सो भवति ? ।

एवं तु नतिय दिक्खा, सवेययाणं न वा तित्थी ॥२८०॥

अथवा युष्माकमभिप्रायो भवेत्-तृतीयं ननुसके वेदोदये चारित्रमङ्गलक्षणं दोषो भवेत्, ततः स उच्यते, इतरयोः स्त्रीपुरुषयोरपि वेदोदये स दोषः किं न भवति ? । अपि च-क्षीणमोहाऽऽदीन् सुकथा शेषाः सर्वेऽपि संसारस्था जीवाः सबद्धकास्तेषां च दोषदर्शनादेव भवदुःखनीत्या नास्ति दोषा, तदभावाच्च न तीर्थिनस्तीर्थस्य संततिर्न वेति ।

स्मरिहा-

धीपुरिसा पत्तेयं, वसति दोसराहएसु ठाणेषु ।

संवामे फासदिद्दी, इयरे वच्छवदित्थो ॥ २८१ ॥

स्त्री प्रवाजितास्त्रीणां मध्ये निवसति, पुरुषः प्रवाजितः पुरुषमध्ये वसति । एवं तौ प्रत्येकं दोषराहितं तु आनिषु वसतः । इतरस्तु पण्डको यदि स्त्रीणां मध्ये वसति तदा संवासे स्पृशेता दृष्टितश्च दोषा भवन्ति । एवं पुरुषेष्वपि संवसतस्तस्य दोषा भवन्ति । वन्ताऽऽभ्रदण्डानश्चात्र भवति-यथा वस्त्रो मन्तरं दृष्ट्वा स्तन्यमभिलषति, माता पि पुत्रं दृष्ट्वा प्रसन्ताति । आद्यं वा खाद्यमानं दृष्ट्वा यथा मुखं ज्जिनि, एवं तस्य संवासाऽदिना वेदोदयनाभिलाष उत्पद्यते, भुक्तायुक्तमोगतः साधवस्तमभिलषन्तुः । यत एवमतः पण्डको न दीक्षणीयः ।

द्वितीयपदं एतेः कारणैः प्रवाज्यदर्पि-

अमिवे ओमोयारिए, रायदुट्ठे भए व आगादे ।

गेल्लं उत्तपेठे, नाणो तवदेसमवचरिते ॥ २८२ ॥

स प्रवाजितः सन अशिवपुत्रमभियारयति, अशिवपुत्रीनानां वा प्रनिर्णयं करिष्यति । एवमवमोदयं राजद्विष्टं बोधिकाऽदिभ्ये वा आगादे ग्लानये उत्तमार्थे वा ज्ञाने दर्शने चारित्रे वा सहाये करिष्यति । एतैः कारणैः पण्डकं प्रवाजयन्तु ।

अथेनामेव गार्था व्याख्याति-

रायदुट्ठभयेसुं, नाण्डु निवस्स चेव गमणह्ठा ।

विज्जा व सयं तस्स उ, तपिस्सति वा गिलाणस्स ॥२८३॥

गुरुणा व अप्रणो वा, नाणादी गिएऽमाणे तपिहिति ।

चरणा देसावकामि, तपे ओमासिवहिं वा ॥ २८४ ॥

राजद्विष्टं बोधिकाऽदिभ्ये च त्राणार्थं, नृपस्य वा अभिगमनार्थम् । किन्तु न भवति-राजद्विष्टं समापतितं देशान्तरं गच्छतां तत्रिस्तारण्यत्वं भरणताऽऽनुष्ठम्भं करिष्यति; राजद्विष्टं वा स पण्डकस्ततो राजानमनुकूलयिष्यति, बोधिकाऽदिभ्ये वा स बलवान् गच्छन्त्यं परित्राणं विधास्यति । ग्लानयद्वा स पण्डकः स्वयमेव वेद्यो भवति, ततो ग्लानस्य विकित्सां करिष्यति । यद्वा-स तस्य ग्लानस्य वा वेतनभेषजाऽऽदिना प्रतिनिर्णयिष्यति उपकरिष्यति, वाशब्दादुत्तमार्थं प्रतिपाद्यस्य वा मम साहाय्यं करिष्यति, स्वयमेव वाऽमायुक्तमार्थं प्रतिपश्यति । तथा गुरोरात्मनो वा ज्ञानम्, आदिशब्दादर्शनप्रभावकानि शास्त्राणि शुद्धतोऽपि भरणताऽऽदिभिरिवेत्ताऽऽदिभिर्बोधकरिष्यति । चरणात्, चारित्रं पालयितुं न शक्यते ततो देशावकमनं कुर्वतां मार्गा-

ऽऽदिषु स्वजनाऽऽविबलाङ्गकृपाणाऽऽदिभिस्तस्कराऽऽदि-
भिः रक्षणतन्त्रांपरिचरन्ति । अथमाशिवयोर्वा प्रतितीर्ष्य-
ति । अत्र च नातुपुत्र्योः अपि तु वस्तुवस्थापनार्थमवमाशि-
वद्वारयोः पर्यन्ते व्याख्यातम् ।

एतद् कारुण्यं, आगारं हि तु जो उ पवाये ।

पंदाईसोलसंगं, कए उ कज्ज विगिचणया ॥२८५॥

एतेरागदिः समुपस्थितैः कारणैः यः परज्जाऽऽदिपौडशक-
स्यान्यतरं नपुंसकं प्रजाजयति, तेनाऽऽचार्येण कृते समायिते
कार्ये तस्य नपुंसकस्य विवेचनं परिष्ठापनं कर्तव्यम् ।

तत्र प्रजाजनायां तावर्हिधमाह-

दुविहो जायमजाणी, अजाणमं पव्वेति उ इमेहि ।

जणपत्तयट्ठपाए, नजंतमणज्जमाणे वि ॥२८६॥

द्विविधा नपुंसको-ज्ञायका-ज्ञायकश्च । तत्र यो जानाति-साध-
नो वैरागिकः प्रजाजयितुं न कल्पते स ज्ञायकः, तद्विपरीतोऽ-
ज्ञायकः । तत्र ज्ञायकमुपस्थितं प्रज्ञापयन्ति-भवान् दीक्षाया अ-
योग्यः, ततोऽयत्नवैपरीत्या ज्ञायकधर्मं प्रतिपश्यन्, अन्यथा
ज्ञानाऽऽदीनां विराधना ते भविष्यति । अज्ञायकमप्येवमेव
प्रज्ञापयन्ति । अथेनां नेच्छन्ति, प्रज्ज्यामेवाभिलषति, आत्म-
नश्च किञ्चिद्विशिष्टाऽऽदिकं कारणमुपस्थितं, तत्तत्समायिकं
जनप्रत्ययार्थममीभिः कटीपट्टकाऽऽदिभिः प्रज्ञापयन्ति ।
स चाज्ञायकस्तत्र जनैः ज्ञायमानोऽज्ञायमानो वा स्यादु-
भयवाच्यं विधिः कर्तव्यः-

कटिपट्टए य छिहली, कत्तरिया मुंड लाय पादे य ।

धम्मकह सभि राउल-ववहार विगिचणा विहिणा ॥२८७॥

कटीपट्टकं स परिधाप्यः, छिहली शिखा तस्य शिरसि धार-
णीया; अथ नेच्छन्ति ततः कर्त्तव्यं कुरेण वा मुण्डनं विधेयं,
लोचो वा विधानव्यः । (पादि स्ति) परनीर्षिकमनाऽऽदीति
स पाठनीयः । कृते कार्ये धर्मकथा कर्त्तव्या येन लिङ्गं परित्य-
ज्य गच्छति । अथैवं लिङ्गं न मुञ्चति ततः संनिभिः धार्यकैः
प्रज्ञापनीयः । अथ राजकुलं गत्या कथयति ततो व्यवहारो-
ऽपि कर्त्तव्यः । एवं तस्य विगिञ्जना परिस्थापना विधिना
बध्वमाणनीत्या विधेया । एष द्वारगाथासमाधेयः ।

साम्प्रतमेनामेव विबुधेति-

कटिपट्टो अभिनेवे, कीरर छिहली य अम्ह चेवाऽऽसी ।

कचरिया मुंडं वा, अणिच्छं एकैकपरिहाणी ॥२८८॥

कटीपट्टकोऽभिनवप्रसन्नचित्तस्य तस्य कियते, न पुनर्प्रावपूरकः
शिरसि च छिहली शिखा त्रियते । यदि श्यात्-किं मम अत्रा-
वपूरकं, सर्वमुण्डनं वा न कुरुत ? ततो वृषभा भणन्ति असा-
कमपि प्रथममेव कृतमासीत्, ततश्च मुण्डनं कर्त्तव्यं कर्त्तव्य-
म् । अथ नेच्छन्ति ततोः कुरेण, कुरमप्यनेच्छन्तो लोचः कर्त्तव्यः ।
एवमेकैकपरिहाणिसंनन्वा, शेया तु सर्वेवापि धारणीया ।

छिहलिं तु अणिच्छन्ते, भिक्खुगमादी मतं पि शेच्छन्ते ।

परतिविषयवत्त्वं, उक्तमदार्णं ससम ए वि ॥२८९॥

अथ शिक्षामपि नेच्छन्ति ततः सर्वमुण्डनमपि विधाप्यते ।
सा च द्विविधा शिक्षा-प्रहणं, आसवनं च । आसवनशि-
क्षायां कियत्कालापसवी न प्राप्नोते । प्रहणशिक्षायां भिक्षुकाः
सौमगास्तैवमादिशुभ्रत्कापिलाऽऽदीनां च परनीर्षिकानां

मतमध्याप्यते । अथ तदपि नेच्छन्ति ततः शृङ्गारकार्त्तं पा-
ठ्यते, तदप्यनेच्छन्तं द्व्यशङ्कं यानि परनीर्षिकवक्रवृत्तानि-
बद्धानि स्वाणि तानि पाठयन्ति । तान्यप्यनेच्छतः स्वसम-
यस्याऽऽज्ञापका उत्क्रमेण विलुप्ता दीयन्ति ।

आसवनशिक्षायां विधिमाह-

वीयारगोये थेर-संजुओ रति दूरे तरुणाणि ।

गाहेण ममं पि ततो, थेरा गार्हेति जत्तणं ॥२९०॥

विचारभूमिं गच्छन् गोचरं वा पर्यटन् स्थविरसाधुसंयु-
क्तां ह्रिद्यप्यते, रामो तरुणानां दूरे कियते, ते च साधवो न
पाठयन्ति । ततो यदि क्षुते-मामापि पाठं प्राहयत, ततः स्थ-
विराः साधवो यत्नेन प्राहयन्ति ।

किं तदित्याह-

वेरगकहा विसया-ण शिदणा उट्टिसीयणे गुत्ता ।

चुक्खलिये य बह्मुसा, सरोसिपि नोदए तरुणा ॥२९१॥

यानि सूत्राणि वैराग्यकथायां विपर्ययिन्त्यायां च निबद्धानि
तानि प्राह्यते । अथवा वैराग्यकथा विपर्ययिन्त्या च तस्य
पुरतः कथनीया, उत्तिष्ठन्तो निरीदन्तश्च साधवो गुक्ताः सं-
वृत्ता भवन्ति, यथाऽज्ञानं स न पश्यति, तस्य यदि सामाचार्या
चुक्खलितानि भवन्ति । चुक्कं नाम विस्मृतं किं विस्कार्ये,
स्मलितं तदेव विनष्टं, ततो ये तरुणास्ते न सरोपमिव परुषं
वचोभिर्वह्मुशो नोदयन्ति येन तरुणेषु नानुबन्धं गच्छति ।

अथ धर्मकथापदं व्याचष्ट-

धम्मकहा पाडिजति, कयकज्जो वा मे धम्ममक्खन्ति ।

मा हण परं पि लोगं, अणुणत्ता दिक्ख ता नुज्जं ॥२९२॥

धर्मकथां वा स पाठ्यते कृतकार्यो वा स पठ्यते, ततः का-
र्येण दीक्षितस्तत्तु समाप्यते, तस्य धर्मेमाकथयन्ति, यथा मर्दि-
तो न रजोहरणाऽऽदिलिङ्गं धारयेत् । नदभावे बोधनमपधान-
करणाय त्वं वर्त्तसे, ततो मा परमपि लोकां हन विनाशय सुखं
रजोहरणाऽऽदिलिङ्गम् । तवाणुप्रतीतिं धारयितुं युज्यन्ते, न
दीक्षा । एवं प्रज्ञापितो यदि मुञ्चति तदा लभ्यते ।

अथ न मुञ्चति ततः-

मणि खरकम्मिओ वा, भेयति कतो इहेस कंचिक्को ।

शिवसिद्धे वा दिक्खितो, एतद्दिं अणोत्तं पडिसो ॥२९३॥

यः खरकम्मिः संखी स पूर्व प्रज्ञाप्यते-अस्माभिः कारणैः
वैरागिकः प्रमाजितः स इदानीं लिङ्गं नेच्छन्ति परिच्यते, ततो
युयं प्रज्ञापयत । एवमुक्तो असावागत्य गुरुकं धर्मित्वा स-
खीन् साधून् निरीक्षते । ततः तं परज्जकं पूर्वकथितचिह्नै-
रपलव्य भूमितलस्फालनशिरःकम्पनखरदृष्टिनिरीक्षणपरुष-
वचनैर्भेययति । कुत एव ह युष्माकं मये कर्त्तव्यं नपुं-
सक इति । तं च ब्रवीति अपसर साम्प्रतमितः, अन्यथा व्यप-
रोपयिष्यामि भयन्नम् । एवमुक्तोऽपि यदि न मुञ्चति, खरकमि-
कस्य वा श्रावकस्याभावे यदि नृपस्य कथयति-अहमेतदी-
क्षितः, मां प्रति पुनः परिच्यज्जाने । ततो व्यवहारं जेतव्यः,
कथमित्याह-यथसौ जनेनाज्ञानो दीक्षितस्ततः प्रतिपेधः
कियते, नास्माभिर्दीक्षित इति अपलप्यत इत्यर्थः ।

अथाऽनौ श्यात्-

अज्झाविओ मि एते-हिं च व पडिसो किं वऽधीयेते ।

छलियादिकहा कहुन्ति, कथं जतो कथं छलियाई ? ॥२९४॥

अहमैतरेवाध्यापितस्ततोऽप्रापि प्रतिपेयः कार्यो, न किमप्यस्माभिरध्यासिन इत्यर्थः । अथवा यत्कृत्यम्-किं स्वया अधीतम् ? ततोऽसौ छलिनकाव्याऽऽदिकधामाकयेत् । तत्र यत्कृत्यम्-कुत्र यतयः, कुत्र च छलिताऽऽदि काव्यकथा ? । साधवो वैराग्यमार्गस्थिताः शुद्धारकथां न पाठयन्ति ।

पठामो वयमीदृशं संवेष्टामपि तं सूत्रम्-

पुष्पावरमंजुतं, वेरगकरं संततमविरुद्धं ।

पौराणमद्वयमागध-भासानियतं हवति सुते ॥२६५॥

यत्र पूर्वसूत्रान्वयः पाश्चात्यसूत्रेण न स्यादहम्यते तन्पूर्वोपर-संयुक्तं, वैराग्यकरं विषयसुखवैमुख्यजनकं, स्वतन्त्रेण स्वस्मिन्जान्तेन सदाविरुद्धं, सर्वथा सर्वकालं सर्वत्र नास्त्यस्मादप्यादिस्वस्मिन्जान्तविषयग्रीहन्तमित्यर्थः । पौराणं नाम पुराणैस्तीर्थकरगण्यग्रलक्षणैः पूर्वपुरुषैः प्रणीतम् अद्वयमागधभाषानियतमिति प्रकटाशङ्कम् । एवंविधमस्मदीयं सूत्रं भवति ।

किञ्च-

जे सुचतुर्गुणा भणिया, तच्चिवरीयाँ गाडण पुढिब ।

निर्दिष्टकारणैश्च, सा चैव विगिचणै जयसा ॥२६६॥

ये सूत्रस्य गुणाः पीठिकायां भणितान्स्मृतिप्रतीतानि वर्ण-विकलानि स्वार्जानं तं ग्राहयेत् । ततो निस्तीर्णकारणेन मया पूर्वं विचारितप्रयोजनाभावात् नैविकथापरिष्ठापनं यतना भवति । एवं व्यवहारेण परिष्ठापनविधिरुक्तः ।

येषु व्यवहारेण न शक्यते परिगृह्यते तेषां ऽऽदि विधिः-

कापालिण मरुक्खे, तवामिपेवसंलोकस्वरेण ।

कोडुवग पञ्चइण, कायव्वाँ विहीणँ वोपेरिण ॥२६७॥

गानार्था हि विकरणादु वृषभा उच्यन्ते, ते कापालिकमरु-जस्कास्तद्वर्णिकवयप्रहणेन ते परिष्ठापयन्ति । यो वा कौटु-म्भिको बहुस्वजनः प्रजाजितस्तस्य संस्थितानां विधिना व्यु-त्सर्जनेन कर्तव्यम् ।

पतदेय भावयन्ति-

निववल्हँ बहुपक्व-म्मि यावि तरुणवसभा इमं विनि ।

भिक्षकहाओमद्दाम्, न पडइ इह वच्च परित्ये ॥२६८॥

यो नृपस्य वल्लभो बहुपालिको वा प्रभूतस्वजनमित्र-वर्धनस्यार्थं परिष्ठापनं विधिः । यदा तत्पुलको रहसि तरुण भिलुभवभाषन्, भिक्षकथां वा कर्तन्ति, तदा ते तरुणवृषभा इदं वृत्तं-इह यतीनां मये ईदृशं न घटते, यदि त्वमीदृशं कर्तुं कामोऽस्ति ततः तत्करणं कुतः, परन्तीरिषु वा व्रज ।

ततो यदि द्यायन्-

तुमए ससगं आमे, नि निगमओ भिखसमाइलक्खेण ।

नासति भिक्षुगमादिनु,ओइण ततो विडि पलाइ ॥२६९॥

यथा समसर्दं परतीर्यं कषु गमिष्यामि-एवमुक्तः स तरुण वृषभ आत्ममति मणित्वा निगच्छति, निर्गन्तं भिलु हादि व-रेण गत्वा तेषु भिक्षुकाऽऽदिषु प्रार्थन्य नश्यति, यः पुनस्तत्र नाभिप्रेति, तं स्माधुं न मुञ्चति, न गच्छी सुमं मत्वा पलायने, भिक्षाऽऽदिलक्षणेण वा निर्गन्तो नश्यति ।

सूत्रम्-

एवं मुंडावित्तए सिक्खावितए उव्हावितए संभुजितए संवित्तए ॥ ५ ॥

यथा एते पण्डिकाऽऽदयः प्रजाजितुं न कल्पन्ते । एवमेत एव कथञ्चिच्छलितेन प्रजाजिता अपि सन्तो मुण्डावित्तुं शिरोलोचने लुञ्जितुं न कल्पन्ते । एवं शिक्षापयितुं प्रत्युपेक्ष-याऽऽदिसमाचारो ग्राहयितुम्, उपस्थापयितुं महाश्रतेषु व्यवस्थापयितुं, संभोक्तुमपयद्वल्लसमुद्देशाऽऽदिनाऽप्यव-हारयितुं, संवास्तयितुमकञ्च समीपे आनयितुमिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

पञ्चाविश्रो मिय ति उ, सेसं पण्णं अणायरखजोगो ।

अथवा समायर्तते, पुरिमपद्विचारिता दोसा ॥ ३०० ॥

स पण्डकश्चेत्कदाचिदनाभोगाऽऽदिना प्रजाजितो भवेत् । इतिशब्दः स्वरूपपरामर्शार्थः । एवं प्रजाजितोऽपि यदि पञ्चात् ज्ञानस्त्वदा (सेसं पण्णं ति) विभक्लित्यत्यन्तं शेष, पञ्चकस्य मुण्डापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरणधायो न तदा-चरणीयमिति भावः । अथ लोभाऽऽद्यभिभूततया नदपि स-माचरति ततः पूर्वपददोषाः पूर्वमिन् प्रवचनाऽऽरूपपदे ये प्रवचनानप्यशः प्रवादार्थो दोषा उक्तास्ते अनिवारितास्त-द्वस्था एव मन्त्रव्या इति भावः ।

मुंडाविश्रो मिय ती, मेमचउक्कं अणायरखजोगो ।

अथवा समायर्तते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥३०१॥

अनाभोगाऽऽदिना मुण्डावित्तोऽपि स्वात्ततः शेषचतुर्षोऽप्य शिक्षापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरण धेयव्यर्थः । अथ समाचरति ततः पूर्वपददोषा अनिवारिताः । एवं तिष्ठा गाथा यत्कृत्याः ।

यथा-

मिक्खाविश्रो मिय ती, सेसनिगस्सा अणायरखजोगो ।

अथवा समायर्तते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०२ ॥

उव्हाविश्रो मिय ती, मेसदुगस्सा अणायरखजोगो ।

अथवा समायर्तते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०३ ॥

संभुजिओ मिय ती, सेवासंते अणायरखजोगो ।

अथवा संवामित्ते, पुरिमपदनिवारिया दोसा ॥ ३०४ ॥

एवं पञ्चविधसंविन्नद्रव्यकल्पस्वरूपां क्रमेण भवन्ति ।

तथा चात्रामी दृष्टान्ताः-

मूलानो कंदादी, उच्छुविकारा य जह रसा वी य ।

मिपिडिगोरसाण य, होति विकारा जहकमेण ॥ ३०५ ॥

जह वा शिसेममादी, गम्भे जात्तस्स शाणमादीया ।

होति कमा लोगस्मी, तह छब्बिहकप्पमुत्ताओ ॥३०६॥

यथा सलान् कन्दकम्पशाम्नाऽऽदयो भेदाः क्रमेण भवन्ति । इलुविकाराश्च रत्नकक्षाऽऽदयो यथाक्रमेण जायन्ते । सुपरिह-स्य वा यथा स्थानकाशकुल्लाऽऽदयो, गोरसस्य च द्युतिव-नीताऽऽदयो विकारा यथाक्रमेण भवन्ति । यथा वा गर्भे प्राप्ति-ष्टस्य जीवस्य निपेक ओजःशुक्रमुद्रलाऽऽदिरसलक्षणमन्दा-दयो, आदिशब्दाकाललावुरूपमिष्टानयः पयोया भवन्ति, जा-तस्य वा तस्यैव नामाऽऽदयो नामकरणञ्चादिरसप्रभृतयः क्रमाद्यथा लोकं भवन्ति तथा पञ्चविधकल्पस्वरूपां यथा क्रमभाविप्रजाजिताऽऽदिवदविवयाशि क्रमेण भवन्ति । ७० ४ ३० । स्था० । १० । पं० सा० । पं० चू० । नि० चू० । आ० । पं० ७० । (परिष्ठापना पण्डिकाऽऽदीनां परिद्वया शब्दे-ऽसिक्खेव भागे ५५७ पृष्ठे चित्तरन उक्ता)

(पञ्चवर्षस्य अतिमुक्तकुमारस्य प्रमज्जा 'अइमुत्तय' शब्दे प्रथमभागे ६ पुष्पादवगन्तव्या) पञ्चवर्षजानस्य तस्य प्रमाजिततरुम् । आह च- " छुवरिसो पव्वइओ, निग्गंथे रो-विऊण पाययणं । " एतदेव चाऽऽध्वर्यमिहान्यथा वर्षो-ष्टकादाराराज प्रमज्जा स्यादिति । ५० ५ शु० ४ उ० । पञ्चवर्षप्रमज्जा कारणिकी-यो देशोनपूर्वकोत्पद्युआरिञ्चं प्रतिपद्यते, तदपेक्षमिति । ऊनता च पूर्वकोट्या अष्टाभिर्वैरुष्ट-वर्षस्यैव प्रमज्जा-हन्ता । यच्च पञ्चवर्षस्त्रिषणो वा प्रमाजितो-ऽतिमुक्तको वैरव्यामी वा, तत्कादाचित्कमिति न सूत्रावता-सीति । ५० १२ शु० ६ उ० ।

(२६) नायकमनायकं वा प्रमाजयति, अनलं वा प्रमाजयति-जे भिक्खु शायगं वा अणायगं वा उवासगं वा अणुवा-सगं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइजइ ॥१६०॥ जे भि-क्खु अणलं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइजइ ॥१६१॥

शायगो सज्जनः, अथवा नानगो प्रहायमानः, अनायगो अ-प्रहायमानः, उपासकः श्रावकः, अनुपासकः मिथ्याहृष्टिः, न अलं पर्याप्तः अनलं अपर्याप्तः, अनायग इत्यर्थः । पव्वा-वेतस्म चउगु अणायगिवा य दोसा ।

इमा निउत्तुनी न सुत्तकमेण अणायुपुव्वीए वक्खान्हेति-साह वा समणो वा, उवासओ वती व अवती वा ।

सो पुण शायग इतरो, एवञ्जुवासं वि दो भेगा ॥२२०॥

कामं खलु अलमदो, तिदिहो पज्जत्तमत्तिहं पगतं ।

अनलो अपचलो चि य, होति अजोगो व एगट्ठं ॥२२१॥

उपासगो दुविहा-वती, अवती वा । अवती सो परदसण संपन्नो । पक्कओ पुणो दुविहा-शायगो, अणायगो वा । अणु वासगे वि-नायगमायगो य एते चेव दो वि । तथा अनल-मित्यपर्याप्तः । चोदकाऽऽह-ननु अलेशब्दः भिष्वर्थेऽपु दृष्टः । तस्यथा पर्याप्तः भूयश्च, वारणे । आचार्याऽह-यद्यपि त्रिष्वर्थेऽपु दृष्टः तथापि अर्थवशादत्र पर्याप्तं द्रष्टव्यः, न अलो अनलः, अपचल अर्थाय एकार्थः ।

ने य पव्वज्जाए अजोगा इमे-

अट्टारस पुरिसेत्तुं, वीसं इत्थीसु दस नपुंससु ।
पव्वावखा अयरिहा, इति अणलो इत्थिया भणिया ॥२२२॥
सव्वे अइयालीसं ।

जे ते अट्टारस पुरिसेत्तु ते इमे-

बाले बुद्धे णपुंसे य, जडे कीवे य बाइए ।
तेणं रायावकारी य, उम्मेसे य अदसणे ॥२२३॥
दोसे दुडे य मूढे य, अण्णे जुंगिए इय ।
उव्वज्जाए तरुणए, सेहण्णिकडिया इअ ॥२२४॥

जो पुरिसणपुंसगो सो पडिसेवाति पडिसेवाति ज्ञातं वीसं ।
इत्थीसु ता इमा-याला बुद्धी० जास सेहण्णिकडिया, एते अट्टारस ।

इमाओ य दो गाहा-

गुत्विणी बालवच्छा य, पव्वावेतं न कपती ।
एएसिं तु पुरुवणा, कायव्वा दुपयसंजुता ॥२२५॥
णपुंसदारे विसेत्ता-इत्थी णपुंनिया इत्थिवेदो वि से, नपुं-
स्त्ववधमसि वेदेति एतेसि ।

गाहापच्छब्दं " दुपदनपुस लि । " अस्य व्याख्या—
कारुण्यकारणे वा, जयसेवरा पुणो दुविहा ।

एस पुरुवण दुविहा, गये तु दुप्येसिमं सुत्तं ॥२२६॥

कारणे शिक्कारणे वा पव्वावेति; कारणे जयणाए, अज-
यणाए वा जो दण्णेण पव्वावेति तरस चउगुग्गं, अण्णा-
दिया य दोसा । नि० वृ० ११ उ० । (बालभेदात् ' बाल ' शब्दे वदयामि) इयाणि नपुंसया दस, ते पुरिसेसु चेव बुत्ता नपुंसगदारे जे जति पुरिसेसु बुत्ता ते चेव इहं पि । किं क-
तो भेदो ? भजति-नेहि पुरिसाकिती इहं गहणं, संसया ण भवे । इयाणि वीसं इत्थीओ, तरस बालादी अट्टारस इ-
त्थीओ जहा पुरिमा ।

इयाणि गुत्विणी बालवच्छा य-

जे केह अणलदोसा, पुच्चं भणित्ता मए समासेणे ।

ते चेव अपरिमेसा, गुत्विणि तह बालवच्छाए ॥४४॥
जे एते हेट्ठा अनलाणं बालादी दोसा वञ्चिया ते गुत्वि-
णी बालवच्छाए भाणियव्वा । कहे ? उच्यते-गुत्विणीए बाल-
दोसा भविस्सा, बालवच्छाए पुण वट्टमाणे चेव बाल-
दोसां, नपुंसगा वि ते होजा, सेसा वि भएयव्वा ।

इमो मोत्त-

मोत्तुण णवरि बुद्धं, सरिरज्जं च चोरमवगारि ।
दोसमणत्तं च तहा, उव्वहाती य जे पंच ॥४४५॥
उव्वहाइ पंच इमे-उव्वहगो, सेहनिर्णडिया, गुत्विणी, बाल-
वच्छा य । एतसु सव्वेसु बालेसु न भवन्ति ।

अवेसेसा पुण अणला, भइअव्वा तह य गुत्विणीए भवे ।
कायभवत्तो विवें, विक्किंतं पसवमि व मरेज्जा ॥४४६॥

अविसेसा सिय अत्थि सिय तत्थि इमे गुत्विणीए चे-
व दोसा स्त्रीकाये न भवन्ति, अथवा कायभवत्तो उक्ता-
सेण द्वादशवर्षाणि गमेष्वेन तिष्ठन्तीत्यर्थः । हस्तपादकण-
नासालिविवाज्जिनं त्रिवे मृगावानिपुत्रवन् । विहत्तं सण्णोऽऽ-
दिवज्जवन् । प्रसवकाले वेदणाए वा मरेज्जा ।

एतेसाममतरं, अणलं जो गाहाइ पव्वावे ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणे पावे ॥ ४४७ ॥

अणलं पव्वावेत्तस्स इमं पच्छिन्नं-

तेणे कीवे राया-वगारि दुद्धे य जुंगितादी य ।
सेहे गुत्विणि मूलं, सेसे चउरो सवित्थारा ॥४४८॥
कंठा-नवरं सेहिं स सेहण्णिकडियाइएसु जहुदिहेसु मूलं,
संसेसु सव्वेसु चउरुगा सवित्थारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भजइ-

कीवे दुद्धे तेणे, विगुत्विणि रायावगारि सेहे य ।
मूलं तु पारंवी मूलं वा होति चउरुगा ॥४४९॥
कीवे मूलं, दुद्धादिपसु चउसु पारंविचं, अहवा दुद्धादिपसु
गुरुगा सवित्थारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भजइ-

बाले बुद्धे कीवे, जहुमसे य जुंगियसरोरे ।
गच्छे पव्वइयाणं, संवासां एगतां भणितो ॥ ४५० ॥
बालबुद्धा कारणे पव्वाविद्या, कीवो अभिभूतो शरीरज-

इो उम्मसो शरीरजुगितो अयसखो । एते सव्वे पव्वावि-
या संता परिसा जाता । एतेमि संवांसो एकतो वेअ, न
पुदो जदि ते अअवनहीए जंवेज्जंते, तो ते विपादे गच्छु-
न्ति । तस्मा गच्छुगता वेअ विधीए परिउविज्जंति । गुवि-
णी कहे वि अण्णा पव्वाविना, जहा करकंडुमाना पउ-
मावती । पडिणीएय वा, जहा पेदाले जिट्ठा, सा विहीए भा-
वितसइकुल्ले सु सुगुप्पति. सज्जणिससव्व वट्टमार्णि च य-
हंति. अंतरंतरे सहांवायं ।

जिणवयसपडिकुट्ठे, जो पव्वावेति लोभदोसेणं ।

चरियट्ठी य तवस्सी, सो लोपि तमेव तु चरितं ॥४५१॥

अइयालीसं पडिउट्ठा सिस्सल्लेणि अप्पणो चरितवुट्ठि-
निमिस्सं परो पव्वाविज्जति, ते पुण पव्वाविता अप्पणो
वि चरितघायं करंति ।

इमं वितियपदं-

पव्वावित्रो सिय ति य, सेसं पणमं अणायरणजोगमं ।

अहवा समायरुते, पुमिपदनिवारिता दोसा ॥४५२॥

जति अणुलो पव्वाविनो मिअ ति अजाणया जाणया कार-
णेणं सेसं पणमं णायराविज्जति, तं च इमं-मुंडावणसिक्खा-
वण उट्ठावणसंमुंअणु संवासं ति, सो एयस्स पणमस्स णायर-
णजोगमो, अथ आयरावेति, तो पव्वावणपदं पुव्ववणिए दोमि
पावांति । नि० चू० ११ उ० १ (अङ्गारवाहकाऽऽदीनं न प्रजा-
जयेत् । इति 'आयरिय' शब्दे द्वितीयभागे ३२९ पृष्ठे नानम्) ।
(अथ वृद्धेति कश्चिद् वृद्धस्यः प्रवर्जजानामपुनरुच्छेत् तत्प्रति-
बोधः 'अवगह' शब्दे प्रथमभागे ७०४ पृष्ठे उक्तः)

(३०) निर्घन्धी निर्घन्धैरगमार्थं न प्रजाजनीया-

सो कपति शिगमंवाणं शिगमंथि अप्पणो अट्ठाए पव्वा-
वित्तए वा मुंडावित्तए वा सिक्खावित्तए वा मेहावि-
त्तए वा उवट्ठावित्तए वा संखुंजित्तए वा संवमित्तए वा
तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उडिमित्तए वा धा-
रित्तए वा ॥४॥ कपति निर्गमथाणं निर्गमंथि अप्पेसि अ-
ट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा सिक्खावित्तए वा से-
हावित्तए वा उवट्ठावित्तए वा संखुंजित्तए वा संवमित्तए
वा तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उडिसित्तए वा
धारित्तए वा ॥ ५ ॥ सो कपति निर्गमंथीणं निर्गमं
अप्पणो अट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा जाव
धारित्तए वा ॥ ६ ॥ कपति निर्गमंथीणं शिगमंथं अणस्स
अट्ठाए पव्वावित्तए वा जाव धारित्तए वा ॥ ७ ॥

न कल्पते निर्घन्धानां निर्घन्धीमागमनोऽथोय प्रजाजयितुं
स्वामयिकाऽऽरिपणतो, मुण्डापयितुं लोचकारापणतः, शिष्या-
पयितुमासेवनाशिक्षाप्रदणप्रदानतः, उपस्थापयितुमुत्थापना-
करणतः, संभोगं पणो सांभोगिकानामपुनरुच्छेत्. यथायथं
संभोगेन वस्तुं वा, तथा तस्या इत्वरदिशमाचार्यलक्षणमनु-
दिशं वा उपाध्यायाऽऽदिरूपासुदेष्टुं वा धारयितुं वा । कल्प-
ते निर्घन्धानां निर्घन्धीनामन्यथार्थमन्यादि प्राग्वज्जवरमन्य-

वामित्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा प्रवर्तित्या अर्थाय ते एत-
स्या उपसंग्रहं करिष्यन्तीत्यभिप्रायेण । शेषं सुगमम् ।

अत्र भाष्यम्-

अंमुट्टमप्पणो वा, पव्वावणे चउगुरू च आणादी ।

मिच्छत्त तेणसंक-ट्ट मेहुणे गाहणे जं च ॥ ६७ ॥

शिष्यस्य मे च सर्वकार्येषु सहायिनी भविष्यतीत्ये-
वमन्यार्थमेवमागमनो वाऽथोय यदि प्रजाजयति निर्घन्धी तदा
तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्थे, आणाऽऽद्यस्य दोषाः, तथा मि-
थ्यात्वं तीर्थकरवचनातिक्रमात् । तथा स्तैन्यार्थं शङ्कायां
किं मन्यं प्रजाज्याऽऽदिरिष्यतीति निश्चयेऽपि यत्प्रायश्चित्तं
चत्वारो गुरुकाः । तथा-मैथुने शङ्किते यथा किं मैथुनार्थमेव
प्रजाजयति, उत धर्मप्रदयति यत्प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम् । नूनमेव
मैथुनार्थं प्रजाजयतीत्येवं निःशङ्कते यस्मिन् प्रायश्चित्तम् । यच्च
प्रहणं कञ्चुकाऽऽदि संघाटप्रावणोपदेशद्वयाने कप्तानाऽऽदि
दृष्टाऽऽमपराजयमन्यथार्थवैभ्रक्षार्थविधायना तस्मिन्मत्तमपि
प्रायश्चित्तमापद्यते ।

एतद्वोसराधे व्याचिख्यासुराह-

तेण्डे मेहुणे वा, इरइ अयं संक-संकिण मोही ।

ककवादिभिक्षुदसण-मथकमाऽनोभए दोसा ॥६८॥

अथ प्रजाजनाध्याजेन हरतीत्येवं शङ्कायामशङ्कते वा स्तैन्य-
स्यार्थे, तथा मैथुनशङ्कायामशङ्कते वा मैथुने, या श्राद्धः प्रायश्चि-
त्तं तदापद्यते । तथा कक्षाऽऽदीनामप्यथक्रमं प्रत्यवगमनं, कण्ठशोभ
आत्मोन्नयदोषाः । उववृक्षणमेतत्-परदोषाश्चावयवमन्यं प्रप्राप्ते ।
एतदेव सांख्येयमाह-

हरति त्री संकाए, लहुगा गुरुगा य हौति नीमेकं ।

मेहुणसंके गुरुगा, निस्संकिणं होइ मूलं तु ॥ ६९ ॥

अथ प्रजया दानव्या येन हरतीत्येवं शङ्कायां प्रायश्चित्तं च-
त्वारो लघुकाः, निःशङ्कहरणे नूनमेव निश्चिनं दारिष्यतीत्येवं
निश्चये नवतीनं चत्वारो गुरुकाः । तथा मैथुनाऽऽशङ्कायां चत्वा-
रो गुरुकाः, निःशङ्कं मैथुनं वा नवति मूलम् ।

अमुमेवार्थं सूत्रकृताङ्गलापकेन संघादयति-

'अवि धूयरीहं' वामो, पडिमिद्धो तह य वामो सतिहिका ।

वीसन्धादी दोसा, वि जहट्ठा एव पुत्तुता ॥१००॥

पुत्रं सूत्रकृताङ्ग १३ गाथा । ४ अ० १७० । एवोका अभि-
हितः पूर्वोक्तः ।

पव्वावणा सपक्वे, परिपुच्छिए दोसवजिए दिक्खा ।

एवं मुत्तं अकलं, सुत्तनिवातो उ कारिणो ॥१०१॥

यस्मादेतं दोषा यस्मान् सपक्वं प्रजाजना कलस्या । तदुपा-पु-
षाः संवयैः प्रजाजनीयाः, शिष्याः संवयतामिः संवयेन गुरुनामिः सा
च दीक्षा परिपुच्छय किं प्रश्नमिति इति पुष्टा यद्यभ्युपगच्छति न-
च दानव्या, परं दोषवर्जिते "अट्ठारस पुमिसेत्तु" इत्येवमादि-
दोषरहिते । अत्र पर आह-यथेनत्तत्त्वं तदिह सूत्रमपक्वं, सूत्रे
परपक्वेऽपि दीक्षाया अथयुक्तानात्तस्याश्चासंभवान् । आ-
चार्यः प्राह-सुत्तनिवातः कारिणः कारणमेतदेवं सुत्तं
प्रवृत्तमिति भावः ।

शास्त्रकः संयतीनेपथ्येन परिधाप्यते, तत् उच्यते-एवमायं स्वमपि परिधानं कुर्यात् । तथा निष्ठाटनसामाचार्यो मन्त्रेण कथयति । तत् इत्यर्थेऽङ्कणम्-यावदाचार्यस्यकाशं न प्रज्जाम् तावद्दहमेव न आचार्योऽहमेव च प्रवर्तिता, आचार्यसमीपं गतानां त्याचार्या ज्ञातारः । ततो बह्व्यमाणवयिना शुरुसमीपे नयनम् । एष नियुक्तिगाथा समासार्थः ।

साधनप्रतिमानम् विवर्युर्माध्यकारः प्रथमतः
कृतस्या ऋष्याऽऽदिभिरुत्तलनामाह-

पेज्जादि पायरासा, सयशासव्यवत्थपाउरण द्वे ।

दोसीण दुव्वलायि य, सयशादि अमकया एहिं । १०६ ।

शुद्ध्यावस्थायां प्रातराशा प्रथमालिका पेयाऽऽदिप्रायः । तथा शयनाऽऽसनवस्त्राणि शोभनां प्रावरणानि कालोचनयासोस्त्र, इहानीतुं प्रनप्रतिपक्षौ प्रथमालिकायां भक्तं (दोसीणमिति) पयुषिन् प्रविध्यान्, दुव्वेलां च शयनाऽऽशीनि शयनाऽऽसनवस्त्राणि प्रावरणानि च, एतेषां कर्तुमशक्यता, इव ऋषेः ऋष्यविषया प्रतिपृच्छ ।

पुनरपि ऋष्यविषयमिव तामाह-

पडिकारा य वहुविदा, विसयमुहा आसि भेश पुण इहिं ।

वत्यायि एहाणधुवा-विलवणा ओमहाइं च ॥ १०७ ॥

तथा (मे) भगवतीनां शुद्ध्यावस्थायां स्वाधेः प्रतीकारा बहुविधा आत्मरत्न, विषयसुखानि च बहुविधानि । तथाहि-शुद्ध्यावस्थायां मनाज्ज्ञानि वस्त्राणि, शरीरमनःप्रवृत्तिकर स्नानं, प्राणमनोनिवृत्तिकरा धूमाः, शरीरमुत्तमानि विषयमानि, एतेन विषयसुखानि भावितानि । तथा औपधानि शुद्ध्यावस्थायां मानाप्रकारसमुदीतानि, इहानी पुनर्न विषयसुखानि, नापि प्रतीकारा बहुविधाना, ततः परं दुष्करं प्रनमेतीति ।

चित्रतः प्रतिपृच्छामाह-

अद्दारा दुक्खसेजा, केरुणु तमसा य वसदिओ खेत्ता ।

परपाएहिं गयाणं, उतियाण य उउमुहपरेमुं ॥ १११ ॥

शुष्माकं सदैव परपादेयानां सदैव च अतुमुक्तेषु शुद्धिपितामां प्रज्ज्याप्रतिपथ्यनन्तरमध्वान स्वपादाभ्यां गमने महद्भुक्तं प्रविषयति, शय्या वर्मानः, कण्ठका तथा ह्योषा रात्रौ न प्रडाक्यते, बसन्तो बसन्तानि तमसा कष्टानि प्रविषयति, एषां क्रमं प्रतिपृच्छ ।

कालन आह-

आहाराउवओगो, जोगो जो जमि होइ कालम्मि ।

सो अवहा न य निर्मि, अकालेऽजोगो य हीणां य ॥ ११२ ॥

यो यस्मिन्काले योग्य आहाराऽऽयुषयोगः स शुद्ध्यावस्थायां स्वमपद्यत, प्रनप्रतिपथ्यनन्तरं तु स आहाराऽऽयुषयोगोऽन्यथा भवति, तथा न राज्ञायाहाराऽऽयुषयोगो न च कालेऽपि च, कालावस्थायां भवति, सोऽर्थः च न परिपुष्टिः किं तु हानः । इति शतः कालः ।

प्रतिपृच्छामाह-

सम्बस्स पुच्छिज्जा न य पडिहूलेन सहरमुदिताऽसि ।

सुद्धा वि पुच्छिज्जा, चोपण फरसा गिरा भावे ॥ ११३ ॥

शुद्ध्यावस्थायां स्व सर्वस्य प्रच्छन्तीया बर्त्सेन, तथापि न प्रति-कुलेन, तथा स्वेन स्वेच्छया मुदिता प्रमोदयती शुद्ध्यावस्था-यामसि ज्ञासि । प्रनप्रतिपथ्यनन्तरं तु कुल्लिकाऽपि स्वया प्रच्छन्तीया, तथा चोदना शितान् पकष्या गिरा भावयति । एतच्च परमदुस्सहमिमं भावे भावावयया प्रतिपृच्छ ।

जा जेष वण्ण जहा, व लालिता तं तदब्बा भयति ।

सोयादिकसायाय य, जोगाय य निग्गहो समिती ॥ ११४ ॥

या यस्मिन्वयसि, गाथायां तृतीया समस्येषं प्राकृतत्वात्, यथा येन प्रकारेण लालिता, वाशब्दा ज्ञावविषयप्रतिपृच्छा-प्रकारान्नरोपश्रुतिनां तद्वयथा इदं श्यां, श्रोत्रादीनामिच्छायाणां कथायाणां योगानां च कायप्रभृतीनां निग्रहः कर्मस्यः, समित्यश्च इत्यसिम्बलायः पञ्च परिपालनीयाः । तद्वं न-स्या ऋष्याऽऽदिभिरुत्तलनां का ।

संप्रति कात्यानां च दर्शनमाह-

अलिहणसिचयतावण-वीरयुदतधुवशादिकजेमु ।

कायाण अणुवमोगो, फामुयमोगो परिमिती य । ११५ ।

पुत्रियाः काष्ठऽऽदिना आश्लिखन्मुक्कन सेचनमाग्नना तापन वायोर्योजन दन्तप्रक्षालनमित्यादिकार्येषु कायानामनुपमोगः । यदि पुनः कार्यः प्रयोजनमुपजायते तदा प्रासुकेन परिमोगः कर्तव्यः, सोऽपि च परिमित इति ।

संप्रति द्वौकाऽऽदिभिरुत्तलनापदान्तामाह-

अम्बुवणायारं लोओ, कण्ठगल्लिकरणदंसगया ।

भिकखग्गहणं कहती, तावदहं ते दिस्स तिप्पि ॥ ११६ ॥

पुत्रोक्तं सर्वे वयस्युपगमनवती जयन्ति, तदा तस्या अम्बुपग-ताया अम्बुपगमवस्था लावः कर्तव्या, यदा तु निवसन्निविश-मुपदिष्टमुपक्रान्ता भवति तदा कर्तव्यकथ्य बालकस्य स-यतीनेपथ्यपात्राधानेन निवसनस्य दर्शनं कर्तव्यम् । तथा भि-क्काग्रहणं भिक्षाऽटनसामाचार्यो कथयन्ति, वदन्ति च वायदावा-यं समीप न प्रज्जाम् तावद्दहं ते न च निच्छा दिदाः । अहमव तवाऽऽचार्योऽहमवपात्रया अहमेव प्रवर्तिनाति । साचार्य-पादमूले गतानां स्वाचार्याः प्रमाणम् ।

नयनविश्रमाह-

माऊण एक्कियाण, संवेधीट्ठियुगिससथे य ।

एमेव संयतीण वि, लिगकरणे मोत्तु विनियपदं ॥ ११७ ॥

एकस्या मातुः, उपपन्नकृणमेतत्, मीगिया वा-नयनं नाशयच्छा-सर्वधन्वा पुत्रस्यार्थेन, तस्यापराभावस्येन जन्त्रकेन सार्थेन सह, गाथायां सप्तमी तृतीयायां प्राकृतत्वात्, मुत्रम् "मो कण्ठे नि-गयाण निग्गथ अण्ठ ॥ ६ ॥ कटयति निम्मायाण अण्ठ ॥ ७ ॥" इत्यादिमुत्रद्वयम् । अस्याङ्कणमालिका प्राभवत् । अत्र ज्ञाप्यकारः प्राह-"एमेव" इत्यादिगाथापञ्चाङ्गम् । एमेव अनेव प्रकाशेन, संयतीनामात्रं संयते प्रज्जयन्तीनां निरवशेषं वक्तव्यम् । न-वर्त्तिकङ्कणं द्वितीयपदं मुक्त्वा भिक्षुकरणे द्वितीयपदमात्रं च वा-ऽऽसित्वतीयमिति सावः ।

एतदेव दर्शयति-

उट्ठेन निवेसेने, सइ करणादी य लज्जनासे य ।

तम्हा उ सकदिपदं, गाहेति तये द्विहसिक्खं ॥ ११८ ॥

अथपूरकमाकरणे उचितमिति, निमित्तमिति, स्वकुरकरणाऽऽदौ च प-
क्षेभ्यः सञ्ज्ञानाद्यो भवति तस्मान्न कस्यचन द्विविधमपि शिक्तां
प्राप्यति, न कटीपट्टकं सर्वत्र कटीपट्टकपरिधानात्तेनैव सन्तम् ।
आपरिणै उवज्जाभ्यो, तस्या य पवसिणी उ समखीणि ।
अधोसि भद्राप, चि होइ एपसि ति एहपि ॥ ११६ ॥

अमयीनामाचार्य उपाध्यायस्तुतीया च प्रवर्तिनी जवति,
अमयानो स्वाचार्योपाध्यायौ । ततोऽप्येवामधीयति यदुक्तं सूत्र-
प्र० ५ पिवि स्वाध्यायतम् ॥ १०७ ७ उ० । "कदाया यस्य नाकिञ्चिद-
यस्य नाऽऽमवशं मनः । इन्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रवज्जा तस्य
जीवनम् ॥ ११॥" सूत्र० १ भू० ७ अ० । येन प्रवज्जायाः पूर्वं लघु-
ध्यायानि प्रत्याख्यातानि जवन्ति, तस्य तद्वद्गते तानि कष्टमन्ते,
न चेति । प्रत्ये, उत्तरम्-अथ पूर्वं येन लघुध्यायानि प्रत्या-
ख्यातानि तस्य प्रवज्जाप्राप्तये तानि अत्याचार्यतां तानि कष्टमन्ते
इति ॥ ११८ ॥ हो० ३ प्रको० । ("मूलगुणपरिनिषेधः" शब्दे क-
लिकापरिग्रहप्रतिषेधपदान्प्रत्ये कुष्ठप्रज्ञानाविचारः) (पयु-
ष्यापारं शीघ्राहानम् "पञ्चनवगाकप्य" शब्देऽस्मिन्नैव भागे
२५० पृष्ठे गनम्) ।

विषयमूची—

- (१) भेदतः प्रवज्याव्याख्यानम् ।
- (२) प्रवज्यापर्यायाः ।
- (३) विविधा प्रवज्या ।
- (४) धर्मभ्रवणतोऽभिलमागमतश्च दीक्षाया एव स्वक-
पतो निरूपणम् ।
- (५) योग्येन मुरुक्षा ।
- (६) केभ्यः प्रवज्या दातव्या, के पुनस्तद्वद्वा इति निरु-
पणम् ।
- (७) कश्चित् केन्नाऽऽदी प्रवज्या दातव्या ।
- (८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालनिरूपणम् ।
- (९) वरमपुत्रालपरावर्त्य विमुक्षयमानस्य च दीक्षा भ-
वनीत्येवमस्याः सामान्यतो विशेषतश्चाधिकारि-
निरूपणम् ।
- (१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानिर्णयाद्द्विषयतेऽ-
सौ, बहिस्तस्याते तु यो विधिस्तन्निरूपणम् ।
- (११) कथं केन प्रकारेण दातव्या ।
- (१२) कथामधिकृत्य ।
- (१३) परीक्षा ।
- (१४) सामायिकाऽऽदिसूचनम् ।
- (१५) शेषविधिः ।
- (१६) बन्धनविधिः ।
- (१७) सिद्धिदान एव विधिः ।
- (१८) अग्रमाजैनदोषाः ।
- (१९) साधुधर्मे परिभाषिते यत्कर्तव्यं तन्निरूपणम् ।
- (२०) पालनासूत्रम् ।
- (२१) प्रवज्याविधिः ।
- (२२) मुरवे आत्मनिवेदनम् ।
- (२३) प्रवज्याफलम् ।
- (२४) प्रवजितस्याऽऽर्थिकाभिर्वन्दनम् ।
- (२५) परीक्ष्य प्रमाजनम् ।
- (२६) एकदशप्रतिपत्तिपक्षस्य आचक्रस्य प्रवज्या ।

(२७) पर्यङ्क-वातिक-क्षीबप्रवज्यानिषेधः ।

(२८) पर्यङ्कादीनां प्रमाजने प्रायश्चित्तम् ।

(२९) नायकम्, अनायकं वा अनलं वा प्रमाजयति । तत्र
प्रायश्चित्तम् ।

(३०) निर्मथ्यो निर्मथ्येतरात्मार्थे न प्रमाजनीया ।

पवजियव्व-प्रतिपत्तय-त्रि० । स्वीकृत्ये, " एषा पवजिज-
यव्वा, एषाणि भोगयं उवगएणं ।" पञ्चा० १६ वि० १ ।

पवट्ट-प्रवृत्त-त्रि० । "वृत्त-प्रवृत्त-मुत्तिका-पत्तन-कदधिते टः"
॥ ८ । २ । २६ ॥ इति तस्य टः । उपक्रान्ते, प्रा० २ पाद ।

पवट्टण-प्रवर्त्तन-न० । प्रकपणं, विज्ञे० । पुनः पुनर्देहमन्त्रे,
नि० सू० ३ उ० ।

पवट्टय-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तमानस्य
भ्ररकेः प्रव० २ द्वार ।

पवट्ट-प्रकोष्ठ-पुं० । " ओतोऽह्माऽप्योऽप्य-प्रकोष्ठाऽऽतोद्य-
शिरोवेदना-मनोहर-सरोकरेहं क्रोञ्च वः ॥" ८ । १ । १५६ ॥

इति सूत्रेण को इति भागस्य वः । गृहद्वारपरिग्रहे प्रा० १ पाद ।

पवडेत-प्रपतत्-त्रि० । प्रकपेणाथः पतिते, " पवडेत व से
नत्थ, पक्खलंते व संजए ।" दश० ५ अ० १ उ० ।

पवडण-प्रपतन-न० । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।

" पवडणं भूमिए गत्तेहि ।" भूमौ प्राप्तं सर्वगात्रैश्च यत्
पतनम् । सू० ६ उ० ।

पवडणया-प्रपतनता-स्त्री० । प्रपतनशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं, प्र-
क्षा० १६ पद । आ० म० ।

पवडणा-प्रपतना-स्त्री । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।

पवडणया-प्रपतन-त्रि० । प्रकपेण भूमौ सङ्गिरपि गात्रैः पत-
ति, सू० ६ उ० ।

पवट्टण-प्रवर्धन-न० । प्रकपेण वर्धनं प्रवर्धनम् । सूत्र० १
श्रु० २ अ० १ उ० । विवर्धने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

पवण-पवन-पुं० । पवने पुनातीति वा पवनः । पि० । वा-
यौ, आ० ५ अ० । प्र० १० । स्वानीनत्तद्वैवतायाम्, स्था०
२ डा० ३ उ० । आ० म० । " अगिलां गंधवहो मा-रुओ
समीरो पडंजणो पवणो ।" पाठ० ना० २५ गाथा ।

सूत्रन-न० । तरये ज्ञा० १ श्रु० १४ अ० । जलोपरि गमने, सूत्र०
१ श्रु० १४ अ० । उत्सवने, उत्त० २ अ० । " संवणजवसुपम-
इणसमत्थे ।" जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पवणकिच-सूवनकृत्य-न० । सूवनं तरयं कृत्यं कार्यं यस्येति ।
तरकाण्डे, ज्ञा० १ श्रु० १४ अ० ।

पवणकुमार-पवनकुमार-पुं० । वायुकुमारे भवनपतिविशेषे,
स्था० १० डा० ।

पवणबलसमाहय-पवनबलसमाहृत-त्रि० । वातसामर्थ्याभे-
दिते, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

पवणाहय-पवनाऽऽहृत-त्रि० । वायुपेरिते, श्री० ।

पवस-प्रपक्ष-त्रि० । अभ्युपगते, प्र० ३ आ० ७ द्वार । उ-
त्त० । " अवेसगो य जो धम्मो, जो इमो संतकत्तरो । एकक-
अपवकाणं, विसेसे किं तु कारणं ? ॥ १३ ॥" उत्त० २३ अ० ।

(अस्या मायाया व्याख्या 'गोयमकसिद्ध' शब्दे तृतीयभागे ६६० पृष्ठे गता)

पवत्तय-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । गणेषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविधायकः, घ० ।

अथ प्रवर्त्तकगुणानिहं-

तपःसंयमयोगेषु, योग्यं यो हि प्रवर्त्तयेत् ।

निवर्त्तयेद्योग्यं च, गणचिन्ती प्रवर्त्तकः ॥ १४३ ॥

गणचिन्तीति गणचिन्ताकारकः । शेषं सुगमम् । प्रशस्त-योगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तकपदयोग्य इत्यर्थः ॥ १४३ ॥ घ० ३ अधि० । आच० । प्रयोजकं, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । रा० । ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्तयितरि, कल० ३ अधि० ६ क्षण । प्रवर्त्तयतीत्येवं शीलः प्रवर्त्तकः । धर्मे वि-परीतां प्रोत्साहकः, व्य० १ उ० ।

पवत्तचक्र-प्रवृत्तचक्र-त्रि० । योगिभेदे, द्वा० ।

प्रवृत्तचक्रास्तु पुन-पर्यटयसमाश्रयाः ।

शेषद्वयार्थिनोऽत्यन्तं, शुश्रूषाऽऽदिगुणान्विताः ॥ १२३ ॥

(प्रवृत्तचक्रास्त्विति) प्रवृत्तचक्रास्तु पुनर्यमद्वयस्य इच्छा-यमप्रवृत्तिमलक्षणस्य समाश्रया आधारीभूताः । शेषद्वयार्थिनः स्थिरयमांसिद्धयमद्वयार्थिनः, अत्यन्तं सद्गुणप्रवृत्त्या, शुश्रूषाऽऽद्यां गुणाः सुश्रूषाश्रवणप्रहणधारणविज्ञानाद्व्यापकलक्षणस्तेरन्विता युक्ताः ॥ १२३ ॥ द्वा० १६ द्वा० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तन-न० । 'तस्याऽधून्त्सऽऽदि' ॥ ८२ ॥ इति स्वेषणाऽधून्त्सऽऽदिविति पर्यटसात् तस्य टो न । प्रा० २ पाद । उद्यमे, उत्त० ३१ अ० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तक-न० । प्रथमसमारम्भादूर्ध्वमाक्षेपपूर्वकं प्र-वर्त्तमाने, ज० १ वक्त० ।

पवत्ति (श)-प्रवर्त्तिन्-पुं० । प्रवर्त्तयति साधून्ताचार्योपदि-ष्टेषु वैद्यानृत्याः दिषु प्रवर्त्ती । प्रवर्त्तकः, स्या० ४ ङा० ३ उ० ।

प्रवर्त्तिस्त्वकपमाह-

तवनियमविषयगुणनिहि-पवत्तया नाण्डसंख्यचरिने ।
संगह्वगगहकुसला, पवत्ति एयारिमा हूति ॥ ३३६ ॥

तयो द्वाह्यप्रभेदे, नियमा विचित्रा द्रव्याऽऽद्यनिग्रहाः, त्रिनयो ज्ञानाऽऽदिनिग्रहाः, तपोनियमविनयानां गुणानां निग्रह इव तपोनियमविनयगुणनिग्रहप्रभेदा प्रवर्त्तकाः । तथा ज्ञानदर्शनचरित्रेषु उपरूपाः सन्तःपर्योगाद्यन्तर्धानं वाक्यशेषः । तथा सप्रदः शिष्याणां संप्रद्वयम्, उपग्रहस्तेषामेव ज्ञानाऽऽदिषु स्वात्तामुपग्रहकरणे, तयोः संप्रद्वयप्रदयोः कुशलाः, प-तादृशा पर्यङ्काः प्रवर्त्तिनो जनने । यथोचितप्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयन्तीत्येवं शीलाः प्रवर्त्तिन इति व्युत्पत्त्यः ।

तथा चाऽऽह-

तवसंजमनिषयेष्टं, जो जुगो तत्थ तं पवत्तह ।

असह य निषत्ती, गणतलिष्ठो पवत्तीओ ॥ ३४० ॥

तपःसंयमयोगेषु सन्धे यो यत्र योग्यस्त्वं तत्र प्रवर्त्तयन्ति, असह्यस्मात्समर्थोऽपि निषत्तयति । एवं गणतसिद्धयुक्ताः प्र-वर्त्तिनः । उक्तं प्रवर्त्तिस्त्वकप ॥ ३२० १ उ० ।

पवत्तिणी-प्रवर्त्तिनी-स्त्री० । गणमहकारिकायाम् आचार्यस्था-नीयायां सकलसाधूनां नायिकायाम्, दृ० ३ उ० । व्य० । पं० व० । नि० व्यु० ।

अथ प्रवर्त्तिनीगुणानिहं-

गीतार्था कुलजाऽभ्यस्त-सत्क्रिया पारिणामिकी ।

गम्भीरोमयतो वृद्धा, स्मृताऽऽर्योऽपि प्रवर्त्तिनी ॥ १२६ ॥

गीतार्था धुनविभागमाधिकृत्य, तथा कुलजा विशिष्टकुलजाना, तथा अभ्यस्ता सत्क्रिया यथा सा तथा, तथा पारिणामि-का तत्सर्गापवादाविषयज्ञा । तथा गम्भीरा अलक्ष्यमध्या । तथा उन्नयनो दीक्षावयोर्भावं वृद्धा स्थवरा, विरदीक्षिता परिणतेत्यर्थः । इहोहा आर्योऽपि संन्यस्यपि प्रवर्त्तिनी स्मृता प्रोक्ता संन्यस्यः । घ० ३ अधि० ।

अथ सुप्रवृत्तं गणिनीस्वरूपं दर्शयति-

समा सीसपाडिच्छीयं, चोअणसु अणालसा ।

गणिनी गुणसंपन्ना, पमत्थपुरिसाणुमा ॥ १२७ ॥

स्वाशिष्याणां प्राप्नोच्छिद्धानां च समा तुदया, तथा कादना-सु अनससा कुतोद्यमा, प्रशस्तपुरुषाऽनुगा प्रशस्तपुरुषानु-सारिणी, एवेवविद्या गणिनी महत्कारका गुणसंपन्ना ज्ञानादिगु-णसहितेति । अनुपपन्नः ॥ १२७ ॥

संविग्मा भीयपरिसा य, उगगदंटा य कारखे ।

सञ्ज्ञायञ्जकाणुजुता य, संगहे अ विसारया ॥ १२८ ॥

संविग्मा संवेगयतीति, तथा भीयपरिष्ठुः, यतः कारणं उग्रदगदः, तथा स्वाध्यायध्यानयुक्ता, तत्र स्वाध्यायः पञ्ज्ञाया, ध्यानं च परमं शुद्धज्ञानमिति, चकारः समुच्चयायः । तथा संप्रदं शिष्याऽऽदिप्रहणेन, चकारादुपग्रहे च, विचारदा कुशलेति । विषमाकुरेतिकायाकुरः ॥ १२८ ॥ ग० ३ अधि० । (प्रव-र्त्तिनीरहितार्थनिग्रहार्थमिति स्थानव्यतिरिक्तं 'उद्यमे' शब्दे द्वितीययोगे ८०८ पृष्ठे गतम्) (निग्रह्या तत्रमहत्तरकतया नोद्देश्यम् इति 'आचार्यकल्प' शब्दे द्वितीययोगे ३४३ पृष्ठे उक्तम्) (निग्रह्याः स्मृताऽऽनाराधाः प्रवर्त्तिनीत्येवं न कथ्यते इति 'अयाचार' शब्दे तृतीयभागे ७९८ पृष्ठे उक्तम्)

अथाभ्यप्रवर्त्तिनी-

अद्वया पवत्तिणी तामिं, अमोगमा तु इमा भवे ।

वामगमाविहारो य, वीयाराऽऽजेक दीहिया ॥

अनुजोत्तवाहे अणउत्ता, अणउद्धंटा य काहिया ।

पडिणी यद्वमुहसीला, गिहिवेयावबकारिया ॥

संसत्तद्वियमना, पाउसी अपणद्वया ।

अणायतणवेसी य, छणहणाणं पलोइया ॥

जाऽऽयऽमा एवमादीया, अजा अमेण कण्डिया ।

आहारे उवहिम्मिय, गतीएँ मयणाऽऽमेण सरीरे य ।

भासाएँ पाउसाणं जा जहिँ आरोवणा भणिया ॥ (दारं)

वासा वामं वसनी, तु एक्किया तह य गामअणुगामं ।

दुहजती वियारं, विहारभिवलादि एका य ॥

दीहं करेति गायरमुक्त्वं-दोषगणि मग्नेति ।

विचलगाहं विषयस्य, अनुजउवरी भवति एसा ॥

इरियाभासस्यगादा-शशिखेवसमिर्भनाउत्ता ।
अणुपुच्छाए गच्छति, जात्यच्छाए य सच्छेदा ॥
गेहेषु गिहस्थासं, गंतुषु कदा कहेति काहीया ।
तस्यादि अहिपडेते, अणुजाणति जा उ सा पडिणी ॥
थदा जन्मादिमया-दिर्णहिं सुहसील दुहसील ति ।
सिन्धव्यबंधणमादिसु, वेयावचं गिहीय करे ॥
उकस्सवत्थपत्ता-दिर्णहिं संसत भावमंसत्ता ।
अहवा वि गिहत्थेसु, पाउरणादीसु अविभनी ॥
मत्तं वा पाणं वा, शिखिस्वती पाउसी उ जा पुवति ।
अभिवत्तं तु हत्थपादे, कक्खंतरगुच्छमादीयि ॥
सएहिहि सखिन्वए चे-व कुणति जा अप्पणो अणुद्वाए ।
असं वा वि अणुद्वा, संचययं जा करेती तु ॥
जंतादिमाल तह व-हकोट्टए मेटमालठाणाणि ।
जा गच्छति एनेसि, अणायतणगवसेता सा तु ॥
गुच्छमाणि पलोए अप्पणो अहवा वि जा तु पुरिसाणं ।
उकोसगमाहारं, एसति उवहिं च उकांसं ॥
गच्छति सविलासगती, सयणिसु सत्तुलियं सविच्चोयं ।
उव्वहेति सरीरं, सिखाणमादी व जा कुणति ॥
भणुहुक्खवादीहिं, सविकारं भासती सवीलासं ।
एमादि अणुरिहा तु, पच्छिन्नं वावि सट्ठाणं ॥
तच्च पुण तवो इयमो, पच्छिन्नं भगए सभासेयं ।
दैनगधरंतगाणं, अगीतमादीण दोएहं पि ॥
अवहसुते ज्ञीतत्थे, शिसिरिजगाणं तु अवपारेजा ।
तं देवासयं तस्म तु, मासा चत्तारि भारीया ॥
सत्तरत्तं तवो होति, ततो छेदो पहावती ।
छेदेण छिम्पपरियाए, ततो मूलं तमो दुगं ॥
एककं सत्तादिणं, दातुं तव तिगिच्छिणं ततो छेदो ।
जत्तो तवो आरद्धो, पणमादिकहो व जहिं केह ॥
तुज्जा चेव य ठाणा, तववेदाणं हवति दोएहं पि ।
पणगादि पणगवट्ठी, दोएह वि छम्मास शिट्ठवणा ॥
किं कारणं न कप्पति, गणहारिउव्वहसुते अगीतत्थे ।
भण्णति सो पच्छिन्नं, जयणं च ख जाणए काउं ॥
दिहंतो खण्णं, अजाणमाणेषा जाणएणं च ।
कायव्वो इत्थ इयमो, पत्तवणा तमिसमा होति ॥
गीयम्मि अभिणयम्मि य, सरगामपुच्छणासु सव्वासु ।
कुणति विवच्चासं खलु, जह शट्ठमसिक्खितो शट्ठो ॥
तह कुणति विवच्चासं, अग्गीतो सव्वकरखजोगेसु ।
सुत्तत्थमजाणंतो, शायो तह दंसणे चरिते ॥
जह नट्टगीतवाइय, बिजाणतो जुंजए समं तालं ।
सुत्तं तु बिजाणंतो, तह कुणती सम्मकरणं तु ॥

किं पुण सो ख विजाणति, जं कुणती सव्वहिं विवच्चासं ।
भण्णति सुखए इयमो, जं कुणती मो विवच्चासं ॥
ठाण्णिसीयतुयट्ठण-पेहणपप्फोइयो तथा सक्खे ।
भासासुद्वगहणे, जेउंजे य पत्तविया धम्मा ॥
उवदिसिउं न वियाणति, सामायारि तु ठाणमादीयं ।
अजा वि जा अग्गीता, ख जाणए सा वि तह चेव ॥
अप्पच्छेदिओ लुद्धो, परिभूतो इत्थ पत्थणिसु उ ।
बहुलोहमोहळणो, अजावगो दुरसुक्कट्ठो ॥
पाणए अप्पच्छेदा, महग्गदाणे तु लोभित अकिच्चं ।
कुव्वंति छगलिया विव, परिभूताओ व सव्वस्स ॥
मंसदिपेसिया विव, संजतिवगो न पत्थणिसु उ ।
भिज्जाइयदिट्ठो, बट्टं च बट्टमाहसस्साओ ॥
मज्जायविप्पहणा, मज्जादासंपउत्तमि (?) ।
पडिसेहे अणुण्णाया, मग्गधरविलोमता चउरो ॥
जम्हा तु तुपरियट्ठो, अजावगो तु तेष पडिसेहो ।
परियट्ठण अजाणं, मज्जायविप्पहणस्स ॥
मज्जायसंपउत्तो, अजापरियट्ठो अणुण्णातो ।
परिअट्ठए अजोगे, उवट्ठि चउगुरु सोही ॥
मग्गधरो आयारिओ, सो पुण सिट्ठिलेइ जा तु मज्जादे ।
तस्सुवदेसो कीरति, मज्जादेए दवो होहि ॥
उपदेसदसपडिसा-रणे य ते शवरि तिप्पि मामलहुं ।
छंदे अ वट्टमाणं, अपच्छेदं विवजिणं ॥
दिहंता य इमेसि, पढमा मासलहुगादि दिजंति ।
छगणोल्लपट्टरुवण-अवराहेसु तिसु कमेणं ॥
आयरणे उवदेसो, अकप्पपडिसवणे य उवदेसो ।
विकथादिपमाएसु य, मा वट्टह एस उवदेसो ॥
शिहाइपमादाइसु, सई तु खालियस्स सारणा हाति ।
शसु कहित ते पमादा, मा सीयसु तेसु जाणंतो ॥
तथिवसं बीए वा, सीदंतो वुअए पुणो तइयं ।
असं वेलं श सज्जं, भिक्खुपहादीहिं संसत्तं ॥
कुट्टरुक्खे अवियत्तं, गोशे तुदितु व्व मा हु पलेजा ।
सज्ज अतेणे भण्णति, पसंतविचं ततो सारि ॥
भण्णति दिस्सुवदेसो, तुज्जं पि नियं च साहि तुम्हेहिं ।
एगवारं तु होती सट्ठो, वितियं पुण ते ख विसहामो ॥
ताहे पुणोउवराहे, कयम्मि पच्छिन्नं दैति मासलहुं ।
भण्णं य सुखेहेत्थं, दिहंतं तेषणं तु ॥
गोखादिहरखगहिओ, मुक्को य पुणो सट्ठसंगहितो ।
उल्लोल्लछगणहारी, ख सुव्वती जायमाणो वि ॥
पुणरवि कयावराहे, मासलहुं चेव दैति सं सोहिं ।
भण्णति पट्ठिजंति य, मुक्कं सुदं तह तुमं पि ॥

पुणरपि अवरद्धम्भी, मासो विष तेसिँ दिजते दंडो ।
पाणो सो संवुचो, अतिरंविष कुंकुमं ततिपं ॥
तेषु परं चिच्छुभेयं, कुलगणयेरादि तस्स कुर्वन्ति ।
अपमत्तो बी शियमा. भस्मति तु जस्सिमे दोसा ॥
अप्यच्छेदियं लुद्धं, गिलाणं दुण्णडिजगगं ।
बामं सगण्वितं गृत्था, संवासो वि ण कणपति ॥
उम्मगंदिमणाए, संतस्स य छायाणाए मग्गस्स ।
मगधर उवालंमे, मासा चचरि भारीया ॥
आयरियाणं छेदे ण वड्ढी अप्यच्छेदिओ सो तु ।
आहारादुकोसं. लद्धं अत्तेहं लुद्धो उ ॥
नो तु गिलाणोँ अस्थं, मगति सो होति वुडिजगगो तु ।
ठायसु भणितो वचति, वचति य ठाति बामो उ ॥
जच्चादिमादिपहिं, करति गव्वं तु परिभवति अस्थं ।
खाणादीया मग्गे, परुवणा अएहहा तेसिँ ॥
खाणादिसु सीदंतो, ण सुद्धपमं तु जो परुवेइ ।
एसो मग्गच्छादो, वड्ढयी दीहसंसारं ॥
एतेसि तु विवेगो, मग्गधरा खलु कुलादिया थेरा ।
एहिँ उवालद्वारं, उड्डिताणं गुरु चररो ।
बालाणं वड्ढाणं, भिक्खुमादीणं चेव सव्वेसिँ ।
संखेवेण महत्थो. उतेदो कोए इण्णो ॥
कप्पे सुत्तयविसा-एण धामावहारविजडेण ।
भत्तादिलंभल्लंमे, सकारजडेण होयव्वं ॥
कप्पेति थेरकप्पो, सुत्तयविसारएण साहूण ।
सव्वत्थामवलेणं, ण गृहियव्वं समत्थेणं ॥
आहारमादिपहिं, दद्धं धीयारमादि पूजन्ते (?) ।
साहू अपुज्जमाणे, ण एव मण्णमा वि तेज्जा ॥
पूज्जन्ती अ जया, वयं तु सव्वहुगमोदिम्या ।
आ कहणु ण पुज्जामो, ण करे मण्ण दुक्कं एवं ॥
सकारपुरकारं. परीमहो तु अहिआसिओ एवं ।
जूरतेणडहियासिओ, तम्हा मुमयेण होयव्व ॥
पं ० भा० ४ कप्प ॥

केरिसा पुण अज्जाण कप्पं परिपट्ठियं । गाहा-“ बासग्गाम
सि । ” एकिया वल्ल गामं, पाँकिया गामाणुगामं वुडज्जइ, वि-
हारं वा विचारं वा एकिया, परागी वा दाहं भिक्षुआयारियं क-
रेइ होक्खालं वा मग्गइ । “अनुत्तांवाहं सि ।” बिल्लगादिणि
कणुगाहं धरेइ । अणुवत्ता इरियाइसु, अणुवत्तंदिवा य धरे धरे
कहेति कहिया । गाहा-“ पारुणीयं सि । ” पारुणीया प्रत्यनीका,
अण्वदंतो कं प्रत्यनीकवं वा काराणं, यथा वुड्ढीला गिहिव-
यावच्चकारिया, गिहिवेयावच्चारं करेइ निव्वणार्हेहिं । संतत्ता
पाडरणांहेहिं, उावियमत्ता य । पाडरणा चउविहहा; गहंए स-
विस्सासगहं, सयणपाडसिवा विउपयणाइसु, मासाए स-
वियार नासह, कायं हाव्वं पाय य होयइ, तिलियादिणि क-
रेइ, अण्वणो परस्स वा संनिहिंसं चयस्सीवा । गाहा-“ मया-

वयणमवेसिं सि । ” अणावयणं तु वट्ठनाहाए सुविइ, तदा
य जंतुगुणसत्तादि वा, जा तु गुज्जेदनाहं पलांइ । एवमाइ
अहारिदा एवसिंनिलसुत्त । गाहा-“ आहारे उवहिं सि । ”
आहारोवहिं एवसु जाव सत्तुयाओ आहारवेज्जावहो-
सु अणुगुणाए सट्ठानपक्कितं, आलाराउतियाण चउगु-
रुआहिविमासि । गाहा-“ अबहुसुए सि । ” अबहुसुयाहं
तस्स गणे आरावणा तद्धिउममेव तस्स चउगुरयं अहिंकि-
अिरतस्स चउगुरयं । गाहा-“ सत्तरत्तं नवो सि । ” सत्तविष-
साहं दिणं २ चउगुरयं, अट्ठमे विषले तवाणुक्को चउगु-
रयो, ऊओ जाव सत्तदिणा, पक्कत्तमे दिणं सुत्तं अ उवउ-
पारंवा । एवं होयइ वि दैतयरेनाणं । कइहा अगीयत्थो हाय-
इवस्स धरेयइवस्स वा अक्कोपओ । उवयन-नत्तेकीइएल्लं-
न गाहा-“ अत्तं नट्ठं सि । ” जहा नट्ठिया अयागानिया विवचचानं
करइ गिज्जमाणं नट्ठं य गराहियं य भवइ । एवसुयात्थो
अगीयत्थो य न सक्खेइ समायारितं पडिहंहाएइ उवाहं स-
उं वा परेसुं । इयाणि गीयत्था जहा नट्ठं तं चेव नट्ठं गये वा
आवचचानं करति, जसो किति अ पावइ, एवं चेव ज्ञाणेनो
करइ सुहं, उवदिनइ य किं पुण न याणइ मासो वा संज-
आ । गाहा-“ उाणं सि । ” उाणानि सीयणाईणि संजमाइ न याणइ
न उवादिमिउं पायिच्छितं वा गीयत्थो पुण ज्ञाणइ । गाहा-
“ उाणं सि । ” नाणं चेव उाणार्हेण संजमतवायहाणाहं उवदिनइ
करइ य गीयत्थो । किं व एवसु तवनियमाइसु संजुत्तां वा गी-
यत्थो आराहओ भवइ । गाहा-“ अण्वच्छेइ सि । ” अउज्जावगो पुण
इमेहिं कारणाईं उवपरिपट्ठिओ पाएण अण्वच्छेइओ । लुद्धं
य जेण केण होमायिवाओ अकिउममि अयरांन । उग-
त्रियवग्गा विच परिपट्ठिओ पर्याणउज्जा वा अयरांनयाहं
तेण वा बहुमाहसोहससाइसु विउज्जाइयासु एएण कारणेण
उपरिपट्ठिओ । गाहा-“ अउज्जायं सि । ” य मयोदासप्रमुक्कस्य
अणुपाक्कणाकप्पो अणुएआओ, इवरस्स पारंमेहो, उवाडियस्स
चउगुरा । एवं ता परिपट्ठिः माणया परिपट्ठिइव्वं वि संजओ
संजवा वा चिंन मज्जादासं पठत्ता परिपट्ठिज्जति । इयरेनि
पारंसहो, उवाडियाणं चउगुरयं, उ पुण मज्जायं माहिलं करति
तस्सुवदेमां, एक्कस्मिं सारणा, ठिइओ पिउवुवमंहाइओ सि,
तया पडिभारणा उवे अक्खमाणस्स विमिचया । गाहा-गग-
हारि वा येरा लारेति, अइवा इमस्स अक्खस्स विचओ, अण्वच्छे-
इयस्स लुद्धस्स य जहा वा मां गिज्जामो हवइ, तथा उपरिपट्ठि-
ओ होइ. अक्खउवव्वाणि मग्गाइ वामो गहियओ य विमिचइ ।
गाहा-“ उम्ममां सि । ” उम्ममां ओ । हेमंइ तस्स वि विमिचया ।
गाहा-“ ममाधरं सि । ” ममाधरा नाम कुव्वधराइ आयरिया था
एव उवव्वं भिक्खुणं गुरयं पायाच्छितं दोन । एवं थेरकप्पो सु-
त्ताइविसारएण वक्कमग्गइमाणेण मत्तं वा विरक्कमाणे उवहिं-
स्मि वा मम न लयइइ सि मम सक्करो न कीरइ सि अण्वच्छे-
ण होयव्वं, किं कारणं, उं माणणांमाव्वओ माणेहिं सि वा
किलिया जीवा । पं० च० ४ कप्प ।

अयोधप्रवर्त्तिनां पञ्चापनय-

“ जो पुण्य गुह्यदीक्षाए, महत्तरं पञ्चसिद्धिं वा ।

देइ पडिच्छइ तं वा, सो पावइ आत्ममार्दिणि ॥ २ ॥ ”

विहिंवाहवक्खेवो, सव्वो उक्कायमेव सायचो ।

एसा सव्वजईणं, वंदिज्जा ति मे सिकसा ॥

सम्बन्धुदेसियमिहं, परं पहाखफलजखयं ।
 बंभीसुंदरिचंदख-परिईहिं त्तिसेविय समता ॥
 अह समणीओ तुम्भं, सरखागया भवभयाओ ।
 सारखवारखचोपय-मार्हिं रक्खियव्वाओ ॥
 साहुणीयं एसा सिक्खियव्वाओ, साहुणीयं एसा सि-
 क्खा गुरवो दिंति-

“कुलबहुदिट्ठंतेणं, कजे शिम्भरिययाहिं वि कहं वि ।
 एयाए पयमूलं, आमरखंतं ख मुत्तवं ॥ १ ॥
 ख य पडिक्खलियव्वं, वयणं गुरुणीयं खीखमार्हिं ।
 एवं गिहिवासचाओ, जं सफलो होइ तुम्हाणं ॥ २ ॥”

पवत्तिणीए भगवईए महत्तपयइवणा । लहुवदमाखविजा-
 मंतपयइयाणं एसा पयइवणविही सम्पवा । अङ्ग ० ।

थो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पवितियाए हेमंतगिम्हासु चार-
 ए ॥ १ ॥ कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए हेमंतगिम्हा-
 सु चारए ॥ २ ॥ थो कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पतति-
 याए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ३ ॥ कप्पइ गणावच्छेइ-
 णीए अप्पचउत्थाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ४ ॥ थो
 कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए वासावासं च वत्थए ॥ ५ ॥
 कप्पइ पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थए ॥ ६ ॥
 थो कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वासावासं व-
 त्थए ॥ ७ ॥ कप्पइ गणावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वा-
 सावासं वत्थए ॥ ८ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनिवे-
 संसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पततियायं बहूणं गणा-
 वच्छेइणीयं अप्पचउत्थीयं कप्पति हेमंतगिम्हासु चारए
 अक्षमअखिस्साए ॥ ९ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनि-
 वेसंसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पचउत्थीयं बहूणं ग-
 णावच्छेइणीयं अप्पचउत्थायं कप्पइ वासावासं वत्थए
 अक्षमअखिस्साए ॥ १० ॥ गामासुग्गामं दूइजमाणी यं
 अज्जिया से पुरओ कहु विहरिज्जा से य आहव वीसं-
 भंजा अज्जिया । इत्थ काइ अणाउवसंपज्जसारिहा कप्पइ
 सा उवसंपज्जियव्वा सिया इत्थ काइ अणाउवसंपज्ज-
 सारिहा अप्पथो कप्पाए असमचा एवं से कप्पइ एग-
 रातियाए पढिमाए जं थं जं थं दिंस अक्षाओ साह-
 म्मिणीओ विहरंति, तं थं तं थं दिंस उवल्लिचए थो से
 कप्पइ तत्थ विहारवत्थियं तत्थ य कप्पइ से तत्थ कारख
 वत्थियं वत्थए तंसि च थं कारखसि खिड्ढियंसि परो वए-
 ज्जा-बसाहिं थं अज्जे । एगरायं वा दुरायं वा, एवं कप्पइ
 एगरायं वा दुरायं वा वत्थए; थो से कप्पइ एगरायो वा
 दुरायो वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायो वा दुरा-
 यो वा परं वसति छेए वा परिहारे वा ॥ ११ ॥ वा-
 सावासं पजोखवेइ शिम्मीय य पुरा कहु विहरति सा य
 १६६

आहव वीसंभंजा अज्जिया इत्थ काइ अणाउवसंपज्ज-
 सारिहा सा उवसंपज्जियव्वा० जाव छेए वा परिहारे वा ॥
 १२ ॥ पवत्तिणी य गिलायमाणी अन्नतरं वदिजा अज्जे !
 मए थं कालगयाए इयं समुक्कसियव्वा सा य समुक्कसा-
 रिहा समुक्कसियव्वा सिया. सा य थो समुक्कसारिहा-
 थो समुक्कसियव्वा सिया, अज्जिया इत्थ काइ अणासमु-
 कसियारिहा सा समुक्कसारिहा सा चेव समुक्कसिय-
 व्वा तंसि च थं समुक्कद्वंसि परो वएज्जा-दुसमुक्कद्वए अज्जे !
 निक्खिवाहि तीसे खिक्खिवाणीए वा खत्थि काइ वेए वा
 परिहारे वा जा तओ साहमाणीओ अहाकप्पसाणा उव-
 द्वायंति तांसि सव्वासिं वेए वा परिहारे वा ॥ १३ ॥ पव-
 त्तिणी य ओहायमाणी एगतरं वएज्जा-ममंसि थं अज्जे !
 ओहाइयंसि एसा समुक्कसियव्वा सिया सा समुक्क-
 सियारिहा समुक्कसियव्वा सिया, सा य थो समुक्कसि-
 यारिहा सा चेव समुक्कसियव्वा सिया, तंसि च थं समुक्कद्वंसि
 परो वएज्जा-दुसमुक्कद्वंते अज्जे ! खिक्खिवाहि, तीसे खि-
 क्खिवाणीए वा तत्थ काइ छेए वा परिहारे वा तं जओ
 साहम्मिओ अहाकर्पणं थो उवद्वायंति तांसि सव्वासिं त-
 प्पत्थियं वेए वा परिहारे वा ॥ १४ ॥

“नो कप्पति पवत्तिणीयं” इत्यादि तावत् यावदभिधानसूत्रम् ।
 अर्थसम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह-

उदेमम्मि चउत्थे, जा मेरा वसिया उ साहूणं ।

सा चेव पंचमं सं-जतीणं गणायाए याणत्तं ॥ १॥

चतुर्थे उद्देशके या मर्यादा वर्णिता साधूनां सैव पञ्चमे
 उद्देशे संयतीनां वर्ण्यते, केवलं गणनायां नानात्वं, तदपि
 च सूत्रे साक्षादुक्तमिति प्रतीतमतः प्रथमत एव संयती-
 सूत्रकदम्बकोटिनिपातः ।

प्रकारान्तरेण संबन्धमाह-

उत्तमइवा बहुते, पिङ्गसुते चउत्थवरमम्मि ।

अपहुत्ते पडिसेहं, काउमसुत्था बहूणं तु ॥ २ ॥

अथवा चतुर्थेऽप्युद्देशक्य वर्णने पिंगसुते बहुवचसुक्तं,
 ततो बहुत्वप्रस्तावात् पञ्चमे उद्देशके संयतीनामवहुते प्र-
 तिकेधं कृत्वा बहुनामनुवा कृता । ननु बहुनामपि त्रिप्रधानी-
 नां विहारो न कल्पते-असमाप्तकल्पत्वात् । तथाहि-जघन्य-
 तोऽपि श्रुतवदे काले संयतीनां सप्तकः समाप्तकल्पो
 वर्षाकाले नवकल्पतः कथं नाधिकृतसूत्रकदम्बकविरोधः ?
 उच्यते-नेष दोषः, कारखवसतः सूत्रकदम्बकस्य प्रवृत्तिः ।

ताम्येव कारखान्युपरशयति-

संघयणे वाउल्लथा, अडे अंगम्मि गमणमसियादी ।

सागरजाते जयणा, उउव्वाऽऽस्तोयथा भणिया ॥ ३ ॥

प्रवर्त्तिण्या गणावच्छेद्विषया वा उत्तमं संहननेन, उल्ल-
 खयते-उत्तमया च धृत्या, सूत्रमर्थश्च भूयान् श्रुतीनां,
 गच्छे च व्याघातः, स च व्याकुलवशात् तत उक्तं द्वितीयं

कारणं व्याकुलता । सा च "यस्मिन्महि महिर्हीनः ।" इत्यादिना प्रकाशयति यथा प्राक्कृतयोर्देशकेऽभिहितं तथैवात्रापि भावनीया, पुनरुक्तदोषभयाच्चाऽभिधीयते । ततः स्वार्थस्मरण निमित्तमात्मतृतीययाः प्रवर्तिन्या आत्मचतुर्थीयाश्च गणायकद्वयद्विधा गमनम् । तथा पठ्य अङ्गं ज्ञाताधर्मकथाऽऽख्यं बहवः सहशऽऽगमाः । तथा च तत्रानेकाः कथानककोटयः सहशपाठाः, विमहशपाठास्त्वथैवतुर्थककोटयः, तदभि-
नवगृहीतं वर्तते, पुनः पुनरस्मृतं च विस्मृतमुपयाति, ततस्तत्स्मरणार्थमुक्तपरिवाराया अपि गमनम् । तथा अशिवाऽऽदिभिरशिवावमौदयोऽदिभिरुक्तसंख्याकपरिवाराया गमनम् । तथा पठ्यप्रभृतीन्पठ्वाति संयतीनां (सागरं चि) स्वयंभूरमणन्तारगुह्यानि, ताव्यभिनवगृहीतानि परावर्तनीयानि सन्ति, अपरावर्तितानि नश्यन्ति, ततस्तथां परावर्तनाय यथोक्तसंख्याकपरिवाराया अपि गमनम् । तद्वयमाधिकृतसूक्तदम्बकप्रवृत्तौ कारणान्यभिहितानि । अधुना शेषवक्ष्यतामाह—(जाते चि) जाताऽऽदिरूपः कलंग वक्रव्यः । स च ऋतुवर्दे सप्तकः समाप्तकल्पः । तद्वन्ऽऽसमाप्तकल्पे वर्षाकाले नवकः समाप्तकल्पस्तद्वन्ऽऽसमाप्तकल्पश्च । एकैको द्विधा—जाताऽजातश्च गीताथोऽगीताथश्च । तत्र च भङ्गवतुष्ये प्रथमवज्रं शेषपु त्रिषु भङ्गेषु प्रावृत्तं यतना कल्प्या । तथा ऋतुवर्दे काले निरन्तरं साध्वीप्रपण्तां वलाचना कल्प्या भण्ति । तद्वयमभिहितानि कारणान्येभ्यः कारणरायानस्यास्य सूक्तदम्बकस्य व्याख्या । सा च तथैव ।

तथा चाऽऽह—

जह भणियं च चउत्थे, पंचमिम्म तह चेविमं तु दाण्णं ।
गमणिथिमीसंबं—धिवज्जण पुजिते लिंगे ॥ ४ ॥

यथा चतुर्थे उद्देशके निरर्थस्यसूत्राणां व्याख्यानं भणितं, तथा पञ्चमेऽप्युद्देशे निरर्थस्यसूत्राणामपि वक्रव्यं, नवरमिदं नानात्वम् । तद्वचाऽऽह (गमणिथीत्यादि) विषयभूतयायां प्रवर्तिन्यां गमने सर्वोभिरार्थिकामिराचार्यसमीपं कल्प्यं, तच्च स्त्रीभिः सह तदभावे भिक्षेः स्त्रीपुरुषैः, तेषामप्यभावे संबन्धपुरुषैः, तेषामप्यभावे सम्बन्धविजितैरधिकारिभिः पुरुषैः । अथ मत्प्रत्ययायाः पन्थानस्त्वहिं यत् यत्र पुजितं लिङ्गे तस्मिन् गृहीते गमनम् ।

एतदेव सुव्यक्रमाह—

वीसुंभियाणं सव्वा—मि गमणं अद्दद जाव दोहेक्का ।
संबंधिइत्थिमन्थे, भावितमविकारितेहि वा ॥ ५ ॥

विषयभूतयायां शरीरावयुष्यभूतयायां, सूतायायांमन्थेः प्रवर्तिन्यामाचार्यसमीपं सर्वोभिरगन्तव्यम् । तत्र च गतानामाचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, यदि तस्मिन्नां सर्वानां पथि मत्प्रत्ययास्तर्हि अर्द्धा याः परिणतवयसस्ता व्रजन्ति । अथ सर्वोत्तरगुप्तायाः कतिपयाः स्थाविरास्तनां या मन्दरुपास्तहयो याश्च स्थविरास्ताः समुदायस्य चतुर्भागाभावा व्रजन्ति । एवं तावद्वाक्यं यावत् द्वे जने गच्छन्तः, द्वयोरप्यसंभवे एका व्रजति । ताः पुनः केन सार्थेन सह व्रजन्ति ? तत आह—(संबंधीत्यादि) संबन्धना स्त्रीसार्थेन सह गन्तव्यं, तद्वत्तामि असंबन्धनापि स्त्रीसार्थेन, तस्याऽप्यन्तामि

पुरुषा ये भावितः संबन्धिनोऽपि ये अविकारिणः पुरुषास्तैः कामम् अथ मत्प्रत्ययायाः पन्थानस्तर्हि यत् यत्र देशे पुजितं लिङ्गे तत्र गृहीतेन व्रजन्ति । एतच्च सुगमत्वाच्च व्याख्यातम् । अत्र शिष्यः प्राह—यद्यप्याचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, तर्हि ये जने द्वे सूत्रे " पवात्तणी गिलायमाणी वपजा मएणं कालगयाए समुक्कांस्यव्वा ।" इत्यादि । तथा " पवत्तिणी आहायमाणी वपजा मएणं आहाववयाए इयं समुक्कांस्यव्वा ।" इत्यादि, ते कथं नयेते ?

तत आह—

असिवाहपमु फिडया, कालगए वा वि तंमि आयरिए ।
तिगथेराण य अमती, गिलाणआहागिसुताओ ॥६॥

अशिवाऽऽदिभिः कारणैः गाथायां समसी तृतीयार्थं प्राकृतत्वात् । यस्याऽऽचार्यस्य समीपं आसीरन् तस्मात् स्फिटिताः । ततः सा ग्लानीयुता अवधानप्रसङ्गिका अस्यास्याऽऽचार्यस्य परिब्रानकरणाथं सूत्राभिहितं वदति (तिगथेराण य अमती इति) त्रिकं कुलगणसंघस्तस्य स्थविरात्मिकस्थाविरास्तेषामसति । किमुक्तं भवति ?—कुलस्थविराणां गणस्थविराणां संघस्थाविराणां वा प्रत्यामन्त्रानामावे शेषस्थविरापरिब्रानकरणा य यत्सुत्रेऽभिहितं तद्वदति, ततो ग्लानावधानसूत्रं उपपन्नं । साहीराग्निमि वि थेरे, पवत्तिणी चेत तं परिकहेइ । एसा पवत्तिणी भे ।, जांगा गच्छे बहुमता य ॥७॥

अथवा स्वार्थेनऽपि स्थाविरा आचार्यं सा प्रवर्तिनी भ्लावन्ती अवधानप्रसङ्गिका या तां परिकथयति । यथा (भे) भगवन् । एसा प्रवर्तिनी योग्या प्रवर्तनीत्वव्याऽऽती, स्वार्थेन दुःसमुत्कृष्टं प्रतिपत्तुकामानां दुःसमुत्कृष्टं भावनीयम् । व्य-
५ उ० ।

अबुज्जयपरिहारं, परिव्रजितुकां दुस्समुत्कृष्टं ।

जह होती समण्णं, भत्तपरिमा तहा तामि ॥८॥

यथा प्राक्कृतं भ्रमणानामप्युत्तमविहारं प्रतिपत्तुकां दुःसमुत्कृष्टां भवति, दुःसमुत्कृष्टं प्रतिपादितं, तथा तासां भ्रमणीनां भ्रमपरिहारां प्रतिपत्तुकामानां दुःसमुत्कृष्टं भावनीयम् । व्य-
५ उ० ।

पवतिथ—प्रवर्तिन्—त्रि० । जनिने, उत्त० २० अ० ।

पवत्थय—प्रत्ययस्तुत—त्रि० । आच्छादितं, " कसएवत्थयाऽभिरामं " ग० ।

पवदमाण—पवदमान—त्रि० । प्रवारं कुर्वति, आचा० १ भृ० ५ अ० १ उ० ।

पवद देशा—प्रने लोहकुट्टनोपकरणे, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पवमाण—सुवत्—त्रि० । जलोपरि तरति, आचा० २ भृ० १ उ० ३ अ० २ उ० ।

पुवमान—त्रि० । उन्मुल्लि कुर्वति, भ० २५ श० ७ उ० ।

पवय—सुवक्—त्रि० । स्रवतीति स्रवकः । उल्लस्यनकारिणे, भ० २५ श० ७ उ० । स्रवकः कोऽपि तथा शिवाभिमितः (आ० म० २ अ०) आकाशस्थितानि करणानि कंठानि । न० ।

पवयण-प्रवचन-न० । प्रोच्यतेऽनेनास्मादस्मिन् वा जीवाऽद्यः पदार्था इति प्रवचनम् । अथवा-प्रशब्दस्याव्ययत्वेनानेकार्थयोक्तकृत्यात् प्रगतं जीवाऽदिपदार्थव्यापकं प्रशस्तमादौ वा वचनं प्रवचनम् । आदर्शाङ्गं गणपिण्डकं, आदित्यं चास्य विवाक्षिततीर्थकपक्षया द्रष्टव्यम् । "नमस्तीर्थाय" इति वचनात् तीर्थकस्याऽपि तत्प्रमस्करसादिनि । अथवा-जीवाऽऽदित्यं प्रवर्त्तमानं व्युत्पन्नेऽदृश्याङ्गे, गणपिण्डकान्यव्याहाराच्चतुर्विधभ्रमणसङ्घं च । विंश० । पा० । उल० । पञ्च० । आ० म० । स्था० । ज्ञा० । अनु० । व्य० । श्रौ० । स० । नि० चू० । प्रकर्षेण परममयायथावस्थितभूतिभेदप्रभेदैरुच्यन्ते जीवाजीवाऽऽद्यः पदार्था अनेनास्मिन्निति वा प्रवचनम् । जीन० । प्रशस्ते प्रगतमवगाढं वा वचनं प्रवचनं, प्रकृष्टं वा वचनं शेषाऽऽगमापक्षया प्रवचनं सूत्रतोऽर्थतश्च । आदर्शाङ्गे, पा० १६ विव० । पं० व० । विंश० । शास्त्रे, श्रौ० । विंश० । उल० ।

तं नागकुसुमवृद्धिं, घेनुं वीयाद्बुद्धयो मव्यं ।
गंधंति पवयणद्वयं, माला इव चित्तकुसुमाङ्गं ॥१११॥
पगतं वयणं पवयण-मिह सुयनाङ्गं कथं तयं होज्जा ।
पवयणमहवा मंगो, गंधंति तयलुगहडाए ॥११२॥

तां तीर्थकमुक्तां ज्ञानकुसुमवृद्धिं गृहीत्वा रीज्जाऽऽदिबुद्धयो गणपतराः । यः पदादव्ययकानि पदशतानि श्रुत्वा, अस्मां योजुष्टिः । आदिशब्दान् कोष्ठद्वयादिपरिमहः । कांष्टकप्राज्ञं धान्यमिव यस्य सूत्रार्थं सूत्रमपि निष्ठतः स कोष्ठद्वयः । सर्वे तीर्थकरभाषिते, विचकुसुममालामिव प्रवचनार्थं प्रश्रान्ति । प्रवचनशब्दार्थमिव कथयिते-प्रगतं प्रधानं प्रशस्तमार्गं वा वचनम्, अथ ध्रुवज्ञानं आदर्शाङ्गम्, 'तत् कथं नु नाम भवेत् निष्पद्यते' इत्येवं संप्रसारयन्तस्तदर्थं प्रश्रान्ति । अथवा-प्रवर्त्तमानं प्रवचनं संघः तदनुप्रहार्यं प्रश्रान्ति । विंश० । आगमं, म० ।

प्रवचनम्-

पवयणं भेते ! पवयणं, पावयणी पवयणं ?। गोयमा ! अरहा ताव शियमं पावयणी । पवयणं पुण्ण दुवालसंगे गणपिण्डगे । तं जहा-आयारा० जाव दिह्वाभा ।

प्रकर्षेणाच्यते अमिधंयमनेनेति प्रवचनमागमस्तत् भदन्त ! प्रवचनं प्रवचनशब्दवार्थं काकाऽप्येतव्यम् । उत प्रवचनी प्रवचनप्रज्ञता जिनः प्रवचनं । दीर्घता वा प्राकृतत्वात् । म० २० श० ८ उ० । सू० प्र० । दृश० ।

प्रवचननिक्षेपाभिधानायाऽऽह निरुक्तिङ्गम्-

निकसंवो पवयणस्मी । चउविहो दुविहो य होइ दव्वम्मि ।
आगम नोआगमतो, नोआगमतो य सो निविहो ॥४४५॥
जागमसरीरं भविण्, तव्वइरिच कुत्तिपमाइसुं ।
भावे दुवालसंगे, गणपिण्डगे होइ नायव्वं ॥४४६॥

निक्षेपः प्रवचनं चतुर्विधं नामाऽदि । तत्र नामस्थापने लुल्लेपेत्वेनाहन्त्य द्रव्यनिक्षेपमाह-द्विविधो भवति द्रव्ये विचार्ये, निक्षेप इति गत्यते । द्विविध्यमेवाऽऽह-आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगमतो ज्ञाता, तत्र चानुपयोगवान् नोआगमतस्तुः स निविधः । कथमित्याह-जागमसरीरं भविण् तव्व-

इरिचिं ति । बहरीरभव्यशरीरं प्रकामप्रवचनं, तद्वर्त्तमानम्-कुत्तिपमाइसुं ति । कुत्तीर्थादिषु प्रवचनम् । आदिशब्दान् सुतीर्थेषु च अत्रमाऽऽदिसंबन्धिषु पुस्तकाऽऽदित्यस्ते भाष्यमाणं वा । भावे आदर्शाङ्गम्-आचारं । आदि दृष्टिवादपर्यन्तम् । गणपिण्ड आचारोक्तेषां पिण्डकमिव पिण्डकं सर्वेसाऽऽचारं गणपिण्डकं भवति ज्ञानस्य प्रवचनम् । नन्वेवं दृष्टिवादान्मगीतस्यासकलकुष्ठेनामार्गं भावप्रवचननैव प्राप्ता । उच्यते-अस्त्येतत्, किं न्येकपक्षावधारणपरतयाऽसदृष्टित्वात् । द्रव्यप्रवचनं तेषांऽऽतामिति नोक्तद्वौपाऽऽपत्तिः । उल० २४ अ० ।

प्रवचनैकार्थिकानि-

एगद्विपायि तिपि उ, पवयणमुचं तहव अत्थो य ।

एकेकस्स य एत्तो, नामा एगद्विपा पंच । १३६६ ॥

एकाऽर्थो येषां तत्प्रेकार्थिकानि बोधयेव । कानि पुनस्तानि ?, प्रवचनमुक्ता, घषमाणार्थि च; सामान्येन ध्रुवज्ञानं । सूत्रनाम्नः, तद्विशेष एव । अर्थतः इत्यर्थः । अयमपि तद्विशेष एव । एषां च प्रवचनसूत्रार्थानां मध्ये एकैकस्य प्रत्येकैकार्थिकानि पञ्च पञ्च नामानि भवन्तीति निरुक्तिगताऽर्थः ॥३६६॥

भाष्यम्-

जमिह पगयं पसन्थं, पहाणवयणं च पवयणं तं च ।

सामयं सुयनाङ्गं, विमसत्रो मुत्तमत्थो य ॥ १३६७ ॥

गताऽर्था । विंश० ।

सूत्रार्थयोः प्रवचनं सहकारिणा युक्ता, तयोस्तद्विविचयत्वात् । सूत्रार्थो नु परम्परं विमिश्रो । तथाहि-सूत्रं व्याख्येयम्, अर्थस्तु तद्व्याख्यातमिति । अथवा-वयाणामप्येषां मिश्राधनेव युक्त्युपपत्ता, प्रत्येकैकार्थिकविभागामसङ्गत्वात् । घटपटशकटवत् । अन्यथा एकार्थितायां सत्यां भेदेनैकार्थिकाभिधानमयुक्तम्, घटकमयार्थित्वेति । अत्रोच्यते-सूत्रं यथा मुकुलविकसितयोः पद्मविशेषयोः संकाचविकाशरूपपर्यायभेदेऽपि कमलसामान्यरूपत्वेनाभेदः तथा सूत्रार्थयोर्गण प्रवचनाऽपक्षया परम्परतश्चाभेदः । तथाहि अविद्युतं मुकुलतुल्यं सूत्रं, तदेव विद्युतं प्रेषोपने विकचकलामथः, प्रवचनं तु भयमपी, यथा च तयोः कमलसंकाचविकाशानामेकार्थिकविभाग उपलभ्यते, कमलम् अर्वावने पङ्कजम् इत्यादि एषैकार्थिकानि यथा मुकुलं वृद्धं संकुचितमप्यादिनि मुकुलैकार्थिकानि, तथा विकचं पङ्कजं विद्युद्विद्युत्प्रादीनि विकसितैकार्थिकानि । तथा प्रवचनसूत्रार्थानामपि पद्ममुकुलविकसितकल्पानामेकार्थिकविभागो न विमृष्ट इति । अथवा अन्यथा व्याख्यायते-एकार्थिकानि वीर्येयाऽ-अथैव वक्तव्यानि । तद्यथा-प्रवचनमेकार्थिकगोचरः, तथा सूत्रमर्थश्च, शेषं पूर्ववत् । आह-यद्येव द्वारमाथायां यदुक्तं प्रवचनैकार्थिकानि इति तद् व्याहृत्यन्ते, सूत्रार्थोऽर्थैकार्थिकाभिधानात् । नेप दोषः । प्रवचनस्य सामान्यविशेषरूपतया सूत्रार्थयोग्यं प्रवचनविशेषरूपत्वेन प्रवचनार्थोपपत्तेः । आह-यद्येवं तद्वि विभागश्चेति पुण्यद्वाराभिधानमनर्थकम् । तदमस्यक । विभागश्चेति । किमुक्तं भवति ? नाविशेषेण सामान्यविशेषरूपस्य प्रवचनस्य पञ्चदशैकार्थिकानीति । किं तद्वि विभागश्चकल्यः, विशेषगोचराभिधानपर्यायानां सामान्यगोचराभिधानपर्यायान्वानुपपत्तेः न हि ज्ञानमहकाराऽऽदयो वृत्ताऽऽदिशब्दपर्याया भवन्ति, लोकं तथाव्यवहारमावादिनि ।

तत्र प्रवचनैकाधिकान्याह -

सुपधम्म तित्थ मग्गो, पावयणं पवयणं च एगद्धा ।

श्रुतस्य धर्मः स्वभावः श्रुतधर्मः, श्रुतस्य बोधभाववत्त्वान् श्रुतस्य धर्मो बोधा बोद्धव्यः । अथवा-श्रुतं च तन् धर्मस्य सुगतधारणं न श्रुतधर्मः । यादं वा-जीवपर्यायत्त्वान् श्रुतस्य, श्रुतं च धर्मस्य श्रुतधर्मः । उक्तं च - " वाढा सुयस्स धम्मो, सुयं च धम्मो सज्जीवपज्जानो । सुगारं संजमस्मि य, धरणां वा सुयं धम्मो ॥१॥ " तथा तीर्थेन संसारममुद्राऽनेनैति तीर्थे, नद्य संय इत्युक्तम् । इह तु तदुपयोगानन्त्यव्यान् प्रवचनं तीर्थमुच्यते । आह च-तित्थं ति पुत्रं भगियं, संघो जो नाणवरणसंघातो । इह पवयणं-मपि तित्थं, ततो ज्ञान्यतरं जण ॥१॥ " तथा मृत्युते शोध्यतेऽनेनात्मा इति भारीः, भारीणं वा भार्याः, शिवस्यान्वेषणमिति भावः । उक्तं च - " मरिज्जह सोहिज्जह, जणसत्ता पवयणं ततो मग्गो । अहवा तिवस्स मग्गो मग्गणमग्गं-सणं पंघो ॥१॥ " इति । तथा प्रगतमभिविधित्वा जीवाऽ-दिपु पदाधिषु वचनं प्रवचनमुक्तशब्दार्थम् (?) । उक्तानि पञ्च-प्रवचनैकाधिकानि । आ० म० १, अ० १, आ० चू० नि० चू० ।

केचित्प्रवचनमतिक्रामन्ति -

मे भयवं ! अन्त्ये कद् जसमिग्गो परमगुरुणं पि अलं घणिज्जे परमसरमं पुद्दं पयडं पयडपयडं परमकल्लाणं कमिणकम्मट्टदुक्खनिट्ठणं पवयणं अक्कमेज्ज वा, पडकमेज्ज वा, खेदेज्ज वा विराहिज्ज वा, आसाइज्ज वा, मे म-खसा वा वयसा वा कायसा वा ० जाव णं वयसि । गोय-मा ! णं तेणं कालेणं पवित्तमाणेणं । सयं दस अच्छंरोगे भविसु, तत्थ णं असंखेजे अभवें असंखेजे मिच्छादिद्वे असंखेजे सामायणदव्वलिंगमासीयमङ्कुताए उभेणं स-कारिज्जे एत्थ धम्ममणि काउणं बहवे अदिद्विकल्ला-णं जडं णं पवयणमभ्युत्थगमंति, तद्व्युत्थगमियं रमलो-लुत्ताए विसयलोलुत्ताए दुदितियदोसेणं अणुदियदि ज-हट्ठियं मग्गं निट्ठेति, उम्मग्गं च उप्पिपयंति, सव्वे तेणं कालेणं इमं परमगुरुणं पि अलंघणिज्जे पवयणं ० जाव णं आसायांता मे भयवं ! कयरेणं तेणं कालेणं दस अच्छं-रगे भविसु ! गोयमा ! णं इमे तेणं कालेणं दस अच्छंरगे भवंति । तं जहा-तित्थयगणं उवमग्गो, गधमसंक्रामणं, बामा तित्थयरं, तित्थयरम्म ज देमणाए अभव्वसमुदा-एणं परिसार्वधि सविमाणाणं चंदाइचाणं तित्थयरसम-वसरणे आगमणं वासुदेवाणे संखेज्जणीए अनयरे-णं वा रावकडेइणं पराप्परमेलावगो, इहं तु भारदे खेत्ते हरिवंसकुलुप्पणीए चमरुणाए पगसमएणं अट्ठय-सिद्धिमणं असंजयाणं पुयाकारेणं ति । मे भयवं ! जे णं केइ कहिं कयाइ पमायदोसओ पवयणमासाएज्ज से णं कि आयरियपलं लंभेज्जा ! गोयमा ! जेण केइ कहिं वि

कयाइ पमायदोसओ असइ कोहेणं वा माणेणं वा मा-याए वा लोभेणं वा रागेण वा दोसेण वा भएण वा हासेण वा मोहेण वा अन्नाद्यदोसेण वा पवयणस्स णं अन्नयरट्ठाणे वडेमेत्तेणं पि अन्नगारं असमायारी पव्व-माणे वा असुमन्नेमाणे वा पवयणमासाएज्ज, से णं बो-हिं पि णो पाव, किंमेगं आयरियपलं । मे भयवं ! किं अ-भवं मिच्छादिद्वी आयरिए भवेज्जा ! गोयमा ! भवेज्जा । एत्थं च णं इंगालमदगाइ नाए से भयवं ! किं मिच्छादिद्वी नि-खमेज्जा ! गोयमा ! निखमेज्जा । से भयवं ! कयरेणं लिंगे-णं से णं वियाणेज्जा जहा णं धुमेयं मिच्छादिद्वी ! गोयमा ! जे णं कयसामाइए सव्वसंविमुत्ते भविता णं अफामुपायं प-रिखुजेज्जा जे णं अन्नगारधम्मं पडिबज्जिना णं समइ सायरिय वा परोयरियं वा तेउकाणं सेवेज्ज वा, मेवाविज्ज वा सेविज्ज-माणं अन्नमि समणुजाणेज्ज वा, तथा नवएइ वंभेचरगुत्तीणं जे केइ साहु वा साहुणी वा एकमवि खेदिज्ज वा विराहेज्ज वा, खेदिज्जमाणं वा विराहिज्जमाणं वा वंभेचरगुत्तिं परमिं स-मणुजाणेज्ज वा, मथेऽं वा वायाए वा काणस वा से णं मि-च्छादिद्वी, न केवलं मिच्छादिद्वी अभिगट्ठिमिच्छादिद्वी वि-जाणेज्जा । मे भयवं ! जे णं केइ आयरिए वा मयहएइ वा असइ कहिं वि कयाइ तहाविदाणं ममासज्ज इणंमा निग्गंथं पवयणमन्नहा पव्वेवज्जा, से णं कि पावेज्जा ? गोयमा ! जं मावज्जायरिणं पावियं । महा० ५ अ० ।

(प्रवचनान्यथाप्रपणायं सावधाऽऽचार्यः । तद्वचनम् ' सावज्जायरिय ' शब्दे वक्ष्यामि)

पवयणउच्चावणया-प्रवचनोद्भावना-खी० । प्रवचनस्य ऋदाशङ्कस्योद्भावनां प्रभावनां प्रावचननित्यधर्मकावादाऽ-दिलक्षिधिविषयेवावजननं प्रवचनोद्भावनम्, नद्वय प्रवचनो-द्भावना । शासनप्रभावनायाम्, स्था० १० डा० ।

पवयणकुशल प्रवचनकुशल-पुं० । स्वार्थोत्तराववादभाव-व्यवहारकुशल, ध० ।

अथ प्रवचनकुशल इति पठं भावभावकलक्षणं वेत्तुम्-
सुत्तं अन्त्ये अ तथा, उम्मग्गं देववापुं धावो ५ ववहादे ६ । तु कुमलं पत्तो, पवयणकुमलो तसो छद्धा ॥ ५९ ॥

सुत्तं स्वर्गवये यः कुशलं प्राप्त इति प्रत्येकं याजनीयम् । ध० २०२ अवि० ६ लक्ष० । आद्यकपर्यायोचिनमृताध्वेत्यर्थः १ । तथाऽर्थे स्वार्थमर्थे संविप्रगीताधर्ममपि स्वार्थध्वयेन कुशलं प्राप्त इत्यर्थः २ । उत्तरं सामान्याहो ३ । अपवादं विशेषमर्थेन कुशलः । अर्थ भावः-केवलं नोत्तरमिवा-लभ्यते, नापि केवलमपवादं, किं नूनमपि यथायागमा-लम्ब इत्यर्थः ४ । भावे विधित्तरे धर्मोत्पत्तेः कारण-रूपे कुशलः । इदमुक्तं भवति-विधिकाश्रित्यस्य बहु मन्यते, स्वयमपि सामग्रीसङ्गाध यथाशक्ति विधिपूर्वकं धर्मोत्पत्तेः प्रवर्तते । सामग्री अभावे पुनर्विध्यागधनमनोधाक्ष भू-ज्यतेति ॥ व्यवहारं गीतार्थोऽन्वितिरूपे कुशलः देशका-

लाऽऽपेक्षयन्त्येवमपवावर्तवदिगुरुलाघवपरिहाननिपुणगीता-
र्थाऽन्तरितं व्यवहारं न दूषयतीति भावः ६ । " एसां पवयण-
कुसला, क्षुब्धयो मुणिवरेदि " निद्रोः । किरियागार्यै छ-
ब्धिवह-सिगार्यै भावसहस्स १ ॥ " एतानि भावभावचकस्य
किरियासल्लगानि पडेव लिङ्गानि । ध० २ अ० १० । दर्श० ।

संप्रत्यस्यैव पष्ठलक्षणस्य भावार्थे विवरी-
पुराचमेवं गाथाप्रथमपादेनाऽऽह-

उचियमहिज्जइ सुत्तं, ।

॥५३॥

उचनं योग्यं भावकभूमिकायामधीते पठति सूत्रं प्रवचन-
मात्रादिपञ्चजीवनिकानाम् । उक्तं च- "पवयणमारिज्जुञ्जी-वाणि-
यन्ता उभयथां वि हयस्स १" (प्रहणुशिलेति तत्र प्रकृतम्)
उभयतः सूत्रतोऽर्थात् इतरस्य भावकस्येति सूत्रप्रहण-
मुपलक्षणं, तेनान्यदपि पञ्चसंग्रहकर्मप्रकृतिकं शास्त्रसंदेहं
गुरुप्रसादिकृते निजप्रज्ञाऽनुसारं जिनज्ञासवत्पठतीति ।
ध० २ अ० ६ लक्ष ।

प्रवचनकुशलमाह-

सुत्तयेहेउकारण-वागरणसमिद्धचित्तसुयधारी ।

पौराणदुद्धरधरो, सुयरणसिन्हाणमपि पुणो ॥५३॥

धारियगुणियसमीहिय, निजवणा विउलवायणसमिद्धो ।

पवयणकुसलगुणनिही, पवयणहियनिगहसमन्थो ॥५४॥

सूत्राऽऽमकन्यान्त्राथो, यदि वा-त्रयुक्तोऽर्थोऽस्ति उक्ति
सूत्रार्थः, न त्वज्जगानादुक्तार्थमिति भावः । हेतुरन्वयव्यतिरे-
काऽऽमकः, कारणमुपनिमात्रम्, हेतुकारणं व्याक्रियते
प्रतिपाद्यतेऽनेनेति हेतुकारणव्याकरणं समुद्धम, अनेकानि-
शयाऽभ्यक्तव्यात्, चित्वाभाध्यर्थभूतम्, अनन्तागमपर्यायाऽऽ-
मकव्यात् । एवरूपं धृतं धारयतीत्यवशीलः सूत्रार्थहेतुकार-
णव्याकरणसमुद्धविश्रुतधारी । तथा पौराणमिव पौराणं
यादृशमतीतद्व्यतीतमात्रं तादृशमिदानीमप्यतिदुल्लभ्येनेति
भावः । दुद्धरनयभङ्गाऽऽकुलतया प्राकृतजनैर्द्वारयितुमशक्यं
धरते-थीत् प्रवचनमिति पौराणदुद्धरधरः । तथा धृतरत्नस्य
निधानमिव पूर्णैः प्रतिपुष्णोऽर्थनिर्णयप्रदानाऽऽदिना । तथा
धारितं सम्यग्धारणाधिपयीकृतं, न विनष्टमिति भावः ।
गुणितं च बहुशः परावर्तितम् । तथा सम्यक् ईदितं पूर्वापर-
संबन्धपूर्वापरत्याहृतत्वेनेत्यर्थः । मीमांसितं समीहितम् ।
एतानि वचनविशेषणानि इत्थंभूतेन प्रवचने तस्य निर्यापणा
मीमांसिततया निर्दोषत्वेन निश्चयतया विपुला विरोधार्थं
बहूनामाचार्याणां सकाशं प्रहणान् । वाचना विपुलावाचना,
तया च समुद्धो धारितगुणितसमीहितनिर्यापणाविपुलवा-
चनासमुद्धः । तथा प्रवचनपरिहानानुगतानां गुणानां निधि-
रिव सुगुणितः । किमुक्तं भवति ?-प्रवचनमाध्यात्मनो
हितं वहत्येवेषां च हितमुपदिशतीति तथा प्रवचनस्याहिता
अवशेषोपापिणस्तन्निग्रहे समर्थः प्रवचनाहितनिग्रहसमर्थः ।
पाठान्तरम्- " पवयणहियनिगहसमन्थो । " प्रवचनाय
हितः स्वशक्त्या निगुहनेन प्रभावक इत्यर्थः । निर्गमे आत्म-
नः परस्य च संसारविस्तारणे समर्थः ।

अथैव कतिपयपदव्याख्यानार्थमाह-

नयमंगाऽऽउलया, दुद्धर इव सरो सि ओवम्मे ।

६६७

धारियमविगुणहो, गुणियं परियत्तिथं बहुसो ॥५४॥

पुन्नावरवंधेणं, समीहियं वाडयं तु निजवियं ।

बहुविहवायणकुसलो, पवयणआहिए य निगिवही ॥५५॥

गाथाद्वयमपि गतार्थं नवरं वाचनमाक्षेपपरिहारपूर्वकत-
या सम्यक् गुरुपादान्तिकं निर्णीताधीकृतं, निर्यापितं विपु-
लवाचनासमुद्ध इत्यस्या व्याख्याने, बहुविधया वाचनया
गुरालां दत्ता बहुविधवाचनाकुशलः । उक्तः प्रवचनकुशलः ।
व्य० ३ उ० ।

पवयणसिंसा-प्रवचनसिंसा-त्सी० । जिनशास्त्रापाञ्चजनाया-
म्, पञ्चा० १२ विच० पूजाविधानाऽप्रतिपादनपरं जिनशासन-
मन्यथा कथमाहताः शोवाऽऽदिव्यतिरेकेणाऽपि जिनं पूजय-
न्ति इत्यादिरूपायां जिनशासनोऽस्माद्यायाम्, पञ्चा० १२ विच० ।

पवयणगहियत्थ-प्रवचनगृहीतार्थ-पुं० । प्रवचनस्य गृहीतो-
ऽर्थः सर्वसाधारणं येन स तथा । गीतार्थं, व्य० १० उ० ।

पवयणगुरु-प्रवचनगुरु-पुं० । प्रधानाऽऽवाच्यै, पञ्चा० ६ विच० ।

पवयणशिणहव-प्रवचननिहव-पुं० । प्रवचनमार्गं निहवतेऽ-
पलपन्त्यन्यथा प्रकल्पयन्तीति प्रवचननिहवाः । बहुरताऽऽदि-
त्सुप्रकल्पकपुं, स्या० ७ डा० । (तं च ' शिणहव ' शब्दे च-
तुर्धमां २०६४ वृष्टे व्याख्याताः)

पवयणदेवया-प्रवचनदेवता-त्सी० । शासनदेव्याम्, स्या०
१० डा० ।

पवयणपक्षसीय-प्रवचनप्रत्यनीक-त्रि० । शासनप्रत्यनीके,
पं० व० १ द्वार ।

पवयणवत्ता-प्रवचनवत्कृ-त्रि० । सूत्रार्थवत्कृति, पं० व० १ द्वार ।

पवयणमाउच्चा-प्रवचनमातृ-त्सी० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य
मातर इव तत्प्रसूतिहेतुत्वाम्मातरो जन्यः प्रवचनमातरः ।
पा० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य तदाधारस्य वा संघस्य
मातर इव प्रवचनमातरः । स० ८ सम० । आवा० । आ०
म० । प्रवचनाऽऽचारंषु समितिगुप्तियुः ।

अदृ पवयणमायाञ्चो पसत्ताञ्चो । तं जहा-इरियासमिई,
भामासमिई, एसणासमिई, आयाणभंडमत्तनिकेवणास-
मिई, उचारपासवणवेत्तजल्लमिआणपारिद्धावणिआसमिई,
मसगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती ।

स० ८ सम० । आ० वृ० । ध० । एतदर्थेप्रतिपादके चतुर्वि-
शे उत्तराध्ययने, उक्त० ।

संप्रति नामार्थमाह-

अदृसु वि समिईसुं, दुवालसंगं समयरह जम्हा ।

तम्हा पवयणमाया, अज्जकणं होइ नायव्वं ॥५४॥

अदृस्त्वप्यष्टसंख्यास्वपि समितिषु द्वादशाङ्गं प्रवचनं स-
मवतरति संघर्षात् यस्मात्, ताश्चहाभिधीयन्त इति गम्यते ।
तस्मात् प्रवचनमाता प्रवचनमातरौ बोधचारतर इति । इव-
मध्ययनं भवति ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । गतो नामतिष्य-
को निक्षेपः ।

संप्रति सूत्राऽऽलापकनित्येषावसरः, स च स्वप्ने सति भवती-
ति सूत्रानुगमं सूत्रमुच्चारणीयम् । तन्वदम्—

अद्व पवयणमायाओ, समिती गुची तदेव य ।

पंचव य समिद्विओ, तओ गुचीओ आहिया ॥१॥

इरियाभासेसणादासो, उचारे समिद्वि इय ।

मण्युची वयगुची, कायगुची य अद्वमा ॥२॥

एया पवयणमाया, समासण वियाहिया ।

चारसंगं जिणक्खायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥३॥

प्रकटार्थमेव । उल० २४ अ० ।

एया पवयणमाया, जे सम्मं आयरे मुणी ।

सो खिपं सत्त्वसंसारा, विप्पुचइ पंडिए ॥७७॥

सप्रथमेव, नवरं सम्यगविपरातेन न तु दम्भाऽऽदिना इति
सूत्रार्थः । उल० २४ अ० ।

पवयणरहस्य-प्रवचनरहस्य-न० । छेत्रस्वप्ने, पं० भा० ४ कल्प ।
पं० चू० ।

पवयणवच्छल्लसुत्त प्रवचनवात्सल्ययुक्त-त्रि० । संघस्य सू-
त्तायैवार्थी वत्सलभावयुक्तः, पं० व० १ द्वार ।

पवयणवच्छल्लसुत्ता-प्रवचनवत्सलता-स्त्री० । प्रकृष्टं प्रशस्नं
प्रगतं वा वचनमागमः प्रवचनं द्वादशाङ्गं, तदाचारो वा स-
ङ्गवस्तस्य वत्सलता प्रवचनवत्सलता । प्रत्यनीकत्वाऽऽदि-
तिरासेन शास्त्रनहितकारितयायाम्, स्था० १० डा० ।

पवयणसार-प्रवचनसार-पुं० । प्रवचनसंज्ञाह, आच० ४ अ० ।
“तन्मा पवयणसारे.” (१) सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ल० प्र० ।
“पवयणसारद्वारं” (२) प्रव० १ द्वार । “पवयणसारद्वारं”
(१६१३) । श्रीतिमिन्द्र चुरिवेरवितेन ग्रन्थे, प्रव० २७६ द्वार ।

पवयणहिय-प्रवचनहित-त्रि० । प्रवचनमिति द्वादशाङ्गम् । अ-
ध्वा ध्रमणसंघः, तस्य हितः सुखम् । प्रवचनोपकारके, पं०
चू० १ कल्प । पं० भा० ।

पवयणहियणिगहसमत्थ-प्रवचनाहितनिग्रहसमर्थ-त्रि० । प्र-
वचनाऽवर्णेवादिनां निग्रहसमर्थं, व्य० ३ उ० ।

पवयणहुहाह-प्रवचनोहुहाह-पुं० । प्रवचनमालिन्त्य, ग० २ अधि० ।

पवयणहुहाहकर-प्रवचनोहुहाहकर-त्रि० । आवश्यकोक्तभाष्ट-
साधुवत् प्रवचनमालिन्त्यकरः, ग० ३ अधि० ।

पवयणोवधाह-प्रवचनोपघातिन्-त्रि० । प्रवचनोपघातकार-
के, यथा पिण्डग्रहणं कुर्वता निर्धमनाऽऽद्यचिन्त्यध्यानम् ।
ध० २ अधि० ।

पवयणोवधाय-प्रवचनोपघात-पुं० । प्रविष्टराजाऽऽदिना जि-
नशासनापभ्रंशे, व्य० १ उ० । (प्रवचनोपघातारक्तो विष्णु-
कुमारवद् विद्युद एवेति ‘रायदुद्र’ शब्दे वच्यते)
पवर-प्रवर-त्रि० । प्रकपेण वरः श्रेष्ठः । उल० ११ अ० । अ-
तिप्रधाने, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । सूत्र० । स्था० । विशेष० । रा० ।
जी० । आ० म० प्रज्ञा० औ० । स० । विशतितमायां गौणा-
नुज्ञायाम्, न० ।

पवरगं-देशी-शिरसि, दे० ना० ६ वर्गे २६ गाथा ।

पवरकच्छ-प्रवरकच्छ-पुं० । कच्छदेशे, जं० ३ वल्ल ।

पवरकुंदुरुक-प्रवरकुंदुरुक-न० । विशिष्टचीडामिधाने गन्ध-
द्रव्यविशेषः, कल्प० १ अथि० २ लृण । जं० । औ० । स० ।

पवरगंय-प्रवरगन्ध-पुं० । प्रवरं गन्धः, प्रवरगन्धोपेतः, त्रि० ।
स्था० ८ डा० ।

पवरगवल-प्रवरगवल-न० । वरमहिषऽङ्गे, जं० ३ वल्ल० ।

पवरगोणुवाण-प्रवरगोयुवन्-पुं० । अष्टतरुणयलीचर्दे, “नी-
नुपलकयामिलरहि” पवरगोणुवाणर्पिहि ति । ” भ० ६ श०
३३ उ० ।

पवरजुयति-प्रवरयुवति-स्त्री० । तरुणायाम्, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरदित्तये-प्रवरदीप्ततजस्-त्रि० । प्रवरभायतया धरद्गति-
तया च युक्ते, स० ।

पवरधूवण-प्रवरधूपन-न० । गन्धयुक्तयुपदेशविरचिते धूप-
विशेषः, ज्ञा० १ ध्रु० १७ अ० ।

पवरपरहित-प्रवरपरहित-त्रि० । प्रवरं यथा भवतीत्येवं
परहितं, भ० २ श० ५ उ० । “मंगल्लाहं वन्थाहं पवरमं-
गल्लाहं पवरपरहितम् । ” (पवर नि) द्वितीयायवहुवचनलो-
पान् प्रवगाणि प्रधानानि परहितानि निवर्तितः । अग्र-
वा-प्रवरश्चासौ परहितश्चानि समाप्तः । औ० जी० ।

पवरभवण-प्रवरभवन्-न० । प्रवरंगेहः, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरभुय-प्रवरभुज-पुं० । प्रलम्बावहो, औ० ।

पवरभूसण-प्रवरभूपण-न० । तलभङ्गकावाहुलिकाप्रभृति-
भूतः, औ० ।

पवरगयमीह-प्रवरगजमिह पुं० । पूर्वकृतनपःप्रभावान् प्र-
कृष्टगजवर्गः, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरवन्धमादि-प्रवरवन्धाऽऽदि-त्रि० । प्रधानवस्त्रप्रभृती, प-
ञ्जा० ६ विव० ।

पवरवीर-प्रवरवीर-पुं० । प्रधानभेदे, भ० ७ श० ६ उ० ।

सुभंटे, विपा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पवरा-प्रवरा-स्त्री० । श्रीवासुदेवस्य शासनदेव्याम्, प्रव०

२७ द्वार ।

पवसेत् प्रवसन्-त्रि० । देशान्तरे गच्छति, प्रा० ४ पाद ।

पवसाण-प्रवसन्-न० । जिनकल्पाऽऽदिप्रतिपत्तौ देशान्तरगम-
ने, पं० चू० २ कल्प ।

पवसमाण-प्रवसन्-त्रि० । देशान्तरे गच्छति, सूत्र० २ ध्रु०
२ अ० ।

पवमितकाम-प्रवमितकाम-त्रि० । पणिधानुकामे, “ पिड-
वायपडिणए पवमितकामे मत्तं जीवगमायाए । ” आ-
चा० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पवमिय-प्रापित-त्रि० । देशान्तरे गन्तुं प्रवृत्ते, ज्ञा० १
ध्रु० २ अ० । स्वस्थानवनिर्गते, ज्ञा० १ ध्रु० ७ अ० ।

पवह-प्रवाह-पुं० । प्रवह-घञ् कृत्तिः । “ घञ् कृत्तिर्वा ”

॥ ८ । १ । ६८ ॥ इति त्रैलोक्य वैकलिकशब्दः । पवहो । प-

बाहो । प्रा० १ पाद । प्रभावे. स्था० १० डा० “ विमला,
यं दिता कयमादीया कयमाप्यहा । ” भ० १३ श० ४ उ० ।

पवहण-प्रवहण-न० । वसराऽऽदिषु वाहनेषु, औ० । पोते,
“ समुद्रे पवहणं पातह । ” आ० म० १ अ० ।

पवहाइ-वैशी-प्रवृत्ते, दे० ना० ६ वर्ग ३४ गाथा ।

पवा-प्रपा-स्त्री० । जलदानस्थाने, झा० १ धु० ८ अ० ।

प्रवा० । दृश० । भ० । औ० । पानीयशालायाम्, कल्प०
१ अधि० ४ क्षण । रा० । व्य० । जलदानमण्डपे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार । आचा० ।

पवाइय-प्रवादित्-वि० । आस्कालिते, औ० । आ० म० ।
प्रवा० । रा० ।

पवाडेमाण-प्रातयत्-वि० । अघःप्रातयति, भ० १७ श०
१ उ० ।

पवाय-प्रवाद-पुं० । प्रकषेणोद्यते प्रतिपाद्यते स्वाभ्युपगतो-
ऽग्रे धैरिणि प्रवादाः । दर्शनेषु, “ अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावा-
न्, यथा परं मन्त्रिणः प्रवादाः । ” स्या० । प्रकृष्टो वादः
प्रवादः । आचार्यपारम्पर्योपदेशः, “ जे महं अवहिमण, प-
वाण्ण पवार्यं ज्ञाणजा । ” (१६७) (जे महं इत्यादि) यः
पुरुस्तमांशो महान्महापुरुषो लघुकर्मो ममाभिप्रायात्
विद्यते वहिर्मनो यस्यासाववहिर्मनः सर्वत्रोपदेशवर्त्त-
नि यावत्, कुतः पुनस्तदुपदेशनिश्चय इति चेदाह- (प-
वाण्ण इत्यादि) प्रकृष्टो वादः-आचार्यपारम्पर्योपदेशः
प्रवादः, तेन प्रवादेन सर्वत्रोपदेशः जानीयात्परिच्छिन्नादि-
नि । यदि वा-अणिमाद्यऽऽदिष्वैश्वर्यदर्शनादीप न तीर्थक-
द्वचनादिर्मनो विधत्ते । तीर्थिकानिन्द्रजालिककल्पानिति
मन्वा तदनुष्ठाने तद्वादांश्च पर्यालोचयति । कथमित्याह-
(पवाण्ण इत्यादि) प्रकृष्टो वादः प्रवादः सर्वज्ञवाक्यं, तेन
मौनीन्द्रश्च प्रवादेन तीर्थिकप्रवादं जानीयात्परिच्छेद्यत् ।
तद्यथा-वैशेषिकास्तनुषुवनकरणाऽऽदिकमीश्वरकर्तृकमिति
प्रतिपक्षाः । तदुक्तम्-“ अन्यो जन्तुरनीशः स्या-दात्मनः सु-
खदुःखयोः । ईश्वरं प्रेरितो गच्छेत्, स्वर्गं वा स्वर्गमेव च ॥ १ ॥ ”
इत्यादिकं प्रवादमार्गीयप्रवादेन पर्यालोचयेत् । तद्यथा-अभे-
न्द्रधनुरादीनां विश्वसापरिणामलब्धाऽऽत्मलाभानां तदतिरि-
क्त्वाऽऽदिकारणपरिकल्पनायामतिप्रसङ्गः स्यात् । तथा घट-
पटाऽऽदीनां द्रव्यवत्कवीचसलिलकुलालानुरीचमहाकाकु-
बिन्दाऽऽदिव्यापारानन्तरावासाऽऽत्मलाभानां तदनुपलब्धव्या-
पारेश्वरस्य कारणपरिकल्पनानां रासभाऽऽदिरपि किं न स्यात् ?
तनुकरणाऽऽदीनामप्यव्यवस्थकृतकर्मोऽऽपादितं वैविध्यं,
कर्मयोगोऽनुपलब्धेः कुत पतति चित्, समानः पर्यनुयोगः ।
अपि च-तुल्ये मातापित्रादिके कारणे अपत्यवैविध्यदर्श-
नावधिकेन निमित्तेन भाव्यम्, तन्नेश्वराभ्युपगमेऽप्यह-
हमेवैवैवैव, नाप्यथा सुखदुःखसुभगदुर्भगाऽऽदिजगद्वैचि-
त्र्यं स्यादिति । तथा-साहचर्या एवमाहुः-यथा-“ सत्वरज-
स्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, प्रकृतेर्महान्ततोऽहकारस्त-
स्मादेकादशेन्द्रियाणि पञ्चतन्मात्राणि, तन्मात्रेभ्यः पञ्च भू-
तानि, बुद्धयश्चैतन्यं पुरुषश्चेतयते, स चाकर्त्ता निर्गुण-
श्चेति । ” तथा प्रकृतिः करोति पुरुष उपपन्नकृते, ततः कैवल्य-
वस्थायां द्रष्टाऽस्मीति निवर्तते, इत्यादिकं युक्तिवत्कल्पवैचि-

रन्तरः सुहृदः प्रत्यप्यन्ति । तथाहि-प्रकृतेरचेतनत्वात् कुल
आत्मोपकाराय क्रियाप्रवृत्तिः स्यात् ? कुतो वा दृष्टव्यात्मो-
पकाराय प्रवृत्तिर्न स्यात् ? अचेतनायास्तद्विकल्पासंभवात्,
नित्यायाश्च प्रवृत्तिनिवृत्तभावात् पुरुषस्याप्यकर्तृत्वे संसा-
रोद्वेगमौलौत्सुक्यभोक्तृत्वाऽऽद्यभावः स्यादिति । उक्तञ्च-
“ न विरक्तो न निर्विषाणो, न भीतो भवबन्धनान् ।
न मोक्षसुखकाङ्क्षी वा, पुरुषो निष्क्रियाऽऽत्मकः ॥ १ ॥
कः प्रवर्जनि सांख्यानां, निष्कियं क्षेत्रभोक्त्रि ।
निष्क्रियत्वाकथं वाऽस्य, क्षेत्रभोक्तृत्वमिष्यते ? ॥ २ ॥ ” इति ।

तथा-शौद्धादनिश्चिप्यका यन् सत्तत्सर्वं क्षणिकमित्येवं
व्यवस्थिताः । तत्रोत्तरम् । यदि निरवयवो विनाशः स्यात्
ततः प्रतिनियतः कार्यकारणभाव एव न स्यात्, एकस-
न्तानान्तर्गतत्वात्स्यादिति चेत्, अशिक्षितस्यैवाप्येतत्, तथा-
हि-न सन्नानिव्यतिरेकेण कश्चित् सन्तानोऽस्ति, तथा चं
सति पूर्वकालक्षणावस्थायित्वमेव कारणत्वमेव सर्वं स-
र्वस्य कारणं स्यात् सर्वस्य पूर्वकालक्षणावस्थायित्वापत्ति-
श्चिरेतदिति । किं च-

“ यज्जानमात्रमेव, प्रवृत्तं न तस्य का क्रिया कुम्भे ? ।
नोपपन्नमात्रमेव, क्षिप्तं संतिष्ठते वारि ॥ १ ॥
कर्तारं ज्ञातविनेषु, धर्मीधर्मैक्रिया न सम्भवति ।
तद्भावे बन्धः का, बन्धाभावे च को मोक्षः ? ॥ २ ॥ ”
इत्यादि वादेष्वन्यानां तु भूतवादेनाऽऽत्मपुरुषपापपरलोका-
ऽभाववादिनां निर्मम्योदयतया जनताऽऽनिगानां न्यकारपदव्या-
धानमनुत्तरमेवोत्तरमिति ।

अपि च-

“ अग्रहणचर्यग्रहैः भूदैः परदारघणैश्चाभितैः ।
साहन्द्रजालविषयत्, प्रवर्तिनमसन्तिकप्रयत्नत् ॥ १ ॥ ”

तथा-

“ मिथ्या च दृष्टिर्विषयः कृपाशी,
मिथ्यामतिश्चापि विवेकश्चया ।
धर्मीयं येषां पुरुषाधमानां,
तेषामधर्मो मुवि कीदृशोऽप्यः ? ॥ २ ॥ ”

इत्यनया दिशा सर्वेऽपि तीर्थिकवादाः सर्वज्ञवादमुत्सृज्य
निराकार्यो इति स्थितम्, तन्निराकरणं च सर्वज्ञप्रवादे निरा-
कार्यं च तीर्थिकप्रवादमभिहितः प्रकर्तव्योऽस्ति । आचा० १
श्रु० ४ अ० ६ उ० । उक्तं । सूत्रं । आ० म० ।

प्रात-पुं० । गते, झा० १ श्रु० १४ अ० । विपा० । श्रुणुषु, यत्र
सुमूर्खो जनाः भूय्यां पतन्ति । रात्रिधात्र्यां च । ज० १ वक्त०
झा० । पर्वतात्पतज्जलसमूहः, स० ७९ सम० ।

पवार्यत-प्रवात्-वि० । प्रवहति, “ अंसिपणं पवर्दनि सिंसिरे
मारुप पवार्यतः । ” आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पवायग-प्रवाचक-पुं० । प्रकषेण प्रधानः, आदौ वा वाचकः
प्रवाचकः । गणधरे, आ० म० १ अ० । आ० वृ० । वि०० ।

पवायदह-प्रपातदह-पुं० । प्रपतन् प्रपातस्तदुपलक्षितो हृदः
प्रपातदहः । प्रपातकुरादे, यत्र हिमप्रवादेर्नगात् गह्राऽऽदिका
महानदी प्रणालेनाधो निपतति । स्या० ।

अञ्चु । मंदरदाहिणेणं भरेह वांसं दो पवायदहा पधत्ता । तं

जहा-बहुसमतुल्ला० जाव गंगप्पवायदहे चैव सिंधुप्पवायदहे चैव । एवं हेमवण् वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-रोहिण्यप्पवायदहे चैव रोहिण्यप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरहोण्यं हरिवासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-हरिप्पवायदहे चैव, हरिकंतपवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरदाहोण्यं महाविदेहे वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सीयप्पवायदहे चैव, सीओदयप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरहोण्यं रम्मण् वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव सरप्पवायदहे चैव, सरकंतपवायदहे चैव । एवं हेरन्नण् वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सुवण्कूलप्पवायदहे चैव, रूपहूलप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरहोण्यं एरवण् वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव रत्तप्पवायदहे चैव, रत्तवडप्पवायदहे चैव । स्था० ५ डा० ३ उ० ।

(गङ्गाप्रपातदहाऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

पवाया-प्रवाता-स्त्री० । प्रगतवातायां शय्यायाम्, या हि श्री-
पम्कालेऽपराहणे उपलेपनाऽऽदिकरणेन धर्मं नाशयति । ५०
१ उ० २ प्रक० । आचा० ।

पवाल-मवाल-पुं० । किशलये, " किसलयादे पक्षवा पवाला
य । " पाह० ना० १३८ नाथा । " विह्दुमं पवालं । " पाह०
ना० २२८ नाथा ।

पवास-प्रवास-पुं० । देशान्तरगमने, आच० १ अ० । " अनः
समुद्धवादी वा " ॥ ८ । १५४ ॥ इति वैकल्पिको दीर्घः ।
प्रा० १ पाद् ।

पवाह-प्रवाह-पुं० । सन्त्ययाम्, पं० व० ४ द्वार । आ० म० ।
आच० । वंशे, विशेषे । आच० ।

पवाहण-प्रवाहण-न० । प्रवाहणे अनेनेति प्रवाहणम् । जले,
तस्य मलप्रक्षालनत्वात् । आ० म० २ अ० ।

पवित्रा-हविका-स्त्री० । " सिरिद्धहा पवित्रा । " पाह० ना०
२१८ नाथा । पतिगान्धर्वादे, दे० ना० ६ धर्म ४ नाथा ।

पविश्य-प्रविकीर्ण-त्रि० । विलिते, स्त्री० । व्याप्ते, " नरवहप-
विश्रममहीवहपहा । " नरपतिना राज्ञा प्रविकीर्णा गमनाऽऽ
गमनाभ्यां व्याप्ते महीपतिपथो राजमार्गो यस्यां सा तथा ।
प्रा० १ ध्रु० १ अ० ।

पविकत्यथ-प्रविकत्यन-न० । आत्मश्लाघायाम्, स० ३०
सम० ।

पविकमिय-प्रविकसित-त्रि० । प्रकर्षेण विकसितमुद्गोपं गत-
म् । प्रोद्बुद्धे, क० प्र० १० प्रक० ।

पविकिरमाण-प्रविकिरत्-त्रि० । मुञ्चति, " जालासहस्तादे
पविकिरमाणारं भियाइ । " स्था० ८ डा० ।

पविकरिय-प्रविकरित-न० । इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ते, रा०

पविज्जल-प्रदीप्तुमल-त्रि० । प्रतप्तजले, " सयाजला नाम न-
दीभिर्मृग्या । पविज्जला लाहविलीणगता । " (२१) रुधिराऽऽ-
विलयान् पिच्छिला विस्तीर्णगर्भारजला वा । अथवा-प्रदी-
प्तजला वा । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पविट्ठ-प्रविट्ठ-त्रि० । अन्तर्गते, अतु० । सूत्र० । उक्त० ।

पवित्त पवित्र-न० । " पञ्चैतानि पवित्राणि, सर्वेषां धर्मचा-
रिणाम् । अहिंसा सत्यमस्तेय-मल्लभ्याऽपरिग्रहाः ॥ १ ॥ "
उक्त० १२ अ० । दम्, पवित्रशब्दभवः । दे० ना० ६ वर्ग १४
नाथा ।

पवित्तय-पवित्रक-न० । अङ्गगुलीयके, भ० २ श० ५ उ० ।
औ० ।

पवित्ति-प्रवृत्ति-स्त्री० । प्रवर्तने, आचा० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । आत्मेच्छायाम्, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । प्रथमाभ्यान्ते, डा०
१८ डा० । चेष्टायाम्, पञ्चा० ६ विव० । प्रवर्तने प्रवृत्तिः । अतुष्टा-
नरूपायां परिशुद्धप्रतिपत्त्यनन्तरमभिव्यक्तं तत्प्रविष्टयायां वि-
शिष्टक्रियायाम्, पा० १६ विव० । (प्रवृत्तिलक्षणम् ' धम्म '
शब्दे चतुर्थभागे २६७० पृष्ठ उक्तम्) न्यायसंमते शुभाऽऽशुभ-
फले विवर्तिविधे वाक्यभेदः कायव्यापारे, स्यात् ।

पवित्तिम-प्रवृत्तिम-पुं० । सौविश्रुपाक्षिकस्य प्रवृत्तचक्रवा-
तुरोपे सति यमं, डा० १६ डा० ।

पवित्तिया-पवित्रिका-स्त्री० । ताक्षय्ये अङ्गुलीयके, शा० १
ध्रु० ५ अ० ।

पविन्थर-प्रविन्थर-पुं० । धनधान्याऽऽदिप्रविन्थरं, प्रश्न० ५
आश्र० द्वार । धनधान्यादिपदचतुष्टयाऽऽदिप्रविभूतिविस्तारं,
उक्त० १ अ० । प्रश्न० । गृहापरस्करं, दशा० ६ अ० ।

पविन्थरिण्य-प्रविन्थर-न० । विस्तारवर्ति, प्रश्न० ५ आश्र०
द्वार ।

पविद्ध-प्रविद्ध-त्रि० । यद्वन्दनं ददन् नश्यति तादृशं वन्दन-
दोषं, " पविद्धं वंदणमं देतस्यो चय उट्ठना णास्मति । "
आ० चू० ।

पविद्धमणुवरारं, जे अर्पितो गिजंतिओ होइ ।

जन्व व तन्व व उज्झइ, कियकिओऽवतारं चैव ॥ ५६ ॥

" पविद्धमणुवरारं ति । पविद्धं नाम यदुपचारग्राहकम् ।
एतदेव व्याचष्टे-यद्वन्दनं कुरुभ्याऽर्पयन् ददन् नियन्त्रिता
भवति, अनवस्थित इत्यर्थः । अनवस्थितत्वेन च यत्र वा तत्र
वा स्थाने प्रथमप्रवेशऽऽदिलक्षणं समामर्शप वन्दनकमुक्ति-
त्वा नश्यति । क इव यथा किमुऽभनीत्याह- (कियकिओव-
स्वरं चैव ति) एतदुक्तं भवति-कनचित् भाटकिना कुत-
श्चिन्नगराग्नगरान्तरं स्वरकरं भाण्डमुपनीतम्, अयस्कर-
स्वामिना च स भाटकी भाणितः प्रतीक्षस्य किञ्चित्कालं
यावत्स्यावस्करस्यावतारणाय स्थाने किञ्चित्स्थान्यामि कुडा-
ऽपीति । स प्राह-मयाऽस्मिन्नेव नगरे समानेत्यमिदमित्ये-
वाक्यमनः कृतकृत्यत्वाप्राप्तः प्रतीक्षेऽस्मिन्पुनस्तथा स्थाने एव
तद्भाण्डमुत्किरवा गच्छति । एवं यासुराण्यस्थान एव यद्वन्दनं प-

रिश्यथ नश्यतेत्यथावतांशेन दृष्टान्त इति । प्रथ० २
आ० । ५० । आ० ।

पविद्धय-प्रविध्वस्त-त्रि० । भस्मसाद्भूते, जी० ३ प्रति० १
अधि० १ उ० । विध्वस्ताभिसूक्ष्मभूते, आ० ३ आ० १ उ० ।

पविभक्ति-प्रविभक्ति-स्त्री० । प्रविभजने प्रविभक्तिः । न० । प्र-
कर्षेण स्वल्पसम्मोहाभावलक्षण विभागः पृथक्त्वम् । उ-
त्त० २ अ० । पृथक्, पृथक् विभागे, उत्त० २ अ० ।

पवियक्त्वा-प्रविचक्ष्ण-त्रि० । प्रकर्षेण अभ्यासानिश्चयेन
विचक्षणः । क्रियासहितज्ञानयुक्त, उत्त० १ अ० । अभ्यासा-
निश्चयः । किर्या प्रति प्रावीण्यवन्ति, उत्त० १ अ० ।

पविचार-प्रविचार-पुं० । अत्रत्यनवायाम्, प्रथ० १ आ० । (दे-
वपरिचाराणां 'देवपरिचाराणां' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ६२६ पृ-
ष्ठपारम्याका)

पविश्रद्ध-देशी-त्वयिते, दे० ना० ६ वर्ग २७ गाथा ।

पविश्रिञ्ज-देशी-स्तिग्धे, कृतनिपेधे च । दे० ना० ६ वर्ग ७४
गाथा ।

पविश्रज्ज-भञ्ज-धा० । आमहेन, "भञ्जयेम्य-मुत्तमूर-मूर—
मूर-सू-ज-विर-पविश्रज्ज-क-ज्ज-नीर-ज्जाः" ॥ ८ । ४ । १०६॥
इति भञ्जः पविश्रज्जादेशः । पविश्रज्ज । भनक्ति । प्रा०४पाद ।

पविरय-प्रविरत-न० । प्रकुटिते, जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पविरल-प्रविरल-त्रि० । प्रकर्षयद्विरलः, "पविरलपरिसि-
द्धयेनर्हति" । प्रविश्रलः दन्तविरलत्वेन परिश्रुतिता दन्तानां
कपाश्चक्षुः पतितत्वेन भग्नत्वेन वा दन्तश्रेणिर्येषां ते तथा ।
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविरलकुसिय-प्रविरलस्पृष्ट-त्रि० । प्रविरलानि घनभावे क-
र्तुमसंभवात् प्रकर्षेण यावता रेणुवः स्थितिना भवन्ति ता-
वन्मात्रेण प्रकर्षेण स्पृष्टानि यत्र वर्षे तत्प्रविरलस्पृष्टम् । प्र-
विरलवर्षे भूमिस्थरेणुमात्रसंवेकः वर्षे । "पविरलकुसियं
विश्वं सुखमग्यरेणुविश्रामस्यं गंधोदकवासं वामन्ति ।"
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविसंत-प्रविशत्-त्रि० । अन्तर्विशति, सू० प्र० १ पाठः ।
प्रा० । आ० ।

पविसमाश-प्रविशत्-त्रि० । 'पविसंत' शब्दार्थे, सू० प्र० १
पाठः । प्रा० । प्रसिपति, अ० १५ श० ।

पविसिञ्ज-प्रविश्य-अव्य० । प्रवेशं कृत्वेत्यर्थे, दश० ८ अ० ।

पविसितुकाम-प्रवेष्टुकाम-त्रि० । प्रवेशकरणेच्छा, आ० २
श्रु० १ अ० १ अ० १ उ० ।

पवीइय-प्रवीजित-त्रि० । वाय्वर्धमान्दलिते, "पवीइयचा-
मरबालवीयणियं" । प्रवीजिता श्वेतचामरबालानां सत्का
व्यजनिता यम् । अथवा-प्रवीजिते श्वेतचामरे बालव्यजनि-
का च ये स तथा । प्र० १ श० ३३ उ० । औ० ।

पवीलक्ष-प्रपीडन-न० । अलक्षणीयत्वा पीडने, दश० ४
अ० । विरुद्धतया पीडने, आ० १ श्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पवुद्ध प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण वृष्टि कृतवन्ति, "पवुद्धदेवे ति
वा निवुद्धदेवे ति वा नो वयज्जा" । आ० २ श्रु० १ अ०
४ अ० १ उ० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । निर्गते, ज० ४ वत्त० ।

पवेश्य-प्रवेदित-त्रि० । प्रकर्षेणाऽऽदी वा सर्वस्वभाषानुगामि-
न्या वा वेदितम् । आ० २ श्रु० २ अ० ३ उ० । केव-
लज्ञानवस्तुषां चलाक्य प्रतिपादिते, आ० १ श्रु० २ अ०
४ उ० । प्रकृति, उत्त० २ अ० । आ० १ श्रु० २ अ० ३
उ० । यथावस्थितार्थेऽपरेण वेदिने, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३
उ० । आ० १ विद्वद्ज्ञान । प्रकर्षेण वेदितम् प्रवेदितम् । वि-
ज्ञानं, दश० ४ अ० । उत्त० । आ० १ स्वयं साक्षात्का-
रित्वेन ज्ञानं, उत्त० १ अ० ।

पवेश्य-प्रवेदित-न० । कथनं, सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । प्र-
काशः, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । अनुभावेन, आ० १ श्रु०
१ अ० २ उ० । ज्ञाने, परिच्छेदे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
प्रकर्षेण हेतुदृष्टान्तेऽध्वनन्ततावागंगेण, सूत्र० २ श्रु० १
अ० । प्रकर्षेण, वृ० ३ उ० । पुरकंशे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पवेश प्रवेश-पुं० । प्रवेशने, पञ्चा० ८ विव० । अन्तर्भावे,
विश० । प्रश्न० । "पवेशमिगमावगन्गजोगा" । प्रवेशनिर्गम-
वागन्गन्येव वा योगा व्यापाराः प्रवेशनिर्गमवागन्गयोगाः ।
पञ्चा० ५ विव० ।

पवेश्य-प्रवेशनक-न० । गत्यन्तरादुद्बभूतस्य विजातीय-
गतौ जीवस्यापराधे, अ० ।

प्रवेशनकवक्रव्यता-

काइविहे खं भंते । पवेशणए पमत्ते । गंगेया ! च-
उच्चिहे पवेशणए पमत्ते । तं जहा-खेरइयपवेशणए, ति-
रिक्खजोशियपवेशणए, मणुसपवेशणए, देवपवेशणए ।
खेरइयपवेशणए खं भंते ! काइविहे पमत्ते ? । गंगेया !
सत्ताविहे पमत्ते । तं जहा-रयणप्पभापुढविखेरइयपवेशण-
ए० जाव अहेसत्तमाए पुढविखेरइयपवेशणए । एगे खं भंते !
खेरइय खेरइयपवेशणएणं पवेशमाणे किं रयणप्पभाए होजा,
सक्करप्पभाए होजा, एव० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगे-
या ! रयणप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।

'एगे खं भंते ! नेरइए' इत्यादौ सप्त विकल्पाः-

दो भंते ! खेरइया खेरइयपवेशणएणं पवेशमाणा किं रय-
णप्पभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगेया ! रय-
णप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।
अहवा-एगे रयणप्पभाए एगे सक्करप्पभाए होजा । अह-
वा-एगे रयणप्पभाए एगे बालुयप्पभाए होजा० जाव
एगे रयणप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ ।
अहवा-एगे सक्करप्पभाए एगे बालुयप्पभाए० जाव अ-
हवा-एगे सक्करप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ५ ।
अहवा-एगे बालुयप्पभाए एगे पक्कप्पभाए होजा, ए-

वं० जाव अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । एवं एकेका पुढवी छुडुयव्वा० जाव अहवा-एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥

“ दो भंते ! नेरइए ” इत्यादावप्राग्विशतिर्विकल्पाः । तत्र रत्नप्रभाऽऽद्याः सप्ताऽपि पृथिवीः क्रमेण पट्टाऽऽदौ व्यवस्थाप्याऽस्तसञ्चारणया पृथिवीनामकत्वविक्रययोगाभ्यां तद्व्यवस्थाः । तत्रैकैकपृथिव्यां नारकद्वयोरपत्तिलक्षणकत्वं समं विकल्पाः । पृथिवीद्वये नारकद्वयोरपत्तिलक्षणकयोरेव त्वैकविशतिरित्येवमष्टाविशतिः । (एवं एकेका पुढवी छुडुयव्वत्ति) अस्तसञ्चारणाऽपेक्षयेदसुक्रमितं ।

तिमि भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यप्पभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा । गंगया ! रयण्यप्पभाए वा होजा० जाव अहवा-अहे सत्तमाए होजा । ७ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए दो सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो रयण्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १२ । अहवा-एगे सकरप्पभाए दो वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-दो सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । एवं जहा सकरप्पभाए वत्तव्वया भाणिया, तहा मव्वपुढवीणं भाणियवा० जाव अहवा-दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४२ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए होजा । १२० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १५ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा, एवं० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । १५ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयाए एगे धूमप्पभाए होजा । २० जाव एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्प-

भाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंक्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे वालुयाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ६ । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे पंक्यप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ३ । अहवा-एगे धूमप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥ १३५॥ ४॥

“ तिमि भंते ! नेरइए ” इत्यादी चतुरशीर्विकल्पाः । तत्राह-पृथिवीनामकत्वं समं विकल्पाः । द्विक्रययोगं तु नामामेकां द्विवित्यनेन नारकोत्पादविकल्पेन रत्नप्रभया सह श्यामिः क्रमेण चरित्वा भेदस्थाः पट्टादौ नारकोत्पादविकल्पेन पंडेव, तदंते द्वादश एवै शर्कराप्रभया पञ्च पञ्चेति दश । एवं वालुकाप्रभयाऽष्टौ, पट्टप्रभया पट, धूमप्रभया चत्वारः, तमःप्रभया द्वितीयः । द्विक्रययोगे द्विचत्वारिंशद्विक्रययोगं तु तानां पञ्चविंशद्विकल्पाः । ते चास्तसञ्चारणमग्याः, तद्व्यवमेते सर्वेऽपि चतुरशीर्विकल्पाः ।

चत्वारि भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यप्पभाए होजा पुट्टा ? । गंगया ! रयण्यप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए तिमि सकरप्पभाए होजा । एवं० जाव एगे रयण्यप्पभाए तिमि अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यप्पभाए दो सकरप्पभाए होजा । एवं० जाव दो रयण्यप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-तिमि रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए होजा । एवं जाव० अहवा-तिमि रयण्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ । १८ । अहवा-एगे सकरप्पभाए तिमि वालुयप्पभाए होजा । एवं जेहं रयण्यप्पभाए उवरिमाहिं समं संचारियं तथा सकरप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारियव्वं, एवं एकेकाए समं चारियव्वं० जाव अहवा तिमि तमाए

एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ६३ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए दो बालुयपभाए होज्जा, अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए दो पंकपभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । अहवा एणे रयण्यभाए दो सकरपभाए एणे बालुयपभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यभाए दो सकरपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । अहवा-दो रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे बालुयपभाए होज्जा । १ । एवं जाव अहवा-दो रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । १५ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए दो पंकपभाए होज्जा । ० जाव अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । एवं एणं गमणं जहा तिहं तियसं-जोगो तहा भाणियव्वा ० जाव अहवा-दो धूमपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे बालुयपभाए एणे धूमपभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे बालुयपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे पंकपभाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे पंकपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ३ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे धूमपभाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे धूमपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे सकरपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १ । एवं । १० । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे तमाए होज्जा । ३ । अहवा एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए एणे धूमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे बालुयपभाए एणे धूमाए एणे तमाए होज्जा । २ । अहवा एणे रयण्यभाए एणे सत्तमाए होज्जा । १ । १६ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे पंकपभाए एणे धूमाए एणे तमाए होज्जा, अहवा-एणे रयण्यभाए एणे

पंकपभाए एणे धूमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे पंकपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १ । १६ । अहवा-एणे रयण्यभाए एणे धूमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । एवं । २० । अहवा एणे सकरपभाए एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए होज्जा । १ । एवं जहा रयण्यभाए उवरिमाओ पुढवीओ संचारियाओ तहा सकरपभाए वि उवरिमाओ उचारियवाओ जाव अहवा-एणे सकरपभाए एणे धूमपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १० । अहवा-एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे बालुयपभाए एणे पंकपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एणे बालुयपभाए एणे धूमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एणे पंकपभाए एणे धूमपभाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ३५ । २१० ।

“ वत्तारि भंते ! नेरइया ” इत्यादौ दशोत्तरे द्वे शते विकल्पानाम् । तथाहि-पृथिवीनमिकत्वं सप्त विकल्पाः, द्विकसंयोगे तु तासामिकस्य इत्यनेन नारकोत्पादविकल्पेन रत्नप्रभया सह शेषाभिः क्रमेण चारिताभिलेख्याः षट् द्वौ द्वाविध्यं नानापि षट् त्रय एक इत्यनेनापि षड्विंश । तद्वैभवेन ऽष्टादश । शर्कराप्रभया तु तथैव त्रिषु पूर्वोक्तानारकोत्पादविकल्पेषु पञ्च पञ्चेति पञ्चदश । एवं बालुकाप्रभया चत्वारश्चत्वार इति द्वादश पङ्कप्रभया त्रयस्य इति नव, धूमप्रभया द्वौ द्वाविति षट्, तमाप्रभयैकैव इति त्रयः, तद्वैभवेन द्विकयोगे त्रिषष्टिस्तथा पृथिवीनां त्रिकयोगे एक एका द्वौ चैत्येवं नारकोत्पादविकल्पे रत्नप्रभाशर्कराप्रभाभ्यां सहास्याभिः क्रमेण चारिताभिलेख्याः पञ्च, एको द्वावैकसंयोगे नारकोत्पादविकल्पान्तरे पञ्चैवेति पञ्चदश एवं रत्नप्रभाबालुकाप्रभाभ्यां सहोत्तराभिः क्रमेण चारिताभिलेख्या द्वादश, एवं रत्नप्रभापङ्कः आभ्यां नव, रत्नप्रभाधूमप्रभाभ्यां षट्, रत्नप्रभातमाः प्रभाभ्यां त्रयः, शर्कराप्रभाबालुकाप्रभाभ्यां द्वादश, शर्कराप्रभापङ्कप्रभाभ्यां नव, शर्कराप्रभाधूमप्रभाभ्यां षट्, शर्कराप्रभातमाः प्रभाभ्यां त्रयः, बालुकाप्रभापङ्कप्रभाभ्यां नव, बालुकाप्रभाधूमप्रभाभ्यां षट्, बालुकाप्रभातमाः प्रभाभ्यां त्रयः, पङ्कप्रभाधूमप्रभाभ्यां षट्, पङ्कप्रभातमाः प्रभाभ्यां त्रयः, धूमप्रभा-ऽऽविभिस्तु त्रय इति । तद्वैभवेन त्रिकयोगे पञ्चात्तरं शते, चतुर्विकसंयोगे तु पञ्चविंशदित्येवं समानां त्रिविधैः पञ्चात्तरास्तस्य पञ्चविंशत्यभिलेखे द्वे शते दशोत्तरे भवतः ।

पंच भंते ! येरइया येरइयपवेसण्यं पवेसणाया किं रय-

ख्यप्भाए पुञ्जा ? गंगेया ! अहवा-रयख्यप्भाए वा होञ्जा
 जाव अहे सत्तमाए होञ्जा । अहवा-एगे रयख्यप्भाए वा
 होजा चत्तारि सकरप्पभाए होजा ॥ जाव अहवा-एगे रयख्य
 प्भाए चत्तारि अहे सत्तमाए होञ्जा । ६ । अहवा-दो रयख्य
 प्भाए तिमि सकरप्पभाए होजा । एवं जाव अहवा-दो
 रयख्यप्भाए तिमि अहे सत्तमाए होञ्जा । अहवा-तिमि
 रयख्यप्भाए दोमि सकरप्पभाए होञ्जा । एवं जाव अ
 हवा-तिमि रयख्यप्भाए दोमि अहे सत्तमाए होञ्जा । ६ ।
 अहवा-चत्तारि रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए होजा । एवं
 जाव अहवा-चत्तारि रयख्यप्भाए एगे अहे सत्तमाए होञ्जा ।
 ७ । २४ । अहवा-एगे सकरप्पभाए चत्तारि वालुयप्भाए
 होजा । एवं जहा रयख्यप्भाए समं उअरिमकुट्ठाओ संचा
 रियाओ तदा सकरप्पभाए वि समं उअरियव्वाओ ॥ जाव
 अहवा-चत्तारि सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होञ्जा ।
 २० । एवं एकेकाए समं उअरियव्वाओ ॥ जाव अहवा-
 चत्तारि तमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होञ्जा । ८४ । अ
 हवा-एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए तिमि वालुयप्
 भाए होजा । एवं जाव एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए
 तिमि अहे सत्तमाए होञ्जा । ४ । अहवा-एगे रयख्यप्भाए दो
 सकरप्पभाए दो वालुयप्भाए होजा । एवं जाव अहवा-
 एगे रयख्यप्भाए दो सकरप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ५ ।
 अहवा-दो रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए दो वालुयप्
 भाए होजा । एवं जाव अहवा-दो रयख्यप्भाए एगे सक
 रप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-एगे रयख्य
 प्भाए तिमि सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा । एवं
 जाव अहवा एगे रयख्यप्भाए तिमि सकरप्पभाए एगे
 अहे सत्तमाए होजा । २० । अहवा-दो रयख्यप्भाए दो
 सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होञ्जा । एवं जाव दो र
 यख्यप्भाए दो सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होञ्जा ।
 २५ । अहवा-तिमि रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए एगे
 वालुयप्पभाए होञ्जा । एवं जाव अहवा-तिमि रयख्यप्
 भाए एगे सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होञ्जा । ३० ।
 अहवा-एगे रयख्यप्पभाए एगे वालुयप्पभाए तिमि पंक
 प्पभाए होञ्जा । एवं एणमं कमेणं जहा चउएहं तियसं
 जोगो भणियओ तदा पंचएहं वि तियमेजोगो भाणियव्वो ।
 खवर् तय एगो संचारिजइ, इमाइं दोमि, सेसं तं चव ॥ जाव
 अहवा-तिमि धूमप्भाए एगे तमप्पभाए एगे अहे सत्त
 माए होजा । ३० । अहवा एगे रयख्यप्भाए एगे सकर
 प्पभाए एगे वालुयप्पभाए दो पंकप्पभाए होजा, एवं
 जाव अहवा-एगे रयख्यप्भाए एगे सकरप्पभाए एगे

वालुयय्यभाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 ख्यय्यभाए एगे सकराए दो वालुयाए एगे पंकाए होज्जा ।
 एवं० जाव अहवा-एगे रयखाए एगे सकराए दो बालु-
 याए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयखाए
 दो सकराए एगे वालुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं० जाव
 अहवा-एगे रयखाए दो सकराए एगे वालुयाए एगे
 अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-दो रयख्यय्यभाए एगे
 सकराए एगे बावुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं० जाव
 अहवा-दो रयखाए एगे सकराए एगे वालुयाए एगे अहे
 सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयखाए एगे सकराए
 एगे पंकाए दो भूमाए होज्जा । एवं चडा चउअहे चउक-
 स-संगो भासिअ, तहा पंचअहे चउकस-संगो भासिय
 ओ, खबं अउभहिय एगे संचाभियव्वां० जाव अहवा दो
 पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए
 होज्जा । १४० । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्प-
 भाए एगे वालुयय्यभाए एगे पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे
 वालुयय्यभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयय्यभाए
 एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयय्यभाए एगे
 भूमप्पभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा एगे रयख-
 य्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयय्यभाए एगे भू-
 माए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 ख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयय्यभाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए
 एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए एगे त-
 माए होज्जा । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे
 पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयख्यय्यभाए एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमा-
 एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए एगे
 वालुयय्यभाए एगे पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए एगे तमाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयख्यय्यभाए एगे वालुयय्यभाए एगे
 पंकप्पभाए एगे भूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा
 एगे रयख्यय्यभाए एगे वालुयय्यभाए एगे पंकप्प-
 भाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा ए-
 गे रयख्यय्यभाए एगे वालुयय्यभाए एगे भूमप्पभाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख-
 य्यभाए एगे पंकप्पभाए एगे भूमाए एगे तमाए एगे अहे स-
 त्तमाए होज्जा । १५ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वा-

सत्त भंत । शेइइया शेइइयपवेससाएणं पवेसमाणा पुच्छा ।
गंगेया । रयसाप्पभाए वा होजा ० जाव अइ सत्तमाए वा
होजा । ७ । अइवा-पगे रयसाप्पभा ० छ सकरप्पभाए हो-
ज्जा । एवं पएणं कमेणं जहा छएइ दुयसंजोगो तथा सत्तएइ
वि भासियव्वं । खवरं पगो अय्महिओ संचारिअइ, ससं तं
चेव १२६ । तियसंजोगो ५२५ । चउकसंजोगो । ७०० । पंच-

संज्ञागो ३१५ । छक्रमंज्ञागो य छहं जहा तहा सत्तएहं वि भाणियव्वं । गुवरं एक्केको अम्भडिओ संचारियव्वो० जाव छ-
क्रमंज्ञागो । अहवा-दो सकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए०
जाव एगे अहे सत्तमाए होजा । ४२ । अहवा एगे रयण-
प्पभाए एगे सकरूपभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए
होज्जा । १७२६ ।

(सत्त भंते ! इत्यादि) इहैकत्वे सप्त, द्विकयोगे तु समानां
द्वित्वे षड्विकल्पाः । तद्यथा-१६, २५, ३४, ४३, ५२, ६१ । षड्विंश
सप्तपदद्विकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तराद्विंशत्युत्तरं भङ्गकशने
भवति त्रिकयोगे तु समानां त्रित्वे पञ्चदश विकल्पाः । तद्यथा
११५, १२४, २१४, २३३, २२३, ३१३, १४२, २३२, ३२२, ४१२,
१४१, १४१, ३३१, ४२१, ५११ । एतैश्च पञ्चांशानः सप्तपद-
त्रिकर्मयोगानां गुणानात्पञ्च शतानि पञ्चविंशत्यधिकानि भ-
वन्तीति । चतुष्कयोगे तु समानां चतुरांशतया स्थापने
एक एक एकश्चत्वारश्चेत्यादयो विंशतिर्विकल्पाः । ते च चत्वार-
माणाश्च पूर्वोक्तभङ्गकानु चारेणांस्त चत्वारणां कुशलं न्ययमे-
वावगन्तव्याः । विंशत्या च पञ्चविंशतः सप्तपदचतुष्कर्मयोगा-
नां गुणानात्पञ्चशतानि विकल्पानां भवन्ति । पञ्चकर्मयोगे तु
समानां पञ्चतया स्थापने एक एक एक एकश्च पञ्चादयः प-
ञ्चदश विकल्पाः । एतैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणानां
त्रोणं शतानि पञ्चदशोत्तराणि भवन्ति । षट्कर्मयोगे तु समानां
षोडशांश्च पञ्चकका द्वौ त्रयादयः ११११११२, षड्वि-
कल्पाः । समानां च पदानां षट्संयोगे सप्तविकल्पाः, तेषां च
षड्विंशतेर्गुणं द्विचत्वारिंशद्विकल्पा भवन्ति । सप्तकर्मयोगे
सप्तक पदेति, सर्वमौलने च सप्तदशशतानि षोडशोत्तराणि
भवन्तीति ।

अद्द भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं
रयणप्पभाए होजा ? । गोंया ! रयणप्पभाए वा होजा
० जाव अहे सत्तमाए वा होजा । ७ । अहवा-एगे रयण-
प्पभाए सत्त सकरूपभाए होजा । एवे दुयमंज्ञागो । ४७ ।
तिपसंज्ञागो ७३५ । चउक्रमंज्ञागो १२२५ । पवंसंज्ञागो
७३५ । ० जाव छक्रमंज्ञागो य जहा सत्तएहं भणियं, तहा
अद्दएहं वि भाणियव्वं । गुवरं एक्केको अम्भडिओ समे तं
चेव० जाव छक्रमंज्ञागम । अहवा-निणि मकरूपभाए एगे
वालुयप्पभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए होजा । १४७ ।
अहवा-एगे रयणप्पभाए० जाव दो तमाए एगे अहे स-
त्तमाए होजा । एवं संचारियव्वं० जाव अहवा-दो र-
यणप्पभाए एगे सकरूपभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए
होज्जा ७ । ३००३ ।

(अद्द भंते इत्यादि) इहैकत्वे सप्त विकल्पाः, द्विकयो-
गे त्वष्टानां द्वित्वे एकः सप्तस्यादयः सप्त विकल्पाः प्रती-
ता एव । तैश्च सप्तपदद्विकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तराच्चतुर्न सप्त-
चत्वारिंशदधिकं भङ्गकानां भवन्तीति । त्रिकर्मयोगे त्वष्टानां
त्रित्वे एक एकः षट् इत्यादयः एकविंशतिर्विकल्पा, तैश्च

सप्तपदत्रिकर्मयोगपञ्चविंशतो गुणने सप्तशतानि पञ्चांश-
दधिकानि भवन्ति । चतुष्कर्मयोगे त्वष्टानां चतुर्धात्वे ए-
क एक एकः पञ्चेत्यादयः पञ्चविंशद्विकल्पाः । तैश्च सप्तपद-
चतुष्कर्मयोगानां पञ्चविंशतो गुणने षट्दशशतानि पञ्च-
विंशत्युत्तराणि भङ्गकानां भवन्तीति । पञ्चकर्मयोगे त्वष्टानां
पञ्चत्वे एक एक एक एकश्चत्वारश्चेत्यादयः पञ्चांशद्वि-
कल्पाः । तैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणने सप्तशतानि
पञ्चविंशद्विकानि भवन्तीति । षट्कर्मयोगे त्वष्टानां षोडा-
श्वे पञ्चककाश्चत्वारश्चेत्यादयः ११११११३ । एकविंशतिर्विकल्पाः,
तैश्च सप्तपदषट्संयोगानां सप्तपदस्य गुणने, सप्तचत्वारिंश-
दधिकभङ्गकं शनं भवन्तीति । सप्तसंयोगे पुनरष्टानां सप्तधा-
त्वे विकल्पाः प्रतीता एव, तैश्चैकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणने
सप्तैव विकल्पाः, एषां च मौलने त्रीणि सहस्राणि व्युत्तराणि
भवन्तीति ।

शुव भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं र-
यणप्पभाए होजा पुच्छा ? । गोंया ! गुवरं रयणप्पभाए
वा होजा ० जाव अहे सत्तमाए वा होजा । ७ । अहवा-
एगे रयणप्पभाए अद्द मकरूपभाए वा होज्जा । एवं दु-
यमंज्ञागो० जाव सत्तसंज्ञागो य जहा अद्दएहं भणियं, तहा ग-
वहं वि भाणियव्वं, गुवरं एक्केको अम्भोहओ संचारियव्वो,
समं तं चेव पच्छिओ आलावगो । अहवा निणि रयणप्पभाए
एगे सकरूपभाए० एगे वालुयप्पभाए० जाव एगे अहे सत्तमाए
होज्जा । १४०५ ।

(नय भंते ! इत्यादि) इहाऽप्येकत्वे सप्तैव, द्विकर्मयोगे तु
नवानां द्वित्वेऽष्टा विकल्पाः प्रतीता एव, तैश्चैकविंशतेः
सप्तपदद्विकर्मयोगानां गुणने अष्टपञ्चदधिकं भङ्गकशने
भवन्तीति । त्रिकर्मयोगे तु नवानां द्वाविककौ तृतीयश्च सप्तकः
११७, इत्येवमादयोऽष्टाविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदत्रिकर्म-
योगे पञ्चविंशतो गुणने नवशतान्तराद्विंशत्युत्तराणि भङ्गकानां
भवन्तीति । चतुष्कर्मयोगे तु नवानां चतुर्धात्वे त्रय एक-
काः । षट्संयोगादयः ११११६ षट् पञ्चांशाविकल्पाः, तैश्च
सप्तपदचतुष्कर्मयोगे पञ्चविंशतो गुणने सहस्रं नवशता-
नि षष्टिश्च भङ्गकानां भवन्तीति, पञ्चकर्मयोगे तु नवानां
पञ्चधात्वे चत्वार्येककाः पञ्चकश्चेत्यादयः ११११५ सप्त-
तिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणने सहस्रं
चत्वारिंशतानि सप्तानिश्च भङ्गकानां भवन्तीति । षट्संयोगे
तु नवानां षोडाश्वे पञ्चककाश्चतुष्कश्चेत्यादयः १११११४
षट्पञ्चांशाद्विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदषट्संयोगसप्तकस्य
गुणने शतत्रयं द्विनवत्यधिकं भङ्गकानां भवन्तीति । सप्तकर्म-
योगे पुननवानां सप्तत्वे एककाः षट् त्रिकश्चेत्यादयः ११११-
११३, अष्टाविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तैश्च एकस्य सप्तकर्म-
योगस्य गुणनेऽष्टाविंशतिर्येव भङ्गकाः, एषां च सर्वेषां मौ-
लने पञ्च सहस्राणि पञ्चांशोत्तराणि विकल्पा भवन्तीति ।

दस भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं
रयणप्पभाए होजा पुच्छा ? । गोंया ! रयणप्पभाए वा
होज्जा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा । ७ । अहवा-एगे र-

यखण्यभाए नच सकरण्यभाए वा होज्जा । एवं दुयसंजोगो
०जाव सत्तसंजोगो जहा खवएहं, खवरं एकैको अब्बहिओ
संचारियव्वो, ससं तं चव पच्छिमो आलावगो । अहवा-
चचारि रयण्यभाए एगे सकरण्यभाए ० जाव एगे अहे स-
त्तमाए होज्जा । ८४ । ८००८ ।

(दम् भंते ! इत्यादि) इहाय्येकत्वे सत्तैव, द्विकसंयोगं तु
दशानां द्विधात्वं एको नच चत्त्यवमादयो नच विकल्पाः, तै-
श्चैकविंशतिः सप्तपदद्विकसंयोगानां गुणं एकाननवत्यधिकं
भङ्गकानां भवन्तीति । त्रिकयोगं तु दशानां त्रिधात्वं एक
एकोऽष्टौ चत्त्यवमादयः पदविंशद्विकल्पाः । तैश्च सप्तपदद्विक-
संयोगं पञ्चविंशतिः गुणं द्वादशशतानि पद्यधिकानि भ-
ङ्गकानां भवन्तीति । चतुष्कसंयोगं तु दशानां चतुर्धात्वं एक-
कत्रयं सप्तकश्चत्त्यवमादयश्चतुर्ग्यातिर्विकल्पाः । तैश्च सप्तपद-
चतुष्कसंयोगं पञ्चविंशतिः गुणं एकानविंशच्छतानि चत्वा-
विंशदधिकानि भङ्गकानां भवन्तीति । पञ्चकसंयोगं तु दशा-
नां पञ्चधात्वं चत्वारः एककाः पदकश्चत्त्यादयः पदविंशत्यु-
त्तरशतसंख्या विकल्पा भवन्ति । तैश्च सप्तपदपञ्चकसं-
योगं षड्विकविंशतगुणं षड्विंशतिशतानि पदचत्वारिंशदधिकानि
भङ्गकानां भवन्तीति । पदकसंयोगं तु दशानां षोडशं
पञ्चैककाः पञ्चकश्चत्त्यादयः षड्विंशत्युत्तरशतसंख्या विक-
ल्पा भवन्ति । तैश्च सप्तपदपदकसंयोगं सप्तकस्य गुणं ८८
शतानि अष्टाविंशदधिकानि भङ्गकानां भवन्ति, सप्तकसंयोगं तु
दशानां सप्तधात्वं षड्विककाश्चतुष्कश्चत्त्यवमादयश्चतुर्ग्याति-
र्विकल्पाः । तैश्चकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणं चतुर्ग्यातिर्येव
भङ्गकानां भवन्ति, सर्वेषां चत्तरी मीलने अष्टसहस्रायष्टात्त-
राणि विकल्पानां भवन्तीति ।

संख्याः—

संवेज्जा भंते ! गेरदया गेरइयपवेसणएणं पवेसमाण्णा
पुच्छा ? गंगेया ! रयण्यभाए वा होज्जा ० जाव अहवा-
अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा
सकरण्यभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-एगे रयण्यभा-
ए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-दो रयण-
यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-
दो रयण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । १३ । अह-
वा-तिणि रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए होज्जा । एवं
एणं कमणं एकैको संचारियव्वो ० जाव अहवा-दसरय-
ण्यभाए संवेज्जा, सकरण्यभाए होज्जा । एवं ० जाव अह-
वा-दसरयण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ ।
अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए हो-
ज्जा ० जाव अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा
वालुय्यभाए होज्जा । एवं जहा रयण्यभा उवरिमपुडवी-
हिं समं चरिया, एवं सकरण्यभा वि उवरिमपुडवीहिं संचारे-

यव्वा, एवं एकैका पुडवी उवरिमपुडवीहिं समं संचारेय-
व्वा ० जाव अहवा-संवेज्जा तमाए संवेज्जा अहे सत्तमाए
होज्जा । २३ । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरण्य-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्य-
भाए एगे सकरण्यभाए संवेज्जा पंक्यभाए ० जाव अ-
हवा-एगे रयण्यभाए एगे सकरण्यभाए संवेज्जा अहे स-
त्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए दो सकरण्य-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव अहवा-एगे
रयण्यभाए दो सकरण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए तिणि सकरण्यभाए संवे-
ज्जा वालुय्यभाए होज्जा । एवं एणं कमणं एकैको स-
ंचारियव्वो सकरण्यभाए ० जाव अहवा-एगे रयण्यभाए
संवेज्जा सकरण्यभाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव
अहवा-एगे रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । अहवा दो रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्य-
भाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ० जाव अहवा-दो रयण्य-
भाए संवेज्जा सकरण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-तिणि रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए
संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा । एवं एणं कमणं एकैको
रयण्यभाए संचारियव्वो ० जाव अहवा-संवेज्जा रयण्य-
भाए संवेज्जा सकरण्यभाए संवेज्जा वालुय्यभाए होज्जा ०
जाव अहवा-संवेज्जा रयण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए
संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयण्यभाए एगे
सकरण्यभाए संवेज्जा पंक्यभाए होज्जा ० जाव एगे रयण्य-
भाए एगे वालुय्यभाए संवेज्जा, अहे सत्तमाए होज्जा ।
अहवा-एगे रयण्यभाए दो वालुय्यभाए संवेज्जा पं-
क्यभाए होज्जा । एवं एणं कमणं तियसंजोगो चउक्क-
संजोगो ० जाव सत्तसंजोगो जहा दमएहं तेहव भाणियव्वो
पच्छिमगो आलावगो सत्तसंजोगस्त । अहवा-संवेज्जा र-
यण्यभाए संवेज्जा सकरण्यभाए ० जाव संवेज्जा अहे-
सत्तमाए होज्जा । ६ । ३३ । ३७ ।

(संवेज्जा भंते ! इत्यादि) तत्र सख्यानां एकादशादयः
शीर्षप्रथमिकान्ताः । इहाय्येकत्वे सत्तैव, द्विकसंयोगं तु सख-
ख्यातानां द्विधात्वं एकः संख्याताश्चेत्यादयो दश सहख्याता-
श्च संख्याताः संख्याताश्चेत्येवदन्ता एकादश विकल्पाः ।
एते चापरितनपृथिव्याः (संख्याताः) शीर्षप्रथमिकादशानां पदानामुच्चा-
रणेऽधस्तनपृथिव्यां तु संख्यातपदस्यैवोच्चारणे सत्यवस्थाः ।
ये त्वन्ये उपरितनपृथिव्यां संख्यातपदस्योऽधस्तनपृथिव्यां
त्वेकाः शीर्षप्रथमिकादशानां पदानामुच्चारणे लभ्यन्ते न ह न
विवक्षिताः पूर्वस्वरूपाः संख्याताः, पूर्वस्वरूपे हि दशाः १६-
राशिनो द्वैविध्यकल्पनायामुपयुक्त्याऽदयो तत्रैव संख्याभेदाः

पूर्वं न्यस्ताः, अथन्तु नवाऽऽश्या महान्त एवमाध्यायिकाऽऽद्य उपरि संख्यातराशिश्चाधस्तत्र च संख्यातरांशधनस्तनस्यै-
काऽऽद्याकर्षणेऽपि संख्यातन्वमवस्थितमेव, प्रचुरत्वात् पुन-
ः पूर्वसूत्रेषु नवाऽऽदीनामिवैकाऽऽदितया तस्यावस्थानमि-
त्यतो नैवाध एकादिभावाऽपि नु संख्यातन्मभय एवेति
नाधिकविकल्पविषयेति, तत्र गन्तव्या एकादिभिः संख्या-
नात्तैरेकादशभिः पदैः क्रमेण विशिष्यताः संख्यातपदविश-
ेषाभिः शेषाभिः सह क्रमेण चारिताः पदपरिग्रहकान्
लभन्ते । एवमेव शंकराग्रभा पञ्चपञ्चाशत्, वालुकाग्रभा च-
तुष्ट्यवारिणश्च, पङ्कप्रभा त्रयस्त्रिंशत्, धूमप्रभा षाड्विंशत्, त-
मः-प्रभा त्वेकादशति । एवं च द्विकसंयोगविकल्पानां शतश-
यमेकत्रिंशदधिकं भवति, त्रिकसंयोगे तु विकल्पपरिमाणमात्रमे-
व दर्शयति । रत्नप्रभाशंकराग्रभावालुकाग्रभाधेति प्रथमविकल्-
पयोगः, तत्र च एक एकः सङ्ख्याताधेति प्रथमविकल्पः, ततः प्रथ-
मायामेकस्मिन्नेव तृतीयायां नु सङ्ख्यातपद एव स्थितं, द्विती-
यायां क्रमेणानुविन्यासे षाष्टसंभावेन दशमचारं सङ्ख्यातपदं
भवति । एवमेत एवैषेण सह एकादश, ततो द्वितीयायां तृ-
तीयायां संख्यातपद एव स्थितं प्रथमायां तथैव षाष्टसं-
भावेन दशमचारं सङ्ख्यातपदं भवति । एवं चैतं दश सप्तम्य-
तः, खेतास्तु विन्यासेऽन्यपदस्य प्राप्तवान् । एवं चैतं सर्वेऽन्य-
कत्र त्रिकसंयोगे एकत्रिंशति । अनया च पञ्चत्रिंशतः सप्त-
पदत्रिकसंयोगानां शुण्णं समशतानि पञ्चत्रिंशदधिकानि
भवन्ति । चतुष्कसंयोगे तु पुनरावाभिन्नतुष्ट्याभिः प्रथमः च-
तुष्कसंयोगः, तत्र चाद्यात् तिसृष्वेकैकत्रय्यां नु सङ्ख्याता
इत्येको विकल्पः । ततः पूर्वोक्तक्रमेण तृतीयायां दशमचारं
सङ्ख्यातपदमेवं द्वितीयायां प्रथमायां च तत एतं सर्वेऽन्य-
कत्र चतुष्कसंयोगे एकत्रिंशत् । अनया च सप्तपदचतुष्कसंयो-
गानां पञ्चत्रिंशतं शुण्णं सहस्रं पञ्चाशीत्यधिकं भवति । प-
ञ्चकसंयोगे त्वाद्याभिः पञ्चभिः प्रथमः पञ्चकसंयोगः । तत्र चा-
द्यात् चतुसृष्वेकैः पञ्चस्यं नु सङ्ख्याता इत्येको विकल्पः ।
ततः पूर्वोक्तक्रमेण चतुर्थ्यां दशमचारं संख्यातपदमेवं श-
पास्वपि । तत एतं सर्वेऽन्यकत्र पञ्चकसंयोगे एकचत्वारिंशत् ।
अष्टाध प्रत्येकं सप्तपदपञ्चकसंयोगानामेकत्रिंशती ता-
दादृशतान्त्रिकपट्यधिकानि भवन्ति । षट्संयोगेषु तु पूर्वो-
क्तक्रमेण षट्संयोगे एकपञ्चाशद्विकल्पा भवन्ति । अस्या-
च्च प्रत्येकं सप्तपदषट्संयोगसप्तकं लामात्रिंशत् शतानि सप्त-
पञ्चाशदधिकानि भवन्ति । सप्तकसंयोगेषु पूर्वोक्तभावन-
यैकपरिचितकल्पा भवन्ति । सर्वेषां पैमां मीलनं त्रयस्त्रिंश-
च्छतानि सप्तत्रिंशदधिकानि भवन्ति ।

असंख्येयाः-

असंखेजा भंते । शूरदया शूरदयपवेसणस्यं पवेसमाणा
पुच्छा ? । गंगेया । रयण्यभावा वा होजा ० जाव अहे स-
त्तमाए वा होजा । ७। अहवा-एगे रयण्यभावा असंखे-
जा सकरपभावा होजा । एवं द्युयसंजोगो ० जाव सत्तगसं-
जोगो य । जहा संखेजास्यं भासिओ तहा असंखेजास्यं वि
भासियन्वो, खवरं असंखेजास्यो अम्भहिओ भासियन्वो,
सेसं तं खेव ० जाव सत्तगसंजोगस पच्छिम्भओ आलाव-

गो । अहवा-असंखेजा रयण्यभावा असंखेजा सकरपभा-
वा ० जाव असंखेजा अहे सत्तमाए होजा ६ । ७ ।
३६ । ५८ ।

“ असंखेजा भंते ! ” इत्यादि । संख्यातप्रवेशनकवदेवैत-
दसंख्यातप्रवेशनकं वाच्यं, नवरंमिहासंख्यातपदं द्वादशम-
धीयते, तत्र चैकत्वे सत्तैव द्विकसंयोगाऽऽदी तु विकल्पप्रमा-
णबुद्धिर्भवति । सा वैषम्य-द्विकसंयोगे द्वे शतं द्विपञ्चाशद-
धिकं २५२, त्रिकसंयोगाऽष्टौ शतानि पञ्चोत्तराणि ८०४,
चतुष्कसंयोगे त्वेकादशशतानि नवव्यधिकानि ११६०, पञ्च-
कसंयोगे पुनरेवशतानि पञ्चव्यारिंशदधिकानि ६४४, षट्सं-
योगे तु त्रीणि शतानि द्विनवव्यधिकानि ३६२, सप्त-
संयोगे पुनः सप्तपट्यः ६७ । एतेषां मीलनं पदत्रिंशच्छता-
नि अष्टपञ्चाशदधिकानि भवन्ति ३६४८ ।

अथ प्रकारान्तरं नारकप्रवेशनकमेवाऽऽह-

उक्तेमिषं भंते । शूरदया शूरदयपवेसणस्यं पवेसमाणा
पुच्छा ? । गंगेया । खेव वि ताव रयण्यभावा होजा । अह-
वा-रयण्यभावा सकरपभावा य होजा । अहवा रयण्यभा-
वा य वालुयपभावा य होजा ० जाव अहवा-रयण्यभावा य
अहे सत्तमाए य होजा । ६ । अहवा-रयण्यभावा य
सकरपभावा य वालुयपभावा य होजा । एव ० जाव अहवा-
रयण्यभावा य सकरपभावा य अहे सत्तमाए य होजा ।
५ । अहवा-रयण्यभावा य वालुयपभावा य पंकप-
भावा य होजा । १ । ० जाव अहवा-रयण्यभावा य वा-
लुयपभावा य अहे सत्तमाए होजा । अहवा-रयण्यभा-
वा य पंकपभावा य धुमाए य होजा । १ । एवं रय-
ण्यभावे अपुयंतेसु जहा तिरह नियसंजोगो भासिओ तहा
भासियन्वो ० जाव अहवा-रयण्यभावा य तमाए य अहे सत्त-
माए य होजा । १५ । अहवा रयण्यभावा य सकरपभावा य
वालुयपभावा य पंकपभावा य होजा अहवा रयण्यभावा य
सकरपभावा य वालुयपभावा य धुमपभावा य होजा ० जाव
अहवा-रयण्यभावा य सकरपभावा य वालुयपभावा य अहे
सत्तमाए य होजा । ४ । अहवा रयण्यभावा य सकरप-
भावा य पंकपभावा य धुमपभावा य होजा । एव रयण्य-
भावे अपुयंतेसु जहा चउहं चउकसंजोगो तहा भासिय-
न्वो ० जाव अहवा-रयण्यभावा य धुमपभावा य तमाए
य अहे सत्तमाए य होजा । २० । अहवा-रयण्यभावा य
सकरपभावा य वालुयपभावा य पंकपभावा य धुम-
पभावा य होजा । अहवा-रयण्यभावा य ० जाव पंक-
पभावा य तमाए य होजा । अहवा-रयण्यभावा य ०
जाव पंकपभावा य अहे सत्तमाए य होजा । ३ । अहवा-
रयण्यभावा य सकरपभावा य वालुयपभावा य धुमप-
भावा य तमाए य होजा । एवं रयण्यभावे अपुयंतेसु ज-

हा पंचवहे पंचसेजोगो तहा भाणियव्वं० जाव अहवा रय-
ण्यभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे स-
त्तमाए य होज्जा । १५। अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए
य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य० जाव धूमपभाए य
अहे सत्तमाए य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य
होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य वालु-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य पंक-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । ५ । अहवा रयण्यभाए य वालुपपभाए
य० जाव अहे सत्तमाए य होज्जा ॥ ६ ॥ अहवा र-
यण्यभाए य सकरपभाए० य जाव अहे सत्तमाए
होज्जा ॥ ६५ ॥

(उक्तंमंग इत्यादि) उत्कर्षो उत्कृष्टपिदो ये उत्कर्षत
उत्पद्यन्ते (सव्वे वि त्ति) ये उत्कृष्टपादनस्ते सव्वेऽपि रत्न
प्रभायां भवेयुत्तमादिमानां तत्प्रधानानां च बहुत्वात् । इह प्र-
क्रमे द्विकार्यां पञ्चनक्षत्राणि कर्षांगे पञ्चदश चतुर्कस्यांगे
विशतिः, पञ्चकस्यांगे पञ्चदश, पदकस्यांगे पद, सप्तकस्यांगे
स्येक इति ।

अथ रत्नप्रभाऽऽदिष्वेव नारकप्रवेशनकस्यालपत्त्याऽऽदि-
निरूपणयाऽऽह-

एयस्म गं भंते ! रयण्यभापुढविगेरइयपवेसण्यस्म
सकरपभापुढविपवेसण्यस्म० जाव अहे सत्तमापुढविगेरइ-
यपवेसण्यस्म कयंर कयंर० जाव विसेमाहिए वा ? । गंगे-
या । सव्वेथावे अहे सत्तमापुढविगेरइयपवेसण्य तमापुढ-
विगेरइयपवेसण्य असेखेअगुण पडिलोमग० जाव रयण्य-
भापुढविगेरइयपवेसण्य असेखेअगुण ।

(एयस्म गमित्यादि) तत्र सर्वस्वोक्तं सप्तमपृथ्वीना-
रकप्रवेशनकं, तद्वाहिनां शेषापेक्षया स्तोकात्वात्, ततः
पञ्चानामसंख्यातगुणं, तद्वाहिनामसंख्यातगुणत्वादेवमुत्तर-
जाऽपि ।

अथ तिर्यग्योनिकप्रवेशनकप्ररूपणयाऽऽह-

तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य गं भंते ! कइविहे पम्मे ? । गं-
गेया । पंचविहे पम्मे । तं जहा एण्दिदियतिरिक्खजो-
गिण्यपवेसण्य० जाव पंचिदियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य
ए० भंते ! तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य० जाव पंचिदियतिरिक्खजो-
गिण्यपवेसण्य किं एण्दिदियु होज्जा० जाव पंचिदियु हो-
जा ? । गंगेया । एण्दिदियु वा होज्जा० जाव पंचिदियु
वा होज्जा । ५। दो भंते ! तिरिक्खजोगिण्यपुच्छा ? । गंगेया !
एण्दिदियु वा होज्जा० जाव पंचिदियु वा होज्जा । ५ ।

अहवा-एगे एण्दिदियु एगे वेइदियु होज्जा । एवं जहा गे-
रइयपवेसण्य तहा तिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य वि भाणियव्वे
० जाव असेखेज्जा । उक्तासा भंते ! तिरिक्खजोगिण्यपुच्छा ? ।
गंगेया ! सव्वे वि ताव एण्दिदियु होज्जा । अहवा-ए-
ण्दिदियु य वेइदियु य होज्जा । एवं जहा गेरइया सं-
चारिया तहा तिरिक्खजोगिया वि संचारेयव्वा । एण्दिदिया
अभुयंतेसु दुयसंजोगो तियसंजोगो चउक्कसंजोगो पंचकसं-
जोगो य भाणियव्वो० जाव अहवा-एण्दिदियु य वेइदि-
यु य० जाव पंचिदियु य होज्जा । एयस्म गं भंते ! एण्दि-
यतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्यस्म० जाव पंचिदियतिरिक्खजो-
गिण्यपवेसण्यस्म कयंर कयंर० जाव विसेमाहिवा वा ? ।
गंगेया । सव्वेथावे पंचिदियतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य चउ-
रिदि यतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य विसेमाहिए वेइदियतिरिक्ख-
जोगिण्यपवेसण्य विसेमाहिए वेइदियतिरिक्खजोगिण्यपवेस-
ण्य विसेमाहि ।

(तिरिक्खेत्यादि) इहैकस्मिन्त्यर्थेनैक एकैन्द्रियसु वा भवे-
दित्युक्तं, तत्र च यथार्थैकैन्द्रियेष्वेकः कदाचिदप्युत्पद्यमानो न
लभ्यते, अनन्तानामेव तत्र प्रतिस्मयमुत्पन्नस्त्वेषाऽपि देवा-
ऽऽदिभ्य उदित्य यस्तत्रोत्पद्यते, तदपेक्षयाऽपि लभ्यते, एत-
देव च प्रवेशनकमुच्यते यद्विज्ञानीभ्य आगन्तु विज्ञानीभ्य
प्रविशति, सजानीयस्तु सजानीयस्तु प्रविष्ट एवेति किं तत्र
प्रवेशनकमिति तत्र वैकस्य क्रमण एतानेव सूचयता
“ अहवा एगे एण्दिदियु ” इत्याशुक्तम् । अथ संक्षेपार्थं
व्यादीनामनङ्कस्यातर्पणानां तिर्यग्योनिकानां प्रवेशनकम-
निर्देशन दर्शय ग्राह-नारकप्रवेशनकसमानमिदं सर्वं, परं
तत्र सप्तसु पृथिवीष्वेकाऽऽद्या नारका उत्पादिताः, तिर्य-
ञ्जस्तु तथैव पञ्चस्थानेषु उत्पादीयाः, ततो विकल्पनाना-
त्वं भवति, तच्चानामयुक्तं पूर्वोक्तस्यायेन स्वयमवगन्तव्यमिति ।
इह चानन्तानामेकैन्द्रियाण्यमुपादिंति अतएवदे नानि, त-
प्रवेशनकरूपैरालक्ष्यमाणसंख्यातानामेव भावादिति ।
(सव्वे वि ताव एण्दिदियु होज्जा इति) एकैन्द्रियाण्यम-
निषहनासुप्तमयमुत्पादात् । (दुयसंजोगो इत्यादि) इह
प्रक्रमे द्विकार्यामभ्युक्तौ, चिकसंयोगः पोढा, चतुर्कसंयो-
गश्चतुर्ज्ञौ पञ्चकसंयोगश्चैक एवेति । (सव्वेथावे पंचिदि-
यतिरिक्खजोगिण्यपवेसण्य इति) पञ्चैन्द्रियज्ञानानां स्तो-
कात्वादिति, ततश्चतुर्निर्दिष्टयाऽऽदिप्रवेशनकानि परस्परं
विशेषाधिकानीति ।

मनुष्यप्रवेशनकं देवप्रवेशनकं च सुगमं, तथाऽपि किञ्चि-
द्विच्यते-

मणुस्सपवेसण्य गं भंते ! कइविहे पम्मे ? । गंगेया । दु-
विहे पम्मे । तं जहा-संमुच्छिन्नमणुस्सपवेसण्य य, ग-
ब्धवर्कनियमणुस्सपवेसण्य य । एगे भंते ! मणुस्सपवे-
सण्य पवेसमाणं किं संमुच्छिन्नमणुस्ससु होज्जा,

गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा ।। दो भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एगं संमुच्छिममणुस्सेसु होजा, एगं गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । एवं ए-एणं कपरेण जहा गेरहयपवेमणए तहा मणुस्सपवेमणए वि भाणियध्वे । एवं जाव दस । संखेज्जाइ भंते ! मणुस्स-पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एगं संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होज्जा । अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होजा संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होज्जा । एवं एकेकं उसरिणुसु जाव अहवा-संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा ।। अ-संखेज्जाइ भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एगं गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होज्जा । अहवा असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु दो गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु एवं जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होजा ? ?। उक्कोमा भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे पि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-संमुच्छिममणुस्सेसु य गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होज्जा ?। एयस्स गं भंते ! संमुच्छिममणुस्सपवेमणगम्म गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेमणगम्म य कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! सव्वत्थोवे गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेमणए संमुच्छिममणुस्सपवेमणए असंखेज्जगुणे ।

देवपवेमणए गं भंते ! कहविहे पमत्ते ?। गंगेया ! चउळिवहे पमत्ते । तं जहा-भरणवाग्मिदेवपवेमणए जाव वेमाणियदेवपवेमणए । एगं भंते ! देव देवपवेमणए गं पविमणाए किं भरणवाग्मीसु होजा, वाणमंतरेसु होजा, जोइमिणुसु होजा, वेमाणिणुसु होजा ?। गंगेया ! भरणवाग्मीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोइमिणुसु वा होजा, वेमाणिणुसु वा होजा ।। दो भंते ! देवा देवपवेमणए गं पुच्छा ?। गंगेया ! भरणवाग्मीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोइमिणुसु वा होजा, वेमाणिणुसु वा होजा । अहवा-एगं भरणवाग्मीसु, एगं वाणमंतरेसु होजा । एवं जहा तिरिक्खजोगियपवेमणए तं देव देवपवेमणए वि भाणियध्वे जाव अयंवेज्जाइ । उक्कोमा भंते ! पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव जोइमिणुसु होजा । अहवा-जोइमिणुसु य भरणवाग्मीसु य होजा । अहवा-जोइमियवाणमंतरेसु य होजा । अहवा जोइमियवेमाणिणुसु य होजा ।

अहवा-जोइमिणुसु य भरणवाग्मीसु य वाणमंतरेसु य होज्जा । अहवा-जोइमिणुसु य भरणवाग्मीसु य वेमाणिणुसु य होजा । अहवा-जोइमिणुसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिणुसु य होज्जा । अहवा-जोइमिणुसु य भरणवाग्मीसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिणुसु य होज्जा । एयस्स गं भंते ! भरणवाग्मिदेवपवेमणगम्म वेमाणियदेवपवेमणगम्म य कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! सव्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेमणए भरणवाग्मिदेवपवेमणए असंखेज्जगुणे वाणमंतरेवपवेमणए असंखेज्जगुणे जोइमियदेवपवेमणए संखेज्जगुणे ।

मनुष्याः स्थानद्वये संमुच्छिमगर्भजलक्षणे प्रविशन्ति । इयमाश्रित्य एकाऽऽदिसेष्यतामन्तपु पुत्रवदिकलयाः कार्याः । तत्र चातिदृश्यानामन्तिमं संख्यातपदमिति तद्विकल्पान् सप्तकादशेष्यकाह-(संखेज्जा इत्यादि) इह द्विक्रयोगं पूर्ववत् एकादश विकल्पा असेष्यतापदपु पुत्रवदिकलया उक्ताः । इह पुनरकादशेष्यकानां यावत् संमुच्छिमेषु गर्भजपु चासेष्यतात्वं स्यात्तदा द्वादशाऽपि विकल्पा भवेत्तत्र चत्वारिह गर्भजमनुष्याणां स्रक्पतेऽप्यसेष्यतामन्तपु तत्र प्रवेशनकं असेष्यतामन्तपु तत्र संख्यातपदविकल्पेका द्वादशानायाऽह-(असेखेज्जा इत्यादि) उक्तामा भंते ! इत्यादि । (सर्वेऽपि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा न्ति) संमुच्छिमानामसेष्यतामन्तपु तत्र प्रवेशनकं प्रत्युत्पन्नपदितं । तेषु सर्वेऽपि भवन्तीति । अत एव संमुच्छिममणुस्सपवेमणगम्म तत्र प्रवेशनकं संख्यातगुणमवगत्यमात्रेति ॥

देवप्रवेशनकं (सर्वेऽपि ताव जोइमिणुसु होजा न्ति) ज्ञानिकगामिनी बहव इति तेषु कृष्टपदितो देवप्रवेशनकवन्तः सर्वेऽपि भवन्तीति । (सव्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेमणए इति) तद्वर्गमात्रं तत्स्थानानां चालपत्वादिनि अथ तावकाऽऽदिप्रवेशनकं वासव्याऽऽदि निरूपयन्नाह- एयस्स गं भिणियादि । तत्र सर्वेऽपि मनुष्यप्रवेशनकं मनुष्यत्वेन एव तस्य वासव्याऽऽदि स्वीकृतावश्यकप्रवेशनकं त्वमस्यातगुणे तद्वर्गमात्रमसेष्यतागुणत्वादिवसुचत्त्रापीति ।

अलववदुत्तम-

एयस्स गं भंते ! गेरहयपवेमणगम्म तिरिक्खजोगि-यपवेमणगम्म मणुस्सपवेमणगम्म देवपवेमणगम्म कपरे कपरे जाव विसेसाहिया वा ?। गंगेया ! सव्वत्थोवे मणुस्सपवेमणए गेरहयपवेमणए असंखेज्जगुणे देवपवेमणए असंखेज्जगुणे तिरिक्खजोगियपवेमणए असंखेज्जगुणे । य ० ६ श ० ३२ उ ० ।

पञ्च-पूर्व-न० । पूरणाद् अर्धोपचयहेतुवागपवे अष्टम्यादि नियाः आच० ६ अ० । अमावास्यायाद् पौर्णमास्याम् तदुपलक्षितं पञ्च । स्था० ६ डा० । सू० प्र० । चं० प्र० ।

तत्र पर्वाणि चैवमुचुः—

अद्रुमि चउहसी पुः पिमा य तहऽमायसा हवर पव्वं ।
सात्तम्मि पव्वच्छुक्कं, तिञ्चि अ पव्वाई पक्कम्मि ॥ १ ॥
“चाउहसऽद्रुमिद्विदुषुत्थानीसु ति” मूत्रप्रासाययात् । महा-
निशेषी तु ज्ञानपञ्चम्यपि पर्वत्वेन विप्रना—“ अद्रुमिचउह-
सीसु नानुपंचमीसु उपवासं । न करंई पांचुल्लं,”
इत्यादिवचनात् । तथाऽप्यत्र च—

“वीआ पंचमि अद्रुमि, एगारमि चउहसी पयतिहीआ
एआदी सुअनिहीआ, गंआमः गणहारिणा भणिआ ॥१॥
वीआ दुविहं धम्मं, पंचमि नाणुसु अद्रुमी कम्मं
एगारमि अंमाणं, चउहसी चउदुपुव्वाणं ॥ २ ॥”
एवं पञ्चपर्वी पृथिमाऽमावास्याभ्यां सह षट्पर्वी च प्रति-
पत्तमुत्कृष्टः स्यात् । एषु च पर्वेषु कृत्यानि यथा पौषधकरणं,
प्रतिपर्व्यं तत्करणऽऽशुक्रौ तु अष्टप्यादिषु नियमनं । यदा-
गमः—“ सव्वेसु कालपव्वे—नु पमन्थो जिणमए हवह जांगो ।
अद्रुमिचउहसीसु अ, निअमणं हविअ पोमहिआ ॥१॥
इति । यथाशक्तिप्रहणदृष्ट्यादिष्वपि पौषधकरणऽऽशुक्रौ
द्विष्वान्क्रमणवद्बहुतरस्मात्प्रायिककरणवद्बहुसंक्षेपदेशावका-
शिकव्रतस्वीकरणऽऽदि कार्यम् । घ० २ अथि० । कौमुदीप्र-
सूतिषु लौकिकोत्सवनिधिषु, ङा० १ ध्रु० २ अ० ।

प्रतिवर्षपर्वसंख्यामाह—

ता पढमम्मं णं चंदम्मं संवच्छरस्सं चउव्वीसं पव्वा पण-
त्ता । दोअस्सं णं चंदसंवच्छरस्सं चउव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
तअस्सं णं अभिविद्धितसंवच्छरस्सं छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
चउत्थस्सं णं चंदसंवच्छरस्सं चउव्वीसं पव्वा पणत्ता । पं-
चमम्मं णं अभिविद्धितसंवच्छरस्सं छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
एवमेव सपुच्चावरणं पंचसंवच्छरिए जुगे एगं चउव्वीसं
पव्वसत्तं भवतीति भवत्यर्थः ॥

(ता पढमम्मं णं इत्यादि ” इति । तत्र युगे प्रथमस्य,
यमिति चाक्यालंकृती । चान्द्रस्य संवत्सरस्य चतुर्विंशतिः
पर्वणाणि प्रवृत्तानि । द्वादशमासात्मको हि चान्द्रसंवत्सरः,
एकैकस्मिन् मासे द्वे द्वे पर्वणाः । ततः सर्वसंख्याया चान्द्र-
संवत्सरं चतुर्विंशतिपर्वणाणि भवन्ति । द्वितीयस्याऽपि चान्द्र-
संवत्सरं चतुर्विंशतिपर्वणाणि भवन्ति । अभिविद्धितसंवत्सर-
स्य षड्विंशतिः पर्वणाः, तस्य त्रयोदशमासाऽऽप्तमकत्वात् । च-
तुर्थस्य चान्द्रसंवत्सरस्य चतुर्विंशतिः पर्वणाः । पञ्चमस्य
अभिविद्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः पर्वणाः । कारणमनन्तर-
मेवाह, तत एवमेव उक्तेन च प्रकारणैव (सपुच्चावरणं
ति) पूर्वोपरगणितमालनेन पञ्चासंवत्सरिके युगे चतुर्विं-
शत्यधिकं पर्वणं भवतीत्याख्यातं सवैरपि तीर्थहृद्भि-
र्मया च ।

इह कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मण्डले किं पर्वं समाप्तिमुपयाती-
ति विन्त्यायां पूर्वाऽऽचार्यैः परिकरणागाथा अभिहिताः । तत-
स्मा विनयेयजनानुग्रहार्थमुपद्रष्टव्यं—

“एच्छा पव्वेहि” गुणं, अयणं क्वाहिअं तु कायव्वं ।
सोअं च हवर तत्ता, अयणप्पिअं उउडहस्स ॥ १ ॥
अह अयणा सुअंकी, तह पंचजुया उ कवसंजुता ॥

तावदर्थं तं अयणं, नयि निरंसं हि क्वजुयं ॥ २ ॥
कसिणम्मि होह कव्वं, पक्कव्वो दो य होति भिअम्मि ।
जावइया तावइया, एतं सत्तमं डला होति ॥ ३ ॥
आयम्मि तु गुणकारं, अन्धितरमंडले हवर आहं ।
जुम्मम्मि य गुणकारं, बाहिरंगे मंडले आहं ॥ ४ ॥”

आसां क्रमेण व्याख्या—यस्मिन् पर्वणि अयनमण्डलाऽऽदिवि-
पया ज्ञातुमिच्छा, तैर्ध्रुवराशिगुणयनं अथ कौमो ध्रुवराशिः,
उच्यते—इह ध्रुवराशिप्रतिपादिकं पूर्वाऽऽचार्योपदेशिना गा-
था—“ एगं च मंडलं मण्डलस्य सत्तद्वि भाग वत्ताणि । नव
वैच चुमियाअं, इगनीमकएणं हेएण ॥ १ ॥” अस्या अ-
क्षरयोऽज्ञा—एकं मण्डलमेकस्य च मण्डलस्य सप्तपट्टिभा-
गाश्चत्वारः, एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशत्कृतेन छे-
देन ये चतुर्धा भागास्तेन च एताः प्रमाणं ध्रुवराशिः ।
अत्र च पूर्वगतक्षेत्राद्यनगतक्षेत्रापरामं शरीराय एकस्य
चान्यपिमात्रं भावयिष्यामः ॥ १ ॥ तत एवभूतं ध्रुवराशि-
मीप्सितपर्वमिगुणयित्वा तदनन्तरमयनं रूपाधिकं कर्तव्यं,
तथा गुणिनस्य मण्डलगणेशेयं चन्द्रमसोऽयनज्ञं । परिपू-
र्यमर्थकं वा संभाव्यते, तत एतस्मादपि सप्तपर्वसंख्यागु-
णितान् मण्डलगणेशरूपनेअद्रुमसोऽयनज्ञं भवति, शा-
धयन्ति च, यावत्संख्यायानि चायनानि शुद्ध्यन्ति ततः-
भिपुङ्गानि पर्वणि अयनानि कियन्ते, कृत्या च भूयां रू-
पसंयुक्तानि विधेयानि । यदि पुनः परिपुण्यानि मण्डलानि
शुद्ध्यन्ति राशिष्वप्यक्षराल्लेषो जायते तदा तदनयनसंख्या-
नैरिंशं सद्रूपयुक्तं नास्ति न तत्रानराशो रूपं प्रक्षिप्यते इति
भावः । तथा कृत्स्नं परिपुण्यं राशौ भवत्येकं रूपं मण्डल-
राशौ प्रक्षेपणीयं भिन्नं खण्डं क्षेत्रातीतं राशावित्यर्थः । द्वे
रूपे मण्डलगणेशे प्रक्षेपणीयं, प्रक्षेप च कृते सति यावत्सं-
ख्यलगाशमेवति तावन्ति मण्डलानि तावन्ति ईप्सिते
पर्वणि भवन्ति । तथा यदि ईप्सितेन पर्वणा आंजोरूपेण
विषमलक्षणं गुणकारं भवति, तत आदिरभ्यन्तरे मण्डलेऽ-
वसेयः । एष करणगाथासमूहाक्षरार्थः ।

भावना त्वियम—कौऽपि पृच्छति—युगाऽऽदौ प्रथमं पर्वं
कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मण्डले समाप्तिमुपयाति । तत्र प्रथमं
पर्वं पृथगिति वामगाथा पर्वमुच्चक एकः स्यात्वेन, तत-
स्तस्यां तु श्रेणिदक्षिणपार्श्वे एकमयनं, तस्य चातुःश्रेणि एकं
मण्डलं, तस्य च मण्डलस्याऽयनस्याश्चत्वारः सप्तपट्टिभागा-
स्तेनापराम्यधस्तात्तत्र एकत्रिंशद्भागः । एष सर्वोऽपि राशि-
ध्रुवराशिः, स ईप्सितेन एकं पर्वणा गुणयते, एकं च
गुणितं तदेव भवतीति जातस्तावानेव राशिः । “ ततो-
ऽयनं रूपाधिकं च कर्तव्यम् ।” इति वचनादिकं रूपमयनं
प्रक्षिप्यते, मण्डलराशौ चायनं न शुद्ध्यति, ततो “ दो य
होति भिअम्मि ” इति वचनात् मण्डलगणेशे द्वे रूपे
प्रक्षिप्यते, तत आगतमिदं प्रथमं पर्वं विंशति अयनं एतौ-
पस्य मण्डलस्य “ आयम्मि य गुणकारं, अन्धितर मण्डले
हवर आहं, ” इति वचनात् । अन्धितरवर्तितमनुषु सप्त-
पट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य नवसंवत्त्रिंशद्भा-
गेषु गतेषु समाप्तिमुपयाति, अयनं वेद चन्द्रायणमवसे-
यम् । चन्द्रायणं च युगस्याऽदौ प्रथममुत्तरायणं, द्वितीयं

दक्षिणायनमिति । द्वितीयं अश्वत्थरविर्नस्तृतीयस्य मण्डलस्थेयुक्ता । तथा कोऽपि पृच्छति-द्वितीयं पर्वं कास्मिन्नयने कस्मिन् वा मण्डले समाप्तमाधनगच्छतीति ? तत्र द्वितीयं पर्वं पृष्ठमिति स एव प्रमुक्तो ध्रुवराशिः समस्तोऽपि द्वाभ्यां गुर्यने, ततो जाते द्वे अयने द्वे मण्डले अष्टौ सप्तपट्टिभागा अष्टादश एकत्रिंशद्भागः । "ततोऽयने रूपाधिकं कल्प्यम्" इति वचनात् अयने रूपं प्रक्षिप्यते, मण्डलराशी अथायने न शुद्ध्यति, ततो "दो य हाति भिर्ग्रामि" इति वचनात् मण्डलराशी द्वे प्रक्षिप्यते, तत्र आगते द्वितीयं पर्वं तृतीयं अयने चतुर्थस्य मण्डलस्य "जुगममि व गुण-कार, वारिहरे मण्डले हवइ आई" इति वचनात् बाह्यमण्डलादन्तर्गम्यन्तिनोऽस्तु सप्तपट्टिभागोऽप्येकस्य च सप्तपट्टिभागस्याष्टादशस्यैकत्रिंशद्भागेषु अतिरिक्तानेषु परि समाप्तिमुपैति । तथा कोऽपि प्रश्नयति-चतुर्दशं पर्वं कतिमन्वर्त्येव यनेषु मण्डलेषु वा समाप्ति गच्छतीति ? स एव प्रमुक्तो ध्रुवराशिः समस्तोऽपि चतुर्दशभिर्गुणैः, ज्ञातान्यनानि चतुर्दश मण्डलान्यपि चतुर्दश चत्वारः सप्तपट्टिभागश्चतुर्दशभिर्गुणैः जाताः पट्टपञ्चाशत् ५६ नव एकत्रिंशद्भागः चतुर्दशभिर्गुणैः जाताः पञ्चशत्यधिकं शतम् १२६ । तत्र पञ्चशत्यधिकस्य शतस्य एकत्रिंशता भागा ज्ञियते, लब्धाः चत्वारः सप्तपट्टिभागा द्वौ चूर्णिकाभावा निष्ठतः चत्वारश्च सप्तपट्टिभागा उपरितने सप्तपट्टिभागराशी प्रक्षिप्यन्ते, जाताः पट्टिः सप्तपट्टिभागाः ६ । चतुर्दशस्य मण्डलेऽप्यष्टादशस्यैकत्रिंशद्भागैः त्रयोदशस्यैकत्रिंशद्भागैः सप्तपट्टिभागैः रयने शुद्धे, तेन सर्वगणयनानि चतुर्दशवक्ष्याम्यानुति क्रियन्ते, ततोऽयने रूपाधिकं कल्प्यमिति वचनात् यूयोऽपि तत्रैकं रूपं प्रक्षिप्यते, जातानि पाँडश अश्रुतानि सप्तपट्टिभागश्च चतुर्पञ्चाशत्संख्यामण्डलराश्यानुद्विगता-स्तिष्ठति, ते सप्तपट्टिभागराशी पट्टिरूपं प्रक्षिप्यन्ते, जाते चतुर्दशोत्तरं शतम् १२४ । तस्य सप्तपट्ट्या भागा ज्ञियन्ते, लब्धमैकं मण्डलं पञ्चाद्वविष्टानि सप्तचत्वारिंशत्सप्तपट्टि-भागाः । ततो "दो य हाति भिर्ग्रामि" इति वचनात् मण्डलराशी द्वे रूपं प्रक्षिप्यते, जातानि त्रीणि मण्डलानि चतुर्दशभिश्चात्र गुर्यन्ते कृते चतुर्दशराशिश्च यथापि युरमरु-पन्तुराऽप्यत्र मण्डलराशेरकमयनमात्रं प्रविष्टमिति त्रीणि मण्डलानि अश्वत्थरमण्डलादाभ्य प्रवृत्तानि, तत्र आगते चतुर्दशं पर्वं पाँडश अयने अश्वत्थरमण्डलादाभ्य तृतीयं मण्डलं सप्तचत्वारिंशति सप्तपट्टिभागेषु गंतव्येकस्य च सप्तपट्टिभागस्य द्वयोरेकत्रिंशद्भागयोगं तथाः परि समाप्तीतीति । तथा द्वारपट्टमपर्वत्रिंशद्भागैः स पूर्वोक्तो ध्रुवराशिद्वौपट्ट्या गुर्यन्ते, जातानि द्वारपट्टयनानि द्वारपट्टिमण्डलानि द्वे शते अष्टाचत्वारिंशदधिकं सप्तपट्टिभागानां ६६ पञ्चाशतानि अष्टपञ्चाशदधिकानि एकत्रिंशद्भागानाम् तेषामेकत्रिंशता भागं हन्ते लब्धाः परिपूर्णा अष्टादश सप्तपट्टिभागान्ते उपरितने सप्तपट्टिभागराशी प्रक्षिप्यन्ते, जाते द्वे शते पट्टपट्ट्याधिकं २६६ उपरि च द्वारपट्टिमण्डलानि, लब्धौ द्विपञ्चाशता मण्डलैर्द्विपञ्चाशता च एकस्य मण्डलस्य सप्तपट्टिभागैश्चत्वारि अयनानि लब्धानि, तानि अयनराशी प्रक्षिप्यन्ते, जातानि पट्टपट्टिरयनानि ६६ । पञ्चाद्वविष्टानि नव मण्डलानि, एवमष्ट च सप्तपट्टिभागा मण्ड-

लस्य, तत्र पञ्चदश सप्तपट्टिभागाः सप्तपट्टिभागराशिमध्ये प्रक्षिप्यन्ते, जाते द्वे शते एकाशीत्यधिकं २८१ । तयोः सप्तपट्ट्या भागा ज्ञियन्ते, लब्धानि चत्वारि मण्डलानि, शेषा अश्रुतानि त्रयोदश सप्तपट्टिभागा मण्डलानि च मण्डलराशी प्रक्षिप्यन्ते जातानि त्रयोदश मण्डलानि त्रयोदशभिर्मण्डलैश्चतुर्दशभिश्च सप्तपट्टिभागैः परिपूर्णाैकमयनं लब्धमिति तदनयनराशी प्रक्षिप्यते, जातानि सप्तपट्टिरयनानि । "नधि निरन्वमि रुवजुय" इति वचनात् अयनराशी रूपं न प्रक्षिप्यते, केवलं "किमन्वमि होइ रुवं पकमेवो" इति वचनात् मण्डलस्थाने एकं रूपं न्यस्यते, द्वारपट्ट्या चात्र गुणकारः कृताः द्वारपट्टरूपश्च राशिपूर्वम्, यानि अत्रापि च चत्वार्ययनानि प्रविष्टानि तान्यपि युरमरुपालि, रूपं चात्राधिकमैकं न प्रक्षिप्तमिति पञ्चमयने तस्याने द्वारपट्टिमिति बाह्यमण्डलमादिष्टव्यं, तत्र आगते द्वारपट्टमं पर्वं सर्वे सप्तपट्ट्यायनेषु परिपूर्णे जातेषु बाह्यमण्डले प्रथमं रूपं परि समाप्तिं गतमिति । एवं सर्वगणयनं आनीयानि केवलं विनयेज्जानुगदाय पर्वानयनप्रकारां लेशतो ज्ञ-रनादित उपदर्श्यते-तत्र प्रथमं पर्वं द्वितीयं अयने तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य त्रयोदशभिर्गुणैः गन्तुं साम-मिति ध्रुवराशि कृत्वा पर्वोऽयनमण्डलेषु प्रत्येकमैकं रूपं प्रक्षेप्यते, भागेषु च तत्पर्यवर्तकं भागं मण्डले चायनं ज्ञेयं परिपूर्णां त्रयोदश मण्डलानि, एकस्य च मण्डलस्य त्रयोदश सप्तपट्टिभागा इत्येकत्रिंशद्भागेषु गन्तुं स्वाप-त्वाऽयने प्रक्षेप्यम् । अनेन क्रमेण वक्ष्यमाणः प्रस्तारः सप्त-पट्टिभागवर्तीः । स च प्रस्तारोऽयम-प्रथमं पर्वं द्वितीयं अयने तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य त्रयोदशभिर्गुणैः गन्तुं सामं द्वितीयं पर्वं, तृतीयं अयने चतुर्थं मण्डले चतुर्थमण्डलस्थाप्यासु सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्याष्टादशस्यैकत्रिंशद्भागेषु तृतीयं पर्वं, चतुर्थेऽयने पञ्चमं मण्डलं पञ्चमस्य मण्डलस्य द्वादशेषु सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य त्रयोदशभिर्गुणैः एकत्रिंशद्भागेषु चतुर्थं पर्वं, पञ्चमं अयने षष्ठं मण्डलं षष्ठस्य मण्डलस्य सप्तदशेषु सप्तपट्टिभागेषु एकस्य सप्तपट्टिभागस्य पञ्चस्यैकत्रिंशद्भागेषु पञ्चमं पर्वं, षष्ठेऽयने सप्तमं मण्डलं सप्तमस्य मण्डलस्य एकत्रिंशत् सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य चतुर्दशस्यैकत्रिंशद्भागेषु षष्ठं पर्वं, सप्तमेऽयने अष्टमं मण्डलं अष्टमस्य मण्डलस्य पञ्चत्रिंशत् सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य त्रयोदशभिर्गुणैः एकत्रिंशद्भागेषु सप्तमं पर्वं, अष्टमे अयने नवमं मण्डलं नवमस्य मण्डलस्य त्रिंशति सप्तपट्टिभागेष्वेकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशत् त्रिंशद्भागेषु अष्टमं पर्वं, तन्म अयने दशमं मण्डलं दशमस्य मण्डलस्य चतुर्विंशति सप्तपट्टिभागेष्वेकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशत् त्रिंशद्भागेषु नवमं पर्वं, दशमे अयने एकादशं मण्डलं एकादशस्य मण्डलस्याष्टात्रिंशत् सप्तपट्टिभागेष्वेकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशत् त्रिंशद्भागेषु दशमं पर्वं, एकादशेऽयने द्वादशं मण्डलं द्वादशस्य च सप्तपट्टिभागस्याष्टात्रिंशत् एकत्रिंशद्भागेषु एकादशं पर्वं,

द्वादशे अयने त्रयोदशे मण्डले त्रयोदशस्य मण्डस्य समच-
त्वारिंशते समवष्टिभागेष्वेकस्य च समवष्टिभागस्य षट्सु
विंशतिष्वष्टागुणेषु द्वादशे पर्वे, चतुर्दशे अयने प्रथमे मण्डले प्र-
थमस्य च मण्डलस्याष्टाविंशतसमवष्टिभागेष्वेकस्य च समव-
ष्टिभागस्य पञ्चदशस्येकविंशतिष्वष्टागुणेषु त्रयोदशे पर्वे, पञ्चदशे
अयने द्वितीये मण्डले द्वितीयस्य मण्डलस्य द्वाचत्वारिंश-
ति समवष्टिभागेष्वेकस्य च समवष्टिभागस्य एकपञ्चविंशति एक-
विंशतिष्वष्टागुणेषु चतुर्दशे पर्वे, षोडशे अयने तृतीये मण्डले तृ-
तीयस्य मण्डलस्य समचत्वारिंशति समवष्टिभागेष्वेकस्य च
समवष्टिभागस्य द्वयोरेकविंशतिष्वष्टागुणेषु पञ्चदशे पर्वे, सप्तदशे
अयने चतुर्थे मण्डले चतुर्थस्य मण्डलस्य एकपञ्चविंशति सप्त-
पञ्चविंशतिष्वेकस्य च समवष्टिभागस्य एकादशस्येकविंश-
तिष्वष्टागुणेषु । एवं शेषेष्वपि पर्वेष्वयन्मण्डलप्रस्तारो भावनीयः ।
अथ गौरवमयापु न लिख्यते ।

अथ किं पर्वे कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रयोगे परिसमाप्तिमुपया-
तीति विन्यासां पूर्वोऽऽचार्यैः करणमुपदर्शितम् । संप्रति तद-
प्युपदर्शयन्-

“ चउतीयमस्य काऊ-ण पमाणं सत्तमद्विमेव फलं ।

इच्छापपवेहिं गुणं, काऊणं पजया लडा ॥ १ ॥

अट्टममहिं सपहिं, तीसंहिं सप्तममि गुणियमि ।

नेरम विउत्तंहिं, सपहिं अष्टमिम सुद्धमि ॥ २ ॥

सप्तद्विमेवद्विगुणं, सप्तवगेणं तन्ना उ जं सयं ।

तं रिक्खं नायव्व, तथ समसं हव्व पव्व ॥ ३ ॥ ”

त्रैराशिकविधौ चतुर्विंशत्यधिकं शतं प्रमाणं प्रमाणराशि
पृथ्वा समवष्टिरूपं फलं फलराशिं कुर्यात्, कृत्वा च ध्वित्यैः
कर्त्तव्येण कारं विधत्वात् विधाय चाऽधेन राशिना चतुर्विंश-
त्यधिकशतं भागं हन्ते यत्प्रभ्यन्ते पर्याया हान्तव्याः, यत्पुनः
शेषमवतिष्ठते तदष्टादशभिः शतैः त्रिंशदधिकैः संगुण्यते, सं-
गुणितं च तस्मिन् तत्तत्त्रयोदशभिः शतैश्चतुर्त्तरंभिजित् शो-
धनीयः । अभिजिद्भोग्यानामिकविंशतः समवष्टिभागानां द्वा-
पृथ्वा गुणिते एतावन्शोधनकस्य लभ्यमानत्वात् तत्तत्त-
स्मिन् शोधिते समवष्टिर्मेकपया द्वापृथ्व्यस्तासां सर्वत्रेण य-
द्भवति । किमुक्तं भवति ?-सप्तपृथ्वा द्वापृथ्वी गुणितायां
यद्भवति तेन भागं हन्ते यत्प्रभ्यन्ते तन्ना त्रैराशिकं शुद्धानि,
यत्पुनस्ततोऽपि भागद्वारादपि शेषमवतिष्ठते तादृशं
नक्षत्रं हान्तव्यं यत्र विचक्षितं पर्वे समाप्तमिति । एष करणमा-
त्रयात्सारार्थः ।

भावन सियम्-यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन समव-
ष्टिपर्याया लभ्यन्ते, तत एकंन पर्वणा किं लभामहे ? । राशि-
त्रयस्थापना-१२४ । ६७ । १ । अत्र चतुर्विंशत्यधिकशतरूपो
राशिः प्रमाणभूतः, समवष्टिरूपं फलं, तत्रान्वयेन राशिना
मध्यराशिगुण्यते, जातस्त्वाचानिव । तस्याऽधेन राशिना चतु-
र्विंशत्यधिकं शतं भागद्वारणम्, स च स्तोकाष्टागुणं न
प्रयच्छति, ततो नक्षत्राऽऽनयनार्थमष्टादशभिः शतैश्चिद-
धिकैः समवष्टिभागरूपेणैव विधत्वाः । इति गुणकारच्छेदरा-
शेयोरक्षेणापवर्त्तना, जानो गुणकारराशिर्नवशतानि पञ्चद-
शांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपदिः ६२ । तत्र समवष्टि-
नवशतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुण्यते, जानान्येकपष्टिद्व्यष्टौ त्रीणि
शतानि पञ्चोत्तराणि ६१३०४ । एतस्मादभिजित्त्रयोदश

शतानि द्युत्तराणि शुद्धानि स्थितानि, शेषाणि षष्टिसह-
स्राणि द्युत्तराणि ६०००३ । तत्र छेदराशिर्द्वोपदिरूपः सम-
वष्ट्या गुण्यते, जानान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशद-
धिकानि ४१४ । तैर्भागां द्वितयेन लब्धाध्युदश १४ । तैर्भा-
गोऽर्धेन पुण्यपयन्तानि चतुर्दश नक्षत्राणि शुद्धानि शेषाणि
तिष्ठन्ति अष्टादश शतानि समचत्वारिंशदधिकानि १८२७ ।
एतानि मुहुर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते, जानानि पञ्चपञ्चा-
शत्सहस्राणि चत्वारिंशतानि दशोत्तराणि ४४४०० । तैर्भागां भागं
हन्ते लब्धाध्युदश मुहुर्त्ताः शेषाणि तिष्ठन्ति चतुर्दश शता-
नि अष्टोत्तराणि १४००० । एतानि द्वापष्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वाप-
पृथ्वा गुणयितव्यानीति गुणकारच्छेदराशेर्द्वोपपृथ्वाऽपवर्त्तना
क्रियते, तत्र गुणकारराशिर्नवशतानि एकस्य च द्वाप-
पृथ्वी, एकंन च गुणितं उपरितनो राशिर्जोमस्त्वाचानिव तत्तत्त-
स्य समवष्ट्या भागं हन्ते लब्धा एकविंशतिः २१ । पञ्चाद्व-
तिष्ठते एकः समवष्टिभागः, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य
आगतं प्रथमे पर्वे, अष्टपर्वयोस्त्रयोदश मुहुर्त्तानां एकस्य च
मुहुर्त्तस्य एकविंशतिर्द्वोपष्टिभागान् एकस्य च द्वाप-
ष्टिभागस्यैकसप्तपष्टिभागं भुक्त्वा समाप्तमिति । तथा यदि
चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन समवष्टिः पर्याया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्वोभ्यां किं लभामहे ? । राशित्रयस्थापना-
१२४ । ७२ । अत्रान्वयेन राशिना मध्यराशिगुण्यते, जाने
चतुर्विंशत्यधिकं शतम् १३४ । तस्याऽधेन राशिना चतुर्विं-
शत्यधिकशतरूपेण भागो द्वितयेन लब्धा एकां नक्षत्रपर्यायः
स्थितः, शेषा दश, तत एतान् नक्षत्रानयनयाऽष्टादशभिः
शतैः त्रिंशदधिकैः समवष्टिभागैर्गुणयित्वा इति गुणकार-
च्छेदराशेर्द्वोपपृथ्वाऽपवर्त्तना, जानो गुणकारराशिर्नवशतानि प-
ञ्चदशांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपदिः ६२ । तत्र दश नवभिः
शतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुण्यते, जानान्येकचत्वारिंशतानि पञ्चाशद-
धिकानि ६१४० । तैर्भागां दश शतानि द्युत्तराणिभोजनः
शुद्धानि स्थितानि पञ्चाद्वसतिशतानि अष्टचत्वारिंश-
दधिकानि ७८४८ । तत्र द्वापष्टिरूपच्छेदराशिः समवष्ट्या
गुण्यते, जाना येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१४४ । तैर्भागां द्वितयेन, लभ्यमेकं अष्टरूपं नक्षत्रं,
शेषाणि तिष्ठन्ति पञ्चविंशच्छतानि चतुर्नवत्यधिकानि
३६४४ । एतानि मुहुर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते,
जानमेकं लक्षं दश सहस्राणि अष्टौ शतानि विशद्व्युत्तरा-
णि ११००२० । तेषां छेदराशिना भागं हन्ते लब्धाः पङ्क्ति-
शतिसुहृत्ताः २६ । शेषाणि तिष्ठन्ति षोडशोत्तराणि अष्टा-
विंशतिशतानि २०१६० । एतानि द्वापष्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वा-
पृथ्वा गुणयितव्यानि, तत्र गुणकारच्छेदराशेर्द्वोपपृथ्वा-
ऽपवर्त्तना । तत्र गुणकारराशिर्नवशतानि जातस्त्वाचानिव,
तस्य समवष्ट्या भागं हन्ते लब्धा द्वाचत्वारिंशत्
द्वापष्टिभागाः, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वौ समव-
ष्टिभागौ, आगतं द्वितीयं पर्वे, धनद्वान्नक्षत्रस्य पङ्क्ति-
शतिसुहृत्तां, एकस्य च मुहुर्त्तस्य द्वाचत्वारिंशतं द्वाप-
ष्टिभागान्येकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वौ समवष्टिभागां
भुक्त्वा समाप्तमुपगच्छति । एवं शेषेष्वपि पर्वेषु सतापि
नक्षत्राणि भावनीयानि ।

धुनि ब्रह्मि, तानि रूपयुतानि कियन्ते, जानानि चत्वारि, यौ च द्वौ लक्ष्यौ, ताभ्यां द्वे अयने दक्षिणायनसरायण-
रूपे शुद्धे, तत्र आगतं तृतीयं अयने दक्षिणायनरूपे सर्वा-
भ्यन्तरमण्डलमार्गं कृत्वा चतुर्थे मण्डले पञ्चविंशति-
तमं पर्व परिमाममिति चतुर्विंशत्यधिकशततमपर्वजिह्वा-
सायां चतुर्विंशत्यधिकं शतं स्यात्पयः, तत्पञ्चदशमिर्गुणयने,
जानान्तरादश शतानि पञ्चधिकानि १८०, चतुर्विंशत्यधि-
कं पर्वशतं च त्रिंशद्वयमग्रा भाता इति त्रिंशत्पात्यन्ते,
जानानि पञ्चादष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३०, तानि
रूपयुतानि कियन्ते जानान्तरादश शतान्येकत्रिंशदधिकानि
१८३१ । तेषां व्यर्थान्यधिकं शतं भागं हृतं लब्धानि
दशायनानि, पञ्चाद्वतिष्ठते एकः, दशमं च अयने युगपय-
न्ते उत्तरायणे, तत्र आगतमनुसरायणयन्ते सर्वाभ्यन्तरे
मण्डले चतुर्विंशत्यधिकशततमं पर्व समाप्तिमिति ।

संश्रितं किं पर्व कस्मिन् सूर्यनक्षत्रे समाप्तिमिति गच्छति
एतन्निरूपणार्थं यत्पूर्वाऽऽचार्यैः कर्णमुक्तं तदुपदर्शयते—

“ चतुर्विंशत्यधिकं काउ-ण पमाणं पञ्च य पंच फले ।

इच्छापर्वोदं गूणं काउणं पञ्चया लला ॥ १ ॥

अद्भुतस्य य मण्डलं, तौर्नर्तितं न्यममिति गुणयमि ।

सत्तावीसस्यसु अद्भुतांसि पुनर्यमि ॥ २ ॥

मनतु निमद्गुणं, मन्वगणं तत्रा उ जे जेम् ।

तं चिक्यं मूरस्य उ, ज्ञाप्य समस्तं दृष्टं पर्वे ॥ ३ ॥ ”

एतासां निम्नानां गाथानां क्रमेण व्याख्या-ब्रह्मशिकविधौ
चतुर्विंशत्यधिकशतं प्रमाणं प्रमाणगांश्च कृत्वा पञ्च पर्या-
यान् फले कुप्याकृत्वा च ईप्सितैः पूर्वमिर्गुणं गुणकारं
विशयान्, विधाय चाऽऽयनं राशिनं चतुर्विंशत्यधिकश-
तरूपेण भागां हर्षय्यो, भागं हृतं यक्षयन्ते तेषां यथाः शुद्धाः
ज्ञातव्याः, यत्पुनः शेषमवतिष्ठते तद्दशदशभिः शतैः त्रिंशद-
धिकं गुणयन्ते, गुणितं च तस्मिन् समविंशतिशतेषु अष्टाविं-
शत्यधिकं गुणं शुद्धं पुनः शुद्धयति, तस्मिन् शुद्धे समपष्टिम्-
क्यायां आपठयः, तासां सर्वाणि यद्भवति । किमुक्तं भवति ?—
सप्तपञ्चाष्टा आपष्टौ गुणितायां यद्भवति तेन भागे हृतं
यक्षयन्ते तावन्ति नक्षत्राणि शुद्धानि द्रष्टव्यानि, यत्पुनस्त-
तोऽपि भागद्वयार्थांश्च शेषमवतिष्ठते तद्वत् सूर्यस्य सेव-
धि द्रष्टव्यं यत्र विवक्षितं पर्व समाप्तिमिति । एष करणगा-
थात्रयाक्षरार्थः ।

भावना विषयम्—यदि चतुर्विंशत्यधिकं पर्वशतं पञ्च
सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते, तत्र एकं पर्वशतं किं लभामहे ?
राशित्रयस्थापना-१२४ : ५ : १ । अत्रान्येन राशिना मध्यरा-
शिगुणयने, जानन्तावन्ति पञ्चकरूपः, तस्याऽऽयनं राशिना
चतुर्विंशत्यधिकं शतं भागद्वयं, स च स्तोकाव्याजानां न
प्रचच्छति, ततो नक्षत्राऽऽयनार्थम् अष्टादशभिः शतैस्त्रिं-
शदधिकैः समपष्टिभागैर्गुणयिष्याम इति गुणकारच्छे-
दराश्यां देताऽपवर्त्तन्ते, जाना गुणकाराशिनैवशतानि
पञ्चदशोत्तराणि ६१४ । छेदराशिर्द्वापष्टिः ६२ । तत्र
पञ्च नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्ते, जानानि पञ्च-
त्वारिंशच्छतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि ४५४५ । पुनर्यत्र च
चतुर्वाच्यारिंशद्भागा द्वापष्टया गुणयन्ते, जानानि सप्तविंश-
तिशतानि अष्टाविंशत्यधिकानि २७८८ । एतानि पूर्वराशेः

शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चादष्टादशशतानि समस्तत्वारिंशद-
धिकानि १८३७ । तत्र छेदराशिर्द्वापष्टिरूपः सप्तपष्टया गुणय-
ते, जानानि एकत्रवारिंशच्छतानि चतुःपञ्चादधिकानि
४१४४, तैर्भागां हियन्ते, तत्र राशेः स्तोकाव्याजानां न लभ्यन्ते,
ततो दिवसा आनंतव्या, तत्र छेदराशिर्द्वापष्टिरूपः परिपू-
र्णनक्षत्राऽऽयनार्थं हि द्वापष्टिसप्तपष्टया गुणितः परिपूर्य
नक्षत्रमिदानीं नाऽऽयानि, ततो मूल एव द्वापष्टिरूपच्छेदरा-
शिः केवलं पञ्चभिः समपष्टिभागैर्गुणयन्ते भावति, ततो दि-
वसाऽऽयनार्थं द्वापष्टिः पञ्चमिर्गुणयन्ते, जानानि त्रिंश श-
तानि दशोत्तराणि ३१०, तैर्भागां हियन्ते, लब्धाः पञ्च दि-
वसाः । शेषान्तिष्ठते द्वे शतं समनवत्यधिकं २६७, ते मु-
हूर्त्ताऽऽयनार्थं त्रिंशता गुणयन्ते, तत्र गुणकारच्छेदराश्याः
शून्यता उपवर्त्तन्ते, जाना गुणकाराशिनैवशतानि पञ्चादष्टा-
शिरंकिंशतं तत्रिकेकोपरिततो राशिरुणयन्ते, जानान्यष्टौ
शतान्येकनवत्यधिकानि ८६१, तैर्भागां कश्चित्शतं भागं ह्रि-
यन्ते, लब्धा अष्टाविंशतिशतानि मुहूर्त्ताः २८, एकस्य च मुहूर्त्तस्य
त्रयांविंशतिरंकिंशद्भागाः ११, आगतं प्रथमं पर्व अत्रेष्टा-
नक्षत्रस्य पञ्चदिवसात्मिकस्य च दिवसस्याष्टाविंशतिमुह-
ूर्त्तानिकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयांविंशतिमंकिंशद्भागान् भुक्त्वा
समाप्तम् । अथ वा—पुष्टं शुद्धं यानि स्थितानि पञ्चादष्टा-
दशशतानि समस्तत्वारिंशदधिकानि १८३७, तानि सूर्यमुह-
ूर्त्ताऽऽयनार्थं त्रिंशता गुणयन्ते जानानि पञ्चच्छाश्रयन्त-
व्याणि चत्वारिंश शतानि दशोत्तराणि ४५४०, तेषां प्रागुक्तं
छेदराशिना ४१४४, भागां हियन्ते लब्धाव्याजानि मुहूर्त्ताः १३,
शेषानि निष्ठानि चतुर्दशशतान्यष्टोत्तराणि १४०८, ततोऽमु-
नि द्वापष्टिभागाऽऽयनार्थं द्वापष्टया गुणयितव्यानि, गुणकार-
च्छेदराश्याः द्वापष्टया उपवर्त्तन्ते, तत्र गुणकाराशिरंकिंश-
करूपः छेदराशिना ४१४४, भागां हियन्ते लब्धाव्याजानि व-
जानः १४०८, तस्य समपष्टया भागां हियन्ते, लब्धा एकविं-
शतिः २१, द्वापष्टिभागा मुहूर्त्तस्य, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य
एकसमपष्टिभागः, तत्र आगतं युगमस्याऽऽदौ प्रथमं पर्व, अ-
भावास्यालक्षणमर्थेष्टपानक्षत्रस्य त्रयांशमुहूर्त्तस्य एकविं-
शतिर्द्वापष्टिभागानिकस्य च द्वापष्टिभागस्य एकं समपष्टि-
भागं भुक्त्वा सूर्यः समायाति । तथा च वदयति—“ ता ए-
कविंशं पंचवर्गं संवच्छ्रुतां पदमे अभावायं चंद केणे न-
क्वत्तेणं जाणइ ? ता अस्सिलेमाणं एके मुहुत्ते चत्तालीसं वाव-
ट्ठिभागा मुहुत्तस्य वावट्ठिभागं च सत्तिट्ठिहा कुत्ता कुवाट्ठिं कु-
खिआ सेना । तं समयं चणं सूदं केणे नक्वत्तेणं जाणइ ? ता
अस्सिलेसाहिं चय अस्सिलेमाणं एका मुहुत्तो चत्तालीसं वा-
वट्ठिभागा मुहुत्तस्य वावट्ठिभागं च सत्तिट्ठिहा कुत्ता कुवाट्ठिं
कुखिआ सेना । ” इति । तथा यदि चतुर्विंशत्यधिकं पर्वश-
तं पञ्च सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते ततो द्वाभ्यां पर्वभ्यां किं
लभामहे ? । राशित्रयस्थापना १२४ : ५ : २ । अत्रान्येन राशिना
त्रिकलक्षेण मध्यराशिः पञ्चकरूपं गुणयन्ते, जाना दश १०,
तैर्भागायनं राशिना भागद्वयं, ते च स्तोकाव्याजानां न प्रच-
च्छन्ति, ततो नक्षत्राऽऽयनार्थमष्टादशभिः शतैस्त्रिंशद-
धिकैर्गुणयितव्या इति गुणकारच्छेदराश्यां देताऽपवर्त्तन्ते
जाना गुणकाराशिनैवशतानि पञ्चदशोत्तराणि ६१४ ।
छेदराशिर्द्वापष्टिः ६२, तत्र नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैर्गु-
णयन्ते, जानानि एकनवतिशतानि पञ्चाशदुत्तराणि ६१५०,

तेष्वः समविशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पनक्षत्राणि
माध्यन्ते, स्थितानि पञ्चाब्जपुष्पशतानि द्वाविंशत्याधिकानि
नि ६४२२, छेदराशिर्द्वापञ्चशः समपञ्चा गुणयन्ते, ज्ञाता-
पञ्चनक्षत्राणि च्छन्तानि चतुःपञ्चाशदधिकानि ४१५४, ता-
भ्यां हित्यन्ते, लब्धमेकं तत्तर्, तच्चत्वारिंशत्पञ्चमत्वेनान-
क्षरं चाक्षेप्तव्रतमेन एतद्व्रताः पञ्चदश सूर्यमुहूर्ता अत्रिका
वेधितव्यतां, शेषाणि निष्ठानि द्वाविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधि-
कानि २६६२, ततो मुहूर्तोऽन्यकार्यमन्तानि त्रिंशता गुणयन्ते,
ज्ञातान्यष्टविंशत्याधिकानि चत्वारिंशदधिकानि १२००, तेषां
छेदराशित्वा ४१५४ भागो हित्यन्ते, लब्धाः षोडश सूर्यमुहूर्-
ताः १६, शेषाण्यष्टनिष्ठान्ते पञ्चदशशतानि द्वापञ्चत्यधि-
कानि ११५७, तानि द्वापदिमागाऽन्यकार्यार्थं पुनरप्यष्टा
यितव्यानिस्तिणि गुणकाच्छेदराशित्वापञ्चाशत्पञ्चत्वारिंशत्पञ्च-
तानि गुणकार्यागिरिरेकपः छेदराशिः सप्तसप्तः ६०, तत्रोपरित-
तो राशिरेकेन गुणितस्तत्त्वान्नयं जानां, तस्य समपञ्चा
भागो हूने लब्धमत्रयाविंशतिर्द्वापदिमागाः ११३ एकस्य च
द्वापदिमागाश्च पञ्चविंशत्तत्रादिमागाः ३५, तत्र त्रयः लब्धाः
षोडश मुहूर्ता ये चोद्गताः पञ्चात्याः पञ्चदश मुहूर्तास्ते
एकत्र मीदयन्ते ज्ञाता एकविंशत् ३१, तत्र त्रिंशत्तामया-
शुद्धा पञ्चादुद्गत्येकः सूर्यमुहूर्तस्तत्र आगन्ते ितियां पर्व
आगम्यमासभाविंशत्तत्रोपरि पूर्वकादिगुनीनक्षत्रम्येक
सूर्यमन्तकस्य च मुहूर्तस्य त्रयाविंशतिशतपञ्चतिमागान्तकस्य
च द्वापदिमागस्य पञ्चविंशतेन सप्तसप्तदिमागान् भुक्ता सूर्यः
परितस्तमापयतीति। तथा च ववर्षान्-^१ ता एतान् ण पञ्चगहं
संवच्छ्रयां पदमं पुण्यमासीन् चंद्रे केन तन्मन्तत्वेन गोहृद ?
ता प्रणिद्विद्विद्वाद्वाद्वाद्वात्वेन तिसि मुहूर्ता एतुगुणीयं च वावृद्वि-
भागा मुहूर्तस्य वावृद्विभागं च सप्तद्विद्वा उक्ता पञ्चद्वि-
भागा सन्ता। ते समस्य च णं सूर्ये केन तन्मन्तत्वेन जोहृद ? ता
पुञ्चादि फल्गुणीदि पुञ्चाये फल्गुणीये अद्वितीयं च मुहूर्ता
अद्वितीयं च वावृद्विभागा मुहूर्तस्य वावृद्विभागं च सप्त-
द्विद्वा उक्ता चतीसं चुणिण्या भागा सन्ता।^२ इति। तथा
च चतुर्विंशत्यधिकेन पञ्चशतेन पञ्च सूर्यमन्तत्रयाया ल-
ब्धन्ते, तन्मन्तः किं किं लभामहे ? राशि सप्तथापना-^३ १२३४।^३
अत्राल्येन राशित्वा त्रिकलक्षणं मय्या राशिः पञ्चदश
गुणयन्ते, ज्ञाताः पञ्चदश १५, तेषामासीन् राशित्वा मासह-
रन्ते, तत्र राशेः स्तकाद्विद्वात्वा तन्मन्तत्वेन तत्ताऽऽनयना-
थमपराशरिश्चरिश्चरीयैः समपदिमागं गुणयिष्याम इति
शुभकाराच्छेदराशित्वा ४१५४ ततोऽन्यत्तान्, ज्ञाते गुणकार्यागिरि-
वशतानि पञ्चदशोत्तराणि ६१५ छेदराशिर्द्वापञ्चः ६०, तत्र
नवविः शतैः पञ्चदशशतैः पञ्चदश गुणयन्ते, ज्ञातानि
त्रयादश पञ्चत्वारिंशति समशतानि पञ्चविंशत्यधिकानि १३०५,
तेष्वः पञ्चविंशतिशतपञ्चाशत्तानि पुष्पनक्षत्राणि शत-
यन्ते, स्थितानि पञ्चादशतदधिकानि ववर्षतानि सप्त-
त्वारिंशत्यधिकानि १२६६३, छेदराशिर्द्वापञ्चः समपञ्चा
गुणता, ज्ञातान्यष्टत्वारिंशत्यधिकानि चतुःपञ्चाशदधि-
कानि ४१५४, तेषां हित्यन्ते, लब्धे ६ तस्य २।
ते चाक्षेप्तव्रतमात्रप, अष्टराशतत्वे चाक्षेप्तव्रतम्येनव्रताः
पञ्चदश सूर्यमुहूर्ता उद्गताः वेधितव्याः। शेषाणि निष्ठानि
पञ्चविंशतिशतानि त्रयाशत्याधिकानि १६६६। एतानि मुहूर्ता-

५८. अथनार्यो विंशता गुरुयन्त्रे, ज्ञाताम्यश्रीतिस्त्रिंशद्वाणि वदश-
तानि समन्याधिकानि ८०६७० तेषां बुद्धराशिन ४१६४
भागो न्हियते, तल्था पञ्चनवतिनिमृत्सीः १६ शेषाश्व-
वतिष्ठन्ते समदशशतानि चतुःचवर्षाश्वराशिन १७४५
एतानि द्वापष्टिभागाः ५८ नार्यो चापष्ट्या गुरुयन्त्रव्यानीति
गुणकाराबुद्धराशयोद्गपष्ट्याः पयन्ता, ज्ञातां गुणकाराशि-
रकृष्णः, बुद्धराशिः समपष्टिः ६७, तन्वापष्टिना राशिश्चि-
केन गुणितस्त्वांशवः सपष्टिः १७४५ तस्य समपष्ट्या भा-
गो न्हियते, तल्थाः पविश्रानिर्द्वापष्टिभागो एकस्य च द्वाप-
ष्टिभागस्य द्वौ समपष्टिभागाः ३३३ तत्र च तल्था ए-
कानिवशानिर्द्वापष्टिः यं चोद्विनाः पाश्र्व्या पश्चदश मुहूर्ताः
तैः एकत्र मीलयेत्, ज्ञाताभ्याम्यश्वराश्याः ५८ च विंशता पृ-
र्वफालगुनी गुह्या शेषास्तिष्ठन्ति चवर्षा मुहूर्तान्स्तत आगते
तृतीयं पर्वं भाद्रपदमासमावास्याकृष्ण उत्तरफालगुनीस्तत-
त्रस्य चत्वारो मुहूर्तानि कस्य च मुहूर्तस्य पविश्रानिर्द्वापष्टिभा-
गांनकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वौ समपष्टिभागाँ भुक्त्वाः स्युः
परिममापयति । तथा च वदयति ॥ ता एतानि च पंचदश
संवच्छ्रगणं द्वांच आमावासे चंदे केने नक्षत्रपत्तणे त्रौ-
एह ? ता उत्तराहि फल्गुनीहि उत्तरफल्गुनी च चत्वारिंशं
मुहूर्ता एतानीं च वावट्टिभागा मुहुरस्स वावट्टिभागं च
सप्तद्विहा छेत्ता पयन्ता गुणिगया भागा न्स्या । तं स-
मयं च यं स्य एवं केने नक्षत्रपत्तणे त्रौएह ? ता उत-
राहि चैव फल्गुनीहि उत्तराणं मुहूर्तानि च चत्वारिंशं मुहृ-
ता एतानीं च वावट्टिभागा मुहुरस्स वावट्टिभागं च स-
प्तद्विहा छेत्ता पयन्ता गुणिगया भागा न्स्या ॥ इति । प-
र्वं शेषपर्वमावास्यापरि मृत्तत आगयानेतव्यानि ।
अथ चंदे पर्वमु स्यन्तत पराश्रिनाथं पर्वं ५८ नार्योपदशितं
कथाम्-

तिनीसं च मुहुना विषद्विभागा य दो मुहुत्तस्य ।
 चुनीसचुणिगशा भागा, पय्योकर्य रिक्ख भुवराम्भी ॥ १ ॥
 इच्छापव्वगुणाश्रो, भुवराम्भीश्रो य सोहसं कुणम् ।
 पुत्तासं कमसो जह इट्ठमणंतनार्गीह ॥ २ ॥
 उगुवासं च मुहुना, तनार्गीहं विषद्विभागा य ।
 तेनीसचुणिगशाश्रो, पुत्तस्य य सोहसं पयं ॥ ३ ॥
 उगुवालस्यं उत्तर-पग्गु उगुमुत्तु दो विनाहाम्भु ।
 चत्तरि न्नेत्तर चत्तरण न्नेत्तराणि सोत्तर्काणि ॥ ४ ॥
 सत्तव्य पुत्तपत्तेयं, सोत्तर्कं अण्हस्स नाउ उगुवासं ।
 वायट्ठो छुत्तामा, यत्तसं चुणिगशा भागा ॥ ५ ॥
 उगुगुत्तं पंचसया, उत्तरभइय सच्च उगुवीसा ।
 रोंहणं श्रद्धुत्तेवास-पुणव्वयंतनमि सोत्तर्काणि ॥ ६ ॥
 श्रद्धुत्तया उगुवीसा, विषद्विभागा य होंतं च उवांसं ।
 छावट्ठो सत्तुट्ठो, भाग पुत्तस्य सोहसगं ॥ ७ ॥
 एतासां प्रमेण व्याख्या-वयंपिशासमुत्तां एकर्य च मुहुत्तं-
 स्य दो हाणीट्ठभागावेकर्य च हाणीट्ठभागास्य चतुत्तिसत्त-
 चुणिका भागाः ३३।३।३। एत सर्वेध्याप एवेमु पर्यहित ए-
 कं पवेत्ता निष्पादितं श्रुत्तवराशिः स्युत्तस्यविपयो भु-
 वराशिः । कमयेतत्तयातिनांतं च दुट्ठयते-प्राशि कय्यत्त स-
 च्छेदं प्राशिकं यदि चतर्विंशत्यधिकं पयंततेत एच्च स्युत्त-
 सत्तवराण्या लभ्यन्ते, तत एकं पवेत्ता किं लभावेदो । स्यु-
 ति न्यस्थापना-१२४।५।१ । अत्रान्येन राशिना म

ध्वराशिर्गुण्यते, जातः स तावानेव, "एकेन गुणिनं तदेव भवति" इति वचनात्, ततः चतुर्विंशत्यधिकेन पञ्चशतं भागो न्हियते, तत्रोपरितनराशेः स्तोत्रवाद भागो न लभ्यते, लब्धा एकस्य च सूर्यनक्षत्रपर्यायस्य पञ्चचतुर्विंशत्यधिकशतभागाः, तत्र नक्षत्राणि कुर्म इत्यष्टादशभिः शतैः त्रिंशदधिकैः सप्तपट्टिभागेः पञ्च गुणयित्वा इति गुणकारच्छेदराशेर्योर्जनापवर्चना जाता गुणकारागिनैवशतानि पञ्चदशांशराशि ६१४, छेदराशिर्द्वीपट्टिः ६२, तत्र नवभिः शतैः पञ्चदशांशैः पञ्च गुणयन्ते, जातानि पञ्चचत्वारिंशच्छतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि ४४७४, एतानि मुहूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिंशता गुणयन्ते, जातमेकं लक्षं सप्तत्रिंशत्सहस्राणि द्वे शतं पञ्चादशधिकं १३७२४०, छेदराशिश्च द्वापट्टिकाः सप्तपट्ट्या गुणयन्ते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चादशधिकं ४४४४, तेषां भागं ह्रियते, लब्धास्त्रयस्त्रिंशत्मुहूर्त्ताः ३३, शेषं तिष्ठत्यष्टपट्ट्याधिकं शतम्, १६८, एतन् द्वापट्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वापट्ट्या गुणयितव्यमिति गुणकारच्छेदराशेर्याद्वापट्ट्याऽपवर्चना, जातगुणकारागिनैकपट्टिः छेदराशिः सप्तपट्टिकाः "एकेन च गुणितं तदेव भवति" ततोऽष्टपट्ट्याधिकमथ शतं जातं, तस्य सप्तपट्ट्या भागो ह्रियते, लब्धा द्वे द्वापट्टिभागे, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा इति । (इच्छापद्ये इत्यादि) इच्छाविषयं यत् पर्वे पर्वेशानं तद्विच्छापद्ये, तदगुणो गुणकारो यस्य भूवराशेस्तस्मान् । किमुक्तं भवति ?-ईमं यत् पर्वे तत्सम्बन्ध्या गुणितान् भूवराशेः पुण्याः शतानि नक्षत्राणां क्रमशः क्रमेण शोधनं कुर्यादध्यादृष्टया शक्यतममन्त्रजानिभिः कथं कथितमिच्छाह- "उगवानं च" इत्यादि गद्याः । एकांविंशतिमुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य विचत्वारिंशद्द्वापट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशच्छतपट्टिकाभागाः ६४३३३, एतद्दत्तावप्रमाणं पुण्यशोधनकप- कथमनावतः पुण्यशोधनकस्यापत्तिरिति चतुः । उच्यते इह पाश्चात्त्यगुणपरिसमाप्ते पुण्यस्य त्रयोविंशतिसप्तपट्टिभागा गताः, चतुश्चत्वारिंशद्विष्टनते, ततस्ते मुहूर्त्तानयनार्थं त्रिंशता गुणयन्ते, जातानि त्रयोदश शतानि विंशत्यधिकानि १३२०, तेषां सप्तपट्ट्या भागो ह्रियते, लब्धा एकांविंशतिमुहूर्त्ताः १६, शेषास्तिष्ठन्ति सप्तचत्वारिंशत् ४४, सा द्वापट्टिभागाऽऽनयन्ते द्वापट्ट्या गुणयन्ते, जातान्येकांविंशत्सप्तशतानि च तुरदशोत्तराणि २६१४, तत एतेषां सप्तपट्ट्या भागं ह्रियते, लब्धास्त्रिचत्वारिंशत् द्वापट्टिभागाः एकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा इति । (उगुयालस्यमर्यादा) एकांविंशतिंशमेकांविंशत्चत्वारिंशदधिकं मुहूर्त्तानमुत्तरफालगुनीपर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधं १३६, द्वे शतं एकांविष्टत्यधिकं विंशत्वाप्येतेषु शोधं २४६, चत्वारि मुहूर्त्तशतानि नक्षत्राणि उत्तराषाढानासुराषाढापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधयति ४६ (सर्ववर्षादि) एतेषु सर्वेष्वपि शोधनेषु यत्पुण्यस्य मुहूर्त्तस्य शेषं विचत्वारिंशत्मुहूर्त्तस्य द्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा इति तत्रत्येकांशोनीयम्, तथा अभिजितश्चत्वारि मुहूर्त्तशतानि एकांविंशत्येकांविंशत्यधिकानि पट्टद्वापट्टिभागा मुहूर्त्तस्यैकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रिंशच्छतपट्टिका भागाः सप्तपट्टिभागा इति शोधम् । एतावता पुण्यादीन्भिर्भिक्षनानि नक्षत्राणि

शुद्धमन्तानि भावायाः तथा (उगुण्यत्तरादि) एकांविंशतिमुहूर्त्तानि एकांविंशत्यधिकानि पञ्च मुहूर्त्तशतानि उत्तरभद्रपदानामुत्तरभद्रपदानां शोधयति ४६६, तथा सप्तशतान्येकांविंशत्यधिकानि ७१६, रोहिणीपर्यन्तानां शोधयति पुनर्वसुपर्यन्तं अष्टौ शतानि नवोत्तराणि ८०६ शोधयति । (अदृष्टत्वादि) अष्टौ शतान्येकांविंशतिमुहूर्त्तानि एकांविंशत्यधिकानि मुहूर्त्तानिमिकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिपाट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्य पट्टपट्टिसप्तपट्टिभागा इति पुण्यस्य शोधनकमेतावता परिपूर्णमेकां नक्षत्रपर्यायः शुद्धमन्तानि तात्पर्यार्थः । एष करणगाथाऽन्तरार्थः ।

संप्रति करणभावना क्रियते-तत्र कोऽपि पृच्छते-प्रथमं पर्वे कस्मिन् सूर्यनक्षत्रे परिसमाप्तिमुपैति ? तत्र भूवराशिस्त्रयस्त्रिंशत्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वापट्टिभागानेकस्य च द्वापट्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा इत्येवं-पो ध्रियते ३३।२।३४। भूवराशैकेन गुणयते- "एकेन गुणितं तदेव भवति ।" ततः पुण्यशोधनमेकांविंशतिमुहूर्त्ताः, एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशद्द्वापट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा इत्येवं-प्रमाणं शोधयते, ततः स्थितास्त्रयोदश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकविंशतिद्वापट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्य एकः सप्तपट्टिभागः १३२०।१६। तत्र आगतं मतावच्छेदपानक्षत्रस्य सूर्यो भूक्त्वा प्रथमं पर्वे श्रावणमासभाव्यमावास्यालक्षणं परिसमापयतीति द्वितीयपर्वे चिन्तायाम् स एव भूवराशिः ३३।२।३४। द्वार्या गुणयते जातः पट्टद्विष्टमुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्त्तस्य पञ्चद्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य एकसप्तपट्टिभागाः ६६।४।१। एतस्माच्छोधितप्रमाणं १६।४३ ३३। पुण्यशोधनं शोधयते, स्थिताः पञ्चाद्विष्टचत्वारिंशत्मुहूर्त्ताः त्रयोविंशतिद्वापट्टिभागाः मुहूर्त्तस्य एकस्य च द्वापट्टिभागस्य पञ्चविंशत्सप्तपट्टिभागाः ४६।२३।३४। ततः पञ्चदशभिर्मुहूर्त्तैरेतेषां शुद्धा त्रिंशता मया, स्थिताः पञ्चादिको मुहूर्त्तः, तत आगतं द्वितीयं पर्वे पूर्वफालगुनीनक्षत्रस्यैकं मुहूर्त्तमेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयोविंशतिद्वापट्टिभागानेकस्य च द्वापट्टिभागस्य पञ्चविंशत्सप्तपट्टिभागान् भूक्त्वा सूर्यः परिसमाप्तिं नयति, तृतीयपर्वे चिन्तायां स एव भूवराशिः ३३।२।३४। त्रिभिर्गुणयते जाता नवनयति मुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तद्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य पञ्चविंशत्सप्तपट्टिभागाः ६६।४।३४। एतस्मात्पुण्यशोधनं १६।४३।३। शोधयते, स्थिताः पञ्चादिको सप्तमतिमुहूर्त्ताः, एकस्य च मुहूर्त्तस्य पट्टिद्विष्टविंशतिद्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वे सप्तपट्टिभागे भूक्त्वा सूर्यः परिसमापयति । एवं शेषपर्वेष्वपि सूर्यनक्षत्राणि ध्वनितयानि ।

तत्र युगपूर्वादेभाविद्वापट्टिपर्वगतसूर्यनक्षत्रसूचिका इमाः पूर्वाऽऽचार्योपदेशिताः । गाथाः-

"सप्त मग अजमदुर्गः हन्त्यो चित्ता विवाह मिन्तो य ।

उद्गाहणं च ह्यकं. अजाऽभिबुद्धी तु पुनःऽऽप्ता ॥ १ ॥

ह्यकं च कलियारं. पिह भग्न अजमदुग्धं च विना य ।

बाउ विनाहा अशुण-ह जेदु आउं च वीसु दुग्धं ॥ २ ॥

सधण धणिदुद्गा अजदे-व अभिबुद्धिं अस्म जमवहुला ।

रोहिणि सोमऽदिदुग्धं. पुस्तं पिहभग्नजमा हन्थी ॥ ३ ॥

विना य जितुदुग्धा. अमिहं अनापि अदु रिक्खाणि ।

एण जुगपुज्जं. विसेत्ति पव्वं सरिक्खाणि ॥ ४ ॥

एतासां व्याख्या-प्रथमस्य पूर्वणः समाप्तौ सूर्यनक्षत्रं स-
र्पः सर्पदेवतोपलक्षिताः अश्लेषा १, द्वितीयस्य भग्नो म
गदेवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २, ततः अर्यमद्विक्रमिणि
तृतीयस्य पूर्वणोऽश्वदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ३
चतुर्थस्याऽप्युत्तरफाल्गुन्यः ४, पञ्चमस्य हस्तः ५, षष्ठस्य
चित्रा ६, सप्तमस्य विशाखा ७, अष्टमस्य मिथुनं मित्रदेव-
तोपलक्षिता अनुराधा ८, नवो ज्येष्ठाऽदिकं पदं क्रमेण वक्र-
व्यूहम् । तद्यथा-नवमस्य ज्येष्ठाः ६, दशमस्य मूलम् १०, एकाद-
शस्य पूर्वाषाढा ११, द्वादशस्यांशराऽऽषाढा १२, त्रयोदशस्य
श्रवणः १३, चतुर्दशस्य धनिष्ठा १४, पञ्चदशस्याजोऽज्ञादेव-
तोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा १५, षोडशस्याऽभिबुद्धिभिबुद्धि-
देवतोपलक्षिता उत्तरभद्रपदा १६, सप्तदशस्यांशरभद्रपदा
१७, अष्टादशस्य पुष्यः पुष्यदेवतोपलक्षिता रेवती १८, ए-
कानविंशतमस्याश्वोऽश्वदेवतोपलक्षिता अश्विनी १९,
पञ्चमं कृत्तिकाऽदिकमिति विंशतितमस्य कृत्तिकाः २०, एक-
विंशतितमस्य रोहिणी २१, द्वाविंशतितमस्य मृगशिरः २२,
त्रयोविंशतितमस्याऽर्द्रा २३, चतुर्विंशतितमस्य पुनर्वसु २४,
पञ्चविंशतितमस्य पुष्यः २५, षड्विंशतितमस्य पितरः पितृ-
देवतोपलक्षिता मघाः २६, सप्तविंशतितमस्य भग्नो भग-
देवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २७, अष्टाविंशतितमस्या-
र्यमा अर्यमदेवा उत्तरफाल्गुन्यः २८, एकानविंशतमस्याप्यु-
त्तरफाल्गुन्यः २९, त्रिंशतमस्य चित्रा ३०, एकत्रिंशतमस्य
वायुर्वायुदेवतोपलक्षिता स्वातिः ३१, द्वाविंशतमस्य विशा-
खाः ३२, त्रयविंशतमस्यानुराधा ३३, चतुर्विंशतमस्य ज्येष्ठा
३४, पञ्चविंशतमस्य पुनरायुर्वायुदेवतोपलक्षिता पूर्वाषाढाः
३५, षड्विंशतमस्य विष्वदेवा उत्तराषाढा ३६, सप्तविं-
शतमस्याप्युत्तराषाढाः ३७, अष्टाविंशतमस्य श्रवणः ३८,
एकानचत्वारिंशतमस्य धनिष्ठा ३९, चत्वारिंशतमस्या-
जोऽजदेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा ४०, एकचत्वारिंशतम-
स्याभिबुद्धिभिबुद्धिदेवा उत्तरभद्रपदा ४१, द्वाचत्वारिं-
शतमस्याप्युत्तरभद्रपदा ४२, त्रिचत्वारिंशतमस्याश्वोऽश्व-
देवा अश्विनी ४३, चतुश्चत्वारिंशतमस्य यमो यमदेवा
भरणी ४४, पञ्चचत्वारिंशतमस्य बहुला कृत्तिका ४५, षट्-
चत्वारिंशतमस्य रोहिणी ४६, सप्तचत्वारिंशतमस्य सोमः
सोमदेवोपलक्षितं मृगशिरः ४७, अद्विद्विक्रमिणि अष्ट-
चत्वारिंशतमस्यादिगिर्दिदिदेवोपलक्षितं पुनर्वसुनक्षत्रम्
४८, एकानपञ्चाशतमस्यापि पुनर्वसुनक्षत्रम् ४९, पञ्चाश-
तस्य पुष्यः ५०, एकषष्ठाशतमस्यापि पिण्डेवा मघा ५१,
द्वाषष्ठाशतमस्य भग्नो भग्नदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः
५२, त्रिषष्ठाशतमस्यार्यमा अर्यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफा-
ल्गुन्यः ५३, चतुःषष्ठाशतमस्य हस्त ५४, अत ऊर्ध्वं चित्रा
ऽऽदीनि अमिहं पर्यन्तानि ज्येष्ठार्यमोऽष्टौ नक्षत्राणि क्रमेण

वक्रव्यूहानि । तद्यथा-पञ्चषष्ठाशतमस्य चित्रा ५५, षट्षष्ठा-
शतमस्य स्वातिः ५६, सप्तषष्ठाशतमस्य विशाखा ५७,
अष्टषष्ठाशतमस्य अनुराधा ५८, एकानपञ्चशतमस्य मूलः
५९, पट्टिनस्य पूर्वाषाढा ६०, एकषष्टितमस्यांशराषाढाः
६१, द्वाषष्टितमस्याभिजिद्विदि ६२ । एतानि नक्षत्राणि
युगस्य पूर्वार्धे द्वापरिर्धर्मेषु पूर्वसु यथाक्रममुक्तानि ।
एतं करणयशेन युगस्यांशराजं ऽपि द्वापरिर्धर्मेषु पूर्वसु
ज्ञातस्यानि किं पर्वं चरमदिवंन कियन्सु मुहूर्तेषु गतेषु
समाप्तिमयतीत्येतद्विषयं यत्करणमभिहितं पूर्वाऽऽचार्यै-
स्तदभिधीयते-

" चउर्ध्वं अदिगिर्धर्मेषु, एकं सप्तमिह होह कलिश्रोगो ।

वेसु य द्वापरजुग्मो, निम्सु तेया चउसु कडुजुग्मो ॥ १ ॥

कलिश्रोगं ते गुउर्ध्वं. पर्वण्यो द्वापरिर्धर्मेषु वायुद्वी ।

तेऊए एकतीसा, कडुजुग्मं नन्थि पर्वण्यो ॥ २ ॥

संसंजं तीसगुणं, वायुद्वी भाययिमं जं लजं ।

जाणि तहसु मुहूर्ते-सु अहोरात्रमसं तं पव्वं ॥ ३ ॥ "

एतासां क्रमेण व्याख्या-पूर्वणि पूर्वणोऽपि चतुर्भिर्मकं मति
यत्कः श्रेयो भवति तदा म राशिः कलेशोऽज्ञा भगवन्तः । द्र-
योः श्रेयोऽज्ञापर्ययम् । निम्सु श्रेयः श्रेयोऽज्ञापर्ययं श्रेयः
कृतयुग्मः । (कलिश्रोगेत्यादि) तत्र कलेशं स्वराशौ
त्रिनवतिः प्रत्येकः प्रत्येकमार्गो राशिः । द्वापरजुग्मं
द्वापरिः । श्रेयोऽज्ञापर्ययम् । कृतयुग्मं नाति प्रत्येकः ।
एवं प्रत्येकप्रत्येकं पर्वण्योऽपि सप्तं चतुर्विंशत्यधि-
केन पर्वशतेन भागो न्हियन्ते, हन्ते च भागं यत्कृतयु-
गवन्ति तस्यार्थं विधिः- (वेसुदेव इत्यादि) श्रेयोऽज्ञापर्य-
यस्यार्थं शतेन भागं न्हियन्ते, हन्ते अत्राशिर्यार्थं कियन्ते, कृतयु-
गं च विंशता गुणयन्ते, गुणयन्त्या च द्वापरजुग्मं श्रेयोऽज्ञापर्य-
यम् । तत एव स्वशिष्यः प्ररूपयन् नन् विवर्तिते पर्वं
चरमं अहोरात्रं सूर्योदयास्तयवसु मुहूर्तेषु तावत्सु च मुहूर्ते-
भागेषु अतिशान्तेषु परिमाममिति । एष करणगुणाऽज्ञा-
राः । भावना विषय-प्रथमं पर्वं चरमं अहोरात्रं कति मुहूर्ता-
नक्षत्रस्य समाप्तमिति जिज्ञासायांको धियन्ते । अयं किल
कलेशोऽज्ञापर्ययं त्रिनवतिः प्रत्येक्यन्ते, ज्ञाता चतुर्विं-
शतिः, अस्य चतुर्विंशत्यधिकं शतं भागो हन्तेत्यः । स च
भागो न लभ्यते, राशिः स्तोकाव्ययः । तेनो यथापर्वं कर-
णं लक्षणं कलेशं, तत्र चतुर्विंशत्यधिकं कियन्ते, ज्ञाताः सप्त-
चत्वारिंशत् ४८ । सा विंशता गुणयन्ते, ज्ञाता चतुर्विं-
शतानि दशांशानि ४८०, तेनो द्वापरजुग्मं भागो न्हियन्ते,
लब्धा द्वाविंशतिमुहूर्ताः २२, शोऽतिश्रुतिं षट्चत्वारिंशत्
४८, ततश्चतुर्विंशत्यधिकं शतं भागं न्हियन्ते, लब्धास्त्रयोविंशति-
नेकाविंशद्भागः ३१, अत्राने प्रथमं पर्वं चरमं अहोरात्रं द्वा-
विंशतिमुहूर्ताः, एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिमधिक-
विंशद्भागानतिक्रम्य समाप्तिं गतमिति द्वितीयपर्वजिज्ञासायां
धिको धियन्ते, स किंच द्वापरजुग्मपर्ययं द्वापरिः प्रत्येक-
यन्ते, ज्ञाता चतुर्विंशतिः । सा च चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य
भागं न प्रत्येक्यन्ति, ततस्तस्यां पट्टयधिकानि ६८०, तेनो
द्वापरजुग्मं भागो न्हियन्ते, लब्धाः पञ्चदश मुहूर्ताः १५, पञ्चा-

वृत्तिष्ठते विशन् ३०, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवर्त्तना, लब्धाः पञ्चदश एकोनविंशद्भागः १५३१, आगतं द्वितीयं पर्व, चरमे अहोरात्रे पञ्चदश मुहूर्तान्तकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदश एकाविंशद्भागान्तिकस्य द्वितीयं पर्व समाप्तमिति । तृतीयपर्वजिज्ञासां त्रिको ध्रियन्ते, स किल त्रैतो-
जोराशिरिति तत्रैकविंशन् प्रतिप्यन्ते, जाताः चतु-
विंशन् ३४, सा चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न प्रयच्छन्ति, ततस्त्वयार्द्धं कियन्ते, जाताः सप्तदश, ते त्रि-
शता गुणयन्ते, जानाति पञ्चशतानि दशोत्तराणि ४१०, तेषां द्वापण्या भागां द्वियन्ते लब्धा अष्टौ ८, शेषास्तिस्र-
स्रि चतुर्दश १४, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवर्त्तना, ल-
ब्धाः सप्त एकाविंशद्भागः १५३१, आगतं तृतीयं पर्व, चरमे
अहोरात्रे अष्टौ मुहूर्तान्तिकस्य च मुहूर्तस्य सप्त एकाविं-
शद्भागान्तिकस्य समाप्तिं गतमिति । चतुर्थपर्वजिज्ञासायां
चतुष्को ध्रियन्ते, स किल कृतयुग्मराशिरिति न किमपि
तत्र प्रतिप्यन्ते, चत्वारश्चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न
प्रयच्छन्ति, ततस्ते अर्द्धं कियन्ते, जाताः द्वा, तौ त्रिशता
गुणयन्ते, जाताः पष्टिः ६०, तस्या द्वापण्या भागां द्वियन्ते,
भागश्च न लभ्यते इति छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवर्त्तना, जा-
ताश्चिद्वैकविंशद्भागः १५३१, आगतं चतुर्थं पर्व, चरमे अ-
होरात्रे मुहूर्तस्य त्रिशतमेकविंशद्भागान्तिकस्य समाप्तिं ग-
च्छन्तीति । पर्वे शेषेष्वपि पर्वेषु भावनीया । चतुर्विंशत्यधि-
कशतनमपर्वजिज्ञासायां चतुर्विंशत्यधिकं शते ध्रियन्ते, त-
स्य किल चतुर्विंशोऽङ्गं हन्ते न किमपि शेषमवर्त्तयन्ते इ-
ति कृतयुग्मोऽयं राशिः, ततोऽत्र न किमपि प्रतिप्यन्ते, त-
तः चतुर्विंशत्यधिकं शतेन भागो द्वियन्ते, जाताः राशि-
निलैः प. आगतं परिपूर्णं चरममहोरात्रं भुक्त्वा चतुर्विंश-
शतशततमं पर्व समाप्तिं गतमिति । तद्वं यथा पूर्वाऽऽचा-
र्यैर्गर्भेव पर्युत्तममयलभ्य पर्वविषयं व्याख्याते कृतं, तथा
मया विनयेजनानुप्रदाय स्वमन्यनुसारेणोपदिशन्तम् । सू० प्र०
१० पाठु० २० पाठु० पाठु० ॥ चं० प्र० १ जं० ॥
अथ पर्वे किमुच्यते ?-अत्र आह-मासार्द्धं मासयामिच्छं
पुनः पर्वं भवति । तदेवाऽऽह-

पक्षस्वम अष्टमी खलु, मासस्म ८ पक्षिष्वयं मुणेष्वयं ।

अयं पि होइ पर्वं, उवरागो चंदसुराणं ॥ १५३१ ॥

व्य० ६ उ० । (अस्याः व्याख्या "अहोरात्रे" शब्दे प्रथमभागे
२० पृष्ठे गता) द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्च-
पञ्चातिरिक्तग्रन्थे कास्ति ॥ १५ ॥ "मासस्मि पवच्छुक्कं, निशि
अ पवर्चाई पक्षस्मि" इति गार्थोक्तं चतुर्ष्वपी सर्वेधाधानां,
किं वा लेपधाधाधिकारवर्गितेति ॥ १५६ ॥ इतिप्रश्ने, उत्तरम्-
द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्चपर्वोऽदिपञ्च-
तया संभाव्यते, अक्षराणि तु आक्षयिष्येण्यत्र दृष्टानि न स्म-
र्यन्ते ॥ १५ ॥ तथा- "मासस्मि पवच्छुक्कं, निशि य पवर्चाई प-
क्षस्मि" । इति गार्थोक्तं चतुर्ष्वपी सर्वेधाधानां संभा-
व्यते, न तु लेपधाधाधिकारवर्गितेति ॥ १६ ॥ ही० १ प्रक० ।

पवर्चाई-पर्वतेन्द्र-पुं० । पर्वतानाम् । पर्वतेन्द्रः । मेरी, सू०
प्र० ४ पाठु० ।

पवर्चाई-प्रवर्जित-त्रि० । पापान् प्रवर्जितः । मागवर्ती दीक्षां
प्रतिपक्षे, विश० । न्यक्राज्याऽऽदिशुद्धपक्षवर्धने, अनु० ।

सूत्र० । आरम्भपरिग्रहान् (दश० २ अ०) पापाशिक्षा-
न्ते, द्वा० २७ द्वा० । दीक्षिते, पव्चा० २ विव० । प्रतिपक्षे,
कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रगतं प्राप्तं, स्या० ४ द्वा० १ उ० ।
प्रवर्जने प्रवर्जितम् । प्रवर्ज्यायाम्, व्य० १ उ० । सन्धिबर्धने,
स्या० २ द्वा० ३ उ० ।

पवर्चाई-देशी-बालमयकण्टके, दे० ना० ६ धर्ग ३१ गाथा ।

पवर्चाई-पार्वती-स्त्री० । शिवभार्यायाम्, "दक्षस्त्रायणां भवार्णा,
सेलसुआ पवर्चाई उमा गोरी ।" पाइ० ना० ३ गाथा ।

पवर्चाई-पर्वक-पुं० । पर्वोपेतु इवादिषु, आ० चू० १ अ० ।

मे किं तं पवर्चा ? पवर्चा अश्लेषविहा पवर्चा । तं जहा-

"इक्ष्मया इक्षुवदप, वीरुणा तह इक्कडं य मांसं य ।

मुंटे सरं य वत्ते, तिभिरे सतपंगराखले य ॥ १ ॥

वर्मे वेल् कण्ठ, कंकावर्मे य ववर्मे य ।

उदण कुटण विमण, कंटावेल् य कल्लाणे ॥ २ ॥

जे यावगो तहपंगारा, मुंत्ते पवर्चा । प्रभा० १ पद ।

"कालीपवर्चागमेकास्ते ।" काली जह्वा तस्याः

पर्वोणि स्थूराणि मध्यानि च तनूनि भवन्ति । ततः

कालीपर्वोणि जानुकुपंगाऽऽदीनि येषु तानि । संधिमध्यं,

उत्त० २ अ० । जी० । प्रभ० । भ० । आत्वा० । दमोऽऽ-

कृतिरुत्ते, ति० चू० १ उ० ।

पवर्चापङ्कगपक्षिष्व-प्रवर्ज्येकपाक्षिक-पुं० । गुरुमहाध्यायाऽऽ-

दिषु, वृ० ।

कुत्र पुनरिति चेत् ? उच्यते-

पवर्चापङ्कगपक्षिष्व, उवर्मेपययं विहा मए ठाण् ।

छ्नीमातिकेत्ते, उवर्मेपययं तुवादाय ॥ ५३४ ॥

यः प्रवर्ज्येकपाक्षिकस्तस्य पार्श्वे उपसंपदं तान् कुलस्थ-

विग्रा प्राक्येयुः, सा च उपसंपदं पर्वेष्वपि वयमागन्तीनां भ-

वन्ति, तस्यां चापसंपदि पदविशद्वर्गान्तिकं प्राप्तायां (सप

ठाणि स्ति) विभक्तिव्यवस्थान् स्वकमासीयं स्थानमुपा-

दाय शृङ्गीत्वा तैरुपसंपत्तव्यम् ।

इदमेव भावयति-

गुरुसञ्जिह्वलो सज्जं, तिउ पिउ गुरुगुस्तस वा भत्तु ।

अहवा कुलिव्वतो उ, पवर्चापङ्कगपक्षी उ ॥ ५३५ ॥

गुरुसञ्जिह्वलो गुरुणां सहाध्यायी पितृव्यस्थानीयः, स-

ज्जमेति क आमनः सप्रह्वचारी आत्स्थानीयो, गुरुगु पि-

तामहस्थानीयो, गुरोः संबन्धी न प्राप्तशिष्य आमनो आत्-

व्यस्थानीयः । एते प्रवर्ज्येकपाक्षिका उच्यन्ते । वृ० ४ उ० ।

पवर्चा-प्रवर्ज्या-स्त्री० । प्रवर्जने प्रवर्ज्या । सदावतप्रतिप-

क्षा, पक्षा० १६ विव० । (सर्वा वक्रव्यन्ताऽनुपदम् 'पवर्चा'

शब्दे गता)

पवर्चा-देशी-नख, शरं, वालं, मुगे च । दे० ना० ६ धर्ग

६६ गाथा ।

पवर्चा-पर्वशी-स्त्री० । कार्तिक्यादिषु, भ० ६ शः ३३ उ० ।

पवर्चा (शु)-पर्वतिन्दु-पुं० । सनान्नो गोत्रप्रवर्तके काश्य-

पम्लगोत्रीये वसुधे, तदपत्येषु च । स्या० ७ द्वा० ।

पवतिहि

पवतिहि-पर्वतिथि-पुं० । पर्वदिने, अष्टमीचतुर्दश्यादौ, भ० २ अधि० ।

पवती-पार्वती-स्त्री० । शिवभार्यायां, हिमालयपुत्र्याम्, पाद० ना० ३ गाथा ।

पवतेय-पार्वतेय-पुं० । वैताह्यपर्वते, पर्वतापत्ये, विद्याधर-काय, आ० चू० १ अ० ।

पववीय-पर्ववीज-पुं० । पर्वे बीजं येनां ते पर्वबीजाः । इत्वा-दिबु, आ० ४ अ० । अं० । आ० म० ।

पव्वय-पर्वत-पुं० । कुट्टगिरौ, जं० १ वक्त० । गिरौ, स्था० ५ डा० १ उ० । श्रीडापर्वते, उज्जयिन्तवैभारगऽऽदी, भ० ७ श० ६ उ० । अनमिमवनीस्थिराऽश्रयसाधर्म्यान् (मनुष्येषु) कुलपर्वताऽऽदयः शब्दाः प्रोच्यन्ते । प्रश्ना० १ पद ।

पव्वयकडय-पर्वतकटक-न० । भृगुस्थाने, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । स्था० ।

पव्वयग-पर्वतक-पुं० । प्रथमवासुदेवस्य पूर्वोऽऽचार्ये, ति० । निर्वृतिनिषितरि मधुरगज, पञ्चा० १४ वि० । आ० म० । नन्दपराजित्यो चाणक्येन मित्राकृतं हिमवतूटराज, आ० म० १ अ० । तं० । अग्निकमहजाते हन्द्रपुरनगरराजदत्तचेटे, आ० ४ अ० । आ० म० ।

पव्वयमिह-पर्वतगृह-न० । पर्वतोपरि गृह, आ० ४ अ० १ अ० ३ उ० ।

पव्वयगुरुय-पर्वतगुरुक-न० । पर्वतचट्ट गुरुणि, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

पव्वयपाद-पर्वतपाद-पुं० । पर्वतकदेशे, आ० म० १ अ० ।

पव्वयराय-पर्वतराज-पुं० । पर्वतानां राजा पर्वतराजः । मे-रौ, सू० प्र० ५ पाठ० । जं० प्र० ।

पव्वयविदुग-पर्वतविदुग-पुं० । नानारूपपर्वते, व्य० ६ उ० । आचा० ।

पव्वराहु-पर्वराहु-पुं० । राहुभेद, यः पर्वराणि पार्श्वमास्थ्या-ममावास्थ्यायां च यथाक्रमं चन्द्रस्य सूर्यस्य वा उपरागं करोति । सू० प्र० १६ पाठ० ।

पव्वविदुग-पर्वविदुग-पुं० । मन्वाऽऽदिभिर्दृष्टा पर्वतयो वि-पर्म, सूत्र० १ अ० ६ अ० ।

पव्वहिय-प्रव्ययित-वि० । पराजितं वशीकृते, आ० ४ अ० २ अ० ३ उ० । प्रवर्णेन व्ययिते, सर्वस्याऽऽस्मभ्य तदा-श्रयस्यादिनि प्रकर्षार्थः । आ० १ अ० १ अ० १ उ० । गृहस्थाऽऽदिभिः परम्परतः कर्मविपाकतो वा व्ययिते, आ० १ अ० २ अ० ६ उ० ।

पव्वाय्य-प्रवाजित-वि० । वेपदानं गृहाभिः काशितं, भावे क्लृप्त्ययः । प्रवाजने, शा० १ अ० १ अ० ४ अ० ।

पव्वाय-म्लै-धा० । हर्षलेवे, " म्लैवोपव्वायै " ॥ ८४१ ॥ इति म्लायतेः पव्वायोऽऽदेशः पव्वायइ । म्लायति । प्रा० ४ पाद । " पव्वायं व सुआयि, सुविअं वायमि गिलागन्थे " ।

पाद० ना० ८३ गाथा ।

पव्वाल-छद्-धा० । अपपरसे, " छदेसेषुम नूम-सन्तुम-ढकीम्वाल-पव्वालाः " ॥ ८४१ ॥ इति छद्धानांः पव्वालोऽऽदेशः । " पव्वालइ " छुदयति । प्रा० ४ पाद ।

म्लवि-म्ल-वि० । धा० । तारणे, " म्लवे रोम्वाल-पव्वाली " ॥ ८४१ ॥ इति म्लवनगर्भनस्य पव्वालोऽऽदेशः । प-व्वालइ । सावयति । प्रा० ४ पाद ।

पव्वालिअ-म्लवित-न० । " पव्वालिअं अंउवालिअं, च स-लिल्लुळ्ळयं जायु । " पाद० ना० ७८ गाथा ।

पव्ववखेनेवामि (श)-प्रवाजनान्तेवामि पुं० । प्रवाजन-या दीक्षयाऽन्तेवामी प्रवाजनान्तेवामी । दीक्षिते, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पव्ववणा-प्रवाजना-स्त्री० । दीक्षादाने, ध० २ अधि० । (' पव्वजा ' शब्दे ऽनुपदेमेव सर्वो वक्ष्यन्ताका)

पव्ववणागिय-प्रवाजनाचायि-पुं० । प्रवाजनायाऽऽचार्यतां गते, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रप्रउपायच्छुङ्गुता, पं० व० १ द्वार । पव्ववित्तप-प्रवाजयितुम्-अव्य० । दीक्षापर्वतुमित्यर्थे, स्था० ६ डा० १ उ० ।

पव्ववडे-प्रवाजयितुम्-अव्य० । पापाद् यजितुमित्यर्थे, पं० चू० १ कल्प० । प० भा० ।

पव्ववेड्डा-प्रवाज्य अव्य० । प्रवऽयां ग्राहयित्वेत्यर्थे, " जो-आयरेण पदेम, पव्ववेड्डण नागुवाणइ " । पं० व० २ द्वार । पव्विद्धा-देशी-प्रारते, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पव्वेणि-देशी-तगहाइयस्म जंगमाहात्तं च नेइ पव्वेणि " संमंम, उव० ६ उ० ।

पव्वोदो-पव्वान्-अव्य० । दिक्कालकृतपरत्वे, " भीममेणस्म प-आदो हिईअदि । दिदिवाण पदुक्कयोक्केण उवशमादि " । पव्वान् कुवः अस्म्यतल्लुक् । " कुवः सो दो " ॥ ८३८ ॥ इति कुमित्थाने दो । प्रा० दु० ३ पाद ।

पमइ-प्रमुति स्त्री० । अस्मिन् द्वयेन निष्पद्ये तायाकारताव्य-वस्थापितायात्रलकरन्ते, अनु० । " दो अतंओ पमइ, दो पमइओ य मेइया होइ " । जा० १ अ० ७ अ० । अं० । नं० ।

पमओ-देशी-मुगे विशेष, दे० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमंगे-प्रमङ्ग-पुं० । प्रमङ्गेन प्रमङ्गः । अभिवृद्धे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । आ० म० । सातये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अर्मादणयांग । आ० चू० १ अ० । अर्थानि, आ० म० १ अ० । नं० । उन्नतगल्लुक्कयनेव, ति० चू० ४ उ० । अशस्था-तिष्ठप्रार्मा, ति० चू० १ उ० । अभिवायाम्, चिन्तां च । पञ्चा० १८ वि० । अनुष्ठाने, आ० ४ अ० ६ अ० ६ उ० ।

पमंजंग-प्रमङ्गन न० । प्रमङ्ग, ति० चू० १ उ० ।

पमंदि देशी-कनक, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पमंते-प्रशान्त-वि० । प्रकवेण सर्वोऽऽमना शान्तः प्रशान्तः । आ० म० १ अ० । शमं गते, स० ३४ सम० । रागाऽऽदि-रहितं, दश० १० अ० । कपायनोकापायोद्वेकरहितं, अष्ट० ३० अष्ट० । प्रश्न० । कौशरहितं, आ० म० १ अ० । बहिवु-

इमा वंदनस्त अवधानो वित्तियगाहा-
वित्तियपदमणपञ्चके, वंदे अविशोक्तिं व अपपञ्चके ।
जाणेत वा वि पुणो, भयसातव्यादिगच्छे ॥१०॥
पूर्वचत् ।
अहवा-उरुमगो भक्षति, अववादेश जदा पामत्थादियाग
शरीरगिरावाहगवेमणं करेति, तदा वंदनविगहयं करेति ।
जतो भक्षति-

गच्छपरिस्सवणद्धा, अगाणयं आउवायकुमलेणं ।
एवं गणाधिपतिगा, सुहमीलगवेमणा कुञ्जा ॥१०॥
आमगायदुद्धादिमु गच्छस्स वा उवमहं करस्सति त्ति ग
च्छे वा अगाणयं ति तस्मि आमादिगं कारणे अगुणगणवि-
आउत्ति, जस्स पामातो अस्मणवत्थादिमं जमवुद्धो वा गच्छ-
निगवाहवा आ आया, उवायकुमलेनं पुण गणाधिपति-
णा तदा सुहमीलगां गवेमणं करेति, जहाण वंदेति, ते
गवेमति य, ण य तस्मि अणत्ति य भवति ।

सा य तेमि गवेमणा इमेहि उाणंति कायव्या-
वाहि आगमणपहे, उजाणे देउले ममोमरणे ।
रयउवस्सगपत्ता, अतो जयणा इमा होति ॥११॥

जत्थ ते गामगगगादिमु अर्थेति, तेमि वाहि टितो जदा
ते पस्सति सज्जानगादि वा, तदा लिण वाहादि गवेमति ।
जया वा ते आगच्छति भिक्खवारियादियस्मि वा पहि-
दिट्ठानं गवेमणं करेति, एवं उज्जाणादिट्ठानं वंति यवेउग-
निमममागतो वा देउले गवेमति, ममोमरणे वा दिट्ठा-
रथाण वा भिक्खादि अहेता अभिमुदा संभिज गवेमति,
कदाचित्ते पामत्थादियां वाहि दिट्ठा भणज्जा अहे पडिस्स-
यं कदाह एह; तदि तदागुवती, एतेमि उवस्सयं पि गम-
ति, तत्थ उवस्सयस्स वरिया टितो सव्वे लिण वाहादि
गवेमति, इमा जयणा गवेमति सव्वे भवति, अहवा-जयणा
इमा होति पुत्तिवित्तवंदनं ।

सो य पुत्तिवित्तमेसो इमो-

मुक्कधुरा संपागड-डकिवे शरणकम्मपरिहाणे ।

सिंगावसेमपेने, जं कीरति ताभिं वोच्छं ॥११॥

संजमधुरा मुक्का जेण सो मुक्कधुरा, समत्थजग्गस्स पामडाणि
अकिञ्चाणि करंति जो सो संपागडकिंवा । अहवा-संजम-
किञ्चाणि संपागडादि करंति जो सो संपागडकिंवा, संपाग-
डवेवी वा मूलगुणउत्तरगुण भवतीत्यर्थः । सो अकिञ्चे प
डिसवणतो चैव चरणकम्मपडिट्ठो चरणकम्मपरिहाणत्तणो
चैव दुव्वलिंगावसेसो दुव्वलिंसे स अरण्यत्ते लिंसे मेमे
सव्वे परिवत्ते, मात्राशब्दा लक्षणवाची, पवजालक्षणं दुव्व-
लिङ्गमात्रमित्यर्थः । ता तारिंसे दुव्वलिंमत्ते जारिंसे वंदनं
कीरति तारिंसे सुणसु ।

गाहा-

वायाएँ णमोकारो, हथ्येण य होइ सीमनमणं च ।

संपुच्छणुत्थणं को-भवंदणं वंदनं वावि ॥११॥

वाहि आगमणपहादिपुसु ठाणुमु दिट्ठस्स पामत्थादिय-
स्स वायाए वंदनं कायव्वं, वंमता त्ति भवति । वि-
सिद्धतरे उगमभावे वायाए हथ्येण च अंजलिं करेति

अतो वि विसिद्धतरउगमतरसभायस्स वा सो वि एतं क-
रेति, ततियं च सिरण्यणामं करेति, ततो विसिद्धतरे ति-
णि वि काउं पुरिट्ठितो भवति पिव दग्गमेतो मरीरे वट्ठमाणीं
पुच्छति, ततो विसिद्धतरस्स पुच्छित्ता खणमत्ते पञ्चवा-
सेतो अर्थेति । अथवा-पुरिमविसेपं जाणिऊण उच्छोभवे-
दणं देति-" इच्छासि खमासमणो वंदितुं जावणिज्जाए
निर्वाहियाए निविहेण पयं उच्छोभवंदणं ।" अहवा पु-
रिमविसेमं गाउं पुणं वाग्मावत्तं वंदनं देति ।

ते य वंदनविसेपकारणा इम-

परियायपग्मिपुग्मिं, सेत्तं कालं व आगमं गवा ॥

कारणजोते जाते, जहाहिं जस्स जं जाणं ॥११॥

वंभवेमममं वि रोसितो दीहो परियाआ वेसुत्तरगुण-
हि सीदति, परिमा परिचारे, सो संजमविणीतो भुनु-
त्तरगुणमु उउज्जा, पुग्मो गयादि टिकिप्पता वहुममता
वा पवयणभावमो सेत्तं पामत्थादिभाविं, तदगुणहि
तस्म वसियव्व, आमकाले जो पामत्थां स गच्छवज्जाउ-
णं करेति, तस्म जहाहिं सकारे कायव्वो, आगमं वे सुत्तं
अर्थि, अर्थे वा वे पणवत्ति, चारिजगणं प्रजापयदीत्यर्थः ।
कारणा कुलादिया पदमज्जानशहो प्रकारवाची, वित्तिया
जानसहो उवण्यवाची, जस्म पुग्मस्स जं वंदनं अहिं
तं कायव्वं । चेदागाह-जोगगाहणं निग्गथ्य, पुग्गस्स वा ।
आचार्य आह-मा निग्गथ्यो । कहे ? भवति-आपं पि जं
करणिज्जे अमुद्धानासणविस्सामणभत्तवत्थादिपदानं तं पि
सव्वं कायव्वं, एयं जोगगाहणं गतिं ।

गाहा-

पयाइँ अकुव्वंतो, जहाहिं अहिंदेमिण मग्गे ।

न भवइ पवयणभवी, अर्भत्तिमेतादिया दोसा ॥११॥

एयाइँ ति वायाए णमोकारमादियाइँ ति परिचायमादि-
याणं पुग्मिणं अहिंदेति ए मग्गे डियाणं जहाहिं वंदना-
ऽऽदिउवचारं अकंठनां सो पवयणे भवी कया भवति वं-
दनाऽऽदिउवचारं अकंठस्स आणाऽऽदिया दोसा, चउलहे
च वे पच्छिउत्तं ॥ ति० चु० १३ उ० ।

पमसावयण-प्रशोयावचन-न० । श्लायावचने, यथा रूपयवी
स्वी । आना० १ अ० १ चु० ३ अ० ३ उ० ।

पमसिप-प्रशोयित-त्रु० । श्लाघितं, उत्त० १४ अ० । सं-
स्तुते श्लाघितं, म्था० ४ उ० ३ उ० । तीर्थकराऽऽदि-
तिः श्लाघितं, उत्त० १४ अ० । आना० ।

पमज्जण-प्रमज्जन-न० । प्रमज्जे, ति० चु० १ उ० ।

पमज्जणा-प्रमज्जना-स्वी० । भोजिकावाटिकाऽऽदिप्रमज्जण-
स्मरणायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । प्रायश्चित्तवृत्तिः, वृ० १ उ०
२ प्रक० ।

पमञ्ज-प्रमञ्ज-अव्य० । प्र महे-ल्यप । हठादिद्वये, " सहे
वयमाणस्म पमञ्ज दारुणं ।" प्रमहा प्रकटमेव, वाचं वृष-
तः सतोऽप्यो मोक्षस्तकारणभूतो वा संयमः स बहु परि-
हीयते धर्मसमुपपाति । सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पमह-प्रशुड-त्रि० । प्रकपेण शंड, दश० ५ अ० १ उ० । सूत्र० ।

प्रसन्न-त्रि० । “विक्रीयमाणं पसटं रण्यं परिकल्पितं ।”
हठार्थवत्यर्थे, दश० ५ अ० १ उ० ।

पसटिल-प्रशियल-त्रि० । प्रश्लेष, शिथिलवन्धने, औ० । अ-
एडे, औष० । अ० । “पसटिलमवशं अगिरायं च ।” औष० ।

पसम-प्रमन्न-त्रि० । स्वच्छे, औ० । कालुष्यरहिते, अष्ट० ।
विकाररहिते, उत्त० १८ अ० । “पसन्ने न तदा मणौ ।”

उत्त० १८ अ० । सू० । दाज्ञाऽऽद्रिद्वयजन्मयाय मनःप्रसन्ति-
हेतां सुगमाम्, विपा० १ ध्रु० २ अ० । नि० । “मज्जं च संधुं च

पसन्ने च आत्मापमार्णां विहरद् ।” (स्त्री०) उत्त० ५ अ० जी० ।
पसपचन्द्र-प्रमन्नचन्द्र-पु० । जम्बूद्वीपेऽपराविदेह प्रसिद्ध-

नगरराजः, यच्छासितनगरज्ञो धनः सार्धबाहः सार्धेन ध-
र्मोपमूर्तान् नीत्या मार्गे वृद्धिप्राप्ते निरवस्थाऽऽहाराऽऽलाभनः

निधनः पुनं प्रतिताप्य तौघक्रेयं समुपाजयन् । आ० क०
१ अ० । यस्य प्रमन्नचन्द्रस्य सूनः वज्रजज्ञत्रयोवाधपुत्र-

सुविधजन्मसहजानौ महीपरा नाम जातः । आ० क० १
अ० । सीरान्तिकं प्रवर्जितं राजर्षिभेदं, आ० क० ।

तच्छात्रमेवम्-

“क्षितिप्रतिष्ठितपुत्रं, जगत्क्षयप्रतिष्ठितम् ।

प्रमन्नचन्द्रस्तत्राऽऽसी-नृपथीपाकशासनः ॥ १ ॥

धीर्वागः समवाचारीन्, तत्र ननुमगमन्तु ।

ध्रुवा धर्मं प्रवृद्धः सन्, सुतं राज्यं न्यवधायन् ॥ २ ॥

प्रवृत्त्याऽऽज्ञाय त्रिंशे ज्ञेः स गीतायां भवमूर्तिः ।

अन्यदा जितकल्पे सन्, प्रतिपिबुधमहासुतः ॥ ३ ॥

सप्तमिर्माचनार्ताभिः स्व, भावयन् धर्मतत्त्ववित् ।

राजगृहे श्मशानं स, कायान्तमंगेण तस्थिवान् ॥ ४ ॥

तदा तमोर्गिपुर्वीर-स्तत्रापि समवासरन् ।

वन्दार्कनिर्यथै लोकाः, कोकवर्गीनमानसः ॥ ५ ॥

क्षितिप्रतिष्ठितस्तत्राऽऽज्ञायां ही च वर्णिगवरी ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षि, दृष्ट्वा मार्गसमीपगम् ॥ ६ ॥

एकाऽभाषिष्ट दृष्टः सन्, धन्याऽऽत्मा प्रभुरेव नः ।

राज्यलक्ष्मीं पत्न्यस्य, स्वीचकार तपःश्रियम् ॥ ७ ॥

द्वितीयः स्माऽऽह धन्यत्वे, कुतोऽमुष्य महामुनः ।

योऽसंज्ञानवले पुत्रं, कुत्वा राज्यं प्रदीद व्रतम् ॥ ८ ॥

वराकः सोऽयुता हिमो, दायविः परिभूयते ।

उपवृत्ते पुनं लोकाः, दुर्भे यदुत्पात्यन् ॥ ९ ॥

तद्वद्व्यस्य एवायः मित्राकथयाऽकुपस्सुतः ।

दध्यां पुत्रं मयि सति, दुर्द्वीरपकराजिन् ॥ १० ॥

तदैव तत्र मनसा, स यथै विस्सृतवतः ।

हस्यध्वरथपादाति-सैन्यानि समनहयत् ॥ ११ ॥

महासन्मामारंभे, रौद्रध्यानवशंवदः ।

सर्वहं वैरिणांऽनिकान्, शल्यभङ्गाऽऽदिहेतिभिः ॥ १२ ॥

अत्रान्तरे प्रभुं नन्तु, ध्रेणिकः वमाधुर्द्वीयवान् ।

स दृष्ट्वा तमवनिष्ट, कायांतसंधर्षं सुनिम् ॥ १३ ॥

तं नेपदीप दृष्ट्वाऽपि, स पुनः समभावयत् ।

ध्रेणिकोऽक्षिन्तयन्तुनं, शुक्रध्याने स्थितोऽस्यसौ ॥ १४ ॥

ततः श्रीध्रेणिको वीरः, नत्वाऽऽज्ञां ज्ञातप्रभो !

प्रसन्नचन्द्रराजर्षि-यौद्रध्यानो मया नतः ॥ १५ ॥

तत्र काले स वैष्णवो-सत्य जायते का गतिः ?

बभौषे भगवान् वीरः, सत्यमामवतौ गतिः ॥ १६ ॥

तच्छ्रुत्वा ध्रेणिको द्यूधौ, हा किमेतन्मया श्रुतम् ? ।

अत्रान्तरेऽस्य राजर्षेः, संघाताऽऽरूढवेतसः ॥ १७ ॥

प्रधानर्षिपुत्रेकेन, युध्यमानस निर्वयम् ।

निष्ठो गतानि शस्त्राणि, शिरस्त्राणं कुरुं स्यवान् ॥ १८ ॥

हनन्तेन हनिष्यामि, हताः सर्वेऽपरेऽस्यः ।

यावन्पस्वशो मौलिं स, तावद्वेऽस्ति लुब्धिवन् ॥ १९ ॥

ततः संवेगमापन्नो, राजर्षिर्दधिववानिदम् ।

आः किं चक्रे मया धिग धिग, विराजं प्रथमव्रतम् ॥ २० ॥

शुद्धध्यानपरिणामः, स्वं निन्दयन्तिचारिणम् ।

ततो यज्जानि कर्माणि, मनसैव क्षिपेस्वदा ॥ २१ ॥

ध्रेणिकः पुनर्प्राप्तोऽस्य राजर्षिः प्रभोऽयुना ।

यादृध्यानाऽस्ति तत्रैव, कां गतिं ननु यास्यति ? ॥ २२ ॥

स्वाम्युच्ये संप्रति सुतो-ऽनुत्तरं पुं सुगं भवेत् ।

अथावे ध्रेणिकः स्वामिन् !, पुनर्मन्यन्यरूपि किम् ? ॥ २३ ॥

किमन्यथा मयाऽज्ञापि, स्वास्याह न मयाऽन्यथा ।

ऊचं त्वयाऽन्यथाऽत्रावि, ध्रेणिकः स्माऽऽह तत्कथम् ॥ २४ ॥

स्वाम्यध्यावाच तदृत्तं, सर्वे ध्रेणिकमुमुक्षुः ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षेः, पाश्वेऽभुद दुर्मुग्धध्वनिः ॥ २५ ॥

द्वेवः कलकलश्चक्रे, राजोच किमिदं प्रभो ! ? ।

स्वाम्याह तस्य राजर्षेः, शुभध्यानाऽऽत्मनोऽयुना ॥ २६ ॥

कुर्वन्ति कल्लोत्पलौ, महामानं सुगमुनः ।

दृष्टान्तो भूतल्लेकोऽय-सुवर्गे द्रव्यभावयोः ॥ २७ ॥

आ० क० १ अ० । आ० म० । आ० चू० । नवाहीटीका-

कृतोऽभयदेवदूरेः शिष्ये, उमास्वातिवाचककृतसिद्धिप्रयो-

गग्रन्थस्य टीकाकृत आचार्यं च, जै० १० ।

पसत्-प्रमन्न-त्रि० । आसक्तं, दश० २ अ० । तत्परं, ग० २
अधि० । आचा० । रा० ।

पसत्ति-प्रसत्ति-स्त्री० । प्रसदि, अर्द्धादिगुणबहुमानेन शुभ-
रूपतायाम्, विश० । नि० चू० ।

पसत्य-प्रशस्त-त्रि० । “स्तस्य थोऽपमस्तस्तस्ये” ॥ ८ । २ ।

४५ ॥ इति स्तस्य त्वः । प्रा० २ पाद । प्रशंसाऽऽस्पदीभूतं, जी०

३ प्रति० ४ अधि० । स्मृते, दश० १ अ० । व्य० । अष्टे, न० ।

शोभने, आ० म० १ अ० । प्रय० । तं । मङ्गलरे, स० । औ० । रा० ।

अतिप्रशस्तं, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । औ० । लक्षणेपिते, क-

ल्प० १ अधि० २ क्षण । रा० प्रशंसते, संघा० । प्रश० । श्लाघितं,

‘शंसु’ स्तुताविति वचनात् । स्वा० ४ डा० १ उ० । आ० ।

प्रश० । पवित्रं, विश० । प्रशंसितं, स्वा० ५ डा० ३ उ० । सा-

मायिकं, तस्य मोक्षसाधकत्वेन प्रशस्तव्यात् । आ० म० २ अ० ।

पसत्थकारिण्य-प्रशस्तकार्यविनय-पुं० । विनयभेदं, स्वा०

७ डा० । (वक्ष्यतां ‘विणय’ शब्दे वक्ष्यामि)

पसत्थकारण-प्रशस्तकारण-न० । तीर्थकरगुणतत्त्वप्रत्युपज्ञा-

कारणं, नि० चू० १ उ० ।

पसत्थभाषोव उत्तया प्रशन्ध्यानापयुक्ता-स्त्री० । प्रशस्त-

ध्यानं धर्मशुक्राऽऽदिलक्षणशुभाप्यवसानेनापयुक्ता संपन्न-

ता प्रशस्तध्याने चोपयुक्ता दत्तावधानता प्रशस्तध्यानापयु-

क्ता । धर्मशुक्रध्यानव्यापितायाम्, “जसा महव्ययउच्चारणा

पसत्थभाषोव उत्तया ।” महाप्रज्ञोच्चारणं कुर्वतां शुभवतो

वा नियमादन्त्यतरशुभप्रधानसंभवात् । पा०

पसत्थतिवलि

पसत्थतिवलि-प्रशस्तत्रिवलि-न० । प्रशस्तस्तिक्तां वलयो
लखा यत्रैतत् प्रशस्तत्रिवलि । त्रिरंखायां कटौ. कल्प० १
अधि० २ क्षण ।

पसत्थदाहला-प्रशस्तदौहिदा-स्त्री० । अनित्यमनोत्थायाम-
न्तर्वन्त्याम्, कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पसत्थमणविणय-प्रशस्तमनोविनय-पुं० । प्रशस्तः शुभा म-
नसा विनयनं विनयः, प्रवर्तनमित्यर्थः । प्रशस्तमनोविनयः ।
विनयभेदे, " पसत्थमणविणय सत्त्वित्ते परगुणे । तं जहा-
अपावण, असावज्जे, अकिरण, निरुवकंम, अरुणहकरं, अ-
च्छविकरं, अभूयाभिमेकमणं । " स्था० ७ डा० ।

पसत्थरूप-प्रशस्तरूप-त्रि० । मनोरमे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पसत्थलसखण-प्रशस्तलसखण-त्रि० । प्रशस्तानि शोभनानि
लसखणानि यस्य सः । शुभविह्वधरे, रा० ।

पसत्थवदविणय-प्रशस्तवाविनय-पुं० । विनयभेदे, स्था०
७ डा० । (वक्रव्यता 'विणय' शब्दादवगतव्या)

पसत्थविहगइगाम-प्रशस्तविहायागतिनामन-न० । विहा-
यागतिनामकर्मभेदे, यदुद्याजन्तोः प्रशन्ता विहायागनि-
र्भवति, यथा हंसाऽऽदीनाम् । कर्म० ६ कर्म० ७ उक्त० ।

पसत्थार-प्रशस्त-त्रि० । अनुशासक, मयोदाकारिण्यवभा-
नायक, सभ्यं च । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० । स्था० । सभ्यां वा
तस्माद् द्विष्टाद्वक्तकाद्यां दायः, प्रतिवादिनां जयदानलक्षणं
विस्मृतप्रमयप्रतिवादिनः प्रमेयस्मरणाऽऽदिलक्षणा वा । प्र-
शस्तदौहिभेदे, धर्मशास्त्रपाठक, औ० । आच० । लखाऽऽचा-
याऽऽदी. स्था० ३ डा० १ उ० । आच० ।

पसत्थालवण-प्रशस्तालम्बन-न० । प्रशस्तज्ञानाऽऽगुपकार-
कमालम्ब्यते इत्यालम्बनम् । प्रबुद्धिनिमित्तं शुभाध्यवसाने,
आच० ४ अ० ।

पसन्ना-प्रसन्ना-स्त्री० । मदिरायाम्, " कार्यवरी पसन्ना,
हाला नह वारुणी मरुग । " पाह० ना० ६४ गाथा ।

पसपण-प्रसपक-त्रि० । प्रकर्षेण सपति गच्छन्तीति प्रसपकः ।
गमकं, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पसम-प्रशम-पुं० । कपायाभावे, अष्ट० २७ अष्ट० ।

प्रश्रम-पुं० । प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः । स्वपरममयत्तवाधिग-
मरूपे स्वेदे, आच० ४ अ० ।

पसमर-प्रशमर-पुं० । उमास्यानिवाचकर्गसंहन्धे प्र-
त्यविशेषे, ग० १ अधि० । संश्रा० ।

पसर-प्रशर-पुं० । तिस्रुराऽऽव्यचतुष्पदपञ्चविशेषे, प्रशन्त०
१ आश्र० ढाग ।

प्रसर-पुं० । प्रसन्ने, हा० १ ध्रु० १ अ० ।

पसरिअ प्रसृत-त्रि० । विस्तारमुपगतं, औ० । " उच्चैर्लं पस-
रिअं पयल्लं च । " पाह० ना० १८६ गाथा । ज्ञानप्रसरे,
हा० १ ध्रु० १ अ० । " लज्जपसरमयं देह । " स्था० ४ डा०
२ उ० ।

पसरेहा देशी किञ्चलके, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पसव-प्रसू-धा० । पुत्राऽऽदिजनने, " उच्चैर्स्यावः " ॥ ८ । ४ ।
२३३ ॥ इति सूत्रणाकारस्यावादेशः । ' पसवइ ' । प्रसूते ।
प्रा० ४ पाद ।

प्रसव-पुं० । पुत्राऽऽदिजननि, हा० १ ध्रु० २ अ० । सूक्ष्मसु-
मनसि, दश० १ अ० । प्रशन्त० । पुण्ये, " कुतुम् पसवं पस्यं
च । " पाह० ना० १३६ गाथा ।

पसवडक-देशी-विलोकने, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

पमाय-प्रसाद-पुं० । तडिपयभक्तिवद्दुमानवशे उच्छलितवि-
ष्टिकर्मलयेपशमभावे, प० म० ५ ढाग । मनःप्रसन्नौ, जी०
३ प्रति० ४ अधि० । प्रसन्नतायाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पमायपहि (रा)-प्रसादप्रेतिन-त्रि० । प्रसादाऽयं यदन्य-
सद्भावंऽपि मामादिशन्ति गुण्य इति प्रेतिनुमांलोचयितुं
शालमस्थेति प्रसादप्रेती । गुरुणा स्नेहप्रसङ्गशालि, उक्त०
१ अ० । आनुप्रसादायं वा गुरुपरितोषाभिलाषिण्य, उक्त०
पाह० १ अ० ।

पमार-प्रमार-पुं० । उत्तराभ्यांगतौ, ध० २ अधि० ।

पमारण-प्रमारण-न० । अज्ञानं विलेप, आच० ४ अ० ।
प्रच० । आ० म० । संयोगविभागान्तरा अवयवानामुज-
त्वसंघादने कर्मभेदे, सम्म० ३ काण्ड । आ० च० ।

पमारय-प्रमारक-त्रि० । विस्तारक, सूत्र० १ ध्रु० २ अ०
२ उ० ।

पमारिय-प्रमारित-न० । गात्रवितनकरणं, दश० ४ अ० ।
रा० । प्रलम्बीकृतं, उक्त० १२ अ० । विश० ।

पमारिमाण-प्रमारयन्-त्रि० । हस्ताऽऽदीनवयवानां विनिय-
न्तमाने, आच० १ ध्रु० ५ अ० ४ उ० ।

पमाहण-प्रमाधन-न० । मगडने, हा० १ ध्रु० ३ अ० । भ० ।

पमाहणपम-प्रमाधनगृहक-न० । मगडनाऽऽलयं, यत्राऽऽग-
त्य स्यं परं च मगडयन्ति । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
ग० । जे० ।

पमाहा-प्रमाहा-स्त्री० । शास्त्रांश, दश० ६ अ० २ उ० । जे० ।
सम्म० । औ० ।

पमाहिअ प्रमाधित-त्रि० । " टिचिडिफिअ-विचिजिअ नि-
चइअ-पमाहिआई मेडिआर । " पाह० ना० ८५ गाथा ।

पमाहिआ-प्रमाधिका-स्त्री० । मगडनकारिण्यां दास्याम्,
भ० ११ श० ११ उ० ।

पमाहिमाण-प्रमाधयन्-त्रि० । पालयति, नि० १ ध्रु० ४ वर्ग १
अ० । औ० । स्था० । सूत्र० ।

पमिश्र-देशी-पुण्यकले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमिश्रंत-प्रसादन्-त्रि० । " पानीयाऽऽदिवन्ति " ॥ १ । १० ॥
इतीकाम्ये पन्थः । मनसा हृष्यति, प्रा० १ पाद ।

पमिडि-न० । सुवर्णे, " हेमं कणयं चासी-अत्रं पमिडि ख
नराणज्जे । " पाह० ना० ५० गाथा ।

पसिदिल-प्रशिथिल-त्रि० । प्रश्लथे, पं० व० २ द्वार । “प-सिदिलभूषणा ।” प्रशिथिलानि भूपर्यानि दुर्बलत्वाद् यस्याः सा तथा । अ० ६ श० ३३ उ० ।

पसिण-प्रश्न-पुं० । परस्परलामालाभाऽऽदिप्रच्छन्ते, घ० ३ अ-धि० । पा० । औ० । संशयाऽऽपन्नस्य निःसंशयार्थं गुरुप्रच्छन्ते, विशे० ।

अथ प्रश्नमाह-

पण्यो उ होइ पसिणं, जे पासइ वा सयं तु तं पसिणं ।
अंगुदुच्छिद्रपदे, दप्पणअमितापकुड्ढाई ॥४१३॥

प्रश्नस्तु देवताऽऽदिपृच्छारूपः “पसिणं” भगवन् । यथा यत् स्वयमात्मना तुशब्दादन्येऽपि तत्रस्थाः पश्यन्ति, तत् “प-सिणं” प्राकृतरीत्याऽभिधीयते । किं तदित्याह- (अंगुदुच्छिद्र-त्ति) कंसारोऽऽदिभक्षणं तं चिच्छिद्यते प्रतीतेः दर्पणे आदर्शे, अस्मै स्वप्ने, तेषां उदके, कुण्डे भिलौ, आदिशब्दा-द्वाहारी वा यदेवताऽऽदिकमवतारं पृच्छन्ति पश्यति वा स प्रश्नः । यदि वा-“कुड्ढाई” इति पाठः । तत्र च कुड्ढः प्रशान्तो वा यथाविधकल्पविशेषोपायश्च यति स प्रश्न इति । वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । आवा० । (मागं यादृशान् प्रश्नान् कुर्यात् यादृशान् वा प्रश्नान् पृष्टान् न व्याकुर्यात्तथा विहारं शब्दे)

पसिणविज्ञा-प्रश्नविद्या-स्त्री० । यकामिः क्षेमश्चाऽऽदिषु दे-वताऽऽधिकारः कियते तान् विद्यायुः स्यात् १० डा० ।

पसिणोहिलया प्रश्नहेलिका स्त्री० । शब्दाध्वनिं यद्यभेदं, त-द्रूपं चतुष्पाठितमा कला । कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पसिणापसिण-प्रश्नाप्रश्न-पुं० । स्वल्पविद्यया कथितस्यान्य-स्मै कथने, घ० ३ अधि० । वृ० ।

प्रश्नाप्रश्नमाह-

पसिणापसिणं मुमिणं, विज्जापिट्ठो कहेइ अक्कस ।

अहसा आईखिणिया, वंदिपसिट्ठं परिकहेइ ॥४१४॥

यत् स्वप्ने अवतारं विद्या विद्याधिष्ठया दे-वतया शिष्टं कथितं सदन्यस्मै कथयति । अथवा- “आखिणिया” डोम्बी, नस्याः कुलदेवं वगिदकयत्तो ना-म पृष्टः सन् कथं कथयति । सा च तेन शिष्टं कथितं सदन्यस्मै प्रच्छकाय शुभाशुभाऽऽदि यत्परिकथयति एष प्र-आप्रश्नः । वृ० १ उ० २ प्रक० । व्य० । पं० व० । आवा० । नि० चू० ।

पसिणाययण-प्रश्नाऽऽयतन-त० । आदर्शप्रश्नाऽदेराविकर-णं, यथावस्थितप्रश्ननिर्णयने, लौकिकानां परस्परव्यवहारे, मि-थ्याशास्वगतसंशये वा प्रश्ने सति यथावस्थितार्थकथनद्वारेण निर्णयने, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

पसिद्ध-प्रसिद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण सिद्धं प्रसिद्धम् । साधनीयाव-स्थाभाषिते, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । प्रख्याते, प्रश्न० १ संब० द्वार ।

पसिद्धि-प्रसिद्धि-स्त्री० । प्र-सिध-क्तिर “अतः समुद्धयादौ वा” ॥ ८१॥ ४४ ॥ इति वाऽऽदेर्दीर्घः । प्रा० १ पाद । आक्षेप-परिहारे, आ० म० १ अ० । अनु० । उत्तरपक्षे, विशे० । “त-
६०४

तो निजश्चो पसिद्धिः ।” आक्षेपानन्तरं निर्णयः प्रसिद्धिः । वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पसिस्स-प्रशिष्य-पुं० । शिष्यस्याऽपि शिष्ये, आ० म० १ अ० ।

पसु-पशु-पुं० । पश्यति प्रसूयते वा पशुः । अजैकहस्त्यश्व-गोमहिष्यादिकं, उत्त० ६ अ० । सूत्र० । स० । पं० व० । तिर्यग्यानिजं जन्तौ, घ० ३ अधि० । आवा० । स्था० । उत्त० । प्र-व० । पशुमादृशान् कर्तव्याकर्तव्यविकरहिततया हिताहि-तप्राप्तिपरिहाशस्यन्वान् तथाविधं मूखं, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुजाडय-पशुजातीय-त्रि० । दम्भवादी, स्यात् ५ ग० २ उ० । सूत्र० ।

पसुत्-प्रसुप्त-त्रि० । “अतः समुद्धयादौ वा” ॥ ८१॥ ४४ ॥

इति सूत्रेणाऽऽदेर्दीर्घो वा । प्रा० १ पाद । निद्रां गतं, आनु० ।

पसुत्तविगम-पशुत्तविगम-पुं० । पशुत्वमन्त्रं तस्य विगमोऽ-पगमः संवेधा निर्गुलः । अज्ञानध्वंस, रा० १६ विव० ।

पसुत्ति-प्रसुप्ति-स्त्री० । नत्वाऽऽदिविदारणेऽपि चेतनाया असं-विनिवृत्तायै, पि० ।

पसुधम्म-पशुधर्म-पुं० । मात्रादिगमनलक्षणं पश्वाचारं, दश० १ अ० ।

पसुपाल-पशुपाल-पुं० । अजाऽदिपशुरत्नकं, घ० २० १ अधि० १ गुण । उत्त० । (पशुपालदृष्टान्तः ‘धम्मरयण’ शब्दे चतु-र्थभागे २७२६ पृष्ठ गतः)

पसुवह-पशुवध-पुं० । पशुहिसायाम्, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

पसुभत्त-पशुभक्त-त० । राजादिना पशुभ्यां वित्तीयमाणे आ-हारे, नि० चू० ८ उ० ।

पसुभूय-पशुभूत-पुं० । पशुकल्पे, यथा हि पशुगृहाभयमेषु-नपरिग्रहाभिष्व एवं केवलमसावपि सदनुष्ठानरहितत्वात्पशु-कल्पः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुमेह-पशुमेध-पुं० । अश्वमेधे, आ० म० १ अ० ।

पसुमंघाय-पशुसंघात-पुं० । गवादिपशुवर्गं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पसुमंसत्त-पशुमंसक्त-त्रि० । गवादिभिः संसक्तं, स्था० ६ डा० ।

पसुअ-प्रसूत-त० । कुसुमे, “कुसुमे पसवं पसूअं च” । पाशु-ना १३६ गाथा ।

पसुइ-प्रसूति-स्त्री० । उत्पत्तौ, नि० चू० २० उ० । आ० म० । प्रति० । विशे० ।

पसुइत्ता-प्रसूय-अव्य० । उत्पाद्येत्यर्थे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पसुत्त-देशी-त० । कुसुमे, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पसूय-प्रसूत-त्रि० । जाते, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० । आवा० । रा० । आ० म० ।

पसेदि-प्रश्रेणि-स्त्री० । तथाविधविदुजानाऽऽदेः पक्षेर्विनि-मतायां पक्षिका, आ० म० १ अ० । जी० । रा० ।

पसेणइय-प्रसेनजित्-पुं० अवसर्पिणीज्ञानानां पञ्चदशानां पञ्चमं कुलकरः स्था० ७ डा० । जं० प्रश्न० । कल्प० । आ० म० । प्रति० । हावक्यां तन्मयीमन्धकृष्णं धारयतां जाते स्वनाम-क्याते पुत्रैः स चारिष्टेनमरत्तिके प्रवज्य शत्रुञ्जयनशंतन मृत-स्वित्वा इत्यन्तकृद्दशानां प्रथमं वर्गं प्रष्टुमर्ह्ययत्नं सूचितम् । अ-न्त० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । स्था० । राजनगरमहागजं ध्रिण-कमहाराजपतिरः । नं० "आसीत्युर्ध्वं राजयुद्धं महागजः प्रसे-नजित् । ध्रिणकस्तस्य पुत्रोऽभूत् । राजलक्षणलांस्तः ॥१॥" आ० क० १ अ० । आव० । येन राजयुद्धनगरं निवासितम् । आव० ४ अ० । आ० क० । आ० चू० ।

पसेय-प्रसेक-पुं० । अभिकनिष्ठविनप्रवृत्तौ । प्रसेकः सदनं भ्रमं इत्येतांति अजीर्णकार्याणि । ध० १ अधि० ।

पसेयग-प्रसेचक-पुं० । कौत्थलकः, दत्तौ, स च ऊर्ज-मपाटितेनापनीतमस्तकेन निकर्षितचर्मोन्मत्तं निस्सर्वास्था-दिकचर्वणोपरचर्ममस्थिगमलकस्थितापातच्छिद्रेण सं-कीर्णमुखीकृतम्रीवाऽन्तर्विवरेण जापप्रयोग्यतन्मस्य शरीरेण निष्पन्नश्चमयेयः प्रसेचकः कौत्थलकः प्राप्या यवनेजलभाग-उ-तया व्यवहारयते । ऐ० ।

पसेवज्र-देशी-ब्रह्मणि दे० ना० ६ वर्ग २२ गाथा । पाइ० ना० । स० । कल्प० ।

पस्ट-पट्ट-पुं० । "ट्टपयोः स्टः" ॥ ८ । ४ । २६० ॥ इति द्विक-स्य द्वयं सकाराऽऽकान्तः स्टः । वस्त्रे, प्रा० ४ पाद ।

पस्त-ट्टय-त्रि० । दशनयोग्ये, स्था० ।

चउरहमेगसरीं नो पस्मं भवइ । तं जहा-पुडवीकाइया-णं, आठकाइयाणं तेउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं ॥

(नो पस्मंति) वज्रुया नो दृश्यमिति सूचमन्वात् । कवित्र सुप-स्मं नीति पाठः । तत्र न सुखदृश्यं न चतुषा प्रत्यक्षदृश्यमनुमा-नाऽऽदिभिस्तु दृश्यमर्थाप्यर्थः । बादवायूनां तथा सूचमाणं पञ्चानामपि यदेकमेकं वाऽदृश्यमिति चतुर्णामित्युक्तं । वन-स्पतय इति साधारणा एव प्राज्ञाः, प्रत्येकशरीरस्यैकस्यापि दृश्यत्वादिनि । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पस्मंत-पडयत्-त्रि० । पर्यालोचयति, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

पस्सयवत्तण-प्रश्रवत्त-न० । विनयनप्रतापाम्, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० ।

पह-पथ-पुं० । मार्गे, विशे० । अनु० । स्था० । प्रश्न० । रा० । परिधिनिशब्दपर्यायस्य पथशब्दस्यादन्तस्य देशानां । स्या० । प्रज्ञा० । आ० म० । "ममो पंथो सरणी, अज्झाणि व-लिणी पहां पययी ।" पाइ० ना० ५२ गाथा ।

पथिन्-पुं० । मार्गे० । परिधिपरिधीप्रतिधुम्भूपिकहर्गद्वावि-भीतकेष्वत् ॥ ८ ॥ १॥ ८॥ इति इकारस्याकारः । प्रा० १ पाद । सामान्यमार्गे, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पहएल्ल-देशी-पणके, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पहंकरा-प्रभङ्करा-स्त्री० । स्वनामकथायां सूर्याग्रमहिष्याम्, ज्ञा० २ ध्रु० ८ वर्ग ४ अ० ।

पहंजण प्रभञ्जन-पुं० । पवने, "अग्निलो गंधवहो मा-रुओ ममोरा पहंजणो पवणो ।" पाइ० ना० २५ गाथा । स० । कल्प० ।

पहकर-प्रहकर-पुं० । समूहे भ० ए श० ३३ उ० अन्त० । नि-करे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । संघाते, रा० । विपा० । जं० । औ० । जी० ।

पहट्ट-पहट्ट-त्रि० । प्रमुदिते, तं० । प्रहसितयदने समुद्भूतरो-महर्षे, वृ० १ उ० २ प्रक० । दे० ना० ।

पहट्टभरगण-प्रहट्टभ्रपरगण-पुं० । प्रमुदितमधुकरनिकरे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । जी० । भ० ।

पहण-देशी-कुले, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहणी-देशी-संमुखाऽऽगतनिरोधे, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहट्ट-देशी-सदा दष्टे, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पहम्म-प्रहम्म-धा० । 'हम्म' गतौ । प्रघाते । 'पहम्मह' । प्रहम्म-ने । प्रा० ४ पाद । सुस्मृते, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पहय-प्रहत-त्रि० । आच्छेदिते, जं० २ वत्त० । क्षणं, "आय-गिण्हि पहओ मग्गो ।" वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पहयर-देशी-निकरे, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा । "उपप्लो ओपीलो, उक्केरां पहयरां गणो पयरो ॥ ८ ॥ ओहो निवहो संघो, संघाओ संहरो निअरो संदेहो निअयो, भरो नि-हाओ समूह-नामाइ ॥ १६ ॥ पाइ० ना० १८ गाथा ।

पहर-प्रहर-पुं० । अहोरात्राष्टमे भागे, "पटमपहराइकाला, जंबुदीपस्मिं दोमु पांसमु ॥" मण्ड० ।

प्रहार-पुं० । "यत्र बुद्धिर्वा । ॥ १६ ॥ इति दीर्घाऽऽकारस्य इत्थः । प्रहरणैवाति, प्रा० १ पाद ।

पहरण-प्रहरण-न० । प्रहारप्रवृत्ते, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अस्मिन्नाऽऽदिकं आयुषे, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । आ० म० । नि० चू० । औ० । जी० स्था० । आ० क० । प्रश्न० रा० । उन्न० । ज्ञा० । "जामो पहरो ॥" पाइ० ना० २६ गाथा ।

"पहरणाभरणं भरणयजुदमज्ञं ।" प्रहरणानामायुषकवचनानां भूते ययुजसजे च संभ्रामगुणं च यत्नकथा । औ० । भाव-ल्युट् । प्रहारदाने, ज्ञा० १ ध्रु० २ अ० । "आउहं अर्थं च पहरणं होइ ।" पाइ० ना० १२१ गाथा ।

पहरणकोस-प्रहरणकोश-पुं० । प्रहरणस्थाने, रा० । स्या० । स० । पहराया-प्रहरादिका-स्त्री० । प्राश्न्या लिपिभेदे, प्रा० १ पाद ।

पहराय प्रभाराज-पुं० । सप्तमपष्ठवापुद्वयप्रतिशरी, ति० । आव० । नी० । प्रव० ।

पहरिम-प्रहरि-पुं० । प्रहर्षणं प्रहर्षः । स्यजनमेलापकाऽऽदी मे-घमेलापकाऽऽदी वा महर्ता पुत्रा भविष्यन्तीति प्रमेदं, आनु० । "आमोओ पहरिमो नेमो ।" पाइ० ना० १६ गाथा ।

पहलिअ-देशी-विपमे, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पहल्ल-पूर्ण-धा० । भ्रमणे, "पूर्णं धूल-धोल-धुम्म-पहल्लाः ॥ ८ ॥ १॥ १॥" इति पूर्णघातेः पहल्लाऽऽदेशः । "पहल्ल १" वृ-णुते । प्रा० ४ पाद ।

पहासिय-प्रहसित-न० । हास्ये, वृ० १ उ० ३ प्रक० । भ० । हसितुमास्थे, विपा० १ श्रु० ६ अ० । कसैरि कः । श्वेतप्रभा-
पटलप्रचलनया हसति । हा० १ श्रु० १ अ० ।

पहा-प्रभा-स्त्री० । चन्द्राऽऽदीनां प्रकाशः, उक्त० २८ अ० ।
दीप्ति, चं० प्र० १८ पाठ० । प्रभावे, उपा० २ अ० । आब० ।
आलोक्यो उज्जोभो, दिप्ति भासा पहा पयासो य । " पाह०
ना० ४८ गाथा ।

पहाण-प्रधान-न० । उत्तमं, नि० १ श्रु० १ वर्ग १ अ० ।
हा० । नं० जी० । जं० । प्रवरे अपेक्षणीये, पञ्चा० ७ विव० ।
श्री० । स्या० । प्रमौ, स्था० ४ डा० २ उ० । सुखे, विश० ।
जं० । श्री० । भ० । सूत्र० । साधकनमे, पञ्चा० ४ विव० । स-
वर्जजस्तमेरूपे अव्यक्ते प्रकृते, सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । आब० ।
दशा० । सम्म० ।

पहाणकजसिन्ध-प्रधानकार्यनिवन्ध-पुं० । प्रधानकार्ये वि-
शिष्टफलदायिनि प्रयोजनं, आग्रहं, हा० १२ डा० ।

पहाणकड-प्रधानकृत-त्रि० । सांख्यपरिकल्पितया सवर्ज-
स्तप्रमां सांख्यपरिकल्पयाऽऽविर्भाविते, सांख्यानां हि पुम-
र्थापत्तप्रकृतिपरिणाम एव लोक इत्यप्यत्र परीक्षितम् ।
सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

पहाणजय-प्रधानजय-पुं० । प्रकृतेः सर्ववशित्वे, ततो मनो-
जावन्त्वे विकरणाभायः प्रधानजयश्च । हा० २६ डा० ।

पहाणद्वय-प्रधानद्वय-न० । चन्द्रानागरकपूर्वपुण्याऽऽदिषु प्र-
वरपुत्राऽऽहेषु, पञ्चा० ८ विव० ।

पहाणपुरिम-प्रधानपुरुष-पुं० । तात्कालिकं पुरुषाणां शौ-
र्याऽऽदिभिः प्रधानव्याप्तं । स० । वामुदेवे, स० ।

पहाणभाव-प्रधानभाव-पुं० । प्राधान्यं, पञ्चा० २ विव० ।

पहाणमग-प्रधानमार्ग-पुं० । महापुरुषसेविते (उक्त० १४
अ०) प्रवज्यारूपे मोक्षमार्गे, उक्त० पाठ० १४ अ० ।

पहाणमहेलापुण-प्रधानमहेलापुण-पुं० । अतिशायिमहे-
लानां प्रियम्बदम्बमूर्त्तिस्तानुवर्तकः प्रवृत्तिषु गुणेषु, जी०
३ प्रति० ४ अधि० ।

पहाय-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, श्री० । आवा० ।

पहार-प्रहार-पुं० । कशाऽऽदिना प्राणिनां क्रेशविशेषाऽऽपद-
ने, हा० १ श्रु० २ अ० । प्रश्न० । " वणं पहारं । " पाह० ना०
२२४ गाथा ।

पहारगाढ-गाढप्रहार-पुं० । प्राकृतव्यान् गाढशब्दस्य पर-
निपातः । दहाऽऽघाते, दश० ७ अ० ।

पहारिय-प्रधारित-त्रि० । विकल्पितः, हा० १ श्रु० ८ अ० ।

पहारेता-प्रधारयितृ-त्रि० । स्थापयितरि, भ० ५ श० ६ उ० ।

पहारेमाण-प्रधारयतृ-त्रि० । पर्यालोचयति, स्था० ३ डा० । सूत्र० ।

पहावण-प्रधावन-न० । शीघ्रं कार्यस्य निष्पादने, व्य० १ उ० ।

पहाविय-प्रधावितृ-त्रि० । वेगेन प्रवृत्ते, प्रश्न० ३ अधि० । हार ।

" ततो सो नगरं पहावितो । " आ० म० १ अ० । तं चक्र-
वणं पुष्पाभिमुखं पहावियं । " आ० म० १ अ० ।

पहास-प्रहास-पुं० । निन्दास्तुतिरूपे उपहासे, आनु० । श्री० ।
पहासमुदाय-प्रभासमुदाय-पुं० । ६ न० । कान्तिसमूहे, कल्प०
१ अधि० २ क्षण ।

पहि-प्रधि-पुं० । नेमौ, रोगे, है० ।

पहिअ-पान्थ-पुं० । " पथो गृह्येकद " ॥ २१५२ ॥ " नित्यं जः
पन्थश्च " ॥ ६ । ४ । ६ ॥ इति सूत्रेण यः पथो गौ विहि-
तस्तस्येकद भवतीति इकद । नित्यपथिके, प्रा० २ पाद ।
पूगफले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पहिऊण-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, व्य० ३ उ० ।

पहिता-पहाय-अव्य० । प्रकर्षेण स्थगयित्वेत्यर्थे, स० ३०
सम० ।

पहिय-पथिक-पुं० । पथि गच्छन्तीति पथिकः । नानाविधनगर-
ग्रामदेशपरिश्रमकारिणि, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रहित-त्रि० । कनापि कचित्कार्ये प्रेषिते, हा० १ श्रु० ८ अ० ।

प्रथित-त्रि० । प्रसिद्धिं गते, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पहियकनि-प्रथितकीर्ति-त्रि० । विश्रुतयशसि, श्री० । जं० ।
ख्यानप्रसिद्धौ, संथा० । जं० ।

पहीण-प्रहीण-त्रि० । प्रकर्षेण हीने रहितं प्रहीणम् । आब० ३
अ० । आ० म० । प्रभृष्ट, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । प्रभृष्ट, र्यक्ते,
उक्त० १४ अ० । पार्यत्यक्ते, सूत्र० ३ श्रु० १ अ० । स्था० ।

प्रहीण-त्रि० । नष्टप्राये, स्था० १ डा० ।

पहीणगोत्रागार-प्रहीणगोत्रागार-न० । प्रहीणं विरलीभूतं
मानुषं गोत्रागारं तस्वामिशिष्याग्रहं येषां तानि तथा । भ०
३ श० ७ उ० । येषां महानिधानानां धर्मिकसम्बन्धीनि गो-
त्राणि अगाराणि च प्रहीणानि विरलीभूतानि भवन्ति तानि
प्रहीणगोत्रागाराणि । तेषु, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

पहीणजरमरण-प्रहीणजरामरण-पुं० । प्रहीणं तदाऽपुनर्भा-
विन्धेन जरामरणं येषां ते तथा । जन्माऽऽदिशीलाभावात् ।
पं० सू० १ सूत्र । वयोहात्या प्राणन्यासेन च विरुक्ते, ल० ।

पहीणसंथव-प्रही (ही) सुसंस्तव-पुं० । प्रहीणः प्रहीणो
वा संस्तवः वचनसंवासरूपो वा यस्य सः । गृहिभिः सहा-
संसर्गवति, उक्त० २१ अ० ।

पहीणसामिय-प्रहीणस्वामिक-न० । अलपीभूतस्वामिके धने,
कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पहीणसेउय-प्रहीणसेनुक-न० । अलपीभूतधनप्रक्षेपि, भ०
३ श० ७ उ० । कल्प० ।

पहु-प्रभु-त्रि० । समर्थे, आवा० १ श्रु० ५ अ० ६ उ० । स्वामिनि,
आब० ४ अ० । आवा० । सम्बोधने तु " डो दीयौ वा " ॥ ८ ।
३ । ३ ॥ इति नित्यं सेडौ प्राप्ते " अक्रौये सौ " ॥ ८ ।

३ । १६ ॥ इति इदुनोरकारान्तस्य च प्राप्ते दीयैः सौ वा
भवतीति दीयैविकल्पः । हे पडु । हे पडु । प्रा० ३ पाद ।

पटुजिगवरसूरि-प्रभुजिनवरसूरि-पुं० । विविधपथीकलोपदे-
शकं प्रवचनोद्भावंकं आचार्यं, ती० २१ कल्प ।

पहुड

पहुड-प्रहृष्ट-त्रि० । प्रहर्षेण हृष्टः प्रहृष्टः प्रहर्षितमनसि, नि०
चू० ४ उ० ।

पहुडि-प्रभृति-अव्य० । "प्रत्यादी उः" ॥ ८१ । २०६ ॥ इति
नकारस्य डकारः । प्रा० १ पाद । "उहत्यादी" ॥ ८१ । १३१ ॥
इति सूत्रेण श्रुतारभ्याकारः । प्रा० १ पाद । तदन्त्यव्यये,
वाच० ।

पहुत्-प्रहृत्-न० । द्रव्यतो नवैर्बुजिलक्षणं, भावतश्च सा-
ध्याचारं प्रति प्रवणत्वरूपं नीचत्वे, उक्त० १ श्र० । नि० चू० ।
"पञ्चत्वं च पहुत्तं ।" पाठ० ना १८४ गाथा ।

पहुत्-विरेच-धा० । आन्तरवस्तूनां वार्त्ताकरणे, "वि-
न्विचोत्तुगुडोऽल्लहपहुत्थाः" ॥ ८१ । ४ । २६ ॥ इति विपूर्व-
कवेविधातेः । पहुत्थाऽऽदेशः । 'पहुत्थ' । विरेचयति । प्रा०
४ पाद ।

पहुर्मंदिर-प्रभुर्मंदिर-त्रि० । प्रभवादौ, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पहेजमाण-प्रहीयमान-न० । जीवप्रदेशः सह संक्रिष्टस्य क-
र्मणस्त्वभ्यः पतनलक्षणं हीयमाने कर्मणः, भ० १ श० १ उ० ।

पहेणय-प्रहेणक्-न० । चव्वा नीयमानायाः पितृशुद्धे भोजनं,
आचा० २ श्र० १ चू० १ श्र० ४ उ० सूत्र० । "वायणं च पहेणयं ।"
पाठ० ना० २०६ गाथा । भोजनोपायोऽसंवेपु, दे० ना० ६ वर्ग
७३ गाथा ।

पहेलिया-प्रहेलिका-स्त्री० । गुहाऽऽशयपथे, स० ७२ सम० ।
ज० । जा० ।

पहोइअ-देशी । पर्याप्त-प्रभुत्वयोः, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पहोलिर-प्रयुर्गक-त्रि० । हिक्कायाम्, (हिचकनार-गुजराती)
"रंवालिरं पहोलिरं ।" पाठ० ना० १८६ गाथा ।

पहोवण-प्रधोवन-न० । पुनःपुनः प्रक्षालने, आचा० २ श्र० १
चू० २ श्र० १ उ० । नि० चू० ।

पा-पा-धा० । पाने, "स्वरादन्तो वा" ॥ ८१ । ४ । २४० ॥ इ-
त्यकाराऽऽगमः । 'पाह' । पाठ० ४ पाद ।

पाअ-पाड-पुं० । चरणे, पादस्य मध्यतलप्रदेशे, पङ्कगुलवि-
स्तीर्णं विनस्यद्धे, पादकदेशान्वापादव्ययपदेशात् । अनु० ।
रथचक्रं, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पाअइ-प्रकृत-त्रि० । "अनः स्वरादन्तो वा" ॥ ८१ । ४ । २४० ॥
इति सूत्रेणाऽऽदेशो दीर्घः । प्रकान्ते, प्रा० ४ पाद ।

पाइअ-देशी-वदन्विस्तारं, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पाइक-पदाति-पुं० । "मलिनाभय-शुक्ति-कुमाऽऽगच्छ-पदा-
तेनेल्लवह-सिपिण-छिह्ना-डन-पाइकं" ॥ ८१ । २ । १३० ॥
इति सूत्रेण पदानिस्थानं पाइकाऽऽदेशः । प्रा० २ पाद । पाद-
चारिणि सैन्याङ्गपुरुषे, प्रश्न० १ श्र० ४० द्वार ।

पाइन्-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पाइन्-पाकय-त्रि० । पाकप्रायोग्ये, दश० ७ अ० ।

पाइभ-प्रातिभ-न० । अक्षलिङ्गशब्दव्यापारानपेक्षं ज्ञाने, रत्ना० २
परि० । "प्रातिभान्सर्वतः संविन्" ॥ द्वा० २६ द्वा० । पां० ।

पाइल्लय-देशी-कटनिर्वर्तके अयामये उपकरणे, आ० म० १
अ० । विशेषः ।

पाई-पावी-स्त्री० । भाजनविशेषे, स्था० ६ डा० । जी० १ रा० ।
सूत्र० ।

प्राची-स्त्री० । सूर्यदर्शनादिशि, यत्र यः सूर्यं पश्यति सा न-
म्य प्राची । सूत्र० २ श्र० ७ अ० । ("जस्य जज्ञो आहवां,
उल्लंसा उरुसं द्वां पुत्रदत्ता" ४ ॥) इत्यादिगाथां 'दि-
सा' शब्दे चतुर्थभागे २४२३ पृष्ठे गता । पूर्वस्याम्, स्था० २
डा० १ उ० । आचा० ।

पाईण-प्राचीन-त्रि० । अपाञ्चमे, पं० चू० १ कल्प । पूर्वाभि-
मुखं प्राच्याः दिशि स्थिते, सूत्र० २ श्र० ७ अ० । आचा० ।
पूर्वस्यां दिशि, स्था० २ डा० १ उ० । स० । आचा० । आ० म० ।
पाईणगामिणी-प्राचीनगामिनी-स्त्री० । पूर्वदिग्गामिन्याम्, क-
ल्प० १ अधि० ४ लग्न ।

पाईणतम-प्राचीनतम-स्त्री० । पूर्वजन्मनि, आ० क० ४ अ० ।

पाईणपडीगायय-प्राचीनप्रतीचीनाऽऽयत-त्रि० । प्राचीनं पूर्व-
तः प्रतीचीनं पश्चिमत आयता । पूर्वतः पश्चिमतश्च दीर्घे, स०
६००० सम० ।

पाईणवाय-प्राचीनवान-पुं० । पूर्वदिग्वाते, भ० ३ श० ७ उ० ।
यः प्राच्या दिशः समानच्छति वानः । जी० ६ प्रति० । स्था० ।
चं० प्र० ।

पाईणवाह-प्राचीनवाह-पुं० । पूर्वदिग्गमिमुखप्रवाहे, चू० १
उ० ३ प्रक० ।

पाईणम-प्राचीनश-पुं० । स्वनामस्थाने गोत्रप्रवर्तकं श्रुत्वा,
"धरे अजमहवाह पाईणमगुने" । कल्प० २ अधि० ८ लग्न ।

पाईणा प्राचीना-स्त्री० । पूर्वस्याम्, स्था० ६ डा० । (का प्रा-
चीनति 'दिसा' शब्दे चतुर्थभागे २४२३ पृष्ठे निर्णयिताम्) ।

पाउ-पायु-पुं० । पिबति तैलाऽऽदिकमन्तेने पायुः । गुदे आ-
चा० १ श्र० १ अ० ६ उ० ।

प्रादुप-अव्य० । प्रकाश्ये सूत्र० १ श्र० १५ अ० । अनु० । जा० ।

पाउअ-प्रावृत्-त्रि० । "उहत्यादी" ॥ ८१ । १३१ ॥ इति सू-
त्रेण श्रुतारभ्याकारः । आच्छादिते, प्रा० १ पाद ।

पाउअय-प्रावृत्तक-त्रि० । आच्छादिते, "ऊडिअयं पाउअयं" ।
पाठ० ना० २६४ गाथा ।

पाउआ-पादुका-स्त्री० । पादुस्त्री० भवे उल्लंसा पादुस्त्री० क हस्यः ।
चर्ममये पादाऽऽच्छादने, वाच० । आ० ।

पाउआनुम-पादुकायुग-पुं० । पादुकायुगे, श्री ।

पाउकर-प्रादुकर-त्रि० । स्वतः सम्मानानुप्रायिनि, अन्ये-
पां च प्रादुर्भावके, सूत्र० १ श्र० १५ अ० ।

पाउकिमि-पायुक्रमि-स्त्री० । गुदजातकर्मि, आचा० १ श्र०
१ अ० ६ उ० ।

पाउक-देशी-मार्गीकृतं, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पाउकरण-प्रादुकरण-न० । प्रादुःशब्दः प्रकाशार्थस्तक-
रणम् । पञ्च० २३ त्रिव० । चक्षुःप्रदीपमण्यदिना भिष्यप-
नयनेन वा बहिर्निष्काश्य द्रव्यधारणेन वा प्रकटकरणे,
अ० ३ अधि० । स० । पञ्च० । पं० । जी० । प्रश्न० । प्रक० ।

तद्योगान् प्रादुः प्रकटं करणं यस्येति वा । उद्गमदोषविशिष्टे,
भक्तादौ च । पि० । आचा० । स्था० ।

अथ प्रादुक्करणद्वारं विभक्तिषुः प्रथम-
तन्तस्मैभवं गाथापद्धत्याऽऽह-

लोयविगलुत्तमं, तत्राकिंसं जल्लखउरियसरीरं ।

जुगमेसंतगदिदि, अतुरियचवलं मीगहमितं ॥ २६७ ॥

दट्टमा य अगगारं, सट्टी संवेगमागया काड ।

विपुलनपाय धेत्तु-ण निग्गया निग्गओ सो वि ॥ २६८ ॥

नीयदुवारमि धरं, न मुच्छेदि एसण चि काउणं ।

नीहम्मिप अगारी, अच्छदि विलिया व गहिणं ॥ २६९ ॥

चरणकण्णालममि य, अन्नमि य आगए गहिय पुच्छा ।

इहलोगं पगलोगं, कहेदि चउडे इयं लोणं ॥ २७० ॥

नीयदुवारमि धरं, भिववं निच्छेदि एसणममिया ।

जे पुच्छमि मज्ज कहे, कण्ण दिगोवजीवीहे ॥ २७१ ॥

साहृदुणंसणकहणं, आउट्टा तम्मि तिप्पदि तदेव ।

कुकुडि चरंति एण, वयं तु चिन्नव्वया वीओ ॥ २७२ ॥

काचित् श्राविका अनगारं साधुभक्तार्कितवाटिगणं लो-
चविगलुत्तमाङ्गम् अत्रोत्तमाङ्गशब्देनोत्तमाङ्गस्थाः केशा-
उच्यन्ते । ततोऽयमर्थः-लोचनं विगलुत्तमाङ्गशब्दं तपःकुश-
लमलकुणितशरीरं युगमात्रान्तरमस्तदधिमन्वर्गितमचलं
स्वशुद्धमागच्छन्तम् ॥ इत्यादि संवेगमागता, ततो गृहमध्ये विपु-
लं भक्तं पानं च शुद्धाया शुद्धमध्याह्ननपाया, सोऽपि च सा-
धुः ॥ नीचद्वारंऽस्मिन् गृहे न शुद्धयति ममेषणेति कृत्वा ततः
स्थानाभिधानं जगाम, निर्गते च तस्मिन् गृहीतेन भक्तपानेन
संज्ञातीत्यर्थे वाऽवतिष्ठते ॥ अत्रान्तरं चरणकण्णालमोऽ-
न्यस्तस्मिन् गृहे साधुभिक्षार्थमागतः, ततस्तस्मै सा भिक्षा
तया दत्ता, गृहीतायां च भिक्षायां स साधुः पृष्टे यथा
भगवत्सदानामेव साधुरीदृशस्नादृशो वाऽव समागतः, परं
तेन भिक्षा न गृहीता, न्वया गृहीता, तत्र किं कारणम् ?
ततः स पदलौकिकं भिक्षालाभमात्राऽऽदिकं पारलौकिकं
धर्मं यथाकमलरगुणं बहुगुणं च विविच्यैवं लोकम्-लो-
कात् लभ्ये भिक्षामात्राऽऽदिकं परिग्रह्योत्थानम् ॥ यथा नी-
चद्वारं गृहे साधव एषामाभिमतिममिता भिक्षा नच्छन्ति,
तत्रान्यकारभावेन एषाणुद्वयभावान्, सोऽपि च भगवान् ।
साधुरेषणाभिमतिस्ततो न गृहीतवानिति । यद्यभ्युक्त-
मिदं कारणं स्वया गृहीता ? इति, तत्राहं लिङ्गमात्रेण जीवी, न
साधुगुणधुक् ॥ ततः साधूनां गुणानेपणां च यथाममं कथि-
तवान्, ततः सा स्वचेतनि विजयामास अदो जगति नि-
जदोषप्रकटनं परगुणलौकिकं चानिदुष्करम्, तदप्येतेन
कृतमिति तस्मिन्नतिशयं भक्तिं कृतवती, विपुलं च भक्त-
पानं (तिप्पति) नेपते लगति, ददाति स्मेति भावार्थः ।
गते च तस्मिन् अन्यः कोऽप्यगतिनदीर्घमेवसापरिभ्रम-
णमयो निर्जैम्यो साधुरजगाम, सोऽपि भिक्षां दत्वा तथैव
पृष्टः । ततः स पापीयानुक्तवान्-एते इदंभूताः कुक्क्या
मायया चरन्ति, ततस्मदीयचिन्ताऽवज्जेनार्थे तेन मातृस्था-
नतो न भिक्षा गृहीता, यावता न तत्र कश्चिद् दोषः, ईदृशानि
च मातृस्थानयुक्तानि व्रतान्तरानिभिरपि पूर्वं जीषीनि,

परमिदानीं विचिन्तते-किं मातृस्थानकरणेनेति न मायां
कुर्मः ? , ततः सा विचिन्तवती-अदोऽयं निन्देमा पापीयान्,
यस्तादृशमपि साधुं निन्दतीति विचिन्तितः । इदंभूता च
भक्तिपरवशगा साधुदानाय प्रादुक्करणमपि कुर्यादिति प्रा-
दुक्करणसंभवः ।

संभतिं तदेव प्रादुक्करणं गाथाद्वयेनाऽऽह-

पाओकरणं दुविहं, पागदकरणं पगसकरणं च ।

पागड संकामण कु-डुटागपाय य छिन्ने व ॥ २७३ ॥

रयणपदेव जोदि, न कण्ण पगसगगा मुविहियाणं ।

अत्तदि अपरिभुत्तं, कण्ण कण्ण अकाउणं ॥ २७४ ॥

प्रादुक्करणं द्विधा । तद्यथा-प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च । तत्र
प्रकटकरणम्-अन्धकारादपसार्य बहिः प्रकाशे स्थापनम् । प्र-
काशकरणं-स्थानीयतन्मयं च भित्तिरन्ध्रकण्ठाऽदिना प्रकटी-
करणम् । एतदेवाऽऽह-तत्र प्रकटकरणमन्धकारादन्यत्र संका-
मणेन प्रकाशकरणं (कुट्टागपाय इत्यादि) अत्र सर्वत्राऽपि
तुतीत्यर्थं समसः । कुञ्चस्य द्वारपानेन रन्ध्रकरणेन, यदि
या-कुञ्चनं मूलं एव छिन्नं येन कुञ्चनं कुञ्चकंदेन
वाऽन्धकारमासीन्न तन्मूलं एवापनीतं तत्प्रथमः । चशब्दाद-
न्यस्य द्वारस्य करणेन चेत्यादिप्रतिग्रहः ॥ तथा-रन्ध्रेन पञ्चग-
माऽदिना प्रदीपेन प्रदीपेन उद्योताया उद्यलता धैर्यान्तरेण त-
त्रैवं प्रकाशना सुविहितानां न करणं । किमुक्तं भवति ?-
प्रकाशकरणेन प्रकटकरणेन च यदीयते भक्ताऽऽदि तस्मै-
नानां न करणं, तत्रैवापवादमाह-(अल्लिद्धि ति) आत्मा-
धीकृतं तदीयं करणं, तत्रैवं उद्योतिप्रदीपो यजेयेत्, ता-
भ्यां प्रकाशयामास्यार्थीकृतमपि न करणं, तेजस्कायदीप्ति-
संस्पर्शनात् । साधुपात्रमाश्रित्य विधिमाह-इह सहसाकारा-
ऽदिना प्रादुक्करणदोषाऽऽप्राप्ते कथमपि भक्तं पानं वा गृहीतं,
ततस्तन् अपरिभुक्तं, उपलक्षणमेतन्-अद्वैतभुक्तमपि परिग्रा-
ह्योद्धतिमिच्छुलवाऽदिना स्मरयित्वाऽपि तास्मै पानं कल्पे
जलप्रक्षालनरूपमकृत्वाऽप्यन्यत् शुद्धं गृहीतुं कल्पते ।

एतदेव गाथाद्वयं विवरणं प्रथमतश्चुक्षीमं-
क्रमणमाश्रित्य प्रकटकरणं स्पष्टयति-

संचारिमा य चुल्लीं, बहिं व चुल्लीं पुरा कया तेमिं ।

तहिं रंथेति कयादि, उवही पुरे य पाओ य ॥ २७५ ॥

इह विधा चुल्ली । तद्यथा-एका संचारिमा, या शुभाभ्यन्त-
र्यनिर्णयं बहिरागते शक्नते । चशब्दात्साऽप्याधाक-
मिमीको द्रष्टव्या द्वितीया बहिरंश्च तेषां साधूनां निमित्तं चुल्लीं
पुरा कृता आसीत् । चशब्दान्तदानीं वा साधुनिमित्तं बहिः-
श्चुल्लीं कृता वेदितव्या, सा च तृतीया । ततो यदि कदाचित्
तत्र निवृत्तान् चुल्लीनामन्यतमस्यां गृहस्था राखन्ति, ततो द्वौ
दोषौ । तद्यथा-उपकरणपुतिः, प्रादुक्करणं च । यदा च चुल्ल्याः
पृथक्कृतं तदैव वस्तु तदा प्रादुक्करणरूप एवैकः कथलो दोषः,
पूतिदोषस्तृतीयः । यदा चुल्ल्याऽपि शुद्धान्ताऽपि प्रादु-
क्करणरूप एवैको दोषः ।

यदर्थं प्रादुक्करणं गृहस्था कृतवती न भिक्षायै शुद्धमा-
च्छन्ते दद्या यदुत्पन्नं भापते, तदाह-

नेच्छद निमिममि तत्रो, वाहिरचुल्लीये साधु सिद्धणे ।

इय साउं परिहरण, पुट्टे सिद्धिम्म वि तहेव ॥ ३०१ ॥

हं साधो ! त्वं तमिध्रेऽन्धकारं भिक्षां नेच्छसि, ततो व-
हिरिच्छुल्यां सिद्धं पक्कममम् इति अस्माभिः भ्रमामि धु-
त्वा तथा दीयमानं परिहरति, प्रादुष्करणादप्युत्पत्त्या,
तथा प्रादुष्करणशक्त्या किमर्थमयमाहारोऽयं गृहस्य बहि-
स्तात्पकः ?, इत्येवं पुष्टं तथा श्रुतयया यथाविधितं कथितं
तथैव परिहरति । एतेनाऽऽद्यमाथायां "संकामण" इत्यवयवो
व्याख्यातः । नन्वयं संकामणकृत आहारः कनाऽपि प्रकारेण
कल्पते ?, किं वा न ?, इति । उच्यते-आमार्थीकृतः कल्पते ।

कथमस्या आमार्थीकरणसंभव इति चेदन्त आह-

मच्छिययम्मा अतो, वाहि पवायं पगाममासन्नं ।

इय अचट्टियगहणं, पागडकरं विभामेयं ॥ ३०२ ॥

साध्यर्थं पुनं बहिरिच्छुल्यादि कृत्वा काचित्त्वेन चिन्तयति-
गृहस्यान्तर्मक्षिका, घनम् । उपलक्षणमेतत् । तेनान्धकारं दूरं
च पाकस्थानात् भोजनस्थानमित्यादिपरिग्रहः, बहिश्च प्र-
वाते तेन मक्षिकाऽऽद्यां न भवन्ति, तथा प्रकाशमात्रं च
पाकस्थानाद्भोजनस्थाने, ततो वयमथैवाऽऽसन्नमित्यभि-
सद्वैव पक्षमा इत्येवमात्मार्थीकृतं ग्रहणं, कल्पते इति भावः ।
इयं प्रकटकरणे कल्प्याकल्पविषया विभामा ।

संप्रति प्रकाशकरणं स्पष्टयन्, "कुट्टुदारपाण" (२६८) इत्या-
दि व्याख्यासुगह-

कुड्डम्म कुणइ डिह्ठं, दारं वड्ठइ कुणइ अन्नं वा ।

अवणइ छापरं वा, ठावइ रयणं व निपणं ॥ ३०३ ॥

जोइपडैव कुणइ व, तहेव कहणं तु पुट्ट दुट्टे वा ।

अचट्टिण उ गहणं, जोइपडैव उ वज्जित्ता ॥ ३०४ ॥

प्रकाशकरणार्थं कुड्डस्य डिह्ठं करणीति, यत् वा-द्वारं लघु-
सन् वर्धयति बृहत्तरं करणीति । यदि वा-अन्यत् द्वितीयं
द्वारं करणीति । अथवा-गृहस्योपरिगतेन ह्लादने स्फटयति ।
यदि वा-दीयमानं रन्ते स्थापयति । यद्वा-ज्योतिः प्रदीपं
वा करणीति, तथैवान्तरंगकृत प्रकाशेण स्वयमेव यदि वा-
पुष्टं सति प्रादुष्करणं कथितं यत् भक्ताऽऽदि प्रादुष्करणदे-
पदुष्टं तत् साधुनां न कल्पते । यदि पुनः प्राकृतं प्रक-
णाऽमार्थीकरणीति तदा ग्रहणं कल्पते इति भावः । ज्योतिः-
प्रदीपाभ्यां प्रकाशमात्मार्थीकृतमपि न कल्पते, तजस्कायसं-
स्पर्शत् ।

संप्रति "अपरिभुक्तं कपपइ कपं अकाऊणं" (२६६) इति
व्याख्यासुगह-

पागडपयानकरणे, कयम्म सहसा व अहवऽणाभोगा ।

गहियं विगिंचिऊणं, गेहइ अन्नं अकयकप ॥ ३०५ ॥

प्रकटकरणे प्रकाशकरणे वा कृते सति यत् सहसाऽनाभो-
गतो वा गृहीतं तत् (विगिंचिऊणं) परिगृह्यत तस्मिन् पा-
त्रे उचितं लक्षमास्वरगिष्टंऽपि अकृतकत्वं जलप्रसाल-
नरूपकल्पनाभावेऽप्यन्यत् शुद्धं गृह्णात, तास्ति कश्चिद्वारं,
विशेषिकोऽस्तिवात् । पि० ।

पाउगम-प्रायोग्य-त्रि० । उचिते, पञ्चा० १३ वि० । आच० ।

दश० । अनुहायनीये, बु० १ उ० २ प्रक० । समाधिकारके
ब्रह्मे, नि० बृ० १ उ० । आ० बृ० ।

पाउगिअ-प्रायोगिक-पुं० । शूनकारयितरि, " पाउगिअओ
य सहिओ । " पाठ० ना० १०४ माथा ।

पाउड-प्रावृत्त-त्रि० । गृहितेन, आचा० १ भू० २ अ० २ उ० ।

छादितं, आचा० १ भू० २ अ० ४ उ० । प्रावरणसहिते, सूत्र०
२ भू० २ अ० ।

पाउण्पाया-प्रादुःप्रभाता-स्त्री० । प्रादुः प्रकाशयेन प्रभाता । प्र-
काशप्रभातायां किञ्चिदुपलभ्यमानप्रकाशायां रजस्याम्,
अनु० । दशा० ।

पाउभवेत् प्रादुभवेत् त्रि० । प्रकटीकृतं, स्या० ०३ उ० ३ उ० ।

पाउब्बाव प्रादुभाव-पुं० । उपादि, सूत्र० १ भू० १ अ० ३
उ० । दश० । त० ।

६८३गां परस्परं प्रादुर्भावः-

पशू गे भंत ! मक्के देविदे देवगया ईमाणेणं देविदे-
गे मद्धि आलावं वा मंलावं वा करेण । हंता ! पशू जहा
पाउब्बवणा । अन्थि खं भंत ! तेमिं सकीमाणाणं देवि-
दागं देवराइणं किचाइं करणिजाइं । हंता ! अन्थि । मे
कहमियाणिं पकरेइ ? गोयमा ! ताहे चव गे मे मक्के देविदे
देवगया ईमाणास्म देविदस्म देवगणा अंतियं पाउब्बव-
इ । ईमाणं वा देविदे देवगया मक्कस्म देविदस्म देव-
गणा अंतियं पाउब्बवइ इति भो मक्का देविदा देव-
गया दाहिणकुलागाहिदं । इति भो ईमाणा देविदा
देवगया उत्तरकुलागाहिदं । इति भो इति भो लि ते अ-
णममस्म किचाइं करणिजाइं पच्चगुब्बवमाणा विहरंति ।
अन्थि गे भंत ! तेमिं सकीमाणाणं देविदागं देवराइणं
विवादा ममुण्जंति ? हंता ! अन्थि । मे कहमिदाणिं प-
करेइ ? गोयमा ! ताहे चव गे सकीमाणा देविदा देवराया-
णां मणकुमारं देविदे देवरायं मणगीकरेइ । तप गे मे
मणकुमारं देविदे देवराया तहिं सकीमाणां देविदेहिं देव-
राइहिं मणगीक्रेण । ममाणं विपापेव सकीमाणाणं देवि-
दागं देवराइणं अंतियं पाउब्बवंति । जे मे वयइ तस्म आ-
णाउववायवयणनिंदेमे चिट्ठंति । भ० ३ शा० ३ उ० ।

पाउब्भूय प्रादुभूत-त्रि० । आयेतेन आगतं, डा० १ भू० १
अ० १ उ० । म० प्र० । ओ० । आ० म० । ममवमरणं समागतं,
रा० । आ० म० ।

पाउया पाउका-स्त्री० । काष्ठाऽऽदिमये चरणरूपकरणे, घ०
२ अ० घ० । भ० । प्र० । " पत्रिवायसंखुदा पाउयानं मुखइ । "
आ० म० १, आ० सूत्र० ।

पाउरख-प्रावरण-त० । वस्त्रं, आचा० २ भू० १ क० । भ० १ उ० ।

पाउरिय-प्रावृत्त-त० । बाह्येन, स्या० ४ उ० १ उ० ।

पाउल्लग-पादवत्-त० । पुरयपुल्लकः, नि० बृ० १ उ० ।

पाउम-पुं० । प्राप्त्र-स्त्री० । " उहमादी " ॥ ८ । १, १३१ ॥ इ-
ति कृतं उकारः । प्रा० १ पादः । " प्रावृत्त-शून्यं नमयः पुमि " ॥
८ । १, १३१ ॥ इति पुंस्त्वं प्राकृतं । प्रा० १ पादः । आधादाश्च-

पञ्चत (मञ्जुहारम् शब्द-प्रथमभाग २७० पृष्ठ-पदादिना)

1. *Chlorophyll a* (Chl *a*)

कम, अनुलोमपर्वतलोमलक्षणोभयसहितं तदेव विकम् । अथवा-
संचित्तमाचक्षुत् वा हाति षट्कं, तदेव हि मिश्रलहितं विकं,
तस्य द्विकस्य त्रिकस्य वा चारस्य मुखे प्रवेष्टुं कुणुं, स तेन द्वारे-
ण मुखे प्राक्क्षिप्तं द्युस्तुष्टः प्रतिबन्धाभावतस्त्यक्तः पारक्रमक-
रणता इहा येन स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहो, कोऽपि यथाऽऽयुध्या-
वस्थितमारमोवमायुः पालयति ।

द्विकारिकाऽऽहव्याख्यातार्थमाह-

अणुलोमा पडिलोमा, दुर्गे तु उभयमहिया निगं हाति ।

अहवा चित्तमचित्तं, दुर्गे तिगं मीमगमयम् ॥५५२॥

अनुलोमानं उव्याणं प्रातरोमानं चाति द्विकं, तान्धवाभयस-
हितानि विकम् । अथवा संचित्तमचित्तमानं द्विकं, तदेव
मिश्रमयस्य त्रिकमानं ।

पुत्रविदग्गअणुमिमास्य-वणस्पइतमेसु कोवि साहरइ ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोइ पालेजा ॥ ५५३ ॥

कोऽपि पादपोषणं प्राप्तपञ्च पृथग्ध्यां पृथिवीकायमर्थं उ-
दकं अस्त्राय अमो माकनं वायुकायं वनस्पतिषु त्रैलोक्यं च स-
हस्रानि, स च तथा सहस्रा द्युस्तुष्ट्यक्तदेहो यथायुः कोऽपि
पालयति ।

एगंत निजरा मे, दुविहा आराहणा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं व साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥५५४॥

एकान्तेन 'स' तथावस्थितस्य निजरा भवति । तथा तस्य
ध्रुवा त्रिविधा मिश्रगमनयोऽस्या कहेवापपत्तियोग्या चाऽऽरा-
धना यथा साधुस्तोत्रायां वा कथ्यन्तु, देवोवपत्तिं वा ।

मज्जण गंधं पुण्णो-वयर परिचारणं मया कुजा ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोइ पालेजा ॥ ५५५ ॥

काचत्त रूपातिशयलुध्याः तस्य कृतपादपोषणमनस्य मज्जनं
स्नानं, ततः पटवामाऽऽदगन्धं, तदन्तर्नरं पुष्पावचार, ततः
परिचारणं गले गालत्वा पारमन्धनपरिचुम्बनाऽऽदिकं रूपात्
कदाचित्कुप्यन्तु । तत्र स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहो यथायुः कोऽपि
पालयति, अरकटिष्ठः सन् सम्पक्क तस्मद्मानो यावज्जी-
वमवतिष्ठते ।

पुत्रवभियपेम्मणं, देवो कुरुउत्तरकुगारु ।

कोई तु साहरजा, मवमुहा जय्य अणुभावा ॥५५६॥

पुत्रवभियकन प्रेम्णा कोऽपि देवो यत्र अनुतवाः सर्वे शुभा-
स्नायु देवकृतवत्तकुगारु वा सहरत्वा । स च तथा तथा तत्र
सहस्रा द्युस्तुष्ट्यक्तदेहो यथायुः कोऽपि पालयति ।

पुत्रवभियपेम्मणं, देवो साहरइ नागभवणम्मि ।

जहियं इट्ठा कैता, मवमुहा हुंति अणुभावा ॥ ५५७ ॥

पुत्रवभियकन प्रेम्णा कोऽपि देवा यत्र सर्वे शुभा अनुभावा
इष्टाः कान्ताश्च भवन्ति, तत्र नागावने महरत्वा, सोऽपि तत्र त-
थैवावतिष्ठते ।

वत्तीसलक्खणधरो, पाञ्चोपगतो य पागडसरीरो ।

पुत्तिमहेसी कप्पा, रायविनिप्पा उ गेणहेजा ॥ ५५८ ॥

वत्तिसल्लक्खणधरः पादपोषणः सन् प्रकटगरीरो जात-
स्त्वं पुष्यद्वेष्टवर्णो कथ्यते राजविभीषा राजा अनुज्ञाता सती
शृष्ट/याव ।

शृदात्वा किं करोत्यत्र आह-

मज्जण गंधं पुण्णो-वयर परिचारणं मया कुजा ।

वोसट्टवचत्तेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५९ ॥

अस्या व्याख्या प्राच्यत् ।

तथा-

नवंगमुत्पत्तिरिहो-याए अट्टारमरतिविमिसेकुमलाए ।

वाचत्तरिकलाए-डियाण चोसट्टिमाहिलागुण्हे च ॥५६०॥

हे आकर्णा, हे कर्षां, हे नामागुट्टी, जिह्वास्पृशते, नवम मनः
एतानि नव अङ्गानि यावद्वर्थाप यावन् न भवन्ति तावत्सुप्ता-
नि भवन्ति । न खलु तदानामेतेषामनीचाराऽभ्यङ्गः सुखं भ-
वति, ततः सुप्तानीत्य द्यपदिश्यन्ते । यावन् तु प्राप्तस्य कल्पगु-
णेन प्रातृष्ट्यानि ज्ञायन्ते । नवाङ्गानि सुप्तानि प्रातर्वाधनानि
यथा सा तथा । तथा अष्टादशदेशमापाकानामु मध्ये यस्य यश्च
रतिविशेषस्तत्र कुशलतया, दानमन्त्रिकलापाङ्गडतया चतुःप-
दि महेष्टागुणरूपतया ।

तथाङ्गाऽऽदिव्याख्यात नावदाह-

दो सोअ नेनमादी-णवगे मुत्ता हवेति एण उ ।

देसीभासऽट्टारम, रतीविसेसा द्युगुर्वीमे ॥ ५६१ ॥

कौमल्लपेकनीमद-विहं गुण्हेति उ कुत्ताण ।

एवं च स्वज्ञोपवण-विलासलावपकलियाण ॥५६२॥

हे श्रोत्रे, हे नेत्रे, आदशदशाम्बापुष्टिपल्लवस्थानेन शरीर-
प्रदः । एतानि नवकी नवसंस्थानि सुप्तानि भवन्ति । देशानां पा-
दशदशानां शान्त्वशान्त्या, शान्तशय एकेन विधानतमः । तत्र
च केशेनैव विशान्तिर्यत्र शास्त्रमभ्यस्य, पारमार्थिकगु-
णैः युक्तया, तथा कार्यावलीविलासलावपकलितया ।

चउकणम्मि रहम्मं, रागेण रायद्विपमराण ।

तिमिमगरेहि उददी, न सोमिआ जे मणो मुणिणो ॥५६३॥

जोह पराजिया सा, न समप्पया मीलिवट्ठणं काउ ।

नेउज्ज सेलमिहरं, मे मिले मुंएण उव्वरि ॥ ५६४ ॥

चतुःकर्ण रहस्यं गतेषां पान्थानां राजदलवचनया शृष्टाने, शृ-
हीत्वा चाऽनकप्रकारः स होम आ पश्यते । तत्र यानुमेत-
स्तत् त याति । नामनकारोदयिने क्लामनः, तथा यदा सा प-
राजितः शीलस्वगमनं कर्तुं न समर्थो तदा रोपान् शैलशिखरं
नीत्वा (सं) नव्यापारि शलां मुञ्चति ।

एगंतनिजरा मे, दुविहा आराहणा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं च साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥ ५६५ ॥

इयं प्राच्यत् ।

मुणिमुत्तवपतेरामी, खंदग दाहे य कुंभकारकडे ।

देवी पुंरुंरजया, देइइ पालह मरुआ य ॥ ५६६ ॥

कुम्भकारकृते नगरे दण्डाकनोम राजा, तस्य देवी पुर-
न्दरयशाः, पाशका नाम मरुकाः पुण्याहताः । तत्र भगवतो मुनि-
मुत्तव्यामिनोऽन्तेवासी चक्रवर्त्तका नाम विहारकक्षणे गतः स
पराश्रयस्थानो यत्र पीडनत मरणं, विशयता यत्कृत्युक्तकथा-
पलायनं ज्ञानाकाया यत्रपारुषतमार्ताऽऽश्रुतमार्गं उभय
ज्ञानं स्मृत्या समस्तकथापि दशस्य दाहे कृतवान्, शिष्याः
सुसमाधिं प्राप्तं स्मृद्युमुपागतानः (विस्तरः 'खद' शब्दे कृतः,
यत्रागे ६६३ पुष्टं गतः) ।

तथा चाऽऽह-

पंच सया जनेषु, रुढेण पुरोहिण्य मलियाय ।

रागहोस्तुलगे, समकरणं समभावं चिन्तयतां साधूनां प-

ञ्च ज्ञानिनि दधेन पुरोहितेन यन्त्रमालिनां, तथापि न तेषां
मनागापि ध्यातवित्तोऽभावात् । एवमथैरपि सोढव्यम् ।

तथा चाऽऽह-

जनेषु करकण्य व, सत्येषु व सावर्ण्यं विविहोर्हि ।

देहे विद्विस्मन्ते, न ह ते आणाउ फिट्ति ॥ ५६८ ॥

यन्त्रेण करकचन शस्त्रेण वा खरुगाऽऽदना इवापदैर्वा वि-
विधेः शृगालिकाप्रभृतिभिः देहे विषयस्थमाने (न ह) नैष
ते पादपोषणा ध्यानात् स्फिष्टान् परिश्रम्यन्ति ।

पट्टिणीयानां काई, अग्नि म सव्वतो पदेज्जाहि ।

पादोपगमे मने, जह चाणकस्य य करीस ॥ ५६९ ॥

पादोपगमे सान् कोऽपि प्रत्यनोक्तया 'स' तस्य सव्वतः
सर्वासु विभुः अग्निं प्रदद्यात् । यथा चाणक्यस्य करोपे क-
रोपमभ्य इयवस्थितस्य स्वचक्षुनामामात्यः सर्वतोऽग्निं प्रदी-
पितवानिति ।

पट्टिणीयानां काई, चम्म मे कीलण्ठिं विहृणिता ।

महृषयमाक्षयदेहे, पिपीलियाय तु देज्जाहि ॥ ५७० ॥

प्रत्यनोक्तया कोऽपि (स) तस्य पादपोषणमाभ्य कील-
कैर्नोदमयैशमं विधूय तदनन्तरं ते मधुपुत्राञ्जितदेहे कृ-
त्वा पिपीलिकानां दद्यात्, तथापि न सस्यक सहेत ।

तत्र मरने हृष्टान्तरमाह-

जह मो चिलाइपुनो, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

सोसियमंधण पिपी- लिगाहिं चालोकिता धीरो ॥ ५७१ ॥

यथा स चिलानापुत्रा निसृष्टमन्त्रिण्येन व्युत्सृष्ट्यकदेहो दो-
णितनयनेन पिपीलिकाभिष्मालहकृतः चाक्षनाकृतो धीरो म-
नागापि ध्याताश्चाज्ञितवाच, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

अन्यं हृष्टान्तरमाह-

जह सो कालपप्पी, डितोऽपि भोग्गल्लमेलसिहरम्म ।

खड्गो विउव्विउणं, देवेणं मियाल्लस्वेणं ॥ ५७२ ॥

यथा स शस्त्रं यथायथयस्त्रिभुः कालप्रदेशं मोदय्येताश्चाक्षरं
स्थितो देवेन शृगालकपे विवृष्टिथा शृगालकपेण खदिनो भ-
ङ्गिनः, तथापि सम्यगाभिसोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जह सो वंसिपप्पी, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

वंसीपत्तेहिं विणि- ग्गाएहिं आगासमुत्तिवतो ॥ ५७३ ॥

यथा साधुरः पादपोषणः स प्रत्यनोक्त्यास्य वंशकुम्भ-
स्वोपरि मुक्ताऽवस्थाप्य वंशो जघितान्नैर्वैशैः प्रचर्कमानैः
स साधुरिवा दूमुपबैरकुम्भोऽभिनिर्गतैर्गमाकाशमुत्क्षिप्तो
वेदनां सोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जहऽनन्तीसुकुमालो, वोसट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

धीरो सपेसियाए, सिवाएँ खतितो तिरिक्खेण ॥ ५७४ ॥

यथा अवन्तिसुकुमालो व्युत्सृष्टनिसृष्ट्यकदेहो धीरः (स-
पेसियाए) पण्डितसहितया बालस्वपुत्रनाएवसहितया (सिवाया)

२०६

शृग-व्या राजत्रिकेषु भक्तिः सम्यक् सोढवान्, एवमभ्यै-
रपि सोढव्यम् ।

जह ते गोहट्ठेण, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

उदण्ण वोऽक्रमणा, विरयम्मि उ मंकेर लग्गा ॥ ५७५ ॥

ग्रामेऽऽन्यप्रदेशे कविस्साधवः पादपोषणास्ततो यथा ते
गोष्ठ्यान् प्रदेशविशेषं निसृष्ट निस्सहतया व्युत्सृष्ट्यकदेहा
अन्तरिक्षेण पतितेनोपकन उल्लमाना विरयं तथाऽथापि स-
कं लभ्याः सम्यग्भेदनां सहमानाः कालगताः, एवं सर्वैरपि
सोढव्यम् ।

एतदेवाऽऽह-

वावीममागुपुव्वी, तिरिक्ख मगुया व भंसखत्थाए ।

विसयागुक्कपरक्खण, करज्जे देवा व मगुया वा ॥ ५७६ ॥

वाविशति परीषदान् आनुपूर्व्या पूर्वाणुपूर्व्या वा तिर्यक्त्वा
मनुष्या वा चारित्र्यनानार्थमुद्गारयेयुः । तथा देवा मनुष्या वा
त्रिययाणां सिद्धिर्वावषयाणां प्रत्यनोक्तया अतिशान्तमुक्-
त्वा इष्टानामुद्गारेण अनुकम्पया रक्षणं कुर्युः, तत्रारकलिष्टः
सन् सम्यक् सहेत ।

पुनरपि हृष्टान्तरमाह-

जह सा वत्तीमपडा, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

वीरा धातण उदा- रिण्ण दियलम्म ओलइया ॥ ५७८ ॥

यथा सा वाविशतगुष्ठी, पुनया इत्यर्थः । व्युत्सृष्टनप्रातिव्य-
परित्यागेन निसृष्टेऽनिराशयत्को, मनागापि परिचेष्टया अकरणा-
त्, देहो यथा सा तथा पादपोषणा ज्ञानेन तुल्येन ज्ञापान्-
रवाभिना श्लेषकेन हृष्टा, ततः कर्तव्यं ममेतं जह्यं जघिष्यन्ती-
ति चिन्तयित्वा वृत्तं चिन्तनापरित्या (दिव्यतामि) वेलायां
जोषन् एव ते (आलइया) अवशम्भानाः, ते सम्यग्भेदनां
सहमानाः कालगताः ।

उपसंहारमाह-

एयं पात्रोपगमं, निष्पादिकम्मं तु वभितं सुते ।

नित्थयरगणहरेहि य, साहूहि य सेवियमुदरं ॥ ५७९ ॥

एतत्पादपोषणं सूत्र आगमं निष्पादिकम् वर्णितं तीर्थक-
रैर्गणधरैः शेषसाधुभिश्चोत्तमभूतिर्लहन्तानोक्तैः, उदारं स्वी-
तं यथा भवति एवमासेवितम् । व्य० १० उ० ।

पात्रोपगम-पादोपगत-त्रि० । पादपवडुपगतः पादपोपगतः ।

अवष्टनया स्थितेऽन्यनविशेषं प्रतिपक्षे, स्या० २ ठा० १ उ० ।

पात्रोसिखाय-प्रातःस्नान-न० । प्रत्युपजलावगाहने, 'पा-

त्रो सिणाणाऽऽदिषु नान्य मोक्षो' । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

पात्रोसिया-प्राद्विपिकी-स्त्री० । प्रह्वयो मत्सरस्तेन निर्बुत्ता प्रा-

द्विपिकी । ध० ३ अधि० । स्या० । मारयाम्येनमित्युभयनाः

सम्प्रधाने, प्रति० । (' किरिया ' शब्दे तृतीयभागे ५४० पृष्ठ

सूत्रं गतम्)

पांडुकं वलमला-पाण्डुकम्बलशिला-स्त्री० । मेराः पाण्डुक-

वनस्य पूर्वदक्षिणविदिशि शिलायाम्, 'दो पांडुकं वलमला' ।

स्या० २ ठा० ३ उ० ।

पांडुकी

पांडुकी-देशी-शिविकायाम्, ३० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पांडुर-पाण्डुर-त्रि० । शुक्रहा० १ श्रु० १ अ० । धीतपट्टे अमु० ।

पांडुरंग-पाण्डुरङ्ग-पुं० । भस्मूर्जितनगावः, अमु० । शैलहा० ।

पा० १५ अ० । अमु० ।

पाकम्-प्राकाश्य-न० । इच्छा-नमिषाते योगनिद्रिभेदे, हा० २६ हा० ।

पाक्षिकायण-पाक्षिकायण-पुं० । मूलभाषकांशिकवर्ण्ये सना-
मव्यातेऽप्राप्तत्वेऽप्यत्र प्रवर्तकपौतस्सन्तातपु च स्थाऽऽता० ।

पाग-पाक-पुं० । विक्लप्यनुकूल व्यापारः, आ० । (मृगभा-
गडानां पाके प्रथमसूपभेदेव उपदिदेशात् 'उसह' शब्दे हि-
नीयमानः ११२६ पृष्ठ उक्तम्) (सनानार्थं साधुभिरपि पाकः
कर्तव्य इति 'मिलाण' शब्दे तृतीयभागे ८८६ पृष्ठ उक्तम्)
शिष्टाश्च पुराणार्थमेव पाकक्रियायां प्रवर्तन्ते । तथाहि-न पितृ-
कर्मोऽऽदिष्य रोहिताऽऽप्रार्थयमेव बुद्धमप्यवर्तयन्ते न शिष्टा
इति न स्वाधर्ममेव प्रकृत्यम् । दश० ५ अ० १ उ० । वलयानि
रिपौ च । आ० म० १ अ० ।

पागट्टि (ण)-प्राकर्पित-त्रि० । प्राकर्पके, हा० १ श्रु० १ अ० ।

प्रवर्तके, प्रवर्त० ३ आ० ३ द्वार ।

पागड-प्रकट-त्रि० । समुद्रवादिवाद्यं दीपः । प्रकाशान्वि-
ते, आ० म० १ अ० । प्रव० । आय० । प्रवर्त० ।

प्राकृत-न० । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत आगते वा प्रा-
कृतम् । प्रा० १ पा० । स्वभावविन्दे, ह० १ उ० १ प्रक० ।

आत्मा पुत्रल एवमादिरूपस्य संस्कृतस्य विकृतिरूपं "आ-
ता पंगले" इत्यादिष्वे भाग्यभेदे, आ० चू० १ अ० । स्था० ।

तत्रत्याः कातपर्यायन्यामाः-

अथ प्राकृतम् ॥ ८ । १ । १ ॥ अथशब्द आन-
न्यार्थोऽधिकाराग्रथ । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत आगते
वा प्राकृते, संस्कृतानन्तरं प्राकृतमाधिक्रियते । संस्कृतानन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं सिद्धसाध्यमानभे-
दसंस्कृतयोर्निर्भव, तस्य लक्षणं, न देशस्येति ज्ञापना-
र्थम् । संस्कृतममं तु संस्कृतलक्षणैर्नैव गतार्थम् । प्राकृते
च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञाऽद्वयः संस्कृतवर्धेति-
तस्याः । लोकादिति च वर्तते । तत्र ऋ-ञ्-लृ-लृ-ए-औ-
ऊ-अ-अ-प-विस्मृतीया-लृ-न-वर्ज्यो वर्णममास्यां लो-
काद्वगन्तव्यः । इ-औ स्ववर्णसंयुक्ते भवत एव । ऐदीनी च
कपाङित्-कैतव । कैतव । सैर्द्वयम् । सौंश्रिअं ।
कौरवाः । कौरवा । तथा च-अस्वरं व्यञ्जनं द्विवचनं च-
तुर्थावबुधचनं च न भवति ।

बहुलम् ॥ ८ । १ । २ ॥

बहुलमित्यधिकृतं वेदितव्यमाशास्त्रपरिणामाते । ततश्च-क-
चित् प्रवृत्तिः, कचित् अप्रवृत्तिः, कचित् विभागा, कचित् अ-
न्यदेव भवति । तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ।

आर्षम् ॥ ८ । १ । ३ ॥ अर्षणामिदमार्ष-

म् । आर्षं प्राकृते बहुलं भवति । तदपि यथास्था-
नं दर्शयिष्यामः । आर्षं हि सर्वे विषयो विकल्पन्ते ।

प्रा० १ पा० ।

पञ्चोकास्पर्गा, अंकारपरं च पायणं नन्थि ।
वसन्तारमाञ्जिकापि य, कचवगतवगनिदृष्टा ॥

अस्या इयमक्षरगमनिका-एकारपरं-पैकारः, ओकारपरः-
ओकारः, अंकारपरः-अंकार इति विस्मृतीयाऽऽख्यमक्ष-
रम् । तथा वकारमकारयोर्मध्ये ये अक्षर-शेषा विनि, या-
ति च कचवगतवगतवगनिधनात् उच्यते इति । एतान्यक्षरा-
णि प्राकृते न सन्ति । तत्र पञ्चोकांशिकीनां सद् वचनं तथा-
कृतमवसानव्यमभिव्य-पञ्चोकांशिक उच्यते इत्येवं रूपरूपेण
संस्कृतम् । वृ० १ उ० । प्राकृते हि विस्मृतीनां व्यत्ययोऽपि भव-
ति । यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणं-" व्यत्ययोऽप्या-
सामिति ।" आ० म० १ अ० । द्वितीयाथं पठौ । यदाह पाणि-
निः स्वप्राकृतलक्षणं-" द्वितीयाथं पठौ ।" न० । " प्राकृते
हि पूर्वोत्तरनिपाताऽन्तरः । आवा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।
ननु जने प्रवचने सर्वे प्राकृतानिवर्द्धमाना दुःश्रद्धयम्, मैत्रं
शुद्धयम् ।" बालर्षीमुहसूत्राणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षायाम् ।
अनुप्रदाय तत्त्वज्ञे, सिद्धान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " वि-
श्व० । प्रकृतिपुं भवः प्राकृतः आ० म० १ अ० । साधारण्यं,
स्वामार्थिकं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । लघुत्वं, सू० १ उ० ।
प्रागडिय-प्रकाटित-त्रि० । प्रकटयं प्राग्, "प्रागडियं पं-
लिण्यं ।" न० ।

पागडेमान-प्रकटयन्-त्रि० । व्यक्तवृत्तिरूप्य० ३ उ० ५ उ० ।

पागड्व-पाकट्व-न० । कयरीपाकाः-विनिविष्टनिष्पन्ने स्वा-
द्यद्व्य, शी० । कयरीपाक इत्यादिलोकप्रसिद्धाणि पाकट्व्या-
णि तद्विधमनिष्पन्नानि आदृष्टाकप्रत्यक्षान्वयनां कल्पन्ते । न
वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र कल्पन्ते ईदृशी प्रवृत्तिरुच्यते इति ।

ही० ५ प्रका० । कयरीपाक इत्यादिलोकप्रसिद्धाणि
आमवाधादृष्टाकावयवनिष्पन्नानि तत्रत्यास्थानवनां क-
ल्पन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र "कयरीपाक" इत्यादिलोकप्र-
सिद्धाकट्व्याणि आमवाधादृष्टाकावयवनिष्पन्नानि तत्र-
त्यास्थानवनां कल्पन्ते इति प्रवृत्तिरुच्यते इति । ही० ५ प्रका० ।

पागड्व-पागड्व-न० । पागड्व, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

पागड्विभ-पागड्विभ-त्रि० । पागड्विभे पागड्विभे तद् विचये
यस्य तत् स प्रागड्वी । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । पृष्टं सूत्र०
१ श्रु० ५ अ० २ उ० । यः प्रागड्विभे चरति घृष्टतामापयः ।
सूत्र० ५ श्रु० १ अ० ।

पागड्विभ-पागड्विभ-पुं० । प्राकृ पूर्व वस्तुत्पत्त्यन्तभावः प्राग-
भावः । वस्तुत्पत्तेः प्रागभावोऽभावः सन्ता० ।

तत्र प्रागभावोऽभावोऽभावः-

यन्निवृत्तावेव कायस्य समुत्पत्तिः सोऽस्य प्रागभावः ५६ ।

यस्य पदाधिस्य निवृत्तावेव सत्यां, न पुनरनिवृत्तावेव, अ-
निवृत्तामिप्रसङ्गे । अन्वयकारस्याऽपि निवृत्तां कचित् क्षान्ते-
निर्देशनादन्वयकारस्यापि तत्रप्रागभावव्यवस्थान्तात् । न चैव-
मपि रूपज्ञानं तद्विबुत्तावेवोपपद्यते इति तस्यानि नस्य तत्त्व-
प्रसङ्गिनि वाच्यम् । अन्तर्निवृत्तिरिति तत्राह ५६ । यः त-
द्वावेऽपि तद्वावतः स इति पदार्थः, अन्त्येति कायस्य ५६ ॥

अन्तर्निवृत्तिरिति-

यथा मुनिपडनिवृत्तावेव समुत्पद्यमानस्य पदस्य मुनिपटः ॥ ६० ॥
सन्ता० ३ पा० १ ।

पागसामण-पाकशायन पुं० । पाके दैन्यं शान्तिं शिष्यनी-
ति पाकशायनः । कल्प० १ अवि० १ लृण । पाकां नाम बल-

धानं रिपुः, स शिष्येने निराक्रियते येन स पाकशासनः ।
आ० म० १ अ० । शके. पुन्दरे, आ० म० १ अ० । प्रज्ञा० ।
म० । जी० । उपा० ।

पागमासणी-पाकशासनी-स्त्री० । इन्द्रजालसंज्ञिकायां वि-
द्यायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

पागम प्राकर-पुं० । शालायाम्, प्रज्ञा० २ पद० । विपा० ।
शुद्धस्य पत्तनस्य वा (आवा० २ श्रु० १ श्रु० ५ उ०)
ग्रमे, उक्त० ६ अ० । अनु० । रा० । प्रश्न० । जी० ।

पागारनिगमास-प्राकारत्रिकन्यास-पुं० । शालानां त्रयस्य
न्यसेन, पञ्चा० २ विव० ।

पाड-पाड-पुं० । चंडे, पाडशब्दाः । वृ० ३ उ० ।

पाडग-पाटक-पुं० । ग्रामान्तर्गतं वसतिस्थानं, जीत० ।
आवा० । आ० म० । ज्ञा० ।

पाडचर-पाडचर-पुं० । चरि, "कलमे मुकुमालो तक्ररो य
पाडचरो भणो ।" पाड० ना० ७२ गाथा । आसक्तचित्ते, दे०
ना० ६ वर्ग ३४ गाथा ।

पाडण-पा(त)टन-न० । करपत्राऽऽदिभिः (आवा० ६ अ०)
तिष्ठुदादयो वज्रमुदी प्रक्षेपे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
रुचिराऽऽदिगालने, नि० १ श्रु० १ श्रु० १ अ० ।

पाडगा-पातना-स्त्री० । अस्मदस्यैव गद्यस्य पातनांपाये,
विपा० १ श्रु० १ अ० ।

पाडल-पाटल-त्रि० । रत्ने, "अग्रेण सोऽं रत्ने, पाडले आये-
विर्गं तं ।" पाड० ना० ६३ गाथा ।

पाडलमउण-देशी-हं. दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पाटला-पाटला-स्त्री० । पुष्पजातिविशेष, ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० ।
रा० । प्रज्ञा० । कल्प० । जी० ।

पाडलिउत्त-पाटलिपुत्र-न० । उदायिपुत्रवासिने मगधदेशीय
गङ्गानटस्थे पुरभेदे, ती० ।

"आनस्य श्रीनिमिन्-मनकपुंगुनजनिपवित्रस्य ।

श्रीपाटलिपुत्राऽऽह्वय-नगरस्य प्रस्तुतो वृत्तम् ॥ १ ॥"

पूर्वे किल श्रीश्रेणिकमहागर्जने गते तदामजः कृष्णिकः
पितृशोकाच्चम्पापुरीं प्राविश तस्मिंश्चालेख्यंशयतां प्रायत त-
त्पुत्रुकदायिनामधेयश्चम्पायां सोऽणिजानतर्जनिः । सोऽपि
पुत्रस्तानि तानि स्वकीयांशययनाऽभवाऽऽदिस्थानानि
पश्यप्रस्तोक्तं शोकमुद्वहत् । ततोऽभ्यानुमत्या नूतने नगरे
निवेशयितुं मैमलिकचरात् स्थानगतेपण्याऽदिशत् । तेऽपि
सर्वत्र नास्तन प्रदेशान् पश्यन्तो गङ्गानटे ययुः । तत्र स-
कुप्तुम् पाटलितरं प्रवेश तच्छ्रीभावश्रीकृतास्तच्छास्त्रायां
निपमं चायं व्याख्यवदने स्वयं निपतत्कीटपटकमालोक्य
वेतस्थान्नन्यग्रहो यथाऽस्य चापपरिक्षां सुखं स्वयमेव
कीटाः पतन्तः सन्ति, तथाऽत्र स्थाने नगरे निवेशितेऽस्य
राक्षः स्वयं श्रियः समेप्यन्ति । तच्च ते राक्षे व्यजिह्वपन् ।
सोऽप्यनीव प्रमुदितः । तत्रको जरभैमलिको व्याहरत्-देव !
पाटलातरवरं न मामान्यः, पुत्र हि ज्ञानिना कथितम्-
"पाटलातः पवित्रोऽयं, मदास्मिन्करोतिभूः ॥" एकावतारो-
ऽस्य सृज जीवश्चेति विशयः । ती० ३५ कल्प । (प्रयागती-
थेकाः) पायां शब्देऽस्मिन्नेव भागे ५०८ पृष्ठ उक्ता । स्-
रः करोटिर्योदेभिस्त्रोक्त्यमानाऽपि जलोभिर्भिन्नेदीतीरं नीता

इतस्नतो लुलन्ती च शुक्रिवज्रदीनटे कापि गुप्तविषमे प्रदेशे
लतस्थो नस्य च करोटिकर्षणस्यान्तः कदाचित् पाटला-
वीजं न्यतस्थः । कमात् करोटिकर्षणं मिथ्या दक्षिणहन्तोः पाट-
लातनरूढतां, विशालाध्ययमर्जनि, तदत्र पाटलित्राः प्रभावा-
च्चापनिमिषाच्च नगरं निधेश्यताम्, आशिवाशब्दे च
सूत्रं दीयताम् । ततो गङ्गाऽऽदिश मैमलिकाः पाटलां पृथेनः
कृत्वा पाश्चात् तत उत्तरां तत पुनः पूर्वा, ततो दक्षिणां शिवा-
शब्दादि गङ्गा सूत्रमपातयन्नेव चतस्रः सीमाः पुनस्य सवि-
वेश वभुवुः । तवाङ्किते प्रदेशे पुनर्चाक्रन्वृत्तः । तच्च पा-
टलीनाम्ना पाटलिपुत्रं पत्तनमासीत् । ती० । (तन्दराज-
वृत्तम् 'णंदराय' शब्दे चतुर्थभागे १७५० पृष्ठ गतम्)
"गौडपेशावनेसस्य, श्रीजिनप्रभसूर्यः, कल्पे पाटलिपु-
त्रस्य, रचयां चक्रगगमान् ॥ १ ॥" ती० ३५ कल्प । आ०
क० । आ० म० । आ० वृ० । जी० । संथा० । आवा० । विपा० ।
विश० । कल्प० ।

पाडलिमंड-पाटलिखड-न० । स्वनामस्थाने भारतखण्डी-
ये पुरभेदे, विपा० १ श्रु० ७ अ० । "पाडलिमंड नयरे वण-
मंड उज्जाले उवग्दने य जक्कं । तत्थ णं पाडलिमंड णयरे
निद्वल्लगया । तत्थ णं पाडलिमंड णयरे सागरद्वल्लगयाहं
होथा ।" विपा० १ श्रु० ७ अ० । आ० म० । स्थो० ।

पाडवख-देशी-पादपतने, दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पाडिअ-पातित-त्रि० । निपतिते, "आंसदे पाडिअं निमुद्धं
च ।" पाड० ना० १६४ गाथा ।

पाडिअग-देशी-विधामं, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

पाडिअम्भ-देशी-पितृशृङ्गापतिगृहे बध्वाः प्रापके, दे० ना०
६ वर्ग ४३ गाथा ।

पाडिकं-प्रत्येकम्-अव्य० । एकं जीवं प्रति प्रत्येकम् ।

"प्रत्येकम्-पाडिकं पाडिक्कं" ॥ ८ । २ । २१० ॥ प्रत्येकानि-
त्यस्यार्थे पाडिकं पाडिक्कमिति प्रयोक्तव्यं वा । प्रा० २ पाद ।

"एगं जीवं पाडिक्कणं सरीरेणं ॥ एकं जीवं प्रति गते
यच्छरीरं प्रत्येकशरीरनामकमोदयात्प्रत्येकं, तदेव प्रत्ये-
ककम्, दीधेत्वाऽपि प्राकृतवान् ।" स्था० १ ठा० । "तयमेव
पाडिक्कं विष्णुकलणं करेह ॥" एकमान्मानं प्रति प्रत्येकं पितुः
फलकाद भिन्नमित्यर्थः । म० १५ श० । स्था० । "पाडिकं
पत्तञ्ज ।" पाड० ना० २४५ गाथा ।

पाडिक्कअ-देशी-प्रतिक्रियायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिच्छिय-प्रातिच्छिन्न-त्रि० । प्रतिच्छेदके, यऽन्यतो गच्छा-
न्तरादागत्य स्वावस्त्वन्नोपसंपदं गृह्णति तत्, व्य० १ उ० ।

पाडिपहिय प्रातिपथिक-पुं० । प्रतिपथनाभिमुखेन चरति
प्रतिपथिकः । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आवा० । सम्मुखप-
थिक, आवा० २ श्रु० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । सम्मुखीनं,
आवा० १ श्रु० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । नि० च० ।

"प-स्थयोः कः" ॥ ८ । २ । ४३३ ॥ इति रूपस्य कादेशः । प्रा० २ पाद । समु-

च्छादिन्वादौ दीर्घः । पराभिन्नेच्छौ, प्रा० २ पाद ।

पाडिय-पातित-त्रि० । अपोक्षितः, जी० ३ वत्त० ।

पाडिथितिय-प्रात्यन्तिक-न० । अभिप्रायभेदे, रा० ।

पाडिया-पाटिका-स्त्री० । उत्तरीयवस्त्रे, म० १ श० १ उ० ।

पाडिवस्त्रा-प्रातिपद-स्त्री० । " स्त्रियामादिवयुतः " ॥ ८० ॥ १ ।
१५ ॥ स्त्रियां वर्त्तमानस्यास्यव्यञ्जनस्याऽऽन्वं भवति । इत्या-
त्वमस्यस्य । प्रा० १ पाद । प्रथमतया, स० १५ सम० ।
अने० । ज्यो० ।

पाडिवस्त्रारिय-प्रातिपदाचार्य-पुं० । कश्चिन्नुपसमकालिके म
व्यप्रवर्तकाचार्ये, तौ २ कल्प । " पाडिवस्त्रा नाम्ने, अ-
णुगारो " ति० ।

पाडिवस्त्रेय-प्रातिवेशिक-पुं० । पार्श्वगृहवासिनि, घ० ।
" सुप्रतिवेशिके " इति । शोभनाः शीलाऽऽदिमपन्नाः प्रा-
तिवेशिका यत्र तस्मिन् । कुप्रतिवेशिककथं पुनः " संस-
र्गाजं देवपुण्या भवन्ति " इति वचनात् निश्चितं गुण-
हानिरुपपन्न इति तत्त्वेषु । दुष्प्रतिवेशिकासंवेतं शा-
स्त्रप्रसिद्धाः- " खरिआ तिरिकुवजोणी, तालायरस्मणमाह-
खुत्ताणा । वग्गुरि अहवा गुम्भअ, हग्गिप्स पुलिदम-
न्दिद्धा " ॥ १ ॥ अ० १ अक्षि० ।

पाडिसार-देशी-पटुतायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिमिर-देशी-स्त्रीनयुक्तायां स्वतायाम्, दे० ना० ६ वर्ग
४२ गाथा ।

पाडिस्मुदय-प्रातिभ्रुतिक-न० । नाट्यशास्त्रप्रसिद्धं अभिनय-
भेद, जे० ५ वक्ता० । आ० म० ।

पाडिहस्त्यी-देशी-मालायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४२ गाथा ।

पाडिहारिय-प्रातिहारिक-न० । प्रतिहार्यं प्रतिहारः, प्रत्य-
पण्ये, तमर्हन्तीति प्रातिहारिकम् । पुनः समर्पणीयं संस्तु-
रकाऽऽदौ, आ० १ ध्रु० ५ अ० । आच० । प्रव० । दशा० ।

पाडिह्रस्व-देशी-प्रतिभुवि, (साक्षिण) दे० ना० ६ व
र्ग ४२ गाथा ।

पाडिहेर-प्रातिहार्य-न० । जिनानामतिशयपरमपूज्यवर्ण्यपका-
लङ्कारविशेष, अष्ट महामातिहारीण्यं जिनानाम्- " अशो-
कचुत्तः १ सुरपुष्पद्विष्टः २ दिव्यध्वनिश्चामर ४ मामने-
च ५ । भागवदले ६ दुष्टदुष्टिगतपथं ७, पद प्रातिहा-
र्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ १ ॥ " दर्श० १ तत्त्व । देवताप-
हारि, श्रो० । आ० ।

पाटीगमिय-पाटीगमित-न० । यावत्तावतिकं गुणकारं, स्था०
१० डा० ।

पाटुच्चिया-प्रातीनिका-स्त्री० । बाह्यं वस्तु प्रतीत्याऽऽश्रित्य भ-
वा सा प्रातीनिका । स्था० २ डा० १ उ० । जीवाऽऽदीन प्र-
तीय भवन्त्यां क्रियायाम्, स्था० ५ डा० २ उ० । " पाटु-
च्चिया क्रिया दुविहा पण्णत्ता । तं जहा-जीवपाटुच्चिया
चेव, अजीवपाटुच्चिया चेव " । स्था० २ डा० १ उ० । आच० ।
जीवं प्रतीत्य यः कर्मवन्धः सा तथा । अजीवं प्रतीत्य यो
रामङ्गोपाङ्गवः तज्जो यः कर्मवन्धः सा अजीवप्रातीनिका ।
स्था० २ डा० १ उ० ।

पाटुच्छी-देशी-तुलगमङ्गे, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा । " पा-
टुच्छी तुर्यदेहपिजम् । पाटु० ना० २१० गाथा ।

पाट-पाट-पुं० । पठनं पाठः । पठन्ते वा तदिनि पठन्ते व्य-
क्तं क्रियतेऽनेनास्मादस्मिन्निति अभिधेयमिति पाठः । आ०
म० १ अ० । शब्दं, " पाठो लि वा सन्थं ति वा एगट्ठा । "

आ० चू० १ अ० । प्रश्न० ।

पाठशब्दार्थमाह-

पठणं पाठो तं ते-ग तस्मि व पठिज्जएऽभिधेयं ति । (१३८४)
पठनं पाठः । पठन्ते वा व्यक्तीक्रियते तदिनि पाठः । पठ-
नेऽभिधेयमनेनास्मादस्मिन्निति वा पाठः । प्रहणाऽऽसेवना-
शिक्षायाम्, विशेषः । आच० ।

पाठयंत-पाठयत्-वि० । आचकारादिभ्यः सूत्रदाननः भाषयति,
जीवा० ।

अधुना विंशतितममाह-

अने उ गुरुयमिर्मो-हरायआणापरव्वमा बाला ।

पाठिंति मावयज्जे, उत्तमगऽवयवायाहाश्रो ॥ १ ॥

अन्यं पुनरप्ये गुरुश्रुतीमोहराजोऽऽत्रापरव्वशा महाज्ञाननुप-
तिशाननाऽऽयत्ताः अत एव बाला हित्ताहितविचकविकलाः,
पाठयन्ति सूत्रदाननः आचकजनान् आङ्गलोकान्, उत्तमा-
पवादगाथाः समथप्रसिद्धा इति गाथाऽर्थः ।

तत्किं सम्मते, न चेत्पाठ-

तं तु न कीदं पि हरिणं, जण्डे सुवहम्मयुगाण् सरीणं ।

जम्हा निमीहणंयं, मावयपुटिस्म भाणियामणं ॥ २ ॥

तन्पुनर्न कथमपि न केनापि प्रकारेण हर्षं सन्तोषं जनयन्-
त्सादयति सुवहृद्युतानामतिशयाऽऽप्तमज्ञानानाम्, इतरेषां तु
जनयदपि, सरीणामाचार्याणां, यस्मात्प्रशिक्षणप्रयत्ने प्रतीतं,
आचकं आङ्गलुहियाऽऽश्रित्य भणितसुक्तमर्हं वदवमाण-
मिति गाथाऽर्थः ।

तद्वार्थेना गाथाद्वयेनाऽऽह-

इयरमुयं पि ह् पाठे-नयाण माहण् सज्जेमं च ।

पच्छिंते खलु एयं, सिद्धंताओ पुणो तेमिं ॥ ३ ॥

छुत्तीवणिया मुने-गुणा पिडेमणव अत्थाओ ।

कण्ठे पठिते मोरे, व आगमाओ न उण अने ॥ ४ ॥

इतस्मृत्तमपि प्रकरणाऽऽदिकं न केवलं पठानमुत्रमित्यपि-
शब्दाऽर्थः । पाठयतां सूत्रदाननः आचकाः इति कर्मण्यप्याहः
साधूनां यतीनां संयतीनां चाधिकार्याः समुच्चयं प्राप्यध-
त्तमेव समथं प्रतीतमुत्पन्नं । खलुगवप्राणं, एतत् वदवमा-
णं मिज्ञानादागमात्पुनस्तेषां आचकाराणां । पठजीविका
समथप्रतिज्ञा, सूत्रेण पाठदानलक्षणं, अनुज्ञाता सूत्राऽनु-
ज्ञायामर्थोऽपि एतस्याऽनुज्ञाता द्रष्टव्यः, अथतः अभिधेयमा-
श्रित्य पिण्डवर्णयं प्रतीता, कहरते युज्यन्ते, अपवाद इति
शब्दः । पठितुं सूत्रं, श्रोतुं वाऽर्थतः, आगमात् मिज्ञाना-
अपुनर्नयान्दपरम् । तथा च निशीथगाथादेम्- " एवजा-
ए अभिमुह-वाणति मिहिअप्रामेडी " एष सूरिः- " मिहि
अप्रामेडी वा एवज्जाभिमुहं सायमे वा छुत्तीवणिय ति
जाव सुत्तओ अण्णओ जाव पिडेमणाओ एस मिहत्थासु
अववाउ ति । " इति गाथायाऽर्थः ।

सूत्रेण विहितसंख्यां गाथामाह-

किं च जडेण वि परिणा-पियाण दिज्जेति छुत्तसुत्ता ।

अइपरिणयाणपरिणा-मियाण न उणंउवदिहंता ॥५॥

किं चेत्पञ्चुष्ये । आचकाणां तावत् छेदप्रथाऽदीनां सर्वथा निषेधः सिद्ध एव, यतीनामपि अपिपरिणामकाणां सुखमौघादप्रियाणां दीयन्ते चितीयेन्ते छेदप्रथसुत्रार्थाः प्रतीताः, अरिणामकाणामपवादार्थमिहानामुत्पत्तेरन्वनिष्ठानां नैव न च, पुनःशब्दाऽवधारणार्थो दर्शित एव । आद्यदृष्टान्तान् ज्ञानज्ञानान् । तच्छेदम्-किल कनविद्याचार्येण सिद्धा-न्तरहस्यं दातुकामिन निजबुद्धिं रूपरीत्यां बुद्धिं रूपयकमाह्वये-दनुक्रम-भा अम्मदर्थमाद्यकालान्यायन । तत्तरेरिदं विस्मि-तम्, प्रथमेन प्रष्टव्यं जयदनकमलनाड्यमिदं, द्वितीयेन न कर्तव्यमिदं तृतीयेन च किं खण्डखण्डैर्वालेपरितरेवा पक्ष-रपक्षैः प्रयोजनमिति न सम्यग् ज्ञायते । ततो मुमुक्षुमिवन्धु-पृष्टवान्-भगवन्नवगतो युष्माकमादेशः, परं विशेषतो ज्ञातु-मिच्छामि, ततः कथयन्तु पुत्र्या येन तपःपानयामि शी-घ्रमिति । अत्र प्रथमः उत्पत्तिप्रत्यवादर्पणामको, द्वितीय-रूपवादार्थान्याद्वयपरिणामको, तृतीयस्तुष्वभिप्रेत्यान्-रिणामको । आचार्ययोग्यी, तृतीयस्तु योग्य इति गाथाऽर्थः ।

अत्र्याऽर्थे दोषमार्तावकुवेज्जिदमाह-

अविशियउवडाणणे, नाणःयणिग तह अमउक्काण् ।

सउक्काण् कुणंताणं, वयहारं भणियमेवे ति ॥ ६ ॥

अविशियउवडाणतामकुतरेवां ज्ञानातिवर्णं धृतमा-लियजनहेन, तथा अस्याप्यापे कालयत्ताऽऽदी कथाप्या-पे पाठे कुतोऽपि विद्वतां व्यवहारे छेदप्रथाऽऽप्ये भणित-मुक्रममर्थमर्थमिति वाक्यसमाप्ताविति गाथाऽर्थः ।

तदेवाऽह-

उम्मापं व लभेज्जा, रंगाथकं व पाउण् दीहं ।

केवलपञ्चताओ, धम्माओ वावि भंसज्जा ॥ ७ ॥

प्रकटाऽर्थः ।

अत्र्यापे दोषं दर्शयन् दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकबर्माथाद्वयमाह-

अहं ग्हा पडिमिदं, पडातिनां देत गेएह रयण्णाओ ।

पावडं देडामहोणं, तह जिखरश्चा तु नाणुमए ॥ ८ ॥

छेद्यमुत्पत्त्ययणोव-मेओ मोहा पडंत पाठेता ।

पाठेति महापरे, भवदं दे लंपियजिहाणा ॥ ९ ॥

यथाते दृष्टान्तार्थः । ग्हा भूयतिना प्रतिपिडे निवारिते जै-नानि कस्य विहातव्यानीति, ददत् प्रयच्छन् भाग्यगारि-काऽऽदिः गृह्णाऽऽद्विद्वान् । पदास्यादीन् स्नानि मणिक्या-नि तु पूर्णं प्राप्तिनि लभते, दशं विनापहाराऽदिकम्, इह तत्तद्युषं क्रकचपादाटनाऽदि । तथेति दार्ष्टान्तिकयोजनार्थम्, जिनराज्ञा सर्वज्ञतरेष्वरं तु तथैव न जैवाऽनुमताननुज्ञाना-न् छेदसुत्रार्थान् रम्भापमान्, मणिक्यसदृशान् मोहादुज्ञानान् पठन्तः श्रावकाऽऽद्वयः, पाठयन्तश्च नानि यस्याद्वयः । विभ-क्तिव्यत्यानात् प्राप्स्यन्ति तस्यन्ते महाधोग्म् अनीव रौद्रं भवदशं संसारभ्रमणं किंचिदिष्टाः ? लङ्घितजिहाणाः त्यह-सर्वज्ञशासनाः । इति गाथाद्वयार्थः ।

यत एवमतो जीवशिक्षामाह-

तम्हा मा जीव ! तुपे, सङ्गाणं देसु ज्ञेयमुत्तरे ।

जं पि य कहमि किंचीते पि य इयवुद्धि ए कटसु ॥१०॥
तस्मान्मेति निषेधे जीवात्मन् ! देहि प्रयच्छ छेदसुत्रार्थान्,
उपलक्षणत्वादस्याप्यर्थां सिद्धान्तानां निषेधं द्रष्टव्यम् । यदा र
कथयामि व्याख्यानं किञ्चित् स्तोत्रं, दीयतां चात्र पुर्यवत् ।
तदापि च इतिबुद्ध्या एवमस्या कथय कर्तव्यं गाथाऽर्थः ।

तमिवाऽह-

अविकोविण्हिं तरलिय-मइयो मा धम्मवाहिरो हुंतु ।

एए भव्वा दंमे-मि तेण पडिवक्खवयणाइं ॥ ११ ॥

अविकोविदर्यातायैस्तरलितमयया विमंस्थुलबुद्धयाः मे-
ति प्रतिषेधे, धर्मेयाया दीनाऽऽपुत्तीर्णा भवन्तु एते प्रत्य-
क्षयतिना भव्या मोक्षमार्तिनः । दर्शयामि प्रकटयामि तेन का-
रणेन प्रतिपक्षवचनानि उत्तरयिष्यामि ।

ननु अस्यान् वार्यानि रूप्ये तु संवादार्थे निजम-
णितस्य सवेधे तद्वाद्याः कथयति, विरुद्धमिदम् ? ।
सत्यम् । यदा विप्रविराजो जना दर्शने प्रति भवति तदा
रहस्यकथनेऽप्यर्थाः । तथा च निर्वाधे भणितमिदम्-
“ तम्हा न कटयव्वे, अयोरिण्णं तु पवयणरहस्सं । खेतं
काले पुरितं, नाऊण पमाणए गुज्जकं— ॥” इति गाथाऽर्थः ।
व्यतिर्लोकमाह-

जइ पुण तुपे पि एमं-व कहमि सङ्गाणं दुवियवुद्धिणं ।

ता तुज्ज वि भवदंडो, निरयओ परिमो हादी ॥१२॥

यदि पुनरुच्यमपि, न केवलं पूर्वोक्ता इत्यप्यर्थः । (एमं व सि)
तरलितमयमपि कथयन् जतरमि आद्यानां आचकाणां कि-
ंचिदिष्टानां ? बुद्धिदर्यानां ज्ञानलवणवर्णोद्गाराणां तस्मात्तत्वा-
पि न केवलं पूर्वोक्तानाम् इत्यप्यर्थः । भवदण्डं संसारमयं नि-
रर्थको निःप्रयोजनो दंडश्च इदं लो भविष्यति । इति गाथाऽर्थः ।
जीवा २० अत्रि ० ।

पाठग-पाठक-पुं । बहुधुतवर्तनधनपदवीविशेषमार्ज,

अए ० ३२ अए ० ।

पाठण्य-पाठनता-स्त्री० । वाचनतायाम्, “ उहिसण वाय-

ण स्ति य, पाठयता चेव पगट्ठा ।” पं० भा० ४ कथा ।

पाठा-पाठा-स्त्री० । अन्तर्जीववनरूपतिविशेषः, प्रज्ञा० १ पद ।

पाठीण-पाठीन-पुं० । मन्त्यविशेषः, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पाण-प्राण-पुं० । मानङ्गः, स्या० ४ डा० ४ उ० । “ मायेणा तह

जणेगमा पाणा ।” पाठ० ना० १०५ गाथा । चारुहाले, व्य०

१ उ० । ये प्राप्स्यन्ति नगरस्य च बहिराकाशे वसन्ति तेषां गृ-

हाभावान् । व्य० ३ उ० । वृ० । गुच्छ्वनरूपतिकार्यभेदः, प्रज्ञा०

१ पद ।

पान-ना० पीयन् इति पानम् । कर्मणि ल्युट् । उच्चवर्गस्यमाऽ-

नुपेते दश० ४ अ० १ उ० । खट्वेद्राक्षपानकाऽऽदीः, प्रव० ४

द्वार । आचा० । स्या० । उक्त० । चं० । प्र० । भ० । सुखाऽऽदीः,

स्या० ३ डा० १ उ० । स० प्र० । प्रश्न० । सौर्वीर्यामाऽऽ-

न्धि वने, च० २ अत्रि० । दशा० । दश० । उष्णोदका-

ऽऽदीः, स० १२ अङ्ग० । दर्श० । श्राव० । आचा० । आ० चू० ।

पञ्चा० । विकलाकृतं प्रासुकं पानीयं कुत्र सिद्धमेतं प्रोक्तम्-

स्तीति ? प्रश्ने, उत्तरम् अत्र विकलाकृतं प्रासुकमुदकं

सिद्धान्तानुमते प्राप्यते । यतः-“ तुवर्णे फले य पत्ते, वक्खसि-

लातुपमहणादीसु । पान्सेदणे पवाते आयवतने वह अगहे । ॥२०॥” इति निशीथभाष्ययाथा । एतच्चूर्णो तुवगफला ह रीतक्यादय इति व्याख्यातवस्तीति ॥३॥ ही० ३ प्रका० प्रव०

संप्रति पानमाह-

पाणं सोवीर जवो-दगाड् चित्तं सुराड्यं चैव ।

आउकाओ सवो, ककडगजलाड्यं च तथा ॥ २१२ ॥ सोवीरं काजिजकं, यवांदाकाऽऽदि यवयावनम् आदिशब्दाद्री-धूमपांकाऽऽदिनन्दुल कोट्टयवावनाऽऽदिप्रियहः । तथा चित्रं नालाप्रकारं सुराऽऽदिकं चैव । आदिशब्दात्सर्गाकाऽऽदिप्रियहः । तथाऽऽपकायः सर्वेः सर्गः सार्गन्कुपाऽऽदिस्थानसंबन्धी, तथा कर्कटजलाऽऽदिकं च कर्कटकानि चिभिटकानि, तन्मध्यवर्ति जले, तदादिर्यस्य तर्ककटजलाऽऽदिकमादिशब्दान् सज्जुर्द्राक्षावाञ्जगकापानककुग्माऽऽदिप्रहः । एतत्सर्वं पानम् । प्रव० ४ द्वार ।

चित्रपानलक्षणमाह-

उस्मेइम संमेइम, पुफरसो रनपभिडं तणुजायं ।

आउकाओ सवो, सोवीरजवोदगाड्यं ॥ ४४ ॥

उच्चुस मेरयसुरा-ऽऽमव वर्षं य मिरिफलाड फलनोर ।
हिमकरवहरतणाई, चित्तं पाणं विणिगिदुई ॥ ४६ ॥ ल० प्र० ।

पानीयस्य अचित्तव्यकालः-उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया पानीयं पञ्चाऽऽदिप्रहरं यावद्विचिंतं ततः परं संचिंतं भवतीत्यवराणि कुत्र सन्ति । तथा तत्र यावत्समजीवोत्पत्तिर्जातान भवति तावद् गालितं तपानुं कल्पते, न वा इति प्रश्ने उन्नरम्-अत्र उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया पानीयं पञ्चाऽऽदिप्रहरं यावद्विचिंतं ततः परं संचिंतं भवतीत्यवराणि प्रयचन-सार्गात्समृद्धिनिमित्तं प्रोक्तानि । तथा तत्र त्रयजीवोत्पत्तिर्जातान भवतु, सा वा तथाऽपि गालितमेव नद्यापारणीयं, तागा-लितमिति परम्परा दृश्यते इति । ही० ४ प्रका० । पानीयाम-मचित्तव्यकालः-एकविंशतिपानीयानां प्राप्तुं कीभवनानन्तरं पुनः कियता कालेन सचित्तना भवति ? । तथा तेषां सर्वेषां सांप्रति प्रवृत्तिः कथं नास्तीति प्रश्ने, उत्तरम् अत्र उष्णादकस्य यथा वपांऽऽदी प्रहरत्रयाऽऽदिकः कालः प्रोक्ताऽस्ति तथा प्राप्तुकोट्टयवावनाऽऽदीनामपि बोध्यम्, तेषां प्रवृत्तिस्तु यथामेव विद्यते इति । ही० ३ प्रका० । पा भावे रुदु पानं, जलऽऽदिरुपमेव, दश० १ तपः । उच्छ्रामाऽऽदी, स्था० १ डा० । बले, स्था० ६ डा० । प्रव० । जीविते, ग० २ अधि० । “पञ्चेन्द्रियाणि विविधे बले व, निःश्वाम उच्छ्रामम-थान्यदायुः प्राणा दृष्टेने भगवद्भिन्नकाल-संज्ञां विद्योमीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” दश० ५ तपः० विशे० । सूत्र० । प्रव० । दश० । आत्र० । जी० । द्विविधा प्राणाः-द्रव्यप्राणाः, भाव-प्राणाश्च । प्रका० १ पद । (तत्र “पण्यवणा” शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३८८ पृष्ठे व्याख्यानः) निश्वासे, स० ५० । (क. प्राणिनः कियता कालेन प्राणनीति “आण” शब्दे द्विती यमागे १०४ पृष्ठे उक्तम्) उच्छ्रामितः श्वासायामपि काले, तं० । संख्यातावलि कायमाणं निश्वासकाले, स्था० २ डा० ४ उ० ।

हृत्सज्जनवगणपस, शिखिकिट्टम जेतुणो ।

एणे उमाससीसामे, एम पाणं चि बुद्धि ॥ १ ॥

हृत्स्य तुष्टस्य अनवकल्पस्य जरसा अप्रीडितस्य निरुपक्रि-ष्टस्य व्याधिना वाऽनभिभूतस्य जन्तुर्नमनुष्याऽऽद्रेकउच्छ्राम-सयुक्तो निःश्वाम उच्छ्रामनिश्वासः एव पाणं उच्यते । अत्र० । प्राणशब्देनाभेदोपचारात् तद्वान् गृह्यते । जन्तो, आचा० १ भु० २ आ० ३ उ० । दशविधप्राणसंस्कृत्यात्तदभेदोपचारात् प्राणिनि, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० । द्वीन्द्रियाऽऽदिजन्तो, सू० ६ उ० । “प्राणा द्वित्रिचक्राः प्राक्षाः, भूतास्तु तस्यः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, सत्त्वाः शेषाः इतीरिताः ॥ १ ॥” स्था० ५ डा० २ उ० । सूत्र० । आचा० । आ० चू० । रसजाऽऽदिषु कुण्वादिषु प्राणिषु, आच० ४ अ० । स्था० । आचा० । हा० । कल्प० । “स-त्त्वं पाणा सत्त्वं भूया सत्त्वं सत्ता सत्त्वं जीवाः ॥” सर्वे प्राणाः सत्त्वं एव पृथिव्यपुंनजीवायुवनस्पतयः द्वित्रिचक्रः पञ्चेन्द्रि-यबलोच्छ्रामनिःश्वामाऽऽयुक्कलक्षणप्राणपानाणां प्राणाः । आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । कतिविधाः क्षुद्रजन्तु प्राणा इति “सुदृजंतु” शब्दे तुनीयमाणं ४४० पृष्ठे उक्तम् ।

पाणकलेद-पाणकलन्द-न० । पाणकलेदं कुंङ् । उदरम-ध्यभागमेव, उपा० ।

पाणकमस-प्राणकमस-न० । द्वीन्द्रियाऽऽदीनां त्रसनां पादेन क्रीडने, आच० ४ अ० ४ प्र० ।

पाणवसुय प्राणवसु-पुं । वलत्प, भ० ३ श० ३ उ० । मा-रिक्तुने प्राणानां, जी० ३ प्रति० ४ अ० ४ प्र० ।

पाणग-पानक-न० । द्राक्षापानकाऽऽदी स्था० ३ डा० १ उ० । च० प्र० । सू० प्र० ४ प्र० । “नगद्विजोमां पंविहं चाग्रेवहिं जं सीममे होडाज लोणद्वे सविधे नं पाणगो चि बुद्धि ॥” ए० चू० १ क० ५० । प्रतिप्रांथं जलविशेषं, भ० १४ अ० । (उन्मदिमाऽऽदिपानकानामविचिंभावयन्म् अ-चित्तं शब्दे प्रथमभागे १८३ पृष्ठे मतम्)

अचित्तव्यकालः कति प्रहरान् याचन-“पणपहर माद्र फगुण, पहरा चत्वारि चित्रवदमाहं । जिद्रामाहे दिनपद, तेण परं होड अचिन्तो” ॥ २ ॥ कालितस्तु मुद्धन्तुद्वेदम-चित्तः तस्य वा चित्ताभूतानन्तरं यिनशूनकालमानं नु शास्त्रे न दृश्यते, परं द्रव्याऽऽदिविशेषेण वपांऽऽदिविपरिणामाऽभ-यने यावत्कल्पते उष्णनीतिं नु त्रिदण्डकालितार्थाय मिश्रम् । यदुक्तम् विगडिनयुक्तो-

“उमिणोदयमयुचने, दंडे वासे अ पडिअमिचिमि ।

मुत्तगाऽऽदेनतिगे, चाउलउदगे बहुप्रसन्न ॥ १ ॥ ”

अनुदवृत्तेषु विदग्धेषु उत्कलिषु जलमुष्णं मिश्रे, ततः पर-मचित्तं तथा वपे वृष्टौ पतितमावायां श्रामाऽऽदिषु प्रभूतमनु-ष्यप्रवाहभूमौ यज्जले तथावच परिगमति तावन्मिचम, अ-रग्यभूमौ तु यत्पथमे पतति तत्पतितमज्ञं मिश्रे, पश्चात्त-पतन मचित्तम् । आदिशत्रिकं मुक्त्या तगुल्लादकमवहृत्प्रसन्नं मिश्रम्, अतिस्वच्छीभूतं त्यचित्तम् । अत्र अत्र आदिशा यथा केचिदनिन तगुल्लादकं तगुल्लप्रसन्नलभगडादप्यत्र भागडे उन्मत्तयमाणं वृष्ट्या भागडापाथै लप्ता भिन्द्यो यावच्च शाम्य-त्यति तावन्मिचम । अपरे तु नैवेद्य जा ना यावद् बुद्धिबुशानशा-म्यति तावत् । अपरे तु यावत्तनुला न मिच्छान्ति तावत् । एते त्रयोऽप्यादिशा अनादिशाः, क्लेशत्रयागडपवर्णादिभ्य-वाऽऽदिरिमेण कालनियमस्याभावात्ततोऽतिस्वच्छीभूतमभा-

चित्तम् । ध० २ अथि० । (' निर्व्यादग ' इत्यादि
गाथा ' आउकाय ' शब्दे द्वितीयभागे २३ पृष्ठे गता)
(' पण्डितवणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७२ पृष्ठे उदकसंस्कर-
स्याऽऽहारस्य परिष्ठापनका गता)

चतुर्थमक्रिकाऽऽदि चतुर्थमक्रिकस्य पानकानि-

चउत्तमभित्यस्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई
पडिगाहित्त् । तं जहा-उस्सेमं, संसेमं, चाउलधोवणे ।
छदमभित्यस्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडि-
गाहित्त् । तं जहा- निलोदं, तुमोदं, जवोदं । अदमभित्य-
स्य गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडिगाहित्त् ।
तं जहा आयामं, सोवीरं, मुद्वियडे ।

तथा- ' लि म चतुर्थमक्रिकान्तस्य एवमन्यत्रापि शब्दव्युत्प-
त्तिमात्रेण न प्रवृत्तिस्तु चतुर्थमक्रिकाऽऽदिशब्दानामक्रिकाऽऽद्य-
पयानाऽऽदिपि न । भिन्नशब्दोऽयं धर्मस्त्वस्याप्युकारिता वा य-
स्य स भिन्नभिन्नानि वा कुत्रापि भिन्नस्त्वस्य पानकानि
पाताऽऽद्याः उन्मयेन निर्बुलमन्मयेति यं ब्रह्मादिपि
सुराऽऽद्येषाम् उन्मयेन । तथा संनिकेतं निर्बुलमिति संन-
िकम् । अगणकाऽऽदिपि अशकमुत्कालं येन शीतलजलेन
संनित्यते तदिति । तदुल्लापयेन प्रतीतिमेव । निलोदकाऽऽ-
दि तनप्रजालनजलेन नवरं तुरोदकं ब्रह्मिदृक्कम् आयामक-
मवशावर्णे संनिकेतं काज्जकं शुद्धं विकटमुष्णोदकम् । स्या ।
३ ठा ३ उ० । (' गिलाण ' शब्दे तृतीयभागे ८६ पृष्ठे तस्मै
काज्जकं तगुलोदकं संस्पृष्टं चेति क्रमेण देयमित्युक्तम् ।
' पानकप्रदण्यविधिः—' मच्छुस्सहं । अल्पे, ओवलभिरं
अ उचितं ' इति द्वारमभिधत्तुः प्रथमतः संवन्धमाह—

धुत्ते भुंजतमि तु, जम्हा नियमा दवस्स उवओगो ।

समहियतरो पयत्तो, कायव्वां पाणए तम्हा ॥६३४॥

भुक्ते भोजनानन्तरं पानार्थं, संज्ञाभूमिगमनार्थं वा भोजनल-
ग्नगलक्षार्थं यस्मादभियमादं द्रवस्य पानकस्यापयोगो भव-
ति तस्मात् भक्षप्रदण्यप्रयत्नान् समर्थकतरः प्रयत्नः पानकप्र-
दणं कर्तव्यः । इत्यतस्तद्विग्रहणविधिरनुगृह्यते ।

इह शक्तिकेषु वा गच्छेषु प्रभूतेन पानकेन कार्यं भवति, तच्च
कल्पनीयमेव प्रहीनव्यम्, अतस्तद्विधितिबद्धद्वारसंप्राहि-
कामिमां गाथामाह—

पाणगजाइणियाए, आहाकम्मस्स होइ उप्पती ।

पूतीएँ मीसजाए, कडे य भरिए य ओसिते ॥६३६॥

पानकस्य याज्ञायामाधार्मकं उपलब्धमिति सा वक्तव्या ।
नतः (पूजं नि) पूतिका (मीसं लि) स्वग्रहयतिमिथा स्वग्रह-
पाखण्डिमिथा स्वग्रहं यावदप्येकमिथा च । (कडे य लि)
आधाकृता कीनकृताऽऽश्मार्थकृता वक्तव्या (भरिए लि)
भरणं भरितमस्ति नामाभिधानव्यम् (ओसिते लि)
उत्प्रेचनमुत्सिक्तं तद्वक्तव्यमिति द्वारगाथासाधार्यः ।

अथ विस्तारार्थमाह—

आमोऽद्भुद्वोभासण-संदेसो पुमे' वेइ घरसामी ।

व ह्लं वेहेहि अहं, महल्लोवीरिणिं गेहे ॥ ६३७ ॥

काऽपि भद्रको गृहपतिरन्यत्र संघाटकात् द्रव्यस्याऽव-
भाषणं कुर्वणान् हृष्टा नयानं च मध्ये केषाञ्चित् संघाटका-
नां संदेशं मुक्तलनं गृहीतम् । अग्रपतेः संघाटकः पानकं पा-
स्तीदानीं अवधारयामिति श्रियमायं निरीदय- (पुण्यं ति) पु-
ण्यार्थं गृहस्वामिनीं ब्रवीति-धर्मप्रिये ! मा कञ्चनापि साधु
जह्मं निधिमिव गृहाङ्गणमायातं प्रतिपेधयः । किं भवत्या
दानधर्मकथायामयं कोका नाऽऽक्षिप्तः ? यथा ' दानुत्तन-
चित्तस्य, गुणयुक्तस्य वाऽपि न । तुल्यः श्लु संयोगः, सुधा-
जलत्रयोरिव ॥ १ ॥ ' ततः सा ह्यात्-नास्तेतावन्तं साधु-
नां योग्यं काज्जिकम् । ततोऽस्मी गृहपतिर्देवान्-कल्पे स्थाप-
यान्यां महतीं सौविरीणीमस्मिनीम्, गृहे येन सर्वेषामपि
योग्यं पानकं पुर्यते । एतच्चाकर्ण्य वक्तव्यम्—

मा काहिमि पडिसिद्धो, जइ व्या कुणसु दासणमहेसि ।

ते चुडिडिविज्जी, न यावि निचं अधिपदेति ॥ ६३८ ॥

न कल्पते एवं विधीयमानं प्रहीतमनो मा कारीः । यथैव प्र-
तिपिडिः स गृहस्वामी ब्रूयात् प्रिये ! कुयोऽस्य तावदपरं सौ-
वीरिणी, यथेन न गृहीष्यति ततोऽप्येवं साधूनां पानक-
दानं कर्तव्यम् । ततो वक्तव्यम्-नेऽपि साधव उहिएविवज्जिनः
साधर्मिकमुद्दिश्य कृतं वज्जित्युं शालं येषां न तथा-ताऽपि च
नित्यं पानकाद्यमपि निपतन्ति, अनित्यनिभ्राऽतनशीलव्याद-
याम् ।

इधमुक्कं यद्यसो गृहस्वामी ब्रूयान्—

अम्ह वि होहिइ कज्जे, पेच्छति वहू य अन्नपामंडा ।

पत्तेयं पडिसेहो, साहारे होइ जयणा उ ॥ ६३९ ॥

अस्माकमपि भविष्यति कार्यं काज्जिकेन, प्रहीष्यन्ति च
वहवोऽप्येऽपि युष्मद्व्यतिरिक्ताः पाखण्डिन इति । तत्र सा-
धारणे यतना कर्तव्या । यथा अस्माकं तावन्न कल्पने (प-
त्तेयं पडिसेहो ति) अथ गृहपतिर्भूषति-अन्येऽपि निग्रन्था-
पानकार्यमायास्यन्ति, तेषां दास्यते, इत्थं प्रत्येकं निर्ग्रन्था-
नेवाऽऽधियाऽभिधीयमाने प्रतिपेधः कार्यो, न कल्पते साधू-
नामिदं विधीयमानम् । एवं प्रतिपिडेऽपि काऽपि सप्त सौ-
वीरिणीः स्थाप्यन् ।

ताश्चेताः—

आहाकम्मि य संथर, पासंडमीए जाव कीएँ पूइ अत्तकडे ।

एक्केकम्मि उ सत्त उ, करे य काराविए चेव ॥६४०॥

आधाकमिका साधूनामिवाधार्म्यकारिता १, स्वग्रहपतिमिथा
गृहस्य साधूनां चार्थाय निर्मापिता २, स्वग्रहपाखण्डिमि-
था, गृहस्य पाखण्डिनां चार्थाय कारिता ३, यावदर्थिकमि-
था तु यावन्तः केचनागरिणः पाखण्डिनस्त्वगमिष्यन्ति
स्वग्रहं चोद्दिश्य कृता ४, कीनकीना साध्वर्थं मूल्येन गृहीता
५, पूतिकमिका आधाकमिकमुधाऽऽदिना पुगिन्दिद्रा ६, आ-
त्मार्थं कृता, स्वगृहाधर्ममेव स्थापिता ७, एतानां समानां सौवी-
रिणीनामैकैकस्यां संथरभरणानि भवन्ति सप्त च सप्तमिस्ता-
डित एकांतेपञ्चाशद्वचति । एषा च प्रत्येकं कृते कारागिने
च संभवति, ततो ब्राह्मणं गुरुयते, जाता भेदानामपानव-
तिरिति ।

अथ सप्त भरणानि दर्शयन्—

कम्मधरे पासंडे, जावंतिय कीय पूइ अत्तकडे ।

भरणं सत्त्विकम्, हृक्कीए उ रमिणीए ॥ ६४१ ॥

आध्यात्मिकं १, स्वगृहपतिमिश्रं २, स्वगृहपात्रमिश्रं ३, यावदधिकमिश्रं ४ कीतकृतं ५, पूतिकर्मिकम् ६, आत्माधिकृतं ७ सत्त्विकरूपं सप्तप्रकारं भरणमैकैकस्यां रमिन्यां सौवीरिण्यां भवति ।

अथ किं सत्त्वं रमिन्यां भवति तादृशं इत्युच्यते-
सत्त्वं चि नवरी नम्मं, उगमदोमा हवति अत्रे वि ।

संज्ञाया कायवा, सत्तहिं भरणेहिं रमिणीए ॥ ६४२ ॥

सत्तयि यदुक्तं तद्वत्त्वं केवलं नमं विहृमुपलक्षणं द्रष्टव्यं ततो-
द्गमदोमा श्रीहोशकाऽऽद्योऽप्येति यथामेवमवम मन्त-
व्याः । याः प्रसिद्धिभयिका अत्यधिक्या भवन्ति, अत्र च
संज्ञाया भङ्गाः कर्तव्याः, समभिभरणेः समानां च रमिनी-
नाम् । तद्यथा-आध्यात्मिका सौवीरिणी भरणमपि तस्यामा-
ध्यात्मिका सौवीरिणीभरणं स्वगृहपतिमिश्रम् एवं सौवी-
रिणी तस्यैव भरणं पात्रमिश्रम्, यावदधिकमिश्रम्, की-
तकृतं, पूतिकर्मिकम्, आत्माधिकृतम् । एवं स्वगृहपतिमि-
श्राऽऽदिव्येषु सौवीरिणीषु प्रत्येकं सम २ भरणानि योज-
नीयानि ।

ततश्च कियन्तां भङ्गाः उत्तिष्ठन्ते इत्याह-

जावदया रमिणीया, तावदया चेव हौति भरणा वि ।

अउमो पाणं भया, सयममो यावि गेयवा ॥ ६४३ ॥

यावत्या यावत्संख्याका रमिन्यस्नावत्येव तावत्संख्याका-
न्येव भवति भरणानि । ततश्च यदा समासिलन्यः सम च भ-
रणानि गृह्यन्ते तदा एकानवखाशङ्का भङ्गा भवति ।
आध्यात्मिकगृहपतिमिश्रं, प्राज्ञेषु यदुत्तराः सौवीरिण्या यदु-
तगणि च भरणानि विवचयन्ते तः शताग्रशः शतसंख्याप-
रिच्छया श्रीप भेदाः मन्तव्याः ।

अथाऽऽध्यात्मिकभरणं भावयति मूलभरणं च भावयति-

मूलभरणं तु वीया, तहिं छम्माया न कप्पे जाव ।

निन्नि दिग्गा कट्टिये, चाउलउदए तहाऽऽयामे ॥ ६४४ ॥

मूलभरणं नाम प्राशुकायामभिल्यां रात्रिकाऽऽदीनि वीजानि
संयन्तार्यं यत्प्रसिद्धयन्ते तत्त्वाध्यात्मिकमन्तस्तत्र यद्व्यवत् प्रा-
शुकमपि लिपिन्त तत् पगमात्मानं यावन्न कल्पते, परनस्तु
कल्पते । अथ तस्या रमिन्याः सकाशालदाध्यात्मिकमाकापि-
ते ततस्त्वभिप्रायकानि (चाउलउदए) तदुल्लाघवन्ते तथा
आयाममन्त्रावगं यत्तत्र लिप्यन्ते तत् श्रीन दिनात् न क-
ल्पते, पूतिकर्मन्त्यान्, तत् उक्तं कल्पते ।

अथ स्वगृहमिश्राऽऽदिभरणान्यतिदिशमाह-

एमेव सधरपासं डमीम जाव किड पुड अत्तकडे ।

कयकीयकडे ठविए, तदेव वत्थाडणं गहणं ॥ ६४५ ॥

एवमेवाऽऽध्यात्मिकचरणयत् स्वगृहमिश्रं पात्रगडमिश्रं
जावदधिकमिश्रं कीतकृतं पूतिकर्म आत्माधिकृतं च भरणं
मन्तव्यम् । वत्थाऽऽदिविषयमप्यतिदिशमाह-"कय इत्यादि"
पश्चाद्धम् । कृतं संयन्तार्यं निष्पादितं कृतकृतं मूल्येन गृहीतं
स्वापितं साध्वर्थं निक्षिपे तस्यैव पानकयत् वत्थाऽऽदीनां प्रह-
णं भावनीयम् । एतच्च पश्चाद्धमुत्तरत्र भाष्यस्थितम् ।

अथानन्तरोग्रभङ्गकेषु प्रायश्चित्तमाह-

जेषा अमुद्धा रमिणी, भरणं उभयं च तत्थ जाऽऽरुवणा ।
मुलुभय लहुमापिते, कम्ममजीवे वि मुणिभरणे ॥ ६४६ ॥

पूर्वोक्तभङ्गेषु यत्र येनाऽऽध्यात्मिकाऽऽदीनां दौर्गन्थाशुद्धा रमि-
नी भरणं च उभयं वा सौवीरिणीभरणयुग्मं यत्र येन दौ-
र्गन्थं दृापितं तत्र तद्दौर्गन्थिपक्षा या काचन् प्रत्येकं संयो-
गता वा आरोग्या सा वयमामान्नित्या वक्तव्या । तथा य-
त्त रमिनी भरणं च उभयमपि शुद्धं, परं संयन्तार्यं पानक-
मुत्तिकृतं तत्र लघुमात्रम् । (कम्ममजीवे वि मुणिभरणं नि)
यद्भोजनमपि प्राशुकमपि मुनिनां हनोभरणं कियन्ते तद्व्या-
धाकर्म मन्तव्यं परं विशेषिकोक्तिः ।

अथाऽऽध्यात्मिकाऽऽदिभेदव्यवहारपणमाह-

निन्नेव च चतुमुगा, दो लहुमा दो गुरुग अंतिमो मुद्धो ।

एमेव य भरणं वी, एक्कीए उ रमिणीए ॥ ६४७ ॥

आध्यात्मिकं स्वगृहमिश्रं पात्रगडमिश्रं च प्रत्येकं चतुर्मु-
रुक्तिमान् अथः चतुर्गुरो भवन्ति, द्वयोर्वावदधिकृत-
कृतयोश्चतुर्लेखः, भङ्गपानमुक्तिं गृहमात्रम्, उपकरणपूर्विकं
लघुमात्र इत्यनुक्रमं दृश्यम् । अन्तिमः आत्माधिकृतल-
गा भेदः शुद्धः, एवमैकैकस्यां रमिन्यानुक्रमं भरणं प्रत्येक-
स्मिन्नेव मन्तव्यम् ।

अथाऽऽयमे चाऽऽमिलनीनां मध्ये का निशोधिर्कोटिः का
वा अविशोधिर्कोटिर्वादिचिन्तां चकीर्पुणः-

संयन्तकडे ये देम, अफासुग फामुगे य भरणं य ।

अत्तकडे वि य ठविए, लहुमा अत्तामाया चेव ॥ ६४८ ॥

संयन्तार्यं केलानादिप्रत्येकं कृतं संयन्तकृतमाध्यात्मिकं (दि-
नि) देशेन एकदेशेन संयन्ताऽऽदीनामात्रं यत् कृतं देशकृतं, गृ-
हमिश्राऽऽदिकमिष्यर्थः । अशशुकैत प्राशुकं वा संयन्तार्यं
यद्भरणं तद्व्याधाकर्म (अत्तकडे वि य ठविए नि) आत्मा-
धिकृतमात्रमभिल्यां यदत्माधिकृतं भरणं तदापि यदि अमणाय-
मुत्सृज्य बहिः स्थापयति तदा स्थापनादोष इति कृत्या न
प्रहीतव्यं, यदि शुद्धानि तदा लघुको मासः, आशाऽऽद्यश्च
दोषाः । एषा नियुक्तामाहा ।

अथनामय व्याख्यायति-

देमकडा मज्झमादा, आदिदं अंतिमं च एतेषु ।

उगमकोडी च भवे, विगोहिकोडी च जोदोमा ॥ ६४९ ॥

यानि प्रत्ययदानं स्वगृहमिश्रापात्रमिश्रमिश्रावदधिकमात्र-
अकीतकृतपूतिकर्मलक्षणानि तानि देशकृतान्युच्यन्ते देशतः
स्वगृहमिश्रदेशतस्तु साध्यावधर्ममार्गां क्रियमाणानाम् । यत्पुन-
रादिपदमाध्यात्मिकं अन्तिमपदं चात्माधिकृतं तदु द्वितयमपि
प्रत्येकमैकविषयं कर्त्तव्यं, साधुपक्षं स्वगृहपक्षं चेदिदं प्र-
वृत्तत्वात् । अत्र च यो देशो देशकृतः स्वगृहमिश्राऽऽदिको
दोषः स उदमकोटिकोटीनां भवेत् अविशोधिर्कोटिर्वादिचिन्तां
विशोधिर्कोटिः । तत्र स्वगृहमिश्रं पात्रगडमिश्रं च नियमा-
दविशोधिर्कोटी, पूतिकर्मयावदधिकमिष्यार्थं कृतं चेति श्री-
णि विशोधिर्कोटीयः । आध्यात्मिकं पुनरुक्तान्तविशोधि-
कोटिः आत्माधिकृतं तु निश्चयमेवेति ।

जे जीवजुयं भरणं, तदफामुय फामुयं तु तदभावा ।

तं पि य इह हाह कम्मं, न केवलं जीवधाणु ॥६५०॥

य जीवजुयं राजिकाऽऽदिजीवजानि भरणं तदफामुयं, तदभावा राजिकाऽऽदिजीवजानामाद्यद्वयं तन्मायुयं, तदपि च तज्जीवं भरणं संयतार्थं क्रियमाणमाधार्कमं भवति, न केवलं जीवधानेन राजिकाऽऽदिजीवजन्तुपदानेन निष्पन्नमिति ।

अथोपनिषदं भावयति—

समणे धेरं पासंडे, जावं ति य अत्तणो य सुत्तणं ।

छट्ठो नत्थि विकपो, उस्सिंचणमो नयट्ठाण ॥६५१॥

काजिकस्य सौवर्गाणिनां यश्चक्रपाशं तदुत्थिक्कम् । तच्च पञ्चधा—अमणार्थं साधुतामर्थं यन्त्यर्थं १, स्वगृह्यर्थं यन्त्यर्थं २, पाशगडमर्थं ३, यावदधिकमिष्टमर्थं ४, आत्माधार्क्यतमम् ५ । एतान् पञ्चभेदान् मुक्त्वा अपरः षष्ठो विकल्पो नास्ति यदर्थमुत्पन्नं भवेत् । अत्र चाऽऽयमर्थः यद्गृहिभस्मिन्मर्कं तद्वयं गृहीतुं कल्पते, न शयाणीति । उक्त आहारवपयो विधिः ।

अथोपनिषदं भावयति—

तन पाइय वितनं पि य, वन्थं एकैकगम्म अट्ठाण ।

पावं भिल्लं निक्का-रियं च जं जत्थ वा कण्ड ॥६५२॥

वन्थं एकैकस्यार्थं तनं पायितं वितनं वक्तव्यम् । तद्यथा—संयतार्थं तनं, संयतार्थं पायितं, संयतार्थमेव च वितनम् । संयतार्थं तनं, संयतार्थं पायितम्, आत्माधार्क्यं वितनम् । संयतार्थं तनम् २, आत्माधार्क्यं पायितं, संयतार्थं वितनम् ३, संयतार्थं तनम्, आत्माधार्क्यं पायितम्, आत्माधार्क्यमेव च वितनम् । अथैवमात्माधार्क्यं तनं नापि चत्वारो भेदा लभ्यन्ते, ज्ञाता अष्टो भेदाः । अत्र चाष्टमो भेदः शुद्धः त्रयाणामप्यात्मार्थं कृतव्यात् । एवं स्वगृहस्थप्रपाशगडमिष्टार्थवदधिकमिष्टं चापि द्रष्टव्यं, सर्वत्रापि चाष्टमो भेदः शुद्धः शेषास्तु सर्वेऽप्यशुद्धा इति । पात्रमप्युद्दिष्टं निष्कर्षार्थं ध्रुवमेव वक्तव्यम् । तद्यथा—संयतार्थमुद्दिष्टं, संयतार्थं वार्कगणं १, संयतार्थमुद्दिष्टम् आत्माधार्क्यमुक्तीगणम् २, आत्माधार्क्यमुद्दिष्टं संयतार्थमुक्तीगणम् ३, आत्माधार्क्यमुद्दिष्टम् आत्माधार्क्यमेव वार्कगणम् ४ । अत्र चतुर्थो भेदः शुद्धः शेषास्तथाऽप्यशुद्धाः । यद्वा कृतवन्तस्तथापि ताऽऽदिकं यत्र वन्थं पात्रं वा कर्तते अथवा तनं तत्र सम्यगुपयुज्य योजनायम् । अत्र च तदने वा विशेषातिशयोक्तिः, पायने विशेषातिशयोक्तिश्चात्राधिक्यं सामम् । परस्वु ब्रवीति—पायनमशोषिकादिः कम्हाऽऽदिजीवपदानि निष्पन्नान्यान् । तन्मे वितनमेव च विशेषातिशयोक्तिः जीवोपपातस्याऽहंशमन्वादिनि । अत्र मृगिराह—नास्माकं जीवोपपातनेनैवाऽऽधार्क्यं, किं तु अश्वपात्रं वत्साऽऽदिवर्णयान्तरनयने नद्व्याधार्क्यं मन्त्यम् ।

अपि च—

अचट्ठियतं तुंहे, समणहं ततो आ पाइय वुतो य ।

किं सो ण हाह कम्मं, फामूण विवज्जिओ जो उ ॥६५३॥

जहं पज्जं तु कम्मं, इतरं न स कण्ठो धोओ ।

अहं धोओ वि न कण्ठं, तण्णं विण्णं तओ कम्मं ॥६५४॥

आत्माधार्क्यः स्वार्थं निष्पादित्वा ये तन्वर्त्यन्ते धर्मसार्थं यः पठः ततः पायितो ऊतक्ष, स प्राशुकं ताऽपि स्वार्थमचिस्तीकृ-

तेन स्त्रिकाद्व्यसंभरणं पायितः सन् किम् आधार्क्यं न भवति । स्वदुष्कृतोत्था न भवतीति भावः । तन्ता यदि जीवोपपातनिष्पन्नत्वात्पायनमाधार्क्यं, इतरस्तु तनने वितनने वा कर्म न आधार्क्यमिति तर्हि स पटो धीतः सन् कल्पनां, भवतेऽपनीतपायनिकालं पचात् । अथ ब्रवीथाः—ध्यातःऽप्यसौ न कल्पते ततस्त्वनेन वितनने चार्थादाधार्क्यं संवृत्तमिति सिद्धं नः समोहितम् । (५१) उ०२ प्र० ।

अपरिणते पानकं न गृह्णाति—

मे भिक्षू वा भिक्षुणी वा० जाव पविट्ठे समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा । तं जहा—उम्मेइमं वा मेमेइमं वा चा—उलोदगं वा आमपरं वा तहप्पगारं पाणगजायं अट्ठणा धोतं णअविलं अचोकेतं अपरिणतं अविद्वन्थं आकायं अणमग्निजं लाभं मेतं णो पडिगाहेज्जा । अहं पुण एवं जाणेज्जा—चिरा धोयं अविलं वृकंते परिणतं विद्वन्थं फामुयं परिगाहेज्जा । मे भिक्षू वा० जाव पविट्ठे समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा । तं जहा—तिलोदगं वा, तुमादगं वा, जवोदगं वा, आयामं वा, सोमिधं वा, गुद्धविण्डे वा अस्मत्तरं वा तहप्पगारं पाणगजायं पुट्ठाभेव आलोए—ज्जा, आयमो चि वा भगिणि चि वा दादिमि मे एत्तो अगतं पाणगजायं ? । मे सर्वं वदेतम् परं वज्जा आयसेतो समणा ! तुमं चेवेदं पाणगजायं पडिगमं ण वा उस्मिंचियाणं उपचियाणं गिरहाहि, तहप्पगारं पाणगजायं मयं वा गिरिहज्जा, परं वा मे दिज्जा, फामुयं लाभं मेतं पडिगाहेज्जा । (४१) ।

स भिक्षुगृहपतिकुले पानकार्थं प्रविष्टः सन् पण्यनुरेवं जानीयान् । तद्यथा—(उत्तरं मे वेति) पिष्टोत्तस्वदनार्थमुदकम् (संसेदं मे वेति) तिलपाचनोदकम् । यदि चा—अग्निं का—दिमेस्विन्नपाचनोदकम् । तत्र प्रथमद्वितीयोदके प्रायुक्ते एव तृतीयवस्तुषु तु त्रिंशं कालान्तरं परिणते भवतः । (चाउल्लेदं वेति) तत्पलपाचनोदकम् । अत्र च त्रयोऽन्तोदशाः । तद्यथा—बुदबुदविणमो वा, भाजतलमविन्दुशोषो वा, तन्दुलपाको वा । आदित्यस्ययम्—उदकस्य च्छिन्नाभावः, तद्वयमात्रमुदकम् अनाम्नं स्वस्वादाद्विलीनम् अयुक्तकान्तमपरिणतमविध्वस्तमायुक्तं यावत् प्रतिगृहीयादिति ।

एतद्विपरितं तु प्राश्नीमत्याह—अथेयं हि सुगमम् । पुनः पानकाधिकार एव विशेषार्थमाह—स भिक्षुगृहपतिकुले प्रविष्टो यत्पुनः पानकज्ञातेमेवं जानीयात् । तद्यथा—‘तिलोदकं’ तिलैः कर्तव्यप्रकारेण प्रायुक्तीकृतमुदकम् ४ एवं तु त्रिंशे वो ४—६ । तथा—आचाम्लम् अवश्यतः ७ ‘सोमिधं’ आग्नाले ८, ‘शुद्धविण्डे’ प्रायुक्तमुदकम् ९, अन्यथा तथाप्रकारं द्राक्षापातकाऽऽदि ‘पानकज्ञानं’ पानार्थनामान्तरम्, पूर्वं मेव ‘अचलाकयेत्’ पश्येत् । तच्च एतान् न गृहस्थम् अमुक ! इति वा भोगिन ! इति वत्यामन्त्यर्थं क्ष्यात्—यथा दास्यसि

मे किञ्चित्पानकजातम् ? । स परस्मै निजमेवं यदन्तमेवं व्रियान् यथा आप्नुमन् ! अमण ! स्वमेवं पानकजाते स्वकीयते पतद्भरणे टांगोरकया कटाहकं योगिमन्त्र्यापवृत्त्य वा पानकभागडकं गृह्णाण । स एवमभ्यनुज्ञातः स्वयं गृहीयान् पाने वा तस्मै दद्यान्, तदेवं लाभं प्रतिशुद्धीत्यादिति ।

किञ्च-

से भिक्षु वा ० जाव समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा अणंतरहियाए पुढेण ० जाव मंताणाए उद्धइ २ णिक्खिते मिया, अमंजए भिक्खुपडियाए उदउल्लण वा समिणिद्वेष वा मकमाण वा मत्तेण वा सोत्तादण वा मंभोएत्ता आहइ दलएज्जा, तहएपगारं पाणगजाते अफामुयं लाभं मेत्तां पाडिगाहज्जा । एवं खलु तस्म भिक्षुस्स वा भिक्षुणिए वा मामभियां जे सव्वट्ठिं समिएहिं सएहिं सदा जएज्जा ॥ ४२ ॥

स भिक्षुपुनर्यं जानीयात्पानकं सचित्तव्यवहितेषु पृथिवीकायाऽऽदिषु तथा मकटायाऽऽदिस्मन्तानकं वाऽप्यन्ये भाजनादुत्पद्येदस्य नित्यं व्यवस्थापनं स्थान् । यदि वा-स एवाभ्यर्चने गृहस्थः भिक्षुः प्रतिलया भिक्षुमुद्दिश्य उदकाऽऽद्वेगं गतमुत्वेन्दुना सञ्चिरेयन् गतमुद्दकावन्दुना सकरायेण सचित्तुपस्थापयवयुर्गुणैरेतन् मात्रेण भाजनेन शीतोदकेन वा (मंभोएत्ता) मिश्रयित्वा आहत्य दद्यात्ताभ्यां पानकजातमप्रासुकमनपणीयमिति मन्वा न पशुशुद्धीयान् । आका ० २ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० ।

आभ्राऽऽदिपातकानि-

से भिक्षु वा ० जाव पविट्ठे समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा । ते जहा-श्रवणपाणं वा श्रवाडगपाणं वा कविट्ठपाणं वा मात्तुलिणपाणं वा मुदिपापाणं वा दात्तिपपाणं वा खञ्जूरपाणं वा गालिएपाणं वा क्कीरपाणं वा कोलपाणं वा आमलपाणं वा चिचापाणं वा अमपरं वा तहएपगारं पाणगजायं मयट्ठिं मकमुं सवीयं अमंजए भिक्षुपडियाए लब्धेण वा दूमण वा वालगेण वा आवीलिपाण परिणीलिपाण परिगाड-याण आहइ दलएज्जा तहएपगारं पाणगजायं अफामुयं लाभं मेत्तां पाडिगाहज्जा ।

स भिक्षुगृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यत् पुनर्यंभूतं पानकजातं जानीयान् । न तथा-श्रवणपाणं ? इत्यादि सुप्रसम् । नवरं मुदिपा द्राक्षा, कोलाति वदपाण, एतेषु च पानकेषु द्राक्षावदगालिकाऽऽदि कनिष्कपातकानि तत्तन्मन्त्रं संमथं क्रियन्त, अत्रगाण न्यासस्तवाडकाऽऽदिपातकानि द्वि-त्रादितिसंज्ञानेन विनियोज्ये इत्येवंभूतं पानकजातं तथा-प्रासुकमन्यर्द्रि सास्थिभं महास्थना कुलकेन यद्भर्त्तन्, तथा सह कण्ठेन स्वगायत्र्येव यद्भर्त्तन्, तथा वीजं सह यद्भर्त्तन् । आभ्यर्चयिष्यात्पानकाऽऽदी प्रतीना वि-शेषः । तदेवंभूतं पानकजातमन्येतं गृहस्थः भिक्षुमुद्दिश्य साध्वर्थे द्राक्षाऽऽदिस्मास्य पुनर्वशाश्वन्निर्गादित्युच्यते

वा, तथा (दुर्मं) वस्त्रं तेन वा, तथा (वालगेण लि) गवादि-वालप्रियालनिष्पन्नचालनकेन सुधार्गिकागृहकेन वेत्यादिनोप-करणेनास्थापनयथाशं सहृदापीड्य पुनः पुनः परिपीड्य तथा परिखाव्य निगोहयाऽऽहत्य च साधुसमीपं दद्यादित्येवं प्रकारं पानकजातमुद्गमदोषदुष्टं सन्धाय लाभं न प्रतिशुद्धीयान् । ते चामी उद्गमदोषाः-

" आहाकस्मुद्दिश्य, पूर्वाकस्मै य मीनजाए य ।

ठवला पाहुडियाए, पाश्चाश्र किय पाम्मिच्च ॥ ६२ ॥

परियट्ठि, अतिहइ, उन्मिण्ण सावधंइ इय ।

अनिच्छं अणिमट्ठे, अःभोएण प सोलममे ॥ ६३ ॥ पि ० ।

व्याख्या-साध्वर्थं यत्सचित्तमविनीक्रियते, अचित्तं वा य-

त्तच्यते तदाधाकम् । तथा आभार्य यत्पुनर्मिदमय तद्बहुक-

चूर्णकादि साधुमुद्दिश्य पुनराप सन्तस्तुडाऽऽदिना संस्क्रियते

तद्दोहाशं च सामान्येन विशेषतः । विशेषमुच्चादवगन्तव्यमिति ।

यदाधाकम् । ऽऽद्यवयवमिमिश्रं तत्पुनरीकम् । संयत्तासंयत्ता ऽऽ-

द्यर्धमादंगभ्या ऽऽहारपरिपाका मिश्रम् । साध्वर्थं लीगाऽऽदि-

स्थानं स्थाना भरणं । प्रकरणं साध्वर्थमुत्सर्पणमवसर्पणं

वा प्राशुतिक । साधुमुद्दिश्य गवालाऽऽदिप्रकारकण यद्दिवा

प्रकाश आहारास्य व्यवस्थापनं प्रादुःकरणम् । द्रव्याऽऽदि-

विनयमयेन स्वीकृतं कीलम् । साध्वर्थं यदयस्मादुच्छिद्यं च गृ-

ह्यते तत् ' पात्रवत् ' इति । यच्छुद्धीदनाऽऽदि कोद्विधाऽऽदिना

प्रतिविशिरमुद्दि पक्वार्थं दद्याति तर्पणवत्तमेन । यद्गृहाऽऽदि-

साधुसमतिमानोय दद्याति तद्गृहम् । गोमयाऽऽभुषणं तं भा-

जनमुद्दिश्य दद्याति तद्गृहम् । भालाऽऽभुषणं तं निधनार्था-

नाऽऽवनाय दद्याति तन्मालाहृतम् । भूषणार्थाऽऽभुषणं यदीयते त-

दाच्छ्रेयम् । सामाग्यं धर्मिकरूपाऽऽद्यकस्य दद्याति तन्निष्ठम् ।

साधिमार्गधर्म्याऽऽदी कृते पञ्चानन्दलाऽऽदिप्रसृत्यादिप्रलपा-

दध्यपरकः । तदेवमन्येतनाऽऽदि दोगेण दुष्टं न प्रातिशुद्धीया-

दिति । आका ० २ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० । (मकरानकमार्गकस्य

विशेषः " गोधर्माश्रित्या " शब्दे कुरीयमाणं ६६६ पृष्ठ गतः)

पानकग्रहणम् । साम्प्रतं पानकर्तव्यमिहा-

तदेवचावयं पाणं, अदुवा चार्धपाणं ।

संसदमे वात्तलोदरे, अदुवा धोयं विवज्जा ॥ ७५ ॥

तथैव यथा अशनम् उच्चावयं तथा पानम् उच्चे वर्णा ऽऽ-

भुषणं द्राक्षापानाऽऽदि । श्रवचे वर्णा ऽदिहोतं पृथग्वरान्ना-

ऽऽदि । अथवा-चारकायावत् गृहघटपातनसमर्थः । संस्मृतेन

पिष्टोदकाऽऽदि । एतद्वत्तद्वदुत्तमोपायाभ्यां शुद्धीयार्थादिति

वाक्यशः । तद्दोहाकम्- " अट्टिककं " अथुना धीनमप-

रिण्णे विवज्जयदिति सूत्राऽर्थः ।

श्रवच विधिमाह-

जं जाणिज्ज चिरा घोये, मडए दंसणेण वा ।

पडिपुच्छुल्लण सोवा वा, जं च निम्मंकिणं भवे ॥ ७६ ॥

यत्तदुलोदकं जानीयात् विद्यात् चिरधानं, कथं जानीयादि-

त्याह- मन्वा दर्शनं वा मन्वा तद्ग्रहणाऽऽदिकमंजया दर्शनं

वा वर्णाऽऽदिपरिपातनमुच्चादुत्सर्पणं च वा चश्वार्थः । तत्-

त्पुनर्भूतं कियती वेला स्य धीनस्यति पृष्ठा शुक्लं ध्रुवा वा

महती वेलाति ध्रुवा च प्रतिवचः । यद्यति यदेव । शङ्कते

भवति निववयवप्रशान्ततया तन्नुलोदकं तन्प्रतिशुद्धीयान्,

इति विशेषः । पिण्डनिर्मुक्तपुद्गल इति सूत्राऽर्थः ।

उष्णेदकाऽऽदिविधिमाह-

अजीवं परिणयं नञा, पडिगेएहेज संजए ।

अह संकियं भवेजा, आमाइता ए रोय ॥ ७७ ॥

उष्णेदकमजीवं परिणयं ज्ञान्यात्रिदण्डपरिवर्त्तनाऽऽदिरूपं मर्या दर्शनेन वेत्यादि वर्त्तनं, तद्विध्यं भूतं प्रतिगृहीयान् संयतः चतुर्थसमपूर्यादिदेहोपकारकं मर्यादिना ज्ञान्येव्यर्थः । अथ शङ्कितं भवेत् तत आस्वाद्य रोचयन् विनिश्चयं कुर्यादिति सूत्रार्थः ।

तद्वचनम्-

थावमायागद्विग्राह, हत्यगमि दलाहि मे ।

मा मे अचर्चविलं पूथं, नालं तयहं विणिज्जए ॥ ७८ ॥

स्नोक्तमास्वादनाथं प्रथमं तावन् हस्तं देहि मे, यदि साधु प्रायेत्यं ततो गृह्येयम्, मा मे अत्यस्ने पूतनालं वृद्धपनोदाय । ततः किमनेनानुपयोगिनिति सूत्रार्थः ।

आस्वादितं च सन्वाधुप्रायेत्यं चद् गृह्यते एव, नो चद्विग्राहम्-

तं च अचर्चविलं पूथं, नालं तयहं विणिज्जए ।

दितियं पडिआउक्खे, न मे कण्ठ तारिमि ॥ ७९ ॥

तं च होज अकामेण, विमणं पडिच्छियं ।

तं अप्पणा न पिवे, नो वि अन्नसम दावणं ॥ ८० ॥

तन्वायस्माऽऽदि भवेत् अकामेन उपरोधशिलतया विमनस्केनान्यचित्तेन प्रतीक्षितं गृह्यते तदात्मना कायापकारकमित्येवनाभोगधर्मश्चक्षया न पिवेत्, नाप्यन्येभ्यो दाप्यं नृत्ननाधिकेनाऽपि स्वयं दानस्य प्रतिपञ्चज्ञापनाथं दापनप्रहणम् । इह च - " सत्यं सत्यं संजमे संजमाश्रो अप्पणुमेव । " इत्यादि भावनयति सूत्रार्थः ।

अस्यैव विधिमाह-

एगंतमवकप्पिता, अचिंतं पडिलोहया ।

जयणाए पण्डिउजा, पण्डियाए पडिकम ॥ ८१ ॥

एकान्तमवकस्य गन्वा अचिंतं दग्धदेशाऽऽदि प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा प्रमुष्य च रजोहरणेन, स्थण्डिलमिति गम्यते । यतमन्वर्त्तनं प्रतिष्ठापयन् विधिना त्रिषाक्यपूर्वं व्युत्सृजेत् । प्रतिष्ठाप्य यस्मिन्मागतः प्रतिकामेन ईर्ष्यापथिकाम् । एतच्च बहिरागतनयमकरणमिजं प्रतिक्रमणमर्वाहरणं प्रतिष्ठाप्य प्रतिक्रमणनियमज्ञापनार्थमिति सूत्रार्थः । दश ० ५ अ ० १ उ ० । वृ ० पं ० । आब ० ।

पातकज्ञानं प्रतिगृह्य प्रतिष्ठापयति-

जे भिक्खु आपयणं पाणगजायं पडिगमाहिता पुण्णं २ आइयंति, कमायं २ पडिगवाड, पडिगवातं वा साइज्ज ॥ ८२ ॥

अन्यतरग्रहणान् अनेकं पातका प्रदर्शिता भवन्ति । खण्डकपातपुलसकगदालिममुहितानिवादि, पातं ज्ञातग्रहणान् प्राप्तुम् । पडीत्युपमगं, ग्रहण आदानं विधिपूर्वकं गृहीत्वा, पुण्णं शुभ अचच्छं वक्ष्योपयस्यकामेहि पथाय । कमायं स्पशोद्विप्रतिलोमसप्रधानं कपायं कलुपवहलमित्यर्थः । स्वसममज्ञापानियज इदं सूत्रं, एवं करेतस्स मासलहुं । एवमुत्तरं ।

अद्विगा णिञ्जुत्ती-

जं गंधरमावेतं, अचच्छं च दवं तु तं भवं पुण्णं ।

जं दुक्खिभंगंधिरमं, कलुमे वा तं भवं कलुमे ॥ ३१४ ॥ कंडा ।

पितृगु दोप्पि वि दाव, पत्तेयं अहव एकतो चव ।

जे पुक्कमादिइत्ता, कुज कमाए विगिंचगयं ॥ ३१५ ॥

दोगिण वि पुण्णं कमायं च, एगामि वा भायण पत्तेगु वा भायणसु पुण्णमाइत्ता कलाए पण्डित्थयं कंज, तस्स मासलहु ।

इमे य दोमे पावज-

सा आणा अणावत्थं, पिच्छं विरायणं तहा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, पुव्व कमाएतरे पच्छा ॥ ३१६ ॥

आयमेजमविराहणा, पुव्वं कमायं पिवे, इतरं पुण्णं पच्छा । जो पुण्णं पुव्वं पिवे कमायं पण्डित्थेति, तस्मिन् दोम्हा । तस्मि य पिट्ठा आमं, गच्छं अलभेता एमणं पेल्लं ।

पण्डित्थेति य कूटं, तसाण संगामादिट्ठेता ॥ ३१७ ॥

अच्छद्वे पिट्ठा अरणं कमायं णेच्छति पातं, तं कमायं पण्डित्थेति पुण्णं वि हिंसेतस्म सुखादिपालमथा, अच्छं अलभेता वा एमणं पेल्लं । अपरिविराहणानिया य बहुदोम्हा । कलुमे य पण्डित्थेति कूटदोम्हा, जं कूटं पाणिणो यस्मेति । तहा तस्य वि माच्छयादी पण्डित्थेति अथ य तस्य बहवे पर्यागा णित्थेति, पिबोतिगाहिय संसज्जति । एवं बहुतसयातो दोम्हाति । एतथ संगामादिट्ठेता-तच्छ कलुमे पण्डित्थेति मच्छिया अलभेति, तस्मि यस्मेति दामाया धावति, तीए वि मज्जारी, मज्जारीए सुगुणो, सुगुणस्स वि अस्से सुगुणो, सुगुणमित्ते सुगुणानामिणं कलदं केति । एवं एकवपकवोय संगामो भवति, जम्हा एत दोम्हा तम्हासा पुण्णं आदिए, कमायं पण्डित्थेति । इमा सामायारी, यस्मिदिपालो अन्थेता भिक्षवागयसाहुआगमणं गाउं गच्छामासज्ज एके दो निगिण वा भायण उग्माहेति, तो जो जहा साधुसंगानो आगच्छति तस्स तहा पाणभोयणाश्चा अच्छं तसु भायणसु पण्डित्थेति । एवं अच्छं पुटो कज्जति, कलुमे पि पुटो कज्जति, त कमायं भुतं वा असुतं वा पुव्वं पिबोति, तस्मि पिण्डित्थेति पच्छा पुण्णं पिबति ।

पुण्णकम इमे कारणा-

आयणिय अभाविन पा-खण्डता वाउपोम धुवखण्डा ।

होति य सुहं विवेगो, सुह आयमणं व सागारि ॥ ३१८ ॥

आयणियस्स पाणाए, एवं अभाविस्स मेहस्स वि उ-त्तरकालं पाण्डिता, पाण्डित्थं अपाण्डित्थं एतस्मि पुव्वखण्डा उत्तरायस्स य सुहं विवेगो कज्जति, कूडादिदोम्हा भवेति, सागारिय य आयमणादि सुहं कज्जति ।

भायस्स कपकण्णं, दट्ठणं बहि आयमंता वा ।

ओभावणमगहणं, कुज्जा दुविधं च बोच्छेदं ॥ ३१९ ॥

अच्छं भायणकस्य कपकण्णं भवति, बहलं पुण इमे अहम्म-तरा, असुविस्वात् । अगहणं वा कंज, सयत्तेकपावडय-समीचीता ह्येते अप्राहताः, अगदरा वा अगदरा, उविहं वो-

च्छेदं करञ्ज-तद्द्रव्यान्वद्रव्ययोः तद्द्रव्यं पानकम्, अन्वद्र-
व्यं भक्ष्यम् ॥ ५५ ॥
अहं नरूपं साधो अन्वस्य वा साधो अववाणं पुण्ण परि-
ट्ठावेतो विसुद्धो । जनां—

विशियपदे दंष्टिह वि बहु, मीमे व विमिचन्नागिहं होइ ।
अविमिचन्नागिरे वा, जवणिजे गिलाण्णमायसि ॥ ३२० ॥

दे। वि बहु पुण्णं कसायं च गृह्णाति । जहा अवस्मकी-
ये परिट्टुविज्जति, जह वि ते पिज्जति, ताहे ते न पिर्वति,
पुणं पिर्वति । एन पत्तयगहिणं विहा । अह मीमे गाहयं
नत्थ माणिए पुण्णं बहुयं कसायं धावे, ताहं ते परिट्टु-
विज्जति, पुणं पिर्वति । अहवा-सायं विमिचिगणाहिहं होइ
अण्णमणिज्जे ति, ताहं परिट्टुविज्जति । अहवा अविमिचन्ना-
गिहं पि जे आरय्यादीणं जावणज्जे ग भवति, एवं परि-
ट्ठावेतो सुद्धो ।

विमिचन्नागिहस्म वक्ख्वाणं इमे-

जे होति अयं जप-येनियं ते विमिचन्नागिहं तु ।

विसक्त मंतकं वा, द्वाविस्सुद्धं कतं वा वि ॥ ३२१ ॥

अं त्ये मयमोत्तरमादि, अण्णमणिजे उगममदिदो वजुते । अ-
हवा-अयं इमे पच्छुद्धं विनयेजुते वनीकग्गादिमं वणं वा
अभिर्मंतयं, द्वाविपुद्धं जहा स्मिन्विण्णां । नि । ५०२ उ० ।

पाण्यगजाय-पानकजान्-०० । पान्यमामास्ये, "पुण्ण पाण्य-
गजायं जाण्णजा । ते जहा-निर्लेपं वा, सुमोदं वा ।" आ-
चा० १ श्रु० १ श्रु० १ अ० ७ उ० ।

पाण्यपक्ववैषाण्य पानकप्रत्यागवाजान्-०० । पानकजतिने विवि-
धाः हागवत्यानल्पाणि, चतुर्विधाः हागप्रत्यागवाजान् । ५०२
अधि० । "हृ पाण्यं" पडाकारा भवन्ति पानकं पानकाः हाग-
ते जेते-लिवाडिण वा अलेवाडिण वा अत्येण वा वहेलेण वा
स्मिन्त्येण वा अवित्येण वा वावण्डा । अयमर्थः—हागप्रत्ये-
त्यस्यानुवृत्तेः स्त्रीयायाः पञ्चस्येभ्यान् । (लिवाडिण वनि) ह-
तलेवाडा पिच्छुल्लग्वेन भाजनाऽऽदिनामुपलेपकारकान्, ल-
वण्डाः दिवानकादप्यत्र तद्धर्तयन्त्येभ्यः । (विवाडिः हागं द्यु-
स्तु जतीति यावः । वाशब्दाः लेपकृतपानकापलयाऽस्या व-
जनीयान्विशेषयोनतायः अलेपकारिणो वलेपकारिणाऽप्यु-
पवासाऽऽदने भक्ष इति भावः । एवं अलेपकृताडा अपिच्छु-
ल्लान् । अल्लुडा निम्बेल्लदुष्णोदकाऽऽदेष्टुलाडा गडुला-
न् निलनगडुलयावताऽऽदेः सार्वक्याडा भक्षुल्लकापलाद्व-
अवगणऽऽदेः (अस्तिवाडा) निषक्ववज्जापानकाऽऽहागदि-
ति । पञ्चा० ५ वि० ० ।

पाण्यजाय—पाण्यत्याग-पुं० । मग्गाऽऽगमने, ग० २ अधि० ।

पाण्यजाय—पाण्यजातिर-पुं० । अमगाऽऽदिकं प्राणिन्यावच्छि-
द्य, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

पाण्यदी-देश-स्थयायाप-दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पाण्यगण्डुश-पाण्यगण्डुश-स्त्री० । जीवितव्यसन्त-
श्च, प्रश्न० १ संव० डार ।

पाण्यपुस-पाण्यपुण्ण-वि० । हागिद्रयाऽऽदिज्जायाऽऽकुले, स्या०
६ डा० ।

पाण्यवह पाण्यव-पुं० । प्राणा इन्द्रियाऽऽद्यायुःपर्यवसाना-
न्तेषां वधो जीवेन सह विघातीकरणं प्राणवधः । दर्श २
तत्त्व । प्रश्न० । प्राणानिपाने, प्रश्न० १ आश्र० डार ।

प्राणवधवक्ष्यतानाद्वारमसंभ्रतः-

जागिस्मो जनामा, जह य क्खो जागिसे फलं दिति ।

जे वि य करंति पावा, पाण्यवहे ते निमामेह ॥ ३ ॥

यादृशको यन्स्वरूपकः, यानि नामानि यस्येति यज्जामा,
यदभिधानमित्यर्थः । यथा च कृतो निवर्तितः प्राणिर्भिर्भेष-
नर्ति । यादृशं यदपि फलं कार्यं दुर्गतिगमनाऽऽदिकं द्वाजि-
करंति । येऽपि च कुर्वन्ति पापाः पापिष्टाः प्राणिनः प्राणाः
प्राणिनस्तेषां वधो विनाशः प्राणवधः (ने ति) । तत्पदार्थ-
पञ्चकं (निमामेह ति) निशामयत शृणुत, मम कथयत
हन्ति श्रेयः । तत्र तत्त्वभेदपर्यायव्याख्येति व्याख्यानस्य या-
दृशक इत्यनेन प्राणवधस्य तथैव निश्चयतया प्रतिज्ञानं, य-
ज्ञाभ्यन्तेन तु पर्यायव्याख्यानम् । शेषद्वारत्रयेण तु भेदव्या-
ख्याकरणप्रकारभेदेन फलभेदेन च तस्यैव प्राणवधस्य भि-
द्यमानत्वम् । अथवा-यादृशो यज्जामा व्यर्थनेन स्वरूपतः
प्राणवधोऽभिहितः, तत्पर्यायानामपि यथार्थतया तत्स्वरू-
पस्यैवाभिधायकत्वम् । यथा च कृतो य च कुर्वन्ति अनेन
तु कारणतोऽस्मै चिन्तितः, कारणप्रकाराणां कर्तृणां च त-
त्कारणत्वात् यादृशं फलं ददन्ति तेन तु कार्यव्यापारोऽभि-
हितः, एवं च कालत्रयपरिभाषा तस्य । निर्वाता भवन्तीति ।
अथवा-अनुयायिद्वारावयवभूतेषां दातारित्युक्तयनुगमस्य प्र-
तिज्ञाणां "किं कर्तव्यं" इत्यादिनां मध्यतर्कानिर्वातनाया
गाथाया त्रीन दर्शितानि । तथाहि-यादृशक इत्यनेन प्राणवध-
स्वरूपपदस्यैव किंमर्थेनतु हागमुक्ते, यज्जामेति तु तत्त-
त्क्रियास्य । फलार्थं मध्यतर्कस्य श्रुत्यानिर्वातनप्रत्यागवाज-
"सम्महादिपुसमोहो" (८६१, ८६२) इत्यादिना गाथायुगेन
सामाधिक्यनियुक्तावि सामाधिक्यनियुक्ताविनाशकान् । यथा
च कृत इत्यनेन फलार्थमिति हागमनिर्वाते, येऽपि च कुर्व-
न्त्यनेन कस्यापि हागमुक्ते, फलद्वारे स्वानिर्वाक्यमिति ।

तत्र "यथोद्देशे निर्देशः" इति व्याख्यायादृश इति हाग-
भिधानायाऽऽह-

पाण्यवहो नाम एष गिच्छे जिगेहि भणिशो पावो चेटो
रुदो सुदो साहमिथो अगागिथो निगिणो गिरमो मह-
वभो पडभो अविभो वीरहणो नागमणो अण्णो
उव्वेयजणो य गिरिवययो निदुम्पो गिणिवामो जि-
कुलो निरयवामगमणियणो मोदपहभयपयट्ठो मग्ग-
वेमगस्सो पदमं अहमद्वारं ।

प्राणवधो हिंसा, नामन्यलेकृतो वाक्पक्ष्यः । एषोऽधिकृत्ये-
न प्रयज्ञो निष्पे सदान कदाचर्त्तावि । पापचण्डाऽदिकं व-
ध्यमाणस्वरूपः, परित्रय्य वनेन इति भावभावम् । जिगता-
भेणित उक्तः । किंचिद् इत्याह-पापप्रकृतानां वध्यं नृत्वेन
पापः कोपादकः, पुण्यकार्यत्वात् चण्डः । रीतिभिधानस्त-
विशेषप्रयत्नित्याद्वारः, बुद्धा द्रोहका अथवा वा तत्त्व-
नितित्यात् । बुद्धाः सहसा अचिन्तये प्रयोजित इति साहसि-

कः पुरुषः तत्प्रवर्तितत्वात्साहचरिकः, आगच्छाताः पापकर्म-
भ्य इत्यायोस्त्रिष्वधेयानां स्लेच्छाः द्वयः तत्प्रवर्तितत्वाद्-
नायं, न विद्यते घृणा पापपुण्यलक्षणया यत्र स निवृत्त्यः,
नृशंसा निःशुक्लाष्टापाण्यन्वात् नृशंसः, निष्कान्तो वा शं-
साः नृशंसा इति निःशंसो, महद्भयं यस्मात्प्राप्तं महाभयः,
प्राणान् प्राणान् प्रति भयं यस्मात्प्रतिभयः, भयान्येहलौ-
किकाः सौन्दर्यनिकाः प्रतिभयः अत एवोक्तम्—“मरणभयं च
भयाणं ति” (वहीह उ ति) भाषयति भयवन्तं कर्णेतीति
भाषनकः, वासः आकस्मिकं भयम् अकस्मात्पञ्चशरीरकस्य
मनःक्षोभाऽऽदिलिङ्गं तत्कारकत्वात्भाषनकः । (अश्रुजो ति)
न न्यायोपेत इत्यन्याय उद्देगजनकः चित्तविप्रवर्तार्ता उ-
द्देगकर इत्यर्थः । चकारः समुच्चये । (गिरिवयस्को ति) नि-
र्गताः पञ्चा परप्राणविरया परलोकाऽऽदिविरया वा यस्मिन्-
सो निरपस्तः निरवकाङ्क्षो वा । निर्गता धर्माच्छ्रुतचारि-
ब्रह्मज्ञादिति निर्देष्टाः । निर्गताः पिपासायाः कथं प्रति स्ने-
हरूपाया इति निःपिपासाः, निर्गता कण्ठा दया यस्मादसौ-
मिकस्य । निरयो नरकः स एव यासो निरयवासः, नष्ट
गमनं तद्वय निधनं पर्यवसानं यस्य स निरयवासगमन
निधनः । तत्फल इत्यर्थः । मोहाः मृदता, महाभयमतीति-
नित्योः प्रकर्षकः प्रवर्त्तको यः स मोहमहाभयप्रकर्षकः कवि-
स्मोहमहाभयप्रवर्त्तक इति पाठः । (मरणवेगसो ति)
मरणेन हेतुना धननस्यं देव्यं देहिनां यस्मात्प्र मरणवे-
गमनस्यः । प्रथममायं घृणावशाऽऽदिद्वारपिपासा अधर्मद्वार-
माध्वद्वारमित्यर्थः । तदवमित्यादि विशेषणं समुदायिन यादयः
प्राणवध इति द्वारमभिहितम् ।

अनुना यत्रामति द्वारमभिधातुमाह—

तस्य य द्वाणि नामाणि गोणाणि हुंति तीसं । तं जहा-
पाण्यवहो ? उम्बूलगा सरीराओ २ अर्वासेभोरे हिंसविहिंसा
४ तदा अकिंचं च ५ घायगा य ६ मारणा य ७ वह-
गा ८ उद्वगा ९ निवायगा य १० आर्धममार्गो ११
आउयकम्मम्बुवद्वो भयणिवृगगलगा य संवट्गसंखेओ
१२, मच्च १३ असेज्जो १४ कडगमहणं १५ वोर-
मणं १६ परभवसेकापकारओ १७ दुग्गतिपव्वाओ १८
पावकोयो य १९ पावलोभो य २० छविच्छओ २१ जी-
विपेतकरणा २२ भयंकोरो २३ अणकोरो २४ वज्जो २५
परिनावणआमओ २६ विणासो २७ निज्जवणा २८
लुपणा २९ गुणाणं विराहणे ति ३० वि य । तस्स एव-
मादिणि शासधेज्जणि हुंति तीसं २ पाण्यवहस्स कलुस-
स्स कट्टयफज्जेदसगाइ ।

नरयोः स्वरूपप्राणवधस्य, चकारः पुनरर्थः । नामान्यभि-
धानतीति वधमण्यतया प्रत्यक्षाऽऽनञ्चाति गौणानि पु-
ण्यनिष्पन्नानि भवन्ति त्रिशत् । यथा प्राणानां प्राणानां वधो
घातः प्राणवधः १ । (उम्बूलगासरीराउ ति) वृक्षस्यो-
न्मूलनेयंमूलता निष्कासनं जीवस्य शरीराद्वधादिति २ ।
(अशीमो ति) अविशवासः, प्राणवधवृत्तौ हि जीवा-
नामविश्रंभणीयो भवतीति, प्राणवधस्याविश्रंभकारणत्वात्-

वविश्रंभस्यपदेश इति । (हिंसविहिंस ति) हिंस्यन् इति
हिंस्या जीवास्तेषां विहिंसा विघातो हिंस्यविहिंसा, अ-
जीवविघातो किल कथञ्चित्प्राणवधो न भवतीति हिं-
स्यानामिति विशेषणं विहिंसाया उक्तम् । अथवा हिंसा
विहिंसा बहु प्राप्ता, द्वयोरुपादानेऽपि बहुसमवादिनि । अ-
थवा-हिंसनशीला हिंसः प्रसन्ताः जो हौ आश्रयमन्ता, अहिं-
सश्चो हिंसश्चो इत्येव । इति वचनात् । तत्कनुका विशेषवती
हिंसाऽऽदिविहिंसा ४ (तदा अकिंचं च ति) तथा तेनैव
प्रकारेण हिंस्याविषयमेवत्यर्थः । अकृत्यं चाकर्णाय, चश-
व्द एकाधिकसमुच्चयार्थः ५ घातना मारणा च प्रतीति ६-७
चकारः समुच्चयार्थे एव । (वहण ति) हननम् ८ (उद्व-
ग ति) उपद्रवणमपद्रवणं वा ९ (निवायगाय ति) व-
याणां मनोवाक्यानामथवा विषयो देहाऽऽयुष्केन्द्रियलक्षण-
भ्यः प्राणभ्यः पातना जीवस्य अंशना निपातना । उक्तं
च “ कायवदमणो तिष्ठि उ, अथवा देहाउ इदियण्णाभा ।”
इत्यादि । अथवा अतिशयवती पातना प्राणभ्यो जीवस्थेन्यति-
पातना, तीव्रपिपासाऽऽदिविषयऽऽ कारलोपात् चकारो १-
वर्षा समुच्चय इति १० । (आर्धममार्गो ति) आरभ्यन्ते
विनाशयन्ति इति आरम्भः जीवास्तेषां यमारम्भ उपवर्त्तते ।
अथवा-आरम्भः कृत्वादिवापागम्भेन समारम्भो जीवोप-
मर्दः । अथवा आरम्भो जीवात्मामुपद्रवो, तेन सह समार-
म्भः परितापनिवृत्त्यागम्भसमारम्भः प्राणवधस्य पर्याय इति ।
अथवहाऽऽनञ्चसमारम्भस्यार्थोपकर्तव्य एव गणनीयो, बहु-
स्मरूपवादिनि ११ । (आउयकम्मम्बुवद्वो भयणिवृगग-
लगा य संवट्गसंखेवो ति) आयुःकमेण उपद्रव इ-
ति या तस्यैव भेद इति वा तन्निष्ठापनमिति वा तद्वा-
नेति वा । यः समुच्चय, तस्यैवक इति वा । इह स्वाधेयः
तत्संज्ञेय इति वा प्राणवधस्य नाम । एतेषां च उपद्रवाऽऽ-
दीनामकतरस्यैव गणनेन नाम्ना दिशःपूरणीया, आयुच्छु-
दलक्षणार्थपक्षया संवेधामेतेषामकत्वादिति १२ । सृष्ट्युः १३,
अस्ययमः १४ एतौ प्रतीतौ । तथा कटकं सन्त्येन किलिञ्जेन
वा अकस्य मर्देन कटकमर्देन, ततो हि प्राणवधो भवतीत्यु-
पचारात्प्राणवधः कटकमर्देनसन्त्येन व्यपदिश्यते इति १४ ।
(वोर्मरणं ति) व्युपमरणं प्राणभ्यो जीवस्य व्युपगर्तः ।
अपं च व्युपमणशब्देऽऽनञ्चैकस्मिन्कालोपात्तः प्राणवधपर्याय-
यो भवतीति भावनीयम् १५ परभवसेकमकारक इति प्राण-
विघातितस्यैव परभवसेकानिमसद्भावत् १६ । दुर्गतौ नर-
काऽऽदिकार्यां कीर्तिं प्रपातयतीति दुर्गतिप्रपाताः दुर्गता वा
प्रपातो यस्मात्प्र तथा १८ (पावकोयो य ति) पापमपुण्य-
प्रकृतिरूपं कोपयति प्रपञ्चयति पुञ्जाति यः स पाप-
कोप इति । अथवा-पापं चासौ कोपकार्यत्वात्कोपयति पाप-
कोपः, यः समुच्चय १९ (पावलोभो ति) पापमपुण्यं लुप्यति
प्राणिनि क्षिणीति संक्षिप्यतीति यावत् । यतः स्यात्पालोभः
अथवा-पापं चासौ लोभश्च तत्कार्यत्वात्पावलोभः २० । (छ-
विच्छओ ति) छविच्छुदः शरीरच्छुदं, तस्य च दुःखोपाद्-
रूपत्वात् । प्रस्तुतपर्यायविभाषकाराण्येन चोपकारात्प्राणव-
धत्वमाह च—“तत्पञ्चायविणासो, दुक्खउण्णातो य संकलोभो
य । एस्स व्हो जण्णमणिओ, वज्जउपवो पयंसणं ११ ॥” ति ।
२१ । जीविनान्तं करणः २२ । भयंकरश्च प्रतीति एव २३ ।

श्रुणं पापं करोतीति श्रुणकरः २४। (वज्रांति) वज्रमिव वज्र-
गुणान्तर्करिप्राणीनामीतुमुक्तेनानायोगान्तमनात्र। वयंते
वा विवेकिभिरिति वयर्थः। "सावज्जांति" पाठान्तरं। नावयः
सपाप इत्यर्थः २५। (परित्यागश्चासञ्जातिः) परित्यापनापूर्वक
आश्रयः परित्यापनाऽश्रयः। आश्रयः हि मृगवादाऽऽदिगपि
भवति, न चास्ति नाश्रयवधि प्राणवधसंग्रहाधेमाश्रय-
स्य परित्यापनेति विशेषणमिति। आश्रयः-प्राणवधशब्दं नाम-
वन्तं संस्थाप्य शरीरेनानुसन्नाऽऽसीति संकल्पनीयानि। ततः
परित्यापनेति पञ्चविंशतितमं नाम। आश्रय इति तु पञ्चविं-
शतितममिति २६। विनाश इति, प्राणानामिति गम्यते २७।
(निज्जवणंति) निराश्रिक्येन यान्ति प्राणिनः प्राणास्तथा
निर्यातां निगच्छतां प्रयाजकत्वं निर्यापना २८। (लुण्णंति)
लोपना क्षेपेन, प्राणानामिति २९। मृगानां विप्रादन्त्येव चेति।
हिस्यप्राणिगणमुगानां हिस्यकृत्तयाचरिष्युगानां वा विप्रा-
ना मृगाना इत्यर्थः। इतिशब्द उपप्रदर्शनं, श्रापं चेति समुच्च-
य इति ३०। (तस्मैत्यादि) प्राणवधनाम्ना निगमनवाक्यम्।
(एवमाहंति) आदिशब्दाऽत्र प्रकाशयेत्। यदाहः—“सामि-
न्धं च व्यवस्थायां प्रकाशयन्व तथा। चतुर्विधेषु भेदायाः
आदिशब्दं तु ललेयम् ॥ १ ॥” इति। तेनैवमादिशब्दप्रकारा-
गयुक्तस्वरूपाणीत्यर्थः। नामान्येव नामधेयानि भवन्ति वि-
श्वप्राणिवधस्य कर्तुम्य पापस्य कटुकफलदशकल्पस्यमुन्-
कायैषपदशकानि यथाधेयान्वासेयार्मानि। नोदयता यन्नामयु-
क्तम्। अथान्याक्लृष्टानिर्देशकमाऽऽस्यते यथा च कर्तव्येनत-
दुपदर्शयति। तत्र च प्राणिवधकारणप्रकारेण प्राणिवधकर्त-
त्वात्मन्येवमाऽऽद्या धर्मा जलवराऽऽद्या यस्यान्तधावि-
धानि मांसाऽऽदीनि प्रयोजनान्यवतरन्त्येतांस्त्रयस्त्रयाष्टा-
शयवधकारणमिति।

तानि कमण दशेष्यनुमाह-

तं च पुण कर्तेति केड पावा अमंजया अविषया अग्नि-
हृयपरिणामदुष्पञ्चोपा प गवहं भयेकरं बहुहिदं बहुपगारं
परदुक्मुपायाणपमता इमेहि तमथावर्गेहि जीवेहि पटिणि
विट्ठा किं ते पाडीणानिमित्तिमिगिलअणेणकमसिविविहजाइमंड-
कदुविहकच्छभगकमगदुविहगाहदिलिवदयमंडुयसीपाभा-
रमुलुपमुसुमारबहुपगारा जलयरविहाणा कए य एवमाह
कुंरंरुकरभचमरसंवरउग्नसमयपमरोगरेहियहयम—
यस्वरकरभखग्गवानरगवयविगामियालकोलमज्जारकोलमु-
खहमिरिंरंदलावतकोकंतिनयागफणमियमहिमिविययच्छ-
गलदीवियसातनरच्छअच्छभमद्लमीहीरचिल्ललचउपय-
विहाणा कए य एवमाह अयकरणाणमावराहिमाउलिका-
कोदरदम्भपुष्पा आसांलियमहोरगोरगविहाणा कएय पव-
माह छीलसरंमेहसंज्ञपधेदरणउलनरदजाटकमुगुंसा-
खाइहिलावाउपदयधंगीलियसीसिवगणं य एवमाहका-
दंवकंक्वलाकासारसयाइमनीयवंजुलपारिपवकीवसउ-
शदीवियहंसधत्तरदुभासकुलीकोमकुंचदगुंतुदेगियालगा-
सूयीमुहकविलिपि। लकावगकारं चककागउकोमगकलपिग-

लेमुयवरिहणमयणसालानंदीमुहनेदमाखगकारंगभिंगारग-
कोखालगजीवंजीवकानित्तिरवट्गलावगकपिअलगकवोतक-
गपारंवरयगचउगाहिककुडवेयरमयूरचआरगहयपोंढरीवक-
रकचीरल्लसेणवायसविहंभेयणासियचासवमुल्लिचमाहिल-
वितनपाकिवखचचरविहाणा कए य पवमाहजलथलस-
चारिणो य पंचिदिण पम्भगो वियतियचउरिदियपंचि-
दिण य विविहे जीवे पियजीविण मग्गदुक्खपडिक्कले
वराण दणंति वटुमंकिलिट्ठकम्पा; इमेहि विविहेहि कारख-
हि, किं ते चम्मवसामंममेयसांशियत्तगियकिफिममथुलि-
गहिययंतपित्तकोफमदंतदुता अट्ठिमिजानहनयणकमएहा-
गिनकधमणीसिगदुदिपिच्छविसमविसागवालहेओ हिंभेति
य भयरमथुकरिगणे रमेसु गिद्धा तवह तेउंदिण मरीगेव-
करणादुपारा किवणे वडोदिण ववहे वत्थाहपरिमेहणदु-
अणेहि य एवमाहगहि बहुहि कारणमएहि अवुहा इह
हिंसंति तमे पाणे इमे य एगिदिण ववहे वराण तमे य
अणे तदस्मिण च व तणुमरीरे समारंभेति अतांण अ-
मरणे अणाह अवेधवे कम्मविगउवडं अकुमलपरिणा-
ममंदवुद्धिजगदुत्तिजगण पृथवीमण पृथवीमंगिण जलमण
जलमण अणलागिलनगवणमग्गमग्गानिमिण य तम्मय-
तज्जिण च व तदाहारे तपारिणतज्जणभरमफामयोंदिरुवे
अचकमुमे य चकमुमे य तमकाडए अमंवे थावरकाण
य सुटुमवायपरचंयमरीरनामासाहाणं अणेन हगंति अ-
विजाणओ य परिजाणओ य जीवे इमेहि विविहे-
हि कारणोहि किं ते कम्मणसांक्खरणीवावीविपणकूव-
सरतलागचिनिवेदिवातिनयआगमविहारवृषपागारदामो-
पुरअट्टालगचरियमेतुमंकमपायाविकारपभवगघरमणल-
खआवगचेतियद्वकुलचित्तमभापवाआयतणअन्नसहभूमि-
घरमंडवाण य कए भायणमंडोवगरणम्म विविहम्म
य अट्टाण पृथवि हिंसंति मंदवुद्धिपा जलं च
मज्जाणयपाणभोयणवत्थेवणंमोयमाइएहि पयणपया-
वणजलणजलावणविट्ठमणेहि अगणि सुपाविपगताल-
विट्ठेहुगमुहकरयलसापपचक्खमाइएहि अणिले आमा-
रपरियाभक्खभोयणपयणामणफलकमुमलउवलतवि-
तनातेजवगववाहणमंडवाविविहभवणंतारगविट्ठेदवकुल-
जालडचंदनिज्जहगचंदमालियवेदिनियिम्मिगेदामिचंते-
रीखीलाम कसभापवाऽऽवसहगंधमज्जाणुल्लेवगअंवरज-
यल्लमलमंडयकुमियमंदगामीयारहमगजगणजुगअट्टालग-
चरियदामोपूरफालहेतममूलकीलउट्ठुमुंउमयगिवहु-
पहरणाऽऽवरणुवत्तरगण कए अणेहि य एवमाइएहि
वहंहे कारणमएहि हिंसंति तमगणे भणियाभणि-

ए य एवमाहसने सचपरिवर्जिए उवहसंति दह-
मुदा दारुणमती कोहा माणा माया लोहा हाम रती अर-
ती सोयवेदन्धी जीयकाम्थधम्महेउं सवसा अवसा अट्टाए
अणुट्टाए य तसे पाणे धावरे य हिसंति मंदवुद्धी सव-
सा हसंति अवसा हसंति सवसा अवसा दुहओ हसंति अट्टा
हसंति अणुट्टा हसंति अणुट्टा अट्टा दुहओ हसंति हासा
हसंति वेरा हसंति रतिय हसंति हामा वेरा रतिय हसंति
कुद्धा हसंति लुद्धा हसंति सुद्धा हसंति कुद्धा लुद्धा सुद्धा
हसंति अत्था हसंति धम्मा हसंति कम्मा हसंति अत्था
धम्मा कम्मा हसंति, कयरे जे ते सोयगिए मच्छवथा
माउणया वाहा कूरकम्मा वाउरिया दीवियबंधपञ्चोगत-
प्पगलजालवीरिग्लायमडब्बमवगुगकूडीछेलिहत्था हरि-
एमाउगया य वीदेमगपामहत्था वणचरगा लुद्धका य
महुघातपातधाया एणीयागा एणियागा सरदहदीहिय-
त्तालागपल्लपीगालगमलसमोतबंधगमोलालामयसोमगा
वि समरम्म य टायगा उगतगवल्लरदयगिगिहयपलीव-
का कूरकम्मकागी डंय य ववहे मिलुस्सुजाइ किं ते मक्का
जवगा मयवव्वग्गायसुद्धाडुडंभंगीभलियपकागिया कुल-
क्कया गोडमीहलपामकोचअधद्विचिचल्लपुलिंदआरो-
महावपेकाणांगंधहारगवहलीयजद्धा रोममामवउममलय
चुंचुया य चूलियकांकगगा मेयपल्लवमालवमहुरआभा-
मिया अणक्खवीणल्लमियखमवाभियंनद्वरपरहडुडि-
यआरवटोविलगकुहगकेकयहृगरोमगरुमरुगचिलायविम-
यवामी य पावमइणो जलयरलयरमणफोरोगवहचर-
संदागनोडजीवोवधायजीवी समी य अमणियो य पजत्ता
अमुभ्लमसपरिणामा एते अये य एवमाइ करेइ पासा-
इवायकरणे पावा पावाभिगमा पावरुइ पाणवहं करेइ पा-
णवहत्तुवाणुट्टाणा पाणवहकहामु आभरमंता तुट्टा पावं
करिउं हुंति य ।

(नं वेत्थ्यादि) यस्य स्वरूपं नामानि चानन्तरमुक्त्वा नि तं
प्राणवधमियुत्तरं पदेन संबन्धः । चकारो विशेषणार्थः । वि-
शेषणं च कर्तृकारकं । पुनः शब्दो भाषामात्रे, कुर्वन्ति विदध-
न्ति कर्त्तृवन्ति कर्त्तव्ये जीवा न पुनः स्वयः । कौटशा इत्याह-
पापाः पातकिनः न एव विभज्यन्ते असंयता असंयमवन्तः,
अविरता विशेषतो न ये तपोऽनुष्ठानि रताः (अनिदुयपिणा-
मदुपञ्चोगी नि) अनिभूतोऽनुपशमयः परिणामा येषां ते
तथा दुष्येयाणां दुष्यमेयाणाकापय्यापारा येषां सन्ति ते तथा ।
ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः प्राणवधं प्राणतिपातनं, किंभूतं?,
बहुवचनं भयंकरम् । पाटान्तरंग भयंकरं तथा बहुविधा बहवः
प्रकारा यस्य स तथा । समप्रभं भेदयुक्तमित्यर्थः । किंभूतास्ते ?,
परदुःखोपादनप्रसक्ताः तथा । इमेहिं ति) एतेषु प्रत्यक्षेषु च

संस्थावरेषु जीवेषु प्रतिनिविष्टास्तद्वत्क्षणतस्तेषु घस्तुनो
द्वेषवन्तः । (किं ते स्ति) कथं प्राणवधं कुर्वन्तीत्यर्थः । तप-
यन्ति वा (पाटीसंख्यादि) पाटीनां मत्स्यविशेषस्तमयस्ति-
मिल्लिलाश्च महामत्स्या महामत्स्यतमा अनेकशो विविध-
मत्स्याः सूक्ष्ममत्स्यस्यलमत्स्ययुगमत्स्याऽऽद्यः । विविधजातयो
नानाजातीयः । मण्डूका द्विविधाः कच्छपा मांसकच्छपा-
स्थिकच्छपेति । नक्का मत्स्यविशेषा एव । (मकरदुग्धिहं ति)
मकरा जलचरविशेषाः सुगुडामकरमत्स्यभेदेन द्विभेदाः । प्राहा
जलजन्तुविशेषा एव । दिलिचएकः मनुकसीमाकारपुलकास्तु
प्राहभेदा एव, मुंसुमारा जलचरविशेषाः । तत एषां द्वन्द्वः ।
ततश्च ते बहुप्रकाराश्चेति कर्मधारयोऽनन्तान् प्रन्तीति
वक्ष्यमाणेन योगः । इह च द्वितीयावबुधचनेऽप्यकाराभाव-
प्रदानमन्वात् । (जलयरविहासा कथं य एवमाइ ति) जल-
चरणां विधानानि भेदास्तान्येव विधानकानि तानि कृतानि
विहितानि यस्ते तथा तान् जलचरविधानान् कृतान् । इह च
कश्चिद्लोपेन विधानशब्दस्यान्तर्दीष्टव्यम् । एवमादीन् पाटी-
नाऽऽदीन्स्वात् । कुरङ्गाः मृगाः स्मरवस्नीद्विशेषाः, सरभा महा-
कायाऽऽव्यपशुविशेषाः । (परामरे ति) पर्यायः । ये हस्तिन-
मपि पृष्ठं समारोपयन्ति, चमराः आरगयगावः, संघरा ये-
पामनेकशांशे शृङ्गे भवन्तः । (उरंभं ति) उरंभा मेषाः, श-
शाः शशका लोमटकाऽऽकृतयः प्रशरा द्विगुणद्वयपशुविशे-
षाः, गोणा गावः, गौहिताश्चतुर्पदविशेषाः । पाटान्तरंगं त
एव गौहिताः । हया अश्वा गजा हस्तिनः खरा रामभा, क-
रभा उष्ट्राः, खड्गा येषां पाश्वर्याः पञ्चवच्चमांशे लभ्यन्ते
शृङ्गे वैकं शिरणि भवन्ति, वानरा मकटाः, गवया गावाकु-
र्वा चतुष्पदाः, वृका इहासुगपय्याः नास्मरविशेषाः, श-
गाला जम्बुकाः, कौका उन्दुराऽऽकृतयः । पाटान्तरंगं कौका
नखरविशेषाः, माजोरा विगलाः । (कौलमुणगं ति) महाश-
कराः । अथवा कौडाः शूकराः, श्वानः कौलिकाः, धीकन्द-
लका अवनोश्च एकचतुर्विधयाः । कौलिका लोमटका ये
रात्रौ कां का इत्येवं क्वन्ति गोकर्णी द्विगुणश्चतुर्पदविशे-
षाः, मृगाः सामान्यहरिणाः । कुरङ्गाऽऽद्वयस्तु प्रागांभीहताः
शृगालवर्णाऽऽद्विविशेषास्तद्विशेषाः सामर्थ्याद्बलं गम्याः ।
महिषाः प्रतीताः । (विद्युरव ति) व्याध्रा नखरविशेषाः । कुगला
अज्ञाः, हीपिकाश्चिचिकाऽभिधाना नखरविशेषाः, श्वानश्चा-
दव्या एव कौलिकाः, तरङ्गाः अञ्जुभङ्गाः शार्दूलाश्च व्या-
ध्रविशेषाः, सिंहा हरयः, चिल्ला नखरविशेषाः एव । पा-
टान्तरंगं खिल्ला हरिणाऽऽकृतयो द्विगुणविशेषाः । तत एषां
कुरङ्गाऽऽदीनां द्वन्द्वः । (चतुष्पदविशेषाः कथं य एवमाइ एति)
चतुष्पदविधानकानि तज्जातिविशेषाः, कृतानि विहितानि
यैर्वैर्ह्यभूतैः कुरङ्गाऽऽद्विभेदं तथा ततः पूर्वपदेन कर्मधा-
र्यः ततस्तोश्च एवमाऽऽदीन् कुरङ्गादिप्रकारान्, तथा अजग-
राः शशुःपर्यायाः उरःपरिमर्षाविशेषाः, गोशूरा निःफणा-
हिविशेषाः, वराहयो दृष्टिविशेषाऽऽद्यः फणाकरणदत्ताः, मकु-
लिना ये फणाश्च कुर्वन्ति, काकादराः, दर्भपुष्पाश्च दर्भ-
करसर्पविशेषाः, आशालिका महारगाश्चोरपरिमर्षविशेषाः ।
तन्नाऽऽशालिका यच्छरीरं द्वादशयोजनप्रमाणमुत्पन्नं भव-
ति, क्षयकाले च महानगरस्कन्धावाराऽऽदीनाम अथः उत्पद्यते,
महोरगास्तु मनुष्यैश्च बहिर्भाविना, यच्छरीरं योजनसहस्रं,

प्रमाणमुत्कर्षत आस्थापयत इति । तत एषां द्वन्द्वः । तत उरगा-
विधानकानि कृतानि यैस्ते तथा । ततः कर्मधातव्यः । त-
स्य तांश्च एवमादीनि तत्तथा । क्षीरलाः सारक्षाश्च भु-
जपित्तपर्विशेषाः । सेहास्तीत्यशलाकाऽऽकुलशरीराः
शरया कायचर्मकनलकैरुत्तमका विधीयन्ते मांषाः—
नरुनकुलाः प्रतीताः । शरदाः कुललाशाः, जाहकाः
कण्टकाऽऽवृत्तशरीराः सुगुप्ताः खाडोत्तमऽऽकृतयः खाड-
हिलाः शुक्लकृष्णपट्टाङ्गितशरीराः शन्यदेवकुलऽऽदिवा-
न्यः, वातापत्तिका रुढावयवाः । गृहकाकलिकाः गृहगा-
धिकाः । एतेषां द्वन्द्वः । तत एतच्च ते सरीसृपगणा-
श्चेति कर्मधातव्यः । ततस्तेषां च एवमादीनि क्षीरलाऽऽदिप्रका-
रानित्यर्थः । तथा कादम्बाश्च हंसविशेषाः, कक्षाश्च वक्रां-
टाः, वलाकाश्च विमलकिण्टकाः, सारमाश्च दावीवटाः, आडी-
सेटीकाश्च वज्रकुलाश्च खदिरवज्रवः पारिलयाश्च शकुन्ताश्च
पापीलिकाः(?) विकाराश्च श्वेतपाण्डु पांशगाण्डुकाश्च कु-
ष्णवर्णाऽऽमना हंसा एव भासाश्च शकुन्ताः (कुलीकोपलि)
कुटीकोशाश्च कीक्षाश्च उदकगुण्डाश्च देगिकालाश्च शवी-
मुखाश्च कपिलाश्च पिङ्गलाश्च काश्च काण्डकाश्च चक्र-
वाकाश्च रयाङ्गाः उन्कोशाश्च कुरगाः, गम्भडाश्च सुप-
णाः पिङ्गगुलाश्च शुकाश्च कीराः, बर्हिणश्च कलाप-
समयूराः, मदनशालाश्च सारिकाविशेषाः, नन्दीमुखाश्च नन्द-
मानकाश्च काण्डकाश्च भूहाङ्गाश्च सनिनिश(?) समौ शङ्कु-
लशरीरा इत्येवेलज्जाः, कणालाश्च जीवजीवकाश्च नित-
राश्च वनकाश्च लावकाश्च कपिलकाश्च कपातकाश्च पारा-
पतकाश्च चटकाश्च कलविङ्गा हिङ्गाश्च कुङ्कुटाश्च नाघ्रकुङ्काः
वेमराश्च मयूरकाश्च कलपर्वजिताः, चक्रिकाश्च हृदगुण्ड-
रीकाश्च शलकाः । पाटान्तरण कर्तृकाश्च वीरगाश्च
श्रेता एव वायमाश्च काकाः, विहगभेदनाशिनाश्च वा-
पाश्च किरीदीविनः वरगुण्डश्च चर्मस्थलाश्च चर्मच-
टका चित्तप्राप्तश्च मनुष्यवहविर्बर्तिन इति द्वन्द्वः । ते
च ते (स्वचरविहाणा कए यलि) स्वचरविधानककृता-
श्चेति तथा तांश्च एवमादीनुरुपक्रमात् । एतेषु च शब्देषु
कविदप्रतीयमानार्थाः । कैचिन् प्रतीयमानपर्यायाः नामकपि
ऽपि काश्चित्प्रयोगानभिधानात् । आह च—जीवजीवकापञ्च-
लचक्रहाङ्गीतवज्रकुलपताः । काण्डकाचक्राद्वचमकुरगायाः
पक्षिजानयां ज्ञेयाः॥१॥ इति पुरेक्षाः । ते च संवहवचनताः ।
ह-जलस्थलचचारिणश्च शब्दा जलवर्णाऽऽदिस्वामान्यममुष्ण-
वायुः पक्षेन्द्रियापक्षेन्द्रियान् पशुगणान्वविधान् (विनित्य-
चउर्दिं लि) द्वे च व्रीणि च चत्वारि चेन्द्रियाणि पक्षेन्द्रि-
याणि येषां ते तथा द्वेन्द्रियाः व्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाश्च य-
थोऽस्तान् । विविधान् कुलभेदेन जीवान् जन्तुन प्रियजी-
वितानभिमतप्राणधारणान्, मरणलक्षणस्य दुःखस्य मरण-
दुःखयोर्वा प्रतिकृताः प्रतिप्रस्थितो ये ते तथा तान् वरगा-
न्तु, तपस्विनः । किमिदं प्रह-चत्नमि विनयाशयनि बहु-
संस्मिष्टप्रकर्मणः । सत्त्वा इति गम्यते । एवं तावद्व्यङ्ग्यं
प्राणवधस्य प्रकार उक्तः । अथ प्रयोजनधारिण स उच्यते । ए-
षिर्वधमागप्रत्यक्षविधिः कारणः प्रयोजनः (किं ते नि)
किं तदर्थजननतदर्थनि वा । नमस्त्यक् यथा शरीरः स्नेहवि-
शेषः, मांसं पलम्, मेदां दृढधातुविशेषः, शोणितं रक्तं, यक्ष-

हसिणकुलौ मांसप्रस्थिः, किम्फसमुद्रमध्यावयवविशेषः, म-
स्तूलिङ्ग कपालभेज्जकाः हृदयमांसम् अन्त्रं पुरीतम्, पिप्प-
लौषविशेषः कोफणं शरीरावयवविशेषः, दन्ता दशनाः एतेषां
द्वन्द्वः । तत एतेष्व इदमन्येवं विगुह्यार्थशब्दा योजनार्था । च-
मोऽऽदिनिमित्तमित्यर्थः । तथाऽस्थीनि कोशानि मित्रा नम्य
ध्यावयवविशेषाः नव्याः करजाः नयनालोचनानि कर्णाः श्रव-
णा (गदाह) कानि (नर्क) तन्त्रिणां मांसकाः धमशो नाड्यः शृङ्ग-
विषाणं देष्टा दशनविशेषाः (पञ्चुं लि) पर्व, विषं कालकूटं वि-
षाणं हस्तिदन्तः, चाला केशाः । एतेषां द्वन्द्वः । ततस्त एव हेतुवि-
न्येवं हेतुशब्दा योज्यः । ततः पञ्चयेवं द्वितीया । ततोऽयमर्थः—
अर्थिमित्राऽऽदिहेतोर्हेतौनि प्रकर्मः । तथा हिस्मन्ति च बहु-
रोक्तिप्रकर्मण इति प्रकर्मः । अत्राः पुनरप्या लोकाव्ययवहताः,
मधुकर्त्तृस्तु स्त्रीनव्ययवहतास्तदालान् तत्तपमूलाः, रमेसु
गुह्याः, मधुप्रहणार्थमित्तमावः । तथैव हिमन्येवत्यर्थः । त्री-
न्द्रियान् युक्तमकुलाऽऽदीनि शरीरप्रकरणार्थं शरीरप्रकरण-
काराय युक्ताऽऽदिकृतदुःखपरिहारार्थम् । अथवा—शरीराय, उ-
पकरणाय चोपपद्ये । अयमर्थः—शरीरसंस्कारप्रयुक्ता उपकर-
णवाधनसंस्कारप्रयुक्ता विविधेषामभिधानं प्रवर्त्तति । कि-
म्भूतान् ? कृष्णान्, कृष्णस्पर्धमनानि । तथा द्वेन्द्रियान् च
हन् (वन्था वहमपरिमण्डणं लि) वज्राणि वीरगाणि (इतर
लि) उपगुह्याणि आध्याविशेषाः । तेषां परिमण्डनार्थं भूषार्थं कु-
मिराणेण हि रजमानानि अल्पेन वज्राणि आध्यास्तु
मण्डनं एव शङ्कुकिङ्कर्त्तृतेन । अथवा—यस्याध्यास्तु
परिमण्डनार्थं चेति । तत्र यस्याय पट्टद्वयभावेन कुम्भोदना
सम्भवति, आलयाधे मुनिं माज्जाः भिद्वद्वेगु पुनरुक्ता द्वि-
घाता भवति, परिमण्डनार्थं हाराः विकरणं युक्त्यादिद्वेन्द्रि-
याणामिति । अर्थेभ्यो माविकर्त्तृत्वेन प्राणप्रत्येगुत्तया वा-
लाः, इह हन्ति इह जीवन्ति हे हिमन्ति प्राण-जवान् प्राणाणि,
तथा इमांश्च प्रत्यक्षान् एकेन्द्रियान् पृथिवीकायिकाऽऽदीन्
वरगास्तपस्विनः समारमन्त इति योगः । तं केवलमेक-
न्द्रियार्थेव, त्रयोध्यान्तान् तदाऽऽनार्थेव, किमुतान् ? तनुश-
रीरान् अत्रानान् अन्तर्धानं ज्ञानं ज्ञानात् । अश्रम्यान्ते-
प्रापकाभावान् । अत एव अनाधान योगज्ञेयकारिणायका-
भावान्, अवाप्तवान् स्वजनसंतापकार्यमायान्, कर्मणिगु-
बद्धानिति व्यक्तः । तथा अष्टगुणलक्षणमोदयाऽऽर्था ज्ञानत्वेन
मनुवृत्तिश्च मिथ्यातयादयाया जनां लाकन्तेन दुष्येते ये ते
तथा तान्, पृथिव्या विकाराः पृथिवीमयान्, पृथिवीका-
यिकानित्यर्थः । तथा पृथिवीर्वायान् अलयाऽऽर्थावयान् एवं
ज्ञेयमयानुपकायिकान् जलगतान् पुनरुक्ताऽऽदिवन्तान् शेष-
लाऽऽदिवन्तस्यार्थकार्याकाश्च अलसत्तज्जकार्याः तिलो वायु-
कायस्त्वान् वनसर्पानां वादरयन्तपतीनां समुद्राः । एत-
द्विधित्वांश्च एतद्वज्जीवकांश्च त्रयार्थानि हृदयम् । (तन्मयन-
जिप लि) तेषामनलानिलगुणवशवर्तिमणानां विकारास्तन्म-
या अलसत्तज्जकार्याऽऽदय एव, तथा तेषामेवातलाऽऽदीनां जी-
वास्तज्जीवास्तजीनका जना इत्यर्थः । तन्मयाश्च तज्जी-
वाश्चेति तन्मयतज्जीवाः । तथैव पातान्तरण-तन्मयजीवाश्चेति,
किमुतान् ? (तदाहरेति) पृथिव्यादय आचारो येषां ते
तदाचारान्तरां च पृथिव्यादीनां हास्यवर्तिन तदाहारा-
स्तान् । तेषामेव पृथिव्यादीनां परिणता वर्णमन्यस्मर्यक्षी-

यो ब्रह्मी शरीरं सैव रूपं स्वभावो येषां ते तथा तान्, अचाक्षुषान् चक्षुषाऽऽश्रयांश्चाक्षुषं चक्षुषांश्चान् । कान्वय-
विधानिन्याह- ब्रह्मकायस्त्रयसनामकमायवर्तिजीवराशिः, तत्र
भवास्त्रयसकयिकाः तान् । कियन् इत्याह अस्मभ्यान् तथा
भवास्त्रयकांश्च स्वस्माच्च वादराच्च तन्नामकमोदयवर्तिनः
प्रत्येकशरीरमिति नामकमविशेषा येषां ते प्रत्येकशरीरनामा-
नः, ते च साधारणाश्च साधारणशरीरनामकमोदयवर्तिन
इति द्व्यष्टान्स्तान् । कियन्तः?, अन्तनान्, साधारणानिव शेष-
व्यावर्णानामस्त्वेष्यन्तान् । जीवानिनि योगः । किमन्याह- प्र-
प्तिः किंभूतान्?, अविज्ञानतश्च स्वव्यपगिज्ञानतश्च सुखदुःख
अनुभवतः । एकैन्द्रियान्, अथवा स्वव्यवमजानत एकैन्द्रियान्
तमव परिज्ञानतस्त्रयानि जीवान् जन्तून् एवमविशेषः का-
र्यः प्रयोजनः (किं ते नि) किं तन्, तथर्थो वा । कर्मणं
कृत्वि, पुष्कणिषाः पुष्कर्वती वयः कोणा वा चापिनि पुष्क-
र्वती वा । (वरिषण नि) केशराः कृपसम्पन्नडागाः प्रतीताः ।
चित्तिर्मिषाद्विषयनं, मृतकद्वयार्थं दातवित्यासां वा, वेदिवि-
तिदिका, स्नानिका परित्वा, आरामो वाटिका, विहारो वीक्षाऽ-
द्याश्रयः स्तूपः चित्तिर्मिषयः प्राकारः शालङ्कारं प्रतीते, गोपुरं
प्रतीतीकपाट इत्येव । अष्टालकः प्राकारोपरिवर्थाश्रयविशेष-
ः, चरिका नगरप्राकारग्यारम्भेषु अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः,
सैन्यमार्गविशेषः, पालिवी । मेकमो विषमोत्तरगुणमार्गः, प्रासादो
नन्द्याऽऽश्रयः, विकरस्तनूद्वेगः । भवनाम चतुःशालाऽऽ-
दीनि, गृहानि सामान्यानि, शरणाणि दुष्टमयानि, लयनानि
पार्वत्यानि कुट्टिनगृहाणि, आपणा दृष्टाः, चर्यानि प्रतीमाः, देव-
कुलानि मिश्रस्वदेवप्रासादाः, विप्रसभाः चित्रकर्मवन्मण्डपः,
प्रया जलदानस्थानम्, आयतनद्वेगः, आयतनम्, आसवधः, परित्रा
जकाऽऽश्रयः, भूमिगृहं प्रतीते, मण्डपश्छायाऽऽश्रयः पटाऽऽदि-
मय आश्रयविशेषः, एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेषां कृते निमित्ते पृथि-
वी हिमन्ति इति मेवयः भाजनायमन्त्राणि सौवर्णाऽदीनि,
भाजद्वानि तान्येव मृगमयानि, क्रयाणकानि लवणाः दीन्युप-
करणान्युद्वल्लऽऽदीनि । एषां समाहारद्वन्द्वः । ततस्तस्य विवि-
धस्य चाधाय हेतवे पृथिवी पृथिवीकायिकानां हिमन्ति मन्दबु-
द्धिकाः । तथा जलं वायुकायिकांश्च हिमन्ति इति वर्तते । मज्जन-
कं स्नानं, पानं भाजनं च प्रतीतम् । वस्त्रापानं वासः स्नानं,
शौचमाचमनमेतदार्थैः कारणैः इति प्रकृतम् । तथा एष्वनं
पाचनमोदनाऽऽदि । (अल्लवणं नि) स्वनं, परमं वाऽऽनन्दीपनं,
विदेशनमन्धकारस्थवस्तुप्रकाशनमेतैः कारणैः यः समुच्चयः ।
अग्निं हिमन्ति । तथा सूपं प्रतीते, व्यञ्जनं वायुद्वीकम् ताल
वृत्तं, तदेव द्विपुटाऽऽदि । (पेरुणं नि) मयूराक्षं, मुलमास्यं, कर-
तलं हननं, स्यागवयं वृक्षविशेषपत्रं, वस्त्रं प्रतीतेतददादिभिः
यातोद्वेष्यवस्तुभिः अनिलं वायुं हिमन्ति इति । तथा आगारं
गहं (परिचारं नि) परिचारो वृत्तिः, स्यात् । ऽऽदिशो वा । भ-
वथाणि मोक्षकाऽऽदीनि । "स्वविशदभयमयवर्धय भयम्" इति
वचनात् । भोजनान्यादनाऽऽदीनि, शयनानि शय्याः, आसनानि
विष्टगणि, कलकान्यवष्टम्भनानां विनिमित्तानि, मृशलाभ्यु-
द्वल्लाश्च प्रसिद्धाः । तनानि धौणऽऽदीनि, वितनानि पटहाऽऽ-
दीनि, आतोद्यानि वाद्यानि, वहनानि यानवागाणि, वाहनानि
शकटादीऽऽनि, मण्डपाः प्रतीताः । विविधभवनानि चतुःश-
ालाऽऽदीनि, तोगणानि प्रतीतानि । विद्वङ्कः कपोतपाली, देवकुलं
प्रतीते, जालकं छिद्राप्रतीते गृहावयवविशेषः, अञ्जचन्द्रः सौ-

धविशेषः, निर्वृहकं द्वारोपरिजनपाश्वर्यविनिर्गतदाक, चन्द्रश-
लिका प्रासादोपरिजनशाला, वेदिका विनिर्दिक्ता, निःश्रिणव-
नरणी, द्रोणी नौः, चङ्करी महती काष्ठप्राप्ति, वृहत्पटलिका वा ।
कीलाः शङ्कुः, मन्दका मुण्डका, सभा आस्थानिका, प्रया जल-
दानमण्डपः, आसवधः परित्राजकाऽऽश्रयः, गन्धाः चूर्णविशे-
षाः, माल्यं कुसुममनुसन्ने विलेपनमायवर्णाणि वस्त्राणि, यूपं
युगं, लाङ्गलं सौरं, (मत्तिय नि) मत्तिकं, येन कुट्टां क्षेत्रं सृज्यन्, कु-
शिकं हलप्रकारः, स्मन्दनो रथविशेषो, यतो द्विविधो रथः-सां-
प्रातिको, देवयानरथश्च । तत्र संप्राप्तिकस्य कर्त्ताप्रमाणं वेदि-
का भवति, शिवािका पुष्पसहस्रवहनार्थं कुटाऽऽकारशिखराऽऽ-
च्छादितो जम्पानविशेषः, रथः प्रसिद्धः, शकटे गन्त्री, याने त-
द्विशेषः, युग्यं गोक्षदशपामिद्धो द्विहस्तप्रमाणविदिकापशोभि-
तो जम्पानविशेष एव, अष्टालकः प्राकारोपरिवर्त्ता आश्रयवि-
शेषः । चरिका नगरप्राकारान्तरालो अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः,
द्वारं प्रतीते, गोपुरं पुरा द्वारः, परित्रा अग्रेला, यन्त्राणि अग्रघटा-
ऽऽदियन्त्राणि, शालिका वध्यप्रोतनकाष्ठं, पाटान्तरं शालकः की-
लकविशेषः । (लउड नि) लकुटः मुमुगिडः प्रहरणविशेषः, श-
नन्त्रं महती यष्टिः, बहुनि च प्रहरणमयि कञ्चालाऽऽदीनि, आ-
वर्णानि स्फुरवाऽऽदीनि (?) उपस्करश्च गृहापकरणं मञ्जुका-
ऽऽदि । तत एतेषां द्वन्द्वः । ततश्च एतेषां कृते अर्थाश्च अन्येष्ट ए-
वमादिभिः बहुभिः कारणैः हिमन्ति तरुणान् । तथा
भोजनार्भणार्थमार्थादिकान् एतेषां प्राकारान्, सवान् स-
न्वपरिवर्जितान् उपगन्ति । दृढाश्च मृदाश्च दारुणमन-
यश्चेति प्रतीतम् । तथाविधकोषान् मानान् भाषालोभान्
हास्यरत्नपरितोकां । इह पञ्चमीलायां दृश्यः । वेदार्थीश्च
वेदार्थमनुष्ठानं, कर्त्ता जीवने, धर्मेशार्थं कदाभी-
स्येत्यां हेतोः कारणान्, स्ववशः स्वतन्त्रा, अवशास्तदि-
तरं अर्थाश्च अनर्थाश्च व ब्रह्मप्रालान् स्थावरांश्च हिमन्ति
मन्दबुद्धयः । एवंदेव प्रपञ्चयन्नाह स्ववशा प्रप्ति, अवशा प्रप्ति,
स्ववशा अवशाश्च इत्येवं (दुहउ नि) द्विविधा प्रप्ति, एवमर्थाश्च
इत्यादालापकत्रयम् । एवं हास्यैररतिभ्रालापकचतुष्टयमेवं
कृदलुप्थमर्थः । अर्थधर्मकामिच्छेति । तदेवं यथा च कृत इति
प्रतिपादितम् । अथुना 'फलप्रधानाः क्रियाः' इति न्यायान् ।
कतद्वारं द्वारमायकां कर्तुं द्वारान् प्रागुपन्यस्तमप्युद्धृष्ट्य
'कर्त्तव्येना क्रिया' इति न्यायेन कर्तुं प्रधानतया अल्पयत्न-
व्यथाया येऽपि कुर्वन्ति पापाः प्राणवधमन्येतदाह- (क-
यरेत्यादि) तत्र कर्तरे कृत्यादिकारणैः प्राणैर्नो प्रतीति
प्रश्नः । उत्तरमाह- (जे ते सोपरिह इत्यादि) तत्र शक्तैः सु-
गयां कुर्वन्ति ये ते शौकरिकाः, मत्स्यवन्धाः प्रतीताः । शकु-
नीन् प्रन्तीति शाकुनिकाः, व्याधा लुब्धकविशेषाः क्र-
रकर्मणा इत्येतेषामेव स्वकारपापिधायकं विशेषणम् । (वागुरि-
य नि) कृतिपाठः । तत्र वागुरिकाश्च मृगवन्धविशेषं वर-
न्तीति वागुरिका इति । तथा द्वीपकश्चिको मृगमन्त्राण्य-
वन्धनप्रयोगाश्च वन्द्योपायः तन्वश्च (?) तन्काएव विशेषः मत्स्य-
ग्रहणार्थं जलावतरणाय, गले च वडिशं जालं च मत्स्य-
वन्धने, चिरङ्गकश्च श्रेयोभाषणः, शकुनिं मृगमन्त्रा-
ण्य, आयसौ लोहवर्णं दर्भमयी च या वागुरा मृगवन्धन-
विशेषः सा च कूटेन या श्वायते चित्रकाऽऽदिग्रहणार्थं,
छलिका अजा सा कूटछलिका सा च, अथवा कूटे च सु-
गाऽऽदिग्रहणयन्त्रं छलिका चेति द्वन्द्वः । ता हन्ते येषां ते तथा ।

(दीर्घियं लि) कविपाठः । तत्र दीर्घिकेन चित्केन चरन्तीति दीर्घिका इति । तत उत्तरपदेन द्वन्द्वम् । अयमात्राप कयचिन्मन्त्रिदृश्यते नवरंगमकपक्षमाश्रित्य व्याख्यात । हरिकेशाश्चाश्वजालयिषेयाः कुणिकाश्च स्वर्कावशेषाः । कर्वाचत् "माश्रियं लि" पाठः । तत्र शकुनेन चरन्ति शाकुनिका इति । (विदंस् लि) विदंशन्ति इति विदंशिका शंखनाऽऽद्यः । पाशाश्च शाकुनिवन्धनवाशेषाः हस्ते येषां त तथा वनचरका शचराः, लुप्टकाश्च व्याघ्राः । मधुघातानघाताः मधुघ्राहकाः शवघ्राहकाश्चन्यर्थः । (एर्णांयार लि) एर्णा हरिणा सुगग्रहणार्थं धारयन्ति पोषयन्ति ये ते । तथा- (एर्णांयार लि) प्रकृष्टा एर्णांयाराः प्रणीयाराः, सर्गा जलाऽऽश्रयवशेषाः, इदो नदः, दीर्घिका शालिणी, तडागां प्रतीतम्, पत्तले नहुलमित्येतान् परिगालनेन च शुक्रिणोऽयमास्याऽऽदिग्रहणार्थं जलनिःसारणेन मलनेन च मदेनेन च श्रोतोरन्वयेन च जलपागमनाय मल्लिकाऽऽश्रयान् परिशोषयन्ति ये ते तथा । विषस्य कालकृत्स्य गारम्य च द्रव्यसंयोगविशेषस्य दायकाः दातारो ये ते तथा । उद्गततृणानामुद्गतवल्गराणां क्षेत्राणां दवारिगता वहिर्ज्वलनेन निर्दये यथा भवतीत्यर्थः (पलीवग लि) प्रदीपका ये ते तथा । कृकर्महागिण इमे बहवः । मलिकमुज्ज्रा लि) मलच्छुजातीयाः (किं ते लि) तद्यथा-शकाः १ यवनाः २ शवराः ३ यवर्गाः ४ कायाः ५ सुरकाः ६ उड्डाः ७ भगड्डाः ८ बालिकाः ९ पकर्णिकाः १० कुलाक्षाः ११ गौडाः १२ मिहलाः १३ पारसाः १४ कौञ्जाः १५ आम्नाः १६ द्रविडाः १७ माल्याः १८ पुलिन्दाः १९ आरोग्याः २० डोम्बाः २१ पोङ्गाः २२ गन्धहारकाः २३ वरहीकाः २४ जलाः २५ रोमाः २६ मायाः २७ वकुशाः २८ मलयाश्च २९ चुन्दुकाश्च ३० चुलिकाः ३१ काङ्कणाः ३२ वेदाः ३३ पड्डाः ३४ माल्याः ३५ महुराः ३६ आम्नाः ३७ अरण्यकाः ३८ स्त्रीनाः ३९ लालिकाः ४० स्याताः ४१ व्यामिकाः ४२ नेट्टाः ४३ (मरहट्ट लि) महाराष्ट्राः ४४ । पाडान्नरंग मुडीः ४५ मालिकाः ४६ आर्याः ४७ डोम्बिकाः ४८ कुहुणाः ४९ कैकायाः ५० हुणाः ५१ रोमकाः ५२ रग्या ५३ मरका इति ५४ । एतानि च प्रायः लुप्तप्रधावबहुवचनानि पदानि तथा चिल्लनविषयवामिनो म्लेच्छदेशवासिनः । एतं च पापमन्त्रः । तथा च जलवराश्च थलचरकाश्च (मण्डपय लि) सनवपदाश्च मिहोऽऽद्य उरगाश्च सर्पाऽऽद्यः । स्वधृग्सर्वसंभुद लि) स्वराः सर्वशः तुण्डाश्च सर्वेमाऽऽकारमुत्पलित इति द्वन्द्वः । ते च ते जीवोपधानजीवितश्रेयं किम्भारयाः । कर्षभूताः १, संखितेष्वानसंखितश्च पशूनां अग्रमल्लेश्वरार्थिगमाः यान् चान्येभ्यः मादयः कुर्वन्ति प्राणान्पातकर्मणं प्राणवधानुष्ठानं, पापाः पापानुष्ठानिनः पाप भिगमाः पापमेवोपादेशमिव्यभिगमाः । पापकथयः पापमेवोपादेशमिति श्रद्धावानाः, प्राणवधकृतरतिः काः प्राणवध एव रूपानुष्ठानाः प्राणवधकथास्वभिगमतः (तुड्डा पापं कर्तुं हन्ति य बहन्मार्गं लि) पापं प्राणवधरूपं कृत्वा बहुप्रकारं तुष्टाय भवन्ति ये ते कुर्वन्ति प्राणवधमिति प्रकृतम् । नदीयता ये प्राणवधं कुर्वन्ति ते प्रातिपादिताः । इदानीं शाश्वतं फलं ददाति प्राणवधः एतदुपपन्नयाऽऽह-बहुप्यमार्गं तस्य पावस्य फलविशेषं अयाणमाणा वहुन्ति

महद्भयं अविभ्रामवेयमं दीहकालं बहुदुःखसंकटं नरयति-त्रिकवज्रोणि इथो आउक्खप चुया अमुभकम्मवहुला उववज्जंति नरएणु हूलियं महालपमु वहरामयकुहुदंतिरंसंधिदारविहारियन्मिहदभूमितलखरफासविमपशिरयघरनारएणु महोमिगमयपतत्तदुग्धविस्सउल्लेयगणं वीभच्छदरिमिज्जेमु निच्च हिमपडलमीयलेसु य कालोभायसु य भीमगंभीरलोमहारिसणं गिराभिगमेसु निपडियारवाहिरागजरापीलिसु अइव गिच्चयारातिमिसेसु पतिभएणु ववगयगहचन्दमूरगखत्तजोडेसु मेयवामेसपडलोच्चइयूर-हिराकिमाविलीणचिकिगर्गमयादावामकुहियचिकमल्लकदमेसु कुलानलपलितजालमुम्मुरअमिखुरकरत्तथारासु निमित्तविच्छुपदंठकनितावाक्फरिअतिदुस्सहंसेसु य अत्ताणा अमरणा कहुवदुक्खपरितारणेण अणुवद्विन्नरिंरवेयसोमु जमपुत्तिसंमकुलसु तस्य य अंतोमुदुत्तल्लिखिपवषणं निव्वत्ति ये ते मरिं हुंटे वीभच्छदरिमिज्जे वीभणं अट्टिएहाक्खगंमवज्जिये अमुभगदुक्खविमहे ततो य पज्जति कुभया इदि एहि पंचहि वेएन्ति, अमुभाए वेयणाए उज्जलवलविउल्लिउलउक्कस्वफरुमपयेउपोर वीहगमादारुणाए । किं ते कंदुमहाकुंभियगणपउल्लगतवगतल्लगमदुभज्जगाणि य लोहकहाहकदगाणि य कोट्टवलिकरगकुट्टगाणि य साम्बालित्तवगगलोहकंदुअभिरमयापसरगाणि फालगविदालगाणि य अवकोडकवेयगाणि लट्ठिमयतालगाणि य गलगवल्लंयगाणि मूलगभेयगाणि य आपमपर्वणगाणि सिंसणाविमागगाणि य विवुट्टपगिज्जगाणि वउक्कमयमानिकाणि य, एवं ते पुव्वकम्म-कयमेवोवत्तता निरयगिमदहिंम संपलित्ता गाहदुक्खं महद्भयं ककमं अमायं सारिंरं मागमं च तिव्वं दुहिहं वेणुदवेयमं पावकम्मकारी वहुणि पलिआवममाणेवमाणि कलुणं पालंति ते अहाउयं जयकापियतामिना य मदे करेडभीया । किं ते अविभाव मामि भाय वण ताय जियवं ! मुय मे मरगि दुवल्लो वाहिरील्लिओऽहे किं दागाऽमि, एवं दागो गिहओ य मा देहि मे पहार उम्माये ते सुहुत्तं मे देहि पमायं करेड मा रुन वीयमामि गंविज्जे मुंच मे मरगि गाहं तएदाओ अहे देहि पाणीये, ता हं पिप उयं जलं विपलमीयलं, निविचूण य गिरयपाला तविमं तउयं से देंति कल्लेण अंजलीसु दह्ण च ते पदीविपमंभा अमुपगलत्तपपुयच्छा क्षिणा तएहा इयं कलुणाणि जं-पमाणा विपेक्खना दिमां दिमिं अत्ताणा अमरणा अ-गाहा अवंधवा वेणुविण्णहणा विपलायंति मिया व वेणं भयुग्गिमा विचूण वला पलायमाणां निरगुंका मुहं

विहादेतु लोहदेहं कलकल एहं वयशमि लुब्धमिति केइ
जमकाइया हमंता तेण य दुःखा मंते रसेति य भीमाइं
विस्मराइं रातिंति कलुणगाइं परिवतगा व एवं पलवितवि-
लायकलुणा कंदियवहुरुक्कनदियमहो परिदवियरुद्धवडका-
रवसंकुला नीमट्टो रमियमणियकुवियकुड्डयणिरयपालत-
जियगिएहणकामणपहाराछिंदभिदउप्पाटिह उक्खणाहि क-
त्ताहि विकत्ताहि य भुज्जां हणयिहणविचउभोच्छहआकड्डवि-
कड्ड किण जंयमि समराहि य पावकम्माइं दुक्काइं एवं वयण-
महप्पणमो पडिमयसहसंकुलो तासओ मया निरयगोयराणं
महानगरडडम्भमागमग्गिमा निग्गोसो सुचण अण्णिट्टा तदियं
शेगुयामे जातिजंताणं जान्ताहि । किं ते-अमिवणदव-
वणजंनपयसुइनलखागवाविकलकलितवयराणि कलंववा-
लुयाजलियगुहनिर्भगउमिणाभिण्णकंदइल्लुदुगमरहजोय-
णतत्तलोहपहगमणवाहिग्गणि इमेहि विविहेहि आयुहेहि ।
किं ते-मोगगरभुमंतिरककयसत्तिहलगयमुसलचक्रकुंतोप-
रमुसलउडडंभिमालमद्वलपडिमचम्मेदुदुगमुण्डियअमि-
खेडगखगचावनारायकगगकप्पणिगामिपरमुटंकतिकखनि-
म्पला अनेहि य पवमाइणंति असुभेहि विउच्चिणहि पहर-
णमणंति अणुवड्डतिव्वेरा परोपरं वयशं उदीरंति अभि-
हणंति तत्थ य मोगगरपहारचुप्पियभुसंसिदंसिभगमहितदेहा
जंतांपीललणफुरंतकप्पिया, कंदय मचम्मकविगता शिमु-
ल्लुल्लुणकणाट्टनामिका छिन्नहत्थपाया असिककचति-
क्खवकुंतपरमुपहारफालियवामीमंतच्छित्तंगमंगा कलक-
लक्खारपरिमितगाहडडंभंतगा कुंतगाभिन्नजजरिय-
मचवेहा विलोलंति महीतले विमुण्णिगंगमंगा, तत्थ य
विगमुणगमियालकामज्जारमरभदीवियवग्घसहलीमहद-
प्पियसुखुत्ताभिभूतंति शिचकालमणमिणंति धोरारसमाण-
भीमरूढंति अकमिता दददादागाहककड्डियमुसितक्खनह-
फालियउद्धदेहा विच्छिपंते समंतओ. विमुक्कसंभिवंधरा
वियंगमंगा कंकुरारगिद्धोरकड्डवायस्सगणंति य पुग्गो
खारिप्रदहाखलंहेतुडेहि ओवत्तिता पक्खाहयंतक्खण-
खविकिन्नतजिभिद्वियनयणनिहयो रुग्गभग्गविगयवखा
उकांसता य उपयंतनिप्पयंता भंमता पुच्चकम्मादयो-
वगया पच्छाणुसयंण डडम्भमाणा सिंदंता पुरे
कडाइं पावगाइं तहि तहि तारिमाणि ओसआच-
कणाइं दुक्काइं अणुभविता ततो वाऽऽउक्खपणं उ-
व्वट्टिया समाणा वहवे गच्छंति तिरियवसंति दुक्खुत्तरं
सुतासणं जम्मणमरखाजगावहिपरियट्टणारहं जलथल-
खहचरपरोप्परविहिंसयणं च इमं च जगपागइं वरागा दुक्खं
पावंति दीहकालं । किं ते-सीउहयतहसुहंवेयणअप्पडीका-
रअद्विजम्मणा शिचभउडिग्गवासजागणवयवंधणाल-

खंऽकखनिवायणऽद्धिभंजगनासाभंदप्पहादमणच्छनिच्छेय-
णअभिआगपावकमसंकुमारनिवायदमणाणि वाहणाणि
य मायापिनिविआगमांयपारीलीणाणि य मन्थमिगवि-
साभिपानगलगवलालखलमारणाणि य गलजालुच्छ-
प्पणाणि पउलणविकप्पणाणि य जावजीववंधंणा-
णि पंजरनिहाणाणि य मज्झनिट्टादणाणि भ्रम-
णाणि दोहणाणि य कुदंडगलबंधंणाणि वाडपरिवार-
णाणि य पंकजलनिमज्जणाणि वारिप्पवंधंणाणि य ओवा-
यनिभंगविसमणिवडणदवणिजालदहणाइं एवं ते दुक्ख-
मनसंपलिता नरगाओ आगया इहं मावमेसकम्मा तिरि-
क्खपंचिदिप्पमु पावंति पावकारी कम्माणि पमादगगदा-
सवहुसंचियाइं अनीव अस्सायकक्काइं भमरममगमच्छि-
गाइएमु जाहकुलकोडियमयमहम्मोहि शवहि चउरिंदिया-
णं तहि तहि चेव जम्मणमरणाणि अणुभवंता कालयं-
वज्जकं भंमंति नेरइयममाणितव्वदुक्खा फरिसरमणयाण-
चक्खुसहिया तहेव तेइदिप्पमु कुंथुपिपीलिकाअवीहकाइंकुमु
य जातीकुलकोडिसयमहम्मोहि अट्टंति अणुणणंति तेइंदिया-
णं तहि तहि चेव जम्मणमरणाणि अणुभवंता कालमंवे-
ज्जकं भंमंति, नेरइयममाणितव्वदुक्खा फरिसरमणयाणमं-
पउत्ता तहेव वेइदिप्पमु गंजुलयजलोपकिमियचंदणमादि-
एमु य जातीकुलकोडिसयमहम्मोहि सत्तहि अणुणणंति वेइं-
दियाणं तहि तहि चेव जम्मणमरणाणि अणुभवंता कालसं-
खज्जं भंमंति नेरइयममाणितव्वदुक्खा फरिसरमणसंप-
उत्ता पत्ता एमिदिपत्तणं पिय पुड्डविजलजलखमायुवनफ-
ति मुहुमवायरं च पज्जत्तमपज्जं पत्तयमरीगमापमाहारणं
च पत्तयमरीरजीविणमु य, तत्थ वि कालमसंखज्जं भंमंति
अणंतकालमणंतकाए फांसिदियभावसंपउत्ता दुक्खममु-
दए य इमं अण्णिट्टं पावंति पुग्गो पुग्गो तहि तहि
चेव परभवत्तगणगहणं कोटालकुलियदालणमलिल-
मलणक्खुभणुरंभणअणालागिलिचिविहसत्थयट्टणपरोप्परा-
भिहणनमारखविराहणाणि य अकामकाइं परपआंगो-
दीरणाहि य कज्जपउणंति य पेस्सपमुणिमितं ओस-
हाहारमादिणंति उक्खणणउकथणपयणकुड्डणपीसणपिट्ट-
णभज्जणालखआमोडणमाडणकुड्डणभंजणल्लेयत्तचच्छ-
विल्लुचणं तज्झाडणअग्गिदहणाइयाइं एवं ते भयपरंपरा-
दुक्खसमणुवद्धा अडंति संसारे वीहणकरे जीवा पाणा-
इवायाणिरया अणंतं कालं ।

बहुप्रकारं (तत्संख्यादि) तत्थ च पापस्य प्राणवधरूपस्य फ-
लविपाकस्य फलमिव वृक्षमाप्यमिव विपाकः कर्मणामुदयः
फलविपाकस्य फलविपाकम् (अयाणमागंति) अजायतः
वर्द्धयन्ति बुद्धिं नयन्ति, नरकनिर्देशं रतिनिति यागः । तद्दु-

द्विश्च पुनः पुनस्तत्रोपादेहेतुकर्मव्यवधानात्, किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां सा महाभया नां महाभयात्, अविश्रामवदनां विश्रान्तरहितमासात्तवेदनां दीर्घकालं यावत् बहोभिः दुःखैः शारीरमानसैः या संकुला सा दीर्घकालबहुदुःखसंकटा तां नरकेषु नित्येषु च या शोनिरुपनिर्हृतुव्यात् सा नरकनित्यवशांस्तिन्तां, ततश्च इतो मरण्यजन्मः सकासावायुःक्षयं मरणं सति द्युतास्तस्मैः (तस्मैत्यादि) च मूर्धं कविदेव दृश्यते अशुभकर्मबहुलाः कल्पकर्मप्रचुराः, उपपद्यन्ते जायन्ते नरकेषु (हृल्लियेति) शीघ्रं महालयेषु क्षेत्रस्थितभ्यां महत्तु, कथंभूतम् ? वज्रमयकुल्या रुन्दा विस्तीर्णा निस्संप्रया निर्विवराः द्वारविग्रहिताः अष्टाराः निर्मोदेवभूमितलाश्च कर्कशभूमयः ये नरकास्ते तथा । खलकामसि ? कर्कशस्पर्शाः विषमा निस्त्रजनाः निर्ययुहमूर्धं वन्धिता नारकाः कुत्सकुटा नाकापानिस्थानभूताः येषु नरकेषु ते तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । अतस्तेषु तथा महोष्णाः शरदुष्णाः सदा प्रमत्ताः नित्यतप्ताः दुर्गन्धाः अशमगन्धाः विश्वाः आमगन्धश्च कुपितेत्यर्थः । उद्विग्नं उद्विग्नैर्भूयते यस्मिन् ते उद्विग्नकाले ये ते तथा तेषु तथा बौधम्यदेशीयेषु विरूपेषु नित्यं सदा हिमपटलमिव हिमवृन्दमिव शीतला ये ते तथा तेषु च कालः आवभासः प्रया येषां ते तथा कालावभासान्तेषु च भीमगम्भीराश्च ते अत एव लोभहर्षणश्च रोमहर्षणश्चोर्वा भीमगम्भीरलोभहर्षणान्तेषु निरभिरामोपवन्भिरमणीयेषु नि प्रतीकारा अचिकित्स्या ये व्याधयः कुष्टाऽऽद्याः जरा च प्रतीता रोगाश्च सद्योघानितो ज्वरशूलाऽऽद्यः ते पीडिता ये ते तथा तेषु । इदं च नारकधर्माव्यापारकाणां विशेषतया नारका प्रकृष्टे नित्यं शाश्वतमन्धकारं येषु ते तथा तमिष्येव (?) अन्धकारप्रकाशं अतीव नित्यान्धकारनिमित्ता । अधवा-अतीव-नित्यान्धकारेण निमित्तं ये ते तथा तेषु । अत एव प्रतिभयेषु वस्तुं वस्तुं प्रतिभये येषु ते तथा तेषु व्यपगतग्रहचन्द्रस्येनक्षत्रयोनिष्वेतेषु । इह ज्योतिषशब्देन नारका शृण्वन्ते । मेदश्च शरीरधातुविशेषः, यमा च शरीरमेदः, मानं च पिशितं, नेपां यन्पटलं वृन् (पंचड ति) अनिर्विडं च पुष्यनीचराश्यां पञ्चक्रशरीरगात्राणां (उल्लिखेति) उन्कीर्णं मिश्रितं विलीनं जुगुप्सितं चिकित्साभाशेषवत् रमि कया शारीरमविशेषेण व्यापन्नं विनष्टं स्वरूपमत एव कुपितं कांथवत् तदेव चिकित्सं प्रयत्नकर्मैः कर्ममयं तदितरेषु येषु ते तथा तेषु, कुकुलनलश्च कारोपायिनः प्रदीप्तज्वाला च मूर्धुग्रव भस्माग्निः अग्निस्त्रैकपत्राणां धारामु निशिना वृश्चिकदण्डकस्य तण्डुलकण्टकस्य च निपात इति च्छः । एभिर्गोपम्यमुपमा यस्य स तथा तथाविध स्पृशः अग्निदुःसहो येषां ते तथा तेषु, अत्राणा अनर्थप्रतिपत्ताकंयजित्ता, अत्राणा स्वार्थप्रापकवजित्ता जीवाः कटुकदुःखं दाहकं दुःखं, परिताप्यन्ते येषु ते अत्राणाशाण्डकटुकु खपगितामासांतेषु अनुवदन्तिनरनरा अत्यन्तनिर्गन्तरा वेदना येषु ते तथा तेषु, यमस्य दक्षिणद्विकुलास्य पुण्याः अस्माः अयः अशुभविशेषा यमपुरुषा स्मैः संकुला येषु ते तथा तेषु, तत्र च उपपत्ता सति अन्तर्गुहस्थं कालमार्गविशेषः, लब्धिश्च वैकल्यलब्धिर्भयप्रत्ययश्च

भवलक्षणं हेतुर्गन्तमुहर्तलब्धिश्च भयप्रत्यये तेन निर्वर्तयन्ति कुर्वन्ति, ते पुनः पापाः शरीरं, किंभूतम् ? दुःखं सर्वत्रासंस्थितं, बौधम्यदेशनीयं दुर्दशनं (बीहृणमंति) भयजनकमस्तिस्नानुत्तरागमवर्जितम् असुभगं च तत् दुःखविपदं जल्पसुभगदुःखविपदम् । पाटान्तरंगाः शुभं दुःखविपदं च यत् तत्तथा, ततः शरीरनिर्वर्तयन्तान्तरं पर्याप्तोर्माद्विषयपर्याप्तमात्रमात्रपर्याप्तं भाषापर्याप्तं मनःपर्याप्तं चापगताः प्राप्ता इन्द्रियैः पञ्चभेदयान् अनुभवन्ति । कं, दुःखं महाकुर्ममपगतत्वाऽऽदीनं दुःखकारणातीनं योगः । कया कालान्त्यशुभया वेदतया दुःखरूपेत्यर्थः । किंभूतंयथाह- (उल्लेखित्यादि) तत्राज्यत्वा विपत्तिलेशनायकलाङ्कता बला बलवती निवर्तयितुमशक्या विपुला सर्वशरीरावयवव्यापिताः । पाटान्तरंगा- (तितलं ति) चीन् मनोवाक्कायस्तुल्यव्यापिभवति या सा चित्तुला, उन्कटा प्रकर्षयन्तवर्तिनी, स्वरमसुदृशिलावत् यद् द्रव्य तन्मस्पातजनिता खरा, परमं कर्कशं कुपमागदालमिव यत्तन्मस्पातसंभवाः परमाः प्रचण्डाः शीघ्रं शरीरव्यापिकाः प्रचण्डापरिवर्तितव्यादा प्रचण्डा घोरा भूमिति जीवितल्लयकारिणी श्रौदारिकवतां परिजीवितात्पञ्जा वा ये ते तथा, घोरास्तत्प्रवर्तिन्यान् घोरा इति । (बीहृणमंति) भयाव्यादाङ्काः । किमुक्ते भवति ?-दाहणा, तत्पतेयं कर्मधारयः । अतः तथा वेदयन्तीति प्रकृतम् । (किं ति) तद्यथा-कन्दलौही, महाकुम्भी महत्तुला, तयोः पत्रं च भक्कस्येव (पडलं ति) पत्रनिविशेषस्य पृथुकस्येव (तवगं ति) तापिका, तत्र तलनं च मुकुमारिकाऽऽदेरिव औष्ट्र अर्चरीयव भजनं च पाकविशेषकर्म चण्डकाऽऽदेरिवेति वृन्ताऽऽस्मान्नि च लोहकटाहं कथनानि चण्डुगमस्येव (कण्टं ति) क्रीडा, तेन बलिकर्मणं चण्डिकाऽऽदेः पुण्यां पश्चाद्विशोषादार्थविधानम् । पाटान्तरं- कण्टाकाङ्ककारिया " दुर्गा तस्यैव कण्टाय वा प्राकाराय बालिकर्मणं, तच्च कुट्टनं च कुटिलविकर्मणं वैकल्यकर्मणं वा कुट्टनं वा चूर्णनं तानि च शालमस्या वृत्तविशेषस्य नादगात्रा यं लोहकण्टका इव लोहकण्टकास्तेष्वभिभरन् चार्पोल्लकर्मामुत्वाऽऽगमनमपसरणं च निवर्तने शालमलोत्पिणाप्रलोहकण्टकाभिभरणापसरणः स्फोटनं च स्रक्हागणं च विदारणं च विविधप्रकारैर्गर्जति । तत्रायकाटकयन्त्रानां वाद्विग्नस्यां पृष्ठदेशं कथनानि याष्टः शतताडनानि च प्रतीतानि, गलकं कण्डं बलात् हटात् यान्युल्लम्बनानि वृत्तशाखाऽऽद्विष्टानि तानि गलकम्यः लोभलम्बनानि शलाग्रभेदनानि च व्यक्रान्त्यादेशप्रपञ्चनावः सत्यार्थदिशता विप्रतारणानि, विस्मयविमाननानि च तत्र विस्मयनानि निम्नतानि, विमानान्यपमानजननानि (विष्टु-द्वर्णज्जणार्ण ति) विष्टुप्रानाम एते पापाः प्राप्नुवन्ति, स्फुटनं पापफलमित्यादि चार्थनिर्वादितानां प्रययानानि बध्यभूमिमात्राणां विष्टुप्रणयनानि बध्यशतानि व्यक्रान्तिनाम्येव माता उपगन्तिभूमिंयेषां तानि बध्यशतमात्रकाणि, बध्याऽऽद्विष्टतुःस्वानीत्यर्थः तानि चर्वाभयक्रूरमंग तं पापकर्मकारिण इत्यनेन संवन्धः । (पुत्रकर्मकयवशेषावतलति) पूर्वकृतकर्मणां सञ्चयेनोपनता आप्रकमन्तापा ये ते तथा निर्य एव अग्निनिर्वापितस्तेन महाग्निनेव संप्रदीप्ता ये ते तथा गाढतुःस्वां गाढतुःस्वां द्विविधां वेदनां वेदयन्तीति योगः । किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां ना तथा

तां कर्कशां कठिनद्रव्योपनिपातजनितान्वात-असालामसाना-
ऽऽस्पृश्येदनीयकर्मभद्रप्रभां शरीरं मानसीं च तीव्रा तीव्रा-
नुभागबन्धजनितां पापकर्मकारिणस्तथा बहूनि पहयोपमसा-
गरोरमाणि करुणा दयाऽऽस्पृश्यभूताः करुणं वा पालयन्ति
ते इति पूर्वोक्ताः पापकर्मकारिणः (अहाउतं ति) यथा-
बद्धमायुक्तपादयाऽपि वेदन्त्या तपोकथ्यन्त इति भावः । तथा
यमकार्यिकैः क्षिणविक्षुण्णदेवनिर्वायाऽऽभिरितसुरैरम्बा-
ऽऽदिभिरित्यर्थः । ज्ञानितोत्तरपादिनभया यमकार्यिकत्रासिता-
स्था च शब्दमार्त्तस्त्रेण कुर्वन्ति भीताः सन्तः । (किं ते सि) त-
द्यथा- (अविभाव सि) हे अविभाव्य अविभावनीयस्वरूप !
(स्वामिं सि) हे स्वामिन् (भाय सि) हे भानः (वप्य सि) हे
वप्य हे पितः इत्यर्थः । एवं हे तान (जितवं ति) हे जितवन् प्राप्त-
जय जीतं वा (मुञ्च सि) मुञ्च (मां सि) मां (मंगमिं सि) म्रिये ।
इह च नाराकां बहुवचनप्रक्रमैःपि यदेकवचनं तदेकापितं तत्
जान्यपक्षे छान्दस्यवाद्या इति । यतः दुर्बलो व्याधिपीडितोऽहं
(किं दास्य सि सि) किमिदानीम् अस्मि भवसि (एवं दास्यो
ति) एवं प्रकारं दास्यो गौत्रं । निर्यथेष्ट निर्युणश्च, मा देहि
मे मम प्रदानम् । उस्मानेनं मुहुरन्तं मे देहि सि) उच्छ्रांसं
उच्छ्रयनम्, एतं अधिकृतम् एकं वा मुहुरन्तं यापय मे
मां देहि इति प्रसादं कुरुन्, मा कुरुष्व (?) विश्रमामि
विश्रमं करंगमि (मेविज्जं ति) श्रेयकं श्रीवाचन्यन्तं मुञ्च-
(मे) मम यतो (मंगमिं सि) म्रियं तथा गाढगम्यर्थम् । (त-
रहाउतं ति) कृष्णाऽऽदिनः रंगामिनः, अहम् (देहि सि)
दत्त पानीयं जलम् इति नारकैण उक्ते सन्ति नरकपाला यद्
भगवन्तं तदाह- (ता इति) यदि त्वं पिपासितः सन् अहं,
नादेह इति वाऽऽमन्त्रणं, पिब इह जलं विमलं शीतलम् इति
पानशुश्रूषाः, भणन्तीति गम्यन्ते । यदुत्तमा च निरयपालाः
तस्मै प्रयुक्तम् । (से) तस्य ददति कलशेन अञ्जलिषु दद्मा
च तज्जलं प्रथेपिताङ्गपात्राः करिणसकलगात्राः अश्रुभिः
प्रमल्लङ्घः प्रप्लुतं अक्षिणा येनां ते अग्रप्रमल्लप्लुताक्षाः
(छिण्हा तदाह इयम्ह सि) इयं सि इति भिन्नक्रमः । तस्य
च एवं सम्बन्धः, छिन्ना कृष्णा अस्माकम् इति एवं कृपा-
णि करुणानि, वचनानि इति गम्यन्ते । जल्पन्तो विपलायन्ते
च इति योगः विप्रेक्षमाणः (दिव्यो दिसें ति) एकस्या दिशः
सकाशान् अन्त्यां दिशम् अत्राणा अनधेप्रतिपातवर्जित-
तन्वात् अशरणं अथेकारकविरहिताः अनाथाः योगक्षेम-
कारिविरहिताः अवाधवाः स्वजनरहिताः बन्धुविप्रहीणाः
विधमानवाधवविप्रमुक्ताः कथञ्चिदेकार्थिकानि अपि एतानि
पुनः न दद्यात्, अनाथनाप्रकथ्यमानपादकादिति । वि-
पलायन्ते च नश्यन्ति च. कथं? सुगा इव वेगेन भयान्निद्रा
इति गृहीत्वा च यत्नात् हतान् इत्यर्थः । नारकादिति गम्यन्ते ।
तेषां च विपलायमानानां निरनुकम्पा यमकारिका इति योगः ।
मुञ्चं विघाट्य विदार्य लोहदण्डैः (कलकलं एहं ति)
कलकलशब्दयोगात् कलकलं, पूर्वोक्तं प्रयुक्तम् इह स्मर्यते ।
“रहं ति” वाक्पालङ्कारः । वदन्ते मुञ्चं क्षिप्रम् केचित् यमका-
यिका अम्बाऽऽदयः । किभूताः ? हसन्त इति । ततो नारका
यत् कुर्वन्ति तदाह-तन् च तमत्रयुणा दग्धाः सन्तो (रस-
न्ति च प्रमर्गन्ति च । किभूतानि वचनामीत्याह-भीमानि
भयकारीणि विश्वराणि विकृतशब्दानि, तथा रुदन्ति च
करुण हानि कादयकारिणि । क इवेत्याह-पारायता इवेति

एवंप्रकारो नियोगः श्रूयते इति सम्बन्धः । प्रलपितम् अन-
र्थकभाषणं, विलाप आर्त्तस्वरकरणं, ताभ्यां करुणो यः स
तथा, तथा क्रन्दितं ध्वनिविशेषकरणं, बहु प्रभूतम् (रुञ्च
ति) अश्रुविमोचनम् (रुदितं ति) आराटीमोचनम् । एतेषां
एतानि वा शब्दः यत्र स तथा तथा, पार्श्वदेवनाञ्च विलपिताः ।
वाचनान्तरे पार्श्वविपलाञ्च करुणित्वा रुद्धाश्च बद्धकाश्च य
नारकाः ते तथा तेषां य आरव्यः तन् यः संकुलः स तथा
निमुष्टो नारकैः विमुक्तः आत्यन्तिको वा तथा रसिताः
रुतशब्दाः भक्षिताः रुता व्यक्त्वचनाः कुपिताः रुतकापाः
उत्कृजिताः रुताऽऽप्यक्रमहावचना यो निरयपालाः तेषां
यस्यजितं-ज्ञास्यसिरे पापाः । इत्यादि भणितं नारकविषयं
(गिरहं सि) गृहाण कामं लब्धयेत्यर्थः । प्रहारां लकुटा-
दिना छिन्दि खड्गाऽऽदिना (भिदि) कुन्ताऽऽदिना (उष्णाङ्गिहं
सि) उष्पादय भूतलानि दुःखिण (उष्मणाहिं सि) समुच्चन, अस्मि
गोलकवादादिकं रुतं कर्तय नायाऽऽदिकं विकृतं च विवि-
धप्रकारैः (भुञ्जां सि) भूयः एकदा हन्, पुनरपि पाठा-
न्तरं भञ्ज आमर्दय हन नाडय क्रियायां हनशब्दां निपा-
नः । (विहणं सि) विशेषेण नाडय (विच्छृम्भं सि) विस्ति-
प तपुकाऽऽदिकं मुखे विकीर्णं वा कुरु । वाचनान्तरे विच्छु-
भ निष्कपय इत्यर्थः । (उच्छुद्धं सि) आधिपत्येन क्षिप, प्रवेश-
य इत्यर्थः । आकृष्ट अस्मिमुखम् आकर्षणं कुरु, विकृषा वि-
परीते विकर्षणं कुरु, किं न जल्पसि ? वाचनान्तरे तु किं न
जानामि ? स्मरं हे पाप ! कर्माणि दृष्टवानि, एवमस्मत्प्रकार-
णं यद्दत्तं नरकपालप्रतिपादनं तेन महाप्रमदो रूपांरो
यस्य स तथा । (पडिमुयं सि) प्रतिमुनः प्रविशश्चः त-
त्-
रूपो यः शब्दः तेन संकुलः भ्रान्तकः । वाचनान्तरे तु-“वी-
हणश्चो नाशयान् पदमश्रो अश्रयोश्चो सि ” एकायाः । सदा
सर्वदा, केषां भ्रान्तक इत्याह- (निरयगोयराणं) नरकवर्ति-
नां (महानगराऽऽकलान्तरासीं सि) दृष्टमानमहानगर-
घोषसदृशानियोगं महाध्वनिः श्रूयते अत्रिचः (तर्हि यं सि)
तत्र नरकैः केषां संबन्धीत्याह- (नरैरयानं) किभूतानामि-
त्याह-यारमानानां कदर्थ्यमानानां यातनाभिः कदर्थनाप्र-
कारैः । (किं ते सि) कास्ता असिबन्तं खड्गाऽऽकारपञ्चनं,
दर्भचनं प्रतीतं, दर्भपत्राणि क्षुद्रप्राणि तद्वप्राणि च भद्रकानि
भवन्तीति तथातनादितुल्योत्कृष्टम् । यत्र प्रस्तरा वरमुऽऽदि-
पायाण्यन्त्रमुद्रपायाणां वा यन्त्राणि च पायाण्यन्धेति वा
यन्त्रपायाणां सूचीतलमूढं मुखसूचिकं भूतलं सारवः, यः
क्षारद्रव्यभूतवायुकलकलं (त सि) कलकलायमानं यत्
त्रयुकाऽऽदि तद्वृत्ता धेनुरयविधाना या नदी सा कलक-
लायमानवैतरणी कदम्बपुष्पाऽऽकारा बालुका कदम्बबालुका
ज्वलिता वा गुहा कन्दरा सा । ततो द्रष्टुः ततोऽपि वनाऽऽ-
दिषु यन्त्रिगन्धनं प्रक्षेपणस्तथा उष्माण्यं अत्युष्णं (फट्टरुञ्जं
सि) कण्टकवर्तिनं दुर्गमं रुद्धगानिकं रथशकटं यथा-
जन्तु गवामिव तत्तथा, तस्मै लोहदण्डं लोहमयमात्रं यद्दत्तं
स्वयमेव वाहनं च परैर्गवामिव तत्तथा । ततः पदत्रयस्य द्र-
ष्टुः । (दर्भेति ति) एतैर्वेद्यमानैर्विचित्रैः परस्परं देवनामुद्दि-
श्यन्तीति योगः । (किं ते सि) तत्र सा मुर्गाऽऽयोनः सु-
सुरिष्टः प्रहर्षाविशेषः, (करकयं सि) करकं करपत्रं, शक्तिः
प्रिशूलं, हलं लाङ्गलं, गदा लकुटीश्वरः, सुशूलं चक्रे कुन्तं
च प्रतीतं, तोमरो भाष्यविशेषः, शूलं प्रतीतम् । (लउड सि)

लङ्कट, भिण्डिमालः प्रहरणविशेषः । सज्जलो भङ्गः, पटितः प्रहरणविशेषः । चम्पेद्वेति । चर्मवेष्टितं पाणवविशेषः । दृष्यो भृगुरविशेषः, मण्डिका मुष्टिप्रमाणपापाण एव अविषटकम् अविना सह फलकः खड्गः केवल एव, चापे धनुः, नागच आयसो वाणः, कणको वाणाविशेषः । कल्पनी कान्तिकाविशेषः, घापी काष्ठयत्नसंपादकविशेषः । परशु कुडागविशेषः । तत्र एतेषां द्रव्यस्तरां च न दृष्ट्वा इव तदीया निर्मलाश्चैत कर्मधारयः, तत्स्मृतिरिति व्याख्येयम्, तृतीयावहुवचनलोपदेशादिति । अन्वयेयमादिभिः अशुभैर्धर्मैः प्रहरणशक्तिरभिप्रेतः अत्रुपलान्प्रविरा अविच्छिन्नोक्तवैभवाः परस्परमन्योऽन्ये वेदतामुदीरयन्ति नारका एव तिसृष्यः नरकपृथिवीभ्यः, परतो नरकपालानां गमनाभावात् । (तथ य ति) तत्र च परस्परभिषेकनेन वेदतोदीरणेन सूक्ष्मप्रहारचूर्णितं । भुमुष्टिभिः संभंगो मथितश्च विलोडितो देहो येषां ते तथा यस्मात्पपीडनेन स्फुरन्तश्च कलिपताश्च जिवाः यस्मात्पपीडेन स्फुरन्कलिपताः (केह्यत्ति) केचिद्व नरक सचमर्काश्चभेगा सह विकृताः, उक्तानां पृथक्कृतचर्मणं कल्पितम् । तथा निर्मलाल्लूतकर्णोष्ठनाविकाः किञ्चिद्दहन्तया आनककवतीदणकुन्तपरमनां प्रहतिः स्फाटिता विदारिता ये ते तथा, वास्या संतक्षितान्यद्गोराह्मनि येषां ते तथा । ततः पट्टम्यस्य कर्मधारयः । तथा (कल ति) कलकलायमानवातेण यस्मात्परिहृतं परिपेकः तेन गाढमन्यथोऽङ्केन (नि) दृष्टमानं गात्रं येषां ते तथा, कुन्ताप्रमिश्रो जर्जरीतश्च सर्वो देहो येषां ते, ततः कर्मधारयः (विलोपति ति) विलुङ्गितः । लुण्ठनार्थः । महीतले भूतले (विमुष्टिर्यगमाय ति) जातेयपुकाहापाङ्गाः घाचनान्तरं तु निगताप्रतिज्ञाः (तथ य ति) तत्र च महीतलविलोमेन वृकाऽदिभिः विलिप्यन्ते इति यावत् । तत्र वृका ईहाभृताः (मुणय ति) कौलयाः, शृगालाः, गोमायवः, काकाः वायसाः, माज्जनाः विडालाः, मृगधाः परमराः, शीपिका चित्रकाः । (विगय ति) वैयाघ्राः व्याघ्रापत्यानि, शार्दूला व्याघ्राः, सिंहो प्रतीता । एते च ते दपिताश्च दमाः लुधामिभूता वुभुक्षिता इति ते तथा ते । नित्यकालमनामनैः निर्मोर्जनेयोरा दारुणककारिणः अस्मन्तः शत्रूयमाताः भीमकाश ये ते तथा, तः, आकस्य दृढे दंष्ट्राभिर्मादमन्यथे (डक्क ति) दष्टाः । कहेय (ति) कुशाश्च आकपिता ये ते तथा, सुर्वीदगन्धैः स्फाटित उद्धो देहो येषां ते तथा । ततः पट्टम्यस्य कर्मधारयः । विलिप्यन्ते विकीर्यन्ते, समनतः, कम्पिताः । विमुक्तुर्नैवकथताः शरीरकृताङ्गमेतानां तथा व्यङ्गितानि विकलीकृतान्यद्वा इति येषां ते तथा, तथा कङ्काः पक्षीयशयः, कुरग उक्कोशाः, गृध्रा शकुनिवेशयाः, घोरकृषा आनकृषा ये वायनाः तेषां ये गणास्तेषां (पुनो ति) समुच्चयार्थः, सरोः कंकशा, स्थिरा निश्चलाः, दृढाः अमकुरा नखा येषां ते तथा, तथैव तुल्यं येषां ते तथा, ततः कर्मधारयस्तेषां उपान्तयः पक्षेगहताः पक्षाऽहता तीक्ष्णतलेः विलिताः आकृष्टा जिह्वाः आच्छिन्ने वाऽऽकृष्टे नयने लोचने, निर्दयं च निष्कृप यथाभयेव तथा (श्रोक्कं ति) आकृष्णं जम्बे विकृते च वदने येषां, पाटान्तरं "अलुगं ति" अवलुगतिश्च जिह्वाणि विकृतानि गात्राणि येषां ते, तथा उक्कोशस्तश्च कन्दस्तश्च उपपन्नतो धमन्तः पूर्वकर्मोद्-

यापयता इति च पदचतुष्टयं व्यङ्ग्यम् । पक्षादनुशयनं पक्षास्तापेन उल्लमानाः निन्दन्तो जुगुप्समानाः (पुने कडानि) पूर्ववधकृतानि कर्माणि क्रियाः पापकानि प्राणतिपाताऽदीनि ततः (तर्हि २) ते तस्यां रत्नप्रभाऽऽदिकायां पृथिव्याम्, उरुहृष्टाः स्थितिर्को नरक तादृशानि जम्मान्तर उपाजितानि परमाधार्मिकोदीरितनरकप्रीतिरितिवैचित्र्यव्यकरणाणि (उस्मगणानि कुराणं ति) उस्मसं प्राप्युषेण (चिकृणां ति) दुर्विभावानि दुःस्थानि अनुभूय ततश्च निरयाद्यापुःक्षयिषोऽपूनाः सन्तो बहवो गच्छन्ति निरयस्वनि निरयस्यानि यतोऽस्या एव मनुष्यपूययन्ते दुःखैस्तमां अनन्तोत्सर्गियवसर्गिणीकायस्थानिकस्यान् तस्यां सुदाम्यां दुःखाऽऽश्रयन्त्यान् जन्ममरणजगदाधीनां या परिचरन्ता पुन पुनर्भवतानि तानि नरकघटा या सा तथा तां निरयस्वनि जलस्थलवचराणां परस्परं विहसिन्तस्य विविधव्यापादनस्य प्रपञ्चो विपत्तागो यस्यां सा तथा, तस्यां तस्यां च इदं वक्ष्यमाणप्रत्यक्षे जगत्कटेन केवलमागमाम्यः, किन्तु जङ्गमजन्तूनां प्रत्यक्षप्राणभित्तयया प्रकटमेवेति, वरगास्तपामिनः प्राणवधकारिण इति प्रकम् । दुष्टं प्राप्नुवन्ति दीर्घकालं या च (किन्ति ति) विपत्तागो शान्तिगन्तुपणाजुद्धिदेवता तथा अप्रतीकारं स्तुतिकर्माऽदिरहितम् । अर्थात् तत्र कान्ताजन्म निरयं भवेत्तेद्विभूतानां मृगाऽऽदीनां वासोऽन्येनाने जायते च अनिद्रागमने वधो मार्गं वधने नैवमेव तादने कुट्टनम्, अङ्कनं नमाय शालाकाऽदिना चिन्हकरणे, निरातने गर्ताऽदिप्रलपणमस्थिभञ्जने कौत्सामर्दने, नास्यभेदे नासिकाविषयकमगं प्रहतिः (दमगं ति) दमनमुपताप जुद्धिदमनमवयवकानंम् अभियोगप्रापणे दृष्टाश्यापारमर्दने, कनक्ष चर्मपरीक्षा, अक्षो मृगे, आगं च प्रचरगर्गाः (?) या दृष्टान्तर्धानिनां लाटशालाका तस्यां निपातः शरीरे निवेशने दमने शिलाप्रहरणं ततो दृष्टः । ततः एतानि प्राप्नुवन्तीति प्रकम् । वाहनानि च भारस्थानि गम्यम् । मानाभिनुविप्रथेनाः श्रोतानां नायामुष्माऽऽदिप्रधानां च परिपीडनानि रज्यादिदृष्टव्यनेन वायनानि धातं तातं, तथा शोकपरिपीडितानि वा ततो दृष्टः । तत्तत्तानि च शस्त्रं चाग्निनक्ष विपं च प्रभिन्नानि, तेरभिवातश्चाभिभजनं गलस्य कण्डस्य गवलस्य शूङ्गस्याऽवलनं च मोटनमथवा गलस्य चलदायलने मार्गे चेतानि च गलेन वाडशान, जलेन वाऽऽनाथेन (उल्लुपणाणि ति) जलमथ्यामन्याऽऽदीनामुल्लसणाकर्षणानि धातं तातं, तथा (पडलने) पथने विकलने छेदने ते च यावज्जीविककथनानि पञ्जरनिरोधनानि चेत पट्टयं व्यङ्ग्यम् । स्यूयाश्चिपेटनानि वा स्वकीयानि कार्यानि कालानार्थः । धमनानि महीध्यादीनां वायुपुरगणानि, वेहनानि च प्रतीतानि, कुदमंडेन वधनविशेषेण, गले कण्ठे यानि कथनानि तानि तथा, वाटेन वाटेन वृषयेण । परिधारनानि निराकर्षणानि यानि तानि तथा तानि पट्टजलनिमज्जनानि कर्मप्रयत्ने धालनानि, वारिप्रयशतानि च जले क्षेप, तथा- (श्रावाय ति) श्रावयानं पुर्णं गर्तोयशेषं उडक्क इत्येवंकेषु एतेन निषङ्गो भञ्जनं गात्राणामवगतानिभङ्गः । स च विषमप्रापयेन शूङ्गाऽदिः निपतने विषमनिपतने तच्च दद्यादभिभ्योलाभिर्दहनं चेति तानि आदिभ्यो तानि तथा कर्माणि प्राप्नुवन्तीति यावत् । तदनुक्तप्रापयेन ते प्राणधानि दुःशयने प्रदीप्ताः नरका-

दागता इह नित्यग्लोके, किभूताः ? सावशेषकमाणः नित्यं पञ्चेन्द्रियेषु प्राप्नुवन्ति पापकारिणः । कानीत्याह—कमाणि कर्मजन्तयि, तु कानीति भावः । प्रमादरागादेर्वह्निं यानि सज्जितान्युपजितानि तानि तथा, अनीवाऽऽप्यंशशातकं शानि अशानेषु तु स्वपु मध्ये ककशाति कटोरानि यानि तानि तथा, भ्रमरमशकमहाकाऽऽदिषु चेति समग्र्या पक्ष-धेयात् अभ्रमाऽऽदीनामिति व्याख्येयम् । चतुर्गिन्द्रियाभिमितं स्वसम्बन्धीयम् । अथवा चतुर्गिन्द्रियाणां भ्रमराऽदिषु ज्ञानि कुलकोटीशतसहस्राणि तानि तथा तेषु नष्टसु (नहि २ च व सि) तत्रैव तत्रैव चतुर्गिन्द्रियज्ञानाविषयः । जन-नमरगान्यनुभवन्तः कालं संस्मृत्यतः संस्मृतातयवसहस्रलक्षं भ्रमरानि किभूताः ? नगरकमालानिदुःखाः स्पर्शनरसनघ्राण-चक्षु सहिताः इन्द्रियचतुष्टयोपता इत्यर्थः । तथैवेति यथैव चतुर्गिन्द्रियेषु नष्टेषु बोध्यं येषु ज्ञानतायुभवन्तः, भ्रमरानि त-प्रकृतम् । एतदुव प्रपञ्चराह—कुश्विपिपिलिका अग्रिकाऽऽदि-फेपु च ज्ञानिकुलकोटीशतसहस्राष्ट्यादिन्द्रियगमानन् चतुर्गिन्द्रियगमवधेयं तवरं (गंडुल्य सि) अलसी (जंदुग्य सि) अनाः । तथा (पना एमिदियत्तणं पि य सि) न केवलं प-ञ्चेन्द्रियाऽऽदिष्वमेव प्राप्ता एकैन्द्रियत्वमीप प्राप्ता तु स्वमु-द्यं प्राप्नुवन्ति इति योगः । किभूतमैकन्द्रियत्वमित्याह—पृथिवीराजः जल तमास्त्वयनसर्पान् उव्वपिचत्त एकैन्द्रियत्वं तस्यैवप्रायंवांचयन्, पुनः किभूतं तन्मृदं बादरं च तत्क-र्मनोदयं । तथा पयोमपयानं च तत्कर्मणोपायमेव, तथा प्रत्येकशरीरनायकर्मनोपायं प्रत्येकशरीरनामैवाचयन्ते । साधारणशरीरनायकर्मसम्यायं च साधारणं पयोऽऽदि-पदानां कर्मपायः । चः सनुअरं । एवंचिं चैकैन्द्रियत्वं प्राप्ताः कियन्तं कालं भ्रमरानि न हिनाऽऽदि—“ पयंयत्वादि ” (नथ चि सि) तत्राप्येकैन्द्रियत्वं प्रत्येकशरीरं जीवनं प्रा-णधारणं येनां ते प्रत्येकशरीरजीवितास्तेषु पृथिव्यादिषु, चकार उत्तरवाक्यविज्ञाय सनुयथार्थः । कालमसंस्मृत्यतः भ्र-मन्ति, अनन्तं कालं वाऽनन्तकार्यं साधारणशरीरैरपिचयः । आह च—“अरुपेत्वेनपिपिलिओ—सिण्णोउ एमिदियाणु उ च-उरहं । ता चैव ऊ अण्णेना, वणस्सए उ बोधवं ॥१॥” इति । किभूतास्तैः ? स्पर्शनेन्द्रियभावेन परिमाणं तत्तथा वासं प्रयुक्ता ये ते तथा तुः स्वसमुद्यममिदं पयमाणाभिमते प्राप्नु-वन्ति, पुनः पुनः तत्रैव एकैन्द्रियत्वं इत्यर्थः । किभूताः ? परः प्रकृष्ट-तत्त्वोत्कृष्टकार्यस्थिति कत्वाद्भ्य उत्पत्तिस्थानं तदगणं वृक्षगुच्छाऽऽदिद्वन्द्वसहस्रो यत्रैकैन्द्रियत्वं । पादान्तरे तु प्रभ-वतदगणं गहनं यत्तत्था । तत्र तु स्वसमुद्यममाऽऽह—कुहालो भूखनित्रं कुलिकं हलविशेरस्नाभ्यां (दालणं ति) विदारणं यत्तत्तथा, एतत् पृथिवीयनस्नाभ्यां तु लकाराणमुक्तं, सलिलम्य मलनं च महेनं (खुभयं ति) लोभणं च सञ्चलणं (वभणं ति) रो-धनं च तानि सलिलमलनल्लोभणरोधनानि, अननापकायिका-नां तु सुसुकम् । अनलानिलयोरभिधातयोर्विधेयः शब्दः स्व-कायपरकार्यभेदेयं घटनं संघटनं तत्तथा । अनेन अग्निवा-य्वोदितः स्वसुकम् । परस्परऽऽहनेनन यम्प्राणं च प्रतीतं वि-राधनं परितापनं ते तथा तेषां द्रव्योऽस्तनानि दुःखानि भव-न्तीति गम्यम् । तानि किभूतानि ? अकामकानि अनभिलषणी-

यानि । एतदेव विशेषेणाऽऽह—परप्रयोमादीरणाऽऽदिभि स्वव्य-तिरिक्तज्ञानापागदुःखोपादानाभिमितप्रयोजनाभिरिति हृदयम्, कार्यप्रयोजनं अत्र अथकर्मण्यप्रयोजनं । किभूतं ? प्रत्यपशु-निमित्तं कर्म कर्मणादिहेतौ सफलत्वात्प्राप्तद्वन्द्वनिमित्तं च या-न्यीयथा । आरादीनि तानि तथा । उच्छन्ननसुपाटनम् उत्तरका-चनं त्वयोपनयनं पाकं कुटनं चूर्णनं पेषणं घट्टाऽऽदिना दल-नं पिष्टनं ताडनं भजनं आद्यपञ्चमं नालम् छालनमापोटनमाप-ज्जुनं शाटनं स्वत एव विशारणं स्फुटनं स्वत एव हृष्टीभावग-मनं भज्जनमामहनं छुदनं प्रतीतं, तत्तत्र काष्ठाऽऽदिषु वाष्पा-दिना विलुञ्जनं लोमाऽऽद्यपनयनम् अन्नभोजनं नरप्राप्तपक्ष-वफलाऽऽदिपाननम्, अग्निदहनं प्रतीतम्, एताभ्यामिदं येषां तानि तथा, तु खान्येकैन्द्रियाणां भवन्तीति गम्यम् । एकैन्द्रियाधि-कारं निगमयन्नाह—पचसुककर्मणं ते एकैन्द्रियाः भवपरम्परा-सु यदु ह स्वं तत्समनुवहमवविच्छन्नं येनां ते तथा, अटन्ति संसार एव (वीहणुका सि) भयङ्कराः भवजीवाः प्राणा-तिपार्तान्नरताः अनन्तं कालं यावदिति ।

अथ प्राणानिपातकारिणां नरकादुद्बृत्ता मनुष्यगतिगता यादृशा भवन्ति तथोच्यते—

जे वि य इह माणुसत्तणं आगया कहे वि नरगाओ उव्वट्टिया अथप्पा ने वि य दीमंति पायसो विकय-विगलरूपा खुजा बडगा य वामणा य बहिरा काणा कुंटा य पंगुला विपला य भूया य मम्मसा य अंधिष्ण-गणगचक्खुविगिहयमपिण्णयाहिरोगपीलियअप्पाउयसत्त-वञ्जवाला कुलक्खुक्किमादेहदुव्वेलकुंययणकुप-माणकुमंडिया कुरुवा किवणा य हीगदीरामत्ता शिचं सोक्खपरिवज्जिया असुदुक्खभागी खरगाओ उव्वट्टिता इहं सावसेसकम्मा एवं नरगतिरिक्खनाणि कुमाणसत्तं च हिंदमाणा पावन्ति अण्णेनाइ दुक्खाइ पावकारी, एसा सो पाणवहस्स फलविवाओ इहलोइए परलोइए अप्पसु-हो बहुदुक्खो महब्भओ बहुरपपगादो दासणो ककमो असाओ वाससहस्सेहिं मुच्चती ण य अवेदयित्ता, अथि ह्र मोक्खो त्ति, एवभाहंणु णायकुलणंदणो महप्पा जिणो उ वीरवरणामपिओ कहेसी य पाणवहस्स फलवियागं ए-सो सो पाणवहो पावो चेदो र्हो क्खुदो अणारिओ नि-गिय्णो निस्सो य महब्भओ वीभब्भओ उत्तासणुओ अमओ उव्वेयणओ सो शिरवयक्खो गिद्धमो निपिपासो गिक्ख-लुणो निरयवापमणो मोहयहम्भपवट्ठो मरणवेमण-सो पढमं अहम्पदारं सम्मत्तं ति वेमि ॥

येऽपि इह मर्त्यलोके मनुष्यव्यवसायानाः प्राप्ताः कथञ्चिन्, कुत्रचित्प्रयथः नरकादुद्बृत्ता अधव्यास्तं ऽपि च हृदयन्ते प्राय-शः प्रायेण विदुर्नविकस्रकायाः प्रायशो ग्रहणेन तत्रैकराऽऽदि-भिस्त्रिजिहवाः परिहृतः । विदुर्नविकस्रकायमेव प्राञ्चयन्नाह—कुष्ठाः वकस्रकुः, चटकाश्च चकोपरि कायाः, वामनाश्च का-लानौभिन्नेनातन्द्रस्वदेहाः, बाधराः प्रतीताः, काणाः दीपका-णाः, फरला इत्यर्थः । कुण्डाश्च विदुर्नहन्ताः, पङ्कजाः गम-

नासमर्थजङ्गाः, विकलाक्षापरिपूर्णमात्राः, मुकाक्ष वचनासम-
र्थाः, (पंगुला वि य जलस्य सि) पाठात्तरः। अपि चेति
समुच्चये । अत्रमुका जलप्रविष्टस्यैव बद्धवृद्ध इत्येवकया ध्व-
निर्येयां मनसनाक्ष येषां जलपानं स्मरन्ति बाणी । (अधिष्ठा-
न) अश्वाः, एकं बध्नुनिहन्तं येषां ते एकचक्रुर्विजिताः ।
(सविष्णय सि) सर्वोपबुधः। पाठात्तरः (सविस्त्रय सि) तत्र
सह पिबन्नयेन पिशाचिनं वनतं इति साविस्त्रयः व्याधि-
निः कृष्टऽऽहैः रोगैर्गायार्थावशिष्टाभ्यां आधिर्भमनःपीका-
दिः रोगैश्च पीकितः आधिर्भमपीकितः, अद्वयपुत्रः स्नेक-
जीविताः, शस्त्रेण हन्यते ये ते शस्त्रबध्वाः, बालाः बालिशाः ।
ततोऽप्युकाऽऽदीनां द्वयः कुत्रकुणेरपलकुणिकर्कोण आर्काणो
बेहो येषां ते तथा । दुर्वेराः कुशाः, कुनंहनना वलावकताः,
कुमयाणाः अतिदीर्घा अतिवृद्धाः, कुनंस्थताः कुनंस्थानाः ।
ततोऽ दुर्वेराऽऽदीनां द्वयः। अत एव कुरुपाः कुरुपाश्च रङ्गाः
हीना अर्थागिनो धनहीना वा जालाद्विभूः (१) हीनसत्त्वा
शब्दसत्त्वा इत्येव सौख्यपरिवर्जिताः, अशुभमशुभाऽनुबन्धि यद्
दुःखं तद्भागिनः, नरकादनुवृत्तास्मृतः, इह मनुष्योक्तं हृदयते,
सावशेषकर्मोप इति निगमनम् । अथ यादृश फलं ददाती-
त्येतास्मभ्यश्चाह—(एवमित्यादि) एकमुक्तमपि नरक तये-
शोनीः कुमान्तये च हिष्टममानाः आधमरुह्यन्तः प्राप्नुव-
न्ति अस्मकानि दुःखानि पापकारिणः प्राणवधनां विषोप-
निगमयन्नाह—एष स प्राणवधस्य फलविपाकः पेद्वैकैककम-
नुष्योपदेया मनुष्यमात्रेऽऽप्यः, पापलोकैककमनुष्योपदेया न-
रकमप्यप्याश्नतः, अष्टमुखो भोगसुखत्रयसंपादनात्, अवि-
द्यामनुसो वा, बहुदुःखैः नरकाऽऽद्विदुःखकारणात् । मह-
त्स्योति महाभयकः, बहुरजः प्रभूतं कर्म प्रगाढं दुर्मात्रं
यस्य स तथा, नारका रौद्रः, कर्कशः कठिनः, अमातः अमा-
तवेर्नायकमोक्षकः, वर्षसहस्रैरुपेत्यते, ततः प्राणीनि शेषः
त च नैव, अवेदयित्वा, तमिति शेषः । अस्मि मांशः
अस्मादिनि शेषः । इति शब्दः समाप्ति । अथ केनायं द्वार-
पञ्चप्रतिषेधः प्राणनिपातलङ्घनाऽऽवज्ञाप्रतिपादनपरः
प्रथमाध्वयनायः प्रकृतिर इति जिज्ञासायामाह—(एवं ति) एवं
प्रकारमतीन्द्रियभूतमवधविषयध्वयविषयकृष्टप्रतिपास-
प्रकाशनीयमनन्निहन्तं वस्तु (आहंसु ति) आस्थानवा-
न, ज्ञातकुलतन्मनः ज्ञातः कृत्रियविशेषाः, तद्वैशमस्युक्ति-
रः महाभेदि प्रतीतं, जिनस्तु जित एव बीजवर्णामधेयः
(वीरवर्ति) प्रशस्तनामा, तथा कृत्रियवधे प्राणवधस्य
फलविपाकमध्ययनाधेयः महावीरान्निहतये प्रतिपादिनेऽपि
यत् पुनस्तत्फलविपाकस्य वीरकृतियन्त्रविधानं तत्प्राण-
वधस्यैकान्तिकाशुभफलत्रयेनायम् परिहाराऽऽविकरमार्थमि-
ति । अथ शास्त्रकारः प्राणवधस्य स्वल्पे प्रथमद्वारोपदेशि-
तमाप निगमनायं पुनर्देश्यश्चाह—एष स प्राणवधोऽभिह-
तो योऽस्मर स्वकृतः पयोयनः विधानतः फलतः कर्तव्य
बहुं प्रतिज्ञात आदावामीत् । किमुतः १, इत्याह—चण्डः कापन-
स्तप्रवृत्तिस्त्वचमः, रौद्रस्त्वप्रवृत्तिर्वर्कः, कुडजनाऽव-
रिन्तयात् कुडः, अयोधलाकररणवादनार्थः, घृणायाः अ-
जाविघमानवात् निषेः, निष्कृन्तकृतयान्त्रिन्तः, महाभ-
यहेतुः वा महाभयः । (वाहणज ति) जययन्त्रवृत्तिन्वा-
न्त्रकः उत्प्रासहेतुत्वात् । अथवा योऽप्याहमनयेत्वात्, उह-
जलकक्ष उहजहेतुत्वात् अकक्षः परप्राणापेक्षया वाञ्छितः,

निष्कर्मो धर्मादपकान्तः, निरिपासः स्वर्थं प्रति क्लेशहरहा
अकक्षो विगतद्वयः, निरववास्वगतन इति व्यक्तम् । मोहम-
हान्यप्रकर्षक-तरवत्तत्करणेन वैमनस्यै इत्येव यत्र मरणधमन-
स्यप्रथममधर्मद्वारं स्थापनाऽऽप्येकैकमाद्यमाध्वद्वारं स-
मात्, तद्वक्तव्यताऽपेक्षया निष्ठानां गतिमिनाम्नः समाप्तिः प्रवीम
प्रतिपादयामि, तीर्थेकरोपदेशेन, न स्वमनीषिकयेति । एतच्च
सुधर्मस्वामी अमृद्विद्वान्मनः स्ववचसां सर्ववचसाऽऽक्षितं-
न स्वाभिवारोद्दिमात् प्रत्ययोत्पादनाधेयम् । तथा स्वस्य गुरुपर-
तन्त्रनाऽऽविकरणायां विनयाणां चैतद्व्यायप्रदानार्थमास्थान-
वान्ति । अत्रो १ आश्रम द्वार ।

पाणभूयजीवसत्तदयद्या-प्राणभूतजीवसत्तदयर्थता-श्रो ॥

प्राणऽऽद्विपु सामान्येन या द्याऽऽसावर्थः प्राणाऽऽद्वि-
पुऽर्थत्वं भावयन्तः । अथवा-पदार्थका एव प्राणात्, मुक्ता-
सऽदीनां भावान् प्राणानवतन्मयं स्थावत् चूना उपयोगलक्ष-
णत्वाः जीवाः सर्वोपपत्त्यवस्थास्मृतः कर्मधारयः तदर्थता ।
प्राणाऽऽद्विपुर्गानित्यर्थः, "पाणभूयजीवसत्तदयद्वात् ।"
वैशायन्युक्तश्रवणपरं प्रातं गोपालः । न० १४ शः ।

पाणभोयस-पानभोजन-न० । डाकोपतन्त्रप्रसङ्गात्पाणऽऽद्वि-
कः दश० ५ अ० १८० । (अत्रयै 'दायगोस' शब्दे वस्तु-
भागे २५०३ वृष्टि विस्मरः)

पाणभोयणा-पानभोजना-श्रो ॥ प्राणाः प्राणिनो रस्मज्ज् इव
जीवने दध्यादनाऽऽदी, स्मृष्ट्यन्ते विराध्यन्ते वायव्यां प्रभु-
निकायां सा प्राणभोजना । रस्मज्ज् इव प्राणवप्राभुत्तक्यायम्,
"पाणभोयणा एव वीथसायणा एव हरिः सायणा एव ।" आवाप्य अ-
पाणममोवाय-पाणवामोपम-पु० । पाणो मानहन्तम्यामस-
रुद्वयन्ते जुगुप्सया दुःखऽऽपृच्छा स्थाद्वयं यन्मयां दुःखाऽऽ-
ख्यः स पाणमोपमः । जुगुप्स्य आहारः क्थाऽऽ ४ उ० ।
पाणय-प्राणत-पु० । स्वनामस्थाने विमानविशेषः, दशमेव-
लोके तास्थ्यालद्वयपदेश इति । तद्वैकान्तिकेऽपि च ।
अनु० । विशेष० । क्था० । प्रव० । म० । आनतकलस्येन्द्रः क्था०
४ डा० ४ उ० ।

पाणवत्तिय-प्राणवृत्तिक न० । मित्रद्वेषप्रत्ययिकाऽऽप्ये दशमे
क्रियास्थाने, सुख० २ अ० २ अ० ।

पाणवत्तिया-प्राणप्रत्ययिका-श्रो ॥ प्राणवृत्तिकः क्था० । प्राणा
उक्त्युक्त्या बल वा प्राणास्तेषां नम्य वा बालः क्था० १ डा० ।

पाणवृद्धि-पानविधि-पु० । उदकमृत्तकया प्रमादितस्य सह-
जनिर्मलस्य तत्तत्स्कारकरणं, ज० २ वृ० । डा० । म० ।

पाणसम-प्राणसम-पु० । पयौ । "रमणा कनो पणकं, पाणस-
मो पियसमो दइओ ।" पा० १० ना० ६१ माद्यः ।

पाणसमारंभ-प्राणसमारम्भ-पु० । प्राणव्यपरोपगो, आचा० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

पाणसाला-पानशाला-श्रो ॥ यद्वैकऽऽदिपाने तस्यां शा-
लायाम्, नि० चू० ६ उ० ।

पाणसुदुम-प्राणसुदुम-न० । अनुद्वारकुम्भी, क्था० ७ डा० । दश० ।
मे किं तं पाणसुदुम ? । पाणसुदुमे पंचविदे पणते । तं
नदा-किण्डे, नीले, लोहिणे, हारिणे, सुकिण्डे । अथि कुंभ-

अणुद्वी नामं जा टिया अचलमाणा छउमन्थायं निगं-
थायं वा निगंथीण वा नो चक्खुफासं हवमागच्छइ,
जा अट्टिया चलमाणा छउमन्थायं निगंथायण वा निगं-
थीण वा चक्खुफासं हवमागच्छइ० जाव छउमन्थेणं
निगंथेण वा निगंथीय वा अभिक्खणं अभिक्खणं जा-
णियव्वा पासियव्वा पडिलेहिणव्वा भवइ । मे तं पाणमुहुम ।

तत्र प्राणमुद्गमं पञ्चाविधं प्रकृत तीर्थकरगणधरैः, कृष्णाऽऽदि-
र्बर्णभेदान् । एकस्मिन्मण्यं सहस्रग्रा जेशा बहुप्रकाराश्च स्तो-
त्रास्ते सर्वे पञ्चसु कृष्णाऽऽदिर्बर्णैश्चैव अवतरन्ति । प्राणमुद्गमं
तु द्वाविधाऽऽद्यः प्राणा यथाऽनुकरी कुप्युः । स हि चल्मन्थेव
विभाष्यते, न हि स्थानस्थः । कल्प० ३ अधि० ६ कृष्ण । दश० ।

पाणद-उपाणद-खं० । काण(वमं)पाडुकापाय, सूत्र० १ श्रु०
६ अ० ।

पाणाग्रअ-देशी-आपमालं, दे० ना० ६ वर्गे ३८ गाथा ।

पाणाइवाइया-प्राणानिपातिका खी० । प्राणानिपातः प्रती-
नस्तान्पवया क्रिया प्राणानिपातिकी । प्राणानिपातक्रियायाम्,
आव० ४ अ० ।

पाणाइवाय-प्राणानिपात-पु० । प्राणा उच्छ्वाऽऽसादयस्तेषाम-
नित्यते प्राणवना मइ विद्योजनं प्राणानिपातः । हिंसायाम्,
स्था० १० पञ्चद्विधाणि त्रिविधं यत्र च, उच्छ्वासानिःश्वांसमथाश्वा-
दायुः । प्राणा दृश्यंते भगवद्भिक्का-स्तेषां विद्योजीकर-
णं तु हिंसा ॥ १ ॥ ” एष पाणाइवाप० जाव एषे परि-
मंहा । ” स च प्राणानिपाते द्रव्यमावभेदात् द्विविधः, वि-
नाशपरिपातपमंक्रमभेदान् त्रिविधा । आह च-”तत्पञ्चा-
यावनामो, दुक्खत्वाञ्चो यसांकिंलो य । एस बहो जिणमणि-
ओ, वज्जपडो पयसेण ॥ १ ॥ ” अथवा-मत्तावाकुकियः करणका-
रणान्मनिभेदान्नवधा । पुनः स क्रोधाऽऽदिभेदान् परित्तिश-
ट्ठिओ १ अ० । स्या० १ जा० १ प्रश्न० । आ० ५० । प्राणानि-
मिन्द्रोऽच्छ्वात्तःऽऽपुगदीनामनिपातः प्राणितः सकाशात् विघ्न-
शः प्राणानिपातः । प्राणिप्राणविघ्नजनने, पा० । जीववधे, पा० ।
आव० । प्राणिनां साधुमयीदंनिकमेण पदं, आ० ५० ४ अ० ।

प्राणानिपातदोषकः-

“ पुमान् कौकूकः कश्चि-तस्य प्रियतमा मृता ।
पुत्रस्त्वदीयस्तस्याऽस्ति, तं दयादत्तं विदन् जनः ॥ १ ॥
परिणतं दुर्दान्ति स्था, पुत्री तस्य न कश्चन ।
तनस्तेन सुतोऽर्थात्, निषेकलक्षणेन खलता ॥ २ ॥ ”
आ० १० ६ अ० । आ० ५०० । (‘ पाणवह ’ शब्देऽनुपपन्नेव च-
कल्पतोका) प्राणातिपातजनिते तज्जनक वा चारिअमेहनीयक-
मीण, भ० १२ श० ४ अ० ।

पाणाइवायकरुण-प्राणानिपातकरुण-न० । प्राणिबधाऽनुष्ठाने,
प्रश्न० १ आध्म० द्वार । हिंसायाम्, प्रश्न० २ आध्म० द्वार ।

पाणाइवायकिरिया-प्राणानिपातक्रिया-खं० । प्राणातिपातः
प्रतिक्रान्ताद्वयया क्रिया, प्राणानिपात एव वा क्रिया प्राणाति-
पातक्रिया । हिंसाकपे क्रियाभेदः, भ० ३ श० ३ अ० । (‘ अ-
धि यं जेते जीवाणं पाणाइवापण किरिया० ” इति ‘ कि-
रिया ’ शब्दे तुतीयानो ३४३ पृष्ठे व्याख्यातम्) । प्राणाति-
२६१

पातेन प्राणानिपाताध्यवसायेन क्रिया सामर्थ्यान् पाणानि-
पातः क्रियते । कर्मकर्तव्यं प्रयोगः । भवनीत्यर्थः । अतीतनवा-
नित्प्रायाऽऽमकोऽपि प्रश्नः । कतमोऽत्र नयः, यमपवर्णीय-
पुष्टमिति चेत् १, इत्यनेन-श्रुतुपत्रः । तथाह-श्रुतुसूत्रस्य हिंसा-
परिणतिकाल एव प्राणानिपातक्रियाचयते, पुण्यकर्मपदानु-
पादानयोऽध्यवसायानुरोधिवाह नःस्थया परिणतविति । ज-
गत्तानिहितरुजुस्त्वनयमधिकृत्य प्रत्युत्तरमाह- (हेता । अ-
धि) हेतान् संयकृणप्रत्यवधारणविवादेषु । अत्र प्रत्य-
वधारणं श्रस्येतत् । प्राणानिपाताध्यवसायेन प्राणानिपातक्रि-
या जयति । ” परिणामियं पमाणं, शिक्तुयमवल्लभमाणेन । ”
इत्याशागमचनस्य स्थितिवात् । इदमेव वचनमाधिकृत्याऽऽध्यव-
सऽपान् सूत्रं प्रार्थितं । ” आया च्व अहिंसा, आया हिंसा ति नि-
कटोपपत्ति । ” इयावत्त-मुग्रावाहऽऽहो तु क्रिया यथायथं प्राणा-
निपाताऽऽदिका भवन्तीति प्राणानिपाताध्यवसाये प्राणानिपात-
नियत्सककार्येषु जायमानेषु प्राणानिपातापचारः, मृदापात-
पवसावे च यथोचितक्रियानियत्सककार्येषु जायमानेषु तदु-
पचारः, इत्यत्र बीजमुपयमानमुपपन्नं इत्यस्यापि स्थादित ए-
वोपपादस्थेयमपेक्षोपचारं संभवत् । परमार्थनस्तु चरमस-
मय एवावस्थानं तदेव चाप्युक्तम् । इत्यस्याप्यस्य महता
प्रशङ्गेन महाभारते व्यवस्थापितस्यात् । आमेव हिंसाति तु य-
द्यपि शब्दनयानां मने, नैगमनयमते जीवाजीवयोः सा, सं-
प्रदव्यवहारयोः परुजीवनिकायेषु, रुतुसूत्रस्य प्रति स्वरुधा-
स्य तद्वदेन तन्मते हिंसादिच्छादयनयानां स्वरुधमाऽऽध्या (?)ऽ-
प्यनुत्ताविति वचनालया विपर्यायज्ञानेन नयप्रदर्शनं तत् । इह
तु हिंसास्वरुधाविषयेचेन नयविभागाः । तत्र च सक्केलशुद्धो-
त्पादनात् पर्यायविनाशभेदेन त्रिविधाऽपि हिंसा नैगमव्यवहा-
रयोः, सक्केलशुद्धोत्पादनात् त्रिविधा संप्रहस्य, सक्केलशुद्ध-
पेव रुतुसूत्रस्य सम्मतेयेव व्यवस्थिते । संक्रेशश्चाऽऽमपरिहा-
मः, आमेवत्येतन्मते आमेव हिंसयुगौ बावाभावाच्छब्दनया-
नामप्येतदेव मतप-“ मूलनिमेण पज्जव० ” (५) इत्यदि-
गाथा सम्याकम् ‘ दव्वाइय ’ शब्दे चतुर्थभागे २४६८ पृष्ठे
यता । इति सम्प्रतिपत्त्येन तेषामुत्तुसूत्रवित्सारऽऽमकाऽऽ-
स्थितेर्विशिष्टिततरतदर्थकत्वस्यैव नियुक्ताविधानात्प्राणा-
तिपातनिवृत्तस्वभावसमवस्थितमेव उच्यमाणमात्रं रुतुसू-
त्रमते, हिंसा तद्गुणान्यथाभावश्च शब्दनयमते इति तु विषय-
काः । प्राति० । प्रश्न० । पाणाइवायकिरिया उक्त्वा उक्त्वा
पमसा । तं जडा-सहस्यपाणाइवायकिरिया च्व १, परह-
स्यपाणाइवायकिरिया च्व २ । ” प्राणानिपातक्रिया द्विधा-स्व-
देहव्यपरोपणप्राणानिपातक्रिया, तत्र स्वदेहव्यपरोपणक्रिया
यन् स्वमर्तुतः स्वयं देहं पारित्यजति, सिगिदिस्सं उज्ज्वितं वा
हुतवहं प्रविशति, अमस्मि वाऽऽत्मानं पारित्यजति, आयायेन
वा स्वदेहं विनाशयति । परदेहस्य व्यपरोपणं प्राणानिपात-
क्रिया । तस्यवा-क्रोधाऽऽविष्टः । एवं मानमायालांममोहक्रो-
धेन कटां मारयति । एवं मानं मत्तो, मायया विष्टवसेन
लोभेन लुब्धः शौकारिकवन्, मोहेन मूढः संसारमेवकवन्, ये
आन्ये धर्मान्मिस्ते प्राणिनो व्यापाइयान् २ । आ० ५० ४ अ० ।

पाणाइवायविरह-प्राणानिपातविरति-खी० । प्राणानिपातवि-
रमणव्रते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । महा० ।

पाणाइवायविरय-प्राणानिपातविरत-त्रि० । प्राणानां दशप्र-

काणामन्यतिपातो विनाशस्तस्माद् विरतः स्थितः ।
कृतमाश्वातिपातविरतो, सूत्र० १ श्रुः १० श्रु० ।

पाणाह्वायवेरमण-प्राणातिपातविरमण-न० । हिंसानिवृत्तौ
श्रितिसायात्, तत्र स्थूलसूक्ष्मभेदात् देशतः संपन्नो वा
प्रथममणुष्येन स्थूलकादन्ता विरमणम् । य० ।

" जीवा धूला सुकुमा, संकपाऽऽरम्भो भवे दुविहा ।

सऽवराह-निरवराहा, ताविक्त्वा चैव निरविक्त्वा ॥१॥ "

अस्या व्याख्या-प्राणिवधो द्विविधः, स्थूलसूक्ष्मजीवविषय-
भेदात् । तत्र स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्वयः, सूक्ष्माश्चैकेन्द्रियाऽऽ-
द्वयः पृथिव्यादयः पञ्चापि वादराः, न तु सूक्ष्मनामाकर्मोदयव-
र्त्तिनः सर्वलोकव्यापिनः, तेषां बधोभावात्, स्वयमायुः क्षि-
णैव मर्यादा, अत्र च साधूनां द्विविधप्राणिवधोऽपि वृत्त-
त्वाद्द्विशिष्टविशेषका जीवदया, गृहस्थाणां तु स्थूलपा-
णिवधोऽपि वृत्तिर्न तु सूक्ष्मवधात् पृथिवीजलऽऽदिषु सतत-
मारम्भप्रवृत्त्यात् इति दशविशेषकरूपमर्थं गतम् । स्थूल-
प्राणिवधोऽपि द्विधा-संकलाज आरम्भज । तत्र संकलात्
मारयाभ्यन्तमिति मनःसंकल्पकायां जायते तस्माद् गृही-
तवृत्तौ न त्वारम्भजातं कृत्वायाभ्यन्तं द्वीन्द्रियाऽद्विधापाद-
नसंभवत् । अन्यथा च शरीरकुटुम्बनिर्वाहाऽऽभावात् । एवं
पुनरर्द्धं गते, ज्ञाताः पञ्च विशेषकाः । संकलजोऽपि द्विधा-
साधारणविषयो, निरपराधविषयश्च । तत्र निरपराधविषया-
श्रिवृत्तिः, साधारणे तु गुरुलाघावचिन्तनं, यथा गुरुपरिण-
त्योर्ध्वेति । एवं पुनरर्द्धं गते सार्द्धं द्वौ विशेषकौ ज्ञेयौ ।
निरपराधोऽपि द्विधा-साधारणः, निर्वाहश्च । तत्र निरपराध-
वृत्तिर्न तु साधेयात् । निरपराधोऽपि बालमानमहिषवृत्तया-
ऽऽदी पाठाऽऽदिप्रसन्नपुत्राऽऽदी च सांख्येन वा वधकत्वाऽऽ-
दिकरणात्, ततः पुनरर्द्धं गते सपार्द्धा विशेषकः स्थित इति ।
इत्थं च देशतः प्राणिवधः आचक्षेण प्रत्याख्यातो भवति ।
प्राणिवधो हि त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतवधविधः । यतः-

" भूजलजलणानिलवण-वित्तव उपविदिष्टिर्न जीवा ।

मणुवयणकायगुणया, हवेति ते सत्त्वोपनि ॥ १ ॥

इकास्तीति ते करण कारणानुमहताद्विधा होइ ।

ते चिश्च निकालगुणश्चा, दुष्टश्च स्या इति नैयाला ॥२॥ "

इति तेषां मध्ये त्रैकालिकमनोवाक्यकणकद्विविधचतुः-

पञ्चेन्द्रियविषयकहिंसाकणकारणवैधव प्रायः प्रत्याख्यान-

संभवात् । एतद्व्रतकले चैवमाहुः- " जे आलगमुदसमप-

डिहयं, आणवर्त्तनं कुडे । कवं अण्डियव-भूजलतया क्रिती

धणं हुडवणं । दीहं आउ अवेचणं पि अण्णो पुण सुपुण-

सया, तं सव्वं सचराचरम्मि वि जण सुणं दयाण फलं ॥१॥ "

एतद्व्रतहीकारं च पशुमुताकुण्ठानाकुटाऽऽदिमहागन्धर्वयोग-

शाकापुष्पाऽऽपुष्टैः खड्गैर्गन्ध्याऽऽदिफलम् । यतः- " पाणिवदे व-

हुंता भमंति भीमायु गन्धर्वमहीसु । मेवासा मेडलतया, नग्य-

निरिक्त्वासु जंग्गीसु ॥ १ ॥ ॥ २४ ॥ यः २ अत्रि० । " एवं

पाणाह्वायवेरमण । " स्या० १ डा० ।

धूलं पाणाह्वायं पचकवापि जावजीवाणं दुविहे निवि-
हेष्यं वा करोमि, ग कांरंमि समाना वयमा कायसा ।

(धूलं तं) तस्यविषयं (जावजीवाणं) यावन्ती चामौ

जीवा च प्राणधारणं यावज्जीवा, या वा जीवः प्राणधार-
णं यस्यां प्रविश्यायं सा यावज्जीवा तया । (दुविहे ति)
करणकारणभेदेन द्विविधं प्राणातिपातं (निविहेष्यं ति)
मनःप्रभृतिना करणेन (कायसं सि) सकारकाऽऽगमिकत्वा-
न्नायिनैवेत्यर्थः, न करोमीत्यादिनैवेतद्व्यङ्गीकृतम् । उपा०
१ श्रु० । पञ्चा० । प० ब० ।

धूलपाणाह्वायं समणोवासमो पचकखाइ । से पाणाह्वा-
ए दुविहे पाप्ते । तं जहा-संकपपओ अ १, आरंभओ य २ ।
तस्य समणोवासमो संकपपओ जावजीवाए पचकखाइ, नो
आरंभओ ।

स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्वयः स्थूलत्वं चेतनां सकललौकिकजी-
वत्वप्रसिद्धैरेतद्वैषम्यकैन्द्रियाः सूक्ष्माऽपिब्रह्मेनाऽऽतीत्यव्यापि-
क्षेति । स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणा द्वीन्द्रियाऽऽद्वयस्ते-
यामतिपातः स्थूलकाप्राणातिपातरूपं अमणोपासकः धाव-
क इत्यर्थः । प्रत्याख्याति तस्माद्विरम इति भावना । स च
प्राणातिपातो द्विविधः प्रथमः, तार्थहृत्प्राणध्वंसे द्विविधः
प्रकृतिर इत्यर्थः । तत्तथ्यनुदाहरणान्यामार्थः । सकलपञ्च,
आरम्भजश्च । सकलपञ्चात्र सकलपञ्च, मनसः संकल्पान् द्वी-
न्द्रिया द्विप्राणतः मांसाभ्यन्तमनखबालदन्ताऽऽद्ये व्यापा-
दयतो भवति । आरम्भजात आरम्भजः तत्राऽऽरम्भो ह्यन-
न्त्यालम्बनस्तनुप्रकारमन्तस्मिन् शक्नुवन्मनकपिर्पालकापान्य-
गृहकारकाऽदिसंप्रवृत्तपतिनापापप्राचलणलक्षण इति । तत्र अ-
मणोपासकः संकुटातो यावज्जीवापि प्रत्याख्याति न तु या-
वज्जीवैव नियमत इति नाऽऽरम्भजमिति, तस्याः वश्यतया-
ऽऽरम्भसदभावोक्तिः । आह-नवे सकलपतः किमांते सूक्ष्म-
प्राणातिपातमपि न प्रत्याख्याति ? उच्यते-एकैन्द्रिया हि प्रा-
यो दुःखपरिहाराः, सप्रार्थामनां संकल्पवैचित्र्यसचिपृथ्यादि-
परिभोगात् । " तस्य पाणाह्वाय कज्जमाणं कं दोसा, अकारंति
कं वा गुणा ? " ।

तत्र दोसं उदाहरणं-

कोकगणो, तस्म भजो मया, पुत्तो य मे अग्रिय, तस्म
दागम्मस् दाइयवणण दागियं न लहइ, ताहं सो अणुल-
क्खेण रमंते विउड ।

गुणं उदाहरणं सत्त्वविशो विनियं-

उज्जणो दागणो, मालवंति हरिश्चो सावयदागणो,
सूगण कोओ, सो तेण भणिश्चो-लावण ऊपवन्ति ।
तेण सूको । पुणो भणिश्चो । मणिहं नि । सो नेच्छइ,
पच्छा पिठेउमारोओ, सो पिठेज्जेता कूयाते । पच्छा रखा
सुतेओ, सहविउगण पुच्छिओ । तां सहइ रखा वि भणिश्चो,
नेच्छइ, तां हरिणया भेमिश्चो तहा वि नेच्छइ, पच्छा र-
खा सोमस्सक्या उविश्चो । अत्रया धरा समोसता, तेमि
ओतए पवइश्चो ।

ततियं गुणं उदाहरणं-

पाडिपुत्ते तयं जियस्स राया भयो मे अमथो चउ-
व्विहए पुड्ढाए मेपओ समणोवासमो सावगणुणवेषओ ।
सो पुण रखा डिउ नि काउं अओमि देउभइयायाणं
अपिण्णो । ते तस्म विणासणोपनिमंते सममोतिव पुग्गेन दा-
गमाणेहिं सक्खेति तत्रा प्रविमरण पवेज्जति, पाहिया य

भयति-हम्ममाणो अन्धं खेमसंगता, तेण चैव खेमण नि-
उत्ता । खेमो गहितो भणइ-अहं सव्वसन्ताणं खेमं करेमि
किं पुण रत्तो सरिरम्मत्ति १, तथा वि वत्तो आणत्ता,
रत्तो य अलंगवणियाण अगाहा पोक्खवण्णि संखुअपत्तभि-
समुणाला उपलपउमोवसोत्तिया । सा च मणराहाहि दु-
रवगाहा, न य तणिण उपल्लादिण कोइ उ'खणिउं सम-
त्तो, जो य वज्जो रत्ता आस्सइ सो बुद्धइ-इत्ता पोक्ख-
रत्तोओ पउमणि आणेहि ति । ताहे खेमो उट्टुऊण-"न-
मोऽधु गं अरिहताणं ति" भण्णु जइ हं निरवराही तो
मे देवया सानिउक्कं देतु, सागारं भत्तं पच्चक्खाइउं ओगा-
दा, देवयासानिउक्कं मगरपुट्टिउओ वहुणि उपल्लकमलाणि
मेहिहत्तुसिओ । रत्ता हरंतत्तु खामिओ उवमुदी य, पडि-
वक्खनिगाहं काऊण भण्णिओ-कि ते वर देमि ? तेण निम्भ-
माणेण वि पच्चक्का चरिया पच्चइओ, एण गुणो पागाद्वाय-
विरमणं ।" इदं चानिचाररहितमतुःसात्तायाम् । अत्र ०६ अ ।

अतिचाराः-

तदाऽप्रोतं गं मां धूलयम्म पागाद्वायवेरमणम्म म-
मोत्तामणं पंच अटारा पेयाला जाणियव्वा, न ममा-
यियव्वा । तं जहा-वहे, बये, छविच्छेण, अइमारं भत्त-
पाणवोच्छेण । उपा० १ अ० ।

(एषां पदानामर्थः स्वस्वस्थानि द्रष्टव्यः) " स्ववत्थ वि
जयणा, जहा धूलपाणाद्वायवेरमणस्म अतिचारां न भव-
इह तथा जयवत्थं निरवक्खवहदंथादिषु य लोमावया-
रा दोसा भाणियव्वा ।" उक्कं सानिचारं प्रथमाणुवतम् ।
उपा० । (एतदाश्रित्य भावकाराणां भङ्गाः 'पच्चक्खाण' शब्द-
ऽस्मिन्नेव भागे ६० पृष्ठे गताः)

अधुना प्रकृतमाह-

पडिवज्जिऊण य वयं, तस्मदपि जहाविहिं शातुं ।

संपुअपालणद्धा, परिहरियव्वा पयत्तेणं । २५७ ॥

प्रतिपद्य चोक्तं तत्र यत् तस्य वनस्याऽतिचारा अति-
क्रमणेन च यथाविधि यथाप्रकारं ज्ञात्वा परिहरिष्याः,
सर्वैः प्रकटैर्वर्जनीयाः, प्रयत्नेनैव ध्यायः । किमर्थम् ? संपू-
ष्णं गलनार्थं, न हानिचारायैः संपूष्णं तालना, तद्वाह त-
त्त्वगुणताऽऽदिप्रत्यक्षदिनि ।

तथा चाऽह-

चं वट छविच्छेण, अइमारं भत्तपाणवोच्छेण ।

कोहाइदुमियमणो, गोमणुआदीणं शो कुजा ॥ २५८ ॥

तत्र वत्थं वत्थः, संयमनं रज्जुदामनं ताऽदिमिः १ । हन-
नं वधस्ताडनं केशाऽदिभिः २ । छविः शरीरं तस्य छेद-
पाटनं कर्णश्चाऽदिभिः ३ । भरणं भारः अतिभरणम् अ-
तिभारः, प्रभूतस्य वृषकलाऽद्वैः स्कन्धपृष्ठानेपणमित्यर्थः
४ । भक्रमणमोदनाऽदि पानं पेयमुदकाऽदि तस्य व्यव-
च्छेदो निरोधः, अदानामित्यर्थः ५ । एतन्ममाचरन्ति चरन्ति
प्रथमाणुवतम् । एतन् कोथाऽदिदुपपन्नमाना न कुप्यो-
ति । अनेनाऽपवादमाह, अन्यथाकरणेऽप्रोतेषावयगमात् ।
तदत्रायं पूर्वोक्तयोर्लक्षितार्थः-

"कथं दुविहो दुपयाणं चउपदाणं च अट्टाण अणट्टाण य ।

अणट्टाण न वट्टइ वंथेउं, अट्टाण दुविहो निक्खेवो-सावक्खो य
निरवक्खो य । निरवक्खो निष्कलं धणियं जं वंथइ, सावक्खो-
जं दामरंदिण जं च मंक्कइ पलीवणमादिस्सं मुंचिये उ'छिदिउं वा
ण संसरपासणस्य बंधेयव्वं, एते ताव चउपयाणं दुपयाणं पि
दामो वा दामो वा चोरो वा पुत्तो वाण पढंनगाइ जइ वत्तंति
तो सावक्खाणि बंधितव्वाणि, रक्खियव्वाणि य जहा अग्नि-
भयादिषु य विणस्संति, ताणि किं दुपयचउपयाणि साव-
गेणं मेहिहयव्वाणि जाणि अबद्धाणि चैव अरथेति । वटो वि
तइ चैव । वटो नाम-तालस्य, अणट्टाण निरवक्खो निदयं
तालेइ, सावक्खो पुण पुव्वामेव भीयपरिसेण होयव्वं, मा हणयं
करंजा, जइ वण करंजा तो मम्मं मौण्णं ताह लगाए दोरेण वा
पक्कं दो निजि वारे तालेइ । छविच्छेओ अणट्टाण नहेव शिपवे-
क्खो हत्थपायकअहोत्तुणकाणि णिहयाए छिदइ, सावक्खो गंडं
वा अरथेयं वा छिदेज वा दहेज वा । अइमारो ण आरोवेय-
व्वो । पुत्तिव जे जावाहणाए जीविया ताह मात्तव्वा शो होउज
अवा जीविया ताह दुपदां जं मयं चैव उक्खिवइ उतारेइ वा
भारं, एते यहाविजइ यज्जणं जहा साभाविद्याओ वि भागओ
उगओ कंउर, हलमगंडसु वि वलाए चैव सुयइ, आसहदर्थी-
सुं वि एव चैव विहो, भत्तपाणवोच्छेओ ग कम्मइ काय-
व्वो, तिक्खच्छेओ मा मंज्ज नहव अणट्टाण दोसा परिहरे-
ज्जा, सावक्खो पुण गेयणिमित्तं वा वायाए वा भंज्ज ।
अज ते ण देमि ति सीर्णाणिमित्तं वा उववामं कारावज्जा
सव्वथ वि जयणा जहा धूलपाणाद्वायवेरमणं अट्टारां न
भवइ तथा जयवत्थं ति । निरवक्खवत्थाऽऽदिषु य लोमाव-
यातादिया दोसा भाणियव्वा ।

आह च-

परिसुद्धजलमगहणं, दारुयधचाइआण तह चैव ।

गहियाणं वि परिभोगो, विहीयं तमरक्खणट्टाण ॥ २५९ ॥

परिसुद्धजलमगहणं यत्पुनःसुद्धजलमगहणमित्यर्थः । दारु-
स्थान्याऽऽदीनां च तथैव परिसुद्धाः । मगहणम् अतिताजी-
र्णानां दारुणामोटीविसृज्यस्य धान्यस्य, आदिशब्दात्तथावि-
धोपरस्करपरिग्रहः । गृहीतानामपि परिभोगं विविधा कर्त्त-
व्यः । परिमितप्रभुपुलिताऽऽदिना । किमर्थं ? तस्मिन्मार्गे ही-
न्द्रियादिपालनार्थमिति । आ० । छित्तियं पुनः सर्वस्मान् स्था-
वस्त्वमभिरुधनास्मान् प्राणानिपातान् । ५० ३ अधि० ।
संथा० दश० सूत्र० । (अत्र "तत्थं यत्तु पढंम भंते !" इत्या-
दि प्राणानिपातविरमणविर्ये सूत्रम् "पडिक्कमण" शब्द-
ऽस्मिन्नेव भागे २८४ पृष्ठे व्याख्यातम्) पा० । सूत्र० । ५० ।
(इदं च व्रतं समावतारकम् "अहिंसा" शब्दे प्रथमभागे
८७५ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्) संयमं भ० २० श० २ उ० ।
गोमणुया धर्मोक्तिकायं, इह धर्मश्चातिप्रलक्षणः, स च
प्राणानिपातविरमणाऽऽदिकपः । ततश्च धर्मशब्दस्याध्यायान्
अस्तिकारूपस्याऽपि धर्मस्य प्राणानिपातविरमणशब्दस्य
पर्यायत्वात् । भ० २ श० १ उ० ।

पाशाउय प्राणायुष-न० प्राणाः पञ्चेन्द्रियाणि, किं मानसा-
ऽऽदीनि बलानि, उच्छ्वासानिःश्वासां च, श्वापृथ प्रतीतं, ततो
यत्र प्राणा श्वापृथ सप्रभेदमुपवर्तयन्ते तत्पञ्चततः प्राणा-
युरित्युच्यन्ते । द्वादशे पात्रे, तस्य पदपरिमाणमैका पदकोटी
पदपञ्चाश च पदलक्षानि । न० । अत्र विशदं वस्तु । न० ।

पाशाडंबर पाशाडम्बर-पुं० । मानहानामाडम्बरे महता समाम्भेण पूजनीये, स च यक्षा, हिरामिकापरनामद्वन्द्वेन च । व्य० ७ उ० । आ० चु० ।

पाशापाण-प्राशापाण-पुं० । उच्छ्राप्तिनिःश्वामेषु, कर्म० ५ कर्म० ।

पाशापाणजोग-प्राशापाणयोग-पुं० । प्राशापाणव्यापारं विशेषं । (अस्य हि शरीरयोगान्तर्गतत्वेन न पृथग्योगत्वमित्युक्तं 'जोग' शब्दे चतुर्थभागे १६५ पृष्ठे) ।

पाशापाणपञ्जति-प्राशापाणपर्याप्ति-स्त्री० । उच्छ्राप्तिपर्याप्तौ, यथा पुनरुच्छ्राप्तिपर्याप्त्यवगणनादिक्रमादाय उच्छ्राप्तिरूपतया परिणम्यथाऽऽलभ्य च सुञ्जति सा । पं० सं० १६४ । प्रज्ञा० ।

पाशापाणवगणा-प्राशापाणवर्गणा-स्त्री० । यानि पुद्गलद्रव्याणि जन्तवः प्राशापाणरूपतया परिणम्यथाऽऽलभ्य च निश्चजति तद्वर्गणायाम्, पं० सं० १६४ ।

पाशापा-प्राशापी-स्त्री० । प्रणामोऽस्ति विधेयतया यस्यां सा प्राणमी । प्रणामविधियुक्तायां प्रद्वज्यायाम्, "पाणामाए पव्वजाए पव्वडए ।" भ० ३ श० १ उ० ।

पाशापा-प्राशापाम-पुं० । श्वानप्रश्वानस्योर्मतिविच्छेदे, इ० ।

रेचकः स्याद् बहिवृत्ति-रन्तर्वृत्तिवत् पूरकः ।

कुम्भरूपम्वृत्तिवत्, प्राणाधामस्त्रिवेषम् ॥ १७ ॥

(रेचक इति) बहिवृत्तिः श्वासा रेचकः स्याद् अन्तर्वृत्तिश्च प्रश्वानः पूरकः स्तम्भवृत्तिश्च कुम्भकः यस्मिन् जलमिव कुम्भेति अत्र तथा प्राणोऽयं श्वासात्वेन इत्येवं त्रिधा प्राणायातः प्राणानि विच्छेदः यदाह-*"नित्यं सति श्वानप्रश्वानयोर्मतिविच्छेदः प्राणाधामः"* २।५६॥ इति । अयं च नासाद्वादेशनाऽऽदिदेशेन पञ्चविंशतिमात्राऽऽदिप्रमाणकालेन संख्यया व्यक्ता यागान् कृत एतावद्विभिन्न श्वानप्रश्वानैः प्रथम उद्वाते भवन्त्यादिलक्षणेपलक्षितेन दीर्घस्वमेवेति आख्यायते । यथोक्तं-*"न तु बाह्याऽऽभ्यन्तररूपम्वृत्तिदेशेन कालवैक्याभिः परिदृष्टो दीर्घस्वमेवेति"* (२-५०) । बाह्याभ्यन्तरविषये द्वादशान्तद्वयनाभिभवकाऽऽदिरूप एव पर्यालोच्येयं सहसा तत्तापलनिर्धानेन जलवायनेन युगायत् स्तम्भवृत्त्या निष्यद्यमानात् कुम्भकालः पर्यालोच्येय इत्येवमात्रमेवेति च चतुर्थोऽपि प्राणाधाम इत्यन्ते । यथोक्तम्-*"बाह्याऽऽभ्यन्तरविषयात्वेन चतुर्थे"* २-५१॥ इति ॥ १७ ॥

धारणयोग्यता तस्मान्, प्रकाशाऽऽवरणक्षयः ।

अग्निरक्षः क्वचित्त्वेन-चुडयते योग्यताऽनुगम् ॥ १८ ॥

(धारणिति) तस्मात्प्राणाधामान् धारणानां योग्यता प्राणाधामेन स्थिरीकृतं चेतः सुखेन नियन्देशे प्राप्यते इति । तदुक्तम्-*"धारणा (सु) च योग्यता मनसः"* (२-५३) इति । तथा प्रकाशस्य चित्तसंगवत्तस्य यदावरणं क्लेशरूपं तत्क्षयः । तदुक्तम्-*"ततः क्षीयते प्रकाशाऽऽवरणमिति"* (२-५२) अयमर्थः पतञ्जलपार्थिविरुक्तः । भगवत्प्रवचने तु व्याकुलतादेतुल्येन निषिद्ध एव श्वानप्रश्वानैः यथा-योगसमाधानमेव प्रवृत्तः श्रेयस्वान्, प्राणरोधपलम-स्थस्थानतिप्रयोजनवान् । तदुक्तम्-*"उत्सार्थं ण गिरुमह,*

आभिग्गहिआं वि किमु अचट्ठा । पमज्जमरणं निगोहं, सुद्ध-सुस्मानं च जयसाए ॥ १ ॥" एतच्च पतञ्जलायुक्तं कचित्पुरुषविशेषं योग्यताऽनुगं योग्यताऽनुसारि युज्यते, नाना-रचित्वाद्योगानां प्राणाधामस्त्वानां प्राणाधामेनाऽपि फलोत्पन्नः स्वस्वसंपत्तिस्तिष्ठत्युत्साहस्य योगोपायत्वान् । यथा-*"योगविन्दोः"* उत्साहादिध्यायार्थयोः तस्मिन्प्राणव्यवस्थेनान् । मुनेर्जनपदस्यामान्, पद्मभिर्योगः प्रसिध्यति ॥ ५१० ॥" इति । तस्माद्यस्य प्राणवृत्तिनरोऽर्धेनान्द्रियवृत्तिनरोऽप्यस्तस्य तदुपयोग इति तत्त्वम् ॥ १८ ॥

रेचनाद् शब्दभावानां-मन्तभावस्य पूरणान् ।

कुम्भनादिनिश्चिताधिस्य, प्राणाधामश्च भावतः ॥ १९ ॥

(रेचनादिति) बाह्यभावाणां कुटुम्बद्वाराऽऽदिमन्तव्यलक्षणानां रेचनात् । अन्तर्भावस्य ध्वजजनितविवेकलक्षणस्य पूरणान्, निश्चिताधिस्य कुम्भनात् स्थिरीकरणत्वेन, भावतः प्राणाधामोऽयमेवाव्यभिचारेण योगाद्गम् । अत एवेकस्म-*"प्राणाधामवर्तनां चतुर्धाङ्गभावतो भावरेचकादिभावाऽऽदिनि ॥ १९ ॥"*

प्राणभ्योऽपि गुरुधर्मः, प्राणाऽऽयामविनिश्चयान् ।

प्राणैस्त्यजन्ति धर्माय, न धर्मं प्राणमङ्कृते ॥ २० ॥

[प्राणभ्योऽपीति] प्राणभ्योऽपीन्द्रियाऽऽदिभ्योऽपि गुरुमेतन्न धर्म इत्यन्ते भावप्राणायामेनां विनिश्चयान् धर्मार्थं प्राणैरुपजति, तत्रैतत्संगप्रवृत्तिः । अत एव न धर्मं त्यजति प्राणमङ्कृते प्राणकते ॥ २० ॥ इ० २२ इति ।

प्राणारंभ प्राणाऽऽरम्भ-पुं० । प्राणानामारम्भविनाशाऽऽदिरूपः प्राणाऽऽरम्भः प्राणानिपति, *"सर्वे प्राणारंभे पञ्चकस्यामिति ॥"* आनु० ।

प्राणाली-देशी-हस्तद्वयप्रहारे, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

पाणि-पाणि-पुं० । हस्ते, आ० । *"पाणां ह-था य कराः"* पा० १ ना० ११० गाथा । मृद० । उत्त० । आवा० । स० । कल्प० । दशा० ।

पाणि-पुं० । दशविधाः प्राणा विद्यन्ते येषां ते प्राणिनः । मृद० १ ध्रु० ६ आ० । व्यक्रेन्द्रियेषु जीयेषु, मृद० २ ध्रु० १ अ० । अत्र० । आवा० । आ० । म० । आवा० । द्रव्या० । सर्वं भूते, वि० ३ ।

पाणिअ-पानीय-न० । पानीयाऽऽदिविन् ॥ ॥ २ । १०१ ॥ इति दीर्घकारस्य ह्रस्वकारः । प्रा० १ पाद० । जले, आ० म० १ अ० ।

पाणिगमहण-पाणिग्रहण-न० । हस्तसंयमने, आ० म० १ अ० ।

पाणिघोमि(णः) पाणिघोमिन्-पुं० । पाणिना घर्षितुं शोले येषां ते पाणिघोमिणः । द्विधाघोमिणीनां पाणिभ्यां घर्षितुं शोलेषु, तद्विषयेषु युगलकमनुष्येषु, *"आमी य पाणिघोमी, निमियतं दुलपवालपुडुभेहि"* । हत्यपेक्षुडाहाया, जइया किं कुलगरे उमयो ॥ १ ॥" आ० म० १ अ० ।

पाणिणि-पाणिनि-पुं० । पणने पणः, ततोऽस्त्यर्थे इति तदुपत्यमः । अण, नरूप छात्रः । इन् इज । अप्राध्यायित्याकारण-कारकं दाक्षिण्यं मुनिं, घाच० । [तद्वचिनं हि व्याकरणिम-

दानीं सर्वेभ्यः शब्दशास्त्रेभ्यः उत्तममध्ययनप्रतिबद्धं च, परं तद्विभक्त्यमाधु न मन्तव्यम् । अष्टौ व्याकरणान्यन्या-नीन्द्राऽऽदीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्ये-व, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणमभिधानतुच्छं पाणिनिनि-र्मित एव नाऽग्रहः कार्य इति, व्यासाऽऽदिप्रयुक्तशब्दानामपि नेनाऽभिज्ञेः न च ते तत्रैऽपि शब्दशास्त्रानभिज्ञा इति । आ-व० २ अ० । प्राकृतलक्षणनामकं प्राकृतव्याकरणमपि तेन रचितम्, यदाह पाणिनिः स्वभाकृतलक्षणं—“व्यत्ययोऽ-प्यासाम्” इति तत्र तत्रांज्ञेयान् । कल्प० १ अ० १ क्षण ।

गणिविग्रह-प्राणिनिग्रह-पुं० । जीवसङ्घाने, आ० ।

पाणिणीय-पाणिनीय-पुं० । पाणिनेरिमे छात्रा इति पाणि-नीयाः । पाणिन्यन्तेवासिषु, पाणिनिकृतव्याकरणे च । नपुं० । प्रा० दुं० २ पाद ।

पाणिदया-पानीयदया-स्त्री० । वर्षाऽऽदौ निपतद्वत्कायाऽऽदि-जीवदयायाम्, उत्त० २६ अ० । स्या० ।

पाणिपडिग्रह-पाणिप्रतिग्रह-पुं० । कर्पात्रे जिनकल्पे, क-ल्प० १ अ० ६ क्षण । आचा० । पाणिप्रतिग्रही, एवंभूतः-यज्ननामो भग्नलोचं प्रथमो जिनो भावीति । स एव भगवान्, तदानीमेव तस्यैकां मनुष्यः प्रधानेषु रसकुम्भसमूहप्राभूत-मादाय आगतः, ततोऽस्मी तत् कुम्भमादाय भगवन् । गृहा-णमां यास्यां भिक्षामिति जगाद । भगवताऽपि पाणी प्रसा-रितौ, निमुद्यञ्च तेन सर्वोऽपि रसः, न चात्र विदुरव्ययः प-तति, किं तूर्परि शिखा वर्द्धते । यतः—“माइज घडम-हस्मा, अहवा माइज सागरा सव्ये । जस्वेआस्मिल-द्धी, मां पाणिपीडमही होह ॥ १ ॥” कल्प० १ अ० ७ क्षण । आचा० ।

पाणिपाणिपमज्जण-प्राणिपाणिप्रमाज्जेन-न० । कुन्धवादीनां प्राणिनां हस्तेन प्रमाज्जेन, घ० २ अ० १ ।

गणिपाणित्रिसोहसी-प्राणिपाणित्रिशोऽधनी-स्त्री० । हस्त-स्थोपरि कुन्धवादीनां प्राणिनां प्रत्युपेक्षमाणयत्नेन प्रमाज्जे-नायाम्, स्या० ६ टा० ।

पाणिपिज-प्राणिपेय-त्रि० । तदस्थप्राणिभिः पातव्ये, “पा-णि पिज्जति नो वर ।” दृश० ७ अ० ।

पाणिवह-प्राणिवध-पुं० । पृथिवीकायाऽऽदिजीवसमाजस्वी-कृतनिजनिजप्राणोद्धारणे, दृश० १ तत्त्व । व्य० । प्रात्युपमर्दे, प्रव० ७१ चार ।

पाणिवहशिरय-प्राणिवधनिरत-त्रि० । जीवव्यापादनशक्ते, ज्यो० ६ पादु० ।

पाणिरहा-पाणिरहा-स्त्री० । हस्तस्थाऽऽयुरेखाऽऽदौ, कल्प० ३ अ० ६ क्षण । जी० ।

पानीय-पानीय-न० । जले, उत्त० ३१ अ० । स्या० । प्रथम० ।

स्व० प्र० । आ० म० । म० । प्रासुकपानीयस्य संस्कारकः कृत्वा कपानीये मुख्यते, किं वा पृथक् रक्षते ? इति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रासुकपानीयस्य संस्कारकः सविज्ञपानीये न २१३

क्षिप्यते इत्यक्षराणि शास्त्रे न ज्ञातानि, ततो यथा यतना भ-वति तथा कर्तव्यं, परं यथा तथा संस्कारकां न क्षिप्यते इति । ४२३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पानीयविदुमित-पानीयविन्दुमात्र-न० । सचित्तजललेशमात्रे, ग० २ अ० १ ।

पानीयविधिपरिमाण-पानीयविधिपरिमाण-न० । पानीयप्र-काराणां भोग्यव्यवस्थापरिमाणं, (‘आणंद’ शब्दे द्वितीय-भागे १०८ पृष्ठादारभ्य सूत्रम्) —“अतलिफलोदयं ति ।” यज-लमाकाशात्पतन्नेव गृह्यते तदन्तरिक्षोदकम् । उपा० १ अ० ।

पाणु-प्राण-पुं० । संख्ययाऽवलिकारूपयोःरुच्छास्तिश्रवस्योः कालं, कर्म० ४ कर्म० । अनु० । “हट्टस्यऽनवगण्यस्य, शि-र्यकट्टमस्य जंतुणां । एषं ऊसासिणिम्माने, एस पाणुं चि वुच्छइ ॥ १ ॥” स० ७७ सम० । म० । हट्टस्य तुष्टस्याऽनवकल्प-स्य जग्मा नभिभूतस्य निरुपाकृष्टस्य व्याधिना प्राक्समाभ्रतं चानभिभूतस्य जन्तोर्मनुष्याऽऽदरेक उच्छास्तिन सह निःश्वा-स उच्छास्तिनिःश्वासः । य इति गम्यते । एष पाणु इत्युच्यते । म० ६ श० ७ उ० । “निविंष्ट पाणु परणत्त । तं जहा-र्नति, पडुत्तञ्च, अणागए चि ।” स्या० ३ टा० ४ उ० । श्वपचे, दे० ना० ६ वर्ग ३८ माथा ।

पाणिसणा-पानेयणा-स्त्री० । पानग्रहणसमाचार्याम्, आचा० ।

अहावराओ मत्त पाणेमणाओ । तत्थ खलु इमा पदमा पाणिसणा-असंसट्ठे हत्थे असंसट्ठे मत्ते, तं चेव भाणियव्वं, श्वरे चउत्थाए शाणत्तं । से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे से जं पुण पाण-गजायं जाणैजा । तं जहा-तिलोदगे वा, तुमादगे वा, जवादगे वा, आयापे वा, मोवीरे वा, सुदवियडे वा, आसिंखलु पडिगाहियंसि अण्णे पच्छाकम्मं तहव० जाव पडि-गाहजा ॥ ६१ ॥

पानेयणा आपि नया भङ्गाकाश्चाऽऽयोज्याः, नवरं चतुर्थ्या ना-नात्वं, स्वच्छत्वाच्च तस्या अदपलपत्वं, ततश्च संसृष्टाऽऽ-द्यभावः । आसं च एषणानां यथोत्तरं विशुद्धितारतम्यादय एव क्रमो न्याय्य इति ।

साम्प्रतमेताः प्रतिपद्यमानेन यद्धिषेयं तदश्रयितुमाह-इच्छेयार्यासं सत्तरहं पिडेमणारं सत्तरहं पाणेमणारं अ-न्नयरं पडिमं पडिवज्जमाणं सो एवं वदेजा-भिच्छापडिवज्जा खलु एते भयंतारो, अहमगे समं पडिवजे, जे एए भ-यंतारो एयाओ पडिमाओ पडिवज्जिता ये विहरंति, जो य अहमंमि एयं पडिमं पडिवज्जिता ये विहरमि सव्ये वि ते उ जिणाणाए उवट्ठिया अन्नोन्नसमादीए, एवं च ये विहरं-ति, एयं खलु तस्स भिक्खुस्स वा भिक्खुणीए वा सा-मगियं ॥ ६३ ॥

इत्येतानां मत्तानां पानेयणानां पानेयणानां वाऽन्यतरां प्र-तिमां प्रतिपद्यमानो नैतद्वदेत् । तद्यथा-मिथ्याप्रतिपत्ता न स-त्यक् पिण्डेयणाऽद्यभिग्रहवन्तो भगवन्तः साधवः, अहमंम-

कः सम्यक् प्रतिपन्नो, यतो मया विशुद्धः पिण्डेयणाऽभिग्रहः कृतः, एभिश्च नः स्वयेव गच्छुः (सिर्गन्तुं गच्छुः) नतन वा सम-
दृष्टया द्रष्टव्याः, नाऽपि गच्छुः नतनतनोत्तरात्तपिगद्वेयणाऽ-
भिग्रहवता पूर्वपूर्वतन्पिण्डेयणाऽभिग्रहवन्ता दृष्टया इति ।
यच्च विधेयं नदृश्यति-य एते भगवन्तः साधवः, एता प्रति-
माः पिण्डेयणाऽभिग्रहविशेषान् प्रतिपद्य गृहीत्वा ग्रामा-
नुग्रामे विहरन्ति यथाशांतां पर्यटन्ति, यां वाहं प्रतिमां प्रति-
पद्य विहरामि, सर्वेऽत्येते जिनाऽऽद्यां जिनाऽऽद्या वा सपु-
स्थिता अभ्युद्यन्ति विहारिणः संवृत्ता, ते चान्येऽस्य सममात्रिना
यो यस्य गच्छुः नतनगताऽऽद्, समाधिर्गमिहन्ति । तयथा-समा-
धिं गच्छुः वासिनां, तस्मिन्मृतानां तु कृत्यग्रहः पञ्चसु अभिग्रहः,
इत्येते विहरन्ति यतन् इति । तथा विहारिणश्च सर्वेऽपि ते
जिनाऽनां नातिलङ्घयन्ते "जाऽर्च्य दृष्टव्यं तिर्यथा, बहुमन्य अ-
चेलश्चां च संश्रयः । न ह्यु ते हीलन्ति परे, सर्वे वि य ते
जिगत्ताण ॥ १ ॥" एतस्य भित्तेभिर्भुजया वा सामग्र्यं
संपूर्णं भिक्षुभावां यदासोत्कर्षवर्जनमिति आचा २ श्रु १
चू १ अ ० १६ उ ० । पा ० १ ध ० स्थ ० ।

पात-पात्र-न ० । पतद्रष्टे, प्रव ० ६० द्वार । "पातानि य मे
स्यविति ।" सूत्र ० १ श्रु ४ अ ० २ उ ० । (सर्वे वरुध्यता
'पत्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ३६२ पृष्ठं गता)

पातस्त्रज-पाकसाय-न ० । मर्माप्रलेखकोद्वयपालाऽदिना वि-
पद्य भक्षणयोग्ये फले, आचा ० १ श्रु ० १ चू ० ४ अ ० २ उ ० ।

पातमग-पादाग्र-न ० । चरणग्राह, "पूर्वजिते य तार पातमगकु-
सुमुत्पन्नन्ति ।" पादप्रकुसुमप्रदन्ति । प्र ० ४ पाद ।

पातरास-पातराश-पुं ० । प्रातरशन्ते पातराशः प्रप्रूपस्वेव
भाजन्ते, सूत्र ० २ श्रु ० १ अ ० । प्रथमालिकायाम्, नि ० चू ० १
उ ० । आचा ० । आ ० म ० । "जाव माहदशं पातराशो न्ति ।"
पातराशो प्रानातिकां भाजनकालं यावत्प्रहृष्टयाऽऽदिकमि-
त्यर्थः । आ ० १ श्रु ० २ अ ० ।

पापिभणाय-पातिभङ्गान-न ० । मार्गानुसारप्रकृष्टाह, आ ०
१६ आ ० ।

पात्यरिश्च-देशी-पक्षेव, दे ० ना ० ६ वर्ग २० गाथा ।

पाद-पात्र-न ० । पतन्तमाहानं पातानि पात्रम् । आचा १ श्रु ०
८ अ ० ४ उ ० । भाजन्ते, आचा ० १ श्रु ० २ चू ० ३ अ ० ३ उ ० ।
(पात्रस्य सर्वेऽधिकारः 'पत्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ३६२
पृष्ठं गतः) कांस्यपात्रादौ, सूत्र ० १ श्रु ० ३ अ ० ३ उ ० ।
अलापुकाऽऽदी, दश ० ६ अ ० ।

पाद पुं ० । चरणे, सूत्र ० १ श्रु ० १ अ ० १ उ ० । द्रष्टव्या ० ध ० ।
पञ्च ० । "उहं पादं राणजा उडट्टु ।" पादं संहृष्टाग्रतलेन
पादं पादप्रदेशं यातिकस्य गच्छन्तु । आचा ० २ श्रु ० १ चू ० ३
अ ० १ उ ० । गाथाऽऽदिवतुर्थस्य, अनु ० । पट्टाऽऽध्यायोगे, आ ०
१ श्रु ० १ अ ० । पड्डुगुलमिने पादमप्यतले, अष्टौ यवमध्या-
न्येकमद्रुममेतान्द्रुलप्रमाणेन अयूराधिकतया पड्डुलानि
पादः पादस्य मध्यतलप्रदेशः । जं ० ३ वज ० । किरणे, कल्प ०
१ अधि ० २ क्षण । "बुद्धांहितुर्पाश-रश्मिप्रत्यन्तपर्वताऽऽ-
दिबु, " हे ० ।

पादकंचणिया पादकाञ्चनिका-स्त्री ० । पादधावनयाम्यायां
काञ्चनमय्यां पाद्याम, जी ० ३ प्रति ० ४ अधि ० ।

पादकंचल-पादकम्यल-न ० । पादप्रामाञ्चन, उत्त ० १७ अ ० ।

पादकुकुट-पादकुकुट-पुं ० । कुकुटविशेष, आ ० १ श्रु ० १७ अ ० ।

पादकंसरिश्च पादकेशरिका-स्त्री ० । पात्रप्रमार्जनहेतुः केश-
रिका पादकेशरिका । आचा ० । पात्रप्रमार्जनपौतिकायाम्,
प्रश्न ० ४ संव ० द्वार । यथा पात्रे प्रयुज्यन्ते । कृ ० ५ उ ० ।
निर्ग्रन्थानामेव सवृत्ता पादकेशरिका कल्पते ।

सूत्रम-

नो कण्ठ निर्मगशीणं सर्वेति पादकेशरियं धारित्तए वा,
परिहरित्तए वा ॥ ४३ ॥ कण्ठ निर्मगशीणं सर्वेति पाद-
केशरियं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४४ ॥

नो कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां सवृत्तिका पादकेशरिका धारयितुं
वा परिहृतुं वा ॥ ४३ ॥ कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां सवृत्तिका पा-
दकेशरिका धारयितुं वा परिहृतुं वा ॥ ४४ ॥

अथ कथं सवृत्ता पादकेशरिकेत्याह-

लाउयपमामादं, पडिल्लहिया उ अगणं वट्ठा ।

मा केशरिया भत्ता, मनोलाण पायेपट्ठा । २६४ ॥

यथाभिनयनेकमुने शलाघुनिहन्तं न मारित्त, तस्याः शलाघ-
नो यदुच्चं च तन्प्रमाणं । दग्धः क्रियन्ते, तस्याग्रभागे वट्ठा या
प्रयुज्यमानिका सा पादकेशरिका सृजना भगवन्ते कार-
णगृहीतस्मालमलावृत्ते तया प्रयुज्यन्ते, ततो मुखं क्रि-
यते । कृ ० ४ उ ० ।

पादपमज्जणेउ, केसरिया पाणं टुक्का ।

गोच्छक पत्तट्टवर्ग, टुक्के गगुणमार्गणे ॥ १०१ ॥

केशरिकाऽपि पादप्रमुखपरिकाऽपि पात्रकप्रमार्जननिमित्त-
त्वे भवति पात्रं पात्रं एकैका पात्रकेशरिका भवति गगन-
या, तथा गोच्छकः पात्रस्थापने च एकैके गगनाप्रमाणमा-
नेनेति आचा ० ।

पादचार पादचार-पुं ० । चरणाध्यामेव समन्ते, "पादचारणे
पञ्चुचारानि" आ ० १ श्रु ० १३ अ ० ।

पादजालम-पादजालक-न ० । पादाभरणे प्रश्न ० ४ संव ० द्वार ।

पादजालपट्टिया-पादजालपाटिका-स्त्री ० । पादाऽभरणवि-
शेष, आ ० ।

पादट्टवर्ग-पादस्थापन-न ० । कस्यलमयं पात्रोपाकरणं, कृ ० ३
उ ० । यत्र कस्यलमयं पात्रं निधायते । प्रश्न ० ४ संव ० द्वार ।
पादशिजोग-पात्रनियोग-पुं ० । पात्रपरिकल्पे उपकरणक-
लापे, कृ ० ३ उ ० ।

स च पात्रकस्थऽऽदिः समविधः-

पत्ते पत्तावेधा, पादट्टवर्गं च पादकेशरिया ।

पडलादं रयत्ताणं, गोच्छकग्रो पादशिजोगो ॥

कृ ० ३ उ ० । (एषा गाथा 'उवहि' शब्दे द्वितीयभागे १०६३

पृष्ठे व्याख्याता) ध० । पि० । आचा० । आ० । (पाद-
निर्योगव्युत्पत्तिः " अपत्ते श्रिय० " (२६) इत्यादिपरिग्रहनिर्मु-
क्तिगोप्याः व्याख्याने ' आचय ' शब्दे चतुर्थभागे २७१ पृ-
ष्ठे गता)

पादान्तीय-पादान्तीक-न० । पादान्तीनां समूहः पादान्ते-
न्यानीकं पादान्तीकम् । उक्त० १८ अ० । एदानिसमूहः,
ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । आ० । ज० । पदानिकटके. आ० ।

पादनागर्णहिव-पादान्याधिपति-पुं० । पदानिकटकाय-
क, कल० १ अधि० २ तुल० । उक्त० ।

पादद्वय-पादद्वय-न० । भूमः पादनाऽऽस्फोटन, जी० ३
प्रति० ४ अधि० । ज० । ज्ञा० ।

पादपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रविषयकाभिग्रहविशेषः,
स्था० । चतुर्थी पात्रप्रतिमा-उद्दिष्टे दारुणाऽऽदि याचिष्यं,
तथा प्रेलिने, तथा दातुः स्वाहृदं परिमुक्त्यापि द्वित्रिपु वा
पात्रेषु पर्यायण परिमुक्त्याने पात्रे याचिष्य इति लृतीया,
उक्तान्तरमिकमिति चतुर्थी । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पादपफोडग पादप्रस्फोटन-न० । पादधूलिच्छेदने, व्य० ६
उ० । (आचार्य उपाध्यायौ वा चमनेरन्तः पादान् प्रस्फो-
टयितुं शक्तीति इति ' अहस्य ' शब्दे प्रथमभागे १२ पृष्ठ
उक्तम्)

पादपरिपात्र-पादपर्यापन्न-त्रि० । पात्रस्थिते, आचा० २
ध्रु० ६ ध्रु० १ अ० ११ उ० ।

पादपलंब पादप्रलम्ब-न० । पादो याचयः प्रलम्बते अलङ्का-
रविशेषः स पादप्रलम्बः । पादपर्यन्ते आभरणविशेषः, ज्ञा० १
ध्रु० १ अ० ।

पादपास-पादपाश-पुं० । वायुगऽऽदिवन्धने, सूत्र० १ ध्रु० १
अ० २ उ० ।

पादपीठ-पादपीठ-पुं० । पट्टाऽऽदिके, प्रति० । स० । रा० ।

पादपुङ्खण-पादप्रोङ्खन-न० । राजाहरणे, आ० । प्रश्न० ध० ।
दश० । भ० । पा० । स्था० ।

निर्ग्रन्थीनां दारुद्वयकप्रोङ्खनकारः । सूत्रम्-

नो कपड निर्गन्धीयं दारुद्वयं पायपुङ्खणे धारितम्
वा, परिहरितम् वा ॥ ४५ ॥ कपड निर्गन्धीयं दारुद्वयं
जाव परिहरितम् वा ॥ ४६ ॥

यत्र दारुमयस्य द्वादश्यास्रभागे ऊर्ध्विका दक्षिका वध्य-
न्ते तद्दारुद्वयकं पादप्रोङ्खनमुच्यते । तस्मिन्ग्रन्थीनां न क-
ल्पते ॥ ४५ ॥ निर्ग्रन्थीनां तु कल्पते ॥ ४६ ॥

अत्र भाष्यम्-

ते चेव दारुद्वे, पाउङ्खणमिमे जे सनाले ति ।

दुष्टव वि कारगहगणे, वपडण दंडण कुजा ॥ २६५ ॥

ये सनाले पात्रे दोषा उक्तास्त एव दारुद्वयकेऽपि पा-
दप्रोङ्खनके भवन्ति । इत्येवमिह सनालपात्रदारुद्वयक-
योः कारण निर्ग्रन्थीनामपि ग्रहणं भवति, तत्र च ग्रहणं
कृते वपडकान् दण्डकान् कुर्यात् । सू० ३ उ० ।

प्रतिहारिकं पादप्रोङ्खनं याचिष्या प्रत्ययवति-

जे भिस्सू पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइना तामेव रयणिं
पच्चुप्पिण्डस्सामिं ति सुण पच्चुप्पिण्डे, पच्चुप्पिण्णेनं वा
मादज्जे ॥ १५ ॥

प्रतीये हरणं प्रतीहार्यं, तं अज्ज अ सुण वेलाण गतेना वा
आणिहामिं ति सुण कल्ल आणनस्स माम्लद्धं, आणादिया
य दोसा ।

जे भिस्सू पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइना सुण पच्चुप्पि-
णस्सामिं ति तामेव रयणिं पच्चुप्पिण्डे, पच्चुप्पिण्णेनं वा
मादज्जे ॥ १६ ॥

जे पाडिहारियं पायपुङ्खणं सुण उवातिणवेस्सामिं ति
तमेव रयणीण उवातिणावेति इत्यादि अर्थः पर्यवन् ।

पाउङ्खणं दुग्दिहं, तं उदममिं वाणिं तदा पुव्वं ।

तं पाडिहारियं तु, मेग्गहेनाऽऽणादिया दोसा ॥ ४७ ॥
उस्समिगियं अववाणियं च पुव्वं वितियउदमं सम्भेयं वसि-
ये, ते जा पाडिहारियं मेग्गहिं, तस्स आणादिया दोसा ।

इमे पाडिहारियदोसा-

णुदेहि य विस्समिं, अणपिण्णं तमि होइ वोङ्खओ ।

पच्छाकम्म पवहणं, धुवावणे वा तयट्ठम् ॥ ४८ ॥

मिक्खाट अट्टेत्तस्स पाडि एणट्ठं नेणणेण हरियं, सवभायाति-
गयरुस्स कायभूमिगयरुस्स कते विस्समियं, एतेहि कारणेहि
अणपिण्णस्स तदगणद्वयस्स साहुस्स वा वोङ्खओ हव्वेज्ज,
गिह्थो वा अणं पाउङ्खणं करज्ज, पच्छाकम्मं वा ठवियं
वा जे अण्णं पवहणं करज्ज, धुवावणे दवावणे तदट्ठ-
स्स पाउपुङ्खणस्स अणणट्ठं वा मुल्लं दवायेज्ज, तम्हा पा-
डिहारियं ग मेग्गहेज्ज ।

उच्चत्ताए पुव्वं, गहणमल्ले उ होइ पाडिहारी ।

ते पि य ण छिणकालं, दोसा ते चेव छिणम्मि ॥ ४९ ॥

जे पाडिहारियं गिह्थेऽज्ज ते उच्चतागहणं पुव्वं तस्मिं
घनत्वे, तस्मिन् अल्लं पाडिहारियं अज्ज वा करज्ज वा
छिणकालं न करति, मेग्गहेण भणिगयवे-कतादि वि कते
कल्ले आणहोमि, दोसा छिणणम्मि ते येव अज्ज सुण वा अ-
प्यहामिं ति छिणकालं कदर वाधानां हव्वेज्ज, तेना अ-
णपिण्णेना माया मोसं भवति अट्ठं ।

सो साह इमेहि कारणेहि पाडिहारियं मेग्गहि-

णुदेहि य विस्समिं, भापिय ल्हं तहेव परिगुणे ।

अमति दुल्लभ पडिमे-द गहणं पाडिहारि चउडा ॥ ५० ॥

आमिंते दण्डं, ल्हं ते उत्तरं कालेण वा खुज्जं, प-
रिगुणं अमति पाडिहारियं ग लब्धमि, दुल्लभं वा जाय
लब्धमि, पडिणीणं वा पडिमेवित्ता इमे चउडवहे पाडि-
हारियं मेग्गहि-उस्सग्गुरुस्समियं, उस्समियं, अव-
वाइये, अववावाववायानियं । अणाभोगेण कते छिणकालं,
अल्लम्भेन वा छिणकालं कते दोग्ग वि सुत्ताण वि-
वज्जास्सकरणे इमा जयणा-

तं पाडिहारियं पा-यपुङ्खणं गिरिहउण जे भिस्सू ।

वोच्चथमपिण्णदी, मो पावति आममादीणि ५१ ॥

पादपुञ्ज

तं पाडिहारियं छिग्लकालं गेहिहनुं तम्मि चय काले अण्ये-
यच्चं, विवरययमपिणत्तस्स इमं दोसा-

मायामोममदिनं, अप्पञ्चओ विस्सणा उवालेभो ।

वोच्छेदपदोसादी, वोच्चत्तं अपिणत्तस्स ॥ ५२ ॥

पूर्ववन् ।

विनियपदे वाघातो, होजा पद्दो ग अप्पणो वावि ।

पतेहिं कारेण्हिं, वोच्चत्तं अपिणत्तज्जाहि ॥ ५३ ॥

पभुणो णित्वसयाती कारणा होजा ।

अण्यणो इमो-

गेलन्नवासमहिता, पडिणीए रायसंभम भए वा ।

अहं समणो वाघातो, सिवित्त्वयादी य इयरम्मि ॥ ५४ ॥

गिलाणो जानो, वासं महिना वा. पडिणीओ वा अंतरे
रायदुद्धं वोहियादिभयं वा अग्निमादिभयं वा जातं । एतं
समणोवाघातकारणा ।

जे भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळणं जाइता तामेव
रयणिं पच्चप्पिणंति, पच्चप्पिणंति वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे
भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळणं जाइता सुए पच्च-
प्पिणस्सामि चि तामेव रयणिं पच्चप्पिणइ वा, पच्चप्पिणंति
वा साइज्ज ॥ १८ ॥

दो सुत्ता सागारिणं मेज्जान्तरे ।

जे भिक्खू पाडिहारियं दंडयं वा लद्धियं वा अवलेहणियं
वा वेगसुद्धं वा एते वि दो वि चव पाडिहारियसागारियगा-
मण्हिं शयब्बा ॥ २२ ॥ जे भिक्खू पाडिहारियमेज्जसंथा-
रयं पच्चप्पिणत्ता दोचं वि अणुपामिय अहाट्टेइ, अहाट्टेन
वा साइज्ज ॥ २३ ॥

दो सुत्ता । सूत्रार्थः पूर्ववन् ।

पडिहारियं नो तु गमो, णियमा सागारियम्मि सो चव ।

दंडगमादीसु तहा, पुवं अवयरम्मि य पदम्मि ॥ ५५ ॥

पाउंळणगे दुविधं. विनिउडेमम्मि वप्पितं पुवं ।

सागारियसंनियं तं. गेहंताऽग्गादिणो दोमा ॥ ५६ ॥

गट्टेहि य विस्सरिण. अगपिणंति य होति वोच्छेदो ।

पच्छाकम्म पवहणं. जावमं वा तयदुम्म ॥ ५७ ॥

उच्चत्ताए पुवं गहणं, अलंभे य होज पडिहारि, तं पि य
ए छिग्लकालं, न चिय दोसा न छिग्लि ।

गट्टेहि तु विस्सरिते, भामिय कूढे तहव जुणे अ ।

असती दुल्लभपाउंमेह. गहणं सागारिणं चउहा ॥ ५८ ॥

सागारिसंनियं तं, पाउंळण गेहिउळणं जे भिक्खू ।

वोच्छिज्ज मण्णिणज्जा, सो पावति आगमादीणि ॥ ५९ ॥

भाष्यप्रश्नः अविशेषेण पूर्ववन् । नि० चू० ५ उ० । पादेपु
प्रोच्छति येन तत्पादमोच्छतकम् । नि० चू० २ उ० । राजाह-
णस्य तृतीयनिषयायाम्, पि० । सा च अर्थ्यन्नरनिषया या नि-
षेधवष्टकान् कुर्वन्ती चतुष्कुलार्थकैकहस्तमाना कस्यन-
स्यो भवति, सा च उपव्यशोपकारिणावधुना पादोच्छत-
न-

कमित्युच्यते । पि० । (अत्र औत्सर्गिकत्वापवादिकत्वविचारः
'रञ्जोहरण' शब्दे वक्ष्यते)

पादपमज्जण-पादप्रमार्जन-त० । पादानां पुनः पुनर्मार्जनं, नि०
चू० १५ उ० ।

जे भिक्खू अप्पणो पाए आमज्जेज वा, पमज्जेज वा,
आमज्जेन वा पमज्जेन वा साइज्जइ ॥ १५ ॥

(जे भिक्खू अप्पणो पाए इत्यादि) अप्पणो पाए आ-
मज्जति एकोनं, पमज्जति पुणो । पुणो । अहया-हृत्येण आमज्ज-
णं, रयहरणेण पमज्जणं, तस्स मानलद्धं ।

इमा णिज्जुली-

आहणमणाट्ठा, दुविहा पांदे पमज्जणा होति ।

संसत्ते पंथे वा, भिक्खू विचारो विहारो य ॥ ५३ ॥

पुवंदं कंठे । जा आहणा सा इमा अणुगविहा, संसत्तो
पादो आमज्जनत्वां, पंथे वा अर्थेडिलानो थंडिलं, थंडिलाओ
वा अर्थेडिलं. अर्थेडिलानो वा थंडिलं पिलक्खणे सकाय-
सत्थंति काउं मेकमेतं. कगहमात्तासु पमज्जति, भिक्खवानो
वा पडिणियत्तां. विचारं चि सत्ताभूमिओ वा आगतां. विहारो
चि सत्ताभूमिओ गामेतरओ वा कुलमगादिणम् कज्जेसु
पडिआगओ पमज्जति, ता उवकरणोवाघातो भविस्सति ।

एमा आहणा खलु, तन्विवरया भवे अगाट्ठा ।

सुत्तमणाट्ठा, तं सेवेतम्मि आगादी ॥ ५४ ॥

खलु अवधारणे । एवमादिकारण्यतिरिक्ता आगतिया सु-
त्तणिवानो अगाट्ठापमज्जणं निसेवेतस्स आगादीया दोसा ।

इमा संजमविहारणा-

संयट्ठणा तु वाने, सुहुमं चार्दं विराअण पाणे ।

पाउमदोस विभुसा, तम्हा ण पमज्जणं पांदे ॥ ५५ ॥

पमज्जणे वानो संयट्ठज्जति. अण्ये य पयंगादी सुहुमं चार्दं
वा विगहेति, पाउसदोसा य. बंभंचे अमुत्ती. तम्हा पांदे ण
पमज्जणं ।

विनियपदमगमअंके, अप्पञ्चुत्तानमज्जमाणे वा ।

पुवं पमज्जिउळणं, वीसामे कंदुउज्जा वा ॥ ५६ ॥

अण्यअंको अनतमयशः विस्सत्तानादसु पमज्जणाइ करंज्ज,
अप्यज्जा वा उव्वानो धातोः स पमज्जिउत्ता विस्सत्तामज्जति,
स्वमासमणो वा पांदे पमज्जिउं कंदुउज्जति । उळ्ळार्थे पच्छाडेम ।
नि० चू० ३ उ० । स्था० । (आचार्यन्यायाध्यायस्य वा वर्गनरत्नः
पादप्रमार्जनं युक्तमिति 'अदसं' शब्दे प्रथमभागे १७
पृष्ठे उक्तम्)

पादवेषण-पादवन्धन-त० । पादवन्ध. प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पादवद्ध-पादवद्ध-त० । वृत्ताऽऽदिचतुर्भागाभाजः पादः वद्धः,
ज० १ वत्त० । जी० ।

पादलग-पादलग-वि० । चरणप्रविष्टे, पञ्जा० १८ विव० ।

पादलिप्त-पादलिप्त-पुं० । "पादलीपु उत्तमं. सुरगडा भुग्मही-

पतिः । आचार्यः पादलिप्ताऽख्य-स्तरं विद्याजलार्णवः ॥ १॥"

इति लिखिते स्मृत्येदं, आ० क० ५१ । त० । (विज्जामिज्ज' शब्दे

कथा) ('पागज्जुण' शब्दे चतुर्थभागे १६३४ पृष्ठेऽपि तस्मै सम्यक्त्वदानमुक्तम्) " संप्रतिविक्रमादित्यः, शालिवाहनवाग्भट्टः । पादलिताऽऽद्यत्ताश्च, इत्यस्माद्विज्ञापकाः ॥ ११॥" (शुक्लजयतीर्थस्य) । ती० १ कल्प ।

पादलेहणिया पादलेखनिका-स्त्री० । वर्णासु कर्मनिर्लेखनार्थं काष्ठोपकरणे, सू० ३ उ० । अ० १ पं० भा० ।

..... वासावामासु पायलेहणिया ।

वह उंबरे पिलवसु, तस्म अलंभस्मि चिचिणिया ॥६२॥
वर्षासु वर्षाकाले वर्षेति सति पादलेखनिकया प्रमाज्जनं कर्त्तव्यं, सा च किमयी भवत्येव उच्यते-वटमयी, उदुम्बरमयी, मल्लमयी, तस्याभावे मल्लस्याप्राप्ते चिचिणिकामयी अस्मिकामयीति ।

सा च क्रियप्रमाणा भवतीत्याह-

वारसअंगुलदीहा, अंगुलमेसं तु हाइ विणिञ्जा ।

धणमणिणनिव्वणा वि य, पुनसि पुरिसि य पत्तेयं ॥६१॥

छादशाहगुलदीर्घा भवति, येन मध्ये हस्तप्रहो भवति, विस्तारम्येकमङ्गुलं स्यात् । सा च घना निविडा कार्या, मसृणा निर्गमा निर्धेन्धिः । सा च किमेकैव भवति । नेत्याह-
ह-पुणंय पुण्ये च प्रत्येकम्, एकैकस्य पृथगमौ भवति ।

उभयं नहमंठाणा, सच्चित्ताचित्तकारणा मणिणा ।

(आउकाओ दृविहा, भोमो तह अंतलिकवो य) ॥६२॥

उभयोः पार्श्वयोः नववर्त्तादणः । किमर्थो-सौ उभयपार्श्वयोः स्तंभेणा क्रियते, सच्चित्ताचित्तकारणानां तस्या एकैक पार्श्वेन सार्जन्तपृथ्वीकायः संलक्ष्यते, अन्येन पार्श्वेन अचित्तपृथ्वीकाय इति । किचिशिष्टा सा २, (मम्मण लि) मार्ष्टी क्रियते नार्तनदीण्णा, यतो तथा लिखने आत्मविरोधना भवति । अत्रिय० ।

एकैहा सा तिविहा, बहुपरिकम्मा य अप्परिकम्मा ।

अप्परिकम्मा य तहा, जलभाषित एतहा चेव ॥२१३॥

जलमङ्गुलमिति कट्टं जा कज्जति सा जलभाषिता, इतरा अभाषिता ।

अद्वंगुला परेणं, छिज्जती होति सा रत्तरिकम्मा ।

अद्वंगुलमेगं नू, छिज्जती अप्परिकम्मा ॥ २१४ ॥

जा पुव्ववट्ठिया वा, जमिता संठवित नच्छिता वा वि ।

लम्भति पमाणजुत्ता, सा शातत्वा अथाकडिया ॥२१५॥

पदमवितियाण करणं, सुधुमभयीनो तु कारवे भिस्सू ।

गिहि अमनितियेण व, सा पावति आणमादीसि ॥२१६॥

घट्टितसंठविताण, पुव्वं जमिताए होति गहणं तु ।

असती पुव्वकडाए, कप्पति ताहे संयंकराणं ॥ २१७ ॥

नि० चू० १ उ० ।

पादव-पादप-पुं० । पादैरधःप्रसर्पिमुल्लाऽऽमकैः पिबतीति

पादपः । उक्त० अ० १ दश० । वृत्ते, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पादवगाय-पादपगाय-पुं० । वृत्तमङ्गावितं, दश० १ अ० ।

पादविहारचार-पादविहारचार-पुं० । पादविहाररूपे सञ्चरणे,

आवा० ।

पादसंवाहण-पादसंवाधन-न० । पादानामनेकशो मर्दने, नि० चू० ।

जे भिक्खू अप्पणो पाए संवाहेज्जा वा, पलिमेहेज्जा वा, संवाहंतं वा पलिमदंतं वा साइज्ज ॥ १६ ॥

'सं' ति प्रसंसा, सोमणा वाहा संवाहा, सा चउत्तिवाहा अद्विगुहासंसाऽऽगमनया । सा गुरुमायास विषालं संवेधा भवति । जा पुण अजरने पाच्छिमरत्ते दिवसतो वा अस्सग-सो संवाधेति, सा परिमहा भवति । नि० चू० ३ उ० ।

पादमम-पादमम-न० । पादो वृत्तपादस्तेन तुल्यं मिलितं च । वृत्तांशतुल्यं गेयं, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पादसीमग-पादशीर्षक-न० । पादानामुपरितने अवयवविशेषे, जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० । आ० म० । रा० । आवा० ।

पादिम-पाच्य-त्रि० । पाचनयान्ये, आवा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पात्य-त्रि० । देवताऽदेः पातनयान्ये, आवा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पादोद्धृत्य-पादोद्धृत्य-न० । दृष्टिवादस्य सिद्धश्रेणिकापरिकर्मभेदे, म० १२ अङ्ग ।

पाभाइयक्खण-प्राभातिकक्षण-पुं० । प्राभातिककालप्रहणवेलायाम्, ध्रु० ३ अत्रि० ।

पाप-पापन्-न० । विचित्रिकायाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पामणमुदा-पामाण्यमुद्रा-स्त्री० । प्रमाणदार्ढ्यं, प्रति० ।

पामहा-देशी-पदाभ्यां धान्यमर्दने, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पामर-पामर-पुं० । गृहपती, "पामर गिहवइ मेआ-ल कास-या दाणया हलिआ" ॥ पाइ० ना० ७१ गाथा ।

पामाड-प्रपुष्पाट-पुं० । वृक्षविशेषः, "तरवट्ठा पामाडो" ॥ पाइ० ना० १४४ गाथा ।

पामिच्च-पामित्य-न० । साध्वर्धमुच्छिद्य दाने, दश० ४ अ० १ उ० । रा० । आवा० । साध्वर्धमन्त्राऽऽदिबन्धमुच्छिद्यमानीयते, तत्रा-मित्यकम् । ध्रु० ३ अत्रि० । पं० चू० । साध्वर्धमन्यत उद्यतं कं यद् गृह्यते तत्रामित्यकम् । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । आवा० । प्रश्न० । दर्श० । अपमित्य भूयाऽपि तव दास्यामीत्येवमभिधाय यत्साधुनिमित्तमुच्छिद्यं गृह्यते तत्रापमित्यं गृह्यते, तदप्युपचारा-दपमित्यमिति । पि० । पञ्चा० । जीत० । उद्गमदोषविशेषः, पि० ।

प्रामित्यद्वारमाह-

पामिच्चं पि य द्रुविहं, लोइय लोगुनरं समासेण ।

लोइय सज्जिलगाइ, लोगुनरं वण्यमाईसु ॥ ३१६ ॥

प्रामित्यपार समासेन द्विविधं द्विप्रकारम् । तद्यथा-लौकिकं, लौकिकं च । तत्र लौके भवे लौकिकं, तत्र साधुविषयं (सज्जिलगाइ) सज्जिलगा-भगिनी, आदिशब्दाद् आत्रा-दिपरिग्रहः । तस्मिन्, किमुक्तं भवति-दे-भगिन्यादिभिः क्रियमाणं द्रव्यमिति, अत्र च भगिनीशब्देन कथानकं सूचितं,

कथंते, ततस्तमधिकृत्य कलहाऽऽदयो दोषाः सम्भवन्ति, तस्मात्तानांोत्तरमपि प्रामित्यं न कर्त्तव्यम् ।

अथैवापवादमाह—

उच्चत्ताए दाणं, दुल्लभ खग्गुड अलस पामिच्चे ।

तं पि य गुरुस्स पासं, उवेइ सो देइ मा कलहो ॥३२२॥

इह दुर्लभं वस्त्राऽऽदी सीदन्तः साधोयेदि वस्त्राऽऽदिकमपरेण साधुना दातुमिच्छन्ते, तर्हि तस्य 'उच्चतया' मुधिकनया दानं कर्त्तव्यं, न प्रामित्यकरणेन, तथा यः 'खग्गुडः' कुटिलो वैयावृत्त्यादी न सम्यग् वर्त्तन्ते, योऽपि चालसः, तौ दुर्लभवस्त्राऽऽदिदानप्रलोभनेनाऽपि वैयावृत्त्यं कार्येन, ततस्तद्विषयं प्रामित्यं सम्भवति, तत्रापि तर्हीयमानं वस्त्राऽऽदिकं दायकां गुरोः पार्श्वे स्थापयेत्, न स्वयं दद्यात्, ततः स गुरुर्ददाति, सा भूदस्यथा तयोः परस्परं कलह इति कृत्वा । उक्तं प्रामित्यद्वयम् । पिं० पं० ७० । प्रव० ७० ।

प्रतिग्रहं प्रामित्ययति—

जे भिक्खु पडिग्गहं पामिच्चं, पामिच्चिवावेइ, पामिच्चया-
हट्टु दिज्जमाणं पडिग्गहाइ, पडिग्गमांतं ता माइज्ज ॥३२॥

जे पानं पामिच्चं इत्यादि उच्छिद्यं नेगदति, नेगदांति, अणुमादेति तस्मै चउलट्टं । नि० चू० १४ उ० । आच्चा० वृ० ।

प० मुक्क०—प्रमुक्क०—त्रि० । "पामुक्कं विच्छेदिअं, अवहतिअं उ-
च्छिअं चत्ते" । पाइ० ना० ७६ गाथा ।

पामोक्ख—प्रमुक्ख—त्रि० । प्रवरं, ज्ञा० १ श्रु० ४ अ० । आ० म० ।

प्रपोल्ल—पुं० । अल्लेपस्य पणिहारे उत्तरे, ज्ञा० १ श्रु० ४ अ० ।

पाय—पाक—पुं० । स्थिघ्ननाऽऽपदान्ते, अनु० ।

पानत्—अव्य० । प्रभातसमये, सू० प्र० २ पाहु० १ पाहु०

पाहु० । उ० । स्था० । प्रत्युपति, सूत्रं १ श्रु० ७ अ० । पाने पायः । पाने, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

प्रायस्—अव्य० । बाहुल्ये, ज्ञा० चू० ४ अ० । वृ० । पं० व० ।

पञ्चा० । आब० । प्रायशब्दोप्यत्र । स्था० ।

पात्र—न० । पात्रेऽपि । स्था० ।

पक्क—पुं० । किरणे, "अंस् रस्सी पाया, कुरा मऊहा गहतिथ-
पो किरणा ।" पाइ० ना० ७७ गाथा । चरणे, "चलणा
कमा य पाया ।" पाइ० ना० १०६ गाथा । सानी, "पाया
कडया सारु ।" पाइ० ना० १३५ गाथा ।

पायण—पातुम्—अव्य० । गलादधो द्रव्यं कर्तुमिच्छते, भ० ६ श०
३३ उ० ।

पायकंचाणिया—पादकञ्चनिका—स्त्री० । 'पादकंचणिया'
शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पायकंबल—पादकम्बल—न० । 'पादकंबल' शब्दायै, उ०
१७ अ० ।

पायकेसरिया—पात्रकेसरिका—स्त्री० । 'पात्रकेसरिया' श-
ब्दायै, ओष० ।

पायखज—पाकलाय—त्रि० । पाकेन खादितं योग्यीकृते, "फ-
लां पकाइ पायखज्जाइ ति नो वए ।" दश० ७ अ० ।

पायगुह—पाकगुह—पुं० । कथितद्रवगुहं, येन खज्जकाऽऽदि लि-
प्यते । घ० २ अधि० ।

पायचार—पादचार—पुं० । 'पादचार' शब्दायै, ज्ञा० १ श्रु०
१ अ० ।

पायच्छित्त—पापच्छित्त—न० । पापं क्षित्तनीति पापच्छित्तम् ।

अथवा—व्यवस्थितप्रायश्चित्तम् । दश० १ अ० । स्था० । स० ।

पापच्छेदकत्वात् प्रायश्चित्तं, विशेषकत्वाद् वा प्राहुः "पाय-
च्छित्तमिति" । शुद्धी, तद्विषये शोधनीयमिति चारः स्था० ३ डा० ५
उ० । नि० चू० । औ० । प्र० । ("पापं छिद्वडो" (१५०८) इत्या-

दिगाथा 'पाच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः) व्या-
ख्याविशेषां दर्शने—पापं कर्मोच्यते, तन् पापं क्षित्तं स यस्मा-

त्कारणप्राकृतं शब्दात् "पायच्छित्तं ति" अयत्तं तेन कारणेन,
संस्कृते तु पापं क्षित्तनीति पापच्छित्तमुच्यते । आब० ४ अ० ।

प्रायश्चित्तं—१। प्रायशो वा चित्तम् जीवं शोधयति कर्ममलिनं

विमलीकरति तेन कारणेन प्रायश्चित्तमित्युच्यते । प्राये वा

बाहुल्येन चित्तं स्वेन स्वकर्मेण अस्मिन्मनसि प्रायश्चित्तं प्रा-

योऽग्रहणं संवराऽऽदेशेन तथाविधचित्तमन्त्रावादिनि गाथायै ।

आब० ४ अ० । स्था० । आ० चू० । पञ्चा० । "प्रायः पापं वि-

वितिदिष्टं, चित्तं तस्य च शोधनम्" इत्युक्तेः । अथवा—प्रकर्मे-

ण अयत्तं गच्छति अस्मादाचारमर्थं इति प्राये मुनिनां कल्पेन

चिन्त्यते स्मर्यते इति चारविशुद्धयर्थमिति निरुक्तात् प्रायश्चि-

त्तम् । अनुष्ठानविशेषः, घ० ३ अधि० । (प्रायश्चित्तस्य सयो-

ऽधिकारः पच्छित्तं शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

भेदाः—

निविहे पायच्छित्ते पपत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प-

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे ।

तच्च त्रिधा, दशविधञ्चऽपि तस्य विस्थानकादुगोभादि-

ति । आलोचनार्हं, प्रतिक्रमार्हं, तदुभयार्हम् । स्था० ३ डा०
४ उ० ।

निविहे पायच्छित्ते पपत्ते । तं जहा—शास्त्रपायच्छित्ते, दंस-

णपायच्छित्ते, चरित्तपायच्छित्ते ।

(नाणेऽप्यादि) ज्ञानाऽऽद्यन्तित्तचारशुद्धयर्थं यदालोचनाऽऽदि ज्ञाना-
ऽऽदीनां वा योऽन्तित्तारस्तज्ज्ञानप्रायश्चित्ताऽऽदि तत्राऽऽकाला-

विनयाप्यन्याऽऽदयोऽर्थावन्तित्तचार ज्ञानस्य शुद्धिनाऽऽदयोऽर्था-
दर्शनस्य, मूलगुणोत्तरगुणोत्तरावधाराणां विविधताः चानिज-

स्येति । स्था० ३ डा० ४ उ० । (चतुर्विधप्रायश्चित्तविचारः 'प-

च्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

छविहे पायच्छित्ते पपत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, पडि-

कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउत्समणारिहे, तवा-

रिहे ।

आलोचनाऽहं यद् गुरुनिवेदनया शुद्ध्यति, प्रतिक्रमणार्हं य-

न्मिथ्यादुष्कृतेन, तदुभयार्हं यदालोचनानामिथ्यादुष्कृतार्थां

विवेकार्हं यन्प्रतिष्ठापित आध्यात्मोद्दी शुद्ध्यति, चतुर्विधार्हं

यत्कायचेष्टातिरोधनः, तपोऽहं यत्त्रिविक्रिकाऽदिना तपस-

ति । स्था० ६ डा० ।

अद्विहे पायच्छित्ते पपत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प-

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्मगारिहे, तवारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे । स्था० ८ ठा० ।

नवविहे पायच्छिन्ने पण्यते । तं जहा आलोयणां जत्र मूलारिहे अणवट्टप्पारिहे । स्था० ६ ठा० ।

दसविहे पायच्छिन्ने पण्यते । तं जहा-आलोयणारिहे प-डिकमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्मगारिहे, त-वारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे, अणवट्टप्पारिहे, पारंभियारिहे ।

इह च प्रायश्चित्तशब्दः अपराधे, तच्छुद्धौ च दृश्यते, त-दिहापराधे दृश्यः । अत्र (आलोयणारिहे णि) आलोचना निवेदना, तत्क्षणं शुद्धि यदहेत्यन्तिचारजानं तदालोचनाहे-मेवमन्याप्य कथलं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं, तदुभयमा-लौच्यमालोच्यदुष्कृतं विवेकाऽशुद्धमहाऽऽदित्यागः, व्युत्प-र्गः कार्यात्मगः, तपो निर्विकृतिनाऽऽदिच्छेदः प्रमन्यापयो-यहस्योक्तं मूलं महावनाऽऽपणम् अनवस्थाप्यम् क-तनपमं प्रनारणं पाराश्रिकम् लिङ्गाऽऽदिभेदमिति । प्रायश्चित्तं च तपः उक्तम् । अ० २५ श० ७ उ० । स्था० । आवा० । आ० चू० । दुःखनाऽऽदिविधातार्यं करणीयं कर्म-विशेषः, अ० ।

पादच्छुम्-न० । पादेन वा लुप्तश्चक्षुर्दोषपरिहाराय पादच्छु-प्तः । अ० २ श० ५ उ० । पादे पादेन वा लुप्तः दशा० १० अ० । " कयकाउयमंगलपायच्छिन्ना । " विपा० १ श्रु० २ अ० ।

पायच्छित्तकरणं प्रायश्चित्तकरणं-न० । प्रायश्चित्तं वातुल्येन चित्तं जीवं मनो वा शोधयति पापं विनश्यति वा पश्चात् प्राय-श्चित्तम् । तत्करणम् प्रायश्चित्तकरणम् । प्रायश्चित्ताऽऽचरणे, ध० २ अधि० ।

प्रायश्चित्तकरणफलम्-

पायच्छित्तकरणेण भेते ! जीवं किं जगयइ ? पायच्छित्त-करणेण पावकम्मविमोहिं जगयइ, निरुदयारि आवि भवि-स्सइ, सम्मं च गं पायच्छित्तं पटिवज्जाणे मणं च मग्ग-फले च विमोहेइ आचारं च आचारफले च आराहेइ । १६ ।

हे भदन् ! प्रायश्चित्तकरणेन पापशुद्धिकरणेन आलोचनाऽऽदिकं जीवः किं जनयति ? शुभं वर्धते-हे शिष्य ! प्रायश्चित्त-करणेन पापकर्मविशोधिं जनयति, ततश्च निर्गन्तावाग-ऽन्तिचारहितान् भवति, सम्यक् प्रायश्चित्तं यत्तपयमानः स-म्यग् सम्यक्त्वं च पुनर्मार्गिकं मार्गस्य सम्यक्त्वस्य फलं ज्ञानं तन् विशोधयति च पुनर्गन्तारं आराधयति, आचा-रशब्देन चार्तराजमाराधयति-पुनराचारस्य फलं मोक्षमारा-धयति साधयति । उक्तं २६ अ० । आवा० ।

पायजालक-पादजालक-न० । ' पादजालक ' शब्दार्थे, प्रत्य० ५ संब० द्वार ।

पायजालपेटिया-पादजालपरिष्का-स्त्री० । ' पादजालपेटि-या ' शब्दार्थे, स्त्री० ।

पायट्टवण-पात्रस्थापन-न० । ' पादट्टवण ' शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायड-प्रकट-त्रि० । आकाशीभूतं, विशेषः । साक्षात्परिष्कृ-ति, सं० प्र० । पाहु० १ पाहु० पाहु० ।

पायण-पायन-न० । लोहकारेण तपितकुट्टिततीक्ष्णधारीकृ-तपुनस्तापितानां जले निवालनं, श्रु० १ श्रु० ७ अ० । भरुडे, न० । अङ्गणं, दे० ना० ६ वर्गं ४० गाथा ।

पायणजोग-पात्रनियोग-पुं० । ' पादणजोग ' शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायदहरय-पाददरदरक-न० । ' पाददहरय ' शब्दार्थे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पायत्ताणीय-पादान्यनीक-न० । ' पादत्ताणीय ' शब्दार्थे, उक्त० १ अ० ।

पायत्ताणहिद्वि पादत्रागाधिपति-पुं० । ' पादत्रागाधिपति ' शब्दार्थे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पायपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रप्रतिमा उद्दिष्टदापात्रा-ऽऽदि यार्थिच, तथा प्रक्षितं तथा दातुः स्वाक्षिकं परिभुक्तप्रार्थं द्वित्रिपु वा पात्रपु पर्यायण परिभुज्यमानं पात्रं यार्थिच इति उक्तं तदधिकमिति चतुर्थी । स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

पायपमज्जण-पादपमार्जन-न० । ' पादपमज्जण ' शब्दार्थे, ति० चू० १५ उ० ।

पायपफोडण-पादप्रफोटन-न० । ' पादप्रफोटन ' शब्दा-र्थे, व्य० ६ उ० ।

पायपरियावण-पादपर्यापन्न-त्रि० । ' पादपरियावण ' शब्दा-र्थे, आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ११ उ० ।

पायपलंव-पादपलम्ब-न० । ' पादपलंव ' शब्दार्थे, क्षा० १ श्रु० १ अ० ।

पायपास-पादपाश-पुं० । ' पादपास ' शब्दार्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पायपुङ्गण-पादपुङ्कन-न० । ' पादपुङ्गण ' शब्दार्थे, स्त्री० ।

पायपहड-देशी-कुक्कुट, दे० ना० ६ वर्गं ४५ गाथा ।

पायपेयण पादपेयन-न० । ' पादपेयण ' शब्दार्थे, प्रश्न० ५ संब० द्वार ।

पायवद्ध-पात्रवद्ध-न० । ' पादवद्ध ' शब्दार्थे, जं० १ वत्स० ।

पायय-पात्रक-न० । अल्पं पात्रं, स त्रिजुः स्वकीयं परकीयं वा पात्रकं समाधिस्थानं गृहीत्वा आचा० २ श्रु० २ चू० ३ अ० ।

प्राकृत-न० । प्रकृती भयं प्राकृतम् । वृ० १ उ० १ प्रक० । संस्कृतविकृतिरूपं भाषाभेदः, वृ० १ उ० १ प्रक० । " बालम्बी-मृदुमूर्खाणां, वृणां चारिष्काकानिनाम् । अनुग्रहाय तत्रैव, निःशब्दः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " दश० ३ अ० ।

पायक-पुं० । नीचे, " अहमा इयम य पायया नीया । " पा१० ना० १०३ गाथा ।

पायल-देशी-चतुर्ग, दे० ना० ६ वर्गं ३ गाथा ।

पायलम-पादलम-त्रि० । पादलम् ' शब्दार्थे, पञ्चा० १ वि० ।

पायलित-पादलित-पुं० । ' पायलित ' शब्दार्थे, स्त्री० १ क० ।

पायलेहणिया-पादलेहणिका-स्त्री० । ' पादलेहणिया ' श-ब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायव-पादप-पुं० वृत्ते. उत्त० ४ अ० । "साही विडयी वच्छे,
महीरुहो पायवो दुमो य तर्क ।" पाद० ना० २४ गाथा ।

पायवगण-पादपगण-पुं० । 'पादवगण' शब्दायै, दश०
१ अ० ।

पायविहारचार-पादविहारचार पुं० । 'पादविहारचार' श-
ब्दायै, आचा० ।

पायस-पायस-न० । 'पायसो-स्त्री' पाद० ना० २४० गाथा ।
परमात्रे, आ० म० १ अ० । जी० । अ० क० ।

पायसंज्ञय पादसंज्ञय-पुं० । कारणं विना कर्मवर्त्तने, दश०
६ अ० ३ उ० ।

पायसंवाहण-पादसंवाहन-न० । 'पादसंवाहण' शब्दायै,
नि० चू० ३ उ० ।

पायसम-पादसम-न० । 'पादसम' शब्दायै, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पायसीमग-पादशीपिक-न० । 'पादसीमग' शब्दायै, जी०
३ प्रति० ४ अ० ।

पायार-पाकार-पुं० दुर्गै. (किल्लो गुजराती) "सांग पायारा ।"
पाद० ना० २३७ गाथा ।

पायाल-पाताल-पुं० । न० । पत-आलत्र । ध्रुवभास्तलस्थं
भुवनं. ज्यातिपौत्रे लग्नाच्चतुर्थे स्थाने च । वाच० । वलयामु-
खपाललकलशेषु. प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अउ० आ० । न० ।
"पायाल च रमायल ।" पाद० ना० १६१ गाथा ।

पायालकलम-पातालकलश-पुं० । समुद्रमध्ययनिपु (प्रव० १
द्वार) वलयामुखप्रभृतिषु. प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पायालगंगा-पातालगङ्गा-स्त्री० । स्वनामख्यातायां नेमिना-
थप्रतिमायाम्. शौर्यपुर शङ्खजिनाऽऽलये पालिनगरं मधुरायां
द्वारकायां सिंहपुरस्कर्मनाथे पातालगङ्गाभिधः श्रीनिमिना.
थः । ती० ४३ कल्प ।

पायावध-प्राजापत्य-पुं० । प्राकृतलोके, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
च० प्र० । ज्या० । एकांविशतितमे चतुर्दशवाऽहोरात्रसु-
हृत्ते, स० ३० सम० ।

पायादिण-प्रादक्षिण्य-न० । नमस्कारपाठेन निवेदने, पं०
व० ३ द्वार ।

पार-शूक-धा० । मर्यागे. " शकः चय-तर-तीर-पाराः "
॥ ८ । ८६ ॥ इति शकः पाराऽऽदेशः । 'पारह' शकनाति ।
पारयतेरपि-पारह । 'पार' ४ पाद ।

पार-पुं० । न० । तटे, परकुल, आचा० १ श्रु० २ अ० ३
उ० । सूत्र० स्था० । विशेष० । तीरे, पर्यस्तगमने, सूत्र० २
श्रु० १ अ० । " पारीरं पारं ।" पाद० ना० २२६ गाथा । वृ० ।
स्था० । नरकाऽदिके परलोके, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । मांसे,
संसारार्णवतटवृत्तिव्यादित्कारणेषु ज्ञानदर्शनेचारित्र्येषु, आ-
चा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

प्राकार-पुं० । "ध्याकरण-प्राकारागते कर्गः" ॥ ८ । १२६ ॥
इति कलुकृत्वा । 'पारो । पात्रारो ।' नगरमित्यौ. प्रा० १ पाद ।

पारत्र-प्रावारक-पुं० । यावत्तावज्जीविताऽऽवर्त्तमानावट-प्रा-
वारक-देवकुलेयमेव वः" ॥ ८ । १ । २७ । इति सस्वरव्य-
२३४

ञजनस्य वा लुक् । पात्रां । पावारत्रां । उत्तमार्णवरसे, प्रा०
१ पाद ।

पारंक-देशी सुगमानभारंज, दे० ना० ६ वयो ४१ गाथा ।

पारंगम-पारंगम-पुं० । पारं गच्छतीति पारं गमः । परकुलग-
न्तारे, गमने गमः, पारस्य पारं वा गमः पारगमः । पर-
तटगमने, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । " अतीरंगमा प-
एण य तीरंगमित्तप अवारंगमा एण ण य पारंगमित्तप । "
'अपारंगम' शब्दे प्रथमभागे ६०६ पृष्ठ व्याख्यानम् । अथ
तीरं-पारया को विशेष इति ? उच्यते तीरं मोहनरीयं क्षयः,
पारं शेषप्रतिक्षयः । अथवा तीरं घातिचतुष्टयाऽपगमः, पारं
भवापप्राप्तिकर्माभाव इत्यर्थः । आचा० १ श्रु० २ अ०
३ उ० ।

पारंगय-पारङ्गत-त्रि० । पारं पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनवा-
तस्य वा गतः पारं गतः । सिद्धि, आवा० ४ अ० ।

पारंग्रिय-पारंग्रिक-न० । पारं तीरं तपसाऽपराधस्याञ्च-
ति गच्छति ततो दक्षिणेन यः स पारंग्रिकः, स एव पारंग-
ग्रिकः, तस्य यत्तपसपारंग्रिकम् । स्था० ३ डा० ४ उ० । पारमन्ते
प्रायश्चित्तानां तत्र उच्छेदपरप्रायश्चित्तभावादपराधानां
पारमञ्चति गच्छतीत्येवं शाले पारंग्रिकम् । ध० ३ अ० ।
व्य० । जी० । दशमप्रायश्चित्ते. तच्छ्रुत्वातिचारकर्त्तव्यं,
स्था० १० डा० । पञ्चा० । तयोर्विशंखेवाऽभिचारपा-
रगमने. श्रौ० । ग० ।

पारंग्रित्त-न० । यस्मिन् प्रतिषेधिते लिङ्गैश्चकालनैपमा
पारमञ्चनमर्हतीति पारंग्रित्तम् । व्य० १ उ० । स्था० ।

तत्रो पारंग्रिया पञ्चता । तं जहा-दुष्टे पारंग्रिये, परमेत्ते
पारंग्रिये, अन्नमन्ते करमाणं पारंग्रिये ॥ २ ॥

त्रयः पारंग्रिकाः प्रह्वताः । तद्यथा-दुष्टः पारंग्रिकः,
प्रमत्तः पारंग्रिकः, अन्त्याऽप्यं परस्परं मूलपापप्रयो-
गतः प्रतिषेधनां कुर्वाणः पारंग्रिक इति सूत्रमनामार्थः ।

अथ विस्तरार्थे भाष्यकृद्भिर्माणुपुराण-

अंचु गति पूयस्मि य, पारं पुणऽनुत्तरं बुधा विंति ।
सोधीर्षे पारमंचद, गयति तदपूजितं होति ॥ ६३ ॥

'अञ्चु' गतिपूजनयोगिति वचनात् अञ्चुधानुर्गता पूजने
वा शुद्धते । तत्र गत्यर्थो यथा-पारं तीरं गच्छति येन प्राय-
श्चित्तनाऽऽर्जितेन तत्पारंग्रिकम् । अथ पारं कमुच्यते ? इ-
त्याह-पारं पूजः संसारममुदस्य तीरभ्रममनुत्तरं निर्वाणं बु-
द्धार्तायैरुदायया बुधते । अन्ते मिलितं सानुपूर्वात्ते ग-
च्छतीति भावः । तद्यस्याऽऽपत्तेऽभावाच्चपुष्पचराऽपारंग्रिक-
मुच्यते । यथा शोधः पारं पर्यस्तमञ्चति यत्तपपारंग्रि-
कमपिधमं प्रायश्चित्तमित्यर्थः ॥ पूजार्थो यथा-नवाऽपि
नैव तत्प्रायश्चित्तपरागममपूजितं, किं तु पूजितमेव । त-
तो येन तपसा पारं प्रायितेनाऽर्ज्यते श्रीध्रमणमन्तेन पूज्य-
ते तत्पारंग्रिकं पारंग्रितं वाऽभिधीयते, तद्योपायानुसुरीय
पारंग्रिकः ।

अथ तमेव भेदतः प्ररूपयित-

आसायण-पडिसेवी, दुविहो पारंग्रितो समासेण ।

एकैकस्मि य भयणा, मचरिते चेव अचरिते ॥ ६४ ॥

पाराञ्चिकः समासेन द्विविधाः तथा-आशातनापाराञ्चिकः, प्रतिस्वेवपाराञ्चिकश्च । पुनर्एकैकस्मिन् द्विविधा भजना कर्त्तव्या । कथमित्याह-द्राव्यैर्ना सञ्चारिणी अचरिणिर्वा वा ।

कथं पुनरेवा भजनं त्याह-

सर्वचरितं भस्मति, केण्डि पडिमैविणेण तु पदेण ।

कथं वि चिट्ठि देसो, परिणामऽपराहमासज्ज ॥ ६५ ॥

कर्त्तव्यपराधपदेन पराञ्चिकः प्रतिपत्तिर्येमेन प्रातर्मवि तेन सर्वमपि चारित्रं भस्मति. कुत्राऽपि पुनश्चारित्रस्य देशोऽवतिष्ठते । कुत इत्याह-परिणामं नात्रमन्दाऽदिरूपमपराधं चोत्कृष्टमध्यमजघन्यरूपमात्मनो चारित्रं भवेत्ता. न वा ।

इदमेव भावयति-

तुल्लमि वि अवराह, परिणामवसेण होइ गाणत्त ।

कथं वि परिणाममि चित्तुल्ल अवराहो गाणत्त ॥ ६६ ॥

तुल्यैः व्यपगधं परिणामवशेन तीव्रमन्दाऽध्यवसायवैविध्यवलाचारित्रपरिभ्रंशाऽऽदी नानात्वं भवति । कुत्रचित्पुनः परिणामे तुल्यैः व्यपगधं नानात्वं प्रतिस्वेवतावैविध्यं भवति ।

अथाऽऽशातनापाराञ्चिकं व्याचिन्त्याः गुराह-

नित्यकरपवयणमुण, आयरिण गणहे मडिट्टीण ।

एते आसायेंत, पच्छिन्ते ममणा होइ ॥ ६७ ॥

नार्थैकप्रवचनं धृतम्, आचार्यान्, गणधराण, महज्जिकांश्च एतान्. आशातयति तस्य प्रार्थयन्नेन वच्यमाणलक्षणं मार्गणा भवति ।

तत्र नार्थैकं यथाऽऽशातयति तथा विधीयते-

पाहुडियं अणुमापति, ज्ञाणेनो किं च भुञ्जती भोगे ।

धीनिन्थं पि य वुच्चति, अनिककम्पदं देसणा याति ॥ ६८ ॥

प्राप्तुर्नामं गुरोर्वर्चित्तममवसरणमहाप्रातिहार्याऽदिपूजालक्षणां महन् यदनुमन्यते, तत्र सुन्दरम् । ज्ञानवयप्रमाणेन च भवस्वरूपं ज्ञानं विपाकदारुणान् भोगान् किमिति बुद्धेः । मल्लिनाथाऽदंश्च खियाया अपि यत्तार्थमुच्यते । तदन्तीवासमर्त्तानम् । अन्तीव कर्कशा अन्तीव दुरनुचरा नार्थैकं. सर्वोपायकुशलैरपि या देशना कृता. साऽप्युक्तम् ।

अस्मं च एवमादी, अवि पडिमासु वि निलोगमहितानां ।

पडिरुवमकुर्वन्तो, पावति पारं चिये टाणं ॥ ६९ ॥

अन्यमप्येवमादिकं नार्थैकतामवर्णं यो भाषते । तथा अप्रीत्यभ्युद्यते । त्रिलोकमहितानां भगवतां याः प्रतिमास्तान्स्वयं यथैवमवर्णं भाषते न तानां पाषाणाऽऽदिपूजनीयानां माल्यालङ्काराऽऽदिपूजा क्रियन्ते. एवं ध्रुव प्रतीकरूपं वा विनयवन्दनस्तु-तिस्तथाऽदिकं नानामवावहायुक्तया अकुर्वन् पाराञ्चिकं स्थानं प्राप्नोति ।

अथ प्रवचनं सङ्गलस्याऽऽशातनामाह-

अक्रासतज्जणादिमु, सेमभिविक्खवि मच्चपटिणीओ ।

असं वि अत्थि संया, नियालमेतिकट्टकासं ॥ १०० ॥

यः सङ्गप्रत्यनीकः स । अक्रान्तगतज्जणादितु लि । विमहे. व्यर्थस्यान् आक्रोशतर्जनाऽऽदिभिः सङ्गमधिलिपि । यथा

सन्यस्येऽपि शृगालानां तिकट्टकप्रभृतीनां सङ्गाः, याहशास्ते नादृशोऽयमपि होतुं भावः । एष आक्रोश उच्यते । तर्जना तु हुं हुं ज्ञानं भवदीयं सङ्गस्यमित्यादिका ।

अथ धृताऽऽशातनामाह-

काया वता य ते चिय, ने चेव पमायमपमादा य ।

मांसवाहिकारियाणं, जेतियविज्जामु किं च पुणे ॥ १०१ ॥

दशवेकालकोलराऽध्ययनाऽऽदी यत्त एव पदकायाः नान्येव वतानि, तावैव प्रमादाप्रमादा भूयां भूय उपवर्णयन्ते त-देतद्युक्तम् । मोक्षार्थिकारिणां च साधूनां ज्योतिषविद्यासु पुनः किं नाम कार्य. येन धृतं ताः प्रतिपाद्यन्ते ।

अथाऽऽचार्याऽऽशातनामाह-

उद्धिगममानुगुणा, परोवदेसुजया जहा मंवा ।

अनट्टोमणयरा, पोमंति दिया व अप्पाणं ॥ १०२ ॥

आचार्याः स्वभावादेव ऋद्धिरसत्तायुक्तास्तथा महत्त्वा इव परावदेशायता. लोकाऽऽवर्जनप्रसङ्गा इति भावः । (महत्त्वरूपं मंवा शब्दे) आत्मार्थं पोषणरताः स्वोद्वर्ग्यरूपं कचेत-सः । इदमेव व्याचष्टे हि ज्ञा इवाऽऽमानममो पोषयन्ति ।

गणधराऽऽशातनामाह-

अभुल्लयं विहारं, देमंति परेमि मयमुदामीणा ।

उज्जीवंति य रिद्धि, निम्मणा मो चि य भणंति ॥ १०३ ॥

गणधरा गीतमाऽऽद्योऽभ्युद्यते विहारं जितकल्पमभुक्तं परंपामुपदिशति. स्वयं पुनरुदामीनाम्ने न प्रातिपद्यन्ते । ऋद्धि चान्नीयमहान्मिकानारणाऽदिकलक्ष्यमुपजीवन्ति, निःसंगा वर्धयन्ति च भणन्ति ।

अथ महज्जिकपदे व्याख्यानयति-

गणधर एव मडिट्टी, महातपस्यं व वादिमादी वा ।

नित्यगणपदममिस्मं, आदिगहणेण गाहिया वा ॥ १०४ ॥

इह गणधर एव सर्वलक्ष्यसंपन्नता महज्जिक उच्यते । यद्वा महज्जिको महातपस्यं वा वादिविशर्मिज्जप्रभृतिर्हो वा भवयते । तस्य यद्वयवदाऽऽदिकरणं सा महज्जिकाऽऽशातना । गणधरास्तु नार्थैकप्रथमशिया उच्यन्ते, आदिग्रहणेन वा ते शृङ्गीता मन्तव्याः ।

अधेनेयमाशातनायां प्रार्थयन्तमार्गणमाह-

पदमविनिपमु चरिमे, ममे एकैकं चउगुरु होति ।

मच्चे आमादिं, पावति पारं चिये टाणं ॥ १०५ ॥

अथ प्रथमस्नार्थैकरा द्वितीयः सङ्गस्योद्देशतः सर्वतो वा आशातनायां पाराञ्चिकः शेरपु श्रुताऽदियु एकैकस्मिन् देशेन आशात्म्यानेन चतुर्गुणाः प्रार्थयन्ते भवन्ति; अथ सर्ववस्तुनायाशातयति, ततस्तेष्वपि पाराञ्चिकं स्थानं प्राप्नोति ।

नित्यगणपदममिस्मं, एकं पामाऽऽद्यं ते पारंवी ।

अथस्म्येव जिग्मिदो, पभसो मो जेण सुतस्स ॥ १०६ ॥

नार्थैकप्रथमशियं गणधरमेकमप्याशातयन् पाराञ्चिको भवति । कुत इत्याह जितेन्द्रस्नार्थैकराः स कलस्वैवाऽथेस्य प्रभवः प्रथमत उपासकतुः । स्वस्य पुनः स एव गणधरे तेन कारुण्येन प्रभवः प्रथमतः प्रणेता, ततस्तेभ-

कमप्याशातयतः पाराञ्चिकमुच्यते । उक्त आशाननापारा-
ञ्चिकः ।

प्रतिवेचनापाराञ्चिकमाह-

पडिसेवशपारंवी, तिथिषो सो हाइ आणुपुर्वी ।

दुष्टे य पमने य, सेयव्ये आपमणे य ॥ १०७ ॥

प्रतिस्वेचनापाराञ्चिकः, स इति पूर्वापर्यस्तोत्सविधात्मक-
राः, आनुपूर्व्या स्वरूपपरिपाट्या भवति । तथा-दुष्टः पारा-
ञ्चिकः, प्रमत्तः पाराञ्चिकोऽप्यन्वयं च कुर्वणः पाराञ्चिको
ज्ञानव्यः ।

तत्र दुष्टं तावदाह-

दुविधां य हाइ दुष्टो, कमायदुष्टो विमयदुष्टो य ।

दुर्विहो कमायदुष्टो, सपक्व परपक्व चतुर्धो ॥ १०८ ॥

विधिवश्च दुष्टो भवति-कपायदुष्टश्च, विमयदुष्टश्च । तत्र
कपायदुष्टो द्विविधः-स्वपक्षदुष्टः, परपक्षदुष्टश्च । अत्र च-
तुर्धो, प्रमत्तयोः पूर्व-प्राकृतव्याम् । तथा-स्वपक्षः स्व-
पक्षे दुष्टः १, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः २, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः ३,
परपक्षः परपक्षे दुष्टः ४ ।

तत्र प्रथममङ्गं विभावयिषुराह-

मासवणालं मुहुरं तप य उलुगच्छि गिहरणी चैव ।

एसो सपक्वदुष्टो, परपक्व होतिऽगुणविधो ॥ १०९ ॥

(मासवणालं ति) सर्पपरिजिता (मुहुरंतकं) मुखवन्त्रि-
का, उल्को घृक्तस्तस्येयाज्ञनी यस्य स उल्हास्तः शिख-
रिणी माञ्जिता । एतं चत्वारो दृष्टान्ताः । एष स्वपक्षकः
पायदुष्टो मन्त्रव्यः । परपक्षकपायदुष्टः पुनरनेकविधो भव-
ति निर्मुक्तिगोशान्तमासाऽर्थः ।

अथनामय विवरणुः सर्वपनालदृष्टान्तं तावदाह-

मासवणालं छेदगं, गुरु सर्वे भुजएतरे कोवा ।

स्वाभगमणुवमपने, गाणि देवतमाहि परिणा ॥ ११० ॥

पुच्छंतमणुक्वाण, मोक्षऽस्यतो गंतु कन्धमे गहसरीरे ।

गुरु पुव्वकाहि तहाइ न, पडियरये दंतभेजणता ॥ १११ ॥

इह प्रथमं कथानकम्-“ एषण साधुणा मासवर्भज्जिया
सुमंतिता लडा, तस्य स अर्चिवा गेहो, आयपरियस्त य आ-
लोडयं, पडिदंमिण निमंतिण, अ आयपरिण सव्वा वि समुहि-
द्वा । एतरे पदोसमाचणो आयपरिण लोकस्य, मिच्छा मि दु-
क्कडं कयं । तहा वि न उवसमइ । भणइय-गुग्गं दंतं भेजामि ।
गुरुणा चिनियं-मां असमहिमरणं मारिस्सइति । गणे अ
रं गहणं देवेसा अरं गणे गंतुण भत्तपच्चक्काणं क-
यं, समाहण कालगया । इयरो गवेसमाणो सज्जनिय पुच्छइ
कहिं आयरिया ? । तेहि न अक्कायं, सो अजतो सांभा तस्य
गंतुं पुच्छइ-कहिं आयरिया ? । ते भणंति-समाहण कालग-
या । पुणो पुच्छइ-कहिं सरिगं परिदुवियं, आयरिपडि
पुव्वं भणियं मा तस्स एवस्समसरीपरिदुवणियाभूमि
कहेआहो मा आगहिं गहं करेमाणो उहाइ काहिइ । ते-
हि अकहिण अजतो सोतु तस्य गंतुं उवाडियाओ गोला-
वल् कडिऊण दंतं भेजतो अथा एवहिं तुमे सासवना-
लं खइयं । तं साहहिं पडियरंतेहि दिट्ठे । ” आसवणमणि-
का-सर्वपनालविषयं छन्दं निमन्त्रणं गुरोः कृतं, गुरुणा च

सर्वं भुक्त्वा, इतरस्य कोपो गुरुणा क्षामणं कृतोऽपि नोप-
शान्तः । ततोऽनुपशान्तं तस्मिन् गलितमात्राय व्यापयि-
त्वा अन्यस्मिन् गच्छे परिजो भक्षप्रत्याख्यानवद्भाकृतं त-
तः शिष्याभ्रमस्य गुरवः कुत्र गता इति पृच्छतोऽपि सौमि-
लकसाधुभिर्नोऽप्युच्यते । ततोऽप्यतः श्रुत्वा तत्र गत्वा कु-
त्र नेपां शरीरमिति पृच्छा कृता । गुरुमिदं सर्वं एव तदीया
वृत्तान्तः कथित आसीत् । तत्तस्मै गुरुव्यशरीरपरिदुःख-
भूमिर्न दर्शिता । स चान्यतः श्रुत्वा गतो दन्तभञ्जनं कृतवान्
साधुमिश्र गुणलस्थाने स्थितः प्रतिचरणं कृतमिति ।

अथ मुखानन्तकट्टणान्तमाह-

मुहुरंतगस्स गहणं, एवय य गंतु णामि गलगहणं ।

सम्भेणियरेण वि, सो गलगतिओ मता दो वि ॥ ११२ ॥

एकं साधुना मुखानन्तकमनीयोऽप्यलं लब्धम्, तस्य च
गुरुमिदं गतं कृतं, तत्राऽप्येवमेव पूर्वोऽप्यलकवदर्थं व-
क्तव्यं, नवरं तत् तन्मुखानन्तकं प्रत्यर्पयताऽपि न गृही-
तं, ततो गुरुणा स्वगणं एवंभक्तं प्रत्याख्यातं निशयां च
विहं लब्ध्वा मुखानन्तकं गृह्णाति भणता माहतरं ग-
लप्रहणं कृतं, सम्भेन च इतरंगाऽपि गुरुणा स गलकं गृ-
हीतः, एवं क्वापि मुनि ।

उल्कोकट्टणान्तमाह-

अत्थं गए वि सिवामि, उलुगच्छी उक्वणामि ते अच्छी ।

पदमगमो नवर इहं, उल्लगच्छीइ ति दोकेनि ॥ ११३ ॥

एकः साधुरस्तं गतेऽपि मृत्यं सोच्यन् अपरेण साधुना
परिहासितं भणित-उलुकात् । किमयमस्तं गतेऽपि मृत्यं
सोच्यति ? । स प्राह-एवं भणनस्तव हे अपरिणिता उन्म-
तामि । अत्राऽपि सर्वोऽपि प्रथमाऽप्यलकगमो मन्त्रव्यः ।
नवरमिदं स्वगणं प्रत्याख्यातवक्षस्य कालगतस्य रजोह-
रणात् अयोमयं कालिकामाकृष्य मासुलुकाक्षं भणन्ति वृ-
त्ताणो हे अपरिणिता उद्वृत्त तस्य दौर्जन्यं, वैरं मया नि-
र्यापितमिति कृच्छः ।

शिवरिणीदृष्टान्तमाह-

सिहगिणिलंभाऽऽलोयण, छेदिणै सव्वा वि तेण उमरणं ।

भत्तपरिणा अमहि, गच्छतो सो इहं शरीरे ॥ ११४ ॥

एकं साधुना उत्कृष्टा शिवरिणी लब्धा सा च गुरुणा मा-
लोचिता, तथा च गुरुचच्छेदिता निमन्त्रिताः । सा च तैः
सर्वो पीता, स साधुः प्रक्षेपसुपगतो मार्गायि दग्धकमुदीर्य-
वान्, स गुरुभिः क्षामितोऽपि यदा नोपशान्त्यति तदा
भक्षपरिणा कृता, नवरमिदं स आचार्योऽप्यस्मिन् गणे न ग-
तः, तस्य च समाधिना कालगतस्य शरीरं तेन पापा-
त्मना दन्तकेन कट्टितम् । यत एते दोषाः ततोऽनन्तस्यैव न
कृतव्यः ।

तथा चाऽऽह-

तिव्वकसायपरिणतो, तिक्करागाणि पावइ भयाइ ।

मयगस्स दंतभेजण, सममरणं होक्कणुगिरणा ॥ ११५ ॥

तीव्रा उत्कटा ये कपायास्तपु परिणतो । जीवन्तवन्त-
काणि भयानि प्राप्नोति । यथा प्रथमदृष्टान्तोक्तस्याऽऽचार्य-
स्य त्रिमूर्तिभरीतरस्य दन्तभञ्जनमयम् । द्वितीयदृष्टान्तयो-

स्तु शिष्याऽऽचार्याणां स्त्रीष्वकोऽपि गणितयोः समकालं मरणम् ।
तृतीयादृष्टान्तप्रतिपक्षस्य साधोर्लोकान्दर्शनम् । अतुष्टदृष्टान्तो
कस्य दुर्नतकोटिगणम् । ईदृशाः स्वपक्षकषायदुष्टा लिङ्गपारा-
ञ्चिकाः कर्तव्याः । गतः प्रथमा भङ्गः ।

अथ द्वितीयमाह-

रायवहाऽऽदिपरिगताः अहवा वि हवेज रायवहओ तु ।

सो लिंगतो पारंक्षी, जो वि य परिकङ्कणी तं तु ॥११६॥

राज्ञो राजा मात्यस्य वा परस्य वा प्राच्यगृहस्थस्य व-
धाय परिगताः । अधवा-राजवधक एव स भवेत्, विहित-
राजवध इत्यर्थः । परमनेकविधपरपक्षदुष्टः, एष सर्वोऽपि
लिङ्गपाराञ्चिकः कर्तव्यः । योऽपि वाऽऽचार्योऽदिकसन् राज-
वधकं परिकल्पति वान्ताप्यति सोऽपि लिङ्गपाराञ्चिको विधे-
यः । अथ तृतीयमङ्ग उच्यते-परपक्षः स्वपक्षे दुष्ट, स कथं
भवति ? उच्यते-दुष्टं गृहवासं वसन् वादि पराजित आसीत्,
स्वपक्षोऽऽचार्येण पालकवत्, वैरिणो वा स तस्याऽस्तीत् ।

स पुनः कीदृशो भवेत् ? इत्याह-

सस्त्री व असस्त्री वा, जो दुष्टो होति तू मयकस्यमि ।

तस्म निमिद्रे लिङ्गं, अनिममी वा वि दिज्जाहि ॥११७॥

स च संक्षो वा असंक्षो वा यः स्वपक्षदुष्टो भवति तस्य
लिङ्गं निमिद्रे प्रवृत्त्या न दत्तव्येति भावः । अनिश्चयज्ञानी वा
उपशान्तोऽर्थमिति मन्वा तस्याऽपि लिङ्गं दद्यात् ।

अथ अतुष्टमङ्ग परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति मन्व्यते-

रक्षो जुवरक्षो वा, वापातो अहवा वि हम्मरादीर्णे ।

सो उ मदेमं ग कपपि कपपि अगामि अगाम्यो ॥११८॥

यो राज्ञो वा युवराजस्य वा वधकः स तु पुनः स्वदेशे दीक्षितुं
न कल्पते किं तु कल्पते अग्न्याग्नौ देशे अज्ञानो दीक्षितुम् ।

इत्थं पुण्य अग्नीकारो, परमिल्लुगवितियभेगदुदुहि ।

तेमिं लिङ्गविवेको, दुचीरमे वा लिङ्गदाणं तु ॥११९॥

अत्र पुनः प्रथमद्वितीयमङ्गः दुष्टपरिचकारः स्वपक्षपरपक्ष-
दुष्टा इत्यायमङ्गद्वयवर्तिनिर्गतिरिति भावः । एतेषां लिङ्गं विवेक-
रूपं पाराञ्चिकं न दत्तव्यम् । अनिश्चयज्ञानी वा यदि जानाति न
पुनरादृशं करिष्यति, ततः सम्यगावृत्तस्य लिङ्गविवेकं न क-
रोति । (दुचरिमे लि) तृतीयचतुर्थलक्षणं यो चरममङ्गो तयो-
र्गो विकलते लिङ्गदानं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?-परपक्षः
स्वपक्षे दुष्टः परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति भङ्गद्वये वसेमाना यश्च-
पश्यान्ता ईतं सम्यग ज्ञायन्तः ततो लिङ्गदानं कर्तव्यम् । अथ
नोपशान्तास्त्वन्तं न प्रवृत्त्यन्ते, अपि तु तानि स्थानानि परि-
हायन्ते । एव वाशब्दमार्चनोऽर्थः ।

अथ सर्वोपशान्ताः दिष्टदृष्टान्तप्रतिपक्षं दोषो मा भूदिति हेतो-
राचार्येण यथा सामाचार्यो-स्थापना कर्तव्याः तथा प्रति-
पादयमाह-

सखेहि वि घेतव्वं, गहणे य निमंढणे य जो तु विही ।

भुंजेती जतणाण, अजतणदोमा इमे हूति ॥१२०॥

सर्वैरपि साधुभिर्भगवत्प्राप्त्यर्थं स्वस्वमात्रकेषु ग्रहीतव्यम्,
तथा ग्रहणे निमन्त्रणे वा यावद्व्यवसायो विधिः स सर्वोऽपि
कर्तव्यः । एवं यतनया मृत्यो भुञ्जते, अयतनया तु भुञ्जा-
नानामिमं वधमणो दोषो न भवति ।

एनामेव निर्गुहिकायां भावयति-

सखेहि वि गहियस्मी, थोवं थोवं तु केइ इच्छति ।

सखोमे न वि भुंजति, गहति पि वितिय आदोमा ॥१२१॥

स्वैरप्याचार्यप्राप्त्यर्थं गृहीते कचिदाचार्या इदमिच्छन्ति-
यथा तत एकैकस्य हस्तान् स्तोत्रं स्तोत्रं गृहीत्वा गुरुणा
भोक्तव्यम् । एष प्रथम आदेशः । अपरं ब्रुवते-एकैकेन गुरुर्यो-
स्य ग्रहीतव्यम् अथार्थेणपि गृहीते ततस्त्वगृहीतमापि तेषां
सर्वेषां हस्तान् स्तोत्रं स्तोत्रं न भोक्तव्यं किं तु इदमिच्छन्तं
वक्तव्यम्-पर्याप्तम् इत उद्धृतं न गच्छति । एष द्वितीय आदेशः ।
अमुमेव व्याचष्ट-

गुरुभक्तिं मां हिययागुरुलो,

मां गिरहणी गिम्ममगिम्मसो वा ।

तस्मैव मा गिरहति गेयरोरिं,

अलक्षममाणमि य थोवं थोवं ॥१२२॥

गुरुभक्तिना यश्च गुरुणा हृदयानुहृतः स्वदोऽनुवर्त्तनी स
गुरुप्राप्त्यर्थं निश्चायकस्य अनिश्चायकस्य वा गृहीति
तस्यैव च नेदृश आचार्या भक्त्याने गृहीति, नेतरपाम-
परमाप्तुताम् । अर्थकः पर्याप्तं न भवति ततो लभ्यमानं स्तोत्रं
स्तोत्रं सर्वेषामपि गृहीति । एष अलक्षमार्थः ।
सर्वेति निमन्त्रणे विधिमाह-

सति लेभोमि वि गिरहति एवमेवं जणिक्कण निज्जंथं ।

भुंजति य सारयेमं, जण्णिनि उवयारमणियं च ॥१२३॥

सति विद्यमानेऽपि प्राचुर्येण लाभं यतोऽपे साधवो निम-
न्त्र्यमाणो ग्राहं तस्यैव ब्रुवते, ततस्ते ग्राह्या तेषामपि गृ-
हीति, तत्र तदर्थं मुञ्चतः साधुशरणं मुञ्चति, मा सर्वामुप-
भुङ्क्ते प्रदंये स गच्छेत् उपचार्यमानं च जानाति-अयमप-
चार्यणां पुनः सद्भावित निमन्त्रयते, इत्येव यद्विज्ञाकरुण-
क्षयतीत्यर्थः ।

गुरुणा भुत्तुवरियं, जालादसनी य मंरलि वारि ।

जे पुण समगगहिनं, मिलाणमादीणं ने दिनि ॥१२४॥

गुरुणा यद्भुक्ताङ्गीरते तद्बालाऽदीनां दीर्यते, तेषामप्येव म-
गद्वर्त्तयानि मगद्वर्त्तयानि गृहीते तस्यैव यत्पुनः शेषगुरुभक्तिम-
व्यतिरिक्तैः साधुभिर्मार्चकं गृहीते तद्बालाऽदीनां प्रय-
च्छन्ति ।

समागं मेमट्टं, न ह्नुभनी मंडलिपडिगहिण ।

पेचगमहिणं ह्नुभनी, ओभामाणलेम मोचुत्तं ॥१२५॥

शेषाणां गुरुव्यतिरिक्तानां मेमट्टं मगद्वर्त्तयानिग्रहं न क्षिप्य-
ते । यत्पुनः स्लाना दीनामर्थार्थं प्रत्येकं पृथक् पृथक् मार्चकेण गृ-
हीते, तेषामुद्धरणं मगद्वर्त्तयं प्रक्षिप्यते, परमव्यतिरिक्तानां
मुक्त्वा प्रक्षिप्यते ईतं भावः ।

पाहुणगट्टा व तगे, थगेतु अनिवाहटा विमिंचिंति ।

इइ गहणभुंजणविही, अविधीइ इमे भवे दामा ॥१२६॥

प्राचुर्यकार्यं वा तर्कं स्लानाध्यामनोतप्राप्त्यर्थं पुत्र्या स्थाप-
यित्वा यदि 'अनिवाहटा' अनीयं प्राप्ताः प्राचुर्यकार्यं नाया-
नास्तदा तत्रैव यत्पि परित्यज्यते, पर्याप्तं ग्रहणमोजन-
वर्त्तयमानम् ।

यथेन विधिं न कुर्वन्ति ततस्तस्मिन् विधौ इमे दोषा भवेयुः-

तिव्वकसायपरिणतो, तिव्वतरायाई पावइ भयाई ।

मयगस्स दंतभेज्ज, समभरणं ठोक्कुगिरिणा ॥ १२७ ॥
व्याख्यातायाः । उक्तः कपायबुद्धः ।

अथ विषयबुद्धमाह-

संजति कप्पटीए, सिज्जायिअ उत्थिणीए य ।

एसो उ विषयदुट्ठो, सपक्खपरपक्खउभंगो ॥ १२८ ॥

इहापि स्वपक्षपरपक्षपदाभ्यां चतुर्भेदो । तद्यथा-स्वपक्षः स्वपक्षे दुष्टः, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः, परपक्षः परपक्षे दुष्टः । तत्र कल्पस्थिकायां तदुक्तं संयत्यां संयतोऽभ्युपपन्न इति प्रथमो भङ्गः । संयत एव शब्दात्तत्त्वस्थिकायामन्यताधिक्यं वा अभ्युपपन्न इति द्वितीयः । गृहस्थयती कल्पस्थिकायामभ्युपपन्नाविति तृतीयः । गृहस्था गृहस्थायामिति चतुर्थः । एष च विषयबुद्धश्चतुर्विधो मन्यव्यः ।

पदमे भंगे चरिम्, अणुवरए वा वि वितियभंगिम्म ।

सेमण इहं पगते, वा चरिमे लिंगदाणं तु ॥ १२९ ॥

प्रथमे भङ्गे चरमे पाराञ्चिकम् । अनुपगमस्याऽनिवृत्तस्य द्वितीयेऽपि भङ्गे पाराञ्चिकम् । शेषस्य तृतीयचरमभङ्गद्वयेन इह प्रकृतम् । अत्र पाराञ्चिकस्य प्रस्तुतत्वात्तस्य च परपक्षे अग्रमतत्वात् । अप्रथमा (वा चरिमे लिंगदाणं तु न्ति) वा विकल्पेन भजनया चरमभङ्गद्वये लिङ्गदानं कर्तव्यम्, यद्युपशान्तस्तदा अन्यस्मिन् स्थाने लिङ्गं दातव्यम्, अन्यथा तु निति भावः ।

अथ प्रथमभङ्गे दोषं दर्शयन्नाह-

लिंगेण लिंगिणीए, संपत्तिं जइ शियच्छती पावो ।

मच्चजिणाणऽज्जाओ, संपो आमातिओ तेणं ॥ १३० ॥

लिङ्गेन रजोहरणाऽऽदिना युक्तो लिङ्गिन्याः संयत्याः संपत्तिं यदि अधमतया कथमपि कश्चित्पक्षो नियच्छति प्राप्नोति तर्हि तेन पापेन सर्वजिनानाम् आर्याः संयत्याः सङ्गश्च भगवानाशातितो मन्यव्यः ।

पावाणं पावरो, दिट्ठिभोसेऽवि सो ण वट्ठि तु ।

जो जिणपुंगवमुदं, नमिऊण तमेव धरिसेति ॥ १३१ ॥

पावानां सर्वेषामपि स पावनः, अत एव दृष्टेर्लोचनस्याभ्यासेऽपि समीपेऽपि कर्तुं स न वर्त्तते न कल्पते, यो जिनपुङ्गवमुद्रां धर्मणी नत्वा तमेव धर्ययति ।

संसारमखवयगं, जातिजराभरणवेदणापउरं ।

पावमलपडलच्छा, भमेति मुद्दाधरिसेसं ॥ १३२ ॥

संसारमनवदमपर्यन्तं जातिजराभरणवेदनाप्रचुरं पापमलपटलच्छा मुद्राधर्मेण परिभ्रमन्ति ।

ततः-

जत्थुपज्जति दोसो, कीरति पारंचियो स तम्हा तु ।

सो पुण सेवि मसेवी, गीतमगीतो व एमेव ॥ १३३ ॥

यत्र क्षेत्रे यस्य संयतीधर्षणाऽऽदिको दोष उत्पद्यते, उत्पत्त्यते वा स तस्मात् क्षेत्रापाराञ्चिकः क्रियते, स पुनः से-

वी वा स्यादसेवी वा, तेन नत्कार्यं कृतं वा भवेदकृतं वेति भावः । एवंमेव गीतायां गीतायां वा स सर्वोऽपि पाराञ्चिकः कर्तव्यः ।

कथमित्याह-

उवसयकुले निवेसण-पाउगसाहि गाम देस रजे वा ।

कुलगणसंघे निज्ज-हणाए पारंचितो हाति ॥ १३४ ॥

यस्य यस्मिन्नुपाधये दोष उत्पन्न उत्पत्त्यते वा स तत्र उपाधयापाराञ्चिकः क्रियते । एवं यस्मिन् गृहस्थकुले दोष उत्पन्नः, तथा निवेशनमकान्तमप्रवेशद्वारा द्वयोर्ग्रामयोः पान्तराले द्वादिगृहाणां संनिवेशः, एवंविधस्वरूप एव ग्रामान्तर्गतः पावकः, साही शास्त्राख्येण धर्षणक्रमेण स्थिता ग्रामगृहाणामङ्कनः परिपाटिः, ग्रामः प्रतीतो, देशो जनपदो, राज्यं नाम यावन्तु देशेषु एको भूपतिः राजा तावदेशप्रमाणम् । एतेषु यत्र यस्य दोष उत्पन्नः, उत्पत्त्यते वा, स ततः पाराञ्चिकः क्रियते । तथा कुलेन यो निर्वृद्धो बाह्यः कृतः स कुलपाराञ्चिकः । गणाद् बाह्यः कृतो गणपाराञ्चिकः, सङ्घाद्यस्य निर्वृद्धा कृता स सङ्घपाराञ्चिकः ।

किमर्थमुपाधयाऽऽदिपाराञ्चिकः क्रियते इत्याह-

उवसंतो वि समाणो, वारिज्जति तेमु तेमु ठाणेषु ।

हंदि हु पुणो वि दोसं, नट्ठाणाऽऽमेवणा कुणति ॥ १३५ ॥

उपशान्तोऽपि स्थालिङ्गीर्णान्तमवनात्मनि निवृत्तोऽपि सन् तेषु तेषु स्थानेषु प्रतिश्रयकुलनिवेशनाऽऽदिषु विहरन् वायते । कुत इत्याह- 'हंदि' निष्कारणापमर्शने, हुरिति निश्चये, पुनरप्यसौ तस्य स्थानस्याऽऽसेवनात्तमेव दोषं करोति ।

इदमेव स्पष्टमाह-

जेसु विहरंति ताओ, वारिज्जति तेमु तेमु ठाणेषु ।

पदमे भंगे एवं, सेमसु अ ताई ठाणाई ॥ १३६ ॥

येषु ग्रामाऽऽदिषु ताः संयतो विहरन्ति तेषु तेषु स्थानेषु स विहरन् वायते, ततः पाराञ्चिकः क्रियते इत्यर्थः । एवं प्रथमभङ्गे स्वपक्षः स्वपक्षे दुष्ट इति लक्षणं विधिक्रमः । शेषपक्षे द्वितीयाऽऽदिषु भङ्गेषु तानि स्थानानि विमर्जनीयानि । किमुक्तं भवति ? द्वितीयभङ्गे यस्यां नगरीमध्युपपन्नस्तदीये कुलनिवेशनाऽऽदी प्रविशन् वारणीयस्तृतीयचतुर्थभङ्गयोः परपक्षः स्वपक्षः, परपक्षः परपक्षे वा दुष्ट इति लक्षणं योरुपशान्तस्थायि तेषु स्थानेषु लिङ्गं दातव्यम् ।

एत्थं पुण अहिगारो, पदमभंगेण दुविहदुट्ठे वि ।

उच्चारियमरिसाई, सेसाई विकीवणट्ठाए ॥ १३७ ॥

अत्र पुनर्द्विविधेऽपि कपायतो विषयतश्च दुष्टे प्रथमभङ्गे नाधिकारः, शेषाणि पुनर्द्वितीयभङ्गाऽदीनि पदानि उच्चारितं सदृशानि विनियमतीतिविकीपनार्थमभिहितानि । गतो विषयः दुष्टः पाराञ्चिकः ।

संप्रति प्रमत्तपाराञ्चिकं प्राह-

कसाए विकह विगडे, इंदिय निदा पमाद पंचविधो ।

अहिगारो सुचम्मी, तर्हि नव इमे उदाहरणा ॥ १३८ ॥

कपायाः कोपाऽद्वयः, विकथाः श्लोकयाऽदिका, विकटं मध्यम्, इन्द्रियाणि श्रोत्राऽदीनि, निद्रा वदमरणा, एष पञ्चविधः प्रमादो भवति । अथ च निशीथपीठिकायां यथा सविस्तरं

सप्रायश्चित्तोऽपि भातिनस्मर्त्तवाचाऽपि मन्त्रव्यः, नवर-
पिह स्वपनं सुप्तं, निद्रा इत्यर्थः तथा अधिकारः । सा च
पञ्चविधा । ३०४ उ० । (तत्र निद्रायाः स्वरूपम् 'णिहा' शब्दे
चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (निद्रानिद्राविपर्ययं विस्तरतः
'णिहाणिहा' शब्दे चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (प्रचला-
याः सर्वोऽधिकारः 'पयला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०३ पृष्ठ
उक्तिः) (प्रचलाप्रचला वक्रकृतौ जन्तोर्गतिं 'पयलापय-
ला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०८ पृष्ठ गतम्) (अत्र पारंगञ्ज-
कस्य प्रस्तुतत्वात् स्थानं द्विनिद्रया अधिकारः । सा च 'थो-
णञ्जि' शब्दे चतुर्थभागं २४१० पृष्ठ गता । इदानीं पुनः सामा-
न्यलोकयत्वात् द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं वालनं (वलं) भवनीति
मन्त्रव्यम् । यत एवमतः स प्रज्ञावर्नीयः सौम्यः ! मुञ्च लिङ्गं
नास्ति तव चरस्य चारिखम् । यथेवं गुरुणा मानुनयं भ-
षिन्तं तव मुञ्चति, ततः शोभनम् । अद्य तव मुञ्चति ततः
सह्यः समुद्दिनो लिङ्गं तस्य मत्क्रमनिच्छन् । सकाशान् हर-
ति उड्डालयति, न पुनरेकजन इत्याह-मा तस्यैकस्यापारि
प्रदंष्ट्रं गच्छन्, प्रदष्टिश्च व्यापादनमापि कुर्यात् ।

लिङ्गापहारनियमाधर्ममहाह-

अवि केवलवृष्टादे, ण य लिङ्गं देति अग्निसेसो से ।
देसवत दसंणं वा, गिणह अग्निं पलायंति ॥ १४७ ॥
अग्निः संभावने, स चैतन् संभावयति यद्यपि तेनैव भव-
ग्रहणेन केवलमुत्पादयति तथाऽपि (स) तस्य स्थापार्हः,
ततो लिङ्गमननिशयी न ददाति, यः पुनरनित्यशयनी स
जानाति न भूय एतस्य स्थानं द्विनिद्रादौ भविष्यति, ततो
लिङ्गं ददाति । लिङ्गापहारं पुनः क्रियमाणं अयमुपदेशो दीय-
ते-देशवतानि स्थलप्राणापानाविरगमनाऽऽर्जानि गृहाण,
तानि चेत्प्रतिपत्तुं न समर्थस्ततो दशने सम्पृक्तं गृहाण ।
अथैवमप्युत्तरीयमानो लिङ्गं मोक्तुं नेच्छति तदा रात्रौ न
मुक्त्वा पलायन्ते देशान्तरं गच्छन्ति । गतः प्रमत्तः पारंगञ्जकः ।

अथान्येन्यं कुर्याणं तमेवाऽऽह-

करणं तु आपममं, समसाणं न कपते सुविदितानां ।
जे पुण करेति सात्ता, तेमिं तु विविचणा भणिया ॥ १४८ ॥
तुल्यदस्य व्यवहितसंबन्धतया अन्योऽस्य परस्परं पुनर्य-
त्करणं मुख्यपायुप्रयोगस्य संचयं न तु धमणानां सुविदितानां
कर्तुं न कल्पते । ये पुनः कुर्वन्ति न यदि ज्ञातारस्तदा तेषां
विवेचना परिष्ठापना भागिता ।

इदमेव व्याचष्टे-

आसमपोसगसेवी, केई पुरिमा दुवेयगा हौति ।
तेसिं लिंगविवेगो, वितियपदं रायणवइण् ॥ १४९ ॥

आस्यं मुख्यम्, आस्यमेवाऽऽस्यकं, पोपकः पायुः, आस्यक-
पोपकाभ्यां सन्विनुं शीलमेवाभित्यास्यकपोपकमेविनः क-
चित्पुरुषाः साधयो द्विवेदाः स्त्रीपुरुषवेदयुक्ता भवन्ति, न-
पुंसकवेदिन इत्यर्थः । तेषां लिङ्गविवेकः कर्तव्यः । द्वितियपद-
मत्र भवति-यो राजा प्रजव्रजितस्तस्याऽऽस्यकपोपकमेविनो-
ऽपि लिङ्गं नापहियते, परं यतनया परित्यज्यते । गतेऽस्थान्यं
कुर्वाणः पारंगञ्जकः ।

संप्रति यो दुष्टाऽऽदिभिः पारंगञ्जकः क्रियते तद्वदहर्शयति-
विद्वां उवस्सपार्ह, कीरति पारंचियो न लिंगानो ।

अशुवरमं पुण कीरति, सेसा नियमा तु लिंगाओ ॥ १५० ॥
द्वितीयो विषयदुष्ट उपाध्यायऽऽहः पारंगञ्जकः क्रियतः संभ्रत
इत्यर्थः । न लिङ्गान्, लिङ्गपारंगञ्जको न विधीयते । अथ ततो
दोषात्रोपरमं तदा अनुपरमं लिङ्गतोऽपि पारंगञ्जकः
क्रियते । शेषाः कथायदुष्टप्रसक्तान्ताऽप्येतेवाकारिणो निय-
माल्लिङ्गपारंगञ्जकाः क्रियन्ते । किमेत एव पारंगञ्जका उ-
तान्याऽप्यन्तः ?। अस्मिन्नि श्रमः ।

कीदृशः सः ? इति चेदुच्यते-

इदियपमदादोसा, जो पुण अवराधमुत्तमे पत्तो ।

सम्भावमपाउटो, जति य गुणा से इमे हौति ॥ १५१ ॥

इन्द्रियदोषान्, प्रमाददोषाणां पारंगञ्जकाऽऽपत्तिरन्यायाः
पुनः साधुकृतमस्य कृष्टप्रवराधपरं प्राप्तः स यदि सद्भावव-
मावृत्तं-निश्चयेन भूयोऽऽर्हमेवं न कार्गव्याप्तिः । इति अर्थमि-
तस्तदा स तपःपारंगञ्जकः क्रियते यदि च 'से' तस्य इमे
गुणा भवन्ति ।

के पुनस्तं इत्याह-

संययणविरियआगम-सुत्तन्धिदोहो जो समग्गो उ ।

तवसी निगहजुत्तो, पययसंसारं अभिमतथो ॥ १५२ ॥

संहरने वज्रञ्चरमनागच्छं, धीर्युत्तया वज्रकुञ्जव्यमानना-
आगमा जघन्येन तवमापुर्वान्तर्गतमाचारऽऽस्यं तृतीयं वस्तु,
उत्कर्षणेन दशमवृत्तं संपूर्णं, तथा स्वतोऽर्थतश्च यदि पारंगञ्ज-
भवति । एतैः संहरनाऽऽदिभिः, विधिना च न तुचित्तममाचार-
ण यः समग्रः संपूर्णः तपस्वी नाम निर्विचरकाऽऽज्ञाऽऽदितपः-
कर्मभाविनः निग्रहयुक्त इन्द्रियकषायाणां निग्रहममर्थः,
प्रवचनसारं अभिगतायः परिणामितप्रवचनरहस्यार्थे इति ।

किंच-

तिलमुमतिभागमेत्तो, दि तस्य अमुभो ग विज्जती भावो ।

शिज्जदुहणिरिदो सो, सेने गिज्जदुहणा गत्थि ॥ १५३ ॥

यस्य गच्छांश्रयुद्धस्य तिलमुपविभागमात्रोऽपि निर्युद्धोऽ-
हमित्युभयो भावो न विद्यते स तिर्युहणाया अदो योय्यः,
शेषस्य एतदुत्तुगाविकल्पस्य तिर्युहणा नास्ति न कर्तव्या ।

इदमेव व्याचष्टे-

एयगुणसंपज्जतो, पावति पारंचियाग्गिं ठाणं ।

एयगुणविष्णुको, ताग्गिमग्गी भवे मूलं ॥ १५४ ॥

एतं संहरनाऽऽदिभिर्गुणैः संप्रयुक्तः पारंगञ्जकार्हे स्थानं प्रा-
प्नोति । यः पुनरन्तर्दुग्गाविसप्रसक्ततादृशं पारंगञ्जकाऽऽपत्ति-
प्राप्तोऽपि मूलमेव प्राप्यार्धं भवति ।

अथ पारंगञ्जकमेव कालनो निरूपयति-

आम्मायणा जइणे, छम्मासुकोस वाम्म उ मांसे ।

वामे वारम वामे, पडिमैवउ कारणा भइयो ॥ १५५ ॥

आशान्तापारंगञ्जको जघन्येन पद्ममान्, उत्कर्षणेनश्च
द्वादश मामान् भवति, एतावन्तं कालं गच्छांश्रयुद्धास्ति-
ष्ठनीत्यर्थः । प्रतिसेवनापारंगञ्जको जघन्येन सेवस्मरमुत्कर्ष-
तो द्वादश वर्षाणि निर्युद्ध आस्ते । (पडिमैवउ कारणं भ-
इयो स्ति) यः प्रतिपक्षकापारंगञ्जकः, स कारणं कुलमना-
ऽऽदिकार्यं वक्रा विकल्पितो, यथोक्तकालाद्वांगपि गच्छं प्र-
विशतीति भावः ।

अथ तस्यैव गणनिर्गमनविधिमाह-

इत्तरियं शिक्खेवं, काउं आमं गणं गमितां गं ।

दव्वादिमुभे वियइण, निरुवसगइ उस्सग्गां ॥ १४६ ॥

इह यः पाराश्रिकं प्रतिपद्यते स निवन्मादाचार्य एव भवति । तत्र च स्वर्गं पाराश्रिकं न प्रतिपत्तव्यम् । अन्त्यस्मिन् गणं गन्तव्यम् । तत्र इत्थं गणनित्वात्ममुत्तरं शिष्यं कृत्वा ततोऽप्यं गणं गन्ता द्रव्यक्षेत्रकालभावेषु शुभेषु प्रशस्तेषु विकटनामालोचनां परगणाऽऽचार्यस्य प्रयच्छन्ति, उभाचार्यौ च निरुपसंगप्रत्ययं कार्यात्मनो कुरुतः ।

अथ किं कारणं स्वर्गं न प्रतिपद्यते ? उच्यते-

अप्यन्वयं शिष्यभयया, आगामेभ्यो अज्ञेयतया मगणे ।

परगणं न ह्येति एव, आगामाधिरता भयं चेव ॥ १४७ ॥

स्वगच्छ एव पाराश्रिकप्रतिपत्तौ आगताथानामप्रत्ययो भवति-नूतनकृत्यमनेन प्रतिपाद्यते येन पाराश्रिकः कृतः । तत्संगं प्रतिपद्यता भवति, न गुरूणां विध्यति इत्यर्थः । अविध्यतश्चाऽऽशाभङ्गं कुर्यान्न, अत्यन्तगता च स्वर्गणं भवति, शिष्यापुरोधाऽऽदिता स्वयमेव भद्रपानाऽऽनयनाऽऽदी निर्यन्त्रं वक्ष्यमाणा न भवतीत्यर्थः । परगणं च एते दोषा न भवन्ति । अपि च-तत्र गच्छता भगवतामाज्ञाऽनुपालनं स्थिरता स्थयं कृते भवति, भयं चाऽऽत्मनः सङ्गायते । ततः परगणं गत्वा तत्र पाराश्रिकं प्रतिपद्य निरूपेतः सकेशशयजानां क्षेत्राद् बहिर्गतेति ।

तस्य चर्यं सामाचार्य-

जिण्णकप्पियपटिरूयी, वारिं खेतम्म सो ठितो संतो ।

विहरति वारस वामे, एगागी भाणमंजुतो ॥ १४८ ॥

जितकालकप्रतिरूपी श्लेषकृते भव्यं प्रहोतव्यं, तृतीयस्यां पौरुष्यां पर्यटनीयमित्यादिका यादृशी जितकालकस्य चर्या, तां कुर्वन् क्षेत्राद् बहिः स्थितः सन् स पाराश्रिक एकाकी ध्यानसंयुक्तः श्रुतपरावर्तनैकचित्तो द्वादश वर्षाणि विहरति ।

यस्याऽऽचार्यस्य सकाशे प्रतिपद्यते तेन यत्कर्तव्यं तदाह-

ओलोयणं गवेमण, आयरिओ कुणति मव्वकालं पि ।

उपपाम कारणस्मी, मव्वपयत्तेण कायव्वं ॥ १४९ ॥

आचार्यः पाराश्रिकस्य सर्वकालमपि, यावन्तं कालं तत्प्रार्थनाक्षन्ते बहूनि तावन्तं सकलमपि कालं यावत् प्रतिदिवसमवलोकनं करोतिः तत्समीपं गत्वा तद्वशं करोतीत्यर्थः । तदनन्तरं गवेयस्य-मताऽऽपेक्षामतया भवतां दिवसो रात्रिश्चेति पृच्छां करोति । उपपन्नं पुनः कारणं ग्लानत्वलक्षणं सर्वप्रयत्नेन भद्रपानाऽऽहस्याऽऽदिकं स्वयमाचार्येण तस्य कर्तव्यम् ।

जो उ उवेहं कुजा, आयरिओ केण्णि एमाएणं ।

आरोवण्ण उ तस्मा, कायव्वा पुव्वनिदिट्ठा ॥ १५० ॥

यः पुनराचार्यः केनाऽपि प्रमादेन जनव्याप्तेणाऽऽदिता उपेक्षां कुरुते, तस्य समीपं गत्वा तच्छरीरस्यादितं न बहूनि, तस्य आरोपणा पूर्वनिदिष्टा ग्लानद्वाराऽभिहता कर्तव्याः, अन्वारां गुरुकास्तस्य प्रार्थनाक्षन्तमारोपयितव्यमिति भावः ।

“ उपपेजे कारणम्मि मव्वपयत्तेण कायव्वं ”

(१४९) ए तद्भाषयति-

आहरति भक्तपाणं, उव्वट्ठगमाइयं पि सो कुणति ।

सयमेव गणादिवइ अह अगिलाणां सयं कुणति ॥ १५१ ॥

यदि पाराश्रिको ग्लानो भवेत्, ततस्तस्य गणाधिपतिराचार्यः स्वयमेव भद्रपानं चाऽहरति आनयति उद्वेगं न, आदिशब्दान् परावर्तनेन द्विकरणप्रावेशनाऽऽदिकं तस्य स्वयं करोति । अथ ज्ञातोऽग्लानो नीरोगस्तत्र आचार्यं न कर्मणि कारयति, किं च सर्वं स्वयमेव कुरुते ।

“ओलोयणं गवेमण नि” (१४९) ए तद् व्याख्यानेर्धमाह-

उभयं पि दाउण मपाडिपुच्छं,

वोइ सरीरम्म य वट्ठमाणिं ।

आमायइत्ता य तवोकिल्लंतं,

तमेव वंचंतं समुवेति थेरा ॥ १५२ ॥

स्थोवरा आचार्याः शिष्याणां प्रतीच्छकानां च उभयमपि सूत्रमर्थं च । किंविशिष्टमित्याह सप्रतिपृच्छं पृच्छा प्रश्नः, तस्याः प्रतिवचने प्रतिपृच्छा, तथा अभितं सप्रतिपृच्छं, सूत्रवचनं प्रतीवचनं यत् येन पुष्टं तत्र प्रतिवचने दृष्टा तत्सकाशमुपगम्य तद्विशरीरस्य (वट्ठमाणिं) वन्तमानं कालं भवा वात्समानां, वात्सल्यार्थः । तां बहूनि, अलङ्काराभ्यानां पृच्छन्तीति भावः । साऽपि चाऽऽचार्यमागतं मस्तकं वन्दे इति फटावन्दनकं वन्दते । शरीरस्य चोदन्ते पृष्टा यदि तपसा क्लाम्यति, तत्र आश्वासनम् । आश्वास्य च तद्वक्षेत्रं यत्र गच्छेऽर्जितं तत्समुपगच्छन्ति स्थविराः ।

अथ द्वाविप सूत्रार्थो दत्त्वा तत्र गन्तुं न शक्नोति, ततः को विधिगत्याह-

असह सुचं दातुं, दोवि अदाउं व गच्छति पगे वि ।

संघाडउ से भत्ते, पाणं चाऽऽणीत मगणं ॥ १५३ ॥

इहैकस्याऽपि कदाचिद्वक्ष्यते कदाचिच्च बहुवचने सर्वस्याऽपि वस्तुन एकैकैकरूपताऽऽपेक्षानार्थमित्यदुष्टम् । असहिष्णुगाराचार्यः सूत्रं दत्त्वा गच्छति, अथ तथाऽपि न शक्नोति, ततो द्वाविप सूत्रार्थोदत्त्वा (पगे) प्रगे प्रमात एव गच्छति, तस्य च तत्र गतस्य एकः संघाटको भद्रं पानकं च मार्गेण पृच्छत आनयति ।

कदाचित्त्र गच्छेदपि, तत्रैतांति कारणानि-

गेलमेण व पुट्ठा, अभिनवमुक्तां ततो व गेगतां ।

कालम्मि दुव्वलं वा, कजे आमं य वापातो ॥ १५४ ॥

स आचार्यो ग्लानेन वा पुष्टो भवेत् । अथवा-तस्माद् ग्लानत्वकारणात् रोमादभिनवमुक्तकालमुक्तः स्यात्, ततो न गच्छेत् । यदि वा कालं दुर्वेगं न विद्यते बले गमनाय यस्मिन् गाढतपःसंभवाऽऽदिता स दुर्वलो ज्येष्ठोऽपवादोऽऽदिकः, कालशब्दोऽभाववाची (?), तस्मिन् गच्छेत्, शरीरकलशसंभवात् । “ कजे अजं च वापातो ” इति । अत्र तस्मी तृतीयार्थः प्राकृतव्यात् । ततोऽप्यर्थः-अन्येन वा कार्येण केनापि व्यापातो भवेत् ।

किं पुनस्तत्कार्यमित्याह-

कयपराजणस्य कुविनो, चेय्यतद्वसंसंजीगहणे ।

पुन्रुत्ताण चउसह वि, कजाण हवेज अग्रयण ॥१६५॥

वादे कस्याऽपि राजवत्तभवादिनः पराजयेन कुपितः स्यात् । अथवा-चैत्यं जिनाऽऽयननं किमपि तेनावकृद्धं स्यात्तत्-स्वमाचने कुद्धो भवेत् । अथवा-तद्द्रव्यस्य चैत्यद्रव्य-स्य संयस्या वा ग्रहणं राज्ञा कृतं, तन्माचने वा कुपितः ततः पूर्वोक्तानामिहैव प्रथमंदिशः प्रतिपादितानां निर्विपरित्या-ज्ञापनमङ्गगाननिषेधोपकरणहरणजीविनचापिभेदलक्षणा-नां चतुर्णां कार्याणांमन्यतरन् कार्यमुत्पन्नं भवेत्, ततो न गच्छन् । अथवाऽगमनं चापाध्यायः प्रपत्नीयाऽन्यो वेति ।

तथा चाऽऽह-

पेसेइ उववभायं, अन्ने गीनं व जो तहि जोग्गो ।

पुटो व अपुटो वा, सया वि दीवितं तं कजे ॥१६६॥

पूर्वोक्तकारणवशान् स्वयमाचार्यः तत्र गमनाभावे उपा-ध्यायं, तदभावे अन्यो वा यो गीतार्थमन्त्र योग्यस्त्वं प्रेषयति, तत्र गतं सन् तेन पारार्जितेन क्रियेयं क्षमाधमणा नाऽऽयाना इति पृष्टो वा अपृष्टो वा तत्कार्यं कारणं दीपयेत् यथा अनेकेन कारणेन नाऽऽयानः ।

जाणतो माहर्षं, सममेव भणति एत्थ तं जोग्गं ।

अत्रिय मम एत्थ विमओ, अजाणए सो वए तेमि ॥१६७॥ इह यदि स्वामीभवनाऽऽदिना कारणेन क्षमाधमणानामगमनं पृष्टेन अपृष्टेन वा दीपितं, तदा न किमन्यत्वेन पारार्जितेन वक्तव्यं, किं तु श्रुत्यंश एव ततो यथादिनः संपादनीयः । अथ राजप्रेषणेनो निर्विपरित्यागाऽऽपानाऽऽदिना व्याधानो दीपित-स्वतः यदि ते उपाध्याया अथ वा गीतार्थस्तस्य कींचन् स्वयमेव बुद्धिगतिः, ततो जानन्नः स्वयमेव तस्य माहा-त्म्यं तं भणन्ति युवने-यथाऽस्मिन् प्रयोजने त्वं योग्य इति क्रियतामुद्यमः । अथ न जानन् तस्य शक्तिः, ततः स एव तान् अज्ञानानान् द्वन्द्वं-यथा अस्ति ममात्र विषय इति । एतच्च स्वमुपाध्यायाऽऽदिनिर्वा भणितो वक्ति-

अत्थउ महाणुभागो, जहासुहं गुणसनाऽऽगरो संघो ।

गुरुम पि इमं कजे, संप प भवस्मए लहुर्यं ॥१६८॥

निष्ठुत यथासुखं मदान् अनुभागाऽधिकतन्त्र्योजनाऽनुकुञ्जा अत्रिन्या शक्तिरस्य स तथा, गुणस्तनामन्तेक्यां गुणा-नामाकरा नियानं गुणशनाऽऽकरः सहः यत इदं शुद्धकमपि कार्यं मां प्राप्य लुक्तं भवेत्तत्, समर्थोऽहमस्य प्रयोजनस्य लीलयाऽपि साधनं इति भावः ।

एवमुक्तस्यै अनुज्ञात् सन् यत्करोति तदाह-

अभिडाणहंउकुसलो, बहुसु नीराजिनो वि उ सभासु ।

गंतूण रायभवणं, भणाति तं रायदारुहं ॥१६९॥

आभयानहेतुकुशलः, शब्दमार्गे तर्कमार्गे चाक्षुष इत्यर्थः । अत एव बहुसु विद्वत्सभासु नीराजिनो निर्वृतिन इत्यंभू-तः स राजभयने गत्या तं राजद्वारस्थं प्रतीहारं भणति ।

किं भणत्येवाह-

पडिहाररूवी ! मण रायरुवि,

तमिच्छए संजयरुवि दहुं ।

निवेदयिता य स पत्थिवस्स,

जहि निवो तत्थ तपं पवेसे ॥ १७० ॥

हे प्रतीहाररूपिन् ! मध्यं गत्या राजरूपिणं राजानुकुरिणं भण यथा त्वं संयत्तकपी इच्छुमिच्छति । एवमुक्तः सन् स प्रतीहारस्तथैव पत्थिवस्य निवेदयति, निवेद्य च राजानुम-त्या यत्र नृपोऽवतिष्ठते तत्र तर्कं साधु प्रवेशयति ।

तं पूयइत्ता य सुहासणत्थं,

पुच्छिसु रायाऽऽजयकाउट्ठो ।

पण्ह उराले असुए कयाई,

स यावि आइस्सइ पत्थिवस्स ॥ १७१ ॥

तं साधु प्रविष्टं सन्तं राजा पूजयित्वा शुभाऽऽसनस्थं शुभे आसने उपविष्टम्, आगतकुतूहलंऽप्राप्तौ । कानित्याह-प्र-श्नान् उदारान् गम्भीराथान् कदाचिदप्युपान्तं प्रतीहाररूपिन् इत्येवमादिकान् । स चाऽपि साधुरं वृष्टः पार्थिवस्याऽऽवच्छे-दिमाचष्ट इत्याह-

जारिमण आयरक्खा, सक्कादीणं तु तारिमो एमो ।

तुह राय ! दागपालो, तं पि य चक्कीण पडिक्खी ॥१७२॥

यादृशकाः सल्लु शकाऽऽदीनाम् आदिशद्वाच्यपराऽतिपरिग्र-हः । आत्मरक्षाः, तादृश एव तत्र राजन् । द्वागपालस्तन उक्रु-हं प्रतीहाररूपिन् । तथा त्वमपि यादृशश्चक्रवर्ती तादृशः न भवति, रत्नाऽऽद्यभावात् । अत्रान्तरं चक्रवर्तिस्मृद्गल्यान-व्या । किं च-प्रतापशौर्यव्यापानुपल्लावाऽऽदिना तत्रप्रतिक्रियाऽ-सि, तत उक्रुह-राजरूपिणं ब्रूहि, चक्रवर्तिप्रतिक्रुपमत्यर्थः । एवमुक्तं राजा प्राऽऽह-त्वं कथं भ्रमणानां प्रतिक्रुपी ।

तत आह-

समगणं पडिक्खी, जं पुच्छमि राय ! तं जहमे हि ।

निरतीयारा समणा, न तहाऽहं तेष पडिक्खी ॥ १७३ ॥

यन् त्वं राजन् ! पृच्छामि अथ कथं त्वं भ्रमणानां प्रतिक्रु-पी, तदहं कथयामि-यथा भ्रमणा भगवन्तो निरतिचाराः, न तथाऽहं, तेन भ्रमणानां प्रतिक्रुपी, न साक्षान् भ्रमण इति ।

प्रतिक्रुपित्वमेव भावयामि-

निव्वुहो मि नरीसर !, खेवे वि जइण अत्थिउं न लभे ।

अतिचारस्स विमोधिं, पक्खेपि पमायमूलस्स ॥ १७४ ॥

हं नरेश्वर ! प्रमादमूलस्याऽतिचारस्य ममत्तिं विशोधिं प्रक-रोमि तां च कुवेन्, निव्वुहोऽस्मि निष्काशितोऽस्मि, तत आस्तामप्यन्तः, क्षेत्रेऽपि यतीनामहमास्थानं न लभेत्, ततः भ्रमणप्रतिक्रुपहीमति । राजा प्राह-कस्त्वया कृतोऽतिचारः, को वा तस्य विशोधिः ।

इत्थं पृष्टे यत्कर्तव्यं तदाह-

कहणाऽऽउट्ठण आगम-ण पुच्छणं दीवणा य कजस्स ।

वीमज्जियं ति य मण, हासुस्समितो भणति राया ॥१७५॥

कथना राजा पृष्टस्य प्रवक्तृताऽन्यस्याऽपि यथा प्रवचन-भावना भवति, तत आवातेनमाकल्पनं, गाढो भक्तीभवनमि-ति भावः । तदनन्तरमागमनकारणस्य प्रश्नः, केन प्रायो-

जनेन वृयमत्राऽऽगताः । अत्रान्ते येन कार्येण समागतस्य
दापना प्रकाशना ततो राजा (हासुच्छलितं) हासेन युक्त
उच्छलितो दृष्टो, हसितमुखः प्रहृष्टश्च सञ्चल्यते । भणति यथा
मया विसर्जितयुक्तलितं निर्विषयाऽऽक्षपनाऽदिकं कार्यमिति ।

एवं च किं सज्जानीमत्याह-

संघो न लभद् कर्जं, सर्वं कर्जं महागुणाग्रणम् ।
तुज्जं नि विसज्जं, सो वि य संघो ति पूएति ॥१७६॥
निर्विषयत्वाऽऽक्षपनमुत्कलनाऽदिलक्षणं कार्यं संघो न लभ-
ते, किं तु तेन पाराञ्चिकेन महागुणमग्नं सानिधायिचिन्त्य-
प्रभावेन लब्धम् । न च स एवं कार्यलाभेन गर्वमुद्वहति ।
यत आह- (तुज्जं नि इत्यादि) राजा प्राह-युष्माकं भणित-
नाहं पूर्वप्राहं त्यक्त्वा यत्कार्यं विसर्जयामि, तान्यथा । सां-
ऽपि च पाराञ्चिको ब्रूते-राजन् । कोऽहं ? कियन्मात्रो वा
गरीयान् सङ्गो भट्टारकः, तत्प्रभावादेवाहं किञ्चित् जानामि,
तस्मान् सङ्गमाह्वयं क्षमयित्वा यूयमेवं ब्रूत-मुत्कलितं रा-
ज्ञा युष्माकमिति । ततो राजाऽपि सङ्गं पूजयति ।

अस्मद्भित्तो व राणा, मयं व संघो विसज्जति उ तुहो ।

आदीमज्जंजमागं, मया वि दोसो धुओ होइ ॥१७७॥

राजा सङ्गं ब्रूयान्-मया युष्माकं विसर्जनं कार्यं, परं मदीय-
मपि कार्यमिदानीं कुरुत-मुच्चताम्य पाराञ्चिकस्य प्रार्थि-
क्षन् । एवं राजा अर्थयित्वा, यदि वा-त्ययमपि तुष्टः सङ्गो वि-
सर्जयति मृत्फलयति । किमुक्तं भवति ? यद् व्युद् तद् व्युद्भव
शेषं तु पुनः देशतः सर्वतो वा प्रमादं मुखति, तस्य च पारा-
ञ्चिकपरमस्तदानीमार्दिमध्यायमानं वा भवेत्, त्रिधाऽपि
सङ्गस्याऽऽदेशान् सर्वोऽपि पाराञ्चिकोऽऽपन्नितोदायो धूतः
काम्यतः, प्रमादं स्फोटितं भवतीत्यर्थः । तत्र देशो देश-
देशो वा प्रार्थिष्यन्त्य तेन बोद्धव्यः । अथ राजा तस्याऽपि
मोचने निर्विघ्ने करोति, तदा तदपि सुच्यते, देशो नाम प-
ञ्चभागः, देशदेशो दशभागः ।

तत्र देशो यावन्तो माम्सा भवन्ति तदेव प्रतिपादयति-

एको य दोणि दोणि य, माम्सा चउवीस होति छुभागो ।

देमं दोह वि एयं, वहिज्ज मुंजेज्ज वा मव्वं ॥१७८॥

इहाऽऽशातनापाराञ्चिको जघन्यतो वरपं, उकर्पतो ह्य-
दाशवपाणि भवतीत्युक्तम् । तत्राऽपि वषेस्य पञ्चभागो ह्यो
माम्सा, द्वादशवर्षाणां पञ्च भागे चतुर्विंशतिमाम्सा भवन्ति ।
एवंविधं देशं द्वयोर्व्याशातनाप्रतिसेवनापाराञ्चिकयोः सं-
बन्धनं सङ्गस्याऽऽदेशाद् बह्वत् । यद्वा-सर्वमपि सङ्गो मुख-
त्, किमपि कारयदित्यर्थः ।

अथ देशदेशमाह-

अट्ठारसं छवीसाम्, दिवसां छवीसमेव चरिमं च ।

वावत्तरि च दिवसा, दसभागं वहेज्ज वितिथ्यो तु ॥१७९॥

आशातनापाराञ्चिके परमानानां दशमे भागे अष्टादश वि-
वसाः, वर्षस्य तु दशमे भागे पदविंशदिवसा भवन्ति । प्र-
तिसेवनापाराञ्चिके संवत्सरस्य दशमे भागे पदविंशदिवसाः,
द्वादशवर्षाणां दशमे भागे वर्षमेकः क्षासर्गितश्च विवसा भव-
न्ति । एतावन्तं कालं यद्वहन्, एष द्वितीयो देशदेश उच्यते ।

उपसंहरमाह-

पारंचीणं दोह वि, जहसमुकोमयसस कालसस ।

छुभागं दसभागं, वहिज्ज सर्वं च भोमिज्जा ॥१८०॥
द्वयोर्गपि आशातनाप्रतिसेवनापाराञ्चिकयोर्जघन्य उच्छृ-
क्ष यः कालस्तस्य संबन्धनं पञ्चभागं वा अनन्तराङ्गं बह-
त् । यद्वा-सर्वमप्यवशिष्यमाणं सङ्गो भोयेत्, प्रमादं सु-
क्वेदिति भावः । वृ० ४ उ० । पञ्चा० । प्रथ० ।

पाराञ्चिकतशांश्च आनीचारा-

तिन्थयर पवथय सुपं, आयरियं गणहरं सट्ठीद्वीयं ।

आसाइतो बहुसा, आभिनिवेशेण पारंची ॥ १८१ ॥

तीर्थकराऽऽदीन् आशातयन् हीलयन् आशातनापारा-
ञ्चिको भवति ।

प्रतिसेवनापाराञ्चिकमाह-

जो य मल्लिगे द्दुहो, कमायविमर्णीयं रायवट्ठो य ।

रायमममहिसिपडिमं-वओ य बहुमा पगासो य ॥ १८२ ॥

इह प्रतिसेवनापाराञ्चिकत्रिधा-दुष्टो, मूढः, अन्यान् कुर्वा-
णश्च । यदाह- " पडिसेवणपारंची, ० (१०७) " इत्यादिमाथा
सव्याख्याऽस्मिन्नेव भागे ८४६ पृष्ठे गता । यस्य दुष्टः स
द्विधा-कपायतो, विषयतश्च । पुनरैको द्विधा (मल्लिगं त्ति)
समानलिङ्गे स्वपक्षे श्रमणश्रमणारूपे, चकारापरगलिङ्गे च पर-
पक्षे गृहस्थेऽन्यतीर्थिके वा तनश्च स्वपक्षपरपक्षाभ्यां कपा-
यदुष्टं विषयदुष्टं च चत्वारः चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तत्रैव
कपायदुष्टं भङ्गचतुष्टयम्-स्वपक्षकपायदुष्टं परपक्षकपायदु-
ष्टं चेत्येको भङ्गः । स्वपक्षकपायदुष्टो न परपक्षकपायदुष्ट इति
द्वितीयः । न स्वपक्षकपायदुष्टः परपक्षकपायदुष्ट इति तृतीयः ।
उभयाभ्यामपि न दुष्ट इति, चतुर्थेः शुद्धो भङ्गः । उक्तं च-"दु-
विहो य होइ द्दुहो, ० (१०८) " इत्यादिमाथा सव्याख्याऽस्मि-
न्नेव भागे ८४६ पृष्ठे गता । तत्र स्वपक्षकपायदुष्टं चत्वार्युदा-
हरणाति । " सायवनाले १, मुत्तगेतप य २, उल्लिच्छि ३, वि-
हरिणी चच ४ । " (११०) इत्यादिमाथा सव्याख्याऽस्मिन्नेव
भागे ८४६ पृष्ठे गता ।

" सायवनाले ति " सर्वपर्मजिका २-

" साधुः कोऽपि गतो भिक्षो, लब्ध्वा सर्वपर्मजिकाम् ।

कृत्यां सुमस्फुतो गृहो-ऽप्याचार्याणामहोकायन् ॥ १ ॥

शुक्रा सर्वोऽपि साऽऽचार्यः, साधुश्चाऽऽन्यथायस्य तान् ।

ततस्तैः क्षमिताऽप्युक्ते-रुक्ते भङ्गव्यामि ते रदान् ॥ २ ॥

गुरुणाऽऽचिन्ति मामपि, मावर्थादसमाधिना ।

स्वगणेऽन्यमथाचार्यं, कृत्वा पातम् गणान्तरे ॥ ३ ॥

सूतक्षानशनात् तत्र, साऽथ दुष्टोऽवदन्मुनीन् ।

गुरुवः कागमन्नुक्ते, तेन विभोऽन्यतोऽथ स ॥ ४ ॥

ज्ञात्वा तत्राऽगमनांश्चा-पुच्छुन् साधून् गुरुः कं मे ।

तेरुक्तेऽथ सूतस्यकं, शममानेऽस्ति च तदुपः ॥ ५ ॥

गत्वा तत्राथ तहन्तान्, स भक्तिकं च वाक् च ।

वादिष्यन्ति पुनः किं मे, कृत्यां सर्वपर्मजिका ? ॥ ६ ॥

" मुहुरंतेत त्ति " दर्शयति २-

अन्यः कोऽपि मुनिर्लब्ध्वा, सुभान्तकमुञ्जलम् ।

गुरोर्लोकायन् तत्राऽऽन्य-द्वे तैः साऽपि कृत्वा ॥ ७ ॥

तदार्थापयतोऽन्यस्य, नाऽद्वे ते पुनर्निशि ।

तस्मात्समीति जल्पन् स, गुनं माहं गलेऽप्रीति ॥ ८ ॥

संमूढो गुरुरत्यन्तं, ततो द्राघयि तौ मूर्ता ।

खित्ताओ पारंची, कुलगणपयालयाओ वा ॥ ६८ ॥

जन्पुप्यो दोमो, उप्पजिस्मड व जन्प नाऊण ।

तत्तो तत्तो कीरइ, खित्ताओ खित्पारंची ॥ ६९ ॥

वसतिः प्रस्तावाद् ग्रामः, निवेशनम् एकानिर्गमप्रवेशनद्वारं ग्रामपरिस्तरालं द्वादिशुद्धानां मनिर्वशः । एवंविधस्वरूप एव ग्रामान्तर्गतः पाटकः । "साही" शास्त्राक्षेपेण श्रेणिकमेण स्थिता ग्रामशुद्धानामिकतः परिपाटः । नियं, गपुं निश्चिताः योगाऽऽदिना कृतव्यापारा यस्य स नियोगो राज्ञा, तस्य पुं राजधानी, देशो जनपदः, राज्यं राज्यं यावन्तु देशेष्वेको भूगतिः राज्ञा तावदंशप्रमाणम् । एतयो इन्द्रः । तस्मान् क्षेत्रभागपारिञ्चकः कुलगणपट्टाऽऽलयाद्वा कुलगणसङ्ग्रहानामा समाख्येन यत्र क्षेत्रं लयं मिलते तस्माद्वा यत्र क्षेत्रं वसति-निवेशनाऽऽदिक उन्पयो देवः पारिञ्चकाऽऽपत्तिकारी, उन्पस्यते च यत्र तिष्ठते दोग्धते आत्मा ततस्ततः क्षेत्रान् क्षेत्रभागपारिञ्चकः क्रियते ।

कालतपःपारिञ्चिकावाह-

जन्तियमिचं कालं, तयमा पारंगियम्म विमण वा ।

कालो दुविगणप्पसवि, अणवट्टपप्पस जोऽभिदिआ ॥१००॥

सचकत्वात् सूत्रस्य यो यावन्ते कालमनुपशान्तद्वयोऽनुपगतपारिञ्चिकाऽऽपत्तिहन्त्रातिचारः स तावन्ते काले काल-पारिञ्चकः ततः पारिञ्चका द्विधा-आशान्तापारिञ्चकः, प्रतिसेवनापारिञ्चकश्च । आद्यः प्रागुक्तः । प्रतिसेवना-पारिञ्चकाक्षया-दृष्टः प्रमत्तोऽप्येवं कुर्वन्त्येव । आ-त्यन्त्यभेदा प्रागुक्तस्यैव । प्रमत्तो मृदः । स पञ्चधा कपय-विश्रामपर्यन्तयुनिताऽऽस्यः प्रमादभेदविस्तारिणाऽऽस्यः, अस्य च तपःपारिञ्चकस्य द्विविहृतस्याऽपि स एव कालः प्रमाणमयो यः पूर्वमनवस्थायस्योऽभिहितः । तस्य चैवं योजना-आशान्तातपःपारिञ्चकस्य द्विकल्पस्याऽपि स एव जघन्येन पणामः उन्पेण यपेम् । प्रतिसेवनापारिञ्चक-स्य तु जघन्येन यपेम् । उन्पेण द्वादश वर्षाणि । तथा पा-रिञ्चकमपि अतवस्थाप्यमिव संहतयाऽऽदिगुणवत एव दीय-ते तपोऽपि पारिहारीकाऽऽस्यमनवस्थायस्येव पारिञ्चक-स्याऽपि भवति ।

प्रतिपन्नपारिञ्चिकस्य सार्धोर्विधमाह-

एगामो खित्चिहं, कुणइ तवं सुविउत्तं पहासनो ।

अवेलोयणमायविआ, पडदिणमो कुणइ तसम्म ॥१०१॥

एकार्हा महासर्वा जिनकलिकप्रतिरूपः क्षेत्राद्वहिः स्थितः सुविपुलं पारिहारिकतपोरूपं तपः करति । स च यत्र यत्र क्षेत्रं आचार्यो विहरति ततस्ततः क्षेत्राद्वैद्योजने परिहृत्य बहिः तिष्ठति, वहिःस्थितस्य च तस्याऽऽचार्यः प्रति-दिवसमयलाकने करति, सूत्रार्थैरुत्तरां दे श्रुतिं दत्त्वा तस्य समीपं याति, श्रुतिरूपमिदं दत्त्वा वा याति । अथवा हे अ-प्यदवा याति । अथाऽऽचार्यो दुर्बलस्तन्मर्षी गन्तुमक्षमः कुलगणाऽऽदिकार्येण वा व्यापृतः ततो गीतार्थं शिष्यं तत्र प्रेषयति, तत्र वाऽऽचार्यस्याऽऽचार्यप्राप्तस्य वा शिष्यस्य तन्मर्षी गच्छेत्, तन्मर्षीपदादागच्छेत् वाऽपान्ताले साध-यो भूत्वा पानं चोपनयति । पारिञ्चिकस्याप्युक्तं यद्यग्लान्त-

दा स्वयमेव भूत्वापागाऽऽदिकमावयति, प्रतिस्त्वनामुद्धर्त्ता-ऽऽदिकं च करति । अथ ग्लान्तस्य आचार्योऽप्यो वा साधु-भूत्वापागाऽऽद्युपनयति, उद्धर्त्ताऽऽदिकं च करति । सूत्राऽथेतु वाऽऽचार्योऽप्यो वा तस्य पृच्छायां मुनिरपि ददाति । एवमे-तत् संक्षेपतः पारिञ्चकाऽहं प्रायश्चित्तं भागितम् । जीतम् ।

पारिञ्चिकस्य गणानुज्ञा-

पारंगियं भिक्षुं गिलायमाणं नो कणइ तम्म गणाव-च्छेदियस्स निज्झित्तण अगिलाण तम्म करण्णज्जं वे-यावदियं जाव गेमांताकाओ विष्णुके ततो पच्छा तम्म अहालहुम्मगां ववहरा पट्टवियक्खे गिया ॥ ६ ॥

अथाऽस्य सूत्रस्य पूर्वसूत्रेण सह काः संबन्धः ? उच्यते--
सगरो गिलायमाणं, कारणे परगच्छमाणं वाचि ।

मा हुण कुज्जा गिज्जु हपगिलाण एम मेवो ॥६८॥

यथाऽनवस्थाप्यस्य कर्तव्यं तथा प्रतिपन्नपारिञ्चिकप्र-यश्चित्तस्याऽपि, न पुनरेवं नियतिना निष्कामित इति कृत्या स्वगणं ग्लायन्ते रोगाऽऽनदृशनां ग्लानिमुपगच्छन्ते, यदि वा प्रागुक्तं शिष्याऽऽदिना, कारणे, परगच्छमाणं, मा, हु नि-श्चितं वैयवृत्त्यवयवं न कुर्यात् न कार्याति, किं तु तस्या-ऽपि धैर्यानुपमवश्यमग्लान्त्या कर्तव्यम् तथा प्रतिपन्नपागा-श्चित्तप्रायश्चित्तस्याऽपि तत्र गणे क्षेत्रार्थः स्थितस्याऽऽचार्यः स्वयमुद्धर्त्ता वहरति, परगणंऽपि कारणवशादायातस्य तदीय आचार्यः करति यथामुं वैयवृत्त्यमित्येव पूर्वसूत्रेण स-हास्य सूत्रस्य संबन्धः । अनेन प्रतिसेवनाऽऽपत्तिस्य अप्यव्याख्या कर्तव्या । ता च प्रावन्तु । ६४० २ ३० । जीतम् ।

पारंपर-देशी-राजने, वे १०० १० वर्ष ४४ माथा ।

पारंगिय-पारंगिय-१०० । प्रणालिकायम्, "आयनियपारंगियं ।" आचार्याः सूत्रमन्त्राभिहितम् नानुप्रमवार्गं कृत्वाऽऽचार्य-स्तेषां प्रणालिका पारम्पर्याम् । सूत्रं ११ श्रुत्वा १३ अ० ।

पारंग-प्रारम्भ-१०० । आद्यकृती, हा० २५ अष्ट० ।

पारंगमंगल-प्रारम्भमङ्गल १०० । आदिमङ्गलं, हा० २५ अष्ट० ।

पारक-पारक-त्रि० । छेदकं, "पारकं य सर्वं स संसयानं ।" सर्वेषां संशयानां छेदक इत्यर्थः । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पारक-परकीय-त्रि० । "परराजभ्यां क-उड्कां च" ॥ ॥ ॥ ॥

२। १४० ॥ इदमर्थस्य प्रत्ययस्य कर्गऽऽदेशः पारकं । प्रा० २ पाद ।

"अतः समुद्रयादी वा" ॥ ॥ १ । ४४ ॥ इत्यादिकार-स्य कीदृशो जातः । परमस्वार्थप्रति, प्रा० १ पाद ।

पारक-परकीय-त्रि० । परमस्वार्थप्रति, "परराजभ्यां क-उड्कां च" ॥ ॥ ॥ ॥

२। १४० ॥ इति कः । प्रा० २ पाद । "जड भग्ना पारकडा, तो संहि । मज्जु पिरण । अड भग्ना अहं तणा, तो ते मरिअडण ॥ ॥" याद भग्नाः परकीयस्सतो सवति ।

मम प्रियेण । अथ भग्ना अस्माकं ततस्ततः मारितेन । प्रा० ४ पाद ।

पारग-पारग-त्रि० । पारं गच्छतीति पारगः । आचार्य० १ श्रुत्वा ६ अ० १ उ० । पारगामिनि, आचार्य० १ श्रुत्वा ६ अ० ३ उ० ।

ज्ञा० । ति० । व्य० । तीरगामिति, सूत्र० १ थु० ३ अ० ३ उ० ।
पर्यन्तगामिति, श्री० । पा० । समर्थे, आचा० १ थु० १, चू० ३
अ० ३ उ० । सर्वस्याऽपि प्राग्ध्वनस्य पारगामिति, वृ० ६
उ० । सिद्धान्तगामिति, सूत्र० १ थु० २ अ० २ उ० ।

पारगमण-पारममन-न० । पुरणं, पालनं, “ पारणं ति वा
पालणं ति वा पारममणं ति वा एगद्वा । ” आ० चू० ४ अ०

पारगय-पारगत-वि० । संसारस्य प्रयोजनवात्तस्य वा पर्यन्तं
गन्तं, ल० । भ० । श्री० । आ० म० । इन्द्रियविषयात्परतोऽ-
वस्थितं, भ० ४ श० ४ उ० ।

पारगामि (ग)-पारगामिन्-वि० । पारो मोक्षः संसारमण्य-
तद्वृत्तिव्यतिरिक्तगतिरिति ज्ञानदर्शनचरित्राण्यपि पार इति ।
भवति हि तात्स्थानादधर्म्यं यथा “तनुदुलां वर्पति पञ्च-
न्यः” अतस्त्वं पारं ज्ञानदर्शनचरित्राऽऽप्येव गन्तुं शीलं यस्य
स पारगामी । सूत्र०, आचा० १ थु० २ अ० २ उ० । संसारस्य
कर्मणां वा उत्तिमभारस्य वा पर्यन्तगामिति, आचा० १
थु० ६ अ० ४ उ० ।

पारग-पारख-स० । भोजनं, सूत्र० २ थु० ६ अ० । पञ्चा० ।
आचा० । (कस्य नीधकस्य किं पारगकद्रव्यं प्रथममार्गं
दिति ‘उत्तरह’ शब्दे द्वितीयभागं १३३३ पृष्ठे उक्तम् ।)

पारणा-पारुणा-स्त्री० । पारिस्मार्गः, पञ्चा० ६ वि० । श्री-
आदिदेवस्य धैर्यात्तन् वरुणांशुगुप्तकर्मकः । पारणा का-
रिता, परैर्नैवल्लुगुप्तकर्मभेदेन वति सत्तरे प्रसार्यामिति प्रश्ने-
उत्तरम्-“ सधेति प्रमदोपपत्त-रामाञ्च सोमभूषणः । उपा-
धेचुर्यः पूर्णान् घटानागपिज्ञानान्तकम् ॥ १ ॥ ” इति
श्रुतिमण्डलपुत्रोऽ ५ पत्रे ।

तावदायसधङ्गिर, राजसूनांरुपायनं ।

कर्ताचक्षुरि कुम्भाः नवेल्लुगुप्तसंभूताः ॥ २६१ ॥

धैर्यांशो जातिसरगाम् । भिन्नादोपपत्तिर्नैव रस्म ।

मया कल्पयामुं स्वाभिन्, गृहान्त्यभ्यान् प्रभुम् ॥ २६२ ॥

प्रभुणाऽप्यवजलीकृत्य, पाणिपानं पुरोऽधुनं ।

स रस्म कलशं प्रयथाश्चिन्तेषुसमुच्चयम् ॥ २६३ ॥

इति श्रीभरमरकविकृतं पद्मानन्दकाव्ये त्रयादशे सर्गे ।

“ अत्रात्मनो कुमारस्य, प्राभुष्यं केतविन्दुम् ।

नवेल्लुगुप्तसंभूतां, दौक्यां चोत्तरे घटाः ॥ ६० ॥

ततो विज्ञातान्दोष-भिन्नादान्तावधिः स तु ।

गृहान्तं कल्पनीयाऽप्यं, रस्म इवऽवद्विभुम् ॥ ६१ ॥

प्रभुपुत्रं जलीकृत्य, पाणिपावसधारयन् ।

उत्तिव्यान्तिव्यं सोऽपीलु-रसकुम्भानलोदयन् ॥ ६२ ॥ ”

इति श्रीभरमरकविकृतं पद्मानन्दकाव्ये त्रयादशे सर्गे च

वस्तुदेवविगटो प्रथमखण्डे च इत्यादिप्रश्नात्तगनुसारणं

बहुभिर्गुणैरुपपत्तः पारणा ज्ञानेति ।

तथा “ताहं सत्यं चैव सोऽश्रम रम्यवडगं गहाय भावसुज्जं प-
ङ्गिगाहगमुज्जं निविष्टं निरुक्तमुज्जं दारुणं पङ्कजामि-
स्वाभिन्” इत्याद्याप्यकचुत्तयोर्वश्यकनिर्णयक्रिहाराभद्रवृत्ति

तद्विद्वत्समदस्यावृत्तिर्पदमानमृत्कृतवृषभचरित्वकल्पकि-
णावलीप्रभृतिप्रशान्तुसारणं स्वैकैर्नैवल्लुगुप्तसंघटनं पारगा का-

रितेति ज्ञायते, एतद्विधस्य निमित्तयन्तु सत्यवैदित्य इति । २७

प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारणादिनं वाचना कल्पते न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-पारणादिनोऽपि वाचना कल्पते, इति ज्ञान-

मस्ति । २७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारणादिनाऽनन्तर-
मुच्यते कल्पते । न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-न कल्पते । २०८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० ।

पारणादित-पारणावत्-वि० । भोक्त्रि, असहिष्णुत्वाऽऽदिना
मण्डल्या बहिर्भोक्त्रि, पञ्चा० १२ वि० ।

पारदारिय-पारदारिक-पुं० । परदारान् गच्छति पारदा-
रिक् । उद्भ्रामक, आ० म० १ अ० । पारदारिकाणां वृषण-
च्छेदः शालम्लपुण्ड्रहनाऽऽदीनि च परमाधार्मिकैः क्रियन्ते
सूत्र० १ थु० ४ अ० १ उ० ।

पारद्ध-पारद्ध-वि० । प्रकर्षेणाऽऽरद्धे, स० ६ अ० । ज्ञा० नी० ।

पारद्धि-पापद्धि-स्त्री० । “ पापधौ रः ” ॥ ८ १२३४ ॥ अपराधौ

पकारस्य रौ भवति इति पश्य रः । “ सर्वत्र ” ॥ ८२ । ७६ ॥ इति

रल्लुक । पापाऽऽधिक्यं, पापांस्कर्षं, शाकुतिकं, पुं० प्रा० १ पाद ।

पारमाणि-पुं० । परमक्रोधसमुद्धानि, स्था० ३ डा० ४ उ० वृ० ।

पारय-देशी-सुरभाण्डे दे० ना० ६ वर्गे ३८ गाथा ।

पारम-पारम-पुं० । अनार्यदेशविशेषं, प्र० १ ४८ ङार ।

प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० । तज्ज्ञानं म्लेच्छमनुष्यं च । शब्द० ।

पारमकूल-पारमकूल-न० । पारमदेशार्थमायायाम्, आ० म० १ अ०

पारमी-पारमी-स्त्री । पारमाऽऽप्यन्तर्विशेषोपपत्त्यां दान्या-

म, भ० ६ श० ३३ उ० । रा० ।

पारभाय-पारभाय-पुं० । पारं संसार आभाययन्ति

प्रापयन्तीति । पारप्रायकं, कल्प० १ आधि० ८ लण ।

पारायण-पारायण-न० । सूत्रार्थतुभ्यानां पारगमनं, व्य०

४ उ० । आ० म० । विशेषः ।

पारावअ-देशी-गवाति, दे० ना० ६ वर्गे ४३ गाथा ।

पारावय पारावत पुं० । “ पारावनेरे वा ” ॥ ८ १ । ८० ॥ पा-

रावतशब्दे स्थान्यत एव वा भवति । पारवश्री । पारावश्री ।

प्रा० १ पाद । वृत्तविशेषः, ज० ७ वज्र० । पारवैशेषः, ज० १ थु० १ अ० ।

पारावार-पारावार-पुं० । समुद्रः, आ० क० १ अ० । “ मयर्हरे

सिंधुवर्धे, सिंधु स्थणायगे मलिलगम्य । पारावारो जलही,

तरंगमाली समुद्रो यः ॥ ” पाद० ना० ८ गाथा ।

पाराम-पाराशर-पुं० । स्वनामस्थाने पाराशरऽऽमन्त्रे मुने,

“ पाराम्यं दगं मोक्षा ” (३) । सूत्र० १ थु० ४ अ० १ उ० ।

उत्त० । ज्ञा० ।

पारिगृहिया-पारिगृहिकी-स्त्री० । पारिग्रहे भवायां क्रियाया-

म, स्था० १ डा० । आ० ।

पारिज्ञाणिय-पारिज्ञानिक-न० । पण्यानं देशान्तरगमनं त-

त्प्रयाजनं धेयां तानि पारिज्ञानिकानि गमनप्रयोजनानीत्यर्थः ।

देवानामश्राव्येनपु नगराऽऽकांषु विमानेषु, स्था० १० डा० ।

(“ पारिज्ञानियविमाणं ” शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे उक्ता-

नि) पण्यानप्रयोजनेषु, भ० ११ श० १६ उ० । वृ० ।

पारिनाय-पारिनात-पुं० । सुरष्टमविशेषे, अन्त० १ थु० ३ व-

र्गे ८ रा० ।

पारिगृहवगिया-पारिस्थापनिकी-स्त्री० । पारि सर्वैः प्रकारैः

स्थापनं पारिस्थापनमपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन नि-

र्वृत्ता पारिस्थापनिकी । आ० ४ अ० । सर्वथा त्यजन्-

प्रयोजनं क्रियामेदे, प्रब० ४ द्वार । (पारिष्ठापनिकी विधि-
स्तु ' परिद्वेषण ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७० पृष्ठ उक्तः)

नवरमसंयतमनुष्यपरिस्थापनानन्तरमिदं दृश्यम्—

गामाशुगामं दृष्टमात्रं भिक्षू य आहूतं वीसं भवेजा,
तं च सरीरं केदं साहम्पिया पासिजा, कपति से तं
सरीरं वा सागारियं ति कटु तं सरीरं एतं अचिन्ते
बहुफासुए उ थंडिलं पडिलोहत्ता पमजित्ता परिद्वित्तए
अत्थि या इत्थं केदं साहम्पियमंति ए उवगरखुजाए सल-
कखणे परिहरखारिहे कपति से सागारकदं गहाय दोब्बं पि
आंगमहा अनुपमवेत्ता परिहारं परिहरित्तए ॥ १७ ॥

प्राप्तामुप्राप्तं (दृष्टमात्रं इति) विहरन् "आह च" कदाचित्
शरीरान् विवृक्तं पृथक् भवेत्, अत्रिये इत्यर्थः। तच्च शरीरकं क-
तिश्चाप्यात्मिकाः संयताः पर्यथेयुः, तत्र साधार्मिकस्य तत् शरी-
रं सा सागारिकं भवन्ति कृत्वा एकान्ते विविक्तं अचिन्ते स्थ-
गिडले बहुप्रासुकं कौटकाऽऽदिसवर्गदिते प्रत्युपेक्ष्य प्रमाज्यं
च परिस्थापयितुम् (अत्थि या इत्थं इत्यादि) अस्ति चात्र कि-
ञ्चिन्नाप्यर्थमिदं कर्म कर्मण जातं सलक्षणं पदप्रहाऽऽदि परि-
हरणं । इह करिण्याते (स इत्यादि) कल्पते (भि) तस्य सागा-
रकृतं गृहीत्वा सागारकृतं नाम नाऽऽमना स्वीकरोति आचा-
र्यमन्त्रकमेतत् आचार्य एव एतस्य ज्ञायक एवं गृहीत्वा आचा-
र्याणां समर्थं यदिदम् आचार्यमन्त्रेणैव ददाति ततः स मस्त-
कं पश्यति यद्वाणि आचार्यावचः प्रमाणं करोति, एवं हि-
तियोऽवप्रवृत्तमनुज्ञाप्य द्विविधेन परिहारणे परिहर्तुं परि-
भोगारितुम्, अथाऽऽचार्याऽप्यस्मै ददाति, तदा तस्य तदति
स्वस्वत्वेनाऽर्थः ।

सम्प्रति निर्मुक्तिविस्तरः—

तं चैव पुव्वभणियं, मुत्तानवातो उ पंथं गामे वा ।

गामे पगमंगेगो, बहु व पमेव पंथे वि ॥ ४०१ ॥

यत्पुत्रं कल्याण्यते चतुर्थे उद्देशके विषयग भवेन भणितं, त-
द्वैवाऽऽदि द्रष्टव्यं, नवरमिह विशेषो भरणे—सूत्रनिपाता प्राप्ति
वा भवेत् पथि या "गामाशुगामं दृष्टमात्रं" इति वचनात् ।
प्राप्ते एकां वा भवेदनेकं वा, तत्र येऽनेके तं द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त बहवो वा द्रष्टव्याः । एवंनव पथरि द्रष्टव्यम् एकां
वाऽनेकं वा, तत्राऽनेकं द्विप्रभृतयो यावन्मत्त बहवो वा ।

एतद्वैवाऽऽह—

एगो एगो चैव उ, दुप्पभिर्दं अणुण सत्त बहुवा वा ।

कालगय गामे पंथे, व जाणुया उक्कणविहीए ॥ ४२२ ॥

एकस्तावदेक एव, तस्यैकत्वेन भेदाभावात्; द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त, तावदेकं, ततः परं बहवः । एतेषां मध्ये कदाचिदेको
प्राप्ति पथि कालगतो भवेत् । तत्र उक्कणविधिः परिष्ठापन-
विधये ज्ञापकास्ते यथोक्तविधिना परिष्ठापयन्ति । अथाऽनेके
द्विप्रभृतयो यावन्मत्तमिति कस्मादुक्तं न एवञ्च पदं वेति ? । उ-
च्यते—सप्तानामेव समानकल्पत्वादयथाः योविधिरिति ज्ञाप-
नाऽर्थम् ।

तथा चऽऽह—

सुरो बहोति एगो, कुसादि रक्खइ उवस्सयं एगो ।

४१८

एगो य समुग्यातो, इति सत्तएह अहाकप्पो ॥ ४२३ ॥

चत्वारो जना विषयभूतं वहन्ति, एकः कुशान् दर्मान् पानं
च गृहीत्वा पुनरो याति, एकः पथ उपाश्रयं रक्षति, एकः स-
ममः समुद्गतः कालगत इति । एवममुना प्रकारेण सप्तानां
यथाकालो विधिकल्पः ।

सत्तएहं हेट्ठेणं, अविही उ न कप्पए विहरिं जे ।

एगागियस्स अविही, उ अत्थिउं गच्छं वा वि ॥ ४२४ ॥

सप्तानामथस्ताद्विधिस्ततस्तेषां पद पञ्चप्रभृतीनां विहर्तुं
न कल्पते । ' जे ' इति पादपूर्वणं । एकाकिनः पुनराप्तिर्न गन्तुं वा
नियमाद्विधिः । तेषामपि कदाचित् कारखवशतः स्थि-
तानां यः परिष्ठापनविधिः साऽर्थऽभिधास्यते ।

तथा च एकानेकयामेव विधिमभिधितुः प्रथमतो न केषां
प्रतिज्ञातीति—

नेगाण विहिं वुच्छं, नायमनाए व पुव्वखेत्तमि ।

दिमि थंडिलक्कामिय विं—बमादीसु य पदेससु ॥ ४२५ ॥

पूर्वगकेऽनेकं चोक्ताः, तत्र प्रथमतोऽनेकेषां विधिं वक्ष्यामि ।
प्रतिज्ञानमेव करोति—तत्र ज्ञाने वा पूर्वज्ञेन दिक् परि-
भावनीया, तथा त्रिषु प्रदेशेषु स्थगिडले, तच्च स्वाभाविकं
शिलातलाऽऽदिरूपं, व्याप्तिममग्निना दग्धं, विम्बाऽऽदीनां
समीपे च ।

तत्र प्रथमतो ज्ञानेनैव विषयविधिमाह—

नाए अउवादिहं, तं चैव य थंडिलं हवति उत्तरं ।

अज्ञाते वेलपत्ता, सप्पादिगया उ पेहांति ॥ ४२६ ॥

ज्ञाने क्षेत्रं यत्पुत्रं दृष्टं, तदेव तत्र स्थगिडलं भवति । अज्ञाने
यदि वेलायां प्राप्तास्तदा संज्ञाऽऽदिगताः स्थगिडलं प्रेक्षन्ते ।
अहं पुण विकाले पत्ता—इं ता चैव उ करोति उवआगे ।
अकरणं इवेति लघुगा, वेले पत्ताय चउगुरुगा ॥ ४२७ ॥
अथ पूर्वविकालवेलायां प्राप्तास्तत आगच्छन्त एव स्थ-
गिडलविषयमुपयोगं कुर्वन्ति तदा उपयोगस्याकरणे क्त्वा-
रं लघुकाः प्रायश्चित्तं, वेलां प्राप्तानां पुनः स्थगिडलविषया-
पयोगाकरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आण्णादिणो य दोसा, कालगतं भमादिंसु हुज्जा ।

अत्यंतमपच्छंता, विणास गरिहं च पावेति ॥ ४२८ ॥

न केवलं प्रायश्चित्तं किं त्वाजाऽऽद्यश्च दोषाः । तथा तेषां म-
ध्ये काऽपि राशौ कदाचित्कालं कुप्यत्, तत्र स्थगिडलं न प्र-
त्युपक्षिप्तमिति न परिष्ठापयन्ति अपरिष्ठापयन्तं च वेता-
लात्थानदोषः । अथ परिष्ठापयन्ति तल्लस्थगिडलदोषाऽऽ-
सङ्गः । तथाहि—राशौ वह्निपश्चवा वा स्नेनपश्चमो वा, प-
रचक्रविभ्रमो वा जातः, सोऽपि च वनी कालगतः स्थगिड-
लं न प्रत्युपक्षिप्तमिति न परिष्ठापितः, तत्र यदि अग्निपश्च-
माऽऽदियु कथमनाथकलेवगमिव त्यक्त्वा ब्रजामो, मा प्रवच-
नय्याऽऽहोऽभूदिति विविच्य निष्ठन्ति तस्य समीपे, तदा ते-
षामग्न्यादेर्विनाश उपपन्नोऽस्तीनाऽऽदिभिरपहरणम् । अथ न
निष्ठन्ति किं तु तस्यक्त्वा पलायन्ते तदा न जनमर्थे गतो
प्राप्नुयन्ति । अथवा—स्थगिडलं न प्रत्युपक्षिप्तमिति प्रभाते
परिष्ठापयन्ति तदा मलिनैर्वैश्वस्तास्परिष्ठापयमाने प्रवच-

नस्यापञ्चाजना-अहो अमी वराका अस्तदाना मृता अपि
शोभां न लभन्ते इति ।

“ संभमदिदं होज्जा ” इत्यादिकमेव व्याख्यानयति-

तेषुऽग्निमर्भपादितु, तप्यदिवेषेण दाहो हरणं वा ।

मलेहि अ छड्डी, गरिहा य अ डिले वावि ॥४२६॥

स्तेनग्निसंभ्रान्त-आदिशब्दापरचक्रसंभ्रमां विपरिग्रहः ।
तत्प्रतिबन्धने कालान्तर्निबन्धने निष्ठतामग्निराहः स्तेनैर्वा
हरणं स्यात् । अथ स्थगिडले न प्रपुंति तस्मिन् प्रभाने प-
रिष्ठापयन्ति तदा मलिनैर्वैश्वर्येण छड्डीयन्ति, गहो स्यात्,
अथेनहोपभयादस्थगिडलेऽपि परिष्ठापयन्ति ।

तथाऽस्थगिडले परितापनादोपः-

ए ए दोस अगोडिय, अह पुण पुवं तु पेहेत होतं ।

तो ताहि चिय निंता, एते दोसा न होता य ॥४२७॥

एते अनन्तरदिना दोषा अश्लिष्टे स्थगिडले भवन्ति ।
अथ पुनः पूर्वं प्रत्युपेक्षितमभविष्यन्नस्तद्वैय यदि अनावि-
ष्यन्नस्तदा एते अनन्तरदिना दोषा नाभविष्यन् ।

अह पेहेण वि पुंवि, दिया य रातो न होज्ज वाधातो ।

सावयतेगभया वा, वि दकिया ताहो अय्याये ॥४२८॥

अथ पूर्वप्रक्षिप्तोऽपि स्थगिडले दिवा वा रात्रौ वा भवेत्
व्याधानः । कथमन्याह-स्वापदम्यान्, स्तेनभयाद्वा । यदि वा-
रात्रौ द्वाराणि दहिनानि पिहिनानि तदाऽऽस्थापयन्ति धर-
न्ति, न परिष्ठापयन्तीत्यर्थः । तथा वयनं छुद्वज्जगत्तगमाणाऽ-
दिका पूर्वोक्ता यतनाऽपि, स्थगिडलेऽप्यव्याधानस्तर्हि यावत्
स्तेनाऽऽदिभयापगमा भवति, स्थगिडले वा किमपि कालो-
चितं प्राप्यते, तावत्सैव प्राकृती यतना कर्तव्या ।

असतीए सुकिलाणं, दिण्कालमथे निमि विगिंचि ।

पडिहारियं च पञ्छा कडादि कोडीटुणं वा ॥४२९॥

अथ दिवसे कालगतः परं शुक्लानि यत्रापि न विद्यन्ते
तर्हि शुक्लानां वखाणामभावे दिनकालगतं वयनाऽऽस्थित-
नाविषयं कृत्वा निशि रात्रौ (विगिंचि) परिष्ठापयन्ति ।
अथ रात्रौ पूर्वोक्तकारणैर्व्याधानस्तर्हि यस्यत एवमेव या-
वत् शुक्लं वल्लं न लभ्यते तदा पञ्चाङ्कनाऽऽदिपुं प्रातिहारिकं
शुक्लं वल्लं याच्यते । अथ न वि न लभ्यते तर्हि कोडीटिक-
नायुत्पादयेत् । किमुक्तं भवति ? पूर्वं विशेषाधिकार्यापीति ।
असतीए णेउ निमि, उवचु सागारि थोडले पेहे ।

थेडिलवाधानमि वि, जयणा एमेव कायवा ॥४३३॥

कोडीटिकप्रकारेणापि शुक्लवखाणामभावे निशि रात्रौ सा-
गारिकं शय्यातरं कालान्तरेऽपि समीपे स्थापयित्वा स्वयं साध-
वाः स्थगिडले तथाविधं प्रत्युपेक्षन्ते । अथ स्थगिडलव्याधा-
तस्तदा पेषवानन्तरदिना यतना कर्तव्या । रात्रिद्वारे गतम् ।

अथ दिग्द्वारमाह-

महल्ल पुर गामे वो, वससा वाडग माविओ ।

इहरा दुविभागाओ, कुगामे सुविभाविवा ॥ ४३४ ॥

यत्नं महापुरस्य महालग्नस्य, महाग्रामस्य वा महत्त्वेन दि-
विभागां दुःखेन विभाज्यते, न उ ताग्रह, वाडकान्, मा-

हेर्यो दिविभागः परिभावयति, इतरथा दुर्विभागा भवेयुः,
कुग्रामे तु सुविभागा दिशः ।

ताः पुनरिमा दिशः-

दिम अवरदाक्खिणाद-क्खिणा य अवरा य दक्खिणापुट्ठा

अवरुत्तरा य पुव्वा, उत्तर पुव्बुत्तरा चेव ॥ ४३५ ॥

दिक् प्रथमतेऽप्यदक्षिणा नैश्चैती निरीक्षणया, तदभा-
वे दक्षिणा, तस्या अभावे अग्रा पश्चिमा, तस्या अग्र-
भावे दक्षिणपूर्वा, आग्नेयी इत्यर्थः । तस्या अभावे अग-
रात्तरा वायव्यादि भावः । तस्या अलाभि पूर्वा, तस्या अ-
प्यभावे उत्तरपूर्वा ।

रंमति प्रथमायां दिशि सत्यां शेषदिक्षु परिष्ठापने दीपमाह-

समाही अभचपाणे, उवगरऽण्णभायमेव कलहो उ ।

भेदो गेलाणं वा, चरिमा पुण कडुते अणं ॥ ४३६ ॥

अथ प्राप्तः यामपरदक्षिणयां परिष्ठापने प्रसृग्राज्जानलम-
नः समाधिरुपजायते, तस्यां सत्यां द्वितीयस्यां दक्षिणायां
परिष्ठापने अमरुतायं मरुतानाऽल्लासः तृतीयस्यामनुपकरण-
मुपधरभावः, चतुर्थ्या दक्षिणपूर्वस्यां स्वाध्यायानासः, पञ्च-
म्यामपरत्तरस्यां कलहः, षष्ठ्यां पूर्वस्यां गच्छेयदत्ता, सप्त-
म्यामुत्तरस्यां भलान्तरे, अष्टमां पूर्वोत्तरा कृतमृत-
कपरिष्ठापना अथ मृतकं कर्तव्यं, मरणमापाद्यन्तीत्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पउरऽण्णपाण पडमा, विनियाए भचपाणे न लभेति ।

ततिआणं उवा, मादी, नउपधि चउत्थीए मउज्जाओ ॥४३७॥

पंचमियाए अमंखड, छट्ठीए गरास्म भेराणं नियमा ।

सत्तमिए गेलाणं, मगं पुण अट्ठीमी वेंति ॥ ४३८ ॥

माथद्वयमपि व्याख्यानार्थव्याख्युगतं. नयरं “ पउरऽण्णपाण
पडमा ” इत्यत्र प्राकृतव्याख्यतस्या लोपः । ततः प्रथमायाः
मिति द्रष्टव्यम् । अष्टमीति अष्टम्यामिति ।

साम्प्रतमुक्तानुक्तान्तरं प्रार्थमाह-

रत्तिदिमा थोडिल्ले, मिल विंवा भामिए य उम्मेगे ।

क्खचिभचे सीसा, सीसाणे चेव ववहारे ॥ ४३९ ॥

प्रथमं रात्रिद्वारं, तच्च प्रागेव सप्रपञ्चमृत्तमते द्वितीयं दिग्द्वारं,
तच्च भग्यमानमास्ते, तृतीयं स्थगिडलद्वारं त्रिधा शिलालोकं,
चिम्बाऽऽदि बुलाऽऽदीनामथा ध्यामितम् । चतुर्थसुस्मन्-
द्वारं, पञ्चमं चोदीवमरुं भूमिमागे द्वयोर्ग्रामयोः सीमायां
परिष्ठापनीयमित्यर्थं लक्षणं. षष्ठं दशमं हान् इत्तरम् । तच्च च
व्यवहारे च द्रष्टव्यः । एष द्वारमायां संज्ञायाम् ।

साम्प्रतमनामैव विवर्यपुकासो रात्रिद्वारं किल

प्रागेव सप्रपञ्चमृत्तमते दिग्द्वार-

स्य यद्व्यवस्थापमाह-

लभमाणे पडमाण, तीए अमतीए वावि वाधाते ।

ताह अत्राण वी, दिमाए पेहेज जयणा ॥४४०॥

लभ्यमानायां, माथायां पुंसं प्राकृतव्याख्यं, प्रथमायां परिष्ठा-
पनम् प्रथमयां प्राग्दक्षिणस्या अभावे व्याधाने वा सति तत-

स्तस्याः प्रथमाया दिशोऽन्यस्यां दिशि द्वितीयस्यां स्थण्डिलं यतनया प्रेक्ष्य, तस्या अपि लभ्यमानाया अभावे व्याघाते वा तृतीयस्यामेव यावच्चरमायामपि, न च प्राङ्मुखो दीपः, तीर्थकराऽश्वात्पालनपुरस्सरं यतनया प्रवृत्तेः । यदि पुनर्द्वितीयस्यां सस्यां तृतीयस्यां दीप उक्तः स प्रनउजति, चतुर्थ्यां तृतीयां। एवमुत्तरोत्तरदिक्षु अपि भावनीयम् । गते दिग्द्वारम् ।

अधुना स्थण्डिलद्वारमाह—

सिंहायलं पसर्थं तु, जंघ वृद्धदि फामुयं ।

आमर्थडिलमादी वा, निवादीरे समीपे ॥ ४४१ ॥

शिलातलं शिलातलरूपं यत् प्रशस्ते स्थण्डिलं तत्र परिष्ठापयन्ति । अथवा—यत्र गोकुलमजा वा उपिताः । आदिशब्दाद्व्यङ्ग्यं यथासाधुं तत्र । यद् वा—ध्यामिने अग्निना दग्धे प्रदेशे । आदिशब्दान् करीयाऽऽदिप्रदेशरूपे वा स्थण्डिले, यदि वा—निष्ठाऽऽदीनां वृत्ताणां समीपं यत्र महान् सार्धं उपितस्तत्र परिष्ठापयन्ति । गते स्थण्डिलद्वारम् ।

अधुना “उत्सवश्च” द्वारमाह—

उम्माऽऽचिम् कप्पा उ, हंति खंतेनु केमुदं ।

अर्थोऽडिल दिमानु वा, ते विज्ञाणेज्ज पणवं ॥ ४४२ ॥

केमुचित्तेषु उन्मज्जेन बाहुलेन बहुकालाश्चर्मभिः कदा भवन्ति । केविशिष्टा इत्याह—अस्थशिङ्गलः, तथाहि—केमुचित् प्रामेयु नगरेषु वा एतेषां मर्त्या यथा एतद्वति प्रदेशे सुतकं त्यक्तं नान्यत्र यत्र च स्थण्डिलमात्रेण धर्मोऽस्ति कायज-स्थिप्रामुख्यं परिष्ठापयेत् । यत्राऽपि नदीपुण्ड्रं वरीयां स्थण्डिलप्रदेशः स्थापितोऽप्यायु विधिः, सुस्थण्डिलव्याघातस्तत्रापि धर्मोऽस्ति कायप्रदेशेनेत्या परिष्ठापनं कुर्यात् । एतच्च प्रस्तावार्थः, अन्यथा नायमात्रेण कदा । तथा केमुचित् तेषु दिक्षु बहुकालाऽऽचिभिः कदा भवन्ति । यथा प्रान्तपुरे उतरस्यां दिशि न्येता परिष्ठापयन्ति, ततस्तत्र तथैव परिष्ठापनं कर्तव्यं, नास्ति कश्चिदप्येव । तत्पि स्थण्डिलान् दिक्षु वा कल्याणं प्रजायन्तीनीयात्, वात्या च तथैव समाचरेदिति । गतमुत्तमज्जम् ।

इदानीं क्षेत्रविनये सीमामिति द्वारमाह—

खेत्तं विभते गमे, रायभण वा अदंते सीमाए ।

भोजियमादी वृद्धा, रायपठे सीमपक्के वा ॥ ४४३ ॥

कच्चिन् प्रथमे कौटुम्बिके क्षेत्रभूमयः सर्वा अपि सीमाखेत्तं न विभक्ताः, ततः समस्तं भूमयः क्षेत्रविनये, क्षेत्रसीमायु च न लभ्यते परिष्ठापयितुम् । कुत इत्याह—(रायभण वा अदंते सीमाए) यदि क्षेत्रसीमायां परिष्ठाप्यन्ति तदा येषां कुटुम्बिनां सीमा, ते राजकुलं शुद्धान्ते, यथा युष्माकिर्ये मरितः । ततः सीमायां राजभयेन वाशब्दः समुच्चये, अदंते कौटुम्बिके तु सप्त ग्रामस्य या भोजिना मदतरः स वृद्धयते—यथा क्षेत्रसीमायां वयं सुतकं परिष्ठापयामः आदिशब्दान् यदि स वृत्तात्—अप्युक्तं ज्ञातानि, नाहमिति । ततस्तं वृद्धं तदा स वृद्धयते, यदि साऽनुज्ञानाति ततः सुवदम् । अथ नानुज्ञानाति तदा राजभये परिष्ठाप्यते ।

अथवा—द्वयोर्भूमयोर्मध्ये सीमायां सरोजोऽथवा इति कृत्वाऽधुना श्मशानमाह—

असतीए तु ससाणे, रंभण अन्नय अपरीभोगमि ।

असती अणुसद्वादी—ऽन्तेण अन्ते इपरे वा ॥ ४४४ ॥

राजपथस्य ग्रामद्वयमध्यस्य वा कथमप्यभावे (सन्धाने) श्मशानं परिष्ठाप्यते । अथ श्मशानपालकः श्मशान-द्वारे स्थितो निरुणद्धि, यथा यत् दातव्यं तद्वत् श्मशानमभिगच्छत्यु, तदा अन्त्यश्चार्पणमेतन् यशनायमुक्तानि परिष्ठाप्यन्ते दहन्ते वा तत्र परिष्ठापयन्ति । अथ तादृक् स्थानं न विद्यते तदा तस्य अन्त्यभावे तस्य श्मशानपालकस्य अतुशिष्टिः शाननम् । आदिशब्दान् धर्मकथा च क्रियते । अथ तथापि न ददाति तर्हि (मे) तस्य मृतस्य यानि ‘यंतिगानि अन्तानि’ तस्मै दीयन्ते, अथ तानि नेच्छान्ति, तर्हि इतराणि नयानि दीयन्ते ।

कथंभूतादीन्यन्त आह—

अदामह अचिच्छंते, माहारण गमण दार मुत्तुण ।

मति लंभेवुवार्हणे, स चैव विगिच्छाऽलंभे ॥ ४४५ ॥

अदशानि दशगठिनानि दीयन्ते, अथ तानि नेच्छन्ति तर्हि साधारणं वचनं भवति, यथाऽयं कालगतोऽवमानिगतस्तु, वयं ग्रामं प्रविश्य मार्गयामां, यदि लभ्यामहं दाम्यामां, नो चेत् तामिदं मृतकामिति । एवं साधारणं वचनमुक्त्वा, तत्र श्मशानद्वारे अथवा ग्राममध्ये गमने कुर्यात् । यद् लभ्यानि सदशानि वचनाणि ततः प्रयागं दत्त्वा परिष्ठापयन्ति । अथ न लभ्यानि तदा राजकुल उपारोहणे चटनं, चाटन्या निवेद्यन्ते—यथा पुनर्दीयः श्मशानपालकः श्मशानं व्रतितं कालगतं मोक्षं न ददाति, साधनो हि निष्कञ्चतः स न्यस्मर्थं यावते । एवं निवेद्य तस्य पुत्रमानीय परिष्ठापयन्ति । एतन् यद्यस्मान्द्वारमायायां व्यवहार इत्युक्तं तद्विहितम् । अथ राजकुलं हृत्या—श्मशानपालस्यैतदायत्तं, ततो यत्नं हृतं तत्कर्तव्यम् । एवं राजकुले व्यवहारस्यालम्बेनैव विवेचना । किमुक्तं भवति ?—पुनस्तत्र गम्यते ।

सीपायास्येति असती, अर्धभान्ते उवरी कायाणं ।

निमिरंता जयणाए, धन्नादिपदेननिस्साए ॥ ४४६ ॥

अथ श्मशानपालकः श्मशानद्वारे मृतकस्य स्थापनं न ददाति तदा श्मशानप्याभावे श्मशानद्वारेऽवस्थापितमुलम्भमानं अस्थण्डिलेऽपि कायानां दहति, कायादीनानुयां यतनया धर्मोऽदिप्रदेशान् अथ धर्मोऽस्तकायाऽदिप्रदेशेऽप्यदि परिष्ठापयाम इति कर्तव्यता, निरुज्जनः परिष्ठापयन्ति शुद्धाः । एता सत्तण्ड मज्जाया, ततो वा जे परेण य ।

हेट्ठा सतण्ड लोगा उ, तेनं वृद्धाभि जो विजो ॥ ४४७ ॥

एषा अनन्तरादिता मर्त्या विधिः समाप्तोऽन्यथा वा सतः परेण परतं ये अप्रभूतवस्तेषां द्रव्येभ्यः तु समाना-मधस्तात् लोकास्तेषां यो विधिरन्ते वदन्ते ।

प्रतिज्ञातमेव कर्तानि—

पंचएह दोसिह हारा, भयणा आरेण पालहारोसु ।

ते चैव य कुसपडिमा, नयति हाराहारा वा ॥ ४४८ ॥

यदि समानमधस्तात् पदं भवति, तदा त्रयो विधयश्च द्वौ द्वौ भूत्वा वहन्ति, एको वसन्तिपालः, एकस्तृणाऽदि मा-तृकं च पृथ्वा । पञ्चानां विधिः साक्षादाह—पञ्चानां साधूनां संभवे द्वौ द्वौ वदन्त्येव । तृतीयः कुलाऽऽदि नयति,

चतुर्थो वसतिपालः, पञ्चमः कालगतः । पञ्चवानामगतो यं चतुःप्रभूतपस्तेषां वसतिरक्षणे वहने च विकल्पना । किमुक्तं भवति?—यथासंभवमश्रूयां वसतिं कृत्वा शय्यातरस्य वा निवेश्य शय्यामपि कृत्वा यथा शक्नुयन्ति तथा परिष्ठापयन्ति । तथा चाऽऽह—त एव हरास्तुतवाक्काः कुशाऽन्यायनयन्ति । अथवा भावना-शय्यातरस्य च निवेदने कृते त्रयो विश्रम्य वहन्ति । यस्तु विश्रम्यति स कुशाऽऽदि नयनीति । अथवा—यः एव समर्थः स हरो भवेत्, स वहनीति भावः । एको व दो व उवहति, रत्तिं वेहाम दिव असुप्सिम् ।

एकस्म य दो चैव य, छड्डुग गुरुगा य आणादी ॥४४६॥

यदि त्रयः साधवो भवेयुः तदा एकः कालगतो, यौ च द्वौ तौ रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा एको द्वौ वा वहतः । अथ दिवा परिष्ठाप्यते तदा एकस्य मंत्रेण विविस्त्रं च द्रष्टव्यं यथा ह्यधरन्तरमुक्तः । किमुक्तं भवति?—रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा परिष्ठापयन्ति, दिने शय्यातरमालेन वसतिमश्रूयां कृत्वा परिष्ठापयन्ति । यथेकद्वित्रिप्रभूतयः स्नाका वयं कथं धोक्ष्याम इति विविन्व्य न परिष्ठापयन्ति किं तु त्यक्त्वा गच्छन्ति, तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, न केवलं प्रायश्चित्तमेव किन्त्वाऽऽश्वयश्च दोषाः, तन्निमित्तमपि तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः ।

इमे चान्ये दोषाः—

गिहि गोश मल्ल राउल-निवेशणा पाणकङ्कुण्डाहो ।

छक्रायारा विराहण, भावण मुक्के य वावन्न ॥४५०॥

साधूनामभावे गृह्णन्ते न्यजन्ति । यदि वा-गायत्री बलीवदीं योक्त्वयित्वा ताभ्यां गृहस्थाः करयन्ति । अथवा मल्लः परिष्ठापयन्ति । यदि वा-गृहस्था राजकुले निवेदयन्ति, तत्र परिष्ठापकरणं प्रयचनस्योद्वाहः । यथा प्रातर्मौलेशेन धमेण, यत्र दृशी अवस्था प्राप्यते, प्रयचनविरूपा दोषा इयं संयम-विराधना । अन्येयतेनीयमानेः पदकार्यविराधना, ध्यापने दृष्टेन तस्य कलेवरस्य गृहस्थैः क्रियते, तदनन्तरापि पदकार्यविराधना । तथा व्यापसे कुथिते कर्मजालसंसर्गे शुष्के शोषमुपगते हीन्द्रियविराधना ।

उपसंहारमाह—

तस्मा उ वड्ठितं चैव, वोडुं जे जइए वला ।

नयेति दो वि निदोषे, सदोषे ठावए निमि ॥४५१॥

यस्मादेते अन्तर्गोदिता दोषास्तस्मात्सोऽन्यैरपि परिष्ठापयितव्ये, तत्र विधिः प्रागुक्त एव । यथा यदि चत्वारस्तदा एको वसतिपालः, शेषाग्रयो विश्रम्य विश्रम्य तत्कलेवरं वहन्ति, यस्तु विश्रम्यति स तुणति मात्रकं वहति । अथ त्रयो जनाः, यदि वा-द्वौ, तदा यदि रात्रौ निमये तर्हि (नि-दोषे) निमये येन तदुपरि कलेवरं वोडुं प्रति सहायः समर्थोस्ते ह्यर्वाप नयन्ति, उपरि तच्च कलेवरं नयन्तीत्यर्थः । नीत्वा च कलेवरं परिष्ठापयन्ति । अथ बहिरूपकरणस्तेनभयं तदा रात्रावुपकरणं विहायसि विलम्ब्य द्वारं बद्धा परिष्ठाप्य प्रत्यागच्छन्ति । यदि वा-सदोषे समये रात्रौ तत्कलेवरं परिष्ठापयन्ति, स्थापयित्वा यन्धनच्छेदजगारणाऽऽदिकां यतनां कुर्वन्ति, ततो दिवसे यदि शक्नुवन्ति तदा

उपकरणं गृहीत्वा परिष्ठापयन्ति । अथोपकरणं वोडुं न शक्नुवन्ति तदा शय्यातराऽऽदीनां परिनिवेश्य द्वारं स्थगयित्वा परिष्ठापयन्ति, परिष्ठाप्य भूया वसतो प्रत्यागच्छन्ति ।

अह गंतुमणा चैव, तो नयेति ततो धिय ।

आलोयसमकुवन्तो, असदो तं तु सुउभए ॥ ४५२ ॥

अथान्यं ग्रामं ते गन्तुमनस्तत उपकरणं सह नयन्ति । नीत्वा तत्कलेवरं परिष्ठाप्य तदा एव परिष्ठापनप्रदेशात्परतोऽन्यं ग्रामं गच्छन्ति । तत्र यदुक्तमधस्तात्कल्पाध्ययने—“अवगृह्यमि अवलोयणा कायव्या” इति । नदन्यग्रामगमनेनाशदोऽकुर्वन् शुष्यति, न दोषभाग भवति ।

छड्डेजं जइ नंती, नायमनाए व तेण परलिंगं ।

जइ कुवन्ती गुरुगा, आणादी भिस्सुदिहंती ॥ ४५३ ॥

यदि कालगतं क्षुद्रयित्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तर्हि ते विचारणीयान्ते ग्रामेण ते ज्ञाता वा, तस्य परिचिता या इत्यर्थः । तत्र ज्ञाने ग्रामस्य परिचये सति यदि कालगतस्य परलिंगं कुर्वन्ति, कृत्वा वा परिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, आह्वाऽऽश्वयश्च दोषाः । अथ अज्ञाने परलिंगं कृत्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा कालगतस्य परलिंगदशनतो मित्यायगमनम् । अत्र च आवश्यकमनुदृष्टव्यम्—स च आवश्यकटीकातो भावनीयः । (स चाऽस्मिन् कोशेऽत्र भिस्सुदिहंते शब्दादयमन्वयः)

तत्र ज्ञानेऽन्यं च दोषास्तानेवाऽह—

अचियत्तमादि वोच्छे-यमादि दोसा उ होंति परलिंगे ।

अन्नाए ओहि काले, अकए गुरुगा य मिच्छते ॥४५४॥

ज्ञाने सति परलिंगं कृतमितरांशं साधून् दृष्ट्वा अग्रपतिं कुर्वन्ति । अहो इमे संयता निःशुका अनेल्लमा मा परिष्ठाप्य-भूदिति परलिंगमागोत्र्यापरिष्ठाप्य त्यक्त्वा गताः । आदिग्रह-शुनाऽऽमादमित्यादृष्टीनां प्रीतिरूपजायते इति परिग्रहः । सूत्रं च व्युच्छेदाऽऽद्यो दोषाः । नन्वाह-ते आगादमित्यादृष्टयः प्रीति कुर्वन्ते । अहो ! मुन्दरमात्मनैव तेः प्रयचनस्य हीलना कृता, मा एतेमागादरादीनि प्रयच्छथ । आदिग्रहणाभावा कोऽपि प्रव्रज्यां प्रतिपद्यते, मा सोऽप्येवंविधामवस्थां प्राप्नुयात् । एते ज्ञानानां दोषाः । अथज्ञाना यतनां कृत्वा तत्कलेवरमपरिष्ठाप्य व्रजन्ति, यदि लिपिंश्च गगनास्ततः स पञ्चाङ्कालगतो देवलोके उत्पन्नोऽपि प्रयुङ्क्ते । ततः स एवं मन्यते-अहमेतन् लिङ्गेन देवो जातः, एवं मरणात्तन्त्रं मिष्यत्वगमनम् । अत्र काले कृतं तेषां गमने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । यस्मादेते दोषास्तस्माद्विधना परिष्ठाप्यः ।

संप्रति यः कथञ्चन एकाको जातस्तस्य

परिष्ठापनाविधिमाह—

एगामी तो जाहं, न तंज विगिंचिउं तथा सो उ ।

ताहं य विगोमंजा, इमेण विहिणा सहायाओ ॥४५५॥

तत एकाको त्यक्तकलेवरं विवेकं न शक्नुयात्, तदा अनेन वक्ष्यमाणेन विधिना सहायान्विमार्गयेत् ।

तमेव विधिमाह—

संविगमसंविगो, सारुवेयसिद्धपुत्त मसी य ।

सग्गामम्मि य पुब्बि, सग्गामप्सती परग्गामे ॥४६६॥

अप्पोहो सयं वा, वि गच्छेत्तं तत्तं ठाविया अस्सं ।

असती निरुत्तं वा, काउं तोहो व वच्चेज्जा ॥४६७॥

संविग्गामो ते चिय, असतीए तोहो इत्थिवग्गोए ।

सिद्धी साविग संजति, किटि मज्झिम कायतुल्ला वा ॥४६८॥

यदि तस्मिन् ग्रामे अन्येऽपि संविग्गामा अलांभोगिकाः सन्ति, तदा तैः सह परिष्ठापयन्ति, तेषामभावे अलांभेभ्यः पार्श्वस्थाऽऽदिभिः समं, तेषामप्यभावे सारूपिकनिष्ठपुत्रैः, तेषामप्यप्राप्तौ संविभिः आचकैः समम् । एवं पूर्वं स्वग्रामे भार्गवा कर्त्तव्या, तत्र स्वग्रामे संविनामप्यसति अभावे यदि परिष्ठापे स्वपक्षोऽस्ति तत्र कश्चिन्नेपयति, अन्यस्य तथा विधस्य प्रेरणायोग्यस्याभावे (अप्यादेह ति) अन्यं गच्छुः समादिशति, अन्यस्यापि गच्छतोऽसंभवे कालगतस्य पार्श्वे कश्चिन्नेपयति वा स्वयमप्यग्रामे गच्छन्ति, गत्वा स्वपक्षः मप्यमानयति । अथ यः कोऽपि न विद्यते यः कालगतस्य पार्श्वे स्थाप्यते, तर्हि यत्र कीटिभिर्न भक्ष्यते तत्र निरत्यये निरपाये स्थाने कालगतं कृत्वा ततोऽन्यग्रामं गतेन, गत्वा संविग्गामाऽऽदीनानयति, प्रथमतः संविग्गामं, सांभोगिकानानीय तैः समं परिष्ठापयति । तेषामप्यप्राप्तौ आचकैः समं, तेषामप्यभावे श्रीवर्गेण । तत्र क्रममाह—प्रथमतः साक्षिपकीभिः सिद्धपुत्रीभिरतुल्यवयैभिः, तासामप्यलाभे आचिकाभिरतुल्यवयैभिः, तासामप्यलाभे वृद्धाभिः संवर्तीभिः, तासामप्यप्राप्तौ मध्यमकायाभिः संवर्तीभिः, तासामप्यलाभे तुल्यवयैभिः तुल्यवयैभिः संवर्तीभिः । गच्छ भोइ व जुंगिते, संवरमादी मुदा अश्लिच्छन्ते ।

अगुमाहो अदसादी, तेहिं समं तो विगिचिती तु ॥४६९॥
तुल्यवयसामपि संवर्तीनामभावे मल्लगणं वा हस्तिपालगणं वा कुम्भकारगणं वा समुपतिष्ठति. ततो यान् न सहायान् ददाति तैः समं परिष्ठापयति, गणानामभावे भोजकं ग्राममहसरमुत्तिष्ठते ततो यावत्सहायान् ददाति तैः सह परिष्ठापयति, तत्रापि सहायानामलाभे ये जुह्विका हीनजातयो हीनकर्माणश्च संवरमादयश्च संवरगः कञ्चवोत्तारकाः, आदिशब्दाश्च लोपिकाश्चानाकारकालाप्रसालकाऽपि परिग्रहः । तेषामनुशिष्टिं ददाति, तस्मै सहायैः परिष्ठापयति । अथ ते मुधा नरेच्छन्ति तदा ये अन्ये जानिजुह्विका वरुडाऽव्यस्तं तेषामनुशिष्टिं ददाति अथ तेऽपि मुधा नरेच्छन्ति तदा तेषामदशानि वस्त्राणि मूलये दीप्यते, अदशानामनिच्छयां ततस्मैः समं विगिच्छयत् ।

अहव संभिज दादो, मूर्धं दाऊण सीण्णा ।

अगुसद्दादी तु तहियं, अगो वा भग्गती जती ॥४७०॥

तस्मिन्कालगते कदाचित् रात्रौ नीयमाने द्वारस्थो द्वारं कुर्यात्, यदि किञ्चित् प्रयच्छन्तो निष्काशं ददाति, कविहो पुनर्यमावारी-दिक्षेऽपि सृते द्वारपालस्य किञ्चित् दद्यात् निष्काशयेत्, तस्य कृतोऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । आदिशब्दात् धर्मं कुर्यादपि । तत्र यदि नरेच्छन्ति ततो यस्म्यः कोऽपि धर्मकथामनुशिष्टिं वा धृत्वा दूते इत्याह—

धुंय दाहामहं मुल्लं, उवहं तत्तं कुण्णती ।

अदसा देती वत्थे, असती साहरणं वदे ॥४७१॥

जइ लब्धामो आयेमो, अलदे तं विगण्णो ।

सो वि लोगरवा भीतो, मुंचते दारवालओ ॥४७२॥

पुत्रान् साधुमहं ते मूलं दास्यामि, तत्रापेक्षां साधुः कुर्यात्, न तं मूलं प्रयच्छन्तं वारयति । अथान्यः कोऽपि नैव भणति, तदा अदशानि वस्त्राणि ददाति, तेषामनिच्छयां सदाशान्यपि । अथ वस्त्राणि सदाशान्यदशानि वा न सन्ति तदा तेषामावे साधारणं ददेत् । तद्यदि—यदि लब्धामहं तन अनेप्यामो, अलभि त्वमेतस्य कलेवरस्य विज्ञायकः, एवं साधारणं उक्ते सोऽपि द्वारस्थो लोकवभीतो नियमान् गच्छति, अभावेन तत्तत्रैव मुक्त्वा वस्त्रोत्पादनाय गच्छन्ति, गत्वा अन्तं प्राप्तं वा वस्त्रमानयन्ति, अलभि सोऽपि द्वारपालो मृतकेन हस्त्यते, ततो मुहूर्तानन्तरं स्वयमेव मुञ्चति ।

अशानविषयेऽपवादमाह—

अमाए वावि परं, लिंगं जयणाए काउ वच्छंति ।

उत्तओगठ नाऊयं, एस विही असहायए ॥४७३॥

अथवा अशाने अपरिचये ग्रामरूपे यतना कालगतस्य परलिङ्गं कृत्वा व्रजति । कया यतनेत्यह—उपयोगार्थं ज्ञात्वा एतावता कालेन तस्य कालातस्य उपयोगलक्षणेऽर्थोऽभूत्, नातः परं, परलिङ्गकरणेऽपि कश्चिदप्येव इति ज्ञात्वा एष विधिरसहाय्यसहायस्य एकाकिनो द्रष्टव्यो, न तु द्विप्रभृतीनामपीति ।

एण सुत्तं न गये, सुत्तनिवातो उ पंथं गाये वा ।

एगो व अणगा वा, हवेज वीसुंभिया भिक्खु ॥४७४॥

यदन्तत् ध्यास्यातमेतेन न स्वतं गते, किं तु सामाचार्यप्रकाशनिमित्तं सर्वमेतत् व्याख्यातम् । संप्रति यद्यः प्रतिपादितः सूत्रनिपातः पथि ग्रामे वेति तदिदानीं व्याख्यातः एको वा अनेके वा भयेयुषिष्वभूताः भित्तः । इयमत्र भावना । अत्र चत्वारो भङ्गाः—एकेन साधुना एकः कालगतो दृष्टः १ । एकेन अनेके २, अनेकेरेकः ३ अनेकेरेके ४ ।

तत्र प्रथमभङ्गमधिकृत्य विधिमाह—

एगागियं तु गाभे, दइ सोइ विगंण्ण तहेव ।

जो दारवंणं तू, एसो गाभे विही वुत्तो ॥४७५॥

ग्रामे एकाकी एकाकिनं कालगतं संविग्रमसंविग्रं वा हृत्वा धृत्वा विवेचनं परिष्ठापनं तथा कुयान् पयोक्तमन्तरं तावत् द्वारे निरोधनम् । एवं शेषेष्वपि भङ्गेषु संविग्रशरीरं वा अर्द्धविग्रशरीरम् वा “ एगो एगं पासइ, एगो सुगे, ते पुण्ण संविगियरे वा जे वा ” प्रागुक्तेन विधिना परिष्ठापयितव्याः । एष ग्रामे विधिकः ।

संप्रति पथि विधिमभिधितुराह—

एमेव य पंथम्मि वि, एगमथेगे विगिचणा विहीणा ।

एत्थं जो उ विगेसो, तपहं वुच्छं समासणं ॥४७६॥

(एमेव) अनेनैव प्रागुक्तेन प्रकारेण पथ्यपि एकस्यानेकस्य च विवेचना परिष्ठापना द्रष्टव्या, नवरमत्र यो विशेषः पत्तमाहं समासेन वक्ष्ये ।

तत्र एकानेकप्रतिपादनार्थमाह—

एगो एगं पासति, एगोऽण्णेगे अण्णेगे एगं वा ।

शेगाशेगे ते पुण, संविगितरे व जे दिट्टा ॥ ४६७ ॥

एक एकं पश्यतीति प्रथमो भङ्गः १, एकोऽनेकान् २, अनेके एकम् ३, अनेके अनेकान् ४, तत्र ये दृष्टान्ते सं-
विज्ञा भवेयुरसंविज्ञा वा, सर्वथा परिष्ठापना कर्त्तव्याः
अन्यथा प्रवचनोपघातः स्यात्।

संप्रति विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

वीडकंते भिन्ने, नियेट् सोऊण पंच वि पयाइं ।

मिच्छत्त अन्नपंथे-ए कङ्कणा भामणा जं च ॥ ४६८ ॥

व्यतिक्रान्ते, व्यपगतजीवमिति भावः । मित्रं श्वाऽऽदिभि-
रिहोर्षे कृषिभूमिकुथितं वा तस्मिन् व्यतिक्रान्ते, मित्रे, उप-
लक्षणेभ्यः—अग्निरेव वा ध्रुवे नित्यस्य यथोक्तविधना
तत्परिष्ठापयेत् । यदि पुनः भ्रुवाः एकस्य पदं गच्छति तदा
आह्लाऽऽदीनि पञ्चऽपि पदानि तस्य प्रसजन्ति, न केवलम्
ह्लाऽऽदीनि पञ्च पदानि, किं त्वग्राप्य पदं मिथ्यात्वाऽऽदीनि
प्रसजन्ति । तद्यथा—भ्रुवा यदि परिष्ठापनामवाद्यपयेन
उत्तरोर्णै वा अन्यग्रामाभिसृक्षं ब्रजति तदा न स यथा—
वाद्कारोति तस्य मिथ्यात्वम् । (कह्लु सति) युद्धे बाह्याऽऽऽ-
र्षणे यथाग्रामादि तस्य प्राप्नोति । तथा (भ्रामस्य त्वा)
अग्रकारयेन यदि तस्य कक्षवत्स्य दाहः क्रियते तदा
प्राप्तवन्तिपञ्चमपि नष्टर प्राप्यत्यप्रापते । यथान्यत्नदपि
प्राप्नोति । किं तदिदं चेत् यावन् प्राप्ता विसृज्यन्ति तायन्तो
विराजन्ते—यावन् आह्लाऽऽगन्तुकाः प्राप्तास्त विराजमानानुव-
ति, तत्तत्वेम परिष्ठापयन्प्राप्नोति । श्रवा भ्रुवा पदमश्रात क्र-
मेऽपि यथापि परंति प्राप्नोति । कानि तानीति । अत आह-
मिथ्यात्वमप्यथावाद्कारिवात् पथेन ब्रजति तन्निमित्तं प्राय-
श्चित्तम् । २ युद्धयाऽऽदिभिः कर्णैः, तर्जणम् । ३ अस्त्रि-
कानि पदं दहते तदेतुम्कम् । ४ । यथान्यत्नसंभृतिऽऽगन्तुकप्रा-
पजतिविराजमानां, तदपि । ५ ।

साम्प्रतमेतामेव गाथां व्याचिख्यासुराह-

तं जीवातिक्रंतं, भिन्नं कुपिततरं च सोऽङ्गं ।

एगपयं पि नियत्ते, गुरुगा उम्मग्गमादी वा ।

तत्कलेवरं जीवातिकानां व्यक्तिकान्तमुच्यते, भिन्नं भ्वाऽऽ-
विभिर्भिर्कास्ति, तच्च कुथितमकुथितं वा। उपलक्षणमेतत्-भिन्नं
वा श्रुत्या एकपदमपि न गच्छति, किं तु निवर्तते, श्रुत्या
एकपदान्तिमेऽपि प्रायश्चित्तं चत्वारोऽपि गुरुकाः, उन्मार्गा-
ऽऽदौ वा प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः।

आणादी पंचपदे, नियत्तणे पावए इमे अन्ने ।

मिच्छताऽऽदी व पदे, कमविकलेश व जे पंच ॥४७०॥

न केवलमनियन्तरे प्राप्यश्चित्तं, किं त्वात्माऽद्वितीयं पञ्च पदानि प्राप्नोति । तद्यथा-आत्मा १, अन्तर्बुद्ध्या २, मिथ्यात्वम् ३, आत्मविरोधना ४, संयमविरोधना ५ च ॥ न केवलमर्जुन पदानि, किन्त्वियमात्म्यां मिथ्यात्वाऽद्वितीयं पदान्गव्याप्तिं प्राप्नोति । तानि च प्रागेव भाषितानि । तत्रापि पञ्चाशद्विंशति पदानि प्राप्नोति इत्युक्तं त्वत्तान्येव पञ्च पदानि द्वयमात्म्यायां दृष्टी पति-कृतप्रविशेत् । तत्प्राप्यविशेषेण शार्दायां पञ्च पञ्च पदानि मिथ्यात्वाऽद्वितीयं मिथ्या-

त्वमन्यपथेन प्रव्रजन्, गृहस्थाऽऽदिभिराकर्षणम्, अन्निकाये-
न दहन् ४, यत्त्वान्यन्त्यमूर्च्छिताऽऽगन्तुकप्राणजातिविराधन-
मिति नानि प्राप्नोति । तदेवं पञ्च पदानीत्यस्य व्याख्यानं
द्विधा कृतम् ।

संप्रति कर्षणपदं यच्चेति पदं व्याख्यानयति—

गोणादि जत्तियाओ, व पाणजातीउ तत्थ मुच्छंसि ।

आगंतुगा व पाणा, जं पावंते तयं पावे ॥ ४७१ ॥

गवाद्येयं यन्ममाकर्षयन्ति. यावन्तो वा प्राणज्जातयस्मन्न
कालं च सृष्टिन्ति, आगन्तुका वा प्राणा यथाऽऽप्नुयन्ति, तदे-
तन्मर्षं सोऽनिवर्त्तमानः प्राप्नोति. शेषपदानि सुगमानीनि
कृत्वा न व्याख्यातानि ।

अधुना विवेचनमाह-

ददुं वा मोउं वा, अव्वावसं विगिंचण विहिणा ।

वान्रप्ते परलिंगं, उवहीनातो व अष्मतो ॥ ४७२ ॥

पथि कालगतं दृष्ट्वा, यदि वा-कालगत इति अन्यतः भूत्वा, यदि तत् कलेवरमध्यापन्नम्, अविभक्तिप्रमित्यर्थः । ततः पूर्वोक्तं विधित्वा विवेच्यम् । अथ स एकाकी, ततः परमाप-
 रितं न शक्नोति । यदि वा-शक्नोति परं बहदां मृतामृततः
 परलिङ्गं कृत्वा त्यजति । अथ तत् व्यापारं तथा तस्मिन्मय-
 लिङ्गं कर्तव्यम् । परलिङ्गहरणं नाम-यस्वत्स्वर्गपवित्रग्रहणम् ।
 स चोपर्यधिद्या-ज्ञानो वा अज्ञानो वा । ज्ञानो नाम येन त-
 त्त्वोपगमिकस्य स्वाधेयप्रकल्पणम्, अज्ञानो नाम यो न ज्ञायते,
 किंयपि सामांगिकस्य, किं वा अन्वोपगमिकमर्थति ? तत्र
 ज्ञानोऽज्ञानो वा तस्योपर्यधिदीन्यतः ।

अथ कस्मात्परलिङ्गं क्रियतः, तत आह-

मा णं पिच्छंतु बह, इति नाण वि करंड परलिंगं ।

गद्विउम्भि वि उवगरणे, परलिंगं चैव तं द्योड् ॥४७३॥

मा श्रमं वहया जनाः प्रेक्षन्तामिति कृत्वा ज्ञानेऽपि तस्मिन्कालगते परलिङ्गं श्रियते । किं तत्परलिङ्गकरणमिति चेत् ? अत आह—शुद्धीने चोपकरणे परलिङ्गमेव तद्वर्तते, साधु-लिङ्गभावात् ।

संप्रति ज्ञानस्य चापधिग्रहणे विधिमाह-

सागारकडे एकत्र, मणुस दिसो सुहो भवे विडम्बो ।

अमणुमे अपिणतो, न गेहनी दिज्जमाणं पि ॥४७४॥

सागारकुन्तं नाम यः कश्यपं नामर्षीकुन्तं किन्त्युवाचार्षी एतस्य
विनायका इति बुद्ध्या परिगृहीतं तन्निष्पन्नागारकुन्तं एवः प्रथ-
मोऽवग्रहः। यदि सांभोगि कस्योर्षाध्यमिति ज्ञातस्तदा आ-
चार्यत्वीयं गत्वा तद्वयं आचार्यस्य समवेष्टां। तत्र यथा वा-
यो ब्रूते यथा वा मुसुरीषं परिमुक्यते, ततो मस्तकेन वक्ष्ये' इति
मार्गं यथा श्रम्योऽसौ सायुक्तं तद्वदधीत। यथा क्षमाश्रम्यो तद्वत्
वक्ष्ये पात्रं वा मयो दत्तायां। ततस्तं युवने-आचार्यस्यारिणी-
यं क्षमाश्रम्यतां युगैर्वर्द्धयेत्। एवमन्योऽवग्रहस्य सांभोगि क-
स्योपवेष्टे तन्मात्रमहो। द्वितीयः। अश्रमतोऽहोः स उच्ये-
स्तद्वि तं युगैः समर्थयति, तं च युगुणा दीयमानवीर्यं न
श्रद्धाति।

असंभोगकसत्त्वापत्तिं कथं तत्कल्पयामित्याह—
इयस्मिं धेनुष्यं, एतौ परिदेवज विहिता उ ।

असाए संविगो-वहिम्मि कुज्जा उ घोसण्यं ॥७७५॥

इतरेषामसंभोगिकानां लिङ्गमाशेषजीविनां वा संबन्धी
यदि ज्ञातो भवति तर्हि आचार्याणां तथैव नियेदनीयं,
तत्र यथाम्य उपधिर्नास्ति ततः कारणे आचार्यां द्वे-परि-
भुङ्क्त्वाऽस्युपधिमिति, तेन च तथेति प्रतिपत्तव्यम् । अथा-
न्य उपधिः समस्ति, तदा स्मिन्वचनात्तं गृहीत्वा एकान्तं प-
रिष्ठापयन् । अथ न ज्ञातो भवति किमयमुपधिः संविग्नस्ये-
ति तदा अज्ञातं संविग्नोपधौ विधिना घोषणं कुर्यात् । व्य०
७ उ० । ध० ।

पारिवायियागार-पारिस्थापनिकाऽऽकार-पुं० । परिष्ठापनं
नयेथा त्यजते प्रयोजनमस्य पारिष्ठापनिकम् । तदेवाऽऽका-
रः पारिष्ठापनिकाऽऽकारः । पञ्चा० ५ विव० । परिष्ठापनरूपे
प्रत्याख्यानाऽऽकारः, प्रव० ४ द्वार ।

पारिणामिय पारिणामिक-पुं० । परि समताम्रमने जीवना-
मज्ञावानां च जीवन्वाऽऽदिकपातुभवने प्रति प्रक्षिभमने परि-
णामः, स एव तेन वा निर्भूतः पारिणामिकः । कर्म० ४ कर्म० ।
जीवाजीवमव्यवाऽऽदिलक्षणं भायभेदं, सूत्र० १ श्रु० १३ अ०
अनु० । आ० ३० । पं० सं० । आवा० । " भव्याभवजी-
वतपरिणामि । " अयमवयवमव्यव जीवदेवेति त्रयो भेदाः
परिणामः । कर्म० ४ कर्म० । (अयं व्याख्या ' पारिणामिय '
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६१५ पृष्ठे दर्शिता)

पारिणामिया-पारिणामिकी-स्त्री० । पारि समलान्नमने परि-
णामः । सुदीर्घे काले पुत्रोपराधोवल्लभकृताऽऽदित्यस्य आसमर्थमः
स कारणं यस्याः सा पारिणामिकी । भ० १२ श० ५ उ० ।
प्रायश्चित्तं यथाविपाकजन्ते बुद्धिभेदे, रा० । हा० । आ० क । आ०
चू० । न० । (' पारिणामिया ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६१६ पृष्ठे
इयं संदाहरणा लक्षिता) । " एवं विष्णोश्चो दोहलो, खविहि
भासेहि दारगो जाग्रो, रक्षो विषेइयं, तुष्टो दाम्भी ए छुद्वाविशो
अमंगवर्षाणयाप, कहियं लेणियस्स, आगच्छो, अंवाडिया किं
से पदमपुत्तो उज्झिओ सि ? । गच्छो आगवणियं, तेणं सो
उज्झिविओ, अतेणवन्दो से नाम कयं । तथवि कुकुडिपिण्ड-
एणं कोणंगुली अडिबिओ, सुकुमालिया सा न पउणह, कृया
जाया, तांसे से शरपडि नामं कयं कण्णिओ सि । " (१२८४
गाथा) आवा० ४ अ० । (अशोकचन्द्रवृत्तमपि ' पारिणामि-
या ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२० पृष्ठे गतम्) (' कण्णिय '
शब्दे लृतीयभागे ६२६ पृष्ठेदावभ्यात्र विशेषः)

पारितावायिया-पारितापनिकी-स्त्री० । पारितापनं नाम दुःखं,
तेन निर्मुक्ता पारितापनिकी । य० ३ अ० । आवा० । पारितापनं
दुःखविशेषलक्षणं तेन निर्मुक्ता पारितापनिकी । स० ४ सम० ।
पीडाकरणे भवायाः पीडाकरणेन वा निर्मुक्त्या क्रियायाम्, भ० ३
श ३ उ० । आ० चू० । प्रज्ञा० । स्था० । अत्राऽऽदिष्टान्ते पीडाकरणे,
प्रज्ञा० १ आ० चू० । सा च द्विधा-स्वदेहपारितापनिकी, पर-
देहपारितापनिकी च । आद्या स्वदेहे परिनापनं कुर्वन्, द्विती-
या-परदेहे पारितापनीमती, तथा चाम्यः कटाऽपि स्वदेहपरि-
तापनं करोत्येव कश्चिज्जडः । अथवा-स्वदेहपारितापनिकी,

परहस्तपारितापनिकी च । आद्या स्वहस्तेन पारितापनं कुर्व-
त्, द्वितीया परहस्तेन कारयन् । आवा० ४ अ० । आ० चू० ।
पारित्त-पत्र-अव्य० । परलोके, तं० ।

पारित्तए-पारयितुम्-अव्य० । पारमेतुमित्यर्थे, भ० १२ श०
१ उ० ।

पारित्तविदय-परमाद्वितीय-पुं० । जीवानां परलोके द्वितीय
धर्मे, तं० ।

पारिप्पव-पारिल्लव-पुं० । पक्षिविशेषः, प्रश्न० १ आ० चू० । द्वार ।
आवा० ।

पारियह-न० । बाह्यपृष्ठस्य बाह्यभूमौ, नं० ।

पारियावणिया-पारियापनिका-स्त्री० । कालान्तरे यावत्स्थि-
तौ, " सत्यं च से उवट्ठाणपरियावणियं पकिरेह । " हा०
१ श्रु० ६ अ० । स्था० । पारितापनं ताडनाऽऽद्यःश्वविशरण-
क्षणं, तेन निर्मुक्ता पारितापनिकी । स्था० २ डा० १ उ० ।

पारियासिय-परिवामित्त-त्रि० । हस्तने, भ० १५ श० । पणु-
पिते, वृ० ३ उ० । नि० । ग० । (पणुपिताऽऽहारग्रहणनिषेधो
' गोंयचरिया ' शब्दे लृतीयभागे ६६७ पृष्ठे कृतः)

पारिव्वज्ज-पारिव्रज्य-न० । परिव्राज्यामिदं पारिव्रज्यम् । मस्क-
रित्वे पृष्ठस्थभाषव्यागं, हा० १८ अ० ।

पारिक्वाय-पारिव्राज-न० । परिव्राट्संविधिति, आ० म० १ अ० ।
पारिसाडणिया-पारिशाटनिका-स्त्री० । परिशाटनं दलाय दे-
ययस्तुनो भूमौ छर्जनं, तेन निर्मुक्तः पारिशाटनिकी । य० ३
अ० । उज्ज्वलभवायां पारिष्ठापानक्षमा, आवा० ४ अ० ।
पारिहासिय-पारिहासिक-पुं० । प्रकृत्यैव क्ते सर्वप्रयोजना-
नामकालहीनतया कर्तुरि स्था० ६ डा० ।

पारिहारिय-पारिहारिक-पुं० । परिहारस्त्वपोविशेषः, तेन चर-
स्तीति परिहारिकाः । य० ४ अ० । परिहारनपोवाहकेषु, जी० ।
" गतास्तनाऽथ तान् द्रष्टुं, तावत्पर्यन्ति लिङ्गिकान् ।
" पृच्छन्ति स्त तस्तेन नं स् द्दान्युत्तरं शवः ।
आमदं शदिग्रीहारात्, किञ्चित् पारिहारिकाः । १००० । जीत० ।

पारि-देशी-दोहनभाषादेः, दे० ना० ६ वर्गे ३७ गाथा ।

पारुअमा-देशी-विश्रामे, दे० ना० ६ वर्गे ४४ गाथा ।

पारुअल्ल-देशी पृथुके, दे० ना० ६ वर्गे ४४ गाथा ।

पारुहल्ल-देशी-कृतं, दे० ना० ६ वर्गे ४५ गाथा ।

पारेवय-पारापत-पुं० । संमपार्षभं, जी० १ प्रति० । जं० ।

कलप्रधानवनस्पतिभेदे, प्रज्ञा० १७ पद ४ उ० । प्रश्न० । रा० ।

पालंक-पालङ्क-पुं० । महापादऽऽदिसिद्धे शाकभेदे, वृ० १
उ० २ प्रक० । आवा० ।

पालंब-प्रालम्ब-पुं० । कुम्भनके, आम्रपदीने, आम्रण्यविशेषे,
आवा० १ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० । हा० । भ० । गलऽऽमर-
ण्यविशेषः, स्त्री० । तपनीयस्य विविधमणिरत्नमर्कचित्तवे आ-
त्मनः प्रमाणेन सुप्रमाणे आम्रण्यविशेषः, जी० ३ प्रति० ४
अ० । रा० । " पालंबपलंबमाणोल्लेखं भूषणधरं । " प्राल

म्यप्रलम्बमानघोरायुधधूषणधरः । (पल्लवमाणघोलंति)
दोलायमानानि भूषणानि, तानि धरतीति यः स तथा ।
कहण० १ अथि० १ क्षण । “ पाल्लवपल्लवमाणसुकयपडउत्तरिजे । ” प्रलम्बेन दीर्घेषु प्रलम्बमानेन च सुपुटु कृतं पटनोत्तरि-
यमुत्तरासङ्गो येन स तथा । तं० । प्रलम्बेन दीर्घेषु प्रल-
म्बमानेन लम्बमानेन पटेन सुपुटु कृतमुत्तरीयमुत्तरासङ्गो ये-
न स तथा । अ० ७ श० ६ उ० । श्री० १० । “ ओजलं पाल-
लेवं । ” पाद० ना० २०४ गाथा ।

पालग-पालक-न् । स्वनामक्यान् शक्रेन्द्रस्याऽऽभियोगिके दे-
वे, तद्विरचिते लक्ष्योन्नतप्रमाणे शकृत्य परिगयानिके, श्री० ।
स्था० । “ पालययानिमानपाणकं । ” पालकदेवनिमित्तलौ-
घमेन्द्रसंबन्धि, यानं च तद्विमानं च यानाय वा गमनाय
विमानं यानविमानं, न तु शाश्वतमिति । विमाने, स्था० ४
डा० ३ उ० । जं० । कल्प० । (पालकदेवस्य कल्पवर्णनम्
‘ नित्यवर ’ शब्दे चतुर्थभागे २२४१ पृष्ठे गतम्) चम्पानग-
रीराजस्य स्कन्दकस्य कुम्भकारनगरराजभाष्याः पुनर्य-
शोः आनुर्मानमुन्नतस्याम्यन्तिके प्रबजिनस्य मारके ना-
स्तिकरुष्टौ स्वनामक्यान् ब्राह्मणे, नि० चू० १६ उ० । व्य० ।
स्वनामक्यान् कृष्णवासुदेवपुत्रं, (कृतिकर्मण्यं दृष्टान्तः)
आव० ३ अ० । आ० म० । नि० चू० । स्वनामक्यान् ग्रामे, यत्र
वीरजिनं यानिलो नाम वणिक् यात्रायाम् प्रस्थितोऽस्ति गृही-
ता मार्गयन् प्रवृत्तः, स्वयमेव लिखितः संज्ञातः । (१२२
गाथा) आव० चू० १ अ० । आव० । आ० म० । अन्तर्नगर-
प्रयातवन् स्वनामक्यान् वीरगिन्यां दिनाभिप्रेतः अन्तर्नी-
राजं, आ० क० ४ अ० । तत्कथा ‘ अक्षायया ’ शब्दे प्रथम-
भागे ४६४ पृष्ठे गता । “ जं रयस्यं निर्माद गन्धो, अग्रा तिर्य-
करो महावीरो । तं रयस्यमवेनीय, अर्हासितो पालगो रा-
या ॥ ६१३ ॥ ” नि० ।

पाला-पाला-स्त्री० । महत्तरिकायाम्, व्य० ४ उ० ।

पालि-पालि-पुं० । सत्तै, स्था० ४ डा० १ उ० । आ० म० । रा० ।
तडागाऽऽदेग्ननिकारार्थं वण्ड, उपा० ७ अ० । संयममहानडा
गस्याऽस्तिक्रमः, वृ० ३ उ० । पालिरिय पालिर्जीवितधार-
णान् । भवस्थितौ, उत्त० १८ अ० ।

पालिआ-पालिका-स्त्री० । खड्गमुष्टौ, “ अस्मिद्धौ पालिआ
य छुक् । ” पाद० ना० १२१ गाथा ।

पालिजंत-पक्ष्यमान-रि० । सन्तोषयोग्यजागरणं रक्षणी-
ये, श्री० । “ एअस्मं पदावेणं, पालिजंतस्म सया एयत्तेणं
(१४६५) ” पं० व० ६ गाथा ।

पालित्तग-पालित्रक-पुं० । पाटलिपुत्रीये स्वनामक्यान् आ-
चार्ये, “ पाडलिपुत्तगं पालित्तगआचारिया अत्येति ” आ०
चू० १ अ० ।

पालिचा-पालयित्वा-अव्य० । आन्वित्येत्यर्थे, कल्प० ३ अ-
धि० ६ क्षण ।

पालिताण्य-पालित्राणक-न् । स्वनामक्यान् नगरभेदे,
“ अथि कील्लज्जयं पालिताण्यं नाम नयरं, तथ
कवविनामभिञ्जं गानमहन्नं । ” ती० २७ कल्प । (‘ कव-
विज्जकथ ’ शब्दे चतुर्थभागे ३२७ पृष्ठे उक्तम्)

पालिभेद-पालिभेद पुं० । प्रतिपुण्यस्य शुद्धपरिणामप्रयुक्त-
स्याऽस्तिक्रमे, वृ० ३ उ० ।

पालिय-पालित-त्रि० । पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षि-
ते, स्था० ७ डा० । आचा० । आव० । “ पालियं पुणो पुणो प-
रिजागरमाणेण जाहातिणं महुरावाणियत्तं निवहपुत्ता
निक्कलेवो संमं ” । आ० चू० ६ अ० ।

उदिए काले विहिस्सा, पत्तं जं फासियं तयं भणियं ।

तह पालियं तु असई, सम्मं उवओगपडिअरिअं ॥ ४४८ ॥

उदितं काले पूर्वोक्ताऽऽदी विधिनाचारस्याऽऽदिना प्राप्तं यत्
प्रत्याख्याते स्वरूपं तद् भणितं परममुपनिः तत्पालितं तु भ-
ण्यते, गृहीतं सद्यस्सकृच्छ्रम्यगुपयोगं प्रतिजागरितम् अ-
विस्मृतिमिति गाथाऽर्थः । पं० व० २ द्वार । सीमां यावत्स-
त्यरिणामहान्या रक्षिते, स्था० १० डा० । प्रव० ।

पाली-देशी-दिशि, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पालीवंध-देशी-तटाके, दे० ना० ६ वर्ग ४५ गाथा ।

पालीहम्म-देशी-वृत्तौ, दे० ना० ६ वर्ग ४५ गाथा ।

पालेमाण-पालयन्-त्रि० । स्वयमेव पालनं कुर्वणे, कल्प०
१ अथि० १ क्षण । जं० । जी० । प्रव० । “ आहवचं पार-
वचं कारमाण्ण पालमाण्ण विहरइ । ” विपा० १ भू० २ अ० ।
पालेवि-पालयितुम्-अव्य० । “ तुम एवमण्णहमण्हि
च ॥ ८८ ॥ ४४१ ॥ इत्येतेन तुमः स्थाने नेवि आदिश । ”
“ जीण्य च एण्यणु सयल धर, लेखिणु तपु पालयि । वि-
णु संत नित्येसरेण, को सक्कइ भुवेन वि ॥ २० ॥ ” जंतु
त्यक्ते सकलां धरां लान्तु ततः पालयितुम् । विना शान्ति-
ना तीर्थधरेण कः शक्नोति भुवेनऽपि ॥ प्रा० ४ पाद ।

पाव-पाप-न् । “ क-ग-च-ज० ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इत्या-
दिना अनादरेव लुपियथानात् पत्य न लुक् । ” पावः ॥ ८ ।
१ । २३१ ॥ इति पत्य वः । प्रा० १ पाद । पांशयति मलिन-
यति जीवमिति पापम् । (अत्रार्थे “ पंसिइ ” (३२५)
इत्यादिगाथा सव्याख्या ‘ लोमोकार ’ शब्दे चतुर्थभागे
१८२१ पृष्ठे गता) विश० । पातयति नरकाऽऽदिष्विति
पापम् । आव० ४ अ० । आचा० । पा० । पांशय-
ति गुण्डयति अल्पमे पातयति चाऽऽमन आनन्दरत्ने
शोषयति लपयतीति पापम् । स्था० १ डा० । अस्वदुष्टा-
नाऽऽपादिते कर्मणि, सूत्र० १ भू० १२ अ० । सर्वतः साव-
द्यानुष्ठाने, सूत्र० १ भू० २ अ० १ उ० । हिंसाऽऽनुनाऽऽदिके
कर्मणि, सूत्र० १ भू० १ अ० । अशुभे कर्मणि, पञ्चा० ७ विष० ।
“ एगं पावि । ” स० १ सम० । स्था० । अनातोदयकले, अशुभ-
प्रकृतौ, सूत्र० १ भू० १ अ० १ उ० । प्रश्न० । अशुभे, दश० १
चू० उत्त० । सूत्र० । आव० । आचा० । “ पुत्रल कर्मशुभे यत्तत्पुण्य-
मिति जिनशामने दृष्टम् । यदशुभमय तत्पापमिति भवति
सर्ववनिर्दिष्टम् ॥ ११ ॥ ” इति । सूत्र० २ भू० ५ अ० । आचा० ।
अशुभे, सूत्र० १ भू० ८ अ० । आव० । असातवे-
दनीयाऽदिके कर्मणि, सूत्र० १ भू० ६ अ० । अशुभे कर्मे-
णि, तत्कारणत्वाद् हिंसाऽदिके कर्मणि पञ्चा० ३ विष० ।

आगमनिषिद्धे कर्मणि, पञ्चा० ११ विव० । सम्यक्त्वाऽऽदि-
गुणविधातहेतोः ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिप्रकृतिकदम्बे, यो० ३
विव० । प्रव० ।

पापनिषेधः—

पापे छक्कं दब्बे, 'सच्चित्ताच्चित्त मीसंगं चेव ।

खेत्तम्मि निरयमाई, कालो अहनुस्समाईओ ॥ ३८७ ॥

भावे पावं इशयो, हिंसा भ्रुसा चेतिरियं च अन्वये ।

ततो परिमहो बिय, अगुणा भणियाय जमुत्ते ॥ ३८८ ॥

पापे पापविषयः (छक्कं ति) पदकः षट्परिमाणो नाम-
स्थानाद्रव्यक्षेत्रकालभावंदाक्षिप्य इति गम्यते । तत्र
च नामस्थाने सुज्ञानं, द्रव्ये विचार्ये आगमनो ज्ञानाऽनु-
पयुक्ता, ना आगमनस्तु व्यतिरिक्तमाह—(सच्चित्ताच्चित्त मीसंगं
चेव ति) इह च पापमिति शोच्यते । प्राकृतन्याभावेन वि-
न्दुलोपः । तत्र सच्चित्तद्रव्यपापं यद्विपदचतुष्टयपापं देव म-
नुष्यपशुवृक्षाऽऽदिव्यसुखम् । अचिन्तद्रव्यपापं तदेव जीव-
विप्रयुक्तं चतुरशीतिपापप्रकृतयो वा वषयमाणाः । मिश्रद्रव्य-
पापं तथाविधद्विपदाऽऽद्यथाऽशुभवक्त्राऽविद्युक्तं तच्छरीरा-
णि वा जीवविप्रयुक्तं कंदेशपुष्पानि । स्मृति हि जीवशरीरं विप्र-
युक्तं जीवविप्रयुक्तं नखकशाऽऽद्यस्तदेकदेशः । उक्ते हि—“तस्मैव
देवे चिप, तस्मैव देवे अणुवचिप लि” जीवपदशेषेणैव हि तत्र
चित्तवस्तुमुपचित्तं वा विचिन्तनं, पापप्रकृतियु-
क्ता वा जन्तुरेव मिश्रद्रव्यपापमुच्यते । (जेयेति)
प्राग्वत् । क्षेत्रे विचार्ये पापं नरकाऽऽदिपापप्रकृत्युद्वयविषयभूतं
यत्र तदुदयोऽस्ति । काल इति कालपापम्, दुष्पमाऽऽदिका,
यत्र कालाऽनुभावतः प्रायः पापोदय एव जन्तूनां जायते । आ-
दिशब्दादप्यत्र वा काले यत्र कस्यचिदन्तस्तदुदयः । भावे
विचारयितुमुपक्रान्ते पापम् । इदमनन्तरमेव वक्ष्यमाणं (हिंसा
च) हिंसा प्रमत्तयोगाग्राह्यव्यपरेण, सुवाऽऽदिभिधानं,
चौर्यं च स्नेयम्, अन्नञ्च मैथुनं, ततः परिग्रहो मूर्च्छाऽऽत्मकः ।
अपिः समुच्चयः, चः पूरणं, गुणाः सम्यग्दर्शनाऽऽद्यः, तद्विप-
भूता अगुणाः मिथ्यात्वाऽऽद्यो दोषाः । नञो विषेष्ऽपि दर्शना-
दऽस्मिन्नाऽऽदिवत् । भणित्वा उक्ताः तुः समुच्चये व्यवहितकम-
श्च अगुणाश्चैव स्ये आगमे अन्यत्र इहैव वा प्रस्तुताऽप्ययतः ।
उक्ते ॥ ३८७ ॥ (पापपदम् 'नागतयम्' इत्यादिनापामि 'तत्त'
शब्दे चतुर्थभागे २८१ पृष्ठे प्रकटीकृतम्) इह पापं द्विधा गोप्यं,
स्फुटं च । गोप्यमपि द्विधा लघु महद्वा । तत्र लघुकृतुलामाना-
ऽऽदि, महद्विश्वासघाताऽऽदि स्फुटमपि द्विधा कुलाऽऽचार्यं,
विलेज्ज्ञात्वाऽदिना च । कुलाऽऽचार्यं गृहिणामारम्भाऽऽदि, स्ने-
हऽऽदीनां हिंसाऽऽदि च, विलेज्ज्ञात्वाऽदिना तु यतिवैषय हिं-
साऽऽदि न विलेज्ज्ञात्वाऽदिना स्फुटेऽनन्तसंसारित्वाऽऽद्य-
पि, प्रवचनोद्वाहाऽऽदि हेतुना तुः कुलाऽऽचार्यं पुनः स्फुटे स्तो-
काः कर्मवन्धो, गोप्यं तु सीतवरोऽसत्यमयन्यात् ॥ ४०२ अत्रि० ।
पापमिवापचीयमानमुपचीयमानं च सुखदुःखहेतुर्नैव
ऽस्ति पुण्यमेव बोधचीयमानमपचीयमानं च सुखदुःखहेतुर्नैव
पापमस्तीति एवंविधवात् निरस्यतोक्तं भगवता—“अग्निं पुष्ते,
अग्निं पावे” श्री० । (अत्र समसो नभमगणधरवाक्यः 'कम्म'
शब्दे तृतीयभागे २४१ पृष्ठादभ्यर्थ्य दर्शितः) । तस्माद्यमानपा-
पोऽऽ—मपापेनाऽपि किं भया? निर्विषयस्याऽपि संप्रत्यक्षमु-
द्धविजने मनः ॥ ११ ॥ सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । “पापं का-

ऊण सयं अण्णाणं सुखंमेव ववहरइ । दुगुणं कदेइ पावं, वीयं
बालस्स मंदं ॥ १ ॥ ” सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० ।

दीप्तो जणपरिभूओ, असमन्तो उअभरणमिचे ति ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पापफले एअं ॥ १८२ ॥

दीनः रूपणः, जनशरीभूतो लोकगार्हितः, असमर्थः उदर-
भरणमात्राऽपि आत्मानं भरिरपि न भवति । विज्ञेन पाप-
कारी तथापि तु एवंभूतोऽपि सन्नसर्वद्वन्द्वया पापचित्त इ-
त्यर्थः, पापफलमतीति जन्मान्तरकृतस्य कार्यं, भाविनश्च कार-
णमिति गाथाऽर्थः । पं० व० १ द्वार । पापमस्यास्तीति पापः ।
पापकारिणि, ज्ञा० १ ध्रु० ४ अ० १ पापाऽऽस्मिनि, प्रश्न० १ आ-
श्च० द्वार । दशा० । द्विजे, स्या० ४ डा० ४ उ० । पापकर्म-
णि सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । रा० । पापिष्ठे, प्रश्न० १ आ-
श्च० द्वार । विशः ।

जीवानां पापं सर्वं दुःखम्—

नेरइयां शो भेंतं । पावे कम्मं जे य कडे, जे य कज्जइ, जे य क-
ज्जिस्सइ, मत्थे से दुक्खे, जे निज्जिसे, से सुहे? । इता गोयया ।
नेरइयाणं पाव कम्मं जाव सुहे एवंभाव वमाणि याणं ।

(नेरइयाणमित्यादि) (मत्थे से दुक्खे ति) दुःखहेतुसंसार-
निबन्धनत्वाद् दुःखम् । (जे निज्जिसे से सुहे ति) सुखस्वरू-
पमांशहेतुन्यायार्थज्ज्ञेयं कर्म तन्मुखमुच्यते । प्र० ७ श० उ० ।

नवविहा पावस्सऽऽस्यया पमत्ता । न जहा—पाशाई-
वाए० जाव परिगंहे कोहे माणे माया लोभे ।

(नवविहा पावस्सत्वाद्यादि) कश्चिद् नवर् पापस्याशुभप्रकृ-
तिरूपस्याऽऽयतनानि बन्धहेतव इति । स्या० ६ डा० । “गुरिञ्च
कलुं न दुक्कयं, अयं अहम्मो य कम्मस्स पावं । मिच्छा मांहे
विहलं, अतिअमस्सच्चं असत्तुभूञ्च ॥ ४३ ॥ ” पाह—ना० ४३ गाथा ।
पावअ—पावक—पुं० । अग्नौ । “ धूमदधो ह्यवधोः विहावर
पावश्चो विहो वरइ । अणलो जलो उडहो, दुआसणो ह-
व्ववाहो य ॥ ६ ॥ ” पाह—ना० ६ गाथा ।

पावस—पायीयस—त्रि० । अतिशयेन पापे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पावकम्म—पापकर्म—न० । अशुभे कर्मणि, भ० २६ श० १
उ० । चारित्रप्रतिषेधकमोहवीर्यप्रकृतौ, च० ३ अत्रि० । अशु-
भभाताऽऽवरणीयाऽऽदिकर्मप्रकृतिषु, श्री० । विपा० । असद-
नुष्ठानाऽऽपादिनं कर्मणि, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० । दुक्कते,
प्रश्न० १ आश्च० द्वार । पापव्यापारे, आ० चू० ३ अ० । पा-
पोपादानं, अनुष्ठाने, आचा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । निपायार्थं
साधयानुष्ठानं, आचा० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । संसारार्थं बपि-
भ्रमणहेतौ, आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० । पापहेतौ हिंसाऽऽद्यनु-
ष्ठानं, उक्त० ६ अ० आचा० १ सूत्र० । भेषुनाऽऽसेवनाऽऽदिके, सूत्र०
१ ध्रु० ४ अ० १ उ० । घातिकर्मणि, स्या० २ डा० ४ उ० । उक्ता
(“ से वसुमे ” (१४५) सूत्रं ’ यम ’ शब्दे चतुर्थभागे
२६७५ पृष्ठे उक्तम्) “ पावं कम्मं अकुञ्चमाणं एतमदं
अगंधे ” । पापं पापोपादानं कर्माष्टादशसंदिग्धं, तदकुञ्च-
णं जातवन्तः । एष अहं निर्ममः आचा० १ ध्रु० ८ अ० ३ उ० ।
“ पावं कम्मं जाणंति सं परिभाय भवार्थो ” पापं कम्म—आ-
पातकारित्वान्पापं, कियत इति कर्म, तथाऽष्टादशसंदिग्धं माणा-
तिपातमृगावादादकाऽऽदीनं भयुतपरिग्रहको यमानमाणाः—

भवेमद्वेषकलहाभ्याभ्यान्पशुम्यपरिवादन्यरतिमायासु-
बहिमध्यादृशंनशय्याऽऽक्यमिति । एवमेतत्पापमशदशभेदं
मान्वेवथेष कुर्यात् स्वयं, न चाऽन्यं कारयेत्, न कुर्यान्मन्य-
मनुभेदयेत् । (६१ सूत्रं) आचा० १ श्रु० १ श्रु० ७ उ० । सूत्र०
“ पापार्थं च खलु भो कडाणं कम्मनां पुंस्वि दुल्लिखणं
दुष्पण्डिकेताणं वेदहता मोकलो, सुथितं अवयहता, तवता
वा भोसहता ।” आचा० १ श्रु० ६ श्रु० २ उ० । “ जीवा एं
दाहिं ठाणेहिं पापकम्मं वंघइ । तं जहा-नागल चैव, दोसेण
चैव ।” रामहेत्वाभ्यां पापकर्मं वध्यते उदीर्यते इति । स्था० २
ठा० ४ उ० । (‘ वन्ध ’ शब्दे विधायः) जीवानां पापकर्म-
तया पुद्गलचयः-

जीवा एं दुद्धारणिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चिं-
सिमु वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-तमकायनिव्वत्तिए
चैव, पावरकायनिव्वत्तिए चैव, उवाचिंसु वा, उवाचिंसंति
वा, उवाचिस्संति वा, वंघिंसु वा, वंघंति वा, वंघिस्संति
वा, उदीरिंसु वा, उदीरंति वा, उदीरिस्संति वा, वेदिंसु वा,
वेदिंति वा, वेदिस्संति वा, खिज्जारिंसु वा, खिज्जारंति वा,
खिज्जारिस्संति वा ।

सूत्राणि पदं सुगमानि, नवरं जीवा जन्तवो, ‘णं’ वाक्याल-
ङ्कारे, द्वयोः स्थातयोंगश्रययोः असुधावरकायलक्षणयोः स
माहारो द्विस्थाने, तत्र सिध्यात्वाऽऽदिभिर्ये निर्वर्तिताः सा-
मान्येनापज्ञिताः वध्यमाणवस्थापदकयांयौकृताः, द्वयोर्वा
स्थायायोर्भिर्भुजित्येयानं द्विस्थाननिर्बुत्तिकास्तान् पुद्गलान् का-
र्ममार्गजं पापकर्मं घातिकर्मं सर्वमेव वा ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदि,
तद्भवत्तना, तया पापकर्मतया, तद्वतयर्थयः । चित्तव-
न्ता वा अनीनं काले, चित्तवन्ति वा सम्प्रति, चित्तवन्ति वा
अनागतं काले, केचिदिति गम्यते, चयनं कपायाऽऽदिपरिण-
तस्य कर्ममुद्गलौपादानमात्रम्, उपचयनं तु चित्तस्याऽऽवाधा-
कालं मुक्त्या ज्ञानाऽऽवरणयाऽऽदितया निषेकः । स चैवम-
प्रथमस्थितौ बहुतरं कर्मदालकं निषिद्धंति, ततो द्वितीयायां
विशेषहीनम् । “ एवं जावुक्कोसियाए विमंसेहीणं निमिच्चइ
सि ।” वचनं तु तस्यैव ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदितया निषि-
द्धस्य पुनरप्यप्यपरिणतिविशेषाभिज्ञकाचनमिति । उदीर-
णं तु अनुदयं प्राप्तस्य करुणयाऽऽकुर्यादयं प्रसन्नपरामिति ।
चेतनमनुभवः, निज्जरा कम्ममयेऽकम्मताभयवमिति । कर्म
च पुद्गलाऽऽत्मकमिति । स्था० २ ठा० ४ उ० ।

जीवा एं तिद्धारणिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
सिमु वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-इन्धी-
णिव्वत्तिए, पुग्गिणिव्वत्तिए, सुप्पुमगणिव्वत्तिए । एवं-
“चिणउवचिणवंधउदी-रंवेए तह निज्जरा चैव ।”

(जीवाणमित्यादि) सूत्राणि पदं, तत्र त्रिभिः स्थानैः स्त्री-
षेदाऽऽदिभिर्निर्वर्तिताश्च आज्ञितान् पुद्गलान् पापकर्मतया
अशुभकर्मभेदेनात्तरांगशुभायवसायतक्षितवन्त आत्मक-
लक्षताः, एवमुपचितवन्तः परिपाणुतः । एवं बद्धवन्तो निर्मा-
णयुतः, उदीरितवन्तः अश्वयमायवशेनाऽऽनुदीर्णीदियपवेशनतः
बोधितवन्तः अनुभवततः निजितवन्तः प्रदेशपरिशादनतः ।

संप्रवृणीगाथाईमन्न-“ चिण उवचिण बंधोदी-रवेय तह
निज्जरा चैव ।” इति । अस्य व्याख्या-“ एवमिति ।” यथैकं
कालत्रयाभिलाषेनोक्तं तथा सर्वोपपत्तिः । कर्म च पुद्गला-
ऽऽत्मकमिति । स्था० ३ ठा० ४ उ० ।

जीवा एं चउद्धारणिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
सिमु वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-णै-
रइयणिव्वत्तिए, तिरिक्खज्जोणिसिणिव्वत्तिए, मणुस्सिणिव्व-
त्तिए, देवणिव्वत्तिए । एवं उवचिंसिमु वा, उवाचिंसंति
वा, उवाचिस्संति वा । एवं “ चिण उवचिण बंधो-
दी-र वेय तह निज्जरा चैव ।”

(जीवाणमित्यादि) सूत्रपदकं व्याख्यानं प्राक् तथाऽपि
क्रिञ्चिस्त्रिष्यते- (जीवा एं ति) ‘ एं ’ शब्दो वाक्यालङ्कार-
ार्थः, वचुभिः स्थानकैर्नारकयाऽऽदिभिः पर्यायेर्निर्वर्तिताः
कर्मपरिणामं नीतास्तथाविधाशुभपरिणामवशाद् बद्धास्ते
चतुःस्थानानिर्वर्तितास्तान् पुद्गलान् । कथं निर्वर्तितानिन्या-
ह-पापकर्मतया अशुभकर्मपञ्चानाऽऽवरणाऽऽदिकल्पयेन
(चिंसिमु ति) तथाविधापरकर्ममुद्गलौक्षितवन्तः पापप-
रुत्तारहप्रदेशा बहुप्रदेशीकृतवन्तः । (नेरइयणिव्वत्तिए
सि) नेरइयकस्य ना निर्वर्तिता इति विग्रहः । एवं सर्वत्र
तथा (एवं उवचिंसु ति) क्यम्प्राभाभिलाषेनोपचयमुत्रं
वाच्यम्, तत्र (उवचिंसु ति) उपचयवन्तं पौनः पुन्ये-
न । एवमिति क्याऽऽदित्ययेन कथाऽऽदिसूत्रान् वा-
च्यानीत्यर्थः । इह च वध्य उदीर्यादियक्रियेभ्यः कथंयौप-
ग्रहणं तन्स्थानाभ्यन्तरप्रसिद्धाधारात्ताद्रीऽनुवृत्तियथादिति ।
तत्र (वन्धंति) वन्धेयुः श्रुद्यवन्तवज्जान्, पादवन्तवज्जान्
कृतवन्तः । ३ । (उदीरंति) (उदीरिंसु) उदय-
प्राप्तं दलिकं अनुदीर्तान्तात्तादृश्यं करुणं वेदितवन्तः । वे-
यंति) (वेदिंसु) प्रतिवमये स्थेन रम्ययोंकनाऽनुवृ-
त्तवन्तः (तह निज्जरा चैव ति) (निज्जारिंसु) कालभ्येनानु-
समयविशेषतः पाकहात्या परिशदितवन्तः । स्था० ३ ठा०
४ उ० ।

जीवा एं पंचउद्धारणिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
सिमु वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-
एग्गिदियनिव्वत्तिए० जाव पंचिदियनिव्वत्तिए । एवं “चि-
ण उवचिण वंध उदी-र वेद तह निज्जरा चैव ।” स्था०
४ ठा० ३ उ० ।

जीवा एं बद्धाणिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चिं-
सुं वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-पुदविकाइय-
निव्वत्तिए० जाव तमकाइयनिव्वत्तिए । एवं “चिण उव-
चिण वंध उदी-र वेय तह निज्जरा चैव ।” स्था० ६ ठा० ।

जीवा एं सत्तद्धारणिव्वत्तिए पुमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
सिमु वा, चिंणिंति वा, चिंणिस्संति वा । तं जहा-नेरइय-
निव्वत्तिए० जाव देवणिव्वत्तिए । एवं “ चिण० जाव
निज्जरा चैव ।” स्था० ७ ठा० ।

जीवा खमट्ठाणनिव्वत्ति ए पोग्गले पावकम्मत्ताए चि-
त्थि सु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पढमसमए नेरइय-
निव्वत्ति ए० जाव अढमसमयदेवनिव्वत्ति ए । एवं “ चिण
उवचिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ८ टा० ।

जीवा षं नवट्ठाणनिव्वत्ति ए पोग्गले पावकम्मत्ताए चि-
त्थि सु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पुढविक्काइयनि-
व्वत्ति ए० जाव पंचिदियनिव्वत्ति ए । एवं “ चिण उव-
चिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ९ टा० ।

जीवा षं दसट्ठाणनिव्वत्ति ए पोग्गले पावकम्मत्ताए चि-
त्थि सु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । तं जहा-पढमस-
मयपणिदियनिव्वत्ति ए० जाव फासिदियनिव्वत्ति ए । एवं
“ चिण उवचिण षं उदी-र बेय तह शिज्जरा चेव । ”
स्था० १० टा० ।

(यथा च पापकर्माणि पापफलविपाकसंयुक्ताणि कियन्ते त-
था ' अञ्जउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४७० पृष्ठे गतम्)

से गूणं भेते । नेरइयस्स वा तिरिख्खजेणियस्स
वा मणुयस्स वा देवस्स वा जे कडे पावे कम्म, णित्थि तस्स
अवइयत्ता मोक्खो ? हन्ता गोयमा । नेरइयस्स वा ति-
रिख्खमणुयस्सदेवस्स वा० जाव मोक्खो । से केषुट्ठणं भेते !
एवं बुब्ब-नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो, एवं खलु मए ? ।
गोयमा ! दूविहे कम्मे पप्पते । तं जहा-एएसकम्मे य, अणु-
भागकम्मे य । तस्य णे जं तं पएसकम्मं तं नियमा वेदेइ,
तस्य णे जं तं अणुभागकम्मं तं अत्येगइयं वेदेइ, अत्ये-
गइयं नो वेदेइ, णायमेयं अरहया, मुयमेयं अरहया, वि-
त्तायमेयं अरहया, इमं कम्मं अये जीवे अञ्जोवगमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, इमं कम्मं अये जीवे उवकमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, अहाकम्मं अहागिरणं जहा जहा
तं भगवया दिट्ठं तहा तहा तं विपरिणमिस्सतीति, स ते
खट्ठेणं गोयमा । नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो ।

(त्रेणुणमित्यादि ' नेरइयस्स वा ' इत्यादौ नास्ति मोक्ष इत्ये-
वं सम्भवान् पृष्टी । (जे कडे सि) तैरेव यद्दवं पावकम्मे सि)
पापयशुभं नरकगत्यादि, सर्वमेव वा, पापं दुष्टं, मोक्षव्यापा-
तहनुत्यात् । (तस्स सि) तस्मात्कर्मणः सकाशात् (अये-
इयस्स सि) तन् कर्मानुभूय (एवं खलु सि) वषप्रमाण-
प्रकारेण खलुर्वाक्यालङ्कार (मए सि) मया । अनेन च व-
स्तुप्रतिपादने सर्वज्ञत्वात्ताऽऽत्मनः स्वानन्धं प्रतिपादयति ।
(परसकम्मे य सि) प्रदेशः कर्मपुद्गला जीवप्रदेशेष्वन्तः ।
प्रोतास्तद्वर्षं कर्म प्रदेशकर्म (अणुभागकम्मे य सि) अणु-
भागस्तेषामेव कर्मप्रदेशानां संवेद्यमानताविषयो रसस्त-
द्वर्षं कर्मानुभागकर्म । तत्र यत्प्रदेशकर्म तन्नियमाद्वेद्यति,
विपाकस्यानुभवत्वेऽपि कर्मप्रदेशानामवश्यं लक्षणस्यदेश-
भ्यः प्रदेशाश्रयमाकाङ्क्षतयतीत्यर्थोऽनुभागकर्म च तथाभावं

वेद्यति वा न वा । तथा मिथ्यात्वं तत्स्योपशमकालेऽ-
नुभागकर्मतया न वेद्यति । प्रदेशकर्मतया तु वेद्यत्येवे-
ति । इह च द्विविधऽपि कर्माणु वेद्यितव्यं प्रकाशयिष्य-
स्ति, तच्चाहैतव ज्ञायत इति दर्शयद्वाह-ज्ञानं सामान्यमा-
वगतमेतच्छेदयन्नाह वेदनाप्रकारद्वयम्, अद्वेता जिनैन (सु-
यं ति) स्मृतं प्रतिपादितम् अनुचिन्तितं वा, तत्र स्मृत-
मिव स्मृतं केवलत्वेन स्मरणाभावेऽपि जिनस्याप्यन-
व्यभिचारसाधर्म्यादिति । (विस्मयं ति) विविधप्रकारदेशका-
लाऽऽतिविभागरूपज्ञानं विज्ञानं, तद्वत्वाऽह- (इमं कम्मं अये
जीवे सि) अनेन द्वयोरपि प्रत्यक्षनामाह-केवलत्वाद्दर्शनः
(अञ्जोवगमियाए सि) प्राकृतन्याय आभ्युपगमः, प्रवक्ष्याम-
निपातितो ब्रह्मचर्यभूमिशयनकशलुञ्जनाऽऽदीनामस्त्रीकारा-
न निवृत्ता आभ्युपगमिकी तथा (वेयइस्सइ सि) भाष्य-
त्कालनिर्देशः भविष्यत्पदार्थो विशिष्टज्ञानवतामिव ज्ञेयोऽजी-
नो वर्तमानश्च पुनरनुभवद्वहर्गणान्यस्याऽपि ज्ञेयः सम्भव-
नीति ज्ञापनार्थः । (उवकमियाए सि) उपकाभ्यन्तेऽनेन-
त्युपक्रमः कर्मवेदनापायस्त्रयं भवा औपक्रमिकी स्वयमुदी-
र्णस्य उद्गीरणाकरणेन बोध्यमुपनीतस्य कर्मणाऽनुभवस्त-
या औपक्रमिक्या वेदनया वेद्यिष्यति । तथा च- (अहाकम्मं
ति) यथाकर्म बलकर्मानतिक्रमण (अहानिगरणं ति)
निरग्रहानां नियतानां देशकालाऽऽदीनां विपरिणामहन्तृताम-
नतिक्रमणं यथा यथा तत्कर्म भगवता दृष्टम्, तथा तथा
विपरिणस्यति, इतिशब्दो वाक्यार्थसमाप्तयित्वि । अ० १
ख० ४ उ० । (अत्र विशेषम् ' षं ' शब्दे वक्ष्यामि)

पावकम्ममूल-पापकर्ममूल-न० । क्रिष्टजानाऽऽवगणाऽऽदिची-
जं, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

पावकम्मविगम-पापकर्मविगम-पुं० । पापकर्म मिथ्यात्व-
मोहनीयाऽऽदि । तस्य विगमः विशिष्टो गमः । पापस्य अपुन-
र्भववन्धकत्वेन पृथग्भावे, पं० सू० १ सूत्र ।

पावकम्मोपदेश-पापकर्मोपदेश-पुं० । पातयति नरकाऽऽदिवि-
ति पापं, तत्प्रधानं कर्म पापकर्म । तस्योपदेश इति ममानः ।
कृप्याद्युपदेश, आवा० ६ अ० । अं० । यथा जेज्जणि कृपय-
त्पादि । उपा० । ध० २० । पापकर्मप्रवर्तने कृप्यादि-
सावधव्यापारे, च० २ अ० ।

पावकोव-पापकोप-पुं० । पापमपुण्यप्रकृतिरूपं कोपयति प्र-
पञ्चयति पुण्यति यः स पापकोप इति । अथवा-पापं चासौ
कोपकार्यत्वात् कोपञ्चति पापकोपः । पापाऽऽत्मनि कोपन-
शीलं च । एकोनविंशे गोस्यप्राणुनिपातं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
पावग-पावक-न० । पुनर्नीयति पापकर्म । शुभे अनुष्ठाने, न० ।
अग्नी, दश । ४ अ० । उक्त० ।

पापक-न० । पापमेव पापकम् । पापोपादान कारणं, आवा०
१ ध्रु० ६ अ० १ उ० । उक्त० । सावधानुष्ठानरूपे कर्मणि,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । अवचे, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।
अशुभे, प्रश्न० १ सम्भ० द्वार । उक्त० । कलमेयं, सूत्र० १ ध्रु०
१ अ० २ उ० । प्राणुनिपाताऽऽदी, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
आवा० । अशुभफलवृत्तिविशेषः, आ० १ ध्रु० १६ अ० । दुः-
खशायकै, उक्त० २० अ० । पापानुष्ठाने, उक्त० १ अ० । मैथुना

ऽऽसेवनाऽऽदिके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । नरकाऽऽदि-
हेतां पापकर्मिणः, उक्त० २ अ० । सकारणभूतेषु आश्रयेषु,
सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । पापकर्मस्थानेति पापकः । पापजानि,
सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । आचा० । पाप एव पापकः । पापक-
न्तरि, दश० ६ अ० । जलरुहेभ्यः आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पापगोचर-पापगोचर-पुं० । पापविषये, द्वा० २० द्वा० ।

पापजीवि (श्र)-पापजीविन्-पुं० । पापश्रुताऽऽजीविनि, को-
ट्टलाऽऽदिशास्त्रोपजीविनि, व्य० ३ उ० ।

पापद्वारा-पापस्थानक-न० । पापहेतुनि स्थानकानि पाप-
स्थानकानि । हिंसाऽऽदिषु पापस्थानेषु, प्रव० १०६ द्वार । (त-
न्यष्टादश ' वेसुख ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यामि)

पापदण्ड-पापपतन-न० । " दुर्गादेव्युदुम्बर-पापपतन-पाप-
दण्डेऽन्तरेः " ॥ ८ ॥ १ २ उ० ॥ इति सस्वरव्यञ्जनस्य लुग्व ।
' पापदण्डे-पापप्रवृत्तये ' पाद्वयेः पातः, प्रा० १ पाद ।

पापवृत्त-पापवृत्ति-त्रि० । पवित्रे, अष्ट० २६ अष्ट० ।

प्राप्य-न० । प्राप्ते, द्वा० १ श्रु० १८ अ० । दृष्टाद् व्यापारप्र-
वर्तने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पात्रविषया-पापनिदान-न० । पापानि पापनिवन्धमानि नि-
दानानि । पापानिदानभोगाऽऽदिप्रार्थनायाम्, पा० ।

पात्रविचार-पापनिवारण-न० । त० । अशुभकर्मणो नि-
वृत्तये पा० ।

पात्रविषय-पापनिवेदन-न० । गलहेपकृतानां कर्मणां स्वयं
कृतत्वेन परिकथने, पा० ६ पवि० ।

पात्रदिष्टि-पापदृष्टि-पुं० । पापा, दृष्टिः बुद्धिरस्येति पापदृष्टिः ।
पापबुद्धौ उक्त० पाद्वे १ अ० ।

पात्रदुर्गुणा-पापदुर्गुणा-स्त्री० । पापपरिहारे, पा० ।

पापदुर्गुणालक्षणम्-

पापदुर्गुणा तु तथा, सम्यक् परिशुद्धचेतसा मततम् ।

पापेद्देशाऽकरणं, तदचिन्ता चेत्पुनरुपगतः ॥ ४ ॥

पापदुर्गुणा तु तथा पापपरिहारकया सम्यक् परिशुद्धचे-
तसा अविपरिणतपरिशुद्धमनसा सततमनवर्तने पापेद्देशोऽ-
नीतहेतुपापदिष्टिना अकरणे पापस्य वर्त्तमानकाले तदचि-
न्ता चेत्पुनरुपगतः तस्मिन् भाविनि पापे अचिन्ताऽचिन्त-
नमनुक्रमेण आनुपूर्वा कालवयकपया । अथवा-पापेद्देशः
पापपरिहारः कायप्रवृत्त्या अकरणे वाचा तदचिन्ता पापाचि-
न्ता मनसा सर्वोऽप्येव पापदुर्गुणा धर्म्मन्तर्वालिङ्गम् । पा० ।
४ विव० । अष्ट० ।

पापद्वाराद्व-त्रि० । पाशने, नि० सू० १६ उ० ।

पापधर्म-पापधर्म-पुं० । क० स० । सावद्येषु मर्गोवाका-
यव्यापारेषु, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । पापानिदानकारणे प्र-
त्युपसर्गप्रवृत्तौ, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । मिथ्याव्याचरति-
प्रमादकलुषितमनसाऽऽर्म्मानि, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

पापपरा-पापप्रकृति-स्त्री० । कटुकगन्तासु अशुभप्रकृतिषु,
कर्म० ५ कर्म० ।

इदानीं पापप्रकृतीराद-

....., अपदमसेठारखगइसंचयण ।

तिरियदुग असाय नीओ- वघाय इग विगल निरयतिगं । १६ ।

धावरदस वञ्जउक, पाइ पणयाल सटिय बासी । १७ ।

पावपयि जि दोसु वि, वञ्जाइगा मुहा असुहा ॥ १७ ।

(अपदमसेठारखत्यादि) संस्थानानि च खगतिश्च संहनानि
च संस्थानखगतिंसंहनानि, अप्रथमानि च प्रथमवर्जानि तानि
संस्थानखगतिंसंहनानि च अप्रथमसंस्थानखगतिंसंहना-
नि । तत्राऽप्रथमसंस्थानानि स्थप्राधर्यरमण्डलसादिकृञ्ज-
वामनदृष्टाऽऽऽर्थानि पञ्च, अप्रथमखगतिप्रशस्तविहायाना-
नि, अप्रथमसंहनानि-श्रुपभनाराचनाराचाङ्गनाराचकी-
लिकाञ्छुदुचत्तुकराणि पञ्च, तिर्यग्गच्छं तिर्यग्गतिरित्येता-
नु-पूर्वोरूपम्, अनानं, नीवेगोत्रय, उपगतम् (इग ति) एक-
न्द्रियजातिः, (विगल ति) दोन्द्रियजीन्द्रियचतुर्गिन्द्रियजात-
यः, नरकत्रिकं नरकगतिनरकानुपूर्वीनरकाऽऽयुल्लेखेण, स्था-
वरदृशकं स्थावरसुखमापयति कृपाधारणाऽस्थिराऽशुभदुर्मे-
दुःस्वरानादययशःकीलिरूपं, वण्णचतुक्कम्-वर्णान्धसस्य-
शाऽऽर्थः, (धावरपणयाल ति) सर्वधर्मातिशयो विशतिः, देश-
घातिन्यः पञ्चविशतिः । उभया अपि मिलिताः सामान्येन
घातिन्यः पञ्चवर्गविशद्वर्गानि, तानिः संहिता युक्ताः पुत्राङ्का
अप्रथमसंस्थानाऽऽदिका वण्णचतुक्कपर्यवसानाः समविश-
यत्वेना द्व्यर्शनीयः पापप्रकृतयो भवन्ति । इतिशब्दः परिम-
मासी, द्व्यर्शनीय एव पापप्रकृतयो नापिका इत्यर्थः । ननु
द्विचत्वारिंशत्युत्तरप्रकृतयो भवन्ति द्व्यर्शनीयश्च पापप्रकृतयो,
मिलिताश्च पुत्रिंशत्युत्तरप्रकृतिशब्दे ज्ञाने, बन्धे तु त्रिंशत्यु-
त्तरमेव शतमधिक्ययने " बंधं विंशत्सम्बन्ध " मिति वचनात्,
तत्कथं न विंशत्यः ? इत्याह (दोसु वि वञ्जाइग ति) द्वयो-
रपि पुण्यपापप्रकृतिगणयोर्वैर्ष्याऽऽदिप्रहातुं वर्णान्धसस्य-
शेषप्रहातुं कथनापि विरोधः । अयमभिप्रायः-वर्णोऽऽ-
यो हि पुण्यस्वभावाः पापस्वभावाश्च वर्त्तन्ते, ततः पुण्यव-
र्णचतुष्टयं पुण्यप्रकृतिषु मध्ये गृह्यते, पापवर्णचतुष्टयं पुनः
पापप्रकृतिषु । ततः पुण्यपापप्रकृतिगणयोर्वैर्ष्याऽऽदिवर्णकं
यत्तदकमेव सन् प्रशस्तप्रशस्तं भवेत्तानामप्यत्रापि विवचनं इत्य-
दोषः । तथा एता एव पुण्यप्रकृतयः शुभकारणजन्यत्वात् कु-
भा उच्यन्ते, पापप्रकृतयस्तु दुःस्वकारणजन्यादृष्ट्या अभि-
धीयन्ते । कर्म० ५ कर्म० ।

पात्रभीरुपया-पापभीरुता-स्त्री० । दृष्टादृष्ट्यः पापकार-
ण्यः कर्मभ्यो भीरुकृततायां, य० १ अष्टि० ।

पात्रमण्य पापमनस्-त्रि० । पापं प्राणानिपाताऽऽदिमन्सनि-
दानं वा मनो यस्य स पापमानाः । पापवर्मेणाऽऽदिप्रार्थन-
या उपेतं, पञ्चा० ६ विव० ।

पात्रमोक्ष-पात्रमोक्ष-पुं० । पातयति पांशयतीति वा पापं,
तस्मान्मोक्षः । आवा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । " पात्रमोक्षो
ति मण्यमाणं अदुना आर्त्तसा एवं परिरेणुय मेहावी । "
आना० १ श्रु० २ अ० २ उ० । प्रश्न० ।

पात्र्य-पात्र्य-पुं० । अर्म्मी, " धूम्रवहो दुश्चवहो, विहावस्व
पात्रयो विही चण्डी । अणुलो जलणो डहणो, दुष्पात्रलो
द्वयराहो यः ॥ ६ ॥ " पाद्व० १०६ पात्र्य ।

पावयण-पावचन-न० । प्रकषैणाभिविधिनाच्यन्ते जीवाऽद्-
यो यस्मिन् तत् प्रावचनम् । आष० ४ अ० । च० । प्रव-
चने, शस्त्रे, प्रश्न० २ संव० द्वार । "सुयधर्मो सि वा
तिथि सि वा पावयणं ति वा पगडा ।" आ० चू० १
अ० । संधा० । प्रशस्तं प्रगतं प्रथमं वा वचनमिति प्रव-
चनम् । आगमे, दीधेत्वं प्राकृतत्वात् । स्था० ३ टा० ४ उ० ।

पावयणिय-पावचनिक-पुं० । प्रवचने प्रवचनार्थकथने नि-
युक्तः प्रावचनिकः । न० । प्रवचनं द्वादशाङ्गं गणपिठकं त-
वस्यास्तीति प्रावचनी । युगप्रधानाऽऽगमे, आचार्ये, प्रवच-
नप्रमावकभेदे, च० २ अ० । आचा० । संधा० । वृ० । व्य० ।

पावयणि (नृ)-प्रवचनिन्-पुं० । दीधेत्वं प्राकृतत्वात् । प्रव-
चनप्रणेतारि जिने, भ० २० श० ८ उ० । आचार्ये, आ
चा० २ ध्रु० ३ चू० ।

पावरग-पावरक-पुं० । सलोमके पटे, प्रवारः सलोमकः
पटः । स च मणिकीप्रभृतिः, अन्ये तु प्रावारको बृह-
त्कमलः परियच्छेत्त्याहुः । प्रव० ८४ दार ।

पावरण-पावरण-न० । पटपदिकाभयेन यत्प्राप्रियते तत्पा-
वरणम् । वृ० ३ उ० । वरीकलपाऽऽदौ, उत्त० १७ अ० ।

पावरुह-पावरुचि-त्रि० । पापमवोपादयमिति अहृधाने, प्रश्न०
१ आध० द्वार ।

पावलोग-पावलोक-पुं० । पापकर्मणां तरकाऽदिके लोके, सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पावलोभ-पावलोभ-पुं० । पापमपुण्यं लभ्यति प्राणिनि स्ति-
हाति, स्मिन्प्रयत्नाति यावत् यतः स पावलोभः । अथवा-पा-
पं चासीत् लोभश्च तत्कार्यत्वात् पावलोभः । विंशतिर्नमे लौ-
क्यप्राणतिपाने, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पावविगार-पावविकार-पुं० । पापजन्ये विषयवृत्त्याऽऽदौ, को०
१ वि० । (धर्मेतत्त्वयुक्तस्य विषयवृत्त्याऽऽद्यां न भवति इति
'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६७२ पृष्ठं दक्षितम्)

पावसंतत-पावसन्तत-त्रि० । पापकर्मणां सन्तो, सूत्र० १ ध्रु०
४ अ० १ उ० ।

पावसमय-पापश्रमय-पुं० । पापेनोक्तकणेश उपलक्षितः श्रम-
यः पापश्रमणः । पापश्रमणीयोत्तराऽध्ययनवर्णितभावसेवके
दुःश्रमणः, उत्त० ।

जे भावाऽकरिणिआ, इह अङ्गयणम्म वसिय जिणेहि ।
ते भावे सेवतो, नापवो पापसमयो ति ॥ ३६० ॥

ये भावाः संसृष्टप्राप्तशीलताऽऽद्योऽर्थाः अकरणीयाः क-
र्तुमनुविताः इह प्रवृत्तेऽध्ययने (वसिय सि) वसिताः प्र-
कृतिता जितेस्तीर्यकृद्भिः तान् भावान् सेवमानोऽनुनिष्ठन्
ज्ञातव्योऽवबोद्धव्यः पापेन-उक्तकणेश उपलक्षितः श्रमणः
पापश्रमणः । इतिशब्दः पापश्रमणशब्दस्य स्वरूपपरामर्शक
इति गाथाऽर्थः । उत्त० पार्श्वे १७ अ० ।

पापश्रमणलक्षणम्-

जे केइ ऊ पवइए नियंटे,
धम्मं सुणिता विणुओववमे ।

२६१

सुदुद्धं लोहिं बोहिलाभं,
विहरिज पच्छा य जहासुं तु ॥ १ ॥
मिआ दहा पाउरणं भि अरिय,
उप्पज्झं भुत्तु तवह पाउं ।
जाणामि जं वट्टं आउतो सि,
किं नाम काहामि सुणए मेते ॥ २ ॥

यः कश्चिदित्यविवक्षितविशेषणः तुः पूरणे । पठति च- 'जे के
इमे सि' । तत्र च (इमे सि) अयं प्रव्रजितो निष्कान्तो निर्ध-
न्यः प्रावचन्, कथं पुनरयं प्रव्रजित इत्याह-यमे भुतवा-
रिचरूपं, भुत्वा निश्चय, विनयेन ज्ञानदर्शनवारिचोपचाराऽऽ-
त्मकेनोपपन्नो युक्तो विनयोपपन्नः सन् सुदुर्लभमतिशयदु-
ष्प्रापम् (लभितं ति) लब्ध्वा बोधिलामं जिनप्राणीतधर्म-
प्राप्तिकम्, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽसी प्रव्रजित इत्युक्तं भव-
ति । स किमप्याह-विहरेबरेण्यश्चात् प्रव्रजितोत्तरकालं, यः
पुनरर्थो विशेषयोजकस्ततश्च प्रथमं सिंहवृत्त्या प्रव्रज्य प-
श्चात्पुनर्यथासुखं यथा यथा विक्रयाऽदिकरणलक्षणेन प्रकारे-
ण सुखमाभनेऽयमासते, तुयान्दस्यैवकारायेत्यायथासुख-
मेव शृगालवृत्त्यैव विहरेदित्यर्थः । उक्तं हि- "सीहचाए नि-
कस्सेतो सियालसाए विहरइ ति" । स च गुरुणाऽध्ययनं वा
हितैरिणुऽध्ययनं प्रति प्रेरितो यद्वक्ति तदाह शय्या वसनि-
हैदा वाताऽनन्यजलाऽधुपद्रवैरनभिभाष्या, तथा प्रावर्णं व-
र्षाकलपाऽऽदि मे मम अस्ति । किञ्च-उत्पद्यते जायते भोक्तुं
भोजनाय तथैव पातुं पानाय यथाक्रममशनं पानं चेति श-
यः । तथा जानाम्यवगच्छामि यदनेन यदिदानीमस्ति आ-
युष्मजिति प्रेरितयुगमान्, क्षमिति, एतस्मादेतोः किं नाम?, न
किञ्चिदित्यर्थः । (काहामि सि) करिण्यामि भुतेनाऽऽगमे-
नार्थितेनेत्यप्याहारः । "भेते ति" पूज्याऽऽमन्त्रणम् । इह च
प्रक्रमात् क्षेपे । अयं हि किलास्याऽऽशयो यथा ये भवन्तो भ-
दस्ता अधीयन्ते तेऽपि नाऽतीन्द्रियं वस्तु किञ्चनाऽवबुध्य-
न्ते, किं तु साम्प्रतमात्रेणैव, तस्मैतावदास्वैवमप्यस्ति,
तत् किं हृदयगततालुशोषविधायिनाऽधीनेनेति?, इत्येवम-
ध्यवसितो यः स पापश्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि सिद्धावलो-
कितन्यायेन संबध्यते इति सूत्रद्वयायः ।

किं च-

जे केइ उ पवइए, निहासीले पगामसो ।
भोचा पिआ सुहं सुयई, पावसमयो ति वुचई ॥

यः कश्चित् प्रव्रजितो निद्राशीलो निद्रालुः प्रकामसो च-
दुरो भुक्त्वा दूषोषताऽऽदि, पीत्वा तकाऽऽदि सुखं यथा भव-
त्येवं सकलकियाऽनुष्ठाननिरोधेण एव स्वपिति शतं । पच्छं
च-(यसइ ति) यसस्यास्ते प्राप्ताऽऽदिपु, स इत्यर्थः किमि-
त्याह-पापश्रमण इत्युच्यते प्रतिपाद्यत इति सूत्राऽर्थः ।
इत्थं न केवलमनधीयान एव पापश्रमण उच्यते, किं तु-

आयरियउवङ्गाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए ।

ते नेए खिम्पई बाले, पावसमयो ति वुचई ॥ ४ ॥

आनर्तप्राध्यायेः श्रुतमागममर्थतः शब्दतश्च विनयं चोक्त-
रूपं प्रादुर्गतः । शान्तितोऽपारित मय्यते, तानिवाऽऽचार्योऽऽदी-

(विसरं ति) निन्दति बालो विवेकविकलो गम्यमानत्वा-
द्यः स अपभ्रमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थं ब्रानाऽऽचारनिरपेक्षं पापभ्रमणमभिधाय दर्शनाऽऽ-
चारनिरपेक्षं तमेवाऽऽह-

आचारियवज्रभायाणं, समं नो पठितपदं ।

अपठिपूयं थद्रे, पावसमणं ति बुद्धे ॥ ५ ॥

आचार्योपाध्यायानां सम्यग्वैपरीत्यं न परित्यजेत न
तस्मात् विधत्तं दर्शनाऽऽचारान्तर्गतवान्स्वर्याविरहितो न त-
त्कार्येष्वभियोगं विधत्त इति भावः । अप्रतिपुञ्जकः प्रस्तावा-
वहेदिति यु यथाचितप्रतिपत्तिपराङ्मुखः स्तब्धो गवाऽऽध्या-
तः कंठिन् प्रत्येमाणांऽपि न तद्वचनतः प्रवर्त्तते यः स पा-
पभ्रमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

सम्प्रति चारित्राऽऽचारविकलं तमेवाऽऽह-

सम्मदमाणे पाणाणि, बीयाणि हरियाणि य ।

असंजप संजय मन्त्रमाणे, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ ६ ॥

संधारं फलंगं पीढं, निमिजं पायकंवलं ।

अपपमज्जियमारुहं, पावसमणिं ति वुचुर्धे ॥ ७ ॥

दवदवस्स चरुं, पमत्तं य अभिक्खणं ।

उल्लपणे य वेडे य, पावसमणिं ति वुद्धे ॥ ८ ॥

पडिल्लेइ पमत्तं, अवउज्झइ पायकंवलं ।

पडिल्लेहाअण्णाउत्ते, पावसमणिं ति वुद्धे ॥ ९ ॥

पडिल्लेइ पमत्तं, सो किंचि हु निसिमाअ ।

गुंरं परिभावेण निबं, पावसमणिं ति वुद्धे ॥ १० ॥

बहुमाइ पमुहरी, थद्रे लुद्रे अगिगोहे ।

असंविभागी अचियत्ते, पावसमणिं ति वुद्धे ॥ ११ ॥

जिवावं च उदीरं, अपमं अत्तपणहा ।

कुण्णहे कल्लहे रत्ते, पावसमणिं ति वुचुर्धे ॥ १२ ॥

अथिरासणे कुकुहं, जण्यं तत्थं निसीयइ ।

आसणम्मि अणाउत्ते, पावसमणिं ति वुचुर्धे ॥ १३ ॥

ससरक्खपाओ मुअरं, मिजं न पडिल्लेइ ।

संधारणं अणाउत्तो, पावसमणिं ति वुचुर्धे ॥ १४ ॥

समर्थयन् हिंसन् प्राणानि प्राणयोगान् प्राणानां ङी-
न्द्रियाऽऽदीन् योजति शाल्यादीनि हरितानि च द्रव्यकुंराऽऽ-
दीनि सकलैकेन्द्रियपलक्षणमेतन् । स्पष्टतरवेनस्वलिङ्गत्वा-
च्चैतदुपादानम् । अत एवासंयतस्तथापि (संजतमन्त्रमाणि-
ति) सोपस्कारव्याख्येत्येतन् । अहमिति मय्यमानः, अनेन च सं-
विभ्रपणिकत्वमप्यस्य स्वास्त्युक्तम्, पापभ्रमश्च इत्युच्यते ।
अथा संस्तारं कल्पत्यादि, फलकं वरपकपट्टाऽऽदि, पीठमास-
नं, निषद्यां स्वाध्यायभूत्यादिकं यत्र निषद्यते पादकम्यले
पादपुच्छमन्, अप्रमृज्य रजोहरणाऽऽदिना असंशोध्य, उपल-
क्ष्यत्वादप्रत्युपेयं च आरारुहति समाकामति यः स पापभ्रम-
श्च इत्युच्यते । तथा (दवदवस्स ति) द्रुतं नूनं तथाविधाऽऽ-
लम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं चरति गान्धर्व्याऽऽदिवु प-
रिआम्यति, प्रसक्त्य प्रमादवशाद्य भवतीति शेषः । अभीक्ष्णं

वारं वारमुल्लङ्घनञ्च बालाऽऽदीनामुचितप्रतिपत्त्यकृत्यतोऽव-
क्तौ चरदञ्च कोधनः । यद्वा-प्रमत्तोऽनुपयुक्तः, इत्यसमितौ
उल्लङ्घनञ्च वरसञ्चिन्नाऽऽदीनां चरदञ्चभरदञ्चप्राध्यायनतः,
शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति अनेकार्थत्वात् प्रत्युपेक्ष-
प्रमत्तः सन् (अवउज्झइ ति) अपोऽज्झति यत्र तत्र निक्षि-
पति, प्रत्युपेक्षमाणो वा अपोऽज्झति, न प्रत्युपेक्षते इत्यर्थः ।
किं तत् ? पादकम्यले पात्रकम्यले वा प्रतीतमेव, समस्तो-
पधुपलक्षणं चैतन्, स एव प्रतिलेखनाऽनायुक्तः प्रत्युपे-
क्षाऽनुपयुक्तः, शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्
(किंचि हु ति) दुरपरिग्रहायः, ततः किञ्चिदपि विवक्षाऽऽ-
दीति गम्यते । (निसामियं ति) निशम्याऽऽकर्ष्य ब्रानाऽऽक्षि-
प्तचित्तनयति भावः । (गुरुपरिभासणं ति) गुरुन् परिभा-
स्यते विवदते गुरुपरिभाषकः । पाठान्तरतो गुरुपरिभाषक-
नित्यं सदा । किमुक्तं भवति ? अमप्युक्तं प्रत्युपेक्षमाणोऽप्यद्वा
वितथमाचरन् गुरुभिश्चोदितस्नानेव विवदतेऽभिभवति
वाऽसम्यक्वचनेयथा स्वयमेव प्रत्युपेक्षत्यं, युष्माभिरेव वय-
मित्थं शिक्षितास्ततो युष्माकमेवैव दोष इत्यादि । शेषं त-
थैव, गुरुपरिभाषकत्वं प्रमत्तत्वस्य च निशमनहेतुत्वं फूर्वस्मा-
द्विशेष इति न पौनरुक्त्यम् । किं च-यद्दुमायी प्रभृतयश्चानाप्र-
योगवान् प्रकरणं सुखं, स्तब्धो लुब्ध इति च प्राग्वहः । अ-
विद्यमानो निग्रहः-इन्द्रियनोरिन्द्रियनियन्त्रणाऽऽत्मकोऽस्य-
त्यनिग्रहः । संविभजति-गुरुलानबालाऽऽक्षिप्त उचितमश-
नाऽऽदि यच्छुनीत्येवं शीलः संविभागी न तथा य आत्मगो-
पकत्वेनैव सोऽसंविभागी (अभियत्ते ति) गुर्वदिष्व-
प्रीतिमान्, शेषं पूर्ववत् । अन्यच्च-विरुपा वादो विद्या-
व-वाकल्लः, तं, चः पूरणं, (उदीरं ति) कर्षाश्चदुप-
शान्तमनुग्रहासनाऽऽदिना बुद्धिं नयति, अवय्वोऽविद्यमान-
सदाचारः (अत्तपणहा ति) आत्मनि प्रश्न आत्मप्रश्नः तं
हन्यात्मप्रश्नहाः, यदि कश्चित्पुच्छेत्-किं भवान्तरया-
यी अयमात्मा, उत नोति ? तत्तत्संभवे प्रश्नमार्तावाचालतया
हन्ति, यथा-नास्त्यत्मा प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणैरनुपलभ्यन्वात्,
ततोऽयुक्तोऽयं प्रश्नः, “ सति हि धर्मिणि धर्माक्षिप्यन्ते ”
इति । पठ्यते च- (अत्तपणहा ति) तत्र च आत्मा नि-
ज्ज्ञानाऽऽदिश्रवणतो गृहीतामात्रं वा हृदपल्लोकयोः स-
द्बोधकृतया हितं प्रज्ञातमात्रोऽप्येवं वा बुद्धिं कुन-
कैत्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आत्मप्रज्ञाहा आत्मप्रज्ञाहा
वा, (बुगडि ति) व्युदग्रं दृग्वाऽऽदिद्यातज्जिते विगो-
कल्लहे तस्मिन्नेव वाचिकं रक्तोऽभिष्वङ्गः । शेषं प्राग्वहम् । अ-
परं च अस्थिरासनः कुकुचः कुकुचो वा, ह्रयमपि पूर्ववत् यत्र
तत्रति संसृज्यसृज्येव आऽऽदावपीत्यर्थः, निषीदनीत्युपविशति
आसने पीठाऽऽदावपुष्पाऽऽनुपयुक्तं सन्, शेषं प्राग्वहम् । त-
था सह रजसा वसेते इति सरजस्कौ तथाविधौ पादौ यस्य
स तथा स्वपिति शेते । किमुक्तं भवति ?-संयमोऽवराधनो न प्रत्ये-
कीकृतया पादावप्रसृज्येव शेते, तथा शय्यां वसति न प्रतिले-
खयत्युपलक्षणत्वात् न च प्रमाजयेति, संस्तरकं फलकक-
म्वलाऽऽदीं सुप्त इति शेषः । अनायुक्तः “ कुकुडिपायपमारुज,
आयामंते वि आउंते ” इत्याद्यागमाऽर्थोऽनुपयुक्तं अन्यत्थे-
वेति सूत्रवचकाऽऽह ।

इदानीं तप आचारातिक्रमतः पापभ्रमणमाह-

दुद्धदहीविगईओ, आहारिं अभिक्खणं ।

अरण्यं तवोक्तम्, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १५ ॥

अत्यन्तमिह यः सूरमि, आहोर्ह अविशखण् ।

चोर्हो पडिचोए, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १६ ॥

आयारियपरिभाई, परपासंडमेवै ।

गाणंगणिए दुवधू, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १७ ॥

दुवधू, क्षीरं, दधि च तज्जकार एव, दधिदुधं, सूत्रं च व्यत्य-
यः प्राग्वत्, विकृतिर्दधुत्वात् विकृतौ, उपलक्षणत्वात्, घृता-
ऽऽद्यशेषविकृतिपरिग्रहः आहारयत्यभ्यवहरति, अभीषणं वारं
वारं, तथाविधपुष्टाऽऽलम्बनं विनापीति भावः । अत एवागत-
आप्रीतिमंश्वरं तपःकर्मण्यनशनाऽऽदौ, शेषं प्राग्वत् । अपि
च- (अत्यन्तमिह यः सि) अस्तान्ते अस्तमयपर्यन्ते, चः पू-
रणं, उदयादारभ्यति गम्यते । सूर्ये भास्वत्याहारयत्यभीषणम् ।
किमुक्तं भवति ?-प्रान्तारभ्य संस्थां यावत् पुनः पुनर्मुक्तं,
यदि वा- (अत्यन्तमिह यः सि) अस्तमयति सूर्यं आहारय-
ति, निष्ठति तु किमुच्यत इति भावः । किमेकदेवेत्याह अ-
भीषणं पुनः पुनर्दिने दिने इत्युक्तं भवति । यदि वाऽपी केन-
चिन् गीतार्थमाचुता चोद्यते, यथाऽऽयुष्मन् ! किमेवं स्वया-
ऽऽहारतत्पणैव स्थाप्यते, तुल्येभा स्तित्वं स तुज्जत्वाऽऽदि-
चतुःकुसाममी, ततः एनामयाण्य तपस्यचोद्यन्तुमुचितमिति ।
ततः निष्ठति- (चोर्हो पडिचोए इति) चोदितः सन्
प्रतिचोदयति, यथा-कुशलत्वमुपदेशकमिति न तु स्वयम-
नुष्ठानं, अन्यथा किमवमवगच्छन्ति भवाच्च विकृतं तपो-
ऽनुष्ठितिः, शेषं तथैव । आचार्यपरित्यागी, ते हि तपः-
कर्मणि निर्पादन्मुचमगम्यन्तीतीतमि चोर्होऽदि बाल्म्या-
नाऽभ्यधी यो दापयन्त्यतोऽनीवाऽऽहारलौलस्यान्तरित्यजनशी-
लः परानन्यान् पापयदान् सौगतप्रभृतीन् "सुखी शय्या प्रात-
रन्याय पेया, " इत्यादिकदमिप्रायतोऽप्यन्तमाहारप्रसङ्गा-
स्तत एव हेतोः सेवते-तथा तथाऽपसर्पतीति परपापयड-
सेवकः, तथा च सेच्छाप्रवृत्ततया (गाणंगणिए सि)
गणाद् वारं परमासाभ्यन्तर एव संक्रामनीति गाणंगणिक
इत्यागमिकी परिभाषा । तथा वाऽऽगमः- "कुम्मासः षडन्तरतो
गणा गणं संक्रमं करेमाणं ।" इत्यादि । अत एव च दुर्निन्द-
या, तत्तच्छ दुर्ति निन्दितं, भूते-ष्वनमस्तेति दुष्टेता, दु-
श्चारातया निन्द्या भूत इत्यर्थः, अपरं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रति धीर्वाऽऽचार्यिरुहः तमेवाऽह-

सयं गेहं परिबज्ज, परगेहंसि बावरे ।

निमित्तेण य ववहररे, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १८ ॥

समाहपिंडं जेहे, निच्छेई साधुदाणिं ।

गिहिनिसेज्जं च बाहो, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १९ ॥

कमेव स्वर्गं, निजकमित्यर्थः । गेहं गृहं, परित्यज्य परिह-
स्य, प्रव्रज्यापरिकरणतः परगेहं ऽप्यवेममनि (यावति सि) व्या-
म्रियते गिराड्धी सन् शूरिणामामभावं दशौघं स्वतस्त-
कृत्यानि कुर्वते । पठ्यते च- (ववहरति सि) तत एव हेतो-
र्व्यवहरति युक्तिमिसं क्रयविक्रयव्यवहारं करोति, निमित्ते-
न च ध्यायाम्बुचकं क्रयव्यवहरति द्रव्यार्जनं करोति, अपरं च
पूर्ववत् । अपि च-सत्ताय सि स्वभावतः स्वकीयस्वजना-
स्तैर्निजक इति यथेप्सितो यः स्निग्धमबुराऽऽदिराहोरो दी-

यते स स्वभावनिपरिपुष्टं (जमति सि) भुङ्क्ते, नेच्छति ना-
ऽभिलषति समुदानानि-भित्तास्तेषां समूहः सामुदानिकम्,
"अचिन्तहस्तिधनोष्ठक" ॥ ४ । २ । ४७ ॥ इति उक्तं । यद्दुष्ट-
संबन्धनं भित्तासमूहमभित्ताऽच्छमिति यावत् । श्रुतिणां नि-
पद्या पर्यङ्कत्वादिका शय्या, तां च वाहरति मुखशाल-
तया आगृह्णाति, शेषं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रत्यध्ययनाथेसुसंहरन्तुकूपदोपाऽऽसेवनपरिहारयोः

फलमाह-

एयागिमे पंचकुसीलमंडुंटे,

रुवं धरे मुणिपवगरा हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विमपेवगराए,

ण से इहं नेव परमि लोए ॥ २० ॥

जो बज्ज ए उ सया उ दोस,

से सुवप होइ मुणीरा मग्गे ।

अपंसि लोए अमयं व पूए,

आराहए दुहो लोणमिणं (तहा परं) ॥ २१ ॥

एतादृशो यादृश उक्तः- (पंचे सि) पञ्चसंस्थः कुत्सितं
शीलमेषां कुशीलः पाथेस्थाऽऽद्यः समाहृताः पञ्चकुशीले
तद्वत्संबन्धः- अतिक्रान्ताऽऽध्ववद्वाः पञ्चकुशीलासंबन्धो, रूपं
रजोहरणऽऽदिकं वेषं धारयति रूपधरः, सूत्रं तु प्राकृतत्वा-
द्विन्दुनिर्देशः । मुनिप्रवराणां मतिप्रधानानपस्विनाम्- (हिट्टि-
मो सि) अप्रस्ताद्वर्ती, अतिजघन्यसंयमस्यानयनित्याचार-
कृष्ट इत्यर्थः । अत्यं कलमाह- (अयंसि सि) अस्मिन् लोके
जगति विपरिमितं गरल इव गहिंतेति निर्दिष्टः, अप्रतिज्ञा
हि प्राकृतजनेरपि निन्दिते-धिगर्नमिति । अत एव न स
इहति इहलोकं, नैवेति नाऽपि परत्र लोके, परमार्थतः सञ्जित
शेषः, यो हि वैदिककामागुमिकं वा कञ्चन गुणमुपाजयति स
तद्वृत्तनयामप्रवेशनस्तत्पतोऽविद्यमान एवेति । यो
वर्जयति परित्यज्येतातुकुरुपान् (सया उ सि) सदेव दी-
वान् यथासुखविहाराऽऽदिपापाऽनुष्ठानरूपान् स तथाविधः
सुव्रतो निरतिचारतया प्रहस्यव्रतो भवति सुनीती मण्यं ।
किमुक्तं भवति ?-भावतो मुनित्वाऽऽमुनिमप्येव गम्यते,
तथा वाऽस्मिन् लोके अनुमानेन सुब्रह्मण्यमिह पूजितोऽ-
भ्यर्हति आराधयति (पुहो लोणमिणं सि) इहलोकपरला-
कभेदेन द्विषिषं लोकम् । इणं सि) इममनेन वाऽतिप्रनीत-
तया प्रत्यक्षं निर्दिशतीति, इहलोकं सकललोककृष्णतया पर-
लोके च सुगत्यवशातः, ततः पापवर्जनमेवं किञ्चयामिति भाव
इति सूत्रत्रयाऽर्थः । उक्तः १७ अ॥

पावसमणिज-पापश्रमणीय-न० । पापश्रमणस्वरूपोपदेशके,
सप्तदशे उत्तराध्ययने, उक्तः १७ अ० ।

पावमुणिज-पापस्वप्न-पुं० । पुःस्वप्ने, कहप०१ अधि०३ क्षण ।

पावसुय-पापश्रुत-न० । पापोपादानहेतोरी शास्त्रे, स्था० ६

ठा० । आच० ।

पावमुयपसंग-पापश्रुतमसङ्ग-पुं० । पापोपादानहेतुः क्षुते त-
च्च प्रसङ्गस्तथा सेवाकपा विस्तरौ वा सूत्रवृत्तिकरूपः पा-
पश्रुतमसङ्गः । उत्पाताऽऽदिके पापश्रुते, स्था० ।

नवविहे पावस्सुयपसंगे पमत्ते । तं जहा—“उपाए ने-
मिलिणं मंते, आइक्खए तिगिच्छीए । कलाऽऽवरण अभा-
ण, मिच्छापावयणे ति य ॥ १ ॥”

पापोपादानहेतुः भूतं शास्त्रं पापधुतं, तत्र प्रसङ्गः तथा से-
वारूपे विस्तरो सूत्रवृत्तिकरूपः पापधुतप्रसङ्गः । (उपाए
खिलोमो) तत्रोत्पातः प्रकृतिविकाररूपः सहजरुधिरवृष्ण्या-
दि तत्प्रतिपादनपरं शास्त्रमपि तथा, राष्टोपात्ताऽऽदि, तथा
निमित्तमतीताऽऽदिपरिहाराणां पावशास्त्रं कूटपर्वताऽऽदि, म-
न्त्रामन्त्रशास्त्रं जीवोद्धरणपाठऽऽदि (आइक्खए ति) मान-
इविद्या, यदुपदेशादतीताऽऽदि कथयति डोव्यो वधिग इति
लोकप्रतीतिः ४, वैकल्यकमयायुर्धेयः कला लेखाऽऽद्या गणित-
प्रधानाः शकुनरुनपर्यवसाना ज्ञानसन्ति, तच्छब्दाभ्यायपि ।
तथा आश्रित्यते आकाशमनसंस्थावरणं भवनमासादनगराऽऽ-
दि तल्लक्षणं शास्त्रमपि तथा, वास्तुविद्येत्यर्थः । अज्ञानं लौकिक-
कथुनं भारतकाव्यनाटकाऽऽदि वा मिथ्याप्रवचनं शाक्याऽऽ-
दिनीतिरुत्थासन्ति । एतच्च सर्वमपि पापधुतं, संयतं न पुष्टा-
ऽऽलम्बनमाऽऽस्यमानमपापधुतमेवेति । इतिरूपं प्रकारं, चः
समुच्चयः । स्यात् ६ डा० ।

पगूखतीमशिवहे पावसुयपसंगेणं पमत्ते । तं जहा-भोमे
उपाए सुमिणे अंतिकखे अंगे संर वंजणे लक्खणे । भो-
मे ति विहे पमत्ते । तं जहा-सुत्ते विस्सी वतिण् । एवं एकैकं
तिविहं, विक्रहाजोगे, विज्जाणुजोगे, मंताणुजोगे, जोगाणुजो-
गे, अमतिन्तिथयपवत्ताणुजोगे ॥

पापोपादानानि धुतानि तेषां प्रसङ्गस्तथा ॥ सेवनारूपः पापधु-
तप्रसङ्गः । स च पापधुतानामेकानिश्चिद्विशिष्टत्वात् तद्विध उक्तः
पापधुतविषयतया पापधुतान्येवाच्यन्तेऽत एवाऽऽह—(भोमे
अश्रित्यदि) तत्र भौमं भूमिविकारफलाऽभिधानप्रधानं निमित्त-
शास्त्रं, तथा उत्पातं सहजरुधिरवृष्ट्यादिलक्षणोत्पातफलनि-
रूपकं निमित्तशास्त्रम्, एवं स्वप्नं स्वप्नफलाऽऽविर्भाव-
कम्, अन्तरिक्षमाकाशप्रभवग्रहयुक्तेषां ऽऽदिभायफलनि-
र्बद्धकम्, अङ्गं शरीराऽवयवप्रमाणसंस्थिताऽऽदिविकारफलो-
द्भावकं, स्वरं जीवाजीवाऽश्रितस्वरस्वरूपफलाऽभिधायकं,
व्ययनं मया ॥ दिव्यजनकलोपदेशकं, लक्षणं लाङ्घनाऽऽद्यनक-
विबलक्षणव्युत्पादकमित्युपादानान्येव सूत्रवृत्तिवार्तिकेभेदा-
वतुविश्रुतिः । तत्राहवार्जितानामन्यासां स्वरं सहजप्रमाणं, वृत्ति-
लक्षणप्रमाणा, वार्तिकं वृत्त्यर्थोत्थानरूपं कौटप्रमाणमहस्यं तु
स्वरं लक्षणं वृत्तिः टीका वार्तिकमपि परिमितमिति । तथा वि-
कथाऽनुयोगोऽनर्थकामोपायप्रतिपादनपराणि कामन्दकवा-
स्त्यपात्ताऽऽदीनि भातानाऽऽदीनि च शास्त्राणि २४, तथा विद्याऽ-
नुयोगो रोहिणीप्रभृतिविद्यासाधनाऽभिधायकानि शास्त्राणि
२६ अन्त्राऽनुयोगोऽदिकाऽदिमन्त्रसाधनाऽभिधायकानि पाप-
शास्त्राणि २७, योगाऽनुयोगो वर्णाकरणाऽऽदिकानि हरम्भक-
लाऽऽदियोगाऽभिधायकानि शास्त्राणि २८, अन्यनीत्येकेभ्यः
कार्त्तिलाऽऽदिव्यः सकाशाद् यः प्रभुः स्वकीयाऽऽचार्य-
स्त्वन्त्यानामनुयोगो विचारमन्त्रकार्याय शास्त्रमन्त्रेभ्यः
ह्यः, सोऽप्य इति २६ । स० २६ स० १ । अ० जू० । अ० १० ।
सूत्र० । प्रदत्त० । ४० ।

अह निमित्तंदावे, विव्णुप्यायवल्लिखभोयं च ।

अंगसरलक्खणव-जण्यं च ति विहे पुणोकेकं ॥ १ ॥

सुत्तं विस्ती तह व-चित्यं च पावसुय अउत्थतीसविहं ।

गंधव्वनद्वयुत्थं, आउं धणुवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥

अष्ट निमत्ताङ्गाणि, विज्यं व्यन्तराऽऽद्यद्वहासाऽऽदिविषयम्,
उत्पातम्, सहजरुधिरवृष्ण्यादिविषयम्, अन्तरिक्षम्—ग्रहभेदा-
ऽऽदिविषयं, भौमं—भूमिविकारदर्शनादेवास्मादिदं भवति इ-
त्यादि विषयम्, अङ्गम् अङ्गविषयं, स्वरम्—स्वरविषयम्, व्य-
जनम्—मयाऽऽदि तद्विषयं, लक्षणं लाङ्घनाऽऽदि तद्विषयम् ।
तथा च—अङ्गाऽऽदिदर्शनेन स्तद्विदो भाविनं सुखाऽऽदि ज्ञान-
मन्यव, त्रिविधं पुनरेकैकं दिव्यादि—स्वप्न, वृत्तिः, तथा—वार्तिकं
चेत्यनेन भेदेन—

“ दिव्याऽऽदील सर्व्वं, अंगविषयज्जाण होइ सत्तएहं ।

सुत्तं सहस्सलक्खणं, य विति तह कोडि वक्खणं ॥ १ ॥

अंगस्स सयसहस्सं, सुत्तं विस्सी य कोडि विषयां ।

वक्खणं अप्रिमियं, इयमेव य वान्णं जाण ॥ २ ॥ ”

पापधुतमेकानिश्चिद्विधं, कथम् ? अष्टौ मूलभेदाः सूत्राऽऽदि-
भेदेन त्रिगुणाऽभ्युपनिर्दिशतिः गन्धवाऽऽदिसंयुक्ता एकानिश्चि-
द्विधं, (वण्युं ति) वास्तुविद्या (आउं ति) वैद्यकम् । शयं
प्रकटार्थम् । आद्य० ४ अ० ।

पावसुय—पापमूदन—न० । “ पापमूदनमन्येवं, तत्तत्पापाऽऽ-
द्यपक्षवा । त्विमन्त्रजपप्रार्थनं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥ ३३॥ ”

(यो० वि०) इति लक्षितं तथोभेदः, डा० ।

पापमूदनमन्येवं, तत्तत्पापाऽऽद्यपक्षवा ।

चित्रमन्त्रजपप्रार्थनं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥ २१ ॥

पापमूदनमन्येवं परिशुद्धं विधानतश्च ज्ञेयम् । तत्तद्विषयं
यत्पापं साधुप्रोक्ताऽऽदि तदपक्षवा यथाऽऽनुमुनिराजन्मयाङ्गी-
कृतप्रव्रज्यस्य साधुवचस्मरणे तद्दिनप्रतिपन्नभोजनानिभ्र-
ह्मस्य परमात्मानं यावज्जातघनपर्यायस्य सम्यक् संपन्नाऽऽन-
धनस्य किल न कश्चिद्दिनं भोजनमजनीनि विज्ञो नानाविधः
“ ईं अस्मिन्नाऽस्मा नमः ” इत्यादिमन्त्रस्मरणरूपं मन्त्रजपः प्रा-
यो बहुलो यत्र तन् प्रत्यापत्तिस्तत्तद्विषयानामन्यहता
संबन्धेन प्रतिज्ञान्तिस्तथा विशोधितं विशुद्धिमानतीम् । डा०
१२ डा० ।

पावा—पावा—स्त्री० मध्यमाऽपरानामन्यां बह्वर्गदेशराजधान्याम्,

प्रव० २७४ डा० । पञ्चा० । प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० ।

यत्र भगवान् निर्बुतः । ती० ।

पापाकरूपः—

सिद्धार्थोक्त्या वनान्ते खरुडाः ? कुसुमिनाम्यजनद्रोशिभाजः ।

राह्ये निष्कल्पेन्योऽपि धुनियुगाविवराणीषीडाऽजिनस्य ।

यस्याः आभ्यर्थेभागेऽन्तिमजिनमुकुटस्योच्छ्वाद्यैरमुकै-

श्चञ्चलीकारराजराजमुकुटितगिरिदरी हृदयेऽद्यापि पूरः ॥ १॥

चक्रे नीर्थप्रवृत्तिं चरमजिनपरिचर्यं वैशाल्यमुक्ते-

कादृश्यामेल्य गन्धो वनमनु महनिनाह्वयं जृम्भकानतः ।

सख्का भस्त्रन वैशाल्यं गणपतयो दीक्षिता गौतमाऽऽद्याः,

जग्रन्मुकुटदशार्द्धं भवजलीधनरी न निपद्याप्रयेण ॥ २ ॥

यस्यां धीवर्जिता न दृश्यमाना महेश्वरानामस्मिन्मन्यां (?),

कुत्वा श्रीदत्तपालाभयपराणि भुञ्जतिप्रदितः शुद्धकृशालम् ।

स्वाताज्जैत्य दशै शिवमसमसुखमिनिशान्तं निशान्ते,
प्रापयथावाःस्तपापान् विरचयतु जनान् सा पुरीषां धुरीणा।३।
नामा अथापि यस्यां प्रतिवृत्तिनिलया दशयन्ति प्रभावं,
नितैस्तेन नीरयूषे ज्वलति गृहमपिः कैशिके यक्षिणशु।
भूयैष्ठ्यश्वयूभूमिश्चरमजितवरस्तुपरप्यस्वरुपा,
सा पापा मध्यमाऽऽदिर्वैभक्तु वरपुरी भूतये धार्मिकेभ्यः।४।
इतिभीपापाकल्पः । ती० १३ कल्प ।

“पणमिय वीरं कुच्छं, तस्सेव य विजिगमपचित्तीए ।
पापापुरीइ कयं, दीयमहुपत्तिपट्टिबळं ॥ १ ॥
गउडेसु पाडलिपुरे, संपह राया तिल्लडभरहबरे ।
अज्जसुहृत्थिगणहरं, पुच्छइ पणञ्चो परमसहो ॥ २ ॥
दीर्वालिअपवमियं, लोए लोउत्तरं ओ लोणञ्चो रथिञ्चं ।
नायवं ॥ कइ सयूयं ॥ अह भणइ गुक लुवि ॥ सुणुसु ॥ ३ ॥”

(ती०) (इतोऽध्रं) कलियाणं शब्दे तृतीयभागे ३७६ पृष्ठे
गतम्) (दुःपमावृत्तम् इत्यमा शब्दे चतुर्थभागे २७१ पृष्ठे
गतम्) (कलिकवृत्तान्तम् कलिक शब्दे तृतीयभागे १८६ पृष्ठे
गतम्) । “दत्तो गया वाचकविवासाश्च परदिगं जिणचरं
इयं मोहं काही, लोमं च सुहृदं काहिति । तस्मै पुनो ज्ञि-
यसत्तु, तस्सचिञ्चो मेघपोमो, कलिकअणुतरं महानिमाहं न व-
ट्ठिस्सत्तु । दीवात्तसहस्समट्ठिइयो भावरात्तिगहस्स पीडाए नि-
यत्ताए य देवा वि दंमणं दाहिति, बिज्जा मंता य अण्णेष वि जा-
वेण पढावं दीप्तिस्मंति, आदिताए जाइसरण्णइभावा य किंवि
पर्याट्ठिस्संति, तदन्तरं एणुण्णवीससहस्साइ जाव जिणधम्मो
वाट्ठिस्सत्तु । दुपसहस्सगिज्जत्तम्, दुपसह शब्दे चतुर्थभागे २७६२
पृष्ठे गतम्) दुपसहो मूरा, कम्पुमिरी अज्जा, नालो सावञ्चो,
सन्धिसिरी माविया, अपचिच्छो मेघो यस पुच्छगहे भन्ते वान्ते
अथमेहिह, मज्झगहे विमलवाहणो राया, सुसुहो मनी, अवर-
गहे अग्गी, एवं धम्मरायनीपरमागरे बुच्छञ्चो हादिह, एवं पं-
चमो अरञ्चो इत्यमा संपत्ता, तञ्चो इत्यमदुसमाए छुट्टे अए प-
यंटे पलवयाया आइस्संति, वगिसिस्संति विलहरजला, भवि-
स्सत्तु वारत्ताऽऽइत्तमो मूरो, अरमीयं मुंचिस्सत्तु चंदो, गंगा-
भिधुभयतडेसु वेयहुमूलं वाहत्तिय मूलसु छल्लडभरहवा-
सिणो नरतिरिया वसिस्संति, वेयहुआश्चो पुन्नावरतडेसु गं-
गाए नव नव थिलारं, एवं वेयहुपरञ्चो वि पयं छुसीसं, एमव
सिण्णु पि छुत्तीसं, पयाने वावसरी थिलारं नरा भवमित्तपवा-
हाणं गंगसिण्णुं जले उण्णेष मच्छारं ते विलवासिणो रत्ति
कट्ठिस्संति, विवा ताव भएण गिगंनुमक्खमा मूरकिणपको
तेरयणोए थाहिति, ओसहिक्कसगामनगरजलासयपव्ययारी-
ण वेयहुउत्तमभकूडवजं चिन्नेसट्टाणं पि न दीर्माहिह छुत्तासा
इयीञ्चो नमो धारिस्संति, सोरापयारंसाश्चो नरा पुत्तपुत्ते द-
च्छंति, इत्थसमुन्मिन्ना काला कुक्का उग्गकसाया नग्गा पायं
नरयगामी विलवासिणो एगवीसं सहस्साइ भविस्संति । एवं
छुट्टे अए ओसत्तिपिणीए समने पि पढमे अए एसा वेव
वनत्थया तमि बोलीणं बीयाएपयारं सत्ताहं पंच भेमाभा-
रं वेव वसिस्संति कमेणं । तं जहा-पढमो पुक्खरावत्तो ना-
वं निव्वांसेहिह, भीञ्चो कीरंद्दो धनकारी, तश्चो धञ्चोदञ्चो नह-
कारञ्चो अउत्थो मञ्चोदञ्चो आसहीकरो, पंचमो रसांदञ्चो भू-
मीए सत्तेजणुयो, ते य विलवासिणो परमसह वट्टामणुसरीरा-
ञ्चो पुहयिसुहं वट्टण विलहिता निस्संति, धञ्चं फलाइ भुंजेता

मंसाहारं निवारइस्संति, तञ्चो मज्झ देने सत्त कुलगरा भवि-
स्संति, तत्थ पढमो विमलवाहणो, बीञ्चो सुवामो, तश्चो सेंग-
ञ्चो, अउत्थो सुपासो, पंचमो दत्तो छुट्टो सुसुहो, सत्तमो संपुत्तु ।
आइसरण्णेष विमलवाहणो नगराहनिवेसं काही, अगिस्सि-
उण्णेष अण्णेषाणं सिप्प्याइ कालाञ्चो लोणववहारं च सत्तं
पञ्चत्तही । तश्चो एणुणनववक्खस्स मज्झए उरसीपञ्ची-
अरयदुग्गं वड्ढत्त पुच्छवड्ढत्ते सत्ताहारं पुंरं संपुत्तरवा-
ञ्चो भएए देवीए अउत्तमहासुमित्तमूराञ्चो सेंगियगव-
जीवो रयणपमाए लोलुवुद्धयपच्छाडो, सुलसीइ वाससह-
स्साइ आउं पालिता उव्वहो समाणं कुच्छिप्ति पुत्तत्ताए उव-
वजिहिह, वसण्णमाणांलवणआउण्णि गम्मावहारवजं पंचक-
ल्लायणु मासतिनिहत्तत्तिय जहा मम तंहेव भविस्संति ।
नवरं नायवं पउमनाहो, देवमेणो, विमलवाहणो आ । तञ्चो बी-
वत्तिथयरो सुपासाजीवो सुरंदवो, तश्चो उदाइजीवो सु-
पासो, अउत्थो पाटलिजीवो सयंभो, पंचमो पेडाउजीवा-
ञ्चो सन्धावुभूरे, छुट्टो कित्तियजीवो देवसुञ्चो, सत्तमो संख-
जीवो दञ्चो, अट्टमो आणंदजीवो पेढालो, एकमो सुनेराजीवो
पाटिहो, दसमो सयगजीवो सयकिलो, नवमो सत्तमो देवद-
जीवो मुणिसुव्वञ्चं, वारसमो कण्णजीवो अममो, तेरसमो
सव्वइजीवो तिकसाञ्चो, अउत्तमो बलद्वजीवो निण्णुला-
ञ्चो, एणुणत्तो सुल राणीवो तिम्ममो, सोलत्तमो देहिणी-
जीवो चित्तगुत्तो । “कउ एण भंण्ति कट्ठिपुत्तो गत्तनामो प-
ण्णरसउ चित्तत्तं विक्कमवरिस्सं संपुज्जउद्धारं कारिता
जिण्णमचण्णमोअं च वसुहं काउ अज्जियत्तिथयरनामो सगं
गंतुं चित्तगुत्तो नामजिण्णवरो हाहिति । इत्थ य वट्ठसुअलं-
मयं पमाणं ।” सत्तरसो रंवेइजीवो सग्गाहो, अट्टमसो सयालि-
जीवो संवरो, एणुणवीसो दीवायणजीवो जसांदरो, वीसइमो
कण्णजीवो विजञ्चो, एगवीसो नारदजीवो महो वावीसइ-
मो अंबइजीवो देवो, तेवीसइमो अमरजीवो अणुनविरीञ्चो,
अउत्तमो सयंभुजजीवो भइकरो, सोतरालाह पच्छुण्णो-
व्वीए जहा वट्टमाजिणुणो । ते वि चक्कट्ठिणो दुवाल्लो हा-
हिति । तं जहा-दीहंदेनो, गुददंनो, सिरिचंदो, सिरि सुई, सिरि-
सोमो पउमो नायगो, महापउमो, विमलो, अमलवाहणो, विलो,
अगिदो, अ नव भाविवास्तुदेवा । तं जहा-नंदी, नंदिमित्तो, सुं-
रवाह, महावाह, अरञ्चो, दुविट्टु, निविट्टु य । नव भाविपट्टि-
वास्तुदेवा जहा-तञ्चो लोहजंघो, केसरी, वली, पहराञ्चो, अपरा-
जितो, भीमो, सुग्गीयो । नव भाविबलदेवा जहा-जयंनो,
अजिञ्चो, धम्मो, छुण्णो, सुदंखो, आणंदं, नंदणो, पउमो,
संकरिसणो य । गमावट्टो सल्लागापुरिसा ओसत्तिपिणीए तए
अए भविस्संति, अपचिच्छमजिण्णवट्टिणो य दुमि अउ-
त्थे अए हाहिति । तञ्चो दसमगाइ कण्णकस्सा उण्णजिहि-
ति । अट्टमस काडाकोडीञ्चो सागरोवमाणं निरंतं गुगल-
धम्मो भविस्सत्तु । उस्सत्तिपिणी अरवत्तिपिणी कालवकाणि
अणुंतसो वेअहुआ अणुंतगुणणि भारं वेव हाहिति ।
एवमाह अत्र पि भविस्सकाले सरुवं वागरिता कम्मं वि
गामे देवसम्मयिण्णस बोहणुत्थं गोअवसामी पट्टिबळो, जहा
एयस्स पेमपयो किंजिह, तञ्चो तीनं वासाइ आगरावा-
सं यत्तिना पक्खेहि अ सव्वारसवामे छुदमग्गो तीसं
वासाइ तेरस पक्काइ केवलो विहरिता कल्लिअममाव-

साय रायै चरमजामऽङ्के चंदे तुष्टे संवच्छरे पीडयच्छे वासे नंदियद्वारे पक्षे देवानंराय रयणीय उवसेम दिग्गे मागे करणे सव्वहुसिद्धे मुहुत्ते साहजकत्वे अयं पञ्जका-
सयो सामी सक्केणं विन्नो—अयवं । दोवाससहस्मद्धिं
आसरासी नाम तीससो गहो अहखुदया तुम्ह जम्मन-
क्कसं संकतो संपत्ता मुहुत्ते पडिक्कह, जहा तस्स मुहं
बंचियं भवद, अग्रहा तुम्ह वि अ नित्यस्स पीडा विरं
हंहिति । अयवया मणियं—मो देवरपरया । अग्नेऽय पु-
हवि छत्ते, भेहं च दंढं काउं एगाहलाय सयंभूरमसमुहं
चरिउं, लोअं च अलोए विविउं समत्था, न उण आ-
उकम्मं बहेउं वा हासेउं वा समत्था. तन्नो अवस्से भा
विभावाणं नयि वरुमो, तन्नो दोवाससहस्से जाय अव-
स्से भाविणी नित्यस्स पीड ति । सामी पच्चावचं अक्कय-
णां कल्लायकलविवाणं पच्चावचं च पक्कम्मफलवि-
वागां विभावात्ता छत्तीं च अक्कुडवागण्णां वागरिता
पहाणं नाम अक्कयणं वि भावमाणं सेलेनीमुवगम्म क-
यजोगनिरोहो सिद्धाणंतवंगो एगामी मिद्धि संपत्ते अ-
णंतं नाणं, अणंतं वंसणं, अणितं समत्तं, अणतो आण-
हो. अणंतं विरयं च ति पंचाणंतं. तया य अणुअरीकुं-
धूणं उपात्तिं ददतुं अक्कपमिदं संजमे दुगाराहणं भविस्स-
दि ति समणा समणीओ अ बहव भनं पक्कित्तसु । (ती०)
अक्षं च—“कामीकोसलगा नव मज्जे नव लेच्छे अट्टार-
सण्णरायाणो अभावसाय पंचावचं पान्तिगा गय भा-
जुओए दव्वुअं करिस्सामि” ति । (१२७ सूत्र कल० १
अधि० ६ क्षणं) परिमविय रयणमपदींहाउं उज्जयिकी सि
कालकमेण अगिगदीविहि सो जाओ एवं दीवालिया जाया,
वेधेहि देवीद्वि य आगच्छतत्तच्छेउं ता स रयणी उज्जंआइ
कांलाहलसंकुला य जाया । भगवओ य सगेरं देवंदि सक्कारिय
भासरवि पडवस्सो पीडापडिवायत्वं देवमाणुपगवाईणं नी-
राजणा जण्हि कया नेण किर मेरा इयाणि पविता जाया ।
गोयमसामी पुणं नं दिअं पडिवाहिता जाय भयवओ वंद-
त्वं पच्चागच्छउं ताव देवाणं मेलाव सुणंद जहा भयवं काल-
गओ ति सुट्टअं अर्पितं गओ । अहो मममिमं मने वि सामि-
ओ निधेहया जमहं अंतसमयं वि समीव नं ठायिओ, कहं वा
धीआगगाणं मिग्गेहु ति नायसुवि ति वरिपमयंभंगो तक्क-
णं जेव केवली जाओ । सक्केणं कत्तियसुअपडिवाय आगास-
णे केवलनिहमा कया । अयवं सदस्सत्तकणपपकए निवेसि-
ओ, पुक्कपयरं काउं अट्ट मेगलाइं पुअंओ आहिलिअ इं देस-
खा य सुआ । अओ चं पडिवाय सहत्तन्नो अउज वि जयं पि
पयसइ । सूरिमंतो अ गोअमनामीए सीओ, तस्साराहगा
गोअमकेवलुपात्तिविसु ति तिमि दिग्गे समवसरणे अ-
क्कयहवगापूअं सूरिणां करिणि सावया य भयवं अ
स्थमिणं सुअनाणं जेव सव्वविहासु पहाणं ति सुअनाणं
पुअति नंदियद्वारंरिदो सामिणो जिडुमाया भयवंतं सि-
द्धिगवं सुच्चा अयं मोगं कुणतो पाडिवाय कम्मवधानो
कत्तिअलुअदीयाए मेवाहिता निअवंरं आमंतिता सुदं-
सणाए भगिणीए मोअओ तंओलवयाइ दिअणं, तय-
पिदं आयदीयापव्वं रुदं । एवं दीवुसयिदं संजाया । जे
अ दीवमदे वडइसिअभावानु कांहीतइअमुववातं काउं

अट्टुगारपुयआए सुअनाणं पुइता पंचासहस्सपरिवारं
सिरिगोअमसामिं सुअकमले डिअं जास्ता पराणिं पंचास-
सहस्सां तंदुलाए, एगसे बारस लक्खां वडवीस पट्टयपु-
अंओ बोइता तदुअरि अक्कडदीयवं बोहिता गोअमं आराहिंति,
ते परमपयसुहलच्छिं पावति ति दीवुसअभावसाय उज्जम-
णं कुजा । तथं दीवुस्सवे जिणालाए सउक्कमहावाराय पूर्व
काऊणं नंदीसरपडपुरओ वा वण्णसंकंतजिणंविबेसु न्द-
खाइ काउं वावरणहि वलिदीहजावत्थूय य पक्कमेया नाहि-
गजवीरकयलीफलारिणे नालिपराइ एगारिणं अउक्कल-
अंओ लज्जमुडियावरिनालयउत्तरितिसालयउत्तलिया
वायनारिणं खीरमाइयालाइ दीवयाइक्काक्कोलियाओ
वावचं नंवालाइदानपुव्वं सातिया भंदिया अवे च दीवुसवं
विअ भावसारा नंदीसरतवं आहंति ति ।

अह पुअरवि अजसुहत्थीणं संपदमराओ पुच्छिसु भ-
यवं । इत्थं दीवालिया—पव्वमि विसेसओ घराणं भंडणं
अभवथाइणं विसिट्ठपरिभोगो अओअं वाऽऽहाराइकरणं
जलाणं केण काण्णेण दीवम ? तथ इमं पच्छुत्तं अउजसु-
हत्थिसूरिओ पअरिंसु—जहा पुव्वं उज्जयिणं पुअरि उज्ज-
यिणिमुणिसव्वरसामिमीनां सुअयाऽय परिआं समावदी,
तस्स वंदणत्वं गओ सिद्धिम्मगया, तेसु वि मंती विउजं
तथ गओ. सूरिहिं समं विवायं कुणतो खुल्लंगणं पराजिओ,
गओ रखा समं गहं तिगए सुणिणो हंतुं कडिअखगंगो
गओ उज्जया, देवयाए नंमिओ गोवं विमिहणं रखा
खमिचा मोअओ लजिओ नदो गओ हणियणउंरं तथ
पउमुत्तरो राया, जाला तस्स देवी, तीमं दो पुत्ता—वि-
एदुकुमारा. महापउमो अ । जिडु अणित्थमे महापउ-
मस्स पुअराणं पिउणा दिअं, नमुदं तस्स मंती नाओ,
तेण सीहटो रणे विजिओ, महापउमो तुडो वंरं दिअ, तेण
न सीकओ वरो. एगया जालदेवीए अरहंत्तदो कारिओ,
तीमं सयलीणं लच्छिणं पच्छिमादट्टीए पुण वंवरहो, पदमं
रहकडणे दुअइ वि देवाणं विवाहे दांवि रहा रखा चरिया,
माउए अवभायं दटुं महापउमो दंसंतंरं गओ, कमेण मयणा-
वांति परिणिता साहिअलुक्कंइभाहं गयउं समागओ, पि-
उणा रज्जं दिअं, विअदुकुमारिणं समं पउमुत्तरो सुअयाऽय-
रियपायसूत्तं दिक्कं गिगिहता सयं सव्वं पत्ता, विअदुकुमा-
रस्स य सट्ठिआसवयाइ तवं कुणंतस्स अणेगाओ लज्जो
सेपआओ महापउमो चओ जिणभयणंमंडियं मांहे काउं रह-
जुत्ताओ कारिता पूरेइ माउयमणोरोहो नमुअिणा वक्का नामा
कया वरेण उण कण्णं रज्जं मणिगओ, तेण सव्ववंधणु त-
स्म रज्जं दाउं सयं डियमंतरे, सुअयायरिया य विहरिता ।
तया हणियणउंरं वात्तावउममंति दिआ. आगया सव्वं पा-
संहिणो अहिणवनिवं दटुं, न सुअयाऽयरिया, तन्नो कुओ न-
सुइ भणेइ—ममभूमीए तुज्जेहिं सर्ताणोवांरं न ठायव्वं अ-
वहा मारिणं, जओ मं दटुं तुहं नाताया तन्नो सूरिहिं संपे पु-
द्धिता एगो माइ गयणं पामिअिउजाए संपओ आइदो मेरुकु-
लियाडियस्स विअदुकुमारस्स आअयत्थं । तेण विअत्तं भंते !
मम गंतुं सली अग्नि, न उण आगंतुं । गुरुहिं बुत्तो—नो जेव
तुमं आणइ ति । तन्नो सा पत्ता मेरुत्तं वरिउण पिअत्तं स-
व्वं सव्वं महरिसिणा, तक्कणं जेव सो उणइओ साहुगं

तु साधुणा नहन्त, आगमो गयउरं, राउलं च, नमुश्चउर्जोहि
स्त्वैहि वंदित्रो, उवलान्कमो य । नमुश् पश्वित्रो वि अहो
डाउं न देह साह्वं । ताप विण्डुणा रासि गयमाणा भूमी
नेष विवा । भक्षियं च-ओ बाहि पर्यतिगात्रो विद्वो, तं महेदामि,
सो वैदेवलय द्वीप लकल ज्ञायण यमाणदेहो जाओ, विण्डुरिस्ति
किरीडकुलंगयाचकलंगयधुर् धारिने तं ब्रंहेण नाऊ
पट्टविद्याओ सुरंगणाओ कथाहा हेडुओ महुन्सरेण खंति-
उवसमगभगीयाणि गारिनि, चक्रवर्हिपमुहा य विष्णायवहरा
पसायणः पाप संहति, तओ उवस्तो पगइमावसो मह-
रिणा य मीयाविओ किराप नुर्ह, तया य वासाणं च-
उत्पमावस्स पक्ख तंविधिणं आली, तंति उत्पाप उवसमे
सांएहि पुष्पजायं च आयाणं मममाणाहि अओषं ववहरा-
का, विस्तिदुवरमंइणच्छायणभोयणतंभोलापरिभोगा प-
व्वसिया, तप्पमिह एयमि दिवसे पयविरिंते चैव ववहा-
रा पयहिं जंति, विण्डुकुमारो य कालेण केवली होऊण सि-
खो महापउमचक्रवर्हि ति दसपुविस्स मुहाओ एवं सौऊण
संपइवर्दिओ आली जिण रूयओ वि सेनं पुव्वदियहेसु म-
क्खिमाए पावाए पुंदिंय अपावा नुर्ह, तया नाम आसि, सऊण
पावापुरि ति नामं कयं, जेण इत्थ महावीरसामी कालगओ ।
इत्थेय य पुरीए वइसाहमुअएकारमीदिवसे जंमिया-
माओ रति धारस ज्ञायणाण आगंतुण पुव्ववहदेसकाले
महमणुवसे भयवया गीयमाइणसुहा खंदिगणपरिमुहा
दिक्खिया, अणुअंगगणाणुआ य तंति दिक्षा, तेहि च नि-
तिवज्जातिगण उत्पायविममधुवलकणं पयतिमं लद्धणं
सामिसमाणाओ नत्थं गुं दवालतंगी विवरिया । इत्थेय न-
यरीए भयवओ कषेहिती सिद्धयाराणयउयकमणं खरय-
वेंजेण कखसलाआ उअरिया, तदुअरये य वेण्णवनेण
भयवया चिकारवां मुओ, तेण पखासन्नपवओ बुहा जा-
ओ, अऊ वि तत्थ अंतरालसखिमग्गो दीसइ । तहा इ-
त्थेय पुरीए कलियअमावसाए रयणीए भगवओ निव्वाणुद्वा-
णं मिद्धविद्वोहिं सिरिवाण्णुं धाविं नागमंउं अउज वि धा
उयस्सियलोहा जत्तामहुसयं करिंत, तीए चैव पगरसी देवा-
णुभावेणं क्वा इहिंयजलपुसुमस्त्रियाए दांवि पजलइ तिंलं
विणुा, पुव्वुत्ता य अन्धामयवया इत्थेय नयरे वक्खाणिया,
इत्थेवई भयव संपत्तो सिद्धि, इच्चाइ अ भूयसंविहाणुठाणं
पावापुरीजित्तं ।

“ इय पावापुरिकणो, दीवमहुत्तात्तभणुणरामिजो ।
जिणपहसूरीहिं कओ, डिएहिं विरिदेविगिनयरे ॥ १ ॥
तरेहसत्तासीए, विक्रमवरिसमि भव्वयवहुले ।
पूरसित्तकारसिए, समांथओ एल सत्थिकरो ॥ २ ॥ ”
समातः श्रीअपापावृहत्कहणो, दीपात्सवकहणो वा । ती०
२० कएय ।

पावाइय-प्रावादिक पुं० । प्रकर्णेण मर्यादया वदितुं शीलं ये-
षां ते प्रावादिनः, त एव प्रावादिकाः । यथाऽवस्थितानां अर्थस्य
प्रतिपादनाय वाचदूकैः, आचानाः १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।

पावाउय-प्रावादुक पुं० । प्रवक्ष्यशीलत्वात् प्रावादुकः । सूत्र०
१ श्रु० १ अ० ३ उ० । परमतिनि. सूत्र० २ श्रु० २ अ० । प्रा-
वादुकः पाषाण्डिनः । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । आचा० ।

पावाण-पापान्प-पुं० । साधुधर्मे व्यवस्थिते, नि० कृ० ४ उ० ।
पावाभिगम-पापाभिगम-पुं० । पापमेवांपादयमित्यभिगमे,
प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पावाययण-पापाऽऽयतन-न० । अशुभप्रकृतिवर्धनेना स्था० ।
“ नव पावस्साऽऽययणा पक्खताः । तं जहा-पाण्डिवाए० जाव
परिग्गहे कोहे माणं माया लोहे । ” स्था० ६ डा० ।

पावारग-प्रावारक-पुं० । नेपालाऽऽदिराङ्कवरोमवृहत्कम्बलेपु,
वृ० ३ उ० । नि० कृ० । जा० । जी० ।

पावासुअ-प्रवासिन्-त्रि० । “ प्रवासीसौ ॥ ” ८ । १ । ६५ ॥
इत्यादितर उवम् (पावासुओ) मीपिते, प्रा० १ पाद ।

पाविउण-प्राप्य-अव्य० । समधिगम्येत्यर्थे, पं० व० १ द्वार ।

पाविद्धि पापद्धि-स्त्री० । ऋद्धिविशेषे. “ दाणमोगरहिआ
साया विद्धी अण्णयफला ॥ ” घ० २ अथि० ।

पाविता-प्राप्य-अव्य० । लब्धव्येत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पावियंत-प्राप्यमाण-त्रि० । गम्यमाने, प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

पाविया-पापिका-स्त्री० । दोषवत्याम्, सूत्र० १ श्रु० २ अ०
२ उ० ।

पावीढ-पादपीठ पुं० । “ दुर्गादेवपुद्गवर-पादपतन-पाद-
पीठेऽनन्दे. ” ॥ ८ । २७-० ॥ इति मन्त्रे वल्लैमानस्य सत्वरव्य-
ञ्जनस्य दकारस्य लुग वा । ‘ पावीढं । पाअपीढं । पट्टाऽऽदी,
प्रा० १ पाद ।

पावेसख्य-प्रवेशनक-पुं० । भगवतीनचमशनसत्कृतनीयोदे-
शकं गाङ्गायामिवाचानागरकृतनरकाऽऽदिप्रवेशनविचारं, भ०
८ श० १ उ० ।

तदेव दर्शये-

वंदितु वद्धमाणं, गंगअसुपुद्गमंगपरिमाणं ।

इगजोगे सग भेगा, दुगजोगे भंग इगवीसा ॥ १ ॥

‘ वंदितु ति ’ वन्दित्वा वर्जमानं गाङ्गेयपृष्ठभङ्गपरिमाणं
कथ्यत इति । “ इगजोगं ” अत्रयोगे भङ्गः सप्त सप्त भवन्ति
समसु नरकेषु, एकस्मिन्कस्मिन् अत्रययोगे भङ्गाः २-२१,
तथाथा अत्रयत्रितीययोः १, प्रथमतृतीययोः २, प्रथमचतु-
र्थयोः ३, प्रथमपञ्चम्योः ४, प्रथमषष्ठ्योः ५, प्रथमसप्तम्योः
६, द्वितीयतृतीययोः ७, द्वितीयचतुर्थयोः ८, द्वितीयपञ्च-
म्योः ९, तृतीयपष्ठयोः १०, द्वितीयसप्तम्योः ११, इत्या-
दिभङ्गप्रसारवशाज्जियम् । प्रथमनरकेण सह भङ्गाः ६, द्विती-
येन सह ५, तृतीयेन सह ४, चतुर्थेन सह ३, पञ्चमेन
सह २, षष्ठेन सह १, एवम्-२१ ॥ १ ॥

निगचउजोगे पत्ते-अ भंग पखीस पंचमंजोए ।

इगवीस य छजोए, सग भेगा सत्तए एगो ॥ २ ॥

एकस्मिन्नेकस्मिन् त्रिकयोगे चतुष्कयोगे च प्रत्येकं प्रत्ये-
कं भङ्गाः ३५-३५ भवन्ति । त्रिकयोगे यथा-प्रथम द्वितीय-
तृतीयेषु १, प्रथमद्वितीयचतुर्थेषु २, प्रथमद्वितीयपञ्चमेषु ३,
इत्यादिभङ्गप्रस्ताराज्जियम् । प्रथमेन सह १५, द्वितीयेन सह
१०, तृतीयेन ६, चतुर्थेन ३, पञ्चमेन १, एवम् ३५ । एक-

स्मिन्नेकस्मिन् चतुर्थो भङ्गाः ३५-३५, प्रथमद्वितीयचतुर्थेषु १, प्रथमद्वितीयतृतीयपञ्चमेषु २, प्रथमद्वितीयतृतीयपञ्चमेषु ३, प्रथमद्वितीयतृतीयपञ्चमेषु ४, इत्यादि प्रस्ताववशाज्जेयम् । प्रथमनरकेण सह भङ्गाः २०, द्वितीय २०, तृतीय ४, चतुर्थ १, एवम् ३५ । एकस्मिन्नेकस्मिन् पञ्चयोगे भङ्गाः २१-२१ भवन्ति । प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमेषु १, इत्यादि प्रस्तावज्जेयम् । प्रथम सह १५, द्वितीय सह ५, तृतीय सह १, एवम् २१ । एकस्मिन्नेकस्मिन् पदसंयोगे भङ्गाः ७-७, प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठेषु १, इत्यादि भङ्गप्रस्ताराज्जेयम् । प्रथमनरकेण सह भङ्गाः ६, द्वितीय सह १ एकः । सप्तसंयोगे भङ्गक एक एव प्रथमनरकेण सह, प्रथमद्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठ-सप्तमेषु प्रस्ताराज्जेयम् ॥ २ ॥

अधुना संयोगमधिकृत्याऽऽह-

एगपवेसे सत् य, दुपवेसे सत् ते असंजोगे ।

दुगसंजोगो एगो, भंगगुणा जोग कायवा ॥ ३ ॥

एकप्रवेशे भङ्गाः स्मिन्नेक, द्विप्रवेशेऽसंयोगं भङ्गाः स्मिन्नेक, द्विकयोगे संयोग एक एव । स्थापना चैयम्-

१	१	१
१	१	१

 भङ्गगुणा योगाः कसंख्याः । किमुक्तं भवति ?-यत्र यत्र द्विकयोगाऽऽदिका यावन्तो यावन्तः संयोगा भवन्ति, ते संयोगा भङ्गगुणाः कसंख्या, यस्मिन् यस्मिन् संयोगे यावन्तो यावन्तो भङ्गाः भवन्ति तदगुणाः कसंख्याः ॥ ३ ॥

तिपवेसे इगजोगे, सत् य भंगा इपेव सवन्थ ।

दुगजोगे संजोगा, दो चेव हवति नायवा ॥ ४ ॥

त्रिप्रवेशे 'एकयोगं' असंयोगे भङ्गाः सप्त ७, एवं सर्वत्र चतुःप्रवेशाऽऽदिषु ज्ञातव्यम् । असंयोगे भङ्गाः ७-७,

१	२
१	२

 द्विकसंयोगे द्वौ संयोगौ भवतः ॥ ४ ॥ स्थापना चैयम्-

१	२
१	२

तिगसंजोगे एगो, चउएह य पवेसि तिप्पि दुअजोगा ।

तिप जोगा तिप्पेव य, चउसंजोगो भवे एगो ॥ ५ ॥

त्रिकसंयोग एक एव, स्थापना चैयम्-

१	१	१
१	१	१

 (चउ-एह ति) चतुर्णां प्रवेशे

१	१	१	१
१	१	१	१

 श्रव्यो द्विकसंयोगा

२	२
२	२

 त्रिकसंयोग त्रय भवन्ति, स्थापना चैयम्-

१	१	१
१	१	१

 एव । तद्यथा-

चतुष्कसंयोगे एक एव ॥ ५ ॥ स्थापना चैयम्-

१	१	१	१
१	१	१	१

पंचपवेसि दुजोए, संजोगा इह हवति चत्तारि ।

तिगजोए छजोआं, चउसंजोगा य चत्तारि ॥ ६ ॥

"पंचपवेसि ति" पञ्चानां प्रवेशे

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 चत्वारो द्विकसंयोगा भवन्ति । तद्यथा

त्रिकसंयोगे पद संयोगा भङ्गाः

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 भवन्ति । तद्यथा-

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 चतुष्कसंयोगाश्चत्वारो भवन्ति ॥ ६ ॥ तद्यथा-

इग पंचगमजोगो, छपवेसे पंच हृति दुगजोगा ।

तिगजोगा दस चेव य, चउकसंजोग दस एव ॥ ७ ॥

पञ्चकसंयोगे एक एव, तद्यथा-

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 पटप्रवेशे पञ्च द्विकसंयोगा भवन्ति । तद्यथा-

त्रिकसंयोगा दश भवन्ति । स्थापना चैयम्-

चतुष्कसंयोगा दश भवन्ति । तद्यथा-

संयोगोपादान् उपायमाह-यथा-दश प्रवेशेऽप्यस्तान् बहवः स्थाप्यन्ते अष्टाश्रयः (सप्तः श्रयः) उपरि एक एकः स्थाप्यते । यथा-चतु संयोगे ४-४-७ एव प्रथमो भङ्गः । पञ्चादुद्धृत्यम् १-१-१-७

भङ्गाः सञ्चार्यन्ते १-१-२-६ एव द्वितीयसंयोगः । १-२-१-६-एव तृतीयः संयोगो भवति । २-१-१-६, एव चतुर्थः संयोगः । ततः पञ्चादुपरिस्थ एको निवर्तते, स च पञ्चमप्रादिकश्च, द्वावप्येकत्र कृत्या द्वितीयस्था-ने सञ्चार्यते । स्थापना-१-१-३-४, एव पञ्चमः संयोगः । ततो द्वितीयस्थानान् एकाऽंश संचार्यते १-२-२-४, ततोऽप्युद्धृत्यकः संचार्यते २-१-२-४, तत उपरिस्थ उ-परिस्थ एको निवर्तते स च, द्वितीयस्थानमध्यादिकश्च, द्वा-वपि तृतीय स्थाने संचार्यते १-३-१-४, एव अष्टमः संयोगः । एवमुद्धृत्या संचार्यन्ते, सर्वोपरि गत्वा निवर्तन्ते, अय-स्ताव द्विकाऽऽद्या यत्र वर्तन्ते तन्मध्यादिकेन सटोऽर्थानि संचार्यन्ते, ततोऽप्युद्धृत्यकं तावत्कर्तव्यं यावद्बहव उपरि-स्था भवन्ति, अन्यत्र एक एक एवेति ७-१-१-१, एव नवमो भङ्गः, इत्ये संयोगा उत्पाद्याः ॥ ७ ॥

पशसंजोगा पंच य, छसंजोगो अ टोइ इगु चेव ।

सत्तपवेसि दुजोए, संजोगा इत्थ छचेव ॥ ८ ॥

(पशसंजोग ति) पञ्चसंयोगा

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 पञ्च भवन्ति । सर्वत्र संयोगाः प्र-स्तारवशाज्ज्ञातव्याः । ते चेमे पञ्च कसंयोगाः । स्थापना-

पटसंयोग एक एव । स्थापना-

१	१	१	१	१
१	१	१	१	१

 सप्तप्रवेशे द्विकसंयोगाः पट ॥ ८ ॥ तद्यथा-

तिगसंजोगा पशरस, वीमा पुण हृति चउकसंजोगा ।

पशसंजोगा पशरस, छजोगा हृति छचेव ॥ ९ ॥

त्रिकसंयोगाः पञ्चदश संयोगप्रस्ताराज्ज्ञातव्याः । चतु-संयोगा विशतिर्भवन्ति । पञ्चसंयोगाः पञ्चदश भवन्ति । पदसंयोगाः पद् भवन्ति ॥ ९ ॥

सगजोने इग भंगो, अष्टपवेसे दुजोनें सचेव ।

सिगजोने इगवीस य, चउजोने हुंति पणतीसा ॥३०॥

सससंयोगो भवति एकः, संयोगप्रस्ताराज्जातव्यः-

स्थापना- १ १ १ १ १ १ १ १

अष्टप्रवेशे द्विकसंयोगाः सप्त । तद्यथा-

३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८

 द्विकसंयोगा एकविंशतिभ्यः । तद्यथा-
 न्ति । चतुर्थे पञ्चविंशद् भङ्गा भवन्ति । तद्यथा-एककेन
 संयोग एक, द्वितीयाङ्केन ३, द्विकत्रिकाभ्यां ६, द्विकत्रिक-
 चतुष्केः १०, द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकेः १५, एवं ३५ संयोगा
 भवन्ति ॥ १० ॥

पञ्चोप पणतीसा, इगवीस छजोग सच सगजोए ।

नव पविसि अष्ट दुजोगा, तिग संजोगा य अष्टवीसा ॥ ११ ॥

पञ्चकसंयोगे पञ्चविंशद् ३५, एककेन १, द्विकेन ४ द्विक-
 त्रिकाभ्यां १०, द्विकत्रिकचतुष्केः २०, एवं ३५, भवन्ति ।
 एकविंशतिः पदसंयोगे, एकैव संयोगः १, द्विकेन ५,
 द्विकत्रिकाभ्यां १५ । सप्तसंयोगे सप्त भङ्गाः, तद्यथा-

१	१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	१	२	२
१	१	१	१	२	१	१
१	१	१	२	१	१	१
१	२	१	१	१	१	१
१	२	१	१	१	१	१
२	१	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे द्यौ द्विकसंयोगाः तथा-

३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८

त्रिकसंयोगाः २८ ॥ ११ ॥

छपञ्चा चउजोने, सचरि हवई अ पंचसंजोए ।

छपञ्चा छजोए, अष्टवीसा सप्तसंजोआ ॥ १२ ॥

चतुर्थे पदपञ्चाशद् भङ्गा भवन्ति । पञ्चसंयोगाः सप्ततिः,
 पद संयोगाः पदपञ्चाशद्, सप्तसंयोगाः २८ अष्टविंशतिः,
 एवं सर्वत्र संयोगप्रस्ताराज्जातव्याः ॥ १२ ॥

दसगपवेसे नव दुग-संजोगा तिभि जोगे वसीसा ।

चउसंजोगा चुलसी, पणजोग सयं च छवीसी ॥ १३ ॥

दशकप्रवेशे नव द्विकसं-

३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८

 योगा भवन्ति, तद्यथा-

३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८

 द्विकसंयोगाः ३६ पदविंशद्भवन्ति । चतुष्कसंयोगाः ८४ ।
 पञ्चकसंयोगाः १२६ ॥ १३ ॥

छजोगे १२६ छवीसं, सगजोने हुंति चुलसीई ।

एवं भंगपरुवण, कहिआ तेलोकसीई ॥ १४ ॥

पदसंयोगे १२६ संयोगा भवन्ति । शतशब्दोऽत्रापि धोय्यः ।
 सप्तसंयोगे ८४ चतुरशीतिः भङ्गा जातव्याः ॥ १४ ॥

भंगा अशोमुद्रा खलु, चरिअन्वा य अगगअगओ चेव ।

संजोगा उड्डुहा, दुतिचउपंचादि पि डु चेव ॥ १५ ॥

भङ्गा अशोमुद्राभ्यां, (अगगअग उ ति) अत्रेतिना अ-
 त्रेतिना भङ्गा अत्रतोऽप्रतः संख्यायां, संयोगास्तुष्टिमुखा उ-
 पयुपरि सङ्ख्यायां, संयोगप्रस्ताराज्जातव्याः । " दुतिच-
 उ " इत्यादि ॥ १५ ॥

दुगजोगे एगो, तिजोगि हुंति अ इगाइ अड्ठना ।

चउजोगि इग ति छ हस, पणसर इगवीस अष्टवीसा १६

द्विकसंयोग एककेन सह भङ्ग एक एव द्विकेन सह संयो-
 गा एकः, एवं त्रिकेन १, चतुष्के १, पञ्चकेन १, पदकेन १,
 सप्तकेन १, अष्टकेन, नवकेन १ एक एव संयोग उत्पद्यते । त्रि-
 कसंयोग एककेन सह १, द्विकेन सह संयोगौ २, द्विकत्रि-
 काभ्यां ३, द्विकत्रिकचतुष्केः ४, द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकेः ५,
 द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकपदकेः ६, द्विकाऽऽद्विसप्तान्तैः, एवं द्वि-
 काऽऽष्टपदान्तैः ८, एवं मूढसूच्यं सङ्ख्येयमाणां संयोगा लभ्य-
 न्ते ३६। चतुष्कसंयोग एककेन भङ्गः १, द्विकेन ३, द्विकत्रिका-
 भ्यां ५, एवं द्विकाऽऽद्विचतुष्कान्तैः १०, पञ्चान्तैः १५, पष्ठान्तैः
 २१, सप्तान्तैः २८ । सर्वे चतुरशीतिः ८४ भवन्ति ॥ १६ ॥

चउ दस वीस पणतीसा, छपञ्च पणजुगि छसगजोआ ।

पण पणसर पणतीसा, सचरि छ इगवीस छपञ्चा ॥ १७ ॥

पञ्चकसंयोग एककेन सह १, द्वितीयाङ्केन सह ४, द्विक-
 त्रिकाभ्यां १०, द्विकाऽऽद्विचतुष्कान्तैः २०, द्विकाऽऽद्विपञ्च-
 कान्तैः ३५, द्विकाऽऽद्विपदकान्तैः ४६, सर्वे १२६ । पदसंयोग
 एककेन सह १, द्विकेन सह ५, द्विकत्रिकाभ्यां १५, एवं द्विका-
 ऽऽद्विचतुष्कान्तैः ३५, द्विकाऽऽद्विपञ्चकान्तैः ७०, सर्वे १२६ ।
 सप्तसंयोगे एककेन सह १, द्विकेन ६, द्विकत्रिकाभ्यां २१,
 द्विकत्रिकचतुष्केः सङ्ख्येयमाणाः सह ५६, सर्वे ८४ ॥ १७ ॥

संजोगगुणिअग्रंभा, कायव्या सन्धवेव परिमाणं ।

उत्तरभंगाणं इह, याडुदिहा य कायव्या ॥ १८ ॥

संयोगगुणिता भङ्गाः कल्प्याः, उत्तरभङ्गानां सर्वे परि-
 माणं भवेन्, तद्यथा-एकप्रवेशे भङ्गाः ७, द्विप्रवेशेऽसंयोगे
 भङ्गाः ७, द्विकसंयोग एक एव, द्विकसंयोगे भङ्गाः २१, तै-
 रेको गुणितास्तावन्तः एव भवन्ति २१, सर्वे २८ । त्रिप्र-
 वेशेऽसंयोगे भङ्गाः ७, द्विकसंयोगे द्यौ, सौ भङ्गैरेकविंश-
 त्या गुणितौ जाताः ४२, त्रिकसंयोग एक एव, भङ्गाः ३५ तै-
 र्गुणिताः भङ्गाः ३५ भवन्ति, सर्वे ८४ । चतुष्प्रवेशेऽसंयोगे
 ७, द्विकसंयोगाः ३ भङ्गैरेकविंशत्या गुणिता जाताः ६३,
 त्रिकसंयोगाः ३ भङ्गैः पञ्चविंशत्या गुणिताः १०५, चतुःसं-
 योगे एक एव पञ्चविंशत्या गुणिता जाताः ३५, सर्वे २१० ।
 पञ्चप्रवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ४ भङ्गैरेकविंशत्या गु-
 णिता जाताः ८४, त्रिकसंयोगाः ६ पञ्चविंशत्या गुणिताः २१०,
 चतुःसंयोगाः ४ पञ्चविंशत्या गुणिताः १४०, पञ्चकसंयो-
 ग एक एव, (भङ्गाः २१ तैर्गुणिताः) भङ्गाः २१, सर्वे भ-
 ङ्गाः ४६२ । पदप्रवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ५ (भङ्गाः
 २१ तैः) भङ्गैर्गुणिताः १०५, त्रिकसंयोगाः १०, (भङ्गाः ३५
 तैः) भङ्गैर्गुणिताः ३५०, चतुःसंयोगाः १० पञ्चविंशत्या गु-
 णिताः ३५०, पञ्चकसंयोगाः ५ एकविंशत्या गुणिता जा-
 ताः १०५ । पदसंयोगा एक एव सप्तगुणाः ७, सर्वे भङ्गाः
 ४६४ । सप्तप्रवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ६ एकविंशत्या
 गुणिताः १२६, त्रिकसंयोगाः १५ पञ्चविंशत्या गुणिताः ५२५,
 चतुःसंयोगाः २० पञ्चविंशत्या गुणिताः ७००, पञ्चकसंयो-
 ग १५ एकविंशत्या गुणिताः ३१५, पद संयोगाः ६ भङ्गैः
 सप्तभिर्गुणिताः ४२, सप्तसंयोग एक एव, सर्वे १७१६ ।

उद्दिष्टभंगसंख्या, इम कदिआ धीरपुरिसेहि ॥ २२ ॥

(उद्दिष्ट सि) उद्दिष्टे सति ये पूर्वं भङ्गा अतीतास्त एकत्र करणीयाः, वत्समाने संयोगे ये भङ्गास्तेऽपि तेः संयोगिगुणाः कर्त्तव्याः । किमुक्तं भवति ?—यत्समानाद्भङ्गापूर्वं ये भङ्गा गतास्ते भङ्गास्तस्मिन्प्रतिभिः संयोगिगुणाः कर्त्तव्याः, वत्समाने भङ्गे ये संयोगास्तेऽपि, ते त्रयोऽपि, ते त्रयोऽपि, भेदा एकत्र करणीयाः, एवं कृते सति या संख्या भवति, तत्संख्या भङ्ग इति उद्दिष्टभङ्गसंख्या धीरपुरिसेः कथिता ॥ २२ ॥

जड भंगयसाहारण-संजोगा जे अ तेहि गुणिकण ।

सेसे भंगे मेसिअ, एगीकाऊण सव्वगं ॥ २३ ॥

(जर सि) यदि भङ्गकसाधारणसंयोगाः येऽतीताः गतास्तान् संयोगान् तेः साधारणभङ्गैरिद्विविधगुणिसाधारणभङ्गैरुपयित्वा 'शेषान्' वत्समानसम्बन्धिन उन्मेषभेदान् मेसयित्वा पञ्चात्पूर्वमुपभान् भङ्गान् भङ्गकसाधारणसंयोगांश्चेत्कर्तव्यं वक्तव्यमेतावत्संख्याकोऽयं भङ्गः । अष्टप्रवेशमाश्रित्यादाहरणमाह—केनाऽपि पृथम् $\frac{१}{२} \times \frac{१}{२} = \frac{१}{४}$ अयं भङ्गः कतिथः ? तदा गणनीयं, गणने एकोनविंशतसंयोगं भङ्गो वर्तते । कथम् ? अष्टाविंशतिभेदा गतास्ते संयोगगुणाः कर्त्तव्याः पञ्चाविंशद् गुणाः कर्त्तव्याः, गुणजाज्ञाताः ६००, विंशतितमः संयोग एकोनविंशत्तमं भङ्गं वर्तते, एकत्र करणे जाते सङ्ख्यं पूर्वं येऽतीताः ते अत्रसंयोगे ७, द्विकसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, सर्वे एकीकरणे जाता भङ्गानां १८८६ अष्टादशशतान्येकोनवतिभः, तदा कथनीयं सैकोनवत्पञ्चादशशततमो भङ्गः । यथा केनचित् पृथमम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{२} = \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ?—तदाऽत्र भङ्गाः २० गताः, संयोगिगुणिताः (३५ गुणिताः) जाताः ७००, एकविंशतितमं भङ्गं षोडश संयोगा अतीता गतास्ते त्रिसाधारणत्वान् विमिगुणिता जाताः ४८, सप्तदश संयोगे द्वितीयो भङ्गस्ताभ्यां सह जाताः ५०, सप्तशतैः सह जाताः साधारानि सप्तशतानि ७५०, पूर्वमसंयोगे ७, द्विसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, अतीतास्तेऽपि ८८६ मध्ये लेप्याः सधे जाताभि सैकोनवत्पञ्चादशशतानि षोडश शतानि तदा कथनीयमयं सैकोनवत्पञ्चादशशततमो भङ्गः । तृतीयमुदाहरणम्—केनचित्पृथमम् $\frac{१}{२} \times \frac{१}{२} = \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ? तदा दृश्यते, अत्र सप्तमसंयोगं चतुर्थो भङ्गोऽयम्, अत्र पदसंयोगा अतीताः ते पदसाधारणत्वान् पङ्कगुणाः कियन्ते, जाताः ३६, सप्तमे संयोगे चतुर्थो भङ्गो वर्तते अतस्तेऽपि मध्ये लेप्याः जाताः ४०, तदा कथनीयमयं चत्वारिंशततमो भङ्गः, एवं सर्वत्रोद्दिष्टभङ्गा आनेतव्याः । शेषं सुगमम् । एवं संख्यायामात्मसंख्यायामां च संयोगा ज्ञातव्याः । यत्र यत्र ये ये उत्पद्यन्ते तत्र तत्र ते उत्पद्याः स्मृतास्तेविस्तारबाहुल्यगत्र लिखिताः । श्रीमन्नवपङ्कनयनशतं ३२ द्वाविंशतमोदेशकाद्यमधिकारोऽस्तेऽस्ते ॥ २३ ॥

इय भंगियसुअभण्णे, नासंति अ धोरोणउवसग्गा ।

पावंति अ सुहसंपय, सिवं च देवत्तणं एहि ॥ २४ ॥

सिरिभेदनापपंडिअ—सीसेण सिरिविजयनापधेरण ।

रदयं एयं सुत्तं, नियसरण परेसिं हिअमट्ठं ॥ २५ ॥

अनयोप्योष्या सुगमा ॥ २४ ॥ २५ ॥ इति गात्र्येयपृष्ठभङ्गाकवचुरिः पन्थासध्रीविजयगणिना कृता समाप्ता ।

अथ गात्र्येयभङ्गप्रस्तारो लिख्यते—

एक एकसंयोगे भङ्गाः ७, प्र० १, द्वि० २, तृ० ३, च० ४, पं० ५, ष० ६, स० ७ । द्विकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० १, प्र० तृ० २, प्र० च० ३, प्र० पं० ४, प्र० ष० ५, प्र० स० ६, द्वि० तृ० ७, द्वि० च० ८, द्वि० पं० ९, द्वि० ष० १०, द्वि० स० ११, तृ० च० १२, तृ० पं० १३, तृ० ष० १४, तृ० स० १५, च० पं० १६, च० ष० १७, च० स० १८, पं० ष० १९, पं० स० २०, ष० स० २१ । त्रिकसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० १, प्र० द्वि० च० २, प्र० द्वि० पं० ३, प्र० द्वि० ष० ४, प्र० द्वि० स० ५, प्र० तृ० च० ६, प्र० तृ० पं० ७, प्र० तृ० ष० ८, प्र० तृ० स० ९, प्र० च० पं० १०, प्र० च० ष० ११, प्र० च० स० १२, प्र० पं० १३, प्र० पं० १४, प्र० पं० १५, प्र० ष० १६, प्र० ष० १७, प्र० ष० १८, प्र० ष० १९, प्र० स० २०, प्र० स० २१, प्र० स० २२, प्र० स० २३, प्र० स० २४, प्र० स० २५, प्र० स० २६, प्र० स० २७, प्र० स० २८, प्र० स० २९, प्र० स० ३०, प्र० स० ३१, प्र० स० ३२, प्र० स० ३३, प्र० स० ३४, प्र० स० ३५ । चतुष्कसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० तृ० च० १, प्र० द्वि० तृ० पं० २, प्र० द्वि० तृ० ष० ३, प्र० द्वि० तृ० स० ४, प्र० द्वि० च० पं० ५, प्र० द्वि० च० ष० ६, प्र० द्वि० च० स० ७, प्र० द्वि० पं० ष० ८, प्र० द्वि० पं० स० ९, प्र० द्वि० ष० १०, प्र० द्वि० ष० ११, प्र० द्वि० ष० १२, प्र० द्वि० च० १३, प्र० द्वि० च० १४, प्र० द्वि० च० १५, प्र० द्वि० च० १६, प्र० द्वि० च० १७, प्र० द्वि० च० १८, प्र० द्वि० च० १९, प्र० द्वि० च० २०, प्र० द्वि० च० २१, प्र० द्वि० च० २२, प्र० द्वि० च० २३, प्र० द्वि० च० २४, प्र० द्वि० च० २५, प्र० द्वि० च० २६, प्र० द्वि० च० २७, प्र० द्वि० च० २८, प्र० द्वि० च० २९, प्र० द्वि० च० ३०, प्र० द्वि० च० ३१, प्र० द्वि० च० ३२, प्र० द्वि० च० ३३, प्र० द्वि० च० ३४, प्र० द्वि० च० ३५ । पञ्चकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० तृ० च० १, प्र० द्वि० तृ० च० २, प्र० द्वि० तृ० च० ३, प्र० द्वि० तृ० च० ४, प्र० द्वि० तृ० च० ५, प्र० द्वि० तृ० च० ६, प्र० द्वि० तृ० च० ७, प्र० द्वि० तृ० च० ८, प्र० द्वि० तृ० च० ९, प्र० द्वि० तृ० च० १०, प्र० द्वि० तृ० च० ११, प्र० द्वि० तृ० च० १२, प्र० द्वि० तृ० च० १३, प्र० द्वि० तृ० च० १४, प्र० द्वि० तृ० च० १५, प्र० द्वि० तृ० च० १६, प्र० द्वि० तृ० च० १७, प्र० द्वि० तृ० च० १८, प्र० द्वि० तृ० च० १९, प्र० द्वि० तृ० च० २०, प्र० द्वि० तृ० च० २१, प्र० द्वि० तृ० च० २२, प्र० द्वि० तृ० च० २३, प्र० द्वि० तृ० च० २४, प्र० द्वि० तृ० च० २५, प्र० द्वि० तृ० च० २६, प्र० द्वि० तृ० च० २७, प्र० द्वि० तृ० च० २८, प्र० द्वि० तृ० च० २९, प्र० द्वि० तृ० च० ३०, प्र० द्वि० तृ० च० ३१, प्र० द्वि० तृ० च० ३२, प्र० द्वि० तृ० च० ३३, प्र० द्वि० तृ० च० ३४, प्र० द्वि० तृ० च० ३५ । षड्कसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० तृ० च० १, प्र० द्वि० तृ० च० २, प्र० द्वि० तृ० च० ३, प्र० द्वि० तृ० च० ४, प्र० द्वि० तृ० च० ५, प्र० द्वि० तृ० च० ६, प्र० द्वि० तृ० च० ७, प्र० द्वि० तृ० च० ८, प्र० द्वि० तृ० च० ९, प्र० द्वि० तृ० च० १०, प्र० द्वि० तृ० च० ११, प्र० द्वि० तृ० च० १२, प्र० द्वि० तृ० च० १३, प्र० द्वि० तृ० च० १४, प्र० द्वि० तृ० च० १५, प्र० द्वि० तृ० च० १६, प्र० द्वि० तृ० च० १७, प्र० द्वि० तृ० च० १८, प्र० द्वि० तृ० च० १९, प्र० द्वि० तृ० च० २०, प्र० द्वि० तृ० च० २१, प्र० द्वि० तृ० च० २२, प्र० द्वि० तृ० च० २३, प्र० द्वि० तृ० च० २४, प्र० द्वि० तृ० च० २५, प्र० द्वि० तृ० च० २६, प्र० द्वि० तृ० च० २७, प्र० द्वि० तृ० च० २८, प्र० द्वि० तृ० च० २९, प्र० द्वि० तृ० च० ३०, प्र० द्वि० तृ० च० ३१, प्र० द्वि० तृ० च० ३२, प्र० द्वि० तृ० च० ३३, प्र० द्वि० तृ० च० ३४, प्र० द्वि० तृ० च० ३५ ।

अथ संयोगप्रस्तारे लिख्यते—एकस्य प्रवेशे भङ्गाः ७, १-१-१-१-१-१-१। द्विप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ७। त्रिकसंयोगिकभङ्गः १।

[illegible][illegible]

चतुष्कसंयोगिकभङ्गाः १०-	<table border="1"> <tr><td>११</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> </table>	११	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	पञ्चकसंयोग भङ्गाः ४-	<table border="1"> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> </table>	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	षट्कसंयोग एक एव		
११	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																			
१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																			
१४	१४	१४	१४	१४																																						
१४	१४	१४	१४	१४																																						
१४	१४	१४	१४	१४																																						
१४	१४	१४	१४	१४																																						
भङ्गाः १-	<table border="1"> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> </table>	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	सप्तप्रवेश ५संयोग-	<table border="1"> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> </table>	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	कभङ्गाः ७ । सप्तप्रवेशे
१४	१४	१४	१४	१४																																						
१४	१४	१४	१४	१४																																						
१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																				
१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																				
१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																				
१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४																																				
द्विकसंयोगिकभङ्गाः ३,	<table border="1"> <tr><td>१४</td><td>२४</td><td>२४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr> <tr><td>१४</td><td>१४</td><td>२४</td><td>२४</td><td>१४</td></tr> </table>	१४	२४	२४	१४	१४	१४	१४	२४	२४	१४																															
१४	२४	२४	१४	१४																																						
१४	१४	२४	२४	१४																																						

सप्तप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः १५.

सप्तप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः २०.

सप्तप्रवंशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः १५

सप्तप्रवेशे पदमंयांगिभङ्गाः ६

अष्टप्रवर्शे त्रिकसंयागिभङ्गाः २१

अष्टप्रवंशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ३५

अष्टप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ३५ ।

अष्टप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः २१ ।

१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	३
१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	३
१	१	१	२	१	१	१	१	२	१	१	२	१	२	३
१	१	२	१	१	१	१	१	२	१	१	२	१	२	३
१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	१	२	१	२	३
२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

अष्टप्रवेशे सप्तसंयोगिभङ्गाः ७ ।

१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	२	१
१	१	१	२	१	१
१	२	१	१	१	१
२	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ ।

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः २८ ।

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः =

१	२	३	४	५	६	७	८
८	७	६	५	४	३	२	१

१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५	१	२	३	४	५	६	७
१	२	१	२	१	३	२	१	३	४	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१
७	६	५	४	३	२	१	३	४	५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४

नवप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ५६ ।

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	१	२	३	४	१	१	२	३	४	५	१
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	२	१	१	५	४	३	२	६	५	४	३
६	५	४	५	४	३	२	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३
३	४	५	६	५	४	३	२	३	२	३	२	३	२	४	३	२	५	४	३	२	१
२	१	५	४	३	२	१	२	१	३	२	१	३	२	४	३	२	५	४	३	२	१
२	२	१	१	१	१	१	६	५	४	३	२	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३
२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ७०.

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	१	२	३	४	१	१	२	३	४	५	१
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	२	१	१	५	४	३	२	६	५	४	३
६	५	४	५	४	३	२	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	१	२	३	४	१	१	२	३	४	५	१
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	२	१	१	५	४	३	२	६	५	४	३
६	५	४	५	४	३	२	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

नवप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः ५६.

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	१	२	३	४	१	१	२	३	४	५	१
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	२	१	१	५	४	३	२	६	५	४	३
६	५	४	५	४	३	२	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

१	२	१	२	२	३	१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५	१
२	१	२	३	२	३	१	१	२	१	३	२	१	२	३	४	१	३	२	३	४	५
३	२	३	४	३	४	१	१	३	२	४	३	२	३	४	५	१	४	३	४	५	६
४	३	४	५	४	५	१	१	४	३	५	४	३	४	५	६	१	५	४	५	६	७

नक्षप्रवेशे सप्तसंयोगिभङ्गाः २८ ।

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85															

दशकप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ । दशकप्रवेशे द्विकसंयोगिभङ्गाः ६ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	५	७	६	५	४	३	२	१

वृशक्रप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः ३६ ।

[illegible]

दशकप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ८४ ।

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे पञ्चमंयेगिभङ्गाः १२६ ।

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	5
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	---

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः १२६,

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible][illegible]

दशप्रवेशे सप्तसंयोगभङ्गाः ८४ ।

[illegible]

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५	११६	११७	११८	११९	१२०

एकप्रवेशे भङ्गाः ७, द्विप्रवेशे भङ्गाः ५७, तन्मध्येऽसंयोगिकभङ्गाः ७, द्विकसंयोगिकभङ्गाः २१ ।

त्रिप्रवेशे भङ्गाः ८४, असं ७, द्विकसं ४२, त्रिकसं ३५ ।

चतुःप्रवेशे भङ्गाः २१०, असं ७, द्वि ६३, त्रि १०५, च ३५ ।

पञ्चप्रवेशे भङ्गाः ४६२, असं ७, द्वि ८४, त्रि २१०, च १४७, पं २१ ।

षट्प्रवेशे भङ्गाः ६५४, असं ७, द्वि १०५, त्रि ३५०, च ३५०, पं १०५, ष ७ ।

सप्तप्रवेशे भङ्गाः १०१६, असं ७, द्वि १२६, त्रि ५२५, च ७००, पं ३१५, ष ४२, स १ ।

अष्टप्रवेशे भङ्गाः ३००३, असं ७, द्वि १४७, त्रि ७३५, च १२२५, पं ७३५, ष १४७, स ७ ।

नवप्रवेशे भङ्गाः ५००५, असं ७, द्वि १६८, त्रि ६८०, च १६६०, पं १४७०, ष ३६२, स २८ ।

दशप्रवेशे भङ्गाः ८००८, असं ७, द्वि १८९, त्रि १२६०, च २६४०, पं २६४६, ष ८८२, स ८४ ।

०:४:०

पात्रोत्तरय-पात्रोत्तर-त्रि० । पात्रात् पात्रोत्तरः साध्यानुष्ठानात् हिंसाऽनुत्तानादप्रकृष्टादुत्तरतः पात्रोत्तरतः । त्यक्-पात्रे, आचा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

षाम-दृश-आ० । प्रसंगे, "दृशो निश्चल-वेच्छावयच्छा-वयञ्ज-वज्ज-सञ्चव-देकलो अक्षलावकलावकञ्ज-पुलाएपुल-ए-निवाञ्ज-पासा-पासा" । ८५ । १८१ ॥ इति दृशपात्रोः 'पास' आदेशः । 'पासह' पश्यति । आ० ४ पा० । "पासिमं दक्षिणं लां ।" "पासिमं" इत्यादि युक्तमुद्देशकाऽऽदेशरभ्यान्तर-मन्त्रं याचतामिममर्थं पश्य परिच्छिन्धि कस्यैवाकन्यतया विवेकेनावधारय कोऽसौ द्रव्यभूतो-सृष्टिगमनयोग्यः साधुरित्यर्थः । आचा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । "वाहिं दक्षिणं आयास्वाहं पासह-देवेण वि, सञ्चव वि ।" स्था० २ आ० १ उ० । पात्र-पुं० । पात्रयति वधानीति पाशः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । "परिसरे पासो ।" पा० ना० १३६ गाथाः पुत्रकलत्रधनप्रमुखधन्ये, उक्तं ४ अ० । प्रश्न० । गलपन्नाऽऽदौ, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० ७ उ० । रज्जुधन्ये, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । संयमप्रवृत्तिं प्रति स्वान्तर्यामिपरोक्षिनि, उक्तं ४ अ० । ध्रु० । वधनविशेषं, प्रश्न० ४ आ० १० आ० । मिथ्यात्वाऽऽदिपु धर्महेतुषु, व्य० १ उ० । अविद्या केदन्तिनां, क्रेशः सांख्यानां, कर्म जैनानाम्, आदिशब्दाद्वासना सौगन्धानाम्, पाशः शब्दानाम् । (१६ कोटि) आ० २६ आ० । सृतेपकरणे, जं ३ वक्त० । अत्यन्तपारवश्य-हेतो कलत्राऽऽदिऽसंख्ये, उक्तं ६ अ० ।

पार्श्व-त० । समीपे, उक्तं २४ अ० । वामदक्षिणभागे, प्रव० २ आ० । सूत्र० । स्वनामभ्याने तीर्थकरे, आच० ।

सर्पं सत्ये जगृहीत्, तं पासइ तमसि तेन पासजिह्वो १०६१ इत्याशीं पासो ति, तत्र पूर्वोक्तपुष्टिकलापादेव पश्यति सर्वैर्भावानिति पार्श्वः । पश्यक इति चान्दः । तस्य सञ्चऽवि

सत्यभावाणं जायता पासमा यति सामर्थ्ये विमेषो पुण-व्याख्या- (गाहं), गम्भय भगवन्ते तेलोक्तबंधव सलसिर-णां सयणिजं निविज्जये माया से सुविणे दिट्ठमि, तदा अधकारे सयणिज्जगयाए गम्भयभावेण य एतं सयं पासिज्जं रणो सयणिज्जे गिगमा बाहा चडाविया, भलि-ओ य-एस सणो वरुवर, रक्षा भणिय-कहं जाणमि ? , भणह-वेच्छामि, दीवपण पलोआ, दिट्ठो य सणो, रणगा चिता गम्भस्स एसो अइसयणहावो जेण एरिमे तिमि-मधयति पासह, तेण पासो नि गामं कयं । आच० १ अ० । पश्यति सर्वैर्भावानिति निरुक्तापार्श्वः । तथा गम्भे भगवति जनन्या निशि गृणीयस्य पार्श्वे अभ्यकते सर्पे एह इति गर्भानुभावोऽयमिति मन्वा पश्यतीति पार्श्वः । ध्रु० २ अ० । अत्यामवमर्गस्य भरतस्रजं त्रयोविंशे तीर्थकरे, अत्रु० । स० । आ० सू० ।

अथ जन्ममप्यमोक्तुष्टावनामः श्रीपार्श्वदेवचित्रमाह-तेषां कालेषां तेषां ममपणं पासं अरहा पुरिमादाशीए पंचविमाहे हुत्था । तं जहा विसाहाहिं चुए चइता गम्भं वकंते विसाहाहिं जाए, विसाहाहिं मुंटे भविता अग्राआओ अणगारिअं पव्वइए, विसाहाहिं अण्णते अणुत्तरे निव्वा-पाए निरावरणं कसिण्णे पडिपुत्ते केवलवरणाणदंमणे स-मुपपे विसाहाहिं परिनिवुडे ॥१४६ ॥

(तेषां कालेषां इत्यादि) तस्मिन्काले (तेषां ममपणं) तस्मिन् समये (पासे अरहा पुरिमादाशीए) पार्श्वनामा अहं पुरुषश्चासौ आदानीयश्च आदेववाक्यतया आदेयनामतया च पुरुषादानीयः पुरुषप्रधान इत्यर्थः । (पंचविसाहे होत्था) पञ्च कदराणकानि विशालायां, (पञ्चविंशं) अभयत् (तं जहा)-तद्यथा- (विसाहाहिं चुए, चइता गम्भं वकंते) विशालायां च्युतः, च्युत्वा गर्भं उत्पन्नः १ (विसा-

हाहिं जाए) विशाखायां जातः २ (विसाहाहिं मुंडे भवि-
त्ता) विशाखायां मुण्डो भूत्वा (अगाराओ अशगरियं प-
व्वए) अगाराओपक्कय साधुनां प्रतिपद्यः ३, (विसाहा-
हिं अण्ते अशुत्तरं निव्वासाए) विशाखायां अन्नते अनुप-
ते निव्वांघाते (निरावरणे कसिणे पडिपुणे) समस्याऽऽवर-
णरहिते समस्ते प्रतिपूणे (केवलवचनाश्रयस्य समुपपन्नं)
एवंविधे केवलवचनाश्रयस्य समुपपन्ने ४, (विसाहाहिं परि-
निव्वुडे) विशाखायां निर्वाणं प्राप्तः ५, ॥ १४६ ॥

च्युतिः-

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादाणीए जे
से गिम्हाणं पदमे मासे पदमे पक्खे चित्तवहुले तस्स ये
चित्तवहुलस्स चउत्थीपक्खेणं पाणयाओ कप्पाओ वीसं
सागरोवपट्टिइयाओ अशुत्तरं चयं चइत्ता इहेव जंबुदीवे
दीवे भारहे वासे वाशारसीए नयरीए आसमेणस्स रओ
वम्माए देशीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसिं विसाहाहिं न-
क्खत्तेणं जोगमुवागएणं आहारवक्कीए भववक्कीए सरी-
रवक्कीए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ १५० ॥

(ते णं काले णं) तस्मिन् काले (ते णं समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादाणीए) पाम्भेऽर्हन् पुत्रपा-
दानीयः (जे से गिम्हाणं पदमे मासे) योऽस्ती उत्प-
कालस्य प्रथमो मासः (पदमे पक्खे) प्रथमः पक्षः (चि-
त्तवहुलं) चैत्रस्य बहुलपक्षः (तस्स णं चित्तवहुलस्स च-
उत्थीपक्खेणं) तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीविधवे (पाण-
याओ कप्पाओ) प्राणननामकान् दशमकलपात्, कीट-
शास्त्रीयः- (वीसं सागरोवपट्टिइयाओ) विशालसागरोपस्थि-
तिः आशुःप्रमाणं यत्न, ईदृशात् (अशुत्तरं चयं चइत्ता)
अनन्तरं दिव्यशरीरं त्यक्त्वा (इहेव जंबुदीवे दीवे) अ-
स्मिन्नेव जम्बुद्वीपे द्वीपे (भारहे वासे) भरतक्षेत्रे (वा-
शारसीए नयरीए) वाराणस्यां नगर्यां (आसमेणस्स र-
ओ) अश्वमेधस्य राक्षः (वामाए देशीए) वामायाः दे-
व्याः (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसिं) पूर्वोपररात्रिसमये, म-
ध्याह्नाय इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं)
विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमुवागेन सति (आहारवक्की-
ए) दिव्याऽऽहारव्यागेन (भववक्कीए) दिव्यभवव्यागेन
(सरीरवक्कीए) दिव्यशरीरव्यागेन (कुच्छिसि गम्भत्ताए
वक्कंते) कुक्षौ गर्भनया व्युत्क्रान्त उत्पन्नः ॥ १५० ॥

च्यवननामम्-

पासे णं अरहा पुरिसादाणीए तिस्राणोवगए आवि हुत्था ।
तं जहा-चइस्सामिं सि जाणइ, तेषां चैव अभिलावेणं सु-
विण्हइसाविहाणेणं सवणं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठा०
जाव सुहं सुहेणं तं गम्भं परिवहइ ॥ १५१ ॥

(पासे णं अरहा पुरिसादाणीए) पाम्भेऽर्हन् पुत्रपादानी-
यः (तिस्राणोवगए आवि हुत्था) तिस्रानोपगत आसीत् ।
(तं जहा) तद्यथा- (चइस्सामिं सि जाणइ) व्याख्ये इ-
ति जानामि (तेषां चैव अभिलावेणं) तेनैव पूर्वोक्तपा-
ट्टेन (सुविण्हइसाविहाणेणं) स्वप्नदर्शनस्वप्नकलपप्र-
५६५

प्रमुखम् (सव्यं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठा) सर्वं वा-
च्यं यावत् निजं गृहं वामादेवी प्राविशत् (जाव सुहं
सुहेणं तं गम्भं परिवहइ) यावत् सुखं सुखेन तं गम्भं परिपाल-
यति ॥ १५१ ॥

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादाणीए
जे से हेमंताशं दुष्से मासे तच्चे पक्खे पोसइवहुले तस्स
णं पोसवहुलस्स दसमीपक्खेणं नवरहं मासाणं बहुपडि-
पुआणं अट्ठड्डमाणं राइदिआणं विड्कंताणं पुव्वरत्तावरत्त-
कालसमयसिं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आरो-
ग्मारोगं दारयं पयाया ॥ १५२ ॥

(तेषां कालेषां) तस्मिन् काले (तेषां समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादाणीए) पाम्भेऽर्हन् पुत्रपा-
दानीयः (जे से हेमंताशं) योऽस्ती शीतकालस्य (दुष्से
मासे तच्चे पक्खे) द्वितीया मासः तृतीयः पक्षः (पोसव-
हुलं) पौषबहुलः (तस्स णं पोसवहुलस्स दसमीपक्खेणं)
तस्य पौषबहुलस्य दशमीदिवसे (नवरहं मासाणं) नवसु
मासेषु (बहुपडिपुआणं) बहुमतिपूर्णेपु सन्त्यु (अट्ठड्डमा-
णं राइदियाणं) अर्धाष्टसु च अष्टोरात्रेषु (विड्कंताणं)
व्यतिक्रान्तेषु सन्त्यु (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसिं) पूर्वोप-
ररात्रिसमये, मध्याह्नाय इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोग-
मुवागएणं) विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगं उपागते सति
(आरोग्मारोगं दारयं पयाया) आरोग्या वामा आरोग्यं
दारकं प्रजाता ॥ १५२ ॥

जे रयसिं च णं पासे अरहा पुरिसादाणीए जाए, सा
णं रयसीं बहूहिं देवहिं य देवीहिं य० जाव उप्पिजलभू-
आ कहकहगभूआ आवि हुत्था ॥ १५३ ॥

(जे रयसिं च णं) यस्यां रजन्यां (पासे अरहा पुरिसादा-
णीए जाए) पाम्भेऽर्हन् पुत्रपादानीयः जातः (सा णं
रयणीं बहूहिं देवहिं य देवीहिं य) सा रजनी बहुभिः देवैः
देवीभिश्च कृत्वा (जाव उप्पिजलमाणभूआ) यावत् भृशं
आकुला इव (कहकहगभूआ आवि हुत्था) अव्यक्तवच-
कोलाहलमयी अभवत् ॥ १५३ ॥

सेसं तेहव, नवरं जम्म णं पासामिलावेणं भाणियव्वं०
जाव तं होउ णं कुमारं पासिं नामेणं ॥ १५४ ॥

(सेसं तेहव, नवरं पासामिलावेणं भाणियव्वं) शयं ज-
न्मोत्सवाऽऽदि तथैव पूर्ववत्, परं पाम्भोभिलागेन भाणितव्यं
(जाव तं होउ णं कुमारं पासिं नामेणं) यावत् तस्मात् भ-
वतु कुमारः पाम्भेऽनाम्ना कृत्वा । तत्र प्रसौ गर्भस्थे सति
शयनीयस्थो माना पाम्भे सर्वज्ञं कृष्णसं पदशः ततः पा-
म्भे इति नाम कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तः । तथैवम्- " पावी-
भिरिन्द्राऽऽदिप्राभि-लोक्यमानो जगत्पतिः । नयहस्तप्रमाणा-
ङ्गः क्रमादाय च यौवनम् ॥ १ ॥ " ततः कुशस्थलेशः प्रसेन-
जिन्नुपपुत्रो प्रमावतानाम्नी कनीम् आग्रुष पित्रा परिखा-
यितः, अम्येचुर्योवाहस्यः स्वामी एकस्यां दिशि गच्छन्ः पु-
त्र्याऽऽदिपुत्रोपकरणसहितोद्गारागश्च निरीक्ष्य एते क गच्छ-

पास

नीति कश्चित्पक्व, स आह, प्रभो ! कुत्रचित्शिवेशे वा-
स्तव्या दृष्टिर्वा नृत्तमातापितृको ब्राह्मणपुत्रः कृपया लोकै-
र्जीविनः कमंडनामा, स च एकदा रत्नोऽभ्यर्चयभूयितान् ना-
गरान् वीक्ष्य अहो एतत्प्राज्ञममृतपसः फलमिति विचि-
न्त्य पञ्चाग्न्यादिमहाकषाधी तपस्वी जातः, सोऽयं पुर्या व-
हिरागतोऽस्मि तं पूजितुं लोका गच्छन्तीति निश्चय्य प्र-
भुरपि सपरिचारस्ते द्रष्टुं ययौ । तत्र काष्ठान्दर्शनं महा-
सर्पे हानेन विहाय करुणासमुद्रो भगवानाह-अहो मूढ-
तपस्विन ! किं द्यां विना वृथा कष्टं करोषि, यतः-“ कृपा-
नदीमहानीर, सर्वे धर्मोस्तुल्यकुलाः । तस्यां शोणमुपेतायां,
कियञ्मन्ति ते विष्णुः ? ॥ १ ॥ ” इत्याकर्ण्य कुतः कमंडो-
ऽवोचत्-राजपुत्रा हि गजाश्वाऽऽदिक्रीडां कर्तुं जानन्ति, ध्वे-
तु ध्वं तपोधना एव जानीमः । ततः स्वामिनाऽग्निकुरङ्गात्
ज्वलकाष्ठम् आकृष्य कुटरेण क्रिया कृत्वा च तापव्याकु-
लः सपौ निष्कासितः, स च भगवन्नित्यपुरुषमुखात्म-
स्कारान् प्रत्याक्यान् च निशम्य तत्त्वज्ञं विषय धरण्यन्दो
जातः, अहो हामीनि जनेः स्तुयमानः स्वामी स्वयुहं ययौ,
कमंडोऽपि तपस्तप्या मेघकुमानेषु मेघमाली जातः ॥ १५४ ॥

पासे शं अरहा पुरिसादाणीय दक्षे दक्षपइने पडिरुवे
अझीए भइए विलीए, तीमं वासाई अगास्वाममञ्जे व-
सित्ता पुणरावि लोयंतिएहि जिअकपिपहि देवेहि ताहि
इट्ठहि० जाए एवं बयासी ॥ १५५ ॥

(पासे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वे अर्धेन पुन-
पासीयः (दक्षे दक्षपइने) दक्षः दक्षप्रतिज्ञः दत्ता
प्रतिज्ञा यस्य (पडिरुवे अझीए भइए विलीए) रूपवान्
गुणैरालिङ्गितः भद्रकः विनयवान् (तीमं वासाई अगा-
स्वाममञ्जे वसित्ता) प्रिशद्वीपे गृहस्थावस्थायां स्थित्वा
(पुणरावि लोयंतिएहि) पुनरपि लोकात्मिकाः (जि-
अकपिपहि देवेहि) जीनकरित्यकाः देवाः (ताहि इट्ठ-
हि जाए एवं बयासी) तामिः इष्टाभिवार्गिः यावत् ए-
वम् अवादिषुः ॥ १५४ ॥

“ जय जय नंदा, जय जय भद्रा, ” ० जाव जयजयमई
पडंजंति ॥ १५६ ॥

(जय जय नंदा जय जय भद्रा जाव जयजयमई पडं-
जंति) जयजयवान् भव, हे समुद्रिमन ! जयजयवान् भव,
हे कल्याणवन् ! यावत् जयजयशब्दे प्रयुज्यन्ति ॥ १५६ ॥

पुर्वि पि शं पासम् अरहओ पुरिसादाणीयस्स माणु-
स्सगाओ गिहत्यधम्माओ अणुत्तरे अहांइए तं चेव
सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता जे से हेमंताणं दूव
मासे तबे पक्खे पासवहुले तस्स शं पासवहुलस्स इका-
रीसिदिवसेणं पुव्वहकालसपयं विमालाए गिविआए
सदेवमणुआसुराए परिमाए समणुग्गम्मपासमंगे तं चेव
सव्वं, नवरं वाणारिं नयरं मञ्जे मञ्जेणं निग्गच्छइ,
निग्गच्छिता जेणव आसमपए उज्जाणे जेणव अमोग-
वरपायवे तेषेव उवागच्छइ, उवागच्छिता अमोगवरपा-

यवस्स अहे सीयं ठांइ, ठांइत्ता सीयाओ पक्कोरइ, पक्कोर-
इत्ता समयेव आभरणमल्लालंकारं ओमुअइ, ओमुअइत्ता
सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ, करइत्ता अट्ठमेणं भत्तेणं
अपाणएणं विमाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवावएणं एणं दे-
वदसमादाय तिहिं पुरिससएहिं सदिं मुंडं भविता आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए ॥ १५७ ॥

(पुर्वि पि शं पासम् अरहओ पुरिसादाणीयस्स) कृ-
र्वमपि पार्श्वस्य अर्धतः पुरादाणीयस्य (माणुस्सगा-
ओ) मनुष्ययोग्यान् (गिहत्यधम्माओ) गृहस्थधर्मात्
(अणुत्तरे अहांइए) अतुल्यम उपयोगाऽऽमकम् अवधिष्ठान-
मभूत् (तं चेव सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता) तदेव सर्वं पूर्वोक्तं वाच्यं, यावत् धनं गोप्त्रिणां विषय
दत्त्वा (जे से हेमंताणं) योऽसी शीतकालस्य (दूव्वे
मासे तच्चे पक्खं) द्वितीयां मासः नृतीयः पक्षः (पासव-
हुलं) पौषस्य कृष्णपक्षः (तस्स शं पासवहुलस्स इका-
रीदिवसेणं) तस्य पौषवहुलस्य एकादशीदिवसे (पुव्वह-
कालसमयं) पूर्वोक्तकालसमये प्रथमप्रहरं (विमालाए
निविआए) विशालायां नाम शिविकायां (सदेवमणु-
आसुराए) देवमनुष्यासुसहितया (परिमाए स-
मणुग्गम्मपासमंगे) पर्यदा समनुगम्यमानं प्रभुमनः (तं
चेव सव्वं नवरं) सर्वं तदेव पूर्वोक्तं वाच्यम्, अयं विशेषः-
(वाणारिं नगरं मञ्जे मञ्जेणं निग्गच्छइ) वाणारस्या
नगरां मध्यभोगेन निर्गच्छति (निग्गच्छिता) नित्यं (जे-
णव आसमपए उज्जाणे) यत्रैव आश्रमपदानमकमुद्यानम्
(जेणव अमोगवरपायवे) यत्रैव अशोकनामा वृक्षः (तेषेव
उवागच्छइ) तत्रैव उपागच्छति (उवागच्छिता) उपागम्य
(अमोगवरपायवस्स अहे) अशोकवृक्षस्य अश्वस्तान्
(सीयं ठांइ) शिविकां स्थापयति (ठविता) संस्थाप्य
(सीयाओ पक्कोरइ) शिविकानः प्रत्यवतरति (पक्को-
रइत्ता) प्रत्यवतरिष्य (सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमु-
अइ) स्वयमेव आभरणमल्लालंकारं अचमुञ्जति (ओ-
मुअइत्ता) अचमुच्य (सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ)
स्वयमेव पञ्चमीएकं लोचं करोति (करत्ता) लोचं कृत्वा
(अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं) अष्टमेन भक्तं आपातकेन ज-
लरहितेन (विमाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवावएणं) विशाला-
यां नलोत्रं चन्द्रयामसुपागं सति (एणं देवदसमादाय)
एकं देवदस्यं गृहीत्वा (तिहिं पुरिससएहिं सदिं मुंडं भ-
विता) तिमिः पुरुषशतैः सार्द्धं मुण्डो भूत्वा (आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए) मुहूर्ताभिषेकस्य साधुनां प्रति-
पन्नः ॥ १५७ ॥

पासे शं अरहा पुरिसादाणीय तेसीइ राहंदिआइं नि-
च्चं वामट्टकाए चियत्तदेहे, जे केइ उवसमा उप-
जंति । तं जहा-दिवा वा, माणुस्सा वा, निरिक्ख-
जोणिआ वा, अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उपपे-
सम्मे सहइ नितिकवइ खमइ अहिआसेइ ॥ १५८ ॥

(पासे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वे अर्धेन पुन-
पासीयः

शानीयः (तैसीई राईदियाई) श्यशीति राईदिवसान् यावत् (तिन्धं वांसट्टकाए वियसवहे) तिन्धं व्युत्सृष्टकायः त्यक्तद्वेहः (जे कइ उवसग्गा उपपज्जति) ये केचन उपसर्गो उत्पद्यन्ते । (तं जहा) तद्यथा—(विच्चा वामाणुस्सा वा तिरिक्कजोणिआ वा) देवकृताः मनुष्यकृताः तिर्यक्कृताः (अणुलोमा वा पङ्गिलोमा वा ते उपपन्ने सम्मं सहइ) अणुलोमा वा पङ्गिलोमा वा तान् उपपन्नान् सस्यक्क सहते (तिरिक्कअ खमइ अहियासइ) तिरिक्कन क्षमते अध्यासयति, तत्र देवोपसर्गः कमठसम्बन्धी । स वै-वम्-स्वामी प्रसज्यकदा विहरन् नापसाऽऽश्रमे कूपसमीपे न्यप्रोधाधो नाशं प्रतिमया स्थितः, इतः स मेघमाली सुराधमः श्रीपारिवेमुपद्रोतुम् आगत्य क्रीधान्धः स्वविष्कृतिशार्दूलवृक्षकाऽऽदिभिरमीतं प्रभुं निरोधय गगनोपकारसाभिमानं मेघान् विवृण्वे कलपान्मयवह्वर्तिनम् आत्मे विवृण्व अतिरीन्द्राऽऽकारा दिशि दिशि प्रसृताः, गर्जायं च ब्रह्माण्डकोटसदृशम् अक्रान्तं, क्षणादेव च प्रभुनासायं यावज्जन्तं प्राप्ते आत्मनःप्रेत धरणेन्द्रो महिरीभिः सममागत्य पक्षैः प्रभुम् आच्छादितवान्, अवधिना च विज्ञानाऽऽमर्षेण सर्वत्र मेघमाली धरणेन्द्रेण हन्तिनः प्रभुं शष्पीकृत्य स्वस्थानं ययौ, धरणेन्द्रोऽपि नात्राऽऽदिभिः प्रभुपूजां विधाय स्वस्थानं ययौ, एवं देवाऽऽदिभिरुत्पसर्गान् सस्यक्क सहते ॥ १५८ ॥

तएवं से पास भगवं अणगारे जाए, इरियामधि० जाव अप्पायं भावेमाणस्स तैसीई राईदियाईं विहंताईं, चउरामीइमस्स राईदियस्स अंतरा वट्टमाणस्स जे से गिम्हायं पढंम मासे पढंम पक्खे चित्तवहुले तस्स यं चित्तवहुलस्स चउरीपक्खेयं पुव्वएहकालममयांसि धायइ-पायवस्स अहे छट्ठेण भत्तेयं अपाणएयं विसाहाहि न-कवत्तेयं जोगमुवागएयं भायंतरियाए वट्टमाणस्स अ-रुत्ते अणुत्ते० जाव केवलवरनाहदंसये समुपपे० जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १५९ ॥

(तएवं से पास भगवं अणगारे जाए) ततः स पार्श्वो भगवान् अणगारे जातः (इरियामधि० जाव अप्पायं अविमाणस्स) ईध्यां समितः यावत् आत्मानं भावयतः (तैसीई राईदियाईं विहंताईं) श्यशीति आहोरात्रा व्यतिक्रान्ताः (चउरामीइमस्स राईदियस्स अंतरा वट्टमाणस्स) चतुरशीतितमस्य अहोरात्रस्य अन्तरा वनेमानस्य (जे से गिम्हायं पढंम मासे पढंम पक्खे) योऽली प्रीप्पकालस्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षः (चित्तवहुले) चैत्रस्य बहुलपक्षः कृष्णपक्षः (तस्स ये चित्तवहुलस्स चउरथी-पक्खेयं) तस्य चैत्रवहुलस्य चतुर्थीदिवसे (पुव्वएहकालसमयसि) पूर्वोद्भक्तलमये प्रथमप्रहरे (धायइपायवस्स अहे) धातकीनामवृक्षस्य अयः (छट्ठेण भत्तेयं अपाणए-यं) पष्ठेन भङ्गेन अपानकेन जलरहितेन (विसाहाहि नकवत्तेयं जोगमुवागएयं) विसाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमु-पागते सति (भायंतरियाए वट्टमाणस्स) शुक्लध्यान-मध्यभागे वसैमानस्य (अरुत्ते अणुत्ते० जाव केवलवर-माणदंसये समुपपे) अन्तर्गते अणुपमे यावत् केवलवर-

ज्ञानदर्शने समुपपे (जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ) यावत् सर्वमावान् जानन् पश्यन्न विहरति ॥ १५९ ॥

पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ट गणा अट्ट गणहरा कृत्वा । तं जहा—“ सुभे य १ अज्जधोसे य २ वसिहे ३ वंभयारि य ४ । सोमे ५ सिरिहरे ६ चेव, वीरभहे ७ जसेवि य ८ ॥ १ ॥ ” ॥ १६० ॥

(पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य (अट्ट गणा अट्ट गणहरा कृत्वा) अष्टौ गणा अष्टौ गणधराश्च अभवन्, तत्र एकवाचनिका यतिसमूहा गणारुतत्रायकाः सूरयो गणधरास्ते श्रीपार्श्वस्य अष्टौ । आवश्यकं तु दशगणा दशगणधराश्चोक्तः, तस्माद्विह स्थानाङ्गं च द्वौ अहयायुक्कत्वाऽऽदिकारणाभोक्तौ, इति टिप्पनकं व्याख्यातम् (तं जहा) तद्यथा—(सुभे य १ अज्जधोसे य २) सुभस्य १ आर्यधोपञ्च २ (वसिहे ३ वंभयारि य ४) वशिष्टः ३ ब्रह्मचारी ४ च (सोमे ५ सिरिहरे ६ चेव) सोमः ५ श्रीधरश्चैव ६ (वीरभहे ७ जसे-वि य ८) वीरभद्रः ७ यशस्वी ८ च ॥ १ ॥ १६० ॥

पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अज्जिअपासु-क्खाओ सोलम समणमाहस्सीओ उक्कोसिआ समणस्स-पया कृत्वा ॥ १६१ ॥

(पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य (अज्जिअपासुक्खाओ) आर्यदिक्ष-प्रमुखाणि (सोलम समणमाहस्सीओ) योडश अमणवह-खाणि (उक्कोसिआ समणस्सपया कृत्वा) उच्छृष्टा एतावती अमणसम्पदा अभवन् ॥ १६१ ॥

पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स पुप्फचूलापासु-क्खाओ अट्टतीसं अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिआ अ-ज्जियासंपया कृत्वा ॥ १६२ ॥

(पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य (पुप्फचूलापासुक्खाओ) पुप्फचूला-प्रमुखाणि (अट्टतीसं अज्जियासाहस्सी) अष्टविंशत् आ-र्यासहस्राणि (उक्कोसिआ अज्जियासंपया कृत्वा) उच्छृष्टा एतावती आर्यिकासम्पदा अभवन् ॥ १६२ ॥

पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स सुववयपासुक्खायं समणोवासगायं एगा सयसाहस्सी चउमट्ठी च सहस्सा उक्कोसिआ समणोवासगायं संपया कृत्वा ॥ १६३ ॥

(पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स) पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य (सुववयपासुक्खायं) सुवतप्रमुखा-णाम् (समणोवासगायं) अमणोवासकानां आवकाणां (एगा सयसाहस्सी) एकलक्षः (चउमट्ठी च सहस्सा) व-नुःषष्टिं सहस्राणि (उक्कोसिआ समणोवासगायं संपया कृत्वा) उच्छृष्टा एतावती आवकाणां सम्पदा अभवन् ॥ १६३ ॥

पासस्स यं अरहओ पुरिसादाणीयस्स सुनंदापासुक्खायं समणोवासिआयं तिभि सयसाहस्सीओ सचावीसं च स-हस्सा उक्कोसिआ समणोवासिआयं संपया कृत्वा ॥ १६४ ॥

(पावस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व) पाम्भ्यस्व अहेतः पुरुषादानीयस्व (सुन्दरपामुक्ताणां) सुनन्दाप्रमुक्ताणां (समर्थोवासियाणं) धर्मार्थोवासिकानां धार्मिकाणां (ति-
ति समयाहस्तीनां) त्रयः शनसहजाः त्रयो लक्षाः (सत्ता-
वीसं च सहस्रतां) सप्तविंशतिश्च सहस्राः (उक्तासिया
समर्थोवासियाणं संपया हृत्या) उक्तछा पतावती धर्मार्थो-
वासिकानां सम्पदा अभवन् ॥ १६४ ॥

पासस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व अहद्वमया
चउहसपुव्वीयं अजिण्णं जिणसंकासाणं० जाव चउ-
हसपुव्वीयं संपया हृत्या ॥ १६५ ॥

(पावस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व) पाम्भ्यस्व अहे-
तः पुरुषादानीयस्व (अहद्वमया चउहसपुव्वीयं) अजु-
धशतानि चतुर्दशपूर्विकां (अजिण्णं जिणसंकासाणं)
अकवल्लनामिणं केवल्लतुल्यानां (जाव चउहसपुव्वीयं संप-
या हृत्या) यावत् चतुर्दशपूर्विकां सम्पदा अभवन् ॥ १६५ ॥

पासस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व चउहस मया ओहि-
साणीयं दस मया केवल्लनाणीयं, इकाग्र मया वेउव्विया-
णं, छस्सया रिउमईयं, दस ममणसया सिद्धावीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई, अहद्वमया विउलमईयं, छ मया वदिणं, बारस
मया अणुत्तरोववाइयाणं ॥ १६६ ॥

(पावस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व) पाम्भ्यस्व अहे-
तः पुरुषादानीयस्व (चउहस मया ओहिनाणीयं) चतुर्द-
श शतानि अर्याशतानिनां सम्पदा अभवन् (दस मया के-
वल्लनाणीयं) दश शतानि केवल्लानिनां सम्पदा अभवन् ।
(इकाग्र मया वेउव्वियाणं) एकादश शतानि वैय्यित्त-
तियमनां सम्पदा अभवन् (छमया रिउमईयं) पदशतानि
अणुत्तमनां मनःपर्यवहानिनां सम्पदा अभवन् (दस मम-
णसया सिद्धा) दश अमणशतानि सिद्धानि (वीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई) विंशतिः आर्याशतानि सिद्धानि (अहद्व-
मया विउलमईयं) अर्धश शतानि विपुलमनां सम्पदा अ-
भवन् (छमया वदिणं) पदशतानि वदिनां सम्पदा अ-
भवन् (बारस मया अणुत्तरोववाइयाणं) द्वादश शतानि
अणुत्तरोपपानिनां सम्पदा अभवन् ॥ १६६ ॥

पासस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व दुविहा अंतगड-
भूमी हुत्था । तं जहा-जुंगंतगडभूमी, परिणायंतगडभूमी य
० जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुंगंतगडभूमी, तिवासप-
रिआओ अंतमकासी ॥ १६७ ॥

(पावस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व) पाम्भ्यस्व अहे-
तः पुरुषादानीयस्व (दुविहा अंतगडभूमी हुत्था) द्विवि-
धा मुक्तिगार्मिनां मयोदा अभून् (तं जहा)-तथा- (जु-
गंतगडभूमी) युगान्तकृद्भूमिः (परिणायंतगडभूमी य
०) पर्यायान्तकृद्भूमिश्च (जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुगं-
तगडभूमी) चतुर्थं पदवपुःपुं युगान्तकृद्भूमिः; अर्धपा-
श्चात्ताधादाभ्य चतुर्थं पुरुषं यावत् लिङ्गमागो वहमानः
स्थितः (तिवासपरिआओ अंतमकासी) त्रिपर्ययाय क-
श्चिन्मूर्ति गतः पर्यायान्तकृद्भूमिः तु केवलान्पनेस्त्रिषु व-
र्षेषु सिद्धिगमनः ५५३३३३ ॥ १६७ ॥

तेषु कालेषु तेषु समयेषु पासं अरहा पुरिसादाणीय
तीसं वासाई अगारवासमउक्के वसिता, तेसीई राईदिआई
छंमत्थपरिआयं पाउणिता देवुणाई सत्तरिवासाई के-
वल्लिपरिआयं पाउणिता, पडिपुक्काई सत्तरिवासाई साम-
न्नपरिआयं पाउणिता, एकं वासमयं सव्वाउयं पालइता
खीणवेषणिज्जाउयनामगुत्ते इपीसे आंमिपणीए दुस-
मसुममाए बहुविहकंताए जे स वामाणं पढे मासे दुबे
एक्के सावणसुद्धे, तस्स सं सावणसुद्धस्स अट्टमीपक्खणं
उडि संमअमेलसिहरंसि अप्पचउत्तीसदंसे मासिएणं
भत्तेणं अपाणएणं विमाहाडि नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं
पुव्वएहकालसपर्यंसि वग्गारिषपाणी कालगए विहकंते०
जाव सव्वदुक्खपहीणे ॥ १६८ ॥

(नेणं कालेणं) तस्मिन् काले (नेणं समयेणं) तस्मिन्
समये [पासे अरहा पुरिसादाणीय] पाम्भ्यः अहेतः पुरुषा-
दानीयः [नीसे वासाई अगारवासमउक्के वसिता] विशन्
वर्षाणि युहस्थावस्थायामुपित्वा स्थिता [तेसीई राईदि-
आई] व्यतीतिमहोरात्रान् [छमत्थपरिआयं पाउणिता]
लघुस्थपर्यायं पालयित्वा [देवुणाई सत्तरिवासाई]
किञ्चिदुपानि समनवर्षाणि [केवल्लिपरिआयं पा-
उणिता] केवल्लपर्यायं पालयित्वा [पडिपुक्काई सत्तरिवा-
साई] प्रतिपूर्णाणि समनवर्षाणि [सामन्नपरिआयं पाउणिता]
चारिगपर्यायं पालयित्वा [एकं वासमयं सव्वाउयं पालइता]
एकं वर्षेणं सव्वीयुः पालयित्वा [सीणं वेषणिज्जाउयना-
मगुत्ते] तीणिपु सव्वयु वदनीयाः युनामगोत्रेषु कंससु [आंमि-
पणीए] अस्यामिव अवसिषिण्य [दुसमसुममाए
बहुविहकंताए] दुष्प्रमसुप्रमनामकं चतुर्थं एक्कं बहुव्यति-
क्रान्ते मति [जे स वामाणं पढे मासे दुबे एक्के] यो-
उत्ते वर्षाकालस्य प्रथमो मासः द्वितीयः पक्षः [सावण-
सुद्धे] आधवणशुद्धे [तस्स सं सावणसुद्धस्स अट्टमीपक्ख-
णं] तस्य आववणशुद्धस्य अष्टमीपक्षस्य [उडि संमअमेल-
सिहरम्मि] उपरि सम्ममनामश्लेषिण्यस्य [अप्पचउ-
त्तीसदंसे] आत्मना चतुस्त्रिंशतमः [मासिएणं भत्तेणं
अपाणएणं] मासिकेन भक्तेन अग्रानकन [विमाहाडि
नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं] विशाखावन्तश्च चन्द्रयोगमुपा-
गते मति [पुव्वएहकालसमपर्यंसि] पूर्वाह्नकालसमयं, तत्र
प्रथमोत्तमगमने पूर्वाह्न एव कालः, "पुव्वरत्तावगतकाल-
समपर्यंसि ति" इच्छित्तामनु लेखकरीपावस्वतान्तरभेदाद्वा
[वग्गारिषपाणी] प्रलम्बनी पाणी हस्ती येन स तथा,
कार्यसर्गो स्थिततान् प्रलम्बितनुजयः [कालगए वि-
हकंते० जाव सव्वदुक्खपहीणे] भगवान् कालगतः व्यति-
क्रान्तः यावत् सर्वदुःखप्रवृत्तिः ॥ १६८ ॥

पासस्व सं अरहस्यो पुरिसादाणीयस्व० जाव सव्वदु-
क्खपहीणस्स दुरालस वामसयाई विहकंताई, तेरमसस
य वामसयस्स अयं तीसईमे सव्वच्छेरे काले मय्छ-
इ ॥ १६९ ॥

(पासस्तु यं अरहभो पुरिसादाणीअस्स) पार्श्व-
स्य अर्हतः पुरुषादाणीयस्य (जाव सम्मदुक्कलपणी-
यस्स) यावत् सर्वदुःखमधीणस्य (दुयालस वाससयां
विच्छेत्तां) इन्द्राय वर्षयतानि व्यतिक्रान्तानि (तेरसम-
स्स य वाससयस्स) बयोदशमस्य वर्षयतस्य (अयं ती-
सार्हं संवत्तरं कालं गच्छ] अयं क्रियसमः संवत्सरः
कालो गच्छति , तत्र भीषार्थेनिर्वाणत् पञ्चाशदधिक-
वर्षयतइयेन भीषीरनिर्वाणं , तत्तथाऽशीत्यधिकनववर्षय-
तानि अतिक्रान्तानि, तदा वाचना; ततो युक्तुल्लमिदं त्र-
योदशमशतसंवत्सरस्यायं त्रियसमः संवत्सरः कस्सो वच्छ-
वीति । कस्य० १ अधि० ७ ऋत् (' तित्त्वचर ' इत्ये वतुर्ध-
न्ये २२५७ बुद्धमन्त्रव्यवस्थितः गतः)

यश्वर्धनाथचरितं गद्यमयम्—

निशे पासि चि नोमेषं, अरहा लोगेसु पूहो ।

संबुद्धपा य सत्तन्नं , धम्मतिथ्यारे जिणे ॥ १ ॥

" निशे पासि चि नोमेषं " इत्यस्यं गाथायां कतिथो-
ऽयं पार्श्वनामा तीर्थेन्द्रः कस्मिन् भवे चतन तीर्थेन्द्र-
नामकम् निबद्धमिति सकौतुकं भोतुवैराग्योत्पादनार्थं पार्श्वनाथचरित्रमुच्यते—हैव जम्बुद्वीपे भरतक्षेत्रे पोतनपु-
रनगरे अरविन्दो नाम राजा, तस्य विश्वभूतिनाम पुरो-
हितः, स आचकोऽस्ति, तस्य द्वौ पुत्रौ—कमठो, मरुभूति-
श्च । तयोः क्रमेण भार्या वरुणा, वसुन्धरा च । तयोः क-
मठमरुभूत्योः शिरसि गृहकार्यभारं विन्यस्य स्वयं धर्मं
कुवाणः क्रमेण कालं कृत्वा विश्वभूतिर्देवलोको गतः, त-
द्भ्रायोऽनुदरी विशेषतया किंश्चित्तुल्यशरीरा मृता, क-
मठोऽपि कृतमातृपितृप्रेतकर्मः पुरोहितो जातः, मरुभूति-
रपि प्रायो ब्रह्मचारी कृतोद्यमः सत्पन्नः, तस्य भार्याम-
मोहरोहं दृष्ट्वा कमठस्य चित्तञ्जितं, तं सविकारलोच-
नाभ्यां पश्यति, साऽपि कामविरहमहमहन्ती तं सविकारं प-
श्यति, उभयोर्भृशं रङ्गोलासे अनाचारप्रवृत्तिर्जाता, मरुभू-
तिना सामान्यतो जाता, विशेषणानां तस्याः कमठस्य च
पुरोऽहं प्रामाण्यं यास्यामीत्युक्त्वा निजमन्दिराद् बहिर्गत्वा
संध्यासमये कापेटिकरूपं कृत्वा स्वर्भेदेन कमठं प्रत्येवं
बभ्राण—हे महानुभाव ! निराहारस्य मम शीतत्राणाय किञ्चि-
न्निवातस्थानं देहि, अविज्ञातपरमार्थेन कमठेन भणितम्-
अहो कार्पाटिक ! अत्र वतुर्हस्तमये स्वच्छन्दं निवस-
तस्तत्तत् शरीरं स्थितो मरुभूतिस्तयोः सर्वनामाचारस्वरूप-
मालोक्य ईर्ष्यापरवशो जातः, परं लोकपावदाभीरुत्वात् त-
योः प्रतीकारं चकार, प्रभाते च राजात्मिकं गत्वा सर्वं त-
योः स्वकपं यथास्थितमास्थतवान् । राजा च कुपितेन
समाधिपः स्वपुरुषाः तैर्देवदमास्तफलनपुं गत्वाऽरोपितश-
रावमालः क्षराऽऽकृष्टः कमठः सर्वतो नगरे अगमितः, भ्रा-
तृजायाभोगकार्यमिति जनानां पुरो निर्घोषं कृत्वा स
नगराभिक्कासितः, ततः सम्जातामर्षः कमठोऽपि समुत्प-
न्नपुर्वैराग्यो गृहीतपरिज्जाकलिङ्गो हुस्तरं तयः कर्तुं ल-
ग्नः, तं वृत्तान्तं श्रुत्वा मरुभूतिः संज्ञातपक्षासापः स्वाप-
राधवामसाय तस्यात्मिकं गत्वा पावयोः पपात । कमठो-
ऽपि तदानीं सस्रुतपञ्चवैरोल्लासेन मरुभूतेर्देवोपरि महा-
शिलां पालितवान् । ततो मरुभूतिस्तस्याः पालिमहारेण आ-

रदन् कालं कृत्वा विन्याचले बहुयूथपिपतिः करी
समुत्पन्नः । इतश्च अरविन्दराजा कदाचित् शरत्काले स्वा-
न्तःपुरप्रसादोपरि स्थितः कीदृक् शयन् प्रसन्नं प्र-
च्छादितनभस्तलं मनोहरं दृश्ये, पुनस्तत्क्षणदेव वायु-
ना विलीनं तद्वत् पश्यन् दृष्टान्तावष्टमेन सर्वेषां भावा-
नां क्षणमङ्गुलानां भावयन् समुत्पन्नावधिष्ठानः परिजनेन
त्रियमाणोऽपि दत्तनिजपुत्रराज्यः प्रमजितः । अन्यदा स
राजर्षिर्बिहर्न् सागरदत्तसाधेवाहेन समं संमतिशिर-
क्षैत्यवन्दनां प्रस्थितः, सागरदत्तसाधेवाहेन पृष्टः—भगव-
न् ! क गमिष्यसि । यतिना उक्तम्—तीर्थयात्रायाम् । साधेवा-
हेनोक्तम्—कीदृशो भवतां धर्मः ? । मुनिना कथितो दयावान-
विनयमूलः सविस्तरः स्वस्य धर्मः, तं कृत्वा स साधेवाह-
भावको जातः, क्रमेण महावीर्यं अलभ्य, यत्र सो मरुभूति-
जीवः कुरी जातोऽस्ति, तत्र महासरोवरं दृष्ट्वा तस्यैरे
साधे उल्लेखः, अत्रान्तरे सविस्त्रेण सरसि बहुदृष्टिनापि
रिबुतः स करी जलपानार्थमागतः, जलं सविलासे पी-
त्वा पालमारुहः सर्वत्र चतुर्विपिनन् समं तत्रि-
नाशार्थं त्यजितं धावितः, तं च तथाऽऽगच्छन्तं दृष्ट्वा सार्ध-
जना इतस्ततः प्रणष्टाः, मुनिस्तु अवधीना हात्वा स्वस्थाने
स्थितः कायोल्लेखेण, तेन कुरिणा सर्वं साधेप्रदं श्रमता
दृष्टः स महासुनिः । एतन्मुनिद्वयं ध्यायितः, आसन्नप्रदेशे
गत्वा तं पश्यन् उपशान्तकोपो निश्चलः स्थितः, तथारूपं
तं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधनार्थं पारितकायोत्सर्गो मुनिरेवमुक्ते-
भो मरुभूते ! किं न त्वं स्मरसि माम् अरविन्दनरपतिम्, आ-
न्तः पुरेवर्षं । एतन्मुनिद्वयं ध्यायितः स करी सज्जात-
तिस्मरणः पतितो मुनिवरणेषु कुनिनाऽपि सविशेषदेशनाक-
रणपूर्वं स आचकः कृतः, ततः प्रणम्य स्वस्थानं गतः, अ-
न्तर्गते उपशान्तं तं करिणं दृष्ट्वा साधेयं साधेयजः पुन-
स्तत्र मिलितः, प्रणम्य मुनिचरणयुगले प्रतिपन्नवान् द-
यामूलं आचकधर्मः, ततः कृतकृत्यः सर्वोऽपि साधो मुनि-
श्च स्वस्वाचारनिरतो विजहार । इतश्च स कमठपरिज्जा-
को मरुभूतिविनाशनेनाऽपि अनिवृण्वैराग्यबन्धो निजायु-
ष्ये मृत्वा समुत्पन्नः कुकुटसर्पः, विन्याचले परिष्रमना
तेन दृष्टः स हस्ती पङ्कनिमनः पुर्वैरोल्लासेन कुम्भस्थ-
ले दृष्टः, तत्रिवेदनामनुभवकपि आचकत्वात् क्षमावान्
मृत्वा समुत्पन्नः सहस्रारकले देवः, कुकुटसर्पोऽपि न-
विन्द स मये मृत्वा सतदशलागुरोपमाऽऽयुः पञ्चमनक-
धियां नारकः सज्जातः । इतश्च स हस्तिवैश्वर्ययुतः हैव
जम्बुद्वीपे पुर्वविदे कच्छविजये वैताळपर्वते तिलकन-
ग्यो विद्युर्दत्तिविधाधरस्य भार्यायाः कनककलिकायाः कि-
रणवेशो नाम पुत्रो जातः, स च तत्र क्रमाऽऽगतः राज्यम-
नुपाल्य सुसुरसमीपे प्रमजितः एकत्वविहारी वारणध-
मणो जातः, अन्यदा आकाशविहारी स गतः पुष्कर-
द्वीपे, तत्र कनकगिरिसन्निधौ कायोत्सर्गेण स्थितः कि-
ञ्चित्तपः कर्तुमागच्छः, इतश्च स कुकुटसर्पोऽपि नरकादुत्-
क्ष्य तस्यैव कनकगिरिः समीपे सज्जातो महोरगः, तेन स
मुनिः दृष्टो दृष्टश्च, विधिना कालं कृत्वा अच्युतकले ज-
म्बुमार्वतविमाने देवो जातः, सोऽपि महोरगः क्रमेण कालं
कृत्वा पुनरपि सतदशलागुरोऽयुः पञ्चपृथिवीनारको जातः,

किरणवगद्वेषोऽपि ततः च्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपेऽपरविदेहं
सुगन्धप्रविजये शुभङ्करानगयां वज्रवीर्यराज्ञो विमता (?) या
भार्याया वज्रनाभिनमा पुत्रः समुत्पन्नः, सोऽपि तत्र कमा-
ऽप्राते राज्यमनुपादत्त दत्तवक्त्राऽऽपुत्रनामस्यपुत्रराज्यः क्षेम-
करजिनसमीपे प्रमज्जितः, तत्र विविधतन्त्राधिपतिन बहुल-
धिष्ठसम्पन्नो गतः सुकच्छुविजयं, तत्राप्रतिवद्विहारेण विह-
रन्, सम्पत्तां ज्वलनगिरिसमीपे, दिनेऽन्तमिते तथैव का-
योत्सवैरेण स्थितः, प्रभाते ततश्चलितोऽटव्यां प्रविष्टः । इत-
श्च स महारगनायकः पञ्चमपृथिवीं उद्बुध्य कियन्तं संसा-
रं भ्रान्त्या तस्यैव ज्वलनगिरिसमीपे भीमाटव्यां जातो वने-
वरश्चाण्डाल, तेनाऽऽश्वतथानिमित्तं निर्गच्छता दृष्टः प्रथमं स
साधुः, ततः पूर्वमेववरवशतोऽपराकुनोऽध्यमिति कृत्वा चालेन
विजः, तेन विबुरीकृतवेदोनां विधिना श्रुत्वा वज्रनाभो मुनि-
मैश्वरप्रैयके ललितार्जुनो नाम देवो जातः सोऽचाण्डाल-
वनेचरस्ते विषयं महासुनिं दृष्ट्वा अहोऽहं महाधनधर इति
मन्यमानो निकाचितकर्मणां कालेन मृत्वा सर्वम नरकं
नारकत्वेन समुत्पन्नः, वज्रनाभं देवस्ततश्चतुः इहैव जम्बूद्वीपे
पूर्वविदेहे पुराणपुरे कुलिशबाहुराजः सुदर्शनादेव्याः कनक-
प्रभे नाम पुत्रो जातः, स च क्रमेण चक्रवर्ती जातः, अन्यदा
प्रासादापरि संस्थितेन आकाशे निर्गच्छन् देवसङ्घातो दृष्टः,
तदर्थनादेव विमानं जगन्नाथनीधं दुरागमः, स्वयं निर्गत-
स्त्वद्वन्द्यायै, वन्दित्वा च तत्रोत्पविष्ट्य तस्य पुरतो भग-
वता देशना कृता, तां च श्रुत्वा दृष्टचक्रवर्ती वन्दित्वा स-
नगर्या प्रविष्टः, अन्यदा कर्मप्रपन्नामा चक्रवर्ती तां तीर्थ-
कदेशनां भावयन् जातजातिस्मरणः पूर्वमेवान् दृष्ट्वा
भवविरक्तचित्तः प्रमज्जितः, इतश्च स क्रमेण विहरणसौ सौ-
रवनाटव्यां क्षीरपर्वते स्याऽऽभिमुखं कार्यात्सर्वेण स्थितः ।
इतश्च स चाण्डालवचनचरस्ततो नरकादुद्भूत्य तस्यामिवा-
टव्यां क्षीरपर्वतमुद्रायां सिंहा जातः, स च भ्रमन् कथमपि
संप्राप्तः मुनिसमीपे, ततः समुच्छलितपूर्वदेवरेण तेन विना-
शितः स मुनिः, समाधिना कालं कृत्वा निवर्तनीयेषु नृणां
मर्कमां प्राणतकल्पे महाप्रभे विमाने उपशो विंशतिसारा-
पमायुदैवः, सोऽपि सिंहा बहुलसंसारं भ्रान्त्या कर्मव-
शाद्वाहणो जातः । तत्रापि पापोदयवशेन जातमावस्य
पितृमातृभ्रातृप्रसूतः सकलोऽपि स्वजनवर्गः लयं गतः, स च
व्यापरेण लोकं जौवितः संप्राप्तयौवनेनोऽपि कुरुपुं दुर्भेगो
दुःखेन वृत्ति कुर्वन् वैराग्यसुपानां वने कन्दमूलफलाऽऽ-
हारस्तापसो जातः, करोति बहुप्रकारम् अन्नानन्त्रापोविशेषम् ।
इतश्च स कनकप्रमचक्रवर्तिवयः प्राणतकल्यात् वैरक्ष्ण-
कतुर्थो च्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपे भारते खेजे काशीदेशं
बाराणस्यां नगर्यामश्वत्थस्य राज्ञा वामादेव्याः कुलौ
मध्वरात्रिसमये विशालानलने त्रयोविंशतिनमनीयेषु नृत्वेन
समुत्पन्नः, तस्यामिव राज्ञो सा वामादेव्यो चतुर्दश स्वप्नान्
दृश्य, निवेदयामास च राज्ञः, तेनापि राज्ञा अतीवाऽऽनन्द-
मुद्रहता भणितम्-प्रिये ! संप्लक्ष्णवम्पदुर्गः शूः सर्वकला-
कुशलस्तव पुत्रो भविष्यति तद्वचः श्रुत्वा सुपुनरं पतिपुत्रा,
सा, प्रभाते च राज्ञा स्वन्पाठकानां ह्य तां यथायथाना-
चर्यौ तेऽपि पूर्णव्यवाय्यायं सयत्नसामान्याय चतुर्दश
स्वप्नानां फलमेवमाहुः-तीर्थकर्मना चक्रवर्तिनाया वा पत्नी-
अवुष्टुद्वन्द्या पश्यति, ततोऽस्याः कुलौ तीर्थङ्करश्चक्री

वा समुत्पन्नोऽस्तीति स्वप्नानुसारं पूर्णेषु मासेषु शुभ-
वेलायां भगवान् जातः, दृष्टपञ्चाशद्विहङ्गकुमारीभिर्जन्ममहो-
त्सवः पूर्वं कृतः, ततः स्वासनकण्यादिज्ञातभगवज्जन्माभि-
पेकः शक्रेर्महेश्वरसि जन्माभिपेकः कृतः, प्रभाते चाश्वत्थ-
नोऽपि नगरानन्दशरिर्कास्य कृतवान्, अस्मिन् गर्भस्थिते
भगवति जनन्याः पार्श्वे गच्छन् सर्पो राज्ञो दृष्टस्ततोऽस्य
पार्श्वे इति नाम कृतं, ततः कल्पतवज्जन्माऽऽनन्दकः स भग-
वान् वृद्धिं प्राप, अष्टवर्षाधिकश्च भगवान् सर्वकलाकुश-
लो बभूव । अथ भगवान् सर्वमनाहरं यौवने प्राप, पित्रा च
तदानीं प्रभावनीं कन्यां परिणायितः, भगवान् तथा सभं
विषयसुखं वृजुज्, अन्यदा भगवता प्रासादापरि गवाक्ष-
जालस्थेन दिगवलोकनं कुर्वता दृष्टो नगरलोकः प्रवर-
कुसुमहस्तो बहिरगच्छन्, दृष्टं च भगवता कस्यचिद्विपार्श्व-
वर्तिना-भो ! किमिदं कश्चित्पर्वतस्योऽस्ति, येनैव जनः पुण्ड-
हस्तो बहिरगच्छन्ति । तेन पुण्डरीकम्-अथ कोऽपि पर्वत-
स्यो नास्ति किं तु कमेठो नाम मदानपत्नी पुराद बहिः समाग-
तोऽस्ति, तद्वन्द्यायै प्रस्थितोऽयं जनः, ततस्तद्वचनमाकर्ण्य
जातकीतुकिवेश्यां भगवान् तत्र गतः, पञ्चाश्रितपः कुक्षोर्
कमेठं दृष्टवान्, निश्चिन्तवान् भगवता ज्ञात एकस्मिन्नश्रितकुण्डे
प्रतिमानौचमहत्काष्ठमप्ये प्रवृत्तन् सप्ये उपपन्नपरम-
करुणेन भगवता भणितम्-अहो कष्टममानं यदीदृश-
पि तपसि कियमाणं दया न ह्यायं । ततः कमेठेन भ-
णितम्-राजपुत्राः कुञ्जरतुरङ्गाऽऽश्रममेव जानन्ति, धर्मं
तु मुनय एव विन्दन्तीति । ततो भगवता एकस्य स्व्युपस्य
एवमादिष्टम्-अरे ! इदमिष्टमप्ये प्रसिप्तं काष्ठं कुडारेण वि-
द्या कुरु, तेन पुण्ड्रेण तत्काष्ठं विधाय कृतं, तत्र दृष्टो द्या-
मानः सप्ये, तस्य भगवता स्वयन्देन पञ्चपरमार्थनम-
स्काराः प्रदत्ताः, नागोऽपि तत्रप्रभावान्मृत्वा समुत्पन्नो
नागलोकं धरुणन्द्री नाम नागराजः, लोकेश्व अहो भगवता
ज्ञानशक्तिर्गति भणद्विर्मदान् सकारः कृतः, ततो विल-
क्षितः कमेठपरिवाजको गाढमज्ञानतपः कृत्वा मेघकु-
मारनिकायमध्ये समुत्पन्नो मेघमाली नाम भवनवासी दे-
वः अन्यदा सुवेन तिष्ठतो भगवतो वसन्तसमयः समा-
गतः, तद्वह्वापनार्थम् उद्यानपालेन सहकारमञ्जरी भग-
वतः समीपिना, भगवता भणितम्-भो किमेतन् ? स आह-
भगवन् ! बहुविधक्रीडानिवासां वसन्तसमयः प्राप्तः, ततो
मित्रप्रतिः श्रीपाश्वेदुमारो वसन्तक्रीडानिमित्तं बहुजन-
परिवारमन्वितां यानाऽऽरुढां यानां नन्दनवनं, तत्र याना-
न्मनुचीयं निषण्णं नन्दनवनप्राप्तामध्यस्थितकनकसर्पसिं-
हासने अतिरमणीयं नन्दनवनं सर्वतः पश्यन् भित्तिस्थं प-
रमं गन्धं चिन्तं दृष्ट्वा अहो किमेतन् लिखितं ज्ञानमिति स-
भ्यः निरुपयन् भगवता दृष्टम्-अपिष्टेनैमिच्छिन्नम्, त-
न्निश्चितं प्रवृत्ता-धन्यः सोऽपिष्टेनैमिच्छिन्नं विरसावसानं विप-
यसुखमाकलय्य निर्भरादुरागं निरुपमरुपलापयन् ज-
नकवितीर्णां राजकन्यां च त्यक्त्वा भ्रमजन्ममण्डलप्रचारः
कुमार एव निष्कान्तः, ततोऽहमपि कुरोमि सर्वसङ्कृति-
त्यागम् । अत्रान्तरे लोकान्तिका देवास्तत्राऽऽगत्य भगवन्तं
प्रतिशोधयन्ति स्म, ततो मार्गेणानुस्य यथैतत्सन्तं सारव-
त्सरिकदानं दत्त्वा भगवान् मातृपिपाद्यनुकृया महामह-

* तन् 'अग्निदुर्गमि' शब्दे प्रथमभागे ७६२ पृष्ठे गतम् ।

पूर्वम् आश्रमपध्यानेऽशोकपादप्रस्थावः पौषशुक्रैकादशी-
दिने पूर्वोद्वसमये पञ्चमैष्टिकं लोचं कृत्वा अपानकेन अ-
ष्टमभक्तेन एकं देवद्वयमादाय भिक्षिः पुरुषशतैः समं
निष्कलितः । अथ श्रीपार्श्वो भगवान् विहरशेकदा वटपा-
वगावः कायात्मगैरेण स्थितः । इतश्च स कमठजीवो मेघमा-
ली असुरोऽवधिना हात्वा आत्मनो व्यतिकरं स्मृत्वा च
पूर्वभक्तेरकारणं समुपसर्गमीश्वरामैः समापनस्तत्र प्राग्धा-
स्तेनानेकसिद्धाऽऽदिकैरनेके उपसर्गाः, तथाऽपि भगवा-
न् श्रीपार्श्वोऽलुब्धा धर्मध्यानाच्च चलितः, तदर्थं न हा-
त्वा कमठ एव चित्तया मास-अहमेनं जलेन प्लावयि-
त्वा मारयामीति ध्यात्वा भगवदुपरिष्ठान्महामघघृष्टं ज-
कार, जलेन भगवद्गङ्गा नासिकां यायुद् व्यस्यत्, अत्रान्तरे क-
र्मिताऽऽनेनेन धरणेन्द्रेण अवधिना ज्ञानभगवद्व्यतिकर-
ेण समागत्य स्वाभिर्शरीरपरि कणिकणाऽऽतोपं कृत्वा
कणिकशरीरेण भगवच्छरीरमावृत्य जलोपसर्गं च निवार्य
भगवत्पुरो वेणुवीणागीतनिनादैः प्रवरं प्रेक्षणं कर्तुमारब्ध-
वान् । कमठासुरस्तादृशम् असौभ्यं भगवन्तं धरणिन्द्रकृत-
महिमानं च दृष्ट्वा समुपशान्तदर्पो भगवच्छरीरा प्रणम्य
गतां निजस्थानं चरणेन्द्रोऽपि भगवन्तं निरुपसर्गं ज्ञात्वा
स्तुत्वा च स्वस्थानं गतवान् । पार्श्वेस्वामिनां निष्कमण-
दिवसाच्चतुरशीतितमे दिवसे चैत्रकृष्णष्टम्याम् अष्टमभ-
क्तेन पूर्वोद्वसमयेऽशोकनरोरगः शिलापट्टे सुखनिरपणस्य
शयन्यानेन क्षीणपातिककम्यचतुस्कथं सकललोकावभासि
केवलज्ञानं समुत्पन्नं, चलितोऽऽनेनेः शकैः तत्राऽऽजल्य
केवलज्ञानोत्सवो महान् कृतः, पार्श्वोऽहं सप्तकणाला-
भ्युनो वामदक्षिणपार्श्वयोः वैरोध्याधरणेन्द्राभ्यां पथेपा-
सकानः प्रियद्वयर्षेदो नवहस्तशरीरा अभ्यसत्त्वान् प्रति-
धायन्य चतुर्विंशतिशयसमेतः पृथिवीमण्डले विहर-
ति, स्म पार्श्वभगवतो दश गणा गणपरा अभवन्, आर्यदि-
अप्रमुखाः पौंड्रशमहप्रसाधवोऽभवन्, पुष्कचूलाप्रमुखा
अष्टविंशत्सहस्राऽऽयिका अभवन्, सुनन्दप्रमुखाः श्रमणो-
पासकाः, एकलक्षं चतुःपट्टिसहस्राश्च अभवन्, सुनन्दा-
प्रमुखा श्रमणोपासिका लक्षत्रयं सप्तविंशतिसहस्राश्चाभ-
वन्, सार्द्धं त्रीणि शतानि चतुर्दशपृष्ठिणामभवन्, अवधिज्ञा-
निनां चतुर्दश शतानि, केवलज्ञानिनां दशशतानि, वैकियल-
क्षितमात्रं एकदश शतानि, विदुषामनानां सार्द्धं त्रीणि शता-
नि, वादिनां च दशशतानि आन्येवासिनां दश शतानि सिद्धि-
गतानि, आर्यिकाणां विंशतिशतानि, सिद्धानि अनुसर्गेप-
पातिकानां द्वादश शतानि अभवन्, श्रीपार्श्वनाथस्य एषा प-
रिवारस्सयदा अभून् । ततः पार्श्वो भगवान् देशानानि स-
प्तनिकर्षाणि केवलपर्यायेण विहत्य एकं वर्षशतं सर्वायुः
परिपात्य संमतशिखरं ऊर्ध्वस्थित एवायःकृतपाणिः निवा-
णमगमत् । तत्कलेवरसंस्कारतोत्सवः शक्याऽऽविभस्तेष्वैव
विहितः । उ० २३ अ० ।

पार्श्वप्रतिमानां कल्पः-

“ सुरअसुरखरकिन्नर-जोरेस्विसरमहुराऽऽकलिभं ।
निहुअणकमलागंढे, नमामि जिण्णवल्लणीरवहं ॥१॥
जं पुब्बसुणिगणेशं, अवि अपाण्णप्पकप्पमउत्तमि ।
सुरजरकाणिमहमहिअं, कहियं सिरिपासजिण्णवरिअं ॥२॥
संखितसत्थनिक्खि-सत्थिचत्थिणीं धम्मिअज्जणायं ।

तंसकय तं कयं, भणामि पासस्तस्सेनेणं ॥ ३ ॥
भवभमणभेयणुत्थं, भविअा । भवदुक्खभारभरियंणा ।
एयं समासको पुण, पमणिज्जेनं मय सुणह ॥ ४ ॥
विजया जया य कमठो, पउमवइपासकवइइइहा ।
चरणो विज्जा देवी, सोलसऽडिठ्ठायणा जस्स ॥ ५ ॥
पडिमुण्णसिनिअणं, कये कलिअं पि नेह संकलिअं ।
एयस्स गोरखभया, पडिअं इ न हु कोरं शे पच्छा ॥ ६ ॥
अह जलहि खुनुअणं, करंइ नारयविमाणुसंखेवं ।
पासजिण्णपडिममहिअं, कहियं न वि पाण्ण सो वि ॥ ७ ॥
एसा पुराणपडिमा, अणेगठाणेसु संठंअणुं ।
खयरसुरनखरेहि, माहिया उवसणसमणुत्थं ॥ ८ ॥
तह वि हु जणमनिखल-भावकय पाससामिपडिमाए ।
इदार्कयमहिअं, कित्तिय-भेमाइ ता कुञ्जं ॥ ९ ॥
सुरअसुरवैदिअण, सिरिमुण्णिसुव्वयजणसेरं इय्थ ।
भारहससम्मि भविजण-कमलरं बोहिअंनिम्मि ॥ १० ॥
सकस्स कत्तियअभवे, सवेसखामिअणइहा गया सिद्धि ।
एआण्ण अण्णाओ, वयगहण्णण्णं तइया ॥ ११ ॥
सोहम्मवासवो तां, पडिमा माहण्णसोहणं सुणिउं ।
अंवइ तण्णव डिअं, महाविअरंइ दिव्वाए ॥ १२ ॥
एवं वच्छव डिअं, कइवयवामेहि रामवणवासां ।
राहवपहावदंसण-इउं लोअणा इरियवणा ॥ १३ ॥
रयणजडिअयरसंअुअ-सुरजुअण्णं च दंडगारंअ ।
सतुरयगहो अ पडिमा, दिअेसा रामभइस्स ॥ १४ ॥
सहमा से नवदिअइं विअेह दुइअंवायिण्णकुसुमेहि ।
भत्तिभरनिअरेणं, महिअा वहुपुण्णं तहा ॥ १५ ॥
रामस्स य चलकमय-मल्लणज्जं च वमणमाहंअं ।
पाण्ण सुरा भुज्जे, तं पडिमं निंति सट्ठाए ॥ १६ ॥
नूअइ पुण्णं वि सक्को, उकिट्ठमणीइ दिव्वमोएहि ।
पवं जा संपुआ, एगारस्स वासलक्खा य ॥ १७ ॥
तेणं कालेणं जउ-वंसे वलएयकहण्णजिण्णनाहा ।
अवइसा संपत्ता, जुववणमह केसवो रज्जं ॥ १८ ॥
कण्ठेण जराभंय-स्स विअेह निअद्वोलावसेणुसु ।
पुट्ठो नेमो भयवं, पच्चूहविण्णालसोणायं ॥ १९ ॥
ततो आरस्स पह, पुरिस्स्स मउअं सिद्धिगमणाओ ।
सगसयपणासाहिअ-तेतीसहसेहिं वरिसाणं ॥ २० ॥
हांदो पासो अरिहा, विविहाणिठ्ठायणीहं नयचलणो ।
जस्स उच्चएहवणजला-सिते लोए सअइ अरिये ॥ २१ ॥
सामी संपह कय वि, तस्स जिणिउस्स चिट्ठए पडिमा ।
इय चक्खेणुत्ते, तमिदमहिअं कहइ नादो ॥ २२ ॥
इअ जिण्णजण्णण्णं *, अह सो मुण्णं तं मणीगयं भावं ।
मायलिसारहिरहिअं, रहमयं पडिममण्णए ॥ २३ ॥
सुअओ सुर रिट्ठिपडिमं, एवावइ घणसावरयणुरसेहि ।
पूयइ परिमलबहला-मल्लेअण्णवारकुसुमेहि ॥ २४ ॥
पच्छाऽऽगयगहविअं, सिअं सिअइ सामिसाललेणं ।
अंतुयसगा वलिअं, विलयं जह जोगेविलारो ॥ २५ ॥
वहुदुइवहणं निअणं, पसे पच्चवक्खवहिअंमि ।
आओ जयजयवाओ, जादयनिवविअमइनिअो ॥ २६ ॥
तण्णेव विअयठाणं, निम्मावि अमहिण्णं जिण्णऽऽएसा ।
संखउरनयजुअं, ठविअणं पासपहुविअं ॥ २७ ॥

+ ३३० अनन्तरम् । * जिनजनादेवयोः ।

पडिममिं संगिरिह्र, निन्नयनरमुवागयस्स कएहस्स ।
भूवेहिं वासुदेव-सत्ताभिसिन्नोसतो विविधो ॥ २८ ॥
कएहन्निदेण तन्नो, मणिक्कचुरयस्सह्रपासाण ।
सत्तयवसेसयाहं, संताविय पुह्मा पडिमा ॥ २९ ॥
जाए जायवजाहं-ए लए देवा उ दारवइदाहे ।
सामिपहावा देवा-लयासिं न हु पावणो लग्गो ॥ ३० ॥
सहिं पुगिइ तइया, जलनिहिणा रुहरंमदिरसमेधो ।
लोलहरीकरेहि, माहो नीरंतरे नीधो ॥ ३१ ॥
तक्कयनासिंदेणं, तइया रमण्यमुगगरमणीहिं ।
तत्पाऽऽगएण विट्ठा, पडुपडिमा पावनिह्लयी ॥ ३२ ॥
पमुह्रमयेण तत्तो, नायवह्रविह्रनट्टकलहट्टं ।
महया महणं महिआ, जाव सिवाहं वाससहसराहं ॥ ३३ ॥
वरुणोऽवरहरितवहं, तदेव सरसायणं पलोभंतो ।
तक्कयपूरजंतं, पासह तिहुयणपडुं पासं ॥ ३४ ॥
एसो सो गोसामी, जो सुननाहेण पूरधो पुविं ।
इरिह मज्ज वि जुज्झ, सहायसं सामिबलणाय ॥ ३५ ॥
विनिअमयमहीणं, पावइ सेवइ जियेसमणवरयं ।
जाव उ वच्चुरसहसा, टिआ य अह तेण समएणं ॥ ३६ ॥
सिरिवज्जमाखजलए, तिलए लोअस्स भरहल्लिअम्मि ।
अविरलगापूरणं, सिंविने भव्यमसाराहं ॥ ३७ ॥
कतिक्कालकुमीकय-सुरपुरपउमाहं कतिनयणीए ।
वसइ सुरसयवाहो, धणंसरो सत्थवाहु थिं ॥ ३८ ॥
सो अन्नया महिअो, विणिगसो जाणवयजसाए ।
संजासिअवयुज्जो, सिंहलदीवसिं संपत्तो ॥ ३९ ॥
तत्थ विट्ठप्पअणुणय-मागच्छंनस्स तस्स वेगण ।
एवहणंथेयो सहसा, जाधो जलरासिमभोम्मि ॥ ४० ॥
विमणमणो जा चित्तर, पयडीहोऊण सासणसुरी ता ।
पउमावहं परंपहं, मा वीहसु वरथं । सुग वयणं ॥ ४१ ॥
अहिणिम्मियमहिमोसो, महिमंमहमदमहणो भइ ! ।
इह नीरतले विट्ठा, पासजिणो तयसु सट्ठाणं ॥ ४२ ॥
देवि ! कहं मह सत्ती, जिणसगहणं समुहजलमूला ।
एवं धणंण कहिण, तो भासइ सामणा देवी ॥ ४३ ॥
पविस मह पुट्टिलग्गो, कहइसु पडुमामसुत्तंतुहिं ।
आरोविय नं सावय, बुद्धिमु जलहिम्मि क ति पुणो ॥ ४४ ॥
काऊण सत्त्वमयं, लोमुसमनायणं गहंऊण ।
संजायहरितपगगिस्स-पुल्लअग्नधो महासत्तो ॥ ४५ ॥
खणमिंसण सट्ठाणं, समागन्नो परिसरं पडकुडीअो ।
इहआविअ जाविहिअो, एह पुणं समुहो नाव ॥ ४६ ॥
गंधव्वगीहवाअ-रवेण सुरवरनारिधवलहिं ।
बाहिरिअककुहो नाहं, दाणं दिंतो पवेवह ॥ ४७ ॥
रथवालसत्तच्छायं, पासयं कारिऊण कीर्तीए ।
विणुवेसिअभवणगुहं, तिर्वं पुणं भनीए ॥ ४८ ॥
कालतरमावधं, धणंसरं पउनायवरवहं ।
वाससहस्से पडुणो, पूहजंनस्स वकंन ॥ ४९ ॥
देवाहिदेवसुणि, परिअरगहिअं नया य कीर्तीए ।
मेलियरसस्स धंमअ-निमलमागासमगणं ॥ ५० ॥
कलिअकलाकालसय-पासिलयणयहुरंवरसाओ ।
मागज्जुये जा इंदो, आयेहो अण्णो ठाणो ॥ ५१ ॥
जोइणिगए कयत्तो, तसं सुत्तण नाहमइवीए ।

रसयंभाओ होही, धंमएयं नाम तिथं थिं ॥ ५२ ॥
उच्छिअयसयालं-नरदिओ सुरिखीरहविअंगो ।
अकंतलिहनिमग्गो, जयेण जरहु ति कयनामं ॥ ५३ ॥
अयि पस्सइ तयवत्थो जिणनाहो पणसयाहं वरिसाणं ।
तयणु धरिअद्विनिअ-सजिअओ विहअसुअसतो ॥ ५४ ॥
सिरिअभयंदेवसूरी, दूरीकयदुरिअरंगसंघाओ ।
पयइं तिथं काही, अहीणमाहणदिप्यंतं ॥ ५५ ॥
कंतीपुरीए भयव, पुणो गमिस्सइ तन्नो अ जलहिम्मि ।
बहुविहनयरेसु अगड व, अगणियमहिमाहं दिप्यंतं ॥ ५६ ॥
अह कंती अणायय-पांडिमाठाणण साहसुसमन्था ।
जर वि हु सो सहसमुहो, हविज रसणासयसहस्सो ॥ ५७ ॥
पावाचंपऽट्ठावय-रेवयसंमअविमलमेलेसु ।
कालीनासिममिहिला-रायगिहण्यसुहतिथंयसु ॥ ५८ ॥
जसाइ पुअण्ये, दाण्ये अ फलं लहइ जीवो ।
तं पासपडिमंदसण-मित्तणं पावय इथ ॥ ५९ ॥
मासक्कमणस्स फलं, वेदणदुडीए पासयामिस्स ।
कुम्मासिअस्स पावइ, नयणपहगयाइ पडिमाए ॥ ६० ॥
निगवधो बहुतण्णो, धणरीणो धणयसंनिहो होइ ।
दोहग्गो वि हु सुहअं, पडु विट्ठोए जणो विट्ठा ॥ ६१ ॥
मुक्कत्तं कुकलत्तं, कुजाराज्जमा कुक्कदीणत्तं ।
अअभयं पुरिसाणं, न हुंनि पडुहिअिमपणयणं ॥ ६२ ॥
अइसिंहित्तिअज्जो-कए भमइ कह वि मोहिअो लोअं ।
तेहिताणंनयुणं, फलमपित्ते जिणे पासि ॥ ६३ ॥
एणए वि कुसुमेण, जो पडिमं मइह तिर्वमावो सो ।
भूवालिमउलिअ-वरणो चक्काहवा होइ ॥ ६४ ॥
अं अट्ठविहं पुअं, कुणोति पडिमाहं परमभनीए ।
तसिं देविदारे-पयइ परंपकटयधारे ॥ ६५ ॥
जो वरकिरीडकुडल कउरइणि कुणइ देवस्स ।
तिहुअणमउडो होऊ-य सो लहुं लहइ विचसुक्कं ॥ ६६ ॥
तिहुअणचूडारयणं, जणनयणायसलागिगा एसा ।
जेहिं न विट्ठा पडिमा, निरुत्थयं नाण मणुयत्तं ॥ ६७ ॥
सिरिसंघदासमुणिणो, लहकणो निम्मिओ अ पडिमाए ।
सुकपपाअो अ मया, संवेधलवं समुद्धरणी ॥ ६८ ॥
जो पडइ सुणइ चित्तर, एयं कण स कपपवासीसु ।
नाहो होऊण भंय, सत्तमए पावण सिंदि ॥ ६९ ॥
गिहचेइअम्मि जो पुण, पुत्थयलीहिअं पि कणमच्चेइ ।
सो नारयतिरिप्यु, निअमा लहइ अविचयोहिं ॥ ७० ॥
हरिजलहिजलणयगया-चेरंतरगहनिवायिरिपेयाणुं ।
वेयालसाइणीणं, भयार्हं नासिंतं दिणमणिणो ॥ ७१ ॥
अव्वाण पुअसोहा-पाणीआइअहिअयठाणम्मि ।
कणो कणतइव, विलसंतो वंछिअ देउं ॥ ७२ ॥
जावइ मेरुपइवो, महिमसिअओ समुहजलनिह्णे ।
उज्जाअंतो चिट्ठइ, नरक्कत्तं ता जयउ कणो ॥ ७३ ॥
एनि धीपाअेनाथय कएयसंक्षय । तौ ५ कएप । अक्खि-
शोभयंतं, दे० ना० ६ वग्गो ७५ गाथा ।

पउय-वि० । पश्यतीति पश्य । इष्टीर, आच्चा० १ भू० २ अ० ३ उ० ।

पामंड-पापएड-न० । व्रते, अनु० । अन्यदार्शिन परिवाज-
काऽऽदी, पुं० । उक्त० २३ अ० ।

॥ तत्कल्पः धंमएयं शब्दे चतुर्थभागे २३२१ पृष्ठे गतः ।

पासंदस्थ-पाषण्दस्थ-पुं० । लिङ्गिनि, हा० १ श्रु० ८ अ० । प्र-
तस्थे, म० ६ श० ३२ उ० । "दरिद्रेया नाम पासंदस्था" आ० म०
१ अ० । "परिष्ठापरत्तपडमादी पासंदस्था" नि० पू० १ उ० ।

पासंदङ्गाम-पाषण्डनामन्-न० । पाषण्डविशेषप्रतिपाषण्ड-
के शब्दे, "ते किं तं पासंदङ्गामि ? पासंदङ्गामि सन्ने य पंड-
रंगे भिक्खु कावलिण अनावसय् । सेनं पासंदङ्गामे ।" इह
वेन यत्पाषण्डमाश्रितं तस्य तन्नाम स्यात्पामानं पाषण्ड-
स्यापनानामभिधीयते । अनु० ।

पासंदधम्म-पाषण्डधम्म-पुं० । शक्याऽऽशीनां धर्मे, ज० २ वज्र० ।

पासंदि (श्रु)-पाषण्डिन-पुं० । पाषण्डं मतं, तदस्यास्ती-
ति पाषण्डी । जैनसाधो, " पाषण्डं मतमित्याहुस्त्वद्यस्या-
स्त्यलसं भुवि । स पाषण्डी वदन्मन्य, कर्मपाषाडिनिर्ग-
तः ॥ १ ॥ दश० २ अ० । द्वा० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १
श्रु० ४ अ० २ उ० । परमतिकेषु, प्रव० ।

असीइसयं किरिआणं, १००

अकिरियवार्हण होइ चुलसीई ८४ ।

अज्जायि य सत्तही ६७ ,

वेणुइआणं व वत्तीसं ३२ ॥ १००२ ॥

न कर्त्तारमन्तरेण किया पुण्यबन्धाऽऽदिलक्षण संभवति,
नत एव परिहाय तां क्रियात्मसमवायिनीं वर्द्धन्, त-
च्छीलाश्च ये तं क्रियावादिन आत्माऽऽद्यस्तत्त्वप्रतीतपक्षि-
ल्लगाः, तेषामशीर्वायकं शनं भवति, वक्ष्यमाणप्रकारेण
अशीत्यधिकशतसंख्यास्ते इति भावः । ता न कस्यचित्प्र-
तिक्षणमवस्थितस्य पदार्थक्रिया संभवति, उत्पत्त्यन्तर-
मेव विनाशराहित्येयं ये वर्द्धन्ते ते अक्रियावादिन आत्मा-
ऽऽदिनास्तित्वप्रतिपक्षिलक्षणः । तथा चाऽऽहुः- " लुण्ठिकाः
सर्वसंस्काराः, अस्थिराणां कुतः किया ? भूतिर्येषां
क्रिया सैव, कारकं सैव बोध्यते ॥ १ ॥ " तेषां जलुरशी-
तिर्भवति, तथा कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं, तदेषामस्ति, तेन वा अ-
रन्तीत्यज्ञानिकाः, असंखिन्यकृतबन्धवैफल्यऽऽदिप्रतिपा-
दनपराः । तथा हि- ते एवमाहुते ज्ञानं श्रेयस्तस्मिन् सति प-
रस्परं विवादयोगेन चित्ताकालुष्याऽऽदिभावनां दीर्घतरसंसा-
रप्रभृतिः । तथाहि- केनचित्पुरुषेणान्यथा देशेति वस्तुनि वि-
वक्षितो हानी ज्ञानभावगर्वाऽऽभ्यातमानस्तस्योपरि कलुष-
चित्तस्तेन सह विषादं च क्रियमाणं तीव्रतीव्रतरचित्ता-
लुष्यभावतोऽहङ्कारतश्च प्रभूतप्रभूततराद्युभयकर्मबन्धसं-
भवः, तस्माच्च दीर्घदीर्घतरसंसारः । तथा बोक्तुम्- " अक्षेण
अज्जा दे-विअस्मि भावस्मि नागणवण्य । कुण्ह विषा-
यं कलुसिअ-चित्तो तत्तो य ते पंधो ॥ १ ॥ " यदा पु-
नर्न ज्ञानमाधीयते तथा नाहङ्कारसंभवे, नापि परस्परोप-
रि चित्ताकालुष्यभावः, ततो न कर्मबन्धसंभवः । अपि च-यः
संखिन्य क्रियते कर्मबन्धः स दाहणविपाकोऽत ए-
वावश्यं वेदस्तस्य तीव्राण्यवसावतो निष्पन्नत्वात्, यस्तु
मनोव्यापारमन्तरेण कायचञ्चनकर्मैषुलिमात्रतो विधीयते,
तस्य मनसोऽभिविश्रां, ततो नासावचर्यवेणो, ना-
ऽपि तस्य दाहणो विपाकः । केवलं शुक्लशुभापकृषवलि-
तमिषिगतजोराजिरेव स कर्मसङ्गः शुभ एव, शुभा-

ध्यवसायपवनविज्ञोभितोऽप्ययति । मनसोऽभिविश्राभाव-
आज्ञानाभ्युपगमे समुपजायते, ज्ञाने सत्यभिविश्रासंभ-
वात्तस्मादज्ञानमेव मुमुक्षुणा मुक्तिमार्गेष्वृत्तनाभ्युपगमन्य,
न ज्ञानमिति । किं च-सर्वेयुक्ता ज्ञानस्याभ्युपगमो यदि
ज्ञानस्य निश्चयः कर्तुं पार्यते, परं यावता स एव न पा-
र्यते । तथाहि-सर्वेऽपि दर्शयिनः परस्परं भिन्नमेव ज्ञानं प्र-
तिपञ्चास्ततो न निश्चयः कर्तुं शक्यते, किमिदं ज्ञानं स-
म्यगुत नेदमिति । यदुक्तम्- " सत्यं य मिहो भिन्नं, ना-
णं इह नाणिसो जज्जो विंति । तीरदं तज्जो न काउं, वि-
ण्णुसंजा एवमेव ति ॥ १ ॥ " तेषामज्ञानिकानां सप्तप-
ट्ठिभेदाः, तथा विनयेन ये चरन्तीति वैनायिकाः । एते ज्ञानव-
न्तलिङ्गाऽऽचारशालाः केवलं विनयप्रतिपक्षिण्येण, एषां
च द्विप्रतिज्ञेश इति । प्रव० २०६ द्वार । सूत्र० । श्रौ० ।
ध० । आवा० । न० । दशा० । तत्र त्रिषण्णधिकशतत्रयपाष-
ण्डिकाः समघसरणाद् वहिस्तिष्ठन्ति, किं वा मध्ये इति प्र-
श्नः । उत्तरम्- पाषण्डिकाः प्रायो बहिरेव भवन्ति, कश्चित्
कदाचिन्मध्येऽपि संमतिः, तदा कांश्च प्रआवकाश इति । १४३
प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पासंदिय-पाषण्डिक-पुं० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १ श्रु० ४
अ० २ उ० ।

पासंदियावसह-पाषण्डिकाऽऽवसथ-पुं० । पाषण्डिकानामा-
वसथः । परित्राजकानां शालागृहे, नि० पू० ८ उ० ।

पासंत-पडयत्-त्रि० । प्राप्नुयति, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

पासंदश-प्रस्यन्दन्-न० । निमैरणे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
नि० पू० ।

पासग-पाशक-पुं० । शूतोपकरणे, अत्रस्ताश्वाऽऽदिबन्धने,
ज० ३ वज्र० सूत्र० ज० आ० म० । (मनुष्यवद्दौलेभ्यो पाश-
को दद्यान्तः माणुसत्वं शब्दे वक्ष्यते) विले, नि० पू० १ उ० ।

पडयक-पुं० । पश्यतीति पश्यः, स एव पश्यकः । पश्यतीति
पश्यकः । सर्वत्र, तदुपदेशवर्त्तमानं च । आवा० १ श्रु० २
अ० ३ उ० । " उहेसो पासगस्स एण्णि बाले पुण्णि
कामसमलुण्णि । " आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । परमार्थ-
दृष्टिः, " सन्धवो उहेसे पासगस्स एण्णि बाले । " आवा०
१ श्रु० २ अ० ६ उ० । तीर्थकृतिः, " बुक्खं च एयं पासगस्स
दंसणं उवरयसत्थस्स पल्लवतगरस्स आयाणं णिसेद्धा
सगडमि किमण्णि उवाधी पासगस्स ख विज्जति । " आवा०
१ श्रु० ३ अ० ४ उ० । " कोहं च माणं च मायं च लोभं
च एयं पासगस्स दंसणं । " आवा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

पासणया-पडयता-स्त्री० । पश्यतो भावः पश्यता । बोधप-
रिणामविशेषे, अ० १६ श० ७ उ० ।

पश्यतावकल्पना-

कतिविहा शं भंत । पासणया पण्ठा । गोयमा ! दुविहा
पासणया पण्ठा । तं जहा-सागारपासणया, असागार-
पासणया य । सागारपासणया शं भंत । कतिविहा
पण्ठा । गोयमा ! छुन्निहा पण्ठा । तं जहा-सुयणा-

पासण्या, ओहिनासपासण्या, सुयपञ्जवनासपासण्या, केवलनासपासण्या, सुयअन्नासपासण्या, विभंगनासपासण्या । अन्नागारपासण्या खं भंते । कइविहा पसन्ता । गोयमा ! निविहा पसन्ता । तं जहा-चखुदं-सखअन्नागारपासण्या, ओहिदंसखअन्नागारपासण्या, केवलदंसखअन्नागारपासण्या । एवं जीवायं पि ।

(कतिविधा णं भंते । इत्यादि) कतिविधा कतिप्रकाराणमिति वाक्यालङ्कारे, भदन्त ! (पासण्या स्ति) 'दशिर' प्रेक्षणं, पश्यतीति "सति वानिनौ" ॥ ४ । २ । १६ ॥ इति (हैमः) अथैहप्रत्ययः, कस्येनदादेशः । "पाश्वाभास्थाभ्नादाभ्मृदश्र्यति-औतिः कृडुभिषुश्रुतदः पिबजिप्रधमतिष्ठमन्यच्छपश्यच्छंश्रु-कृषिणीयसीदाम्" ॥ ४ । ३ । १०८ ॥ इति (हैमः) दशैः पश्यताऽऽदेशः पश्यतो भावः पश्यता, "मावे स्वतन्तौ" ॥ ७ । ११५ ॥ इति तत्त्वप्रत्ययः "अत्" ॥ २ । १ । ८ ॥ इति (हैमः) आप । स्व पासण्येभ्यरुच्यते, एव च 'पासण्या' शब्दो कटिवशात् साकारानाकारबोधप्रतिपादकः, उपयोगशब्दवत्, तथा औपयोगविपर्ययप्रशोक्तसम्बन्धः—('उवअन्ना' शब्दे द्वितीयभागे ८५६ पृष्ठगते) "कइविहा णं भंते । पासण्या पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता तं जहा-सागारपासण्या, अन्नागारपासण्या इति । " ननु तुल्ये साकारानाकारभेदत्वे काऽन्याः प्रतिविशेषा, येन पृथगुच्यते, उच्यते-साकारानाकारभेदगतावानन्भेदसंख्यारूपः । तथाहि-पञ्च ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि त्र्यष्टिभ्यः साकार उपयोगः, साकारपश्यन्ता तु पश्यविधामतिज्ञानमव्यक्तानयोः पश्यन्तयोः शनभ्युपगमान्, कस्मादिति चेत्, उच्यते-इह पश्यन्ता नाम पश्यतो भाव उच्येत, पश्यतो भावश्च 'दशिर' प्रेक्षणे इति वचनात्, प्रेक्षणमिह कटिवशात् साकारपश्यन्तायां चिन्त्यमानायां प्रदीविकालम् अनाकारपश्यन्तायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरुद्धरूपमीक्षणमवस्यं, तथा च सति येन ज्ञानेन वैकालिकः परिरुद्धो भवति तदेव ज्ञानं प्रदीविकालविषयत्वात् साकारपश्यन्ताशब्दाच्च न शेषं, मतिज्ञानमव्यक्तज्ञाने तु उत्पन्नाविनष्टार्थप्राहकं साम्प्रतकालविषये, तथा च मतिज्ञानमधिकृत्यान्यत्रोक्तम्— "जमवभाहादिरुवं, पञ्चुपपवत्पुगाहगं लोए । इदियमणं निमित्तं, तं आभिनिबोधिणं वेत्ति ॥ १ ॥ " तत् इ अर्प साकारपश्यन्ताशब्दाच्च न भवता, ध्रुवज्ञानाऽऽदीनि तु त्रिकालविषयाणि । तथाहि-ध्रुवज्ञानेन अतीता अपि भावा ज्ञायन्ते, अनागता अपि । उक्तं च— "जं पुण तिकालवियये, आगमगंथाणुमरि विज्झाणं । इदियमणं निमित्तं, सुयनाणं तं जिहा विनि ॥ १ ॥ " अथविज्ञानमपि संबधातीता उत्पत्तिपर्यवमपिणिः अतीताः (परिरुद्धिन् स्ति) भाविनीश्च मनःपर्यवज्ञानमपि परतोपमासंख्येयभागमतीतं ज्ञानमिति भाविनं च केवलं सकलकालविषयं सुमतीतं, भूतज्ञानमपि ज्ञानेन अपि त्रिकालविषयं, ताभ्यामपि यथायोगमतीततागमनावपरिरुद्धेभ्यः । ततो ज्ञानानि साकारपश्यन्ताशब्दाच्चानि, उपयोगस्तु यथाऽऽकारो यथोदितलरूपः परिरुद्धुरिति स बोधो यस्मानकालविषयो वा यदि भवति त्रिकालिको वा तत्र सर्वेष्टाऽपि प्रवर्तते इति साकारोपयोगोऽष्टविधः, तथा चखुदंशमचखुदंशेन-मवशिष्टं केवलदशैरिति चतुर्विधाऽनाकारोपयोगः,

अनाकारपश्यन्ता तु त्रिविधा. अचखुदंशेनस्यानाकारपश्यन्ताशब्दाच्चत्वाभावात् । कस्मादिति चेदुच्यते-उक्तमिह पूर्वमनाकारपश्यन्तायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरुद्धरूपमीक्षणमवस्यमिति, तथाचखुदंशेन परिरुद्धरूपमीक्षणं न विद्यते, न हि चखुदंशेनोपनिर्दिश्यमानोभिः परिरुद्धमीक्षणे प्रमाता, ततोऽचखुदंशेनस्याऽनाकारपश्यन्ताशब्दाच्चत्वाभावात् त्रिविधानाकारपश्यन्ता तदेवं साकारभेदज्ञाकारभेदं च प्रत्येकमवान्तरभेदं वैविध्यभावाद्वाहानुपयोगपश्यन्तयोः प्रतिविशेषः, एतमेव प्रतिविशेषं प्रतिपादाद्विषयः प्रथमतः साकारानाकारभेदौ ततस्तद्वतावान्तरभेदान् प्रातपादयन्-गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अन्नागारपासण्या य । सागारपासण्या खं भंते । कतिविहा पसन्ता ? इत्यादि भावितार्थम् । तदेवं सामान्यतो जीवपदविशेषणरहिता पश्यन्ता । साम्प्रतं तमेव जीवपदविशेषणसहितमभिधित्युदाह- (एवं जीवायं पि) एवं पूर्वोक्तं प्रकारेण जीवानामपि जीवपदविशेषणमतिनाऽपि पश्यन्ता वक्तव्या । सा वैवम्- जीवा णं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता ? गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अन्नागारपासण्या य । जीवायं भंते ! सागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । इत्यादि तदेवं जीवानामपि सामान्यत उक्ता ।

संप्रति चतुर्विधतिरुदकक्रमेण वदति-

शेरदया खं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अन्नागारपासण्या य । शेरदया खं भंते ! सागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! चउविहा पसन्ता । तं जहा-सुयनासपासण्या, ओहिनासपासण्या, सुयअन्नासपासण्या, विभंगनासपासण्या । शेरदया खं भंते ! अन्नागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पसन्ता । तं जहा-चखुदंसखअन्नागारपासण्या, ओहिदंसखअन्नागारपासण्या य । एवं ० जाव धणियकुमारा । पुदविकाइया खं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! एगा सागारपासण्या । पुदवीकाइया खं भंते ! सागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । गोयमा ! एगा सुयअन्नासपासण्या पसन्ता । एवं ० जाव वण्णफइ-काइयाणं । वेइदियाणं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! एगा सागारपासण्या पसन्ता । वेइदिया खं भंते ! सागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पसन्ता । तं जहा-सुयनासपासण्या, सुयअन्नासपासण्या पसन्ता य । एवं तं इदिया खं वि । चउरिदिया खं पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा सागारपासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अन्नागारपासण्या । सागारपासण्या जहा वेइदियाणं । चउरिदिया खं भंते ! अन्नागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । गोयमा ! एगा च-चखुदंसखअन्नागारपासण्या पसन्ता । मण्णसायं जहा

जीवायं सेसा जहा खेरइया० जाव वेमाणिषायो ।

(मेरइया खं भंते !) इत्यादि सुगमत्वात्पयोगपदे भाष्ये भाषितत्वात् चानन्तरोक्तभावनाऽनुसारिण स्वयं परिभाषणीयं, तदेवं सामान्यतो विशेषतश्च जीवानां पश्यत्तौका ।

सम्प्रति जीवानेष पश्यत्ताविशिष्टान् विचिन्तयितुराह-

जीवा खं भंते ! किं सागारपस्सी, अखागारपस्सी ? ।

गोयमा ! जीवा सागारपस्सी वि, अखागारपस्सी वि । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ-जीवा सागारपस्सी वि, अखागारपस्सी वि । गोयमा ! जे खं जीवां सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी, सुयअभाणी, विभंगनाणी, तेणं जीवा सागारपस्सी । जे खं जीवा चक्खुदंसणी ओहिदंसणी केवलदंसणी ते खं जीवा अखागारपस्सी, से एतेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ-जीवा सागारपस्सी वि, अखागारपस्सी वि ।

खेरइया खं भंते ! किं सागारपस्सी, अखागारपस्सी ? ।

गोयमा ! एवं चेव, नवरं सागारपासण्याए मणपज्जवनाणी, केवलनाणी न वुचवति, अखागारपासण्याए केवलदंसणं नरिय, एवं० जाव थणियकुमाग । पुढविकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा ! पुढवीकाइया सागारपस्सी, नो-अखागारपस्सी । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ । गोयमा ! पुढवीकाइयाणं एग सुयअभाणसागारपासण्या पणत्ता । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ । एवं० जाव वणस्सइकाइयाणं वेइदिपाणं पुच्छा ? गोयमा ! सागारपस्सी, नो अखागारपस्सी । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ-गोयमा ! वेइदिपाणं दुविहा सागारपासण्या पणत्ता । तं जहा-सुयनाणसागारपासण्या, सुयअभाणसागारपासण्या य । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं वुचइ । एवं तेइदिपाण वि । चंउरिदिपाणं पुच्छा ? गोयमा ! चउरिदिपा सागारपस्सी वि, अखागारपस्सी वि । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ ? गोयमा ! जे खं चउरिदिपा सुयनाणी, सुयअभाणी, ते खं चउरिदिपा सागारपस्सी, जे खं चउरिदिपा चक्खुदंसणी, ते खं चउरिदिपा अखागारपस्सी । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ । मणुसा जहा जीवा, अवसेसा जहा खेरइया० जाव वेमाणिषा ॥ ३१३ ॥

(जीवा नं भंते किं सागारपस्सी इत्यादि) जीवा जी क्खुमा, मणुषारिण इत्यर्थः । एमिति वाक्यालङ्कारः, किमिति प्रश्ने, साकारपश्यत्ता विद्यते येषां ते साकारपश्यत्तिनः, प्राकृतत्वात्साकारपस्सी इत्युक्तम् । (मणुपज्जवनाणी केवलनसणी न बुबइ इत्यादि) मेरइयाणां चारित्र्यप्रतिपत्तेरावयो मनःपश्यत्तावकेवलज्ञानकेवलदर्शना-

नामभवात् । इह किल लुप्तस्यानां साकारोऽन्तःकारश्चोपयोगः क्रमेणोपजायमानो घटते, सकर्मकत्वात् । सकर्मकाणां ह्यन्यतरस्यां पयोगस्य वेलायामन्यतरस्य कर्मणाऽऽवृत्तत्वात् न घटते एवोपयोग इति, केवली तु धातिचतुष्टयस्याङ्गवति, ततः संशयः-किं क्षीणज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणत्वात् यस्मिन्नेव समयं रत्नप्रभाऽऽदिकं ज्ञानाति तस्मिन्नेव समयं पश्यति, उत जीवस्वाभावव्याकर्मणोति । ततः पृच्छति-

केवली खं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहि हेतुहि उवमाहि दिट्ठेति वओहि संठासेहि पमासेहि पडोपारेहि जं समयं जाणइ तं समयं पासइ, जं समयं पासइ तं समयं जाणइ । गोयमा ! खो इण्डे स-मट्ठे । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ-केवली खं इमं रयणप्पभं पुढविं आगारेहि जं समयं जाणइ, नो तं समयं पासइ, जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ ? । गोयमा ! सागारे से नाणं भवइ, अखागारे से दंसणं भवइ । से तेण्डेणं० जाव नो तं समयं जाणइ एवं० जाव अहे सत्तमं, एवं सोहम्मकपं० जाव अचुपं । गेवेज्जगविभासा अणुत्तरविभासा ईसिप्पम्भारं पुढवीपरमाणुणोमलं दुपेदसियं खं० जाव अणत्तपेदसियं खं० । केवली खं भंते ! इमं रयणप्पभं पुढविं अखागारेहि अहे-ऊहि अणुवमहि अदिट्ठेति अवओहि असंठासेहि अपमासेहि अपडोपारेहि पासइ न जाणइ । हंता गोयमा ! केवली खं इमं रयणप्पभं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ न जाणइ । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ-केवली खं इमं रयणप्पभं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ न जाणइ ? गोयमा ! अखागारे से दंसणं भवइ, सागारे से नाणं भवइ । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ-केवली खं इमं रयणप्पभं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ न जाणइ, एवं० जाव ईसिप्पम्भारं पुढविं परमाणुं पुगलं अणत्तपएसियं खं० पासइ न जाणइ ।

(केवली नं भंते ! इत्यादि) केवलं ज्ञानं दर्शनं चार्यास्तीति केवली, एमिति वाक्यालङ्कारैः, भदन्त ! परमकल्याणयोगिह ! इमां प्रत्यक्षान् उपलभ्यमानां रत्नप्रभाभिर्धो पृथिवीम्- (आगारेहि ति) आकारभेदा यया इयं रत्नप्रभा पृथिवी त्रिकाण्डा खरकाण्डपङ्ककाण्डाङ्काण्डभेदान्, खरकाण्डमपि षोडशभेदम् । तद्यथा-प्रथमं योजनसहस्रमानं, रत्नकाण्डं तदनन्तरं योजनसहस्रप्रमाणं, षड्काण्डं तस्याप्यधो योजनसहस्रमानं षड्व्यंकाण्डमित्यादि । (हेऊहि ति) हेतव उपपत्तयः, ताभ्यां केन कारणेन रत्नप्रभेयभिर्धिते ! उच्यते-यस्मादस्या रत्नमयं काण्डं तस्मात्प्रत्यक्षप्रभा रत्नानि प्रभाः सक्कां यस्याः सा रत्नप्रभेति

* इह सिद्धसेनदिवाकरमतनिराकरणमपि ।

छुदादिद्याण लोमसत्याण सुत्त कहेनि, अथ्यं वा । अथवा-
 अथ्यं व नि, अथ्यं सथ्यं संसुमादिद्याण वा बहूण कक्षाण
 कोऽल्लयाणं व वसियमाणं व भावथ्यं पमाहेनि, छुत्थियसिगा-
 रकदाह्वावसुणादी उत्तरे तिथ्यं दुत्तरादी, अथवा बवहारे
 उत्तरे सिक्खावइ । अथवा-उत्तरे नि लांउत्तरे वि सउणभया-
 दिण कइयति । नि० सू० १३ उ० । सासिणि, दे० ना० ६
 वर्गे ४६ गथा ।

पास्त्य-पार्श्वस्थ-पुं० । सप्तगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थाः । नाथवातिकसण्डलचारिषु, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । साधुज्ञानाऽऽदीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । पाशस्थ इति वा संस्कारस्तथैव व्युत्पत्तिः-मिथ्यात्वाऽऽद्यो बन्धबन्धवः प्राशस्तेषु तिष्ठतीति पाशस्थः । व्य० १ उ० । प्रब० । नि० । ध० । जी० । ह्य० । पार्श्वः सम्यक्पूर्व तस्मिन् ज्ञानाऽऽदिपार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । दृष्टे० । साधुगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । शब्दानाऽऽचारे, व्य० ३ उ० । मन्दधर्मैः, ज्यो० १० पाठु० । ज्ञानाऽऽदिबहिर्वासेति, अ० १० श० ४ उ० । स्थाने ।

पार्श्वस्थो भूत्वा गणमुपसम्पद्यते-

जे भिक्षू वा गणाओ अवक्रम पास्त्यविहारे विहरेजा, से य इच्छेजा दोषं पि तमेव गणं उवसंपजिजा यं विहरित्प अथिय या इत्य से पुणो आलोएजा, पुणो पाडिकमेजा, पुणो छेदपरिहारस्स उवट्ठाइजा । एवं अहाछंदो कुसीलो आमासां संसत्तो ॥ २६ ॥

मिथुनरुद्रशार्धार्थः, 'वा' वाक्पथभेदे, गणादपक्रम्य निःस्वत्य पार्श्वस्थाविहारे पार्श्वस्थवर्षा प्रतिपद्यते । स भूयोऽपि भाववपरिवृत्त्या इच्छन् द्वितीयमपि वारं गणमुपसंपद्य विहरेत् । (अथिय या इत्येति) अस्ति वाज कश्चित् यः शेषे वारिचस्य सति पुनरालोचयेत् । पुनः प्रतिक्रमेत, पुनश्छेदं परिहारं प्रायश्चित्तमापन्नस्तस्य छेदस्य परिहारस्य वा प्रतिपत्तये अभ्युत्तिष्ठेत् । यः पुनः सर्वयोऽपगते वारिचं पुनरालोचयेत्, पुनः प्रतिक्रमेत्, स मूलमापन्न इति मूलस्य प्रतिपत्तये अभ्युत्तिष्ठेत् । व्य० १ उ० । (यथाछन्दःऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

अथ कथं पार्श्वस्थाऽऽद्यो जायन्ते तत आह-

गच्छन्मि केइ पुरिसा, सउणा जह पंजरंतरनिरुद्धा ।

सारखपंजरचइया, पास्त्यगथाय् विहरंति ॥ २०६ ॥

यथा शकुनिः शकुनिका पञ्जरान्तर्निरुद्धा महतर कष्टेन वर्तते, तथा केचित् शुककर्मणः पुरुषा गच्छन् स्मारणा चोदनाऽऽदिमहत्कष्टमभिमन्यमानाः कष्टेन वर्तन्ते, ततः सारखपंजरवत्यागिनः सन्तः पार्श्वस्थगताऽऽद्यः, आदिशार्धार्धपाच्छन्दोगताऽऽदिपरिग्रहः । विहरन्त्यवतिष्ठन्ते, विहात्येव केचित् भूयः स्मरणमुपसंपद्यन्ते ।

तेषां शोषसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं देयमतस्तद्विषयपुरिन्दमाह-

तेसिं पायच्छिक्तं, वोच्छं ओहे य पयविभागे य ।

ठपं तु पयविभागे, ओहेइ इमं तु बुच्छमि ॥ २१० ॥

तेषां पार्श्वस्थाऽऽदीनां स्वगुणमुपसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं वक्ष्ये । कथमित्याह-ओधेन सामान्येन, पयविभागेन एव कालाऽऽदिविशेषेण । गाथायां सप्तमी तुनीयायै । तत्र यत्पयविभागं प्रायश्चित्तं वक्ष्ये तत् स्थापनीयं, पञ्चाद्वयते इत्यर्थः । ओधेन सामान्येन, कालादिविशेषरहितत्वेनेति भावः । पुनरिदमनन्तरं वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षीभूतमिव वक्ष्यामि-

प्रतिज्ञातमेव निबन्धयति-

उत्सववर्जे कथाइ, लहुआ लहुया अभिक्खगहणम्मि ।
उत्सवं कथाइ लहुया, गुल्गा य अभिक्खगहणम्मि ॥ २११ ॥
उत्सववर्जमुत्सवाभावं यदि कदाचित् शय्यातरपिण्डाऽऽदि-
कं गृहीतवान्, ततस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासः । तथाऽ-
भीक्ष्णं गृहीतवान् ततश्चत्वारो लघुमासाः । अथोत्सवं
कदाचित् शय्यातरपिण्डमग्रहीत् । ततश्चत्वारो लघुका मा-
साः । अथभीक्ष्णमुत्सवेषु गृहीतवान् ततश्चत्वारो गुरुकाः ।
इहानुत्सवाहुत्सवे गुरुकशोधिप्रदानकरणमप्येव स्वयमेव व-
क्ष्यतीति नाभिधीयते । अत्र कालविशेषो न कोऽपि निर्दिष्ट-
इतीदमधेन प्रायश्चित्ताभिधानम् ।

इदानीं कालसामान्यत आह-

चउछम्मासे वरिसे, कथाइ लहु गुरु य तह य छग्गुल्गा ।

एणसु चेव भिक्खे, चउगुरु तह छग्गुरु च्छेदो ॥ २१२ ॥

चतुरो मासान् यावत्कदाचिदपि गृहीतवान् यदि शय्या-
तरपिण्डं ततश्चत्वारो लघुकाः, परमासान् कदाचित् ग्रहणे
चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिदपि गृहीते परमासा
गुरुवः । एतच्चैव चतुर्मासपरमासवर्षेषु अभीक्ष्णग्रहणे
यथाक्रमं चतुरगुरु, षट्गुरु छेदश्च । किमुक्तं भवति ?-चतुरो
मासान् यावदभीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः मासाः, परमासा-
नभीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । वर्षे यावदभीक्ष्णग्रहणे छेदः ।
अनौत्सवानुत्सवविशेषरहिततया सामान्येनाभिधानम् ।

तथा चाऽऽह-

एसो उ होति ओहे, एसो पयविभागतो पुणो बुच्छं ।

चउत्थमासे चरिमे, उत्सववर्जं जइ कथाइ ॥ २१३ ॥

गेहइ लहुओ लहुया, गुरुया इओ अभिक्खगहणम्मि ।

चउरो लहुया गुरुया, छग्गुगुरु उत्सवविवाजो ॥ २१४ ॥

एषोऽन्तरोरुक्तः प्रायश्चित्तविशेषः । ओधेन सामान्येन भव-
ति द्रष्टव्यः । अत ऊर्ध्वं पुनर्विभागतः पयविभागं प्रायश्चि-
त्तं वक्ष्ये । यथाप्रतिज्ञातं करोति-चतुरो मासान् यदि क-
दाचित् उत्सववर्जमग्रहीत् शय्यातरपिण्डं ततो मासलघु,
परमासानुत्सववर्जमग्रहीते चत्वारो लघुकाः, वर्षे या-
वदुत्सववर्जं कदाचिदपि ग्रहणे चत्वारो गुरुका इत ऊ-
र्ध्वमेतः । अथ चतुःषट्पर्वभीक्ष्णग्रहणे वषटे चत्वारो लघु-
का गुरुकाः षट्गुरुका उत्सववर्जो यथाक्रमं ज्ञातव्याः । कि-
मुक्तं भवति ?-चतुरो मासानुत्सववर्जं शय्यातरपिण्डमभीक्ष्ण-
मग्रहीत् ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा लघुकाः, परमा-
सानुत्सववर्जमभीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावदु-
त्सववर्जमभीक्ष्णग्रहणे षट्गुरुकाः । उत्सववर्जं गतम् ।

इदानीमुत्सवे प्रतिपादयति-

चउरो लहुया गुरुया, छम्मासा उत्सवम्मि उ कथाइ ।

एवं अभिक्खगहणं, छग्गुरु चउ छग्गुरु च्छेदो ॥ २१५ ॥

चतुरो मासान् यदि कदाचिदुत्सवं गृहीतवान् ततश्चत्वारो मासा लघवः, परमासान् कदाचिदुत्सवं ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिदुत्सवं ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । एतन्पुनर्विभागं नभीक्ष्णग्रहणे षट्गुरु इत्यादि । चतुरो मासानु-
त्सववर्जमभीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । परमासानुत्सवे च

पास्त्य

धमभीषणमहणे चतुर्मुखकण्डेरः, सर्वं यावदभीषणमुत्सवेयु प्रहणे पशुमुक्तं छेदः ।

अथ कस्मादुत्सवेयु कदाचिदभीषणं या प्रहणे अधिकतर-
प्रायश्चित्तदानमय आह-

ऊसववर्जं न मेष्टइह, निर्वंशं ऊसवीमि मेष्टइति ।

अजस्रोपरादाया, इति अहिगा ऊसवं सोही ॥२१६॥

एव साधुदुस्त्ववर्जं उत्सवरहितं शेपे काले भिक्षां न गृह्णाति, उत्सवं पुनर्विपुले भक्षणां प्रासुकमुपलभ्य कथमपि निर्वंशान् गाढाऽऽदृक्कण्ठान् गृह्णाति, ततोऽस्मिन् पयसां दानार्थमिति क्विन्त् न अत्यवतूरकाऽऽदयां दयाः संभवति । आदिशब्दान् मिश्रकाऽऽदिशब्दपरिवहः । इति अस्माद्विनास्त्ववे अधिकं बहुतरां शोषिः प्रायश्चित्तमिति ।

एवं उवद्विषस य, पडितपिय साहुणां पदं हसति ।

चोष्ट रागदोषे, दिद्वंशो पण्णगिलेहि ॥ २१७ ॥

एवमुपदर्शितेन प्रकारेण शयनारविष्टाऽऽदि प्रतिस्थेय पुनः कण्ठे यथापेक्षितस्य स्वादाऽऽदिशब्देन पुनः प्रतिस्था भक्षानप्रदानाऽऽदिना सांपद्यमौक्यः साधवो येन स प्रत्येकानुसृतस्य पदं प्रतिस्वावलम्बं इत्यति । एवमेव मुच्यते । अयमत्र संप्रदायः-यदि पञ्चरात्रादिदेव दशाविदिर्वं यावद्विषमान इत्यादि भवति, ततः स एवमेव मुच्यते, तस्य साधुवृत्तपर्यन्तं शुद्धिमावाप्तुं । अथ मात्माऽऽदिहोवाप्रसक्तोक्तिः पदं इत्यति । तथाया-यदि ह्यो मा-सावापप्रसक्त एको मात्मा मुच्यते, एको दीयते । अथ ज्ञानमासात् तर्हि एको मात्मा मुच्यते, द्वौ मात्मा दीयते इत्यति । अथ एके रागद्वेषे चोदयन्ति-यथा यूयं रागद्वेषस्तः । तथाहि-येन साधुनां प्रतिशितं तस्य पदमुपगम्यो हातव्य, येन पुनर्न प्रतिशितं तस्य हेतवः सकलनरि प्रायश्चित्तं परिपूय प्रयच्छथ । सूर्यराह-दिद्वंशो पण्णगिलेहि न वये रागद्वेषस्तः । तथा चात्र दृष्टान् उपमा । पत्रकतिलैः । तथाहि-पत्रकतिला नाम दुर्गन्धितिलाः, ते स्थानद्वयेऽपि स्थायिताः । तत्रैकं निम्बपुष्पैर्विना, अरि स्थानभाविता एव स्थिताः । तत्र ये निम्बपुष्पैर्विनास्तेषां दुर्गन्धिनो बहुविधनोपक्रमप्राप्तये शक्यते, इत्येवं स्तोकैः । एवमिहापि ये स्तोकानः पार्श्वस्थाः, अरि च साधुनामावरीमक्षयतां स्वादाऽऽदिप्रयोजनेषु साधुनामवतर्जिणाऽऽख्येमापिण्डेन ते महा प्रायश्चित्तं शुद्धिमासादयन्ति । ये तु पार्श्वस्था अपि कर्मलुपुण्या साधुनामाचारानुगानः साधुना स्वादाऽऽदिप्रयोजनेषु प्रत्यययन्ति श्लाघाकारिणश्च ते स्तोकप्राप्तये एवमेव शुद्धयन्ति । महापराजितोऽस्तिमपदहातः स्तोकानः प्रायश्चित्तमिति । पत्रकतिलाभ्योपलक्षणं, तेन सर्वत्रमवशीष्टानाभ्यां धैतार्थोत्तशान्द्वयार्थां पत्रकतिलेन चोपमा दृष्टया । तथा सर्वमशान्तायेवशिलः सर्वशी बहुमलः, अत्रशी अत्रमोर्जा, तत्र सर्वशी रोगी कर्कशया कियथा शुद्धिमासादयति, अत्रशी स्तोकया कियथा । यथा वा तौ पटौ शरदो, तत्रैको वाते वाति प्रतिविद्यते तेन वातेन धूयते, अतो न, एवं तयोर्द्वयोपि कालक्रमेण मज्जितौ दूराः विवृतपटः स्तोकैर्नोपक्रमेण शुद्धिना तादृशविवृतपटो बहुनेप-

क्रमेण । एवं यः पार्श्वस्थः साधुनामवर्षमापी स महता प्रायश्चित्तेन शुद्धिं लभते इति तस्मै परिपूयै प्रायश्चित्तं दीयते, इतरस्य तु साधूनां प्रतर्पणे वषण्मापयेत् अशुद्धिः संभवत्यतदर्थं ङास इति ।

साम्प्रतमेतदेव विवरिणः परः प्रश्नं भावयति-

जो तुष्मं पडितपड, तस्मं दण्णं तु हासेह ।

बुद्धे अपडितपे, इह रागहोसिया तुष्मं ॥ २१८ ॥

यो गुप्ताकं प्रतिनर्पयति उपकारं करोति तस्य एकं स्थानकमन्तिमलक्षणं प्रासुकस्वरूपं ङासयथ, यः पुनर्न प्रतिनर्पयति तस्मिन्नप्रतिनर्पितं तदकस्थानकमन्तिमलक्षणं वदेयथ, परिपूयै तस्मै प्रायश्चित्तं दय्य इत्यर्थः । इयममुना प्रकाशेन यूयं रागद्वेषका रागद्वेषकनः ।

संप्रति यदुक्तं " पत्रकतिलैर्दण्डान् " इति तद्व्याख्याति-

इहह वि ताव चोयम !, कदुवं तल्लं तु पण्णगिलान्णं ।

किं पुण निवतिलेहि, भाविषयाणं भवे खजं ॥ २१९ ॥

इतरथाऽपि निम्बकुसुमाः दिवात्मनामन्तराणां पितृ तावत् हे चोदक ! पत्रकतिलानां नैवे कदुकमेव, तुरवकाराथो भिक्षकमश्न, न स्वायं भवन्तीति भावः । किं पुनस्तथा पत्रकतिलानां स्वतिलैः, तिलानि इव मृदमवान् तिलानि कुसुमानि, स्वस्य तिलानि स्वतिलान्नेनैव निम्बकुसुमेभ्यः । भावितानां यास्तिनानां तिलं स्वार्थं भवेत् ? नैव भवेदित्यर्थः । एव दृष्टान्तः ।

अयमर्थोपनयः-

एवं सो पाप्मन्यो, अवमवादी पुणो य माहणं ।

तस्म य महती सोही, बुद्धोसो सोत्थं च ॥ २२० ॥

एवं शोषिणः साधुराकं तावत्पार्श्वस्थममाचारकारिण पुनः साधुनामवर्षवादी, साधुनामाचारप्रद्वेष्यान् । ततस्तस्य तथारूपस्य महती शुद्धिः प्रायश्चित्तं, यतः सोऽत्र प्रायश्चित्तदानविधौ परिचिन्त्यमानो बहुदोष एव भवति वर्तते । तदेवमप्रशम्भितपण्यः कृतः ।

संप्रति प्रशस्तिलेस्तमनिर्वाप्तानुग-

जह पुण ते च व तिला, उमिणोदाधोयासाउज्जका ।

तेमि जे तल्लं ते, घयमाडं पा विमसदं ॥ २२१ ॥

यथा पुनस्त एव पत्रकतिला उष्णोदकेन पूर्वं धोतामन्तमन्तरं क्षीरं दूधेन (उज्जका) क्षीरमध्ये प्रक्षिप्य कियत्कालं धुत्वा ततो निष्काशिताः, तेषां यत्नैः तद् धुतमाडमपि विशेषयति, ततोऽप्यधिकतरं भवन्तीति भावः । एव दृष्टान्तः ।

अयमर्थोपनयः-

कारणे संविग्राणे, आहारादीहि तपितो जो उ ।

नीपावताणुतपी, तपपिण्य वसवादी य ॥ २२२ ॥

यः कारणेष्वपिशिवामौमदोऽऽदिषु संविधानां सुसंयतानामाहार-अभिभक्षणादीनां निमित्तसंज्ञितः प्रतर्पणं कृतवान्, तथा यः संविधानां निर्वर्तुल्यवर्तनेन यस्य स तथा । किमुक्तं भवति ? स तावन्मृदे, न पुनर्वेन्द्रापर्यायि । तथा अकल्प किमपि प्रतिस्थेयं अतु पञ्चान् हा दुष्टं कारिणोत्पत्तिद्वारेण तपति स्तथाप्यनुभवोपवेशीऽनुगोऽनुगो । तथा तेषां संविधानां

पक्ष्मन्तपक्ष्मन्त भवस्त्याप्तिकः, संविप्रप्राप्तिक इत्यर्थः ।
तथा बर्णेवादी श्वाध्याकारी सुविहितनाम् ।

ततः किमप्याह-

पावस्व उवचियस्व वि, पडिसाइय मो करोति सो एवं ।

सव्वासिरोगिउवमा, सरए य पडे अ विप्रुयमि ॥१२२॥

एवमनुना प्रकारेण संविप्रतर्पणाऽऽदिनाऽद्यापि पार्श्वस्थेन सता उपचयं नीते, तथाऽपि तस्मोपविनस्यापि पापस्य परिश्राटनभावं करोति । सो इति पादपूर्णे, तेन तस्यैकपदस्य हासः । उक्ता पञ्चनिलकट्टहान्तभावना । एवमवर्णवादिनः पार्श्वस्थस्य परिपूर्णप्रायश्चित्तदाने सर्वाशिरोगिण्य उपमा, या च शास्त्रिके पटे वातविद्युते सा च दृष्टान्तभावना भाषितव्या ।

संप्रति तामेव दृष्टान्तभावनामाह-

पुषो यऽथ ते किमिषो य, अणुवायं वडितो य उडो य ।

केण वि सेवायपुत्तेशं, वुल्लहयं उलइयं मुणा शः ॥२२४॥

तदवमितरः पार्श्वस्थः साधूनामप्रतर्पयिता, न च पापं कृत्वा तु तर्पति । यदपि च पापं कुरुते तदपि निर्दयः सन्, साधूनां वाऽवर्णमापि । ततः सोऽन्यथा न शुच्यनीति तस्मै परिपूर्णं प्रायश्चित्तं दीयते, द्वितीयस्तु साधुप्रतर्पणाऽऽदिना बहु पापं क्षीपितवान्, न च निर्दयः सन्नकरोतृतामिति तस्य पदहासः ।

तदेव भावयति-

थावं भिन्नमासा-दिगाउ राइदियाँ जा पंच ।

सेसे उ पयं हसती, परितप्पिँ एयरे सयल ॥२२५॥

यदि नाम स्तोके भिन्नमासाऽऽदिकदाश्व यावन्पञ्च-
शतदिनाणि पतानि समुदितन्यकरोत वा प्रार्थश्चित्तमाप-
न्नस्तदा स एवमवमुच्यते, तस्य साधुप्रतर्पणाऽऽदिना शुद्धी-
भूतत्वात् । यदि पुनर्भिन्नमासस्थापरि प्रार्थश्चित्तमापन्नस्त-
न्तस्मिन् शेषे तु प्रार्थश्चित्तं समापनितं सति पदमनितं प्रत-
र्पिते साधो हसति, तस्य चान्तिमपदङ्गमस्य भावना प्रागे-
व कृता, इतरस्मिन्साधूनामप्रतर्पिण्यवर्षेवादिनि च सकलं
परिपूर्णं प्रायश्चित्तं, तस्यानन्यथा शुद्धयभावात् । ततो
न वयं रागद्वेषवन्तः ।

संप्रति पार्श्वस्थान् व्याख्यानयति-

दुविहो खलु पास्त्यो, देसे सव्वे य होइ नायव्वो ।

सव्वे तिषि विकप्पा, देसे सेज्जायरकुलादी ॥ २२६ ॥

द्विविधो द्विप्रकारः खलु निश्चितं पार्श्वस्थः । तद्यथा-देशे
देशतः, सर्वस्मिन् सर्वतः पार्श्वस्थः । शब्दसंस्कारमाश्रित्य
त्रयो विकल्पाः त्रयः प्रकाराः । तद्यथा-पार्श्वस्थः, प्रा-
स्यस्थः, पाशस्थः । एते स्वयमेवात्र वक्ष्यन्ते । देशे देशतः
पार्श्वस्थः शय्यान्तरकुलाऽऽदिप्रतिनिवमानः ।

"निषि विगप्पा" (२२६) इत्युक्ते तत्र प्रथमं प्रकारमाह-

दंसखुनाणचरिते, तवे य असाहितो पवणं य ।

तेसिं पासविहारी, पासत्थं ते वियाणाहि ॥ २२७ ॥

दशेन सत्यकवं ज्ञानमाभिनितोधिक्ताऽऽदि, चाग्निमाश्रव-
नितोः । एतेषां समाहारो द्वयः । तस्मिन्, तथा तपसि
बाह्याऽऽभ्यन्तरकूपे द्वादशप्रकारे, प्रवचने च द्वादशः क्लृप्तः

यस्याऽऽस्ता हनोपयुक्तो, न सत्यग्योगवानित्यर्थः । यदि वा-
अभिहितस्तेषां, विराधकत्वात्, किं तु तेषां ज्ञानाऽऽदीनां पार्श्वे
तटे विहरनीत्येवं शीलो विहारो, न तेषु ज्ञानाऽऽदिव्यवर्तनीत-
इत्यर्थः । स पार्श्वस्थ इति जानीहि । ज्ञानाऽऽदीनां पार्श्वे निष्ठनी-
ति व्युत्पत्तेः । इह यद्यपि यो दुष्कृतमाश्रयनिरासं करोति स प-
रमार्थनस्तपोयुक्त एवेति वचनतश्चाग्निब्रह्महेतु न तेषां ज्ञान-
होनेन च प्रवचनं गते तथापि तयोक्तपादान् मोक्षं प्रति प्रा-
धान्यं गतो व्याख्यानाथे, भवति च तपो मोक्षं प्रति प्रधान-
महं, पूर्वसंचितकर्मक्षपणत्वान्प्रवचनं च विधेयोपदेशादि-
त्वादिति । उक्त एकः प्रकारः ।

संप्रति द्वितीयं प्रकारमाह-

दंसखुनाणचरिते, सत्थो अत्थति तहिं न उज्जमि ।

एणं पास्त्यो, पसां अओ वि पज्जाओ ॥ २२८ ॥

ज्ञानदेशनचारित्र्ये यथाकुरूप यः स्वस्थाऽवतिष्ठन्, तपुनस्त-
त्र ज्ञानाऽऽदी यथा उच्यञ्छ्वित उद्यमं करोति, एतेन कारणे-
नैव पार्श्वस्थ उच्यते । प्रकर्षेण समन्तान् ज्ञानाऽऽदिषु निरुध-
मतया स्वस्थः प्रास्यस्थ इति व्युत्पत्तेरैव खल्वन्या द्विती-
याऽपि पर्यायः । अग्रिपशब्दः स्वत्वर्थे भिन्नकर्मश्च, स च यथा-
स्थानं योजितः । उक्ता द्वितीयः प्रकारः ।

संप्रति तृतीयं प्रकारमाह-

पासो चि वंघणं ति य, एगट्ठे वंघेठेयओ पासो ।

पास्त्यिओ पास्त्यो, अमां वि य एम पज्जाओ ॥ २२९ ॥

पाश इति वा बन्धनमिति वा एकादिभू । इह य मित्या-
त्वाऽऽद्यः बन्धहेतवस्तं पाशस्तेषु स्थितः पाशस्थः, पाश-
पु निष्ठनीति पाशस्थ इति व्युत्पत्तेः । एतेऽस्यः खलु तृती-
यः पर्यायः । उक्तास्त्रयोऽपि प्रकारास्तद्गुणताञ्च भाषितः सर्वे-
तः पार्श्वस्थः ।

इदानीं देशतः पार्श्वस्थं व्याचख्यामुना यदुक्तम्-"सज्जा-

यरकुलादी" इति, तद् व्याख्यानयति-

सेज्जायरकुल निम्मिय, ठयणकुल पलायणा अभिहडे य ।

पुव्वि पच्छी संघय, निइअगापिंडभोइ पासत्थो ॥ २३० ॥

यः शय्यान्तरपिण्डे भुङ्क्ते, यानि च तस्य निश्चिनान्याश्रि-
तानि कुलानि तानि सततमुपजीवति । किमुक्तं भवति ? या-
नि कुलानि प्रपञ्चानि, तानि येषु आस्रेषु नगरेषु वा वस-
न्ति, तेषु गम्या तेषु आहारोऽऽदिकमुत्पादयति । (उवण-
त्ति) स्थपानाकुलानि निर्विशति । अथवा-भानि लोकं ग-
ह्मिनानि कुलानि स्थापितान्युच्यन्ते, तेषामपरिभोग्यतया
जितेः स्थापितत्वात्, तेषु आहारोऽऽदिकमुत्पादयति । (प-
लायत्ति) संखड्याः सततमाहारलैलपतः प्रलोकना येन क्रि-
यते, शरीरस्य वा शुभवर्णोऽऽदिनिरीक्षणार्थं प्रलोकनाः तथा
अभ्याहतानि आचार्यानां जीर्णोश्चाऽऽहारान् यो गृह्णाति, यश्च
पूर्वं संस्तुतान् मातापित्रादीन् पश्चात्संस्तुतान् वा करोति ।
तथा नित्यपिण्डमग्रपिण्डे च यो भुङ्क्ते स देशतः पार्श्वस्थः ।
(नित्यपिण्डइत्याख्या " गित्तिरपिण्ड " शब्दे चतुर्थमासे २०६३
पृष्ठे गता) (अग्रपिण्डइत्याख्या "अग्रपिण्ड" शब्दे प्रथमभागे १६४
पृष्ठे गता) ("अभिहड" शब्दे २० भागे ७३१ पृष्ठे विस्तरः)
साम्प्रतमभ्याहृतपिण्डे निवर्तपिण्डे च व्याख्यानयति-

आइमपणाहं, निसीहऽभिहडं च नोनिसीहं च ।

पासवध

साभावियं च निययं, शिष्याण्यनितमतेषु लहुओ ॥२३॥
 अथाहृतं द्विविधम्-आचीर्णमनाचीर्णं च । तथाऽन्वीर्यमुप-
 योगसंभवे गृहत्रयमध्ये, ततः परमनाचीर्णम्, उपयोगसंभवा-
 त् । अनाचीर्णमपि द्विधा-निशीध्याभ्याहृतं, नोनिशीध्याभ्याहृतं
 च । तत्र यस्तापोरधिदितमभ्याहृतं तन्निशीध्याभ्याहृतम्, इतर-
 स्तापोरधिदितमानीतं नोनिशीध्याभ्याहृतम् । एतानि कारणे
 निष्कारणे वा यथाकथञ्चिदभिप्रेक्ष्यमानां देशतः पार्श्वस्थः । तन्
 भिविधम् । तद्यथा-स्वाभाविकं निकाचितम्, अनिकाचितं,
 निमित्ततः च । तत्र यत्र संयतार्थमेव किन्तु य एव धर्म-
 गोऽप्यो वा प्रथममागच्छति तस्मै यदप्रपिण्डादि दीयते
 तत्स्वाभाविकं, यत्पुनर्भूतिकर्मोऽऽदिकरणतश्चतुर्मासाऽऽदिक-
 रणतश्चतुर्मासाऽऽदिकं कालं यावत् प्रतिदिवसं निकाचितं
 निषर्द्धकृतं पृष्ठं तन्निकाचितम् । यत्तु दायकं निमग्नरागपु-
 रस्सरं प्रतिदिवसं नियतं दीयते तन्निकाचितम् । एतान्यपि
 गृहानां देशतः पार्श्वस्थः स्वाभाविकनियतं निकाचने नि-
 मग्नये च सर्वत्र प्रायश्चित्तं मासलान् ।

अथ पार्श्वस्थो भूत्वा पुनः कथं संविप्रविहारमुपपद्यते,
 येनोच्यते-“सं य इच्छेज्जा दोषं नमेव दास्ये उवसंप-
 जिज्ञासो विहरितल्प” इत्यादि । तत आह-

संविग्नगणो जडो, व जह सुहितो सारणाए वडो ॥
 बडइ संभरमाणो, तं चेव गणं पुणो एति ॥२३२॥
 इह संविज्ञो जनो जडु इय हस्तीव वेदितव्यः । तथाहि-
 यथा स हस्ती वनादानां घृतगुडाऽऽदिकः पुष्टिं मीनः,
 स्तुत्या वने जगाम, तथैव वनमनावृष्टिभावेनोच्चार्यभूतं,
 ततस्तत्र दुःखमनुभवन् घृतगुडाऽऽदिकं स्मरति, स्मृत्वा
 च भूयो नगरमायाति । एवं सोऽप्यधिकृतः संविज्ञो जनः
 संविज्ञानां मध्ये भगवत्प्रसादत उच्छ्रैराहरीः पोषमुपात-
 नस्ततः सुखितः सन् स्मरणमासहमानस्तथा न्याजितः पार्-
 श्वस्थविहारमुपपद्यते, तत्र च स्थितः पार्श्वस्थ इति कृत्वा
 आस्ताऽऽदिभिर्नाऽऽदित्येन, केवलं लोकत आकाशमवाप्नोति,
 यथाऽयं शिकु शिंशलो यात इति, ततः संविग्नानां पुजां स-
 त्कारं च संस्मरन् तमेवाऽऽर्यं गणं पुनरिति समागच्छति,
 समागतश्च सज्जालोचनाऽऽधर्यमभ्युत्तति ।

तत इदमाह-

अथिय ये से सावसेसं, जइ नत्थी मूलमथि तव्वेया ।
 थोवं जइ आवसो, पडितपणं साहुणा सुद्धो ॥२३३॥
 पूर्वमिदं परिभाषनीयम्-(सं) तस्य आलोचनाऽऽधर्यमभ्यु-
 दानस्य सावशेषं चारित्र्यमस्ति, चशब्दात् किं वा नास्ति,
 ततो मूलं दानवत्, मूलं नाम सर्वपर्यायच्छेदः । अथाऽस्ति
 सावशेषं चारित्रं, ततस्तस्मै तया वा दीयतां, छेदो वा, तत्र
 यदि स्तोत्रमापन्नो भवति । स्तोत्रं नाम रात्रिदिवपञ्चका-
 दारभ्य भिक्षुमासे यावन्माधूनां च स प्रतिनर्तिनः, ततः स
 साधुप्रतिनर्त्यैवादेव शुद्ध इति प्रसादेन मुच्यते । मासाऽऽद्या-
 पक्षौ स्वमित्रप्रदाहस इति । ततं पार्श्वस्थमनुक्रम । व्य० १३० ।

पार्श्वस्थं वन्दते प्रशंसति वा-

जे भिक्खू पासवधं पसंसति, पसंसते वा साइज्ज ॥१४॥
 सुलद्धं ते माणुस्सं जम्मं, जं साहजं वट्ठसि, एवमादि प-

संसाविधीय वंदणं उच्छेदमणवदणं वा । एस सु-
 चत्थो । नि० क० १३ उ० । आवा० । आवा० ।
 आ० क० । सूत्र० । पार्श्वस्थं तु यत्र स्थाने यत् भ-
 शितं प्रायश्चित्तं तस्मिन् स्थाने यथाच्छेदं विवर्द्धतां
 विशेषणं वर्द्धितं जानीहि, तच्च तथैवानुसंगमुपदर्शितम् ।
 कस्मादिह वर्द्धितं जानीहि इति चेत् ॥ उच्यते-प्रतिनैवनात्,
 प्ररूपणाया बहुदोषवान् । इह पार्श्वस्थत्वं त्रयाणामपि सं-
 भवति । तद्यथा-भिक्षोर्णावाच्छेदिन आचार्यस्य च यथाच्छे-
 दत्वं पुनर्भिक्षोरपि । ततः पार्श्वस्थविषयं सूत्रं त्रिसृष्टाऽऽमर्कं,
 यथाच्छेदविषयं त्वेकस्वरूपमिति । व्य० १ उ० । तथा देश
 पार्श्वस्थो वध्यः कान्तीति, अत्र पूर्वोक्तास्तराजुस्तराणाऽऽवा-
 योऽऽदिः प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानो द्वादशाऽऽवसैवन्दने पार्श्व-
 स्थाऽऽदिः करोति । कारणान्तरं सर्वपार्श्वस्थाऽऽदिरपि वृद्धव-
 न्दनाऽऽदि करोतीति आशयकमित्युक्त्यादी कथितमस्ति ।
 ही० ३ प्रका । पार्श्वस्थाऽऽदीनामशनाऽऽदिदाने तभ्योऽ-
 शनाऽऽदिप्रदणं चतुर्लेपु । ध० ३ अधि० ।

पासवधविहारि (ख)-पार्श्वस्थविहारिन्-पुं० । पार्श्वस्थानां
 यो विहारो यद्दिनं दिनानि यावत्तथा वर्तनम् स पार्श्वस्थवि-
 हारः, सोऽस्यास्तीति पार्श्वस्थविहारो जा० १ श्रु० ४ अ० ।
 अकालं पार्श्वस्थममाचारं, भ० १ श० ४ उ० ।

पासिपट्टेतरोरुपरिणय-पार्श्वपट्टान्तरोरुपरिणत-कि० । पार्श्वे
 च पट्टान्तरे च तद्विभागो ऊरु च परिगृणीतं निर्णयप्रकर्षा-
 वस्थां गतौ यस्य स तथा । उत्तमसंदहनं, उत्त० ४ अ० ।

पासपुट्ट-पार्श्वस्पृष्ट-वि० । ह्युत्तमात्रे, स्था० १० डा० ।

पासमग्न-पाशमार्ग-पुं० । पाशप्रधानो मार्गः पाशमार्गः ।
 पाशकूटकावगुणाऽन्येन मार्गे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पासमग्नश्च-पाशमार्गश्च-न० । शुभितगतसमीपाद् यावन्ते,
 प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पासमाग्न-परयत्-कि० । अचलोककं, भ० १६ श० ६ उ० ।
 “पासमाग्नो विन्देह ।” आ० म० १ अ० । दर्शनापयुक्तं, आ-
 चा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पासमूल-पार्श्वमूल-न० । पार्श्वसमुत्थरंगेन, जी० ३ प्रति० ४
 अधि० ।

पासल्लिय पार्श्विक-वि० । पार्श्वशार्थितं, प्रव० ६९ द्वार ।
 पञ्चा० । भ० ।

पासवण-प्रश्रवण-न० । प्रकर्षेण श्रवणं, श्रवतीति श्रवणम् ।
 एकाकिकायाम्, आवा० २ श्रु० २ क० ३ अ० । सूत्रं, आवा०
 ४ अ० । स० । कल्प० । जा० । कायिकभूमिस्थानं, नि०
 कू० १ उ० ।

पासवणगिरिरोह-प्रश्रवणगिरिरोह-पुं० । सूत्रसंगे, स्था०
 १० डा० ।

पासवणपडिकमण-प्रश्रवणप्रतिकमण-न० । सूत्रान्तरे वि-
 श्रययोग्यपथिकाप्रतिकमण-स्था० १ उच्चारं पासवणं भूमिगं वा-
 सिगिणु उवउत्तां आसिगिणुं हरियावदिति पडिकमणं वासि-
 रइ मत्तणे जइ न पडिकमणं य मत्तणे जां उ साह पडिद्वेदं
 नियमेण पडिकमं सं उ ति ।” स्था० ६ डा० ।

पासवणभूमि-प्रश्रवणभूमि-स्त्री० । सूत्रस्याङ्गले, ताश्च द्वा-
 दश । आलव्यरिभोगान्ताः पटः पट् बहिः । आवा० ४ अ० ।

पासाभ-पासाद्-पुं० । " पासाभो हस्मिन् । " पाह्० ना० २७३ गाथा ।

पासाईय-पासादीय-त्रि० । प्रसादाय मनःप्रसन्नयं हि-
नस्तत्कारिणात् प्रसादायः । मनःप्रसन्निकारिणि, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० । प्रसा० । न० । मनःप्रसा-
दकारणे, व्य० ६ उ० । प्रसादो मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्ये-
ति । औ० । नि० । आ० म० । प्रपूणां चित्तप्रसादजनके, भ०
५ श० २ उ० । रा० । विपा० । आ० । स्था० । प्रसादिषु
भवा प्रसादीया । प्रसादबहुलायां पुरि, स्त्री० । सू० प्र० ।
पाहु० । पाहु० । पाहु० । " पासाईया । " प्रसादः प्रसन्नता निर्मे-
लजलता विद्यते यस्याः सा प्रसादिका । प्रसादा बाहुदेव-
कुलसन्निवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां समन्ततः सा प्रसादिका ।
सू० २ ध्रु० २ अ० ।

पासाण-पापाण-पुं० । स्फटिकाऽऽदिके पृथ्वीविकारे, नि०
चू० २ उ० । विजातीयग्रेष्णे, दश० ६ अ० ।

पासाणधाउ-पापाणधाउ-पुं० । युक्तिविशेषेण-ध्मायमाने सु-
वर्णवर्णेन परिश्रमिन् पासाण, " जय्य पासाणे जुत्तिणि-
जुत्तं वा ध्रममाणं सुवर्णवर्णं सा पासाणधाउ । " नि०
चू० १३ उ० ।

पासाणिअ-देशी-साक्षिणि, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पासादीय-पासादीय-त्रि० । " पासाईय " शब्दायै, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० ।

पासाय-पासाद्-पुं० । देवानां राज्ञां च भवते, उत्प्रेषद्वहले
गृहे च । भ० ५ श० ३ उ० । जी० । प्रश्न० । अनु० । उत्त० । प्रा-
सादभवनयोः को विशेषः । उत्प्रेत-भवनमायामासेषया कि-
ञ्चिन्मृत्युच्छेद्यमानं भवति, प्रसादास्तु अत्यन्तदुर्गुणे-
च्छेद्य इति । आ० । ध्रु० १ अ० । विपा० । ज० । राजगृहे,
आ० । ध्रु० ५ अ० । राजमन्दिरं, उत्त० । १६ अ० ।

चक्रवर्त्यादीनां प्रसादप्रमाणम् । ऊर्ध्वतः परिमाणमाह-
अट्टसयं चक्रीणं, चउसट्ठी चेव वासुदेवानां ।

वरीसं मंडलिष, सोलस इत्था उ पागतिष ॥४६॥

अष्टाधिकं शते सहस्रानामूर्ध्वतश्चक्रवर्तिनां प्रसादो
भवति, चतुःषष्टिर्वासुदेवानां, द्वाविंशत् मारुहलिकस्य, पां
उश इस्ताः प्राकृतिके प्राकृतजनसंरक्षिणि प्रसादः ।

भवणुआखादीणं, पसुस्सेदो उ वत्थुविजाण ।

भक्षितो सिपिनिहिस्मि उ, चकीमादीण मवेसिं ॥४७॥

शिपिनिषौ वास्तुविद्यायां सर्वेषामपि चक्रवर्त्यादीनां
भवनेष्वानाम्ऽऽदीनामेव उत्प्रेषो भवितुः । व्य० ६ उ० ।

पासायवर्धिसग-पासादावर्तसक-पुं० । प्रसादात्मभवतंसक इ-
व शस्त्रक इव प्रसादावर्तसकः । प्रसादविशेषे, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० म० । स० । रा० । प्रसादोऽवर्तस-
कः । भ० २ श० २ उ० । प्रसादश्चावर्तसकश्च प्रसादावर्त-
सकः । प्रधानमासादे, आ० । ध्रु० ११ अ० ।

पासासा-स्त्री० । देशी-प्रत्ययाम्, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।
२६६

पासावअ-देशी-गवाले, दे० ना० ६ वर्ग ४३ गाथा ।

पासावञ्जिअ-पार्श्वोपत्तीय-पुं० । पार्श्वोपत्यस्य पार्श्वश्वा-
मिश्रित्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वोपत्तीयः । सूत्र० २ ध्रु० ७
अ० । पार्श्वोपत्यानां पार्श्वजनशिष्याणामयं पार्श्वोपत्तीयः ।
भ० १ श० ६ उ० । पार्श्वनाथशिष्यशिष्ये, स्था० ६ ठा० ।
आनुर्यामिकसाधो, भ० १५ श० । " समणस्स से भग-
वन्तो महावीरस्स अग्गमापितरो पासावञ्जिआ । " आचा०
२ ध्रु० ३ चू० ।

पासिचए-द्रष्टुम्-अव्य० । प्रक्षितुमित्यर्थे, नि० चू० ६ उ० ।

पासित्ता-दृष्ट्वा-अव्य० । प्रवेत्यर्थे, कल्प० १ अत्रि० । ६ क्षण ।
अनु० । " दससुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा । " स्था० १०
ठा० । आचा० ।

पासिय-पाशित-त्रि० । पाशोपेते अनर्थापादके, सूत्र० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

दृष्ट्वा-अव्य० । ज्ञात्वेत्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १
उ० । दशा० ।

पाशिक-पुं० । पाशेन बन्धनविशेषेण चरन्तीति पाशिकः ।
पाशेन हननेपजीवके, प्रश्न० २ आध्म० द्वार ।

पासियव-द्रष्टव्य-त्रि० । चक्षुषा निरीक्षणार्थे, कल्प० ३ अत्रि० ।

पामी-देशी-चूडायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पासेल्लिय-पार्श्ववत्-त्रि० । पार्श्वशायिनि, दशा० ७ अ० ।

पाहम-प्राधान्य-न० । प्रधानतायाम्, स० १० अक्ष ।

पाहम्या-प्रधानता-स्त्री० । प्रधानस्य भावः प्रधानता ।
प्रधानभाव, अनु० ।

से किं तं पाहमयाए ? पाहमयाए अणेगविहे पत्थसे । तं
जहा-असंगवणे मत्तवणवणे चंपगवणे चूअवणे नागव-
णे पुआगवणे उच्छुवणे दक्खवणे सालवणे । से तं
पाहमयाए ॥

(से किं तं पाहमयाए इत्यादि) प्रधानस्य भावः प्र-
धानता, तथा किमपि नाम भवति, यथा बहुध्वशोकवृत्तपु-
स्तकेष्वप्राऽऽदिपादेष्वशोकप्रधानं वनमशोकवनमिति ना-
म । सप्तपर्णाः-सप्तच्छुदाः, नत्तधानं वनं सप्तपर्णवनम्, इत्या-
दि सुगमम्, नवरमन्त्राव्याह-ननु पुष्पनिष्पञ्चादिदं न भिद्यते,
नेवम्, तत्र क्त्वाऽऽदिगुणेन क्षमणऽऽदिशब्दवाच्यार्थस्य साम-
स्थेन व्याप्तत्वाद् त्वशोकाऽऽदिभिरशोकवनाऽऽदिशब्दवा-
च्यानां वनानां सामस्थेन व्याप्तिरभावादिति भेदः ॥४८॥ अनु० ।

पाहाण-पापाण-पुं० । " दश-पापाणे हः " ॥ २ । २६२ ॥
इति पकारस्य हः । पाहाणं । पासाणे । प्रस्तरे, प्रा० १ पाद ।

पाहाणजल-पापाणजल-न० । पापाणानुसुरि वहति जले,
आघ० ।

पाहिज्ज-पाथेय-न० । पथि भक्ताऽऽदिचरती, " पाहिज्जणणसं वा-
दिमुभयपणसं वेव, मामा पच्छाकहाएणुं । " इ० १ उ० २
प्रक० । " पयःपणं संबलं च पाहिज्जं " पाह० ना० १५५ गाथा ।

पाहुड-प्राभृत-न० । करपेण समन्तात् भ्रियते प्राप्यते वि-
त्तमभीष्टस्य पुरुषस्यानेनिति प्राभृतमिति व्युत्पत्तिः । "कृद्-
हलम्" ॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् करणं कृत्ययः । "उ-
रुवादी" ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति श्रुत उन् । अस्त्य हः ।
प्रा० पुं० १ पाहु । "पाहुडं उवायणं ।" पाहु० ना० २३६
गाथा । पूर्वोक्तमेतं भूतविशेषः । विशेषः । स० । अथ
प्राभृतमिति कः शब्दायः ? उच्यते-इह प्राभृतं नाम लोके
प्रसिद्धं यदभीष्टाय पुरुषाय देशकालोचितं दुर्लभं वस्तु
परिणामसुन्दरमुपनीयते ततः प्राभ्रियते प्राप्यते वित्तमभी-
ष्टस्य पुरुषस्यानेनिति प्राभृतमिति व्युत्पत्तेः । "कृद्हलम्"
॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् च करणे कृत्ययः । विवक्षिता
अपि च प्रत्ययजन्यः परमदुर्लभाः परिणामसुन्दराश्चाभीष्ट-
भ्यो विनयाः । इत्युक्तं कलितेभ्यः शिष्येभ्यो देशकालोचितेभ्यो-
पनीयते । च० प्र० १ पाहु० १ पाहु० पाहु० । स०
प्र० । अनु० । आवा । स० । कलहे, नि० चू० १० उ० ।
च० । स्था० । कौशालिकपरमकोषे, स्था० ३ टा० ४ उ० । प्रा-
भृतिकायाम्, प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पाहुडच्छेद-प्राभृतच्छेद-पुं० । परिमाणपरिच्छिन्नप्राभृतायद-
च्छेदे, नि० चू० २० उ० । व्य० ।

पाहुडपाहुड-प्राभृतमाभृत-न० । प्राभृतमिव प्राभृतम् । प्राभृतेषु
चान्तमेतं प्राभृतं प्राभृतप्राभृतम् । स० प्र० १ पाहु० १ पाहु०
पाहु० । प्राभृतान्तवर्तिनोऽपि अधिकारविशेषः । कर्म० १ कर्म० ।

पाहुडपाहुडसमास-प्राभृतप्राभृतसमास-पुं० । पूर्वोक्तवर्तिना-
न्धिकारविशेषाणां प्राभृतप्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः । कर्म० १
कर्म० । अनु० ।

पाहुडसमास-प्राभृतसमास-पुं० । पूर्वोक्तवर्षाधिकारविशेषा-
णां प्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः । कर्म० १ कर्म० ।

पाहुडसीलया-प्राभृतसीलता-स्त्री० । कलहनलम्बन्धनायाम्,
स्था० ४ टा० ४ उ० ।

पाहुडिया-प्राभृतिका-स्त्री० । कस्मैचिदिष्टाय पूज्याय वा बहु-
मानपुरस्सरीकरणे यदभीष्टं वस्तु दीयते तत्प्राभृतमुच्य-
ते, तदेव प्राभृतिका । प्रब० ६७ द्वार । प्राभृतं कौशलितं
तद्विषयव्यापारसाधनार्थम् । या भिक्षा सा प्राभृतिका । पञ्चा०
१३ विष० । प्राभृतमिव प्राभृतं साधुभ्यां देयं भिक्षाऽऽदिकं
प्राभृतमेव प्राभृतिका । यद्वा-प्र इति करपेण आ इति
साधुभिरलक्षणेभ्योऽपि भूता निर्वर्तिता यका भिक्षा सा
प्राभृता, सा स्वार्थिककप्रत्ययविधानात् प्राभृतिका । प्रब०
६७ द्वार । पि० । कालान्तर्भावानां विवाहाऽऽदेरिदानीं स-
क्षिद्विताः साधवः सन्ति तेषामप्युपयोगं भवतिवति बुद्ध्या
इदानीमेव करणे, सन्निकृष्टस्य विवाहाऽऽदेः कालान्तरे सा-
धुसमागमं सर्वव्यवहारकरणे च । प्र० ३ अर्थ० । उद्गमदो-
षादेशे च । आवा० २ धृ० १ चू० २ अ० ३ उ० । स्था० ।
च० चू० । पि० ।

संप्रति प्राभृतिकाद्वारसामर्थ्येऽन्तराह-

पाहुडिया वि हु दुविहा, बायर सुमुया य होइ नायव्या ।
उत्सकणमोसकण, कव्ठडीए समोसरणे ॥ २८ ॥

द्विविधा प्राभृतिका । तद्यथा-बादरा, सूम्मा च । एकैका-
ऽपि द्विधा । तद्यथा-अवध्वक्कण, उत्तवक्कण च । सूते चात्र
विभक्तिरूपेण आप्तय्यात्, तत्रावध्वक्कणं स्योपायमुत्तपनिय-
तकालावधेयवृत्तकरणम् । उत्तवक्कणं परतः करणम् । तत्र
बादरप्राभृतिकाविषयमाह- (कव्ठडीए, समोसरणे) इह
समयपरिभाषया 'कव्ठडी' लघ्वी दूरिका भ्रयते । त-
स्याः सक्तस्य, उपलक्षणमेतत् । पुत्राऽऽश्नस्य सक्तस्य विवाह-
स्य अवध्वक्कणमुत्तवक्कणं वा समयसरणे साधुसमुदा-
यविषयः । इयमत्र भावना-साधुसमुदायं यथाविहारक्रममा-
याते दृष्ट्वा कोऽपि धावकः चिन्तयति, यथा-ज्यातिर्वि-
हीनपतिं विवाहादीने यदि विवाहः क्रियते, ततोऽवगच्छ सु-
विहितजनो विहारक्रमेण गमिष्यति ततो न किमपि मदीयं
विवाहसंभवं मोक्षकाऽऽदिकं तन्मुलभाषनाऽऽदि बोधकरि-
ष्यते, नत एवं चिन्तयित्वा अत्राहु विवाहं करोति । यदि
चा-भूयान् सुविहितजनो यथाविहारक्रममागच्छन् भ्रयते,
विवाहश्च तदायमनादयोक्तुं, ततो न किमपि तेषां मदी-
यमुपकारिष्यतीति, नत एवं चिन्तयित्वा परतो विवाहं क-
रोति, इदं च विवाहस्यावध्वक्कणमुत्तवक्कणं वा कृत्या यदुप-
स्क्रियते भद्राऽऽदि, सा बादरा प्राभृतिका ।

संप्रत्यपसर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां भाष्यकृत्या गाथाद्वये-
नाऽऽह-

कत्तामि ताव पेत्तु, तो ते देहमि पुत्त ! मा रोव ।

तं जड मुणेइ माह, न गच्छए तत्त आरंभो ॥ ३१ ॥

अश्रद्ध उट्ठिया वा, तुष्क वि देमि नि कि पि परिहरि ।

किह दाणि न उट्ठिहमी, माहूपभावेण लब्धामो ॥ ३२ ॥

काचित्कर्त्तव्यं कुर्वन्तो भोजनं याचमानं बालकं प्रति वद-
न्ति-कृणुमि तारादिदे पेत्तुं कृतार्थिणां, कृणुमि
'कृदुपपेत्तु' इत्यस्य रीत्यादिकस्य प्रयोगः, नतः पञ्चात्
(ने) तुभ्यं दास्यामीति मा रोदी, आनन्तरं च साधुरा-
गता यदि शृणोति किं तत्र गृहे न गच्छति, न तत्र
भिक्षां शृणोति । मा भूयानुगमिन्त आरम्भो बालक-
भोजनदाननदनन्तरहस्तभावनाऽऽदिरूपाः । सा हि साध्वर्थमु-
त्थिता सती बालकस्यापि भोजनं ददाति, ततो हस्तधा-
वनाऽऽदिनाऽऽकार्याऽदिकं च विनाशयति । इह स्तपणिका-
काननसमाप्त्यनन्तरं दातव्यमेषां बालकाय प्रतिज्ञाते भो-
जने साधुनिमित्तपरोपगुणयानेन यदवगच्छ बालस्य भोजन-
दानं तदवसरणम् । अथवा-गृहस्था कतेन कुर्वन्तो भोजनं या-
चमानं पुं प्रति वदन्ति अन्त्यार्थमन्येन प्रयोजननोत्थिता
सती तवाऽपि तुभ्यमपि किमपि क्षामिमाऽऽदि दास्यामीति,
आनन्तरं च साधुरागत एव धृतं परिहरति । अथवा-
तथाभूतगृहस्थावचमानाकर्णनेऽपि साधो समागते बालको
जननीं वदति-कथमिदानीं नात्यामि ? , समागतो ननु
सा नुस्मतेऽवश्यमुपायव्यं त्वया, तथा च सति साधुप-
मार्गेण यमपि लब्ध्यामहे, नत एवं बालकवचनं कृत्या
तथा दियमानं परिहरति, मा भूदवसरणरूपाहमप्रा-
प्तिकादयः ।

संप्रत्युपसर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां गाथाद्वयेनाऽऽह-
या ताव भेख पुत्तय !, परिवाडीए इहंदि मो माह ।

एयस्स उड्डिया ते, दाहं सोउ विवज्जेइ ॥ २८६ ॥

अहवा-

अंगुलियाए धेणुं, कट्ठइ कण्डुओ धरं जतो ।

किंति काहिए न चउइ, पाण्डुडिया एम सुहुमा उ ॥ २८७ ॥

इह काविन्नु गृहस्था भोजनं यावमानं पुत्रं प्रतिपादय-
ति-हे पुत्रक । मा तावन् ऋष वारं वारं जलप, इह परि-
पात्वा साधुरागमिष्यति नतस्तस्यापि सुप्रयत्ना सती ते
मुष्यं दास्यामि, अत्रान्तरे च साधुरागत इदं वचः श्रुत्वा
विवर्जयति, मा भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादोषः, अत्रा-
र्थाक विवर्जितस्य भोजनदानस्य साधुभिश्चादानेन समं परतः
करणमुत्सर्पणम् । अथवा-प्राकृतेन जनन्याक बालकेन धृते
सति स 'कण्डुओ' बालकस्ते साधुमरुगुल्या गृहीत्वा यतो
निजगृहे ततः समाकर्षति । ततः साधुस्त बालकं पृच्छति ।
यथा किं मामाकर्षति । ततः स यथावास्थितं कथयति,
बालकत्वेन श्रुजुत्वा, ततः कार्येन तव न गच्छति, मा
भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादोषसंपर्कः । एषा सर्वोऽप्यनन्त-
राका सूक्ष्मप्राभृतिका ।

संप्रति "कवट्टए, समोवरणं" इत्यवयवं व्याख्येयसुः
प्रथमतः उपलक्षणरूपां तादृगप्राभृतिकामाह

पुत्तस्म विवाहदिणं, ओसरणे अडिच्छण सुणिय मड्डी ।

आमकंता मरणं, संवडिपाह्मगदवट्ठा ॥ २८८ ॥

पुत्रस्य, उपलक्षणमेतत्, पुत्रिकाऽदेव, विवाहदिने उच्यते
विदा अवसरणं साधुसमुदायं यथाविहारक्रममतिक्रान्तं
ऽन्यत्र गतं सन्तुष्टदिशमानं श्रुत्वा आसीद विवाहमवश्यक-
तः, अर्थाक दिने दृष्ट्वा विवाहं करोति । किमर्थः, इत्याह-
समवसरणे, यदीतस्तत्प्राप्तं प्रत्यभदानं समवसरणस्य
साधुसमुदायस्य विवाहरूपायां संवड्यां प्रहणकं मोद-
काऽदि द्रव्यं-तन्दुलवाचनाऽऽदि तदर्थं-तद्दानार्थम्, भावना
च प्रथमगाथायामेव कृता ।

उत्सर्पणरूपां तादृगप्राभृतिकामाह-

अपनत्तमि य ठविणं, ओसरणे होहिंसि उत्सकणं ।

स्थापितं विवाहदिने किलप्राप्तं यथाविहारक्रममनागतं
'अपनत्तमि' साधुसमुदायरूपं भविष्यति, ततो न किमपि
मदीयं विवाहसत्तकं साधूनामुपकरिष्यतीति कृत्या विवाह-
स्याऽन्तर्पणं करोति, साधुसमागमकाल एव करोतीत्यर्थः ।
उक्ता तादृग प्राभृतिका ।

संप्रति द्विविधाया अवसर्पणोत्सर्पणरूपायाः कर्त्तव्यं
प्रतिपादयति-

तं पागडिमियं वा, करेइ उज्जु अणुज्जु वा ॥ २८९ ॥

तामवप्यकणोत्सर्पणरूपां द्विविधामपि श्रुतुः प्रकटं करो-
ति, सकल जनविदनेन करोति । अन्तुजितत्-प्रच्छन्नम्,
यथा न कोऽपि जानातीति भावः । तत्र यदि प्रकटं करोति
तर्हि तो जनपरिपत्त एव बाधो परिहरति । अथाप्रकटं
तर्हि निपुणं श्रावयित्वा वर्जयति, निपुणश्रावणेऽपि यदि
कथमपि परिज्ञानं भवति तदा न कांश्चिदति, परिणामस्य
श्रुत्वात् ।

अथ किमर्थं तादृगप्राभृतिकामाह-
संगलहेउं पुत्र-द्वया व ओसकिणं दुहा पणयं ।

उत्साकियं पि किंति य, पुट्टे मिट्टे विवज्जेति ॥ २९० ॥

प्रकृतं विवाहाऽऽदिकं द्विधा-द्वयां प्राकाराभ्यामवश्य-
कितं भवति । तद्यथा-मङ्गलहेतोर्विवाहे गृहस्य साधुचर-
णैः स्पर्शेन तस्यो दानं च मङ्गलाय इति कृत्या यद्वा-
पुण्यार्थम्, एवमुत्सर्पणकितमपि द्विधा, ततो निपुणपुच्छं
किमिति पृष्टे गृहस्थेन च यथावस्थिते कथितं तद्वाचा-
हसत्कं परिहरति, मा भूत् तादृगप्राभृतिकादोषानुपशब्द इति ।

ये तु न परिहरन्ति तेषां दोषमाह-

पाण्डुडिभनं खुंजइ, न पडिकमए य तस्स ठाणस्स ।

एवम अइडो डोडो, लुक्कविलुको जइ कवोडो ॥

यः प्राभृतिकाभक्तं भुङ्क्ते, न च तस्मात् प्राभृतिकापरिभोगरू-
पात् स्थानात्-प्रतिक्रामति स 'डोडो' सुख एवमेव निपत-
तमदति, यथा लुक्कविलुक्कान्तकरोतः । उक्तं प्राभृ-
तिकाहारम् । पि० । वदयादिनिमित्तं या ददाति ।
पि० । पञ्च । जी० । व्य० । सूक्ष्मप्राभृतिकायाम् अ-
विकृतिप्रायश्चित्तम् । जीत० । "गौरवचरित्या पाण्डु-
डियं न पडिपरिया तस्स णं चउत्थं पायखित्तं उवसेज्ज-
जा" । महा० १ चू० । "मंडीपाण्डुडियाए बालपाण्डुडियाए ठव-
णपाण्डुडियाए अणसणए जो मे अइयागे कअ" । (मण्ड-
प्राभृतिकाऽऽदीनां यस्यां वसतो स्थितानां कर्म प्राभृतेन
भवति सा प्राभृतिका । वनतश्चानलेनपनाऽऽदिकरणं,
आव० ४ अ० । आ० चू० । (व्याख्या स्वस्थानं) ।

यसनिविपया प्राभृतिका । अथ प्राभृ-

तिकाहारं विभावयिपुगह-

पाण्डुडिया वि य दुविहा, वायर सुहुमा य होइ नायव्वा ।

एक्केका वि य एत्तो, पंचविहा होइ नायव्वा ॥

प्राभृतिका वसतः छानलेनपनाऽऽदिरूपा, सा द्विविधा-वा-
दृग, सूक्ष्मा च भवति ज्ञातव्या । एकैकाऽपि चेतः ऊर्ध्वं पञ्च-
विधा भवति ज्ञातव्या ।

तत्र तादृगं पञ्चविधामपि तादृह-

विद्वंसण छावले-वणे भूमिकम्पे पटुक् पाण्डुडिया ।

उत्सकण ओसकण, देसे सव्वे य नायव्वा ॥

बु० १ उ० २ प्रक० । पि० । (अत्र गाथायाः व्याख्या
'वसहि' शब्दादवगन्त्या) सुरविजितसमवसरणमाहा-
प्रतिहार्यादि (नि० चू० ४ उ०) पूजयाम्, बु० ४ उ० । प्राभृ-
तिका भिन्ना भवेयते, पूजाऽपि । बु० १ उ० ।

पाण्डुण-प्राधुण-पुं० लक्ष्यस्वयं, स च सङ्ख्य गौरवाहर्तया
प्राधुण उच्यते । बु० ३ उ० । विक्कये, वे० ना० ६ वी० गाथा ।

प्राधुण-प्राधुण-पुं० । आगन्तुक भित्तौ, स्था० ६ डा० ।
तदर्थं एते च । न० । आ० बु० ३ अ० । बु० ।

पाण्डुणभक्त-प्राधुणैकभक्त न० । प्राधुणैका आगन्तुका भि-
त्तुका एव तदर्थं यद् भक्तं तत्तथा प्राधुणैको वा गृहीत
यदापयति तदर्थं संस्कृत्य तत्तथा । प्राधुणैकायाऽऽहारे,
स्था० ६ डा० । प्राधुणैकः कां वि कथिदु गतो यस्मिन्निवि-
ज्ये संस्कृत्य ददाति, प्राधुणैका वा गन्त्याऽयं इहाऽऽपना
इति यदापयति तत्प्राधुणैकभक्तम् । अ० ।

पाण्डुडिज-प्राधुणीय-वि० । प्रकर्षेणाऽऽवनीये, आवा० १
धु० १ अ० १ उ० । आ० ।

पाहुणिय

पाहुणिय-प्रायुनिक-पुं० । पष्ठे महाप्रहे, "दो पाहुणिया ।"

स्था० २ डा० ३ उ० । कल्प० । चं० प्र० । सू० प्र० । जं० ।

पाहुस-प्रायुर्ध्व-न० । आगन्तुकसंयतानामातिथये, वृ० १ ।

उ० ३ प्रक० । आ० म० ।

पाहेज-देशी-पाथये, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पि-पि-अव्य० । सम्भावनं, विश० । "व्याव्यः" ॥ ८ । २ ।

२१ ॥ व्याव्यो नियताधुस्यः प्राकृते प्रयोक्तव्या इति ।
पा० २ पाद् ।

पिअण-देशी-दुग्धे, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिअमा-देशी-कलिन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिअमाहरी-देशी-कौकिलायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पिआ-पितु-पुं० जनकं, "पिआ जणआ" पाठ० ना० २४ गाथा ।

पिआमह-पितामह-पुं० । ब्रह्मणः, "कमलात्सल य स्यंभू, चउ-
मुहो य परमिद्धी । धेरो बिही बिस्सिजी, पयावई कमलजोणी
य २ ॥" पाठ० ना० २ गाथा ।

पिउअ-पितुक-पुं० । "उदुवादी" ॥ ८ । १ । ४३१ ॥ अतु-
ध्यादिषु शब्देषु आदेश्येन उदिनि अकारस्योकार । प्रा० १
पाद् । जनके, उत्त० १ अ० । स्था० । विपा० । आ० ४ । जं० ।

पिउअंग-पितृकाङ्ग-न० । शुक्रविकारबहुले पितृजाने अङ्गं,
"तन्त्रो पिउअंगा पणत्ता । तं जहा-अथिमिजाकेसमंगुगं-
पनहा ।" तं० ।

पिउआ-पितृका-स्त्री० । "आनान्ताहाः" ॥ ८ । ४ । ४३२ ॥
परञ्च शिष्यां वनमानादप्रत्ययो भवति इति डा । प्रा० ४ पाद् ।

पिउकज-पितृकार्य-न० । देवतानां पितृणां च जलाञ्जलिदा-
ताऽदिकं कृत्यं, नि० १ श्रु० १ वर्ग ४ अ० ।

पिउच्छा-पितृस्वसु-स्त्री० । ६ त० । "मातृपितुःस्वसुः नि-
आ-छो" ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति स्वसुः स्थाने छादेशः ।
पितृसंगन्याम्, प्रा० २ पाद् । "कुण्डिआ पिउच्छा ।"
पाठ० ना० २४३ गाथा ।

पिउड-देशी-कृशशकृपाऽऽदौ, आ० म० २ अ० । विश० ।
नि० चू० ।

पिउदत्त-पितृदत्त-पुं० । आचरस्यां नगर्या श्रीमद्रायाः आचि-
त्तयाः पर्या स्वनामक्यान् गृहपतौ आ० म० २ अ० । आ० चू० ।
पिउदेवता-पितृदेवता-स्त्री० । मयायाम्, चं० प्र० १० पाठ०
२० पाठ० पाठ० ।

पिउपअय-पितृमानक-पुं० । पितुःप्रतिमानहं, म० ६ श०
१३ उ० ।

पिउपिंह-पितृपिण्ड-पुं० । घृतकभक्षे, आचा० २ श्रु० १ चू०
१ अ० २ उ० ।

पिउवइ-पितृपति-पुं० । "गौणान्यस्य" ॥ ८ । १ । ३४ ॥ इति
अत उन् । यमे, प्रा० १ पाद् ।

पिउवश-पितृवन-न० । "गौणान्यस्य" ॥ ८ । १ । १३४ इति
अत उन् । श्मशाने, आचा० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० । प्रा० ।
ब्रह्म० । स्था० । "पेअवणं पिउवणं मयाणं च ।" पाठ० ना०
१४८ गाथा ।

पिउव्वेय-पितृव्वेग-पुं० । पितृविलसन्तापे, डा० २४ अष्ट० ।

पिउसम-पितृसम-पुं० । पितृविभूत्याऽनुमानं, स्था० ४ ना०
१ उ० ।

पिउसिया-पितृस्वसु-स्त्री० । "गौणान्यस्य" ॥ ८ । १ ।
१३४ ॥ इति अत उन् । प्रा० १ पाद् । "मातृ-पितुः स्व-
सुः निआ-छो" ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति पितुः परस्य स्वसुः
"निआ" आदेशः । प्रा० २ पाद् । जनकभगिन्याम्, विपा० १
श्रु० ३ अ० ।

पिउसुक-पितृशुक-न० । जनकस्य शुकपुत्रले, न० । स्था० ।

पिउसेणकएह-पितृमेनकृष्ण-पुं० । ध्रुगिकभार्यायाः पितृम-
नकृष्णयाः पुत्रं, स च वीरार्तिनकं प्रवृत्तं वर्षद्वयपर्याय-
परिपालनं कृत्वा प्रागतदेवलोकां दृष्टम उगृह्य एकांविश-
तिमागंगपमागपायुगुपाल्य ततश्चतुर्णां महाविंदं सन्त्य-
नीतिं निग्यावलिक्तानां नवमंऽप्ययने सूचितम् । नि० १ श्रु०
१ वर्ग १ अ० ।

पिउसेणकएहा-पितृमेनकृष्णा-स्त्री० । स्वनामक्यानायां कृ-
ष्णि कमहागजचक्रद्वमार्तं ध्रुगिकभार्यायाम्, नि० १ श्रु० १
वर्ग ४ अ० । सा चाऽऽप्येवन्दनाया अन्तिकं प्रवृत्तं मुक्तावली
तपःकर्मोपसंग्रहं विन्देति अन्तकहशानाम पञ्चमंऽप्ययने न-
चितम् । अन्त० १ श्रु० ८ वर्ग ६ अ० ।

पिंकार-अपिंकार-पुं० । अकारलोपाः नुस्वागः गमश्च । अपि-
शब्दे । अनुयोगभेदे, अपिः संभावनानित्युपसङ्गसामुच्चयमहा-
शिलाभरणभूषणप्रक्षुत्तः । "एवं पि एतं आमासे ।" इत्यत्र
सुत्रं पत्रमपि । अन्यथा पीति प्रकाशान्तरसमुच्चयाणांऽपि-
शब्दः । स्था० १० डा० ।

पिंवा-प्रेङ्ख्वा-स्त्री० । "डोला पिंवा ।" पाठ० ना० २३२ गाथा ।

पिंवालभाण-प्रेङ्खालभाण-स्त्री० । डोलायमानं, डा० १ श्रु०
१ अ० ।

पिंग-पिङ्ग-स्त्री० । पिङ्गले, स्था० ४ डा० २ उ० । कपिशे,
आ० । "कयिले कविसे पिङ्गं, पिमंगयं पिगयं कडारं च ।"
पाठ० ना० ६३ गाथा ।

पिंग-देशी-मकटं, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पिंगय-पिङ्गक-स्त्री० । पिङ्गे, पाठ० ना० ६३ गाथा ।

पिंगल-पिङ्गल-स्त्री० । कपिले डा० १ श्रु० ८ अ० । अनु० ।
चन्द्रांशो महाप्रहे, कल्प० १ अ० ६ क्षण । चन्द्रांशो नाम
महाप्रहे, "दो पिंगला ।" स्था० २ डा० ३ उ० । डा० । सू०
प्र० । तं० । स्था० । चं० प्र० । "असंविगीये" शब्दे प्रथम
भाग ४०६ वृष्टे उदाहरणम् । कपिलाऽऽदिगुणे स्थपतौ, पुं० ।
स्था० ४ डा० ३ उ० । "पिंगलेगुलिया ।" पिङ्गला पिङ्गा
अङ्गुलया येषां न तथा । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पिंगलवश-पिङ्गलाच-पुं० । पिङ्गले पिङ्गे अस्तिणी लाञ्छने यस्य
स पिङ्गलाचः । कपिशलेचने, स्था० ४ डा० २ उ० । पक्षविशे-
षे, जी० ३ प्रति० ४ अ० १ । श्रौ० । रा० । प्रश्न० ।

पिंगलम-पिङ्गलक-पुं० । चक्रवर्तिनां निधिभेदे, प्रव० ।

मृदा आहारगविही, पुरिसायां ना य महिलायां ।

आसाण ब इत्थीण य, पिंगलगनिहिम्मि सा भयिया । १२२०
सर्वोऽप्यामरणविधिषुः पुरुषाणां, यश्च महिलाणां, तथाऽ-
श्वानां हस्तिनां च, स यथोचित्येन पिङ्गलनामकं महानिघौ
भयितः । प्रब० २१३ द्वार । आ० चू० । जं० । देश० । आचरन्त्यां नग-
र्यां स्कन्दकेन कृतसम्भादे वैशालिकथायकं निर्गन्धे, भ० २
शो० १ उ० । ('स्वधग' शब्दे तृतीयभागे ६६३ पृष्ठे स-
म्भाद उक्तः)

पिंगला-पिङ्गला-स्त्री० । सागरवत्सुतायां ब्रह्मदत्तचक्रि-
भार्यायाम्, उक्त० १३ अ० ।

पिंगलायण-पिङ्गलायन-पुं० । कौत्समूलगोत्रान्तर्गतगोत्रवि-
शेषप्रवर्तकं पिङ्गलापत्ये स्वनामक्याते पुरुषे, स्था० ७ डा० ।
जं० । सू० प्र० ।

पिंगा-पिङ्गा-स्त्री० । आकाशभ्रमणप्रधानायां कपिजलायाम्,
सूत्र० १० श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

पिचू-देशी-पक्करी, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिछोली-देशी-मुखमारुताऽऽपूरिततृणवाद्यविशेषे, दे० ना०
६ वर्ग ४७ गाथा ।

पिञ्जनी-पिञ्जनी-स्त्री० । कर्पासार्कापासिकविभजनं कु-
र्वन्त्याम्, घ० ३ अधि० ।

पिञ्ज-पिञ्जर-पुं० । न० । पिजि अरञ्ज । हरिताले, स्वर्णे,
नागकेशरे, विहगाऽऽदिवन्धनस्थाने, दंढास्थित्वे, अ-
श्मभेदे, पीतरत्नवर्णे च । पुं० । तद्धति, जि० । वाच० । जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

पिञ्जर-पिञ्जर-पुं० । "स्वायें कश्च वा" ॥ ८२ । १६४ ॥
इति प्राकृते स्वायिकः कः । पक्षिवन्दीपञ्जरे, पीतवर्णे, मिश्रितं,
"कुङ्कुमपिञ्जरं" प्रा० २ पा० ।

पिञ्जरुड-देशी-भेरुण्डे, वदन्नद्धयंपितभारुण्डाऽऽख्यपाक्षिणि,
दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिञ्जि-देशी-विभुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिञ्जिय-देशी-विभुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिजिय-पिजित-न० । पिञ्जिनकया ताडितं कपोसे, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

पिङ-पिण्ड-पुं० । 'पिङि' संघाते । पिण्डने पिण्डः । "इदितो
नुम् घान्तः" ॥ ७११ ॥ इति नुम् । प्रब० ६७ द्वार । कथञ्चिद्-
भिन्न इति त एव बहवः पदार्था एकत्र समुदिताः पिण्डशब्दे-
नोच्यन्ते । पिं० । जीत० । शेषविशुद्धाऽऽहारे, घ० ३ अ-
धि० । समयभाषया भक्ते, स्था० ७ डा० ।

पिण्डाऽऽद्याऽर्थाधिकाराः । तत्र प्रथमतः पिण्ड इति व्या-
ख्यायते । व्याख्या च तत्त्वभेदपर्यायैः, अतः प्रथमतः पि-
ण्डशब्दस्य पर्यायानभिधिसुराह-

पिंड निकाय समूहे, संपिंडण पिंडण य समवाए ।

समुसरण निचय उवचय, चए य जुम्मे य रासी य ॥ २१ ॥

एते सर्वेऽपि सामान्यतः पिण्डशब्दस्य पर्यायाः, विशेष-
तयाऽपि तु कौंऽपि कापि रूढः । तत्र पिण्डशब्दो शुद्ध-
पिण्डाऽऽदिरूपे सङ्घाते कठो, निकायशब्दो भिक्षुकाऽऽदिस-

ङ्घाते कठो, समूहशब्दो मनुष्याऽऽदिसमुदाये, संपिण्डनश-
ब्दः सेवाऽऽदीनां खण्डयाकाऽऽदेक्ष्य परस्परं सम्यक्संयोगे,
पिण्डनाशब्दोऽपि तत्रैव, केवलं मूलनमात्रे संयोगे, स-
मवायशब्दो वणिगादीनां संघाते, समयसरणशब्दः ती-
र्थकृतः संदेयमनुज्ञापुराणां पर्यायः, निचयशब्दः शूकराऽऽ-
दिसंघातः, उवचयशब्दः पर्यायसंघातः प्रचुरीभूते संघात-
विशेषे, चयशब्द इष्टिकारवनाविशेषे, युग्मशब्दः पदार्थ-
द्वयसंघाते, राशिशब्दः पूरुफलाऽऽदिसमुदाये । तदेवमिह य-
द्यपि पिण्डाऽऽदयः शब्दाः लोके प्रतिनियत एव संघात-
विशेषे रूढाः, तथाऽपि सामान्यतो यद् व्युत्पत्तिनिमित्तं सं-
घातत्वमात्रलक्षणं तत्सर्वेषामप्यविशिष्टमितकृत्या सामान्य-
तः सर्वे पिण्डाऽऽदयः शब्दा एकापिका उक्ताः, ततो न कश्चि-
द्दोषः । पिं० आ० चू० । औं० । (विशेषतो निकायशब्दव्याख्या
'निकाय' शब्दे चतुर्थभागे २०१६ पृष्ठे गतः) (समूहशब्दविष-
यम् 'समूह' शब्दे वक्ष्यामि) (संपिण्डनतत्त्वं तु 'संपिण्डण'
शब्दे एव वक्ष्यामि) (पिण्डनाशब्दार्थः 'पिंडणा' शब्दा-
द्वयगन्तव्यः) (समवायविषया सर्वा वक्रव्यता 'समवाय'
शब्दाद्वयगन्तव्या) (निचयविषयस्तु 'निचय' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४४ पृष्ठे गतः) (उवचयशब्दाद्यां वलां वनायां
द्वयकः 'उवचय' शब्दे द्वितीयभागे ८८१ पृष्ठे गतः) (चयः
'चय' शब्दे तृतीयभागे ११२३ पृष्ठे गत एव) (यु-
ग्मशब्दाद्विचाराः, तत्र भेदाः, तद्वक्तव्यता च 'जुम्मे' शब्दे
चतुर्थभागे १५७८ पृष्ठाराभ्य द्रष्टव्या) (राशिम् 'रा-
सि' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पिण्डव्याख्या । अथ भाष्यम्—

पिंडं जं संपंछं, पिंडमाञ्छं च पिंडविगई वा ।

जे तु सभावा लुत्तं, तं जासु लोयणं नाम ॥ १८३ ॥

पिण्डो नाम यदशनाऽऽदिकं संपंछं विशिष्टाऽऽहारगुणयुक्तं
पदरन्तोपेतमिति यावत् । यद्वा-यपिण्डप्राज्ञं पिण्डरूपतया
हस्तं प्रहीतुं शक्यते, पिण्डविकृतिर्वा शुद्धाऽऽदिघनविकृति-
रुपा पिण्डोऽभिधीयते । यत्पुनराऽऽदिषु स्वभावादेव लुप्त-
माहारगुणैरनुपेतं तज्ज्ञोचकं नाम जानीहि । सौरद्विधनवनति-
संतिष्ठैतलाऽदिसुप्रसिद्धानीति । वृ० २ उ० । सूत्र० । आच० ।

तदेवं पिण्डशब्दस्य पर्यायानभिधाय सम्यगिति भेदाना-
न्विक्त्यासुराह-

पिंडस उ निक्खेवो, चउक्कओ छुक्कओ न कायवो ।

निक्खेवं काउणं, परुवणा तस्स कायवो ॥ ३ ॥

(पिंडस्स) प्रागुक्तशब्दादर्थस्य, तुशब्दः पुनरर्थः, स च
निक्षेपशब्दः । अन्तरं योज्यः, 'निक्षेपः' नामाऽऽदिव्यासकः,
पुनश्चतुष्पकः षट्पकः वा कर्तव्यः । तत्र चत्वारः पि-
माणमर्थ्येति वातुक्कः, "सङ्ख्यादितेश्चाश्लिष्टेः कः" ॥ ६१॥
१३० ॥ इति कः प्रत्ययः, ततो भूयः स्वाधिककप्रत्ययविधाना-
च्चतुष्पकः । एवं षट्पककोऽपि वाच्यः । इह यत्र वस्तुनि
निक्षेपो न सम्यग् विस्तरतोऽवगम्यतेऽवगतो वा विस्तृ-
तिपथमुपगतस्तत्राप्यवश्यं नामस्थापनाद्व्यभावरूपश्चतु-
ष्पको निक्षेपः कर्तव्य इति प्रदर्शनायै चतुष्पकप्रवर्णः, यत्र
तु तथाविधगुणसम्प्रदायतः सविस्तरमधिगतो भवति ।
नात्यभिगतो विस्तृतिपथमुपगतस्तत्र सविस्तरं निक्षेपो

चक्रप्य इति न्यायमदर्शनाथं पदकप्रदणम् । तथा चो-
क्तम्-“ जय य जं जाणिजा, निक्खिं न निक्खिं निरव-
सेसं । जय वि य न जाणिजा, चउकयं निक्खिं त-
स्य ” ॥ १ ॥ तत्तत्तत्तद्वचोक्तं भवति-अपि न विस्मृत-
स्त्वा पदकरूपो निक्षेपः कर्तव्यः, अन्यथा तु नियमत-
श्चतुष्करूप इति । एवं च निक्षेपं कृत्वा तस्य पिरडस्य
प्रकरणं कर्तव्यं, येन पिरडेनेहाधिकारः स पिरडः प्र-
करणाय इति भावार्थः । इदमेव च नामाऽऽदिभेदापन्यासेन
व्याख्यायाः फलं यदुत यावन्तो विवक्षितशब्दाचयाः प-
दार्थाः घटन्ते तान् सर्वानपि यथास्वरूपं वैविक्यन्तेनापद-
स्य येन केनचित्नामाऽऽध्वन्यतमेन प्रयोजनं स युक्तिपूर्वमपि-
क्रियते, शेषास्तपपाक्रियन्ते । तथा चोक्तम्-अप्रस्तुताध्यापाक-
रणाप्रस्तुताध्यापाकरणाः निक्षेपः फलवामिति । इह चतु-
ष्कः पदको वा निक्षेपः कर्तव्य इत्युक्तं, तत्र नानिर्दिष्टस्व-
रूपं चतुष्कं पदकं वा निक्षेपं शिष्याः स्वयमेवावगन्तुमी-
शास्ततोऽपश्यं तत्स्वरूपं निर्दिष्टव्यं, तत्र पदकं निर्दिष्ट-
तद्वनगतत्वाच्चतुष्कोऽर्थाभिर्दिष्टो भवति, ततः स एव पदक-
निक्षेपो निर्दिश्यते इति ।

एतद्वृष्टान्तपुरस्सरं प्रतिपिपादयिषुराह-

कुलए उ चउभाग-सस संभोवो लुक्कए चउरहं च ।

नियमेश संभोवो अ-रिथ लुक्कं निक्खिं तम्हा ॥४॥

यथा 'कुलके' चतुःसंज्ञिकाप्रमाणे चतुर्भागस्य संज्ञिका-
प्रमाणस्य सम्भोवो विद्यमानताऽपश्यं भावनी, एवं 'पदकं'
निक्षेपे चतुर्णां निक्षेपस्य चतुष्करूपस्य निक्षेपस्य नियमेन
अशर्धयथा सम्भोवोऽस्ति, तत्तमेव पदकमिह निक्षेपामि
पदकरूपमेव निक्षेपं प्रकृत्यामि, तस्मिन् प्रकृतिने तस्यापि
चतुष्करूपस्य निक्षेपस्य प्रकृतिन्याभावादिनि भावार्थः ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

नामे ठवणा पिंडो, द्वये तेने य काल भावे य ।

ए सो खुलु पिंडस उ, निक्खेवो छविहो होइ ॥५॥

(नामं ति) नामपिरडः, स्थापनापिरडः, 'द्वये' द्वयविवि-
धयः पिरडो द्वयपिरडः, द्वयस्य पिरड इत्यर्थः । तथा-
'तेने' क्षेत्रस्य पिरडः, एवं कालपिरडो, भावपिरडश्च,
'एषः' अन्तर्गोहः खलु 'पिरडस्य' पिरडशब्दस्य नि-
क्षेपः वक्षिषो भवति ।

तत्र नामपिरडस्य व्याख्यानाय स्थापनापिरडस्य तु सम्भ-
व्यनायाऽऽह-

गोशं समयकयं वा, जं ववि हवेज तदुभएण कयं ।

तं विंति नामपिंडं, ठवणापिंडं अयो वोच्छं ॥ ६ ॥

इह यद् पिरड इति वर्णवलीरूपं नाम स नामपिरडः ।
नाम चासौ पिरडश्च नामपिरड इति व्युत्पत्तेः । पिं० । (च-
तुर्षो नाम 'शाम' शब्दे चतुर्थभागे १६६८ पृष्ठे गतम्)
पिरडन्तं पिरड इति व्युत्पत्त्यधोऽतनात्र गौणम्, अथ च
सम्भवे प्रसिद्धम् । तथा च आचारार्थे द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रथमे
पिरडेश्वराभिधानेऽध्यन्ते सममोहंश करुणम्-“स भिक्षु वा
भिक्षुण्यौ वा० जाय पटिगाहिज्ज ।” (४१) । (इति सूत्रं 'पाण्य')

शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८२६ पृष्ठे गतम्) अत्र पानीयमपि पिरडश-
ब्देनाभिहितम्, ततः पानीय पिरड इति नाम समयप्रसिद्धं, न
चान्यथयुक्तमिति समयजमित्युच्यते, यदा पुनर्भिक्षुकी वा
भिक्षायां प्रविष्टा सती युष्टपनिक्खंशु युष्टपिरडम्, औदनीपिरडं
सकूपिरडं वा लभते तदा पिरडशब्दस्तत्र प्रवक्तव्यमान उभयजः,
समयप्रसिद्धत्वादर्थेयुक्तत्वाच्च, यदा पुनः कस्यापि मनुष्यस्य
पिरड इति नाम क्रियते, न च शरीरावयवस्कन्धां विवक्षा तदा
तदुभयजम् । सम्प्रति गाथाऽन्तराणि विमियन्ते-यत्पिरड
इति नाम गौणं, यद्वा-समयकृते समयप्रसिद्धम्, यद्वा भवे-
त्तदुभयकृतम्, उभयम्-गुणः, समयश्च । तच्च तदुभयं च तदु-
भयं, तेन कृतं तदुभयकृतं, समयप्रसिद्धमन्वर्थयुक्तं वेत्यर्थः ।
अपिशब्दाद् यद्वा तदुभयजमन्वर्थविकलं समयप्रसिद्धं च
तन्नामपिरडं भुवन्ते तीर्थस्वरूपगणधराः ।

अत ऊर्ध्वं स्थापनापिरडमहं वक्ष्ये-एनामेव गाथां भाष्य-
कृन् सप्रपञ्चं व्याख्यातुः प्रथमं गौणं नाम व्याख्या-
न्यथाह-

गुणनिष्कणं गौणं, तं च जहथमथवी वेति ।

तं पुण खड्गो जलनो, तद्वशो पवनो पडो य ॥ १ ॥

गुणन परतन्त्रेण (तन्त्रशब्दायोः 'तन्' शब्दे चतुर्थभागे
२१६७ पृष्ठे गताः) व्युत्पत्तिर्नामिमेन द्रव्याऽऽदिना यन्निष्पन्नं
नाम तद्वशी, यच्च (स्य) गुणनिष्पन्नं तद्गुणान्तस्मिन् वस्तुन्या-
गतमिति “तत आगते” ॥६१३, १४४॥ इत्यनेनागमप्रत्ययः, तदंश
च गौणं नाम ‘अथेविद्’ शब्दार्थेविद् । यार्थां भुवन्ते । गौणं च
नाम त्रिधा । तद्यथा-द्रव्यनिमित्तं, गुणनिमित्तं, क्रियानिमित्तं
च । एतच्च प्रागेव भावितं, तत्र पिरड इति नाम क्रियानिमित्तं,
पिरडनमिति व्युत्पत्तेः, तत उदाहरणमप्यपि क्रियानिमि-
त्तान्येव दर्शयति- (तं पुण इत्यादि) तत्पुणगौणं नाम क्षण
इत्यादि, तत्र क्षण्यनि कर्मांशीति क्षणः-क्षपकपिः, (अत्र
विस्तरः 'खवग' शब्दे तृतीयभागे ७२७ पृष्ठे गतः) इह क्ष-
पकयः क्षणलक्षणां क्रियामधिकृत्य क्षण इति नाम प्रवृत्त-
मनो गौणम्, एवं शेषेष्वप्युदाहरणेषु भावना कार्या । तथा-
ज्वलतीति ज्वलनः (अस्यार्थाः 'जलण' शब्दे चतुर्थभागे
१४२६ पृष्ठे गताः) वैश्वानरः । तपतीति तपनः (अर्थाः 'तप-
ण' शब्दाद् चतुर्थभागे २२०६ पृष्ठादवगन्तव्याः) रविः ।
पवते पुनर्नाति वा पवनः (विशयः 'पवण' शब्दंऽस्मिन्नेव
भागे ७७७ पृष्ठे गतः) वायुः । प्रदीपयति इति प्रदीपः ('पवि' शब्दे-
स्मिन्नेव भागे १२ पृष्ठे सर्वे प्रतिपादितम्) दीपकालिका ।
चकारोऽन्यथामन्येवजातीयानामुदाहरणानां समुच्चयार्थः ।
तदेवं सामान्यतो गौणं नाम व्याख्यातम् ।

सम्प्रति पिरड इति नाम गौणं समयकृतं च व्याख्या-
तुराह-

पिंडश बहुद्व्याणं, पडिवक्खेणावि जय पिंडस्स ।

सो समयकयो पिंडो, जइ सुत्तं पिंडपडियाई ॥ २ ॥

बह्वनां सजातीयानां विजातीयानां वा कठिनद्रव्याणां यद् पि-
रडनम् एकत्र संश्लेषस्तत्र पिण्ड इति नाम प्रवक्तव्यमानं, गौणमि-
ति शेषः, व्युत्पत्तिर्नामस्य तत्र विद्यमानत्वात्, तथा प्रतिपक्ष-
क्षाल्यत्र प्रकरणात्प्रतिपक्षशब्दः कठिनद्रव्यसंश्लेषपाभाववाची ।
ततोऽप्यर्थः-यत्र प्रतिपक्षेणापि बह्वनां द्रव्याणां मीलनमन्तरे-

ण तावत्पिरुड इति नाम प्रयसत एव, न काचित्तरुड इति नाम, स पिरुडः अस्याद्यान् नामः पिरुडः समयकृत इत्युच्यते, तत्र नामनामवतोरभेदोपचारादर्थे निर्देशः । उपचाराभावे त्वयमर्थः तत्र वस्तुनि तत्पिरुड इति नाम समयकृतमिति । एतदेव दर्शयति - (जह सुखं पिंडपण्डियारं) यथेयुपदेशे पिरुड इति पिरुडपातप्रहणं, तत एवं गाथायां निर्देशो द्रष्टव्यः - " पिंड-वायपण्डियाय, " इत्यादि आदिशब्दात् " पण्डि सुमाणे " (५१) इत्यादिसूत्रपरिग्रहः । (तच्च ' पाणुन ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८२६ पुष्टे प्रागिव दर्शितम्) इयमत्र भावना - अत्र सूत्रे प्रभूतकठिनद्रव्यपरस्परसंस्पर्शाभावेऽपि पार्तयः पिरुड इति नामान्वयेरहितं समयप्रसिद्धया प्रयुज्यते, अत इदं समयजमभिधीयते इति ।

सम्प्रति उभयजं पिरुड इति नाम दर्शयति -

जस्स पुण पिंडवाय-ट्टया पविट्ठस्स होइ संपत्ती ।

गुडश्रोणपिंडेहि, तं तदुभयपिंडमाहंनु ।॥१॥ (भा०)
यस्य पुनः कस्याचित् पिरुडपातार्थेना पिरुडपात आहारनामस्तदर्थेनया साधोद्वृत्तपिण्डं प्रविष्टस्य सती भवति आ सम्पत्तिः, (गुडश्रोणपिंडेहि ति) " व्यत्ययोऽप्यामाम् " इति प्राकृतलक्षणशरायपृष्ठयं तृतीया । नतोऽयमर्थः - गुडोद्वर्तनपिरुडयोः गुडपिरुडस्य, उद्वर्तनपिरुडस्य व्यत्ययः । गुडोद्वर्तनप्रहणमुपलक्षणं, तेन मरुपिरुडऽऽश्लेषया सम्प्रसिद्धे गुडपिण्डऽऽदिकं तदुभयपिरुडं गुणितपक्षसमयप्रसिद्धपिरुडः शब्दाव्ययमुक्तवन्तस्मर्थीकरणगणराः । इहापि नामनामवतोऽप्युपचारात् एवं गाथायां निर्देशः, उपचाराभावे त्वयं भावार्थः - तद्विषये पिरुड इति नाम उभयजम्, अन्यथेयुक्तत्वासमयप्रसिद्धत्वाच्चेति ।

सम्प्रत्युभयतिरिक्तं सामान्यतो नाम प्रतिपादयति -

उभयादित्थिमहवा, अणं पिं हु अत्थि लोह्यं नाम ।

अथवेति नाम प्रकारान्तरताद्योक्तम्, " उभयतिरिक्तं " गौणसमयजविभक्तम्, अन्यदप्यस्ति ' लौकिकं ' लोके प्रसिद्धमात्माभिप्रायकृतं नाम, अनुभयजमिति भावार्थः । तदेवादाहरणेन समर्थयमान आह - यथा सिंहकदेवदत्ताऽदिकं आदिशब्दाद्यहदत्ताऽदिकं विपरिणतः इदं हि सिंहदेवदत्ताऽदिकं नाम शौर्यकौट्योऽदिसिगुलिबन्धनोपचाराभावे देवा एतं देवापु-रिति व्युत्पत्त्यर्थोऽस्मभवे च यस्य कस्यचिदात्माभिप्रायतः पित्रादिभिर्हीयमानं न गौणमन्वर्थाधिकलत्वाभावि समयप्रसिद्धमत उभयतिरिक्तमिति । एवं पिरुड इत्यपि नाम उभयतिरिक्तं भावनीयम् । ननु पिरुड इति नाम निर्युक्तिगाथायामुभयतिरिक्तं नोपपद्यते, तत्कथं भाष्यकृता व्याख्यायते ? तत्रयुक्तं, नोपपद्यते इत्यसिद्धेः अपिशब्देन तत्र सूचितत्वात् ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत -

गोहसमयारित्तं, इयमर्थं वाऽपि सूत्रं नाम ।

जह पिंडं पिं कीरं, कसई नामं मणुसस्स ॥ ५ ॥

इदं पिरुड इति नाम । अन्यद्वा - गौहसमयतिरिक्तं ' गौहसमयजविभक्तमपिशब्दसूचितमस्ति, तदेव दर्शयति - यथा

कस्यापि मनुष्यस्य पिरुड इति नाम कियते, तद्धि न गौहं, प्रभूतद्रव्यसंस्पर्शासम्भाव्याङ्गीरायवन्तत्वात् तस्य चाविषल्लणत्वं, नापि समयकृतम्, अत इदमुभयतिरिक्तमिति । ननु समयकृतोभयतिरिक्तयोरेकचित्तरूपं विशेष उपलभ्यते, उभयत्राप्यन्वर्थोपलक्ष्यत्वात्माभिप्रायकृतत्वाविशेषाच्च, तत्कथं द्वयोरुपादानम्, साङ्केतिकमित्येवोच्यताम् । एवं हि द्वयोरपि प्रहणं भवति । तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिहानान् । इह हि यत्लौकिकं नाम साङ्केतिकं तत्पृथग्जनाः सामा-यिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समय एव साङ्केतिकं, तत् सामायिका एव न पृथग्जनाः ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत -

तुल्लेऽपि अभिप्राय, समयपमिद्धं न गिरहए लोओ ।

जं पुण लोपपसिद्धं, तं सामाया उवचरंति ॥६॥ (भा०)

(अभिप्रायशब्दस्य बहुवोऽर्थः ' अभिप्राय ' शब्दे प्रथमभागे ७२५ पुष्टे गताः) इहाभिप्रायशब्देन पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादभिप्रायकृतत्वमुच्यते । तत्रायमर्थः - अभिप्रायेण इच्छामात्रेण कृते न तु वस्तु-यत्प्रवृत्तमभिप्रायकृतं, तस्य भावोऽभिप्रायकृतत्वं, साङ्केतिकत्वमित्यर्थः, तस्मिन्सुखेऽपि समानेऽपि, आत्मानमस्मानि इत्यपिशब्दार्थः, समयप्रसिद्धं ' लोके ' पृथग्जनकृतं न गृह्णाति न समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति, न खलु पृथग्जनो भोजनाऽदिकं समुद्देशऽद्विना समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति, यत्पुनर्लौकिकप्रसिद्धं तत्पृथग्जनाः सामायिकाश्चाप्यवहरन्ति, तत एवं समयकृतोभयतिरिक्तयोः स्वाभावभेदाद् तद् द्वयोरपि पृथगुपादानमर्थवत् । एतेन गौणोभयकृतयोरपि स्वभावभेदसूचनेन पृथगुपादानं सार्यकमुपादितं द्रष्टव्यम् । तथाहि यद्यपि गौणमुभयकृतं चान्वर्थयुक्तत्वाविशिष्टं, तथापि यद्वैशं तत्पृथग्जनाः सामयिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समयप्रसिद्धं गौणं तत्सामयिका एव, न पृथग्जनाः, तेषां तेन प्रयोजनाभावात् समयप्रसिद्धेन हि नाम्ना गौणेनापि यथोक्तसमयपरिपालननिष्पन्नचेतसां गृहीतव्रतानां प्रयोजनं न गृह्णन्त्यानाम्, अतः स्वाभावभेदात्तयोरपि पृथगुपन्यासः सार्यक इति । तदेवं नामपिरुडो निर्युक्तिरुक्तोपदेशितो भाष्यकृता सप्रपञ्चं व्याख्यातः ।

स्थापनापिरुडः । साम्प्रतं यत्पूर्वं प्रतिज्ञातं निर्युक्तिरुक्ता ' उवचरापिदं अती वणं ' तत्समर्थयमानः स एवाऽऽह -

अक्खे वराहए वा, कट्टे पुत्थे व चित्तकम्मे वा ।

सम्भावममकम्मानं, उवराणापिदं विचाणाहि ॥ ७ ॥

सत इव विद्यमानस्यैव भावः सत्ता सद्भावः किमुक्तं भवति ? स्थाप्यमानस्येन्द्राऽद्वैतरूपप्राप्तेऽपि विह्वलानप्रहरणाऽद्वै-परिकररूपो य आकारविशेषो यद्दर्शनात्साक्षाद्विद्यमान इयेन्द्राऽद्वैतलवनेन स सद्भावः, तदभावाऽसद्भावः, तत्र सद्भावमसद्भावं चाऽऽश्रित्य ' अक्षे चन्दने कपदं वराटके वाशब्दोऽ-ङ्गुलीयकाऽद्वैतसुखार्थः उभयत्रापि च ज्ञातव्यकथनं, तथा काष्ठे दारुणि, ' पुत्ते ' दिउत्तिकाऽद्वैत, वाशब्दो लेप्पपा-णसमुच्चये, विषकर्मणि वा या पिरुडस्य स्थापना लेप्पपा-

क्षाऽऽदिः काष्ठाऽऽदिष्वाकारविशेषो वा पिरडत्वेन स्थाप्यमानः स्थापनपिरडः । इयमत्र भावना-यदा काष्ठे लब्धे उपले चित्रकर्मणि वा प्रभूतद्रव्यसंस्तरूपः पिरडाकारः साक्षाद्विद्यमान इवालिख्यते यदा-अक्षाः कपर्दिका अङ्गुलीयकाऽऽद्या वा एकत्र संस्तेषु पिरडत्वेन संस्थाप्यन्ते, येषु पिरडः स्थापित इति तदा तत्र पिरडाऽऽकारस्यापलभ्यमानत्वात् सङ्भावनाः पिरडस्थापना, यदा त्वेकस्मिन्नेव वराटकं अङ्गुलीयकं वा पिरडत्वेन स्थापना-एष पिरडा मया स्थापित इति, तदा तत्र पिरडाऽऽकारस्यानुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविवक्षणादसङ्भावनाः पिरडस्थापना-चित्रकर्मण्यपि यदा एकविन्द्वालिखनेन पिरडस्थापना येषु पिरडः आलिखित इति विवक्षा तदा प्रभूतद्रव्यसंस्तरूपऽऽकारादशेनादसङ्भाव्यपिरडस्थापना, यदा पुनरेकविन्द्वालिखनेऽपि एष मया गुडपिरड आदिनपिरडः सङ्गपिरडो वा आलिखित इति विवक्षा तदा सङ्भावनाः पिरडस्थापना ।

अयमेव सङ्गायासङ्गावस्थापनाविभागं भाष्यकुरुपदशयति-

इको उ असम्भावे, तिहं ठवगा उ होइ सम्भावे ।

चित्तसु असम्भावे, दारुप्रलेपोवले मियरो । ७। (भा०)

एकोऽङ्को वराटकोऽङ्गुलीयकाऽऽदिषु यदा पिरडत्वेन स्थाप्यन्ते । तदा सा पिरडस्थापना 'असम्भावे' असङ्गाविवयया, असङ्गाविकीर्यधेः, तत्र पिरडाऽऽङ्कतनुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविवक्षणात् । यदा तु त्रयाणां मत्तानां वराटकानामङ्गुलीयकाऽऽदीनां वा परस्परमेकत्र संस्तेषु कर्णेन पिरडत्वेन स्थापना तदा सा पिरडस्थापना, सङ्गावे सङ्गाविकी, तत्र पिरडाऽऽङ्कतनुपलभ्यमानत्वात्, त्रयाणां अङ्गुलसङ्घेन, तेन द्वयोरपि बहूनां चेत्यपि द्रष्टव्यम् । तथा 'चित्रषु' चित्रकर्मसु यदैकविन्द्वालिखनेन पिरडस्थापना तदा साऽऽप्यसङ्गावे, यदा तु चित्रकर्मस्वपि अनेकविन्दुसंश्लेषालिखनेन प्रभूतद्रव्यसंस्थापनाऽऽत्मकपिरडस्थापना तदा सा सङ्गावस्थापना, पिरडाऽऽङ्कतेस्तत्र दर्शनात्, तथा-दारुकलेष्वपलेषु पिरडाऽऽङ्कतिसम्पादनेन वा पिरडस्य स्थापना स 'इतरः' सङ्गावस्थापनापिरडः, तत्र पिरडाऽऽकारस्य दर्शनात् । नदेवमुक्तः स्थापनापिरडः । सम्प्रति द्रव्यपिरडस्थापनस्यः । स च द्विधा-आगतमत्तो, नो आगतमत्तः । तत्राऽऽगतमत्तः पिरडशब्दाद्यस्य ज्ञानं जानुपयुक्तः, अनुपयागं द्रव्यमिति वचनात्, नोऽज्ञागतमत्तश्चिदा । तथा-ज्जशीरद्रव्यपिरडः, भव्यशीरद्रव्यपिरडः, ज्जशीरभव्यशीरद्रव्यनिरिक्तद्रव्यपिरडः । तत्र पिरडशब्दाद्यर्थस्य यच्छरीरं सिद्धिशालताऽऽदिगतमपगतजीविनं न तु भूतपिरडशब्दार्थपरिज्ञानकारणत्वात्, ज्जशीरद्रव्यपिरडः, यस्तु बालकाः नेदानीमवबुध्यन्ते पिरडशब्दार्थम्, अथ चावश्यमायत्यां तेनैव शरीरेण परिचर्मानेन भोजन्येन स भावपिरडशब्दार्थपरिज्ञानकारणत्वाद् भव्यशीरद्रव्यपिरडः ।

ज्जशीरभव्यशीरद्रव्यनिरिक्तं तु द्रव्यपिरडं निर्मुक्तिरुदाह-

तिविहो उ दव्वपिडो, सच्चित्तो मीसओ अच्चित्तो य ।

एककस्स य एत्तो, नव नव भेडा उ पत्तेयो ॥ ८ ॥

ज्जशीरभव्यशीरद्रव्यनिरिक्तं द्रव्यपिरडश्चिदा । तथा-सच्चित्तो, मिथोऽचिच्चिदा । तत्र मिथः सच्चित्ताचित्तरूपः, इह पृथिवीकायाऽऽदिः पिरडत्वेनाभिधास्यते, स च पूर्वं सच्चित्तो भवति, ततः स्वकायशब्ताऽऽदिभिः प्रास्तुकीक्रियमाणः कियन्तं कालं मिथो भवति, तत उध्वमचित्तः, तत एतदर्थस्थापनार्थं सच्चित्तमध्याचित्तः क्रमेणाक्षाः, 'इतो' भेदत्रयाभिधानादनन्तरम् 'एककस्य' सच्चित्ताऽऽर्धेन्द्रियस्य प्रत्येकं नव नव भेदा वाच्या भवन्ति ।

तानिच नवनवभेदानाह-

पुटवी आउकाओ, तेह वाऊ वसस्मई चेव ।

वेइदिंयं तेइदिंय, चउरो पंचेदिंया चेव ॥ ९ ॥

इह पिरडशब्दः पूर्वसाधनोऽनुवर्त्तमानः प्रत्येकं सम्बध्यते । तथा-पृथिवीकायपिरडोऽऽकार्यापिरडस्ते जस्कायपिरडो वायुकार्यापिरडो वनस्पतिकायापिरडो द्वौन्द्रियापिरडश्चौन्द्रियापिरडश्चतुर्गिन्द्रियापिरडः पञ्चेन्द्रियापिरडश्च ।

सम्प्रत्यमीपमेव नयानां भेदानां सच्चित्तत्वाऽऽदिकं विभाविषुः प्रथमतः पृथिवीकार्यं भावयति-

पुटवीकाओ तिदिहो, सच्चित्तो मीमओ य अच्चित्तो ।

सच्चित्तो पुण दुविहो, निच्छप ववहारओ चेव ॥ १० ॥

पृथिवीकायास्त्वियः । तथा-सच्चित्तो, मिथः, अचित्तश्च । सचित्तः पुनर्दिष्टः । तथा-निश्चयतो, व्यवहारतश्च ।

एतदेव निश्चयव्यवहाराभ्यां सच्चित्तस्य द्वैविध्यं प्रतिपादयति-

निच्छपओ सच्चित्तो, पुटविहमापव्वयाण बहुमज्जे ।

अच्चित्तमीमवज्जो, समो ववहारमच्चित्तो ॥ ११ ॥

निश्चयतः सचित्तः पृथिवीकायां धर्माऽऽदीनां पृथिवीनां मेवादीनां महापद्वन्तानां, उपलक्षणमत्तं, तेन टङ्काऽऽदीनां च बहुमध्यभागे वेदिद्वयः, तत्राचित्तताया मिश्रताया-अ हेतुना शीनाऽऽदीनामसम्भवात्, शेषः पुनः आचित्तमिश्रयज्जो वक्ष्यमाणस्यातत्सम्भविमध्याचित्तव्यतिरिक्तो निरावाधोऽऽरग्यभूम्यादिषु व्यवहारतः सच्चित्तो वेदिद्वयः । उक्तः सचित्तपृथिवीकायाः ।

सम्प्रति तमेव मिश्रमाह-

खीरदुमहेट्ठपंथे, कट्टोले इण्णे य मीसो उ ।

पेरिसि पाग दुग तिगं, बहु इण्ण मज्जे भोवे य ॥ १२ ॥

(खीरदुमहेट्ठ ति) खीरदुमा वटाऽऽक्रयाऽऽद्यस्तेनासध-स्तान् तलेपः पृथिवीकायः स मिथः । तत्र हि खीरदुमाणां माधुप्रेण शब्दाभावात् कियान्मचित्तः शीनाऽऽदिशब्दसम्प्रेकसम्भवाच्च कियानचित्त इति मिश्रता, तथा पथि ग्रामाग्रगण्ये वरिह्यः पृथिवीकायः वनेन सोऽपि मिथो, यत्तस्तत्र गन्वीचकाऽऽदिभिर्गन्धः उन्मत्तः पृथिवीकायः स कियान्मचित्तः कियान्मचित्तः शीनतायाऽदिभिरचित्तैक्येन इति मिथः, (कट्टोले ति) कट्टो हलविदारितः सोऽपि प्रथमतो हलेन विदार्यमाणः सचित्तः ततः शीनतायाऽदिभिः कियानचित्तैक्येन इति मिथः, तथाऽऽर्धो जलमिश्रतः तथाहि-मेघस्यापि जले सचित्तपृथिवीकायस्यापारं निपतत् कियन्तं पृथिवी-

कायं विराधयति ततो जलाऽऽद्रुयिषीकायो मिश्र उपप-
द्यते, सोऽप्यन्तर्मुहूर्तादन्तर्माचिनीभवति, परस्परशु-
भ्येन द्वयोरपि पृथिव्यकाययोरचिनीभवनसम्भवात् । य-
दा त्वत्तिभूतं मेघजलं नियतति तदा तज्जलं यावन्ना-
द्यापि स्थितिं ब्रज्जाति तावत् मिश्रः पृथिवीकायः, स्थिति-
बन्धे तु कुंठे सति साचित्तोऽपि सम्भाव्यते, तथा इत्यने
गोमयाऽऽदौ मिश्रः । तथाहि-गोमयाऽऽदिकमिन्धनं सचित्त-
पृथिवीकायस्य शुक्लं, शुक्लं च परिपीक्यमानो यावन्ना-
द्यापि सर्वथा परिणमतः तावन्मिश्रः । अत्रैवेन्धनविषये
कालमानमाह- (पोरिसीत्यादि) ब्रह्मिन्धनमभ्यगत एकां
पौरुषीं यावन्मिश्रो, मध्यमेन्धनसंपूरुस्तु पौरुषीद्रिकम्,
अल्पेन्धनसंपूरुस्तु पौरुषीद्रिकं, तत ऊर्ध्वमाचक्ष इति ।
तदेवमुक्तो मिश्रः पृथिवीकायः ।

साम्प्रतमचित्तमाह-

सीउएहखारखत्ते, अग्निलोणुसञ्चविलेनेह ।

कुंठतजोखिण्णं, पञ्चोयणं तेषिमं होइ ॥ १३ ॥

इह सर्वत्र सप्तमी दुर्तीयाऽर्थे, प्राकृतलक्षणवशात् । तथा
चाऽऽह पाणिनिः प्राकृतलक्षणे 'व्यत्ययोऽप्यासाम् ।' इ-
त्यत्र सूत्रे सप्तमी दुर्तीयाय । यथा- 'तितु तेतु अलंकि-
या पुढवी' इति । ततोऽप्यर्थे-शीतोष्णक्षारक्षेत्रे, तत्र
शीतं प्रतीतम्, उष्णः सूर्योऽऽदिपरितपः, क्षारः यवक्षारा-
ऽऽदिः, क्षारं करीयविशेषः । एतैः, तथा (अग्निलोणुसञ्चं
बिलेनेह इति) अग्निः वैभ्रानरः, लवणं प्रतीतम्, ऊषः
ऊराऽऽदिनोद्भवं लवणमस्मिधो रजोविशेषः, आलं-
कजिकं, स्नेहः तैलाऽऽदिः । एतैश्चाचित्तः पृथिवीकायो भ-
वति, इह शीताम्यन्तक्षारक्षारस्नेहाः परकायशस्त्राणि,
ऊषः स्वकायशस्त्रम्, उष्णश्चेह सूर्यपरितपः स्वभा-
वः, तथाविधपृथिवीकायपरितपकोपः वा सृष्टते । ना-
ग्निपरितपः परस्परस्नानस्याग्निग्रहणं च शूनीतत्वात्, ततः सो-
ऽपि, स्वकायशस्त्रोपादानेन परकायशस्त्रोपादानेन चान्या-
न्यानि स्वकायपरकायशस्त्राण्युपलब्धयन्ते, यथा कटुकरसो
मधुररसस्य स्वकायशस्त्रमित्यादि, एतेन पृथिवीकायस्या-
चित्तनाया भवनं चतुर्धा प्रतिपादितं द्रष्टव्यम् । तथा-द्र-
व्यतः, क्षत्रतः, कालतो, भावतश्च । तत्र स्वकायेन परका-
येन वा यदचिनीकरणं तद् द्रव्यतः, यदा तु क्षाराऽऽदिवैभ्रान्त-
पन्नस्य मधुराऽऽदिक्षेत्रोपन्नस्य च तुल्यवर्णस्य भूम्यादेः पृ-
थिवीकायस्य परस्परं सम्पर्केणाचित्तताभवानं तदा तत् क्षत्र-
तः, क्षत्रस्य प्राधान्येन विवक्षणात् । यद्वा-मा भूदपरलोकोद्भ-
वं पृथिवीकायान्तरेण सह मीलनं, किन्त्वप्यत्र क्षेत्रे योजन-
क्षतिभवातो यदा नीयते तदा सर्वोऽपि पृथिवीकायः सर्वसा-
दृशः सत्ताद्योजनशतादूर्ध्वमानीतो मिश्राऽऽहारत्वेन शीताऽऽ-
दिसम्पर्केतश्चाऽऽवश्यमाचिनीभवति, इत्यं च क्षेत्राऽदिकमेणा-
चिनीभवनमफायाऽऽदीनामपि भावनीयं, यावद्भजनपतिकायि-
कानां, तथा च हरीतक्यादयो योजनशतादूर्ध्वमानीताऽचित्ती-
भूतत्वायावत् प्रायः साधुभिः प्रांतयुक्तं इति । कालतस्त्व-
चित्तता स्वभावतः स्वायुःक्षयेण सा च परमार्थतोऽतिशयज्ञा-
तैवैव सम्पूज्य परिचायते, न क्षारस्थिकामेनेति न व्यवहार-
मयमवतरति । अत एव च दृष्टाऽतिपीडितानामपि साधूनां
क्षमावतः स्वायुःक्षयेणाचिनीभूतमपि तद्वागोदं पानाय

यर्द्धमानस्वामी भगवान् नानुज्ञानवान्, इत्यंभूतस्याचि-
नीभवनस्य क्षमस्थानां दुर्लभयत्वेन मा भून् सर्वथापि तद्वा-
गोदं सचित्तंऽपि पाश्चात्यसाधूनां प्रवृत्तिसप्रज्ञ इति कृत्या,
भावताऽचिनीभवनं पूर्ववर्णोऽदिपरित्यागताः परवर्णोऽदि-
नया भवनम् । तदेवमुक्तोऽचिनीऽपि पृथिवीकायः । एतेन चाचित्ते-
न साधूनां प्रयोजनम् । तथा चाऽऽह- (कुंठत जोखिण्णं) व्युत्का-
न्ता अगमता योनिः उत्पत्तिस्थानं यत्र तेन विद्युत्संयोजनना
प्राप्तुं, इदं वषयमाणस्वरूपं प्रयोजनं साधूनां भवति ।

तदेवोपदर्शयति-

अवरद्विगविसवधे, लवणेन व सुरभिउवलणं वा ।

अचित्तस्त उ गहणं, पञ्चोयणं तेषिमं वऽञ्जं ॥ १४ ॥

अपराधनञ्च अपराजं पीडाजनकता, तदस्यास्तीति अपरा-
जिको लूताकोटः, संपूर्णः दिग्दोषो वा । विपं प्रतीति तच्च दृष्ट-
भूतिषु चारितं सम्भवति, तयोदपशमनाय बन्ध इव बन्धः
प्रलेपस्तस्मिन्, कर्तव्येऽचित्तपृथिवीकायस्य मौल्यसिक्ताके-
दारतरिकाऽदिकरूपस्य ग्रहणं प्रयोजनम् । यद्वा-लवणेन प्रतीते-
न (अचित्तस्त सि) विमक्तिपरिणमेनेह दुर्तीयान्तं स-
म्बध्यते, अचित्तनालवणमङ्गभोजनाऽऽदौ प्रयोजनम्, अथवा
सुरभ्युपलेन गन्धपापाण्येन गन्धरोहकाऽऽख्येन प्रयोजनं, तेन
हि पापाम्प्रतत्वात् पाताऽऽदिः कियते, वाशुधौ विकरपार्थः,
अथवा-तेन पृथिवीकार्येन दमनप्रयोजनम् ।

तदेवाऽऽह-

ठाणिसियस्यतुयट्ठण-उच्चारार्णं चैव उस्सग्गो ।

पुट्ठगडगललेवो, एमाइ पञ्चोयणं बहुहा ॥ १५ ॥

इह साधुभिः सचित्तमिथपरिहाराद्वारेणाचित्तं भूतलप्रदेशे
यत् स्थानं कायोऽसौं विधीयते, यच्च निपीदनात् उपवेशनं,
यच्च त्वगपरवर्तनं स्वापः, यच्च उचचारार्णं दानं पुरीषप्रच-
रणेऽप्यनिष्ठपूतानामुत्सर्गः, तथा यो पुट्ठको लेपितपात्रम-
सृणुताकारकः पाषाणो, ये च डगलकाः पुरीषोत्सर्गानन्तर-
मपानग्रोम्बुकपाषाणाः दिग्गडरूपाः, यच्च तेषां भोगपुरपा-
षाणाऽदिनिषप्रस्तौम्बुकपाषाण्यन्तरे दीयते, एवमादि 'ब-
हुधा' बहुप्रकारम् अचित्तं पृथिवीकायेन प्रयोजनम् । उक्तः
सचित्ताऽदिभेदमिश्रः पृथिवीकायापिण्डः । पि० । (अफ्यायस्य
पिण्डं सचित्तम् 'आउकाय' शब्दे द्वितीयमायं २२ पुष्टेऽ-
वीचम्) (अचित्तेनाफ्यायेन बहुप्रकारो द्रष्टव्यः) कीर-
धावनं संयतानां वर्षाकालाद्वर्षा कल्पते, न शेषकालं, शे-
षकाले त्वनेकदोषसंभवात् । (ने च दोषाः 'धावर' शब्दे
चतुर्थमायं २७११ पुष्टे गताः) (तेजस्कायः 'तेउकाय'
शब्दे चतुर्थमायं २३४३ पुष्टे गतः) ('वाउकाय'
शब्दे चतुर्थमायं वायुकायपिण्डम्) (द्विन्द्रियमीन्द्रिय-
चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियशब्दे तु तत्तत्पिण्डाः) तदेवं सचि-
त्ताऽदिभेदमिश्रप्रकरणेऽपि द्रव्यपिण्डः प्रत्येकं पृथि-
वीकायाऽदिभेदात्मनोर्विध उक्तः । समंति एतेषामेव
नवानां पृथिवीकायाऽऽदीनां द्रवादिमिधनतो मिश्रं द्रव्य-
पिण्डमभिधायमुदाह-

अह मीसञ्चो य पिंडो, एणसि चिय नवरह पिंडाणं ।

दुगसंजोगादिओ, नायवो जाव चरमो सि ॥ ५३ ॥

अन्धेत्यानन्तरं द्योतते, केवलपृथिवीकायाऽदिपिण्डमभिधाना-

नया एवम्) (द्विवि लि) द्रव्ये पुद्गलसकन्धरूपे स्थानम्-अव-
गाहः, स्थितिः कालतोऽऽध्याने, स्थानं च स्थितिश्च स्थान-
स्थितौ, ताभ्यां स्थानस्थितिर्नाम । अत्र पञ्चमी " यप. कम्मा-
ऽऽधारः " इत्यनेन सूत्रेण । ततोऽयमर्थः-स्थानं स्थितिं
चाऽऽश्रित्य यस्तदाऽऽध्याने क्षेत्रकालाऽऽध्याने क्षेत्रकालप्रा-
धान्यविषयतया क्षेत्रेण कालेन च व्यपदेशस्तस्माच्चतुष्पञ्च-
मपि एतयोः प्रकृता कायाः । किमुक्तं भवति ?-सकन्धरूपे
पुद्गलद्रव्येऽवगाहचिन्मामाधिर्य क्षेत्रप्राधान्यविषयतया यदा
क्षेत्रं व्यपदेशो यथा एकप्रादेशिकोऽयं द्विप्रादेशिकोऽयं वि-
प्रादेशिक इत्यादि, स इत्थं क्षेत्रतो व्यपदिश्यमानः क्षेत्रपिण्ड
इत्युच्यते क्षेत्रतो व्यपदिष्टः पिण्डः क्षेत्रपिण्ड इति व्युत्पन्नः ।
यदा तु कालतोऽवस्थानमधिकृत्य कालप्राधान्यविषयतया
कालेन व्यपदेशो यथा एकसामायिको द्विसामायिक इत्यादि,
तदा स कालपिण्डोऽपि भवत्येव, कालतो व्यपदिष्टः पिण्डः
कालपिण्ड इति समासाऽऽध्यायान् । अथवा-त्रिप्रादेशा-
ऽऽध्यायकक्षेत्रपिण्डे, यदि वा-त्रिसमयाऽऽधारमकालपि-
ण्डे यदवस्थानं पुद्गलद्रव्यं तत्प्रादेशान् क्षेत्रकालव्य-
पदेशान्, क्षेत्रकालपञ्चाङ्गद्वयम् । यथाकम् क्षेत्रपिण्डः
कालपिण्डः । प्रकाशान्तरं सोपचारां क्षेत्रकालपिण्डाव-
गाहः (जन्म जया तत्परवणया) " यत्र वसत्यादौ यदा प्र-
थमपौरुषादौ " तत्प्रकृपणा " पिण्डप्रकृपणा क्रियते सः
पिण्डः प्रकृपणाणो नामाऽऽदिपिण्डो वसत्यादौ क्षेत्रमधिकृत्य
क्षेत्रपिण्ड उच्यते, यथाऽमुकवमनिरूपक्षेत्रपिण्ड इति, प्र-
थमपौरुषादिकं तु कालमधिकृत्य कालपिण्डो यथाऽमुकप्र-
थमप्रहराऽऽदिरूपः कालपिण्ड इति । " इह निजि उ पस-
सया " इत्यत्र पर आक्षेपमाह-ननु मूर्तेषु द्रव्येषु परस्पर-
मनुबोधनः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च पिण्ड इति व्यपदेशो घटते,
क्षेत्रकालयोस्तु न परस्परमनुबोधो नाऽपि काले सङ्ख्याबाहु-
ल्यम् । तथाहि-क्षेत्रमाकाशमुच्यते "क्षेत्रं सलु आकाशं" इति
वचनात्, तच्च नित्यमकृत्रमन्वान्, ततः सर्वे विविक्षप्रदे-
शाऽऽत्मकतया व्यवस्थितमिति कथमाकाशप्रदेशानामनुबो-
धः, एकत्र मिश्रणभावान् । कालोऽपि पूर्वोपरसमयविचिह्नो
वार्त्समानिकसमयरूप एव परमार्थिकः, पूर्वोपरसमययोर्वि-
नष्टानुत्पत्त्यन्ते परमार्थतोऽसत्त्वान्, सतां च परस्परम-
नुबोधः संख्याबाहुल्यं वा नामनोऽसद्वसतां वा, ततः काल-
द्वयमपि नापचयते इति कथं तत्र पिण्ड इति व्यपदेशः ? ।

अत्र प्रतिविधानमभिहित्युक्तम्-

मुत्तद्विषयसु जुजइ, जइ अत्रोऽन्नापुवेहअो पिंडो ।

मुत्तिविमुत्तंसु वि सो, जुजइ नणु संखवाहल्ला ॥ ५६ ॥

ननु यदि मूर्तेषु द्रव्येषु "अन्याऽन्यानुबोधनः" परस्पर-
ानुबोधनः, "संखवाहल्ला" इत्यप्यत्र सम्बन्धः, "सङ्ख्या-
बाहुल्यतश्च" आदिसङ्ख्यासम्भवनश्च पिण्ड इति व्यप-
देशो "युज्यते" योगसंपाते, घटते इत्यर्थे । तर्हि स पिण्ड
इति व्यपदेशः "सुत्तिविगुक्केवपि" सुत्तिरहितेष्वपि, अमू-
लेष्वन्यथोः, क्षेत्रप्रदेशकालसमयेषु युज्यते, तत्राऽपि पिण्ड-
शब्दप्रवृत्तिनिमित्तस्य परस्परानुबोधस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य
च सम्भवात् । तथाहि-सर्वेऽपि क्षेत्रप्रदेशाः परस्परं त्रै-
लन्तयलक्षणं संबन्धेन सम्बद्धा अवतिष्ठन्ते, ततो यथा बादर-
निषादिते चतुराऽऽदिघने परस्परनैरन्तर्यरूपानुबोधतः स-

ङ्ख्याबाहुल्यतश्च पिण्ड इति व्यपदेशः प्रवर्तते । तथा क्षेत्र-
प्रदेशेष्वपि पिण्डशब्दः प्रवर्तमानो न विरुध्यते, तत्राऽपि
परस्परनैरन्तर्यरूपस्यानुबोधस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य च सम्भ-
वान्, तथा कालोऽपि परमार्थतः सन् द्रव्यं च, ततः सोऽपि
परिणामे, सतः सर्वस्य परिणामित्वाभ्युपगमात्, अन्यथा
सत्त्वायोगान्, एतान्कथान्त्र भर्मेसङ्ख्यासिद्धीकाः * विभा-
खितमिति नेह भूयो विभाव्यते, ग्रन्थगीरवमयान्, परि-
णामी चान्वयी तेन तेन रूपेण परिणममान उच्यते, ततोऽ-
स्ति वार्त्समानिकस्याऽपि समयस्य पूर्वोपरसमयाभ्यामनुबो-
धः, केवलं नो पूर्वोपरसमयावसन्तावपि बुद्ध्या सन्नावि-
विवक्षितौ, ततः सङ्ख्याबाहुल्यमपि तत्रास्तीति पिण्डश-
ब्दप्रवृत्त्यविरोधः ।

सम्प्रति क्षेत्रपिण्डशब्दप्रवृत्त्यविरोधं
दृष्टान्तद्वारेण समर्थयते-

जह तिपएसो खेधो, तिसु वि पेमसु जो मयोगाहो ।

अविभागणु संवद्धो, कहं तु नुवं तदाधरो ? ॥ ५७ ॥

यथा कश्चिदनिर्विष्टव्यक्तिकः "त्रिप्रादेशिकः" त्रिपरमगवा-
त्मकः स्कन्धस्मिन्धव्याकाशप्रदेशेष्ववगाहो, न त्वेकस्मिन् द्र-
व्योर्वैयर्थ्यपिशब्दाधः "अविभागेन सम्बद्धो" विभागो नैरन्त-
र्योभावस्तद्भावोऽविभागो, नैरन्तर्यमित्यर्थः । तेन सम्बद्धो
नैरन्तर्यसम्बन्धसंबन्ध इति भावः, पिण्ड इति व्यपदेशश्च,
नैरन्तर्यलक्षणभावान् सङ्ख्याबाहुल्यतश्च, एवं त्रि-
प्रदेशावगाहत्रिपरमाणुस्कन्ध इव तदाधारः-त्रिपरमाणु-
स्कन्धाऽऽधारः प्रदेशत्रयसमुदायः कथं तु न पिण्ड इति
व्यपदिश्यते ? , सोऽपि पिण्ड इति व्यापदिश्यताम्, उभय-
त्रायुक्तनान्या विशेषभावात् ।

सम्प्रति "जन्म जया तत्परवणया" इत्येतद्व्याचिख्यासु-
नामस्यापनाद्रव्यभावपिण्डानां योगविभागसम्भवत्वात् पारमा-
र्थिकं पिण्डत्वं, क्षेत्रकालयोस्तु योगविभागसम्भवत औप-
चारिकं प्रतिपादयन्माह-

अहवा चउहइ नियमा, जोगविभागेषु जुजए पिंडो ।

दोसु जहियं तु पिंडो, वाणिजइ कीरए वावि ॥ ५८ ॥

अथर्वेति प्रकारान्तरयोजनेन, पूर्वं हि क्षेत्रकालयोर्ध्यात्म-
ङ्गत्वं प्रदेशसमयानां परस्परानुबोधनः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च
पारमार्थिकं पिण्डत्वमुक्तम् । यद्वा-तत्र युज्यत एव, योगवि-
भागसम्भवान् । तथाहि-लोकं यत्र योगे सति विभागः
कर्तुं शक्यते, विभागो वा सति योगः तत्र पिण्ड इति व्य-
पदेशः, न च क्षेत्रप्रदेशेषु योगे सर्वस्य विभागः कर्तुं श-
क्यः, नित्यत्वेन तेषां तथाव्यवस्थितानामन्यथा कर्तुमश-
क्यत्वात्, ततो न तत्र पारमार्थिकं पिण्डत्वं, तथा समयो
घटनेमान एव सन् नातीतोऽनागतो वा, तयोर्विनष्टानुत्पत्त्य-
न्तेनाविधमनान्वत्वात्, ततोऽत्र विभाग एव न तु कदाचनताऽपि
योग इति परमार्थिकपिण्डत्वाभावः, ततोऽन्यथा क्षेत्रकालपि-
ण्डप्रकृपणा कर्तव्येति प्रकारान्तरता, "चतुर्णां" नामस्याप-
नाद्रव्यभावापिण्डानां "योगविभागेन" योगविभागसम्भवेन
नियमात्पिण्ड इति व्यपदेशो युज्यते । तथाहि-नाम्नः पि-

एङः, “ नामनामयतोरभेदोपचारात् । ” यद्वा-नाम्ना पिण्डो नामपिण्ड इति व्युत्पत्त्यः पुरुषाऽऽदिकमेव भवत्येते, तस्य च हस्तपदाऽऽदिभिरवयवैर्युक्त्वाऽपि खट्वाऽभेदानिविभागः कर्तुं शक्यते इत्यस्मिन् योगे सति विभागः । यद्वा-पूर्वे गर्भे मांस-पेशीरूपस्य सन्तो हृत्नाऽऽदिभिरवयवैर्विभागः पश्चात्कर्मण्ये तैः सह संयोग इति विभागो सति योगः ततः पिण्डरूपता, तथा स्थापनापिण्डेऽस्ति विभागाऽऽदिरूपे इति विभागो सति संयोगः, संयोगे वा सति विभाग इति पिण्डरूपता, द्रव्य-पिण्डेऽपि शुद्धीदनाऽऽदिके विभागपूर्वकः संयोगः संयोगपूर्व-का वा विभागः सुप्रतीत इति पारमार्थिकपिण्डरूपता, भावपिण्डेऽपि भावभावयोः कर्णादभेदात्साध्यादिरेव मूर्त्तौ विग्रहवान् गृह्यते, तत्र संयोगविभागौ नामपिण्ड इव तात्त्विकाविति पारमार्थिको पिण्डरूपता, क्षेत्रकालयोः स्मृत्कालीत्या न संयोगविभागविति न तत्र पिण्डशब्दप्रवृत्तिः, तस्मात्त्राणाऽऽदिपिण्ड एव तत्सर्वं त्रिगोत्राणाऽऽदिकं प-र्यायमुद्भूतरूपे विवक्षित्वा क्षेत्रपिण्डकालपिण्डशब्दाभ्यां व्य-पदिश्यते । तथा चाऽऽङ्-“ दोषु जडिषु तु ” इत्यादि । इयोः । क्षेत्रकालयोः ‘यत्र’वसत्यादौ यदा वा प्रथमपौरुष्यादौ यः पि-ण्डो नामाऽऽदिरूपो व्यावर्धते, यद्वा-यत्र शृङ्गे महानाऽऽदी वा पिण्डो गुडपिण्डाऽऽदिर्मोदनाऽऽदिपिण्डो वा क्रियते, यदा वा प्रथमप्रहराऽऽदी निष्पाद्यते स व्यावर्धमानो नामाऽऽदिपि-ण्डः क्रियमाणो वा शुद्धीदनाऽऽदिपिण्डस्तन्त्रैककालापत्त्या क्षेत्रपिण्डः कालपिण्डश्च व्यपदिश्यते, यथाऽसुखवसत्यादिक्षेत्र-पिण्डः प्रथमपौरुषीपिण्ड इत्यादि । उक्तौ क्षेत्रकालपिण्डौ ।

सम्प्रति भावपिण्डमभिधितुग्राह-

दुविहो उ भाविहो, पसत्यश्चो चेव अपसत्यो य ।

एष्मिं दोहं पि य, पत्त्ये पक्वणं वोळ्ळु ॥५६॥

‘ द्विविधः ’ द्विप्रकारः भावपिण्डः, तद्यथा-प्रशस्तः, अपश-स्तश्च । तत एतयोर्द्विविधं प्रत्येकं प्रकृषणं प्रकृत्यते, द्वा-वपि भावपिण्डौ यथा गाथापद्धत्या सा प्रकृत्या, तां वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेव निचाहयित-

पगविहाइ दसविहो, पसत्यश्चो चेव अपसत्यो य ।

संजम विज्ञाचरणे, नाणाऽऽदितिगं च तिविहो उ ॥६०॥

नाणं दंसण तव सं-जमो य वय पंच छब्ब जाणेज्जा ।

पिंडेसण पाणंसण, उगमहपडिमा य पिंडमिम् ॥६१॥

पवयणमाया नव भं-भणुत्तिओ तह य समणधम्मो य ।

एस पसत्यो पिंडो, भणिओ कम्मडुमहेणो ॥६२॥

प्रशस्तः, अपशस्तश्च भावपिण्डः प्रत्येकं दशविधः दश-प्रकारः । किं कः १, इत्याह- एकविधाऽऽदिकः । एकविधो द्विविधस्त्रिविधश्चतुर्विधो यावदशविध इति, तत्र प्रथमत उद्देशकमप्राप्त्याहुस्सर्गाग्रशस्तं भावपिण्डं दशविधम-प्यभिधत्त- (संज्ञेन्यादि) तत्रैकविधः प्रशस्तो भाव-पिण्डः संयमः, इह संयोगं ज्ञानदर्शने विना न भवति, पूर्व-द्वयलाभः पुनरुत्तरलाभं भवति सिद्ध इति वचनप्रमा-णत्वात्, ततो ज्ञानदर्शने संयम एवात्मभूतं विवक्षित इति संयम एवैकः प्रशस्तभावपिण्डश्चेन्न प्रतिपाद्यमानं न वि-कृत्यते । (प्रशस्तैकविधभावपिण्डः, तत्त्वैक्यम्) सं-जम ’ शब्दे वक्ष्यामि) १ । द्विविधः पिण्डः-‘ विधा

१, चरणम् २ । विधा ज्ञानं १ (प्रशस्तद्विविधभावपिण्डः ‘ शाण ’ शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे गतः) त-च्च-‘आभिनिबोधिक-‘श्रुतावधि-मनःपर्यव-केवलज्ञान-भेदात् पञ्चविधम् । (तत्र आभिनिबोधिकज्ञानम् ‘आ-भिणिबोहिय ’ शब्दे द्वितीयभागे २५२ पृष्ठे गतम्) (ध्रुवज्ञानम् ‘सुय ’ शब्दे वक्ष्यामि) (अवधिज्ञानम् ‘बोहियाण ’ शब्दे तृतीयभागे १५६ पृष्ठे प्रतिपादितम्) (मनःपर्यवज्ञानम् ‘मणपञ्चवणाण ’ शब्दे वक्ष्यामि) (केवलज्ञानसर्वैक्यम् ‘ के-वलणाण ’ शब्दे तृतीयभागे ६४२ पृष्ठे विस्तरतो गतम्) चरणं क्रिया २, (सा च विस्तरतः ‘ किरिया ’ शब्दे तृती-यभागे ४३१ पृष्ठे निरूपिता) अत्र सम्यग्दर्शनं ज्ञान एवा-त्मभूतं विवक्षितमिति न पृथग्गणितं, विवक्षा हि यद्वक्ष्यी-ता, यद्वा च कदाचित्संक्षेपाभिधितुस्ततो प्र-त्यासन्निभिकृत्य तत्तदन्तर्भावोक्तमिति, कदाचि-त्पुनर्विशेषपरिज्ञानोत्पादनाय विस्तरेशाभिधितुः सर्वे वैकृत्येन पृथक् प्रतिपादयति, ततः कदाचित् ज्ञानाऽऽदि-विकं संयम इति प्रतिपाद्यते, कदाचित् ज्ञानक्रिये इति, क-दाचित्पुनः परिपूर्णमपि साक्षाद्यथा ज्ञानाऽऽदिविकमिति न-काश्चोपः २ । त्रिविधः पिण्डः पुनः-‘ज्ञानाऽऽदिविकम् ज्ञान-दर्शन-चारिमाण । (प्रशस्तद्विविधभावपिण्डः-ज्ञानम् १-‘ शाण ’ शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे प्रकृतम्) तद्वेदाश्च स्वस्वशब्दावधानान्नव्याः । (दर्शनम् २-‘सर्वेदमा ’ शब्दे चतुर्थभागे २४२५ पृष्ठे ज्वलाकनीयम्) (चारित्र्यम् ३-‘चारित्त ’ शब्दे तृतीयभागे ११७५ पृष्ठे गतम्) (विस्तरश्चाह-‘ चरित्त ’ शब्दे तस्मिंश्च भागे ११४१ पृष्ठे निरूपितः) ३ । चतु-र्विधः पिण्डः-ज्ञान १-दर्शन २-तपः ३-सर्वेदमा ४, (प्रश-स्तचतुर्विधभावपिण्डमध्ये ज्ञानम् १-स्वस्थानं । दर्शनम् २, ‘ दंसण ’ शब्दे । तपः तद्वेदश्च ३ ‘ तव ’ शब्दे चतुर्थभा-गे २१६६ पृष्ठे सविस्तरं गतः ३) (‘ संयम ’ ४ स्वस्थानं वक्ष्यामि) ४ । पञ्चविधः-पञ्चव्रतानि, प्राणानिपात १-सुधायादा २-सदात्तादा ३-मैथुनः-परिग्रहनिबुत्तिलक्ष-णां ४ । अत्राऽपि ज्ञानदर्शने अन्तर्भूतं विवक्षितं इति न पृथग्गणितं, रात्रिभोजनविरमण्यन्तेषु पञ्चसु यथायो-गमन्तर्भूतं विवक्षितं ततो न पञ्चविधवक्ष्यामि । एव-मुत्तरत्राऽपि यथायोगमन्तर्भावभावना भावनीया । (प्रशस्तपञ्चविधभावपिण्डान्तर्गता प्राणानिपातनिबुत्तिः १-‘ पाणादवायवेरमण ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे २५६ पृष्ठे गता) (सुधायादनिबुत्तिः २-‘सुमायावेरमण ’ शब्दादवायवगन्त्या) (अदनादाननिबुत्तिः ३-‘अदनादानवेरमण ’ शब्दे प्रथम-भागे ५४० पृष्ठे गता) (मैथुननिबुत्तिः ४-‘मैथुनवेरमण ’ शब्दे वक्ष्यामि) (परिग्रहनिबुत्तिः ५-‘ परिग्रहवेरमण ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ५४० पृष्ठे गता) ५ । वृद्धिषो भावपि-ण्डः-पञ्च व्रतानि, तत्र पञ्च व्रतानि पूर्वोक्तान्येव प्राणानि-पातविरमणाऽऽदीनि, यद्ये तु रात्रिभोजनविरमणलक्षणम् (प्रशस्तपञ्चविधभावपिण्डान्तर्गता प्राणानिपाताऽऽद्यः परि-ग्रहविरमणान्ताः स्वस्वस्थाने व्याख्याताः) (रात्रिभोजनवि-रमणम् ‘ रात्रोपवायेरमण ’ शब्दे वक्ष्यामि) ६ । तथा सम विधे पिण्ड-‘सप्त पिण्डेपणाः, सप्त पाण्डेपणाः, सप्त अ-वग्रहप्रतिमाः । तत्र पिर्येवपणाः पानेयणाश्च सप्त संसृ-टाऽऽद्यः । ताश्चमाः-

“ संसृष्टमसंसृष्टा, उद्वह तह अण्णलेयका वेव ।

उग्गाहिया पग्गाहिया, उड्गियधम्मा य सत्तमिया ॥१॥ पिं० ।

(विस्तरं ' पिंडेसणा ' शब्देऽपि वक्ष्यामि) (पानिपणाञ्च ' पाण्डेसणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८४६ पृष्ठे व्याख्याताः)

(अवप्रहर्षमना वनतविषयनियमविशेषाः, ते च द्वितीयभागे ७२४ पृष्ठे ' उग्गाह ' शब्दे व्याख्याताः) (विशेषं चात्र ' वसहि ' शब्दे वक्ष्यामि) ७ । तथा—अष्टविधः

पिरहः—अष्टौ प्रवचनमातरः, (ताञ्च ' पवयणमाउआ ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७८५ पृष्ठे गताः) ८ । तथा नव-

विधः पिरहः नव ब्रह्मचर्यगुणयः । तासां चेदं स्वरूपम्—

“ वसहि कह निसिंजदिय, कुन्तुर पुव्वकीलिय पणीय ।

अहमायाहार बिभू—सणं च नव वंभगुलीसो ॥ १ ॥ ”

(प्रशस्तनवविधभावपिरहप्रतिपादिकायाविशेषं ' वंभ-
भवेरगुलि ' शब्दे वक्ष्यामि) ९ । तथा वेति समुच्चये,

दशविधः पिरहः दशप्रकाराः भवणधर्मैः । स चायम्—

“ स्तनी य मव्वऽज्जव, मुत्ती तव सज्जम य वोडव्वं ।

सच्चं सोयं आकि—वणं च वंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥ ”

(प्रशस्तदशविधभावपिरहप्रतिपादिकाया अस्या गाथाया

अन्तर्गमनिका ' धम्म ' शब्दे चतुर्थभागे २६६७ पृष्ठे गता)

(विस्तरश्चाऽत्र ' समणधम्म ' शब्दादवगन्तव्यः) प्रश-
स्तभावपिरहद्वयोपसंहारमाह—(एसां इत्यादि) ' एष ' द-

शप्रकारोऽपि भावपिरहः कर्माष्टकधर्मैः तीर्थेष्टकभिरेभि-

तः, अनेन स्वमनीयिकाद्यनुयासमाह ॥ २० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

सम्प्रति अग्रशस्ते भावपिरहं दशविधमपि क्रमेणऽऽह—

अपस्तथो य असंजम, अक्काणं अविरेइ य मिच्छतं ।

कोहायासवकाया, कम्मे गुत्ती अहम्मो य ॥ ६३ ॥

(अपस्तथो य इत्यादि) अग्रशस्तः पुनर्भावपिरह एक-

विधः—असंजमः, विरत्यभावः, अक्काआमानमिध्यावाऽऽदी-

नि सर्वार्थव्यन्तर्भूतानि विषयन्ते, ततो न कश्चिदपि ।

(अग्रशस्तैकविधभावपिरहः असंजमः, स च सप्तदश-

विधः ' असंजम ' शब्दे प्रथमभागे ८२३ पृष्ठे निरु-

पितः) १ । द्विविधः अज्ञानाऽविरती, चशब्दो मिध्या-

त्वशब्दान्तरं योजनीयः, अत्र मिध्यात्वकथायाऽऽद्यः स-

र्वैष्यवैचान्तर्भूता विवक्षितास्ततो न द्विविधचवध्याघातः,

एवमुक्तत्वात्त्यन्तर्भावभावना भावनीया । (अग्रशस्तद्विवि-

धभावपिरहास्तनोत्तम् अज्ञानम् १—' अक्काण ' शब्दे प्रथ-

मभागे ४८७ पृष्ठे सविस्तरं निरूपितम् ।) (तन्मध्यगा दश-

विधाऽपि अविरतिः २—' अविरेइ ' शब्दे तस्मिन्नेव

भागे ८०८ पृष्ठे निरूपिता) २ । त्रिविधः—मिध्यात्वं,

चशब्दादज्ञानाविरती च । (मिध्यात्वं १—' मिच्छुत्त ' श-

ब्दादवगन्तव्यम् ।) (अज्ञाना २—' अविरती ३ स्वस्वस्याने गते)

३ । चतुर्विधः—चत्वारः क्रोधाऽऽद्यः क्रोधमानमायालोभाः,

(तत्र क्रोधस्वरूपम्—' कोह ' शब्दे तृतीयभागे ६८३

पृष्ठे गतम्) (तस्यानेकविधकोषस्याऽऽगमप्रतिष्ठितत्वाऽऽदि-

भेदाः सदृशकाः ' कलाय ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६५ पृष्ठे

उक्ताः) (मासम् २—' माण ' शब्दे विस्तरतो वक्ष्यामि) (माया

३—' माया ' शब्दादवलोकनविशेषः) (लोभः, तत्कलाजि च ४—

' लोभ ' शब्दे वक्ष्यामि) ४ । पञ्चविधः—पञ्चऽऽध्वजाराणि

प्राणानि तासुपावादाऽन्ताऽऽनमैथुनपरिग्रहकृपाणि । (नल

प्राणातिपातः १—' पाणादाया ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८४३ पृष्ठे

रूपितः) (सुपावादम् २—' मुसावाय ' शब्दे वक्ष्यामि) (अ-

न्ताऽऽनम् ३—' अन्तादाय ' शब्दे प्रथमभागे ४८७ पृष्ठे ग-

तम्) (मेथुनम् ४—' मेहुण ' शब्दे वक्ष्यामि) (परिग्रहः ५

' परिग्रह ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४४२ पृष्ठे गतः) ५ । च-

विधः—(कायं सि) कायवधाः पृथिवीकायिकाऽऽदिविनशाः,

(ते च ' छुक्कायवध ' शब्दे तृतीयभागे १३४३ पृष्ठे निरूपि-

ताः) ६ । सप्तविधः—कर्मणि कर्मविषयो द्रष्टव्यः । इह क-

र्मशब्देन कर्मबन्धनिबन्धनभूता अभ्यवसाया शुचान्ते,

भावापिरहाधिकारान्, तत आर्युर्वर्जेशेषसप्तकर्मबन्धनिब-

न्धनभूताः कापायिका अकापायिका वा परिणामविशे-

षा जातिभेदांशेषा सप्तभेदाः । सप्तविधोऽग्रशस्ते भाव-

पिरहः । (अभ्यवसायशब्दात् ' अज्जभवसाय ' शब्दे

प्रथमभागे २३२ पृष्ठे गतः) (ते च अभ्यवसायाः ' अणु-

भागबंधद्वारा ' शब्दे प्रथमभागे ३६६ पृष्ठे विस्तरतो नि-

रूपिताः) (सप्तविधकर्मज्ञानाया तृतीयभागे २४३ पृष्ठ-

गतः ' कम्म ' शब्दो द्रष्टव्यः) ७ । अष्टविधोऽपि भा-

वपिरहः—कर्मविषयः । तत्रापि भावना—कर्मष्टकबन्ध-

निबन्धनभूताः कापायिकाः परिणामविशेषा जातिभेदा-

पेक्षयाऽष्टभेदाः, अष्टविधोऽग्रशस्ते भावपिरहः । (अष्ट-

विधं कर्म ' कम्म ' शब्दे तृतीयभागे २४८ पृष्ठे विस्तरतः प्रति-

पादितम्) ८ । (अगुत्तीसो लि) नव ब्रह्मचर्यगुमिप्रतिपक्ष-

भूता नव ब्रह्मचर्यगुमयः, (ताञ्च ' वंभवेरगुमयि ' शब्दे

वक्ष्यामि) ९ । तथा अष्टधर्मैः—दशविधधर्मप्रति-

पक्षभूतः (स चाष्टमैः ' अष्ट (अष्टम) शब्दे प्रथमभागे

४६६ पृष्ठे गतः) दशविधोऽग्रशस्ते भावपिरहः १० ।

सम्प्रति प्रशस्ताप्रशस्तयोर्भावपिरहद्वयोल्लेखमाह—

वज्झइ य जेण कम्मं, सो सव्वो होइ अप्पसत्थो उ ।

मुच्चइ य जेण सो पुण, पत्तथओ नवरं विजेओ ॥ ६४ ॥

इह येन भावपिरहद्वयैकविधाऽऽदिकेन प्रवर्तमानेन ' कम्म '

ज्ञानावरणीयाऽऽदि वध्यते, चशब्दोऽनुक्रममुच्चयार्थः । स च

दीर्घस्थितिर्क दीर्घमैसागनुबन्धि विपाककटुकं च येन

वध्यते इति समुचित्वेनानि, स सर्वोऽप्यग्रशस्ते

भावपिरहो ज्ञानव्यः । येन पुनर्कविधाऽऽदिना प्रवर्तमानेन

कर्मणः सकाशात् शनैः शनैः सर्वोऽऽगमना वा सुच्यते,

स प्रशस्ते भावपिरहो विवेकः । आह—पिरहो नाम बहुना-

त्रैक्यं लीनमुच्यते. पिरहं पिरह इति व्युत्पत्तेः, भावाञ्च

संयमाऽऽद्यो यदा प्रवर्तन्ते तदैकस्वरूप्य एव, एकस्मिन्

समये एकस्मैवाध्यवसायस्य भावात्, ततः कथं पिरह-

त्वम् ? इति, अत्रोक्तमाह—

दंसणुणाचरिता ण पज्जा जे उ जत्तिया वावि ।

सो सो होइ तयक्खो, पज्जवंपासत्ता पिंडो ॥ ६५ ॥

इह चारित्र्यग्रहणेन तपःप्रभृतीषु शुचान्ते. तस्याऽपि चरित-

परिणामरूपतया चारित्र्यभेदात्, ततो दर्शनज्ञानचारि-

त्राणां प्रत्येकं ये ये पर्यायाः पर्यायाः अविभागपरिच्छेदकया

यदा यदा यावन्तो यत्परिमाणं वर्तन्ते स स तदा तदा त-

त्तदाकायोऽन्त्या ज्ञानाऽऽद्यप्यभिराऽऽद्यः पर्यायपर्याय-

नापिरहः, पर्यायप्रमाणकरणेन पिरह पर्यायसंहतिविबन्धना

पिण्डो भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना-इह यदा संयम एव क-
वलः प्राधान्येन विवक्ष्यते, न तु सती अपि ज्ञानदर्शने, संयम-
स्य तद्विधानाभाविन्येन तयोस्तत्रैवान्तर्भावविवक्षणात्, तदायै
तस्य संयमस्याऽविभागापरिच्छेदाऽऽख्याः पर्यायास्ते समु-
दायेनैकत्र पिण्डोभूय व्यवतिष्ठन्ते, परस्परं तादात्म्यसम्बन्धे-
न सम्बद्धत्वात्, ततः संयमपर्यायसंबन्धवशात् पिण्ड इति
संयम एकविधभावपिण्डत्वोच्यमाना न विरुध्यते, यदा
तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग्ज्ञानविवक्षा क्रिया-
विवक्षा च भवति, यथा वस्तुयाथात्म्यपरिच्छेदरूपोऽज्ञानं
प्राणातिपाताऽऽदिविरतिरूपः परिणामविशेषस्तु क्रियेति
तदा ये ज्ञानस्याविभागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं ता-
दात्म्यसम्बन्धेनावस्थिता इति ज्ञानपिण्डः । ये तु क्रियाया
अविभागापरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते क्रियापिण्डः, ततो द्वि-
विधो भावपिण्डो ज्ञानक्रियाऽऽख्याः प्रतिपाद्यमानो न विरु-
ध्यते, यदा तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग् ज्ञान-
विवक्षा दर्शनविवक्षा चारित्रविवक्षा च, यथा वस्तुया-
थात्म्यपरिच्छेदरूपोऽज्ञानं ज्ञानं तस्मिन्नेव वस्तुनि परिच्छिद्य-
मानं जितैरिन्धुमुक्त्वा, अत इदं तथैतिप्रतिपत्तिर्नान्वक्तव्यं न
चिरूपः परिणामविशेषो दर्शनं, प्राणातिपाताऽऽदिविरति-
रूपस्तु परिणामविशेषचारित्र्यमिति, तदा ये ज्ञानस्यावि-
भागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते समुदिता ज्ञानपिण्डाः, ये तु
दर्शनस्य ते दर्शनपिण्डाः, ये तु चारित्र्यस्य ते चारित्र्यपि-
ण्ड इति त्रिविधो ज्ञानदर्शनचारित्र्याऽऽख्याः भावपिण्ड उप-
पद्यते, यदा तु तत्पररूपोऽपि परिणामो भवति भिन्नश्च चारि-
त्रादिविषयते तदा त्रयः पिण्डाः पुर्योक्षास्तुभ्यस्तु तपः-
पिण्ड इति चतुर्विधो भावपिण्डः, यदा तु पञ्च महाप्रता-
प्यैव कैवल्यानि विवक्ष्यन्ते ज्ञानदर्शनतपोऽसि पुनस्तत्रैवान्त-
र्भवति तदा ये प्राणातिपातविरतिपरिणामस्याविभागपरि-
च्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं समुदिताऽपि प्राणातिपात-
विरतिपिण्डाः, ये तु सुषावाद्दिवरतिपरिणामस्य ते सुषावाद्-
विरतिपिण्डाः । एवं यावद्ये परिग्रहविरतिपरिणामस्य ते
परिग्रहविरतिपिण्ड इति पञ्चविधो भावपिण्ड उपपद्यते । एवं
प्रशस्तैवपि पिण्डेषु पिण्डत्वभावना भावनीया । एवम-
प्रशस्तैवपि भावपिण्डेषु । तद्वयं पिण्डानं पिण्ड इति भाव-
विषयो व्युत्पत्तिमभिहित्य संयमाऽऽद्वैतः पिण्डान्वयमुक्त्वा । अ-
थवा-भावपिण्डविचारे पिण्डशब्दः कर्तृमात्रेण विवक्ष्यते,
यथा पिण्डयति कर्मणा सहोऽऽमानं मिश्रयतीति पिण्डो,
भावश्चासौ पिण्डश्च भावपिण्डः ।

एतदेवाऽऽह-

कम्माण जेण भावे-ण अप्पगे चिण्णं चिकणं पिंडं ।

सो होइ भावपिंडो, पिंडयए पिंडयं जम्हा । ६६ ॥

येन 'भावेन' परिणामविशेषेण कर्मणां पिण्डं (विकण-
सि) अन्धोऽभ्यासबोधेन गालसंश्लेषरूपमात्रान् विनोति स
भावेन भवति भावपिण्डः । अत्र हेतुमाह-यस्मात्पिण्डमिति
पिण्डत्वे आत्मा त्वेन सह येन तत्पिण्डानं कर्म ज्ञानाऽऽव-
लीयाऽद्वि तत्पिण्डयति आत्मना सह सम्बद्धं करति स
भावतत्त्वात्कारणात्स भावपिण्ड इत्युच्यते । अत्र वेत्यं प्र-
शस्ताप्रशस्तत्वभावना-येन भावेन शुभं कर्म आत्मनुपवी-

यते स प्रशस्तो भावपिण्डः, येन त्वशुभं सोऽप्रशस्त इति ।
तदेवमुक्त्वा भावपिण्डः । पिं० श्रोचं० पं० भा० । पं० सू० ।

सम्प्रत्यमीषां पिण्डानां मध्ये येनात्रा-
धिकारस्तमभिप्रेत्युच्यते-

द्वयं अचित्तं, भावमि पस्तथपिण्डं पयं ।
उच्चारितयसरिमा, सोममहिकोवह्णइए ॥ ६७ ॥

'इह' अस्यां पिण्डनिर्णयौ 'द्रव्ये' द्रव्यपिण्डविषये
'अचित्तेन' अचित्तद्रव्यपिण्डेन 'भावे' भावपिण्डविषये
पुनः 'प्रशस्तेन' प्रशस्तभावपिण्डेन 'प्रकृते' प्रयोजने,
यथैवं तर्हि शेषाः किमधेमभिहिताः ?, अत आह-(उच्चा-
रित्पि० त्प्यादि) शेषा-नामाऽऽद्यः पिण्डाः पुनरुच्चारितार्थ-
सदृशाः उच्यन्ते-प्रतिपादितः योऽर्थः पिण्डशब्देनान्य-
थेयुक्तं तत्सदृशः-तेन तुल्याः, तेनास्मात् पिण्डा इत्येव-
मुच्चार्यमाणत्वात्, ततः शिष्याणां मतेः विकारान्-प्रका-
पनं भट्टिनि तत्सदर्थव्यापकतया प्रसंगभवेन तदर्थमुक्त्वाः ।
इयमत्र भावना-जगति नामाऽऽद्योऽपि पिण्डा उच्यन्ते,
तत्रापि पुर्योक्तप्रकारेण पिण्डशब्दप्रयुक्तदर्शनात्, कैवल-
मिह तेषां मध्ये अचित्तद्रव्यपिण्डेन प्रशस्तेन च भावांगण्ड-
नाधिकारः, न शेषेण प्रस्तुतत्वादिति, अस्यार्थस्य वैवि-
क्येन प्रतिपादनार्थं शेषनामाऽऽदिविषयहेतुपत्त्याम् इति ।
आह-समुच्चृणां सकलकर्मशुक्लवस्त्रादिभिरात्मैव प्रश-
स्तेन भावपिण्डेन प्रयोजनं भवतु, अचित्तेन तु द्रव्यपि-
ण्डेन किं प्रयोजनम् ?, उच्यते-भावपिण्डादप्यवश्यं तदु-
पपद्यमानत्वात् ।

एतदेवाऽऽह-

आहार उवहि सेज्जा, पमन्थपिडम्मुवगहं कुणइ ।

आहारो अट्टिगारो, अट्टिहं ठाण्हिं सो मुट्ठो ॥ ६८ ॥

इहाचित्तद्रव्यपिण्डविषया । तद्यथा-आहाररूपः, उपचिरूपः,
शय्यारूपश्च । एव च त्रिविधोऽपि प्रशस्तस्य ज्ञानसंयमा-
ऽऽदिरूपस्य भावपिण्डस्य 'उपग्रहम्' उपपद्यते करति,
तत्तन्निविधेनाप्येतान् यतीनां प्रयोजनं, कैवल्यमिह ग्रन्थे 'अ-
धिकारः' प्रयोजनम्, 'आहारः' आहारपिण्डः, स चार्थाभि-
स्थितिः उद्गमाऽऽदिभिः परिगृह्यते यथा यतीनां गवेषणार्थं
भवति तथाऽभिधास्यते, किं कारणमत्र विशेषत आहार-
पिण्डेन प्रयोजनम् ?, अत आह-

निव्वाणं खलु कज्जं, नाण्णइतिगं च कारणं तस्स ।

निव्वाणकाराणाम्, च कारणं होइ आहारो ॥ ६९ ॥

इह समुच्चृणां 'कार्यं' कर्तव्यं निर्वाणमेव, न शेषं, खलु-
शब्दोऽवधारणार्थः, शेषस्य सर्वस्याऽपि तुच्छत्वात् । 'तस्य'
निर्वाणस्य कारणं 'ज्ञानाऽऽदिविचिक' ज्ञानदर्शनवार्तिकरूपम्-
"सम्प्रत्यदर्शनज्ञानवार्तिकणि मौल्यमार्गः" । (तत्पा० अ०
१ सू० ६) इति । वचनप्रामाण्यात्, तत्तत्सदृशशुभादिभ्यम्,
उपायसिद्धामन्तरंगेणैवप्राप्त्यसम्भवात्, तेषां ज्ञानाऽऽदीनां
निर्वाणकारणानां कारणमुच्यतेः स्थितिः परिगृह्यते आहारः,
आहारमन्तरंगधर्मेकाग्रस्थितेरसम्भवात्, उद्गमाऽऽदिविचि-
कस्य च चारित्र्यश्रेयसात्कारत्वात् ।

एतदेवाऽऽहारस्य निर्वाणकारणज्ञानाऽऽदिकारणत्वं
दृष्टान्तेन समर्थयते—

जह कारणं तु तत्, पडस्स तेसिं च होंति पम्माई ।
नाणाइतिगस्सेवं, आहारो मोक्खनेमस्स ॥ ७० ॥

यथा पटस्य तन्तवः कारणं, तथापि तन्तूनां कारणानि
पथमाणि भवन्ति, 'एवम्' अनेन प्रकारेण ज्ञानाऽऽदिक-
स्य (मोक्खनेमस्स ति) नेमशब्दो देश्यः कार्याभिधाने
कठः, ततो मोलो नेमः कार्यं यस्य तस्य कारणं भवत्या-
हारः । इह कश्चिन् ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतामिव न प्रतिप-
द्यते, विचित्रत्वात्संश्लिष्टबुद्धेः ।

ततस्त्वं प्रति ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतां दृष्टान्तेन भावयति—

जह कारणमणुवहयं, कजं साहेइ अविकलं नियमा ।

मोक्षस्वस्वमाणि एवं, नाणाइति उ अविगलाई ॥ ७१ ॥

यथा बीजाऽऽदिलक्षणं कारणमनुपहतम् अग्न्यादिभिरविश्व-
रूपम् 'अविकलं' परिपूर्णसामग्रीसम्पन्नं नियमादङ्कुराऽऽदि-
लक्षणां कार्यं जनयति । 'एवम्' अनेनैव कारणं ज्ञानाऽऽ-
दीनामप्यविकलानि परिपूर्णानि, नुशब्दादनुपहतानि च निय-
मतः 'मोक्षस्वमाणि' मोक्षलक्षणकार्यसाधनानि भवन्ति । त-
थाहि—सेमारोपगमरूपा मोक्षः, संसारस्य च कारणं मिथ्या-
त्वाज्ञानाविरतयः, तन्प्राप्तपक्षभूतानि च ज्ञानाऽऽदीनि, ततो
मिथ्यात्वाऽऽदिजनितं कर्म नियमतो ज्ञानाऽऽद्यात्मव्यायामपग-
च्छन्ति, यथा हिमप्राप्तजनितं शीतमानलाऽऽसेवायामीत, का-
रणानि मोक्षस्य ज्ञानाऽऽदीनि, तानि च परिपूर्णानि, नुशब्दा-
दनुपहतानि च, अनुपहतत्वं च चारित्र्यस्याहमाऽऽदिदोषप-
रिणुजाऽऽहारग्रहणं सति, नान्यथा, ततोऽष्टभिः स्थानैर्गाहारो
यतिभिर्ग्राह्य इत्येतद्वचं वक्तव्यम् । अत आहारपरिणुजैर्गाहा-
कारः । पिं । तद्वचमुक्तिपरिणुजैः, पं० ३ द्वार । दर्शो । प्रव० ।
पिण्डनीये, प्रथमं ५ आश्रमं द्वार । (शय्यातरपरिणुजैः, रा-
जपरिणुजैश्च स्वस्वस्थानि) (परिणुजप्रतिनिवेनवा 'पण्डितवणा'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६४ पृष्ठ उक्ता) शरीरे, पं० ६
विब० । कलिस्त्रे, (कलेजा) परिणुजा मोक्षेन विवृतिः ।
पं० १० २ द्वार । गुडाऽऽदिपरिणुजवर्तिपरिणुजैः । स्कन्धे, अनु० ।

पिंडकपिय-परिणुजकल्पिक-पुं० । परिणुजविश्विज्जुत्तिऽऽहा-
रग्रहणसामाचारिके, वृ० ।

संप्रति पिण्डकल्पिकमाह—

अप्पत्ते अकहिता, अणाहिगयपरिच्छेणे य चउगुरुगा ।

दोहिं गुरुतवगुरुगा, कालगुरु दोहिं वी लहुगा ॥ ५३६ ॥

सूत्रं नाम प्रमाणान्तात् आचारगतं परिणुजेषुऽध्ययनमिहा-
र्तं तु दशवैकालिकगते परिणुजेषुऽध्ययने, तस्मिन्प्रसंगे अ-
पठिते यदि परिणुजेषुऽध्ययनाय तं प्रेषयति तदा तस्य प्रा-
यश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, कालिनापि च गुरुकाः । अथ सू-
त्रं प्राप्तस्तथापि यदि तस्यार्थमकथयित्वा प्रेषयति तदा
चत्वारो लघुकाः, नवरमेकं कालेन लघवः । अथ कथि-
तोऽर्थः परं नारायणध्यानः, अथवाऽध्यागतः परमद्यापि न
तं वक्ष्य भूदधानि, तमधिगतार्थमग्रधानं वा प्रेष-
तश्चत्वारो लघुकाः, तपसैकं लघवः । अथाऽध्यागतार्थमग्र-

परीक्ष्य प्रेषयति तदा चत्वारो लघुकाः, द्वाभ्यां लघवः । त-
द्यथा तपसा कालेन च यत एवं प्रायश्चित्तमस्यः—

पडि ए कडिपै अडिगयै, परिहरती पिंडकपितो एसो ।

तिविहं तीडि विसुद्धं, परिहर नवगेण भेदेष ॥ ५४० ॥

परिणुजेषुऽध्ययने पठिते तस्यार्थे कथिते तेन चाधिगते, उ-
पलक्षणमेतत्, सम्यक् अस्ति च, यस्मिन्निधुममममममम-
त्पादनाशुद्धमेधणाशुद्धं, निमिमेनोवाकायैविशुद्धं यः परि-
हारविषयेण नवकेन भेदेन परिहरति । तद्यथा—मनसा न
युक्तायै, नाप्यन्यैर्ग्राहयति, न च शुद्धन्तमनुजानीते । एवं च
वाक्यानेनापि प्रत्येकं त्रिकमवसातव्यम् । एष परिणुजकल्पि-
कः । अत्र परिणुजनिर्मुक्तिः x सव्यो वक्तव्या । वृ० १० उ० १
प्रक० । (अत्रार्थे 'पिंडिज्जुत्ति' शब्दोऽवलोकनीयः)
(उद्गमाऽऽदिदोषाणां प्रायश्चित्तमवसातव्यं) एवं सूत्रतोऽ-
र्थतश्चाधीतपरिणुजकल्प आसीत्, इहेदानीं पुनर्दशवैकालिका-
न्तरं तायां परिणुजेषुऽध्यायामपि सूत्रतोऽर्थतश्चाधीतायां परिणु-
जकल्पिकः कथिते सोऽपि भवति । व्य० ३ उ० ।

पिंडग-परिणुजक-पुं० । परिणुजकल्पे कर्तमे, यः पादयोः पि-
ण्डकपतया लगति । आश्रमं ।

पिंडगुड-परिणुजगुड-पुं० । कठिनगुडे, अद्रवगुडे, प्रव० ४ द्वार-
र । पं० १० ।

पिंडघर-परिणुजगुड-न० । विष्कल्लपरिणुजैर्निर्माणितं गुहे, व्य०
४ उ० ।

पिंडखा-परिणुजना-स्त्री० । सेवाऽऽदीनां खण्डपाकाऽऽदेष्टव्यं प-
रस्परं संयोगे, (२ गाथा) पिं० ।

पिंडिणगर-परिणुजनिगर-पुं० । दापितभक्ते, परिणुजदने च ।
नि० वृ० २ उ० । परिणुजैः, मृत्कमलं, आवा० २ ध्रु० १
वृ० १ अ० २ उ० ।

पिंडिज्जुत्ति-परिणुजनिर्मुक्ति-स्त्री० । परिणुजेषुऽध्यायनिधयप्रमा-
ध्ययननिर्मुक्तिः, पिं० ।

सा चैवम्—

“ जयति जिनवर्द्धमानः,

परहितनिरतो विधूतकर्मजराः ।

मुक्तिपथचरणयोषक-

निरवद्याऽऽहारविषेदेशी ॥ १ ॥

नत्वा गुरुपदकमलं,

गुरुपदेशन परिणुजनिर्मुक्तिम् ।

विवृणोमि समासेन,

स्फुटं शिष्यावबोधमा ॥ २ ॥ ”

आह—निर्मुक्तयो न स्वतन्त्रशास्त्ररूपाः, किं तु तत्तन्मन्त्रपर-
तन्त्राः, तथा तद्व्युत्पत्त्याधयणात् । तथाहि—सूत्रोपासा
अर्थः स्वरूपेण सम्बद्धा अपि शिष्यान् प्रतिनिर्मुक्त्यन्ते नि-
श्चितं सम्बद्धा उपदिश्य व्याख्यायन्ते यकाभिस्ता निर्मुक्तयः,
भवताऽपि च प्रत्यक्षापि परिणुजनिर्मुक्तिर्मात्रं विवृणोमि, तदेवा
परिणुजनिर्मुक्तिः कस्य सूत्रस्य प्रतिबोधेति ? उच्यते—इह द-
शाध्ययनपरिणामरञ्जितकायुलभभूतितो दशवैकालिको नाम

+ दशवैकालिकप्रमाध्ययननिर्मुक्तिः ।

भुतस्कन्धः, तत्र च पञ्चममध्यमे पिण्डेषुशानामकं, दशवै-
कालिकस्य च निर्युक्तिश्चतुर्दशपूर्वविदा भद्रबाहुस्याभिना
हता। तत्र पिण्डेषुशानामिष्यपञ्चममध्ययननिर्युक्तिरतिप्रयुक्त-
न्यवत्प्राप्त्युक्तं शास्त्रान्तरमिव व्यवस्थापिता, तस्याश्च पि-
ण्डनिर्णयनिर्युक्तिरिति नाम हतं, पिण्डेषुशानानिर्युक्तिः पिण्डनिर्णय-
निर्युक्तिरिति मध्यमपदलोपिनामासाध्यत्वात्, एतच्च वाऽऽदा-
यच नमस्कारोऽपि न हतो, दशवैकालिकनिर्युक्त्यन्तर्गतत्वेन
तत्र नमस्कारौवाच विप्रोपशमसम्भवात्, शेषा तु निर्यु-
क्तिर्दशवैकालिकनिर्युक्तिरिति स्थापिता। अस्याश्च पिण्डनि-
र्णयनिर्युक्तिरिति मध्यमपदलोपिनामासाध्यत्वात्-

पिंडे उगम उपा-यणसणा (सं) जोयणा परमाणं च ।

इंगल धूम कारण, अद्भिवाहा पिंडनिज्जुती ॥ १ ॥

‘पिंडि संघाते’ पिण्डनं पिण्डः सकृदातो, बहुनामेकत्र स-
मुदाय इत्यर्थः। समुदायश्च समुदायः कर्थाद्भिवाहा इ-
ति त एव बहवः पदार्था एवक समुदिताः पिण्डशब्देनो-
च्यन्ते, स च पिण्डो यद्यपि नामाऽऽदिभेदादनेकप्रकारो वक्ष्य-
ते, तथा पीड संयमाऽऽतिरूपमावपिण्डोपकारको द्रव्यपिण्डो
गृहीयते, सोऽपि च द्रव्यपिण्डो यथप्रादाहशय्योपधिभेदा-
त् भिन्नकारः, तथाऽप्यत्राऽऽहारशब्देः प्रकान्तत्वादाहाररूप
एवाधिकरिष्यते, तत्तस्मिन्नाहाररूपे पिण्डं विषयभूते प्र-
थमत उद्गमे वक्रव्यः, तत्र उद्गम उपलभिरित्यर्थः। उद्गम-
शब्देन च इह उद्गमतादोषा अभिधीयन्ते, तथाविवक्षणात् ।
ततोऽयं वाक्यार्थः प्रथमत उद्गमगता आध्यात्मिकाऽऽद्या
दोषा वक्रव्याः, (ते च ‘उगम’ शब्दे द्वितीयभागे ६६२
पृष्ठा, ‘आध्यात्म’ शब्दे च तस्मिन्नेव भागे २१६ पृष्ठाप्रा-
प्त्य दक्षिताः) १। ततः (उपायणं च) उत्पादनमुत्पाद-
ना, प्राप्तिर्याऽऽदिभिः प्रकारैः पिण्डस्य संपादनमिति भावः ।
सा वक्ष्याः। किमुक्तं भवति-उद्गमतादोषाभिधानानन्तरमुत्पा-
दनादोषा धानीत्वाऽऽद्यो वक्रव्याः, (ते उत्पादनादोषाः उपा-
यणा’ शब्दे द्वितीयभागे ८३६ पृष्ठ गताः) २। तत (एसण
च) एषणमेषणा, सा वक्रव्या, (एषणादोषाः ‘एसणा’ श-
ब्दे तृतीयभागे ४३ पृष्ठ समुक्ताः) ३। एषणा भिधा। तथ-
या-गवेषणेषणा, ग्रहणेषणा, प्राप्तिषणा च । तत्र ‘गवेष’
अन्वेषणं, एषणा अभिलाषा गवेषणेषणा, एवं ग्रहणेषणा-
प्राप्तिषणोऽपि भावनीयः, तत्र गवेषणेषणा उद्गमोत्पादनावि-
धेति तद्ग्रहणेषणा गृहीता द्रष्टव्या। प्राप्तिषणा न्यव्यवहार-
विषया, ततः संयोजनाऽऽदिबहूनेन सा गृहीयते, तस्मादिह
पारिशेष्यदेवेषणाशब्देन ग्रहणेषणा गृहीता द्रष्टव्या, ग्रहणै-
षणा तथाप्येव च ग्रहणेषणागमा दोषा वैधितव्याः, तथाप्येव-
क्षणात् । ततोऽयं भावार्थः-उत्पादनादोषाभिधानानन्तरं ग्रह-
णेषणागता दोषाः शक्तिर्नष्टाऽऽद्योऽभिधातव्याः। ततः
संयोजना वक्रव्या, तत्र संयोजनं संयोजना गृह्या रसोक्तये-
सम्पादनाय सुकुमारिकाऽऽदीनां वक्रव्याऽऽदिभिः सह मीलनं,
सा द्रव्यभावभेदाद् द्विधा। वक्ष्यति च-‘द्वयं भावं संजोय-
णा य’ इत्यादि। (संयोजनादोषाः ‘संजोयणा’ शब्दाद्वचस्त-
व्याः) ४। ततः प्रमाणं केवलसकल्पनादोषा वक्रव्यः, (प्रमा-
णम् ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२१ पृष्ठं गतम्) ५। चकारः
समुच्चये, स च भिन्नकमत्वात्कारणशब्दानन्तरं द्रष्टव्यः। ततः
(इंगलकम् च) अद्भिवाहो धूमदोषश्च यथा भवति तथा

वक्रव्यं, (अद्भिवाहोः ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२२
पृष्ठं गतः) (विशेषः-‘अद्भिवाह’ शब्दे प्रथमभागे ४२ पृष्ठं
गतः) ६। (धूमदोषः ‘धूम’ शब्दे चतुर्थभागे पृष्ठं २७६
सामान्यत उक्तः) (विशेषः ‘सधूम’ शब्दे वक्ष्यामि) ७।
तदन्तरं (कारणं च) यैः कारणैराहारा यतिभिरादीयते,
यैस्तु न, तानि कारणानि च वक्रव्यानि, (आहाराऽन्यना-
ऽऽनयनकारणानि ‘वेषणा’ शब्दे वक्ष्यामि) ८। सृजं च
विभक्तिरूप आर्पत्वात्, तदेवम् ‘अप्रा’ अप्रप्रकारा
अप्रभिर्याधिकारैः सम्प्रदेति भावावैरपिण्डनिर्णयः पिण्ड-
पणानिर्णयः। स्यादेतद्, एतेऽप्राव्यर्थ्याधिकाराः किं
कुनश्चिन्सम्बन्धविशेषादायाना, उत यथाकर्थाद्भेदव्याः?,
उच्यते-सम्बन्धविशेषादायाना, तथादि-पिण्डेषणाऽध्यय-
ननिर्युक्तिरुक्तमुपकान्ता, पिण्डेषणाऽध्ययनस्य चत्वार्यनुया-
हाराणि। तद्यथा-उपक्रमो, निष्पन्नः, अनुगमः, नयाश्च। तत्र
नामनिष्पत्ते निष्पत्ते पिण्डेषणाऽध्ययनमिति नाम, तत्र
पिण्ड इति अध्ययनमिति च व्याख्येयं, तत्राध्ययनमिति प्रा-
मेव दुमपुण्यिणाऽध्ययनं व्याख्येयम्, इह तु पिण्ड इति
व्याख्येयं, तत एव गवेषणा च एषणा च गवेषणेषणा, ग्रहणै-
षणा, प्राप्तिषणा च। गवेषणेषणाऽऽध्ययन उद्गमताऽऽदि-
विषयास्ततस्त वक्रव्याः। पि०।

संयन्स्या एषणायाः सकलदोषसंकलनमाह-

सोलस उगमदोसा, मोलस उपायणा य दोसा उ ।

दस एसणा य दोसा, संजोयणमाह पंचेव ॥ ६६६ ॥

सुगमा। सर्वसंख्यया सप्तचत्वारिंशत् एषणादोषाः एतात्
विशोधयन् पिण्डं विशोऽप्यति, पिण्डविशुद्धौ च चारित्र-
शुद्धिः, चारित्रशुद्धौ शुक्तिसंप्राप्तिः।

उक्तं च-

“एष विमोहयन्तो, पिंडं सोहह संसंक्रां नत्थि ।

एष अविमोहितं, चरित्तमेयं विद्यासाहि ॥ १ ॥

समणत्तणस्त सारं, भिक्खवययिया जिण्हिं पक्खता ।

एत्थ परितप्पमाणं, तं जाणसु संवसेवंगं ॥ २ ॥

णाणवरत्तसु मूलं, भिक्खवययिया जिण्हिं पक्खता ।

एत्थ उ उज्जममाणं, तं जाणसु निवसेवंगं ॥ ३ ॥

पिंडं असोहयन्तो, अवचित्ता एत्थ संसंक्रां नत्थि ।

चारित्तम्मि असंतं, निरत्थया होह निक्खत्ता उ ॥ ४ ॥

चारित्तम्मि असंतम्मि, निव्वाणं न उ गच्छइ ।

निव्वाणम्मि असंतम्मि, सव्वादिक्खानि निरत्थया ॥ ५ ॥”

तस्मादुद्गमताऽऽदिदोषपरिशुद्धिः पिण्ड एषयितव्य इति ।

एसो आहारविही, नह भणिआ सवभावेदोसीहि ।

धम्मावसस्यजोगा, जेण न हायंतं तं कुजा ॥ ६७० ॥

एष आहारविधिः पिण्डविधिर्यथा येन प्रकारेण भणितस्ती-
र्थकराऽऽदिभिरथा कालानुरूपस्यमतिविभवेन यथा व्या-
ख्यात इति वाक्यविशेषः। पञ्चाङ्गेनापवादमाह- (धर्ममेत्यादि)
धर्मोऽवश्यकयोनाः श्रुतधर्मैर्वारिषधर्मैर्भक्तकमलाऽदिव्या-
पाराः येन न हीयन्ते न हानिं प्रज्जन्ते, तन्कुर्वीत, तथा-
तथापवादं संवेनेति भावः, साधुना हि यथायथसुसर्गा-
पवादस्थितेन भवितव्यं, या वापवादोऽसंवेनात्मन्यऽ-
शस्य विराजता साऽपि निर्जराहता ।

तथा चाऽऽह-

जा जयमाश्रयस्स भवे, विराहया सुचविहिममगमास ।
सा होइ निजरफला, अजम्भयविसाहिजुत्तस्स ॥६७१॥

यतमानस्य सूत्रैकविधपरिपालनपूर्वस्य, अघ्यात्मविशो-
धियुक्तस्य रागद्वेषाभ्यां रहितस्येति भावः । या भवेद्विरा-
धना अपवादप्रत्यया सा भवति निजेराफला । इयमत्र भा-
वना-कृतयोगिनो गीतार्थस्य कारणवशेन यतनयाऽपवाद-
मासेवमानस्य या विराधना सा सिद्धिफला भवतीति ।
तदेवं निश्चिन्तं पिण्डपदमेषखापदं च, तत्रित्थेपकरणान्धाभि-
हितां नाम निक्षेपः, तदभिधानाद्याभवापरिपूर्णा पिण्डनिर्मु-
क्तिरिति ।

“ धर्मैषा पिण्डनिर्मुक्ति-युक्तिरस्या विनिर्मिता ।
ह्यदशाह्वयिदं तस्मै, नमः श्रीमहादेव ॥ १ ॥
व्याख्याता धर्मैषा, विषमपदार्थाऽपि सुललितवचोभिः ।
अनुपकृतपरोपकृतां, विवृतिवृत्तस्तावमस्तुते ॥ २ ॥
इमां च पिण्डनिर्मुक्ति-सीतगम्भीरां विवृण्वता कुशलम् ।
यदवापि मलयगिरिणा, सिद्धिं तेनाश्रुतां लोकः ॥ ३ ॥
अहन्तः शरणं मिहता, शरणं मम साधवः ।
शरणं जिनानिर्दिष्टा, धर्मः शरणमुत्तमः ॥४॥ ” पिं०नि० चू० ।

पिंडस्थ-पिण्डार्थ-पुं० । समुदायार्थं, विशेषं । अनु० ।

पिंडदाण-पिण्डदान-न० । पिण्डभ्यः पिण्डविसर्जने, आ०चू०
४ अ० । प्रथमं स्तुत्या अर्थिकमहाराजाय कृषिकं पिण्डदानं
कृतमिति ततो लोके कूटम् । “ स्वामिन पिण्डाऽऽदिदानेन,
क्रियते निरुद्धं पातः । तथा चक्रे जनेऽप्येषा, प्रवृत्तिरभवत्त-
नः ॥६७॥ ” श्री०क० ४ अ० । (‘संज्ञाय’ शब्दे विशेषं वक्ष्यामि)
पिंडदोस-पिण्डदोष-पुं० । पिण्डस्योद्गमोत्पादनैषणानांषु,
पञ्चा० १३ विष० ।

पिंडपगडि-पिण्डप्रकृति-स्त्री० । अवाप्तरभेदपिण्डाऽऽत्मिका-
सु नामकमप्रकृतिपु०पं० सं० ३ हार । क०प्र० । (ताच्च ‘शाम-
कम्म’ शब्दे चतुर्थभागे १६६६ पृष्ठ उक्ताः)

पिंडरस-पिण्डरस-पुं० । खड्गाऽऽदी, पुं० १ उ० २ प्रक० ।
(पिण्डरसद्रव्याणि ‘लेव’ शब्दे यसङ्गोपात्तानि)
पिंडलदय-पिण्डलतिक-त्रि० । पिण्डस्वरूपं समुदिते, “ पि-
डजायं पिण्डलहयं । पार० ना० २०८ गाथा ।

पिंडलग-पिण्डलक-न० । पटलकं, “ पिंडलगपिण्डलसंठाण-
मंडया । ” पिण्डलकं पटलकं पटलपुष्पभाजनं तद्वत्
पृथुलं संस्थानं तेन संस्थिता इति । इथा० ७ डा० ।

पिंडलिअ-देशी-पिण्डलीकृतार्थे, ३० ना० ६ धर्मा ४४ गाथा ।
पिंडवद्वज-पिण्डवर्द्धन-न० । कयलवृद्धिकारणे, भ० ११ श०
११ उ० ।

पिंडवापससा-पिण्डपातैषया-स्त्री० । विवृद्धपिण्डग्रहणैषण-
याम्, आचा० २ ध्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

पिंडवापससारय-पिण्डपातैषयारत-त्रि० । लब्धे पिण्डपाते
प्रसौपणारते, “संधारपिंडं वा एसणारय संति भिक्खुणे ।”
आचा० २ ध्रु० १, चू० २ अ० २ उ० ।

पिंडवाय-पिण्डपात-पुं० । भक्ताऽऽदिभित्तालाभे, स्था० ४ डा० १
उ० । भित्तालाभे, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० १ उ० । भैरवे,
स्व० १ डा० ३ अ० ३ उ० । आचा० ।

पिंडवायपडिया-पिण्डपातप्रतिज्ञा-स्त्री० । पिण्डस्य पातो भो-
जनस्य पात्रे शुद्धस्थाश्रितनम्, तत्र प्रतिज्ञा ज्ञानवृद्धिः
पिण्डपातप्रतिज्ञा । पिण्डस्य पातो मम पात्रे भवतिविति
बुद्धौ, भ० २ श० ६ उ० । अहमत्र भिक्षां लप्स्ये इत्य-
प्यवसायं, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पिंडविसुद्धिकता-पिण्डविशुद्धिकर्ता-पुं० । जिनवल्लभग-
णिनि, सेन० । “ पिण्डविशुद्धिबिधाता जिनवल्लभग-
णिः खरतराऽन्यो वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनवल्लभगणः
खरतराच्छब्दबन्धित्वं न संभाव्यते, यनस्तन्कृते पौषध-
विधिप्रकरणे आद्यानां पौषधमध्ये जेमनात्तरदर्शना-
न्कट्याणकस्तेनैव च श्रीवीरस्य एवमुक्त्याहकप्रतिपादनाच्च
तस्य सामाचारी भिक्षा, खन्तराणां च भिक्षांत । २३ प्र० ।
सेन० १ उल्ला० ।

पिंडविसुद्धिकदश-पिण्डविशुद्धिकथन-न० । आधाकर्मोऽदि-
दोषादुपितभक्रमणने, जी० ३ अधि० ।

पिंडाविसोहि-पिण्डविशुद्धि-स्त्री० । ‘ पिंडि ’ संघाते इत्यस्य
“ इति ते नुम धातोः ” ॥७१॥१५॥ इति (पाणि०) नुमि कृते पि-
ण्डने पिण्डः संघातो बहूनां सजातीयानां विजातीयानां वा क-
ठिनद्रव्याणामेकं समुदाय इत्यर्थः । समुदायश्च समुदायिभ्यः
कथञ्चिदभिच ईत त एव बहवः पदार्था एकत्र संसृष्टाः
पिण्डशब्दोच्चार्यन्ते, तस्य विविधमनंकराधाकर्मोऽदिपरिहृतिर्निर्दोषाया-
प्रकारः शुद्धिर्निर्दोषता पिण्डविशुद्धिः । प्रव० ६७ हार ।
आच० । आहाराऽऽदरेनैकराधाकर्मोऽदिपरिहृतिर्निर्दोषाया-
य्, ध० ३ अधि० । ग० । पं० चू० । द्रवरूपं च जलमपि सम-
यभाषया पिण्ड एव । तदुक्तम्-“ पिंडो देहो भवति, तस्मै अ-
वद्वं प्रकाशयं द्रव्यं । पगमणं पिंडं, समयपसिद्धं विआणा-
दि ॥ १ ॥ ” ध० ३ अधि० । प्रव० । नि०चू० । (‘ पदमालिया ’
शब्दोऽसिद्धेय भागे ३७६ पृष्ठे विशेष उक्ताः)

उद्गमाऽऽदिदोषरहित आहारः-

सुद्धो पिंडो विहिअ, समयणां संजमायेउ ति ।
सो पुण इह विमोअो, उगमदोसाऽऽदिरहितो जो ॥२॥
शुद्धो निरवध एव पिण्डो भक्ताऽऽदिको विहितो प्राह्यतया
निरूपितः सुखभिरिति गम्यम् । अमणानां साधूनाम् । कुत पत-
देवमित्याह-संयमस्य पृथिव्यादिसंयमजनकपस्याऽऽत्मनः स्वश-
रीरस्य, संयमरूपस्य वाऽऽत्मनः संयमायस्य वा संयमलाभस्य
हेतुनिमित्तं संयमाऽऽत्महेतुः संयमायहेतुवो इति कृत्या । शुद्ध-
स्यैव लक्षणमाह-स पुनः शुद्धः, इह पिण्डाधिकारि विज्ञेयो
ज्ञातव्यः । उद्गमदोषरहितो वक्ष्यमाणलक्षणोऽग्रमोत्पादनैष-
णादुपणविकलः । य इति पिण्डः । इति माथाऽर्थः-

उद्गमदोषाऽऽदीनामेव परिमाणमाह-

सोलस उगमदोसा, सोलस उप्पायणाएँ दोसा उ ।

दस एसणाएँ दोसा, वायालीसं इय इवति ॥३॥

षोडशोद्गमदोषा आचार्यमोऽऽदीनां वक्ष्यमाणलक्षणप्राप्त्या
षोडशोत्पादनायामपि वक्ष्यमाणलक्षणायां, तस्या वा दोषाः

शुद्धस्य प्रहरेणयायाम्, स्वा च दशवैकालिकस्य पञ्चमेऽध्यय-
ने, इति तदध्ययनमपि पिण्डेष्वेतेषुच्यते । तद्व्याख्यानाय
आप्यकार आह-पिण्डेष्वणानिषेधः-

पूतगुणा वक्त्राणां, उत्तरगुणवसरैर्णां आयायं ।

पिण्डभ्रूयणमियायि, निक्षेवे नामनिषेधे ॥ ६१ ॥

मूलगुणाः प्राणानिपातनिष्प्रायादयः व्याख्याताः सम्यक् प्र-
तिपादिता अनन्तराध्ययने, ततश्च उत्तरगुणवसरैर्णां उत्तरगु-
णप्रस्तावेनाऽऽयातम् इदमध्ययनमिदानीं यत्पस्तुतम्, इह
चानुयोगद्वारोपम्यासः पूर्ववद्यन्नामनिषेधो निषेधः, तथा
वाह-निषेधे नामनिषेधे, किमित्याह-

पिण्डो य एसणा य, दुपयं नामं तु तस्स नायव्वं ।

चउ चउ निक्षेवेहिं, परवणा तस्स कायव्वा ॥ २३॥

पिण्डश्च एषणा च द्विपदं नाम तु द्विपदमेव विशेषाभिधानं
तस्योक्तसंबन्धस्याप्ययस्य ज्ञानार्थं, चतुष्पदनिष्प्रायाभ्यां
नामाऽऽदिलक्षणभ्यां प्ररूपणा, तस्य पदद्वयस्य कक्ष्येति
माथाऽर्थः । दश० ५ अ० १ उ० । (पिण्डशब्दार्थविधा-
रः 'पिण्ड' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेव कृतः) (एष-
णाशब्दार्थः 'एसणा' शब्दे तृतीयभागे ४२ पुष्टे विस्तरतो
निर्दिष्टः) (द्रव्येषणाऽपि तत्रैव पुष्टे प्रतिपादिता)
(भावेषणा चापि विस्तरतस्तत्रैव निर्दिष्टा) (द्रव्येषणाभावि-
षण्यभिप्रायश्च तस्मिन्नेव भागे ४३ पुष्टे गताः) । पिण्डेषणा
च सर्वा उद्गमाऽऽदिभेदभिन्ना संक्षेपेण अवतरति नवसु को-
टीषु तावत् कोटयः (कोटिकरण 'शब्दे तृतीयभागे ६७६
पुष्टे दृष्टिताः)

तवं कुव्वं मेहावी, पणीअं वज्जए रसं ।

मज्जप्पमायविग्गआ, नवस्मी अइउकसे ॥ ४२ ॥

तस्म पससह कल्लाणं, अण्णेगमाहुपूअं ।

विउलं अत्थसंजुणं, किच्चइस्सं सुणेह मे ॥ ४३ ॥

एवं तु समुणप्पेही, अगुणाणं च विज्जए ।

तारिमां मरगंतेऽवि, आराहेइ संवरं ॥ ४४ ॥

आयरिए आराहेइ, समणे आवि तारिमं ।

गिहत्था वि ण पुरेति, जेण जाणंति तारिसं ॥ ४५ ॥

यतश्चैवमन एतद्वापरिहारिणः " तवं ति " सूत्रं, नपः करो-
ति ' मेधावी ' मयीदावती ' प्रणीतं ' स्मिन्नेव वज्रयति
' रसं ' घृणाऽऽदिकं, न केवलमेतत्करोति, अपि तु मद्यप्र-
माद्विषातो, नास्ति क्रिपसत्त्वानामकृत्यमित्यर्थे प्रतिषेधः,
' तपस्वी ' साधुः ' अत्युत्कर्षः ' अहं तपस्वीत्युत्कर्षरहि-
त इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ (तस्म स्ति) ' तस्य ' इत्यर्थ-
स्य पश्यतः ' कल्याणं ' गुणसंपत्त्यं संयमं, किञ्चिद्विष्टमि-
त्याह-अनेकसाधुर्गुणितं, पूजितमिति सौधितमाचरितं, ' वि-
पुलं ' विस्तीक्ष्य विपुलमोक्षाऽऽवहत्यात् ' अर्थसंयुक्तं ' तुच्छ-
ताऽऽदिपरिहारिण निरुपमत्वरूपमोक्षसाधनत्वात् कीर्तयि-
ष्येऽहं श्रुणुत ' मे ' ममति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ ' एवं तु '
उक्तेन प्रकारेण ' स ' साधुः ' गुणमैशं ' गुणानुपमादाऽऽदीन्
मेव ते तच्छीलश्च य इत्यर्थः, तथा ' अगुणानां च ' प्रमादाऽऽ-
दीनां स्वगतानामनसंवेनेन परगतानां ज्ञाननुमुत्वा विष-

यैकः त्यागी ' तादृशः ' शुद्धवृत्तो ' मर्याप्तेऽपि ' चर-
मकालेऽप्याराधयति ' संवरं ' चारित्र्यं, सर्वैव कुशलकु-
ष्या तद्दीजरोपणाद् इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा- (आचरिए
ति) आचार्योन्तराधयति, शुद्धभावत्वाद्, अमर्षाश्चापि
तादृश आराधयति, शुद्धभावत्वादेव, शुद्धस्या अपि शुद्धवृ-
त्तमेव पूजयन्ति, किमिति ? येन ज्ञानमिति ' तादृशं ' शुद्ध-
वृत्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ दश० ५ अ० २ उ० ।

पिण्डेषणा—

अहं भिक्षु जायेज्जा सच पिण्डेसणाओ, सच पाण्डेस-
णाओ, तस्य खलु इमा पदमा पिण्डेसणा-असंसद्वे हत्ये
असंसद्वे मत्ते तहप्पगारंणं असंसद्वेणं हत्येण वा मत्तएवं
वा असंसं वा पाणं वा स्वाहं वा साहं वा सयं वा सयं वा
जाएज्जा, परो वा से दिआ कासुयं पडिगाहेज्जा, पदमा
पिण्डेसणा ? । अहावरा दोबा पिण्डेसणा-संसद्वे हत्ये
संसद्वे मत्ते तहव दोबा पिण्डेसणा २ । अहावरा
तच्चा पिण्डेसणा-इह खलु पाण्डेसं वा ४ संतगतिया
सङ्गा भवंति-गाहावरी वा० जाव कम्मकरी वा, तेसि च
खं अमयरेसु विरुवक्खेसु भायणजाएसु उवणिकित्त-
पुण्ये मिया, तं जहा-थालंसि वा पिडरंसि वा सरगंसि
वा परगंसि वा वरगंसि वा अह पुण एवं जायेज्जा-
असंसद्वे हत्ये संसद्वे मत्ते, संसद्वे वा हत्ये असंसद्वे मत्ते,
से य पडिगहधारी मिया पाणिपडिगाहिए वा से पु-
व्वामेव आलोएज्जा आउसो ति वा भगिणी ति वा पते-
णं तुमं असंसद्वेणं हत्येण संसद्वेण मत्तेणं संसद्वेण वा
हत्येण असंसद्वेण मत्तेणं अस्सि पडिगगाहंसि वा पा-
णिंसि वा सिहट्ट उच्चित्तु दलयाहि, तहप्पगारं भायण-
जायं सयं वा जं जाएज्जा, परो वा एमो देजा कासुयं एस-
गिज्जं० जाव लाभे संते पडिगाहेज्जा, तच्चा पिण्डेसणा ३ ।
अहावरा चउत्था पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भिक्षुणी वा
से जं पुण जायेज्जा पिण्डं वा० जाव चाउलपलंबं वा
अस्सि खलु पडिगाहियंसि अप्पे पच्छाकम्मे अप्पे पज्ज-
वजाए तहप्पगारं पिण्डं वा० जाव चाउलपलंबं वा
सयं वा खं जाएज्जा० जाव पडिगाहेज्जा । चउत्था पिण्डे-
सणा ४ । अहावरा पंचमा पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भि-
क्षुणी वा उग्गाहिमंभं भायणजायं जाणिज्जा । तं जहा-
सरावंसि वा हिंदिमंसि वा कोसगंसि वा, अह पुण एवं जा-
येज्जा-बहुपरियावाणे पाणीसु दगलेवे तहप्पगारं अम-
णं वा पाणं वा स्वाहं वा साहं वा सयं० जाव पडिगा-
हिज्जा पंचमा पिण्डेसणा ५ । अहावरा छट्ठा पिण्डेसणा-
से भिक्षु वा भिक्षुणी वा पग्गाहिमंभं भायणजायं
जाणिज्जा, जं च सयद्वाए पग्गाहियं, जं च परद्वाए प-

गहिर्यं तं पायपरियावन्नं तं पायपरियावन्नं फासुयं पडिगा-
हिजा, छट्टा पिडेसया ६। अत्रावरा सत्तमा पिडेसया-सं भि-
क्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे बहुउत्क्रियधम्मियं
भोयणजायं जाणजा, जं चसमं बहवे दुपयचउपयसमण-
माइयअतिपिकियस्यवणीमा शावकंखति, तहपगारं उ-
त्क्रियधम्मियं भोयणजायं सयं जाणज्जा, परा वा से दे-
ज्जा० जाव फासुयं पडिगाहिज्जा, सत्तमा पिडेसया, इवे-
याओ सत्त पिडेसयाओ ७।

अथशब्दोऽधिकारान्तरे किमधिकृते सत्त पिण्डेयणाः पा-
नैयणाश्चिन्ति । अथान्तरे भिक्षुर्जानीयान्-काः सत्त पिण्डेयणाः
पानैयणाश्च । ताश्चेमास्तयथा-^१ असंसद्धा १. संसद्धा २. उज्ज-
वा ३. अण्यलेवाध. उग्गहिया ४. पग्गहिया ६. उज्झितधम्मा ७^२
इति । अत्र च द्वये साधवो गच्छन्तंगता गच्छन्तिर्गताश्च । तत्र
गच्छन्तिर्गतानां सत्तानामपि प्रहस्यमानुजानि, गच्छन्तिर्गतानां
पुनरायवोद्वेयारप्रहः पञ्चध्वमिप्रह इति । तत्राऽऽद्यां
तावदशयति-तत्र तासु मध्ये खलित्यलङ्कारे इमा प्रथमा पि-
ण्डेयणाः । तद्यथा-अमसृष्टो हस्तः, असंसृष्टं च मार्गं, द्रव्यं
पुनः सावशेषं वा स्यान्निरवशेषं वा. तत्र निरवशेषं पञ्चार्कम-
दीपस्तथाऽपि गच्छत्य बालाऽऽद्याकुलत्यास्तोभंयथो नास्व्य-
त एव सृष्टे तत्त्वित्वा न कृता । शेषं सुगमम् ? । तथा अपरा
द्वितीया पिण्डेयणाः । तद्यथा-संसृष्टो हस्तः, संसृष्टं मात्रकमि-
त्यादि सुगमम् ३। अथापरा तृतीया पिण्डेयणाः । तद्यथा-इह
खलु प्रहणकपिस्त्रया प्राप्यां विभुमन्ति केचित् भद्रजालवः । ते
वामा गृहपत्यादयः कर्मकरादीरेवन्तास्तेषां च गृहध्वन्यन्तरेषु
नामांशकारणेषु भाजनेषु पूर्वमुत्तिमानुजानिऽपि स्यादनुजानति
च स्थालाऽदीनि सुवोध्यानि, नवरं सरगमिति शरिकाभिः
कृतं सुषोऽपि परमं वंशनिष्पन्नं छत्रकाऽऽदि वरगं मण्णादिम-
हार्घसूर्य, शेषं सुगमं, यावत्परिगृह्णीयादिति । अत्र च संसृष्टा-
संसृष्टसावशेषद्रव्यैरपी भङ्गाः, तेषु चाष्टमी भङ्गः संसृष्टो हस्तः,
संसृष्टं मार्गं, सावशेषं द्रव्यमित्येव गच्छन्तिर्गतानामपि कल्पते
शेषास्तु भङ्गा गच्छन्तिर्गतानां सूत्रार्थान्यादिकं कारणमाधि-
स्य कल्पन्ते इति ३। अपरा चतुर्थी पिण्डेयणा-अण्यलेपा नाम
सा यत्पुनरेवमण्यलेपं जानीयात्तद्यथा वृक्षकमिति भुशशाल्या-
द्यपगततुषं यावत्सन्दुलप्रलम्बमिति भुशशाल्यादितन्दुलानिति
अत्र च वृक्षकाऽऽदिकं गृहीतेष्वलेपे पञ्चार्कम्माऽऽदि, तथा
अलेपं पर्यायज्ञानमण्यं तुषाऽऽदि त्यजनीयमित्येवंप्रकारमलेप-
लेपमप्यदपि बल्लवखलाऽऽदि यावत्परिगृह्णीयादिति ४। अथाप-
रा पञ्चमी पिण्डेयणा-अ गृहीता नाम । तद्यथा-स भिक्षुर्वा-
वुपहतमेव भोक्तुमामस्य भाजनस्थितमेव भोजनजातं दौक-
सं जानीयात्तत्पुनर्भाजनं दर्शयति । तद्यथा-शरावं प्रतीतं, हि-
रिडमं कांस्यभाजनं, कौशकं प्रतीतं, तेन च दात्रा कदाचिन्पु-
र्वमवोदकेन हस्तं मात्रकं वा धीतं स्यात्तथा च निषिद्धं प्रह-
णम् । अथ पुनरेवं जानीयाद्दुपयोपन्नः परिणतः पाययादिष्-
वकलेपस्तत एव हस्तया यावद् गृह्णीयादिति ५। अथापरा षष्ठी
पिण्डेयणा-प्रगृहीता नाम स्वार्थे परार्थे वा विटरकाऽऽदिक-
स्य चट्टकाऽऽदिनोत्तिता परेण च न गृहीता प्रव्रजिताय वा
दायिता, सा प्रकपेण गृहीता प्रगृहीता नां तथाभूतां प्राभुक्तिकां
‘पायपरियावन्नं वा’ पात्रस्थितां पायपरियावन्नं वा हस्तस्थितां वा
बावमत्यतिगृह्णीयादिति ६। अथापरा सप्तमी पिण्डेयणा-उत्क्रि-

तधर्मिका नाम. सा च सुगमा ७। आसु च सप्तस्य विपदैव-
शासु संसृष्टाऽऽद्यष्टभङ्गा भवन्तीयाः नवरं चतुर्थ्या नामाव-
मिति तस्या अलेपत्वात्संसृष्टाऽऽद्यभाव इति । आचा० २. भू० १
चू० १. अ० १. १. ३० । आचाराङ्कद्वितीयश्रुतस्कन्धस्थाऽदित
आरब्ध सप्ताध्यायीरूपायाः प्रथमचूडयाः प्रथम अध्ययने,
स० १. अङ्ग० । आ० चू० । प्रश्न० । घ० ।

पिंडेसिका-पिण्डेयिका-पुं० । पिण्डं भोजनमिच्छन्त्यन्वेषय-
न्ति वा ये ते पिण्डेयिकाः । पिण्डान्वेषकेषु. भ० ६ श० ३३ उ० ।
पिंडालग-पिण्डावलग-पुं० । ‘पिंडि’ संघाते. पिण्डव्यं तत्त-
वृहद्व्य आदायात्यते इति पिण्डः, तमवलगते सेवते पिण्डा-
वलगकः । स्वयमाहाराभायनः परदन्तापजीविति, उक्त० ५
आ० सूत्र० । “पिंडालप च दुस्सिले, शरगाओ न मुचवइ ।”
उक्त० ५ अ० । आचा० । सूत्र० ।

पिमुली-देशी-मुखमात्मनपूरितदणवाद्यविशेषे, दे० ना० ६
वर्गं ४७ गाथा ।

पिक्क-पक्क-त्रि० । “ सर्वत्र ल-व-रामचन्द्रं ” ॥ २०. ७६ ॥ इति
वल्लपः । प्रा० २ पाद । “ पकाङ्गारललाटं वा ” ॥ २०. १४७ ॥ इत्यका-
रस्यकारः । प्रा० १ पाद । “ पक्कं पिक्कं परिखुर्यं ” । पाद० ना०
१४३ गाथा ।

पिक्कमांसी-पक्कमांसी-स्त्री० । संस्कृते गन्धद्रव्यविशेषे, प्रश्न०
५ संव० द्वा ।

पिक्खण-मैसण-न० । प्रसङ्गं चक्षुषा निरीक्षणम् । प्रत्युपेक्ष-
णं, आंघ्रं ० ।

पिचुमंद-पिचुमन्द-पुं० । निम्बे, नि० चू० १ उ० ।

पिच्च-नीर-न० । उदकं, दश० ७ अ० ।

पिच्चा-प्रेत्य-अव्य० । परलोकां, “ पिच्चा न ते संति ” । सूत्र०
१ भू० १ अ० १ उ० ।

पीत्वा-स्त्री० । पानं कृत्येत्यर्थे, कल० ३ अ० ६ क्षण ।

पिच्चिय-पिचित-न० । कुट्टितवस्त्राये लेखनोपकरणं, स्था० ५
द्रा० ४ उ० ।

पिच्छ-पिच्छ-पुं० न० । पत्रं, ब्रा० १. भू० १. अ० । पत्रं. ब्रा० १. भू०
३ अ० । पत्रावयवविशेषे, उपा० १ अ० प्रश्न० । प्रज्ञा० मयूरा-
ङ्कुरं, जी० २७ अ० १० । “ पिच्छादं पेटुगादं ” पा० ना० १२६
गाथा । चूने, “ उअ पिच्छु ” । पा० ना० २२३ गाथा ।
पिच्छगिज्ज-प्रक्षालीय-न० । द्रुपे यान्यं, कल० १ अ० १० २ क्षण ।
पिच्छाधर प्रेक्षागृह-न० । वास्तुविद्याप्रतिज्ञं गृहं, च० प्र० पाठः ।
पिच्छाभूमि-प्रेक्षाभूमि-स्त्री० । रत्नमण्डपं, “ रंगा पिच्छा-
भूमी । ” पा० ना० २७२ गाथा ।

पिच्छि-पिच्छिन्-पुं० । मयूराऽऽदिपिच्छवाहिनि, भ० ६ श०
३३ उ० । औ० । ज० ।

पिच्छिज्जभाण-प्रेक्ष्यमाण-त्रि० । विलोक्यमाने, कल० १
अ० ५ क्षण । प्रश्न० ।

पिच्छिली-देशी-लजायाम्, दे० ना० ६ वर्गं ४७ गाथा ।

पिच्छी-पृथ्वी-स्त्री० । “ इत्थुपाऽऽदी ” ॥ १. १. २२३ इति
श्रुत इत्यम् । औ० । ज० । “ त्व-ध्व-द-ध्यां च-क्ष-ज-

आः कश्चित् " ॥ २११५ ॥ इति अः स्थाने छाऽदेशः ।
श्र० २ पा० ।

पिञ्ज-पा-धा० पाने , " पिञ्जे-डङ्ग-पट्ट-घोटाः "
 ॥ २१४१० ॥ इति पिञ्जेः ' पिञ्ज ' आदेशः । पिञ्जह ।
पिञ्जति । श्र० ४ पा० ।
पेय-न० । पियमाने नपादौ , वृ० २ उ० ।
प्रेमन्-न० । अभिप्रेक्ष्ये , सूत्र० १ ध्रु० १६ अ० ।

पिञ्जशिमियः प्रेमनिःसृत-न० । अतिरक्तानां दासोऽहं तवे-
त्यदिकूपे मिथ्यावचने , स्था० १० डा० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजय-प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजय-पुं० ।
प्रेम राग इत्यर्थः , स च द्वेषश्चाप्यतिरुपा मिथ्यादर्शने , सां-
शयिकाऽऽदिप्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनानि , तद्विजयः । रागद्वेष-
मिथ्यात्वज्ञयं , उक्त० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं भन्ते । जीवे किं जणयइ ?
गोयमा । पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं नाशदंसणचरिता-
राहणयाप अम्भुद्वेति , अट्टाविहस्स कम्मपांतिविमोयणयाप
तप्पदमट्टाणं जहाणुपुप्पवी अट्टावीसइविहं मोहणिजं
कम्म उप्पाएइ , पंचविहं नाणावरणिजं नवविहं दंसणा-
वरणिजं पंचविहं अंतराय एए तिञ्चि वि कम्ममे जु-
गवं खवेइ , तत्रो पच्छा अयंतं अणुत्तरं कसिणं पडिपुसं
निरावरणं विततिमिं विसुद्धं लोगालोणपभावं केवलव-
रणाणदंसणं समुप्पाडइ ० जाव सजोगी भवइ ताव इरि-
यावहिंयं कम्म निबंधइ , सुहकरिंसं दुममपडिइयं तं पवम-
समए बद्धं विहए समए वेइयं तइए समए निजिञ्चं तं बद्धं पुडुं
उदीरियं वेइयं निजिञ्चं सेपाले य अकम्मे यावि भवइ । ७१ ।

हे भदन्त ! स्वाभिन् ! प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जीवः
किं फले जनयति ? । तत्र प्रेयशब्देन प्रेम रागः , द्वेषः प्रसि-
द्धः । मिथ्यादर्शनं संशयाऽऽदिमिथिपरितमन्तिव्यं , प्रेयश्च द्वेष-
श्च मिथ्यादर्शनं च प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनानि तेषां विजयः प्रे-
यद्वेषमिथ्यादर्शनविजयस्तेन जीवः किं फलसुखादयति ? ।
नडा गुरुराह-हे शिष्य ! रागद्वेषमिथ्यादर्शनाविजयेन जीवां
ज्ञानदर्शनस्वादिप्राणामागधनयि अभ्युतिष्ठते , साधधानो भ-
वतिः अभ्युत्थाय च अष्टवैषकर्मणां प्रस्थि धातुकर्मणां
कठिनजालं विमोचनार्थं क्षययितुम् अभ्युतिष्ठते सावधानो
भवति । अथ कर्मप्रस्थिधिमोचने अनुक्रममाह-तत् प्रथ-
मतया यथानुक्रमधर्माविशतिविधं मोहनीयं कम्म उद्घा-
तयति , क्षयकषेत्रेणारुहः सन् क्षययति , पोडश कषायाः ,
नव नोकषायाः , मोहनीयत्रयम् । एवमष्टाविशतिविधं
मोहनीयकर्म विनाशयति , ततश्चरसमये यत् क्षयय-
ति तत् कम्ममाह-मनिष्ठतावधिमनःपर्यायाऽऽवरणरूपं
कर्म पञ्चाश्वविधिं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्म अणुदर्शनाऽऽ-
वणुदर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शनाऽऽवरणं निद्रापञ्चकम् ,
एवं नवविधिं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्म , ततः पञ्चाश्व-
विधय-अवरणायम् , एतानि त्रीणि (कम्मले इति) स-
रकर्मणि विधयानानि त्रीणि कर्माणि युगपत् क्षययति ,
२३४

क्षयकषेत्रेणारुहः सन् समकालं क्षयं नयतीत्यर्थः । ततः प-
ञ्चाद्वनन्तरं तेषां कर्मणां क्षयीकरणानन्तरम् अनुत्तरं सर्वेभ्यः
प्रधानमननन्तमन्तार्थप्राप्तं कृत्स्नं समस्तवस्तुपर्यायप्राहकं
प्रतिपुण्यं सकलैः स्वपरपर्यायैः संहितं निरावरणं समस्ता-
वरणरहितं विततिमिग्मं अज्ञानांशरहितं , विशुद्धं सर्वदो-
षरहितं , लोकालोकप्रभावं लोकालोककषायाः प्रकाशकारकम् ,
एतादृशं केवलवशज्ञानदर्शनं समुत्पादयति , यावत् संयोगी
भवति , मनोवाकायानां योनां व्यापारस्तेन सह वतते इति
संयोगी भवति । त्रयोदशगुणस्थाने यावत्तिष्ठति तावत् इयां-
पथिकं कर्म यज्जानति , ईरणं इयां गतिस्त्वस्याः पन्थाः इयां-
पथ , इयांपथ भवमीयांपथिकं , पथो ग्रहणं हि उपलक्षणं तस्य
तिष्ठनाऽपि संयोगस्य इयांयाः सम्भवात् संयोगात्तायां के-
वलिनोऽपि स्वमसञ्जागाः सन्ति , तन् इयांपथिकं कर्म की-
दृशं भवति ? , ननुकथं-सुखयतीति सुखः सुखकारी स्पर्श
आत्मप्रदेशः सह संकेता यस्य तन् सुखस्पर्श , द्विसमयस्थि-
तिकं द्वौ समयौ स्थितिर्यस्याः सा द्विसमया , द्विसमया स्थि-
तिर्यस्येति द्विसमयस्थितिकम् । तन् द्विसमयस्थितिकसकृप-
माह-प्रथमसमये यद्धं स्वस्य स्पर्शनाय अवीनं कृतमधीन-
करणान् स्पृष्टमापि द्वितीयं समये तद्वद्धं स्पृष्टं वेदितं का-
येन अनुभूतं तृतीयसमये निर्जीशं परिश्रुतिं , निष्कषाय-
स्य उत्तरकालाभ्यन्तरेभाषो यतेन , उत्तरकाले साधनास्य
बन्धो भवति , परं केवलिनो न भवति । तदेव पुनः स्वप्रका-
रः आनिर्निवारणार्थमाह-तन् इयांपथिकं कर्म केवलिनो
बद्धम् आत्मप्रदेशः सह श्लेष्टं व्योम्ना पटवत् तथा स्पृष्टं
मल्लस्यमपि कुक्ष्यापतितशुष्कचूर्णवत् इति विशेषणद्वयेन
केवलिनो हि निष्प्रकानिचिन्तावस्थायारभावः , पुनरुदीरित-
म् उदयप्राप्तं सत् वेत्तिन्म अनुभूतं , केवलिनो हि उदीरणा
न भवति , ततो निर्जीशं क्षयमुपगमन् ततः (सेपाले इति)
एष्यकाले आगामिनि कालं अकर्मो चापि भवति , कर्मरहितो
भवति इत्यर्थः । उक्त० १६ अ० ।

पिञ्जबधण-प्रेमवधन-न० । क्षहवधनेन , कल्प० १ अधि० ६
क्षय ।

पिट्ट-पिट्ट न० । उदरे , पञ्चा० ३ विष० ।

पिट्टा पिट्टन-न० । चत्वाऽऽद्विच मुद्राणाऽऽदिना हनने , औ० ।
" धनहीनपरिहारमणीमिरिय पुनः पुनः प्रलेपपुरःसरमुद्र-
त्योपिपट्टनं कुट्टेन , " पि० । एतच्च यन्मं धावयता साधुना
न कर्तव्यम् । औष० । सूत्र० १ प्रश्न० ।

पिट्टावशया-पिट्टनता-स्त्री० । पिट्टनप्राप्तिकायां परितपनाया-
म् , अ० ३ श० ३ उ० ।

पिट्टि-पिट्टित-वि० । कद्विधेः , आ० म० १ अ० । दृशे ।

पिट्ट-पिट्ट-न० । मुद्राऽऽदिचूर्णैः , वृ० १ उ० २ प्रक० । उदरेकरा-ऽ-
दिशुक्रमध्यातकं , वृ० १ उ० २ प्रक० । छा० । घ० । नि० वृ० ।
आ० म० । तन्मुलज्जैः , दृश० ४ अ० १ उ० । जैः रा० । आ-
च्छादिततन्मूलचूर्णैः , आ० १० २ घ० १ वृ० १ अ० ६ उ० । पि-
ष्टस्य तु मिश्रताऽऽवयवभूतं पृथग्वर्गमिति -- पणविण्मालो कुट्टे ,
अवालिशो सावधं अ भववप । च आनीय कतिअ-मगलि-
रपोमेसु तिञ्चि दिशा ॥ ११ ॥ ४० २ अधि० ।

पृष्ठ-न० । " पृष्ठे वाऽसुरारण्ये " ॥ ८१ । १२६ ॥ इति छस्य
दुः । प्रा० १ पाद । पञ्चाङ्गांगे, स० ३४ सम० ।

पिट्टो-पृष्ठनम्-अव्य० । पञ्चाङ्गांगे, स० ३४ सम० । पृष्ठदेश-
माश्रित्यस्यै, उत्त० १ अ० । सूत्र० । " अरं पिट्टां किञ्चा ।"
पृष्ठतः कृत्वाऽनाद्यम् । सूत्र० १, शु० १५ अ० । " पिट्टा क-
आ ।" पृष्ठतः कृत्वा, पण्यकवेत्यर्थः, सूत्र० १, शु० ३ अ० ४३० ।
पिट्टं-पृष्ठान्त-न० । ६ त० । " पिट्टीयं अन्ते पिट्टेन ।" अपान-
त्रये, नि० ७० ६ उ० । गुदे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिट्टकटङ्ग-पृष्ठकण्डक-न० । पृष्ठदेशव्युत्पन्ने अस्थिसरङ्गे
पांथलिकायाम्, ज० २ वक्त्र० । तं० । जी० । अणु० ।

पिट्टलउरा-देशी-मये, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिट्टलउरिआ-स्त्री० । मदिरायाम्, " विटसुरा पिट्टलउरिआ
भरार ।" पाद० ना० २११ गाथा ।

पिट्टवंचा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पानगरीपृष्ठतोऽनिसमीपनग-
र्याम्, तत्र श्रीणि खर्गारात्रणि वीरप्रभुः कृतवान् । कल्प १
अधि० ६ क्षण । (" वंचा " शब्दे तृतीयभागे ७६८ पृष्ठे क-
रः उक्तः)

पिट्टपण्ण-पिट्टपचनक-न० । सुरार्थे पिट्टपचनकं यत्र सुरास-
न्धानाय पिष्टं पच्यते तन् पिट्टपचनकम् । भाजने, जी० ३ प्र-
ति० १ अधि० २ उ० ।

पिट्टि-स्त्री० । पृष्ठ-न० । " स्वराणां स्वरः प्रायोऽप्यंशे " ॥ ८
१५ । २२६ ॥ इत्यक्षारस्यैकारः । प्रा० ५ पाद । " येमाज्जल्य-
याः क्षियायम् " ॥ ८१ । ३५ ॥ इति स्त्रीयं वा । ' पिट्टी, पिट्टे ' ।
गा० १ पाद । शरीराङ्गभेदे, प्रश्न० ।

पिट्टिवंचा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पासमीपनगरीभेदे, आ०
म० १ अ० । आ० ७० ।

पिट्टिमंस-पृष्ठमांस-पुं० । परोक्षस्य दृष्ट्याऽऽविष्करणे, प्रश्न०
२ आश्र० द्वार । " पिट्टिमंसं न खादद्वा ।" पृष्ठमांसं प-
रोक्षशोषकीर्तनरूपं न खादद्वा भायेत । दश० ८ अ० ।

पिट्टिमंसिय-पृष्ठमांसिक-पुं० । पराङ्मुखस्य परस्यार्थवद्-
कारिणि, स० २० सम० । अगुणभाषिणि, दश० १ अ० ।
आव० ।

पिट्टिवंस-पृष्ठवंश-पुं० । पृष्ठमध्यवंशक, ग० १ अधि० ।

पिट्टी-पैट्टी-स्त्री० । ब्रीह्यादिधान्यलोदनपिञ्जायां सुरायाम्,
पृ० २ उ० ।

पिडङ्ग-पिटक-न० । वंशमये पात्रे, " भोग्यपिडयं करार ।"
भोजनस्थानाधाराभूतं वंशमयं पात्रं पिटकं, तत्परोक्षीत्य-
र्थः । ज्ञा० १ शु० २ अ० । " गण्णपिडण्ण ।" गण्णिन आचार्यस्य
पिटकमिव पिटकम् । वणिज इव सर्वस्वस्थानं गण्णिपि-
टकम् । स्था० १० डा० । श्री० । सूत्र० । अनु० । बु० ।
नं० । स० । चन्द्रवर्षे सूर्यवर्षे च द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ एकं
पिटकमुच्यते । सू० प्र० १६ पाहु० । सं० प्र० । (तानि कि-
ञ्चस्तीति ' जोरसिय ' शब्दे चतुर्थभागे ५६२ पृष्ठे उक्तम्)

पिडच्छा-देशी-सक्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिडिया-पिटिका-स्त्री० । मञ्जूपायाम्, आ० ७० ४ अ० ।

पिडर-पिडर-पुं० । भाण्डे, " पिडरो मडरो य कोलंबो ।"
पाद० ना० १७२ गाथा । " ठो डः " ॥ ८१ । १६६ ॥ इति
उच्य डः । प्रा० १ पाद ।

पिडरङ्ग-पिडरङ्ग-पुं० । उलायाम्, आवा० २ शु० १ वृ० १
अ० ११ उ० । गामलिकुमारगिरिदि, उत्त० । चम्पासामी नगरी,
तत्र शालनामा राजा, महाशालनामा भर्ता, तत्पुत्रो गामालः ।
उत्त० १० अ० । ती० । आ० म० ।

पिण्ड-पिण्ड-त्रि० । परिहिते, ज्ञा० १ शु० २ अ० । तं० ।
श्री० । विपा० । यन्त्रिते, तं० । वदे, रा० । ज्ञा० । " पिण्डग्रे-
वेज्जविमलवरीचियद्धे " । पिण्डं परिहितं प्रेक्षेयं श्रीवाऽऽभ-
रणं येन स तथा विमलवरो वद्विह्वपटो योचिह्वपटो
येन स तथा, ततः कर्मधन्यः । प्र० ७ श० ६ उ० । जी० ।
रा० । " आल्लिअं परिहियं पिण्डं च ।" पाद० ना०
१५५ गाथा ।

पिण्डित्तण-पिण्डुम्-अव्य० । बहुमित्यर्थे, प्रश्न० ४ आश्र०
द्वार । श्री० ।

पिण्डात्र-देशी-बलारकारे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिण्डाड-पिनाकिन्-पुं० । शिष्यः, " सली सिवो पिण्डार्ह, धाण्ड
गिरिसो भवो नंभू ।" पाद० ना० २१ गाथा ।

पिण्डाड-देशी-आल्लपाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिण्णाग-पिण्णयाक-पुं० । खले, सूत्र० २ शु० ६ अ० । आवा० ।

पिमिया-पिसिका-स्त्री० । ध्यामकाऽऽख्ये गन्धद्रव्ये, उत्त०
४ अ० ।

पिएही-देशी-क्षामनि कुशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पित्त-पित्त-न० । मायुनामकं शरीररूपाधुविशेषः, प्रश्न० ३८
द्वार । ज्ञा० । कर्म । प्रश्न० । प्र० । आवा० । तल्लसं
च— " परित्त्ववर्षद्विदाहरणाः, वैगन्ध्यसंज्ञद्विपाककां-
पाः । प्रलापसंज्ञाधर्मिपीतभावाः । पित्तस्य कर्माणि वदन्ति
तज्ज्ञाः " ॥ १ ॥ स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पित्तो-पित्तनम्-अव्य० । पित्तोदये, व्य० ३ उ० ।

पित्तमुच्छा-पित्तमूर्च्छा-स्त्री० । पित्तनिमित्तं मूर्च्छां पित्तमू-
च्छां । पित्तद्वेक, व्य० २ उ० । पित्तमावल्याद् मनाङ् मूर्च्छायाम्,
म० १ शु० १ उ० । आवा० । पित्तमंलोभे, आ० ७० ५
अ० । व्य० । पित्तसंज्ञेमादीपन्मोहि, प्र० २ अधि० ।

पित्तमोक्षिय-पित्तशोक्षित-न० । पित्तप्रधानं शोक्षितं, स्था०
५ डा० २ उ० ।

पित्तिय-पित्तुव्य-पुं० । पित्तप्रानरि, " भगवन्नो महावीरस्व
पित्तिय सुपाते । करार १ अधि० ५ क्षण । आवा० ।

पैतिक-त्रि० । पित्तरोगजे, तं० ।

पितिवस-पित्तवश-त्रि० । पित्रास्ते " जाया पितिवसा नारी,
दक्षा नारी पतिवसा ।" व्य० ३ उ० ।

पितृभ्योऽपि प्राथम्यं प्राच्यमान-त्रि० । कान्त्यादिगुणैर्हेतुभूतैः प्रा-
थम्यमाने, औ० ।

पिपि-पृथक्-अव्य० । “ इवुतो वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-सृदन्न-नज्-
के ” ॥ १ । १३७ ॥ इतीत्यमुत्तं च । प्रा० १ पाद । “ पृथ-
कि धो या ” ॥ १ । १८ ॥ इत्यनेन यस्य धः । प्रा० १ पाद ।
“अन्यव्यञ्जनस्य” ॥ १ । ११ ॥ कलुक्, बहुलाधिकारान्
या कस्य मः ” प्रा० १ पाद ।

पिपीलियंठ-पिपीलिकाण्ड-न० । कीटिकाण्डे, कल्प० ३ अ-
धि० ६ क्षण ।

पिपीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । कीटिकाऽपरनामके त्रीन्द्रिय-
जीवभेदे, जी० १ प्रति० । आ०म० । प्रज्ञा० । आत्मा० । उत्त० ।

पिप्पल-वैशी-मशकोन्मत्तयोः, दे० ना० ६ वर्ग ७८ गाथा ।

पिप्पडा-देशी-ऊर्णपिपीलिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पिप्पडिअ-देशी-यत्किञ्चित्पठितं, दे० ना० द्वयर्ग ५० गाथा ।

पिप्पय-पुं० । पिशाचे, “ दयरा पुलाइलो पि-व्या परेया
पिसल्लया भुआ । ” पाइ० ना० ३० गाथा ।

पिप्पर-देशा-वृषभ-हंसयोः, दे० ना० ६ वर्ग ७६ गाथा ।

पिप्पल-पिप्पल-न० । अश्वत्थे, “ पिप्पलं आसत्थं ” । पा०
ना० २५८ गाथा ।

पिपलग-पिपलक-पुं०। हृवसुदरे, विपा० १ शु० ६ अ०। ओ-
ग०। पात्रमुखाऽऽदिकराय लोहमये (ध० ३ अ०) कि-
ञ्चि वक्ते कुरविशेष, पि०। कुरप्रे, वृ० ३ उ०। जीत०। स-
अ०। आचा०।

जं भिक्षू पिप्पलगस्स उत्तरकरणं अस्सउत्थिएण वा
गारत्थिएण वा कारेइ, कारंतं वा साइअइ ॥१६॥

पिप्पलगणहृत्येषां, सोधणए चैव ह्येति एवं तु ।

श्वरं पुण्यं शान्तं, परिभोगे होति शान्तं ॥ १८३ ॥

एवं पिप्पलगणहृत्थे एं य कसुतोहणे एकेके चउरो सुत्ता,
अत्यो पूर्ववत् । परिभोगे विसेसो इमां-

वच्छं छिदिस्सामि, ति जाइउं पादछिदणं कुराति ।
अधवा वि पादछिदण-कारितो छिदती वच्छं ॥१८४॥

शक्यं छिंदिस्सामि, त्ति जाइउं कुणति सल्लमुद्धरणं ।
अहवा सल्लमुद्धरणं, काहिंतो छिंदी शक्ये ॥ १८५ ॥

पिप्पल्लगणं शकस्रच्छेयणं अप्यग्रे इमा विधी-
मज्झ व गेणहत्ता शं, हत्ये उत्ताणयम्मि वा काउं ।

भूमीए व ठवेउं, एस विधी होति अप्पणणे ॥१८६॥
उभयतो धारणसंभया मज्जे गणहेऊण अप्पेति, सेसं कंठं ।

कमं सोधिस्मानि, चि जाइतुं दंतसोधणं कुणति ।
अहवा वि दंतसोधण, काइतो सोइती कमे ॥ १८७ ॥

लाभालाभपरिच्छा, दुर्लभ अवियत्त सहस्र अण्यण्ये ।
वारससु विमुत्तेसु अ, अवरोपदा ह्येति श्यायम्वा॥१८८॥

नि० सू० १३०।

पिप्पली-पिप्पली-स्त्री० । कथानामके औषधग्रन्थे, आद्या० २
 छ० १ श्रु० १ अ० ८ उ० । पञ्चा० । “पित्तकृत् पिप्पलीभेदी,
 सो पुण इत्थियाभिहाणा पिप्पली भजति ।” नि० श्रु० ३ उ० ।

पिप्पिया-पिप्पिका-स्त्री० । दन्तमले, नं० ।

पिम-प्रेमन्-न०। छेहे, “नेहो पिमं रसो य अणुराओ।”
पा० ना० १२० गाथा।

पिय-प्रिय-त्रि० । प्रेमविषये, स्था० ८ ठा० । नि० । ज्ञा० । द-
यिते, सूत्र० १ ध्रु० १५ अ० । अद्वेष्टे, ज्ञा० १ ध्रु० ८ अ० । क-

ल०० । अ० । १६. उत्त० १ अ० । आत्मनो हिते, उत्त० २ अ० ।
 ब्रा० । प्रेमकर्तेति. ब्रा० १ ध्रु० १२ अ० । चं० प्र० । दश० ।
 प्रेमावधे, स्था० ६ ठा० । प्रेमोत्पादके, स्था० ६ ठा० । प्रेम-
 निबन्धने, रा० । प्रीतिके, ग्निद्रयाऽऽह्लादके, स्था० २ ठा० ३०
 उ० । द्रष्टृणां प्रीतिरुत्पादके, रा० । सर्वजनाऽऽनन्दके, दश०
 ५ तख० । श्री० । वल्लभे, श्री० ।

पिपंकर-प्रियङ्कर-पुं० । प्रियमनुकूलं करोतीति प्रियङ्करः । क-
थञ्चिन्नेनचिदपकुतोऽपि न तत्प्रतिकूलमाचरति, किन्तु ममै-
व कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन्नप्रियकारिण्यपि प्रियमेव के-
हते यः, तस्मिन्नेतादौश्च अनुकूलाऽऽचरणे, उत्त० ११ अ० ।

पियंकरकर-प्रियङ्गुरकर-पुं० । प्रियङ्गुरहस्ते, आ० क० ।

“विद्दे पश्चिमाऽऽश्वे, क्षितिप्रतष्ठितम् ।
क्षितिप्रतष्ठितं नाम, नगरं सुप्रतष्ठितम् ॥ १ ॥
प्रियङ्करकरस्तप, राजा राजेव विद्युतः ।
शुविः कुवलयेह्लासी, प्रसन्नचन्द्रनामकः ॥ २ ॥” आ०क०
१ अ० । (तत्कथा ‘पल्लवन्द’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८।
पृष्ठ ३११)

पियंगं-पित्रङ्ग-न० । पितुर्जनकस्याङ्गान्यवयवाः पितृङ्गानि ।
 प्रायः श्रुकरिणित्तरूपेषु पितृवयवेषु, “तन्नो पियंगं पञ्च-
 स्ता । तं जहा-अद्वी, मिजा, कैसमंसरोमनह ।” स्था० ३ डा०
 १ उ० ।

पियंगाभ-प्रियङ्गवाभ-त्रि० । प्रियङ्गुः फलिनीतरुस्तदाभः ।
नीलं, प्रथ० २७ द्वार । “पालो मल्ली पियंगाभा ।” स्था० २
ठा० ४ उ० ।

पियंयु- प्रियङ्गु-ॐ०। श्यामापयथ्ये कलिनीतरो, प्र०० ३० ब्रा-
र। जं०। झाबा०। पञ्चमजिनस्य चैत्यवृक्षः। स०। वम्पाय।
मिप्रमत्राजामात्यध्वयेयामायां धनमिप्रसायथासुनसु-
जातयुक्तारिकायाम्, झा० क० ४ झ०। झा० नू०। झाव०।
(‘संवेग’ शब्दे कृपा) वर्षामायां प्रधनेवसार्थवाहमाया-
याम्, झ० ज्मातति, स्त्री०। पिपा० १ झु० २० झ०। “पियं-
युल्लो कं नू०”। पा० ना० २५६ गाय। “कलिणी पियमा पि-
यंयु”। पा० ना० १५४ गाय।

पियंगुलिया- प्रियकुलिका-स्त्री० । ब्रह्मदत्तभार्याया रत्नावल्याः
सख्याम्, उत्त० १३ अ० ।

पेयंगुवस्त्राभ-प्रियङ्गुवर्णाभ-त्रि०। प्रियङ्गुवर्णा इवाऽऽभा
 क्षया येषां ते तथा। प्रियङ्गुश्यामेतु, आ० म० १ अ०। नील-
 वर्णो, आ० क० १ अ०।

पियंवदा-मियम्बदा-स्त्री । सिकायार्थराजदास्याम्, “अस्मि-
भवसरे (वीर-जन्मसमये) राक्षो, दासी नाम्ना मियम्बदा ।
न पुत्रजननोदत्ते, गत्वा शीर्षं न्यवेदयत् ॥ १ ॥” कल्प० १
अधि० ५ क्षण ।

पियकारिणी-मियकारिणी-स्त्री० । भगवतो महावीरस्य मा-
तरि, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पियगंधव-मियगान्धर्व-त्रि० । गीतप्रिये, प्रति० ।

पियगंय-प्रियग्रन्थ-पुं० । स्थविरस्तुस्थितस्तुप्रतिबुद्धयोः प-
श्चादिष्याणां द्वितीयं, कल्प० । मियग्रन्थकथा- (पि-
यगंयं सि) एकदा मिश्रजिनभवनवतुःशतलौकिक-
प्रासादाद्वाटशशतविप्रमुहवदाऽशच्छतवर्णिग्मेहनवशताऽऽ-
रामससशतबापीशिशतकूपससशतसज्जामाविराजमाने अ-
जमेरुनिकटवर्तिनि सुभटपालभूपालसंबन्धिनि हर्षपुरे
आश्रियग्रन्थसूर्यो अश्वेयुः । तत्र चान्यदा द्विजैर्योगे
क्षुण्णो हन्तुमारभे । तैः आह्वयकारिणवासक्षेपे तं छा-
गमाल्याम्बिकाऽभिधृता, ततः स क्षुण्णो नमसि भुत्वा
बभाल -

“हनिष्यत तु मां दुष्टैः, बर्णीतायात मा हन ।
सुध्मस्मिन्ऽयः स्यां चेत्, तदा हस्मि क्षणेन वः ॥ १ ॥
यत्कृतं रक्षामां द्रक्षे कुपितेन हन्तुमता ।
तत्करोम्येव वः स्वस्थाः कृपा चेन्नामरागं भवेत् ॥ २ ॥
यावन्ति रोमकृपाणि पशुमाशेषु भारत ।।
तावद्वर्षैस्तस्मापि, पच्यन्ते पशुवातकाः ॥ ३ ॥
यो दद्यात् काञ्चन मेघे, कुस्मां चैव वसुन्धराम् ।
एकस्य जीविने दद्या-न्न च तुल्यं सुविष्टरम् ॥ ४ ॥
महतामपि दानानां, कालेन क्षीयते फलम् ।
भीताऽभयप्रदानस्य, क्षय एव न विद्यते ॥ ५ ॥” इत्यादि ।
“कस्यं प्रहासयामासे, तेनेह पावकोऽस्त्वहम् ।
ममैनं वादनं कस्मा-जिघांसस्य पशुं वृथा ॥ १ ॥
इहास्ति धीमियग्रन्थः, सूरैर्नृपः समुपागतः ।
तं पृच्छन् शुभं धर्मं, समाचरन् शुद्धितः ॥ २ ॥
यथा वक्त्री नरेन्द्राणां, धातुपकाणां धनक्षयः ।
तथा पुरि स्थितः साधुः, स एकः सत्यवादिनाम् ॥ ३ ॥”
ततस्ते तथा कृतवन्तः । कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पियजण-मियजन-पुं० । मित्रजने, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पियजीवि (श्) -मियजीविन्-त्रि० । जीवितुकामे, “सख्ये
पाशा पियाउया सुहसाया दुष्कस्यद्विकूला अप्रियवहा
पियजीविनो जीविउकामा सख्येभि जीवियं पियं ।” सर्वे
प्राण्यो नो जन्तवः मियमायुष्येषु ते मियायुषः, ननु च सिद्धे-
र्धर्माचारो न हि ने प्रियाऽऽयुस्नदभावात्, नैव दीप्यो, यतो
सुष्ठुयजीवाऽऽदिशद्गुणानेन प्राणशब्दस्यापचरितस्य ग्रहणं
ससारिप्रासयुपलक्षणार्थमिति यत्किञ्चिदितम् । पाठान्तरं वा-
“सख्ये पाशा पियायवा” आयत आत्माऽनाद्यन्तत्वात्स प्रि-
यो येषां ते तथा, सर्वेऽपि प्राणिनः प्रियाऽऽप्तानः । आचा-
१ सु० २ अ० ३ उ० ।

पियहया-मियार्थता-स्त्री० । प्रीत्यर्थं, म० ११ श० ११ उ० ।

पियक्ष-दान-न० । दृक्प्रणोदाय जलस्याभ्यहरणे, पि० ।

पियर्दसण-मियदर्शन-त्रि० । प्रियं प्रेमकारि दर्शने यस्य स
मियदर्शनः । सु० प्र० २० पाठु० । चं० प्र० । प्रियं द्रष्टव्यं दर्शने
रूपं यस्य स तथा । म० ११ श० ११ उ० । नि० चू० । प्रियं
प्रेमावहं दर्शने यस्य । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । वज्रभदर्शने,
कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रेमकारिदर्शने, म० १६ श० ६
उ० । प्रेमजनकारि, विपा० २ अ० १ अ० । औ० । मेरुप-
र्धने, स० १६ सम० । धातकोत्तरहडाजैदेवे, स्या० १० डा० ।
जी० । डी० । जी० ।

पियदंमणा-मियदर्शना-स्त्री० । अनवयाङ्गवपरनामिकायां
भगवतो महावीरस्य दुहितरि, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
आचा० । आ० क० । उत्त० । विश० । (सा स स्वभर्तारि ज-
माली मुने सहस्रपत्न्यवरा प्रव्रजिता इति जमालि शब्दे
तृतीयभागे ५४०६ पृष्ठे उक्तम्) साकनगरराजस्य बन्धा-
वनंसकस्य भाग्यायां सुदर्शनासपत्न्याम्, आ० म० १ अ० ।

पियददधम्म-मियददधर्म-पुं० । प्रियः प्रतिस्थाने ददधम्म
स्थितः विपणस्त्वप्यविमोचनान् धर्मं धृतचान्नित्राऽऽप्सको
यस्य सः प्रियददधर्मो । प्रियधर्मोददधर्मोववति, पञ्च०
१२ वि० ।

पियधम्म-मियधर्म-पुं० । मियां धर्मो यस्य तत्र प्रीतिभा-
वेन सुखेन च प्रतिपत्तेः स प्रियधर्मो । स्या० ४ डा० ३ उ० ।
प्रिय इष्टो धर्मो यस्येति प्रियधर्मः । क्षाव० । धर्मप्रिये, क्षा०
१ ध्रु० । अ० । व्य० । प्र० । स्या० । धर्मश्रद्धालो, कृ०
१ उ० २ प्र० । एकान्तवज्रभसंयमानुष्ठाने, व्य० १ उ० ।
आ० म० । चू० । तीव्रक्री०, पं० व० ४ द्वार ।

पियमा-प्रियतमा-स्त्री० । फलिण्याम् । “फलिणी पियमा
प्रियंगु यः” पाठ० ना० १४४ गाथा ।

पियमाहवी-मियमाहवी-स्त्री० । कालिकायाम्, “पियमाहवी
परदुआ कलयटी कोहला वसुसवाहः” पाठ० ना० ४२ गाथा ।
पियपित-मियपित्र-न० । सह पांशुकीडिताऽऽदी, सूत्र० १ अ०
१० अ० । त्रयोपिशाचं वीरजीवे, स च अपरविदेहं सुकायां
राजधान्यां धनञ्जयस्य राक्षो धारयिष्या देव्याः कुक्षौ चतुर-
शतिलक्षपूर्वायुः प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती दभूव । कल्प० १
अधि० २ क्षण । आ० चू० । आ० क० । पष्ठबलेदचपुधेभ-
धर्माऽऽज्योर्ध्वं, ति० । स० ।

पियय-मियक-पुं० । असनपर्याये वृत्तभेदे, औ० ।

पियम-मियम-पुं० । पत्नी, “रमणां कंठो पणई, पाल-
सगो स्थियमोऽहसो” पाठ० ना० ६१ गाथा ।

पियरंगा-पितुरक्षिता-स्त्री० । पित्राऽकार्याञ्जकारिता-
याम्, औ० ।

पियस्व-मियरूप-त्रि० । प्रीतिकारिस्वरूपे, विपा० २ अ०
१ अ० ।

पियसह-पितुसह-पुं० । पितृवयस्ये, आ० म० १ अ० ।

पियवयसचक्षुरी-मियवचनचक्षुरी-स्त्री० । मिष्टवाणीमञ्ज-
र्याम्, तं० ।

पियसुर्दसण-मियसुदर्शन-पुं० । शोभनदर्शने, स्या० २ डा०
४ उ० ।

पियहुत-प्रियहुत-न० । अभिमुखायें हुतशब्दः । प्रियाभिमु-
खे, प्रा० २ पाद ।

प्रिया-प्रिया-स्त्री० । दयितायाम्, सूत्र० ।

“ प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनात्तरैः ।
प्राप्यते धनं निर्वोचं, सत्प्राणां ऽपि चेतसा ॥१॥ ” सूत्र० १
श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

“ स्नानाऽऽदिसर्वाङ्गपरिष्कारायां,
विचक्षणः प्रतिरिक्ताभिरामः ।
विश्रम्भपात्रं विपुले सहायः,
काऽप्यो भवेन्नूनमुने प्रियायाः ॥१॥ ” कल्प० १ अ० ७ अक्षु ।
राजगृहमगरवास्तव्यभार्यायाम्, नि० १ श्रु० ४ वर्ग १ अ० ।
पितु-पुं० । पाति रक्षत्ययमिति पिता । उक्त० १ अ० ।
जनकः सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । जनको जनयिता यो वीरं नि-
पिक्कवान् । जं० २ वक्त० । जीत० । “ जनिता चोपनेता च,
यस्तु विद्यां प्रयच्छति । अत्रदाता भयत्राता, पञ्चने पितरः
स्मृताः ॥ १ ॥ ” शां० १ श्रु० १८ अ० ।

प्रियाउआ-प्रियाऽऽपुर्-पुं० । प्रियमायुष्यां ते प्रियाऽऽपुषः ।
जीवितप्रिये, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियामह-प्रियामह-पुं० । पितुः पितरि, वल्लिणि चतुर्मुखे,
“ कमलात्मनी सत्यं, प्रिया (आ) महो चउमुहो य पर-
मिद्री । धेरो विहो विरिचि, पयावह कमलजोषी य ॥ १ ॥ ”
पार० ना० ३ गाथा । आचा० । आच० । आ० म० ।

प्रियापय-प्रियाऽऽपय-पुं० । आयत आत्मा आत्मनोऽनाघन-
न्तत्वात् प्रियो येषां ते तथा । प्रियाऽऽपयकेषु, “ सव्ये पाणा
प्रियायया । ” आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियाल-प्रियाल-पुं० । वृक्षभेदे, जं० ४ वक्ष० । “ चारं प्रिया-
लं । ” पार० ना० २५७ गाथा ।

प्रिरडी-देशी-शकुनिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४७ गाथा ।

प्रिरिपरिया-प्रिरिपरिका-स्त्री० । कौलिकपुटकावनजमुले
वंशाऽऽदिनलिङ्गे वाद्यविशेषे, अ० ५ श्रु० ४ उ० । आचा० ।
“ प्रिरिपरिया ततो शे सलगानो सुसिराओ जमलाओ सं-
घातिजंति मुहसुले पगमुहा सा संघामारेण वारजमापी
जुगवं तिखि सहे प्रिरिपरिरेती करैति । अखे भणंति-गुं-
जाणय वा भंझणा भवति । ” नि० कू० १७ उ० ।

प्रिरिली-प्रिरिली-स्त्री० । दृष्टरूपवाद्यविशेषे, जी० ३ प्रति० ४
उ० । नि० कू० । शुद्धविशेषे वनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पाद ।

पिलकसु-प्लक्ष-पुं० । पिप्पलभेदे, नि० कू० ३ उ० । प्र-
भा० । सं० ।

पिलख-देशी-पिच्छले देशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिलुह-प्लुह-त्रि० । “ लाट् ” ॥ ८१ । २ । १६ ॥ इति अन्त्य-
व्यञ्जनात् पूर्व इकात् । दग्धे, प्रा० २ पाद ।

पिल्लग-पिल्लक-पुं० । शूनीशालके, व्य० २ उ० ।

पिल्लिअ-पिल्लि-त्रि० । इतिभेदे, “ पिच्छदं उच्छिन्नं, पण्डितं
पिल्लिं गल्लियमये । ” पार० ना० ८३ गाथा ।
२३५

पिल्लख-प्रेरण-न० । आकटस्थ पुंसोऽभिमुखे दर्शनभावना-
ऽऽदिना संज्ञाकरखपूर्वके प्रवर्तने, जं० ३ वक्त० ।

पिल्लरी-देशी-गणदुस्तंभक-दृष्टवैरि-धमेषु, दे० ना० ६
वर्ग ७६ गाथा ।

पिल्लि-पिल्लि-स्त्री० । यानभेदे, लाटाणां यदुपधायां कटं तद-
न्यविषयेषु पिल्लिरित्युच्यते । दशा० ६ अ० ।

पिल्ल-देशी-लघुपक्षिणि, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिव-इव-अव्य०-“ मिव पिव चिव च्व व विश्र इवाये वा ” ॥ ८१
२१ ॥ इतीवाये पिवप्रयोगः । “ चंदले पिव । ” प्रा० २ पाद ।

पिवइसा-पीत्ता-अव्य० । पानं कृत्येत्यर्थे, स्था० ३ टा० २ उ० ।

पिपासा-पिपासा-स्त्री० । पातुमिच्छा पिपासा । सूत्र० १
श्रु० ३ अ० १ उ० । काङ्क्षान्तिरेक, उपा० २ अ० । औ० । ज-
लपानेच्छायाम्, शां० १ श्रु० ६ अ० । तृप्ति, स्था० १ टा० ।
सं० । आ० म० । “ तगहा निसा पिपासा । ” पार० ना०
१३३ गाथा ।

पिपासापरिसह-पिपासापरिषह-पुं० । परिषह्यमाणा पिपासा

पिपासापरिषहः । प्रव० ८६ द्वार । आ० म० । अपरिदे-
वनेन पिपासापरिऽवनसहनं, पं० सं० ४ द्वार । “ पिपा-
सितः पथिस्थोऽपि, तत्रावित् त्रैथ्यवजितः । शीतोदकं ना-
भिलषेत्, सुगन्धकल्पितोदकम् ॥ १ ॥ ” आ० म० १ अ० ।
प्रश्न० । “ पिपासितः पथिस्थोऽपि, तस्यैवैथ्यवजितः । न
शीतमुदकं वाञ्छे-दप्येषप्रासुकोदकम् ॥१॥ ” ध० ३ अ० १ ।
एतदेव सूत्रकदाह-

तस्यो पुष्टो पिपासाए, दुग्धो लब्धसंजमे ।

सीओदगं न सेवेजा, विपदसंसर्गं चरे ॥ ४ ॥

(तस्यो पुष्टो) तत इति तुल्यपरिहासको वा उक्तविषयो
भिन्नुः, पुष्टोऽभिद्रुतः, पिपासयाऽभिहितस्वरूपया (दुग्धो
ति) जगुप्सी, सामर्थ्यादनाचारस्येति गम्यते, अत एव संयो-
धासः संयमः पञ्चाऽऽध्याऽदिविरमणाऽऽत्मको येन स तथा,
पाठान्तरं वा-“ लज्जसंजमे ति ” लज्जा प्रतीता संयम उ-
क्तरूपः, एताभ्यां स्वभ्यस्ततया साम्यभावनमुपगताभ्यामन्य

इति स एव लज्जासंयमः । पठ्यते च-“ लज्जासंजमे लि ”
तत्र लज्जया सम्यग्यतने कृत्यं प्रत्याहृतो भवतीति लज्जासं-
यतः, सर्वधार्तानां पचाऽऽदिषु दर्शनात् । स पक्षविधः किमित्या-

ह-शीतं शीतलं, स्वकपस्थतोयोपलक्षणमेतत्, ततः स्व-
कीयाऽऽदिशलातुपहतम्, अप्रासुकमित्यर्थः । तच्च तदुदकं च
शीतोदकं, न संबत न पानाऽऽदिना भजेत्, किं तु- (विपद-

स्स लि) विकृतस्य बह्वादिना विचारं प्रापितस्य । प्रासुकस्ये-
ति यावत् । प्रकामादुदकस्य (एसंयं ति) चतुर्थ्यर्थे क्षितीया ।
ततश्चिन्ताय गंधेषुगार्यं चरत्तयाविषकुलेषु पर्यदेत् । अथ-

वा-एषयाम् एषणासमितिं चरेत्, चरेत्तस्यैवायमपि दर्शना-
त् पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति? एकवारमेवेषाया अष्ट-
जावपि न पिपासाऽतिरेकतोऽनेपणीयमपि गृहंस्तामुल्लख-
येत् इति सूत्रार्थः ।

कदाचिज्जनाकुल एव निकेतनाऽऽरी लज्जातः स्वस्य एवं
कैचं विदधीतेत्यत आह-

क्षिन्नापसु पंथेसु, आउरेसु पिपासिप ।

परिसुकुहृद्वीरे, तं नितिकखे परीसह ॥ ४ ॥

क्षिप्रः अवगतः आपानोऽप्यनोऽप्यन आगमनाऽप्यनोऽप्यन
जनस्य येन ते क्षिप्रऽपानाः विचित्रा इत्यर्थः तेषु पथेषु मा-
गेषु गच्छन्ति गम्यन्ते । कीदृशः सन्निव्याह-आनुरोऽप्यनता-
गुलतनुः किमित्ति ? यतः सुखं अतिशयेन पिपासितस्तृप-
तः सुपिपासितः अत एव च परिशुष्कं विगतनिद्रिवनतयाऽ-
नाद्रेतामुपगतं सुखमस्यति परिशुष्कमुखः, स चासावादीनश्च
दैन्याभावेन परिशुष्कमुखानीनः, तस्मिन् तृटपरिपथं नितिवे-
त सहेत । पठ्यन्त च- (मन्वञ्चा य परिश्वपे सि) " सव्येन
इति सर्वान् मनोयोगाऽदीनाश्चिन्त्यः पुरतो, परिश्वजेन् सर्व-
प्रकारं संयमाध्वनिं यायात्, उभयत्रायमयो विचित्रदेशस्थोऽ-
प्यत्यन्तं पिपासितः अत्रास्थवमुपगतोऽपि च नोक्तविधमुल-
्लयन्तः पिपासापरीपदाऽप्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ।
इदानीं नदीद्वारमनुसरन् " स्त्रीक्षाद्यं तु सविज्ञा " इत्यादि-
सूत्रावयवसूचनं निरूपकं नृप उद्यानमाह-

उज्जेली धणमित्तो, पुत्तो से खुह्यो अ धणमम्मा ।

तएहाइतोऽदीओ, कालमाओ पलकच्छपेहे ॥ ६० ॥

उज्जयिन्यां धनमित्रः (स इति) तस्य पुत्रः सुल्लकएव धनपुत्रश्-
च (तएहाइतोऽदी) हागनाऽदीनः कालमा एडकाक्षयश्च इ-
त्यन्तरार्थः । भावार्थस्तु संप्रदायादवश्यम् । स चायम् " एत्थ
उदाहरणं किंवि पडिच्छन्नं किंवि अणुल्लोमिणं । उज्जेली नाम
नगरी, तस्य धणमित्तो नाम वणिक्पथो, तस्य पुत्तो धणम-
म्मा नाम दारको, सो धणमित्तो तेषु पुत्तस्य सह पव्वइओ ।
अथवा तं साहू मज्झइहवेल्लो पल्लगच्छपेहे पडिया, सोऽपि
खुह्यो तएहाइतो एति, सोऽपि मे खेतो मियेहासुगमेण
पच्छओ एति, साहूओऽपि पुरतो वञ्चति, अन्तरा वि नदी
समावडिया, पच्छा तेषु बुद्ध-एहि पुत्त ! इमे पाणियं पि-
याहि, सोऽपि खेतो नरं उत्तिस्रो चित्तेति य-मगागं ओमरा-
मि, जावेस खुह्यो पाणियं पियइ, मा मे संकापे न पाहि
सि एगंते पडिच्छइ, जाव खुह्यो पेत्तो शृणुं ए पियति । कइ
अणुति-ओज्जेली उक्खिसाए अह ये खिना जाया-पिया-
मि सि, पच्छा खिन्त-कइमहं एए हालाहले जीव पिबिस्सं ?
ए पायं, आसाए क्षिप्राए कालगतो, देवसु उववस्यो ।
ओहि पुत्तो, जाव खुह्यगसरीं पायति, तहि अणुपवि-
ट्ठो, खंते ओल्लग्यति, खंतोऽपि एति सि पत्थित्तो, पच्छा तेषु
तेस्सि देवेणं साहूणं गोउल्लोणं विउडिक्खियाणि, साहू वि तासु
वड्यासु तकारेणि गिणहेति, एवं वड्यापरपरेण जाव जण-
सं संपत्ता, पच्छिक्खो वड्याए तेषु देवेण विडिया पम्ह-
साधिया जाणणिमिन्नं एगो साहू गियत्तो, पेच्छति विटियं,
एति वड्या, पच्छा तहि पायं-सा दिव्वं ति, पच्छा तेषु
देवेण साहूणो वडिया, खंतो न वडिओ, तओ सव्वं परि-
क्खइ, अण-एएण अहं परिक्खो-तुमं सो पाणियं पियाहि
सि, जइ मे तं पाणियं पियं होनं तो संसारं भमंतो, पडि-
वत्तो । एवं अहियासेयव्वं, इत्यवतिनः पिपासापरीपहः ।
अथास्याः कथाया व्याख्यारूपोऽनुवादोऽयम्-

उज्जयिनी नाम नगरी, तत्र धनमित्रो नाम वणिक्, तस्य पुत्रो
धनशर्मा नाम दारकः, स धनमित्रस्तेन पुत्रेण सह प्र-
जितः । अथदा ते साधवो मयाहंलायामेलकाक्षयं य-

स्थिताः, सोऽपि सुल्लकस्तृपित एति, सोऽपि तस्य पिता
स्नेहापुराणेषु पश्चादायाति, साधवोऽपि पुरतो व्रजन्ति,
अन्तराऽपि नदी समापतिता, पश्चात्तेनोच्यते-पहि पुत्र ! इदं
पानीयं पिब, सोऽपि बुद्धो वत्सुसीणश्चित्तयति च मना-
गपसरामि । यावदेव सुल्लकः पानीयं पिबति, मा मम श-
ङ्कया न पास्यतीति एकास्ते प्रतीक्षन्, यावत्सुल्लकः प्राप्तः
नदीं, न पिबति । कैचिद्वर्णन्ति-अजलाबुद्धिस्तानीयमथ त-
स्य चिन्ता जाता-पिषामाति, पश्चात् चिन्तयान-कथमह-
मेतान् हालाहलान् जीवान् पास्यं ? न पीतम्, आशयां क्षि-
प्रायां कालगतः देवेष्वप्यत्रः अवधिः प्रयुक्तः यावत् सुल्लकशरी-
रं पश्यति, तवानुप्रविष्टः, वृद्धमवलगतं, बुद्धोऽपि एतीति
प्रस्थितः, पश्चात्तेन देवेन तेभ्यः साधुभ्यो गोकुलान् वि-
क्षिन्तुमि, साधवोऽपि तामु व्रजिकासु तकाऽदीनि शुद्धान्,
एवं व्रजिकापरम्परया यावज्जनपदं संप्रभान्, पश्चिमायां
व्रजिकायां तेन देवेन विगिटका विस्मातिता क्षानीनीयमथ,
एकः साधुविभुसः, पश्यति विगिटकां, नास्ति व्रजिका, प-
श्चात्क्षिन्तं सा दिव्यमिति, पश्चात् तेन देवेन साधवो वन्दि-
ताः, बुद्धो न वन्दितः, ततः सर्वं परिकथयति, भगति एते-
नाहं परित्यक्तः-त्यस्मिदं पानीयं पिबेति, यदि मया
तस्पातीयं पीतमभविष्यत्तदा संसारमभिमण्यम्, प्रतिगतः,
एवमध्यामित्ययम् । उच्चो पाहो २ अ० । अत्रो जयिन्यां
धनमित्रकथा-यथा उज्जयिन्यां धनमित्रो वणिक् धनशर्मा-
नाम्न खलुनेन सप्तं प्रजितः । अथदा मागं सुल्लकस्तृपा-
डितः नदीं दृष्ट्वा विवाहादि-वत्तम् । पिब जलं पश्चादालोच-
नया दोग्धशर्माविनी इत्युक्ते सुल्लको नेच्छति, ततः पिता
साधुः स्वशङ्कानिरासार्थं शीघ्रं नदीमुत्तीर्य गतः, सुल्लो
नयां प्रविष्टः, जलाजलिमुत्तिष्ठ्य चिन्तितवान् कथं जलं
पियामि ? यतः-

" एगस्मि उदगविन्दुम्मि, जे जीया जियवंगेहि " पञ्चसा ।

ते पांरयमिन्ता, जेवुदीवे न मायंति ॥ १ ॥

जन्थ जलं तन्थ वणं, जन्थ वणं तन्थ निच्छुओ अग्गो ।

तेऊ वाऊ सइगया, तमा य पच्चकमया ध्वं ॥ २ ॥

हंतूण परण्णाण, अण्णाणं जे कुण्णिणि सण्णाणं ।

अण्णाणं दिवसाणं, कए य नामहे अण्णाणं ॥ ३ ॥ " इति ।

संवेगो जलमज्जति, पश्चादप्यनं मुक्तं, नतस्त्वया सुम्भा
स देवो जातः, अवधिज्ञानाद्वगतपुत्रवत्सुत्तान्तेन साधुना-
मनुकम्पया पथि गोकुलं कृतं, तत्र तकाऽपि शुद्धमिति शुद्दी-
त्या साधवः सुखितो जाता अत्र बलिताः, तेन देवेन स्व-
स्वकप्रभापनार्थं एकस्य साधोः विगिटका गोकुलं स्थापि-
ता, विगिटप्रहणार्थं पश्चात् व्यावृत्तमूर्तिवच्चमा सर्वैरपि सा-
धुभिर्ज्ञानगोकुलावस्थितत्र दिव्यमाया ज्ञाता, तन्निपाडमेज-
नविषयं मिथ्यादुष्टकृतं दत्तं, ततस्तथाऽप्यानेन देवेन पितरं
मुक्तया सर्वे साधवो वन्दिताः, पित्रा वन्दनकारणं पूजः स
देवः सर्वे स्ववृत्तान्ते पितृव्रतानामनुमतिं च प्राप्य गतो
देवः स्वस्थानम् । एवं सुल्लकवत् तृटपरिपहः सादृश्यः । उ-
च्चो २ अ० । अत्रो ॥

विवासिय-पिपासित-वि० । असाधारणतृट्ठदनात्मसुल्लकना-
त् । (जी० ३ प्रति० १ अत्रि० २ उ०) जातवृत्तं, प्रज्ञ० ३ अ-
त्रो द्वारा । नृपिने, तू० ४ उ० ।

पिबित्त्-पातुम्-अव्य० । जलमप्यवहन्तिमित्यर्थे, औ० ।

पिबीलियंड-पिपीलिकाण्ड-न० । ' पिपीलियंड ' शब्दायें, क-
रण० ३ अधि० ६ क्षण ।

पिबीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । ' पिपीलिया ' शब्दायें, जी०
१ प्रति० ।

पिब्व-देशी-जले, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिब्विल-पिब्विल-त्रि० । " कृष्य ओऽनादी " ॥ ८ । ४ । २-
६५ ॥ इति मागध्यां वर्तमानस्य कृष्य तालव्यशकाराऽऽका-
न्तः श्वः । सकर्षेभ्य, यत्र पादौ विस्वल्ति । प्रा० ४ पाद ।

पिमंगय-पिशङ्गक-त्रि० । पीतवर्णं, " कविलं कपिलं पिमं
पिमंगयं कङ्कणं च । " पाठ० ना० ६३ गाथा ।

पिमल्लय-पिशाच-पुं० । " दन्तं पुष्पांशो पिम्य-वा पंग्या
पिमल्लया भृश्या य । " पाठ० ना० ३० गाथा ।

पिमाञ्च-पिशाच-पुं० । " क्वचित् पिशाचयोश्चः स-ज्ञौ वा " ॥
८ । १ । १६३ ॥ इति पिशाचशब्दस्य पिमिञ्चादेशो वा ।
प्रा० १ पाद । व्यन्तर्द्वमेव, स्था० ८ डा० । राज्ञे, स्था० १०
डा० । ते च पिशाचाः पीडयिष्याः । तथ्या-कृष्णराजः १,
पदकाः २, जयाः ३, अजिताः ४, कालाः ५, महाकालाः ६, ब्र-
ह्माः ७, अश्वत्थाः ८, तालपिशाचाः ९, सुवर्णपिशाचाः १०, अ-
श्वत्थारकाः ११, देहाः १२, विदेहाः १३, महाविदेहाः १४, नृ-
पतिः १५, वनपिशाचाः १६, इति । प्रा० १ पद । आ० १
म० । प्र० १ । (' डाण ' शब्दे चतुर्थभागे १००६ पृष्ठे एषां
स्थानमिन्द्रादशिवात्मा) जतिन्वात् स्त्रीत्वे पिशाची ।
कविश्चम्य जः । पिमाञ्जी । प्रा० १ पाद ।

पिमायई-पिशाचकिन्-त्रि० । पिशाचोऽस्यास्तीति पिशाच-
की । " पिशाचान्कक्षान्ते " इत्यनेन मन्वर्थाय इन् कक्षान्ते ।
पिशाचानाऽकान्तवर्तुण्य भूताऽऽविष्टे, स्या० ।

पिसायभूय-पिशाचभूत-पुं० । पिशाचवद् भूतां जानां गम
कन्वात्तमासः । भूतावगुणितशरीर्येन मलिनवस्त्रेन भूत-
तुल्ये, प्रा० १२ अ० । " पिसाययुग " पिशाचो हि लौक-
िकानां दीर्घमयूतवरोमा पुनश्च पाण्डुभिः सममिष्वरन् इष्ट-
स्मृतः सोऽपि निष्प्रतिकर्मतया रजोदग्धवेदनया चैवमुच्य-
ते । उक्त० पाठ० १२ अ० ।

पिसिञ्च-पिशित-न० । मांसं, " पिसिञ्चं खुल्लं मंसं । " पाठ०
ना० ११३ गाथा ।

पिमिजमाण-पिष्यमाण-त्रि० । संचूर्णमाणं, जं० ४ यत्न० ।

पिसिय-पिशित-न० । पुत्रं मांसं, वृ० ३ उ० आ० १ व्य० ।
२३० । नि० चू० ।

पिमिहाभोई-पिशिताऽऽदिभोजिन-त्रि० । मांसमयप्रभृति-
काऽमयमभोजके, हिंसके च । पञ्चा० १३ विष० ।

पिसिल्ल-पिशाच-पुं० । ' पिसाञ्च ' शब्दायें, प्रा० १ पाद ।

पिसुञ्च-पिशुक-पुं० । चञ्चटाऽऽदी, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
मङ्कुलवर्त्मकं मसकजाती, वृ० ४ उ० । नि० चू० ।

पिसुञ्च-पिशुन-त्रि० । प्रीतिं शून्यां करोतीति पिशुनः । नैक-
की शब्दनिष्पत्तिः । वृ० १ उ० १ प्र० १ । परगुणासहनतया
तद्दोषोदाटके, सूत्र० १ शृ० ६ अ० । उ० १ । परानिन्दके, उ-
क्त० ४ अ० । वृ० ।

पिसुञ्चभेषज-पिशुनभेदन-न० । कलभेदने, परस्परं भेदनाभ-
ज्याः प्रेमच्छेदने, प्रश्न० २ आश० डा० ।

अथ पिशुनद्वारमाह-

पीई सुञ्चति पिशुणो, गुरुगई चटसह जाव लहुओ उ ।
अहव अमंता मंते, लहुगा लहुगो तिही गुरुणो ॥

(पीई सुञ्चति चि) अलीकानीतराणि वा परदृष्टानि
भाषमाणः प्रीतिं शून्यां करोतीति पिशुनो, नैककी शब्दनि-
ष्पत्तिः, स च यथाऽऽज्याः पैशुन्यं करोति तदा चत्वारो
गुरवः, उपाध्यायः करोति चत्वारो लघवः, भिक्षुः करोति
करोति मासगुरु, कुल्लकः करोति मासलघु । अमुमयाथ
मंजिघुल्लगराह- (गुरुना इत्यादि) चतुर्धामाचार्याणां
भिक्षुकुल्लकरूपाणां पैशुन्यकरणविययभूतानां कर्तृभूतानां
च यथाक्रमं गुरुकाऽऽद्यां यावत्तुमासं प्रायश्चित्तम् । अथ
वति प्रकागन्तरापन्यासं सामान्यतः यतः संयतः संयंतपु
पैशुन्यं करोति तन्नामनिर्दृष्टताविययपैशुन्यं चत्वारो लघवः,
सदृषणावियय लघुको मासः । एते एव प्रायश्चित्तं यतिषु गुरु-
केऽवमानयन् । तथ्या-गुरुभ्येषु असंदिग्धैः पैशुन्यं करोति
चत्वारो गुरवः, साङ्गः करोति गुरुमासः । वृ० १ उ० १
प्र० १ नि० चू० । आ० १ । " पांचच्छा पिसुणं, प्रच्छरी लला
सुहुसुहुंशो य उफालो । " पाठ० ना० ७२ गाथा ।

पिसुणिञ्च-कथित-त्रि० । कथितं, " वज्जिञ्च सिद्ध-सूत्र-
उफालिञ्च-पिसुणिञ्चाह साहिअयं । " पाठ० ना० ८३ गाथा ।

पिसुया पिशुका-स्त्री० । व्रीन्द्रियजोवभेदे, प्रा० १ पद । जी०

पिह-स्पृह-पा० । इच्छायाम्, " क्रियाह, पिडाह । " (क्रि-
याह) । स्पृहयति । यद्येवंविधं प्रहरणं मयाऽपि स्यादित्येवं
तदभिलपति स्वस्थानगमनं चाभिलपति । अथवा-पिडा इति
अस्तिग्री पिषत्सं निर्मालयति । प्र० ३ शृ० २ उ० ।
पृथक्-अव्य० । विमिश्रं, विशे० ।

पिह-पृथक्-अव्य० । " इदानीं वृष्ट-वृष्टि-पृथह-सृष्टं नत्के
॥ ८ । १ । १३७ ॥ इति श्रुत इत्यम् । प्रा० १ पाद । " वा
खरे मञ्च " ॥ ८ । १ । २४ ॥ इत्यनेन बाहुल्यकत्वात् कस्य
अनुस्वारा वा । विमिश्रं, प्रा० १ पाद । नि० चू० । विशे० ।

पिहंड-देशी वाद्यविशेष विवर्णयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पिहज्ज-पृथग्जन-पुं० । सामान्यजनं, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहट-पिठर-पुं० । " पिठरे हो वा रञ्ज डः " ॥ ८ । १ । २०१ ॥

इति पिठरशब्दे रस्य हः । तन्मखिणो व रस्य डः । ' पिठडो'
पिठरो । प्रा० १ पाद । स्थाल्याम्, उपा० ७ अ० । यत्र प्रभृ-
तत्रयोन्यं पात्रं पच्यते । जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पिहत्तआगामिपह-पिधत्तआगामिपथ-न० । अन्तरायक-
र्मभेदे, स्था० ३ डा० १ उ० । (व्याख्या ' अन्तराय ' शब्दे
प्रथमभागे ६ पृष्ठे मता) ।

पिहृडनूय

पिहृडनूय-पुष्पभूत-त्रि० । विभे, विभे० ।

पिहृल-देशी-मुखमारुतपूरितद्वलधाद्यविशेषे, दे० ना० ६ वर्म ४७ गाथा ।

पिहृल-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ४ डा० ४ उ० । विशेष० । नृ० । आचा० । जं० ।

पिहासिआ-पिधानिका-स्त्री० । आच्छादनकर्म्याम्, "पिहा-
णिआ मंडी ।" पाह० ना० २३३ गाथा ।

पिदिअ-पिहित-त्रि० । आच्छादिते, "तिरोहिअं पिदिअं
अंतरिअं ।" पाह० ना० १७७ गाथा ।

पिदधत्-त्रि० । स्थगयति, डा० १ ध्रु० ६ अ० ।

पिहिय-पिहित-त्रि० । स्थगिते, पञ्चा० १३ विव० । दश० ।
जीवा० । स्था० । य० । आचा० । ग० । कम्बलाऽऽद्यावृत्तश-
रीरे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० २ उ० । खचित्तत्वेन स्थगिते
उद्गमदोषविशेषे, प्रथ० २ डा० । आचा० । (पिहितदोषः
'एलसण' शब्दे नृनीयभागे ४६ पृष्ठे प्रतिपादितः)

दगवारिख पिदिअं, नीसाए पीहएण वा ।

लोदेण वा नि लेवेण, सिलेमेण वि केणइ ॥ ४६ ॥

(दगवारिखे सि) दगवारिखोदककुम्भेन पिहितं भाजनस्थं
सन्तं स्थगितम् । तथा (नीसाए सि) पेयण्या, पीटकेन वा
काष्ठपीडाऽऽदिना, लोदेन वापि शिलापुत्रकेण, तथा लेपेन
सूक्ष्मेपनाऽऽदिना, लेवेण वा कर्तविज्ञानुसिक्थाऽऽदिनिति
सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

तं च उग्भिदिआ दिज्जा, ममणट्ठाए दावए ।

दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कणइ तारिअं ॥ ४६ ॥

(तं च सि) तच्च स्थगितं लिप्तं वा सन् उद्भिद्य द्याङ्क-
मण्यं दायकाः, तामाऽऽद्यर्थम् सहउद्भिद्य दायका द-
द्यात् । तदित्यर्थम् । तदानीं स्थियं साधुर्वेदेन मम कल्पते ता-
दृशमिति ॥ ४६ ॥ दश० ४ अ० १ उ० । "गुरुपिहिण चउ-
गुरु ।" पं० च० १ कल्प । मुद्रिते, ध्रु० २ उ० ।

पिहियअ-पिहितार्थे-पुं० । पिहितान् स्थगितान् उच्चो कोषज्वाला
येन स तथा । उपशान्तकोषे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

पिहिआगामिपह-पिहिताऽऽगामिपथ-न० । पिथत्त च आ-
गामिनो लभ्यव्यस्य वस्तुनः पथ आगामिपथस्तमिति ।
कविदागामिपथमिति दृश्यते । कविश्च "आगामपहंति" ।
तच्च वा लाभमार्गमित्यर्थः । स्था० २ डा० ४ उ० । (अंतग-
य' शब्दे प्रथमभागे ६८ पृष्ठे व्याख्या)

पिहियाण-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहियासव-पिहिताऽऽश्रव-पुं० । स्थगितप्राणानिपातनाऽऽद्या-
श्रवे, "पिहियासवसल दत्तसल, पायं कम्मं न बंधइ ।" दश०
४ अ० ।

पिहु-पुष्टु-त्रि० । सामान्येन विस्तारीये, विशेष० ।

पिहुट-पिहुट-न० । नगरभेदेऽन्तः । यद्देशीयं चम्पानगरीतः
प्रवहन्मात्राद्यापारगर्थे पिहुटं नगरं समायात इति । उक्त०
२१ अ० ।

पिहुल-पिहुल-न० । मयूरपिच्छे, ग० ।

पिहुलमिनिआ-पिहुलमिज्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्ति-
न्यां मिज्जिकायाम्, ग० ।

पिहुय-पुष्टुक-न० । शास्त्रादिलाजे, आचा० १ ध्रु० १ च० १
अ० ६ उ० । अपगमनतुषं भुशालादीन्, आचा० १ ध्रु० १
अ० ७ उ० । इह ये ब्रीहयः परिपकाः सन्तो आद्याऽऽदी भ-
ज्यन्ते, ततः स्फुटिता अपनीतत्वचः पुष्टुका इत्युच्यते । ध्रु०
१ उ० २ प्रक० ।

पिहुयवज-पुष्टुकसाय-त्रि० । पुष्टुकभक्षणयोग्ये, "पिहुय-
खज्जाओ सालीओ सि नो वए ।" दश० ७ अ० ।

पिहुल-पुष्टुल-त्रि० । अतिपृथुनि, औ० । आ० म० । अतिथि-
पुले, जं० २ वस० । विस्तारीये, स्था० १ डा० । संस्थानभेदे,
"एमे पिहले ।" स्था० १ डा० । ऊर्वाः, "पिययं विउलं विथि-
णे विथयं कविसाले ।" पाह० ना० ८६ गाथा ।

पिहुलवच्छ-पुष्टुलवच्छ-त्रि० । पुष्टुलमनिविस्तारीये वसो ह-
दयं येषां न । विस्तारीहृदयेषु, प्रथ० ४ आध० डा० ।

पिहोअर-देशी-नवी, दे० ना० ६ वर्म ४० गाथा ।

पीइ-प्रीति-स्त्री० । कर्त्ता, विशेष० । अभिप्यङ्गे, डा० २३ डा० ।

"प्रीतिश्च द्वितीया भवति" प्रीतिश्चाभिप्यङ्गरूपा द्वितीया
द्वितीया द्वितीया यस्याः सा तथा भवति । यो० १० विव० ।
आचा० । प्रति० । पञ्चा० । डा० । प्रीतिमन्त्रिणे इच्छुगानजा-
तिविशेषे, ध्रु० १ अथि० । "अत्यन्तवज्जमा खलु, पत्नी तद-
न्ता च जननीति । तुरयमपि कृत्यमनया-भानं, स्यात्प्रीतिव-
क्रियतम् ॥ ४ ॥" यो० १० विव० । दश० । अष्ट० । ('अनु-
द्राण' शब्दे प्रथमभागे ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीइअणुद्राण-प्रीत्यनुद्राण-न० । "यथाऽद्वरेऽभिने परमः प्री-
तिश्च द्वितीया भवति कर्तुः । शेषव्याप्तं करो-ति यच्च तत्
प्रीत्यनुद्राणम् ॥ ३ ॥" इत्युक्लक्षणं-नुद्राणभेदे यो० ६ विव० ।
('अणुद्राण' शब्दे प्रथमभागे ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीइगम-प्रीतिगम-न० । आनन्दवन्द्यस्य पारिषयानिकं विमा-
ने, जं० ५ विव० । औ० । स्था० ।

पीइदाण-प्रीतिदान-न० । हर्षपूर्वकं दानं, औ० । प्रीतिदानं
यद्भगवदागमनविषयेन परमहर्षविषयेन परमहर्षाश्रयुक्तेन-
भ्या दीयते । आ० म० १ अ० । डा० ।

पीइयम्मिअ-प्रीतिपरिभ्र-न० । स्थगिचर्चगुमाभ्रगतस्य
चारुगणस्य द्वितीयकुले, कल्प० २ अथि० ८ क्षण ।

पीइवदण-प्रीतिवर्द्धन-पुं० । लोकात्तररीत्या कान्तिकं, जं० ७
वस० । म० प्र० । ज्यो० । "पीइवदणे मामे ।" कल्प० १ अ-
थि० ६ क्षण ।

पीइमल-प्रीतिमल-त्रि० । प्रीतिः प्रीणनमाप्यायने मनसि य-
स्येति प्रीतिमलाः । म० ६ श० ३३ उ० । डा० । प्रीतिमुक्ताञ्च
ने, कल्प० १ अथि० २ क्षण । आ० म० । दश० । म० ।

पीइ-देशी-तुरङ्गेन, दे० ना० ६ वर्म ४१ गाथा ।

पीउम्मत-प्रीतीन्मत-त्रि० । प्रीतेन कनकेन पक्कित्वान्याये-
नाथोन्तं धानुद्वेकेणान्यस्य प्रीतीन्मतः धूर्णिते, अष्ट० १४ अ० ।

पीऊस-पीयूष-न० । अमृते, “अमयं च सुहाय पीऊसं ।”
पा० १०० ना० १८३ गाथा ।

पीडरई-देशी-बोरस्थियाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा ।

पीडा-पीडा-स्त्री० । बाधायाम्, पञ्चा० १८ वि० । देहसमु-
त्पद्येदेनायाम्, पञ्चा० ७ वि० । “किं तापं पट्टियाय, पय-
कं हीय पयालभूताय ॥ जल्पितियं न नायं, परस्व पीडा न
कायन्वा ॥ १ ॥” संया० । “अस्ती विभ्रणा पीडा ।” पा० १६१ गाथा ।

पीडिअ-पीडित-वि० । वेदनाऽभिभूते, “अट्टिद्वयं पीडिअं
परखं च ।” पा० १०० ना० १६१ गाथा ।

पीड-पीड-न० आसने, म० २ श० ४३० । दशा० । स्था० । उच्चा०
मिहासनाऽदिके, उच्चा० १७ अ० । रा० । ऋ० । प्रञ्च० । औघ० ।
आसनविशेषे, औ० । पञ्च० १६ दिके, द्या० ५ डा० २ उ० । उपा० ।
लग्नाऽऽदिमये उपवेशनपट्टे, वृ० ३ उ० । पूर्वविदे पुष्क-
लावतीविजये पुण्डरीकाण्यां नगन्यां यज्ञसेनस्य तीर्थ-
करस्य रात्रः सुते, यज्ञसेनां हि पूर्वमेव ललितान्नो
नाम देवः व्युत्था कतिपयमवान् कृत्वा विदेहं विकि-
रन्कसुत आसीत्तत्रायं सार्यवाहसुत आसीत् । आ०
म० १ अ० । (वृत्तम्) उस्मं शब्दे द्वितीयभागे १११८ पृष्ठे
गतम् । अस्मिन् भवे आत्तुभिः सह प्रमजितः । पञ्चा० १६
वि० । अन्तरधिमानाद्वतीये सुमङ्गलायाम्प्रभवेन ज-
निने बाहुआतरि पुने, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
दक्षुनिपीडनयन्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा । आसने, पा०
ना० १२० गाथा ।

पीडक-पीडक-न० । काष्ठमये लग्नमये वा आसने, दश०
५ अ० १ उ० । घ० । पं० व० । घृ० ।

पीडफलग-पीडफलक-न० । आसने, पीडमासनफलकमवप्र-
म्भनार्थः । काष्ठविशेषे, दशा० १० अ० । (निग्रन्थिनां पीड-
फलकम् ‘आसण’ शब्दे द्वितीयभागे ४४१ पृष्ठे उक्तम्)
जे भिक्खु तण्णपीडयं वा पल्लापीडयं वा लग्गणपीडयं
वा कट्टपीडयं वा वेत्तपीडयं वा परवत्थेणोळ्ळं अट्टिदेहं,
अट्टिद्वं वा साइज्ज ॥ ६ ॥

पल्लासमयं तण्णपीडमं, वेत्तासणमं वेत्तपीडमं, भिसिमादिक-
द्वयं लग्गणपीडयं पालेअं, परे मिहन्थो, तस्सतिण्ण वत्थेण
उच्छुरयं ते तं साह अट्टिदेहि, निवसत्तत्थेः तस्स वळलह्,

आणदिण्णो य दांसा-

पीडगमादी आसण, जप्पियमेत्ताउ आहिया सुत्ते ।

परवत्थेणोळ्ळेये, ताणि अट्टिदेहि आणादी ॥ ४६ ॥

इमे आयविराहणा दोसा-

दुट्ठियभग्गमाए पडिज, तम्भावणा व से होजा ।

पवहेते उट्ठाहो, वंचणह्ठा कते अहियं ॥ ४७ ॥

परेण जमासखं अजायता पडिणीयट्ठयाए वंचणह्ठा दु-
ट्ठियं ठवियं, भग्गं वा ठवियं, पणदुत्ति सव्वपादविरहियं
वा ठवियं, तत्थ वीसत्थो निविट्ठो पडिज्ज वा, निहोसं
तम्भावणा वा हो होजा, पडमाणां वा अवाउहो भवति ।
२३६

तत्थ उट्ठाहो-समयां पडिज सि । एवं वंचणह्ठा पुट्ठतादिकयं
आसणतो अहियतरा उट्ठाहपवंचणादोसा भवन्ति ।

इमे संजमदांसा-

गंभीरे तसपाणा, पुत्वं ठविते तविज्जमाणे वा ।

पञ्चकम्मं य तहा, उप्पोसणभावणादीणि ॥ ४८ ॥

गम्भीरं गुहिलं अग्रकाशं, तत्थ दुनिरिक्खा कुञ्जमादितस्ता
पाणा ते विराहेज्जति, एवं पुव्वद्वट्ठिते समणह्ठा ठविज्जमाणे
वा इमे विट्ठो-एगस्स रत्तो पुरतो साहुस्स तव्वन्नियस्स
वा दो साह भण्णि-अरहंतपणीओ मग्गो सुविट्ठो, इतो बु-
द्धपणीउ सि । एवं तेसि बहुदिवसा गता, अस्सायरलो जाव
नेणागच्छन्ते ताव दो अमया ठवित्ता अइयाणि वत्थपच्छदि-
तणि कार्याण, तव्वन्नितो पुत्तिं आगतो अपहिता णिविट्ठो
साह आगतो, वत्थं अवणीतं, विट्ठा अइआ, अस्साये पम-
जित्ता णिविट्ठो तुट्ठो राया, एवं संगमो सि ओहा-
मितो तव्वन्नितु सि एतेण निज्जेवि सि चउत्थरसायणा
वा निज्जेवेति । एवं उप्पोसणदि पच्छकम्मं करेज्ज ।

इमम्म कारणं अण्डिउज्जा-

वितियपदमण्णपम्मे, अट्टिदेहं अविक्कोविते व अप्पजम्मे ।
रायादिमंतिधम्मी, कट्टिवादिपरभिओगे य ॥ ४९ ॥

राया अणो वा अमच्चादि इदिमंता धम्मकही वादी वा
रायभियोगादिणा वा अण्डिउज्ज ।

इमा जयणा-

पीडफलणसु पुत्वं, तस्सऽमतीए उ भुमिर परिभुत्ते ।

पागट्टिणसु पमजिय, भावे पुण इस्सरे णात्तु ॥ ५० ॥

पीडादि अजुसिरे पुत्वं अण्डिदेहि, अजुसिसराण असतीकु-
सिरे अण्डिदेहि, कुसिरा वि जे मिहीतकखणपुत्वं परिभुत्ता,
तत्थ निवसन्ता पागट्टिणसु पमजिय निवसन्ति, तत्थ मि-
हिवत्थं अवणेतं अप्पणो निज्जं दात्तु अण्डिदेहि, रायादि-
इस्सराणि घण्टसु जति पमजन्ते तस्सत्तितो पमज्जति, अ-
थ कुकुडं नि मज्जति तो पमज्जति । एवं भावाभावं णात्तु पम-
ज्जति ण वा । नि० चू० १२ उ० ।

पीडफलगपडिबद्ध-पीडफलकप्रतिबद्ध-पुं० । पीडकमासनमा-
दिशब्दात्कनकपट्टिकाऽऽभ्यस्तव प्रतिबद्धः । कारणं विनापि
श्रुतबद्धकाले पीडफलपरिमोगिनि, य० १ अधि० ।

पीडफलगसेजासंधार-पीडफलकशब्दासंस्तार-पुं० । काष्ठम-
यासनशब्दाच्छादने, उपा० १ अधि० ।

पीडमह-पीडमदे-पुं० । पीडं मर्दयित्वा ये प्राप्ताऽऽसना उप-
विशन्ति ते पीडमदाः । आय० १ अ० । आ० म० ।
रात्रामास्थाने आसनाऽऽसीनसेवके वयस्ये, म० ७ श० ६
उ० । कल्प० । आ० । औ० । आ० चू० ।

पीडया-पीडका-स्त्री० । प्रतिष्ठानपुरप्रतोल्या बहिर्देव्याम्,
सा च प्रतिष्ठितचतुष्टयं परिण्युविषययुद्धस्य गत्तो मार-
णाथं विबाहवाटिकाग्रामवास्यवृद्धिजाऽऽराधिता प्रत्यतिष्ठ-
त् । सौ० ३३ कल्प० ।

पीडसपि-(शू) पीडसपिन्-पुं० । प्रसर्पणं संचरणशीले प-
ट्टविशेषे, जन्तुर्गर्भेदोपान् पीडसपित्येतोत्पद्यते, जातो वा

पीठमण्डि (यु)

कर्मदेवात् भवति, स किल पाणिशुद्धीतकाष्ठः प्रसवेतीति ।
आच्नो १, छु० ६ अ० १ उ० ।

पीठाणीय-पीठानीक-न० । अश्वस्ये, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पीडिया-पीडिका-स्त्री० । उपवेशनाऽऽविस्थानविशेषः, वृ० १

उ० २ प्रक० । "आसन्दी पीडिया ।" पाठ० ना० २६६ गाथा ।

पीथ-पीन-त्रि० । उपचितं, जं० २ वल्न० जी० । स्थूलं, ज्ञा०

१ अ० १ अ० । प्रश्न० । पुष्टे, जं० २ वल्न० । पीवरं, रा० ।

ज्ञा० । "पीथमद्वरमाणजगंडलेहा ।" पीना उपचिता

मुष्टा मधुणा रमणीया रम्या गण्डेरखा कपोलपाली यामां

ताः पीनमुष्टरमणीयगण्डेरखाः जी० ३ प्रति० । पीथमंसल-

कपोलदेशभागा । पीनी अरुशोपनी मांसलावुपचितो क-

पोलदेशो गण्डभागे मुखस्य देशरूपो भागो येषां ते पी-

नमांसलकपोलदेशभागाः अथवा कपोलदेशभागाः कपो-

लदेशभागाः कपोलावयवा इत्यर्थः । पीना मांसलाः कपोल-

देशभागा येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः जी० ३ प्रति० ।

"पीथरयसंधिया ।" पीने पीवरं रचितं तथा जगस्थिति-

स्याभाव्यात्, रचितं वा संस्थितं संस्थानं यकाभ्यां तौ

पीनरचितसंस्थितौ पीनरतिदुर्स्थितौ वा । जी० ३ प्रति० ४

उ० । "पीथुश्रयकलवकवविशेषणम् ।" पीना उपचि-

तायवा उन्नता अमृश्रुताः कलावलावतिरूपाः प्रदेशा

यामां ताः पीशोन्नतकलावलावतिरप्रदेशाः । जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा थोरा ।"

पाठ० ना० ७३ गाथा । चतुरङ्गे, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पीणयिज-पीणनीय-त्रि० । पीणयतीति पीणनीयम् । "कु-

द्वडुलम्" इति वचनात् कर्त्तव्यनीयप्रत्ययः । प्रज्ञा० २०

पद । रसकथिराऽऽदिधातुसमताकारिणि, ज्ञा० १ छु० १ अ० ।

पीणत्त-पीनत्व-न० । स्थूलत्वे, प्रा० २ पाद ।

पीणाइय-पीनायिक-न० । पीना पामझा, तथा निर्बलं पी-

नयिकम् । पामझानिर्बुलं, (रटितं) "पीणाइयविरतरडिय-

सहेण ।" ज्ञा० १ छु० १ अ० ।

पीणिमा-पीनत्व-स्त्री० । "त्वस्य डिमात्तणौ वा" ॥ ८ । २ ।

॥ १५४ ॥ इति त्वप्रत्ययस्य स्थाने डिमाऽऽदेशः । स्थूलत्वे,

प्रा० २ पाद ।

पीणिय-पीणित-त्रि० । परिवृद्धे, दश० ७ अ० ।

पीथड-पीथड-पुं० । अतुद्विगितिर्थाडारकारके त्वचरिचगड-

सिंहपुत्र, सं० । "तत्ताऽयतीर्ययाल्लोहा, महगणिहभूः खलु ।

पीथडिस्वतरस्थाभूत्, त्वचरिचगडसिंहजः ॥" ती० ७ कल्प ।

पीथग-पीथक-पुं० । वृत्तविशेषः, रा० । जं० ।

पीलण-पीलन-न० । इहवादेविच (आ० क० १ अ०) यन्त्रे,

सकुरीषद् वा प्रेरणे, दश० ४ अ० । प्रश्न० ।

पीला-पीडा-स्त्री० । तद्विखितवेलसो भावविराचनायाम्, द-

श० ५ अ० १ उ० ।

पीलाकर-पीडाकर-त्रि० । पीडाकारिणि, सूत्र० १ छु० ३ अ०

१ उ० । प्रश्न० ।

पीलिम-पीडिय-त्रि० । पीडावति, दश० ३ अ० ।

पीलिय-पीदित-त्रि० । यन्त्रैरितुगन्तुनपीडे, स्त्री० । स्था० ।

उच्च० । प्रश्न० ।

पीलु-पीलु-पुं० । एकाग्रिकवृक्षविशेषः, प्रज्ञा० १ पद ।

आच्नो । अनु० । रूपपूषिकायाम्, ज्ञा० म० १ अ० लीरे,

अनु० । गजे, "पीलुगञ्जो मयगलो । पायगो सिधुरो क-

रंणु य । दोंघटो देती वा-रणो करी कुजरो हन्थी ।" पाठ०

ना० ६ गाथा ।

पीलुड-देशी-पुष्टे, (दग्धे) दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा ।

पीवइता-पीत्वा-पानं कृत्यर्थः, स्था० २ डा० १ उ० ।

पीवर-पीवर-त्रि० । स्थूलं, ज्ञा० १ छु० ६ अ० । म० । रा० ।

महति, प्रश्न० ५ संव० द्वार । ज्ञा० । प्रधानं, नि० चू० २

उ० । उपचितं, ज्ञा० १ छु० १ अ० । मांसलं, ज्ञा० १ छु० १

अ० । "पीवरकामलवरंगुलिया ।" पीवरा उपचिताः कामलाः

सुकुमारा वराः प्रमाणलक्षणेपिततया प्रधाना अरुगुलयो

यामां ताः पीवरकामलवराश्मुलिकाः जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा थोरा ।" पाठ०

ना० ७३ गाथा ।

पीवरगम्भा पीवरगम्भी-स्त्री० । आसन्ताऽऽसवकालायाम्,

श्राव० ।

पीवरपकोड-पीवरप्रकोट-पुं० । अरुशकलाचिके, स्त्री० ।

पीवरमिरि-पीवरश्रीक-त्रि० । उपचितापशमलदर्मीके, अनु० ।

पीवल-पीत-त्रि० । विपुलपत्र-पीताम्बुजः ॥ ८ । १७३ ॥

इति स्वाथं लः प्रा० २ पाद । "पीते वोलं वा" ॥ ८ । १२३ ॥

पीते तस्य वा भवति । स्वाथं लकारे पंगे तस्य वाः ।

प्रा० १ पाद ।

पीमेनी-पीपेनी स्त्री० । शिलायां नीलामलकाऽऽदि प्रमुन्दत्या-

म्, पि० । श्राव० ।

पीमस-पेषस-न० । घण्टाऽऽदिता दलनं, प्रश्न० १ आध०

द्वार । नि० चू० । कु० । सूत्र० ।

पीहेज्ज-स्पृहयन्-क्रिया । त्रिभिः स्थानैर्देवा अभिलषेयुः स्था०

३ डा० ३ उ० । (इतिदेवशब्दे चतुर्थमाणे २६०७ पृष्ठ उक्तम्)

पीहा-स्पृहा-स्त्री० । मोगेच्छायाम्, ज्ञा० १ छु० ६ अ० । स्था० ।

पु-पु । अय्य० । प्रधवणे, ज्ञा० म० १ अ० । संस्कृतेरान्त-श-

रंरि, विशेषः ।

पुञ्जड-देशी-तरुणे, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पुञ्जअ-पौगण्ड-पुं० । अवस्थामेदं, "पुञ्जलो जुआ जु-

आणां, पुञ्जअं वाट्टहा तरुणां ।" पाठ० ना० ६२ गाथा ।

पुआइणी-देशी-पिशाचशुद्धीतयायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गा-

था । उन्मत्तायाम्, दुःशिलायां च । दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पुआई-देशी-पुं० । तरुणमन्त्रपिशाचेषु, दे० ना० ६ वर्ग

८० गाथा ।

पुंगव-पुङ्गव-त्रि० । प्रधानं, ज्ञा० १ छु० १६ अ० । "गियगाञ्जो

भवगाञ्जो, गिगगाञ्जो वगिदपुंगवो ।" उच्च० २२ अ० ।

पुंछ-पुच्छ-न० । "वकाऽऽदावन्तः ॥ ८ । १२६ ॥ इत्याम-

कः । ऽतुस्वाराऽऽसमः । प्रा० १ पाद ।

पुंछुण-पौच्छन-न० । रजसां हरणे, प्रश्न० २ संव० द्वार ।

जे भिन्म उच्चारयासवयं परिद्वेत्ता यो पुंछद, य पु-
च्छंतं वा साइजम् । नि० वू० ४ उ० ।

करणे ह्युट । रजोहरणे, प्रोच्छन्नाशब्देन तु रजोहरण-
सूच्यते । आह च चूर्णितम्—“ पापमाहर्षणं पापभेदयं
पुंछं रयहरं नि बुद्धवह । ” वृ० ३ उ० ३ प्रक० ।

पुंछणी-प्रोच्छनी-न्त्री० । निविडनगच्छः^(१) इदं हेतुमुच्छन्त-
तुण्यविशेषं, “आहाडणी हागमाहर्षं सहतुज्जलं तु पुंछनी ।”
इति । य० । जी० ।

पुंछिअ-पोच्छित-त्रि० । “ उम्मुहं पुंछिअं कुसिअं । ” पार०
ना० १८८ गाथा ।

पुंज-पुञ्ज-पुं० । मशिवरे राशो.विया० १ श्रु० ६ अ० । प्रज्ञा० ।
पुत्रवपुञ्जः । स्कन्धे. अनु० ।

पुंजपवय-पुंजपवेन-पुं० । वीरप्रतिमाप्रयत्ने स्वनामस्याने
पवेन, नी० ४६ कलर ।

पुंमाय-पुञ्ज-त्रि० । समुदाये, “ पुंजायं पिडलइयं । ” पार०
ना० २०८ गाथा ।

पुंमीरुड-पुंमीरुट-त्रि० । अयुज्जाः पुज्जाः कृता इति (व्यु-
त्पत्तिः) वृताऽऽकाराभ्यां स्वरूपवत्तामापादितं, वृ० २ उ० ।
पिण्डीकृतं, विशेषः ।

पुंड-पुण्ड-पुं० । पुंडि-रक्तः । शुभंभे, माधवीलतायाम्, वि-
त्रकं, तिलकवृत्तं लूद्रमले, दैत्यभेदे च । याव० । दश० । स्वना-
मस्याने विन्यासिनिपाददेशः । “ भारते वासे विभक्तिरिपाय-
मूले पुंडसु जगवपसु सत्तदुवासे सुमइस्स रत्तो भहाण भा-
रियाए कुट्टिअं पुत्तत्ताए उववसे । ” य० १४ अ० । स्या० ।
धवलं, वा० १ श्रु० १७ अ० । अ० म० ।

पुंडइअ-देशो-पिण्डीकृतार्थं, दे० ना० ६ वयं ४४ गाथा ।

पुंडरीअ-पुण्डरीक-न० । इहो पुल्लो वग्गो, सहुलां
पुंडरीअो य ” पार० ना० ४४ गाथा । कमले च । “ अत्रुहं
सयवत्तं, सगरुहं पुंडरीअमवयिदं । राईवं तामरस्सं, महुप्पयं
पंकयं नल्लिणं ॥ ११ ॥ ” पार० ना० ११ गाथा ।

पुंडरीग-पुण्डरीक-न० । श्वेतपद्मे, ज० १ वल्ल० । वा० । श्वे-
तशयनपद्मे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । र० । कमले, संथा० ।
आ० । आ० म० । स० । कलर० । आवा० ।

पुण्डरीकनिलेपः—

श्यामं ठवणा दविप, खेते काले य मण्ण संधाणे ।

भावे य अट्ठमे खलु, शिवत्वेवो पुंडरीयस्स ॥ १४४ ॥

(श्यामं ठवणेत्यादि) पीण्डरीकस्य नामस्थापनाद्रव्यसंकेता-
लगणनासंस्थानमाथाऽऽमकोऽप्या निलेपः ।

तत्र नामस्थापने सुल्लम्भादादृत्य द्रव्यपीण्डरीकमभि-
धिसुराह—

जो जीवो भविओ खलु, उववज्जिउकामो पुंडरीयस्सि ।
सो दव्वपुंडरीअो, भावस्सि वि जाणओ भाणओ ॥ १४५ ॥

(जो जीवो इत्यादि) यः कश्चित्प्राणधारणलक्षणो जीवो
अभिधत्तेति भव्यः, तदेव दर्शयति उपयितुकामः समुत्पि-
रसुस्तथाविधकर्मोदयात्पीण्डरीकेषु श्वेतपद्मेषु वनस्पतिका-

यविशेषत्वनन्तरभावे भावी स द्रव्यपीण्डरीकः । खलुशब्दो
वाक्यालङ्कारः । भावपीण्डरीकं त्यागमतः पीण्डरीकपदार्थ-
वृत्तत्वं चाप्युक्त इति ।

एतेदेव द्रव्यपीण्डरीकं विशेषतः दर्शयितुमाह—

एगभविप य वद्धा—उए य अभिमुहियनामोए य ।

एते तिप्पि वि देसा, दव्वस्सि य पींडरीयस्स ॥ १४६ ॥

एकेन भवेन गतेनान्तरभावे एव पीण्डरीकपूज्यत्वात्, स
एकमविकसन्ता तदासन्नतरः पीण्डरीकेषु वद्धाऽऽप्युक्त-
तोऽप्यासन्नतोऽभिमुखानामगोत्रोऽनन्तरसमयेषु यः पीण्ड-
रीकेषुप्यसते । अनन्तराह्वा एते त्रयो देशविशेषा द्रव्यपीण्ड-
रीकेष्वगन्तव्या इति । “ भूतस्य भाविना वा. भावस्य हि कारणं
तु यत्नां । तद् द्रव्यं तत्रैकैः सचेतनाचेतनं कथितम् ॥ १ ॥ ” इति
वचनात् । इह च पुण्डरीककण्डरीकयोर्भाषिर्महाराजपुत्रयोः
सदसदनुष्ठानायायनयोः शोभनाशोभनत्वमवगम्य तदुपमा-
याऽन्यदपि यच्छब्देन तयोऽपीण्डरीकमित्युक्तं कण्डरीकमिति ।
(कण्डरीकः राजकुमारानुत्थानम् “ कंडरीय ” शब्दे द्वितीयभा-
गे १७२ पृष्ठे विस्मरतः प्रतिपादितम्) तत्र च नर-
कधर्मास्तु तिसृष्वपि गतिषु ये शोभनाः पदार्थोत्त-
पीण्डरीकाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

एतत्प्रतिपादयन्नाह—

तेरिच्छया मणुस्सा, देवणाणा चेव होंति जे पवरा ।

ते होंति पुंडरीया, सेमा पुण्ण कंडरीया उ ॥ १४७ ॥

(तेरिच्छेत्यादि) कण्डया । (तिरश्चां भेदाः, तिर्यक्-
कारणात् च “ तिरिच्छजोण्य ” शब्दे चतुर्थभागः २३१८
पृष्ठादवगन्तव्यानि) (मनुष्यभेदान् “ मणुस्स ” शब्दे वक्ष्या-
मि) (देवानामस्ति त्वं, तद्देवाः, तत्स्वरूपम्, तेषामकान्त-
शरीरत्वम्, तेषां स्थितिः, इत्यादिकं बहुतरुम् “ देव ” शब्दे च-
तुर्थभेदः २६७ पृष्ठादावगन्तव्योक्तनीयम्)

तत्र तिर्यक्तु प्रधानस्य पीण्डरीकत्वप्रतिपादनाधर्माह—
जलयरथलयरखयरा, जे पवरा चेव होंति कंता य ।

जे य सभावऽणुमया, ते होंती पुंडरीया उ ॥ १४८ ॥

(जलचरेत्यादि) जलचरेषु मन्मथकर्मिकाराऽऽदयः (ज-
लचरभेदाः “ जलयर ” शब्दे चतुर्थभागे ४२७ पृष्ठे गताः)
स्थलचरेषु सिंहाऽऽद्या बलवर्गकण्डादिगुणयुक्ताः स्थलचराः
(“ थलयर ” शब्दे तस्मिंश्रव भागे २३८६ पृष्ठे विस्तरतो निरु-
पिताः) उरःपरिसर्पेषु मल्लिकणितो (उरःपरिसर्पभेदाः “ उर-
परिसर्पथलयरपेक्षित्तिरिक्कजोणिय ” शब्दे द्वितीयभा-
गे ८५१ पृष्ठे गताः) (विशेषम् “ मण्ण ” शब्दे वक्ष्यामि)
(भुजपरिसर्पेषु बहुवक्त्रवृत्ता “ भुयपरिसर्प ” शब्दादवगन्त-
व्या) भुजपरिसर्पेषु नकुलाऽऽदयः, स्वर्गेषु हंसमयूराऽऽद-
यः । (खचरभेदाः “ खहयर ” शब्दे द्वितीयभागे ७३४ पृष्ठादव-
गन्तव्याः) एवमन्येऽपि स्वभावेन प्रकृत्या लोकाणुमात्से
व पीण्डरीका इव प्रधाना भवन्ति ।

मनुष्यमतौ प्रधानाऽऽविष्करणायाऽऽह—

अरिहंत चक्रवट्टी, चारण विजाहरा दमारा य ।

जे अन्नं शिक्खिंता, ते होंती पींडरीया उ ॥ १४९ ॥

(अरिहंतेत्यादि) सर्वातिशायिनौ पूजामर्हन्तीति अर्हन्तः,

ते निरुपमरूपाऽऽदिगुणोपेताः (अर्हतां सर्वो ब्रह्मन्ता 'नि-
त्ययर' शब्दे चतुर्थभागे २२७७ पृष्ठादारभ्यालंकांकीया) तथा-
नक्रावर्तिनः पदस्वरुडभरतेभराः (अक्षरविनां सर्वस्वम् 'व-
क्रवृद्धि (ण)' शब्दे तृतीयभागे १०६६ पृष्ठादारभ्य द्रष्ट-
व्यम्) तथा चारुश्रमणा बहुविधाऽऽभ्यभूतलक्ष्यकलाप-
पेता महानपस्विनः (चारुणानां भेदाः तद्वह्यन्ता च 'चा-
रु' शब्दे तृतीयभागे ११७३ पृष्ठे गता) तथा विद्याधरा
वैताम्बपुराधिपतयः (विद्याधरब्रह्मन्ता 'विज्ञाहर' शब्दा-
द्वय गन्तव्या) तथा दशारा हरिचंद्रकुलोद्भवाः (दशार्हाणां
सर्वम् 'दसार' शब्दे चतुर्थभागे २४५२ पृष्ठे गतम्) अस्य
कोपलक्षणाधैर्याद्वयऽपीषयाकादयः परिगृह्यन्ते, एतदेव
दर्शयन्ति—ये चान्ये महर्षिमन्त्रो महेश्याः कोटीश्वरकृते
सर्वेऽपि पौरुडरीका भवन्ति । तुष्टद्वयानुक्तसमुच्चयान्ता-
त्वे चान्ये विद्याकलाकलापेतास्ते पौरुडरीका इति ।

साम्प्रतं देवगर्भा प्रधानस्य पौरुडरीकत्वे प्रतिपाद्यब्राह्म-
भवनवद्वाच्यमंतर—जोतिरसंवेमाणिषाया देवाणां ।

जे तेसि पवरा खलु, ते होंती पोंडरीया उ ॥ १४० ॥

भवेत्येवादि, भवनपतिव्यन्तग्योनिष्वैमानिकानां च-
तुर्णां देवनिर्वायानां मध्ये ये प्रवरा—प्रधाना इन्द्रेन्द्रसामानि-
काऽऽद्यस्ते प्रधाना इति कृत्वा पौरुडरीकाभिधाना भवन्ति ।
साम्प्रतमन्विष्टद्रव्याणां यत्प्रधानं तस्य पौरुडरीकत्वप्रति-
पादनायाऽऽह—

कंसायां दूसायां, मणिमोचिपसिलप्पवालमादीनां ।

जे अ अचिंता पवरा, ते होंती पोंडरीया उ ॥ १४१ ॥

कास्यानां मध्ये जयघराऽऽऽदीनि द्रव्याणां चीनां-
शुकाऽऽदीनि, मणीनामिन्द्रनीलवैदूर्यपद्मगंगाऽऽदीनि, र-
त्नानि श्रीलङ्कानां यानि वणैस्संस्थानप्रमाणाधिकानि, तथा
शिलानां मध्ये पाण्डुकम्बलाऽऽद्याः शिलास्त्रीधैरुज्जमानि-
पेकनिहासनाऽऽधारा, तथा प्रवालानां यानि वर्णाऽऽदिगुणो-
पेतानि, आदिप्रहणाऽऽज्यान्वासीकराः तद्विकाराश्चाऽऽसरण
विशराः परिगृह्यन्ते, तदेवमन्तर्गता इति कास्याऽऽदीनि यानि
प्रवराणि तान्यावच्छेदपौरुडरीकाग्यभिधीयन्त इति । मिथ-
द्रव्यपौरुडरीकं तु तीर्थैकत्वकत्वादीय एव प्रधानकटक-
कुराऽऽप्यलङ्कारालङ्कृता इति ।

द्रव्यपौरुडरीकानन्तरं ते प्रपौरुडरीकाभिधेयस्याऽऽह—

जाई खेचाई खलु, सुहाणुभावाई होंति लोगम्मि ।

देवकुरुमादिपारि, ताई खेचाई पवराई ॥ १४२ ॥

यानि कानिबिदिह देवकुवादीनां शुभाशुभवाति ते-
त्राणि तानि प्रवराणि पौरुडरीकाभिधानि भवन्ति ।

साम्प्रतं कालपौरुडरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

जीवा भवट्टीनीए, कायठिनीए य होंति जे पवरा ।

ते होंति पोंडरीया, अवसेसा कंडरीया उ ॥ १४३ ॥

'जीवाः' प्राणिनो भवसिध्या कायस्थित्या च ये 'प्रवराः'
प्रधानास्ते पौरुडरीका भवन्ति, शरास्त्वप्रधानाः कण्डरीका
इति, तत्र भवसिध्या देवा अनुत्तरापरिपतिकाः प्रधाना भव-
न्ति, तेषां यावद्भव शुभाशुभायत्वात् कायस्थित्या तु मनु-

ष्याः शुभकर्मसमाचाराः सप्ताष्टभ्रवप्रहणानि मनुष्येषु पृथे-
कोत्थापुच्छेषुतुपरिवर्त्योन्नतरं च त्रिपल्लोपमापुच्छेषुपाद-
मनुष्ये तथा देवंपुराधन्त इति कृत्वा ततस्ते कायस्थित्या
पौरुडरीका भवन्ति, अवशिष्टास्तु कण्डरीका इति ।

कालपौरुडरीकानन्तरं गणनासंस्थानपौरुडरीकव्यप्रति-

पादनायाऽऽह—

मगुशाए रज्जू खलु, संठायां चैव होंति चउरंसे ।

एयाई पोंडरीगा—ई होंति मेमाई इयराई ॥ १४४ ॥

गणनया—सहस्रतया पौरुडरीकं विन्यमानं दशप्रकारस्य
गणितस्य मध्ये 'रज्जू' रज्जुगणितं प्रधानत्वात्पौरुडरीकं,
दशप्रकारं तु गणितमिदम्—'परिकम्म १, रज्जू २, रासी ३,
ववहार ४, तह कलासवसे ५, य । पुगल ६, जावे तावे ७,
घेण य च धणवमा ८ वंगं य १० ॥ ११ ॥' (अस्यां पौरुडरीका
व्याख्या 'गणिय' शब्दे तृतीयभागे २२४ पृष्ठे गता) संस्था-
नानां पक्षां मध्ये समचतुरस्र संस्थानं प्रवर्त्तमानपौरुडरीकमि-
त्येवमेतं द्वं अग्रि पौरुडरीकं, शेषाणि तु परिकर्माऽऽदीनि ग-
णितानि न्यधोऽपरिमण्डलाऽऽदीनि च संस्थानानि 'इतरा-
णि' कण्डरीकान्यप्रवराणि भवन्तीति यावत् ।

साम्प्रतं भावपौरुडरीकप्रतिपादनाभिधेयस्याऽऽह—

ओदिए उवममिण, खहए य तथा खओवममिण अ ।

परिसामसन्निवाए, जे पवरा ते वि ते चैव ॥ १४५ ॥

आदित्यिकं भावं तथापशमिकं तात्त्विकं तायापशमिकं
पारिणामिकं साक्षिपानिकं च भावं विन्यमानं तेषु नेपां
वा मध्ये ये 'प्रवराः' प्रधाना 'तेऽपि' आदित्यिकाऽऽद्या
भावाः 'त एव' पौरुडरीका गवावगन्तव्याः, तथैतदित्यिकं भावं
सौर्धकाराः (४ भागं 'नित्ययर' शब्दे गताः) अनुत्तरापरि-
पतिसुराः तथा न्येऽपि निनशतपराऽऽद्याः पौरुडरीकाः, आ-
पशमिकं समस्तोपशान्तमोटाः, तात्त्विकं कवलभानिनः, ता-
यापशमिकं विपुलमान्तश्चतुर्दशपूर्वविरणमावधयो व्यस्ताः
समस्ता वा, पारिणामिकं भावं भव्याः, साक्षिपानिकं भावं
द्विकाऽऽदित्येयगाः निदाऽऽदिपु स्बुद्ध्या पौरुडरीकत्वेन
योजनीयाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

साम्प्रतमन्यथा भावपौरुडरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

अहवावि नागदंमण—चरिचिवागए तहेव अऊभ्ये ।

जे पवरा होंति मुणी, ते पवरा पुंडरीया उ ॥ १४६ ॥

अथवाऽपि भावपौरुडरीकमिदम् । तथा—सम्यग्ज्ञानं
तथा सम्यग्दर्शनं सम्यक्चरित्रं ज्ञानाऽऽदिकं विनये
तथा 'अध्यामनि' च धर्मध्यानाऽऽदिकं ये 'प्रवराः'
अष्टा मुनयो भवन्ति, ते पौरुडरीकत्वेनावगन्तव्यास्ततोऽन्ये
कण्डरीका इति । (ज्ञानदर्शनाऽऽदीनां महत्त्वं स्वस्वस्थानं)
तदेवं सम्भवममप्यथा पौरुडरीकस्य निक्षेपे प्रदर्शयितुं ह
यनाधिकारान्तमाविर्भावयद्वाह—

एत्यं पुण अदिगारो, वगसस्तीकायपुंडरीएणं ।

'अव' अ समग्रं, अऊभ्ये पुंडरीआमि ॥ १४७ ॥

'अव' पुनर्दृष्टान्तप्रस्तावे 'अधिकारा' व्यापारः सच्चि-
दानन्दयोनितैकैन्द्रियवन्तस्यतिकायद्रव्यपौरुडरीकं जल-

खंडे, यदि वा औदयिकभाववर्तिना वनस्पतिकायपौष्टरी-
केण सितशतपत्रेण, तथा भावे ' भ्रमणेन च ' सम्यग्दर्शन-
कारित्रिभिनयाध्यात्मवर्तिना सन्साधुनाऽस्मिन्नध्ययने पौष्ट-
रीकाऽऽख्येऽधिकार इति । गता निक्षेपनिर्गुक्तिः ।

अधुना स्वस्पर्शिकनिर्गुकरवसरः, सा च सूत्रे सति भव-
ति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स चावसरप्राप्तोऽतोऽस्त्वलिताऽऽ-
दिगुणेति सूत्रमुच्चारयितव्यं, तच्चयम्—

सुयं मे आउसंतं भगवया एवमक्खायं—इह खलु
पौष्टरीयं शापऽऽभ्ययं, तस्य शं अयमंष्ट पण्णे । १ ।
से जहासामप पुक्खरिणी सिया बहुउदगा वरुसया बहु-
पुक्खला लद्धा पुंडरीकिणी पासादिया दरिसणीया अ-
भिरुवा पडिरुवा । २ । तीसे शं पुक्खरिणीए तत्थ त-
त्थ देसे देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया, अ-
णुपुवुड्डिया उमिया रुइला वसमंता गंधमंता रसमंता
फासमंता पासादिया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुवा । ३ ।
तीसं शं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगं महं पउमवर-
पौंडरीयं बुइए अणुपुवुड्डिए उमिस्से रुइले वसमंता गंध-
मंता रसमंता फासमंता पासदीणं जाव पडिरुवे—

(सुयं मे आउसंतंणमित्यादि) अस्य चानन्तरसूत्रेण सह
संबन्धो वाच्यः । स चायम्—(से एवमेव जाणह जमहं प्र-
यंतारां नि) तदेतदेव जानांत भयस्य ज्ञानातः । तद्यथा-
धुनं प्रयाऽऽनुष्मता भगवन्तेवमाक्खायतम्, आरिस्त्वंण च सह
संबन्धोऽयम् । तद्यथा—यद्भगवताऽऽख्यातं मया च श्रुतं त-
दुच्येतेतद्वितीयश्रुतकल्पे वा, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः ।
पौष्टरीकाभिधानमध्ययनं पौष्टरीकेण सितशतपत्रेणात्रोप-
मा भविष्यतीति कृत्वा, अतोऽस्याध्ययनस्य पौष्टरीकमिति
नाम कृतम् । तस्य चायमर्थः—एमिति वाक्यालंकारः । प्रज्ञतः
प्रकृतिः । १ । (से जहं नि) तद्यथाः । स च वाक्याप-
न्यासायः । नामशब्दः संभाषनायां, संभाष्यते पुष्करिणीहृष्टा-
न्तः । पुष्कराणि पद्मानि तानि विद्यन्ते यस्यामसौ पुष्करि-
णी, स्याद्वचनेर्बभूता । तद्यथा—बहु प्रप्रमयाचमुदकं यस्यां सा
बहुदका, तथा बहुः प्रप्रुरः सीयन्तेऽवबध्यन्ते यस्मि-
न्मसौ सयः कदम्बः, स यस्यां सा बहुसया प्रप्रुरकदम्बा ।
बहुभूतपद्मसंज्ञायात् स्वच्छोदकसंभवाच्च बहुभूता वा, तथा
बहुपुष्पला बहुसंपूर्णा प्रप्रुरोऽपि प्रप्रुरमयाचमुदकं यस्यां सा
पुष्करिणीशायान्धेतयाऽर्थो यया सा लब्धार्थी, अथवा आ-
ख्यामाख्या प्रतिष्ठा, सा लब्धा यया सा लब्धाऽऽख्या, तथा
पौष्टरीकाणि भूतशतपत्राणि विद्यन्ते यस्यां सा पौष्टरी-
किणी, प्रप्रुरार्थे मत्तयर्थोत्पत्तेर्बहुपत्रेत्यर्थः । तथा प्रसावः
प्रसजता निर्मलजलता, सा विद्यते यस्याः सा प्रसादि-
का, प्रसादा वा देवकुलसंनिवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां सम-
न्ततः सा प्रसादिका, दर्शयती शांमना सरसंनिवेशतो वा
प्रुष्टया दर्शनयोग्या, तथाऽऽभिमुखेन सदाऽऽस्थिताति रु-
पाणि राजहंसकच्छाकारसारऽऽदीनि भजमहिषगुह्याऽऽ-
दीनि वा जलान्तर्गतानि वा करिमकराऽऽदीनि वा यस्यां सा

अभिरूपेति, तथा प्रतिरूपाणि प्रतिबिम्बानि विद्यन्ते यस्यां
सा प्रतिरूपा । एतदुक्तं भवति—स्वच्छुत्वात्सत्याः सर्वत्र प्रति-
बिम्बानि समुपलभ्यन्ते, तदतिशयरूपतया वा लोकेन तत्-
प्रतिबिम्बानि कियन्ते इति सा प्रतिरूपेति । यदि वा—(पा-
सादीया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुव नि) पर्याया इत्यं-
ते चत्वारोऽप्यतिशयरमणीयवत्त्वानामर्थमुपासताः । २ ।
तस्याश्च पुष्करियाः, एमिति वाक्यालंकारः । तत्र तत्रत्येन
वीत्पापदेन पौष्टरीकैर्व्यापकत्वमाह—देशे देशे इत्यनेन त्वं-
कैकप्रदेशं प्राचुर्यमाह—तस्मिन्तस्मिन्नित्यनेन तु नास्त्येवासां
पुष्करियाः प्रदेशो यत्र तानि न सन्तीति । यदि वा देशे देशे
इत्येतत्प्रत्येकमभिसेव्यते । तत्र तत्रेति कोऽर्थो ? देशे देशे
तस्मिन्तस्मिन्निति च कोऽर्थः ? देशकल्पे इति । यदि वा—
अत्यादरव्यापनार्थैकार्थान्वेषितानि श्रीरूपणि पदानि । तेषु च
पुष्करियाः सर्वप्रदेशेषु बहूनि प्रचुराणि पद्मान्येव वरा-
णि श्रेष्ठानि पौष्टरीकाणि पद्मवरपौष्टरीकाणि, पद्मग्रहणं
क्षुब्धपद्मवच्छेदार्थं, पौष्टरीकग्रहणं भूतशतपत्रप्रतिप-
त्यर्थं, वरप्रहसुप्रधाननिवृत्त्यर्थं, तदेवंज्ञानि बहूनि पद्म-
रपौष्टरीकाणि (बुइय नि) उक्ताणि प्रतिपादितानि, वि-
द्यन्ते इत्यर्थः । आनुपूर्व्येण विशिष्टरचनया स्थितानि, तथो-
चिन्तानि पक्वजले अतिलक्ष्योपरि व्यवस्थितानि, तथा न-
विर्दीप्तिमत्तां सामान्याद्वृत्तिं रुचिस्थानि सदीप्तिमत्तां, तथा
शोभनवर्णगन्धरसस्पर्शवन्ति, तथा प्रासादीयानि दर्शनीयाणि,
अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि । ३ । तस्याश्च पुष्करियाः संपा-
तः पद्मावृतायाः, एमिति वाक्यालङ्कारः । बहुदेशमध्य-
भागे निरुपचरितमध्यदेशे एकं महत्पद्मवरपौष्टरीकमुक्ता-
मानुपूर्व्येण व्यवस्थितमुचिन्नं रुचिलं वरीगन्धरसस्पर्शव-
त्, तथा प्रासादीयं दर्शनीयम्, अभिरूपतरे प्रतिरूपतरे-
मिति । ४ । सांप्रमतेतदेवानन्तरां सूत्रद्वयम्—(सज्जायानं
च शं ति) इत्यनेन विशिष्टमपरे सूत्रद्वयं द्रष्टव्यम्—

सज्जायानं च शं तीसे शं पुक्खरिणीए तत्थ तत्थ देसे
देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया अणुपुवु-
ड्डिया उमिया रुइला जाव पडिरुवा, सज्जायानं च शं
तीसं शं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगं महं पउम-
रपौंडरीयं बुइए अणुपुवुड्डिए जाव पडिरुवे । १ । अइ
पुरिसे पुरिस्थिमाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणि
तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिवा पासति—तं महं एगं
पउमवरपौंडरीयं अणुपुवुड्डियं उमियं जाव पडिरुवं ।
तए शं से पुरिसे एवं बयासी—अहमेसि पुरिसे खेयं
कुसले पडिते विपत्ते मेहावी अवाल मगन्थे मगविउ
मगस्स गतिपरकमएण्ण अहमेयं पउमवरपौंडरीयं उञ्जि-
क्खिस्सामि चि कहु इति ब्या से पुरिसे अभिकमेति, तं पु-
क्खरिणि जावं जावं च शं अभिकमं, तावं तावं च शं
महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरे अपत्ते पउमवरपौंडरीयं
शो ह्वाए शो पाराए, अंतरा पोक्खरिणीए सेमंसि नि-
ससे पदमे पुरिसजाए ! २ ।

अस्यायमर्थः—(सत्त्वादेति ति) सर्वस्या अपि तस्याः पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु यथांशविशेषणविशिष्टानि बह्विधानि तथा सर्वस्याश्च तस्या बहुमध्यदेशभागे यथा—ऋविशेषणविशिष्टं महदेकं गौणद्वीपकं विद्यत इति । उभयत्रापि च समुच्चये । श्रुमिति वाक्पालकङ्कुरे । ११ इति । अधानन्तरमेवंभूतपुष्करिण्याः पूर्वस्या विशः कश्चिदेकः पुरुषः समागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च नीरे तिष्ठेत्स्थित्वा तदेतरेण प्रानादीयाऽऽतिप्रतिकृपात्नविशेषणकलापेन स पुरुषः पूर्वदिग्भागव्यवस्थितः, एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या वदेत् प्रयात्—(अहमसि ति) अहमसि पुरुषः, किंभूतः ?—कुशलो हिताहितप्रवृत्तिनिवृत्तिपुणस्तथा पापाहीनः परिजितो धर्मो देशकालः क्षेत्राः व्यक्ताः बालभावाभिरूपान्तःपरिणत-बुद्धिर्मेधावी ज्ञानोत्सववनयोरुपायः, तथा—अबालो मध्यम-वयाः षोडशवर्षपरिवर्ती, मार्गस्थः सङ्ग्रहावीर्यमार्गव्यवस्थितस्तथा सन्मार्गैश्चस्तथा मार्गस्थ या गतिर्गमनं वर्तते तथा यत्पराक्रमणं—विवर्तितदेशगमनं, तज्जानतीति पराक्रमः । यदि वा—पराक्रमः सामर्थ्यं, तज्ज्ञोऽहमगमश्च इत्यर्थः । तदेवंभूत-विशेषणकलापेनोपेतोऽहमेतत्पूर्वोक्तविशेषणकलापेन पञ्चवर्षपरिणतः पुष्करिणीमध्यदेशावस्थितमहमुत्कृष्ट्यामीति कृत्वेहागत इत्येतत्पूर्वोक्तं तत्प्रतीत्यापन्त्या—तां पुरुषस्तां पुष्करिणीमभिमुखं क्रामेत्, अभिक्रामेत् तदभिमुखं गच्छेद्यथावयाचिन्तौ तद्वतस्तस्मिन्प्रायेणभिमुखं क्रामेत्तावत्तावद, गच्छति वाक्पालकङ्कुरे । तस्याश्च पुष्करिण्या महद्गात्रमुदकं तथा महाश्च सेयः कर्दमस्ततोऽस्ती महाकर्दमादकाभ्यामाहङ्गलीभूतः महीणः सङ्घिर्वहन रहितस्तत्कृत्वा नीरं सुव्यवस्थायां तीराग्रहीणः प्रअष्टोऽप्रातश्च विवर्तितं पञ्चवर्षपरिणतः तस्याः पुष्करिण्यास्तस्यां वा यः सेयः, कर्दमस्तस्मिन्निषण्णो निमग्न आग्नानमुज्ज्वलमसमधेस्तस्माच्च तीराग्रि प्रअष्टस्तस्तीरपञ्चयोरन्तराल एवावतिष्ठत्यत एव-मन्तः(नो हव्यात् ति) नाचोक्तं तदवस्थंस्ती भवति । (नो पागए ति) नापि विवर्तितप्रदेशप्राप्त्या पागमनाय वा समर्थो भवति । एवमसाधुभयअष्टो मुक्तमुक्तालीकवदनयैव प्रभवतीत्ययं प्रथमः पुरुषः पुरुष एव पुरुषजातः पुरुषजातीय इति ॥२॥

अद्यावरे दोच्चे पुरिसजाए, अह पुरिमे दक्खिणाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणि तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं महं एगे पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धि-यं पासादीयं जाव पडिस्वें, तं च एत्थ एगं पुरिसजातं पासति—पहीणतीरं अपत्तपउमवरपोंडरीयं शो हव्याए शो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे तं पुरिस एवं वयासी-अहो शं इमे पुरिसि अखेये अकुसले अपंडिए अविषये अमेहावी बाले शो मग्गत्थे शो मग्गविउ शो मग्गस्स गतिपरकमएणु, जं नं एस पुरिसे, अहं खेयंने कुसले० जाव पउमवर-पोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि, शो य खलु पयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयवं जहा शं एए पुरिसे मने, अह-मंसि पुरिसे खेयंने कुसले पंडिए विषये मेहावी अवाले

मगत्थे मग्गविउ मग्गस्स गतिपरकमएणु अहमेयं पउम-वरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चासे पुरि-से अभिक्रमे तं पुक्खरिणिं, जावं जावं च शं अभि-क्रमे तावं तावं च शं महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं शो हव्याए शो पाराए अंतरा पो-क्खरिणीए मेयंसि शिससे दोच्चे पुरिसजाते (सूत्रे ३) ॥ अद्यावरे तच्चे पुरिसजाते, अह पुरिसे पबन्थिमाओ दि-साओ आगम्म तं पुक्खरिणिं तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं एगं महं पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बु-द्धियं जाव पडिस्वें, तत्थ दोच्चे पुरिसजाते पासति प-हीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं शो हव्याए शो पा-राए जाव सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वया-सी-अहो शं इमे पुरिसा अखेयया, अकुसला अपंडि-या अविषया अमेहावी बाला शो मग्गत्था शो मग्ग-विउ शो मग्गस्स गतिपरकमएणु, जं शं एते पुरिसा एवं मने अहं एतं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो, नो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयवं जहा शं एए पुरिसा मने, अहमंसि पुरिसे खेयंने कुसले पंडिए विषये मेहावी अवाले मग्गत्थे मग्गविउ मग्गम्म गतिपर-कमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे अभिक्रमे तं पुक्खरिणिं जावं जावं च शं अभिक्रमे तावं तावं च शं महंते उदए म-हंते सेए० जाव अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तच्चे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ४) ॥ अद्यावरे चउत्थे पुरिस-जाए, अहपुरिसे उत्तराओ दिमाओ आगम्म तं पुक्ख-रिणिं, तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं महं एगे पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं जाव पडिस्वें, तं तत्थ तिच्चे पुरिसजाते पासति पहीणे तीरं अपत्ते० जाव मे-यंसि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वयासी-अहो शं इमे पुरिसा अखेययन्ता० जाव शो मग्गस्स गतिपर-कमएणु जं शं एते पुरिसा एवं मने अहं एतं प-उमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो शो य खलु एयं पउ-मवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयवं जहा शं एते पुरिसा मने, अहमंसि पुरिसे खेयंने० जाव मग्गस्स गतिपर-कमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे तं पुक्खरिणिं जावं जावं च शं अभिक्रमे तावं तावं च शं महंते उदए महंते सेए० जाव शिससे, चउत्थे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ५) ॥

अद्यत्रेति वाक्योपगम्यार्थः । अप्य कश्चित्पुरुषो दक्षिणादि-अगादागत्य तां पुष्करिणीं, तस्याश्च पुष्करिण्यास्तनीं स्थित्वा तदन्तरे पश्यति महदेकं पञ्चवर्षपरिणतमुप-

यैष व्यवस्थितं प्रामादीयं यावत्प्रतिरूपम् । अत्र चास्मि-
न्न त्रीरे व्यवस्थितस्त्वं च पूर्वव्यवस्थितमकं पुरुषं पश्य-
ति, किमुतम् ?-तीरापरिभ्रमनवातपञ्चवरपौण्डरीकमु-
भयभ्रष्टमन्तराल एवावसीदन्तं, हृष्टा च तमेवमवस्थं
पुरुषं ततोऽस्मी द्वितीयः पुरुषस्तं प्राक्तनं पुरुषमयं वदेत्-
अहो इति खेदः । सवेतं णमिति वाक्यालङ्कारे द्रष्टव्यः । यो-
ऽयं कदम्ब निमग्नः पुरुषः सोऽखेदोऽकुशलऽपरिउतो
ऽव्यक्ताऽमेधावी, बालो न मार्गस्थो न मार्गज्ञो नो मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञः । अकुशलत्वाऽऽदिकं कारणमाह-यद्यस्मादप्य
रूप एतच्छ्रुतवान्, तद्यथाऽहं खेदव्रतः कुशल इत्यादि भ-
गिपत्वा पञ्चवरपौण्डरीकमुत्प्रेक्ष्यामीत्यर्थं प्रतिज्ञातवान् । न
चैतन् पञ्चवरपौण्डरीकम्, एवमेतं प्रकरणे यथाऽन्तेतोऽन्ते-
पुनरारब्धमेवमुत्प्रेक्ष्यं यथायं पुरुषो मय्यन्त इति । ततो ह-
मेवाभ्यन्तेतुषण कुशल इति दर्शयितुमाह- (अहमेसीत्यादि
० जाय दीधे पुरिमात्राण, सि) सुगमम् ॥ ३ ॥ तृतीयं पुरुषम-
धिकृत्याऽह- (अहावरे तन्त्र इत्यादि) सुगमम् । यावच्चतुर्थः
पुरुषज्ञान इति ॥ ४-५ ॥

साम्प्रतमपरं पञ्चमे तद्विलक्षणं पुरुषज्ञानमधिकृत्याऽह-

अह भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयन्ने० जाव परक्रमस्य अन्नतरा-
ओ दिसाओ वा अणुदिसाओ वा आगमम तं पुक्खरिणीं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे ठिवा पासति तं महे एमं पउमव-
रपौंडरीयं० जाव पडिरूवं, ते तत्थ चचारि पुरिमात्राण पा-
सति पहीणे तीरं अपत्ते० जाव पउमवरपौंडरीयं गो हव्वाए
गो पाराण अंतरा पुक्खरिणीए सेयंसि गिसिन्ने, तए यं से
भिक्खू तं एवं वयासी-अहो यं इमे पुरिसा अखेयन्ना०
जाव गो मगगस गतिपरक्रमएणु, जं एते पुरिसा एवं मजे
अम्हे एयं पउमवरपौंडरीयं उन्निक्खिस्सागो गो य खलु,
एयं पउमवरपौंडरीयं एवं उन्निक्खेत्तव्वं जहा यं एते पुरि-
सा मजे अहमेसि भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयन्ने० जाव मगगस
गतिपरक्रमएणु अहमेयं पउमवरपौंडरीयं उन्निक्खिस्सा-
मि सि कहु इति बुवां से भिक्खू गो अभिकमे तं पुक्खरिणीं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे ठिवा सरे कुजा, उप्पयाहि खलु
भो पउमवरपौंडरीया ! उप्पयाहि, अह से उप्पतिते पउमवर-
पौंडरीए ॥ (सूत्रं ६) ॥

(अह भिक्खू लूहे इत्यादि) अथेत्यानन्तरं, चतुर्थपुरुषाद्-
यमनन्तरः पुरुषस्तस्यामूनि विशेषणानि-भिक्षणशीलो भि-
क्षुः-पञ्चनपान्नाऽऽदिसावयानुष्ठानरहिततया निर्दोषाऽऽ-
हारभोजी, तथा रक्षो रागद्वेषरहितः, तौ हि कर्मवशेन तु तया
अिग्यो, यथा हि स्नेहाभावाद् रजो न लगति तथा रागद्वेषा-
भावात्कर्मरेणुनं लगत्यन्तस्तद्गतितो कल इत्युच्यते । तथा
संसारसागरस्य तीरार्थी, तथा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रज्ञो वा । पू-
र्यं व्याख्यातानेव विशेषणानि, यावन्मार्गस्य गतिपरा-
क्रमज्ञः, स चाभ्यन्तरस्या दिशोऽनुदिशो वाऽऽगत्य तां पु-
ष्करिणीं तस्याश्च तीरे स्थित्वा समन्ताद्यलोकयन् बहु-
मध्यदेशभागे तन्मद्देशं पञ्चवरपौण्डरीकं पश्यति । ताञ्च

चतुरः पुरुषान् पश्यति । यत्र च व्यवस्थितानिनि, किमुतान् ?
त्यक्ततीरातप्राप्तपञ्चवरपौण्डरीकान्, पञ्चकलवज्रभाजं पुन-
स्तीरमभ्यागन्तुमभ्यर्थात् हृष्टा च तान्स्वदवस्थान् ततोऽस्मी
भिणुः एवंमिति-वश्यमाणमनं त्या वदेत् । तद्यथा-अहो इति
खेदः, णमिति वाक्यालङ्कारः, इमे पुरुषाश्चत्वारोऽपि अनेदृशा
यावन्तो मार्गस्थ गतिपराक्रमज्ञाः, यस्मात्तं पुरुषा एवं ज्ञातव-
न्तो यथा वयं पञ्चवरपौण्डरीकमुत्प्रेक्ष्यामः उत्प्रेक्षिष्यामः, न
च खलु तत्पौण्डरीकमिव-अनेन प्रकारेण यथैतं मय्यन्त-
तोऽन्तेतव्यम् । अग्रि त्वहमसि भिक्खू रक्षो यावहिति पराक्रमज्ञः,
एतद्गुणविशिष्टोऽहमेतन् पौण्डरीकमुत्प्रेक्ष्यामि-उत्प्रेक्षि-
ष्यामि समुद्ररिण्यामीत्येवमुक्त्वा अस्मी नाभिकामेन तां पु-
ष्करिणीं न प्रविश्य । तबस्थ एव यत्पुकारात्तदृशयति-न-
स्यास्तीरे स्थित्वा तथाविधं शब्दं कुर्वान् । तद्यथा-ऊर्ध्वमु-
त्पत्नोत्पन्न, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः, हे पञ्चवरपौण्डरीक !
तस्याः पुष्करिण्या मध्यदेशादिवसुन्तोत्पत्त । अय तच्छब्द-
अवशुः (अन्तरं) तदुत्पत्तितमिति । ६ ।

तदेवं हृष्टानं प्रदर्शयेदार्थान्तिकं दर्शयितुकामः श्रीमन्म-
हावीरवर्धमानम्बामी स्वशिष्यानाह-

किंष्टि ए नाए समणाउसो !, अट्ठे पुण मे जाणितव्वे भ-
वति, भंते ति समणे भगवे महावीरं निग्गंथा य नि-
ग्गंथीओ य वंदंति, नमंसेति, वदेत्ता नमंसित्ता एवं
वयामी-किंष्टि ए नाए समणाउसो ! । अट्ठे पुण मे
ण जाणामो समणाउसो ! सि, समणे भगवं म-
हावीरे ते य बहवे निग्गंथे य निग्गंथीओ य आ-
मंतेत्ता एवं वयासी-हंत समणाउसो ! आइस्सा-
मि, विभावमि, किंष्टि, पवेदमि सअट्ठे सहेउं सनिमिपे
भुजो भुजो उवदेममि, सेवमि ॥ (सूत्रं ७) ॥

कीर्तिते कथिते प्रतिपादिते मयाऽस्मिन् ज्ञाने उदाहरण्ये हे
श्रमणाः ! आद्युपपन्नोऽर्थः पुनरस्य ज्ञानार्थो भवति सर्वज्ञः ।
एतदुक्तं अरति-नारदीयः त्वाणस्य परमार्थं यूवं जानीथ, एव-
मुक्तं भगवता ते बहवो निग्गंथा निग्गंथयश्च तं श्रमणं ज-
गवन्तं महावीरं ते निग्गंथाऽऽद्यो वदन्ते कायं, नमस्सयित
तन् प्रवैहः शब्दैः स्तुयन्ति, वदिन्वा नमस्सयत्वा चैवं व-
क्ष्यमाणं वदन्त्यु । तद्यथा-कीर्तितं प्रतिपादितं ज्ञानमुदाहरणं
भगवता अयं पुनरस्य न सम्यक् जानीमः, इत्येवं पृष्टो भग-
वान् श्रमणो महावीरस्तां निग्गंथाऽऽद्योऽऽदिनं वदेत्-हन्तेति
संप्रपणे । हे श्रमणाः ! आद्युपपन्नो यज्ञवद्विहं पृष्टस्तस्मा-
पपत्तिकमाश्रयमि भवतां, तथा विभावयाऽविभावयामि
प्रकर्तार्थं करोमि, तथा कीर्तयामि, पर्यायकथनद्वारेणेति,
तथा प्रवेदयामि प्रवेदये हेतुदृष्टान्तिश्चित्तवस्तुतावारोप-
यामि । अथ वैकारिकानि जैतानि । कथं प्रतिपादयामीति
दर्शयति-सहाय्येन दार्ष्टान्तिकेन वतंत इति सार्थः पु-
ष्करिणीहृष्टान्तरे, तथा सत हेतुना अन्वयव्यतिरेकरूपे-
ण वतंत इति सहेतुत्वं तथाभूतमर्थं प्रतिपादयिष्यामि, य-
था तं पुरुषा अज्ञातप्रार्थितार्थाः पुष्करिणीकदम्बं दुरुत्तारे
निमग्ना एवं वक्ष्यमाणान्तीर्थिका अपासाः संसारसागर-
स्य तत्रैव निमज्जन्तीत्येवंरूपोऽर्थः सोपपत्तिकः प्रदर्शयि

पुंडरीय

प्यते, तथा सह निमित्तेन-उपादानकारणेन सहकारिका-
रमेन वा वनेन इति समित्तम्-सकारणं दृष्टान्ताधे भूया
भूयोऽपरेहेतुदृष्टान्तैकदर्शयामि सोऽहं साम्प्रतमेव प्रवीर्यमि
भृशुन वृथामिति । ७ ।

तदनुना भगवान् पूर्वोक्तस्य दृष्टान्तस्य वधासं दाष्टा-
न्तिकं दर्शयितुमाह-

लोपं च खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! पुक्वगिखी
बुइया, कम्मं च खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! मे उ-
दए बुइए, कामभोगे य खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! से
सेए बुइए जखजाणवयं च खलु मए अप्पाहडु समणाउ-
सो ! ते बहवे पडमवरपोंडरीए बुइए, रायाणं च खलु मए
अप्पाहडु समणाउसो ! से एगे महं पडमवरपोंडरीए बुइए,
अन्नउत्थिया य खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! ते चत्ता-
रि एरिसजाया बुइया, धम्मं च खलु मए अप्पाहडु सम-
णाउसो ! से भिक्खु बुइए, धम्ममित्थं च खलु मए अ-
प्पाहडु समणाउसो ! से तीरे बुइए, धम्मकहं च खलु मए
अप्पाहडु समणाउसो ! से सरे बुइए, निव्वाणं च खलु
मए अप्पाहडु समणाउसो ! से उप्पाए बुइए, एवमेयं
च खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! से एवमेयं बुइयं ॥

(सूत्रम् ८)

लोकमिति मनुष्यत्वेवम् । चशब्द उत्तरपक्षस्या ससुख्याधे-
खलुरिति वाक्यालङ्कारे, मयेत्यामनिर्देशः, योऽयं लोको
मनुष्याऽऽचारस्तमात्मन्याहस्य व्यवस्थाप्य अप्पाहस्य या हे
आयुष्मन् ! अस्मन् आत्मना वा मयाऽऽहस्य न परंपदेश-
तः सा पुक्वगिखी एषाऽऽचारभूतोज्ञा, तथा कर्म चाष्ट-
कारं यद्वलेन पुरुषपीतडरीकाणि भवन्ति । तद्वंभूते कर्म
मयाऽऽमन्याहस्य आत्मना वा आहस्य अप्पाहस्य वा । एत-
दुक्तं भवति-हे धर्मस्य आयुष्मन् ! सर्वोपपन्नानां निमित्तभूतं
कर्मोऽऽश्रित्य तदुक्तं दृष्टान्त्येनोपन्यस्तं, कर्म चात्र दाष्टा-
न्तिकं भविष्यति, तत्रेच्छामदनकामाः शब्दाऽऽद्या विषयास्त-
एव भुज्यन्त इति बोधाः । यदि वा-कामा इच्छुरूपामदन-
कामास्तु भोगास्तान् मयाऽऽमन्याहस्य कस्यः कर्तव्योऽ-
हितः, यथा महति पङ्के निमग्नाः कुम्भनाऽऽमानसुद्धत्येव वि-
षयव्यवस्थां कर्तुं नाऽऽप्याप्तसुखं तुल्यमित्येतद्वैमवियययाः
साध्यमिति । तथा जने सामान्येन लोके, तथा जनपदे भवा
जायमाना विशिष्टाऽऽपेक्षेतत्पक्षा गृह्यन्ते, ते चाद्वैतदृष्टान्ति-
जनपदीज्ञा इति । नांश्च समाश्रित्य मया दाष्टान्तिकत्वे-
नाङ्गोक्तं तानि बहूनि पञ्चवरपोंडरीकाणि दृष्टान्त्ये-
नानिहितानि, तथा राजानामात्मन्याहस्य तदेकं पञ्चवरपों-
डरीकं दृष्टान्तत्वेना-मिहितम्, तथा अन्यनीर्यिकान् समाश्रि-
त्य ते चत्वारः पुरुषजाता अभिहितानि, तेषां राजपोंडरीकां-
डरणे सामर्थ्यैकद्वयात् । तथा धर्मं च खलु वाऽऽमन्याह-
स्य अमणाऽऽयुष्मन् । से भिक्खुः कृणुतिरामहितस्तत्सर्वैव च-
कवचयैविराजपडमवरपोंडरीकोडरणे सामर्थ्यसद्भावाद्-
भवेतीति च कवचाभिर्य मया तत्पीरसुक्तम् । तथा सद्धम-
दैक्षणां वाऽऽश्रित्य मया से भिक्खुः तत्पञ्चो शब्दोऽभिहितः,

तथा निर्वाणं मोक्षपदमशेषकर्मज्ञयूपमीयन्प्रागभाराऽऽस्यं
भूमागार्थयस्थितस्त्रैजसगदं वाऽऽमन्याहस्य स पञ्चवरपोंड-
रीकस्योपात्तोऽभिहित इति । सांप्रतं समस्तोपसंहाराधे-
माह-एयं पूर्वोक्तप्रकारेण एतल्लोकाऽऽदिकं च खल्वामन्याह-
स्याऽऽश्रित्य मया अमणाऽऽयुष्मन् ! (से) एतन्पुक्वकारेणया-
दिकं दृष्टान्तत्वेन किञ्चित्साधर्म्यादिवमेनदुर्लभमिति ।

तदेवं सामान्येन दृष्टान्तदाष्टान्तिकयोर्भेदो कृत्वाऽधुना
विशेषण प्रधानभूतगजदाष्टान्तिकं तदुद्धरणार्थ-

त्वान्सर्वप्रयासस्येति दर्शयितुमाह-

इह खलु पाइणं वा पडीणं वा उदीणं वा दाहिणं वा
संतगतिया मणुस्सा भवेति अणुपुच्छेणं लोमं उववन्ना ।
ते जहा-आरिया वेगे अणारिया वेगे उच्चागोत्ता वेगे
खीयागोया वेगे कायमत्ता वेगे रहस्समत्ता वेगे सुवन्ना
वेगे दुव्वन्ना वेगे सुव्वा वेगे दुरूत्ता वेगे । तस्मिं च खं मणु-
याणं एगे राया भवइ, महयाहिमवन्तमलयमंदमहिदमार
अचंतविसुद्धरायकुलवंसपुद्गते निरंतरागलक्खसाविराहयं-
गयं बहुजणवहुमाणपूइए सव्वगुणसमिद्धं खचिए सु-
दिए मुद्धाभिचित्तं माउपिउमजाए दयपिपे सीमंकरे
सीमंथरे खंमंकरे खंमंथरे माणुस्मिंदे जणवयपिया जण-
वयपुराहिणे सेउकरे केउकरे नगपवेरे पुरिसपवेरे पुरिस-
मीहे पुरिमआपीवमे पुरिसवरपोंडरीए पुरिमवरगंध-
न्धी अट्ठे दित्ते वित्तं वित्तंभविस्सलभवणसयसासमाजग-
वाहणाऽमं बहुधनवहुज्जानत्तवरत्तं आओगपओगपउत्ते
विच्छेदियपउरभत्तपाणं वहुदामीदासगोमहिमगलणपभू-
ते पटिपुमकायकोट्ठागागउहामारे बलवं दुव्वलपञ्चाभित्तं
आहयकेटपं निहयकेटपं मालयकेटपं उद्धियकेटपं अकटपं
आहयमत्तं निहयमत्तं मालयमत्तं उद्धियमत्तं निजियमत्तं
पराडयमत्तं ववगयट्ठमिक्खमाग्गिभयकिपमूक्कं रायवन्नओ ज-
हा "उववाडए" *० जाव पमंताडिवहमरे रउजे पमाहिमाणे वि-
हरति । तस्म गं रओ पग्गिमा भवइ, उग्गा उग्गपुत्ता भोगा
भोगपुत्ता इक्खणा इक्खणाउपुत्ता नाया नायपुत्ता को-
रन्वा कोरन्वपुत्ता भडा भट्टुत्ता माहणा माहणपुत्ता ले-
च्छइ लेच्छइपुत्ता पयन्धारा पमन्थपुत्ता सेणावइ से-
णावइपुत्ता । तस्मिं च गं पग्गारी सट्ठी भवइ । कामं तं
समखा वा माहणा वा संपहार्सिमु गयसाण, तत्थ अन्नत-
रेणं धम्मो पन्नतरो वयं इमेणं धम्मो पन्नवइस्सामो, मे
एवमायाणह भवेतारो जहा मए एस धम्मं सुयक्खाण सु-
पन्नत्ते भवइ ॥

(इह खलु इत्यादि) इहाम्मिन्मनुष्यलोके, खलुनार्यया-
लंकारे, इहाम्मिन् लोके प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षिणायामुदीच्या-
मन्यतरस्यां वा दिशि स्मिन् विद्यन्ते एकं केचन तथाविधा
मनुष्या आनुपूर्व्येणैव लोकमाश्रित्यापन्ना भवन्ति । तान्-

वानुपूर्व्येण दर्शयति—तद्यथेष्टपुण्यासाध्यैः आराधातः सर्वेह्यथर्धमेव हन्यायाः । तत्र क्षेत्राऽऽद्या अर्धपश्चिमिजनपदोपपन्नाः । तद्यतिरिक्तास्त्वनायो एकं केचन भवन्ति । ते वानायां क्षेत्रोत्पन्ना अस्मी द्रष्टव्याः । तद्यथा—

“ समाजवणसवरचम्बर—कायसुखेन्द्राङ्गोदुपकणिया ।
अरबागदुखरोमय, पारसलसलामिया वेव ॥ १ ॥
मोक्षिलयलउसबाह्वन, सिङ्गधपुलिङ्गकौचभमरकया ।
कौचा य कीलुचंयुय—मालव हमिला कुलग्या य ॥ २ ॥
कैयकिरायहयसुह—सरसुह तह तुरगमेदयसुहा य ।
हयकक्षा गयकक्षा, अश्वे य अशुरिया बहव ॥ ३ ॥
पावा य चंडदंडा, अगारिया शिग्या शिरुगकांपा ।
धम्मे लि अक्खराई, जेण ए जज्जति सुमिणं ऽवि ॥ ४ ॥ ”

इत्यादि । तथार्थिगोत्रं—इत्यादि कुंशऽऽदिकं येषां तेषां विधा एकं केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः । वाशब्द उत्तरापेक्षया विकल्पायः । तथा नीचिगोत्रं, सर्वजनावगीतं येषां तेषां एकं केचन नीचिगोत्रादयवर्तिनो, न सर्वे, वाशब्दः पूर्ववदेव, ते नीचिगोत्रा नीचिगोत्रा वा कार्या—महाकायः प्रशंस्यं तद्विद्यते येषां ते कायवन्तः, तथा ह्रस्ववन्तो वामनककुञ्जवडमाऽऽद्य एके केचन तथाविधनामकर्मोदयवर्तिनः, तथा शोभनवर्णाः सुवर्णाः, प्रसन्नवामीकरचार्ददेहाः, तथा तुष्यर्थाः—कृष्णकलाऽऽदिष्वपि एकं केचन, तथा सुकृपाः सुविभक्ताययवचार्ददेहाः, तथा दुष्टकृपाः—दुष्टकृपाः विभक्तदेहाः, तेषां नीचिगोत्राऽऽदिविशेषणविशिष्टानां महान् कश्चिद्वैयकस्तथाविधकर्मोदयाद्राजा भवति, स विशेष्यते—महादिभममलपमम् । महेश्वाणमिष सारः—सामर्थ्यं विभवां वा यस्य स तथा इत्येवं राजवर्णको यावदुपशान्तदिभ्यडमरं राज्यं प्रसाधयन्तिष्ठतीति । तत्र डिभ्यः—परानीकशुगालिकः (डिभ्यविशेषः ‘डिब’ शब्दे चतुर्थभागे १७३४ पृष्ठे गतः) डमरं—स्वरापुक्षोभः (डमरविचारः ‘डमर’ शब्दे चतुर्थभागे १७३४ पृष्ठे कृतः) परायां वैतावत्यादिरक्षणापनाथेमुपासौ इति । तस्य वैव्यविधगुणसंपदुपेतस्य राज्ञ एवैविधा पर्यद्रवर्तनीति । तद्यथा—उप्रास्तकुमाराक्षोप्रपुत्राः, एवं भोगभोगपुत्राऽऽदयोऽपि द्रष्टव्याः । शेषं सुगमं, पावसेनापतिपुत्रा इति । (एवरेलेच्छइति) लिप्सुकः स च वणिगादिः, तथा प्रशास्त्रादो बुधुपजीवितो मन्त्रिप्रभृतयः, तेषां च मध्ये कश्चिदैवैकः अद्यत्वात्, धर्मलिप्सुः भवति, काममित्यवभृतायेवभृतेतयथाऽयं धर्मअद्यात्, अद्यार्थं च तं धर्मलिप्सुतया धमणा ब्राह्मणा वा संप्रचारितवन्तः समालोचनवन्ता धर्मप्रतिबोधनिमित्तं तदन्तिकगमनाय तत्र वाप्यतरेण धर्मेण—स्वसमयप्रसिद्धेन प्रज्ञापयितारो वयमित्येवं नाम संप्रधायते राजानं स्वकीयेन धर्मेण प्रज्ञापयिष्याम एवं संप्रधायै राज्ञोऽन्तिकं गत्वैवसुखः । तद्यथा—एतद्यथाऽहं कथयिष्यामि एवमिति च वक्ष्यमाणः नीत्या भवन्तो येषां जानात भयात्त्रातारो वा यथा येन प्रकारेण मयैव धर्मः स्वाध्यायाः प्रवृत्ततां भवतीति । एवं नीतियुक्तः स्वयंशानुवर्तिजतोऽप्यस्मादपि राजाऽहं स्वाभिप्रायेणपदेशे ददाति । नञाऽऽद्यः पुत्रपुत्रजानस्तज्जीवनच्छरीरवादी राजानमुद्दिश्यैवं धर्मदेशनां चक्रे । सूत्रं २४० १

अ० । (तं जहा—इत्याद्यवशिष्टे सूत्रम्—६ “ तज्जीवनच्छरीरवाह (ण) ” शब्दे चतुर्थभागे २१७३ पृष्ठे व्याख्यातम्)

प्रथमपुरुषानन्तरं द्वितीयं पुरुषजानमिषकृत्याऽह—

अहारे दोषे पुरिसजाप पंचमहभूति ए चि आहिजइ । इह खलु पाईणं वा ६ जाव संतेगतिया मयुस्ता भवति अशुपुव्वेणं लोपं उववन्ता । तं जहा—अरिया वेगे अशुरिया वेगे एवं० जाव दुक्खा वेगे,तेमिं च णं महं एगे राया भवइ म-हया० एवं चेव शिरवसेमं० जाव सेणावदुत्ता,तेमिं च णं एगति ए सत्ता भवति कामं तं समया य माहणा य प-हारिमु गमखार, तत्थ अन्नयरेणं धम्मेणं पन्नत्तारो वयं इमेणं धम्मेणं पवइस्सामां से एवमायाणइ भयेतारो । जहा म एम धम्मं सुअक्खए सुपक्कते भवति ॥

अथशब्द आनन्तर्यायै, प्रथमपुरुषानन्तरमपरो द्वितीयः पुरुष एव पुरुषजातः पञ्चभिः भूतैः पृथिव्येतज्जीवाद्याकाशाऽऽल्यैश्चर्गति पञ्चभौतिकः । पञ्च वा भूतानि अशुपुगम-द्वारेण विद्यन्ते यस्य स पञ्चभूतिको, मातृधीयष्टकः । स च सांख्यमतानुसंग्याऽऽत्मनस्तु एव कुञ्जीकरणेनैव सामर्थ्याभ्युपगमात् भूताऽऽत्मिकायाश्च प्रकृतेः भवेन्न कर्तृत्वाभ्युपगमात् द्रष्टव्योः लोकायतमतानुसंग्या वा नास्तिको भूतव्यतिरिक्त-नास्तित्वाभ्युपगमादाद्यायते, प्रथमपुरुषानन्तरमप्यं पञ्च-भूताभ्युपगमादिर्भाषयते चेति । अत्र च प्रथमपुरुषगमने “इह खलु पाईणं वा” इत्यादिको ग्रन्थः “सुपण्णे से भवति” इत्यन्तर्यायनातोऽप्यगमनस्य इति ।

साम्प्रतं साहचर्यस्य लोकायतिकस्य चाभ्युपगमं दर्शयितुमाह—

इह खलु पंच महभूता, जेहि नो विज्जइ किरियाति वा अकिरियाति वा सुकडेति वा दुकडेति वा कल्लाणेति वा पावएति वा साहु ति वा असाहु ति वा सिद्धि ति वा असिद्धि ति वा शिरए ति वा अशिरए ति वा अवि अंतसे तथामयापमि ॥

इहास्मिन् संसारे द्वितीयपुरुषवृत्ततयाऽत्रिकारे वा, खलु शब्दो वाक्यान्तरिकारे । पृथिव्यादीनां पञ्च महाभूतानि विद्यन्ते । महाभूतं च तानि भूतानि च महाभूतानि, तेषां च सर्वव्यापितयाऽभ्युपगमात् महत्वं, तानि च पञ्चैव अपरस्य पदस्य क्रियाकर्तृत्वाभ्युपगमात्, यैहि पञ्चभिर्भूतैरभ्युपगम्यमानैः न अस्माकं क्रिया परिस्पन्दाऽऽत्मिका चेष्टारूपा क्रियते, अक्रिया वा निर्वशीपाररूपतया स्थितिरुप क्रियते । तथाहि—तेषां दर्शने सखरज्जनमोक्षया प्रकृतिभूताभ्युपगमात्ः सर्वो अर्थक्रियाः करोति । पुरुषः केवलमुपभुङ्क्ते, बुद्ध्याव्यवर्तितमर्थं पुरुषश्चेत्यति । इति वचनात् । बुद्धिश्च प्रकृतिरेव तद्विकारत्वात् । तस्याश्च प्रकृतेर्भूताऽऽत्मिकायाः सखरज्जनमसां व्यापवद्याभ्यां क्रियाक्रियं स्यातामिति कृत्या भूतंभ्य एव क्रियाऽऽप्तीनि प्रवर्तते, तद्व्यतिरेकेणापरस्यभावादिदि भावः । तथा सुखं कृतं सुकृतंमत्तं च सर्वगुणाधिक्येन भवति, तथा बुद्धं कृतं दुष्कृतंमत्तंयं रज्जनमसोत्कृष्टतया प्रवर्तते । एवं कल्याणमिति वा पापकामिति वा साध्विति वा असाध्विति वा इत्यन्तरत्वाऽऽर्थां गुणानामुक्तंजीवनोत्कर्षतया यथा-

संभवमयोजनीयम् । तथेप्सितार्थनिष्ठान् सिद्धिविपर्ययरुच-
सिद्धिनिर्वाणं वा-सिद्धिः, असिद्धिः-संसारः संसारिकां तथा
नरकः पापकर्मणां यातनास्थानमनरकस्तिर्यङ्मनुष्याम-
राणामितत्त्वैव सत्त्वाः-सिद्ध्युत्पाधिष्ठिता भूताः-सिका प्रकृति-
विधिषः । लोकायतानिप्रायेणापिहैव तथाविधसुखदुःखावस्थाने
स्वर्गनरकादिनीत्येवमन्तश्चतुष्टयमात्रमपि यत्कार्यं तद्वृत्त-
रेव प्रधानरूपाऽऽपैरैः किर्यन्ते । तथा चाक्रम-” सत्त्वं लघु प्र-
काशक-मिष्टमुपग्रहकं बलं च रजः । गुरु चरणकमेव तमः,
प्रदीपवच्चार्थेना द्रुतिः ॥१॥ ” इत्यादि । तदेवं सांख्यमिप्रा-
येणाऽऽत्मनस्तुला कुञ्जीकरणेऽप्यसामर्थ्याल्लोकायतानिप्रा-
येण न्यायन एवामावाद्गतान्येव सर्वकार्यकर्तृणीत्येवमभ्यु-
पगमः । तानि च समुदायरूपाऽऽपञ्चानि नानात्वभावं कार्यं
कुर्वन्ति ।

तं च पिहुरेहेरणं पुढो भूतसमवायं जायेज्जा । तं जहा-
पुढवी एपो महम्भूते, आऊ दुबं महम्भूतं, तेऊ तबे महम्भू-
ते, वाऊ चउत्थे महम्भूते, आगसे पंचयं महम्भूते. इत्थे तं पंच
महम्भूया अगिम्मिया अगिम्मियाविया अकडा शो कि-
त्तिमा शो कडगा अग्राइया अगिहहा अवंभा अपुरोहि-
ता सतंना सामता आयुल्लुद्धा पुण एपो एवमाहु-सता ख-
त्थि विशासो, असतो खत्थि संभयो ॥

तं च तेषां समवायं पृथग्भूतपदेर्दिशेन जानीयान् । तद्य-
था—पृथिव्यका काटिग्लक्षणा महाभूतं, तथाऽऽपो द्रव्यल-
क्षणा महाभूतं, तथा तेज उष्णोर्दिशोतलक्षणं तथा वायुहैतक-
म्लक्षणा, तथाऽध्वागहदानलक्षणं सर्वद्रव्याऽध्वाभनमाका-
शमित्येवं पृथग्भूताः पः पदेर्दिशेन कायाऽऽकारतया यस्मिन्
समवायः स एकत्वेऽपि लघयन्ते, इत्येतानि पुरोक्तानि पृथि-
व्यादीनि, संख्या ह्युपादीयमाना संख्याः स्तरं निवर्त्येतानि कु-
त्वा न न्यूनाति नाप्यधिकानि, विश्वव्यापितया महान्ति. त्रि-
कालमवनाद्भूतानि तदेवमेतान्येव पञ्च महाभूतानि । प्रकृते-
र्महान् ततोऽहङ्कार-स्तरमाग्लव गणः षोडशकः । तस्माद-
पि षोडशकान्, पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि ॥ १ ॥ इत्येकमग्रेण
व्यवस्थितान्यपरं कालं श्वराः अदना केनचिद्विभित्तिनाप्यनि-
ष्पादितानि, तथा परेणानिर्माणितानि, तथाऽऽकृतानि न
केनचित्तानि क्रियन्ते, अत्रेन्द्रधनुराद्विचित्रसापरिमाणेन
निष्पन्नत्वात्, तथा न घटयत्कर्मिणां, केनैककरणव्यापारसा-
ध्यानि न भवन्तीत्यर्थः । तथा परव्यापारभावतया (नो) नैव
कृतकानि अपेक्षितपरव्यापारः स्वरभाविनपत्तो भावः कृतक-
इति व्यवशिश्यते, तानि च विस्तरापरिणामेन निष्पन्न-
त्वात् कृतकव्यपदेशमात्रं न भवन्ति, तथाऽनाद्यनिधनानि,
अव्ययान्यवयवकार्यकर्तृणः, तथा न विद्यन्ते पुरोहितः का-
र्यं प्रति प्रवर्तयिता येनां तावत्पुरोहितानि, स्वतन्त्राणि स्व-
कार्यकर्तृत्वं अप्रत्ययनिरपेक्षानि, शाश्वतानि नित्यानि वा,
“ न कदाचिदनीहंशं जयन् ” इति वचनान् । तदेवं भूतानि
पञ्च महाभूतान्येव त्वयष्टानि पुनरेकैवमाहुः । आत्मा चाऽ-
किञ्चिदकारः सांख्यानं, लोकायनिकानां पुनः कायाः-कारपरि-
णामायेव भूतान्यभिप्रेत्यैकत्वेतानि अत्रत्यपदेशं भजन्त इ-
ति । तदेवं सांख्यामिप्रायेण सती विद्यमानस्य प्रधानाऽऽदे-
र्नास्ति विनाशोऽत्यन्ताभावरूपो नाप्यसतः शशर्वपाणः ॥ २ ॥

सम्भव समुत्पत्तिरिति, कारणं कार्यस्य विद्यमानस्यैवोप-
त्तिरिष्टा. नास्तनः, सर्वस्मात्सर्वस्योत्पत्तिप्रसङ्गात् । तथा जी-
ह्मः— नासतो जायन्ते मायो, मायायां जायन्ते सनः । ” इ-
त्यादि । तथा असतः स्वरविपारणाऽऽदेरकरणादुपादानाकरणा-
स्य च सृष्टिपशदाऽऽदेर्घटाभिर्नोपादानाऽऽदेरित्यादिभ्यश्च हे-
तुभ्यः कारणे सत्कार्यवादः ।

एतावताव जीवकाए, एतावताव अन्थिकाए, एतावताव
सव्वलोए, एतं मुहं लोमस्स करुणाए, अवियंतसो तथामा-
यमवि ।

तदेवमेतानानेव तावदिति सांख्यो. लोकायनिको वा माध्य-
स्थ्यमवलम्ब्यमान एवमेवाऽह. । तथा-अस्मदुक्तिमिद्विजा-
र्यामास्त्वशदेतानानेव जीव हापो. घटुत पञ्च महाभूतानि,
यतस्तान्येव सांख्यामिप्रायेण प्रधानरूपतामापन्नानि सत्त्वाऽऽ-
दिगुणोपचयापचयाभ्यां सर्वकार्यकर्तृणामां चार्वाकश्चक्र-
त्वादलक्षणे एव, लोकायनस्य तु स नास्तिपेक्ष्यत एतावाने-
नेव भूतमात्र एव जीवकायः, तथा एतावानेव भूतान्ति-
त्वमात्र एवास्तिकार्यो नापरः कश्चिर्लोककामिनेतः एदा
धोऽस्तीति । तथा एतावानेव सर्वलोको यदुत पञ्च महाभू-
तानि प्रधानरूपाऽऽपञ्चानि, आत्मा चाकृतो निर्गुणः गान्ध-
र्य, लोकायनिकस्य तु-पञ्चभूतान्येक एव लोकः, तदर्निर-
कस्यापरस्य पदार्थस्था पवादिनि । तथा एतदेव पञ्चभूता-
स्तित्वं सर्वं कारणं लोकस्य, एतदेव च कारणतया सर्वकार्ये-
षु व्याप्रियते । तथाहि—सांख्यस्य प्रधानाऽऽपञ्चभ्यां सृष्टिप-
जायते । लोकायनिकस्य तु भूतान्येवान्तरस्थेणमात्रमपि का-
र्यं कुर्वन्ति, तदर्निरकस्यापरस्याभाववित्ति भावः स वैम-
वायकवाऽऽत्मनाऽर्वाकश्चक्रत्वाद्यन्यत्र चाऽऽत्मनोऽनन्तवाद-
सद्वृत्तान्तरस्याप्यामा पापैः कर्मभिर्न वध्यत इति मन्यते । तद-
दशमित्माह—

मे किणं किणावेमाणे हणं घायमाणे पयं पयावेमाणे
अपि अंतसो पुरिसमवि किणिता घायइत्ता एत्थं पि जा-
णाहिं एत्थिऽत्थ दापो, ते शो एवं विण्णिवदेदि । तं जहा-
किरियाइ वां जाऽगिणिएइ वा, एवं ते विरुवत्त्वेहिं कम्मम-
पायंवेहिं विरुवत्त्वाइं कामभोगाइं ममारभोतं भोयणाए,
एवमवे ते अगारिया विण्णिवत्ता तं सत्तहमाणं तं पत्ति-
यमाणं ॥ जाव इत्ति, तं शो हत्वाए शो पाराए, अंतरा
कामभोगेसु विण्णिया, दांवे पुत्तिमजाए पंचमहम्भूतिणं ति
आहिए ॥ १० ॥

(सं किणं ति) स इति यः कश्चिन्पुरुषः कयार्थी कीलन् कि-
ञ्चिद् प्रयेण सुखइत्तयाऽपरां कार्ययस्तथा प्राणिनो प्र-
हिसन् तथा परैर्योनयन् व्यापादयन्, तथा पचनपाच-
नाऽऽदिकां क्रिया कुर्वन्तयाऽपरेषु पाचयन्, अस्य सौम्यल-
क्षणान्यान् (अनुमोदयन्) क्रौणतः प्रापयन्तो भ्रतो घान-
यतः पचतः पाचयतश्चापरान्स्तथाऽप्यन्तरः पुरुषमपि पञ्च-
न्द्रियं विकीर्य घानयित्वा अपि पञ्चन्द्रिययाने नास्ति दापोऽ-
त्र एवं जानीहि अयमच्छुः किं पुनरेकन्द्रिययनस्तिघान
इतिपश्याथायः । तन्निश्चयवादिनः सांख्या वाहेस्पया वा
(नो) नैवेत्यत्रयमाणं विप्रविचर्यन्ति ज्ञानेति । तद्यथा-कि-

या परिस्मृताऽऽत्मिका सावधानुष्ठानरूपा, एवमभिया वा स्थानाऽऽलिखणा यावद्व्यमेव विकपरूपैरुपायैर्नानाप्रकारैरुपस्थापनासाधनाऽऽदिकैस्तथा प्रायमुपमर्दकरिभिः कर्मसमारम्भैर्विकरूपान् नानाप्रकारान् सुरुपानामोसभक्षणावस्थायमानाऽऽदिकान् कामोपभोगान् समारभन्ते स्वनः, पराश्रोदयस्ति-नास्यश्च द्वाप इत्येवं प्रतार्योसत्कार्यकरणाद्यभ्यायेन एवं च तेऽनाया अत्रयैकमकारिष्वेदाद्यान्मागोहिरुद्धं मार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः । तथाहि-साध्यानामन्वेतनत्वात्प्रकृतेः कार्यरुतुर्न नोपपद्यते, अन्वेतनत्वं तु तस्याश्रोत्यस्य पुरुषस्य स्वरूपमिति वचनात्, आत्मैव प्रतिविम्बो-न्यन्यायेन गरिष्यतीति चेत्तदपि न युक्तिसंगतम्, यतोऽकर्मोपादात्मनो नित्यव्याच्य प्रतिविम्बाद्यो न युज्यते, किञ्च-नित्यव्याच्यकृतेमेहदादिविकारतया तात्पर्यः स्यात् । अपि च "नासतो जायते भावो, नाभावे जायते सत्यः" । इत्याद्यभ्युपगमादप्याहनाऽऽमन्वेतनं तस्य विद्यमानत्वात् महदहङ्काराऽदेरनुपपत्तिरेव एकव्याच्य प्रकृतेरंकाऽऽमविशयो नति सर्वोत्तमानां विशयोः स्यादिकसंनधे वा सर्वोत्तमानां प्रकृतित्वेयां न पुनः कस्यचित्त्वपरिहानात् प्रकृतियोगे मन्वेताऽपरस्य तु विपर्ययात्सारा इत्येवं जगद्धिचिन्तं न स्यात् आत्मनश्चकर्तृत्वं तद्वृत्तं न स्यात्मात्मा न स्याताम्, एतच्च दृष्टेष्टावधिनाम् । नापि कारणे सत्कार्यवादी, युक्तिसंगतपुष्पमानत्वात् । तथाहि स्तुतिपण्डितव्यायां घटोपपत्तेः प्रायः टस्यैवित्यनां कर्मगुणव्यपदेशानामभावात्, घटादिनां च क्रियास्तु प्रवृत्तेर्न कारणं कार्यमिति । लोकायतिकस्यापि भूतानामन्वेतनत्वात्कर्तृत्वानुपपत्तेः, कायाऽऽकारपरिणतानां चेतःप्राविष्टव्यवस्थाभ्युपगमे च मरणाभावात्प्रसङ्गः स्यात्सस्मात्पञ्चभूताऽऽत्मकं जगद्धिचिन्तम् । अपिच ज्ञानं स्वसंनिर्वाणसज्जमात्मनो धर्मिणमुपस्थापयति, न च भूतान्येव धर्मिन्वेन परिकल्पयितुं युज्यन्ते, तेषामन्वेतनत्वात् । अथ कायाऽऽकारपरिणतानां चेतस्येव धर्मो भविष्यतीत्येतदव्ययुक्तम्, यतः कायाऽऽकारपरिणाम एव तेषामात्मानमधिष्ठातारमन्तरं न भवितुमर्हति, निहेतुकप्रत्यक्षहृदिहेतुकत्वं च नित्यं सध्वमसत्त्वं वा स्यादिति । तद्वैभूतव्यतिरिक्त आत्मा, तस्मिन् सति सदसदनुष्ठानतः पुरयपारां, तन्मन्त्रजगद्धिचिन्तसिद्धिरिति । एवं च व्यवधिचिन्तेऽनायाः साध्यानां लोकायतिका वा पञ्चमहाभूतप्रधानाभ्युपगमेन विप्रतिपन्ना यत्कृत्युस्तदशेषितुमाह- (नं सहहमासा इत्यादि) तमात्मीयमभ्युपगमे पूर्वोक्तया नीत्या निर्गुणिकमपि भ्रष्टाध्यानाः पञ्चमहाभूतात्मकप्रधानस्य सर्वकार्यणि उपगच्छन्ति, तदेव च सत्यमित्येवं प्रतिपन्नः प्रतिपद्यमानास्तदेव चाऽऽत्मिन्मभ्युपगमे रोचयन्तस्तद्धर्मस्याऽऽध्यातारं प्रशंसयन्तः । तदुपधा-साध्यानां भवता धर्मोऽस्माकमपमत्यन्तमभिप्रेत इत्येवं ते तदध्यवसायाः-सावधानुष्ठानेनाप्यधर्मा न भवन्तीत्यप्यवसायिनः स्वीकामेव सूचिङ्कता इत्येवं पूर्ववत् ज्ञेयं यावत्तदन्तरे काममोगेपु विषया देहिकाऽऽसुप्तिकोभयकार्यभ्रष्टा नाऽऽस्तवज्ञानाय, नापि परेयामिति । अथर्ववेद द्वितीयः पुरुषजातः पञ्चमहाभूताभ्युपगमिको व्याख्यात इति ।

साध्यातमीश्वरकारणिकमधिकृत्याऽऽह-

आहारे तबे पुरिसजाए ईसरकारणिए इति आहिज्ज,

इह खलु पाटीयां वा ६ संतगतिया मणुस्सा भवंति, अणुपुण्यसं तोये उववन्ना । तं जहा-आपरिया भेगे ० जाव तेसि च खं मंहेते एगे राया भवइ ० जाव तेसावइपुत्ता तेसि च गं एगीते सङ्गी भवइ, कामं तं समखा य माह-खा य पहारिंयु गमणाए ० जाव जहा एव एस धम्मे सुअ-क्खाए सुपन्नत्ते भवइ ।

अथ द्वितीयपुरुषादनन्तरं तृतीय ईश्वरकारणिक आख्यायते, समस्तस्यापि चेतनाचेतनरूपस्य जगत ईश्वरः कारणं, प्रमाणं चात्र तनुभुवनकरणाऽऽदिकं धर्मिन्येनोपादीयते, ईश्वरकर्तृकामिति साध्या धर्मः, संस्थानविशेषात्पाकूपेय-कुलाऽऽदिवन्, तथा भिरवा २ प्रवृत्तेष्वेव्यादिवन् । उक्तं च-"अ-श्वा जन्तुरनीयः स्वा-द्रामनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रतिगो गच्छ-स्वर्गं वा श्वर्गमेव वा ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा "पुरुष एवेवं सर्व, यव भूतं यच्च भवत्यम्" इत्यादि । तथा ब्रह्मण- "एक एव हि भूताऽऽश्मा, भूते भूते प्रतिष्ठितः । एकया ब-हुधा ज्ञेय, दृश्यते जलवन्द्रवत् ॥ १ ॥" इत्यादि, तद्वैभू-श्वरकारणिक आमाद्वैतवादी वा तृतीयः पुरुषजात आ-ख्यायते (इह खलु इत्यादि) इहैव पुरुषजानतस्ताव, खलुशब्दो वाक्पालङ्कारे प्राच्यादिपु दिवस्थानमस्यां दिशि व्यवास्थितः कश्चिदेव ज्ञेयान् । तथाया-गजानसुदिश्य ता-वद्यावन्व्याख्यातः सुप्रसन्नो धर्मो भवति ।

इह खलु धम्मा पुरिसादिया पुरिसात्तरिया पुरिसप्परी-या पुरिससंभूया पुरिसपज्जातिता पुरिसअभिसमसागया पुरिसमेव अभिभूय चिह्दंति, से जहाणामए गंडे सिया सरीरे जाए सरीरे संवुड्डे सरीरे अभिसमसागए सरीरे-मेव अभिभूय चिह्दंति, एवमेव धम्मा पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिह्दंति, से जहाणामए अरइ सि-या सरीरे जाया सरीरे संवुड्डा सरीरे अभिसमसाग-या सरीरेमेव अभिभूय चिह्दंति, एवमेव धम्मा वि पु-रिसादिया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिह्दंति, से जहा-णामए वम्मिए सिया पुदविजाए पुदविंसंवुड्डे पुदविअ-भिसमसागए पुदविमेव अभिभूय चिह्दइ, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिह्दंति । से जहाणामए रुक्खे सिया पुदविजाए पुदविंसंवुड्डे पुद-विअभिसमसागए पुदविमेव अभिभूय चिह्दंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिह्दं-ति । से जहाणामए पुक्खरिणी सिया पुदविजाया ० जाव पुदविमेव अभिभूय चिह्दंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसा-दिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिह्दंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभि-भूय चिह्दंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पु-रिसमेव अभिभूय चिह्दंति, से जहाणामए उदगवुब्बए सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिह्दंति, एव-

मेव धम्मावि पुरिसादिद्या० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिद्विती ॥

स चायम्-इह खलु धर्माः स्वभावाधेतनानावेतनरूपाः पुरुष ईश्वर आत्मा वा कारुण्यमादिष्योऽंते पुरुषाऽऽदिका ईश्वरकारणिका आत्मकारणिका वा, तथा पुरुष एवात्मरूपं कार्यं येषां ते पुरुषोत्तराः, तथा पुरुषेण प्रणीताः सर्वस्य तदधिष्ठितत्वात् तदात्मकत्वाद्वा, तथा पुरुषेण रीतितताः प्रकाशकृताः प्रदीपमणिस्वरूपाऽऽदिनेव घटपटाऽऽदय इति । ते च धर्मा जीवानां जन्मजरामरणव्याधिरेगशोकमुच्युःखजीवनाऽऽदिकाः, अजीवधर्मस्तु सूर्तिमतां द्रव्याणां वर्गगणधरस्वरूपाः अमूर्तिमतां च धर्मोऽधर्मोऽऽकारणानां गत्यादिका धर्माः, सर्वेऽपीश्वरकृता आत्महितवादे वाऽऽमविवर्तनीः, सर्वेऽप्येव पुरुषमेवाभिभूय आत्मव्याप्य तिष्ठन्ति । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तानां विमोचयब्रह्म- (स जहाणामर इत्यादि) ' स ' शब्दस्त्वच्छब्दाय, नामशब्दः संभावनायाम् । तद्यथा-नाम गच्छेत् स्याद्वचन्, संभाव्यते च शरीरिणां संसागन्गन्तानां कर्मवशानां गच्छाऽऽदिसमुद्भवेः, तच्च शरीरे जाते शरीरजातम्-शरीरावयवभूतं, तथा-शरीरे बुद्धिमुपगन्तम्, शरीराभिबुद्धौ च तस्याभिबुद्धिः, तथा शरीरे अशितमन्त्रवागन्तं-शरीरमाभिमुखं प्रत्याग व्यवस्थितं, न तदवयवोऽपि शरीरागृह्यभूत इति भावः । तथा-शरीरमेवाभिभूय आत्मिस्त्वेन पीडयित्वा तिष्ठति । यदि वा तदुपशमं शरीरमेवाऽऽश्रित्य तद्वदेव तिष्ठति न शरीराद्विहितवति । एतदुक्तं भवान्-यथा नतिपटकं शरीरकदे-शभूते न सुक्रियतनापि शरीरागृह्यधर्माद्यं शक्यते, एवंम-वामी धर्मोऽधेतनानावेतनरूपाः सर्वे-पीश्वरकटौका न ते ईश्वर-व्याप्यकृतं पार्यन्ते । यदि वा-सर्वव्यापिन आत्मनस्तेलैकयोद-विश्ववर्षीयप्रदार्थाऽऽत्मनो यै-केचन धर्माः प्रादुर्गति ते पृथ-क्कृतं न शक्यन्ते, यथा तद्वदेव शरीरविकारभूतं तदुपशमं न तद्विनाशे च शरीरमेवावतिष्ठते, एवंमेव सर्वेऽपि धर्माः पुरुषाऽऽदिकाः पुरुषकारणिकाः पुरुषविकाररूपा वा न पुरुषागृह्य-गमयितुमर्हन्ति, तद्विकारापराम् वाऽऽत्मनोऽधेतनाऽऽश्रित्यावतिष्ठ-न्ते न तस्माद्बहिर्भवन्तीति शास्त्रे च दृष्टान्तप्राचुर्यमविरुद्धम् । यदि वा-अस्मिन्नर्थे ब्रह्मो दृष्टान्तः संभवन्तीश्वरकर्तृत्वात्-नाऽऽदिनाऽऽदिनेव तत्त्वं च सुप्रतिष्ठत्वात् दृष्टान्तदृष्टव्यमित्याह- (स जहा इत्यादि) तद्यथा नामारतिश्चोद्वेगलक्षणा स्याद्व-चन्, सा च शरीरजाता इत्यादि गच्छवन्नया, दार्ष्टान्तिकेऽ-प्येवमेव, सर्वे धर्माः पुरुषाऽऽदिका पुरुषप्रभवा इत्यादि पूर्वव-न्मेवम् । तथा तद् यथानाम वसनीं पूर्वाविकाररूपं स्यात्, तच्च पृथिव्यां जातं पृथिवीभिरवन्नं पृथिव्य-भित्तमन्त्रागन्तं पृथिवीमेवाभिमुखं तिष्ठति, एवंमेव यदेतच्छेदनावेतनरूपं तत्त्वधर्मोऽधेतनानावेतनरूपं पुरुषकारणिका आत्माऽऽदिना वा, एवमनन्तराः शरीरा नित्या सर्वे तनुभुवनकाणाऽऽ-दिकम् ईश्वरकारणिकं, तथा सर्वे जैनमन्त्रवतं वाऽऽम-यित्वेत्येवभावम्, आत्मन एव सर्वोऽऽकारतयागत्तरि-त्येवं संज्ञानं संज्ञा, तामेव कुर्वन्त्येव्यं वा न त्वेदं शानुत्-कमनलां संज्ञां स्थापयन्ति, तथा-त एव एवंभूतां संज्ञां वक्ष्यमाणेन स्थानं निर्गुणिकामपि सुष्ठु उप सामीप्येन तदाग्रहितया तदभिमुखा युक्ताः निनीयवः स्थापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति । न चैवं वादिनस्समीश्वरकर्तृत्वादमात्मै-तवादे वा नातिवर्तन्ते, तदुपशमजालीयं च युः युः हेतुः हेतुः हेतुः हेतुः नातिवर्तन्ते न चोदयन्ति वा । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तमाह-यथा शकुनिः पक्षिदिशेषां लावकाऽऽदिक प-ञ्चरे नातिवर्तते पौन-पुन्येन आन्वा तत्रैव वनेन, एवं ते-ऽप्येवंभूताऽधुपगमादिनस्तदापादितकर्मवन्ने नातिवर्तन्ते, न चोदयन्ति । ते च स्वाग्रहमित्यनप्रवृत्तना नैतद्वक्ष्यमा-णं विप्रतिवर्त्यन्ति न सम्यक् जानन्ति । तथैव क्रिया सद्गुणानुरूपं वाक्रिया तद्विपरिन्त्यं स्वाग्रहोऽमाग्यत्

तदयथा नाम उदकबुद्बुदः स्याद्, अत्रापि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिके न तस्मादवयवयिनः पृथग्भूत इति सुगमम् ।

तदेवं यदीश्वरकृतत्वेनाधुपगम्यते तत्सर्वं तथ्यमपरं तु मिथ्या इत्येतदार्थोऽभिधेयम्-

जं पि य इमं समग्राणां शिगंधाशं उविट्टं पणीयं विर्यं जियं दुवालसंगं गण्णिपिडयं । तं जहा-आयापो, वृषगदो- जाव-दिद्विवातो । सर्वमेवं मिच्छा, य एयं तहियं, य एयं आहा-तहियं, इमं सच्चं, इमं तहियं, इमं आहातहियं, ते एवं सच्चं कुर्वन्ति, ते एवं सच्चं संवेदन्ति, ते एवं सच्चं सोवद्वयन्ति, तमेवं ते तज्जाइयं दुक्खं शान्तिउट्ठंति सउशी पंजरं जहा । ते शो एवं विपाडिवेदंति । तं जहा-किरियाइ वा- जाव-अशिरणइ वा, एवामेव ते विरुक्खेहि कम्मसमारेभिहि विरुक्खेहि कांमभोगांइ समारभेहि भोगयाए, एवामेव ते अणारिया विपटिन्ना एवं सदहमाणा- जाव इति ते शो हव्वाए शो पाराए अंतरा कांमभोगेसु विरामे चि तच्च पु-रिसजाए, ईसरकारणि चि आहिइ ॥ ११ ॥

यदि चेदं संव्यवहारतः प्रत्यक्षाऽऽसन्नभूतं अमगानां यतीनां निर्ग्रन्थानां निष्कञ्चनानामुद्दिष्टं तदर्थं प्रणीतं व्यञ्जितम्-ते-पामभिष्युक्तकृतं हादृशं गण्णिपटकं, तद्यथा आचार इत्यादि यावद् दृष्टिवादः, सर्वमेतन्मिथ्या, अनीश्वरप्रणीतत्वात्, स्व-विचित्रवितरतयापुनरुपवाक्यवसथा नैतत्तथ्यमित्यनेन तु सज्जतार्थनिष्ठो यथा नास्यात्मानं, तथा नैतद्याथातथ्य-य-थाऽस्थितोऽर्थः, न तथाऽवस्थितमिति भावः । अनेन सज्जतार्थ-निष्ठेनासद्भूतायाऽऽपणमविष्कृतम् । तद्यथा-नामस्य बुद्धेता-श्वं वा गामिनि, एकामिनि वेतर्तन शक्यन्ताऽऽदिवद् दृष्ट-व्यानि । तदेवं यदेतद् हादृशं गण्णिपटकं तदनीश्वरप्रणीत-त्वाभिधेयं स्थितम्, इदं तु पुनरीश्वरकर्तृत्वं नामाऽऽमाद-ते वा सत्यं यथाऽवस्थितायप्रतिपादनात् । तथैवमेव तथ्यं स-ज्जतार्थोद्भासनात्, तदेवं ते ईश्वरकारणिका आत्माऽऽदि-ना वा, एवमनन्तराः शरीरा नित्या सर्वे तनुभुवनकाणाऽऽ-दिकम् ईश्वरकारणिकं, तथा सर्वे जैनमन्त्रवतं वाऽऽम-यित्वेत्येवभावम्, आत्मन एव सर्वोऽऽकारतयागत्तरि-त्येवं संज्ञानं संज्ञा, तामेव कुर्वन्त्येव्यं वा न त्वेदं शानुत्-कमनलां संज्ञां स्थापयन्ति, तथा-त एव एवंभूतां संज्ञां वक्ष्यमाणेन स्थानं निर्गुणिकामपि सुष्ठु उप सामीप्येन तदाग्रहितया तदभिमुखा युक्ताः निनीयवः स्थापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति । न चैवं वादिनस्समीश्वरकर्तृत्वादमात्मै-तवादे वा नातिवर्तन्ते, तदुपशमजालीयं च युः युः हेतुः हेतुः हेतुः हेतुः नातिवर्तन्ते न चोदयन्ति वा । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तमाह-यथा शकुनिः पक्षिदिशेषां लावकाऽऽदिक प-ञ्चरे नातिवर्तते पौन-पुन्येन आन्वा तत्रैव वनेन, एवं ते-ऽप्येवंभूताऽधुपगमादिनस्तदापादितकर्मवन्ने नातिवर्तन्ते, न चोदयन्ति । ते च स्वाग्रहमित्यनप्रवृत्तना नैतद्वक्ष्यमा-णं विप्रतिवर्त्यन्ति न सम्यक् जानन्ति । तथैव क्रिया सद्गुणानुरूपं वाक्रिया तद्विपरिन्त्यं स्वाग्रहोऽमाग्यत्

श्रीभनमश्रीभनं वा यावदगमनरक इत्येवं सदसद्विधैरहित-
त्वात्साधारण्येयमेव यथा कथाञ्जलि विरूपरूपैः कर्मसमा-
भेदेनानाप्रकारैः साधकाद्युक्तैर्द्वैतैर्योगार्जुनोपायभूतैर्द्रव्यमुपा-
साय विरूपरूपान्कामभोगानुभावाच्चान्त्तः समाचरन्ति भोजना-
योगभोगाभिमित्येवमनार्योस्ते विरुद्धं मार्गं प्रतिपन्ना विप्रतिपन्ना
न सत्यव्यादिनो भवन्ति । तथाहि—“सर्वमीश्वरकर्तृकम्” इत्य-
ब्राम्हण्युपनिषद् कालावीश्वरः स्वतः एवापराजु क्रियासु प्रवर्तये-
दुतापरेण प्रेरितः । तत्र यथाचः पञ्चस्तदा तद्वद्व्यवामपि स्वतः
एव क्रियासु प्रवृत्तिर्भवत्यिति किमन्तर्गद्भेदभरपरिकल्पनेन ?
अथासावप्यपरिप्रेतः, सोऽप्यपरेण, सोऽप्यपरेणेत्येवमनवस्था-
लता नभोमण्डलमालिनी प्रसरेति । किं च—असावीश्वरो महा-
पुरुषतया वीतरगतोऽपि न सत्केकाशकयोगायासु क्रियासु प्रव-
र्तयत्यपरास्तु स्वर्गोपवर्गयोग्यास्ति ? अथ ते पूर्वेषु भाष्यभा-
षरिनाद्यादेव तथाविधासु तासु क्रियासु प्रवर्तनेन, स तु नि-
मित्तमात्रम् । एतदपि न युक्तिरुक्तम् । यतः प्राक्तनाद्युपप्रवर्त-
नमपि तदायस्यमेव । तथाच—“अथो जन्तुः” इ-
त्यादि । अथ तदपि प्राक्तनमन्येन प्राक्तनतरेण कारितमिति,
एवमनादिहेतुपरम्परेति, एवं च सति तत एव शुभाशुभे स्था-
ने भविष्यतः किमीश्वरपरिकल्पनेन ? तथा चोक्तम्—“श-
स्त्रोपधाऽदिसंयन्धा—अत्रत्य प्रणोदहणे । असंयदस्य किं स्था-
णाः, कारणत्वं न कल्पते ? ॥१॥” इत्यादि । यथोक्तम्—सर्वे त-
नुयुजनकारणाऽदिकः बुद्धिमत्कारणपूर्वकः संस्थानविशेषत्वा-
देवकुलाऽदिवदित्येतदपि न युक्तिरुक्तम्, यत एतदपि
साधनं न भवदप्रतिपत्तिभरं प्रापयति, तेन साधे व्याप्यसि-
द्धेः । देवकुलाऽदिकः दृष्टान्तेऽनीश्वरस्यैव कर्तृत्वेनाभ्युपगमा-
त् । न च संस्थानशब्दप्रवृत्तिमात्रेण सर्वस्य बुद्धिमत्कार-
णपूर्वकत्वं सिद्धयति, अन्यथाऽनुपपन्नलक्षणस्य साध्य-
साधनयोः प्रतिषेधस्याभावात् । अथात्रमात्रमन्तरैव
संस्थानमावदशंसात्प्राप्तिसिद्धिः स्यात्, एवं च सत्यनिप्रसङ्गः
स्यात् । उक्तं च—“अन्यथा कुम्भकारेण, मृदुविकारस्य क-
स्यचित् । घटाऽदिकः कस्यचित्से—वैलमीकस्यापि तत्कृतिः
॥ १ ॥” इत्यादि । न चेभ्वरकर्तृत्वे जगद्विघटनं सिध्यति,
तस्यैकरूपवादिस्तुक्तप्राप्यमिति । आत्माहेतुपक्षस्त्वत्यन्त-
मयुक्तिरुक्तत्वाच्चाऽऽश्रयणीयः । तथाहि—तत्र न प्र-
माणं न प्रमेयं न प्रतिपादं न प्रतिपादको न हेतुर्न
दृष्टान्तो न तदाभासो भेदनाऽवगम्यते, सर्वेऽस्य जगत
एकत्वं स्यादात्मनोऽभिज्ञत्वात्, तत्रभावे च कः केन प्रतिपा-
द्यते, इत्यप्रणयनमेव शास्त्रस्याऽऽत्मनश्चैकत्वात्कार्यमात्र-
कारकमेव स्यादित्यतो निहेतुकं जगद्विचित्र्यम् । तथा च स-
ति—“नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा हेतोरन्यामपेक्षणात् । अपेक्षातो हि
भावानां, कादाचित्कत्वसंभवः ॥ १ ॥” इत्यादि । तदेवमी-
श्वरकर्तृत्वात्माहेतुपक्षश्च युक्तिमिर्वाच्यार्थमात्रो न कथाञ्जलि
घटां प्राश्नति । तथाऽपि नैव स्वर्गमोहमोहादितास्तज्जातीयाद्
दुःखाद् शुकुनिः पञ्चरादिषु नातिमुच्यन्ते, विप्रतिपन्नाश्च
तन्प्रतिपदिकभिर्युक्तिमिस्तदेव स्ववशं प्रतिपत्ति, अद्व-
यीति पूर्वेष्वप्यम् । यावत् (यो हव्याप यो पापप अन्तर-
का कामभोगेषु विससि) इत्ययं तृतीयः पुरुषजात
ईश्वरकारणिक इति । स ह्येवमाह—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत,
हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासी पापेन
लिप्यते ॥ १ ॥” इत्याद्यसमजसभाधितया त्यक्त्वा पूर्व-

संयोगमप्राप्तो विबलितं स्थानमन्तराल एव कामभोगेषु मू-
र्छितो विपश्य इत्यवगन्तव्यमिति ।

साम्प्रतं वक्तुं पुरुषजातमधिकृत्याऽऽह—

अहानरे चउत्थे पुरिसजाए श्यितिवाइए ति आहि-
जद, इह खलु पारिणं वा तरेव ० ६ जाव सेशावइपुत्ता वा,
तेसिं च शं एगरीए सङ्कीभवइ, कामं तं समशा य मा-
हशा य संपहारिणु गमशाए ० जाव मए एस धम्मे सुअ-
क्खाए सुपञ्चले भवइ ॥

अथ तृतीयपुरुषादनन्तरमपरञ्चतुर्थः पुरुष एव पुरुषजातौ
नियतिवादिक् आख्यायते प्रतिपाद्यते । स चैवमाह—नात्र
काश्चित्कालेश्वराऽऽदिकः कारणं, नापि पुरुषकारः, समानक्रि-
याणामपि कस्यचिदेव नियतिबलादर्थसिद्धेरतो निय-
तिरेव कारणम् । उक्तं च—“प्राप्तव्यो नियतिबलाऽऽश्रयेण यो-
ऽर्थः । सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां महति
कृतेऽपि हि प्रयत्नं, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः
॥ १ ॥” इत्यादि ।

नियतिवादी स्वमतमाह—

इह खलु दुवं पुरिसा भवति—एगे पुरिसे किरियमाइ-
क्खइ, एगे पुरिसे शो किरियमाइक्खइ, जे य पुरिसे किरि-
यमाइक्खइ जे य पुरिसे शो किरियमाइक्खइ, दो वि ते पु-
रिसा तुल्ला एगट्ठा, कारणमावत्ता ॥

इहाऽस्मिन् जगति, खलुशब्दो वाक्यालंकारः । द्वौ पुरुषौ
भवतः । तत्रैकः क्रियामाख्याति । क्रिया हि देशदेशान्तरा-
वातिलक्षणा पुरुषस्य भवतीति । न कालेश्वराऽऽदिना चांदि-
तस्य भवत्यर्थः तु नियतिप्रतिपत्त्यस्य, एवमक्रियाऽपि । यदि नात्र
स्वतन्त्रो क्रियावादमक्रियावादं च समाश्रितौ तौ ह्य-
वपि नियत्यधीनत्वात्पुल्यौ, यदि पुनस्तौ स्वतन्त्रौ भवन्-
स्ततः क्रियाऽक्रियाभेदात् तुल्यौ स्यातामित्यत एकाद्यवि-
कारणाऽऽपन्नत्वादिनि, नियतिवशशेनैव तौ नियतिवादमनि-
यतिवादं चाऽऽश्रिताविति भावः । उपलक्षणार्थत्वाच्चास्या-
न्याऽपि यः काश्चित्कालेश्वराऽऽदिपक्षान्तरमाश्रयति सोऽपि
नियतिवादिन एव द्रष्टव्य इति ।

साम्प्रतं नियतिवादी परमतोऽभिवाचयिष्याऽऽह—

बाले पुण एवं विपण्डितेदेति कारणमावसे अहमंमि
दुक्खमि वा सोयामि वा जुरामि वा तिप्पामि वा पीडा-
मि वा परितप्पामि वा अहमयमकासि परो वा जं दुक्खइ
वा सोयइ वा जूरइ वा तिप्पइ वा पीडइ वा परितप्पइ
वा परो एममकासि, एवं मे बाले सकारणं वा परका-
रणं वा, एवं विपण्डितेदेति कारणमावसे ॥

बालाऽहः पुरुषकारकालेश्वरवादीत्यादिकः, पुनरिति विशेष-
णार्थः । तत्रैव दर्शयति—एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या विप्रतिवे-
द्यति जानीते कारणमावपक्षः सुखदुःखयोः सुकृतदुष्कृतयोर्वा
सकृत् एव पुरुषकारः कालेश्वराऽऽदिर्वा कारणमित्येवमभ्यु-
पपन्नो नाभ्यन्तः नित्यादिकं कारणमस्तीति तदेवाऽहः । तद्यथा
ऽऽहमस्मि दुःखमि शरीरं मानसं दुःखमुपपन्नमि, तथा
शोचामीहादिप्रत्ययोगसंयोगादुक्तं शोकमनुभवामि, तथा
(तिप्पामिदि) शरीरवशं क्षरामि तथा (पीडामि ति)

सबाह्याभ्यन्तरया पीडया पीडामनुभवामि, तथा (परित्यामि स्ति) परितापमनुभवामि, तथा (ज्जामि स्ति) अनार्य-कर्मणि प्रपुस्तमागान् गढीमि, अनार्यावाते विस्तार्यामीत्यर्थः । तदेवं यद्दहं दुःखमनुभवामि तदहमेवकार्षे, पर्यापयया कृतवानस्मीत्यर्थः । तथा परंऽपि यद्दुःखशोकाऽऽदिकमनुभवति मयि बाऽऽपादयति, तत् स्वयमेव कृतमिति तदेव दर्शयति—(परो वय्यादि) तथा परांरपि यन्मां दुःखयति शोचयतीत्यादि प्रायश्चये तत्स्वमेवमहमकार्षेमिमेवेवं द्वाभ्यामाकलितोऽहो वा बाल एवं विप्रतिवदयति जानति स्वकारणं या परकारणं वा सर्वं दुःखाऽऽदिपुरुषकारकृतमिति जानीते एवं पुरुषकारकारणमापन्न इति ।

तदेवं नियतिवादी पुरुषकारकारणवादिना बालव्यमापाद्य स्वमतमाह—

मेहावी पुण्य एवं विष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने अहमसि दुःखामि वा सोयामि वा ज्जामि वा तिप्पामि वा पीडामि वा परित्यामि वा, यो अहं एवमकासि, परो वा जं दुक्खं वा० जाप परितप्पं वा, यो परो पवमकासि, एवं से मेहावी सकारणं वा परकारणं वा एवं विष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने, से वेमि पाईणं वा ६, जे तसयावरा पात्ता ते एवं संचायमागच्छन्ति, ते एवं विपरियासमाज्जन्ति, ते एवं विवेगमागच्छन्ति, ते एवं विद्वान्मागच्छन्ति, ते एवं संगतिर्याति उदेहाण, यो एवं विष्णुदिवेदेति । जं जहा—किरियाति वा० जाव शिरणंति वा अशिरणंति वा, एवं ते विरुक्खेहेहि कम्म—समारंभेहि विरुक्खेवाहं कामभोगाहिं समारभंति भोयखाए ॥

मेधा मर्यादा, प्रज्ञा वा, तद्वान् मेधावी नियतिवादपक्षाश्रया, एवं विप्रतिवदयति जानीते, कारणमापन्न इति नियतिरेव कारणं सुखदुःखाऽऽद्यनुभवस्य, न यथा—सोऽहमस्मि दुःखयामि शोचयामि, तथा (तिप्पामि स्ति) ज्जामि (पीडामि स्ति) पीडामनुभवामि (परित्यामि स्ति) परितापमनुभवामि नाहमेवमकार्षे दुःखम्, अपि तु नियतित्वेति न्ययान्तं, न पुरुषकाराऽऽदिकृतं, यतो न हि कस्यचिद्वात्मानोऽनेहो येनाभिधा दुःखोऽप्यादाऽदिकाः क्रियाः समारभन्ते, नियत्येवासावनिच्छन्ति तत्कार्येन येन दुःखपरम्पराभावभवति, कारणमापन्न इति परेऽप्येवमेव योजनीयम् । एवं सति नियतिवादी मेधावीति सोल्लुपउमेतत्, स किल नियतीवादी दहं पुरुषकारं परित्यज्यादहनियतिवादाऽऽधयेण महाविषेकीत्येवमुल्लेख्यते, स्वकारणं परकारणं च दुःखाऽऽदिकमनुभवश्चयितकृतमेतदेवं विप्रतिवदयति—जानाति जाऽऽज्जकृतं नियतिकारणमापन्नं, नियतिकारणं चास्मैकस्यासदनुष्ठानरतस्यापि न दुःखमुत्पद्यते, परस्य तु सद्नुष्ठायिनोऽपि तद्वच्चरति इत्यतो नियतिरेव कर्त्तव्यं । तदेवं नियतिवादे स्थिते परमपि यत्किञ्चनस्वच नियम्यभेदमिति दर्शयितुमाह—(से वेमीत्यादि) सोऽहं नियतिवादी बुद्धिना निश्चित्य ज्ञानीति प्रतिपादयामि, ये कंचन प्राच्यारविषु विदुः प्र-

त्यन्तीति त्रसा द्वीन्द्रियाऽऽद्यः स्थायरागश्च पृथिव्याद्यः प्राणः प्राणिनस्तं सर्वेभ्यः नियतित एवैन्द्रिकाऽऽदिशरीरसंबन्धमागच्छन्ति, नाप्येन केनचित्कर्मोऽऽदिना शरीरं ब्रह्मन्ते, तथा बालकुमारयोवनस्थविरबुद्धावस्थाऽऽदिकं विविधपर्यायं नियतित एवानुभवन्ति, तथा नियतित एव विवेकं शरीराप्युपवासमनुभवन्ति । तथा नियतित एव विवेकं शरीरानाम्—अवस्थाविशेषं कुञ्जकालुषज्जावमानकज्जामरखुरेगशोकाऽऽदिकं वीभर्तमागच्छन्ति, तदेवं न प्राणिनस्तथाः स्थावरा एवं पूर्वोक्तया नीत्या संगतिं यान्ति—नियतिमापन्ना नानाविधविधानभाजं भवन्ति । त एव वा नियतिवादिनः (संगहयंति) नियतिमाश्रित्य तदुत्पत्त्या नियतिवादीभ्यस्तथा यत्किञ्चनकारितया परमेत्कामिरेव (नो) नैव एतद्वयमार्थं विप्रतिवदयन्ति जानन्ति । तद्यथा—क्रिया—सदनुष्ठानरुपा, अक्रिया तु—असदनुष्ठानरुपा इत्यादि यावद्वेवं न नियतिवादिनस्तदुपरि सर्वे दृष्टान्तं प्रक्षिप्य विरुक्खेः कर्मसमागच्छेत्कपरुपां कामभोगान् भोजनान् उपभोगार्थं समारभन्त इति ।

एवमेवं ते अणुरिया विष्णुदिवेदं तं सहमाणां० जाव इति ते शो हव्वाए यो पाएए अंतरा कामभोगेषु विस्मया; चउत्वे पुरिमजाए शियइडाइए चि आदिए ॥

तदेवमेव पूर्वोक्तया नीत्या तेऽनार्या विरुपं नियतिमार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः, अनार्यत्वं पुनस्तेषां नियुक्किक्तस्येव नियतिवादस्य समर्थयणात् । तथाहि—अस्मी नियतिः किं स्वत एव नियतिव्यवस्था उत्पत्त्यनियत्या नियम्यते? किञ्चातः?, तत्र यद्यस्मी स्वयमेव तथास्वभावा सर्वपदार्थानामेव तथास्वभावत्वं किं न कल्प्यते? किं बहुदोषया नियत्या समाश्रितया? । अथाऽप्यया नियत्या तथा नियम्यते, साऽप्यन्यथा साऽप्यन्यथेत्येवमनवस्था । तथा नियतेः स्वाभाविकश्रित्य-स्वभावाया अनया भवितव्यं, न नानास्वभावायेति, एकत्वाच्च नियतेस्तत्कार्येणाप्येकाऽऽकारणैव भवितव्यम्, तथा च सति जगद्वैविध्योऽभावः न चेत्तद् दृष्टमिदं वा । तदेवं युक्किक्तमिच्छायेमाणा नियतिने कर्त्ताश्च घटन्ते । यदनुक्रम—द्विषापि तौ पुरुषो क्रियाऽक्रियावादिनां तुल्यौ, एतदपि प्रतीतिबाधितम्, यतस्तयोरैकः क्रियावादी, अपरस्त्वेकक्रियावादीति, कथमनयोस्तुल्यत्वम्, अथैकया नियत्या तथा नियतन्वास्तुल्यता अनयोः, एतच्च किंमन्यताः सुहृदः प्रत्येयन्ति, नियतेरप्रमाणत्वात् । अप्रमाणत्वं च प्रालेशतः प्रदर्शितमेव । यदनुक्रम—“यद्दुःखाऽदिकमहमनुभवामि तन्नाहमकार्षेम” इत्यादि । नदीप बालवचनप्रायम् । यतो जन्ममन्तकृतं शुभमशुभं वा तदिदोषमुल्लेख्यते, सहकृतकर्मफलेश्वरवात्सुमनाम् । तथा चोक्तम्—

“यदिह कियते कमे, तत्परजोपभुज्यते ।

मूलसिक्केणु वृत्तं, फलं शाखासु जायते ॥ १ ॥”

तथा—

“यदुपासमप्यज्जमति, शुभमशुभं वा स्वकर्मपरिणयः ।

तद्वृत्तमप्यथा नो, क्तुं देशसुरैरेपि हि ॥ २ ॥”

तदेवं ते नियतिवादिनोऽनार्या विप्रतिपन्नान्तमेव नियुक्किक्तं नियतिवादे अद्वयानास्त्वमेव च प्रतीयन्ते इत्यादि तावन्नेपं यावदप्यनरा कामभोगेषु विषया इति चतुर्थः पुरुषज्जातः समानः ।

साम्प्रतमुपसंजिघृष्टाह-

इच्छेते चचारि पुरिसजाया शाखापथा शाखाहंदा शाखासीला शाखादिद्दी शाखाहंदा शाखारंभा शाखाभ्रम्भ-
बसाणसंजुचा पहीशपुवसंजोगा अरियं भग्गे असंपत्ता
इति ते शो ह्वाए शो पाराए अंतरा कामभोगेसु वि-
सप्ता (१२ सूत्रम्) ।

इत्येते पूर्वोक्तास्तज्जीवतच्छरीरपञ्चमहाभूतेभ्यः कर्तव्यनिय-
निवात्पक्षाऽऽश्रयिणश्चत्वारः पुरुषा नानाप्रकारा प्रक्ता म-
निर्येषां ते तथा, नाना-भिन्नरुद्धः-अभिप्रायो येषां ते त-
था, नानाप्रकारं शीलम् अनुष्ठानम् येषां ते तथा, ना-
नारूपा दृष्टि-दृश्यं येषां ते तथा, नानारूपा रुचिः-वे-
तोऽभिप्रायो येषां ते तथा, नानाप्रकारं आरम्भो-धर्मोऽनुष्ठानं
येषां ते तथा, नानाप्रकारेण परस्परमित्रिनाऽध्यवसायेन सं-
युक्ता धर्मार्थमुद्यता, प्रहीश-परित्यक्तः पूर्वसंयोगो-मातृ-
पितृकलत्रपुत्रसम्बन्धो यैस्ते तथा, तथा-आगच्छातः सर्वदे-
यधर्मभ्य इत्यादौ मार्गो निर्दोषः पापलेहयासंयुक्तस्तमार्गं
मार्गमसंप्रप्ता इति पूर्वोक्तया नीत्या ते चत्वारोऽपि नास्ति-
काऽऽश्रया (शो ह्वाए इति) परित्यक्तत्वान्मानापित्राऽऽश्रि-
तवन्त्यस्य धनधान्यादिरययाऽऽदिसञ्जयस्य च नैहिकसुखभा-
जो भवन्ति । तथा- (शो पाराए स्ति) असंप्रप्तत्वादायैव
मार्गस्य सर्वोपाधिविशुद्धस्य प्रयुग्ममोक्षपद्धतिकल्पस्य न सं-
सारपारगामिनो भवन्ति, न परलोकसुखभाजो भवन्तीति,
किं त्वन्तराल एव गृहवासार्थमार्गयोर्मध्यवर्तिन एव काम-
भोगेषु विषया अशुच्यपथा दुष्पारपङ्कमना करिणे इव
विषयोऽन्तीति स्थितम् । उक्ताः परतीर्थिकाः ।

साम्प्रतं लोकोत्तरं भिक्षावृत्तिं भिक्षुं पञ्चमं पुरुषजात-
मधिकृत्वाऽऽह-

से वेमि पार्यं वा ६ संतेगतिया मणुस्सा भवंति । तं जहा-
अयारिया वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे शीयागोया
वेगे कायमंता वेगे हस्समंता वेगे सुवञ्चा वेगे दुवञ्चा वेगे सुरूवा
वेगे दुरूवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाई परिगहियाणि
भवन्ति । तं जहा-अप्पयरा वा भुज्जयरा वा, तहप्प-
गारेहिं कुलेहिं आगम्म अभिभूय एगे भिक्षायारिया-
ए समुद्धिता सतो वा वि एगे खायओ अणायओ य उव-
गरणं च विप्यजहाय भिक्षायारियाए समुद्धिता असतो वा
वि एगे खायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय
भिक्षायारियाए समुद्धिता, जे ते सतो वा असतो वा
जायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय भि-
क्त्वायारियाए समुद्धिता ॥

यादृक्कामभोग्यसक्तः सन्नन्तरा नोऽवसीदति, पञ्चवर-
पाण्डुरीकोद्धरणाय च समर्थो भवति, तदेतद्वद् भवामीति ।
अस्य चायैस्योपदेशनाय प्रस्तावमारचयचाह- प्राचीनाऽऽदि-
कामव्यतरां विप्रमुद्दिश्यैके केचन मनुष्याः सन्ति भवन्ति ।
तद्यथा-आर्या आर्यदेशोपगता मगधाऽ दिज्जनवदोद्भवाः, तथा-

अनार्याः शक्यवनाऽऽदिदेशोद्भवाः, तथा च उच्चैर्गोभोद्भवा
इषाकुहरिचंदाऽऽदिकुलोद्भवाः, तथा-नीचैर्गोभोद्भवाः-व-
र्णापसवसंभूताः, तथा-कायवन्तः प्राशवः, तथा-हत्वा वामनं
काऽऽश्रयः, तथा-सुवर्णो हुवर्णः सुकपाः कुरुपा वा एकं
केचन परचक्षा भवन्ति, तेषां चार्योऽऽदीनाम्, नमिति वा-
क्यालङ्कारे, क्षत्राणि शालिक्षेबाऽऽदीनि वारसुनि क्वातोच्छि-
ताऽऽदीनि तानि परिगृहीतानि स्वीकृतानि भवन्ति । तान्येव
विशिनादि-अन्यतराणि स्तोकेतराणि वा प्रसूततराणि वा
भवन्ति । तथा-तेषामेव च जनजानपदाः परिगृहीता भव-
न्ति, तेऽन्यरूपतराः प्रसूततरा वा भवेयुः, तेषु चार्योऽऽदि-
शेषणविशिष्टेषु तथाप्रकारेषु कुलेश्वागम्यैवभूतानि गृहाणि
गन्धा, तथा प्रकारेषु वा कुलेश्वागम्य जन्म लब्ध्वाऽभि-
भूय च विषयकषयाऽऽदीन् परीपद्वापसंगीन् वा सम्यगुत्था-
नेनोत्थाय प्रव्रज्यां गृहीतिके केचन तथाविधसत्त्वधनो भि-
क्षाचर्यायां सम्यगुत्थिताः समुत्थिताः, तथा-सतो विद्यमाना-
नपि वा एकं केचन महासत्त्वधनो क्षातीन् स्वजान् अक्षान्
परिजान्स्तथोपकरणं च कामभोगाहं धनधान्यादिरययाऽऽदि-
कं विविधं प्रकर्षेण दिग्वा न्यक्त्वा भिक्षाचर्यायां सम्यगुत्थि-
ताः, असतो वा क्षातीनुपकरणं च विप्रहाय भिक्षाचर्यायामेके
केचनापगतस्वजनविभवाः समुत्थिताः ।

पुत्रमेव तेहिं शार्यं भवइ । तं जहा-इह खलु पुरिसे
अन्नपन्नं मद्दाए एवं विप्यदिवेदंति । तं जहा-खेतं मे
वत्थु मे हिरसं मे सुवर्णं मे धणं मे पणं मे कंसं मे दूस्सं
मे विपुलपशुकुगरयणसमिधोपायसंखसिलप्पवालरत्त-
रणणसंतसासाकवतेयं मे सदा मे रूवा मे गंधा मे रसा
मे फासा मे, एते खलु मे कामभोगा अहमवि एतेसिं ॥
से मेहावी पुज्जामेव अप्पणां एवं सपभिजाण्हेजा । तं
जहा-इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोयातंके सङ्गप्प-
जेजा, अणिद्धे अकंते अप्पिए असुभे अमग्गुणे अमणा-
मे दुक्खे शो सुहं से हंता भयंतारो ! कामभोगाहं मम
अन्नयरं दुक्खं रोपान्तं परिपायइह अणिद्धे अकंते अ-
प्पियं असुभं अमग्गुणं अमणापं दुक्खं शो सुहं, ताऽहं
दुक्खामि वा सोयामि वा ज्जामि वा तपामि वा
पीदामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे अन्नयराओ
दुक्खाओ रोपातंकाओ पढिमोयइ अणिद्धाओ अकंता-
ओ अप्पियाओ असुभाओ अमग्गुणाओ अमणामाओ
दुक्खाओ शो मुहाओ, एवामेव शो लद्धं पुज्जं भवइ ।

ये ते पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टा भिक्षाचर्यायामनुद्यताः पूर्वमेव
प्रव्रज्याप्रवृत्तकाल एव तैरेतज्ज्ञातं भवति । न तथा- (इह-
त्यादि) इह जगति, क्षलुवोक्कपालाहारे, अन्यदन्यद्रस्तुदिश
ममेतज्ज्ञागया भविष्यतीति, एवमसौ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नः प्र-
विश्रज्जिबुवो प्रवेदयति जानान्येवं परिच्छिनत्ति । न तथा- क्षेत्रं
शालिक्षेबाऽऽदिकं वास्तु क्षातीच्छेत्ताऽऽदिकं हिरण्यं धर्मला-
भाऽऽदिकं सुवर्णं कनकं धनं गोमाह्वयादिकं धान्यं शाकलगा-
धूमाऽऽदिकं कांस्यं कांस्यपात्राऽऽदिकं तथा विपुलानि प्रसूत-

पुंगीय

तरसि धनकनकरनमणिमौक्तिकानि (संक्षलितं सि)
मुक्तशैलाऽऽदिकाः शिलाः प्रवालं विदुमः, यदि वा- (सि-
लप्यत्वालं ति) श्रिया युक्तं प्रवालं धीप्रवालं वर्षाऽऽदि-
शुशोषितं, तथा- (रत्नरयं ति) रत्नरत्नं पञ्चरागाऽऽदिकं
तथा सत्सारं शोभनभारामित्यर्थः । शुलभस्यादिकं, तथा
स्वापतेयं रिष्यं (शुद्धं) द्रव्यजातं सर्वमेतत्पुत्राहं
(मे) ममोपभोगाय भविष्यति, तथा शब्दा वेष्टवाद्यां, कपा-
यकुलाऽऽदीनि गन्धाः कौष्ठपुटऽऽदयो, रसा मधुराऽऽदयो
मांसरसाऽऽदयो वा, स्पर्शा सुहादयः, एते सर्वेऽपि खलु (सि)
कामभोगाः, अहमप्येतां योगक्षेमार्थं प्रभविष्यामीत्यर्थं सं-
प्रपद्ये ॥ स मेधावी पूर्वमेवाऽऽत्मानं विजानीयादिवं पयो-
लोचयेत् । तद्यथा-इह संसारे, खलु शब्दाऽप्यधारणं, इहैव
अस्मिन्नेव जन्मनि मनुष्यमेव समान्यतरत् दुःखं-शिरोगेहेना
ऽऽविष्कृतमाङ्गो वाऽऽशुजीवितापहारी शूला-विक्रिः समुत्पद्य-
ते, तमेव विनिश्चि-क्षतिष्ठः अकान्तः अमियः अशुभोऽभनोक्तो-
ऽवनामयतीत्यवनामः-पीडाविशेषकारी दुःखरूपो, यदि वा न
मनागमनाङ्ग(सि)मम नितरामित्यर्थः, दुःखयतीति दुःखं, पुनरपि
दुःखोत्पादनमत्यन्तदुःखप्रतिपादनार्थं, सुखलेशस्याऽपि परि-
हारायै च । (नो) नैव शुभः, अशुभकर्मविपाकाऽऽपादितत्वा-
दिति । अत्र च यदुक्तमपि पुनरुच्यते तदस्यावरुण्यापनार्थं
तद्विशेषप्रतिपादनार्थं चेति । तदेवंभूतं दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा
इहमेव इति चेदेव भयाभातारो ययं क्षेत्रवास्तुहिरण्यसुवर्णध-
नधान्याऽदिकाः परिग्रहावशेषाः शब्दाऽऽदयो वा विपया-
रुत्ता हे भगवन्तः । कामभोगा ययं मया पारितानाः परिशुद्धी-
नाश्च ततो ययमपीदं दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा (परिषयाह सि)
विभागशः परिशुद्धीतं युयम्, अत्यन्तपीडयोऽभिन्नः पुनस्त-
देव दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा विषयगुणद्वारं चोच्चारयति, अनि-
ष्टमप्रियमकान्तमशुभममनोऽहममनाभूतमवनामकं वा दुःख-
मेवेतन्नतोऽशुभमित्येवंभूतं ममोत्पन्नं सूर्यं विजजताहमनना-
तीव दुःखामीति दुःखित इत्यदि पूर्ववक्ष्यम् इति । अतोऽ-
मुपमानामन्यतरस्माद् दुःखाद्रोगाऽऽतङ्काद्वा प्रतिमोचयत
ययम्, अनिष्टाऽऽदिविशेषणानि तु पूर्ववद्व्याख्ययानि । प्र-
थमं प्रथमानानि पुनर्द्वितीयानानि, सांप्रतं पञ्चम्यन्तानी-
नि । न चायमप्येतेन दुःखितेनैवमेवेति, यथा प्राथितस्तथै-
व लक्षणपूर्वो भवति । इदमुक्तं भवति-न हि ते लेखाऽऽदयः
परिमहविंशता, नाऽपि शब्दाऽऽदयः कामभोगास्तं दुःखित
दुःखादिमोचयन्तीति ।

एतदेव लेशतो दृश्यति-

इह खलु कामभोगा यो ताखाए वा यो सरखाए वा,
पुरिसे वा एगता पुर्विं कामभोगे विपजइति, कामभोगा
वा एगता पुर्विं पुरिसं विपजइति, अत्र खलु कामभो-
गा अत्रो अहमसि, से किमंग पुण वयं अन्नपत्रेहिं का-
मभोगेहिं मुच्छामो ? इति संखाएणं वयं च कामभोगेहिं
विपजइहस्सामो, से मेहावी जाणेजा बहिरंगमेतं ।

(इह खलु इत्यादि) इहादिमनः, खलु वाक्यालङ्कारे, ते काम-
भोगा अत्यन्तमध्यस्तना न तस्य दुःखिनस्य आणाय शरणाए
वा भवन्ति । सुखालितानामपि कामभोगानां पर्यवसानं दर्श-
यितुमाह- (पुरिसे वा इत्यादि) पुरि शयन, खुलक, प्राणी,

एकदा व्याधुत्युत्पत्तिकाले जराजीवकाले वाऽन्यस्मिन्वा राजा-
ऽऽद्युपदेव तान्कामभोगान् परित्यजति, स वा पुरुषो ब्रह्मा-
ऽऽद्यभावतैः कामभोगैर्विषयान्मुक्तोऽपि न्यज्यते, स त्वैवमव-
धारयति अन्ये मत्तो मित्राः स्वत्वमी कामभोगाः, तेभ्य-
श्चान्योऽहमस्मि । तदेवं व्यवस्थितं किमिति वयं पुनरेते-
ष्वनित्येषु परिभूतध्वंसेषु कामभोगेषु मूर्छो कुर्म इत्येवं
कंचन महापुरुषाः परिंस्फुराय सम्यक् ज्ञात्वा कामभोगा-
न्वयं विप्रजहत्यामस्यस्याम इत्येवमप्यवसायिनां भवन्ति ।
पुनरपरं वैराग्योपनिष्कारणमाह- (सं मेहावी) स मेधावी
संयुतिः एतज्ज्ञानीयात्, तद्यथा-यदेतन्नेत्रवास्तुहिरण्यसु-
वर्णशब्दाऽऽदिविषयाऽऽदिकं दुःखपरिखाणाय न भवतीत्यु-
पन्यस्तं तदेतद्वाह्यतरं वर्तते ।

इणमेव उक्तीयतरांगं । तं जहा-माया मे पिता मे भा-
या मे भगिणी मे भञ्जा मे पुता मे धूता मे पेसा मे नत्ता
मे सुग्हा मे सुहा मे पिपा मे सहा मे सयखसंगथसंयुया
मे, एते खलु मम गायत्रो अहमवि एतेसि, एवं से मेहावी
पुत्रामेव अप्पणा एवं समभिजारेजा, इह खलु मम अन्न-
यरे दुक्खे रोयातंके समुपजेजा, अग्निट्टे ० जाव दुक्खे गो
मुहे से इता भयंतारो ! गायत्रो इमं मम अन्नयरे दुक्खं
रोयातंके परिआइयह अग्निट्टे ० जाव गो मुहे, ताहं दु-
क्खामि वा सोयामि वा ० जाव परितप्पामि वा, इमात्रो मे
अन्नयरातो दुक्खानो रोयातंकात्रो परिमाणह अग्निट्टाओ
० जाव गो मुहाओ, एवंमेव गो लद्धपुवं भवइ, ते-
मिं नावि भयंताराणं मम गाययामं अन्नयरे दुक्खं
रोयातंके समुपजेजा अग्निट्टे ० जाव गो मुहे, से हं-
ता अहमेतेमिं भयंताराणं गाययामं इमं अन्नयरे दु-
क्खं रोयातंके परिआइयामि अग्निट्टे ० जाव गो मुहे,
मा मे दुक्खंतु वा ० जाव मा मे परितपंतु वा, इमात्रो मे
अणयरात्रो दुक्खानो रोयातंकात्रो परिमाणमि अ-
ग्निट्टाओ ० जाव गो मुहाओ, एवंमेव गो लद्धपुवं भ-
वइ, अन्नस्त दुक्खं अन्नो न परिआइयति अन्नं कइ
अन्नो नो पडिसेवइति, पत्तेयं जायति, पत्तेयं मरइ, पत्तेयं
चवइ, पत्तेयं उवजइ, पत्तेयं भंभा पत्तेयं सत्ता पत्ते-
यं मत्ता एवं विन्नु वेदणा, इह खलु गानित्संजोगा
यो ताखाए वा यो सरखाए वा, पुरिमे वा एगता पु-
र्विं गानित्संजोगाए विपजइति, गानित्संजोगा वा एगता
पुर्विं पुरिसं विपजइति, अत्र खलु गानित्संजोगा अ-
त्रो अहमसि, से किमंग ! पुण वयं अन्नपत्रेहिं शा-
नित्संजोगेहिं मुच्छामो ? इति संखाए णं वयं गानित्सं-
जोगं विपजइहस्सामो ॥

इदमेव चान्यदस्यमाणमुपनीतनगमन्यन्तरं वर्तते, तद्य-
था-मातापिताभ्राताभगिनिर्यादयो ज्ञातयः पूर्वापरस्सु-
ता एते खलु ममेवकाराय ज्ञातयो भविष्यन्ति, अहम-
प्येतेषां स्नानभाजनाऽऽदिनांपरिष्यामीत्येवं स मेधावी पूर्व-

मेधाऽऽत्मैवे समभिजानीयादित्यादि, एवं पर्यालोच्यतु क-
रितवयानिति या, एतदव्ययसायी चासी स्यादिति दृश्यि-
तुमाह-इहास्मिन्भवे मम वसमानस्याऽऽनिष्टाऽदिविशेषण-
विशिष्टो दुःखाच्छुः समुत्पद्येत ततोऽसी तदुःखदुःखितो
ज्ञातीतिवमव्ययंयत्, तथा-इमं ममान्यतरं दुःखाऽऽऽनङ्क-
सुत्यं परिरुह्यत, व्यग्रमहेनोपर्येन दुःखाऽऽऽनङ्क-
नित्यमात्यतोऽमुष्मांमां परिमोचयत स्यमिति, न चै-
तत्तेन दुःखितेन लब्धपूर्वं भवति, न हि ते ज्ञातयस्ते
दुःखान्मोचयितुमलमिति भावः । नाप्यसौ तेनां दुःखमोचना-
यालमिति दृश्यितुमाह-(तसि या वीत्यादि) सर्वे प्राग्य-
द्योजनीयं, यावदेवमेव नोपलब्धपूर्वं भवतीति । किमित्येवं
नोपलब्धपूर्वं भवतीत्याह-(अगस्त्य वृत्तकर्मित्यादि) सर्व-
स्यैव संसारादपरिवर्तितोऽमुमतः स्वकृतकर्मोदयाद्यदुः-
खमुत्पद्यते, तदन्यस्य संबन्धि दुःखमयो मातापित्राऽऽदिकः

कोऽपि न प्रत्यापिबन्ति, न तस्मात्पुत्राऽऽदेर्दुःखमास्वन्नान्यन्त-
पीडिताः स्वजनाः नापि तद् दुःखमात्मनि कर्तुमलम् । किमित्ये-
वमाशङ्कयाऽह-(अस्मिन् कडमित्यादि)अन्येन जन्तुना कथाय-
चयोगेन इन्द्रियाऽनुकूलतयाऽभोगाभिलाषिणा ज्ञानाऽऽवृत्तेन
मोहादयवर्तिना यत्कृतं कर्म तदुदयमन्यः प्राणी नो प्रतिस्वे-
दयति-नानुभवति, तदनुभवंतं ह्यहन्ताऽऽगमकृतनाशी स्या-
ताम् । न चेमां युक्तिर्भवती, अतो यथेन कृतं तत्सर्वं स
पदानुभवति । तथा चोक्तम्-"परकृतकर्मणि यस्मा-आऽऽक्रा-
मति संक्रमा विभागो । तस्मात्प्रत्यवानां कर्म, यस्य य-
त्नेन तद्वधम् ॥ १ ॥ " यस्मात्स्वकृतकर्मफलेश्वरा जन्तव-
स्तस्मादंतद्भवतीत्याह-(परेयमन्यादि) एकमेकं प्रति प्रत्येकं
सर्वोऽप्यसुमान् जायते, तथा लीं चोऽयुधि प्रत्येकमेव श्रिय-
ते, त्रैलोक्यं-एकस्य जन्ममरणं, गतयश्च शुभाशुभा भवाऽऽव-
न्ते । तस्मादाकालिकहितं-महेतिवाऽऽत्मनः कार्यम् ॥१॥ " इ-
ति तथा प्रत्येकं क्षेत्रास्तु द्विरस्यसुवर्णाऽऽदिकं परिग्रहं श-
ब्दादींश्च विषयांमनातपितुकलशाऽऽदिकं च न्यजति, तथा प्र-
त्येकमुपपद्यते युज्यते, परिग्रहस्वीकरणतया, तथा प्रत्येकं
अभ्यासकलहस्तद्व्यवहारात्कायाः परिरुह्यन्ते, ततः प्रत्ये-
कमेयासुमानां मन्दार्द्रतया कपायोद्भवो भवति, तथा-सं-
ज्ञानं संज्ञा-पदार्थपरिरुद्धिः, साऽपि मन्मन्मन्तत्पदुप-
तरभेदाप्रत्येककोपजायते, संज्ञाधारतन्तरतमयोगेन म-
तेर्व्यवस्थितत्वात् । तथा प्रत्येकमेव (मम स्ति) मनने
विगते, पर्यालोचनमिति यावत् । तथा प्रत्येकमेव (वि-
गणु ति) विज्ञांस्तथा प्रत्येकमेव सानामान्यतत्पदेना सु-
खदुःखानुभवः । उपसंतिष्ठितुमाह-(इति खलु इत्यादि) इ-
त्येवं पूर्वोक्तं प्रकरणे यतो नाम्नेन कृतमन्यः प्रतिस्वे-
दयते, प्रत्येकं च ज्ञातिजामरणेणाऽऽदिकं ततः स्वयमी ज्ञाति-
संयोगा-स्वजनसंबन्धाः संसारचक्रबाले पर्यटन्तोऽन्यन्त-
पीडितस्य मनुदुर्णेन प्राणाय न प्राणं कुर्वन्ति, नाप्य-
नागतसंस्तरणनः शरणाय भवन्ति, किमिति ? यतः पु-
नर एकदा कोषोदयाऽऽदिकालं ज्ञातिसंयोगान् विप्रजहाति
परित्यजति, स्वजनाश्च न वाधवा इति व्यवहारदर्शना-
त् । ज्ञातिसंयोगावेकदा तदमदावारदर्शनतः पूर्वमेव तं पु-
नरं परित्यजति, स्वसंबन्धादुसारयति । तदेवं व्यवस्थि-
त्ये एतज्ज्ञायेत्, तथा-अन्यं स्वयमी ज्ञातिसंयोगा म-

नो मित्रा इवरा एव्यञ्चान्योऽहमस्मि, तदेवं व्यवस्थिते
विमङ्ग । पुनरेवमन्यैरन्यैर्ज्ञातिसंयोगैर्मूर्खो कुर्मो ? न तेषु
सर्वा क्रियमाणे न्याय्या इत्येवं संख्या ज्ञाना प्रत्या-
कलस्य वयमुत्पन्नैराख्या ज्ञातिसंयोगांस्वस्थ्याम इत्येवं
कृताभ्यवसायिनो विदितवेधा भवन्तीति ।

साप्रतमन्येन प्रकारेण वैराग्योत्पत्तिकारणमाह-

से मेधावी जोषेजा, बहिरंगमेयं, इत्यमेव उच्यतीयतरां ।
तं जहा-हरता मे पाया मे बाहा मे उरु मे उदरं मे
सीसं मे सीलं मे आऊ मे बलं मे ब्रह्मा मे तथा
मे ज्ञाया मे सोयं मे चक्षु मे घ्राणं मे जिह्वा मे
फासा मे ममाङ्गद, वयाउ पडिजूरु । तं जहा-आउओ
बलाओ वरणाओ तथाओ ज्ञायाओ सोयाओ० जाव
फासाओ सुसंश्रितो संपी विसंधी भवह, वलिगतरं
गाए भवह, किहहा केसा पलिया भवति, तं जहा-
जं पिय इयं मरीगं उरालं आहारोवदं एयं पिय अ-
गुपुज्यं विपणहियज्यं भविससति, एयं संखाए से
भिक्षु भिक्षापयिराए समुष्टि दुहओ लोमं जाणेजा, तं
जहा-जीवा चेव, अजीवा चेव तसा चेव थावरा चेव ॥१३॥

स मेधावी स धृतिक एतद्वचनं ज्ञानीयम्, तथाचा-वा-
हानरमेतद् यज्ज्ञातिसंबन्धनमिदमेवानुपनीततरम्-आस-
न्नतरं, शरीरावयवानां भिन्नज्ञानाभ्य आसन्नतरत्वात्, तद्व-
था-हस्ता ममाशोकपलवमहशी, तथा भुजो करिकराऽ-
करो परपुष्पजी प्रणयिजनमनोरथपूराऽक्षुशतजीवता-
नकरौ यथा मम न तथाऽन्यस्य कुर्याऽपीत्येवं पादाव-
पि पद्मगमेषुकुमारवित्यादि सुगमम्, यावत्पशोः स्फ-
शेनन्द्रियं (ममाति) ममीकरेति, याहङ्गमे न तादृगन्यस्येति
भावः । एतच्च हस्तपादाऽऽदिकं स्फशेनन्द्रियपर्यवसानं शरी-
रावयवसंबन्धित्वेन विवक्षितं यकिमपि वयसः परिणा-
मात्कालकृतावस्थाविशेषान् (परिजूरु स्ति) परिजीयेते
जीर्णानां याति, प्रतिकर्णं विशारुनां याति, तस्मिन् प्रतिस्मयं
विशेयंति शरीरं प्रतिस्मयमसी प्राणी एतस्माद् अच्य-
यति, तथाचा-आयुषः पूर्वतवद्वात्ममादिहान्योऽप्ययति,
आधीवीमरणेन प्रतिस्मयं मरणाभ्युपगमात्, तथा बला-
वधीयेते, तथाहि-यौवनावस्थावस्थयवमाने शरीरकं प्र-
तिकर्णं शिथिलीभवत्सु सन्धिवन्धनेषु बलादवश्यं अच्यत,
तथा वर्णा त्वचश्छायातोऽप्यधीयेते । अथ च सनःकुमार-
दृष्टान्तो वाच्यः (तं च 'सणकुमार' शब्दे वदामि) त-
था जीयेति शरीरं धोत्राऽऽदीनीन्द्रियाणि न सत्यं स्व-
यं परिरुद्धुमलं, तथा चोक्तम्-" बाणं वृद्धिर्वयो मेधा,
त्वक्चक्षुःशुक्तिरक्षिमाः । दशकं पु निवर्तते, सनः सर्वेन्द्रि-
याणि च ॥ १ ॥ " तथा च-विशिष्टवयोहान्या सुसंभितः
सुबुद्धः सन्धिजोऽप्युपराऽदिको विसन्धिर्भवति, विगलितव-
न्धनो भवतीत्यर्थः । तथा वलिगतराऽऽकुलं सर्वतः शिरसा-
वेष्टितमात्मनोऽपि शरीरमिदमुद्भेदकञ्चयति, किं पुनर्येषाम् ।
तथा चोक्तम्-" बलिमन्ततमस्थिरोपितं, शिथिलस्नायुवृत्तं कले-
बद्धम् । स्वयमेव पुमान् जुगुप्सते, किमु कान्ताः कमनीय-

विमहाः ॥ १ ॥ ” तथा-कृष्णाः केशा वयःपरिणामजलप्र-
क्षालिता धवळतां प्रतिपद्यन्ते, तद्वत् वयःपरिणामाऽऽपदि-
तसम्पत्तिरेतद्भाषयेत् । तद्यथा-वदपीवं शरीरमुदारं शोभ-
नावयवकपोपेतं विशिष्टाऽऽहारांविषयम्, एतदपि मया-वश्यं
प्रतिक्षणं विशीयेमाद्यमायुषः क्षये विप्रहातव्यं भविष्यती-
त्येतद्वगम्य शरीरान्वितया संस्कारासारतां संस्थाप्य श्रव-
णस्य परित्यक्तमस्तु गृहप्रपञ्चः निष्कञ्चनतामुपगम्य, स
मिच्छुर्देहदीर्घसंयमयाचार्यं भिक्षाचर्यायां समुत्थितः सन्
द्विधा लोके जानीयादिति । तदेवं लोकद्वैविध्यं दर्शयितुका-
म आह । तद्यथा-जीवाश्च प्राणधारणलक्षणास्त्रिपरीताश्च
अजीवाः-धर्माधर्माऽऽकथाऽद्वयः, तत्र तस्य भित्तोरहिस्तप-
सित्वयेजीवान् विमानेन दर्शयितुमाह-जीवा अणुपुण्यांल-
क्षणा द्विधा । तद्यथा-त्रयस्मतीति त्रया ईन्द्रियादयः, तथा
तिष्ठन्तीति त्र्यावराः पुण्यवीकयाऽऽद्वयः । तेऽपि सूय-
बाद्वरपर्याप्तकायपौर्यास्तकाऽऽदिभेदेन बहुधा द्रष्टव्याः, एतेषु
चोपरि बहुधा व्यापाराः प्रवर्तन्ते ।

साम्प्रतं तदुपमद्वैकव्यापारकर्मं दर्शयिमाह-

इह खलु गारत्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया स-
मणा माहणा वि सारंभा सपरिगहा, जे इमे तसा था-
वरा पाथा ते सयं समारंभति, अत्रेण वि सारंभावेति,
अणं पि समारंभतं समणुजाणति । इह खलु गारत्या
सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समणा माहणा वि सा-
रंभा सपरिगहा, जे इमे कामभोगा सचिता वा अचिता
वा ते सयं परिगिण्हेति, अत्रेण वि परिगिण्हावेति, अणं
पि परिगिण्हेतं समणुजाणति । इह खलु गारत्या सारं-
भा सपरिगहा, संतेगतिया समणा माहणा वि सारंभा
सपरिगहा, अहं खलु असारंभे अपरिगहे, जे खलु गार-
त्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समणा माहणा
वि सारंभा सपरिगहा, एतंसि चैव निस्साए वंभं-
चेरवातं वसिस्सामो, कम्म यं तं हेउं ? जहा पुणं
तहा अवरं जहा अवरं तहा पुणं, अंज एते अणुवर-
या अणुवाट्ठिया पुणरवि तारिसगा चैव ॥

इहास्मिन् संसारे, जलुर्वाक्यलक्षकारे, शुद्ध-अगारं त-
त्र तिष्ठन्तीति गृहस्थाः, ते च सहोऽऽस्म्येण-जीवापमद्वै-
करिणा वर्तन्त इति सारम्भाः, तथा सह परिग्रहेण-हि-
पदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिना वर्तन्त इति सपरिग्रहाः, न के-
वलं त एवाभ्युदयि सन्ति विद्यन्ते एके केचन श्रमणाः शा-
क्याऽऽदयः, ते च पवनपाचनाऽऽद्यमुनेः सारम्भाः द्वाव्यदि-
परिग्रहाश्च सपरिग्रहाः, तथा ब्राह्मणार्थवर्तिषा एव, एतेषां
च सारम्भकवत् स्पष्टतरं सूत्रैरेव दर्शयति-य इमे प्राण-
व्यापारितास्तस्यः स्वावराश्च प्राणिनस्तान्स्वयमेव-अपरि-
ग्रहा एव समारम्भन्ते, तदुपमद्वैक व्यापारे स्वत एव कु-
र्वातीत्यर्थः, तथाऽप्याश्च समारम्भयन्ति, समारम्भं कुर्वन्त-
आत्मान् समनुजानन्ति । तदेवं प्राणव्यापारं प्रवर्धं भोगा-
भूतं परिग्रहं दर्शयितुमाह-(इह खलु इत्यादि) इह खलु

गृहस्थाः सारम्भाः सपरिग्रहाः सन्ति श्रमणं ब्राह्मणाश्च,
ते च सारम्भपरिग्रहत्वात् किं कुर्वन्तीति दर्शयति-य इमे
प्रवृत्ताः कामप्रधाना भोगाः कामभोगाः, काम्यन्त इति का-
माः स्त्रीमात्रपरिवृत्त्याऽऽदयो, भुज्यन्त इति भोगाः अहः
चन्दनवादिनाऽऽदयः, न एते सचिताः सचेतना सचेतना
वा भवेयुः, तदुपादानभूता वाऽप्याः, तांश्च सचित्तानवि-
ज्ञानं चार्थान्तं कामभोगार्थिनां गृहस्थाऽऽदयः स्वत एव प-
रिगृह्णन्ति, अन्येन च परिग्राहयन्ति, अपरं च परिगृह्णन्
समनुजानन्ति इति । साम्प्रतमुपमंविद्युत्पुनराह-(इह खलु इ-
त्यादि) इह अस्मिन् जगति सन्ति विद्यन्ते गृहस्थास्तथा-
विधाः श्रमणा ब्राह्मणाश्च सारम्भाः सपरिग्रहा इत्येवं ज्ञा-
त्वा स मित्रावयवधारयन्, अहमेवाऽत्र खल्वनारम्भोऽपरि-
ग्रहश्च, ये वामी गृहस्थाऽऽदयः सारम्भाऽऽदिमुपपन्नाः तदे-
तिश्रया तदाश्रयेण च ब्रह्मचर्य-आश्रयमाचरिष्यामोऽ-
नारम्भा अपरिग्रहाः सन्तो धर्माऽऽधारद्वैतप्रतिपालनार्थमा-
हाराऽदिकेन सारम्भपरिग्रहगृहस्थानिधया प्रवर्ज्यं करिष्या-
म इत्यर्थः । ननु च यदि तन्निश्रया पुनरपि विद्वन्त्येवं
किमर्थं ते त्यज्यन्त इति जाताऽऽशङ्कः पूच्छन्ति-कस्य हेतोः
केन कारणेन ? तदेतद्गृहस्थश्रमणब्राह्मणव्यजनमभिहित-
मिति, आचार्योऽपि विदितमभिप्राय उत्तरं ददाति, यथा
पूर्वम् आर्षा नारम्भपरिग्रहत्वं तेषां तथा पश्चादपि स-
र्वकालमपि गृहस्थाः सारम्भाऽऽदिदोषदुष्टाः श्रमणाश्च केच-
न यथा पूर्वं गृहस्थत्वादेव सारम्भाः सपरिग्रहास्तथा अपर-
स्मिन्नपि प्रवृत्त्याऽऽस्मककालं तथाविधा एव न इति, अणु-
नाम्यपदाव्यभिचारिचरित्रप्रतिपादनार्थमाह-यथा श्रमणं अपर-
स्मिन् प्रवृत्त्याप्रतिपत्तिकालं तथा पूर्वमपि गृहस्थमावाऽऽ-
दावपीति । यदि वा-कस्य हेतोस्तद्गृहस्थाऽप्याश्रयेण किमेत-
यतिनेत्याह-यथा पूर्वं प्रवृत्त्याऽऽस्मककालं सर्वमेव भिक्षाऽऽ-
दिकं गृहस्थाऽभ्यन्तं तथा पश्चादपि, अतः कथं तु नामानवया
वृत्तिर्भविष्यतीत्यतः साधुभिर्नोऽस्म्ये-सारम्भाऽऽश्रयेण वि-
धेयम् । यथा चैते गृहस्थाऽदयः सारम्भाः सपरिग्रहाश्च तथा
प्रयत्नेणैवापलभ्यन्त इति दर्शयितुमाह-(अंज इति) व्य-
हन्तदेते गृहस्थाऽदयो, यदि वा-अज्ज इति प्रयुगेन गत्यर्थं
स्वरसप्रवृत्त्या सावधानुष्ठानिन्योऽनुपारताः परिग्रहाऽऽस्मक
सन्त्ययमानुष्ठानेन चानुपरिगताः-सम्यग्गन्धानमकुनवन्तो वे-
ऽपि कर्थाश्चकर्मकराण्येत्यतस्तेऽनुद्विष्टयोऽतिव्याप्ताव-
द्याऽनुष्ठानपरिग्राह्य गृहस्थभावावुष्ठानमननवन्तेमाताः पुन-
रपि तादृशा एव शुद्ध्यक्त्वा एवेति ।

साम्प्रतमुपसंहरति-

जे खलु गारत्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समणा
माहणा वि सारंभा सपरिगहा, दुहन्तो पावाहं कुर्वन्ति इति
संस्माए दाहि वि अंतोहि अदिसमणोऽहं इति भिक्खुं रीए-
जा । से वेमि पाईयं वा ० ६ जाव एवं से परिमायकम्मं,
एवं से वेमयकम्मं, एवं से वि अंतकारए मवतीति मक्खा-
यं ॥ १४ ॥

य इमे गृहस्थाऽभ्यन्तं द्विधापि साऽऽस्ममपरिगृहत्वाभ्या-
मुभाभ्यामपि पापान्युपादत्ते, यदि वा-रागद्वैतान्युभाभ्या-
मपि, यदि वा-गृहस्थप्रवृत्त्यापराधान्युभाभ्यां पापानि

कुर्वन् इत्येवं संख्याय परित्राय द्वयोरप्यन्तयोरारम्भ-
परिग्रहयो रागद्वेषयोर्वा अदृश्यमानः अतुल्यभ्यमानो,
यदि वा—रागद्वेषयोर्वक्तव्यो—अभावौ तयोरादिश्रयमानो—
रागद्वेषाभाववृत्तित्वेनापदिश्यमानः सक्षित्येवंभूतो भिक्षु-
श्लोऽनवध्याऽऽहारभोजी सत्यंयमातुष्टानि रीयते प्रवर्त्तते,
एतदुक्तं भवति—ये हि ज्ञातिस्वयंया यश्चायं धनधान्याऽऽदिकः
परिग्रहो यथेदं हस्तपादाऽऽद्ययववृक्षं शरीरं यच्च तदायु-
र्बलवर्णोऽऽदिकः तत्सर्वमशाश्वतमनित्यं स्वप्नेन्द्रजालसदृशं
मसारं, शुद्धस्य प्रमण्यब्राह्मणाश्च सारम्भाः सपरिग्रहाश्च, ए-
तत्सर्वं परित्राय सत्यंयमातुष्टानि भिक्षु रीयतेति स्थितम् ।
स पुनरप्यहमधिकृतंमेवार्थं विशेषितनरं सोपपत्तिकं ब्र-
ह्मीर्मानि तत्र प्रक्षालकापेक्षया प्राच्यादिकाया दिशोऽन्यत-
स्याः समयातः स भिक्षुर्द्वयोरप्यन्तयोरदृश्यमानतया स-
त्यंयमं रीयमाणः सन् एवमनन्तरोक्तेन प्रकारेण अपरिग्र-
या परित्राय प्रत्याख्यानपरिग्रया प्रत्याख्याय च परित्रात-
कर्मो भवति । पुनरप्येषामिति परित्रातकर्मत्वाद्यपेतकर्मो
भवति अपूर्वस्याव्यञ्चको भवतीत्यर्थः । पुनरप्यमित्यव्यञ्च-
कयोगनिर्वाचोपायतः पूर्वोपचितस्य कर्मणां विशेषणान-
कारको भवतीति, एतच्च तीर्थकरणगुधराऽऽदिभिर्ज्ञातंहेतु-
राख्यानमिति ।

कथं पुनः प्राणानिपातविगतिमत्ताऽऽदिव्यवस्थितस्य कर्माप-
गमो भवतीत्युक्तम्, यतस्तत्तदुक्तस्योक्त्याऽऽनौपम्येन प्राणिनां
पीडोपपद्यते, तथा च कर्मबन्ध इत्येवं सर्वं मनस्याध्यायाऽऽह-
तस्य खलु भगवता कृञ्जीविकायहेतु पण्यता, तं ज-
हा—पुण्डरीकाणं जाव तसकाये, से जहाणाम ए मम
अस्सायं देहेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा लेलुण वा
कवालेश वा आउट्टिजमाणस्स वा हम्ममाणस्स वा तज्जि-
जमाणस्स वा ताडिजमाणस्स वा परियाविजमाणस्स वा
किलाविजमाणस्स वा उद्विजमाणस्स वा० जाव लोमु-
क्कणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पडिसेवेदमि, इ-
ष्वं जण सव्वे जीवा सव्वे भूता सव्वे पाणा सव्वे स-
त्ता देहेण वा० जाव कवालेश ना आउट्टिजमाणा वा
हम्ममाणा वा तज्जिजमाणा वा ताडिजमाणस्स वा प-
रियाविजमाणस्स वा किलाविजमाणस्स वा उद्विजमा-
णा वा० जाव लोमुक्कणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं
भयं पडिसेवेदमि, एवं नत्था सव्वे पाणा० जाव सत्ता
ण इतव्वा ण अजावेयव्वा ण परिधेतव्वा ण परितावे-
यव्वा ण उद्वेयव्वा; से वेमि जे य अतीता जे य प-
डुप्पन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता सव्वे ते
एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पप्पवेंति एवं पक्खेंति-
सव्वे पाणा० जाव सत्ता ण इतव्वा ण अजावेयव्वा
ण परिधेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा, एस ध-
म्म्ये धुवे णीति ए सासए समिच्च लोगं वेयव्वाहि पवेदिए,
एवं से भिक्खू विरते पाणातिवापातो० जाव विरते प-

ग्गहातो शो दंतपक्वालण्यो दंते पक्वालजा शो अं-
जयं शो वमयं शो धूवणे शो तं परिआविण्जा ॥

तत्रेति कर्मबन्धप्रस्तावे, खलुर्वाक्यालकारे, भगवता उ-
त्पन्नज्ञातेन तीर्थकृता पञ्चजीविकाया हेतुत्वेनोपपत्त्याः,
तद्यथाः पृथिवीकाया यावत्तसकायाऽपीति, तथा च पीठ्य-
मानानां यथा दुःखमुपपद्यते तथा स्वसंविशिसिद्धेन दृष्टान्तेन
दशयितुमाह—तद्यथा नाम मम असातं दुःखं वषयमाणः प्रका-
रैरुपपद्यते तथाऽप्येवमपीति, तद्यथा दृष्टेनास्त्वा मुष्टिना
लेलुता लोष्टेन कपालेन कपरेण आकोट्यमानस्य संको-
ट्यमानस्य हन्यमानस्य कशाऽऽदिभिस्तज्जमानस्याऽऽहया-
ऽऽदिभिस्ताड्यमानस्य कुब्जाऽऽर्वाभिघाताऽऽदिना परि-
तप्यमानस्याग्न्यादौ अन्येन वा प्रकारेण परिकल्पायमा-
नस्य तथा अत्रादृश्यमाणस्य मार्यामाणस्य यावत्तलोत्पन्न-
नामत्रमपि हिंसाकरं दुःखं भयं च यन्मपि क्रियते त-
त्तत्सर्वमेव संवेदयामीत्येवं ज्ञातीह । तथा सर्वं प्राणा जी-
वा भूतानि सत्त्वा इत्येते एकार्थिकाः कथञ्चिद्वेदमाश्रि-
त्य व्याख्याताः, तत्रैतेषां दृष्ट्वाऽऽदिना कुब्जमानानां या-
वत्तलोत्पन्ननामत्रमपि दुःखं प्रति संवेदयतामेतच्च हिंसा-
करं दुःखं भयं वीर्यं न तथा प्राणिनः प्रतिस्वेदय-
न्ति—साक्षात्तुभवन्तीति, एवमात्मोपमया पीठ्यमानानां
जन्तूनां यतो दुःखमुपपद्यतेऽतः सर्वेऽपि प्राणिनो न हन्य-
व्या न व्यापादयितव्या नाऽऽक्षालयितव्याः कलत्कारेण व्या-
पारे न प्रयोक्तव्याः, तथा न परित्राया—न परित्यापितव्या
नापद्रावयितव्याः ॥ सोऽहं ब्रवीमि, एतच्च स्वमनीषिकतया
किं तु सर्वतीर्थकराऽऽजयति दशयति—(जे अतीए इत्यादि)
ये कचन तीर्थकृतं श्रुत्वाऽऽदयोऽतीता ये च विद्वेहेषु च-
संमताः सीमन्धराऽऽदयो ये वाऽऽतामिन्यामुत्सर्गिण्यं भ-
विष्यन्ति पञ्चनाभाऽऽदयोऽहंताऽमगसुरनरेश्वराणां पूजा-
हो भगवन्त पेश्वयोऽऽदिगुणकलापोषिताः सर्वेऽप्येवं ते व्य-
क्तवाचा प्राख्यान्ति प्रतिपादयन्ति । एवं संवेदयन्तुजार्थां
परिदि आपन्ते, स्वत एव, न यथा वीर्यान् बोधिसत्त्वप्रभा-
वान् कुब्जाऽऽदिदेशत इत्येवं प्रकरणेण आपयन्ति हेतुदाहर-
णऽऽदिभिः, एवं प्रकल्पन्ति नामाऽऽदिभिर्मया सर्वे प्राणा न
हन्यव्या इत्यादि, एष धर्मः प्राणिरक्षणलक्षणः प्राण्यावगि-
तस्वरूपो भूयोऽवश्यंभावी नित्यः क्षान्त्यादिरूपेण शाश्वत
इत्येवं चाभिसम्यक् केवलज्ञानेनावलोक्य लोकं चतुर्दश-
रज्ज्वात्मकं श्वेदंस्त्रीर्धराद्विः प्रवेदिताः कथित इत्येवं सर्वं
ज्ञात्वा स भिक्षुर्विदितवेद्यो विरतः प्राणानिपाताद्यावत्त-
रिग्रहादिति । एतदेव दशयितुमाह—(शो दंत इत्यादि) इह
पूर्वोक्तमहाव्रतपालनार्थमेनोत्तरगुणाः प्रतिपाद्यन्ते, तत्राप-
रिग्रहो निषिद्धः सन् साधुनां धर्मप्रसालनेन कर्मभाऽऽदि-
काष्ठेन वृन्तात् प्रक्षालयेत्, तथा नो अन्नं सौवीराऽऽदि-
कं विभूयार्थमण्योर्वेद्यान्, तथा नो वमनचित्रेचनाऽदिकाः क्रियाः
कुर्यान्, तथा नो शरीरस्य स्वीयवस्त्राणां वा धूपं कुर्वाणापि
कासाऽऽद्यपनयार्थं तं धूमं योगवर्त्तिन्यपिपादितमपिपदिति ॥

साम्प्रतं भूलगुणोत्तरगुणप्रस्तावमुपसंजिगृह्यह—

से भिक्खू अकिरिए अलुसए अकोहे अमायं अयाए अ-
लोहे उवसंते परिनिवुडे षो आसंतं पुरतो करेऽना इमेण वे

पुंडरीय

दिष्टेण वा सुपण वा मण वा शाण वा विष्णवाण वा
इमेण वा सुचरियतवनियमवंधेचरवासेण इमेण वा जाया
माया इति एणं धम्मेषं इओ चुए पेसा देवे सिया काम-
भोगाण वसवती सिद्धे वा अदुक्खममुपे पत्थ वि सिया
एव वि शो सिया ।

स मूलोत्तरगुणव्यवस्थितौ भिक्षुनीस्य क्रिया-सावधाना विद्य-
ते इत्यर्थः, संवृताऽऽत्मकनया सांप्रतयिककर्मावस्थक इत्य-
र्थः, कुत एवभूतः यतः प्राणिनामलूकाऽऽदिस्वकाऽनुपम-
वंक इत्यर्थः, तथा न विद्यते कोऽपि यस्यैवकाधः, एवममा-
नाऽऽमायाऽलोमः कपायोपशमाच्छापाशान्तः शीतोभूतस्त-
दुपशमाच्च परिनिर्वृत इव परिनिर्वृतः । एवं तावदहिकभ्यः
कामभोगेययो विरतः पारलौकिकैर्भ्योऽपि विरत इति दर्श-
यति—(नो 'आत्मसमिव्यादि') नो नैवाशानां पुरस्कृत्य म-
मानेन विशिष्टनपत्वा जन्मान्तरं कामभोगावाप्तमविष्यती-
ति एवंभूतामाशानां न पुरस्कृत्यादिति । एतदेव दर्शयि-
तुमाह—(इमेणमियादि) अस्मिन्नेव जन्मपमुना विशिष्टप-
श्चरणफलन दृष्टेनामरौपध्यादिना तथा पारलौकिकेन च धु-
नेनादिकथमिदं ब्रह्मदत्ताऽऽदीनां विशिष्टपश्चरणफलन, तथा
(मण ष नि) मननं ज्ञानं ज्ञानस्मरणऽऽदिना ज्ञानेन
तथाऽऽचार्योऽऽदेः सकाशाद्विज्ञानानवगतेन ममापि विशिष्टं
अविष्यतीत्येवं नाऽऽशेनां विदध्यान्, तथाऽमुना सुचरित-
तपायिभ्यमब्रह्मवर्चवासेन तथाऽमुना वा यावतामात्राजुलिना
धर्मणाऽनुष्ठेयते इतोऽस्माद्व्याकच्युतस्य प्रत्यं जन्मान्तरं
समाहं देवः, तवस्थस्य च मे वशवर्तिनः कामभोगा भवेयुः,
अशक्यकमेवियुतो वा निद्रः अदुःखाऽऽशुभाशुभकर्मप्रक-
ृत्यपत्येयैवभूतोऽहं स्यामागमिकाल इत्येवमाशानां न वि-
दध्यादिति । यद्विद्या-विशिष्टपश्चरणऽऽदिनाऽऽगामिन काल-
ममागिमा लयिमव्यादिकाऽष्टप्रकारा निद्रिमेवविष्यतीत्य-
नया च निद्रया निद्रोऽहमदुःखोऽशुभो वा मध्यस्थ इत्येवं
रूपायाशानां न कुर्यान् । तदकरणं च कारणमाह—(एण
वि इत्यादि) अत्रापि विशिष्टपश्चरणे संप्रति कुतश्चात्रि-
मितादुदुष्याणयनमज्ज्ञां मति कदाचित्मिदं स्यात्कदाचि-
च्च नैवाशेरकमेवयलक्षणं निद्रिः स्यात् । तथा चोक्तम्—
“जे जलिया उहेऊ, भवस्म न च्व तत्तिया मोक्खे ।” इत्या-
दि । यदि वा अत्राप्यगिमाऽऽष्टपुण्यकारणं तवश्चरणाऽऽदेः
निद्रिः स्यात् कदाचिच्च न स्यात्, तद्विषयेयोऽपि वा स्याद्,
इत्येवं व्यवस्थिते प्रस्तापूर्वकार्यकारिणां कथमाशानां कर्तुं
शुचयेत, इति निद्रिश्चाष्टप्रकार्यम्—(अगिमा १, लयिमा २,
महिमा ३, प्रतिः ४, प्रकाश्यम् ५, ईशित्वम् ६, वशित्वम् ७,
यत्र कामावसायित्वमिति ८ । तद्वैमहिकाऽऽगामिमाशुभकार्यं
कीर्तिवर्णकंकाऽऽद्यर्थं च तपो न विषयमिति स्थितम् ।

साम्प्रतमनुकूलप्रतिकुलेषु शब्दाऽऽदिषु विषयेषु रा-

गद्विषयमाहं दर्शयितुमाह—

से भिक्षू सदेहिं अमुच्छिए स्वेहिं अमुच्छिए गं-
धेहिं अमुच्छिए रसेहिं अमुच्छिए फामेहिं अमुच्छिए
विरए काहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ पेजाओ
दोसाओ कलाहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुआओ परपरि-

वायाओ अरइरइओ मायामासाओ भिच्छादंसणमहा-
ओ इति से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए पडिवि-
रते से भिक्षू । जे इमे तसथायरा पाणा भवेति ते शो
सयं ममारभइ, शो अणेहिं ममारभवेति, अन्नं समारभंते न
समणुजागेति, इति से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए
पडिविरते से भिक्षू । जे इमे कामभोगा सचित्ता वा अचि-
त्ता वा ते शो सयं परिगएहेति, शो अणेणं परिगएहावेति,
अन्नं परिगएहेते पिण्ण समणुजागेति, इति से महतो आ-
याणाओ उवमंते उवडिए पडिविरते से भिक्षू ॥

स भिक्षुः सर्वोऽऽशेसारहितो वैशुचीणाऽऽदिषु शब्देभ्यमुच्छि-
तोऽगुह्योऽनध्युपपन्नः तथा-यामनाऽऽदिशब्देषु कर्कशेषु अ-
द्विष्टः एवं रूपरसगन्धस्पर्शेषु वाप्यर्थात् । पुनरपि
सामान्येन कोऽप्यनुपशमं दर्शयितुमाह—(विरण कोहाओ
इत्यादि) कोऽप्यमानमायालोभयो विरत इत्यपि सुगमम्,
यावदिति । (मे महया आयाणाओ उवमंते उवडिए, पडि-
विरण मे भिक्षु ति) स भिक्षुर्भवति यो महतः कर्मो-
पादानुपशान्तः सन्त्येयं वापस्थितः सर्वपापेभ्यश्च
विरतः प्रतिविरत इति । एतदेव च महतः कर्मोपादानादि-
मणं साक्षाददर्शयितुमाह—(जे इमे इत्यादि) ये केचन त्रयाः
स्थावराश्च प्राणिना भवन्ति, ताव स्यान्ति—(नो) जैव स्थं
सत्त्वाधवः समागमन्ते प्राणेषुपदमकारमन्ते नारमन्ते इति
यावन् । तथा नात्यः समारम्भयेत इति चाप्यान् समारम्भ-
माणान् समनुजानत इत्येवं महतः कर्मोपादानानुपशान्तः
प्रतिविरतो भिक्षुर्भवतीति । सांप्रतं सामान्यतः सांप-
रायिककर्मोपादानकामभोगानिद्रिमिच्छयाऽहं—(जे इमे
इत्यादि) ये केचनानां कारणं इति कामा भुञ्जन्ते इ-
ति भोगास्ते च सचित्ता अचित्ता वा भवेयुस्नांश्च न स्व-
तो शुद्धीयाच्चाप्येन ग्राहयेन् । नात्यर्थं गृह्णते समनुजाना-
यादित्येवं कर्मोपादानादिविरतो भिक्षुर्भवतीति ।

साम्प्रतं सामान्यतः साम्प्रतयिककर्मोपादानविषयमि-
द्व्याऽऽह—

जं पि य इमं संपरादयं कम्मं कज्जइ, शो तं मयं करंति,
शो अणेणं कारयेति, अन्नं पि करंते ण समणुजाणइ
इति, से महतो आयाणाओ उवमंते उवडिए पडिविरते ।
से भिक्षू जाणेजा अमणं वा पाणं वा खादमं वा सादमं
वा अस्सिं पडियाए एणं साहम्मियं समुहिस्स पाणाइं
भूताइं जीवाइं सताइं ममारं ससुहिस्स कीर्तं पापिच्चं
अच्छिज्जं अणिमसइं अविहइं आहइं दुमियं तं चेनियं
मिया तं शो मयं भुंजइ, शो अणोणं भुजावेति, अन्नं पि भुं-
जंते ण समणुजाणइ इति, से महतो आयाणाओ उवमंते
उवडिए पडिविरते ॥

(जं पि य इत्यादि) यदर्थं संपर्यातं तासु तासु गतिष्व-
नेन कर्मण्येति सांप्रतयिकं, तथा तत्रैकप्रतिपक्षमात्मन्यन्यत-
याशानेनोपपातयितव्यं, तत्कर्म तत्कारणं वा न कृतकारित्वा-
नुमतिभिः करोति स भिक्षुरभिधीयत इति । साम्प्रतं भिक्षावि-

शुद्धिमध्याऽऽह—(सि भिक्षु इत्यादि)स भिक्षुपुनरेवंभूत-
माहारजातं जानीयात् । (अस्मि पञ्चिपाए सि) एतत्प्रति-
याऽऽहारदानप्रतिष्ठाया यदि बाऽऽस्मिन् पर्याये साधुपर्याये ध्य-
वस्थितमेकं साधुं साधर्मिकं समुद्दिश्य कश्चिच्छ्रावकः प्रकृति-
भद्रार्थं वा साध्याहारदानार्थं प्राणिनः प्रत्येकंद्रव्यान् भूतानि
नितकालमधीनि जीवानांयुक्तधरसुखसुखान्स्वास्त्वास्तदा सधो-
पेतान्स्माभ्यः तदुपमर्दकमारम्भं विधाय समुद्दिश्य त-
त्प्रांदां सम्यगुद्दिश्य, कीर्तं कथंश्च द्रव्यविनिमयेन (पा-
मिष सि) उद्यतकमाच्छेद्यमित्यप्यस्मादाधिष्ठ्य, अनिष्ट-
श्रुतिं परेषानुत्संकलितमभ्याहृतमिति साध्विभुक्तं प्रामा-
ऽऽदानीतमाहृत्योपेत्य साध्वयं कृतमुद्दिशकमित्येवंभूतमा-
हारजातं साधवे दत्तं स्यात्, तच्चा कामित तेन परिगृहीतं
स्यात्, तदेवं शेषदुष्टं च ज्ञात्वा स्वयं न शुजीत, नाप्य-
परेण भोजयेत्, न च भुञ्जामपरं समनुजानीयादित्येवं दुष्टा-
ऽऽहारदोषाविमुक्तो भिक्षुर्भवतीत्यर्थः ।

से भिक्षु अहं पुण एवं जाणुज्जा । * तं जहा—विज्जति
तेसि परकमे जस्सद्धा ते चेइयं सिया, तं जहा—अण्ण-
शो से पुत्ताणं धूयाणं एहाणं पातीणं शात्तीणं राईणं
दासाणं कम्मकराणं कम्मकराणं आदेसाए पुदो प-
हेणाए सामासाए पातरासाए सस्मिहसेचए किज्जति इह-
मेगेसि माणवाणं भोग्याणं । तस्य भिक्षु परकडं परणि-
ट्ठितमुग्गम्याण्येससासुद्धं सत्थाइयं सत्त्वपरिणायियं अवि-
हिंसियं एसियं वेसियं सामुदाणियं पत्तमसणं कारुण्ण्डा प-
माणजुत्तं अक्खोवंजणवणलवणभूयं संजयजायाभायाव-
चियं विलमिव पक्कभूतेणं अण्णाण्येणं आहारं आहार-
ज्जा, अणं अण्णकाले पाणं पाणकाले वत्थं वत्थकाले ले-
णं लेणकाले सयणं सयणकाले ॥

अथ पुनरेवं जानीयादित्यादि । तद्यथा—विद्यते तेषां
शुद्धस्थानामेवम्भूतः वक्ष्यमाणः पराक्रमः सामर्थ्यमाहारनि-
र्वर्तने प्रत्यारम्भस्तेन च यदाहारजातं निर्बर्तितं यस्य आ-
धाय यत्कृते तत्कृतमिति दत्तं निष्पादितं स्याद्वेत् ।
यत्कृते च निष्पादितं तत्त्वनाममाहमाह । तद्यथा—आ-
त्मनः स्वनिमित्तमेवाऽऽहारादिकाविवर्तनेन कृतमिति, तथा
पुनःऽऽप्यर्थं वायदादेशायाऽऽदिश्यते यस्मिन्नागते संभ्रमेण प-
रिजनस्तदाश्रयनाऽऽदिश्यापारं स आदेशः प्राच्यं कुरुत-
यं वा द्रव्यं प्रहृष्टाधि विशिष्टाऽऽहारनिर्वर्तनेन कियते, तथा
श्यामा रात्रिस्तस्यामश्रयमाशः श्यामाऽऽश्रयश्च, प्रानरश्नं
प्रश्यामाः प्रत्युपस्थेयं भोजनं तदर्थं सश्रितः संनिवद्यो
विशिष्टाऽऽहारसंप्रहृष्ट संभवः कियते । अनेन चैतत्प्रतिपा-
दितं भवति—चालदृष्टग्लानाऽऽदिनिमित्तं प्रत्युपाऽऽदिसंभ-
वेष्वपि भिन्नाऽऽनेन कियते, तस्य चायमभिहितः संभवः, स
च संतिषेसंभव इदंकेषां मानवानां भोजनार्थं भवति, तत्र
भिक्षुदयतविहारी परकृतपरनिष्ठितमुग्गमात्पादलैवणा-
शुद्धमाहारमाहरेत्, अत्र च परकृतपरनिष्ठिते कान्तारो
भद्राः । तद्यथा—तस्य कृतं तस्यैव च निष्ठितं, तस्य कृत-
मप्यस्य निष्ठितम्, अन्यस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम्, अन्य

स्य कृतमप्यस्य निष्ठितमित्ययं चतुर्थो भद्रः स्वधेयोपासः,
अयं च शुद्धो द्वितीयश्चाप्यस्य निष्ठितत्वात्प्राऽऽध्याकर्मोद्दि-
श्याऽऽप्य उद्गमदोषः बोद्धव्यं तथात्पादनादोषा धात्रीवृत्त्यादि-
काः बोद्धव्यं नपरेषणदोषाः शुद्धिनाऽऽप्यो दृश्य, एवमेभि-
ध्वत्वारिशादौपैरहितत्वाच्छुद्धम् । तथा शस्त्रमप्यादिकं ते-
नार्तितं प्राप्तुक्रीकृतं शस्त्रपरिणामितमिति शस्त्रेण स्वका-
यपरकायाऽऽदिना निर्जीवीकृतं वर्णगणधराऽऽदिभिश्च परि-
णमितं, हिसां प्राप्तं हिसितं विकृतं हिसितं विशिष्टितं न
सम्यक् निर्जीवीकृतमित्यर्थः, तदपि तेषां प्रादुर्बुद्धिर्हिसितं नि-
र्जीवमित्यर्थः । तदप्येपितमप्येपितं भिक्षाचर्याविधिना प्राप्तं,
वैयकमिति केवलसाधुवेषात्वात् न पुनर्जीव्याद्याजीवनेन भि-
न्ना समूहस्तत्र भवं सामुदायिकम्, एतदुक्तं भवति—अप्यु-
क्तवृत्त्याऽवाप्तं सर्वत्र स्तोत्रं स्तोत्रं गृहीतमित्यर्थः ।
तथा—प्रहृष्ट्येवं प्राप्तं—गीताधीनोपासमशनम्—आहारजातं, त-
दपि वेदनावैयाद्युपादिके कारणे स्मृति, तत्राऽपि प्रमाणयुक्तं
नानिमात्रम् । प्रमाणं चेदम्—, तदपि तेषां स्वस्व-जनस्व
कुजा दवस्व दो भाए । वाउपवियागण्डा, छुम्माणं ऊण्यं कुजा
॥१॥ इति । एतदपि न वक्ष्येवत्ताऽऽप्यर्थं किन्तु याचनमात्रेणा-
ऽऽहारं देहः क्रियासु प्रवर्तते । तत्र दृष्टान्तद्वयमाह—तद्यथा—
अक्षस्योपाज्जन्तम् अण्णं पणस्य च लेपनं प्रपणस्तदुपमया
आहारमाहरेत् । तथा वीरुक्—, अण्णं गण व संगेइ, ए तद्व
विगइ विणा उ जा माह । मां रागदोसरहिंमां, मत्ताए विहिइ
नं संवे ॥ १ ॥ एतदेव दर्शयति—संयमयात्रायां मात्रा संय-
मयात्रायात्रा यावद्याऽऽहारमात्रं संयमयात्रा प्रवृत्तते सा
तथा तथा—संयमयात्रामात्रा वृत्तियस्य तत्तथा, तदपि वि-
लप्रवेशपरमभूतेनाऽऽत्मनाऽऽहारमाहरेत् । एतदुक्तं भवति—
यथाऽऽहिविलं प्रविशन् तृणं प्रविशत्येवं साधुनाऽऽव्याहारस्त-
त्त्वाद्मनसाऽऽद्यतना शीघ्रं प्रवेमयितव्य इति । यदि वा—स-
पेणवाऽऽहारं लब्ध्वा स्वादाभ्यवहार्यत इति । तदेवं वाऽऽ-
हारजातं दर्शयितुमाह—अत्र भ्रममशकालं स्वार्थपरमुत्पु-
रकालं भिक्षाकालं प्राप्तं, पुरः पश्चात्तमे परिकृतं भवति
यथाक्रमेण भिक्षाऽऽनेन, प्रहणकालावाप्तं भिक्षं परिभोगकालं शु-
जीतं, तथा पानकं पानकालं, नानितृपितो भुञ्जीत, नाप्य-
निबुमुञ्जितः पानकं हियेदिति, तथा वत्थं वत्थकालं शुद्धी-
यादुपेतां वा कुर्वीत्, तथा लयनं शुद्धाऽऽदिकमाश्रयस्य
वर्णस्ववयमुपादानमन्यदा स्वनिमित्तस्य इति । अथ—ऽस्मिन्वि-
श्रयनं संस्वराकरः, स च शयनकाले, तत्राप्यगीताधीनो
प्रहृष्ट्यं निद्राविमोक्षो गीताधीनो प्रहृष्ट्येकमिति ।

से भिक्षु मायसे अणपरं दिदं अणुदिसं वा पाडिवं
धम्मं आइस्से विभए किंटे उडिहएसु वा अणुवडिहएसु
वा सुस्सुसमाणेसु पवेदए, संति विरतिं उवसमं निज्जाणं
सोयवियं अज्जवियं सवियं लापवियं अणुतिवतियं स-
ज्जेसि पाणाणं सज्जेसि भूताणं ॥ जय सत्ताणं अणुवाइं
किहिए धम्मं ॥

स भिक्षुराहारोपविशयनस्याप्याप्यध्यानाऽऽशीलां मार्गं जाना-
तीति तद्विधिः सन् अन्तरा दिशमनुदिश्य वा प्रतिपद्यः स-
माजितो धर्मेमात्स्वयापयेत् प्रतिपादयेत्, एतेन विधेयं तद्यथा—

योगं विभजेद्वर्गफलानि च कीर्तयेत्-आविर्भावयेत्, तच्च धर्मकथनं परिहितार्थप्रवृत्तेन साधुना सम्यगुपस्थितेषु शिष्येषु अनुपस्थितेषु वा कौतुकाऽऽदिप्रवृत्तेषु शुश्रूषमाणेषु श्रोतुं प्रवृत्तेषु स्वयंपरीक्षिताय प्रवर्त्यराक्षस्येत्यकथयेदिति यावत् । श्रोतुमुपस्थितेषु पक्षधयेत्तदर्थोऽयमुक्तमाह- (संति विरदं इत्यादि) शान्तिकथयामः कोऽथयस्तत्त्वधाना प्राश्रुतिपाताऽऽदिभ्यो विरतिः शान्तिविरतिः । यदि वा शान्तिरशेषज्ञेयोपशमक तस्यै-तदर्थं विरतिः शान्तिविरतिः तां कथयेत्तथा उपशममिन्द्रियनोऽन्द्रियोपशमस्यै रागद्वेषाभावजनितं तथा निवृत्तिं निर्वासमशेषदृष्ट्यापरमरूपं तथा (सोपविष्यं ति) शौचं तदपि भावशीलं सर्वोपाधिविशुद्धता व्रतामालिख्यम् (अज्जविष्यं ति) आज्ञवममायित्वं तथा मार्तव्यं सुदुर्भाव सर्वत्र प्रथयन्त्रयं, विनयतन्त्रतेति यावत् । तथा- (सावधिष्यं ति) कथेषां सावधाऽऽपादनं कर्मसुगोचोऽऽमनः कर्मोपनयनतो लब्धवत्त्वासांजनम् । सांमतमुपसंहारकारणं सर्वेषु भानुछानानां सूक्ष्मकारणमाह-अतिपतनं अतिपातः प्रायशुपमर्दनं तद्विद्यते यस्यासांभतिपातिकास्तन्मतिपादनातिपातिकास्तं सर्वेषां प्राणिनां भूतानां यावत्सत्त्वानां धर्ममनुविचित्र्यानुविचिन्त्य वा कीर्तयेत्कथयेत् । इदमुक्तं भवति-सर्वप्राणिनां रक्षाभूतं धर्मं कथयेदिति ।

साम्प्रतं धर्मकीर्तनं यथा निरूपयि भवति तथा दर्शयितुमाह—

से भिक्षु धम्मं किहमाणे शो अन्नस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो वत्थस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो लेखस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो सयणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, शो अन्नो विरुक्खवाणं कामभोगाणं हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, अस्मिण्णु धम्ममाइक्खेज्जा, नत्थय कम्मनिज्जरुद्धुए धम्ममाइक्खेज्जा । इह खलु तस्स भिक्षुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिस्सम्म उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया जे तस्स भिक्षुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिस्सम्म सम्मं उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया ते एवं सज्जोवगता ते एवं सज्जोवरता ते एवं सज्जोवसंता ते एवं सज्जवाए परिनिब्बुडे ति बेमि ॥

स भिक्षुः परकृतपरमिष्ठिताऽऽहारभोजी यथा क्रियाकालानुध्यायी शुश्रूषन्तु धर्मं कीर्तयेत्, नात्रस्य हेतोर्ममायमीश्वरो धर्मकथाप्रमाणं विशिष्टमहारजातं द्वायनीति एतन्निमित्तं न धर्ममाचक्षीत । तथा पानवत्त्रयनयननिमित्तं न धर्ममाचक्षीत । अन्येषां वा विकरुपाणामुच्चावचानां कार्याणां कामभोगानां वा निमित्तं न धर्ममाचक्षीत, तथा भ्रान्तिमनुपगच्छत् धर्ममाचक्षीत, कर्मनिजरायाभ्यास्य न धर्मं कथयेत्, अपरप्रयोजननिरपेक्षं च धर्मं कथयेदिति । धर्मकथाप्रवणकलदंशद्वाराणोपसंजिघृक्षुराह- (इह खलु तस्यैऽस्मिदि) इहाऽस्मिन् जगति, खलुः वाक्यालंकारः । तस्य भिक्षोऽनुपगतोऽस्मिन्नेव समीपे पूर्वोक्तविशेष-विशिष्टं धर्मं कृत्वा निशम्य अवगम्य सम्यगुत्थानेनोपाय

वीराः कर्मविदारणसहिष्णवो ये वैश्वभूतास्ते एवं पूर्वोक्तविशेषविशिष्टानुष्ठानतया सर्वस्मिन्नपि मोक्षकारणसम्यग्दर्शनाऽऽदिके उप सामीप्येन गताः सर्वोपगताः, तथैव सर्वेभ्यः पापस्थानेभ्यः उपरताः सर्वोपरताः, तथा त एव सर्वोपशान्ता जितकायतया शीतलीभूतास्तथा एव सर्वोऽऽमततया सर्वसामर्थ्येन सदनुष्ठानेनोद्यमं कृतवन्तो ये वैश्वभूतास्ते-अप्यकर्मण्यं कृत्वा परि समन्ताभिर्भुताः अशेषकर्मण्यं कृतवन्त इति ज्वरीमिति पूर्ववत् ।

साम्प्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एवं से भिक्षु धम्मं धम्मविउ णियागपडिवषे से जहेयं वृतिं अनुवा एते पडमवपोंदरीयं अनुवा अपत्ते पडमवपोंदरीयं, एवं से भिक्षु परिणाय कम्म परिणाय संगे परिणाय गेहवासे उवसे समिए स-हिए सया जए, सेवं वयणिजे, तं जहा-समणति वा माहणति वा खनेति वा दंतेति वा गुणेति वा मुचेति वा इमीति वा मुणीति वा कर्ताति वा विउति वा भिक्षुति वा लुहेति वा तीरहीति वा चरणकरण-पारविउ ति बेमि ॥ १५ ॥ इति चितियसुयकवंधस्स पोंदरीयं नाप पडमज्झयणं सम्मत्ते ॥

एवमिति पूर्वोक्तविशेषकलापविशिष्टः स भिक्षुः पुनरपि सामान्यतो विशिष्यते धर्मैः श्रुतचारित्र्याऽऽवस्थानार्थी धर्मार्थी, यथाऽवस्थितं परमार्थतो धर्मं सर्वोपाधिबिषुद्धं जानानीति धर्मवित्तया नियमाः संयमाः संपादयित्वा कारणे कार्यापथारं कृत्वा तं प्रतिपत्तां नियमप्रतिपत्तः, स वैश्वभूतः पञ्चमपुरुषजानस्ते चाऽऽश्रित्य यथेदं प्राक् प्रदर्शितं तत्सर्वमुक्तं, स च प्राप्ता वा स्यात्तत्त्वव्यापोगदरीकमनुप्राप्तं पुरुषविशेषं चकवत्योदिकं तत्प्राप्तिश्च परमार्थतः केवल-ज्ञानावाप्तौ सत्यां भवति, साक्षात्तथावस्थितवस्तुस्वरूपपरिच्छिन्ने, अप्राप्तो वा स्यान्मतिभूतावधिमनःपर्यायकान्तिर्यस्तेः समस्तैर्वा समन्वितः, स वैश्वभूतः प्राग्यावर्णिगुणकलापेपेतो भिक्षुः परि समन्ताद् ज्ञातं कर्मं श्वकरोत विपाकतस्तदुपादानतश्च येन स परिज्ञातकर्मा, तथा परिज्ञातः सङ्गः संवत्सः स्वदाह्राभ्यन्तरो येन स तथा परिज्ञातो निःसारतया गृहवासो येन स तथोपशान्त इन्द्रियनोऽन्द्रियोपशमात्, तथा सतिः पञ्चमः समितिभिस्तथा सह हितेन वर्गेन इति सहितो ज्ञानाऽऽदिभ्यो सहितः समन्वितः सङ्गः सर्वकालं यतः संयतः प्राग्यावर्णिगनियमकलापेपेतः, स एवं गुणकलापाऽऽश्रित एतद्वचनीयः । तथा-धाम्मनीति धमणः समता वा, तथा सा प्राणिनो जहं-व्यापार्ययेयं प्रवृत्तिः उपदेशो यस्य स मादनः, स ब्रह्मचारी वा ब्राह्मणः, क्षात्रः स क्षमोपेतो, दान्त इन्द्रियनोऽन्द्रियदमनेन, तथा तिसृभिर्गुणैर्भियुक्तः, तथा मुक्त इव मुक्तः, तथा विशिष्टपथारकोपेतो महीयः, तथा-मनुते जगतस्त्रिकलावस्थासिति मुनिः, तथा-कृतमस्यास्तीति कुनी पुरुषवान् परमार्थपरिच्छिन्नो या, तथा-विद्वान् सविद्योपेतः, तथा-भिक्षुः निरवधाऽऽहा तथा भिक्षुणशीलः, तथा अन्नप्राप्ताऽऽहारस्येन

कृत्वा; तथा संसारतीरभूतो मोक्षस्तदर्थी, तथा चर्यत इति चर्यं ब्रूयुष्यामः, कियत इति करणम्-उत्तरयुगालेभ्यो पारं तीरं पर्यन्तगमनं तद्वैतीति करणचरणगारिविदिति । इतिशब्दः परितस्मात्, ब्रवीमीति तीर्थेकरवचनादर्थः सुप्रसंस्वामी जम्बूस्वामिनश्चुद्विश्य एवं भणति-यथाऽहं न स्वप्नमीषिकया ब्रवीमीति ।

साम्प्रतं समस्ताध्ययनोपासदृष्टान्तदार्ष्टनिक-
यांस्तत्पर्यायं गाथाभिर्निवृत्ति-
कृदर्थयितुमाह—

उवमा य पुंडरीए, तस्सेव य उवचपक्ष निज्जुची ।
अधिगारो पुण भसिआं, जिणोवदेसेण सिद्धिं चि । ॥१५॥
सुरमणुयतिरिवनिश्चो-वंगे मणुया पण्ण चरिवम्मि ।
अवि य महाजणनेय-चि चक्कडहिम्मि अधिगारो ॥१५॥
अवि य हु भारियकम्मा, नियमा उक्कस्म निरयटिठिगामी ।
ते वि हू जिणोवदेसेण, तेण्व भवण मिउम्भंति । ॥१६॥
जलमालकदमालं, बहुविहवलिगहणं च पुक्खरणि ।
जंघाहि व बाहाहि व, नावाहि व तं दुरवगाहि ॥१६॥
पउमं उल्लंघेत्तुं, आरयमाणस्स होइ वावची ।
किं नत्थि से उवाआं, जेणुल्लंघेज्ज अविवसो ॥१६२॥
विज्जा व देवकम्मं, अहवा आगासिया विउवणया ।
पउमं उल्लंघेत्तुं, न एस इणमो जिणुक्खआं ॥१६३॥
सुदुष्पआं गिज्जा, सिद्धा उ जिणस्स जाणसा विउज्जा ।
अविजणखण्डरीया, उ जाए सिद्धिपातुंवेति ॥१६४॥

(उवमा इत्यादि) इहोपमा दृष्टान्तः पौण्डरीकेण श्वेतश-
तपत्रेण, कृतस्तस्येहापर्याहितत्वात्, तस्यैव चोपचयेन स-
र्वावयवनिष्पत्तिर्यावद्विजिघ्रोषायेनोत्तरणम्, दार्ष्टान्तिका-
धिकारस्तु पुनरत्र भणितः अभिहितश्चकवत्यर्थेभ्यस्य
जिनोपदेशेन सिद्धिरिति, तस्यैव पुज्यमानत्वादिति । पुज्य-
त्वमेव दर्शयितुमाह-(सुरमणुर इत्यादि) सुराऽऽदिषु चतुर्ग-
निकेषु जन्तुषु मध्ये मनुजान्धिरस्य सुवर्णकणस्य प्र-
भवः शक्यः वर्तते, न शेषाः सुराऽऽदयः, तेषां मनुजेषु महा-
जननेतारश्चकवत्यर्थो वर्तते, तेषु प्रवर्धितेषु प्रधानानु-
गायिभ्यस्तु इतरजनाः सुप्रसिद्धा एव भवतीत्यतोऽत्र चक्र-
वर्त्यदिना पौण्डरीककण्डेनाधिकार इति । पुनरप्यस्या
मनुजप्राप्तये दर्शयितुमाह-(अवि य हु इत्यादि) गुरुकर्मणो-
ऽपि मनुजा आसंकलितनरकाऽऽयुषोऽपि नरकगमनयोग्या
स्मिन्नेत्येवंकृतात् जिनोपदेशात्तैव भवेन समस्तकर्मसंज्ञात्
सिद्धिपातमनो भवन्तीति । तस्यैव दृष्टान्तदार्ष्टनिकोप्ता-
त्पर्यायं प्रदर्श्य दृष्टान्तभूतपौण्डरीकाऽऽचारायाः पुष्करिण्या
दुरवगाहित्वं सूचाऽऽलापकोपासं निर्वृत्तिरुद्दर्शयितुमाह-(ज-
लमालेत्यादि) जलमालामत्यथप्रसुरजलां, तथा कर्ममाला-
म् अभ्यतिष्ठिततत्तया प्रसुरतरङ्गां, तथा बहुविधलिगह-
नां च पुष्करिणीं जङ्गमाभ्यां वा बाहुभ्यां वा नावा वा दुस्त-
रा पुष्करिणी, ह्युपेति क्रियापवादाः । किं चाप्यतु-(पउमं इ-
त्यादि) । तन्मध्ये पञ्चवर्षपौण्डरीकं गृहीत्वा समुत्तरतोऽवश्यं
दयापातः प्राणायां भवेत्, किं तत्र कश्चिदुपायः स नास्ति ?

येनोपायेन गृहीतकमलः सन् तां पुष्करिणीमुल्लङ्घयेदविपक्ष
इति । तदुल्लङ्घनोपायं दर्शयितुमाह-(विज्जा वेण्यादि) वि-
द्या वा कावित्प्रज्ञायादिका देवता कर्म वाऽथवा-अकारण-
मनलक्षिष्वो कस्यचिद् भवेत्सेनासावधिपक्षो गृहीतपौण्डरीकः
सन्तुल्यकर्मो पुष्करिणीम् एव च जिनैरुपायः समाख्यातः इ-
ति । सर्वोपसंहाराध्यमाह-(सुखणे इत्यादि) गृहप्रयोगवि-
द्यासिद्धा जिनस्यैव विज्ञानरूपा विद्या नान्यस्य कस्याचि-
द्या विद्यया तीर्थेकरवर्गितया भव्यजनपौण्डरीकाः सिद्धि-
मुपगच्छन्तीति । गतोऽनुगमः । साम्प्रतं नयास्ते व पुर्वेव
ब्रूव्या इति । समाप्तं पौण्डरीकाऽऽख्यं द्वितीयभूतस्कन्धे प्र-
थमाध्ययनमिति । सूत्रं २ ध्रु० १ अ० । “ प्रभुप्रणितपुण्ड-
रीकाऽध्ययनवत्सर्गं हि यथाऽभूत् । दशपूर्वपुण्डरीकः,
स जयत्यष्टादशगिरिशः ॥ १ ॥ ” ती० १७ कल्प ।
शत्रुञ्जये, ती० १ कल्प । भ० । व्याघ्रं, स्था० २ ठा० ३ उ० ।
“ देवर्षीपुण्डरीकाऽऽख्य-भूर्भुवःसुखरशेखरम् । अलङ्कृतपु-
त्रासादं, श्रीनाभेयः श्रियेऽस्तु सः ॥ १ ॥ ” ती० १ कल्प । आ०
क० । आदिदेवगणधरे, भा० १ ध्रु० ५ अ० । स० । सौर्यग्री-
वाधिपतौ, जी० ३ प्रति० ४ अधि० पुष्कलावर्तविजयं पुण्ड-
रीकयां नगरीं महापद्मदत्ता राजाभवेत्, तस्य पद्मावर्ता रा-
क्षी बभूव, तस्याः कुक्षिसम्भूता पुण्डरीक-कण्डरीकनामानो
पुत्रौ जातौ, पितर्युपरते पुण्डरीको राजा जातः, कण्डरीको
युवराज इति । उत्त० । भा० । आव० । आ० क० । आ०
म० । आ० क० । (तयोः ‘ कण्डरीक ’ शब्दे तृतीयभागे
१७२ पृष्ठे कृतान्तमभाषणम्) महाकुण्डभेदे, प्रश्न० ५ संव०
द्वारः । स्था० ।

पुंडरीयगुम्भ पुण्डरीकगुम्भ-न० । अष्टमदेवलोकोविमाने, स०
१८ सम० ।

पुंडरीयखण्ड-पुण्डरीकनयन-जि० । पुण्डरीकं सितपद्मं त-
द्भजनये येषां तं । कमलाक्षं, पुं० । प्रश्न० ४ अध्या० द्वार ।

पुंडरीयशाप-पुण्डरीकज्ञात-न० । पुष्कलावर्तविजयमध्यगपु-
ण्डरीकिणीनगरीराजपुण्डरीकचक्रज्यताप्रतिबद्धे एकानविशे
ज्ञाताध्ययने, भा० १ ध्रु० १ अ० । (‘ कंडरीक ’ शब्दे तृतीय-
भागे १७२ पृष्ठे कथोक्ता)

पुंडरीयदह-पुण्डरीकदह-पुं० । जम्बूद्वीपे महाहृदविशेषे,
स्था० ६ ठा० । “ पुंडरीयदहे दस ज्योत्स्नस्यारां आगमयेत् प-
क्षसे । ” पुण्डरीकहृदो लक्ष्मीर्देवीनिवासः शिखरी वर्षधरोप-
रिचर्तति । स० १००० सम० । स्था० । “ दो पुंडरीयदहा दो
पुंडरीयदहवासिणीभो लच्छीभो देवीभो । ” स्था० २ ठा०
३ उ० ।

पुंडरीया-पुण्डरीका-क्री० । उत्तरकचकास्तव्यायामुत्तरदि-
क्षुमायाम्, जं० ५ वक्ष० । आ० म० ।

पुंटे-देशी-प्रज्येयं, दे० ना०६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंदो-देशी-गर्भे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंउष-देशी-संगमे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंविसेस-पुंविशेष-पुं० । पुरुषविशेष, भा० ।

पुंवेय-पुंवेद-पुं० । पुरुषवेदे, पुरुषस्य स्त्रियं प्रत्यभिलाषे,
तद्विषयकं कर्मणि च । प्र० ॥ २३ पद । यत्पुनः पुंसः
श्लेषोदायद्वयभिलाषावत् स्त्रियामभिलाषा भवति स पुं-
वेदः । इ० १ उ० २ प्र० ॥

पुंसंजलय-पुंसंजलन-पुं० । पुरुषवेदे संजलनसंज्ञेयु क्रोधा-
ऽऽदिषु कषायेषु, पं० सं० ३ द्वार ।

पुंसकोहलग-पुंसकोहिलक-पुं० । पुमांश्चासौ कोहिलश्च पर-
पुष्टः पुंसकोहिलः । स्था० १० डा० । कोहिलपुरुषे, भ० १६
श० ६ उ० ।

पुक्ल-पुक्ल-वि० । विस्तारिणे, इ० १ उ० २ प्र० ॥ अनार्ये-
देशविशेषे, भ० ६ श० ३३ उ० ।

पुक्ली-पुक्ली-स्त्री० । पुक्लीऽऽख्यानार्थदेशजद्वयम्, भ०
६ श० ३३ उ० ।

पुका-व्याहार-स्त्री० । पुष्टे, (खोटा-व्याट-गुजराती) “ पु-
मांश्चासौ अलिअपोरुसावा । ” पा० १ ना । २०० गाथा ।

पुकार-पूकार-पुं० । पृथितिशब्दकरणे, “ अप्येगया पुकारे-
ति । ” श० । विशेषः ।

पुक्कर-पुक्कर-न० । पक्षे, आश० ५ अ० । सूत्र० । पक्षवरे,
अनु० । कर्मपुटके, जं० १ वक्त० । ग० । आ० म० । अ-
जयमेकस्मिपे पुक्करिणीकपे तीर्थभेदे, तच्च देवकृतं
गोशरीषेचनमन्या देवाधिदेवप्रतिमायाः कृते संश्रमा-
र्थे प्रस्थितस्य उदायनस्य ग्रीष्माऽऽर्चयेत्यत्राण्ये प्रभाव-
निर्देयताविकुर्विजलाऽऽप्यायितमासीदिति । नि० सू०
१० उ० ।

पुक्करकमिया-पुक्करकमिका-स्त्री० । पक्षबीजकोशे कमल-
न्यभ्राणि, स हि वृक्षा समोपरिभागा च । जं० १ वक्त० ।
स्था० । औ० । पक्षमध्यगतायामुन्नतसमविव्रिबन्धुकन्याम्,
प्र० ॥ २ पद । “ अहं पुक्करकमियासंठाणसंठिया । ”
प्र० ॥ २ पद ।

पुक्करगय-पुक्करगत-न० । मृदहस्रमुक्ताऽऽदिभेदभिन्नवाद्य-
विशेषविषयकविज्ञाने कलाभेदे, जं० २ वक्त० । सू० ।

पुक्करदीव-पुक्करदीप-पुं० । पुक्करवर्णीये जम्बूद्वीपाऽऽदिग-
णनया दृतीये, स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पुक्करद-पुक्करादे-न० । पुक्करवर्णीपात्रे, सू० प्र० १६
पाठो० ।

पुक्करवरीदीव-पुक्करवरीदीप-न० । पुक्करवरीपलक्षितो द्वीपः
पुक्करवरीदीपः । जम्बूद्वीपाऽऽदिगणनया दृतीये द्वीपे, जी० ।

संप्रति पुक्करवरीदीपवक्रव्यतामाह-

कालोयं शं सुहृदपुष्करवरे श्यामं दीवे वडवलयगारसंठा-
णसंठिते सवतो समता संपरि० तदेव० जाव समचक्रवाल-
संठाणसंठिते, नो विसमचक्रवालसंठाणसंठिते, पुष्करवरेण
भंते । दीवे केवतियं चक्रवालविक्षेभेण केवतियं परिकले-
भेण परकलेते । गोयमा ! सोलम जायस्यसहसाच्चक्रवाल-

विक्षेभेण कोदी वा खउती खलु सयसहसा अउखाण-
उति भवे सहसादं अइसया चउखावा परिभो पुष्करवरे-
स्स से शं पउमवर पक्केण य वणसंदेहं दोहए वि वसुभो ।

(कालोयं शं सुहृदमित्यादि) कालोयं, शमितिवाक्यालङ्कारः,
समुद्रे पुष्करवरो नाम द्वीपे वृक्षा वलयाऽऽकारसंस्थानसं-
स्थितः सवेतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति, (पुष्करवरे
दीवे किं समचक्रवालसंठिपे इत्यादि) प्राग्वत् । विष्कम्भा-
ऽऽदिप्रतिपादनार्थमाह - (पुष्करवरे शं भंते । दीवे इत्यादि) प्र-
असुहृदं सुगमम् । भगवानाह-गीतनम् । षोडश योजनशनसह-
खाण चक्रवालविक्षेभेण एका योजनकोटा द्विनवतिः श-
तं सहस्राणि एकाननवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि चतुर्न-
वतानि परिक्षिपेण प्रक्षतः । (ये क्षम्रित्यादि) स पुष्करवरी-
प एकया पक्षवरेवदिकया अष्टयोजनोद्ध्वजगन्धुपरिभाविष्य-
ति गम्यते; एकं वनखण्डेन सवेतः समन्तात् संपरिक्षिप्य,
द्वयोरपि वक्षकः पृथेवत् ।

अधुना द्वारवक्रव्यतामाह-

पुष्करवरस्स शं भंते कति दारा पम्पत्ता । तं जहा-वि-
जप, वैजयंते, जयंते, अपराजित ।

(पुष्करवरीदीवस्म शमित्यादि) पुष्करवरीदीपस्य भदन्त !
कति द्वाराणि प्रक्षमानि ? । भगवानाह-गीतनम् । चर्वाण
द्वाराणि प्रक्षतानि । तथा-विजयं, वैजयन्तं, जयन्तम्,
अपराजितम् ।

कहि शं भंते ! पक्षवरेवरस्स दीवस्म विजये श्यामं दारे-
पण्णंते । गोयमा ! पुष्करदीवपुरिच्छिमापरेतं पुष्करोदं
समुदं पुरिच्छिमदस्स पक्षिच्छिमेणं एय शं पुष्करवरीदीव-
स्म विजये श्यामं दारे पम्पत्तं । तं च वसंते, एवं चत्तारि वि
दारा सीया सीयांदाण्यि भाणियवत्ता ।

(कहि शं भंते इत्यादि) क भदन्त ! पुष्करवरीदीपस्य विजयं
नाम द्वारं प्रक्षम् ? । भगवानाह-गीतनम् । पुष्करवरीदीपपूर्वा-
क्षेपयेन्ते पुष्करदीवस्य समुद्रस्य पश्चिमदिशि अथ पुष्करव-
रीदीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रक्षन्ते, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वारस्य
दक्षिणेण वक्रव्यं, नवर राजधानी अर्थास्मिन् पुष्करवरीदीप
वक्रव्या । एवं वैजयन्ताऽऽदिद्वारवक्रव्यार्थं भावनीयानि, स-
वेतं च राजधानी अर्थास्मिन् पुष्करवरीदीपे । जी० ३ प्रति०
४ अर्थि० । (पुष्करवरीद्वाराणां परस्परमन्तरम्) अन्तरं श-
ब्दे प्रथमभागे ७३ पृष्ठ गानम्)

संप्रति नामनिमित्तप्रतिपादनार्थमाह-

पदेमा दोहं वि पुट्टा जीवा दोसु वि भाणितव्वा । मे
केणुद्वेणं भंते ! एवं वृक्षति पुष्करवरे २ ? । गोयमा ! पु-
ष्करवरेणं देवे तथ तथ देसे देसे तहि तहि वडवे
पउमकखा पउमवणमंदा शिबं कुसुमिता जीवा चिह्णति,
पउममहापउमकखेसु तथ पउमपोइरीया श्यामं दुवे देवा
महिह्विया० जाव पलिभोवमिह्वीया परिवसंति, से ते-
खड्देणं गोयमा ! एवं वृक्षति पुष्करवरीदीव० २ जाव शिबे ।

(से केण्ट्रेणमित्यादि) अथ केनाथेन भवन् । एवमुच्यते पुष्करवरीद्वीपः पुष्करवरीद्वीप इति । भगवानाह-गीतम् । पुष्करवरीद्वीपं तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः पद्मकुशाः पद्मानि अनिविशालतया वृक्षा इव पद्मकुशाः पद्म-क्षराः, पद्मनानि, क्षणक्षयनोर्विशेषः प्रभवत् । (निष्क-कुसुमिया इत्यादि) विशेषणजातं प्रभवत् । तथा पूर्वा-दे उत्तरकुसु यः पद्मकुशः पश्चिमादे उत्तरकुसु यो महापद्मकुसुतयोरत्र पुष्करवरीद्वीपे यथाक्रमं पद्म-शरीरौ द्वौ महाद्विकौ यावत् पत्न्यापमोस्थानौ यथा-क्रमं पूर्वाक्षापरार्द्धाधिपनी परिवसतः । तथा चाक्रम-“ पडमे य महापउमे, रुक्मा उत्तरकुसु जंबुसमा । एषसु वसन्ति सुरा. पडमे तह डुङ्गीय य ॥ १ ॥ ” पद्मं च पुष्क-रमिति पुष्करवरीपल्लितो द्वीपः पुष्करवरीद्वीपः । “ से एण्ण ” इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ।

संप्रति चन्द्राऽऽदित्यपरिमाणमाह-

पुष्करवरीद्वीपे भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासेसु वा, के-वइया पभासेति वा, केवइया पभासेस्सति वा, एवं पुच्छा ?

“ चोयालं चंदसयं, चोयालं चैव सुगियाण सयं ।

पुष्करवरीद्वीपे, चरन्ति एते पभासेता ॥ १ ॥

चत्तारि सहस्साइ, वतीसं होति चैव शकस्वता ।

क्षुब्ध सया वावत्तर-महगहा वारस सहस्मा ॥ २ ॥

क्षमउइ सयसहस्मा. चत्तालीसं भवे सहस्साइ ।

चत्तारिसया पुष्करवरी, तारागणकोटिकोटीयं ॥ ३ ॥ ”

सोभंसु वा, सोभंति वा, सोभिस्सति वा ।

(पुष्करवरीद्वीपे) पाठसिद्धं, नवरम् नक्षत्राऽऽदिपरिमाणम-ष्टाविंशत्यादि संख्यायि नक्षत्राऽऽदीनि चतुश्चत्वारिंशतेन गुणयित्वा स्वयं परिभाषनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाण-मन्यत्राऽपि ।

“ चोयालं चंदसयं, चोयालं चैव सुगियाण सयं ।

पुष्करवरीद्वीपे, चरन्ति एष पभासेति ॥ १ ॥

चत्तारि सहस्साइ, वतीसं चैव होति नक्षत्रता ।

क्षुब्ध सया वावत्तर, महागहा वारस सहस्मा ॥ २ ॥

क्षमउइसयसहस्मा, चोयालीसं भवे सहस्साइ ।

चत्तारि वा सयाइ, तारागणकोटिकोटीयं ॥ ३ ॥ ” इति ।

संप्रति मनुष्यक्षेत्रसीमाकारिमाणोत्तर-

पवैतवक्ष्यतामाह-

पुष्करवरीद्वीपस्य णं बहुपञ्चमदेसभाए एत्थ णं माणु-सुत्तरनामं पव्वत्त पण्णे वट्टे बलयागारसंठाणसेठिते जे-शेव पुष्करवरीद्वीपं दुहा विभयमाणे विभयमाणे चिह्नेति अम्भितर पुष्करवरीद्वीपं च बाहिरपुष्करवरीद्वीपं च ।

(पुष्करवरीद्वीपस्य णमित्यादि) पुष्करवरीद्वीप, अ-मिति वाक्पालकारे द्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुषो-त्तरनामा पवैतः प्रभवः, स च वृत्तो वृत्तं च मध्यपूर्वो-न्मि भवति, यथा-कौमुदी शशाङ्कमण्डले तनस्तद्वृ-त्ताध्यवच्छेदार्थमाह—बलयाऽऽकारसंस्थानस्थितो यः पु-
५४५

ष्करवरीद्वीपं द्विधा सर्वासु दिक्षु विविक्षु च विभजमानो विभजमानस्तिष्ठति, केनाक्षिखेन द्विधा विभजमानस्तिष्ठती-त्यत आह । तद्यथा—अभ्यन्तरपुष्करादे च, बाह्यपुष्करादे च । चशब्धौ समुच्चये । किमुक्तं भवति ?—मानुषोत्तरपर्वता-द्वीपकं यत् पुष्करादे तत् अभ्यन्तरपुष्करादे तत् पुष्क-रस्मान्मानुषोत्तरात् पर्वतान् परतः पुष्करादे तत् बाह्यपु-ष्करादेमिति ।

अम्भितरपुष्करद्वयं भंते ! केवतियं चक्रवालं के-वतियं परिकेवेवं पण्णा ? गोयमा ! अष्टजोयणसहस्सा ति चक्रवालविक्षेभ्यं कोटी वायालीसा तीस दोणह-वि सया अगुणपत्ता पुष्करमदपरिओ उ, एवं से म-णुस्सस्य णं खेतस्स ।

(अम्भितरपुष्करद्वयेणमित्यादि) प्रश्नस्त्वं सुगमम् । भगवानाह गीतम् । अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवा-लविक्षेभ्यः एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसह-स्राणि विशत् सहस्राणि द्वे योजनशते एकानपञ्चाशि किं विद्विंशत्याधिके परिक्षेपेण प्रभवः ।

से केण्ट्रेण भंते ! एवं वृत्तचित-अम्भितरपुष्करद्वे अम्भितरपुष्करद्वे गोयमा ! अम्भितरपुष्करद्वये माणुसु-त्तरं पव्वतेयं सव्वतो समेता संपरिकिखत् । से केण्ट्रेण ? गोयमा ! अम्भितरपुष्करं अदुत्तरं च णं जाव गिण्णवे ॥

(से केण्ट्रेणमित्यादि) अथ केनाथेन भवन् । ए-वमुच्यते—अभ्यन्तरपुष्करादेमभ्यन्तरपुष्करादेमिति ? भग-वानाह-गीतम् । अभ्यन्तरपुष्करादे मानुषोत्तरं पर्वतेन सर्वतः समन्तात् संपरितप्तम् । ततो मानुषोत्तरपर्वताभ्य-न्तरे वर्तनादभ्यन्तरपुष्करादेम् । तथा चाऽऽह—(से एष-मित्यादि) गतम् ।

अम्भितरपुष्करद्वयं भंते ! केवतिया चंदा पभा-सेसु वा, पभासेति वा, पभासेस्सति वा सा एवं पुच्छा ० जाव तारागणकोटिकोटीयो ? । गोयमा !

“ वावत्तरि च चंदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुष्करवरीद्वीपे, चरन्ति एते पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सता वृत्तीसा, क्षुब्ध सहस्मा महगहाणं तु ।

शकस्वत्ताणं तु भवे, सोलाइ दुवे सहस्साइ ॥ २ ॥

अदयालसयसहस्मा, वतीसं खलु भवे सहस्साइ ।

दो य सयपुष्करद्वे, तारागणकोटिकोटीयं ॥ ३ ॥ ”

सोभंसु वा, सोभंति वा, सोभिस्सति वा ।

(अम्भितरपुष्करद्वे णं भंते ! कइ चंदा पभासेसु इत्यादि) चन्द्राऽऽदिपरिमाणस्त्वं पाठसिद्धं, नवरं नक्षत्राऽऽदिपरिमा-णमष्टाविंशत्यादीनि नक्षत्राणि द्वासप्तत्या गुणयित्वा परिभा-षनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्राऽपि-

“ वावत्तरि च चंदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुष्करवरीद्वीपे, चरन्ति एष पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सया वृत्तीसा, क्षुब्ध सहस्मा महगहाणं तु ।

मकलसायं तु जवे, सोलाणि बुवे सहस्राणि ॥ २ ॥

अथालसयसहस्रा, बावीसं जेव तह सहस्रसं ।

शो य सयपुष्करवद्दे, तारागणकोटिकीयां ॥ ३ ॥

इह सर्वत्र तारापरिमाणुचिन्तायां कोटीकोट्यः कोट्य एव द्रष्टव्याः । तथा पूर्वैरुचिताभ्यानादपरे उच्छ्वासाकूलप्रमाणमुच्यते कोटीः कोटीरेव समयेयम् । उक्तं च "कोडाकोडासं तरे तु मञ्जनि कश्च धोवतया । अथ उल्लेखेगुल-मांशं काऊण ताराणि ॥ १ ॥" इति । जी० ३ प्रति० । सू० प्र० । स्या० । पुष्कराद्वेदीये भरतक्षेत्रवत् कालः । स्या० ३ डा० १ उ० ।

"जम्बूदीवे पुष्करवरीवद्दपुष्किलुमदे पञ्चलुमदे तत्रोत्तिग्या-मागेह, बरदामि, पमान् ।" स्या० ३ डा० १ उ० । पुष्करवरीदीपादेपश्चिमादे त्रिषोऽन्तर्थाः ऊर्मिमालिनी, फे-ममालिनी, गम्भीरमालिनी । स्या० ३ डा० ४ उ० ।

पुष्करवरीदीवद्व-पुष्करवरीदीपादे-न० । पुष्कराणि पमानि तैर्वैरः पुष्करवराः, स चासी दीपवत् पुष्करवरीपस्तृतीयो दीपस्तस्यादेः । मानुषोत्तरादुत्तरादवाभावाविपुष्करवरीपस्यदे, य० २ अधि० । ही० । स्या० । ल० । न० । अनु० । सू० प्र० । आ० ।

पुष्करवरीदीवद्वपुष्किलुमदेणं मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर-दाहिण्येणं दो वामा पम्पता बहुसमतुल्लं जाव भरहे चेव एरवण चेव जाव दो कुगामो पम्पताओ-देवकुग चेव, उत्तरकुग चेव । तथ यं दो महतिमहालया महादुमा पम्पता । तं जहा कूडसामली चेव, पउमरुक्खे चेव । देवा गुल्ले चेव, वेणुदेवे पउमे चेव जाव अण्विहं पि कालं पञ्चकुम्भमाणा विहरिं । पुष्करवरीदीवद्वपञ्चतिमद्रेणं मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिण्येणं दो वामा पम्पता । तं जहा-तदेव शाणत्तं कूडसामली चेव, महापउमरुक्खे चेव, देवा गल्ले चेव वेणुदेवे, पुंडरी च व । पुष्करवरीदीवद्वेणं दो भरहाई दो एरवयाई जाव दो मंदरा दो मंदरचुलिकाओ । पुष्करवरीस्स यं दीवस्स वेद्या दो गावयाई उड्डं उच्चतेणं पम्पता, सव्वेसिं पि यं दीवसमुहाणं वेद्याओ दो गावयाई उड्डं उच्चतेणं पम्पताओ ॥

व्याख्या सुकरा । स्या० २ डा० ३ उ० ।

पुष्करसंवदना-पुष्करसंवत्-पुं० । स्वनामधेयान् महामंये, अनु० । (अथ वक्रव्यता "परमाणु" शब्देऽप्रसिद्धे प्राति ५४० पृष्ठे गता)

पुष्करावत्-पुष्करावत्-पुं० । जम्बूदीपप्रमाणे स्वनामधेयान् महामंये, न० । विशेष ।

पुष्करिणी-पुष्करिणी-स्त्री० । पुष्कराणि विधाने यत्र सा पुष्करिणी, रा० । जी० । कृताऽकारायां वाप्याम्, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । व्य० । प्रका० । नि० च० । पुष्करवति, हा० १ भू० १ अ० । कदमप्रवृत्तजल, स्या० ४ डा० ३ उ० । सूत्र० । जी० ।

पुष्करिणीवर्णकः-

अथ पुष्करिणीवर्णनं यथा-^१ तथ यं वणसंहरस तथ तथ हेले तदि तदि बहुदेयो युहा । पुष्टियाओ बावीओ पुष्करिणी-

ओ दीहियाओ गुंजालियाओ सराओ सरपतीओ सरसर-पतीओ विलपतीओ अञ्जुओ सरहाओ रवयामपकुलाओ समतीराओ वयराययासाओ तवणित्तलाओ सुवण-सुभरयवालायाओ वेरलियमणिगालियपडलपणोभाडाओ सुउया सुहांजाराओ शाणामणितित्यसुवडाओ बाडकोणाओ अणुपुव्वसुजायवपगंभीरसीयललाओ संक्षुणपत्तानि समुलालाओ बहुउपपलकुमुयखणिसुभगसेगंभीयपुंडरीय-महापुंडरीयसयपत्तसहस्रपत्तकुलकसरोवणियाओ वण्य-परिभुजमाणकमलाओ अञ्जविमलसलिलपुष्पाओ परिह-त्यमंतमच्छकुम्भयणेगमउणिमिणियविआरिया पत्तये पत्तये पउमवरवेद्यापरिक्खिताओ पत्तये पत्तये व-णत्तडपरिक्खिताओ अयेगयाओ आतवद्यामाओ अयेग-मद्याओ वारुणवेद्याओ अयेगयाओ घोमोदआओ अयेग-याओ घोमोदमाओ अयेगयाओ अमपरसरसीव्याओ अयेगयाओ उदगसेयं पम्पताओ पासादीयाओ । ४ ।

अत्र व्याख्या-(तस्सेत्यादि) प्राग्वत्, बहुधाः शुद्धाः अस्मान्-सरस्यता एव लब्धः सुल्लिका वाप्यधनुस्साऽऽकारा पुष्करिण्या कृताऽऽकाराः दीधिका सागयः ता एव यथा गुंजालिका बहानि केवलानि पुष्पावकीर्णकानि सर्गांसि, सुष्ठु स्त्री-न्यं प्राकृत्यान्, बहानि सर्गांसि एकपङ्क्त्या व्यत्यस्थितानि सरःपङ्क्तिः ता वृद्धा सरपङ्क्त्या तथा येन सरस्य पङ्क्त्या व्यत्यस्थितेषु एकस्मात्सरसाऽप्यन्तरमप्यत्रयं संवारकपाटकेनादिक संवर्गान्, सा सरःसरःपङ्क्तिस्ता बहुधाः सरःसरःपङ्क्त्या विधानीय विलानि कृपाभ्यां पङ्क्त्या विलपङ्क्त्या । एतावत् सर्वा आं प कर्षमुता इत्याह-अञ्जुः रुद्र-टिकचल्लिहितमेलप्रदेशाः, नडव्याः नडव्यपुल्लानिप्यादि-तवहिःप्रदेशाः रजतमयं रूपमयं कुलं यावत् ताः, तथा सर्वं न गच्छं सद्भावना विषयं तीरं तीरवर्ति जलागुप्तं स्थानं यावत् ता समतीराः, तथा वज्रमयाः पाषाणाः यावत् तास्तथा, तथा तपनीयं हेमविशारतमयं तलं यावत् तास्तथा । तथा (सुवणसुभरयवालायां इति) सुवर्णं पीतं तदम शुद्धं रूपविशेषः रजतं प्रवीतं तन्मयो वालुका यासु ताः सुवर्णसुभ्रजतवालुकाः । तथा (वेरलियमणिगालि-हपडलपणोभाडाओ इति) वैद्युर्यमणिमयानि रूद्राटिकपटलमयानि रूद्राटिकरजतसंघटिपटलमयानि प्रत्यन्ततटानि तटसीपवर्त्यभ्युन्नतप्रदेशा यावत् तास्तथा । तथा सुल्लिनावतारा जलमये प्रवेशनं यासु ताः स्ववता-रास्तथा सुल्लिनाचारं जलाद् बहिर्विनिर्ममनं यासु ताः सुल्लिासराः । ततः पूर्वपदेन विशेषणमभावाः तथा नाना-मणानिः सुवर्दानि तीर्थानि यावत् तास्तथा । अथ बहुमिहा-वपि ह्यन्तस्य परनिधानो भावोऽभिदिशोनात्, प्राकृतशैलीव-शाहा (बाडकोणाओ इति) चत्वारः कोणा यावत् ताः तथा दीर्घन्ये च "अतः ससुद्धादी वा"न्वादिशा इति सुवण प्रा-कृतलक्षणवशात् । एतच्च विशेषणं वापिकृपांश्च प्रति द्रष्टव्यम् । तेषामेव वत्तुःकोणान्वयमवात् न शेषाणां आनुपूर्व्येण केनचि-नीचेः नीचस्तरभावकरणेण सुसुद्धातिशयेन यो जानो वयः केदारा जलस्थानं तत्र गम्भीरमलप्यस्मां शीतलं जलं यासु ताः आनुपूर्व्यसुहातवयगम्भीरशीतलजलास्तथा । तथा से-छुप्रानि जलान्तरितानि पञ्चविशसुखलानि यासु ताः तथा । इह विशसुखालसाहचर्या पत्राणि पत्थनीपत्राणि द्रष्टव्या-

नि.विशाने कन्धाः, शृणालानि पञ्चजालानि, तथा बहुनामुत्प-
न्नकुमुदमलिनसुमगसीगन्धिकपुण्डरीकमहापीण्डरीकशतप-
त्रसङ्घपत्राणां पुष्पानां विकसराणां केहरेः किञ्चिद्वैः
उपचिता भूताः, विशेषणव्यवस्थितया निपातः प्राकृतत्वात् ।
तथा पदपूर्वेः अन्तरेः परिमुञ्च्यमाननि कमलानि उपलक्षण-
मेतत् कुमुदाऽऽदीनि यासु ताः तथा अर्च्यन्त स्वरूपतः स्फुटि-
कवत् शुद्धेन निर्मलेनाऽभानुकमलरहितेन सत्येन पृथोः त-
था "पडिहत्थ" अतिरोकिता अतिप्रभूता इति शब्दः । देशीय
शब्देऽयं "पडिहत्थ सुदुमुमायं, अहरेदयं च जाय आरुणं ।"
इति वचनात् । उदाहरणं वाऽत्र— "अथपडिहत्थं गयसं, सराई
भगमलिसुदुमुमायं । अहरेदयं मह उण, चित्ताय मणं तुहं
विहं ॥१॥" इति । अमनो मत्स्यकच्छपाः यत्र ताः "पडिहत्थ"
अममत्स्यकच्छपाः अन्तैः शकुनिमधुनैकैः प्रविचरिता इ-
तस्ततो गमनेन सर्वेनाद्यामाः, तत एवैवदेन विशेषणमा-
सः एता वयाद्यायः सगरस्तरः पङ्क्तिपर्यवसानाः प्रत्येकं प्रत्येकम्
इति पद्यैः एकैः प्रति प्रत्येकमप्राप्तिसूत्रं इति शब्दः, न योऽन्ता-
विवृतायां पञ्चाम्प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनमिति पञ्चवरवेदिका-
याः पारित्याः प्रत्येकं प्रत्येकं वनखण्डपारित्याश्च अपिवादायै
वाढमेकैः काञ्चन वाप्यायय आसवयामि चन्द्रहानाऽऽदिपर-
मात्मयमिव उदकं यासां ताः तथा अर्थेकिकाः वारुणस्थेय
वारुणनमुद्रस्थेय उदकं यासां ता अर्थेकिकाः सीरमिवोद-
कं यासां ता अर्थेकिकाः घृतमिवोदकं यासां ता अर्थेकिकाः
काः सोद इव इक्षुरम इवोदकं यासां ता अर्थेकिकाः
का अमृतमसममगमम् उदकं यासां ता अमृतमसमम-
गममोदका अर्थेकिका उदकेन स्वाभाविकेन प्र-
भाः, (पावार्थ्या) इत्यादि प्रागवत् । जं १ वत् ० ।
अनु० । कुते वा जलाऽऽशयविशेषः, भ० १ श ७ उ० । प्रब० ।
श्रीः । जं० । विपा० । (अजन्तपर्यवनाः) अजन्त-
न ' शब्दं प्रथमभागे षन् पृष्ठे दक्षिणाः) " पुष्करिणी दीहि-
आ सरसी ।" पाद० ना० १३० गाथा ।

पुष्करिणीपलाय पुष्करिणीपलाय-पुं० । पश्चिनापन्नं, उत्त०
३२ अ० ।

पुष्करोदः पुष्करोदः-पुं० । पुष्करवर्गीपस्य पणितः समुद्रः,
च० प्र० १६ पाठः । स्था० । म्० प्र० । अनु० । स्था० ।

सम्प्रति विष्कम्भादिप्रतिपादनायमाह-

पुष्करवरेणं दीवे पुष्करोदे खामं समुदे वदे बलयागा-
रसंठाणं० जाव संपरिविखता गं विहृति । पुष्करोदे गं भं-
ते । समुदे केवतिथं चकवालविक्रमेषं केवतिथं परिक्रम्ये-
थं पमये ॥ गोयमा । संखेजातिं जायसयसहस्सातिं
चकवालविक्रमेषं संखेजातिं जायसयसहस्सातिं परि-
वलेवेणं पमये । पुष्करोदस्स गं भंते । समुदस्स कति
दारा पमसा ॥ गोयमा । चत्तारि दारा पमसा, तदेव सत्वं
पुष्करोदसमुद्रपुरिच्छिमापरंते वरुणवरदीपपुरिच्छिमादस्स
पच्छिमेणं एत्थ गं पुष्करोदस्स विजये नामं दारे
पमये । एवं सेसाख वि दारंतरम्मि संखेजातिं जायसयस-
हस्सातिं अवाधाए अंतरे पमये, पदेमा जीवा य तदेव ॥

(पुष्करोदे खमित्यादि) पुष्करोदे भवन्त । समुद्रः
कियत्त्वकवालविष्कम्भेण कियत् परिच्छेपेण प्रव्रतः ? ।
भगवानाह—गीतम । संखेयानि योजनगतसहस्रा-
णि परिच्छेपेण प्रव्रतः । (से खमित्यादि) स पुष्करोदः
समुद्र एकया पञ्चवरवेदिकया सामर्थ्यादयोजनोच्छ्रयया
जगत्सुपरि भाविन्या एकेन वनखण्डेन सर्वेन समन्तात् संप-
रिचितः । (पुष्करोदस्स गं भंते । इत्यादि) पुष्करोदस्य भ-
वन्त । समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रव्रतानि ? । भगवानाह—गीतम ।
चत्वारि द्वाराणि प्रव्रतानि । तद्यथा विजयं, वैजयन्तं, जयन्तमप
राजितम् । क भवन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रव्र-
तम् । भगवानाह—गीतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पूर्वोदपर्यन्ते अ-
रुणवरङ्गीपपूर्वाक्षस्य पश्चिमदिशि अत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वि-
जयं नाम द्वारं प्रव्रतन् । तत्र च जम्बूद्वीपविजयद्वारवक्रज्ज-
नवरं राजधानी अर्थसिन्धु पुष्करोदे समुद्रं (कहि खमित्यादि)
कच भवन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रव्रतम् ? ।
भगवानाह—गीतम । पुष्करोदसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्ते अरुण-
वर्माप्रक्षारक्षस्योत्तरतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम
द्वारं प्रव्रतन् । तदपि जम्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवदविशेषेण वक्र-
ज्ज-नवरं राजधानी अर्थसिन्धु पुष्करोदे समुद्रं (कहि ख-
मित्यादि) कच भवन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं
प्रव्रतम् । भगवानाह—गीतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते अ-
रुणवरङ्गीपपश्चिमाक्षस्य पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं
नाम द्वारं प्रव्रतन् । तदपि जम्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत्, नवरं
राजधानी अर्थसिन्धु पुष्करोदसमुद्रं, (कहि खमित्यादि) क
भवन्त । पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रव्रतम् ? । भ-
गवानाह—गीतम । पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपर्यन्ते अरुणद्वीप-
स्योत्तराक्षस्य दक्षिणतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य अपराजितं
नाम द्वारं प्रव्रतम् । एतदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वारवक्रज्ज-
नवरं, नवरं राजधान्यास्मिन् पुष्करोदसमुद्रं, (पुष्करोदस्य
खमित्यादि) पुष्करोदस्य भवन्त । समुद्रस्य द्वारस्य परस्पर-
मेतत् कियत्या अवाधया अन्तरत्वाद् व्यापाररूपा प्रव्रतम् ? ।
भगवानाह—गीतम । संखेयानि योजनगतसहस्राणि द्वारस्य
परस्परमवाधया अन्तरं प्रव्रतम् । (एए नर्यादि) प्रव्रतजीवाप-
पातसूत्रचतुष्टयं तथैव पूर्ववत् । नखेवम् "पुष्करोदस्य गं भंते ।
समुद्रस्स पपसा अरुणवरं दीवं पुद्रा । हंता । पुद्रा । तेषं भंते ।
पुष्करोदसमुद्रं अरुणवरदीवे ॥ गोयमा । पुष्करोद गं समुद्रं
नो अरुणवरं दीवं । अरुणवरस्स गं भंते । दीवस्स पपसा पु-
ष्करोदेणं समुद्रं पुद्रा । हंता । पुद्रा । तेषं भंते । कि अरुणवरं दीवं
पुष्करोदसमुद्रं ॥ गोयमा । अरुणवरं गं दीवं नो खलु न पुष्क-
रोद समुद्रं । पुष्करोदं गं भंते । समुदे जीवा उदाहत्ता अरु-
वरे दीवं पव्वायंति ॥ गोयमा । अतपगइया पव्वायंति
गइया नो पव्वायंति । अरुणवरे गं भंते । दीवं जीवा उदाहत्ता
पुष्करोदे समुद्रं पव्वायंति ॥ गोयमा । अत्येगइया पव्वायंति
अत्येगइया नो पव्वायंति ॥" अत्य व्याख्या प्रागवत् ।

संप्रति नामनिमित्तं पिपुच्छपुराह—

से केसुदं गं भंते । एवं बुबन्ति—पुष्करोदं समुदे २ ।
गोयमा । पुष्करोदस्स गं समुद्रस्स उदगे अच्चे पिच्छे
जखे तखुए फलितवपाम्भे पगतीए उदगरसेणं सिरिहरसि-
प्पमा य, तत्थ दो देवा परिष्ठिया० जाव पलितोवमहि-

तीया परिवसन्ति, से तेषुद्वेयं जाव णिबे । पुक्खरोदे थं भंते । समुदे केवलिया चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा । गोयमा । संखेजा चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा ॥ जाव तारागणकोटिकोडी-ओ मोभिंसु वा, मोभिंते वा, मोभिस्संति वा ।

(से केषुद्वेयमित्यादि) अथ केनायेन भदन्त ! एव मुच्यन्त-पुक्खरोदः समुद्रः पुक्खरोदः समुद्र इति । भगवानाह-गीतम् ! पुक्खरोदस्य, णमिति पूर्ववत्, समुद्रस्य उदकमच्छम् अनाविलं पथ्यं न रोगहेतुजात्यं न विजानिमन् तनु लघुपरिमाणं स्फटिकवर्णीऽऽभं स्फटिकरन्ध्रच्छायं प्रकृत्या उदकरम् प्रक्षम । श्रीधर्माश्रमौ चात्र पुक्खरोदं समुद्रं द्वौ देवौ महाजि-कौ यावत्पत्न्योपमस्थितिकौ परिवसन्तः, ततस्ताभ्यां सपरिवाराभ्यां गगनमिव चन्द्राऽऽदित्याभ्यां ब्रह्मन्तज्वाऽऽदि-परिवारोपेताभ्यां तदुदकमवभासन्ते इति पुक्खरमिव उदकं यस्यासौ पुक्खरोदः । तथा चाऽऽह- (से एणसुद्वेयमित्यादि) उपसंहारावक्यम् । (पुक्खराणं एव भंते । समुदे कं चंदा पभासिंसु वा इत्यादि) पाठसिद्धम् । सर्वत्र संख्ययतया निवे-चनभावात् । जी० ३ प्रति० ।

पुक्खल-पुक्खल-चि० । सम्पूर्णे, थं २ अचि० । आच० । सूत्र० । प्रचुरं, सूत्रं २ ध्रु० १ अ० । आच० । समर्थकं, आ० सू० ५ अ० । श्रीपरिव्रजामनगरीप्रतिषेधविजयक्षत्रयु-गले, " द्रो पुक्खला " । स्था० २ डा० ३ उ० ।

पुक्खलसंवद्वेय-पुक्खलसंवर्चक-पुं० । स्वनामख्याते महामघे, स्था० ४ डा० ४ उ० । नि० ।

पुक्खलावर्दे-पुक्खलावती-स्त्री० । जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पूर्वं भीमाया महानद्या उपरि (स्था० ८ डा०) " द्रो पुक्खलावर्दे " तयाः, स्था० २ डा० ३ उ० । उक्त० । दश० । आ० म० । कल्प० । पुष्टद्वीपकिष्किणनगरीप्रतिषेधे विजयक्षत्रयुगले, " द्रो पुक्खलावर्दे " स्था० २ डा० ३ उ० । आ० ।

कहिं थं भंते । महाविदेहे वासे पुक्खलावर्दे थामं चक्र-वहिविजए पससे । गोअमा ! शीलवंतस्स दक्खिण्णेशं सी-आए उत्तरेशं उत्तरिस्सस सीआपुहवणस्स पच्छिमेणं एगसेलस्स पुरच्छिमेणं एत्थ थं महाविदेहे वासे पुक्खलावर्दे थामं विजए पससे, उत्तरदाहिणाए एव जहा कच्छविजयस्स ॥ जाव पुक्खलावर्दे अ इत्थ देवे परिवसइ, एणसुद्वेयं ॥

पुक्खलावर्चैः पुक्खलावती चक्रवर्तिविजयाऽपि बोध्यः । जं० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावर्देक-पुक्खलावतीकूट-न० । महाविदेहे वपे एक-शैलपर्वतस्य ऋतुयंकूटः । जं० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावचकूट-पुक्खलावर्कूट-न० । महाविदेहवर्षेकेश-लपर्वतस्य वृत्तीयं कूटः । जं० ४ वक्ष० ।

पुक्खलावचविजय-पुक्खलावर्चविजय-पुं० । महाविदेहमध्य-गसप्तमचक्रवर्तिविजये, जं० ।

कहिं थं भंते । महाविदेहे वासे पुक्खलावर्चे थामं

विजए पससे । गोअमा ! शीलवंतस्स दाहिणेशं सीआए उत्तरेशं पंकावर्दे पुरच्छिमेणं एकसेलस्स वक्खारपक्क-यस्स पक्खिमेणं एत्थ थं पुक्खले थामं विजए पससे, जहा-कच्छविजए तहा भाणियव्वं जाव पुक्खले अ इत्थ देवे पलिओवमिद्विहए परिवसइ से एणसुद्वेयं । (कहिं णमित्यादि) सर्वे स्थलं नवरं पुक्खलावर्चैः सप्त-मो विजयः, स एव चक्रवर्तिविजयतन्व्येन चक्रवर्तिविजय इत्युच्यते । जं० ४ वक्ष० ।

पुक्खल-पुक्कलि-पुं० । शकृषधमणोपासकः, स्था० ६ डा० । (वृत्तम् ' संख ' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पुगल-पुद्गल-पुं० । पुगलगलनधर्माणः पुद्गला । दश० । अ० । समस्तपुद्गलास्तिकायं गतेषु परमाणुषु, प्रच० २५६ द्वार । पुद्गलास्तिकायं च । उक्त० २८ अ० । अत्रानं, " बहुव्रीहौ अत्रिमिम् बहुकटयं " दश० ४ अ० १ उ० ।

पुगललद्दया-पुद्गललघुता-स्त्री० । शरीरपुद्गलानां जाड्या-पगमं, दश० १ उ० ।

पुगलवग्गणा-पुद्गलवर्गणा-स्त्री० । पुद्गलसमुदायविशेषः क० प्र० २ प्रक० । (" वग्गणा " शब्दे चैत्रा उपपादयिष्यते)

पुगलविनागिणी-पुद्गलविपाकिनी-स्त्री० । पुद्गलेषु शरीर-तया परिणतेषु परमाणुषु विपाक उदयां यामां ताः पुद्गल-विपाकिन्यः । शरीरपुद्गलेष्वेवाऽऽसीयां शक्तिशक्त्युत्पत्ति-प्रकृतिषु, कर्म ५ कर्म । (" ताश्च " कर्म " शब्द तृतीयभागे २६० पुष्टे दशिताः ।)

पुच्छं प्रच्छं-धा० । क्षीयायाम् । " प्रच्छं पुच्छः " ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति प्रच्छधानांः पुच्छाऽऽदेशः । पुच्छः । प्रच्छं । प्रा० ५ पाद ।

पुच्छणं-प्रच्छन्-न० । पुच्छणाम्, प्राज्ञं च । निर्वोपकरणं, नि० सू० ४ उ० । (उच्चारणप्रश्नं कृत्वा मुदं यां भिन्नं प्राञ्चनं तस्य प्रायश्चित्तं ' योऽलं ' शब्दे चतुर्थभागे २३८ पुष्टे उक्तम् ।)

पुच्छणकप-प्रच्छनकप-पुं० । पुच्छणामाचर्यम्, पं० भा० ।

पुच्छणकप्यो अद्दया, जाइ पुच्छं संकिरियंति ।

ताहिं भम्मि इस्सो, अहकम आणुपुब्बी ॥

पदमक्खरमुदं, मेधी सुत्तय तदुभयं च ।

योमिकाइतंइतिमु-विमगिततदुभयभावं ॥

पदमादी जा योमा, वुत्तया होति एतं सव्वे वि ।

दिणियम्मि शिकाएणं, पुच्छति तु शिकाइयं ॥

पुत्तावरेण ईहिंते, एयमए एव होति थ व होति ।

हेत्तिं कारणेहिं, तेमुवि मणियए त्तु मए चि ॥

सम्भावो अत्थो खलु, संदिद्धां त्तु पुच्छन्ते ताई ।

एयां चिय कप्पसो, परिण्णइ चैव अणुण्णहे ॥

पं० भा० १ कल्प । पं० सू० ।

पुच्छणा-प्रच्छना-स्त्री० । विशेषितस्य स्वस्य मा भूदविस-

रणमिति मुरोः प्रश्नकपे स्वाध्यायभेदः, प्रच० ६ द्वार । श्री० ।

दश० । स्था० । उक्त० । अनु० । अ० । गुरुसंशयाविति प्रच्छ-

नार्थिस्त्वैवमशरीराऽद्विवातो प्रश्नः, नि० । " आसणगामो न पुच्छिज्जा, एव तिज्जागमो कयाए वि । आगसुद्धिआ संते,

पुच्छया

पुच्छिजा पञ्जलिउडो ॥ १ ॥ " अ० ३ अधि० । अ० २० ।
कालिकभुक्तस्य ३ पुच्छाभ्यः परं पुच्छति । (३३ गाथा
' कालियस्युय ' शब्दे तृतीयभागे ४६६ पृष्ठ गता) अयुणस्तं
जावतिभ्यो कश्चिभ्यो पुच्छति सा एषा पुच्छा । एष्य चउभयो ।
एकशिलेसा एका पुच्छा पुच्छा सुद्धा, एका शिलेसा, अ-
शेषगाभ्यो पुच्छाभ्यो, एष्य तिएहं सुतएहं वा परेषु चउल-
हुगा, अशेषा गिलिजा एषा पुच्छा विलुद्धा, अशेषा शि-
लिजा अशेषा पुच्छा, तिएहं ससएहं वा परेषु पुच्छत्स
चउलहुगा ।

अहवा तिषि सिलोगो, ततिसु शवकालिए तरेतिगा सत् ।

जत्य य एग य समती, जावतिर्यं वावि उगिएह ॥ ३४ ॥

तेहिं सिलेगंदि एगपुच्छाहि णव सिलेगा भवंति । एवं
कालियस्युयस एगतरं दिहुं वाप सत्सु पुच्छासु एगवी-
रं सिलेगा भवंति । अहवा-जत्य एगसं समप्यति धो-
वं बहु वा सा एषा पुच्छा । अहवा-जतिवं आयरिएण
तरह उच्चरितं धेनुं सा एषा पुच्छा ।

बितियागाड सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतौहं कारणेहिं, तिएह समएहं तहउवरेण ॥ ३५ ॥

कंठ्या पूर्ववत् । कंठ्या दिहुवाए सत् पुच्छाभ्यो ? अतो
भक्षति-

नयवादसुहुमयाए, गणियभेगसुहुमं शिमितं य ।

मंथस्स य बाहुद्धा, सत् कया दिहुवाडम्मि ॥ ३६ ॥

एगमाऽऽदि सत् शया एकैको तेसु तिविधो, तेहिं सभेदा
जाव इवयक्वणा दिहुवाए कज्जति सा णववादसुहुमया
भक्षति, तह परिकम्मेसु गणियसुहुमया, तहा परिमाणमा-
दोसु वक्षगंधरसफासेसु एगगुलकालगादिपुज्जवंगसुहुमना,
तहा अहुंगमादि शिमितं बहुविधरत्नणतो दिहुवायंगयस्स
य बहु अत्तणतो सत् पुच्छाभ्यो कंठाभ्यो ।

सूत्रम्-

जे भिक्खुं चउसु महाभेसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-इंदमहे १ संदमहे २ नक्तमहे ३ भूत-
महे ४ ॥ १ ? ॥

रंभणपथण्णाणपाण्डुत्तदेवंगयमगेदे च महता महा महा
तेसु जो सज्झायं करेइ तस्स चउलहुं ।

सूत्रम्-

जे भिक्खुं चउसु महापाडिवएसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-सुगिहिया पाडिवए १, आसाढा पा-
डिवए २, आसोयपाडिवए ३ कतियपाडिवए ४ ॥ १२ ॥

तेसिं चैव महामहाणं ।

चउसुं चउ पाडिवए, तहैव तेसिं महामहासुं च ।

जे कुज्जा सज्झायं, सो पावति आणमादीणि ॥ ३७ ॥

जे चउरो पाडिवयदिवसा एतेसु वि करंतस्स चउलहुं । च-
उसु गाढा कंठ्या । के पुण ते महामहा उच्चण्णे-

आसाढी इंदमहे, कतियसु गिम्हमो य बोधव्वा ।

एते महामहा खलु, एतंसि जाव पाडिवया ॥ ३८ ॥

२४३

आसाढी आसाढपोक्षिमाए, इंदं लाडेसु सावणपोक्षिमाए
भवति इंदमहे, आसोयपोक्षिमाए कतियपोक्षिमाए चैव सुगि-
म्हामो, चैवपोक्षिमाए एतं अंतदिवसा गहिआ आदितो पुण
जत्य वि स राजतो दिवसातो महामहा पवत्ति, ततो
दिवसातो आरम्भ जाव अंतदिवसो ताप सज्झातो ण
कायवो.एतंसि चैव पुषिमाणं अणुणं जे बहुलपडिवया च-
उरो ते वि वज्जयव्वा ।

पडिसिज्जकालं करंतस्स इमे दोसा-

असतरपमादनुत्तं, छलेज पडिणी जयं ते तु ।

अट्टोदिहं होती पुण, लभेज जयणोपजुत्तमि ॥ ३९ ॥

सरागसंजतो सरागसणतो इदियविसयादियस्यरे पमा-
दुत्तो हवेज्ज, विसेसतो महामहेसु तं पमायुत्तं पडिणीय-
देवया अर्णियाट्या जित्तादिखल्लणं करंज. जयणाजुत्तं पुण
साहुं जो अर्णियाटो देवो अट्टोदधीउ ऊण्हिं ति से ण
सकतिं छलेउं अट्टसरागदोचमट्टिणतो पुण जयणाजुत्तं पि छ-
लेति, अन्धि सेसा मिच्छं तं पि पुव्वेवरसंबंधसरणतो कोति
छलेज्ज । बोदगाऽहा-" वारमविहमिं वि तवे, संभिअरवा-
हिरं कुसलीदिट्ठे । ण वि अन्धि, ण वि होही, सज्झाय-
समो तयो कम्मं ॥ १ ॥ " किम्महेसु सेभासु वा पडिसिज्ज-
ति । आचार्याऽऽह-

कामसुं उवआगा, तवोवहाणं अणुत्तरं भणितं ।

पडिसहितमि काले, तहा वि खलु कम्मवंधाय ॥ ४० ॥

विट्ठं महेसु सज्झायस्स पडिसहकरणं पाडिवएसु कि
पडिसिज्जहं ? उच्चयंत-

विइयदिवसेसु छ्रमं, पाडिवएसुं वि छसा पसज्जति ।

येहवाउलतणतो, आ सारिताणं च संपाणो ॥ ४१ ॥

छसस्स उचसाहियं जं मज्जापासाविणं तं सव्यं शोवसुत्तं
तं पडिवयासुं उवभुंजति अतो पडिवयासु वि छुणो अ-
णुसज्जति, अयं च भेहदिणसु वाउलतणतो जे य गित्ताऽऽदि
सारिता ते पडिवयासु संभाणिज्जति ति छुणो ण वट्ठति,
तेसु पि ते चैव दोसा, तम्हा तेसु वि शो करंजा ।

बितियागाडे सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतौहं कारणेहिं, जयणाए कपती काउं ॥ ४२ ॥

कंठ्या पूर्ववत् ।

सूत्रम्-

जे भिक्खुं चाउकालं सज्झायं ण करेइ, ण करंतं वा सा-
इइ ॥ ३ ॥ जे भिक्खुं पोरिसिं सज्झायं उवइणावेइ,
उवाणार्थं वा साइइ ॥ १४ ॥

कालियसुत्तस्स चउ सज्झायकाला, ते य वतुपांरिसिणि-
प्फणा, ते उवातिणावेतिं ति, जो तेसु सज्झायं न करेइ, त-
स्स चउलहुं, आणादिणो य दोसा ।

गाढा-

अंतो अहोरत्तस उ, चउरो सज्झाय पोरिसीभो व ।

जे भिक्खुं उवाणायो, सो पावति आणमादीणि ॥ ४३ ॥

अहोरत्तस अंतो अमंतं, सेजं कंठं । नि० चु० १६ उ० ।

(४४ गाथा - ' कालियस्युय ' शब्दे तृतीयभागे ४०० पृष्ठ गता)

पुच्छणा

आशेषे. यदि स च नाम न सर्वाजीवो नमस्कारस्तर्हि स किञ्चरूपो जीवो नमस्कारः किं स्वरूपो वाऽनमस्कार इति पुच्छा ? ॥ आ० म० १ अ० विशेष० ॥ स्था० ।
पुच्छन्ती-पुच्छन्ती-आ० । अविज्ञानस्य अविश्वस्य कार्यस्य ज्ञानार्थं तदभियुक्तेरनुकूपायां भाषायाम्, भ० १० श० ३ उ० । मार्गोऽऽदेः कथञ्चिन् सूत्रार्थयोर्वा प्रश्ने, स्था० ४ डा० १ उ० । प्रश्ना० । संथा० । अथघाटिनीनामुपरि निविडनराऽऽच्छादनेतुमुपशृणुतृणुविशेषस्थानीय, जी० । मूलटीकाकारः 'ओहाडनीहार' प्रश्नं महत्सुखं तु पुच्छन्ती इति । जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

पुच्छवाल-पुच्छवाल-पुं० । लाङ्गलकेशे. तं ।

पुच्छा-पुच्छा-आ० । प्रश्ने, दश० १ अ० । सामाजारीव्याख्यायाम्, आ० म० १ अ० । ('उत्सह' शब्दे ११ पृष्ठे विवेचिनमन्तम्) आहरणदोषभेदे, दश० ।

पुच्छाए कोणिआ खलु, निस्सावयणमि गोयमस्सामी ।
नाहियवाइ पुच्छे, जीवत्थित्थे अण्णिच्छंते ॥ ७७ ॥

'पुच्छायां' प्रश्न इत्यर्थः, 'कोणिकः' श्रेणिकपुत्रः खलुदाहरणम्—'जहा तेण सामी पुच्छिओ-चकवटिणो अण्णिचत्तकामभोगा कालमाने काले किञ्चा कटि उववज्जति ? । सामिणा भणिये-अहं सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताह भणइ-अहं कथं उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-तुमं छुट्ठिपुडवीए । सो भणइ-अहं सत्तमीए किं न उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताह सो भणइ-अहं किं न होमि चकवट्ठी ? । मम वि चउरामी दंतिसयसहस्साणि । सामिणा भणिये-तव ग्यणाणि तिहोआ य गण्ठि । ताह सो किंमार्हं ग्यणाइ करिमा आंवातिउमाराद्धो, तिमिसगुहाए पविमिउं पवसो, भणिओ य किरिमाल-एण-बोलीणा चकवटिणो बारसवि, विणस्सिहिसि तुमं, बारिज्जंतो वि ण ठाह, पुच्छा कयमालएण आहआं. मओ य छुट्ठि पुडवी गभो, एणं लाहयं । एवं लोणुत्तरे वि यहुस्सुआ आयरिया अट्ठाण हेऊ य पुच्छियव्या, पुच्छिआ य सकण्णिज्जाणि समायरियव्याणि, असकण्णिज्जाणि परिहरियव्याणि । भणियं च—'पुच्छह पुच्छवह य, पंडियए साहवे चरणजुवे । मा मयल्लुवेयल्लिआ, पारसहियं ण जाणिहिह ॥ १ ॥' उदाहरणंदशता पुनरस्याभिहितैकदेश एव प्रष्टुं प्रहृतं तेनैव बोधसंहारान्ति । एवं तावच्चरणकण्ठाणुयोगमधिकृत्य व्याख्यानं पुच्छाच्छादम् । अणुनैतन्मात्रं बद्धां द्रव्याणुयोगं प्रकृत्यनामपाश्य गाथांगन्यासानुलोमतो निधावचनमभिधातुकाम आह-नि-आवचनद्वारम् । दश० । (तच्च 'एस्समावयण' शब्दे चतुर्थभागे २५६ पृष्ठे गतम्) अणुना द्रव्याणुयोगमधिकृत्य व्याख्यायते-तत्रेदं गाथाद्वलम्—('साहियवाइ' इत्यादि.) नास्तिकवादिनं चार्वाकं पुच्छन्तीवास्तित्वमनिच्छन्ते सन्तमिति गाथाऽर्थः । किं पुच्छन् ?—

केणं ति नत्थि आया, जेण परोक्खे ति तव कुविआणं ।
होइ परोक्खं तट्ठा, नत्थि ति निसेहए काणु ? ॥७६॥
'केनेति' 'केन हेतुना ?' नास्त्यात्मा 'न विधानं

जीव इति पुच्छन् ? , स चेद् कृयात्- 'येन परोक्क' इति येन प्रत्यक्षेण नोपलभ्यत इत्यर्थः, स च वक्रव्युत्-भट्ट ! तव 'कुविआणं' जीवास्तित्वनिषेधकव्यनिमित्तसत्त्वेन तन्निषेधकं भवति परोक्कम्, अन्यप्रमाणमिति गम्यते, 'तस्माद् भवदुपपत्त्यनयुक्त्या नास्तौति कृत्या निषेधते को तु ?', विवक्षाऽभावे विशिष्टशब्दानुत्पत्तेः । इति गाथाऽर्थः ॥ दश० १ अ० । (पुच्छा अथमकाले जाता इति 'उत्सह' शब्दे तृतीयभागे ११ पृष्ठ गतम्)

(मार्गे कथं पुच्छा कस्येति 'विहार' शब्दे) "कथं पुच्छा सीसा, कीहं च पुच्छावयंति आयाग्या ? । सीसाणं तु हियट्ठा, विउलतराणं तु पुच्छाए ॥ १ ॥" इति । अपुच्छन्तोऽपि शिष्यस्य दिनाय तत्त्वमाख्ययमिति । स्था० ३ डा० २ उ० ।

पुच्छिय-पुं वि० । क्षणितने, दश० १० अ० ।

पुच्छियवट्ठ-पुं प्राथे-पुं० । पृष्टोऽर्थो येन सः सांशयिकार्थप्र-अकरणात् । दश० १ अ० । भ० । परस्परतः कृतप्रश्न-विषयीकृताथं, भ० ११ श० ११ उ० । आ० । "गहिय-ट्ठा पुच्छियट्ठा विण्णच्छियट्ठा ।" दश० ३ तव ।

पुच्छियव-प्रपुं-वि० । क्षणितव्यं, कल्प० ३ अथि० ६ त्पण । भ० ।

पुज्ज-पुं-वि० । सर्वजनश्राद्धं, उत्त० १ अ० । पुजयितुमर्थे, उत्त० १ अ० । पञ्च० । पुज्यं च वस्तु द्विविधम्-जीवरूपं जिनादि, अजीवरूपं च प्रतिमाऽऽदि । विशेषः । ('एवमाकार' शब्दे चतुर्थभागे २५६ पृष्ठे व्याख्यानम्) पुज्जसत्थ-पुं-पुं-पुं० । पुज्यं सकलजनश्राद्धाऽऽदिता पुज्जाऽर्हं शास्त्रमर्थानि पुज्यशास्त्रः । शास्त्रस्य विशेषेण पूजकं चिन्तते । उत्त० १ अ० ।

पुज्यशास्त्रक-पुं० । पुज्यः शास्त्रा गुणस्त्वेति पुज्यशास्त्रकः पुज्यशास्त्रेण शास्त्रविशेषेण पूजके । उत्त० १ अ० ।

पुज्यशस्त्र-वि० । पुज्यशान्ति शस्त्रं अथ पुज्यशस्त्रः । सर्वत्र प्रशंसाऽऽपदत्त्येन पूज्ये, शस्त्रे च । उत्त० १ अ० ।

पुञ्ज-पुं-वि० । "न्यगयज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६३ ॥ इति मानव्यां गयस्थाने अक्राऽऽकान्तअहारः । शुभकर्मणि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जकम्म-पुं-पुं-वि० । "न्यगयज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६० ॥ इति पैशाक्यं न्यगयाः स्थाने ज्ञो भवति । पुञ्जकम्मो ('शुभकर्मणि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जाह-पुं-वि० । "न्यगयज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६० ॥ इति पैशाक्यं गयस्थाने ज्ञः । प्रा० ४ पाद । "न्यगयज्जो ज्ञः" ॥ ८ । १६३ ॥ इति मागध्यां गयस्थाने द्विक्रो अक्राः । पुण्यनियं, प्रा० ४ पाद ।

पुट्ट-पाट्ट-वि० । जडगन्धर्व. तं ।

पुट्टिल-पाट्टिल-पुं० । स्वनामख्याते अनगारं, स्था० ६ डा० । पाट्टिलोऽनगारोऽनुत्तरपयानिकाहऽधीनी हस्तिनागपुरवासि महाभिज्ञानमायैवाहीनतयो द्वाप्रशद्वायोत्यामी महावीर-शिष्यो मासिक्या संलक्षितया सर्वार्थेभिर्ज्ञोपश्रो महाविदेहा-तिदिक्षामी । अथ विह भगन्तेव त्रितोऽद्वितीयमिति गदितस्व-

तोऽयमस्यः संभाव्यत इति । स्या० ८ डा० । प्रियमित्रप्रव-
ज्यादायकं आचार्यैः आच० १ श्र० ।

पुतो धर्षजयस्ता, पुट्टिलपरिआह कोडिसव्वट्टे ।

नंदश्रुतं गगारपण (चउ) वीसाउं सयसहस्सा ॥४४६॥

पव्वज पुट्टिले सय-सहस्स सव्वत्थ मासभत्तेण ।

पुफुत्तेर उववन्नो, तन्नो चुन्नो माहणकुलम् ॥४४७॥

अलगर्थः स्पष्टः । भावार्थः कथानो हेतुः—

“ ततोऽपरविदेहेषु, भूकपुर्णा महीपतिः—

धनञ्जयस्य धारिण्याः, पत्न्याः कुक्षौ समीपिवान् ॥ १ ॥

चतुर्दशस्यनराज्ञा-ऽऽथातचक्रपरिक्रमः ।

काले सा सुपुत्रे मृत्युः, सर्वसम्पत्संलक्षणम् ॥ २ ॥

प्रियमित्र इति नाम, पितृभ्यां नव्य निमेषे ।

वर्जमानः शर्शावाऽप, सकलत्वं द्विधाऽपि सः ॥ ३ ॥

निर्विशेः कामभोगेभ्यः, पार्थिवोऽथ धनञ्जयः ।

प्रियमित्रं सुतं राज्ये, स्थापयित्वाऽग्रहीद् व्रतम् ॥ ४ ॥

मित्रवत्प्रियमित्रस्य, प्रतापिकमहोदयः ।

चक्रप्रभृतिरत्नानि, क्रमादासंश्चतुर्दश ॥ ५ ॥

पटवराड्विवर्ज्यं सोऽपि, प्राग्बद्ध्यायचक्रिवन् ।

हनचक्राभिपेकः स-धीत्या राज्यमपालयन् ॥ ६ ॥

अन्यदा पोष्टिलाऽऽचार्यै-पान्ते यमे निशम्य सः ।

सुतं राज्ये निर्वेश्याऽथ, प्राजाज्ञिसर्वश्रुजित् ॥ ७ ॥

वषट्काटी तपस्तेषु, शुक्रे सर्वोपेयानके ।

पूर्वैस्तचतुर्दशी-न्यायुत्थंवा सुरोऽभवन् ॥ ८ ॥

चतुर्वेह भरते छत्रा-यां पुण्यां जितशत्रुतः ।

भद्रादिव्यां स उत्प्रेष्य, नन्दनो नन्दनाऽऽदुष्य ॥ ९ ॥

तं स्वरूपोशीवनं राज्ये, जितशत्रुनेगधिपः ।

प्राजाज्ञिन्नन्दनां राज्यं, शश्यामेन्द्र इव क्षिती ॥ १० ॥

चतुर्विंशत्यध्वलक्ष्मी, जन्मनोऽनीत्य नन्दनः ।

पोष्टिलाऽऽचार्यपात्रेऽथ, संयमे स प्रपन्नवान् ॥ ११ ॥

मांसोपवास्यध्वलले, धामण्यं स प्रकर्षयन् ।

विंशत्या स्थानकैः प्राग्व सौधैरुत्कर्म निमेषे ॥ १२ ॥ ”

आ० क० १ श्र० ।

पुट्ट-पुट्ट-त्रि० । “ घट्यानुपेक्षासंदेहे ” ॥ ८ । २ । ३४ । इति
प्रत्यय द्वः । प्रा० २ पाद । उपचितमांसलनया पुष्टिभाजि, उ-
त्त० ७ अ० । आ० । प्रदशप्रलेपनः पोषिते, भ० १३ श्र० ६ उ० ।

स्पष्ट-त्रि० । “ उरुचारादौ ” ॥ ८ । १ । ३३१ ॥ इति श्रुत उ-
त्थम् । प्रा० १ पाद । व्यते, आ० म० १ श्र० । प्राश्चिन्ते,
सुष्टे, इ० १ उ० २ प्रक० । आ० क० । भ० । सुच० । सुमे,
सूत्र० १ भू० ३ श्र० १ उ० । स्थो० । उत्त० । अभिमु-
त्त, उत्त० २ अ० । आन्दिष्टे, उत्त० २ अ० । स्पृश्यत इति
स्पृष्टम् । तनौ रेणुवदालङ्कितमात्रे, विशेष० । (“ पुष्टं सुष्टं
सदं, कवे पुष्टं पासप अष्टं तु । ” “ इदिय ” शब्दे
द्वितीयभागे ५५६ पृष्ठ व्याख्यानम्) कञ्चुकवञ्चुके, उत्त०

३ अ० । सूत्र० । जीवप्रदेशरागमोक्तं कर्मणि, विशेष० ।
भ० । सहृद् घनकुट्टितसूचीकलापवत् स्पर्शनां प्राप्ते कर्म-
णि, प्रका० २० पृष्ठ ५ द्वार ।

पुट्टपुव-स्पृष्टपूर्व-त्रि० । आरम्भपूर्व, आचा० १ श्रु० ६ अ०
३ उ० ।

पुट्टज्ञाभिय-पुट्टलाभिक-पुं० । पृष्टस्यैव हे ताभो । किं ते
दीयते इत्यादिप्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स तथा ।

श्री० । तथाविधभित्ताभिप्रदप्रहिलं साधो, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

पुट्टवागरण-पृष्टयाकरण-न० । प्रश्नितानां सूत्रितानां सहृद्
द्विबोऽभिधानरूपायां भाषायाम्, पञ्चा० १ म विब० ।

पुट्टमेषिणापरिकर्म-पृष्टश्रेणिपापरिकर्म-न० । दृष्टिवादस्य

परिकर्मभेदे, स० १२ अक्ष ।

पुट्टापुट्ट-स्पृष्टास्पृष्ट-न० । दृष्टिवादसूत्रभेदे, स० १२ अक्ष ।

पुट्टि पुष्टि-स्त्री० । उपचर्यायमानपुण्यतायाम्, यो० ३ विब० ।

चित्तस्य शुद्धस्य पुर्यापचये, ध० १ अधि० । परितांषे,
यो० ४ विब० । जी० । पुर्यापचयकारणत्वात् चर्याविशगी-
यानुद्धाया भेद, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

पृष्टि-स्त्री० । “ स्वराणां स्वराः प्रायोऽपञ्चरे ” ॥ ८ ३२६ ॥

इति श्रुत उः । प्रा० ४ पाद । पृच्छायाम्, स्या० २ डा० १ उ० ।

पुट्टिम् पुट्टिमन्-पुं० । वाणिज्यकधामे भद्रायाः सार्धथाह्याः
स्वनामक्यान् पुत्रे, स च वीरगान्तिकं प्रजस्य संलेखनया
सूत्रा सर्वाधेसिन्दे उपपद्यतन्मध्युत्था महाविदेहे वर्षे स-
न्त्यतीति अनुत्तरापपातिकदशानां तृतीयं तथा पष्टऽप्यन्येन
सूचितम् । अष्ट० ।

पुट्टिया-पुष्टिजा-स्त्री० । पृष्टिः पृच्छा, ततो जाता पुष्टिजा ।

प्रश्नजनिते व्यापारे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिजा-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पर्शनं, ततो जाना स्पृष्टिजा ।

स्पर्शनं ज्ञे क्रियाभेदे, स्या० २ डा० । पृष्टं प्रश्नः वस्तु वा तद-
स्त कारणत्वेन यस्यां सा पुष्टिजा । प्रश्नजनितं क्रियावि-
शेषे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिका-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पर्शनं तदस्तिकारणत्वेन यस्यां सा
स्पृष्टिका । स्पर्शजं क्रियाविशेषं, स्या० २ डा० । जीवाऽऽदीन्
रागाऽऽदिनां पृच्छन्तः स्पृशन्तं वा क्रियायाम्, स्या० ५ डा०
२ उ० । “ पुट्टिया किरिया दुविदा पससा-जीवपुट्टिया चैव,
अजीवपुट्टिया चैव । ” आच० ४ श्र० । “ जीवपुट्टिया जीवा-
धिगारं पुच्छन्ति । रागदोमेषं अजीवाधिगारं वा । अहवा पु-
ट्टियं क्षि फरिसणकिरिया, सा वि जीवपुट्टिया चैव अजीवपु-
ट्टिया चैव । ” आ० क० ४ श्र० । अहवा पुट्टिया फरिसणकि-
रिया, तस्य जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरिसणपुसणं वा
फरिसति । संघाडयं ति भणियं होह । अजीवसु सुहाणि-
मितं मियलोमादिवत्पुजायं मोसिगादि वा रत्नत्रायं फरि-
सति । आच० १ श्र० ।

पुट्ट-पुट्ट-पुं० । न० । सम्बद्धे दलद्वये, स० ३० सम० । नि०
क० । काष्ठपुट्ट, न० ।

पुट्टअ-देशी-पिएड्कानार्थैः, दे० ना० ६ वर्ण ५४ गथा ।

पुट्टा पुट्टक-न० । खल्लके, इ० १ उ० ३ प्रक० ।

पुट्टपाग-पुट्टपाक-पुं० । कुट्टिकानां कणिकाऽऽवेष्टितानामग्निनां
पचने, पाकविशेषनिष्पद्ये औषधविशेषं च । आ० १ श्रु० १३ अ० ।

पुट्टमेयख-पुट्टभेदन-न० । “ नागा दिसाऽऽगयाणं, भिज्जति
पुडा उ जण्य भेडाणं । पुट्टभेयणं तनोः ॥ ११ ॥ ”

नागाप्रकाराभ्यो दिग्भ्य आगतानां माण्डानां कुरुकुमाभ्योनां

पुढनेयण

पुढा पचयिकयाथी मिधन्ते तत्पुढभेदनम् । कयणकवाणि-
ज्यप्रधाने नगरं, ६० १ उ० २ प्रक० । नि० ७० ।

पुढाङ्गिणी-देशी-नलिप्याम्, ६० ना० ६ धर्म १५ माथा ।

पुढेङ्ग-देशी-विन्दु-वदनयोः, ६० ना० ६ धर्म ८० माथा ।

पुढवादिप्रदशादि-पृथिव्यादिधट्टनादि-पुं० । पृथिव्येतेजांवा-
युचनस्पतिनिष्ठिचित्तुःपञ्चैन्द्रियाणां संघटनपरित्यापप्रावरण-
पुः प्रश्ना० १५ वि० ।

पुढवी-पृथिवी-स्त्री० । “ उडन्वावौ ” ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति
अत उत्पत् । प्रा० १ पाद । “ पथि-पृथिवी-प्रतिष्णुन्मूयिक-
हरिद्रा-विभीतकम्पत् ” ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति मध्येकारस्या-
ऽकारः । प्रा० १ पाद । “ निशीरुपृथिव्योर्वी ” ॥ ८ । १ । २१-
६ ॥ इति थस्य डः । प्रा० १ पाद । आधारकाडिन्यगुणे म-
हाभूते, स्व० १ शु० १ अ० १ उ० । प्रश्ना० । ग० । गन्धन-
म्यात्रापृथिवीगन्धरसकृपस्यशिश्ववती । स्व० १ शु० १
अ० १ उ० । वृत्तिकायां, भ० १५ श० । स्व० । भुवि,
स्था० ३ डा० ४ उ० ।

नरकपृथिव्यः-

रायगिहे० जाव एवं वयासी-कड़ गं भंते । पुढवीओ प-
सुत्ताओ । गोयमा । सच पुढवीओ पसुत्ताओ । तं जहा-
रयणपभा० जाव अहे सत्तमा । भ० १३ श० १ उ० ।
अष्टमस्थाने, “ रसिण्यभारा पुढवी ” इत्यधिकमष्टमा ।
स्था० १० डा० । (एता नरकपृथिव्यां ‘ लुग्न ’ शब्दे
चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्याताः । गोत्राययासां ‘ लुग्न ’
शब्दे चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्याताः)

पृथिवी चलत्-

तिहि ठाण्हि देसेहि पुढवी चलेजा । तं जहा-अहेस
मिमीसे रयणपभा० पुढवीए उराला पोग्गलागि चलेजा,
तए थं ते उराला पागला णिवचमाणा देसं पुढवीए
चलेजा, महोए वा महिङ्गिण० जाव महेमक्ख, इमीस
रयणपभा० पुढवीए अहे उम्भज्जणिमज्जिपं केरमाणे देसं
पुढवीए चलेजा, शागसुवसाणा वा संगामंसि वट्टमांसि
देसं पुढवीए चलेजा, इधेएहि ठाण्हि केवलकप्पा
पुढवीए चलेजा । तं जहा-अहेसं इमीसे रयणपभा०
पुढवीए घणवाए गुपेजा, तए थं से घणवाए गुविण स-
माणे घणोदहिमेपजा, मे घणोदहीए पइए समाणे केवल-
कप्पं पुढविं चालेजा, देवे वा महिङ्गिण० जाव महेसक्खे
तहारूवस्स समणस्स माहस्स वा इङ्गि जुतिं जसं वलं
वीरियं पुरिसकारपरकम् उवदंसेमाणे केवलकप्पं पुढविं चा-
लेजा, देवासुरसंगामांसि वा वट्टमांसि केवलकप्पा पुढवी
चलेजा, इच्चेएहि तिहि ।

रुण्डं केवलं देश इति भागः पृथिव्या रत्नप्रभाभिधाना-
वा इति । (अहे चि) अचः (ओराले लि) उदाराः वा-
हरा निपतेयुर्विश्रमापरिणामात् ततो विचयेयुरन्यतो वा-
ऽऽगत्य तत्र लगेयुश्चमुरुक्रमहोलवन् । (तए थं ति) त-
स्तस्ते निपतन्तो देशं पृथिव्याभ्रलयेयुरिति । पृथिवीदेशाभ्रले-
विति महोरगो व्यन्तरविशेषः ॥ (महिङ्गिण) परिवाराऽऽदिना

यावत्करणात् (महज्जुए) शरीराऽऽदिदीप्या (महाबले)
प्राणतो महाउभगो वैक्रियाऽऽदिकरणतः । (महेसक्खे) महे-
रा इत्याख्या यस्येति उन्मप्रतिमन्तिनामुत्पत्तिपत्तौ कुतोऽपि,
द्वोऽऽहेः कारणान् कुर्वन् देशं पृथिव्याभ्रलयेत्, स च चल-
दिति ॥ २ ॥ तागकुमारणां सुपणकुमारणां च भवनपरिनि-
शेषाणां परस्परं संग्रामं वर्त्तमानं जायमानं सति (देसं ति)
देशाभ्रलेदिति । (इच्चेएहि इत्यादि) निगमनमिति ॥ ३ ॥
पृथिव्या देशस्य चलनमुक्रमपुना समस्तायाम्नादाह- (निही-
न्यादि) स्पष्टं, किन्तु केवलं केवलकप्पा, इव दृनता चेह न
विवक्ष्यते अतः परिपूर्वोत्पद्यः परिपूर्वोप्राया चेति पृथिवी भूः
(अहे ति) अघोघनवातस्तथाविधपरिणामो वार्तावैशेष्ये
गुप्यं व्याकुलो भवेन्त्युभ्येदित्यर्थः । ततः स गुप्तः सन् घनोद-
धि तथाविधपरिणामजलसमूहलक्षणमेजयन् कम्पयेत् ।
(तए थं ति) । ततोऽनन्तरं स घनोदधिं रजितः कम्पितः
सन् केवलकप्पां पृथिवीं चावयेत्, स च चलदिति । देवो
वा अङ्घ्रिपरिवाराऽऽदिकृपां, दृति शरीरा-अर्थशः पराक्रम-
कृतां क्पातिं वलं शरीरं वीर्यं जीवप्रभवं पुरुषकारं साभिमा-
न्यवसायनिष्पन्नफलं तमेव पराक्रममिति चलवीर्याऽऽपुपद-
शनं हि पृथिव्यादिवलनं विना न भवतीति तदशयन् तां
चलयदिति । देवाश्च वैमानिका इति असुरा भवनपनयस्तेषां
भवप्रत्ययं वेदं भवति । अभिधीयते च भगवत्याम्, “ किं पत्नियं
थं भंते ! असुरकुमारा देवा सोदहम् कल्पं गया य गर्गमस्मन्ति
यः । गायमा ! तिमि गं देवाणे भवपचइए वेगलुंथं ति । ”
ततश्च संग्रामः स्थानत्र च वर्त्तमानं पृथ्वी चलत्तत्र तेषां म-
हाव्यायामन्त उपात्तलिपानसम्भवदिति । (इच्चेएहि न्यादि)
निगमनमिति । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

एकैकस्याः ३ चलयानि-

एगमेगा थं पुढवी तिहि वलएहि मच्चओ संघता संप-
रिविच्चा । तं जहा-घणोदहिवलएणं, घणवायवलएणं,
नणवायवलएणं ॥

(एगमेगेत्यादि) एकैका पृथिवी रत्नप्रभाऽऽदिका सर्वतः ।
किमुक्तं भवति ?-समन्तादथवा दिक्षु विदिक्षु चर्यथः स्फुरि-
लिता वेष्टिता आभ्यन्तरं घनोदधिचलयः ततः क्रमेणानुरं तत्र
घनः स्यात्तां हिमशिलावन् उदीधर्जलानिचयः स चास्या भ
चेति प्रवेदधि, स एव वलयमिव वलयं कटकं घनोदधिच-
लयः, तेन । एवमितरं ऽपि, तत्रं घनधर्मा वातश्च तथाविधपरि-
णिणामेपितो घनवात एव तनुवानोऽपि, तथाविधपरिणाम
एवंति । भवन्त्यत्र गाथाः-

“ न वि य फुर्तिन अलोमे, चउंसे पि दिमास सःवपुढवीओ ।
संगहिया वलएहि विकसंभं तंमि धोच्छुमि ॥ १ ॥
कु चव १ अष्टपंचम २, जेयण अठं च ३ हौति रयणाए ।
उदही १ घण २ तणुवाया, ३ जाहासंखण निहिट्टा ॥ २ ॥
निमागो १ गाउयं चव २, निमागो गाउयस्स य ३ ।
आहपुणे पक्खेवो, अहो अहो जाव सनमियं ॥ ३ ॥ ”

इति । स्था० ३ डा० ४ उ० । लोह्वाऽऽदिक्रिनायाम्, दश० ४
अ० । सत्या भासा भासितवन् । नरीतिभिः १० दिकृपायां शुद्ध-
पृथिव्याम्, प्रश्ना० १ पाद । जी० । पृथिवीकार्यके सधे, स्व० १
शु० ७ अ० । सुगाव्यजितमातरि, प्रश्ना० ११ द्वार । पश्चिमरुच-
वर्पयत्तस्य दिग्वाः कुट्टिकुमारीमदत्तरिकायां, स्था० ८ डा०

आ० क० । ज० । ईशानलोकपालसोमहाराजस्याग्रम-
हिष्याम्, स्था० ४ डा० १ उ० । स्कटिकाऽऽदिपृष्ठी
सचिता अचिता वेति प्रश्ने, उत्तरम्-स्कटिकाऽऽदिपृष्ठी
सचिता, “ फलिहमणिरयणविदुम ” इति वचनात्.
रत्नायसचिता भवति, “ सुवर्णययमणिसुसिखसंख-
लपञ्चालरयणाणि अचितानि ” इत्यनुगुह्यद्वारसूत्रग्रन्थ-
वचनादिति । १० प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पुढवीकाइय-पृथिवीकायिक-पुं० । पृथिव्येव कायो येषां ते
पृथिवीकायिनः, समासान्तविधेस्त एव स्वाधिकप्रत्ययात्
पृथिवीकायिकाः । स्था० २ डा० १ उ० । पृथिवी काठिन्याऽ-
निलक्षणा प्रतीता, सैव कायः शरीरं येषां ते पृथिवीकायाः-पृ-
थिवीकाया एव पृथिवीकायिकाः स्वायं दृक्प्रत्ययः । पृथिवी-
कायजिवेषु एकैन्द्रियभेदेषु, प्रभा० १ पद० दृश० ।

अथ के ते पृथिवीकायिकाः ? सूरिराह-

से किं ते पुढवीकाइया ? पुढवीकाइया दुविहा पम्ता ।
तं जहा-सुहुमपुढवीकाइया य, बादरपुढवीकाइया य । ११ ।
पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रभताः । तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीका-
यिका बादरपृथिवीकायिकाश्च, सूक्ष्मनामकमौदयात्सूक्ष्माः बा-
दरनामकमौदयाद्वाद्वाः, कमौदयजनिते स्वस्वेते सूक्ष्मबाद-
रत्वेनापेक्षके बादरामलकायिरिव, सूक्ष्माश्च ते पृथिवीकायिकाश्च
सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, चशब्दः स्वगतपर्यायाऽप्योक्तभे-
दसूचकः, बादराश्च ते पृथिवीकायिकाश्च वायुरपृथिवीका-
यिकाः, अत्रापि चशब्दः स्वगतशर्कगवालुकाऽऽदिभेदसंज्ञ-
कः, तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः समुद्रकपर्यायसिखिगन्धाय-
वयन् सकललोकव्यापिनो, बादराः प्रतिनिवेशदेशवारिणः,
तच्च प्रतिनिवेशदेशवारिण्यं द्वितीयपदे प्रकटीययते ।

तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां स्वरूपं

जिह्वासुरिदमाह-

से किं ते सुहुमपुढवीकाइया ? सुहुमपुढवीकाइया दुविहा
पम्ता । तं जहा-पञ्चसुहुमपुढवीकाइया य, अपञ्चसु-
हुमपुढवीकाइया य । सेतं सुहुमपुढवीकाइया य । १२ ।

अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? सूरिराह सूक्ष्मपृथिवी-
कायिका द्विविधाः प्रभताः । तद्यथा-सूक्ष्मसूक्ष्मपृथिवीका-
यिकाश्च, अपर्यायसूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च । तत्र पर्यायिनीम
आहाराऽऽदिपुद्गलप्रहणपरिणमनहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः, स
च पुद्गलोपचयादुपजायते । किमुक्तं भवति ? उपनिवेशमागने-
न प्रथमसमये ये शरीरानां पुद्गलास्तेषां तथाऽन्यथामपि प्रति-
समये शुद्धमाणाणां तत्परिणमेतस्तदुपपत्त्या जातायां यः शक्ति
विशेषः आहाराऽऽदिपुद्गलस्वरूपतयाऽऽपादनहेतुर्गोधरा-
न्मगतानां पुद्गलविशेषाणांमाहारापुद्गलस्वरूपरूपतापरिण-
मनहेतुः, सा च पर्यायिः गोदा-आहारपर्यायिः, शरीरपर्यायि-
रिन्द्रियपर्यायिः, प्राणोपायपर्यायिर्मायापर्यायिमेतः पर्यायिश्च ।
तत्र यथा बाह्यमाहारमादाय अक्षरस्वरूपतया परिणमयति
सा आहारपर्यायिः, यथा स्वीभूतमाहारं रसासृग्मांसभेदो-
ऽस्थिमज्जाशुक्लश्लेष्मसतधातुपक्षतया परिणमयति सा श-
रीरपर्यायिः, यथा वातुरूपतया परिणमिताहाराभिन्निरूप-
णतया परिणमयति सा इन्द्रियपर्यायिः, तथा वायमयोऽ-
न्यथापि अन्नपन्तरेणोक्तः । पञ्चानामिन्द्रियाणां प्रायेणयान्

पुद्गलान्, शरीरान्, आत्मोपनिवेशान् धीर्येण तन्नाशनयन-
शक्तिरिन्द्रियपर्यायिः । यथा पुनरुच्चासमाधौयात् पु-
द्गलानादायाच्चास्वरूपतया परिणमय्याऽऽलम्ब्य च मुञ्च-
ति सा उच्चासपर्यायिः, यथा तु भाषाप्रयोग्यात् पुद्ग-
लानादाय भाषास्तेन परिणमय्याऽऽलम्ब्य च मुञ्चति सा
भाषापर्यायिः, यथा पुनर्मनःप्रायेणयान् पुद्गलानादाय मन-
स्वेन परिणमय्याऽऽलम्ब्य च मुञ्चति सा मनःपर्यायिः, एता-
श्च यथाक्रममेकैन्द्रियाणां संज्ञवर्जानां द्वीन्द्रियाऽऽदीनां संज्ञ-
नां चतुःपञ्चपदसंख्या भवति । उक्तञ्च प्रभापनामूलटीका-
हृता-एकैन्द्रियाणां चतस्रो विकलैन्द्रियाणां पञ्च संज्ञानां प-
डिति, उपलक्षप्रथमसमय एव ता यथातथं सर्वा अपि सु-
गपक्षिष्पादयितुमारभ्यन्ते, क्रमेण च निष्ठासुपयान्ति । तद्यथा-
प्रथममाहारपर्यायिस्ततः शरीरपर्यायिस्ततः इन्द्रियपर्यायि-
रित्यादि । आहारपर्यायिश्च प्रथमसमयमेव लिपितिसुपपद्यते,
शेषास्तु प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तेन कालेन । अथाऽऽहारपर्यायिः प्रथ-
मसमय एव निपद्यते इति कथमवधीयते ? उच्यते-
यान् आहारपदं द्वितीयोद्देशके सूत्रमिदम्-“ आहारपञ्चसी-
प अपञ्चत्त ए मेने । किं आहारप अणुआहारप ? गोमया ।
ना आहारप अणुआहारप । ” इति । तत आहारपञ्चस्योद्देश्यो-
क्तो विग्रहगतायैवापचयते, नापवातक्षेत्रमागतोऽपि, उपपात-
क्षेत्रमागतस्य प्रथमसमय एवाऽऽहारकत्वात्, तत एकसामा-
यिकी आहारपर्यायिनिवृत्तिः । यदि पुनरुपपातक्षेत्रमागतोऽपि
आहारपर्यायिः पर्यायः न्यातव्य एव सति व्याकरणस्योद्देश्यं
भवेत्-“ मिय आहारप सिय अणुआहारप । ” यथा शरीरा-
ऽऽदिपर्यायिषु-“ सिय आहारप सिय अणुआहारप । ” इति ।
सर्वासामपि च पर्यायिनां परिस्वमासिकालोऽन्तमुद्गर्भप्रमा-
नः, पर्याययो विद्यन्ते येषां ते पर्यायः “ अथाऽऽदिभ्यः ”
॥ ७ । २ । ४६ ॥ इति मन्वर्थीयोऽप्रत्ययः । पर्यायकाश्च ते सूक्ष्म-
पृथिवीकायिकाश्च पर्यायतकसूक्ष्मपृथिवीकायिकाः । चशब्दो ल-
क्षिपर्यायोरुपपत्त्योपर्यायस्वरूपस्वगतभेदद्वयसूचको, ये पुनः स्व-
योग्यपर्यायिपरिस्वमासिकालान्तेऽप्योक्ता अपर्यायकाश्च ते
सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च अपर्यायसूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, चश-
ब्दः करणलक्षिनिबन्धनस्वगतभेदद्वयसूचकः । तथाहि-द्वि-
विधाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका अपर्यायताः, तद्यथा-लक्ष्या, क-
रणैश्च । तत्र ये अपर्यायता एव सन्तो नियन्ते ते ल-
क्ष्यऽपर्यायताः, ये पुनः करणानि शरीरैन्द्रियाऽऽदीनि न ता-
मन्विष्यन्त्यन्ति, अथ चावश्यं निर्वर्त्यमिष्यन्ति ते करणाऽ-
पर्यायताः । उपसंहारमाह-(सं सतिर्यादि) त एते सूक्ष्मपृथि-
वीकायिकाः ।

तदेषं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानभिधाय समग्रति बादरपृथि-
वीकायिकानभिधायिस्तुल्यद्विपदं प्रश्नस्वरूपमाह-

से किं ते बादरपुढवीकाइया ? बादरपुढवीकाइया
दुविहा पम्ता । तं जहा-सहबादरपुढवीकाइया य,
स्वरबादरपुढवीकाइया य ॥ १३ ॥

अथ के ते बादरपृथिवीकायिकाः ? सूरिराह-बादरपृ-
थिवीकायिका द्विविधाः प्रभताः । तद्यथा-रुहणबादरपृथि-
वीकायिकाश्च, स्वरबादरपृथिवीकायिकाश्च । तत्र रुहणा ना-
म चूर्णितोदकपक्षा मृदुपृथिवी तद्वत्तमात्रा ज्ञाया अणुप-
चारतः रुहणस्ते च ते बादरपृथिवीकायिकाश्च रुहण-

बादरपृथिवीकायिकाः। अथवा ऋष्या च सा बादरपृथिवी च सा कायः शरीरं येनां ते ऋषणबादरपृथिवीकायस्त एव स्थायिकं कल्पययिष्यानात् ऋषणबादरपृथिवीकायिकाः चशब्दे। वषट्माणस्यगतानेकभेदसूचकः। खरा नाम पृथिवी सहात-विशेषं काड्यविशेषं वाऽऽपन्ना तदामका जीवा अपि लग्नाश्च ये ते बादरपृथिवीकायिकाश्च खराबादरपृथिवीकायिकाः। अथवा-पूर्ववत् प्रकारान्तरं समासः, चशब्दः स्वगतवच्यमाणचर्याशब्दसूचकः ।

से किं तं सगहबादरपुटविकाइया । सगहबादरपुटविकाइया सत्तविहा पमत्ता । तं जहा- किम्हमत्तिया, नीलमत्तिया, लोहियमत्तिया, हालिहमत्तिया, मुक्किमत्तिया, पंडुमत्तिया, पण्णमत्तिया । से तं सगहबादरपुटविकाइया ॥ १४ ॥

अथ के ते ऋषणबादरपृथिवीकायिकाः । सूरिग्राह-ऋषणबादरपृथिवीकायिकाः समत्तियाः प्रभताः। तदेव समत्तियध्वं तद्यथ्यादिनोपदेशयति-कृष्णमृत्तिका कृष्णमृत्तिका-रूपा, एवं नीलमृत्तिका, लोहितमृत्तिका, हरिद्रमृत्तिकाः, शुक्रमृत्तिका, इत्ये वर्यभेदनं पञ्चविधव्यमुक्तम्, पाण्डुमृत्तिका नाम देशविशेषे या धूलिर्या सती पाण्डु इति प्रसिद्धा तद्वान्मका जीवा अप्यभेदापचारात् पाण्डुमृत्तिका-क्युक्ता । (पण्णममृत्तियं नि) नद्यादिपरमावेति देशे नद्यादि-पुंउपगते यो भूमौ पल्लवस्तद्वरुणा जलमलान्परपर्यायः पङ्कः सा पनक्तमृत्तिका तदामका जीवा अप्यभेदापचारात् पनक्तमृत्तिका । निगमनमाह- (सेचं सगहबायपुटविकाइया) सुगमम् ।

से किं तं खराबादरपुटविकाइया । खराबादरपुटविकाइया अण्णविहा पमत्ता । तं जहा-

“दुड्डीय सकरा वा-लुया य उवले मिला य लोण्ण मे ।
अय तंव तउय सीमे, रूपमुवमे य वडरे य ॥ १ ॥
हरियाले हिंगुलु, मणोमिला सीसंगजण्णपवाले ।
अम्भपडलम्भवालुय, बादरकाप मणिविहाणा ॥ २ ॥
गोमेज्जए य रुयण, अंके फलिहे य लोहियवले य ।
मरगयमसारगळे, भुयमायण इंदनीले य ॥ ३ ॥
चंदण्ण गेरुय हंसं, पुलण्ण सोमंघिण्ण य बांधवे ।
चंदण्ण वेहलिण्ण, जलकंते मूरकंते य ॥ ४ ॥”

जे यावणे य तहप्पगारा ते समासओ दुविहा पमत्ता । तं जहा-पज्जत्तमा य, अप्पज्जत्तमा य । तत्थं णं जे ते अप्पज्जत्तमा ते णं अमपत्ता, तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा एतसि वणादेसंणं गंधादेसंणं रमादेसंणं फासादेसंणं सहस्सगमो विहाणाई, सेंखज्जाई जोगिण्णमुद्धमत्त-हस्साई, पज्जत्तजोगिण्ण अप्पज्जत्तमा अहकर्मति, जत्थं गमो तत्थं नियमा असेंखज्जा । मेचं खराबायपुटविकाइया, सेचं बायरपुटविकाइया, सेचं पुटविकाइया । (सूत्र १५) ॥

अथ के ते खराबादरपृथिवीकायिकाः । सूरिग्राह-खराबादरपृथिवीकायिका अनैकविधाः प्रभताः, चर्याशब्देना मुख्यतः प्रभता इत्यर्थः । तानि च चर्याशब्देनानाह-“ तं जहा-पुटवी य ” इत्यादि नाथानुपपन्नम्, पृथिवीति भासा सत्यमामावन् १ दुड्डीयवी च नदीतटीभ्यादिरूपा, चशब्द उत्तरभेदापत्त्या समुच्चयः १ शर्करा-लघुपल्लवशकलरूपाः २ बालुका मिक्ताः ३ उपल-टङ्काऽऽप-पकरणपरिकर्मणांशोऽर्थः पाषाणः ४ शिला-पट्टयया देवकुलपीठाऽऽपुपयोगी महान् पाषाणविशेषः ५ लवणं सामुद्राऽऽदि ६ ऊर्षा-यद्गशादुपरं क्षेत्रम् ७ अयस्ताम्रपुष्पसं-सरूप्यसुवर्णानि प्रतीतानि १३ वज्रा हीरकाः १४ हरि-तालहिङ्गुलकमनःशिलाः प्रतीताः १५ सोलकं पादः १६ अज्जनं सौवीराज्जनाऽऽदि १६ प्रवालं-विट्टम् २० अम्भपटलं प्रमिद्धम् २१ अम्भवालुका-अम्भपटलमिथा बालुका २२ (बायरकाये इति) बादरपृथिवीकायिऽमी भेदा इति शेषः, (मणिविहाणा इति) चशब्दस्य गम्यमानत्वा-भ्यविधानाति च-मणिभेदाश्च बादरपृथिवीकायभेदव्य-न ज्ञातव्याः । तस्यैव मणिविधानानि दर्शयति- (गोमि-ज्जए इत्यादि) गोमिज्जकः २३ वः समुच्चयः, रुक्कः २४ अङ्गः २५ स्फोटकः २६ चः पूर्ववत्, लोहितारः २७ मरकतः २८ समागजः २९ भुजमोचकः ३० इन्द्रनीलः ३१ चम्पुना ३२ गेरिका ३३ हंसगर्भः ३४ पुलकः ३५ सांगणिकश्च ३६ चन्द्रप्रभो ३७ वैट्टां ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४० । तदेवमाद्यनाथया पृथिव्यादयश्चतुर्-देशभेदा उक्ताः, द्वितीयगाथयाऽष्टौ हर्गताऽऽद्याः, तृतीयगाथया गोमिज्जकाऽऽद्या नव, तुर्यया गाथया नवति स-कृत्या चर्याशब्दम् ४० । (जे यावणं तहप्पगारा इति) येऽपि चार्ये तथाप्रकारा मणिभेदाः पञ्चगगाऽऽद्ययन्तेऽपि खराबादरपृथिवीकायन्वेन वेदितव्याः । (ते समासओ इत्यादि) ते सामान्यतया बादरपृथिवीकायिकाः समासतः सहस्रेषण द्विधाः प्रभताः। तद्यथा-पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च । तत्र य-पर्याप्तकास्ते चर्याग्याः पर्याप्ताः साकरुच्यनामस्याता इति । अथवा असमस्याता इति विशिष्टान् वर्णाऽऽदीन् अनुपगता-स्तथाहि-वर्णाऽऽदिभेदविचलयायामेते न शक्यन्ते कृष्ण-वि-वर्णभेदेन व्यपदेशुम् । किं कारणमिति चेत्, उच्यते-इह शरी-राऽऽदिपर्याप्तप परिपूर्णात् सती वावराणां वर्णाऽऽदिविभा-साः प्रकटो भवति नापरिपूर्णात्, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्या-प्याऽपर्याप्ता एव श्रियन्ते ततो न स्पष्टतन्वर्णाऽऽदिविभाग इ-त्यमस्याता इत्युक्तम् । ननु कस्मादुच्छ्वासपर्याप्तत्वेवाऽपर्याप्ता श्रियन्ते नोऽप्येक शरीरन्द्रियपर्याप्तित्यामपर्याप्ता अपि उच्य-ते-तस्मादागामिभयाऽप्युच्यते। श्रियन्ते सर्वे एव दैविना नाप-ध्या, तच्च शरीरन्द्रियपर्याप्तित्यां पर्याप्तानां बन्धमायानि ना-न्यथा इति । अन्ये तु व्याचक्षते-सामान्यतो वर्णाऽऽदीतम-स्याता इति, तच्च न युक्तं यतः शरीरमात्रभाविनो वर्णाऽऽद्याः, शरीरं च शरीरपर्याप्त्या सज्जत इति (तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा इत्यादि) तत्र ये ते पर्याप्ताः परिमसामस्ययोग्यसमस्त-पर्याप्तं फलं यो वर्णादेशेन वर्णभेदविचलया, एवं गन्धादेशेन रसादेशेन रूपशोभेन सहस्रांशः सहस्रसङ्ख्याया विधान-नि भेदाः । तद्यथा-वर्णाः कृष्णाऽऽदिभेदापङ्कशः गन्धो सुरभी, त-भेदादो रसास्तिक्ताः द्य पञ्च, रूपशो मृदुककंशाः द्यो रौ,

एकैकस्मिन् वर्षाऽऽदौ तारतम्यभेदानां केचान्तरभेदाः । तथा हि—अमरकोकिलकज्जलाऽऽदिषु तरतमभावादिन्यादिरूपतया भेदः कृष्णभेदाः । एवं नीलाऽऽदिष्वप्यायोऽयम् । तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि तथा परस्परं वर्णानां संयोगतो धूसरकवुरन्वाऽऽद्यान्नेके सहस्रभावेदाः । एवं गन्धाः । नीलामपि परस्परं गन्धाऽऽदिभिः समायोगादतो भवन्ति । वर्णाऽऽद्यादेशैः सहस्रप्रशोभेदाः । (संख्याभेदाः जोगिः समुद्रस्य सहस्रमाह इति ।) संख्ययानि यानि प्रमुखाणि यानि हाराणि शतसहस्राणि । तथा हि—एकैकस्मिन् वर्षे गन्धे रसे रणशे च संवृता यानिः पृथ्वीकायिकानां सा पुनश्चिदा—सर्ववत्ता, अचित्ता, मिश्रा च । पुनरेकैका विधा—शीता, उष्णा, शीतोष्णा । शीताऽऽदीनामपि प्रत्येकं तारतम्यभेदादनेकभेदं केचनलव विशिष्टवर्णाऽऽदियुक्ताः संख्याऽऽतीता अपि स्वस्थाने व्यक्तभेदेन योनयो जातिमधिकृत्यैकैव योनिरंगयन्ते, ततः संख्ययानि सप्तपृथ्वीकायिकानां योनिशतसहस्राणि भवन्ति, तानि च सूक्ष्मबादगान्तवैसंख्यया समः । (पञ्चगणितस्मात् इत्यादि) पर्याप्तमित्रया अययामका शुभ्रश्रामानि उपपद्यन्ते, कियन्त इत्याह—यत्रैक पर्याप्तसन्त्र नियमासन्निधया असंख्येयाः संख्यानीता अययामकाः । उपसंहारमाह—(सप्तमिन्याः पद्या) निगमनत्रयं सुसमम् । प्रश्नाः १ पदः । (' पिङ्ग ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२० पृष्ठे सत्त्विसाऽऽचित्सामिधुषृथीविपरिहता उक्ताः) ।

पृथ्वीकायां दशः—

पृथ्वीए निस्खेवो, परुवणा लक्खसं परीमाणं ।

उवभांगो सत्थं वे—यणा य वहरणा निविती य ॥ ६८ ॥

भाग् जीवांश्च शक्यं जीवस्य प्रकृष्या किं न हन्त्येनश्च नाशकृतीत्यं, यतो जीवसामान्यस्य विशेषाऽऽधारन्याद्विशेषस्य च पृथिव्यादिरूपत्वात्सामान्यजीवस्य चोपभागाऽऽदेस्त्वयान् पृथिव्यादिवर्धयेत तस्य चिन्तितत्वादिति । तत्र पृथिव्या नामाऽऽदिनिलेषां वक्रः । प्रकृष्या—सूक्ष्मबादराऽऽदिभेदा, लक्षणं—साकारानाकारोपयोगायायोगाऽऽदिकं, परिमाणम्—संवर्तितलोकाप्रतारसंख्येयभागमात्राऽऽदिकम्, उपभागाः शयनाऽऽननच इक्षमणः । ऽऽदिकः शब्दे स्नेहाभल्लाराऽऽदि, वेदनास्वर्गारोप्यकृतनानुरापा सुखदुःखानुपपत्त्यभावा, वध—कृतकारितानुमतिभिरुपमर्हनाऽऽदिकः, निवृत्तिः—अप्रमत्तस्य मनोवाक्कायगुण्याऽनुपमर्हनाऽऽदिकेति समासार्थः ।

व्यासार्थं तु निर्येकिरुचयाक्रममाह—

नामं ठवणा पृथ्वी, द्ववपृथ्वी य भावपृथ्वी य ।

एसां खलु पृथ्वीए, निस्खेवो चउत्विहो होइ ॥ ६९ ॥

स्पष्टा । नामस्थापने तुल्यत्वाद्वाद्नाहयाऽऽह—

द्ववं सरीरभविआ, भावस्य य होइ पृथ्विजीवो उ ।

जो पृथ्विनामगायं, कम्मं वेएइ सो जीवो ॥ ७० ॥

तत्र द्वयपृथिवी आगतता, नोआगततश्च आगततो जाता तत्र चानुपयुक्तः नो आगतनरुत पृथिवीपदार्थश्च शरीरं जीवापेन तथा पृथिवीपदार्थात्वेन भव्यो—बालाऽऽदि, ताभ्यां विनिर्मुक्तो द्वयपृथिवीजीवः—एकभवि को बज्जाऽऽनुपयुक्तोऽनुपयुक्तसमोश्च, भावपृथिवीजीवः पुनर्ये पृथिवीनामाऽऽदिकमौदित्ये वेदयति । नतं निलेपह्वारम् ।

साम्प्रतं प्ररूपणाद्वारम्—

दुविहा य पृथ्विजीवा, सुहुमा तह बायरा य लोयम्मि ।

सुहुमा य सव्वलोए, दो चेव य बायराविहाणा ॥ ७१ ॥

पृथिवीजीवा द्विविधाः—सूक्ष्मा बादराश्च । सूक्ष्मनामकमौदयान् सूक्ष्माः बादरनामकमौदयान् बादराः, कर्मोदयजानित एधियां सूक्ष्मबादरत्वे न त्वापलिके बदरामलकेयेरिय । तत्र सूक्ष्माः समुद्रकपयात्प्रतिमगन्धायवत्सव्वलोकायपितः ।

बादरास्तु मूलभेदाद् द्विविधा इत्याह—

दुविहा बायरपुदवी, समामश्चो सरहपुदवि खरपुदवी ।

सएहा य पंचवामा, अवरा छत्तीसइविहाणा ॥ ७२ ॥

' समासतः ' संक्षेपाद् द्विविधा बादरपृथिवी—रुक्णबादरपृथिवी खरबादरपृथिवी च, तत्र रुक्णबादरपृथिवी कृष्णनीललोहितपीतशुक्लभेदापञ्चधा । इह च गुणभेदाद् शुक्लभेदाऽभ्युपगन्तव्यः, खरबादरपृथिव्यास्वल्पेऽपि पद्भिः शक्तिशेभेदाः सम्भवन्तीति ।

तानाह—

पुदवी य सकरा वा—लुगा य उवले सिला य लोएसे ।

अय तंव तउय सीसग, रूप मुव्वे ये वेरे य ॥ ७३ ॥

हरियाले हिंगुलए, भणोसिला सीसगंउज्जए पवाले ।

अवपडलउभवाउय, वायरकाए मणिविहाणा ॥ ७४ ॥

गोमज्ज य रूपए, अंके फालिडे य लोहियस्सेव य ।

मराय मसारगळे, भुयमोयग इंदनीले य ॥ ७५ ॥

चंदप्पम वेरुलिए, जलकंते चेव मूरकंते य ।

एए खरपुदवीए, नामं छत्तीसयं होति ॥ ७६ ॥

अत्र च प्रथमगाथया पृथिव्यादवश्चतुर्दश भेदाः परिगृहीताः । द्वितीयगाथया त्वष्टा हरितालाऽऽदयः, तृतीयगाथया दश गोमेषकाऽऽदयः, तुर्यगाथया चत्वारः चन्द्रकान्ताऽऽदयः । अत्र च पूर्वगाथादयेन सामान्यपृथिवीभेदाः प्रदर्शिताः, उत्तरगाथादयेन मणिभेदाः प्रदर्शिताः, एता स्पष्टा इति कृत्वा न विवृताः ।

एवं सूक्ष्मबादरभेदान् प्रतिपाद्य पुनर्वर्णाऽऽदिभेदेन पृथिवीवधानं दर्शयितुमाह—

वखरसरसंघफासे, जोसिणमुहा इवंति संखेज्जा ।

खेगाइ सहस्साइ, होति विहाणम्मि एक्किं ॥ ७७ ॥

तत्र वर्णाः शुक्लाऽऽदयः पञ्च, रसास्तिष्ठाऽऽदयः पञ्च, गर्धो सुगन्धिदूरमी, रूपाः । सूदुककेशाऽऽदयः अष्टौ, तत्र वर्णाऽऽदिके एकैकस्मिन्नेति प्रमुखा यानि प्रसूतयः संख्येया भेदा भवन्ति, संख्येयस्यानिरूपत्वाद्द्विशिष्टसंख्यायामाह—अनेकानि सहस्राद्यैकैकस्मिन्वर्णाऽऽदिके विधाने भेदे भवन्ति, यानि तां गुणतश्च भेदानामिति । एतच्च सप्तयोनिलक्षणप्रमाणान् पृथिव्या एवं भावनीयमिति । उक्तं च प्रज्ञापनायाम् "तन्थ लो" (१५) इत्यादि । (तथाऽऽस्मिन्नेव भागे ६७५ पृष्ठे दर्शितम्) इह च संवृतयोनयः पृथिवीकायिका उक्ताः, सा पुनः सत्त्विसा अचित्ता मिश्रा च, तथा पुनश्च शीता उष्णा शीतोष्णा वन्त्येवमादिका द्रष्टव्येति ।

पुढवीकाइय

एतदेव भूयो नियुक्तिरुत्तमपुत्रमाह—

वसम्मि य एक्के, गंधम्मि रसम्मि तह य फासम्मि ।

नाणुत्ती कायव्वा, विहाणए होइ एक्किं ॥ ७८ ॥

वर्णाऽऽदिके एकैकस्मिन्विधाने भेदं सहस्रांशानां नानाव्यं विधेयम्, तथाहि—कुण्ड्यां वर्णे इति सामान्यं, तस्य च भ्रमराङ्गार-
कांक्षितगवल्कजलाऽऽदिषु प्रकृत्यकार्यविशेषाद्भेदः कुण्डः
कुण्डलतः कुण्डलतम इत्यादि, एवं नीलाऽऽदिव्याव्याज्यं, तथा
रसगन्धरूपेषु सर्वेषु पृथिवीभेदा वाच्यताः । तथा—वर्णाऽऽदी-
नां परस्परसंयोगाद्भ्रमरकैस्मरकद्वाराऽऽदिवर्णान्तरोत्पत्ति-
वस्तुष्वेव वर्णाऽऽदीनां प्रत्येकं प्रकाशप्रकर्षतया परस्परानुव-
धेन च बह्वर्था भेदा वाच्यताः ।

पुनरपि पर्याप्तकाऽऽदिभेदाद्भेदमाह—

जे बायरे विहाणा, पज्जत्ता तत्तिया अपज्जत्ता ।

सुहुमा वि होंति दुविहा, पज्जत्ता चेव अपज्जत्ता ॥ ७९ ॥

यानि बाह्यपृथिवीकाय विधानानि भेदाः प्रतिपादितास्ता-
नि यावन्ति पर्याप्तकानां तावत्संख्यापर्याप्तकानामपि, अत्र भे-
दानां तुल्यत्वं द्रष्टव्यं न तु जीवानां, यत एकपर्याप्तकाऽऽध्य-
क्षासंख्येया अपर्याप्तका भवन्ति, स्वमा अपि पर्याप्तकापर्या-
प्तकभेदेन द्विविधा एव, किं तु पर्याप्तकनिश्चया पर्याप्तकाः
समुत्पद्यन्ते, यत्र चैकोऽपर्याप्तकस्तत्र नियमादसंख्येयाः पर्या-
प्तकाः स्युः । पर्याप्तस्तु—“आहारसरीरद्विध-ऊत्सामवश्रोम-
खांऽहिनित्त्वती । होंति जतो दलियाअं, करणं एइ सा उ प-
ज्जती ॥ १ ॥” जन्तुः समुत्पद्यमानः पुद्गलावाप्तनेन करणं नि-
र्वर्तयति तेन च करणविशेषेणाऽऽहारमवशृङ्ग पृथग् खलरसा-
ऽऽदिभ्येन परिणतिं नयति स तादृक्करणविशेष आहारपर्या-
प्तिशब्देनोच्यते, एवं शेषपर्याप्तयोऽपि वाच्यताः, तत्रैकैन्द्रिया-
णामाहाराशरीरैन्द्रियोच्छ्वासाभिधानाश्चतस्रो भवन्ति, एताश्चा-
नममुद्भूतेन जन्तुरादत्ते, अनामपर्याप्तिरपर्याप्तकोऽवासपर्याप्ति-
स्तु पर्याप्तक इति अत्र च पृथिव्येव कान्यो येषामिति विग्रहः ।
यथा स्वमवाधराऽऽदयो भेदाः सिद्ध्यन्ति तथा प्रसिद्ध-
भेदेनोदाहरणेन दर्शयितुमाह—

रुक्खाणं गुच्छाणं, गुम्माण लयाण वल्लिवलयाणं ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८० ॥

यथा वनस्पतिवृक्षाऽऽदिभेदेन रङ्गे नानात्वमुपलभ्यते, तथा
पृथिवीकायैऽपि जानीति, तथा वृक्षाः—वृक्षाऽऽदयो गुच्छा-
वृन्ताकीसल्लकीकर्णस्यादयः सुलमानि—नयमालिकाकोरगट-
काऽऽदीनि, लताः—पुष्पागाशोकलताऽऽद्याः । वनस्पतृपुष्पा-
वृक्षकीशातकपाद्याः, वलयानि—केतकीकदल्यादीनि ।

पुनरपि वनस्पतिभेददृष्टान्तेन पृथिव्या भेदमाह—

आसहि तण सेवाले, पणगविहाणे य कंद मूले य ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८१ ॥

यथा हि वनस्पतिकायस्य औपस्थादिका भेद एव पृथिव्या
अपि द्रष्टव्यः । तत्र औपस्थ्यः शालयाऽद्याः, लुणानि वर्माऽऽ-
दीनि, सेवालं जलोपरि मलरूपं, पनकः छायाऽऽदाबुद्धौविशेषः
पञ्चवर्षी, कन्दः सूरणकदादिः, मूल—मुरारीऽऽदीनि ।

एते च सुषुप्तवायवैकद्वयादिकाः समुत्पलभ्यन्ते, यत्संख्या-
स्तुपलभ्यन्ते तदर्थयितुमाह—

एकस्स दोइह तिहइ व, संखेज्जाण व न पासिउं सक्का ।

दीसंति सरीराइ, पुढविनियाणं असंखाणं ॥ ८२ ॥

स्पष्टा । कथं पुनरिदमवगन्तव्यं, सन्ति पृथिवीकायिका इति,
उच्यते, तदीयाद्युत्तमशरीरंगलम्बेरधिष्ठितरिति प्रतीतिर्गोष्ठाश्वा-
दाविव इत्येतदर्थयितुमाह—

एएहिं सरीराहिं, पक्खत्ते न पस्सिया होंति ।

सेसा आणोणज्झा, चक्खुफासं न जं इति ॥ ८३ ॥

परिस्संख्ययनोपलभ्यमानः पृथिवीशरीराऽऽदिभेदाभिधैः
शरीरैस्ते च शरीरिणः शरीरद्वारेण प्रत्यक्षं साक्षात्प्रकृतिताः
स्थापिता भवन्ति, शेषास्तु सूक्ष्मा आभाप्राप्ता एव
द्रष्टव्याः, यतस्ते चक्षुःस्पर्शनागच्छन्ति, स्पर्शशब्दो वि-
षयाऽयः ।

प्रकृपणाङ्गारानन्तरं लक्षणद्वारमाह—

उवओमज्जाण अज्झव—साणे मतिगुप अचक्खुदंसे य ।

अडुविहीदयलेसा, सन्तुस्सामि कसापा य ॥ ८४ ॥

तत्र पृथिवीकायाऽऽदीनां स्यान्तर्ध्यापुद्गयाद्यावन्ती चापयो-
गशक्तिरव्यक्ता ज्ञानदर्शनरूपेण्यवगम्यक उपयोगो लक्षणं,
तथा योगः—कायाऽऽध्य एक एव, आदार्गिकतन्मिधकास्मि-
णाऽऽत्मकी बुद्ध्यादिकला जप्ताः सकर्मकस्याऽऽलम्बनाय
व्याप्रियतेः तथा अध्यवसायाः—सूक्ष्मा आत्मनः परिणामवि-
शेषाः, न च लक्षणम्, अव्यक्तवैतन्यपुनरवगमनः समुद्भूतवि-
न्ताविशेषा इवानामिलयान्तं अभिगन्तव्याः, तथा साकारा-
पर्याप्तान्तःपरिणामनिश्चिन्ताज्ञानमन्यन्ताः पृथिवीकायिका
बोद्धव्याः, तथा स्पर्शान्तिन्द्रियेणावृक्षशानुगता बोद्धव्याः,
तथा ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽद्यशीवधकमौद्भवाजसत्त्ववृद्धन्धमा-
जश्च, तथा लक्ष्या—अध्यवसायविशेषरूपकाः कुण्डलीलका-
पातन्त्रित्यश्चतस्रस्तानि नुगताः, तथा दशविधसंज्ञानुग-
ताः, ताश्च आहाराऽऽदिकाः प्रागुक्ता एव, तथा सूक्ष्माक्षु-
स्तिः भासानुगताः । उक्तं च—“पुढवीकाइया णं भंनं जीवा
आणवन्ति वा, पाणवन्ति वा, ऊत्समन्ति वा, सीमसंति वा ?
गोयमा ! अचिरादयं संतये चैव आणवन्ति वा, पाणव-
न्ति वा, ऊत्समन्ति वा, सीमसंति वा ।” कपया अपि सूक्ष्माः
क्राधाऽऽद्य । एवमेवमिति जीवलक्षणऽऽद्युपयोगाऽऽदीनि क-
पयपर्यवसानानि पृथिवीकायैकतुल्यत्वेन तन्मिध-
विधजीवलक्षणकलापसमनुगतव्याम्, मनुपयवत्, सच्चिन्मा
पृथिवीनि । ननु च तदिदमनिदमोच्यतेन साध्यते, तथा-
हि न ह्युपयोगाऽऽदीनि लक्षणानि पृथिवीकायैषु व्यक्तानि
समुपलभ्यन्ते, सत्यंमनद, अव्यक्तवैतन्यपुनरवगमनं, यथा कस्य-
चित्पुंसः हृत्पूरकव्यतिमिश्रमदिरागतिपारिणयिकोदयाः कुल-
कृतान्तःकरणविशेषस्याव्यक्ता चेतनानि चैतावता तस्याचि-
द्वपता, एवमेतान्यव्यक्तचेतनानामेवोपभूतगन्तव्यः ननु चात्रा-
क्षुसाऽऽदिकमव्यक्तचेतनालिङ्गमानि न च ह तथाविधं किञ्चि-
द्वेतनालिङ्गमानि तेनैवम्, इहापि समानजानीयलतादिनाऽऽ-
दिकमशोमोसाङ्कुरवचननाचिह्नमस्यैव, अव्यक्तचेतनानां हि
सम्भावितकचेतनालिङ्गानां वनस्पतीनामिव चेतनाऽऽवग-
न्तव्येति, वनस्पतेश्च चेतन्यं विशिष्टपुनरुपलक्षणप्रद्वयेन स्पष्टं
साधयित्वेन च, ततो व्यक्तेरुपयोगाऽऽदिलक्षणसद्भावमावि-
सा पृथिवीति स्थितम् ।

अनु चारमलताऽऽदे कठिनपुद्गलाऽऽत्मिकायाः कथञ्चेत-
नन्वमित्यत आह-

अद्दी जहा सरीर-मि अणुगणं चेयणं खरं दिट्ठं ।
एवं जीवाणुगणं, पुढविस्सरीं खरं होइ ॥ १४ ॥

यथाऽस्थि शरीरानुगतं सचेतनं खरं इष्टमेवं जीवानुगतं
पृथिवीशरीरमपीति । आचा० १ भू० १ अ० २ उ० ।

विप्रतिपत्तिरित्यासां पुनराह-

पुढवी चित्तमंतमक्खाया अणुगेजीवा पुढो सत्ता । अ-
स्थस्य सत्वपरिखणं । (? सूत्र) ।

'पुढवी चित्तमंतमक्खाया' 'पुढवी' पृथिवी उक्कलत्तणा,
चित्तवतीति चित्तं-जीवलक्षणं तदस्या अस्तीति चित्त-
वती, सजीवेत्यर्थः । पाठान्तरं वा-'पुढवी चित्तमल-
मकाया' । अत्र मात्रशब्दः स्लोककावी, यथा सर्वपत्तिमा-
गमात्रमिति, ततश्च चित्तमात्र-स्लोकचित्तेत्यर्थः । तथा
च प्रबलमोहोदयान्सर्वज्ञघन्यं चैतन्यमेकेन्द्रियार्णं, तदभ्य-
धिकं द्वीन्द्रियाऽऽदीनामिति, 'आख्याता' सर्वज्ञेन कथि-
ता, इयं च-'अनेकजीवा' अनेके जीवा यस्यां सा-
ऽनेकजीवा, न पुनरेकजीवा, यथा वैदिकानां पृथिवी दे-
वन्तेत्येवमादिप्रवचनप्रामाण्यादिति । अनेकजीवाऽपि कै-
श्चिदेकभूताऽऽत्मापेक्ष्यन्त्यत एव । यथाहुरेक-'' एक एव हि
भूताऽऽत्मा भूते भूते व्यवस्थितः । एकया बहुधा वैव, दृश्य-
जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥ " अत आह-'पुण्ड्रसत्त्वा' पृथग्भू-
ताः सत्त्वा-आत्मानो यस्यां सा पृथक्सत्त्वा, अकमुलान्त्ये-
यभागमात्रावगाहनया पारमार्थिकयाऽनेकजीवसमाभितेति
भावः । आह-यद्येवं जीवपरिपङ्कया पृथिवी तत्तत्तस्यासुष्मा-
राऽऽदिकरणे नियमतस्तत्तदित्यादिरणितयायाः 'शस्त्रप-
रिखणं' पृथिवीं विहाय-परित्यज्यान्या चित्तवत्याख्यातेत्यर्थः ।
दश० ४ अ० ।

साम्प्रतं लक्षणद्वारानन्तरं परिमाणद्वारमाह-

जे बायरपज्जत्ता, परस्स असंखभागेत्ता ते ।

सेसा विन्नि वि रासी, वीसुं लोया असंखेज्जा ॥ ८६ ॥

तत्र पृथिवीकायिकाभूतौ, तद्यथा-बादराः पर्याप्ताः, अ-
पर्याप्ताश्च । तथा सूक्ष्माः अपर्याप्ताः, पर्याप्ताश्च । तत्र ये
बादराः पर्याप्तकास्ते संघटितस्लोकप्रतरासंख्येयभागमात्र-
विप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति, शेषास्तु त्रयोऽपि राशयः प्र-
त्येकमसंख्येयानां स्लोकानामाकाशप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति,
यथानिर्दिष्टक्रमेण चैत यथोक्तं बहुतराः । यत उक्तम्-
"सम्प्रत्यया बादरपुढविकाइया पज्जता, बादरपुढविका-
इया अपज्जता असंखेज्जगुणा सुद्धमपुढविकाइया अपज्जता
असंखेज्जगुणा, सुद्धमपुढविकाइया पज्जता असंखेज्जगुणा ।"
प्रकारान्तरेणाऽपि राशिप्रत्यय परिमाणं दर्शयितुमाह-
पर्येण व कुडवेण व, नह कौडि मिणैज्ज सव्वधप्पाइं ।

एवं मविज्जमाणा, हवंति लोया असंखेज्जा ॥ ८७ ॥

यथा प्रस्थाऽऽदिना कश्चित्सर्वधाम्यानि मिनुयाव, एवमसंज्ञा-
यप्रज्ञापनाङ्गीकरणान् लोकं कुडवीकृत्याजघनोत्कृष्टावगाह-
५४४

मान् पृथिवीकायिकाजीवान् यदि मिनोति ततोऽसंख्येयान्
लोकान् पृथिवीकायिकाः पूरयन्ति ।

पुनरपि प्रकारान्तरेण परिमाणमाह-

लोगाऽऽगामपपेसे, एकेकं निक्खिखे पुढविज्जीवं ।

एवं मविज्जमाणा, हवंति लोगा असंखिज्जा ॥ ८८ ॥
स्पष्टा ।

साम्प्रतं कालतः प्रमाणं निर्हादिनुः क्षेत्रकालयोः सूक्ष्म-
द्वन्वमाह-

निउणो य हवइ कालो, ततो निउखयरं हवइ खेवं ।

अंगुलसंदीपितं, ओसपिणिओ असंखिज्जा ॥ ८९ ॥

निपुणः सूक्ष्मः कालः समयाऽऽत्मकः ततोऽपि सूक्ष्मतरं क्षेत्रं
भवति, यतोऽङ्गुलीअंशमात्रक्षेत्रप्रदेशानां समयपरिहरण-
संस्थेया उत्सर्पणव्यवसायिणोऽपकारमर्तव्यतः कालात् क्षेत्रं
सूक्ष्मतरम् ।

प्रस्तुतं कालतः परिमाणं दर्शयितुमाह-

अणुसमयं च पवेसो, निक्खमणे चेव पुढविज्जीवाणं ।

काए कायट्ठिइया, चउरो लोमा असंखेज्जा ॥ ९० ॥

तत्र जीवाः पृथिवीकायाऽनुसमयं प्रविशन्ति निष्कामन्ति
च, एकस्मिन् समये कियतां निष्कामः प्रवेशश्च १-२, तथा
विवाहिते च समये कियन्तः पृथिवीकायपरिणताः सम्भव-
न्ति ३, तथा कियन्ती च कायस्थितिपरित्येते चत्वारो विक-
लाः कालतोऽभिधीयन्ते, तत्रासंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप-
रिमाणाः समयेनोत्पद्यन्ते विनश्यन्ति च, पृथिवीन्धनं परिख-
ता अत्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणाः, तथा-कायस्थि-
तिरपि सूत्रा मृत्वाऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशपरिमाणं का-
लं तत्र तत्रोत्पद्यन्ते इति ।

एवं क्षेत्रकालाभ्यां परिमाणं प्रतिपाद्य परस्परवगाह-

प्रतिपिपादयित्वाऽह-

बायरपुढवीकाइय-पज्जत्तो असमसमोगाटो ।

सेसा ओगाहंती, सुद्धमा पुण सव्वलोयम्मि ॥ ९१ ॥

बादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता यस्मिन्नाकाशखण्डे अवगाह-
स्तस्मिन्नेवाऽऽकाशखण्डेऽपरस्यापि बादरपृथिवीकायिकस्य
शरीरमवगाहमिति, शेषास्तु अपर्याप्ताः पर्याप्तनिधिया
समुत्पद्यमाना अन्तरप्रक्रियाया पर्याप्तकावगाढाऽऽकाशप्र-
देशावगाढाः, सूक्ष्माः पुनः सर्वस्मिन्प्राप्य लोकंऽवगाढा इति ।

उपभोगद्वारमाह-

चंक्रमणे य द्वासे, निसीयश तुयद्वेणे कयकणे ।

उच्चारे पासवणे, उवगरणाणं तु निक्खिवणे ॥ ९२ ॥

अश्लेषणं पदरणं भू-संखेयं कयविकए किसीए य ।

भंदाणं पि य करणे, उवभोगविही मणुससाणं ॥ ९३ ॥

एएहिं कारोणेहि, हिंसंति पुढविकाइए जीवे ।

सायं गवेसमाणा, परस्स दुक्खे उदीरंति ॥ ९४ ॥

चक्रक्रमणोद्धेस्थाननिधीनद्वन्वर्तनकृतकपुत्रकरणउच्चा-
रप्रश्नवणउपकरणनिलेप आलंगनप्रहरणभूषणक्रयावक्रयक-
पीकरणअरडकपट्टनाऽऽदिपुष्पमोगावधिमन्युणां पृथिवी-
कायेन भवतीति । यद्येवं ततः किमित्यत आह-(एएदीया-

दि । एतिष्ठश्चक्रमणाऽऽदिभिः कारणैः पृथिवीर्जावान् हिंस-
ति । किमर्थमिति दर्शयति-सन्तं सुखमात्मनोऽन्वेषयन्तः
परशुःखायजानां कतिपयदिवससमणीयमांसाऽऽशक्यपि-
तसमस्तेन्द्रियप्राप्ता विमृष्टचेतन इति, परस्य पृथिव्याश्रितज-
न्युराशेः दुःखमसाललक्षणं तदुदीरयन्ति-उत्पादयन्तत्यनेन
भूदानजनितशुभफलदायः प्रत्युक्त इति । अथुना शस्त्रहार्म-
शस्यतेऽनेनेति शस्त्रम् । तत्र हि प्रा-द्रव्यशस्त्रं, भावशस्त्रं च ।
द्रव्यशस्त्रमपि समासोपभागेभेदाद् द्विधम् ।

तत्र समासद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

हलकुलियविसकुदा-लालित्तियमिगसिगकडमगी य ।

उच्चारं पापदगे, एयं तु ममासतो मर्थं ॥ ६५ ॥

तत्र हलकुलिकावपकुदालालित्तियमिगसिगकडमगीयुच्चार-
प्रथवाऽऽदिकमितस्मासतः सेवेरनेन द्रव्यशस्त्रम् ।

विभागद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

किंची सकायसर्थं, किंची परकाय तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे य अमंजमो मर्थं ॥ ६६ ॥

किञ्चित्सकवायशस्त्रं पृथिव्यं पृथिव्याः, किञ्चित्सकवाय-
शस्त्रमुक्ताऽऽदि, तदुभयं किञ्चिदिति भूदकं मिलितं भुव
इति । तच्च सर्वमपि द्रव्यशस्त्रं, भावे अमंजमः दुष्पयु-
क्ता मनावाक्कायाः शस्त्रमिति । आत्मा १ श्रु० १, अ० २ उ० ।

द्वयं सत्यमिगविसं-नेर्द्विलि खारलोमार्दयं ।

भावे उ दुष्पउत्तो, वाया काश्च अविरेडं य ॥ २३० ॥
द्रव्यमिति हारपरमश, तत्र द्रव्यशस्त्रं स्वह्नाऽऽदि, आश्रयिष-
खेदहस्तानि प्रसिद्धानि, कारलयणाऽऽदीनि अत्र तु सारः क-
रीराऽऽदिप्रभवः, लयं प्रतीतम्, आदिशब्दाद् करीराऽऽदिपरि-
ग्रहः । उक्तं द्रव्यशस्त्रम् । अथुना भावशस्त्रमाह-भावस्तु दुःप्र-
युक्तौ बाष्पादौ अविरतिश्च भावशस्त्रमिति, तत्र भावं दुः-
प्रयुक्त इत्यनेन द्रोहाभमानेप्योऽऽदिलक्षणा मनाऽऽप्रयत्नाऽऽ-
हानं, बाक्दुःप्रयोगस्तु हिंस्यपरयाऽऽदिवचनलक्षणः, काय-
दुःप्रयोगस्तु भावनवलगनाऽऽदिः । अविरतिस्त्वविशिष्टा प्रा-
णानि गताऽऽदिपापस्थानकप्रवृत्तिः एतानि स्वरूपव्यापादक-
त्वात्कर्मव्यधितमित्यत्राद्भावशस्त्रमिति गाथाऽर्थः ।

इह न भावशस्त्रेणाधिकारः । आपं तु द्रव्यशस्त्रेण, तच्च
विप्रकारं भवतीत्याह-

किंची सकायसर्थं, किंची परकाय तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे अमंजमो मर्थं ॥ २३१ ॥

किञ्चित्सकवायशस्त्रं यथा कृष्णा मृजालादिभूदः शस्त्रम्, एवं
गन्धरसस्पर्शभेदेऽपि शस्त्रं यजना कार्या तथा किञ्चित्सकवाये-
ति परकायशस्त्रं यथा पृथ्वतेजःप्रभृतीनाम्, अनेजःप्रभृतयो
वा पृथिव्याः । तदुभयं किञ्चिदिति किञ्चित्तदुभयं शस्त्रं भवति,
यथा कृष्णा मृदुकम्प्यस्पर्शगमनाऽऽदिभिः पाण्डुमृदुश्च य-
दा कृष्णमृदा कलुषितमृदकं भवति तदाऽसौ कृष्णमृदुकम्प्य
पाण्डुमृदुश्च शस्त्रं भवति, एवं तु तद् द्रव्यशस्त्रं तुशब्दानेकप्र-
कारविशेषणार्थः, एतद्वैकप्रकारं द्रव्यशस्त्रम्, भाव इति हार-
परमार्शः । अस्वयमः शस्त्रं चरणस्थिति गाथाऽर्थः । एवं
च परिणतायां पृथिव्यामुच्चार्याऽऽदिकरण्योऽपि नास्ति तद्-
तिपात इत्यहिंसकत्वोपपत्तेः सर्वमपि साधुधर्म इति । एष

तावदागमः, अनुमानमप्यत्र विद्यते-सामका विदुमलव-
लोपलाऽऽद्यः पृथिवीविकाराः समानजातीयाङ्कुराण्युत्पल-
म्भान्, देवदत्तमोसाङ्कुरवन् । एवमागमोपपत्तिभ्यां व्यव-
स्थितं पृथिवीकायिकानां जिवत्वम् । उक्तं च-

“आगमश्चापचित्स्थः संपूर्ण इष्टिलक्षणम् ॥
अतन्द्रियाणामर्थानां, सङ्गावप्रतिपक्षे ॥ १ ॥
आगमो ह्यापचयन-मार्गं दीपकयाङ्गितुः ।
दीनरागोऽभूतं वाक्यं, न श्रयाङ्कित्यसंभवात् ॥ २ ॥”
इत्यलं प्रसङ्गेन । दृश० ४ अ० ।

वेदनाद्वारमाह-

पायच्छेयश्च भेयश्च, जेयोर तदेव अंगुवेगं सु ।

जह हूति नरा दुहिया, पुढविकाप तहा जाण ॥ ६७ ॥

यथा पादाऽऽदिकेष्वङ्गप्रत्यङ्गेषु हेतुभेदाऽऽदिकया क्रियया
नरा दुःखितास्तथा पृथिवीकायिऽपि वेदनां जानीति ।

यद्यपि पादशिरोशीवाऽऽदीन्यङ्गानि पृथिवीकायिकानां न
सन्ति तथापि तच्छेदनानुरूपं वेदनाऽऽस्येवति
दर्शयितुमाह-

नथि य पि अंगुवंगा, तयाणुरुवा य वेयणा तेमि ।

केमि चि उदीरंती, केमि चऽतिनाथए पाणे ॥ ६८ ॥

पूर्वादि गतार्थः, केपाङ्गिपृथिवीकायिकानां नदार्मभ्रमः
पुर्या वेदनासुदीरयन्ति, केपाङ्गितु प्राणानप्यतिपातययुर्निना
तथाहि भगवत्यां दृष्टान्त उपमायां यथा-चतुरन्वचकर्त्तवित्ते
गन्धर्वापिका यौवनवर्तिनो बलवती आर्द्राऽऽभलकऽपाम्गं मच्चि-
त्तपृथिवीगालकमकविशतिकृत्वा गन्धर्वापटके कडिनशिलापु-
त्रकेण पिपासितस्पर्शां पृथिवीर्जावानां काञ्चनसंघटितः क-
ञ्चिन्परिनातितः कञ्चिद्यापादिनोऽपरः किल तेन शिलापु-
त्रकेण न स्पृष्टोऽपीति ।

वधहारमाह-

पर्वयति य अगगागा, ण य तीहं गुणोहं जीहं अगगागा ।

पुढवि विहिःमाणा, न हू ते वायाहि अगगागा ॥ ६९ ॥

अगगागाव्राडो पुढ-विहिमगा निगुणा अगागिमगा ।

निहाम ति य महला, विरदगुंल्लाड मडलतरा ॥ ७० ॥

आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ॥ (इदं गाथाद्वयम् ‘अगगागा’
शब्दे प्रथमग २७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

कई मयं वहीती, कई अवेहिं उवाहिंती ।

कई अगुमचैती, पुढविकायं वहेमाणा ॥ ७० ॥

रुष्टा ।

तद्वधे अन्येषामपि तदाश्रितानां वधो भवतीति दर्शयि-

तुमाह-

जो पुढवि समारंभे, अवेहिं य मो ममारभइ काए ।

अनियाए अ नियाए, दिम्मे य तहा अदिस्से या ॥ ७१ ॥

यः पृथ्वीकार्यं ‘समारभते’ व्यापादयति सः ‘अन्यानि’

अप्यायतीन्द्रियाऽऽदीनि ‘समारभते’ व्यापादयति, उदुधरश्च-
टफलमज्ञप्रवृत्तः तत्फलान्तं प्रविष्टमजन्तुमहण्यवदीति ।
तथा-अनियाए य नियाए, ति) अकारण्येन कारणेन च, यदि
वा-अवलुङ्घितं संकल्पेन च पृथिवीजन्तुं समारभते तद्वार-

म्भवांश्च 'दृश्यान्' 'दृष्ट्वाऽऽदीन्' 'अदृश्यान्' 'पनकादीन्' 'समारभते' व्यापादयन्तीत्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पुढविं समारभता, हणति तस्मिन्पि य बहुजीवे ।

सुहुमे य वायरे य, पञ्जेत् या अपञ्जेत् ॥ १०३ ॥

स्पष्टा । अत्र च स्वमाणां यः परिणामाद्युद्धत्वात्तद्विषय-निवृत्त्यभावेन द्रष्टव्य इति ।

विरतिद्वारमाह-

एवं वियाणितुः, पुढवीए निविसवंति जे दंडं ।

तिविहेण सव्वकालं, मणेष वायाए काणं ॥ १०४ ॥

पर्याप्तयुक्तप्रकारानुसारं पृथिवीजीवान् विज्ञाय तद्वच्च वन्द्यं च विज्ञाय पृथिवीनां निक्षिपन्ति ये वृष्टे-पृथिवीस-मारम्भाद् व्युत्पन्नान्ति, ते ईदृशा अनगारा भवन्तीत्युत्तर-गाथायां वक्ष्यन्ति, त्रिविधं नति कृतकान्तिानुसर्तव्यः । 'सर्व-कालं' यावज्जीवमपि मनसा वाचा कार्यन्तु ।

अनगरभवेन उल्लेखमाह-

गुता गुनीहिं सव्वहिं, समिया समिहिं संजया ।

जयमाणगा सुविहिया, एरिसया हूति अणगारा ॥ १०५ ॥

निरृग्भिर्मेनावाकायगुमिभिर्गुताः, तथा पञ्चभिर्गोसमितया-दिभिर्भूमिनाः, सम्यक्-उत्थानशतनचक्रमण्णऽऽदिकिया-स्तु यनाः संयताः 'यतमानाः' सर्वत्र प्रयत्नकारिणः, शो-भनं विहितं-सम्यग्दर्शनाऽऽद्यनुष्ठानं येषां ते तथा, ते ईदृशा अनगारा भवन्ति, न तु पूर्वोक्तगुणाः पृथिवीकायसमारम्भ-णः शाक्याऽऽद्य इति । गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः ।

अधुना स्वातुगमेऽस्त्वलिताऽऽदिगुणो-

पेनं सूत्रमुच्चार्यते, तद्वदं सूत्रमे-

अट्टे लोए परिउमे दुस्संबोहे अविजाणए अस्मि लोए पव्वहिण तथ्य तथ्य पुढो पास आतुरा परितवेंति ।

(१४ सूत्र) आचा ० ।

'अट्ट' इत्यादि परम्परसम्बन्धस्तु 'इह एगेमि णो सज्जा भव-ति' इत्युक्तं, कथं पुनः संज्ञा न भवतीति, आरंभत्वात्, तदाह- (अट्टे इत्यादि) आत्तो नामाऽऽदिश्वतुर्गो, नामस्थापने क्षुण्ण, ज्ञाशरीरभयशरीरवर्त्यतिरक्ता नोआगमतो द्रव्यालः शकटा-ऽऽदिचक्राणामुद्दिष्टत्वं वा यो लोहमयः पट्टो दीयते स द्रव्या-लः, भावात्संतु द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, तत्राऽऽगमतो ज्ञाता-आलेपदार्थेहस्तत्र चोपयुक्ता, नोआगमतस्तु औ-द्यिकभाववर्त्ती रागद्वेषप्रहपरिग्रहीतान्तरात्मा प्रियविषयो-गाऽऽदिदुःखसङ्कटादिमग्नो भावास्ते इति व्यपदिश्यते, अथवा शब्दाऽऽदिविषयेषु विषयिपाकसदृशेषु तदाकाङ्क्षावात् हि-ताहितविचारवृत्त्यमना भावाः कमे उपलिनोति । यत उक्तं- "सांशद्वियवसदृशे, भंने ! जीवे किं बंधे, किं चिण्णनि ?, किं उच्चल्लगानि ? । गायमा ! अट्ट कमपगङ्गीओ सिदिल्लंय-णवद्धो भणियवंधणवद्धो पक्कन्ति " जीव आगदीयं च णं अण्वदग्गं दीहमजं आउरंतं संसारं कंतामणुपरियद्वह । " एवं स्पष्टेनाऽऽदिच्छवि आशेजीवनीयम् । एवं क्रीडमानमायाला-भदर्शनामहनीयवाचिरत्रमोहनीयाऽऽदिभिर्भावांतः संसारिण्यं

जीवा इति । उक्तं च- "रागदोसकसाएहि, इदिपहि य पंचहि । दुहा वा मांणिउज्जेण अट्टा संसारिणो जिया ॥ ११ ॥" यदि वा-ज्ञानाऽऽध्वरण्याऽऽदिना शुभाशुभेनाद्यप्रकारेण कर्मणा आतं, कः पुनरंबेविध इत्यत्राऽऽह-लोकयतीति लोकः-एकहिंवि-चतुःपञ्चैन्द्रियजीवराशिरित्येषः अत्र लोकशब्दस्य नामस्था-पनाद्रव्यैश्वर्यलक्षणभावपर्यायभेदादृष्ट्या निक्षेपे प्रदर्श्याव-स्तभाशब्दव्यतिना लोकेनहाधिकारो वाच्यः, यस्माद्याव-नान्तः स सर्वोऽपि परिशुनो नाम परिपेलवो निस्सारः औप-शमिकाऽऽदिप्रशस्तभावहीनः अर्थाभचारिमांशमाधनहीनो वेति । स च द्विधा द्रव्यभावमदात्, तत्र सच्चितद्रव्यप-रिशुनो जीर्णपटाऽऽदिः, भावपरिशुन औद्यिकभावोदयात् प्रशस्तज्ञानाऽऽदिभावविकलः कथं विकलः ? अनन्तगुणपरि-हाया । तथाहि-पञ्चचतुःसिद्धयैर्कान्द्रियाः क्रमेण ज्ञान-विकलाः, तत्र सर्वनिष्ठकृष्टानाः सूक्ष्मनिर्गोदापर्यायकाः प्रथ-मसमयोपस्था इति । उक्तं च-

सर्वनिरुद्धो जीव-स्य दए उपयोग एय वीरेण ।

सूक्ष्मनिर्गोदापर्याय-मकानां स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥

तस्मात् प्रथुति ज्ञानविह-ईदृष्टा जिनन जीवानाम् ।

लघिभिमितेः करणैः, कार्येन्द्रियवागमनोदरुभिः ॥ २ ॥ "

स च विषयकपायाः प्रशस्तज्ञानयुक्तः किमवस्थो भवति इति दर्शयति-दुस्संबोध इति दुःखेन संबोधयते-ध-मैवरणप्रतिपत्तिं कार्यते इति दुःसंबोधो, मेतायेवत् इति, यदि वा-दुःसंबोधो यो बांधयितुमशक्यो, ब्रह्मदत्तवत्, किं मित्येवम् ? यतः (अविजाणए ति) विशिष्टावबोधगर्हितः स चैवंविधः किं विदुःज्ञानं इत्याह-अस्मिन् पृथिवीकालो-के प्रत्ययिते प्रकरणे व्ययिते, सर्वस्याऽऽगमस्य नदाश्रयत्वा-दिति प्रकर्षार्थः, तत्तत्प्रयोजनतया खननाऽऽदिभिः पीडिते नानाविधशब्दाद्भीनो वा 'व्यय' भयचलनयोः इति कृत्वा व्य-यितं भीतमिति । (तथ्य तथेति) तेषु तेषु कृपिखननशु-हरणाऽऽदिषु पृथग्विभज्येषु कार्येषु उत्पन्नेषु पश्य इति विनय-स्य लोकाकार्यप्रवृत्तिः प्रदर्शयते, सिद्धान्तशैल्या एकादेशेऽपि प्राकृते बह्मदेशो भवतीति । आतुराः विषयकपायाऽऽदिभिः अस्मिन् पृथिवीकाय विषयभूते साधारण्यं पृथिवीकाय प-रिनाययन्ति परि समंतात्तापयन्ति पीडयन्तीत्यर्थः, बहुवच-ननिर्देशस्तु नदारम्भणां बहुवचं गमयति, यदि वा-लोकशब्दः प्रत्येकमस्मिन्संबध्यते, कश्चिज्ज्ञाका विषयकपायाऽऽदिनिरपत्तः अपरस्तु कायपरिजीर्णः कश्चिद् दुःस्मसंबोधप्रस्थापरो वि-शिष्टज्ञानरहितः, एते सर्वेऽप्यातुरा विषयजीर्णदृष्टाऽऽदिभिः सुखाऽऽसथे अस्मिन् पृथिवीकालोके विषयभूते पृथिवीकाय नानाविधैकपार्थः परितापयन्ति परि-समंतात्तापयन्ति पीड-यन्तीति सूत्रार्थः ।

ननु कैदेवताविशेषाऽवस्थिता पृथिवीति शक्यं प्रतिपत्तुं, न पुनरसंबध्यजीवसंख्यातकृत्ये-

तत्परिहर्तुं काम आह-

संति पाणा पुढो सिया लज्जमाणा पुढो पास अणगारा मोनि एगे पवयमाणा जमिणं विरुवरुवेहिं सत्थेहिं पुढविकम्मसमारभेणं पुढविसत्थं समारंभेमाणा अणेरुवे पाणे विदिंइद ॥

वन्ति विद्यन्ते प्राणाः सत्त्वाः पृथग् पृथग्भावेनाहगुलास्-
 ख्येयभागस्वेदेहाश्वाहनया पृथिव्याऽऽश्रिताः, सिता वा सं-
 बद्धा इत्यर्थः, अनेनैतत् कथयति-नैकदेवता पृथिव्यपि तु प्र-
 त्येकशरीरपृथिवीकायाऽऽत्मिकेति, तदर्थं संचिननन्वमनंक जी-
 वप्रतिष्ठितत्वं च पृथिव्या आधिपत्यं भवतीति । एतच्छब्दं ज्ञा-
 न्वा तदारम्भनिवृत्तान् दर्शयितुमाह-(लज्जमाणा पुढो पास
 नि) लज्जा हि विधा-लौकिकी, लोकोत्तरा च । तत्र लौकि-
 की स्तुपासुभटाऽऽदिः भ्रष्टरसंसारभाषियया, लोकोत्तरा स-
 तदश्रमकारः संयमः । तदुक्तम्-" लज्जा द्यौः संजम बंधवे-
 रं ।" इत्यादि । लज्जमानाः संयमानुष्ठानपराः, यदि वा-
 पृथिवीकायसमारम्भरूपादसंयमानुष्ठानाल्लज्जमानाः पृथगि-
 ति प्रत्यक्षज्ञानिनः परीक्षज्ञानिनश्च, अतस्तान् लज्ज-
 मानान् पश्येत्यनेन शिष्यस्य कुशलानुष्ठानप्रवृत्तिवियः
 प्रदर्शितो भवतीति । कुर्ताधिकसास्वयथावादिनाऽन्यथा-
 कारिण इति दर्शयितुमाह-(अरण्यगारा इत्यादि) न विद्यते
 अगारं-गृहमेवामित्यनगारा-यतयः स्मो वयमित्येवं प्रकथे-
 षु वदन्तः प्रवदन्त इति, एकं शाक्याद्यैः प्राह्लास्यते च
 व्यमेव जन्तुरतणुपराः क्षुपितः प्रायाज्ञानितमिरा इति ।
 एवमादिप्रतिज्ञामात्रमनर्थकमारटनि, यथा कश्चिदत्यन्तशु-
 चिर्बोद्धश्चतुःपुट्टित्तिकास्त्राया गोशवस्याशुचितया परित्या-
 गं विधाय पुनः कर्मकरवाक्यान्मोऽस्थिपिशितस्नाय्वादि-
 र्यथासमुपयोगार्थं सङ्ग्रहं कारितवान्, तथा च तेन शुच्य-
 भिमानमुद्धृताऽपि किं तस्य परित्यक्तमवमेतःपि शाक्याऽऽ-
 द्यैऽऽनगरबादमुद्धरन्ति, न चानगरगुरुषु मनागीषु प्रव-
 न्तेन, न च गृहस्थवर्ग्य मनागप्यतिलक्ष्म्यवन्ति इति दर्शय-
 ति-यद्यस्मादिममिति सर्वजनप्रत्यक्षं पृथिवीकायं विरूपरू-
 पेनानुप्रकारैः शस्त्रैर्हलकुदालवनिनाऽऽदिभिः पृथिव्याभ्यं
 कर्म-क्रियां समारम्भमाणा विहितसिन्ति, तथाऽनेन च पृथिवी-
 कायसमारम्भेण पृथिवीशस्त्रं समारम्भमाणा व्यापारयन् पृ-
 थिवीकायं नानाविधैः शस्त्रैः व्यापादयन्नेकरूपान्, तदाश्रि-
 तातुदकयनस्य गीर्वाणं विविधं हिनस्ति, नानाविधैरुपायैर्व्या-
 पादयन्तीत्यर्थः ।

एवं शाक्याऽऽदीनां पार्थिवजन्तुवैरिणामयनित्वं प्रतिपाद्य
 साम्प्रतं सुखाभिप्रायितया कृतकारितानुमतिर्भवेन्वाक्याय-
 लक्षणां प्रवृत्तिं दर्शयितुमाह-

तत्थ खलु भगवया परिष्सा पवेइया, इमस्स चेव जी-
 वियस्स परिवंदसमाखणूपयखाण जाइमखणमोयखाण दु-
 क्खपडिधायहउं से सयमेव पुढविस्तयं समारंभइ, अस्सहि वा
 पुढविस्तयं समारंभावेइ, अस्स वा पुढविस्तयं समारंभे
 समगुजाणइ (१५ सूत्र) ।

तत्र पृथिवीकायसमारम्भः, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे, भग-
 वता श्रीवर्द्धमानस्वामिना परिष्सावे परिष्सा सा प्रवेदिनिति ।
 इदमुक्तं भवति-भगवतेदमाख्यातम्-यथैर्भिर्विषयमात्रैः कार-
 णैः कृतकारितानुमतिभिः सुखैषिणः पृथिवीकायं समारम्भन्ते,
 तानि चामूनि-अस्यैव जीवितस्य परिवेलवस्य परिवन्दन-
 मान्नपूजनायै, तथा जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्रतिपातहेतुं
 च खलुखलितुःखद्विद स्वयमात्मनैव पृथिवीशस्त्रं समार-
 भन्ते, तथाऽन्येऽपि पृथिवीशस्त्रं समारम्भयति, पृथिवीशस्त्रं

समारम्भमाणान्यांश्च स एव समनुजानीते, एवमेतीताना-
 गताभ्यां मनोवाक्याकर्मभिरायोजनीयम् ।

तदर्थं प्रवृत्तमनैर्यद्भवति तद्दर्शयितुमाह-

तं से अहिआए तं से अवाहीए से तं संजुज्जमाणे आ-
 याणीयं समुट्ठाय सोभा खलु भगवन्ना अणपाराणं इह-
 मंगेसिं शानं भवति-एस खलु मंगे एस खलु मोहे एस
 खलु मारे एस खलु गरए इत्थं गट्ठिए लोए जमिणं
 विरुवरुवेहिं सत्थेहिं पुढविक्कम्मसमारंभेण पुढविस्तयं स-
 मारंभमाणे अस्स अणेणरुत्ते पाणे विहिंसइ, से वेमि अण्णेगे
 अंधमग्गे अण्णेगे अंधमग्गे अण्णेगे पायमग्गे अण्णेगे पा-
 यमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे जंयम-
 ग्गे २ अण्णेगे जाणुमग्गे २ अण्णेगे ऊरुमग्गे २ अण्णेगे
 कडिमग्गे २ अण्णेगे शाभिमग्गे २ अण्णेगे उट्ठमग्गे २
 अण्णेगे पासमग्गे २ अण्णेगे पिट्ठिमग्गे २ अण्णेगे उरमग्गे
 २ अण्णेगे हियमग्गे २ अण्णेगे धणुमग्गे २ अण्णेगे खं-
 धमग्गे २ अण्णेगे वाहुमग्गे २ अण्णेगे हत्थमग्गे २ अण्णे-
 गे अंगुलिमग्गे २ अण्णेगे गृहमग्गे २ अण्णेगे गीवगग्गे २
 अण्णेगे इणुमग्गे २ अण्णेगे होइमग्गे २ अण्णेगे दंतमग्गे
 २ अण्णेगे जिम्भमग्गे २ अण्णेगे तालुमग्गे २ अण्णेगे ग-
 लमग्गे २ अण्णेगे गंडमग्गे २ अण्णेगे काणमग्गे २ अ-
 ण्णेगे शासमग्गे २ अण्णेगे अचिच्छिमग्गे २ अण्णेगे भण्ड-
 मग्गे २ अण्णेगे शिहालमग्गे २ अण्णेगे सीसमग्गे २ अ-
 ण्णेगे संपसारए, अण्णेगे उट्ठए, इत्थं सत्थं समारंभमा-
 णस्स इत्थे आरंभा अपरिमाता भवेति (१६ सूत्र)

(तं से अहिआए तं से अवाहीए) तत् पृथिवीकायसमार-
 म्भणं (स) तस्य कृतकारितानुमतिभिः पृथ्वीशस्त्रं समार-
 म्भमाणस्याऽऽगामिनि काले अहिताय भवति, तद्वै चावाधि-
 लाभयति, न हि प्राणिमण्योपमदं प्रवृत्तानामणीयसाऽपि हि-
 तेनाऽऽपत्यं योगा भवतीत्युक्तं भवति, यः पुनर्भवतः स-
 काशाल्लक्ष्मणानारंभ्यो वा विज्ञाय पृथ्वीसमारम्भं पापा-
 ऽऽत्मकं भावयति स एवं मय्यन इत्याह-(' स तमियादि ')
 ' सः ' ज्ञानपृथ्वीजीवनेन ' विदितपरमार्थः ' तं ' पृथ्वीश-
 स्त्रसमारम्भमहितं सस्यगववृत्त्यमानः ' आदान्तीयं ' प्राज्ञं
 सस्यदर्शनाऽऽदि तस्यगुण्य-अनुपगम्य, केन प्रत्ययनेति
 दर्शयति- ' भुत्वा ' अवगम्य साक्षाद्भवन्नाऽऽनगराणां वा
 समीपं, ततः ' इह ' मनुष्यजन्मनि ' एकया ' प्रतिबुद्धतया-
 नां साधूनां ज्ञाते भवतीति, यत् ज्ञाते भवति तद्दर्शयितुमाह-
 (एवेत्यादि) एष पृथ्वीशस्त्रसमारम्भः, खलुगवधारणं,
 कारणं कार्योपचारं कृत्वा ' नहुवल्लोदकं पादरांसा ' इति
 न्यायिनैष एव ग्रन्थ-अष्टप्रकारकमेवम्, तथैव एव पृथ्वी-
 समारम्भो मोहहेतुव्यामनाः कर्मवर्षावशेषो दर्शनवारि-
 त्थेऽऽधिश्रुतिविधाः, तथैव एव मरणहेतुव्यामनाः आनु-
 ष्कर्मकस्यलक्षणः, तथैव एव वरकहेतुव्यामनाः-सामान्यका-
 ऽऽदिर्भूमाः, अनेन वासातावदनीयमुपातं भवति, कथं पुन-

रेकप्राणिज्यापादनप्रबुद्धावशेषविषयकर्मवन्धं करोतीति, उच्यते-
मार्गमात्रं जन्तुजानादरीधित्वात् ज्ञानाऽऽवरणीयं ब्रह्मात्येवम-
न्यत्राचार्योऽनीयमिति, अन्वदपि तथा ज्ञाते भवतीति दर्शयि-
तुमाह—(इह्याध्याम्यादि) इत्येवमर्थे आहारभूषणपरकरणाद्यै
तथा परिवन्धमानानपुत्रजायै दुःखप्रतिपातहेतुं च 'पुढो'
सृष्टिर्नो' लोकः' प्राणिमणः, एवमिदं ऽप्यतिदुरितनिवयवि-
पाकफले पृथ्वीकायसमारम्भे अज्ञानवशान्मुद्दिष्टनस्वेतद्वि-
षय इति दर्शयति—'यत्' यस्मात् 'इमं' पृथ्वीकायं विकल्पयः
शस्त्रेः पृथिवीकर्म समारम्भायां हिनस्ति. पृथिवीकायस-
मारम्भेण च पृथिव्येव शस्त्रं स्वकायाऽऽदेः पृथिव्या वा श-
स्त्रं हलकुहालाऽऽदि तत्समारम्भे, पृथिवीशस्त्रं समारम्भाण-
आप्त्यानेककरणात् 'प्राणिनो' द्वीन्द्रियाऽऽदीन्विधिं हिन-
स्तीति । स्यादरेका, ये हि न पर्यन्ति न श्रवन्ति न जि-
घ्रन्ति न गच्छन्ति कथं पुनस्ते वेदनामनुभवन्तीति प्रदी-
तवन्म ? , अमुष्यार्यस्य प्रसिद्धे दृष्टान्तमाह—(से बेमी-
त्यादि) सोऽहं पुष्टो भवता पृथिवीकायवेदनां ब्रवीमि,
अथवा— 'से' इति तच्छ्रुत्यायै वनेते, यत्स्या पृष्टस्तदहं
ब्रवीमि, अग्रिशब्दो यथानामशब्दायै, यथा नाम कश्चिज्जा-
त्यन्तो बधिरा मूकः कुष्ठो पशुः अनभिनिर्गुणपाय्याद्य-
वयवविभागो मृगापुत्रवत् पूर्वकृताश्रमकर्मोदयाजिताहित-
प्राप्तिप्रतिहारविमुखोऽतिकरुणं दशं प्राप्तः, तमेवैविधम-
न्याऽऽदिगुणैरेतं कश्चित्कुन्ताप्रेण (अर्थं इति) आभिन्धा-
त् तथाऽपरः कश्चिदधममाच्छिद्यत्, स च भियमानाऽऽद्य-
वस्थायां न पश्यति न शृणोति मूकत्वाच्चैरादरीति, किंता-
वता तस्य वेदनाऽभावां जीवाऽभावां वा शश्वो विज्ञातुम् ? ,
एवं पृथिवीजीवा आत्यव्यक्तचेतना जालान्यवधार्यमूकपशु-
दिगुणैरेतं पुरुषवदिति, यथा वा पञ्चेन्द्रियाणां परिरूपद्वेष्टना-
नाम् (अप्येते पायमर्थे इति) यथा नाम कश्चिन्प्रा-
मभिन्धादाच्छिद्यत्वेत्येवं शुल्काऽऽदिष्वध्यायांजीनीयमिति
दर्शयति, एवं जडवाजान्मूकदीनाम्पुदरपाभ्वपुष्टोराहृदय-
स्तनस्कन्धबाहुहस्ताङ्गुलिनखग्रीवाहनुकौष्ठदन्तजिह्वानालु-
गलगण्डकर्णनासिकाप्रक्षिप्तललाटशिरःप्रभृतिष्ववयवेषु मि-
थमांशु छिद्यमानेषु वा वेदनापत्तिर्लक्ष्यते, एवमेवामुक्तमो-
हाज्ञानभाजां स्थानद्वार्यशुद्धादव्यक्तचेतनानामप्येकैव वेद-
ना भवतीति प्राप्ताम् । अथैव दृष्टान्तान्तरं दर्शयितुमाह—
(अप्येते संप्रसारण अप्येते उद्वह) यथा नाम कश्चित् 'सम'
एकीभावेन प्रकर्षेण प्राणानां मारुणम्-अव्यक्तत्वाऽऽपादनं
कर्याचत् कुर्यात्, मूर्च्छांमापदयेदित्यर्थः, तथाऽवस्थं च
यथा नाम कश्चिद्वप्रापयेत् प्राणैभ्यो व्यपारोपयेत् न चालौ
तां वेदनां स्पुटमनुभवति, अस्ति चाव्यक्ता तस्याऽसौ वे-
दनेति, एवं पृथिवीजीवानामपि द्रष्टव्यमिति ।

पृथिवीकायिकानां जीवस्य प्रसाध्य तथा नानाविधशस्त्र-
संपाते वेदनां चाऽऽभिर्भोज्य अनुना तद्रथे वन्धं
दर्शयितुमाह—

एतस्य सत्यं असमारम्भाणस्स इथेते आरंभा. परि-
क्षाता भवन्ति, तं परिष्ठाप्य मेहावी नेव सयं पुढविसत्यं
समारंभेजा, शेवउत्तेहिं पुढविसत्यं समारंभावेजा, शेवउत्ते
पुढविसत्यं समारंभेते समपुत्राणेजा, जस्सेते पुढविकम्म

समारंभा परिक्षाता भवन्ति से इ पुत्थी परिक्षातकम्मे सि
वेमि (१७ सूत्र०) ।

अत्र पृथिवीकाये शस्त्रं द्रव्यभावमिच्छं, तत्र द्रव्यशस्त्रं
स्वकायपरकायोमयकर्म, भाव्यशस्त्रं स्वसंयमो दुःप्रतिष्ठित-
मनोवाक्पायलक्षणः, एतत् द्विविधमपि शस्त्रं समारम्भाणस्ये-
ति एते खननकृष्याद्यामकाः समारम्भाः बन्धहेतुवन्नाप-
रिज्ञाता अविदिता भवन्ति, एतद्विपरीतस्य परिज्ञाता भ-
वन्तीति दर्शयितुमाह—(एतन्प्रादि) अत्र पृथिवीकाये द्वि-
विधमपि शस्त्रमसमारम्भाणस्याऽप्यपारयत इति, एते
प्रागुक्ताः कर्मसमारम्भाः परिज्ञाता विदिता भवन्ति, अनेन
च विरत्यधिकारः प्रतिपादितो भवतीति, तामेव विरतिं
स्वनामप्राहमाह—(तमिप्रादि) तं पृथिवीकायसमारम्भं
बन्धं परिष्ठाप्य असमारम्भे वा अत्रत्यमिति मेधावी कु-
शलः एतत् कुर्वादिति दर्शयति-नेव पृथिवीशस्त्रं द्रव्यभा-
वमिच्छं समारंभेन, नापि तद्विपरीतऽप्येः समारम्भः का-
रयितव्यः, न चाप्यान् पृथिवीशस्त्रं समारम्भाणां स-
मनुजानीयात् इति । एवं मनोवाक्पायकर्मभिर्गतीतानाग-
तकालयोरप्यायोऽनीयम् इति, तत्रैवैव कृतनिवृत्तिसौ
मुनिरिति व्यपदिश्यते, न शेष इति दर्शयन्तुपसंज्ञिहीषु-
राह—(जस्सेत्यादि) यस्य विदितपृथिवीजीववेदनास्वक-
पस्येते पृथिवीविषयाः कर्मसमारम्भाः खननकृष्याद्याम-
काः कर्मबन्धहेतुवन् परिज्ञाता भवन्ति अपरिष्ठाप्य तथा
प्रत्याख्यानपरिष्ठाप्य च परिज्ञाता भवन्ति, हुरवधारणे, स
एव मुनिर्द्विविधयाऽपि परिष्ठाप्य परिज्ञातं कर्म-सावधानपुष्टा-
नमष्ट्रकारं वा कर्म येन स परिज्ञातकर्मो, नाऽपरः शाक्या-
ऽऽदिः, ब्रवीमि पूर्ववदिति शस्त्रपरिष्ठाप्यं द्वितीयं उद्देशकः
समाप्तः । गतः पृथिव्युद्देशकः । आचा० १ अ० २ उ० ।

सुसं-

जे भिक्खु पुढविकायस्स कलमायं वि समारंभइ, समारं-
भंते वा साइज्झइ ॥ ८ ॥ एवं० जाव वणफइकायस्स १० ।
कलमायं सि स्तोकप्रमाणं, अथवा कलौ सि चण्णो
तत्पमाणमं संपि जो विराहेति तस्स चउलहुं, आणा-
दिया य दोसा, एवं कटिणा उक्का तं तेउवाउपत्त-
यवणस्सतिसु दाव पुण आउक्काप विदुमिस्सं. वाउक्काप
कलमसं कटं ? , अज्जति—विण्णिपुण्णो लप्पति ।

जे भिक्खु पुढविकायं, कलवं यवणमाणमंतेमवी ।

आउ तेउ वाउ, पत्तयवणं विरोहेजा ॥ १५ ॥

कलप्रथं सि चण्णं पचं, सेसं कटं ।

जो एते काए विराधेति-

सो आणा अणवत्थं, पिच्छत्त विराहणा तथा दुविहं ।

पावति जम्हा तेणं, एते उ पेद विवजेजा ॥ १६ ॥

पुढवाऽऽद्विराहंतस्स संजमविराहणा । आहारे सि पंड-
रेगाऽऽद्विसंभवे आयविराहणा, सेसं कटं । सीसो पुच्छति-
कलमेसहीणत्तरे विराधिते किं चउलहुं न भवति आणादिया
य दोसा ? ।

गुरु भणति-

कलमेसेचं चरिमे, एकम्मि वि पातिपम्मि चउलहुणा ।

कलमेत्तं पुण जायइ, वणवजाणं असंखेहिं ॥६०॥
निमेमित्तं नेमं प्रवर्शनमित्थं । वणस्सइकायमेत्तं वञ्जि-
त्ता सेत्ता गहिइयायाणं असंखेज्जाणं जीवसरीराणं स-
मुदयसमित्तसमागमेणं कलमेत्तं लब्धमि ।

इमं वणस्सत्तिकाए सरीरपमाणं—

एगस्स अणेगा चेव, कलाउ हीणहिणं पि तु तरुणं ।

जा ता अद्दमलगा, लहुगा दुगुणा ततो वुड्डी ॥ ६१ ॥

एगस्स पत्तेयवणस्सत्तिकाइयस्स असंखेज्जाणं वा क-
लपवणमाणमेत्तं सरीरं भवति, कलमेत्ताओ हीणं अहिणं
वा विरहेत्तस्म जाव अद्दमलगमेत्तं ताव चउलहुं, अ-
ओ परं दुगुणवुड्डीण जाव अट्ठवीसाहिणं से चरिमं अणेत
चउरुक्काऽऽदि नेयव्वे ।

कारणं विग्गेहज्जा—

वितियं पढेमे वितिए, पंचमे अद्दाणकजमादीमु ।

गेलामादी तइए, चउत्थकाए य मेहादी ॥ ६२ ॥

वितियं अववाइपदं, पढमे त्ति पुढवीकाए, वितिए चि अ-
उक्काए, पंचममि त्ति वणस्सत्तिकाइए, एगसु तिसु काणसु
अद्दानकजिज्जमादिया जे पढवत्तिया कारणं ते इहं दट्ठया ।
तइए त्ति तेउकाए जे दीहगलानादिकाएणा भणिया, चउ-
त्थं त्ति याउक्काए जे सहादिया कारणं भणिया ते इहं
दट्ठया । ति० चू० १२ उ० ।

संप्रति चिनेय जनानुप्रहाय शेषवक्रव्यतासंप्रहार्थ-
मिदं संप्रहणीगामाद्वयमाह—

सरीरोगाहणमप्ययण-संसार कमाय होंति समाओ ।

लेमिदिथ संचाए, समी नेए य पजती ॥ ॥

दिट्ठी दंसण नाणे, जोगुवओगे तथा किमाहारे ।

उववाय डिई समुया-ए चयण गेइरागे चेव ॥२॥

प्रथमतः सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां शरीराणि वक्रव्यानि,
तदनन्तरमवगाहना, ततः संहननं, सहननानन्तरं संस्था-
नं, ततः कयायाः, ततः कति भयन्ति संज्ञा इति वक्र-
व्यं, ततो लेण्याः, तदनन्तरमिन्द्रियाणि, ततः संघाताः, ततः
किं संज्ञितानां संज्ञितानां वा इति वक्रव्यम्, तदनन्तरं वेदां वक्र-
व्यः, ततः पर्याप्तयो यथा कति पर्याप्तयः सूक्ष्मपृथिवीकायि-
कानामित्यादि, पर्याप्तियहणमुपलक्षणं, तेन तत्प्रतिपक्षभूता
अपर्याप्तयोऽपि वक्रव्या इति द्रष्टव्यम्, तदनन्तरं इष्टिवैकल्या,
ततो दर्शनं, तदनन्तरं ज्ञानं, ततो योगः, तत उपयोगः, तथा
किमाहारमाहारयन्ति सूक्ष्मपृथिवीकायिका इत्यादि वक्रव्यं,
तदनन्तरमुपपातः, ततः स्थितिः, ततः समुद्धानः समुदा-
तमधिकृत्य मरणं वक्रव्यमित्यर्थः, तदनन्तरं व्यवनं, ततो
गत्यागती इति सर्वसंख्या त्रयोविंशतिर्द्वाराणि ।

शरीरद्वारव्याख्यानार्थमाह—

तेसिं णं भंते ! जीवा णं कति सरीरया पप्पता ! गोयमा !
तओ सरीरा पप्पता । तं जहा-ओरालिण, तेयए, कम्माए ।
तेणं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां णमित्ति वाक्यालंकारि, भदन्त !
परमकल्याणयोगिनः, कति शरीराणि प्रवृत्तानि ? (जी०) जी-
वि शरीराणि प्रवृत्तानि । इह शरीराणि पञ्च भवन्ति । तद्यथा—

औदारिकम्, वैकियम्, आहारकम्, नैजसम् काम्मेणं च । (जी०)
एतेषां पञ्चानां शरीराणां मध्ये यानि त्रीणि शरीराणि सू-
क्ष्मपृथिवीकायिकानां तानि नामप्राहमुपदर्शयन्ति—(तं जहा-
ओरालियेन्यादि) वैकियाऽऽहारकं तु तेषां न संबन्धः, स्वभा-
वन एव तल्लिङ्गव्यन्यात् । जी० १ प्रति० ।

के महालए णं भंते ! पुढवीसरीरे पप्पते ? गोयमा ! अ-
णं ताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं जावइया सरीरा मे एणं
सुहुमवाउसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमवाउसरीराणं जावइया
सरीरा से एगे सुहुमेतउसरीरे असंखेज्जाणं सुहुमेतउ-
काइयसरीराणं जावइया सरीरा से एगे सुहुमआउसरीरे, अ-
संखेज्जाणं सुहुमआउकाइयसरीराणं जावइया सरीरा से
एगे सुहुमपुढवीसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं
जावइया सरीरा से एगे वादरे वाउसरीरे असंखे-
ज्जाणं वादरवाउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे
वादरेतउसरीरे, असंखेज्जाणं वादरेतउकाइयाणं जावइ-
या सरीरा मे एगे वादरआउसरीरे, असंखेज्जाणं वादर-
आउकाइयाणं जावइया सरीरा से एगे वादरपुढवीसरीरे,
ए महालए गोयमा ! पुढवीसरीरे पप्पते ।

अ० १६ श० ३ उ० ।

अनुताऽवगाहनाद्वारमाह—

तेमिं णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरंगाहणा प-
प्पता ? गोयमा ! जहणं ओमालुमंवेज्जनिभागं, उक्कंमिणं
वि अंगुलअयंवेज्जभागं ।

सुगमम्, नवरं जवन्यपदात्कृत्पदयोस्तुल्यभूतावपि जघ-
न्यपदादुर्कृष्टं पदमधिकमवसानतन्म्यम् । जी० १ प्रति० ।

प्रकारान्तरं पृथिवीकायिकावगाहनाप्रमाणमाह—

पुढवीकाइयस्स णं भंते ! के महालया सरीरंगाहणा
पप्पता ? गोयमा ! मे जहाणाए रम्मे चाउरंतचक्कटिस्स
वणपयेसिया तरुणी बल्ले जुगवं जुवा अप्यायंका वणओ०
जाव निपुणमिण्णिवगया खनं चम्पट्टदृहणमुट्ठियसमाहय-
खिचियगत्तकाया न भणइ, संसे तं चेव० जाव निपुण-
मिण्णिवगया तिकवाणं वड्ढामणं सणहकरणीए तिकवणं
वड्ढामणं बट्टा वरणं एगे महपुढवीकाइयं जतुगोला-
समाणं गहाय पडिमाहिय पडिमाहिय पडिमाहिय प-
डिसंखिय० जाव इणमेव त्ति कट्ठं त्ति सत्तक्खुत्ता उ पीम-
जा, तत्तं णं गोयमा ! अन्थेगइया पुढवीकाइया आलद्धा
अन्थेगइया णो आलद्धा अन्थेगइया संपट्ठिया अन्थेगइया
णो संपट्ठिया अन्थेगइया परिवारिया अन्थेगइया णो प-
रियारिया अन्थेगइया उदविया अन्थेगइया णो उदविया
अन्थेगइया पिट्ठा अन्थेगइया णो पिट्ठा । पुढवीकाइयस्स
णं गोयमा ! ए महालिया सरीरंगाहणा पप्पता ॥

(पुढवीकाइय) (वामगपेसिय लि) चन्द्रनपेपिका नर-
णीनि प्रवर्द्धमानवयाः बलवती सामर्थ्यवती (जुगयं नि)
सुगमः पुमाऽऽदिविशिष्टकालवती (जुवाणि लि) वयःप्राप्ता
(अण्पायं क लि) नीरोगा (वक्षश्चो लि) अनेनेदं हृषितम्
(थिरमाहन्त्या दृढपाणिगर्वापटुनरैरुपरिगुप्यन्त्यादि) इह च व-
र्षेः—“वर्मेट्टुदुहाण” इत्याद्यर्थधीनं तदिह न वाच्यम्, एतस्य
विशेषणस्य शिवा अन्मन्वातम् । अत एवाऽऽह—(वर्मेट्टुदुह-
णमुद्विग्लसमाहयनिचियगलकाया न भरणइ लि) । तत्र च व-
र्मेट्टुकाऽऽरीति व्यायामार्कियायामुपकरणानि नैः समाहनानि
व्यायामप्रवृत्तयश्च एव निचिनानि च घनीभूतानि गात्राय-
ज्जानिय स नथाविधः कायायस्याः सा तर्थाति । (नि-
कलाए लि) । एकयायाम् । (वहरामहए लि) वज्रमय्यां, सा
हि नीमन्धा कांडमा च भवति । (लगहकरणीए लि) रुचुणा-
नि कूर्णरूपाणि द्रव्याणि क्रियन्ते यस्यां सा रुचुणकरणी प-
रणशिला, तस्याम् (वट्टावरणं नि) वस्त्रकवंगण
लाष्टकप्रधानं (पुढवीकाइयं लि) पृथिवीकायिकस-
मुद्रयम् । (जनुगोलासमाणं लि) डिम्बरकपीडनकजनुगो-
लकप्रमाणं, नातिमहान्तिमित्यर्थः (पीडिताहरीणत्यादि)
इह प्रतिसेहरणं शिलायाः शिलापुत्रकाच संहत्य पिण्डी-
करणं, प्रतिसेत्रणं तु शिलायाः पतनः सेरत्तणम् (अन्ध-
गइय लि) सन्त्येकं कंचन (आलिङ्ग लि) आदिग्धाः शि-
लायां शिलापुत्रकं च लग्नाः (सेण्टिय लि) सेण्टिनाः ।
(पतिताविय लि) पीडिताः (उहिय लि) मरिताः, क-
थं यतः (पिट्ट लि) पिष्टाः (ए महालिय लि) (एये मह-
नीइ) महति वाति समेति मायः, यतो विशिष्टा-
यामार्प पेणसामग्यां केचिअ पिष्टा नैव च लुमा अपी-
ति (अन्त्यगइया सेण्टिय लि) ॥ २० ॥ १६ सु ३ ३० ।

संहननद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंपयसा पमत्ता ?।
गोयमा ! छेवट्टुसंघयसा पमत्ता ।

तेषां भद्रम् ! जीवानां शरीरकारण किंसंहननानि प्रहमा-
नि ?। संहननं नाम अस्थिनिचयरूपं, तच्च पोढा । जी० १
प्रति० । (संहननं भेदान् संहननं शब्दे वक्ष्यामि)

संप्रतिसेस्थानद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंठिया पमत्ता ?।
गोयमा ! मखरचंदसेठिया पमत्ता ।

सुगमम् । नवरं (मखरचंदसेठिया इति) मखरकाऽऽख्यधा-
न्यविशेषस्य यत् चन्द्राऽऽकृतिं दत्तं स मखरचन्द्रस्तद्वत्
संस्थितानि । अत्रायं भाषार्थ—इह जीवानां पदसंस्थानानि
समचतुरस्रऽऽरीति पदवर्माणलक्षणानि तेषामाद्यानि पञ्चसं-
हननानि मखरचन्द्रकाऽऽकारेण संभवन्ति, तल्लक्षणयोगात्त
इदं मखरचन्द्राऽऽकारं संस्थानं हुण्डं प्रतिपत्तयं, सर्वत्रासं-
स्थितवक्ष्यस्य तल्लक्षणस्य योगात्, जीवानां संस्थानान-
राभावाच्च । आह च मूलटीकाकारः—संस्थानं मखरचन्द्र-
कसंस्थितमपि हुण्डं सर्वत्रासंस्थितत्वेन तल्लक्षणयोगात्
जीवानां संस्थानान्तराभावाच्चेति । गतं संस्थानद्वारम् ।

अनुना, कपायद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति कसाया पमत्ता ?। गोयमा !

चत्तारि कसाया पमत्ता । तं जहा—कोहकसाते, माणकसाते,
मायाकसाते, लोभकसाए ।

तेषां भद्रम् ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां कति कपायाः प्रह-
माः ?। तत्र कपाया नाम कल्पन्ते हिंस्यन्ते परस्परमसिन्धु प्रा-
णिन इति कपः संसाररूपप्रयत्ने गच्छन्त्यभिज्ञं न्य इति
कपायाः क्रोधाऽऽदयः परिणामविशेषाः । तथा चाऽऽह—(सो-
यमेत्यादि) सुगमं, नवरं क्रोधाऽऽतीतिपरिणामो, मानो गर्वप-
रिणामो, माया निहन्तिरूपा, लोभो माय्यलक्षणः । एते च
क्रोधाऽऽदयोऽमायां मन्दपरिणामन्याऽनुपदीशितवाग्यशरीर-
विकारा एवानामोगतस्तथा तेषां वैचित्र्यं भयन्तः प्रतिप-
त्तव्याः । गतं कपायद्वारम् ।

संज्ञाद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सज्जाओ पमत्ताओ ?। गो-
यमा ! चत्तारि सप्पाओ पमत्ताओ । तं जहा—आहारसप्पा०
जाव परिमादसप्पा० ।

सुगमम् । नवरं संज्ञानं संज्ञाः सा च द्विधा—ज्ञानरूपा, अनुभव-
रूपा च । तत्र ज्ञानरूपा मतिश्रुतावधिमेत पर्यायकेवलभेदात्प-
ञ्चप्रकारा, तत्र केवलसंज्ञा सायिकी, शरास्तु लायापशमिकाः
अनुभवसंज्ञा स्वकृताऽऽसातेवेदनीयाऽऽदिकर्मविपाकाद्यस-
मुत्थाः । इह प्रयोजनमनुभवसंज्ञया ज्ञानसंज्ञायास्तद्वारेण परि-
गृहीतत्वात्, तत्राह—आहारसंज्ञानाम आहाराभिलाषं जुडदनीय-
प्रभवः स्वस्वात्मपरिणामविशेषः, एष चासातेवेदनीयोऽयादु-
पजायते । भयसंज्ञा भयवेदनीयोऽयजनिनत्रासपरिणामरूपा,
परिग्रहसंज्ञा लोभविपाकाद्यसमुत्थमुख्यपरिणामरूपा मैथु-
नसंज्ञा वेदोदयजनितो मैथुनाभिलाषः । एताश्चनस्त्रोऽपि मोह-
नीयोदयप्रभवाः, एता अपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामव्यक्-
रूपाः प्रतिपत्तव्याः । गतं संज्ञाद्वारम् ।

अनुना लेश्याद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पमत्ताओ ?। गोयमा !
तथा लेसाओ पमत्ताओ । तं जहा—कण्डलेसा, नीलेसा,
काउलेसा ।

सुगमम् । नवरं लिख्यते श्लेष्यते आत्मा कर्मणा
सहाऽन्येति लेश्या कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाचिव्यादात्मनः शुभा-
शुभरूपः परिणामः । उक्तं च—“कृष्णाऽऽदिद्रव्याचिव्यात्,
परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्यैव तत्रायं, लेश्याशब्दः
प्रयतेति ॥ १ ॥” सा च पोढा । तत्राथा—कृष्णलेश्या १ नीललेश्या २
कापीतलेश्या ३ तेजलेश्या ४ पञ्चलेश्या ५ शुक्ललेश्या ६ आसां
वै स्वरूपं जम्बूफलसादकपटुदुषट्टण्ठेतिवमवसेयम् ।

“पंथा उवरिचमट्टा, क्षुण्णुपिस्ता अडविमज्जवारम्म ।

अज्जुत्तरस्स हेट्ठा, पराण्णरं नि विज्जेतेति ॥ १ ॥

निम्मुलबंघसाला, गोसंखु पक्के य सडियाई ।

जह पणसिं भावा, नह लेसाओ वि नायव्वा ॥ २ ॥”

अर्थात् यं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामतिसिद्धिपरिणाम-
त्वाद्देव्यः सूक्ष्मेव नुत्पादाच्चाद्या एव तिष्ठः कृष्णनी-
लकापीतरूपा लेश्या न शया इति । गतं लेश्याद्वारम् ।

अज्ञानित्वे मिथ्यादृष्टिवात्, तदपि आज्ञानित्वे मय्यज्ञानश्रु-
ताज्ञानापेक्षया । तथा वाऽह—(नियमा दुःखसंखीत्यदि) पाठ-
लिखे, नवरे तदपि मय्यज्ञानं श्रुताज्ञानं च शेषजीवबाध्याऽऽ-
दिरापेक्षयाऽन्यन्तमधीयाः प्रतिपत्तव्यम् । यत उक्तम्—

“ सर्वनिष्ठो जीव-स्य दृष्ट उपयोग एव वीरेण ।
स्वमनिर्गोदापयो-सालं स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥
तस्मात् प्रभृति ज्ञानविद्व-द्विदृष्टा जिनं जीवनाम् ।
खन्धिनिमित्तैः करणैः, कथेन्द्रियवाक्यमनोदृग्भिः ॥ २ ॥ ”

योगद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किं मणजोगी वडजोगी कायजोगी !
भायमा ! नो मणजोगी, नो वडजोगी, कायजोगी ॥

पाठासिद्धम् । गतं योगद्वारम् ।

अधुनेपयोगद्वारम्—

ते शं भंते ! जीवा किं सागारोवउत्ता, अणगारोवउत्ता !
गोयमा ! सागारोवउत्ता वि, अणगारोवउत्ता वि ।

तत्रोपयोगो द्विविधः—साकारोऽनाकारश्च । तत्राऽऽकारः प्रति-
वस्तु प्रतिनियतो ग्रहणपरिणामः, “ आकारो उ विसिती ”
इति वचनात् । स ह आकारो यस्य येन वा स साकारो ज्ञानप-
ञ्चकमज्ञानविकम्, यथोक्ताऽऽकारविकलोऽनाकारः, स चक्षुर्दो-
नाऽऽदिको दर्शनचतुष्टयाऽऽत्मकः । उक्तं च—“ ज्ञानाज्ञाने पञ्च,
त्रिविकल्पे साऽप्यथा तु साकारः चक्षुःस्वप्नवाचिकं—वलह-
स्वियस्यस्वऽनाकारः ॥ १ ॥ ” तत्र च पञ्चासुपयोग इति जिहा-
सुः पृच्छति—(ते शं भंते ! इत्यादि) निगदसिजं नवरे साका-
रोपयोगापयुक्ता मय्यज्ञानश्रुताज्ञानोपयोगापेक्षया अनाकारो-
पयोगापयुक्ता असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका अवचक्षुर्दर्शनोपयोगा-
पेक्षया इति ।

साम्प्रतमाहारद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किमाहारमाहारंति ? गोयमा ! द्वव-
ओ अणतपदेशियाई द्वाइ, खेततो असंखेजपदेशोगाढाई,
कालओ अणयसमयद्वितीयाइ, भावओ वसमतंई गंधमं-
ताई रसमंताई फासमंताई ।

सूत्रमप्रीथीकायिकाः, णमिति वाक्यालंकारे । (भंते ! जीवा
किमाहारंति) भदन् ! ते जीवाः किमाहारमाहारयन्ति । भग-
वानाह—गीतम् । द्रव्यतां द्रव्यस्वरूपपयोलाचनयाम् अनन्त-
प्रदेशिकानि द्रव्यणि अन्यथा ग्रहणालंभवान् न हि संख्यात-
प्रदेशाऽऽत्मका असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका वा स्फुट्या जीवस्य
ग्रहणप्रायोगा भवन्ति, क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि,
कालताऽन्यतरस्थितिकानि जघन्यस्थितिकानि, मध्यम-
स्थितिकानि उक्तदृष्टितिकानि चेति भाषार्थः । स्थि-
तिरिद्धाऽऽहारयोग्यस्वरूपपरिणामत्वे भावस्थानं प्रत्येतव्य-
माह मूलटीकाकारः—कालतोऽन्यतरस्थितेति तद्भावाव-
स्थानेन जघन्याऽऽदिकरूपं स्थितिमधिकृत्येति भावतो वर्णय-
ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति, प्रतिपरमाएवैकैकव-
र्णगन्धरसस्पर्शस्पर्शभावात् । जी० १ प्रति० । भ० ।

जाई भावओ वसमतंई आहारंति ताई किं ए-

गवभाई आहारंति, दुवभाई आहारंति, तउवभाई
आहारंति, चउवभाई, आहारंति पंचवभाई आहा-
रंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च तेगवभाई पि
दुवभाई पि तिवभाई पि चउवभाई पि पंचवभाई पि
आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च कालाई पि आहारंति०
जाव सुकिलाई पि आहारंति । जाई वसओ कालाई पि
आहारंति ताई किं एगगुणकालाई पि आहारंति० जाव
अणंतगुणकालाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणकालाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणकालाई पि आहारंति, एवं०
जाव सुकिलाई । जाई भावतो गंधमंताई आहारंति ताई
किं एगगंधाई आहारंति दुगंधाई आहारंति ? गोयमा !
ठाणमगणं पडुच्च एगगंधाई पि आहारंति दुगंधाई पि आ-
हारंति, विहाणमगणं पडुच्च सुभिगंधाई पि आहारंति
दुभिगंधाई आहारंति । जाई गंधओ सुभिगंधाई आहारंति
ताई किं एगगुणसुभिगंधाई आहारंति० जाव अणंतगु-
णसुभिगंधाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणसुभिगंधाई पि आहारंति, एवं
दुभिगंधाई पि रसा जहा वप्पा । जाई भावतो फासमं-
ताई आहारंति ताई किं एगफासाई आहारंति० जाव
अट्टफासाई आहारंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च नो
एगफासाई आहारंति नो दोफासाई आहारंति नो ति-
फासाई आहारंति, चउफासाई आहारंति, पंचफासाई पि
० जाव अट्टफासाई पि आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च
कक्खडाई पि आहारंति० जाव लुक्खाई पि आहारंति । जाई
फासतो कक्खडाई पि आहारंति ताई किं एगगुणकक्ख-
डाई पि आहारंति० जाव अणंतगुणकक्खडाई आहा-
रंति ? गोयमा ! एगगुणकक्खडाई पि आहारंति०
जाव अणंतगुणकक्खडाई पि आहारंति, एवं० जाव
लुक्खा नेयव्वा ।

प्रश्नसुं सुगमम् । भगवानाह—(गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च
स्ति) तिष्ठन्ति विशेषा अस्मिन्स्थिति स्थानं सामान्यम् एकवर्णं
क्षिणं त्रिवर्णमित्यादिरूपं तस्य मार्गमन्वेयं तत् प्र-
तीत्य, सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भावार्थः । एकवर्णमित्यपि
क्षिणवर्णमित्यादि सुगमं, नवरं तेषामनन्तप्रदेशानां
स्कन्धानामेकवर्णित्वं क्षिणवर्णमित्यादि व्यवहारनयनतापे-
क्षया ; निश्चयनयनतापेक्षया नवनप्रदेशिकः स्फुट्योऽ-
हपीयानपि पञ्चवर्ण एव प्रतिपत्तव्यः । (विहाणमगणं
पडुच्चेत्यादि) चिक्किमिततरव्यपिच्छिञ्च, धानं पांणं स्वरू-
पस्य यत्तत् प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्य विधानं विशे-
षकृच्छो नील इत्यादि प्रतिनियतो वर्णविशेष इति यावत्,
तस्य मार्गणं तत् प्रतीत्य कालवर्णमित्याहपयन्तीत्यादि
सुगमं, नवरमेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्यम्, तिष्ठत्यतः पुन-
रवश्यं तानि पञ्चवर्णमित्येव । (जाई वसतो कालवर्णाई इत्या-

वि) सुगमम् । यावत्—(अनन्तगुणसुक्लादि पि आहारंति) एवं गम्भिरस्पर्शविषयाएवपि स्वारणि भावनीयानि ।

जाइं भंते ! अशंतगुणसुक्लादि आहारंति ताइं भंते ! किं पुढाई आहारंति, अपुढाई आहारंति ? गोयमा ! पुढाई आहारंति, नो अपुढाई आहारंति । ताइं भंते ! किं अगोदाई आहारंति, अगोदाई आहारंति । गोयमा ! अगोदाई आहारंति, नो अगोदाई आहारंति । ताइं भंते ! किमण-तरोगादाई आहारंति, परंपरोगादाई आहारंति ? गोयमा ! अशंतरोगादाई आहारंति, नो परंपरोगादाई आहारंति ।

(जाइं भंते ! अशंतगुणसुक्लादि इत्यादि) यानि भदन्त ! अनन्तगुणसुक्लाणि , उपलक्षणमन्तम् एकगुणकालाऽऽनी-न्यपि आहारयन्ति, तानि स्पृष्टानि आत्मप्रदेशस्पर्शविषया-याहारयन्ति, उतास्पृष्टानि । भगवानाह—स्पृष्टानि, नो अ-स्पृष्टानि; तत्राऽऽत्मप्रदेशैः संस्पर्शनात्मप्रदेशाऽवगाढसंवाद्-बहिरपि संभवति । ततः प्रश्नयति—(जाइं भंते ! इत्यादि) यानि भदन्त ! स्पृष्टान्याहारयन्ति तानि किमवगाढानि आ-त्मप्रदेशैः सह एकलेशवस्थायीनि, उत अनवगाढानि आ-त्मप्रदेशवगाढाऽवगाढनलेशवद् बहिरवस्थितानि ? । भग-वानाह—गीतम् ! अवगाढान्याहारयन्ति, तानि किमनन्तरावगाढानि । किमुक्तं भवति ?—येत्यात्मप्रदेशेषु यावत्स्वयंवातेनावगाढानि तैरात्मप्रदेशैस्तान्येवाहारयन्ति, उत परम्परावगाढानि एक-ाऽवगाढान्याहारयन्ति । भगवानाह—गीतम् ! अन-न्तरावगाढानि, न परम्परावगाढानि ।

ताइं भंते ! किं अणुं आहारंति, वायरां आहारंति ? गोयमा ! अणुं पि आहारंति, वायरां पि आहारंति ।

यानि भदन्त ! अनन्तरावगाढान्याहारयन्ति, तानि भदन्त ! अनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि किमणुनि स्तोका-न्याहारयन्ति, उत वायुराणि प्रभूतप्रदेशावितानि ? । भग-वानाह—अणुरपि आहारयन्ति, वादगायत्रीपि आहारयन्ति, इहाणुष्ववाद्रव्यं तेनाभयाऽऽहारयन्त्यानां स्कन्धानां प्रदेश-स्तोकत्वबाहुल्यपि स्या प्रहापनामूलटीकाकारेणऽपि व्या-ख्याति । इतोऽस्माभिरीप तथैवाभिहिते ।

ताइं भंते ! किं उडुं आहारंति, अहे आहारंति, तिरियं आहारंति ? गोयमा ! उडुं वि आहारंति, अहे वि आहारंति, तिरियं पि आहारंति ।

भदन्त ! यानि सणुःपि आहारयन्ति तानि किमुद्धप्रदेश-स्थितान्याहारयन्ति, अर्थात्तन्त्येवा । इहाऽऽभिर्निर्यक्यं यावति क्षेत्रं सूचमपृथिवीकायिकोऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रं तद्वपल्लवा परिभावेनीयम् ? । भगवानाह—ऊर्द्धमन्याहारयन्ति ऊर्द्धप्रदेशावगाढान्याहारयन्ति, पञ्चमधोऽपि, नियेगापि ।

ताइं भंते ! किं आदिं आहारंति, मज्जे आहारंति, पज्ज-वसाणं आहारंति ? गोयमा ! आदिं पि आहारंति, मज्जे वि आहारंति, पज्जवसाणे वि आहारंति ।

यानि भदन्त ! उर्द्धमन्याहारयन्ति, अथोऽप्याहारयन्ति, नि-

येगन्याहारयन्ति, तानि किमादायाहारयन्ति, मध्ये वाऽऽहा-रयन्ति, पर्यवसाने वा आहारयन्ति ? अयमत्राभिप्रायः—सूचमपृ-थिवीकायिका हि अनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याण्यन्तमुहूर्तं कालं यावदुपभोगोचितानि गृह्णन्ति ततः संशयः—किमुपभोगो-चितस्य कालस्यान्तमुहूर्तप्रमाणस्याऽऽद्यैः प्रथमसमये आहा-रयन्ति, उत मध्यसमये, आहोस्विन् ! पर्यवसाने पर्यवसान-समये ? । भगवानाह—गीतम् ! आदावपि, मध्येऽपि, पर्यवसाने-ऽपि आहारयन्ति । किमुक्तं भवति ?—उपभोगोचितकालस्या-न्तमुहूर्तप्रमाणस्याऽऽदिमध्यावसानसमयेष्वआहारयन्ति इति ।

ताइं भंते ! किं सविमप आहारंति, अविमप आहारंति ? गोयमा ! सविमप आहारंति, नो अविमप आहारंति ।

यानि भदन्त ! आदावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किं स्वविषयाणि स्वोचिताऽऽहारयन्त्यानि आहारयन्ति, उत अविषयाणि स्वोचिताऽऽहाराऽप्यानि आहारयन्ति ? । भगवानाह—गीतम् ! स्वविषयायाहारयन्ति, नो अविषयाणि ।

ताइं भंते ! किं आणुपुर्वि आहारंति, अणुपुर्वि आ-हारंति ? गोयमा ! आणुपुर्वि आहारंति, नो अणुपुर्वि आहारंति । ताइं भंते ! कति दिंस आहारंति ? गोयमा ! निव्याघाणं छरिसिं, वायानं पडुब सिय तिदिमिं, मिय चउदिमिं, मिय पंचदिमिं, उस्सअकारणं पडुब वण्णोना कालनीलं जाव मुक्किं, गंधओ मुविगंधां दुविगंधां, रसतो जाव निचमहूरां, फासओ कजवमउयं जाव निदलुक्कां, तेसिं पोराणं वण्णुणं जाव फामगुणं वि परिणामित्ता परिपीलइत्ता परिमाडइत्ता परिविद्धं-मइत्ता अणं अपुव्वं वण्णुणं गंधगुणं जाव फामगुणं उप्पा-एत्ता आतसरीरतोंगां पांगलं मज्जणसयाए आहार-माहारंति ।

यानि भदन्त ! स्वविषयायाहारयन्ति तानि भदन्त ! किमानुपु-र्व्या आहारयन्ति, अनानुपूर्व्या आहारयन्ति ? अनुपूर्व्या नाम यथास्तत्रम् । (जी०) (आनुपूर्व्याभिदाः ' आणुपूर्व्वी ' शब्दे द्वितीयाभ्यां २३० पुष्टादाख्ये दृष्टिः) । तत्रिदरीना अनानु-पूर्व्या, भगवानाह—गीतम् ! आनुपूर्व्या, सूत्रं द्वितीया तृतीयाथे वेदितव्या, प्राक्तन्त्या, यथा आचारजङ्घे—' अगणिं पुढा ' इ-त्यत्र आहारयन्ति, नो अनानुपूर्व्या ऊर्द्धमधस्तिस्येव यथा-सखं नानिकस्याऽहारयन्तीनि भावः यानि भदन्त ! आनुपूर्व्या आहारयन्ति तानि भदन्त ! (कि तिदिमिं नि) निव्या दिशः समाहताभिस्त्रिदिकं तस्मिन् व्यवस्थितानि आहारयन्ति, चतुर्दि-शि पञ्चदिशि पददिशि वा । इतलोकानिष्कृष्टपर्यन्ते जघन्यपदे-ऽपि अद्रिग्व्यवस्थितमेव प्राप्यते, तत्रिद्रीग्व्यवस्थितंमकदिकः व्यवस्थितं वा अर्ताभिस्त्रि आरभ्य प्रश्नः कुतः ? । भगवाना-ह—गीतम् ! (निव्याघाणं छरिसिं इत्यादि) व्याघातो नाम-अलोकाऽकाशेन प्रतिस्वतलं व्याघातस्याभावा निव्याघा-तं, शब्दप्रधाता (प्रवादा) वज्रयं पूर्वेपदाथे नित्यमव्ययीभावा इत्यव्ययीभावः तेन तृतीयाया इति विकल्पेनाभावाविधानान् पक्षेऽत्राभूभावः नियमादवश्यतया पञ्चदिशि व्यवस्थितानि

पुढ्व्यो दिग्भ्य आगतानीति भावः । द्रव्याव्याहारयन्ति, व्या-
धानं पुनः प्रतीयं लोकांनिष्कृष्टाऽऽसीं स्थात् कदाचित् त्रिदि-
शि त्रिसुभ्यो दिग्भ्य आगतानि कदाचिच्चतसृभ्यः कदाचित्
पञ्चभ्यः काऽऽत्र भावेनेति चेत् ? उच्यते- इह लोकांनिष्कृते पर्य-
न्नाधस्यप्रतराग्रेयकोणवस्थितो यदा सूक्ष्मपृथिवीकायिको
वर्तते, तदा तस्याधस्तादलोकेन व्याप्तत्वात् अत्रोद्दिष्टं प्रवृत्ता-
भावः आग्रेयकोणावस्थितत्वात् पूर्वोद्दिष्टं पुद्गलमात्रो दक्षिण-
दिक्पुद्गलमात्रवत् । एवमधः पूर्वोद्दिष्टं कृपाणां तिसृणां दिशाम-
लोकेन व्यापनात् ता अगाध्य या परिशेषा ऊर्द्धा अपरा उत्तरा
च दिग्ब्याहता वर्तन्ते तत आगतान् पुद्गलान् आहारयन्ति,
यदा पुनः स एव पृथिवीकायिकः पश्चिमो दिशमनुसृत्य वर्तते
तदा पूर्वदिग्ब्याधिका जाता, द्वे च दिशो दक्षिणाधस्यरूपं
अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान् पुद्गलानाहारयति,
यदा पुनरुद्दिष्टं द्वितीयाऽऽदिप्रतन्गतपश्चिमदिशामऽवलम्ब्य
निष्ठति तदा अधस्तात् अपि दिग्ब्याधिका लभ्यते, केवला दक्षि-
णैवेका पर्यन्तवर्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्चदिगागतान् पु-
द्गलानाहारयति (वक्ष्यते इत्यादि) वयनेनः कालनीललोहित-
तहारप्रयुक्तानि, गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि वा,
रसतन्त्रिकाणि यावन् मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशाणि यावन्
रुक्षानि, नेपाभाहार्यमाणानां पुद्गलानां पुराणान् अग्रतनान्
वर्णयुणान् गन्धयुणान् रसयुणान् स्पर्शयुणान् “ विपरि-
णादना परिपलिहता परिसाद्धता पण्डितं सद्भा । ” एता-
नि चत्वार्यपि पदानि एकाग्रिकानि विनाशार्थं प्रतिपादकानि
नानादिशजिनैयानुप्रदार्थमुपासाणि । विनाशं किमन्याह-
अन्यान्पूषान् घर्षयुणान् गन्धयुणान् रसयुणान् स्पर्शयुणान्
उत्पायाऽऽऽत्मशरीरैश्चैवगदाहान् पुद्गलान् (सव्यवस्थ-
या) सर्वोऽऽत्मना सर्वैराहारयन्तु पुद्गलानाहारयन्ति । ग-
तमाहारहारम् । जी० १ प्र० ।

यदाहरयति तन्वीयते-

ते शं भंते ! जीवा जमाहारंति तं चिज्जंति, जं शो आ-
हारंति तं गो चिज्जंति, चिषं वा से उदाहंति बलिसप्यति वा ?
हंता गोयमा ! ते शं जीवा जमाहारंति, जं नो जाव
बलिसप्यति वा ।

(तं चिज्जहंति) तत्पुद्गलजानं शरीरेन्द्रियतया परिणु-
मनीत्यर्थः । (चिषं वा से उदाहंति) जीवं वाऽऽहारंति (से)
तत् पुद्गलजातमपद्रव्यत्वंपयाति विनश्यति, मलवन्सारभा-
स्य शरीरेन्द्रियतया परिणमति एतद्व्याऽऽह- (पालिम्प्यहं
ति) परिसप्यति च समन्तात् पच्यन्तीति । भ० १६ श० ३ उ० ।

साम्प्रतमुपपन्नद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कतोहिंता उववज्जंति- किं नेरहृदिहो
उववज्जंति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जंति, मणुस्सेहिंता
उववज्जंति, देवेहिंता उववज्जंति ? गोयमा ! नो नेरहृदिहो
उववज्जंति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जंति, मणुस्सेहिंता
उववज्जंति, नो देवेहिंता उववज्जंति, तिरिक्खजेणिएप-
ज्जापज्जेहिंता असंखेज्जासाउयवज्जेहिंता मणुस्सेहिंता
अकम्मभूमिगअसंखेज्जासाउयवज्जेहिंता उववज्जंति, वक्क-
ति । उववातो भाणियव्वो ।

भदन् ! सूक्ष्मपृथिवीकायिका जीवाः कुतः केभ्यो जीवे-
भ्य उव्वन्त्योत्पद्यन्ते- किं नेरयिकेभ्य इत्यादि प्रतीतम् ? अ-
गवानाह- गौतम ! नो नेरयिकेभ्य इत्यादि पाठसिद्धं नवरं
देवनैरयिकेभ्य उत्पातप्रतिषेधा, देवनैरयिकाणां तथा अ-
व-स्वभावतया तन्मये उत्पादासम्भवात् । जहा वक्कंतीए
इति । यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्तव्यम् । तच्चै-
वम्- तिरय्योतिभ्योऽप्युत्पादः पर्याप्तभ्यो वा केवलसंख्या-
तवर्षाऽऽयुष्कवर्जितभ्यो मनुष्येभ्योऽपि अकर्मभूमिजान्तर-
द्वापजासंख्यातवर्षाऽऽयुष्ककर्मभूमिजव्यतिरिक्केभ्यः पर्याप्ते-
भ्योऽपर्याप्तेभ्यो वेति । गतमुपपातद्वारम् ।

अधुना स्थितिद्वारमाह-

तेसि शं भंते ! जीवान् केवतिपं कालं ठिती पप्पत्ता ?
गोयमा ! जहमेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।
(तेसि शं भंते ! इत्यादि) सुगमं, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टप-
दमधिकमवसेयम् । गतं स्थितिद्वारम् ।

अधुना समुद्भूतमभिहित्य मरणं विचिन्तयिषुराह-

ते शं भंते ! जीवा मारयंति यस्सुग्घातेणं किं समोहया
मरंति, असमोहया मरंति । गोयमा ! समोहतावि मरंति, अ-
समोहतावि मरंति ।

(ते शं भंते ! इत्यादि) सुगमम् । उभयथापि मरणसंभवात्
व्यवहनद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा अयंतंरं उव्वहिंता कहिं गच्छंति,
कहिं उववज्जंति- किं नेरहृदिहो उववज्जंति, तिरिक्खजेणिए-
सु उववज्जंति, मणुस्सेसु उववज्जंति, देवसु उववज्जंति ?
गोयमा ! नो नेरहृदिहो उववज्जंति, तिरिक्खजेणिएसु उ-
ववज्जंति, मणुस्सेसु उववज्जंति, नो देवसु उववज्जंति, ति-
रिक्खजेणिएसु उववज्जंति । किं एगिदिपसु उववज्जंति०
जाव पंथिदिपतिरिक्खजेणिएसु उववज्जंति ? गोयमा !
एगिदिपसु उववज्जंति० जाव पंथिदिपतिरिक्खजेणिएसु
उववज्जंति, अमंखेज्जासाऽऽयवज्जेसु पज्जापज्जतसु
उववज्जंति, मणुस्सेसु अकम्मभूमिगअंतरदीवगअसंखेज्जा-
साऽऽयवज्जेसु पज्जापज्जतसु उववज्जंति ।

ते सूक्ष्मपृथिवीकायिका भदन् ! जीवा अनन्तरमुव्वुत्थं सू-
क्ष्मपृथिवीकायिकव्याधान्तर्येणोत्पद्यन्ति भावः कच्चुत्ति
कोत्पद्यन्ते ? एतेनाऽऽत्मनो गमवधर्मकतापर्यायान्तरमधि-
कृत्यापत्तिधर्मकता च प्रतिपादिता, तेन ये सर्वगतमनुप-
लिधधर्मकं चाऽऽत्मनो प्रतिपन्नान्ति निरस्ता द्रष्टव्याः । तथा-
पि सत्यात्मनि यथोक्तप्रश्नाश्रयसंभवात् । (किं नेरहृदिहो
गच्छंति) इत्यादि प्रतीतम्, भगवानाह- (नो नेरहृदिहो गच्छं-
ति इत्यादि) पाठसिद्धम् । (जहा वक्कंतीए इति) यथा प्रज्ञा-
पनायां व्युत्क्रान्तिपदे व्यवहनमुक्तं तथाऽत्रापि वक्तव्यं, तच्चै-
त्पादवत् भावनीयमिति । गतं व्यवहनद्वारम् ।

अधुना गत्यागन्तिद्वारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कतिगनिया, कति आगतिया पप्पत्ता ?
गोयमा ! दुगतिया, दुआगहया ।

ते भवन्त ! जीवाः कति गतिकाः कति गतयो वेपां ते क-
तिगनिकाः, कतिभ्यो गतिभ्य आगतियेषां ते कस्यागनिकाः ?
भगवानाह—गौतम ! इत्याकनिकाः, नरकगतेर्देवगणश्च सर्वमे-
वृत्पादाभावात् । विगतिका, नरकगतौ देवगतौ च तत उद्गता-
नामुत्पादाभावात् ।

परित्ता असंख्जा पणत्ता समखाउसो ! सेत्तं मुहुप-
पुढविकाइया ॥

परीताः प्रत्येकशरीरिणः असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण-
त्वात् प्रकृताः मया शेषेष्वा तीर्थेर्हृद्भिः । अनेन सर्वनीयेकताम-
विवेकादिवचनतामाह—हे भ्रमण ! हे आयुष्मन् ! (सेत्तं सु-
हुमपुढविकाइया) त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिका उक्ताः ।

अधुना बादरपृथिवीकायिकानीमिधुसुराह—

से किं ते वायरपुढविकाइया वायरपुढवीकाइया दुविहा
पाप्ता । तं जहा—सरहबादरपुढविकाइया, खरवायरपुढवि-
काइया ।

अथ के ते वादरपृथिवीकायिकाः ? सूरिराह—बादरपृथिवी-
कायिका द्विविधाः प्रकृताः । तथा—रश्मिबादरपृथिवीका-
यिकाः, खरबादरपृथिवीकायिकाश्च । रश्मि नाम चूर्णिनलो-
ष्टकलपा मृदुः पृथिवी, तदात्मका जीवा अपि उपचारतः
रश्मिणाः, ते च ते बादरपृथिवीकायिकाश्च रश्मिबादरपृथि-
वीकायिकाः । अथवा—रश्मिणा च सा बादरपृथिवी च सा
कायिकाः शरीरं येषां ते रश्मिबादरपृथिवीकायिकास्त एव स्वा-
यिके कप्रत्ययविधानात् रश्मिबादरपृथिवीकायिकाः । खग-
नाम पृथिवी संघातविशेषं कास्मिन्विशेषं वाऽऽपन्ना तदा-
त्मका जीवा अपि खरास्ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च
खरबादरपृथिवीकायिकाः । अथवा—पूर्ववत् प्रकाशान्तरं स-
मासः ; चशब्दो भ्रमणानतिक्रमदेशचकौ । जी० १ प्रति० ।
(रश्मिबादरपृथिवीकायिकाः, तथा—खरबादरपृथिवीकायिका-
श्च अस्मिन्नेव शब्दे ६७४ पृष्ठ उक्ताः)

रश्मिपृथिवीकायिकानां शरीराणि—

तेसि खे भंते ! जीवाणं कति सरिगा पाप्ता ? गोयमा ।
तत्रो सरिगा पाप्ता । तं जहा—ओरा, लिण, तेयए, कम्पए ।
तं चेव सर्व्व, तवरं चत्तारि लेसाओ, अवसेसं जहा सुहुम-
पुढविकाइयायं ।

“ तेसि खे भंते ! जीवाणं ” इत्यादिना शरीरावगाहनाऽऽ-
दिद्वारकलापविमत्तां करानि । सा च पूर्व्ववत्, तथा चाऽऽह—
“ एवं जा चेव सुहुमपुढविकाइयायणं गोसां जा चेव भा-
णियव्वो ” इति (नवरमित्यादि) इदं नानावत् लेखाद्वारं
चतस्रो लेखा वक्रत्याः, तेजोलेशयाया अपि संभवान् । तथा-
हि—व्यन्तराऽऽद्य ईशानान्ता देवा भवनविमानाऽऽदावतिमू-
लेया आत्मीयस्तरनकुलहाऽऽदावगुण्युत्पद्यन्ते, ते च तेजोलेश्या-
वन्तोऽपि भवन्ति, यल्लेश्यश्च प्रियते अयंऽपि तल्लेश्य एवोपजा-
यते, “ जल्लेशे मरह तल्लेशे उववज्जह ” इति वचनान् । ततः किय-
त्कालमन्यामावस्थायां तेजोलेश्याऽऽव्याप्यते इति चतस्रो
वक्रव्याः ।

आहारो० जाव शियमा इद्विसिं उववातो तिरिकलवो—

शियमल्लुस्सेहितो देवेहितो० जाव सोधम्मसीयाहेतो डिती
जहामेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्साहे ते खं
भंते ! जीवा मारणितियममुखाएणं किं समोहया मरंति, अ-
समोहया मरंति ? गोयमा ! समोहता वि मरंति, असमोहता
वि मरंति । ते खं भंते ! जीवा अण्णेरं उववज्जिता कहिं ग-
च्छइ कहि उववज्जंति किं नेरइएणु उववज्जंति पुच्छा ? ।
गोयमा ! नो नेरइएणु उववज्जंति, तिरिकलवोशियेणु
उववज्जंति, मल्लुस्सेणु उववज्जंति, नो देवेणु उववज्जंति, तं
चेव० जाव असंख्जवासा उववज्जेहितो उववज्जंति । ते खं
भंते ! जीवा कति गतिया कति आगतिया पणत्ता ?
गोयमा ! दुगतिया तिआगतिया पणत्ता, परित्ता असंख्-
जा पणत्ता समखाउसो ! सेत्तं वायरपुढविकाइया । सेत्तं
पुढविकाइया ।

आहारो नियमान् षड्विंशि बादराणां लोकमध्य एकोपयान-
भावान्, उपपानां देवेभ्योऽपि बादरेषु तदुत्पादविधानान्
स्थितिजेष्वन्यतोऽन्तर्मुहं नमुक्तपंनो ह्यविशानिर्घर्षवस्त्राणि
देवेभ्योऽप्यनुपादान्, अथां गतयः चिगतयः पूर्व्ववत् । एतेऽ-
पि च परित्ताः प्रत्येकशरीरिणोऽसंख्येयाः प्रकृताः । हे भ्रमण !
हे आयुष्मन् ! “ सेत्तं ” इत्याप्यन्तराहवाक्यम् । उक्ताः पृथि-
वीकायिकाः । जी० १ प्रति० ।

एकतः साधारणशरीरं वध्नन्ति—

रायमिहं जाव एवं वयामी—सिय भंते ! ० जाव चत्तारि
पंच पुढवीकाइया एगयओ साधारणसरीरं वंधति, एग २
तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, सरीरं वा वंधे-
ति वा ? । सां इण्णहे ममह, पुढवीकाइया खं पचेयाहारा
पत्तयपरिणामा पत्तयं सरीरं वंधंति, वंधंतिता तत्रो पच्छा
आहारंति वा, परिणामंति वा, सरीरं वा वंधंति ॥

(रायमिहं इत्यादि) इह चर्यं द्वारमात्रा कचिद् दृश्यते—“ सिय
१ लेमा २ दिट्ठि ३ नाण ४, जाणु ५ यओणं ६ तहा किमाहोरे
७ । पाण्णादवायं ८ उपाय—६ इट्ठि १० समुग्घाय ११ उववहो
१२ ॥ १ ॥ ” इति । अस्याश्चायं वनस्पतिदण्डकान्तोद्देशका-
र्थाधिगमावगम्य एव, तत्र स्याद् द्वारे (सिय ति) स्याद् द्वारे-
यमर्थः । अथवा—पृथिवीकायिका, प्रत्येकं शरीरं वध्नन्तीति
सिद्धं, किं तु (सिय ति) स्यात्कदाचित् (० जाव चत्तारि पं-
च पुढवीकाइय ति) चत्वारः पञ्च वा यावत्करणान् ह्यै वा क-
या वा उपलक्षणान्वाकाशस्य बहुतरा वा पृथिवीकायिका जी-
वाः (एगओ ति) एकत एकीभूय संयुज्यन्त्येव, साधारणं
शरीरं वध्नन्ति, बहुनां सामान्यं शरीरं वध्नन्ति, आदितस्तत्-
प्रायेण्यपुद्गलप्रहणतः । (आहारंति व ति) । विशेषाह्वाऽऽ-
पेक्षया सामान्याऽऽहारस्याविशिष्टशरीरवध्ननसमय एव कृ-
तव्यान् । (सरीरं वा वंधंति ति) आहारानिपरिणामितपु-
द्गलैः शरीरस्य पूर्व्ववन्धापेक्षया विशेषतो बन्धं कुर्वन्तीत्यर्थः ।
नायमर्थः समर्थः, यतः पृथिवीकायिकाः प्रत्येकाऽऽहाराः प्रत्ये-
कपरिणामाभावात् प्रत्येकं शरीरं वध्नन्तीति, तत्प्रायेण्यपुद्ग-

सप्रदण्डतः, ततश्च (आहारंति इत्यादि) एतच्च प्राग्वत् ।
संज्ञाऽऽदि-

तेसि थं भंते ! जीवाथं एवं सखाति वा, पखाति वा, प-
खाइ वा, वईति वा, अम्हे थं आहारमाहारंति ! । थो
इण्हे समेठ्, आहारंति पुण ते । तेसि थं भंते ! जीवाथं प-
वं सखाति वा० जाव वईति वा अम्हे थं इट्ठसिण्हे फासे
पडिसंवेदेमो ! थो इण्हे समेठ् पडिसंवेदेति पुण ते ।

(एवं सखाति व सति) एवं वक्ष्यमाणोक्त्वेन संज्ञा व्याव-
हारिकार्थवग्रहकृपा मतिः, प्रवर्तत इति शेषः । (परणाइ व
सि) प्रज्ञा सूक्ष्माथंविषया मतिरेव (मणोइ व सि) मनो-
व्रण्यस्वभावः (वार्इति व सि) वार्द्रव्यश्रुतकृपा ।

प्राणातिपाताऽऽदिकारि-

ते थं भंते ! जीवा किं प्राणातिवाए उवक्खाइजंति,
मुसावाए अदिमादाथे० जाव मिच्छादेसणसल्ले उव-
क्खाइजंति ! गोयमा ! प्राणाइवाए वि उवक्खाइजंति०
जाव मिच्छादेसणसल्ले वि उवक्खाइजंति, जेसि पि थं
जीवाथं ते जीवा एवमाहिजंति, तेसि थि थं जीवाथं
थो विष्णए थाणत्ते ।

(प्राणाइवाए उवक्खाइजंतीत्यादि) प्राणातिपाते,
स्थिता इति शेषः । प्राणातिपातवृत्तय इत्यर्थः । उपाधयान्ते
अभिधीयन्ते, यथेह वचनाऽऽद्यभावेऽपि पृथिवीकायिकानां
सृष्टावादाऽऽदिभिरुपाधयानं तन्मृष्टावादाऽऽद्यविरतिमाधि-
स्योच्यते इति । अथ हन्तव्याऽऽदि जीवानां का वांतित्याह-(जे-
सि पि थं इत्यादि) येषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभू-
तानां प्रस्तावनापृथिवीकायिकानामेव संबन्धनाऽतिपाताऽऽ-
दिना । (ते जीव सति) तेऽतिपाताऽऽदिकारिणो जीवाः (एव-
माहिजंति सति) अतिपाताऽऽदिकारिण एत इत्याख्यायन्ते,
तेषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभूतानां न केवलं घात-
कानां (नो) नैव विघ्नान्तमवगतं नानात्वं भेदो यदुत वयं व-
क्ष्याऽऽदिषु, एते तु वक्ष्याऽऽद्य इत्यमनस्कत्वात्तेषामिति ।
भ० १६ श० ३ उ० । (पृथिवीकायिकानां स्थानानि ' ठाण'
शब्दे चतुर्थभागे १६६७ पृष्ठे उक्ताणि) "पुढवीकायं विहिंसंती,
हिसरे उ तपस्सिए । तस्सेव विविडे पाणा, चक्कुले ये अ-
वक्कण्ठे ! १॥" दश० ६ श० । "सुजपुढवी न निसियज्जा,
आसा जस्स उग्गाइ ।" दश० ८ श० । (पृथिवीकायिकस्य
शरीरावगाहना कीरदटा कथं वा तस्यामाकाशमण्डपायां वे-
दनेति 'सरीरगेहाण' वेदण' शब्दयोः वक्ष्यते) यथा प्रस्थाऽऽ-
दिना कश्चित्सर्वधाम्यानि मितुयादिषमसङ्गावप्रकापनाऽऽदि-
शालोकः कुडवीकृत्य उअन्योत्कृष्टावगाहनात्, पृथिवीकायि-
कान् जीवान् यदि मिनोति ततः पृथिवीकायिका असंख्ये-
यान् लोकान् पूरयन्तीत्याचारार्हप्रथमभूतस्त्वप्रथमाध्य-
यनक्षितीयोद्देशकवृत्ती स्थावरवस्तुर्णा त्वङ्गुलान्संख्येयमा-
नमितिरेवगाहनोक्तान् एते न पृथिवीकायिकाः कथं पूरय-
न्तीति प्रश्ने !, उत्तरम्-प्रत्युदष्टान्ते सामान्योक्तावपि प्रत्या-
काशमेकैकपृथिवीकायिकजीवकल्पनया (१) लोकैरुपपन्नमर-
णः संवृत्ततेऽप्यथा प्रकापनात्स्वरूपविशेषान्तरविरोध
इति । ८२ प्र० । लेख० २, उक्ता० ।

पुढवीजीव-पृथिवीजीव-पुं० । पृथिव्येव जीवः पृथिवीजीवः ।
उत्त० ३६ श० । पृथिवीरूपे जीवः, पृथिव्याधिष्ठे वा जीवे,
सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पुढवीनोणिय-पृथिवीयोनिक-पुं० । पृथिवीजाते जीवः, सूत्र०
२ श्रु० ३ अ० ।

पुढवीणिससिय-पृथिवीनिश्रित-त्रि० । पृथिवीकायत्वेन पर-
णत्ते, आत्मा १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पुढवीभूष-पृथिवीस्तुप-पुं० । पृथिव्येव स्तुपः पृथिव्या वा
स्तुपः । पृथिवीसंघातावयवे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पुढवीपडिट्ठिय-पृथिवीमतिष्ठित-त्रि० । मनुष्याऽऽदौ पृथिवीस-
माश्रितं, स्था० ८ डा० । "पुढवीपडिट्ठिया नत्सा थावरा पा-
णा ।" भ० १ श० ६ उ० ।

पुढवीपुण्फलाहार-पृथिवीपुण्फलाऽऽहार-त्रि० । पृथिवी पु-
ण्फलानि च कल्पद्रुमाणांमाहारी येषां ते तथा । युगलिकम-
नुष्येषु, तं० ।

पुढवीपूरी-पृथिवीपूरी-स्त्री० । अग्रहितराजराजधान्याम्,
ती० २० कलप ।

पुढवीफास-पृथिवीस्पर्श-पुं० । पृथिव्याः शीतोष्णकृपायास्ती-
मवेदनात्पादकः स्पर्शः संपर्कः । नरकपृथिवीसंपर्कं, सूत्र० १
श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पुढवीभूसण-पृथिवीभूषण-न० । भूभूषणं, "पृथिवीभूषणं
नाम, नगरं गतवृषणम् ।" आ० कं० ४ अ० ।

पुढवीमय-पृथिवीमय-त्रि० । पृथिव्या विकारः पृथिवीमयः ।
पृथिवीकायिक, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुढवीवइ-पृथिवीपति-पुं० । राजनि, "पंचमसरसंपञ्चा, भवंति
पुढवीवई । सुरा संगहकसारो, अणेगणखणायगा" ॥ ११
स्था० ४ डा० १ उ० ।

पुढवीसंसिय-पृथिवीसंश्रित-त्रि० । पृथिव्या हितं, प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

पुढवीसरय-पृथिवीशस्त्र-न० । पृथिव्येव शस्त्रं स्वकायाऽऽजेः
पृथिव्या वा शस्त्रं हलकुदालाऽऽदि । तत्समारभते पृथिवी-
शस्त्रम् । पृथिवीहिंतासाधने, "पुढवी सत्यं समारभमाणे
विरुक्कवे पाणभूए हिसरे ।" आत्मा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पुढवीसिरी-पृथिवीश्री-स्त्री० । अञ्जुदारिकापूर्वमज्जीव, स्था० ।
इन्द्रपुरे नगरे पृथिवीश्री नाम गणिकाऽऽमृत्वा च बहून् राज-
कुमारवक्षिक्कुपुत्राऽऽदीन् मन्त्रचूर्णाऽऽदिभिर्वशीकृत्योदारान्
भोगान् भुक्त्वती पट्टयां च गत्वा चईमाननगरे धनदेव-
साधेवाह दुरिता अञ्जुरित्यभिधाना जाता । स्था० १० डा० ।
(' अंजु ' शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे कथोक्ता)

पुढवीसिला-पृथिवीशिला-स्त्री० । पृथिवीरूपायां शिलायाम्,
भ० २ श० १ उ० ।

पुढवीसिलापट्टय-पृथिवीशिलापट्टक-पुं० । पृथिवीशिलाकपः
पट्टक आसनविशेषः पृथिवीशिलापट्टकः । पृथिवीशिलाभवे
आसनविशेषे, भ० २ श० १ उ० ।

वर्णकः—

तेसु शं जातिमद्वयसु ० जाव सामसयामद्वयसु बहवे
पुट्टवीसिलापट्टया पण्नाता । नं जहा-ईसासणसंठिता कौ-
चासणसंठिता गल्लासणसंठिता उधयासणसंठिता पण-
गासणसंठिया परित्तासणसंठिया दीहासणसंठिता भदा-
सणसंठिता पक्खासणसंठिता चमरासणसंठिया उमभा-
सणसंठिया सीहासणसंठिया पडभासणसंठिया दिसासो-
त्थियासणसंठिया पण्नाता, तस्य बहवे वरसयणाऽऽमण-
विसिद्धसंठाणसंठिया पण्नाता, समणाउसो । आईरणग-
ल्लवूरखवणीततूलफामउया सव्वरयणाऽमया अच्छा स-
यहा लयहा पट्टा मट्टा खीरया खिम्भला निपंका नि-
ककड्छाया सपभा सस्मिरीया सउज्जाया पासादीया द-
सिण्णिजा अभिरुवा पडिरुवा । जी० ३ प्रति० ४ अ-
पि० । आचा० ।

पुट्टवीसोय-पुट्टिवीशौच-न० । पृथग्या शौचं कृतकया शरी-
राऽपिभ्यो घर्षणोपलभ्येतेति । जुगुप्सितमलगन्धयोरपनयने,
“ एका लिङ्गे युद्धे तिष्ठ-स्तथैकत्र करे दश ।
उभयोः सप्त विज्ञेयाः, सुदः युद्धौ मनीषिभिः ॥ १ ॥
एतच्छौचं युद्धस्थानां, द्विगुणं प्रक्षालयिष्याम् ।
त्रिगुणं घानप्रस्थानां, यतीनां च चतुर्गुणम् ॥ २ ॥ ”
तदिह नाममितं गन्धाऽऽपुपधानमादस्य शौचत्वेन विव-
क्षितत्वात् तस्यैव च युक्तियुक्तत्वादिति । स्या० ४ डा० ३ उ० ।
पुट्टम-प्रथम-त्रि० । “ प्रथमं पथं वा ” ॥ १ । १ ॥ ४४ ॥ इति
प्रथमशब्दे प्रकारकारणकारस्य युगपत्क्रमेण च उकारो
वा । “ पुट्टमं । पुट्टमं । पुट्टमं । पट्टमं । ” आधे, प्रा० १ पाद ।
पुट्टो-पृथक्-अव्य० । विभिन्न, आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।
नानाशब्दाथे, सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

पुट्टोद्ध-पृथक्छन्द-त्रि० । पृथग्य विभिन्नशब्दोऽभिप्रायो ये-
थां ते पृथक्छन्दाः । नानाभूतवन्धाध्ययसायस्थानेषु, “ प्लेयं
नार्यं पुट्टो छंदा इह माणवा पुट्टो प्वदितं स अविहसमाणे । ”
आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । सूत्र० ।

पुट्टोजग-पृथग्जग-पुं० । पृथग्भूते व्यवस्थिते, “ जमिणं जग-
ता पुट्टोजगा । (४ गाथा) ” सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पुट्टोजग-पृथग्जन-पुं० । प्राकृतपुरुषे अनार्यकलेषु, “ इच्छा-
हंसु पुट्टोजगा । (६ गाथा) सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पुट्टोवम-पृथग्पुम-त्रि० । पृथिवीवस्तवैलहं, “ पुट्टोवमं पुण्ड-
रिगयोरहि, न सखिदि कुव्यति आसुपजे । ” स हि भगवान्
यथा पृथिवी सत्कृताऽऽधारा वतीते तथा सर्वसत्त्वानामभ-
यप्रदानतः सद्पुद्गेशदानात् वा सत्वाधार इति । यदि वा-
यथा पृथ्वी सर्वेसहा इष्टं भवयति परीपहापसर्गान् स-
व्यक् सहते । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

पुट्टोविमाय-पृथग्विमात्र-त्रि० । पृथग्य विविधा मात्रा येषां ते ।
अनेकप्रकारेषु, आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । “ दिव्या उच-

सम्गा ४ पुट्टोविमाया । ” पृथग्य विभिन्ना विविधा मात्रा हा-
साऽऽविबस्तुरूपा येषु ते पृथग्विमात्राः । अथवा-पृथग्वि-
विधा मात्रा विमात्रा । स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पुट्टोसत्-पृथक्सत्त्वं-त्रि० । पृथक् सत्त्वाः पृथग्भूताः सत्त्वा
आमानो यस्यां सा पृथक्सत्ताः । दश० ४ अ० । सूत्र० । आ-
चा० । अनेकजीवे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पुट्टोसिय पृथक्श्रित-त्रि० । प्रत्येकं व्यवस्थिते, सूत्र० १ श्रु०
७ अ० ।

पुण-पुनर्-अव्य० । विशेषणे, नं० । नि० चू० । प्रश्न० ।
स्या० । विशे० । उक्त० । विशेषघोतने, विशे० । समुच्च-
ये, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । आ० चू० । नि० चू० । दश० ।
भजनीयशब्दावधारणे, नि० चू० १ उ० । द्वितीयवारपेक्षा-
याम्, व्य० १ उ० । पादपूर्णे, नि० चू० १ उ० ।

पुणश्चन पुनर्भव-पुं० । पुनरुत्पादे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
पुन-पुनर्जन्मनि, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । पौनःपुन्येनो-
त्पादे, श्रौ० ।

पुणराविचि-पुनरावृत्ति-स्त्री० । विपराणिम, वृ० १ उ० ३
प्रक० । मंसं गत्वाऽपि पुनः संसारपाते, “ क्षातिनो ध-
मेतीधस्य, कर्त्ताः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि,
भवे तीर्थनिकारतः ” ॥ १ ॥ दश० १ अ० । स्या० ।

पुणरुक्त-पुनरुक्त-न० । शब्दाधीनो पुनर्वचने आ० म० १ अ० ।
अयोदश निग्रहस्थानभेदे, स्या० । पुनरुक्तं द्विधा-शब्दतः, अ-
र्थतश्च । तथाऽर्थोऽऽपन्नस्य पुनर्वचनं पुनरुक्तम् । तत्र शब्दतः
पुनरुक्तं यथा-घटः कुट्टः कुम्भ इत्यादि । अर्थोऽपन्नस्य
पुनर्वचनं यथा-पीना देवदत्तादिना न भुङ्क्ते इत्युक्तेऽर्थोद्वेग
गम्यते राक्षो भुङ्क्ते इति । तत्रार्थोऽपन्नमपि यः साक्षादेव
कृत्यान् तस्य पुनरुक्तता । विपा० २ श्रु० १ उ० । विशे० । पुन-
रुक्तं विविधम्-अर्थपुनरुक्तं, वचनपुनरुक्तम्, उभयपुनरुक्तं
च । तत्रार्थपुनरुक्तं यथा-इन्द्रः शक्रः पुरन्दर इति । व-
चनपुनरुक्तं यथा-सैन्धवमानय लवणे भैन्धवमानययादि ।
उभयपुनरुक्तं यथा-क्षीरं क्षीरम् । वृ० १ उ० १ प्रक० ।
“ यक्षा हर्षभयाऽदिभि-राक्षितमना स्तुतेस्तथा निन्दन् । यम्
पदमसकृद् कृत्यान्, तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥ १ ॥ ” आ० १
श्रु० ८ अ० । श्रौ० । अत्रु० । “ अनुवादोऽऽद्वयविभा-भूय-
यविनिर्वाहः । वस्तुयाम् । इत्येतं अमविस्मय-गत्तनास्मरणे
त्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥ ” आवा० ४ अ० । सू० प्र० । “ पुनरुक्तं
कृतकरणे ॥ ८ । १ । ७६ ॥ पुनरुक्तमिति कृतकरणे प्र-
योगव्यम् । “ पंशुलिणीसंहतिं अगृहि पुनरुक्तं ” प्रा० २
पाद । “ सज्जयिष्ठागतवो-सहेसु उवयस्युहपरमाणुसु । सं-
तगुणकित्तयसु य, न हुति पुनरुक्तदोमाश्रो ॥ १ ॥ ” पा० ।

पुणव्यसु-पुनर्वसु-पुं० । नक्षत्रविशेषे, व्यो० ६ पाट० । जं० ।
सं० प्र० । स्या० । विशे० । दशमतीर्थक्रमप्रथमभिक्षादायके,
आ० म० १ अ० । अत्रु० । स्या० । सं० । पञ्चमदेवस्य
पृथग्भवधर्मोऽऽचार्ये, नि० ।

पुणाइ-पुनर्-अव्य० । “ नात्पुनरीदाइ वा ” ॥ ८ । १ । ६४ ॥
नञः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ-आइ इत्यादेशौ वा भ-

धनः । इति केवलस्यापि दृश्यत इति । पुण्याइ । द्वितीयवा-
रायाम्, प्रा० १ पाद ।

पुण्यई-खी० । शुक्लवनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद । इषपत्रे,
दे० ना० ६ धर्मे ३८ नाया ।

पुण्यो-पुनर्-अव्य० । स्वरूपाधारणे, ति० कू० २ उ० । वि-
शेषणं, ति० कू० ३ उ० । वाक्यान्तरापेक्षायां, उक्त० ३६
अ० । पूर्वस्माद् विशेषेण, आचा० १ भु० ४ अ० २ उ० ।

पुणोपुण्यो-पुनःपुनर्-अव्य० । बहुशः शब्दायै, सूत्र० १ भु०
५ अ० १ अ० । " बहुभूतो लि वा सुभो लि वा पुणोपुण्यो लि
वा पणट् । " ति० कू० २ उ० । विपा० ।

पुणोभव-पुनर्भव-पु० । पुनर्जन्मान्तरे, दश० ८ अ० ।

पुण्योय-पुनथ-अव्य० । पुनरपीत्यर्थे, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार ।

पुस्य-पूर्ये-ति० । भूते, भ० १ श० ६ उ० । " एतौ पु-
याभौ । " दश० ७ अ० । आ० स० । समस्ते, उक्त० १२ अ० ।
भ० । सूत्र० । सकलावयवयुक्ते, स्या० ४ डा० ४ उ० । यत्स्वरक-
लाभिः परिपूर्णं गीयते तत्पूर्यम् । य० । जी० । स्या० ।
स्वरकलाभिः सर्वाभिरवियुक्तं कुर्वते पूर्णम् । अनु० ।

पूर्णएकम-

ऐन्द्रश्रीसुखमनेन, लीलात्ममिवाखिलम् ।

सच्चिदानन्दपूर्णैः, पूर्णं जगदवेक्ष्यते ॥ १ ॥

अथ पूर्णत्वं वस्तुनां निरूपयति-

पूर्णता या परंप्रायेः, सा याचितकमष्टनम् ।

या तु स्वाभाविकी सैव, जात्यन्तनिर्भाविना ॥ २ ॥

अवाम्नी विराकृष्ये, स्यात् पूर्णताऽध्वेरिवार्मिभिः ।

पूर्णाऽनन्दस्तु भगवां स्तिमितोद्दिशसिद्धिभिः ॥ ३ ॥

जागर्ति ज्ञानदृष्टिभेत्, तृणा कृष्णहिजाङ्गली ।

पूर्णाऽनन्दस्य तर्कि स्या दैन्यदृष्टिकवेदना ॥ ४ ॥

पर्यन्ते येन कृपणा-स्तदुपचैव पूर्णता ।

पूर्णाऽनन्दस्तु प्राप्तिरग्रा, दृष्टिरेषा मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

अपूर्णः पूर्णतामिति, पूर्वमाणास्तु हीयते ।

पूर्णाऽनन्दस्वभावोऽयं, जगदभुनदायकः ॥ ६ ॥

परस्वत्वकृतोन्माधा, भूनाया न्यूनतेक्षिणः ।

स्वस्वत्वसुखपूर्णस्य, न्यूनता न हरेरपि ॥ ७ ॥

कृष्णे पक्षे परिहीणे, शुक्ले च समुदञ्चति ।

योतते सकलाध्यक्षा, पूर्णाऽनन्दविधोः कला ॥ ८ ॥

अष्ट १ अष्ट० ।

इक्षुवत्समुद्रदेवे, स० प्र० १६ पादु० । दाक्षिणात्यानां
द्वीपकुमाराणांमिन्द्रे, स्या० ४ डा० १ उ० । स० ।

पुष्य-न० । " पुष्यं सुभे इति वचनात् पुण्यति शुभीकरो-
ति, पुनाते वा पवित्रीकरोत्यात्मानमिति पुण्यम् । शुभकर्म-

णि, 'उणाऽऽद्यो बहुलम् ॥३३॥' इति बाहुलकत्वाद्भावे
क्यप् । उक्त० ५ अ० । शुभकर्मणि, स्या० । तच्च-सङ्घेयाऽऽदि-

त्रिचत्वारिंशद्विधम् । यथोक्तम्-

"सयं १ उच्यते २, नर ३ इति ४ देवा ५ काम एवा ७ ।

मण्युवदुर्ग ३ देवदुर्ग ६ पर्वदिव्यज्ज १० तण्युगणं १५ ॥ ११ ॥

अंगोर्वगतियं पि य १८, संघर्षणं वज्ररित्तद्वारायं १० ।

पदमं चिय संघाणं, वज्राच्च उक्तसुपुस्यं २४ ॥ २ ॥

अशुक्लदुर्ग ५ वराधायं २६, उस्सासं २ अथायं च २८ उज्जोयं २६ ।

सुपुस्यया विद्वद्यं ३०, तसाद्वसं च ४० शिम्भायं ४१ ॥ ३३ ॥

तिययोर्येषं सहिया, बायला पुष्पपारभौ ॥ इति ।

एवं द्विचत्वारिंशद्विधमपि । अथवा-पुण्यानुबन्धिपापानुब-

न्धिभेदेन द्विविधमपि । अथवा-प्रतिप्राणिविचित्रत्वादनन्त-

भेदमपि पुण्यसामान्यादेकमिति । अथ कर्मैव न विचने,

प्रमाणोच्चरति कास्तत्वात् शशयिपाणवदिति कुतः पुण्यक-

र्मसत्तेति । असत्यमेतत् । यतोऽनुमानसिद्धं कर्म तथापि-सु-

खदुःखानुभूतेतैरुत्पत्तकार्यत्वाद्दुःखस्य बीजं यथा हेतुत्वं

तत्कर्म तस्मादस्ति कर्मति । स्याम्यमतिः-सुखदुःखानुभूतेष्वेव एव

हेतुरिति निवृत्तिव्ययमाप्तिमयो भविष्यति किमिह कर्मपाक-

हणया ? न हि एतं निमित्तमाप्त्य निमित्तान्तराच्चैषं युक्त-

रूपमिति तैवं व्यभिचारान् । इह यो हि द्वयोरेष्टशब्दाऽद्विवि-

धयसुखसाधनसमेतयोरैकस्य तत्फलं विशेषो दुःखानुभूति-

मयो यच्चानिष्टसाधनसमेतयोरैकस्य तरुले विशेषः सुखानु-

भूतिमयो नास्ति हेतुमन्तरेण संभाव्ये । न च तदेतुक्त

एवास्ती युक्तः साधनानां विपर्ययादिति, पारिरोध्याद्विशिष्ट-

हेतुमानसो कार्यत्वात् घटवत्, यच्च समानसाधनसमेतयोस्त-

त्फलविशेषहेतुस्तत्कर्म तस्मादस्ति कर्मति । आह च- " जो

तुल्लासाहण्यं, फले विमेलो न सो विज्ञा हेतुः । तच्चानुश्रुतं

गोप्यम् । घटो व्व हेतुः य मे कर्मम् ॥१६॥ " (विशे०) किं

च-अन्यदेहपूर्वकमिदं बालशरीरम् । इन्द्रियाऽऽदिमत्वात्, य-

दिहेन्द्रियाऽऽदिमत्त्वव्यदेहपूर्वकं दृष्टं यथा बालदेहपूर्वकं युव-

शरीरमिन्द्रियाऽऽदिमत्त्वं बालशरीरकं तस्मादप्यशरीरपूर्वकं,

यच्छरीरपूर्वकं चेदं बालशरीरकं तत्कर्म तस्मादस्ति कर्मति ।

आह च-" बालशरीरं देह-तत्पुत्रं इदियात्मसाधनं । जह बाल-

देहपुत्रो, युव देहो पुत्रमिह कर्मम् ॥१६॥ " (विशे०)

ननु कर्मसङ्गादेऽपि पापमयेकं विद्यते पदार्थो न पुण्यं

नामास्ति, यत्तु पुण्यफलं सुखमुच्यते तरापस्यैव तरतमयो-

गादपकृष्टस्य फलं, यतः पापस्य परमोक्तं न्यूनताधमफल-

ता, तस्यैव तरतमयोगापकर्षेभिन्नस्य मात्रा परिबुद्धिहान्या

यावत् प्रकाशपकर्षस्तत्र या काचित् पापमात्रा पापस्य तिष्ठते

तस्यामत्यन्तं शुभफलता पापपकर्षोत्तम्यैव अवश्यतया-

ऽऽप्रमता क्षयो मोक्षः, यथाऽन्यन्तापघ्नाऽऽहारलेवनादमारोग्यं,

तस्यैवापघ्नस्य किञ्चित्किञ्चिदपकर्षोधावत् स्तोकापघ्न्याऽऽ-

हारत्वमारोग्यकरं सर्वोऽहारपरित्यागाच्च प्राणमोक्ष इति ।

आह च-" पापुक्करितेऽधमया, तरतमोगावकरितसो सुभ-

या । तत्सैव खर मोक्षा, अपघ्नमोक्षमात्रा ॥१६॥ " (विशे०)

अत्रोच्यते यदुक्तमन्यन्तापचित्तात् पापात् सुखप्रकर्षे

इति । तदयुक्तम्, यतोऽयं सुखप्रकर्षोभूतिः सा स्वानुरूपकर्म-

प्रकर्षजनिता प्रकर्षोभूतित्वात्, दुःखप्रकर्षोभूतिवत्, यथा हि दुः-

खप्रकर्षोभूतिः स्वानुरूपपापकर्मप्रकर्षजनितीत्यया ऽभ्युपगम्यते

तथैवमपि सुखप्रकर्षोभूतिरिति स्वानुरूपपु-

ण्यकर्मप्रकर्षजनिता भविष्यतीति प्रमाणफलमिति । स्या० १

डा० ४० । (एतच्च 'कर्म' शब्दे तृतीयभागे २५१ पृष्ठे अवल-

भातुः संवादेन प्रतिपादितम्) (पुण्यतरम् 'तत्' शब्दे

चतुर्थभागे २८८ पृष्ठे गतम्)

पुरयाष्टकम्—

शासनोच्चतिकरणश्रितोद्यायुष्मन्नि प्रान्तिनि इत्युक्तं तत्र किमहितोद्याः प्लुचतिरस्ति येनासौ सविशेषणऽभिधीयते ? । उच्यते—अस्ति, यतः (पुरयज्ज्योत्तमः) पुरया-पुरयविचारे चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तद्यथा—पुरयानुबन्धि पुरयमित्येकः, पापानुबन्धि पुरयमिति द्वितीयः, पापानुबन्धि पापमिति तृतीयः, पुरयानुबन्धि पापमिति चतुर्थः । तथा-ऽऽद्यभङ्गप्रतिपादनायाऽऽह—पाठान्तराण्येताया पुनरेवं संबन्ध-स्तीर्यैकतामकर्मण इति प्रागुक्तं तच्च पुरयं पुरयाऽऽदिधिवारं च प्रागुक्ता एव चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तथाऽऽद्यभङ्ग-कामिधानायाऽऽह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादधिकं नरः ।

याति यद्वत्सुधर्मणः, तद्वदेव भवाज्जन्म ॥ १ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कथिदनिर्दिष्टनामा, नर इति योगः । किंभूता-द्रेहाच्छोभनाद्रमणीयान्तरं, किंभूतं गेहात्तुम् ? अथिकं शोभन-तरं, नरो मानवः, नरप्रहणं वेह विशिष्टवरणसाध्यपुरययो-गावेन तस्य प्राधान्यक्यापनायम् । याति गच्छति, यद्वत् य-थेति दृष्टान्तः, सुधर्मणं पुरयानुबन्धित्वाच्छोभनः कृपाऽऽ-दिधर्मजन्यत्वाद्धर्मैवेति सुधर्मस्तेन, पुरयानुबन्धिपुरयक-र्मणेत्यर्थः । तद्वदेव तथैव, भवान् मनुष्याऽऽदिजन्मनः शो-भनस्वभावात्सकाशाद्देव देवाऽऽदिभवं शोभनतरस्त्वभावं यातीति प्रकृतम् । यत्किञ्च शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवप्र-पञ्चं कर्म मनुष्यत्वाऽऽदि शुभभावातुभवेदुभवेति त-दनन्तरं देवाऽऽदिगतितपरम्पराकारणं च तत् पुरयानुबन्धि पुरयमुच्यते । एतच्च ज्ञानपूर्वनिर्दिष्टानुकूलशुभानुष्ठानाद्भवति, भरताऽऽदेरिवेति । (भरतवृत्तम् 'भरह' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ द्वितीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादितरारः ।

याति यद्वत्सद्धर्मात्, तद्वदेव भवाज्जन्म ॥ २ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कथिभरो यद्वत्तातीति संबन्धः । किंभूताकि-भूतम्—शोभनाद्रमणीयादितरत् शोभनं तद्वदेव तथैव अ-सत्तरादिवसन्नशोभनः पापानुबन्धित्वाद्धर्मैश्च दयाऽऽदिधर्म-जन्यत्वादित्यसज्जमः । तस्मात् पापानुबन्धिपुरयदित्यर्थः । भ-वाच्छोभनामनुष्याऽऽदेर्बन्धमशोभनं नरकाऽऽदिकमिति । यत्किञ्च शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवाजितकर्म मानुषत्वा-द्वेति शुभभावातुभूतिहेतुर्भवति, तदनन्तरं नरकाऽऽदिधवप-रम्पराकारणं च तत्पापानुबन्धि पुरयमित्युच्यते, तच्च निश्चा-नाहानभूतितादमीनुष्ठानाद्भवति, ब्रह्मन्ताऽऽदेरिवेति २ । (ब्रह्मदत्तवृत्तम् 'बन्धदत्त' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ तृतीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादधिकं नरः ।

याति यद्वन्महापापात्, तद्वदेव भवाज्जन्म ॥ ३ ॥

गेहाद्रेहान्तरं यच्छोभनो याति, किंघात् किंविध-मित्याह—अशुभाद्रमणीयादधिकमशुभतरं, तद्वदेव महापापा-न्महच्छ तत् पापानुबन्धित्वात् पापं चाशुभकर्ममिति महा-पापं, तस्मात्पापानुबन्धिपापादित्यर्थः । भवादशुभप्रतिपाद-नेभ्यश्चानन्तरं नरकाऽऽदिकमिति । यत्किञ्च तिर्येगाद्यशुभस्य पूर्वजन्मीपापं कर्म तिर्येगाद्यशुभभावातुभवनिमित्तभूतं

भवति तदनन्तरं नरकाऽऽद्यशुभभावातुपरम्पराकारणं च तत्पापानुबन्धि पापमुच्यते, तथाविधविलाहाऽऽदेरिव, तच्च महापापात्ताताऽऽदिहेतुकमिति ।

चतुर्थभङ्गकमधुना प्राह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादितरारः ।

याति यद्वत्सुधर्मणः, तद्वदेव भवाज्जन्म ॥ ४ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कथिभरो यद्वत् याति, किंघात्किंविधमि-त्याह अशुभाद्रमणीयादितरच्छोभनं, तद्वदेव सुधर्मणं कुश-लानुष्ठानमिधनिर्दिष्टानाऽऽदिकुशलानुष्ठानलक्षणं भवानशु-भतिर्येगादिभवं शुभं मनुष्याऽऽदिकमिति, यत्किञ्च तिर्येगादि-जीवस्य प्राग्भवाजितं कर्म तिर्येकत्वाऽऽद्यशुभभावातुभूतिनि-मित्तभूतं भवति, तदनन्तरं देवाऽऽदिशुभभावातुपरम्पराहेतुश्च त-त्पुरयानुबन्धि पापमुच्यते, चण्डकौशिकाऽऽदिषु । (तद्वत्सम- 'वीर' शब्दे वक्ष्यामि) । इह च भङ्गकनिर्देशं यद्यपि पापं प्रधानं तथापि पुरयानुबन्धिहेतुत्वात् पुरयानुबन्धकारणं पापं शुभधर्मात्पुरयचरं सुधर्मणं तद्वदेवात्पापमित्युक्तमिति ॥ ४ ॥

एवं फलतद्वत्तुर्जी कर्म व्यवस्थाप्यापदेशमाह—

शुमानुबन्धितः पुरयं, कर्तव्यं सर्वथा नरः ।

यत्प्रभावादपानित्यो, जायन्ते सर्वसंपदः ॥ ५ ॥

शुभं पुरयं कर्मानुबन्धायनन्धत्त यदेवं शीलं तत्शुमानु-बन्धि, अत इति यतो गेहात् गेहान्तरमन्यादितृष्टान्तं प्रति-पादितं, शुभशुभं कर्मफलमिति, एतस्मात्कारणात्पुरयं शु-भकर्म कर्तव्यं विवेकं सर्वथा सर्वपापनिर्मेरमानेयः, किञ्च न तदित्याह—यत्प्रभावादपानित्यो सामर्थ्यादपानित्योऽपतनशीला अविनश्यन्ती जायन्ते भवन्ति सर्वसंपदः समस्तनरामरनिचो-द्यधिय इति ॥ ५ ॥

तरुनः शुमानुबन्धि पुरयं कथं क्रियते ? इत्याह—

सदागमविशुद्धेन, क्रियते तच्च चेतसा ।

एतच्च ज्ञानवृद्धेभ्यो, जायते नान्यतः क्वचित् ॥ ६ ॥

सदा सर्वकालम् । अथवा—सदागमिच्छाकांटीरापवर्जितस्तेन शोभनं शास्त्रं तेन विशुद्धं निर्मलीकृतं यत्तत्तथा तेन सदागमविशुद्धेन चेतसेन योगः । क्रियते विशीयते, तच्च तत्पुनः शुमानुबन्धि पुरयं, चेतसा मनसा, एतच्च एतत् पुनः सदागमविशुद्धं चेतो ज्ञानवृद्धेभ्यः श्रुतस्मृतिरेभ्यः सत्यगुणांलनेभ्यो, जायते संवर्धते, नान्यतो न पुनरन्यस्मा-त्कारणान्तरात्, कविदेशे कालि पात्रे ज्ञेयः । यद्यपि कालस्व-भावनियतिकर्मपुरुषाऽऽकारणं कारणमात्रं सर्वेषु, तथापि कर्मसंयोगेन चित्तविशुद्धेनान्तरकारणं ज्ञानवृद्धसंपत्कस्य प्रधानकारणत्वात्तच्च ज्ञानवृद्धेभ्य इत्युक्तमिति ॥ ६ ॥

यदि विशुद्धं चेतो न भवति ततः किं स्यादित्याह—

चित्तरत्नमसंक्रिष्ट-मान्तरं धनमुच्यते ।

यस्य तन्मुषितं दोषैः—सत्यं शिष्टा विपत्तयः ॥ ७ ॥

चित्तं मनस्वत्तन्मिव चित्तरत्नं, निर्मलस्वभावोपाधिभ-नितविकारव्यादिसाध्यात्, असंक्रिष्टं रागादिसंक्रेशवोज्ज-तमान्तरमाध्यात्मिकधनं वस्तुत्वं अभिधीयते, यस्य देहिनाः चित्तरत्नं, मुषितमपहृतं दोषै रागाऽऽदिभिसंस्पृष्टं देहिनाः शिष्टा उद्धृता विपत्तयोऽप्येतानि, असंक्रिष्टचित्तरत्ना-

भावे हि हर्षविषादाऽऽदिरूपा कुगतिगमनरूपा वा विपत्तय
पञ्चावशिष्यन्त इति ॥ ७ ॥

अन्ये त्वमुं श्लोकं वास्य स्थाने पठन्ति-

प्रकृत्या मार्गगामिष्वं, सदर्पि व्यज्यते ध्रुवम् ।

ज्ञानवृद्धप्रसादेन, हृदि वाऽऽमोत्यनुसराम् ॥ ७ ॥

आगमविशुद्धं चित्तं ज्ञानवृद्धेभ्यः सकलाद्युपजायत इत्युक्तम्,
नभेर्दं किं सनुत्पद्यते, असद्व्याही । यदि सदिति पक्षः स न युक्तः,
सन उत्पादायोगात्, गगनस्यैव सतीत्युपादेः उत्पादाविराम-
प्रसङ्गात् । अथासदिति पक्षः । सोऽप्युक्तः, सर्वथा असत उ-
त्पादाभावात्, गगनाभ्योऽहस्येति । अत्रोत्तरमाह- प्रकृत्या
स्वभावेन मार्गगामित्वमागमविशुद्ध्यं, जेतस इति गम्यते ।
नर्पा कथञ्चिद्विद्यमानमपि, अपिच्यदाह व्यक्रितः अविद्यमान-
मपि, अतैकान्तसत्त्वामप्यक्षोक्त्याः परिहृतो भवति कि-
मित्याह- व्यज्यते व्यक्तं भवति, येषं निश्चिनम्, अनेन ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्य मार्गगामित्वव्यञ्जकत्वे प्रत्ययभिचरिकास्मृतामाह-
केनाभिष्यज्यते?, इत्याह- ज्ञानेन बोधनेन वृद्धा महान्तो ज्ञानं
वा वृद्धं येषां ने ज्ञानवृद्धास्तेषां प्रसादः प्रत्यक्षता ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्तेन, किमभिष्यङ्गमात्रमेव?, नित्याह- वृद्धि च विपुलतां,
व्यशब्दः समुच्चयः, आगमिनि लभते, अनुत्तमगामिविद्यमानप्रधान-
तरां, मार्गगामिवमिति प्रकृतिमिति शुभानुवर्त्यतः पुण्यं
कल्प्यमित्युक्तम् ।

अथ न दुर्गपार्श्वदर्शनायाऽह-

दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद् गुरुजननम् ।

विगुह्या शीलवृत्तश्च, पुण्यं पुण्यानुवर्त्यदः ॥ ८ ॥

दया कृपा भूतेषु सामान्यतां जीवेषु, वैराग्यं विरागता,
वैराभावाविना भूतव्यङ्ग्यैराग्यस्येति, विगतद्वेषता च, विधि-
विधानं शास्त्रोक्तं न्यायः शब्दान्कारकमायोगाऽऽदिः, स वि-
द्यते यत्र तद्विधियन्, इह यद्यपि विधिमीदृशशब्दः निश्चय-
ति तथाऽप्येवमाऽऽदिव्याकरणप्रवीणत्वाद्द्विरमद्वयाऽऽचार्यस्य
नापशब्दः शङ्कनीय इति । (इन्द्रव्याकरणं कदा जातमिति
'इन्द्रवागण्य' शब्दं द्वितीयभागे ४४७ पृष्ठे निश्चिनम्)
गुणान्ति शास्त्रार्थमिति गुणः साधवस्तर्पा पूजनं भक्षण-
वस्त्रपात्रप्रणामाऽऽदिभिरभ्यर्चनं गुरुपूजनं, पिशुङ्गा निरति-
चारा शीलवृत्तिर्हिताभ्युत्पादनाद्व्यापारपरिवर्तनमप्युक्तं,
ज्ञानाग्राहनेनैतः चशब्द उक्तसमुच्चये, अनुक्तगुणान्तरसमु-
च्चये वा । किमेतदित्याह- पुण्यं शुभं कर्म पुण्यकर्म, व-
स्यन्धेत्येवोपचारात् । किमिति नित्याह- पुण्यानुवर्तिषु शुभ-
कर्मसन्तानवत्, अद् एतदन्तर्नादितम् । ननु दया भूतेषु इह
भूतग्रहणमनर्थकं यतो दया प्राणिमोक्षैव दया हि दुःखितेषु
भवति, दुःखितैव च प्राणिनामेवेति । अश्रुत्यते- न भूतग्र-
हणसंयतेनैव च्छेदाद्यैरपि तु भूतसामान्यग्रहणार्थं, तेन
सर्वेष्वनेषु न दुर्गिणेषु दया विधेयेत्युक्तं भवति । आह
च- " दृष्टुं पाणिनिवहं, भीमं भवसायगरेम दुष्कलं ।
अविसेतन्नाऽऽशुकं, दुहा वि सामग्यमो कुषर ॥१॥ " इति ।
हा० २४ अष्ट० प्रनि० पञ्च० । पं० ७० ।

पुण्यानि-

नवविधे पुमे पामने । तं जहा-आमपुषे, पापपुषे वत्थपुषे ले-
क्षपुषे, सयक्षपुषे, मक्षपुषे, वयपुषे, कायपुषे, नमोकारपुषे ।

पात्रायाश्चदानाद्यस्तीर्थकरणमाऽऽदियुगप्रकृतिबन्धः न-
द्वेषपुण्यम् एव सर्वत्र नवरं (लेणे ति) लयनं शुद्धं, शयनं संस्मर-
काऽऽदिः मनसा गुणेषु तोषात् वाचा प्रशंसनात् कायेन
पशुपासनात् नमस्काराच्च यत्पुण्यं तन्मनःपुण्याऽऽदीनि ।
उक्तं च- " अत्रापने च वस्त्रं च, आलयः शयनाऽऽसनम् । शु-
श्रूषा बन्धनं तुष्टिः, पुण्यं नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ " इति । स्था०
६ ठा० । सूत्र० । अम्युदयप्रतीति, सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० ३० ।
पुण्यप्रकृती, कर्म० ५ कर्म० । सुकृते, हा० १ श्रु० १ श्रु० ।
पात्रे, हा० १ श्रु० = अ० । नि० । संविद्यन्साधुदानाऽऽदीनि,
तं० । " एतस्य पुण्यं न पात्रे य, एवं सर्वं निर्विषयम् । अन्य
पुषे य पात्रे य, एवं सर्वं निर्विषयम् ॥१॥ " सूत्र० १ श्रु०
१ श्रु० । पापः पापेन कर्मणा पुण्यः पुण्येन कर्मणा । आ०
म० १ श्रु० । " पुण्यं सुकृतं च भागद्वयं च । " पाह० ना०
१६७ गाथा ।

पुष्पकर्मिण्य-पुण्यकाङ्क्षित-त्रि० पुण्यं कारुणा संज्ञानाऽभ्ये-
ति पुण्यकाङ्क्षितः । पुण्यपदे, तं० ।

पुष्पकलमा-पूर्णकलमा-पुं० । जलपरिपूर्णेष्टे, पञ्चा० = चिच० ।
रा० । ध० ।

पुष्पकलमयणमुत्ति-पूर्णकलशमदनमूर्ति-पुं० । उज्जयन्तप-
र्वते पुंसे नेमिनाथः । श्री उज्जयन्ते पुण्यकलशमदनमूर्तिः श्री-
नेमिनाथः । ती० ४३ कल्प ।

पुण्यकलमा-पुण्यकलशा-स्त्री० । लाटदेशीये स्वनामस्थाने
ग्रामे, आ० म० १ श्रु० । आ० सू० ।

पुण्यकलमाऽऽदित्वत्वा-पूर्णकलशाऽऽदिस्थापन-त० । पूर्ण-
कलशानां मङ्गलदीपानां न्यासे, पञ्चा० = चिच० ।

पुण्यकलमाऽऽदिरूप-पुण्यकलशाऽऽदिरूप-पुं० । जलपरि-
पूर्णघटपूर्वभागेऽद्विमुक्तिकाऽऽदिरूपे, ज० १ वस्त्र० ।

पुष्पाकाम्य-पुण्यकाम्य-त्रि० । पुण्ये नत्कलभूतेषु शुभकर्म-
णि कामो यस्य स पुण्यकाम्यः । पुण्येच्छुके, तं० ।

पुण्यकुड-पूर्णकुट-त० । कच्छदीर्घवैताम्यपर्वतस्य अष्टमे
कुटे, स्था० ६ ठा० । गन्धि लावनीदीर्घवैताम्यपर्वतस्य षष्ठ-
कुटे, स्था० ६ ठा० ।

पुण्यपोषा-पूर्णपोष-पुं० । पेरवते वर्षे आगमिष्यन्म्यामुन्म-
र्षियां मयिष्यति पकादशे तीर्थकरे, स० । ती० ।

पुष्पचंद-पूर्णचन्द्र-पुं० । भारतवर्षे सप्तप्रयागमपि मेदिन्या-
ममारघातोर्वोषके राजनि, संथा० ।

पुष्पापगड-पुण्याथप्रकृत-त्रि० । साधुवादार्हाकरणेन पु-
ण्याथकृते, दश० ।

असणं पाणं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

जं जालेज सुखिज्जा वा, पुष्पापगड इमं ॥ ४६ ॥

तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकपिणं ।

दितियं पडिआइक्खे, न मे कण्ठं तारिमं ॥ ५० ॥

एवं पुण्याथ, पुण्याथं प्रकृतं नाम-साधुवादार्हाकरणेन यत्पु-
ण्याथकृतमिति । अत्राऽह पुण्याथप्रकृतपरित्यागे शिष्टशुल्लु

वस्तुना भिक्षाया अभ्रह्मणेव, शिष्टानां पुण्यार्थमेव पाकप्रवृत्तेः, न चाहि-न पिशुकर्मोऽप्रद्वेषयेतिनाऽभ्रमार्थमेव तुष्टमाश्रयवचनेन शिष्टा इति, नैतदेवम् आभ्रमायापारिहानात् स्वभास्यातिरिक्तस्य द्रव्यैव पुण्यार्थकृतस्य निषेधात्. स्वस्वभोगस्य पुण्योक्ततमाश्रयस्वेत्ययच्छब्दोऽप्यस्य कुशलप्रत्यक्षानुकृतस्याऽप्यनिषेधादिति, एतेनाऽप्येवनाभावः प्रत्युक्तः, द्रव्यस्यैव यच्छब्दोऽनानुपपत्तेः, कदाचिदपि वा दाने यच्छब्दोऽनानुपपत्तेः, तथा व्यवहारदर्शनात्, अनीदृशस्यैव प्रतिषेधात्, न द्वाभ्रमदीपेण योगात्, यच्छब्दोऽनेन तु तदभावेऽप्यारम्भप्रवृत्तेः नासौ तदर्थे इत्यारम्भदीपायोगात्, दृश्यते च कदाचित्स्मृतकाऽऽर्थावयव सर्वेभ्य एव प्रदानविकला शिष्टाभिमतानामपि पाकप्रवृत्तिरिति, अविदानुष्ठानत्वाच्च तथापि अभ्रहणाश्च द्रव्य इत्यत्र प्रवर्तते, अत्राप्यभिधेयानामप्रत्यक्षानुपपत्तयेति ॥४६॥ प्रतिषेधः पूर्ववत् ॥४७॥ दृशः ५ अ० १ उ० ।

पुण्यमिदं-पुण्यानिमित्तं-न० । शुभकर्मनिवन्धने, पञ्च० १५ वि० ।

पुण्यतिथि-पूर्णीतिथि-स्त्री० । पूर्णामेककृतितथै, पञ्चमी दशमी पञ्चदशी च तिथिः पूर्णा उच्यते । पञ्च० १५ वि० । जे० १ ज्यो० ।

पुण्यगद-पुण्यप्रकृति-स्त्री० । जीवाऽह्लादजनिकायां शुभकर्मप्रकृतौ, कर्म० ५ कर्म० । प्रव० । (ताश्च सुरतयाया ह्लादत्वापरिणतं 'कम्म' शब्दे लुनीयमानं २६० पृष्ठे दक्षिणाः)

पुण्यवग-पुण्यप्रकृत-स्त्री० । पुण्यार्थे साधिते, प्रश्न० ५ अ० ५० ।

पुण्यवय-पुण्यपद-न० । पुण्यहेतुत्वापुण्यं, तच्च तत्पद्यते सम्यगेऽनेनार्थे इति पदम्, पुण्यवय वा पदं स्थानम् । पापपरिवर्जनाऽऽत्मके शब्दसंदर्भे, उक्त० १८ अ० ।

पुण्यपाल-पुण्यपाल-पुं० । पापायां नगर्यां चरमवारात् स्थितस्य श्रीवरीस्य वन्दनार्थमागते अष्टादशस्वप्नपृच्छके, नी० २० कल्प० ।

पुण्यव-पुण्यवप-न० । शुभाऽशुभकर्मणोः, उपा० । "खण्डि पुण्ये य पावे य, कुर्वे सच्चं खिन्वेत् ।" इति । सूत्र० २ छु० ५ अ० । ('अर्थिवाय' शब्दे प्रथमभागे ५२० पृष्ठे व्याख्यातम्)

पुण्यविनासि-पुण्यविनासित-स्त्री० । विपासेव विपासा प्राप्तेऽपि पुण्यऽदृष्टिः, पुण्यविपासा सा सज्जताऽऽन्वेति पुण्यविपासितः । निर्वयं पुण्याऽदृष्टे, तं० ।

पुण्यप्रभ-पूर्णीप्रभ-स्त्री० । इक्षुवरे समुद्रे तदधिषे देवे, सू० प्र० १६ पाठ० ।

पुण्यप्रमाण-पूर्णीऽऽत्ममान-स्त्री० । पूर्णप्रमाणः पूर्णं वा जलेनाऽऽत्मनो मानं यस्य स पूर्णीऽऽत्ममानः । जलपूर्णीमाने, "सा नावा तेहि आसवदारेहि आत्माणी २ पुष्पाः पुष्पःपमाणा बोलेहमाणा बोलेहमाणा समभरइउत्ताए बिडुइ ।" म० १ श० ६ उ० ।

पुण्यभ-पूर्णीभ-पुं० । दक्षिणवक्त्रिकायेन्द्रे, स्था० ६ डा० । यच्चिकायभेदे, प्रज्ञा० २ पद० म० । ति० । आ० चू० । पूर्ण-

भद्राभिधानदेवनिवासान् पूर्णभद्रकटम् । जम्बूद्वीपे भरतखण्डे दीर्घवैताल्गे पञ्चकूटे, स्था० ६ डा० । जं० । ऐरवतदीर्घवैताल्गे पर्वतस्य पञ्च कूटे, स्था० ६ डा० । अन्न० । आ० चू० । आ० म० । मात्यवद् वल्गुकारपर्वतस्याऽदृष्टे कूटे, जं० ४ वक्त० । अमानगया उत्तरपृथ्विर्गंगा स्वनामके, वि० १, ४०० १ वर्ग १ अ० । विपा० । अन्न० । ज्ञा० । उपा० । श्रौघ० । आ० चू० । आ० म० । वाणिज्यामे स्वनामक्यानि शृङ्गपत्नी, स च वीरगान्तिके प्रपञ्चपञ्चवर्षपर्यायः विपुले पर्वते सिद्ध इति अन्नकूटशानाम् । अन्न० १ छु० ५ वर्ग २ अ० । स्थविरस्यायसम्भूतविजयस्य ह्लादशशिष्टाणां सप्तमे, कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पुष्पमन-पुण्यवत्-स्त्री० । पुण्यमस्त्यस्य पुण्यवान् । "आखि-होला-वन्तं मन्तेत्तर-मणा मनाः" ॥ ८ । २ । १५६ ॥ इति मनोः स्थाने मन्ताऽऽश्रयः । पुण्यवान् । पुण्यविशिष्टे प्रा० २ पाद । पुष्पमासिणी-पौर्णमासी-स्त्री० । पूर्णो मासो यस्यां सा पौर्णमासी । प्रज्ञाऽऽदित्वान् स्वाधेयः । अन्यं तु व्याचक्षते-पूर्णोऽमाश्विमासः । अस्मादिनि पौर्णमासी, अत्र तथैव । प्राकृतत्वात्सुधं पुष्पमासिणी । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । एकायाम्, स्था० ५ डा० ३ उ० ।

पौर्णमास्यः -

ता कहे ने पुष्पमासिणी आदिताति वदेजा ? । तस्य खलु इमाओ वारस पुष्पमासिणीओ, वारस अमावासाओ पम्पनाओ । तं जहा-सावित्री १, पाटवती २, अमोया ३, कौन्त्या ४, भगमिरी ५, पोमी ६, माही ७, कमृगी ८, चैत्री ९, विमाही १०, जेहामूली ११, आमाही १२ ।

'ता' इति पूर्ववत् । कथं ? केन प्रकारेण केन नक्षत्रेण परिसमाप्यमाना इत्यर्थः, पौर्णमास्य आख्याताः, अत्र पौर्णमासीग्रहणमावास्यापलक्षणं, तेन कथममावास्या अपि आख्याता इति वदेत् । एवमुक्ते भगवानाह (तन्धेयादि) तत्र तासां पौर्णमासीनामावास्यानां च मध्ये जातिभेदमधिकृत्य नित्यमा ह्लादश पौर्णमास्यो ह्लादश चेमा अमावास्याः प्रकृताः । तथा-आविष्टी प्रोष्ठपती इत्यादि, तत्र अविष्टा धनिष्ठा, तस्यां भवा आविष्टी श्रावणमासभाविनी, प्रोष्ठपदा-उत्तराश्रपदा तस्यां भवा प्रोष्ठपती-भाद्रपदमासभाविनी, अश्वयुजि भवा आश्वयुजी अश्वयुजमासभाविनी, एवं मासक्रमेण तत्तन्नामानुरूपनक्षत्रयोगात् शेषा अपि वक्तव्याः ।

सम्प्रति येनैतद्वैरकैका पौर्णमासी परिसमाप्यते तां निपुच्छिद्युगाह-

ता सविहिं शं पुष्पमासि कति शकखता जोएति ? । ता तिथि शकखता जोएति । तं जहा-अभिर्, समयो, धणि-द्रा (?)

'ता' इति पूर्ववत्, आविष्टी पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति, कति नक्षत्राणि चन्द्रेण तत्र यथायोगं संयुज्य परिसमाप्यन्ति । समवानाह- (ता तिथि इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, जीणि नक्षत्राणि युज्यन्ति-जीणि नक्षत्राणि चन्द्रेण सह यथायोगं संयुज्य परिसमाप्यन्ति । तथा-अभिर्जित्, अथलो, धनिष्ठा च । इह अथवाअविष्टास्ते द्वे एव नक्षत्रे

आविष्टीं पौर्णमासीं परिसमापयन्, केवलमभिज्ञानं
श्रवणेन सह सम्बद्धमिति तदापि परिसमापयतीत्युक्तम्,
कथमेतद्वक्ष्यते इति चेत् ? उच्यते—इह प्रवचनम-
न्विममावास्यापौर्णमासीविषयचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थमिदं क-
रणम्—

॥ नाउमिह अमावासं, जह इच्छसि कमि हारि रिकणमि ।
अवहारं ठाविज्जा, तत्तिपुरुवहि संगुणर ॥ १ ॥
छावट्टी य मुहुत्ता, विसट्टिमाग य पंच पडिपुया ।
वासट्टिमागसत्त-ट्टिगी य एको हवह भागो ॥ २ ॥
एयमवहारारसि, इच्छ अमावाससंगुणं कुज्जा ।
नक्खलाणं एतो, सोहणगविहि निसामिह ॥ ३ ॥
वावीसं च मुहुत्ता, छायालीसं विसट्टिमाग य ।
एयं पुण्यवसुत्त य, सोहणयव हवह बुच्छ ॥ ४ ॥
वावत्तं सयं क-गुणीणं बाणउय य विलाहासु ।
वत्तरि अ बायाला, सोज्जा बाण उतरासादा ॥ ५ ॥
एयं पुण्यवसुत्त य, विसट्टिमागसोहणं तु सोहणगं ।
इत्तो अमिह आरि, विसं बुच्छमि सोहणगं ॥ ६ ॥
अमिहसत्त नव मुहुत्ता, विसट्टिमाग य हुंति चउवीसं ।
छावट्टी असत्ता, भागा सत्तट्टिगुरुया ॥ ७ ॥
उगुणं पंडुवया-तिसु जेव नवात्तं च रोहिणिग्या ।
तिसु नवनवपुत्त भवे, पुण्यवसुत्तगुणीयां य ॥ ८ ॥
पंचेव उगुणरं, सयाह उगुणरं छेव ।
सोज्जाणि विलाहासु, सल सत्त चोयाला ॥ ९ ॥
अट्टनय उगुणवीसा, सोहणगं उत्ताण सादणं ।
चउवीसं खलु भागा, छावट्टी खुसियात्रो य ॥ १० ॥
एयाह सोहणना, जं सत्तं तं हविज्जा नक्खलं ।
इत्थं करेह उडुवह, सूरुण समं अमावासं ॥ ११ ॥
इच्छपुसिमगुणीयां, अवहारो उत्ताण होर कायवो ।
तं चय य सोहणगं, अमिह आरि तु कायवो ॥ १२ ॥
सुज्जमि य सोहणगं, जं सत्तं तं हवेज्जा नक्खलं ।
तत्थ य करेह उडुवह, पडिपुयां पुसिमं विउलं ॥ १३ ॥ ”

एतासां गाथानां क्रमेण व्याख्या—याममावास्यामिह—युगे जा-
नुमिच्छन्ति—यथा कस्मिन् अक्षरवर्तेमाना परिसमाप्ता भवतीति
तावद्वैप्यावित्योऽमावास्या अतिक्रान्तावास्याः संख्याया इ-
त्यर्थः, वर्षप्राणस्वरूपमवधार्यते—प्रथमतया स्थाप्यते इति
व्यवधार्यो अत्र राशिः तत्तन्वार्थं राशि पट्टिकाऽस्तीत्यापि-
विश्वे चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन संगुणयेत् ॥ १ ॥ अथ
किमप्रागोऽसावधार्थो राशिरिति तत्प्रमाणनिरूपणार्थ-
माह—(छावट्टी गाथा २) पदपट्टिमुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य
पञ्च परिपूर्णां द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः
सप्तपट्टितमो भागः, एतावन्मार्गोऽवधार्यराशिः, कथ-
मेतावन्मार्गस्यास्योत्पत्तिरिति चेत् ? उच्यते—इह यदि च-
तुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यतत्त्वपयोया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्वभ्यां किं लभामहे ? राशित्रयस्थापना-
१२५ । ५ । ॥ अत्राख्येन राशिना द्विकलक्षणं मध्या राशिः
पञ्चलक्षणं गुरयते, जाता दश, तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन
भागहर्षणं, तत्र छे प्रच्छेदकार्यादिकेनापवर्तना कियते, जात
उपरितनवच्छेदो राशिः पञ्चरूपकोऽस्ततो द्वाषष्टिरूपः,
लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः, एतेन नक्षत्राणि कर्त्तव्यानीति

नक्षत्रकरणार्थमष्टादशभिः शनैश्चिद्विंशतिः सप्तपट्टिमाग-
रूपैर्गुरयन्ते, जातान्येकवर्तिः शतानि पञ्चाशदधिकानि
६१५०, छेदराशिपि द्वाषष्टिमागः सप्तपट्ट्या गुरयते,
जातान्येकवर्तिराशु शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि ४१५४,
उपरितनो राशिसुहूर्त्ताऽन्यनार्थं भूयः त्रिशता गुरयते, जाते
द्वे लक्षे चतुःसप्ततिः सहस्राणि पञ्च शतानि २७४४००, तेषां
चतुःपञ्चाशदधिकैकचत्वारिंशच्छतैर्मगहरणं, लब्धाः पद-
पट्टिमुहूर्त्ताः ६६ शेषा अंशस्तिसृष्टिं त्रीणि शतानि पद-
विंशदधिकानि ३३६, ततो द्वाषष्टिमागाऽन्यनार्थं तानि
द्वाषष्ट्या गुरयन्ते, जातानि विंशतिः सहस्राणि अष्टौ शता-
नि द्वाविंशदधिकानि २०३२, तेषामनन्तरौक्तेन छेदराशि-
ना ४१५४ भागो हियते, लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः ५,
शेषास्तिसृष्टिं द्वाषष्टिः, तत्तत्तस्या द्वाषष्ट्या अपवर्तना
कियते, जात एकः, छेदराशिपि द्वाषष्ट्याऽपवर्तनार्थं ल-
ब्धाः सप्तपट्टिः, तत्र आगतं पदपट्टिमुहूर्त्ता एकस्य च मु-
हूर्त्तस्य पञ्च द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः स-
प्तपट्टिमाग इति, तदेवमुक्तमवधार्य राशित्रयमागम् ॥ २ ॥
संप्रति शेषविधिमाह—(एयमवहारो ३-इत्यादि) एतमनन्त-
रोदितस्वरूपमवधार्यराशिभिश्चामावास्यासंगुणं—याममावा-
स्यां जातुमिच्छसि तत्तत्तस्या गुणितं कुर्वीत, अत ऊर्ध्वं तु नक्ष-
त्राणि शोधनीयानि, ततोऽन ऊर्ध्वं नक्षत्राणां शोधनकविधि
शोधनकप्रकारं वक्ष्यमाणं निशामयन् आकुरुते ॥ ३ ॥ नत्र
प्रथमतः पुनर्वसुशोधनकमाह—(वावीसं चेत्यादि ४) द्वाविंश-
तिसुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य पदव्यवधारिणश्च द्वाषष्टिमागाः,
एतत् एतावत्प्रमाणं पुनर्वसुसूक्तत्रय परिपूर्णे भवति शो-
द्धयं, कथमेवंप्रमाणस्य शोधनकस्योत्पत्तिरिति चेत् ? उ-
च्यते—इह यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यतत्त्वप-
योया लभ्यन्ते तदैकं पर्वशतिकस्य क्षतिपयास्तैनेकेन प-
र्वशेना लभ्यन्ते ? राशित्रयस्थापना-१२५ । ५ । ॥ अत्राख्येन
राशिना एककलक्षणं मध्या राशिः पञ्च रूपो गुरयते, जा-
ताः पञ्च, “एकेन गुणिनं तदेव भवति” इति वचनात्,
तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो हियते, लब्धाः पञ्च चतु-
र्विंशत्यधिकदशमागाः, ततो नक्षत्राऽन्यनार्थमेतेऽष्टादशभिः
शनैश्चिद्विंशतिः सप्तपट्टिमागरूपैर्गुरयन्ति, जाति, गुणकार-
छेदराश्यादिकेनापवर्तना, जातो गुणकारराशिनव शतानि प-
ञ्चदशांस्तानि ६१५, छेदराशिद्वार्याः ६२, ततोऽन नवभिः
पञ्च, शोःशरेः शनैर्गुरयन्ते, जातानि पञ्च चत्वारिंशच्छतानि
पञ्चसप्तत्यधिकानि ४५४५, छेदराशिद्विपट्टिलक्षणः सप्तपट्ट्या
गुरयते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१५४, तथा पुनरस्य ये त्रयोविंशतिः सप्तपट्टिमागाः प्रा-
कूनयुगचरमपर्वणे सूर्येण सह योगमायान्ति ते द्वाषष्ट्या ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि षड्विंशत्यधिकानि १४२६,
एतानि प्राकूनात् पञ्चसप्तत्यधिकपञ्चचत्वारिंशच्छतप्रमा-
णात् शोधयन्ते, शेषं तिसृष्टिं एकविंशतशतानि एकोनपञ्चा-
शदधिकानि ३१५६, तत एतानि मुहूर्त्ताऽन्यनार्थं त्रिशता ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्ष्वतिः सहस्राणि चतुर्विंशति शतानि सप्त-
त्यधिकानि ६४४००, तेषां छेदराशिना चतुःपञ्चाशदधिकैक-
चत्वारिंशच्छतरूपेण भागो हियते, लब्धाः द्वाविंशतिसुहूर्त्ताः,
शेषं तिसृष्टिं त्रीणि सहस्राणि अष्टौशत्यधिकानि ३०

८२. एतानि द्वापदिभागाःऽन्यनार्थे द्वापद्व्या गुण्यन्ते, जात-
भेकं लक्ष्मिकनयतिः सहस्राणि चतुरशीत्यधिकानि १६१०८-
४, तेषां छेदराशिना ४१४४ भागां ह्रियते, सत्त्वाः पदव्याविर-
शत् सुहृत्सैव द्वापदिभागा, एषां पुनर्वसुनक्षत्रस्य शोधनक-
ल्पयतिः ॥४॥ शोधनक्षत्राणां शोधनकल्पान्द्वय- (वायव्यस्यमि-
त्यपि ४) द्वाप्तसत्तं द्विसप्तत्यधिकं शते फलगुणोत्तरफलस्यु-
नीनां-शोधयम् । किमुक्तं भवति ?-द्विसप्तत्यधिकेन शतेन पुनर्व-
सुप्रभृत्यानुत्तरफालगुणीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति । एवं
सुत्तरत्रापि भावाथो भावनीयः तथा विशाखासु विशाखापर्य-
न्तेषु नक्षत्रेषु शोधनकं द्वे शते द्विनवत्यधिकं २६२, अथानन्त-
रनुत्तरापादापर्यन्तानि नक्षत्राणि अष्टिद्वयं शोधयन्ति च-
त्वारि शतानि द्वित्र्यव्यविरशदधिकानि ४४२ ॥ ४ ॥ (एवं
पुणेत्यादि ६) एतत् अनन्तराकं शोधनकं सप्तलमपि पुनर्वसु-
सत्काद्विपदिभागसहितमवसेयम् । एतदुक्तं भवति-ये पुनर्वसु-
सत्काः द्वाविंशतिमुहूर्तास्ते सर्वेऽनुत्तरमिनां शोधनकः-
प्रविष्टाः प्रवर्तन्ते, न तु द्वापदिभागाः, ततो यन् यत् शोधनकं
शोधयते तत्र तत्र पुनर्वसुसत्काः पदव्याविरशत् द्वापदिभागा
उपरिगताः शोधनीया इति, एतच्च पुनर्वसुप्रभृति उत्तरा-
पादापर्यन्तं प्रथमं शोधनकम्, अत ऊर्ध्वमभिजित्माथं कृत्वा
द्वितीयं शोधनकं वक्ष्यामि ॥ ६ ॥ तत्र प्रतिज्ञानमव निवाहः-
यति (अभिरस्त्रेत्यादि गाथावन्तुष्टयम् ७-८-९-१०-) अ-
भिजितो नक्षत्रस्य शोधनकं नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्त-
स्य सत्काद्विपदिभागविंशतिर्द्वापदिभागा, एकस्य च द्वापदि-
भागस्य सप्तपष्टिष्ठेद्विभूताः परिपूर्णाः पदपदिभागाः, तथा
एकांनपद्यम्-एकांनपद्यधिकं शते प्रोष्टपदानाम्-उत्तर-
भद्रपदानां शोधनकम् । किमुक्तं भवति ?-एकांनपद्यधिकेन
शतेनाभिजिदादीनुत्तरभद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति,
एषमुत्तरत्रापि भावना कर्तव्या, तथा त्रिषु नक्षत्रेषु शतेषु रा-
हिल्लिका राहिल्लिपर्यन्तानि शुद्धयन्ति, तथा त्रिषु नयनयनेषु
नयनवत्यधिकेषु शतेषु शोधयन्तेषु पुनर्वसुपर्यन्तं नक्षत्रजाते
शुद्धयन्ति, तेषकोनपञ्चशदधिकानि पञ्च शतानि प्राप्य फा-
लगुण्यश्च-उत्तरफालगुणीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति, वि-
शाखासु-विशाखापर्यन्तेषु नक्षत्रेष्वेकांनसप्तत्यधिकानि ष-
ट् शतानि शोधयन्ति ६६६, मूलपर्यन्तं नक्षत्रजाते सप्त शता-
नि चतुःचत्वारिंशदधिकानि शोधयन्ति ७४४, उत्तरापादानाम्-
उत्तरापादापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधनकद्विंशति एकां-
नविंशत्यधिकानि ८६६, सर्वेष्वपि च शोधनकपूर्वरि अभि-
जितो नक्षत्रस्य सर्वन्यतो मुहूर्तस्य द्वापदिभागाद्विपदि-
शतिः पदपदिष्ठ चूर्णिका भाग एकस्य द्वापदिभागस्य
सप्तपष्टिष्ठभागाः शोधनीयाः ७-८-९-१० (११-पदार्थ इत्यादि)
एतानि अनन्तरोदितानि शोधनकानि यथायोगं शोधयित्वा
वच्छेपमवतिष्ठते तद्वचने नक्षत्रम्, एतस्मिन्नक्षत्रे कर्ग-
यति सूर्येण सममुपगतिरमावास्यामिति । तदेवमावास्याविष-
यचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थं कारुणमाह- (१२-वच्छेपुष्पिष्ठेत्या-
दि) यः पूर्वमावास्याचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानार्थमवधार्यगशि-
रुक्तः स एवात्रापि पौर्णमासीचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानविधौ ई-
क्षितपौर्णमासीगुणितो-यां पौर्णमासी ज्ञातुमिच्छति तत्त-
क्षया गुणितः कर्तव्यः, गुणितं च सति तदेव पूर्वोक्तं शो-

धनकं कर्तव्यं, केवलमभिजिदादिकं न तु पुनर्वसुप्रभृतिनां,
शुद्धे च शोधनकं यत् शोधयतिष्ठते तत् मनेष्वक्षत्रं पौ-
र्णमासीयुक्तम्, तस्मिन्नक्षत्रे करोति उडपतिश्चन्द्रमा-
परिपूर्णः पौर्णमासी विमलामिति । एष पौर्णमासीचन्द्रनक्ष-
त्रपरिज्ञानविषयकरसुखाद्याख्यात्तरायाः ११-१२ । संप्रत्य-
स्यैव भावना क्रियते कोऽपि पृच्छति-युगस्याऽऽदौ प्रथमा
पौर्णमासी भावाद्यौ कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रे परिसमाप्तिरूपेति ?
तत्र पदपदिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्च द्वापदिभागा
एकस्य च द्वापदिभागस्य एकः सप्तपष्टिष्ठभाग इत्येवंकोऽव-
धार्यगशिर्द्वियते, प्रथमायां किल पौर्णमास्यां पृष्टमन्ये-
केन गुण्यते, एकेन च गुणितं तदेव भवति, ततस्तस्मा-
दभिजातो नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वा-
पदिभागा एकस्य च द्वापदिभागस्य पदपदिः सप्तपष्टि-
ष्ठभाग इत्येवपरिमाणं शोधनकं शोधनीयम् । तत्र पदपदि-
नव मुहूर्ताः शुद्धाः स्थिताः पञ्चान् सप्तपञ्चाशन्, तेभ्य
एकां मुहूर्तां शुद्धत्वा द्वापदिभागोद्विभूतसे च द्वापदिष्वपि
द्वापदिभागराशौ पञ्चकरूपे प्रस्थित्यन्ते, ज्ञाताः सप्तपष्टि-
ष्ठभागा द्वापदिभागास्तेभ्यश्चतुर्विंशतिः शुद्धाः स्थिताः पञ्चान्व-
त्वारिंशत्तेभ्य एकं रूपमादाय सप्तपष्टिष्ठमीक्रियते,
ते च सप्तपष्टिष्ठि भागाः सप्तपष्टिष्ठभागकमये प्रत्ति-
व्यन्ते, ज्ञाता अष्टपष्टिः सप्तपष्टिभागाः, तेभ्यः पदपदिः
शुद्धाः, स्थिताः पञ्चान् षट् सप्तपष्टिभागौ, ततस्विंशता
मुहूर्ताः श्रवणः शुद्धः स्थिताः पञ्चान् मुहूर्ताः । पञ्चविंशतिः,
तत्र इदमागतं धानप्रानक्षत्रस्य त्रिषु मुहूर्तेषु गन्तव्यकस्य च
मुहूर्तस्य एकांनविंशतिर्गन्तव्येषु द्वापदिभागोद्विभूतस्य च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चपर्यन्त्येषु सप्तपष्टिभागेषु शेषः प्रथमा भा-
विष्टौ पौर्णमासी परिसमाप्तिरिति । यदा तु द्वितीया भावि-
ष्टौ पौर्णमासी विन्यस्यते तदा सा युगाऽऽदितः आरभ्य नव्या-
द्विंशति स भुवगशिः ६६ । ११ । १२ । त्रयोदशमिगुण्यते, जा-
तानि मुहूर्तानामष्टौ शतानि अष्टपञ्चशदधिकानि ८४८, एका-
स्य च मुहूर्तस्य पञ्चपष्टिष्ठोपदिभागाः, एकस्य च द्वा-
पदिभागस्य सत्काः त्रयोदश सप्तपष्टिभागाः ८४८ ।
१३ । १४ । तदाष्टमिः शनैरेकांनविंशत्यधिकमुहूर्तानामेकस्य
च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागोद्विभूतस्य च द्वापदिभाग-
स्य सत्केः पदपद्व्या सप्तपष्टिष्ठोमेकांनक्षत्रपर्यायः शुद्धः, ततः
स्थिताः पञ्चोद्विंशत्यधिकमुहूर्ता एकास्य च मुहूर्तस्य
चत्वारिंशद्विपदिभागो एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंश-
सप्तपष्टिष्ठभागाः ३६ । १५ । ततो नवमिमुहूर्तैरेकस्य च मुह-
र्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागोद्विभूतस्य च द्वापदिभागस्य पद-
पद्व्या सप्तपष्टिष्ठोमेकांनक्षत्रस्य शुद्धयति स्थिताः पञ्चान् त्रि-
शन् मुहूर्ताः पञ्चदश मुहूर्तस्य द्वापदिभागो एकस्य च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चदश सप्तपष्टिष्ठभागाः ३ । १६ । तेभ्यश्चिंशता
श्रवणः शुद्धः, आगतम् एकांनविंशतिमुहूर्तेषु एकस्य च मु-
हूर्तस्य पदव्याविरशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभा-
गस्य द्विपञ्चशति सप्तपष्टिष्ठभागेषु शेषेषु धानप्रानां द्वितीया
भाविष्टौ पौर्णमासी परिसमाप्तिरिति । यदा तु तृतीया भा-
विष्टौ पौर्णमासी विन्यस्यते तदा सा युगाऽऽदितः पञ्चविंशति
तमेति स पूर्वोक्ता भुवगशिः ६६ । १६ । १७ । पञ्चविंशत्या गु-
ण्यते, ज्ञातानि षोडश शतानि पञ्चशदधिकानि १६६४,

एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चविंशतं शतं द्वापदिभागानाम् १२५, एकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चविंशतिः सप्तपदिभागाः २५, तत्र षोडशभिः शतैरष्टाविंशदधिकैः १६३, मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्याष्टावत्वारिंशता द्वापदिभागेः ५८, एकस्य च द्वापदिभागस्य द्वाविंशदधिकं शतं १३२, द्वौ नक्षत्रपर्यायौ नक्षत्रतः स्थिताः पञ्चात् द्वादश मुहूर्ताः १२, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चसप्ततिर्द्वापदिभागाः ७५, एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तपदिभागाः २७, ततो नवविंशतिरैकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागेरैकस्य च द्वापदिभागस्य षट्पद्या सप्तपदिभागेरभिजिज्ञातं शुद्धयति, स्थिताः पञ्चात् त्रयोदश मुहूर्ताः १३, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशत् द्वापदिभागाः २३, एकस्य च द्वापदिभागस्याष्टाविंशतिः सप्तपदिभागाः १६, आगतं श्रवणनक्षत्रं षड्विंशती मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य एकादशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकानवत्वारिंशतिः सप्तपदिभागेषु शेषेषु तृतीयां आविष्टां पौर्णमासीं परिसमापयति, एवं चतुर्थीं आविष्टां पौर्णमासीं धनिष्ठानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, पञ्चमीं आविष्टां पौर्णमासीं श्रवणनक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्सहस्रेषु द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापितं नयनीति । तदेवं यानि नक्षत्राण्य आविष्टां पौर्णमासीं परिसमापयति तान्युक्ताणि ॥ १ ॥

सम्प्रति यानि श्रोष्ठपदीं परिसमापयति ताभ्याह-

ता श्रोष्ठपदीं यं पौष्णिमं कति शक्यता ज्ञेयं ? ता तिथिं शक्यता ज्ञेयं । तं जहा-सतभिसया, पुत्रासा-द्वनी, उत्तराषाढवशा ॥ २ ॥

(ता श्रोष्ठपदीं यं इत्यादि) ता इति पूर्ववत्, श्रोष्ठपदीं भाद्रपदीं, ऋषिणि वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ?-कति नक्षत्राणि यथायेवं चन्द्रेण सह संयुज्य परिसमापयन्तीत्यर्थः ? एवं सर्वत्रापि युज्यन्तीत्यस्य पदस्य भावना कर्तव्या । भगवानाह- (ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, ऋषिणि नक्षत्राणि युज्यन्ति, तद्यथा-शतभिषक्तं, पूर्वश्रोष्ठपदा, उत्तरश्रोष्ठपदा च । तत्र प्रथमां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्दशसु द्वापदिभागेषु चतुष्षष्टौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति नयति । द्वितीयां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमष्टसु मुहूर्तेषु शेषेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकचत्वारिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्यैकपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिणमयति । तृतीयां श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं शतभिषक्तं पञ्चसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पदसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्याष्टाविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थीं श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीम् उत्तरभद्रपदानक्षत्रं चत्वारिंशति मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकचत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीं श्रोष्ठपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चपञ्चाशति द्वापदिभागेषु

२५०

एकस्य च द्वापदिभागस्यैकादशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिणमयति ।

ता आसौं यं पुष्णिमं कति शक्यता ज्ञेयं ? ता दोषि नक्षत्रा ज्ञेयं । तं जहा-रेवती य, अस्मिणी य ॥ ३ ॥

(ता आसौं यं इत्यादि) आश्वयुजीं, जमिनि वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह- (ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, ये नक्षत्रे युक्ताः, तद्यथा-रेवती च, अश्विनी च । इदोत्तरभद्रपदानक्षत्रमपि काञ्चिदाश्वयुजीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तस्यैष्टपदीमपि पौर्णमासीं परिसमापयति, तत्रैव च लोके तस्य प्राधान्यं तस्मान्ना तस्याः पौर्णमास्या अभिधानात् अनन्तविद् न विवर्तितमित्यदोषः । तथाहि-प्रथमां आश्वयुजीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च । द्वापदिभागस्य त्रिषष्टौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, द्वितीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चाशते सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं चतुर्दशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य एकस्मिन् द्वापदिभागे एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तविंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु चतुर्थीमाश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य षट्त्रयविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीमाश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य दशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति ॥ ३ ॥

ता कतिपयं यं पुष्णिमं कति शक्यता ज्ञेयं ? ता दोषि नक्षत्रा ज्ञेयं । तं जहा-भरणी य कतिपया य ॥ ४ ॥

(कतिपयं इत्यादि) कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह-त्रे नक्षत्रे युक्ताः, तद्यथा-भरणी, कृत्तिका वा । इहाष्टविंशतिनक्षत्रमपि काञ्चित् कार्त्तिकीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तदाश्वयुज्यां पौर्णमास्यां प्रधानमितीदं तत्र विवर्तितं, तत्र प्रथमां कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्षु द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य द्वापदी सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकानवपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां कार्त्तिकीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रं सप्तसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य षट्त्रिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थीं कार्त्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीं कार्त्तिकीं पौर्णमासीं भरणीनक्षत्रं नव मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चवत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य

च द्वापदिभागस्य नवसु सप्तषष्टिभागेषु शेषेषु परिसमा-
प्यति ॥ ४ ॥

ता भग्गसिरिं खं पुस्सिमं कइ शक्खत्ता जोएंति ? ता दो-
स्सि शक्खत्ता जोएंति । तं जहा-रोहिणी-भग्गसिरो य ॥५॥

‘ता’ इति पूर्ववत्, कति नक्षत्राणि मार्गशीर्षी पौर्णमासी युजन्ति ? । भगवानाह— (‘ता’ दोहोत्यादि) ‘ता’ इति प्राग्वत्, इ नक्षत्रे युजुः, तद्यथा—रोहिणिषा, मृगशिरसि, कृत्तक प्रथमां मार्गशीर्षी पौर्णमासी मृगशिरसिऽप्यसु मृगशिरस्यैकस्य च मृदुत्वेत्यस्मन्मार्गशीर्षाद्यादिप्राग्वत् सत्केच्येकषष्टौ सप्तपष्टिमांसु शेषेषु, द्वितीयां मार्गशीर्षी पौर्णमासी रोहिणीनक्षत्रं पञ्चसु मृदुत्वेप्येकस्य च मृदुत्वेत्यप-
दिशतौ प्रापदिमागेत्येकस्य च प्रापदिमागस्याष्टवार्श-
िति सप्तपष्टिमांसु शेषेषु, तृतीयां मार्गशीर्षी पौर्णमासी रोहिणीनक्षत्रमेकविंशतौ मृदुत्वेप्येकस्य च मृदुत्वेत्यपि-
पञ्चाशति प्रापदिमागेत्येकस्य च प्रापदिमागस्य पञ्चचत्वारिं-
शति सप्तपष्टिमांसु शेषेषु, चतुर्थी मार्गशीर्षी पौर्णमासी मृगशिरसेनक्षत्रं अविंशतौ मृदुत्वेप्येकस्य च मृदुत्वेत्य-
न्योदविंशसु प्रापदिमागेत्येकस्य च प्रापदिमागस्यैकविंशतौ सप्तपष्टिमांसु शेषेषु, पञ्चमी मार्गशीर्षी पौर्णमासी रोहि-
णीनक्षत्रं मृगशिरस्यसु मृदुत्वेप्येकस्य च मृदुत्वेत्यष्टवार्-
शिति प्रापदिमागेत्येकस्य च प्रापदिमागस्याष्ट सप्तप-
ष्टिमांसु शेषेषु परिरूपयति ॥ ५ ॥

ता पोसि यं पुमिमं कति यत्कत्ता ज्ञोयंति ? ता तिमि
ग्नकत्ता ज्ञोयंति । तं जहा-अद्रा, पुण्यवम्, पुम्सो ॥ ६ ॥
(ता पोसि यत्तियादि) ता' कति पुव्वेवम्, पोयी, यमिति
वाक्पाश्वाङ्कुरि, पोयीमासीं कति नत्तवाणि वुज्झन्ति ? अग-
माहा- (ता स्याद्री) 'ता' इति पुव्वेवम्, तौणि नत्तवाणि
वुज्झन्ति । तयथा-आद्रा, पुनवेसु, पुण्यवम् । नत्त प्रथमां पो-
यीं पोयीमासीं पुव्वेवम्नत्तत्र इयंमुत्तुत्तयोरकस्य च मुहत्त-
स्य षट्पञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
पदेन सप्तपञ्चाशतिभागेषु, द्वितीयां पोयीं पोयीमासीं एकान्व-
शति मुहत्तेषु एकस्य च मुहत्तस्यैकविंशति द्वापदिभागेषु
एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, तृतीयां पोयीं पोयीमासींमयिक्कमासाद्विंशतिमा-
द्रात्तन्नामं दशसु मुहत्तेष्वेकस्य च मुहत्तस्याष्टाचत्वारिंशति
द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य चत्वारिंशति सप्तपदि-
भागेषु शेषेषु, अष्टपदिभागस्यमायिन्ति पुनस्तामेव तृतीयां पो-
यीमासीं सप्तचत्वारिंशतिमायिन्ति । मुहत्तेषु एकस्य च मुहत्त-
स्य त्रिचत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
षड्विंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी पोयीं पोयीमासीं
पुनर्वेसुनत्तत्र षोडशसु मुहत्तेषु एकस्य च मुहत्तस्य सप्तसु
द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य विंशति सप्तप-
दिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी पोयीं पोयीमासीं पुनर्वेसुनत्तत्र द्वि-
चत्वारिंशति मुहत्तेष्वेकस्य च मुहत्तस्य पञ्चाविंशति द्वापदि-
भागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तसु सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, षड्दशमासि नयति ॥ ६ ॥

ता माहिं यं पुष्पिमं कति गन्धत्ता जोयंति ? ता दोषि
नन्धत्ता जोयंति । तं जहा-अस्तेमा, महा य ॥ ७ ॥

(ता माहि णामित्वादि) 'ता' इति पूर्ववत्, माघी, जमिति-
 प्राक्पालकृदि, पौषेमासी कति नक्षत्राण्युज्जति ?। भग-
 वानाहः (ता दोषीत्यादि) हे नक्षत्रं युक्तः । तद्यथा-अस्ते-
 वा, मघा च । चर्यामाक्षिमायां पौषमासीं पूर्वकालुनी-
 नक्षत्रं कश्चिन्मनक्षत्रं च । तद्यथा-पौषमां माघीं पौषमासीं
 मघानक्षत्रमेकादशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य एकपञ्चाश-
 ति ह्यार्याभागेषु एकस्य च ह्यार्याभागस्य एकोनवष्टौ सप्तप-
 ण्चिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां माघीं पौषमासीं नक्षत्रानामष्टसु
 मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पौडासु ह्यार्याभागेष्वेकस्य च
 पार्याभागस्य षट्षष्टिंशति सप्तपञ्चिभागेषु शेषेषु, तृतीयां
 माघीं पौषेमासीं पूर्वकालुनीतत्त्वममार्गवैतौ । मुहूर्तेषु एक-
 स्य च मुहूर्तस्य त्र्यष्टिंशति ह्यार्याभागेषु एकस्य च ह्यार-
 यपञ्चिभागस्य त्र्यष्टिंशति सप्तपञ्चिभागेषु शेषेषु, चतुर्थीं मा-
 घीं पौषमासीं मघानक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च
 मुहूर्तस्य त्रिषु ह्यार्याभागेषु एकस्य च ह्यार्याभागस्यैका-
 न्विंशति सप्तपञ्चिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीं माघीं पौषेमासीं
 पुष्यनक्षत्रं षट्सु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिंशति ह्यार-
 यभागेष्वेकस्य च ह्यार्याभागस्य षट्सु सप्तपञ्चिभागेषु
 शेषेषु परिमणपर्यन्ति ॥ ३ ॥

ता फग्गुणिं गं पुप्पिमं कति शाकखत्ता जांएति ? ता
दुब्बि नखत्ता । जांएति तं जहा-पुव्वफग्गुणी, उत्तराफग्गु-
णी य ॥ ८ ॥

[illegible]

ता चित्तिं शं पुष्पिमं कति शक्यता जोषंति ? ता दो-
षि नश्यता जोषंति । तं जहा-हृत्यो, चित्ता य ॥ ६ ॥

(ता विन्ति गुमिन्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, चैत्री पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्जन्ति ? भगवानाह—(ता इत्यादि) द्वे नक्षत्रे शुक्लः । तत्रथा—हस्तः, चित्रा च । तत्र प्रथमां चैत्री पौर्णमासी चित्रानक्षत्रे चतुर्दशसु शुक्लैवे-

पुण्यवासिणी

एति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलेण वा उवकुलेण वा कुलो-
वकुलेण वा जुत्ता साविट्ठी पुमिमा जुत्तातिवत्तव्वं सिया ।
ता पोद्ववत्तिं थं पुमिमं किं कुलं जोएति, उवकुलं जोएति,
कुलोवकुलं वा जोएति ? । ता कुलं वा जोएति, उवकुलं
वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलं जोएमाणे
उत्तरापोद्ववया थक्खत्ते जोएति, उवकुलं जोएमाणे
पुच्चापुद्ववया थक्खत्ते जोएति, कुलोवकुलं जोएमाणे
सतथिसया थक्खत्ते जोएति । पोड्ववत्तिं थं पुमिमसिं थं
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोए-
ति, कुलेण वा जुत्ता ३ पुद्ववता पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया । ता आसोइं थं पुमिमसिं थं किं कुलं जोएति, उ-
वकुलं जोएति, कुलोवकुलं जोएति, थो लभति कुलोव-
कुलं, कुलं जोएमाणे अस्सिणीथक्खत्ते जोएति, उवकुलं
जोएमाणे रेततीथक्खत्ते जोएति, आसोइं थं पुमिमं च
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलेण वा जुत्ता
उवकुलेण वा जुत्ता अस्सादिथं पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया, एवं थेतन्वाओ, पोसं पुमिमं जेद्धामूलं पुमिमं च
कुलोवकुलं पि जोएति, अवसेसासु गत्ति कुलोवकुलं ॥

(ता साविट्ठी णमियादि) ' ना ' इति पूर्ववत् । अविष्टी
पौर्णमासी किं कुलं युनक्ति उपकुलं युनक्ति कुलोपकुलं वा
युनक्ति ? । भगवानाह— ' ता कुलं वा ' इत्यादि । कुलं वा
युनक्ति, वाशब्दः समुच्चये, ततः कुलमपि युनक्त्यर्थः । एव-
मुपकुलमपि कुलोपकुलमपि, तत्र कुलं युजन् धनिष्ठानक्षत्रं
युनक्ति, तस्यैव कुलं (लतया) प्रतिदृश्य ततः आविष्ट्यां
पौर्णमास्यां भावात् । उपकुलं युजन् धनलक्षनं युनक्ति,
कुलोपकुलं युजन् अभिजिज्ञक्षत्रं युनक्ति, तदि तृतीयायां
आविष्ट्यां पौर्णमास्यां द्वादशसु मुहूर्तेषु किञ्चित्समधिकेषु
शेषेषु चन्द्रेण सह योगमुपैति, ततः ध्वनेन सह सहच-
रत्वात् स्वयमपि तस्याः पौर्णमास्याः पर्यन्तवर्तिन्यात् । तदपि
तां परिसमापयतीति विवक्षितत्वात् युनक्त्युक्तम् । सम्प्रति
उपसंहारमाह— (साविट्ठी णमियादि) यत एवं त्रिभिरपि
कुलाऽऽदिभिः आविष्ट्याः पौर्णमास्या योजनाऽस्ति, ततः
आविष्टी पौर्णमासी कुलं वा युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति
कुलोपकुलं वा युनक्तीति वक्तव्यं रगत- इति स्वशिष्येभ्यः
प्रतिपादनं कुर्यात्, यदि वा— कुलेन वा युक्ता सती आविष्टी
पौर्णमासी उपकुलेन वा युक्ता कुलोपकुलेन वा युनक्ति
वक्तव्यं स्यात्, एवं शेषमपि स्— निगमनीयं, यावत्— एवं
मेयवन्— इत्यादि, एवमुक्तेन प्रकारेण शेषां प्राप्य पौर्ण-
मास्यो नेतव्याः— पाठकमेव वक्तव्याः, त्वरं पौर्षी पौर्णमासी
ज्येष्ठामूर्त्ती वा पौर्णमासी कुलोपकुलमपि युनक्ति, अवशेषासु
वा पौर्णमासीषु कुलोपकुले नास्तीति परिभाष्य वक्तव्याः ।
ताश्चेवम्— ' ता कश्चित् थं पुमिमवासिणी किं कुलं वा जोएइ,
उवकुलं वा जोएइ ? । ता कुलं पि जोएइ उवकुलं पि जोएइ, नो
लभेइ कुलोवकुलं, कुलं जोएमाणे कस्मिन्नाथक्खत्ते जोएइ उ-
वकुलं जोएमाणे भरणीनक्षत्रे जोएइ, ता कश्चित् थं पुमिमं

कुलं वा जोएइ उवकुलं वा जोएइ, कुलेण वा जुत्ता उवकुलेण
वा जुत्ता कस्मिन्पुण्यिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' इत्यादि
तावद्ब्रह्मं बाधदापादीपौर्णमासीसूत्रपर्यन्तः तथा वाऽऽह—
' जाव आसादी पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' । तदेवं पौर्ण-
मासी वक्तव्यतोक्ता । स्— प्र० १० पाहु० ५ पाहु० पाहु० ।
(पौर्णमास्यानां चन्द्रयोगमधिकृत्य सञ्ज्ञिपातः ' अमावसा '
शब्दे प्रथमभागे ७४६ पृष्ठे गतः) (कियसु मुहूर्तेषु गतेषु
पौर्णमास्या अन्तरममावस्या भवति— कियसु मुहूर्तेषु गते-
षु अमावस्यातः पौर्णमासीति ' अमावसा ' शब्दे प्रथमभागे
७४५ पृष्ठे गतम्) " पंचसंबच्छुरिए जुगे वावाडि पु-
न्निमाओ । " स्— ६१ सम० । (' संबच्छुर ' शब्दे
व्याख्यास्यते)

पुण्यमेह—पुण्यमेह—पुं० । पुरकलाऽऽवसंमेधे, आब० ४ अ० ।

पुण्यवत्य—पुण्यवत्त—न० । " हीरज्जं आण्णेइ, वत्थं नं पुण्य-
वत्थं नि । " पाठ० ना० २१२ गाथा । प्रमोदहृत्तवत्ते, दे० ना० ६
वर्ग ५३ गाथा ।

पुण्यमेभार—पुण्यमेभार—पुं० । तीर्थकरनामाऽऽदिशुभकर्मसं-
चये, " अविस्त्यपुण्यसंभारं सामर्थ्योदितदीदृशम् । तथा चो-
त्कृष्टपुण्यानां, नास्त्यसाध्यं जगत्त्रये ॥१॥ " हा० ३१ अष्ट० ।

पुण्यमेण—पुण्यमेन—पुं० । राजशुद्धे नगरे अंगिकस्य राज्ञो धार-
ण्यां जाते स्वनामख्याते पुत्रे, (स च वीरगतिर्नैकं प्रमन्य पो-
दशवर्षपर्ययः संलक्षणया सुत्वा सर्वार्थसिद्धिं विमानं उपप-
द्य महाविन्देहं सत्ययतीति) अनुत्तरापोपातिक्कदृश्यात् । द्वितीये-
वर्गे चसंक्षेपे अथयन्दे स्मृतिम् । आण्णेइ तां तां ५३ गाथा

पुष्पा—पुष्पा—स्त्री० । पक्षस्य पञ्चम्यां दशम्यां पञ्चदश्याञ्च
नियौ, स्— प्र० १० पाहु० १३ पाहु० पाहु० । चं० प्र० ।
द० प० । पूर्णमदस्य यत्तन्द्रस्याप्रमदित्याम्, स्था० ४
ठा० १ उ० । (अम्याः पूर्वोत्तरभेदकथा ' अग्रमहिस्ती '
शब्दे प्रथमभागे ७३१ पृष्ठे गता)

पुष्पाण—पुष्पाण—पुं० । पुमान् नाग इव ध्रष्टः, प्रधानत्वात् न
एव । स्वनामख्याते पुण्यप्रधाने, वृक्षभेदे, ध्वनेतापले, जातीफ-
ले, पाण्डुवर्णहस्तिनि, नरच्छ्रेष्ठे च । वाच० । अनु० । प्रहा० ।
कहप० । आवा० ।

पुष्पाणुभाव—पुष्पाणुभाव—पुं० । पुरुषाणां पुण्यविपाके, पो०
५ विव० ।

पुष्पाणुभाव—पुं० । " पुष्पाणुभागीन्योगो मः " ॥ ८१ ।
१६० ॥ इति गम्य मः । स्वनामख्याते पुण्यप्रधाने वनस्पतौ,
प्रा० १ पाद ।

पुष्पाणुभावा—देशी अस्त्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पुष्पिमा—पुष्पिमा—स्त्री० । पौर्णमास्याम्, आ० म० १ अ० । " पं-
चसंबच्छुरिए थं जुगे वावाडि पुमिमाओ । " स्— ६१ सम० ।
पुसोदयसहाय—पुसोदयसहाय—पि० । पुण्यानुभावसहिते,
पा० १० विव० ।

पुसोवाय—पुसोवाय—पुं० । पुसोवायवने, " दया भूतेषु वैरा-
म्यं विविदानं यथोचितम् । विमुक्ता शीलवृत्तिश्च पुसोवापायाः
प्रकीर्तिताः ॥ १॥ " पा० ५ विव० ।

पुत्त-पुत्र-पुं० । पुनाति पितुराचारानुवर्तितयाऽऽत्मानामिति
पुत्रः । उक्त० १ अ० । सुतेः सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । स्या० ।
अनु० । आरसे, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । अत्रज्ञे, उक्त० १६ अ० ।
तं० । अपर्ये, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पुत्रनिरूपणायाऽऽह-

दसपुत्रा पसुता । तं जहा-अत्तए, खित्तए, दिस्सए, विस्सए,
आरसे, मोहरे, सौंडरे, संवहे, ओववाइए, धम्मंतेवासी ॥

(दस पुत्रत्यादि) पुनाति पितरं पाति वा पितृमर्यादा-
मिति पुत्रः स्तुतः, तत्र आत्मनः पितृशरीराज्जात आत्मजो
यथा भग्नस्याऽऽदित्ययथाः । तत्र माया, तस्यां जातः क्षत्र-
जा, यथा पाण्डोः पाण्ड्याः, लांककज्या तद्भायीयाः कुन्त्या
एव तेषां पुत्रत्वात् न तु पाण्डोः, अदित्याऽऽदिभिर्जनितत्वादिति
२ । (दिस्सए ति) दत्तकः पुत्रतया वित्तिलां, यथा बाहुबलि-
नाऽनिलवेगः श्रूयते, स च पुत्रवत् पुत्रः, एवं सर्वत्र ३ । (वि-
स्सए ति) विनयितः शिष्यां प्राहितः ४ । [आरसे ति] उप-
गतां ज्ञातो रसः पुत्रस्तेहलक्षणां यस्मिन्, पितृस्तेहलक्षणां
वा यस्यामावुपरसः, उरसि वा हृदये वेदाहसंते यः स आर-
सः ५ । मुखं एव मौलिकं मुखरतया वाटुकगणनां य आत्मा-
नं पुत्रतया अभ्युपगमयति स मौलर इति भावः ६ । शौ-
ण्डियः वाः शौर्यवता शूर एव रणक्षेत्रेण वशीकृतः पुत्रतया
प्रतिपद्यते, यथा कुशलमालाकथायां महेंद्रसिंहाभिधानां
राजसुतः धूयते ७ । [अथवाऽऽत्मज एव गुणभेदाद्विद्यते ।
तत्र (विस्सए ति) विष्कः परिहृतोऽभ्युपकारवत् ४ ।
(आरसे ति) उरसा वस्ते इति औरसो बलवान्, बाहु-
बली ४, शौण्डियः शूरो वायुदेववत् गर्वितो वा शौण्डियः
“ शौण्डे गर्वः ” इति वचनात् ७ ।] (संवहे ति) संवर्द्धितो
भोजनदानाऽऽदिनाऽनापुत्रकः न । (ओववाइए ति) उपया-
चिते देवताऽऽराधने भव औपयाचितकः, अथवा-अवपातः
नवाः सा प्रयोजनमर्थेति आचारातिकः, सेवक इति हृदयम्,
६ । तथा अस्ते समीपे वस्तुं शीलमर्थेति, अस्तेवासी धर्माधे-
मन्तेवासी धर्मान्तेवासी, शिष्य इत्यर्थः १० । स्या०
१० टा० ।

“ इदं तस्मैहसर्वस्वं, सममाख्यद्वित्रयोः । ।
अचमनमनीशीर्षं, हृदयस्यानुलेपनम् ॥ १ ॥
यत्तच्छुनिकेत्युक्तं, बालेनाप्युक्तमाधिरा ।
दित्वा सौख्यं च योगं च, तन्मे मनसि वतेते ॥ २ ॥ ”
सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । “ अपुत्रस्य गतिर्ना-
स्ति ॥ ” इति न युक्तियुक्तम्, “ बहुपुत्रो दुर्गी गोधा, ता-
मपुत्रस्तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वर्गः, पश्चाच्छोकः च
भविष्यति ॥ १ ॥ ” उक्त० १४ अ० । “ वरं कूपशताद् वापी,
वरं वापीतताद् कतुः । वरं कतुशतानुबः, सत्यं पुत्र-
शताद् वरम् ॥ १ ॥ ” स्या० ४ टा० ३ उ० । पुरुषाः सं-
सर्गस्य स्त्री गर्भं धरति । वृ० ३ उ० । पुत्र इव पुत्रः ।
शिष्ये, उक्त० १ अ० ।

एकस्य पितुः कति पुत्रा-

एगजीवे शं भंते । एगभवग्गहणेणं केवइयाणं पु-
त्तचाए हव्वमागच्छइ । गोयमा । जहणेणं इकस्स
२५१

वा दोहहस्स वा निहहस्स वा, उक्कोतं सयपुहत्तस्स
जीवाणं पुत्तचाए हव्वमागच्छइ । एगजीवस्स शं भंते ।
एगभवग्गहणेणं केवइया जीवा पुत्तचाए हव्वमाग-
च्छइति ? । गोयमा । जहणेणं इको वा दो वा तिप्पि
वा, उक्कोसेणं सयसहस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्तचाए
हव्वमागच्छइति । से केणइणं भंते । एवं बुद्धो जाव हव्व-
मागच्छइ । गोयमा । इत्थिए य पुरिसस्स य कम्मकडाए
जोणीए मेहूणवात्तिए । नामं संजोए समुप्पज्जइ, ते दुहओ
सिणेहं संचिणंति; तत्थ शं जहणेणं इको वा दो वा तिप्पि
वा, उक्कोसेणं सयसहस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्तचाए हव्वमा-
गच्छइ, से तेणइणं जाव हव्वमागच्छइ ।

मनुष्याणां निरक्षां च बीजं द्वादश मुहूर्तान्यावत् योनिभूतं
भवति, ततश्च गवादीनां शतपृथक्स्वरूपं बीजं गवादि-
योनिप्रविष्टं बीजमय, तत्र च बीजसमुदायं एको जीव
उपपद्यते, स च तेषां बीजस्वामिनां संघेयं पुत्रो भवति । यत्र
उक्तम्- (उक्कोसेणं सयपुहत्तस्स्वेतिपादि) (सयसहस्सपुहत्तं
ति) मत्स्याऽऽदीनामिकसंघेयेऽपि शतसहस्रपृथक्त्वं गर्भे
उत्पद्यते निष्पद्यते चेत्येकस्य एकभवप्रदं लक्षपृथक्त्वं पुत्रा-
णां भवतीति । मनुष्ययोः पुनरुपपत्ता अपि बहुधा न नि-
ष्पद्यन्ते इति । (इत्थिए पुरिसस्स य इति) एतस्य “ मेह-
णवत्तिए नामं संजोणं समुप्पज्जइ ” इत्यनेन संबन्धः । क-
स्यामावुत्तपुत्रपत्यं ? । इत्याह- (कम्मकडाए जोणीए ति)
नामकर्मनियंतिनायां योनौ । अथवा-कर्म मदनोद्दीर्घा व्या-
पारस्तत् कृतं यस्यां सा कर्मकृता, अतस्तस्यां मैथुनस्य
वृत्तिः प्रवृत्तिर्यस्मिन्नस्ते मैथुनवृत्तिको, मैथुने वा प्रत्ययः
हेतुर्यस्मिन्नस्ते स्वाधिकं कप्रत्यये मैथुनप्रत्ययिकः । (नामं ति)
नामानामवतोरभेदोपचारदेवन्नामेत्यर्थः । संयोगः सम्पर्कः ।
(ने इति) स्त्रीपुत्रौ । (दुहओ ति) उभयतः स्नेहं रेतःशो-
णितलक्षणं । संचिणुतः संबन्धयत इति (मेहूणवत्तिए नामं
संजोए ति) प्रागुक्तम् । म० २ श० ४ उ० । श्रीभगवत्युक्ता
एकपुत्रस्य नवशतीपितरः कथं संबन्धितः ? इति प्रश्ने, उत्तर-
म्- द्वादश मुहूर्तान् यावद्वीथिमार्गं च स्थात् तावत्कालावांश्च
नवशतीमनपुत्रमाऽऽदिभिर्भुक्तं गवादी यो गर्भे उपपद्यते, स
तावतां पुत्रो भवतीति । १२२ प्र० । सेन० उक्ता० । “ तस्य य
अज्जस्स ननुए हात्था इदं कोते । ” इति राजप्रश्नीयापाङ्के
आर्यको नष्टक उक्ताः, आदित्वाभिवृत्तां तु आर्यकः पुत्रः कथं
प्राक्तः, इति प्रश्ने, उत्तरम्-पुत्रो नसाऽप्यनीव वल्लभवात्पुत्र-
त्वेन संकैश्येवहित्येन, तेनात्रापि नष्टराष्ट्रः पुत्रत्वेन व्यवहृतः
संभाव्यते । २५० प्र० । सेन० ३ उक्ता० ।

पुत्तकारण-पुत्रकारण-न० । सुतनिमित्ते, सूत्र० १ श्रु० ४
अ० २ उ० ।

पुत्तजीवय-पुत्रजीवक-पुं० । देशविशेषप्रतिषेधे एकस्थि-
कवृत्तभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पुत्तानुपरिचालपण्यबहुल-पुत्रनष्टपरिवारमण्यबहुल-वि० ।
पुत्राः सुताः, नसारः पौत्रा इतिहास्य, एतज्जत्तया यः परिचा-

रुक्म यः स्नेहः स बहुला बहुण्यां ते तथा । पुत्राऽऽदिपु
बहुस्निग्धे, भ० ७ श० ६ उ० ।

पुत्रदार-पुत्रदार-पुं० । पुत्रकलत्रे, उत्त० १६ अ० ।

पुत्रदारपरिकीर्ण-पुत्रदारपरिकीर्ण-वि० । विषयसंबन्धान् पुत्र-
कलत्राऽऽदिभिः सर्वेनां विहितं, "पुत्रदारपरिकीर्णा मोहसं-
नाण संतश्च" (८ माथा) । दश० १ चू० ।

पुत्रदौहल-पुत्रदौहल-पुं० । पुंश्च गर्भस्थे दौहदमेव पुत्रदौहलः ।
अन्तर्वन्ध्याः फलाऽऽद्याभिलाषविशेषे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रपोमि (श)-पुत्रपोमि-वि० । "अत्र पुत्रदौहलद्वारा,
आणप्या हयंति दासा वा ।" पुत्रेच्छापूर्वार्थं दासभावमाप-
न्नं पुत्रपोमिकं, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रफल-पुत्रफल-पुं० । पुत्रफलस्य फलं पुत्रफलम् । पुत्रो
वा फलं यस्य कर्मणस्तु पुत्रफलम् । पुत्ररूपं कर्मफलं,
पुत्रफलकर्मफलं च । स्था० २ टा० २ उ० ।

पुत्रवह-पुत्रवहू स्त्री० । पुत्रपत्न्याम्, "सुगहा पुत्रवह ।"
पा० १ ना० २४२ माथा ।

पुत्रमंड-पुत्रमण्ड-पुं० । पुत्ररूपेण इष्टाऽऽश्रयकं वस्तुनि, आ०
म० १ अ० ।

पुत्रमस-पुत्रमांस-पुं० । सुतकलत्रे, दश० १ तदुपमया भोक्तव्यम्,
अत्र उपासा दृष्टान्तः—पुत्रदौहलपमानतः स्ववत्तपानमप-
भोक्तव्यमित्येवं दौहलग्नम्—"जहा पंगो वागियपणं दा-
रिद्रकुस्वामिभूषणं कोहं हिउंतेण रयणदीवं पावत्ता ते-
ल्लोक्कमुद्रा अण्णयया रयणा समासादिता सो य ते चौरा-
कुला दीहज्जाणमपणं तं सकडं गिच्छुदिरुणं सुवञ्चोत्ताग-
भूमिमाणेउ, तनां सो बुद्धिकंस्सण्णं ताणि पणोम्म पदेमं
ठवऊणं जुंजे जण्णदुणं वल्लं पांडुउं महिज्जापेस्सण्णं रयणया-
णिअं गच्छउं ति, भायं तेण तिअं वारं जहा कोहं न वि
उट्टेति ताहं विस्सणं पत्ताइअं अउवीणं तिस्सणं गाहंतां जाव
कुडिअण्णायं विज्जाअमि विण्णुं पाम्मि, तत्थं वहेव हणिणा-
ऽऽद्यां मत्ता, तेण ते सव्वे उदं वत्ताजाया, ताहं ते तेणं
अण्णसुस्सानियाणं अण्णसार्थेण पायं, तिथ्यागियाणि अण्ण
रयणाणि । एवं रत्तद्वाराणि शाणं देवत्तस्सिआणि,
चुरिद्वाराणि विस्सा, कुरिद्वाराणि विस्साणि फासुगंस्स-
णिज्जाणि अंतपेताणि आहाराण्णयाणि आहारिणं ताहं
तण्णलणं जहा वाणिण्यां इह भवे सुदी जानां, एवं साह वि
सुदी भावस्सहं ति" अरविद्वाराण्यं संसारां तिथ्यागं ति
ति" (३८ माथा) दश० १ अ० ।

पुत्तलिआ-पुत्तलिका-स्त्री० । प्रतिकर्ता, "वाउल्लं पुत्तलि-
आ ।" पा० १ ना० ११७ माथा ।

पुत्थ-देशी न० । सुदुति, दे० ना० ६ वगे ४२ माथा ।

पुत्थ-पुत्थ-अर्थ० । "पुत्थिं भो वा" ॥ १ । १८८ ॥

पुत्थशब्दे धरत्येवं वा भवति । भिजे, पा० १ पाद ।

पुत्थन-पुत्थजन-पुं० । यत्ने, "पुत्थयणा गुत्थया जक्कवा ।"
पा० १ ना० ६६ माथा ।

पुत्थाअ-पुत्थाअ-पुं० । देववृत्ते, "पुत्थाअं सुरवल्ली ।" पा०
ना० १४६ माथा ।

पुष्पअ-देशी-न० । पीनं, दे० ना० ६ वगे ४२ माथा ।

पुष्प-पुष्प-पुं० । पुष्प अच । "कुसुमे, पुष्पाणि य कुसुमाणि य,
कुष्माणि य तद्वत् ह्येति पञ्चवाणि । सुमणाणि य सुदुमाणि
य, पुष्पाणं ह्येति एगद्वौ ॥ ३६ ॥" दश० १ अ० । कल्प० ।
खीरजसि, विकामं, कुचस्य विमाने, नेत्ररंगभेदे च ।
स्वार्थं कन् । रत्नमयकुङ्कुमे, रत्नाजने, शकट्याम्, का-
न्तिम् च । वाच० । हा० ३ अष्ट० । "अद्रुष्की" शब्दे प्रथमभागे
२४४ पृष्ठ उल्लानि अष्ट पूजापयोगिकुसुमानि ।

पुष्पअ-पुष्पक-पुं० । फेनं, "हिडीरां पुष्पकं फेलां ।"
पा० १ ना० १३२ माथा ।

पुष्पकंत-पुष्पकान्त-पुं० । दशमकल्पी यविमानभेदे, स०
२० सम० ।

पुष्पकरंड-पुष्पकरण्ड-पुं० । हस्तशीर्षानगरग्योत्तरपश्चिमदि-
ग्भागे स्वनामक्यान्ते उद्याने, विपा० २ श्रु० १ अ० । आ० म० ।
आ० चू० ।

पुष्पकेउ-पुष्पकेतु-पुं० । गङ्गान्तरे स्थपुष्पमद्रुराजः, ती० ३४
कलर । पुष्पचूडयाः पितृभिः, ती० ३४ कलर । दश० ।
आव० । आ० क० । न० । वृ० । अश्वानितम् महाभदे, "वं
पुष्पकेउ ।" स्था० २ टा० ३ उ० । चं० प्र० । एरवतजं
भाविष्यति सममे कुलकरं, स० ।

पुष्पचेगरी-पुष्पचङ्गेरी-स्त्री० । पुष्पाशमावलिचित्रायां च-
ङ्गेर्याम्, न० ।

पुष्पचारण-पुष्पचारण-पुं० । चारणभेदे, ये हि नानादुमल-
तागुलमुष्पाद्युष्पादाय पुष्पसम्बन्धीयान् विराजयन्तः कुसु-
मतलदलावलम्बनसङ्गतायः । ग० ३ अष्टि० ।

पुष्पांचीचीआ-पुष्पचापिनी-स्त्री० । मालाकारिण्याम्,
"पुष्पांचीविजिआश्च पुष्पकलाश्च ।" पा० १ ना०
१०६ माथा ।

पुष्पचूल-पुष्पचूड-पुं० । अङ्गेषु चम्पास्वामिनि ब्रह्मदत्तप-
त्न्याभ्युल्लस्या धनार्ति, उत्त० १३ अ० । गङ्गान्तरे पुष्पमद्रनग-
रराजपुष्पकतुपुत्रं, स च स्वप्रणिपत्या पुष्पचूडया भार्याभूतया
सह विषयाऽऽसक्तः स्वमाता पुष्पक्या देवीभूतया नगरदृश-
नेन प्रतिबोधितः सन आचार्याधिकपुत्रोपदेशम् अर्त्तं जघृ-
हे । आ० क० १ अ० । आव० । दश० । आ० चू० । आ० म० ।
ग० । ती० । न० । भस्मे वपे विमलयशसः सुमहलायां
देव्यां जाते पुष्पचूलाधनारि वङ्कृत्वापरनामके पुत्रे, ती०
४२ कलर ।

पुष्पचूला-पुष्पचूडा-स्त्री० । हस्तिशीर्षेनगरे दीनशवुराजेन धार-
यता देव्यां ज्ञानस्य सुबाहुकुमारस्य प्रधातभार्यायाम् । वि-
पा० २ श्रु० १ अ० । पार्थनाधमवर्तिष्याम् आ० २ श्रु० ६ वगे १
अ० । कल्प० । ति० । ग० । आ० म० । आ० चू० । स० । उत्त० ।
['पात' शब्देऽभिज्ञेय भागे ६०३ पृष्ठ पुष्पकलकथां ।]
पुष्पचूलिया-पुष्पचूलिका-स्त्री० । पूर्वोक्तार्थविशेषप्रतिपादि-
का पुष्पचूडा । न० । पा० । निर्याः दलिकाभ्युत्पन्नकचपुष्प-
वत् ।

पुष्कसालसुय-पुष्पायलसुत-पुं० । मागधगोव्वरप्रामवास्त-
व्यपुष्पायलपृष्ठपतपुत्र, आ० बृ० १ अ० । घ० २० । (विन-
यऽयमुदाहारप्यते)

पुष्कसिंह-पुष्पसिंह-पुं० । जम्बूद्वीपे पुष्कलावतीविजये मयि-
तोरणपुष्पा मितयशसो राज्ञः पुत्रे, उत्त० ६ अ० ।

पुष्कसुहृन्-पुष्पसुहृन्-न० । वटोदुम्बराणां पुष्पाणि तानि त-
द्वर्णानि सूक्ष्माणि पुष्पसूक्ष्माणि । पुष्पवर्णेषु अलक्षणीयेषु
सूक्ष्मभेदेषु, स्था० ८ टा० । दश० ।

से किं तं पुष्कसुहृन् ? । पुष्कसुहृन् पंचविधे पञ्चते ।
तं जहा-किं० जाव सुकिं० अत्थि, पुष्कसुहृन् रुक्म-
समाश्रयश्चे नाम पञ्चते, जे छउमत्थेण० जाव पडिहहि-
यवे भवइ, से तं पुष्कसुहृन् ॥ ५ ॥

(से किं तं पुष्कसुहृन्) अथ कानि तन् सूक्ष्मपुष्पाणि ? ।
शुक्राह-सूक्ष्मपुष्पाणि पञ्चविधानि प्रकृतानि, कृष्णानि या-
वन् शुक्रानि सन्ति, सूक्ष्मपुष्पाणि वृक्षसमानवर्णानि प्रसि-
द्धानि प्रकृतानि, यानि कृष्णस्थेन यावन् प्रतिलेखितव्यानि
भवन्ति । (से तं पुष्कसुहृन्) तानि सूक्ष्मपुष्पाणि । कल्प०
३ अ० ६ अ० ।

पुष्कसेन-पुष्पसेन-पुं० । पुष्पभद्रनगरराजे, आ० बृ० १ अ० ।
पुष्पवतीपत्नी पुष्पचूडपुष्पचूडापतिरि, आ० म० १ अ० ।

पुष्का-देशी-पिप्लवसि, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुष्काइय-पुष्पाऽऽदिक-पुं० । कुसुमधूपदीपप्रभृती, पञ्चा० ६
वि० ।

पुष्काराम-पुष्पाऽऽराम-पुं० । पुष्पवाटिकायाम्, "अञ्जुलस्रम
मालगारस्रम रायगिहस्रम नगरस्रम बहिया पथ्य जे महे पयो
पुष्कारामे होत्या ।" अन्त० १ अ० ६ वर्ग ३ अ० ।

पुष्कारोवण-पुष्पाऽऽगण-पुं० । पुष्पाणां देवस्य मस्तकेषु आ-
रोपणे, घ० २ अ० १० ।

पुष्पावकीर्ण-पुष्पावकीर्णक-त्रि० । पुष्पाणीव इतस्ततोऽव-
कीर्णानि विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्तेः । आय-
लिकाबाहे विमानं, जी० ४ प्रति० ३ उ० ।

पुष्पासव-पुष्पाऽऽसव-पुं० । धातकीपञ्चरससाराऽसवे, जी०
४ प्रति० ३ अ० १० ।

पुष्पाहार-पुष्पाहार-पुं० । पुष्पमात्राऽहारि, औ० । नि० ।

पुष्किम-पुष्पत्वं-न० । "त्वस्य हिमा-सर्गा वा" ॥ ८ । १२ । १५ ॥
इति त्वस्य हिमाऽऽदेशः । पुष्पधर्मं, प्रा० २ पाद ।

पुष्किया-पुष्पिता-स्त्री० । प्राशिनः संयमभावना पुष्पिताः सु-
जिताः भूयः संयमपरित्यागतो दुःखावातिमुकुलनेन मुकु-
लिताः पुनस्तत्परित्यागेन पुष्पिताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुष्पि-
ताः । न० । पा० । निरयावलिकानां स्तूतीयवर्गाऽऽमके प्रख्या-
करणानामुपाङ्गः, नि० १ अ० ३ वर्ग १ अ० । ज० । "उवंगाणं
पुष्कियाणं के अण्डे पञ्चते । एवं खलु जंघु । समर्थं जाव

संपत्तेण पुष्कियाणं दस अञ्जयत्ता पत्तत्ता । तं जहा-"बंदे १
सरे २ सुके ३, बहुपुत्तिया ४ पुष्पभेदे ५ य मासिभेदे ६ य । दत्ते
७ सिवे ८ य बलिया ९, अशादीपर १० जेव बोधव्वे ॥ १ ॥"
नि० १ अ० ३ वर्ग १ अ० ।

पुष्पिका-स्त्री० । पिप्लवसि, "पुष्पिआ पिउत्था ।" पाद०
ना० २५३ गाथा ।

पुष्पुत्तरा-पुष्पोत्तरा-स्त्री० । शर्कराभेदे, ज० २ वक्ष० जी० । हा० ।
पुष्पादय-पुष्पादक-न० । कुसुमवासिते जले, जं ३ वक्ष० । पु-
ष्परत्नमिध्रे जले, कल्प० १ अ० ३ अ० । हा० । जी० ।

पुष्पोवण-पुष्पोपण-त्रि० । पुष्पाणि कुसुमान्पुष्पागच्छन्ति इति
पुष्पोपणः । वहलपुष्पे, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

पुष्पोवयार-पुष्पोपचार-पुं० । पुष्पप्रकारं, स० ३४ सम० ज० ।

पुमत्ता-पुंस्ता-स्त्री० । पुरुषत्वे, दश० १० अ० । स्था० ।

पुमपमवशी-पुंमप्राप्ती-स्त्री० । पुरुषलक्षणप्रतिपादिकायां
मोहनस्वरतादात्म्यादिरूपायां भाषायाम्, प्रज्ञा० १ । पद ।
पुन-पुन-पुं० । अगडकांशे, वृ० ३ उ० । प्रश्न० ।

पुयाइ-पुयादिन्-पुं० । पिशाचे, "द्वयरा पुयाइयां पि-प्यया
परया विसल्लया भूया ।" पाद० ना० ३० गाथा ।

पुयावृत्ता-प्तावयित्वा-अव्य० । "पुल्लुगतावितिवचनान् सा-
वयित्वा अन्वयं नीत्वा । प्रत्ययभेदे, यथाऽऽर्थरत्नस्य । स्था०
४ टा० ४ उ० ।

पूतयित्वा-स्त्री० । पूतं वा दूषणव्यपाहेन कृत्वा या सा पूत-
यित्वेति । स्था० ४ टा० ४ उ० ।

पुर-पुर-न० । नगरं अन्तःपुरं, रा० । आ० बृ० । हा० । नगराऽऽ-
धकदेशभूते प्राकाराऽऽवृत्ते नगरेकदेशे, स्था० ४ टा० १ उ० ।
पुरओ-पुरतस्-अव्य० । पुर-तस्मिन् । "अतो डो विमगेस्स"
॥ ८ । १ । ३७ ॥ इति अतः सेः स्थानि डो । "पुरओ ।" प्रा० १
पाद । अग्रत इत्यर्थे, पञ्चा० ६ वि० । दश० दशा० । अनु० ।
उत्त० । आव० । नि० बृ० । स० । आ० बृ० । अग्रभागे,
स्था० ४ टा० २ उ० । हा० । आव० । "पुरओ य अग्गओ ।"
पाद० ना० २७४ गाथा ।

पुरओ कहु-परतः कृत्य-अव्य० । अग्रतः कृत्येत्यर्थे, "मणं
वा वयं वा सो पुरओ कहु विहरेजा अप्पस्सुप ।" आचा०
२ अ० १ अ० ३ अ० १ उ० ।

पुरओकाउं-पुरकृत्य-अव्य० । प्रधानकृत्येत्यर्थे, म० २ श०
१ उ० ।

पुरओपडिबद्ध-पुरतःप्रतिबद्ध-त्रि० । अग्रतः प्रतिबद्धेत्यर्थे प्र-
ख्याभेदे, स्था० ३ टा० २ उ० । (विशेषार्थस्तु "पञ्चज्जा" श-
ब्देऽस्मिन्नेव भागे ७३० पृष्ठे गतः)

पुरं-पुरस्-अव्य० । पूर्वकाले, समक्षे च । स्था० ३ टा० १ उ० ।

पुरंतिरि-पुरिष्टिरी-पुं० । काङ्क्षतीराजवंशधरे, ती० ५६ कल्प ।

पुरंदर-पुरन्दर-पुं० । पुराणि दैत्यनगराणि दारयति विध्वंसय-
तीति पुरन्दर । दैत्यनगरविध्वंसके इन्द्रे, उत्त० ४ अ० । स्था० ।

शकेन्द्रे, प्रश्न०२ आध्र०द्वार । ३० । प्रहा० । आ०म० । जी०
आ० चू० । सू० । अ० । स्नानमण्यते राजति, घ० २० ।

गुणादुरागे पुनर्दरराजवक्ष्यता यथा—

गुणरागी गुणवन्तं, बहु मद्भिर्निगुणं उवैह ।

गुणसंगेह पवत्तं, संपत्तगुणं न मद्भिर् ॥ १६ ॥

गुणेषु धार्मिकलोकभविषु रज्यतीत्येवंशालो गुणरागी गु-
णवन्तो गुरुगुणभाजो यतिभावकाऽऽदीन् बहु मन्यते सनः
प्रीतभाजनं करोति । यथा—अदो धन्या एते, सुलब्धम-
तेषां मनुष्यजन्मत्यादि । तर्हि निगुणं शिन्धीत्यापन्नम्, यथा
देवदत्तो दक्षिणं चक्षुषा पश्यतीत्युक्ते धामिन न पश्यती-
त्ययसीत्येत । तथा चाऽऽदुरेकं—“शत्रोरपि गुणा प्राप्ताः, दोषा
वाच्या पुरोरपि ।” इति । न चैनदेवं धार्मिकचित्तमित्याह—नि-
गुणावुपेक्षेन—अदुरेकचित्तयुक्त्या तेषामपि नित्यां न करोति ।
यतः स एवमालोचयति—

“ सन्तोऽप्यसन्तोऽपि परम्य दोषाः,

नोक्ताः धृता या गुणमावहन्ति ।

वैरागि वक्त्रः परियर्क्षयन्ति,

धोतुश्च तन्वन्ति परां कुचुक्षुम् ॥ १ ॥ ”

“ कालिम्भ अग्रारिप, अग्रारोलेहि ” वामिप जीवे ।

जं पाविपय गुणं वि द्रु, तं मज्ज भो महच्छीर्यं ॥ २ ॥

भूरिगुणा विरलं श्रिय, एकगुणं वि द्रु जणं न सत्त्वय्य ।

निर्हिसाण वि भद्, परमेसिमो धोववोले वि ॥ ३ ॥ ”

इत्यादि संसारस्वरूपमालोचयजसौ निर्गुणानपि न निन्दति,
किं तृप्तते, मध्यस्थभावित्वाऽऽस्तु इत्यर्थः तथा गुणानां संग्रहे
समुपादानं प्रवर्तते यतः, संग्राममार्गकं गुणं सम्यगदर्शनवि-
रत्यादिकं न मलिनयति न सार्तिवारं करोति, पुनर्दरराजवत् ।

“ श्रियं सयलामरहिता, नयरी वाग्यारसो हरिपूरि ध्व ।

निहलियसन्तुलसो, तन्ध मरिदो विजयलेखो ॥ १ ॥

तस्मात्ति कमलमाला, सुकमलमालं वव गुमजुया देवी ।

पुत्तां पुनर्दरो तह, पुनर्दरो इव सुवधरो ॥ २ ॥

सो पवर्धे गुणरा-गर्भगच्छा चंगच्छा सुनीलेण ।

अनवरये सो गिज्जह, पुनर्मण्योऽहं गुणयनरो ॥ ३ ॥

तस्म मद्भाणउररिस-वअणपउणं विमुकनियकिंथो ।

अभिभममं चिदुदमगण-सुहउजणो सयलनपरिरे ॥ ४ ॥

तं च तहगुणभवत्तं, सुभिउं दृद्धं च तस्मि अणुरत्ता ।

गार्द अन्ना निवह-स्स पणहसो मालर्ह नाम ॥ ५ ॥

पेवेह निययधारे, उज्जाणगयं भण्णे सा कुमरं ।

एगंते काउ खणं, मह वयणं सुणुण कारणिय ॥ ६ ॥

कुमरेण वि तह विहिय, सा जपह निवहणं हिययद्धया ।

आलहमासा देवी, भवस्स संवव सुपत्तिद्धा ॥ ७ ॥

सा तुह दंनणुणववणउण मवणुणअग्रिगलेनत्ता ।

सिखउ कुमरं वार, गुमए नियसंगमज्जलेणं ॥ ८ ॥

तं सुणिय विनह इमो, अहह अदो मोममोहिया जीवा ।

इहपपलेयारिखडे, विनहमकज्ज पयट्ठेति ॥ ९ ॥

इय सवित्ताओ चिन्ति, तं धारे भण्णे मरव्वरुहो ।

मज्जकथा होज्जे, मह वयणं सुणुण खणमेगे ॥ १० ॥

परन्तरमेत्तं वि कुलं-गणण जतो न होह अणुणाओ ।

ओ पुण पुत्तं वि इमो, सो अदुरं विय विरुद्धं ॥ ११ ॥

सुकुलुमभवनाओ, परपूरिस्सं वित्तमित्तिलिहियं ॥ १२ ॥

अविमंढलं व दट्ठं विट्ठि पडिंसहरंति लहुं ॥ १२ ॥

विच्छिन्नकककरचर-एनासमपि वाससयपरिमाणं ।

परपूरिस्सं कुलनारी, आलवणारिहं वज्जह ॥ १३ ॥

इय भणिय तेण धारे, विसिज्जया तीरं कहइ सा सव्वं ।

तह वि द्रु अदायमाणी, सा पेमइ दृग्मनुजं ॥ १४ ॥

तस्मो विसवचिन्तो, विनह कुमरो हणमि किं अण्यं ? ।

अहवा परयाओ वि व, पडिहिसो अण्ययाओ वि ॥ १५ ॥

जइ य कहिज्जह रसो, इमा वराइ तसो विणस्सेह ।

ता देसंतरगमणं, जुत्तं मे सयलदोमहरं ॥ १६ ॥

इय वीमसिय हियए, करकालयकालकालकरवालो ।

नयरीओ निक्खेत्तो, कुमरो जा जाइ कि पि भुवं ॥ १७ ॥

ता मिलिज्जा तस्संगो, दिज्जां भण्णे कुमरोऽहं गमिस्सामि ।

सिरिस्संदिग्धाविसिद्ध-मंडले नंदिपुनरये ॥ १८ ॥

कुमरो वि आह अहमवि, तन्धेव गयी अदो सुसरपुत्ति ।

इय वुत्तु देवि चलिया, अग्गे अग्गे अणुडिग्गा ॥ १९ ॥

अह उच्छुरिओ बहुस—हममदुल्लिखिमल्लंतयधुओ ।

पल्लवरे वज्जधुओ, इय भणियो तेण निवतणओ ॥ २० ॥

मा भणति जं न कहियं, रे रे एसंदिह तुम्ह पिउसन्नु ।

तो खलभलियं विण्णं, सटाविं भण्णे कुमरो वि ॥ २१ ॥

जं पिउरिउणं उअवयं, तं बालो वि द्रु इमो जणो कुणउ ।

करुणारसो जइ परं, कि पि खणं नणु निवारिह ॥ २२ ॥

इय सवियद्धं कुमर-स्व भणिय भायजिऊण पल्लवरे ।

करियगुक्कोविउज्जं, वरिस्सइ सरविससरधाराओ ॥ २३ ॥

खरमाकयलहरी इय, विहलावि य अमिलयार ताउ लहुं ।

कुमरो किरणयओ, चडिऊण रहस्मि चरडस्स ॥ २४ ॥

दाउं हियए पायं, करं करंणं गहिउ अह भणइ ।

रे कट्ठे हणामि तुमं, स आह सरणगया जत्थ ॥ २५ ॥

विनह कुमरो इमिया, वयणं निवारए पट्ठारिमिओ ।

सरणगयाण गरुया, जेण न पहरंति भणियं व ॥ २६ ॥

नयणुहीणुहं दीणवयणुहं करचणपरियाज्जहं,

बालवुहवुखंतिमंतहं विसलियहं वाहिहयं ।

रमणं समणवणिसरण-पत्तहं दीणहं दुहियं दुत्थियहं ।

जं निहया पहरंति, आमत्तविक्कुलसत्तमहं कुउ पायाल नयंति

इय भाविय सो मुक्को, पल्लवरे विज्जवइ कुमरवरं ।

तुह आम्हं किकरोऽहं, तुह आयस्सं सिरं मज्ज ॥ २८ ॥

इय सण्णयं भणित्ते, वज्जधुओ इच्छियं गओ देसं ।

कुमरो वि विण्णं समं, कमणं नंदिउरमणुणो ॥ २९ ॥

तन्ध य वहिरुज्जाणे, वीनमह इमो समाहणो जाव ।

ताव वल्लकखणुयं, ससहरकरववल्लसिचयधरं ॥ ३० ॥

गुणगणजुत्तं इतं, कं पि नरं दट्ठउ चित्तए कुमरो ।

एयारिणा सुपूरिणा, दूणं अरहंति पाडिवास्सि ॥ ३१ ॥

तो अण्णुद्विय दूरा-उ पायमवधार्हं ति जंपेह ।

उवधेसितं संटारं, कयंजली विज्जवइ एव ॥ ३२ ॥

सामि ! तुह दंसणेणं, जयं सफलं ममागणुमित्थं ।

जइ नाइरहस्सं ता, पटुचरियं सोउमिच्छामि ॥ ३३ ॥

अह सो निवसुयविणुणा-वज्जियहियओ इमं पसाहेह ।

गुरुयं पि रहस्सं तुह, कहियव्वं कि पुण इमं ति ? ॥ ३४ ॥

इह नाइसुत्तं ति अकुडंसेलमि सिज्जवहुविजो ।

भूयाणंदो नामे-ण कुमार ! निवसामि हं सिदो ॥ ३५ ॥

मह अत्थि साभूया, इहा विज्जा अहाउयं धोयं ।

नाऊण अण्णोऽहं, चित्तिउमवं समारद्धं ॥ ३६ ॥

पत्तस्स अभावाओ, विज्जं एयं करंम कहमिणिह ।
 न य विज्जाए दाणं, उच्चियमपत्तं जसो भणियं ॥ ३७ ॥
 मरिज्ज सह विज्जाए, कामं पत्तं वरं विज्ज ।
 अपत्तं नेव वाइजा, पत्तं तु न विमाणए ॥ ३८ ॥
 इय चित्तिरस्स सज्जो, निवइओ नीहं बेव विज्जाए ।
 गुणरागचंगुणुगण-कुलिओ तं चिय सुजोगं ति ॥ ३९ ॥
 तो तं दाउमहं तुह, समागसो गिणह भो महाभाग ।
 जण भवामो सुदिया, ओहरियमव्व भव भारवहा ॥ ४० ॥
 एत्ता य महाविज्जा, विहिण्णा संसाहिया पइदिणं पि ।
 ऊलीसयमिं ठावह, कणयनहस्सं निवंगरुह ॥ ४१ ॥
 पायमिमीह पभावा, संतामपराजयाइ न हु होइ ।
 इंदियचित्तयार्यं, पि नज्जए वरपुजायं च ॥ ४२ ॥
 उल्लभिरचित्तयमं नभिर-मउल्लिकमंगण निवइतत्तएण ।
 नंजेडियकरुत्तले-ण तवसु इय वयणमुल्लंघयं ॥ ४३ ॥
 गंभीरा उवसंता, निम्मलमुणरणेणंरहेण नमाणा ।
 बुद्धिमिस्सिमैया, मुणिजणअणुयावपरिकलिया । ४४ ॥
 परिभमिभुवणकिंत्तो, पंदायाराहंमाणात्ता धणियं ।
 पटु ? तुम्हारिस्स चिय, तुम्हा एवं रहस्माणां ॥ ४५ ॥
 वालाण सुतुच्छमई-ण सुउविज्जाणवाणरहियाणं ।
 के अम्ह गुणा का अ-म्ह तुम्हा इव सुविज्जाणां ? ॥ ४६ ॥
 किं तु गुणपहिं विहिंया, पुग्गहा लउओ वि हंति कज्जकरा ।
 रविणा अग्गे विहिंओ,अरुणो वि हण्णइ तिम्मरं ॥ ४७ ॥

तथा-

शास्त्रासृगस्य शास्त्रायाः, शास्त्रो गन्तुं पराक्रमः ।
 यत्पुनस्मर्यतेऽस्मैतिथिः, प्रभावः प्राप्तयेति हि सः ॥ ४८ ॥
 "अहं भणइ मिज्जुगिंसो,तुग्गु चिय तं नि इय रहस्माणां ।
 गुणराओ जहिंत्तिय-मित्तो विपुक्कं चित्तस्मि ॥ ४९ ॥
 जं दूरं ते गुणियो, गुणगणअवर्त्तवअवन्तमहिबलया ।
 जेनिं गुणगुणाओ वि ने वि विरला जओ भाणये ॥ ५० ॥
 नागुणी गुणिनं वेत्ति, गुणी गुणिणं मत्सरं ।
 गुणी गुणावुरागी च, विरलः सरला जनः ॥ ५१ ॥
 "इय खुनु सवहुमाणं, तं विज्जं दाउ तस्स पमणइ ।
 भइ ! इहं अउवीए, इयामो सुद्धंभयरो ॥ ५२ ॥
 अट्टउववासपुव्वं, कनिणवउदापनिस्सं इमं विज्जं ।
 सस्मं साहिज तसो, अइउग्गुयसग्गवमंते ॥ ५३ ॥
 रत्तिनमणिवलयरत्ता, पर्यं डयअइत्तकंनित्यरुवा ।
 वरसु वरं ति भाणंती, सिस्सिक्कसवइ तुह इमा विज्जा ॥ ५४ ॥
 धिरकरणत्थं पच्छु वि, धरिज्ज बंममिमात्तमविय वुत्तं ।
 जा गमिही सो भिन्दो, तो विज्जने कुमारेण ॥ ५५ ॥
 महं मिस्सस्स इमस्स वि, दियस्स दिज्जउ इमा महाविज्जा ।
 कयजयभूयाणंदो, भूयाणंदो वि जेणइ ॥ ५६ ॥
 भो कुमर ! एस विण्णो, मुहरो तुच्छो अवचचारं य ।
 गुणराणिणं विमुक्को, विज्जाए नेव तुग्गु ति ॥ ५७ ॥
 अणुगस्मि नेरं गुणरा-नवर्त्तजए गुणअवचचारंमि ।
 विज्जादाणं सपे, दुडपयाणं व दंमकरं ॥ ५८ ॥
 किं च अपत्तं निडिया, विज्जा तस्सव कुणइ अवचचारं ।
 विज्जादायणगुणो, गरुयं तह लाघवं जणइ ॥ ५९ ॥

तथाहि-

जह आमचडे निदियं, नीरं लहु होइ से विणासाय ।

तह अपाहागर-स्स होइ विज्जा अणुत्थाय ॥ ६० ॥
 परिपुणगमपत्तं, दिंता विज्जं गुरु वि पावेइ ।
 बहुवहकिलेसभारं, जणाववायाइदोसं य ॥ ६१ ॥
 भत्तिभरनिज्जभरेणं, कुमरेणं पुणं वि पमणए सिज्जो ।
 दाउण माहणस्स वि, विज्जं पत्तो सए ठाणे ॥ ६२ ॥
 तो पुव्वोइर्यावहिणा, कुमरेण पसाहिया महाविज्जा ।
 पयडोहोउं पमणइ, सिज्जाऽहं तुह सया भइ ॥ ६३ ॥
 किं तु दिओ कथं गसो, इच्छाह तए न चित्तियव्वं पि ।
 कालेण कुडं होइ, इय भणिय तिरोहिया देवी ॥ ६४ ॥
 हा हा किं से जायं, ति विंतिरो काउ तीए विज्जाए ।
 पच्छा नेवं कुमरो, पत्तो नेदिउग्गमज्जम्मा ॥ ६५ ॥
 विज्जाविइअचामी-धरेण बहुभोगदाणकलियस्स ।
 मंनिसुएणं मिंरिने-दणुण जाया य ने पाई ॥ ६६ ॥
 अहं तथं पुरे सिग्गिम्भ-राहो मंदिरोवरि रमंती ।
 बंधुमइनामधया, हरिया कंण वि आइंटेणु ॥ ६७ ॥
 तो तस्सिरेहं गया, मुहुं मुहुं सुच्छरं रुयइ बहुसो ।
 सयलोऽपि रायसोआ, सपुग्गणो आउतो जाओ ॥ ६८ ॥
 तं दट्टु तिलयमंती, भणइ मिंरिनेदणं निवं पुत्तं ।
 वच्छु ! नरनाहत्तया-ऽऽणयणोवायं विचिंतेसु ॥ ६९ ॥
 न हि तुह बुद्धितीरा, विणा इमो वमणवागरो गरुसो ।
 निर्यारोउं पारिज्जइ, तत्तो मिंरिनेदणो भणइ ॥ ७० ॥
 नायं पुमस्मिं वि मंन-महं निमसुणा को सु बुद्धिअवयामो ?
 उडए सट्ठस्सविहणं, रंइह कुयिं न दीरुस्स ॥ ७१ ॥
 निलपत्तावेवो वि जेणइ, न य एगंता इमो अदं वच्छु ॥
 जं पिउत्ता तणरंइ, गुणादिहं न होयव्वं ॥ ७२ ॥

जसो-

जडसंभवो वि चेदो, पिच्छइ उज्जोएण तिहुयणं पि ।
 पंकुडम्वं नि कमले, वहंति अमरा वि मंनियं ॥ ७३ ॥
 मिंरिनेदणो य जेणइ, जह एयं तो तुह पभावेण ।
 नाओ मए उवाओ, एतो तीए समाणये ॥ ७४ ॥
 मेरु वयं यिरो चंदुव्व सोमस्मओ कुंजरा वयं सोडोरी ।
 भाणु वयं गुरुपयावो, गंभीरो वेत्ताह वयं ॥ ७५ ॥
 निवायत्रयमंगलणयो, पुरंदरो दंसदंसलणसेण ।
 बालागवीपुगीओ, भमिरो पत्तो इहं अत्थिय ॥ ७६ ॥
 मरु मिंनं सो नज्जइ, विचिट्टिपहिं व मिस्सवरविज्जा ।
 बंधुमइआणयणं, सत्तो जइ ताव सो जेव ॥ ७७ ॥
 तोःगुत्राओ पिउणा, पत्तो मिंरिनेदणो कुमरपात्तं ।
 अथात्थउणं निउणं, कुमरे आणं निवमूत्तं ॥ ७८ ॥
 विहिंओविचयपडिउत्ति, तं भणइ निवो अहो पमाओ मे ।
 निधामनविउत्तमेण-स्स नेदणो जमिह पत्तो वि ॥ ७९ ॥
 न हु विज्जाओ संमा-णिओ, य न वि तो भणइ वरकुमरो ।
 देव ! न पुत्ते पुत्ते एवे तुम्हं जसो भणियं ॥ ८० ॥
 गरुयाणं संमाणां, सु चिय उवायं करुसु तं किं पि ।
 बरिपडिउत्तयो पुणं, मायावीणं पि दीसंति ॥ ८१ ॥
 तत्तो भूययाए, रत्ता मिंरिनेदणो समारुद्धे ।
 तं पुत्तेनं कटिडे, कुमरं पइ जेएए एव ॥ ८२ ॥
 धीरवर ! चिंतिउणं, इय उवायं करुसु तं किं पि ।
 जं अम्ह सयलज्जा, देवो य सुनिधुओ होइ ॥ ८३ ॥
 परकज्जकरणं जज्जा, कुमरो वि पवज्जिउणं तं कज्जं ।
 पत्तो निवमिं भयणं, विहिण्णा सुमरंइ तं विज्जं ॥ ८४ ॥

सा पञ्चकसीभूयाः पुष्टा कुमरेण कदम्ब निवधूया ।
 केशं हरित्य त्ति तच्छ्रोः सोऽभ्युह इहऽपि वेयद्वे ॥ ८४ ॥
 गंधसमिद्धाभिहृष्ट-सामी विज्ञाहरो मणिकरीडो ।
 नंदीसरवरलक्ष्मिः, बंधुमर्ह इह निपसीव ॥ ८५ ॥
 मयणसरसलक्ष्मिः सो, तं बालं हरित्य धवलकुडनरो ।
 पक्षो ब्रह्मकुणमाश्लो, विद्वद् वीवाहसामर्गो ॥ ८६ ॥
 ता एयं सुविमाणं, आगतसु विजय नेमि तं तत्प ।
 तेण वि नह येव कप-नीभोः कुमरो तर्हि तीए ॥ ८७ ॥
 दिट्टो य तत्प खयरो, बंधुमर्हं अंसुपन्ननयणयुयं ।
 परिणयणं पण्येता, य हाक्षिणो नरवरसुपणं ॥ ८८ ॥
 रे रे सरेसु सत्यं, सुदृढ गविद्वं करेसु जियलेयं ।
 अविद्वज्जकअवहर-णयण संपर विणुटो ति ॥ ८९ ॥
 तं सोऊणं खयरो, संमत्तो विम्बिया य रायसुया ।
 किमियं ति नियंतेहि, दिट्टो अमरु व्व निवन्नयणं ॥ ९० ॥
 नृणं बंधुमर्हं, कुदित्तं कोवि आगमो पस ।
 इय विनिय करपगहिय-कोदंठो खेयरो भण्णं ॥ ९१ ॥
 रे बाल आसग्ग लद्धं, मा महं ससुपन्नजल्लजल्लमि ।
 सलभु व्व देसु भेरे, ता हांवरो भण्ण रायसुयो ॥ ९२ ॥
 जो मुज्झर कज्जुं, तं थिय बाल भण्णं त्तिय समयविजु ।
 तं पुण तिहुयणपयदं, बंधुमर्हइरणओ तुज्झ ॥ ९३ ॥
 किह तुह पहरमि अहं, नियदुच्चरिणहिं खेव पहरस्स ? ।
 जर पुण अस्सज्जगवो, अज्जा वि ता पहरस्स तुमय ॥ ९४ ॥
 ता कांवरदुट्टो, खयरो मुंवरं निवियमरनियरं ।
 विज्ञावलण कुमरं ण तं हयं निययवाणेहिं ॥ ९५ ॥
 एयं खेयमुक्कं, नीग्गधेणं हणेइ जल्लगंथं ।
 सपत्थं गरुहंथं, ण थायवत्थेण मेहत्थं ॥ ९६ ॥
 अद मुक्को अयगालं, खयणं यहुकुलितसयमीमं ।
 चुलीकओ खण्णं, पडिगंलेणं निवसुरज ॥ ९७ ॥
 इय असमसुद्धज्जावं, बंधुमर्हं पण्डित्ठो निवसुपस ।
 विज्जा मयणं सरे-ण खयरो पुण कुमारेण ॥ ९८ ॥
 गाढपट्ठारविट्ठो, खयरो सहस त्ति तिवाडिओ धरणी ।
 पण्णगणा पडणियं, निवपुनणं पुणो भणियं ॥ ९९ ॥
 उट्ठसु सहड ! गिगट्ठसु, धणुमण्णु रलो हवेसु रणसज्जो ।
 कापुरिस थिय जस्सा, न संडवंत पुणो अपरे ॥ १०० ॥
 ता अणुवमसुद्धज्जण-इयविज्जां खयरो भण्ण कुमरं ।
 तुह किंकरु चिय अहं, जं उवियं तं समाहससु ॥ १०१ ॥
 चित्तं नरिदुपूया, सुदडा बुधंति ते थिय जयमि ।
 जं थुव्वंते एयं, दप्पुज्जचरिचमोणे ॥ १०२ ॥
 अहं तं बालं आसा-सिऊण गट्ठिं व जा नियंगट्ठो ।
 नरिपुंरं पर वल्लिही, तो भणियं मणिकरीडण ॥ १०३ ॥
 अज्जणपिंरि भणिणी, बंधुमर्हं ते व कुमर ! मह सामी ।
 ता पमिय नियपणहिं, लद्धं मह नयरं पवित्तसु ॥ १०४ ॥
 हक्खिन्नसारयाग, गंधसीमदं पुरं गमो कुमरो ।
 नियतणयाहसमेओ, तेण कया गठयपंडयसी ॥ १०५ ॥
 तसो नरिदुपुत्तो, बुत्तो खयरेण निवसुयाए य ।
 पवरविमाणाकूटो, पणो नंदेउअसज्जं ॥ १०६ ॥
 वज्जाविओ य गंतुं, एतेण खयरेण गयणंते हि-
 सो गुरुसामणीए, खल्लिओ कुमरस्स पण्योणि ॥ १०७ ॥
 तां विडियइहलोहो, पुतो पविट्ठो महाविभूरे ।

कुमरो कुमरी य तहा, भोयरिउं वरविमाणाओ ॥ १०८ ॥
 पणया य निवहरये, तेण वि अमिणंदिवा पडिह्णु ।
 सव्वो रखा सिट्ठो, खयरेण कुमरबुसंतो ॥ १०९ ॥
 अइहरिसपववसेणं, सूरनिवेयं पुरंदरो ततो ।
 बंधुमरपाणियगहं, कराविओ गुहविभूरे ॥ ११० ॥
 वरपासायतल्लगओ, यणइच्छियसयलविसयदुल्लिओ ।
 दोगुंदुगु व्व अमरो, कुमरो अकमरं बहुकालं ॥ १११ ॥
 अन्नदियं जाव इमो, विट्ठुइ भडकोविलेकइत्थाय ।
 करकलियकणयदं व्व विसिणा ताव इय मण्यो ॥ ११२ ॥
 देव ! तुह दंसखंथो बहि विट्ठुइ चउरवयणनामनरो ।
 लद्धं मुंख मुंख इय कुमर-रेणुं त्ति पवेसिओ तेणं ॥ ११३ ॥
 तं नियजणपपदाणं, जाणिय अयगहियं व पुच्छइ ।
 कुललं अममापिउओ, एव विय आह मो किं तु ॥ ११४ ॥
 तुह अइदुस्सहायगदं, जं ते पिउणो दुहं अणुहवति ।
 बाहजलाऽऽविलनयणा, सव्वन्नं खेवं तं मुण ॥ ११५ ॥
 तं सुणिय विसन्नमणो, कुमरो पुच्छित्तु सूरनरनाहं ।
 बंधुमर्हं सखिओ, हयमयरहसुद्धज्जाकल्लिओ ॥ ११६ ॥
 संमदआगयासिरविजय-सेणनिवविडियगयपरितोसो ।
 अइसविच्छिद्वं, इमो पविट्ठो नियं नयरं ॥ ११७ ॥
 कुमरो दइयासहिओ, पणओ अममापिऊण पयकमलं ।
 तेहिं वि आसीयाए-हिं नरिद्विओ नरिद्विहियहिं ॥ ११८ ॥
 अहं हरिसियसयलजण-स्स निवइत्तसयस्स दंसखंथं व ।
 संपत्तो हेमंता, कुडपण्डियदुंदुकुसुमभरो ॥ ११९ ॥
 अत्रान्तरं क्षितिपतिं सविन्नसुदानपालका एय ।
 श्रीविमलबोधसुगुरो-रागमनमचीकण्युक्कं ॥ १२० ॥
 तच्छुत्वा धरणीयव-संस्थं दत्त्वा च दानमतिमानम् ।
 युवराजप्रीतसाम-तसचिचयुद्धान्तपरिकलितः ॥ १२१ ॥
 उद्दामगन्धसिधु-मधिकृष्टः श्रोत्रमक्षिभारः ।
 र्यान्तर्पतिवर्तिनिमित्तं, निगच्छदुत्तुच्छपरिवारः ॥ १२२ ॥
 हृदयाऽऽकर्षितनिमित्थं-तरागमनराजैर्गणैश्च प्रसभम् ।
 सिन्दूरमुपकरण-करचरणतलेर्विराजन्तम् ॥ १२३ ॥
 पुरपरिचरितमसुजं, सुरशैलशिलाविशालवत्सकम् ।
 पविणमुगताक्वदं, गजा सुनिराजमैक्षिपु ॥ १२४ ॥ (युग्मम्)
 तत उत्तरीयं क्रीडन्ना-दुन्मुचय च चामराऽऽदि विज्ञानि ।
 नान्वा युगपद्भ्रमलं, घोवाच सुवाचमिति हृष्टः ॥ १२५ ॥
 किं युष्माभिर्मंगव-क्षिति सन्त्यपि रूपवर्णमपसरं ।
 नृपयैर्माचैर्निरपि, सुदुष्करं व्रतमिदं जगृह ॥ १२६ ॥
 जगदं जगदेकहितं-न सुरिणा शृणु समाहितो भूप ।
 सुजनहृदिवातिविस्तर-मस्तीह पुरं भवाऽऽवर्त्तम् ॥ १२७ ॥
 तस्मिन्नाहं कुटुम्बी, संसारिकजीवननामकोऽभूवम् ।
 सोऽद्याश्च ममैव हि, तन्नगरं वसन्ति सकलमपि ॥ १२८ ॥
 तत्र च वयं वसन्तः, सर्वेऽप्येकेन सिन्दुरवियेण ।
 निःशुक्लदन्तशूकं-न नयवामेन किल दृष्टा ॥ १२९ ॥
 तद्वत् विषमविषमावितत्वेन समागच्छन्त्यसा नमकुच्छ-
 मूच्छाः, निमीलन्ति लोचनानि, स्फुरीभवन्ति अङ्गानि,
 विगलन्ति मतयः, न बुध्यन्ते कार्याऽऽदिविभागः, न प-
 रिस्त्रायन्ते निजमपि स्वरूपं, तथाऽस्मान्निभं गयणंते हि-
 तोपदेशः, न दश्यन्ते समविषममपि, न विधीयन्ते आ-
 चित्यमतिपत्तयः नात्यज्यन्ते, समीपस्याप्यपि स्वजनवृ-

पुनरु

म्यानि, केचन काष्ठवक्रिष्ठाः संजाताः । केचिदव्य-
हाराध्वेन पुष्परायमाणौ लोलुप्यन्ते महीपिण्डे, अपरे शून्य-
हृदया इतस्ततो बन्धुभ्यन्ते, अन्ये तोत्रतरविषमसंभू-
तप्रभूदाहवेदनापरिभूता निरन्त्यनिप्रचुरदुःखदम्भोलौ,
केचिन्पुनरावलम्ब्यवक्रवाग्विभक्तं शम्भुवन्ति जल्पितुमपि स्फु-
टचर्चन्ते, केचन पुनः कदाचन स्मरन्ति कदाचिन्निरपन्ति
कदाचिन्नमूर्च्छन्ति कदाचन स्वर्गानि कदाचिज्जाग्रति क्षण-
मेकं पुनश्च स्वर्गानि, विषाऽऽवेगात् अन्ये पुनः सदैव निर्भरे
स्वर्गानि, न किमपि वेतयन्ते । एवं च तस्मिन् सकलेऽपि
पुरे विषपरविषवेदनाऽभिभूतं समागदिको महानुभागा वि-
नीतविनयबुद्धपरिचारे महानरेन्द्रः तच्च तथाविधं पुरमा
लोक्य समुत्पन्नपुष्पवक्राकृत्यन्ते तेन वमपिरे लोकाः, यथा-
भो भो लोका मोक्षयामि यः सर्वान्धतस्या महान्गाविष-
वेदनायाः, यदि मयापदिष्टो क्रियामाचरत । तैरुक्तं-कीदृशी
न्ना । गार्हपतिक्रियापरिवृष्टः, भ्रातृच-अहो लोकाः ! प्रथममेव
तावन्मायकीनशिष्यसमाहवेपवप्रतिपत्तयो वेपः, रक्षणीयाः
सकलत्रिभुवनोद्गीर्णवर्णनः प्राणिनः, न वक्ष्ये सुप्र-
मप्यलोकं, न प्रहोतव्यमदन्ते, पालयितव्यं नयगुमिसनाधम-
जिह्वप्रह्वचर्च, मोक्षयः स्वर्देहऽपि प्रतिवन्धः, वर्जनीये
रज्ज्यां चतुर्विधमप्याहातजान्ते । वस्तुन्ये स्त्रीगुणपङ्क-
विरहितवसतिश्मशानिगिरिगङ्गाशून्यसदनकाननाऽऽदिपु क-
लेष्यं भूमिकाष्टशय्याऽऽत्मनः, परिभ्रमिन्तये युगमात्रद-
त्तलोचनेन, जल्पनीये हितनितामहितितरव्ये वचः,
मोक्ष्यमरुताकारितमननुममर्षकलितं पिण्डजान्ते, नि-
वारणीये सदाऽप्यकुशलविन्यायां मानसे, परिचर्येयितव्याः
सर्वेषां राजाऽऽदिकथाः । परित्यक्त्या दूरमकल्याणमित्रसे-
र्कः, परिहरणीयः सर्वेषां कुणामडिकसेवन्धः । कर्तव्यानि
यथाशक्तिः सुदुश्कर्तव्यप्राणिनः, वेदमन्त्रयमनितविहरिणः,
सोढव्याः सम्यग परीणहोपमगाः नितिलक्षणीयानि नीचदु-
र्भाषिणानि, भवितव्यं सर्वसहैव सर्वसहैः । किं बहुना ? क्षण-
मप्यस्यां क्रियायां न प्रमादं, तथा कर्त्तव्यं मद्गुपदिष्टम्य
मन्त्रस्य निरन्तरं जापः, ततो नियतैव पूर्ववाणितविष-
विकाराः, उन्मीलन्ति निर्मलबुद्धयः किं बहुमागितया ? प्राप्यन्ते
परस्परया तदापि परमाऽऽनन्दपदमिति । एवं च तस्य वचनं
महाराज ! केचन विषाऽऽवेगविशैर्न श्रमेव वैरपि धृतं नेपा-
मयेकं उच्यते, अन्येऽवधीर्यान्तः, अपरे तिम्रन्ति, केचन
दुर्विजयध्वेन स्थण्डिलकलितानहदुर्विकलैः प्रतिप्रन्ति, ए-
कं न श्रद्धयन्ति, अपरे श्रद्धयान्ता अपि नातुतिष्ठन्ति, क्वचि-
त्युनल्लुक्कमणो महाभागा सुक्रियुकमिति ध्रुवन्तेऽनुतिष्ठ-
न्ति च । ततो मयाऽपि महाराज ! विषधवेदनानिर्विषेष्टानु-
त्तमिव प्रतिपेदे तच्छः, उररीकृतः स्वयद्भुमानं तन्ममपि-
तो वेपः, प्रारम्भे चमामोतिदुःकरां क्रियां, तदेतन्मम श्र-
तहृष्टे कारणं समजनिष्ट । तदाकर्णोऽनयगतपरमार्थेन वि-
जयसेनपार्थिवेन प्रणम्य वृष्टं भूयोऽपि मुनीन्द्रः भगवन् !
कथं तत्सादृशविस्तारमवाऽवनेननरं सकलमपि सहोद्गीर्ण-
ति, कथमेकैतद्गीर्णस्य सर्वेऽपि न एकहेनं दृष्टा, कथं वै-
क एव महानरेन्द्रद्वन्द्वारकः सकलजननिर्विषयकरणे सम-
र्थः, कथमेतादृशो विपनिर्घातविधिपरितः । ततः प्रोक्तं सुक-
रुषा-महाराज ! नेदं बहिरङ्गं वचनमात्रं किं तु भयजनभव-
दायकारणं समस्तमप्यन्तररूपावार्थकतिलम् । तथाहि-

“ वैरयिकाऽऽदिमवाना-मावर्त्तो येन तत्र नरनाथ ! ।
संसारस्तेनैव न्यगा-दि नगर भवाऽऽवर्त्तते ॥ १ ॥
कर्मपण्डितमगाजः सर्वेषां कालपरिणामसंमतः ।
जनको येन ततोऽमी, जीवाः सर्वेऽपि सोदयोः ॥ २ ॥
अत्र भवावर्त्तपुरं, त एव निवसन्त्यनन्तका जीवाः ।
एकंन विषधरेणु च, ते दृष्टा येन तेषु तेषु ॥ ३ ॥
अष्टमदस्थानकणो, दृढकठकुवासामालिनदेहः ।
रत्यरतिचपलरसनो ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिहिम्भयुतः ॥ ४ ॥
कोपमहाविषकण्टक-पिकारालो देवरागनन्दनपुत्रः ।
मायाशुद्धिमहावेष-दाहो मिथ्याव्यवहारद्वयः ॥ ५ ॥
हास्याऽदिष्वलदशनः, सपरिकरस्त्रिभुवनं दशति निखिलम् ।
कृतचित्तविलनिवासो, मोहमहाविषधरेणो भीमः ॥ ६ ॥
दृष्टाश्च तेन जीवाः, सूक्ष्मवचचेतयन्ति न हि कार्यम् ।
मीलन्ते लोचनानि, क्षणमात्रसुखानुभवेन ॥ ७ ॥
अद्वैत्यधरं विव, संघर्षान्ते च सर्वकजनेन ।
लज्जाः करं न देवं, न गुरुं च मुष्णन्ति गतमलयः ॥ ८ ॥
किं मम युक्तमयुक्तं किं वा मम कोऽहमिति तथाऽऽत्मानम् ।
न विदन्ति हितमपि तथा शुण्वन्ति न गुरुमिरुपदिष्टम् ॥ ९ ॥
समविषमार्गं न सम्यक्, वीक्षन्ते नैव गुरुजनस्वप्रापि ।
विदध्यावित्ये किल, मूला इव नालपन्ति परम् ॥ १० ॥
अतिनीचविषमिहताः, प्रोक्ता एकाद्विधा विगतचराः ।
अव्यक्तं च रसमन्ता, लुटन्ति विकलान्द्रया धरणी ॥ ११ ॥
क्षयाश्च तन्वयुक्तया, शून्याश्चेष्टा असंख्यानो राजन् ! ।
दाहाऽऽदिदुःखदम्भः लयस्तु वैरयिकजन्तुनाम् ॥ १२ ॥
येनात्मानमिष्वलपु-भुजङ्गमस्यानिर्गलपुटो देशः ।
तेषां जानो ह्येव, क्षयः सर्वत्र च विशेषः ॥ १३ ॥
अव्यक्तं विरसन्तः, कङ्किकभ्रमभ्रतयो विनिर्दिष्टाः ।
स्मलनपतनाऽऽदिधर्माः, विक्षेपा मानवाणां ततः ॥ १४ ॥
जाग्रति न प्रतिपन्ना विरगि विपलाघवानुभावेन ।
भूयो मोहाविषवशात्, स्वर्गानि परिमुक्तविरगिगुणाः ॥ १५ ॥
अविरतनिद्रावसन्तः, स्वर्गानि देवाः संदेति सकलजने ।
मोहारगविषयपिबुरे, गारुडिकं बोधत जनेन्द्रम् ॥ १६ ॥
यतिजनकरणीयायां, सदा क्रियायां हि तदुपदिष्टायाम् ।
यदि विगलितप्रमादः, क्रियते सिद्धान्तमन्त्रजपः ॥ १७ ॥
तत एकोऽपि समयो, मोहाविषाच्छेदने त्रिभुवनस्य ।
नित्यकारणव्यवसुरसो, अयानां पदमकारुणिकः ॥ १८ ॥
एवमवगम्य नरपति-रपूर्वसंवेगमुद्वह्य कर्मापि ।
भालस्थलमिलितकरः, प्रणम्य मुनिराजमिच्छूच ॥ १९ ॥
सत्यामिदं मुनिगुह्यं, वयमपि मोहाविषधरिता अधिकम् ।
श्रामहितमिष्यकालः, चेतिनयनः किमपि वैव ॥ २० ॥
अधुना तु राजसीरस्थः, कृत्वाऽऽदन्त्यं व्रतं प्रमुपदात्ते ।
गुरुप्याह नरेन्द्र ! क्षणमपि मा स्म प्रमादीस्त्वम् ॥ २१ ॥
तदनु पुनर्दुर्गुणं, राज्यधरं न्यस्य विजयसेनमुप ।
सामन्तकमलमाला-मन्यादियुतः प्रव्रजाम् ॥ २२ ॥
अथ मालत्यापि देवी, निजदुर्धर्मानं निवेद्य सुगुणाम् ।
कर्मवतगहनदहन-प्रतिमां दीक्षां समावृत्तम् ॥ २३ ॥
तन्नसुरासुरकिन्नर-विद्याधरनायमानुष्ठभयथाः ।
भयंनपकारोदता-गुरुव्यम्व्यञ्ज विजहार ॥ २४ ॥
‘अह परिपालह रज्जं, पुनर्दरा दूरितयवर्त्तबलदक्षो ।
अप्युत्थवैश्याः, जिन्वुकारे य कारंतां ॥ २५ ॥

साहस्रियवच्छल्लस्मी, उज्जुओ निजिओ न करण्हि ।
पासतो व पयाओ, पयाउ इव वसणवारणओ ॥ २६ ॥
कइया वि सो नरिओ, बंधुमईसंजुओ सपरिवारो ।
ओलोयणोवविट्ठो, जा पिच्छइ निययपुरसोहं ॥ २७ ॥
ता बहुयडिभनयेर-हिं धंदिओ कोटिओ व मच्छुहिं ।
धूलांभूसरवेहो, निमियअइवहुवहलवालो ॥ २८ ॥
दंडो खडनिवसणो, कुद्धो धावतओ चउडिमासु ।
विट्ठो स मित्तविप्पा, जणं नाराहिया विज्जा ॥ २९ ॥
तं उवलक्खिय सरिया, विज्जा देवी निवेणु इय भणइ ।
जण उवहासपरो वि-ज्जा विराहगो य इमो ॥ ३० ॥
तो कुवियाए वि मण, तुह दक्खिणं मारिओ न इमो ।
नियक्कासिमणं पुण, अह राया विअवइ एवं ॥ ३१ ॥
जइ वि इमो परिमणो, तहा वि सज्जं करंस्स तं दिव ॥
काऊण मइ पत्तायं, खमेसु एयं तु अवरहं ॥ ३२ ॥
तो देवी तं विणं, सज्जंकाउं अरंमणं पत्ता ।
सकारिय जहउविणं, रत्ता वि विंसाज्जओ एसो ॥ ३३ ॥
इसो य चिरं कालं, पालियअकलंककण्ण करण्णुणो ।
ता विजयंणतमणो, अणं नलुकलं गथां मुक्कलं ॥ ३४ ॥
गया पुरंदगे वि द्दु, सिग्गुनं नंदणं ठविय रज्जं ।
सिग्गिमलबोहकेवलं-पयमुलं गिहइ चरित्तं ॥ ३५ ॥
जाओ कमणं गीओ, पगल्लविहागपडिमपडिवओ ।
कुण्डमट्टिपगाम-सस वाहं आयावणपरमो ॥ ३६ ॥
सोठविय रुक्खपुग्गल-विट्ठो मुआणुलीणपरमप्पा ।
जा विट्ठइ स महणा, वज्जमुणं तु ता विट्ठो ॥ ३७ ॥
तो कुविओ पक्खियं, रं रं तइया मलितु मइ माणं ।
गच्छुहिंदिन कथं इहिइ, इय भणिय स निट्ठुरं पावो ॥ ३८ ॥
मुणिया चउडिहिं भ, तं विस्सु तण्णकट्ठपत्तउक्कं ।
पिगलज, लामरभरिय-नहयलं जालए जलणं ॥ ३९ ॥
तो जह जह डउक्कं, सेंकडइ कलवरे न सा जालं ।
तह तह सुणणो वहर, भाणमनं कुडियउभवावं ॥ ४० ॥
तसो चित्तइ रं जिय, अणंतवाराउ न सहियपुवो ।
इसो अणंतमुखा-हदायगो निरयदहणो वि ॥ ४१ ॥
वणइवदुमहहुयांसं, तिरिपसु विणंतसो तुमं जीव ॥
दहं परं अकामं सण्णं न तए गुणो पत्ता ॥ ४२ ॥
इहिइ सटंतस्स विस्सु, डक्काणिणो नालिणो सकामस्स ।
तसो अणंतमुखिया, धांयणं वि निज्जारा तुक्कं ॥ ४३ ॥
ता सहसु जीव ॥ मम्मं, खणमिंतं काउ केवलं भित्तं ।
एयमि पक्खिहाइ, अणंतकम्मकखयसहाए ॥ ४४ ॥
इय सुइभावावत-इकम्मगहणो पलितवहिगसो ।
स पुरंदरारयिओ, ओतगदो केवलं जाओ ॥ ४५ ॥
वज्जमुओ वि द्दु अइग-यपावकारि तं परियणविमुक्को ।
पगागो नस्संतो, निंति पडिओ अंधकूवमि ॥ ४६ ॥
कलखुतसारखाय-कीलयविओयरो पुहकंतो ।
रुहक्काणोवगओ, मरिउं पत्तां तमतपए ॥ ४७ ॥
जण्य य पुरंदररिसो, जिद्धो अमंदिं तथ हिट्ठुहिं ।
महिमा विहिया परमा, गंधोदगवरिणुणहिं ॥ ४८ ॥
बंधुमई वि द्दु अइसु-अउंपुरं सज्जं निंतिवित्ता ।
वरणाणुवंसणुया, परमानंउं पयं पत्ता ॥ ४९ ॥
इत्यथेत्य गुणरागसंभेयं,
अपुन्यरज्ज्वस्य वैभवम् ।

तत्तमेय भविका सुखाकाराः,
धत्त चित्तनिलये कृताऽऽदाराः ॥ ५० ॥
इति पुनर्दराजवरितम् । ध० २० १ अधि० १२ गुण ।
सुरपत्ता । “अक्खंडलो सुरवहं, पुनर्दरो वासयो सुखासी-
रो ।” पाइ० ना० २३ गाथा ।
पुरंदरजसा-पुरंदरयशसु-खी० । चम्पानगरीराजस्कन्दकभ-
गिन्याम्, नि० चू० १६ उ० ।
पुरंधी-पुरन्धी-खी० । भार्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, धरि-
णी भज्जा पुरंधी य ।” पाइ० ना० ५७ गाथा ।
पुरक्खड पुरस्कृत-त्रि० । अवश्यमाप्तव्यतयांश्च कृते, पञ्चा० ४
वि० । च० प्र० । प्रज्ञा० । अमिमुक्क कृते, आ० म० १ अ० ।
पुरक्खडभाव-पुरस्कृतभाव-पुं० । भाविनां भावस्य योग्यं आ-
मिमुक्क्यं, आ० ५ अ० ।
पुरक्खाय-पुराख्यात-त्रि० । पूर्वकथिते, सूत्र० १ ध्रु० १ अ०
१ उ० ।
पुरक्खा-पुरस्कार-पुं० । पुरस्करणं पुरस्कारः । सर्वकार्येष्वप्र-
तः स्थापने, आ० १ ध्रु० ५ अ० ४ उ० । ध० ।
पुरच्छा-पुरस्तात-अव्य० । पूर्वस्मिन्, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १
उ० । दश० ।
पुरिच्छम्-पौरस्त्य-त्रि० । अप्रभाणं, च० प्र० २० पाहु० । भ० ।
स्था० । पूर्वस्यां दिशि, स्था० ८ डा० । सू० प्र० ।
पुरिच्छमदाहिणा-पूर्वदाहिणा-खी० । अग्निफोणे, स्था० १० डा० ।
पुरिच्छमद्व-पौरस्त्याद्व-न० । पौरस्त्यं पूर्वम् । पूर्वोद्वे, स्था०
२ डा० ३ उ० ।
पुरिच्छमा-पूर्वा-खी० । प्राक्तनशैल्या मागधदेशीभाषावृत्त्या
वा साधुवृत्त्या । ऐन्द्र्यां दिशि, आ० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । स्था० ।
पुरिच्छमिल्ल-पौरस्त्य-त्रि० । पूर्वदिग्वर्तिनि पर्वते, “चत्तारि
ओ जणपवव्या पणत्ता तं जहा-पुरिच्छमिल्लं” इत्यादि ।
स्था० ४ डा० २ उ० ।
पुरतोवाहत-पुरतोवाहत-न० । “जहा जीवे भंते ! नेरतिण
जीवे ! गोयमा ! जीवे निय नेरतिण निय अनेरतिण नेरतिण
पुण नियमा जीव ।” इति पूर्वोपात्तव्यामित्युक्ते, आ० चू० १ अ० ।
पुरक्ख-पुरत्त-पुं० । प्रामरक्षके, “अरक्खो पुरक्खो ।”
पाइ० ना० १६६ गाथा ।
पुरव-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरवः” ॥ ना० २७ ॥ पूर्वशब्दस्य सौत-
रश्रयां पुरवाऽदेशो वा । ‘पुरव’ शब्देऽभिहितार्थे, प्रा० ४ पाद ।
पुरवहं-पुरपति-पुं० । पुरस्य पतिः पुरपतिः । प्रामाथ्यपते, आ०
म० १ अ० ।
पुरवर-पुरवर-न० । नगरे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । नगरकदे-
शभूते, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । “पुरवरकयाडोवमे से वच्छु” ।
पुरवरकयाटोपमे (से) तस्य वत्त उरस्थले, विस्तीर्णोऽवा-
दिति । उक्तं २ अ० । राजधानीरूपे प्रधाननगरे, प्रश्न० ४
आश्र० द्वार । “पुरवरयोरिवद्वं” । पुरवरपरिववत् नगरा-
नैलावन् विनितो वृत्तः बाह्यवर्तिनो वा बाह्य यस्य स तथा ।
आ० १ न० १ ।

पुरनरधम्म-पुरनरधम्म-पुं० । पुरनरं प्रति भिन्नं लौकिकं धर्मं, स च कविरिकञ्चिद्विशिष्टोऽपि परमाश्रमप्रतिपादनाऽऽदिलक्षणः । दश० १ अ० ।

पुरस्सर-पुरस्सर-त्रि० । पूर्वस्मिन्, द्वा० २२ द्वा० । अग्रतः कृते, वाच० ।

पुरा-पुरा-स्त्री० । “रोरा” ॥ ८ । ११६ ॥ इति रेफस्य रा इत्यादेशः । नगवर्ग्यम्, प्रा० १ पाद ।

पुरा-अव्य० । विवक्षितकालापूर्वस्मिन्, तं० । सूत्र० । म० । विपा० । स्था० । प्राग्भवे, जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० ।

“पुत्रा तन्वेष ज्ञेयं पुरा” आसीदित्यर्थः । नि० चू० ६ उ० । सूत्र० । आवा० । शा० विशे० । “पुरा पुराणानां क्रमालो” । पुरा पूर्वकाले, कृतानामिति गम्यते । एवं पुराणानां चिरन्तनात्मा । विपा० १ श्रु० १ अ० । कद० १० ।

पुराकट-पुराकृत-त्रि० । जन्मान्तरोपात्तः, दश० १६ अ० । सूत्र० ।

पुराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । शा० । चिरन्तने, वृ० २ उ० । बहुकालीने, स्था० ६ दा० । अनेकप्रयोगान्त्येन चिरन्तने, उत्त० १ अ० । आवा० । पश्चात्कृत-धर्मगुणभावे, व्य० ७ उ० । वृ० । पुरातनवस्तुविषये इतीति, स्था० ६ दा० । पुरातनवस्तुवृत्तान्तप्रतिबद्धे कथानकप्राये ग्रन्थे, “अङ्गानि वेदाश्चत्वारः । मीमांसा न्याययस्त्रयः । धर्मशास्त्रं पुराणं च, विशां श्रोतान्धनुर्दश ॥ १” । आ० म० १ अ० ।

पुराणकुम्भास-पुराणकुम्भास-पुं० । पुराणः प्रभूतकाले यावत्सञ्चितः पुराणाश्च ते कुलमाश्रयं पुराणकुलमायाः । पुरातनराजमन्त्रेण, उत्त० ८ अ० । प्रभूतवर्धने कुलमाये, उत्त० ८ अ० ।

पुराणविष्णुजरा-पुराणविनिर्जरा-स्त्री० । चिरन्तनसंप्रणयायाम्, (३३ भा०) आवा० ४ अ० ।

पुराणसावय-पुराणआवक-पुं० । पुराणनिर्गृहीतान्यनुग्रहातिपश्य स आश्रयकः । अविरतसम्यग्दृष्टौ, नि० चू० १६ अ० ।

पुराणा-पुराणा-स्त्री० । पश्चात्कृतप्रताप्यां साध्याम्, व्य० ७ उ० ।

पुराहिदं पुराधिपति-पुं० । अग्रिणि, वृ० ४ उ० ।

पुरिम-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरिम” ॥ ८ । २ । १३४ ॥ इति पूर्वस्य पुरिमाऽऽदेशः । प्राग्जाते, पञ्चा० ११ विव० । वृ० । उत्त० । “पुरिमपच्छ्रमापं तिष्ठयन्तः” । स्था० ४ डा० । प्र० । प्रसोटकं, “छु पुरिमा नय खोडा” । स्था० ६ डा० । वृ० ।

पुरिमम्-पुरिमाद्-पूर्व-त० । पुरिमं पूर्वतश्च तदर्थं च । दिनस्याऽऽद्ये प्रहरद्वये, पञ्चा० ५ विव० । पूर्वार्द्धे, स्था० ४ डा० । १ उ० । प्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्याने, व्य० १ उ० । पं० च० । च० । आवा० । अथ पूर्वार्द्धप्रत्याख्यातम्-“सृष्टे उग्राय पुरिमर्हं पञ्चवक्त्राह, च उद्विहं वि आहारे अन्नं पालं खादं सादं अन्नस्थानाभोगे सहसामागेण पच्छ्रमाकालेन दिसामोहेण साहृद्वयसंघं मध्वतमारुहं सन्धनमद्विवाध्यागारं चोत्तर-ह ॥” पूर्वं च तदर्थं च पूर्वार्द्धं दिनस्याऽऽद्ये प्रहरद्वये, पूर्वार्द्धे प्रस्थापयति पूर्वार्द्धप्रत्याख्यानं करोति, पञ्चकाराः पूर्ववत् । (महत्प्रतापारं इति) महत्वं प्रत्याख्यानानुपालनभयनिर्जटावेकया वृद्धनरतिशेखराभेदमुत्तुं पुराणनरासाध्यं ग्ला-

नवैयसंवाऽऽदिप्रयोजनं तदेवाऽऽकारः प्रत्याख्यानापवादो महत्प्रतापारस्तसादप्यन्यथेति योगः । यथात्रैव महत्प्रतापारः स्याभिधानं न नमस्कारसहितऽऽदेशो तत्र कालस्याल्पत्वं महत्त्वं च कारणमावृत्ते । ध० २ अर्थि० । द्वा० चू० । पुरिमादेशोऽप्या अतीवाराः । इदानीं येषु पुरिमाद् प्रायश्चित्तं तान् गाथात्रयेणाऽऽह-

आह विभागुद्देशो-वगरस्य पूर्वचिरतवियपागदिए ।

लोगुत्तरपरियाट्टिय-पापिचपरभावकोए च ॥ ४० ॥

सगामाहडद्वर-जहन्मालोहडुउमरे पदेये ।

सुहुमनिगिच्छासंयव-निगमस्त्रियदायोगवहण ॥ ४१ ॥

पत्तयेपरपरठवि-यपिहियमीसेयत्तराहिसु ।

पुरिमदं संकाए, जं संकाडं तं समावजे ॥ ४२ ॥

आयः सामान्यं दृष्टिकं, विभागोद्देश उद्दिष्टोद्देशसमुद्देश उद्दिष्टनमादेशऽऽख्यं विभागोद्देशिकप्रथमभेदवस्तुपुत्रय । उपकरणपूर्विकाविरथापनाप्रकटकरणम् । एयं द्वन्द्वः तस्मिन्, लोकोत्तरार्पः विततिप्रामाण्ययोः परभावकर्तृत्वं च । अत्रार्प द्वन्द्वः । स्वप्रासाऽऽहन्तं द्वंद्वोक्तिं ज्ञेयमालापदं (उत्तरं पदं भवति) अत्रकारो लाक्षाणिकत्वात् यावदर्थिकमिश्राख्यं भव्यपूरकप्रथमभेदे । इहार्प द्वन्द्वः । मृदमधिक्रिया वचनसंप्राप्तिका पूर्वपश्चान्नस्तये उद्काद्विस्तीर्णमध्वकर्मं स्तुतिरूपं पृथ्वी-प्रतिमम्, उद्काद्वन्तं “(?) कुतुनाकुत्प्याख्यविधिप्रथम्यकृत्वाले तं त्रिकं स्तुतिमया यत् लाठमनी कर्तं विरल-यन्ती कर्तयन्ती, दायकाय दत्ते नहायकोपहतम् । एयार्प द्वन्द्वः तस्मिन् । यथाक्रमम्-“बाले बुद्धे मन्ते उम्मे स धीर्गं य जरि ए । एए निमसज्जा । एयं दायगोवहये ॥ १ ॥” तद्वत् पुरिमाद्प्रस्तावनापुनः, एतेभ्यो दायकभ्यां प्राहकालामा-चामामलप्रायश्चित्तन्योक्त्यात् । (पत्तयेपरपरठवियपिहिय ति) सुपले, पः प्राकृतत्वात् । प्रत्यकशब्दस्य चोपलवृत्तत्वात्, सञ्चितपृथिव्यादिपट्टाद्यपरस्थायित्वपिहितेति श्रव्यम् । स्थापितं निमित्तमुच्यते, बहुवचनात् संहतद्वितीयोश्च । (मोमयणेतनराहिसु ति) सूचकत्वात् सूत्रस्य मिश्रपट्टाद्यदिपट्टायानन्तरनिमित्तमहंतोन्मिधार्पितसुद्विनेतिव्यर्थः । उन्मिधार्पितस्योद्देशानन्तरं विशोधनं याज्यम् । किं तर्हि मिश्रं पट्टाद्योन्मिधं मिश्रपट्टाद्यापरिगुणं ते चैवैव याज्यम् । एषु सर्वेषु पुरिमाद्प्रायश्चित्तशब्दाणां दोषमभाङ्कते, तस्याप्येकान्तप्रायश्चित्तमपयते । जीत० कालाध्वान्तिनामधिकीभूतानां वा भङ्गाऽऽनामन्यथा वा परिष्ठापनीयानां प्रभवशान्ताविविध-विधेयचानामशुद्धस्थण्डिलाऽऽदी परिपत्यण पुनः पुरिमादर्थम् । जीत० ।

एयं चिय सामन्ने, तवपाऽभिमाहाहायां पि ।

निव्विहाइ पक्खिय, पुरिमाविभागश्चो नेयं ॥ ४३ ॥

एतद्वत् पुरिमादर्थं प्रायश्चित्तं सामान्यं निर्विशेषं तपः-प्रतिमाभिप्रहाऽऽनीनामपि । अयमर्थः तपो द्वयशब्दं यथा-“अनशानमूतोदरता, बुद्धिः संज्ञायां रसः श्यापः । कायक्लेशः संज्ञानां बाह्यं तपः प्रोक्तम् ॥ १ ॥” प्रायश्चित्तं ध्याते, वैयकुण्ठावर्षिच-यावधोनामः । स्वाध्याय इति तपः पदप्रकारमात्रेणैव भवति ॥ २ ॥ तस्य तपसोऽकरणे प्रतिमाश्चिद्विद्वद्वत् ५ मासिकी १ द्विमासिकी २ त्रिमासिकी ३ चतुर्मासिकी ४ पञ्चमासिकी ५

परमात्मिकी ६ सप्तमात्मिकी ७ मयमतसत्तात्रिद्विधा द्वितीय-
सत्तात्रिद्विधा ६ तृतीयसत्तात्रिद्विधा १० अद्वीतात्रिद्वि ११
एकारात्रिद्वि १२ चोते । एतासामप्रधाने विपरीतप्रकरणे च ।
अभिप्रदा द्वयल्लेखकालमावर्तनप्रतिष्ठाः तेषामप्रधाने च पुरि-
मात्मक एव प्रायश्चित्तम् । उत्तरार्द्धे तु (पक्षिण्यति) उपलक्षि-
तस्याः पालिकानां मोक्षसाधनकारकेषु निर्विकृतिकाऽऽ-
दिकं पुरुषाऽऽदिविभागतो वेदम् । अयमर्थः—पालिके चामा-
त्र च निरदिनकृत्यनपलोऽपि वाऽपि तपः श्रमपुनस्तरे-
ण कुर्यात् । पुण्ड्रकस्य वृक्षस्याऽऽपुरिल्लेख (?) उपाध्यायस्य
आचार्यस्यामरकृपाणां तुमसिके पद्ममय्या यथाशक्त्यनु-
चिन्ता पुण्ड्रकाऽऽदीनां प्रज्ञाः । दीनां पुरिमात्काशनावाप्तव-
नुषेपप्रति । सांस्तरिके चाष्टममय्या यथाशक्त्या तपः कुर्ये-
तमेकाशनावाप्तवनुषेपप्रष्टाष्टमानि यथास्तव्यं भवन्ति ।

किंदिप सप्तमुसमारिणं, भगे वेगाइन्दुल्लसणे ।

निर्गीइयपुरेना-सङ्गाइ सखेनु चाऽऽशामं ॥ ५२ ॥

स्फुटिते स्वयमुत्पलिते भग्ने वा एकाद्विन्दुनोत्पले निर्वि-
कृतिकुरिते काशयाने सर्वेषु वाऽऽचाम्भिति । अयं भावा-
र्थः—निद्राऽऽदिप्रमाद्वचनेनां गुरुभिः सह प्रतिक्रमणे स्फुटि-
ते न भवितुः, एकस्मिन्कायेऽल्पे निर्विकृतिकं, द्वयोः पु-
रिमात्काशने काशने, तथा गुरुभिराशारेतेऽपि काशनेऽस्मिन्
स्वयमात्मना प्रथममेव पारिते भग्ने वा काशनेऽस्मिन् अवि-
न्तयिगऽपि सर्वविन्तयीयमन्तरा एव पारिते एकदि-
नित्येयकाशने यथाशक्त्यं निर्विकृतिकुरिते गुरुभिराशारे-
शानि, सर्वेष्वपि च काशनेऽपि स्फुटितत्वे भग्नत्वे च
आचामात्मम् । एवं वन्दनकेऽपि स्फुटितत्वपञ्चत्यति-
तत्वे शुरोर्वन्दनकं दानस्य स्वयमप्रतः प्रदत्तः, प्रदत्ते कृ-
नापकृत्येन भग्ने वा यथाशक्त्यमस्मिन् द्वयेषु त्रिषु
सर्वेषु आचामात्मम् । जीतम् ।

पुरिमात्त-पुरिमात्त-० । उदितेऽयनुरायलिते पुरविगे-
ये, आ० क० १ अ० । यत्र च महायलो राजाऽऽसीत् । वि-
पा० १ शु० ३ अ० । यत्र वा चित्रनामा महारिराम्नीत् ।
उत्त० १३ अ० । आ० ७० । आ० ८० । कल्प० ।

पुरिमपच्छिम-पूर्वपश्चिम-० । पूर्वचरने, स्था० ५ डा०
१ अ० । “ पुरिमपच्छिमगाणे तित्थयराणां ।” पुरिमा भ-
रतैरावनेषु चतुर्विधितिरदिमाः ते च पश्चिमपक्षात्मनः पु-
रिमपश्चिमाकास्तेषां जिज्ञानामर्हताम् । स्था० ५ डा० १ उ० ।

पुरिया-पुरिका-स्त्री० । नगर्याम्, आ० ८० १ अ० ।

पुरिल्ल-परिस्पर्-त्रि० । “ डिल्लड्ढो भवे ” ॥ ८० ॥ १६३ ॥ इति
भवेऽर्थे नाम्नः परो डिल्लमत्ययः । पुरोजिते, प्रा० १ पाद ।
७० । प्रवेदे, दे० ना० ६ वर्गे ५३ गाथा ।

पुरिल्लदेवा-देशी-अक्षुरे, दे० ना० ६ वर्गे ५५ गाथा ।

पुरिल्लहाहा-देशी-अदिद्विद्याम्, दे० ना० ६ वर्गे
५६ गाथा ।

पुरित-पुरुष-पुं० । “ पुरुषे रोः ” ॥ ८० ॥ ११११ ॥ इति रो रिः ।
प्रा० १ पाद । पुरि शयनाः पूर्णः सुखः स्वानां वा पुरुषः ।
आचा० १ शु० १ अ० १ उ० । ना० । आ० ८० । जीवे,

विशे० । सूत्र० । कहर० । विशिष्टकर्मोद्याद्विशिष्ट-
स्थानवच्छरीरावासिनि, च० २ अर्थः । मानवे, आना० १
शु० ५ अ० २ उ० । “ मणुश्चा नरा मणुस्ता, यथा तद्ध
माणवा पुरिता ।” पाठ० ना० ५ गाथा ।

निक्षेप-

दम्बाभिलाषविधेय, वेप धम्मस्थभोगभावे य ।

भावपुरितो उ जीवो, भावे पमयं तु भावेण ॥ २०६० ॥

(द्वल्लि) द्रव्यपुरुषो विस्तरेश्च वष्यमाणस्वरूपः, अ-
मिलव्यतेऽनेत्यमिलापः शब्दः, ततोऽमिलापपुरुषः पुंलिङ्गा-
भिवानमाशुषुष इति, घटः पट इत्यादिर्वा । विह्वपुरुषस्त्व-
पुरुषोऽपि पुरुषविशेषलक्षितो यथा ननुलकं इमच्छिह्वम् इ-
त्यादि । स्थापदिरपि पुरुषवद्विधिराकाशानुभावादेव पुरुषः ।
धर्माजिनव्यापाररतः साधुधर्मपुरुषः । अयं जिनरस्त्वर्थपुरु-
षः । समस्तभोगोभोगसुखमात्रं भोगपुरुषः । (भावे य ल्लि)
भावपुरुषश्च । वशब्दो नामाऽऽद्यनुक्रमेदसमुच्चयार्थः । तत्र
भावे भावद्वारे विभावो भावपुरुषः कः ? इत्याह—भावपुरुषस्तु
जीवः । इदमुक्तं भवति—पुः शरीरं, पुरि शरीरे शेते इति
निहक्किवशाद्भावपुरुषः पारमाथिकः पुरुषो द्रव्यभिलाषपु-
रुषाऽऽदिनवोपायिरादितो निर्विशेषणः सोऽं जीव एवाच्यते ।
तत्रैव प्रकृतं प्रस्तुतं भावेन भावपुरुषेण शुद्धेन जीवेन,
तीर्थे कर्तव्येऽप्येव । नृशुद्रादयश्च वेदाऽऽदिपुरुषेण शरीरहा-
धिकारः । सूत्रस्तन्नेत्यादि सामायिकस्य निर्गतत्वादिति
निर्वृत्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २०६० ॥

विस्तरार्थं तु भाष्यकारः प्राऽऽह-

आगमओऽल्लुवउत्तो, इयरो दवरपुरितो तथा तद्वो ।

एगमविशइतिविडो, मूतुतरनिमिओ वा वि ॥ २०६१ ॥

इह नामस्थापनपुरुषो नोक्ती, तत्रैव वारस्यातिप्रतीतत्वात् ।
द्रव्यपुरुषस्तु द्वेधा—आगमतो, नाश्चागमतश्च । तत्रागमतः
पुरुषपदार्थश्च, तत्र चानुपयुक्तो द्रव्यपुरुष उच्यते । इतरस्तु
नाश्चागमत इत्यर्थः द्रव्यपुरुषो ब्रह्मरीरमव्यशरीरतद्व्यतिरि-
क्तभेदातिशया । तत्र ब्रह्मरीरमव्यशरीरद्रव्यपुरुषो द्रव्याऽऽव-
श्यकाऽऽतिव सुचर्च्यो । तृतीयस्तु ब्रह्मरीरमव्यशरीरव्यतिरि-
क्तो द्रव्यपुरुषः पुरनयेकभविष्यत्वाऽऽद्युक्तभिमुखनामगोत्र-
भेदातिशयिधः । अथवा—व्यतिरिक्तो द्विविधः । कथम् ?—मूल-
गुणनिर्मितः, उत्तरगुणनिर्मितश्च । तत्र मूलगुणनिर्मितः
पुरुषप्रायोपयोगि द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु ताभ्येव
तदाकारवन्तीति ॥ २०६१ उक्तो द्रव्यपुरुषः ।

इदानीममिलापविह्वपुरुषो प्राऽऽह-

अभिलावां पुंलिङ्गा-भिलाषमेतं घटो च विधे उ ।

पुरिसागाइ नपुंसो, वेओ वा पुरितवेसो वा ॥ २०६२ ॥

अभिलापः शब्दस्तद्रूपः पुरुषोऽभिलापपुरुषः, यथा पुरुष
इति पुंलिङ्गव्ययभिवानमात्रं, घटः पट इत्यादिर्वा । विह्व
विह्वविषये पुरुषविह्वपुरुषः पुरुषाऽऽदीननपुंसकाऽऽत्मा इम-
क्षमभुतिपुरुषविह्वपुरुषः । अथवा—वेदः पुरुषवद्विश्वपुरुषः,
इति विह्वव्यते तद्वयते पुरुषोऽनेनेति कृत्वा । अथवा—पुरु-
षस्य संबन्धी वेदो यस्य स पुरुषव्ययः स्थापदिरपि विह्व-
मात्रेण पुरुषविह्वपुरुष इति ॥ २०६२ ॥

पुरिस

वेद्यधर्मपुरुषो प्राह-

वेद्यपुरिमो तिलिगो, वि पुरिसवेयालभृकालमि ।

धम्मपुरिसो तयज्जण-वावारपरो जहा साहू ॥२०६३॥

स्त्रीपुंनपुंलकलिङ्गव्युत्पत्तिरपि प्राणी यदा दृगज्वालापम-
विपाकं पुरुषवेदमनुभवति तदा पुरुषवेदानुभावाभ्यांश्रय-
पुरुषो जहापुरुषः स्वगतिरप्युच्यते । धर्म्मोऽन्तर्व्यापारपरो
धर्म्मपुरुषो यथा साधुरिति ॥ २०६३ ॥

अश्रमोपपुरुषो प्राऽह-

अश्रयपुरिसो तयज्जण-परायणो मम्मणो व्व निहिपालो ।

भोगपुरिसो समाजिय-विसयसुहो चक्कवटि व्व ॥२०६४॥

नताशो । नवरं राजगृहगतगन्वितासी रत्नमयबलावदि-
न्मीपको मम्मण्यवधिगावश्यकवृत्तिनाऽवनेय हांत ॥२०६४॥

भावपुरुषनाह-

भावपुरिसो उ जीवो, सरीरपुरि सयणओ निरुत्तवसा ।

अहवा पूरणपालण-भावाओ सव्वभावाणं ॥ २०६५ ॥

भावपुरुषस्तु द्रव्याभिलाषविहाः सुपाथिरहितः शुद्धो जीवः
कुतः ? पूः शरीरं, तत्र श्रमनास्त्रियमनापुनश्च इत्येवंभूतनिरु-
त्तवसा । अथवा-सर्वेषामपि स्वर्गमर्थ्यगतालगतानां स्वर्ग-
विमानः । वनशयनाऽऽसनयानवाह्रतदेहविमवाऽऽदिभायानां
मानाभवेषु 'पु' पालनपूरणयोः पूरणपालनभावाद्भावपुरुषः
पारमार्थिकः पुरुषो भावपुरुषः शुद्धो जीव इति ॥ २०६५ ॥

कथं पुनः शुद्धो जीवो भावपुरुषः ? इत्याह-

द्ववपुरिसाइमेया, वि जं च तस्सेव हेंति पजाया ।

तेसह भावपुरिमो, मुद्धो जीवो जिखिंदो व्व ॥२०६६॥

न केवलं यथाकलियुद्धवसाद्भावपुरुषो जीव उच्यते, य-
स्माच्च द्रव्याभिलाषविहाऽऽदिपुरुषमेवा अपि नस्यैव शुद्धजी-
वस्य पर्यायो भवति, तेनाऽऽद्यप्रकृतिस्वाच्छुद्धो निर्दिश्य-
णो जीव एवैह भावपुरुषो जिनन्दवदिति ॥ २०६६ ॥

केन पुनः पुरुषेणैवाधिकारः ? इत्याह-

पणयं विसेसओ ते-ण वेद्यपुरिसेही गणहरेहि च ।

सेसा वि जहामंभव-माउआ उभयवगगे वि ॥२०६७॥

अनेकविधपुरुषप्रकरणेऽत्र विशेषणः प्रकृतं प्रस्तुतमधि-
कारत्वेन भावजीवकरणे जिनैरेद्रेण श्रीमन्महोदारीण, तत्त्वभा-
षेतः सामागिकप्रणेतृत्वात्तथा स्रष्टृत्वेनस्वगणहरेर्निवेदपुरुषेण-
णवेद्यवेद्येवाधिकारः आह-ननु जिनैरेन्द्रो यथा भावपुरुषः तथा
सर्वेष धर्मव्यापारनिरतस्वाद्धर्मपुरुषोऽपि भवति, तथा चिद्ध-
पुरुषोऽपि पुरुषचिद्धपुरुषत्वात् एव गणधरिणोऽपि स्वाव्यंजन-
श्च यथा भावपुरुषेण वेदपुरुषेणाधिकारः तथा धर्म्मोऽदिपुरु-
षैरन्यधिकारोऽत्र वर्तं युज्यत एव, इत्याशाङ्कनाऽह-शेया अ-
पि धर्म्मपुरुषाऽऽद्यो यथामंभवं तीर्थकरणगणलक्षण उभयय-
गेऽप्युपायोऽयः ततः संभवच्च धर्म्मपुरुषाः अदिधर्मोऽधिकारं
चावय इति गाथासप्तकायैः । विश० । " मेहनं खरता दाळ्ये,
श्रीएहीर्यमयुधुधटना । स्त्रीकामितेति लिङ्गावि, सप्त पुंस्ये
प्रचक्षते ॥ १ ॥ " जीत० ।

पुरुषभेदाः-

तिविहा पुरिसा पम्पत्ता । तं जहा तिरिक्खजोणिय-
पुरिसा, मणुस्सपुरिसा, देवपुरिसा । तिरिक्खजोणियपु-

रिसा निविहा पम्पत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहच-
रा य । मणुस्सपुरिसा ति विहा पम्पत्ता । तं जहा कम्मभूमि-
या, अकम्मभूमिया, अंतरदीवया । स्या० ३ ठा० १ उ० ।

सम्प्रति पुरुषप्रतिपादनार्थमाह-

से किं तं तिरिक्खजोणियपुरिसा ? तिरिक्खजोणियपुरिसा
तिविहा पम्पत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहचरा य । इ-
त्थिभेदो भाणियव्वो जाव खहयरा; सेत्तं खहयगतिरिक्ख-
जोणियपुरिसा । से किं तं मणुस्सपुरिसा ? मणुस्सपुरिसा
तिविहा पम्पत्ता । तं जहा-कम्मभूपणा, अकम्मभूमणा, अं-
तरदीवणा य । सेत्तं मणुस्स पुरिसा । से किं तं देवपुरि-
सा ? देवपुरिसा चउविहारा पणणत्ता । तं जहा-अन्नखा-
सिणो, वाणमंनरा, जेतोभिया, वेमाणिया य । इत्थिभेदो
भाणियव्वो जाव सव्वह्मिद्वा ॥

अथ के ते पुरुषाः ? पुरुषास्त्रिविधाः प्रहमाः, तथाथा तिर्यक्-
योनिकपुरुषाः, मनुष्यपुरुषाः, देवपुरुषाश्च । (से किं तमिदमिति)
अथ के ते तिर्यग्योनिकपुरुषाः ? तिर्यग्योनिकपुरुषास्त्रिविधाः
प्रहमाः, तथाथा-थलचरपुरुषाः, जलचरपुरुषाः, खचरपुरुषा-
श्च । मनुष्यपुरुषा अपि त्रिविधाः, तथाथा-कर्मभूमकाः, अकर्म-
भूमकाः, अन्तर्गृहीपकाश्च । देवपुरुषमाह- (से किं ते इत्यपि)
अथ के ते देवपुरुषाः ? देवपुरुषाश्चतुर्विधाः प्रहमाः, तथाथा-
भयनवांसिनो, यानमन्तराः, ज्योतिकाः, वैमानिकाश्च । भयन-
पनयोऽमुताऽऽदिभेदेन दृशयिष्या वक्तव्याः । यानमन्तराः पिशा-
चाऽऽदिभेदेनादिष्याः । ज्योतिष्काश्चन्द्राऽऽदिभेदेन चक्षुरपि
वैमानिकाः कलशोपपन्नकल्याणोत्तमभेदेन द्विविधाः । कलशोप-
पन्नाः सौधर्माऽऽदिभेदेन द्वयदशविधाः । कल्याणोत्तमाः प्रवेयका-
नुत्तरोपपानिकभेदेन द्विविधाः । तथा चाऽह- (जाव अणुत्तरं-
वचाय पि) जी० प्रति । (किंति 'दिह' शब्देन चक्षुर्भागे
१७२६ पृष्ठे उक्ता) (पक्षयिचः पुरुषोऽधमाधम इत्यादि इत्थं)
शब्दे द्वितीयभागे ६१६ पृष्ठे गतम्) (प्रायश्चित्ताहर्णां कृत-
करणेऽदिना व्याख्या 'पदिच्छत' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६
पृष्ठे उक्ता) (मार्गे पृच्छनीयाः पुरुषाः 'विहार' शब्दे वक्ष्यन्ते)

शतवर्षाऽऽद्यः पुरुषस्वरूपम्-

आउसो ! से जहानामए कइ पुरिसे एहाए कयवलकम्पे
कयकोउभयगलपायाच्छिच्छे सिरसि एहाए कंटे मालकडे
आविद्धमणिसुवन्ने अहयसुमगगवत्थपरिहिए चंदसांकि-
सगायसरीरे सरससुराहिर्गणोसीसचंदसाणुलितगगे सु-
इमालावन्नगविलेवणो कपियहारद्वहारात्तरयपालवपलं-
वमाणकडिसुत्तयसुकयमोहे पियद्दगेविज्जंअणुलिज्जल-
लियंगयललियकयाभरणे नाणामणिकणगरयणकणगत-
दियर्थेभियभूए अहियरुवसस्सिरीए कुंडलुओवियाणणे
मउददित्सिए हारुच्छयसुकवरइयवत्थे पालंबपलंबमा-
णसुकयपडउत्तरिओ मुदियापिगलंगुलिये, नाणामणिकण-
गरयणमिलमदरिहनिऊओचियमिसमिसंनवरियइयुसिलि-
हिसिह्मइह्मयाविद्धरीरवलए, किं बहुया. कप्परुक्खे विव
अलंकिरिषिभूणिए सुई य पयए भवेत्ता अन्मापियरो अग्नि-

[illegible]

(आउसो) । से अहा० हे आनुपप्य० । स वयावामकी-यत्तु-
कानामा देवदत्ताऽऽदिगमित्यर्थः । अथवा- (ये इति) सः व-
यसि इति दृष्टान्तार्थः । 'नामि' इति अत्रावधानार्थात्, 'य' इति
वाच्यताङ्कुरे, कश्चित्तु वयः स्वातः कृतस्वातः, स्वानामन्त-
रं कृतं निमित्तादिं बलिभ्यं स्वपुष्टदेवतानं पूजा येन स
कृतबलिभ्यो, अथ कृतानि कौतुकमङ्गलानि च प्राप्यशिरसायै
युष्टव्यादिशिवाचार्येमवयवकार्योत्पत्त्यायै येन स तथा, तत्र
कौतुकमि नमस्कांताऽऽदिभिः, मङ्गलाऽऽदिभिः तु सिद्धार्थक-
पञ्चवर्ष्याङ्कुरादीनि इति शिरसि अत्राह स्वातः-कृत-
स्वान्तःपूर्वं देवस्वान्तुक्तिद्वयं न कर्त्तव्यमित्यति स गीतव-
क्तव्यः । कण्ठे-मीवावयव (मातृकदेवि) कृता माता पुष्प-
माता भानेन सः कृतमाता, प्राकृतस्यापि 'मातृकदेवि' ।
आदिदेवानि परिहितानि मयिसुवर्ष्याणि येन स तथा । तत्र
(ममि शि) मयिमयानि भूयानि । यत्वं सुवर्षेययावोति । अ-
दत्तं मत्स्यकादिभिरनुपुष्टं, अत्यवशित्वेन च । सुमहार्थं
वृक्षमृत्वं वक्षं परिदत्तं-परिमत्तं येन स तथा, चान्दने
अक्षयदेवोक्तार्थे बलिंत्तं मार्गं शरीरं येन स तथा, स-
न्निभं रत्नमुत्तमं सुप्रसिद्धमेव लघु मण्यवुत्तमं योर्गर्वव-
न्त्येन इति अङ्गुनेन (अनीति) अङ्गुयेन शिवे विमलक-
कुण्डं मार्गं शरीरं वक्ष्य स तथा, कुम्भिनी पतिवं माला च
कुण्डंमाला वक्ष्यकश्चित्रमं च सप्तजनकारिकुट्टुकाऽऽदिबिभे-
र्त्तव्यं वक्ष्य स तथा, कश्चित्को शिष्यस्तादाहोऽष्टादशसहस्रिको-
ऽष्टहारी मण्यसहस्रः, शिवशिरको अतीत्येव, वक्ष्य स तथा, क-
श्चित्कश्चिन्मन्त्राभिरुक्तिभ्यश्च लघु कुन्ता योमा वक्ष्य स तथा ।
ततः पञ्चसहस्र कर्मकरवः । अथ कश्चित्तदाहोऽऽदिभिः कृता
योमा वक्ष्य स तथा, पिनहानि-परिहितानि त्रैवक्त्रा-

[illegible]

पुरुषकारोऽपि कारं यस्मात् न पुरुषकारमस्मरेत् किञ्चि-
त्सिद्धयति । तथा श्रीकृष्णः—

“ न वैवमिति संक्षिप्तम्, त्यजेत्पुत्रप्रमाणम् ।

अनुयमं करतैर्न, तिलेभ्यः प्राण्यमर्हति ॥ १ ॥

तथा—

उद्यमाय्याकचिन्नाङ्गि । नरो भद्राणि पश्यति ।

उद्यमात्क्रिमिकीटोऽपि, मिमन्ति महतो हुमात् ॥ २ ॥ ”

सूत्रं १ अ० १२ अ० ।

पुरिसकारसङ्गहा—पुरुषकारसङ्गहा—की० । पुरुषकारस्यो-
त्साहसङ्गहाय सहाभ्यप्रशंसने, अ० १ अ० ।

पुरिसङ्गहा—पुरुषङ्गहा—की० । पुरुषस्य कृपा वतो न-
वति । सुयोध्यमानस्य दृष्टिपथप्रसतायाम्, अ० २० २ पाठुं
३ पाठुं पाठुं । सू० २० ।

पुरिसजाय—पुरुषजात—पुं० । पुरुष एव पुरुषजातः । पुरुषजाती-
य, सूत्रं २ अ० २ अ० । पुरुषप्रकारे, स० ३ अ० । अ० ।
सम्भ० ।

पुरुषजाताः वृक्षाः—

तत्रो रक्त्वा पयसा । तं जहा-पचोव फलोव पुष्पो-
व १ । एवमेव तत्रो पुरिसजाता पयसा । तं जहा-पचो-
वारुक्त्वासाभाया, पुष्पोवारुक्त्वासाभाया, फलोवारुक्त्वा-
साभाया २ । तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा-
नामपुरिसे, उवणपुरिसे, दव्वपुरिसे ३ । तत्रो पुरिसजाया
पयसा । तं जहा-नाणपुरिसे, दंसणपुरिसे, चरिणपुरिसे ४ ।
तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा-वेदपुरिसे, विधपुरिसे,
अमिलावपुरिसे ५ । तिबिहा पुरिसजाया पयसा । तं ज-
हा-उत्तमपुरिसा, मडिक्कमपुरिसा, जहणपुरिसा ६ । उत्त-
मपुरिसा विविहा पयसा । तं जहा-धम्मपुरिसा, भोगपु-
रिसा, कम्मपुरिसा । धम्मपुरिसा—अरिहंता, भोगपुरिसा-
वज्रवर्दी, कम्मपुरिसा—वासुदेवा अ मडिक्कमपुरिसा तिबिहा
पयसा । तं जहा—उग्गा, भोगा, रायका ८ । जहणपुरिसा
तिबिहा पयसा । तं जहा—दोसा, भयगा, भाटिग्गा ए ॥
(१२८ सूत्र)

‘तत्रो रक्त्वा’ इत्यादि सूत्रद्वयम् । पञ्चापुष्पगच्छति प्राप्नोति
पञ्चोपगः, एवमितरे । एवमेवेति वार्ध्वागिकपनयनार्थः पुरुष-
जाताणि—पुरुषप्रकारा यथा पञ्चाऽऽदिहृत्त्वोपकारमावकि-
मिष्टिषिष्टततोपकारकारिणोऽर्पितुं वृक्षाः, तथा लोको-
त्तरपुरुषाः स्थायीभयदानाऽऽदिना यथोत्तरमुपकारविधे-
कारित्वात् तत्समाना मत्स्याः । एवं कौकिका अपीति, इह
अ ‘पचोवण’ इत्यादिवाच्ये ‘पचोवा’ इत्यादिर्कं प्राक-
तलक्षयणशुद्धम् । ‘समावे’ इत्यादिपि अ ‘सामावे’ इ-
ति । अथ पुरुषप्रस्तावात् पुरुषात् सप्तसुधा निकषयणा-
ह—‘तत्रो’ इत्यादि करतैर्न, नवरं नामपुरुषः पुरुष इति
नमिव, स्थापनापुरुषः पुरुषप्रतिमाऽऽदि, इत्युपपन्नः पुरुष-

त्वेन य उपपत्त्यते उपपन्नपूर्वो वेति, विद्येकोऽमेऽद्वयार्थ
इत्येवो भवति । अथ आप्ययाया—“ कायमयोऽप्युपवचो,
इयरो दम्भपुरिसो तिहा तस्मै । एवमविद्या इतिविही,
सुसुचरिणस्मिन्नो वा वि ॥ १ ॥ ” सूत्रमुच्यमिति पु-
रुषप्रयोगेयाणि इत्यादि, उत्तरमुच्यमिति तस्तु तदाकार-
न्ति तान्येवेति । आह पुरुषवेदाः पुनर्हीनपुरुषाऽऽद्यः ज्ञान-
लक्षणमावप्रधानपुरुषो ज्ञानपुरुषः । एवमितरापि ।
वेदः पुरुषवेदः तदनुमनप्रधानः पुरुषो वेदपुरुषः, स व क्री-
पुनर्पुंसकसम्प्रविष्टु विष्पि किङ्केतु भवतीति । तथा पुरुषः
विहिः—समभ्रमभूतिभिरपकृतिः पुरुषविहपुरुषो, यथा
नपुंसकं समभ्रमविहमिति । पुरुषवेदो वा विहपुरुषतेन वि-
हयते पुरुष इति कृतेति, पुरुषवेधचारी वा इत्यादिरिति,
अमिलत्वेऽनेति क्रमिणाया—शब्दः स एव पुरुषः पु-
ल्लिङ्गतया अभिधानात्, यथा द्रष्टः कुटो वेति । आह अ—
“ कामिनायो पुंलिङ्गा—मिहायुमेतं यतो व किंचि उ । पु-
रिसाकिं नपुंसो, वेदो वा पुरिसवेदो वा ॥ १ ॥ वेधपुरि-
सो तिङिणोऽदिपुदसो वेधादभ्रकालमि ॥ इति । ‘अ-
भ्रमपुरिस’ चि)धर्मः सायिकवारिणाऽऽदित्वाज्जन्मपराः पु-
षाः धर्मपुरुषाः । उक्तं अ—“ धर्मपुरिसो तदङ्ग-वाचार-
परो जह सुसाह ॥ इति । भोगाः प्रमोहाः शब्दाऽऽद्यवस्तुतयाः
पुरुषा भोगपुरुषाः । आह अ—“ भोगपुरिसो समभ्रम-वि-
स-सुद्धो कल्लव्हे एव ॥ इति । कर्माणि—महाराजऽऽदिसप-
द्यानि नरकाऽऽद्युकाऽऽदीनीति । उग्गा—भयतो नामभय
रायकाणि ये आरुका आसव, भोगारतवैध शूरका, राजप्या-
स्तवैध यथरथाः तदुक्तम्—“ उग्गा भोगा राय-क काणिना सं-
हो भवे च उग्गा । आरविस्स सुवयसा, सेसा जे काणिना ते
उ ॥ १ ॥ ” इति । तदङ्गजा अपि तदङ्गव्यपदेशा इति । एषां
वं मध्यमवस्तुः कृत्वा अङ्गमयः आश्रयमिति । वासा—वा-
सीपुत्राऽऽद्यः, अतः काः—सूततः कर्मकराः, (आहङ्गमि)
भागो दियते देवां ते भागवन्तः दृक्कातुर्थिकाऽऽद्य इति ॥
उक्तं मनुष्यपुरुषाणां कैविल्यम् । इमां ३ उ० १ उ० ।

पुरुषप्रकारानेवाऽऽह—

तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा—सुमये, दुस्मये, यो
सुमये यो दुस्मये १ । तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा-
गंता श्यामे सुमये भवति, गंता श्यामे दुस्मये भवति,
गंता श्यामे यो सुमये यो दुस्मये भवति २ । तत्रो पु-
रिसजाया पयसा । तं जहा—जामीते सुमये भवति, जा-
मीते दुस्मये भवति, जामीते यो सुमये यो दुस्मये
भवति ३ । एवं जाइसाभीते सुमये भवति ३ । तत्रो
पुरिसजाया पयसा । तं जहा—कंता श्यामे सुमये भवति
३ । तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा—जामीते सु-
मये भवति ३ । तत्रो पुरिसजाया पयसा । तं जहा—ज्या
जाइसांमि एगे सुमये भवति ३ । एवं आगंताश्यामे
सुमये भवति ३ । एमिगे सुमये भवति ३, एस्सां-
मीति एगे सुमये भवति ३ । एवं एषां अभिलेखै-

पुरिसजाय

“ गंता व अगंता व १, अगंता खलु तथा अगंता २
विहितवधिद्विधा ३, विहितविधा चेव नो चेव ४ ॥ १ ॥
इंता व अइंता व ५, इंदिधा खलु तथा अइंदिधा ६ ।
बुनिधा अमुनिधा ७, मासिधा चेव खं चेव ८ ॥ २ ॥
इंता व अइंता व ६, इंजिधा खलु तथा अमुनिधा १०
संविधा अइंविधा ११, पीरधा चेव नो चेव १२ ॥ ३ ॥
मुषिधा अमुषिधा १३, मुषिकता खलु तथा अमुषिकता १४
मासिधा अमसिधा व १५, पराजिषिधा य नो चेव १६ ॥ ४ ॥
तथा १७ क्वा १८ नंवा १९, रसा २० य कासा २१ तदेव ठावा
व । (२१-२६ = २६-२-१-२७)

निस्सीलस्त नरदिता, पसत्ता पुष सीलतपस्त ॥ ६ ॥
एरियेके तिथि उ तिथि उ आलावना भाषिपय्या ।
तर्द सुखेवा खायेगे सुवणे भवति ३, एवं सुखेवि पि ३
सुखिस्तापीति ३, एवं अमुखेवा खायेगे सुवणे भवति ३
न सुखेपीति ३, ख सुखिस्तापीति ३, एवं त्वाइं गंवाईं
रसाइं कासाइं, एकेके ख आलावना भाषिपय्या, १२७
आलावना भवति । (१६० ख)

(तत्रां पुरिसजायि) पुषवक्रातायि-पुषवक्राता, कुपु
मनो वय्याऽलो सुमना-हर्षना, प्ल हल्ये-एवं दुर्मना
द्वेषाऽऽदिषात्, हिह हल्येः । नो सुमना नो दुर्मना-मध्य-
पथा, सामाधिकारविलयेः । सामाभ्यतः पुषवक्राता उक्ताः, ए-
लोमिव शिषेयताः गत्यादिक्रियाभ्येता ‘तच्छो’ हत्यादिभिः सु-
चिराद्-तत्र ‘मरवा’ यावता कश्चिद्विरादेषाऽऽदी, नामित
समाधायनायात् एकः कश्चित् सुमना भवति-हृत्पति, तथैवा
न्यो दुर्मनाः शोभति, अयः स्वम प्येति, अतीतकाल
सुखमिव वर्तमानवर्तिपरकालवृत्ते, नवरं ‘जामीतेगे’ हत्या-
दिषु द्विरादौ हेत्वर्थः । ‘एवमंगता’ हत्यादि प्रतिषेधं द्वा-
वि आगमनसूचयि च सुवमायि ‘एवम्’ एतेनात्मनरेकना-
मिश्रयेण शेषसूत्राय रपि वक्रप्रायि । अयोक्ताभ्युपगमि च सू-
चायि संयुक्तं नाथापञ्च क्रमाद्-‘मतेत्यादि’ गंता अगंता
आगम्येत्सुक्रं, (अगंतांति) ‘आगंता नामेगे सुवमे अ-
वद, अगंता नामेगे दुर्ममे अवद, अगंता नामेगे नो सु-
ममे नो दुर्ममे अवद ३, एवं न आगच्छामीति ३, एवं न
आगच्छामीति ३ ॥’ (चिट्ठि त्ति) स्थित्या ऊर्द्धस्थाने
न सुमना दुर्मना अनुमंथ अ भवति, एवं-‘चिट्ठामीति, चि-
ट्टिस्तामीति अचिट्ठा’ हर्षयि कालः स्ववचस्व, एवं
संभव नवरं ‘मिपय’ उग्रविष (नो चेव त्ति) अविषय
अनुपविष ३, हत्या-विनाशय किञ्चिद् ३, अइंता-अविना-
श ३, किंवा द्विनाश ३, अचिट्ठाया मरितम् ३, (मुह-
त्ति) उक्ता-मरिषा वइंकाशदिक् ३, (अमुहत्ति) (अमुहत्ति)
अमुहत्ता ३, (मासिते त्ति) मासिदा-समापय कञ्चन सञ्जा-
पञ्चिष्य ३, (नो चेव त्ति) (अमासिधा) अमापय क-
ञ्च ३, (इव त्ति) इराडा ३, अइंता ३, अमुहत्ता ३, अमु-
हत्ता ३, अमुहत्ता ३, पिराडा ३, (नो चेव त्ति) अमि-
राडा ३, अमुहत्ता ३, अमुहत्ता ३, अमुहत्ता ३, (अइंता-

त्ति) जित्वा परम् ३, अजित्वा परमेव ३ (पराजिषिधा) ख-
लं जित्वा ३ परिसङ्गं वा माप्य सुमना भवति, वर्द्धनकर्म-
विमहाविषयविमित्तुक्त्वात्, पराजित्वा प्रतिषादितः,
सम्भावितानर्थाविमित्तुक्त्वात्, (नो चेव त्ति) अपराजि-
जित्वा ३ ॥ ४ ॥ सहेरादिधाया ५ सुवत एव शोभत्या, मर्यादतत्त्वा-
त् तथैवास्या इति । (एवमेव हर्षादि) एवमित्ति गवा
ऽऽदिसुषोक्तमेव एकेकस्मिन् शब्दाऽऽदी विषये विभिन्नमि-
त्येवाभ्यां प्रत्येकं वयस्य आलापकाः-सूचयि कालाधिक्य-
ऽऽभ्यां सुमनाः दुर्मना नो सुमना नो दुर्मना इत्येतत्पद-
वचनो भवितव्यः । (एवमेव वर्द्धयथा-‘(उर्द्धमित्यादि)
भाषितार्थम्, ‘एवं क्वाइं गंवाईं’ हत्यादि, वया शब्दे, वि-
धिभिधेयाभ्यां वयस्य आलापका मयिधा एवं ‘क्वाइं वा-
सित्वा’ हत्याद्यः वयस्य एव वर्द्धनीयाः । एवञ्च वक्रवति त-
दाह-‘(एके हत्यादि) एकेकस्मिन् विषये वदालापका या-
क्षितव्या भवन्तीति, तत्र शब्दे द्वितीया एव, क्वादिषु पुनरेवम्-
क्वायि वदुः सुमना दुर्मना अनुपपद्य १, एवं परामीति २,
एवं द्वपामीति ३, एवम् अमुहत्ता ४, न पदामीति ५, न द्वप-
ामीति ६, एवं गम्वात् आत्मा ६, रसानायाव ६, एवसिन्
सुदुष्टि ६ । स्वां ३ डां ३ उं ।

तच्छो पुरिसजाया पयसा । तं जहा-सुवचरे, अइंताचरे,
तदुभयचरे । (१६६ ख)

‘तच्छो’ हत्यादि सुषोचम्, मचरमेते पयोचरं प्रचाला इति
स्वां ३ डां ३ उं ।

पुषवक्रातायि वृक्षाऽऽदिदृष्टान्तेनाऽऽह-

‘चचारि कयसा पयसा । तं जहा-उक्ताय नामेगे उक्ताय ?
उक्ताये नाममेगे पयसे २, पयसे नाममेगे उक्ताये ३, पयसे
नाममेगे पयसे ४ । १ । एवमेव चचारि पुरिसजाया
पयसा । तं जहा-उक्ताये नामेगे उक्ताये, तदेव जाय पयसे
नाममेगे पयसे १२ । चचारि कयसा पयसा । तं जहा-उक्ताये
नाममेगे उक्तायपरिखते १, उक्ताय नाममेगे पयसपरिखते २,
पयसे नाममेगे उक्तायपरिखते ३, पयस नाममेगे पयसप-
रिखत् ४ । १ । एवमेव चचारि पुरिसजाया पयसा । तं
जहा-उक्ताये नाममेगे उक्तायपरिखत् १० चउपंगो ४ । ४ ।
चचारि कयसा पयसा । तं जहा-उक्ताये नाममेगे उक्तायपदे
तदेव चउपंगो ४ । ४ । एवमेव चचारि पुरिसजाया प-
यसा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे उक्तायपदे उक्ताय १,
४ ७ । एवं सं ४ १० २, पयसे ६, दिहा १० १०, मीलायारे ११,
ववहारो १२, परकने १३, एगे पुरिसजाय पडिवत्तो न-
रिव । चचारि कयसा पयसा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे उक्ताय,
उक्ताय नाममेगे वंके चउपंगो ४ । एवमेव चचारि पुरिस-
जाया पयसा । तं जहा-उक्ताय नाममेगे ४ । एवं जहा उक्ताय-
पयसोद्वि गतो तहा उक्तायविहेदि वि भाषिपयसा ० जाय पर-
कने २६ । (२३६ ख)

खए" वतुमैङ्गी । एवमेवेत्यादि, पुरुषज्ञानसूत्रवतुमैङ्गी । "एवं सुखे नाम एगे सुखरुचे" । वतुमैङ्गी, एवं पुरुषेणाऽपि, व्याख्या तु पूर्ववत् । (चत्तारीत्यादि) शुद्धो बहिः शुद्धमना अन्तः एवं शुद्धसङ्ख्याः शुद्धप्रज्ञः शुद्धदधिः शुद्धशीलः ऽऽना रः शुद्धव्यवहारः शुद्धपराक्रम इति तत्त्ववर्जः पुरुषा एव वतुमैङ्गवन्तो वाच्यः, व्याख्या क प्राप्तिवति । अत एवाऽऽह- एवमित्यादि ।

पुरुषभेदाधिकार एवेदमाह—

चत्तारि सुता फल्लता । तं जहा-अतिजाते, अशुजाते, अवजाते, कुलिंगाले । (२४० सूत्र) चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-सन्धे नामं एगे सन्धे, सन्धे नामं एगे असन्धे ० ४, एवं परिणते ० जाव फल्लमे । चत्तारि वरथा, पल्लता, तं जहा-सुती नामं एगे सुती, सुदी नामं एगे असुदी चउभंगो ४ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-सुती नामं एगे सुती ० चउभंगो । एवं जइवं सुदेणं वरथेणं भणितं तदेव सुतिणा वि ० जाव परकमे । (२४१ सूत्र) चत्तारि कोरका पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवे, ताल-पल्लेवकोरवे, वल्लिपल्लेवकोरवे, मंदविषाखाकोरवे । एवामेव चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवसमाये, तालपल्लेवकोरवसमाये, वल्लिपल्लेवकोरवसमाये, मंद-विषाखाकोरवसमाये । (२४२ सूत्र)

सुताः—पुत्राः (अजराए णि) पितुः सम्पदमलिकस्य जातः—संवृत्ताऽनितकस्य वा तां यातः—प्राप्तो विशिष्टतरस-स्यदे सखदतर इत्यर्थः, इत्यतिजातोऽनितानो वा, अथम-वत् । तथा- (अशुजाए णि) अनुकृपः सम्पदा पितुस्तुल्यो जातोऽनुजातः, अनुगमो वा पितृविभूत्याऽनुपातः, पितृ-सप्त इत्यर्थः, महायशोवत्, आदित्ययशसा विश्वं तुल्य-त्वास्य, तथा (अवजाए णि) अप इत्यपमदो दान्तः पि-तुः सम्पदो जातोऽवजातः, पितुः सकाशादीपत्तीनमुख इ-त्यर्थः, आदित्यशोषवत्, भरताऽपेक्षया तस्य हीनत्वात् । तथा (कुलिंगाले णि) कुलस्य-स्वगोत्रस्वाङ्कार इवाङ्कारो दृक्कस्यानुपतापकत्वाद्धेति, कष्टरीकवत् । एवं शिष्टवच-नविषयमप्यवसेणं, सुतशब्दस्य शिष्टेष्वपि प्रवृत्तिर्दशनात् । तन्नातिजातः सिद्धिमयेपेक्षया वैरस्वामिवत् । अनुजातः श-ब्दमवापेक्षया यशोमद्ववत् । अपजातो भद्रावहस्याप्यपेक्ष-या स्फुलभद्ववत् । कुलाङ्कारः कुलनामक्यनुदुष्याविभुपमार-कत्वेति । तथा (चत्तारीत्यादि) सत्यो यथावद्वस्तुम-णुनात् यथामतिज्ञातकरणाच्च, पुनः सत्यः सेयमित्वेन सद्-म्यो हितत्वात् । अथवा—पूर्वं सत्य आसीद्विदानीमपि स-त्य एवेति वतुमैङ्गी । एवंप्रकारम्पुत्राएतिदिशमाह—' एवं ' इत्यदि व्यक्रं, नवरमेवं पुत्राणि—' चत्तारि पुरिसजाया पल्लता । तं जहा-सन्धे नामं एगे सन्धेवरिणए ० ४, एवं सन्ध-रुचे ० ४, सन्धमण ० ४, सन्धसंकण ० ४, सन्धवपे ० ४, सन्धविट्ठी ० ४, सन्धवसीलायार ० ४, सन्धवववदे ० ४, सन्धपरकमे णि ' ० ४ । पुरु-षाधिकार एवेदमपरमाह—' चत्तारि वरथेत्यादि' शुचि-पवित्रं

स्वभावेन, पुनः शुचि संस्कारेण कालभेदेन वेति । पुरुषवतुमै-ङ्गयां शुचिः पुरुषेऽपुनितरीरतया, पुनः शुचिः स्वभावेनेति । 'सुदपरिखए सुदरुवे' इत्येतत्सूत्रस्य इष्टान्तदाष्टाग्निकेति-तम्, 'सुदमेण' इत्यादि च पुरुषमात्राऽऽश्रितमेव सूत्रसतऽम-निदिशमाह—एवमित्यादि कथ्यम् । पुरुषाधिकार एवेदम-परमाह—(चत्तारि कोरवे इत्यादि) तत्र आश्रम-चूतः त-स्य प्रलम्ब-कर्मन्, तस्य कोरक-तन्त्रिमादकं मुकुलम्, आश्र-मप्रलम्बकोरकम्, एवमस्येऽपि, नवरम्-तालो वृत्ताविशेषः, वल्ली-कालिङ्गपादिका, मेरुद्विषाणा-मेघशृङ्गसमानफला व-नस्पतिजातिः, आउ (तु) लिबिशेष इत्यर्थः । तस्याः कोरकमि-ति विग्रहः, एतान्येव सत्त्वारि इष्टान्तयोपासनीति क-त्वार्युत्क्रम, न तु चत्वार्येव लोका कोरकाणि, बहुतरा-पालम्मादिति । ' एवेत्यादि ' सुगमं, नवरमुपमय एवं यः पुरुषः सेव्यमान उच्चिनकाले उचितमुपकारफलं जनयत्य-सावाश्रमप्रलम्बकोरकसमानः, यस्त्वतिवरेण सत्तत्त्वस्य क-ष्टेन महनुपकारफलं करोति स तालप्रलम्बकोरकसमानः, यस्तु अश्लेशनाधिकरं च द्वाति स वल्लीप्रलम्बकोरक-समानः, यस्तु सेव्यमानोऽपि शोभनवचनान्येव ब्रूते, उ-पकारं तु न कञ्चन करोति स मेरुद्विषाणकोरकसमा-नः, तत्कोरकस्य सुवर्णवर्णत्वाद्वाद्याफलदायकरत्वाच्चेति । स्या ० ४ टा ० १ उ ० ।

फलदृष्टान्तेन पुरुषानाह—

चत्तारि फला पल्लता । तं जहा-आमं यामं एगे आ-पमदुरे १, आमं याममेगे पकमदुरे २, पकं याममेगे आममदुरे ३, पके याममेगे पकमदुरे ४ । एवमेव चत्ता-रि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-आमं याममेगे आम-मदुरकनसमाये ० ४ । (२४३ सूत्र)

तद्विशेषभूतपुरुषनिरूपणाय फलसूत्रम् । आमम्-अपकं सत् आममिव मधुरम् आममधुरमीपमधुरमित्यर्थः, त-था आमं सत् पक्वमिव मधुरमस्यस्तमधुरमित्यर्थः, तथैव पक्वं सत् आममधुरं प्राप्नोति, तथा पकं सत् पकमधुरं प्राप्नोतिवेति । पुरुषस्तु आमो-वयःश्रुताभ्यामभ्यक्षः आम-मधुरफलसमानः, उपशमाऽऽदिलक्षणस्य माधुर्यस्याऽऽरम्भेय-भावत्, तथा आम एव पकमधुरफलसमानः—पकफलव-मधुरस्वभावः, प्रजानोपशमाऽद्विगुणयुक्तःवादिति, तथा प-काऽभ्यां वयःश्रुताभ्यां परिणतः आममधुर-फलसमानः, उ-पशमाऽऽदिमाधुर्यस्याऽऽपत्वात्, तथा पक्वस्तथैव, पक्वम-धुरफलसमानोऽपि तथैवेति । अनन्तरं पकमधुर उक्तः, स च सत्यगुणयोगात् भवतीति । स्या ० ४ टा ० १ उ ० ।

पुरुषाधिकारादेनापरथा पुरुषसूत्राय चतुर्दश—

चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-आनातभद्रे खा-ममेगे यो संवासभद्रे १, संवासभद्रे खापमेगे यो आ-नातभद्रे २, एगे आनातभद्रे खापमेगे यो सिधसभद्रे ३, एगे यो, आनातभद्रे नो वा संवासभद्रे ० ४ । १ । चत्तारि पुरिसजाया पल्लता । तं जहा-अपदयो नाममेगे वजं पासति यो पररम, पररम याममेगे वजं पासति ०

तथा दीनस्यैव वृत्तिर्लोकैर्न-जीविका यस्य स दीनवृत्तिः । ११ । एवं दीनं वैश्ववर्त्तं पुरुषं वैश्ववह्ना यथा भवति तथा याचत इत्येवंदीनो दीनयाचो, दीनं वा यातीति दीनयायी, दीना वा-दीना जातिरस्येति दीनजातिः । १२ । तथा दीनवद्दीनं वा आपते दीनभायी । १३ । दीनवद्वभापते प्रतिभाति अत्रभापते वा याचत इत्येवंदीनो दीनावभासी, दीनावभायी वा । १४ । तथा दीनं नायकं सेवत इति दीनसेवी । १५ । तथा दीनस्यैव पर्यायोऽवस्था प्रमत्तयाऽऽदिलक्षणा यस्य स दीनपर्यायः । १६ । (दीनपरियागे ति) दीनः परिहारी यस्य स तथा । १७ । (स-व्यर्थः अङ्गमेगे ति) सर्वसूत्रं चत्वारो भङ्गा द्रष्टव्या इति पुरुषजाताधिकारव्यत्येयमष्टादशशुक्ल ।

आर्या नामैकः—

चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामेगे अजे० ४ । १ । चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामेगे अजजपरिणय० ४ । २ । एवं अजरूपे० ३ । अजमये ४ । अज-संक्षप्ये० ५ । अजमये० ६ । अजदिद्वि० ७ । अजसीलाया-रे० ८ । अजववहारे० ९ । अजरकमे० १० । अजविची० ११ । अजवारी० १२ । अजभायी० १३ । अजआभासी० १४ । अजमेवी० १५ । एवं अजपरिणय० १६ । अजप-रियाले० १७ । एवं सत्तरस आलावगा० १७ । जहा दी-शेयं भणिया तहा अजेख वि भाशियव्वा । चत्वारि पुरि-सजाया पण्यता । तं जहा-अजे शामेगे अजभावे, अजे शामेगे अजजभावे, अजे शामेगे अजभावे, अज-अजे शामेगे अजजभावे ॥ १८ ॥ [२८० सूत्र]

गतायी । नवरम् । आर्यो नवधा । यदाह—“खले जार्ह कु-ल-अम् सिय्प भासाए नाणवरणे य । दंसणआरिय नवहा, मिच्छा सग जण्य असमार्ह ॥ १ ॥ ” इति । तत्र आर्यः क्षत्रतः, पुत्रार्यः पापकर्मवह्निभूतत्वेनापाप इत्यर्थः । एवं सप्तदश सूत्राणि नेयानि । तथा आर्यभावः क्षात्रिकाऽऽदिष्ठा-नाऽऽदिपुरुषः अनार्यभावः कौषाऽऽदिमानिनि । पुरुषजातप्र-करणमेव दृष्टान्तदाष्टान्तिकायां वैतनाविकथासूत्रादभिधीय-ते, पाठसिद्धं चैतत् ।

जातिकुलसंपन्नाः—

चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, ब-लसंपणे, रुवसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, बलसंपणे, रुवसंपणे १ । च-त्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शामेगे नो कुलसंपणे, कुलसंपणे शामेगे खो जाइसंपणे, एगे जाइ-संपणे वि कुलसंपणे वि, एगे खो जाइसंपणे नो कुल-संपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जा-इसंपणे शामेगे० ४ । २ । चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिस-जाया पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे० ४ । ३ । चत्वारि उस-

भा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो रुवसंपणे० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-जाइ-संपणे शामेगे खो रुवसंपणे, रुवसंपणे नाममेगे० ४ । ४ । चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४ । ५ । चत्वारि उसभा पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे शामेगे खो रुव-संपणे० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे० ४ । ६ । चत्वारि उसभा प-ण्यता । तं जहा-बलसंपणे शामेगे खो रुवसंपणे० ४, एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-बलसंपणे नाममेगे० ६ । ७ ।

नवरम्, अष्टभा-बलीवर्द्धाः, जातिः-गुणवन्मातृकस्यं, कु-लं गुणवन्पितृकस्यं, बलम्-भारवहनाऽऽदिनामध्वं, रूपं श-रीरसौन्दर्यमिति । पुरुषस्तु रूपं भावयितव्याः । अन-न्तरदृष्टान्तसूत्राणि तु सपुरुषदाष्टान्तिकानि जात्याऽऽदीनि चत्वारि पदानि भुवि विन्यस्य यथां द्विकसंयोगानाम् “जाइसंपणे नो कुलसंपणे” इत्यादिना स्थानमङ्गकमेष पदेव चतुर्मेङ्गिकाः कृत्वा समवसेयानि ।

हस्तिसदृशाः—

चत्वारि हस्थी पण्यता । तं जहा-भदे भंदे, भिए, संकिसे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-भदे, भंदे, भिए, संकिसे । चत्वारि हस्थी पण्यता । तं जहा-भदे शाम मेगे भदमणे, भंदे शाममेगे भंदमणे, भदे शाममेगे मि-यमणे, भंदे शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पु-रिसजाया पण्यता । तं जहा-भदे शाममेगे भदमणे, भंदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे मियमणे, भंदे शाममेगे संकिषमणे । चत्वारि हस्थी पण्यता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे । भंदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे मिय-मणे, भंदे शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिस-जाया पण्यता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे० तं चैव । चत्वारि हस्थी पण्यता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे, भिते शाममेगे भंदमणे, भिते शाममेगे मियमणे, भिते शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया प-ण्यता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे तं चैव । चत्वारि हस्थी पण्यता । तं जहा-संकिसे शाममेगे भदमणे, संकि-से शाममेगे भंदमणे, संकिसे नाममेगे मियमणे, संकि-से शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता । तं जहा-संकिसे शाममेगे भदमणे तं चैव० जाइ संकिसे शाममेगे संकिषमणे ॥

“मधुगुलियांगलवत्, अणुपुंनसुजायदीहसंगुलो ।

पुरओ उदग्गधीरो, सर्व्वसमाधितो भदो ॥ १ ॥
 च्लवहलविसमचम्मो, धूलसिरो धूलएण पेएण ।
 धूलणइदत्तबालो, हरिपिगलतोयणो भदो ॥ २ ॥
 तणुओ तणुपग्गमीदो, तणुपतओ तणुयदत्तणइबालो ।
 भीरु तणुव्विग्गो, तासी य भवे विए थांमं ॥ ३ ॥
 एतेसि हत्थीणं, धोवं धोवं तु जो हरति हत्थी ।
 रुवेण व सीलेण व, सो संकिओ नि पायव्वो ॥ ४ ॥
 भदो मज्झ सरणं, भदो उण मज्जे वसंतम्मि ।
 मिउ मज्जति हेमवे, संकिओ सव्वकालाप्पि ॥ ५ ॥ ”

हस्तिस्त्रै भद्राऽन्वयो हस्तिविशेषा वक्ष्यमाणलक्षणा वनाऽऽ-
 दिविशेषिताश्च । यदाह—‘भद्रो मन्दो मृगश्चेति विधेयास्त्रि-
 धा गजाः । वनप्रचारलाकल्प-सर्वभेदोपलक्षिताः ॥ १ ॥ इति ।
 तत्र भद्रो हस्ती भद्र एव धीरत्वाऽऽदिगुणयुक्तत्वात् १, मन्दो
 मन्द एव धैर्यभेदाऽऽदिगुणेषु मन्दत्वात् २, मृग एव तनु-
 रभमीरुत्वाऽऽदिना, संकीर्णः किञ्चिद्भद्राऽऽदिगुणसंयुक्तत्वा-
 त् संकीर्ण एवेति । पुरुषोऽप्येवं भावनीयः । उत्तरपञ्चापि तु
 चत्वारि सदाष्टौनितकानि भद्राऽऽदिपदानि चत्वारि तद्व-
 क्रमेण चत्वार्येव भद्रमन-प्रभृतीनि च विन्यस्य “ भद्रे ण-
 ममेग भद्रेण ” इत्यादिना क्रमेण समवसेयानि । तत्र भद्रो
 जात्याऽऽकाराभ्यां प्रशस्तरः, तथा भद्रो भवो यस्य । अथवा-भ-
 द्रस्येव मनो यस्य स तथा । धीर इत्यर्थः । मन्दो मन्दस्येव वा
 मनो यस्य स तथा । अतुपुर्व्वेण परिपाठ्या सुप्ठ जातः—उत्पन्नो यः
 सोऽतुपुर्व्वसुजातः, स्वजात्युचितकालक्रमजातो हि बलकपा-
 ऽऽदिगुणयुक्तो भवति, स चासी दीर्घलाक्षुल्ल-दीर्घपुच्छ
 इति स तथा, अतुपुर्व्वेण वा स्थूलसूक्ष्मसूत्रतल्लक्षणेन सुजा-
 तं दीर्घ लाक्षुल्लं यस्य स तथेति, पुरतः—अग्रभागे उदग्र
 उन्नतः, तथा धीरः—अज्ञोभ, तथा सर्वोपयुक्तानि सम्यक्-
 प्रमाणलक्षणोपेतत्वेन आदितानि व्यवस्थितानि यस्य स स
 वाङ्मूलसमाहितो भद्रो नाम गजविशेषो भवतीति । ‘वलगाहा ।
 वल्ल-ल्लयं बहलं स्थूलं विषमं—बलियुक्तं चर्म यस्य स तथा,
 स्थूलशिराः, स्थूलकेन (पेएण चि) पेवकेन पुच्छमूलेन
 युक्तः स्थूलनक्षत्रदन्तबालो, हरिपिङ्गललोचनः सिंहवत् पिङ्गा-
 लो मन्दो गजविशेषो भवतीति । तणु गाहा ? ’ तनुकाः—
 कृशः भवतीति तनुत्वक-तनुचर्मो तनुकदन्तल्लक्षणाः,
 भीरुः भवतीति स्वभावतल्लक्षो भवकारणवशात् स्तब्धक-
 योकरणाऽऽदिगुणोपेतो भीत एव उद्भिन्नः कष्टविहाराऽऽ-

दाद्युद्गेषावात् स्वयं व्रस्तः परानपि ज्ञातय
 तीति ज्ञाती च भवेन्मुनो नाम गजमेव इति ।
 ‘एएसि गाहा ।’ ‘भद्रे गाहा ।’ कएणं त था
 ‘द्वेनेहि’ इणइ भदो, भदो हरेण आहणइ
 हत्थी । गत्तावरेहि य मिओ, लोकिओ सव्वक्को
 इणइ ॥ १ ॥ इति । स्वा० ४ ठा० २ उ०

मं	मं	मं	मं
मं	मं	मं	मं
मं	मं	मं	मं
मं	मं	मं	मं
मं	मं	मं	मं
मं	मं	मं	मं

अधुना पुरुषजातप्रधानतया कायविशेषमहा—

चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—किसे खाममेगे
 किस, किसे खाममेगे ददे, ददे खाममेगे किसे, ददे खाममेगे
 ददे । चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—किसे
 खाममेगे किससरीरे, किसे खाममेगे ददसरीरे, ददे खा-
 ममेगे किससरीरे, ददे खाममेगे ददसरीरे ४ । चत्वारि पुरि-
 सजाया पण्णत्ता । तं जहा—किससरीरस्स खाममेगस्स खा-
 यदंसणे समुप्पज्झं थो ददसरीरस्स, ददसरीरस्स खा-
 ममेगस्स खायादंसणे समुप्पज्झं थो किससरीरस्स,
 एगस्स किससरीरस्स वि नायादंसणे समुप्पज्झं ददस-
 रीरस्स वि, एगस्य थो किससरीरस्स नायादंसणे समु-
 प्पज्झं थो ददसरीरस्स । (२८२ सूत्र)

(चत्वारि पुरिसत्थादि) कण्ठं, नवरं कृतजुशरीरः पूर्वं
 पञ्चादपि कृश एव, अथवा—कृशो भावेन हिनसत्वाऽऽदि-
 त्वात्पुनः कृशः शरीराऽऽदिभिरिवं हतोऽपि विपरीत्यादिति, पू-
 र्व्वैवत्त्रायां वश्याऽऽश्रितमेव द्वितीयं सूत्रं, तत्र कृशो भावतः,
 शयं सुगमम् । कृशस्यैव वतुर्भङ्ग्या हानोत्पादमाह (चत्वा-
 रीत्यादि) व्यक्तं, किन्तु कृशशरीरस्य विविधतपसा भात्रि-
 तस्य शुभपरिणामसम्भवेन तदावरणक्षयोपशमादिभावात्,
 हाने च दर्शनञ्च हानदर्शने हानेन वा सह दर्शने हानदर्श-
 ने छात्रादिकं कैवल्यं किं वा, तत्समुपपद्यते, न ददशरीरस्य,
 तस्य हि उपचितत्वेन बहुमोहनया तथाविधशुभपरिणा-
 माभावेन क्षयोपशमाऽऽद्यभावादित्येकः । तथा—मन्दसंज्ञन-
 स्यात्पमोहस्य ददशरीरस्यैव हानदर्शनमुपपद्यते स्वस्थश-
 रीरतया मनःस्वास्थ्येन शुभपरिणामभावतः क्षयोपशमाऽऽ-
 दिभावाच्च कृशशरीरस्यास्वास्थ्यादिति द्वितीयः । तथा कृशस्य
 ददस्य वा तदुपपद्यते विशिष्टसंज्ञनस्यात्पमोहस्योपशमाऽ-
 पि शुभपरिणामभावात् कृशत्वददत्वेनापेक्षत इति तृतीयः ।
 अनुर्यः सुजातः हानदर्शनयोदत्त्वाद् उक्तः । स्वा० ४ ठा० २ उ० ।

चत्वारि पुरिसजाता पण्णत्ता । तं जहा—तद्देनाममेगे, नोतद्दे ना-
 ममेगे, सोतन्धी नाममेगे, पयाणे नाममेगे ४ । चत्वारि पुरिस-
 जाया पण्णत्ता । तं जहा—आयेंदकरे नाममेगे थो परंतकरे । १ ।
 परंतकरे थाममेगे थो आतंतकरे २, एगे आतंतकरे वि
 परंतकरे वि ३, एगे थो आतंतकरे थो परंतकरे ४ । २ ।
 चत्वारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—आतंतमे थाममेगे
 नो परंतमे, परंतमे नाममेगे, नो आतंतमे ०४ । ३ । चत्वारि पुरि-
 सजाया पण्णत्ता । तं जहा—आयेंदमे नाममेगे थो परंदमे ०
 ४ । ४ । [२८७ सूत्र]

“चत्वारि” इत्यादिभिश्चतुर्भिश्चतुर्भङ्गीत्यर्थः स्वरूपं दर्शयति ।
 कण्ठानि चेतानि, केवलं (तद्) चि) सेवकः सन् यथैवादि-
 श्यते नथैव । प्रवर्त्तते स तथा, अन्यन्तु नो तैश्चजायथाऽपी-
 त्यर्थे इति सोतथा, तथा स्वस्तीत्याह, वरति वा सौख्यलक्षकः,
 प्राकृतस्वात्कारलंघे दीर्घत्वे च सोतथापी माङ्गलिकाभिधायी
 मागधाऽऽदिरस्यः । एतेषामेवाऽऽऽप्यतया प्रधानाः मधुरस्य

हानि । (आपंतकरो सि) आरामतोऽन्तमवसानं भवस्व करोतीत्यामन्तकराः नो परस्व भवान्तकरो, धर्ममेरेषुनाऽनासंघकः प्रत्येकबुद्धाऽऽदिः १. तथा परस्व भवान्तं करोति मार्गप्रवर्तनेन परान्तकरो, नाऽऽमन्तकरोऽवरमसृगीर आचार्याऽऽदिः २. एतौपस्तु तीर्थकरोऽभ्यो वा ३. चतुर्थो बुधमाऽऽचार्याऽऽदिः ४. अथवाऽऽमनोऽन्तं मरुत् करोतीत्यामन्तकरः एवं परान्तकरोऽपि । इह प्रथम आरमवधको द्वितीयः परवधकः, एतौय उभयहस्ता चतुर्थस्ववधक इति । अथवाऽऽमन्तम्भः सन् कार्याणि करोतीत्यामन्तम्भकरः, एवं परतन्त्रकरोऽपि । इह तु प्रथमो विमो, द्वितीयो विभु, तृतीयो आचार्याऽऽदिः, चतुर्थः कार्यविशेषापेक्षया शूद्र इति । अथवा-आरमन्तम्भ आरमायसं धनगच्छाऽऽदि करोति इत्यामन्तम्भकर एवमितराऽपि भङ्गयोजना स्वयमूर्ध्वानि तथाऽऽत्मानं तन्मयति स्वेदयतीत्यामन्तम्भ-आचार्याऽऽदिः, परं शिष्याऽऽदिकं तमयतीति परतन्त्रः सर्वत्र प्राकृतत्वाद्गुत्तरः । अथवा-आरमनि तमः-अज्ञानं क्षोभो वा यस्य स आरमन्तमाः, एवमितरेऽपि, तथा आरमानं दमयति-शमवन्तं करोति शिष्यति वेत्यामन्तम्भः, आचार्याऽऽमन्तमाऽऽदिषो, एवमितरेऽपि, तत्र परः शिष्योऽभ्याऽऽदिषो । स्यात् ० ४ डा ० २ उ ० ।

आरमन्तः अलमस्तु—

चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-अप्यथो ग्राममेगे अलमंभू भवइ नो परस्स, परस्स ग्राममेगे अलमंभू भवइ नो अप्यथो, एगे अप्यथो वि अलमंभू भवइ, परस्स वि, एगे थो अप्यथो अलमंभू भवइ थो परस्स ।

व्यक्रान्ति, केवलम् अलमस्तु निषेधो भवतु य एवमाह सोऽलमस्त्वियुक्तये, निषेधक इत्यर्थः । स चारमानो दुर्नयेषु प्रवर्तमानस्यैको निषेधकः । अथवा- (अलमंभू सि) समग्रभाषण समर्थोऽभिधीयते, तत आरमन्तो निग्रहसमर्थः कश्चिदिति ।

चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-उज्जू ग्राममेगे उज्जू, उ-ज्जूग्राममेगे वंके, वंके ग्राममेगे उज्जू, वंके ग्राममेगे वंके ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-उज्जू ग्राममेगे उज्जू ० ४ । ३ ।

एको मार्गे श्रद्धुः आदौ, अन्तेऽपि श्रद्धुः अथवा-श्रद्धुः प्रतिमानि तपवन्तोऽपि श्रद्धुरेवेति पुत्रवस्तु श्रद्धुः पूर्वोपरकालापेक्षया, अन्तस्तत्पश्चाद्विस्तृतापेक्षया वेति । कथितुं—“उज्जू ग्रामं एगे उ-ज्जूमये सि” पाठः । सोऽपि बह्विस्तारमास्तत्पश्चात्पेक्षया व्याख्येयः ॥ ३ ॥

चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे, खेमे ग्राममेगे अखेमे ० ४ । ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे ० ४ । ५ । चत्वारि मग्गा पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे, खेमे ग्राममेगे अखेमरुवे ० ४ । ६ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे ० ४ । ७ ।

क्षेमो नमिको मार्ग आदौ निवपद्वतया, पुनः क्षेमोऽन्ते

तथैव, प्रसिद्धितत्वाभ्यां वा । एवं पुरुषोऽपि कोषाऽऽद्युप-प्रवर्द्धिततया क्षेम इति । क्षेमो भावतोऽनुपप्रवर्त्तन क्षेम-रूप आकारेण मार्गः । पुरुषस्तु प्रथमो भावप्रवर्त्तनिकः साधुद्वितीयः काव्यिको द्वयश्लिङ्गवर्जितः साधुपुत्र, तृतीयो निहवः, चतुर्थोऽन्यतीर्थिको गृहस्थो वेति ७ ।

संयुक्ताः—

चत्वारि संयुक्ता पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावचं, वामे ग्राममेगे दाहिणावचं, दाहिणे ग्राममेगे वामावचं, दाहिणे ग्राममेगे दाहिणावचं ८ । एवमेव च—चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावचं ० ४ । ६ ।

संयुक्तः-शब्दको वामो वामपार्श्वेऽवस्थितत्वाप्रतिफलगुणत्वाद्वा वामाऽऽवचः प्रतीयते । एवं दक्षिणवर्तोऽपि, दक्षिणो दक्षिणपार्श्वेऽनियुक्तत्वाद्गुणगुणवद्वेति ८ । पुरुषस्तु वामः प्रतिफलस्वभावतया वाम एवाऽऽवचतं-प्रवर्तते इति वामाऽऽवचो विपरीतप्रवृत्तेरौक्तोऽप्यो वाम एव स्वकोपेण कारण-वशाद्विष्णुऽऽवचोऽनुकूलप्रवृत्तिः, अन्यस्तु दक्षिणोऽनुकूलस्वभावतया कारणवशाद्वा वामाऽऽवचोऽनुकूलप्रवृत्तिरित्येवं चतुर्थोऽपीति ।

धूमशिक्षाः—

चत्वारि धूमसिहाः पशुता ॥ तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । १० । एवमेव चत्वारि स्थियाः पशुता ॥ तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । ११ । चत्वारि अग्निमिहाः पशुता ॥ तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । १२ । एवमेव चत्वारि स्थियाः पशुता ॥ तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । १३ । चत्वारि वयमंडलिया पशुता । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । १४ । एवमेव चत्वारि स्थियाः पशुता ॥ तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावचा ० ४ । १५ । चत्वारि वयसंडा पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावचं ० ४ । १६ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावचं ० ४ । १७ । (२८६ सूत्र)

धूमशिक्षा वामा वामपार्श्वेऽवर्ततयाऽनुकूलस्वभावतया वा वामत एवाऽऽवचते या तथा वलनारता वामावचो १० । स्त्री-पुरुषवद् व्याख्येयाः, कम्बुद्वयान्ते सत्यपि धूमशिक्षाऽऽदिद्विष्टान्तां स्त्रीदार्ढ्यमितिकं शब्दसाधयेथोपपन्नतरत्वाद्भेदेनोपादा नमिति ११ । एवमिग्नशिक्षाऽपि १३ । वातमण्डलिकामण्डल-नोऽम्बुचो वाधुरिति । इह च स्त्रियो मास्त्रियोपताप-द्वयस्वभावा भवन्तीत्यभिप्रायेण तादृ धूमशिक्षाऽऽदिद्विष्टान्त-त्रयोपस्था इति । उक्तं च—“वतला मरुतल्लिखिता, सिद्धे-परिपूर्विया वि तविह । दीवयसिह एव महिला, लज्जपस-रा भयं देह ॥ ११ ॥” इति । १५ । वनकण्डस्तु शिक्षावन्तवर् वामावचो वामवलनेन जातत्वाद्वायुना वा तथा धूम-मान्यवदिति । १६ । पुत्रस्तु पूर्ववदिति । १७ । स्यात् ० ४ डा ० २ उ ० ।

संप्रकटप्रतिषेधिनः-

चत्तारि पुरिसजाया पम्पचा । तं जहा-संपागवपडिसेवी
शाममेगे, पच्छपडिसेवी शाममेगे, पड्डपम्पणंवी शाममेगे,
थिससय्यसंदी शाममेगे ? ।

सुगमा ब । नवरं कश्चित्साधुर्गच्छवासी संप्रकटमेव-अग्नि-
तापैर्मत्स्यमेव प्रतिषेधते मूलगुणानुत्तरगुणाय वा दपंतः
कहेपेन येति संप्रकटप्रतिषेधार्थिकः । एवमस्यः प्रच्छन्नं प्रति-
सेवत इति प्रच्छन्नप्रतिषेधी अन्यस्तु प्रत्युत्पन्नं लक्ष्येन वक्ष्य-
शिष्याऽऽदिना प्रत्युत्तराज्ञा वा जातः सन् शिष्याऽऽचार्याऽऽदिक-
पेक्ष नम्रति यः स प्रत्युत्पन्नन्दी, अथवा-नम्रं न तन्निदानम्-
, प्रत्युत्पन्नं नन्दिर्वस्य स प्रत्युत्पन्नन्दि, तथा प्राचूर्णकशि-
ष्याऽऽदीनामात्मनो वा निःसरणेन गच्छाऽऽर्द्धैर्निर्गतेन नम्रति
यो नन्दिर्वा यस्य स तथा । पाठादन्ते तु-प्रत्युत्पन्नं यथालब्धं-
सेवते-भजते नातुचितं विषेचपतीति प्रत्युत्पन्नसेवती ।

सेनाः-

चत्तारि सेनाभो पम्पचाभो । तं जहा-जइचा शाममेगा खो
पराजिथिचा, पराजिथिचा शाममेगा खो जइचा, एगा जइ-
चा वि पराजिथिचा वि, एगा खो जइचा खो पराजिथिचा
२ । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पम्पचा । तं जहा-जइ-
चा शाममेगे खो पराजिथिचा ० ४ । १ । चत्तारि सेनाभो
पम्पचाभो । तं जहा-जइचा शाममेगा जयइ, जइचा शाममेगा
पराजिथइ, पराजिथिचा शाममेगा जयइ, पराजिथिचा
शाममेगा पराजिथइ ॥ एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पम्प-
चा । तं जहा-जइचा शाममेगो जयइ ० ४ । ५ । (२६२ सूत्र)

(जइत्सि) जेअी जयति रिपुबलम् एका न पराजेअी-न
पराजयते रिपुबलान्न भज्यते, द्वितीया तु पराजेअी-परेज्यो
भज्जमाक अत एव नो जेअीति, तृतीया कारणशानुभय-
स्वभावेति, चतुर्थी स्वविजिगीतुत्वादनुभवकपेति । पुरुषः
साधुः स जेता परीषदाणां न तेज्यः पराजेता-उड्डिजते
इत्यर्थः महावीरवदिति एको, द्वितीयः कण्ठरीकवत्,
तृतीयस्तु कदाचिजेता कदाचिरकर्मवशात् पराजेता, शैज-
कराजपिबत्, चतुर्थस्तु अनुत्पन्नपरीषदः । जित्वा एकदा
रिपुबलं पुनरपि जयतीत्येका अग्न्या जित्वा पराजयते भज्य-
ते, अग्न्या पराजित्य-परिभज्य पुनर्जयति, चतुर्थी तु पराजि-
त्य परिभज्येकदा पुनः पराजयते, पुरुषस्तु परीषदाऽऽदिष्वेवं
भिन्ननीय इति ।

जेतव्यामेव तस्वतः कषाया एवेति तत्स्वकर्षं दर्शयितुका-
मः कौषत्सोत्तरत्रोपदर्शयिष्यमाणश्चाग्न्याऽऽदिकषायवच्य
प्रकरणमाह-

चत्तारि केअया पम्पचा । तं जहा-वंसीमूलकेअयाए, में-
दविसायकेअयाए, गोमुत्तिकेअयाए, अवलेहयिपाके-
अयाए । एवामेव चउज्विहा माया पम्पचा । तं जहा-वंसीमू-
लकेअयासमाया ० जाव अवलेहयिपाकेअयासमाया,
वंसीमूलकेअयासमायां मायं अणुपविट्ठे जीवे कालं क-

रेइ, येइएसु उववजइ, मेंदविसायकेअयासमायां मायप-
णुपविट्ठे जीवे कालं करेइ, तिरिक्खनोयिएसु उववजइ,
गोमुत्ति ० जाव कालं करेइ, मणुत्सेसु उववजइ, अवले-
हयिपा ० जाव देवसु उववजइ ॥

(चत्तारिः) प्रकटं, किन्तु केतनं-सामान्येन वक्तं वस्तु
पुण्यकरणस्य वा सम्बन्धि मुष्टिग्रहणस्थानं धरादिवत्कं,
तस्य वक्तं भवति, केवलमिह सामान्येन वक्तं वस्तु केतनं
गृह्यते, तत्र वंशीमूलं च तत्केतनं च वंशीमूलकेतनमेवं सर्वत्र,
नवरं मेण्डविषाणं-मेण्डङ्गं, गोमूत्रिका प्रतीता । (अवलेहयि-
सि) अवलिषयमानस्य वंशशलाकादीनां मतम्बी त्वक् साऽप्यले-
खनिकेति । वंशीमूलकेतनकादिसमता तु मायायास्तद्वताम-
नार्जवमेवाह । तथाहि-यथा वंशीमूलमतिगुणिलवक्रमेवं
कस्यचिन्मायःपीत्येवमस्याह्यतारह्यतमानार्जवत्वेनाग्न्यापि
भावनीयेति । इयं आग्न्यानुबन्धप्रत्ययात्प्रत्ययात्वात्ताऽऽ-
वरणसंवलनरूपा क्रमेण ज्ञेया, प्रत्येकमित्यप्ये, तेनै-
वानग्न्यानुबन्धिन्या उदयेऽपि क्षेपत्वाऽऽदि न विरुध्यते, एवं
मानाऽऽद्योऽपि बाधनाग्नरे तु-पूर्वे क्रोधमानसूत्राणि ततो
मायासूत्राणि, तत्र कौषत्सत्राणि-“चत्तारि राईभो पम्पचाभो ।
तं जहा-पव्वयरई, पुडविरई, रेणुरई, जलरई । एवामेव
चउज्विहे कोहे” इत्यादि मायासूत्राणि वाऽधीतानि, फलसूत्रे
अनुपविष्टस्तुद्वयवर्तीति ।

स्तम्भपुरुषाः-

चत्तारि थंभा पम्पचा । तं जहा-सेलथंभे, अड्ठिथंभे, दा-
रुथंभे, तिथिसल्लयाथंभे । एवामेव चउज्विहे माये प-
ण्यत्ते । तं जहा-सेलथंभसमाये ० जाव तिथिसल्लयाथं-
भसमाये, सेलथंभसमायां मायां अणुपविट्ठे जीवे कालं
करेइ, येइएसु उववजइ, एवं ० जाव तिथिसल्लया-
थंभसमायां मायां अणुपविट्ठे जीवे कालं करेइ देवसु
उववजइ ॥

शिलाविकारः शैलः स चासौ स्तम्भश्च स्थाणुः शैल-
स्तम्भः, एवमन्येऽपि, नवरमसिष दाह च प्रतीतम्, तिनि-
यो- वृक्षविशेषस्तस्य लता-कम्पा तिमिश्रलता, सा चाप्य-
न्तमूढीति । मानस्यापि शैलस्तम्भाऽऽदिसमानता, तद्वतो न-
मानाभावविशेषात् ज्ञेयेति, मानाऽऽनग्न्यानुबन्ध्याऽऽदिरूपः
क्रमेण हस्यः, तत्फलस्यं व्यक्तम् ।

वस्त्राणि-

चत्तारि वत्था पण्यत्ता । तं जहा-किमिरागरचे, कद-
मरागरचे, खंमयरागरचे, हलिहरागरचे । एवामेव च-
उज्विहे लोभे पण्यत्ते । तं जहा-किमिरागरचवत्थसमाये,
कदमरागरचवत्थसमाये, खंमयरागरचवत्थसमाये, हलि-
हरागरचवत्थसमाये । किमिरागरचवत्थसमायां लोभमणुप-
विट्ठे जीवे कालं करेइ, नेरइसु उववजइ, तवेव ० जाव ह-
लिहरागरचवत्थसमायां लोभमणुपविट्ठे जीवे कालं क-
रेइ, देवसु उववजइ । (२६३ सूत्र)

कमिरागे वृक्षसम्पदायां ३५म्-मनुष्याऽऽश्रीनां चरिरे शुद्धाया
केनाऽऽपि योगेन शुद्धं भाजेन स्थाप्यते, तत्तत्तत्र क्रमय
उपपद्यन्ते, ते च बाताऽभिलाषिणः क्षिप्रनिर्गता आसन्ना भ्र-
मन्तो निहोऽन्तर्भासां मुञ्चन्ति, ताः कमिसूत्रं भवयन्ते तच्च
स्वपरिणामरागरक्षितमेव भवति । अन्धे मणुन्ति-ये रुधिर
क्रमय उपपद्यन्ते तान् तत्रैव मृदित्वा कचसमुत्पत्तिं त-
द्रूपे कञ्चित् योगं प्रक्षिप्य पटसूत्रं रञ्जयन्ति, स च रसः
कमिरागो भवयन्ते अनुत्पत्तिरिति । तत्र कमीणां रागो रञ्जक-
रसः कमिरागस्तेन रङ्गं कमिरागरङ्गम् । एवं सर्वत्र न-
वरं कर्मो गोषाढादीनां अजने-दीपाऽऽदीनां हरिद्रा
प्रतीयेतेति । कमिरागाऽऽदिरङ्गवत्त्वसमानता च लोभस्या
मृतानुबन्ध्याऽऽदितद्वैदवतां जीवानां क्रमेण दृढहीनहीनत-
रहीनतमानुबन्धित्वात् । तथाहि-कमिरागरङ्गं वस्त्रं दग्धम-
पि न रागादुत्पन्नं मुञ्चति, तद्वत्त्वमोऽपि रङ्गत्वात् । एवं यो-
मृतोऽपि लोभानुबन्धं न मुञ्चति तस्याभिधीयते लोभः
कमिरागरङ्गवत्त्वसमानोऽनन्तानुबन्धी चेति । एवं सर्वत्र भा-
षणा कार्येति । फलसूत्रं स्पष्टम् ।

इह कपायमकपाया गाथाः—

जलरेणुपुटविपश्य-राशिरसो च उविहो कोहो ।
तिष्ठितलयाकट्टद्विप-सेलस्यैवोवमो माथो ॥ १ ॥
मायावलेहिगोमु-क्तिमद्विगयणुवसमूलसमा ।
लोभो हस्तिहृत्तज्ज-कदमकिमिरागसिच्छ्छ् ॥ २ ॥
पक्षध्वसालसचक्र-आषज्जीवाणुनामिणे कमसो ।
वेचनरतिरियनारय-गासाहणहृदयो भविष्या ॥ ३ ॥
इति । श्या० ४ डा० २ उ० ।

चत्वारि पक्षी पक्षता । तज्जहा-रुपसंपन्नं शागमेगे यो
रुवसंपन्नं, रुवसंपन्नं नाममेगे शा रुपसंपन्नं, एगे रुपसंपन्नं
वि रुतसंपन्नं वि, एगे यो रुपसंपन्नं नो रुवसंपन्नं । एवा-
मेव चत्वारि पुरिसज्ञाया पक्षता । तं जहा-रुपसंपन्नं ना-
ममेगे नो रुपसंपन्नं ४ । चत्वारि पुरिसज्ञाया पक्षता । तं
जहा-पक्षिं करमीतेगे पक्षिं करेह, पक्षिं करमीतेगे
अपक्षिं करेह, अपक्षिं करमीतेगे पक्षिं करेह, अप-
क्षिं करमीतेगे अपक्षिं करेह । चत्वारि पुरिसज्ञाया
पक्षता । तं जहा-अपक्ष्णां शागमेगे पक्षिं करेह यो
परस्स, परस्स शागमेगे पक्षिं करेह यो अपक्ष्णो०
(४) चत्वारि पुरिसज्ञाया पक्षता । तं जहा-पक्षिं
पवेसामीतेगे पक्षिं पवेसेह, पक्षिं पवेसामीतेगे अप-
क्षिं पवेसेह ४ । चत्वारि पुरिसज्ञाया पक्षता । तं जहा-
अपक्ष्णो शागमेगे पक्षिं पवेसेह यो परस्स० परस्स० ४ ।
(३१२ सूत्र) चत्वारि रुक्वा पक्षता । तं जहा-
पक्षोव, पुष्कोव, फलोव, आयोव । एवमेव चत्वारि
पुरिसज्ञाया पक्षता । तं जहा-पक्षोव, फलोव, आयोव, पुष्को-
वाकखसमाथे, फलोवाकखसमाथे, छाओवाकखसमाथे ।
३१३ सूत्र)

अधुना तद्वतः पुरुषान् स्रष्टान्ताम् “ चत्वारि पक्षी ”
इत्यादिना “ अर्थमियत्थमिप ” इत्येतद्वत्तेन प्रथेनाऽऽ-
ह-व्यक्तत्वायम्, नवरं दत्तं रूपं च सर्वेषामेव पक्षिणा-
मस्यतस्ते विशिष्ट एवैव प्राज्ञा, ततो दत्तं मनोः शब्दः, तेन
संपन्नः एकः पक्षी, न च रूपेण-मनोकेवैव, काकिलवत् । रूपसं-
पन्नो नो सत्संपन्नः, प्राकृतशुक्लवत् । उभयसंपन्नो मयूखवत् ।
अनुभयस्वभावः काकश्चरति । पक्षोऽत्र यथायोगं मनोवृक्ष-
ब्दः प्रशस्तकृष्ण भियवादिस्वप्नेषपशाभ्यां, साधुचौ सिद्धमि-
च्छाप्रसिद्धशुद्धधर्मदेशनाऽभित्वाध्यायप्रबन्धवान् लोचवि-
रलबालोत्तमाङ्गतातपस्तनुतुल्यमल्लिलतदेहताअवधेयपकर-
णताऽऽदिलक्षणसुविहितसाधुपञ्चारी वा योऽय इति (पक्षि-
यं ति) प्रीतिरेव प्रीतिकं स्वाधिककप्रत्ययोपादितेऽपि कठनेपु-
सकतेति, तत्करोति, प्रत्ययं वा करोमीति परिणतः प्रीतिकमे-
व प्रत्ययमेव वा करोति स्थिरपरिणामत्वात् उचितप्र-
तिपत्तिनिपुणत्वात् औभाष्यवत्त्वहेति । अयस्तु प्रीतिकर-
णे परिणतऽप्रीतिं करोति उरूवैपरीत्यादिति । अपरोऽप्रीतौ-
परिणतः प्रीतिमेव करोति संजातपूर्वभाजनिकृत्तत्वात् । पर-
रूप वा अमीतिहेतुतोऽपि प्रीत्युत्पत्तिस्त्वभावत्वादिति । अतुथेः
सुखानः आत्मन एकः कश्चित् प्रीतिकमानन्दं भाजनाऽऽच्छा-
दनाऽभित्तिः करोत्युपाद्यत्यामाथेप्रधानत्वात् परस्व, अन्यः
परस्व पार्थप्रधानत्वात् । अस्मनोऽपर उभयस्याप्युभयमेग-
प्रधानत्वादितरो नामयस्याप्युभयच पृथेवत् । अस्मनः प्र-
त्ययं प्रतीतिं करोति न परस्वस्याद्यापि आक्षेपयमिति । (प-
क्षिं पवेसेमिपि) प्रीतिकं प्रत्ययं वा अन्यं करोतीत्यं प-
रस्व चित्ते चित्तिवेश्यामीति परिणतस्तथैकैकः प्रवेशयती-
त्यं क इति । मूत्रशेषोऽनन्तरसूत्रं च पृथेवत् । पश्चात्ति-पश्चात्तु-
पमकञ्चनीति पत्रोपगो बहलपत्र इत्यर्थः । एवं शेषा अपि । प-
त्रोपगोऽऽदिवृत्तसमानता तु पुरुषाणां लोकोत्तराणां लौकि-
कानां चाऽऽर्थात् तथाविधोपकाराकरणेन स्वस्वभावत्वात् एव
पथेवसित्वात् १; सूत्रदानाऽऽर्थात्पकारकत्वात् २; अथेवा-
नाऽऽदिना महोपकारकत्वात् ३; अनुवर्त्तनापायसंरक्षणाऽऽ-
दिना स ततोऽपक्षेपत्वाच्च ४, क्रमेण प्रष्टव्येति । श्या० ४
डा० ३ उ० ।

उदितोदितानः—

चत्वारि पुरिसज्ञाया पक्षता । तं जहा-उदितोदित
शागमेगे, उदित्यथमिप शागमेगे, अर्थमिप्रादित्य
शागमेगे, अर्थमियत्थमिप शागमेगे । भरहे राया चा-
उरतचक्रवर्ती उदित्यथमिप, इतिपवले शागमयगात्रे
यं अर्थमिप्रादित्य, काले यं सोयरिप अर्थमियत्थमिप ।
(३१४ सूत्र)

उदितश्चाऽनुगतकुलबलसमुच्चिरिवचकमिभिरभ्युदयवा-
न् उदितश्च परमसुखसंहीदोदयेनरुद्रादितोदितो यथा भ-
रनः, उदितोदितस्य चास्य प्रसिद्धम् १; तथा उदितश्चनो
तथैव अस्मनिष्ठ भास्कर इव सर्वसमुच्चिरत्यत् २-
मंतिगतस्यावर्त्तित उदितान्मनितो अद्वैतकवर्त्तनीव । स
हि पृथेवसुदित उन्नतकुलोपपन्नवाऽऽदिना स्वसुखोपाजितसा-

आश्रयेव च पञ्चादस्तमितः, अनयाविषकाश्चकुचित-
माक्षयप्रयुक्तपक्षपातवृत्तान्तिकप्रत्ययोपायप्रकोटिकलि-
गोलकतया प्रख्यातस्तथाप्रतिष्ठानमहानरकमहाविद्वामासत-
या चेति ३ । तथा अस्तमितश्चासौ हीनकुलोत्पत्तिदुर्मैतत्पु-
ंमन्तयाऽऽदिना उदितश्च समुद्रिकर्त्तृसुगलितामाऽऽदिने-
ति अस्तमितोदितो यथा-हरिकेशधक्षाभिमानोऽनगराः स
हि अन्त्यान्तरापालीभौत्रकर्ममहाबासहरिकेशाभिधान-
बासप्रसक्तुलनया दुर्मगतया हरिद्वतया च पूर्वमस्तमिताऽऽ-
दित्या इवानुपयववर्णावर्तनमित इति, पञ्चाशु प्रतिपन्नप्रसयो
विश्वकम्पचरणगुहाऽऽशङ्कितदेवकुलसावित्रतया प्रासप्रसि-
द्धितया सुप्रतिगयना च उदित इति ३ । तथा अस्तमित-
श्चासौ सूर्य इव पुष्कलतया पुष्कर्मकारितया च कीर्ति-
समुद्रिलक्षणेजोषवर्जितत्वाद्द्वस्तमितश्च दुर्मैतमनार्ति-
हस्तमितास्तमितो, यथा कालाभिधानः लौकरिकः, स हि
स्फुरैश्चरति स्वगयां करोतीति यथार्थः लौकरिक एव पु-
ष्कलोत्पन्नः मतिरित् न मतिश्चपञ्चलोत्पन्नापादक इति पूर्वमस्त-
मितः पञ्चादपि श्रुत्या सप्तमनरकपृथिवी गत इति अस्त-
मित एवेति ४ । 'मरदे'त्यादि त्वाहरस्वप्न भाषितार्थमवेति ।
स्वा० ४ टा० ३ उ० ।

चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-उत्त्वे शाममेगे उच्च-
च्छेदं, उच्चं नाममेगे शीयच्छेदं, शीए शाममेगे उच्चच्छेदं
शीए शाममेगे शीयच्छेदं । (३७ सूत्र)

उच्चः पुरुषः शरीरकुलविभवाऽऽदिभिः, तथा-उच्चच्छेदः
उच्चानभिप्रायः, औदायोऽऽदिपुष्कलतया । नीचच्छेदस्तु विपरी-
तो नीचोऽप्युच्चविषयेत्यारिति । स्वा० ४ टा० ३ उ० ।

यानामि-

चत्वारि जाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते
नाममेगे अजुते, अजुते शाममेगे जुते, अजुते शाममेगे अ-
जुते । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जुते
शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते, ० ४ । चत्वारि
जाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप, जुते
शाममेगे अजुतपरिणप ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया
पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप ० ४ । चत्वारि
जाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतरुदे, जुते शा-
ममेगे अजुतरुदे, अजुते शाममेगे जुतरुदे ० ४ । एवामेव
चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे जुत-
रुदे ० ४ । चत्वारि जाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे
जुतसोमे ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-
जुते शाममेगे जुतसोमे ० ४ । चत्वारि जुग्रा पशुता । तं जहा-
जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा-जाशेषं चत्वारि
अस्मात्वा तद्ग जुग्रेण वि, पठिवक्त्रो तदेव पुरिसजाया
० जाव सोमे सि ।

(चत्वारितीत्यादि) कण्ठ्यध्यायं, नवर्त यानं-शकटाऽऽदि, त-
पुष्कं वलीवर्धोऽऽदिभिः पुनर्युक्तं-सङ्गतं समप्रसामग्रीक वा पू-
२२७

बीपरकक्षापक्षया विषयकम् अन्यत् पुष्कं तथेवापुष्कं दृक्वि-
परीत्यवर्धति । एवमितरे । पुरुषस्तु पुष्को घनाऽऽदिभिः पु-
नर्युक्त उचितानुष्ठानैः सङ्गिषां, एवंकाले वा पुष्को घनधर्मो-
नुष्ठानाऽऽदिभिः पञ्चादपि तथेवेति चतुर्भङ्गा । अथवा-पुष्को
द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गेन चेति प्रथमः साधुः, द्रव्यलिङ्गेन
नेतरचेति द्वितीयो निष्ठवाऽऽदिभिः, न द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गे-
न तु पुष्क इति तृतीयः, सत्येकपुष्काऽऽदिभिः, उभयविषयकानुपयो-
पुष्टत्वाऽऽदिरिति । एवं वृत्तान्तराएवपि, नवरं पुष्कं गोभिर्भु-
क्तपरिणतं तु अयुक्तं सत्सामग्र्या पुष्कतया परिणतमिति ।
पुरुषः पूर्ववत्, पुष्करूपं संयतस्वभावं प्रशस्तं वा पुष्कं पुष्क-
पमिति । पुरुषपक्षे तु पुष्को घनाऽऽदिना घनाऽऽदिगुणैर्वा पु-
ष्करूप उचिततथैः सुविहिततथैवेति चेति, तथा पुष्कं तथैव पु-
ष्कं शीमेतं पुष्कस्य वा शोभा यस्य तत् पुष्कशीमेति । पु-
रस्तु पुष्को गुणैस्तया पुष्का-उचितं शोभा यस्य स त-
थेति, पुण्यम्-बाहनम् अस्मादि, अथवा गोक्षविषये अस्यानं हि-
दस्तप्रमाणं चतुर्दश खेदिकमुपशोभितं पुण्यकमुच्यते, त-
द्वपुष्कमारोह कसामग्र्या पक्षाऽऽदिकया पुनर्युक्तं वेदाऽऽदि-
भिरित्येवं यानवद् व्याख्येयम् । एतदेवाऽऽह- (एवं जहेत्या,
वि) प्रतिपक्षो दाष्टीतिनक्तथेव । कोऽसावित्याह- (पुरिस-
जाय सि) पुरुषजातान्तीत्येवंपरिणतपुरुषोमसृजचतुर्भङ्गाः
सप्रतिपक्षा बाध्याः, यावच्छब्दोमसृजचतुर्भङ्गा । यथा- (अजुते
शाम एव अजुतसोमे) एतदेवाऽऽह- (० जाव सोमे सि) ।

सारथयः-

चत्वारि सारही पशुता । तं जहा-जोयावद्दत्ता शाममेगे
शो विजोयावद्दत्ता, विजोयावद्दत्ता शाममेगे शो जोयावद्दत्ता,
एगे जोयावद्दत्ता वि विजोयावद्दत्ता वि, एगे शो जोयावद्द-
त्ता शो विजोयावद्दत्ता ४ । एवामेव चत्वारि हया पशुता ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते ० ४ । एवा-
मेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जुते शाममेगे
जुते, एवं जुतपरिणप, जुतरुदे, जुतसोमे, सज्वेति पठिव-
क्त्रो पुरिसजाया । चत्वारि गया पशुता । तं जहा-जुते शा-
ममेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं
जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा हियास्य तहा मया-
य वि भाषियच्चं, पठिवक्त्रो तदेव पुनर्युक्तं । चत्वारि
जुगरिया पशुता । तं जहा-पंचजार्दं शाममेगे शो उप्यह-
जार्दं, उप्यहजार्दं शाममेगे शो पंचजार्दं, एगे पंचजार्दं वि उ-
प्यहजार्दं वि, एगे शो पंचजार्दं शो उप्यहजार्दं । एवामेव च-
त्वारि पुरिसजाया ।

सारथिः-शकटिको, योजयिता शकटे गवादीनां न विभोज-
यिता-मेक्षा, अन्यस्तु विभोजयिता न तु योजयितेति । एवं शे-
पावपि, नवरं चतुर्थेः षष्ठयस्थेति, अथवा-योजकयत्नं प्रयुक्तं
यः स योजकपयिता विषयं, कत्रयतः प्रयोक्ता तु विभोजकप-
यितेति । लोकोत्तरपुरुषावबन्धायानु सारथिरिव सारथिर्योऽ-
यिता-संयमयोगेभु साधूनां प्रवर्त्तयिता, विभोजयिता तु त-
थेवमेवाजुचितानां निवर्त्तयितेति, यानसूचक इत्यजसूत्राणी-
ति । (जुगरारि सि) । पुनरुपह चर्षा-चहर्नं गमनमित्यर्थः ।

कञ्चिदु- 'कुम्भाधारय लि' पाठः । तत्राऽपि मुख्यार्थेति पद्यभाष्येकं पुण्यं भवति नास्त्यथायीत्यादिभिरुक्तं । इह च युगस्य स्याद्विज्ञायेव निर्देशं चतुर्विधत्वेनोक्त्यालम्ब्ययाया एवोद्देशोक्तं चातुर्विध्यमवसेयमिति । आद्ययुगपक्षे तु मुख्य-मिव युग्यं संयमयोगमरकोटा सायुज्येव, स च पथि याव्यप्र-मत्त उत्पद्यमानो ह्यिहोद्देशेव उत्पद्यमानो प्रमत्तस्तुतः सिद्धः । क्रमेण सत्त्वद्वयमायुभयः पुष्टानुरूपत्वात् । अद्यवा-पद्युत्पद्य-योः स्वपरस्परमरूपत्वात् यावित्यस्य च गत्यर्थेन बोध-परीयत्वात् स्वसमयपरसमयभावावश्यकत्वं चतुर्भङ्गी नयेति ।
पुण्याणि—

चत्वारि पुष्पा पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपक्षे खाममेगे यो गंधसंपक्षे, गंधसंपक्षे खाममेगे यो रुवसंपक्षे, एगे रुवसं-पक्षे वि गंधसंपक्षे वि, एगे यो रुवसंपक्षे यो गंधसंपक्षे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपक्षे खाममेगे, यो सीलसंपक्षे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाइसंपक्षे खाममेगे यो कुलसंपक्षे ० ४ । १ । च-त्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाइसंपक्षे खाममेगे यो बलसंपक्षे, बलसंपक्षे खाममेगे यो जाइसंपक्षे ० ४ । २ । एवं जाइए रुवेण ० ४ चत्वारि आलावगा । ३ । एवं जाइए सुएण य ० ४ । ४ । एवं जाइए सीसेण ० ४ । ५ । एवं जाइए चरि-त्सेण ० ४ । ६ । एवं कुलेण य बलेण ० ४ । ७ । एवं कुलेण रुवेण य ० ४ । ८ । कुलेण सुएण य ० ४ । ९ । कुलेण य सीलेण य ० ४ । १० । कुलेण य चरित्सेण य ० ४ । ११ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-बलसंपक्षे खाममेगे यो रुव-संपक्षे ० ४ । १२ । एवं बलेण य सुएण य ० ४ । १३ । एवं बलेण य सीलेण य ० ४ । १४ । एवं बलेण य चरित्सेण य ० ४ । १५ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा, तं जहा-रूपसं-पक्षे खाममेगे यो सुयसंपक्षे ० ४ । १६ । एवं रुवेण य सी-लेण य ० ४ । १७ । रुवेण य चरित्सेण य ० ४ । १८ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सुयसंपक्षे खाममेगे, यो सीलसंपक्षे ० ४ । १९ । एवं सुएण य चरित्सेण य ० ४ । २० । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सीलसंपक्षे खाममेगे यो चरित्संपक्षे ० ४ । २१ । एव एकस्मिन् भंगा भाणियवत्वा । एकं पुण्यं रूपसम्पन्नं न गन्धसम्पन्नमाकुलीपुत्रवत्, द्वि-तीयं च बहुलस्येव, तृतीयं जलतरि, चतुर्थं बदर्यादिरि-ति, पुराणं रूपसम्पन्नं कपवाक् सुविहितकपयुक्तं यति । ७ जाति ३ कुल ३ बह्वरूप ३ धृत २ शील १ चरित्रलक्ष-णेण सत्त्वपुत्रेण एकविंशती द्विकल्पयोगेण एकविंशतिरव-चतुर्भङ्गीकाः कार्याः, सुगमाश्चेति ।

चत्वारि फला पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमहुरे, पुरियाम-हुरे, खीरमहुरे, लंडमहुरे । एवमेव चत्वारि आपरिया पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमहुरेकलमभाये ० जाव लंडमहुरे-

कलसभाये, चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-आयवेयावश्चकरे नाममेगे यो पवेयावश्चकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-करइ खाममेगे वेयावश्च खो पडिच्छइ, पडिच्छइ खाममेगे वेयावश्च नो करइ ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अट्टकरे खाममेगे यो माणकरे, माणकरे खाममेगे यो अट्टकरे, एगे अट्टकरे वि माणकरे वि, एगे यो अट्टकरे खो माणकरे । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणहट्टकरे खाममेगे यो मा-णकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गण-संगहट्टकरे खाममेगे यो माणकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसोभकरे खाम एगे यो माणकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसोभि-करे गाममेगे यो माणकरे ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-रुव खाममेगे जइइ नो धम्मं, धम्मं खाममेगे जइइ नो रुवं, एगे रुवं पि जइइ धम्मं पि जइइ, एगे यो रुवं जइइ यो धम्मं जइइ ४ । चत्वारि पुरिस-जाया पञ्चत्वा । तं जहा-धम्मं खाममेगे जइइ यो गण-संठिइ ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-पिय-धम्मं खाममेगे यो दट्ठधम्मं, दट्ठधम्मं खाममेगे यो पि-यधम्मं, एगे पियधम्मं वि दट्ठधम्मं वि, एगे यो पि-यधम्मं यो दट्ठधम्मं ।

आमलगमिध मधुरं पदस्यत् आमलगमेन वा मधुमाम-लकमधुरम् । (मुद्रिय लि) मुद्रिका-द्राक्षा तद्वत्स्येव वा म-धुरं मुद्रिकाकमधुरम् । क्षीरवत् खण्डवयव मधुरमिति वि-प्रदः । यथेनानि क्रमेण पदबहुवचनरहितमभाष्यवन्ति तथा ये आचार्या इव पदबहुवचनरहितमभाष्यमाऽऽदिगुणलक्षणमा-ध्यायन्तस्ते तत्समाननया व्यवदिश्यन्त इति । आमा-वैयावृष्यकरोऽल्लसं विसम्भोगिका वा परवैयावृष्यकरः स्वा-धनिरेकाः स्वपरवैयावृष्यकरः स्थविरकल्पिकः कोऽपि इ-मयनिवृत्ताऽनश्वरविशेषप्रतिपन्नकाऽऽदिरिति, करोत्येको-भियावृत्त्यं निःस्पृहत्वात् २, प्रतीकृत्येवाप्य आचार्यस्यलान-त्वाऽऽदिना २, अथः करोति प्रतीकृत्यं च स्थविरकल्पि-कविशेषः ३, उभयनिवृत्तस्तु जिनकल्पिकाऽऽदिरिति ४ । (अट्टकरे लि) अथात्र द्विनाहितप्रतिपिहाराऽऽदिनं रा-जादीनां द्विप्राभाशे तयोपवेशनः करोतीत्यर्थकरो मन्त्री, नैमित्तिका वा, स चार्थकरो नैमित्तिकः । कथ-महमभ्यर्थितः कथविषयमोत्यवलेपयजितः । एवमितरे ब्र-यः । अत्र च व्यवहारभयमाथा—'पुट्टापुट्टो पट्ठमो, ज-त्ताइ द्विप्रादिपं परिकरइ । तस्मै पुट्टो सत्ता, उ ण-क्कला, एव गच्छे वि १ ॥' इति । गणस्य-सायुसमु-दायस्याऽर्थोन्-प्रयोजनानि करोतीति गणार्थकरः आधा-राऽऽदिनिर्गमपट्टमकः, न च मानकरोऽप्यर्थेनाभिप्रेत्यम् । एवं त्रयोऽन्ये । उक्तं च—'आहारउवहिसवथा-एण्हिं ग-च्छस्सुवगगइं ऊणइ । थोओ न आइ मायं, दोक्षि वि तइयो न उ चउथो ॥ १ ॥' इति । अथवा—(नो माणकरे लि) म-

कषायकरोऽहमिति न मासीतीति । अनन्तरं गणस्याधेऽहः, स च सङ्ग्रहोऽह आह—(गणसंग्रहकरे षि) गणस्याऽऽहारादिना ज्ञानाऽऽदिना च सम्प्रहं करोतीति गणसंग्रहकराऽशेषं तथैवा उक्तं च—“सो पुण गच्छस्वऽहो, उ संगदो तस्य संगदो दुर्गदो । इत्थं भाषे नित्यमा, उ हौति आहारयाद्याऽऽदी॥१॥” आहारोपचिद्यथाज्ञानाऽऽदीनात्ययो, न माद्यति, गणस्यानवधसाधुसामान्यारीप्रवर्तनेन बाधियमेकचित्तेभिन्नकविधासिद्धत्वाऽऽदिना वा शोभाकरगुणशोभा गणशोभाकरां, नो मानकरोऽन्यथेनाऽनपेक्षितया मद्राभावेन वा, गणस्य यथायोगं प्रायश्चित्तदानादिना शोद्धि-शुद्धिं करोतीति गणशोभिकरः । अथवा-शुद्धिते भङ्गाऽऽदी सति युद्धिकुले गत्याऽनन्यथितो भङ्गशुद्धिं करोति यः स प्रथमः, यस्तु मानाच्च गच्छति स द्वितीयः, यस्त्वयथितो गच्छति स तृतीयः, यस्तु नाप्यथेनाऽपेक्षी नापि तत्र गत्या स चतुर्थ इति । कपे-साधुनेपथ्यं जहाति त्यजति कारक्यशब्दात् न धर्म-चारित्र्यलक्षणं बोद्धिकमध्यस्थितानुमितम्, अन्वस्तु धर्मं न कपं निवृत्तयम्, उभयमपि उत्पन्नजितवत्, नोभयं सुसाधुवत्, धर्मं त्यजत्येको जिनाऽऽहार्कपं न गणसंस्थिति-स्वगच्छकृतां मर्यादाम् । इह कैश्चिदाचार्यैः तीर्थकरानुपदेशेन संस्थितिः कृता, यथा-नामासिमिहंहाकल्याणतिशयधुनमन्यगणसत्कार्यं प्रयमिति, एवं च योऽन्यगणसत्कार्यं न तद्वाविति स धर्मं त्यजति न गणस्थितिः, जिनाऽऽज्ञाननुपादिनात्, तीर्थकरोपदेशो ह्यर्थ-सर्वेभ्यो योग्येभ्यः धृतं वातव्यमिति प्रथमः, यस्तु वृद्धाति स द्वितीयः, यस्त्वयोर्येभ्यः तद्वाविति स तृतीयः, यस्तु धृताव्यवच्छेदायै तदव्यवच्छेदसमर्थस्य पराशिरस्य स्वकीयविरुद्धं कृत्वा धृतं वृद्धाति तेन न धर्मो नापि गणसंस्थितिस्त्यक्तेति स चतुर्थ इति । उक्तञ्च—“सत्यमेव गिणसंघं, काऊण पङ्क्तिगस्तस्यो देह । उभयमवलेभमाणं, कामं तु तथे पि पूरमे॥ १ ॥” इति । प्रियो धर्मो यस्य तत्र प्रीतिभावेन सुखेन च प्रतिपत्तेः स प्रियधर्मो, न च हृदो धर्मो यस्य; आपद्यति तत्परिहाराऽविच्छेदनात्, अक्षोभराधावित्यर्थः । स दृढधर्मोति । उक्तञ्च—“दसविहवेयावत्ते, अक्षयरे लिप्पसुज्जं कुण्ड । अक्षंतमणिव्याही, चित्तिविरियकिते पढमंभो ॥ १ ॥” अन्वस्तु दृढधर्मो भङ्गीकृतापरित्यागाच्च तु प्रियधर्मो, कंचन प्रमत्तिपत्तेः । इतरो तु सुखानो । उक्तं च—“दुक्खं उ गाहिउमद, बीओ गदियं तु नइ जा तीरं । उभयं तो कळापो, तइओ चरिओ उ पडिक्कुडो”॥४॥ स्वा० ४ ठा० ३३० ।

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-पियधर्मे नामं एगे नो दृढधर्मे, दृढधर्मे नामं एगे नो पियधर्मे, एगे पियधर्मे वि दृढधर्मे वि, एगे नो पियधर्मे नो दृढधर्मे ॥
अस्य संबन्धमाह—
धर्मो नो जरियन्तो, गणसंघितिमित्थं नो पसंतामा ।
अस्य पिओ सो धर्मो, सो न जहति तस्सिओ जीनो ७७२
अनन्तरस्ये इदमुक्तम्—“गणसंघोति नामेगे जहति नो धर्मं ।” तत्र यस्य प्रियो धर्मः स एवं चित्तवति-धर्मो न त्यक्त्यो, गणसंस्थितिमत्र न प्रशंसामः, एवं चित्तवित्था धर्मं न जहाति । एष तस्य प्रियधर्मस्तु तस्य योगः ।

संप्रति प्रियधर्मोऽऽदिव्याक्यानाधेमाह-

वेयावत्तेयं दुग्गी, उवचिद्धं संगरेयं पियधर्मो ।

उवचिद्धं दृढधर्मो, सत्वेन निरतिथारो य ७७३॥
प्रियधर्मो मुनिर्यवत् कथ्यतः आहारादिना, भावतो वाचनाऽऽदिना येन संशुद्धते तावत् वेयावत्त्वेन तस्योपतिष्ठते, मान्दवा, अन्वस्य वा, दृढधर्मः सर्वेषामविशेषं वेयावत्त्वेनोपतिष्ठते तावत्सर्वत्र च निरतिथारः ।

संप्रति भङ्गयोजनामाह-

दसविहवेयावत्ते, अक्षयरे लिप्पसुज्जं कुण्ड ।

अक्षंतमणिव्याही, चित्तिविरियकिते पढमंभो ॥ ७६४ ॥

यो दशविधस्य वेयावत्त्वं यवमात्रस्यान्यतरास्मिन् वै-यावत्त्वे प्रियधर्मतया लिप्पसुज्जं करोति, केवलमदृढधर्मतया आत्यन्तमनिषादी तस्मिन् धृतिवीर्यकुरे प्रथमभङ्गः ।

दुक्खेण उ गाहिउद, विओ गदियं तु नइ जा तीरं ।

उभययो कळापो, तइओ चरिओ म परिक्कुडो ॥ ७६५ ॥

द्वितीयस्तु प्रियधर्मत्वात् दुःखेन महता कंचन प्रथमतो वेयावत्त्वं प्राप्नोते, गृहीतं तु यावत्प्रतिज्ञायस्तीरं तावच्च-यति । उभयतः कथयामस्तृतीयः । जरमो न प्रियधर्मो नाऽपि दृढधर्म इत्येवंकुरो गच्छं प्रतिक्कुरो निराकृतः । व्य० १० उ० ।
आरम्भमरिः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-आयंभरे खाममेगे खो परंभरे, परंभरे खाममेगे खो आयंभरे, एगे आयंभरे वि परंभरे वि, एगे खो आयंभरे खो परंभरे ॥

(चत्वारिपयसि) आरम्भं विभर्ति पुष्पलतीति आरम्भमरिः, प्राकृतत्वात् ‘आयंभरं’ इति । तथा परं विभर्तीति परम्भरिः, रिः, प्राकृतत्वात् परंभरे, इति । तत्र प्रथमभङ्गे स्वार्थकारक एव स च जिनकल्पिकः । द्वितीयः परार्थकारक एव । स च भगवानर्हस्तस्य विषयता स कलस्वार्थसंप्रतिः वरप्रधानप्रयो, जनप्रापणप्रवणप्राणितत्वात् । तृतीयः स्वपरार्थकारक, स च स्वविरकल्पिको विहितानुष्ठानतः स्वार्थकरत्वाच्चिधितिसिद्धान्तदेशनातश्च परार्थसंप्रादकत्वात् । चतुर्थे तु यथानुपकारी, स च मुरधमतिः कश्चिद् यथाच्छब्दो वेति । एवं लौकिकपुरुषोऽपि योजनीयः ।

दुर्गतः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए, दुग्गए खाममेगे सुग्गए, सुग्गए खाममेगे दुग्गए, सुग्गए खाममेगे सुग्गए । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुक्खए, दुग्गए खामं एगे सुक्खए, सुग्गए खाममेगे दुक्खए, सुग्गए खामं एगे सुक्खए ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुप्प-दियःणंदे, दुग्गए खाममेगे सुप्पडियाणंदे ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गहामी, दुग्गए खाममेगे सुग्गहामी ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गहं गण, दुग्गए खाममेगे सुग्गहं गण ४ ।

अथानुपकारी च दुर्गत एव स्यादिति दुर्गतसूत्रम् । दुर्गतो-द-
रिद्रः पूर्वे अन्विहीनत्वाद्वाहानाभिरित्थविहीनत्वाद्वाहानाभिरित्थ-
पित्तं दुर्गतं पथेति । अथवा-दुर्गतो-दुर्गतो-दुर्गतो-दुर्गतो-
त इति प्रथमः दृश्यमर्थे न्येयान्तरं सुगतो दृश्यतो धर्मो भावतो
हानाऽऽतिशयशुभानिति, दुर्गतः कोऽपि प्रतीत्येति स्थापित-
तुर्गतसूत्रम् । दुर्गतो-दरिद्रः दुर्गतोऽसम्पत्प्रत्ययः, अथवा
दुर्गता-आचारिणोऽप्ययः, कुशालमर्थो वेति एकः ।
अन्ये-दुर्गतः सन् सुगतो निरतिशयानियमः, सुखयो वा
श्रीचिन्मयस्येति । इत्येता प्रतीत्येति । दुर्गतस्तथैव दुःप्रयानस्य
वपुर्कलेन कृत्रुपकारं यो नामिमन्यते, यस्तु मन्यते तं स
सुप्रयानस्य इति दुर्गतो-दरिद्रः सन् दुर्गतिं गमिष्यतीति कु-
र्गतिनामीत्येवमन्येऽपि, नवरं सुगतिं गमिष्यतीति सुगति-
नामी, सुगत इत्यर्थः । दुर्गतस्तथैव दुर्गतिं गतः वा
शान्तजनिपित्तमप्यारब्धसूत्रस्यैव, एवमर्थः न्येयः ।

तमः—

चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-तमे खामं एगे तमे,
तमे खामं एगे जोई, जोई खाममेगे तमे, जोई खाममेगे जोई ।
चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-तमे नाममेगे तम-
बले, तमे नाममेगे जोतिवबले, जोती नाममेगे तमबले, जो-
ती नाममेगे जोतीवबले । चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं
जहा-तमे नाममेगे तमबलपलजखे, तमे नाममेगे जो-
तीवबलपलजखे ० ४ ।

तम इव तमः पूर्वमज्ञानकल्पादप्रकाशत्वाद्वा पञ्चादपि
तम एवेत्येकः, अथस्तु तमः पूर्वं पञ्चाऽऽतीतिरिव उपा-
तिः उपाजितज्ञानत्वात् प्रसिद्धिस्तथाह । शेषे सुखानां ।
तमः-कुलकारितया मलिनस्वभावस्त्वमः—अज्ञातं बलं
सामर्थ्यं यस्य तमः—अन्धकारं वा तदेव तत्र वा बलं यस्य स
तथा । असदाचारवान् हानी रात्रिचरो वा चौगऽऽदिरित्येकः ।
तथा तमस्तथैव उपातिः ज्ञानं बलं यस्य आदित्याऽऽदिप्रका-
शो वा उपातिस्तदेव तत्र वा बलं यस्य स तथा, अथ चास-
दाचारो हानवान् दिनचारी वा चौराऽदिरिति द्वितीयः । उपा-
तिः सत्कर्मकारितयाऽऽवलम्बस्वभावस्त्वमः नस्तथैव, अथ च
सदाचारवान् अज्ञानो कारयान्तराद्वा रात्रिचर इति तृतीयः ।
अन्तर्धेः सुखानां-अथस्तु सदाचारवान् हानी दिनचरो वेति। त-
था तमस्तथैव (तमबलपलजखे ते निजो मो मिश्रज्ञानमन्धकारं
वा तदेव बलं तत्र वा, अथवा-तमस्तु कृते बले च सामर्थ्यं प्र-
कृत्यते इति करोतीति तमोबलप्रकृतः । एवं उपातिर्बलप्रक-
तीऽपि, नवरं उपातिः सम्पत्प्रदानमादित्याऽऽदि प्रकाशो वेति
एवमितराचार्यः । इहापि न एव-पूर्वप्रकाशः पुरुषविशिष्टाः प्र-
कृतविशिष्टाः प्रकृत्याः अथवा-तमस्तथैवाप्रसिद्धौ वा तमो-
बलेनामन्धकारबलेन संबन्धं प्रकृत्यते इति तमोबलप्रकृत्यः
प्रकाशकारी । एवमितरोऽपि, नवरं द्वितीयोऽन्धकारवाहः, तृ-
तीयः प्रकाशकारी, अतुषेः कुतोऽपि कारणादन्धकारचार्येति
॥ "पञ्चलखे चि" कश्चित्पाठः । तत्राज्ञानबलेनामन्धकारबलेन
वा ज्ञानबलेन वा प्रकाशबलेन वा प्रवञ्जति-द्वितीयो भव-
ति अचर्यमन् करोति यः स तथेति ।

परिहातकर्मो-

चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-परिहायकर्म खाम-

मेगे खो परिहायससखे, परिहायससखे खाममेगे खो परिहा-
यकर्म, एगे परिहायकर्म वि परिहायससखे वि, एगे नो
परिहायकर्म नो परिहायससखे । चत्वारि पुरिसजाया प-
णसुता । तं जहा-परिहायकर्म खाममेगे खो परिहायगिहा-
वासे, परिहायगिहावासे खामं एगे खो परिहायकर्म ० ४ ।
चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-परिहायससखे खाम-
मेगे खो परिहायगिहावासे, परिहायगिहावासे खाममेगे ० ४ ।
चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-इहत्थे खाममेगे खो
परत्थे, परत्थे खाममेगे खो इहत्थे ० ४ ।

परिहातानि-अपरिहाय स्वकपतोऽवपत्तानि प्रत्याप्यानप-
रिहाय च परिहातानि कर्माणि कृष्णदीपि येन स परिहात-
कर्मो (नो) न च परिहाताः संज्ञा आहृत्येऽऽद्या येन स प-
रिहातसंज्ञः, अभावितान्यस्य-प्रमजितः आधको बन्धेकः १ ।
परिहातसंज्ञः सङ्ग्राहनाभावितत्वात् परिहातकर्मो कृष्ण-
निवृत्तेः आधक इति द्वितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थः असं-
यत इति । परिहातकर्मो-साधककरणकारणानुमातिनिवृत्ता-
कृष्णादिनिवृत्तो वा न परिहातगृहावासेऽप्रमजित इत्येकः,
अन्यस्तु परिहातगृहावासे न त्यक्त्वाऽऽरम्भो दुःप्रमजित इ-
ति त्रितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थोऽसंयतः, त्यक्तसंज्ञो विधि-
दुःशुभस्थानकत्वादित्यगृहावासे गृहस्थत्वादेकः, अन्यस्तु
परिहातगृहावासे यान्त्र्यादभावितत्वात् परिहातसंज्ञः, अ-
न्य उभयथा, अन्यो नोभयपथि । तद्वैव जमानि अर्थे-प्रयोग-
जनं भोगसुखाऽऽदि आस्था वा इदमेव साध्वानि बुद्धिर्यस्य
स इदार्थे इदार्थो वा भोगसुखे इह लोकप्रतिबन्धो वा,
परथैव जमान्तरे अर्थे-आस्था वा यस्य स परार्थः परा-
स्थो वा साधुर्बलतत्पत्सो वा । इह परत्र च परार्थे
आस्था वा स सुभावक उभयप्रतिबन्धो वा उभयप्रति-
बन्धवान् कालसोऽर्थोकरिकादिर्द्वौ वेति । अथवा-इहैव
विचक्षणं प्रामाऽऽदी निष्ठान्तरं इहस्यः तन्प्रतिबन्धवान् पर-
कृत्याऽन्यस्तु परत्र प्रतिबन्धवान् परस्थः, अन्यस्तु परस्थोऽन्यः
सर्वाप्रतिबन्धवान् दुःप्रयस्यः साधुरिति ।

चत्वारि पुरिसजाया पणसुता । तं जहा-एगेखे खाममेगे
वहुइ एगेखे हायइ, एगेखे खाममेगे वहुइ दोई हायइ,
दोई खाममेगे वहुइ एगेखे हायइ, एगे दोई खाममेगे
वहुइ दोई हायइ ॥

एकेनेति, भूतेन एकः कश्चिज्ज्ञेते एकेनेति सम्पत्कर्ममेव हाय
ति यथोक्तम्—“जह जह वहुसुखं सं-अथो व सीसवसुखं प-
रिबुद्धो य । अविनिच्छिद्यो य समप, तत तह सिद्धं तपश्चि-
धो” ॥ इति एकः। तथा एकेन भूतेनैवाभ्यो वद्धते हाभ्यो स-
म्पत्कर्मविनयाभ्यो हायत इति द्वितीयः, हाभ्यो भुतानुहा-
नाभ्यामभ्यो वद्धते एकेन सम्पत्कर्ममेव हायत इति तृती-
यः, हाभ्यो भुतानुहानाभ्यामभ्यो वद्धते हाभ्यो सम्पत्क-
र्मविनयाभ्यो हायत इति चतुर्थः । अथवा-ज्ञानं वद्धते
रागेण हायत इत्येकः, अन्यो ज्ञानेन वद्धते रागद्वेषाभ्यां
हायत इति द्वितीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वद्धते रागेण
हायत इति तृतीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वद्धते रागे-

ब्रह्माभ्यां हीयते इति वक्तुमैः । अथवा-कोपेन बद्धे मा-
यया हीयते कोपेन बद्धे मायालोभाभ्यां हीयते क्रो-
धमाभाभ्यां बद्धे मायया हीयते क्रोधमाभाभ्यां बद्धे
मायालोभाभ्यां हीयते इति ।

प्रकथकाः—

चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने शाममेगे आ-
इने, आइने नाममेगे खलुंके, खलुंके शाममेगे आइने,
खलुंके शाममेगे खलुंके ४ । एवमेव चत्वारि पुरिस-
जाया पयणत्ता । तं जहा-आइने शाममेगे आइने ० च-
उभंगो । चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने
शाममेगे आइनेयाए विहरइ, आइने शाममेगे खलुंकयाए
विहरइ ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-आइने शाममेगे आइनेनत्ताए विहरइ ० चउभंगो ।
चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइसंपणे शाममेगे
खो कुलसंपणे ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया प-
ञ्चता । तं जहा-आइसंपणे शाम मेगे ० चउभंगो । चत्वारि
कंधगा पयणत्ता । तं जहा-आइसंपणे शाममेगे । खो
बलसंपणे ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पयणत्ता ।
तं जहा-आइसंपणे शाममेगे खो बलसंपयणे ० ४ । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-आइसंपयणे शाममेगे खो
रुवसंपणे ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-
आइसंपणे शाममेगे खो रुवसंपणे ० ४ । चत्वारि कंधगा पञ्च-
ता । तं जहा-आइसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे ० ४ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-आइसंप-
णे ० ४ । एवं कुलसंपणे य, बलसंपणे य ० ४ । कुलसंपणे-
य य रुवसंपणे य ० ४ । कुलसंपणे य जयसंपणे य
० ४ । एवं बलसंपणे य रुवसंपणे य ० ४ । बलसंपणे य
जयसंपणे य ० ४ । सत्वरत्त पुरिसजाया पटिवक्खो । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो
जयसंपणे ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे ० ४ ।

प्रकथकाः, पाठान्तरतः कथका वा-अश्वविशेषाः, आकी
खो ० वाता जहाऽऽदिगुणेः पूर्व पञ्चादाप तथेव । अन्यस्वा-
कांशेः पूर्व पञ्चात् खलुंका-गलिरविनीत इति । अथः पूर्व
खलुंकाः पञ्चादाकीयो-गुणवागिति वक्तुमैः । पूर्व पञ्चा-
दपि खलुंका पञ्चति । आकीयो-गुणवाग आकीयतया गुण-
वत्तया विनयवेगाऽऽदिभिरित्यर्थः । बहति प्रयत्नेत, विहरती-
ति पाठान्तरम् । आकीयोऽप्य आरौहरोवेण खलुंकातया
गलितया बहति, अन्यस्तु खलुंका आरौहकगुणात् आकी-
यैगुणतया बहति । वक्तुमैः प्रतीतः । सूत्रद्वयेऽपि पुरुषाः बा-
ह्यैः अस्मिका योजया, सूत्रे तु कृष्णशिराः, विष्णुवत्प्रातः सूत्र-
मतेरिति ४ । जानिपकुलसंपणे बलसंपणे जयसंपणे
व्यभि-
क्रिकसंयोगेदौवै प्रकथकदृष्टान्तवस्तुमैर्होवाणि, प्रत्येकं
२५५

ताम्यबातुसरति सति द्या दाष्टीतिकुपुष्यवाणि भव-
न्तीति, नवर जय-पराभिभव इति ।

सिद्धतया—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-सीहत्ताए शाममे-
गे निक्खंते सीहत्ताए विहरइ, सीहत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते मियालत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते सीहत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे निक्खंते
मियालत्ताए विहरइ । (३२७ सूत्र)

सिद्धतया-ऊनवृत्ता निष्कन्तो गृहवासात् तथैव च विहर-
ति उद्यतावहारिणेति । भृगुगलतया हीनवृत्तयेति । स्थानं ४
ठा ० ३ ७० ।

तथैवलोकाधिकारास्तस्मैव संयताऽऽदि
पुरुषं भेदेहाह-

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-हिरिसत्ते हिरि-
णसत्ते वलसत्ते थिगसत्ते । (३२९ सूत्र)

(चत्वारि इत्यादि-हिया-लज्जाया सर्व-परीषदाऽऽदिसहने
रणाङ्गणे वा अन्यस्यैव एव्य स हीसत्तः । तथा हिया इ-
सिन्धुपि मासुसमकुलजातं जना इति लज्जाया मनस्येव न
काय रोमहृषकम्पाऽऽदिभ्यलिङ्गोपदेशनात् सर्वे एव्य स
हीमनःसत्तः, चलाः-श्वर परीषदाऽऽदिसत्तात्तं पञ्चसत्तस्य
यस्य स चलात्तयः, पतद्विपयेयास्तिथरसत्त इति । स्थानं
४ ठा ० ३ ७० ।

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे नाममेगे
नो वणपरिमासी, वणपरिमासी शाममेगे नो वणकरे, एगे
वणकरे वि वणपरिमासी वि, एगे नो वणकरे नो वणपरि-
मासी वि ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे
शाममेगे नो वणसारवल्ली ० ४ । चत्वारि पुरिसजाया प-
ञ्चता । तं जहा-वणकरे शाममेगे नो वणसरोदी ० ४ । ३ ।
चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो
बाहिं सल्ले ० ४ । १ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो बाहिं सल्ले
० ४ । २ । चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्टे नाममेगे
नो बाहिं दुट्टे, बाहिं दुट्टे नाममेगे नो अंतो दुट्टे ० ४ । ३ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्टे
नाममेगे नो बाहिं दुट्टे ० ४ । ४ ।

अथाऽऽसमावेकिकतकान् भेदतः सूत्रप्रयोगाऽऽह-“चत्वारि”
इत्यादि कटव्ये नवरं व्रणं दे- जतं स्वयं करोति कथिराऽऽदि-
निर्गोलनार्थमिति व्रण करो नो-नैव व्रणं परिमृशतोत्येवंशीलो
व्रणपरिमर्शादिक । अन्यस्यैव्यकृतं व्रणं परिमृशति न च
तत् करोतीति । एवं भावव्रणम्-अतिचारलक्षणं करोति का-
येन न च तदेव परिमृशति—पुनः पुनः संस्मरणं स्पृशति ।
अन्यस्तु तत्परिमृशयत्यभिज्ञायाश्च करोति कायतः संसार-
भयाऽऽदिभिरिति । व्रणं करो-ति न च तत्पृहवत्पाऽऽदिना संर-
क्षति, अन्यस्तु कृतं संरक्षति न च करोति, भावव्रणं स्वाभि-
त्यातिचारं करोति न च तं सातुवर्णं भयम् कुशीलाऽऽदिसं-

समैतद्विधानपरिहारतो रक्षयकोऽप्यस्तु पूर्वकृतप्रतिवारि-
दानपरिहारतां रक्षति नवं च न करोति, 'नो' नैव ग्रन्थं सं-
तोदयप्रतिषेधनाऽऽदिनेति ग्रन्थसंरोधी, भाष्यकारेणैव तु
नो ग्रन्थसंरोधी प्रायश्चित्ताप्रतिषेधः, ग्रन्थसंरोधी पूर्वकृताऽति-
वारभाष्यप्रतिषेधपक्षा, नो ग्रन्थकोऽपूर्वकृतिकारकारित्वा-
दिति । उक्ता आत्मविकिरलकाः । अथ विकिरलस्य ग्रन्थं द-
ष्टान्तीकृत्य पुरुषमेधानाह—(अस्तीत्यादि) अतुःपूर्वा
सुगमा, नचरम्, अन्तः—अप्ये शब्दं यस्य अदृश्यमानमित्यर्थः,
तत्तथा । (बाहि सङ्घि) यच्छब्दं ग्रन्थस्यान्तरङ्गं बहिस्तु
बहु तद् बाहिरिच बहिरित्युच्यते अन्तो बहिः शब्दं यस्य त-
त्तथा, यदि पुनः सर्वेष्वेव तत्ततो बहिः स्यात्तदा शब्दत्वेन न
स्यादुपप्लुतत्वे वा भूतभाषितया स्यादपीति २, यम पुनरन्त-
र्बहिरित्युपलभ्यते तदुपभ्रमसम्भवं ३, अतुषेः शून्य इति ४ ।
शुक्लसम्पन्नमालोचितत्वेनामृतःशब्दमित्येवमिति च यस्य स त-
था, बहिः शब्दमालोचिततया यस्य तत्तथा, अन्तर्बाहिरं
शब्दमालोचिततया नालोचितत्वेन यस्य स तथा । अतुषेः शून्यः
अन्तर्बहिरं न लूनाऽऽदिश्रुतयोः न बहो रागाऽऽद्यभावेन सौ-
म्यत्वात् ५ । पुरुषस्तु अन्तर्बहिरं शब्दतया संवृताऽऽकारित्वात्
न बहिरित्येकः, अन्यस्तु कारणेनोपश्रुतत्वात्कारणत्वाऽऽदि-
त्वात् बहिरित्येव ।

अथान्न—

चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य । तं जहा—स्येसं नाममेगे से-
यंसे, स्येसं नाममेगे पावंसे, पावंसे नाममेगे सेयंसे, पावंसे
नाममेगे पावंसे ? । चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य । तं जहा—
सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसय, सेयंसे नाममेगे
पावंसे चि सालिसय ० ४ । २ । चत्वारि पुरिसत्राया पय-
स्य । तं जहा—सेयंसे चि ग्राममेगे सेयंसे चि पयस्य, सेयंसे चि
नाममेगे पावंसे चि पयस्य ० ४ । ३ । चत्वारि पुरिसत्राया
पयस्य । तं जहा—सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसय
पयस्य । सेयंसे नाममेगे पावंसे चि सालिसय पयस्य ० ४ । ४ ।

पुरुषाधिकात् तद्वैदप्रतिपादनाय पदपूर्वा, कस्या-
च, किन्तु अतिशयेन प्रशस्यः अथान्नैकः प्रशस्यभावः
लघोपत्वात् पुनः अथान्न प्रशस्तोऽनुष्ठानत्वात् साधुव-
दित्येकः १, अन्यस्तु अर्थान्तरेण अभिधानेन पापः पापी-
यान्, स चाविरतत्वेन पुरुषाधिकात्प्रादित्येन २, अन्यस्तु पा-
पीयान् भावतो मिथ्यात्वाऽऽदिभिरुपहतत्वात् कारणवशात्
सन्नुष्ठान्तिषाच अथान्न उदात्तानुसारकत्वं ३, अतुषेः
स एव कृतपाप इति ४ । अथवा—अथान्न गृहस्थत्वे नि-
ष्कमशकाले वा पुनः अथान्न प्रशस्यया विहारकाले धर्म्ये-
व ५ । अथान्नैकः भावतो, ग्रन्थस्तु अथान्नः प्रशस्यतर इति
एवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा तुल्यो न तु सर्वथा
अथान्नैकः एकः, अन्यस्तु भावतः अथान्नैकः अथान्नैकः प्रशस्यः पा-
पीयान्नित्येवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन पापीयसा
समाप्तो न तु पापीयान्नैकः द्वितीयः २, भावतः पापीया-
नप्यस्याः संवृताऽऽकारतया अथान्नित्येवं बुद्धिजनकतया सद-
ृशकोऽप्येन अथैवसति तृतीयः । अतुषेः सुज्ञानः । अथान्नैकः
सन्नुष्ठानत्वात् अथान्नित्येवमात्मानं ग्रन्थे यथावद्व्याख्या-

केन वा ग्रन्थे विशुद्धभाषाणाम् । इह च—'मात्रज्ञः'
इति वक्ष्यते प्राकृतत्वेन "मज्ञः" इत्युक्तं, अथान्नित्येव अ-
न्त्यर्थार्थपरायणत्वात् पापीयान्नित्यात्मानं ग्रन्थतः स एव
वा पूर्वोपलभ्यत इत्येव जननं ग्रन्थे दृष्टमार्गवत् १ ।
पापीयान्नपरो मिथ्यात्वाऽऽपुनहततया अथान्नित्यात्मानं
ग्रन्थतः कुनीर्यकत्वं, तद्वैदकेन वेत्त २, पापीयान्नित्याऽधि-
रतिकत्वात् पापीयान्नित्यात्मानं ग्रन्थतः, सङ्घातत्वात्, अ-
संयतो वा ग्रन्थतः, संयतलोकेनेति ३, अथान्नैको भावतो
ग्रन्थस्तु किञ्चित्सन्नुष्ठान्तिषात् अथान्नित्येवं विकल्पज-
नकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा ग्रन्थ-भावेन जनेनेति वि-
भक्तिरिच्छामाहा सदृशकमात्मानं ग्रन्थत इति एवं शेषाः ४।
आध्यायकः—

चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य । तं जहा—आयवृत्ता नाम-
मेगे नो परिभावृत्ता, परिभावृत्ता ग्राममेगे नो आयवृ-
त्ता ० ४ । ५ । चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य । तं जहा—आयव-
ृत्ता ग्राममेगे नो उञ्जोविषंमेगे, उञ्जोविषंमेगे ना-
ममेगे नो आयवृत्ता ० ४ । ६ ।

(आयवृत्ते चि) आध्यायकः—प्रक्षपकः प्रवचनस्य एकः क-
श्चिन्न च प्रविभाषयिता प्रभाषयिता प्रभाषकः शासनस्य उ-
द्धारक्याप्रतिभाऽऽदिश्रुतत्वात् प्रविभाषयिता वा प्रवच-
नार्थस्य नवीनसंज्ञाऽऽदिभिरिवैवर्त्येति । अथवा—आध्यायकः
स्वस्य प्रविभाषयिता प्रविभाषयिता वाऽर्थस्येति, आध्यायक-
कः स्थायस्य न चोऽङ्गुलीयिकाः सम्यको नैपथ्यान्तरित्वेन १।
स चापह्नः संविग्नः संविग्नपात्रिको वा । यदाह—

"तुज्जु वसने पन्नो, सरीरुपभ्रमार्गं असमर्थो ।
अरण्यकरणे असुखे, सुखे मग्नं पश्येत् ॥ १ ॥

तथा—

"ओसस्यो विविहारे, कर्म सिद्धिरे सुलहबोही य ।
अरण्यकरणं विमुक्तः उववृहंतो पश्येत् ॥ २ ॥"
(शरीरबोहंत्येनाऽसमर्थः व्यसने प्राप्नो भवेत्) (तथाऽ-
पि) अशुखे अरण्यकरणे सुखं मग्नं प्रकृपयेत् ॥ १ ॥ वि-
हारेऽवसन्नोऽपि कर्म शिथिलयति सुलहबोहोऽपि विमुक्तः
अरण्यकरणमुपवृंहयन् प्रकृपयेत् ॥ २ ॥ इत्येकः, द्वितीयो
यथाकृच्छ्रः, तृतीयः साधुः, चतुर्थो गृहस्थाऽऽदिरिति । प-
र्वसुखे साधुलक्षणपुरुषस्याऽऽध्यायकत्वाऽङ्गुलीयिकासम्यक-
त्वलक्षणा गुणविशेषाः । इथा ० ४ डा ० ४ डा ० ।

मेघदन्ताः—

चत्वारि मेहा पयस्य । तं जहा—गजिज्ञा नाममेगे शो
वासिन्ना, वासिन्ना नाममेगे शो गजिज्ञा, एगे गजिज्ञा
वि वासिन्ना वि, एगे शो गजिज्ञा शो वासिन्ना १ । ए-
वमेव चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य । तं जहा—गजिज्ञा
नाममेगे शो वासिन्ना ० ४ । २ । चत्वारि मेहा पयस्य । तं
जहा—गजिज्ञा नाममेगे शो विज्जुपाइत्ता, विज्जुपाइत्ता
नाममेगे ० ४ । ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसत्राया पयस्य ।
तं जहा—गजिज्ञा नाममेगे शो विज्जुपाइत्ता ० ४ । ४ ।
चत्वारि मेहा पयस्य । तं जहा—वासिन्ना नाममेगे शो

विज्जुवाइ० ४ । ५ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया प-
स्यता । तं जहा—चासिआ खामेगे खो विज्जुवाइ० ४ ।
६ । चत्तारि मेहा पस्यता । तं जहा—कालवासी नाममेगे
खो अकालवासी० ४ । ७ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया
पस्यता । तं जहा—कालवासी नाममेगे खो अकालवासी० ४ ।
८ । चत्तारि मेहा पस्यता । तं जहा—लेखवासी नाममेगे खो
अलेखवासी० ४ । ९ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पस्यता ।
तं जहा—लेखवासी नाममेगे खो अलेखवासी० ४ । १० ।

“ चत्तारि मेहेत्वापिनि ” सुगमनि च, नवरं मेहा-प-
योदाः, गजिताः गजिनकत्, नो वरिंता न प्रवर्षकापीति १.
एवं कश्चित्पुरुषो गजितेव, गजिता दानदानम्याख्यानामु-
ष्ठानमुनिप्रदाऽऽदिषिष्ये उचैः प्रतिज्ञावान्, नो—नैव वरितेव
वसिता—वर्षोऽभ्युपगततत्प्राक् इत्येव । अयस्सु कार्य-
कर्त्ता न चोचैः प्रतिज्ञावानिति । एवमितरावपि नेवावि-
ति २ । (विज्जुवाइत्त सि) विमुत्तनो ३ । एवं पुरुषो-
ऽपि कश्चिदुचैः प्रतिज्ञाता, न च विमुत्तानुत्पस्य दाना-
ऽऽदिप्रतिज्ञाकार्योऽऽदत्ताऽऽदत्तवत् कर्त्ता, अयस्सवारम्भा-
ऽऽदत्तवत् कर्त्ता न प्रनिहतेति । एवमव्याचपीति ४, वरिंता
कश्चिद् दानाऽऽदिभिरे तु तदारम्भाऽऽदत्तवत् कर्त्ता, अयस्सु
विपरीतोऽस्य उभयथा अग्नौ न किञ्चिदिति ५, ६, कालवर्षी
अवसरवर्षीति । एवमेव ७, ८, पुरुषस्तु कालवर्षी च
कालवर्षी—खलखरं दानम्याख्यानाऽऽदिपरोपकारार्थमवृत्त एकः,
अयस्सवत्तवत्ति । एवं मेहा ८ । लेखं चात्माऽऽपुत्तपि-
त्तानम् ९, पुरुषस्तु लेखवर्षी च लेखवर्षी—पात्रे दानमुत्ताऽऽ-
दीन् निक्षेपकः, अग्नौ विपरीतोऽस्य तस्यापि विवेकविकल-
तया महीदार्थोत् प्रवचनप्रभावनाऽदिकारण्यो वा उभयस्व-
रूपोऽयस्सु दानादावमवृत्तकः १० । इति । स्वा० ४ डा० ४ उ० ।
चत्तारि गोला पस्यता । तं जहा—मधु(ह्)सिस्थगोले, जउगोले
दाकगोले, मट्टिगोले । २४ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया
पस्यता । तं जहा—मधुसिस्थगोलसामाणे ० ४ । २५ ।
चत्तारि गोला पस्यता । तं जहा—अग्रगोले, वउ-
गोले, तंभगोले, सीसागोले, २६ । एवमेव चत्तारि पुरि-
सजाया पस्यता । तं जहा—अग्रगोलसामाणे ० जाव सी-
सगोलसामाणे, २७ । चत्तारि गोला पस्यता । तं जहा-
हिरगोले, सुवयसगोले, रवणगोले, ववरगोले, २८, एवमेव
चत्तारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा—हिरगोलसामा-
णे ० जाव ववरगोलसामाणे । २९ ॥

(चत्तारिआदि) मधुसि (कथं) रथं—सद्वन्, तस्य गोलो—वृत्तपि-
ण्डो मधुसि (कथं) रथगोलः । एवमन्येऽपि, नवरं जतु—जासा,
दावमृत्तिले प्रसिद्धे । २४ । इति । रथेति गोला मधु-
कठिनकठिनतरकठिनतमाः क्रमेण प्रवस्येवं ये पुरुषाः
परीवहाऽऽदिषु मधुसिद्वन्द्वद्वन्द्वतमसत्वा भवन्ति ते मधुसि-
न् (कथं) रथगोलकसमाः इत्यादिनिर्णयेऽप्येवमपि पश्यत इति
२५ । अयोकोलाऽऽद्यः प्रतीताः २६ । एतैश्चाऽयोगो-
काऽऽदिभिः कश्चिद् शुद्धवृत्तपुरुषतमावस्तुमभिरुच्यते

विनिश्चितमधुसिप्राज्ञितकर्ममारा ये पुरुषा भवन्ति ते अयो-
कोलकसमा इत्यादिप्यपदेशावमो भवन्ति पितृमातृपुत्र-
कलनगतस्नेहमारतो वेति २७ । हिरण्याऽऽदिगोलेषु कर्मणा-
द्वयगुणयुगाधिकगुणाधिकतरगुणाधिकतरेषु पुरुषाः सख-
भितो ज्ञानाऽऽदिगुणतो वा समानतया योग्याः, २८, २९ ।

असिपचाऽऽग्नि—

चत्तारि पचा पस्यता । तं जहा—असिपचे, कुरपचे, कुरपचे,
कलंबवीरियापचे ३० । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पस्य-
ता । तं जहा—असिपचसामाणे ० जाव कलंबवीरियापच-
सामाणे ३१ ।

एवाहि—एवाहिं तद्वत् प्रतनुनया यानि अस्यादीनि तानि
प्रवाणीति, असि—अग्निः, स एव पत्रमसिपचं करपचं—क-
र्त्तव्यं येन दात्र क्षिपते, कुर—कुरः, स एव पत्रं कुरपचं, क-
र्त्तव्यीरिक्केति अस्त्रविशेष इति ३० । तत्र दात्र क्षेपकत्वात्सेयः
पुरुषो दानेव स्नेहपात्रं क्षिपति, सोऽसिपचसमानः, अ-
चत्तारिदेवचवनखनकुमारचक्रवर्तिवत्, यस्तु पुनः पुनरुप-
मानो भावनाऽऽयासात् स्नेहतरं क्षिपति स करपचसमान-
स्तथाविचक्षावकवत् करपचस्य हि मममाऽऽयमनायां काल-
क्षेपेण छेदकत्वादिति, यस्तु श्रुतचर्ममागोऽपि सर्वथा स्नेह-
कक्षेदासमर्थो देशविरतिमात्रमेव प्रतिपद्यते स कुरपचस-
मानः, कुरो हि केशाऽऽदिकमहर्षमेव क्षिपतीति, यस्तु स्नेह-
कक्षेदं मनोरथमात्रमेव करोति स चतुर्थः अविरतसम्य-
दहिरिति, अयवा—यो शुश्रूषिषु शीघ्रमममन्तरमन्तरमन्त-
मत्या स्नेहं क्षिपति स एवमप्यदिरथेति ३१ ।

चत्तारि कडा पस्यता । तं जहा—सुंभकडे, विदलकडे, व-
म्भकडे, कंभलकडे ३२ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पस्यता ।
तं जहा—सुंभकडसामाणे ० जाव कंभलकडसामाणे ३३ ।
(२४६ सूत्र)

कम्भाऽऽदिभिरातानवितानमायिन् निष्पाद्यते यः स कटः,
कट इव कट इत्युपकारात्तन्वादिमयोऽपि कट एवेति । तत्र
(सुंभकडे सि) वृषविशेषनिष्पादः । (विदलकडे सि) बंश-
शकलकृतः । (वम्भकडे सि) वर्धम्यूलमञ्जकाऽऽदिः । (कंभ-
लकडे सि) कम्भलमेवेति ३२ । एतेषु चारवपुद्गवद्वतरवपु-
त्तमाऽऽवयवप्रतिष्ठायेषु पुरुषा योजनीयाः । तथाहि—वस्यं शुश्रू-
षिष्यस्यः प्रतिवन्धः स्वहृदयहोकाऽऽदिनाऽपि विगमात्स सु-
म्भकडसमान इत्येवं सर्वत्र भावनीयमिति ३३ । स्वा० ४
डा० ४ उ० ।

निष्कटः—

चत्तारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा—शिकटं नाममेगे
शिकटं, शिकटं नाममेगे अशिकटं ० ४ । ३६ । चत्तारि पुरि-
सजाया पस्यता । तं जहा—शिकटं नाममेगे शिकटप्या, शि-
कटं नाममेगे अशिकटप्या ० ४ । ३७ ।

निष्कटो—निष्कर्षितस्तपसा कष्टदेह इत्यर्थः । पुनर्निष्कटो
भावतः कष्टीकृतकथारत्नादेवमन्ये इति । ३६ । एतद्भा-
वनायेमेवानन्तरं सुखम्—निष्कटः कष्टगरीरतया तस्मा नि-
ष्कट आत्मा कषायाऽऽदिनिर्मयेन वद्वत् स तथेतिवमन्ये

त्रय इति । अथ निष्कृष्टः-तपसा कुरीकृतः पूर्वं पश्चादपि तथै-
वेत्येवमादित्युक्तं व्याख्येयम्, द्वितीयं तु यथोक्तमेवेति ४० ।

बुधः—

चत्वारि पुरिसजाया पश्चता । तं जहा-बुधे नाममेगे बुधे,
बुधे नाममेगे असुधे ० ४ । ४१ । चत्वारि पुरिसजाया पश्चता ।
तं जहा-बुधे नाममेगे बुधेदियए ० ४ । ४२ ।

बुधो बुधत्वकार्यभूतसत्त्विकायायोगात् । उक्तं च-“पठकः पाठः
कथेव, ये चान्ये तत्त्वचिन्तकाः । सर्वे व्यसनिनो राजन् । यः
क्रियावान् स पवित्रः ॥२॥” इति । पुनर्बुधः-सविवेकमनस्वा-
दित्येकः, अन्यो बुधस्त्वयव, अबुधस्त्वयविरुद्धमनस्वात्प-
रस्वबुधोऽसत्त्विकत्वाद् बुधो विवेकवक्षितत्वाच्चतुर्थं उभयनि-
वेधानिति ४१ । अन्तरस्त्वयैतदेव व्यक्तीकियते-बुधः
सत्त्विकत्वात्, बुधं हृदये-मनो यस्य स बुधहृदयो विवेच-
कमनस्वात्, अथवा-बुधः शास्त्रत्वात्, बुधहृदयस्तु कार्य-
बुध अमूलतन्त्रत्वादित्येकः । एवमप्ये त्रय उक्ताः ४२ ।

चत्वारि पुरिसजाया पश्चता । तं जहा-आयमुक्तंयए ग्राम-
मेगे नो परामुक्तंयए ० ४ । ४३ । (३५२ सूत्र)

आयामुक्तम्पकः-आयमहितप्रवृत्तः प्रत्येकज्जा जिनकल्पि-
को वा परानेष्टो वा निष्ठुणः, पगानुक्तम्पकं निष्ठुनाथंयया
भीषकर आयमानेष्टो वा श्येकस्स । मेताययत्, उभयायु-
क्तम्पकः स्वविरकल्पक उभयानुक्तम्पकः पापाऽऽत्मा काल
(सौ) शीकरिकाऽऽदिनि ४३ । स्थाने ४ ठा ० ४ ३० ।

उदकानि—

चत्वारि उदगा पश्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे उत्ता-
थोदए, उत्ताणे ग्राममेगे गंभीरोदए, गंभीरे ग्राममेगे उ-
त्ताथोदए, गंभीरे ग्राममेगे गंभीरोदए ० १ । एवमेव चत्वारि
पुरिसजाया पश्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे उत्ताथोद-
यए, उत्ताणे ग्राममेगे गंभीरोदयए ० ४ । २ । चत्वारि उदगा प-
श्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे उत्ताथोभासी उत्ताणे
ग्राममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पश्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे उत्ताथोभासी, उत्ताणे
ग्राममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ४ । चत्वारि उदही पश्चता । तं जहा-
उत्ताणे ग्राममेगे उत्ताथोदही, उत्ताणे ग्राममेगे गंभीरो-
दही ० ४ । ५ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पश्चता । तं जहा-
उत्ताणे ग्राममेगे उत्ताथोदयए ० ४ । ६ ।

चत्वारिस्त्यादीनि, व्यक्ताणि च, किन्तु उदकानि-जलानि प्र-
कृतिनि, तेषां चान्नं नामैकं तुच्छत्वात् प्रत्यक्षमित्यर्थः पुनस्तानं
स्वच्छतयापलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् बुद्धक-जलम्, (उत्ताणोदए
सि, व्यस्तऽयं निर्दोषः प्राकृतशैल्यवशात् समस्त इवावभा-
सते, न च मूलोपात्तनोदकशब्देनायं गताथो भविष्यतीति
वाच्यं, तस्य बहुवचनान्तेनहासंभव्यमानत्वात्, साक्षादु-
दकशब्दे च सति किं नस्य वचनपरिणामादनुकवणेत्येव-
मुदचित्युक्तंयए भावनीयमिति । तथोक्तानं तथैव गम्भीरमु-
क्तं यदुक्तत्वादनुपलभ्यमानस्वरूपं, तथा गम्भीरमगाधं यमु-

रत्वातुत्तानमुक्तं स्वच्छतयापलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् तथा
गम्भीरमगाधत्वात् पुनर्गम्भीरमुक्तं गच्छत्वादिनि, बुद्धश्च
उत्तानोऽगम्भीरो बहिर्देशिनमद्वैत्याऽऽदित्यविकृतकायवा-
द्वेष्टत्वात्तुत्तानहृदयस्तु द्वैत्याऽऽदित्युक्तगृह्यणामर्थविश-
त्यादित्येकः, अन्यो उत्तानः कारयवशात् दर्शितविकृतचष्टत्वात्
गम्भीरहृदयस्तु स्वभावेनोत्तानहृदयविराजितस्तु, तृतीयस्तु
गम्भीरं, द्वैत्याऽऽदित्यस्यैव कारयवशात् समुत्तानाकारतया
उत्तानहृदयस्त्वयव चतुर्थः प्रथमार्थपर्यायवृत्ति । तथा उत्तानं
प्रतत्त्वात्तुत्तानमवभासते स्थानविशेषात् तथोत्तानं तथैव
गम्भीरमगाधमवभासते संकीर्णोऽऽध्यव्याऽऽदित्वा २, तथा ग-
म्भीरम्-अगाधमुत्तानावभासितं तु विलीयैस्थानाऽऽध्यव्या-
ऽऽदित्वा । तथा गम्भीरमगाधं गम्भीरावभासितं तथाविधस्था-
नाऽऽदित्यव्याऽऽदित्येवति, बुद्धश्चोत्तानस्तुच्छ उत्तान एवाव-
भासते प्रदर्शिततुच्छत्वविशेषात्, द्वितीयः समुत्तानात्,
तृतीयः कारयतः । दर्शितविकारत्वाच्चतुर्थः सुज्ञानः ।

उदचित्तम्प-

चत्वारि उदही पश्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे उ-
त्ताथोभासी, उत्ताणे ग्राममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ७ । एवमेव
चत्वारि पुरिसजाया पश्चता । तं जहा-उत्ताणे ग्राममेगे
उत्ताथोभासी ० ४ । ८ । (३५८ सूत्र)

तथा—उदकम्वहययदुर्गाधसुत्रंयमपि सदाष्टान्तिकम्
वनेयमिति । अथवा-उत्तानः समाधत्वात् कः उदधि-उ-
त्तरेणः पूर्वं पश्चादपि उत्तान एव वेलाया बहिः समुद्रे-
प्रभावात् । हृदयस्तुत्तानः पूर्वं पश्चाद् गम्भीरं वेलाऽऽगमे-
नागाधत्वात् तृतीयस्तु गम्भीरः पूर्वं पश्चाद्गतावगमयो-
त्तान उदधिव्यतुर्थः सुज्ञानः ।

समुद्रप्रस्तावात् तत्तरकात् सुत्रद्वयेनाऽऽह—

चत्वारि तरगा पश्चता । तं जहा-समुद्रे तरगातीते समुद्रे
तरङ्ग, समुद्रे तरगातीते गोपतं तरङ्ग, गोपतं तरगातीते (त्तमे ०
४ । १ । चत्वारि तरगा पश्चता । तं जहा-समुद्रे तरिता-
ग्राममेगे समुद्रे विभीयङ्ग, समुद्रे तरिता ग्राममेगे गोपदे विभी-
दति, गोपदे तरिता ग्राममेगे ० ४ । २ । (२६६ सूत्र)

“ चत्वारि तरगातीति ” इत्यर्कं, नवरं तरन्तीति तरा-
स्त एव तरकाः, समुद्रे समुद्रवत् दुस्तरं सविरत्वादि-
कं कार्यं तरामि करामीत्यवमभ्युपगम्य तत्र समर्थवादे-
कः समुद्रे तरातं तदेव समर्थयतीत्येकः, अन्यस्तु तदभ्यु-
पगम्यात्मपर्यावृत्तीपदे तत्तुक्त्वं देशविरत्वादिमहद्वर्तय
तन्नि निर्वाहयतीति, अन्यस्तु गोपदृश्यावमभ्युपगम्य वीथी-
तिरेकात्समुद्रप्रायमाप साधयतीति चतुर्थः प्रतीतः । समुद्र-
प्रायं कार्यं तरित्वा निर्वाह्य समुद्रप्राये प्रवेजनान्तरे विभी-
दति, न तद् निर्वाहयति निर्वाह्यत्वात् ह्यवपशमस्थिति, ए-
वमप्ये त्रय इति ।

कुम्भाः—

चत्वारि कुम्भा पश्चता । तं जहा-पुंषे ग्राममेगे पुंसे,
पुंसे ग्राममेगे तुच्छं, तुच्छं ग्राममेगे पुंसे, तुच्छं गा-
ममेगे तुच्छं । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पश्चता ।

तं जहा-पुष्पे खाममेगे पुष्पे ० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता ।
तं जहा-पुष्पे नाममेगे पुष्पोभासी पुष्पे नाममेगे तुच्छो-
भासी, तुच्छे खाममेगे पुष्पोभासी, तुच्छे खाममेगे तुच्छो-
भासी । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे
खाममेगे पुष्पोभासी ० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-
पुष्पे खाममेगे पुष्पेरुवे, पुष्पे नाममेगे तुच्छेरुवे ० ४ ।
एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । जहा-पुष्पे या-
ममेगे पुष्पेरुवे ० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं
जहा-पुष्पे वि एगे पिण्डे, पुष्पे वि एगे अवदले ।
तुच्छे वि एगे पिण्डे, तुच्छे वि एगे अवदले ।
एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे वि
एगे पिण्डे ० ४ । तदेव चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं
जहा-पुष्पे वि एगे विस्संदहे, पुष्पे वि एगे खो वि-
स्संदहे, तुच्छे वि एगे विस्संदहे, तुच्छे वि एगे खो वि-
स्संदहे । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-
पुष्पे वि एगे विस्संदहे ० ४ । तदेव चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता ।
तं जहा-भिन्ने, जज्जरि ए, परिससाई, अपरिससाई । एवामेव
चज्जिहे चरित्त पण्णत्ता । तं जहा-भिन्ने ० जाव अपरिससा-
ई । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-महुकुम्भे खाममेगे म-
हुपिण्डाणे, महुकुम्भे खाममेगे विसपिण्डाणे, विसकुम्भे खाम-
मेगे महुपिण्डाणे, विसकुम्भे खाममेगे विसपिण्डाणे । एवामेव
चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-महुकुम्भे खाम-
मेगे महुपिण्डाणे ० ४ ।

“हिययमपावकलुमं, जीहा वि य महुभ्रासिणी शिचं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से महुकुम्भे महुपिण्डाणे ॥ १ ॥

हिययमपावकलुमं, जीहा वि य कहुयभासिणी शिचं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से महुकुम्भे विसपिण्डाणे ॥ २ ॥

जं हिययं कलुममयं, जीहा वि य महुभ्रासिणी शिचं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से विसकुम्भे महुपिण्डाणे ॥ ३ ॥

जं हिययं कलुममयं, जीहा वि य कहुयभासिणी शिचं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से विसकुम्भे विसपिण्डाणे ॥ ४ ॥”

(३६० सूत्र)

पुरवणिय कुम्भहट्टाप्तेन ऋतिपिपाहियिउः सुवप्रपञ्च-
माह—सुगमञ्छाय, लब्धं पूर्णं—सकलावयवयुक्तं प्र-
माणपेत्तौ वा पुनः पूर्णं—मध्वादिभूतं, क्षिणीये भङ्गे
तुच्छं—रिक्तं, तृतीयं तुच्छं—अपूर्णावयवो लघुर्वा, अनु-
यः सुलभः । अथवा—पूर्णः कृतः पूर्वं पञ्चादपि पूर्वं इत्येवं
स्वास्त्योऽपि १ । पुरुषस्तु पूर्णो जायद्विभूतिः पुनः
पूर्णो ज्ञानाऽऽतिभिरिति । अथवा—पूर्णं कर्त्तुं गुणैर्वा पूर्वं
पञ्चादपि तैः पूर्वं व्येति एवं शेषा अपि । २ । पूर्णोऽवयवै-
र्ह्यध्याना वा पूर्वं एवावभासते इन्द्रियमिति पूर्वावभा-
सीत्येकः, अन्यस्तु पूर्णोऽपि कुलक्षितेनैवैकित्तप्रयोजनाऽ-
न्यथा

साधकत्वादेस्तुच्छोऽवभासते, एवं शेषा ३ । पुरुषस्तु पूर्णो
अन्यथाऽऽतिभिरित्येवैकित्तप्रयोजनात् पूर्वं एवावभासते, अन्यस्तु
तद्विभियोनात् तुच्छं एवावभासते, अन्यस्तुच्छोऽपि क-
थमपि अस्तावोचितप्रत्यक्षेः पूर्णवदवभासते, अपरस्तु तुच्छो
अन्यथाऽऽतिभिरिति ५ त एव तद्विभियोजकत्वात् तुच्छाव-
भासोक्तिः ० ४ । तथा—पूर्वो नीराऽऽतिना पुनः पूर्वं पुण्यं वा प-
वित्रं कथं यव्यं स तथोक्तं प्रथमः, क्षितीये तुच्छं—हीनं रूपम्
आकारो यस्य स तुच्छरूपः । एवं शेषा १ । पुरुषस्तु पूर्णो ज्ञाना-
ऽऽतिभिः पूर्वरूपः पुण्यरूपो वा विशिष्टरजोहरयाऽऽविद्र-
व्यलिङ्गलज्जात्वात् सुवाचुरिति, क्षिणीयभङ्गे तुच्छरूपः कार-
णात् स्थूललिङ्गः सुलभाचुरिति, तृतीयं तुच्छो—ज्ञानादिधिहीनो
निह्वादिः, अतुष्टो ज्ञानाऽऽविद्रव्यलिङ्गहीनो गृहस्थाऽभिरि-
ति ६ । तथा पूर्णत्वमेव, अपिस्तुच्छापेक्षया समुच्चयायैः, एकः क-
श्चित् प्रियाय प्रीत्येव अयमिति प्रियायैः कनकाऽऽदिमयत्वा-
त्सार इत्यर्थः, तथा अपदत्तम् अपसप्तं इव्यं कारुण्यभूते सुखि-
काऽऽदि यस्यासावयवदत्तेऽवदत्तत्वात् वा दीयत इत्यवदत्त आ-
मपकनया असार इत्यर्थः, तुच्छोऽप्येवमेवेति ७ । पुरुषो ध-
नशून्याऽऽदिभिः पूर्णः प्रियायैः कश्चित् प्रियवचनद्वानाऽऽदिभिः
प्रियकारि सार इति, अन्यस्तु न तथैवपदत्तः परोपकार-
प्रत्ययोग्य इति । तुच्छोऽप्येवमेवेति ८ । पूर्णोऽपि जलाऽऽदे-
र्विष्यन्ते—अचान्, इह तुच्छस्तुच्छजलाऽऽदिः, स एव विष्य-
न्ते, अपिः सर्वत्र समुच्चये प्रतियोग्यपेक्षयति । पुरुषस्तु
पूर्णोऽप्येकः विष्यन्ते—अनं इत्यर्थः कृतं वाऽन्तो नैतत्तु-
च्छोऽप्येतद्विषयाऽऽदिरपि अतुष्टानाऽऽदि विष्यन्ते अन्तो नैव-
ति १० । तथा भिन्नः स्फुटितो जज्जरितो राज्ञीयुक्तः प-
रिभावी-रुच्यकत्वात् सारकः अपरिभावी कठिनत्वादिति ११ ।
आश्रितं त्रिषु मूलमायिभिराऽऽपत्त्या जज्जरितं क्षुद्राऽऽदिप्र-
त्यया परिधायि सुदमानिचारतया, अपरिभावि निरतिचार-
तयति । इह च पुरुषाधिकारेऽपि यच्चार्त्तलक्षणपुरुषध-
र्ममगलं तद्धर्मभिर्गोः कथञ्चिदभेदाद्वत्तवधमगलतव्यमि-
ति १२ । तथा मधुना—क्षौद्रस्य कुम्भो मधुकुम्भो, मधुशु-
तं मध्वेव वा पिधानं स्थगनं यस्य स मधुपिधानः । एवम-
न्ये त्रयः १३ । पुरुषमयं स्वपमेव 'हियय' मित्यादि—
गाथाचतुष्टयेन भावितमिति, तत्र इदयं—मनः अपापम्
अहिंसा—अकलुषम्, अश्रितवर्जितमिति, जिह्वापि च मधु-
पानिणी नित्यं यस्मिन् पुरुषं पिधानं स पुरुषो मधुकुम्भ-
इव मधुकुम्भो मधुपिधान इव मधुपिधान इति प्रथममङ्ग-
योजना । तृतीयगाथायां यत् इदयं कलुषमयम्—अश्रित्या-
त्मकमलक्षणत्वात् पापं च जिह्वा वा मधुरमापिणी नित्यं
तस्या चेति गम्यते, यस्मिन् पुरुषं पिधानं स पुरुषो विष-
कुम्भो मधुपिधानस्तत्साधारण्यमिति १४ । स्थानोऽथा ० ४८० ।

मित्राऽऽदिहट्टाप्तेन—

चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-भिचे नाममेगे
भिचे, भिचे नाममेगे अभिचे, अभिचे नाममेगे भिचे, अभिचे
नाममेगे अभिचे । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-
भिचे नाममेगे भिचरुवे ० ४ चउमंगो । चत्तारि पुरिसजाया
पण्णत्ता । तं जहा—मुत्ते नाममेगे मुत्ते, मुत्ते नाममेगे अमुत्ते ० ४ ।
चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—मुत्ते नाममेगे मुत्त-
रुवे ० ४ ।

(चसारीत्यादि) स्पष्टा वेयं, नवरं मिश्रमिह लोकापकारिस्वात्, पुनर्मित्रं परलोकापकारिस्वात् सद्गुरुवत् । अन्यस्तु मित्रं स्नेहवत्स्वामित्रः परलोकापचनविश्वंसारकलत्राऽऽदिवत् । अन्यस्वमित्रः प्रतिकूलत्वात् मित्रं निर्वेदोत्पादनेन परलोकापचनोपकारिस्वात् विनीतकलत्राऽऽदिवत्, अतुर्थोऽमित्रः प्रतिकूलत्वात् पुनर्मित्रः संक्षेपेष्टुत्वेन दुर्गतिनिमित्तत्वात् पूर्वपरकालापेक्षया चेदभाषनीयमिति । तथा मित्रमन्तः स्नेहद्वयया मिश्रस्वैव रूपमाकारे बाह्योपचारकारणत्वात् यस्य स मिलरूप इत्येकः, द्वितीयः अमित्ररूपे, बाह्योपचाराभावात्, तृतीयोऽमित्रः स्नेहवर्जितत्वादिति, चतुर्थः प्रतीतः तथा मुक्तः त्यक्तसंघो द्रव्यतः पुनर्मुक्तो भावतोऽभिष्वङ्गाभावात् सुलाचुवत्, द्वितीयोऽमुक्तः साभिष्वङ्गस्याप्रवृत्तवत्, तृतीयोऽमुक्तो द्रव्यतो भावतस्तु मुक्तो राज्यावस्थापरकत्वलहानः भरतचक्रवर्तिवत्, अतुर्थो गृहस्थः, कालापेक्षया चेद्व्यवसिति, मुक्तो निरभिष्वङ्गतया मुक्तुरपेक्षारूपयिष्ठनाऽऽकारतया यतिरिवेत्येकः, द्वितीयोऽमुक्तुरपेक्षः उरुकरपविपरीतत्वात् गृहस्थावस्थायां महावीर इव, तृतीयो मुक्तः साभिष्वङ्गत्वात् शठपतिवत्, अतुर्थो गृहस्थ इति । स्या० ४ डा० ४ उ० ।

हीनत्वाऽऽदिपुरुषाः—

पंच पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अष्टकरे सिते, हिरिमण्यसत्ते, चलसत्ते, थिरसत्ते, उदयसत्ते ।

(पंच पुरिसंस्थादि) (हिरसत्ते) द्वितीया-लज्जया सत्त्वं परिषदेषु स्थायोः संप्रामाऽऽवितरस्य वा अथयमोऽविचलत्वं यस्याऽसौ हीनस्त्वः, तथा द्वितीयाऽपि मनस्येव सत्त्वं न देहेऽभिष्वङ्गऽदिवत् कस्याऽऽदिविकारभावात् स क्रौमनः सत्त्वं, चलं भङ्गुरं सत्त्वं यस्य स तथा, एतद्विपर्ययात् थिरसत्त्वं, उदयनमुदयगमि प्रवर्द्धमानं सत्त्वं यस्य स तथा । स्या० ५ डा० १ उ० ।

अर्थकरो गणेशः—

चत्तारि पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अष्टकरे नामं एगे नो माणकरे १, माणकरे नामं एगे नो अष्टकरे २, एगे अष्टकरे वि माणकरे वि ३, एगे नो अष्टकरे णो माणकरे ४ ।

एतत्प्रभृतीनां च पुरुषजातसूत्राणामर्थं संस्थः—

ववहारकोविषया, तद्वे नो पमायए जोगे ।

मायहु तदुज्जमंते, कुणमाणं एस संवेधो ॥ १ ॥

पञ्चविषयवहाराकोविशामा तदर्थं-व्यहाराय योगे न मनोबाह्यायाम्भाष्यति, न व्यवहारविषये प्रमादमाचरतीति भावः । 'मायहु' निश्चितं तस्मिन् व्यवहारे उद्यच्छ्रुति उद्यमं कुर्यति, मानमहमकार्षिति क्षापयत्येवमादौ निस्तृणाणि, एव पुरुषजातसूत्राणां सम्बन्धः ।

प्रकारान्तरणं सम्बन्धमाह—

जुत्ता वा पुरिसजाया, अन्यश्चो न वि गंथश्चो ।

तेसि पखवण्यं, तदिदं सुत्तमागयं ॥ २ ॥

वाक्यम्: प्रकारान्तरणोक्तेन । अथवा-अनेन व्यवहारासूत्रेण अर्थतः पुरुषजाताः उक्ताः-सूचिताः, न चै प्रग्यतः उक्ताः, तेषां प्रकृपण्यार्थं तदिदं सूत्रं-पुरुषजातसूत्रमागतम् । मस्यासुरगमनिका तु प्रतीता ।

विस्तरार्थं भाष्यकृदाह—

पुरिसजाया चउरो, विभासियववा उ आणुपुव्वीए ।

अत्यकरो माणकरे, उभयकरो नो य उभयकरे ॥ ३ ॥

अधिकृतभङ्गत्वात् विनाश्यावारः पुरुषा इमे आनुपुव्वी-परिपात्र्या विभाषितव्याः । तद्यथा-प्रथमभङ्गं अर्थकरः, द्वितीयभङ्गं मानकरः, तृतीय उभयकरः, चतुर्थे नोभयकरः ।

अतुष्टवम्—

पदमतस्या य एत्थं, तू सफला निष्फला दुवे इयरे ।

दिट्ठेनो सगतंणा, सेवता अन्नारायाणं ॥ ४ ॥

अथ एव अतुष्टपदेषु मध्ये प्रथमतुत्तरीया सफलौ, इतरौ द्वितीयचतुर्थौ निष्फलौ । एतेषु अतुष्टपदे दृष्टान्तोऽन्यराजानं संवमानाः कश्चनतया ।

तमेव दृष्टान्तमभिधिसुराह—

उज्जेयी मगरायां, नीया गव्वा न सुहु सेवेति ।

विचिअदाणं चोउज्जं, निव्विसया अण्णनिव्वेवा ॥ ५ ॥

धावइ पुरतो तह म—गगते य सेवइ य आसणं नीयं ।

भूमीए पि निसीयइ, इंगियकारी उ पढो उ ॥ ६ ॥

चिक्खल्ले अन्नया पुरतो, उ गतो से एगो नवरि सेवेतो ।

तुष्टेण तहा रत्ता, विसी उ सुपुखला दिप्पा ॥ ७ ॥

यदा कालिकाऽऽचार्यैश्च शका अनिकान्तराऽऽ उज्जयिन्यां गंगार्यां शको राजा जातः, तस्य निजिका-आसीया एषाऽस्माकं जात्या मरुश इति गवात्तं राजानं न सुष्टु सेवन्ते, ततो राजा तेषां युषि नादात्, अन्नलिकाश्च ते वीर्यं कर्तुं प्रवृत्ताः, ततो राजा बहुभिर्जनेर्विक्रान्तं निर्दिष्टयाः कृताः । ततस्तेऽस्मान्तरं गत्वा अन्यस्य जुष्यस्य सेवां कर्तुमाारब्धाः, तथैकः पुरुषो राजा आब्रह्मस्य, यद्वि राजाऽऽसने प्रजानाति तथापि स नीचमासनमाश्रयतं कराचिच्च राक्षः पुरतो भूमावपि निर्धादति, राक्षश्चित्तं क्षात्वा अनाह्नतोऽपि विवक्षितप्रयोजनकारी । अन्यदा च राजा पानीयस्य कर्दमस्य मध्येन धावितः, शेषश्च भूयान् लोको निःकर्दमेन प्रदेशेन गन्तुं प्रवृत्तः स पुनः शकपुरुषोऽन्यस्याप्रतः पानीयेन कर्दमेन च संव्यमान एकः (स) नस्य पुरतो धावति । ततस्तस्य राक्षः तुष्टेन सुष्टुकला-अनिप्रभना कृत्तिर्दाता ।

वित्तित्तो न करे अट्ठं, माणं च कोइ जाइकुलपाणी ।

न निवसति भूमीए, न य धावति तस्म पुरतो उ ॥ ८ ॥

द्वितीयः पुरुषोऽहमपि राजवंशिक इति गवात्तं न कमन्यर्थं राक्षः प्रयोजनं करोति जानिकुलमानी सन् मानं च भूयांसामागि करोति, न च भूमी निवसति, न च तस्य राक्षः पुरतो धावति ।

तृतीयमाह—

सेवति ठिठो वि दिणं, वि आसणं पेसितो कुणइ अट्ठं ।

इइ उभयकरो तइओ, जुम्भइ य रणे सपाभट्ठो ॥ ९ ॥

तृतीयः पुरुषो राजानं प्रथमपुरुषवत् सेवते, नवरमवस्थं पुरतो न धावति किं तु पुष्टतः, तथा ऊर्ध्वस्थितः सेवते । वित्तित्तं आसने स्थितोऽप्युपबिष्टोऽपि आसने सेवति न भूमीं निर्धादति । तथा प्रेषितः सन् अर्थं करोति, नाऽपि विनी-

मानवशास्त्रिणि । एवमेव उभयकरः । रण्ये च संभ्रमे च-राज-
पुत्र इति समाभाषितो युष्यते ।

उभयनिमहो चउत्थे,विद्येचउत्थेहि तत्थ उ न लद्ध ।
वित्ती इयेरहि लद्धा, दिट्ठनस्सेस उव्वेओ ॥ १० ॥
अनुपे पुरुष उभयस्य अयेस्य समाप्तस्य च निषेधः ।
तत्र द्वितीयचतुर्थाभ्यां बुद्धिर्न लब्धा, इतराभ्यां प्रथमतृती-
याभ्यां लब्धा । इष्टान्तस्य एव वक्ष्यमाण उपनयः ।

तमेवाऽऽह-

एमेवाऽऽपरियसम वि, कोइ अट्ठे करेइ न य माणं ।

अट्ठो उ उच्चमाणां, वेयावच्चं दसविहं तु ॥ ११ ॥

अहवा अम्बुट्ठायां, आसणकितिमपपायसंसारो ।

उव्वसाया य बहुविहा, इच्चाइ हवंति अट्ठो उ ॥ १२ ॥

एवमेव-शकपुरुषदृष्टान्तगतन प्रकारेण, कोऽप्यावायैरुपा-
यं करोति, न च मानम् । अप्यौ वक्ष्यमाणसूत्रेणोच्चमानः ।
कः पुनः स इत्याह-दशविधं वेयावृत्त्यम् । अथवा-समाय-
च्छतोऽभ्युत्थानमाप्तनदानं, कृतिकर्म-विधामणा, यथा मेल-
सुचचारमात्रकस्य श्लेषममात्रकस्य चापनयः, संस्तरकस्य
करणमुपपत्ताञ्च समायभवनलक्षणा बहुविधास्तत्प्रयोजन-
भेदतोऽनैकप्रकारा इत्यादयोऽप्यौ भवन्ति ।

वित्तिमो माणकरे तु, को पुण माणो हवेज तस्म इमो ।

अम्बुट्ठाणऽऽभरथञ्च, होइ पसेसा य एमादी ॥ १३ ॥

द्वितीयो भवति मानकरः । कः पुनस्तस्य मानः ? उच्यते
अयं वक्ष्यमाणः । तमेवाऽह-(अम्बुट्ठाणमित्यादि)आगच्छतो-
ऽभ्युत्थानं न कृतं, यदि वा-न मेऽप्ययंति वा कृता मम
प्रशंसा इत्यादि ।

तद्भोभय नोभयतो, चउत्थओ, दो वि निष्कलगा ।

सुचत्थोभयनिज्जर-लाभो, दोइह भवे तत्थ ॥ १४ ॥

तृतीय उभयकरोऽथेकरो मानकरश्चतुर्थो नोभयकरः, तत्र द्वौ
द्वितीयचतुर्थौ*उभयनिजैरालाभामावाह । तथाहि-न तयोरा-
चार्याः सूत्रमर्थमुभयं वा प्रयच्छन्ति, नाऽपि ते निर्जरा प्राप्नुतः,
इयोः प्रथमतृतीययोः सूत्रार्थोभयनिजैरालाभोऽथेकारितया
सर्वस्याऽपि सम्भवात् । तस्मात्प्रथमतृतीयोभयमिव वर्तित-
व्यं, न द्वितीयचतुर्थोभयमिव । * निष्कलौ ।

सूत्रम्-

चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्हकरे नामं
एगे नो माणकरे, माणकरे नामं एगे नो गण्हकरे, एगे
गण्हकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्हकरे नो माणकरे ।
अस्याल्लरगमनिका सुप्रतीता ।

प्रपञ्चं भाष्यकृदाह-

एमेव होंति भंगा, चत्तारि गण्हकारिणो जह्णो ।

रथो सारुविष दे-वचित्तगा तत्थ आहरणं ॥ १५ ॥

एवमेव-अनन्तरसूत्रोक्तप्रकारेण गण्यार्थकारिणोऽपि यत्तेभ्यः
रो भङ्गा भवन्ति । ते च सूत्रतः स्पष्टा एव । तेषु च चतु-
र्वर्षेण पुरुषजानेषु ये साक्षिका यतः समाप्तपथारिणो
मुण्डिनशिरस्का भिक्षाऽऽटनशीला इत्यादिप्राशुक्लस्वकाः ।

देवचित्तका नाम-ये शुभाशुभे राज्ञः कथयन्ति, ते आह-
रणं-दृष्टान्तः ।

तमेव भाषयति-

पुट्ठा पुट्ठा पढमो, उ साहई न उ करेइ माणं तु ।

वित्तिओ माण करेइ, पुट्ठो वि न साहई किंवि ॥ १६ ॥

तद्भो पुट्ठो साहइ, नापुट्ठ चउत्थ नेव सेवइ तु ।

दो सफला दो अफला, एवं गच्छे वि नापत्ता ॥ १७ ॥

प्रथमो राजा पुट्ठोऽपुट्ठो वा वल्लत् शुभाऽशुभं वा साधयति,
न तु मानं करोति । द्वितीयो मानं करोति न च मानादेव
पुट्ठोऽपि किञ्चित्कथयति । तृतीयः पुट्ठः साधयति नापुट्ठः ।
चतुर्थः सेवते एव राजानं नेति । अथ द्वौ प्रथमतृतीयौ
सफलौ, द्वौ च द्वितीयचतुर्थौसफलौ । एवम्-अमुना दृष्टान्त-
गतेन प्रकारेण गच्छे द्वौ प्रथमतृतीयौ सफलौ, द्वौ च द्वि-
तीयचतुर्थौसफलौ च वान्त्वयोः ।

तेषां चतुर्णामपि स्वरूपमाह-

आहारउव्विहसयणा-इएहि गच्छस्सुवगगं कुणइ ।

विइओ माणं उभयं, च तइय नोभय चउत्थो उ ॥ १८ ॥

प्रथम आहारोपधिशयनाऽऽदिभिर्गच्छस्वोपग्रहं करोति न
मानं, द्वितीयो मानं, तृतीय उभयं-गच्छस्वोपग्रहं मानं च,
चतुर्थो नोभयं-न गच्छस्वोपग्रहं नापि मानमिति ।

सूत्रम्-

चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्संगइकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गण्संगइकरे, एगे
गण्संगइकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्संगइकरे
नो माणकरे ।

अस्य संबन्धमाह-

सो पुण गणस्स अट्ठो, संगदो तत्थ संगदो दुविहो ।

द्वयं भावे त्रियगा, उ दोनिन आहार नायादी ॥ १९ ॥

अनन्तरसूत्रे गण्यार्थकर उक्तः, स पुनर्गणस्यार्थः संग्रहकरः,
तत्प्रतिपादनार्थमिदं सूत्रम् । तत्र संग्रहो द्विधा-द्रव्यतो, भा-
वतश्च । तत्र द्रव्ये भावे च द्वौ भिन्नौ द्रष्टव्यौ । तद्यथा-
आहाराऽऽदिविभक्तं द्रव्ये, ज्ञानाऽऽदिविभक्तं भावे ।

तदेवं संग्रहं व्याख्याय संग्रहकरत्वयोजनामाह-

आहारोवहिमेज्जा-इएहि द्वाव्मि संगहं कुणइ ।

सीसे पडिच्छे वाए, भावेण तरंति जाहि गुरु ॥ २० ॥

द्रव्यतः संग्रहं करोति आहारोपधिशयनाऽऽदिभिः अत्राऽऽ-
दिशब्द आहाराऽऽदीनां स्वगतानेकभेदसूचकः । भावेन यथा
गुरुजः शक्यमुच्यते तदा शिष्यान् प्रतीक्ष्यकान्वा वाचय-
न्ति । एष प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो मानं करोति न तु द्र-
व्यतो भावतो वा गण्यस्य संग्रहं, तृतीय उभयं, चतुर्थो नो-
भयमिति ।

सूत्रम्-

चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गणसोइकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गणसोइकरे, एगे
गणसोइकरे वि माणकरे वि, एगे नो गणसोइकरे नो
माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोऽहिमि वि, चउरो पुरिसा इवन्ति नायव्या ।
सो भावेति गणं खलु, इमेहि" ते कारयेहि तु ॥२१॥
एषम्—उक्तेन प्रकारेण शोभायामपि कर्त्ताव्यायं चत्वारः पु-
रुषा भवन्ति—ज्ञातव्याः, ते च सुप्रपाठसिद्धा एव गणशोभा
करो नाम यो गणं शोभयति । ते च गणं शोभयन्ति । शोभा
खलु एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैः—प्रयोजनैर्वाऽऽदिभिः ।

तत्रिव वादाऽऽदीव दर्शयन्ति—

गणसोभी खलु वादी, उरेसे सो उ पदमप भणितो ।

धम्मकट्टि निमित्री वा, विज्जातिसपण वा जुत्तो ॥२२॥

गणं वादप्रदानतः शोभयतीत्यर्थोऽतो गणशोभी खलु
वादी, स च वादेन यथा गणं शोभयति तथा प्रथमे उ-
द्देश्येकं भणितः । न केवलं वादी गणशोभी किं तु धर्म-
कथी । तथाहि—धर्मकथास्तत्त्वकथमाश्रयतः कथयितुं
जनयति गणस्य महतीं शोभां, तथा निमित्री अनीताऽऽदि-
निमित्तकजननतो, विद्याऽतिशयेन वा युक्ते गणशोभी, महता-
ऽपि संघप्रयोजनस्य विद्याप्रभावनः साधनात् ।

चत्वारि पुरिसजाया पणत्ता । तं जहा—गणसोहिकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गणसोहिकरे, एगे माण-
करे वि गणसोहि करे वि, एगे नो गणसोहिकरे नो माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोहिकरो, चउरो पुरिसा इवन्ति निम्नेया ।

किह पुण गणसस सोहि, करेउम सो कारणा एहि ॥२३॥

एषम्—उक्तप्रकारेण शोषिकराक्षत्रवारः पुरुषा भवन्ति—विष्के-
याः। कथं पुनः स प्रथमः दुर्नीयो वा गणस्य शोषि कृतोत् ?
सुरिराह—एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैरोजस्वत्वादिभिः ।

ताम्यवाऽऽह—

एगदवे संघाडे—ण लद्धमाऽऽलोअणए मंका उ ।

ओयस्मि सम्मओ सं—धुओ य सं दुपवेसे च ॥ २४ ॥

एकस्मिन् गृहे अनेकैः सङ्घाटकेः एकं द्रव्यं लब्धम् । तद्य-
था—एकेन सङ्घाटकेन एकस्मिन् गृहे पूर्णलिका लब्धाः ।
अन्येषामपि सङ्घाटकेन तस्मिन्नेव गृहे तादृश्य एव पूर्णलिकाः
लब्धाः । एवं दुर्नीयेन क्षत्रियेन पञ्चमेन वा लब्धाः । तैः स-
न्निवृत्तैर्गृहस्थसमीपमागत्याऽऽलोचितं, दर्शिताञ्च पूर्णलिकाः,
ततो जाता सर्वेषां शङ्का, उद्ग्रमाद्युद्धा भवेयुः । एवं
शङ्कितं गत्वा तद् गृहं द्रष्टुम्, किं युष्माकं गृहेऽयं संस-
दिभक्तलामनकं समागतम्, अथवा—प्राध्वैकाः समागताः,
यदि वा—साधुनामयोय कृताः कीता वा । तत्र गृहे भिक्षावे-
ल्लार्यां न कोऽपि प्रवेशं लभते, तत्र साधुरेक ओजस्वी मानु-
षाणां संस्तुतः, संस्तुततया च तस्मिन् गृहे संमतोऽनिवारि-
तप्रसरत्स्वत् दुःप्रवेशं गृहं प्रविशति, प्रविश्य च निःश-
ङ्कितं करोति । अत्र योऽप्रेक्षितो गत्वा निःशङ्कितः शीघ्रमा-
गच्छति स प्रथमः पुरुषजातः । दस्तु मानेन गच्छति एवं नो
धम्मं जहति ... (?) ।

अस्य संघस्यमाह—

हेङ्गारत्तत्तसुत्ते, गणमोही एम सुणसंवंधो ।

सोहि चि न धम्मो चि न, एगदो सो दुहा होइ ॥ २५ ॥
अधस्तने अन्नमत्तसूत्रे गणस्य शोषिकता । शोषिरिति वा
धम्मं इति वा वक्तव्यम् । स च धम्मो हिंसा भवति—रूपता-
भाषतञ्च । तत्र तत्प्रातिपदनायैर्मिदं सुखमित्येव सूत्रसंघस्यः ।

सम्प्रति रूपधर्मव्याख्यानायैमाह—

कुरं होति सलिंगं, धम्मो नाणादिपं सिपं होइ ।

कुरेण य धम्मण य, जट्टवज्जे भंग चत्तारि ॥ २६ ॥

रूपं नाम भवति साधुलिङ्गं रजोहरणाऽऽदि, धम्मो—ज्ञान-
ऽऽदिकं त्रिकम् । रूपेण धर्मेण स त्वेकऽत्येकं च भङ्गाक्षरत्वा-
रः । ते च सुप्रपाठसिद्धा एव ।

तेषां विषयविभागमाह—

स्वजट्टमस्त्रिङ्गं, धम्मजट्टं खलु तद्वा सलिंगमिम् ।

उभयजट्टो गिहिलिगे, उभओ सल्लिओ सलिंगेण ॥ २७ ॥

रूपं त्वत्कं येन स रूपत्वकः, सुखाऽऽदिदर्शनात् क्लृप्त-
स्य परनिपातः । सोऽस्त्यस्य लिङ्गं द्रष्टव्यः । इयमत्र भा-
वना—भावनो ज्ञानाऽऽदिकसमन्वितः कारणवशेनाभयलिङ्गं
गृहिलिङ्गं वा यः प्रतिपद्यते । अत्र निर्दर्शनं यथा—कोऽपि रा-
जा महामिष्यवाह्णिर्दालिकवादी वाघदुकः पण्डितमिमानी
दर्शनिभिः सह वायं वत्सा तद्वादपुत्रजिह्व दर्शनीने हील-
यन्ति, अन्यदा साधुपुत्रप्रापयितुं प्रयुक्तो, यथा सह वादो दी-
यतां, तत्रैकं साधुर्वादितामिष्यसंगः खवरलमिमान् अभूत्,
संस्थापञ्चाज्जेति अर्ण्यालङ्कं गृहिलिङ्गं वा कृत्वा राज्ञः समीपं
वादीनोपस्थितः, प्रयुक्तो ह्येवमपि वादः, तत्र राजा अल्पशक्तः-
कृत्वात् स्वयत्सं निर्वाहयितुमशक्नुवन्, हीलनां तस्य कुतवा-
न्, ततः स वादप्रेक्षकेनानय तस्य राज्ञो मूर्खानम् पदेनाऽऽ-
कम्पाऽऽकाशेन वायुरित्य पलायित्वा स्वस्थानं गतः ।

एतदवाऽऽह—

तस्म पंडियपाणिसस्, बुद्धिनस्म दुरण्यो ।

मुद्धे पाणय अक्कम, वादी वाउरिराऽऽसतो ॥ २८ ॥

तस्य नास्तिकवादानो राज्ञः पण्डितमनिना बुद्धिपरस्य
बुद्धिं लान्ति—उपजीवन्ति इति बुद्धितः, तस्य दुरात्मनो मूर्खानं
पदिनाऽऽकम्प्य वादी वायुरिव पलायित्वा स्वस्थानमागतः ।
एवः प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो धर्मेत्येकं न रूपत्वक इत्येवं रूपः
खलु त्वत्कं प्रतिपत्तव्यः । स च पार्थिव्याऽऽदीनामप्येतयोः, नि-
श्चकारणप्रतिसेवी, अवधार्यनुक्तो वा वेदितव्यः । तस्य भाव-
तत्त्वकधर्मस्वास्थ्यलिङ्गस्य च धारणादिति । (उभयजट्टो गि-
हिलिगे इति) उभयत्येकौ मिष्यवाह्णिर्गृहिलिङ्गं वर्त्तमानः ।
उभयसहितः स्त्रिलिङ्गं सहितो, ज्ञानाऽऽदिकोऽपि तत्त्वः ।

सुप्रम—

चत्वारि पुरिसजाया पणत्ता । तं जहा—गणसंठितिं नाम-
मेगे जहति नो धम्मं, धम्मं नामेगे जहति नो गणसंठितिं,
एगे धम्मं पि जहति गणसंठितिं पि जहति, एगे नो धम्मं
जहति नो गणसंठितिं ।

अथ भाष्यम्—

गणसंठितिं धम्मो वा, चउरो भंगा इवन्ति नायव्या ।

गणसंठिनी अमिरसे, यक्कपसुयं न दायवन् ॥ २९ ॥

पूर्वप्रकारेण गणसंस्थितौ धर्मे च भङ्गाच्छब्दो भवन्ति
ज्ञानव्यापः, ते च तत्र पाठविज्ञा एव । गणसंस्थितानाम-ग
णस्य मर्यादा, यथा आश्रये-अग्रयणे शिष्ये महाकल्पधु-
त्तं न दातव्यम् ।

संप्रति चतुर्णामपि भङ्गानां विषयविभागमाह—
मातिसय इपरं वा, अङ्गागात्तं न देयपञ्चमयं ।
इ३ गणसंस्थितौ आ, करंति सच्छ्रद्धां केइ ॥२०॥
पत्ते दत्तो पदमो, विनितो भंगो न कस्सइ वि दत्ते ।
जो पुण अपत्तदाई, तइओ भंगो उ तं पप्प ॥ ३१ ॥
मयमेव दिसाबंधं, काऊख परिच्छगस्स जो देह ।
उभयमवलंबमायं, कामं तु तगं पि पुज्जामो ॥ ३२ ॥

यानिशयं-देवेन्द्रावपातिकाऽऽदि, इतरद्वा-महाकल्पधुतम्,
अप्यद्वा-अप्ययनम्यगणसंस्थितौ न दातव्यमिति । एवं प्रकारा
गणसंस्थितौ स्वच्छन्दं तीर्थकरानुपदेशेन कुर्वन्ति । तत्रे-
वं गणसंस्थितौ कृत्यां योऽप्यगणसंस्थितौ पात्रे महा
कल्पधुनाऽऽदिकमध्ययनं ददाति तेन गणसंस्थितस्त्वह्ना
न धर्मः, तीर्थकरानुपदेशं वर्तमानत्वात् । एव हि भगवतां ती-
र्थकृत्यानुपदेशः सर्वस्यापि पात्रस्याविशेषेण दातव्यः । य-
स्तु गणसंस्थितौ कृत्यां न कस्यापि परमणुमकस्य पात्र-
स्य ददाति ते प्राप्य द्वितीयां भङ्गाः । यः पुनरप्राप्त्य दाना
ते प्राप्य तृतीयां भङ्गाः, तेन गणस्थितेः तीर्थकराऽऽ-
स्माद्यहनतो धर्मस्य च त्यक्तत्वात् । यस्त्वनयोर्व्यवच्छेदं
पश्यन् मेधावी प्रवचनपरमहंकरा भविष्यतीत्यदिगुणस-
मन्विते प्राणीच्छिन्नमुपलभ्य तस्य तस्य स्वयमेवं निजं
रिगम्ये कृत्वा सातिशयमप्यद्वा अप्रयत्नं ददाति, तमप्यात्मां
प्रथमभङ्गवर्तिनमत्यगिष्यद्वायः । उभयं गणसंस्थितौ धर्मं
चावलम्बमानं पूजयामः । एव चतुर्थः । २०० १० ० ।

पुरिसजुग-पुरुषयुग-न० । पुरुषाः शिष्यप्रशिक्ष्याऽदिकनव्यव-
स्थिता युगानीव-कालविशेषा इव कमसाधर्म्यान् पुरुष-
युगानि । स० ४४ सम० । शिष्याऽऽदिकमप्राप्तं पुरुषान्तरं, २५०
३ उ० । कल्प० । २५० । (कस्मात् पुरुषयुगात्कस्य तीर्थक-
रस्य कियती युगान्तरकृद्भूमिरिति तत्स्थयर' शब्दे चतुर्थ-
भागे २२७१ पृष्ठ उक्तम्)

पुरिसजेठ-पुरुषज्येष्ठ-पुं० । पुरुषः एव ज्येष्ठः पुरुषज्येष्ठः ।
स्वयंपेक्षया प्रशस्ते पुरुषे, पञ्चा० १७ वि०० ।

सर्वेषामपि तीर्थकृतां पुरुषस्य साधोः स्त्रियः साध्व्यो वन्दनं
ददति । तथा चाऽऽह—

सिज्जायरापिंबमि य, चाउज्जामे य पुरिसजेठे य ।
कितिकम्मस य करणे, ठियकप्पो मज्झिमायं पि ॥१०॥
पञ्चा० १७ वि०० । (अस्या (१०) गाथाया व्याख्या
' अट्टियकप्प' शब्दे प्रथमभागे २५४ पृष्ठे गता)

पुरिसत्थ-पुरुषार्थ-पुं० । धर्माद्ये कामनेलेपु, पं० ४० १ हार ।
द्रव्यविधेयु, "अर्थस्य धूलं निकृतिः क्षमा च, धर्मस्य दानं
२६०

च द्या दमश्च । कामस्य विसं च वपुर्व्यश्च, मोक्षस्य सर्वोप-
रमः क्रियास्तु ॥ १ ॥ " २५० ३ डा० ३ उ० ।

पुरिसदेय-पुरुषाद्वैत-न० । द्वयोर्भावां द्विना, तस्यां भवम्, सै-
व वा द्वैतं पुरुषस्याद्वैतम् । पुरुषकत्वे, तच्च-विशिष्टं केषलं
रागाऽऽदिवासनारहितमवबोधमात्रं वा, बोधस्वल्पणं वा-
ऽऽत्मानं वदतां वेदान्तिनामभिमतम् । पं० १६ वि०० ।

पुरिसधम्म-पुरुषधर्म-पुं० । प्राकृतपुरुषाणां ज्ञानपर्यायलक्षणे
पुरुषे, " पुरिसधम्मःओ वा मे उच्चरिण अदोहदिण णाण-
दंसणे समुत्पन्न । " २५० १० डा० ।

पुरिसनाण-पुरुषज्ञान-न० । किमयं प्रतिवाही पुरुषः सांख्यः
सौगतोऽप्यो वा तथाप्रतिमाऽऽदिमानितरो यति परिभावेन,
अयं च मतिसंपद्वेः । । उत्त० १ अ० ।

पुरिसपरिणाय-पुरुषपरिज्ञान-न० । किं नयोऽयं बाह्यादिरि-
ति परिज्ञानं, प्रयोगसंपन्नेद एवः । २५० ८ डा० ।

पुरिसपुंडरीय-पुरुषपुण्डरीक-पुं० । अस्यामवलम्बिण्यां भरत-
क्षेत्रे जाते षष्ठे वासुदेवे, आय० १ अ० । प्रव० । नि० । सु-
खार्थिनां पुरुषाणां पुण्ये मेष्ठे च तीर्थकराऽऽदौ, २५० ६
डा० । श्री० । शर्पाः सः ॥ २५१२६०॥ इति सः । प्रा० ।

पुरिसपुर-पुरुषपुर-न० । स्वनामक्याते नगरे, पाटलिपुत्रनगरे
मुकुण्डो नाम राजा, तदीयदूतस्य पुरुषपुरे नगरे गमनं, तत्र
संचित्वेन सह पीलनं, तेन च तस्याऽऽवासाऽदायि । ततो रा-
जानं द्रष्टुमागतो, रक्षपटा अपशकुना भवन्तीति कृत्वा स
दूतो न राजभवनं प्रतिशति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । आय० ।

पुरिमण्णीय-पुरुषमणीत-त्रि० । ईश्वरं च आत्मना वा श्र-
यति, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । सर्वत्र लवणमवन्द्रे ॥ २० ७६॥
इति रत्नकि । कामसिंघे वा ॥ २० ६७॥ पद्विस्वम् । प्रा० ।

पुरिसमेह-पुरुषमेध-पुं० । पुरुषयष्टे, २५० १ उ० ।

पुरिसरयण-पुरुषरत्न-न० । पुरुषाणां मध्ये रत्न इवांशुकृते
पुरुषे, अङ्ग० । पुरुषं रोः ॥ २० १११॥ इति हः । प्रा० । दमा-
श्लाघा-रत्ने० ॥ २० १०१॥ इति नाम् । पूर्वमत् । प्रा० ।

पुरुषरत्नानि—

कं ते भयवं ! पंच पुरिसरयणा पप्सता । जंबू !
आयरियपुरिसरयणे १, उवज्झायपुरिसरयणे २, पवलि-
यपुरिसरयणे ३, धेरे पुरिसरयणे ४, रायणिए पुरिसर-
यणे ५ । एए पंच पुरिसरयणा । कइं थं भेते ! साहणं
मज्जे आयरिय० जाव रायणिए पुरिसरयणे, असे पंच-
महवयधराखसीला साहू पुरिसरयणा थ इवन्ति ? । जंबू !
ते वि पुरिसरयणा, परं आयरियाणां परंपराए वा उववस
समथमंसे संकाकखाइदोसराइए विहरंति अओ ते पुरिस-
रयणे । अङ्ग० ।

पुरिसलक्षवश-पुरुषलक्षण-न० । सामुद्रिकप्रसिद्धलक्षण-
रिज्ञानलक्षणे कलामेदं, जं० २ वस० । सूत्र० । स० । ५१० ।

पुरिसर्गिसिद्ध

पुरिसर्गिसिद्ध-पुरुषलिङ्गसिद्ध-पुं० । पुलङ्गशरीरनिवृत्तिरूपे व्यवस्थिते सति सिद्धं, नं० । पा० ।

पुरिसम्बन्ध-पुरुषव्याघ्र-पुं० । पुरुषेण व्याघ्र इव शूरतया पुरुषव्याघ्रः । रा० । रा० सति तौद्रके पुरुष, औ० ।

पुरिसवयव-पुरुषवचन-न० । प० । पट इत्यादिरूपे पुंवचने, आ० २ शु० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

पुरिसवर-पुरुषवर-पुं० । पुरुषाणां मध्ये प्रभावे, औ० । स्था० ।

पुरिसवरगंधस्थि(गुं)-पुरुषवरगन्धहस्तिन-पुं० तीर्थकरे, भ० । पुरुष एव वरगन्धहस्ती पुरुषवरगन्धहस्ती, यथा गन्धस्तिनो गन्धेनापि समस्तेतरहस्तिनो भजन्ते तथा भगवतस्तद्देशविहरणेन इति परब्रह्मकुर्मिषाडमरमरकाऽऽदीनि पुरितानि नश्यन्तीति पुरुषवरगन्धहस्तीत्युच्यते इति । पुरुषात्तम, भ० १ शु० १ उ० । कटप० । रा० ।

प्रणिपातदण्डकनवमसूत्रम्—

पुरिसवरगंधहस्तीयं ॥ ६ ॥

पुरुषवरगन्धहस्तिन इति । पुरुषाः पुंववदेव, ते वरगन्धहस्तिन इव-गजेन्द्रा इव क्षुद्रगजनिराकरणऽऽदिना धर्मस्थान्येन पुरुषवरगन्धहस्तिनः, यथा गन्धहस्तिनो गन्धेनैव तद्देशविहारिणः क्षुद्रश्रेणगजा भज्यन्ते, तद्वदेतेऽपि, परब्रह्मकुर्मिषादिप्रसूतयः सर्वे एवोपद्रवगजा अविनश्यत्पुण्यानुभावतो भगवद्दिहापवनगन्धान्धेनैव भज्यन्ते इति, न चैकानेकस्वभावस्यै वस्तुन एवमप्यभिधानक्रमाऽभावः, सर्वगुणानामप्योऽस्यसंवलितत्वात् पूर्वानुपूर्व्याऽऽद्यभिधेयस्वभावत्वात्, अन्यथा तथाऽभिधानाऽप्रवृत्तेः, नैवमभिधेयमपि तथाऽक्रमवदसित्युक्तवत्, अक्रमवदस्याऽऽदि, क्रमाऽक्रमव्यवस्थाऽभ्युपगमाच्च, अन्यथा न वस्तुनिबन्धना शब्दप्रवृत्तिरिति तत्त्ववैयर्थ्यमेव, तत्त्वानुसारानुसानुकारी प्रयास इति, पुरुषवरगन्धहस्तिन इति ॥ ६ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीय-पुरुषवरपुण्डरीक-न० । तीर्थकरे, वरपुण्डरीकं प्रधानधवलसहस्रपत्रं पुरुषो वरपुण्डरीकमिति पुरुषवरपुण्डरीकम् । धवलत्वं चास्य भगवतः सर्वाशुभमलौसमरहितत्वात् सर्वैश्च शुभानुभावेः शुद्धत्वात् । अथवा-पुरुषाणां तत्सर्वकजीवानां वरपुण्डरीकमिव-वरच्छत्रमिव यः सत्त्वापाऽस्तपनिवारणसमर्थत्वाद् भूषाकारणत्वाच्च स पुरुषवरपुण्डरीकमिति । भ० १ शु० १ उ० । सूत्र० । स० । जी० । रा० । कटप० । पुरुषो वरपुण्डरीकमिव संसारजलाऽऽसक्तऽऽदिना धर्मकलापेन पुरुषवरपुण्डरीकम् । घ० २ अ० ।

प्रणिपातदण्डकनवमसूत्रम्—

पुरिसवरपुंडरीयायं ॥ ८ ॥

यथा पुण्डरीकाणि पङ्के जातानि जले दर्शितानि तदुभयं विहाय वसन्ते, प्रकृतिसुन्दरानि च भवन्ति, निवातो भुवनलक्ष्म्या आयातनं चक्षुराद्यानन्दस्य, प्रवरगुणयोगतो विशिष्टतिथ्यनारमरैः सेव्यन्ते, सुखदन्ति भवन्ति च; तथैतेऽपि भगवतः कर्मपक्वके जाता दिव्ययोगजलेन वञ्जिता उभयं विहाय वसन्ते, सुन्दरास्वातिशययोगिनः, निवासो गुणसंपन्नः, हेतवो दर्शनाऽऽद्यानन्दस्य, केवलाऽऽदिगुणभावनेन भव्यसारेः

पुरिसर्वि(च)जयविभंग

सेव्यन्ते, निवाणनिबन्धनं च जायन्ते इति नैव भिन्नजातीयोपमायां गच्छन्ती विरोधाभावेन यथोदितशेषसंभव इति, एकानेकस्वभावं च वस्तु, अन्यथा तत्स्वासासिद्धेः, स्वभावमूलत्वे तत्स्वासासिद्धिर्मेरहितस्य जीवत्वाऽऽद्ययोग इति न्यायमुद्रा, न सत्यमेवामूलत्वाऽऽदि, सर्वत्र तत्स्वज्ञात्, एवं च मूलत्वाऽऽद्ययोगः, सत्यविशिष्टताऽपि न, विशेषणमन्तराणामित्यज्ञात्, एवं नाभिन्नमिति सत्त्वावहे विरोध इति पुरुषवरपुण्डरीकाणि ॥ ८ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीया, अरहा इव सव्वपुरिससीहायं ॥ (५)

(पुरिसवर सि) पुरुषाणां मध्ये वरः पुरुषवरः, पुरुषवराणां मध्ये पुण्डरीकमिव-कमलमिव, यथा पुण्डरीकं जले जातं जले च क्षुद्रिमुपगतं न पङ्के लिप्यते, नापि जलेन, किं तु जलोपरि वस्येव भवति, एवमर्हापि तीर्थकरः, कामिजीनो योगैर्बुद्धिमुपगतो न कामिलिप्तो नापि भोगैः, किं तु विशुद्धनोऽप्येव जातः, पुण्डरीकमातपत्रं पुरुषवराणां पुण्डरीकमिव आतपमिव, तच्च आतपं निवारयति, अर्होपि कर्मोऽस्तपनिवारणसमर्थत्वात्तपोपनीयते । यदि वा-पुण्डरीकश्चित्रकः पुरुषवराणां मध्ये पुण्डरीक इव, यथा स केनापि पशुजातीयेन न पराभूयते, एवमर्हापि त्रिपद्यविकिराभिः पापशिकशतैर्न कदाऽपि पराभूयते इति । स्था० । घ० । स० ।

पुरिसवादि(गुं)-पुरुषवादिन-पुं० । ईश्वरवादिनि, सम्म० ।

अन्यस्वादि-पुरुष एवैकः सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुः प्रलयोऽप्यलुप्तगानां तदशयशक्तिरिति । तथा चोक्तम्—“ ऊर्ध्वमात्र इवाद्यत्तां, चन्द्रकान्त इवाम्भसासु । प्ररोहाणामिव मृत्ताः, स हेतुः सर्वजनिमासु ॥ १ ॥ ” इति । तथा—“ पुरुष एवेदं सर्वं यत् भूतं यच्च भाव्यम् ” इत्यादि । ऊर्ध्वनामोऽयं कर्मटको व्याख्यातः । अत्र यथा सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुता ईश्वरत्वेयं पुरुषवादिभिः पुरुषस्थेष्टा । विशेषस्तु समवायाऽऽद्यपरकारणसर्वपक्ष ईश्वरो जगति वर्तयत्ययं तु केवल एव, अस्य चेश्वरस्यैव जगदेतुताऽऽसक्तता । तथाहि—“ पुरुषो जगिमानं हेतुनोत्पत्तिविकलत्वनः । गगनाभोजवत् सर्वं सम्यगथा युगपद् भवेत् ॥ १ ॥ ” सम्म० ३ काण्ड । स्था० ।

पुरिसर्वि(च)जयविभंग-पुरुषवि(च)जयविभङ्ग-पुं० । पुरुषा

विचरिष्यन्ते म्रियन्ते विज्ञानह्वारिणाभ्येयन्ते येन स पुरुषविचयः । पुरुषविजया वा कापाश्चित्तस्यस्वभावो नेन कानबलनायधिप्रमुक्तानर्थानर्थानुबन्धेन विजयादिति । स च विभङ्गवद्विज्ञानविषयवद्विभङ्गो ज्ञानविशेषः पुरुषविचयश्चास्ती विभङ्गश्च पुरुषविचयविभङ्गः । ज्ञानविशेषे, सूत्र० ।

प्रबोधशतु क्रियास्थानेषु यस्माभिर्हितं पापस्थानं तद्धि-

भगिपुराह—

अदृष्टारं च यं पुरिसविनयं विभंगमाहस्विसासमि, इह खलु याथापस्यं याथावृत्त्यां याथासीलायां याथादिधीयं याथावृत्त्यां याथाऽऽर्थायां याथाऽऽम्भसायां संजुतायां याथाविहपावसुयस्कपयं एवं भवति ।

(अदृष्टारमित्यादि) अस्मात्प्रबोधक्रियास्थानप्रतिपादनादुत्तरं यद्वचनं प्रतिपादितं तदनुसारमर्थानेन सूत्रसं-

भेष प्रतियाचते । यथाऽऽचारे प्रथमश्रुतस्कन्धे यथाभिहितं तदुत्तरभूताभिद्वयविक्रमिभिः प्रतिपाद्यते, तथा बिक्रिस्ताशस्त्रं भूलसंहितायां श्लोकस्थाननदानशारीरविक्रितस्तकपदसंज्ञकायां यथाभिहितं तदुत्तरऽभिधीयते, एवमप्यत्रापि कुन्दिश्रित्याद्याद्युत्तरसंज्ञायाऽवगतमव्ययं, तद्विहाय पूर्वेषु यथाभिहितं तन्मनोवत्तरग्रन्थेन प्रतिपाद्यते इति । अः अकुपयन्ते, अमिति वाक्यवाहारे, पुरुषा विधीयन्ते-सूत्रयन्ते विधानाद्वारेणान्वेष्यन्ते येन स पुरुषविषयः, पुरुषविज्ञयो वा, केवाश्रित्यपसन्धानां तेन ज्ञानसत्वेनाविधिप्रयुक्तानानावुपनिषदा विज्ञवादिभिः, स च विभक्त्यद्वयविधिरप्येव द्विभङ्गो-ज्ञानविशेषः पुरुषविषयप्रज्ञासौ विभक्त्यश्च पुरुषविषयविभक्त्यस्त्वयैवैतन् ज्ञानविशेषमात्रायास्त्वामि-मानपादविश्रयानि । वाक्यानां चाली भवति नां शेषतः प्रतिपादयितुमाह-(इह खलु इत्यादि) इह-अगति मनुष्यकेव प्रवचने वा नानाप्रकारा विचित्रतयेवममात्रं प्रहायतेऽन्येति प्रज्ञा, सा विज्ञा येनां ते नानाप्रज्ञाः, तथा चाऽस्याप्यतत्पराप्यतमया चिन्त्यमानाः पुरुषाः बह्वक्षणापतितता भवन्ति, तथा कुन्दोऽभिप्रायः स नाना येनां ते तथा तेषां, नानाशैलानां तथा नानारूपा दृष्टिः-अन्नःकरणप्रवृत्तयेषां ते तथा तेषामिति, तेषां च त्रीणि भूतानि विषयव्यधिकानि प्रमाणमवगन्तव्यं, तथा नाना दृष्टयेषां ते नानादृश्यः । तथाहि-आहारविहारशयनाऽऽसनाऽऽच्छादनाऽऽमरणशयनावपतिततावदिन्द्रोऽदितु मध्येऽन्यस्याऽन्याऽन्यस्यास्या दृष्टिर्भवति, तेषां नानादृष्टिर्नामिति । तथा नानाऽऽस्त्रमाणां कृषिपाशुपात्यविपाणेशुष्यमसंसेवाऽऽदिव्यव्यतत्पराऽऽस्त्रमेवेति, तथा नानाऽप्यवयवसंयुतानां शुभाशयसमायाजामिहोक्तमिहोक्तमावप्रतिबद्धानां परावृत्तिविषयानां विषयवृत्तितानामिदं नानाविधं पापतथाप्ययन्ते भवति ।

ते नहा-भोगं उपायं सुविधिं अतलिकवं अंगं सरं लक्ष्यं वंज्यं इत्यिलक्ष्यं पुरितलक्ष्यं इपलक्ष्यं गयलक्ष्यं गोणलक्ष्यं मिदलक्ष्यं कुकुडलक्ष्यं तितिरलक्ष्यं वट्टगलक्ष्यं लावयलक्ष्यं चकलक्ष्यं द्रुतलक्ष्यं चम्पलक्ष्यं दंडलक्ष्यं अमिलक्ष्यं मणिलक्ष्यं कागणिलक्ष्यं सुभगाकरं दुग्भगाकरं गन्भाकरं मोहशूरं आहवणं पागसासिं दृष्ट्वाभं खलियविजं चंद्रचरिं मूरचरिं सुकचरिं बहसहचरिं उक्कापायं दिसादाहं मियचकं वायसपरिमंलं पंसुवुडिं केसवुडिं मंसुवुडिं हरिरुडिं वेतालि अद्धवेतालि ओसंवेति तात्तुयाडणिं सोवणिं सोवणिं दामिलिं कालिं गोरिं गोषारिं उवतिणिं उषयणिं जंभणिं धंभणिं लेसणिं आयकरणिं विसम्वरणिं पक्कमणिं अंतद्वणिं आयपिणिं; एवमाहंआओ विजाओ अन्नस हें पंजंति पाणस हें पंजंति सयणस हें पंजंति, अकोसिं वा विकवसनायं कामभोगायां हें पंजंति, तिरिच्छं ते विजं सेवेति, ते अशारिया विपदिबन्धा कालमासे कालं किच्चा अश-

यराहं आसुरियाहं किंविशियाहं ठायाहं उववसारो भवंति, ततोऽवि विष्णुमुक्थामा भुजो एलमूक्थया ए तयमं-धया ए पक्थयति ॥ ३० ॥

तद्यथा-भूमी अवं भूमं-निर्वातभूकपादिकं, तथोत्पातं कपिहसिताऽऽदिकं, तथा स्वमं-गजवृषमसिंहाऽऽदिकं, तथा-अमरिक्कम्-अमोयाऽऽदिकं, तथा अङ्गं भवमाङ्गम्-अशियाहं स्फुरणाऽदिकं, तथा स्वरलक्षणं-काकस्वरगंभीरस्वराऽदिकं, तथा लक्षणम्-यवमस्यपक्वशङ्खवक्रभीरवसाऽऽदिकं, कृष्णं-तिलकमाषाऽदिकं, तथा कृत्तिलक्षणं-रक्ककरचरणादिकम्, एवं पुरुषाऽदीनां काकिणीरस्नपेयत्तानां लक्षणप्रतिपादकशास्त्रपरिज्ञानमवगतवद्गमम् । तथा मन्त्रविशेषरूपा विद्याः, तद्यथा-दुर्गमगतिं छुद्यमकारोति छुद्यमाकरां, तथा सुभगमतिं दुर्गममाकारोति दुर्गमाकरां, तथा गर्भकरां-गर्भोऽऽधानविद्यायिनीं, तथा मोहा-व्यामोहो वेदोत्पद्यो वा तत्करणशीलामायवर्णमायवर्णविधानां सद्योऽनर्थकारिणीं विद्यामधीयते. तथा पाशुशास्त्रमीमंशुजालसंज्ञिकां, तथा नामाविधिद्वैतं, कृष्णं-रघुपाऽऽदिभिर्मन्त्रेषुचुत्ताऽऽदिभिर्विषोक्तवाटनाऽऽदिकं; कार्यदो-मो-द्वयं यस्यां सा द्रव्यद्वयना तां, तथा क्षत्रियाणां विद्या धनुर्वेदाऽऽदिका अपरा वा या स्वगोत्रकमेणाऽयातः तामधीत्य प्रयुजते, तथा नानाप्रकारं ज्यातिषमधीत्य व्यापारयतीति वश्यातं-(चंद्रचरियमित्यादि) चन्द्रस्य-ग्रहपतेक्षरितं चन्द्रचरितमिति, तच्च वृत्तं संस्थानममात्रप्रभातलक्ष्ययोगा-हुप्रदाऽऽदिकं, सूच्येचरितं तिवद्-सूर्यस्य मण्डलपरिमासुराशिपारिभोगोद्घातावकाशाऽद्विपरामाऽऽदिकं, तथा शुक्रचारो वीथीयत्रचाराऽऽदिकं, तथा बृहस्पतिचारः शुभाशुभफलप्रदः संवत्सराशिपरीभोगाऽऽदिकश्च, तथा उदकापाता दिव्यं हाभ्यवायवाऽदिवु मण्डलेषु भवन्तः शस्त्राग्निगुप्तीहाविषाजिनो भवन्ति, तथा सुगा-हस्तिगुप्तीशालाऽऽदयं आरतयास्तेषां दर्शनं नृते प्राप्नोतगर्भप्रेषाऽदौ सति शुभाशुभं यत्र चिन्त्यते तन्मृगचक्रम्, तथा वायसाऽऽदीनां-पक्षिणां यत्र स्थानदिक्कुराऽऽश्रयेणाऽशुभशुभफलं चिन्त्यते तद्वायसपरिमण्डलं, तथा पांशुकेशमांलकुराऽऽदिवृत्तयोऽनिष्टफलदा यत्र शास्त्रं चिन्त्यते तत्संविधाऽनमेव भवति, तथा विद्या नानाप्रकाराः, क्षुद्रकर्मकारिण्यः, ताक्षमा-वैताली नामविद्या नियताक्षरप्रोक्तवद्धा, सा च किल कतिभिर्जैर्पैर्दंडमुत्पापयति, तथा अथैवैताली तमेवोपशमयति, तथा-अपस्वपिनी तालोद्घाटनी भूषाकी शमरी तथा-अपरा-द्राविडी कालिनी गौरी गान्धार्थवपनन्युत्पत्तनी जुर्मिणी स्तम्भनी श्लेषणी आरम्यकरणी विषय्यकरणी प्रकामयी अन्तर्धौसकरणी इत्येवमादिका विद्या अधीयते । आसां चार्थः संज्ञानोऽवसय इति. नवरं शास्त्रोद्गावित्रीकालिहस्ततेशोद्गावा-स्तज्ञावानिषद्धा वा विप्रफलाः । अवपत्तनी तु अश्वत्थवपपतस्तन्यं वा पातयत्येषमुपपतत्यपि द्रष्टव्यं । तदेवमवमादिका विद्या, आदिप्रहणाग्रप्रज्ञायाद्यो शुद्धान्ते । एतादृश विद्याः पावलिङ्काराः अमिदितपरमायां शुद्ध्या वा स्वयुद्ध्या वा द्रव्यजिह्वारिणोऽस्वपानाऽऽययं प्रयुज्यति, अन्येषां वा विकृपकाणाम्-उक्तावचानां शुद्धाऽऽदीनां कामभोगानां कृते प्रयुज्यति । सामान्येन विद्याऽऽसेवनमनिष्टकारीति दशैयितुमाह-(तिरिच्छमित्यादि) तिरिच्छानाम्-अननु-

पुरिसिन्धि(च)जयविभंग

अभिधानराजेन्द्रः ।

पुरिसिन्धि(च)जयविभंग

कुलां सन्नुष्ठानप्रान्तात्तिकां त आनाय-विप्रतिपक्षा वि-
द्यां सन्त, ते च यद्यपि तेषांऽऽर्या भाषायां स्तथाऽपि मिथ्या-
स्तोपदत्तबुद्ध्याऽनायैकमकारिण्यदनायां एव द्रष्टव्याः, ते
च स्वाऽऽमुष्यः कृते कालमासं कालं कृत्वा यदि कथ-
श्चिद्वैलोक्याभिनीतं भवन्ति ततोऽप्यनरेषु आसुरीयके-
षु किञ्चिदपिऽऽपि स्थानिभूतास्त्यन्ते, ततोऽपि विप्र-
मुखाश्च्युताः, यदि वा—मनुष्येष्वन्यथान्ते, तत्र च तत्करी-
शेषतयैवमुक्तेनायैवप्रकाराणां प्रत्यक्षमन्यथाऽन्यथा मूकनया
वा प्रयोगश्चेन्नित, ततोऽपि नानाप्रकारेषु याननास्थानेषु
नरकारितयगादिभूतयन्ते ।

साधनं शुद्धस्थापुद्दिष्ट्याधर्मपक्षवैयनमुच्यते—

से एगह्यो आयेहेउं वा शायहेउं वा मययेहेउं वा अगारेहेउं
वा परिवारेहेउं वा नायगं वा सहवासियं वा गिस्माए अदुवा
अणुगामिए १, अदुवा उवचए २, अदुवा पडिपडि ३,
अदुवा संधिच्छेदए ४, अदुवा गठिच्छेदए ५, अदुवा उर-
म्भिए ६, अदुवा सोवरिए ७, अदुवा वागुरिए ८, अदुवा
साउणिए ९, अदुवा मच्छिए १०, अदुवा गोधाए-
ए ११, अदुवा गोवालए १२, अदुवा सोवरणिए
१३, अदुवा सोवरियंतिए १४ ।

(से एगह्यो इत्यादि) स एकः कदाचिद्विशिष्टः सांघ-
तापक्षी अपगतपरलोकाप्यवसायः कर्मपरनया भोगलभ्युः
संसारस्वभावायुवचर्यामनिसंसेत्तयानयनुगामुकाऽऽन्त्य-
म्यकसंसेत्तयनुभूतानि चतुर्दशभेदनुष्ठानानि विधत्ते तथा-ज्ञा-
तया-स्वजनस्त्वभिज्ञं तथाऽप्यार्थानिमित्त-मुद्देशस्करणार्थं
सामान्येन वा कुटुम्बार्थं-परिवारनिमित्तं वा-दामिद-सकमे-
काऽऽदिपरिकरार्थं, तथा ज्ञान एव ज्ञानार्क-प्राप्तितरुने
समुद्दिश्य, तथा सहवासिक वा प्रातिवर्षिकं निश्चिक-
र्यतानि वषयमाणानि कुर्यादिति संबन्धः । तानि च दश-
विनुमाह— (अदुवेत्यदि) अधयेत्येवैवमणामपक्षया प-
त्नान्तरेपलक्षणार्थः, गच्छन्तमनुगच्छन्तीत्यनुगामुकः, स चा-
ऽकार्यपथवसायेन विवर्जितस्थानकालाऽऽप्येतया विकृक-
त्तव्यविकीर्णस्ते गच्छन्तमनुगच्छन्ति, अथवा-तस्यापकसंय-
स्यापकारावसरापिदुपचरको भवति, अथवा-तस्य प्राति-
पथिको भवति— प्रातिपथं संमुखीमागच्छति, अथवा-आ-
त्मस्वजनार्थं सन्धिच्छेदको भवति-चैर्यं प्रतिपद्यते, अथवा-
रक्षेत्रविश्वस्त्योरक्षकः । अथवा-सौकरिको भवति, अथवा-
शकुनिभिः-पक्षिभिश्चरतीति शाकुनिकः, अथवा-वागुर-
मुगाऽऽदिचरन्तऽऽवा चरति वागुरिकः, अथवा-मत्स्यश्चर-
ति मात्स्यिकः, अथवा-गोपालभावं प्रतिपद्यते, अथवा-
गोघातकः स्वाह, अथवा-श्वभिर्गर्भं शोचनिकः, युतां
परिपालको भवतीत्यर्थः, अथवा—(सोवरियंतिए ति) श्वानः
पापदि कुर्वन्मुगाऽऽदीनामन्तं करोतीत्यर्थः ।

तदेवमेतानि चतुर्दशाऽप्युद्दिष्टयः प्राये-

कमादितः प्रभृति विब्रुणोति—

एगह्यो आणुगामियभावे पडिस्त्राय तमेव अणुगा-
मियाणुगामियं इति ज्ञेता भेत्ता लुपइत्ता विलुपइत्ता उद्-
इत्ता आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कम्महि

अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥१॥ से एगह्यो उवचरयभावे
पडिस्त्राय तमेव उवचरियं इति ज्ञेता भेत्ता लुपइत्ता
विलुपइत्ता उदइत्ता आहारं आहारेति, इति से महया
पावेहि कम्महि अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ २ ॥

तत्रैकः कश्चिदात्माऽऽद्यधर्मपरस्य-गन्तुप्रामात्यनरं कश्चिद्-
व्यजानमवयग्य तदादिस्तुस्तस्यैवायुगामुकाभावं प्रतिस्त्राय-
य सह गन्तुभावेनाऽऽनुकूल्यं प्रतिपद्य विवर्जितवञ्चनावसर-
कालाऽऽप्येकी तमेव गच्छन्तमनुगच्छति, तमेव चा-
भ्युत्थानविनयाऽऽदिभिरत्यन्तोपचरिष्यवेषुनुगच्छ च वि-
वर्जितमवसरं लब्ध्वा तस्याऽसौ हन्ता दृष्टाऽऽदिभिः,
तथा ज्ञेता खड्गाऽऽदिना हस्तपादाऽऽदिः तथा भेत्ता वज्रमु-
ष्ट्यादिना तथा लुपइत्ता केशाऽऽकर्मणाऽऽदि कर्तव्यतः त-
था-विलुपइत्ता काशाप्रहाऽऽदिभिरत्यन्तुःकोलापानेन,
तथा-पद्मावयिता जीवितार्थं व्यरोपणतो भवतीत्येवमादिकं क-
त्वाऽऽहारमाहारयत्यसौ । एतदुक्तं भवति-गलकसैकः कश्चि-
द्व्यस्य घनवतोऽनुगामुकाभावं प्रतिपद्य तं बहुविधैकपायै-
विश्रमं प्राप्तयित्वा भोगार्थी-मोहादयः स्वाप्रतिज्ञतया तस्य
निकषवतोऽप्युक्त्याऽऽहाराऽऽदिको भोगक्रियां विधत्ते । इत्येव-
मसौ महद्भिः करैः कर्मभि-अनुष्ठानैर्महापातकभूतैः तीक्षा-
नुभावेर्दोषातितात्मानमुपाख्यायिता भवति, तथा ह्य-
वयसौ महापापकारीत्येवमामानं लोकं व्यापयति, अष्टप-
थैः कर्माभिरामानं तथा वञ्चयति यथा लोकं तद्विषाका-
ऽऽप्रादिनावभ्यायशेषण सता नारकनियं कुतारमारुपय-
ताऽऽख्यात इति ॥१॥ तद्वचमेकः कश्चिदकसंस्त्रयानिमित्तन-
या परम्य स्वापयवतस्त्वज्ञानायमुपाचरकभावं प्रतिस्त्राय
प्रतिपद्य पञ्चाक्षं नानाविधैर्योगापर्यवचरति, उपचर्य
च विश्रमं प्राप्तयित्वा तदुद्दवार्थी तस्य हन्ता ज्ञेता भेत्ता
यावदपद्मावयिता भवतीत्येवमसाधारमानं महद्भिः-बुद्धिभिः
प्रायः कर्मभिः उपख्यायिता भवतीति ॥ २ ॥

से एगह्यो पाडिपडियभावे पडिस्त्राय तमेव पडिपडे
ठिच्चा इति ज्ञेता भेत्ता लुपइत्ता विलुपइत्ता उदइत्ता
आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कम्महि
अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ३ ॥ से एगह्यो संधिच्छे-
दगभावे पडिस्त्राय तमेव संधि ज्ञेता भेत्ताऽनाव इति से
महया पावेहि कम्महि अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ४ ॥

अथैकः कश्चित्प्रातिपथेन अभिमुखेन चरतीति प्रातिपथिक-
स्तद्वचं प्रतिपद्यपरस्त्रायवतस्त्वद्वं प्रातिपथिकत्वं कुर्वन्
प्रतिपद्य स्थित्वा तस्याधंवतो विश्रमतो हन्ता ज्ञेता यावद-
पद्मावयिता भवतीत्येवमसाधारमानं प्रायः कर्मभिः व्यापय-
तीति ॥३॥ अथैकः कश्चिद्विक्रमेणा जीवितार्थं संधिच्छे-
दकभावं-खलखननत्वं प्रतिपद्याऽनेनोपायनाऽऽमानमहं क-
र्त्तव्यमिति इत्येवं प्रतिष्ठां कृत्वा तमेव प्रतिपद्यते, ततोऽसौ
सन्धि छिद्रं खनं खनन् प्राप्तिनां ज्ञेता भेत्ता विलुपइत्ता
भवतीति, एतच्च कृत्वाऽऽहारमाहारयतीति । एतच्चावल्ल-
खनमर्थक्यं कामभोगान् स्वतो भुङ्क्तेत्यवधि प्राप्तत्वादिकं पा-
त्यपतीत्यवयसौ महद्भिः प्रायः कर्मभिरात्मानमुपाख्यायिता

से एगइओ गंडिच्छेदभावं पडिंसंघाय तमेव गंडि छेत्ता भेत्ता
० जाव इति से मइया पावेई कम्पेई अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ ५ ॥ से एगइओ उरुकिमंभावं पडिंसंघाय उरुमं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ।
एसो अभिलावां सवत्थ ॥ ६ ॥

अथैकः कश्चिद्वत्तदुत्तायी सुत्तुताऽऽदिना प्रमिच्छेदकभावं
प्रतिपद्य तमेवानुयाति । शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ अथैकः कश्चिद्वत्त-
मेकमेवुत्तरिहत्ता उरुक्कास्तेअरति यः स औरअधिकः, स च
तदुत्तयेवा तम्मांवाऽऽदिना वाऽऽत्मानं वसेयति, तदेवमसौ त-
द्भावं प्रतिपद्योत्तरं वा अयं वा तसं प्राणिनं स्वमांसपुष्टयर्थं
व्यापादयति, तस्य वा इत्ता छेत्ता भेत्ता भवतीति, शेषं पूर्व-
वत् ॥ ६ ॥

से एगइओ सोवणियभावं पडिंसंघाय महिसं वा अण्ण-
तरं वा तसं पाणं ० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ७ ॥ से एग-
इओ वागुरियभावं पडिंसंघाय मियं वा अण्णतरं वा तसं
पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ८ ॥

अत्रान्तरे सौकरिकपरं, तच्च खलुदया व्याख्येयम् ।
सौकरिकाः— इवपत्राभ्यांङ्गालाः, अट्टिका इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अथै-
कः कश्चित्— सुदुस्यो वागुरिकभावं लुप्थकत्वं प्रतिस्पष्टाय-
—प्रतिपद्य वागुरया मृगं हरिणमन्यं वा तसं प्राणिनं
शङ्काऽऽदिकमात्रं ब्रूयथे स्वजनाऽऽदर्थं वा व्यापादयति,
तस्य च इत्ता छेत्ता भेत्ता भवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ८ ॥

से एगइओ साउणियभावं पडिंसंघाय सउण्णिं वा अ-
ण्णतरं वा तसं पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ९ ॥
से एगइओ मच्छिपभावं पडिंसंघाय मच्छं अण्णतरं
वा तसं पाणं इत्ता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १० ॥

अथैकः कश्चिदयमा-पापजीवी शुकुनाः— लावकाऽऽभ्यस्तै-
अरति शकुनिकस्तद्भावं प्रतिस्पष्टाय तम्मांवाऽऽदर्थं शकु-
नमन्यं वा तसं व्यापादयति, तस्य च इत्ताऽऽदिकं क्रि-
यां करोतीति । शेषं पूर्ववत् ॥ ९ ॥ अथैकः कश्चिदयमाथ-
मो मासिहकभावं प्रतिपद्य मस्यं वाऽऽनं जलचरप्राणिनं
व्यापादयन्ननाऽऽदिका वा क्रियाः कुर्यात् शेषं सुगमम् ॥ १० ॥

से एगइओ गोवायभावं पडिंसंघाय तमेव गोणं वा
अण्णतरं वा तसं पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ
॥ ११ ॥ से एगइओ गोवालभावं पडिंसंघाय तमेव गोवालं
वा पणजिविय पणजिविय इता० जाव उवक्खाइत्ता भ-
वइ ॥ १२ ॥

अथैकः कश्चिक्करकमेकारी गोघातकभावं प्रतिपद्य गाम-
म्यतरं वा तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्ताऽऽदिकाः
क्रियाः कुर्यादिति ॥ ११ ॥ अथैकः कश्चिद्गोपालकभावं
प्रतिपद्य कस्याब्धिहोः कुपितः सन् तां वां परिचिन्त्य पुष्टक-
कृत्वा तस्या तन्ना छेत्ता भेत्ता भूयो भूयो भवति । शेषं
पूर्ववत् ॥ १२ ॥

से एगइओ सोवणियभावं पडिंसंघाय तमेव सुण्णं वा
अण्णतरं वा तसं पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १३ ॥

से एगइओ वणियंतियभावं पडिंसंघाय तमेव मणुसं
वा अण्णतरं वा तसं पाणं इता० जाव आहारं आहारि-
ति, इति से मइया पावेई कम्पेई अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ १४ ॥ (३१ सूत्र)

अथैकः कश्चिज्जन्मकमेकारी शौचनिकभावं प्रतिपद्य ता-
रमेयपापजिभावं प्रतिष्ठाप्य तमेव आनं तेन वा परं सुग-
सूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्ताऽऽदिकाः
क्रियाः कुर्यादिति ॥ १३ ॥ अथैकः कश्चिदनायो-निर्विकः
(सोवणियंतियभावं ति) अभिच्छति शौचनिकः अन्तो-
ऽऽयास्तीत्यनिकोऽन्ते वा चरत्यात्मिकः पयस्त्वासीत्यर्थः,
शौचनिकश्चासावात्मिकश्च सौचनिकाऽऽत्मिकः— कूरसार-
मेयपरिग्रहः प्रत्यम्ननिवासी च प्रत्यम्ननिवासीभ्यो आ-
भिच्छतीति तदसौ तद्भावं प्रतिस्पष्टाय-पुष्टसारमेयपरि-
ग्रहं प्रतिपद्य मनुष्यं वा कञ्चन पथिकमश्वगातमन्यं वा
सुगसूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं इत्ता भवति । अयं च ता-
च्छौचनिकस्तुतः सुदप्रत्ययो वा प्रष्टव्यः । वृत्ति तु साध्या-
हारं प्राग्वद् व्याख्येयम् । तद्यथा-पुरुषं व्यापादयेत्तस्य च
इत्ता छेत्ता इत्यादि, पुनस्तुदप्रत्ययौ प्रागपि योजनी-
याविति । तदेवमसौ महाकूरकमेकारी महद्भिः कर्मभिरा-
त्मानमुपकषापयित्वा भवतीति १४ ॥ ३१ ॥ उक्ताऽऽसद्वाजी-
वनापायभूता वृत्तिः ।

इदानीं कचित् कुनञ्चिन्मिलाद्वयुपगमं याति—

से एगइओ पिसापयक्काओ उट्ठिता अहमेवं इणामि पित्ति
कट्टु तिचिरे वा वट्ठमं लावमं वा कवोयगं वा कविजलं
वा अण्णतरं वा तसं पाणं इता० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥
से एगइओ केइइ आयाणेषं विरुद्धे समंभायं अदुवा खल-
दाणेषं अदुवा सुगपालेषं गाहावतीणं वा गाहावपुत्ताणं
वा सयमेव अगणिकाएणं ससपाईं भापेइ, अण्णेषं वि
अगणिकाएणं ससपाईं भामावेइ, अगणिकाएणं ससपाईं
भापंतं वि अण्णं मण्णुजाणइ, इति से मइया पावकम्पेई
अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ ।

अयं चात्र पूर्वमद्विशेषः— पूर्वत्र वृत्तिः प्रतिपादिता प्रच्छन्नं
वा प्राग्व्यपरोपार्थं कुर्यात्, इदं तु कुनञ्चिन्मिलात्सत्ता-
ज्जनमध्ये प्राणिव्यापादनप्रतिष्ठां विधायोच्यते इति दर्श-
यति— अथैकः कश्चिन्मांसाद्वेच्छया-व्यसनन कीदृया कु-
पितो वा पर्वतो मध्याद्वपुस्त्येवभूतो प्रतिष्ठां विदध्यात् ।
यथाऽहमेनं वधयमाणं प्राणिनं हनिष्यामीति प्रतिष्ठां कृत्वा
प्रच्छात्तिचिराऽऽदिकं इत्ता भेत्ता छेत्तेति ताच्छौचनिकस्तुतः
सुदप्रत्ययो वा, तस्य वा इत्तेत्यादि, यावदात्मानं पापेन
कमेष्वा व्यापयित्वा भवतीति । इह चाधर्मव्यात्मिकवर्धनिधी-
यमानेषु सर्वेऽपि प्राणिद्रोहकारिणः कथाश्चिद्विधातस्यास्त-
त्र पूर्वमनपराधकृता अभिहिताः । साम्प्रतमपराधकृताः
दर्शयितुमाह— (से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चिद्वक्त्वा
कोथनोऽनविष्णुतया केनचिदादीयत इत्याद्यानं शब्दाऽऽदिकं
कारणं तेन विरुद्धः समानः परस्यापकुर्यात्, यथाऽऽद्विजेन ता-
वत्केनचिदपकुर्यात् निमित्तो वाचा । विरुध्येत, कथाऽऽद्विजेन तु धी-

अरत्स कञ्ज न हृदयः। उपशक्तः। पयस्यस्येन कुप्यते । गन्धरसाऽऽदिकं त्वादानं सुखेणैव दर्शयितुमाह—अथवा खलस्य कुपितः। ऽऽदिविनिर्दिष्टस्व दाहं खलस्य वाऽऽप्यथाव्याऽऽदीनां खलदानं तेन कुपितः, अथवा—सुरायाः खालकं—कोशकाऽऽदि तेन विक्षितत्वाभावात् कुपितः गृहपत्यैरेतन् कुप्यदित्याह—स्वयमेवाग्निं कायेनाग्निना तत्सत्त्वात् खलकवर्तीति शालि—मीमांसीति ध्यामयहृदयेन वा दाहयेदन्तो वाऽप्यात्मनो—नुजानीयादित्ययमसौ महापापकर्मभिरात्मानमुपकष्यापयिता भवतीति ।

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण पापोपादानमाह—

से एगइओ केणइ आयाणें विरुद्धे समायें अदुवा खलदाणें अदुवा सुरायालणें गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा गइभाण वा सयमेव घूरा(उ)ओ कपेति, अन्नेण वि कप्पावेति, कप्पंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित् तत् खलदानाऽऽदिनाऽऽदानेन गृहपत्यादेः कुपितस्त्वन्मं बन्धिन उष्ट्राऽऽदेः स्वयमेवाग्निना पश्याऽऽदिना (घूराओ) जिह्वाः खलका वा कदपयति क्षिण्यन्त्येन वा छेदयति, अन्त्यं वा क्षिन्त्येन समनुजानीति, इत्येवमसावाग्निं पापं कर्मणोपाध्यापयिता भवति ।

किं च—

से एगइओ केणइ आयाणें विरुद्धे समायें अदुवा खलदाणें अदुवा सुरायालणें गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठासालाओ वा गोणसालाओ वा घोडगसालाओ वा गइभसालाओ वा कंठकबोदियाण पडिपे—हिता सयमेव अगणिकाएणं भामेइ, अन्नेण वि भामावेइ, भामंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्क्षिण्यितेन गृहपत्यादेः कुपितस्त्वन्मं बन्धिनमुष्ट्राऽऽदीनां शालागृहाणि (कंठकबोदियाण स्ति) कण्टकशालाभिः प्रतिविधाय—पडिहिया स्थगित्वा स्वयमेवाग्निना दहेत् । शेषं पूर्ववत् ।

अपि च—

से एगइओ केणइ आयाणें विरुद्धे समायें अदुवा खलदाणें अदुवा सुरायालणें गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा कुंडलं वा मणिं वा मोत्तिं वा सयमेव अवहरइ, अन्नेण वि अवहरावइ, अवहरंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्त्रादानेन कुपितो गृहपत्यादेः सम्बन्धि कुण्डलाऽऽदिकं द्रव्यजातं स्वयमेवागहरेदवापि पूर्ववत् । साम्प्रतं पाखण्डिकारि कोपेन यत्कुपलं दर्शयितुमाह—

से एगइओ केणइ वि आदाणें विरुद्धे समायें अदुवा खलदाणें अदुवा सुरायालणें समण्णाण वा माइण्णाण वा क्षणं वा दंडं वा भंडं वा मत्तं वा लडिं वा भि—

सिगं वा बेलगं वा चिलिमिलिगं वा चम्मगं वा छेपगं वा चम्मकोसिगं वा सयमेव अवहरति ०जाव समणुजाणइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ॥

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित्स्वदर्शनाजुराणेषु वा वायपराजितो वाऽप्येन वा केनचित्क्षिण्यितेन कुपितः सखितः कुपदित्याह । तद्यथा—आत्म्यमोति अयमास्ते—वाम्यं वामपि तथाभूतानां केनचित्त्रादानेन कुपितः सखदकाऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेत्, अन्त्येन वा हारयेत् अन्त्यं वा हर्त्येन समनुजानीयात्, इत्यादि पूर्ववत् । एवं तावद्विरोधिनोऽभिहितः ।

साम्प्रतमितरेऽभिधीयन्ते—

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा सयमेव अगणिकाएणं आसहीओ भामेइ, ०जाव अन्नं पि भामंतं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवति ।

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित् हृदमूढतया (नो वितिगिंछइ स्ति) न विमर्षितेन—न मीमांसते यथाऽनेन हृतेन समाऽमुषाऽनिष्टकले स्यात्, तथा सदीयमिदं—मनुष्ठानं पापानुबन्धीत्येन पथोत्तचयति, तज्जावाऽऽप्यत्र—अथैकः कश्चित्कारितया इदलोकपरलोकाविरोधिनोः क्रियाः कुर्वान् । एतदेवोद्देशेन दर्शयति, तद्यथा—गृहपत्यादेः निर्निमित्तमन्व—तत्कोपमन्त्रेणैव स्वयमेवाऽऽग्निनाऽऽग्निकायेन अग्निना ओपयि—शालीमीमांसादिकाः ध्यामयहृदये तथाऽप्येन दाहयेदन्त्येन च समनुजानीयादित्याह ।

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा गइभाण वा सयमेव घूरा(उ)ओ कपेइ, अन्नेण वि कप्पावेति, अन्नं पि कप्पंतं समणुजाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठासालाओ वा ०जाव गइभसालाओ वा कंठकबोदियाण पडिपेहिता सयमेव अगणिकाएणं भामेइ ०जाव समणुजाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा १जाव मोत्तिं वा सयमेव अवहरइ ०जाव समणुजाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—समण्णाण वा माइण्णाण वा क्षणं वा दंडं वा ०जाव चम्मकज्जेदणं वा सयमेव अवहरइ ०जाव समणुजाणइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ।

तथेहामुव च शेषाऽऽपथोलोकांको निश्चिततया गृहपत्यादि—संबन्धिनो कर्मलकाऽऽदीनां जह्याऽऽदीनवयवांश्चिह्नयात् । तथा शालां दहेत्, तथा गृहपत्याऽऽदेः सम्बन्धि कुण्डलमणि—मौक्तिकाऽऽदिकमपहरेत् । तथा अयमप्राज्ञायाऽऽदीनां दण्डाऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेदित्येवं प्राज्ञा एवाऽऽलपका आदानकुपितस्यैव अभिहितस्त एव तदभावेनाभिधातव्या इति ।

साम्प्रतं विपर्यस्तदृष्टव आगाहमिष्याद्ययोऽभिधीयन्ते—

स एवाहमो सयर्थं वा माहर्थं वा दिस्ता याथाविहर्हि पावकम्मेहि भवार्थं उवयसाह्वा भवद्, अदुवा र्थं अह्-
राए आकालिचा भवद्, अदुवा र्थं कवसं वदिचा भवद्, का-
लेष विसे अणुपविहस्स असयर्थं वा पार्थं वा० जाह्यो दवा-
वेचा भवद्, अ हे भवति नोनमंता भारकंता अल्लमा वे-
सलगा किवसगा (निउज्जमावसगा) सयथया पव्वयंति ।
अथैकः कश्चिद्विपरीतमिष्यादृष्टिरभद्रकः साधुप्रत्यनीकत-
या अमणऽऽदीनां निर्गच्छन्तां प्रविशतां वा स्वतश्च निर्गच्छन् प्र-
विशन् वा मानाविधेः पापोपादानभूतेः कर्मभिरात्मानमुपस्था-
पयिता भवतीति । एतदेव वक्ष्येति—अथवेत्ययमुत्तरापेक्षया प-
क्षान्तरोपग्रहाद्यैः कथितसाधुद्वयेन सति मिष्यात्योपहनदृष्टि-
यापमकुतोऽप्यमित्येवं प्रत्यमानः सन् दृष्टिभाषाप्रसारयन् सा-
धुद्विदृशवक्ष्याऽऽसरायाः—अणुपुटिकायाः आस्फालयिता भ-
वति । अथवा—तस्मिन्कारमापाद्यन् पव्वं ववो ब्रूयात् । तद्य-
था—आनन्दमुग्रह । निरयंककायक्रेषपरायण । दुर्बुद्धे । अपसराप्र-
तसमस्यो अकुटो विवृण्वपादसत्यं वा ब्रूयात् तथा भिक्षुकाले-
नार्पा (सं) तस्य भिक्षोरत्यर्थ्या भिक्षाचरयोऽणु-पक्ष्याप्रवि-
ष्टस्य सत्तोऽयन्तनुष्टुताऽन्ताऽऽदेनो दापयिता भवति । अपरं
च दानाद्यतं निषेधयति तत्प्रत्यनीकतया । एतच्च मृते-ये इमे
पापरिक्ता भवन्ति त एवभूता भवन्तीत्याह—(वोंसि) तुण-
काहृदराऽदिकमध्यमकर्म तद् विद्यते तेषां तद्वन्तः, तथा-
अरिश्च-कुटुम्बमारेण पोह्लिकऽऽदिमारेण वाऽऽक्रान्ताः—प-
राभयाः सुखलिप्तसोऽलसाः क्रमाऽऽगतं कुटुम्बं पालयितुम-
समर्थाः पापवद्वन्तमाध्वयन्ति । तयोक्तक्रम—(वोंसि) अ-
परो धर्मः, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नरा धन्याः, क्लीबा-
पापवद्वन्माध्वताः ॥ १ २ ॥ इत्याह । तथा (वेसलगा ति)
बुधला अधमः शुद्धजातयस्त्रिगर्भप्रतिचारकास्तथा कृपणाः
क्रीडाः—आकिञ्चिकाः श्रमया भवन्ति—प्रक्षुण्णं गृह्णन्तीति ।
साम्प्रतमेवामगारिकाणामप्यन्तविपर्यस्तमतीनामसद्वृत्त-
माविर्भावयन्नाह—

ते इयमेव जीवितं धिञ्जीवितं संपदिबुद्धेति, नाह ते पर-
लागस्स अट्ठाए किंचि वि सिलीसंति, ते बुधस्संति, ते सो-
यंति ते ज्वरंति ते सिप्यंति ने पिठ्ठंति ते पस्सिप्यंति ते दु-
बल्लज्जरासोययतिप्पयपिण्डपरितिप्पयव्वंयथपरिकि
सेसाभो अप्पादिविरया भवति; ते मइया आरंभेयं ते म-
इया समारंभेयं ते मइया आरंभसमांभेयं विरुक्कवेहि पा-
वकम्मेहि किंचेहि उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई भुञ्जि-
त्तारो भवन्ति । तं जहा—अर्धं अन्नकाले पाणं पाणकाले व-
र्यं वर्यकाले लेणं लेणकाले सयर्थं सयथकाले सपु-
क्कावरं च एहए कयवलिक्कमं कयकोडयमंगलपाय-
च्छित्तं सिरसा एहाए कंठे मालाकडे आविद्धपणुसुवके क-
प्यिममालामउलीपाडिबद्धसरीरे वग्गारियसोशियुत्तगमल्ल-
दामकलावे अइतवत्थपरिहिए चंदयोक्खिल्लगगयसरीरे
मइविमहालिषाए कूढागारसालाए मइविमहालपंसि सी-

हासयंति इत्थीगुम्मेसंपरिवुडे सव्वराइएवं जोइया कि-
पायमाणेयं मइया इयनट्टीपचाइयन्तीपल्लवाल्लुडियवच-
सुंगपडुप्पवाइयवेयं उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई
भुज्जयथो विहरइ ॥

(ते इयमेव इत्यादि) ते हि—साधुवर्गोपादायिनः सख्यम-
त्यनीका इदमेव जीवितं परापादाद्वहनजीवितं धिग्-
जीवितं कुत्सितं जीविनं स, धुधुगुप्पसापरायणं संप्रति ब्रु-
हन्ति, एतदेवासाधुवृत्तजीवितं प्रमंस्मतीति भावः । ते के-
हलोकप्रतिबन्धाः साधुगुप्पसाजीविनो मोहाद्व्याः साधु-
नपवदन्ति, नापि च ते पारलौकिकस्वास्थ्यं प्राप्नन्—
अनुष्ठानं किञ्चिदपि—स्वस्वमपि भिक्षयन्ति—समाधयन्ति,
केवलं ते परा—साधु- वागाविभिरनुष्ठानैर्दुःखयन्ति—पीडा-
मुत्पादयन्ति आत्मानः परेषां च, तथा, तेऽन्त्यान्त्यास्तथा
तत्कुर्वन्ति येनाविकं शोचन्ते, परानपि शोचयन्ति—दुर्मा-
षिताऽऽदिभिः शोकं चात्पादयन्ति, तथा ते परान् (ज्वरयंति)
गह्णन्ति, तथा (तिप्यंति) सुखाच्छवाद्यवन्त्यमानं परा-
न्ध, तथा ते वराका सपुष्टधर्माऽऽसद्वृत्तानाः स्वतः पीष्य-
न्ते परान्ध पीडयन्ति, तथा ते पापेन कर्मणा परितप्य-
न्ते—अन्तर्देहान्ते परान्ध परितपयन्ति । तदेवं तेऽसद्वृत्तयः
सन्तो दुःखनशोचनाऽऽदिकेष्टादप्रतिविरताः सदा भवन्ति ।
एवंभूलाश्च सन्तस्तं महताऽऽप्रेक्षयेत्—प्राणिष्पादानुरूपेण
तथा महता समाप्रेक्षयेत्—प्राणिपरितोषानुरूपेण, तयो-
भाभ्यामप्यारम्भसमारम्भाभ्यां विरुक्कवेहि नामाप्रकारैः
साधयानुष्ठानैः पापकर्मकृत्येद्वाराजन्त्यमोहद्वान्ममप्रसा-
मप्रीकान् मधुमद्यमांसाऽऽणुपेतान् मानुष्यकान्—मानु-
ष्यमवधेयान् भागवन्तोऽप्युत्पेतान् भोगभोगान् ते स्वा-
द्यानुष्ठायिनो भोक्ताः भवन्ति । एतदेव वक्ष्येतिमुद्रा—(तं
जहेत्यादि) तद्यद्यप्युपदेशेन । अन्नमन्नकाले यथेति तस्य
पापानुष्ठानासंप्रयत्ने, एवं पातवक्ष्यामऽन्ताऽऽलसाऽदिकम् ।
सर्वमेतद्यथाकालं सपूर्वोपरं संप्रयत्ने, सह पूर्वेषु—पूर्वाह्नक-
तस्येव अपरेण—आपराह्नकतस्येव, यदि वा—पूर्वं यत्कि-
यते स्नानाऽऽदिकं तथा परं च यत्कियते विज्ञेयमभोजनाऽऽ-
दिकं तेन सह वर्तते इति सपूर्वोपरम् । इत्युक्तं भवति—
यद्यदा प्राप्यते तत्तदा संप्रयत्ने इति, अविज्ञानिर्वाप्राप्ति-
मेव लक्ष्यतो वक्ष्येतिमुद्राह । तद्यथा—विभूत्या स्नातस्तथा कृ-
तं देवताऽऽदिर्नामिच्छं बालकमे येन स तथा, तथा कृतानि
कीदृशव्यवतारणकाऽऽदीनि मङ्गलानि च सुवर्णवन्दनद्वय-
स्तद्बुधोक्त्यायंकाऽऽदिकं कस्यशाऽऽदीनि, तथा दुःखनाऽऽ-
दिप्रतिघातकानि प्रायश्चित्तानि येन स कृतकीदृशमङ्गलप्राय-
श्चित्तः, तथा कल्पितश्वालो मालाप्रधानो मुकुटश्च २, स तथा
विद्यते यस्य स भवति कल्पितमालामुकुटी, तथा प्रतिब-
ज्जरीरो दहापयवकायो युधेयवर्णः । तथा—(वग्गारिय)
प्रलम्बितं धोयीत्वं कटिस्थं मङ्गलमकलापश्च येन स
तथा, तदेवमसी शिरसि स्नातः नानाविधविलेपनावलि-
तश्च कण्ठे कृतमालस्नयाऽपरयथोभूक्पूषणभूतिः सम्मह-
स्यामुचायम्—(महाजियार प्ति) विस्तीर्णाय कूटगार-
शालायं तथा महति महालये विस्तीर्णं सिंहाऽऽलसे भद्रा-
ऽऽलसे सपुष्पिण्डः क्रीगुह्येन युवतिजनेन सार्द्धेनपरपरिचा-
रेण संपरिवृत्तो-वेष्टितो यस्तथा, महता दृष्टयेण इति—

नाल्यमीनवादिभनम्यादिरचेयोदारात् मातुष्यकात् भोगमो-
गाभ्युज्जानां विहरति—प्रविशति, विभुम्भरीतरयः ।

तस्स यं एगमवि आणवेमाणस्स ० जाव चचारि पंच
जणा अनुत्ता चेव अक्खुद्धति, भण्ण देवाणुत्थिपा !
किं करोमी ? किं आहारोमी ? किं उवण्णोमी ? किं आचि-
ट्ठामो ? किं भेदिथं इच्छिणं ? किं मे असगस्स सयइ ?
तमेव पासित्ता अणारिया एवं वयंति—देवे खलु अयं
पुरिसे, देवसिणाए खलु अयं पुरिसं, देवजीवसिणं खलु
अयं पुरिसं, अणेषा वि च यं उवमीवति । तमेव पामित्ता
आरिया वयंति—अभिक्कतकूरकम्पे खलु अयं पुरिसे अ-
विष्णुमे अयापारवले दाहिणगामिणं नेरइ कएइपक्खि-
ए आगमिस्सायं दुल्लहवोहियाए यावि भविसिइ ।

तस्य च कस्मिन्प्राप्तये समुत्पत्ते सति एकमपि पुरुषमा-
ज्ञापयतो यावच्चक्रवारः पञ्च वा पुरुषा अनुक्ता एव स-
मुपतिष्ठन्ते । ते च किं कुर्वन्तः ? , एतद्वक्ष्यमाणम्भुः ।
तद्यथा—भण्ण—आज्ञापय स्वाभिन् ! धम्या वयं येन
अवताप्येवमादियन्ते किं कुर्वे ? , इत्यादि सुगमम् ।
दीव्यदृष्टेः पितृमिति, तथा किं च ते युष्माकमास्यकस्य
मुत्पत्त्येवदन्ते स्वादु प्रतिभाति ? यदि वा—यदेवास्य भवति-
याऽऽहस्यस्य स्रवति निर्गच्छति तदीय वयं कुर्म इति । तथा
तमेवेत्यादि । तमेव राजानं तथा कश्चिद्वचनं दृष्ट्वा अन्येऽनार्या
एवं वदन्ति । तद्यथा—देवः स्वद्वयं पुरुषस्तथा देवस्त्वानको
देवश्रेष्ठो बहुनामुपजीव्यः, तथा—तमेवं साम्प्रतं क्षितया सद्गु-
ह्यायते दृष्ट्वा आर्यो—विधेकिनः सदाचारवन्त एव भवन्ते । तद्य-
था—अभिक्कतकूरकमां खरवयं पुरुषो, हिंसाऽऽतिक्रियाप्रवृत्त
इत्यर्थः, तथा ध्रुवते—रेखवद्वायुना संसारचक्रवाले ज्ञायते
येन तज्जलं—कर्म, क्षीणाऽऽदिको नष्टप्रत्ययः । अतीच—प्रभूतं
भूतमष्टप्रकारं कर्म यस्य सोऽतिभूतः, तथाऽतीवाऽऽप्त-
मः पापैः कर्मभिः रक्षा यस्य सोऽभयारमणः, तथा
दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलो दक्षिणगामुकः । इत्थमुक्तं भवति-
यो हि कूरकमकारि साधुनिन्द्यापरायणस्तद्दाननिषेधकः स
दक्षिणगामुको भवति—दाक्षिण्येऽपि नरकरित्येवमनुष्या-
मरेषु उत्पत्तेः, तादृभूतस्त्रायमनो दक्षिणगामुक इत्युक्तम् ।
इदमेवऽऽह—(नेरइए इत्यादि) नरकेषु भवो नारकः, कृष्णः
पक्षोऽस्यास्तीति कृष्णपाक्षिकः, तथा आगामिनि काले
नरकादुत्पन्नो तुल्लभोभौतिकस्त्रायं बाहुद्वयेन प्रविष्यति ।
इदमुक्तं भवति—दिक्षु मध्ये दक्षिणा दिग् अस्सता गतिषु
नरकगतिः, पक्षयोः कृष्णपक्षः, तदस्य विषयान्धस्येन्द्रियाणु
कूलवर्तिनः—परलोकातिस्सुद्वन्द्वतेः साधुपद्मेभिर्गो दानान्तराय-
विधायिनो दिगादिकमशस्तं दर्शितम्, अथदपि यदशस्तं
तिर्यग्गत्यादिकमवधिगतामाऽऽदिकं च तदोजनीयमस्येति ।
एतद्विपरीतस्य तु विषयनिःस्पृहस्य इन्द्रियानुकूलस्य प-
रलोकादीदोः साधुपदसाधनः सद्गुणानुरक्तस्याऽदक्षिणगामु-
कस्यं सुदेवस्यं शुक्राणालिकस्यं तथा सुमातुष्याऽऽतस्य सु-
लभोभौतिकमित्येवमादिकं सज्जमोनुष्ठायिनः सदैव भवतीति ।

साम्प्रतमुपसंजिघृक्षुराह—

इच्छेयस्स ठाणस्स उड्डियावेगे अभिगिज्झति, अणुद्विधा-

वेगे अभिगिज्झति, अभिक्कंकाउरा अभिगिज्झति, एस
ट्ठान्ण अणारिए अकेवले अप्पट्ठिपुक्के अणेषाउए अयंसुद्धं
असल्लगत्तये असिद्धिमगे अमुत्तमगे अनिव्वाणमगे अ-
णित्तज्जाणमगे असव्वजुत्तपणीणमगे एणंतीपक्खे असाहु,
एस खलु पट्ठमस्य ठाणस्स अयमपक्खलस्स विभंगे एव-
माहिए । (३२ सूत्र)

इत्येतस्य पूर्वोक्तस्य स्थानस्य ऐश्वर्यलक्षणस्य शुक्रगारमू-
स्य सांसारिकस्य परित्यागबुद्ध्या एके—केचन विषयस्नमनयः
पापसिद्धकोट्यानेनोत्थिताः परमार्थमज्ञानाः (अभिगिज्झ-
ति ति) अभिमुखयेन लुप्यन्ते लोभयुक्ता भवन्तीत्यर्थः ।
तथा एके केचन साधुवैशिष्ट्यलक्षणात् स्वानादनुपपत्तयणा पृष्ट-
त्वा एव सन्तः । अभिक्कं (ति) केन्ना—मृच्छा । तदारुणः
सन्तोऽप्येवत्यर्थं लुप्यन्ते, यत एवमतोऽहः स्थानमनायो-
नुष्ठानपरत्वादनार्यं महापुरुषानुवीर्य न भवति, तथा न विद्या-
ते केवलमस्मिन्निश्चयकेवलमशुद्धमित्यर्थः । तथैतदपुरुषाऽऽचि-
त्येवापरिपुष्टं सद्गुणविरहाच्छुद्धमित्यर्थः । तथा स्यादेव क-
रति नैयायिकं, न नैयायिकप्रनैयायिकम्—असम्प्रायवृत्ति-
कमित्यर्थः । तथा 'रगे लमे' संवरणे, शोभनं लगनं—संवरणम्
इन्द्रियसंयमकं सल्लगस्तद्भावः सल्लगतं न विद्यते सल्ल-
गत्वमस्मिन्निश्चयसल्लगत्वम्, इन्द्रियासंवरणरूपमित्यर्थः । य-
दिवा—शुद्धयवच्छन्दं—मायानुष्ठानमकार्यं तद्वायति—क-
यति, तच्छब्दस्य यत्परिज्ञानं तत्तात्पर्यशब्दगम्यमिति ।
तथा न विद्यते सिद्धमौलस्य विशिष्टस्थानोपलक्षितस्य
मार्गो यस्मिन्तद्विशिष्टमिति, तथा न विद्यते सुक-
रेश्वरकर्मप्रत्युत्पन्नलक्षणया मार्गः सप्रदर्शनज्ञानस्मारि-
ऽऽप्तको । यस्मिन्तदमूर्तमार्गं, तथा न विद्यते परिनिर्भूतः प-
रिनिर्वाणस्याऽऽमस्त्वाऽऽपत्तकपस्य मार्गः—पन्था य-
स्मिन् स्थाने तदपरिनिर्वाणमार्गं, तथा न विद्यते सर्वदुःखानो
शारीरमासानां प्रत्ययमार्गः सद्गुपदेशाऽऽप्तको । अस्मिन्तद-
सर्वदुःखप्रच्छेदमार्गं, कुत्र एवेभूतं तत्स्थानमित्याशङ्क्ययाऽऽ-
ह—(एगंतेत्यादि) एकान्तेनैव तत्स्थानं यतो मिथ्याभूतं मि-
थ्याकोपपन्नबुद्धीनां यत्तत्तद्व्यवस्थानं एवासाधनसत्त्वलक्षणात्
न ह्ययं सत्त्वव्यवस्थितः पन्थाः येन विषयान्धाः प्रवर्तन्त इति ।
तद्यं प्रथमस्य स्थानस्याऽऽधर्माध्यात्मिकस्य पापोपादानभूतस्य
विमङ्गो—विभागां विच्छेदः स्वकपमिति यावत् ३७ ।

साम्प्रतं द्वितीयं धर्मोपादानभूतं पक्षमाधिस्याऽऽह—

आहारो दोचवस्स ठाणस्स धम्मपक्खलस्स विभंगे एव-
माहिज्झ—इह खलु पार्थिवं वा पटीयं वा उदीयं वा दा-
हिणं वा संतोषया मणुस्सा भवन्ति । तं जहा—आरिया वेगे
अणारिया वेगे उक्तामोधा वेगे सीयामोधा वेगे कायमंता वेगे
इस्समंता वेगे सुव्वा वेगे दुक्ख्वा वेगे सुक्खा वेगे दुक्खा
वेगे, तस्मिं च यं खेचवत्पूथि पणिगहियाइ भवति, एसो
आलावगो जहा पोंइगिए तहा सुतप्पो, तेणैव अक्षिता-
वेण ० जाव सव्वोवसंता सव्वथाए परिनिव्वुट्ठेति वेमि ।
एस ठाण्ण आरिए केवले ० जाव सव्वदुक्खपणीणमगे ए-

सन्ध्याभो करणकारावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
न्ध्याभो पयसपयावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
न्ध्याभो कुट्टपण्डित्तजणताडसवहवंधपरिकेलेमाभो अप्प-
डिविरया जावजीवाए, जे आवसं तहप्यगारा जे सावजा
अवाहिया कम्मता परापणपरियावणकरा जे अवारिएहि
कज्जति ततो अप्पडिविरया जावजीवाए ।

(इह छिद्रं भिन्द इत्यादि) स्वत एव हननाऽऽदिकाः क्रियाः
कुषोला अपरेषामप्यवसायकमुपदेशे द्वावि, तत्र हनने—
ब्रह्माऽऽदिभिरुत्कारयन्ति, तथा छिन्धि कर्णाऽऽदिकं, भिन्धि
शलाऽऽदिना, विकनेकाः—प्राणुनामजिनापनेनारोऽन एष लो-
हितपाणयः, तथा चण्डा रौद्रा—निर्दिशताः सुद्राः सुद्रक-
र्मकारिण्यन्तु, तथा सार्हासका—असमीक्षककारिणः, तथा
उत्पन्नञ्चनमायायानिक्लिप्तकूटपटाऽऽदिभिः सहानिसेप्र-
योगो—गार्थे तन बहुलास्मद्गुणरस्ते तथा, तत्रोर्वे कुञ्चने
शलाऽऽपारापणार्थमुत्पन्नञ्चने वञ्चने—प्रसारणे, तद्यथा—अम-
यकुमारः प्रद्योतगणकाभिर्धार्मिकवञ्चनया वञ्चिनः माया-
वञ्चनबुद्धिः प्रायो वाणजामिव निकृतिस्तु वक्रवृत्त्या कुकुं-
टाऽऽदिकरणेन द्रमप्रधानवणिकप्राश्रियमाध्याकारिण पर-
वञ्चनार्थं गतकनैकानामिवावस्थाने, वृक्षमार्गानुपथ्यादिविप-
र्ययकरणे कपटे यथा आयादभूतिना नन्दनेवापरापरव-
षपरावृत्त्याचार्योपाध्यायसङ्घाटकाऽऽभ्यर्थे चत्वारो मोदका
अवाप्ताः, कूटे तु कार्याणमुल्लासश्चाऽऽदः परवञ्चनार्थे न्यु-
नाधिकरणम्, एतेरुत्पन्नाऽऽदिभिः सहानिश्येन संप्रया-
गा, यदि वा—सानिश्येन द्रव्येश-कस्तूरकाऽऽदिनापरस्य
द्रव्यस्य संप्रयोगः सानिसंप्रयोगस्तद्बहुलाभ्यन्तप्रधाना इ-
त्यर्थः । उक्तं च—“सां होह सानिजोगं, द्रव्यं छं छादियऽह
द्वंस्तु ॥” इति सुगुणवयणसुखे य, अन्धविस्मयणे कुणह ॥१॥
एते चोत्पन्नाऽऽदयो मायापर्याया इन्द्रशक्राऽऽदिवत् कथ-
ञ्छित् क्रियाभेदेऽपि द्रष्टव्याः । तथा वृष्ट शीले यथा ते दु-
शीलाश्चतुष्टयविरता अपि क्षिपे विसंयदन्ति, दुःखानु-
मेयाः शूद्राश्चमावा इत्यर्थः । तथा दुष्टान् प्रतानि यथा न
तथा, यथा मांसमज्जगन्धनकालसमाप्तौ प्रभूततरसस्वोप-
धानेन मांसप्रदानम्, अन्यथापि नरकमाजनाऽऽदिकं तेषां दुष्ट-
जननिर्वात, तथाऽन्यस्मिन् जन्मान्तरे भुषुपद्यमांसाऽऽदिक-
मभ्यवहुरित्याभित्यवमज्जानात्माऽऽनन्तराविधिरेतत् सानि-
धाममेव नन्दे गृह्णन्ति, तथा दुःखेन प्रत्यनन्दान्ते दुष्पत्युप-
नम्याः । इदमुक्तं भवति—तेनानन्दितानां परेण कर्त्तव्यप्रत्युप-
कारेणैवता गर्वाऽऽधमाता दुःखेन प्रत्यानन्दन्ते, यदि वा-
स्तव्युपकारं प्रत्युपकारमीरया नैवाऽऽनन्दन्ते प्रत्युत वा-
स्तवोपकारं दोषमेवावापदयन्ति, तथा चोक्तम्—“प्रति-
कर्त्तुमशक्निष्ठाः, तेषां पूर्वोक्तकारिणाम् । दोषमुत्पाद्य गच्छन्ति,
अवृत्तामिव वायसाः ॥ १ ॥” यत् एवमातोऽसाधवस्ते
पारकर्मकारिण्यन्तु, तथा यावज्जीवे—यावन्त्यागधारणेन
सर्वस्वमायागानिपातान्प्रतिविरता लोकानिन्दनीयादपि ब्रा-
ह्मणघाताऽऽदिविरता इति सर्वप्रथमम्, एवं सर्वस्मादपि कू-
टसहाय्यैरप्रतिविरता इति, तथा सर्वस्मात्क्षीयानाऽऽदः पर-
द्रव्यमाहृण्यदाविरताः, तथा सर्वस्मात्परक्षागमाऽऽदमेषु-
मविरताः, एवं सर्वस्वमात्प्राग्ग्राह्यानां योपाध्यायविरताः,

एवं सर्वेभ्यः कोषमानमायालोभेभ्योऽविरताः, तथा प्रेमहृण-
कलाभ्यान्वेषाद्युपपरपत्तिवाद्वाऽऽतिरतिमायाश्रयावाद्वा-
मिथ्यादर्शनशय्याऽऽदिभ्योऽस्मदनुष्ठानेभ्यो यावज्जीवे येऽप्र-
तिविरता प्रवर्तिन्ते इति । तथा सर्वस्वमात्सामोर्मदन्तवर्णकपि-
लपनशब्दस्पर्शैरुपसर्गमध्यमहत्यालङ्कारात्कामाङ्गमोहजनि-
ताद्वर्त्तविरता यावज्जीवयेति । इह च वर्णकप्रधाने वर्णवि-
शेषाऽऽपार्कं लोभाऽऽदिकं गृह्णन्ति, तथा सर्वताः—शकटरथा-
ऽऽदयानिविशेषाऽऽदिकात्प्रतिविस्तरविधेः परिकाररूपापरि-
ग्रहादप्रतिविरताः, इह च शकटरथाऽऽदिकं भव याने शकटर-
थयाने, गुर्ये—पुरुषोत्तिसमाकाशयाने (गिञ्जि ति) पुरुषाद्व्यो-
त्तिसा मोक्षिता । (गिञ्जि ति) वेगसाम्राज्यवर्तिनिर्माता यान-
विशेषः । तथा—(सेन्दमाणिय ति) शिविकाविशेष एव, तन्-
वमन्यस्मादपि वन्धादेः—परिग्रहादुपकरणभूतादविरताः, त-
था सर्वेन—सर्वस्वमात् कर्त्तव्यकारिण्यं कर्त्तव्यभूताभ्यां यो माय-
काधेमावकरूपकार्याणाम् । आदिभिः एतयविनिमयाऽऽत्मकः
संश्रयवहारस्तस्मादविरता यावज्जीवयेति, तथा सर्वस्मात्प्र-
रायसुखर्णाऽऽदः प्रधानपरिग्रहादविरताः, तथा कूटनुलाकु-
टमानाऽऽदिविरताः, तथा सर्वेः कृषिपाशुपदाद्याऽऽदयैस्त-
तः करणमन्येन च यत्किञ्चित्कारयन्ति तस्मादविरताः, तथा
एवमनानन्दनः तथा कण्ठनकुट्टान्पट्टनजंनताडनवधव-
स्थाऽऽदिता यः परिज्ञाः प्राणिनां तस्मादविरताः । सास्त्र-
मुपसंहर्त—ये चान्ये तथाकाराः परप्राणकारिणः साधयाः
कर्मसमापन्ना अशेषाधिकाः—बोद्धव्यमावकारिणः तथा परप्रा-
णपरिपापनकरा मोघाहर्षद्विप्रद्रष्टाप्रमाधानाऽऽत्मकाः येऽना-
र्थैः कूरकर्मभिः क्रियन्ते, ततोऽप्रतिविरता यावज्जीवयेति ।

पुनरन्यथा बहुपुनरुक्तमार्थमधिकपदे

प्रतिपिपाद्विबुधराह—

म जहाणाम केह पुरिमे कलममहरतिलबुगमामनि-
ष्कावकुल्लत्थआलिमेदगपालिमेयगमादिएहि अयंते कूर
मिच्छादंढे पउंजति, एवमेव तहप्यगारं पुरिमजाए तितिर-
वडुगलावगकवोतकविजलमियमहिमवराहगहगहकुम्म—
मिरिसिवमादिएहि अयंते कूर मिच्छादंढे पउंजति, जावि
य से वाहिरिया परिसा भवइ । तं जहा—दामेइ वा पैसेइ
वा भयएइ वा भाइछंइ कम्मकरणइ वा भोगपुरिसेइ वा
तमि पिय यं अन्नपरंसि वा अहालुगुगंमि अवराहंसि
सयमव गरुपं दंढे निवनेइ । तं जहा—इमे दंढेइ, इमे छुंढेइ,
इमे तंजेइ, इमे तालेइ, इमे अदुयवंधणं करेइ, इमे नियल-
बंधणं करेइ, इमे इड्डिवंधणं करेइ, इमे चारगबंधणं करेइ, इमे
नियलजुलसंकोथियमाडियं करेइ, इमे हत्थच्छिन्नयं करेइ,
इमे पायच्छिन्नयं करेइ, इमे कज्जच्छिन्नयं करेइ, इमे नक्कओ-
ठ्ठमीमसुहाच्छिन्नयं करेइ, इमे वंयगुल्लियं अंगुल्लियं पक्खा-
फोडियं करेइ, इमे गयउप्पाडियं करेइ, इमे दंसणुप्पाडियं
वमणुप्पाडियं जिम्भुप्पाडियं आलवियं करेइ, वसियं करेइ,
घोलियं करेइ, छलाइयं करेइ, छलामियं करेइ, खारवतियं
करेइ, वज्जवतियं करेइ, सीहपुच्छियं करेइ, वसभप-

च्छिद्यंगं करेह, दवगियंगं कागशिमंसकखावियंगं भस-
पागानिकुङ्गं इमं जावजीवं वहुपधयं करेह, इमं अजय-
रेखं असुमेयं कुमारेण मारेह ।

तद्यथेयुषमदृशनायो नामशब्दः संभावनायां, संभाव्यते अ-
स्मिन्विचित्रे संसारे कंचनैवंभूताः पुरुषा ये कलममस्त्रनि-
लमुद्राऽऽदिपु पचनपाचनाऽऽदिकया क्रियया स्वपराधमय-
ता अपयनयन्तो निष्कृपाः कृरा मिथ्यादृष्टं प्रयुज्जन्ति, मि-
थ्यैव अनपराधिष्वेव दोषमारोप्य दृष्ट्वा मिथ्यादृष्टत्वं विप्र-
धत्ति, तथैवमेव-प्रयाजं विनैव तथाप्रकारः पुरुषा निष्कृ-
ष्टा जीवापघातनिरनास्तिनिर्वर्तकलायकाऽऽदिपु जीवमपि
येषु प्राणिष्वयताः क्रूरकर्मास्तो मिथ्या दृष्टं प्रयुज्जन्ति । तेषां
च क्रूरधियां 'यथा राजा तथा प्रजाः' इति प्रवादात् परिवारे-
ऽपि तथाभूत एव भवतीति तथा दर्शयितुमाह—(जावि य
से इत्यादि) याऽपि च तेषां बाह्या पर्यङ्गवति । तद्यथा-दासः
स्वदासीनः, प्रेषः प्रेषणयोग्यो ज्ञेयदर्शो, भूतको वेतनेनो-
द्भाऽऽद्यानयनविधायी, तथा भागिका यः पञ्चाशद्दिलामेन
क्षय्यदौ व्याप्रियते, कर्मकरः प्रतीनः, तथा नायकाऽऽधिनः
काष्ठग्रामपरः, तदेव ते दासाऽऽदयोऽन्यस्य लघाव्यपराधं
शुक्रनरं दृष्टं प्रयुज्जन्ति प्रयोजयन्ति च । स च नायकस्तेषां दा-
साऽऽदीनां बाह्यपञ्चनानामन्यनरिमंस्तेषां लघाव्यपराधं
शब्दद्वौ व्याप्रियते, कर्मकरः शुक्रनरं दृष्टं वयमात्रं प्रयुज्जते । तद्यथा-
इमं दासं प्रेषयाऽऽदिकं शुक्रनरं दृष्टं वयमात्रं प्रयुज्जते । तद्यथा-
इमं दासं प्रेषयाऽऽदिकं वा सर्वेस्वापहारेण दृष्टयन्त युवमित्या-
दि सूत्रनिष्ठं यावद्विमम्यन्तरेण शुभं कुर्वन्तिमारेण व्या-
प्यत युवम् ।

जाऽवि य से अर्चिभतरिया परिसा भवइ । तं जहा-मायाइ
वा पियाइ वा भायाइ वा भगिशीइ वा भजाइ वा पुत्ताइ
वा धूताइ वा सुहदाइ वा, तस्मिं पि यं अन्नपरंसि अहालहुगं-
मि अवराहंसि मयमेव गरुपं दंडं शिवत्तेइ, सीओदगविय-
र्डसि उच्छोलिता भवइ, जहा मितदोसवत्तिप ० जाव अहि-
ए परंसि लोंगमि, ते दुष्खंति, सांयंति, जूरंति, तिप्पंति-
पिट्ठंति, परितप्पंति । ते दुष्खणसोयणजूरणतिप्पण-
पिट्ठणपरितप्पणवहवंचणपरिकलंसाओ अप्पडिविरया भ-
वंति ।

याऽपि च क्रूरकर्मवतामन्यतरा पर्यङ्गवति । तद्यथा-मान-
विषादिका, मित्रदोषप्रत्ययिकाक्रियास्थानवद् नेयं यावदहि-
तोऽयमस्मिन् लोक इति । तथाहि-आयमनोऽपश्यकारी पर-
स्मिन्नपि लोक, तदेवं ते मानाविषादीनां स्वपरापराधनामपि
शुक्रनरदृष्टाऽऽद्याननां दुःस्वप्नप्रादयन्ति, तथा मानाधिष-
कस्येतेषां शोकमुत्प्रादयन्ति शोकयन्ति इत्येवं ते प्राणिनां ब-
हुप्रकारपीडाप्रादका-याद्वहवंचणपरिक्लेशाप्रतिविरता भ-
वंति ।

ते च विषयाऽऽसक्तता एतत्कुर्वन्ति इति, एतद् दर्श-
यितुमाह—

एवमेव ते इत्थिकामोहिं मुच्छिया गिद्धा गडिया अजम्भो-
वक्का ० जाव वासाइ चउपचमाइ छरममाइ वा अप्पतरो

वा छुत्तरो वा कालं भुंजितु भोगभोगाइ पविमुह्ना वेरा-
यतणाइ संचिचिया बहूइ पावाई कम्माइ उस्सणाइ सं-
भारकडेण कम्पणा से जहाणामए अवमोलोइ वा सेलगो-
लोइ वा उदगंसि पक्खिले समांखे उदगतलमइवइत्ता अहे
धराणितलपइहाणे भवइ, एवमेव तहप्पगारे पुरिसजते
वज्जवहुले धूतवहुले पंकवहुले वेरवहुले अप्पलिव-
वहुले दंभवहुले शियडिवहुले साइवहुले अयसव-
हुले उस्सन्नसतपाणघावी कालमासे कालं किंवा धर-
णितलमइवइत्ता अहे खरगतलपइहाणे भवइ । (३४)

(एवमेव इत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तवभावा एवं ते नि-
ष्कृपा निरनुकाशा बाह्याभ्यन्तरपक्षेदारपि कर्मानुसारवि-
त्तनाऽऽदिना दृष्टयतातनस्वभावाः स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्री-
कामाः । याइ वा—स्त्रीषु मदनकामविषयभूतास्तु कामिषु-
च शब्दाऽऽदिपु इच्छाकामेषु कृच्छिता सुखा प्रधिता अप्पु-
पपणाः, एते च शक्युन्मृदाऽऽदिव्यपयाः कथञ्चिद्दे वा-
ऽऽश्रित्य व्याख्येयाः, ते च भोगाऽऽसक्ता व्ययगतपरलोक-
ाध्यवसाया यावद्वर्षाणि वतुः पञ्च वद सप्त वा दश वाऽल्पतरे
वा कालं प्रभूतनरं वा कालं भुक्त्वा भोगभोगान् इन्द्रियानुकू-
लान् मधुमद्यमांसपरदारासंघनकपान् भोगाऽऽसक्तता च
परपीडाप्रादनां वैराऽऽपतनानि वैरानुबन्धाननुप्रसूयाया-
घ-विधाय तथा सेवयित्वा सेवयित्वापान्तिव बहूनि प्रभूतत-
तरकालस्थितिकानि कुराणि कुरविपाकानि नरकाऽदिषु या-
तनास्थानेषु ककचपाटनशालमयवर्गद्वेषतत्तत्पञ्चाऽऽमका-
नि कर्माण्यष्टप्रकाराणि बह्वस्पृशन्धनक्षानावस्थानि
विधाय तेन च संभारकृतेन कर्मणा प्रयमाणास्तत्कर्मगु-
णो वा नरकनलप्रतिष्ठाना भवन्तीत्युत्तरक्रिययाऽप्रादिनबहु-
वचनरूपेति संवधः । अस्मिन्प्रवायं संपलोकप्रतीतं द-
ष्टान्तमाह—(से जहाणामए इत्यादि) तद्यथानामाऽयो-
गालकाऽयांस्पष्टः शिलागालको वृत्ताश्मशकलं वा-उदकं
प्रतिष्ठः समानः सलिलनलमतिवल्ह-अनिलकृषयाघ घराणी-
तलप्रतिष्ठानो भवति । अमुना दार्ष्टान्तिकमाह—(एवमेवे-
त्यादि) यथाऽसाययोगालको वृत्तत्वाच्छीघ्रमवाधो या-
त्येयमेव तथाप्रकारः पुरुषजातः । तमेव लशतो दर्शयति-
वज्जवह्वंशं शुक्रनारकं तद्द्वलः—तत्पञ्चुरः वधमानक-
कर्मगुरित्यर्थः, तथा धूत इति धूतं-प्रावहं कर्म तस्य-
चुरः, पुनः सामान्यनाऽह-पहृयन्ति इति पङ्क्तम्—पापं त-
द्बहुलं, तथा तदेव कारुण्येन दर्शयितुमाह—वैरवहुतो वै-
रानुबन्धपञ्चुरः, तथा (अपसियंति) मनसो दुष्प्रतिष्ठा-
ने तत्प्रधानः, तथा द्रुमे मायया परवज्जने ननुत्कटः,
तथा निहन्ति—माया वयमायावराज्जिच्छिन्ना परद्राहजु-
स्तमयः, तथा सातितवहुल इति, सातिशयन द्रव्यणार-
स्य हानिशुण्यस्य द्रव्यस्य संयोगः सातितवहुलः तत्करण-
प्रचुरः, तथाऽयशः-अशलावा अनदृष्टतया निन्द, यानि
यानि वराऽपकारभूतानि कर्मानुष्ठानानि विधेयं तेषु तेषु
कर्मसु करचरमच्छेदनाऽऽदिपु अयशोभाभवतीति । स एव-
भूतः पुरुषः कालमासे—स्वायुषः क्षय कालं कृत्वा पृथि-

ध्या-रक्षप्रभाऽऽदिकायास्तलमतिवर्त्य-योजनसहस्रपरिमा-
णमतिवर्त्य नरकतलमतिष्ठानोऽसौ भवति ।

नरकस्वरूपनिरूपणायाऽऽह—

ते खं शरणा भ्यंतो बद्धा बार्हि चउरसा अहे खुरप्पसठाण-
संठिया शिषंघकारतमसा ववगयगहचंदरनरकखण्जो-
इसप्पहा भेदवसांसंस्फुरिपुपडलचिक्खिज्जलितालुलेव-
यतला अमुई वीसा परमदुस्सिगंभा कयहा अगखिवसाभा
कक्खडकासा दुरहिपासा असुभा शरणा असुभा शरणसु
वेयणाओः ।

कुमिति वाक्यान्तरात् । ते नरकाः सीमन्तकाऽऽदिका बाहु-
व्यमङ्गीकृत्यान्तर्मध्ये वृत्ता बहिरपि चतुराश्रया अधश्च चतुर-
प्रसंख्यानसंस्थिताः । यतश्च संस्थानं पुष्पावकीर्णानां ध-
त्योक्तं, तेषामेव प्रभुत्वात्, आचारिकाप्रविष्टास्तु वृत्त-
व्यक्तचतुराश्रयस्था एव भवन्ति, तथा नित्यमेवा-
न्धनमसं येषु ते नित्यान्धतमसाः । क्वचित्पाठा-नित्यान्ध-
कातमसा इति, मध्वच्छुद्धाश्चरतलकृष्णपक्षरजनीवत्
तमोवद्बुलाः, तथा व्यपगतो ब्रह्मचन्द्रस्येनक्षत्रजगतिः पथो
यथा तं तथा पुनरप्यनिष्ठाऽऽपान्तर्ये तेषामेव विशेषणान्या-
ह—(मन्त्रबलेत्यादि) दुष्कृतकर्मकारिणो ते नरकास्तद्दुःखा-
पादान्त्येवभूता भवन्ति।तद्यथा—अदावसामांसकाधिरपुयाऽऽ
दीनां पटलांसि सङ्कास्तेल्लिस्तिनि पिच्छुल्लो कृतान्यनुलपनत-
स्तिनि अतुलपनप्रधानानि तलानि येषां ते तथा, अशुचया
विष्टाऽऽहृष्टेन्द्रप्रधानत्वादत एव विश्वाः कुपितमांसाऽऽदिक-
ल्पकदेमाऽऽचलितेष्वात्, एवं परमदुर्गन्धाः कुपितगोमायुकले-
बरादपि क्षसङ्गागन्धाः, तथा कृष्णाश्लवणीभा कृतः, स्पृशेस्तु
कटाक्षः कटिनां वज्रकण्टकादप्यधिकतः स्पृशेत् येषां ते तथा
किं बहूनाः, अतीव दुःखेनाधिसङ्घाते, किमिति?, यतस्ते नर-
काः पञ्चानामपीन्द्रिया र्थानामशोभनत्वादधुनाः तत्र च स-
स्वानामशुभकर्मकारिणामुवर्द्धनरूपानिनां च वज्रप्रभुराणां
तीव्रा अतिदुःसहवन्दनाः शारीराः प्रादुर्भवन्ति ।

ओ चेव शरणसु नेरइया शिदामंति वा, पयलायंति वा, सुई
वा रति वा धिति वा मति वा उवलभंते, ते खं तत्त्व उज्ज-
लं बिउलं पगा, ई कडुयं ककसं चेइ दुक्खं दुग्गं तिक्वं दुर-
हियासं शेरइया वेययं पक्खुम्भवम(या) विहरंति (चिह्ठंति)।
(३६ सूत्र)

तथा च वेदनयाऽभिभूतास्तेषु नरकेषु नारका नैवाक्षि-
न्तिमेवमपि कालं निद्रायन्ते, नाप्युपविष्टाऽऽद्यवस्था क्षालसं-
काशकनकार्माधिभद्रामवाप्नुयन्ति, न ह्यवेभूतवेदनाऽभिभूत-
स्य निद्रालाभो भवतीति दर्शयति, तामुज्ज्वलां तीव्रा-
नुभावेनोपकटामित्यादिशेषोपविष्टां यावद्दह्यन्त्यनुभव-
न्तीति ॥ ३६ ॥

अयं तावद्व्योगोलकपाषाणदृष्टान्तः शीघ्रमधोनिमज्जनार्थ-
प्रतिपादकः प्रदर्शितोऽयुना पीप्रपाताथप्रतिपाद-

कमेवापरं दृष्टान्तमाधिकृत्याऽऽह—

जे जहाणामए रुक्खे सिया एव्वयग्गे जाए मूले छिन्ने
अग्गे गरुए जज्जो शिषं जज्जो विसमं जज्जो दुग्गं तज्जो

पवडति, एवामेव तद्वृत्त्यारं पुरितजाए गम्मातो गम्भं ज-
म्मातो जम्मं माराओ मारं शरणाओ शरणं दुक्खाओ दु-
क्खं दाहिणुगामिए, शेइए कएहपक्खिए, आगमिस्सार्थं
दुल्लभोव्हिए यावि भवर, एस ठाणे अणारिए अकेवलं
० जाव अमव्वदुक्खपहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु पदम-
म्म ठाणस्स अघम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ।
[३७ सूत्र]

(स जहाणामए इत्यादि) तद्यथानाम कश्चिद् वृक्षः पर्वता-
ग्रजातो मूले क्षिप्तः शीघ्रं यथा निम्नं पतति, एवमसा-
व्यसायुक्तमकारि तत्कर्मवारेतरितः शीघ्रमेव नरके पत-
ति, ततोऽप्युद्वृत्तो यमोद्भूतमवश्यं याति न तस्य कि-
ञ्चित्प्राप्ते भवति, यावद्गामिन्त्यपि कोऽसौ दुर्लभमप्यप्रति-
पत्तिमवतीति । साग्रतनुमुपसंहरति—(एस ठाणे इत्यादि)
तदन्तर्गतामनमार्थं पापापुद्गानपरत्वाद्यावेदकान्तिमिव्याक-
पमसाधु । तद्वत् प्रथमस्याधर्मपापिकस्य स्थानस्य विभङ्गा
विभागः स्वरूपमेव व्याख्यातः ॥ ३७ ॥

अदावरे दोहस्य ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे एवमा-
हिउइ—इह खलु पाईखं वा वदीणं वा उदीणं वा दाहिणं वा
संतेगतिया भसुत्सा भवंति । तं जहा—अनारंभा अपरिगमाहा
धम्मिया धम्माणुया धम्मिदुहा ० जाव धम्मखं चेव विप्पं
कप्पमाणा विहरंति, सुमीला सुव्वया सुप्पडियाखंइ । सुसाहु
सव्वतो पाणातिवायाओ पहिविरया जावजीवाए ० जाव जे-
यावओ तद्वृत्त्यारं सज्जओ अवादिद्या कम्मता परपाणुपरि-
यावणकरा कजंति ततो विपडिविरता जावजीवाए ।

अथाऽपरस्य द्वितीयस्य विभङ्गा विभागः स्वरूपमेव वक्ष्य-
माणनीत्या व्याख्यायते । तद्यथा—(इह खलु इत्यादि) प्रा-
क्यादिषु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि सन्ति विद्यन्ते, त चेवभूता
भवन्तीति । तद्यथा—न विच्छेते सावध आरम्भो येषां ते तथा,
तथा अपरप्रधा निष्कञ्जनाः, धर्मेण चरन्तीति धार्मिकाः या-
वदभ्येवाऽन्तमो कृत्ति परिकल्पयन्ति, तथा सुखीनाः सुखताः
सुखपानम्भाः सुसाधवः सर्वस्मादपाणिनापानाद्विरता एवं
यावत्परिभ्रष्टाद्विरता इति । तथा ये ज्ञान्ये तथाप्रकाराः
सावधा आरम्भा यावदधीकारिणस्तेभ्यः सर्वेभ्योऽपि वि-
रता इति । सूत्र ० २ अ० २ अ० । (अनगारवर्णकः 'अणगा-
रगुण' शब्दं प्रथमभाग २७८ पृष्ठ उक्तः)

एगच्चाए पुण एगे भयंतारो भवंति, अवरं पुण पुव्व-
कम्मावेसेमंखं कालमासे कालं किंवा अश्वयेरसु देवल्लोए-
सु देवचाए उववत्तारो भवंति । तं जहा—महात्तिएसु
महज्जुतिएसु महापरकमसु महाजंसु महावलसु महाणुभा-
वंसु महासुसंसु तथं तथं देवा भवंति महात्तिया महज्जु-
तिया ० जाव महासुसुत्ताऽऽहारविराद्वयच्छा कटमत्तुडियथं-
मियभुया अंगयकुंडलमट्टगंडवलकमपीडवारी विचिचह-
न्याभरणा शिषिचमालामउल्लिमउका कट्ठाखगंधपवरव-
त्थपरिहिया कट्ठाखगंधपवरमट्ठाखुलेवथभरा भासुरादी

पलंबवणमालधरा दिव्येण रुच्येण दिव्येण वनेषु दिव्येण
गंधेषु दिव्येण फासेण दिव्येण संधारणं दिव्येण सठा-
गेण दिव्याए इह्वाए दिव्याए जुतीए दिव्याए पभाए दि-
व्याए छायाए दिव्याए अच्चाए दिव्येण तेणं दिव्याए
लेसाए दस दिसाओ उज्जेवमाणा पभासेमाणा गइकळाणा
ठिइकळाणा आगमेसिभवया यावि भवंति, एस ठाण्णे आ-
(य)रिए० जाव सव्वदुक्खपहीणमगे एगंवसम्मे सुसाह
दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ।
(३८ सूत्र)

एके पुनरेकयाऽर्थया एकेन शरीरेणैकस्माद्वा भवास्तिजि-
गति गन्तारे भवन्ति, अपरे पुनस्तथाविधपूर्वकमौघेण सति
जन्तुर्भवत्युत्तमाः कालं कृत्वा अन्त्यमेष्टु वैमर्शितेषु देवेषु प-
चान्तं, तत्रेन्द्रसामानिकत्रयस्त्रिंशल्लोकपालपायार्थं। मरत्तप्रकी-
र्येणु नानाविधसमुद्दिष्टु भवन्तीति, नन्वाऽऽभिर्गमिककिंवि-
धिकाऽभिहित्विति । एतदेवाऽऽह—(नं जहेत्वादि) तद्यथा महच्छो-
दिष्टु देवलोकैर्गुणधाने । देवास्त्वेष्वसूता भवन्तीति दर्शयति—
(तं यं तत्थ देवा इत्यादि) तं देवा नानाविधतपश्चरणीया-
लक्ष्यभक्त्यो महत्तया विमुक्तोपेता भवन्तीत्यादिक्ः सामा-
न्यगुणधर्मुक्ताः, ततो ह्यार्यविराजितवक्त्रस इत्यादिक आभरणव-
स्त्रपुष्पवर्णकः । पुनरतिशयाऽऽपातार्थं दिव्यरूपाऽऽदिप्रति-
पादनं चिकीर्षुराह—(दिव्येण रुच्येणमत्यादि) दिवि भवं दिव्यं,
तेन रूपेणोपेता यावादिव्यया द्रव्यलक्ष्ययोगेताः दशाऽपि दि-
शः समुद्योतयन्तः, तथा प्रभासयन्तः। लक्ष्म्येतां गत्या देवलोकं
करुष्या कल्याणाः। शोभना गत्या वा शोभकरुष्या प्रशस्तवि-
हायोमनिरूपया वा कल्याणाः, तथा स्थित्या उच्छुद्धमन्यया
कल्याणास्त भवन्ति तथाऽऽगमिकि कालं भद्रकाः शोभनम-
नुपमयकरुषेऽनुपपेताः, तथा सज्जमप्रतिपन्नपश्च भवन्तीति ।
तत्र तत्स्थानमार्यमेकांतैव सम्यग्भूतं सुखाधिरनीत्येतद्
क्षितीरस्य स्थानस्य धर्मपालिकस्य विभङ्ग एवमरुपा-
तः । ३८ ।

आहारे तच्चस्स ठाणस्स मीसगस्स विभंगे एवमाहिज्ज
इह खलु पाह्येण वा० ४ संवेगतिथ्या मणुस्सा भवंति । तं
जहा—अपिच्छा अप्पारंभा अप्पारिगहा धम्मिया धम्मा-
णुपा० जाव धम्मेणं वेव वित्ति कप्पेमाणा विहरंति । सु-
सीला सुव्वया सुपटियाणंदा साहू एगच्चाओ पाणाइ-
बायाओ पडिविरता जावजीवाए एगच्चाओ अप्पडिवि-
रया० जाव जे यावसे तहणगारा सावज्जा अब्बाहिया क-
रुपेता परपाणपरितावणकरा कज्जति, ततो वि एगच्चाओ
अप्पडिविरया ।

अपापरस्य दृतीयस्य स्थानस्य मिश्रकाऽऽवस्य विभङ्गः
समाध्यायते—(इह खलु इत्यादि) एतच्च यद्यपि मिश्र-
रसाद्युसमीप्यानुपपेतं तथापि धर्मेभूयिष्ठत्वाज्जामिकपक्ष-
एवावतरति । तद्यथा—बहुषु गुणेषु मध्यपतितो दोषो नाऽ-
स्यानं लभते, कलह इव चाग्निकायाः, तथा बहू इ मध्यपतितो
मृच्छकलाधयवो नादकं कलुषयितुमक्ष्म, एवमधर्मोऽपि

धर्ममिति स्थितं धार्मिकपक्ष एवायम् । इहास्मिन् जगति
प्राच्यादिषु दिक्षु एके केचन शुभकर्मयोगे मनुष्या भवन्तीति ।
तद्यथा—अत्याः लोकाः परिग्रहाऽऽरम्भेतिच्छा—अन्तःकरणा-
प्रवृत्तियेषां तं तथा एवसूता धार्मिकवृत्तयः प्रायः सुसीलाः
सुव्रताः सुप्रत्यानन्दाः साधवो भवन्तीति । तथैकस्मात् पृथ-
क्त्वा संकल्पकृतात् प्रतिनिवृत्ता एकस्माच्च सुदमाहारम्भ-
जादप्रतिनिवृत्ता एवं शपाऽप्यपि भ्रान्ति संयोग्याति इति ।
एतस्मादपि सामान्येन निवृत्ता इत्यतिदिश्रब्दाह—(ज यावसे
इत्यादि) ये चाभ्यं स्वाध्यायं नरकाऽऽदिममहेतवः कर्मसमार-
म्भास्तेष्व एकस्माच्चप्राप्योद्धननिर्लाच्छुनकृषीवत्ताऽऽतिनिवृत्ता
एकस्माच्च कर्मावध्याऽऽदेरनिवृत्ता इति ।

तांश्च चिरंयतो दर्शयितुमाह—

से जहाणामए समणोवासगा भवंति अभिगयजीवाजी-
वा उवलद्वपुणपावा आसवसंवरयेयणाणिउज्जराकिरिया-
हिरणवेणोपाखकुमला असवेज्जदेवासुरनागसुव्वज्जकर-
व्वससिक्करकिपुरिसगरुल्लगंधवमहोरागइहि देवगणेहि
निगंधाओ पावयसाओ अणुइक्कमिज्जना इमेवेव निगंधे
पावयणे शिस्सेकिपा शिक्खिया निव्वित्तिगिच्छा लद्धा
गहिपट्टा पुच्छिपट्टा विशिच्छिपट्टा अभिगयट्टा अट्ठिमिन्न-
पेम्माणुगगरत्ता अयपाउमो । निगंधे पावयणे अट्ठे अर्थ
परमट्ठे संसे अणुदे उडियफलिहा अवमुद्यद्वारा अविच-
तंतउपरपरगप्यवेसा चाउडमट्टमिद्विद्वुप्पिमामिणीसु पडि-
पुत्थं पोमहं सम्मे अणुपालमाणा समणे निग्घे फासुए-
सणिजेणं अमणपाणत्वाइमसांमणं वत्तपडिगइकं-
बलपायपुंउण्णेणं अऽसहभयजेणं पीटफलगसेज्जामथारएणं
पडिलाभेमाणा बहूहि सीलव्वयगुण्वेगमपचक्खलाणपो-
सहाववासेहि अहापरिगइहि तंवाक्कमेहि अप्पण्यं भाव-
माणा विहरंति । तेषं एयारूवणं विहारणं विहरमाणा
बहूहि वामाई समणोसामगपरियाणं पाउणंति, पाउणत्ता
आवाहंसि उपपंभि वा अणुपपंभि वा बहूहि भताइ
पच्चक्खायंति, बहूहि भताइ पच्चक्खाएत्ता बहूहि भताइ
अणुसणाए जेदेति, बहूहि भताइ अणुसणाए जेदइत्ता आ-
लोइयपडिक्किता समाडिपता कालमासे कालं किच्चा अ-
अयरेसु देवलोरसु देवताए उववतारो भवंति । तं जहा-
महत्तिरसु महज्जुरसु ० जाव महासुव्वेसु संसे तदेव० जाव
एस ठाण्णे आ(य)रिए० जाव एगंतसम्मे साहू । तच्चस्स
ठाणस्स मिसगस्स विभंगे एवं आहिए ।

(स जहेत्वादि) विशिष्टोपदेशार्थं अमणानुपासने सेवन्त
इति अमणोपासकाः, तं च धर्मोपासनतोऽभिगतजीवाजी-
वस्यभावाः, तथोपलब्धयुतयपापाः। इह च पापः सुआऽदेवेषु
नानाविधाति सुश्रुति दृश्यन्ते, न च टीकासंवायेकोऽपु-
स्माभिरादर्थः समुपलब्धोऽन एकमादशमहोक्त्याऽस्मा-
भिरिवरणं कियते इत्येतदवगम्य सूचयित्वादर्शनात्।

पुरिसविज्ञा-पुरुषविद्या-की० । कुलकर्मिण्यधीनधारणामके
पष्ठ उत्तरापर्ययने, स० ३६ सप्त० । उत्तर० ।

पुरिसवेय-पुरुषवेद-पुं० । श्लेषोद्धारद्वयमिलापवत् पुंसः
स्त्रियाममिलापिनश्चने कर्मभेदे, कर्म० ६ कर्म० । पं०सं० ।
अ० । प्रश्ना० । (पुंवेत्य प्रकृषा 'पौकलापवेयणिञ' शब्दे
अनुपमाने २१६१ पृष्ठे गता)

पुरिससिंह-पुरुषसिंह-पुं० । तीर्थकरे, सिंह इव सिंह, पुरुष-
आसी सिंहमेति पुरुषसिंहः । कोकन हि सिंहे शीर्षमति-
प्रकुपमभ्युपगततः शीर्षे स उपमानं कृतः; शीर्षे तु भगवतो
बाह्वे प्रवर्तनीकद्वयेन भाष्यमाशुस्वाभीतत्वात् कुलिशकण्टि-
नस्योद्वहद्वहनिप्रवर्तमानामरुहीरकुञ्जताकरणीयः । अ०
१ श० १ उ० । ल० ।

प्रणिपातदृष्टकसप्तमसूत्रम्-

पुरिससिंहाद्यं । ७ ॥

पुरुषसिंहेत्य इति । पुरुषाः प्राग्वाचाविनिनिरुक्तास्ते सिंहा
इव प्रधानशीरोऽऽविगुणभावेन वृत्ताः । पुरुषसिंहाः, क्याता
अ कर्मशब्दप्रति शूरतया तबुच्छेदमेति कीर्येषु कोचाऽऽ-
दीन् प्रति-असहजतया रामाऽऽदीन्प्रति कीर्ययोगेन तपःकर्म
प्रति वीरतया अवैषां परीषदेषु न भयमुत्पन्नैषु न खिन्नाऽऽ
पांमयवर्गे न केदः संयमावनि मिश्रकल्पता सत्पुमान इति ।
न चैवमुपमा मृषा, तद्वहारेण तवतः तदसाधारणगुणाभि-
धानात्, विनयविशेषानुप्रदाधमेतत्, इत्यमेव केपाञ्चिक
गणप्रतिपत्तिरशुभात् । किञ्च हि सत्प्रानां कुपोषमः, ततः
कथयित्वापञ्चिदभयशुद्धिमावात् । यथामयं व्यापक-
आनुप्रदाविधिः, उपकाराधिपत्युपकारिताऽभावेन महतां प्र-
वर्तनात्, महापुरुषमणीतआधिकृतदृष्टकः, आदिमुनिभि-
रहंविष्णुमैत्रेयैः प्रणीतत्वाद्, अत एवैव महागम्भीरः
सकल्पवायाऽऽकरः अवप्रमोदितः परमार्थरूपो निदर्शनमन्ये
वामिति, न्यायमेतद्युन पुरुषसिंहा इति । ७ ॥ ल० ।
स्या० । श्री । जी० । पं० । रा० । स० । कल्प० । सूत्र० ।
अस्यामवसायिष्यां जाते पञ्चमे बाह्वेयः । आश० ।
धर्मजिनसमये च साऽऽभवत् । ति० । प्र० । " पुरिस-
सिंहेषु बाह्वेये दत्त बासलस्यसहस्त्रां सत्वाउयं पाहस्ता
हृष्टीय तमाए पुडवीर नेरइयत्ताए उववके ।" स्या० १० डा० ।
" पुरिससिंहेषु बाह्वेये दत्त बासलस्यसहस्त्रां सत्वाउयं
पाहस्ता पञ्चमाए पुडवीर नेरइयत्ताए उववके ।"
अत्र सूत्रविरोधात्तन्मयः । स० १००००० सप्त० ।

पुरिससेण-पुरुषसेन-पुं० । द्वारवर्थां वसुदेवस्य आरव्यां
जाते पुत्रे, सचारित्र्येभ्यमितिके प्रसजितः शत्रुञ्चये सिद्ध
इति अन्तर्दृष्टानां वतुये वगे वतुयेऽप्ययने सूचितम् ।
अश्व० १ श० ४ वर्गे १ अ० । भौतिकस्य धारव्यां जाते
पुत्रे-वीरान्तिके प्रसज्य बोधश्च वर्षाणि धामएवपयोः सुखा
अपराजिते उपपन्नः च्युत्वा महाविदेहे सेने सेस्वसीति
अनुत्तरोपातिकदशानां प्रथमे वर्गे वतुयेऽप्ययने सूचि-
तम् । अश्व० १ श० १ वर्गे ४ अ० ।

पुरिसा-पुरुषा-की० । प्रहया विधेः भेदे, प्रश्ना० १ पद ।

पुरिसास्य-पुरुषाऽऽकीर्ण-त्रि० । पुरुषपदुले, मि० सू० १
उ० । सर्वत्र ल० । म० । २ । ७६ । रत्नोपे गृह्णितम् । प्रा० ।
पुरिसादादीय-पुरुषादानीय-पुं० । पुरुषाणां मध्ये आदा-
नीयः पुरुषाऽऽदानीयः । म० ४ श० ६ उ० । स्वा० । ल० ।
पुरुषाणां मध्ये आदानीये इत्यादानीय उपदेशे इत्यर्थः । स्वा० ८
डा० । पुरुषाणां लो आदानीयश्च आदिवक्ष्यतया आदिवक्ष्यमा-
तया च पुरुषाऽऽदानीयः पुरुषप्रधाने कल्पे १ अ० ७ सूत्र ।
स० । नि० । पार्श्वनाथो हि पुरुषाऽऽदानीय इत्युच्यते, "तथैव
पालेयं अरहा पुरिसादादीयः" इत्यादि सूत्रेभ्य इवधारत् ।
स्या० ६ डा० । मुमुक्षुणां पुरुषाणामादानीया आश्रयणीयाः
पुरुषाऽऽदानीयाः । महतोऽपि महीयसि, सूत्र० १ सू० ६ अ० ।

पुरिसाधम-पुरुषाधम-पुं० । पुरुषाणां मध्येऽधमे, इ०
३ उ० । शबोः सः । म० । १ । २६० । इति । सः । प्रा० ।

पुरिसासीविस-पुरुषाशीविष-पुं० । आशीविषा-सर्पः पुरुष-
आसाधमोविषश्च पुरुषाऽऽशीविषः, कीपसाफल्यकरणसा-
मर्थ्यात् । सर्पोऽपि पुरुष, की० ।

पुरिसुत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । तीर्थकरे, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । ल० ।

पुरिसोत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । पुरुषाणां मध्ये तेन तेन कृपाऽऽदि-
नाऽतिशयेनोद्भूतत्वात्पुण्यविश्वानुत्तमः पुरुषोत्तमः । अ०
१ श० १ उ० । स० । संवा० । कल्प० । सूत्र० । रा० । अ० । पु-
रुषाणानुत्तमः पुरुषोत्तमः । तीर्थकरे, भगवन्तो हि संसा-
रमत्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन उपलब्धोक्तस्त्वायां उ-
चितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृत्तवापतयोऽनुग्रहतत्वात् ऐ-
वगुरुबहुमानिन इति अवन्ति पुरुषोत्तमाः । जी० ३ प्रति० ४
अधि० । व्य० ।

प्रणिपातदृष्टकषष्ठसूत्रम्-

पुरिसोत्तमाद्यं । ६ ॥

पुरि शयनात् पुरुषाः सखा एव, तेषां उत्तमाः सहजन्मा
भवत्वादिभावतः प्रधानाः पुरुषोत्तमाः । तथा ह्यकालमेते परा-
र्थव्यसनिन उपलब्धोक्तस्त्वायां उचितक्रियावन्तोऽदीनभा-
वाः सकलादिमयः अष्टदानुशयाः कृत्तवापतयोऽनुग्रहावि-
त्ता देवगुरुबहुमानिनस्त्वा गम्भीरशुभा इति । न सर्वं परैवेवि-
धा, सुखं (डु) (डुं) (डू) (का) कानां व्यत्ययोऽलक्ष्यः, अस्या खुडु
(डु) (डुं) (डू) (का) कानां व्यत्ययोऽलक्ष्यः, अस्या खुडु
जात्यरक्षेन, न चैतरदितरेण, तदा संस्कारयोगे सत्युत्तरका-
लमपि तद्वेदोपपत्तेः, न हि काचः पश्चरामी भवति, जात्यु-
च्छेदेन शुणप्रकषोभावादिदित्यं चैतदेवं प्रत्येकबुद्धाऽऽदिवचन-
प्रामाण्यात्तद्वेदोपपत्तेः, न तुद्व्यभाजनतायां तद्वेदो व्याप्य
इति । न बाए एवमुक्तावपि विशेषः, कृत्तकमत्तककार्य-
त्वात्, तस्य चाविशिष्टत्वात्, दृष्टश्च इन्द्रिभ्यारयोऽप्यविशि-
ष्टो मृत्युः, आयुः स्यादविशिष्टात्, न चैतावता तयोः प्रागव्य-
विशेषः, तद्व्यवहेतुविशेषात्तद्वर्शनमात्रमेतदिति पुरुषोत्तमाः
॥६॥ ल० । "अहा से पुरिसोत्तमे" । अत्र पुरुषोत्तमो रथमेति ।
इश० २ अ० । अत्रमनुमानां शतसंख्याकानां पञ्चमत्सारि-
ये, कल्प० १ अ० ७ सूत्र । अनन्तजिनकालभाविनि (स०
४६ सप्त०) वतुर्थवासुदेवे, स० । आश० । प्र० । प्रधाने, नि० ।

पुरयोत्तमो हि धर्मः सर्वसौख्यसंमतः । पञ्चा० १७ वि० ॥

गुणानुरागकथनपूर्वकं पुरयोत्तमचरितम्—

गुणलेसं पि पसंय,

गुरुगुणबुद्धीर् परगयं एयो ।

दोसलवेण वि नियगं,

गुणनिवहं निग्गुणं गणइ ॥ १२? ॥

(ख० २०) (अस्या व्याख्या गुणानुरागि शब्दे तृतीये भागे ६३२ पृष्ठे द्रष्टव्या)

पुरयोत्तमचरितमित्यम्—

“अथि सुरद्वारविषय, वारवर्हं नाम पुरवर्षी रम्मा ।

कंचणमणिमयमन्दिर-पाशा राधणुगणिमवया ॥ १ ॥

तथय य हरिकुलनहयल-हरिणको अरिसमुद्रमयमयो ।

महुमयणो नाम निबो, दाहिएमरहदरजधरो ॥ २ ॥

तथय कया वि हु विठुणिय-अरघणुगणुषाहम्मपम्मारो ।

दुरियदुमदलनेमो, अरिट्टनेमी समोसरिओ ॥ ३ ॥

सिरिरवयगिरिसिंठिय-उज्जाणं नन्दणमि रमणीय ।

सुरररयसमोसरणे, उवविट्टो देसणं काउं ॥ ४ ॥

तन्तो निउसपुगिसा, जिणुआममणं मुण्ये विट्टमणो ।

बालिओ भरहचरि, बंदणहेउं जिणिरुस ॥ ५ ॥

बलिया तेणु समा णं, दस वि दसारा समुदविजयाई ।

तह चय महायोरा, पंच वि बलदवपायुक्खा ॥ ६ ॥

सोलस रायसहस्सा, संचलिया उगसणुनिवपमुदा ।

रगयोस सहस्साई, वीरसिणपमुदाण वीणणं ॥ ७ ॥

दुहंनकुमारानं, सट्टिमहस्साणु संवपमुदाणं ।

पउज्जणपमुदाओ, अकुट्टकुमारकांडीओ ॥ ८ ॥

छुण्णं च सहस्सा, महसणुपमुदबलवगाणं पि ।

अओ वि सिट्टमो, नागरलंगो अणुगविहो ॥ ९ ॥

हत्तो सोहम्मवई, विरुदु मणं शोहिणा मुणुऊण ।

गादं हरिलियहियओ, सहगाओ अणुइ नियअमरे ॥ १० ॥

हंढो पिच्छुइ पिच्छुइ, एय किर केसवा महाभागा ।

गुरुगुणबुद्धी नयं-ति परगयं गुणलेसं पि सया ॥ ११ ॥

सिखुणो इय खलु पट्टयो, जह तह जंपति इय विचित्तं ।

सिगर्थं परिकलण्ठं, एगो अमरो इहं पत्तो ॥ १२ ॥

ओसरणुगममणयो, गयजीयं परमदुरहिगंधं ।

वियसियमुदलियदं, पणं साणं विउव्वेइ ॥ १३ ॥

तद्वंघेणउमियुयं, सिणं सयलं पि अओओ हुत्तं ।

हइपिहियवयणुनासा-उदं कुडं गंतुमारजं ॥ १४ ॥

करहो पुणु वचवंतो, तेण्यं पडेय ददुअं साणं ।

परगुणलसगहण-मि लालसो जंपए एवं ॥ १५ ॥

इयसस कसियसाण-सस आणणे सयदंतधणुपंतो ।

एसा मरगयपाले, मुत्तामालेव कह सहइ ॥ १६ ॥

हो गाउं हरिचरियं, कह वि न दोलं यंपति सणुपिरसा ।

इआयापयओ सुर-बदमिम पयव्हेइ नियकयं ॥ १७ ॥

इरगुणगदय रहायं, बहुलो थुणितं हरि सवहुमाणं ।

असिबोवसमणुभेरि, च दाउ अमरो गओ सणं ॥ १८ ॥

तलो कइहो पत्तो,ओसरणे जिणवरं नमिय विहिय ।

उवियद्वणे निखियइ, इय सओ कइह अम्मकइ ॥ १९ ॥

ओ भविया ! भवगहणे, दुलहं कह कइ वि लहिय सम्मत्तं ।

तस्स विसुद्धिनिमित्तं, संतगुणपसेसणं कुणइ ॥ २० ॥

जह सयलतत्तविसया, अइहं सम्मत्तनासिया भविया ।

तह संतगुणाणुवन्-हणा वि अरवारंसज्जणो ॥ २१ ॥

जइ संता वि न हु गुणा, पसेसणं पाउणुति सत्ताणं ।

तो बहुकिलसल्लभ्भा-ण को ताण आपरं कुजा ॥ २२ ॥

तो नाणुईविसय, मुगल्लं जण्य जणियं पाले ।

संमत्तं अवगा-म्म तथ संसिज्ज तावहं ॥ २३ ॥

ओ पुणु मच्छरवसओ, पमाइओ या पुणे न संसिज्ज ।

संते वि सो दुहाइ, पावइ भवदेवसुरि व्व ॥ २४ ॥

पुच्छेइ हरी भयवं, भवदेवो नाम एस को स्री ? ।

अणुइ पइ ह सरदं, आसि पुरा एस मुणुणो ॥ २५ ॥

बुद्धीइ सुरगुलसो, नवरं चरणमि ईसिनिडिलमयो ।

तस्स य एगो सीलो, नामं वंछुदत्तु सि ॥ २६ ॥

सो पुणु निम्मलचरणो, सुट्टमई वायलजिसेपओ ।

तक्कागे य कुसलो, अमच्छरिल्लं विण्णो ॥ २७ ॥

तो तस्स पायमूलं, जिणुसमयवियक्कल्ला समणसंघा ।

सत्थावियइ सट्ठा—विणयपण्णया कयजाल्लया ॥ २८ ॥

निसुणंति जिणुदागम-मुवउत्तमणा तह सि जंपता ।

पकुणंति य बहुताणं, पधिसचारिसज्जुत्तु सि ॥ २९ ॥

तो भवदेवो स्री, मच्छरभाओ विचित्तु दिवए ।

मं मुत्तु इमे मुदा, कि एयं पउज्जवासंति ॥ ३० ॥

अइवा मुदा मुणुणो, गिहियो य इमे कुणुत्तु जं कि पि ।

एस उण कीस सीसा, तहा मए देसिकस्सओ य कु ? ॥ ३१ ॥

तह बहुसुओ मइ चिय,कओ वि तह गुग्गुणुसु डावओ वि ।

मं अरवणुत्तं एयं,वट्टर पत्तिआइ भयमि ॥ ३२ ॥

नरनाहमि जंपंत, न छुत्तंमो हव्वे एवो वि ।

एणु अणुजं, मखे न सुओ जणपवाओ ॥ ३३ ॥

जइ संपइ वारिअइ, इमो मए धम्मकहणुमारयं ।

तो मच्छरि सि लोणो, सुओ मं मअए एव ॥ ३४ ॥

ता काउ उव्वह थिय, इममि मूदमि इहह मह उचिया ।

इय जा मच्छरपुओ, सो स्री गमइ कहांव दिण्णे ॥ ३५ ॥

ता पाइलिपुरनया-संघायेणु तस्स पावमि ।

पत्तो मुणिसंघाओ, मुण्यो वि अम्मउट्ठिओ भो वि ॥ ३६ ॥ १२

अथ तस्य यतिपतेर्यति-जनस्य कृत्वा यथाचिन्तं सत्त्वम् ।

मुनिशुद्धा (संघा)टक एवं, संघादेशे न्ययीवदन् ॥ ३७ ॥

प्रह्लादवल्गातगुरु-विहुराऽऽव्याऽऽवकालिङ्गकस्तथ ।

सैरं विजहार चिरं, पददर्शनविलुत्ति कुवेन् ॥ ३८ ॥

तथाहि—

काणादानमदान् प्रनष्टविषयाऽऽधिक्यानावाक्यान् बहून्,

शक्योऽनैकवैवाविवारिविस्त्रान् सांख्यानसंख्यानानि ।

कौलान् अष्टबलान् निरस्तयशो सोमोसकान् व्येसकान्,

कुपेन् बारणवद्रिणकुमवस्तवैव गवोऽसुरः ॥ ३९ ॥

संप्रति जैनसौमिः सादौ स्पष्टौ चिकीर्षते दुष्टः ।

तदर्शनकृत्यमिदं, कर्तुं तत्रैत लघु युयम् ॥ ४० ॥

“इय साउं सो स्री, जा बालिओ पाइलीपुराभिमुइ ।

पवयणपभावणत्थं, ता जाया अभिमुत्ता कीया ॥ ४१ ॥
 वामा वामा लाम-मि दाहिणा पाच्छिमा नियसेह ।
 कीया नूणमभिमुत्ता, कयं पि कज्जं विणासेह ॥ ४२ ॥
 इय भित्तिज्जुण सूरि, विहारकरणाउ उवरको सहसा ।
 सो भणियं आगंतुय-मुणिसंघाडंज वयणमिणं । ४३ ॥
 जइ तुम्हाण विहारो, सउणअभावा उ तत्थ न हु जाओ ।
 सा बंधुदत्तसाहु, लहु पेसह बायलज्जिहं ॥ ४४ ॥
 नो सूरिणा बहुविहं, विभिनिं सो विसज्जो तत्थ ।
 पसो धावदिण्णि, सुसउणपरिचडिउज्जहां ॥ ४५ ॥
 विट्ठो तत्थ नरिंदो, कया पक्खा इमा बुवेहि पि ।
 जो जेण नूण जिय्वा, स तस्स सीसो हवेउ त्ति ॥ ४६ ॥
 तं बंधुदत्तमुणिणा, सियवायविसुभिदिहवेणं ।
 बह्वयणविरपरेणं, बायस्मि पराजिओ विट्ठुरो ॥ ४७ ॥
 लज्जं च विजयपत्तं, विट्ठुरो पक्खाविओ नया खव ।
 वियसियमुहकमलेण, पसेसिओ सयलसंघेण ॥ ४८ ॥
 विट्ठुरविणंयसमेओ, पय पय बुहज्जेण पुज्जेनो ।
 ता बंधुदत्तसाहु, पत्तो नियस्सिपासिमि ॥ ४९ ॥
 तं तु पुण मज्झरवसा, न मणानं पि हु पसेसिओ एम ।
 न य विट्ठो सत्तिण्हं, आलायओ सहसिंसे नेव ॥ ५० ॥
 हा तइ गुरुणो वि मए न रजिया मंदवुज्जकलिण्ण ।
 ना सत्ताण गुणाणं, समउज्जेणं हवउ मज्ज ॥ ५१ ॥
 इय चिंताउल्लसितो, हियवांम वहेतओ महाभेयं ।
 तत्पमिह बंधुदत्तो, जाओ गुण काज्जेण विमुट्ठो ॥ ५२ ॥
 अकयनियदोससुखी, भवदेवमुणीसरो वि मरिज्जुण ।
 प्रयवहुक्कविसेसुं, किंवांसएसुं सुरो जाओ ॥ ५३ ॥
 तयणु दरिहियदियनं-दणो उ सो मूयओ समुत्तरो ।
 कइ कइ वि लोहियकोहिं, काउ तवं सयमणुपनो ॥ ५४ ॥
 इय सोउ कएउपमुहा, लोया भवदेवसुरिणो चरिणो ।
 हासिं जाया पमुइय-हियया परगुणगहाणकनल्लिज्जु ॥ ५५ ॥
 भुज्जेओ भुज्जेओ तेमि, पणमिय पत्ता सएलु ठाणेलु ।
 समणुगणसंपरिबुडो, विहरइ अबत्थ सानी वि ॥ ५६ ॥

इति स्फुरहांयलतालांविषं,
 निशम्य विष्णो कनिरं चरित्रम् ।
 पुकेकम्मनीरामिद्विद्विधं,
 सुसाधवो धत्त गुणानुरागम् ॥ ५७ ॥ "

इति पुरुषोत्तमचरित्रम् । ५० रं ३ अधि० ६ गुण ।

पुरिसोत्तमणाभिंसंभव-पुरुषोत्तमनाभिसम्भव-पुं । ब्रह्मणि,
 " नमिज्जुण परमपुरिसं, पुरिसोत्तमणाभिंसंभवं देवं ।

बुद्धं पाहअल्लिज्जु त्ति, नाममालं निसामेह ॥ १ ॥ "

पाह० ना० १ गाथा ।

पुरिसोत्तमपणीय-पुरुषोत्तमपणीय-वि० । उत्तमपुरुषगदिते,
 पञ्चा० ७ विव० ।

पुरिसोत्तर-पुरुषोत्तर-वि० । पुरुषप्रधाने, पु० १ उ० ३ प्रक० ।

पुरी-पुरी-खी० । नगरयोम, स्वनामकयाने नगराभेदे, पञ्चा०

दुपदितः स्थामी, प्राप्ता नाम्ना पुरि पुरीम् । आ० क० १ अ० ।

पूरीम-पूरीम-न० । विष्णुयाम्, तं० । इथा० । उच्चारं, आच०

४ अ० । " शुगलो वै एष जायते यः सपुरीषो दृष्टते । " आ०
 म० १ अ० ।

पुरीसखिरोह-पुरीषनिरोध-पुं० । विदुत्संगमलनिरोधं, मूत्र
 निरोधं चक्षुरपमानो भवति । पुरीषनिरोधं च जीवितोपपा-
 तः । पं० ख० १ कल्प ।

पुरुपुरिआ-देशी-उत्कण्ठायाम्, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरुहूअ-देशी-बूके, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरकट-पुरस्कृत-वि० । जन्मान्तरापात्ते, दश० ८ अ० । सु०
 प्र० । आचा० । जन्मान्तरापाजिते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।
 जन्मशतं पात्ते कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

पुकेकम्म (ख)-पुरःकर्म-न० । पुरो दानात् पूर्व कर्म हस्त-
 धावनाऽऽदि यत्र तत्पुरःकर्म । प्रश्न० ५ संव० द्वार । भिक्षादा-
 नादप्रश्नः कृत प्रक्षालनाऽऽदिके कर्मणि, आचा० २ श्रु० १ ख०
 १ अ० ६ उ० । भद्रदानात्प्राग्यनिमित्तं हस्ताऽऽदिधावने, ध०
 ३ अलि० । पं० ख० । पं० मा० । हस्तेन साधुनिमित्तं प्राक्कृत-
 नजलोऽङ्गनव्यापारे, दश० ५ अ० १ उ० । " पुरा कयं जं तु
 तं पुरेकम्मं । " भिक्षायाः पुरतः-प्रथममेव यत्कृतं कर्म कर-
 प्रक्षालनाऽऽदि तत्पुरः कर्माभिधीयते । आच० ।

अथ पुरःकर्मद्वारमाह—

पुकेकम्ममि य पुच्छा, किं कम्माऽऽरोवणा परीहरणा ।

एएमि तु एयाणं, पत्तय परूणं वोच्छं ॥ ६७ ॥

पुरःकर्मणि पुच्छा कर्त्तव्या । तथा—किं पुरःकर्म ? कथं वा
 पुरःकर्म ? का वा पुरःकर्मेत्यारोपणा, कथं वा पुरःकर्म-
 णः परिहरणं कियते । एतेषां चतुर्णामपि पदानां प्रत्येकमहं
 प्रकरणं वर्धं ।

तत्र किमिति द्वारस्य प्रकरणं चिकीर्षुः प्रत्यमुत्थापयन्माह—

जइ जं पुरतो कीरइ, एवं उट्ठाणमणमादीणि ।

होति पुरेकम्मं ते, एमेव य पुव्वेकम्मं वि ॥ ६८ ॥

परः प्राऽऽह यदि तापोभित्तिर्यो नो गृहाङ्गणमागतस्य यत्-
 पुरोऽग्रतः कियते तत्पुरःकर्मति व्यवहियते, एवं ते तत्र
 यानि दायिककस्यांथानगमनाऽऽदीनि कर्माणि साधोरग्रतः
 क्रियमाणानि तानि सर्वार्थाय पुरःकर्म भवति । अथ पृथा-
 ध्यायकः पुरःशब्द इहाधिक्रियते, एवमेव च पूर्वकर्मस्यपि
 द्रष्टव्यम् । किमुक्तं भवति?—पुरः साधोरग्रगमनात्पूर्व कर्म पुरःक-
 मस्यस्यामपि व्युत्पत्तौ याम्युत्थानाऽऽदीनि पूर्व कृतानि तानि
 पुरःकर्म प्राप्नुवन्ति ।

यदि नामेवं ततः का नो हानिरिति चेत् ? उच्यते—

एवं कासुपकासुं, न विज्जय य काइ सोही ते ।

इदि हु बहूणि पुरतो, कीरति कयाणि पुव्वं च ॥ ६९ ॥

एवं द्विधाऽपि न्यासे क्रियमाणे प्राशुक्रमप्राशुहं वा न विषयते
 न ह्यायते, सर्वस्याऽप्युत्थागतमनाऽदिकेष्टयोः पुरःकर्मव्यवसायः

पुरकर्म

अग्निधानगजेन्द्रः ।

पुरकर्म

अज्ञायमानं च प्राशुकाप्राशुकविभोगे शोचिरपि कश्चिज्ज्ञाति
(ने) तवाभिप्रायेण, नस्याभावाद्ये चारित्र्यस्याप्यभावाः । हन्दी-
त्युपप्रदर्शनं, ह्युरात्मन्त्रणं, ततश्चैवं हे आचार्य ! बहुनि पुरतः
क्रियन्ते, बहुनि च दायकेन पूर्वं कृतानि, तानि सर्वाण्यपि
पुरःकर्म प्राप्नुवन्ति ।

अत्र सूरिः प्रतिवचनमाह—

कामं खलु पुरमदो, पञ्चवक्त्रपरोक्त्वतो दुहा होइ ।

तइ वि य न पुरेकर्म, पुरकर्म नोदग ! इमं तु ॥ ६८२ ॥

काममनुमनं, खलुपराश्रयधर्ये, अनुमतमेवास्माकं, यत्पुरः-
शब्दः प्रत्यक्षपरोक्षतो द्विधा भवति—यदा पुरोऽग्रतः कर्म पुरः-
कर्मैति व्युत्पत्तिराधीयते तदा प्रत्यक्षार्थेवाचकः पुरःशब्दः, य-
दि तु पुरःकर्म तदा परोक्षार्थेवाचकः । एवं पुरःशब्दस्य प्रत्यक्ष-
परोक्षार्थेवाचकतया यद्युत्पत्त्यानाऽङ्गीनि पुरःकर्म प्राप्नुवन्ति
तथापि तानि पुरःकर्म न भवन्ति, किं तु पुरःकर्म हे नोदक !
इदं वक्ष्यमाणं भवति ।

तदेवाऽऽह—

इत्थं वा मत्तं वा, पुंश्चिं स्तीन्देष्टण जं थोवे ।

समण्णहाए दाता, पुरकर्म तं वियाणहि ॥ ६८३ ॥

हस्तं वा मात्रकं वा पूर्वं भिक्षादानात् प्रथमं शीतोदकेन
सन्धिजलेन यद्दाता अथमार्थे धारयति प्रक्षालयति तत्पुरः-
कर्म भिक्षानीहितं, शेषमुद्युक्तगमनाऽऽदिक्कम्, तथा समयप-
रिभाषया कट्यात् । गतं किमिति शब्दमाह—

अथ कस्येति श्लास्य प्रकृषणमाह—

कस्म ति पुरेकर्म, जइयो तं पुण पभू मयं कुज्जा ।

अहवा प्रभुपंदित्ठो, सो पुण सुहि पेस वेणु वा ॥ ६८४ ॥

कस्य पुनः पुरःकर्म भवतीति वृद्ध्यायां निर्वचनम्—यनेस्तप-
स्त्रिहारीः साधोः पुरःकर्म मन्तव्यं, तद्विद्वत्तयां दीपवेत्तानभ्यु-
पगमात् । तत्पुनः पुरःकर्म प्रभुपंडित्त्वामो लयमेव कुर्यात् । अ-
थवा—प्रभुसंदिष्टः प्रभुया आदिष्टः । स पुनः प्रभुसंदिष्टस्त्रिधा ।
तद्यथा—सुहृत् मित्रं, प्रभ्यो दासाऽऽदिः, वन्धुमता भगिन्यादि ।

अथ पुरःकर्मणः संभवमाह—

दमए पमाणपुरिते, जाए पंतीए ताए भोत्तुणं ।

सो पुरिसो तं वऽजे, तं दव्वं अजे अजे वा ॥ ६८५ ॥

संभ्रम्यां पक्षिपरिवेषणे नियुक्तः कौऽपि द्रमकः कर्मकरः,
एतेन प्रभुसंदिष्टप्रहणम् । प्रमाणपुरुषो वा दीपद्रव्यस्वामी, अन-
न च प्रभुसहणः । ततश्च दाता प्रभुर्वा प्रभुसंदिष्टो वा यस्यां
पक्षौ पुरःकर्म कृतवान् । तामुक्त्वा यद्यथा पक्षौ संक्राम-
ति तदा यदि परिणतहस्तस्ततः कल्पते । अत्र चाष्टौ भङ्गा
भवन्ति—स पुरुषः तां पक्षौ अग्रां वा पक्षौ, तत् द्रव्यमप्यथ
द्रव्यं वा, हयनेन चत्वारो भङ्गाः सूचिताः । एवमप्यपुरुष इ-
त्यनेनाऽपि चत्वारो भङ्गाः सूचयन्ते । एवमेतेऽष्टौ भङ्गाः ।

एतानेवाष्ट भङ्गान् स्पष्टयति—

सो तं ताए अस्सा—एं बिइअओ अन्न तीए दो वऽजे ।

एमेव य अणेण वि, भंगा खलु होति चत्तारि ॥ ६८६ ॥

स पुरुषस्तत् द्रव्यं तस्यां पक्ष्णाविति प्रथमः, स पुरुषः तत्
द्रव्यमप्यस्यां पक्ष्णाविति द्वितीयः । स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यं तत्
स्यां पक्ष्णाविति प्रथमः, स पुरुषस्तत् द्रव्यमप्यस्यां पक्ष्णा-

विति द्वितीयः, स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यं तस्यां पक्ष्णाविति तृ-
तीयः, स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यमप्यस्यां पक्ष्णाविति चतुर्थः ।
अत्र च द्वे आर्य द्रव्यपक्षौ अग्रे इति । एवमेवाप्यपुरुषपक्षौ-
ऽपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तद्यथा—अप्यपुरुषस्तत् द्रव्यं त-
स्यां पक्ष्णौ ४, अन्यः पुरुषस्तत् द्रव्यम् अप्यस्यां पक्ष्णौ ६,
अन्यः पुरुषः अप्यत् द्रव्यं तस्यां पक्ष्णौ ७, अन्यः पुरुषः
अप्यत् द्रव्यम् अप्यस्यां पक्ष्णौ ८ ।

एतेषां मध्ये येषु यथा कल्पते तदेतद्दर्शयति—

कएइ समेसु तह स—सममि तइयमि जिण्णवावारे ।

अनट्ठियमि दासुं, सव्वत्थ य भयसु करमत्त ॥ ६८७ ॥

समेषु द्वितीयचतुर्थपक्षाग्रमेव शृङ्गीतु कल्पते । तथाहि—द्वि-
तीये तावदप्यस्यां पक्ष्णौ संक्रान्तत्वेन द्रव्यमपि वक्ष्यमाणत्वेन-
त्वा, चतुर्थे तु अद्यान्तरत्वेनाप्यस्यां पक्ष्णौ दीपमानत्वेन
च, षष्ठे तु पुरुषान्तरेणाऽप्यस्यां पक्ष्णौ तत् द्रव्यं दीपय-
ति इतोः अग्रमे तत् तिष्ठणामपि पुरुषद्रव्यपक्ष्णौनामप्यत्वेन
परिष्कृतमेव कल्पत इति । तथा सप्तमेऽपि भङ्गे कल्पत ए-
व, पुरुषान्तरेणाप्यद्रव्यस्य दीपमानत्वात् । तृतीये तु जिण्ण-
वावारे सति कल्पते, यः साधुदानार्थं हस्तमात्रप्रक्षालन-
व्यापारः कृतः स यदा व्यापारान्तरेण जिण्णो भवति तदा
तमेव पुरुषेणाप्यत् द्रव्यं तस्यां पक्ष्णौ दीपमानं कल्पय-
ति भावः । द्वयोः प्रथमपक्षान्तरेयदि तत् द्रव्यं तत्ताऽऽमा-
यितं भवति ततः कल्पते, नान्यथा । सर्वत्र चाष्टमपि भङ्गेषु
कर्ममात्रकं भङ्ग—विकल्पय, यदि हस्तौ वा मात्रकं वा स-
स्त्रियमुदकादौ वा न भवति ततः कल्पते, अन्यथा तु ने-
त्यर्थं भजना कर्तव्येत्यर्थः ।

अथ किमर्थं पुरःकर्म करानीत्याह—

अच्छुमिणं चिकणं वा, कूरे धुविंत्तं पुणो पुणो देइ ।

आयमिअण पुव्वं, दइज जइणं पढमयाए ॥ ६८८ ॥

परिवेषणं कुर्वतो यद्यप्युष्णश्चिकणो वा कूरस्तन एकत्र
हस्तदाहभयादपरत्र हस्ते विलम्बान् कुलङ्काऽऽदिस्थिते-
नोदकेन स दाना पुनः पुनर्दीपय । हस्तमाद्रीकृत्य ददाति, प-
रिवेषयतीत्यर्थः । साधोरप्यागतस्य तथैव यदि भिक्षां ददाति
तदा पुरःकर्म भवति । यदि वा—पूर्वमावश्य हस्तं मात्रकं वा
प्रक्षालय प्रथमत एव यतीनां दद्यात् ततोऽप्येव्यः परिवेषय-
त् तदपि पुरःकर्म भवति ।

एवं पुरःकर्मणि कुंनं यद्यत्र कल्पते तद्वै निरुपेक्षिग्राहया
दर्शयति—

दाऊण अन्न दव्वं, कोई दिज्जा पुणो वि तं चेव ।

अत्ताट्ठिय संकामिय—गहणं गीयथ संविग्गो ॥ ६८९ ॥

तदनेषणाकृतं द्रव्यं मुक्त्वा अन्यस्मै द्रव्यं दत्त्वा परि-
वेष्य कश्चित्देवागिणकृतं द्रव्यं पुनरपि तस्यामप्यस्यां वा
पक्ष्णौ साधूनां दद्यात्, एवं द्विग्राह्यपारे आमायितं सत्
कल्पत, अथवा—(संकामिय (त्ति) तद्वेषणकृतं द्रव्यं स
दाता अन्यस्मै परिवेषयेत्, स यदि दद्यात् तत एव संक्रा-
मितं सत् कल्पते । एतच्च प्रहणं गीतागम्यानुष्ठानं, यतो
गीतार्थस्तत् द्रव्यमिच्छं शृङ्गीतोऽपि संविग्गो भवति ।

एतद्वैवाग्यपदं भाष्यकारो भाषयति—

गीयत्थगहणं, अत्ताट्ठियमाइ गेहइ गीतो ।

संविगमागदशेषं, तं गिरिहताऽपि संविगमो ॥ ६६० ॥

गीतार्थग्रहणेन कृतेनैतज्जापितं, यदामाधितम्, अवि-
शब्दात् संक्रामितं च, तदाममप्रमाणो गीतार्थ एव शृङ्गा-
ति, नागीतार्थः । संविग्रप्रहणेन तु तदामाधिताऽऽपि शृङ्गा-
नोऽपि गीतार्थः संविगमो भवति, नासंविगम इत्युक्तं भवति ।

इत्थं पुनः पुरतः कर्म भवतांति दर्शयति—

पुरतो वि हु जं धोयं, अचट्टाए न तं पुरेकम् ।

उद् (उ) अष्ट्रं, ससिधि—द्वयं च सुके तदि गहर्षं ॥ ६६१ ॥

यस्पुरतोऽपि साधोरप्रतोऽप्यारमार्थं धीनं तत्पुराःकर्म न
भवति, किं तु तदुद्काऽऽर्द्रं सस्निग्धं वा मन्तव्यम् । उद्-
काऽऽर्द्रं विगृह्यसहितं, सस्निग्धं विगृह्यतं, तस्मिन्पुनये-
ऽपि शुष्कं परिष्कृतं ग्रहणं कर्तव्यम् ।

पुराःकर्मोद्काऽऽर्द्रंयार्थिशेषमाह—

तुल्ले वि समारंभे, सुके गहर्षक पकपडिसहा ।

अमत्य लुह ताविय, अचट्टो हांरि खिपं तु ॥ ६६२ ॥

उद्काऽऽर्द्रपुराःकर्मणोः तुल्येऽप्यवकायसमारम्भे एकस्मिन्-
पुनःकाऽऽर्द्रं शुष्के सति ग्रहणम्, एकस्मिन् पुराःकर्मणि पुनः
शुष्केऽप्यनारमार्थिने ग्रहणस्य प्रतिषेधः । तयाहि—संयतार्थं
द्व्याभं पृथक् पृथक् पक्कौ पुराःकर्म कृतं, तच्च परिष्कृतम् उ-
द्काऽऽर्द्रंस्निग्धौ न स्तः, परं येनाऽऽर्द्रमार्थितं तस्य हस्तात्
कल्पते, येन तु नाऽऽर्द्रमार्थितं तस्य हस्तात् कल्पते । एवं वि-
रकालिकं पुराःकर्मयुक्तम् । यत्र तु हस्तौ मायकं वा तत्त-
त्तुल्यमेव अन्यत्र तदाऽऽर्द्रं प्राशुक्तद्वयं प्रतिषममिति वा नापि
तत्राऽऽर्द्रमार्थिते सिप्रमपि ग्रहणं कर्तव्यम् । न तस्येति द्वारम्
अथाऽऽरोपणाद्वारमाह—

चाउम्पामुकोले, मासिय मरके य पंचम जहणे ।

पुरकम्पे उद्वल्ले, नसिधिह्वाऽऽरोषणा थथिया ॥ ६६३ ॥

उद्कसमारम्भे पुराःकर्मोक्तप्रमपराधपदम्, उद्काऽऽर्द्रं म-
ध्यमं, सस्निग्धं जघन्यम् । उरुकटे चत्वारो मासा लघवाः,
मध्यमे लघुमासिकं, जघन्ये पञ्च रात्रिर्दिनानि । एवं पुराःक-
र्मोद्काऽऽर्द्रं तस्मिन्धेषु यथाक्रममारोपणा प्रणिता ।

अथ परिहरणाद्वारमाह—

परिहरणाऽपि य दुविहा, विहि अविहीए अ होइ नायव्वा ।

पदमिच्छुगसस सध्, विरयसः प तमि गच्छिमि ॥ ६६४ ॥

तद्व्यस्य जावजीवं, अउधस्य य तं न कपपट् दव्वं ।

तद्वस्य एगगहर्षं, नियट्टगहर्षं य सचम ॥ ६६५ ॥

परिहरणाऽपि च द्विविधा—विधिपरिहरणा, अविधिपरिह-
रणा च भवति ज्ञातव्या । अविधिपरिहरणा ससविधा—त-
त्र प्रथमतः नोदकस्य सर्वमपि द्रव्यजातं स्वगच्छे परग-
च्छे च यावज्जीवमकरणीयं, द्वितीयस्य तु तस्मिन्नेव ग-
च्छे यावज्जीवं, तृतीयस्य यावज्जीवं तस्यैवैकस्य साधोः
सर्वमपि द्रव्यजातं, चतुर्थस्य तु तत् द्रव्यमेकं यावज्जीवं,
पञ्चमस्य तु तद्विषयं सर्वद्रव्याणि, षष्ठस्य तु तस्यैवैक-
द्रव्यस्य ग्रहणं न कल्पते, सप्तमस्य निवृत्तः सन् स एव
साधुः परिष्कृतं हस्तेन ग्रहणं करोतिस्वामिप्रायः ।

अथैतवामेव परामिप्रायाणां व्याख्यामाह—

पटमो यावज्जीवं, सव्वेति संजयास सव्वाणि ।

दव्वाणि निवारोई, बीओ पुण तमि गच्छिमि ॥ ६६६ ॥

प्रथमो नोदको यस्मिन् गृहे पुराःकर्म कृतं तत्र यावदसौ
पुराःकर्मकारी दाता तदर्थं च तत्पुराःकर्म कृतं ततो यावज्जीवति
तावत् सगच्छपरगच्छस्तथा (क्का) नां सर्वेषां संयतानां
सर्वाणि द्रव्याणि निवारयति ; द्वितीयः पुनः तस्मिन् गच्छे
सर्वेषामपि साधूनां यावज्जीवं सर्वद्रव्याणि निवारयति ।

तद्विओ यावज्जीवं त—सस्तेवैगस्य सव्वदव्वाई ।

बारोई चउत्थो पुण, तस्सेवैगस्य तं दव्वं ॥ ६६७ ॥

तृतीयो ब्रवीति—यद्यपि पुराःकर्म कृतं तस्यैवैकस्य याव-
ज्जीवं सर्वद्रव्याणि न कल्पन्ते, चतुर्थस्तु तदेवैकं द्रव्यं त-
स्यैवैकस्य यावज्जीवं वारयति ।

सव्वाणि पंचमो तं, दिखं तु तस्सेव छट्ठो तं दव्वं ।

सत्तमओ नियट्टो, निण्णइ तं परिष्कयकस्मि ॥ ६६८ ॥

पञ्चमो ब्रवीति—तदेवैकं दिनं सर्वाणि द्रव्याणि तदीयगृहे
न कल्पन्ते । षष्ठो ब्रूते—तदेवैकं द्रव्यं तस्य गृहे तद्विनं न
गृह्यते । सप्तमः प्राह—परिष्कृतकरं परिष्कृताकायि सति हस्ते
मितामट्टिवा निवर्तमानस्तत्रैव गृहे स साधुः सर्वद्रव्याणि
शृङ्गातु न कश्चिद्विहाय ।

इत्थं परैरुक्ते सति सूरिराह—

एगस्य पुरेकम्पे, वलं सव्वं वि तत्थ वारंति ।

दव्वस्य य दुल्लभता, परिच्छाओ गिलासओ तेहिं ॥ ६६९ ॥

एकस्य साधोरर्थाय पुराःकर्म यत्र वृत्तं संजातं
तत्र ये सर्वेषामेकस्य वा सर्वद्रव्याणि । उपलक्षणत्वा-
देकमपि द्रव्यं, यावज्जीवं तद्विनं वा वारयति, तैर्द-
व्यस्य ग्लानप्रायोपवस्थाभ्यश्च दुर्लभतया ग्लानः परित्य-
क्ता मन्तव्याः ।

एतदेव सविशेषमाह—

जेति एसुवएसो, आयरिया तेहिं उ परिच्छता ।

समगा पाहुणगा वि य सुव्वत्तमजाणगा ते तु ॥ १०० ॥

येषां यथाच्छन्द्यादिनामेव सर्वद्रव्यग्रहणाऽऽदिप्रतिषेधक
उपदेशस्तेराकायाः क्षपकाः प्राधुर्लक्षाश्च परित्यक्ता द्रव्यव्याः,
तत्रायाव्यस्य धृत्वाऽऽदिद्रव्यस्याभ्यश्च दुर्लभतया । ते च सु-
व्यक्तं परिरुद्धम् अत्रा मूर्खाः, अतस्त्वैवद्विधात्, स्वच्छन्द-
प्रकृष्टानिष्पन्नं वामीमां चतुर्गुणं प्रायश्चित्तम् ।

तत्र ये सर्वानपि साधून् परिहारं काययन्ति ते स्वपक्ष-
साधनसमर्थे विधिमाह—

अद्वानिगमयाई, उक्कामा समग अवखरे रेखा ।

मग्गया कइण परंपर, सुव्वत्तमजाणगा ते वि ॥ १०० ॥

यत्र गृहे पुराःकर्म कृतं, तत्राप्यनिर्गताऽऽर्द्रय उन्नामका वा
यदि प्राये मित्ताऽऽनशीला अज्ञानान्नो मा प्रायश्चित्तमिति कृत्या
क्षपकस्तत्र स्थाप्यते । अथ नास्ति क्षपकस्ततः कुड्याऽऽदा-
वक्षणाणि लिख्यन्ते—यथाऽत्र पुराःकर्म कृतं, न केनापि मित्ता
प्राप्यते । अथ तावत्प्रायश्चित्तं लिखितं न जानीतस्ततः रेखा क-
र्तव्या, प्रथ कृताऽपि सा केनाऽपि न ज्ञातेति ततोऽपरेषां
साधूनां मार्गणं कृत्वा मिलितानां कथनीयम्—अमुष्मिन् गृहे
पुराःकर्म कृतं, तेऽपि परम्परया सर्वसाधून् ज्ञापयन्ति इत्थं ये
(सुखवत्) सुव्यक्तं तेऽव्यक्ता मन्तव्याः ।

अथेनदेव भावयति—

उष्णममशुष्कममग-सगच्छपरच्छजाणुद्वयम् ।
अतश्च तदियं स्वमप, तस्मैऽस्य स एव संपादो ॥१००२॥
अइ एगस्स वि दोमा, अक्खरुणु उ ताँस्स तौरंखा ।
अइ कुसणुसंकदोसा, हिंउता चेव साँहि ॥१००३॥
उज्जामकाणां बाह्मप्राप्ते भिक्षाऽऽपन्ने विद्यायापयति तत्रैव
भिक्षामतमातुन्नुज्जामकाणां भोक्षमाप्ते भिक्षापरिभक्षणशी-
लानां स्वगच्छीयानां परगच्छीयानां च सर्वेषां ज्ञापनार्थं
ज्ञापकस्तद्वृद्धे निषण्णस्तिष्ठति, स च यः सङ्घाटकस्तथा
ऽऽगच्छति, तस्य तस्य कथयति-अत्र पुरःकर्म कृतं वसते ।
अथ नास्त्य क्षपकः, पाण्डुर्वा तस्य तद्दिने, ततो यदर्थं
पुरःकर्म कृतं, स एव सङ्घाटकस्तत्र तिष्ठति । अथ
तथैरिक्तः प्रथमाद्वितीयपरीषद्वर्षीयानां न शक्नोति स्थातुं,
ततः स प्रतिभयं व्रजति, द्वितीयस्तु तत्राऽऽसत्, अथैक-
स्य तस्य तिष्ठतः क्लृप्तमुत्थाऽऽश्रये दोषाः ततः कुब्जाऽऽ-
दिषु पुरःकर्मकरखसूचकाण्यन्तगाणि लिख्यन्ते, अथ न तु
नैव ताम्यसराणि सर्वेऽपि लिखितुं जानते, ततः साधुज्ञान-
साङ्गितिकी रेखा करणीया । यदि तस्याः स्पष्टता-पादोपधा-
नेन मईना, तद्विषया आशङ्क्यादाया भवेयुः । बहुवचननिर्दि-
ष्टाद्वयामपि रेखां करणीयाऽशङ्कापरिग्रहः न तस्मात्तत्र साधु-
भिक्षामप्यन्ये अपर्यासां साधुनां कथयन्तः, तेऽपि हिण्डमाना
एव परस्परया सर्वसाधुनां कथयन्ति, इत्थं येषां परिहर-
णविधिस्तु सुव्यङ्ग्यमात्रा मन्तव्याः ।

उपसंहारकाह—

एसा अविदी भणिया, सचविडा खलु इमा विदी होइ ।
तस्याऽऽरं चरिमदुप, अतद्विपमाइ गीयस्स ॥१००४॥
एषा अविधिपरिहरणां सत्तविधा भणित्वा, इयं तु वष-
माणा विधिपरिहरणा भवति । सा चाष्टविधा-तत्र यदायं-
पदं, यत्परममन्त्रितं प्रकारद्वयं, तेषु त्रिषु भेदेषु आम्नायितं,
आदिशब्दात्मकाभिते च सातं गीतार्थस्य प्रदणं भवति ।
एतच्च यथास्थानं भावयिष्यते ।

के पुनस्ते अष्टौ भेदाः ? उच्यते—

एगस्म बीयगहणे, पपज्जणा तत्थ होइ कपडी ।

वारणु ललियासाणिओ, गंतूणं कम्म इत्थं उप्फासि ॥१००५॥
‘एगस्स ति’ विमोक्षयत्ययं केन पुरःकर्मणि कृते यदि द्विती-
या ददाति तदा तस्य द्वितीयस्य इत्यादि प्रश्ने च विधिभेद-
व्यः । (पपज्जणं लि) अगीनाथोभिप्रायेण (तत्थ लि) तत्र द्वितीय-
ऽपि श्रावके प्रपज्जना प्रसङ्गदोषो भवतीति वक्तव्यम् । (कप-
डि लि) कल्पस्थिकास्तरुणाः कलिप्रियतयाऽभीषते पुरः-
कर्मं यथा कुर्वन्ति तथा निरूपयिष्यम् । (वारणुललियासाणिउ-
त्ति) यत्किं साधुः-त्वं मा देहि एषा दास्वमीत्यर्थिष्वना पुरःकर्म-
कारिणो वारयन्ति तदा ललितानाशनिक इति गणयन्ते । (गंतूणं
लि) शब्दा प्रतिनिधुत्वायैव दास्यामीति बुद्ध्या यदि दाता
हस्तगृहीतया भिक्षया तिष्ठति तदा न कदमे (कम्मं लि)
द्रव्यभावभेदमिच्छं पुरःकर्म भवति (इत्थं लि) तत्र पुरः-
कर्मणि किं इस्ते उपधात उत मात्रक इत्यादि चिन्तनी-
यम् । (उप्फास लि) उत्पश्यन्ते—कृतं न तद् वक्ष्यिष्यं वक्त-
व्यमिति द्वारगाथासमासाधेयः ।

अथ विस्तरार्थमभिधिरुह—

एगेण समारदे अओ पुण जो तहिं सयं देति ।
जति अजाणुमा इवन्ती, परिहरितव्वं पयनेण ॥१००६॥
एकेन साधुना प्रतिपिन्दे तद् द्रव्यं यद्यप्यं स्वयमेव कश्चिद्
ददाति तदा यद्यथा अगीतार्थो अगीतार्थमिषा वा भवन्ति
ततः प्रयत्नेन परिहृतव्यम् ।

इदमेव व्यतिरेकेणाऽऽह—

समणेहिं अ भण्ठो, गिहिं भण्ठो अप्पणो व छेदंणं ।
मोत्तं अजाणुगमीसं, गिएहंता जाणुमा साहु ॥१००७॥
पुरःकर्मकारिणि प्रतिपिन्दे अमणैः साधुभिरेवमानो य-
द्यप्यो दाता गृहीता केनाऽपि भणित आत्मनो वा छन्देन-
भिप्रायेण ददाति तदा मुक्त्वा अज्ञानं अगीतार्थोऽभिधिरु-
हीतार्थमिषान्न ज्ञायका गीतार्थस्तद् द्रव्यमात्मार्थितं गृह्यते
अथ किमप्यगीतार्थेषु तद् गृह्यते इति संख्याऽऽयानं
प्रसज्जनाह्वारं विवृण्वन् तावद्गीतार्थोभिप्रायमाह—

अम्हणु समारदे, तं दव्वज्जेण किं णु निर्दांसं ।

सविसंज्ञाऽऽहरणेषु, सुवञ्छइ एवं अजाणो ॥१००८॥
अस्माकमार्थायाक्ताये समारब्धे सति दायकेन यद् द्रव्यं
गृहीतं तदप्यनं दीयमानं कथं तु निर्दायं, सदायमर्थनि-
भाषः । सविद्याऽऽहरणेन सविद्यं यदर्थं तद्वृष्टान्तेन । यथा हि
वैरिणांऽप्याय केनचिद् विषययुक्तं भूतं कृतं, तदप्यनं दीयमानं
किं सदायं न भवति ? एवमस्मदर्थमुत्तरकस्याऽऽरम्भे कृत्वा या
भिक्षा गृहीता नो यद्यप्यो ददाति तदा किं दोषः न प्रसज-
तोऽप्यनं जानन्नगीतार्थो मुख्यातः, न पुनर्मावयान-यथा तद-
प्यनं दीयमानं पुरःकर्मव न भवति ।

यत एवमनोऽगीतार्थेषु विधिमाह—

एगेण समारदे, अओ पुण जो तहिं सयं देइ ।
अइ जाणुमा उ साहु, परिभोत्तं जे मुहं होइ ॥१००९॥
एकेन पुरःकर्मणि समारब्धं यदन्यः स्वयं ददाति, यदि
च ज्ञायका गीतार्थाः साधवस्ततः परिभोक्तुं ‘जे’ इति पाद-
पूर्णे, सुखं भवति, परिभोक्तव्यं तदिति भावः ।

अथवा—

गीयथेसु वि भयणा, अओ अणे च तेण मनेणं ।
विपरिणयमि कप्पइ, मासिणुदुवण्ण पडिक्कुडा ॥१०१०॥
गीतार्थेष्वपि भजना । कथम्, इत्याह-अन्यः पुरुषोऽप्यहं
तदा द्रव्यं तेन पुरःकर्मकृतेन मात्रकेण यदि ददाति, तदा
विपरिणतेऽप्याय आम्नायितं च सति कल्पने, यदि तु स-
स्मिन्ममुत्तराऽऽरं वा दायकस्य पाणिगतं भवति ततः प्रति-
कुष्टा सा भिक्षा, न कल्पत इत्यर्थः ।

अथ कल्पस्थितिकाह्वारं व्याख्याति—

तक्णीउ पिडियाओ, कदप्पा जइ करे पुरेकम्मं ।
पदमविहरामो मोत्तं, सेसं आवज्जं चउल्लुमा ॥१०११॥
काश्चित्तरूपं युधतयः पिरिडना एकत्र मिलिताः साधुं
समायान्तं दह्वा परस्परं जल्पन्ति-पतेषां तावदेतत्तर्थाद्यौतन

हस्तेन मात्रकेण वा दीयमाने न कल्पते, अतः पश्या मरुतावदेवमस्याभिः खलीकृतः किमप्य करोतीत्येकया सासां मध्यादुत्थाय पुरःकर्म कृतं, ततः साधुः प्रतिनिवर्तितुं श्रमः, द्वितीया प्रवीति-प्रतीक्षस्य भगवन् । अहं ते दास्यामि । ततो भूयोऽप्यायतस्य तस्य तस्यऽपि पुरःकर्म कृतम्, ततः प्रतिनिवर्तमानं यदि तृतीया काञ्चिदाह्वयति तदा ज्ञानव्यं यद्येता मां खलीकुर्वन्ति ततो न प्रतिनिवर्तितव्यम् । अत एवाऽऽह-यदि ताः कर्त्तव्याः पुरःकर्म कुर्वन् ततः प्रथमद्वितीये तद्वत्पुत्रो मुक्त्या शेषामिराकारितः प्रतिनिवर्तमान आपद्यते चतुर्थेऽप्युक्तम् ।

अथ वारणललितमणिकङ्कारं व्याचष्टे—

पुरे कम्पमिम कयम्मी, जइ भणइ मा तुमं इमा देउ ।
मेकापदे च होजा, ललियासाखिउ व्व सुक्वणं । १०१ ।
पुरःकर्मणि कृते यदि साधना दासी भवत्ये-मा दास्वम् इयं दादतु । ततः सा चिन्तयति-अहं विरुद्धा बुद्ध्या वा अतो नास्मै प्रतिपाले, इयं तु सुकृपा दीवनेमात्रकदा प्रतिमासते । शङ्कापदे वा तस्याश्चिन्ति वा भवेत्-किमप्य एतया सह घटितां यदेवमस्याः पाश्चात् भिक्षां प्रहीतुमिच्छति ? । यदि वा ज्ञान-भवान् सुव्यक्तं ललिताशक्तिका लक्ष्यते यदेवं यथाभिलषितानां परिधिपिकामभिलषति ।

अथ गन्धेनि द्वारं व्याख्यायति—

गंतुण परिनिपत्तो, सो वा अन्नो व से तयं देइ ।
अन्नस्स व दिज्झिइ, परिहरियव्वं पयत्तेणं । १०१२ ।
कृतपुरःकर्मो दायको भिक्षां दद्यात् साधुना प्रतिनिवृत्तयति-यदि यत् साधुरस्यां गृहपट्टको गन्धा प्रतिनिवृत्तः समायास्यति तदा दास्यामीति तत्तद् द्रव्यं स वा अन्नं वा दायकः (सं) तस्य साधोर्ददति तदा न कल्पते । अथ यद्येव न मुक्तान् ततोऽप्यस्य साधोर्ददत्यत इति संकल्पयति । ततस्तेनैव परिहर्तव्यं तद्गर्भं प्रयत्नेन । एषा निर्मुक्तायाः ।

अस्या एव व्याख्यानमाह—

पुरे कम्पमिम कयम्पि, पांडिसिद्धो जइ भणिज्ज अन्नम् ।
दाहं ति परिनिपत्ते, तस्म व अयस्स व न कप्पे । १०१३ ।
पुरःकर्मणि कृतं प्रतिनिवृत्तं दायको यदि भणेत अन्नमप्यै साधवे दास्यामीति, ततः प्रतिनिवृत्तस्य तस्य वा अयस्य वा न कल्पते ।

तथा—

भिवत्थरस्सम्पत्तस्स व, एव्वं दाऊण जइ दए तस्म ।
सो दाया तं वेलं, परिहरियव्वं पयत्तेणं । १०१४ ।
पुरःकर्मणि कृतं पूर्वमप्यस्य भिक्षावरस्य भिक्षां दत्त्वा पश्चाद्विच्छेदव्यापारस्य साधोर्भिक्षां दद्यात्, स दाता तस्यां बलायां प्रयत्नेन परिहर्तव्य इति ।

अमुमेवार्थं किञ्चिद्विशेषशुक्रमाह—

अन्नस्स व दाहामि ति, अन्नस्स वि सेज्जयस्स न वि कप्पे ।
अचट्ठिए व चरगा-इणं व दाहं ति तो कप्पे । १०१५ ।
अयमप्यै वा साधवे दास्यामीति यदि इति संकल्पयति तदा अयस्यापि सेवतस्य नैव कल्पते । अयाऽऽस्यार्थयति खर-काऽऽनीनां वा दास्यामि इति संकल्पयति, ततः परिणते हस्ते मात्रकं वा कल्पते ।

अथ कर्मेनि द्वारं विवृणोति—

दव्वेण य भावेण य, चउकभयणा भवे पुरेकम्पं ।
सागारिय भावपरिणय, तइआ भावे य कम्पं य । १०१७ ।
सुन्नो चउत्थमंगो, मणिकक्का दोणि यि पडीकुडा ।
सेपत्ताइ वि अमती, गहणपरिणते पुरेकम्पं । १०१८ ।
द्रव्येण च भावेन च चतुष्कभजना-चतुर्मेह्जरचना पुरःकर्मणि भवति । तद्यथा-द्रव्यतोऽपि पुरःकर्म भवति १. भावतः पुरःकर्म न द्रव्यतः २. द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि पुरःकर्म ३. न द्रव्यतो न भावतः पुरःकर्म ४. अयामीयां भावनाः (सागारिय सि) शीचवादिनाऽभाविताश्च गृहस्थास्ते पुरःकर्मणि कृते यदि न गृह्यते ततोऽप्युच्यतेऽमी हांत मयेग्न न भावतः सागारिकभयात्पुनःकर्मकृतेन हस्ताऽऽदिना भक्ताऽऽदि गृहीत्वाऽपि परिष्ठापयतो द्रव्यतः पुरःकर्म भवति न भावत इति १ । (भावपरिणय सि) भिक्षामवतरन् पुरःकर्म कृतं भक्ताऽऽदि गृहीत्ये इति भावेन पारंगतस्तथाऽपि श्रव्यः ४. अयं चात्र निरवधानि भावतः पुरःकर्म न द्रव्यत इति २ । (तइआ भावे य कम्पं य सि) पुरःकर्म कृतं गृहीत्वाभावेन भावपरिणतो मित्तामवतीर्षः प्राप्तं च तेन पुरःकर्मेति तृतीयो भङ्गः ३. चतुर्थस्तु पुरःकर्म प्रतीत्योभयथाऽपि श्रव्यः ४. अयं चात्र निरवधानः प्रतिपत्तव्यः । मध्यमो द्वितीयतृतीयभङ्गो द्वावपि प्रतिकुर्वी प्रतिपादौ भावस्याविश्रुतत्वात् । प्रथमभङ्गस्तु शुच इव मन्त्रः प्रयोजनापेक्षत्वात् । द्वितीयभङ्गे तु (सेपत्ताइ वि अमती गहणपरिणय पुरेकम्पं ति) द्रव्यतः सेपत्तावत्यस्यापि भावतोऽपि ग्रहणपरिणतस्य पुरःकर्म भवति ।

अस्यैव निर्मुक्तायाश्चरस्य भावार्थमेतत्परिहाराभ्यां स्पष्टं विनुमाह—

पुरकम्पमिम कयम्पि, जइ गिएइ जइ न तस्स तं होइ ।
एवं सु कम्पबंघो, चिट्ठा लोए य बंभवो । १०१९ ।
पुरःकर्मणि कृते यदि गृह्णाति, यदि च तस्य यत्नेन पुरःकर्मप्रदं प्राति भावो भवति, तदा तृतीयभङ्गो भवतीति वाक्यशेषः । पुरःकर्मेदोषस्तावद् दायकस्य न भवति । कृतोऽपि वाऽसौ प्रथमभङ्ग साधोर्गृह्णतोऽपि यदि न भवति । एवं खुरवधारणं । पुरःकर्मकृतः कर्मबन्धो दायकग्राहकयोरेष्य-तस्मिन्स्थ एव निष्ठति, यथा लोकं ब्रह्मवचः । “ इमे लोहं उदाहरण-इणं उडं (उडरं) रिमिपो रुववनी (वृद्धा, तन्नो अज्जेववववा, तीणं समं अहिगमं गतो, सां तन्नो निगमच्छेत्ता रिमिणा विट्ठा, वृद्धे रिमिणा तस्म सावो दिक्षा-ऊग्गा तुमे अग (मो) स्ता रिमिपनी अभिगया तग्गा ते बंभवज्जा उव-ट्टिया, सां तीणं भोआं कुर, कल्लेत्तं पविट्ठा, सां बंभवज्जा कुर-कल्लेत्तस्स पानस्सो भमइ, सां यि तीउ भया न नीति इणं विणा सुत्तं इंदुट्ठाणं, ततो सव्व इहं मग्गमाणा (आदिष्टा) जाणिऊण कुक्कले उवट्टिया मणुति-एहि सणाहं कुर देवलोगं । सां भणइ-मम उ निगच्छन्तस्स बंभवज्जा लमइ, ततो सां देहि बंभवज्जा च उः । विहत्ता, एको विमगो इत्थीणं रिउकाले, वोआ उदग्गकाइं निरिरेत्तस्स, तइआ बंभवज्जस्स सुरापणे, चउत्थो गुरुवत्तीय अहिगमेः सा बंभवज्जा एएतु डिआ, इहं वि देवलोगं गयो । एवं तुमं पि पुरकम्पकया कम्मबंघोसां । अहहत्त्याव अज्जलो भवति । * इ विल्लो ।

पर एवाऽह—

सेपत्तीइ वि अमती, पुरकम्पं पत्तिओ वि य अकम्पं ।

एवं सु पुरेकम्, ठवण मित्तं तु चाएइ ॥१०२०॥

यदि संघातावस्थास्यपि द्वितीयमङ्गं साधोः पुरःकर्म न भ-
वात् तत एवं खलु बधारेण इत्येवमधीयमानसि प्रतिष्ठितम्,
यद्यस्तपुरःकर्म तत् स्थापनामात्रम्, तु शुद्धस्यैव कारारधेयत्वं
प्रकण्णमात्रमेव दर्शयति ।

अथोच्यते—यत्तावत्पुरुकर्मैव पुरःकर्मकृतः कर्मव्यवस्थास्तदप्य-
एव सिद्धति, तत्र तिष्ठतु नाम न कदाचिदस्माकं क्षति-
रुपजायते, तथा चात्र तदुक्तमेव दृष्टान्तमभ्यूहास्माभिः
स्वाभिमतमर्थं साधयितुमिदमुच्यते—

इदं च धवञ्झा, कया तथो भीओ ताए नासंतो ।

कुरुल्लेखं य पविट्ठो, सा वि वडि पडिच्छएत्तं तु ॥१०२१॥

निग्गच्छे पुणो वि गिण्हे, कुरुल्लेखं एत्थ संजमो अम्हं ।

जइ ततो नीइ जीवो, घेप्पइ तो कम्मवंपेण ॥१०२२॥

इदं च धवञ्झा, कया ततो भीओ ताए नासंतो ।
कुरुल्लेखं प्रविष्टः साऽपि मल्लहत्या तन्मिदं बहिः प्रतीकते, यथा-
सौ कुरुल्लेखात् निर्गच्छेत् पुनरपि गृह्यते । कुरुल्लेखमत्र संयमो-
ऽस्माकं, यदि ततः कुरुल्लेखात् द्वितीयतृतीयमङ्गयोरनुमाप्य-
वसायपरिणतो जीवो निर्गच्छति, ततो गृह्यतेऽसौ कर्मवधेन
मल्लहत्याकल्पेन, अस्मिन्तस्तु प्रथमचतुर्थमङ्गयोरनुमाप्य-
यथाऽस्माकं स्थापनामात्रं पुरःकर्म तदपि न संगच्छते । कुत
इति चेदुच्यते—

जे जे दोसाययणा, ते ते सुत्ते जिण्हिं पडिक्कुडा ।
ते खलु अगायरंतो, सुद्धो इहरा तु भइयव्वो ॥१०२३॥

यानि यानि दोषाणां प्राणापरिणताऽऽदिना अभियाननानि पुरः-
कर्ममङ्गलानि तानि तानि सत्वे जित्वैवंगवज्जिः प्रमिच्छन्ति,
अनस्तानि खलु दोषाऽऽद्यतनानि अनाचरन् साधुः शुद्धो
मन्तव्यः, इतरथा तु समाचरन् मरुद्वयः ।

परः प्राऽऽह—

का भयणा जइ कारणे, जयगाए अकप्प किंचि पडिसेवे ।
तो सुद्धो इहरा पुण, न सुउम्भए दप्पओ सेवं ॥१०२४॥

का पुनर्मज्जना विकल्पना ? । सुरिराह—कारणे यतनया पुरः-
कर्मोऽपि (किञ्चिदकल्प्यं यदि प्रतिषेधने ततः शुद्धः, इतर-
था पुनरयतनया दर्शनां वा सेवमानो न शुद्ध्यति ।

अथ पुरःकर्मवधेने कारणमुपदर्शयति—

समलुण्णापरिसंकी, अवि य पमंगं गिहीश वारिंति ।

गिएहंति असदभावा, सविसुद्धं एसिपं समणा ॥१०२५॥

समलुण्णात्पुरःकर्मकृतं शुद्धतामप्याविशयानुमितस्तत्प-
रिष्कितास्तेहोषमताः पुरःकर्म परिरुद्धंति । अवि च—यदि पु-
रःकर्मकृतानां भिक्षां शुद्धीप्यामल्लतो गृह्णिष्यां भूयः पुरःकर्मकारणे
प्रसङ्गो भवति, अतस्ते वारयन्ति, तदप्रवृत्तेनार्थाप्रतिषेधय-
न्तोऽशुद्धभावाः सन्तः श्रमणाः सविशुद्धमवशीर्य गृह्णन्ति ।

अथ हस्तद्वारं विवृणोति—

किं उपघातो हत्ये, मत्तं दन्वे उपाहु उदगमि ।

तिन्नि य ठाया सुद्धा, उदगममीडणे सणा भणिया ॥१०२६॥

शम्यथा प्रवृत्ति—पुरःकर्मणि कृते किं हस्ते उपघातोऽन्त-
र्णीयता, उदमात्रके, आहोस्तिव इत्ये, उताहो उदके ? ।

सुरिराह—हस्तमात्रकद्रव्याणि क्वाप्यपि स्थानानि शुद्धानि,
नैताम्यनेषणीयानि, किं तु उदके अनेषणीयता मणिना ।

अत्रिवापसिमाह—

जम्हा उ हत्येसे—हि कप्पती तीहं चैव तं दव्वं ।

अत्तट्ठि पेरिमुत्तं, पेरिखत्त तम्हा दग्गमणेसि ॥१०२६॥

यस्मान्नाभ्यामेव हस्तमात्रकाभ्यां तदेव द्रव्यमाभ्यामिने सत्
परिशुद्धये वा पेरिखत्त अत्रापि कल्पने, तस्मादुदकमेवाने-
षणीयं न हस्तमात्रकद्रव्याणीति । एवमयुनाऽऽदिदिविषयो वि-
चिन्त्यः ।

सम्प्रति वस्तुविषयं तमेवाऽऽह—

किं उपघातो धोप, रत्ते चोक्खे सुइमि वि कयमि ।

अत्तट्ठिप संकामिय, गहणं गीयत्थसंविग्गो ॥१०२७॥

धौतं मालिनं सत्प्रसक्तं, रक्तं धातुप्रयुज्यते रक्तोक्तं, चोक्ष
रजकपाश्वीदतीवोज्ज्वलं कारितं, शुचिकर्मशुद्ध्याविनोपलक्षितं
सत् पवित्रीकृतम् । एतानि साध्वेषं वस्त्रे कृतानि भवेषु । तत-
श्च शिष्यः वृद्धति—किं धौतं उपघातः, उत रक्तं, उताहां खां-
ल, आहांस्ति शुचीकृतं ? । अत्राऽपि तदेव भिवंचनम्—नैतपं
चतुर्णामेकतरस्मिन्प्रयुगधत्तः, किं तूदक एव, यत एतदपि
साधूनां प्रतिषिद्धं सद्यध्यापितं संकामितं वा अन्यस्मै द-
त्तं, ततो गोतार्यसंविषयं प्रदणं भवति नात्यस्य ।

किमर्थमतुप्रवृत्तमिति चेत् ? । उच्यते—

गीयत्थगहणेश्च, अत्तट्ठिपमाइ मिएहं गीतो ।

संविग्गगहणेश्च, तं मिएहंतो वि संविग्गो ॥१०२८॥

गीतार्थप्रवृत्तेषु क्वाप्ये आत्मयित्तं संकामितं वा गी-
तार्थो गृह्यामि नागीतार्थः संविग्गप्रवृत्ते न तत्तद्व्याप्यताऽऽ-
दिं गृह्यन्तपि संविग्गोऽसौ नासंविग्ग इति सूच्यते ।

उत्पश्यन्तद्वारं व्याचष्टे—

एवय पेरिमुत्तं, नेवे य तंतुग्गए अघोयमि ।

उप्फुमिज्जं देते, अत्तट्ठिणं सोविए गहणं ॥१०२९॥

यस्मिन् गृह्णता परिधानाऽऽदिना परिमालिनं नत्परिशुद्धं न-
द्विपर्गतं तवं तन्मुप्य उद्गनमात्रं, ततः परिशुद्धं नवे वा
तत्तद्गन्तव्यं अघोतं सद् यद् उत्पश्यतां दूनाभ्युत्तमं दया वा
दाति तत्राप्येवमेव द्रव्यं, न कल्पने इत्यर्थः । आत्माधि-
तस्य, आत्मना वा सेवितं परिशुद्धं, ततो प्रवृत्तं क-
ल्प्यम् । ७० १ उ० २ प्रक० ।

जे भिक्खु पुरेकदेण वा हत्थेण वा सत्तेण वा दविण्णए वा
भायणेण वा अमणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा
पडिग्गाहइ, पडिग्गाहंतं वा साइज्जइ ॥ १८ ॥

इमो सुतयो—

हत्थेण मत्तं व, पड्झापुरकम्मएण गेएहती जो उ ।

आहारउउहिमादी, सो पावति आणुमादीणि ॥ ७३ ॥

पुरस्तात्कर्म पुरःकर्म, 'पुरेककम्मएण हत्थेण मत्तेण य चउ-
मङ्गो । पदमभंगं दो चउमड्डया, विनियततिपसु एक्को चतु-
ल्लं, चरिमो सुद्धो । उदउद्धं निखु वि भङ्गसु माखलड्डया,
सखलखसु निखु भङ्गसु पंचरातिदिषा ।" नि० चू० १२
उ० ४० । कल्प० । जीतानुसारेण पुरःकर्मणि आचामा-
म्लं प्रायश्चित्तम् । जीत० ।

जे भिक्खु उदउल्लेण वा ससण्हिद्वेणे वा इत्थेण वा मने-
ण वा दविएण वा भायस्येण वा अमणं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ४० ॥
एवं उदउल्ल ४१, ससण्हिद्वे ४२, मसकल्ले ४३, मडिवा ४४,
उसे ४५, लोणे य ४६, इरियाले ४७, मणोसि(लाए)ण ४८,
रससण ४९, गेरु य ५०, सेटिइ ५१, हिंगुलु ५२, अंजण ५३,
लोदे ५४, कुक(कु)मा ५५, पिठ ५६, कंद ५७, मूल ५८,
सिंगेरे य ५९, पुत्तकं ६०, कुंडं ६१, एएएकवीसं भवे
इत्या पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ६१ ॥

मिहिला सन्निचोदगेण अप्पण्डा घोयं इत्याऽऽदि अपरि-
णयं उदउल्लं भवति . पुदवीमस्मि मससो कसमयं भायणं,
अंजणमिति सोवीरयं, रंजंजं वा ; ने पुदवियरिणामाव-
स्सिया जण सुवणं वणिज्जाति, सोरट्टिया तुवरि मडिवा भ-
र्यातं तंजुलीपट्टं आमं असकल्लेयहनंतंजुलाण कुकुला स-
च्चित्तवणस्सनी, तुलोआ कुट्टो भयातं, असंसद्धं अणुवांजितं ।

उद (उल्ले) मडिवा वा, रसगतो चेव होति बोधव्वे ।

इरियाले हिंगुलए, मणोसिला अंजण लोणे ॥ २८३ ॥

गेरुयवस्सिय सेटिय, सोरट्टिय पिठ कुकुलसकं वा ।

कुट्टमसंसद्धं वा, येनन्वं आणुपुदवीए ॥ २८४ ॥

एत्तो एगतरेणो, इत्थेणं दवियायणेषो वा ।

जे भिक्खु अमणादी, पडिगाहे आणुमाणुदीणि ॥ २८४ ॥

उदउल्लादीए तु, इत्थे मंचे य होति चतुपंगो ।

पुदवी आउ वणस्सति, मीसे संजोग पच्छित्तं ॥ २८५ ॥

इत्थे उदउल्ले मंच उदउल्ले, इत्थे उदउल्ले नोय मंचे, नो
इत्थे मंचे, नो इत्थे नो मंचे । एवं पुदवादिषु चउपंगो । ए-
ते चउरा भङ्गा-पुदवीआउवणस्सतित्तु संभवति, यो सेस-
काएसु । मीसेसु चि चउपंगो कावन्वा, संजोगपच्छित्तं, प-
ठममंगे दो मासलहुं, सेसेसु एकेकं, चरिमो सुजो । अइवा
मीसे संजोगपच्छित्तं ति । सचिंसा आउगा उदउल्लो इत्थो
मासलहु । पुदविकावगतो मत्तो, एत्थं पे चच्छित्तं तं संजो-
गपच्छित्तं भवति । एवं सर्वत्र योउपम ।

असंसिद्धं इमं कारणं—

मा किर पच्छाकरूपे, हाज्ज असंसिद्धं तत्तो वजं ।

करमवेहिं तु तप्पहा, संसद्धेहिं भवे गहणं ॥ २८६ ॥

कारणे गहणं—

असिने ओमोयरिण, गयहुदे भए व गेलस्ये ।

अद्दाणरोधए वा, जवणागहणं तु गीतरत्ते ॥ २८७ ॥

तत्र जयणए गहणं ति जयणए पणमरिहाणीए मास-
लहुं पत्तो, ततो गेयहंति । नि० ब्बु ४ उ० ।

पुरकम्मिया-पुराःकम्मिका-अ० । पुरः प्रथमं कर्म यस्यां सा

पुराःकम्मिका । पुराःकर्मवृत्तयुद्यायाम्, अ० ३ अजि० ।

पुरोवाय-पुरोवात-पुं० । पूर्वदिक्कतम्बजिनि वाते, का० १

बु० ११ अ० ।

पुरेसंखडि-पुरःसंखडि-पुं० । जातनामकरणविवाहाऽऽदिके

आश्वपुरादिके कार्ये कियमाणायाम् संखडौ, आचा० २ बु०
१ बु० १ अ० १ उ० ।

पुरेसंभुय-पुरःसंस्तुत-पुं० । आगुव्याऽऽदौ प्राकृतपरिचये,
आचा० २ बु० १ बु० १ अ० ४ उ० । पितुव्याऽऽदौ,
आचा० २ बु० १ बु० १ अ० ६ उ० ।

पुरोकाउ-पुरस्कृत्य-अभय० । अङ्गीकृत्येत्यर्थे, सूत्र० १ बु० १
अ० ३ उ० ।

पुरोग-पुरोग-पुं० । पुरासरे नायके, बु० १ उ० ३ प्रक० ।

पुरोवग-पुरोवग-पुं० । राजवृत्ते, आचा० ।

पुरोइड-पुरोहूत-न० । रमणीयसंयतीप्रायोग्यविचारभूमिके,

बु० २ उ० । अग्रद्वारे, आ० । अस्मिन्, दे०ना०६ वगे१ प्रगाथा ।

पुरोइय-पुरोधस-पुं० शान्तिकारिणि, स्था० ६ डा० ।

पुरोइय-पुरोहित-पुं० । पौरजानपदशुक्लस्य राज्ञो होमाऽऽ-

दिनाऽऽतिवाऽऽद्युपप्रवप्रथमने, बु० ३ उ० । स्था० । का० ।

प्रश्न० । रा० । प्रय० । "जो हाम(मम)जवादिपदि अस्तिवादि पस-

मेति सो पुरोहितो ।" नि० ब्बु ४ उ० ।

पुरोइयिरयण-पुरोहितरत्न-न० । पुरोहितः शान्तिकर्माऽऽदि-

कारी स एव स्वजातिमध्ये समुत्कर्षयन् रत्नं निगद्यते । पुरो

हितनामुत्कृष्टे, "एवमंगस्स थं वज्जवट्टिस्स वउइस्स रयणा

इत्थीरयणे गाढावहरयणं पुरोइयरयणे०" । स० १४ सम० ।

आ० म० । स्था० ।

पुलअ-ट्टा-धा० । प्रत्यये, "हरो निअच्छु-पेच्छावयच्छावय-

ज्ज-वज्ज-सवव-देक्कलो अक्कावक्कावअक्कल-पुलोअ-पुलए

निआवआन-पासाः" ॥ डा० १२ ॥ इति हरोः पुलअ आदि-

शः । 'पुलअ' । पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पुलआअ-उल्लस-धा० । उल्लासे, " उल्लसेकसलोसुंभ-णिज्ज-

स-पुलआअ-मुंजोहारीआः" ॥ डा० २०२ ॥ इति उपपूर्वस्य लस-

तेः 'पुलआअ' आदिशः । 'पुलआअ' । उल्लसति । प्रा० ४ पाद ।

पुलइअ-पुलकित-त्रि० । रोमाञ्छे, " रोमंविअ आरेइ-

अ, उलसिअं पुलइअं च कंठइअं ।" पाइ० ना०

७६ गाथा ।

हट्ट-वि० । हट्टे, " सवविअ-दिट्ट-पुलइअ-निअच्छिआइं

निहालिअट्टयमि ।" पाइ० ना० ७८ गाथा ।

पुलंपुल-पुलम्पुल-न० । अनवरते, प्रश्न० ३ आअ० द्वार ।

पुलंपुलपभूय-पुलपुलपभूत-त्रि० । अनवरतोवभूते, प्रश्न० ३

आअ० द्वार ।

पुलग-पुलक-पुं० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० । सूत्र० । का० ।

प्रधा० । लवे, का० १ बु० १ अ० । रा० । नि० । विपा० ।

पुलगकंड-पुलककाइड-न० । रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पुलकर,

रत्नमये काण्डे, "रयणपभाए पुदवीए पुलवकंडं दस जोयण-

सयारं बाइजेले पणंते ।" स्था० १० डा० । स० ।

पुलगसार-पुलकसार-पुं० । सर्वातिशये, का० १ बु० १

अ० । नि० ।

पुला-पुला-अ० । लघुनस्कोटिकासु पुलाकिकासु, स्था०

१० डा० ।

पुलाकमिय-पुलाकमिक-पु० । पायप्रदेशोत्पत्तेषु कृमिषु,
जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

पुलाग-पुलाक-पु० । यक्षचक्षुषाऽऽदिकेऽसारे, उत्त० ८ अ० ।
आवा० । ३० । यथमे चारिचिण, दृश्यं ४ तथ ।

यक्षमसारं भक्षद, पुलायमेषु तेषु जस्य समं ।

चरणं सा ह पुलाभ्यां, लक्ष्मीसर्वाहि सा य दुहा ॥७३॥

पुलाकशब्देन असारं निःसारं धान्यं तन्मूलकशब्दं पलाजि-
कपं भवत्येव, तेन पुलाकेन समं सदृशं यस्य साधोभरणं चा-
रिचं भवति स पुलाकः, पुलाक इव पुलाक इति कृत्वा । अ-
यमर्थः-तपःधृतहेतुकयोः संघाऽऽदिप्रयोजने सखलवाहनस्य
चक्षुष्यद्विरागं च्युतेन समधोयां लक्ष्मणयोजनेन हानाऽऽ-
द्यतिचाराऽऽसेवनेन वा सकलसंयमसारगलनात्पलाजिच-
सारी यः स पुलाकः । स च द्विधा-लक्ष्या, लक्ष्या च ।
लक्षिपुलाकः, सेवापुलाकश्चेत्यर्थः । तत्र लक्षिपुलाको
द्वेषोद्विग्नसमस्तुष्टौ लक्षिपविशेषयुक्तः । यदाह-"संघा-
आय कजे, खुल्लजा चक्षुष्यद्विमिव जीए । तीए लक्ष्मीं खुआं,
लक्षिपुलाआं मुण्येयव्वो ॥ १ ॥" अन्ये त्वाहुरासेवनेतो
यो हानपुलाकस्तस्ययमीदृशी लक्षिः, स एव च लक्षि-
पुलाको, न तद्व्यतिरिक्तः कश्चिदपर इति । आसेवापुला-
कस्तु पञ्चविधः—हानपुलाकः, दर्शनपुलाकश्चारिचपुलाकः,
लिङ्गपुलाकः, यथास्वमपुलाकश्च । तत्र स्वात्मलितांलनाऽऽ-
दिभिरतिचारिचानामाश्रित्याऽऽमानमसारं कुर्वन् हानपुलाकः
एवं कुरुषिस्तंवाऽऽदिभिर्योगेनपुलाकः, सूतोत्तरगुणप्रतिषे-
धनया चारिचविराधनकश्चर्यपुलाकः, यथाकलिहाधिक-
ग्रहणाभ्रकारणाम्यलिङ्गकरणाद्वा लिङ्गपुलाकः, किञ्चित्त्व-
मादाम्भनसा अकल्प्यग्रहाद्वा यथास्वमपुलाकः । अन्यत्र
पुनरेवमुक्तम्—"अहासुहोति य एएसु चव अउसु वि जो
धोवधोवं विराहेह इति ।" प्रव० ६३ हा । वय० । प० मा० ।
अ० सू० । १० । कल्प० । स्था० । उत्त० ।

पुलाकाः—

पुलाए पंचविहे पञ्चे । न जहा—गाणपुलाए, देसगपुलाए,
चारिच, पुलाए, लिंगपुलाए, अहासुहुमपुलाए नाम पंचमे । २ ।
पुलाकस्तन्मूलकशब्दस्या पलाजिस्तद्वत् यस्तपःधृतहेतुका-
याः सख्याऽऽदिप्रयोजने चक्षुष्यद्विरागं च्युतेनसमधोयां ल-
क्ष्मणयोजनेन हानाऽऽद्यतिचाराऽऽसेवनेन वा संयमसार-
रहितः स पुलाकः । अत्रोक्तं जितप्रविरागामावृत्त-सर्वेषां प्रति-
पत्तिनो हानानुसारं क्रियाऽनुष्ठायिनो लांघनमुपजीवन्तो
निग्रन्थाः पुलाका भवन्तीति । स्या० ३ डा० ३ उ० । उत्त० ।
(पुलाकस्य सर्वाणि द्वाराणि 'निगमं' शब्दं चतुर्थमंगं
२०३४ वृष्टं उक्तम्)

पुलागभत्त-पुलाकभक्त-न० । निःसारऽऽहारे, निष्पायाऽऽदि-
धाम्ये निग्रन्थाः पाथे पुलाकभक्तं प्रतिगृहीतं स्यात् । १० ।
निगमंवीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठाए
अक्षपरे पुलागभत्ते पडिग्गाहिए सिधा, सा य तेषुन संय-
रिजा, तसो कप्पइ से तद्विषमं तेनेव भवइणं पञ्जोपवि-
त्तए, नो से कप्पइ दुबं पि गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए
पविसित्तए, अह से य न संयग्गिजा, तसो से कप्पइ दुबं
पि गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविसित्तए ॥ ५४ ॥

अस्य संबन्धमाह—

पु(उ)चरिय पण्यट्ठा, सुचमिणं या हु हुज वडिभावा ।
जससंरक्खणुभए, सुत्तारंभो उ वड्डीए ॥ ३६५ ॥

लोकौत्तरिका(नो)नाम परिश्रामकानिपरिगण्यमानां प्रत्ययार्थं
सूत्रभिदमनम्भरमुक्तं या तेषां वडिभावा भवेदितिकृत्वा । अयं
तु प्रातिनीविषयः प्रस्तुतसूत्रस्याऽऽरम्भः उभये लोके लोकां-
रे च यशःसंरक्षणार्थं कृतं । अनेन संबन्धेनाऽऽपारित्यस्य
(४४ सूत्रस्य) व्याख्या-निग्रन्था गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रति-
क्षया अनुप्रविष्टाया अन्यतरत् धान्यगन्धरसफलकानां यक्ष-
विकटदुःखाऽऽदिकपाणामिकतरं पुलाकभक्तं प्रतिगृहीतं स्यात्-
त्, सा च तेषु भक्तेन संस्तरेत् दुःखिणाऽऽयभावाधिहेत् ।
ततः कल्पते तस्याः तद्विषयं तेनेव भक्तायेन पयुषितं नि-
र्वाहयितुं नो (सं) तस्याः कल्पते द्वितीयमपि वारं गृहप-
तिकुलं पिण्डपातप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । अथास्या न संस्तरेत्,
ततः कल्पते तस्याः द्वितीयमपि वारं गृहपतिकुलं पिण्डपा-
तप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । इति सूत्रार्थः ।

अथ नियुक्तिः प्यविस्तरः—

तिविहं होह पुलागं, धमे मंघं य रमपुलाए य ।

चउगुकाऽऽवरियाइ, सपणीएदुद्दग्गहणे ॥ ३६६ ॥

अत्रिषं पुलाकं भवति । तद्यथा-धान्यपुलाकं, गन्धपुलाकं
रसपुलाकं चेति । एतत्सूत्रमाचार्यः प्रवक्षिन्वा न कथयति
चतुर्गुणं आदेशव्याप्तवर्तिनी निग्रन्थीनो न कथयति चतुर्गु-
णं निग्रन्थ्या न प्रतिगुणवान् मानसलघु, अर्थमानोत्प्रेर
सुभिरे पुलाकं गृह्णीतां चतुर्गुणं ।

अथ वीर्यांग धान्यपुलाकाऽऽदीनि व्याचष्टे—

निष्पावाइ धमा, मंघं वादिगपल्लुलमुण्णि ।

खीरं तु रसपुलाआं, चिचिगिटक्कासाइ य ॥ ३६७ ॥

निष्पावा वज्रस्तनदारीनि धान्यानि पुलाकं, तथा 'धामांग'क-
टं, पचाण्डुलसुने च प्रतीति, नदादीनि यान्त्रकटगम्भानि
तद्गन्धपुलाकम्, यगुनः क्षीरं, यं च चिचिणकाया गो-
स्तनिकाया रक्तां वा आदिशब्दादपरमपि यद्गुह्यमनीसारय-
ति तत्सर्वमपि रसपुलाकम् ।

अथ किमर्थमेतानि पुलाकाः प्युच्यन्ते ?, इत्याह—

आहारिया आभारा, कीरं वा संजमाउ गिरुसारा ।

निरसारं च पवयणं, दट्ठं तस्मेविणिं विंति ॥ ३६८ ॥

इह पुलाकमसारमुच्यते, तत्र आहारितानि वज्राऽऽदीनि
यतोऽनाराणि सन्ति ततः पुलाकानि भव्यन्ते, संयमाद्वा सं-
यममङ्गीकृत्य यतः क्षीराऽऽदीनि निरसारं साध्यां कुर्वन्ति,
ततस्तान्यपि पुलाकानि, प्रवचनं वा निरसारं, तेषां
विकटाऽऽदीनां सेवनशीलां संयतीं दृष्ट्वा जना मुच्यन्ते तत-
स्तानि पुलाकाः प्युच्यन्ते ।

पशुदोषानाह—

आण्हाणो य दोसा, विराहणा मज्जंघपय सिंसा ।

निगहणे गेलसं, पडिगमण्हाइणि लजाए ॥ ३६९ ॥

एषां त्रयाणामपि पुलाकानां ग्रहणे आह्वाऽऽद्यो दोषाः, क्षी-
राधना संयमाऽऽस्यविषया भवति, तथा गन्धपुलाके पाने कृ-
ति मद्यगन्धमाप्राप्य मद्विकलां वा नां दद्या लोकाः सिं-

सां कुर्वात्, धान्यपुलाकं पुनराहारिते वायुकायः प्रभूतो निर्गच्छति, ततो यदि भिक्षार्थं प्रविष्टा तस्य निराधं करोति तदा ग्लानयं भवेत्, अथ वायुकायं करोति तत उद्वाहा भवेत् उद्वाहिता च लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्हति कुर्यात्, एवं रसपुलाकऽपि क्षीराऽऽर्हति भिक्षां प्रविष्टा यदि संज्ञामागच्छति निरुणद्धि ततो ग्लानयम्, अथ न निरुणद्धि ततो व्युत्सृज्यती कनाऽपि दद्यात् लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्हति कुर्यात् ।

किं च—

वसदीए वि गरहिया, किं पुण इत्थी बहुजसम्मि सक्खीवा ।

लाहुकं पेल्लणया, लज्जानासो पसंगो य ॥ ३७० ॥

स्त्री निर्मग्न्या सखीया मद्यमद्युक्ता वसनावपि वसन्ती गरहितानि पुनर्बहुजनं पर्यटन्ती । तथाहि—तां मद्विकलाम् आपन्नन्ती प्रपन्नतीमालमालामिव प्रलपन्ती दृष्ट्वा लोकः प्रवचनस्य लाघुयं लाघवं कुर्यात् । अहो मते बालं पाण्डुरङ्गमिदमिति वा । मदेन वाऽवनता संज्ञा सात्री प्रार्थनीया सा भवति, तत उद्भ्रामकाऽऽव्यस्तस्याः प्रेरणं कुर्युः, मद्वशं न यदापि तदापि प्रलपन्त्या लज्जानाशो भवेत्, ततः प्रतिसेवनाऽऽदावपि प्रसङ्गः स्यात् ।

पुणइ गइं मद्विही, जहा य रत्ता सि लोयणकवोला ।

अरइइ एस भुनाई, णिमेवइं सउम्भं गेह ॥ ३७१ ॥

नां तथा मद्वार्थिनो दृष्ट्वा लोको ब्रूयान्—यथाऽस्या गतिः सराप्युक्ता पूर्णतः यथा चाऽस्या लाञ्छनकपोला रक्षा दृश्यन्ते, तथा नूनमर्हत्या भुनाकी देशीयचनवाद्भ्रामिका, इदंशी िडम्बनामनुभवति या सध्वजये गह्वरानि कल्पयात्, लघुदाणि निवेद्यते । त्रिविधेषु पुलाकं यथायथागमनी दीपाः ।

लुकायाण विगारण, वाउभय निसगमअं अवणं अ ।

उज्झावणमुज्झन्ती, सइ अमइं दवम्मि उद्वाहा ॥ ३७२ ॥

मद्विह्वला वक्षामपि कायानां विराधनां कुर्यात् धान्यपुलाकं क्षीरेण वा भुङ्क्ते वायुकायः उभयं च संज्ञाकायिका रूपं न सा गच्छेत्, ततो भिक्षां हिरेष्टमाना यदि तेषां निःसर्गं करोति ततः प्रवचनस्वावर्षो भवेत्, पावप्रदो वा व्युत्सृष्टे पुरीषाऽऽदिकमप्रदस्वाभिनस्तस्याः पार्श्वोत् उन्मापयन्ति, स्वयमेव वा तं गृहस्था उज्झन्ति । (सइ आसइ दवम्मि उद्वाहात्) अस्ति द्रं परकलुपं स्नाकं वा, नास्ति वा मूलन एव द्रयं, तत उभयथाऽपि प्रवचनस्याऽऽहो भवेत् । कल्ल अर सक्खीवा, आभीणी ये संखवाइभजा वा ।

भग्गा गाए सुविही, दुइदु कुलं सि गरिहा य ॥ ३७३ ॥

कल्पे—अव्यस्मिन् दिने, अव्येत्युपदर्शने, इयं सखीया मद्यमद्युक्ता आसीत्, क्षमिति वाक्पालङ्कार एवं गन्धपुलाकं युक्तवती जना उपदशन्ति । वायुकायशब्दं च श्रुत्वा ब्रवीन् अहो इयं शङ्खवादकस्य भार्यो पूर्वमासीत् । यद्वा भग्ना अग्नया इयं वायुकायेनाध्मात् पुरयस्या सुविही अङ्गणमग्रापिका एवं प्रपञ्चयेत् : (दुइदु कुलं सि गरिहा य स्ति) दुहिष्टिधर्माणोऽमी, कुलशब्दे चैताभिरागमिभ्यं मलनीकृतमेवं गद्वा भवति, ततश्च प्रतिगमनाऽऽर्हति दीपाः ।

यत एवमनः—

जहिं एरिसो आहारा, गहिं गणेषे पुव्वनखिया दोसा ।

२६६

गहणं च अखाभोए, ओमे तइ कारणेहिं गया ॥ ३७४ ॥
यत्र विषये ईदृशं पुलाकं आहारां लभ्यते तत्र निर्मग्न्या भिनैव गन्तव्यं, यदि गच्छन्ति तदा त एव पूर्ववर्तिना दोषाः । अथवा—आशिवाऽऽर्हतिः कान्तैर्गता भवेयुः तत्र चानामोगतं पुलाकभङ्गस्य प्रदणं भवेत् ।

ततः किमिद्याह—

गहियमणाभोगेणं, वाइगवजं तु सेस वा झुंजे ।

मिच्छुपियं तु भुजं, जा गंधो ता न हिंडंती ॥ ३७५ ॥

यद्यनाभोगेन पुलाकं गृहीतं भवति तदा (वाइगं) विकटं तद्वर्जयत्वा शयं वा विभाषया मुञ्जीन् । किमुक्तं भवति? यदि तदपयोत्तमस्य भक्तं लभ्यते तदा न भुञ्जत, किं तु तत्पराष्ट्याप्यङ्गं गृह्णन्ति । अथ पर्याप्तं, तदा भुञ्जत, भुक्त्वा च तैवेव भक्षाधेन पशुपयानं, विकटं तु स्वधेयं न भोक्तव्यं, म्लेच्छप्रियं नाम—पलाशु, तदुत्पन्नं भुङ्क्ते, यावत् तदीयो गन्ध आगच्छति तावच्च हिरेष्टन्ते ।

कारणगमणे वि नहिं, पुव्वं पच्चुण पच्छं तं चेव ।

हिरेष्टण पेल्लण विदए, ओमे तइ पाहुण्णटा वा ॥ ३७६ ॥

अवमाऽऽदिकारणैर्गतायामपि मद्यपलाशकुलसुनान्यकाम्नेन प्रतियिजानि, अथ पूर्वमनाभोगाऽऽर्हति गृहीतं, ततः पुलाकं गृहीत्वा पश्चात्तदेव भुक्त्वा तैवेव भक्षाधेन तद्विषयसामन्ते, न भूयो भिक्षामटन्ते । द्वितीयपदे द्वितीयमपि वारं भिक्षार्थं प्रविशेत्, अवमं—दुर्भिक्षं तत्र पर्याप्तं न लभ्यते, प्राप्नुयात् वा संयत्यः समायाताः । ततो भूयोऽपि भिक्षां हिरेष्टनं कुर्वीतानामिभं यतदा (पिण्णणं सि) धान्यपुलाकं आहारिते यदि वायुकाय आगच्छेत् तत्र एकं पुनः पार्श्वं प्रेष्य वायुकायं निजुज्जितं, उभयलक्षणमिदम् तत यथा संज्ञासंभवः तदा यद्यन्यानां संयतीनामामत्रा वयतिस्तदा तत्र गन्तव्यं, तदभावे भावितायाः आदिकायाः पुरोडाहाऽऽदी व्युत्सृजनीयम् ।

पमेव गमो नियगा, तिविहपुलागमि होइ ममसाणं ।

खवेरं पुण नागुत्तं, होइ गिलाखुस वदयाए ॥ ३७७ ॥

एव एवं नाम—प्रकारो नियमात् त्रिविधेषु पुलाके अमणाना मापं भवति, नवरं पुनरत्र नाताम्, ग्लानस्य दृष्ट्वाऽऽदिकामनेनं वज्रिकायां साधयो गच्छेयन्तश्च न गताः, संस्तरन्त आगमयार्थं रसपुलाकं न गृह्णन्ति, अथ न संस्तरन्ति, ततः क्षीराऽऽदिकं भुक्त्वा न भूयो भिक्षामटन्ति, कारणे तु भूयोऽऽगटन्तस्तथैव यतनां कुर्वन्ति । ३७५ ३० ।

पुलागलद्धि—पुलाकलद्धि—खीं० । पुलाकस्त्वानवस्थने लब्धिभेदः प्रथमं २७० द्वार । (' पुलाग ' शब्दे लक्षणं गतम्)

पुलागविपुलाय—पुलाकविपुलाकं—पुं० । संयमासारताऽऽपादकदोषरहितं, "पुल(ताम)विपुलाए कयवक्कपसंनिहिआवरए सव्वसंगावगए जे स भिक्खु ।" दश० १० ख० ।

पुलासिअ—देशी अक्षिकणः, दे०ना० ६ वंश ३५ गाथा ।

पुलिअ—पुलितं—न० । गतिर्विशेषः, खीं० ।

पुलिदं—पुलिन्दं—पुं० । अनाधिदेशविशेषः, सूत्र० २ भू० १ ख० ।

खीं० प्रथमं० ११० । प्रथमं० प्रज्ञा० । आव० । लि० खू० ।

पुलिश—पुक्क—पुं० । " रसालो " ॥ ८ । २८८ ॥ इति मा-

गम्या रेकस्य लः, सस्य शः । पुंनि । प्रा० ४ पाद ।
पुल्लद्वय-प्लुट-त्रि० । दस्य । "पुल्लद्वयं पडलिच्छं दहं ।" पा० १
ना० २०० गाथा ।

पुलो-ट-श-पा० । दशमे, "दशो निअल्ल पेज्जावयचल्लस
यउल्ल-वज्ज-सव्वव-देक्खो अक्खवाक्कवावअक्क-पुलोए-पु-
ल्ल-र-निअ-आस-पावाः ।" ॥ ८८ । ४ । १८१ ॥ इति दशपा-
तोः 'पुलोए' इत्यदिशः । पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पुलोमतथया-पुलोमतनया-स्त्री० । इन्द्रायाम्, "पुलो-
तनया सई य इदाणी ।" पा० १ ना० ६८ गाथा ।

पुलोमी-पीलोमी स्त्री० । "उत्तोन्द्याऽऽदी" ॥ ८८ । १ । १६० ॥ इ-
त्येत उन्वम् । इन्द्रपत्न्यां पुलोमजायाम् । प्रा० १ पाद ।

पुल्लिग-पुल्लिङ्ग-पुं० । लिङ्गानुशासनाऽऽदिद्वयं, "पुल्लिङ्गं कट
सु०" (लिङ्गानु० १ सू०) इति पुल्लिङ्गमिति सानुस्वारं सानुना-
सिकं वा युक्तिमिति प्रश्ने, उत्तरम्- "तौ मुमां व्यञ्जने स्वी" ॥
१ । ३ । १६४ । (इमं) इति स्त्रीणानुस्वारानुनासिकानुमावपि
स्त्व इति । १४२ प्र० । सेन० २ उल्ला० ।

पुल्लि-देशी-व्याप्तिद्वयोः, दे० ना० ६ वर्ग ७६ गाथा । "इ-
क्को पुल्लि वण्ठा, सद्दुल्लो पुंडरीओ य ।" पा० १ ना० ४४ गाथा ।
पुर्वत-एतवत्-त्रि० । गच्छति, प्लुक् गताचिति वचनात् । म०
१५ श० । शत्रानशः । ८ । ३ । १८२ ॥ इति न्तः । प्रा० ।

पुव्व-पूर्व-पुं० । प्रथमे, आदि, दृश्यं २ तव । उपा० । वि-
शे० । सूत्र० । प्राप्ति, उत्त० २ अ० । स० । पूर्वजन्मनि, उ-
त्त० २ अ० । आचा० । अनु० । आवा० । आनु० ।

नामं ठवणा दविण, खेत्ते काले दिमि तावखेत्ते य ।

पञ्चगपुव्ववत्थु, पाहुउअइपाहुडे भावे ॥ १६० ॥

नामस्थानेन जुष्टं, द्रव्यपूर्वम्- अङ्गुमाद्रीजे, दधनः क्षीरं, फा-
लित्वाप्तस्य इत्यादि, लेखपूर्व-यवलेखाच्छलित्वं, तत्पूर्व-
कत्वास्तस्य, अपेक्षया चाप्यथाऽप्यंशः, कालपूर्व-पूर्वः का-
लः शरदः प्राकट्टरजस्या दिवस इत्यादि, आचलिकाया वा-
समय इत्यादि, विष्पूर्व-पूर्वा दिगियं च कवकापेक्षया, ता-
पलेषपूर्वम्-आदित्योदयमाधिकृत्य यत्र या पूर्वा दिक् । उक्तं
च- "जसल जतां आदिधां, उदानि सा तस्मं होइ पुव्वदि-
सा ।" इत्यादि । प्रज्ञापकपूर्व-प्रज्ञापकं प्रतीयं पूर्वा दिक् य-
द्विमुख एवासी लेव पूर्वा, पूर्वार्थ-चतुर्दशानां पूर्वाणां
माघं, तच्च उत्पादपूर्वम्, एवं वस्तुप्राप्तान्तरप्राप्तं तदर्थं
योजनीयम् । अप्रत्यक्षवक्रपाणं चेतानं भावपूर्वम्-
आद्यो भावः ; स चौदयिक इति गाथाऽर्थः । दृश्यं २
अ० । म० । चतुरशीतिलक्षगुणिते पूर्वे, अनु० । आचा० ।
जं० । कर्म० । म० । ('जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १५५
पृष्ठेऽन्वयोः) "तिविडे पुव्वे पणाने नं जहा-तीते, पणपुव्वं,
अयागए ।" स्या० ३ टा० ४ उ० । प्वाल-पूरणयान्तिरस्य
घातोः पुर्यते-प्राप्यते पालयते च येन कार्यं तत्पूर्वम्,
औणाऽऽदिको वक्त्रस्थयः । कारकम् । महपुव्वं जेण सुयं ।"
नं० । ज्ञा० । पूर्व करणापूर्वाणं उत्पादप्रांऽऽदिषु दृष्टिवाता-
मर्गतेषु, स्या० ४ टा० १ उ० । पं० ज्ञा० । "चउइसपुव्वि
यो एक्खरसंगिणं ।" चतुर्दशपूर्वार्थे द्वादशान्तिर्य उक्तं च-
तुर्दशपूर्वार्थं तथाऽपि आगतमव पूर्वाणां प्राधान्यस्थापना-

यमिदं विशेषणं । प्राधान्यं च पूर्वाणां पूर्व प्रणयनात् स-
द्वाप्रमाणत्वात् अनकाद्यधामन्यमयत्वाच्च । कल्प० २ अर्थि०
८ लण । पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् पूर्वानुपूर्वीति ।
अनु० । परिपाठ्यम्, व्य० १ उ० ।

पुव्वंग-पूर्वाङ्ग-पुं० । प्रथमाद्वये, जं० ७ वृत्त० । कल्प० ।
उपा० । चतुरशीतिवर्षलक्षप्रमाणं कालवर्षेण, आ० म० १
अ० । "चउरासीइवाससयमहस्समणि स एमं पुव्वंगे ।" म०
६ श० ६ उ० । उपा० जं० । कर्म० । चं० प्र० । अनु० । स्या० ।
(अत्र विस्तरः 'जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १५५६ पृष्ठ-
गतः) ।

पुव्वकट-पूर्वकृत-वि० । पूर्वमेव पूर्वात्ते, सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।
पूर्वसंज्ञितं, आय० । प्रश्न० ।

पुव्वकम्म-पूर्वकर्म-न० । प्राक्तन्ये प्रत्युपलगाऽऽदिकं क-
र्मणि, "जं पुव्वकम्मं तं पच्छाकम्मं जं पच्छाकम्मं तं
पुव्वकम्मं तं भिक्खू पटियाए वट्टमाण्ण कउज्जा ।" आचा०
२ श्रु० १ वृ० २ अ० १ उ० । पूर्वकृतकर्मणि, प्रश्न० १ आश्र०
द्वार । पूर्वकर्मोदयोपगतं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुव्वकय-पूर्वकृत-वि० । पूर्वमेव निश्चादिते, "पुव्वकयकम्म-
परिभाषणाइ ।" पूर्वकृतं प्रथममर्जितं यस्मिन् तस्य परि-सम-
न्नात् भावना । आनु० । "पुव्वकयकम्मसेवओवत्तल-
त्ति ।" पूर्वकृतकर्मणां सञ्ज्ञितोपपत्तौ आपञ्चमन्तापा ये ते
तथा । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुव्वकालिय-पूर्वकालिक-वि० । प्राकालिके, "पुव्वकालिय-
वयणरच्छु ।" वक्त्रकामस्य वचनास्य यत्पूर्वमुत्तरमभिधीयते
परामिप्रायं लक्षायत्वा तत्पूर्वकालिकं वचनं तत्र वक्तव्यं
दत्तान्ते तथा वा पूर्वकालिकानामर्थानां वचनेऽदन्ताः ।
प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुव्वकीलिय-पूर्वकीदित-न० । गृहस्थावस्थायां पुरा कृते दृ-
ताऽऽदिकीदने, उत्त० १६ अ० । प्रश्न० । स्थादिभिः पूर्वका-
लमावधत्तदुर्गद्वाराऽऽदिरमणे, उत्त० १६ अ० ।

पुव्वगणिय-पूर्वगणित-न० । प्राकृतिप्रतिषेधान्, यो० १ पाहु० ।

पुव्वगय-पूर्वगत-न० । पूर्वाणि दृष्टिवादाङ्गमाभूतानि तेषु
गतं प्रविष्टं तदभ्यन्तरीभूतं तत्पर्यन्तं यत्कृतं तत्पूर्वगतम् ।
स्या० ३ टा० १ उ० । दृष्टिवादान्तर्गतचतुर्नाधिकारविशेषे,
नं० । (पूर्वगतम्) दिट्ठियाय' शब्दे चतुर्थभागे १५१४ पृष्ठ-
गतम्) ।

"उत्पाए पयकोडी, अगगे गीयमि छुअउइलक्खा ।
विदिमि सयगिलक्खा, सट्ठि लक्खा उ अण्ठि नाकियमि ॥ ३॥
पयउणा कोडी, नागुपवायमि होइ पुव्वमि ।
एमा पयाण कोडी, छुअ सया सव्ववायमि ॥ ४ ॥
छुव्वीमे कोडीओ, आयपवायमि होइ पयसंखा ।
कम्मपयाए कोडी, असीइलक्खंहि अमहाइया ॥ ५ ॥
सुलसीइसयसहसा, पयक्खण्णमि वणिथा पुव्वे ।
अक पयाण कोडी, दसलहसअहाइया य अगुवाए ॥ ६ ॥
छुव्वीमे कोडीओ, पयाण पुव्वे अ वंमनाममि ।
पाण उमि य कोडी, छुअतलक्खंहि अमहाइया ॥ ७ ॥

नव कोटिंशः संख्या, क्रियविसालम्बि वक्ष्या युग्मा ।
अक्षरत्न लक्ष्मा, पयसंखा विहृत्कारम्भ ॥ ८॥ ” स्था ० ४
ठा ० १ उ० । सर्वेषुतात् पूर्व क्रियन्ते इति पूर्वोक्ति उपाद-
वोऽऽशीति चतुर्दश तेषु गतोऽभ्यन्तरीभूतः तत्स्वभावः ।
पूर्वस्वभावे दृष्टयति, स्था ० १० ठा ० ।

पूर्वोक्तं विच्छेदकालः—

“ बो(वो)लीगम्भि सहस्त्रे, वारिसां वीरमोक्तगमणा उ ।
उत्तरवायगवसमे, पुत्रवयस्स भवे लुद्धो ॥ ८० १ ॥
वारिसहस्त्रे पुत्रे, निधोग्मात्तोर्वे वज्रमागस्स ।
नारिहि ई पुत्रवयने, अणुपरिवाडोर् जं जस्स ॥ ८० २ ॥ ति० ।
पुत्रवयसि—पूर्वगृहीत—त्रि० । प्राक्कालोपात्तं, “ पुत्रवयसि
लुद्धेण गुरुआणाए । ” पञ्चा ० १२ विव० ।

पुत्रवयसि—पूर्वजाति—स्त्री० । प्राक्कलजन्मनि, स्था ० १ श्रु० १ अ० ।
पुत्रवयसि—पूर्वस्थान—न० । पूर्वमिति द्वन्द्वं बहुवराऽऽदिकं, त-
स्थानम् । दम्पत्युपवेशनादौ वैदिकायाम्, आचा ० २ यु० २
चू ० ४ अ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वनिर्मुक्त—त्रि० । पूर्वकाले व्यापारिते, पञ्चा ०
१२ विव० ।

पुत्रवयसि—पूर्वनिपात—पुं० । पूर्वदेशकालवृत्तिताऽऽपादने, के-
विदाचार्या आहुः—“ यद्वत्पात्तं तत्पूर्वं निपतति । ” यथा—स-
त्यप्रामोक्षं अन्य आहुः—यथा मातापितरौ, वासुदेवाजुनौ
इत्यादि । नि० चू० १ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वनिषिद्ध—त्रि० । प्राक्कालनिवारिते, पञ्चा ०
१२ विव० ।

पुत्रवयसि—पूर्वज्ञ—न० । “ स्वयं-शन-एण-अ-इ-ह-व्यां एहः ”
॥ ८ । २ । ७५ ॥ इति हकाराऽऽकान्त्यकारस्य गुकाराऽऽ-
कान्तौ हकारः । प्रा० २ पाद । दिनस्याधे—प्रहरद्वये, स्था ० ४
ठा ० २ उ० । आ० चू० । आच० । आ० म० ।

पुत्रवयसि—पूर्वमन्यत—त्रि० । प्रागुपमन्यते, रा० ।

पुत्रवयसि—पूर्वतपस्—न० । सरगावस्थायां भाविततपस्यायाम्,
वीतरागावस्थापेत्या सरगावस्थायाः पूर्वकालभावित्वात् ।
म० २ श० ५ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वत्व—न० । पूर्वकालयोगित्ये, न० ।

पुत्रवयसि—पूर्वद्वारिकनकृत्—न० । पूर्व द्वारं येमा-
स्ति तानि पूर्वद्वारिकाणि । पूर्वस्थां दिशि येषु गच्छतः शुभं
भवति तेषु नक्षत्रेषु, स० ७ सम० । “ कालिआइआ सलन-
कल्ला पुत्रवयसिआ । ” स्था ० ७ ठा ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वदेश—पुं० । मधुरात आराभ्य समुद्रपर्यन्तेषु
देशेषु, आचा ० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वधर—पुं० । पूर्वोक्ति धारयन्तीति पूर्वधराः । दश-
चतुर्दशपूर्वावस्तु, वि० ० । आच० । गा० ।

पुत्रवयसि—पूर्वप्रतिपन्नक—पुं० । पूर्वप्रतिपद्यते, स्था ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वपद—न० । उत्सर्गपदे, “ पुत्रवयसि उत्सर्गपदं, अचर-
पदं अचरादपय । ” नि० चू० १ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वमविष्ट—त्रि० । पूर्वमेव क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं प्रवि-
ष्टेषु, स्था ० १ उ० २ म० ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वपुरुष—पुं० । अर्थात्तन्त्रे, स्था ० १ श्रु० १ अ० । नि० ।

पुत्रवयसि—पूर्वप्रयोग—पुं० । वाणस्येव सकर्मतायां गतिप-
रिणामवस्थे, म० ७ श० १ उ० । प्रवृत्तव्यापार एव नापूर्व-
व्यापारनियोजनं, पञ्चा ० १० विव० ।

पुत्रवयसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । पूर्वः प्राक्काला-
ऽऽसंवितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकषायाऽऽदिसमुदात-
रूपः प्रत्ययः—कारणं यत्र शरीरवस्थे स तथा स एव प्रत्यु-
त्पन्नप्रयोगप्रत्ययिकः । तस्मिन्, म० ८ श० ६ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक—पुं० । प्रथमगर्भाधा-
नकालमन्यते पूर्ववृत्तलक्षणेऽनुरागे म० ६ श० ३३ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वकालगुणी—स्त्री० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, स्था ०
२ ठा ० ४ उ० । सू० प्र० । जं० । स० ।

पुत्रवयसि—पूर्ववृद्धवैर—त्रि० । पूर्व भवान्तरऽनादिकाले वा
वर्द्धं निवारितं वैरमित्रभावो येषां ते तथा । जन्म-
न्तरवृद्धवैरभावे शर्वा, स० ३४ म० ।

पुत्रवयसि—पूर्ववृद्धवैर—पुं० । जन्मान्तरवृद्धनि, आ० चू० १ अ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वभाषित—त्रि० । पूर्वप्रतिपादिते, ज्यो २ पादु० ।

पुत्रवयसि—पूर्वभाषित—स्त्री० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, ज्यो २
पादु० । स्था ० । “ पुत्रवयसि—महवया नक्षत्रे तुतारं पक्षेति । ”
पं० स० १ द्वा ।

पुत्रवयसि—पूर्वभव—पुं० । पूर्वजन्मनि, “ पुत्रवयसि जयिनेह-
पीतिषट्ठमां । ” पूर्वमेव पूर्वजन्मनि जनिता जाता स्ने-
हात् प्रीतिः प्रियत्वं, न कार्यवशादित्यर्थः बहुमानश्च गुणा-
नुरागस्ताभ्यां सकाशाज्जातः शोकः चित्तलंघा विरहसहभा-
वेन यस्य स पूर्वभवजनिस्नेहप्रीतिषट्ठमानः । स्था ० १ श्रु०
१ अ० । स० ।

पुत्रवयसि—पूर्ववयसि—न० । चरमतीर्थक-
रमहावीरपूर्वमनुष्यभवचरितनिषेधे नाटकभेदे, रा० ।

पुत्रवयसि—पूर्वभाविक—पुं० । पूर्वभावभाविति, “ पुत्रवयसि-
वेरेण, अदवा रणेण रंजितो संतो । ” व्य० १ उ० । “ ए-
स्ति यं चडवोसाए तित्थगराणं पुत्रवयसि चडवोसं
नामपेज्जा भावस्संति । ” स० ।

पुत्रवयसि—पूर्वभाग—न० । अत्र, स्था ० ६ ठा ० । दिवसस्य पूर्वभाग-
श्चन्द्र्यांगस्य चाऽऽदिमधिकृत्य विद्यते येषां तानि पूर्वभागानि ।
पूर्वार्धं चन्द्र्यांगसहजेषु नक्षत्रेषु, सू० प्र० १० पादु० २
पादु० पादु० ।

पुत्रवयसि—पूर्वरात्रि—पुं० । रात्रिः पूर्वभागे, विपा० १ श्रु० १ अ० ।
रात्रिः प्रथमे यामे, आचा ० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

पुत्रवयसि—पूर्वरात्रिकालसमय—पूर्वरात्रापररात्रिकालसमय—पुं० । पू-
र्वरात्रश्च रात्रिः पूर्वा भागाऽपररात्रश्च रात्रिपररात्र भागस्ता-
वेष कालः समयोऽवसरो जागरिकायाः । स्था ० ३ ठा ० २
उ० । रात्रिः पूर्वभागे पञ्चाद भागे च । विपा० १ श्रु० ६ अ० ।

प्रदापसमये प्रातःसमये च, ज्यो ३ प्रति० ४ अचि० । पूर्व-
रात्रश्चासीत् अपररात्रश्चेति पूर्वरात्रापररात्रः, स एव कालः
समयः कालविशेषः । रात्रिः पश्चिमे भागे, नि० १ श्रु० ३
वर्ग ४ अ० । पूर्वरात्रश्चासावपररात्रश्च पूर्वरात्रापररात्रः, स
एव काललक्षणः समयः न तु समाचाराऽऽदिलक्षणः समयः

पूर्वराश्रावरात्रकालसमयः । मध्यरात्रे, " पुष्परत्नावलसमयसि सुतजागरा । " इह चापेत्यादिकरफलोपेन अपररात्रशब्दोऽयमिति । श्रा० १ श्रु० १ अ० । पूर्वरात्रशब्दः पूर्वो भागोऽपररात्रश्च अपकृष्टा रात्रिः, पक्षिमस्तज्ञा इत्यर्थः । तज्ज्ञानो यः कालः-समयः कालाऽभ्यक्षः समयः स तथा तत्र । अथवा—पूर्वराश्रावरात्रकालसमय इत्यत्र रेफलोपात् " पुष्परत्नावलसमयसि ति " स्यात् । भ० २ श० १ उ० । " जो पुष्परत्नावलकाले, संपेदप अपगमपपण्य, ' यः साधुः पुर्वराश्रापरात्रे काले रात्रौ प्रथमचरमयोरवार्थम् । दश० २ चू० ।

पुष्परय-पूर्वरत्-न० । पूर्व कृतं रत्नं—मैथुनं पूर्वरत्नम् । उ०० ।

१६ अ० । शृङ्गस्थावस्थायां स्त्रीसंभोगानुभवने, स्था० ६ ठा० । शृङ्गस्थावस्थालक्षणे पूर्वस्मिन् काले स्त्र्यादिभिः सह-विषयानुभवने, उ०० १६ अ० ।

पुष्पवत्-पूर्ववत्-न० । विशिष्टे पुष्पौपलब्धे चिह्नमिह पूर्वमुच्यते तदेव निमित्तकृतया यस्यास्ति तत्पूर्ववत्, तद्वृत्तारेण गमकमनुमानं पूर्ववत् । अतु० । कारणाकार्यानुमाने, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । ' स किं तं पुष्पवत् ' इत्यादि सूत्रं सव्याख्यानम् " अतुमात्रे " शब्दे प्रथमभागे ४०३ पृष्ठ गतम्)

पुष्पविदेह-पूर्वविदेह-पुं० । पूर्वस्त्रीनां विदेहश्चेति । जम्बूद्वीपे मन्दास्य पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि द्यव्यांमध्ये महाविदेह-रक्षदेवीभूमे (जं० ४ ख००) क्षेत्रे, स्था० २ ठा० ३ उ० । यक्षेशां सीमन्धरः प्रभुः । श्रा० ४० ४ अ० । तच्च क्षेत्रमकर्ममृगमत्स्यसदा सुवमद्वर्षा विराजते । स्था० २ ठा० ३ उ० । अतु० । " दां पुष्पविदेहार्हः " स्था० २ ठा० ३ उ० ।

पुष्पविदेहकूट-पूर्वविदेहकूट-न० । निपत्यस्य वर्षावरपर्वतस्य पूर्वविदेहप्रतिकूटे, जं० ४ ख०० ।

पुष्पवैरिण-पूर्ववैरि-पुं० । जम्बामन्तीरयशस्वी, " यं दृष्ट्वा चर्द्धतः क्रोधः स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेय मनुष्येण, एव मे पूर्ववैरिणः ॥ १ ॥ " श्रा० ४० १ अ० ।

पुष्पसंग्रह-पूर्वमङ्गलिक-पुं० । पूर्व पूर्वकाले सङ्गतिमित्रत्वेन सह स पूर्वमङ्गलिकः । श्रा० १ श्रु० १ अ० । जम्बामन्तीरयमित्रे, भ० ७ श० ६ उ० । " गोयमारसमग्रे भगवन् महावीर्यपुष्पसंग्रहं कते । " भ० २ श० २ उ० । शृङ्गस्थत्वे परिचिते, भ० ३ श० १ उ० ।

पुष्पसंभोग-पूर्वसंभोग-पुं० । मातापित्रादिलेख्येन, आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० । धनधातवस्वजनाऽऽदिभिः संयोगे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ४ उ० । आचा० ।

पुष्पसंयव-पूर्वसंयव-पुं० । मात्रादिकल्पनया पञ्चयकरणं, पि० । नि० चू० । दृश्य० । आचा० । (' संयव ' शब्दे एव व्याख्यास्यामि)

पुष्पसंयुव-पूर्वसंयुव-पुं० । आमरणप्रतिपत्तिकालात् पूर्वमेव कृतपारचय, उ०० । पूर्वाचा० । आऽदिकालादन्ते न तु बाचा० । आऽदिकाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियाकारणं न तथाविधप्रसादाजनकत्वात्, संयुता विनयविषयत्वेन

परिविताः सम्यक् स्तुता वा सद्युक्तगुणोत्कीर्त्तनाऽऽदिभिः पूर्वसंस्तुताः । उ०० १ अ० ।

सामये जे पुष्पे, दिष्टा भट्टा व परिजिता वा वि ।

ते हृति पुष्पमंयुय, जे पच्छा एतरा हौति ॥ २८३ ॥

सामन्वयवर्तव्यकालात् पूर्व पश्चाद्वा अहवा-सामन्वयकाले चैव चिन्तयजति ।

गाढा—

अमाया विहरंतेण, मंथुता पुष्पमंथुता ।

सेपदे विहरंतेण, मंथुता पच्छमंथुता ॥ २८४ ॥

अतीतवर्त्तमानकाल प्रतीत्य भावयन्त्यम् । नि० चू० २ उ० । उ०० ।

पुष्पसमाप-पूर्वसमाप-पुं० । उत्पानपूर्वाऽऽदिदृष्ट्यादिसंयोगे, कर्म० १ कर्म० ।

पुष्पसुय-पूर्वश्रुत-न० । पूर्वाणि च तत् श्रुतं पूर्वश्रुतम् । पूर्व-गते श्रुते, प्रश्ना० १ प० । श्रा० ४० ।

पुष्पसूर-पूर्वसूर-पूर्वह, श्रा० ४० म० १ अ० ।

पुष्पसूत्रि-पूर्वसूत्रि-पुं० । चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० २४ अधि० । श्रा० ४० । पूर्वाऽऽचार्ये, पश्चा० १२ खि० । उद्युक्तविहारी चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० १ आधि० ।

पूर्वसंयव-पूर्वसंयव-स्त्री० । अतुयोगप्रान्तादत्रप्रथमभूमिका-याम्, यो० वि० ।

तत्कर्मस्त्वेषम्—

पूर्वेभावा तु तन्त्रज्ञे—गुरुदेवाऽऽदिपूजनम् ।

मदाचारस्तपोभूयस्व-द्वेषपदं प्रकीर्त्तिता ॥ १०६ ॥

पूर्वेभावा तु योगप्रान्तादप्रथमभूमिकाया पुनर्मन्त्राः स-म्यग्भागतशास्त्रः प्रकीर्त्तिता इत्यन्तरं यागः । कीदृशीत्याह—गुरुदेवाऽऽदिपूजने वध्यमाकल्पम् । तथा सदाचारः २, तपः ३, मुन्यद्वेषश्च ४ इह योगाचर्यायां प्रकीर्त्तिता निरूपिता ॥ ०६ ॥ यो० वि० । (गुरुदेवादिपूजाविधि एव शब्दे वच्यते)

पुष्पहर-पूर्वधर-पुं० । पूर्वाणि धारयन्तीनि पूर्वधरः । दशकतुर्दशपूर्वावादि, यथा पूर्वधरो जायते स पूर्वधरलक्षिणमुच्यते । श्रा० ४० १ अ० । घटिकाद्वयमध्य आनुपूर्व्यभावेपूर्वाभ्यां चतुर्दशपूर्वधरगतलक्ष्यधनश्चतुर्दशपूर्वधरभूतचतुर्दशपूर्वाणि गणयन्ति, तत् सप्तममात्रेण, रात्र्यात्रेण च नि प्रश्ने, उत्तरम्—चतुर्दशपूर्वधराश्चतुर्दश पूर्व्याणि तावदाष्टपट्यं-योगजम्बूद्वीपे घटिकाद्वये गणयन्ति । यदुक्तं पांग्रशेषपूर्व्याणि—साऽनुपूर्व्यमहाप्राणः प्रधानमात्रमस्ति यत् । साध्वे ह्यदशविधैर्नामिषयाग्रहैः ततः ॥ १ ॥ ८१ प्र० । सप्त ३ उ० । यथा चतुर्दशपूर्वधरा दशपूर्वधरा नवपूर्वधरा वा दृश्यन्ते, तथा द्विपूर्वधराश्चतुर्दशपूर्वधराः पञ्चपूर्वधरा भवन्ति, न च नि प्रश्ने, उत्तरम्—जीतकल्पसूत्रादायाचार्यप्रकृताऽऽष्टपूर्वधरस्य धनव्यवहारस्योक्तत्वादिपूर्वधरं श्रुतिं भवन्तीति ज्ञायते । २६ प्र० । सप्त० ४ उ० ।

पुष्पश्रमिया-पूर्वश्रमिया-स्त्री० । यथा सह पूर्व हस्तिसमासीत् तादृशीं स्त्रियाम्, द्य० ७ उ० ।

पुष्पा-पूर्वा-स्त्री० । प्राचीनतायां दिशि, स्था० ६ ठा० । येषां यस्यां दिशि सूर्य उदयच्छति सा तेषां पूर्वा । श्रा० ४० म० १ अ० ।

स्था०। आवा०। "जस्म जयौ आच्छा, उदरं सा तस्मिं ह्यहं पुत्रादिसा" (७७ गाथा) आवा० १ भू० १ अ० १ उ०। (अस्या गाथाया स्वाख्या "हिसा" शब्दे चतुर्थभागे २५३ पृष्ठे विस्तरतो गता। प्रहापकापत्तया पूर्वदिक्निरूपणमपि न च यः)

पुत्राउत्त-पूर्वाऽऽयुक्त-त्रि०। पूर्व तदगमनकालात् प्राक् आ-
युक्तं रम्यतस्यालयादौ प्रतिष्ठं पूर्वाऽऽयुक्तम्। स्वार्थमेव राज्ञ-
मास्थे, पञ्चा० १०। चय०। पूर्वाऽऽयुक्त्या उक्तान्तरं पूर्वाऽऽयुक्त
इति। व्य० ७ उ०। कल्प०। ("यायिवाहं" शब्दे चतुर्थभागे
२००४ पृष्ठे विस्तरां गतः)

पुत्राह-देशी-पीने, १० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा।

पुत्राणुपूर्वी-पूर्वानुपूर्वी-स्त्री०। क्रम, रा०। पूर्वस्यानुपूर्वः
पूर्वानुपूर्वः "एषा शिद्रिसिखं एङ्गसदो दो अणुतिपं तिग-
स्म पुत्रा दुगस्म तिनि अणुने य चउकस्म पुत्रा। एवेस्-
वर्च। "अदवा-पुत्रेव अणुपूर्वः स एव पूर्वः पूर्वानुपूर्वी। नि०
चू० २० उ०।

पुत्रायरगाभंग-पूर्वाऽऽयुक्तगाम्भङ्ग-पुं०। बहोः कालात्पुत्रा-
याः प्रवृत्तेर्निनाशे, जी० १ अधि०।

पुत्रायरिय-पूर्वाऽऽयव-पुं०। अतीतस्मै, नि० चू० १ उ०।
पञ्चा०।

पुत्रायामगया-पूर्वयामन-न०। पूर्वस्यां सीमन्धरः प्रभुः।
आ० क०। न च क्षेत्रं कर्मभूमिस्त्वाम्सा सुपमसुपमद्वयो
विराजते। क्षेत्रविशेषे स्थाने २ डा० ३ उ०।

पुत्रावर-पूर्वावर-न०। पूर्वाणि च पराणि च पूर्वावरं, समा-
दायप्रधानां द्वन्द्वः। पूर्वावरसमुदाय, न०।

पुत्रावरमंजुत्त-पूर्वावरमंजुत्त-न०। पूर्व स्त्रनिषदे पञ्चास्म-
न्नेण विरुध्यमाने, "पुत्रं मुनस्त्रिषदं पञ्चा सुतण विरुक्क-
माणो पुत्रावरमंजुत्तं भवति।" नि० चू० ११ उ०।

पुत्रासाह-पूर्वापाह-पुं०। अस्मोदेवताक चतुस्तारे नक्षत्र-
भेदे, जी० ७ वल०। सू० प्र०। अनु०। स्था०।

पुत्राहृत्-पूर्वाभिमुख-त्रि०। "साऊण पुत्राहृत्तो द्वयह।"
प्राचीदिगभिमुखे, आवा० ४ अ०।

पुत्रि-पूर्व-न०। पूर्वस्मिन् काले, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ०।
आवा०।

पुर्विन्-पुं०। पूर्वधरे, प्रब० १ द्वार। प्रज्ञा०।

पुर्विपचक्षासंयव-पूर्वपश्चात्संस्तव-पुं०। "पुर्विप चक्षा य सं-
यव।" पूर्व दानात्प्राक् पञ्चाष्ठा संस्तवा दातुः कथाया पूर्वप-
श्चात्संस्तवः। पञ्चा० १३ वि०। आवा०।

पुर्विवल्ल-पूर्व-त्रि०। पूर्वशब्दास्वार्थे इल्लः। "अहं ते पु-
र्विवल्लो अंते पालो ताहे तस्स अट्ठादियमहिमं कदेह।"
पूर्वस्मिन्, आ० म० १ अ०।

पुर्वुद्गाह-पूर्वागमिन्-पुं०। पूर्व प्रमत्तयाऽवसरे संयमानुष्ठाने-
नाथात् शीलमस्यति पूर्वोन्माथी। प्रमत्तशालमये एव संवि-
भे, "जा पुर्वुद्गाहं पच्छा निवानी।" आवा० १ भू० ५
अ० ३ उ०।

पुर्वुत्तरा-पूर्वोत्तरा-स्त्री०। ईशानकोणे, व्य० ७ उ०।

पुर्वुत्तपास-पूर्वोत्तपञ्च-त्रि०। विरपकडे, "पुर्वुत्तपास उ न
२६७

वा, न हुंति अत्राउ लुम्मासं।" उयो० ६ पाहु०।

पुर्वोदय-पूर्वोदित-त्रि०। प्रामाणिते, ध्रु० १ उ० ३ प्रक०।
पूर्वोदिते, पञ्चा० ६ वि०।

पुत्र-प्र(पु)च्छ-धा०। "लुक्ख्यं आऽनादौ" ॥ ८। ४ २६ ॥ मा-
गध्यामनारी वत्तमानस्य लुक्ख्यं अः। "पुच्छदि।" पुच्छति।
प्रा० ४ पाद।

पुस-मुत्त-शब्दौ, "सुत्तरुपुस लुच्छ-पुच्छ-पुत्त-कुस-पुस-
लुद्ध-हुल-रोसाणाः" ॥ ८। ४। १०५ ॥ इति मुत्तनेः
पुत्ताऽऽदेशः। प्रा० ४ पाद।

पुस्म-पुष्प-पुं०। पुहस्पतिदेवताके नक्षत्रविशेषे, उयो० ६
पाहु०। अनु०। विशेष०। चं० प्र०। "दो पुस्मा।" स्था०
३ डा० ३ उ०। सू० प्र०। "पुस्मनकखलं तितारं।"
स० ३ सम०। पुष्पनक्षत्रं हि यात्रायां सिद्धिकरम्। यदा-
हुः-"अपि द्विदशमं चन्द्रः पुष्पः सर्वाधोनाथकः।" ह्रा० १
ध्रु० ८ अ०। ऋषिभेदे च। जी० ७ वल०।

पुस्मजोय-पुष्पयोग-पुं०। उपलक्षणस्यात् पुष्पाऽऽदिनक्षत्राणां
चन्द्रेण सह पश्चिमाभिमेधमयप्रमर्दकाऽऽदिनांयुग, स० ३ अङ्ग।

पुस्ममाणव-पुष्पमाणव-पुं०। प्रागधे, आध्र०। लोकप्रसिद्धे
लक्षणविशेषे च। जी० ३ प्रति० ४ अधि०।

पुस्मायण-पुष्पायन-पुं०। पुष्पनामकर्मयुवापत्ये; सू० प्र० १०
पाहु० ११ पाहु० पाहु०। जं०। चं० प्र०।

पुत्र-पुत्रक-अन्व०। "पुत्राक धो वा" ॥ ८। १। १८८ ॥ पु-
त्रकशब्दे वक्ष्य धो वा भवति। पित्रं। पुत्रं। पिहं। भिक्षे,
प्रा० १ पाद।

पुर्ह-पृथिवी-स्त्री०। "उहवादी" ॥ ८। १। १३१ ॥ इति
श्चन उन्वम्। प्रा० १ पाद। "पथि पृथिवी-प्रतिभुम्पृथिक-
हरिद्रा-विभीतकवत्" ॥ ८। १। ८८ ॥ इतीति। सू०। प्रा० १
पाद। आ० म०। पश्चिमदिक्प्रवक्तास्तथायां दिक्मार्गार्थम्,
आ० चू० १ अ०। नि०। आयानां त्रयाणां गणश्रुतां मार्गारं,
आ० म० १ अ०। आ० चू०। तृतीयवासुदेवस्य मातरि च।
स०। नि०। सुपार्थ्वीजनमातरि, नि०।

पुहत्त-पृथक्त्व-न०। विस्तारे, प्रज्ञा० १५ पाद। पार्थिव्ये, अनु०।
बहुत्वे, भ० प० ५ ६ उ०। पृथक्त्वशब्दा बहुत्ववाची। यदा-
ह च्छिद्रकृत-पुहृ(ह) लशब्दो बहुत्ववाची। क० प्र० १ प्रक०।
पृथक्त्वशब्दो बहुत्ववाची, बहुत्वं चह पञ्चविंशतिरूपं दृष्ट-
व्यम्। सिद्धप्राभूतटीकायात्, न०। अन्वयविभागेन वाक्यं,
आ० म० १ अ०। नैपायिकसंभवे गुणभेदे, सम०। संयुक्त-
मपि द्वयं यद्विशब्दे पूर्वमित्युपायान्तरं तत् अगोचर-
व्यवहारकारणं पृथक्त्वं नाम शुण इति कारणादाः, घटाऽऽ
दिभ्यांऽर्थानन्तरं तत्प्रत्ययविलक्षणज्ञानप्राप्त्याह्यासुक्षाऽऽदि-
वादिनि व्यवस्थिताः। अत्र तावदेतौरानन्दता, परस्परस्वरूप-
व्यावृत्तरूपाऽऽदिव्यतिरेकशोभनभूतयत्तं पृथक्त्वमुगम्य-
ध्वजे अग्रप्रतिभासनेन घटाऽऽदिविलक्षणज्ञानप्राप्त्याऽवस्थासिद्धेः
अत एवापलक्षणप्राप्त्यन्तेनऽप्युपनिस्त्यानुपलम्भादसंभवम्। न
च पृथगिति विकल्पप्रत्ययावसत्येन तस्य सर्वं सजातीय-
विजातीयव्यावृत्तरूपाऽऽद्यनुभवनिश्चयान्तरं तस्य व्यावृत्तभाव-
भावानां स्वस्वभावव्यवस्थितेः, अस्याथा स्वतो व्यावृत्तरूपाणां

पुढत्त

पुथक्त्वाऽऽदिश्यात्तथा पुथक्कृतानिजैः पुथक्त्वाऽऽदिभिः
 आभिन्नपुथक्कृतानाकरणे आकाङ्क्षिकरत्वाद् भेदयत्त संवत्ता-
 लिके, अभिप्रेते तु पुथक्कृतस्य भावस्येवोत्पत्त्यन्तरभूत-
 पुथक्कृतगुणकृतानाविषयोत्त न एव पुथक्कृतव्यवहारनिजैः
 हेतोरनैकात्मिकत्वं । किं च । यथा—पुथक्कृतवृत्ताऽऽस-
 मत्तया सुखदुःखाऽऽदिषु गुणेषु पुथगिति प्रत्ययविषयता, पुथ-
 क्तवृत्ताभावोऽपि गुणेषु गुणानुसमभावात् । तथा घटाऽऽदिष्व-
 पि भविष्यतीति अनेकात्मिकता परित्युद्धेव । न च गुणेषु
 पुथगिति प्रत्ययो भक्तौ, मुख्यप्रत्ययाविशिष्टत्वात्, पुथगिति
 अगोचाराव्यवहारस्य स्वकारविभिन्नपदार्थनिष्पन्नत्वात् प-
 रोपपत्त्यन्तानुमानं प्रतिज्ञाया, पुथकानाभावात् । तथा च प्रयो-
 गाः—ये परस्परव्यावृत्ताऽऽमानस्ते स्यनिरिक्तपुथक्त्वानाधाराः
 यथा सुखाऽऽदयः परस्परव्यावृत्ताऽऽमानस्य घटाऽऽदयः स्व-
 भावहेतुसंस्थानेकवृत्त्यनुपपत्तौ, संवत्ताभावश्च समवायस्य
 प्रतिषेधस्यान्वयान्तात् सुखाऽऽदिषु तद्व्यवहाराभावप्रशङ्कश्च
 विषयेयं बाधकं प्रमाणम् । तत्र पुथक्त्वं गुणः, तस्माच्चक-
 माणाभावाद्वाच्योपपत्त्येति व्यवस्थितम् । सम्म० ३ काण्डः ।
 अनुयोगभेदः, स्थानं १० डा० । पुथक्त्वं भेदो ज्ञित्यवयववृ-
 च्चने इत्यर्थः । तदनुयोगो यथा—“धम्मसिक्खाय धम्मसिक्खाय-
 देसं धम्मसिक्खायपदेना ।” इह सूत्रे धर्मास्तिकापप्रदेशा
 इत्येतद्बहुवचनं तेषामसंख्यातत्वात्प्रापनार्थमिति । स्थानं
 १० डा० । पुथक्त्वं—“एतां धियं” (२२२३भाषा) विशेषः ।
 पुढत्तभावः—पुथक्त्वाभावः—पुं० । प्रतिसूचकमविमगेन वक्ष-
 माणविषयाभावेन प्रवर्तने प्रकृत्ये, विशेषः ।

पुढत्तविक-पुथक्त्ववितर्कः—पुं० । पुथक्त्ववैतद्द्रव्याऽऽभि-
 त्तानामुत्पत्त्याऽऽदयोर्याणां भेदं विकल्पे, ग० १ अत्रि० ।

पुढत्तविक्रमविचारः—पुथक्त्ववितर्कमविचारः—न० ।
 पुथक्त्वं नानात्वं, वितर्कः श्रुतज्ञानं द्वादशाङ्गं, विचारोऽ-
 र्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिः, व्यञ्जनमाधिधानं, तद्विषयो यो सत्तावा-
 कायलक्षणो योगः, संक्रान्तिः परस्परतः परिवर्तनं, पुथक्-
 त्वेन वितर्कस्यार्थव्यञ्जनयोगेपुं संक्रान्तिविचारोऽसिद्धिस्त-
 तपुथक्त्ववितर्कविचारम् । शुद्धप्रधानभेदे, सम्म० । तथा ह्य-
 सावुतमसंजनानात् भावयति विदुःजनतपुथक्कावधीयसाम-
 र्थ्यः संहृताशेषचित्तव्याप्तेः कर्मप्रकृतीः स्थित्यनुभावाऽऽदि-
 भिर्होतृत्वम् महासंवरसाधनं । मोहनीयमचिन्तनामाद्यैश्च
 शेषपुथक्त्वमन्त्राद्यैश्च वा द्रव्यपरमाणुं भावपरमाणुं च तम-
 सलम्ब्य द्रव्यपदार्थायां व्यञ्जनं व्यञ्जनाद्वाऽर्थं योगाद् यो-
 गान्तरव्यञ्जनाच्च व्यञ्जनान्तरं च संक्रामनं पुथक्त्ववितर्क-
 विचारम् । सम्म० ३ काण्डः । भावः १० दश० ।

पुढत्तसह-पुथक्त्वशब्दः—पुं० । पुथक्त्वनामकत्वेन कोऽर्थो नाना-
 त्वाऽऽदिद्रव्ययोगेन यः स्वरः यमलशब्दाऽऽदिशब्दवत् स
 पुथक्त्व इति, स त्वानौ शब्दभेदः । शब्दभेदः, स्थानं १० डा० ।

पुढत्ताणुसोप-पुथक्त्वानुसोप-पुं० । आर्येजस्वामिभिः पु-
 थक्त्वं स्थापितेऽनुयायि, “तेनार्यं पुढत्तं, कालिय-
 सुयादिद्विजाय य ।” (२२२३भाषा) विशेषः ।

पुढवी-पुढवी-स्त्री० । तन्वीरवरत्नसंयुक्तप्रान्त्यवज्जनात्पूर्व-
 उकारः । प्रा० २ पादः । राज्ञः शान्तादन्तरस्याप्रमदित्वाम् ।
 व्य० ६ उ० । भूमैः च । “पंचमसरमंताश्रो, हर्दति पुढवी-
 चर्ह ।” अनु० । आवा० । (अस्याः स्वकपं भूगोलं शब्दे)

पुढवीचंद-पुढवीचन्द-पुं० । अयाधाराजहरिसिद्धपुत्रे, च २००

तत्कृतिं पुनरिदम्—

“अरिह पुरी झउत्ता, उत्तायस्यहि” भूसिया सययं ।
 नयवंतपदमसीहो, नरनाहो तथ हसीहो ॥ १ ॥

नयणविमलसिखिज्जव-पडमा पडमाहं पिया तस्स ।

पुत्तो पुढवीचंदो, चंदुज्जलभूरिज्जवपयो ॥ २ ॥

सो मुण्हिदंभवससि-यपुवसवसिदियिवाकसारितो ।

उगविसमोगमोग, एव कामभागे चय हूरं ॥ ३ ॥

न कुणह उप्पडवसं, मिगारगिरं न जेष कयावि ।

मित्तिहिं वि न वि कीलर, न दमह दुदमकरित्तो ॥ ४ ॥

मायापडमसिजुत्तो, सुणिपवभत्तो जिणचयुज्जुत्तो ।

परमस्यस्थानिवदं, चित्तंति चिट्ठर सया वि ॥ ५ ॥

तथयु विजित्त राया, कइ नाम इमो मत्तिवज्जुत्तो ॥

भोगोवमोगममं, लभिससइ मयणममरुत्तो ॥ ६ ॥

नवजुववणपारं, स लहिउअर निवज्जुत्त जिणयोए ।

गिरारहरि चारं, रिउवज्जो उज्जमा धमियं ॥ ७ ॥

एन पुण मुणियं इव, सयथाविजित्तपरो पत्तमयो ।

होही मयो उज्जिम-परकमो दुव्विणीयाणं ॥ ८ ॥

ता जुत्तमिणं संगद, कामि कलत्तमं एयं ।

सयमव तव्वसमं, काही सव्वं पि जं मणियं ॥ ९ ॥

ता ज्झं ता माणी, ता धम्मो ना वज्जयो सोमो ।

जाव घरनह्ण व नरो, ता भासिओ वृद्धमहंलाहि ॥ १० ॥

इय चितिय सयणयं, परिणयणं निंओ मणुह कुमरं ।

जणयाणुरोहओ सो, तं पडिउज्जइ अकामं पि ॥ ११ ॥

तथयु कुमरेण समं, मरंसांमंतकुत्तवयुयाणं ।

अट्टएद कज्जयां, पाणिमण्णं करावत् ॥ १२ ॥

वडिज्जमंमत्तं, वीमाहमत्तं सुव पट्टं ।

नचंतयमि तरणी-जणमि लोए पडिउत्तं ॥ १३ ॥

पुढवीचंदकुमारो, निजियमारो विवियुणसारो ।

चिट्ठर मउत्तमणो, अरत्तदुद्धो जहा समणो ॥ १४ ॥

चित्तइ य अहद गहणं, मोहमहागयविलसियं एयं ।

जणं जणो वि नडिउज्जइ, अमुणियत्तो मुदा एसो ॥ १५ ॥

गीयं पलावपायं, देहपरिस्समकरं कुडं नहं ।

शुद्धमारा उल्लेकारो, भोगुयमोमा किलसकरा ॥ १६ ॥

जणयाण अहो माओ, जं कइययिदणकममि संवांसं ।

खिउज्जंति मउत्त कउज्जं, एव अरिणियउदंहेण ॥ १७ ॥

रंभागव्भ असांर, इह संसारं कणं पि न हु जुत्तं ।

रमितं विज्जायंज्जं-रसमयनत्ताणं सत्ताणं ॥ १८ ॥

अरिणिविउं निवधं, अममापियपाणं इत्थं वरुप्पिमि ।

मद विरदं खणमवि न ह, सहेणं शुद्धेदंनडिवा तं ॥ १९ ॥

पेमभरपरवसाओ, परिणीयाओ इमाउ थालाओ ।

सुचंतीओ संपर, मोहा उव्हंति दुडियाओ ॥ २० ॥

मोहो अओ पि जणो, निवहं मं पव्वंतमिहाहो ।

नायाणुरोहओही, अदयं कइ संकडे पडिओ ॥ २१ ॥

किं पि न विणुद्धमहा, रणिह पि इमा उ जइ विवाहेमि ।

लहुकम्मयाणं विक्कं, कयावि सव्वा उ मिण्हंसि ॥ २२ ॥

जइ पव्वयामि अदयं, पियरो पडिओहिउं जिणमयमि ।

तां सव्वंनिमंमंमि, उवययियं हुज्ज मिक्कयओ ॥ २३ ॥

इय चितिय निव्वत्तिप-विणकराणजो पियाहिं लहुकुमरो ।

ररागदगगगो उच्चिय—द्वानासीत्तां मयह एवम् ॥ २४ ॥
 इह भोगा विसमिव मुह मङ्गुरा परिणामदायकविवागा ।
 सिधनवरमहायोगः उर-निविडकवाडोवमा भोगा ॥ २५ ॥
 भोगा सुनिकलबहुतु कलकलद्वयद्वयबहिषलसमाणा ।
 धम्मद्वन्द्वमल्लक्षण-समीरलहोसमा भोगा ॥ २६ ॥

किं च—

जं भुत्तमणाभवे, जीवेणहारभूमगाह्यं ।
 एगत्थ पुंजयं तं, अहरेह पञ्चरं धराणि ॥ २७ ॥
 पीयाई जाई सुमणो-रमाई पाणोई पाणिणो पुंवि ।
 विज्जंति ताह न हू तल्ल-याह सल्लाल जलहीसु ॥ २८ ॥
 पुप्फाणि फल्लाणि दल्लाणि जाणि भुत्ताणि पाणिणा पुंवि ।
 विज्जंति न तिहुयणत्त-गणसु किर बह्ममाणसु ॥ २९ ॥

अथ य—

भुत्तं सुखद्वरे सुखबह्वसोहदेहाय,
 भोग सायपल्लमागमणवे देवतलं जं नरो ।
 रज्जंतिगिकलवरेसु अल्लुपुषेसु रिद्धावमा,
 मणे तिलिकरा जियाण न ज्वरं भुत्ता वि भोगा नयो ॥ ३० ॥
 ता पडिबुद्धाई बुद्धाई, मा भोगपरवत्तं मणं काणं ।
 दुत्तअणोरामयजल-निहिमि परिममह बुक्कला ॥ ३१ ॥
 इय सोउ कुमरवयणं, ताउ पञ्चउ निबद्धपूयाओ ।
 विसयावरत्तमाओ, कयंजनीओ भयंति इमे ॥ ३२ ॥
 सामिय ! अविदहभयं, जं तुमए जंयि परं कहसु ।
 का परिहरायाओ, विसयाओ कहं ता कुमरो ॥ ३३ ॥
 सुहगुकिराह अकलं-कचरणआलेवयं तत्रो जाओ ।
 पमयंति सामि ! अग्गे, दिक्कण लहुवि सज्जु ॥ ३४ ॥
 तुह चरिणीलेहेणं, वयं कयणा उ अज्ज जायाओ ।
 संपए पुण गिहवासे, न खणं पि रई लहेमु ति ॥ ३५ ॥
 तुट्ठो भणइ कुमरो, जुत्तमिणं तुम्हं विवेयाणं ।
 कि तु समहिजुयाओ, गुग्रागमणं पडिक्कल ॥ ३६ ॥
 समए वयमां वयं, कहामो ताउ जं पवजंति ।
 परिणयमुहाउ पयं, हरिसोहनिवेण विज्जायं ॥ ३७ ॥
 तां तेषु वितियमिणं, वसीकओ नेय एस महिल्लाह ।
 नवरं इमिणा वरुण ज्जुयाउ एयाउ विदियाओ ॥ ३८ ॥
 तां तव्वाउल्लया, बीसारह धम्मवत्तं पि ॥ ३९ ॥
 इय तिच्छिय तेषुलो, लक्खिउअहं गुरुनरो इह उपायमि ।
 पडिक्कालउमवयंता, पिउवयणं सो सुदक्खिओ ॥ ४० ॥
 चितइ अहो विरुद्धं, रज्जगोहणं तेषुज्जुयमहं ।
 सागरममममणाणं, हिमवंतामिमुहममं व ॥ ४१ ॥
 निव्वेधो पुण पिउयो, लक्खिउअहं गुरुनरो इह उपायमि ।
 दुप्पाडयारा गुरुणो, न लंघियव्वा सयकंदि ॥ ४२ ॥
 संभाविज्जह पल्ला, वि पय्थणा परिसो किर इमस्स ।
 अम्मयायिया उगमणं, पडिक्कलवत्तं मय पि बुवं ॥ ४३ ॥
 ता परमपीइपउत्तं, पिउयो वयणं करेमि अहमिणिह ।
 इय वितिय पडिक्कल, कुमरो निवत्तासणं सिरसा ॥ ४४ ॥
 तो पुह्वावच्चकुमरो, असेलसामंतमंतिसेजुत्ता ।
 अभिसिंचिय रउजमरो, कयकिउवो नरवई जाओ ॥ ४५ ॥
 नरराया पुण तीए रायसरीए न रंजिओ कि पि ।
 कुणह तदा वि पविमि, उच्चियं जणयाणुदेहणं ॥ ४६ ॥
 रज्जं वलणविरहियं, विदियं मुक्काउ सयकगुत्ताओ ।

पुट्टो य अमोघाओ, सयले नियमंइले तेण ॥ ४७ ॥
 पायं अओ वि जणो, विदियां जिणसासणमि अरमत्तो ।
 सत्तं च वयणमेयं, जह राया तह पया होह ॥ ४८ ॥
 कहा वि ससाऽऽसीओ, च विमिला पयणिओ जहा व्वं ।
 तुह दंसणं समीहह, दंसंतरवाणिओ सुवणा ॥ ४९ ॥
 सुवसु इय निवभणिय, सां मुक्को वितिला तत्रो सुवणो ।
 नमिऊण पुहइनाहं, उच्चियद्वानमि आसीओ ॥ ५० ॥
 रत्ता मणियं सो सि-द्धि ! कहसु कत्ता समागमोसि इहं ।
 भमिरेण महि कत्थ वि, किं इदं अक्खुरिज्जं च ? ॥ ५१ ॥
 सिद्धो वि आह सामिय ! गयपुरनगराउ अगमोअहि इहं ।
 सुवणजणविस्सयकरं, अक्खुरियं पुण इमे दिट्ठं ॥ ५२ ॥
 तथाहि—
 आसिह गयपुरनये, बहुरययो रयणसंखओ सिद्धी ।
 भउत्ता सुमंगला सं, पुत्तो गुणसायो नाम ॥ ५३ ॥
 अह रयणसंखएणं, एसरियनवउत्तएणस्स तस्स कए ।
 अट्टएह नयरसिद्धी-य अट्ट पुयाउ वरियाओ ॥ ५४ ॥
 अग्रदिये ओलोयण-दिणए गुणमायेण रायपहं ।
 भिक्खत्तं पुरमक्के पायसंतां मुणिवरो दिट्ठो ॥ ५५ ॥
 कत्थ वि पोरस्सकं, पुग वि मे पिच्छुयं ति चिन्तंता ।
 परिपालयचरणमरं, पुवमयं संमरह सो उ ॥ ५६ ॥
 अरनिव्वधेण तत्रो, वयमाहणकए स पुच्छए पिउयो ।
 कयमाणी दीणमणा, सं जणयो भणह तं एयं ॥ ५७ ॥
 जइ वि तुह वच्छं ! वितं, खणं पि न रई गिह कुणह तह वि ।
 नवपरिणीयानियमुहदं-सणए रंजेसु णे हिययं ॥ ५८ ॥
 तयणवयगदणविसए, नहं उतरायं न कि पि काओ ।
 इय जणणीए वयणं, तह नि पडिउउत्तं सां वि ॥ ५९ ॥
 ववादिपसिद्धीणं, कहावियं रयणसंखएणं इमं ।
 परिणयणाणेतरेमं-व मह सुत्तां गिहिदहो दिक्कं ॥ ६० ॥
 तं सोउ तं वाउल-दियया मंति कि पि ता धूया ।
 जंयंति किमिह ताया ! कत्ता दिउजंति वारउत्तं ॥ ६१ ॥
 सो चिय मत्ता जं सो, करिस्सए तं वयं पि काहामो ।
 तेषु च अपरिणीया, न करिस्सामो वरं अवरं ॥ ६२ ॥
 इय सोउ पुत्तिवयणं, ते सत्तं सिद्धिणो पडिट्टमणा ।
 गुणसायेण करं-ति पाणिगहणं नियसुयां ॥ ६३ ॥
 गिउजंनबहुलधयले, वोवाइमहे पयट्टमागमि ।
 कयसायलज्जणक्केव, पुरओ तट्टमि वट्ठं ॥ ६४ ॥
 गुणसायरो वि नासा-निहियक्को कउदियवियारो ।
 चितइ एगामगणो, समणो होहं सुए अहयं ॥ ६५ ॥
 एयं तवं करिस्सं, एयं हं गुरुण विज्जयमरं ।
 इय सज्जं जइस्सं, इय कइस्सं सुहउत्ताओ ॥ ६६ ॥
 इय चिन्तंता निहुयं, सुमरंता पुवमवसुपरहस्सं ।
 उल्लसियविउयक्काणो, संपत्ता केवलं नाणं ॥ ६७ ॥
 ताओ वि नववट्ठओ, तह निव्वल्लंतायणं तमेगमं ।
 पेहंति पडिट्ठाओ, लउत्तामुउल्लितनयणओ ॥ ६८ ॥
 चिन्तंति अहो धम्मो, उवत्तमलक्खीइ रंजिओ पाणयं ॥
 अम्हासु कदं उज्जह, सउत्तां सावउत्तमरियासु ॥ ६९ ॥
 वयमां व सुपुणपुओ, जं लउत्ता एल सुगुणधणअहं ।
 सिवनयरसत्थवाहो, भवअहं सिवनयणमत्ताओ ॥ ७० ॥
 एयाणमगलग्गा, सत्तं धम्मं सुनिम्मलं चरिउं ।
 काहामो भूरिभुव ववणा बुक्कालु बुक्कयं ॥ ७१ ॥

एवं विचित्रितीश्रो, अणुमयंतीउ सुखमावाश्रो ।
पत्ताउ केवलसिद्धि, खण्ण ताश्रो वि सव्याश्रो ॥ ७२ ॥
तवले चिय जयरव-विमस्सपड्डहड्डसहमरियनहं ।
घोलंतकअकुडल-सुरमंलमागयं तथ ॥ ७३ ॥
पडिवअदवलिगं, तं मुणिववरं मेह सुरसंघो ।
केवलमहिमं परमं, कंइ हरिंसं सुपांडुपुत्रो ॥ ७४ ॥
वट्टट्ठण तं च चित्तं, सुमंगला रथणसंवश्रो मिट्ठो ।
शुक्कसंवेगोवश्रो, संपत्तां भूति वरनाणं ॥ ७५ ॥
इय पिच्छुवि अचक्ररिथं, राया तिरिसिहरो सपरिचारे ।
पत्तो तद्धि वि पण्णिय, सुमुणि पुरओ समालोको ॥ ७६ ॥
अहयं पि पुण्वपेसिय-वरवाहणजाणपरियसो देव ।
इह आगतुमणो वि दु, पत्तो कोऊहलेण तद्धि ॥ ७७ ॥
नियचरियकहणपुण्वं, नेणलोडं जहा तुमं सुधण ।
उत्तमाए गंतुमणो, पत्तो पुण कोउणइ ॥ ७८ ॥

तथादि—

दूरं पत्तो सत्तो, पुणरवि सुलहं न एरिसं पुच्छं ।
इय चिंतावाउलिश्रो, न तरासं गंतुं न वा ठाउं ॥ ७९ ॥
ता किंत्तियमित्तमिणं, चित्तं इदरिं विखवइ (पुण्ण) जंतं ।
दक्खसि इत्तां अण्णा-रियमुयं तथ संपत्तो ॥ ८० ॥
इय सस्मं आरथिजिय, नमिय सुदं इह समागयंइहि कमा ।
मेधर अचक्ररियक, पडु ? तूध पामं समणुपत्तो ॥ ८१ ॥
इय निमुणंते सुनर-गुणालुगागरेगंरा राया ।
आणंदमुहियमणो, चित्तमयं समारद्धो ॥ ८२ ॥
सवधगुणसायां सो, महाणुमावां महामुणी जण ।
तह साहियं सकज्जं, निजियमेहाणुवंधेण ॥ ८३ ॥
धमाणं भोजयमे-हनिविडिनिगडाणु भोगसागमो ।
न तरइ काउ धम्म-तरायमकचनंतं वि ॥ ८४ ॥
हा कह जाणंतु चिय, पडिओइरं उरज्जुकज्जंनमि ।
गुरुजण्दकिचवसा-वमारसाज्जंनइं थ ॥ ८५ ॥
कइया संहलपरिमु-कसयलभोगावभोगजोगाणं ।
धम्मधराण मुणीणं, मज्जे गणणं लहिस्सामि ॥ ८६ ॥
कइया गुरुपयणशं, नत्तुवरित्तण भायणं हाइ ।
कइया सस्मं महिदं उवसस्मं परिमहुण्णालं ॥ ८७ ॥
इचवाइ चित्तयेतां, अणुवकण्णक्रमेण स महण्ण ।
सिचपयगमनिस्सेण, खवगस्सेणि समाकटो ॥ ८८ ॥
सियक्काणयणं खणे-ण नेण घणघाइकम्मसंघायं ।
संखुअऊण संप-त्तमुयमं केवलं जंतुं ॥ ८९ ॥
अइ तथ सुहस्मवइ, पत्तां अपिण्ण दववलिगं से ।
पण्णित्तु चल्लणुयलं, कर्वाण्णमहिमं करेसी य ॥ ९० ॥
तं वट्टडु हरिसीहा, राया पडमावइ (य) सह तथ ।
संपत्तो जंपत्तो, अटो किमयं (किमयं) ति ॥ ९१ ॥
ताश्रो वि तस्स भज्जा-उ तथ हरिस्सेण आमाया उ लहुं ।
संघपरिमायाश्रो, केवलनाणं च पत्ताश्रो ॥ ९२ ॥
एयं तं गुणसायर-केवलकहियं महंतमकछेरं ।
सो सुधणसत्थवाहो, विडियचिसं विचिंतेह ॥ ९३ ॥
अह पुच्छइ तरनाहो, भयवं ? किं तुम्ह उधरि अस्हाण ।
अगुरुओ पडिथंयो, तो इय जंवर समणलोहो ॥ ९४ ॥
तं निव ! वंवाइ पुण, जयरया पियमइं पिया इया ।
कुसुमाउडु त्ति नाम-ण नंदयो तुम्ह अहमासि ॥ ९५ ॥

संजमणुणे तुम्हे, विजयविभाणे सुरा समुत्पन्ना ।
अहयं पुण सव्वहे, संजोमां पुण इहं जाओ ॥ ९६ ॥
तो मज्जे उधरि मुदओ, नेहो तुम्हाण इय सुणंताणं ।
ताणं जायं जाइ-सण्णं तह केवलं नाण ॥ ९७ ॥
तेसि पि कया महिमा, सुरवइणा भस्सिमारनसिरेण ।
जाओ परमानंदो, तयरोए जंथियजणपुज्जो ॥ ९८ ॥
अह सुधणसत्थवाहो, मुण्णावरं नमिय पुच्छए एवं ।
तुम्ह पुण्णसायरस्स य, समणगुणया कहमिक्खेमा ? ॥ ९९ ॥
साहइ तश्रो मुण्णिदो, पुण्वयय एव कुसुमकेउ ति ।
मह नंदयो अहेमो, वयं गहसी मए सद्धि ॥ १०० ॥
मम समसुविन्नचस्मो, तण्णइयकस्मोऽणुमुयसुरज्जमो ।
सो कुसुमकेउनियसो, सुंदरगुणसायां जाओ ॥ १०१ ॥
पुणं सुहाणुवंधं, समपरिणामेण पुट्टमहेहि ।
समसुद परंपराए, परिणयमवं तथो अस्मि ॥ १०२ ॥
एयाश्रो वि वड्डओऽ-णंतरभवमारियाउ दुगहं पि ।
कयमंजमाउऽणुनर-सुरेसु वमिऊण सुदजोमा ॥ १०३ ॥
जायाश्रो जायाश्रो, एवं वियवव्यानिअमंणं ।
संपत्ताश्रो केवल-सिद्धिं च सामागियजंणं ॥ १०४ ॥
इय सोउं पडिबुज्जो, सुधणो वि सुमावयचमणुपत्तो ।
अओ वि वड्ड लोणो, सुवरियवरणुज्जुओ जाओ ॥ १०५ ॥
हरिणा हरिसीहसुओ, ठांपओ रज्जमित्त तथु हरिमेणा ।
पुहइचंदरिमो वि दु, सुंवरं विहायं विवं पत्तो ॥ १०६ ॥
पृथोचस्सत्तिपचरितं मेनिशर्येति सय्यक-
तन्नाश्रुस्वजनदयितामुत्थलेकोपरोधान ।
दीनाऽऽदानपणुणमनयो गेहवामेऽपि स्मृतो,
भव्या लांकास्थजन सन्तं कामभोगपु शक्तिम् ॥ १०७ ॥
इति पृथोचस्वन्तरेन्द्रकथा । अ० २०० अ० ६ ल० १० ।

पृथ्वीचल-पृथिवीचल-पुं० अतद्वचनं प्रीतिर्न स्थापयन्-
ते नरनाथे, दर्श० ३ तथ । सापारकपट्टनात्र अटनमज्जो-
पके, आ० ४ अ० ।

पृथ्वीचल-पृथिवीचल-पुं० राजनि, 'न युवणस्यास्व' ॥ २१ ॥ ६ ॥
इति सन्धिनिषेध आस्व इति पद्युदात्तात्-पृथ्वीचल । प्रा०
१ पाद ।

पृहूत-पृथुत्-न० । विस्तारे, स्था० ४ ठा० २ उ० । समय-
विमापया द्विप्रसूतावानवती, विश० । भेदं द्विवचनवद्भव-
नयोः तदनुयोनोऽपि तथा, यथा-० धम्मग्निपाए धम्मग्नि-
कायदेवे धम्मग्निपाएप्पदेवा । 'इह सुव धमास्ति कायप्रदेशा
इत्येतद् बहुवचनं तथाभवत्कायत्वकायनाथोमिति । स्था०
१० ठा० ।

पृअ-देशी-वधनि, दे० ना० ६ वर्य २६ गाथा ;
पृइ-पूति-स्त्री० । नासाकायलक्षणं रोमविशेषः, (२०८ गाथा)
विश० । दुर्गन्धनाम, अनु० । मांसाऽऽदेशी, आ० ४ अ० ।
वृत्तविशेषः, प्रहा० १ पद ।

पृकड-पृतिष्ठत-न० । आध्यात्मोऽऽदेशी, सूत्र० १ अ० १ अ० २३० ।

पृक्कली-पृत्तिकर्णी-स्त्री० । पृत्तिपरिपाकतः कुथितमग्ना कृ-
मिकुलाऽऽकुलत्वाद्गुललक्षणमेतन् । तथाविधौ कर्णी-अनी य-
स्याः । पकरां वा पूतः तयाऽऽसी कर्णी यस्याः सा पूतिक-

शी । उत्त० १ अ० । सट्टिकर्णाम्, उत्त० । 'जहा सुधी
पूङ्कक्षी' उत्त० १ अ० ।

पूङ्कम्म-पूतिकर्मन्-न० पूति-अपवित्रं तस्य कर्म, अपवित्रस्य स
तोऽपवित्रपूतिकर्माऽऽदिर्मनलयेन करणं पूतिकर्म, तद्योगात् पूङ्का
ऽऽद्यपि पूतिकर्म । पञ्चा० ६ वि० । सभाष्यमानाऽऽध्याकर्मो-
व्यवसिन्धे, दश० ४ अ० १ उ० । आध्याकर्मोऽऽध्याकर्मो
व्यवसिन्धोऽपि संपूज्य, सूत्र० १ अ० ११ अ० । ग० । यथा शुचिः
पयोघटोऽपि एकेन मयविन्दुनाऽशुचिः स्यात्, तथा पूतिक-
र्मणा विशुद्धाऽऽहारमपि आध्याकर्मिकयोगात् पूतिकं स्यात् ।
अयं तृतीयो द्वयः । उत्त० २४ अ० । आचा० । पं० चू० ।
घ० । ग० । दश० । पं० व० । पू० ।

सम्प्रति पुनित्वात्रं वक्ष्यम । पूतिश्चतुर्विधा । तद्यथा-नामपूतिः
स्थापनापूतिर्द्रव्यपूतिर्वापूतिश्च । तत्र नामस्थापने सुखान-
त्यादनादस्य द्रव्यभावपूनी प्रतियोग्यति—

पूङ्कम्मं दुर्विहं, द्रव्यं भावे य हाइ नायव्वं ।

द्वयस्मिं क्षणश्रमिष्य, भावस्मि य बायरं सुहुमं । १४३ ।

'पूतिकर्म' पूतिकरणं द्विधा । तद्यथा— 'द्रव्ये' द्रव्यवि-
षयं भावे भावविषयं, तत्र द्रव्ये 'क्षणधार्मिकः' गो-
मयोपलक्षितो धार्मिको दृष्टान्तः । भावविषयं पुनर्द्विधा-बाद-
रं, सूक्ष्मं च । इह यत् द्रव्यस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यपूतिः,
येन पुनर्द्रव्यस्य भावस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यमप्युपचाराद्
भावपूतिः, ततो वक्ष्यमाणमुपकारणाऽऽदि भावपूतिस्त्वनाऽभि-
धीयमानं न विरुध्यते ।

तत्र प्रथमतो द्रव्यपूतिलक्षणमाह—

गंधादृगुणमभिदं, जे दव्वं असुइगंधदव्वयुयं ।

पूहं चि परिहरिज्जं, तं जाणसु दव्वपूडं चि । २४४ ।

इह यत् पूर्वं स्वरूपतो 'गन्धाऽऽदिगुणविशेषं' सुराभग-
न्याशुगुणविशेषमपि, अत्रिपर सामर्थ्यादस्यते, पञ्चादश
विगन्धद्रव्ययुक्तं सत् पुनिरिति परिहितं, तद् द्रव्यं जा-
नीहि द्रव्यपूतिरिति ।

अत्रार्थं गाथाद्वयेनादहरणमाह—

गोडुत्तिउत्तो धम्मी, सहाए आसन्नगोडुत्तिउत्ताए ।

समियसुरवृत्तीमीसं, अजिन्न सत्ता मडिमिपोहो । २४५ ।

संजायलित्तभत्ते, गोडुत्तिगंधो चि वल्लअणियाथो ।

उक्खेणिय अन्न छगणे-ण लिपणं दव्वपूई उ । २४६ ।

समिद्धं नाम पुरं, तत्र बहिरुद्याने सभाकलितदेवकुलि-
कायां माणिमदो नाम यत्तः, अन्यथा च तस्मिन् पुरे शी-
तलकाभिधमशिवनुपनस्ये, ततः कैश्चित्तस्य यक्षस्योपया
चित्तकर्मिणं यक्षस्मादशिवान्तरं जित्तरामस्तत्तत्तयैकं वर्ष-
मप्ययाऽऽदिपूयापानिकां करिष्यामः, नतो निस्तीर्णोः कथम-
पि तस्मादशिवान्तरं जानन्न तेषां चेतसि चमकारो यथा
नूनमयं स प्राज्ञहायो यज्ञ इति । नतो देवशर्मभिधो भाट-
कप्रदानेन पूजाकारको चर्मण, यथा चर्मणं यावदष्टमादिषु
प्रातरत्र यक्षसभां गोमयेनोपलक्षिणे, येन तत्र पवित्रीभूतायां
यथामास्तेषां पानिकां कुर्मः, तथैव तेन प्रतिपेक्षं, ततः कदाचि
व्योधापानिका भविष्यतीति कृत्वा सभोपलेपनार्थमनुवृत्त एव
स्यं कथाऽपि कुटुम्बिनो गोपाटके क्षणश्रमणाय प्रविशेत्,
२६८

तत्र स केनाऽपि कर्मकरेण राक्षो मण्डकवल्गुसुराऽऽध्यव-
हारनो जाताऽज्योतेन पञ्चमरात्रिमासं तस्मिन् च गोपाटके क-
चित्प्रदेशे बुधैश्चर्मजोषं पुरीषं व्युदसजि, तस्य चोपरि कथमपि
महिषी समाम्ये क्षणश्रमणं सुकृतवती, तनस्तेन स्थगितं
नृजोषं पुरीषं देवशर्मणा न ज्ञातमिति, देवशर्मो तं क्षण-
पार्श्वं सकलमपि तथैव गृहीत्वा तेन सभामुपलितवान्,
उद्यापनिकाकारिणश्च जना नानाविधमोदनाऽऽदिकं भोजन-
मानीय यावद् भोजनार्थं तत्रोपविशन्ति, तावत्तद्वामतीव दु-
र्भगिण्यः समायातः, ततः पृष्टो देवशर्मो, यथा कुतोऽय-
मशुचिगन्धः समायाति ? इति । तेनोक्तं न जाने, तनस्तेः सम्यक्
परिभाषयद्भिरुपलेपनमाधये वल्लःऽऽध्यवसायदृशिरे सुराग-
न्धश्च निजान्तः, नतो जज्ञ यदुपलेपनमधये पुरीषमथतिष्ठते
इति, ततः सर्वे भोजनमशुचिपूतिरुत्था परित्यज्य, उपलेपनं
च समूलमुत्थानम्, अन्येन च गोमयेन सभोपलेपिता,
भोजनाऽऽदिकं चाप्यत् पक्त्वा श्रुमति । सूत्रं सुगमं, नवरं
धर्मो धार्मिकः ('समिय' ति) मण्डकः 'सज्जा' 'पुरी-
षम्', अत्र यदुपलेपनं, यद्य तत्र स्वस्तं भोजनाऽऽदिकं, तत्तस्यै
द्रव्यपूतिः । उक्ता द्रव्यपूतिः ।

अथ भावपूतिमाह—

उग्गमकोडीअवयव-मिसेत्थि वि मीमियं सुसुद्धं पि ।

सुद्धं पि कुणइ चरणं, पूहं तं भावआ पूहं । २४७ ।

'उद्गमस्य' उद्गमदोषजालस्य याः कोटयोऽक्षयः विभागा
आध्याकर्मोऽऽदिरूपा भद्रा इत्यर्थः । ताश्च द्विधा-विशोधयो-
ऽविशोधयश्च । तत्रेहाविशोधयो दृष्टान्तः, तानामविशोधि-
रूपाणां सूक्ष्मकोटीनामवयवमात्रेणापि मिश्रितमशनाऽऽदिकं
स्वरूपतः 'सुखदमपि' उद्गमाऽऽदिरोपरहितमपि करोति, यच्च
सुप्रमानं चरणं 'शुद्धमपि' निरतिचारमपि पूतिं करोति,
तदशनाऽऽदिकं भावपूतिः । 'उग्गमकोडी' इत्युक्तम् ।

ततस्त्वा एवोद्गमकोटीरभिधिसुराह—

आहाकम्मूदेसिय, मीमं तद् बायरा य पाहुडिया ।

पूई अज्जोयस्यो, उग्गमकोडी भवे एस । २४८ ।

आध्याकर्मं सकलं तथा औद्देशिकं यावदधिकं सुकथा
शेषं कर्मोद्देशकं 'मिधं' पार्यायणस्यधुमिधजलत्तं बादरा
च प्राश्रुतिका 'पूतिः' भावपूतिः अध्वयपूरकक्षोत्तमैरद-
याऽऽत्मकः, एषा भवति उद्गमकोटिरविशोधकोटिरुपा ।

तदर्थं भावपूतिं स्वरूपत उपदर्श्य सम्प्रति भेदत आह—

बायरसुहुमं भावे, उ पूयं सुहुमपुवरि वोच्छामि ।

उवगरणं भत्तपाणे, दुर्विहं पुण बायरं पूहं । २४९ ।

'भावे' भावविषया पूतिर्द्विधा । तद्यथा-बादरा, सूक्ष्मा
च । सूत्रं च ननुपेक्षितं दृष्टः प्राकृतवान्, तत्र सूक्ष्मं भाव-
पूतिमुपरि धव्य । बादरा पुनर्द्विधा । तद्यथा— 'उपकरणे'
उपकरणविषया, 'भक्षणे' भक्षणे भावपूतिविषया ।

तत्र भक्षणेन पूतिं सामान्यतो व्याचिरूपासुराह—

उत्तुल्लवलिता हाए, दव्वी छूटं य मीमं पूहं ।

हाए लोणे हिण्ण, संकामाण फाडणे पूं । २५० ।

'उत्तुल्ल' प्रतीता, 'उत्ता' स्थानी, 'डाय' बृहद्वाहदहन-
कः, महाक्षुद्रक इत्यर्थः, 'दव्वी' लघ्वीयान् दाहदहनकः, ए-

पृष्ठकम्

तानि च सर्वोपधाधिकर्मोऽऽदिरूपाणि द्रष्टव्यानि, सर्वत्रापि च तुनीयायै सप्तमी । ततोऽयमर्थः—एतैः सम्भिन्नं शुद्धमपि यदशमाऽऽदि तत् पृतिः, तत्र चुल्लुखलाख्या मिथिनाभ्यां ऊप्या रन्ध्रमेव । यद्वा—तत्र स्थापनेन, तथा 'डाए' शाक, लघुणं हि-
ङ्गु च प्रतीतम्, एतेराधाकर्मिकैः सम्भिन्नं पृतिः । तथा 'संक्रामणस्फोटनधूमैः' इति, तत्र संक्रामणम्—आधाकर्म-
भक्ताऽऽदिरूपाणि तत्र स्थापयित्वा शुद्धस्याशमाऽऽदिः पवनं मां च
न वा, यद्वा—दाहहस्तेनाऽऽधाकर्मसंज्ञाऽऽद्यत्र स्थापनं सञ्चारणं,
स्फोटनम्—आधाकर्मभा राजिकाऽऽदिना संस्कारकरणं, धूमः
हिंस्रवाहिस्रकां दधारः ।

एनामेव गावां व्याधिबन्धुः प्रथमत उपकर-
णशब्दं व्याख्यानयति—

मिच्छन्तस्सुवयारं, दिज्जंतस्स व केरुं जे दब्बं ।
तं उवकरणं जुल्ली, उवला दब्बी य ढोयाई ॥ २५? ॥
(पिं) (अस्याः व्याख्या " उवगरण " शब्दे २ द्वितीयमांशे
८७७ पृष्ठ गता ।)

तत्र चुल्लुखुल्लयोः स्थितमशनाऽऽदिकमाश्रित्य कल्याण-
लप्यविमिहाह—

चुल्लुखला कम्पार्ई, आहपमंगेसु तीम् वि अकण्णं ।
पडिक्कुं तत्तय्थं, अन्नसन्धयं अणुनायं ॥ २६ ॥
इह चुल्लुखले कदाचिद् द्वे अप्याधाकर्मिके आधाकर्मिक-
कर्मसंज्ञासंज्ञे वा भवेतां, कदाचिदेकतरा काचित्, तत्र च
भक्ताश्चत्वारः, तद्यथा—चुल्ली आधाकर्मिकी उला च १, चु-
ल्ली आधाकर्मिकी नोला २, उला आधाकर्मिकी न चुल्ली ३,
नोला आधाकर्मिकी नापि चुल्ली ४ । तत्राऽऽदिमेषु विषयि
भङ्गेषु रन्ध्रमेवनास्थानमात्रेण वा स्थितमकल्पं पृतिदायान् ।
अकल्पस्यापि तस्य विषयविभागेन कल्पतामकल्पतां
वाऽऽह—तत्र ' चुल्लयाद्यौ रन्ध्रमेवनास्थितौ वाऽऽतीत्य स्थापनेन
स्थितं सत् प्रतिक्लृप्तं निराकृतम्, अन्ध्र गतं पुनस्तदेवा-
नुष्ठानं नीधयकराऽऽदिभिः । इयमत्र भावना—यदि तत्र राज-
म्, अथवा—अन्यतः समानीय स्थापितं ततो यदि तदेवा
न्यत्र स्थणोनेन नीतं भवति न साधयेत् तर्हि कल्पते ।

तदेवं चुल्लयुल्लास्थितस्य कल्याणलप्यविधिमनुष्यस्य, सम्प्र-
ति चुल्लयाधुपकरणानां पृतिमात्रं विदशेयिषुः " चुल्लुख-
लिया ढोए " (२५०) इति पूर्वोक्तगाथाऽवयवं व्याख्यानयति—

कम्मियकहमिस्सा, जुल्ली उवला य फड्डगुया उ ।

उवगरणपूइमंयं, ढोए दंडे व एगयरे ॥ २५३ ॥

आधाकर्मिकेन कर्हमेन वा मिश्रा । किमुक्तं भवति ?—कि-
यता शुद्धेन कियता वाऽऽधाकर्मिकेण वा निष्पादिता चुल्ली
उला च सा आधाकर्मिककर्हममिश्रा, कथम् ? इति, आह—
(फड्डगुया उ ति) अत्र हेतोः प्रथमा । ततोऽयमर्थः—यतः
फड्डाकर्मिणेन आधाकर्मिकेन कर्हमसूचकेन युता तत आधाक-
र्मिकर्हममिश्रा, सा इत्यधूना उपकरणपृतिः, तथा ' ढोए '
इति । एकदेशे समुदायशब्दापचारात् ' ढोए ' इत्युक्ते ढो-
यश्चाप्रमाणो गृह्यते, तस्मिन्, यद्वा—दृष्टे एकतर-
मिमजाधाकर्मणि स दाहहस्तकः पृतिर्भवति, एवम-

नवा दिशा अण्वस्याधुपकरणस्य पृतिस्व भावनीयं, तत्र
चुल्लयुल्लाविषये कल्याणलप्यविधितन्त्रमेवोक्तो दाहह-
स्तके वाऽऽधाकर्मणि पृतिरूपे वा स्वयमेवेन स्थापया बहि-
रकृते स्थापया स्थितमशनाऽऽदि कल्पते, न तु तन सम्भिन्न-
मिति ।

" सम्प्रति " " दब्बी छुटे य " इति व्याख्यासुराह—
दब्बीछुटे जि जं बुजं, कम्मदब्बीजं जं दए ।

कम्मं घट्टिय सुद्धं तु, घट्टए हारपूइयं ॥ २५४ ॥

' दब्बी छुटे ' (२५०) इति यद् प्रागुक्तं तस्यायमर्थः—' कर्मदब्बी,
आधाकर्मिकदब्बी यत् शुद्धमप्यशनाऽऽदिकं घट्टयित्वा द-
दाति तद् " आहारपृतिः " भङ्गपृतिः । सा ' बेद्वी ' स्थाप्याः
सकाशाश्लिषाशिना तर्हि स्थाप्याः सक्तं कल्पते, यद्वा-
मा भूदाधाकर्मिकी दब्बी, केवलं शुद्धयाऽपि दब्बी यदि
पूर्वमाधाकर्मिकं " घट्टयित्वा " चालायत्वा पश्चादाधाकर्मो-
त्पन्नवत्स्फोटनया यदपरं शुद्धमपि भक्ताऽऽदिकं यद्वृत्ति, घ-
ट्टयित्वा च ददाति तदप्याहारपृतिः । अस्यां च दब्बी स्था-
प्या निष्काशिनायामपि पाश्चात्यं स्थालीभक्तं न कल्पते,
आधाकर्मोवयवमभिन्नत्वात् ।

" ढाए " (२५० गा०) इत्याधुपसुराहं व्याख्यासुराह—
अन्तद्विय आयाणे, ढायं लोणं च कम्म हिंणं वा ।

तं भत्तपाणपूई, फोदण अन्ने व जं छुडइ ॥ २५५ ॥

संक्रामजं कम्मं, मिद्धं जं किंचि नय्य छुटं वा ।

अंगारधूमि याली, बेसण हेट्टा मुणिहि धूमा ॥ २५६ ॥
आमार्थम् " आदानं " तत्राऽऽदिकारकसम्भरणरूपं सति
यदाधाकर्मिकं ' ढायं ' शाकं, यदि वा—लघुणं, यद्वा—हिङ्गु-
अन्यथा स्फोटनं राजिकाजीरकाऽऽदि तत् तत्राऽऽदिकं तेन
सम्भिन्नं भक्षणपृतिः । येन " ढाए लोणं हिंणं फाण्णे " इति
व्याख्यातम् । तथा यस्यां स्थाप्यां राजमाधाकर्मं तद-
न्यत्र संक्रम्य प्रतिष्ठित्वा तस्यामेव स्थाल्यामकृतकल्पप्र-
यायां यदात्मयं सिद्धं किञ्चित्, यद्वा—तत्र प्रज्ञितं तदपि
भक्षणपृतिः, अनेन " संक्रमणं, " ति व्याख्यातं, तथा
" अङ्गारिषु " निर्देमाश्लिषये " बेसने " येननदण्डमुपल-
कणम्, तेन बेसनहिङ्गुजीरकाऽऽदौ प्रज्ञिते सति यत् धूम
उच्छ्रितं स बेसनाङ्गारधूम इति ज्ञातव्यं, पूर्वमाध्यायां
धूम इत्यस्य पदस्यायमर्थो भावनीय इत्यर्थः बेसन-
शब्दस्य च व्यस्तः सम्भव्य आप्तवान्, अङ्गाराऽऽदीनां च
मध्यं एकं द्वे श्रीणि वाऽऽधाकर्मिकाणि द्रष्टव्यानि, अनेन च
धूमन वा व्यासा स्थाली तत्राऽऽदिकं वा तदपि पृतिः । उक्ता
बाह्यपृतिः ।

अथ सूक्ष्मपृतिमाह—

इंषणधूमगंघे—अवयवमार्हिं सुदुमपूई उ ।

सुंदरमेयं पूई, चोयण भणिए गुरु भणइ ॥ २५७ ॥

अत्रैकारद्वयस्य सुन्दरोऽभ्यावादादिशब्दस्य व्यवस्थामकारस्य
चालासिक्तत्वादेवं निर्देशो, द्रष्टव्यः—इन्धनधूमगन्धाऽऽद्य-
यैः, इति, रन्ध्रमेवमद्यो ज्ञापलत्तं, ततोऽङ्गारा अपि गृह्यन्ते,
आदिशब्देन च वाच्यपरीक्षितः । ततोऽयमर्थः—इन्धनाङ्गारा-
वयवधूमगन्धयाप्यैराधाकर्मसम्बन्धिभिः सम्भिन्नं यत् शु-
द्धमशनाऽऽदिकं तत् सूक्ष्मपृतिः । एषा च किञ्च सूक्ष्मपृतिर्न

आगम निवर्षयते, तत्तद्व्यादक आह—‘सुन्दरं’ शुक्रमेनां पूर्ति
वर्जयितुं— तस्मिन्नाऽऽगमं निषिध्यते ? एवं परेष्वाहो गुरु
भेद्यति—

इधनधूयंगेयं—अवयवमार्गं न पृथं होइ ।

जेसिं तु एस पूर्इ, सोही न वि विज्जए तेसिं ॥२५॥

अत्रापि पदयोजना प्राप्तिः । ततोऽयमर्थः—इधनाङ्गराव-
वधधूमगन्धवाप्येराधाकर्मसम्बन्धिमिश्रं पूर्तिर्न भवति,
येषां तु मनेन पूर्तिर्भवति तेषां मनेन साधोः शुद्धिः
सर्वथा न विद्यते ।

एतदेव साधयति—

इधनअगणीअवयव, धूयो वण्णो य अन्नगंघो य ।

सव्वं कुंसति लायं, भअइ सव्वं तओ पूर्इ ॥ २५६ ॥

इधनागवयवयाः सूक्ष्मा ये धूमेन सहादृश्यमाना गच्छ-
न्ति, तथा धूमां वाप्योऽगगन्धश्च, एते सर्वेऽपि प्रसरन्तः
क्षित् सक्तमपि लोके स्पृशन्ति, तत्पुद्गलानां सक्तमपि
लोके बाधद्वयसम्भवात्, तत्तत्तत्वाभिप्रायेण सर्वमपि पु-
निरापद्यते, तथा च सर्वं साधोः कथं शुद्धिः ? इति ।
अत्र परः प्रागुक्तविरोधं दर्शयन् स्वपक्षं समर्थयति—

नणु सुहुमपूइयस्सा, पुणुविट्ठस्संभो एवं ।

इधणधूमाईहिं, तम्हा पूइ ति सिद्धिमिणं ॥ २६० ॥

ननु यदीधनागवयवयाऽऽदिभिः पूर्तिर्न भवेत्, एवं सति
तर्हि प्रयोद्दृष्टस्य “मायमि उ बायरं सुहुमं” इत्येवमुरुक्त-
सूक्ष्मपूनेरसम्भवः प्राप्नोति, अग्न्यस्य सूक्ष्मपूनेरभावान्-
तस्मात् सिद्धिमिदं यदुक्त इधनधूमाऽऽदिभिः सन्निभं पूर्ति-
सूक्ष्मपूतिरिति ।

अत्र गुराह—

चोयग । इधणमार्इ—हिं चउहि वी सुहुमपूइयं होइ ।

पन्नवणाभित्तमियं, परिहरणा नत्थि एयस्म ॥ २६१ ॥

‘हे जादक !’ प्रेरक । इधनाऽऽदिभिः इधनागवयवधू-
मभाष्यगन्धैश्चतुर्भिरपि स्पृष्टं सूक्ष्मपूतिर्भवति, नात्र कश्चिद्वि-
वाहः, एनामिष च सूक्ष्मपूतिमधिकृत्य प्रागुक्तम् (भावमि उ
बायरं सुहुमं इति) केवलमिदं सूक्ष्मपूतिरिवेन भणनं प्र-
काशनामार्गं, परिहणं पुनस्तस्याः सूक्ष्मपूतेर्नास्ति, अ-
शक्यत्वात् ।

एतदेव प्रपञ्चयति—

सउम्भयसउम्भं कउत्तं, सउम्भं साहंउज्जए न उ असउम्भं ।

जो असउम्भं साहइ, किस्सिस्सइ न तं च साहइ ॥ २६२ ॥

इह द्विविधं कार्यं साध्यमसाध्यं च शक्यमशक्यं क्षेत्र्ये,
तत्र साध्यं साध्यते न तत्साध्यं, यस्तत्साध्यं युष्मादृशः साध-
यति स नियमात् क्लिश्यते, न च तत्कार्यं साधयति, अवि-
द्यामनोपायत्वात्, एषोऽपि बालन्तरीकः सूक्ष्मपूतिरशक्य-
परिहारा, ततो न परिह्रियते ।

सम्प्रति परः “बायरं सुहुमं ति” समर्थयमानोऽपरं सूक्ष्म-
पूतिं तस्य परिहरणं च शक्यं प्रतिपादयति—

आहाकम्मियभायण—पण्णोडण काय अकवए कपे ।

गहिंयं तु सुहुमपूइ, धोयणमार्इहिं परिहरणा ॥ २६३ ॥

यत्र भाजने घृहीतमात्राकर्मं तस्मिन् भाजने आधाकर्म-

परित्यागानन्तरं ‘प्रसक्तोऽहं कृत्वा इदमेनाऽऽस्फालनाऽऽदिना
सर्वान्पयाधाकर्मसंविद्यमानपदार्थं अकृते’ कथं कथयन् यत्
घृहीतं तत्सूक्ष्मपूतिर्भवति, क्षतिप्रयोद्धारितसूक्ष्माऽऽधाकर्मसं-
वधमिच्छणसम्भवात्, तस्य च सूक्ष्मपूतेः परिहरणं चाधवाऽऽ-
दिभिः (किमुक्तं भवति ?)—पात्रस्याऽऽधाकर्मिकपरित्यागानन्तरं
कथयन्पयाधवेन प्रक्षालनं कियते तर्हि सूक्ष्मपूतिर्न भवति,
तत एवं सूक्ष्मपूतेः परिहरणमपि घटते, तस्माद्विद्वेव सू-
क्ष्मपूतिस्सकपमुच्यतामिति भावः । तदेतद्व्युत्क्रमः । यत् इयं वा-
दरपूतिरेव, तथाहि—घृहीतोऽस्ति तस्याऽऽधाकर्मणः सत्के-
रपूतेः सिद्ध्याऽऽद्यवयवेः, तन्निभं सत्कणं च सूक्ष्मपूतिः ?

क्रिञ्च—

धोयं पि निरावयवं, न होइ आइच्च कम्मगइण्णमि ।

न य अइत्था उ गुणा, भअइ सुद्धीकथो एवं ॥ २६४ ॥
कदाचित् ‘कर्मप्रहणं’ आधाकर्मिकप्रहणे सति तत्परित्या-
गानन्तरं पश्चात् ‘धौनमपि’ प्रक्षालनमपि पात्रं सर्वथा न
निरवयवं भवति, पश्चादपि गन्धस्थोपलभ्यमानवान्, अथ
गन्ध एव केवल उपलभ्यते न तु तदवयवः कश्चिदस्तीति
श्रव, तत आह—न च ‘अद्रव्याः’ द्रव्यरहितानाः गुणाः ग-
न्धाऽऽद्यः सम्भवन्ति, ततो गन्धोपलम्भादवश्यं तत्र
धौनेऽपि केचन सूक्ष्मा अवयवा द्रष्टव्याः, ततो भग्यते—‘प-
क्षमपि’ अपरित्त सामर्थ्योद्भवते, भवत्परिकल्पितप्रकारिणां
पि कुतः सूक्ष्मपूतेः ‘शुद्धिः’ परिहारो ? नैव कथञ्चन इति
भावः, तस्मात्पूत्रोक्त एव सूक्ष्मपूतिः, तस्य च प्रक्षालनामार्गं,
न तु परिहरणं कर्तुं शक्यमिति स्थितम् । ननु यदि स पर-
माधतः सूक्ष्मपूतिस्तत्तत्तस्याऽऽपरिहारं नियमाद्गुणाः प्राप्नो-
ति, सोऽपि च सूक्ष्मपूतिः सकललोकव्यापिरप्यते, गन्धाऽऽदि-
पुद्गलानां कर्मण सकललोकव्यापनसम्भवात्, ततो यदा न-
दा वा काप्याधाकर्मसम्भवे सर्वेषामपि साधूनामशुद्धिः प्राप्नो-
तीति, नैव कोपे, गन्धाऽऽदिपुद्गलानां चरणमग्नौ गन्धाऽऽदि-
ध्यायोगात्, न चैतद्व्युत्पन्न, लोकेऽपि तथा दर्शनात् ।

तथाहि—

सोए वि असुइगंधा, विपरिणया दूरओ न दूयंति ।

न य मारंति परिणया, दूरगयाओ विसावयवा ॥ २६५ ॥

लोकेऽपि अमुविगन्धाः, अमुविस्सका गन्धपुद्गला दूरत
आगता विपरिणुताः सन्तः स्पृष्टाः अपि न दुष्पयन्ति । न
स्पृष्टोऽपमशुविस्पृश्येनकपं लोकप्रसिद्धं जनयन्ति, न च वि-
षावयवा अपि दूरगताः सन्तः ‘परिणुताः’ पर्यायान्तरमा-
पन्ना मारयन्ति, तथेहाप्याधाकर्मणः सम्बन्धिनो गन्धाऽऽदि-
पुद्गला दूरतः समागच्छन्तो विपरिणुता न खरणप्राणान्
विनाशयितुमीष्टाः, नाप्याधाकर्मसंस्पृशेत्तत्क्षणं दोषं जनय-
न्तीति ।

तदेवमिधनाऽऽद्यवयवापेक्षया यः सूक्ष्मपूतिस्तमपरिहार्यं
प्रतिपाद्य सम्प्रति शेषद्रव्यपूतिं परिहार्यं प्रतिपादयति—

सेसेइ उ दव्वेहिं, नावयं कुसइ तत्थियं पूर्इ ।

खेवेहिं तिहि उ पूर्इ, कपइ कपे कए तिरुण ॥ २६६ ॥

शेषः इधनाऽऽद्यवयवव्यतिरिक्तः शाकलवणऽऽदिभिर्वायु-
स्थाव्यादिपरिमितं द्रव्यं स्पृष्टं भवति तावत्प्रमाणं पूर्तिः, तथा
किमिलैषः पूतिः । इयमत्र भावना—साध्यापि क्षिप्वाऽऽधाकर्म-

पूहकम्म

राजं, ततस्तस्या अपनीतम्, अपनीते च तस्मिन् या पा
आया खरिदिः सा एको लेपः, ततस्तस्यामेव श्याव्यामक
तकलपत्रयायां शुद्धं राजं पुनः, एवं चारह्यमन्यदपि राजं
पुनः, चतुर्थे तु चारं राजं न पुनः, अथाऽऽप्तमयोगेन यदि शु-
द्धस्थाः तस्याः स्थाल्याः निःशेषावयवापगमाय कलपत्रये ददा-
ति तर्हि कदा धात्री, तत आह-कल्पने तस्यां स्थाल्यां शुद्ध-
मशनाऽऽदि राजं, यदि 'कल्पे' प्रज्ञालने त्रिगुणे-त्रिसङ्ख्ये
कृते सति राजध्याति न शेषकालम् ।

एतदेव भावयति—

इषणमाई मोलुं, चउरो मेसाणि होति दव्वाई ।

तेमि पुण परिमाणं, तपयमाणान् आरब्धम् ॥ ७६७ ॥

इन्धनावयवाऽऽदीनि चत्वारि पूर्वोक्ताणि मुक्त्वा शेषाणि द्र-
व्याणि 'अशनाऽऽदीनि' पूतिकरणवशात् ज्ञानव्यानि, तेषां
च शुद्धाशनाऽऽदिपूतिकरणविषये परिमाणं त्वक्प्रणामादा-
रस्य द्रष्टव्यम् । इयमेव भावना-तत्पुष्टाऽऽदीनिमाध्याकर्मणां
गन्धाऽऽदिचतुष्टये परिहृत्य शेषं स्वगवयवमात्रमप्यादौ कृ-
त्वा यद्वत्तेन तेन रूपेण शुद्धमप्यशनाऽऽदि पूतिर्भवतीति ।

सम्प्रति दानुष्टुहं साधुपात्रं चाऽऽप्यस्य पूतिविषये
कल्याणकल्पविधिमाह—

पहमदिवसम्मि कम्मं, तिन्नि उ दिसवाणि पूइयं होइ ।
पूइसे तिसु न कण्डि, कण्डि तइओ जया कण्पो ॥ २६८ ॥
इह यस्मिन् दिने यत्र शुद्धं कृत्वामाध्याकर्मं तत्र तस्मिन् दिने
'कर्म' आध्याकर्मं व्यक्तमेतत्, शेषाणि तु त्रीणि दिनानि
पूतिर्भवति, तत् शुद्धं पूतिर्दोषवद्भवतीत्यर्थः, तत्र च पूतिषु
पूतिर्दोषवत्सु त्रिषु दिनेषु आध्याकर्मदिने च सर्वसङ्ख्यया
आचारि दिनानि यावत् कल्पने, साधुपात्रे च पूतिभूते
तदा शुद्धमशनाऽऽदि प्रहीतो कल्पने, यदा तृतीयः कल्पो
दत्तो भवति, न शेषकालं, पूतिर्दोषमभवान् ।

सम्प्रत्याध्याकर्मपूतिं च वैविध्येन प्रातःपादपञ्चुपसं—
हरति—

समणकडाहाकम्मं, समणायं जे कडेण भीसं तु ।

अहर उवहि वसही, सर्वं तं पूइयं होइ ॥ ७६९ ॥

अमणानामधोयं कृतमहारापित्रिवसत्यादिकं यत् तत्सर्व-
माध्याकर्म, यस्तु अमणानामधोयं कृतनाथाऽऽकर्मणा मि-
अमाहाराऽऽदि तत्सर्वं पूतिर्भवति ।

सम्प्रति परिधानोपायमाह—

सङ्कुम्भ ये (थो) वदिवमे-सुखंही आमि मंघभत्तं वा ।

पुच्छिचु निउणपुच्छं, संलावाओ वडारीणं ॥ २७० ॥

इह प्रथमत आगतेन आरुष्टं तथावधं किमपि सङ्कु-
म्भादि चिह्नमुपलभ्य पूतिर्दोषसंशयोभावे आरुष्ट्य पात्रे
उपलक्षणमेतत्, आविकाऽऽदंश्च पात्रे निवृणपुच्छं प्रष्टव्यं,
यथा-युष्माकं 'शुद्धे' स्तोत्रदिवसेषु 'स्तोत्रदिवसमर्थे,
प्रभूतदिवसान्तिकमेण पूतिर्दोषो न सम्भवतीति स्तोत्रादि-
सप्तप्रहर्य, 'सङ्कुम्भः' 'वीवाहाऽऽदिप्रकरस्यरूपा सङ्कुम्भो वा
दत्तमासीत्?, सङ्कुम्भो वा साधुनिमित्तं किमपि कृतम् आ-
भवत्?, ततस्तदिनादवांशं दिनत्रयं पुनरिति कृत्वा परिहृ-
त्येवं, चतुर्थाऽऽदिषु तु दिनेषु परिग्रहाम्, अथवा-काऽपि
प्रश्नमन्तरणापवापरिणीनां संलावान् पूतिर्भवति ज्ञान-

व्यं ता हि अपृष्टा एवाप्यमुद्दिश्य कथयन्ति, यथाऽस्माकं
श्वः परन्ते वा दिने सङ्कुम्भं दत्तमासीत्, यथा-सङ्कुम्भः
सङ्कुम्भो वा कृतं साध्वये प्रभूतमशनाऽऽदिकमिति, तत एवं
तासां संलापानाकार्यं पूत्यपूर्वीं हावा परिहारप्रहर्य कार्यं ।
उक्तं पूतिद्वारम् । पि० ।

जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजइ, भुंजंतं वा साहज्जइ ॥ ८७ ॥

जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजति, वाचसं विगृह्णं कुहंतं पूति भ-
क्षति, इह पुण समयं विमुद्धं आहाराऽऽति आविस्त्राधिको-
दोसज्जुरणं संमिसं पूतियं भक्षति । नि० चू० १
उ० । जीतानुसारेण पूतिकर्मणं क्षणं प्रायश्चित्तम् ।
जीत० ।

पूहकम्मिया-पूतिकर्मिका-स्त्री० । आध्याकर्मिकमुद्रया पूरित-
क्षिद्रायां वसने, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पूहकुटिय-पूतिकुतित-न० । स्वस्वभावचलितं, जी० ३ प्रति०
६ अधि० ।

पूइसं-पूतिर्मांस-न० । दुष्टपिशिते, पञ्चा० १६ विच० ।

पूइमंमाई-पूतिर्मांसाऽऽदि-पुं० । दुष्टपिशितमदःप्रभृती, पञ्चा०
१६ विच० ।

पूइय-पूतिक-त्रि० । अर्गतया कुञ्चनप्राये, ज्ञा० १ अ० ६
अ० । दुर्गन्धे, न० । पूतिकर्मदोषदूषितं, व्या० ६ टा० । तं० ।

पूजित-त्रि० । पूर्वोर्मोर्निर्गतं ; ज्ञा० १ अ० १ अ० । अर्जितं,
उत्त० ४ अ० " सदेवगंधध्वमगुणसुपूष चक्षु देहः "
मनुष्यः पूजित (नो) भवति । उत्त० १ अ० ।

पूइयचम्म-पूतिनर्चनम्-न० । शुभाञ्जनं तं० ।

पूइयच्छिदय-पूतिकच्छिद्रक-त्रि० । अपवित्रलघुविवरवृद्ध-
विवरे, तं० ।

पूइयगास-पूतिकृतास-त्रि० । अपवित्रनासिकं, तं० ।

पूइयेदह-पूतिकेदह-त्रि० । दुर्गन्धिगात्रं, तं० ।

पूइयपूय-पूजितपूयक-त्रि० । लोकेः पूजितस्य पूजाकारकं,
आ० म० १ अ० ।

पूइयपूया-पूजितपूजा-स्त्री० । पूजितस्य सतः सङ्ख्ये
पूजायाम्, पञ्चा० ८ विच० । आ० म० ।

पूइयमेत-पूतिमन-त्रि० । अपवित्रमयं, तं० ।

पूजिअ-देशी-कार्यं, दे० ना० ६ वर्गं ४७ गाथा ।

पूण-देशी-हस्तानि, दे० ना० ६ वर्गं ४६ गाथा ।

पूणउ-देशी-पूर्व, नि० चू० १ उ० ।

पूणिथा-पूणिका-स्त्री० । कृतसम्यन्धियां अधिकायाम्, ला-
ददेशे, कृतसम्बन्धिनं या पूणिकां प्रसिद्धा सैव महाराष्ट्र-
कविषये पेलुरित्युच्यते । विश० ।

पूणी-देशी-तुललतायाम्, यममध्यास्त्रजतमुनिःसरति । दे०
ना० ६ वर्गं ४५ गाथा ।

पूतरक-पूतरक-पुं० । कौलण्यकभ्रमरिकाच्छेदनाऽऽदिषु कु-
द्रज्जन्तुषु, सूत्रं २ अ० ३ अ० ।

पूतिविवलणमास-पूतिनिर्वलनमास-पुं० । पूतिर्दुर्गन्धस्त,

पूयधिवलक्षणमास

रूप निर्वैलन—स्फेदन् तत्प्रधानो मासः पूतिनिर्वैलनमासः । प्रमोदमासे, यत्र निकटप्रायश्चित्तो जनः प्रमोदते । अयं ३ उ० । प्रमोदपिष्ठाग—पूतिपिष्ठाग—न० । कुपितलले, आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ८ उ० ।

पूय-पूत-त्रि० । पवित्रे, अष्ट० ३२ अष्ट० ।

पूय-न० । पक्के कश्चिरे, सूत्र० १ अ० ५ अ० १ उ० । प्रन० । प्रज्ञा० । स० । ज्ञा० । आचा० । " पक्के सोणियं पूयं भवति ।" नि० सू० ३ उ० ।

पूयग-पूतग-न० । शुभगन्धवति पुरीषे, ज्ञा० १ अ० ६ अ० ।

पूयट्टाग-पूनास्थान-न० । पूजायाः स्थानं पूजास्थाम् । पूजाऽर्धे, दश० १ अ० ।

पूयट्टि (रा)—पूजाधिन्-ति० । पूजामर्थयते यः सः पूजाधी । पूजाकामे, स० ३० सम० ।

पूयण-पूजन-न० । वस्त्राग्राऽऽदिना (सूत्र० १ अ० १० अ० । उत्त० । दश०) सत्कारे, सूत्र० १ अ० १२ अ० । आचा० । वस्त्रपात्राऽऽदिनामे, सूत्र० १ अ० १३ अ० । दश० । सत्कारपुरस्कारे, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्च्यते, आचा० ४ अ० । सूत्र० । द्रविणदानाजपानसत्कारप्रणामसंवाचिणे-षकृते, आचा० १ अ० १ अ० १ उ० । यथाक्रमं गुवांदीनामाहार-संवादानुनियकरणे, ज्ञानाऽऽचाराऽऽदिषु पञ्चस्वाचारेषु यथाध्यायमुद्यममुपवृत्तये, अयं ३ उ० ।

पूयणकाम-पूजनकाम-त्रि० । सत्कारपुरस्कारभिलाषिणि, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

पूयणट्टि (रा)—पूजनाधिन्-ति० । पूजनं वस्त्राग्राऽऽदिना ते नाथः पूजनाथः, स विद्यते यस्यासौ पूजनाथी । पूजाप्राथक्ये, सूत्र० १ अ० १० अ० ।

पूयणमाउचारण-पूजनाऽऽशुचारण-न० । पूजाप्रभृतिपदाभिधाने, पञ्चा० १० विव० ।

पूयणवत्तिया स्त्रीः । पूजनप्रत्यय-न० । पूजननिमित्ते, पूजनं च गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्च्येनम् । ध० २ अधि० । ल० । प्रति० ।

पूयणा-पूना-स्त्री० । दुष्टव्यन्तर्याम्, पि० । अपत्यमारिकायां गङ्गुरिकायाम्, पि० ।

पूयणासुय-पूजनाऽऽस्वादक-पुं० । पूजनं देवाऽऽदिकृतमशोकाऽऽदिकमास्वाद्यत्युपभुङ्क्ते इति पूजनाऽऽस्वादकः । सम-वसरणे देवाऽऽदिकपूजापमोगिनि, "अयुसासुयं पुढो पाणीव-सुमं पृथगासुते ।" सूत्र० १ अ० ११ अ० ।

पूयणिज्ज-पूजनीय-त्रि० । पुष्पैरर्चनीये, ज्ञा० १ अ० १ अ० । न० । पञ्चा० । स्त्री० ।

पूयपात्र-पूतपात्र-त्रि० । विशुद्धमासे, अपगतपात्रे, विशेष० ।

पूयफली-पूगफली-स्त्री० । (सोपारी) वृक्षविशेषे, "पूयफली कज्जरी, बोधव्या तालि ररी य ।" म० ८ अ० ३ उ० । प्रज्ञा० ।

पूयलिता-पूपलिका-स्त्री० । स्नेहविश्रन्तपिकायाम् परिपक्वः पोततः । परिपक्वे पूरे, ध० २ अधि० । आचा० । अपूपाऽऽदिके, पू० १ उ० ३ प्रका० ।

पूयली-पूतपटी-स्त्री० । पूतपत्र्याम्, म० १५ अ० ।

पूया-पूजा-स्त्री० । 'पूज' पूजायाम् अस्मान् "गुरोश्च हलः" ॥ ३ । १०३३॥ इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा । प्रशुल्लम-नोवाक्पायवेष्टायाम्, आचा० ३ अ० । स० । सत्कारे, पञ्चा० ६ विव० । गायत्र्यादिपाठपूर्वके सन्ध्याऽर्चने, अष्ट० । पुष्पाऽऽदिभिरर्चने, स्था० ३ उ० ३ उ० । गन्धमाल्यवस्त्रपात्रा-जपानप्रदानाऽऽदिसत्कारे, ज्ञा० २ अष्ट० । सङ्गा० । यथोचित्येन पुष्पफलाऽऽहारवस्त्राऽऽदिभिरुपचरे, प्रव० १० द्वार । स्था० । स्तवाऽऽदिभिः सपर्यायाम्, दश० १ तत्त्व । (प्रतिष्ठित-स्य जिनभक्त्यस्य पूजाविधिः समग्रोऽपि 'चैत्र्य' शब्दे तृतीयभागे १२७७ पृष्ठे उक्तः) (' अष्टपुष्पां' शब्द प्रथमभागे २४४ पृष्ठे नत्पूजाङ्का) 'मिद्धर्शलावधानमाय 'चैत्र्य' शब्दे तृतीयभागे १२७४ पृष्ठे उक्तम्) (पूजायै गणनं धरतु इति 'गण-धर' शब्दे तृतीयभागे ३३२ पृष्ठे उक्तम्) श्रोतवृत्तयेः पूजा-श्रोतवृत्तयेः पूजनास्तराणि स्वाग्रनं आद्यदिनकृत्यसत्कारानि क्ताति सन्ति १० । तथा ईदृदिने अस्वाध्यायविषये वृद्धैरनाचरण-मेव निमित्तमवसीयते । ११ । ह्रीं ३ प्रका० । (कुमारपाल राजेन हेमाचार्यस्य सुवर्णकमलैः पूजा कृता इति 'गुरुपूया' शब्दे ३ भागे ६४४ पृष्ठे गनम्) (द्रव्यपूजानिवेधः साधु-नाम् 'चैत्र्य' शब्दे तृतीयभागे १२७४ पृष्ठे दर्शितः) अथ द्रव्यपूजोपपत्कारणं भावपूजास्वरूपमात्रोपचाररूपं भावपूजात्कृतं विनश्यन्-तत्र गृहस्थोऽथ कसंसारमात्रतः कदाचित् निर्विकाराऽऽनन्दरूपं जिनमुद्रां विलोकाय मातवैराग्यो भवोद्भिन्नः सर्वोत्तममत्यामिलापया परमसंवरूपं परमेष्ठं सद्भुवम्पूजायति, स्वयंमास्वरूपमिद्राऽऽदिकं सर्वथा त्यक्तुमसमर्थः सर्वमपि नीधेयकुरमङ्गियुक्तं करोति, तत्तत्र आत्मैव स्वगुणविरहितः स्वरूपसाधनरूपो भावपूजा करोति, तत्स्वरूपमा नामतः पूजा इति कथयन् स्थापनातः तज्ज्ञाऽऽचरणम्, द्रव्यतः चन्दनाऽऽदिभिः शून्योपायोगेन च, भावतः शुणैकस्वरूपया, सा व्याख्यायते—

दयाऽम्भसा कृतस्नानं, सन्तोषशुभवसंभृतम् ।

निवेकतिलकप्राज्ञी, भावनापावनाऽऽश्रयः ॥ १ ॥

भक्तिश्रद्धानुसृष्टो-न्मिश्रपाटीरजद्रवैः ।

नवब्रह्माङ्गनो देवं, शुद्धमात्मानमर्चय ॥ २ ॥ (युगम्)

युगमनो व्याख्यानं दर्शयति—हे उत्तम ! एवंविधं शुद्ध-त्मानम्, अनन्तज्ञानाऽऽदिपरायम् आत्मारूपं देवं नयप्रकारप्रज्ञपाङ्गतः अर्चये—पूजय । कीदृशा भूत्वा ? इत्याच-द्या—द्रव्यभावस्वरूपप्राणरक्षणरूपया, सा एव अम्भः-जलं पा-नीयं, तेन कृतं स्नानं पावित्र्यं येन सः, सन्तोषः पुद्गलभाव-पिपासाशोकाभावरूपः स एव शुभवस्त्राणि तेषां धृतं-धारकः विवेकः स्वपरविभजनरूपं ज्ञानं तदेव तिलकं तेन प्राज्ञी शोभमानः । पुनः कथंभूतः ?—भावना अर्हद्गुणैकस्वरूपया तया पावनः—पवित्र आशुवोऽभिप्रायः यस्य सः, पुनर्भक्ति-राधयता अज्ञा-प्रतीतिः—“ एव अष्टे परमेष्ठे ” एवंरूपया तद्गुणसंख्येन उन्मिषं पाटीरजं, तस्य द्रव्यः, तैः शुद्धाऽऽम्भसा परमेष्ठारः, स्वकीयाऽऽमाऽपि, दीपयति स्वरूपं इति

देवः, तम् अर्चय—पूजय, तद्भक्तिरतो भवति ॥ १ ॥ २

अथ अनुक्रमेण पूजाप्रकारानाह—

स्वभा पुष्पसर्पं धूपं-गुणधामाद्वयं तथा ।

ध्वानाऽऽभरणमात्रं च, तदङ्गं विनिवेशय ॥ ३ ॥

हे भव्य ! तदङ्गं आभरणस्वरूपं च अङ्गं स्वभा कोऽप्यथाम-
स्तो वसनधर्मस्त्वमाकर्ण्य-पुष्पसर्पं गुणधामानि निवेशय-स्थापय,
तथा-तथैव धर्मयुग्मं-स्वभावमायुक्तं अन्तर्भावार्थरूपं वा
सौमह्यं-वस्त्रह्यं निवेशय, पुष्पध्यानं धर्मशुक्लं तदेव आभ-
रणस्य सारं प्रधानं परमब्रह्मणि निवेशय, इयं गुणपरि-
शुद्धरूपां पूजां कुरु ॥ ३ ॥

मदस्थानाभिदात्यागं-लिंगस्यां चाष्टमङ्गलीम् ।

ज्ञानाग्नौ शुभसंकल्प-काकतुष्टं च धूपय ॥ ४ ॥

मदः-मानामादः तस्य स्थानानि, तास्यैव मिश्रा भेदाः तेषां
स्यातः-वर्द्धनेष्टद्वङ्गलीमग्रे लिख । तथा-ज्ञानाऽग्नौ शुभ-
संकल्पः-शुभरागपरिणामस्वरूपं काकतुष्टं-कृष्णगुरु धू-
पय इत्यनेन रागाऽध्वयत्वायाः शुभाः पुण्यहेतवः सिद्धि-
साधने स्यादया एव, अतः ज्ञानबलेन तेषां त्यागो भवति ॥ ४ ॥

प्रागुर्धमैलवणांसारं, धर्मसंन्यासवहिना ।

कुर्वन् पूरय सामर्थ्य-राजश्रीराजनाभिधिम् ॥ ५ ॥

अत्राऽऽत्मस्वरूपार्चनं-धर्मसंन्यासवह्निना-धर्मःस्वरूपसत्ता-
सहजपरिणामिकलक्षणः-चन्दनगन्धतुल्यः तस्य सत्प्रपञ्च न्या-
सः-स्थापनं, स एव वह्निः, तेन प्राक्-पूर्वसाधनरूपः धर्मः सवि-
कल्पमात्रानाकरः-तदेव लघुं तत्सोपारो-निवारणं, निर्विक-
ल्पकसमाधौ साधकस्वाऽपि सविकल्पकधर्मस्य त्याग एव
भवति । एवं साधकपदवाद्साधनरूपं लघुणांसारं कुर्वन्,
‘सामर्थ्यराजश्रीराजनाभिधिं’ पूर्वं सामर्थ्ययोगरूपा राजन्
श्रीमत्मानां राजना-आरातिं का तस्या विधिस्तं पूरय, साम-
र्थ्ययोगरूपं च-यत्र कर्मबन्धहेतुषु प्रवर्त्तमानवीर्यस्य न
तादृशं प्रवृत्तिः, स्वाऽऽत्मधर्मसाधनाऽनुभवेकरवे प्रवर्त्तमानो
निष्प्रयामत्वेन प्रवर्त्तते स योगः सामर्थ्य उच्यते ॥ ५ ॥

स्फुग्मङ्गलदीपं च, स्थाप्याऽनुभवं पुरः ।

योगतुल्यपरिपूर्णं-त्रिकलमयमवान् भव ॥ ६ ॥

चः-पुनः स्फुरत्-देदीप्यमानं मङ्गलदीपं मङ्गलं सर्वद्रव्यभावो-
पद्रवशुक्लं दीप-भावप्रकाशम्, अनुभवं रूपशिक्षासं आत्मस्व-
भावाऽऽत्माद्वयशुक्लं ज्ञानं, पुरः-अग्र स्थापय । योगाः मनोवा-
कायरूपास्तेषां साधनप्रवर्त्तनरूपं नृत्वं, तत्र तपरः सांध्यः
सन् परमाध्यात्मपार्याध्यात्मसमाधिपदसाधनयोगाङ्गपरि-
शुद्धनरूपः पूजात्रयमयो वा यः ‘तृपत्रयमयः’ संयमः तद्वाञ्-
भव, इत्यनेन आभ्यन्तरपूजया तत्वाऽऽनन्दमयं च चैतन्यल-
क्षण स्वरूपमानं तद्वत् कुरु ॥ ६ ॥

उल्लसन्मनसः सत्य-घण्टां वादयतस्तव ।

भावपूजातरसत्यं, करकण्ठं महोदयः ॥ ७ ॥

धूपं भावपूजातरस्य तथ महोदयः-मांशः करकण्ठं-हस्ततले
अस्ति । किं कुर्वतः-उल्लसन्मनसः-प्रसन्नचित्तस्य सत्यपा-
यकणां घण्टां वादयतः शब्दं कुर्वन् इत्यनेन सहस्रसत्यमनो-
ज्ञासत्त्वघण्टां नादयतः सतः पुष्पैः पूजाकरणेन सर्वशक्तिमा-
तृकरूपा मांशो भवति ॥ ७ ॥

द्रव्यपूजाचित्ता भेदो-पासना शुद्धमधिनाम् ।

भावपूजा तु साधूना-भेदोपासनाऽऽत्मिका ॥ ८ ॥

भावमधिनां-शुद्धस्थानां भेदोपासनाकरा आत्मनाः सत्काशात्
अहं-परमेश्वरः मिश्रः निष्पञ्चाऽऽनन्दचित्ताङ्गली, तस्योपा-
सना-स्वभावा निमित्ताऽऽत्मस्वरूपः द्रव्यपूजा उच्यते-योग्या
तु-पुनः साधूनामभेदोपासनाऽऽत्मिका परमात्मना स्वाम्याऽ-
भेदरूपा भावपूजा उच्यते । यद्यपि सविकल्पकभावाः पूजा
गुणस्मरणवद्मानोपयोगरूपा भावपूजा शुद्धिणां भवति, त-
थाऽपि निर्विकल्पोपयोगस्वरूपकल्पकभावा भावपूजा निरन्ध्या-
नामेव । एवम्-आश्रयकपाययोगवापश्यपराशुक्तिक-
द्रव्यपूजाऽऽभ्यासिन अहंशुणुस्वामधर्मैकस्वरूपमापूजा-
वान् भवति, तेन च तन्मयतां प्राप्य निर्वोऽं भवति, इत्येवं
साधनेन स्वाध्यायोपयोगशुक्लं सिद्धिः-निष्कर्मता भवति ॥ ८ ॥
इति व्याख्यातं भावपूजाष्टकम् । अष्ट० २६ अष्ट० ।

“माता पिता कलाचार्यः, एतेषां भक्त्या ॥

वृद्धा धर्मोपदेष्टारो, गुरुवर्गः मतां मतः ॥ ११० ॥”

(‘गुरुवर्ग’ शब्दे तृतीयमाने ६४४ पुंल्लङ्घितोऽयम्)

गुरुवर्गपूजाविधिर्निरूप्यते—

पूजनं चास्य विज्ञेयं, त्रिपथं नमनक्रिया ।

तस्यानवसरोऽप्युत्तमं-श्वेतस्यारोपितम्य तु ॥ १११ ॥

पूजनं च पूजनं पुनः, अस्य-गुरुवर्गस्य, विज्ञेयमवगन्तव्यम् ।
किमस्याह-‘त्रिपथं’ संशयाशयाऽऽराधनेन “नमनक्रिया”
प्रमाणरूपा । यदि कथञ्चित्सन्नादौ प्रणतं न पायते, तदा
किं कुर्यामित्याह-“तस्य” गुरुवर्गस्य, “अनवसरोऽपि”
तथानिधप्रप्रदृक्वशात्किं पुनरनवसरो इत्यापशब्दाधेः । “उ-
त्तमः” अर्थात् “चतुर्भिः” मनसि “आरोपितस्य तु” पूर्व-
वद् गुरुवर्गस्य पूजनमिति ।

तथा—

अभ्युत्थानाऽऽदियागश्च, तदनेन निभृताऽऽसनम् ।

नागग्रहश्च नास्थाने, नावर्गश्रवणं क्वचित् ॥ ११२ ॥

अभ्युत्थानाऽदियागो-अभ्युत्थानाऽऽसनप्रदानस्थितपुरुषात्म-
नाऽऽदिविनयव्यापाररूपाः चः समुच्चयः, तदनेन गुरुवर्गान्ते, नि-
भृताऽऽसनमग्रहप्रतयाऽवस्थानम्, नामग्रहञ्च नामांशारण-
रूपाः न-नैव अस्यान्ते मूर्धपुरीषांस्वर्गाऽऽदिव्यानकृते-न-नैव,
अवर्गश्रवणमवस्थाऽऽऽकृतेनम्, क्वचित्परवत्तमध्याव-
स्थानोपति ।

तथा—

साराणां च यथाशक्ति, वस्त्राऽऽदीनां निवेदनम् ।

परलोकक्रियाणां च, कारणं तेन सर्वदा ॥ ११३ ॥

साराणां वस्त्राणां यथाशक्ति यस्य यावन्ती शक्तिस्तथा-
वस्त्राऽऽदीनां वसनमोजानालङ्काराऽऽदीनाम्, निवेदनं-समर्प-
णम्, तथा परलोकक्रियाणां च देवानिभिरानीनायप्रतिप-
त्तिप्रभृतीनाम्, कारणं-विधापनम्, तेन गुरुवर्गेण, सर्वदा
सर्वकालम् ।

तथा—

स्यागश्च तदनिष्टानां, तदिष्टेषु प्रवर्त्तनम् ।

औचित्येन त्विदं ज्ञेयं, माहूर्धमाऽऽग्रीहया ॥ ११४ ॥

स्यामश्च-प्रोक्तम्, तद्विद्वान्-गुरुवर्गस्यमनां व्यवहारानाम्, तद्विद्वेषु-गुरुवर्गस्येषु व्यवहारेष्वेव प्रवर्तनम् । अत्रापवादमाह-“औचित्येन तु” औचित्यवृत्त्या पुनः “इदं” पुनः “ज्ञं प्राहुः” उक्तवन्तः पूर्वं औचित्यमेव व्यवहारधर्माऽऽद्याप्य-धर्माऽऽदीनां पुरुषार्थानामबाधया, यदि तद्विद्वेषु नित्यौ तद्विद्वेषु च प्रवृत्ता धर्माऽऽद्याः पुरुषार्था बाधयन्त, तदा न तद्विद्वत्पक्षेण भाव्य, किं तु पुरुषार्थाऽऽराधनपरस्यैव, अतितुल्यभवापुत्रपार्थाऽऽराधनकालस्येति ॥

तथा-

तदासनऽऽद्ययोगश्च, तीर्थे तद्वित्तयोजनम् ।

तद्विद्वन्वापामंस्कारः, ऊर्ध्वदेहक्रिया परा ॥११५॥

तदासनऽऽद्ययोगश्च-गुरुवर्गस्याऽऽननशयनभोजनपानाऽऽदीनामभोगाऽपरिभोगः, तीर्थे-देवताऽऽयतनाऽऽदी, तद्वित्तयोजनम्-अन्नहोमऽऽदिगुरुवर्गद्वयगतिमात्रम्, अथवा-तत्सर्वप्रदेहगुरुवर्गमरणाऽऽद्यनुमातप्रसङ्गः स्यात् । तद्विद्वन्वापामंस्कारः तस्य गुरुवर्गस्य यो विद्वन्वापः प्रतिविद्वन्वापानरूपस्तस्य स्वरूपः धूपपुष्पाऽऽदिपूजाकृपा, तत्कारितदेवताऽऽद्यैः पूजाकृपा इत्यर्थः । ऊर्ध्वदेहक्रिया-गुरुदेवपूजनाऽऽदिभूतकार्यकृपा, परा-दर्शिताऽऽदरा ।

अथ देवपूजाविधिमाह-

पुष्पैश्च बलिना चैव, वस्त्रैः स्तोत्रैश्च शोभनैः ।

देवानां पूजनं ज्ञेयं, शौचश्रद्धाममन्वितम् ॥११६॥

पुष्पै-जनिशयनपत्रिकाऽदिव्यभूषणैः, बलिना-पक्वाणकृताऽऽमुष्यारूपेण, वस्त्रै-वस्त्रैः, स्तोत्रै-स्तोत्रैः, शोभनै-व्यशब्दश्च समुच्चयार्थाः । शोभनैरादौर्वाहितवेन सुन्दरैः, देवानाम्-आराध्यतमानाम्, पूजनं ज्ञेयम् । कौटिल्यस्याह-शौच-अदात्मन्वितम्-शौचं शरीरवस्त्रव्यवहारशुद्धिरूपेण अज्या च-बहुमानेन समन्वितं-युक्तमिति ।

एतच्च-

अविशेषेण सर्वेषां-मधिसृष्टिवशेन वा ।

शुद्धिर्माननीया य-त्सर्वे देवा महात्पनाम् ॥११७॥

अविशेषेण-साधारणवृत्त्या, सर्वेषां-पारगतसुगतहरह-विद्विषयगर्माऽऽदीनाम् । पक्षान्तरमाह-अधिसृष्टिवशेन, वा-अथवा, यस्य यत्र देवतावामतिगम्य अज्या तद्वशेन । कुत इत्याह-“शुद्धिर्माननीया” अथाऽपि कुतोऽपि मांमोहाद-निर्णीतदेवताविशेषाणां “माननीयाः” गौरवार्हाः “यत्” यस्मात् “सर्वे देवाः” उक्तकृपाः “महात्पनां” परलोकप्रधानतया प्रशस्ताऽऽत्मनामांति ।

एतन्विधं कथमस्याह-?

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति, नैकं देवं समाभिताः ।

जितेन्द्रिया जितक्रोधाः, दुर्गोष्पतितरन्ति ते ॥११८॥

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति-नमस्कृत्येति । व्यतिरेकमाह-“नैकं” कञ्चन “देवं” समाभिताः “प्रतिपक्षा वर्तन्ते, यतो-“जितेन्द्रियाः-जितगृहीतदृष्टीकाः “जितक्रोधाः” अभिभूतक्रोधाः “दुर्गोष्पि” नरकपाताऽऽदीनि व्यवसानानि “अतितरन्ति” व्यातकामन्ति ते-सर्वदेवमनस्कृतोः ।

ननु नैष ते लोके व्यवहियमाणः सर्वेऽपि देवा मुक्तिपथ-

प्रस्थितानामनुकूलाऽऽचरन्त्या भवन्तीति कथमविशेषेण नमस्कृताः (स्कृ)रणीयन्त्याश्चक्याऽऽह-

चारिमजीवनीचार-न्याय एष मतो मतः ।

नान्यथाऽवष्टांमिदं स्था दिशेषेणाऽऽदिकर्मणाम् ॥११९॥

आरिः प्रतीतकृपाया मध्ये सर्वज्ञवन्मयीविशेषणश्चारिसर्जनीवनी, तस्याश्चारिश्चरन्, स एव मयावी दृष्टान्तश्चारिसर्जनीवनीचारः, यायः एषोऽविशेषेण देवतानमस्कृताः स्कृणीयतोऽपदेशः, सर्तां विशिष्टानाम्, मतः-आमिप्रैतः ।

“भावाद्यस्तु कथागम्यः, स चायमभिधीयते ।

अस्ति स्वास्तिमनी नाम, नगरी नामराऽऽकुला ॥१२०॥

तस्यामासीन्मुता काचिद्, ब्राह्मणस्य तथा सखी । तस्यामिव परं पात्रं, सदा प्रशङ्गा गतावधेः ॥१२१॥

तया विवाहवृत्तान्तो, भिन्नस्थाननिवासिनोः ।

जह्मऽप्यथा द्विजमुता, जाता चित्तापराधना ॥१२२॥

कथमास्ते सखीत्यर्थः, ततः प्रादुर्गता गता । इहा विवादजलधौ, निमग्न सा तथा ततः ॥४॥

परमलु किं स्वमयम्-विच्छाद्ययदना सखी ? ।

तथैव पापसखाऽहं, परमदुर्मगतं गता ॥५॥

मा विधीय विधानाऽप्ये, तन्विशेषो विवातसखि । करोम्यनन्दाहमहं, पति ते मूलिकाबलात् ॥६॥

तस्याः सा मूलिकां दृष्ट्वा, संनिवेशं निजं ययौ ।

अप्रतिमानसा तस्य, प्रायच्छन्तामनी ततः ॥७॥

अमुहीरुदुर्गस्कन्धो, क्षगित्येव च सा हृदि । विप्रणीय कथं सर्वं, कार्याणामन्तमो भवेत् ॥८॥

मायूषात्मनोऽपि, तस्यैव विवाहवृत्तान्तः सकः ।

तयाऽऽरब्धो वटस्थायः, साऽप्यथा विभ्रमं गतः ॥९॥

ननु सखीयं नमस्कारि-मिगुनस्य कथञ्चित् । विप्रान्तस्य मिथां जह्म प्रक्रमं रमणीऽब्रवीत् ॥१०॥

नात्रैव गौः स्वमावेन, किं तु वैगुण्यतोऽजानि ।

पत्नी प्रतिभ्रमणं सा, पुनर्मासी कथं भवेत् ॥११॥

भूनाम्नोऽप्येति, काऽऽस्ते साऽऽम्यतरारथः । श्रुवैतन्मा पशोः पत्नी, पश्चात्तापितमानसा ॥१२॥

अमद्वन्द्वस्तश्चारि, सर्वो चारयितुं तन्मा ।

प्रवृत्तो मूलिकाभोगा-स्वधोऽसी पुरुषोऽभवत् ॥१३॥

अजानानी यथा येन, मूलिकायास्तथा यथा । चारितः सर्वस्तश्चारि, पुनर्मासीत्यर्थः ॥१४॥

तथा धर्मगुरुः शिष्यं, पशुनाप्यविशेषतः ।

प्रवृत्तावलीमं हत्वा, देवपूजाऽऽदिकं विधी ॥१५॥

सामान्यदेवपूजाऽऽदी, प्रवृत्तिं कार्यावधि । विशिष्टाऽप्यविशेषार्थः, स्यात् दोषी मनागपि ॥१६॥ इति ।

विषये बाधामाह-(न) तेव “अन्यथा” चारिसर्जनीवनीचारन्यायमन्तरं “अत्र” देवपूजाऽऽदी प्रस्तुते “इष्ट-सिद्धिः” विशिष्टमार्गावतारकृपा “स्यात्” भवेत् । अथ

योगदेशो यथा यथा दातव्यस्तदाह-“विशेषेण” सम्प-गृह्येण युजितदेशनापरिहाररूपेण “आदिकर्मणां” प्रथम-मवाऽऽरब्धवृत्तधर्माऽऽचाराणाम्, न ह्यव्यक्तमुत्पत्तया क-

ञ्चन देवताऽऽदिविशेषमजानानी विशेषप्रवृत्तरुपायं योग्याः, किं तु सामान्यकृपाया पवेति ।

तर्हि कदा विशेषप्रवृत्तिरनुमन्यत इत्याशक्याऽह-

गुणाऽऽधिक्यपरिहाना-दिशेषोऽप्येतद्व्यथेति ।

अद्वेषणं तदभ्यर्था, वृत्ताऽऽधिक्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १२० ॥

गुणाऽऽधिक्यपरिहानाद्देवताऽऽत्मनश्चो गुणाधिक्यं गुण-
कुट्टरवगमात् विशेषण्यर्हदादौ किं पुनः सामान्यं । एतद्व-
जनमित्यतः । कथमित्याह—“अद्वेषणं” अमन्त्रेण, “तद-
भ्यर्था” पुत्र्यमन्त्रेणान्यत्रिहानां देवतान्तराणां “वृत्ता-
ऽऽधिक्ये” आभारानधिक्ये सति । “तथा” इति विशेषणस-
मुच्चये । “आत्मनः” स्वस्य देवताऽऽन्तराणि प्रती-
त्यति ।

शुचदेवाऽऽद्विपूजनमित्यत्राऽऽविशदप्रशुद्धिर्हति

पूजनीयान्तरमाधिक्यताऽऽह—

पात्रे दीनाऽऽदिवर्गे च, दानं विशिष्टदिश्यते ।

पाष्यवर्गाविरोधेन, न विरुद्धं स्वतश्च यत् ॥ १२१ ॥

पात्रे-दायकलोकल्लाकारि निर्दिष्ट(श्य)माणं न लक्षणे, दीना-
ऽऽदिवर्गे च भाण्डपरमाण्व एव दानं-स्वविभवातिनगैक्यम्,
विशिवद्विधियुक्तम्, इत्यतः मतिमङ्गः । कथमित्याह—“पाष्य-
वर्गाविरोधेन” मातापित्रादिपोषणीयलोकस्य वृत्तेरनुक-
द्वन्द्वं, “न विरुद्धं” न दायकप्राहकयोर्धर्मबाधकारि हल-
सुसलाऽऽदिवत् । “स्वतश्च” स्वामता च “यत्” दीयमा-
नामिति ।

एतदेव भावयति—

व्रतस्था लिङ्गिनः पात्र-मपचास्तु विशेषतः ।

स्मिन्निहान्ताविरोधेन, वर्तन्ते ये सदैव हि ॥ १२२ ॥

व्रतस्थाः—हिमाञ्जलादिपापस्थानां वरानमनः, लिङ्गिनो—व्र-
तसूचकपाषाणविषयेष्व्यवन्तः, पात्रम्, अविशेषेण वर्तन्ते ।
आह—“विशेषतः” अपचास्तु स्वयमेवापाचकाः, पुनरुपल-
क्षणत्वात्परंपराच्यतिराः पश्यमानानुग्रहान्तराश्च लिङ्गिन-
एव, विशेषतो विशेषेण पात्रमिति । तथा स्वसिद्धाभ्यावि-
रोधेन-स्वशास्त्राक्रियाऽनुलक्षणेन वर्तन्ते-चेष्टन्ते ये सदैव
हि—सर्वकालमर्थाः ।

दीनान्धकृपणा ये तु, व्याधिग्रस्ता विशेषतः ।

निःस्वाः क्रियाऽन्तराशक्ताः, एतद्वर्गो हि मीलकः ॥ १२३ ॥

दीनान्धकृपणाः—दीना-लीणसकलपुरुषार्थशून्याः अन्धाः
नयनरहिताः कृपणाः—स्वभावत एव सतां कृपास्थानम् । ये
तु ये च, व्याधिग्रस्ताः—कुष्टाऽऽद्याभिभूताः, विशेषतोऽत्यन्तम्,
तथा-निःस्वा-निधेनाः । काष्ठया एन इत्याह—“क्रियाऽन्तरा-
शक्ताः” निराहर्हिनुष्यापारम्पर्यासमर्था ये प्राणविधेयाः ।
किमित्याह—“एतद्वर्गः” दीनाऽऽदिवर्गो यः प्राशुद्विष्टः, हि-
षादपूरणाधीः, मीलकः दीनाऽऽदीनामेवेति ।

“विशिवन्” (१२१) इत्युक्तमथ तद्व व्याचष्टे—

दत्तं यदुपकाराय, द्रव्योरप्युपजायते ।

नाऽऽस्तुरापथ्यतुल्यं तु, तदेतद्विशिवन्मत्तम् ॥ १२४ ॥

दत्तं—वित्तार्थम्, यद्वादि, उपकाराय—अनुग्रहाय, द्रव्योरपि
दायकप्राहकयोरुपजायते, न पुनरेकस्यैवार्थोपशब्दाधीः । व्य-
तिरेकमाह—न-नैव, आतुरापथ्यतुल्यं तु-उत्तराऽऽदिर्गमविषु-
हस्य वृत्ताऽऽद्विधानसदृशं पुनः, यमसुसललाऽऽदि नदाय-
कप्राहकारपरिहारी, एतद्वत् विशिवन्मत्तममिष्टम् ।

दानाऽऽदीनामपि प्रकारान्तरेण पूजास्त्वमेव । अथ दान-
मेव स्तुतवाह—

धर्मस्याऽऽदिवर्गं दानं, दानं दारिद्र्यनाशम् ।

जनप्रियकरं दानं, दानं कीर्त्यादिवर्धनम् ॥ १२५ ॥

धर्मस्य-श्रेयोऽप्यस्य, आदिष्व-प्रथमस्थानम्, दानमुक्त-
लक्षणम्, दानं दारिद्र्यनाशकम्, इहपरभव्यालोमान्तरा-
यकर्मोपयानेन विशिष्टलाभसंभवाद्दीनायापोहकारि जन-
प्रियकरं लोकसन्तोषहेतुर्दानम्, दानं कीर्त्यादिवर्धनं कीर्तिः
स्वधिलस्यन्तोऽप्यजनसोभायाऽऽदिष्टुहिन्दुः, यद्व पुनः पुनः
दानशब्दोच्चारणं तद्व्यवस्थाऽऽद्वर्णीयतास्थापनाधीमिति ।
यो वि० ।

ईसरतलवरमाह—विषयाणु सिवईदंस्वदिवहणं ।

जा किर कीरइ पूया, सा पूया दव्वतो होइ ॥ ३१४ ॥

ईश्वरश्च-द्रव्यपाति, तलवरश्च—प्रसुस्थानीयो नगराऽऽदि-
जिह्मकः, मडरं—जलतुर्ग, तस्मिन् भवो माडम्बिकः, तद्गो-
क्षा, स च, ईश्वरतलवरमाडम्बिककास्तेषां, तथा शिवश्च
शम्भुस्त्रिदश्व—पुरन्दरः, स्कन्दश्च—स्वामिकार्तिकयः, वि-
ष्णुश्च—वासुदेवः शिवेन्द्रस्कन्दविष्णुवस्तेषां, या किल
क्रियते पूजा सा पूजा द्रव्यतो द्रव्यनिक्षेपमाश्रित्य भवति ।
द्रव्यपूजति योऽर्थः, किलशब्दस्त्रिदश्वपारमार्थिकत्वस्याप-
का, द्रव्यतोऽपि हि भावपूजादितुरेव पूजोच्यते, इत्थं तु
द्रव्यार्थमप्रधाना वा पूजति द्रव्यपूजा, अतोऽपारमार्थि-
क्येव, एतदभिधानं तु द्रव्यशब्दस्यानकारार्थवत्स्वकर्ममिति
माधाऽर्थः ।

भावपूजामाह—

तिथ्यगरेकेवलीणं, सिद्धाऽऽवरियाणु सव्वमाहुणं ।

जा किर कीरइ पूया, सा पूया भावतो होइ ॥ ३१५ ॥

तीर्थेकराश्च-अर्हन्तः, केवलिनश्च—सामान्येनैवोपपन्नकेवला-
स्तीर्थेकरकेवलिनस्तेषां, सिद्धाऽऽचार्याणां प्रतीमानां, तथा
सर्वमाधुनां का-या किल क्रियते-विधीयते पूजा सा पूजा
भावतो—भावनिलेपमाश्रित्य भवति, किलशब्दः पराक्षाऽऽ-
सवादसूचकः । तीर्थेकराऽऽदिवृत्ता हि सर्वाऽपि लायोपशमि-
काऽऽदिभाववर्तिन एव भवन्तीति भावपूजैव, यत्तु पुष्पाऽऽदि
पूजाया द्रव्यवस्तवत्वमुक्तं तद्व द्रव्यै-पुष्पाऽऽदिभिः स्तव इति
व्युत्पत्तिमाश्रित्य संपूर्णमाश्वस्तवकारणत्वेन वेति माधाऽर्थः ।

सम्प्रति प्रस्तुतोपयोग्याह—

जे किर चउदसपूव्वी, सव्वक्खरसंजिवाइयो निउत्ता ।

जा तेसि पूया सल्लु, मा भावे ताएँ अदिगारो ॥ ३१७ ॥

ये प्राप्तवत्, किलेने वाक्गलङ्कारं, चतुर्दशपूर्वेष्वनुदसपू-
र्वधराः सवाणु समस्तानि वाक्गलङ्काराणि अकाराऽऽदीनि ते
वां संज्ञिपानन्ते—तत्तर्थाभिप्रायकतया साङ्गित्येन घटनाक-
रणं सर्वान्तरसंज्ञिपानतः, स विद्यतेऽधिगमविषयतया येषां
नेऽमी सर्वान्तरसंज्ञिपानिनः निपुणाः—कुशलाः, या तेषां अनु-
दसपूर्वेषां पूजा उचितप्रतिपत्तिपूजा, उपलक्षणं येषं शेषवद्-
भूतपूजाया, माध्याम्याभावा एकोपादानं, सल्लु निश्चिन्तं, सा
भावे—भावविषया, तथा—बहुभूतपूजालक्षणया भावपूजये-
दाऽधिकारः प्रकृतमिति माधाऽर्थः । इत्युक्ता नामनिष्पन्नानि-

सप्तः । उत्त० ११ अ० । 'एहवणविलेखण' इति शाखात्रयध्व-
जाऽष्टमङ्गलकी न दृश्यते, साग्रमन्तु ध्वजाऽवसरे तु नो क्रि-
येयानां, तत्र किं कारणमिति प्रश्ने, उत्तरम्—'एहवणविले-
खण' इत्यादिशाखामध्ये ध्वजाऽष्टमङ्गलकीरूपवत्तत्वेन च
ग्रहणं बाधये, यत् आग्नीयानामयकिङ्करपरम्परागतः स्नात्रा-
ऽऽदिविधिर्मूलो न भवतीति सम्भाष्यते इति । सैन०
२ उल्ला० । सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे शुद्धयति, किं वा
रात्रावर्षाणि प्रश्ने, उत्तरम्—सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे एव
शुद्धयति, न तु रात्रौ । तीर्थाऽऽदीतु यत् कदाचित् पूजाकरणं
तस्य कारणमिति । ११६ प्र० । सैन० २ उल्ला० । तथा सप्त-
दशभेदपूजायां क्रियमाणायाम् पूजां पूजां प्रति स्थालीमध्ये
कस्यां प्रियते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पूजां पूजां प्रति-
स्थालीमध्ये कलशो धरणीय एवैधिनियमो ज्ञानो नास्ति ।
यदा यद्वस्तुनः पूजा तदा तद्वस्तुमोचनप्रवृत्तिः स्थालीमध्ये
दृश्यते इति । २११ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । चतुर्दशीपूजां कृत्वा
स्थालीमध्ये प्रदीपं मुखेवा ऊर्जुस्वा मायन्ति, किं तत्र प्रदीपा-
धिकारोऽस्ति, अथवा—नास्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—चतुर्दशीपूजानः
पञ्चामृत्यामीमध्ये प्रदीपो मुख्यते एवेति ज्ञानो नियमो ना-
स्तीति । २१२ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । साधूनां भावपूजाक-
थिताऽस्ति, प्रतिष्ठाऽऽदयश्च ज्ञानशाकाकरणं तु द्रव्यपूजा जा-
यते, तत्कथामिति प्रश्ने, उत्तरम्—साधूनां बाहुल्येन भावपूजा,
आज्ञानां च बाहुल्येन द्रव्यपूजा कथिताऽस्ति परमत्रैकान-
तो ज्ञानो नास्ति । यतः श्रीधरानाङ्गस्य—'पूजनामेव पू-
जावेह' इति चतुर्माङ्गकाऽस्ति, एतस्या अर्थकरणे यतीना-
मेकानद्रव्यपूजाविधेया ज्ञानो नास्ति, यतोऽङ्काराभेदे यतिप-
तीनां पूजा क्रियते, साऽपि द्रव्यपूजा भवतीति । ४४७ प्र० ।
सैन० ३ उल्ला० । अथ ग० माणिक्यविषयकृतप्रश्नौ तदुत्तरे
च—येषा आज्ञः स्वहस्तेन पुष्पाणि धारयित्वा पूजां करो-
तीति कुत्र ग्रन्थोऽस्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—श्रीशान्तिनाथ-
चरिते आज्ञो वाटिकातः स्वयं पुष्पाणि गृहीत्वा पूजां
करोतीत्युक्तारणि दृश्यन्ते । ४७५ प्र० । सैन० ३ उल्ला० ।
आज्ञोऽभिमानेनाप्यपूजास्पर्द्धया वा सप्तदशभेदपूजां करो-
ति, तस्य किं फलं भवतीति प्रश्ने, उत्तरम्—मुख्यवृद्धाऽभि-
मानाऽऽदिकं विना केवलव्योतरागमकस्या पूजा क्रियते, यदि
क्लृप्तिर्भिमानाऽऽदिना पूजां करोति तदा तस्य न तथाविधं
फलमिति । ४८२ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । त्रिकालवेलायां पूजा
या क्रियते सा त्रिकालपूजा कथ्यते, कारणविशेषे तु न्यू-
नाधिककालेऽपि कृता सैव कथ्यते इति । सैन० ४
उल्ला० । त्रिकालपूजाकरणे प्रभाते पुष्पमालाऽऽदिनिर्माल्यम
पास्य सर्वस्नानेन वासपूजा क्रियते, अन्यथा वेति प्रश्ने, उत्त-
रम्—प्रभाते पुष्पमालाऽऽदिनिर्माल्यमनपास्य आज्ञा वासपू-
जां कुर्वन्तो दृश्यन्ते, सर्वस्नानकरणेऽप्येकान्तो ज्ञानो ना-
स्ति, इत्स्वपादप्रक्षालनेन शुद्धयतीति । ३६७ प्र० । सैन०
४ उल्ला० ।

पूया-पूजाऽऽदि-पुं० । पूजासात्कारप्रभृती, पञ्चा० ८ विष० ।

यूयाकर्म-पूजाकर्म-न० । पूजयाः कर्म पूजाकर्म । पूजाक्रि-
यायाम्, पूजेच कर्म । कृतिकर्मणि आच० ३ अ० । (पूजाक-
र्मणि क्रिया 'किङ्कर्म' शब्दे लृतीयभागे १०८ पृष्ठेऽस्ति)
२७०

पूयापुष्पिहाय-पूजाप्रणिधान-न० । पूजा-अर्चने तत्र प्राणध्या-
नम् । पूजां करोमि इत्यर्थेविधे एकादशे, पञ्चा० ४ विष० ।

पूयापुष्पासग-पूजापञ्चाशक-न० । पूजाप्रतिपादके हरिमद्र-
स्त्रिविरचिते पञ्चाशद्व्याधाऽऽत्मके ग्रन्थे, 'विहिता उ कीर्त-
माणा, सञ्चा वि कलत्रैर्भवे चेद्वा । इहलोकिया वि कु-
ण, जिणपूया उभयलोकद्विधा ॥ १ ॥' ध० २ अधि० ।

पूयाभक्त-पूनाभक्त-न० । पूजयानामर्थाय निष्पादिते पूज्येभ्यः
प्रदत्तं भक्तं, वृ० ।

सागारियस्स पूयाभक्ते उदेमिण् वेहए पाहुदियाए, सा-
गारियस्स उवगरणजाए निहिए शिमहे पाडिहारिए तं सा-
गारिओ देह, सागारियस्स परिजणो देह, तम्हा दाएव, नो
से कण्णइ पहिमाहिएत्त ॥ २५ ॥

अथायस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दत्वे क्षिप्तमक्षिप्तं, न कल्पते कणए य इति वृत्तं ।

इदमन्ने पुण भावे, अय्वोच्छिप्तमस्मि पहिसिद्धं ॥३५५॥

द्रव्यतः—क्षिप्तं-विभक्तं सदिशिक्षाद्रव्यं कल्पते तदेवाच्छि-
प्तमविभक्तं न कल्पते इति प्रोक्तम् । इदं पुनरन्यस्मिन् सूत्रे
सागारिकस्याऽयच्छिप्ते भावे प्रतिविद्धं, न कल्पते इत्यर्थः ।

अत्रिमेमिओ व पिडो, हेडिममुत्तेसु एममकल्लतो ।

इह पुण तस्म विभागो, सो पुण उवकरण भत्ते वा ॥३५६॥

अथवा-अथस्तनसुवपु अविशेषितो भागगृहित एव सा-
गारिकविषय आख्यातः, इह पुन-प्रस्तुतसूत्रे तस्य सागा-
रिकविषयस्य विभाग उच्यते । कथमिच्छाद-स पुन-विषय
उपकरणे वा भवेत्, भक्तं वा । इत्यनेन संवेजनेऽऽधानस्या-
स्य (२५ सूत्रस्य) व्याख्या—सागारिकस्य ये पूज्याः स्वामि-
कलाऽऽवयोऽऽदयस्तदर्थं भक्तमशनाऽऽदि पूज्यभक्तम् । तत्रो
द्देशः—संकलपस्तेन निर्मुक्तमोक्षिकां, तानेव पूज्यानुद्देश्य कृत-
मित्यर्थः । तन्तस्तेषामिव प्राशुतिकार्या तं चेतात्, ढोर्कनीकृतमु-
पनीनामिति भावः । तथा सागारिकस्योपकरणज्ञानं वक्तुं क-
म्बलाऽऽदिकं पूजयानामर्थाय निर्गृह्यते-निष्पादितं, ततो निरुद्धं
पूज्येभ्यः प्रदत्तं, तच्च-भक्तमुपकरणं, यतिभ्यः प्रातिहारिकद-
त्तं भक्तावशेषं सदिदं भूयोऽप्यस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति भावः ।
तदेवप्रकारं संघयतामां सागारिकीं वा दद्यात्, सागारिक-
स्य परिजनो वा दद्यात्, किं कल्पते न वेत्याह—तस्मात्
पूज्यभक्तात् पूज्यापकरणज्ञा प्रातिहारिकं दद्यात्, परं न
कल्पते प्रतिप्रदीतुमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

अथ भाष्यम्—

संवेचीं साभि गुरु, पामंही वा वि तं समुद्दिस्म ।

पूया उक्खितं ति य, पट्टमभत्तं च एगट्ठा ॥ ३५७ ॥

सागारिकस्यैव यः सत्यमो गितुम्यमानुलाऽऽदिर्यो वा तस्य
स्वामी प्रमुग्धवो कलाऽऽचार्यः, यस्य वा पाक्षिणतो भक्तिः
स पूज्य उच्यते, तं समुद्दिश्य कृतं संपूज्यभक्तमुच्यते, तत्र
भेदपर्यवेष्ट्यांसा निवेचनादिकार्थिकाप्याह-पूज्यभक्तः, उत्ति-
सभक्तं, पट्टकभक्तम्, एतान्येकार्थानि पदानि ।

वेहए कउपेगट्ठं, पाहुदिय पहिणो च च एगट्ठा ।

उवगरणे बत्थादी, नाव विभागो उ जोगं वा ॥ ३५८ ॥

चेतितं, कृतं चेत्येकार्थः । प्रार्थितका प्रहेलुकमिति एका-
र्थः । उपकरणे-वस्त्राऽऽदिर्कं, वस्त्रं, वेष्ट तौमिकं गृह्यतम् । तच्च
परिधानं प्रावरणं वा पुण्यानां दातव्यम् । अग्निप्रहणम्पाष्-
ण्डिनः प्रतिग्रहो वा कम्बलं वा, एकादशप्रतिमां प्रतिपिस्तो-
त्रो रजोहरणं दातव्यम् । एवमादिको यावान् विभागो घटितं,
यद्वा-यद्यस्योपकरणं योग्यं तद्वक्तव्यम् ।

निष्ठिय कदं च उक्तो-सकं च दिशं तु जाणसु शिसुष्टं ।
ध्रुववरियं पडिहा-रितं तु इयं पुणो चनं ॥ ३५६ ॥

निष्ठितं कृतमित्येकोऽर्थः, यद्वा-यदुत्कृष्टं वस्त्राऽऽदि
प्राप्तमितिकृत्वा निष्ठितमुच्यते । यत्नं वचं नक्षिसुष्टं जार्नीद्वि ।
भुक्तोद्धारितं भूयोऽस्माकं प्रत्यप्यणीयमिति यत्प्रतिष्ठात तत्प्रा-
तिहारिकम्; इतरपुनस्तत्प्रातिहारिकं सागारिकेण यत्प्रमुपकर-
णं वा यत् वस्त्रं, निर्देयतया दत्तमित्यर्थः । एवंचिधं प्रातिहा-
रिकदत्तं शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा न गृहीतव्यम् ।

स्वप्न—

सागारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइए जाव पाडिहा-
रिए, तं नो सागारियस्स परिजणो देइ, सागारियस्स
पूया देइ, तम्हा दावए, नो से कप्पइ पडिगाहितए
॥ २६ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरम् अन्यं न सागारिकजनो दद्यात्
किं तु सागारिकस्य पूयः संबन्धी स्वाश्यादिर्दद्यात्, तथापि
न कल्पते, प्रातिहारिकतया दत्तमिति कृत्वा सागारिकपिण्ड
त्वात् ।

स्वप्न—

सागारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइयाए पाडिडियाए
सागारियस्स उवगरणजाए निष्ठिए निमडे अपाडिहारिए
तं सागारिओ देइ, सागारियस्स परिजणो देइ, तम्हा
दावए, नो से कप्पइ पडिगाहितए ॥ २७ ॥

अयमप्रातिहारिकतया सागारिकपिण्डो न भवति, परं
सागारिकस्वतन्त्रपरिजनो वा ददातीति कृत्वा प्रलेपकाऽऽदि-
दोषसङ्गाधक कल्पते ।

स्वप्न—

सागारियस्स पूयाभक्ते जाव अपाडिहारिए तं नो सा-
गारिओ देइ, नो सागारियस्स परिजणो देइ, सागारियस्स
पूया देइ, तम्हा दावए, एवं से कप्पइ पडिगाहितए ॥ २८ ॥

अत्र सागारिकेण हृष्टं सत्पुण्याप्रातिहारिकं ददातीति कृत्वा
कल्पते, परं द्वितीयपदे, नोसमंतः ।

यत् आह—

पूयाभक्ते चेतिए, उवकरणे शिडिते गिमडे य ।

तं पि न कप्पति वेणुं, पक्खेवगमादिणो दोसा ॥ ३६० ॥
पूयाभक्तयोऽयं यद्गुरुं चेतितं-कृतं, यच्चोपकरणं निष्ठितं,
तत्सेव्यो निष्ठुष्टमप्रातिहारिकतया प्रदत्तं, तदपि न कल्पते
प्रदातुं, प्रलेपकाऽऽद्यो दोषा भद्रकप्रान्तकृता अभूवन्निति ।
३० २ उ० ।

पूयारिह-पूजाऽर्ह-वि० । पूजामर्हतीति पूजाऽर्हः । पूजयितुमर्हं,
आ० म० १ अ० ।

पूयाविधि-पूजाविधि-पुं० । पूजाप्रतिपादके स्वनामभ्यासे
ग्रन्थः, अ० २ अ० ।

पूयासकार-पूजासकार-पुं० । पूजा स्तवाऽऽदिकृपा तत्पूर्वकः
सत्कारो वस्त्राभ्यर्चनम् । पूजायां वा आदरः पूजासत्कारः ।
स्तवाऽऽदिके सत्कारे स्था० ६ ठा० ।

पूयासकारागिरीकरणद्वया - पूजासत्कारागिरीकरणार्थता-
न्त्री० । पूजासत्कारयोः पूर्वप्राप्तयोः स्थिरताहेतौ, अस्थिरयोः
पूजासत्कारयोः स्थिराकरणार्थं, अ० १५ श० ।

पूयासकारलाभंति (शु) - पूजासत्कारलाभाधिन्-वि० । पूजा-
ऽऽद्यर्थः क्रियासु प्रयत्नमाने, सूत्रं १ ध्रु० १६ अ० ।

पूयाहज-पूजाऽऽर्ह-वि० । पूजितपूजकः, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

पूर-पूरि-धा० । पू-णिच् । पूरणे, 'पूरः अग्नाद्याग्धयोर्दुमा-
क्युमाहिरेमाः' ॥ ८४ । १६६ ॥ इति पूरेऽग्न्याद्याऽऽद्यः पञ्चा-
ऽऽदेशाः । अग्नादहः उग्रवहः । उग्रमहः । अर्कमुग्रहः । अहि-
रेमहः । पूरः । पूरयते । प्रा० ४ पा० ।

पूर-पुं० । पूरणे, स्था० ४ ठा० ४ उ० । नदीप्रवाहे, पुं० ४ उ० ।

पूरतिपा-पूरयन्ति-का-अ० । पर्यङ्कदे, सा च यदा राजा निर्ग-
च्छति तस्मिन् निर्गते यः कोऽपि महान् जनः स सर्वोऽपि
राक्षोऽहोक्ते यावद् गृहं नायाति, सा पर्यन्तं पूरयन्ति का ।
पुं० १ उ० १ प्रक० ।

पूरग-पूरक-पुं० । पूरयतीति पूरकः । आ० चू० १ अ० । अ-
न्तर्बृत्तो प्राणायामे, ह्य० २२ ह्य० ।

पूरण-पूरण-न० । पूरेऽलुट् । पालनं, पारगमने 'पारणं ति वा
पूरणं ति वा पालणं ति वा पारगमणं ति वा एगट् ।' आ०
चू० ५ अ० । पूरयतीति पूरणः । पूरकं, विशेषः । चमरस्या-
सुरेन्द्रस्य पूर्वभवज्जीव, जम्बूद्वीपे भारतं वर्षं विभ्यागारिया-
दमूले वेभेलसविशेषे ज्ञाने गृहपतौ, अ० ३ श० २ उ० ।
उपा० । (' चमर ' शब्दे तृतीयभागे १११२ पृष्ठे कथांका)
दशानां दशाहोणमयमे, अन्तः १ ध्रु० १ वगे १ अ० । सूर्ये,
दे० ना० ६ वगे ५६ गाथा । सल्लालयनीयजिज्य वीजशोकाया
राजधान्या नृपस्य बलस्य भार्यया जाते पुत्र च । ह्य० १
ध्रु० ८ अ० ।

पूरयन्-पूरयन्-न० । शब्दव्याप्तं कुर्वन्नित्यर्थः । तस्मिन्,
कल्प० १ अ० ३ लृण ।

पूरितए-परयितुम्-अव्य० । पूरणं कर्तुमित्यर्थे, आ० ८ १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

पूरिगा-पूरिका-अ० । पूर्यते स्तोकैरपि तन्नुभिः पूणो भव-
तीति पूरिका । स्थूलगुणमयपट्टे, जीत० ४ उ० ।

पूरिय-पूरिय-न० । पूरेण पूरणेन निर्बृत्तं पूरिमम् । सूत्र्ये अनेक-
क्लिष्टव्यशलाकाऽऽदिपञ्जरे च । पत्रपुष्पैः पूर्यते । स्था० ४ ठा०-

पुनर्मि

४ उ० येन संशयलाकाः हिमययज्जराऽदि पूर्वमे । रा० । यल्लु-
चिह्ने नितेशेन पुन्ये । जं० १ वक्ष० । जी० । येन कूर्नाऽऽदि वा
पुन्ये । हा० १ शु० १ अ० । दशा० । आचा० । पितृलाऽऽदि-
मयप्रतिभावज्जरीमे पदार्थे, ग० २ अधि० । अजु० । हा० ।
आचा० ।

पूरिमा-पूरिमा-स्त्री० । गान्धारग्रामस्य तृतीयसूच्यनायाम्,
स्था० ७ डा० ।

पूरी-देशी-तन्तुचायोपकरणे, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पूरोट्टि-देशी-अवकरे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पुलिय-पुलित-न० । तुलसमुदायग्रन्थो, नि० सू० १ उ० ।

पुव-पुव-पुं० । अपूपे, (पुष्पा) वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पुवलग-पुवलग-पुं० । मिष्टपूरे, नि० सू० १ उ० ।

पुवलिताखायव-पुवलिताखादक-पुं० । भाषणवेलायां चवच
वाशब्दकारके, वृ० १ उ० ३ प्रक० । (पुवलिताखादकस्य स्वक-
पम् पडिबड्डसिञ्जा शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३० पृष्ठे गतम्)

पुविगा-पुपिका-स्त्री० । तिलमादके, नि० सू० १६ उ० ।

पूस-पुष्प-पुं० । "लुप्तय रवश्च पसां शयसां दीर्घः" ॥ ८ । १ ।

४३॥ इति लुप्तपकारात्पुंस्य दीर्घः । प्रा० १ पाद । वृहस्पति-
वेषनाके नलत्रभेदे, अजु० । स्था० । 'दो पूना' । स्था० २ डा० ३
उ० । ज्यो० । सानवाहन-शुकयोः, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा ।

पुपन-पुं० । सूर्ये, स्वमानस्यतिव्यविशेषे, वृ० ७ वल्लो नि० ।

पुप-धा० । पुष्टी, "रुपाऽऽदीनां दीर्घः" ॥ ८ । ४ । २३६ ॥ इति
पुषा दीर्घः । 'पुल्ल' इत्युच्यते । प्रा० ४ पाद ।

पुसय-पुसय-पुं० । शुकं, "कणरत्नो पूसभो कीरो ।" पा-
१० ना० १२५ गाथा ।

पुसगिरि-पुसगिरि-पुं० । गिरिभेदे, कल्प० १ अधि० । लण ।

पुसकली-पुसकली-स्त्री० । वल्लीभेदे, प्रहा० १ पद ।

पुममाणव-पुष्पमाणव-पुं० । नम्राऽऽद्याय, हा० १ शु० १ अ० ।
मागे, कल्प० १ अधि० ५ लण । जं० । म० ।

पुममित-पुष्पमित्र-पुं० । तगरायां नगर्यां कस्यचिदाचार्य-
स्य स्वनामकयाति शिष्ये, व्य० ३ उ० । सङ्घवर्धननगरराज-
मुनिव्यपकाराजोपदेशकयसुभूषाचार्यशिष्ये, धनुष्ये, आ०
सू० ४ अ० । आर्यरक्षितसुरिंशस्य, तदगच्छे द्वि त्रयः पु-
ष्पमित्राः-दुर्बलिकापुष्पमित्रः, वल्लुपुष्पमित्रः, धृतपुष्पमित्र-
श्चेति । आच० १ अ० । आ० सू० । शृणानामसञ्चिवशजा-
ते ब्राह्मणविशेषे वीरजिनपूर्वभवजीवे, आ० सू० १ अ० ।

पुसमितिप-पुष्पमित्र-पुं० । स्थविगाजारीनसमोदाजिनि-
तस्य चारणगणस्य चतुर्थे कुले, कल्प० २ अधि० ८ लण ।

पुनाय-पुन-पुं० । "पुंस्येन आणो राजचकव" ॥ ८ । ३३ ॥

५६॥ इति पुलिङ्गं वर्धमानस्याप्यन्तस्य स्थाने आणाऽऽदेशः ।

'पुसाणो ।' सूर्ये, प्रा० ३ पाद ।

पेसवण-पेसवण-न० । रमशने, "पेसवणं पिउवणं मसायं
च ।" पा१० ना० १५८ गाथा ।

पेसाल-देशी-प्रमाणे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेसाहिब-पेसाधिप-पुं० । यमे, "पेसाहिबो कयंतो कीया-

सो अंतभां जमो कालो ।" पा१० ना० २५ गाथा ।

पेड-देशी-खण्डवलययोः, दे० ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

पेडअ-देशी-तकले, वण्डे, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पेडधव-देशी-खड्गं, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पेडवाल-देशी-पिण्डीकृतार्थे, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पेडल-देशी-रस्ते, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेडार-देशी-गोपे, देवराजस्य मङ्घिणीपाले, दे० ना० ६ वर्ग
५८ गाथा ।

पेडा-देशी-मधे, दे० ना० ६ वर्ग ५० गाथा ।

पेइयंग-पैतृकाङ्ग-न० । शुकविकारबहुले शरीराङ्गे, म० ।

कइ यं भंते । पेइयंगा पल्ला । । गोयमा । तभो पेइयंगा
पल्ला । तं जहा-अट्टिअट्टिमिजाकंसमसु (रथसु) रोमनहे ।

(पेइयंग लि) पैतृकाङ्गानि, शुकविकारबहुलानीत्यर्थः ।

(अट्टिमिज लि) आस्थिमध्यावयवः, केशाऽऽदिकं बहुलमा-
नकपन्वादेकमेव । उभयव्यतिरिक्तानि तु शुकशोणितयोः सम-
विकारकपन्वान् पितृमात्रोः साधारणानि । म० १ शु० ७ उ० ।

पेऊस-पीपूष-न० । "एपीपूषाऽऽपीड-विभीतक-कीदृशेद-
श" ॥ ८ । १ । १०५ ॥ इतीत एवम् । 'पेऊसं ।' अमृते, प्रा०-
१ पाद ।

पेकखण-पेकखण-न० । दृशिकरूपेण । प्रत्यक्षस्य प्रकृष्टे खे-
ण, प्रा० ४ पाद ।

पेकखिद-पेकखिद-अव्य० । प्रष्टुमित्यर्थे, "अमचलकणशे पे-
कखिदं इदंन्येव आगच्छादि" । (३०२ सूत्र) प्रा० ४ पाद ।

पेकखिय-पेकखित-त्रि० । प्रत्युपलिते, नि० सू० २ उ० । अ-
वल्लोके, व्य० १० उ० । स्था० ।

पेच-प्रेत्य-अव्य० । जन्मान्तरे, आचा० १ शु० १ अ० । पर-
लोके, विशेष० । सूत्र० ।

पेचभाव-प्रेत्यभाव-पुं० । जन्मान्तरे, हा० १ शु० १ अ० । विशेष० ।

(अथ विज्ञानघन एवनेभ्यो भूनेभ्यः समुन्धाय तान्येवानुविश-
ति न प्रेत्य संज्ञाऽस्तीत्यादिद्वेदवाक्यजनितसन्देहाज इन्द्र-
भूतेः 'आना' शब्दे द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे समाधायम्)

पेचभाव-प्रेत्यभाव-पुं० । संसारे, स्था० । परलोकसङ्गावे,
सूत्र० १ शु० १२ अ० ।

पेचभाविय-प्रेत्यभाविक-त्रि० । प्रेत्य-जन्मान्तरे भवति शु-
द्धफलतया परिणमयतीत्यवशालं प्रेत्यभाविकम् । जन्मा-
न्तरं शुभफलजनकं, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

पेचसमसा-प्रेत्यसंज्ञा-स्त्री० । मृत्वा पुनर्जन्मनि, आ० म०
१ अ० ।

पेच्छ-दृग्-धा० । प्रेक्षणे, "दृशो निश्चल-पेच्छावयकक्षा-
वयज्ज-वज्ज-सव्यव-देकसौ अफलावकलावअफला-पुलोप-

पुलप-निश्चावआस-पासाः" ॥ ८ । ४ । १२१ ॥ इति दृशेः
पेच्छाऽऽदेशः । "पेच्छइ ।" पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पेच्छा-देशी-दृष्टमात्राभिलाषिणि, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पेच्छत-प्रेक्षमात्र-वि० । पश्यति, प्रा० ४ पाद ।

पेच्छक-प्रेक्षक-वि० । दर्शक, आच ४ अ० ।

पेच्छय-पेक्षय-न० । नानाविधवंशखेलकाऽदिसंयन्धिनि कौ-

तुकदर्शने, प्रश्न० ४ संख० द्वार । प्रेक्षणके, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

पेच्छयग-प्रेक्षणक-न० । प्रेक्षाविधौ, " पेच्छयग वि णडा-
दी । " पञ्चा० ६ विव० ।

पेच्छयघरम-प्रेक्षणगृहक-न० । प्रेक्षणं प्रेक्षणकम्, तद्वृद्धम् ।

ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० । प्रेक्षणकभवने, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि

विदधति निरीक्षन्ते च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ३० ।

रा० । स्था० । ज्ञा० म० ।

पेच्छयघरमंडव-प्रेक्षणगृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षाभवनमण्डपे, रा० ।

पेच्छगिञ्ज-प्रेक्षणीय-वि० । दृष्टव्यं, " उल्लागणयणपेच्छगि-

जा । " सौभाग्यातिशयादुत्तानिकैरनिर्मापतेनैवने-लोचनैः
प्रेक्षणीयाः । श्री० ।

पेच्छा-प्रेक्षा-स्त्री० । प्रेक्षणके, स्था० ४ टा० २ उ० ।

पेच्छाघरमंडव-प्रेक्षागृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षा प्रेक्षणैः नदर्थं गृह-
रूपा मण्डपाः प्रेक्षागृहमण्डपाः । स्था० ४ टा० २ उ० । पेक्ष-

णकगृहकेषु, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि विदधति निरीक्षन्ते च ।
रा० । ज० ।

पेच्छिऊण-प्रेक्ष्य-अव्य० । दृष्टव्यं, " पेच्छिऊण कालंत । "
पञ्चा० ७ विव० ।

पेज-प्रेमन्-न० । प्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम । अनभिव्यक्त-

मायालोभस्वभावे अभिव्यक्तभावे, दृशा० ६ अ० । स्नेहविशेष,

प्रव० ४१ द्वार । स्था० । ज्ञा० । " एष पेज्ज । " स्था० १ टा० ।

पुत्रकलत्रधनधाम्याऽऽद्यात्मीयेषु रागं, भ० १२ श्रु० ५ उ० ।

स्था० । दर्श० । सूत्र० । स चानर्थदत्तुर्निति उक्तम्- " रागः सं-

पाद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहितम् । कोरस्वस्थोऽप्यलक्षयं,

दावानल इव द्रुमम् ॥ १ ॥ " दर्श० १ तत्त्व । ॥ यथा दीप्तिं,

संदमणेण पीई, पीई उ रई रई उ वीमंभी ।

वीसंपाओ पणओ, पंचविहं वट्टप पेज्ज ॥

संदर्शननोमयोरपि पथमतः धीनिःपत्रायने, ततः प्रीत्या रु-

तिः-चित्तविश्रान्तिः, रंतश्च विप्रश्नो-विश्रवासः, विश्रवाचक

मिथः कथादि कुर्वन्तोः प्रणयोऽयुग्मे रामो जायते, एष पञ्चविधं

पञ्चभिः प्रकारैः प्रेम वर्तते । श्रु० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रेयस्-वि० । अतिशयं प्रिय, श्री० । प्रकपेण वा इत्या पूजाऽ-

स्वयेति प्रेयस्म् । पुत्र्ये, श्री० ।

प्रेर्य-वि० । नेतव्यं, श्री० ।

प्रेय-वि० । " वीररीयानीय-तीय-रुकेय जः ॥ " ८१ । १ ॥ २४८॥

इति यस्य जः । प्रा० १ पाद । जलमयद्वयाऽऽदी, ज्ञा० १ श्रु०

१६ अ० । प्रश्न० । पानव्यपदायै, वाच० ।

पेज्जदोसाणुगव-पेपहेलाणुगत-वि० । प्रमेहोपाध्यामनुगतः ।

उल० पारि० ४ अ० । रागहेलाणुगत, उल० ४ अ० ।

पेज्जबंधण-प्रेमबंधन-न० । बन्धबंधे, प्रेयः प्रेमलक्षणविच-

विकारसम्पादकमाहनीयकर्मपुद्गलराशेर्बन्धनं जीवप्रदेशेषु
योगप्रत्ययतः प्रकृतिस्वरूपतया प्रवेशरूपतया च सम्बन्धनम् ।
तथा-कथाप्रत्ययतः स्थित्यनुभवाविशेषाऽऽपादनं च प्रेम-
बन्धः स्था० २ टा० ४ उ० ।

पेजवत्तिया-प्रेम(वृत्तिर्मा)प्रत्यया-स्त्री० । प्रेम-रागा वृत्तिवर्त्त-

नरूपं प्रत्ययो वा हेतुर्नस्याः सा प्रेमवृत्तिः, प्रेमप्रत्यया वा ।

स्था० । मूर्च्छाभेदे, मूर्च्छा द्विविधा- " पेजवत्तिया चव,

दोसवत्तिया चव । पेजवत्तिया मूर्च्छा दुर्विहा पक्षणा । माप

चव, लोभं चव । " स्था० २ टा० ४ उ० । (व्याख्या स्वस्वस्थाने)

रागप्रत्ययायां क्रियायाम्, स्था० ४ टा० २ उ० । आचव ।

" पेजं नाम " राम इत्यर्थः । अथवा- " त वयं उदाहरति, क-

रेनि वा, जेण परस्स रागो भवति । " आ० सू० ४ अ० ।

पेजविहि-पेयविधि-पुं० । पेयाऽऽहारप्रकारे, उपा० १ अ० ।

पेज्ज-देशी-चैपुत्र्ये, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा

पेट-पेट-न० । उदरे, दर्श० १ तत्त्व ।

पेटइअ-देशी-कणऽऽद्विकितोर वर्णजि, दे० ना० ६ वर्ग

४६ गाथा ।

पेटा-पेटा-स्त्री० । गन्धपायाम्, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । नि० ।

जनप्रतीने वंशदलमथे वस्त्राऽऽदिस्थाने सा च चतुरक्षा भवति-

ततश्च साधुरागप्रवृत्तिशेषाद्यस्यां गोचरव्ययां प्राप्ताऽऽदि ।

क्षेत्रं पेटावच्छातुरक्षं विभज्यवहरति । तादृशं गोचरव्ययां

भेदं, स्था० ६ टा० । श्रु० । ग० । य० । उत्त० । दृशा० ।

पेट्ठा-देशी-भित्ति-द्वार-महोदधिषु, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा

पेट-पीठ-पुं० । " पीठ-पीठ वा " ॥ ८१ । १०६ ॥ इतीत वस्वम् ।

प्रा० १ पाद । " धातुपापाणकपुट्टय, श्रिविधः पीठ उच्यते, "

स्थानविशेषं, वाच० ।

पेटाद्वर-पीठाऽऽद्विध-पुं० । कलपपीठान्युक्तिज्ञातारि, पं-

व ४ द्वार ।

पेटाल-पेटाल-पुं० । दृढभूमिनामकाङ्क्षंशयजनपदीये, आच०

१ अ० । " ततो सामो दृढभूमिं गतो, तौस बाहिं पेटालं नाम

उज्जालं, तथ पोलोमं नाम चदये " आच० १ अ० । " दृढभू-

मी यदुर्मैच्छा, पेटालमगममागतो भयव । " दृढभूमिनाम व-

दुर्मैच्छा, तत्र पेटालं नाम ग्रामं गतो भगवान् । आ० म० १

अ० । आ० सू० । आ० क० । चतुर्द्वारतुः सुतेष्टायाः पु-

त्रस्य महेश्वरव्यन्तरवर्त्तनं जनिष्यमाणस्य विद्याशक्तके स्व-

नामरूपाय विद्यासिद्धे, आच० १ अ० । भविष्यति भवतस्त-

त्रजे अष्टमे जने, प्रव० ७ द्वार । ती० । आच० । गोलाऽऽ-

कारि, " पेटालनिश्कलवट्टालं पारमंडलतथमि । " पार० ना०

८४ गाथा ।

पेटालपुत्र-पेटालपुत्र-पुं० । भरतक्षेत्रे आगामिष्यन्त्यामुत्सर्पि

सयां भविष्यति अष्टमे जने, स० ६ सम० । नि० । पार्श्वोप-

त्ययै स्वानामके स्थानेवरे, स्था० ६ टा० । तेन सह पीतमभि-

सम्वाद इत्थं नालम्पीयेऽप्ययने उक्तम्-

तेणं कालेणं तेणं समणं रायमिहं नामं नयेरं हात्था,

रिद्धिस्थितममिद्धे, वण्णो-० जाव पडिक्खे । तस्म गं रा-

यमिहस्स नयेरस्स बहिंया उत्तरपुरिच्छिमे दिस्सिभाए एत्थ-

थं या(ना)लेदाः॥नामं बाहिरिया होत्था, अण्णभवणमयस-
त्तिविहा० नाव पडिस्सुवा ॥१॥ तस्य थं नालेदाए बाहि-
रियाए लेवे नामं गाहावई होत्था, अण्णु दिचे विचे वि-
त्थिस्सिपुलभवणसयणाऽऽमणजण्णवाहणाऽऽइमे बहुभ-
ण्णवहुजायूरुवरजते आआमणपमोमणसंपउत्ते विच्छेद्विपउ-
रभचपाये बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूए बहुजणस्स
अपरिभूए यावि होत्था ॥ २ ॥

सुत्तार्थस्यम्-पसमर्थे तृतीया, यस्मिन्काले यस्मिन्
आवसरे राजगृहं नगरं यथोक्तविशेषणविशिष्टमासीत्,
तस्मिन् काले तस्मिन्च समये इदमभिधीयते ।
राजगृहमेव विशिनष्टि-प्रासादाः संज्ञाना यस्मिन्-
प्रासादमित्ताभोगमद्वा, अत एव दर्शनीयं-दर्शनयोग्यं दृष्टि-
सुखहेतुत्वात्, तथाऽऽभिमुख्येन रूपं यस्य तदभिमुखं त-
था-अप्रतिरूपमनन्यसदृशं, प्रतिकरं वा प्रतिचित्रं वा स्वर्ग-
निवेशस्य, तदेवंभूतं राजगृहं नाम नगरं 'होत्थ' स्ति, आ-
सीत् (तद्वर्णनं-रायगिह' शब्दे ववरते) यद्यपि तत्का-
लत्रयेऽपि सत्तां विभक्तिं तथाऽप्यनीताऽऽख्यानकसमाश्रय-
णादानीदुःशुक्लम् । तस्य च राजगृहस्य बाहिरुत्तरपूर्वयो-
रिदं नालम्बा नामबाहिरिका आसीत्, सा चानेकमव-
शतसांश्रविष्टा-अनेकनवनशतसंकीर्णैर्यथे ॥ १ ॥ सूत्र ।

* (नालम्बा चेवं व्युत्पाद्यते-प्रतिषेधवाचनेन
नकारस्य तदर्थस्यैवालंशशब्दस्य 'हुदात्तु' दाने 'इत्य-
तस्य धातोर्मालनेन नालं ददातीति नालम्बा । इदमुक्तं भ-
वति-प्रतिषेधप्रतिषेधेन आरम्भस्थैव प्राकृतस्य गमनात्
दाऽयिभ्या ययाऽमितापेन ददातीति नालंदा-राजगृहनगर-
बाहिरिका, तस्यां सधे नालम्बायस्मिदमन्वयनेन, अनेन चाऽन-
ध्यानेन समस्तेऽप्युपाध्यात उपक्रमरूप आभिदत्ता भवति
तत्स्वरूपं च पर्यन्तं स्वत एव निर्मुक्तिकारः 'पालावविजय'
द्वयपादिगाथया निवेदयिष्यतीति ।

साम्प्रतं साम्प्रतिमलशब्दस्य निलेपो नादी पस्तिरय्य
कुतुमाह—

शामअलं ठवणअलं, दव्वअलं चेव होइ भावअलं ।

एसा अलसद्धिउ, निस्सेवो चउवेहो होइ ॥२०१॥

तत्र-अमानोनाः प्रतिषेधवाचकाः । तद्यथा-अगौः अघट इ-
त्याद्यथाः प्रायो द्रव्यस्यैव प्रतिषेधवाचीति अलं दानेन स-
हास्य प्रयोगाभावः, माकारस्त्यनागतक्रियाया निषेधं वि-
धत्ते, तद्यथा-मा कार्पीस्त्वमकार्यं, मामस्थाः स्स्थानां, यु-
ष्मदधिष्ठितदिशेव वीनाथ्यथादि । नोकारस्तु देशनिषेधे सर्वे
निषेधं च वसन्त, तद्यथा-नोपघटो घटिकदेशं घटिकदेशति
वेधेन, तथा हास्याऽऽद्यो नांकायायाः कपायमोहनीयैकश-
भूताः, नकारस्तु समस्तद्रव्यक्रियाप्रतिषेधाऽभिवाची, त-
था-न द्रव्यं न कर्मे न गुणेऽऽभावः, तथा नाकर्षः, न क-
रोमि, न करिष्यामीत्यादि । तथाऽन्यैरप्युक्तम्—

" न (नैव) यानि न तथाऽसी-दन्ति पञ्चाज्वाशयत् ।

जहाति पूर्वे नाऽऽधार-महो व्यसनसंततिः ॥ १ ॥ "

किं वाच्यम्—

" वतं न गम्यते नाव—द्वगतं नैव गम्यते ।
गतागतविनिर्मुक्तं, गम्यमानं तु गम्यते ॥ १ ॥ "

इत्यादि । तदेवमत्र नकारः प्रतिषेधविधायकोऽप्युपास्यः,
अलंशशब्दोऽपि यद्यपि 'अलं पर्याप्तवारणभूषणस्यपीति',
त्रिष्वयेषु पठ्यते, तथाऽपीह प्रतिषेधवाचकेन नया सा-
हचर्यात्प्रतिषेधार्थं एव गृह्यते, तत्र चालंशशब्दं नामस्था-
पनाद्रव्यमात्रभेदाच्चतुर्विधां निलेपो भवति, तत्र नामालम्-
बस्य चेतनस्य अचेतनस्य वा अलमिति नाम क्रियते, स्थाप-
नालं तु—यत्र क्वचित्चित्रपुस्तकाऽऽदी पापनिषेधं कुर्वन्साधुः
स्थाप्यते, द्रव्यनिषेधस्तु—नोआगमतो ज्ञातरीत्यनिरिक्तो द्र-
व्यस्य चोराऽऽद्याहृतस्थैहिकापायभीरुणा यो निषेधः क्रियते
स द्रव्यनिषेधः, एवं द्रव्यं च द्रव्याद् द्रव्ये वा निषे-
धः ॥ २०१ ॥

आवनिषेधं तु स्वत एव निर्मुक्तिकारोऽलंशशब्दस्य संभवि-
नमर्थे दोशव्यभिचिपुराह—

पञ्जीभावे खुलु, पदमा वीआ भवे अलंकारे ।

ततिनो उ पडोसह, अलसहो होइ नापवो ॥२०२॥

पर्याप्तभावः—सामर्थ्ये, तत्राऽलंशशब्दो वल्लेन, अलं मल्लो
मल्लाय, समर्थ इत्यर्थः, लोकांतराऽपि " नालं ते तव
तण्णए वा सण्णए वा " अन्यैरप्युक्तम्—"द्रव्यास्तिकरथा-
ऽऽकूढः, पर्याप्तोद्यतकामुक्ताः । युक्तिरालंशवात् वादी, कुवा-
दिभ्यां भवत्यलम् ॥ १ ॥ " अप्रं प्रथमोऽलंशशब्दार्थो भवति,
खलुशब्दो चाक्षालङ्कारः, द्वितीयस्वरूपोऽलङ्कारः-अलङ्कार-
विषय भवत्, संभावनायां लिङ्, तद्यथा—अलङ्कृतं देव-
देवेन स्वकुलं जगच्च नाभिष्यनुमा इत्यादि । तृतीयस्वरूप-
शब्दार्थः प्रतिषेधं ज्ञातव्यो भवति, तद्यथा—अलं मे शुह-
वासन । तथा 'अलं पापेन कर्मणा । उक्तं च—' अलं कु-
तीर्थीरह पयुपायिते-रत्नं वित्तोऽऽकूढकाहलैर्मतेः अलं च मे
कामगुणनिषिर्वाते-भयंकरा यं हि परच चिह्नं च ॥२०२॥ "
(मूलसूत्रं (तस्य) तस्यां च नालम्बायाम् लपो नाम 'गृहपतिः'
कुटुम्बिक आसीत् न चाऽऽकूढा दीतः-तज्ज्वाविस्तः'संयजन-
विश्रुतां विस्तीर्णविपुलभवनशयनाऽऽसनयानवाहनाऽऽ-
कीर्णो बहुधनवहुजातकरजतः, आभाना-आभोपाया यान-
पाशोपद्रव्यैश्चोद्भवाऽऽदयः तथा प्रयोजनं प्रयोगः—प्रायोगिक-
त्वं तैरायोगप्रयोगैः संप्रयुक्तः—समन्वितः, तथोद्धतश्च वि-
त्तिसंप्रचुरमकराणां बहुदास्याऽऽदिपारिवृत्तो बहुजनस्याप-
रिभूतश्चासीत् । तदित्यादि विशयणुकदम्बकनेहिकगुणाऽऽवि-
रकरणं द्रव्यभेदमहाहता ॥ २ ॥

अधुनाऽऽमुष्मिकगुणाऽऽविर्भावितं

भावसंपद्विधीयते—

से थं लेवे नामं गाहावई मण्णोवामए यावि होत्था,
अभिगयतीवाजीवे ०जाव विहरइ, निग्गंथे पावयणे नि-
स्संकिए निक्किए निच्चित्तिगिच्छे लद्धं गहिइए पुच्छि-
यंइ विणिच्छियंइ अभिगहिइए अड्ढिमिजापेमाणुरागरत्ते,
अयमाडो ॥ निग्गंथे पावयणे अयं अंठं अयं परमंठं भेसे

अणुद्वे, उस्मियकालिदे अण्पावयदुवारे चियत्तेउरपरवेस
चाउदसहृष्टदुष्पमासिणीसु पडिपुणं पासई सम्मं अणु-
पालेमाणे समणे निग्मंथे तदाविशेण एमणिजेणं अमण-
पाणखाइमसाईयेणं पडिलाभेमाणे बहूहि सीलवपगुण-
विरमणपक्कखाणपांसहोवसासेहि अण्पाणं भावेमाणे एवं
च खं विहरइ ॥ ३ ॥

(सणं लेव इत्यादि) णमिति वाक्यालङ्कारः, स लेपाऽऽख्यां
शुद्धपातः श्रमणात्—साधुपुत्रास्त-प्रत्यहं सवत इति श्रमणा-
पालकः, तदनेन विशेषणेन तस्य जीवाऽऽदिपक्षाभ्यां विभावक-
शान्नानसंप्रदायादता भवति, एतदेव दर्शयति—अस्मिन्तज्जी-
वाजीवेत्यादिना ग्रन्थेन यावद्भव्याऽपि देवास्तुराऽऽदिभि-
र्देवैश्चैरनिकमण्णीया—अनतिलङ्घनीया धर्मादप्रचयाजनीय
इति यावत्, तद्विषया विशेषणकलायेन तस्य सम्यग्ज्ञा-
नित्वाभावेति भवति । साम्प्रतं तस्य विशिष्टसम्यग्दर्शनत्वं
प्रतिपादयितुमाह—(' निग्मंथे ' इत्यादि) निग्मंथे—आहं ते
प्रवचने निग्मंता शङ्का देशसंबन्धरूपा यस्य स निःशङ्कः, ' तदेव
सत्यं निःशङ्कं यज्जिनः प्रवेदितम् ' इत्येवं कृताध्यवसायः, तथा
निग्मंता काङ्क्षा—अस्यान्यदर्शनग्रहणरूपा यस्याऽऽज्ञा निरा-
काङ्क्षा, तथा निग्मंता विचिकित्सा—चित्तविवर्तिनिर्विद्वज्जु-
प्सा वा यस्यासौ निर्विचिकित्सा, यत् एवमनो लब्धः—
उपलब्धोऽर्थः—परमाथैरूपो येन स लब्धार्थो ज्ञानतत्त्व इत्य-
र्थः, तथा शुद्धीनः स्वीकृतोऽर्थः—मातृमातृगर्भो येन स शुद्धो
तार्थः, तथा—विशेषतः पृष्टोऽर्थो यत् स पृष्टार्थो, यत् एवमनो
विनिश्चितार्थः, ततोऽभिमतः—पृष्टनिर्वचनतः प्रतीतोऽर्थो
येन सोऽभिगतार्थः, तथा—अस्मिन्मज्जा—अस्थिमध्यं यावत् स
धर्मं प्रमानुरागेण रक्ताः अस्थयः सम्यक्स्वासात्तान्मज्जा
इति यावत्, एतदेवाऽऽविर्भावश्चाह—अयमाउमो ! इत्यादि ।
केनचिद्धर्मसंबन्धेऽपि सखेनदाचष्टे, तद्यथा—भो आणुप्प-
सिद्धं वैशम्पै मौनीन्द्रप्रवचनमर्थः—सद्गुणार्थः तथा प्रक-
णतया, तदुद्भवोऽहं—अयमेव परमार्थः, कपतापच्छेदैरस्यैव-
शुद्धत्वेन निर्वाततत्वात्, शेषस्तु सर्वोऽपि लौकिकतीर्थिकपा-
रिक्लिप्तोऽर्जनः, तदनेन विशेषणकदम्बकेन सम्यक्स्वगुण-
ऽऽविष्करणं कृतं भवति । साम्प्रतं तस्यैव सम्यग्दर्शनज्ञाना-
भ्यां कृतो ये गुणलदाविष्करणगयाऽहं—(' उस्मिय ' इत्यादि)
उस्मिय—प्रख्यातं स्फोटकविमलं यथु यस्याऽस्मा-
दुच्छृङ्खलस्फोटकः, प्रख्यातनिर्मलयशा इत्यर्थः तथा—अवावुत्त-
म्—अस्मिन्ति द्वारं—शुद्धमुलं यस्य सोऽवावुत्तद्वारः, इदमुक्तं
भवति—शुद्धं प्रविश्य परन्तर्धिकाऽपि यच्चकथयति तत्तदनी-
कथयति, तं तस्य परिजनोंऽप्यथवा भावयितुं सम्यक्स्वा-
क्यावयितुं शक्यत इति यावत् । तथा राबो वज्जमान्तःपुर-
दारेषु प्रवेष्टुं शीलं यस्य स तथा । इदमुक्तं भवति—प्रतिप-
द्वान्प्रजनप्रवेशार्थाय यानि स्थानानि माण्डागारान्तःपुराऽऽ-
हति तत्तस्यसौ प्रख्यातआवाकऽऽस्वगुणयुक्तोऽस्मिन्तत्त्व-
वेशः, तथा चतुर्दशपट्यादिषु निर्माणैर्द्वारास्तु—महाकदवा-
णकसंबन्धितया पुरयतिथित्वेन प्रख्यातस्तु तथा पौर्णमासी-
षु च निश्चयविषयानुमासकतिथिचित्तव्ययः, एवंभूतेषु उमादि-
वर्षेषु सुष्ठु—अतिशयन प्रतिपूर्णे यः परिजनों-वतामिन्द्रवि-
शेषतः प्रतिपूर्णः—आहारशरीरसहकारप्रवर्धयव्यापारकं

पौषधमनुपालयन् ससपूर्णे आवाकधर्ममनुवर्तति, तदनेन वि-
शेषणकलायेन विशिष्टं देशचारिधर्मभावेति भवति । साम्प्रतं
तस्यैवोत्तरगुणव्यापनेन दानधर्ममधिकृत्याऽहं—'समणे मि-
ग्मंथे ' इत्यादि सुगमं यावत् ' पडिलाभेमाणे ' ति । साम्प्रतं
तस्यैव शीलतपोभावेनऽऽत्मकं धर्मभावेद्विषयाह—(बह्विहिमि-
त्यादि) बहुभिः—शीलमनुशुषुविरमणप्रत्याख्यानपौषधवा-
सैस्तथा यथा परिशुद्धतिश्च तपःकर्मभिरात्मानं भावयन्,
एवं चानन्तरोग्या नोत्था विहरति—धर्ममात्रचरंस्तिष्ठति, चः
समुत्तये । णमिति वाक्यालङ्कारः ॥ ३ ॥

तस्मिन् लेखस्य गाहावइस्म नालंदाए बाहिरियाए उ-
त्तरपुरच्छिमे दिशिभाए एत्थं मेसद्वियाया नाम उदगमा-
ला हात्था, अण्णोत्तमं भयसखिचट्टा पासादीया जाव
पडिक्का, तीसे थं मेसद्वियाए उदगमाभाए उत्तरपुर-
च्छिमे दिशिभाए, एत्थं थं हन्थिजोमे नाम वणमंइ हो-
त्था, किण्हे वणयो वणमंइस्म ॥ ४ ॥

तस्य चैवंभूतस्य लेपोपामकस्य शुद्धतेः सम्प्रतिधनी नाल-
न्दायाः पूर्वोत्तरस्थं दिशि शुद्धव्याभिधाना—शुद्धोपयुक्तशु-
द्धव्यं कृता शेषद्रव्येभ्यस्तदेवाभिधानमस्या उदकशालायाः
संबन्धताऽऽसीदन्तकन्तम्भयान्तस्त्रिचट्टा प्रामादोया दशनी-
याऽभिरूपा प्रांतकपात तस्याश्चोत्तरपूर्वदिग्भ्यां हस्तिन्या-
मारुयो वनखण्ड आसीत् कृष्णवर्मान इत्यादिवर्णकः ॥ ४ ॥

तस्मिन् च थं निहपदेसम्मि भगवं गोयमे विहरइ, भगवं च
थं अहे आरामंमि । अहे थं उदए पेढालपुत्ते भगवं पा-
मावचिच्चे नियेठं मेयजे गोत्तं जेणं भगवं गोयमे तेणे-
व उवागच्छइ, उवागच्छइता भगवं गोयमे एवं वयामी-
आउमो ! गोयमा ! अतिय खुलुं मे केइ पदेसे पुच्छि-
यव्वे, तं च आउमो ! अहामुयं अहोदिमिसे मे विया-
गेहि सवायं, भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयामी-
अविआइ आउमो ! सोच्चा निमम्म जाणिसामो सवायं,
उदए पेढालपुत्तं भगवं गोयमे एवं वयामी—॥ ५ ॥

तस्मिन्सह वनखण्डशुद्धप्रदेशे भगवान् गौतमस्वामी श्रीवर्धमा-
न्तस्वामिभगवतौ विहरति । आवातन्तरे भगवान् गौतमस्वामी
तस्मिन्प्रारामे सह साधुनिवर्धयस्थितः, अधानन्तरं क्षामित-
वाक्ष्यालंकारः, उदकाऽऽख्या निग्मंथः पेढालपुत्तः पार्श्वोप-
त्यस्य पार्श्वस्वामिशिष्यस्यास्यं शिष्यः पार्श्वोपत्यीयः स
च मेतायो गोविण, यत्नेनेति सप्तमर्थः कृतार्थः । यस्यां दिशि
यस्मिन्वा प्रदेशे भगवान् श्रीगौतमस्वामी तस्यां दिशि त-
स्मिन्वा प्रदेशे समागत्यैव वचनमात्रं प्रोवाचति ।

अत्र निर्दुष्टिकाराऽध्ययनोपधानं तात्पर्यं च गाधया दर्शयि-
तुमाह—

पासावचिच्चो पु-च्छियाइओ अज्जगोयमे उदो ।

सावगपुच्छा धम्मं, सोउं कहियम्मि उव्वंसा ॥ २०५ ॥

(पासावचिच्चोति) पार्श्वतयाधिष्ठय उदकाभिधान आर्यनी-
तम् पृष्टवान्, किं तन्, आचक्यत—आचक्यविषयं प्रश्नं, तद्यथा-
भो इदंभूतं ? साधोः आचकाण्यतदनेन सति स्थूलभाषा-

तिपाताऽऽदिष्विषये तद्व्येयां सुवमबादराणां प्राणिनामुपच-
त्ते स्थापयन्मननेन तदनुमतिप्रत्ययजनितः कर्मबन्धः कस्माज्ज
भवति ? । तथा-स्थूलप्राणातिपाताऽऽदिष्विषये जनिनस्मन्मेव
पर्यायस्मन्मेव व्यापादयन्ती नागरिकवधनिवृत्त्यस्तमेव बहि-
र्यं व्यापादयन् इव तद्वनभङ्गजनितः कर्मबन्धः कस्माज्ज म-
क्षनीत्येतद्व्यवस्थोत्तरं शुद्धान्त्यौरग्रहणविमोक्षणोपमया द-
त्तवान्, तच्च आद्यकप्रत्ययोरप्यं गौतमस्वामिना कथितं धु-
त्वादकाऽऽख्यां निरूप्य उपशान्तः-अपगतसंदेहः संवृत्त इति ।
स्वांप्रतं सूत्रमनुधियन्ते-स उक्को गौतमस्वामिनमीपं समाग-
त्य भगवन्तमिदमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन् गौतम ! अस्ति
मम विद्यते कश्चित्प्रदेशः प्रष्टव्यः, तत्र संदेहात्, तं च प्रदेशं
यथाश्रितं भवता यथा च भगवता संदर्शितं तथैव मम
व्यागृणीहि-प्रतिपाद्य । एवं पृष्ठः स चायं भगवान्, यदि वा
सह वादेन सवादं पृष्ठः सद्वाचं वा शोभनभारतीकं वा प्रश्नं
पृष्टस्तमुदकं पेढालपुत्रमिवमवादीत् । तद्यथा अपि च-आयु-
ष्मन्मुदक ! भूत्या भवदीयं प्रश्नं निरूप्य चावधार्य च गुण-
होपाविचारणतः सम्यग्गहं ह्यस्य, तदुच्यतां विप्रश्नं भवता
स्वामिप्रायः 'सवायं' सद्वाचं सवादं वा उदकः पेढालपुत्रं
भगवन्तं गौतममेवमवादीत् ॥ ५ ॥

आउमो गौतम ! अस्मिं खलु कुमारपुत्रिया नाम समणा नि-
ग्मया तुम्हायां पवयसं पवयमाणा गाहावइं समणोवासं उ-
वसं पक्षे एवं पक्खलावेति शृणुष्य अभिआणं गाहावइचो-
रगहणं विमोक्खणयाए तसंहि पाण्हिं गिहाय दंडं, एवं एहं
पक्खलंतायां दुप्पच्चकत्तायं भवइ, एवं एहं पक्खलावेमाणां
दुप्पक्खलावियव्वं भवइ, एवं ते परं पक्खलावेमाणा अतिय-
रंति सये पतिमं, कस्स ये तं हेउं, संमारिया खलु पाणा धा-
वरा वि पाणा तसत्ताए पणांति, तमा वि पाणा थावरत्ताए
पणांति, थावरत्तायाओ विपप्पुक्खमाणा तसकांथसि उवव-
जंति तसकायाओ विपप्पुक्खमाणा थावरकांथसि उववजंति,
तेसि च शं थावरकांथसि उववसाणं ठाणमेयं घत्ते ॥ ६ ॥

तद्यथा-भो गौतम ! अस्मीत्ययं विमोक्कप्रतिरूपकां निपात-
इति बह्वर्चुलितुदीनस्तनश्चायमर्थः-सन्ति-विद्यन्ते कुमार-
पुत्रानां निरूप्या युष्मदीनां प्रबन्धं प्रवदन्तःतद्यथा-शुद्धपति-
नियमां पात्य समुपमं पक्षं श्रयमादौतिवचनं प्रत्याख्यायन्ति
प्रत्याख्याने कारयन्ति, तद्यथा-स्थूलपु प्राणिषु दृश्यन्तीति
दृष्टः प्राण्युपमर्दस्तं निहाय-परित्यज्य प्राणातिपातनिवृत्तिं
कुर्वन्ति । तमिवापवदति-नान्यत्रेति, स्वमनीषिकाया अग्र्यत्र
राजाऽऽद्योमेगेन यः प्राण्युपपत्तां न तत्र निवृत्तिरिति । तत्र
किल स्थूलपणिविशेषणात्तद्व्येयामनुमतिप्रत्ययदोषः स्या-
दित्यशङ्कानाह (गाहावइ इत्यादि)अस्य चाप्युत्तराऽऽ-
विमोवक्षिष्यामः । येनाभिप्रायेणादिकोद्भाटनवैरतमाविष्कु-
र्वन्नाह- (एवं एहमित्यादि) एहमिति बाष्पकालङ्कारे अवधार-
णं वा, पक्षमेव असप्राणिशिशेषणत्वेनापरत्रसभूतविशे-
षणरहितत्वेन प्रत्याख्यानं गृह्णतां आवकाणां बुधप्रत्याखान-
ं भवति, प्रत्याख्यानभङ्गस्यान्वाच्यमेव प्रत्याख्यापयता-
मि साधूनां दुष्टं प्रत्याख्यानान्नं भवति । किमित्यत आह-
एवं ते आवकाः प्रत्याख्यानं गृह्णन्तः साधवश्च परं प्र-
त्याख्यापयन्तः स्त्रीप्रतिज्ञामितवरन्ति-अतिलङ्घयन्ति।(कस्स-

शं हेउं ति) प्राकृतशैल्या कस्माज्जेतोरित्यर्थः ? । तत्र प्रतिज्ञा-
भङ्गकारणमाह- (संसारिया इत्यादि) संसारो विद्यते येयां
ते संसारिकाः । खलुरलङ्कारे, प्राणिनो-जन्तवः स्यावराः
प्राणिनः-पृथिव्यतेजावयुवनस्तनयः स्मन्तोऽपि तथाविधक-
मौद्वात्प्रत्ययतया-असत्त्वेन द्विग्व्याऽदिभावे प्रत्यायानि-उ-
त्पद्यन्ते, तथा असा अपि स्थावरतत्त्वैर्न्येवं च परस्परगमने
व्यवस्थितं सत्यवश्यंभावी प्रतिज्ञाविलोपः । तथाहि-
नागरिको मया न हन्य्य इत्येवंभूता येन प्रतिज्ञा गृहीता,
स यदा बहिरारामाऽदौ व्यवस्थितं नागरिकं व्यापादयेरिकिमे-
तावता तस्य न भवेत्प्रतिज्ञाविलोपः ? । एवमत्रापि येन अस-
वधनिवृत्तिः कृता स यदा तमेव असं प्राणिनं स्थावरका-
यस्थितं व्यापादयेरिकि तस्य न भवेत् प्रतिज्ञाविलोपः ? । भवे-
देवेत्यर्थः । एवमपि असंस्थावरकायं समुपपन्नानां त्रसानां यदि
तथाभूतं किञ्चिदसाधारणं लिङ्गं स्यात्तनस्ते त्रसाः स्था-
वरवेनाप्युत्पन्नाः शक्यन्ते परिहर्तुं, न च तदस्तीत्येतदुद्दि-
यितुमाह- (थावरकायाओ इत्यादि) स्थावरकायात्सकाशा-
द्विविधम्-अनकेः प्रकारैः प्रकल्पे सुच्यमानाः स्थावरकायाऽऽ-
युया तयोऽप्येवैष्यार्यैः कर्मभिः सर्वाऽऽत्मना असकायं समुप-
पन्ते, तथा असकायादपि सर्वाऽऽत्मना विमुच्यमानास्तत्क-
र्मभिः स्थावरकायं समुपपद्यन्ते, तत्र चोत्पन्नानां तथाभूतअस-
लिङ्गभागात्प्रतिज्ञालोप इत्येतत्सुधैर्यं दर्शयितुमाह- (तेसि
च श्रुमित्यादि) तेषां त्रसानां स्थावरकायं समुपपन्नानां गृहीतत्र-
सप्राणातिपातविरतेः धावकास्याप्यारभ्यप्रवृत्तयैवैतदस्याव-
राऽऽख्यं वाच्यं स्थानं भवति, तस्मादनिवृत्तत्वात्तस्येति ॥ ६ ॥

एवं एहं पक्खलंतायां सुपच्चकत्तायं भवइ, एवं एहं पक्खला-
वेमाणां सुपच्चकत्तायिं भवइ, एवं ते परं पच्चकत्तावेमा-
णां शान्तिरिति सयं पक्षे, शृणुष्य अभिआणं गाहावइचो-
रगहणं विमोक्खणयाए तसंहि पाण्हिं गिहाय दंडं, एसा
मेव सइ भामाए परकमे विज्जमाणां जे ते कोहा वा लोहा वा
परं पच्चकत्तावेति अयं पि सा उरपमे शो शेआउए भवइ,
अविपाइं आउमो गौतम ! तुम्हे पि एवं रोयइ ॥ ७ ॥

तदर्थं व्यवस्थिते नागरिकदृष्टान्तेन असमेव स्थावरतत्त्वनायात्
व्यापादयन्तेऽसंभवां भावी प्रतिज्ञाविलोपो, यतस्त एव मनुक्या
वच्यमाणनीत्या प्रत्याख्यानं कुर्वतां सुप्रत्याख्यानं भवत्येव-
मेव च प्रत्याख्यापयतां सुप्रत्याख्यापिनं भवति, एवं च ते प्रत्या-
ख्यापयतां नातिवरन्ति स्वीयां प्रतिज्ञांमित्येतदुद्दिशयितुमाह-
(शृणुधेत्यादि) तत्र शुद्धपतिः प्रत्याख्यानमेवं गृह्णाति । तद्यथा-
असभूतेषु वसं प्रमाणकालं त्रमस्वेनोत्पन्नेषु प्राणिषु दृश्यन्तीति-
दृष्टः-प्राण्युपमर्दस्तं निहाय-परित्यज्य प्रत्याख्यानं करोति,
तदिह भूतत्वाविशेषणात्स्थावरपार्यायाऽऽपन्नवक्ष्येति न प्रतिज्ञा-
विलोपः । तथा नाप्यप्रामिषोमेनेति राजाऽऽद्योमेगादप्यत्र,
प्रत्याख्यानमिति तथा शुद्धपतिचौरविमोक्षणनयति, एतच्च अ-
बद्धिः सम्यगुत्क्रम एतदपि असकायं भूतत्वविशेषणमभ्युप-
गम्यतामिति । एतदभ्युपगमेऽपि हि यथा क्षीरविकृतिप्रत्या-
ख्यायनो दक्षिणवर्त्येति न प्रतिज्ञाविलोपोऽपि तथा असभूताः स-
स्या न हन्यन्त्या इत्येवंप्रतिज्ञावतः स्थावरहिंसावर्जितं न प्रत्या-
ख्यानानिचारः । तदेवं विद्यमाने सति मायायाः प्रत्याख्यानवा-
चः पराक्रमे भूतविशेषणहोपपरिहारसामर्थ्यं एवं व्योक्त्वा

पेढालपुत्त

पेढालपुत्त

मैत्र्या सति दीपपरिहरणोपाये ते केचन क्रीडायाः लोभा-
द्वा परं श्रावकाऽऽदिकं निर्विशेषणमेव प्रत्याख्याययन्ति । ते-
षां प्रत्याख्यानं दत्तानां सुपावादी भवति, युक्तानां चावश्यं-
भावी व्रतविलोप इति । तद्वचनमयमपि नः-अस्मदीयोपदेशऽ-
भ्युपगमां भूतस्त्वविशेषणविशेषः पक्षः किं भवतां (नो)
नैव नैयतिको-व्याप्यपपक्षा भवति ? इदमुक्तं भवति-भू-
तत्वविशेषणं हि असत्त्वं स्थावरत्पक्षान् दित्तोऽपि न
प्रतिष्ठाऽतिवचनः इत्यपि चैतदाद्युपमन् गौतम ! तुभ्यमपि
रोचते ॥ ७ ॥

सवायं भगवं गोयमे । उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-
आउसंतो ! उदगा ! नो खलु अम्हं एवं रोयइ,
जे ते समणा वा माहणा वा एवमाश्कवन्ति-० जाव
पक्वेति, गो खलु ते समणा वा गिग्गंथा वा भा-
सं भासंति, अणुताविंयं खलु ते भासं भासंति, अ-
स्माश्कवन्ति खलु ते समणे समणोवासए वा, जेहिं
वि अम्हेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूएहिं सत्तेहिं संयमयंति
ताणं वि ते अस्माश्कवन्ति, कस्स णं तं हंउ ? , संमागिग
खलु पाणा तसा वि पाणा थावरत्ताए पञ्चायंति, थावरा
वि पाणा तमत्ताए पञ्चायंति, तमकायाश्च विष्णुपुत्त-
माणा थावरकायंमि उववज्जंति, थावरकायाश्च विष्णुपुत्त-
माणा तमकायंमि उववज्जंति, तेमिं च णं तसकायंमि
उववज्जंति ठाणमेयं अयत्तं ॥ ८ ॥

एवमेतद्यथा मया व्याख्यानम् । एवमभिहितो गौतमः सद्वाचं
सवादं वा तमुदकं पेढालपुत्रमेव वक्ष्यमाणमवादीन् । तथा
था-नो खल्वप्युपमन्नुदक ! अस्मभ्यमेतदेवं यद्यथा त्वयोरुच्यते
तद्वोचत इति । इदमुक्तं भवति-यदि त्वमकायविरतो भू-
तत्वविशेषणं कियते, तत्रिच्छेकनयाऽस्मभ्यं न गच्छत इति
तदेवं व्यवस्थितं भो उदक ! येन श्रमणा वा ब्राह्मणा वा
एवंभूतशब्दविशेषणत्वेन प्रत्याख्यानमाचक्षते, परं प्रपु-
रुतथैव भाषन् प्रत्याख्यानं स्वतः कुर्वन्तः कार्यन्तश्चे-
धमिति-सविशेषणं प्रत्याख्यानं भाषन्तः, तथैवमेव-सविशे-
षणप्रत्याख्यानप्रकरणवत्परस्परं सामान्येन प्रकुरयन्ति । एवं च
प्रकरणेभ्यो न खलु तं श्रमणा वा तद्व्यवस्था वा यथायां प्रापां
भाषन्तः अपि त्वनुतापयन्तोरनुतापका नां तथाभूतां च खलु
ते भाषां भाषन्तः, अन्यथा भाषणे तापरेण जानना वीणा-
तस्य सतीऽनुतापा भवन्तित्यन्ताऽनुतापिकेत्युच्यते इति । पु-
नरपि तेषां आंशविशेषणप्रत्याख्यानतामुत्पन्नतां प्रोक्तिमात्रपि-
प्रकारऽह-अस्माश्कवन्ति इत्यादि ते हि सविशेषणप्रत्याख्या-
नवादिनो यथावस्थितं प्रत्याख्यानं ददतः साधुन् युक्तञ्च
अमणोपासकान्प्रत्याख्यान-अभूतदोषां द्वावचनानां प्रत्याख्यानं
ददति । किं चाप्यु- (जेहिं चित्तादि) यत्पवणेषु प्राणिषु-भू-
तेषु जीवेषु सर्वेषु विषयभूतेषु विशिष्य ये संयमे कुर्वन्ति
संयमयन्ति । तद्यथा-ब्राह्मणान् न भया हनन्त्ये इत्युक्ते
स यथा वृष्णीमिनरे तिर्यक्षु वा व्यवस्थितो भवति, तद्वदे-
व ब्राह्मणेष्वपि आपद्यते, भूतशब्दाविशेषणतदेवं तान्यपि
विशेषव्रतानि सूकरो मया न हन्तव्य इति एवमादीन् ते-

भूतशब्दविशेषणवादिनोऽप्याख्यायन्ति-दूषयन्ति । किमिष्यत
आह- (कस्स णमिदं) इति कस्मादेतौ तद्वत्सदृशं दूषणं भव-
तीति ? यस्मात्संसारिकाः खलु प्राणाः परस्परजातिसंक्रम-
णमाजौ यतस्तत्तत्पक्षाः प्राणिनः स्थावरत्वेन प्रत्याख्यन्ति,
स्थावराश्च अस्येनेति । असकायाश्च सर्वाऽऽस्तमा असाऽऽ-
युक्तं परित्यज्य स्थावरकायं तद्योग्यकर्मोपादानादुपपद्यन्ते, त-
था स्थावरकायाश्च तदायुष्काऽऽदिना कर्मणा विमुच्यमाना-
स्त्वसकायं समुत्पद्यन्ते, तेषां च असकायं समुत्पन्नानां स्थानमे-
तत्त्वसकायाऽऽव्यमघात्यम्-अघाताहिं भवति । यस्मात्तत्र श्राव-
केण असातुद्विश्यं स्थूलप्राणानिपातविरमणं कृतं, तस्य ती-
प्राणव्यवसायोपादकस्याङ्गोक्तगार्हन्त्याङ्गिति । तत्रास्ती स्थूल-
प्राणानिपातानिष्ठुलकृतान्तश्चरुया च त्वसत्त्वानमघात्यं वर्तते,
स्थावरकायाश्चानिष्ठुल इति तद्योग्यतया तत्स्थानं घात्य-
मिति । तद्वदेव भवदभिप्रायेण विशिष्टस्योद्देशेनऽपि प्राणा-
निपातानिष्ठुली कृतायामपरयोपाऽऽपक्षं प्राणिनं व्याप्रा-
यतो व्रतभङ्गो भवति, ततश्च न कस्यचिदपि सभ्यव्रतपालने
स्यादित्येवमप्याख्यातमसदृशदोषां द्वावचनं भवतीति ददति ।
यदपि भवद्विज्ञेयमानकालाविशेषणत्वेन क्लृप्ताऽयं भूतश-
ब्द उपादीयतेऽस्मावपि व्यामोहाय केवलमुपतिष्ठन् । तथा-
हि-भूतशब्दोऽयमुपमानेऽपि वर्तते । तद्यथा-देवलोकाभूतं न-
गर्गामिदं, न देवलोका एव तथाऽपि विप्रभूतानां असदृ-
शानामेव प्राणानिपातानिष्ठुलः कृताः स्वप्नानु व्रतानामपि ।
अथ तादर्थ्यं भूतशब्दोऽयं, यथा शीतंभूतमुदकं शीतमित्य-
र्थः । एवं व्रतभूतास्त्वसत्वं प्राप्तान्तां च सति भवतश्चैव
गतयोप्याप्येनैककथं स्यात् । अथैवमपि स्थिते भवतश्चैव
दानं क्रियते, तथा च सत्यप्रसङ्गः स्यात् । तथाहि-सी-
रभूतविकृतः प्रत्याख्यानं करार्येवं भूतभूतं न तदर्थेवं व-
दभूतः पटभूत इत्येवमादावप्यायोऽयमात्मि ॥ ८ ॥

तद्वे निरन्तरे भूतशब्दे सत्यमुदक आह-

सवायं उदए पेढालपुत्तं भगवं गोयमे एवं वयासी-
कथरे खलु ते आउसंतो गोयमा ! तुम्हं वयह-तयपाणा
तसा आउ अन्हा ? । सवायं भगवं गोयमे उदयं पेढा-
लपुत्तं एवं वयासी-आउसंतो उदगा ! जे तुम्हं नयह-त-
सभूता पाणा तया ते उयं वयासी तया पाणा, जे वयं व-
यासी तया पाणा ते तुम्हं वयह तयभूता पाणा, एए सति
द्वे ठाणा तुज्जा एगट्ठा, किमाउसो ! इमे मे सुपणीयतराए
भवइ, तयभूता पाणा तया, इमे मे दूष्णीयतराए भवइ,
तया पाणा तया, तयो एगमाउसो ! पडिकोहए एकं अ-
भिगंइदह अयं पि भदो स णो णुआउए भवइ ॥ ९ ॥

सद्वाचं सवादं वा उदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवा-
दीत् । तद्यथा-हे आयुष्मन् गौतम ! कतराप्राणिनो यूयं वदथ-
असा एव ये प्राणाः प्राणिनस्त एव असाः प्राणा इति, उता-
न्यथेति, एतेष्वपि भगवन्तं गौतमस्तमुदकं सद्वाचं पेढालपुत्र-
मेवमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन्नुदक ! यान् प्राणिनो यूयं वदथ
अससत्तास्त्वसत्त्वस्याऽऽविभूताः प्राणिनो जानीता नाप्यन्त्याः किं
तु ? , वनमानकाल एव असाः प्राणा इति, तानेव वयं वदामः
असास्त्वसत्वं प्रास्तास्तरकालवर्तिन एव असाः प्राणा इति ।

यतदेव व्यत्ययेन विभक्तिपुराह—(जे वयमित्यादि) यन्वयं वदामस्वसा एव प्राणास्वसाः प्राणास्तानेव वृथमेवं वदथ ब्रह्मभूता एव प्राणास्वसभूताः प्राणाः, एवं च व्यवस्थिते एते अनन्तरोक्ते द्वे अपि स्थाने एकायै—तुल्ये भवतो न ह्यार्थभेदः कश्चिदस्यम्यत्र शब्दभेदादिति, एवं च व्यवस्थिते किमायु समुत् ? युष्माकमयं पक्षः सुष्ठु प्रणीततरो—युक्तिपक्षः प्रतिभासते ? तद्यथा—ब्रह्मभूता एव प्राणास्वसभूताः प्राणा इति, अयं तु पक्षो दुष्टप्रणीततरो भवति प्रतिभासते भवताम् ? । तद्यथा—ब्रह्मा एव प्राणास्वसाः प्राणाः, सन्ति चैकात्म्येन सयतां काऽयं व्यामोहो ? , येन शब्दभेदमाश्रित्यात एकं पक्षमाकां, शयथ, द्वितीये त्वभिनन्दन इति । तद्वयमपि तुल्येऽप्यर्थे सत्यकस्य पक्षस्याऽऽकांशमपरस्य सविशेषपक्षस्याभिनन्दनमित्येव द्वावाभ्युपगमो भवतां नो नैयायिको—न न्यायोपपन्नो भयव्युभयोरपि पक्षयोः समानत्वात्, केवलं सविशेषपक्षे भूतशब्दापदानं मोहमावहतीति ॥ ६ ॥

यच्च भवताऽस्माकं प्रार्थोपेन्द्रावनमकारि । तद्यथा ब्रह्मानां वधनिवृत्तौ तदभ्यर्था वधानुमतिः स्यात् साधोः, तथा भूतशब्दानुपदानेऽन्तरमेव ब्रह्मं स्थावरपर्यायाऽप्येवं व्यापादयतो ब्रह्मज्ञ इत्यतः कुत्रोपजातं परिहर्तुकाम ब्राह्म—

भवेव च यं उदाहृतं संतेगश्चा मनुस्सा भवेति, तेसि च यं एवं वृत्तपुत्रं भवद्—सो खलु वयं संचाएमो भुंडा भविता अगाराश्चा अगारायिं पव्वट्ठण, सावयं एहं अणु पुव्वणं शुचस्स लिमिस्सामो, ते एवं सखेयंति ते एवं सखे उवयंति ते एवं सखे ठावयंति नञ्जथ अभिआएणं गा—हावच्चाग्गइणविमोक्खयाए तमेहि पाण्हि निहाय दंदं, ते पि तेसि कुसलेव भवद् ॥ १० ॥

(भगवं च लमित्यादि) लमिति वाक्यालङ्कारे । भगवान् गौतमस्वामी, चशब्दः पुनः शब्दार्थे । पुनराह । तद्यथा—सन्ति विद्यन्ते एकं केचन लघुकर्माणां मनुष्याः प्रव्रज्यां कर्तुमसमर्थाः, तद्वयनिरंकेण धर्मे चिकीर्षवस्तेषां चैवमध्यवसायिनां साधोर्धर्मोपदेशप्रवणस्याप्रत इदमुक्तपूर्वं भवति । तद्यथा—मोः साधो ! न खलु वयं शक्नुमो सुखदा भवितुं प्रव्रज्यां ब्रह्मोपगमात्—गृहाद्वनगारान्—साधुभारं प्रतिपन्नं, वयं स्थावृत्त्येण क्रमशो गोत्रस्थेति गां ज्ञायत इति गोत्रं साधुत्वं तस्य साधुभावरूपं पर्यायं परित्याज्याऽऽमानमनु—रुह्येयिष्यामः । इदमुक्तं भवति—पूर्वं देशविरतिकृतया आचक्षधर्मं सुस्थयोग्यमनिष्टमनुपालयामस्ततोऽनुक्रमेण पञ्चाङ्गमनुष्यमिति । तत एव ते संख्यां व्यवस्थां आवयन्ति प्रत्यास्थानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति । तद्यथा—नाम्यत्राभियोगेन, स चाभियोगो राजाऽभियोगो गणभियोगो बलभियोगो देवताऽभियोगो युक्तिप्रवृत्त्येवमादिनाऽभियोगेन व्यापादयन्तोऽपि ब्रह्मं न ब्रह्मब्रह्मः । तथा—गृहपतिर्लोकाविमोक्षणतत्त्वस्यायमर्थो—कस्यचिद्गृहपतेः वद् पुत्राः, नैश्च सत्यपि पिद्विपिताम, हकमाऽऽप्यते महति विस्ते तथाविधकर्मोद्वाद्वाज्जुलभाण्डा गारे चौयमकारि, राजपुत्रैश्च भवितव्यतान्त्रियोगेन गृहीतास्ते इत्येकं । परे स्वमर्यादा व्याख्यते, तद्यथा—

एवमुक्ते नगरे रत्तशेखरो नाम राजा, तेन च परितुष्टेन रत्तमा—ह्याऽप्रमद्विषयमुत्सुकानः पुरस्थ कौमुदीप्रचारोऽनुज्ञातः, तद्व-

गम्य नागरलोकानां राजानुमत्या स्वकीयस्य स्त्रीजनस्य तथैव क्रीडनमनुमते, राक्षसं च नगरे सङ्घिहृत्तशब्दमाधो—वितम् । तद्यथा—अस्मन्मनोपरि कौमुदीमोहोत्सवे प्रवृत्तः यः कश्चिदपुरुषः समुपलभ्यते नगरमध्ये तस्याविश्लेषिकः शरीर—निग्रहः कियते इत्येवं च व्यवस्थिते सत्यकस्य वयिजः पद पुत्राः, ते च कौमुदीद्वारेण क्यविक्रयमंगव्यवहारप्रव्रतया तावत्स्थिता यावत्स्थिताऽस्तपुपगतः, तदनन्तरमेव स्थगितानि च नगरद्वाराणि तेषां च तत्कालावस्थायां निर्गमन—मभूत्, ततस्ते भयसंभ्रान्ता नगरमध्ये एवाऽऽप्तमानं गोपयित्वा स्थितान्ततो निष्क्रान्ते कौमुदीनिकृपयते राक्षोऽस्त्रलकाः समाह्वयाऽऽदिष्टा यथा सम्यक् निरूपयत ययं नात्र नगरे कौमुदीद्वारे कश्चिदपुरुषो व्यवस्थित इति । नैरप्यारक्षिकैः सम्यक् निरूपयित्वाकृत्तपलभ्य वर्याणिकृत्तपुत्रवृत्तान्तो यथा—व्यस्थित एव राक्ष निवेदितः । राक्षोऽप्राणाभ्रकृत्तियते तेषां पक्षामपि यथाः समादिष्टः । ततस्तत्पिता पुत्रवधसमाकर्ण्य—गुरुशोकविह्वलः काण्डाऽऽपतितकुलक्षयोद्भ्रान्तलोचनः किं कर्त्तव्यतामूढतयाऽगणितविषयाविषयविशेषो राजानमुपस्थितोऽगरीश्व गृहदया गिरा । यथा—मा कृषा देवास्माकं कुलक्षयं, गृहतामिदमस्मदीयं कुलकमाऽऽप्यातं स्वभुजोपार्जितं प्रभूतं द्रविणज्ञानं, मुच्यतां मुच्यताममी पद पुत्राः, कियतामयमस्माकमनुग्रह इति । एवमभिहितो राजा तद्वचनमनाकर्ण्य पुनरपि सविशेषमादिदेश—असावपि वणिक्कसर्ववयाऽऽशक्तौ सर्वमोक्षानमिषाये राजानमवश्यं पक्षानां मोचनं याचितवान्, तानप्यसौ राजा न मोक्षमना इत्येवमभिगम्य चतुर्भोजनकृते सादरं विह्वलवारंते, तथापि राजा तमनाहत्य कुपितवदन एव स्थितः, ततस्तथापि विमोचने कृताऽऽव्रस्तपिताऽभूत्, तानप्यमुञ्चन्ते राजानं ज्ञात्वा गणित—स्वापराधो द्व्यभोजनं प्रार्थितवान् । तत्राऽप्यवस्थाप्रधानं नृप—निमग्नमय नतः पौरमहत्समसेनो राजानमेवं विह्वलवान् । तद्यथा—देव ! अकारण एवास्माकं कुलक्षयः समुपस्थितः, तस्माच्च भवन्त एव प्राणायामतः कियतामकमस्तुत्रविमोचनं प्रसाद इति भगिन्त्या पादयोः सपौरमहत्समः पतितो, राक्षोऽपि संजानाऽनुक्रमेण मुक्तस्तेको ज्येष्ठपुत्र इति । तदेवमयं दृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिक्याजनेयम् । तद्यथा—साधुनाऽभ्युपगतसम्यग्दर्शनमवगम्य आवश्यकमखिलप्राणानि पातविरतिमद्वयं प्रति बोधितोऽप्यशक्तितया यदा न सर्वप्राणानिपातविरतिं प्रतिपद्यते, यथाऽसौ राजा वणिजोऽप्यर्थे विक्षापितोऽपि न वर्यापि पुत्रान् सुमुञ्चति, नापि पञ्चवृत्त—स्त्रिद्विसंस्थानं पुत्रानिति । तत एकविमोक्षणेनाऽऽप्तमानं कृतायामिव मत्प्रमानः स्थितोऽसावेवं साधोरपि आवश्यकस्य यथाशक्ते न्नं मुह्यन्तस्तदनुक्रमवाद्युपनन्दनमधिकवृद्धमिति, यथा च तस्य वयिजो न शेषपुत्रवधानुमतिरिक्तोऽप्यस्येवं साधोरपि न शेषवाणिज्यवधानुमतिप्रत्ययजनितः कर्मबन्धो भवति, किं तर्हि ? , यदेव ब्रह्मं गृहीत्या या नैव सत्त्वात् वाद्वारं संकल्पजप्राणिवधनिवृत्त्या एकाति तन्निमित्तः कुशलानुबन्धं पथेयतस्त्वर्णैव दर्शयितुमाह—(तसेहिमित्यादि) अस्त्यस्तीति अवा । ह्रींन्द्रयाऽऽव्रस्तस्मैः सकाशाज्जिवाय निहाय वा परिरत्युपेति यावत् । कम् ?—वृण्डयतीति वृत्तस्ते परिरत्य, वनेषु वृत्तानिपातिरति गृहीत्यर्थः, तदपि च ब्रह्मप्राणानिपातविरमण्यव्रतं

अथुपुष्पादौ च अत्यि शं से परिद्वष्टे जे शं समशोवास-
गस्स सव्वपाणेहि सव्वभूएहि सव्वजीवेहि सव्वसत्तेहि
हंटे निक्खित्ते भवइ, कस्स शं तं हंटे १, संसारिया खलु
पाखा, तत्ता, वि पाखा थावरताए पच्चायेति, थावरा वि
पाखा ससत्ताए पच्चायेति, तसकापाआ विपुमुच्चवया
सव्वे थावरकायंसे उववज्जंति, थावरकापाआ विपुमु-
च्चमाया सव्वे तसकायंसे उववज्जंति, तेसि व शं तप-
कायंसे उववज्जंति ठाणमेयं अघत्तं, ते पाणा वि उव्वंति,
ते तसा वि उव्वंति, ते महाकाया ते चिरिद्धिया, ते बडु-
चरणा वाआ जेहि समशोवासगस्स सुपक्कखामं भवन्ति,
ते अप्पमरणा पाखा जेहि समशोवासगस्स अप्पच-
वयायं भवइ, ते महया तसकायाओ उववत्तस्स उवडि-
यस्स पडिविरयस्स जणं तुम्मे वा अओ वा एवं पदडि-
यत्थि शं से केइ परिदाए जं से समशोवासगस्स
एगपाणाए वि दंडे थिक्खित्ते अयं पि भेदे से थो थो-
याउए भवइ ॥ १२ ॥

(सवायमित्यादि) सद्वाचं, सवादे वा तमुदकं पेटालपुत्रं
गौ तमस्वायेवमवादीन् । तथाया—नो खलवायुधमनुदक । अ-
कमचित्त्वेनमगघदेशे आगोपालाङ्क ५ अंशसिखं संस्कृत-
मेवोक्तवायेन तद्विहापि तथोक्तोच्चारितमिति, तत्रैवमस्माकं
संप्रतिधना चङ्गत्वेन नैतद्वशोभनं, किं तर्हि ? पुष्पाकमेवातु
प्रवादेनैतद्वशोभनम् । इदमुक्तं भवति—अस्मदङ्गत्वेनैतस्य को-
टस्थानुपादानमेव । तथाहि—नैतद् भूतं ज्ञ व भवति नापि क-
वाचिज्ञविषयति यदुक्त सर्वेऽपि स्थावरा निक्षेपतया ब्रह्म-
सर्वं प्रतिपद्यन्ते, स्थावरानामानन्तरात्रलानां आसंख्येयत्वेन
तदाधारत्वायुपपत्तेरित्यभिप्रायः । तथा ब्रह्मा अपि सर्वेऽपि न
स्थावरसर्वं प्रतिपद्या न प्रतिपद्यन्ते नापि प्रतिपद्यन्ते । इदमुक्तं
भवति—यद्यपि विषयितकालवर्तिनस्तथाः कालपर्यायिण
स्थावरकायत्वेन वास्तव्यं तथाऽप्यपरम्परसंगतस्या
असंख्यस्यपुष्पक्ष्वाक कषादिद्वयि असकाययुष्माः संसारो भ-
वन्तीति, तद्वैयक्त्यमनेन चोपायानेनैव, अन्त्युपगमने च
अवश्यं पक्षं पुष्पहस्त्युपगमनैव परिहितमेत तत्रैव परामि-
त्रायेण परिहर्तुं—अस्त्वस्योपायः स कायम्—भक्त्यभिप्राये-
ण यदा सर्वेऽपि स्थावरकायसर्वं प्रतिपद्यन्ते शक्तिमन्वाये
अवस्थाद्विधेये अमर्षापासकस्य कृतबलसमाक्षतिप्राप्तिरूपे-
ततः असत्वेन च असद्व्युपगमनेन सर्वप्राणिनामुपपत्तेः तेभ्य
सर्वप्राणिभिरसत्त्वेन भूतेनैवस्यैः कारणभूतैः तेषु वा विषय-
भूतेषु दृश्ये निक्षिप्तः—परित्यक्तः । इदमुक्तं भवति—यदा सर्वेऽ-
पि स्थावरः अवद्विप्रायेण असत्त्वेनैवपद्यन्ते तदा सर्व-
प्राणिविषयं प्रस्थापयानं अमर्षोपासकस्य भवतीति । एत-
देव प्रश्नपूर्वकं दर्शयितुमाह—(कस्स थं जेडमित्यादि)
तुममेवावचनकाये समुपपन्नानां आनमेतदवस्थाम्—आप्ताहं
तत्र श्रितिसत्त्वावास्थित्यभिप्रायः । तेन प्रसा नरकतिर्यङ्मना-
मत्तातिमाजः सामान्यसंख्या प्राणिनोऽप्यविधीयन्ते । तथा
विशेषसंख्या भवचलनोपेतत्वात्सला अणुपण्यन्ते । तथा म-
हान् कायः शरीरैर्येषां ते महाकायाः, वैयक्त्यशरीरस्य यो-

जनसकप्रभासत्वाविति । तथा—विश्रित्यतिकाः प्रवर्तिशरणा-
नरायमपरिमाणाभासद्वयस्थितेः, तथा ते वाचिपक्षसा बहुव-
भा भूयिष्ठा यैः अमर्षोपासकस्य पुष्पस्योपादानं भवति,
ननुतुद्विष्ट येन प्रत्यक्षपान्त्य प्रहृष्टासद्व्युपगमने च
अवस्थापारतां असत्त्वेनैवपत्तेरतस्तेऽस्मत्तरकाः प्राणिनो यैः
कारणभूतैः आचकस्याभासपक्षानां भवति । इदमुक्तं भवति—
अप्यशब्दस्याभासवाचित्वाच्च सत्यत्वेन ते येवमप्यस्यान-
तिनीत्यर्थं पूर्वोक्त्या गीत्या (ते) तस्य अमर्षोपासकस्य म-
हत्तकायकायानुपगमनस्य—अप्यतस्य प्रतिविरतस्य ततः पु-
ष्पावस्थापानं भवतीति स्तब्धः, तदेवं व्यवस्थिते, एवमिति
वाक्यालङ्कारे, यद्यप्येवमप्यो वा कश्चित्तदया—नास्त्य-
त्वावस्थादिः सुवमम्, यत्तत्त्वं (यो वेवाचकः प्रहृष्टः) ॥ १३ ॥
साम्प्रतं प्रसानां स्थावरसंशोऽप्यपक्षानां व्यापार्यनेमतिपि न
प्रत्यक्षो भवतीत्यर्थस्य प्रसिद्धये कदाचित्कथयामाह—

अगवं च थं उदाहृ नियंठा खलु पुच्छिपप्पा आवसंते !
नियंठा इह खलु संवेगहाया मणुस्सा भवन्ति, तेसि व थं
एवं वुत्तपुक्कं भवइ जे इमे मुंटे भक्खिआ अगारामो
आ(अ)अगारियं पक्कइए एसि व थं आमारंथेनाए हंटे
थिक्खित्ते, जे इमे अगारमावसंति, एवमि थं आमारंथेना-
ए दंडे थो थिक्खित्ते, केई व थं समशोवास
वासइ चउपंचमाओ छट्टइसमाओ अप्परो वा भुज्जपरो
वा देसं दृज्जिआ आगारमावसेज्जा ? । इत्ता वसेज्जा, तस्स
थं तं गारत्थं वहमायस्स से पक्कखाणे भेगे भवइ ? । थो-
तिण्णो समेट्ठे, एवमेव समशोवासगस्स वि तसेहि पा-
थेहि दंडे थिक्खित्ते, थावरेहि पाथेहि दंडे थो थिक्खित्ते,
तस्स थं तं थावरकायं वहमायस्स से पक्कखाणे
थो भेगे भवइ, से एवमायाह ? , थियंठा ! एवमा-
याणियव्वं ॥ १४ ॥

(मगवं च एवमित्यादि) एवमिति वाक्यालङ्कारे । चयम्दः
पुनःशब्दायं, पुनरपि अगवान् गौतमस्वाभ्येवाह—स्वीदृत्यप-
रिहृष्टायेवमस्तपस्विति ततः स्थावरान् साक्षिणः कर्तुमिच्छन्त-
मिच्छन्तः! पुष्पस्यैवमिच्छन्तः! स्तुतुप्रहृष्टास्तथाया—आयुष्मन्तो नि-
मृष्टाः! पुष्पाकमप्येतद्व्यपमाणमभिमतामहोदित्येति । अथ-
एवमेव चेदमाह—पुष्पाकमप्येतद्विमर्शं यद्वा वक्षि । तद्यथा-
शान्तिरुपशमस्तत्प्रधाना एके केचन मनुष्या भवन्ति, न
नारकतिर्यङ्गेष्वेवाः किं तर्हि ? मनुष्याः, तेऽपि नरकमूर्तिमा
नऽपि स्वेच्छा अमर्षो वा, तेषां आर्येणोपादानाद्युपशम-
प्रधानाभ्येतदुक्तपूर्वं भवति, अयं प्रत्यहणविशेषो भवति ।
तद्यथा—ये इमे मृगया भूत्वाऽगमराः शूद्राभिमोत्यागमरातां
प्रतिपन्नाः, प्रमज्जिता इत्यर्थः । एतेषां चोपचारगुणतं म-
वा वक्ष्ये निक्षिप्तः—परित्यक्तो भवति । इदमुक्तं भवति—
कश्चित्तदयाविधौ मनुष्योऽयतीनुद्विष्टः अन्तं गृह्णाति, तद्यथा—
न मया यावज्जीवं यत्तयोऽहंत्वयाः, तथा ये वेमेऽगमराः शू-
द्रासमावसन्ति तेषां दृश्यो निक्षिप्त इत्यर्थं केषाञ्चिद् व्रत-
प्रहणविशेषो व्यवस्थिते सति इदमप्यदृश्यते—तत्र केचन
अमर्षाः—अप्रक्षिताः किञ्चनमपि कालं प्रमदयपार्थं प्रति-

पादय, तमेव कालविशेषं दर्शयति-यावद्वापिण्यं सत्त्वारि पञ्च वा पञ्च दश वा, अस्य चोपलसुतापर्येवादन्योऽपि कालविशेषो द्रष्टव्यः । तमेवाऽऽह-अन्यतरं वा प्रभूततरं वा कालं तथा-देशं च (दृष्ट्वा रि त्ति) विहाय कुतश्चित् कर्मोद्घातधावि-धवारिण्येनगारं—गृहवासं वसिष्ठगृहस्था भवेत्पुनरित्येवंभूतः पर्यायः किं सम्भाव्यते ? उत नेत्येवं पुष्टा निष्प्रमाः प्रयुक्तुः-हन्त ! गृहवासं ब्रजेयुस्तस्य च यतिषधगृहीतस्तस्य तं गृह-स्थं व्यापादयतः किं व्रतभङ्गो भवेत् ? उत नेति । आहुः-नेति-एव-मेव धर्मणोपासकस्यापि त्रैलोक्ये दृष्टो निक्षिप्तो न स्वाचरे-ष्विति, अतस्त्वं स्वाचरपर्यायाऽऽप्येवं व्यापादयतस्तत्प्रत्या-क्यायानभङ्गे न भवतीति ॥ १४ ॥

सम्प्रतं पुनरपि पर्यायाऽऽप्यवस्थाप्यधातवं दर्शयितुं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रत्याक्यावृत्तिविषयगतं दर्शयितुकाम आह—

भगवं च यं उदाहु निर्यंठा खलु पुच्छिज्जवन्वा-आउसंतो !

निर्यंठा ! इह खलु गाढावर्द्ध वा गढावर्द्धो वा तदृष्पगार-हिं कुलेहि आगम्य धर्मं सवणवचित्तियं उवसंक्रमेजा ? । इ-ता उवसंक्रमेजा । तस्मिं च यं तदृष्पगाराणं धर्मं आ-इक्खियव्वे ? । इता आइक्खियव्वे । किं ते तदृष्पगारा धर्मं सो-च्चा शिसम्प एवं वएजा-इयमेव निगम्यं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिपुणं संसुद्धं खेयाउयं सल्ल(ग)कत्तणं सिद्धिमगं छुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वाणमगं अवि-तहमसंदिद्धं सच्चदुक्खपट्ठीयमगं पत्थं डिया जीवा सि-ज्झन्ति वुज्झन्ति मुञ्चति परिणिव्वार्यति सच्चदुक्खाण-मेतं करेति, तमाणाए तदा गच्छामो तदा चिट्ठामो तदा शिसीयामो तदा तुयट्ठामो तदा भुज्जामो तदा भा-सामो तदा अच्चट्ठामो तदा उट्ठाए उट्ठो पि पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजयेणं संजयामो चि वएज्जा ? । इता वएजा । किं ते तदृष्पगारा कप्पंति पव्वाचित्तए ? । इता कप्पंति । किं ते तदृष्पगारा कप्पंति मुंडाचित्तए ? । इता क-प्पंति । किं ते तदृष्पगारा कप्पंति सिक्खाचित्तए ? । इता क-प्पंति । किं ते तदृष्पगारा कप्पंति उव्वाचित्तए ? । इता क-प्पंति । तस्मिं च यं तदृष्पगाराणं सव्वपाणेहिं जाव स-व्वसत्तेहिं दंडं शिक्खित्ते ? । इता शिक्खित्ते । से यं एया-रूवेणं विहारेणं विहरमाणा जाव वामादं चउपंचमादं छट्ठ-हसमादं वा अप्पयरो वा भुज्जयरो वा देसं दुज्जत्ता अगारं वएजा ? । इता वएजा । तस्म यं सव्वपाणेहिं जाव सव्वस-त्तेहिं दंडं शिक्खित्ते ? । इता इण्ठे सपट्ठे से जे स जीवे जस्स परेणं सव्वपाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंडं यो शि-क्खित्ते, से जे से जीवे जस्स आरणं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडं शिक्खित्ते, से जे से जीवे जस्स इयाणि सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडं यो शिक्खित्ते भवइ, परेणं असंजए आरणं संजए, इयाणि असंजए, असं-जवसस यं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडं यो शिक्खि-

त्ते भवइ, से एवमायाणइ ? शिर्यंठा !, से एवमायाणिय-व्वं ॥ १५ ॥

(भगवं च श्रुमिष्यादि) भगवानेव गौतमस्त्वाम्येवाऽऽह । तद्यथा-गृहस्थाः पत्नीनामसितके समागत्य धर्मं श्रुत्वा स-म्यक्त्वं प्रतिपद्य तदुत्तरकालं संजातवैराग्याः प्रव्रज्यां यु-हीत्वा पुनस्तथाविधकर्मोद्घातामेव त्यजन्ति, ते च पूर्वं गृहस्थाः-सर्वाऽऽरम्भप्रवृत्तास्तदारतः प्रव्रजिताः सन्तो जी-वोपमर्षपरित्यक्तदण्डाः पुनः प्रव्रज्यापरित्यागे स्तान् मो प-रित्यक्तदण्डाः, तदेवं तेषां प्रत्याक्यातृणां यथाऽवस्थाप्रत्येऽप्य-न्यधातवं भवत्येवं असत्त्वावरयोरपि द्रष्टव्यम् । एतच्च भगवं च श्रुत्वाहु- इत्यादिश्रुत्यस्य "से एवमायाणियव्वं" इत्येतत्प-र्येषानस्य तात्पर्यम् । अस्तरघटना तु सुगमंति सखुद्धा कार्या । तदेवं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रदर्शयानुना तृतीयं दृष्टान्तं पर-तीर्थिकादेशेन दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहु शिर्यंठा ! खलु पुच्छिज्जवन्वा-आउसं-तो निर्यंठा ! इह खलु परिव्वाइया वा परिव्वाइआयो वा-अन्यवरेहिंतो तस्यास्ययथेहिंतो आगम्य धर्मं सवणव-चित्तियं उवसंक्रमेजा ? । इता उवसंक्रमेजा । किं तस्मिं तदृष्प-गाराणं धर्मं आइक्खियव्वे ? । इता आइक्खियव्वे । तं चेव उवट्ठाचित्तए जाव कप्पंति ? । इता कप्पंति । किं ते तदृष्पगारा कप्पंति संभुज्जित्तए ? । इता कप्पंति : तेषु एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा तं चेव जाव अगारं वएजा ? । इता वएजा । ते यं तदृष्पगारा कप्पंति संभु-जित्तए ? । यो इण्ठे सपट्ठे से जे स जीवे जे परेणं नो कप्पंति संभुज्जित्तए, से जे से जीवे आरणं कप्पंति संभुज्जित्तए, से जे से जीवे जे इयाणि यो कप्पंति संभुज्जित्तए, परेणं असंजयेणं आरणं समर्थ-इयाणि असंजयेणं, असंजयेणं सद्धि यो कप्पंति समसाणं निगमथाणं संभुज्जित्तए, से एवमायाणइ ? शिर्यं-ठा !, से एवमायाणियव्वं ॥ १६ ॥

(भगवं च श्रुत्वाहुमिष्यादि जाव से एवमायाणियव्वं ति) उत्तानार्थम् । तात्पर्यार्थस्त्वयम्-पूर्वं परिब्राजकाऽऽदयः सन्तो संभोग्याः साधूनां गृहीतआमय्याः साधूनां संभोग्याः संवृत्ताः पुनस्तदभावे त्वयं संभोग्या इत्येवं पर्यायाऽन्यधातवं असत्त्वावरगतामप्यायोजनीयमिति ॥ १६ ॥

तदेवं दृष्टान्तत्रयं—प्रथमे दृष्टान्ते हन्तव्यविषयभूतो यतिगृ-हस्थभावमेव पर्यायभेदो दर्शितो, द्वितीये दृष्टान्ते प्रत्याक्यातृ-विषयगतो गृहस्थयतिपुनर्गृहस्थभवेन पर्यायभेदः प्रदर्शितः, तृतीये तु दृष्टान्ते परतीर्थिकसाधुभावो निष्कर्मण्यभेदेन संभो-गान्भोग्यद्वारेण पर्यायभेदव्यवस्थापित इति । तदेवं दृष्टान्त-प्राक्षुर्येण निर्दोषां देशविरतिं प्रसाधु पुनरपि तद्वगतमेव विचारं कर्तुकाम आह—

भगवं च यं उदाहु संतेगइया समयोवायमा भवंति, तस्मिं च यं एवं वुत्तवुक्कं भवइ-खो खलु वयं संचापमा मुंडा भवित्ता अगाराअं अणुगारियं एववत्तए, वयं यं चाउदमट्ठमुट्ठिद्विपुष्पिमसिथीसु पडिपुणं पोमहं सम्मं

अणुपालमाणा विहरिस्सामो, धूलगं पाणाइवायं पचक्खाइस्सामो, एवं धूलगं सुमावायं धूलगं अदिआदायं धूलगं मे-
हुयं धूलगं परिगहं पचक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं
करिस्सामो, इविहं तिविवेणं, मा खलु मम उट्ठाए किंचि करेह
वा, करावेह वा, तस्य वि पचक्खाइस्सामो, ते णं अभोच्चा
अपिच्चा अमिणाइत्ता आसं दीपडियाओ पच्चा रुहित्ता, ते
तहा कालगया कि वत्तवं मिया-सम्मं कालगतं त्ति १, व-
त्तवं मिया, ते पाणा वि वुच्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते
महाकाया ते चिरट्टिइया, ते बहुतरगा पाणा जेहिं समणो-
वासगस्स सुपचक्खायं भवइ, ते अपपरगा पाणा जेहिं
समणोवासगस्स अपचक्खायं भवइ, इति से महायाओ जं
णं तुम्भे वयह तं च व ० जाव अयं पि भेदे से णो णे-
याउए भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णुदाहुरित्यादि) पुनरपि मौनस्वामी उदकं
प्रतीदमाह । तद्यथा-बहुभिः प्रकारेण स्वसन्नायः संभाव्यत,
ततश्चाश्रयस्तेः संसारस्तदश्रयस्त्वेन निर्विषयं धावकस्य
जस्य धनित्वरूपं प्रत्याख्यानम् । तदधुना बहुप्रकारजसं-
भूत्याऽश्रयतां संसारस्य दर्शयति । भगवानाह-सन्ति-विघ-
न्ते शान्तिप्रधाना वा एकं कञ्च अमणोपासका भवन्त,
तेषां च दमकृपुर्न भवति-संभाव्यत च धावकाणामेवंभूतस्य
वचनः संभव इति । तद्यथा-न खलु वयं शकुनः प्रव्रज्यां
ग्रहांतुं नु १. वयं, णमिति वाक्पालकार, चतुर्दशमपौषाणं
मानीषु संपुर्णं पौषधमाहारशरीरसंस्थाग्रहचक्रयं विचार-
रूपं पौषधं सम्यगनुपालयन्तो विहरिष्यामः, तथा-स्थूल-
प्राणलिंगानुपालयन्तस्मात् ५५ तान्मेधुनपरिग्रहं प्रत्याख्यास्या-
मो द्विविधमिति कृतकारितप्रकारद्वयनानुमतेः धावकस्या
प्रतिपत्तिरित्याह । तथा-विधिर्नानि मनसा वाचा कायेन च,
तथा मा इति निषेधे, खलु इति वाक्पालाङ्कुरे, मर्त्यं पञ्चन-
पाचनाऽऽदिकं पौषधस्य सम कृते मा कारे, तथा परेण मा कार-
यत, तत्राप्यनुमतावापि सर्वथा यदसंभवि तत्प्रत्याख्या-
स्यामः, ते एवंभूतकृतप्रकाराः सन्तः धावकाः असुख्या
अपीन्वा अस्त्रात्वा च पौषधोपेतत्वादासन्दीपितकालः प्रत्याह-
हा-अवनीयं सम्यक् पौषधं गृहीत्वा कालं कृतवन्तः, ते तथा
प्रकारेण कृतकालाः सन्तः किं सम्यक्काला उताऽन-
स्यमिति १, कथं यत्कथं स्थापयति १ एवं पृथग्विधैरश्रयध्वजं
वक्रत्यं स्थातुं-सम्यक्कालगता इत्येवं च कालगतानामवश्यं
भावी तेषां देवलोकेषूपपादः, तदुत्पन्नश्च त्रस एव, ततश्च
कथं निर्विषयता प्रत्याख्यानस्योपासकस्येति ॥ १७ ॥

पुनरन्यथा धावकं दिशं नैव प्रत्याख्यानस्य विषयं प्रदर्श-
यितुमाह —

भगवं च णं उदाहुं संतेगइया समणोवासगा भवंति,
तिस्सि च णं एवं वुत्तुपुवं भवइ, णो खलु वयं सं-
चाएमो मुंदा भविता अगाराओ ० जाव पवरइत्तए, णो
खलु वयं संचाएमो चाउइसट्ठपुट्टिइणुपामिणीसु ० जाव
अणुपालमाणा विहरिचए, वयं णं अपच्छिममारणंति यं
२७३

संतेहणाजू(कू)सणाजू(कू)सिया भनपाणं पडियाइखिया ०
जाव कालं अणवकंखमाणा विहरिस्सामो, सर्वं पाणाइवायं
पचक्खाइस्सामो ० जाव सर्वं परिगहं पचक्खाइस्सा-
मो तिविहं तिविवेणं, मा खलु मम उट्ठाए किंचि वि ० जाव
आसं दीपडियाओ पच्चा रुहित्ता एते तथा कालगया,
कि वत्तवं मिया सम्मं कालगतं त्ति १, वत्तवं मिया, ते
पाणा वि वुच्चंति ० जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए
भवइ ॥ १८ ॥

(भगवं च णमित्यादि) मौनमस्वासेयवाऽह । तद्यथा-सन्ति
विघन्ते एकं कञ्चन भ्रमणोपासकाः, तेषां चैतदुक्तपुं भव-
ति । तद्यथा-खलु न शकुनो वयं प्रव्रज्यां ग्रहांतुं, नाऽपि
चतुर्दशदिपु सम्यक् पौषधं पालयितुं, वयं चापश्चिमया
संलेखनतपण्या क्षपितकायाः, यदि वा—संलेखनाजोषण्या-
सेवनया जोषिता—सेविता उत्तमार्थेणुरित्येवंभूताः सन्तो
भ्रमणं प्रत्याख्याय कालं दीर्घकालमन्यकाङ्क्षमाणा विह-
रिष्यामः । इदमुक्तं भवति-न वयं दीर्घकालं पौषधाऽऽदिकं व-
त्तं पालयितुं समर्थाः किं तु वयं-सर्वेमापि प्राणानि पाणाऽऽदि-
कं प्रत्याख्याय संलेखनया संलिखितकायाश्चतुर्विधाऽऽहारप-
रित्यांगजोषितं परित्यक्तमलमिति । एतस्मिन्नेव दर्श-
यति-(सर्वं पाणाइवायमित्यादि) सुगमम् । यावत्त तथा
कालगताः किं वक्रत्यमेतत्स्यासम्यक्ते त कालगता इति १ एवं
पुट्टा निर्धन्या एतदुपस्था ते सम्मनसः—श्रीमन्नसंस्त-
ते कालगता इति, ते च सम्यक् संलेखनया यदा कालं कृ-
न्ति तदाऽवश्यमन्यतमेतु देवलोकेषूपपद्यन्ते, तत्र चापञ्चा
यद्यपि ते इयापादयितुं न शक्यन्ते तथापि त्रस्तत्वात् आ-
वकस्य त्रस्तवधितुलस्य विषयतां प्राप्तपद्यन्ते ॥ १८ ॥

पुनरन्यन्यथा प्रत्याख्यानस्य विषयमुपदर्शयितुमाह —

भगवं च णं उदाहुं संतेगइया मणुस्सा भवंति । ते तहा-
महइच्छा महारंमा महापरिगहा आहमिया ० जाव वु-
पडियाणं ० जाव पक्खाओ परिगहाओ अपडिडिरिया
जावजीवाए, जेहिं मणोवासगस्स आयाणुसो आमरणं-
ताए दंडे णिखित्ते, ते ततो आउमं विप्पनहंति, ततो
भुज्जां सगमादाए कुगइगमिणो भवंति, ते पाणा वि वु-
च्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्टिइया ते
बहुतरगा आयाणो, इति से महायाओ णं जं णं तुम्भे
वदह तं च व अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥ १९ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) भगवानाह-एकं कञ्चन मनुष्य
एवंभूता भवति । तद्यथा-महच्छा महारंमा महापरिग्रहा इ-
त्यादि सुगमं, यावत्तयेषु वा भ्रमणोपासकस्याऽऽदीयत इत्यादा
नं प्रथममनग्रहणं तत आरभ्याऽऽमण्णानां दृष्टां निमित्तः
परित्यक्तो भवति । ते च तादृशिव्यास्तस्माद्भावाकालात्यये स्था-
युषं विजडन्ति, त्यक्त्वा च न जोषितं ते भूयः-पुनः स्वकने-तत्क-
नं किं श्रममादाय-गृहीत्वा दुर्गमिणामिना भवति । एतदुक्तं भ-
वति-महाऽऽमनपरिग्रहत्वात् स्त्रुताः पुनरन्यतरपुष्टिमां नार-
कत्रसंवेनोत्पद्यन्ते, ते च सामान्यसंज्ञया प्राणितो विशेषसंज्ञ-

या वसा महाकायाः चिरस्थिताका इत्यादि पूर्ववदावत्
(शो गेयाउए लि) ॥ १६ ॥

पुनरप्यन्येन प्रकारेण प्रत्याख्यानस्य विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्सा भवंति । तं जहा-
हा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया धम्माणुपा० जाव म-
च्चाओ परिगहाओ पडिविरया जावजीवाए, जेहिं समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते ते तओ
आउगं विण्णजंहेति ते तओ भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो गेयाउए
भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) पूर्वोक्तेभ्यो महारश्मपरिग्र-
हवर्गस्थो विपर्यस्ताः सुखीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानन्दाः
साधव इत्यादि सुगमं यावत् ' शो गेयाउए भवइ लि ।' एते
न सात्त्विकप्रायकाः, तेऽपि बलध्वेयान्तरेषु देवेषूपपद्यन्ते,
ततोऽपि न निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति ॥ २० ॥

किञ्चान्यत्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्सा भवंति । तं जहा-अ-
प्वेच्छा अप्पारंभा अपपरिगहा धम्मिया धम्माणुपा०
जाव एगच्चाओ परिगहाओ अप्पडिविरया, जेहिं समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते, ते त-
ओ आउगं विण्णजंहेति, ततो भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो गेयाउए
भवइ ॥ २१ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) सुगमं । यावत् (शो गेयाउए
लि) एते बाल्येच्छाऽऽदिविशेषणविशिष्टा अवश्यं प्रकृतिभद्र-
तया सद्गतिगामित्वेन ब्रह्मकार्येषूपपद्यन्ते इति द्रष्टव्यम् ॥ २१ ॥

किञ्चान्यत्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्सा भवंति । तं जहा-
आरिषिया आवसहिया गामणियंतिया कएहुई रहस्सिया,
जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, शो बहुमंजया शो बहुपडिविरया पासुभूय-
जीसत्तेहिं, अप्पणा सच्चामासाई एवं विण्णजि-
हेति-अदं श इतव्वा, अओ इतव्वा, ० जाव कालमासे कालं
किंवा अणुराई आसुरियाई विविंसियाई० जाव उवव-
त्तारो भवंति, तओ विण्णमुच्चमाणा भुज्जा एलभूयत्ताए त-
ओरूवत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो
गेयाउए भवइ ॥ २२ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) गौतमस्याभ्येव प्रत्याख्यान-
स्य विषयं दर्शयितुमाह-एकं कचन मनुष्या एवंभूता भव-
न्ति । तद्यथा-अरण्ये भवा आरण्यकास्तीर्थिकविशेषः, तथा
आवसथिकास्तीर्थिकविशेषा एव, तथा ग्रामनियमिकाः, त-
था (कएहुई रहस्सिय लि) कविरेह्यं रहस्सियाः, कविद्र-
स्यकाः, एते सर्वेऽपि तीर्थिकविशेषाः, च नो बहु संयता

इस्तपादाऽऽदिकथास्तु, तथा-ज्ञानाऽऽवरणीयाभूतत्वात् बहु-
विरताः सर्वप्राणभूतजीवस्येवस्तत्त्वकपापरिज्ञानात्तद-
धादिविरता इत्यर्थः । ते तीर्थिकविशेषा बहुसंयताः स्वतो-
ऽविरता आत्मना सत्यामुपायि वाक्यान्वेषमिति वक्ष्य-
मागुरीत्या विबुद्धजनि । " एवं विणाडिधेदेति " कविस्पाठः,
अस्यायमर्थः—एवंविधप्रकारेण परेषां प्रतिवेदमिति—ज्ञा-
पयन्ति, तानि पुनरेवंभूतानि वाक्यानि दर्शयति । तद्यथा—
अहं न ह्यनव्योऽन्ये पुनर्ह्यनव्योः तथाऽहं न ज्ञापयितव्यः,
अन्ये पुनराज्ञापयितव्या इत्यादीन्पुनर्देशवाक्यानि वद-
न्ति । ते वैषम्योपदेशदायिनः क्लीकामेषु मूर्खिना यथा
अभ्युपगमा यावद्वर्षाणि चतुःपञ्चममि वा पञ्चदशमानि वा
अन्येऽप्यवपन्नं वा प्रभूततरं वा कालं भुक्त्वापेकठा भोगा भो-
गमोगास्तंस्तं तथाभूताः किञ्चिदज्ञानतपःकारिणः कालमासे-
कालं कृत्वाऽऽयनरेषवासुरीयेषु स्थानेषु कालिवेषसुचरे-
वाधमेषु स्थानेषूपपत्तारो भवन्ति । यदि या—प्राणेषुपमर्ग-
देशदायिनो भोगाभिलाषुका अमूर्खेषु-नित्यन्धकारिणु किलिष-
प्रधानेषु नरकस्थानेषु ते समुत्पद्यन्तेः ते च देवा नारका वा
ब्रह्मं न व्यवचिरन्ति, तेषु च यद्यपि द्रव्यप्राणान्तिपातो न
संभवति, तथापि ते भावतो यः प्राणान्तिपातस्तद्विरेदि-
पयतां प्रतिपद्यन्ते, ततोऽपि च देवलोकान्छुनता नरकादुताः
किदृष्टेन्द्रियनिर्येषु तथाविधमनुष्येषु चैडम्पताया समु-
त्पद्यन्ते, तथा (तमोऽरूवत्ताए लि) अन्धधिरनया प्रत्यायाप्ति,
ते चोभयोरप्यवस्थायोऽसत्यं न व्यवचिरन्ति, इत्येतो न
निर्विषयं प्रत्याख्यानमिह, एतेषु च द्रव्यतोऽपि प्राणान्तिपातः
संभवतीति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं प्रत्यक्षसिद्धमेव विरेतोर्विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा दीहाउया जेहिं स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, ते पुक्कायेव कालं करंति, कफिता पारलोइय-
त्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तमा वि बुच्चंति-
ते महाकाया ते चिगट्टिइया ते दीहाउया ते बहुयरागा, जेहिं
समणोवासगस्स सुपच्चक्खत्तायं भवइ, ० जाव शो गेयाउए-
भवइ ॥ २३ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) भगवानाह—यो हि प्रत्या-
ख्यानं गृह्णाति तस्माद्दीर्घाऽऽयुष्काः प्राणाः—प्राणिनः, ते च
नारकमनुष्यदेवा इति चतुःपञ्चद्वयतिथ्यञ्च सम्भवन्ति,
ततः कथं निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति । शेषं सुगमम् । (० जाव
शो गेयाउए भवइ ॥ २३ ॥

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा समाउया, जेहिं स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णिक्खित्ते
भवइ, ते मयमेव कालं करंति, (कालं) कफिता पारलोइयत्ताए
पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, तमा वि बुच्चंति, ते महा-
काया ते समाउया ते बहुयरागा, जेहिं समणोवासगस्स सुप-
च्चक्खत्तायं भवइ, ० जाव शो गेयाउए भवइ ॥ २४ ॥

एवमुक्तस्तत्रमपि तद्व्याऽऽयुष्कविषयं समानयोगक्षेमाभावात्
व्याख्येयम् ॥ २४ ॥

भगवं च यं उदाहृते संतगइया प.खा अप्पाउया, जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए ँ जाव दंडे शि-
खिल्ले भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति, करिता पारलोइय
त्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा वि बुद्धंति, ते म
हाकाया ते अप्पाउया ते बहुवरगा पाणा, जेहिं समखोवास
गस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ० जाव यो थोयाउए भवइ ॥ २६ ॥

तथाऽऽत्ताऽयुष्कस्यमप्यतिस्पष्टत्वात् सूत्रसिद्धमेव । इयं
स्तु विशेषी-यावत्तं न अत्राने तावत्प्रत्याख्यानस्य विषयाह-
स्येषु वा समुत्पन्नाः सन्तो, विषयानि प्रतिपद्यन्ते इति ॥ २६ ॥
पुनरपि आश्रयणमेव दिग्गजसमाश्रयणतः प्रत्याख्यानस्य

विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहृते संतगइया समखोवासगा भवन्ति,
तेहिं च यं एवं वुत्तुक्कं भवइ-यो खलु वयं संचाएमो
मुंढे भविता० जाव पच्चइत्तए, यो खलु वयं संचाएमो
चाउइमइ-इदिपुत्तुपामिणीसु पडिपुत्तयं पोसहं अणुपालि-
त्तए, यो खलु वयं संचाएमो अपच्छिळं० जाव विहरित्तप,
वयं च यं सामाइयं देसावगासियं पुरत्था पाईणं वा
पटीणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एतावता० जाव सव्वपाणेहिं
० जाव सव्वमत्तेहिं दंडे शिखिल्ले ते सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं
खेपंकरे अइयंमि, तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे शिखिल्ले,
तस्मां आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चेव जे
तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो ० जाव तेसु
पच्चायंति, जेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते
पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २६ ॥

(भगवं च यमित्यादि) सुगमं यावत् (वयं यं सामा-
यं देसाऽवकासियंति) देशऽवकाशो देशावकाशः । तत्र भ-
वं देशावकाशिकम् । इहमुक्तं भवति—पुण्यसूहीतस्य दिग्ग-
जस्य योजनशताऽऽदिकस्य यत्पनिदिनं संक्षिप्तं योजनग-
म्युत्पन्नमष्टमयोऽदिकं परिमाणं विषये तद्देशावकाशिक-
मित्युच्यते । तदेव दर्शयति—(पुरत्था पाईणमित्यादि)
प्रातरैव प्रत्याख्यानावसरे दिगाग्रिममंबंधूतं प्रत्याख्यानं
करोति । तथा—प्राचीनं—पूर्वोभिसुक्तं आख्यां दिश्यता-
वन्मयाऽद्य गन्तव्यं, तथा प्रतीचीनं—प्रतीक्यामपरस्यां
दिशि, तथा दक्षिणामिसुक्तं—दक्षिणस्यामेवमुदीचीयां वि-
श्यंतावन्मयाऽद्य पञ्चयोगजमार्गं तदधिकभूततरं वा गन्त-
व्यमित्येवंभूतं स प्रतिदिनं प्रत्याख्यानं विधत्ते, तेन च पु-
हीतदेशावकाशिकेनोपासकं सचंपाण्डित्यो सुहीतपरिमाणा-
परंज दृष्टो निश्चितः परित्यक्तो भवति । ततश्चास्मै आश-
कः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु खेमंकरोऽऽत्मिकम इत्येवमप्य-
वसायी भवति, तत्र सुहीतपरिमाणं देशे ये आरिज वत्साः
प्राणा येषु अमयोपासकस्याऽऽज्ञान इत्यादेरावभाऽऽमरणा-
न्तो दृष्टो निश्चितः—परित्यक्तो भवति, ते च वत्साः प्राणाः

इहाऽऽयुष्कं परित्यज्य तत्रैव सुहीतपरिमाणदेश एव-वोजना-
ऽऽदिदेशाऽऽमर एव वत्साः प्राणास्तेषु प्रत्यायान्ति । इहमुक्तं
भवति—सुहीतपरिमाणदेशे वत्साऽऽयुष्कं परित्यज्य वत्सत्वेवा-
त्यज्यन्ते, ततश्च तेषु अमयोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भव-
त्युभयथापि अवस्थसङ्गात्वात् । शेषं सुगमं, यावत् (यो
थोयाउए भवतीति) ॥ २६ ॥

तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरणंताए दंडे शिखिल्ले ते तस्मां आउं
विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चेव ० जाव
थावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे
अशिखिल्ले अण्डाए दंडे शिखिल्ले तेसु पच्चायंति,
तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए
दंडे शिखिल्ले ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा ते चिरडिइया
० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २७ ॥ तत्थ जे आरंखं तसा पाणा
जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे० तस्मां
आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसा थावरा
पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए०
तेसु पच्चायंति, तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ,
ते पाणा वि० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २८ ॥ तत्थ जे आ-
रंखं थावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अ-
शिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले ते तस्मां आउं विप्पजइति,
विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चेव जे तसा पाणा जेहिं समखो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति, तेसु
समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ० जाव
अयं पि भेदे से यो ० ॥ २९ ॥ तत्थ जे ते आरंखं जे था-
वरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले-
अण्डाए शिखिल्ले, ते तस्मां आउं विप्पजइति, विप्पज-
इत्ता ते तत्थ आरंखं चेव जे थावरा पाणा जेहिं सम-
खोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले-
तेसु पच्चायंति, तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए अण्डाए
ते पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से यो ० ॥ ३० ॥ तत्थ जे
ते आरंखं थावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दं-
डे अशिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले तस्मां आउं विप्पज-
इति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसथावरा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति,
तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि०
जाव अयं पि भेदे से यो थोयाउए भवइ ॥ ३१ ॥
तत्थ जे ते परंखं तसथावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरणंताए० ते तस्मां आउं विप्पजइति, विप्प-
जइत्ता तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति, तेहिं समखो-

वासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥ ३२ ॥ तत्थ जे ते परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आम-
रणांताए० ते तसो आउं विपज्जंति, विपज्जहिंता तत्थ आरे-
णं ते थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए दंडे अ-
णिक्खित्ते अण्टाए णिक्खित्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स अट्टाए अणिक्खित्ते अण्टाए णिक्खित्ते ०जाव
ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो ॥ ३३ ॥ तत्थ ते
परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाण-
सो आमरणांताए० ते तसो आउं विपज्जंति, विपज्जहिंता
ते तत्थ परेणं चेव जे तसथावरा पाणा जेहिं समणोवास-
गस्स आयाणसो आमरणांताए० तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं
पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥ ३४ ॥

एवमन्याम्यप्यष्ट सूत्राणि द्रष्टव्यानि सर्वाश्वयपि, तवरं तप
प्रथमे सुखं तदेव यद्व्याख्यातं, तथैवंभूतम् । तद्यथा—गुहीत-
परिमाणे देशे ये ब्रह्मास्ते गुहीतपरिमाणेश्वरस्तेष्वेव
असेवूपयन्ते ॥ तथा द्वितीयं सुखं त्वारादेश्वरतिनख-
रा आरादेश्वरतिषु स्थावरेषूपयन्ते ॥ २७ ॥ तृतीयं त्वा
रादेश्वरतिनखरा गुहीतपरिमाणारादेश्वाद् बाह्वे ब्रह्माः स्या-
वराश्च तेवूपयन्ते ॥ २८ ॥ तथा चतुर्थसुखं त्वारादेश्वरतिनां
ये स्थावरास्ते तदश्वयसिरेव असेवूपयन्ते ॥ २९ ॥
पञ्चमं सुखं तु आरादेश्वरतिनां ये स्थावरेषूपयन्ते तु तद-
श्वयसिरेव स्थावरेषूपयन्ते ॥ ३० ॥ षष्ठं सुखं तु पर-
देश्वरतिनां ये स्थावरास्ते गुहीतपरिमाणस्तेषु असंस्थाव-
रेषूपयन्ते ॥ ३१ ॥ सप्तमसूत्रं विदुम्—परदेश्वरतिनां ये
असंस्थावरास्ते आरादेश्वरतिषु असेवूपयन्ते ॥ ३२ ॥
अष्टमसूत्रं तु परदेश्वरतिनां ये असंस्थावरास्ते आरादे-
श्वरतिषु स्थावरेषूपयन्ते ॥ ३३ ॥ नवमसूत्रं तु परदेश्वर-
तिनां ये असंस्थावरास्ते परदेश्वरतिरेव असंस्थावरे-
षूपयन्ते । एवमनया प्रतिक्रिया तत्वापि सूत्राणि भगवन्त्या-
नि । तत्र यत्र यत्र ब्रह्मास्तत्राद्भानयाः—आदेराश्च भ्रमणो-
पासकेनाऽऽमरणास्ता दण्डरूपक इत्येवं योजनीयं, यत्र तु
स्थावरास्तत्राधीय दण्डः । निक्षिप्तो—न परित्यक्तोऽनर्थाय
च दण्डः परित्यक्त इति । श्यासत्पण्डिता तु स्वरुद्धा
विधयेति ॥ ३४ ॥

तदेवं बहुभिर्दृष्टानैः सविषयतां आचक्रप्रत्याख्यातस्य प्रमा-
याधुनाऽप्यन्तान्संबद्धप्रतां बोधस्य सुखेणैव दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहुण्ण एतं भूयं ण एतं भव्यं ण
एतं भविस्संति जं णं तसा पाणा वोच्छिज्जिहिंति था-
वरा पाणा भविस्संति, थावरा पाणा वि वोच्छिज्जिहिं-
ति, तसा पाणा भविस्संति, अणोवोच्छिज्जेहिं तसथावरेहिं
पाणहिं जं णं तुमे वा अणो वा एवं वदइ—यत्थि णं
से कइ परिणए ०जाव णो णेयाउए भवइ ॥ ३५ ॥

(भगवं च णं उदाहृत्यादि) भगवान् गौतमस्वाभ्युदकं
प्रयेतवाइ । तद्यथा—नैतद्भूतमनादिके काले प्रायतिकालेने
नाप्येतद्देशेऽनन्ते काले भाव्ये, नाप्येतद्देशमातकाले भवति ।
ये ब्रह्माः प्राणाः सर्वथा निर्लेपतया स्वजागृच्छुद्धेन्दोच्छु-
त्स्यन्ति—स्थावरा भविष्यन्ति इति । तथा स्थावराश्च प्राणि-
नः कालत्रयेऽपि नैव समुच्छिज्यन्ति—ब्रह्मा भविष्यन्ति,
यद्यपि च तेषां परस्परसंकमणु गमनमस्ति तद्यथा न सा-
मस्येनाम्यन्तरेणामितरत्र सद्भावः । तथाहि—न ह्येवंभूतः संभ-
वोऽस्ति यद्युत प्रत्याख्यायिनमकं विहाय परंपरा नारका-
णां द्वीप्त्रयाऽऽदीनां तिरश्चां समुत्पद्यमानां च सर्वदाऽप्यभा-
वः । एवं च ब्रह्मविषयं प्रत्याख्यातं निर्विषयं भवति, यदि
तस्य प्रत्याख्यातिनां जीवन एव सर्वेऽपि नारकाऽऽप्यवस्थ-
साः समुच्छिज्यन्ते न चास्य प्रकारस्य संभवेऽस्त्युक्त्याय-
नेति स्थावराणां बान्धनात्ममन्त्रव्यापेव नासंशयं तेषु ब्र-
ह्मेषूपवाद इति सुप्रतीतमिदं, तदेवमव्यवाच्यल्लेख्यैः स्या-
वरेषु प्राणिमयैर्द्वन्द्वं सूयमन्यां वा कश्चिद्वदति । तद्यथा—
नामन्यो पयांयो यत्र भ्रमणोपासकस्यैकस्य सविषयोऽ-
पि दण्डपरित्याग इति, तदंतदुक्तान्या सर्वमशोभनमि-
ति ॥ ३५ ॥

साधनमुपमांजिघृक्षुराह—

भगवं च णं उदाहु आउमंतां । उद्गा जे खलु समणं
वा माहणं वा परिभासइ मिति मञ्जंति आगमिता खाणं
आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावानं कम्माणं
अङ्गणयाए मे खलु परलोगपालिमंथाए चिट्ठइ, जे खलु
ममणं वा माहणं वा णो परिभासइ मिति मञ्जंति आगमि-
ता खाणं आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावानं क-
म्माणं अङ्गणयाए मे खलु परलोगविमुद्धीए चिट्ठइ, तए
णं से उदए पेढालपुत्त भगवं गोयमे अणादायमाणे
जामव दिमि पाउभूते तामेव दिमि पढारत्तवमणाए
॥ ३६ ॥

(भगवं च णं उदाहृत्यादि) गौतमस्याभ्याह—आयुधम-
नुदक ! यः खलु श्रमणो वा यथोक्तकारिणो माहन्तं वा स-
ङ्गस्यव्योपेनं परिभाषने—निन्दति मेक्षां मम्यमानाऽपि, तथा
सस्यकृत्तमामगम्य, तथा दृशेनं चारित्रं च पापानां कमे-
णामकरणापि समुत्थितः । स खलु लघुकृतिः पतिहन्तेमन्यः
परलोकास्य सुगान्तलक्षणस्य तत्कारणस्य वा सत्यंयम-
स्य पालमन्याय—तद्विलोडनाय नञ्जितानाय तिष्ठति । य-
स्तु पुनर्महासत्त्वो—रत्नाकरवद् गम्भीरो न श्रमणाऽदीन् प-
रिभाषते, तेषु च परमां मेक्षां मम्यते, सस्यदर्शनज्ञानचारित्रा-
स्यनुगम्य, तथा पापानां कमेणामकरणाप्युत्थितः स खलु पर-
लोकाविशुद्धयाऽवतिष्ठते । अनेन च परपरिभाषावर्जनं यथा-
वस्थितापेक्षकपदशीलनां गौतमस्याभिना स्वीकृत्यं पतिहन्ते
भवति, तदेवं यथावस्थितमर्थं गौतमस्याभिनाऽवगमिताऽप्यु-
दकः पेढालकपुत्रो यदा भगवन्तं गौतममनाद्विषयमाणो यस्या
एव दिशः प्रादुर्भूतस्तामिव दिशं गमनाय संप्रधारितवान्
॥ ३६ ॥

तं चैवमभिप्रायमुदकं दृष्ट्वा भगवान्मौलतम-
स्वाभ्याह । तथा—

भगवं च खं उदाहु आउसंतो उदगा ! जे खलु तहाभू-
तस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमनि आरियं
धम्मियं सुवयणं सोत्तथा निसम्म अपण्णो चैव सुदुयाए
पत्तिलहाए अशुत्तरं जोगखेपयणं लेपिए समाणे सोवि
ताव तं आहाइ, परिजाणाति, वंदति, नमंसति, सकारेह, स-
म्माणेइ० जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवास-
ति ॥ ३७ ॥

आयुष्मन्मुदक ! यः खलु तथाभूतस्य धर्मणस्य ब्राह्मणस्य वा-
स्त्विकः समीपे एकमपि योगक्षेमाय पचने-गम्यते येनायं न्त-
र्यत्नं योगक्षेमपदं, किंभूतम्?, आर्यम्-आर्यानुष्ठानहेतुत्वादायं,
तथा धार्मिक तथा शौचमवचनं सुवचनं-सद्गतिहेतुत्वाल्लभ्यं-
भूतं पदं श्रुत्वा-निश्चयावगम्य चाऽश्मन एव तदनुत्तरं योग-
क्षेमपदमित्येवमवगम्य लूहमया कुशाग्रीया बुद्ध्या प्रत्युपेक्ष्य
पर्यालोच्य, तथा- अहमनेनैवभूतमपदं लम्बिनः-प्रापितः
स ब्रह्मावपि तावत्तार्किकस्त्वमुपवेशदानारमाद्रियते-पूयंयस्य
मित्येवं जानाति, तथा कस्याणं मङ्गलं देवतामिव स्वीयि-
पयुषास्त्वं च, यद्यप्यसौ पूजनीयः किमपि नेच्छति तथाऽपि
नेन तस्य परमाधोपकारिणो यथाशक्ति विषयम् ॥ ३७ ॥

तद्य खं से उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयम एवं वयासी-प-
तेसिं थं भंते । पदाणं पुत्तिं अज्जाणयाए असवणयाए अवा-
हिए अणभिगमेणं अदिट्ठाणं असुयाणं अशुयाणं अविस्साया-
णं अलोमहाणं अणिशूदाणं अविच्छिन्नाणं अणिमिद्दाणं
अणिवृत्ताणं अणुवहारियाणं एयमट्ठं णो सहसिं थं प-
त्तिं थं सोइयं, एतेमि थं भंते ! पदाणं एहिह जाणयाए
सवणयाए बोहिए० जाव उवहारणयाए एयमट्ठं सहहामि,
पत्तियामि, रोएमि, एवमव से जहेयं तुम्हे वदह ॥ ३८ ॥

तदेवं मौलतस्वामिनोऽभिहित उदक इदमाह—तद्यथेतेषां
पदानां पूर्वमहानया-अवगणया बोध्या चेत्पादिना विशेषण-
कर्म्यकन न आह्वनं कृतवान् । साम्प्रतं तु युष्मदन्तिके विद्या-
यैनमर्थं अध्येऽहम् ॥ ३८ ॥

तए खं भगवं गोयमे उदय पेढालपुत्तं एवं वयासी-स-
हहामि थं अज्जो ! पत्तियाहिं थं अज्जो ! रोएहिं थं अज्जो !
एवमेवं तहाणं अम्हे वयामो, तए खं से उदए पेढालपुत्ते
भगवं गोयम एवं वयासी-इच्छामि थं भंते । तुम्हं अंतिए
चाउज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं
उवसपज्जिता थं विहरितए ॥ ३९ ॥

एवमवगम्य मौलतस्वामिमुदकमेवाह-यथाऽस्मिन्नर्थे अज्जा-
नं कुह, नाप्यथा सर्वेकोक्तं भवतीति मस्या, पुनरप्युदक एवमा-
ह-पृष्टमेवैतन्मं, किं त्वमुपमाह्वातुप्राप्तमिहाक्षरपञ्चयामिकं
श्रमं सम्प्रति सप्रतिममनुपसंघं च विहर्तुमिच्छामि ॥ ३९ ॥

तए खं से भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं गहाय जेखेव
समये भगवं महावीरं तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता तए

खं से उदए पेढालपुत्ते समयं भगवं महावीरं तिसकुलो
आयाहिणं पयाहिणं करइ, तिसकुलो आयाहिणं पयाहिणं
करित्ता वंदइ, नमंसति वंदित्ता नमंसतिता एवं वयासी-इ-
च्छामि थं भंते । तुम्हं अंतिए चाउज्जमाओ धम्माओ पंच-
महव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं उवसपज्जिता थं विहरितए ।
तए खं समये भगवं महावीरं उदयं एवं वयासी-अ-
हासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिवंघं करे(इ)हि, तए खं से उदए
पेढालपुत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए चाउ-
ज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं उव-
सपज्जिता थं विहरइ ति वेमि ॥ ४० ॥

ततोऽसौ मौलतस्वामी तं श्रुत्वा तौघीकरान्तिकं जगाम,
उदकञ्च भगवन्तं वदित्वा पञ्चयामिकमर्चमब्रह्मण्योत्पितो,
भगवताऽपि तस्य सप्रतिक्रमणः पञ्चयामो धर्मोऽनुज्ञातः,
स च तं तथाभूतं धर्ममुपसंगम्य विहरतीति । इति परि-
समाप्त्यर्थे, प्रवीमीति पूववत्, सुधर्मस्वामी स्वशिष्यानिद-
माह । तथा- स्तोत्रं प्रवीमि येन मया भगवदन्तिकं श्रुतमिति ।
सूत्र० २ श्रु० ७ अ० वाणिज्जकप्रभे पेढालगृहपतिना भद्रायां ज-
निनं स्वनामस्थानं पुरं प, स च द्वात्रिंशत्कन्याः परिणीय वीरा-
न्तिकं प्रवयं बहुवर्षाणि प्रवयं परिपाल्य संलेखनया स्त्वा
सर्वाधिसिद्धिं विमानं उपपद्य मद्वाविदेहे स्तेत्यन्तिसुनुपती-
पपातिकदशानां तृतीयं वर्गं अष्टमाध्ययने सूचितम् । अ-
थु० । स्था० ।

पेडिया-पीठिका-स्त्री० । ग्रन्थभूमिकायां, यस्यामुक्ताया-
मेव ग्रन्थार्थोऽनतिष्ठते । आ० म० १ अ० । रा० । नि० चु० ।
पेडिपाय-प्रतिपाद-पु० । मूलपादानां प्रतिविशेषोपष्टम्भ-
करणाय पादेषु, " नाणामणिमया पेडिपादा । " जी० ३ प्रति०
४ अर्थि० । (अत्र प्राकृतव्याकरणं चिन्त्यम्)
पेण्डव-प्रस्थाप-धा० । प्रधानकारणे, " प्रस्थापेः पण्डव-
पेण्डवौ " ॥ ८ । ४ । ३७ ॥ इति प्रपूर्वस्य तिष्ठतेत्यन्तस्य
पेण्डवाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

पेम्-प्रेमन्-न० । अभिष्वङ्गलक्षणे रागे, औ० । मायालोभकपे
(उच० १ अ०) स्नेहे, स्था० ३ डा० ३ उ० । " प्रथमत-
मथेदं विन्तनीयं न वाऽऽसीद्, बहुजनदयिते न प्रेम कृत्वा
जनेन । इतद्वदय निरास स्त्री । खंत्यस्य किं न द्विजगतत-
ये सन्तुषन्धाः क्रियन्ते ॥ १ ॥ " आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

कस्सुक्खेहिं सहहिं, पेमं नापिनिवसप ।

दारुणं कक्कसं फासं, काएण अहिआसए ॥ २६ ॥

कर्णलोच्यहेतवा-कर्णलोचयाः शब्दाः धेनुवीणाऽऽदिस-
म्बन्धितस्तु प्रेम-रागं न अभिनिवेशयेत्, न कुप्यादित्यर्थः ।
तथा दारुणमणिष्टं, कर्कशं-कठिनं, स्पष्टमुपनतं सन्तं काये-
न अधिसिद्धेन तत्र द्वयं कुप्यादिति, अनेनाऽऽद्यन्तयो रागद्वेषनि-
राकरणेन सर्वेन्द्रियवशेषेषु रागद्वेषप्रतिषेधो वेदितव्यः । इति
सूत्राऽऽः ॥ २६ ॥ दृश्य० ८ अ० ।

पेमारमत्त-प्रेमशमरङ्ग-त्रि० । कामरागप्रथिलीकृते, तं० ।

पेमाबंध-प्रेमाबंध-पु० । प्रेमकप आ-समन्ताद् बन्धे प्रस्थां च-

ग्यामाये, 'गते प्रेसा'पक्षे प्रणयबहुमाने च गलिते, निवृत्ते सन् भावे जन इव जने गच्छति पुरः । समुपेक्षयोः प्रिय प्रियमल्ल ! गतास्नांश्च दिवसा-श्च ज्ञाने को हेतुर्वलति शतधा यच्च हृदय म १ ॥ १ ॥ " आचां १ श्रुं २ अ० ५ उ० ।

प्रेम-प्रेमन्-न० । "तेलाऽऽदी १ ॥ २ । ६८ ॥ इति मङ्गित्वम् । "वेम्मे १" राग, प्रा० २ पाद ।

पय-प्रेत-पुं० । मृते, व्यन्तरविशेषे च । म० ३ श० उ० ।

प्रेयस्-त्रि० । अतिशयेन प्रिये, औ० । स्त्रियां प्रयसी । औ० ।

प्रेयकाइय-प्रेतकायिक-पुं० । व्यन्तरविशेषे, म० ३ श० उ० ।

प्रेयदेवलकाइय-प्रेतदेवलकायिक-पुं० । प्रेतसत्कदेवतानां सम्प्रतिष्ठानि, म० ३ श० उ० ।

पेया-पेया-स्त्री० । अल्पतण्डुलसहिते राखे दुग्धे, ध० २ अ० । दुग्धकाजिके, प्रथ० ४ द्वार । वाद्यविशेषे, रा० ।

पेयाल-पेयाल-न० । प्रमाणे, न० । आ० म० । व्य । अय-रिक्ताये अन्तर्गमने, आ० चू० १ अ० । "निवग्गसुत्तः धग-हणपेयाला उभयलोकाफलवती ।" आ० क० १ अ० ।

सारे प्रधाने, "पंच अवार जाणियेवा न समारियेवा ।" सारा-प्रधानाः स्थूलत्वेन शक्यव्यपदेशात् । उपा० १ अ० ।

पेरंत-पर्यन्त-पुं० । "एतः पर्यन्ते" ॥ ८ । २ । ६५ ॥ इत्येका-रापरस्य पर्यन्तः । "पेरंतं ।" अथयतिनः सधोन्तिमप्रदेशे, आ० ३ पाद । "परिजुत्तियेपेरंतं ।" वसन्तसमये परिजार्ण-पर्यन्तम् । अनु० । "क्षेआ पेरंत अयेतं ।" पाद० ना० १७३ गाथा ।

पेरंतवच-पर्यन्तवच-न० । मण्डपे मृदे, "मण्डपं पेरंतवचं भवति, सर्वं वा सीधानं सीताणस्तथा पेरंतवचं भवति-नि० चू० ३ उ० ।

पेरउम्-परावश्य-न० । पराधीनत्वे, म० उ० श० ८ उ० ।

पेरु-देशी-ऊर्ध्वस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेरिज-देशी-साहाय्ये, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेरित-प्रेरित-त्रि० । प्रयुक्ते, आचां १ श्रुं ५ अ० १ उ० । आव० । चा० । नि० चू० ।

पेलव-पेलव-पुं० । सुकुमारे, औ० । कामले, जं० ३ बल० । निःसंशे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । "सिंहेहा पेलवा होइ ।" गणा-ज्जिगेते यस्यापि गणस्याऽऽचार्यस्य वा स्नेहः परस्परं पेलवः प्रतनुमवति । व्य० १० उ० । मृदुनि, "कामजयं सुहृदासं, सोमालं पेलवं मउयं ।" पाद० ना० ८८ गाथा ।

पेलवचा-पेलवत्-न० । मृदुव-लघुत्वे, आ० १ श्रुं १ अ० । पेलवादेरग-पेलवातिरेक-पुं० । मृदुत्वलघुत्वगुणे, "हयलाला पेलवादेरं ।" हयलाला-अश्वलाला तस्या अपि पेलवाम-तिरेकेण हयलालापेलवानिरेक बाहुलकापेक्षं समासः । वि-शिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणैरुपेतम् । आध० १ अ० ।

पेलु-पेलुक-न० । पूष्णिकया वलिते कते, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० । लाटदेशे कतसम्प्रतिष्ठनी या पूष्णिका इति प्रसि-द्धा खैव महाराष्ट्रविषये पेलुगिच्छयते । विश० ।

पेलुकराय-पेलुकराय-न० । लाटदेशे कतसम्प्रतिष्ठनी या पूष्णि-केति प्रसिद्धा खैव महाराष्ट्रविषये पेलुगित्युच्यते, तस्याः

करणं निर्वर्तकम् । वंशाऽऽदिमस्यां शलाकायाम्, यया पेलुः कियते । विश० ।

पेलुय-पेलुक-न० । अमन्तजीवधनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद । पेलुजा-प्रेरयेत्-क्रिया । संयमभारे बलाद्यपह्न्याऽऽपातयेत् । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पेन्ल-लिप्-धा० । प्रेरणे, "लिपेरगलताङ्कल-कोल्ल-पेन्ल-खोल्ल-खुद-हल-परीक्षताः" ॥ ८ । ४ । ४३ ॥ इति लिपेः प-ज्ज्ञाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

प्रेये-त्रि० । द्रिद्रे, "पेल्हस्स तेण कपति ।" पेल्हां द्रिद्री । नि० चू० १ उ० ।

पेल्ग-प्रेरक-पुं० । श्वगवीनां स्वयुद्धे प्रविशन्तीनां नि-वारके, वृ० १ उ० २ प्रक० । सार्धाऽधिपस्य स्थाप्य सः पक्ष, नि० चू० १६ उ० ।

पेल्ग-प्रेरु-न० । चोदने, नि० चू० १७ उ० ।

पेल्गया-प्रेरया-स्त्री० । विषयार्थिना प्रेरणे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पेल्गि-प्रेरी-पोजिते, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेल्गि-प्रेरित-त्रि० । पानिते, व्य० २ उ० ।

पेश-प-ईत्-धा० । दर्शने, प्रा० । पेश्छुइ । "लुस्य स्थाऽना-दी" ॥ ८ । ३ । ३५ ॥ इति लुस्य अः मागध्याम् । "तिरिञ्च पेश्छि" । तिर्यक् प्रवृत्ते । प्रा० ४ पाद ।

पेस-प्रेय-पुं० । स्त्री० । यलोयः । "न दीर्घाऽनुस्वारत्" ॥ ८ । २ । ६२ ॥ इति सस्य प्राप्ते जित्वं न । प्रा० २ पाद । प्रे-ययोग्ये, सूत्र० २ श्रुं २ अ० । आदेशे, प्रश्न० २ आध० द्वार ।

कर्मकरे, सूत्र० १ श्रुं ५ अ० २ उ० । प्रेययोग्ये भूय्याऽऽदी, आचां १ श्रुं २ अ० १ उ० । तथाविधप्रयोजनस्य आह्निक-रे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नगरान्तराऽऽदिषु प्रयन्ते । आ० १ श्रुं २ अ० । लिङ्गुविषये एव स्वमन्त्रमणि पशौ तन्मन्त्रिण्य-क्तं वत्सं, आचां २ श्रुं १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पेसग-प्रेय-पुं० । स्त्री० । कर्मकरे, सूत्र० १ श्रुं २ अ० २ उ० ।

पेसगज-पेसकजन-पुं० । प्रयोजनस्य प्रयत्नीयतां, प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

पेसगपेसग-प्रेऽप्रेय-पुं० । कर्मकरस्य कर्मकरे, सूत्र० १ श्रुं २ अ० २ उ० ।

पेसग-प्रेषण-न० । व्यापारणे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नियोजने । सूत्र० १ श्रुं ४ अ० २ उ० । भूय्याऽऽदिर्विचलितलोभाद् बहिः प्रयोजनाय व्यापारणे, प्रथ० । कां, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेसगारी-देशी-भूय्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पेसता-प्रेषता-स्त्री० । आदेशयतायाम्, म० १२ श० उ० ।

पेषपडिमा-प्रेषप्रतिमा-स्त्री० । नव मासान् प्रेरयित्वात्मन न कारयतीति नवस्यामुपासकप्रतिमायाम्, ध० २ अ० ।

पेषपुगुणिमित-पेषपुगुनिमित्त-न० । कर्मकरगवादिहनी, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पेसपञ्चाग-पेषप्रयोग-पुं० । प्रेष्य-आदेशयस्य प्रयोगः । वि-

वलिमलेत्राह बहिः प्रयोजनाय स्वयं रामने व्रतभङ्गप्रयाऽऽ-
पश्य स्वपाराशे, पञ्चा० १ वि० १, ४० ।

प्रेमयतिषा-प्रेमयनिका-स्त्री० । गोधूमाऽऽदीनां घरकाऽऽदि-
ना प्रेषणकारिकायाम्, ३५० १ भू० ७ अ० ।

प्रेमस-पेशल-त्रि० । सुत्रे, ४० १ ४० । शोभने, आचा० १
श्रु० ६ अ० ४ उ० । उत्त० । मनोः, जी० ३ प्रति० ४ अ० १० ।
प्रज्ञा० । सुत्र० । "धर्मं च पेशलं नञात् पटुविज्ञं भिक्वम् ।"
प्रति० । मिथ्याकपे विनयाऽऽदिगुणसमन्विते, सुत्र० १ भू०
१३ अ० । "ललितं वस्तु मंजु, मंजुलये प्रेमलं कलं मङ्गुरं ।"
पाठ० ना० ८८ गाथा ।

प्रेमलेस-प्रेमलेस-न० । प्रेषचर्मसुधमपहमनिरपेक्षे वस्त्रविशेषे,
आचा० २ भू० १ चू० ४ अ० १ उ० । नि० चू० ।

प्रेमवशपत्राग-प्रेमवशपत्राग-पुं० । बलाहं विनियोज्य, प्रेष-
स्तस्य प्रयोगः । अभिशुहीतप्रवीचार्दशव्यनिक्रममयावया-
वश्यमेव गत्वा सम गत्वाऽऽनयेयमिति, इदं वा तत्र कल-
व्यमित्येवंभूतं देशावकाशिकप्रताविचारे, ध० २ अ० १० ।
उपा० । आच० ।

प्रेमविश्र-मोषत-त्रि० । प्रस्थापिते, "प्रेमविश्रं पटुविश्रं ।"
पाठ० ना० २०१ गाथा ।

प्रेसाय-प्रेसाच-पुं० । सुमप्रमत्तकन्याप्रदण्डाऽऽत्मके विवाह-
भेदे, ध० १ अ० १० । पिशाचसम्बन्धिनि, ४० २ उ० ।
प्रेमिष-प्रेमिष-त्रि० । प्रविते, "दुःखं प्रेमिषां ।" आ० म०
१ अ० ।

प्रेसी-प्रेसी-स्त्री० । घनस्वरूपे मांसखण्डे, तं० । दीर्घाऽऽकारि
वृत्तमध्यावयवे, नि० चू० १५ उ० । कल्याम्, आचा० २ भू०
१ चू० ७ अ० २ उ० । तं० ।

प्रेसुष-प्रेसुष-न० । परोक्षं स्तुतिं उल्लेखं वा द्वायस्योद्घाटने,
प्रज्ञा० २१ पद० । अ० । प्रच्छन्नमसहोपाऽऽविष्करणे, दशा० ६
अ० । प्रव० । परगुणाऽऽसहजतया तद्दोषोद्घाटने, सुत्र० १
श्रु० १६ अ० । पिशुनकर्मणि, रा० । प्र० १० । द्या० । ३५० ।
(अत्रार्थे 'पावट्टण' शब्दाऽऽवलोकनीयः)

'अट्टारस पावट्टणगाह त' सप्तविंशदधिकद्विंशततमं-
द्वारमाह—

सर्वं पाणाहवायं ?
अलियर मदत्तं च ३ मेहुण सर्वं ४ ।

सर्वं परिगहं ५ तह,
राईभत्तं ६ च बोसिरिमी ॥ ६६ ॥

सर्वं कोई ७ माणं ८,
मायं ६ लोहं १० च राग ११ दोसे १२ य ।

कलहं १३ अम्भकखणं १४,
पेसुखं १५ परपरीवायं १६ ॥ ६६ ॥

मायाभोसं १७ मिच्छा—

दंससुसल्लं १८ तहेव बोसिरिमी ।

अंतिमऊसासमी,

देहं पि जिशाहपचवक्खं ॥ ६७ ॥

सर्वं सप्रभेदं प्राणानिपातं १, तथा सर्वमलीकं—सृष्टावाद् २,
तथा सर्वमवस्थाम्—अदत्ताऽऽदानं ३, तथा सर्वं मेधुनं ४, तथा सर्व-
परिग्रहं ५, तथा सर्वं रात्रिभक्तं च—रजनि(नी)भाजनं ६, व्युत्प-
न्नामः—परिहरामः । तथा सर्वं कौषं ७, मानं ८, मायां ९, लो-
भं १०, रागद्वेषं च ११-१२, तथा कलहम् १३, अभावस्थानं १४,
पेशुयं १५, परपरिवादं, १६, मायासृष्ट्यां १७, मिथ्यातद्दर्शनस्य-
त्येव च १८, नद्येव सप्रभेदं व्युत्पन्नामः । एतावदाद्यं पापेह-
तुनि स्थानकानि पापस्थानकानि । न केवलमनाम्येव, किं तु
अग्निमेव उच्छ्लासे; परलोकगमनसमये इत्यर्थः । देहमपि निजं
शरीरमिति व्युत्पन्नामस्तत्राऽपि समस्तमोचनात् जिज्ञाऽऽदि-
प्रत्ययं—तीर्थेकरसिद्धाऽऽदीनां समक्षमिति । तत्र प्राणानिपात-
सृष्टावादादत्ताऽऽदानमेधुनपरिग्रहरात्रिभक्तकौषमानमायालो-
भाः प्रतीताः, तथा रागोऽग्निव्यक्रमायासोभलक्षणस्वभावमेव
द्वमभिव्यक्तमात्रम् । (दोसां सि) द्वेषणं द्वेषः, दुषणं वा दोषः, स
चानभिव्यक्तकौषमानलक्षणभेदः स्वभावोऽप्रीतिमात्रम् । कल-
हो-राटो, अभावस्थानं—प्रकटमसहोपाऽऽरोपणं, पेशुयं पिशुनं
कर्म, प्रच्छन्नं मदसहोपाऽऽविर्भावयन्म् । तथा परेषां परिवादः
परपरिवादो, विकथनमित्यर्थः । तथा माया च—निकृतिः,
सृष्टा च सृष्टावाद्, मायया वा सह सृष्टा मायासृष्ट्या, प्रा-
कृतत्वात्—'मायामोसं वा' । दोषद्वययोगदोषोपलक्षणं, विज्ञा-
न्तरकरणेन लोकप्रतारणमित्यन्ये । तथा मिथ्यादर्शनं—वि-
पर्यस्ता दृष्टिः, तदेव तोमराऽऽदिदृष्टव्यमित्यर्थः, दुःखहेतु-
त्वाग्निव्यवर्धनशयमिति । स्थानाङ्गे च रात्रिभाजनं पा-
पस्थानमप्येव पठितं, किं तु परपरिवादाप्रतोऽरतिरतिः,
तस्य चायमर्थः—अरतिश्च तमोहनीयोदयजिज्ञासविकार उद्वे-
गलक्षणः, रतिश्च तथाविधाऽऽनन्दरूपः, अरतिरतिरत्येकमेव
विवर्तितं, यतः कवन विषये वा रतिरनामेव विषयान्तरा-
पेक्षयाऽऽरतिरव्यपेक्षिणी । एवमरतिमेव रतिमित्यप्यौचा-
रिकमेकत्वमनयोरस्तीति । ततो रागपदस्थाने 'पिञ्ज'पदं च
पठितम् । तत्र च प्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम, अर्थस्तु राग-
पदवाक्य एवोक्तं । प्रव० २३७ द्वार ।

पेहण-मेहुण-न० । अवलोकने, "वाक्यपेहणी" । उत्त० २२ अ० ।

पेहमाण-मेहुमाण-त्रि० । पर्यालोचने, आचा० १ भू० ६ अ०
४ उ० । प्रकर्षेण पश्यति, दशा० ५ अ० १ उ० । आचा० ।
आ० म० । दृष्टयवस्तुनि पश्यति । ३५० १ भू० १ अ० । सुत्र० ।
पेहा-प्रेहा-स्त्री० । बुद्धौ, उत्त० १ अ० । चिन्तायाम्, आच०
४ अ० । प्रत्युपेक्षणायाम्, ४० १ उ० ३ प्रक० ।

पेहाअसंजम-प्रेहाऽऽयम-पुं० । प्रेक्षायामसंयमो यः स तथा ।
असंयमभेदे, स च स्थानोपकरणऽऽदीनि अप्रत्युपेक्षणम-
विधिप्रत्युपेक्षणं वा । स० १७ सम० ।

पेहाए-प्रेचय-अव० । दृष्टेयर्थे, आचा० १ भू० ६ अ० ४ उ० ।
पेहादोस-मेवादोष-पुं० । कार्यात्सर्गदोषविशेषे, प्रव० ।

अणुपेहंतो तह वा—नरो व्व चालेइ दृढपुडे ॥ ६६ ॥

अनुपेक्षमाणो नमस्काराऽऽदिकं चिन्तयन्तुल्लस्यतो धानर
इव चालयत्येष्टपुटानि प्रेक्षायां इत्येकानविंशतिः । प्रव०
५ द्वार ।

पेहामंदव-मेहुमण्डप-पुं० । प्रेक्षणार्थमण्डपः, प्रव० २६६ द्वार ।

पेहिय-प्रेक्षित-वि० । दृष्ट, आवा० २ शु० १ चू० ५ अ० १ उ० । भावे क्तः । वकायलोकने, उत्त० ३२ अ० । नि० चू० ।

प्रेक्ष-अव्य० । दृष्टव्यर्थे, स्व० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पेहुय-पेहुय-न० । पिच्छे, " पिच्छार्हं पेहुण्णं । " पा० १ ना० १२६ गाथा । दे० ना० ।

पेहुयग-पेहुयक-न० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ७ उ० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ७ उ० । दश० । अ० ।

पेहुयमिनिया-पेहुयमिञ्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्तिन्या मिञ्जियाम्, अ० १ वक्ष० । आ० म० । प्रज्ञा० ।

पेहुयहत्यग-पेहुयहत्यक-पुं० । मयूरऽऽदिपिच्छमसृष्टे, दश० ४ अ० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।

पोअ-पोत-पुं० । बालके, "डहरो डिमो चुल्लो, सिस्सु सिल्लयां य अन्नमो पोअो । " पा० ना० ५५ गाथा । जलवहनमार्गे, " पोअो बहणं । " पा० ना० २७३ गाथा । चववुक-लपुनर्ग-योः, दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोअंठ-देशी-पुरुषभवे, पण्डे च । दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोअंत-देशी-शपथे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोअइआ-स्त्री० । निद्रालुतायाम्, " पोअइआ य वयली मयाली य । " पा० ना० १४८ गाथा । निद्राकरलतायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोअलअ-देशी-आश्विनमासोत्सवाऽऽपूरयोः, बालयसन्त इत्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोआअ-देशी-प्राग्वधानपुरुषे, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोआइ-पोताकी-स्त्री० । शकुन्तिकायाम्, परित्राजकप्रयुक्ते (आ० चू० १ अ०) विद्याविशेषे च । आ० क० १ अ० ।

पोआल-देशी-वृषभे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोइअ-प्रोत-वि० । " परावेत्तुं " (शुजगतीं) " आविअं पोइअं " पा० ना० २६८ गाथा । काविन्दके, खपोले इत्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइआ-देशी-निद्राकरलतायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइय-पानित-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पोई-पोयी-स्त्री० । ताम्बूलाऽऽकृतिगणे लघुकलायत्युत्पत्तौ शाकवर्त्तनापयुक्तवर्त्तनाभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोइआ-देशी-करीषाप्रो, दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोइ-पोह-न० । "पोडा वमणी तस्स फले" नि० चू० ३ उ० ।

फले, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । मडा० । पुणं च । उत्त० ३ अ० । यूषाधिपती, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोइवद्धिया-पोइवद्धिनिका-स्त्री० । गोदासगणस्य तुनीय-शाखायाम्, कश्यप ३ आश्र० ८ कण्ठ ।

पोडय-पोइज-न० । वनपेलादुप्यक्षे कार्पासिके, स्व० १ शु० १ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पोइरीग-पुएइरीक-न० । यताम्बुजे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । प्रज्ञा० । लोमपक्षिविशेषे, प्रज्ञा० १ पद । जी० । भगवन् श्रुपमस्याऽदिगणधरे, व्य० ४ उ० । चीरवरहीपाधिपती, स्या० १० अ० । पुष्कलायतीविजये पुएइरीकणीराजमहापद्म-पुत्रे, आ० चू० ४ अ० । आवा० । आ० म० । सुवकुताङ्गाध-यमभेदे, आ० चू० १ अ० । सुव० । एकोनविंशं ज्ञाताध्वयने, स० १६ सम० । सप्तमद्वेलाकीये विद्यामभेदे, स० १८ सम० ।

पोइरीगतव-पुएइरीकतपस्-न० । चैत्रपौर्णमास्यां, पुएइरीक-पूजायुते उपवासऽऽद्यन्तरस्मिन् तपसि, प्रज्ञा० १६ विव० ।

पोइरीगिणी-पुएइरीकिणी-स्त्री० । पुएइरीकाणि-श्वेतपद्मानि-विद्यन्ते यस्यां सा पुएइरीकिणी । स्व० २ शु० १ अ० । पु-ष्करियाय्, जम्बूद्वीपे मन्दरस्योत्तरेषु लवमीद्वेधावासधूतं, स्या० ३ टा० ४ उ० । आ० चू० । जम्बूद्वीपे पुष्क-लावतीविजयक्षेत्रयुगलराजधानीयुगले, " दो पोइरीगि-णीओ । " स्या० २ टा० ३ उ० । आवा० । आ० म० । जं० । आ० क० ।

पोइरीकिणी-स्त्री० । पौएइरीकाणि-श्वेतशतपत्राणि वि-द्यन्ते यस्यां सा पौएइरीकिणी । प्राचुर्ये मत्स्यर्थाय इति । व-हूपदमायाम्, (स्व० २ शु० २ अ०) । पश्चिमाज्जनाद्वेक्षर-दिग्भित्तिभ्यां पुष्करियाय्, नी० २३ कल्प० । जं० । महा-विदेहमध्यतमरीभेदे, विपा० २ शु० २ अ० ।

पोक्-व्याह-वि-आ-ह-धा० । कथने, " व्याहगेः कोक्-पोक्तां ॥ ८ । ४ । ७६ ॥ इति व्याहृतेः पोक्ताऽऽदेशः । पोक्क । व्याहरति । प्रा० ४ पाद । अत्र स्थूलोन्नते, उत्त० १२ अ० ।

पोकनास-पोकनास-वि० । पोक्ता-अत्र स्थूलोन्नता मध्ये नि-ष्ठा नाम्ना यस्य स पोकनासः । विष्णुटनासे, उत्त० १२ अ० ।

पोकरिय-पूककिय-न० । भावे क्तः । आहूते, "तत्रो मरण-भीयाय पोकरियं । " दश० ६ तत्त्व ।

पोक्काय-पोक्काय-पुं० । स्लेच्छजातये मनुष्ये, स्लेच्छभेदे च । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पोक्कार-पूक्कार-पुं० । आहूते, विशेषः ।

पोक्कर-पुष्कर-न० । " एक-एकयोर्नास्ति " ॥ ८ । २ । ४ ॥ इति एकस्य लः । प्रा० २ पाद । खस्त्रियम् । लस्य कः । "ओ-स्वयमे " ॥ ८ । १ । १६ ॥ इति उकारस्वीकारः । प्रा० १ पाद । कमले, नि० चू० १२ उ० ।

पोक्करिणी-पुष्करिणी-स्त्री० । पुष्करवत्यां अनुत्पत्तीकार्या वाप्याम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । " अस्त्वगवणिषाय आ-गडा पोक्करिणीं सेल्लययसं । " आवा० ६ अ० । स्या० ।

पोक्खल-पुष्कर-न० । पक्षकंसरे, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोक्खलच्छिन्नय-पुष्करच्छिन्नक-न० । जलरुहभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोक्खलपाल-पुष्करपाल-पुं० । वज्रमेननृपपुत्रे, आ० चू० १ अ० ।

पोक्खलविभाग पुष्करविभाग-पुं० । पक्षकन्दे, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोक्सवि

अभिधानराजेन्द्रः ।

पोगल

पोक्सवि-पुष्कलि-पुं० । आबस्तीवासस्थानं शतकारपरनामकं
आयकं ५०८०१३० । ('संक्षे' शब्देऽस्य कथां वक्ष्यामि)
पोगल-पुष्कलि-पुं० । पूरणगलनधर्मः पुद्गलाः । " आसंस्था-
नं " ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युक्तारस्योक्ताः । परमाणुद्विप्रदे-
शिकाऽऽदी द्वयविशेष, आ० म० १ अ० प्रा० । "स्पर्शस्मग-
न्धधर्म-शब्दमूलस्वभावाकाः । संघातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला
जिनमविताः ॥ १ ॥ " दश० ४ तत्त्व ।

पुद्गलानां लक्षणमाह—

सदृशधारउज्जोम्भो, पद्मा ज्ञायाऽऽतवेदं च ।

वर्णगंधरसा कामा, पुगलानां तु लक्षणं ॥ ११ ॥

शब्दो-ध्वनिरूपः, पीडालोकः तथा-अन्धकारं तदपि पुद्गलरूपं,
तथा उद्योता-रत्नाऽऽदीनां प्रकाशः, तथा प्रभा-चन्द्राऽऽदीनां
प्रकाशः, तथा ज्ञाया-बुद्ध्याऽदीनां ज्ञाया शैत्यगुणा, तथा आतपो
स्वकल्पप्रकाशः, इति पुद्गलस्वरूपः, वाशब्दः समुच्चयः, वर्ण-
गन्धरसरूपशः पुद्गलानां लक्षणं ज्ञेयम् । वर्णाः-शुक्लतिष्ठति-
नरककुण्डलाऽऽद्यः, गन्धाः-दुर्गन्धसुगन्धाऽऽत्मका गुणः, रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुककायाऽऽत्ममधुरलवणऽऽद्याः, स्पर्शाः-शी-
तोष्णत्वसुदुःस्निग्धकललघुगुर्मादयः एते सर्वेऽपि पुद्गलान्-
कायस्त्वध्वनिलघुना वाच्याः ज्ञेया इत्यर्थः, एभिर्लक्षणैरेव पु-
द्गला लक्षणं इति भावः । उक्तं २८ अ० ।

वर्णाऽऽदिकगुणैर्भेदा, ज्ञायते पुद्गलस्य च । (२०)

(वर्णं) वर्णगन्धरसरूपशऽऽदिकगुणैः पुद्गलद्रव्यस्य अ-
न्येभ्यो भेदाऽऽदिद्रव्येभ्यो भेदा ज्ञायत । वर्णाः पञ्च-शुक्लपीत-
हरितरक्तकुण्डलभेदात् । गन्धो ह्यै-सुरभ्यसुरभी चिति । रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुककायाऽऽत्ममधुरलवणवद्वान् । स्पर्शा अष्टा-शी-
तोष्णस्वरसुदुःलघुमहती, क्षिप्रकले च ॥ इति । सर्वमन्यत-
त्पुद्गलभेदाद्भ्रजने । द्रव्या० १० अध्या० ।

पुद्गलांतिकायभेदः । पुद्गलाश्चतुर्विधाः—

स्वेषा, संघदेसा, संघपण्णसा, परमाणुपोगला । ते सपास-
ओ पंचविदा पणत्ता । तं जडा-वसपण्णिया, गंधपण्णिया,
रसपण्णिया, कामपण्णिया, संताणपण्णिया । प्रज्ञा० १ पद ।
(' अजाव ' शब्दे प्रथमभागे २०४ पृष्ठे सव्याख्यानमेतद्
दक्षितम्)

पुद्गला अनन्ताः—

एगपण्णसागोदा पोगला अण्णता पणत्ता । एवमेगसमय-
द्वितिया एगगुणकालगा पोगला अण्णता पणत्ता ० जाव
एगगुणलुक्खा पुगला अण्णता पणत्ता ।

(एगपण्णसागोदादित्यदि) सुगमम् । नवरभेकत्र प्रदेश-ले-
अस्यांशविशेषे अवगाढा आश्रिता एकप्रदेशावगाढाः, ते च
परमाणुरूपाः स्फुटस्वरूपाश्चेति । एवं वर्णं ५ गन्ध २ रस २
स्पर्शं ८ भेदविशिष्टाः पुद्गला वाच्याः । अत एवोक्तम्—“जाव
एगगुणलुक्खेत्यादि । ” स्था० १ डा० । (' जीवा णं दुद्दाणं०'
स्था० २ डा० ४ ड । ' जीवा णं तिद्दाणं० स्था० ३ डा० ४
ड० । जीवा णं चउद्दाणं० स्था० ४ डा० ४ ड० । ' जीवा णं पं-
चउद्दाणं० स्था० ५ डा० ३ ड० । ' जीवा णं छुद्दाणं० स्था०
६ डा० । ' जीवा णं सचउद्दाणं० स्था० ७ डा० । ' जीवा णं अ-
दुद्दाणं० स्था० ८ डा० । ' जीवा णं नवउद्दाणं० स्था० ९ डा० ।
२५५

' जीवा णं दसउद्दाणं० स्था० १० डा० । इत्यादिसुषाणि ' पा-
वकम्म ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८७८ पृष्ठे गतानि)

पुद्गलान् द्रव्यलक्षणकालावधिः द्विस्मान्कालावतरं निरूप-
यन्नाह । अनन्ताः—

दुपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता, दुपण्णसागोदा पोगला
अण्णता पणत्ता । एवं० जाव दुगुणलुक्खा पोगला
अण्णता पणत्ता ।

“दुपण्णि” इत्यादि सूत्रत्रयोविंशतिः, सुगमा चयं नवरं या-
वत्करणात् “दुसमयद्वि” इत्यादि सूत्राण्येकविंशतिर्वाच्यानि । वा-
चना चयम्—“दुसमयद्वि” इत्यादि पोगलत्वेत्यादि । स्था० २ डा० ४ ड० ।
पुद्गलस्त्वन्धानं प्राति त्रिस्थानकमाह—

तिपण्णिया संघा अनन्ता पणत्ता । एवं० जाव तिगुणलु-
क्खपोगला अण्णता पणत्ता ।

(तिपण्णित्येवार्थः) स्पष्टमिति । सर्वस्वेव तु व्याख्यातशर्पं
कथ्यम् । स्था० ३ डा० ४ ड० ।

चतुःप्रदेशिकाः—

चउपण्णिया संघा अनन्ता पणत्ता । चउपण्णसागोदा पो-
गला अण्णता पणत्ता । चउसमयद्विद्वया पोगला अण्णता प-
णत्ता । चउगुणकालगा पोगला अण्णता पणत्ता । ० जाव च-
उग्गुणलुक्खा पोगला अण्णता पणत्ता । स्था० ४ डा० ४ ड० ।

पञ्च पुद्गला अनन्ताः—

पंचपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता । पंचपण्णसागोदा पो-
गला अण्णता पणत्ता । ० जाव पंचगुणलुक्खा पोगला अ-
ण्णता पणत्ता । स्था० ५ डा० ३ ड० ।

षट्प्रदेशिकाः पुद्गला अनन्ताः—

छपण्णिया णं संघा अण्णता पणत्ता । छपण्णसागोदा
पोगला अण्णं०५०, छममयद्विद्वया पोगला अण्णं०५०, छगु-
णकालगा पोगला ० जाव छगुणलुक्खा पोगला अण्णता
पणत्ता । स्था० ६ डा० ।

पुद्गलाः—

सत्तपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता । सत्तपण्णसागोदा पो-
गला ० जाव सत्तगुणलुक्खा पोगला अण्णता पणत्ता ।
स्था० ७ डा० ।

अष्टप्रदेशिकाः—

अट्टपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता । अट्टपण्णसागोदा पो-
गला ० जाव अट्टगुणलुक्खा पोगला अण्णता पणत्ता ।
स्था० ८ डा० ।

नवप्रदेशिकाः—

नवपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता । नवपण्णसागोदा पुगला
अण्णता पणत्ता । नवगुणलुक्खा पुगला अण्णता पणत्ता ।
स्था० ९ डा० ।

दशप्रदेशिकाः—

दसपण्णिया संघा अण्णता पणत्ता । दसपण्णसागोदा पु-
गला अण्णता पणत्ता । दसमयद्विद्वया पोगला अण्णता

पण्त्ता । दसगुणकालमा पोग्ला अण्णंता पण्त्ता । एवं व-
खेहिं गंधेहिं रसेहिं फासेहिं जाव दसगुणलुक्त्वा पोग्ला
अण्णंता पण्त्ता ।

“ दसेत्यादि ” सूत्रबुद्धं, सुगमं च, नवरं दशप्रदेशा येषां ते
तथा, त एष दशप्रदेशिका दशगुणाः स्कन्धाः समुच्चया
इति द्रष्टव्यः पुद्गलचिन्ता, तथा दशप्रदेशिकाशस्यावगाढा
आभिधाना दशप्रदेशावगाढा इति क्षेत्रतः, तथा दशस्यमाय्
स्थितियेषां ते तथेति कालतः, तथा दशगुण एकगुणकालापे
क्षया दशाभ्यस्तः कालो-वर्णयिषयो येषां ते दशगुणका-
लकाः, एवमन्येक्ष्यतुभिर्वैश्वेद्व्याभ्यां गन्धाभ्यां पञ्चमी रसैरष्टा-
भिः स्पर्शैर्विशेषिताः पुद्गला अनन्ता वाक्याः । अत एवाऽऽह-
(एवमित्यादि) “ ० जाव दसगुणलुक्त्वा पोग्ला अण्णंता
पण्त्ता । ” इत्यन्त माघतः पुद्गलचिन्तायां विशतिनम आ-
लापको दर्शितः । इह चान्तशब्दापदान्तं वृद्धादिशब्देन
चान्तमूलमभिहितस्य चापान्तशब्द इह स्वाप्यन्यतानाम-
न्ते पठित इति सर्वेष्वप्यन्तमङ्गलनया बोद्धव्य इति तद्वयं नि-
गमितमनुगमहाराशभूतं सूत्ररशशक्तिशुक्तिहाराणि तु स-
र्वाप्यन्तेषु प्रथमाध्ययनवद्वगुमनीयानि । स्या० १० डा० ।

द्वाभ्यां स्थानाभ्यां पुद्गलाः भिन्नत्वे परिशदन्त-
दोहिं ठाण्हेहिं पोग्ला साहञ्जेति । तं जहा-सयं वा पोग्ला
साहञ्जेति, परेण वा पोग्ला साहञ्जेति । दोहिं ठाण्हेहिं पोग-
ला भिज्जंति । तं जहा-सयं वा पोग्ला भिज्जंति, परेण
वा पोग्ला भिज्जंति । दोहिं ठाण्हेहिं पोग्ला परिसदंति ।
तं जहा-सयं वा पोग्ला परिसदंति, परेण वा पोग्ला प-
रिसदंति, एवं परिवदंति, विद्वंमेति ।

(दोहिंत्यादि) सूत्रपञ्चकं कलञ्च, नवरं स्वयं चेति स्वभा-
वेन वा आद्याऽऽदिरेषिव पुद्गलाः संहन्यन्ते-सम्यक्पण्यन्ते कर्म-
कर्तृप्रयोगाऽप्यपरेण वा पुरुषाऽऽदिना वा संहन्यन्ते-सहनाः
क्रियन्ते कर्मप्रयोगाऽप्यप्य, एवं भिन्नं विघटन्ते यथा प-
रिचनन्ति एवमशिक्षराऽऽदिरन्वेति परिशदन्ति कुष्टाऽऽदिनिं
भिन्नादृक्षुल्यादिवत् विध्वंस्यन्ते-विनश्यन्ति घनपटलव-
दिति ॥ ५ ॥

पुद्गलानेव द्वादशसूत्राणि निरूपयन्नाह—
दुविदा पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-भिन्ना चेव, अभिन्ना
चेव । दुविदा पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-भिन्नधम्मा चेव,
नो भिन्नधम्मा चेव । दुविदा पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-
परमाणुपोग्ला चेव, नो परमाणुपोग्ला चेव । दुविदा
पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-सुहुमा चेव, वापरा चेव । दु-
विदा पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-बद्धपामपुट्टा चेव, नो
बद्धपामपुट्टा चेव । दुविदा पोग्ला पण्त्ता । तं जहा-
परियादित्तचेव, अपरियादित्तचेव । दुविदा पोग्ला पण-
त्ता । तं जहा-अत्ता चेव, अणत्ता चेव । दुविदा पोग्ला
पण्त्ता । तं जहा-इहा चेव, अण्णिहा चेव । एवं कंता, पिपा,
मणुक्का, मण्णामा ।
(दुबिहत्त्यादि) भिन्ना-विघटिता इतरे त्वभिन्नाः स्वयमेव

भिन्नत्वे इति भिदुराः, भिदुस्त्वं धर्मो येषां ते भिदुरधर्माणः,
अन्तर्भूतभावप्रत्ययोऽयम् । प्रतिपत्ताः प्रतीति एवेति । परमाश्च
तेऽणुवश्चेति परमाणवः नो परमाणवः स्कन्धाः सूक्ष्माः
येषां सूक्ष्मः परिणामः शीतोष्णस्निग्धकललक्षणश्चैत्या एव
स्पर्शास्ते च भाषाऽऽद्यः । बादरास्तु येषां बादरः परिणामः
पञ्चाऽऽद्यश्च स्पर्शाः ते चौदारिकाऽऽद्यः षपाभ्येन स्पृष्टाः वै-
द्वत्त्वा लुप्तः रेणुवत् पार्श्वस्पृष्टाः ततो बद्धाः गाढतरसं-
स्त्रिष्टास्तनो तौपयत् पार्श्वतः स्पृष्टाश्च ते बद्धाश्चेति राजव-
न्ताऽऽदित्वात् बद्धपार्श्वस्पृष्टाः । आह च-“ पुट्टं रेणुं व्व तणु-
स्मि बद्धमप्याकयं पपमेहि । ” इति । एते च प्राणैर्गन्ध्याऽऽदि-
ग्रहणगोचराः तथा नो बद्धाः किं तु पार्श्वस्पृष्टा इत्येकपद-
नियमे श्रोत्रेन्द्रियग्रहणगोचराः । यत उक्तम्-“ पुट्टं सुणेह
सहं, ऊव पुण् पामई अणुपुट्टं तु, गंधं रसे च फासं बज्जं पुट्टं
वियामारे ॥ १ ॥ ” इति । उभयपदानां धे श्रोत्राऽऽदिब्रिषया-
श्चतुर्विध्याश्चेति । इयमिन्द्रियपक्षेया बद्धपार्श्वस्पृष्टा, पुद्गल-
ानां व्याख्यातः एवं जीवप्रदेशापेक्षया परस्परापेक्षया च व्या-
ख्येयति । (परिग्राह्यत्वे) विवक्षितपर्यायमनीनाः पर्यासा वा
सामस्यशुद्धीनाः कर्मपुद्गलयत् प्रतिषेधः सुज्ञानः । आत्ता-शु-
द्धीनाः स्वीकृता जीवेन पारप्रहमात्रतया शरीराऽऽदितया वा
इत्यन्ते स्म अर्थ क्रियाध्यामिनितीष्टाः कान्ताः-कमनीयाः वि-
शिष्टवर्णाऽऽदियुक्ताः प्रियाः प्रीतिकरा इन्द्रियाऽऽह्लादका मन-
सा ज्ञाप्यन्ते शोभना एत इत्येवं विकल्पमुत्पादयन्तः शोभन्त्य
प्रकाराऽऽद्यमनोज्ञाः-मनसा मनाः वल्लभाः सर्वस्याप्युपभोक्तुः
सर्वदा च शोभनप्रक्रपादिव विवाङ्मन्त्रिवायता- (मण्णामा
इति १२) व्याख्यातान्तरं त्वयम्-एष्टा-वल्लभाः सर्वेव जी-
वानां न्याम्यन्ते कान्ताः-कमनीयाः सदैव भद्रावेन प्रिया
अद्रेष्याः सर्वपामव मनोज्ञाः-कथपाऽपि मनोरमाः, मन आ-
मा-मनःप्रियाश्चन्त्याऽपीति विपक्षः सुज्ञानः सर्वत्रेति ।
स्या० २ डा० ३ डा० ।

जिमिः प्रकरिः स्थनैरच्छिन्नाः पुद्गलाश्चलन्ति-
तिहिं ठाण्हेहिं अच्छिन्ने पोगले चलेज्जा । तं जहा-आहा-
भिज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा, विउज्जमाणे वा पोगले च-
लेज्जा, ठायाऽठायां मंकापज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा ।
(तिहिंत्यादि) छिन्नाः खह्याऽऽदिना पुद्गलाः समुद्रापान्त् च-
लन्त्येवम्यत आह-“ अरिच्छुपुद्गव इति । ” (आहारिज्जमा-
णंति) आहारतया जीवेन गृह्यमाणः स्वस्थानाच्छलन्ति जी-
वेनाऽऽकण्ठाय एवं विक्रियमाणः विक्रियकण्ठवशवर्तिनये-
ति, स्थानान् स्थानान्तरं संक्रम्यमाणो हस्ताऽऽदिनेति । स्या०
३ डा० १ डा० ।
स्थानैरच्छिन्नाः पुद्गलाश्चलन्ति । इन्द्रियाध्यां पुद्गलध-
र्मा इति । पुद्गलस्वरूपमाह-
दसहिं ठाण्हेहिं अच्छिन्ने पुगले चलेज्जा-आहारिज्ज-
माणे वा चलेज्जा, परिणामेज्जमाणे वा चलेज्जा, आस्स-
स्मेज्जमाणे वा चलेज्जा, परियायेज्जमाणे वा चलेज्जा, शिस्स-
सिज्जमाणे वा चलेज्जा, वेदिज्जमाणे वा चलेज्जा, निज्ज-
रिज्जमाणे वा चलेज्जा, विमोविज्जमाणे वा चलेज्जा, जक्खा
इहे वा चलेज्जा, वातपरिग ए वा चलेज्जा ।

(दसहास्यादि) स्पष्टं, नवरम् (अच्छिन्ने सि) अच्छि-
न्ना-अपुन्यभूतः शरीरे विवक्षितस्कन्धे वा संबद्ध एव चले
न स्थानान्तरं गच्छेत् (आहारिज्जमाणे सि) आहियमा-
णः—आद्यमानः पुद्गल आहारे वा अभ्यवहित्यमाणे सति
पुद्गलभक्षणे परिणश्यमाणः पुद्गल एवाहाराग्निना स्वल्पस-
म्भावनं परिणश्यमानो वा भोजन उच्छ्रित्यमान उच्छ्रान्त्यवा
युपुद्गल उच्छ्रित्यमानो वा उच्छ्रित्यमाने क्रियमाणे एव निश्च-
र्यमानो निःसंशयमानो वा वधमानो निर्जीर्यमाणश्च कर्मपुद्ग-
लः । अथवा-वधमानो निर्जीर्यमाणे च कर्मणि वैकियमाणो वै-
क्रियशरीरतया परिणश्यमानो वैकियमाणे वा शरीरे परिचा-
र्यमाणो मैथुनसंज्ञया विषयीक्रियमाणः शुक्रपुद्गलाऽऽतिपरि-
चार्यमाणो वा शुभ्र्यमानो स्त्रीशरीराऽऽदौ शुकाऽऽतिरेव
यक्षाऽऽविष्टो-भूताऽऽद्यथाहिता यक्षाऽऽविष्टा वा सति पुरुषे
यक्षाऽऽवेशा वा सति तच्छरीरलक्षणः पुद्गलो वातपरिगतो
देहगन्धवायुप्रैरितो वातपरिगतो वा देहे सति बाह्यवातानं
चोत्तिष्ठति इति । स्थानं १० डाः ।

परमाणुपुद्गलः किं सार्द्धः समर्थः, एवं द्विप्र-

देशिको यावदनन्तप्रदेशिकः—

दुपदेमिष पुच्छा । गोयमा । सअङ्गे णो अणङ्गु । तिपदेमिष
जहा परमाणुपोगले । चउपदेसिए जहा दुपदेसिए । पंचप-
देमिष जहा तिपदेमिष । छप्पमिष जहा दुपदेसिए ।
सचपमिष जहा तिपदेमिष । अट्ठपमिष जहा दुपदे-
सिए । शवपदेमिष जहा तिपदेमिष । दसपदेमिष जहा
दुपदेसिए । संखेजपमिष णं भंते । खंवे पुच्छा । गो-
यमा । सिय अमङ्गे, सिय अणङ्गे, एवं असंखेजपमिष ए ।
एवं अणंतपदेमिष वि ।

(परमाणु इत्यादि) (सिय अणङ्गे सि) यः समसङ्ख्य-
प्रदेशाऽऽत्मकः स्कन्धः स सार्द्धः, इतरस्कन्धार्द्ध इति ।

परमाणवः सार्द्धाः—

परमाणुपोगला णं भंते ! किं ससङ्गा अणङ्गा ? । गो-
यमा ! असङ्गा वा अणङ्गा वा, एवं जाव अणंतप-
देसिया । परमाणुपोगले णं भंते ! किं सेय शिरं ? ।
गोयमा ! सिय सेष सिय शिरं । एवं जाव अणंत-
पदेसिए । परमाणुपोगला णं भंते ! किं सेया शिरया ? ।
गोयमा ! सेया वि, शिरया वि । एवं जाव अणंतपदेसिया ।
परमाणुपोगले णं भंते सेष कालभो केवचिरे होइ ।
गोयमा ! जहसेण एकं समयं, उकोसेण आवलिपाए असं-
खेजभागं । परमाणुपोगले णं भंते ! शिरं कालभो के ।
चचिरे होइ । गोयमा ! जहसेण एकं समयं, उकोसेण अ-
संखेजं कालं; एवं जाव अणंतपदेसिए । परमाणुपोगले
णं भंते ! सेया कालभो केवचिरे होइ । गोयमा ! सचद्धं ।
परमाणुपोगला णं भंते ! शिरया कालभो केवचिरे होइ ।
गोयमा ! सचद्धं एवं जाव अणंतपदेसिया ।

(परमाणुपोगलेत्यादि) यदा बहोऽणवः समसंख्याः

भवन्ति तदा सार्द्धाः, यदा तु विषयसंख्यास्तदा अणद्वयः,
संघातभेदाभ्यामनवस्थितस्वरूपत्वात्तेषामिति । पुद्गलाधि-
कारादेवेवमुच्यते—(परमाणु इत्यादि । (सिए सि) चलः,
संज्ञार्थं चोत्कर्षतोऽप्यावलिताऽसंख्येयभागमात्रमेव, नि-
रेजतया औत्सर्गिकत्वाद् त एव निरेजत्वमुत्कर्षतोऽसंख्येयं
कालमिति । (निरेय सि) निश्चलः बहुवचने (सव-
रं नि) सर्वार्द्धा-सर्वकालं परमाणवः संज्ञाः सन्ति, न हि
कश्चित्स समयोऽस्ति कालत्रयेऽपि यत्र परमाणवः सर्वे एव
न चलन्तीत्यर्थः । एवं निरेजा अपि सर्वार्द्धामिति । भ० २४
श० ४ उ० । (अत्र निर्गन्धीपुत्रं प्रति मारदपुत्रस्य प्रश्नः
' यियंतिपुत्त ' शब्दं चतुर्थभागं २००८ पृष्ठे उक्तः) (परमाणवः
सार्द्धाः समथा इत्यनन्तरमेवाहम्)

परमाणुपुद्गलानामन्तरम् । तत्र परमाण्वादीनां संज्ञत्वा-
ऽऽद्यन्तसमाह—

परमाणुपोगलस्म णं भंते ! सेयस्स केवइयं कालं अं-
तरं होइ । गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एकं समयं,
उकोसेणं असंखेजकालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं
एकं समयं, उकोसेणं अर्धं खेजकालं । शिरियस्स केवइयं
कालं अंतरं होइ । गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं
एकं समयं, उकोसेणं आवालिपाए असंखेजभागं ।
परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एकं समयं, उकोसेणं असंखे-
जकालं । दुपदेसियस्स णं भंते । खंवे पुच्छा । गोयमा !
सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एकं समयं, उकोसेणं अर्धं खेजं
कालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एकं समयं, उकोसेणं
अणंतं कालं । शिरियस्स केवइयं कालं अंतरं होइ ? ।
गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एकं समयं, उकोसे-
णं । आवालिपाए असंखेजभागं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जह-
सेणं एकं समयं, उकोसेणं अणंतं कालं; एवं जाव अ-
णंतपदेसियस्स । परमाणुगोला णं भंते ! सेयाणं केव-
इयं कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! खरिय अंतरं शिरि-
याणं केवइयं कालं अंतरं होइ ? । गोयमा ! खरिय
अंतरं, एवं जाव अणंतपदेसियाणं खंषाणं ।
(परमाणु इत्यादि) (सट्ठाणंतरं पडुच्च सि) स्वस्थानं परमाणोः
परमाणुमात्र एव, तत्र वसमानस्य यद्गतरं चलनस्य च व्यव-
धानं निश्चलत्वमवयनलक्षणं तत्स्वस्थानान्तरं, तत्प्रतीत्य (जह-
सेणं एकं समयं सि) निश्चलता अद्यम्यकाललक्षणम् । उकोसेणं
असंखेजं कालं सि) निश्चलनाया एवात्कृष्टकाललक्षणं, तत्र अ-
द्यम्यतोऽन्तरं परमाणुरेकं समयं चलनानुपपन्नं पुनश्चलनी-
त्येवम्, उत्कर्षतश्च स एवासंख्येयं कालं कश्चित्स्थितो भूत्वा
पुनश्चलनीत्येवंदृश्यमिति । (परट्ठाणंतरं पडुच्च सि) परमा-
णोर्विपरस्थाने द्वाणुकाऽऽदावन्भूतस्थानान्तरं चलनव्यवधानं
तत्परस्थानान्तरं, तत्प्रतीत्य (जहसेणं एकं समयं उको-
सेणं असंखेजं कालं सि) परमाणुपुद्गलो हि भ्रमन्
द्विप्रदेशाऽऽतिस्कन्धमनुप्रविश्य जघन्यतः तेन सदैकं
समयं स्थित्वा पुनर्भ्राम्यति, उत्कर्षतस्तु सङ्क्षेपेयं का-
लं द्विप्रदेशाऽऽदितया स्थित्वा पुनरेकतया भ्राम्यतीति । (नि-

रयस्मेत्यादि) निश्चलः सन् जगन्मयः समयमकं परिभ्रम्य पुनर्निश्चलास्तिष्ठति, उत्कपेतस्तु निश्चलतः सञ्चालिकाया असम्बन्धं भागं खलत्ताः कृष्णकालरूपं परिभ्रम्य पुनर्निश्चलः एव तिष्ठतीति स्वस्थानान्तरमुक्त्वा । परस्थानान्तरं तु निश्चलः सन् ततः स्थानान्चालितो जगन्मयो द्विप्रदेशः । ऽऽरी स्कन्धे एकं समयं स्थित्वा पुनर्निश्चल एव तिष्ठति । उत्कपेतस्त्वसङ्ख्येयं कालं तेन सह स्थिरया पृथग्भूयाः पुनर्निश्चलति (दुपपत्तिरस्मेत्यादि) (उक्तेष्वर्थे अर्थानं कालं ति) कथं द्विप्रदेशिकः संस्थानतस्ततोऽनन्तः पृथगलः सह कालभेदेन सम्बन्धं कु-
ञ्चनन्नेन कालतः पुनस्तेनैव परमाणुना सह सम्बन्धं प्रति-
पद्य पुनश्चलतीत्यवमिति ।

सैजाः ऽऽरीनामेवात्यवहन्महा—

एमि शं भंते ! परमाणुपोगमलां सेयां शिरेयाण य क-
यरे कयरे० जाव विसेमाहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा पर-
माणुपोगमला मेया, शिरेया असंखेजगुणा एवं० जाव अ-
संखेजगपमियाणं खंधाणं । एमि शं भंते ! अणंतप-
देमियाणं सेयाण य निरेयाण य कयरे कयरे० जाव विसे-
माहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा अणंतपदेमिया
खंधा शिरेया मेया अणंतगुणा । एमि शं भंते ! परमाणु-
पोगमलां संखेजगपमियाणं अखेसंजगपमियाणं अणं-
तपमियाणं खंधाणं सेयाण य शिरेयाण य दव्वट्टयाए
पएसट्टयाए दव्वट्टपपसट्टयाए कयरे कयरे० जाव विसे-
माहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा अणंतपमिया
खंधा शिरेया दव्वट्टयाए अणंतपमिया खंधा मेया
दव्वट्टयाए अणंतगुणा । परमाणुपोगमला सेया दव्व-
ट्टयाए अणंतगुणा । संखेजगपमिया खंधा सेया दव्वट्ट-
याए असंखेजगुणा । असंखेजगपमिया खंधा सेया
दव्वट्टयाए असंखेजगुणा । परमाणुपोगमला शिरेया
दव्वट्टयाए संखेजगुणा । असंखेजगपमिया खंधा शिरे-
या दव्वट्टयाए असंखेजगुणा । पदेसट्टयाए एवं चेव,
खवरं परमाणुपोगमला अपदेसट्टयाए भाणियव्वा । सं-
खेजगपमिया खंधा शिरेया पदेसट्टयाए असंखेजगु-
णा, सेसे तं चेव । दव्वट्टपपसट्टयाए सवत्थोवा अणंतप-
देमिया खंधा शिरेया दव्वट्टयाए तं चेव पदेसट्टयाए
अणंतगुणा । अणंतपदेमिया खंधा सेया दव्वट्टयाए अ-
णंतगुणा तं चेव पदेसट्टयाए अणंतगुणा, परमाणुपोग-
मला सेया दव्वट्टपपसट्टयाए अणंतगुणा । संखे-
जगपमिया खंधा सेया दव्वट्टयाए असंखेजगुणा, तं
चेव पदेसट्टयाए संखेजगुणा, असंखेजगपमिया खंधा
सेया दव्वट्टयाए असंखेजगुणा तं चेव, पदेसट्टयाए
असंखेजगुणा । परमाणुपोगमला शिरेया दव्वट्टयाए अप-
देसट्टयाए असंखेजगुणा, संखेजगपमिया खंधा शिरे-

या दव्वट्टयाए असंखेजगुणा, तं चेव पदेसट्टयाए अ-
संखेजगुणा । असंखेजगपमिया खंधा शिरेया दव्वट्ट-
याए असंखेजगुणा, तं चेव पदेसट्टयाए असंखेजगुणा ।

(एएस्मिगमियादि) (शिरेया असंखेजगुणेस्मि) स्थिति-
क्रियाया औस्मिगिक्त्वाद्बहुत्वमिति अन्तर्प्रदेशिकेषु सैजा
अन्तर्गुणा, वस्तुस्वभावात् । एनदेव द्रव्याधीप्रदेशोभया-
र्थैर्निरूपयद्वाह- (एएस्मिगमियादि) तत्र द्रव्याधीनायां
सैजातिरेजत्वात्प्राप्तौ पदानि । एवं प्रदेशाधीतायाम्पुन्या-
धीतायां तु चतुर्दश, सैजपक्षे; निरेजपक्षे च परमाणुषु द्र-
व्याधीप्रदेशार्थपदार्थद्रव्याधीप्रदेशार्थेत्येवमेकीकरणताभि-
लापात् । अथ "पएसट्टयाए एवं चेव स्मि" अत्रातिदेशो यो
विशेषोऽस्माच्चरित, त्वस्मि (परमाणु इत्यादि) परमाणुदं
प्रदेशार्थतायाः स्थानेऽप्रदेशार्थेत्येवमिति भाव्यमप्रदेशत्वात्पर-
माणुनां तथा द्रव्याधीनाम्बु संख्यातप्रदेशिका निरेजाः निरेज-
परमाणुभ्यः संख्यातगुणा उक्ताः । प्रदेशार्थताम्बु तु तेषां
संख्येयगुणा वाक्या यतो निरेजपरमाणुभ्यो द्रव्याधीनया
निरेजसंख्यातप्रदेशिकाः संख्यातगुणा भावन्ति । तेषु च म-
ध्यं बहुतामुक्त्यसंख्यातकप्रमाणप्रदेशार्थानिरेजपरमाणुभ्य-
स्ते प्रदेशानां संख्येयगुणा भवन्ति, उक्त्यसंख्यातकस्याप्येक-
प्रदेशमक्षेपऽप्यसंख्यातकस्य भावादिति ।

अथ परमाणुवादीनामेव सैजत्वाऽऽदि निरूपयद्वाह—

परमाणुपोगमले शं भंते ! किं देमए, सव्वए, शिरेए ? ।
गोयमा ! शां देमए, मिय सव्वए, मिय शिरेए । दु-
पदेमिए शं भंते ! खंधे पुच्छा । गोयमा ! मिय देमए,
'मिय' सव्वए, मिय शिरेए, एवं० जाव अणंतपदेमिए
ए । परमाणुपोगमला शं भंते ! किं देमया, सव्वेया,
शिरेया ? । गोयमा ! शां देमया, सव्वेया वि, शिरे-
या वि । दुपदेमिया शं भंते ! खंधा पुच्छा ? । गोयमा !
देमया वि सव्वेया वि शिरेया वि; एवं० जाव अणंतप-
देमिया । परमाणुपोगमले शं भंते ! सव्वए कालओ के-
वचिरं होइ ? गोयमा ! जहसंणं एकं समयं, उक्को-
संणं आवलियाए असंखेजइभागं । शिरेए कालओ के-
वचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं समयं, उक्को-
संणं असंखेजइभागं । दुपदेमिए शं भंते ! खंधे देमए का-
लओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं स-
मयं, उक्कोसंणं आवलियाए असंखेजइभागं । सव्वए का-
लओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं समयं,
उक्कोसंणं आवलियाए असंखेजइभागं । शिरेए कालओ
केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं समयं, उक्को-
संणं असंखेजइभागं । दुपदेमिए शं भंते ! खंधे देमए का-
लओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं स-
मयं, उक्कोसंणं आवलियाए असंखेजइभागं । सव्वए का-
लओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं समयं,
उक्कोसंणं आवलियाए असंखेजइभागं । शिरेए कालओ
केवचिरं होइ ? । गोयमा ! जहसंणं एकं समयं, उक्को-
संणं असंखेजइभागं । दुपदेमिया शं भंते ! खंधा देमया कालओ

केवचिरं होइ ? गोयमा ! सव्वदं । सव्वेया कालओ केव-
चिरं होइ । सव्वदं । शिरिया केवचिरं होइ । सव्वदं । एवं
जाव अणंतपदेसिया । परमाणुपोगलस्स थं भंते ! सव्वेयस्स
कालओ केवचिरं अंतरं होइ ? गोयमा ! सट्ठाणंतरे प-
ट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उकोसेणं अमंखेज्जं कालं । प-
ट्ठाणंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं समयं, उकोसेणं एवं
चेव । शिरियस्स केवइ० ? । सट्ठाणंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं
समयं, उकोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं । परट्ठाण-
ंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं समयं, उकोसेणं असंखेज्जं का-
लं । दुपदेसियाणं थं भंते ! खंयस्स देसेयस्स केवइयं
कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! सट्ठाणंतरे पट्टच्च जहमे-
णं एकं समयं, उकोसेणं असंखेज्जं कालं । पर-
ट्ठाणंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं समयं, उकोसेणं अ-
णंतं कालं । सव्वेयस्स केवइयं कालं । एवं चेव
जहा देसेयस्स । शिरियस्स केवइयं कालं ? । सट्ठाण-
ंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं समयं, उकोसेणं आवलियाए
असंखेज्जभागं । परट्ठाणंतरे पट्टच्च जहमेणं एकं स-
मयं, उकोसेणं अणंतं कालं एवं जाव अणंतपदेसियस्स ।
परमाणुपोगलानं भंते ! सव्वेयाणं केवइयं कालं अंतरं होइ ?
गोयमा ! गन्थि अंतरं । शिरियाणं केवइयं० ? । गन्थि अंतरं ।
दुपदेसियाणं भंते ! खंयाणं देसेयाणं केवति कालं० ? ।
गन्थि अंतरं । सव्वेयाणं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । शिरिया-
णं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । एवं जाव अणंतपदेसियाणं ।

अलपट्टव्वम—

एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं सव्वेयाणं
शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा परमाणुपोगला सव्वेया, शिरिया
असंखेज्जगुणा । एएसि थं भंते ! दुपदेसियाणं खंधाणं
देसेयाणं सव्वेयाणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव वि-
सेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा दुपदेसिया खंधा
सव्वेया, देसेया असंखेज्जगुणा, शिरिया असंखे-
ज्जगुणा, एवं ० जाव असंखेज्जपएसियाणं खंधाणं । एए-
सि थं भंते ! अणंतपदेसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वे-
याणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया
वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया, शिरिया अणंतगुणा, देसेया अणंतगुणा ।
एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं संखेज्जपएसियाणं असं-
खेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाणं य खंधाणं देसेयाणं स-
व्वेयाणं शिरियाणं दव्वट्ठाए पदेसट्ठाए दव्वट्ठपएसट्ठाए
कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा

अणंतपदेसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए, अणंतपदेसिया
खंधा शिरिया दव्वट्ठाए अणंतगुणा, अणंतपदेसिया
खंधा देसेया दव्वट्ठाए अणंतगुणा, असंखेज्जपदेसिया
खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए अणंतगुणा, संखेज्जपदेसिया
खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा । परमाणुपो-
गला सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखेज्जपदेसि-
या खंधा देसेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, असंखेज्ज-
पएसिया खंधा देसेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखे-
ज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए संखेज्जगुणा, अ-
संखेज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए असंखेज्जगु-
णा, पदेसट्ठाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
पदेसट्ठाए, एवं दव्वट्ठपदेसट्ठाए प, थवरं परमाणु-
पोगला अपदेसट्ठाए माणियव्वा । संखेज्जपएसिया
खंधा शिरिया पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, सेसं तं चेव ।
दव्वट्ठपएसट्ठाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया दव्वट्ठाए ते चेव, पएसट्ठाए अणंतगुणा,
अणंतपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठाए अणंतगुणा,
ते चेव पदेसट्ठाए अणंतगुणा, अणंतपएसिया खंधा
देसेया दव्वट्ठाए अणंतगुणा ते चेव पदेसट्ठाए अ-
णंतगुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए
अणंतगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखेज्ज-
पएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा ते
चेव पदेसट्ठाए संखेज्जगुणा, परमाणुपोगला सव्वेया
दव्वट्ठपएसट्ठाए असंखेज्जगुणा, संखेज्जपएसिया दे-
सेया दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए संखे-
ज्जगुणा, असंखेज्जपएसिया खंधा देसेया दव्वट्ठाए
असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठपएसट्ठाए असंखेज्जगुणा,
संखेज्जपदेसिया दव्वट्ठाए संखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठ-
याए संखेज्जगुणा, असंखेज्जपदेसिया शिरिया दव्वट्ठाए-
असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठाए असंखेज्जगुणा ।

(परमाणु इत्यादि) इह सर्वेषामस्य बहुधाधिकारो ऽव्याप्यता-
यां परमाणुपदस्य सर्वैर्जन्तुरिरेज्जविशेषणात् सव्वेयाऽऽदी-
नां तु अयाणां प्रत्येकं देशजसर्वैर्जन्तुरिरेज्जविशेषणार्थं कादश
पदानि भवन्त्येवं प्रदेशार्थनायामपि, उभयार्थनायां त्वेताव्येव
विशानिः । सर्वैर्जन्तुं निरेज्जपत्तं च परमाणुपु द्रव्याथप्रदे-
शार्थपदयोर्द्रव्याथप्रदेशार्थत्वेवमेकीकी (एनामिलापादिति ।
अ० २५ अ० ४ उ० ।

परमाणुपुल्ल एज्जंतं वेपत्ते—

परमाणुपोगलाणं थं भंते ! एवइ वेपइ० जाव तं तं भावं प-

रिखमइ ? । गोयमा ! सिय एयइ वयइ०जाव परि-
खमइ सिय खो एयइ ०जाव खो परिखमइ । दुप-
देसिए खं भंते ! खंघे एयइ ०जाव परिखमइ । गोयमा !
सिय एयइ०जाव परिखमइ, सिय नो एयइ०जाव नो
परिखमइ, सिय देसे एयइ देसे नो एयइ । तिपएसिए खं भंते !
खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ नो देसे एयइ, सिय देसे एयइ सिय नो-
देसा एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ । चउप्पएसिए
खं भंते ! खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ खो देसे एयइ सिय देसे एयइ, खो देसा
एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ, सिय देसा ए-
यंति नो देसा एयंति । जहा चउप्पदेसिओ तहा पंचप्प-
मिओ०जाव तहा अणंतपएसिओ ॥

(परमाणुमित्यादि) (सिय एयइ लि) कदाचिदेज्जे क-
दाचित्कत्वास्सर्वपुद्गलेष्वेज्जनाऽऽदिप्रदेशाणां द्विप्रदेशिकं त्रयां
विकल्पाः-स्य, देज्जनं, स्यादनेज्जनं, स्याद्देशेज्जनं, देशननेज्जनं
चेति ३, अंशत्वात्तस्येति । त्रिप्रदेशिकं पञ्च आद्यास्त्वस्त-
एव द्वयणुकस्यापि तदीयस्यैकस्यांशस्य तथैव विधपरिणा-
मैकदेशतया विवक्षितत्वात् । तथा देशस्य एज्जनं देश-
योश्चानेज्जनमिति चतुर्थं, तथा देशयोरेज्जनं देशस्य चाने-
ज्जनमिति पञ्चमः । एवं चतुःप्रदेशिकं ऽपि, नवरं षट्, तत्र
षष्ठोद्देशयोरेज्जनं, देशयोरेव चानेज्जनमिति ।

द्विप्रदेशिकाऽऽद्यः कथं परमाणुवाचिकं स्पृशति ? —

परमाणुपोगले खं भंते ! असिधारं वा सुरधारं वा उग्गा-
हेजा ! । इंता उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिज्जे-
ज्ज वा ! । गोयमा ! खो इण्हे ममेह, नो खलु तत्थ मत्थं क-
मइ, एवं०जाव असंखेज्जपएसिओ । अणंतपएसिए खं
भंते ! खंघे असिधारं वा सुरधारं वा उग्गाहेजा ? । इंता
उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिज्जेज्ज वा ? । गो-
यमा ? अत्थेगइए जिजेज्ज वा, भिज्जेज्ज वा, अत्थेगइए खो
जिजेज्ज वा, खो भिज्जेज्ज वा । एवं अगमिकायस्स मज्जं
मज्जंणं तहिं, गवरं जिम्माएज्ज भाणियव्वं, एवं पुक्खल-
संबट्ठस्स महाभट्ठस्स मज्जं मज्जंणं तहिं उल्ले सिया,
एवं गंगाए महाखईए पडिमोयं हव्वमागच्छेज्ज, तहिं वि-
णिहायमावजेज्ज, उदगावचं वा उदगविदुं वा उग्गाहेज्जा,
से खं तत्थ परिवावजेज्जा ।

पुद्गलाधिकाराद्वेदेयं सूत्रवृत्तम् (परमाणु इत्यादि) (उग्गा
हेज्ज लि) अयमाहेत-प्राश्रयेत, क्षिप्यते-द्विधामात्रं या-
यात् । मियेत-विदारणभावमात्रं यायात् । (नो खलु तत्थ-
सयं कमइ लि) परमाणुवाद्, अयमा परमाणुवमेव न स्या-
दिति । (अत्थेगइए जिजेज्ज लि) तथाविधवात्परि-
णामत्वात् । (अत्थेगइए नो जिजेज्ज लि) सूत्रपरिणा-
मत्वात् । (उल्ले सिय लि) । आदौ भवेत् । (विणिहाय

मावजेज्ज लि) प्रतिस्खलनमापद्यत (परिवावजेज्ज लि)
पट्योपपद्यत-विनश्यत् ।

दुपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्णे समज्जे सवएसे,
उदाहु अण्णुं अपज्जे अपएसे ? । गोयमा ! सअण्णे
अपज्जे सवएसे, खो अण्णुं खो समज्जे खो अपए-
सिए । तिपएसिए खं भंते ! खंघे पुच्छा ? । गोय-
मा ! अण्णुं समज्जे सपएसे, नो सअण्णे नो अपज्जे
नो अपएसे जहा दुपएसिओ तहा जे समा ते भाणिय-
व्वा, जे विसमा ते जहा तिपएसिओ तहा भाणियव्वो ।
संखेज्जपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्णे पुच्छा ? । गो-
यमा ! सिय सअण्णे अपज्जे सपएसे, सिय अण्णुं
सपज्जे सपएसे, जहा संखेज्जपएसिओ तहा असंखे-
ज्जपएसिओ वि अणंतपएसिओ वि । परमाणुपोगले
खं भंते ! परमाणुपुग्गलं कुसमाणं किं देसेणं देसं
कुमइ, देसेणं देसं कुमइ, देसेणं सव्वं कुमइ, दे-
सेहिं देसं कुमइ, देसेहिं देसं कुमइ, देसेहिं सव्वं
कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ,
सव्वेणं सव्वं कुमइ ? । गोयमा ! ना देसेणं देसं
कुमइ, ना देसेणं देसे कुमइ, ना देसेणं सव्वं
कुमइ, ना देसेहिं देसं कुमइ, ना देसेहिं देसे
कुमइ, ना देसेहिं सव्वं कुमइ, ना सव्वेणं देसं
कुमइ, ना सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं सव्वं कु-
मइ । परमाणुपोगले दुपएसियं कुसमाणं सत्तमनव्वमहिं
कुमइ । परमाणुपोगले तिपएसियं कुसमाणं क्षिप्पच्छि-
पएसिं तिहिं कुमइ जहा परमाणुपोगले तिपएसियं । कुमा-
विओ, एवं कुमावेयव्वो ०जाव अणंतपएसिओ दुपएसि-
ए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुसमाणे पुच्छा ? ।
तइयनव्वमहिं कुमइ, दुपएसिओ दुपएसियं कुसमाणो प-
ट्यतइयसत्तमनव्वमहिं कुमइ, दुपएसिओ तिपएसियं कु-
समाणो आदिहणइय पच्छिहणइहिं तिहिं कुमइ, प-
जिम्मापहिं तिहिं वि पडिमेहयव्वं । दुपएसिओ जहा ति-
पएसियं । कुसाविओ, एवं कुसावेयव्वो ०जाव अणंतप-
एसियं । तिपएसिए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुस-
माणे पुच्छा ? । तइयद्धइयव्वमहिं कुमइ, तिपएसिओ दु-
पएसियं कुसमाणो पट्यएणं तइयएणं चउत्थल्लट्ठसत्तमन-
व्वमहिं कुमइ तिपएसिओ तिपएसियं कुसमाणो सव्वेसु
वि ठाणुसु कुमइ जहा तिपएसिओ तिपएसियं कुसाविओ,
एवं तिपएसिओ ०जाव अणंतपएसिएणं संजाएयव्वो,
जहा तिपएसिओ, एवं ०जाव अणंतपएसिओ भाणि-
यव्वो ।

(दुपएसिए इत्यादि) यस्य स्कन्धश्च समाः प्रदेखाः

स माञ्जो, यस्य तु विषमाः स समध्याः, संबंधप्रदेशा-
ऽऽदिस्तु स्कन्धः समप्रदेशिक इतरश्च तत्र यः समप्रदे-
शिकः स साञ्जोऽमध्यः, इतरस्तु विपरित इति । (परमाणुयो-
गसंज्ञं भवेत् । इत्यादि) "किं देवेण देले" इत्याद्यां नव विक-
स्याः । अत्र देखेन स्वकीयेन देशं तदीयं स्पृशति देशेनत्यनेन देशं
देशान् सर्वामत्येवं शब्दप्रयोगेन अथ ये देशैरित्यनेन ३, स-
र्वैराच्यते न च यत्र यथा । अत्र च सर्वेषु सर्वमित्येक एव
घटते, परमाणुनिर्देशस्थेन शयाणामसम्भवात् । ननु यदि स-
र्वेषु सर्वे स्पृशति इत्युच्यते तदा परमासुवैरिक्तभाषणैः
कथमपरापरपरमाणुयोगं घटाऽऽदिस्कन्धानिर्बुद्धिरिति २ ।
अत्रोच्यते-सर्वेषु सर्वे स्पृशतीति कोऽयं १, स्वात्मना ताव-
न्ध्यान्धस्य लगतो न पुनरङ्गोऽंशेन अङ्गोऽऽदिदेशस्य तयो-
रभावाद् घटाऽऽद्यभाषाभिस्तु तद्वै प्रसज्येत यदा तयोरेक-
स्वापत्तिर्भवति, न च तयोः सा, स्वकपदेशात् । (सकमन-
यमहि कुसह इति) सर्वेषु देशे सर्वेषु सर्वमित्येतादृशमित्यर्थः,
तत्र यदा द्विप्रदेशिकः प्रदेशद्वयावस्थितो भवति तदा तस्य
परमाणुः सर्वेषु देशं स्पृशति, परमाणुस्तद्देशस्यैव विषय-
त्वात्, यदा तु द्विप्रदेशिकः परिणामसौम्यत्वादेकप्रदेशम्यो
भवति तदा तं परमाणुः सर्वेषु सर्वे स्पृशतीत्युच्यते ।
(मित्यस्मिन्मपदि निहि कुसह इति) त्रिप्रदेश कमनी
स्पृशन्मिपरित्येः स्पृशति, तत्र यदा त्रिप्रदेशिकः प्रदेशत्र-
यस्थितो भवति तदा तस्य परमाणुः सर्वेषु देशं स्पृशति,
परमाणुस्तद्देशस्यैव विषयत्वात्, यदा तु तत्प्रदेशक प्रदेश
द्वौ प्रदेशावन्वय एकाऽवस्थितः स्यात्तदा एकप्रदेशस्थित-
परमाणुद्वयस्य परमाणुः स्पृशन्विषयत्वेन सर्वेषु देशी स्पृ-
शतीत्युच्यते, ननु द्विप्रदेशिकेऽपि सुक्तोऽयं विकल्पस्तत्राऽ-
पि प्रदेशद्वयस्य स्पृश्यमानत्वात्, नैवम् । यतस्तत्र द्विप्रदेश-
मात्र एवावबोधि कस्य देशी स्पृशति, त्रिप्रदेशिके तु त्र-
यापत्तया द्वयस्पर्शेन एकाऽवस्थितिः, ततश्च सर्वेषु देशी
त्रिप्रदेशिकस्य स्पृशतीति व्यपदेशः साधुः स्यादिति, यदा
त्वेकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेषु सर्वे स्पृशतीति स्यादि-
ति । (दुपपत्तिरिति मित्यादि) (तद्वचनमहि कुसह इति)
यदा द्विप्रदेशिको द्विप्रदेशस्थस्तदा परमाणुदेशेन सर्वे स्पृ-
शतीति तृतीयः, यदा त्वेकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेषु
सर्वमिति नवमः । (दुपपत्तिरिति दुपपत्तिरिति मित्यादि) यदा तु
द्विप्रदेशिको त्र्यर्थकं द्विप्रदेशावगाढो तदा देशेन देश-
मिति प्रथमः, यदा त्वेक एकान्यस्तु द्वयोस्तदा देशेन स-
र्वमिति तृतीयः । तथा सर्वेषु देशमिति सप्तमः । नवमस्तु
प्रतीति एवेति । अनया दिशाऽप्येति व्याकथेया इति । अ०
५ शु० ७ उ० ।

स्वापत्तिः पुत्रला बहिर्न गच्छन्ति—

चउहि ठाणेहि जीवा य पोगला यथा संचाएइ बाहिया
सोगंता गमणयाए गइअभावेषं निरुवगहयाए लुकलताए
सोगाणुभावेण ।

(चउडीत्यादि) व्यक्तं, परमन्ध्यां गतिरेव नास्तीति "जी-
वा य पोगला य" इत्युक्तम् (नो संचाए स्ति) न शक्युवन्ति
नालं (बाहिये स्ति) बहिर्नान्त-लोकान्गताः, अलोकमित्यर्थः ।
गमनतये-गमनाय, गम्यमित्यर्थः । गम्यभावेन लोकान्तात्
परतत्त्वेनां गतिलक्षणसमाधानावाद्यो दीपस्थितवचनया

निरुपग्रहतया धर्मास्तिकायाभावेन तज्जनितगन्तुपट्टम्भा-
भावात् गम्याऽऽदिरहितपञ्चम्, तथा कृततया विकता-
मुचित्व लोकांतेषु हि पुत्रला कृततया तथा परिणम-
न्ति यथा परतो गमनाय नालं कर्मपुत्रलानां तथा भावे
जीवा अपि सिद्धास्तु निरुपग्रहतया वेति, लोकाः पुत्रलानां-लो-
कमयोदया विषयक्षेत्रावन्वय माणं एवमवल्लवादिनि । स्या०
४ डा० ६ उ० । (मार्तेश्वरमहल्ले अग्रमग्न स्वक्षेत्र एवाविष्टुन
इति राज्ञान्तः । अत्र विशेषो दिला "शब्दे अतुर्थभागे
२४२५ पृष्ठ " जस्म जज्जो आइच्चो " (४७) इत्यादिगाथा-
भिर्दिशति । नवीनास्तु मार्तेश्वरमहल्ले अग्रमाभावं कल्प-
यन्ति) (परमाणुपुत्रलानामन्तरम् "अंतर" शब्दे
प्रथमभागे ७८ पृष्ठ गतम्) (द्रव्यक्षेत्रावगाहनाभावस्थाना-
ऽऽद्युपां पुत्रलानामद्वयवद्वयम् "अप्यावहृय" शब्दे प्रथम-
भागे ६४८ पृष्ठ उक्तम्) (सत्रातुपाताऽऽदिनाऽऽप्यवहृ-
त्वम् "अप्यावहृय" शब्दे प्रथमभागे ६४६ पृष्ठ उक्तम्)
अचिन्ता अपि पुत्रला अवभावस्त इति "अएणउत्थिय" शब्दे
प्रथमभागे ४४८ पृष्ठ उक्तम्)

महाकर्मणा यावत् महावेदनस्य

सर्वतः पुद्गला ध्वयन्त-

से नृणं भेते ! महाकर्मस्य महासर्वस्य महाकिरियस्य
महावेयणस्य सर्वत्रो पोगला वज्झंति, सर्वत्रो पोगला
चिज्झंति, सर्वत्रो पोगला उवचिज्झंति, सया समियं पो-
गला वज्झंति, सया समियं पोगला चिज्झंति, सया स-
मियं पोगला उवचिज्झंति, सया समियं च णं तस्स
आया दुक्खत्ताए दुवसत्ताए दुग्ंधताए दुरसत्ताए दुक्का-
सत्ताए अशिशुत्ताए अकंतआपियअतुअमणुएणअमणु-
मत्ताए अशिशुत्ताए अहिउक्कियत्ताए अइत्ताए नो
उक्कुत्ताए दुक्खत्ताए, नो सुइत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति?
इंता गोयमा ! महाकम्मसत्तं चेव । से केण ? गोयमा !
से जहानामए वत्थस्स अहतस्स वा धोयस्स वा तंतुग-
यस्स वा आणुपुव्वीए परिशुंनमायस्स सर्वत्रो पोगलो
वज्झंति सर्वत्रो पोगला चिज्झंति ० जाव परिणमंति,
से तेणुइयं । से णुणं भेते ! अप्पासवस्स अप्पकम्मसस
अप्पकिरियस्स अप्पवेयणस्स सर्वत्रो पोगला भिज्झंति,
सर्वत्रो पोगला चिज्झंति, सर्वत्रो पोगला विद्धंसंति, स-
र्वत्रो पोगला परिविद्धंसंति सया समियं पोगला भिज्झं-
ति, चिज्झंति, विद्धंसंति, परिविद्धंसंति, सया समियं च णं तस्स
आया सुक्खत्ताए पसत्तं नेयव्वं जाव सुत्ताए नो दुक्ख-
त्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? इंता गोयमा ! जाव परिणमइ ।
से केणुइयं ? गोयमा ! जहानामए वत्थस्स जज्झियस्स वा
पकियस्स वा महज्झियस्स वा रतिज्झियस्स वा आणुपुव्वीए
परिकम्भजमायस्स सुद्धेयं वारिणा धोवमायस्स सर्वत्रो
पोगला भिज्झंति ० जाव परिणमंति, से तेणुइयं ।

(महाकम्मस्वेत्यादि) महाकर्मणः स्थित्याद्येकया महा-

क्रियस्य अलघुकार्याधिक्रियस्य महाश्रवस्य वृद्धि-
ध्यात्वाऽदिकर्मबन्धहेतुकस्य महावेदनस्य महापीडस्य स-
र्वतः—सर्वाद्यु दिक्षु सर्वान् वा जीवप्रदेशानाभित्य वर्यन्ते
आसङ्कलनतर्कियन्ते बन्धनत उर्वाचीयन्ते निषेकरचनतः,
अथवा—वध्यन्ते बन्धनतर्कियन्ते निषेधत उपचीयन्ते निका-
चनतः । (समा समिपं ति) सदा-सर्वदा सदात्वं च ध्यवहा-
रतोऽनातयेऽपि स्यादित्यत आह—समिन् संतनं (तस्म आ-
य ति) यस्य जीवस्य पुद्गला वध्यन्ते तस्याऽऽत्मा-बह्माऽऽत्मा-
शरीरमित्यर्थः । (अशुक्लाए ति) इच्छया अविषयतया ।
(अकनताए ति) असुन्दरतया (अपिपताए ति) अप्रमदहेतु-
तया (असुमत्ताए ति) अमङ्गलतयेत्यर्थः । (अमशुभताए ति)
न मनसा भावनां ह्याते सुन्दरोऽप्यमितमनोज्ञस्तद्भावस्त-
त्ता तथा (अमशुभताए ति) न मनसा अभ्यन्ते—गम्यन्ते
संस्मरन्तेऽमनोऽप्यस्तद्भावस्तत्ता तथा । (अशुक्लताए ति)
अनीलिततया प्राप्नुमन्वाञ्छितत्वेन । (अहिष्म-
ताए ति) मिथ्या-लोभः, सा संज्ञाता यस्मिन् मिथ्येतां, न
मिथ्येताऽभिधियन्तद्भावस्तत्ता तथा । (अहताए ति)
जघन्यतया । (नो उहताए ति) न सुख्यतया । (अदय-
स्स ति) अपरिमुक्तस्य । (धायस्स ति) प्रजालि-
तस्य (तंतुगयस्स व ति) तन्तोस्तुरीयेमाऽऽदेयनीतमा-
त्रस्य “सज्जंती” त्यादिना पदत्रयेणैव वस्त्रस्य पुद्गलानां
च यथोक्तं संबन्धप्रकर्त उक्तः । (मिज्जंति ति) प्राकृतस-
म्बन्धविशेषतया । (चिद्धंसेंति ति) ततोऽधः पातात्
(परिचिद्धंसेंति ति) निशेषतया पातात् । (जल्लियस्स ति)
यत्किं तस्य—यानलतनधर्मेयमलमयुक्तस्य । (पंकिस्स ति)
आग्नेमलोपेतस्य (मरलियस्स ति) कठिनमलयुक्त-
स्य । (रहलियस्स ति) रजोयुक्तस्य (परिकमिज्जमाणस्स ति)
क्रियमाणोऽपानार्थोपक्रमस्य । अ० ६ श० ३ उ० ।

अचिताः पुद्गलाः प्रयोगपरिणताः—

तिविहा पोगला पञ्चता । तं जहा—पञ्चापपरिणया, पी-
सापरिणया, नीससापरिणया ॥

(तिविहा पुगलत्यादि) प्रयोगपरिणता—जीवव्यापारेण
तथाविधपरिणतिमुपनीता यथा पटाऽऽदिषु कर्माऽऽदिषु
वा (मीस ति) प्रयोगविश्रुताभ्यां परिणता यथा पट
पुद्गला एव प्रयोगेण पटतया विश्रुता परिणामणु चाभो-
गेऽपि पुराणतयेति विश्रुतास्त्वभावनस्तत्परिणता अ-
भेद्वधुनुरादिवदिति । पुद्गलप्रस्तावादिभिरागणपुद्ग-
लरूपाणाम् । स्थानं ३ श० ३ उ० । (‘परिणाम’ शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठ उक्तमिदं देवशककदम्बकम् ।
(सुरभिगन्धपुद्गला दुरभिगन्धपुद्गलतया परिणमन्ती
ति ‘परिणाम’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तम्)

सकृपाः सकर्मलेश्याः पुद्गलाः—

अतिथिं यं भंते ? सकृवि सकर्मलेश्या पोगला आभा-
संति० ४ ? इता अतिथि । कयरे भंते ? सकृवी सकर्मल-
ेश्या पोगला आभासंति ० जाव पभासंति ४ ? गोयमा !
जाइ इमाओ चंदिमसुरियाणं देवाणं विमाणंहितो लेस्साओ
बहिया अभिनितस्साओ पभासंति, एएणं गोयमा ! ते

सकृवी सकर्मलेश्या पोगला आभासंति ॥

(अतिथि) श्रुमियादि (सकृवि ति) सह कपेण मूर्तेतया
ये ते सकृपिणो वणोऽऽदिमन्तः । (सकर्मलेश्य ति) पूर्व-
वत् पुद्गलाः स्कन्धकृपाः । (आभासंति ति) प्रकाश-
न्ते । (लेस्साओ ति) नेज्जानि (बहिया अभिनितस्साओ
ति) बहिस्तादिभिर्निःसृता-निर्गताः । इह च यद्यपि चन्द्रा-
ऽऽदिविमानपुद्गला एव पृथिवीकार्याकत्वेन सचेतनत्वात्
सकर्मलेश्यास्तथापि तस्मिन्तपकाशपुद्गलानां तदनुक-
त्वेनोपचारात् सकर्मलेश्यात्वमवगन्तव्यमिति ।

पुद्गलाधिकारादिमाह नेरियकाणां कियन्तः पुद्गला
आगच्छन्ति—

गेरइयाणं भंते ! किं अत्ता पोगला अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! एो अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला । असुर-
कुमारणं भंते ! किं अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! अत्ता पोगला ओ अणत्ता पोगला, एवं० जाव
थगियकुमारणं । पुढीकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा !
अत्ता वि पोगला, अणत्ता वि पोगला, एवं० जाव म-
णुस्साणं वायमंतरजोहसिययेमागियाणं, जहा अमुकुमा-
राणं । गेरइयाणं भंते ! किं इहा पोगला, अण्णिहा पोग-
ला ? गोयमा ! ओ इहा पोगला, अण्णिहा पोगला, जहा
अत्ता भगिया एवं इहा वि कंता वि पिया वि मणुस्सा वि
भागियव्वा, एवं पंच दंदा ॥

(नेरइयाणमित्यादि) (अत्त ति, आ—अभिधिधाना
त्रायन्ते दुःखासंस्काराणि सुखं चापदायन्ति इति आत्माः,
आत्मा वा एकान्तहिताः, अत एव रमणीया इति बुद्धेर्या-
ख्यातम् । एवं च मनोभाः प्राग्भाक्यातास्तं दृश्याः त-
था (इदृश्यादि) प्राग्वत् । अ० १४ श० ६ उ० ।

जीवः पुद्गली, अपुद्गली वा ?—

जीवे णं भंते ! किं पोगली, पोगले ? गोयमा ! जीवे
पोगली वि, पोगले वि । से केण्ठणं भंते ! एवं वुचइ-
जीवे पोगली वि, पोगले वि ? गोयमा ! से जहानामए
छनेणं छत्ती, दंढेणं दंढी, पडेणं वडी, पडेणं पडी, करेणं
करी, एवामेव गोयमा ! जीवे वि सोइदियचर्किण्णदियघा-
थिदियजिम्भेदियफासिदियाइ पबुच्च पोगली, जीवं
पडुच्च पोगलं, से तेण्ठणं गोयमा ! एवं वुचइ—जीवे
पोगली वि, पोगलं वि । नेरइएणं भंते ! किं पोगली,
पोगले ? एवं चव । एवं० जाव वेमाणिए, नवरं जस्स जइ
इंदियाइ तस्स तइ भाणियव्वाइ । सिद्धे णं भंते ! किं पो-
गली, पोगले ? गोयमा ! नो पोगली, पोगले । से केण्
ठेणं ? गोयमा ! जीवं पडुच्च, से तेण्ठेणं एवं वुचइ—
सिद्धे णो पोगली, पोगले । सेवं भंते भंते ति ॥

(जीवे श्रुमियादि) (पोगली व ति) पुद्गलाः ओ-

आऽऽविष्कृषा विघ्नन्ते वर्याऽसौ पुद्गली (पुगले वि सि)
 पुद्गल इति संज्ञा जीवस्य तत्तत्तन्मोक्षोपायपुद्गल इति । ए-
 तद्वैद्य दशोपपाद-रि सि केनेत्यादि । ॥ ३० ॥ १० ॥ ३० ॥
 (जीवसौ पापकर्मनाया पुद्गलोपचयः) पावकर्म शब्दे ऽ-
 सिमन्त्रे भागे ०७१ पृष्ठे उक्तः) (देवो ब्राह्मपुद्गलानायाय
 प्रभुसगन्तुमिति 'गोपयत्' शब्दे तु नृनायभागे ७०० पृष्ठेऽस्ति)
 भैरविकाणां विजेत्रापुद्गले आसि-
 तुं स्वार्थसिन्तुं वा कल्पते ।

गेरइयाणं भंते । पावे कम्म जे य कडे एवं वेव एवं ० जाव
चेमाशियाणं । गेरइया णं भंते । जे पांगले आहारत्ताए
गेइइंते, तेमि णं भंते । पांगलाणं सेयकालंसि कइभागं
आइअंते, कइभागं शिअरेंते । पांगदियपुत्ता । असं-
त्वेअइभागं आइअंते, अणत्तभागं शिअरेंते । चक्कियाणं
भंते । केइ तेसु शिअरापांगलेसु आसइत्तए वा ० जाव
तुयट्ठित्तए वा ? । गो इण्ठे समडे, अणहारमेवं बुइयं
समणाउमो । एवं ० जाव वेमाशियाणं, सेवं भंने भंने जित्ति ।

(सूरहृया इत्यादि) (स्येयकालंति स्ति) एष्यति काले प्रद-
 गानन्तरभित्यर्थः । (असंख्यज्जराभां आहारिति स्ति) गृहीत-
 तपुल्लानामसंख्येयभागमाहारीकुर्वन्ति, गृहीतानामवसानम्-
 भागं निजैर्ययन्ति मूत्राऽऽदिवस्यजग्निः । (चक्षिय स्ति)
 शक्नुवात् । (अग्रग्राहणमेवोद्युयं स्ति) आध्रियते अनेने-
 स्थापयन्माधारस्तथैषोऽनाधरणमाधुमेयम्, एतन्नि-
 र्जपपुल्लजातम् उक्तं जिनेरिति । म० १८ श० ३० ३ ।

एष पुद्गलः अतीतोऽनागतः भविष्यश्च—

एष खं भंते ! पोगले तीतपण्त्तं सासयं समयं भुवीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! एष खं पोगले तीतपण्त्तं सासयं ममयं भुवीति वत्तव्वं सिया । एष खं भंते ! पोगले पटुण्णं सासयं समयं भवतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गो- यमा ! तं चेव उच्चारयेव्वं । एष खं भंते ! पोगले अण्णागयपण्- तं सासयं समयं भविस्सतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! तं चेव उच्चारयेव्वं । एवं खंयेव वि तिप्पि आलावगा, एवं जीवेव वि तिप्पि आलावगा भाणियव्व ।

(एष खं भंते ! इत्यादि) (पांगले सि) परमाणुरक्षतर-
भाक्प्रग्रहणम् । (तीति) अनतीतम् । एह खं " सर्वेऽप्य-
नृणां कालाः " इत्यनेनऽप्यर्थे द्वितीया । ततश्च सर्वस्मिन्नपरित-
रत्यर्थः । (अखंते नि) अपरिमाणमनादित्वात् । (सा-
यं ति) सदा विद्यमानं, न हि लोकाऽतीतकाले न कदा-
चित्छून्यं ति । (समये ति) कालम् । (अुचि सि) अभूत्,
इति, पतद्भूयं स्यात्, सज्जतायैवात् । (पवृणुयं ति)
प्रत्युत्पन्नं वसमानमित्यर्थे । वसमानकथाऽपि शाश्वतत्वं
सदा भावादिवचनागतत्वाऽपीति । अनन्तरं स्कन्ध उक्तं,
स्कन्धश्च-स्मर्यथाऽपेक्षया जीवोऽपि स्यादिति, जीवमन्त्रम् ।
१० श ४ ड । (अवश्यं विषयम्) 'पोग्गल्लिप्तकथा'
शब्दे बह्व्यामि । समयपरिभाषया मौल, (२३३ गाथा)
विशे० । ७७ । नि० सू० । " पांगला तिष्ठि—जलयरं,
२७७

यलयरं, लहयरं च । ति० सू० १३० । आलम्बिकायां नगर्व्या
शङ्खलवनस्योद्यानस्याऽदूरतामन्ते परिवसति परिवाजके,
अ० ११ श० १२ उ० । (पुद्गलपरिवाजकवक्रवृत्ता 'इति-
भङ्गपुष्प' शब्दे द्वितीयभागे ६३४ पृष्ठे गता)

ता जे थं पांगला सूरियस्स लेसं फुसति त ते थं पांगला संतप्यति, ते थं पांगला संतप्यमाणा तदथ्यंतराई बाहिराई पांगलाई संतावेंतीति । एस थं से समिते तावक्खेत्ते, एगे एवमाहुं सु । एगे पुण एवमाहुं सु-ता जे थं पांगला सूरियस्स लेसं फुसति ते थं पांगला ना संतप्यति । ते थं पांगला असंतप्यमाणा तदथ्यंतराई बाहिराई पांगलाई शा संतावेंतीति । एस थं से समिते तावक्खेत्ते, एगे एवमाहुं सु । एगे पुण एवमाहुं सु-ता जे थं पांगला सूरियस्स लेसं फुसति ते थं पांगला अत्य्थगनिया संतप्यति, अत्य्थगनिया थो संतप्यति, तत्थ अत्य्थगइआ संतप्यमाणा तदथ्यंतराई बाहिराई पांगलाई अत्य्थगतियाई संतावेंति, अत्य्थगतियाई थो संतावेंतीति । एस थं से समिते तावक्खेत्ते, एगे एवमाहुं सु ३ । वयं पुण एव वदामो-ता जाओ इमाओ चंदिमसूरियाथं देवाणं विमाण्हिंओ लेमाओ उच्छुद्धाओ अभियगइआ बाहिता पतावेंति, एतासि थं लेमाओ अतरेसु अयणणीओ छिण्लेस्साओ संमुच्चंति, तते थं ताओ छिण्लेस्साओ संमुच्छियाओ समाणीओ तदथ्यंतराई बाहिराई पांगलाई संतावेंतीति । एस थं से समिते तावक्खेत्ते । (सूत्र ३०)

‘ताजेषु’ इत्यादि, ‘ता’ इति पूर्ववत्, ये, णमिति वाक्यालङ्कारे, पुद्गलाः सूर्यस्य लक्ष्यां स्पृशन्ति, ते पुद्गलाः सूर्यलक्ष्यासंस्पृशतः सन्तप्यन्ते—सन्तापमनुभवन्ति, सन्तप्यन्त इति कर्मकर्तृषां प्रयोगः । ते च पुद्गलाः सन्तप्यमानाः तदन्तरात्रेण सन्तप्यमानानां पुद्गलानामव्यवधानेन ये स्थिताः पुद्गलास्ते तदन्तरास्तान् बाह्यान् पुद्गलान्, सूर्ये च ननु सक्तनिर्देशः प्राकृतस्यात् । सन्तापयन्ति, इतिशब्दः प्रस्तुतपक्षव्यवस्थापरिसमाप्तिमुच्यते । ‘एव णं’ इत्यादि, एतत् पूर्वस्वरूपं (सै) तस्य सूर्यस्य समितम्—उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रोपसंहारमाह—‘एव एवमाहं’—एकं पुनरेवमाहुः—‘ता’ इति पूर्ववत्, ये, णमिति प्राग्वत्, पुद्गलाः सूर्यस्य लक्ष्यां स्पृशन्ति ते पुद्गला न सन्तप्यन्ते—न सन्तापमनुभवन्ति, यच्च पीठफलऽऽश्रितानां सूर्यलेखासंस्पृशानां सन्ताप उपलभ्यते स तदाऽऽश्रितानां सूर्यलेखापुद्गलानामिव स्वरूपेण, न पीठफलऽऽश्रितानां पुद्गलानामिति न प्रत्यक्षविरोधः । ने, णमिति प्राग्वत्, पुद्गलाः सन्तप्यमानानां सन्तप्यन्तरेण बाह्यान् पुद्गलान् सन्तापयन्ति—नोष्णीकुर्वन्ति, स्वतस्तेषामसंतप्तत्वात्, इतिशब्दः प्राग्वत् व्यक्तः, ‘एव णं’ इत्यादि, एतत्—पूर्वस्वरूपं ‘सै’ तस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रं समितम्—उपपन्नमिति । अत्रोपसंहारमाह—(एव एवमाहं) एकं पुनरेवमाहुः—‘ता’ इति पूर्ववत्, णमिति प्राग्वत् ये पुद्गलाः सूर्यस्य लक्ष्यां स्पृशन्ति ते पु-

इला अस्तीति प्राकृतत्वात्प्राप्तत्वात्ता सन्ति एककाः कच-
न पुद्गला ये सूर्यलेश्यालक्षणाः सन्त्यप्यन्ते-सन्तापमनु-
भवन्ति, तथा सत्येककाः कचन पुद्गला ये न सन्त्यप्यन्ते;
तत्र ये सत्येककाः सन्त्यप्यमानास्ते तदन्तरान् बाह्यान्
पुद्गलान् असन्त्येत् यत् एककान्-कांक्षितसन्तापयन्ति, अ-
सन्त्येतत्तदेककान्-कांक्षित सन्तापयन्ति, इतिशब्दः पूर्ववत्
'सत्ये' इत्यादि, एतत्-पूर्वस्वरूपः, 'से' एव सूर्यस्य
समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रापेक्षितारमाह-(एगे एव-
माहं सु ३) एतास्तिक्ष्णाऽपि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपास्तथा
च एता व्युत्स्य भगवान् भिन्नं स्वमतमाह- 'वयं पुण'
इत्यादि, वयं पुनरेव-वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः । तत्रैव
प्रकारमाह--"ता जर्ष्य (जाह्न्य इमांश्च) " इत्यादि, 'ता' इति
पूर्ववत्, या इमाः प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाश्चन्द्रसूर्याणां द-
वानां सरैरभ्यो विमानभ्यो लेश्या उच्छ्रुताः, एतदेव व्या-
चष्टे-अभिनिःसृतास्ताः प्रतापयन्ति-वाद्यं यथाचितमाका-
शवर्षिं प्रकाशं प्रकाशयन्ति, एतासां चैतयं विमानभ्यो
निःसृतासां लेश्यानामन्तरेण-अपान्तरालेष्वप्यन्तराश्लिखल-
श्याः सम्मुखं भित्ति, ततस्ता मूलाच्छ्रुता लेश्या सम्मुखि-
ताः सत्यस्तदन्तरान् बाह्यान् पुद्गलान् सन्तापयन्ति, इ-
तिशब्दः पूर्ववत्, एव सूर्ये' इत्यादि, एतत्-पूर्वस्वरूपः, 'से'
तस्य सूर्यस्य समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रमिति । त-
देवं तापक्षेत्रस्य स्वरूपसम्भव उक्तः । सू०प्र० ३ पाठु० ।
(नेत्येकाऽऽदीनां कतिविधाः पुद्गला भिद्यन्ते जीयन्ते इत्या-
दि 'जीव' शब्दे चतुर्थभागे १२३६ पृष्ठे उक्तम्)

पोगलकाय-पुद्गलकाय-पुं० । भाग्यशरीरे, 'वाउकाएणं कुं
पोगलकायं ।" स्था० उ० डा० ।

पोगललक्षणे-पुद्गललक्षणे-पुं० । नियन्त्रितक्षेत्राद् बहिः स्थित-
स्य कस्यचिच्छब्दाऽऽदिक्षेपणेन स्वकायस्मरणे देशावकासि,
कवतातिचारः, ख० २ अधि० ।

पोगलनाशिष्य-पुद्गलनाशिक-त्रि० । पुद्गलाः शीताऽऽदिस्पर्शा
योनिः येषां ते तथा । शीताऽऽदियानिजनितेषु, स० १४ श० ६ उ० ।
पोगलद्विद्विष्य-पुद्गलस्थितिक-त्रि० । पुद्गला आयुष्कर्मपुद्ग-
लाः स्थितिर्येषां ते तथा । पुद्गलजनितास्थितिकेषु, अ० १४
श० ६ उ० ।

पोगलतिकाय-पुद्गलास्तिकाय-पुं० । पूरणगलनधर्माणः पुद्ग-
लाः, पूर्वेद्वाराऽऽदिवादिष्टकासिद्धिः । कव० १ अधि० ४ लण ।
पुद्गलाः-परमावधारः । अनन्तायुक्तस्वरूपधर्मतास्ते हि कु-
लाश्च द्रव्याद्वलनि-विद्युत्पन्नं, किं तु द्रव्यं तत्संयोगतः
पूर्यमतीति भावः । तच्च तस्मिन्तिकायाश्चात समासः "स्पर्शरस-
गन्धस्पर्श-शब्दसूत्रिस्त्यमावकाः संघातमेदनिष्पन्नाः, (पुद्गलाः)
जिनरेक्षिताः ॥१॥" इत्युक्तलक्षणे पुद्गलेषु, आव० ४ अध० । स० ।
पुद्गलास्तिकायस्य लक्षणानि—

पोगलतिकाय पुच्छा ? गोयमा ! पोगलतिकायं
जिवायं ओरालियवञ्जिव्यथाहारगतेयाकम्मा सोइदिय-
चिंखिद्वियधाधिदियजिंभिदियफासिदियपणजोगवइजो-
गकायजोगआयापायायं च गइयं पवचंति, गइणल्लखणे
यं पोगलतिकाय ।

(पोगलतिकाय एतित्यादि) इहोद्वारिकाऽऽदिशरीराणां
आधिन्द्रियाऽऽदीनां मनोयोगान्तामानाप्रमाणानां च ग्रहणं प्र-
वर्तत इति वाक्यमाऽर्थः । पुद्गलमयत्वादोद्वारिकाऽऽदीनामि-
ति । अ० १३ श० ४ उ० ।

पुद्गलास्तिकायस्य पर्यायाः—

पोगलतिकायस्म संते ? पुच्छा ? गोयमा ! अणो-
गा अभिवयथा पप्पत्ता । तं जहा-पोगलेति वा, पोगल-
तिकाय इति वा परमाणुपोगलेति वा दुपदेसिए इति वा अणु-
तपसिए इति वा खंवे जे याणवे तहण्वारा मखंवे तं पोग-
लतिकायस्म अभिवयथा पप्पत्ता, सेवं भंते ! भंते चिं ॥
अ० २० श० २ उ० । (एकः पुद्गलास्तिकायः संक्षेप-
रूपा भवति) (पुद्गलानां वर्णगन्ताऽऽदीन् 'वण्य'
शब्दे वक्ष्यामि)

पोगलतिकाय पंचवसे पंचवसे दुग्धे अट्टकसे रूवी
अजीवे मासए अवट्टिए ० जाव दव्वआयं पोगलतित्थ-
काए अणुनाइं दव्वाइं, खेत्तओ लोणप्पपाणुमंवे, कालओ
ण कयावि शासि ० जाव निब्बे, भावओ वणमंवे गंधमंते
रममंते फासमंते, गुणओ गइणगुणं ॥

पुद्गलास्तिकायश्च तयोस्तत्रैव भावादिति । (गइणगु-
णे चिं) प्रहृष्टम्-आदौरिकाशरीरादितया प्राहता, इन्द्रिया-
प्राहता वा वर्णाऽऽदिमन्त्रान् परस्परसंस्पर्शलक्षणं वा तद्गु-
णो धर्मो यस्य स तथा स्था० १४ डा० ३ उ० । (लोकास्य क
कस्यां कस्यां दिशि पुद्गलाश्चायन्ते इति 'दव्व' शब्दे
चतुर्थभागे २४६४ पृष्ठे उक्तम्)

एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः—

एगे भंते ! पोगलतिकायपणमे किं दव्वं ? दव्व-
देसे २, दव्वाइं ३, दव्वदेसा ४, उदाहु-दव्वं च दव्वदेमे
य ५, उदाहु-दव्वं च दव्वदेसा ६, उदाहु-दव्वाइं च
दव्वदेसे य ७, उदाहु-दव्वाइं च दव्वदेसा य ८ । गो-
यमा ! सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, नो दव्वाइं, नो द-
व्वदेसा, नो दव्वं च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदे-
सा य, नो दव्वाइं च दव्वदेसे य, नो दव्वाइं च द-
व्वदेसा य । दो भंते ! पोगलतिकायपणसा किं द-
व्वं, दव्वदेसे पुच्छा ? गोयमा ! सिय दव्वं, सिय दव्व-
देमे, सिय दव्वाइं, सिय दव्वदेसा, सिय दव्वं
च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदेसा य, सेसा प-
डिसेहयव्वा । तिणि भंते ! पोगलतिकायपणसा किं
दव्वं, दव्वदेसे पुच्छा ? गोयमा ! सिय दव्वं, सिय दव्व-
देमे २, एवं सच्च भंगा भाणियव्वा ० जाव सिय दव्वा-
इं च दव्वदेसे य, नो दव्वाइं च दव्वदेसा य । चनारि भंते !
पोगलतिकायपणसा, किं दव्वं दव्वदेसे पुच्छा ? गो-
यमा ! सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, अट्टवि भंगा भाणियव्वा

० जाव भिय दब्बाई च दब्बदेसा य, जहा चत्तारि भखिया, एवं पंच छ सत्त० जाव संबेज्जा असंखेज्जा अयुत्ता । भेते ! पोगमलपिद्यायपपयभा किं दब्बं दब्बदेसे य, एवं चेव० जाव भिय दब्बाई च दब्बदेसा य ।

(एगे भेते ! पोगमलपिद्याय इत्यादि) पुद्गलस्तिकायस्य एकालुकाऽऽदिपुद्गलराशेः प्रवेशा—निरन्तेऽशः पुद्गलस्तिकायप्रवेशः—परमाणुः द्रव्यं गुणपयोययोनि द्रव्यदेशो-द्रव्यावयवः । एवमेकस्वच्छत्वात्प्राप्तं प्रत्यक्षं विकल्पाभ्यन्तरो द्विकसंयोगा अपि चत्वार एवेति प्रश्नः । उत्तरं तु स्याद् द्रव्यं द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति, स्याद् द्रव्यदेशो द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति, शेषविकल्पानां तु प्रतिषेधः, परमाणुरेकत्वेन बहुत्वस्य द्विकसंयोगस्य चाऽभावादिनि । (दो भेते ! इत्यादि) इहाऽष्टासु भक्तेषु मध्ये आयाः पञ्च भवन्ति, न शेषास्तत्र द्वौ प्रवेशौ स्याद् द्रव्यं, कथं?, यदा तौ द्विप्रदेशिकस्कन्धतया परिणतौ तदा द्रव्यं १, यदा तु द्व्युक्तस्कन्धभाषगतत्वे तौ द्रव्यान्तरसम्बन्धमुपगते तदा द्रव्यदेशः २, यदा तु तौ द्वावपि भेदेन ध्ववस्थितौ तदा द्रव्ये ३, यदा तु तावेव द्व्युक्तस्कन्धतामाना एव द्रव्यान्तरेण सम्बन्धमुपगतौ तदा द्रव्यदेशः ४, यदा पुनस्तयोरैकः केवलतया स्थितौ, द्वितीयश्च द्रव्यान्तरेण सम्बन्धस्ततः द्रव्यं च द्रव्यदेशश्चेति पञ्चमः ५ । शेषविकल्पानां तु प्रातिषेधोऽसम्भवमिति । (निश्चिदं भेते ! इत्यादि) त्रिषु प्रदेशेष्वष्टमविकल्पवज्जाः सप्त विकल्पाः सम्भवन्ति । तथाहि—यदा त्रयोऽपि त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणतास्तदा द्रव्यं १, यदा तु ते त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणता एव द्रव्यान्तरसम्बन्धमुपगतास्तदा द्रव्यदेशः २, यदा पुनस्ते त्रयोऽपि भेदेन ध्ववस्थिता द्वौ वा द्व्युक्तभूताविकस्तु केवल एव स्थि—तस्मत्तः (दब्बाई ति ३), यदा तु ते त्रयोऽपि स्कन्धतामगता एव द्वौ वा द्व्युक्तभूताविकस्तु केवल एवमित्येवं द्रव्यान्तरेण सम्बन्धस्तदा (दब्बदेसा इति ४) यदा तु तेषां द्वौ द्व्युक्ततया परिणताविकश्च द्रव्यान्तरेण सम्बन्धोऽप्यवा एकः केवल एव स्थितौ द्वौ तु तत्राण्युक्ततया परिणतस्य द्रव्यान्तरेण सम्बन्धो तदा (दब्बं च दब्बदेसे य ति ५) यदा तु तेषामेकः केवल एव स्थितौ द्वौ च भेदेन द्रव्यान्तरेण सम्बन्धो तदा (दब्बं च दब्बदेसा य ति ६) यदा पुनस्तेषां द्वौ भेदेन स्थिताविकश्च द्रव्यान्तरेण सम्बन्धस्तदा (दब्बाई च दब्बदेसे य ति ७) अष्टमविकल्पस्तु न सम्भवति, उभयत्र त्रिषु प्रदेशेषु बहुवचनभावात्; प्रदेशचतुष्टयाऽऽदौ त्वष्टमोऽपि सम्भवत्युभयत्राऽपि बहुवचनसङ्गात्वादिनि । अ० ८ श० १० उ० ।

पोगमलद्रव्य—पुद्गलद्रव्य—न० । पूरणगलनधर्माणः पुद्गलाः, पुद्गलाश्च ते द्रव्याणि च तानि पुद्गलद्रव्याणि । दश० १ अ० । पोगमलपिद्याय—पुद्गलप्रतिघात—पुं० । अयवादीनां पुद्गलानां स्खलने स्था० ।

विविधे पोगमलपिद्याय पस्यते । तं जहा—परमाणुपोगमले परमाणुपोगमले पप्य पडिहम्मेज्जा लुक्छाए वा पडिहम्मेज्जा लोपते वा पडिहम्मेज्जा ।

(निश्चिद्वेद्यादि) पुद्गलानामगवादीनां प्रतिघातः—स्खलने पुद्गलप्रतिघातः, परमाणुध्मासौ पुद्गलश्च परमाणुपुद्गलः, स तद् अनन्तरं प्राप्य प्रतिहन्त्येत-गतेः प्रतिघातमापद्येत क्लृप्ततया वा तथाविधपरिणामान्तराद्गतितः प्रतिहन्त्येत लोकास्ते वा परतो धर्मास्तिकायामावादिनि । स्या० ३ डा० ४ उ० ।

पोगमलपरिणाम—पुद्गलपरिणाम—पुं० । पुद्गलानां पर्यायभूते चतुर्विधे परिणामे, स्था० ।

चउज्विहे पोगमलपरिणामे पस्यते । तं जहा—वक्ष्यपरिणामे, गंधपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे ।

(चउज्विहेत्यादि) परिणामः—अवस्थानोऽवस्थान्तरगमनं, न च सर्वथा विनाशः उक्तं च—“ परिणामो ह्यप्यन्तरगमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विदामिष्टे ” १ । ” इति । तत्र वक्ष्ये कालाऽब्देः परिणामोऽन्यथाभवत्, वर्णनं वा कालाऽऽदिनेतरत्यागेन पुद्गलस्य परिणामः, वर्णपरिणामः, एवमप्येऽपि । ६ । स्या० ४ डा० १ उ० । (इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः ‘परिणामः’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठे गतः)

नैरग्यकाणां यावद्वैमानिकानामिष्टाऽनिष्टपुद्गलपरिणामः—
गौरदया दमडाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—अग्निट्टा सदा अग्निट्टा रूवा अग्निट्टा गंधा अग्निट्टा रसा अग्निट्टा फासा अग्निट्टा गंधे अग्निट्टा ठिडे अग्निट्टे लावणे अग्निट्टे जमो किंचि अग्निट्टे उट्टाणकम्भवलीरियपु—रिमकारपरकमे । असुरकुमारा दस ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडा सदा इडा रूवा ० जाव इडुट्टाण कम्भवलीरियपुरिमकारपरकमे, एवं ० जाव अणियकुमारा । पुडवीकडया छ ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडागिडुफासा इडागिडुगई, एवं ० जाव परकमे, एवं ० जाव वक्षस्मईकाडया । बेईदिया सत्त ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडागिडुगई, सेस जहा एमिदिया । तेईदिया अट्ट ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडागिडुगंधा, सेस जहा बेईदियाणं । च उरिदियाणं छ ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडागिडुरुवा, मेसा जहा तेईदियाणं । पंचिदियति—रिक्खजोणिवा दस ट्टाणां पञ्चगुणभवमाणा विहरंति । तं जहा—इडागिडुगई ० जाव परकमे । एवं मणुस्सा वि । वाणमंतरजोईसिचंवाणिवा जहा असुरकुमारा ।

तत्र (अग्निट्टागई ति) अग्रशस्तविहायोगतिनामोदयसम्पाद्या नरकशक्तिरूपा वा अग्निट्टा ठिड ति । नरकावस्थानरूपा नरकाऽऽयुष्करूपा वा (अग्निट्टे लावणे ति) लावणं शरीराऽऽकृतित्वंशेषः । “ अग्निट्टे जसो किंचि ति ” प्राकृतत्वादिनिष्ठं द्रव्यं, यथासा सर्वदिग्गामप्रख्यातिरूपेण पराक्रमकृतेन वा सह कीचिरेकदिग्गामिनी प्रख्यातिर्नफलभूता वा; प्रशः कीचिः अनिष्टत्वं च तस्या दुः

प्रस्थातेरुपस्थात् । (आण्ड्रे उद्गाण्ड्रेत्यादि) उत्थानाऽऽद्या
धीयान्तरायवृत्तयोपस्थमाऽऽदिजन्मवीर्यविशेषाः, अनिष्टत्वं च
तेषां कुरितस्तथादिति । (पुद्गलिकाइत्येव्यादि) (सुद्धाणां इति)
पृथिवीकायिकानामेकेन्द्रियत्वेन पूर्वोक्तदृशस्थानकमध्यं श-
ब्दरूपान्धरत्ना न निषय इति स्वप्नाऽऽर्त्तमेव यद् ते प्राय-
नुप्रवर्तन्ति । (इद्गाण्ड्रेत्यादि इति) सातासातान्दयसम्भवा-
च्छुभाशुभमन्त्राण्यपिमावाच । (इद्गाण्ड्रे इति) यद्य-
पि तेषां स्थावरत्वेन गमनरूपा गतिर्नाऽस्ति स्वभावत-
स्तथाऽपि परप्रत्यया सा भवन्ती शुभाऽशुभत्वेनेष्टानिष्ट-
वपश्याहो स्यात् । अथवा-यद्यपि पापपुण्यस्थानियगतिर-
निष्टैव स्यात्तथाऽपि ईषत्याम्भाराऽऽप्रतिष्ठानाऽऽदित्येवत्यति-
ह्वारेणैष्टानिष्टा गतिरनेषां भावनीयेति । “एवं जाव परक-
मसि” वचनादिर्दृश्यम्—“इद्गाण्ड्रे इति” सा च ग-
तिरुद्गाणीया । (इद्गाण्ड्रे इति) इदं च मर्यादयुक्त-
वाणाऽऽदिषु भावनीयम् । (इद्गाण्ड्रे जलो किन्ती) इयं
साम्प्रदायिकसाम्प्रदायिकरूपा मर्यादित्वेवावसेयेति । (इद्गा-
ण्ड्रे उद्गाण्ड्रे जाव परकमेति) उत्थानाऽऽदि च यद्यपि त-
ेषां स्थावरत्वाभावेति तथाऽपि प्राग्भवाऽनुभूतौत्थानाऽऽ-
दित्येवकारवशात्तद्विद्यमानिष्टा चावसेयमिति । (बौद्धा सत्त-
द्गाणां इति) शब्दरूपगन्धानां तद्विषयत्वद्रूपस्पर्शाऽऽ-
दिस्थानानि च, शेषाणि एकैन्द्रियाणामुपस्थेष्टानिष्टाऽवसे-
यानि, गतिस्तु तेषां त्रसत्वाद्गमनरूपा द्विविधाऽप्यस्ति,
भवगतितस्तत्त्वास्थानविशेषेणैष्टानिष्टाऽवसेयेति । अ०
१४ श० ५ उ० ।

पुद्गलपरिणामः—

कइविहे शं भंते । पोगलपरिणामे पसुते । गोयमा । पं-
चविहे पोगलपरिणामे पसुते । तं जहा—वसुपरिणामे, गं-
धपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे, संठाणपरिणामे । व-
सुपरिणामे शं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे
पसुते । तं जहा—कालवसुपरिणामे ० जाव सुक्लिन्नवसुपरि-
णामे । एवं एण्णं अभिलावेणं गंधपरिणामे दुविहे, रसप-
रिणामे पंचविहे, फासपरिणामे अट्टविहे । संठाणपरिणामे
शं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे पसुते । तं
जहा—परिमंढलसंठाणपरिणामे ० जाव आयवसंठाणपरि-
णामे ।

(कइविहे शमित्यादि) (वसुपरिणामे इति) यत्पुद्गलो व-
शीन्तरत्वागाह्यगन्तरे यात्यसौ वर्णपरिणाम इत्येवमन्य-
त्राऽपि (परिमंढलसंठाणपरिणामे इति) इह परिमण्डल-
संस्थानं वलयाऽऽकारं, यावत्करणाच्च—“वट्टसंठाणपरिणामे
तसंसंठाणपरिणामे चउरसंसंठाणपरिणामे, इति” इत्यम् ।
अ० ८ श० १० उ० । पुद्गलद्रव्याणां च दशविधः परिणामः,
तद्यथा—बन्धनगतिसंस्थानभेदवर्णगन्धरसस्पर्शगुणलघुता-
च्चरूप इति । तत्र बन्धः स्निग्धरुक्त्वत्वात्, गतिपरिणामो दे-
शान्तरप्रवासिलक्षणः, संस्थानपरिणामः परिमण्डलाऽऽदिकः
पञ्चधा, भेदपरिणामः—खण्डप्रत्ययचूर्णकानुललिकारकरिका-
भेदेन पञ्चधा—खण्डाऽऽदिलक्षणप्रतिपादकं चेदं गाथाह्वय-
म् । तद्यथा—

“संवेहि” संजमेयं, पयस्भये जडमप्यलसत् ।
सुखं सुखियमेयं, अणुनदियं वंसवकलियं ॥ १ ॥
दुदुम्भं समारोहं, भेद उक्किया य उक्करं ।
वीसलपञ्चगमीसग—संघायविश्रामाविहिगमो ॥ २ ॥ ”
वर्णपरिणामः पञ्चानां भेदाऽऽर्त्तानां वर्णानां परिचयितस्तत्-
द्रव्यादिसंयोगपरिणतिष्ठपतत्स्वरूपं च माथाभ्याऽवसेयम् ।
ताभ्येमाः—

“जइ कालगमेगुणं सुक्कियं पि द्विविज्ज बहुवगुणं ।

परिणामिज्ज कालं, सुक्कल गुणादियगुणं ॥ १ ॥

जइ सुक्कियेगुणं, कालगद्वं तु बहुगुणं जइ य ।

परिणामिज्ज सुक्कं, कालेण गुणादियगुणं ॥ २ ॥

जइ सुक्कं एकगुणं, कालगद्वं पि एकगुणमेव ।

कावेयं परिणामं, तुल्लगुणत्वेण संभवइ ॥ ३ ॥

एवं पंच वि वसा, संजाएणं तु वस्यारिणाम् ।

एकत्वे संजा, सवेयऽपि य ते मुण्येववा ॥ ४ ॥

एमेव य परिणामो, गंथाण रत्नाण तइ य फासाणं ।

संठाणाण य भगिओ, संजागणं बहुवगणो ॥ ५ ॥

एकत्रिशङ्का एवं पुर्यन्ते—दश द्विकर्मयोगाः, दश त्रिकसं-

योगाः, पञ्च चतुष्कर्मयोगाः, एकः पञ्चकर्मयोगः, प्रायकं व-

शांश्च पञ्चेति । अगुरुलघुगारंणामस्तु वरमाणोरारभ्य याव-

हनन्तानन्तप्रदेशिकाः स्फुट्याः सूक्ष्माः, शब्दपरिणामस्तत-

र्विनतघनशुद्धिरभेदाच्छुद्धाः, तथा तात्त्वांशपुटव्यापाराऽऽप-

मितिवर्धश्च अन्येऽपि च पुद्गलपरिणामाश्चक्षुष्याऽऽद्या भवे-

रिति । तं चास्मि—

“छाया य आयवो वा, उज्जाओ तइ य अंधकारो य ।

एसा उ पुगलाणं, परिणामो फण्णा चवा ॥ २ ॥

सीया खाइपमासा, छाया णाहन्धिया बहुवगण्णा ।

उज्जा पुगलाणो, खायवो आयवो नाम ॥ २ ॥

न वि सीओ न वि उज्जा, समो पमासो य होइ उज्जाओ ।

कालं मइल तमं पि य, वियाण तं अंधयारं ति ॥ ३ ॥

द्वयस्व स्वलण पक्कं—दणा उ सा पुण गइ उ निरिट्ठा ।

वीसलपञ्चगमीसा, अलपरेणं तु उमअऽपि ॥ ४ ॥ ”

तथाऽब्रह्मधनुर्विदुदादिषु कायेषु यानि पुद्गलद्रव्याणि

परिणतानि तद्विज्ञप्ताकरणमिति ॥ ८ ॥ सूत्र० १ श्रु० १

अ० १ उ० ।

पोगलपरिचट्ट—पुद्गलपरिचर्च—पु० । पुद्गलानां—रूपिद्रव्या-

णामाहारकवर्जितानामौदारिकाऽऽदिप्रकारेण शृणुत इत्

जीवापेक्षया परिवर्तनं—सामस्येन स्थितः पुद्गलपरिचर्चः स्व

च यावन्त कालेन भवति इति स कालोऽपि पुद्गलपरिचर्चः ।

अनन्तारसंप्रियवसर्पिणीरूपे कालभेदे, स्यात् ३ टा० ४ उ० ।

अनु० । पं० सं० ।

पुद्गलपरावर्त्तप्रकरणम्—

रायगिहं ० जाव एवं वयामी—दो भंते । परमाणुपोगला

एगयओ साहण्णि, एगयओ साहण्णिता किं भवइ ।

गोयमा । दुपदेसिए त्थे भवइ, से भिज्जाणे दुहा कजइ,

एगयओ परमाणुपोगले, एगयओ परमाणुपोगले भवइ ।

निणि भंते । परमाणुपोगला एगयओ साहण्णिणं किं

परमाणुपांगला एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ १४, अहवा-एगयञ्चो तिषि परमाणुपांगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवइ १६, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो तिषि दुपदेसिया खंघा भवति १७, छहा कजमाणे एगयञ्चो पंच परमाणुपांगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवति १८, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपांगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंघा भवति १९, सतहा कजमाणे एगयञ्चो छ परमाणुपांगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे भवति २०, अष्टहा कजमाणे अष्ट परमाणुपांगला भवति २१। खूब भंते ! परमाणुपांगला पुच्छा !। गोंयमा ! ०जाव खवहा कजइ, दुहा कजमाणे एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो अट्टपदेसिए खंघे भवइ, एवं एकूकसंचारिएहि ०जाव अहवा-एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचपदेसिए खंघे भवति ४, तिहा कजमाणे एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो सत्तपदेसिए खंघे भवइ ५, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो छप्पदेसिए खंघे भवइ ६, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचपदेसिए खंघे भवइ ७, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दो चउप्पदेसिया खंघा भवति ८, अहवा-एगयञ्चो दुपदेसिए एगयञ्चो तिपदेसिए एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ ९, अहवा-तिषि तिपदेसिया खंघा भवति १०, चउहा कजमाणे एगयञ्चो तिषि परमाणुपांगला एगयञ्चो छप्पदेसिए खंघे भवति ११, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो पंचपदेसिए खंघे भवइ १२, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ १३, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंघा भवति, एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ, १४, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपांगले एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंघा भवति १५, अहवा-एगयञ्चो तिषि दुपदेसिया खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवति १६, पंचहा कजमाणे एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपांगला एगयञ्चो पंचपदेसिए खंघे भवति १७, अहवा-एगयञ्चो तिषि परमाणुपांगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवति १८, अहवा-एगयञ्चो तिषि परमाणुपांगला एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंघा भवति १९, अहवा-एगयञ्चो दो परमाणुपांगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे

भवइ २०, अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ च-
त्तारि दुपदेमिया खंधा भवंति २१, छहा कज्जमाणं एग-
यओ पंच परमाणुपोगमला एगयओ चउपदेमिए खंधं
भवइ २२, अहवा-एगयओ चत्तारि परमाणुपोगमला ए-
गयओ दुपदेमिए खंधं एगयओ तिपदेमिए खंधं भवः २३,
अहवा-एगयओ तिसि परमाणुपोगमला एगयओ तिसि दु-
पदेमिया खंधा भवंति २४, सत्ताह कज्जमाणं एगयओ छ
परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधं भवइ २५,
अहवा-एगयओ पंच परमाणुपोगमला एगयओ दो दुपदे-
मिया खंधा भवंति २६, अट्ठाह कज्जमाणं एगयओ सत्त
परमाणुपोगमला एगयओ दुपदेमिए खंधं भवइ २७, खवहा
कज्जमाणं खव परमाणुपोगमला भवंति २८ । दस भंते !
परमाणुपोगमला पुच्छा १ । गोयमा ० । जाव हुहा कज्जमाणं
एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ खवपदेमिए खंधं भवइ
१, अहवा-एगयओ दुपदेमिए खंधं एगयओ अट्ठपदेमिए
खंधं भवइ २, एवं एक्कं संतोराति ० जाव अहवा-दो
पंच पदेमिया खंधा भवंति ४, तिहा कज्जमाणं एगयओ
दो परमाणुपोगमला एगयओ अट्ठपदेमिए खंधं भवइ ६,
अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ दुपदेमिए खंधं
एगयओ सत्तपदेमिए खंधं भवइ ७, अहवा-एगयओ
परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधं भवइ, एगयओ
छपदेमिए खंधं भवइ ८, अहवा-एगयओ परमाणुपोग-
मला एगयओ चउपदेमिए खंधं एगयओ पंचपदेमिए खंधं
भवइ ९, अहवा-एगयओ दुपदेमिए खंधं एगयओ तिप-
देमिए खंधं एगयओ पंचपदेमिए खंधं भवइ ४, अहवा-
एगयओ दुपदेमिए खंधं एगयओ दो चउपदेमिया खंधा
भवंति ६, अहवा-एगयओ दो तिपदेमिया खंधा एगय-
ओ चउपदेमिए खंधं भवइ ७, चउहा कज्जमाणं एगय-
ओ तिप्पि परमाणुपोगमला एगयओ सत्तपदेमिए खंधं भवः १,
अहवा-एगयओ दो परमाणुपोगमला एगयओ दुपदेमिए
खंधं एगयओ छपपदेमिए खंधं भवइ २, अहवा-एगयओ
दो परमाणुपोगमला एगयओ तिपदेमिए खंधं एगयओ
पंचपदेमिए खंधं भवइ ३, अहवा-एगयओ दो परमाणु-
पोगमला एगयओ दो चउपदेमिया खंधा भवंति ४, अ-
हवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ दुपदेमिए खंधं
एगयओ तिपदेमिए खंधं एगयओ चउपदेमिए खंधं भव-
इ ५, अहवा-एगयओ परमाणुपोगमले एगयओ तिसि
तिपदेमिया खंधा भवंति ६, अहवा-एगयओ तिसि दुप-
देमिया खंधा एगयओ चउपदेमिए खंधं भवइ ७, अहवा-
एगयओ दो दुपदेमिया खंधा एगयओ दो तिपदेमिया

योगालपरिचट्ट

खंघा भवति ८, पंचहा कज्जमाणे एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगमला एगयञ्चो छप्पएसिए खंघे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगमला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे
भवइ, एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ १०, अहवा-एग-
यञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगमला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे
एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंघे भवइ ३, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगमला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंघा एगयञ्चो
चउप्पदेसिए खंघे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगमला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो दो तिपदे-
सिया खंघा भवति ५, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगमले
एगयञ्चो तिष्ठि दुपदेसिया खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए
खंघे भवइ ६, अहवा-पंच दुपदेसिया खंघा भवति ७,
छहा कज्जमाणे एगयञ्चो पंच परमाणुपोगमला एगयञ्चो
पंचपएसिए खंघे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगमला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो चउप्प-
सिए खंघे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपोग-
मला एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंघा भवति ३, अहवा-
एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगमला एगयञ्चो दो दुपदेसिया
खंघा एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो
दो परमाणुपोगमला एगयञ्चो चत्तारि दुपदेसिया खंघा
भवति ५, सचहा कज्जमाणे एगयञ्चो छप्परमाणुपोगमला
एगयञ्चो चउप्पएसिए खंघे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो
पंच परमाणुपोगमला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो
तिपदेसिए खंघे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगमला एगयञ्चो तिष्ठि दुपदेसिया खंघा भवति ३,
अट्ठहा कज्जमाणे एगयञ्चो सत्त परमाणुपोगमला एगयञ्चो
तिपदेसिए खंघे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो छ परमाणु-
पोगमला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंघा भवति ५, खवहा
कज्जमाणे एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगमला एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंघे भवइ ६, दसहा कज्जमाणे दस परमाणुपोग-
मला भवति । संखेज्जाणं भेते । परमाणुपोगमला एगयञ्चो
साहण्ठि एए किं भवति ? गोयमा ! संखेज्जपएसिए
खंघे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि ० जाव दसहा वि संखे-
ज्जहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयञ्चो परमाणुपोगमले
एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो दु-
पदेसिए खंघे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भवइ २, अहवा-
एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे ० ३,
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसपदेसिए खंघे भवइ, एगयञ्चो
संखेज्जपएसिए खंघे भवइ, अहवा-दो संखेज्जपएसिया
खंघा भवति ११ । तिहा कज्जमाणे एगयञ्चो दो परमाणु-

पोगमला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो परमाणुपोगमले एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगय-
ञ्चो संखेज्जपदेसिए खंघे भवइ ० । अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगमले एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंघे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगमले एगयञ्चो दसपएसिए खंघे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंघे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोग-
मले एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंघा ११ । अहवा-
एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया
खंघा भवति १२ । एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंघे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंघा भवति २०,
अहवा-तिष्ठि संखेज्जपएसिया खंघा भवति २१,
चउहा कज्जमाणे एगयञ्चो तिष्ठि परमाणुपोगमला एगय-
ञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भवइ, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगमला एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे एगयञ्चो संखे-
ज्जपएसिए खंघे भवइ २ । अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगमला एगयञ्चो तिपदेसिए खंघे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंघे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगमला एगयञ्चो दसपएसिए खंघे एगयञ्चो सं-
खेज्जपएसिए खंघे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो दो पर-
माणुपोगमला एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंघा भवति
११ । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगमले एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंघे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंघा भवति १२ ।
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगमले एगयञ्चो दसप-
एसिए खंघे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंघा भवति २० ।
अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगमले एगयञ्चो तिष्ठि संखेज्जप-
सिया खंघा भवति २१ । अहवा-एगयञ्चो दुपदेसिए खंघे ए-
गयञ्चो तिष्ठि संखेज्जपएसिया खंघा भवति । एवं ० जाव
अहवा-एगयञ्चो दसपएसिए खंघे एगयञ्चो तिष्ठि संखेज्ज-
पएसिया खंघा भवति । एवं एएणं कमेणं पंचसंजोगां वि
मासियक्को ० जाव खव संजोगा । दसहा कज्जमाणे एगयञ्चो
खव परमाणुपोगमला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भव-
इ ? । अहवा-एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगमला एगयञ्चो दुपदे-
सिए एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंघे भवइ २ । एवं एएणं
कमेणं एकेको पूरयक्को ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसप-
सिए खंघे भवइ, एगयञ्चो खव संखेज्जपएसिया खंघा भव-
ति, अहवा-दस संखेज्जपएसिया खंघा भवति ९१ । संखेज्जहा
कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोगमला भवति । असंखेज्जहा
णं भेते । परमाणुपोगमला एगयञ्चो साहण्ठि एगयञ्चो सा-
हण्ठि वि भवति ? । गोयमा ! असंखेज्जपएसिए खंघे भ-
वति । सं भिज्जमाणे दुहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जहा वि

अमंलेज्जा वि कज्जइ । दुहा कज्जमाणे एगयओ परमा-
खुपांगले एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं
०जाव अहवा-एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ, एगयओ
असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ १ ।
अहवा-दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ । तिहा-
कज्जमाणे एगयओ दो परमाखुपांगला एगयओ असं-
खेज्जपएसिया खंधा भवति १ । अहवा-एगयओ परमा-
खुपांगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अमंलेज्जपएसिए
खंधे भवति । एवं ० जाव अहवा-एगयओ परमाखुपांगले
एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ १० । अहवा-एगयओ परमाखुपांगले एग-
यओ संखेज्जपएसिए खंधे एगयओ अमंलेज्जपएसिए
खंधे भवइ ११ । अहवा-एगयओ परमाखुपांगले एगयओ
दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ । अहवा-एगयओ
दुपदेसिए खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपएसिया खंधा भव-
ति १३ । एवं ० जाव अहवा-एगयओ संखेज्जपएसिए
खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपदेसिया खंधा भवति २२ । अ-
हवा-तिषि असंखेज्जपएसिया खंधा भवति २३, चउहा क-
ज्जमाणे एगयओ तिषि परमाखुपांगला एगयओ अमंले-
ज्जपएसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव दसकसं-
जोगो एवं जहेव असंखेज्जपएसियस्त खवरं असंखेज्जयं एवं
अवभहिं जाणियवन् ० जाव अहवा-दस असंखेज्जपएसिया
खंधा भवति । संखेज्जहा कज्जमाणे एगयओ संखेज्जा
परमाखुपांगला एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ ।
अहवा-एगयओ संखेज्जा दुपएसिया खंधा एगयओ अ-
संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं ० जाव अहवा-एगयओ
मंलेज्जा दसपएसिया खंधा एगयओ असंखेज्जप-
एसिए खंधे भवइ, अहवा-एगयओ संखेज्जा संखेज्जप-
एसिया खंधा एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
अहवा—मंलेज्जा असंखेज्जपएसिया खंधा भवति ।
असंखेज्जहा कज्जमाणे अमंलेज्जा परमाखुपांगला भवति ।
अणंता खं भंते ! परमाखुपांगला ० जाव किं भवति ? ।
गोयमा ! अणंतपएसिए खंधे भवइ, सं भिज्जमाणे दु-
हा वि तिहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जहा अमंले-
ज्जहा अणंतहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ
परमाखुपांगले एगयओ अणंतपदेसिए खंधे भवइ
एवं ० जाव अहवा दो अणंतपदेसिया खंधा भव-
ति, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाखुपांगला एगयओ
अणंतपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाखु-

पांगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अणंतपदेसिए
खंधे भवइ ० जाव अहवा-एगयओ परमाखुपांगले ए-
गयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ अणंतपएसिए
खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाखुपांगले एगयओ
दो अणंतपएसिया खंधा भवति, अहवा-एगयओ दुप-
देसिए खंधे एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवति ।
एवं ० जाव एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
णंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवति ।
अहवा-एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
णंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पदेसिए खंधे एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भव-
ति । अहवा-तिषि अणंतपदेसिया खंधा भवति २५ ।
चउहा कज्जमाणे एगयओ तिषि परमाखुपांगला एगयओ
अणंतपदेसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव
असंखेज्जसंजोगो । एए सवे जहेव असंखेज्जाणं भणिया
तहव ० जाव अणंताण वि भाणियवन् खवरं एकं अणं-
तगं अवभहिं भाणियवन् ० जाव अहवा एगयओ सं-
खेज्जा संखेज्जपदेसिया खंधा एगयओ अणंतपदेसिए खं-
धे भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्जा अणंतपदेसिए खं-
धा एगयओ अणंतपदेसिए खंधे भवइ । अहवा-मंले-
ज्जा अणंतपदेसिया खंधा भवति । अमंलेज्जहा कज्जमाणे
एगयओ अमंलेज्जा परमाखुपांगला एगयओ अणंतप-
देसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ अमंलेज्जा दुपएसिया
खंधा एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ ० जाव अहवा ए-
गयओ असंखेज्जा संखेज्जपएसिया खंधा एगयओ अणंत-
पदेसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ असंखेज्जा असंखे-
ज्जपएसिया खंधा एगयओ अणंतपदेसिए खंधे भवइ । अ-
हवा-एगयओ असंखेज्जा अणंतपदेसिया खंधा भवति ।
अणंतहा कज्जमाणे अणंता परमाखुपांगला भवति २७ ।
एएसि खं भंते ! परमाखुपांगलाणं साहण्णाभेदाणु-
वाणं अणंताणं पांगलपरियहाणं अणंताणंता पांगल-
परियहा समणुगंतवा भवतीतिपक्खाया । । हुंवा मो-
यमा ! एएसि खं परमाखुपांगलाणं साहण्णाभेदाणु-
० जाव पक्खाया ।

(एगयओ ति) एकत्वतः—एकतत्वेत्यर्थः । (साह-
खंति ति) संहस्येति—संहती भवत इत्यर्थः । त्रि-
प्रदेशिकस्य भवे एको विकल्पाः, त्रिप्रदेशिकस्य द्वौ,
चतुःप्रदेशिकस्य त्रयस्त्रयः, पञ्चप्रदेशिकस्य चत्वारः, षट्प्रदेशि-
कस्य दश, सप्तप्रदेशिकस्य सप्तदश, अष्टप्रदेशिकस्य अष्टविंशतिः,
नवप्रदेशिकस्याष्टविंशतिः, दशप्रदेशिकस्य चत्वारिंशत्, सं-

क्यातप्रदेशिकस्य द्विधा भेदे ११ त्रिधा भेदे २१ चतुर्धा भेदे ३१ पञ्चधा भेदे ४१ षोडश्यां ११ सप्तधात्वे ३१ अष्टधात्वे ७१ नवधात्वे ८१ दशधात्वे ९१ संख्यातभेदस्य त्वेक एव । विकल्पमेषाऽऽह—(संख्येष्टा कज्जमाणं संखेष्टा परमाणुपंग्मा भवति सि) असंख्यातप्रदेशिकस्य तु द्विधाभावे १२ त्रिधात्वे २३ चतुर्धात्वे ३४ पञ्चधात्वे ४५ षोडश्यां १६ सप्तधात्वे १७ अष्टधात्वे ७८ नवधात्वे ८९ दशधात्वे १०० संख्यातभेदस्य द्वादश १२ संख्यातभेदकरणं त्वेक एव । तत्रेवाऽऽह—(असंख्येष्टा परमाणुपंग्मा भवति सि) अनन्तप्रदेशिकस्य तु द्विधात्वे १३ त्रिधात्वे २३ चतुर्धात्वे ३४ पञ्चधात्वे ४५ षोडश्यां १६ सप्तधात्वे ८९ नवधात्वे १७ दशधात्वे १०१ संख्यातस्य १२ असंख्यातस्य १३ अनन्तभेदकरणं त्वेक एव विकल्पः । तत्रेव आह—(अणुतडा कज्जमाणि इत्यादि) "दो भंते । परमाणुपोगला सादृश्यं ति" इत्यादिना पुद्गलानां प्राक् संहननमुक्तम्—"सं भिऽज्जमाणि दुद्धा कज्ज" इत्यादिना च तेषामुक्तोऽयं तावेवाभित्याऽऽह—(एपसि गुमित्यादि) एतयामनन्तराक्रियरूपाणां परमाणुपुद्गलानां, परमाणुनामित्यर्थः । (सादृश्यभावेदायुषाएणं ति) "सादृश्यं ति" प्राकृतस्यासंहननं—सङ्गतां, भेदश्च-विशेषज्ञानं, तयोरनुपातो योगः संकतनभेदानुपातस्तेन सर्वपुद्गलद्रव्यैः सह परमाणुनां संयोगेन विशेषेण चेत्यर्थः । (अणुनाणं ति) अनन्तेन गुणित्वा अनन्ता अनन्तानन्ता; एकाऽपि हि परमाणुर्धर्मकाऽऽदिभिरनन्तकाण्यन्तैर्द्रव्यैः सह संयुज्यमानाऽनन्तान्तरात्ता-म्लभतः, प्रातद्रव्यं, परिवर्तनमात्रं, अनन्तस्याह परमाणुनां प्रातपरमाणु जानन्तस्यापरिवर्तनां परमाणुपुद्गलपरिवर्तना अनन्तानन्तस्य द्रव्यमिति (पोगलपरियट्टं सि) पुद्गलैः पुद्गलद्रव्यैः सह परिवर्तनाः—परमाणुनां मौलनानि पुद्गलपरिवर्तनाः सन्मुगुन्तव्या-अवगन्तव्या भवन्ति इति हेतोरभाष्यतया—परकर्ताः, भगवद्भिरिति गम्यन्ते । मकारश्च प्राकृतशैलीप्रभयः । दृष्टकः । अथ पुद्गलपरावर्त्तस्यैव भेदाभिधानायाऽऽह—

कद्विधे र्थं भंत । पोगलपरियट्टं पस्यते । गोयमा । सत्तविधे पोगलपरियट्टं पस्यते । तं जहा—आरालियपोगलपरियट्टं, वेडवियपोगलपरियट्टं तेषापोगलपरियट्टं, कम्पापोगलपरियट्टं, मणपोगलपरियट्टं बड्पोगलपरियट्टं, आखापाणुपोगलपरियट्टं ।

(कद्विधे गुमित्यादि) (आरालियपोगलपरियट्टं ति) औदारिकशरीरे वर्त्तमानेन जीवेन यदौदारिकशरीरप्रायस्य द्रव्यगोमौदारिकशरीरतया सामस्त्वेन प्रहणमसावौदारिकपुद्गलपरिवर्त्तः, एवमस्येति ।

शेरइयाणं भंते । कद्विधे पोगलपरियट्टं पस्यते । गोयमा । सत्तविधे पोगलपरियट्टं पस्यते । तं जहा—आरालियपोगलपरियट्टं, वेडवियपोगलपरियट्टं, जवा आखापाणुपोगलपरियट्टं, एवं जवा वेमाशियायं ।

(नेरइयाणं सि) नारकजीवानाम् अनादौ संसारे संसरतां सप्तविधः पुद्गलपरावर्त्तः प्रकृतः । भ० १२ श० ४ उ० ।

तिविधे पोगलपरियट्टे पस्यते । तं जहा—अतीते, पडुपके-अखाणं । स्थ० ३ ठा० ४ उ० ।

सप्रपञ्चं पुद्गलापरावर्त्तं माधवश्रेष्ठ निरूपयितुकामः प्रथमं तावत्स्थैव भेदान्, परिमाणं चाऽऽह—

द्वयं खिचे काले, भावे चउड दुह बायरो सुहुमो ।

होइ अर्थतुस्सपिण्णि—परिमाणो पुग्गलपट्टो ॥ ८६ ॥

द्रव्यं द्रव्यविषयः, क्षेत्रं क्षेत्रविषयः, काले कालविषयः, भावे भावविषयः, इत्थं चतुर्धा—चतुरूपः पुद्गलपरावर्त्तो, भवतोत्पत्त्यन्तरं संतुष्टः । पुनरैकोऽपि द्रव्याऽपि का द्विविधा—द्विप्रकारां भवति । द्वैविध्यमाह—(बायरो सुहुमो सि) बादरस्वप्नभेदभिन्नः । अयमर्थः—द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तो द्वेधा—बादरः, स्वप्नश्च । क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तो द्वेधा—बादरः, स्वप्नश्च । कालपुद्गलपरावर्त्तो द्वेधा—बादरः, स्वप्नश्च । भावपुद्गलपरावर्त्तो द्वेधा—बादरः, स्वप्नश्च । कियत्कालप्रमाणं पुनरयमेकैक इत्याह—(होइ अणुत्तस्सपिण्णिरिमाणो ति) भवति—जायते, उत्सर्पेति प्रतिसमयं कालप्रमाणं जन्तूनां शरीराऽऽयुःप्रमाणोऽऽदिकमपेक्ष्य वृद्धि-मनुभवन्तीत्युत्सर्पितः, ततो जन्ता उत्सर्पितः, उपलक्षणं वादसपेक्षि प्रतिसमयं कालप्रमाणं जन्तूनां शरीराऽऽयुःप्रमाणोऽऽदिकमपेक्ष्य हानिमनुभवन्तीत्यवसर्पितः, तादृशपरिमाणं यत्पक्षेऽजन्तुसर्पितव्यसर्पिणीपरिमाणः, पुद्गलगणनधर्माणः पुद्गलाः, तेषां पुद्गलानां चतुर्दशज्जशमकलोऽवर्त्तिसमस्तपरमाणुनां पारवर्त्त औदारिकाऽऽदि-शरीरतया गृहीत्वा मोचने यस्मिन् कालविशेषे स पुद्गलपरावर्त्तः । यद्यपि क्षेत्राऽदिविषयस्य पुद्गलपरावर्त्तरूपोऽन्वयौ न घटौ प्राश्नति, तथाऽप्यस्या व्युत्पादितस्याऽपिशब्दस्याऽप्ययथाशुद्धवत् प्रवृत्तिर्दशानामयमपिशब्दस्य विषयीकारोतीति न काश्चिद्दोष इति ॥ ८६ ॥

द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तो बादरः स्वप्नश्च भवतीत्युक्तम् । अतः क्रमप्राप्तं बादरस्वप्नद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं प्रकृत्यथाह—

उरलाइमत्तगणं, एगजिअो मुपइ कुसिय सव्वअण् ।

जत्तियकालि म थूलो, दव्वे सुहुमो सगयसरा ॥ ८७ ॥

स्वकत्वात्स्वस्य औदारिकाऽदिसत्तकत्वेन औदारिकपरमाणुनौदारिकशरीरतया, आदिशब्दाद्वैकियपरमाणुनैकियशरीरतया, तैजसपरमाणुनैजसशरीरतया, कर्मणपरमाणुनकर्मणशरीरतया, भाषापरमाणुना भाषावर्त्तः, प्राणपानपरमाणुना प्राणपानवर्त्तः, मनोवर्त्तःपरमाणुन मनस्त्वेन । न पुनरादारकशरीरमप्यत्र प्राज्ञो, कादाचित्कत्वात्तन्नाभ्ययेति । स्फुट्टा परिणमस्य तथा परिणामं नीत्वा एकजीवो—विशक्तिरूपस्यो मुञ्चति—त्यजति सर्वं शुद्धतुर्दशज्जशमकवर्त्तिसमस्तपरमाणुना । (जत्तियकालि ति) यावता कालेन विभक्तिस्यत्यवच्छ प्राकृतत्वात्, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे—“व्यस्योऽप्यासामिति” स इत्थं पुद्गलस्पर्शमनिर्गम्यतः कालविशेषः स्फुल्ल-बादरः (द्विधे ति) द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तो भवतीति प्रकृतः । इह किल संसारकालेनैव यद्वैकजीवोऽनैकैर्भवद्द्वयैः स कालोऽवर्त्तितः सर्वानपि पुद्गलान् यावता कालेन औदारिकशरीरवैकियशरीरतैजसशरीरभाषाप्राणपानमनःकर्म

शशरीरलक्षणपदार्थसकलभावेन यथास्वं परिग्रहमप्य मुञ्चति स तावत्प्रमाणः कालो द्रव्यतो बाह्यः पुद्गलपरावर्तो भवति स तात्पर्यम् । इत्यभिहितो बाह्यो द्रव्यपुद्गलपरावर्तः । इदानीं सूत्रमद्रव्यपुद्गलपरावर्तमाह—(सुदृमो सगमयत् स) सूत्रमो द्रव्यपुद्गलपरावर्तो भवतीति सम्प्रत्ययः । कथमित्याह—सकलमप्यतरेषां—सकलमप्यतरेषां, विभक्त्यप्यप्यत्र प्राकृतत्वात् । इदमप्य इदमप्य—सप्तानामौदारिकवैकल्पिकनैजसभावाप्राप्तापानमनःकामेणमप्यादित्यतरेषां पुनरनेकन केनचिदौदारिका ऽऽदिना पूर्वप्रदर्शितप्रकरणे सकललोकवर्तिपुद्गलानां स्पष्टेन औदारिकाऽऽदिशरीरतया शुद्धीया मोक्षेन सूत्रमद्रव्यपुद्गलपरावर्तो भवति । विचक्षितमेवविशेषैः पञ्चभिर्भेदैः परिणमिता अपि न शुद्ध्यति इति । एके स्वाभाव्या एषं द्रव्यपुद्गलपरावर्तस्वरूपं प्रतिपादयन्ति । नचाहि—यदेको जीवाऽनेकेभ्यः प्रकृतौदारिकाऽऽदिशरीरवैकल्पिकशरीरनैजसभावाप्राप्तशुशरीरचतुष्टयरूपतया यथास्वं सकललोकवर्तिनः सर्वान् पुद्गलान् परिणमय्य मुञ्चति तदा बाह्यो द्रव्यपुद्गलपरावर्तो भवति । यदा पुनरौदारिकाऽऽदिचतुष्टयमप्यवैकन केनचिच्छरीरेण सम्यक्पुद्गलपरावर्तमप्य मुञ्चति शशरीरपरिणमितास्तु पुद्गलान् न शुद्ध्यन्ते एव तदा सूत्रमो द्रव्यपुद्गलपरावर्तो भवतीति ॥ ८७ ॥ उक्तो द्वेषाऽपि द्रव्यपुद्गलपरावर्तः ।

सम्प्रति क्षेत्रकालमावपुद्गलपरावर्तं च बाह्य-
सूत्रमद्रव्यमिच्छाकल्पयन्माह—

लोगपणसोसपिण्य-समया अणुभागवंधाशा य ।

जह तह कममरणेणं, पुष्ठा खित्ता धूलिपरा ॥ ८८ ॥

लोकस्य—चतुर्दशरज्ज्यामकलेखखण्डस्य प्रदेशा—निर्धिभागाभागा लोकप्रदेशः । तथोत्सर्पिणीशब्देनावसर्पिण्यप्युपलब्धते, दिगप्रदले राक्षुपलक्षणवत्, तयोः समयाः परमनिष्ठकालविशेषा उत्सर्पिण्यवसर्पिणीसमयाः, समयस्वरूपं च पट्टाटिकापाटनरुद्धान्तादुपलपयन्ननभेदाद्वाहरणयाच्चावले-
यम् । ततो लोकप्रदेशाद्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीसमयाश्चेति द्रष्टव्यः । तान् अनुभागस्य-रसस्य बन्धो बन्धनं तस्य निमित्तभूतानि स्थानानि कथायां व्यविशेषणलक्षणान्यनुभागबन्धस्थानानि अनुभागबन्धाऽध्यवसायस्थानानितीत्यर्थः । अः समुच्चये । तन्तत्वे प्रत्येकं त्रयोऽपि पदार्था षट्वा मरणशब्दस्य प्रत्येकमितिसम्प्रदायाश्च तथा मरणेन—कमोकमाभ्यां प्राणपरित्यागलक्षणेन स्पृष्टा—व्याप्ता भवन्ति तदा (खित्ताऽपि सति) क्षेत्रपुद्गलपरावर्तकालपुद्गलपरावर्तमावपुद्गलपरावर्तोः स्पृष्टा—बाह्या भवन्ति । यदा पुनस्त एव लोकाऽऽकाशप्रदेशा उत्सर्पिण्यवसर्पिणीसमया अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि चेति प्रत्येकं त्रयोऽपि पदार्थाः क्रममरणेन पूर्वस्पृष्टाऽऽकाशप्रदेशाऽऽदिभ्यांऽध्यवधानतः प्राणपरित्यागलक्षणेन स्पृष्टा भवन्ति तदा क्षेत्रपुद्गलपरावर्तकालपुद्गलपरावर्तमावपुद्गलपरावर्तोः (इतर) इतर—सूत्रमा भवन्तीति भाषाऽस्मात् । भाषार्थः पुनरप्यम्—यदाऽमन्तमवक्रम्यशीलो जन्तुरमन्तरेषु—अवबहतिषु चापरापरऽऽकाशप्रदेशेषु त्रियमाणाः सर्वानपि चतुर्दशरज्ज्यामकलोकाकाशप्रदेशाऽमरणेन स्पृष्टानि तदा बाह्यक्षेत्रपुद्गलपरावर्ते भवति, नवरं क्षेत्रपुद्गलपरावर्तद्विराडितिषु पुरावगादित्येव नमःप्रदेशेषु सृजन्ते न गमयन्तेऽपूर्वास्तु दूरव्यवहितानि अपि स्पृष्टा गमयन्त

एवेति । कालस्तु पदोत्सर्पिण्यवसर्पिणीसमयेषु सर्वेष्वपि क्रमेणाक्रमेण चान्तान्तान्तर्भेदेषुको जन्तुसृजो भवति तदा बाह्यकालपुद्गलपरावर्तो भवति, केवलं येषु समयेष्वेकदा सूतोऽप्यदाऽपि यदि तेष्वेव समयेषु त्रियते तदा ते न गमयन्ते, यदा पुनरेकत्रितीयाऽऽदिसमयक्रममुल्लङ्घयति अपूर्वेषु समयेषु त्रियते तदा ते व्यवहितानि अपि समया गमयन्त इति । भावतः पुद्गलपरावर्त उच्यते—अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि मन्त्रप्रभुप्रभुद्वजराऽऽदिभेदेनाऽसंख्येयानि वर्तन्ते एतेषां वासंस्थेयस्वप्रमाणमुत्तरत्र व्यवसामः । ततो यदेकस्मिन्नुभागवन्धाध्यवसायस्थाने क्रमेणाक्रमेण च त्रियमाणान् जन्तुनाऽन्येष्वलोकाऽऽकाशप्रदेशाप्रमाणानि सर्वाण्यपि तानि स्पृष्टानि भवन्ति तदा बाह्ये भावपुद्गलपरावर्तो भवति, अत्राऽपि यदध्यवसायस्थानमेकदा मरणेन स्पृष्टं तदा स्पृष्टाऽपि यदि स्पृष्टानि तदा तन्न गमयते, अपूर्वं तु दूरव्यवहितमपि स्पृष्ट गमयत एवेति भावित्वा बाह्याः क्षेत्रपुद्गलपरावर्तकालपुद्गलपरावर्तमावपुद्गलपरावर्तोः । साधनमेत एव सूत्रमा भाष्यते—इह येषां काशप्रदेशेष्ववगादा जन्तुरेकदा सृजन्तेष्व्याऽमन्तमवक्रम्यस्वितेष्वेव नमःप्रदेशेष्वप्यदाऽपि यदि त्रियतेऽपरम्यां वेलायां तेषामप्यन्तमवक्रम्यस्थितेष्व्याकाशप्रदेशेष्वप्यन्तं तु वलायाम् तेषामप्यन्तमवक्रम्यस्थितेष्वेव नाशेषं यार्वाक्षमपरापरं नृत्तैरन्तमवक्रम्यस्थितेषु नमःप्रदेशेषु क्रमेण त्रियमाणो जन्तुः सर्वानपि लोकाऽऽकाशप्रदेशान् स्पृष्टानि, ये चापरप्रदेशान् द्विरादिनाः पुरावगादा एव दूरव्यवस्थिता वाऽऽकाशप्रदेशा मरणेन स्पृष्टास्तं च न गमयन्ते तदा सूत्रमः क्षेत्रपुद्गलपरावर्त इति । पञ्चमप्रदर्शनात् तु सूत्रमपरावर्तद्विराडपि क्षेत्रपुद्गलपरावर्तः इत्यं व्याख्यात—यथा—चतुर्दशरज्ज्यामकलोकस्य सप्तप्रदेशेषु प्रत्येकं यावता कालेनैकजीवो सूत्रो भवति । कोऽर्थः ?—यावन्तो लोकाऽऽकाशप्रदेशास्ते प्रदेशे प्रदेशे कमोकमाभ्यां मरणं कुर्वन्ति यदा सर्वे व्याप्ता भवन्ति तदा बाह्यः क्षेत्रपुद्गलपरावर्तः, सूत्रस्तु—यावता कालेन प्रथमप्रदेशानुवृत्तप्रदेशक्रमेण सूत्रो भवति, कोऽर्थः ?—यत्राऽऽकाशप्रदेश सृजन्तदनन्तरप्रदेशक्रमेण यदा सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणेन व्याप्ता भवन्ति तदाऽपि भवति । सर्वानपि च मरणं न गमयते । यद्यपि जीवस्यैकप्रदेशेऽवस्थानमव नास्ति तथाऽपि जीवावगादानवस्थानानां प्राधान्येनैकः पारिकल्प्यते, तस्माद्गणनामर्हति, अनुना च प्रकरणे प्रभूतकालस्यापुनर्तं कृतं भवतीति । सूत्रस्तु कालपुद्गलपरावर्तस्तदा भवति यदोत्सर्पिण्या अवसर्पिण्या वा प्रथमसमये कश्चिन्मूलतस्तः पुनरपि समर्थानिर्वातिकाटीकोटी-भिरनिकात्मानामिभ्योऽपि स एव जन्तुः कालात्तरं तस्य एव द्वितीयसमये त्रियते पुनरपि कदाचित्तथैव त-भिरनिकात्मानामितस्तथा एव तृतीयसमये, एवं चतुर्थपञ्चमषष्ठाऽऽदिसमयक्रमेणान्तान्तर्भेदेष्वारसर्वेऽप्युत्सर्पिण्यवसर्पिणीशब्दशितिसागरोपमकाटीकोटीमानयोः समया मरणेन व्याप्ता भवन्ति । यं तु प्रथमाऽऽदिसमयक्रममुल्लङ्घ्य व्यवहितसमयाः पूर्वस्पृष्टा वा मरणेन व्याप्तास्ते तु

न शुद्धन्त एवेति । सूक्ष्मो भावपुद्गलपरावर्त उच्यते-इह किलाऽनुभागवन्धाधवसायस्थानानि बध्यमानकर्मपुद्गलेषु तादृशाऽनुभागपलिच्छेदनिर्वर्तकानि असंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशमाणाणि मन्त्रप्रवृत्तप्रवृत्ततत्त्वाऽऽदिभेदेनो वर्तन्ते, तत्र च सर्वेभ्योऽनुभागपलिच्छेदजनके कषायोदये वर्तमानः कश्चिज्जन्तुर्न, ततः कक्षाविम्बं पुनरपि तस्मादन्तरव्याख्यते द्वितीयेऽनुभागवन्धाधवसायस्थाने विशेषाऽधिकऽनुभागपलिच्छेदजनके वर्तमाना स्तुः पुनरपि तस्मात् कक्षाचिद्विशेषाऽधिकऽनुभागपलिच्छेदजनके स्तुनीये, एवं क्रमेण क्रमेण विशेषाऽधिकऽनुभागपलिच्छेदजनकाऽधवसायस्थानकेषु वर्तमानस्य मरणं तावद्वाच्यं यावत्स्वर्गोच्छ्राऽनुभागवन्धाधवसायस्थाने क्रियमाणि जन्तुनाऽनन्तानन्तैर्मरैः सार्वाण्यपि स्फुटानि भवन्तीति व्यवहृताति पूर्वस्फुटानि च न गत्यन्त इति ॥ ८८ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं पुद्गलपरावर्तसकृत् । कर्म० ५ कर्म० ।

पोगलपरियट्टो इह, दत्वा इ चञ्चिद्विहो मृण्येयव्यो ।

एकको पुण्य द्विविहो, बायरसुहृत्सभेण्यं ॥ ३५ ॥

इहात्मनः-पारमेश्वरे प्रवर्त्तते पुद्गलपरावर्तं द्रव्याऽऽदितो द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतश्चतुर्विधः-चतुःप्रकारो ज्ञातव्यः । तद्यथा-द्रव्यपुद्गलपरावर्तः, क्षेत्रपुद्गलपरावर्तः, कालपुद्गलपरावर्तः, भावपुद्गलपरावर्तश्च । 'सुण्येयव्यो' इत्यत्र 'हो जाणमुणो' ॥ ८४ । ७ ॥ इति प्राकृतलक्षणजाज्ञानात्तैर्मृण्य इत्यादेशः, पुनरप्येकैकः पुद्गलपरावर्तो बादरसूक्ष्मभेदेन द्विधा-द्विप्रकारः, तथा-बादरः, सूक्ष्मः ॥ ३५ ॥

तत्र बादर-सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्तौवाह-

संसारमि अदंतो, जायय कालेण कुमिय सव्वाण् ।

इणु जीवु सुपइ बायर, अणयरतणुट्ठिओ सुहुमो ॥ ३६ ॥

संसारमि प्राणिनोऽस्मिन्निति संसारः-चतुर्दशरज्ज्वात्मकं क्षेत्रं, तस्मिन् संसारे अटन्-परिभ्रमन्नेको जीवः, सकलैऽपि संसारे ये केचन परमाण्व्यस्तान् सर्वानपि यावता कालेन स्फुट्वा मुञ्चति-औदारिकादिरूपतया परिभुज्य परिभुज्य परित्यजति, तावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकं जीवेन सर्वेऽपि जगद्वर्त्तिनः परमाणुषो यथायोगमौदारिकवैकियनैजसकर्मणुभाप्राणुपानममस्त्वेन परिभुज्य परित्यजन्त्यावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्तः ।

सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्तौवाह-

(अणयरतणुट्ठिओ सुहुमो) औदारिकाऽऽदीनां शरीराणां अमृतमर्त्यं तनो-शरीरे स्थितः सन् यावता कालेनैको जीवः संसारं परिभ्रमन् सर्वानप्यणुत् स्फुट्वा-परिभुज्य मुञ्चति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्तः । इयमत्र भावना-यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशभाषिणः परमाणव औदारिकाऽऽधम्यतमैकविधवर्त्तितशरीररूपतया परिभुज्य निष्ठा नीयन्ते, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्तः, पुद्गलानां परमाणुनामौदारिकाऽऽदिकरूपतया विवर्त्तितैकशरीररूपतया वा सामान्येन परावर्तः-परिभ्रमन् यावति कालं स तावान् कालः पुद्गलपरावर्तः, इह च शब्दस्य अतुल्यनिमित्तम्, अनेन च अतुल्यनि-

मित्सितं स्वैकार्थसमवायप्रवृत्तितानिमित्तमन्तोऽपिश्यवत्सं पिच्छीमानत्वरूपं लभ्यते, तेन क्षेत्रपुद्गलपरावर्तस्योऽदीनां पुद्गलपरावर्तस्योऽभावेऽपि प्रवृत्तितानिमित्तस्याऽनन्तोऽपिश्यवत्सं पिच्छीमानत्वरूपस्य विद्यमानत्वात्पुद्गलपरावर्तश्चादः प्रवर्त्तमानो न विरुद्धते । यथा गोशब्दः पूर्वं गमने व्युत्पादितः, तेन च गमनेन-व्युत्पत्तिनिमित्तं स्वैकार्थसमवायिगुरककुलः कुलसाक्षाऽऽदिभेदेन प्रवृत्तितानिमित्तपुद्गलपरावर्तः, ततो गमनरहितेऽपि गोविण्डे प्रवृत्तिनिमित्तसद्भावाद् गोशब्दः प्रवर्त्तते इति । अस्मिन् सूक्ष्मे द्रव्यपुद्गलपरावर्तं विवर्त्तितैकशरीररूपतया तरेणाऽन्यशरीरतया ये परिभुज्य परिभुज्य परित्यजन्ते ते न गत्यन्ते, किं तु प्रवृत्तेऽपि काले गते सति विवर्त्तितैकशरीररूपतया परिभ्रम्यन्ते, ते एव गत्यन्ते । तदेवमुक्तः सूक्ष्म-बादरभेदमिहो द्रव्यपुद्गलपरावर्तः ॥ ३६ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिहं क्षेत्रपुद्गलपरावर्तमाह-

लोगमस पपेमं, अणंतरपरंपराविमपीहि ।

खेचमि बायरो सो, सुहुमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३७ ॥

लोकस्य-चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्याऽनन्तरपरंपराविभक्ति-भ्याम्, अनन्तरप्रकारेण परम्पराप्रकारेण च, सर्वेषु प्रदेशेष्वेकस्य जीवस्य मृतस्य यावान् कालविशेषो भवति, स तावान् क्षेत्रविशेषो बादरपुद्गलपरावर्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकं जीवेन क्रमेणोत्क्रमेण वा यत्र तत्र क्रियमाणेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणस्फुट्टाः क्रियन्ते, स तावान् कालविशेषः क्षेत्रबादरपुद्गलपरावर्तः ।

सम्प्रति क्षेत्रसूक्ष्मपुद्गलपरावर्तमाह-

'सुहुमो उ अणंतरमयस्स' चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्य लोकस्य सर्वेषु प्रदेशेष्वनन्तरमृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषः स तावान् सूक्ष्मः सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्तो भवति । इयमत्र भावना-यद्यपि जीवस्याऽधगाहना जघन्याऽपि असंख्येयप्रदेशाऽऽस्मिका भवति, तथाऽपि विवर्त्तितैकस्मिन्प्रदेशे क्रियमाणस्य विवर्त्तितः कश्चिदेकः प्रदेशोऽवधिभूतो विवर्त्तते, ततस्तस्मात्प्रदेशान्तरं देशान्तरे ये नमःप्रदेशा मरणेनाऽधायन्ते, ते न गत्यन्ते, किं त्वन्तेऽपि काले गते सति विवर्त्तितप्रदेशानन्तरो यः प्रदेशो गमनेन व्याप्तो भवति, स गत्यन्ते, तस्मादप्यनन्तरो यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तः स गत्यन्ते । एवमानन्तर्यपरम्परा यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणेन स्फुट्टा भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्तः, उक्तो बादरसूक्ष्मभेदमिहः क्षेत्रपुद्गलपरावर्तः ॥ ३७ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिहं कालपुद्गलपरावर्तमाह-

उत्सपिण्णिमपपं, अणंतरपरंपराविमपीहि ।

कालमि बायरो सो, सुहुमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३८ ॥

इहोत्सपिण्णिप्रहणेनाऽवसर्पित्वव्युत्पल्लभ्यते । ततोऽयमर्थः-उत्सर्पित्ववत्सर्पिणोऽसमयेषु सर्वेष्वपि अमन्तरपरम्पराविभक्तिभ्याम्-अनन्तरप्रकारेण परम्पराप्रकारेण च मृतस्य यावान् कालो भवति, तावान् बादरः कालपुद्गलपरावर्तः । एतदुक्तं भवति-यावता कालेनैको जीवः सर्वो-

नय्युत्तपियवसपियिणीसमयान् क्रमेणोक्तमेव वा मरणेन व्याप्तान् करोति, तावन्कालविशेषो बादरपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मोऽयं अर्थात्तरमयस्स) समस्तेष्वप्युत्तपियवसपियिणीसमयेष्वनन्तरमृतस्य, उत्सर्पिणीप्रथमसमयादारभ्य, ततः परं क्रमेण मृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषो भवति, तावान् सूक्ष्मः—सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः । अत्राऽपीयं भावना-रहोत्सर्पिणीप्रथमसमये कश्चिज्जीवो मृत्युमुपागतः ततो यदि समयोनविशित्तामागमकोटी-भिरल्लिकान्नाभिर्भूयोऽपि स एव जन्तुकस्सर्पिणीद्वितीयसमये ज्ञियते, तदा स द्वितीयः समयो मरणस्युद्यो गच्छते, शेषान्तु समयो मरणस्युद्यो अपि सन्तो न गच्छन्ते । यदि पुनस्तस्मिन्सर्पिणीद्वितीयसमये न ज्ञियते, किन्तु समयान्तरं, तदा सोऽपि न गृह्यते; किं त्वनन्तास्वप्युत्तपियवसपियिणीषु गतासु यदास्सर्पिणीद्वितीयसमये एव मरिष्यति तदा समयो गच्छते । एवमानन्तरं प्रकारेण यावता कालेन सर्वेऽप्युत्तपियवसपियिणीसमया मरणव्याप्ता भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः, उक्तो बादरसूक्ष्मभेदविश्रः कालपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३८ ॥

साम्प्रतं बादर-सूक्ष्मभेदविश्रं भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

अणुमागट्ठाणसुं, अण्ठतरपरंरपिभत्ताहिं ।

भावस्मिं बायरो सो, सुद्धो सत्थमणुक्कमसो ॥ ३९ ॥

इदानीमागस्थानानि कर्मप्रकृतिसम्बद्धानि कारि बन्धनकरणे अनुभागबन्धविचारे “एकज्जुवसायसमाज्जियस्स दलियस्स किंरसो भुज्जो ?” इत्यादिना प्रश्नेन स्वयमेव वक्ष्यति । तानि चाऽसंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि तेषां चानुभागस्थानानां निष्पादका ये कार्याद्यैरूपेण अथवसायविशेषान्तेऽप्यनुभागस्थानमिमुच्यन्ते, कारणे कार्यापेक्षारान् । ते चाऽप्यनुभागबन्धाध्यवसाया असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणः । सम्प्रत्यक्षरयोजनो—अनुभागस्थानेषु—अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेषु असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेषु सर्वेष्वपि यावता कालेनैको जीवोऽनन्तरपररूपरूपेण ये विमज्जी-विमार्गो, तावन्मात्रांतरयेण पारस्पर्येण चर्यर्थः । मृतो भवति, तावान् कालविशेषो बादरभावपुद्गलपरवर्त्तः । क्वतो भवति ?—यावता कालेन क्रमेणोक्तमेव वा सर्वेष्व, अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेषु वर्त्तमानो मृतो भवति तावत्कालो बादरभावपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मं भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मो सर्वेष्वणुक्कमसो) सर्वेष्वनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेष्वणुक्कमशः—परिपाठ्या यावता कालेन मृतो भवति, तावत्कालः सूक्ष्मः—सूक्ष्मभावपुद्गलपरावर्त्तः । इयमत्र भावना-कश्चिज्जन्तुः सर्वजन्मेषु कार्याद्यैरूपेण अध्यवसाये वर्त्तमानो मृतः, ततो यदि स एव जन्तुरनन्तरं अपि काले गते सति प्रबन्धादन्तरे द्वितीयेऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, त-मरणं गच्छते, न शेषान्तु समयो मरणस्युद्यो नान्तापि मरणाति । ततः काहान्तरे भूयोऽपि यदि द्वितीयस्मरणान्तरे द्वितीयेऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, तदा तृतीये मरणं गच्छ-

ते । न शेषान्तु समयो मरणस्युद्यो नान्तापि मरणाति । एवं क्रमेण सर्वोत्थप्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि यावता कालेन मरणेन स्पृष्टानि भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्म-भावपुद्गलपरावर्त्तः । इह सर्वाऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तप्रकरणो विनयानां सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तप्रकरणो सुखाधिर्मात्रात्मकस्तुना, न हि कोऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तः कश्चिदपि निजान्त-प्रदेशे प्रयोजनवानुपलभ्यते, केवलं तस्मिन् प्रकृतिं सति सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तः प्रकल्पमाणो विनयेः सुखनाऽधिगम्यते, इति तत्प्रकरणो ज्ञियते । तथा इह क्तुणोर्मपि सूक्ष्मपुद्गल-परावर्त्तानां परमाण्वेन न कश्चिद्विशेषः, तथाऽपि जीवाभिग-माऽऽदी पुद्गलपरावर्त्तः ज्ञेयतो वाहुल्येन गृह्यते, ज्ञेयतो मा-मार्थायां तस्यापादानात् । तथा च तत्सूक्ष्मं—“जं सं साएह सपज्जलपि मिक्खोऽद्विडं स जहल्लेण अतोमुद्धत्तं, उद्धांसल्लं अण्णेन कलं, अण्णेनात्रो उत्सर्पिणीआंसोत्पणीआं कालआं खल्लो अयद्वं पोग्गलपरियट्टं देस्सुं ॥” इत्यादि । तत इहाऽपि पुद्गलपरावर्त्तप्रदेशे ज्ञेयपुद्गलपरावर्त्तानां प्रह्ला इति ॥ ४० ॥

एगमेगस्स णं भंते ! गेरइयस्स केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा अतीता ? गोयमा ! अण्णेता । केवइया पु-क्खहा ? गोयमा ! कस्मइ अत्थि कस्मइ नत्थि, जस्म अत्थि जहल्लेणं एक्को वा दो वा निमि वा, उक्कोमेणं संखेजा वा अमंखेजा वा अण्णेता वा । एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा ? एवं चेव । एवं जाव वेमाणियस्स ! एगमेगस्स णं भंते ! गेरइयस्स केवइया वेउच्चियपोग्गलपरियट्टा अतीता ? गोयमा ! अण्णेता, एवं जहेव आगलियपोग्गलपरियट्टा तदेव वेउच्चियपोग्गलपरियट्टा भाणियव्वा, एवं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टा, एए एगइया सत्त देहणा भवति । सुग्गयाणं भंते ! केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा अतीता, गोयमा ! अण्णेता । केवइया पुक्खहा ? अण्णेता, एवं जाव वेमाणियस्स, एवं वेउच्चियपोग्गलपरियट्टा वि, एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टा वि जाव वेमाणियस्स, एवं एए पांडलिया सत्त चउच्चोमदेहणा । रामयेगस्स णं भंते ! गेरइयस्स गेरइयस्स केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा अतीता ? अत्थि एक्को वि । केवइया पुक्खहा ? अत्थि एक्को वि । एगमेगस्स णं भंते ! गेरइयस्स असुरकुमारस्स केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा ? एवं चेव । एवं जाव यणियकुमारस्स जहा असुरकुमारस्स । एगमेगस्स णं भंते ! गेरइयस्स पुदविकाइयस्स केवइया आगलियपोग्गलपरियट्टा अतीता ? अण्णेता । केवइया पुक्खहा ? कस्मइ अत्थि, कस्मइ अत्थि, जस्मत्थि जहल्लेणं एक्को वा दो वा तिप्पि वा, उक्कोमेणं संखेजा वा अमंखेजा वा अण्णेता वा, एवं जाव मणुस्सत्तं, वाणमंतरं जोइमियवेमाणियच्चे

जहा असुरकुमारस्ते । एगमेगस्सं थं भेंते । असुरकुमारस्स
गेरइयत्ते केवइया ओरालियपोगलपरियट्टा ? । एवं जहा गे-
रइयस्स वत्तव्या भाणिया तहा असुरकुमारस्स वि भाणि-
यव्वा ० जाव वेमाणियत्ते, एवं ० जाव थणियकुमारस्स । एवं
पुढविक्काइयत्ते वि, एवं ० जाव वेमाणियस्स । सव्वेसि एको
गमओ । एगमेगस्सं थं भेंते । खरइयस्स खेरइयत्ते केवइया
वेउव्वियपोगलपरियट्टा अतीता ? । अणुता । केवइया पुर-
क्खडा ? । एगुत्तरिया ० जाव अणुता वा । एवं ० जाव थणिय-
कुमारस्ते । पुढवीक्काइयत्ते पुच्छा ? । खत्थि एको वि । केवइया
पुरक्खडा ? । खत्थि एको वि, एवं जत्थ वेउव्वियसरीरे
अत्थि तत्थ एगुत्तरियाओ, जत्थ खत्थि तत्थ जहा पुढ-
विक्काइयत्ते तहा भाणियव्वं ० जाव वेमाणियस्स वेमाणि-
यत्ते, तेयापोगलपरियट्टा कम्मापोगलपरियट्टा सव्वत्थ
एगुत्तरिया भाणियव्वा । मणपोगलपरियट्टा सव्वं सु पंचि-
दिएसु एगुत्तरिया, विगलिदिएसु खत्थि, वइपोगलपरियट्टा
एवं चव, खवरं एगिदिएसु खत्थि भाणियव्वा, आखापा-
णुपोगलपरियट्टा सव्वत्थ एगुत्तरिया, एवं ० जाव वेमा-
णियस्स वेमाणियत्ते । गेरइयाणं भेंते । खरइयत्ते केव-
इया ओरालियपोगलपरियट्टा अतीता ? । खत्थि । केवइया
पुरक्खडा ? । खत्थि एको वि, एवं ० जाव थणियकुमारस्ते ।
पुढविक्काइयत्ते पुच्छा ? । अणुता । केवइया पुरक्खडा ? । अणु-
ता । एवं ० जाव मणुस्सत्ते वाणमंतरोइमियवेमाणियत्ते जहा
खरइयत्ते, एवं सच वि पोगलपरियट्टा भाणियव्वा, जत्थ
अत्थि तत्थ अतीता वि, पुरक्खडा वि अणुता भाणियव्वा,
जस्स खत्थि तस्स दो वि खत्थि भाणियव्वा, ० जाव
वेमाणियाणं वेमाणियत्ते केवइया आखापाणुपोगलप-
रियट्टा अतीता ? । अणुता, केवइया पुरक्खडा ? । अणुता ।

(एगमेगस्सेत्यादि) अतीता ज्वन्ता अनादिवात् अती-
तकालस्स जीवस्य चानादिवात् अपरापरपुल्लग्रहणस्य क-
स्याच्चेति । (पुरक्खडे ति) पुरक्खन्ता भविष्यन्ति । (क-
स्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि ति) कस्यापि जीवस्य दूरमव्या-
ऽभ्यस्य वा ते सन्ति कस्यापि न सन्ति, उक्त्यर्थं मानुष-
त्वमात्राय सिद्धिं यास्यति । सेव्यैरतसंकेपेणैव भवैवात्यति-
यः सिद्धिं तस्यापि परिप्लुतो नास्त्वन्तकालपूर्वस्थात् । (त-
स्सेचि) (एगात्थय ति) एकत्विका एकनारकाऽऽद्याधितानि ।
(सत्त ति) औदारिकाऽऽदिससविधपुल्लग्रहणव्यात् सत्त-
गडकाभूतयित्तित्पडका भवन्ति । एकत्वपुण्यकवदगडकानां
चार्यं विशेषः एकत्वदगडकेषु पुरक्खन्तपुल्लग्रहणत्वाः कस्या-
पि न सन्त्यपि बहुत्वदगडकेषु तु ते सन्ति जीवसामान्याऽऽ-
ग्रहणश्रुतिः । (एगमेगस्सेत्यादि नत्थि एको ति) नारक-
त्वं चरमानस्यौदारिकपुल्लग्रहणाभावाविति । (एगमेगस्स
थं भेंते । नेरइयस्स असुरकुमारस्ते इत्यादि) इह च नैरयि-
कस्य चरमानकालीनस्य असुरकुमारस्ते स्मृतीतातागतका-

लसंबन्धितं (एगुत्तरिया ० जाव अणुता वा ति) अनेतर्हं स्-
त्विनम्- " कस्मइ अत्थि, कस्मइ नत्थि, जस्स अत्थि तस्स अ-
ड्ढत्थे एको वा दो वा ति ति वा, उक्तास्येण सत्तेज्जा वा अणु-
ता वा ति । एवं जत्थ वेउव्वियसरीरे तत्थ एगुत्तरिड ति । "
यत्र वायुकायं मनुष्यपञ्चेन्द्रियानिरेषु इत्यनरादेषु च वाक्-
यशरीरं तत्रैका वस्यादिवाक्यान्तरयः । (जत्थ नत्थाप्यादि)
यत्राऽऽकायाऽश्नां नास्ति वैक्यं नत्र यथा पृथिवीकायिकत्वे
तथा वाच्यं, न सन्ति वैक्यपुल्लग्रहणत्वा इति वाच्यमन्य-
यः । (तेयापोगलत्त्यादि) तैजसकाम्येणपुल्लग्रहणत्वा भवि-
ष्यन्त एकाऽऽद्यः सर्वेषु नारकाऽऽदिजीवपदेषु पूर्ववद्वाक्याः,
तैजसकाम्येणयाः सर्वेषु भवादिनि । (मणुपोगलत्त्यादि)
अनःपुल्लग्रहणत्वाः पञ्चान्द्रियस्येव सन्ति, भविष्यन्तश्च ते ए-
कोऽङ्गिकाः पूर्ववद्वाक्याः । (विगलिन्दिएसु नात्थ ति) वि-
कलेन्द्रियग्रहणं वैकान्द्रया अपि प्राप्ताः, तेषामपान्द्रयाणां
मसेषुर्णत्वाभिनोबुत्तेऽऽभावात्तत्तत्त्वपि मनःपुल्लग्रहण-
त्वा न सन्ति (वइपुल्लग्रपरियट्टा एवं चेव ति) तैजसाऽऽदिप-
रिक्तवत्सर्वेनारकाऽऽदिजीवपदेषु वाक्याः । नवरमेकैन्द्रियेषु
वचनाभावाच्च सन्तीति वाक्याः । " नेरइयाणं " इत्यादिना
पृथक्वदगडकानाह— " ० जाव वेमाणियाणं " इत्यादिना
पर्यन्तिमदगडको दक्षितः ।

अधौदारिकाऽऽदिपुल्लग्रहणत्वाणां स्वरूपमुपदर्श-
यितुमाह—

से केणऽट्ठेणं भेंते । एवं बुच्चइ-ओरालियपोगलपरियट्टे,
ओरालियपोगलपरियट्टे ? । गोयमा । नं थं जीवणं ओरा-
लियसरीरे वट्ठमाणं ओरालियसरीरापउग्गाइं दव्वाइं ओ-
रालियसरीरत्ताए गइयाइं वट्ठाइं पुट्ठाइं कडाइं पट्ठिवियाइं नि-
विट्ठाइं अभिखिनिट्ठाइं अभिसमभावाइं परिभागायाइं परि-
खाभियाइं जिजिछाइं खिसिरियाइं निजिट्ठाइं भवंति, से ते-
खट्ठेणं गोयमा । एवं बुच्चइ-ओरालियपोगलपरियट्टे ओरा-
लियपोगलपरियट्टे, एवं वेउव्वियपोगलपरियट्टे वि, खवरं
वेउव्वियसरीरे वट्ठमाणं वेउव्वियसरीरापउग्गाइं, सेसं तं
चेव । एवं ० जाव आखापाणुपोगलपरियट्टेवि, खवरं आ-
खापाणुपोगलपरियट्टे सव्वदव्वाइं आखापाणुत्ताए सेसं तं चेव ।

(से केणऽट्ठेणमित्यादि) (गइयाइं ति) स्वीकृतानि (व-
ट्ठाइं ति) जीवप्रदेशैरात्मिकरूपात् । कुत इत्याह— (पु-
ट्ठाइं ति) यतः पूर्वं रेणुष्टानि, तानि रेणुवत्, अथवा-पुट्टा-
नि—पोषिताम्यपरापरग्रहणतः । (कडाइं ति) पृथ्वीर-
णामपेक्षया परिणामान्तरं कृतानि । (पट्ठिवियाइं ति)
प्रस्थापितानि—स्थीरकृतानि जीवेन । (निविट्ठाइं ति)
यतः स्थापितानि ततो निविष्टानि जीवे स्वयम्, अथवा-पुट्टा-
नि विट्ठाइं ति) अधिधना निविष्टानि, सर्वाण्यपि जीवे अत्रा-
नीत्यर्थः । (अभिसमभावाइं ति) अभिविधितानि सर्वाण्यो-
त्थयः । समभावनानि—संप्राप्तानि जीवेन रसानुभूति स-
माभिर्य (परिखाइयाइं ति) पोषितानि—जीवेन सर्वाण्य-
व्यवहारातानि तद्रसाऽऽदानग्रहणं । (परिखाभियाइं ति) र-
सानुभूति एव परिणामान्तरमापादितानि । (जिजिछाइं

पोगमलपरियट्ट

ति । श्रीगुरुसीकृतानि । (निस्त्रियाहं) जीवप्रदेश-
भ्यां निःसृतानि । कथम् ?- (निस्त्रिहं ति) जीवेन निःसृ-
ष्टानि-स्वप्रदेशास्त्व्याजतानि । इहाऽऽद्यानि चत्वारि पदानि
औदारिकपुद्गलानां ग्रहणविधयाणि, तदुत्तराणि तु पञ्चस्थि-
तिविधयाणि, तदुत्तराणि तु चत्वारि विगमविधयाणि ।
अथ पुद्गलपरिचर्यानां निर्वर्त्तनकालं तद्व्यावृत्तं च दर्शयन्नाह—

ओरालियपोगमलपरियट्टे शं भंते ! केवइयं कालं
शिव्वत्तिज्जइ ? । गोयमा ! अणंताहि उस्मपिण्णीआ-
सपिण्णीहि एइयकालस्स शिव्वत्तिज्जइ । एवं वेउव्विय-
पोगमलपरियट्टे वि, एवं जाव आणापाणुपोगमलपरियट्टे वि ।
इयस्स शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टेशिव्वत्-
त्ताकालस्स वेउव्वियपोगमल जाव आणापाणुपो-
गमलपरियट्टेशिव्वत्तयाकालस्स कयरे कयरेहितो जाव
विस्साहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थेवे कम्मग-
पोगमलपरियट्टेशिव्वत्तयाकाले, तेयापोगमलपरियट्टशि-
व्वत्तयाकाले अणंतगुणे, ओरालियपोगमलपरियट्ट-
इतिवत्तयाकाले अणंतगुणे, आणापाणुपोगमलपरियट्ट-
शिव्वत्तयाकाले अणंतगुणे, मणपोगमलपरियट्टेशिव्वत्तयाकाले
अणंतगुणे, वडपोगमलपरियट्टेशिव्वत्तयाकाले अणंतगु-
णे, वेउव्वियपोगमलपरियट्टेशिव्वत्तयाकाले अणंतगुणे ।

(ओरालियट्टेयादि) (केवइयकालस्स नि) कियता का-
लेन निर्वर्त्तयेत् । (अणंतगुणे उस्मपिण्णीआसपिण्णीहि ति)
एकस्य जीवस्य ग्राहकत्वात् पुद्गलानां चानन्तरत्वात् पूर्व-
गृहीतानां च ग्रहणस्यागम्यमानत्वाद्नन्तरा अवसर्गिण्य
इत्यादि सुष्ठुकमिति । (सव्वत्थेवे कम्मगपोगमलेत्यादि)
सर्वस्तोकः काममैगपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालः, ते हि सु-
खमा बहुतमपरमाणुनिष्पञ्चाह भवन्ति, ततस्ते सकृदपि
बहवो गृह्यन्ते, सर्वेषु च नारकाऽऽदिपदेषु वर्त्तमानस्य
जीवस्य तेऽनुसम्यं ग्रहणमायान्तीति स्वल्पकाले-
नापि तत्सकलपुद्गलग्रहणं भवतीति । ततस्तेऽनुसमु-
द्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यतः स्थूलत्वेन
तेजसपुद्गलानामवस्थानमेकदा ग्रहणम्, एकदाग्रहणं आ-
लम्प्रदेशानिष्पञ्चत्वेन तेनामवस्थानमेव नदगुणां ग्रहणं
अभ्यव्यतीऽनन्तगुणोऽसाविति । तत्र औदारिकपुद्गलपरिवर्त्त-
निर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यत्र औदारिकपुद्गला अतिस्थू-
राः, कृद्गणां चाद्यानामेवैकदा ग्रहणं भवति, अत्यन्तप्रदेश-
शाब्दे ते तत्सकलग्रहणेऽप्येकदाऽस्या पञ्चाशद्व्यो गृह्यन्ते, न च
काममैगैऽनुसम्यं जलपदेषु ग्रहणमस्यौदारिकगु-
रारिणामेव तद्वग्रहणादतो गृह्यत्वेन कालेन तेषां ग्रहणमिति
तत्र आनन्तराण्यपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यद्यपि
हि औदारिकपुद्गलेभ्य आनन्तराण्यपुद्गलाः सुखमाः बहुप्रदेशि-
काश्चेति तेषामवस्थानेन ग्रहणं सम्भवति, तथाऽप्यपयो-
त्सकावस्थायां तेषामग्रहणात् पयोत्सकावस्थायामप्यौदारिक-
गुरुरीरपुद्गलापेक्षया तेषामवस्थायामेव ग्रहणान् न शीघ्रं

तद्वग्रहणमित्यौदारिकपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालादन्तगुण-
ता न प्राणपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालस्येति । ततो मनःपुद्ग-
लपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणः, कथं, यद्यप्यानन्तराण्यपुद्ग-
लेभ्यो मनःपुद्गलाः सुखमा बहुप्रदेशाश्चित्यककालेन तेषां
ग्रहणं भवति तथाऽप्येकस्मिन्पुद्गलाऽऽदिकारस्थितिवशात्मानस-
श्चिरेण लाभान् मानसपुद्गलपरिवर्त्तो बहुकालसाध्य इत्य-
नन्तगुण उक्तः, ततोऽपि वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽ-
नन्तगुणः, कथं, यद्यपि मनसः सकाशाद्ग्राह्या शीघ्रतरं लभ्यते
हीन्द्रियाऽऽद्यवस्थायां च भवति तथाऽपि मनोद्वयेभ्यो भाषा-
द्रव्याणामतिस्थूलतया स्तोकाणामेवैकदाग्रहणात्ततोऽनन्त-
गुणो वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकाल इति, ततोऽपि वैकि-
यपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणः वैकयशरीरस्याति-
बहुकालग्रहणादिति ।

पुद्गलपरिवर्त्तनामेवाव्यवहृत्यं दर्शयन्नाह—

एसि शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टाणं जाव आ-
णापाणुपोगमलपरियट्टाणं य कयरे केयरेहितो जाव
विस्साहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थेवा वेउव्वियपो-
गमलपरियट्टा वडपोगमलपरियट्टा अणंतगुणा, मणपोगमल-
परियट्टा अणंतगुणा जाव आणापाणुपोगमलपरियट्टा
अणंतगुणा, ओरालियपोगमलपरियट्टा अणंतगुणा, तेयापो-
गमलपरियट्टा अणंतगुणा, कम्मपोगमलपरियट्टा अणंतगु-
णाः सर्वे भंते ! ति भगवं जाव विहरइ ।

(एसि शं भंतेयादि) सर्वस्तोका वैकियपुद्गलपरिवर्त्त-
नबहुतमकालनिर्वर्त्तनीयत्वात्तेषां, ततोऽनन्तगुणा वाग्विषया
अल्पतरकालनिष्पन्नत्वादेवं पूर्वोक्तपुद्गला बहुबहुतराः क-
मेणान्येऽपि वाचया इति । भ० २ ख० ४ उ० । आवा० ।
महा० । पञ्चा० । कर्म० । यो०वि० । स्या० ।

पोगमलपरिसाद-पुद्गलपरिशट-पुं० । पुद्गलानां परिशटनक-
रणमरुणं, (६४ गाथा) क० प्र० २ प्र० ० ।

पोगमलपेण्ण-पुद्गलप्रेरण-न० । पुद्गलाः-परमाणवस्तरसङ्कात-
समुद्भव-बाह्यपरिणामं प्राप्ता लोहाऽऽद्योऽपि तेषां प्रेरणं
लेपणम् । देशावकाशिकजनस्य पञ्चमैऽतिचारे, ४० २ अ० ।
पोगमलविवागिणी-पुद्गलविपाकिनी-स्त्री० । पुद्गलविषये वि-
पाकः फलदानाभिमुख्यं पुद्गलविपाकाः स विद्यते यासां ताः
पुद्गलविपाकिन्यः । पुद्गलविषयकफलप्रदानाभिमुख्यास्तु कर्म-
प्रकृतिषु, ५० सं० ३ द्वार । (ताश्च वद्विश्रुतिः ' कम्म ' श-
ब्दे तृतीयभागे २६८ पृष्ठे दर्शिताः)

पोगमलायस-पुद्गलायन-न० । कोसगोत्रीयपुद्गलनामव्यवस्थं,
स्या० ७ डा० ।

पोगमलि (श)-पुद्गलिन्-पुं० । पुद्गलाः-ओभाऽद्विरूपा विधा-
न्त यस्य स पुद्गलो । ओभाऽऽद्विरूपपुद्गलशालिनि, " जीवेन
भंते ! पोगमलो पोगमले । " भ० ८ ख० १० उ० ।

पोगमलिय-पौल्लिक-पि० । पुद्गलाऽऽत्मके पुद्गलस्वकप्राप्ति-
शि, अष्ट० १६ अष्ट० । शास्त्रोद्वेगे, पि० ।

पौच-देशी-सुद्धमारे, ६० ना० ६५ वं ६० गाथा ।

पोखड

पोखड-पोखड-त्रि० । असारे, हा० १ भु० ३ अ० । मलिन,
नि० भु० ११ उ० । बिस्मिन, हा० १ भु० २ अ० ।

पोट्ट-पोट्ट-न० । देसी-उदरे, आ० १ अ० । दे० ना० । आ०
म० । आ० भु० । जदरे, उपा० २ अ० ।

पोट्टलिय-पोट्टलिक-पुं० । पोष्टलिकावहके, नि० भु० १६ उ० ।

पोट्टलिया-पोट्टलिका-औ० । पोष्टली इति क्वाते वस्तुकम्ब-
लाऽऽदिमये बध्नके, अ० १ श० ६ उ० ।

पोट्टसालग-पोट्टशालक-पुं० । लोहपट्टबद्धपोट्टजम्बुवृत्तशाला-
यांगाष्टपोट्टशालकः । जीवाजीवरशिष्टयप्रकपके नोजीवा,
बध्नतृतीयराशिस्थापकगोष्ठामाहिलेन पराजिते परिभाजक-
विशेषे, स्था० ७ डा० ।

“इहान्तरञ्जिकापुरी, बलभीरमबन्धुः ।

तत्र भूतगुहोद्यानि, तस्युः श्रीगुप्तसूर्यः ॥ १ ॥

तच्छिष्यो रोहगुप्ताऽयसः, प्रामेय्यत्र स्थितोऽभवत् ।

स्वमागच्छयुपावार्त्तस्य च प्रायेण बन्धितुम् ॥ २ ॥

परिभाट् वादिराट् कोऽपि, तत्राऽऽयतनः कुनोऽपि हि ।

पोट्टे बध्नाऽयसः पट्टं, जम्बुशालां करेऽवहत् ॥ ३ ॥

पट्टः किमिदृशेऽयः, पोष्टं स्फुटति विधया ।

बद्धस्ततोऽयसः पट्टाः, जम्बुशाला च मन्त्रके ॥ ४ ॥

अज्मूहोपसमस्तेऽपि, स्वमानः कोऽपि नास्ति मे ।

पट्टे वाय्यामास, स गवांद्वादिनः प्रति ॥ ५ ॥

पोष्टे पट्टः करे शाला, पोष्टशालोऽयसोऽभवत् ।

बारितो रोहगुप्तेन, पट्टहस्तस्य बाधहम् ॥ ६ ॥

गुरुणां स तदाच्चक्षौ, गुरुषोऽप्यवर्द्धतः ।

न भयं विक्षेपे वत्स !, यतोऽस्मै विधया बली ॥ ७ ॥

वादे पराजितोऽप्येष, विधया युष्यतेऽधिकम् ॥”

आ० क० १ अ० ।

तस्स इमांशो सप्त विज्जाओ, तं जहा, भाष्यगाथा—
विच्छ्रय सप्ये भूतग, मिथी वराही य कायपोआई ।

एयाहिं विज्जाहिं, सो उ परिवायओ कुमलो ॥ १३७ ॥

तत्र वृक्षकेति वृक्षिकप्रधाना विद्या मुह्यते, सर्वेति
सर्वप्रधाना, ‘सुसग’ इति सूचकप्रधाना, तथा सुगी नाम
विद्या सुगीकपेणोपधानकारिणी, एवं वराही य, ‘का-
गगोति लि’ काकविद्या, पोताकीविद्या च, पोताक्यः
शकुनिका भयस्ये, एतासु विद्यासु एताभिर्वा विद्याभिः
स परिभाजकः कुशल इति गाथाऽर्थः ॥

सो भणह—किं कस्य एताहे निलुकिं ?, ततो सो आ-
यरिएण भणिओ—पडिपलिकाउ इमाउ सप्त प-
डिक्कविज्जाओ गेयह, तं जहा । भाष्यगाथा—

मोरी नउलि विराली, बग्गी सीही उलुगि ओवार्त्त ।

एयाओ विज्जाओ, गेयहं परिवाययहसीओ ॥ १३७ ॥

मोरी नऊली विराली व्याप्ती सिद्धी च उल्लुकी (‘ओवार्त्त’
लि) ओलावयवप्रधाना, एता विद्या मुह्यत्त परिभाजकम-
थिष्य इति गाथाऽर्थः ॥ “एयहरणं च स अभिमतेउं दिषं,
अहं अपि उट्टेर, तो एयहरणं भमाहिज्जासि, तो अजे-
वी होहिहि, इदंयाऽपि सकिहिहि नो जेत्तु, ताहे तामे

विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं चाऽणैण—एस किं
जानाति ?, एयस्स वेव पुण्वक्खो होउ, परिवाओ वि-
तेह—एय निउत्ता तो एयाय वेव सिद्धंते गेयहामि, जहा
मम दो रासी, तं जहा—जीवा य, अजीवा य । ताहे इयरे-
ण वितियं—एतेण अम्ह वेव सिद्धंतो गंहओ, तेण त-
स्स बुद्धिं परिभूय तिखि रासी ठविया—जीवा, अजीवा,
नोजीवा । तस्य जीवा संसारत्था, अजीवा घडाऽऽदि, नो-
जीवा चिरोलियाल्लिक्कपुच्छाई, दिहुंनो ढंओ, जहा इहस्स
आदि मज्जं अगं च, एवं सव्वे भावा तिबिहा, एवं सो
तेण निपट्टपुसिणवागरयो कओ, ताहे सो परिवायओ
कट्टो विच्छुरए मुयह, ताहे सो तेसि पडिक्कवे मोरे मुयह,
ताहे तेहि एयाहिं विज्जिपाहिं पच्छा सप्ये मुयह, इयरो ते-
सि पडिधाय नउले मुयह, ताहे उदरे तेसि मज्जारे, मिह
तेसि बग्गे, ताहे सुयरे तेसि सीहे, काके तेसि उल्लगे,
ताहे पोयागि मुयह, तेसि ओलार्त्त, एवं जादे न तरह
ताहे गहमी मुयह—तेण य सा एयहरणेण आहया, सा
परिवायगस्स उवर्त्ति छेरित्ता गया, ताहे सो परिवायगो
हीलिज्जंनो निच्छुद्धो, ततो सो परिवायगं पराजिणिया
गओ आयरियसगसं, आलाएह—जहा जिओ एवं, आ-
यरिया आह—कीस तए उट्टिएण न माणियं ?—नतिथ लि
तिखि रासी, एयस्स मए बुद्धिं परिभूय एणविया, इ-
याणि पि गंतुं मत्ताहिं—सो नेच्छाह, मा मे ओहायणा हो-
उ लि, पुणो पुणो भणिओ भणह—को वा एयह दोसो ?,
जह तिखि रासी भणिया, अतिथ वेव तिखि रासी, आ-
यरिया आह—अज्जो । असम्भावो, तिरथगरस्स आसाय-
णा य, तहा वि न पडिक्कज्जह, ततो सो आयरिएण
समं वायं लग्गो, ताहे आयरिया राउलं गया मगंति—ते-
ण मम सिस्सेण अवसिद्धंतो भणिओ । अम्हं दुवे वेव रा-
सी, इयाणि सो विपण्डिवओ, तो तुम्हे अम्हं वायं सुणेह-
पडिस्सुयं राणा, ततो तेसि रायसभाय रायपुरओ आव,
डियं, जहेगदिक्कं उट्टाय २ छुमासा गया, ताहे राया
भणह—मम रज्जं अबसीदति, ताहे आयरिएहिं भणियं—
इच्छाह मए एखिरें कलं थारिओ, एताहे पासह कलं
दिवसं आगए निगियहामि, ताहे एभाए भणह—कुलि-
यावणं परिक्कज्जउ, तस्य सव्वद्वयाणि अतिथ, आणै-
ह जीवे अजीवे नोजीवे य, ताहे देववाए जीवा अजी-
वा य रिण्णा, नोजीवा नतिथ, एवमादि बोयालसएणं पु-
च्छाणं निग्गहिओ ॥”

अमुमेवार्थमुपसंहरचाह भाष्यकारः—

सिरिगुचेयऽपि छुगो, कुममासे कडिऊण वापे जिओ ।
आहरणकुत्तियावण, बोयालसएण पुच्छाणं ॥ १३६ ॥

निगदसिद्धा, “नवरं बोयालसएणं—तेण रोहेण छुमलपय-
त्ता गहिया, तं जहा—दम्बगुणकम्मलमभविसेसा छु-
ओ य समवाओ, तस्य दम्बं नवहा, तं जहा—भूमी उ-
दयं जलणो पवनी आगासं कालो दिसा अणओ मणो
व लि, मुत्ता सत्तरस, तं जहा—कवं रसो गणो फालो
संज्ञा परिमाणं पुट्टं संज्ञागो विभागो परापरत्तं बुद्धी
सुहं दुक्कं इच्छा दोसो पयत्तो य, कम्मं पंचवा-उक्क-

वर्णं श्रवणक्षेत्रेण आउचर्णं पसारणं गमयं च, साम-
 षं तिबिहं—महासामंश्च १ सत्तासामंश्च त्रिपदांशव-
 कुट्टिकारि २ सामंश्चिसिंसां द्रव्यत्वाऽऽदि ३। अयं त्वं
 व्याख्यायन्ति—त्रिपदांशसत्कारि सत्ता, सामंश्च द्रव्यत्वाऽऽ-
 दि, सामंश्चिसिंसां पृथिवीत्वाऽऽदि, चिसिंसां श्रंता (श्र-
 ता च) इह पञ्चवर्गैः समध्याया, एष लुनींश्च भेषा ।
 एष एकैश्च सत्कारि भेषा भवति, तं जहा—भूमी अमूमां
 नोभूमी नोअमूमी, एवं सवय्य, तस्य कुट्टिपावणं भूमी
 मतिगवा लेटुदुभो लहेअमूमीए पाणिंय, नाभूमीए जलाशयं
 नो राखयन्तं, नोअमूमीए लेटुदुए वष एवं सवय्य ॥ १ ॥

आह च भाष्यकारः—

जीवमजीवं दाउं, योजीवं जाइअो पुण्णोऽजीवं ।

देह चरिमाम्मि जीवं, न उ यो जीवं सजीवदलं ॥१४०॥

ततो निग्गहिञ्चो कल्लो, गुरुणा से सेलमङ्गो मत्थए
भग्गो । ततो निग्गहिञ्चो, गुरु वि पूतिञ्चो णगरे य
षोसणयं कयं—बद्धमानसामी जयइ ति ॥ ”

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह भाष्यकारः—

वाए पराजिभ्यो सो, निब्विसश्चो कारिभ्यो नरिद्वेणं ।

घांसावियं च क्षयरे, जयइ जिणो बद्धमाणां ति ॥१४१॥
निगदसिद्धा, “ तेणाऽपि सरक्खरुडिण्णं चव घांसावियं

पणीयं, तं च अक्षमसैर्हि खाद्यं खीयं, तं चोलूयपणीय-
न्ति बुद्धः, जगो सो गतेणोलूयो आसि ॥" भाव० १ अ० ।

पाट्टसारणी-पाट्टमारणी-स्त्री० । अतोसाराऽऽख्य रागभेदः
आ० क० ४ अ० । आव० ।

पोट्टसीसवेय्या-पोट्टशीर्षवेदना-स्त्री० । ६ त० । उदरमस्तक-
वेदनायाम् , जं० २ वक्त० ।

पोटिल-पोटिल-पुं० । उत्सर्पिण्यां भारते वर्षे भविष्यति चतु-
र्थे तीर्थकरे , स० । ती० । प्रव० । ति० । पटिल इति
प्रकरणे उद्भवकल्पताके आचार्ये, आ०क० १ अ० । आ०चू० ।
आ० म० । रीत्यस्य वयस्त्रिंशत्पूर्वाणां प्रथमभवर्जिते, स० ।

समये भगवं महावीरं तित्थगरं भवग्गङ्गां ओ छट्ठे पाण्डिल-
भवग्गहणे एणं वासकोटिं सामन्नपरियागं पाउणित्ता सह-
स्सारे कप्पे सव्वट्ठविमाणे देवत्ताए उव्वये ॥

(समणेत्यादि) किल भगवान् पांडिलाऽभिधानो राजपुत्रो

पञ्चमस्कण्डे च वषट्कारः। प्रमथ्योऽपि पालितवानन्यका मयः, ततो दे-
वोऽप्रमथयति क्षितीयाः, ततो नमन्नाऽभिधानो राजसूयः कु-
त्रोऽप्रमथयी जले इति तूयिः। तत्र च वषट्कारं सर्वदा
मासकृपयेन तपस्तपस्या दशभेदवत्कीं पुण्योत्तरवरविजययु-
एहरीकाभिधाने विमानं देवोऽप्रमथयति चतुर्थः। ततो ब्रा-
ह्मणकुपयग्रामे श्रयभस्तपसापश्य भाषाया देवानाम्नाभिधा-
नायाः कुक्ष्याभिधाय इति पञ्चमः। तनस्मर्यतीत्यनेन दिवसे
क्षत्रियकुपयग्रामे नगरं सिन्धुदेवमहाराजसूयं त्रिशलाभिधा-
नभार्यायाः कुक्ष्याभिधायचनकारिणा इतिषेमभिवान्ना देवेन
क्षुद्रतस्नीयैरकरतया च जात इति षष्ठः। उह्रभयग्रहणं
च विना मास्यव्यवग्रहणं षष्ठं भूयेन भागवत इत्येतत् षष्ठम-
प्रमथकृतया देवाऽप्यतः, यस्मात्क मयप्रमथयादितं तदुत्, तदप्ये-
तस्मात् षष्ठमप्ये तदुत्कृतयेत, तीर्थंकरमयप्रमथः। षष्ठं पोहि-

समभरणे इति । सं १०००००० सम० । इतिस्तानुपुरं भ-
द्रायां जाते तपुने । स च धीरान्तिके प्रशस्य मानिकया म्ब-
लेखनया मृवा सर्वार्थान्ति उपपद्य महाविदेहं सेस्यतीति
अनुसरोपपानिकदशानां तुर्नायधर्गस्य नयमेऽप्ययने सुचि-
तम् । अख० १ अ० ३ वर्य० १ अ० ।

पोडिला-पोडिला-ओ० । तंतलिपुरनगरे कनकरथस्य राज्ञां
 ऽमात्यस्य तंतलिपुत्रस्य समयं कलादस्य मृषिकारदारकस्य
 बुद्धिनरि, ज्ञा० १ शु० १४ अ० आ० चू० । आ० म० । ('तंतलि-
 सुय' शब्दे चतुर्थभागे २३५२ श्लोके कथाः॥)

पाट्टिलायमिय-पाट्टिलाचार्य-पु० । पृष्ठलक्ष्मणे उक्ते वीरत्रयो-
विशभवजीवाप्रियाभिप्रदीलाभाहकमुनौ, कल्प० १ अधि०
२ सूत्र ।

पांडुरती-प्रोष्ठपदी-रत्नी०। प्रोष्ठपदा उत्तरभाद्रपदा तस्यां भवा
प्रोष्ठपदी। भाद्रपदमासभाविन्याम्, च० प्र० १० पाहु० ५
पाहु० पाहु०। सू० प्र०। जे०।

पोडडल-पोठडल--न० । तृणभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोडिञ्च-देशी-पूर्णतायाम् , दे० ना० ६ वर्ग २८ गाथा ।

पोढ-पाँढ-त्रि० । समर्थे, व्य० ५ उ० । विश० । " पक्का सह
समन्था य, पक्का पक्का पोढा । " पा० ना० ३६ माथा ।
पोसाय-देशी-त्रि० । ब्रसस्यावद्दृतिषणं पूयमानं, नि० सू०
१ उ० ।

पौण्ड्रि-देशी-सूत्रभक्त्यो, वे० ना० वर्ग ६१ गाथा ।

पोत-पोत-पुं० । प्रवहणे, वृ० ४ उ० । 'पोतं बह्वायोनं । ' नि०
 चू० १ उ० । व्य० । प्रश्न० । निवसने, श्रुत० । वस्त्रं चलि-
 मिलिकायाम्, वृ० २ उ० । वस्त्राचलिलमिलिकायाम्, वृ० १
 उ० ३ प्रक० ।

पोतकम्म -पोतकम्म-न० । पोतं वस्त्रमित्यर्थः, तत्र कर्म पोत-
कर्म । वस्त्रं, पञ्चवनिपञ्चटिउल्लियारूपे कर्मणि ग० २ अधि० ।

पोतग-पोतरु-न० । ताड्यादिपत्रसंघातनिष्पद्ये, आत्मा० २
श्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पातघाय-पातघात-पुं० । शायमाहके, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोतणपुर-पोतनपुर-न० । स्वनामधेयाने नगरं, यत्र पोतन-
पुरे परनीधिभिः सह वाद उपास्थितः, ततस्तेः सह सद्वाद्
दत्त्वा महतां तिनशालानमभावानां कृत्वा भगवान् निर्बलः ।
६० ६० । "इहास्ति पोतनपुरं, नगरं तितसागम् । भूरः
धीजनसंशोभिः नाभूतास्त्रिजम्बुकम् ॥ १ ॥" ब्रा० क० १
अ० । (तिष्ठितं) शब्दे चतुर्थीभागेऽश्ने २ प्रपुष्टे विस्तरः । "पोत-
णपुरे खगरे सौमदेयं राया, तत्सु धारिणीं दूषी, पोतषु नाम
श्रुतसम्पदं ।" ब्रा० क० १

पोतणा-पोतना-स्त्री० महाविदेहीय नगरीभेदे, आ० च० १ अ०।

पोतपूमपित्त-पोतपुष्पमित्र-पुं० । दुर्बलिकापुष्पमित्रगच्छाये
स्वनामख्याते साधौ, आ० ख० १ अ० ।

तिस-पातक-न० । कार्पासिके, वृ०२ उ० । शणाऽऽदिवरुको
प्राप्ते, नि० चू० १ उ० । आ० चू० ।

पोता-पोता-खी० । शाटिकायाम्, विशेष० ।

पोतिय-पोतिक-न० । पोतेवमे पोतिकम् । कार्पातिके, स्थानं
५ डा० ३ उ० । डा० ।

पोतिय-पुं० । वस्त्रधारिणि बानप्रस्थे, श्री० । प्र० । नि० ।

पोत-पोथ-पुं० । पुत्रस्यापत्ये, अ० १२ श० २ उ० । वस्त्रे,
शृ० १ उ० २ प्रक० ।

पोतग्र-देशी-पुं०, दे० ना० ६ वर्गं ६२ माथा ।

पोतखल-पोतखेल-पुं० । गोरसमावितायां तुवर्गवृत्तगुटि-
कायाम्, 'गुलनि तुवरकृष्णतुल्यगुलियाश्चो कज्जति गोरसमा-
विता पोतखलो भञ्जति ।" नि० चू० १२ उ० ।

पोत्ती-देशी-काञ्च, दे० ना० वर्गं ६० माथा ।

पोतुल्लया-पोतपुत्तलिका-खी० । वस्त्रमयपुत्रिकायाम्, परि-
धानवस्त्रे, डा० १ छु० १८ अ० ।

पोथ-पुस्त-न० । " ओत्संयोगे " ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युत
आत्मम् । प्रा० १ पाद । लघ्ये, विशेष० । पुस्तके, ग० २ अधि० ।
पोथकर्म-पुस्तकर्म-न० । पुस्तं ताडपत्राऽऽदि, तत्र कर्म ।
पुस्तकद्वयनिपक्षे रूपके, अथवा-पुस्तमिह संपुटककर्म
शृङ्खले तत्र कर्म । पुस्तकमध्यं वलिकालिखिते रूपके, अनु० ।
आज्ञा० ।

पोथकार-पुस्तकार-पुं० । पुस्तकशिल्पपञ्जीविनि, अनु० ।

पोथग-पुस्तक-न० । लघ्ये, स्थानं । ध० । दश० नि० चू० । पं०
ब० । जित० ।

तच्च पञ्चविधम्—

गंडी कच्छवि घृही, संपुटक फलपुं तथा छिवाही य ।

एवं पोथयपण्यं, पण्यं वीरगोहिं । स्थानं ४ डा० ०२ उ० ।
(एषां स्वरूपं, स्वस्वशब्दे द्रष्टव्यम् ।)

अथ पुस्तकपञ्चके तावद्वाहानुपदर्शयति —

संघंम अपडिलेहा, भारो अहिकरगमेव अविदिक्षं ।

संकायणपलिमंथो, पमापै पांरकमशा लिहणा ॥ १४९ ॥

पुस्तकाऽऽदिकं ग्रामाग्नौ नयतः रक्कधे संघर्षः स्यात् ।
ततश्च वृणोत्पस्यादयो दोषाः । श्रुतिरन्त्या तत्र प्रत्युपेक्ष-
णा न श्रुयमति, भारो मांमे गच्छन्ता भवेत् । अधिकरणं
च कुन्धुपनकाऽऽदिसंस्कृतिलक्षणं भवति । यथा-तत्पुस्त-
कं स्तनैरपार्थयत्, तन्नाऽधिकरणं, तांथकैररक्षश्चायमुपाधिः ।
स्थानान्तरं च पुस्तकं संकामयतः परिमण्डः, प्रमादा—ना-
म पुस्तकं लिखितमस्तीति कृत्वा न श्रुयमति, अमुण-
नाच्छ सूननाशाऽऽदयो दोषाः । परिकर्मण्यथा च सुवार्थ-
परिमण्यो भवति । अक्षरलेखनं च कुर्वतः कुन्धुपभृति-
नसमागिष्यपरोपणेन कृत्वाऽऽदिविधाधया च संयमात्-
विराधना ।

किं च—

पोथग जिणदिहंतो, बागुर लेवे य जाल चके य ।

लोहिप लहुगा आशा- दि मुयण् संघट्टणा बाधो १४९ ॥

पुस्तके श्रुतिरन्त्या यो जन्तूनामुपघानस्तत्र जिनैः-तीर्थ-
कृद्भिर्गौर्या लेपेन जालेन चकण च दृष्टान्तः कृतः (लोहिप
लि) यदि तेषां पुस्तकान्तर्गतानां जन्तूनां लोहितं-रुधिरं भ-
वेत् ततः पुस्तकवन्धनकाले अक्षरार्ण परिरूपशालं तत्
रुधिरं परिगलत् । (लहुग लि) यावन्तो वारांस्तत्पुस्तकं व-
ध्नानि मुखानि वा अक्षराणि वा लिखितं तावान्न चतुले-
धूनि, आशाऽऽदयश्च दोषाः । पुस्तकस्य मोचने वध्ने च संघट्ट-
नम् उपलक्षणस्यात् परितापनमपद्रवणं वा यदापद्यते, तत्रि-
ष्वप्यं प्रायश्चित्तमिति नियुक्तिग्राह्यासमासाधः ।

साम्प्रतमनामेव विवृणोक्ति-

चउरंगवगुरापरि-बुदो वि फिहंज्ज अवि मिगोऽसंखे ।
छोरम्बरलेवे वा, पडिमा गउणो पलाएजा ॥ १४६ ॥

चतुरङ्गसनाकया बागुरा, तथा परिबृताऽपि—समन्नाहेष्टि-
ताऽपि मृगोऽपीति संभावनायां, संभाव्यतेऽवमर्थो—यस्य-
धाविषयताऽऽदिगुणोपेता मृगोऽऽरण्ये तादृशादप्यावा-
स्तिपठत्, न पुनः पुस्तकपत्रान्तरप्रविष्टा जीवाः स्फिटेयुः ।
तथा शकुन्तः पक्षी, स चह मलिकाऽऽदिः क्षीरे वा-कु-
ण्डे, खपुट-वा-चिकुण्ड्रध्ये, लेपे वा अवभावायाऽऽदी प-
तितोऽपि पलायेत्, न पुनः पुस्तकजीवास्ततः पलायि-
तुं शक्नुयुः ।

सिद्धतगजालेणं, गहिता मच्छो वि सिफडेउजाहि ।
तिलकीडागा व चके, बला पलाए न ते जीवा ॥ १४० ॥

सिद्धायाः संपदाः तेऽपि येन जालेन शृङ्खले तत् सिद्धा-
यंकजालं, तेनाऽपि शृङ्गीना मत्स्यः कदाचिन्नस्फिडत् । तथा
चक-तिलपीडनयन्त्रे प्रविष्टास्तिलकीटका वा निर्गच्छन्तुः,
न च ते जीवास्ततः पुस्तकालिखनं तु शक्नुयुः ।

जइ तेमि जीवाणं, तत्त गयाणं तु लोहिणं होजा ।
पीलिउजंते धणियं, गलेउजं तं अक्खेरे कुमितं ॥ १४१ ॥

यदि तेषां तत्र गतानां पुस्तकपत्रान्तरे वा स्थितानां जीवा-
नां कुन्धुपभृतानां लोहितं भवेत्, ततः पुस्तकवन्धनकाले तेषां
'वाण्यं' गाढनरं पीक्ष्यमानानां तदनन्तरं रुधिरं रक्षाराराणि
रुष्टा बहिः परिगलत् ।

अत एव—

जलियमिता वारा-उ मुंचई वेधई व जति वारा ।
जति अक्खराणि लिहवी, तति लहुगा जं च आवज्ज ॥ १४२ ॥
यावन्मात्रं वारा-उ पुस्तके मुखानि छाटयति, यावन्तो वा-
राश्च बध्नानि । 'यति वा' यावन्ति अक्षराणि लिखति 'त-
ति चि' तावान्ति चतुलेधूनि, यच्च कुन्धुपनकादीनां संघट्टनं-
परितापनमपद्रवणं वा आपद्यते, तत्रिष्वप्यं प्रायश्चित्तम् ।
शृ० ३ उ० ।

इमं पोथगपण्यं । गाहा—

गंडी कच्छवि घृही, संपुट पिहलो तथा छिवाही य ।
साली वीही कावव, रालाओ रलतगाई पण्यं व ॥ १४६ ॥
दीहो बाइल्लपुहचण तुळां चउरंको गंडी पोथयो, अंते

पौत्यग

तल्लुओ मउमे पिह्लो अप्पाहाह्लो कच्छ्वी, चउरंगुलो वीहो वा वृत्ताकृती, मुट्टोपोत्थगो; अहवा-चउरंगुलवीहो चउरंगे मुट्टोपोत्थगो । दुगाइफलमा संउउ । वीहो हस्सो वा पिह्लो अप्पाहाह्लो खिवाडी; अहवा-तल्लुपवेहि उस्सीपो खिवाडी । 'रालउ सि' कंशुपललनमगा अरअरणा ।

गाढा—

अप्पाहिलेहियेवमे, तूली उवहाणं च नायवं ।

गंडुवहाणाऽऽल्लिगिण, मखण चव पात्तम ॥ २३ ॥

एगवहुकभिरमा तूली अकडोदुगाइतूलभरिया वा तूली, कपादिपुष्पसिरोवहाणमुवहाणुगं, तस्सोवरि गंडपंदम जा दिज्जति सा गंडुवहाणिया, जाणुकोप्परादिदु जा दिज्जति सा आल्लिगिणी, चम्मवत्थकनं वा वट्टकपादिपुष्पं विचसगं मखुरो । इमे पुण्ड्रिलेहियेपयगं नि० चू० १२ उ० ।

पुस्तकलेखनं फलम्—

जिनवचनं दुःपमाकालवशाद्विच्छिन्नमायमिति मया भगव-
द्भिनीगात्रैरुत्कृष्टाऽऽचार्यप्रशस्तिभिः पुस्तकपुस्तकं, ततो
जिनवचनबहुमानिता तल्लुनीयं, वखाऽऽदिभिरवर्त्तनं यं च ।
यदाह—“न ते नरा दुर्गतिमाप्नुयन्ति, न मूकतां नैव जडस्व-
भायम् । न चाप्यन्तो बुद्धिवर्दीनां च, ये लेखयन्तीह जि-
नस्य वाक्यम् ॥ १ ॥” जिनाऽऽयमपाठकानां भक्तिः तस्मान्न
च । यदाह—“पठति पाठयते पठनामसौ, वसनभाजनपुस्त-
कवस्तुभिः प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहः स इह सर्वविदेव-
भवेत्तु ॥ १ ॥” लिखितानां च पुस्तकानां संविग्नगीतार्थेषां
बहुमानपूर्वकं व्याख्यापनं, व्याख्यापनार्थं दानं, व्याख्यायमा-
नानां च प्रतिदिनं पूजपूर्वकं श्रवणं चेति । अ० अ० पुस्त-
कानां श्री० वखाऽऽयमगमजिनवरीशऽऽदिभिरकानां व्यायार्जि-
तवित्तनं विशिष्टपञ्चविंशद्वारऽऽदिपुस्तकां लेखनम् । तथा वा-
चनं संविग्नगीतार्थेषु प्रोढाऽऽद्वयैः प्रत्यहं पूजाऽऽदिबहुमा-
नपूर्वकं व्याख्यापनम्, उपलक्षणवाचकः चनभणुनाऽऽदिकृतां
वखाऽऽदिभिरुपग्रहदानम् । यतः—“ये लेखयन्ति जिनशामन-
पुस्तकानि, व्याख्यायन्ति च पठन्ति च पाठयन्ति । शृण्व-
न्ति रक्षन्ति च समाद्रियन्ते, ते मयिद्वर्गवशमे नरा
लभन्ते ॥ १ ॥” इत्यादि पूर्व जिनाऽऽयमे श्रवणपदाधिकारं
प्रदर्शितमेवेति । (७० श्लोकः) अ० २ अ० १० ।

कदा पुस्तकाऽऽकृष्टः सिद्धांस्तो जातः—

समणस्स भगवतो महावीरस्स ० जाय मववुत्तुक्खपडी-
णस्स नव वाममयाइं बिड्ढेताइं, दमस्सम वाममयस्स
अयं अगीइमे संवत्तरे काले गच्छइ । वायंगुतेरे पुण्ण अयं
तेणउए संवत्तरे काले गच्छइ इति दीमइ ॥ १४ ॥

तत्र भगवतो निवृत्तस्य नव वर्षगुनाभि र्व्यानक्रान्तानि,
दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः सवत्सरः कालः । ग-
च्छन्ति, यद्यपि एतस्य सूत्रस्य वरुण्य भावार्थो न ज्ञायते,
तथापि यथा पूर्वटीकाकारिभिरुक्तं तथा व्याख्यायते ।
तथाहि—अत्र कांचिद्वर्त्तनं-यत्कलमूत्रस्य पुस्तकलिखितकाल-
क्रान्ताय इदं सूत्रं श्रीदेवद्विगणसुभाश्रमणैः लिप्यते, तथा
चायमर्थो यथा—श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकवर्षपेशनाति-
क्रमे पुस्तकाऽऽकृष्टः सिद्धांस्तो जातः तदा कर्त्तव्यं पुस्त-
काऽऽकृष्टो जात इति । तथोक्तम्—

“ वलहीपुरास्मि नयरे, देवद्विगणमुहसयलसंवाहि ।
पुण्यं आगमलिहिआं, नवसयशमीइ वीराआं ॥ १ ॥ ”

अन्यं वदन्ति—

“ नवशत्यशीतिवर्षे, वीरेभनाङ्कजाशेमानदे ।
सङ्गमसत्तं समहं, प्रारब्धं वान्ति तं विह्वैः ॥ १ ॥ ”

इत्यायमनान्यवचनान् श्रीवीरनिर्वाणान् अशीत्यधि-
कान् शतवर्षातिक्रमे कल्पस्य समाप्तसत्तं वाचना जाता,
तां प्रापयितुमिदं सूत्रं व्यस्तमिति । तथै पुनः कैवल्येनो
विदर्शनाति । (वायंगुतेरे सि) वाचनान्तरे पुनरयं वि-
नवतितमः संवत्सरः कालो गच्छन्तीति दृश्यते । अत्र कंचि-
द्वदन्ति—वाचनान्तरे काऽऽर्थः, प्रत्यन्तरे “ नखउप ” इति द-
श्यते, यत्कल्पस्य पुस्तकं लिखते, पर्वदं वाचनं वा अशी-
त्यधिकनववर्षशतातिक्रमे इति कांचपुस्तकं लिखन्ति तत्पु-
स्तकान्तरे त्रिनवत्यधिकनववर्षशतातिक्रमे इति दृश्यते इति
भावाः अन्ये पुनर्वदन्ति “ अशीत्ययम् ”-अशीतितमं संवत्सरं
इति काऽर्थः ? पुस्तकं कर्त्तव्यलक्षणस्य द्रष्टुभूतः । अयं श्रीवी-
रान् दशमस्य शतस्य अशीतिनममं वत्सरलक्षणः कालो
गच्छति “ वायंगुतेरे ” इति काऽर्थः ? एकस्याः पुस्तकं
लिखनरूपाया वाचनाया अन्यत् पर्वदं वाचनरूपं यथाचना-
न्तरे तस्य पुनर्द्रष्टुभूता दशमस्य शतस्यायं त्रिनवतितमः
संवत्सरः । तथा चायमर्थः—नवशत्यशीतितमवर्षं कल्पस्यस्य
पुस्तकं लिखते नवशतत्रिनवतितमवर्षं च कलस्य पर्वदा-
चनति । तथोक्तं श्रीमुनिसुन्दरस्यभिः स्वश्रुतस्मात्प्रल्लोका-
शे—“वीराविनन्दका ६६३ शरधर्माकर्त्तुं, त्वयैवयुते सुवम-
नस्यभिः । यस्मिन्मह संसादं कलवाचना भाशानदानं पुन-
न कः स्तुते ॥ १ ॥ ” पुस्तकलिखनकालस्तु यथोक्तः प्रती-
त एव—“ वलहीपुरास्मि नयरे, ” इत्यादि वचनात् । तत्र पुनः
कैवल्येनो विदर्शनाति । कल० १ अ० ६ लण । (शाश्वतप-
तिमावर्षकम्) विजयवर्षं वरुण्यतयां वहायामि)

पौत्यार—पुस्तककार—पु० । पुस्तककरणशिलोपजीविनि, लो०
३ प्रति ४ अ० १० ।

पौत्यी—पुस्तकी—खी० । पौतक्यकायां प्रहसन्तचक्रिमाया-
याम्, उत्त० १३ अ० ।

पौदाम—प्रादाम्—वि० । प्रयत्नते, प्रति० ।

पौफल—पूगफल—न० । “ आर्पुतर-यदर नयमङ्गका जेषफ-
लिका-पूगफल ” ॥ ३१ ॥ १७० ॥ इति मन्त्राद्यञ्जनेन सहितः ।
“ सोमारी ” इति प्राज्ञेन कलभेदे, त्वान्वयव्यध-“ पौगफली । ”
प्रा० १ पाद ।

पौप—पदम्—न० । “ आर्पुतम् ” ॥ ३१ ॥ १६ ॥ इति आर्दे-
त आर्पुम् । प्रा० १ पादः कुमुभक्तं, नि० चू० १ उ० ।

पौपर—देशी—कौलुभक्तं वल्लं, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पौपिल—पौपिल—पु० । स्थविरस्याऽयं यज्ञसेनस्य स्वात्म-
स्यानि स्थविरः, कल० २ अ० ६ लण ।

पौय—पौत—पु० । न० । लुपवालयकार्यं वरुण्यते, पि० । आ-
चा० । वल्लं, स्या० ३ डा० १ उ० । (अत्र विशेषः लक्षणं च
“ धावण ” शब्दे वरुण्यतां २७० वृष्टि सतम् । सागरप्रवहणं,
आ० म० १ अ० । विषा० । वादिह्ये, आ० ३ अ० । शिष्टी-
स्व० १ अ० १४ अ० ।

पोयण-पोतन-न० । आत्मनि प्रवेशन, आ० म० १ अ० । सूत्र० ।

आधमवशेषे, आ० म० १ अ० ।

पोयणपुर-पोतनपुर-न० । प्रसन्नचन्द्रराजपालिते नगरभेदे, आ० म० १ अ० । आच० । तत्रैव यज्ञमित्रो नाम राजाऽभवत्, दश० १ तथ० । उक्त० । 'आमी य पोयणपुरं राजा नामय पुनरुचूत् । तौत्त धर्मायांरभो, बहुलुभो आक्षिपयुत्तं ॥ १ ॥' संथा० । दश० ।

पोयण-पोतन-पुं० । पोतवत् वस्त्रवजरायुवजित्तया शुद्धे-
हाद् पोतान्येषाज्जाताः पोताऽऽदिवद्वाहिः पाज्जाताः पोता
इव वा वस्त्रसंमार्जिता इव ज्ञानाः पोतजाः । भ० ७ श० १ उ० ।
'अन्येषां दृश्यन्' ॥ ३ । २ । १० । ॥ इति इप्रत्ययः । जनोरात्
वचनात् । हास्त्वबलुलोचमजलोकाप्रभृतिषु, दश० ४ अ० ।
जा० । सूत्र० । प्रतिबन्धभेदे, तत्राव हस्यादिरयमिति वा प्रति-
बन्धः स्यात् । स्या० ६ टा० ।

पोतक-पुं० । बालके, वस्त्रे च । अथवा-पोतको बालक इति
वा । अथवा-पोतकं वस्त्रमिति वा प्रतिबन्धः स्यात् । स्या०
६ टा० । सूत्र० ।

पोयार्-पोताकी-स्त्री० । शकुनिकायाम्, सहस्रशः शकुनिवि-
कुर्वाणाकं परम्राजकविद्याभेदे, आ० म० १ अ० । विश० ।

पोर-पोर-त्रि० । पुरजाने, प्रा० १ पाद ।

पूतर-पुं० । 'आपूतर बदरनवमालिका नवफलिका-पूग-
फले' ॥ ८ । १ । १७० ॥ इति पूतरशब्दे आदेः स्वर-
स्य मस्वरपञ्चनेन सहास्रं । छुद्राभिभेदे, प्रा० १ पाद ।

पोरक-पोरकृत्य-न० । क्षासर्मात्कलानामन्यतमे पौराणां
परिपालनाऽऽप्तमे कलाभेदे, म० ।

पोरकव-पुरःकाव्य-न० । पुरतः पुरतः काव्ये । शीघ्रकवित्वे,
ज० २ वक्त० । ज्ञा० ।

पोरम-परिक-न० । हरितवतस्परिभेदे, प्रज्ञा० १ पाद ।

पोरच्छ-पुं० । दुर्जने, 'पोरच्छो पिपुषो म-च्छुरी खलो मु-
हुमहो य उष्कलां' । पाद० ना० ७२ गथा । दे० ना० ।

पोरजाय-पर्वजात-न० । पर्वसमुपज, आवा० २ ध्रु० १
चू० १ अ० ८ उ० ।

पोरबाल-पोरपाट-पुं० । वैश्यजातिविशेषे, ती० ४ कल्प ।

पोरवीय-पर्ववीज-न० । पर्वमाश्रवीजजन्मे वतस्परिभेदे, आ-
वा० १ ध्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० । सूत्र० । इत्वादी, स्या०
४ टा० १ उ० ।

पोरय-देशी-लज्जे, दे० ना० ६ वर्ग २६ गथा ।

पोरयाम-पर्वोऽऽयाम-न० । अङ्गुष्ठपर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रदेशि-
न्यास्तदपान्तमालं तावत्प्रमाणं ऽऽयामे, वृ० ३ उ० ।

पोराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, औ० । पूर्वमुपपन्ने, नि० चू०
४ उ० । प्रामात्रे, पूर्व ज्ञाने, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । द-
शा० । अतीतकालमाविनि, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । जरे, वि-
पा० १ ध्रु० १ अ० । दशा० । ग्रन्थविशेषे, 'विस्थयन्मासितो
अहस्यो गंधो गन्धवत्प्रतिबन्ध' तं पोराणं । अहवा-पापव-

र्कं पोराणं ।' नि० चू० ११ उ० । पुराणं । बुद्धः पुराणं वा शास्त्र-
विशेषस्तज्ज्ञो निपुणप्राये भवतीति । नैपुणकभेदे, स्या० ६
टा० । पुराणेषु भवं पोराणम् । रा० । पुराणज्ञाने, जी० ३ प्र-
ति० ४ अधि० । पुराणायामवस्थायां जाते, व्य० १ उ० ।

पोराणदुद्धर-पोराणदुद्धर-पुं० । पोराणमिव पोराणं यादृशम-
तीतद्वयार्थमाप्नु तादृशमिदानीमप्यतिवहन्त्येनेति भावः । दु-
र्जरतया भङ्गाऽऽकुलनया प्राकृतजनैर्धारयितुमशक्यं चरतऽधो-
षं प्रवचनमिति पोराणदुद्धरः । तथाविधं विशिष्टप्रावचनिके,
व्य० ३ उ० ।

पोराणिय-पोराणिक-पुं० । पुराणवेत्तः, सूत्र० १ ध्रु० १ अ०
३ उ० । पुराणेलीधरकरगधरलक्षणेः पूर्वपुरुषैः प्रणीते, वृ०
४ उ० ।

पोरिसम्प्री-पौरुषप्री-स्त्री० । 'प्रवज्यां प्रतिपन्नो य-स्तज्जिरो-
धेन वसन्ते । असदरमिषस्तस्य, पौरुषप्रीति कीर्तिता ॥ १ ॥'
'गोयन्चरिया' शब्दे तृतीयभागे १००७ पृष्ठं वर्णितम् । भि-
त्ताभेदे, ध० ३ अधि० । द्वा० ।

पोरिमी-पौरुषी-स्त्री० । पुरुषः प्रमाणमव्याः सा पौरुषी ।
ध० २ आच० । पुरुषप्रमाणायां छायायाम्, आवा० १ ध्रु०
६ अ० १ उ० । सूत्र० । तत्प्रमितः कालोऽपि पौरुषी । प्रहरे,
प्रव० ४ द्वार ।

कनिकाष्टा किंप्रमाणं पौरुषीच्छाया—

ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायं शिञ्चतेति आहिते-
नि वदेज्जा । तत्थ खलु इमाओ तिप्पि पडिचचीओ पस-
चाओ, तत्थेगे एवमाहंसु ।

'ता कतिकट्टं ते' इत्यादि पूर्ववत् । कति—किंप्रमाणं
काष्टा—प्रकर्षो यस्याः सा कनिकाष्टा, तां कनिकाष्टां—किं
प्रमाणां ? । ते—तत्र मने सूर्यः पौरुषीं पुरुषे भवा पौरुषी
तां पौरुषीं छायां निर्वर्त्तयति—निर्वर्त्तयन्नास्यात् इति वदेत् ? ।
किंप्रमाणं पौरुषीच्छायामुत्पादयत् सुयो भगवान् त्वया
आख्यात इति वदेति सङ्गाऽर्थः । एवं प्रश्ने कृते भगवा-
नेतद्विषयं यावन्त्यः प्रतिपक्षयस्तावतीरुपदर्शयति—'तत्थ'
इत्यादि, तत्र-तस्याः पौरुष्याः छायायाः प्रमाणान्वन्तायां प्र-
थमतस्तावदिमास्तापक्षेयस्वरूपविषयाः खलु निष्प्रः प्रति-
पत्तयः प्रवृत्ताः । तथा—तत्र—तेषां त्रयाणां परतीर्थि-
कानां मध्ये एके प्रथमा एवमाहुः । सू० प्र० ६ पाहु० ।
'पुत्रलाः संनप्यन्ते सुयल्लभ्यातो, न वति' पांगल शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ११०४ पृष्ठं गतम् ।)

सम्प्रति किंप्रमाणं पौरुषीच्छायां निर्वर्त्त—

यतीत्येतत्तु बोद्धुकामः पृच्छन्नाह—

ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायं शिञ्चतेति आ-
हितेति वदेज्जा । तत्थ खलु इमाओ पणवीसं पडि-
चचीओ पण्णाओ, तत्थेगे एवमाहंसु—ता अणुसममेव
सूरिणं पोरिसीच्छायं शिञ्चतेहि आहितेति वदेज्जा, एगे एव-
माहंसु । एगे पुण्ण एवमाहंसु—ता अणुपुहुत्तमेव हरिणं
पोरिसीच्छायं शिञ्चतेति आहितेति वदेज्जा, एतेण अ-

पेरिसी

भिलावणं गतवन्, ता जाओ चव ओयसंठिदीए पणुवी-
सं पडिवसीओ ताओ चव गतव्वाओ, ०जाव अणुउस्स
पिण्णीमेव सूरिए पोरिसीच्छायं शिक्वत्तेति आहिताति
बदेज्जा, एगे एवमाहंसु । वयं पुण एवं वदामो-ता सूरि-
यस्स यं उच्चचं च लेसं च पडुब छाउदेमं उच्चचं च
छायं च पडुब लेसुदेमं लेसं च छायं च पडुब उच्च-
चोदेमं, तत्थ म्वलु इमाओ दुव पडिवसीओ पत्तमाओ,
तत्थगे एवमाहंसु ता अत्थि यं से दिवसे जंसि यं
दिवसंसि सूरिए चउपोरिसीच्छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं
से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसीच्छायं
शिक्वत्तेति, एगे एवमाहंसु ? , एगे पुण पत्तमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसी-
च्छायं शिक्वत्तेति अत्थि यं से दिवसे जंसि दिवसंसि
सूरिए नो किंचि पोरिसिच्छायं शिक्वत्तेति २, तत्थ जे ते
एवमाहंसु-ता अत्थि यं से विवमं जंसि यं दिवसंसि
सूरिए चउपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, अत्थि यं से दिवसं
जंसि यं दिवसंसि सूरिए दोपोरिसियं छायं निक्वत्तेइ, ते
एवमाहंसु-ता जता यं सूरिए सव्ववत्तेरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ते उक्कामिए अट्टा-
रसमुहुत्ते दिवसे भवति, जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तेसि च यं दिवसंसि सूरिए चउपोरिसियं छायं
निक्वत्तेति, ता उग्गमणमुहुत्तंसि य अत्थमणमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे नां चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता यं
सूरिए सव्ववाहिंरं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति तता
यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भवति,
जहणए दुवालसमुहुत्तं दिवसे भवति, तेसि च यं दिवसं-
सि सूरिए दुपोरिसियं छायं निक्वत्तेइ, तं जहा-उग्गमण-
मुहुत्तंसि य अत्थमणमुहुत्तंसि य, लेसं अभिवट्ठुमाणे नो
चव यं निक्वत्ठुमाणे ? , तत्थ यं जे ते एवमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं
छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं से दिवसे जंसि यं दि-
वसंसि सूरिए या किंचि पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति ते
एवमाहंसु, ता जता यं सूरिए सव्ववत्तेरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ते उक्कामिए अ-
ट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवति जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तेसि च यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शि-
क्वत्तेति, तं जहा-उग्गमणमुहुत्तंसि अत्थमणमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे यो चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता
यं सूरिए सव्ववाहिंरं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति त-
ता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भ-

वति, जहणए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवति तेसि च
यं दिवसंसि सूरिए या किंचि पोरिसीए छायं शिक्वत्ते-
ति, तं जहा-उग्गमणमुहुत्तंसि य अत्थमणमुहुत्तंसि य,
नो चव यं लेसं अभिवट्ठुमाणे वा निक्वत्ठुमाणे वा । ता
कइ कट्ठं ते सूरिए पोरिसीच्छायं निक्वत्तेइ आहिय ति व-
इज्जा । तत्थ इमाओ छप्पउइपडिवसीओ पत्तमाओ,
तत्थगे एवमाहंसु-अत्थि यं ते से देसे जंसि यं देसं-
मि सूरिए एगपोरिसियं छायं निक्वत्तेइ, एगे एवमाहंसु,
एगे पुण पत्तमाहंसु-ता अत्थि यं से देसे जंसि देसंसि
सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं एवं एतणं अ-
भिलावणं गतवन्, ०जाव छप्पउति पोरिसियं छायं शि-
क्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं देसं जं
मि यं देसंसि सूरिए एगपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, ते
एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरप्पडिहितां
बहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इपीसे र-
यणप्पमाए पुटवीए बहुममरमणिज्जाओ भूमिभागाओ
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाए एगाए अट्टाए
एगेयं छायाणुमाणप्पमाणेयं उपाए तत्थ से सूरिए एग-
पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि
यं से देसं जंसि यं देसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्व-
त्तेति ते एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरि-
पडिहितां बहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमा-
णीहिं इपीसे रयणप्पमाए पुटवीए बहुममरमणिज्जातो भू-
मिभागातो जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाहिं दो-
हिं अट्टाहिं दोहिं छायाणुमाणप्पमाणेयं उपाए एत्थ यं
से सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं शयव्वं ०जाव
तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं से देसं जंसि यं दे-
संसि सूरिए छप्पउइ पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति ते एव-
माहंसु-ता सूरियस्स यं सव्ववट्ठिमातो सूरप्पडिहितां ब-
हिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इपीसे
रयणप्पमाए पुटवीए बहुममरमणिज्जातो भूमिभागातो
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाहिं छप्पववीए
छायाणुमाणप्पमाणेयं उपाए एत्थ यं से सूरिए छप्पउ-
ति पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति एगे एवमाहंसु, वयं पुण
एवं वदामो-सातिरेमअउत्थिपोरिसीं सूरिए पोरि-
सीछायं शिक्वत्तेति, अबद्धपोरिसीं यं छाया दिवसस्स
किं गते वा, सेसे वा । ता तिभागे गते वा सेसे वा, ता
पोरिसीं यं छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता
चउक्कागे गते वा सेसे वा । ता दिवद्धपोरिसीं यं
छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता पंच-

मभागे गते वा सेमे वा, एवं अद्वपोरिसिं छोहुं पुच्छा-
दिवसस्स भागं छोहुं वा कण्ठे जाव ता अद्वअउ-
खासट्टिपोरिसीञ्जाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा ? ।
ता एगूणवीसमतभागे गते वा सेमे वा, ता अउणसट्टिपो-
रिसीं खं छाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा वारीसम-
हस्यभागे गते वा सेमे वा, ता साविरेगअउणसट्टिपो-
रिसीं खं छाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा ? । ता
आत्थि किं गते वा सेमे वा, तत्थ खलु इया पणवीम-
निविद्धा छाया पणत्ता । तं जहा-खेमच्छाया, रउच्छाया,
पागारच्छाया, पासायच्छाया, उवगच्छाया, उच्चच्छाया,
अणुल्लोमच्छाया आरुभिता, ममा.पडिहता, खीलच्छाया, प-
खच्छाया, पुरातं उदया, पुगिमकंभाउवगता, पच्छिम-
कंभाउवगता, छायाणुवादिशी, किट्ठाणुवादिशाखाया,
छायच्छाया, गोलच्छाया, तत्थ खं गोलच्छाया अद्विहा
पणत्ता । तं जहा-गोलच्छाया अद्वगोलच्छाया गाढलगो-
लच्छाया अद्वगाढलगोलच्छाया गोलालच्छाया, अव-
हुगालालच्छाया, गोलपुनच्छाया, अद्वगोलपुनच्छाया ।
(घृत्र ३ ?)

'ता कइहुं ते' इत्यादि 'ता' इति पूर्ववत्, कतिकथा-किं-
प्रमाणं भगवन् ! त्वया सूर्यः पौरुषीच्छायां निर्वर्त्तयन्ना-
स्ति इदं ? । एवमुक्तं भगवान् प्रथमो लेश्या
स्वरूपविषये यावत्तथा परमार्थिकानां प्रतिपत्तयस्तावतीत्य-
पदर्शयति- 'तत्थ खलु' इत्यादि, तत्र-तस्यां पौरुष्यां छा-
यायां विषये लेश्यामात्रकृत्य आरिषमाः पञ्चविंशतिः प्रति-
पत्तयः प्रकृत्यः । तद्यथा-तत्र-तेषां पञ्चविंशतिः परमार्थिकानां
मां मध्ये एके एवमाहुः-ता इति पूर्ववत्, अनुसमयमेव-
प्रतिपत्तयेत्येव सूर्यः पौरुषीच्छायायाः । इह लेश्यावशतः पौरु-
षीच्छाया भवतीति ततः कारणे कार्यापेक्षारत् पौरुषीच्छा-
यात लेश्या द्रष्टव्या, तां निर्वर्त्तयति निर्वर्त्तयन्नप्यात इति
वदन् । किमुक्तं भवति ?-प्रतिपत्तयमप्यमप्यं सूर्यो ले-
श्यां निर्वर्त्तयन् आख्यात इति वदन् । अत्रापसंहारः- 'ए-
गे एवमाहुंसु' । (एवमित्यादि) एवम्-उक्तेन प्रकारेण ए-
तेन-अनन्तरादिनेनाऽभिलाषेन सूर्येपाठममेन या एव आ-
जःस्थितौ पञ्चविंशतिः प्रतिपत्तय उक्ताः ता एव क्रमे-
णात्राप्रतिपत्तयः । (ताञ्च 'आपसेन्डि' शब्दे द्वितीयो-
पयोगे ६२ पुष्टे दर्शिताः ।) तावथावधारमप्रतिपत्तिप्रतिपा-
दकमिदं सूत्रम्- 'एगे पुण एवमाहुंसु-ता अणु आसत्ति-
ण्डिउत्तासत्तिण्डिण्डि सूरिए' इत्यादि । मध्यमास्त्यालापका ए-
वं ज्ञातव्याः- 'एगे पुण एवमाहुंसु ता अणुपुण्डुसमेव सूरि-
ए पोरिसिच्छायां निवसेइ आहुंयसिच्छाया, एगे एव-
माहुंसु' इत्यादि । तदेवं लेश्याविषयाः परप्रतिपत्तीरुपदर्श्ये
सम्प्रति तद्विषये स्मरतमाहुः- 'वयं पुण' इत्यादि, वयं पु-
नरेवं वशाम्, कथमित्याह- 'ता सूरियस्स खं' इत्यादि,
'ता' इति पूर्ववत्, सूर्येव, एवमिति वाक्याऽलङ्कारे, उक्तां
लेश्यां च प्रतीत्य छायांदिशः । किमुक्तं भवति ?-यथा सूर्यः

उच्चैरुच्चैस्तरामिरोहति यथा च मध्याह्नादूर्ध्वं नीचैर्नीचैस्तरा-
मतिक्रामति एतदपि लौकिकव्यवहाराऽऽपेक्षया उच्यते,
लौकिका हि प्रथमतो दूरतरावर्तिनं सूर्यम् उदयमानमति-
नीचैस्तरां पश्यन्ति, ततः प्रत्यासन्नं प्रत्यासन्नतरं भवन्-
मुच्चैरुच्चैस्तरां मध्याह्नादूर्ध्वं च क्रमेण दूरं दूरतरं भवन्तं
नीचैर्नीचैस्तरामिति, तथा यथा लेश्याः सम्भरन्ति, तथा-
था-अतिनीचैस्तरां वर्तमाने सूर्ये सर्वस्याऽपि प्राशयस्य
वस्तुन उपरि स्रवमाना वस्तुनो दूरतः परिपतन्ति, ततः
प्राशयस्य वस्तुनो महती रहस्यता छाया भवति, उच्चैरुच्चै-
स्तरां वर्तमानं सूर्यं प्रत्यासन्नाः प्रत्यासन्नतराः परिपतन्ति,
ततः प्राशयस्य वस्तुनो हीना हीनतरा छाया भवति, तत
एवं तथा तथा वर्तमानं सूर्यस्यान्तर्वर्त्तयं च प्रतीत्य छाया-
या अन्यथा भवन्त्या उद्देशो ज्ञातव्यः । इह प्रतिपत्तये तत्पुन-
रालोचयेन तत्पुनरुद्देशनाया वा यत् छायाया अन्यात्वं तत्क-
रन्त्येव जानाति, प्रकाश्यस्य वस्तुनः प्रत्यासन्नं छायादिह इ-
ति- 'उक्तां च छायां च पडुख लेसांदिस्' इति । तथा त-
था विवर्त्तमानं सूर्यस्योच्चवर्त्तयं छायां च हीनां हीनतरा-
माधिकामाधिकतरां च तथा तथा भवन्ती प्रतीत्य-आधि-
त्य लेश्यायाः-प्रकाश्यस्य वस्तुनः प्रत्यासन्नं प्रत्यासन्न-
रं दूरं दूरतरं वा परिपतन्त्या उद्देशो ज्ञातव्यः । तथा 'ले-
से च छायां च पडुख उच्चसांदिस्' इति । लेश्या-प्रका-
श्यस्य वस्तुनो दूरं दूरतरमासन्नमासन्नतरं परिपतन्ती छा-
या च हीनां हीनतरामाधिकामाधिकतरां च तथा तथा
भवन्ती प्रतीत्य सूर्यगतस्यांजनवस्य तथा तथा विवर्त्त-
मानस्यांदिशो ज्ञातव्यः । किमुक्तं भवति ?-त्रायप्येताभि-
प्रतिपत्तयमप्यथाऽप्यथा विवर्त्तन्ते, तत एकस्य इत्यस्य वा
तथा तथा विवर्त्तमानस्यांदिशत उक्तस्मादित्यथाऽप्यु-
द्देशनोऽवगमः कल्प्य इति । तदेवं लेश्यास्वरूपमुक्तम् । सम्प्र-
ति पौरुष्यापञ्चायायाः परिमाणविषये परमार्थिकप्रतिपत्ति-
सम्भवं कथयति- (तस्येति) तत्र-तस्यां पौरुष्या-
पञ्चायायाः परिमाणवित्तितायां विषये आरिषमे द्वे प्रतिपत्ती
प्रकृत्यः । तद्यथा-तत्र-तेषां द्वयानां परमार्थिकानां मध्ये एके
एवमाहुः-आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्य उद्गम-
नमुहुं अस्तमनमुहुं च चतुर्पौरुषी-चतुर्पुण्ड्रप्रमाणं, पु-
ण्ड्रप्रमाणमुपलक्षणं, तन सर्वस्याऽपि प्राशयस्य वस्तुनअनु-
गुणं छायां निर्वर्त्तयति, आस्ति स दिवसो यस्मिन् दि-
वसे उद्गमनमुहुं अस्तमनमुहुं च द्विपौरुषी-द्विपुण्ड्रप्र-
माणं छायां सूर्यो निर्वर्त्तयति, अत्राऽपि पुण्ड्रप्रमाणमुप-
लक्षणं, ततः सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्राशयस्य दिशुणां छा-
यां निर्वर्त्तयतीति द्रष्टव्यम् । अत्रापसंहारः- 'एगे एवमाहुं-
सु' । एके पुनरेवमाहुः- 'ता' इति पूर्ववत्, आस्ति स दि-
वसो यस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहुं अस्तमनमुहुं च सूर्यो
द्विपौरुषी-पुण्ड्रप्रमाणं छायां निर्वर्त्तयति, पुण्ड्रप्रमा-
नस्योपलक्षणत्वात् सर्वस्याऽपि प्राशयवस्तुनो दिशुणां छा-
यां निर्वर्त्तयतीत्यर्थः । तथा आस्ति स दिवसो यस्मिन्
दिवसे सूर्योऽस्तमनमुहुं अस्तमनमुहुं च न काश्चिदपि
पौरुषी छायां निर्वर्त्तयति । सम्प्रत्येन एव मते भावयति-
(तस्येति) तत्र-तेषां द्वयानां मध्ये ये ते वादिन एवमाहुः-
आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे चतुर्पौरुषी छायां सूर्यो
निर्वर्त्तयति, आस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो दि-

भोरिसी

पौरुषीं क्षायां निर्वस्यति । एवं स्वमतविभावनाऽर्थमाहुः- 'ता जया शु' इत्यादि, तत्र यदा यस्मिन् काले, जामात वा-
क्याऽलङ्कारः, सर्वोऽभ्यन्तरं मण्डलमुपलब्धस्य चारं चर-
ति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो
भवति, जघन्या द्वादशमुहूर्तो रात्रिः, तस्मिन् दिवसे स
यैव चतुर्षोरुषीं-चतुर्षुवप्रमाणं क्षायां निर्वस्यति । तद्य-
था-उद्गमनमुहूर्तेऽस्तमनमुहूर्ते च, स चोद्गमनमुहूर्तेऽस्तमन-
मुहूर्ते च चतुर्षोरुषीं क्षायां निर्वस्यति, लेश्यामभिवर्द्धयन्
प्रकाश्यवस्तुन उपरि प्लवमानां दूरं दूरतरं परिक्षिपन् नो
चैव-नैव निर्वह्यन्-प्रकाश्यवस्तुन उपरि प्लवमानां प्रत्यामर्णं
प्रत्यासन्नतरं परिक्षिपन् तथा सति क्षायाया इतिहीनतरत्व-
सम्भवात् 'ता जया शु' इत्यादि, तत्र यदा सर्वथाद्यं मण्ड-
लमुपलब्धस्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्ता उत्कर्ष-
का अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, जघन्या द्वादशमुहूर्तो दिव-
सः, तस्मिन् दिवसे सूर्यो द्विषोरुषीं-पुरुषप्रमाणं क्षायां
निर्वस्यति । तद्यथा-उद्गमनमुहूर्तेऽस्तमनमुहूर्ते च, स च
तदा द्विषोरुषीं क्षायां निर्वस्यति, लेश्यामभिवर्द्धयन् नो चै-
व निर्वह्यन्, अस्य वाक्यस्य भावऽर्थः प्रावद्व भावनीयाः ।
तथा तत्र-तथां द्वयानां मध्ये ये वादिन एवमाहुः-अस्ति स-
दिक्षो यस्मिन् दिवसे स सूर्यो द्विषोरुषीं क्षायां निर्वस्यति
अस्ति स विषयो यस्मिन् दिवसे सूर्यो न काश्चिदपि पौरुषीं क्षा-
यां निर्वस्यति, त एवं स्वमतविभावनार्थमाहुः- 'ता जया शु'
इत्यादि, तत्र यदा सूर्यः सर्वोऽभ्यन्तरमण्डलमुपलब्धस्य
चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कर्षोऽष्टादशमुहूर्तो
दिवसो भवति, जघन्या द्वादशमुहूर्तो रात्रिः, तस्मिन्
दिवसे सूर्यो द्विषोरुषीं क्षायां निर्वस्यति । तद्यथा-उद्गम-
नमुहूर्तेऽस्तमनमुहूर्ते च, स च तदा द्विषोरुषीं क्षायां नि-
र्वस्यति लेश्यामभिवर्द्धयन् नो चैव निर्वह्यन्, 'ता जया
शु' इत्यादि, तत्र यदा क्षमिति वाक्यालङ्कारः सूर्यः सर्व-
थाद्यं मण्डलमुपलब्धस्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्ता
उत्कर्षिका अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः, जघन्या द्वादशमुहूर्तेऽस्तम-
नमुहूर्ते विषस्तस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्तेऽस्तमनमुहूर्ते च
सूर्यो न काश्चिदपि पौरुषीं क्षायां निर्वस्यति, 'नो चैव न'
इत्यादि, न च-नैव तत्रानां सूर्यो लेश्यामभिवर्द्धयन् भ-
वति निर्वह्यन् वा अस्तिवर्द्ध (य) ने आधिक्याऽधिकतराया
निर्वह्य (य) ने हीनहीनतरायाऽक्षाययाः सम्प्रवप्रसङ्गात् ।
तत्रैव परतीर्थकप्रतिपातद्वयं भूयाः भगवान् गौतमः स्वमतं
वृच्छति- 'ता काकट्टे' इत्यादि, यद्येवं परतीर्थिकानां प्र-
तिपत्ती 'ता' तर्हि समवन् । स्वमतं नत्वा कतिकाष्ठो-कि-
प्रमाणं सूर्यः पौरुषीं क्षायां निर्वस्यन् आक्यात इति वदन् ।
तत्र भगवान् स्वमतं देशविभागतः पौरुषीं क्षायां तथा त-
था अस्तिप्रमाणं वर्धयति, परतीर्थिकास्तु प्रतिनियतामे-
व प्रतिदिवसं देशविभागेच्छन्ति, ततः प्रथमतस्तन्मतानमे-
वोपदेशयति- 'तथेत्यादि, तत्र-तस्मिन् देशविभागेन
प्रतिदिवसं प्रतिनियततायाः पौरुष्याऽक्षायया विषये वक्ष्य-
तिः प्रतिपत्त्यः प्रकृताः । तद्यथा-तत्र-तथां वक्ष्यतेः परती-
र्थिकानां मध्ये एक एवमाहुः- 'ता' इति पूर्ववत्, अस्ति स दे-
शो यस्मिन् देशे सूर्य आगतः सन् एकपौरुषीं-एकपुरुषप्र-
माणं, पुरुषप्रमाणपुलकणं सर्वस्योऽपि प्रकाश्यवस्तुन, स्व-
प्रमाणं क्षायां निर्वस्यति । अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः १,
' एक एवमेवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः

सूर्यो द्विषोरुषीं-द्विपुरुषप्रमाणं, पुरुषप्रमाणपुलकणात्
सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाश्यस्य द्विपुष्पाभित्यर्थः, क्षायां नि-
र्वस्यति, अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः २' । एवं 'इ-
त्यादि, एवम् उक्तं प्रकारेण एतानामनरोदितेनाभिलाषेण-
स्वपाठगमनेन शेषप्रतिपत्तितत्पि सूर्यं नेतव्यं तावदाप-
चरमप्रतिपत्तिगमनं सूर्यं, तदैव सप्तदशो दर्शयति- 'क्षुण्ड'
इत्यादि, एतच्छब्दे परिपूर्णं द्रष्टव्यम्- 'एते पुन एवमाहुः,
अथिय शुं से देसे जेसि शुं देससि सूरि ए क्षुण्डउपरिपरिसि
क्षुयं निव्यलह आहिय सि वपज्जा, एते एवमाहुः' मध्य-
मप्रतिपत्तितत्पिस्वात्प्राकाः सुगमत्वात् स्वयं परिभाषनीयाः
सम्प्रत्येतासामिव वक्ष्यतिप्रतिपत्तीनां भावनिर्वाहिकां पुनरु-
'तत्' इत्यादि, तत्र-तथां वक्ष्यतिपरतीर्थिकानां मध्ये ये
ने वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
सूर्यः एकपौरुषीं-प्रकाश्यवस्तुनः स्वप्रमाणं क्षायां निर्वस्य-
यति, त एवं स्वमतविभावनार्थमाहुः- 'ता सूरियस्त शु' ।
इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, सूर्यस्य सर्वोऽप्यस्तमात् सूर्य-
प्रतिपत्तेः सूर्यप्रतिपत्तितत्पि, सूर्यनिवेशादित्यर्थः । वदिमिःसुना
या लेश्यास्ताभिः (तादृज्जमाणाहि ति) तादृज्जमानाभि-
रस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बह्वमरमणीयात् भूमिभागात्
यावति सूर्य ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन व्यवस्थित एतावताऽप्यना,
सुखे चाध्याशब्दस्य स्त्रीत्वेन निर्देशः प्राकृतत्वात्, एकं
च क्षायाऽनुमानप्रमाणेन प्रकाश्यस्य वस्तुनो यदृशतः
प्रमाणमुमीयेते तेन, इहाऽऽकाशदेशे सूर्यमपीते प्रका-
श्यस्य वस्तुनः प्रमाणं नैव साक्षात् परिग्रहीतुं शक्यं,
किन्तु देशताऽनुमानेन तदङ्गत्वाऽनुमानप्रमाणेनयुक्तम्,
(उमा ए सि) अस्मिन्ः परिक्षिपन् यो देशः-प्रदेशो य-
स्मिन् प्रदेशे आगतः सन् सूर्य एकपौरुषीं, पुरुषप्रमाणपु-
लकणत्वात् सर्वस्य प्रकाश्यस्य वस्तुनः, प्रमाणभूतां क्षायां
निर्वस्यति । इयमत्र भावना-प्रथमत उद्यमाने सूर्यं या
लेश्या विनियन्त्य प्रकाशमाभितास्ताभिः प्रकाश्यवस्तुदेशे
ऊर्ध्वं क्रियमाणानिः किञ्चित्पुष्याऽभिमुखमवतताभिः प्रका-
श्येन च वस्तुना या सम्भाव्येन परिक्षिप्य आकाशप्रदेशः
तत्राऽऽगतः सूर्यः प्रकाश्यवस्तुप्रमाणं क्षायां निर्वस्यति ।
एवमुक्तत्वाऽपि भावना कार्या, (तथेत्यादि) तत्र ये ने
वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
सूर्यो द्विषोरुषीं क्षायां निर्वस्यति न एवं स्वमतविभाषा-
गार्थमाहुः- 'ता सूरियस्त क्षमियादि' । 'ता' इति पूर्ववत्
सूर्यस्य सर्वोऽप्यस्तमात् सूर्यप्रतिपत्तेः-सूर्यनिवेशादिति-
क्षुण्ड-ताभिर्लेश्याभिस्तादृज्जमानाभिरस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या ब-
ह्वमरमणीयात् भूमिभागात् भूमिमुखवत्त्वेन व्यवस्थितः एता-
वद्भावां ह्यभ्यामभ्याद्यं ह्यभ्यां क्षायाऽनुमानप्रमाणेन
प्रकाश्यवस्तुप्रमाणेनयामयति- 'परिक्षिपन् यो देशे क्षुण्ड
समागतः सूर्यो द्विषोरुषीं-प्रकाश्यवस्तुनो क्षिपुषां क्षायां
निर्वस्यति, एवमेकैकप्रतिपत्तादैकैकक्ष्वायाऽनुमानप्रमा-
ण-क्ष्वाया तावन्नव्यं यावत्तवक्ष्यतिता प्रतिपत्तिः, तद्वृत्तानि
च क्ष्वाणि स्वयं परिभाषनीयानि, सुगमत्वात्, तत्रैवमुक्ताः
परतीर्थिकप्रतिपत्तयः । सम्प्रति स्वमतमुपदेशयति- 'वयं
पुन' इत्यादि, वयं पुनरेव-वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः,
तमेव प्रकाराह- (सानिरेतोत्यादि) सूर्य उद्गमसमये अ-
स्तमनसमये च सातिरेकैकानपिपुरुषप्रमाणं क्षायां निर्व-

सन्धति । एतदेव विमलविपुलाह—‘ता अयह’ इत्यादि, अ-
पगतमर्द्धे यस्याः सा अयाहो, सा वा भूतो गेहर्षी च अयाहो-
रपी क्षाया, पुत्रप्रवृद्धाण्यपगतक्षयत्वात् सर्वस्याऽपि वस्तुनः
अक्रान्दस्याऽऽप्रमत्ता क्षाया एवमुत्तरात्पुनरागतस्या-
स्थानं दृष्टव्यं, दिवसस्य किमगते-कतमे भागे गते रोषे वेति
कतितमे भागे रोषे भवति । अगबानाह—‘ता’ इत्यादि, ‘ता’
इति पूर्ववत्, दिवसस्य त्रिभागे गते भवति, दिवसस्य त्रिभागे
वा रोषे, (ता इत्यादि) गेहर्षी पुनरप्रमत्ता, प्रक्रान्दस्य व-
स्तुनः स्वप्रगल्भा इत्यर्थः । क्षाया किं गते—कतितमे भागे गते,
रोषे वेति-कतितमे वा भागे रोषे भवति । अगबानाह—दिव-
सस्य षट्भागे गते षट्भागे रोषे भवति । अगबानाह वस्तुनः
त्रयप्रमाणभूता क्षाया अन्यत्र प्रपञ्चान्तरे सर्वोपपन्नरं मगद-
लमधिकर्योक्तं । तथा च नन्दिधर्षिण्यप्रभ्या—‘पुरिस् सि संकु-
वरिस्ससरीरं वा, ततो पुरिस्ते निष्कृष्टा गेरिस्सी, एवं वा-
भुलस्य वस्तुषु’ इति । सप्तमया क्षाया भवति तदा गेह-
रिस्सी हवर, एवं गेरिस्सीपमायं उचरायणस्स अंतं इत्थिक्का-
वणस्स आरेए ढ्ढं दिणं भवर, अतो परं ढ्ढा एगसद्धि-
भागा अंगुलस्य दक्खिणायस्सं वहुंति, उचरायणं इस्संति,
एवं अंगुलं अंगुले अया गेरिस्सी” इति । तत एव सप्तममपि
गेहर्षीग्रीष्म अर्येउत्तरप्रमाणं त्रिभागेन सर्वोपपन्नं प्रवृद्धमधिक-
त्यावसेयं, तथा ‘ता’ इति पूर्ववत्, द्वयर्धेग्रीष्मी—साऽ-
पुनरप्रमत्ता, क्षाया दिवसस्य किमगते कतितमे भागे गते
भवति, किं रोषे वा-कतितमे वा भागे रोषे । अगबानाह—
‘ता’ इति पूर्ववत्, दिवसस्य पञ्चमे भागे गते वा भवति,
रोषे वा पञ्चमे भागे, (एवमित्यादि) एवमुक्तेन
अर्येग्रीष्मी अर्येउत्तरप्रमाणं क्षायां क्षिप्वा क्षिप्वा पृ-
च्छ्या—एवमुक्त्वं दृष्टव्यं, ‘दिवसभागं’ ति पूर्वपूर्वस्याऽपि-
प्राया एकैकमर्द्धे दिवसभागं क्षिप्वा क्षिप्वा वाचराख्य-
उचरायणं जातियं । तस्मैव—विपोरिस्सी क्षाया किं गय
वा सेसे वा?, ता कुम्भानगए वा सेसे वा, ता अह्राउज्जपेरिस्सी
यं क्षाया किं गय वा सेसे वा?, ता सप्तभागए वा सेसे
वा ” इत्यादि । एतच्च एवावात् तावत् यावत् ता उणुच्छी-
दइत्यादि सुगमं, सातिरेकेनोपपद्यिग्रीष्मी तु क्षाया दिव-
सस्य पञ्चमप्रसभ्ये पर्येतसमये वा, तत आह—ता न-
रिय किञ्चि गय वा सेसे वा, इति, तस्म्यति क्षायाभेदात्
प्रायच्छे—(तस्येत्यादि) तत्र तस्यां क्षायायां विचार्यमाया-
नां बह्विष्यं पञ्चविंशतिविधः क्षायाः प्रकृताः । तद्यथा—
अज्जनाक्ष्मादिहारादि । प्रायः सुगमं, विशेषमाययानं वामीयं
अज्जनां शास्त्राभाराद्यासत्प्रदायं वाच्यं, गोलक्ष्माद्येत्युक्तं, त-
तस्तामेव गोलक्ष्मायां भेदत आह—(तस्येत्यादि) तत्र-ता-
नां पञ्चविंशतिक्ष्मायानां मध्ये कश्चित्त्वं गोलक्ष्माया अहवि-
ष्या प्रकृता । तद्यथा—‘गोलक्ष्माया’ गोलक्ष्मायस्या गो-
लक्ष्माया, अपादेय—अर्द्धमात्रस्य गोलक्ष्माया अपादेयो-
लक्ष्माया, गोलात्तामाक्षिगोलावक्षित्तस्याः क्षाया गोलक्ष-
लक्ष्माया, अपादेया—अपार्द्धमात्राया गोलक्षलक्ष्माया अ-
र्यगोलावक्षित्तक्ष्माया, गोलात्तां पुञ्जी गोलपुञ्जा, गोलीकर
तस्येत्यादि, तस्य क्षाया गोलपुञ्जक्ष्माया, अपादेय—अर्द्धमात्रस्य
गोलपुञ्जस्य क्षाया अपादेयपुञ्जक्ष्माया । ६० प्र० पा० १०

भाष्यशुद्धसम्याम्—

सावखसुद्धसत्तवीए थं मूरिण सत्तावीसंगुलियं पो-

रिसिद्धायं शिवस्तइत्ता यं दिवसवस्तेनं निवहुमाखे
रयशिवस्तेनं अधिशिवहुमाखे चारं चरइ ।

आश्वयमासस्य शुद्धसप्तम्यां सूर्यः सप्तविंशत्यङ्गुलिकः,
इत्तमप्राणशुक्लैरिति गम्यते, पौषपौष्पायां निवर्त्ये वि-
षलक्षेत्रं रजितप्रकाशमाकाशं निबद्धेयम्-प्रकाशहान्या हानिं
नयन् दक्षिणदिग्गम्यमाकाशं सप्तम्यामाकाशमभिबद्धेयम्-
प्रकाशहान्यनुविनयम् चारं चरति-व्योममण्डले भ्रमणं करो-
ति। श्रयमय आवायः-इह किल स्थूलमय्यामाभित्य आवाह्यां
चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणा पौषपौष्पाया भवति, दिनसप्तके सा-
तिरेकज्ज्ञायाङ्गुलं भवति। ततश्च आश्वयशुद्धसप्तम्यामङ्गुलत्रयं
भवति, सातिरेकविंशतिस्तमदिनश्चतुस्त्रयम्, तदेषाया-
ज्याः सातिरेकेरङ्गुलैः सह सप्तविंशत्यङ्गुलानि भवन्ति, नि-
क्षयतस्तु कर्कसकान्तेरारभ्य यत् सातिरेकेकविंशतितमं
दिनं नवमोङ्गुला पौषपौष्पाया भवति। अत्र २७ सम०। अ०।
कर्कसकान्तेः पूर्वाह्णोऽष्टम्याया यथा यथा शरीरप्रमाणज्ज्ञाया
स्यात्पदा पौषपौ, तद्युक्तः कालोऽपि पौषपौषादर इत्यर्थः।
तत्रेकां याग्योत्तराऽऽयतां यदा देहज्ज्ञायापर्वन्तः स्पृशति
तदा सर्वदिनेषु पौषपौ। यद्वा-सुदृक्पथोऽस्य दक्षिण-
संनिधेस्तदास्य दक्षिणाऽयनाऽऽयदिने यदा ज्ञाप्यज्या
त्रिपदा तदा पौषपौ। तथा-

आसाढमासे दुपया, पोसे मासे चउण्पया ।

चिन्ताऽऽसोपसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी ॥ १ ॥”

हानिबुद्धी त्वेषम्—

"अंगुलं सत्तरत्तेयं, पक्ष्मेयं तु दुअंगुलं ।

बह्वर्णं ह्ययं वाचि, मासेयं चउरंगुलं ॥ १ ॥ " इति ।

“साधुवर्ण्ये” इत्यत्र च पादोनप्रहरेजाप्यधिकारः, अत-
स्तत्र गौरवार्थाद्योपरि प्रत्येयोऽयम्—“जिह्मामूले आसा-ह-
सावये क्षुदिऽमुलेहि” पठितेहा। अट्टहि विभक्तप्रश्नी, त-
प दस अट्टहि च उच्ये ॥१॥” गौरवी तस्याव्याचनसामान्यत्वा-
न्नासा साध्वीरवौ त्वेवम्—“गोले तपुष्काम्बरा, नवहि”
परहि तु पोरिखी सहा। तावेकेजा हाव्ही, जावासादे यवा
तिवि ॥२॥” पूर्वार्थोऽपि वचसाव्योऽपि प्रमात्रप्रस्तावा-
दिष्वेव विवेच्यः, “गोले तपुष्काम्बरा, बारस अंगुष्ठपमाप-
पुरिमेयं ॥ माखं दुर्भंगुलहाव्ही, आसादे मिट्ठिमा सव्वे॥१॥”
ध० २ अचि०। सुखावर्धोर्धार्थे स्थापना वैशाम्—

मासः १२	पद	अङ्कित	प्रक्षेप	पद	अङ्कित	पद	अङ्कित	पद	अङ्कित
आषाढः १	२	०	७	२	०	७	०	०	०
आषाढः २	२	७	७	२	१०	७	०	०	२
माघपदः ३	२	३	३	३	७	३	०	०	०
श्राद्धिनः ४	३	०	३	३	७	०	०	०	०
कार्तिकः ५	३	७	३	३	०	७	०	०	३
मगशीर्षः ६	३	३	१०	३	३	३	०	०	१०
पौषः ७	३	०	१०	३	०	०	०	०	०
माघः ८	३	३	१०	३	०	३	०	०	१०
फाल्गुनः ९	३	३	३	३	०	७	०	०	३
चैत्रः १०	३	३	३	३	३	०	०	०	३
विशाखः ११	३	३	३	३	३	०	०	०	३
ज्येष्ठः १२	३	३	३	३	१०	३	०	०	३

सम्प्रति पौरुषीपरिमाणमतिपादकमेकविंशतितममाभूतं
विषयगुहा—

पञ्चे पञ्चसगुणे , तिहिरासिहिए पोरसीएँ आशयणे ।

छलसीइसयविभंचे, जं लद्धं तं विपायाहि ॥ १ ॥

अइ होइ विसम लद्धं, दक्षिणमणयं हविज्ज नायव्वं ।

अइ हवइ समं लद्धं, नायव्वं उत्तरं अयणं ॥ २ ॥

युगमध्ये यस्मिन् पर्वणि यस्यां तिथौ पौरुषीपरिमाणं
ज्ञातुमिदं ततः पूर्वं युगादित आरभ्य यानि पर्वणि अ-
तिष्ठान्ति तानि श्रियन्ते भूत्वा च पञ्चदशभिर्गुणयन्ते, गुण-
यित्वा च विचक्षितान्तिस्तेषां पूर्वमतिक्रान्तास्तिष्यस्ता-
भिः संहितानि क्रियन्ते, कृत्वा च पञ्चशीत्यधिकेन तेषां
भागो ह्रियते इदं कस्मिन्नयने व्यशित्याधिकमप्यलक्ष्यत-
परिमाणे चन्द्रनिष्पादितानां तिथीनां पञ्चशीत्यधिकं शतं
भवति, ततस्तेन भागहरणं, हृते च भागे यल्लब्धं तत् वि-
जानीहि—सम्यगवधारयेत्यर्थः । तत्र यदि विषयं भवति,
तद् यथा एककक्षिकः पञ्चकः सप्तको नवको वा तदा तत्प-
र्यन्तवर्ति दक्षिणमयनं ज्ञातव्यम् । अथ भवति । लब्धे समे, त-
था—द्विकश्चतुष्कः षट्कोऽष्टको दशको वा तदा तत्पर्य-
न्तवर्ति उत्तरायणमवसेयम् । तदेवमुक्ता दक्षिणायनोत्तरा-
यणपरिज्ञानोपायाः ।

सम्प्रति पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागे हृते यल्लेपमवतिष्ठते,
यदि वा-भागसम्भवे यत् शेषं तिष्ठति तत्पतविधिमाह—

अयस्यगए तिहिरासी, चउगुणे पञ्चपायमइयम्मि ।

जं लद्धमंगुलाणि य, खयवुड्डी पोरिसीए उ ॥ ३ ॥

यो भागासंभवेन शेषत्वतोऽयनगतस्तिथिराशिवर्तते स
चतुर्भिर्गुणयने , गुणयित्वा च पर्वपादेन युगमध्ये यानि
सर्वसंख्यया पर्वणि चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानं तेषां
पादेन—चतुर्थीशेन, एकविंशता इत्यर्थः । तेषां भागे हृते
यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि, अङ्गुलांशाश्च पौरुष्याः खयवुद्धया ज्ञा-
तव्यानि, दक्षिणायनपदभूषराशेरपरि वुड्डी ज्ञातव्यानि, उ-
त्तरायणे पदभूषराशेः खय इत्यर्थः , अथैवंभूतस्य गुणका-
रस्य भागहारस्य वा कथमुपासः ? उच्यते—यदि पञ्चशी-
त्यधिकेन शतेन चतुर्विंशतिरङ्गुलानि खये वुड्डी वा
प्राप्यन्ते, तत एकस्यां तिथौ का वृद्धिः खयो वा ? राशित्रय-
रूपयाना—१८६, १४१ । अत्रास्येन राशिना एककलक्षणं
मध्यमे राशिश्चतुर्विंशतिरूपे गुणयते, जातः स तावानिव,
तत आद्येन राशिना पञ्चशीत्यधिकशतकंपण भागो ह्रियते,
ततोपरितनराशेः स्तोकात्पात्तं भागो न लभ्यते , ततः खेय-
ल्लेवकराशेः षट्कनापवर्तना, जात उपरितनो राशिश्चतु-
ष्करूपोऽथस्तन एकविंशत् , लब्धमेकस्यां तिथौ चत्वार
एकविंशद्भागानाः खये वुड्डी वेति चतुष्को गुणकार उक्त
एकविंशद्भागहार इति ।

इह यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि खये वुड्डी वेत्युक्तं, तत्र कस्मि-
न्नयने कियत्प्रमाणराशेरपरि वुड्डी कस्मिन् वा अयने कि-
प्रमाणराशेः खये इत्येतन्निकषण्यधर्माह—

दक्षिणयवुड्डी दुपया—उ अंगुलाणां तु होइ नायव्वा ।

उत्तराशयणे हाणी, कायव्वा चउहि पायाहि ॥ ४ ॥

दक्षिणायने द्विपादयोः—पदद्वयस्योपरि अङ्गुलाणां वृद्धिर्वा-
न्या । उत्तरायणे चतुर्थ्यः पादयः सकाशाद् अङ्गुलानां हानिः ।
तत्र युगमध्ये प्रथमे संवत्सरे दक्षिणायने ततो दि-
वसाद्वास्त्य वृद्धिस्तन्निरूपयति—

सावणबहुलपटिवए, दुपया पुख पोरसी खुवं होइ ।

चत्तारि अंगुलाइ, मामय य वट्टए तत्ता ॥ ५ ॥

एकतीनइभागा, तिहिप पुख अंगुलसस चत्तारि ।

दक्षिणयअयणे वुड्डी, जाव चत्तारि उ पयाइ ॥ ६ ॥

युगस्य प्रथमं संवत्सरे भावणमासि बहुलपले प्रतिपदि
पौरुषी द्विपदा—पदद्वयप्रमाणा भूवराशिर्भवति, ततस्तस्याः प्र-
तिपद आरभ्य प्रतितीर्थकमण्ये तावद्वर्तते यावत्प्रमासेन
सूर्यमासेन सार्द्धं त्रिशदहोरात्रप्रमाणेन चन्द्रमासेपत्येता ए-
कविंशता तिथिरतिर्यथेः (एकतीनस्यादि) यत एक-
स्यां तिथौ चत्वार एकविंशद्भागाना वर्तन्ते, एतच्च प्रागेव
भाविनः, परिपूर्णं तु दक्षिणायने वृद्धिः परिपूर्णानि चत्वारि
पदानि, ततो मासेन—सूर्यमासेन सार्द्धं त्रिशदहोरात्रप्रमाणेन
एकविंशतिर्यथामकेनैत्युक्तम् । तदेवमुक्ता वृद्धिः ।

सम्प्रति हानिमाह—

उत्तराशयणे हाणी, चउहि पायाहि जाव दो पाया ।

एवं तु पोरिसीए, वुड्डीखया होति नायव्वा ॥ ७ ॥

युगस्य प्रथमसंवत्सरे उत्तरायणे माघमासबहुलपले सप्तम्या
आरभ्य चतुर्थ्यः पादयः सकाशात् प्रतितीर्थ एकविंशद्-
भागचतुष्टयहानिस्तावदवसेया यावदुत्तरायणपर्यन्तं हे । पादो
भागेति । एवं प्रथमसंवत्सरगतो (विषयः) द्वितीय संवत्सरे
भावणे मासि बहुलपले त्रयोदशमासो कृत्वा वृद्धिः, माघमासे
शुक्लपले चतुर्थीमासो कृत्वा खयः । तृतीय संवत्सरे भावण-
मासे शुक्लपले दशमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले प्रति-
पत् खयस्यादिः । चतुर्थसंवत्सरे भावणमासे बहुलपले स-
प्तमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले त्रयोदशी खयस्याऽऽ-
दिः । पञ्चमं संवत्सरे (वृद्धिखया होति नायव्वा) एवमुक्तं प्र-
कारेण पौरुष्याम् पौरुषीविषयो वृद्धिस्तयो यथाक्रमं दक्षिणायने
उत्तरायणे च वेदितव्यौ । तदेवमुक्तं कथयामि ।

सम्प्रतिकरणस्य भावना क्रियते—

कोऽपि पृच्छति—युगे आदित आरभ्य पञ्चाशतितमे पर्व-
णि पञ्चस्यां तिथौ कतिपदा पौरुषी भवति ? तत्र चतुरशी-
तिश्रियेतां, तस्याश्चाप्यस्मान् पञ्चस्यां तिथौ घट्टमात पञ्च
चतुरशीतिश्च पञ्चदशभिर्गुणयते, जातानि द्वादश शता-
नि षष्ट्याधिकानि १२६० । तेषु मध्यंऽथस्मान् पञ्च प्राप्ति-
प्यन्ते, जातानि द्वादश शतानि पञ्चषष्ट्याधिकानि १२६५ ।
तेषां पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते, लब्धाः षट्
भागनं षट् अयनानि अतिक्रान्तानि, सप्तममयने वर्तते, त-
द्गतं च शेषमकानपञ्चाशदधिकं शते तिष्ठति तद् चतुभि-
र्गुणयते, जातानि पञ्च शतानि षण्णवत्यधिकानि ५६५६ । तेषां
कविंशता भागहरणं लब्धा एकोविंशतिः १६, शेषाः तिष्ठ-
न्ति सप्त, तत्र द्वादशाङ्गुलानि पाद एकोविंशतद्वादशभिः
पदं लब्धं, शेषाणि तिष्ठन्ति सप्ताङ्गुलानि, षष्ठं चायनमुत्तरा-
यणं, तच्च गतं, सप्तमे च दक्षिणायने वर्तते, ततः षडमे
क सप्ताङ्गुलानि षड्वयप्रमाणे भूवराशौ प्रक्षिप्यते, जातानि

नि श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि, ये च सप्त एकविंशत् भागाः शेषाभूता वर्तन्ते, तान् यवान् कुम्भैः, तत्राष्टौ यवा अङ्गुले इति, ते सप्त अष्टभिर्गुणयन्ते जाताः पद्मपञ्चाशत् ५६, तस्य एकविंशता भागो हुते लब्ध एको यवः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशद् भागाः, आगते पञ्चाशीति तमे पर्वणि पञ्चम्यां श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि एको यवः, एकस्य च यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशद्भागा इत्येतावन्ती पौकरीति । तथा अपरः कोऽपि पृच्छति—सप्तनवतितमे पर्वणि पञ्चम्यां प्रतिपदा पौकरीति । तत्र पण्यवति-प्रियते, तस्यापहस्तात् पञ्चमी पण्यवतिश्च पञ्चदश-भिर्गुणयन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि चत्वारिंशदधिकानि १५४०, तेषां मध्येऽचस्तु ता एव प्रक्षिप्यन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि पञ्चचत्वारिंशदधिकानि १४४६, तेषां च पञ्चशी-त्यधिकेन शतेन भागो विद्यते, लब्धानि सप्त अयनानि, शेषं तिष्ठति त्रिचत्वारिंशदधिकं शते १४३, तत् चतुर्भिर्गुणयन्ते, जातानि द्विसप्तत्यधिकानि पञ्च शतानि, ५७२, तेषामेकविंश-ता भागो द्वियते, लब्धान्यष्टादशङ्गुलानि ८, तेषां मध्ये द्वादश-भिर्गुण्येते, पदमेति, लब्धमेकं पदं पदं अङ्गुलानि, उपरि चार्धा उद्धरन्ति चतुर्दश, ते यवाऽऽनयनार्थमष्टभिर्गुणयन्ते, जातं द्वाद-शोत्तरं शतम् ११२, तस्यैकविंशता भागो हुते लब्धाऽन्यो यवाः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य एकोनविंशतिरेकविंशद्भागाः, सप्त वा यवाम्यतिक्रान्तानि, अष्टमे वर्तते, अष्टमे चायन-सत्तरायणम्, उत्तरायणे च पदे चतुष्कलपान् भुवराशे-निर्बद्ध्या, तत एकं पदं, सप्त अङ्गुलानि, त्रयो यवा एकस्य च यवस्य एकोनविंशतिरेकविंशद्भागा इति पदचतुष्टया-भ्याशान्यतो शेषं तिष्ठति त्रे पदे चत्वारि अङ्गुलानि त्रयो यवा एकस्य च यवस्य एकोनविंशतिरेकविंशद्भागा द्वादश एक-विंशद्भागाः, एतावन्ती युगाऽऽदितः सप्तनवतितमं पर्वणि प-ञ्चम्यां पौकरीति । एवं सर्वत्र भावनीयः ।

सम्प्रति पौकरीपरिमाणदर्शनेनोपनय—

तपरिमाणज्ञापनार्थं करणमाह—

बुद्धी वा हाथी वा, जावइया पोरिसीएँ दिट्ठा उ ।

तोचो दिवसगण्यं, जं लद्धं तं सु अयणगयं ॥ ८ ॥

पौकण्यां यावन्ती वृद्धिद्वानिषो दृष्टा नतः सकाशात् दिव-सगतेन प्रवर्द्धमानेन द्वीयमानेन वा त्रैराशिककमानुसारंण ततो यल्लभ्यं तत् अयने गतम्, अयनस्य तावत् प्रमाणं गते वेदितव्यम् । एव करणगाथाऽऽर्याः ।

भावना विषयम्—

तत्र क्षिणायने पद्मपञ्चम्यापरि चत्वारि अङ्गुलानि बुद्धौ दृष्टानि, ततः कोऽपि पृच्छति—कियत् गतं क्षिणायनस्य ? अत्र त्रैराशिककमानुसारो—यदि चतुर्भिर्गुण्येकविंशद्भा-गैरेका निमित्तं भ्यन्ते, ततश्चतुर्भिर्गुण्येः कति तिथीर्लभामहे ? रा-शिचयस्यापना-४, १, ४। अत्रान्यां राशिरङ्गुलरूप इत्येकविंश-द्भागाकारार्थमेकविंशता गुणयन्ते, जातं चतुर्विंशत्यधिकं शत-म् १२४, तस्य चतुष्कलपेणाऽऽदिराशिना भागो द्वियते, लब्धा-एकविंशतिचयः, आगते क्षिणायने एकविंशत्समायां तिथौ चतुर्भिर्गुण्येकविंशत् बुद्धिरिति । तथा—उत्तरायणे पदचतुष्टया-अङ्गुलार्थकं द्वीने पौकण्या उपलभ्य कोऽपि पृच्छति—किं गत-
५८६

सत्तरायणस्य ? अत्रापि त्रैराशिके, यदि चतुर्भिर्गुण्येकविं-शद्भागैरेका निमित्तं भ्यन्ते, ततोऽष्टभिर्गुण्येः कति तिथयो ल-भ्यन्ते ? राशिचयस्यापना ४, १, ८, अत्रान्येन राशिरैकविं-शद्भागाकारार्थमेकविंशता गुणयन्ते, ततो जाते द्वे शते अष्टा-व-त्वारिंशदधिके ४४८, ताभ्यां मध्ये राशिरैककलपेण गुणयन्ते, जाते त एव द्वे शते अष्टावत्वारिंशदधिके ४४८, तयोराशेन राशिना चतुष्कलपेण भागहरणं, लब्धा द्वापदिः आगतसु-त्तरायणे द्वापदितमायां तिथौ अष्टावद्गुलानि पौकण्यां द्वीना-नीति । उच्यो २१ पाठो ।

चैत्राऽऽश्विनपूर्णाभासीषु पौकरीमानम्—

चैत्रामोष पुष्यभासीषु सद् द्वितीसंगुलियं मूरिष पो-रिसीछायं निव्वज्जेइ ।

यदि अश्वयुजः पौषमास्यां पदविंशदङ्गुलिका पौकरी छाया भवति तदा कार्तिकस्य कृष्णसप्तम्यामङ्गुलस्य बुद्धि गतत्वा-स्तस्य विंशदङ्गुलिका भवतीति । स ३० सम० ।

कार्तिकङ्गुलसप्तम्याम्—

कत्तियवद्गुलसप्तमीयं छरिष सत्ततीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वज्जत्तायां चारं चरइ ।

फाल्गुनपूर्णिमायाम्—

फल्गुणपुष्यमासीषीयं छरिष चत्तलीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वज्जत्तायां चारं चरइ । एवं कत्तियए वि-पुषिमाए ।

(फल्गुणपुष्यमासीषीयं स्ति) अत्राध्येवं कथम् ? उच्यते—“गामे मासे अउपया” इति वचनात्, पौषीपौषे मास्यामष्टव-त्वारिंशदङ्गुलिका सा भवति, ततो मासे चत्वारि, फाल्गुने च चत्वारि अङ्गुलानि पाततामीत्येवं फाल्गुनपौषमास्यां चत्वा-रिंशदङ्गुलिका पौकरी छाया भवति । कार्तिक्यामप्येवमेव । यतः—“चैत्रासोएस्तु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी” इत्युक्तम् । ततः पदत्रयस्य पदविंशदङ्गुलप्रमाणस्य कार्तिकमासाति-कमे चतुर्गुलवृद्धौ चत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवतीति । स० ४० सम० । आश्र० । प० व० । (‘पमाणकाल’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७८ पृष्ठे दर्शिताः) । (पौकरीकण्यानि ‘पहदिणकि-रिया’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तानि ।)

चउपारिसिओ दिवसो, सोइ चउपोरिसी चेव ॥ २०६६ ॥

तत्र चतुस्त्रिभिः पौकरीभिर्विद्वसो भवति, एवं रात्रिपरि । इति निर्युक्तिगाथाऽर्थः ॥ २०६६ ॥

ननु पौकण्याः किं मानम् ?, इति विनयेप्रश्नमाशङ्क्य भा-
ष्यकारः प्राऽऽह—

पोरिसिमाणमनिययं, दिवसनिसाबुद्धिमाभाओ ।

हीणं तिथिं मुहुत्त-द्वपंचमा माणमुक्कोत्तं ॥ २०७० ॥

न नियतं मानमस्ति पौकण्याः । कुतः ? दिवसनिशाबु-द्धिद्विमाभावात् । इदमुक्तं भवति—दिवसस्य रात्रयो चतुर्थो भागः पौकरी भगयते । ततोऽये दिवसस्य रात्रयो बुद्धि-द्वानिभ्यां बुद्धा द्वीना च भवति । तत्र दिवसस्य अन्ति-म्याः पौकण्याः सर्वद्वीने जघन्यमाना इह त्रयो मुहुताः पद-मष्टिका मकरसङ्क्रान्तिदिने द्रष्टव्यम्, रात्रिसम्बन्धिभ्या

अपि जघन्यमिदमेव मानम्, केषलं कलसङ्काप्तिरजग्यां
मग्नवधम् । उक्तुं तु मानमस्या अपेक्षममुहूर्त्तं तत्र घाट-
का दिवससम्बन्धन्याः कलसङ्काप्तौ, रात्रिसम्बन्धन्या-
स्तु मकरसङ्काप्ताविति ॥ २०७० ॥

जघन्यायाः पौरुषा उक्तप्रायाश्च प्रारभ्य प्रतिदिनं किं-
स्विद्यं वर्धते, किं वा हीयते ?, इत्याशङ्क्याऽऽह—

बुद्धौ वाचीमुत्तर-सयभागो पश्चिमे मुहुत्तस्त ।

एवं हासौ वि मथा, अयणुदिवभागो नैया ॥ २०७१ ॥

इह जघन्यपौरुषाः प्रतिदिनं वृद्धिर्भवति । कियती ?, इ-
त्याह— मुहुत्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भागः, उक्तपौरु-
षास्तु प्रतिदिनं हानिर्भवति, साऽपि चैवमेव मता । मुहु-
त्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भाग इत्यर्थः । इयं च पौरुषा
वृद्धिर्हानिश्चात्रायणु-दक्षिणायन-दिनभागनो ज्ञेया । इद-
मत्र इत्यम्-पङ्क्तिमोस्तथावदुत्तरायणे दक्षिणायनदिन-
भागनो ज्ञेयं भवति, एवं दक्षिणायनमपि । तत्रात्रायणे
प्रतिदिनं चतुर्भिः पानीयपलैर्द्विमानानां दिवसानुमुक्तं
दिवसे पङ्क्तौ मुहूर्त्ता वर्धन्ते, रात्रीणां त्वन्येव हान्या ही-
यमानानां सर्वहीनार्या रात्रौ पङ्क्तौ मुहूर्त्ता हीयन्ते । एवं द-
क्षिणायनेऽपि, नवरं रात्रिः पङ्क्तौ मुहूर्त्ता वर्धन्ते, दिवसस्य
तु हीनस्य इति वक्ष्योऽवगमनस्यः । ततश्चैवं सति पङ्-
क्तिः पङ्क्तिमोर्ध्वदिन-रजग्यांर्यायां पङ्क्तौ मुहूर्त्ता वर्धन्ते,
हीयन्ते च । मानेन त्वेकस्य मुहुत्तस्य वृद्धि-हानी । सूर्य-
संवासरस्तु पदपृष्ठाधिकैः साभिर्दिनशनैर्भवति । ततश्चैक-
स्येनैव त्र्यष्टित्यधिकदिनशनैः सातिकायाः । मासे तु सूर्य-
सम्बन्धितानि साधेविंशतिर्हानि भवन्ति, यद्य मासे मुहुत्ता
वर्धन्ते तस्यैते साधेविंशद्विषेर्भागो ज्ञियते, मुहूर्त्तस्तु द्विष-
टिकाप्रमाणो भवति, अत एकेकस्या अपि घटिकाया एक-
पष्टिभागः कल्प्यते । ततो घटिकाद्वय एकपष्टिभागानां
द्वाविंशं शनं भवति । साधेविंशदिनमाने च मासे रात्रि-
दिनपौरुषीणामपि प्रत्येकं द्वाविंशं शनं भवति । अत एत-
न द्वाविंश शनेन मुहुत्तगतघाटिकैकपष्टिभागानां द्वाविंश-
स्य शनस्य भागं हृत एकैका द्वाविंशशनतमो घाटिकैक-
पष्टिभागः समागच्छति । स च प्रतिदिनमेकैकस्या दिन-रा-
त्रिपौरुषा यथायथं वर्धते, हीयते चेति । अतः साधूकम्-
'बुद्धौ वाचीमुत्तर' इत्यादि ॥ २०७१ ॥

अथवा-प्रकाराभ्यन्तरेऽप्यस्याऽर्थस्याऽवधारणार्थमाह—

उकास-जघमायं, जन्तरालमिदं पोरिसीशं त ।

तसीयसयविभक्तं, बुद्धौ हास्यं च जाणुहि ॥ २०७२ ॥

उक्तप्रा नवघटिकाप्रमाणे पौरुषी, जघन्या तु पदघटिका-
प्रमाणेषुक्रमेव । एतयोश्च जघन्यामुक्तप्रायाः पौरुषाभ्यां घ-
टिकात्रयलक्षमन्तराले तदन्यतमतद्व्यशीतिशनविभक्तं प्र-
तिदिनं पौरुषा वृद्धिं हानिं च जानीहि । इदमुक्तं भवति-
यदि व्यष्टिर्दिनं दिनशनेन तस्मां घटिका वर्धन्ते हीयन्ते
वा पौरुषा, तर्हि प्रतिदिनं तस्याः किं वर्धते हीयते वा ?,
इत्यस्य जिज्ञासार्थं घाटिकात्रयस्य व्यष्टिर्दिन भागो ज्ञियते,
तत एकेका घटिकैकपष्टिभागैः कियते, ततस्त्रयशीत्य-
धिकं शतमेकपष्टिभागानां भवति, तस्य च व्यष्टिर्दिनैव

दिनशनेन भागं हृत प्रतिदिनमेकपष्टिभागो बुद्धौ हानौ वा
पौरुषा लभ्यते इति स एवाऽर्थः, अस्याप्येकस्यैकपष्टि-
भागस्य मुहुत्तैर्द्वाविंशशनतमभागरूपत्वादिति । विशेषः ।

तत्र पौरुष्येव न ज्ञायते किं प्रमाणं?, अतस्तस्मात्—

पादनायाऽऽह—

पोरिमिपमागकालो, निच्छयव्यवहारो जिणक्काओ ।

निच्छयओ करणुओ, ववहारमतो परं वाच्छं ॥ २०८१ ॥

पौरुषाः प्रमाणकालो द्विविधः; निच्छयतो व्यवहारतश्च
ज्ञातव्यः, तत्र निच्छयतो—निच्छयस्याऽभिप्रायेण करणु-
क्का गणितन्यायात्, अतः परं व्यावहारिको—व्यवहारन-
यमनेन वक्ष्ये ।

तत्र निच्छयपौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

अयणुस्यै य दिग्गणे, अट्टगुणगट्टिभाए लद्धे ।

उत्तरदाहिणमार्हं, पोरिसि पयमुत्क्रमकत्वेवा ॥ २०८२ ॥

दक्षिणायने उत्तरायणगट्टानि, उत्तरायणे दक्षिणायन-
दिनानि मीलयित्वा सप्यन्ते, स राशिरर्धमन्येयते, ए-
कपष्ट्या भागो चिद्यते, लब्धेऽङ्गुलानि, द्वादशाङ्गुलैः पादः
यावता भवति (उत्तर ति) मकरार्दिने ष पादाः । (दाहिण ति)
कर्कदिने २ पादाः, शेषपु पद्मार्दिनेष्वेव ।

व्यवहारार्तोऽधुना पौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

आसाढे मासे टुपया, पोमे मासे चउपया ।

चित्तासांगु मासेसु, तिपया हवइ पोरिसी ॥ २०८३ ॥

आषाढे मासे पौर्णमास्यां द्विषदा पौरुषी भवति, एवं च
द्वादशाङ्गुलैः श्राधे, पोमे मासे पौर्णमास्यां चतुष्षदा पौरुषी
भवति, तथा वैशाख्युत्तरीयज्ञौर्मास्यां त्रिषदा पौरुषी भवति ।

अधुना कियती वृद्धिः कियन्तु दिनपु कियती वा हार्तात्त-

त्येतस्मात्तिपादयसाह—

अंगुसं सत्तरनेमं, पक्षसं तु त्रुंगुलं ।

वट्टुण हाए वावि, मासेमं चउरंगुलं ॥ २०८४ ॥

आषाढपौर्णमास्या आश्वयिज्जुने स्मरार्धेन वर्धते, प-
क्षेण तु अङ्गुलद्वयं वर्धते, तथा मासिनाङ्गुलचतुष्टयं वर्धते,
इयं च वृद्धिरुत्तरांशं तावत्स्या यावत्पौर्णमासपौर्णमास्यां
पदचतुष्टयेन पौरुषी जायते, हार्तात्त पौर्णमास्याः परत ए-
वमेव च द्रष्टव्या, यदुत्ताङ्गुलं सप्तार्धेनापचिद्यते, पक्षेना-
ङ्गुलद्वयं, मासिनाङ्गुलचतुष्टयम्, एवमयं दानिरुत्तरांशं ता-
वत्स्या यावत्पौर्णमासपौर्णमास्यां द्विषदा पौरुषी जायते । म्या-
पना व्यस—'आस्मादङ्गुलमाए पद २ पोरुसी, सावणपुष्णिमा-
ए पद २ अंगुल ४, षड्वयपुष्णिमाए पद ४ अंगुल ४, आसा-
वपुष्णिमाए पद ३, कलियपुष्णिमाए पद ३ अंगुल ४, म-
गासिरपुष्णिमाए पद ३ अंगुल ४, पोसपुष्णिमाए पद ४, एस्ति-
अं जाव बुद्धौ हाह । माहपुण्णमाए पद ३ अंगुल ४, कण-
गपुष्णिमाए पद ३ अंगुल ४, चतुपुष्णिमाए पद ३, वह-
साहपुष्णिमाए पद २, अंगुल ४, जट्टपुष्णिमाए पद २ अंगुल ४,
आसादपुष्णिमाए पद २ शान्तं जाव हाणी । भावथो इमे-
सावणरस पदमदिवसाओ आरभन्त बुद्धौ जदा भवति नदा
दिवसे दिवसे अंगुलस्स सप्तमो भागो किंचिपुणो वहाइ,

इमं भलिअं होइ-सावणस्स पढमदिअस्स होहिं पयाहिं पोरिसी होइ अंगुलस्स सत्तमेण भागेण किंचिपुणेण आहिया, एवं वितियदिवसे दो पयाहिं दो अ सत्तमभागा अंगुलस्स किंचिपुणेण, एवं एयाए बुहीए ताव जाव सावण पुष्णिमाए दो पयाहिं चत्तारि य अंगुलाहिं बुही जाया एवं इमाइ कम बुहीए ताव लेयव्वं जाव पोममासपुष्णिमा । तत्थ चउपया पोरिसी, नतो परं माहपढमदिवसाउ आर-अर हाणी एतेण चव कमेण नायव्वाउ जाव आसादपुष्णिमा ।" आह-इदमुक्कं सत्तिमिदिअसैरकुलं य व्वंते, तथा पत्तेणाङ्गुलद्वयं व्वंते इमुक्कं, तदयं विरोधः कुतो ? यदा पत्तेणाङ्गुलद्वयं व्वंते तदाः कुलं सत्तिमिः साह्यदिवसैर्व्वंते ? आचार्य-स्वाह-सत्यमेतत्, किन्त्वनेनैव तत्प्रक्याप्यते-वरं किञ्चिद् बुद्ध्यायं पौरुष्यां पारितं मा भून्मनायां, प्रत्याख्यानमहभ-यात्, न्यूनता च पौरुष्यामेवं भवति, यदि याऽनौ मात्मा-रण्या ल्याया, तस्यां यदि प्रदीर्घायां भुक्कं तदा न्यूना पौरु-षी, अधिका च तदा भवति यदा सा ल्याया स्वल्पा भवतीति ।

अधुना येषु मासेष्वहोत्राणि पतन्ति ताव मासान् प्रतिपादयन्नाह—

आमाढवहुलपक्खे, भवए कत्तिप य पोमे य ।

फग्गुणइमाहेसु य, पांदुव्वा ओपरसाआ ॥ २८५ ॥

आमाढस्य मासस्य बहुलपक्ष-कृष्णपक्षेऽहोत्राणं पतति, तथा माद्रपक्षबहुलपक्षे कार्तिकबहुलपक्षे पौषबहुलपक्षे फा-ल्गुनबहुलपक्षे वैशाखबहुलपक्षे चाहोत्राणाणि पतन्ति । 'आ-मरसं' अहोत्राणं न च त्रहोत्राणिः पतोऽहोत्रं पौरुष्या न्यूनता वेदितव्या, अस्याऽर्धस्य श्रापनाथिर्दुमुक्तम् ।

एवं तावत्पौरुष्याः प्रमाणमुपगन्तं, या तु पुनश्चरम-पौरुषी सा कियम्माणा भवतीत्यतस्तत्त्वकप्रति-

पादनायाऽह—

नेट्टामूले आमा-ढसावणे छ्हिं ऽहुलेहिं पडिलहा ।

अट्टहिं वीअतिथिमि य, तइए दस अट्टहिं चउत्थे ॥ २८६ ॥

उपश्रुत्वा मासे तथाऽऽषाढाश्रये पश्चिमरङ्गुलैर्यौवद्धा-ऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अट्ट-हिं वीअतिथिमि लि) भाद्रपदे आश्वयुजे कार्तिके च अ-स्मिन् द्वितीयत्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यौवद्धापि पौरुषी न पू-र्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (तइए दस लि) मार्-गशिरे यौवे माघे च एतस्मिन् तृतीयत्रिके दशमिरङ्गु-लैर्यौवद्धाऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अट्टहिं चउत्थे लि) फाल्गुने चैत्रे वैशाखे च अस्मि-न्नयुगे त्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यौवद्धा पूर्यते पौरुषी तावच्चरम-पौरुषी भवति ॥ आधे ॥

पोरिसीपञ्चकलाण-पौरुषीप्रत्याख्यान-न० । प्रथमपौरुष्यां चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्याने, तत्प्रत्याख्याने षड् आकाराः । प्रथ० ६ आर ।

नमु (का) कारपोरिसीए, पुर्मिहेगासणेमठाणे य ।

आयंथिल ऽथपट्टे, चरमे य आभिगंवेहिगई ॥ १५६७ ॥

दो छख सत्थ अट्ट, सत्थ पंच छख पाणम्मि ।

चउ पंच अट्ट नवयं, पत्तेयं पिहए नवए ॥ १५६८ ॥

दोखेव नमुकारं, आगारा छख पोरिसीए उ ।

सत्तेव य पुर्मिहे, एभासणगम्मि अट्टेव ॥ १५६९ ॥

सत्तेवगट्टाणस्स उ, अट्टेवायंथिलम्मि आगारा ।

पंचेव अभपट्टे, छपायां चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥

पंच चउरां अभिगहिं, निव्वीए अट्ट नव य आगारा ।

अप्पाउराण पंचउ, हवंति मेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥ आ० ।

('आमां गाधानामर्थः 'पञ्चकलाण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०४ पृष्ठे गतः ।) पदं चेति पौरुष्यां तु, इह च पौरुषी नाम—प्रत्याख्यानविशेषः, तस्यां पदं आकारा भवन्ति ।

इह चंदं सूत्रम्—

पोरिसिं पञ्चकलाति, उगते मूरे चउव्विइं पि आहारां असणं पाणं स्वाइमं साइमं अस्सएऽण्णाभोगेणं सहसागा-रेणं पच्छअकालेणं दिसामोहेणं साधुवयेणं सव्वसमा-हिवत्तिपागारेणं वोसिरइ ।

अनाभोगसहसाकारसंगतिः पूर्ववत्, प्रच्छन्नकालाऽऽदीनां त्वदं स्वकल्पम्—“पच्छन्नातो दिसा उरण रेणुणा पव्वएण वा अणुएण वा अंतरितं सूरं ख डीलति, पोरिसी पुण्ण-त्ति कान्तु पारितं, पच्छा खानं, ताहिं डाइतव्वं ख भग्गं, जवि भुंजति तो भग्गं, एवं सव्वेहिं वि, दिसामोहेण कस्सए पु-रिसस काइहं वि खेतं दिसामोहा भवति, सो पुरिमं पच्छिम्हं दिसं जाण्णि, एवं सो दिसामोहेण अइरुगईं पि सूरं दट्ठउं उस्सुरीमूतं तं मण्णत्ति, खानं ठाति, साधुणं भोगाव-उ-ग्घाढ पोहसी ताव सो पांजिमिनां, पारित्ता भिण्णत्ति, अन्नो वा भिण्ण, तेणं से भुंजतस्स कहितं य पुरितं ति, ताहिं डाइतव्वं, समाधी खाम तेण य पोरिसी पञ्चकलाता, आ-सुकारितं च दुक्खं जातं अणुस्स वा, ताहिं तस्स पस्सम-खण्णिमिसे पारावज्जति आसहं वा दिज्जति, एत्थंतरा खाने तहेव विवेगां ।” सत्तेव च पुरिमाइ-पुरिमाइ प्रथमप्रहरदय-कालावधिप्रत्याख्याने गृह्यत, तत्र सप्त आकारा भवन्ति । इह च इदं सूत्रम्—सूर उगते ' इत्यादि, पडाकारा गतायां, नवरं महत्तराकारः सप्तमः, अस्वर्षिप सर्वोत्तरगुणप्रत्या-ख्याने साकारं कृताधिकारं अश्वैव व्याख्यात इति न प्रत-न्यते । आ० ६ अ० । ध० । पञ्जा० । ल० १० ।

"पोरिसिं पञ्चकलाह" इत्यादि आचर्यकप्रवृत्त्यवयवसूत्रार्थे एवमपि व्याख्यातः—

पुरयः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी ल्याया, तत्प्रतिः काशोऽपि पौरुषी, प्रहर इत्यर्थः । तां प्रत्याख्याति । अत्र च "कालाध्वनो-रत्यन्तसंयोगे" ॥२३॥ इति द्वितीया । ततः पौरुषी यावत् प्रत्याख्याने करोतीत्यर्थः । एवमन्यत्राऽपि, कथं चतुर्विध-मप्याहारमशनाऽऽदिकं व्युत्सृजनीति ? अथत्रानाभोगाऽऽ-द्याकारव्यस्तत्रानाभोगसहसाकारौ पूर्ववद्व्यत्र प्रच्छन्नका-लात् दिग्गमोहात् साधुवचनात्, सत्तेवमाधिप्रत्ययाकारा-च्च । प्रच्छन्नता च कालस्य घनतरघनघनपटलेन विष्कु-रद्रज्जसा गुरुचर्मिणिणा चास्त्रितित्वात् दिवाकरो न दृश्यते, तत्र पौरुषी पूर्णां ज्ञात्वा भुञ्जानस्यापूर्णाग्रामिपि पौढ-र्यां न भङ्गः, ज्ञात्वा तु अद्वैतुकेनाऽपि तथैव स्थातव्यं

पोरिसीपञ्चखाण

यावत्पौरुषी पूर्णा भवति, पूर्णायां ततः परं भोक्तव्यम् । अपूर्णां पौरुषीति तु ज्ञाने तु भुञ्जानस्य भक्ष एवेति । विभो-
हस्तु यदा पूर्णमपि पश्चिममिति जानाति तदाऽपूर्णायामपि पौरुष्यं भुञ्जानस्य न भक्षः । कथमपि मोक्षोपगमं तु पूर्व-
वर्द्धयुक्तनापि स्थातव्यम्, अन्यथा तु भक्ष एवेति । तथा
साधुवचनम्- "उद्धाष्टा पौरुषी" इत्यादिकं विश्वमकारणं, तत्
श्रुत्वा भुञ्जानस्य न भक्षो, भुञ्जानेन तु ज्ञाते अग्नयेन वा केनापि
निर्धेक्षिते पूर्ववत् तथैव स्थातव्यम् । तथा कृतपौरुषीप्रत्या-
ख्यानस्य सहसा संजाततीव्रशलाऽऽदिदुःखतया । समुत्प-
न्नयोरीतरीद्रध्यानयोः सर्वथा निराशः सर्वसमाधिः, स एव
प्रत्ययः कारणं, स एवाऽऽकारः प्रत्याख्यानपवादसर्व-
साधिप्रत्ययाकारः । पौरुष्यामपूर्णायामप्यकस्मात् शलाऽऽदि-
व्याधयामुत्पन्नायां तदुपशमनायोपपत्त्याऽऽदिकं भुञ्जानस्य
न प्रत्याख्यानभक्ष इति भावः । वैधाऽऽदिवा कृतपौरुषीप्र-
त्याख्यानोऽन्यस्याऽऽनुरस्य समाधिर्नामिदं यदा अपूर्णायाम-
पि पौरुष्यां भुङ्क्तं तदा न भक्षः, अर्द्धभुक् त्वातुरस्य स-
माधौ मरणं चोत्पद्ये सति तथैव भोजनत्यागः । साक्ष्यौ-
रुषीप्रत्याख्यानं पौरुषीवहाच्यं, तस्य तद्वर्तनमस्तत्त्वादिति ।
प्रब० ४ द्वार । आह्वानां पौरुष्यादिप्रत्याख्यानं चतुर्विधाऽऽ-
ह्वारेण भवति, अन्यथाऽपि वेत्यत्र " निस्पोरिसिपुर्मि-
गा-सन्नाहसहाय दुर्निकुडहा " इति भाष्यवचनात् द्वि-
विधाऽह्वारं त्रिविधाऽह्वारं चतुर्विधाऽह्वारं वा कर्तुं कल्पते ॥३॥
ही० ३ प्रका० ।

पोरिसीपदल-पौरुषीमहल-न० । पुरुषः-शङ्कुकः, पुरुषशरीरं
वा, तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । " तत आगतः " ॥ ४ ॥ ३७ ॥
इत्यत्र । आह चण्डिकृतं- " पुरिसो स्ति संकू । " न० । पुरुषः
शङ्कुकः शरीरं वा तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । पा० । (अत्र
विशेषव्याख्यानम् ' पक्षिमणु ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३०४
पृष्ठ गतम् ।)

पोरिसीय-पौरुषिक-न० । पुरुषः परिमाणमस्वेति पौरुषिकम् ।
पुरुषपरिमिते, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

पोरिवच-पौरवत्य-न० । पुरस्य पतिः पुरपतिः, तस्य कर्म
पौरपत्यम् । सर्वेषामग्रेसरत्वे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । पुरोव-
सित्वं, त्रिपा० १ श्रु० १ अ० । स० । ज० । ज्ञा० । जी० । प्रज्ञा० ।
सर्वेषामात्मनीयां मध्येऽग्रेसरत्वे, आ० म० १ अ० । जी० । प्र० ।

पोल-पोल-न० । शुषिरे, प० व० २ द्वार ।

पोलव-देशी-खण्डितभूमौ, दे० ना० ६ वर्गे ६३ गाथा ।

पोलङ्गण-पोल्लण्ड-न० । प्रकवेण द्विस्त्रिंशत्तने, ज्ञा० १
श्रु० १ अ० ।

पोलमराय-पोलमराज-पुं० । काङ्क्षतीये नृपभेदे, ती० ४६ कल्प ।

पोलास-पोलास-न० । श्वेताम्यां नगर्यां स्वनामक्याते उ-
द्याने, स्था० ७ डा० । " पोलासं उजाग्रं, तस्य अज्जालाहा
नाम आयरिया । " उत्त० ४ अ० । आ० च० । कल्प० ।

पोलासपुर-पोलासपुर-न० । पु० भेदे, यत्र सहायपुर आसीत् ।
" पोलासपुरं ग्रामं शयरे, सहस्रवर्गे उजाग्रं त्रियसन् राया,
हाथं पोलासपुरे शयरे सहायपुरे ग्रामं कुम्भकरि । "

आ० म० १ अ० । उपा० । आ० च० । स्था० । अ० म० ।

पोलामाह-पोलामाह-न० । श्वेताम्बिकायां नगर्यां पोला-
साद्याने स्वनामक्याते चैत्ये, यत्राऽऽध्यावाढादयो व्याक्रान्ता
निह्नुवा ज्ञाताः । वि० ।

पोलिभ-देशी-खेनिके, दे० ना० ६ वर्गे ६२ गाथा ।

पोलिदी-पोलिन्दी-स्त्री० । पुलिन्दस्मृतिधन्या ब्राह्म्या लि-
पेभेदे, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोलिया-पोलिका-स्त्री० । बहुभित्तैर्निष्पादितायाम्, आ-
वा० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । आ० ।

पोल्ल-पोल-त्रि० । रिक्ते, तं० । " पोल्ले य मुट्टी जह से असारि,
अयतिर कुडकदायेये य । राहायणी वेर्वालपप्पमासे, अम-
गय हाई य जाणएत्तु ॥ ४२ ॥ " उत्त० २० अ० ।

पोल्लगमुट्टि-पोल्लगमुट्टि-स्त्री० । रिक्कुमुट्टी, " तं० । रिक्कुमुट्टी
विय बललोमणिज्जाओ " (अयः) रिक्कुमुट्टिवत्-पोल्ल-
मुट्टिवत् बाललोमनीया अश्वक्रजन्तलोभनवाय्याः, बल्लक-
चीरीतापसवत् । तं० ।

पोस-पोष-पुं० । भावे घञ्प्रत्ययः । पोषयै, प्रब० ६ द्वार ।
तदर्थितो वा पोषयतीति पोषः, तेन सेव्यमानेन पुष्यत इति
पोषः, आत्मानेन वा तेन पोषयतीति पोषः । मृगीपदे, जि०
च० ६ उ० ।

पोस-पुं० । पुस उत्सर्गे, पुपनि-पुरीपमुत्पन्नं ज्ञानं भवेनति ।
अपानदेशे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पोष-पुं० । पुष्यनक्षत्रयुक्तपूणिमान्नकं मासभेदे, स० २५
सम० । आ० म० । " हेमन्तो पोस-मन्मसिरे । " पा० ना०
२०७ गाथा ।

पोसंत-पोषन्त-न० । ६ त० । मृगीपदस्य (याने) अयस्तने
प्रान्ते, नि० च० ६ उ० ।

पोमण-पोपण-न । मरणं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।
प्रतिजागरणकरणं, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अर्धदानाऽऽ-
दिना सम्माने, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । यवसाऽऽदिदा-
नतः पुष्टीकरणं, प्रश्न० २ आध० द्वार ।

पोसन-न० । पुस उत्सर्गे इति आतारमिति पोसनम् । अपाने,
जं० २ वक्त० ।

पोमय-पोषक-त्रि० । रक्ते, पक्वादिपोषके, प्रश्न० २ आध०
द्वार । ये नितिरिक्कुटमयूना पोषयन्ति । वय० २ उ० ।
स्था० । प० च० ।

पोसक-पुं० । पात्रे, वृ० ४ उ० ।

पोसवत्य-पोषवत्-न० । कामं पुष्यतीति पोषं, कामोत्पा-
दकारि शोभनमित्यर्थः । तच्च तद् वत्त्वं च । मनोहरवस्त्रं,
" अभिकञ्जं पोसवत्यं परिहितं । " तदभीष्टपुनवर्तते तेन
शिथिलाऽऽदिव्यपदेशेन परिदधति स्वाभिप्रायमावेदयत्यः
साधुपनारण्यं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबद्धमिति
(अयः) सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पोसह-पोष-पुं० । पोषं-पुष्टिं प्रकामा धर्मस्य धत्ते करोतीति

पोषचः । अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमास्यमावास्यापर्वदिनानुष्ठेये प्र-
तविशेषे, च २ अष्टि० । सुष० । श्रा० । स्वा० । श्रौ० ।
म्व० । तं० । दश० । अत्रु० । म० । स० । पञ्चा० । दश० ।

विधिचूत्रम्—

पोसोतवासे चउविहो पञ्जते । तं जहा—आहारपोसहे,
सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टावारपोसहे (??)
इह पौषचशब्दा कठ्ठा पवस्तु धत्तेत, पर्वणिं चाष्टस्या-
दितियथः, पूरणायप्ये, धर्मोपचयहेतुत्वादित्यथः, पौषचे उ-
पवसने पौषधोपवासः नियमाविशेषमिधानं चेदं पौषधोप-
वास इति । अयं च पौषधोपवासश्चतुर्विधः प्रकृतः । तद्य-
था—आहारपौषधः, आहारः प्रतीतस्तद्विषयस्तत्तस्मिन् पौ-
षध आहारपौषधः, आहारनिमित्तं धर्मपूर्णं पर्वोत्त भावना ।
एवं शरीरसत्कारपौषधः, ब्रह्मवैयौषधः, अन्न चरणी-
यं चयम्, "अत्रो यत्" ॥ ३ । १ । ६३ ॥ इत्यस्मादधिकारा-
त् "गदमदचरयमश्नानुपमर्मे" ॥ ३ । १ । १०० ॥ इति यत् ।
ब्रह्म—कुशलानुष्ठानम् । यथोक्तम्—"ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म
ज्ञानं च शाश्वतम्" । ब्रह्म च तत्तयं चेति समासः, शृणुं
पूजयत् । तथा अस्यापारपौषधः । "एष्य पुण भावयौ इ-
मा—आद्यापोसहो दुविहो—देस्ये, सव्ये य । देस्य अनुमा
विगतौ आर्यविले या एकसि वा दो वा, सव्ये चउविहो वि
आहारो आहारं पच्यन्त्याधो, सरीरसकारपोसहो—एदा-
गुह्वद्वहवन्नयविलेवपुष्पकंघनेबोलायं घट्याभरणाय य
पट्टिस्त्रागो य, सो वि देस्ये य । देस्य अनुमं सरीर-
सकारं करेमि, अनुमं न करेमि सि । सव्ये आहारोसं बंधचेर-
पोसहो देस्य सव्ये य, देस्य दिवा रक्षि वा एकसि दो वा-
चारे सि, सव्ये आहारोसं बंधचारी भवति, आद्यावारे पो-
सहो दुविहो—देस्य सव्ये य, देस्य अनुमं वाचारं न करेमि,
सव्ये सयलवाचारे इलसगदधररक्कादीश्रीं न करेति, एष्य
जो देसयंसहं करेद सामायां करेद वा न वा, जो सव्य-
पोसहं करेद सो नियमा कयसामायाइसा, जदि न करेति तो
नियमा र्विच्छाति, तं कर्हि १, चरधरं साहुमूलं वा चरे वा
योसहसालाए वा उम्मुकमणि सुषभो पदंनो पात्यंनं वा बायं-
तो धम्मउष्कां भायर, जहाए साहुगुण्ण इह असमयो
अंशमगो चारंते विमासा ।" आय० ६ अ० ।

संपूर्णो विधिः पौषधस्य—

आहारतनुसत्कारा—ब्रह्मपावय कर्मस्त्राम् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विदुः पौषधवनम् ॥ ३६ ॥

पर्वचतुष्टयी—अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमाउमावास्यालक्षणा, त-
स्याम्, आहारः प्रतीति, तनुसत्कारः—स्नानोद्घातनवर्णकवि-
श्लेषतुपुष्पगन्धविशिष्टवस्त्राऽऽदिः, ब्रह्म—भैषुनं, सावयकर्म-
कृतिवाण्ड्याऽऽदि, एतेषां यस्तथागस्तपौषधप्रवर्तं विदुर्जिना
इत्यन्वयः । यतः सूत्रम्—"पोसहोवासे चउविहो पञ्जते । तं
जहा—आहारपोसहे, सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टा-
वारपोसहे (११आव०६अ०) ।" सि । तत्र पौष—पुष्टि प्रकामार्ज-
स्य चते इति पौषधः, तद्य च तं पौषधवनमित्यर्थः, पौषधो-
पवास इत्युच्यते, आहार—पौषध उक्तमिष्येचनोऽवश्यमष्ट-
म्यादिपर्वदिनाऽनुष्ठेयो प्रतविशेषस्तैनापवसन्म—अवस्थानं

पौषधोपवासः, अष्टवा—पौषधः अष्टम्यादिवर्षद्विस्रसः उपति
सह उपावृत्तदोषस्य सतो गुणैराहारपरिहाराऽऽदिकैरेवं स
उपवासः । यथोक्तम्—"उपावृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः
सह । उपवासः स विवेक्या, न शरीरविशेषणम् ॥ १ ॥" इति ।
ततः पौषधेषूपवासः पौषधोपवासः, आवश्यकवृत्तविषयं
व्याख्यानत्वात्, तथाहि—"इह पौषधशब्दा कठ्ठा पवस्तु
वर्त्तते, पर्वणिं चाष्टस्यादितियथः, पूरणायप्ये धर्मोपचयहेतु-
त्वादित्यथः, पौषधेषूपवसने पौषधोपवासः—नियमाविशेषमि-
धानं चेदमिति ।" इयं च व्युत्पत्तिरत्रः प्रवृत्तिस्त्वस्य शब्दस्या-
ऽऽहाराऽऽदिकृत्युक्त्यवर्त्तनपु समवायाङ्गवृत्तौ श्रीअमयदेवसू-
त्रिरेवमेव व्याख्यानत्वात् । पौषधश्च आहारः शरीरसत्कार-
ब्रह्मवैयौषध्यापारभेदावचनुज्ज्ञां, एकैकोऽपि देशसर्व-
भेदाद् द्विविधस्तथा, तत्राऽऽद्यापोषधो—देशतो विधाति-
विकृतेरविकृतेरावाप्तस्य वा सकृदेव द्विरव वा भोजन-
मिति, सर्वतस्तु चतुर्विधस्यापारस्वहात्स्वाहारायं यावत्प्र-
त्याख्यानं १, शरीरसत्कारपौषधो—देशतः शरीरसत्कारस्यै-
कतस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वस्याऽपि तस्याकरणं २, ब्र-
ह्मवैयौषधोऽपि देशतो दिवैव रात्रावैव सकृदेव द्विरव वा
स्त्रीसेवां मुक्या ब्रह्मन्यकरणं, सर्वतस्तु अहोरात्रं यावत्
ब्रह्मवैयपालनं ३, कृ (अ) व्यापारपौषधस्तु देशत एक-
तरस्य कस्याऽपि कुव्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषां
कृषिस्वामिण्यप्यपावृत्तगृहकर्मोद्योगाभ्यकरणम् ४ । इह
च देशतः कुव्यापारनिषेधं सामायिकं करोति वा न वा, स-
र्वतस्तु कुव्यापारनिषेधे नियमाकरोति सामायिकम्, अह-
रणे तु तत्फलं यज्यते, सर्वतः पौषधप्रवर्तं च वैत्युहो वा
साधुमूले वा गृहे वा पौषधशालायां वा त्यक्तमणिसुवर्णा-
ऽऽयुक्तहो वप्यगतमालाविलेपनवर्णकः परिहृतप्रदरणाः प्र-
तिपद्यते, तत्र च कृते पठति, पुस्तकं वाचयति, ध-
र्मध्यातं ध्यायति, यथा एताम् साधुगुणांश्च मन्त्रमाहो-
न समर्थो धारयतिमिति आवश्यकचूर्णोपावकप्रज्ञाति-
शुपायुक्तो विधिः । योगशास्त्रज्ञैस्तु त्वयमधिकः । तथाहि—
"यथाहारशरीरसत्कारब्रह्मवैयौषधपौषधकुव्यापारपौषधम-
ध्यव्यवधानाभोगेनेत्याचारोच्चारणपूर्वकं प्रतिपद्यते, तदा
सामायिकमिति सायकं भवति, स्मृत्यव्यापौषधप्रत्याख्या-
नस्य, स्वप्नस्यावच सामायिकप्रवर्त्तयेति । तथा पौषधव-
त्ताऽपि सावधयापारो न कार्य एव, ततः सामायिकम-
कुर्वन्तस्त्रामाह अश्रयति, यदि पुनः सामाचारविशेषात्
सामायिकमिव द्विविधं द्विविधेनेत्येवं पौषधं प्रतिपद्यते,
तदा सामायिकार्थस्य पौषधेनेव गतत्वाच्च सामायिकमत्य-
न्तं फलवत्, यदि परं पौषधसामायिकलक्षणं व्रतव्यं प्र-
तिपद्ये मयेयमिमांशयारकलवदिति ।" एतेषां चाऽऽहाराऽऽदि-
पदानां चतुर्णो देशसर्वविशेषितानामेककव्यादिसंयोगाज्जग-
तिषेङ्गा भवन्ति । तथाहि—एककसंयोगाः प्रागुक्ता एताही ।
द्विकसंयोगाः षट् एकैकस्मिन् द्विकयोगे—देस्य देस्य १ देस्ये
सव्ये २ सव्ये देस्ये ३ सव्ये सव्ये ४ एवं चचारश्चत्वारो
भङ्गा भवन्ति, सर्वे चतुर्विंशतिः २४ । त्रिकयोगाश्चत्वारो
भवन्ति, एकैकस्मिन् त्रिकयोगे—देस्य देस्ये १ देस्ये देस्ये
देस्ये १ देस्ये देस्ये २ देस्ये सव्ये देस्ये ३ देस्ये सव्ये सव्ये ४
सव्ये देस्ये देस्ये ५ सव्ये देस्ये सव्ये ६ सव्ये सव्ये देस्ये ७ सव्ये

सर्वे सर्वे एवमष्टावष्टौ भवन्ति, सर्वे द्वात्रिंशत् ३२ । चतु-
ष्कयोगा एकाः, तत्र देशसर्वाणाम्नां पांडुरा १६ भङ्गाः—देसं
देसं देसं देसं १ देसं देसं देसं सर्वे २ देसं देसं सर्वे देसं ३
देसं देसं सर्वे सर्वे ४ देसं सर्वे देसं देसं ५ देसं सर्वे देसं
देसं ६ देसं सर्वे सर्वे देसं ७ देसं सर्वे सर्वे सर्वे ८ देसं
देसं देसं देसं ९ सर्वे देसं देसं सर्वे १० सर्वे देसं सर्वे
देसं ११ सर्वे देसं सर्वे सर्वे १२ सर्वे सर्वे देसं देसं १३
सर्वे सर्वे देसं सर्वे १४ सर्वे सर्वे सर्वे देसं १५ सर्वे
सर्वे सर्वे सर्वे १६ एवं सर्वेषां मोक्षे ८० अशीतिभङ्गाः स्युः
स्थापना यन्त्रकाणि चर्माना—

एतेषां मध्ये पूर्वाऽऽचार्यपरम्परया समाचारीविशेषणा-
ऽऽहारपापत्र एव देशसर्वेषां द्विधाऽपि सम्प्रति क्रि-
यते, निरवद्याऽऽहारस्य सामायिकं सहाविरोधदर्शनात् ।

पापत्रस्याऽशीतिभङ्गयन्त्रकाणि—

एकसंयोगा देशतः ४-आ० पा० दे० १, स० पा० दे० २, बं
पा० दे० ३ । एककभङ्गाः सर्वतः ४-आ० पा० स० ५, स०
पा० स० ६, बं पा० स० ७ । सर्वसामायिकजनवता साधु-
ना—अ० पा० दे० ४, अ० पा० स० ८ । उपधाननवावाहिआ-
वकैणायाहारप्रहणात्, शेषाख्यः पापत्राः सर्वत एवो-
क्तवाच्यम्, देशतस्तैः प्रायः सामायिकस्य विरोधान्, यतः
सामायिक—आहारशरीरयोगे ४-आ० पा० दे० स० पा०
दे० १, आ० पा० दे० स० पा० स० २, आ० पा० स० स०
पा० दे० ३, आ० पा० स० स० पा० स० ४ । आहाराप्रत्ययोगे-
आ० पा० दे० बं पा० दे० ५, अ० पा० दे० बं पा० स० ६,
आ० पा० स० बं पा० दे० ७, आ० पा० स० बं पा० स० ८ ।
आहारव्यापारयोगे ४-आ० पा० दे० ९, आ०
पा० दे० अ० पा० स० १०, आ० पा० स० अ० पा० दे० ११,
आ० पा० स० अ० पा० स० १२ । शरीरप्रत्ययोगे ४-स० पा०
दे० बं पा० दे० १३, स० पा० दे० बं पा० स० १४, स०
पा० स० बं पा० दे० १५, स० पा० स० बं पा० स० १६ ।
शरीरव्यापारयोगे ४-स० पा० दे० अ० पा० दे० १७, स०
पा० दे० अ० पा० स० १८, स० पा० स० अ० पा० दे० १९,
स० पा० स० अ० पा० स० २० । प्रत्याव्यापारयोगे ४-बं
पा० दे० अ० पा० दे० २१, बं पा० दे० अ० पा० स० २२,
बं पा० स० अ० पा० दे० २३, बं पा० स० स० अ० पा० स०
२४ । आहाराऽऽदिचतुर्णां त्रिकयोगे भङ्गाः ४ । तत्रैकैकान्मन्-
दे० दे० दे० इत्याद्ययोगे ३२ । आहारशरीरप्रत्ययोगिकस्य
दे० दे० दे० इत्याद्ययोगेऽष्टौ यथा—आ० पा० दे० स० पा० दे० बं
पा० स० १, आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा० स० २,
आ० पा० दे० स० पा० स० बं पा० दे० ३, आ० पा० दे०
स० पा० स० बं पा० स० ४, आ० पा० स० स० पा० दे०
बं पा० दे० ५, अ० पा० स० स० पा० दे० बं पा० स० ६,
आ० पा० स० स० पा० स० बं पा० दे० ७, आ० पा० स०
स० पा० स० बं पा० स० ८ । आहारशरीरव्यापारयोगिक-
स्य दे० दे० दे० इत्याद्ययोगेऽष्टौ यथा—आ० पा० दे० स०
पा० दे० अ० पा० दे० ९, आ० पा० दे० स० पा० दे० अ०
पा० स० १०, आ० पा० दे० स० पा० स० अ० पा० दे० ११,

आ० पा० दे० स० पा० स० अ० पा० स० १२, आ० पा० स०
स० पा० दे० अ० पा० दे० १३, आ० पा० स० स० पा० दे० अ०
पा० स० १४, आ० पा० स० स० पा० स० अ० पा० दे० १५,
आ० पा० स० स० पा० स० अ० पा० स० १६ । सावज्जं जोगं
एकचक्षुस्त्रिभिः शृङ्खल्यते, शरीरसन्काराऽऽदित्रयं तु प्रा-
यः सावद्यो योगः स्यादिव, निरवद्यद्वैतसंकारव्यापारावपि
विभूयाऽऽदिज्ञाननिमित्तत्वेन सामायिकं निषिद्धावैव, आ-
हारस्य त्वम्यथा शक्त्यभावे धर्माऽनुष्ठाननिर्वाहार्थं साधु-
वदपासकस्याप्यनुमत्तवान् । उक्तं चाऽऽचार्यकव्युर्णां आहार-
प्रत्याव्यापारयोगिकस्य दे० दे० दे० इत्याद्ययोगेऽष्टौ यथा—
आ० पा० दे० बं पा० दे० अ० पा० दे० १७, आ० पा० दे०
बं पा० दे० अ० पा० स० १८, आ० पा० दे० बं पा० स०
अ० पा० दे० १९, आ० पा० दे० बं पा० स० अ० पा० स०
२०, आ० पा० स० बं पा० दे० अ० पा० दे० २१, आ० पा०
स० बं पा० दे० अ० पा० स० २२, आ० पा० स० बं पा०
स० अ० पा० दे० २३, आ० पा० स० बं पा० स० अ० पा०
स० २४ । शरीरप्रत्याव्यापारयोगिकस्य पूर्ववत् अष्ट भङ्गाः—
स० पा० दे० बं पा० दे० अ० पा० दे० २५, स० पा०
दे० बं पा० दे० अ० पा० स० २६, स० पा० दे० बं
पा० स० अ० पा० दे० २७, स० पा० दे० बं पा० स० अ०
पा० स० २८, स० पा० स० बं पा० दे० अ० पा० दे० २९,
स० पा० स० बं पा० दे० अ० पा० स० ३०, स० पा०
स० बं पा० स० अ० पा० दे० ३१, स० पा० स० बं पा०
स० अ० पा० स० ३२ । चतुःसर्वयोगिकस्य दे० दे० दे० इ-
त्याद्ययोगे १६ भङ्गाः—आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा०
दे० अ० पा० दे० १, आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा०
अ० पा० स० २, आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा० स०
अ० पा० दे० ३, आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा०
स० अ० पा० स० ४, आ० पा० दे० स० पा० दे० बं पा०
पा० दे० अ० पा० दे० ५, आ० पा० दे० स० पा० स० बं
पा० दे० अ० पा० स० ६, आ० पा० दे० स० पा० स० बं
पा० स० अ० पा० दे० ७, आ० पा० दे० स० पा० स० बं
पा० दे० अ० पा० स० ८, आ० पा० स० स० पा० दे० बं
पा० दे० अ० पा० स० ९, आ० पा० स० स० पा० दे० बं
पा० स० अ० पा० दे० १०, आ० पा० स० स० पा० दे० बं
पा० स० अ० पा० दे० ११, आ० पा० स० स० पा० स० बं
पा० स० अ० पा० स० १२, आ० पा० स० स० पा० स०
बं पा० दे० अ० पा० दे० १३, आ० पा० स० स० पा०
स० बं पा० दे० अ० पा० स० १४, आ० पा० स०
स० पा० स० बं पा० स० अ० पा० दे० १५, आ० पा०
स० स० पा० स० बं पा० स० अ० पा० स० १६ ।

पापत्रनाधिकारं तु “ न संनिश्चा करिञ्जा, तयो
अ जं वल्लभा समामर्षं । देसावमासिषणं, जुतो सा-
माषणं वा ॥ १ ॥ ” निशेधमाधेऽप्युक्तं पापत्रिनमा-
स्थित्य “ उद्धृकडं पि सौ भुञ्जं ” इति, कृणीं च “ जं
च उद्धृकडं न कडसामाहवाऽपि भुञ्जं ” इति ।
इदं च पापत्रसहितसामायिकार्थसंशयं समाधत्ते, कथंलसामा-
यिकं तु मुहुरैवात्रागत्येन पूर्वाऽऽचार्यपरम्पराऽऽवृत्ताऽऽहा-

रग्रहणस्याक्रियमाणत्वात्, आविकप्रतिक्रमणसूत्रचूर्णोप-
क्रमः—“ जइ देसओ आहारपोसहिओ तो भसपाणस्स
गुरुस्सकिण्णं पाराविता आहारिस्सं करिता इरिआसमि-
इए गंतुं चरे इरियावहिअं पडिक्कमए, आगमणालोभए च
करइ, चएए वदेइ तओ सांडासयं पमज्जिता पाउंछणं निसी-
अइ, भायए पमज्जइ, जहोविणए अ ओअण पारेवेसिए पंच
मंगलमुच्चारेइ, सरेइ पच्चक्खणं, तओ वयणं पमज्जिता-
“ असुरसुरं अचवचवं, अहुअमविलंविअं अपरिसाहिं ।

मखवयणकायगतो, भुंजइ साहुं एव उवउत्तो ॥ १ ॥” जाया-
मायाए भुञ्जा फासुअज्जलेण मुहसुद्धिं काउं नवकारस-
रणेण उट्ठाइ, देवे वंदइ, वंदयए दाउं संवरणं काउण पुणो
वि पोसहसालाए गंतुं सज्जायंतो बिट्ठइ ” ति । अतो दे-
शेषोपदे शमायिकसङ्घावे यथाकथंविचिता भोजनमागमा-
नुमतेभ्य हरयते । पोषधग्रहणपालनपारणुणविधिस्वयम्-
“ इह जम्मि विणे सावओ पोसहं लेइ, तम्मि विणे घरवावारं
वाज्जअ पोसहसालाए गहियपोसहजुगुगवगणो पोसह-
साल साहुसमावे वा गच्छइ, तओ अंगपडिलेहणं करिय,
(अङ्गपडिलेखनाः पञ्चविंशतिः । ताश्च ‘ पडिलेहणा ’ शब्द-
ईस्मिन्नेव भागे ३४१ पृष्ठे “दिट्ठिपडिलेह एवा” इत्यादिमा-
थाभ्यां प्रतिपादिताः ।) उच्चारपासवणे थंडिलं पडिलांइय,
(उच्चारप्रथमवस्थापडिलानां प्रतिलेखना ‘ पडिलेहणा ’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठे गता ।) गुरुसमावे नव-
कारपुणवं वा ठण्णायरियं ठावेल्ला, (‘ ठण्णायरिय ’ शब्द-
चतुर्थभागे १६३३ पृष्ठे तत्स्थापनविधिगतेः) इरियं पडिक्कमि-
य खमासमणेण वंदिय, पोसहमुहपतिं पडिलेहइ । तओ ख-
मासमणं दाउं उट्ठइओ भणइ-“ इच्छाकारेण संदिमइ भग-
वत् । पोसहं संदिखावेमि ” बीयखमासमणेण ‘ पोसहं ठा-
मि ’ ति भणिय नमुक्कापुणवं पोसहमुच्चारेइ ” करेमि
भंते । पोसहं आहारपोसहं सव्वओ देसओ वा, सरीरस-
कारपोसहं सव्वओ, बंभवेरपोसहं सव्वओ, अवावारयां-
सहं सव्वओ चउविवहे पोसहे ठामिंजाव अहोरत्तं
पज्जुवासाविमि, बुविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं,
न करेमि न कारथेमि, तस्स भंते । पडिक्कममि निदामि
गहिहामि अण्णाणं वोसरामि ” एवं पुत्तिपेहणपुणवं ख-
मासमणदुगेण सामाअं करिय पुणो खमासमणदुगेण जइ
वरिसासो तओ कट्ठासणं सेमट्ठामसेसु पाउंछणं सं-
दिसाविअ खमासमणदुगेण सज्जायं करइ । तओ पडिक्क-
मणपुणवं करिय खमासमणदुगेण बट्ठवेले संदिखाविअ ख-
मासमणपुणवं पडिलेहणं करेमि ति भणिय, मुहपतिं पाउं-
छणं पारहणं च पेहिय, साविआ वि पुण पुत्तिं पाउंछ-
णमसुत्तरीयं कंजुगं साडियं च पेहिय, खमासमणं दाउं
मणइ-“ इच्छाकारि भगवत् । पडिलेहणा पडिलेहाउ ” तओ
इच्छंति भणिय, ठण्णायरियं पेहिय, ठणिय, खमासमणपु-
णं इव उवहिमुहपतिं पेहिय खमासमणदुगेण उवहिं संदि-
खाविअ वयधकंबलाइ पडिलेहेइ, तओ पो-हसालं जयणाए
पमज्जिय, कज्जं उट्ठरिय, परिट्ठिय, इरियं पडिक्कमिय ग-
मणगमणमालोइय खमासमणपुणवं मंडलीए साहुं एव स-
ज्जायं करइ, तओ पडइ कुब्बइ पोथयं वा याएदंजाव

पडणपोरिसी, तओ खमासमणपुणवं पुत्तिं पेहिय तदेव स-
ज्जायदंजाव कालंबेला, जइ देवा वंदियव्वा हुंति, तो
आयस्सियापुणवं वइयइरे देवे वंदइ, जइ पारणइ तो प-
च्चक्खणं पुणं खमासमणपुणवं पुत्तिं पेहिय खमासमणं वा-
उं भणइ-“ पारावह पोरिसीं पुग्गिहो वा चउअहारकओ
निहारकओ आसि, निवोयणं आयंभिलेणं एवासणेणं पा-
णादरेण वा आ काइ वेला नीए, तओ देवे वंदिय सज्जा-
यं करिय नियगिहे गंतुं जइ दइयसाओ बाहिं तो इरियं
पडिक्कमिय आगमणमालोइय अहासंभयं अतिहिंसिआभा-
गयं कासिय निचत्ते आनये उवविसिय इत्थे पाए भू-
हं च पडिलेहिता नमुक्कारं भणिय फासुयमरसदुट्ठो जिमे-
इ, पोसहसालाए वा पुव्वसंदिट्ठनियसयणं हिं आणियं, तो
भिक्षं हिइइ । तओ पोसहसालाए गंतुं इरियं पडिक्कमिय
देवे वंदिय वंदणं दाउं तिहारस्स चउहारस्स वा पच्चक्खइ,
जइ सरीरखिताए अट्ठो तो आवसितयं करिय साहुं एव
उवउत्तो निज्जावे थंडिलं गंतुं विट्ठिहा उच्चारपासवणं वो-
सिरिय सोयं करिय पोसहसालाए आगंतुं इरियं पडिक्क-
मिय खमासमणपुणवं भणइ-“ इच्छाकारेण संदिमइ भगव-
त् । गमणगमण आलोयउ इच्छं वसति हुंता आवसी
करी अवरदाक्खणयि जिआउ दिसालोअं करिय अणु-
जाणइ जस्सुगइ ति भणिय, संजासए थंडिलं च पमज्जइ,
उच्चारपासवणं वोसिरिय, निसीहियं करिय, पोसहसाला-
ए पडिट्ठा, आवंतजंतेहिं जं वंडिय जं विराडिअं तस्स
मिच्छामि दुक्कइ ” तओ सज्जायं करेतिं जाव पडिक्कम-
इरी, तओ खमासमणपुणवं पडिलेहणं करेमि, बीयखमासम-
णेणं पोसहसालं पमज्जमि ति भणिय सावओ पुत्तिं पाउंछण-
गं पहिरणं च पेहेइ, साविआ पुण पुत्तिं पाउंछणं
साडियं कंजुगमुत्तरीयं च पेहेइ, तओ ठण्णायरियं
च पेहिय, पोसहसालं पमज्जिय खमासमणपुणवं उवहिं
मुहपतिं पेहिय खमासमणेण मंडलीए जाणुट्ठिओ
सज्जायं करिय वंदणं दाउं पच्चक्खणं करिय खमा-
समणदुगेण उवहिं संदिसाविअ वयधकंबले पडि-
लेहिय सज्जायं करइ, जो पुण अमनट्ठी सो स-
व्वावेहिअंते पहिरणं, साविआ पुण गोसि एव उवहिं प-
डिलेहेइ, कालंबेलाए पुण खमासमणपुणवं सज्जाय अतो-
वहिं च बारस बारस काइउच्चारभूमिओ पेहेइ । यता-
“ बारस बारस तिअ अ, काइअउच्चारकालभूमिओ ।
अतोवाहं ” अहिआसे, अणुहिआसेण पडिलेहा ॥ १ ॥ ”

स्थापना-

बडी नीति संघारानइ समीपि-आगाडे आसजे उच्चारे पा-
सवणे अणुहियासे १, आगाडे मज्जे उच्चारे पासवणे
अणुहियासे २, आगाडे दूरे उच्चारे पासवणे अणुहिया-
से ३ । लघुनीति-आगाडे आसजे पासवणे अणुहियासे १,
आगाडे मज्जे पासवणे अणुहियासे २, आगाडे दूरे पा-
सवणे अणुहियासे ३ । उपायय नां बार मांलि लई पासइ-
आगाडे आसजे उच्चारे पासवणे अणुहियासे १, आगाडे
मज्जे उच्चारे पासवणे अणुहियासे २, आगाडे दूरे उच्चारे
पासवणे अणुहियासे ३ । उपाययहार बाहिर लई पासइ
आगाडे आसजे पासवणे अणुहियासे १, आगाडे मज्जे

अस्यातिचाराः—

तयांतेतरं च यं पोसहोवासासस समधोवासपणं पंच
अद्यारा जाणियत्वा न समाययिन्वा । तं जहा-
अप्याडिलेहियदुप्पडिलेहियसिज्जासंधारं ? अप्पमज्जियदु-
प्पमज्जियसिज्जासंधारं २, अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहिय-
उच्चारपासवणभूमी ३, अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपा-
सवणभूमी ४ । पोसहोवासासस सम्मं अणुणुपाल्लया ।
उपा० १ अ० ।

(एषां पदानां व्याख्या स्वस्वस्थाने) प्रब० । अत्र हार-
विजयसूत्रं प्रांत प्रश्नाः—पापध्वस्त्या नार्याऽध्वनि दे-
वमुग्धगुणगानं कुर्वन्तीति क्वात्ति ? अत्र नये शास्त्राङ्गा
नीतिरिति बोध्यम् ॥ १० प्र० ॥ १० ३ प्रका० । आदस्य युद-
पौषधोच्चारः—तथा आदो गुरुमुखेन पौषधमुच्चारयति,
तदा गमनाऽऽगमने आलोचयति न धेति, अत्र यदि स्वयं पौ-
षधकरणात्नन्तरं गमनाऽऽगमने कृते भवत्तदा गुरुमुखेन
पौषधकरणेऽवसरे न आलोचयति नान्यथेति ॥ १६ प्र० ॥ १०
३ प्रका० । तथा पौषधे शुक्लातसेस्नानिकं व्यापारयितुं
कल्पते, न धेति ? तथा तंबोला भलियुं कल्पते, न धेति ?
तथा जमनापकरणानि कथं गृह्यन्ते ? यत्स्नत्र मुक्लानीते
वस्तु कल्पते, न धेति ? अत्र शुक्लातसेस्नानिकं पौषधम-
ध्ये व्यापारयितुं कल्पते, तथा तंबोला लवङ्गकाष्ठिकाऽऽदि-
कः कारणे पौषधमध्ये भक्षितुं कल्पते, तथा मुक्लानी
तोपकरणानि शुद्धयमानानिषयां ज्ञातो नास्तीति ॥ ११ प्र० ॥
१० ४ प्रका० । पौषधे उच्चारिते सामायिकोच्चारणम-
पौषधे उच्चारिते कः सावधव्यापारः स्थितो वर्तते यदर्थं
सामायिकोच्चार्यते, तथा पौषधे देशवकाशिकं ना-
च्चार्यते सामायिकं चोच्चार्यते, तत्र किं प्रयोजनम् ?
इति अत्र पौषधकरणेऽनन्तरं यत्सामायिकमुच्चार्यते तत्स-
हजापितनवममनाऽऽराधनार्थं, यत्पुनर्देशवकाशिकं न
क्रियते तत् पौषधिकां निरवयतया गमनाऽऽतो प्रवर्तते,
नेन तत्करणे किं प्रयोजनमिति, सामायिकमध्ये देशव-
काशिककरणं तु सामायिकं छिद्युत्कामाने पातिऽपि त-
तः परं यिरितकरणार्थम् इति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधिकस्य मस्तकवन्धाऽऽदि—पौषधिकः आदो वस्त्रेण
मस्तकं बन्धयित्वा देशशुद्धमध्ये गत्वा देशवन्धनं करोति
न धेति ? अत्र पौषधिकधादस्य मुख्यवृत्त्या मस्तकब-
न्धनाधिकारो नास्ति, कारणे पुनः “फालोत्रो” इति प्र-
सिद्धवस्त्रेण बन्धनं देवशुद्धये देववन्दनाऽऽदिक्रियायां क्रि-
यमाणयां छुटितं विलोक्यते, अग्रे विशेषो ज्ञातो नाऽ-
स्तीति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० । तथा अत्यतीथीयाः कश्चि-
रपि तुयमस्तमुच्चारयति, तदा किं नन्दि विनाऽप्युच्चार्य-
ते, उत नन्दिस्तदित्येवेति अत्र अत्यतीथीयाः कश्चित्तुयम-
स्तमुच्चारयति तदा नन्दि विनाऽपि उच्चार्यते तदाश्चित्य नि-
षेधः कोऽपि ज्ञातो नास्तीति ॥ २६ प्र० । तथा पौषधिकधा-
दो यथाहारं गृह्णाति तदा तस्य जेमनानन्तरं वैत्यवन्द-
नाकरुमन्तरा पानीयं पातुं शुद्ध्यति, न वा ? तथा स्वाभा-
विकउपधानवाहकधाहारमाऽहकपौषधिकः सन्ध्यासमयप्र-

तिलेखनां केनानुक्रमेण करोतीति ? अत्र पौषधिकध्वजस्या-
ऽऽहारप्रहृष्टानन्तरं वैत्यवन्दनायां कृत्यामेव पानीयं पातुं
शुद्ध्यति, नान्यथा, यतः पौषधमध्ये आदस्याऽपि बह्वी क्रि-
यारहितवैत्यवन्दने, तथा आहारमाहकपौषधिकः स-
न्ध्यासमये प्रतिलेखनायां मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य परिधाना-
शुकं परिक्रुष्य “पडिलेहया पडिलेहयो” इत्यादिशं मार्गयित्वा
तत्स्थं च विधाय उपवि मुखपटीं प्रतिलिख्य स्वाध्यायं
कृत्वा वन्दनकृत्यं दत्त्वा प्रत्यावर्तनं कृत्वा “उपधि
संदिपातुं उपधि पडिलेहुं ।” इत्यादिशब्दिकं लमाधमण्डिकेन
मार्गयतीति सामाजिकी वर्तते, उपधानपौषधिकस्यायं वि-
शेषा—यत्पानीयपानानन्तरं गुरुपार्श्वे स्थापनाऽऽचार्यपार्श्वे
वा मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य वन्दनकृत्यं दत्त्वा च प्रत्यावर्तनं
करोति, न पुनः प्रतिलेखनासमये वन्दनकदानप्रत्या-
वर्तनं करोति अन्यदन्तरं तु ज्ञातं नास्तीति । २७ प्र० । तथा
रात्रिपौषधिकः प्रथमगोचरारभ्युद्योः कति मण्डलकानि
करोतीति ? अत्र रात्रिपौषधिकः प्रथमगोचरापरिष्ठापनभ-
म्योश्चतुर्दिशानिमण्डलकानि करोति, ह्यदश मध्ये ह्यदश भ-
दिश्च, “बारस बारस निद्रि अ ।” इति वचनादाति ॥ ३८ प्र० ।
तथा यः संध्यायां रात्रिपौषधं करोति स तद्दुच्चारणानन्तरं
पानीयं पिबति, न धेति ? अत्र यः सन्ध्यायां रात्रिपौषधं
करोति तस्याऽऽहारपौषधः सधेन पेषोच्चार्यते, न देशन-
स्तेन दिवसपौषधो भवतु, मा वा, परं रात्रिपौषधकरणानन्तरं
स पानीयं न पिबतीति ॥ ३९ प्र० । तथा—विधियाऽऽहा-
रप्रत्यावर्तननिवेदिकेकाशनकद्वाशनकषु कुतपु आद्रीया-
कभक्षणं शुद्ध्यति, न धेति ? अत्र नर्विकुनाऽऽन्दपु त्रिविधा-
ऽऽहारप्रत्यावर्तनेषु एकास्तेन आद्रीयाकभक्षणनियेयो ज्ञातो
नास्ति, सेवार्थं न गृह्णाति तदा वरमिति ॥ ४० प्र० । तथा
दिवसपौषधिकः सन्ध्यासमयप्रतिलेखनां कृत्वा यदि रा-
त्रिपौषधं करोति तदा किं प्रतिलेखनादेशान पुनराप मार्ग-
यति ? उत प्राणमार्गितैरेव नैः शुद्ध्यतीति, अत्र प्रतिलेखना
देशाः पुनर्मागितया विलोक्यन्ते इति ॥ ४१ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधे पाण्यम्—पौषधमामायिकयोर्ब्रह्मणानन्तरं तयोः
पारणकालेऽग्रामे ग्राहकशरीरं ज्ञामनायां किं विधेय-
मिति ? अत्र पौषधसामायिकायां पारणकालेऽग्रामे यदि
ग्राहकस्य शरीरं ज्ञामना भवति, तदा समीपस्था अन्य-
वेलायां प्राप्तायां पारणविधिं श्रावयन्ति, यावच्च न श्रा-
विनस्तावत् महती विराधनां कर्तुं न ददतीति संभाव्यते
इति ॥ ४३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।

तथा—पौषधोच्चारपाठे—“देसउ” इति पदमाहारपौषधे एव
वर्तते, न तु शरीरसत्काराऽऽदिपौषधेषु, तेन स्वयं स्वशरीरं
वैयवृत्त्यविलेपनाऽऽदेः करुणं काराण्यं च कल्पते, न धेति
प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधिकानां कारणमन्तरं स्वयं विलेपना-
ऽऽदि कर्तुं कारयितुं च न कल्पते, यद्यप्यः कश्चिद्भक्ष्या क-
रोति तदा कल्पतेऽपीति । ७० प्र० । १० ४ प्रका० ।
तथा—पौषधप्रदिएय आर्थिका गुरोः पुरां गृह्णतिकां कु-
र्वन्ति, न वा, द्रव्यस्तकवादिनि प्रश्ने, उत्तरम्—द्रव्यस्तक-
वत्त्वा शुद्ध्यतीति ॥ १६३ प्र० । १० ४ प्रका० । तथा गणीनां
पुरः आह्वः आह्वश्च पौषधेशं मार्गयति, तदा गणय-
आदेशं ददति, न धेति प्रश्ने, उत्तरम्—उपधानाऽऽदिविशेष-

क्रियां विना पौषधे कुर्वन्त आद्याऽन्दीनां गणय आदेशं न वदति, आद्याऽन्त्यस्मादेशं मार्गाथत्वा पौषधाऽदि क्रियां कुर्वन्तीति वृद्धपरम्परास्मृतीति । ४६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधान्ते आद्याः प्रतिक्रयेण कृत्वा देवान् वन्दित्वा पञ्चा-
नौषधं करोति, तथा कृतपौषधः शुद्धयति न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधं कालवत्लायां कृत्वा प्रतिक्रयेण च कृत्वा देवान् वन्दन् इति विधिः, कालातिक्रमाऽऽदिकारणवृत्तान्तं पुर्ये देवान् वन्दित्वा पञ्चानौषधं गृह्णातीति । २५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधवर्नां आद्यानां कर्तृणाऽऽदिभिः कर्तृणाऽदिपुस्तकपूजा पौषधवर्नानां आद्यानां च गृह्णाल्लक्षण्यः प्रष्टुनकाऽदि हरणं शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधवर्नानां आद्यानां कर्तृणाऽदिभिः कर्तृणाऽदिपुस्तकपूजा न घटते, प्रत्यस्तवकृपात्वा, सुगुणपरम्पराणां अपि तथाऽहृदयात्वा, एवं पौषधवर्नानां आद्यानां गृह्णाल्लक्षण्यऽद्याधियापि हेयमिति । १७० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधपराणान्तरे स्तुतिवन्तेन पौषधस्य दूषणं लगति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधस्य दूषणं न लगति, परं पर्वतिर्धाविवाधना भवतीति ॥ २१६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा देशावकाशिकं पौषधस्थाने क्रियते, तत्र कः क्रियाविधिः ? । तथा—देशावकाशिकमप्येव पूजास्नात्राऽऽदिकं सामायिकं कर्तुं कल्पते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—देशावकाशिकं “देशावगासिर्भो उभयोपरि भोगं पक्वकृत्वा” इत्यादिवाऽऽचारविहितस्या स्वचिन्तिता-
नुसारेण पूजास्नात्राऽऽदिकं सामायिकं च क्रियते, न कश्चिद-
कान्त इति । २२१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधे पारिते सामायिकपारणमुत्पत्तिर्कायां प्रतिक्रियमानायां पञ्चैन्द्रियक्षिप्तं ज्ञानं स्तौ पौषधपारणे मुखवत्त्रिका पुनः प्रतिलेखना विलोच्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधः पुनः पारितो विलोक्यते इति । २४२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—
“उम्मुकमृगणां” इत्युक्तानुसारेण पौषधमध्ये आद्या नामाभरणमोचनमुक्लमस्ति, सोमं तु ते परिदधति, तत्कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्—उत्सर्गमार्गेण यदि सर्ववते पौषधं प्रतिपद्यते तदा तन्मोचनमेव युक्तं, विमृशालाभाऽऽदिनिमित्तवन्ते सामायिकं तथारपि निषिद्धत्वादिनि वचनात् यादृ देशतः करोति तदा तत्परिधानमपि भवतीति । २६५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—“मन्त्रप्राश्नां परशोऽजायं देवसस्त्र श्रोतो मुहुः सो ताव विपद्” इति सामाचारिकमर्थं विद्यते, तेन तृतीयया-
मादवाक्यं मथ्याह्वयतः रात्रिपौषधः कर्तुं कल्पन्तं वातं प्रश्ने, उत्तरम्—मथ्याह्वयतः पौषधप्रदणं शुद्धयति, परं साप्र-
तीनप्रवृत्त्या प्रतिलेखनान् अश्रोतं न कायेति, किं तु परत इति । ३०२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—घटिकाद्रयाऽऽदिशपरा-
त्रिसमये पौषधं करोति कश्चित्, कश्चित् वस्त्राङ्गप्रतिले-
खनां कृत्वा तरकरोति, तयोर्मध्ये कः शास्त्राङ्गविधौ रतिः प्र-
श्ने, उत्तरम्—पञ्चाभ्यासाश्चै पौषधकालं पौषधविधानमिति
मीलौ विधिः, कालातिक्रमे तद्विधानं त्वापवादिकमिति । ३१२
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधिकस्य भोजनानुसारेण क-
स्मन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधिकस्य भोजनानुसारेण पञ्चा-
शकृत्पूर्णां, आद्यप्रतिक्रमणसुषुप्तपौषधो व्यकृतिः सन्ती-
ति । ३२७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा सिद्धान्तं “पांडपुण्यं
पोसहं पालमाणं” इति पाठः, टीकायां प्रतिपुण्यमहोरावि-

ति व्याख्याते, ततः केवलदिवसपौषधानुसारेण कः सन्ती-
ति प्रश्ने, उत्तरम्—उत्तराध्ययनसुषुप्तपञ्चमाध्ययने—“अगारि-
सा-
मादश्रवाह” एतद्वाद्याहृत्यनुसारेण प्रतिपुण्यपौषधकरणं प्रा-
थमिकं हेयमिति । ३३६ प्र० । पौषधिकः पट्टपाटिकातिखनितप्रति-
मा वासेन पूजयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधिकः कारयं
विना पट्टाऽऽदिकं न पूजयतीति हेयमिति । ३४० प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा—द्वादशवर्णपौषधवर्धनं आद्यानां प्रारम्भवासरे कि-
मात्रमात्मनः कार्यते, अथवा—एकाशनकं तथा भोजनं चाऽऽदृशा
काऽऽदिग्रहणं कल्पते, न वेति प्रश्ने उत्तरम्—आद्यानां द्वादशव-
र्णपौषधवर्धनं यथाशक्ति त्रयो विधेयं, तथाऽऽदृशाकमन्त्रं तु
कारणं विना न कल्पते इति । ३६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
तथा—पौषधकारिणः आद्याः कियतां भुवं यावद्यान्तीति प्र-
श्ने, उत्तरम्—पौषधकारिणः आद्या इयामित्यादिना च-
मांथे यथेष्टं व्रजन्ति, न चात्र भूभागानियम इति । ३६९ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधकं कर्तुं कामस्यापवासं कर्तुं का-
मस्य च रात्रौ सुखमस्तिकाभक्षणं कल्पते, न वेति प्रश्ने, उ-
त्तरम्—पौषधोपवासं कर्तुं कामस्य आद्यस्य मुखकृत्वा रात्रौ
सुखमस्तिकाभक्षणं न कल्पते, यस्य तु सर्वथा तद्विना न
चलति, स प्रथमारात्रिप्रदण्डयं यावत्कदाचित्सुखमस्तिकां भि-
स्यति, तथा पौषधस्योपवासस्य वा भङ्गो न भवति, प्रश्ने, इ-
ति तु तत्कालानन्तरं भवत्यति, तदा भङ्गो भवतीति । ४४३ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । अथ गांधास्नात्रागारकृतप्रश्नस्तदुत्तरं च प-
था—अन्यप्रामादमथ्य पौषधं लाभा पुनस्तत्र याति, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधविधानं याति, तथा निषेधः ज्ञानो ना-
स्तीति । ४८८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथैकप्रहरादिवसप्रदण्डा-
दनु पौषधग्रहणं शुद्धयति, न यति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रहरादि-
वसानतनु पौषधग्रहणं न शुद्धयतीति परम्पराऽस्तीति । ४८९
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । अथ देवानामिच्छकृतप्रश्नः तदुत्तरं
च । यथा—ये आद्या देवानिकपौषधं गृह्णीया पञ्चाभ्यासायां
भावयन्तु यदा रात्रिपौषधं गृह्णीत तथा पौषधनामाधिकक-
रणानन्तरं “सज्जय कर्तुं, बहुले कर्तव्यं, उपाधि पांडलेहं” इ-
त्यादिशान् मार्गेयान्ति, किं वा “सज्जय कर्तुं” इत्यनेन सरतीति
प्रश्ने, उत्तरम्—सज्जय कर्तुं । इत्यादिशमार्गेण सरति, बहुले-
लादेशमार्गेण नियमस्तु ज्ञातो नास्ति, यतः स प्रतमार्गितो-
ऽस्तीति बोध्यम् । ६० प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथाऽर्थायत्तं-
घटनप्रश्नः तदुत्तरं च—यथा कश्चित्पौषधकार्याका गु-
रोरथेपौषधीचैत्यवन्दनवलायापुन्यसंग्रहस्तोत्रं कथयति, न
वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधकार्याका गुरोरथेपौषधीचैत्यव-
न्दने उपसंग्रहस्तोत्रं कथयतीति निषेधो ज्ञातो नास्ति, वृ-
द्धपरम्परया प्रवृत्तिरपि हृदयेन इति ८५ प्र० । सेन० ४
उल्ला० । तथा पौषधमध्ये सामायिकमर्थं चर्चालापकृ-
टिका वाच्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—वा भ्रमोऽस्ति
वाच्यते, न तु वादस्वेण, सिद्धान्तानुसारेण भिन्नव्यापिनि ।
१०१ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा—पौषधं सामायिकं च श-
तहस्तादिवाहगमने इयापथिकं प्रतिपत्त्य गमनाऽऽगमनाऽऽ-
लोचनं क्रियते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधमध्ये शतहस्तादि-
हिमंमनावन्तरमीयापथिकं प्रतिपत्त्य गमनाऽऽगमनाऽऽलो-
चनं निषिध्यते, सामाचार्यमार्गेण कथितमस्ति, सामायिकं कृ-
तहस्तादिहिमंमनमेव नोक्तमिति । ११३ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

तथा-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्ब्यप्रतिनेलनाः काजकाङ्करणे क-
दा कुर्वन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्ब्यप्र-
तिनेलनादेशौ मार्गयित्वा प्राश्नुकं च रवणकं च प्रतिलि-
ख्य यथैकाशकं तदा परिधानाद्युक्तं परावृण्व्य "पडिल्लेहा प-
डिल्लेहा हास्यं" इत्यादेशमार्गेषु विधाय च काजकाङ्करणे कु-
र्वन्तीति आज्ञाविधिमुखग्रन्थेषु प्राश्नुकमस्ति, पञ्चादुधि प्र-
तिलिख्य काजकं लिखास्य परिष्ठापयन्तीति परम्पराः कनीति ।
१४४ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । अथ उणीयासंघटनप्रश्नः, त-
दुत्तरं च । यथा-शुद्धिकलपादिने पौषधकरणे लाभः पूजाकरणे
येति प्रश्ने, उत्तरम्-मुख्ययुष्या पौषधकरणे महान् लाभः,
कारणविशेषे तु यथा प्रस्तावो भवति तथा करणे लाभ ए-
वास्ति, यतो जिनशास्त्रे एकात्मवादाः भातो नास्तीति । १४१
प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पासहपटिमा-पौषधप्रतिमा-स्त्री० । चतुरो मासांश्चतुःपण्यां
पासप्रतिमाऽनुष्ठानस्मरिदन् पीषधं पालयतीति । चतुर्ध्यामुपा-
सकप्रतिमायाम्, ध० २ अधि० । प्रश्न० ।

इह यज्ञजयन्त्यसौ तदाह—

अप्यदिदृप्तेलोहिय-संज्ञामुधारयाह वज्जति ।

सम्भवं च अणुगुपालस्य-माहाराऽऽदीसु एवस्मि ॥ १६ ॥

'अप्यदि' ति 'पदावयवे पदसमुदायोपचारात्' अप्यडि-
लेयितुं 'ल' इत्ययम् । ननञ्मात्र्युपाक्षान्तदुष्पठ्युपलिनशय्या-
संस्कारकाऽऽदि वज्जयति परिहरति । तत्राप्रारुपक्षितमनिरी-
क्षितं, दुष्पठ्युपाक्षान्तं दुर्निरीक्षितं, शय्या-शयनं, तदर्थः सं-
स्कारकः-कम्बल्यादिखण्डम् । अथवा-शय्या-वसतिः, सर्वो-
द्देश्यशयनं वा, संस्कारकश्च ततो लघुतर इति । समा-
हारखण्डात् शयनानंस्कारकम् । आदिशब्दादप्रमाजितदुष्प-
माजितशय्यासंस्कारकप्रत्युपाक्षान्तदुष्पठ्युपाक्षान्तान्वा प्रजव-
भूमिप्रममजितदुष्पमाजितोच्चारप्रजवभूमिं वेति । स-
म्ययथागमं च अननुपालनमनाराधनं भोजनाऽऽदीनुक्या-
ऽऽदिभिः । आहाराऽऽदिर्विधितं सप्तम्यः पृच्छयैव्याहाराश-
रीरभस्कारप्रवृत्तयोर्यागारपोषधानाम् । यत्संस्मरति पोषधं,
वज्जयतीति प्रकृतमिति । तद्वामर्थं पोषधप्रतिमा ग्रन्था-
न्तराऽभिप्रायेणाऽष्टम्यादिवर्तुः सम्प्रत्यपौषधाऽनुपालनाक-
पाक्यतन्त्रभुक्तोत्सप्रमाणो भवति । इति गाथाऽर्थः ॥ १६ ॥
पञ्चा० १० विव० ।

पोसहवष-पौषधव्रत-न० । पौषध एव व्रतं पौषधव्रतम् । पौ-
षधोपवासं, ध० ।

आहारतनुवत्कारा-ब्रह्मसावयवकर्मणाम् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विद्ः पौषधव्रतम् ॥ ३६ ॥ १४१ अधि० ।
(अस्य व्याख्या 'पोसह' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११३३ पृष्ठे गता ।)
पोसहविहि-पौषधविधि-पुं० । पोषं—पुष्टिं धर्मस्य दधातीति
पौषधस्तस्य विधिः । आहारशरीररस्कारप्रवृत्तयोर्यागदि,
आतु० ।

पोसहसाला-पौषधसाला-स्त्री० । पौषधं-पर्वदिनाऽनुष्ठानम्
उपवासऽऽदि, तस्य शाला गृध्रविशेषः पौषधशाला । ज्ञा० १
अ० १ अधि० । पौषधाऽऽदिप्रद्वारायै साधारणस्याग्निः, ध० । तथा
पौषधशालायां आज्ञाऽऽदीनां पौषधाऽऽदिप्रद्वारायै साधारण-
स्याग्नस्य निरवधधर्मिजनाऽऽदीनां स्थानविधानं सा च ध-

र्मिजनार्थं कारिता प्रशुण्तिता च निरवधत्वेन यथावसरं
साधुनामप्युपाध्वपत्वेन प्रदेया, तद्वातस्य महाफलम् । यतः—
"जो देह उवचयं जह-वराण तवणिअजमेगजुत्ताणं । ते-
उं दिग्गाा वरध-ऽअपनसयणासणविगण्णा ॥" ध० २ अधि० ।
आ० प्र० ।

पोसहिय-पौषधिक-पुं० । कृतोपवासऽऽदी आचकं, ज्ञा० १
धु० १ अधि० ।

पोसहोपवास-पौषधोपवास-पुं० । पोषं—पुष्टिं कुशलधर्मो-
धत्ते यदाहारम्यागाऽऽदिकमनुष्ठानं तत्पौषधम् । अथवा—
पौषधं पर्वदिनमष्टम्यादि, ततोपवास उक्तायः पौषधोपवा-
स इति । तिनोपवसनम्-अवस्थानहोरात्रं यावदिति पौषधोप-
वास इति । स० ११ सम० । स्थान० । पर्वदिनोपवसने, भ०
८ श० १ उ० । आहाराऽऽदित्यागपौषधरूपे उपवासे, कल्प०
१ अधि० ६ क्षण । पञ्चा० । ('चातुर्विध्यमस्य 'पोसह' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे ११३३ पृष्ठे उक्तम्) ।

पोसहोपवासशिखर-पौषधोपवासनिरत-पुं० । स्त्री० । पौषधो-
पवासऽऽसक, स० ११ सम० ।

पोसाऽऽसाह-पौषाऽऽसाह पुं० । पौषाऽऽसाहमासहरे, "पो-
सासाहेषु णं मासेसु सइ उक्कोसेणं अट्टारसमुहुत्ते विखेले
भवइ, सइ उक्कोसेणं अट्टारसमुहुत्ता राती भवइ ॥" स०
१८ सम० ।

पोमिअ-देशी-दुःस्थे, दे० ना० ६ वर्गं ६१ गाथा ।

पोमित-जि० । पुष्टिं नीते, उत्त० २७ अधि० ।

पोषित-वि० । प्रवासं गते, ज्ञाचा० १ धु० १ अधि० १ उ० ।

पोसी-पोषी-स्त्री० । पुष्टेय नक्षत्रेण युक्ता पूर्णिमा पौषी, पौ-
षे भवा वा पौषी । पौषमासमहिम्यां पौषेमास्याम्, अमायां
च । खं० प्र० १० पाहु० । जं० । सू० प्र० ।

पोह-मोह-पुं० । हस्तमुल्के, दे० ।

पोहण-देशी-लघुपुण्यस्य, दे० ना० ६ वर्गं ६२ गाथा ।

पोहियमुत्त-पृथक्त्विकमुत्त-न० । पृथक्त्वमुत्तु बह्वच-
नान्तमुत्तु भ० १ श० ४ उ० ।

प्रयावदी-प्रजापति-पुं० । "याऽधोरो लुक्" ॥ ८४ ॥ ३६ ॥ इ-
ति रत्नसूत्र । ब्रह्मणि, द्वाऽऽदी च । "जइ सो घडवि प्रयावदी, के-
त्थु वि लेणपण्णु सिकखु । जत्थु वि तेत्थु एत्थु वि जणि, भण तो
तेहि सारिक्खु ॥ १ ॥" प्रा० ४ पाद । यदि स घटयति प्रजा-
पतिः कुत्रापि लिङ्गत्वा शिलायाम् । यत्रापि तथाऽप्यत्र जग-
ति भण तस्याः सादृश्यम् । (सूत्र ४०४) प्रा० ४ पाद ।

प्रस्स-दृश-धा० । प्रसूते, 'दृशोः प्रस्सः' ॥ ८४ ॥ ३६ ॥ इ-
ति अत्रार्थे दृशोऽन्तोः प्रस्सः आदेशः । 'प्रस्सदि' । वषत्ये ।
प्रा० ४ पाद ।

माहम्भ-प्रायस्-अव्य० । 'प्राउ' शब्दायै, प्रा० ४ पाद ।

प्राइव-प्रायस्-अव्य० । 'प्राउ' शब्दायै, प्रा० ४ पाद ।

प्राउ-प्रायस्-अव्य० । बाहुस्ये, "प्रायसः प्राउ—प्राइव-
प्राइव-पणिम्याः" ॥ ८४ ॥ ४१४ ॥ अप्रार्थे प्रायस इत्ये-
तस्य प्राउ प्राइव प्राइव पणिम्य इत्येतं चत्वार आदेशा
भवांत ॥

* "अग्रे ते दीहरे लोअण, अग्नू तं भुअ बुअलु ।
अग्नू स धणयणहारु तं अग्नू जि मुहकमलु ॥ १ ॥
अग्नू जि केसकलापु, सु अग्नू जि प्राउ विदि ।
जेण भिअम्भणि घडिअ, स गुणलावणुणिहि ॥ २ ॥
प्राइव सुणिदिंवि भेतडी, तं मण्णिअणा गणंति ।
अवइ निरामइ परमपइ, अज वि लउ न लइति ॥ ३ ॥
अंसुजले प्राइम्ब मोरिअ-इ सहि ! उव्वत्ता नयणसर ।

तं सम्मुह संपेसिअ, दिंति तिरिच्छी घत्त पर ॥ ४ ॥
एसा पिउ कसेसु इउं, रुडी मइ अणुणइ ।

पणिअम्ब पर मणोरइइ, दुक्कइ दइउ करेइ ॥ ५ ॥ "प्रा० ४ पाद ।
प्रिय-प्रिय-वि० "वाऽचो रो लुक्क" ॥ ८ । १४ । ३६ ॥" इति रु-
लुगवा अपअंशे । "जइ भग्गा पारकड्डा, तां सहि मज्जु प्रिये-
ण ।" प्रा० ४ पाद ।

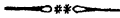
इति श्रीमत्सोधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकासर्वज्ञकल्प-
श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००८ श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्रे'

पकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

* अग्रे ते दीपलोचने, अन्वत्तद् पुन्यपुलम् ।
अन्वः स धनस्तनमाइ-स्तदन्यदेव मुसकमलम् ॥ १ ॥
अन्व एव केसकलापः, स अन्व एव प्रायो विधिः ।
'येन नितम्बिनी परितः' सा गुणलावण्यनिधिः ॥ २ ॥
प्रायो मुनीनामापि आन्ति-सेन मायिकान् गणयन्ति ।

अख्ये निरामये परम-पदेऽद्यापि नय न तमने ॥ ३ ॥
अथ जेनेन प्रायो गोथ्योः, ससि 'उरुक्ते नयनसरसी ।
तेन (अपरेण) ससुजे सधोभिने द-धमिभवेग्गात' केवलम् ॥ ४ ॥
अथानि प्रियो रूपिथा-म्यह रुष्टां मायानुनयति ।
प्राय एताम्बनोरभान्, दुक्कान् दधिदा करीति ॥ ५ ॥

फकारः

फ-फ-पुं० । फ.क-ङः । पारदर्शने, देवे, स्याये, ज्ञाने, नीरघौ, अक्षे, माहेंद्र, जालके, अहः फूटकारे च । अयने, बीजे, फले, निष्फले, ध्वनौ, वक्रवर्त्मनि, क्षात्रे, गोत्रे, विषये, मूर्ते, अयने, एका० । कक्षधने, फेड्मावाते, वडके, कुम्भाऽऽविष्कारे, फलभागे च । न० । बाख० । परोक्षे, हिते च । त्रि० । एका० ।

फंद-स्पन्द-ईषत्कस्ये, स्वादि० आत्म० अक० सेट इदिह ।
" स्पस्यस्यः फः ॥ २ । ४३ ॥ " इति प्राकृतसूत्रेण स्पस्य फः । फंदइ । प्रा० २ पाद । " इमे य वद्धा फंदेति, मम हृथ जमागया " अस्थितिधर्मनवा गवरा हृथयते सुरक्षिता आप यान्तीत्यर्थः । (४४ गाथा) उत्त० १४ अ० ।

फंदेत-स्पन्दमान-त्रि० । ईषच्छलिते, स्था० ६ डा० । " फंदेते विण मुष्ण तादे । " स्पन्दमानोऽपि ततः पाशात्र मुच्यते ।
वृत्त० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

फंदथ-स्पन्दन-न० । किञ्चलने, ज्ञा० १ अ० ३ अ० ।
फंदिय-स्पन्दिन-त्रि० । ईषच्छलिते, जं० १ वत्त० । धीमा-मधिकृत्य- " फंदियाए " स्पन्दिताया नलाप्रण स्वरविशेषोपायान्नायेमीयक्वालितयाः । जी० ३ प्रवि० ४ अधि० ।
" सुनुचुलिभं फंदिभं फुरिभं " पा० १ ना० १६० गाथा ।

फंदमअ-देशी-लतामंद, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंय-स्पृश-स्पृशे, तुदा० पर०-सक० । अनिद् । " स्पृशः फास-फंस-फरिस-खिब-खिहालुख्खालिहाः " ॥ २ । ४ । १८२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण स्पृशतेरेते सताऽऽदेशाः ।
" फासइ । फंसइ । फरिसइ । प्रा० ४ पाद । " फरिसो फंसो " पा० १ ना० २४० गाथा ।

विमं वद-विराधे, " विसंवदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः " ॥ ८ । ४ । १२६ । इति प्राकृतसूत्रेण विसंवदेस्य वदेः फंस आदेशः ।
प्रा० ४ पाद ।

फंसथ-देशी-पुक्रमलिनयेः, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंसुली-देशी-नवमालिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।
ककई-भगवती-स्त्री० । भगोवेतायाम् " क्खुलिका-पैशा-ब्बिके पुनीय-तुय्येवोरारुद्धितीयौ " ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पैशाख्या फः । प्रा० ४ पाद ।

फम्-फल्मु-त्रि० । फल गृह्ण च । रम्ये, सारे, निरर्थके, वाच० ।
निससारे, ज्ञा० म० १ अ० । अयेरे च । आभा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।
फलिक्के कूलेभेदे, काको(कुड्)स्वरिकायाम्, गवा-
दन्ने

तीर्थेस्थनयाम्, वाच० । अजितजिनस्य स्वनामक्यातायां प्रथमाऽऽधिकार्या च । स्त्री० । " फम् अजयस्स " ति० । स० । प्रव० । वसन्तसमये मिथ्यावाक्यं च । पुं० । वाच० ।

फम्गु-फाल्गुन-पुं० । फल्गुशृणुभेदे नौत्येऽस्मिन् । नी-ङः । फाल्गुने मासे, फल-उन्न-गृह्ण च स्वायं प्रज्ञाऽऽघृण् । अर्जुन मध्यमपाण्डवे, वाच० । फाल्गुनी पौर्णमासी अथ । मासे अण् । वैशाखिके द्वादशे मासे, वर्षस्य हि वैशाऽऽदिम्वय । वाच० ।
" फल्गुणं अश्वत्थं च " । स्था० ४ डा० ४ उ० । " सिसिरो फल्गुमाहा । " पा० १ ना० २०७ गाथा । ज्ञा० म० । स० ।

फम्गुशी-फाल्गुनी-स्त्री० । फल-उन्न-गृह्ण-गौराऽऽदि-क्षिब् । काकोकुम्भरिकायाम्, आश्विन्यवधिके भगदेवताके एकादशे, अयमेवताके द्वादशे नक्षत्रे च । वाच० । " महा य दो फल्गु-शीमा य । " स्था० २ डा० ३ उ० । अतु० । आश्विन्यां नगर्यां वास्तव्यस्य शालेति कापितुर्गृहपतेः स्वनामक्यातायां भा-यायाम्, (तत्कथोपासकदशाया दशमेऽध्यायेन ' सलिहया-पिया' शब्दे हृष्या) फल-उन्न-गृह्ण च स्वायं प्रज्ञाऽऽघृण्, क्षिब् । आश्विन्यवधिके एकादशे, द्वादशे नक्षत्रे च । फल्गुनी-विश्वेक्षा पौर्णमासी अथ । चान्द्रफाल्गुनमासपौर्णमास्याम्, वाच० । स्त् प्र० १० पादु० ६ पादु० पादु० जं० । च० प्र० ।

फम्गुमई-फल्गुमती-स्त्री० । कस्याञ्छ्रुतव्यां निवसन्तोत्तरकलकल्लामिथानये(स्त्रा)मोदयोऽर्थवृथा जीवतोः स्वनाम-क्यातायां अभिनयाम्, आचा० २ अ० २ अ० १ उ० ।
(तत्कथा द्रव्यशब्दोदाहरणायसरे ' सिद्धा' शब्दे वक्ष्यते)

फम्गुमित-फल्गुमित्र-पुं० । आर्थेयुष्मिणेरेः शिष्ये आचार्यध-नगिरेसुरी गौतमसंगोत्रे स्वनामक्याते स्थविरे, " धेरस्स ए अज्जपुसंगिरिस्स कासियगुत्तस्स अज्जफल्गुमिते धेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते । " कल्प० २ अधि० ८ जणु । " वं-दार्मि फल्गुमितं, गोयमे अण्णामरे च वासिट्ठे । " कल्प० २ अधि० ८ जणु ।

फम्गुरीक्खिय-फल्गुरित्त-पुं० । दशपुरनगरस्वलोमदेवद्विजान्तरुद्रलोमायां भाष्यायामुत्पन्ने आर्थरक्षितस्याऽऽचार्यस्यानुज स्वनामक्याते अयमे, (तत्कथा ' अज्जराक्खय' शब्दे प्रथम-भागे २१२ पृष्ठ गता) " माया य रुद्धोमा, पिया य ना मेण लोमदेवुत्ति । भाया य फल्गुरीक्खिय, तोलविजुत्ता य आयगिया " ७३५ ॥ " आच० १ अ० । दशे० । विशेषे । आ० म० । स्था० । आ० चू० ।

फम्गुसिरी-फल्गुश्री-पुं० । अस्वामवमार्पिण्यां दुष्यमायामने भविष्यस्व चरमयुगप्रधानस्य दुःप्रसङ्गाद्यर्थस्य मरुत्स्य स्व-नामक्याते अयमे तादृश्यां स्वनामक्यातायां अयमेयाम्, ति० ।

" दुष्यसङ्गो अणगारो, नामेण अपच्छिन्ने पवयणस्स । फल्गुसरी नामेण, साविय सममाण पच्छिमया " ३११ ति० ।
जिनदत्तधावकस्य स्वनामक्यातायां आधिक्यायाम्, स्त्री० ।
" तं विं जिनदत्तफल्गुसरीनामं सावगमिदुण्णं । " महा० ४ अ० ।

फम्-देशी-वसन्तोत्सवे, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।

फड-देशी-अष्टिसर्वाङ्गफलयोः । दे० ना० ६ वर्ग ८६ माथा ।

फट-पुं० । स्फुट विकासः । अच् । सर्पाणां कषायाम्, वाच० ।
उपा० २ अ० । म० । ह्रा० ।

स्फुट-परिहासे, ह्रा० उ० ३० सक० सेट् इति । स्फुटइ-
यति । अपस्फुटइत् । वाच० ।

फडण-स्फटन-न० । विशेषेण, नि० चू० ३ उ० । " भोत्रा
फडा कण्ठे । " वा० १० ना० १११ माथा ।

फडावैव-स्फटाऽऽटोप-पुं० । फणाऽऽटम्बरे, "फडाऽऽटोवक-
रण्क्षलं । " उपा० २ अ० । कणासंरम्भे, म० १५ श० । ह्रा० ।

फडिय-स्फटिक-पुं० । स्फटिरिव कायति इवाधे कन् ।
स्वनामवयाने स्वच्छं मणी, वाच० । स्फटिकनिभे वस्त्रे च । " फ-
डिगपाहाणुमि । " स्फटिका अच्छा इत्यर्थः । स्फटिकनिमं
वस्त्रम् । नि० चू० ७ उ० । स्वार्थे अण-स्फाटिकमप्यच् । वाच० ।

फरीय-स्फटीक-पुं० । " फडिय " शब्दायै, नि० चू० ७ उ० ।

फड्-स्फुट्-पुं० । समुदाये, आ० चू० १ अ० । संघर्षे, धा० ।
परामिभवेच्छायाम्, वाच० ।

फड्ग-स्पर्द्धक-न० । स्पर्द्धः, संघर्षः, समुदायः, पिण्ड इत्यन्-
यान्तरम् । स्पर्द्ध एव स्पर्द्धकम् । समुदाये, आ० चू० १ अ० ।

" तथ पर्वइयमा कृद्गेहिं एति । " आ० म० १ अ० । स्पर्-
द्धन्त इवात्तरबुद्ध्या वर्गेण अत्रेति स्पर्द्धकम् । " कडहुलम् । "

इतिवचनादाधिकरणे यः । वर्गेणानुसुदायः, क० प्र० १ प्रक० ।
कर्म० । अथ स्पर्द्धक इति कः शब्दाधेः । उच्यते-एकोत्तरवी-

र्यभागवृद्धया परस्परं स्पर्द्धन्ते वर्गेणा यत्र नत् । कर्म० ५ कर्म० ।

अथ किमिदं स्पर्द्धकमिति ? उच्यते-इह तावदन्तानन्तैः पर-
माणुभिर्निष्पन्नान् स्फुटान् जीवः कर्मन्तया गृह्णाति, तत्र

चैकैकस्मिन् स्फुटे यः सर्वजघन्यरसाः परमाणुस्तस्याऽपि
रसः, केवलप्रवृत्तया ह्रियमानः सर्वजीवेष्वनन्तगुणान् रस-

विभागान् प्रयच्छतीति, अपर एकाकिनि, अयस्तु ह्रियमानः
न, एवमेकोत्तरया बुद्ध्या तावन्नैयं, यावद्व्ययः परमाणुः सिद्धा-

नन्तमागतामव्येभ्योऽनन्तगुणैर्नाधिकान् रसभागान् प्रयच्छ-
ति, तत्र जघन्यरसा ये केचन परमाणुवस्तेषां समुदायः

समानजातीयत्वादेकया वर्गेणा इत्युच्यते, अन्येषां त्वेकाधि-
करसभागयुक्तानां समुदायो द्वितीया वर्गेणा, अपरेषां तु

द्व्यधिकरसभागयुक्तानां समुदायः तृतीया वर्गेणा । एवम-
नया द्विषा एकैकरसा विभागबुद्धानां परमाणुनां समुदायरू-

पा वर्गेणाः सिद्धानामन्तर्भागकल्याः समव्येभ्योऽनन्तगुणा
वाच्या, एतासां च समुदायः स्पर्द्धकमुच्यते इत ऊद्धमे-

कोत्तरया निरन्तरं बुद्ध्या प्रवृद्धमानो रसो न लभ्यत, किं
तु सर्वजीवानन्तगुणैरेव रसभागेस्ततस्तैरेव कमेण ततः

प्रभृति द्वितीयां स्पर्द्धकमारभ्यते, एवमेव च तृतीयम्, ए-
वं तावद्वाक्यं यावन्नन्तानि स्पर्द्धकानि, तेष्व एव चेदानीं

प्रथमाऽऽदिवर्गेणा गृहीत्वा विशुद्धिकर्षवशादनन्तगुणाहीन-
रसाः कृत्वा पूर्ववत् स्पर्द्धकानि करोति, न चैवंभूतानि

कदाचनपि पूर्वं कृतानि, ततोऽपूर्वेषु इत्युच्यते । पं०
स० १ ह्रा० । आ० चू० । गवाक्षजालाऽऽदिद्वारविनिर्ग-

तप्रदीपप्रभाया इवावधिष्ठानप्रभायाः प्रतिनियते विच्छे-
दविशेषे, तथा चाऽऽदि जिनमद्रपणिलमाध्रमणः स्वोप-

क्षमाप्यटीकायाम्- " स्पर्द्धकोऽयमवधिचिच्छेदविशेषः " इ

ति । न० । अपवरकाऽऽदिजालकान्तरस्थप्रदीपप्रभानिर्गमस्या-
नानीवावधिष्ठानाऽऽवरमुखयोः पश्चिमजगन्ववधिष्ठाननिर्गम-
स्थानानीह कडुकान्मुच्यन्ते । विशेष० । आ० म० ।

फड्गफड्गवेस-स्पर्द्धकस्पर्धप्रवेश-वि० । स्पर्द्धकस्पर्धकेः प्र-
विशस्तु, त पुनः सर्वेऽप्येकत्र पिण्डाभिव्यति भावः । चू० १ उ०
२ प्रक० ।

फड्गगिदेश-स्पर्द्धकनिर्देश-पुं० । स्पर्द्धकप्ररूपणायाम्, क०
प्र० २ प्रक० ।

फड्गवर्द्ध-स्पर्द्धकपति-पुं० । चौराणां मूलपक्षीवशवर्त्तिनी
नामभ्यासां पक्षीनां पत्योः । मूलपक्षी मुख्या या अन्याः पत्न्य-
स्तासामपितयो मूलपक्षीवशवर्त्तिनः स्पर्द्धकपत्य उच्यन्ते ।
चू० १ उ० ३ प्रक० ।

फड्गावधि-स्पर्द्धकावधि-पुं० । अपवरकजालकान्तरस्थप्र-
दीपप्रयोगेण अवधिष्ठानमन्दे, " जालन्तरस्थदीप-व्याधौ च फ-
ड्गावर्द्धी हाह । नितो विमलो मंशः, मलीमसो मीसकवो
य ॥१॥ " नि० चू० १ उ० । (नटक्रतुव्याः) आह । ' शब्दे तृती-
यायाम् १४४ पृष्ठ गता)

फड्गल-स्पर्द्धवृत्त-प्र० । " आसिखिलोललाल-वन्त-मन्ते-र-
मणा मतोः " ॥ ८ । २ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण मतोः
स्थाने आलाऽऽदेशः । संघर्षवति, प्रा० २ पादः ।

फण-फण-पुं० । खी० । फण-अश् । द्रव्योकारे संकाचि-
काशवति सर्पमस्तके, वाच० । " मर्त्यपल्लुगुणकृत्किय-
दागा । " आ० ४ अ० । " भोत्रा फडा कण्ठे । " वा०

ना० १११ माथा । मतोः, अनयोः संनोत्पत्तौ, धा० । वाच० ।

फण्ण-फण्ण-न० । काथने, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणस-पनस-पुं० । पन्-अभच् । " पाटि-परुष-परि-
ष-परिखा-पनस-पारिमद्रे कः " ॥ ८ । १ । २३२ ॥ इति

सूत्रेण कः । प्रा० १ पादः । कण्टकिकले, वाच० । बहुव्रीजेन
वृत्तमन्दे, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । रा० ।

फणि (न्)-फणिन्-पुं० । फणाऽस्त्यस्य इति । सपे, फ-
णवृत्तद्वयोऽप्यच् । वाच० । विट्ठर फणी । " प्रा० १ पादः । स्था० ।

तदपे लाञ्छने च । प्रव० २६ दाग । " उन्त्रो आदी भुअंगां,
भुअंगमो फणी भुअंगां । " पाठना० २६ माथा ।

फणिकेउ-फणिकेतु-पुं० । नागराजे, टिपुवाराण्यकर्मचि-
कृत्य " दक्षिणे जयति चेलनपायव्यो, भाग्यदुक् तदपरः फ-
णिकेतुः । " ता० ४२ कल्प ।

फणिह-फणिह-पुं० । कङ्कने, ग० २ अवि० । " संधासंगे च
फणि (लि) हं च । " फणिहं कशसंयममाधं कङ्कनम् । सूत्र० १
ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणुअथ-फणुअथ-पुं० । हरितवनस्तपिकायभेदे, प्रज्ञा० १ पृ० ।

फरअ-देशी-फलकं, दे० ना० ६ वर्ग ८२ माथा ।

फरसुराम-परशु(शु)ग्राम-पुं० । परशुबारी रामः । शाक० ।
जमदग्निपुत्रस्वनामवयाने प्राश्रये, येन सप्तकृत्यः त्रिजया व्या-

पादिताः । (तत्कथा ' जमदग्निः ' शब्दे चतुर्थभागे १४०१
पृष्ठे गता) " परशुरामः सप्तकृत्यः, क्षिति निःक्षिप्यो व्यधात् । "

आ० क० १ अ० । रा० ।

फरिस-स्पर्श-पुं० । त्वत्संयोगे, "फरिसो कसो" पा१० ना० २४० गाथा ।

स्पर्श-धा० । स्पर्शे, प्रा० ४ पाद ।

फरुस-परुष-न० । उ० उ० । पाठि परुष-परिघ-परिष्ठा-पन-स-पारभेद फः ॥ ॥ १ । २३२ ॥ इति प्राकृतसूत्रस्य पस्य कः । प्रा० १ पाद । निष्ठुरवचने, वाच० । जी० ३ प्रति० १ अ० । २ उ० । प्रश्न० । श्री० । ममोद्घाटनपरे वाक्ये, आचा० २ अ० १ अ० ४ अ० १ उ० । परुषं वचः परवेषां वकाराति । सूत्र० १ अ० १ अ० १ पाद । पीडाकारिवचने च । "णया वि किंचि फरुसं वएजा ।" सूत्र० १ अ० १ अ० १ कर्मसंज्ञेपादं यावाचिममन्वा-द्वरुषस्वेवरेनुष्ठेयत्वात्कर्ममन्तप्राप्तः । ५५ हारोपयोगाद्वा परुषम् । संयमे, सूत्र० १ अ० १ अ० १ "आप तहायं फरुसं वि-याणं ।" सूत्र० १ अ० १ अ० १ तीव्र, "फरुसा उदीरि-या ।" आचा० २ अ० ४ अ० १ कठोरे, उत्त० १ अ० १ "कडिणा य कडसा निद-दुरा सरा कण्ठुना फरुसा ।" पा१० ना० ७४ गाथा । परुषं कर्कशमिति । प्रश्न० १ अ० ४० हार । सूत्र० १ उ० । आ० । "पृष्ठ फरुसेहि माह्व ।" परुषैर्दण्डकशाऽऽदिभिः वागमिर्वा । सूत्र० १ अ० २ उ० । दुष्टे, "फरुसा इं दुर्नितकसाई ।" परुषाणि कर्कशानि दुष्टानि वा । आचा० १ अ० ६ अ० १ उ० । अनार्ये पीडाकारिणि, सूत्र० १ अ० २ अ० १ उ० । "फरुसिंयं णो वरेति ।" परुषतां कर्कशतां पीडाकारितामिति । आचा० १ अ० ३ अ० १ उ० । चित्रवर्णे च । जि० । नीलीकुरितप्याम्, वाच० ।

फरुसग-परुषक-पुं० । कुम्भकारे, 'फरुसग' शब्देन समयप्रसि-द्धा । कुम्भकारोऽभिधीयते । विश्व० । १० ४ उ० । नि० चू० । (तद्वक्तव्यता 'वीणखि' शब्दे चतुर्थभागे २४२२ पृष्ठे गता) फरुसत्-परुषत्-न० । निष्ठुरमापतायाम्, व्य० १ उ० ।

फरुसधरिसा-परुषधरिणा-स्त्री० । निष्ठुरवचननिर्भर्त्सने, श्री० । प्रश्न० ।

फरुसभासि (ख)-परुषभाषिण-पुं० । निष्ठुरभाषिणि, व्य० १ उ० ।

फरुसवयस्य-परुषवचन-न० । जन्मकर्माऽऽपृच्छदन्तः दुष्टशैले-त्वादिनिष्ठुरवचनाऽऽस्तमे वचनप्रेरे, स्था० ६ ठा० । प्रश्न० । वृ० । 'फरुसयेहवर्जजयं' । नि० चू० १ उ० ।

तदेव फरुसा भासा, गुरुभूषावधारणा ।

सच्चा वि सा न वचन्वा, जसो पावस आगमो ॥ १ ॥ तथैव परुषा भाषा निष्ठुरा-भावस्नेहद्विधा, गुरुभूताप-घातिनी-महाभूताघातवती, यथा कश्चित्कस्यचित् कुलपु-त्रत्वेन प्रतीतस्नदा तं दासमित्यभिदधेयतः, सर्वथा सत्याऽ-पि सा बाह्याया तथाभावमहीकृत्य न वक्तव्या, यतो यस्या भाषायाः सकाशात् पापस्याऽऽगमः-अकुशलचक्षुषो भवतीति सूचार्थः । दश० ७ अ० ।

अथ परुषवचनमाह—

दुर्निहं च फरुसवयस्य, लोइय लोउत्तरं समासेयं ।

लोउत्तरियं ठप्यं, लोइय बोउळेमिमं थायं ॥ ४० ॥

द्विविधं परुषवचनं समासतो भवति-लौकिकं, लोकोच-रिकं च । तत्र लोकोचरिक्तं स्थाय्यं, प्रज्ञाङ्गमिषद इत्यर्थः । लौकिकं तु प्रत्यक्षवचनविज्ञानीमेव लभ्ये, तदेव ज्ञातं भवति ।

अशोऽक्षमशुरसा, वाहस्स कुहुंविचस्स वि य धूया ।

तासि च फरुसवयस्यं, आमिस्सपुच्छा सपुण्यं ॥ ४१ ॥

व्याधस्य, कुहुंविचोऽपि च 'पुता' दुहितरो अन्त्यायं समनु-क्तः, परस्परं सर्वथा इत्यर्थः । तयोश्च परुषवचनमाभि-षष्टुच्छया समुपपद्यते ।

कथमिति चेत् १, कथ्यते—

केल्लऽऽशीतं पिसिंयं, फरुसं पुण पुच्छिया भवति वारी ।

किं सु तुमं पिनाए, आगीयं उत्तरं बोच्छं ॥ ४२ ॥

व्याधदुष्टिना पुद्गलमानीतं, ततः कुहुंविचदुष्टिना सा भविता-केनेदं पिशितमानीतम् १, ततो व्याधी-व्याधदुष्टिना पृष्टा सती परुषवचनं भणति—किं सु त्वदीयेन पिना आ-नीतम् । कुहुंविचदुष्टिना भणति—किं मदीयपिता व्याधो, येन पुद्गलमानयम् । एवं लौकिकं परुषवचनम् । अयोत्तरं-लौकी-कारिकं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेवाऽऽह—

फरुममि चंदहा, अवेतिलाभं य सह उत्तरिए ।

आलेत्तं वारिचे, वावारिरे पुच्छिरे सिमिडे ॥ ४३ ॥

परुषवचने चण्डवद उदाहरणम्-अवन्त्या-नगर्यां शैलस्य लाभस्तस्य संजातम् । इति तदुदाहरणस्यैव सूत्रकृता एव-ज्ञांकारिकं परुषवचनम् । एतत्तत्तु स्थानिकूपणं (आ-लत्तं इत्यादि) आलत्ता नाम-अयं किं न वतते ? इत्येव-माभाषितः । व्याहृतः-इत प इतिव्यवहारितः । व्यापारितः-क-दमिदं च कुर्वीत नित्युक्तः । पृष्टः-किं कृतं किं वा न कृतमित्या-दि पर्यनुयुक्तः । निष्ठुरा-गृहाण भुक्त्वा विभेत्तवमादिष्टः । एतेषु पञ्चसु स्थानेषु परुषवचनं संभवति । इतिनित्युक्तिगाथासमा-साधः ।

अथैतां विवरीदुश्चण्डवददृष्टान्तं तावदाह—

ओसरणं सवयंसो, इवसुतो वन्धभूयसिरीरो ।

दोसण चंदहरे, एस पवंचेति अम्हे ति ॥ ४४ ॥

भूति ग्राणय आशीते, दिक्खितो कंदिदं गता मित्ता ।

वत्तासरणं पंथे, पेहावय दंहाऽऽउट्ठो ॥ ४५ ॥

उज्जिम्यां नगर्यां रथयात्रातले च 'ओसरणं' बहुलां साध्वाम् एकत्र मीलकः समजनि, तत्र सवयस्यो वन्धभूयसिरीर-रीर इवसुतः साधूनामनिकः समायातो भणति—मां प्रजा-यत । नतः साधवः क्षितयन्ति-एव प्रपञ्चयन्ति-विप्रतारयन्त्य-स्मानिति । तैश्चण्डवदऽऽऽचार्यस्य दर्शनं कृतं, पृष्ठतां कलिना कलिरिति कृत्वा । ततश्चण्डवदस्यापस्थितः-प्रज्ञाजयत प्रा-मिति । ततस्तेनोक्तम्-भूति-सीरमानय । ततस्तेन भूतावनी तायां लोचं कृत्वा दालितस्ततस्तदीयानि मित्राणि कम्बित्वा-प्र-भूतं कदिस्वा स्वस्थानं गतानि । वृत्तं च समवसरणे चण्डवद-णशैलो भणितः-पन्थानं प्रत्युपेक्ष्य येन प्रजाते ब्रह्मामः, ततः प्रत्युपेक्षिते पथि प्रजाते पुरतः शैलपृष्ठतश्चण्डवदो (वयति) ब्रजति । स च शैलो गच्छन् स्थावावास्फिटितस्ततश्च-ण्डवदो वटो-दुष्ट शैल इति भवन् शिरसि दण्डकेन ताड-यति । शैलो मिथ्या दुष्कृतं करोति, भणति च-सम्यगुक्तो नमिष्यामि । ततश्चण्डवदस्तदीयां पशमेन आबुत्तभिनयति-अतो अस्याभिनवदालितस्यापि किञ्चान् शमप्रकर्षो, भ्रम

तु मन्दमागस्य बिभ्रप्रमजितस्याप्येवंविधः परमकोटिमुप-
गतः कोप इति परिभाषयति । कृपकभ्रेणुमभिरुहस्य
केवलज्ञानमुपेदे । एवं खण्डकस्य दुष्ट शैल इत्यादिभणन-
मिष परुषवचनं मनन्यम् ।

अथाऽऽलसाऽऽदिपदेषु परुषं भवतीति
यदुक्तं तस्य व्याख्यानमाह—

तुसिणीए हुंकार, किं ति व किं वदगं करेसि ति ।
किं शिन्नुति ख देसी, केवतिथं वावि रहसि ति ॥४६॥
आचार्याऽऽदिभिरालसो—व्याहृतो व्यापादितः पृष्ठो निष्पृष्ठो
वा तृष्णीको भवति, हुंकारं वा करोति, किमिति वा भणति,
किं वा वटकरं करोषीति प्रवीति, किं निवृत्तिं न ददासीति
ह्नेन, कियद्वा रटिप्पसीति भणति । एते सर्वेऽपि पक्षवचन-
प्रकाराः ।

अथैतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

मासो लहुओ गुरुगो, चउरो मासो इवंति लहु गुरुगा ।
छमासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ४७ ॥
लघुको मासो गुरुको मासश्चत्वारो मासा गुरुवः परमासा
लघवः परमासा गुरुवः छेदो मूलं, तथा द्विकमनवस्थाप्यं पा-
राञ्चकं वेति ।

एतदेव प्रायश्चित्तं चारणिकया माथाह्वयेन दर्शयति—

आयरिएणाऽऽलसो, आयरिओ चेतुसिणिओ लहुओ
रहसि ति छगुरे तं, वाहिसि गुरुगाऽऽदिद्वेदं ॥४८॥
लहुगाई वावारितं, मूलं तु गुरुगाई पुक्खिए गवमं ।
सीसदे लसु पदेसु, छल्लहुगाऽऽदि तु चरिमतं ॥ ४९ ॥

आचार्येणाऽऽलस आचार्य एव तृष्णीको भवति मासा
लघु । अथवा—हुंकाराऽऽदिकं रटसीति पर्यन्तं करोति तदा
पक्षगुरुकान्तम् । तद्यथा—हुंकारं करोति मासगुरुकान्तम् ।
मापने न मस्तकेन वन्दे इति प्रवीति चतुर्लघु । किं वटकरं
करोषीति सुवाणस्य चतुर्गुरु । किं निवृत्तिं न ददामि इति
मापमाणस्य पक्ष लघु । कियन्तं वा कालं रटसीति भुवतः पद-
गुरु । व्याहृतस्य तृष्णीकनाऽऽदिषु मासगुरुकादारब्धं छेदान्तं
हेतुम् ॥ व्यापारितस्य चतुर्लघुकादारब्धं मूलान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्गुरुकादारब्धं तन्वमनवस्थाप्यम् । निष्पृष्टस्य ह्यं गृहाण
भुक्कव द्रव्यापुक्कस्य पदस्यैव तृष्णीकाऽऽदिपदेषु पदलघुका-
दारब्धं चरमं—पाराञ्चकं तदन्तं जातव्यम् । एवमाचार्येणाऽऽ
चार्यस्याऽऽलसाऽऽदिपदेषु शांघिकता ।

अथ वाऽऽचार्येणाऽऽलसाऽऽदीनाम् उपाध्यायप्रभृती-
नां शोधि दशविमुताह—

एवमुक्त्वन्नाएणं, भिक्खुं शेरस सुहएणं च ।

आलसाहएणं, इकिक्कपयं तु हारिजा ॥ ५० ॥

एवम्—आचार्यवत् उपाध्यायेन भिक्षुणा स्वचरित्रेण सुल्लकेन
च सप्तमालसाऽऽदिपदैः प्रत्येकं तृष्णीकताऽऽदिप्रकारव-
द्धे यथाकामम् एकैकं प्रायश्चित्तपदं हासयेत् । तद्यथा—आ-
चार्या उपाध्यायमनुसरेणाऽभिलाषेनालपति ततो यद्युपा-
ध्यायः तृष्णीक आस्ते तदा शुभभिन्नमासः । हुंकारं करोति
मासलघु । एवं यावत्किमेतद्व्यमत्रामरटसीति भणतः पद-

लघु । व्याहृतस्यैतेष्वेव तृष्णीकाऽऽदिषु लघुमासादारब्धं पक्ष-
गुरुकान्तम् । व्यापारितस्य गुरुमासाऽऽदिकं छेदान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्लघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्पृष्टस्य चतुर्गुरुकाऽऽदिकम-
नवस्थाप्यान्तं द्रष्टव्यम् । एवमाचार्यैरेव भिक्षोरालसाऽऽदिप-
देषु लघुभिन्नमासादारब्धं मूलान्तम् । सुल्लकस्य लघुविशतिरात्रिभि-
न्दिवादारब्धं छेदान्तम् । सुल्लकस्य लघुविशतिरात्रिभि-
न्दिवादारब्धं पदगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यम् । एवं तावदा-
चार्यस्याऽऽचार्याऽऽदिभिः पञ्चभिः पदैः सम चारणिका दृशिता ।
साध्यतमुपाध्यायाऽऽदीनां चतुर्लामव्याख्यायाऽऽ-
दिपदपञ्चकेन चारणिकां दर्शयति—

आयरियादभिमेगो, एकगहीसो तहिकिया भिक्खु ।

शेरो तु तहेकंशं, थेरा खुदो वि एकेगं ॥ ५१ ॥

आचार्यादभिषेक-उपाध्याय आलापकाऽऽदिपदानि कुर्वाण-
भारणिकायामेकेन प्रायश्चित्तपदेन हीनो भवति । तद्यथा—
उपाध्याय आचार्यमालपति—समप्रथमयाः कथं वर्तन्ते ? इ-
त्यादि । एवमालते तृष्णीक आस्ते भिक्षुमासो गुरुकम् । हुंकारं
करोति मासलघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्पृष्टस्य वा । एवं
तेनैव चारणिकाक्रमेण तावन्नयं यावदुपाध्यायनाऽऽदीयस्य
निष्पृष्टस्य किमेतद्वरटसीति सुवाणस्यानवस्थाप्यम् । अथा-
उपाध्याय उपाध्यायमालपति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु
पदेषु तृष्णीकताऽऽदिभिः पदैः पदैः प्रत्येकं चार्यमासै-
र्लघुभिन्नमासादारब्धं मूलं तिष्ठति । एवमुपाध्यायेनैव भि-
क्षोरालसाऽऽदिषु पदेषु तृष्णीकताऽऽदिभिरेव पदैर्गुरुविश-
तिरात्रिभिन्दिवादारब्धं छेदान्तम् ॥ स्वचरित्रस्य लघुविशतिरा-
त्रिदिवादारब्धं पदगुरुकान्तम् । सुल्लकस्य पञ्चदशरात्रिभिन्दिवा-
दारब्धं पदलघुकान्तं द्रष्टव्यम् । यदा तु भिक्षुराचार्याऽऽदीना-
लपति तत उपाध्यायाऽऽदिकं मूलान्तं पदेन (न) हीनो भवति, सर्व-
चारणिकाप्रयोगेण लघुके-पञ्चदशरात्रिभिन्दिवादारब्धं प्रायश्चि-
त्तं मूलं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु स्वचरित्र आलपति तदा भिक्षो-
रकेन पदेन हीनो भवति, सर्वचारणिकाप्रयोगेण गुरु-
रात्रिभिन्दिवादारब्धं छेदं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु सुल्लक आ-
चार्याऽऽदीनालपति तदा सोऽप्येकेन पदेन हीनो भवति । त-
द्यथा—सुल्लक आचार्यमालपति यथाचार्यः तृष्णीकाऽऽदीनि
पदानि करोति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु पदेषु लघुभिन्ति-
रात्रिभिन्दिवादारब्धं पदगुरुके तिष्ठति । एवं सुल्लकेनैवोपाध्या-
यस्याऽऽलसाऽऽदिषु पदेषु तृष्णीकताऽऽदिभिः पदैः पदैः
प्रत्येकं चार्यमासैर्गुरुपञ्चदशकादारब्धं पदलघुकान्तम् । भिक्षो-
र्लघुपञ्चदशकादारब्धं चतुर्गुरुकान्तम् । स्वचरित्रस्य गुरुदश-
कादारब्धं चतुर्लघुकान्तम् । सुल्लकस्य लघुदशकादारब्धं मा-
सगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं भवति । एवं सर्वचारणिकाप्रयोगेण ल-
घुदशकादारब्धं पदगुरुके तिष्ठतीति । एवं तावन्नप्रथमा-
गुरुकम् ।

अथ निर्मथ्यानामतिदिशमाह—

भित्तुसरिसी तु गणिणी, येरमरिच्छी तु हाई अभिमेगो ।

भित्तुगिण सुहमरिच्छी, गुरुल्लपणगाहो इयगा ॥५२॥

इह निर्मथ्यायमेऽपि पञ्च पदाणि । तद्यथा—प्रवर्तिनी, अभि-
षेका, भिक्षुणी, स्वचरित्रा, सुल्लिका च । तथाऽत्र गणिनी प्रव-
र्तिनी, सा भिक्षुलक्षणी मन्थस्या । किमुक्तं भवति ?—प्रवर्तिनी-

प्रभृतीनां पञ्चानामन्यतमामासताऽऽदिभिः प्रकरैरालपति सा चालप्यमाना तृष्णीकाऽऽदिपदपङ्क्तं करोति, ततो भिक्षावा-
लपति यदावाच्योऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत्तासां प्रवर्ति-
त्वाप्रभृतीनां मन्त्रव्ययम् । अथाभियेका प्रवर्तित्यादीनामन्यत-
रामालपति, सा च तृष्णीकाऽऽदिपदान् करोति, ततः स्थ-
विरे आलपति यदावाच्योऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत् तासां द्र-
ष्टव्यम् । अत एवाऽऽह—स्थविरसदृशः अभियेका भवति । अ-
थ भिक्षुणी प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तृष्णीकाऽऽदि-
नि करोति, ततः पुष्पके आलपति यदावाच्योऽऽदीनां प्रायश्चि-
त्तमुक्तं तत्तासांमपि यथाक्रमं ज्ञेयम् । अत एवाऽऽह—भिक्षुणी
पुष्पकसदृशी । अथ स्थविरा प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति,
ततः प्रवर्तिन्या तृष्णीकाऽऽदिपदपङ्क्तं कुर्वाणया गुरुपञ्चदश-
काऽऽदिकं षट्संयुक्तान्तम् । अभियेकाया लघुपञ्चदशकाऽऽदि-
कं चतुर्गुरुकान्तम् । भिक्षुण्या गुरुदशकाऽऽदिकं चतुर्लघुका-
न्तम् । स्थविराया लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तं लु-
ल्लिकाया गुरुपञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तं ज्ञेयम् । अथ लु-
ल्लिकाप्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तृष्णीकाऽऽदीनि
पदानि करोति, ततः प्रवर्तिन्या लघुपञ्चदशकाऽऽदिकं चतुर्ग-
रुकान्तम् । अभियेकाया गुरुदशकाऽऽदि चतुर्लघुकान्तम् । भि-
क्षुण्या लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तम् । स्थविराया गुरुप-
ञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तम् । लुल्लिकाया लघुपञ्चकाऽऽदिकं
गुरुभिन्नमासान्तं मन्त्रव्ययम् । अपर एवाऽऽह—(गुरुलघुपणमाह
दां इत्यतः) इतरे स्थविरापुष्पके तयोर्हयोरपि यथाक्रमं गुरु-
पञ्चकाऽऽदिकं लघुपञ्चकाऽऽदिकं च प्रायश्चित्तं भवति । इह
परप्राद्वयेन निष्ठुरकंशो अपि सूचितः ।
ततस्तयोः प्रायश्चित्तं दर्शयितुं परवच्य च प्रकरान्तरेण
शोधिमभिलातुमाह—

लक्ष्म्यो ल लहुस्सगम्भी, गुरुभो आगाढफरुसवयमाथो ।
निट्टुरककसवयणं, गुरुगा य ततो कश्चो जं वा ॥४३॥

लघुस्वके स्तोके परवचने सामान्यतोऽभिधीयमानं
मासलघु, आगाढपरुषं षटतो मासगुरु, निष्ठुरवचने क-
र्कशवचने च चत्वारो गुरुकाः, यच्च ते परवर्माणताः प्रदे-
वतः करिष्यन्ति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ।

अथ किमिदं निष्ठुरकं वा कर्कशमत्याङ्गुलवकाशं वि-
लोक्याऽह—

निवेद पुच्छित्तम्भी, उष्मापहलं चि निट्टुरं सव्वं ।

मेहुणंसंसहं क-कसाहं निवेदं साहेति ॥ ४४ ॥

कयापि मेहेलया कोऽपि सायुः पृष्टः—केन निर्वेदेन
त्वं प्रव्रजितः । स प्राऽऽह—मदीया भोजिका उच्छामिका दुःशी-
ला अतोऽहं प्रव्रजितः । एवमादिकं सर्वमपि निष्ठुरमुच्यते ।
तथा मैत्रेय संखुदं विलीनभावं दृष्ट्वा प्रव्रजितोऽहम् । एवं
निर्वेदं वक्तव्यमिति तद्वचमारीनि तानि कर्कशानि ।

इदमेव व्याचष्टे—

मयं व जं होहं रयावसाणे,
तं चिकणं गुञ्ज मलं छरंतं ।

अंगेसु अंगहं शिगुहयंती,
शिन्नेयमेयं मम जाय सोममे ॥ ४५ ॥

सखेद गीसदु विमुक्कगचो,
भोरणं छिन्नो ससई व दीहं ।

हीअं मि जं आसि रयावसाणे,

अयेगमो तेण दमं (वयं) पवसां ॥ ४६ ॥

यत् रतावसानं मृतमिव भवति तदेवैवधं गुणं चिकणं
मलं करुहं-परिमलत्वा भावो चारमोयेच्छङ्गेण आत्मा चान्यथा-
ज्ञानं लुगुत्सनीयतया निगुहयन्ती मया दृष्टा, एतमेव नि-
वेदं-निवेदकारणं हे लोभ्ये ! जानीहि ॥ तथा सखेत्तम् (नीस-
दुं) अत्यर्थं विमुक्कगात्रः-शिशिलीकृताङ्गो भोरणं छिन्नः-पुटितो
भारवाहको यथा दीधे निःश्वसति तथा अहमपि रताव-
साने यत्नेकश एवंविध आसम्-अभूयम्, तदतीव हीतो-ल-
जितः, तेन-निर्वेदेन (दमं) संयमम् । पाठान्तरेण-मत्तं वा,
प्रपञ्चोऽहम् । गतं परवचनम् । ४७ ६ उ० ।

तथा च निशीथसूत्रम्—

जे भिक्खु लहुस्सगं फरुसं वयइ, वयंतं वा साइअइ ॥१७॥
लहुस्सं-ईषदृष्टे-स्तोकमिति । यावत् फरुसं येहइवच्यं
य अणं साहुं षदति-भाषते इत्यर्थः । तं फरुसं ।

चउत्थिहं तं—

दव्वे खेचे काले, भावमि य लहुस्सगं भवे फरुसं ।

एतमिं खाण्णत्तं, वाच्छामि अहाण्णुव्वीए ॥ ३७ ॥

एतेसि दव्वखेत्तकालाणं ।

जहासंखं इमं वषण्णं—

दव्वमि वत्थपत्ता-ऽऽदिएसु खेत्तं संथारवसधिमादीसु ।

काले तीतमणागतं, भावे भंदा इमे हौति ॥ ३८ ॥

आदिगहणं उगलगसुह्रापव्वलगाऽऽद्यो वि धण्यंति ।

“ दव्वं वत्थपत्तादिपसुं ति ” अयं व्याख्या—

वत्थाऽऽदिपसंतो, भणति को णु सुवती मइ तेणं ॥
खेत्ते को मं ट्ठाए, चिट्ठति मा वा इहं टाहि ॥ ३९ ॥

वत्थपत्तसुह्राऽऽदि अण्णो वया अपस्सेतो एवं भणति-
मइ अतिथि काउं इमस्सामावेण को णुइ लभति, इमस्स
भावेण वा मइ तेणं इहं, एवं दव्वओ लहुस्सयं फरुसं
भासति । खेत्तओ लहुस्सयं फरुसं-तस्स संथारभूमिए किं
चि दिथं पासिता भणति-को मं संथारगभूमिए टाति
अणं जाणमाथो ? अथवा-भामसंथारगभूमिए टाहि ।
(३८मा०) “ कालं तीतमणागतं ” अयं व्याख्या । माहा-
गंतव्वस्म न कालो, सुहसुत्ता केण बोहिता अम्मे ? ।

हीणाहिणं कालं वा, केण कयमिणं इवति गंतव्वं ॥४०॥
ते साहुणो यो गंतुमहा, ततो उड्ढाजिज्जतो भणति—गंत-
व्वस्स य कालो अजाव, सुहसुत्ता केण वेरियण अण्णेष
पहिबोहिता अम्मे ? अथवा—हीणं अणियं वा कालं केण
कयमिणं ? तं च इमं भवति काले हीणातिरिक्तं गंतव्वं ।

माहा—

ओसहपडिलेहरिणा-पाओसियसुवणभिकखमज्जाए ।

हीणातिरित्तरुणे, एमादी वादितां फरुसं ॥ ४१ ॥

गिलाखस्स ओसहट्ठाए गंतव्वे हीणातिरिक्तं, अहदा-आ-
यरिया पत्तणऽऽदिशिमिसे गिलाणोसहोवमोगे वा पच्च-

फरुसवयय

मायरेष्टसु पडिलहणं पडुच पडिषति जेष पोरिसिमादिषं पचक्खायं तस्स पारेउकामस्स भवाऽऽदीणं वा गंतुकामस्स उग्धाण्ये च सि. भसपचक्खायस्स वा समाहिषाण्यऽऽदि आण्येयत्वा दीयाधिकं कतं. पायासिंयं वा काउं सुविणं सु- विउकामाणं भिक्खं वा हिंउकामाणं सज्जाए पट्टवण्वेलं पडुच कालवेलं वा. पयमादिषु कार्केषु दीयाधिकं करंतो वाइओ फरुसं वणउज्जा ।

अहवा इमो फरुसवययुत्पायपगारो—
गच्छसि य ताव कालो, लभसु धिति किं चइप्पडस्सेवं ?
अतिपच्छासि विबुद्धो, किं वऽऽभसितं पएत्वं ? ॥ ४२ ॥
गुरुणा पुणं संविद्धो आसहातिगमये अस्से. तस्सेव गंतुकामं साधु पुच्छति-गच्छसि ? , सो पुच्छितो साधु फरुसं वयति- य ताव कालो, लभसु धिति, किं चइप्पडस्सेवं ? अहवा-सो खवं पुच्छिओ भयति—पच्छदं कंठं ।
एस्स गाहरो पडिलहणाऽऽदिपदेसु जत्थ जुज्जेत तथ तथ सवयं योजयं ।

अथवा-द्ववाऽऽदिणिसिंयं एवं फरुसं भासति—
वत्थं वा पायं वा, गुरुण जोगं तु केणियं लद्धं ? ।
किं वा तुमं जतिस्समि, इति पुट्ठो वेति तं फरुसं ॥ ४३ ॥
एणए अभिगगहाणमिगगहेण साहुणा गुरुपाउमं वत्थं पत्तं संपादमाऽऽदि उग्गमियं, तमसंण साहुणा विट्ठे, तेण सो उग्ग- मेतसाहु पुच्छिओ—केणुगमितं ? , सो भयति—मया । त्वं चात्तमाः, पापाणवज्झओ अलदिमा लम्भासि, एवं फरुसमाइ ।

इदानीं खवं पडुच गाहा—
खेत महा जणजोगं, वसथी संचारणा य पाओमा ।
केणुगमितता एते, तहव फरुसं वदे पुट्ठो ॥ ४४ ॥
क्षेत्रेऽप्येवं ।

इदानीं तीतमणुगतकालं पडुच गाहा—
उउवासमुहो कालो, तीतो केणम जाइओ अम्हं ?
जो एस्समि वा एस्सम, तहव फरुसं वदे अहवा ॥ ४५ ॥
उटुत्ति उटुवदकालो, वास ति वासकालो । अहवा-उटुत्ति रिउ, तस्सि वासः लुखेज उउवासः सुखः । शेषं कएटा ।

द्ववाऽऽदिसु पडिच्छत भयति—
दत्तेव खेते काले, मासो लहुओ उ तीसु वि पदेसु ।
तकालविपुट्ठो वा, आयरियादी चतुएदं पि ॥ ४६ ॥
द्ववखेत्तकालानिमित्तं फरुसं वयंतस्स शोदि वि लह् ।

इदानीं भावफरुसं—
भावे पुण कोधाऽऽदि, कोहाऽऽदि विष्णा नु किं भवे फरुसं ? ।
उवयारो पुण कीरति, द्ववाति समुपती जेष ॥ ४७ ॥
पुणसहो विसेसणे, किं विशेषयति ? । भयति—द्ववा- दिएसु वि कोहाऽऽदिभावे भयति, इह तु द्ववाऽऽ- दिणिरिवेक्खो कोहाऽऽदिभावे षण्ण । एवं विशेषय- ति । द्ववाऽऽदिसु वि कोहाऽऽदिणा विष्णा फरुसं य भयति । कोदम आह-तो किमिति द्ववाऽऽदिफरुसं, भयति- मायफरुसमेव भयइ ? । आचार्य आह-द्रव्यादीनाम् उपचा- रणमात्रं, वतस्ते कोधाद्यः द्रव्यादिसुप्रया भवन्तीत्यर्थः ।

भावफरुसउत्पत्तिकारणभेदा इमे—
आलत्ते वाहिचे, वावारिते पुच्छिते णिसंठे व ।
फरुसवययस्मि एए, पंचव गवा मुण्येयत्वा ॥ ४८ ॥
आलत्ते वाहिचे वावारिते एषां त्रयाणां व्याख्या—
आलावो देवदत्ता-दि किं भो ति किं वदे देति ।
वाहरयं एहि इओ, वावारय गच्छ कुण वा वि ॥ ४९ ॥
कंठा ।

पुच्छणिसद्धानु पुवएह वि इमा व्याख्या—
पुच्छा कताकतेसु, आगतकत्तं आतुरादीहि ।
णिमिरय इंदसु भुंजसु, पियंसु वा एतितं भत्तं ॥ ५० ॥
कंठा । नि० चू० २ उ० ।

फरुसवयये इमे दोसा—
एतेसामसुतरं, जे भिक्खु लहुस्सगं वदे फरुसं ।
सो आणा अणनत्थं, मिच्छतविग्राथणं पावे ॥ ५१ ॥
कारणाओ पुण भासज्जा वि—
वितियपदमणुप्पज्जे, अप्पज्जे वा वज्ज खरसज्जे ।
अणुसासणा वदेसी, वएज व विक्किचण्टाए ॥ ५२ ॥
खित्ताहचिओ भणज्ज वा, भणिया वा आयरियादि, खरसज्जा वा भणज्जा, अन्नहा नवाइ सट्ठु वि अनुसा- सणं पडुच भणज्ज, मालवमिचुंदसवासभावेण फरुसभा- सी पंडमाऽऽदि वा त्वं किंवित्तवो फरुसवययेणं, सो य फरुसवितो असहमाणो गच्छइ । नि० चू० २ उ० ।
भदत्तं प्रति पदववाक्यनियंथा यथा । सूत्रम्—
जे भिक्खु भदत्तं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइज्जइ ॥ २ ॥

गाहा—
जं लहुसगं तु फरुसं, जितिउदेममि वसितं पुविं ।
ते चव य आगादं, दसमुदेममि नायव्वं ॥ ३४ ॥
अहा जितिउदेस्स फरुसं तहा इदं वि उस्सग्गववतेहिं वसव्वं, णवरं इह आयरियसुत्तणियाओ—
जे भिक्खु भदत्तं आगादं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइज्जइ । ३ ।

गाहासूत्रम्—
एसेव गमो णियमा, बीसगसुचे वि होति घेतवो ।
आगादफरुसमीसे, पुव्वे अवरमि य पदमि ॥ ३५ ॥
जो एनेसु दोसु पुट्ठतेसु सुत्तेसु गमो सो खं इह बीसगसुत्ते गमो दट्ठवो, णवरं संजोगपच्छित्तं भाणियव्वं ।
नि० चू० १० उ० ।

फरुससाला-पुरुषशाला-खी० । कुम्भकारशालायाम्, ह० ३ उ० ।

फरुसासि (ख)—पुरुषाशित्-पुं० । कृष्णाशिति, “ फरु- सासी लट्ठिगाहा । ” पुरुषाशितो कृष्णाशितया च प्रकृति- कोचनाः । आखा० १०, थु० ६ अ० ३ उ० ।

फल-फल-न० । गती, भवादि० पर०-सक० सेदं । फलति । अफाली । ज्वला० कतेरि वाऽयः । फलः । कालः । वाच० । आ० चू० ।

फल-न०। फल अष्ट । वृत्ताऽऽदीनां शस्ये, वाच०। फलानि ना
लिकेरदादिमाऽऽदीनि । पञ्चा० ८ विष०। फला यतद्विषया । तं०
प्रश्ना०। फलं त्रयुष्माऽऽदीति । स्या० ६ टा०। विपा०। उच०।
सूच०। (फलमेवमिदं कथं वा फलसूत्रम् (२५३) ।) पुरि
सजाय । शब्दे अत्रैव भागे १०८ वृष्ट समुद्रम् । ला-
भे । उद्देश्ये, ज्ञानीफल, त्रिफलायाम्, ककाले, वाणाम्,
फाले, दाने, मुक्ते, फलके, वाच०। काष्ठफलके, सूत्र० १
श्रु० ११ अ०। कार्ये, वृ० १ उ० २ प्रक०। स०। सूच०।
आवा०। साध्यं, पञ्चा० ८ विष०। प्रयोजने, सूत्र० १ श्रु० १२
अ०। दश०। म०। ति०। सू०। विपा०। ज्ञा०। विप्र०। धग च ।
रयो वेगश्चेष्टाऽनुभवः फलमिच्छनार्थोऽनुरम् । आवा० १ अ०।
कुटजवृक्षे, पुं०। वाच०। (संवेगाऽऽदीनां फलानि संवेगाऽऽ
दिशब्दे तु द्रष्टव्यानि)

फलम्-फलक-न०। फलमेव फलकम् । फलशब्दार्थे, आवा०
१ श्रु० ८ प्र० ६ उ०। शयनोपयोगिन्येकपट्टाऽऽदिकपे प्रसले
आगते । काष्ठनिमित्ते वस्तुनि, वृ० ३ उ०। आवा०। उच०।
शयने खट्वाफलकाऽऽदि । आवा० १ श्रु० १ अ० ५ उ०। स्या०।
अवष्टम्भनार्थे काष्ठविशेषे, श्रौ०। म०। उपा०। प्रश्न०। "पीड-
फलमेवजासंसारणम् ।" रा०। ज्ञा०। स्या०। "फलम् व
तच्छति कुडाइहया ।" फलकमिव काष्ठफलमिवेति ।
मूच० १ श्रु० ५ अ० १ उ०। "ते भिमुदेहा फलम् व तद्वा ।"
फलकमिवाभास्यां ककवाऽऽदिनाऽवतट्टाऽऽदि । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १
उ०। संवृष्टफलकं, स्या० ४ टा० २ उ०। खटके, पूर्वोपकरणविशे-
ष, प्रश्न०। आश्र० द्वारा । फलकमिव संवृष्टफलकानि खटका-
नि वा अवष्टम्भनानि वा सुनोपकरणानि वा । श्रौ०। जं०।
सोपानाङ्गभूते काष्ठऽऽदिवृद्धे, "सुवखरूपयथा फलगा ।" जी०
३ प्रति० ४ अधि० आ० म०। पट्टिकायाम्, उत्तर० १ अ०। फलकं प-
ट्टिका, यस्यां लिखित्वा पत्र्यते । समवसरणफलके च । यथा तस्य
कारणे अवष्टम्भार्थं भवति उत्सर्गपत्रं साधूनामवष्टम्भो न यु-
क्तः, प्रत्युपेक्षितमपि स्तम्भाऽऽदी कृत्युपिपीलाकाऽऽदिजन्तुसं-
चारस्य दुवारस्वात्, यतः- "अवधोच्छिन्ना तसा पाशा पाडले-
हानि न सुगर्हा । तद्वा हट्टपट्टहस्त, अवष्टम्भो न कर्ण्ये ॥१॥" इ-
ति । मल्ल्यादिकारणे तु धनमसृष्टाऽऽदिगुणोपेते फलके पाषा-
णमये स्तम्भे सुपावृष्टे कुक्षं, कुक्ष्यसंलग्नोपधिषिटलिकाया
वाऽवष्टम्भोऽपि । "अतस्तस्मै उ पांसां, जेयं तुक्कति तेन-
यष्टुम् । संजमपेक्षितं, सेले उ तद् कुक्षिहृत्लिपे ॥१॥" य० ३
अधि०। चर्ममयं अक्षप्रतिघातनिवारकं स्फुरकं, पदाभेदे,
वाच०। "मरिचिद फलपदि ।" हस्तपाशिते स्फुरकैः विपा०
१ श्रु० ८ अ०। ज्ञा०। आवा०।

फलगपट्टिया-फलकपट्टिका-खी०। काष्ठाऽऽदिपट्टिकायाम्,
"फलगपट्टियाय सिरिकताय क्वं लिहिऊण दंसेह ।" आ०।
म० १ अ०।

फलगमग-फलकमार्ग-पुं०। मार्गभेदे, यत्र कदैमाऽऽदिमया-
त्फलकैरेष्यते । सूत्र० १ श्रु० ११ अ०।

फलगमेजा-फलकशय्या-खी०। फलकं प्रतलमयातं काष्ठं त-
स्या शय्या फलकशय्या । फलककपायां शय्यायाम्, स्या०
६ टा०।

फलगावतट्टि (ख)-फलकावट्टिय-पुं०। फलकवत् वास्या-
दिविभवयतो बाह्योऽप्यन्तरतश्चावट्टयः फलकावट्टयी ।
आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०। फलकवत्पूर्वशरीरे, "अधि-

हम्ममाणे फलगावतट्टी ।" फलकवद्वट्टयः यथा फलकमु-
भाभ्यामपि पार्श्वोभ्यां तद् दृष्टिर्न सक्तु न भवति, अरक्तद्विष्टं
वा संभवत्येवमसावपि साधुः सबाह्याभ्यन्तरेण तपसा नि-
ष्ठमेव हस्तनुपूर्वशरीरोऽरक्तद्विष्टमेति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ०।
फलकाऽऽवट्टिय-पुं०। फलं फलसंयकं तदेव फलकं, ते-
नाऽऽपदि संसारज्जमणकपायामर्थः प्रयोजनं फलकाऽऽवट्टये,
स विधिते यस्यासौ फलकाऽऽवट्टयी । संसारज्जमणकपायामा-
दि कमण्यरूपफलनाथिनि, आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०।
फलकावस्थायिन्-पुं०। तत्पमाशोऽपि बुधचनवास्यादिभिः
कपायाऽऽभावनया फलकवद्वतिष्ठते तच्छब्दलिखिते फलकाव-
स्थायी । वासोऽव्यनकरूपे, "समाहिद्वयत्वे फलगावतट्टी ।"
आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०।

फलचारख-फलवारख-पुं०। नानाद्रुमलतागुलमुष्पाण्युपा-
दाय पुष्पसूत्रजीवानविराधयन् कुसुमतलद्वालवल्ग्वनसङ्घ-
ततया पुष्पचारखः । चारखभेदे, म० २ अधि०। प्रब०।

फलपुरुवृक्षा-फलपुरुपाशा-खी०। फलं कार्यं तस्य प्रकृपणा
प्रज्ञापना फलप्रकृपणा । कार्यप्रज्ञापनायाम्, य० १ अधि०।
फलपहाश-फलप्रधान-त्रि०। सफलं, न०।

फलभावे-फलभावे-पुं०। कार्यभावे, "हृदफलमावधो ई-
ति ।" फलभावतः कार्यभावेन । प० व० १ द्वारा ।

फलभोयख-फलभोजन-न०। फलमाम्राऽऽदीनि तेषां भोजन-
म् । फलं त्रयुष्माऽऽदि, तस्य भोजनम् । भुज्यत इति भोजनमि-
ति कृत्वा तदेव वा भोजनम् । फलभोजने फलस्य भक्षणं,
फलरूपं भक्षणं च । स्या० ६ टा०।

फलवं-फलवत्-त्रि०। साध्यसाधकं, "सर्वं चिय फलवद्
भवह चेद्वा ।" पञ्चा० ४ विष०।

फलवट्टिय-फलवट्टिक-न०। भेदातिनगरसमीपस्थे (सांप्रतं फ-
लोधीति कथ्यां) नगरभेदे, तत्रस्थे कैत्ये च । तत्कैत्यस्थे पाषाणा-
ये, पुं०। फलवट्टिकनगरस्थार्थां स्वनामकथात्वात् देव्यां च ।
खी०। ता०।

तद्वक्तव्यता यथा—

"सिरिफलवट्टिः (ह्र) अवश्य-परिवृत्तिं पणमिऊण पासजियं ।
तस्सेव वेमि कप्पं, जहासुअं दल्लिअसिद्धं ॥ १ ॥"

अतिसफलखीणहोसमेवसयनगरसमीपवट्टिओ वीरभवणा-
इनाणाविहदेषावगामिरामो फलवट्टी नाम मायो, तस्य फलव
खीनामधिप्राण देवीए भयणमुत्तसिहदं विट्ठ, सो अ रि-
द्विसमिद्धि फालकमेण उवस्सयाओ संजाओ, तद्वा वि
तस्य किल्लिआवि बाणिअगा आगंतूण अवमिउ तेसु
एगो सिरिसिरिमावसेवसुसामयी धर्ममल्लोअगरामगम-
ली "चेवलो" नाम परमसावओ हुराया । वीओ अ तारिसमु-
थो जेव ओसवालकुलनहवलनिसाकरो सिंवकरो नाम ।
ताण इणदं पि पम्माओ माओओ आसि । तासि मज्जे
एगा चंथलस्स थेणु परदिणं तुज्जेनी वि तुज्जे न देह । तओ
धंथलेण गांवालो पुक्खिओ-किमसा थेणु तुमए जेव बाहिरे
पुअह, अलेण वा केणवि, जेण सा न तुज्जे देह ? । तओ गोवा-
लेण सवथाई काऊण अप्पा निरबराहीकओ । तओ गो-
वालेण समं निरिक्कतेणं एगया उअरयस्स उअरि कोरि-
तओ समीदे वडडिअि येणहि खीरं करंती दिद्वा सा सुहदी ।

एवं पदविणे पिच्छुत्तेण वंसिआ अंचलस्स । तेण वि-
तिअं—नूणं कोइ इत्थं जणस्स देवयाविस्सेसो भवि-
स्सह भूमिअस्सुत्तरो । तत्रो गिहमागएण तेण सुहपसुत्ते-
ए रत्ताए सुमिणसो उल्लवो । जहा—एणेण पुरिसेण
बुत्तं—इत्थं रयइए भयवं पासनाहो गम्भइरदेवतियामज्जे
विट्ठइ, तं बाहि वितासिउण पुरिण । तत्रो अंचलेण प-
हाए बुत्तेण सिक्करस्स निवेशो सुमिणबुत्ततो । तत्रो दो-
हि पि कोऊल्लाउलियमाणसेहि वलिपूआविद्याणपुवं उहे-
हि रयइभूमि खणाविता कहिआ गम्भइरदेउलियासहिस्स-
तफणिफणामंडिआ भयवं पाससामी, पदविअहं एवंति
महया इहोए ते दोवि । एवं पूइज्जेत्ते भुवणनाहे पुणो वि-
अहिट्टायगेहि सुमिणे आइत्तं नेसि । जहा—तथेव एत्ते चहे-
अं कारावेह सि । तत्रो तंहे पदविट्ठिचिहि दोहि वि निअ-
विहवाणुत्तरेण चेअं कारवेउमाइत्तं । पयट्ठिआ सुत्त-
हारा कम्मट्ठाणेषु जाव अगमंइत्ते निष्पन्नं, तस्स अण्णट्ठि-
अत्तेण वत्तये निट्ठणअसमयथाए नियत्तो कम्मट्ठाओ,
तत्रो धरियं आवासा दो वि परमोहासया । तयणुत्तेरे रय-
णीए पुणो वि अहिट्टायगसुत्तेहि सुमिणे भगियं, जहा—अर-
पमाए अलवेंतसु काएणु देवस्स अगमो दम्याणं सरियंअ
परिणं पिच्छुस्सह, ते दम्या कोइ अकज्जे चइयस्स सि । तेहि
तवेव तिट्ठे, ते दम्ये विण्णु ससकम्मट्ठाणं कारवेउमाइत्तं जाव
पडिपुष्ठा एवं वि मंडेवा य लहुमंडेवा य, तिबुजणज्जवित्त-
मुक्कारकाए वड्ठिपयअरिमे चेअरिमे तस्सि पुत्तेहि चित्तिअं
कत्तो एअं वत्तं संपज्जइ अंजविच्छेए कम्मट्ठाए उणस्सह सि ?
अत्तेहि दिणे अएणहाए चेअ खमाअरत्तरिआ होऊण
तिबुत्तं ददुत्तमाइत्ता, तस्मि दिवसे देवेहिं न पुरिअं दम्याणं
सारिअं, आसरे च मिच्छुअं नाऊण पयत्तेण आगहिया वि
अहिट्टायगा न पुरिउ विव्वं ति विउं तदवगथो जेयकम्मट्ठाओ ।
एमारससपुसु इक्काभीइसमहिपसु ११२१ विक्कमाइ (अ) वरि-
सेसु अइज्जेनेसु रायगव्वुअंउमंजिरीसीलमहसुरिपट्टपइट्टि-
हि महावाइदेयवरगुणविद्विजयपत्तपइट्टिहि सिरिअम्म-
पोससुरिहि पासनाइचेअसिहरे अउविहसंअसमकलं
पइट्टा कथा । कालेत्तेरेण कलिकालमाहण्णेण कालिप्पिआ वं-
त्तरा इवंति अणियरचित्ता य ति पमायपरवसेसु अहिट्टायग-
सु सूरत्ताणसहाबुहाण्णेण विअं पुरमाणं, जहा—एअस्स
देवभवणस्स कणावि भंगो न कायवत्तं सि, अअं च विवं
किरा भयवअओ अहिट्टायगा न सहंति सि संघेण विव्वंते
न ठाविअं, विगलित्तरास्स वि भगवअओ महयाइं माहण्णइं
उल्लवमंति, पइवरत्तं च पांसवहुल्लदसमीए जम्मकल्लाणयदि-
णे वाउहिआओ वि साययसंथा आगंणु नचवगंअनट्टवा-
इअकुसुमाअरणोइण्णइएपयारिहि मणहउत्तामहिमं कु-
णंता संघपूआरिहि सासणं पमाविता निहलंति वूसमा-
समयविलियारं वि उवंति सुकलं सुकतसंसारं, इत्थं य
चेअइ अरुत्तिपउमावईलियवाला अहिट्टायगा संघस्स विग-
पम्मारं उल्लामिति, पययअओआयं मयोंहाइ अ पुरित्ति, इवो-
विअ पिणियरपईवहअं पुरिस्सं चेअअमज्जे संखरत्तं पासति,
समाहिअमया इत्थं रति बुत्तयं भविअज्जा एअस्मि महाति-
रभूय पासनाइविट्ठे कलिउडकुल्लेअवरसिअरिपवयकंअसर-
मेरीअमभुराआवारसीअहिउकुत्तापंअयअज्जाएपवयव-

यरदेवपट्टणकरइइयनागइहसिरिपुरसामिणिआकपहीपुरो
उज्जणीसु सुअरंसीताइरिक्किंलिइयाइहाणवट्टमाणपासना-
हणंआयं करिउज जत्ता कथा इवइ ति संपयापुरिसाखं
उवपसो ।

“ इअ फलवट्टिपुरट्टिअ—पासजिण्णिदस्स कप्पमविअणं ।
निमुण्णंताणं भव्वा-ण होउ कल्लाणनिप्पत्तो ॥ १ ॥ ”
“ इत्याजजनस्य मुखात्, किमप्युपादाय संप्रदायत्वम् ।
अग्रितं जिनप्रभसुरभिः, कल्पं फलवट्टिपार्श्वविभाः ॥ २ ॥ ”
ती० ५४ कएव ।

फलवाइण—फलवादिन—पुं० फलवदनशील, “ दुग्गयं फल-
वाहं । ” सू० १ धु० ११ अ० ।

फलविट्ठिय—फलवृत्तिक—पुं० । फलवृत्तोद्भवे श्रीन्द्रियजीव-
विशेष, प्रज्ञा० १ पद० जी० ।

फलविदाय—फलविपाक—पुं० । फलरूपो विपाकः फलवि-
पाकः । फलरूपविपाकः स० ।

से समामओ दुविहे पणुत्ते । तं जहा—दुहविवागे, सुह-
विवागे य ।

फलस्य कायस्य विपाको व्यक्तीकरणम् । फलस्य व्यक्तीकरणे,
स० ५४ सम० । फलमिव वृक्षसाध्यमिव विपाकः कर्मणा मुदयः
फलविपाकाः कर्मणा मुदये, प्र० १ अ० अ० ११ । फलस्य वा उला-
नुकाऽऽदिकः विपाको विपक्यमानता रसप्रकर्षवस्था फलवि-
पाकः । कर्मणा रसप्रकर्षवस्थायाम्, प्र० १ श० ३० उ० ।

फलविमंअ—फलविशेष—पुं० । भोगाऽऽदिकं साध्यभेदं, “ भो-
गाइ फलविसेसा । ” पञ्च० ६ वि० ० ।

फलविदि—फलविधि—पुं० । फलप्रकारः, प्र० २ अ० अ०
४ । “ फलविधिपरिमाणं करेह । ” उपा० १ अ० । (‘ आ-
खेद ’ शब्दे द्वितीयभागे १०६ पृष्ठ सूत्रम्)

फलसाइय—फलसाधन—न० । फनायमारमप्रवर्त्तने, आ-
चा० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

फलसुरा—फलसुरा—खी० । तालफलद्राक्षासज्जुरादिनिष्पन्ने
सुराभेदः, शू० २ उ० ।

फलहि—फलधि—पुं० । हलावयवभेदः, “ एकेणं इत्येयं हलं
वाहेइ, एकेणं फलही उपादेइ । ” उक्त० ३ अ० ।

फलही—देशी—कापांसि, दे०ना० ६ वर्गं २२ माथा ।

फलाकिट्टि—फलाऽऽकुट्टि—खी० । खीणां चतुष्पाटिकलास्वव-
त्तमे कलाभेदः, कए० १ अ० अ० ७ लण ।

फलावंचगनाग—फलावंचवक्याणं—पुं० “ फलावंचवक्याणस्तु,
सवध एव नियोगतः । सातुययफलावात्स—धर्मसंज्ञौ स-
तो माता ” ॥ १ इत्युक्त्वत्येयं योगभेदः, पा० ।

फलावह—फलाऽऽवह—अ० । फलसंयुक्ते, पा० १५ शिव० ।

फलासव—फलाऽऽसव—पुं० । मयभेदः, “ फलासवेह वा । ” प्रज्ञा०
१७ पद० ४ उ० ।

फलाहारी—फलाऽऽहारी—पुं० । तापसभेदः, नि० १ धु० ३ वर्गं ३ अ० ।

फलिअ—फलित—अ० । “ फुलिअ फलिअं च दक्षिणं, उद्धलि-
अं । ” पा० १ ना० १२१ माथा ।

फलिआरी-देशी-दुर्घायाम्, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलिशी-फलिनी-खी० । प्रियङ्गु, “ कलिणी वियमा पिबं-
यु य । ” पा०ना० १४ गाथा ।

फलिह-परिघ-पुं० । परि-हन्-क-निः । “ पाटि-पकव-प-
रिघ-परिखा-पनस-पारिमद्रे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥ इ-
ति प्राकृतसूत्रेण फः प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽदी लः ”
॥ ८१ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
आमपरिहृतनात् परिघः । नगरद्वाराऽऽविस्मयन्निष्क्रयामगमला-
याम्, नं० १४० । “ अमिवे खे फलिहा । ” पा०ना० २४०
गाथा । “ अगला फलिहा । ” पा०ना० २६७ गाथा ।
नि०खु० । औ० । रा० । प्रअ० । झा० । स्था० । अगलाद्-
रडे च । औ० ।

फलिक-न० । प्रहेणकाऽऽदी, “ फलियं पहेणगई । ” स्था० ३
ठा० ३ उ० । वमनीवृत्ते, तत्फलं च । अनु० ।

स्फटिक-पुं० । स्फटीय कायति, इयर्थे कम् । “ पाटि-प-
कव-परिघ-परिखा-पनस-पारिमद्रे फः ” ॥ ८१ । २३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण पस्य फः । प्रा० १ पाद । “ निक-
य-स्फटिक-चिकुरे डः ” ॥ ८१ । १८६ ॥ इति प्राकृ-
तसूत्रेण कस्य हः । प्रा० १ पाद । “ स्फटिके लः ” ॥ ८१ ।
२६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण टस्य लः । प्रा० १ पाद । स्व-
नामस्यार्थं भाग्यभेदे, स्था० १० ठा० । रा० । सूत्र० । च०
प्र० । झा० । उत्त० । स्फटिकमये रत्नप्रमायाः पृथिव्याः स्व-
नामस्यार्थं कारड, स्था० १० ठा० । स्फटिकमिव स्फ-
टिकम् । अन्तःकरणे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० । स्फटिक-
मिव स्वच्छयाम् स्फटिकम् । आकाशे, भ० १६ श० ३ उ० ।

फलिङ्कड-स्फटिककूट-न० । जम्बूद्वीपस्य गन्धमादनवत-
स्कारपर्वतस्याधोलाकनियानिन्या भांगकराया दिक्कु-
माय्या निवासभूते स्फटिकरत्नमये स्वनामस्यार्थं कूटे, स्था०
८ ठा० । जं० । कुण्डलवर्द्धपस्थस्य कुण्डलशैलस्योत्त-
रस्यां दिशि स्थितं स्वनामस्यार्थं कूटे, द्वी० । रुचक-
द्वीपस्थरुचकपर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि स्थितं स्वना-
मस्यार्थं कूटे च । द्वी० ।

फलिहगिरि-स्फटिकगिरि-पुं० । कलाशे, “ फलिहगिरि क-
लासां । ” पा०ना० १७८ गाथा ।

फलिहमल्ल-स्फटिकमल्ल-पुं० । क्षुशुकच्छादगते उज्जयिनी-
नगरस्थनाऽह्यमल्लेन सह कृतयुद्धे स्वनामस्यार्थं मल्ले,
आव० ४ अ० ।

फलिहा-परिखा-खी० । परितः खन्यते खन-डः । “ पा-
टि-पकव-परिघ-परिखा-पनस-पारिमद्रे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽदी लः ”
॥ ८१ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
पुराऽऽदी रिपुपद्मनीनां दुष्टप्रेषणानिच्छये गत्तकपार्थां
वेष्टनाऽऽकारभूमौ, वाच० । परिखा, खानं, बलय-
मिति । झा० १ ध्रु० १६ अ० । सा काच उपरि
च समस्तातेति । औ० । रा० । उपरि विशाला अचः
संकुचितेति । प्रभा० २ पद । परिकोपरि विशाला अ-
६८८

चः संकुचिता, खानेति त्वयश्चाप सममिति । जी० ३ प्र-
ति० ३ अचि० । आचा० ।

फलिहोवड-फलिकापहत-न० । उपहतमुपहितं भोजनस्था-
ने होकितं, भक्षमिति भावः । फलिकं प्रहेणकाऽऽदि, तच्च
तदुपहनं चेति फलिकापहतम् । अवशुद्धीनाभिधानपञ्चम-
पिण्डेषणाधिपयभूतं उपहतभेदे, व्य० ।

यदाह व्यवहारभाष्य—

फलियं पहेणगई, वंजयभक्विहि वा विरहियं तु ।

भोसुमयस्सावहियं, पंचमपिण्डेसया पसा ॥ व्य० २ उ० ।

फली-देशी-लिङ्गवृषयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फलुस्सुक-फलोत्तुक्क-न० । अश्वद्वयाऽऽशंसायाम्, द्वा०
२१ द्वा० ।

फलोवागय-फलोपगत-पुं० । फलान्पुपगच्छतीति फलोपगः

फलोपगतो वा । ‘ फलोवागय ’ इत्येवं वाक्यम् । “ फलोवा ”

इति प्राकृतलक्षणवशात् । बहलफले वृक्षभेदे, स्था० ३

ठा० १ उ० । “ फलोवागयसु वा । ” आचा० २ ध्रु० २ ख० ३ अ० ।

फलोवाकवसमाय-फलोपगतवृक्षसमाय-पुं० । “ फलोवगय-

वकवसमाय इति वाक्ये ‘ फलोवाकवसमाय ’ इति प्राकृत-

लक्षणवशात् । पुरुषभेदे, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

फल्ल-फल्य-न० । फलाय हितं यत् । पुण्ये, वाच० । फल्लाय हि-

तः फल्यः । सौख्यिके वस्त्रे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

फवीह-देशी-खाम, ‘ फवीहामो कदंहे ’ । “ फवीहामो लि ”

देशीपदत्वात् यदृच्छया भक्षणं लभामहे । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

फल-देशी-सार-स्थानकयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

(काबर चित्र गुजराती) “ फमले सबले सारे, किममोरं

विमले च बीगां । ” पा०ना० १४ गाथा ।

फलमिश्र-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलमिश्र-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फसुल-देशी-मुक्त, दे०ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

फा-फा-खी० । मृगमारीचे, फणायाम्, भपणे, निष्ठुरोहौ,

कलायाम्, केकायाम्, उत्कण्ठायाम्, तनौ च । “ फावने

मृगमारीचे, फाफणा भयणं च फा । ” एका० । अथवा स्त्रि-

याम् । “ निष्ठुरोहकलाके-त्कण्ठगतमुक्तु कप्यते । ” एका० ।

फाह-स्फाति-खी० । स्फाय-भावे क्लिप्त । वृद्धौ, वाच० । “ फा-

तोप मुच्छ्राप । ” नि० ख० १ उ० ।

फाईकय-स्फातीकुत-वि० । स्फातिसुपनीते, “ फाईकयमल-

महेलि । ” आ० म० १ अ० ।

फाशिय-फाशिय-न० । फण-शिशू क्लः । शुद्धिकारभेदे, वा-

च० । फाशियो द्रवगुडः । घ० २ अचि० । प्रभा० । औ० ।

वृ० । फाशियं शुद्धपानकम् । पि० । “ फाशयं वा उदकं द्रवी-

कृतो गुडः कथितो वा । आचा० २ ध्रु० १ ख० ४ उ० । द्रविक-

पिण्डगुड एव पानयेन द्राविना, पतदुभयमपि फाशियसु-

क्यते । वृ० २ उ० । “ फाशियशिशू दोजि । ” द्रवगुडे, पि० ।

“ फाणिश्रो गुडो मज्जति । सो दुविहो-एवगुडो, खडगुडो

वा । ” नि० ख० ४ उ० । काये, “ शिखण्फाशिय वा । ” फाशितं

काय इति । प्रभा० १७ पद ४ उ० । पञ्चा० ।

फाणियमुद्र-फाणितमुद्र-पुं० । द्रवमुद्र, भ० १८ श० ५ उ० ।
फाणिसिय-पाकष्य-न० । पदपतायां, "फाणिसियं समादि-
ये" आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

फालि-पाट-धा० । पट-खिच् । "पाटि-परुष-परिच-परिखा-
पनस-पारिमद्रे फः" ॥ ८१ । २३२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
एतस्य पाटः परुष काऽऽदेशः । प्रा० १ पाद । "चपेटापाटौ
वा" ॥ ८१ । १६८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पाटैर्येतस्य टस्य
लो वा । "फालिह । फालिह । फाडिह । फाडिह ।" प्रा० १ पाद ।
फालि-न० । फलाय-शस्याय द्वितम् । अण । कत्यते-विदायते
भूमिनेन वा घञ् । स्वनामभ्याते लाङ्गलमुखस्ये लोहभेद-
वाच० । "फालसरित्जोहं" । फालं—द्विपञ्चाशत्पलप्रमा-
णलोहमयो दिव्यविशेषः । द्वा० १ श्रु० ८ अ० । "फालस-
रिसा से दंता" । फाला लाहमयकुशास्तरसहस्रः, दीर्घव्यात् ।
उपा० २ अ० । फालमस्त्यस्य अच् । बलदेवे, महादेवे च । पुं० ।
फालस्य विकारः अण् । कापस्यखे, वि० । फालकरणके
त्रिव्यपरीताभेदे, न० । फालेषु भवः अण् । जम्बोरबीजाऽऽ-
दौ, पुं । वाच० ।

फाल्लुख-स्फाटन-न० । विदारणे, आच० ६ अ० । प्रश्न० । स० ।

फालि-फालि-आ० । शालायम्, "संवलिकालि च अ-
गिणा द्वाहा" । संधा० । खरडे, "अंबपेसियं वा ।" आम्बपेसी
आम्बफाली । आचा० २ श्रु० १ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

फालिअ-पाटित-अ० । द्विधाकृते, "फालिअं आरंविअं च
ओरसं ।" पाह० ना० १६८ गाथा ।

फालिचा-स्फालयितु-वि० । स्फालनकर्त्तरि, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० ।

फालिय-फालिक-न० । महार्थमूल्ये वखभेदे, "फालियायि
वा ।" आचा० १ श्रु० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

स्फाटित-वि० । विदारिते, उत्त० १६ अ० । आच० । प्रश्न० ।

स्फाटिक-न० । रत्नविशेषे, कटप० १ अचि० ३ क्षण । आ० म० ।

फालियवाम-स्फटिकवर्णाम-वि० । स्फटिकवर्णवदामा य-
स्य स तथा । स्फटिकवर्णसदृशवर्णोपेतं, भ० १२ श० ।

फालिह-पारिभट्ट-पुं० । पारितो भट्टमस्त्यस्य प्रज्ञाऽऽद्यम् ।

"पाटि-परुष-परिच-परिखा-पनस-पारिमद्रे फः" ॥ ८१ । २३५ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । "हरिद्राऽऽदी लः" ॥

८१ । १२५ ॥ इति लः । प्रा० १ पाद । श्रु० भेदे, वाच० ।

फाली-फाली-खी० । 'फाल' शब्दार्थे, संधा० ।

कास-स्पर्श-पुं० । प्रहणे, स्नेये च । चुरा०-उ० म०-सक० सेट् ।

"सर्वत्र लवणमात्रावन्द्रे" ॥ ८१ । ७६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
संयुक्तस्योपरिस्थितस्य रस्य लुक् । प्रा० २ पाद । "लुम-य र-
च-श-य-सं दीर्घः" ॥ ८१ । ७३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण रलोपे
कृते शकारात्पूर्वस्य दीर्घः । प्रा० १ पाद । "श-प-त-स-यञ्जे
वा" ॥ ८१ । १०५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जना-

त्पूर्वे इकारो वा । प्रा० २ पाद । फालिह । फालिह । स्पर्शयति ।

अपस्पर्शत् । वाच० । स्पृशतीति स्पर्शः । स्पर्शेन्द्रिये, विशेषे ।

प्रज्ञा० । सम्म० । "स्पृश" स्पर्शः । स्पृश्यते । लुप्यत इति स्पर्शः ।

"अकर्त्तरि च" ॥ ३३ ॥ ११ ॥ इति घञ्प्रत्यये । प्रज्ञा० २३ पद ।

स्था० । स्वगिन्द्रियप्राप्ता पृथग्भूतकउपलानवृत्तिके, सम्म० ।
स्पर्शनकस्थविषये, स्था० १ डा० । कक्षशाऽऽदिके गुणभेदे,
आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० । स० । आ० म० । श्री० । प्रा० । प०
सं० । कर्म० । "कासाह पडिसेवेह" । स्था० २ डा० २ उ० ।
आ० म० । जी० । प० । "विराडाया कासमायवंधो य ।"
नि० सू० १७ उ० । ते चाष्टौ कक्षशब्दगुणलघुशीतोष्णखि-
मधुरक्षभेदात् । विशेषे । आचा० । प० सं० । उत्त० । अत्रु० ।
प्रय० । प्रज्ञा० ।

अट्ट कासा पसता । तं जहा—कसखडे, मउए, गुरुप,
लहुए, सीए, उसिये, निद्रे, लुखे । स्था० ८ डा० ।

स्पर्शाः संवाधनाऽऽलिङ्गनचुम्बनाऽऽदिका इति । आचा०
१ श्रु० ५ अ० ४ उ० । ते च प्रत्येकं द्विविधाः—

दुविहा कासा पसता । तं जहा—अत्ता चेव, अयत्ता
चेव । जाव मणायाम् । स्था० २ डा० ३ उ० ।

"एगं फासे ।" एकत्वं सामान्यतः सज्जानीयविज्जानी-
यस्यावृत्तकृपापेक्षया वा भावनीयम् । स्था० १ डा० ।

स्पर्शवर्णकक्ष मणीयविश्रुत्—

तेसि यं मणीयं इमेयारुवे फासे पसते । से जहाना-
मए अर्दिये वा, कपड वा, चूडे वा, नवणीए वा, हंसतु-

यीए वा, सीरिमकुमुभनिकपड वा, बालकुसुपपतारासीह
वा । प्रज्ञा० २३ पद । रा० ।

स्पृश्यते—स्पर्शेन्द्रियेणानुभूयते इति स्पर्शः । उपनापे,
आचा० १ श्रु० ८ अ० २ उ० । दंशमशकाऽऽदिके परीषहो-

पसगोऽऽमके दुःखविशेषे, सूत्र० ।

एते भो कयिणा कासा, कससा दुस्महिया मया ।

इत्थीसरमंविता, कीवाडवम गया गिहं । १७ ॥

सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । (अभ्या व्याख्यानम् 'परिसह')

शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६४८ पृष्ठ गतम् । स्था० ५५६ दिक् दुःख-

विशेषे, "पुत्रं दंडा पच्छा फासा पुत्रं फासा पच्छा दंडा ।"

आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । गाढप्रहाराऽऽदिजनिते दुःखविशेषे,

"कासा य असमजसा ।" आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

अनुवा फासा फुमंति ते फासे पुट्टे वीरो अहियासप ।

अथवा—तेषु ग्रामाऽऽदिषु रूपाणेति तिष्ठन्तो गच्छन्तो वा स्पर्शाः

दुःखविशेषा आत्मसंवेदनायाः स्पृशन्ति—अभिभवन्ति, ते

चतुर्विधाः । तथया—घट्टनतत्क्षणकण्डनाऽऽदेः पतनना, अभिमू-

छाऽऽदिना स्तम्भनना, वाताऽऽदिना स्तेयगता, तालुनः पाता-

दम्बुलयादयोऽस्यान् यदि वा-वातपित्तश्लेष्माऽऽदिज्ञोभान्त् स्पर्-

शाः स्पृशन्ति । अथवा—निष्कञ्चनतया गुणस्पर्शदंशमशक-

शीतोष्णऽऽद्यापादनाः स्पर्शाः दुःखविशेषाः कदाचित्स्पृश-

न्ति—अभिभवन्ति, तैश्च स्पृशः परीषद्वैस्तान् स्पर्शान् दुःख

विशेषान् धीराऽलोभ्याऽधिस्तद्वत् नरकाऽऽदिदुःखाभावनायाऽ

बन्ध्यकर्मोदयाऽऽर्थादन्तं पुनरपि मयैवेतरत्वाद्ऽमित्याक-

ल्प्य सम्प्रतीतिस्तेति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

अचेलं तथकासा फुमंति सीयकासा फुमंति तेउका-

सा फुमंति दंसमसगकासा फुमंति एगयरे अययरे

विरुक्खे फासे अहियासेति ।

अथेत्वं कश्चिद् ग्रामाऽऽदौ स्वकुत्राणामावात् नृणश्च यथाशास्त्रि-
नं नृणां नृपशोः परवास्तृणैर्वा जनिताः स्पर्शा दुःखविशेषा-
स्तृणस्पर्शास्ते कदाचित् स्पर्शानि, तांश्च सम्प्रगदीनमुप-
रकाऽपि संहत इति संवन्धः । तथा शीतस्पर्शाः स्पर्शस्तृणप-
नपरानि, तेज उष्णस्तत्स्पर्शाः स्पर्शानि, तथा दंशमशकस्पर्-
शाः स्पर्शस्येतेषां तु परीवहाणामेकतेनऽपि वृद्धा दंशमशक-
तृणस्पर्शाऽऽद्यः प्राबुधैवेयुः । शीतस्पर्शाऽऽदिपरीवहाणां वा
परस्परविरुज्जानामपत्येते प्राबुधैः, प्रत्येकं बहुवचनानिदंशश्च
नीचमन्मध्यमावस्थासंस्पर्शकः, इत्येतदेव दर्शयति-विरुपे-
वीभस्सं मनोऽनाह्लादि विविधं वा मन्दाऽऽदिभेदात् रूपं स्पर्शकं
येषां ते विरुपकाः । के ते ?-स्पर्शाः दुःखविशेषाः, तत्रापाद-
कास्तृणाऽऽदिस्पर्शा वा, तान् सप्रयुक्तं करुणामाध्यानरहितेना-
पि संहतं । आवा० १ भू० ६ अ० ३ उ० । बुःस्त्रोपादकं शी-
तस्पर्शाऽऽदिकं, 'ससहकासा कृत्सा बुधिरिया ।' आवा०
२ भू० ४ भू० । स्पर्शयन्तेनेन वस्तुतत्त्वमिति स्पर्शः । वस्तु
नसहजानं, यो० १२ विव० । (स्पर्शलक्षणम् 'विस्त्रा' शब्दे
चतुर्धामां २४०० पृष्ठे गतम्) अन्योऽप्यं संहतं, वृ० १ उ० ३
प्रक० । सम्प्रकं, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । अभिभवे,
आवा० १ भू० ५ अ० ५ उ० । आवाधने, 'फासइ अयुत्तरं
करणं ।' स्पर्शत्याराधयति । वृ० १ उ० २ प्रक० । पालने,
'तितिविषय फासयते ।' स्पर्शश्च पालयति । अ० १५ शृ०
७ उ० । पञ्च० । ग्रहणे, रोगे, युद्धे, गुप्तचरे उपलपकं, वायी,
वाच० । अष्टाशीतिमहाप्रवृत्त्ययते स्वनामभयते महाप्रदे,
'हो फासा ।' स्था० २ टा० ३ उ० ।

फासंत-स्पर्शत-त्रि० । पालयति, पञ्च० १० विव० ।

फासकरण-स्पर्शकरण-न० । प्रयोगकरणभेदे, लब्ध विशि-
ष्टेषु भोजनाऽऽदिषु सन्तु यद्विशिष्टाऽऽपदानम् । सूत्र०
१ शृ० १ अ० १ उ० ।

फासकीव-स्पर्शकीव-पुं० । कीवभेदे, 'गोवालककुञ्जो फा-
स फासकीवो ते पाउणिशा अन्यथा गोवालककुञ्जं काउं
उव्वहणाइ करे ।' नि०चू० ४ उ० ।

फासजोग-स्पर्शयोग-पुं० । स्पर्शो ज्ञानं, तेन योगः सम्बन्धः
स्पर्शयोगः । ज्ञानसम्बन्धे, यो० १२ विव० ।

फासश्च-स्पर्शन-न० । स्पर्श ल्युट् । ग्रहणे, स्पर्शे च ।
वाच० । बुःखने, 'एयाइ फासाइ कुनेति वात्ते ।' सूत्र० १
शृ० ५ अ० २ उ० । इन्द्रियभेदे, ग्रन्थ० ५७ द्वार । शिष्ट ल्युट् ।
स्पर्शेन, दाने च । स्पर्श-कर्त्तरि ल्युट् । वायी, पुं० । वाच० ।

फासखकिरिया-स्पर्शनक्रिया-स्त्री० । क्रियाभेदे, आ०चू० ।
स्पर्शमोक्षया द्विविधा-जीवस्पर्शनक्रिया, अजीवस्पर्-
शनक्रिया । तत्र जीवस्पर्शनक्रिया-स्त्रीपुंल्लङ्कं वा
स्पर्शति, संहृत्यतीत्यर्थः । अजीवस्पर्शनक्रिया-सुल्लस्पर्शोपे
सुगलोमाऽऽदिवस्त्रजानं, सुल्लकाऽऽदि वा रत्नजातं स्पर्शती-
ति । आ०चू० ४ अ० ।

फासना-स्पर्शना-स्त्री० । स्पर्शे, प्राप्ते, स्पर्शेना प्राप्तिरवगाहो
लक्ष्य इति । आ०चू० ६ अ० । क्षेत्रस्पर्शेनयोरर्थं विशेषः-क्षेत्रमव-
गाहऽक्रान्तप्रदेशमात्रम् । स्पर्शेना तु प्रदेशद्विधिरपि भवति ।

तथा च परमाणुद्वयमाश्रित्य तावदवगाहना-स्व-

शेयोविशेषविनिर्दिष्टाऽऽह-

अवगाहनाद्विरचितं, पि कुसइ वार्ह जहाऽणुणोऽभिहितं ।
एगपपसं खेत्तं, सत्तपपसा य से कुसया ॥ ४३२ ॥

इह यत्रावगाहस्तत् क्षेत्रमुच्यते. यस्ववगाहनातो बहिरप्य-
तिरिक्तं क्षेत्रं स्पर्शति सा स्पर्शनाऽभिधीयते, इति क्षेत्रस्पर्श-
नयोर्विशेषः, यथा परमाणोः, आगमं यत्रैकस्मिन् प्रदेशेऽवगा-
हादः, तद्वक्तृप्रदेशं क्षेत्रमाभादितम्, सप्तप्रदेशा तु (स)
तस्य स्पर्शना प्रोक्ता, यत्रैकस्मिन् प्रदेशेऽवगाहस्तम् अन्यथा
पदद्विकुलसंश्लिप्तः यद् नमः प्रदेशान् परमाणुः स्पर्शतीति
कृत्वेति ॥ ४३२ ॥

प्रकारान्तरेणापि क्षेत्रस्पर्शनयोर्भेदमाह-

अहवा जत्थोपादो, ते खेत्तं विगोइ मया कुसया ।

खेत्तं च देहमित्तं, संचरयो होइ से कुसया ॥ ४३३ ॥

पाठात्मिकैव । विश० । (स्पर्शनाद्वारम् 'आणुपुष्पी' शब्दे
द्वितीयभागे १३५ पृष्ठे गतम्) ('परमाणुयोमात्स' क्षेत्र-
स्पर्शमभागे ११०० पृष्ठे स्पर्शनासुत्रं गतम्)

अयं नानाजीवानधिकृत्य क्षेत्रस्पर्शने प्राऽऽह-

होति अमेत्थेअणुणा, नानाजीवाण्ण खेत्तकुसयाओ (४३४)

एकस्याऽऽभिनिर्वाधिककृत्त्वानिजीवस्य ये क्षेत्रस्पर्शने, साम्यां
सकाशात् नानाऽऽभिनिर्वाधिकजीवानां याः क्षेत्रस्य स्पर्शेना-
स्ता असंख्येयगुणाः, नानाऽऽभिनिर्वाधिकजीवानां सर्वेषाम-
संख्येयत्वादिति भावः । विश० ।

स्पर्शनामिवाऽधिकृत्याऽऽह-

लोयंते भंते ! अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽपि लोयंतं कु-
सइ ? । इता गोयमा ! लोयंते अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽ
वि लोयंतं कुसइ । तं भंते ! किं पुट्टं कुसइ, अपुट्टं कुसइ०
जाव नियमा छदिसिं कुसइ ? । दीवंते भंते ! सागतं कु-
सइ, सागतं वि दीवंते कुसइ ? । इता० जाव नियमा छदिसिं
कुसइ, एवं एएणं अभिलावंणं उदयंते पोयंते, छदिसिं
दुमंतं, छायंते आयवंतं० जाव नियमा छदिसिं कुसइ ॥

(लोयंते भंते ! अलोयंतमित्यादि) लोकान्तः सर्वथा लो-
कावसानम्, अलोकान्तस्तु तदनन्तरं पथति । इहाऽपि (पु-
ट्टं कुसइ इत्यादि) सूत्रप्रपञ्चाद्विशेषात् एवाकं (जाव
नियमा छदिसिं) एतज्जावान् सैवम्-स्पर्शमलोकान्तं स्पर्-
शति, स्पर्ष्टव्यं च व्यवहारतो दूरस्थस्याऽपि दृष्टम्, य-
था-चणुः स्पर्श इत्यत उच्यते । अवगाढम्-आसन्नमित्यर्थः,
अवगाढव्यञ्जनाऽऽसन्नमात्रमपि स्यादत उच्यते, अनन्तराव-
टिका इव परस्परसम्बन्धं, तज्जाऽणुं स्पर्शति, अलोकान्त-
स्य कच्चिद्विषयस्या प्रदेशमात्रत्वेन सूत्रमन्वात् बादरमपि स्पर्-
शति, कच्चिद्विषयैव बहुप्रदेशत्वेन बादरमात्रं, तम् ऊ-
र्द्धमर्थास्तर्यक् च स्पर्शति, ऊर्द्धादिविदुः लोकान्तस्याऽऽ-
क्रान्तस्य च भावात् । तं चाऽऽदी मध्येऽन्ते च स्पर्शति, क-
थमप्यस्तिर्यग्भूतो लोकप्रान्तातामादिमप्यन्तकस्यात् तं च
स्वविषये स्पर्शति । स्पर्ष्टावगाढाऽऽदौ नाविषये अस्पर्ष्टाऽऽव-

विति नं वाऽऽतुपूर्वां स्पृशति । आतुपूर्वां बहु प्रथमं स्थाने लोकाप्तस्ततोऽन्तरं द्वितीयं स्थाने अलोकाप्त इत्येवमवस्थान्तया स्पृशति । अथवा तु स्पृशेति न स्थानं च वदसु दिक्षु स्पृशति, लोकाप्तस्य पार्श्वतः सर्वतोऽलोकाप्तस्य भावात् । इह च विद्विजु न पश्यन्ताऽस्ति । दिशां लोकाविष्कम्भप्रमाणत्वाद्विदिशां च तत्परिहरणं भावात् । एवं द्वीपान्तसामग्राणांऽऽदिस्त्वेषु स्पृशाऽऽदिपदभावना कार्या, नवरं द्वीपसामग्राणादिर्बुधैः "छिहति" इत्यस्यैवभावना—योजनसहस्रावगादा द्वीपाश्च समुद्राश्च भवन्ति, ततश्चापरितनानधत्तनांश्च द्वीपसमुद्रान् प्रदेशानाधित्यांऽप्यो दिग्द्वयस्य स्पर्शना वाच्या, पूर्वाऽऽदिदिशा तु प्रतीत्यैव, समन्ततस्तेषामवस्थानात् । (उच्यते पोयन्ते ति) नद्यासुरकान्तः पोतान्तं नौर्वयवसानमिहाप्युच्छ्वाऽपेक्षया ऊर्ध्वदिक् स्पर्शना वाच्या । जलानिमज्जने चति (छिहते कुलंते ति) छिद्रान्तो दृष्टान्तं वक्षान्तं स्पृशति । इहाऽपि पृथ्विद्विक् स्पर्शना भावना वक्ष्यतेऽप्युच्छ्वाऽपेक्षया अथवा—कम्बलरूपवत्प्रपोहलिकायां तन्मधोत्पन्नजीवमत्स्येन तन्मध्यरम्भाऽपेक्षया लोकाप्तस्य चत्तुर्दिक् स्पर्शना भावयान्तया । (छायेने आश्रयते ति) इह छायाभेदेन पृथ्विभावेनैवम्—आतपं व्योमवर्तिपक्षिप्रभृत्यनुद्वयस्य वा छाया तदन्त आतपान्तं चतुर्षु दिक्षु स्पृशति, तथा तस्या एव छायाया भूमः सकाशात् तद् द्रव्यं यावदुच्छोर्ध्वति । ततश्च छायायान्त आतपान्तमूर्ध्वमधश्च स्पृशति । अथवा—प्रासादपरिहिकाऽपेक्षया छाया तस्या भित्तवत्तरस्या आरोहन्त्या वा; अन्त आतपान्तमूर्ध्वमधश्च स्पृशतीति भावनीयम् । अथवा—तयोरिव छायाऽऽतपयोःपुद्गलानामसहस्रेष्वप्यप्रदेशावादिष्यादुच्छ्वसद्भावस्तस्माच्चत्तुर्दिक्षोऽप्योविभागस्ततश्च छायायान्त आतपान्तमूर्ध्वमधश्च स्पृशन्तीति । भ० १ श० ६ उ० ।

परमाणुपोगलं शे फुडे, वाडयाए शे फुडे, वाडयाए वा परमाणुपोगलं शे फुडे? गोयमा! परमाणुपोगलं वाडयाए शे फुडे, शे वाडयाए पोगलं शे फुडे । दुपदेमिए शे भंते । खेपे वाडयाए शे एवे चेव । एवंजाव अमंसेजपणसिए । अशंतपणसिए शे भंते । खेपे वाडयाए पुच्छा? गोयमा । अशंतपणसिए खेपे वाडयाए शे फुडे वाडयाए अशंतपणसिए शे खेपे शे सिय फुडे, सिय शे फुडे । वत्थी शे भंते । वाडयाए शे फुडे वाडयाए वत्थिणा फुडे । गोयमा! वत्थी वाडयाए शे फुडे, शे वाडयाए वत्थिणा फुडे ।

(वाडयाए शे फुडे ति) परमाणुपुद्गलो वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्लिप्त इत्यर्थः । " नो वाडयाए " इत्यादि । नो वायुकायः परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्लिप्तो वायोमेहत्वादिना निःप्रदेशत्वेनातिसूक्ष्मतया व्यापकत्वाभावादिति । (अशंतपणसिए शांतिर्यादि) अनन्तप्रदेशिकः रूपावो वायुना व्याप्तो भवति, सूक्ष्मतरत्वात् तस्य, वायुकायः पुनरनन्तप्रदेशिकरूपेण स्याद व्याप्तः स्यान्न व्याप्तः । कथम्, यदा वायुरूप्यापकया महानभ्यां भवति तदा वायुस्तेन व्याप्तो भवत्यस्यैव तु भेदः । (वर्ग्यात्वादि) यस्मिन् भूतिः वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तः सामान्येन तद्विवरणपरि-

रणावो वायुकायो वस्तिना स्पृष्टो, वस्तेर्वायुकायस्य वस्ति एव भावात् । भ० १८ श० १० उ० । (आकाशपुद्गलस्पर्शः ' आगासतिगमल ' शब्दे द्वितीयमानं १६ पुष्टे उक्तः)

धर्मास्तिकायाऽऽर्शनां स्पृशतीं यथा—

एगे भंते । धम्ममत्थिकायप्पप्पे केवइएहि धम्ममत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । जहसपदे तिहि, उक्कासपदे छिहि । केवइएहि अहम्ममत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । जहसपदे चउहि, उक्कासपदे सत्तिहि । केवइएहि आगासत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । सत्तिहि । केवइएहि जीवत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । अशंततिहि । केवइएहि पोगलत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । अशंततिहि । केवइएहि अद्वासमपहि पुट्टे ? सिय पुट्टे सिय शे पुट्टे जइ पुट्टे शियमं अशंततिहि ।

(धम्ममत्थिकायप्पप्पे इत्यादि) (जहसपदे तिहि ति) जहसपदे लोकाप्तनिष्पृष्टरूपे, यत्रैकस्य धर्मास्तिकायाऽऽदिप्रदेशस्यातिस्तोकेऽप्येव स्पर्शना भवति । तच्च भूयसाश्चापवरकाण्यप्रदेशाया इहापरितनेनेकेन द्वाभ्यां च पार्श्वेन एकां चिचक्षितप्रदेशः स्पृष्ट एव जयत्यनं त्रिभिरिति । (उक्कासपदे छिहि ति) विचक्षितस्यैक उपर्येकाऽप्यधश्चत्वारो दिक्षु इत्येव पञ्चानिदि प्रतन्मध्ये, (जहसपदे चउहि ति) धर्मास्तिकायप्रदेश जहसपदेऽधर्मास्तिकायप्रदेशश्चतुर्भिः स्पृष्ट इति । कथम् ? तत्रैव अथश्चतुर्भ्यो धर्मास्तिकायप्रदेशस्थानस्थित एवात । उच्छ्वापदे समं भवति कथम् ? पृथ्विद्विक् पदे सममस्तु धर्मास्तिकायप्रदेशश्च एवेति । अहमत्थिकायप्रदेशः समंभिरव लोकाप्तोऽपि अलोकाऽऽकाशप्रदेशानां विद्यमानत्वात् । (केवइएहि जीवत्थिकायप्पप्पे इत्यादि) (अशंततिहि ति) अनन्तरितम्भजीवमत्स्यन्वितामनन्तानां प्रदेशानां तत्रैकधर्मास्तिकायप्रदेशं पार्श्वेन दिक्षु किंवाऽऽर्शनां विद्यमानत्वादिनि । एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि । (केवइएहि अद्वासमपहि इत्यादि) अद्वासमयः समपक्षेण एव न पन्तोऽतः स्यात् स्पृष्टः स्यान्नति । (जइ पुट्टे नियमं अशंततिहि ति) अनादिवादाद्वासमयानात् । अथवा—वर्तमानसमयाऽऽलिङ्गितान्यऽनन्तानि द्रव्याण्यनन्ता एव समया इत्यन्तैरेते स्पृष्टा इत्युच्यते इति ।

एगे भंते । अहम्ममत्थिकायप्पप्पे केवइएहि धम्ममत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । जहसपदे चउहि उक्कासपदे सत्तिहि । केवइएहि अहम्ममत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । जहसपदे तिहि, उक्कासपदे छिहि । सत्तिं जहा धम्ममत्थिकायस्य । अहमत्थिकायप्रदेशस्य शेपाणं प्रदेशः स्पृशन्ता धर्मास्तिकायप्रदेशस्पर्शानुसारेणावसेया ।

एगे भंते । आगासत्थिकायप्पप्पे केवइएहि धम्ममत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । सिय पुट्टे, सिय शे पुट्टे, जइ पुट्टे जहसपदे एकण वा दोहि वा तिहि वा, उक्कासपदे सत्तिहि । एवं अहम्ममत्थिकायप्पप्पेहि वि । केवइएहि आगासत्थिकायप्पप्पेहि पुट्टे ? गोयमा । छिहि । केवइएहि जी-

वत्थिकायप्पत्तेहिं पुट्टे ? । गोयमा ! सिय पुट्टे, सिय यो पुट्टे, जइ पुट्टे खियमे अण्णत्तेहिं, एवं पोमलत्थिकायप्पत्तेसिं हि, अट्ठासमएहिं ॥

(एवे भंते ! आगामत्थिकायप्पत्ते इत्यादि) सिय पुट्टे सिं लोकमाअत्थिय (सिय नो पुट्टे सिं) अलोकमाअत्थिय (जइ पुट्टे इत्यादि) यदि स्पृष्टस्मदा जघन्यपदे एकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः । कथम् ? । एवंविधलोकास्तिकायधर्मास्तिकायिकप्रदेशेन शेषधर्मास्तिकायप्रदेशेभ्यो निर्गतैकैऽप्रभागवर्त्यलोकाऽऽकाशप्रदेशाः स्मृति स विभिधधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः स वैषम्य-यस्त्वेवं लोकान्ते कोऽवगतो व्योमप्रदेशोऽस्मादिकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन तद्व्यापारोऽन्येन च उपरिवर्त्तिनाऽप्योवर्त्तिना वा, द्वाभ्यां च विप्रक्षयावस्थितान्भ्यां स्पृष्ट इत्येवं वतुभिः, यक्षाश्च उपरि च तथा दिग्भ्यो तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स पञ्चमिः पुनश्च उपरि च तथा दिक्प्रथे तत्रैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स षष्ठिः यक्षाश्च उपरि च तथा दिक्चतुष्टये तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स सप्तभिधधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवतीति १ । एवधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि २ । (केवइएहिं आगामत्थिकायप्पत्तेहिं क्खिं नि । एकस्व लोकाऽऽकाशप्रदेशस्याऽलोकाऽऽकाशप्रदेशस्य वा, पट्टविस्मयवस्थितेरव स्पृष्टेनानां पट्टभिरित्युक्तम् ३ । जीवास्तिकायस्त्व- (सिय पुट्टे सिं) यद्यसौ लोकाऽऽकाशप्रदेशो विबलितस्तनः स्पृष्टः (सिय नो पुट्टे सिं) यद्यसावलोकाऽऽकाशप्रदेशो विसर-स्मदा न स्पृष्टो जीवानां तत्राभावादिति ४ । एवम-पुट्टलाऽऽकाशप्रदेशः ६ ।

एवे भंते ! जीवत्थिकायप्पत्ते केवइएहिं धम्मत्थिकायपुच्छा ? । जहस्पदे चउहिं, उक्कोसपदे सत्तहिं, एवं अहम्मत्थिकायप्पत्तेसिं हि । केवइएहिं आगामत्थिकायपुच्छा ? । सत्तहिं । केवइएहिं जीवत्थिकायपुच्छा ? । सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स ॥

(एवे भंते ! जीवत्थिकायप्पत्ते इत्यादि) जघन्यपदे लोकास्तिकायलक्षणे स्वर्गोपस्थासत्र स्पृष्टकप्रदेशानां वतुभिरिति । कथम् ? । अथ उपरि वा, एकां नै च दिशोऽरेकस्तु यत्र जीवप्रदेश एवावगाह इत्येवम् । एकश्च जीवास्तिकायप्रदेश एकत्राऽऽकाशप्रदेशोऽऽहं केवलिसमुत्पन्न एव लभ्यत इति । (उक्कोसपदे सत्तहिं नि) एवेवम् ? । (एवं अहम्मत्थादि) पूर्वोक्ताऽनुसारण भावनीयम् ।

एवे भंते ! पोमलत्थिकायप्पत्ते केवइएहिं धम्मत्थिकायप्पत्तेसिं ? । एवं जहेव जीवत्थिकायस्स ॥

धर्मास्तिकायाऽऽदीनां ४, पुट्टलास्तिकायस्य चैकैकप्रदेशस्य स्पृष्टेनानां ॥

अथ तस्यैव द्विप्रदेशोऽऽदिरुक्कथानां तां दर्शयन्नाह — दो भंते ! पोमलत्थिकायप्पत्तेसिं केवइएहिं धम्मत्थिकायप्पत्तेसिं पुट्टा ? । गोयमा ! जहस्पदे क्खिं, उक्कोसपदे वारसहिं । एवं अहम्मत्थिकायप्पत्तेमेहिं वि । केवइएहिं आगामत्थिकायपुच्छा ? । गोयमा ! वारसहिं, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स ॥

इह यद्विन्दुद्वयं तत्परमाणुद्वयमिति मन्तव्यम्, तत्र सर्वां नीनः परमाणुधर्मास्तिकायप्रदेशेन अर्वाक्ष स्थितेन स्पृष्टः परमाणवर्त्ता च परतः स्थितेनैवं द्वौ, तथा ययोः प्रदेशयोर्मध्ये परमाणु स्थाप्यते तयोः प्रतनाभ्यां नो स्पृष्टाविकेनैका द्वितीयेन च द्वितीय इति चत्वारो द्वौ वाचकास्त्यादं स्पृष्टाविलेखं वदः । (उक्कोसपदे वारसहिं नि) कथम् ? । परमाणुद्वयेन द्वौ प्रदेशावगाह्यास्त्युपेक्ष्य द्वौ वाचकनानुपरितनौ च द्वौ पूर्वापरपार्श्वयोश्च द्वौ द्वौ दक्षिणोत्तरपार्श्वयोश्चैकैक इत्येवमेते द्वाद्वाशेति । एवमर्वास्तिकायप्रदेशैरपि २ । (केवत्तिएहिं आगामत्थिकायप्पत्तेसिं वारसहिं नि) इह जघन्यपदं नास्ति लोकान्तेऽप्याकाशप्रदेशानां विधमानत्वादिति द्वादशभिरित्युक्तम् ३ । (सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स नि) अयमर्थः — “ भंते ! पोमलत्थिकायप्पत्तेसिं केवइएहिं जीवत्थिकायप्पत्तेमेहिं पुट्टा ? । गोयमा ! अण्णत्तेहिं ४ । ” एवं पुट्टलास्तिकायप्रदेशैरपि ४ । अट्ठासमयेः स्थावस्पृष्टो स्यात् । योह स्पृष्टो तदा जियमादगन्तेरिति ६ ।

तिसिं भंते ! पोमलत्थिकायप्पत्तेसिं केवइएहिं धम्मत्थिकायप्पत्तेसिं पुट्टा ? । गोयमा ! जहस्पदे अट्ठहिं उक्कोसपदे सत्तरसहिं, एवं अहम्मत्थिकायप्पत्तेसिं वि । केवइएहिं आगामत्थिकाय ० । सत्तरसहिं, मेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । एवं एएणं गमएणं भाणियन्वा ० जाव दस, यान्वरं जहस्पदे दोसि पक्खिविन्वा, उक्कोसणं पंच । चत्तारि पोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे दसहिं, उक्कोसपदे वावीसाए । पंचपोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे वारसहिं, उक्कोसपदे सत्तारि साए । छपोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे चउदसहिं, उक्कोसणं वत्तीसाए । सत्तपोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे सोलसहिं, उक्कोसपदे सत्ततीसाए । अट्ठपोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे अट्ठारसहिं, उक्कोसपदे वायालीसाए । खव पोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे वीसाए, उक्कोसपदे सीयालीसाए । दसपोमलत्थिकाय ० । जहस्पदे वावीसाए, उक्कोसपदे वावसाए । आगामत्थिकाय ० । सव्वस्य उक्कोसणं भाणियस्व ॥

(तिसिं भंते ! इत्यादि) (जहस्पदपदे अट्ठहिं नि) कथम् ? । पूर्वोक्तनयमतेन अवगाहप्रदेशस्थिता अवस्थनोऽपि उपरितनोऽपि वा त्रिधा द्वौ पार्श्वेन इत्येवमष्टौ । (उक्कोसपदे सत्तरसहिं नि) प्रायस्त्रिधावर्त्तीयम् । इह च सर्वत्र जघन्यपदे विबलितपरमाणुभ्योऽत्रिभुजा द्विपार्श्विकाश्च स्पृष्टकप्रदेशा भवन्ति उक्कपदे तु विबलितपरमाणुभ्यः पञ्चगुणा द्विपार्श्विकाश्च ते भवन्ति, तत्र चैकाणोऽर्द्धिगुण्ये द्वौ द्वयसहितत्वे चत्वारो जघन्यपदे स्पृष्टकाः प्रदेशाः । उक्कपदेऽस्वकाणां पञ्चगुण्ये द्विकमहितत्वे च सप्तस्पृष्टकाः प्रदेशा भवन्ति, एवं छगुण्युक्कपदेऽऽर्द्धिर्वापि । एतद्व्याऽऽह — (एवं एएणं गमेण इत्यादि) (आगामत्थिकायस्स सव्वस्य उक्कोसपदे भाणियस्व नि) सर्वत्र एकप्रदेशिकाऽऽऽधनन्तप्रदेशिकान्ते सप्तगणे उक्कपदमेव न जगत्कान्त्यर्थे, आकाशस्य सर्वत्र विद्यमानत्वादिति ।

संखेजा खं भंते ! पोगमलत्थिकायपदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायपदेसेहि पुच्छा ? । जह्मपदे तेण्व संखेजएणं दुक्खादिएणं, उक्कोसपदे तेण्व संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं । केवइएहि अहम्मत्थिकायपदेसेहि ? एवं चेव । केवइएहि आमासत्थिकाय ? । तेषां संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं । केवइएहि जीवत्थिकाय ? । अयंतेहि । केवइएहि पोगमलत्थिकाय ? । अयंतेहि । केवइएहि अद्दामपदेसेहि ? । सिय पुट्टे, सिय खो पुट्टे जाव अयंतेहि । अयंतेजा भंते ! पोगमलत्थिकायपदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायपदेसेहि ? । जह्मपदे तेण्व अयंतेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं, उक्कोसपदे तेण्व अयंतेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं, मेसे जहा संखेजएणं जाव गियमं अयंतेहि । (संखेजा भंते ! इत्यादि) (तेषां सि) यस्संख्यकमयः स्कन्धस्तेनैव प्रदेशसंख्यकेन द्विगुणं द्विकपाधिकेन स्पृष्टः । इह भावना-विशतिप्रदेशिकः स्कन्धा लोकास्ते एकप्रदेशस्थितः, स च नयमतेन विशुद्धावगाढप्रदेशविशत्येव च नयमतेनैवाध्वनैरुपरितेभ्यः प्रदेशांश्यां च पार्श्वप्रदेशाभ्यां स्पृष्टयत इति । उत्कृष्टपदे तु विशुद्धा निरुपचरितैव-गाढप्रदेशैः, एवमध्वस्तने २० उपरितैः २० पृथोपपार्श्व्यांश्च विशुद्धा २ द्वाभ्यां च द्विगुणोत्तरपार्श्वस्थिताभ्यां स्पृष्टस्ततश्च-विशतिरुपः संख्यातायुक्तः स्कन्धः पञ्चगुणया विशुद्धा प्रदेशानां प्रदेशद्वयेन च स्पृष्ट इति । अत एवेवेकम्- (उक्कोसपदे तेण्व संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं इति) “असंखेजज” इत्यादि पट्पृथी तथैव ।

अयंता भंते ! पोगमलत्थिकायपदेसा केवइएहि धम्मत्थिकाय ? । एवं जहा-असंखेजा तहा अयंता गिरवमेसं । “अयंता भंते !” इत्यादिरपि पट्पृथी तथैव, नवरमिह यथा जघन्यपदे औपचारिका अवगाढप्रदेशा अवहनता उपरितना आ तथोत्कृष्टपदेऽपि, न हि निरुपचरिता अनन्ता आकाशप्रदेशा अवगाढतः सन्ति, लोकास्याप्यसंख्यातप्रदेशाऽऽत्मकत्वादिति । इह च प्रकरणे इमे बुद्ध्यागाधे भवतः-

“धम्मत्थिकायपदेसेहि, दुपएसाहि जहएणययम्मि ।
दुगुणदुक्खदिएणं, तेण्व कइं तु हु कुमंजा ? ॥ १ ॥
एथ पुण जहएणयययं, लोमंते तथ लोममालहिउं ।
कुसणा द्वायेव्वा, अहवा खेमाइकोहीए ॥ २ ॥” इति ।

एमे भंते ! अद्दाममए केवइएहि धम्मत्थिकायपदेसेहि पुट्टे ? । सतहि केवइएहि अहम्मत्थिकायपदेसेहि पुट्टे ? । एवं चेव । एवं आमासत्थिकाय पदेसेहि ? । केवइएहि जीवत्थिकायपदेसेहि ? । अयंतेहि । एवं जाव अद्दाममएहि । (एमे भंते ! अद्दाममए इत्यादि) इह वर्त्तमानसमयविशिष्टः समयक्षेत्रमध्ववर्ती परमाणुत्वासमयो प्राक्ताः । अन्यथा तस्य धर्मास्तिकायाऽऽविप्रदेशैः सतमिः स्पर्शना न स्यादिति च जघन्यपदं नास्ति मनुष्यक्षेत्रे मध्यवर्त्तित्वाद्वासमयस्य, जघन्यपदस्य च लोकास्त एव सम्भवादिति । तत्र सतमिः-

ति कथम् ? । अद्दामसमयविशिष्टे परमाणुद्वयमेकत्र धर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढमये च तस्य वहुतु विविधति सतेति, जीवास्तिकायप्रदेशोऽन्यतन्तरेकप्रदेशोऽपि तेषामनन्तत्वात् । (एवं जाव अद्दाममयेहि इति । इह यावत्करणादिह स्थितय-पकोऽद्दामसमयोऽनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरद्दामसमयैश्च स्पृष्ट इति । भावना वास्तैवम्- अद्दामसमयविशिष्टपरमाणुद्वयमद्दामसमयः, स चैकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरनन्तैः स्पृष्टयते, एकद्रव्यस्थाने पार्श्वेन आकृतायां पुद्गलायां सद्भावात्, तथा अद्दामसमयैरनन्तै रसौ स्पृष्टयते, अद्दामसमयविशिष्टानामनन्तानामप्यणुद्रव्याणामद्दामसमयैरेव विवक्षितत्वात्, तेषां च तस्य स्थाने तस्याभ्यन्तरे सद्भावादिति । धर्मास्तिकायाऽऽदीनां प्रदत्तः स्पर्शमेव ।

अथ द्रव्यतत्त्वानामाह—

धम्मत्थिकाय खं भंते ! केवइएहि धम्मत्थिकायपदेसेहि पुट्टे ? । अयि एकेण वि । केवइएहि अहम्मत्थिकायपदेसेहि ? । अयंतेजेहि । केवइएहि आमासत्थिकायपदेसेहि ? । अयंतेजेहि । केवइएहि जीवत्थिकायपदेसेहि ? । अयंतेजेहि । केवइएहि पोगमलत्थिकायपदेसेहि ? । अयंतेजेहि । अद्दाममयेहि सिय पुट्टे, सिय खो पुट्टे, नइ पुट्टे गियमा अयंतेहि ।

(धम्मत्थिकाय एभिस्त्यादि) (नयि एमेण वि ति) स-कलस्य धर्मास्तिकायद्रव्यस्य प्रशिनतत्त्वानुद्गयतिरिक्तस्य च धर्मास्तिकायप्रदेशस्यावापुष्कम्, नास्ति-न विद्यते अयं पक्षो यदुत एकनापि धर्मास्तिकायप्रदेशानां ससौ धर्मास्तिकायः स्पृष्ट इति, तथा धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकाय-प्रदेशैरसंख्येः स्पृष्टः धर्मास्तिकायस्पर्शेनत एव व्यवस्थितत्वाद्धर्मास्तिकायसम्बन्धितानामसंख्यातानामपि प्रदेशानामिति, आकृष्टास्तिकायप्रदेशैरप्यसंख्येः असंख्यप्रदेशैश्च-रूपलोकाऽऽकाशप्रमाणत्वाद्धर्मास्तिकायस्य, जीवपुद्गलप्रदेशैस्तु धर्मास्तिकायाऽनन्तैः स्पृष्टस्तदुद्वाप्या धर्मास्तिकायस्यावस्थितत्वात्तथा चानन्तत्वाद्वासमयेः पुनरसौ स्पृष्ट-आस्पृष्टश्च, तत्र, यः स्पृष्टः सोऽनन्तैरिति ६ ।

अहम्मत्थिकाय खं भंते ! केवइएहि धम्मत्थिकाय ? । असंखेजेहि । केवइएहि अहम्मत्थिय ? । अयि एकेण वि; सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स ।

एवमधर्मास्तिकायस्य ६, आकाशास्तिकायस्य ६, जीवास्तिकायस्य ६, पुद्गलास्तिकायस्य ६, अद्दामसमयस्य च ६, स्वाधि वाच्यानि, केवलं यत्र धर्मास्तिकायाऽऽविस्तृतप्रदेशैरेव चिन्त्यते तत्स्वस्थानमितरत्र परस्थाने, तत्र स्वस्थाने (नयि-एमेण वि पुट्टे) इति निर्वचनं वाच्यम्, परस्थाने च धर्मास्तिकायाऽऽवित्रयसूत्रेषु ३ असंख्येः स्पृष्ट इति वाच्यस्य, असंख्यातप्रदेशत्वाद्धर्मास्तिकायास्तारतम्येस्पृष्टाऽऽकाशस्य च जीवाऽऽवित्रयसूत्रेषु जानन्तैः स्पृष्ट इति वाच्यम्, अनन्तप्रदेशत्वात्प्राप्तिरिति ।

एतदेव दर्शयन्नाह—

एवं एएणं गमएणं सव्वं वि सट्ठाणएणं अयि एके-
ख वि पुट्टा, परट्ठाणहि आदिअएहि तिहि असंखेजएहि

भाषियन्, पच्छिज्जसु तिसु अयंता भाषियन्वा ० जाव अद्दावमभं चि । केवइएहि अद्दासमएहि पुद्दे ? । खलिय एक्खे चि ।

इह वाऽऽकाशसूत्रेऽयं विशेषो द्रष्टव्यः-आकाशस्तिकायां धर्मास्तिकायाऽऽविश्रयः स्पृष्टआस्पृष्टश्च, तत्र चः स्पृष्टः स्वंऽ-संख्येयैर्धर्मास्तिकायाः प्रदेशः जीवास्तिकायाऽऽदीनां स्वन्तैरिति । (० जाव अद्दासमउत्ति) अद्दासमयसूत्रं वाच-स्पृष्टाणि वाच्यानीत्यर्थः । " जाव केवइएहि " इत्यादौ वाच-त्करणशब्दास्ते आद्यं पदपञ्चकं सूचिनं, यद्धं तु लिखितमेवा-ऽऽस्तेन, तत्र तु (तस्यि एगेण च) निरुपकारितस्वाऽऽकाश-मयस्यैकस्यैव भवत्वात्, अतीतानागतसमययोऽभाविष्ठानुत्प-त्तत्वेनासत्त्वाच्च समयान्तरेण स्पृष्टताऽऽस्तीति । भ० १३ श० ४ उ० ।

स्पृष्टानधिकाराद्युलोकाऽऽदीनां धर्मास्तिकायाऽऽदि-
गतां स्पृष्टानां दृश्यत्वाद्—

अहेलोए थं भंते ! धम्मतिथकायस्स केवइयं फुसइ ? । गोयमा ! साविरंयं अद्दे फुसइ । तिरियलोएयं भंते ! पु-
च्छा ? । गोयमा ! असंखेज्जभागं फुसइ । उल्लोए थं भंते !
पुच्छा ? । गोयमा ! देसूयं अद्दे फुसइ ।

(अहेलंयं एगमियादि) (साविरंयमद्दे ति) लोकव्या-
पकत्वाद्धर्मास्तिकायस्य सातिरेकसत्तरज्जुप्रमाणत्वाद्युलोका-
लोकरूपं (असंखेज्जभागं ति) असंख्यत्वात्तथाजनप्रमाणस्य
धर्मास्तिकायस्याष्टादशयोजनशतप्रमाणस्यैवैरलोकाऽऽसंख्या-
तभागवर्तीति तस्यासावसङ्ख्येयभागां स्पृष्टतांति (देसो-
यं अद्दे ति) देशोऽनसत्तरज्जुप्रमाणत्वादुल्लोकोकस्येति ।

इमा थं भंते ! रयणप्पमा थं पुढवी धम्मतिथकायस्स
किं संखेज्जभागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, संखेज्ज-
भागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, सर्वं फुसइ ? । गोयमा !
थो संखेज्जभागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, थो
संखेज्ज भागं फुसइ, थो असंखेज्जभागं फुसइ, नो
सर्वं फुसइ, इमीसे थं भंते ! रयणप्पमाए
पुढवीए घणोदही धम्मतिथकायस्स किं संखेज्जभागं
फुसइ ? गोयमा ! जहा रयणप्पमाए तथा घणोदहिघण-
वायनलुनामा वि । इमीसे थं भंते ! रयणप्पमाए पु-
ढवीए उवासंतरे धम्मतिथकायस्स किं संखेज्जभागं फु-
सइ, असंखेज्जभागं फुसइ पुच्छा ? । गोयमा ! संखे-
ज्जभागं फुसइ, थो असंखेज्जभागं फुसइ, नो संखेज्ज भा०,
नो असंखेज्ज भा०, नो सर्वं फुसइ, उवासंतराहं सव्वाहं जहा
रयणप्पमाए पुढवीए वत्तव्वाभा भशिया एवं ० जाव अ-
हे सत्तमाए जम्बूदीवाया दीवा लवणसमुद्राया समुद्रा,
एवं सोहस्से कपे ० जाव इतिपक्कमाराए पुढवीए ते सर्वे
वि असंखेज्जभागं फुसइ । सेसा पीहेसेहेयव्वा । एवं अ-
धम्मतिथकाए, एवं लोवाभासे वि । गाहा—

“ पुढवेदहीघणतसू-कप्पा गेवेज्जपुत्तरा सिद्धी ।

संखेज्जभागं थं-तरेसु मेसा असंखेज्जभा ॥ १ ॥ ”

इहमा खं भंते ! इत्यादि इह प्रतिपुष्टयि पञ्च सूत्राणि, दे-
वल्लोकसूत्राणि द्वादश, प्रैषयकसूत्राणि त्रीणि, अनुत्तरेषमा-
यभारसूत्रे द्वे । एवं द्विपञ्चवासूत्राणि । धर्मास्तिकायस्य किं
सङ्ख्येयं भागं स्पृष्टस्यान्त्याधिलापेनावसेयानि, तत्रावका-
शान्तराणि सङ्ख्येयभागां स्पृष्टमिति, शेषास्त्वसङ्ख्येयभागा-
मिति, निर्वचनम् । एतान्येव सूत्राण्यधर्मास्तिकायलोकाऽऽ-
काशयोरिति । इहोक्तार्थलक्षणद्वयाभा भावितायैव । भ० २
श० १० उ० ।

जम्बूदीवस्स थं भंते ! दीवस्स पदेसा लवणसमुद्रं पुद्दा ? ।
इता पुद्दा ! ते थं भंते ! किं जम्बूदीवे दीवे लवणसमुद्रे ? गो-
यमा ! जम्बूदीवे थं दीवे नो खलु ते लवणसमुद्रे । लव-
णसमुद्रस्स पदेसा जम्बूदीवं दीवं पुद्दा ? इता पुद्दा ! ते थं भंते !
किं लवणसमुद्रे जम्बूदीवे दीवे ? गोयमा ! लवणायं समुद्रे
नो खलु ते जम्बूदीवे दीवे ।

जम्बूदीपस्य, एमिति पूर्ववत् । भदन्त ! द्वीपस्य प्रदेशाः-स्व-
सीमागतचरमरूपा लवणसमुद्रं स्पृष्टाः । कसंति क्लमययः ।
स्पृष्टवन्तः ? , काका पाठ इति प्रश्नाधेत्वावगातिः । पुच्छतद्धा-
यमभिप्रायः-यदि स्पृष्टास्तर्हि वषयमां पुच्छते, नो चेत् त-
र्हि नैति भावः । भगवानाह-इतेत्यादि) इन्तेति प्रत्यक्षधा-
रणे, स्पृष्टाः । एवमुक्ते भूयः पुच्छति- (ते एमितीति)
ते भदन्त ! स्वसीमागतचरमरूपाः प्रदेशाः किं जम्बूदीपः किं
वा लवणसमुद्रः ? । इह यत्त्वेन स्पृष्टं तत् किञ्चित् तद्व्यप-
देशप्रत्यनवुपलब्धं, यथा सुरीन्द्रैः संक्रान्तां मगधदेशं मा-
गध इति, किञ्चित् पुनर्न तद्व्यपदेशमाहः यथा तज्जंया सं-
स्पृष्टा उपेष्टाऽङ्गुलिज्येष्ठेवेति इहापि च जम्बूदीपचरमप्रदे-
शा लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्ततो व्यपदेशविन्तायां संशय
इति प्रश्नः ? । भगवानाह-गौतम ! जम्बूदीपे एव, एमिति नि-
पातस्यावधारणार्थत्वात् ते चरमप्रदेशा द्वीपो जम्बूदीप-
सीमावर्तितात् न खलु ते जम्बूदीपचरमप्रदेशा जम्बूदी-
पसीमान्तिकरूप लवणसमुद्रसीमानुपगतताः । किं तु-स्व-
सीमागता एव लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तः न तस्तद्व्यपदेशा संस्पर्-
शीभावात् तज्जंया संस्पृष्टा उपेष्टाऽङ्गुलिनिवि-
ते स्वंव्यपदेशं भज्ज्मेह व्यपदेशान्तम् । तथा चाऽह-नो खलु जम्बूदीप-
चरमप्रदेशा लवणसमुद्रः, एवम् (लवणस्स थं भंते ! समुद्रस्स
पदेसा इत्यादि) लवणविषयमपि स्वं भावनीयम् । जी०
३ प्रति० ।

जम्बूदीवे थं भंते ! दीवं किरणा फुदे , कहाहं वा
काएहि फुदे, किं धम्मतिथकाएयं ० जाव आगासतिथ-
काएयं फुदे ? । गोयमा ! थो धम्मतिथकाए थं फुदे, ध-
म्मतिथकायस्स देसेयं फुदे, धम्मतिथकायस्स पदेसेहि फुदे ।
एवं अधम्मतिथकायस्स वि, आगासतिथकायस्स वि, पुढ-
वियं फुदे ० जाव वणस्सइकाए थं फुदे, तसकाए थं सिय
फुदे, सिय नो फुदे, सिय अद्दासमए थं फुदे । एवं लवणसमुद्रे

पात्रविशेषाऽऽदीनां तत्कर्मस्यस्पर्शनाम । एवं शेषाद्यपि स्पर्श-
नामानि भावनीयानि । प्रश्ना० २३ पद । स्पर्शमिधायक
शब्दे, तदपि पूर्ववदृष्टम् । अत्र० ।

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-त्रि० । स्पर्शतः परिणतः, स्पर्श-
कृततया परिणतमि, परिणमिधायनीति स्पर्शपरिणतः । स्पर्श-
परिणते स्कन्धऽऽदिके, प्रश्ना० १ पद । (स्पर्शपरिणताना-
मद्विधित्वम् 'परिणाम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०८ पृष्ठे गतम्)

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-पुं० । परिणामभेदे, प्रश्ना० ।

कासपरिणामेण भेदः । कतिविधे पक्षे तः । गोपमा! अद्विधे
पक्षे । तं जहा-ककलदकासपरिणामेण जाव लुक्लकास-
परिणामे य । प्रश्ना० १३ पद । स्या० ।

(अत्र भङ्गविधिः 'गोपलपरिणाम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
११०८ पृष्ठे दृष्टितः)

कासपरिणारम-स्पर्शपरिचारक पुं० । परिचरति-सेवते स्मि-
यमिति परिचारकः, स्पर्शतः परिचारकः स्पर्शपरिचारकः ।
स्पर्शविशेषाशान्तवेदोपनापि स्पर्शपरिचारकः, स्या० ।

दोमु कपेमु देवा कासपरिणारमा पञ्चत्ता । तं जहा-ससं-
कुमारं चैव, माहिदे चैव । स्या० २ टा० ४ उ० । प्रश्ना० ।
कामपरिणारम-स्पर्शपरिचारक-न० । वदनमुच्यतेनस्तनमर्दन-
बाहुप्रहणजवनोरुप्रभृतिमात्रसंस्पर्शकृते परिचारणभेदे, "ह-
कुशातां ण अञ्जुरादिं खादि कासपरिणारं करत्तप ।" प्रश्ना०
३४ पद ।

कासपदं स्पर्शवत्-त्रि० । स्पर्श-प्रशंसायां मतुप् । स्या० ४
टा० ४ उ० । शोभनस्पर्शवति, सूत्र० २ भू० १ अ० । "का-
सपंतायि य ।" आचा० २ भू० १ भू० ४ अ० १ उ० ।

कासामय-स्पर्शमय-त्रि० । स्पर्शेन्द्रियविषयोपादानरूपे सौ-
ख्याऽऽदौ, "कासामयाग्रो सोऽस्माग्रो कासामयणं बुक्कणं" ।
स्या० ६ टा० ।

कासविह-स्पर्शविह-पुं० । स्पर्शस्तरवहानं, तस्याऽऽवेधः सं-
स्कारः । तत्प्रवहानसंस्कारे, यो० १४ विष० ।

कासिदिय-स्पर्शेन्द्रिय-न० । त्वमिन्द्रिये, सम्म० ३ काण्ड ।
(संस्थानाऽऽदिवक्तव्यता 'इदिय' शब्दे द्वितीयभागे ४४८
पृष्ठे गता)

"उभयमाशुसुहृदय, सविभवादिषयमणनिष्पृहकरोऽ ।
कासिमु रज्जमाणा, रयंति कासिदियवसद्धा । १ । "

कण्ठ्याः नवरम्-अनुसुतु हेमन्ताऽऽदिषु भयमाशानि-सेव्य-
मानानि यानि सुखानि सुखकराणि तानि तथा तेषु, स-
विभवानि-समुच्चिद्युक्तानि, महावचनानि इत्यर्थः । हितकानि
प्रकृत्युक्तकानि, सविभवानां वा श्रीमानां हितकानि यानि
तानि तथा, मनसो निर्बुत्तिकराणि यानि तानि तथा । ततः
पदत्रयस्य द्वयस्य वा कर्मधारयोऽन्तस्तेषु ककुब्जान्दनाङ्गनावस-
न्तस्थादिषु, कल्पयन्ति गम्यन्ते । आ० १ भू० १७ अ० ।

कासिदियदुर्दृश्य-स्य अह एषित इव इ दोसो ।

जं खण्डि जयं कुंजर-स्त लोहकुसो तिकखो । १० ।

भावना प्रतीतेय । १० ॥

" जितशत्रुमहाराजो, वसन्तपुरवसने ।

सुकुमालतमस्पर्शा, तत्प्रिया सुकुमालिका । १ ॥

तदीयस्पर्शालोकस्या-द्वाग्यविम्बां मुमोक्ष सः ।

एवं व्रजति काले च, सर्वैरालोक्य मन्त्रिभिः । २ ॥

तं निःसृत्यं समं पन्थ्या, राज्येऽस्थाप्यत तत्सुतः ।

यातस्य च महःदृष्ट्या, राज्ञीं नृणां सुतऽऽराधयत् । ३ ॥

पानीयं प्राथेयमास, ततः प्रस्था नराधिपः ।

वध्वाऽञ्जलेन तन्नेत्रे, मा भैषीरित्पुदीर्य च । ४ ॥

कुम्भा पत्रपुटं बाहु-शिरोरक्तेन पूरितम् ।

तदन्तर्मुलिकाऽर्ज्या, येन न स्यान्मनां व्रजत् । ५ ॥

अपायव्याहारो रक्तं, तामप ध्वयितो क्षुधा ।

भांजयित्वाकमांसानि, रोहिण्याऽऽरोहयत् व्रजम् । ६ ॥

ततः स कापि देशेऽग्रा-ज्जुष्यतेः कृतनीविकः ।

वर्णिज्यमकरोत्तत्र, पक्ष्मपुस्तं दूरकः कृतः । ७ ॥

पङ्कगतिन सा क्षिता, तं पतिं कर्तुं प्रैहयत् ।

गते गङ्गानदीपानि, गङ्गायां पतितस्तपत् । ८ ॥

द्रष्टुं निशं गते शेषे, वदन्ती मस्तकेन तम् ।

गायन्ती तेन साजं च, भिक्षुने स गृहं गृहं । ९ ॥

किमेतदिति पृष्ट्वाऽऽक्य-रिपुभ्यां दत्त ईदृशः ।

स च भर्ता वदन् बाहं, तदमासाद्य निययोः । १० ॥

अथैकत्र पुराऽऽसन्ने, भान्तकनकलेऽस्वेषीत् ।

तस्योपायं प्रयशेषाय, तच्छायां पयं वसेत् । ११ ॥

तदा पुत्रो मृतः दमायु-दम्भराजोऽधिवासितः ।

तमुपेत्य स्थितः सोऽश्वा, हेषने स च हृषेतः । १२ ॥

ततश्च हयहेषामि-नृणां जयजयाऽऽरब्धेः ।

प्रमुक्तोऽयं तमध्यास्य, नीतया राज्ये न्यवेशयत् । १३ ॥

साऽपि तत्राऽऽगता राज्ञः, केनापि कथिता यथा ।

द्वेषं द्वाङ्गना काऽपि, पङ्क्तुं शिरसि विघ्ननी । १४ ॥

दद्या भिक्षां क्षमस्तत्र, गीतगानपरायणः ।

आनायिता च सा राज्ञा, दद्या पृष्ट्वा कथं निवदम् । १५ ॥

साऽवददृष्टः । दत्तेऽयं, पितृभ्यां पतिरीदृशः ।

ततः पतिव्रतात्वेन, वहाभ्यने शिरःस्थितम् । १६ ॥

राज्ञोक्तम्-

बाहुभ्यां शोणितं पीत-मुकुमांसं च भक्षितम् ।

गङ्गायां बाहिलो भर्ता, साधु साधु साधु पतिव्रतः । १७ ॥

ह्रातया नृपं लज्जिता सा, स्वचरित्रेण पापिनी ।

निर्वासिता नरेन्द्रेण, निजोपाजितभागभूत् । १८ ॥

राज्यभ्रंशाय राज्ञोऽयु-दवधये स्पर्शेन्द्रियम् ।

तस्मादिदं तु पापात्मा, कलित्वा सुकुमालिका । १९ ॥

आ० क० १ अ० । आ० भू० ।

स्पर्शेन्द्रियविषयविषयोपादानरूपे महेन्द्रो राजपुत्रः । तत्प्रिया

विषय-

विश्वपुरे धरणेन्द्रो राजा, महेन्द्रः पुत्रः, मदनः अष्टिपुत्रो

मित्रः, मदनस्य अन्धवदना भाषो, साऽन्धया पतिमित्राय

महेन्द्राय पृष्ट्वाऽऽगताय स्वहस्तेन ताम्बूलमर्पयति, तस्या

हस्तस्पर्शे सुकुमारं ह्रातया साऽप्युपगमः । स्पर्शेन्द्रि-

यपरवशतया ततस्तया सह हास्यं करोति, एवं प्रसङ्गतो

ऽनीचारमपि सेवते स । अन्धया राजा महेन्द्रस्य राज्यं

दातुमिच्छति, इत्येव । अहं महेन्द्रेण अन्धवदनासुकुमा-स्पर्शेण

भवेन मदनं हन्तुं नियुक्ताः, सेवकाः, ते मदनं प्रहरीर्जैरयन्ति

सत्कारकैष्टया राज्ञः पार्थिवं नीताः । राज्ञा पृष्टा निष्कृष्टाः—कन
युयं महिताः । तेष्वप्युक्तः—महेन्द्रकुमारण । नता राज्ञा सम्यक्
वृत्तान्तं ज्ञात्वा स देशाभिः काशितः । चन्द्रवदनां ज्ञात्वा स
गतां विदेशान्तरे, मदनो वैषीः सज्जः कृतः । राज्ञाऽन्यपुत्राय
गयं दत्त्वा प्रजय मोक्षं गतः । मदनोऽपि तथार्थं स्त्रीव-
रितं दृष्ट्वा संविप्रः प्रजय वैमानिको द्रोत्रा ज्ञातः । चन्द्र-
वदनाहम्भो विदेशे आगतो चरितेन्द्रोद्दानी वस्त्रकुले वि-
कृतौ । तत्र कथिराऽऽकर्षणवेदनां सहनं, भवमननं भ्रान्तौ ।
इति स्पर्शेन्द्रायविषयविपाकं महेन्द्रकथा । ॥ ३० ॥ अथि० ।
फासिदियणिगह—स्पर्शेन्द्रियनिग्रह—पु० । स्पर्शेन्द्रियस्य नि-
ग्रहः—स्वविषयाभिमुखमनुभावतो नियमनं स्पर्शेन्द्रियनिग्रहः ।
स्पर्शेन्द्रियनियमने, उक्तं २६ अ० ।

फासिदियनिगहेयं भेत् । जीवे किं जग्ययः । फासिदिय
निगहेयं मनुष्यामनुष्येषु फासु रागहासनिगहे जग्ययः ।
तत्पञ्चयत्नं कर्म न बंध, पुत्रवद्धं च निजरेडि ॥ ६६ ॥
हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवः कथं जयति ।
तदा मुक्ताह—हे शिष्य ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवा मनो
ह्याप्तनोभेषु स्पर्शेषु रागद्वेषनिग्रहे जयति, तत्प्राप्तयिकं कर्म
न वर्धनाति, पूर्ववद्धं च कर्म निजरेयति ॥ ६६ ॥ उक्तं २६ अ० ।
फासिदियविगहट्टिय—स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिन—वि० । स्पर्शेन्द्रियेण
निर्वर्तिनो—निष्पादितः स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिनः । स्था० १० डा० ।
स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिक—वि० । स्पर्शेन्द्रियेण निर्वर्त्य स स्पर्-
शेन्द्रियनिर्वर्तिकः । स्पर्शेन्द्रियेण निष्पन्नपुत्रलाऽऽदौ, स्था०
१० डा० ।

फासिदियबल—स्पर्शेन्द्रियबल—न० । स्पर्शेन्द्रियविषयग्रहण-
सामर्थ्याऽऽत्मके बलमेव, स्था० १० डा० ।

फासिदियमुंड—स्पर्शेन्द्रियमुण्ड—पु० । स्पर्शेन्द्रियं मुण्डयति-
अपत्यति स्पर्शेन्द्रियमुण्ड । अपतीतस्पर्शेन्द्रियविषये मु-
ण्डमेव, स्था० १० डा० ।

फासिदियविषय—स्पर्शेन्द्रियविषय—पु० । स्पर्शेन्द्रियविषयभूते
स्त्रीकलेवराऽऽदौ, "फासिदियविषयनिर्वाण्डा ।" प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

फासिदियसंवर—स्पर्शेन्द्रियसंवर—पु० । स्पर्शेन्द्रियविषयेषु
रागद्वेषनिरोधने, प्रश्न० ५ संव० द्वार । (अस्य विस्तरः
'परिमहवेशरण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ५६६ पृष्ठ गतः)

फासित्ता—स्पृष्टा—अर्थ० । स्पृष्ट-कृत्वा । स्पर्श कृत्वेत्यर्थः, "स-
म्भं काणस्य फासित्ता ।" प्रायेयर्थे च । कलर० ३ अथि० ६ कण ।
आवा० । उक्तं । स्था० । स्पृष्टेयर्थे च । स्था० २ डा० ४ उ० ।

फानिय—स्पृष्ट—वि० । स्पृष्टः—कृत्वा । गृहीतं, दशा० ७ अ० ।
प्रति, प्रव० ४ द्वार ।

स्पर्शितं—वि० । स्पर्शः संजातोऽप्येति । प्रव० ४ द्वार । गृहीतं,
दशा० ७ अ० । प्रति च । प्रत्याकृत्यनमधिकृत्य—सम्भं काणस्य
फासित्ता । स्पृष्टा—प्रतिपत्तिकालं विधत्ता प्राप्ता । उच्चि-
काले विहिता, पत्तं जं फासियं तथं भगिदं । स्था० ७ डा० ।
पं० ७० । आवा० । आ० ७० । स्पृष्टमित्यस्य स्थानं प्राकृतं
फासियमिति । स्पर्शो वा संजातोऽप्येति इति च स्पर्शित-
मिति । प्रव० ४ द्वार । आवा० ।

फासिया—स्पर्शिका—आव० ६ अ० । स्त्री० । विन्दुनियते, स-
म० ३४ सम० । आ० । आवा० ।

फामी—स्पर्शी—स्त्री० । जलस्पर्शिकायाम्, द्य० ७ उ० ।

फासुअ—प्रासुक—वि० । प्रगता असव—उच्छ्वासार्थः प्राणा य-
स्यात् स प्रासुकः । स्था० ४ डा० ४ उ० । दश० । प्रगता अ-
सव—मनुष्यलोपादसुमनः—सहजसंस्पर्शजन्मानो यस्यात्प्रा-
सुकम् । उक्तं १ अ० । स्था० । जीवरहितं, दश० ४ तथ ।
प्रश्न० । सूत्र० । उक्तं । आवा० । सकलजीवावाधिरहितं,
दश० ५ तथ । आध्यात्मोऽऽदिशोवरहितं, "फासुअकय-
अकारिय, अणुमयसुदृष्टोर्भाय ।" दश० १ अ० ।

केरिसयकपण्ये जं, फासुयं फासुयं तु केरिसगं ।

जीवजडं जं दृष्यं, तं पि य नं एसणिजं तु । पं० धा०
१ कल्प ।

"निर्जीवयच्च यत् दृष्यं, मिथं नैव च जन्मुभिः ।
तत्प्रासुकमिति प्रोक्तं जीवाजीवविश्रादः ॥ १ ॥" पं०
चू० १ कल्प । "फासुयं ति विद्वत्पञ्चोक्तिः ।" नि० चू० १ उ० ।
अपकलस्य प्रासुकत्वं जलमेकसंघटनप्रश्नं यथा अप-
कलसं बीजकर्षणदनु घटिकाद्यान्तरे प्रासुकं भवति, न ये-
ति प्रश्नः । अत्रोत्तरं यथा—अथ अश्लवणाऽऽदिप्रचलसं-
स्कारं प्रासुकं भवति नाम्येति । १ प्र० । ही० ४ प्रका० ।
फासुएमाणिजं—प्रासुकैषणीय—वि० । जीवरहितं परार्थं,
आहाराऽऽदौ, म० ।

फासुएमाणिजं भेत् । भुञ्जमाणे किं बंध ४, ० जाव उव-
विशाह । गोयमा । फासुएमाणिजं भुञ्जमाणे आउयवजा-
ओ सच कम्पययीआं धणियबंधणवकाओ मिदिलबं-
धयवद्धाओ पकरं जहा मं मंवेहणं, सुवरं आउयं च यं
कम्पमिय बंध, मिय नो बंध, ममं तहव० जाव वीरवयड,
से कण्डणं० जाव वीरवयड । गोयमा । फासुएमाणिजं भुञ्ज-
माणे समणे निगंये आयाए धम्मं नाडकमड, आयाए धम्मं
अण्डकममाणं पुटविकायं अवकंखड० जाव तयकायं
अवकंखड, जमि पि य णं जीवाणं मरीहाइ आहरेड
ते वि जीव अवकंखड से तेण्डणं० जाव वीरवयड ॥
म० १ श० ६ उ० ।

फासुयविहार—प्रासुकविहार—पु० । निर्जीवआश्रये, म० ।

किं ते भेत् । फासुयविहारं । गोमिला । जं णं आराम-
सु उज्जाणसु देवकुलसु सभासु पवासु इत्थीयसुपंद-
गवजिआसु वमहीसु फासुएमाणिजं पीढकलमंसा-
संथारं उवसंपजिता णं विहरामि, मेत्तं फासुयविहारं ।
म० १८ श० १० उ० ।

फिकी—दशी । हवें, देना० ६ वगं ८३ वाया ।

फिट्ट—अंशः—अधःपतने, धा० दिवा० पर०—सक०—सेट् । "अंशः
फिट्ट—फिट्ट—कुड फुट—चुक—मुक्ताः ।" ॥ ८ । ४ । १७७ ॥ ६

कुडा-स्फुटा-स्त्री० । अतिवास्यस्य महोत्तरेन्द्रस्य च अग्रमहि-
स्याम्, स्था० ४ डा० १ उ० ।

कुडाडोब-स्फुटाऽऽटाप-पुं० । फलाऽऽडबरे, उपा० २ अ० ।

कुडिअ-स्फुटित-त्रि० । "कुडिअ फलिअ व दूलिअ उहरिअ" ।
पार०ना० १८२ गाथा ।

कुडिता-स्फुटित्वा-अव्य० । स्फुटं कृत्वैत्यर्थे, प्रकाशीभूये-
त्यर्थे, स्था० ७ डा० ।

स्फोटयित्वा-अव्य० । विशीर्णं कृत्वैत्यर्थे, स्था० २ डा०
४ उ० ।

कुडिय-स्फुटित-त्रि० । स्फुट-कृत् । विकशिते, व्यह्रीकृते, प-
रिहासिते, मित्रे च । वाच० । स्था० ४ डा० ४ उ० । संजात-
राजीके, का० १ ध्रु० ७ अ० । आ०म० । "कुडितच्छवि-
च्छविष्य ।" स्फुटिता राजिशतसंकुलेति । जी० ३ प्रति० १
अधि० २ उ० । विकृते च । "कुडितच्छविच्छविष्य ।"
विपादिकाविकर्षिकादिभिविकृतत्वचः । प्रश्न० २ आश्र
हार ।

कुडि(डि)वा-स्फोटित्वा-अव्य० । स्था० २ डा० ४ उ० । (अर्थस्तु
'आता' शब्दे द्वितीयभागे १९६ पुष्टे गतः)

कुडूय-कुडूक-न० । लघुतरगच्छेकदेशे, "कुडाकुडि अण्यग-
द्या वायंति ।" कुडूक-लघुतरं गच्छदेशं एव गणावच्छेदका-
धिष्ठित इति । आ० ।

कुचि-स्फूर्ति-स्त्री० । स्फुरणे, विकशने, प्रणिभायि च । वाच० ।
आ०म० १ अ० । प्रनिक्षणं प्रवर्धमानकान्तौ च । "सूतिः
स्फूर्तिमती सदा विजयते ।" स्फूर्तिः प्रनिक्षणं प्रवर्ध-
मानकान्तिः, संनिहितपातिद्वार्यत्वं वा, तद्वती । प्राति० ।

कुम्कुम्-कुम्कुम्-न० । उद्दान्तवर्तिभ्यन्त्रविशेषे, प्रश्न० १
आश्र-हार । सूत्र० ।

कुम्-भ्रम-धा० । चलने, स्था०-पर०-सक०-सेट् । "अमे-
दिरिटिल-दुण्डुल-दण्डल-चक्रम-भ्रमड-भ्रमड-भ्रमाड-
तलभ्रमड-भ्रमड-भ्रम-भ्रम-कुम्-कुल-दुम-दुस-परी-
पराः" ॥ ८१४ । १६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण अमेः कुमाऽऽदेशः ।
कुमइ । अमति । प्रा० ४ पाद ।

कुमंत-कुमन्-त्रि० । मुलनं कृत्वाति, दश० ४ अ० । नि०
चू० । आवा० ।

कुमण-कुमन-न० । फूरकरणे दश० ४ अ० ।

जे भिक्खु अण्यथा पायं फूमज वा, एज वा, मंखेज वा,
कुमंत वा रयंत वा मंखेते वा साइजइ । नि०चू० ३ उ० ।
"हस्येण वा मुहंण वा फूमज वा, धीएज वा ।" (कूमजवे-
ति) मुलवायुना सीतीकुर्यात् । आवा० २ ध्रु० १ चू० १
अ ७ उ० ।

कुमावंत-कुमयत्-त्रि० । फूरकरणे नि०चू० १७ उ० ।

कूमिजंत-कूम्यमान-त्रि० । कृत्तिकयासे, नि०चू० ३ उ० ।

कुरंत-स्फुटन्-त्रि० । इतस्ततः स्पन्दमाने, "कुरइ यलविरल्लिअं
मच्छो ।" स्फुटति-स्पन्दते । का० १ ध्रु० १७ अ० । प्रश्न० ।
"धंयंति ये शेरदय कुरंत ।" स्फुटन्त इतस्ततश्च विह्वलमा-

त्मानं निशिपन्तः । सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० । "कुरंतवि-
ज्जुज्जलंतसिहरस्त ।" न० । उल० ।

कुला-स्फुरश्च-न० । स्फुर-स्पृष्ट । ईषत्पद्मे, वाच० । स्था०
२ डा० ४ उ० । प्रकम्पने, का० १ ध्रु० ८ अ० । बेष्टने, स्था० १
डा० । "कला कुरसं ।" पार०ना० २७३ गाथा ।

कुरकुरंत-कुफुगुयमाण-त्रि० । प्रकम्पमाने, का० १ ध्रु० ८
अ० । प्रश्न० । वीर्योद्वेगे च । पि० । ताव च कुरकुरंज्जा ।"
महा० १ अ० ।

कुराविति-देशी-अपहारयनीत्यर्थे, "एवइउमया उ ते कु-
राविति ।" "कुराविति लि" देशीपदमेतत् । अपहारयन्ति ।
व्य० ३ उ० ।

कुरिअ-स्फुरित-न० । स्पन्दिते, "सुलुसुलिअं फीदं कुरि-
अ ।" पार०ना० १६० गाथा । निम्निते, दे०ना० ६ वर्गे
८४ गाथा । स्था० ।

कुरित्ता-स्फुरित्वा-अव्य० । स्फुरं कृत्वैत्यर्थे, स्था० ।
स्फोरयित्वा-अव्य० । स्फुरतं कृत्वैत्यर्थे, स्था० ७ डा० ।
स्पन्दं कृत्वैत्यर्थे च । स्था० २ डा० ४ उ० ।

कुरिय-स्फुरित-त्रि० । स्पन्दिते, स्था० २ डा० ४ उ० । "धि-
तासायमवगाढागमस्त कुरियं वार्दल्लोत्थण ।" दर्श० १ त-
थ । बेष्टने, न० । स्था० ।

कुलिग-स्फुलिङ्ग-पुं० । स्त्री० । स्फुल-इङ्ग । स्फु इत्यव्यक्त-
शब्दो लिङ्गति-गच्छति यस्मात् लिङ्गं घञ् । पु० वा । अत्रि-
कणे, वाच० । "कुलिगजालामालानहस्मेहि ।" न० ३ श०
२ उ० । हिमं च । गुडाविकारभेदे, स्त्री० । वाच० ।

कुल्ल-कुल्ल-न० । पुण्यं, दश० ।

पुष्पाणि अ कुसुमाणि अ, कुल्लाणि तत्रेति पसवाणि ।

सुमणाणि अ मुद्रुमाणि अ, पुष्पाणि होति एगट्ठा ॥ ३६ ॥

पुष्पाणि कुसुमानि चैव कुल्लानि प्रसयानि च सुमनानि
चैव सुवमाणि सुवमायि कानि चेति ॥ ३६ ॥ दश० १ अ० ।
कुल्लं प्रअ-पुष्पं घय-पु० । अमरे, "कुल्लं प्रअ रत्ताज्ज, मिण्ण
अमला य मइअरा अल्लिं ।" इतिरेरा कुट्टा पुअवाया क-
ण्णया अमरा ॥ १२ ॥ पार०ना० १२ गाथा । अमरे,
दे०ना० ।

कुमिअ-स्पृष्ट-त्रि० । उन्मृष्टे "उन्मृष्ट पुत्तिअं कुमिअं ।" पार०
ना० १८८ गाथा ।

कुसित्ता-स्पृष्टा-अव्य० । तिष्ठत्यर्थे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

कुमी-स्पर्शी-स्त्री० । 'कासा' शब्दायै, व्य० ७ उ० ।

कुअ-देशी-लौहकारे, दे०ना० ६ वर्गे ८४ गाथा ।

कूमंत-कूमन्-त्रि० । 'कूमंत' शब्दायै, दश० ४ अ० ।

कूमण-कूमन-न० । 'कूमण' शब्दायै, दश० ४ अ० ।

कूमावंत-कूमयत्-त्रि० । फूरकरणे, नि०चू० १७ उ० ।

कूमिजंत-कूम्यमान-त्रि० । 'कूमिजंत' शब्दायै, नि०चू०
३ उ० ।

फेडण-स्फोटन-० । अस्फोटने, वृ० ।

फेण-फेन-पुं० । "डिंडोरी पुष्पम्रो फेणो ।" पा० ना० १३२ गाथा । बुद्धे, क० १ अ० ३ लृण ।

फेणग-फेनक-पुं० । पानीयप्रस्फोटक, उ० ११ अ० १० । रा० अ० १ ।

फेणपुञ्ज-फेनपुञ्ज-पुं० । डिण्डीरोत्करे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । प्र० ० । जं० ।

फेणम-फेणम-० । 'फिण्फस' शब्दायै, सूत्र० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

फेणवट-देशी-वरुणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणवंध-देशी-वरुणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणमालिणी-फेनमालिनी-स्त्री० । जम्बुमन्दपरिधिमायां शी-
ताया महानद्याः कूलवर्तिन्यां खानाखानायामन्तर्गताम्,
स्था० ६ डा० । "हो फेणमालिणीम्रो ।" स्था० २ डा० २ उ० ।
जम्बूद्वीपस्य महाविदेहे ययै यथावतीविजयस्थायां नद्यां
अ० । 'लण्णावैरविजय अवराया रायहाणी, फेणमा-
लिणी सई ।' जं० ४ वल० ।

फेलाया-देशी-मातुलान्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्-देशी-द्विन्द्रे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्नुमुण देशी-पिच्छलदेशे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फेम्-देशी-त्रासद्वाययोः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोइय-देशी-मुक्कविस्तारितयाः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोक्क-देशी । अमे स्थूलोन्नते, उ० ० १२ अ० ।

फोक्कणास-फोक्कनास-त्रि० । "फोक्क सि" देशीपदम् ।

तच्च फोका-अमे स्थूलोन्नता च नासाऽस्यति । स्थूलोन्नता-
प्रनासिके, उ० ० १२ अ० ।

फोड-स्फोट-पुं० । स्फुटयथौ यस्मात् । स्फुट-घञ् । घ्या-

करणांके वर्णान्तिरिक्ते पूर्वपूर्ववर्णानुभवसहितचरमवर्णव्य-
ङ्ग्यार्थप्रत्यायके अलङ्घ्ये शब्दभेदे, वाच० । अत्र वैयाकरणाः

प्राऽऽहुः— "यसादुक्कचित्तात् ककुदादिमर्दप्रतिपत्तिः स
शब्दः ।" ननु अत्र किं गकारोकारविसर्जनीयाः ककुदादि-

मर्दप्रतिपादाकत्वेन शब्दव्यपदेशं लभन्ते, आहोस्वित्त्व-
निरिक्तः पद-स्फोटाऽभिः ? । तत्र न तावद्वर्णा अर्थप्रत्यायकाः

यतस्तं किं समुद्रिता अर्थप्रतिपादकाः, उत व्यस्ताः ? । यदि
व्यस्तास्तदैकैवेन वर्णेन गवाक्षार्थप्रतिपात्तत्वादिनेति द्विती-

याऽऽदि वर्णोच्चारणमनर्थकं भवेत् । अथ समुद्रिता अर्थप्र-
त्यायकाः । तदपि न संगतम् । क्रमोत्पन्नानामन्तरविनष्टध्वने

समुद्रितसंभवात् । न च युगपदुत्पन्नानां समुद्रायप्रकरणात्,
एकपदुत्पत्तया युगपदुत्पत्त्यसंभवात् प्रतिनियतस्थान-कर-

ण-प्रत्यक्षप्रभवात् तेषाम् । न च भिन्नपुरुषयुक्तगकारोकार-
विसर्जनीयानां समुद्रावेऽर्थप्रतिपादादृक् दृष्टेः प्रतिनियतक-

मवर्णप्रतिपद्युत्तरकालमाधिविधेन शाब्दाः प्रणिपत्तेः संवे-
दनात् । न चास्यो वर्णः पूर्ववर्णानुपूर्वतो वर्णानां क्रमोत्पत्ति-
सत्यर्थप्रत्यायकः, पूर्ववर्णानामस्यवर्णं प्रत्यनुप्रादकत्वायो-

म्, वर्णानुपूर्वत्वेरभावात्-प्रतिनियतस्थानकरणेऽऽदि संवा-
द्यत्वात् वर्णानां, वर्णान्मावेधि च वर्णोत्पत्तिरुक्तानां वर्णजन्य-

त्वम् । अथार्थज्ञानोत्पत्तौ सहकारित्वं पूर्ववर्णानामन्यवर्ण-
प्रत्युत्पत्तिकारकत्वम् । एतद्व्यययुक्तम् ; अविद्यमानानां सहकारि-

त्वानुपपत्तेः । अत एव प्राक्कनवर्णविज्ञानानामपि सहकारि-
त्वमयुक्तम् । न च पूर्ववर्णसंवेदनप्रभवाः संस्काराः तत्स-

हायनां प्रतिपद्यन्ते, यतः संस्काराः स्वोत्पादकविज्ञानविषय-
स्मृतिहेतवो नाथान्तरज्ञानमुत्पादयितुं समर्थाः—न हि घट-

ज्ञानप्रभवः संस्कारः घटे स्मृतिं विदधत् । दृष्टान् च तत्संस्का-
रप्रभवाः स्मृतयः सहायतां प्रतिपद्यन्ते युगपदयुगपत्प्रिकल्पा-

नुपपत्तेः । न हि स्मृतीनां युगपदुत्पत्तिः अयुगपदुत्पन्नानां वाऽ-
वस्थितिरस्ति । न च समस्तसंस्कारप्रभवेका स्मृतिस्तत्सह-

कारिणी, परस्परविरुद्धविकृष्टायां तन्मयप्रभवप्रभुतसंस्का-
राणामप्येकस्मृतिजनकत्वप्रसङ्गः, न अनेकवर्णसंस्कारजन्यं

स्मृतेः संभवतीति कुतोऽस्या अन्यवर्णसहकारित्वम् ? ।
न चान्यविषया स्मृतिरन्यत्र प्रतिपत्तिं जनयति, अदिर-

व्यापृतताः । किरिच्छेदविज्ञानकत्वप्रसङ्गः । न
चान्यवर्णनिरपेक्ष एव 'गोः' इत्यत्राभ्यां वर्णः ककु-

दादिमर्दप्रत्यायकः, पूर्ववर्णोच्चारणव्यपदेशप्रसङ्गः घटश-
ब्दाभ्यव्यवस्थितस्याऽपि तत्प्रत्यायकत्वप्रसङ्गः । तस्माच्च

वर्णाः समस्त-व्यस्ता अर्थप्रत्यायकाः संभवन्ति ।
अस्ति च गवाक्षिशब्दस्यः ककुदादिमर्दप्रतिपत्तिरिति

तदन्यथानुपपत्त्या वर्णव्यतिरिक्तोऽर्थप्रतिपत्तिहेतुः स्फोटाख्यः
शब्दो ज्ञायते । धोत्रविज्ञानं च वर्णव्यतिरिक्तः स्फोटात्समा निरव-

यवोऽक्रमः स्फुटप्रभवमानीति तस्याऽप्यसतोऽपि सिद्धिः । त-
थाहि—अवर्णव्यापारानन्तरमाविष्मन्नायावभासा संवि-

दनुभूयते, नचासौ वर्णविषया, वर्णानां परस्परव्यवृत्तकृप-
त्वादिकावभासजनकत्वविरोधात् । तद्वजनकस्यातिप्रसङ्गतस्त

हित्यत्वानुपपत्तेः । न चैवं सामान्याविषया, वर्णत्वव्यतिरेके-
णापरसामान्यस्य गकारोकारविसर्जनीयवर्णसंभवात् वर्णत्व-

स्य च प्रतिनियतार्थप्रत्यायकत्वायोगात् । न चैवं भ्रान्ता, अवा-
धमानस्तात् । न चाविषयमानप्रत्ययोगोचरस्यापि स्फोटाऽऽव्य-

य वस्तुनोऽसत्त्वम्, अवयविविद्वद्यस्याऽप्यवयवप्रसङ्गः । एवमव्य-
वयव्ययुगपत्तयः स्फोटाऽयुगपतोऽवयवभावां तत्तुल्यवर्णोत्पत्ति-

त्वात् । स च वर्णोऽर्थव्यतिरिक्तो नित्यः, अनित्यत्वं संकेतकाला-
नुभूतस्य तदैव ध्वस्तत्वात् कालान्तरे देशान्तरे च गोशब्दव्यव-

णात् ककुदादिमर्दप्रतिपत्तिर्न स्यात् । असङ्केतताच्छब्दादर्थ-
प्रतिपत्तेरसंभवात् । संभवे वा ह्रीं पान्तरादागतस्य गोशब्दाद् ग-

वाधप्रतिपत्तिर्भवेत् । सङ्केतकरणव्यवैधेयं च प्रसज्यते । तस्माच्चि-
त्यस्फोटाख्यशब्दो व्यापकश्च, सर्वत्रैककृतया प्रतिपत्तेः ।

असत्वेतदिति वैशिष्टिकाः । न ह्यहोः—एकदा प्रादुर्भूता वर्णाः
सार्थप्रतिपादका न भवन्तीत्यव्यावर्तिनपत्तिरेव । क्रमप्रादुर्भू-

तानां न समुद्राय इत्यत्राप्यविप्रतिपत्तिरेव । अर्थप्रतिपत्तिस्तु-
पलभ्यमानात्पूर्ववर्णध्वंसविशिष्टादन्यवर्णानां । न चाभावस्य

सहकारित्वं विच्छेदं भूतकलसंयोगात् । नावस्थे वाऽऽनिच्छद्युक्त-
त्वविशिष्टफलप्रपातक्रियाजनने, दृष्टं चोत्तरसंयोगं विदधत्

प्राक्कनसंयोगाभावादिष्टं । कर्म परमाण्वित्तसंयोगश्च परमा-
णौ तद्वनपूर्वकपदध्वंसविशिष्टो रक्तानुमुद्रायद्वयः ।

यद्वा—उपलभ्यमानोऽस्यो वर्णः पूर्ववर्णविज्ञानाभावादिष्टः

पक्षपतामासाद्यन् पक्षे प्रतिपत्तिं जनयति, प्राकृत्यर्थसं-
विप्रभवसंस्कारस्यपेक्षो वा ! न च संस्कारस्य विषयागते
कथं विज्ञानजनकत्वमिति प्रेम्णम्, तद्भावमावित्याधेप्रतिप-
त्तिरुपलब्धेः पूर्ववर्णविज्ञानप्रभवसंस्काराभ्यन्तर्यवर्णसहाय-
पूर्ववर्णसंस्कारप्रभवतया प्रत्यक्षतया विशिष्टः समुपपन्नः स-
व्य प्रतिपद्यते । तथाहि—अथमर्थे तावद्विज्ञाने तेन च
संस्कारो ज्ञाने, ततो द्वितीयवर्णविज्ञाने तेन पूर्ववर्णविज्ञा-
नाऽऽहितसंस्कारसहितेन विशिष्टः संस्कारो ज्ञाने, ततस्तृ-
तीयवर्णं ज्ञाने, तेन पूर्ववर्णसंस्कारविशिष्टतापरो विशिष्टतरः
संस्कारो निर्वर्त्यते इति यावदन्त्यः संस्कारोऽधेप्रतिपत्तिजन-
कान्यवर्णसहायः तथाभूतसंस्कारप्रभवस्मृतिसत्यपेक्षा वा
ऽस्यो यत्तेः पक्षः पक्षाधेप्रतिपत्तिर्निरुद्धः । अथवा—शब्दाधो-
पलब्धिनिमित्ताद्यनियमागमिनाह पक्ष पूर्ववर्णसंविप्रभवः
संस्कारा अन्यसंस्कारं चिदर्थान्, तस्मात्पूर्ववर्णेषु स्मृतिरुप-
जाना अन्यवर्णेषुनापलभ्यमानेन सहाधेप्रतिपत्तिमुत्पादयति,
बाह्यार्थधेप्रतिपत्तौ बाह्यवर्णस्याप्ययमेव न्यायाऽङ्गीकृत्यः । व
शब्दार्थान्यवभाषप्रतिपत्तिर्वाचनं च सिद्धसत्तन्मये । तदर्थं यथा-
सहकारिकारणस्यपेक्षादन्त्याह्वार्थधेप्रतिपत्तिरन्वयव्यति-
रेकाभ्यामुपपन्नयमानत्वेन निश्चीयमाना स्फोटपरिकल्पना नि-
रस्यति । तदभावेऽप्यव्यतिपत्तिरुपलक्षणं संभवेऽप्यथायु-
पपत्तेः सहायत्वात् । न हि ह्यहोदय कारणात् कार्याणामावह-
तदन्तरपरिकल्पना युक्तिसङ्गता अनिप्रसङ्गात् ॥ किं च यद्यु-
पलभ्यमाना वर्णा व्यस्त-समस्ता नाधेप्रतिपत्तिजननसमर्थाः,
स्फोटाभिव्यक्तावपि न समर्था भवेयुः । तथाहि-न समस्ताले
स्फोटमभिव्यज्यमाने सामर्थ्यासंभवात् । नापि प्रत्येकं वर्णा-
न्तरवैकल्यप्रसङ्गादेकैव स्फोटाभिव्यक्तैर्नितित्वात् । न च पू-
र्ववर्णैः स्फोटस्य संस्काराभ्यन्ते वर्णस्तस्याभिव्यज्यक इति, न व-
र्णान्तरवैयर्थ्ये, अभिव्यक्तिव्यतिरिक्तसंस्कारस्वरूपानवधारणा-
त् । तथाहि-न तावत्तत्र तैः वेगाऽप्यस्य संस्कारो निर्वर्त्यते, तस्य
मूर्तैश्चैव भावात् । नापि वासनाकारः अद्यतनवर्णः स्फोटस्य त-
त्त्वतन्माभ्युपगमे वा स्वशास्त्रविरोधः । नापि स्थितिस्थापकः त-
स्यापि मूर्तद्रव्यवृत्तित्वात्, स्फोटस्य चाभूतत्वाभ्युपगमात् ।
किं च-असौ संस्कारः स्फोटरूपस्तज्जम् वा ? न तावदाद्यः क-
ल्पः स्फोटस्य वर्णोत्पाद्यत्वप्रसङ्गः नापि द्वितीयः व्यतिरिक्ता-
व्यतिरिक्तविकल्पानुपपत्तेः । तथाहि-असौ धर्मः स्फोटाद्व्य-
तिरिक्तः, अव्यतिरिक्तो वा ? यद्यव्यतिरिक्तस्तदा तत्कारणं स्फोट
एव कृतो भवेदिति तस्यानित्यत्वप्रसङ्गः स्वाभ्युपगमविरोधः ।
अथ व्यतिरिक्तस्तदा तत्संबन्धाभ्युपगमः तदनुपकारकत्वा-
त्, तस्मात्काराभ्युपगमे व्यतिरिक्ताऽव्यतिरिक्तविकल्पः, त-
न्नापि पूर्वोक्त एव दोषाः नवस्थाकाः । न च व्यतिरिक्तधर्मसङ्गा-
धेयि स्फोटस्यानभिव्यक्तव्यतिरिक्तव्यवस्थितस्य पूर्ववर्धप्रतिप-
त्तिर्नृत्तम् तत्सकलत्वागोपादितत्वावस्थापकः । अथ न
व्यतिरिक्तसंस्काररूपानुपकारमपेक्ष पूर्ववर्णपरित्यागा-
हसावर्धप्रतिपत्तिं जनयति, किं तु—संस्कारसहायोऽपि च-
लितप्रपक्ष एवैकपक्षकारित्वस्यैव सहकारिताभ्युपगमात्,
नन्वेवम्—वर्णानामप्यव्यक्तनोपकारनिरपेक्षाणामेककार्यनिवे-
र्तनसहायसहकारित्वसहकारसिद्धतामर्थप्रतिपत्तिजनने
किमपरस्फोटकल्पनाऽप्यमायुषिका कायम् ? किं च पू-
र्ववर्णैः संस्कारः स्फोटस्य क्रियमाणः किमपदेशैः क्रियते, स्वो-
ऽऽस्तना वा ? यद्यपदेशैः, तदा ते ततोऽधोन्तरभूताः, अनयो-

न्तरभूता वा ? । यद्यधोन्तरभूतास्तदा तेषां तदनुपकारे संभ-
व्यासिद्धिः उपकारे व्यतिरिक्ताव्यतिरिक्तविकल्पोक्तोपायु-
पगमः । न च समवायादनुपकारेऽपि तेषां तत्संबन्धनता, त-
स्यानभ्युपगमात् । परैरभ्युपगमे च स्फुटान्तविरोधोऽधो-
न्तरभूतत्वे एकदेशानां नेत्र एवार्थप्रतिपत्तेः न स्फोटव्याध-
प्रत्यायकता । अपि च-एकदेशानामर्थप्रतिपत्तिहेतुत्वाभ्युपगमे
च धरं वर्णानामेव तदभ्युपगतम् ; एवं लोकावर्णानि तदनुपग-
मेत् । अथाव्यतिरिक्तास्तदेकदेशास्तदा स्फोटस्यैकेनैव संस्कृ-
तत्वाद्परवर्णोक्तारणवैयर्थ्यम् । न च पूर्ववर्णसंविप्रभवसं-
स्कारसहितस्तस्मृतिरहिततां वाऽभ्यन्तर्यवर्णैः स्फोटासंस्कारकः
एवंभूतस्यास्याधेप्रतिपत्तिजननेऽपि शक्तिप्रतिष्ठाताभावात्
स्फोटपरिकल्पना निरवसरेव ॥ अपि च-स्फोटसंस्कारः स्फोट-
विषयसंबन्धोपादान्मात्तऽऽवर्णानुपपत्त्यनेन । यथावर्णानुपपत्त्य-
तदेकत्रैकत्वाऽऽवर्णानुपगमे संबन्धेशावस्थितैः सर्वदा व्यापिनि-
त्यरूपतयापलभ्यते, तस्य नित्यत्वव्यापिवाभ्युपगमनाऽऽव-
रणस्य सर्वत्र सर्वदापलभ्य स्वभावात्वात् ; अनुपलभ्य स्वभाव-
वान केनचित् कदाचित् कुत्रचित् पलभ्यते । अपेक्षदेशावर्णा-
नुपगमः क्रियते, नन्वेवमावृत्तानुपपत्त्यनेन सावयवत्वमस्यानु-
पपत्तेः । अथ निर्विभागाव्यतिरिक्तत्वानुपपत्तेः सर्वत्राऽऽवृत्तानुपप-
त्त्यनेन तदा तदवस्थाऽऽवर्णानुपपत्तिरुपलक्षणप्रसङ्गि-
यथा च निरवयवत्वोपादानानुपपत्तेः सर्वानुपपत्त्यनेन तदा तदेकत्रै-
कत्वावृत्तः सर्वत्रैवावृत्तः इति मतमपि नोपलभ्यते । किं च-एक-
देशाः स्फोटादधोन्तरमर्थ अनर्थान्तरं वा ? अर्थाधोन्तरं अपि शब्द-
स्वभावाः अशब्दात्मका वा ? यद्यशब्दात्मका नाधेप्रतिपत्तिहेत-
वः अथ शब्दस्वभावाः ; तत्रापि यद्यि गोशब्दस्वभावान्तदा वा-
न्रगोशब्दान्तरकत्वप्रसङ्गः । अथ-अगोशब्दस्वरूपा न तदिह गवा-
धर्मप्रायका भवेयुः । अथाव्यतिरिक्तास्तदा स्फोट एव संस्कृत-
इति सर्वदेशावस्थितैर्व्यापिनस्तस्य प्रतिपत्तिप्रसङ्गि-
रिक्तविकल्पप्रसङ्गः । किञ्च एकदेशाऽऽवर्णानुपपत्तेः स्फोटस्य स्व-
शः प्रतिपत्तिः प्रसज्यते । अथ स्फोटाविषयसंबन्धोपादान्तरसंस्का-
राः साऽपि न युक्तः ; वर्णानामर्थप्रतिपत्तिजनन इव स्फोटप्रति-
पत्तिजननस्य सामर्थ्याऽसंभवात् न्यायस्य अनुपलभ्यत्वात् । य-
दि च-स्फोट उपलभ्यस्वभावः सर्वदोषालभ्यत, अनुपलभ्य स्वभा-
वत्वे आचरणागमोऽपि तत्स्वभावानन्तरिकतामनामपि नो-
पलभ्यते इत्यधेप्रतिपत्तिः शब्दव्यवहारविलोपाः ।

अतनैव न्यायेन वायुनामपि तद्व्यञ्जकत्वमयुक्तं वायुनाऽव्य-
ञ्जकत्वपरिकल्पने वर्णवैकल्यप्रसङ्गः स्फोटाभिव्यक्तव्य-
धेप्रतिपत्तिर्वादेन वा तानुपगमयोगात् । स्थिते च स्फोटस्य वर्णा-
चारणात् प्राक् सङ्गावे वर्णानां वायुनां वा व्यञ्जकत्व-
परिकल्प्यते । न च तत्सङ्गावः कुर्वाण्यप्रमाणव्यवस्थित इति
न तत्परिकल्पना उपायसी । यद्यपि प्रतिपत्तिज्ञाने स्फोटस्य
नित्यत्वप्रसाधकं वर्णोक्तारणत्वात् प्रागुक्तित्वप्रसङ्गोऽप्यति-
इत्यभ्युपगमे तदपि-प्रत्यक्षिज्ञानस्य साहाय्यविषयधन-
नात्र विषये प्रतिपत्तिर्वादेनानुपगमः ; एकगोऽप्यसौ सं-
नितत्वात् गोशब्दात् गोऽव्यञ्जकत्वनेन अग्रजात्येव च नित्यत्वम-
न्तरणापि प्रतिपत्तिर्वादेन संभवति तथा प्रतिपत्तिर्वादे, प्रति-
पत्तिव्यवस्थे च, नातोऽपि स्फोटस्य प्राक् व्यञ्जकत्वात् स-
साऽपि । "नादेनाऽऽहितवोऽजाया-मभ्येन ध्वनिना सह ।
आवृत्तपरिपाकायां, वृद्धौ शब्दोऽव्यभासते ॥ ८५ ॥ " इति
महर्षिर्वचो निरस्तं द्रष्टव्यम् । यद्यपि " विमिश्रतनुषु वर्णै-

ष्वभिज्ञाऽऽकारं भौतात्म्यव्यतिरेकानुविधाध्यव्यक्तं स्फोट-
सङ्गात्मवचनव्यतिरेकं इत्युक्तम् । तदप्यस्यार्थः । स्फोटऽऽदिशब्दे-
षु परस्परव्यावृत्त्यानिकषणं व्यतिरिक्तस्य स्फोटात्मनोऽर्धप्रत्या-
यकस्यैकस्याप्यक्षमतिपक्षिविषयत्वेनाप्रतिभासनात् । नचा-
भिज्ञाप्रभासमात्राभिज्ञायेव्यवस्था, अन्यथा-दूरादविरता-
निकतर्ध्वकनकुक्षेरैकत्वव्यवस्थाप्रसङ्गः । न चाविरलानेक-
तर्ध्वकनकुक्षेरैकत्वमानत्वात् । नैकत्वव्यवस्थापकत्वम्,
स्फोटाप्रतिभासकुक्षेरपि बाध्यस्वत्व दर्शितत्वात् । न
चैकत्वाभासः स्फोटसङ्गावमन्तरेणानुपपन्नः, वर्णेष्वाम-
न्यवर्णविषयत्वेनाप्येकत्वाभासस्योपपत्त्यमानत्वाभिरवयव-
स्याक्रमस्य नियन्त्राऽऽदिधर्मोपेतस्य स्फोटस्यैकत्वाभा-
सज्ञानेनानुभवत्वात्, अन्यथाऽवभासस्य चान्यथाभूतार्था-
व्यवस्थापकत्वात्, व्यवस्थापनेऽतिप्रसङ्गात् । अथयच्च प्रथमं
त्ववयवजन्यत्वेन तदाभित्वेन बाध्यक्षमस्यैव प्रतिभासत इति
न तन्मत्यायः स्फोटोऽप्युपपत्तिं शक्यः । तथा स्फोटाऽऽभ्याशब्दो
चर्णेष्वभ्यो व्यतिरिक्तः । अथ तदव्यतिरिक्तोऽस्यव्युपपन्न्यते,
तदा चर्णेष्वनात्वे तथाभासप्रसङ्गः तदेकत्वे वा वर्णानामप्येक-
त्वप्रसङ्गः । ३२ गा० टी० । सम्म० १ कायड । (मीमांसकमतोद्घाटन-
तन्निरसनऽऽदिविषयस्तु सम्मतिटीकास्त एव हेतोः, नेह प्रतायते
विल्लरभ्यात्) स्फोटाऽऽभ्ये चर्णभेदे च । वाच० १०१० डा० ।
फोडकम्म-स्फोटकर्मन्-न० । स्फोटः-पृथिव्यादिविदारणम् एत-
देव कर्म स्फोटकर्म । च० २ अचि० । स्फोटभूमेः स्फोटनम्, हल-
कुहालाऽऽदिभिः सेव कर्म स्फोटकर्म । च० २ शु० ३ उ० । स्फो-
टजीविकायाम्, तद्वै कर्मोऽऽज्ञानभेदे च । च० २ अचि० ।
आ० सू० । उपा० । " फोडीकम्म उडल्लेणं हल्लेणं वा भूमि-
फोडध्मो । " भा० । पञ्जा० । च० २० । आवा० । प्रव० । स्फो-
टकर्म वागीकृतडागाऽऽदिचननम् । यद्वा-हलकुहालाऽऽदिना
भूमिदारणं, पाषाणाऽऽदिघटनं वा, यथाऽऽदिधात्वानां स
कवादिकरणेन विकर्षो वा । यदुक्तम्—

" जयचणया गोह-मरुगमासकरडिणमिहधञ्चाणं ।

सथुअदासिकणिका-तंहुलकरणां फोडण्यं ॥ १ ॥

अथवा फोडीकम्म, खीरेणं भूमिफोडणं जं तु ।
उट्टसणयं च तद्वा, य लीलकुट्टसयं वेति ॥ २ ॥ "

प्रव० ६ द्वार । एतच्च वर्जनीयम् । उक्तं च— "सरःकृपाऽऽदि-
क्षणनं, शिलाकुट्टनकर्मभिः । पृथिव्यारम्भसम्भूतै-जीवनं स्फो-
टजीविका ॥ १ ॥ " अनेन च पृथिव्या धनस्यातिप्रसङ्गाऽऽदिज-
न्तानां च घातो भवतीति दोषः स्फुट एव । च० २ अचि० ।
फोडजीविया-स्फोटजीविका-ली० । स्फोटकर्मणि, च० २
अचि० । (' विस्ति ' शब्देऽप्युभयो स्फोटजीविकानिषेधं
वक्ष्यामि ।)

फोडण-स्फोटन-न० । स्फुट-स्फुट् । विदारणे, शिकाशने च ।
वाच० । स्था० २ डा० १ ड० । व्यजनवासनायै राजिकाजीर-
कादिके वस्तुनि, चि० । पि० ।

फोडय-स्फोटक-पुं० । स्फुट-पणुत् । मणभेदे, विदारके च ।
वाच० । स्था० १० डा० ।

फोडिअय-देशी-राजिकाभूमितयोः सिद्धाऽऽदिविधौ च । दे०
ना० ६ वर्गं ८८ गाथा ।

फोडिय-स्फोटित-त्रि० । भिन्ने, स्था० ५ डा० १ उ० । विदारी-
ते, स्था० २ डा० १ उ० । औ० । जीरकादिद्रूपवासिते व्यञ्ज-
नभेदे च । च० १ उ० ।

फोटीकम्म-स्फोटीकर्मन्-न० । ' फोडकम्म ' शब्दायै, च० २
अचि० । भ० ।

फोफस-फोफस-न० । ' फुफुस ' शब्दायै, प्रव० १ आध०
द्वार ।

फोफा-देशी-मीतिपदे शब्दे, दे० ना० ६ वर्गं ८६ गाथा ।

फोडण-फोडण-न० । मत्तये, वा० १ शु० ७ अ० ।

फोस-स्फुट-पुं० । ' स्फुट ' उत्तरं, स्फुटस्यन्ति-पुरीवस्तुञ्ज-
न्यनेनेति व्युत्पत्तिः । अपानप्रदेशे, तं० । उद्गरे, दे० ना० ६
वर्गं ८६ गाथा ।

—:—

इति श्रीमत्सौधर्मवृद्धतपावच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकल्प-

श्रीमद्भारत-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्री-

विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अभिधानराजेन्द्रे '

फकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

वकारः

ब-ब-पुं० । पवंगमध्वमोऽयं वर्णौ औष्ठ्यः । स्पर्शसंज्ञः । बल-ङः ।
सूचने, तन्तुसन्ताने, वयने, वदने, घटे, समुद्रे, यौगौ,
जने च । वाच० । विकल्पे, गगने, गिरी, कलमे, खगममे,
पदे, अल्पे, कर्मणि, विभूतिकारे, विष्टौ । बलाऽऽकृष्टे,
विमोचने, नले, न० । अमले, त्रि० । वस्त्याय, काह-
लाय, शूक्यलाय च । स्त्री० । एका० ।

“ यो दम्भोष्ठवस्त्रधोष्ठयोऽपि, वरुले वारुले वरे ।
शोषले यवन गन्धे, वासे ह्यन्वे च वारिचौ ॥ ८७ ॥
वन्दने वदने वादे, वेदनायां च वा त्रियाम् ।

ऊष्मायाते तथा मन्त्रे, सर्वमन्त्रे मृताऽऽमनः ॥ ८८ ॥ ” एका० ।

बझि-बलीवदे-पुं० । “ मोक्षाऽऽद्यः ॥ ८८ । १७४ ॥ इति निपा-
तः । प्रा० २ पाद । आ० म० । पुंगवे, तं० । बलीवदे, दे० ना० ६
वर्ग ६१ गाथा ।

बडल-बकुल-पुं० । बकुलनामके वृक्षे, “ केसरो बडलो । ”
पार० ना० २५४ गाथा । “ क-ग-० ॥ ८८ । १७५ ॥ इति कलुक ।

बडहारी-देशी-संमाजन्वया, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बंक-वक्र-त्रि० । कुटिले, स्था० ।

बंभू-बन्धु-त्रि० । अनियतकार्यकसेपि, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

विकले, ध० १२ विव० । सं० । अपव्यफलपेक्षया निष्क-
लायां स्त्रियाम्, त्रि० १ श्रु० ३ वर्ग ३ अ० । ब्रा० । आ० म० ।
अर्थशब्धे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । षट्त्रिंशत्तममहाप्रदे-
सु० प्रा० २० पाद० । कल्प० । पूर्वे धीरयति, अपुनर्वन्धनां
कर्मप्रकृतिबन्धश्च अस्मिन् बन्धशब्दे दृश्यः । प्रज्ञा० ।

बंदि-बन्दिन्-पुं० । चारणे, “ मंगलपादव-मागह-चारण ये-
आलिआ बंदि । ” पार० ना० ३२ गाथा ।

बंघ-बन्ध-पुं० । मनुष्यगवादीनां रज्जुदामनकाऽऽदिभिः सं-
यमने, घ० ० । आ० व० । आ० च० । ब्रा० । भुंये, दे० ना० ६
वर्ग ८६ गाथा । निगडाऽऽदिभिः संयमने, व्य० ६ उ० । आ० ।
प्रज्ञा० । रज्ज्वादिबन्धनं, ब्रा० १ श्रु० ८ अ० । प्रत० । ज० ।
जीवस्य कर्मपुद्गलसंश्लेषे, सं० १ सम० । आध्वानिमित्तं
सकवायस्याऽऽमनः कर्मवर्गणापुद्गलेः संश्लेषविशेषे,
सम० ३ काण्ड । अष्टप्रकारकर्मपुद्गलेः प्रतिप्रदेश जीवस्या-
वष्टम्भे, आ० व० २ श्रु० ३ श्रु० १ अ० । (कर्मपुद्गलानाम्)
विशिष्टरचनयाऽऽमनि स्थापने, आ० व० ३ अ० । जीवकर्म-
संयोगे, आ० म० १ अ० । आत्मकर्मणोरन्यन्ते संश्लेषे,
वत्त० १ अ० । प्रकृतिस्थित्युपगमप्रदेशाऽऽमकतया
कर्मपुद्गलानां जीवने स्वध्यापातः स्वीकरणे, सूत्र० ।

गृह्ये बंधे व मोक्खे वा, खेवं सन्नं निवेम ।

अतिथि बंधे व मोक्खे वा एवं सन्नं निवेम ॥ १५ ॥

सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । (‘ अतिथयः ’ शब्दे प्रथमभागे २०४
पृष्ठे व्याख्यातम्) कर्मणामभिनवग्रहणं, पा० । कर्मपुद्गलजीव-

प्रदेशान्योन्याऽऽममे, दशा० १० अ० । ब्रा० ना० १५५ वरणाऽऽदिपुद्गल-
योगे, दशा० ४ अ० । जीवकर्मयोगे, दशा० ४ अ० । प० सू० ।
बन्धसंश्लेषम्—

तत्र च सर्वबन्धाश्च (अ) वनिरोधः, अशेषकर्मपरिणयसामर्थ्यो-
पपत्तेः । तदेव च निःशेषमवशेषविटपिशावनलकल्पं सत्ता-
न्मोक्षाकरणं, तद्व्याप्त्यावश्यायैव निमित्तं निःशेषमलकल-
ङ्कावाप्तशुद्धनिजस्वभाव ऊर्ध्वगतिपरिणामस्वाभाव्यात् निवा-
तप्रदेशप्रतीपशिखावर्द्धं गच्छत्येकसमयं आत्माकालात् वि-
निर्मुक्ताशेषबन्धनस्य प्राप्तनिजस्वरूपस्याऽऽममो लोकावन्ते-
ऽवस्थाने मोक्षः । “ बन्धवियोगो मोक्षः ” इति ध्वननात् । अत्र
च जीवाऽजीवयोगागमादिवाऽऽव्यक्तानुमानतोऽपि सिद्धिः प्र-
दर्शिता । आश्रयस्याऽपि तथैव, कर्मयोगपुद्गलाऽऽमप्रदेशानां
परस्परानुप्रवेशस्वभावस्य तु बन्धस्याऽनुपलब्ध्यावश्यं त-
तोऽनुमानाप्रतिपत्तिः । तथा हि—अशेषव्ययान्वयबन्ध-
स्याऽऽमनः स्वविषयेऽप्रवृत्तिरिति शिष्टद्वयसंबन्धनिमित्ता,
पीतहृत्पुरुषस्यापि यद्वाऽऽवृत्तिवत्, यच्च ज्ञानस्य स्ववि-
षयप्रतिबन्धकं दृश्यं तज्ज्ञानाऽऽवरणः । ऽऽदि वस्तु सरपुद्गलक-
र्म, आत्मनश्च सकलव्यवधानव्यापयतां स्वविषय प्रवृत्तिश्च
लक्षणाऽनवस्थायां प्राक्प्रदर्शितेव । औदारिकाऽऽव्यवशरीरनि-
बन्धनस्याऽनेकावाप्तरभेदमिहाऽऽविधिकममोऽमकस्य काम-
गुशरीरस्य सर्वज्ञप्रणीताऽऽमगन्तुं सिद्धे । कथं न ततो बन्धसि-
द्धिः ? न च—कामगुशरीरस्य मूर्तिमत्तत्वं सर्वं उपलब्धिः
स्यात् अनुपलम्भाच्च तदवस्थिति वाच्यम् यतो न सर्वं मूर्ति-
मदुपलभ्यते, सोऽवस्थात् । पिशाचाऽऽदिशरीरस्येव औदा-
रिकादिशरीरनिमित्तन्योपकल्पितस्याऽनुपलम्भेऽप्यवगन्तु-
मशक्यत्वात् । कथमनुपलम्भस्यामनस्याऽऽमनस्यैव तत्त्वं चेत्,
नः आतवादाऽन्यसिद्धे । न च तदभावाद् औदारिकाऽऽव्यव-
शरीरयोग आत्मनः स्यात् । न हि रज्ज्वाकाशयोर्वा मूर्त्ताऽ-
मूर्त्त्योर्धन्वविशेषयोगः कामगुशरीराविनाभूतश्चाभुक्तः सदा-
स्मिन् तस्य कथञ्चिन्मूर्त्तत्वं । ततश्च—औदारिकाऽऽदिशरीरसं-
बन्धो रज्जु—घटयोर्वावोपपत्तिमात्रं । अथ सूक्ष्मशरीरसिद्धाव-
स्थाश्रयिण्याः परमाण्वो वाऽव्यादेऽसूक्ष्मद्रव्यानिमित्तपरमा-
णुद्रव्यवृद्धविष्यन्तीति न बन्धद्वयार्थवत्सिद्धेः, नैतत्तुः । क्वि-
त्चेतन्यप्रयोजनस्याचेतनस्याऽऽध्वानिर्वाक्यपरमाणुहेतुत्वा-
नूपपत्तेः । नृणां भवन्तीकृतचेतन्यप्रयोजनस्य आकाशद्रव्याऽदे-
वोग बुद्धिः शरीराऽऽमरमाऽऽदिनिर्पक्षरमाश्रुतयता परस्याऽ-
पि सिद्धा अतः तृणानुबद्धस्य चेतनस्य मत्तोऽव्याव्याप्यत्वा-
त् कर्मवर्गणापुद्गलसन्निवस्य कामगुशरीराश्रितद्रव्यं तदा-
विधनच्छरीरनिर्वर्तकत्वम्, अन्यथा तथाविधकामगुमप्रभ-
च्छरीराभावे आत्मनो बन्धाऽऽभावतः संसारिसत्त्विकलं जग-
त्स्यादेव । नीधोऽन्तरिरीरपरि आतिवाहिकाऽऽदिशब्दवाच्यतया-
ऽऽनुपगम्यमानं कामगुशरीरं सकलदृष्टार्थार्थविषयार्थदु-
क्ताऽऽमप्रतिपाद्यमवश्यमभ्युपगमनस्यम् । अन्यथा—सकलद-
ष्टादृष्टव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः, न च—अचेतनस्य तस्य कथं प्रया-
न्तरमापकत्वम् ? चेतनाधिष्ठितस्याऽचेतनस्याऽपि देववृ-
त्त्यापारप्रवृत्तेशान्तरप्रापणशक्तिमत्तोऽद्रव्यवृद्ध अचेतनस्या-
पि तत्प्रापकत्वाविरोधान् । न च—सदा चेतन्याऽनुपलब्ध-
तस्याऽचेतनव्यपदेशयोगितेति प्राक् प्रतीतिरिति चेत् । नै-
वम्—अनुमानाऽऽममाभ्यां बन्धस्य सिद्धिः । (६३ । गाथा टीका)
सम० ३ काण्ड ।

बन्धभेदाः—

एग्रे बंधे । स्यात् ।

व्याख्या—बन्धनं बन्धः, सकषायत्वात् जीवः कर्मस्यो योग्यत्वात् पुद्गलानादस्ते यत् स बन्ध इति भावः । स च प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावेभ्यो वा तु विधोऽपि बन्धसामान्यादेकः, मुक्तस्य सतः पुनर्बन्धभावाद्वा द्वौ बन्ध इति । अथवा—द्रव्यतोऽप्येताः बन्धाः निगडाऽऽदिभिः भासतः कर्मसात-योश्च बन्धनसामान्यादेकौ बन्ध इति । स्यात् १ डा० । बन्धस्यैव स्वरूपमाह—“प्रवाहनाऽनादिमानिनि ।” प्रवाहनाः परम्परातोऽनादिमान् आदिभूतबन्धकालविकलः । अत्रैवार्थे उपलब्धमाह—“कृतकत्वेऽप्यतीतकालव्यवपत्तिरिति ।” कृतकत्वेऽपि स्वहेतुभित्तिव्याप्तित्वेऽपि, बन्धस्यातीतकालस्यैवोपपत्तिर्घटनाऽनादिमत्त्वस्य चकन्वा । किमुक्तं भवति ?—प्रतिक्षणं कियमासौऽपि बन्धः प्रवाहोपलब्ध्याऽतीतकालवदनादिमानेव । ध० १ अधि० । बन्धप्रकारः—“बंधो दुविहो—दुपयासं चउपध्यासं च अद्वाप अणुद्वाप य । अणुद्वाप न बहेह बंधउ । अद्वाप दुविहो—सावि कलां य, निरवकलां य । निरवकलां निक्षलं धांय जं बंधइ, सावकलां जं हामगठिणा जं सकेह पलांनगादिसु मुं चिउं, छिदिउं वा, नण सेचरपासएणं बंधयव्वं, एवं ताव चउपपयाणं । दुपयासं पि दासो वा, सोरो वा, पुनो वा अपदंतगादि जइ बन्धइ तो साविकमाणि बंधयव्वाणि, र-कियवव्वाणं य, जहा अग्निभयादिसु न विणस्सेति, ताणि किर दुपयव्वंउपयाणि सावगल गेसिहवव्वाणि अबज्जाणं वेव अरपति, वडो वि ।” आच० ६ अ० । आ० सू० । (इत्यादि ‘बह’ शब्दे विस्तृततो वक्तव्यं ।

द्रव्यबंधं निद्रव्यपञ्चाह—

कइविहे गुं भंते ! बंधे पसुत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे बंधे पसुत्ते । तं जहा—द्रव्यबंधं य, भावबंधं य । द्रव्यबंधं गुं भंते ! कइविहे पसुत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पसुत्ते । तं जहा—पञ्चागबंधं य, वीमसाबंधं य । वीमसाबंधं गुं भंते ! कइविहे पसुत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पसुत्ते । तं जहा—सादीयवीमसाबंधं य, अणुदीयवीमसाबंधं य । पञ्चागवीमसाबंधं गुं भंते ! कइविहे पसुत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पसुत्ते । तं जहा—सिद्धिलबंधं गुं भंते य, धमियबंधं गुं भंते य ।

(कइविहे गुमियादि) (द्रव्यबंधं य सि) द्रव्यबन्ध आगमाऽऽदिभेदादनेकविधः कवलमिहोभयव्यतिरिक्तो ब्राह्मः, स च द्रव्येण कोहरउव्यादिना द्रव्यस्य वा, परस्परं बन्धो द्रव्यबन्धः । (भावबंधं य सि) भावबन्ध आगमाऽऽदिभेदात् द्वेषः । स चेह नोभ्यामतो ब्राह्मः, तत्र भावेन मिथ्यात्वाऽऽदिना भावस्य बोधयोग्यभावव्यतिरेकाजीवस्य बन्धो भावबन्धः । (पञ्चागबंधं य सि) जीवधर्मयोगेण द्रव्याणां बन्धनम् । (वीमसाबंधं य सि) स्वभावतः (सादीय-वीमसाबंधं य सि) अणुऽऽदीनाम् । (अणुदीयवीमसाबंधं य सि) धर्मोत्तिकायाऽधर्मोत्तिकायाऽऽदीनाम् । (सिद्धिलबंधं य सि) दुष्टपुलिकाऽऽदीनाम् । (अणियबंधं गुं भंते य सि) रथवक्त्राऽऽदीनामिति ।

भावबंधं गुं भंते ! कइविहे पसुत्ते । मागंदियपुत्ता ! दु-

विहे पसुत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । शेरइयाणं भंते ! कइविहे भावबंधं पसुत्ते । मागंदिय-त्ता ! दुविहे पसुत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरप-गडिबंधं य । एवं जाव वेमाणियाणं । शाणावरणि-जस्म गुं भंते ! कम्मस्स कइविहे भावबंधं पसुत्ते । मा-गंदियपुत्ता ! दुविहे भावबंधं पसुत्ते । तं जहा—मूलपग-डिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । शेरइयाणं भंते ! शाणाव-रणिजस्म कम्मस्स कइविहे भावबंधं पसुत्ते । मागंदि-यपुत्ता ! दुविहे भावबंधं पसुत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । एवं जाव वेमाणियाणं शाणा-वरणिजं जहा दंइओ भण्णिओ एवं जाव अंतराहंयं भाणियव्वो । (६२०) भ० १८ श० ३ उ० ।

प्रमद्वेषबन्धो—

दुविहे बंधे पसुत्ते । तं जहा—पञ्चबधे चैव, दांसबंधे चैव । (दुविहेत्यादि) प्रम—रागो मायालोभकषायलक्षणो, द्वेष-स्तु क्रोधान्नकषायलक्षणः । यदाह—“मायालोभकषाय-क्षे-त्येनद्रागसंज्ञितं द्वन्द्वम् । क्रोधां मानश्च पुन-द्वेष इति समास-निर्दिष्टः ॥१॥” इति । प्रमणः प्रमल्लक्षणविलविकारसम्पादक-मनोनीयकर्मपुद्गलादुत्पन्न जीवप्रदेशेषु योगप्रत्ययः प्रक-तिकृतया प्रदेशरूपतया च संबन्धनं, तथा कषायप्रत्ययतः स्थियनुसार्यप्रदेशोऽऽपादनं च प्रेमबन्धः । एवं द्वेषमोहन-ियमबन्धो द्वेषबन्ध इति । उक्तं हि—“जला पयडिपएलं, ठिइ अणुणां कसायअ कुणइ ॥” इति । स्यात् २ डा० ४ उ० । सू० । आनु० ।

जीवप्रयोगानन्तरबन्धपरपरबन्धाः—

कइविहे गुं भंते ! बंधे पसुत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पसुत्ते । तं जहा—जीवपञ्चागबंधं, अणुंतरबंधं, परं-परबंधं । शेरइयाणं भंते ! कइविहे बंधं पसुत्ते । ए-वं चैव । एवं जाव वेमाणिए । शाणावरणिजस्म गुं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधं पसुत्ते । गोयमा ! ति-विहे बंधं पसुत्ते । तं जहा—जीवपञ्चागबंधं, अणुंतर-बंधं, परंपरबंधं । शेरइयाणं भंते ! शाणावरणिजस्म कम्मस्स कइविहे बंधं पसुत्ते । एवं चैव । एवं जा-व वेमाणियस्स, एवं जाव अंतराहयस्स । शाणावरणि-जोदयस्म गुं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधं पसुत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधं पसुत्ते, एवं चैव । एवं शेरइ-याणं वि, एवं जाव वेमाणिए, एवं जाव अंत-तराहोदयस्स । इत्येवेदस्स गुं भंते ! कइविहे बंधं प-सुत्ते । एवं चैव । अमुरकुमारो भंते ! इत्येवेदस्स क-इविहे बंधं पसुत्ते । एवं चैव । एवं जाव वेमाणि-ए, शेरइजस्म इत्थिवेदा अत्थिए, एवं पुरिमवेदस्स वि एवं चैव । शुरुंसगवेदस्स वि० जाव वेमाणिए । श-वरं जस्म जो अत्थिवेदा । दंससुपोहणिजस्म गुं भंते !

कम्मस्स कइविहे बंघे ? एवं शिरंरं ० जाव वेमाण्हि । एवं चरिणंभांशिज्जस्स वि ० जाव वेमाण्हि । एवं एए-
णं कमयं भोगालिचसरीरस्स ० जाव कम्मगमरीरस्स आ
हारसण्ण ० जाव पग्गिमहसणाए कइहेलेसाए ० जाव
सुकलेस्साए सम्मदिट्ठीए मिच्छादिट्ठीए सम्माभिच्छ-
दिट्ठीए आभिण्णिबोहियणाणविमयस्स णं भेने ! कइविहे बंघे
पण्णे, ० जाव केवलखाणविसयस्स वि, मतिअण्णा-
णविसयस्स सुअअण्णाणविसयस्स विभंगण्णाणविसयस्स,
एएसि पढाणं ति विहे बंघे पण्णे । सव्वे ते चउवीम-
दंढगा भाणियव्वा, खवरं जाणियव्वं जस्स जं अ-
त्थि ० जाव वेमाण्हि । विभंगण्णाणविसयस्स कइविहे बंघे
पण्णे ? गोमया ! ति विहे बंघे पण्णे । तं जहा-जीवप्प-
भोगबंघे, अण्णतरबंघे, पंपरबंघे ॥

(कइविहे णमित्यादि) (जीवप्पभोगबंघे लि) जीवस्य
प्रयोगेन मनःप्रभृतिव्यापारेण बन्धः कर्मपुद्गलानामात्मप्र-
वेशेषु संस्कारेषु बद्धस्त्वृष्टाऽऽदिभावकरणं जायप्रयोगवन्धः ।
(अनंतरं बंघे लि) येषां पुद्गलानां बद्धानां सतामनन्तरः
स्वमयो वर्तते तेषामनन्तरबन्ध उच्यते, येषां तु बद्धानां हि-
तायाऽऽदिः स्वमयो वर्तते तेषां परस्परबन्ध इति । (नाणाव-
रणिज्जाद्वयस्स लि) ज्ञानाऽऽवरणीयोद्ययस्य-ज्ञानाऽऽवरणी-
योद्ययस्य कर्मणो उद्ययप्राप्तज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणो इत्यर्थः ।
अस्य च बन्धो भूतभावापेक्षयति । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीय-
तयाद्यो यस्य कर्मणस्तत्तथा ज्ञानाऽऽवरणीयऽदिकर्म हि किं
चित् ज्ञानाऽऽद्यावारकतया विपाकतो वेद्यते किञ्चित्पदेष्टु
एव इत्युदयेन विशेषितं कर्म । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीयोद्ययं यद्
बध्यते वेद्यते वा; तत् ज्ञानाऽऽवरणीयोद्ययमेव तत्पदसम्पन्नस्य
जापि (सम्महिट्ठीएत्त्यादि) ननु "सम्महिट्ठीए" इत्यादौ कथं ब-
न्धो दृष्टिज्ञानानां यौगलिकत्वात् ? अत्रोच्यते-नेह बन्धस्य
न कर्मपुद्गलानां बन्धो विचार्यतः, किं तु-सम्बन्धमात्रं तत्त्व
जीवस्य दृष्ट्यादिर्मन्त्रैः सहास्यैव जीवप्रयोगवन्ध्याऽऽवि-
व्यपदेवयर्थं च तस्य जीवविशेषप्रभवत्वात् अत एवाभिनव-
धिकज्ञानाविषयस्यन्तराणि निरवयव, हानस्य ह्येतेन सह स-
द्वन्धविवर्तसंख्यादिनि । इह संग्रहमात्रे—

" जीवप्पभोगबंघं, अण्णतरपरंरं च बोधवत् ।
एगडी ८ उद्वे ३, ३ंमण मोहे चरित्थं य ॥ १ ॥
ओरालिण्णउडिय—आहाराणियकम्मए वेव ।
सण्णोऽलेसादिट्ठी ३, नाण्णोऽनाणुसु ३ तविसए ८ ॥ २ ॥
अ ० २० शु ० उ ० ।

अनुविषयबन्धः—

चउविहे बंघे पण्णे । तं जहा-पगइबंघे, टिइबंघे अणु-
भाणबंघे, पपमबंघे । य ० ४ मम ० रण ० आ ० ।
बन्धव्याख्यानं-संप्रति सङ्कल्प- "पुच्छं बंधविहसामीयं ति"
तस्मिन्निदं सार्थं बन्धविधानं व्याख्यायामाह—(बंधो पय-

ठिरस्स-पयस्स लि । २१ नाथा) बन्धश्चन्द्रस्य प्रत्येकमभिसम्ब-
न्धाप्रकृतिवन्धः, स्थितिवन्धः, रसवन्धः, प्रदेष्टवन्ध इति अमुना
प्रकारेण बन्धश्चतुर्थो भवति । तत्र स्थित्यनुभाजनप्रदेशवन्धानां
यः संप्रदायः स प्रकृतिबन्धः, अथवसावविशेषशुद्धीनस्य
कर्मदलिकस्य यत् स्थितिवाचित्वयमनं स स्थितिबन्धः, क-
र्मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा घातस्थानां विा यो रसः
सोऽनुभाववन्धो, रसवन्ध इत्यर्थः । कर्मपुद्गलानामेव यद्
अद्वयं स्थितिरनन्तरितेन दलिकसंख्याप्राधान्येनैव करानि
स प्रदेशबन्धः । उक्तं च—

" डिइबंघं दलस्स डिहे, एएसबंघो एएसगइयं जं ।
नाण रसो अणुभाणो, तस्समुत्ताओ पगइबंघो ॥ १ ॥ "

अन्यथाप्युक्तम्—

" प्रकृतिः समुदायः स्यात्, स्थितिः कालावधारणम् ।
अनुभाणो रसः प्रोक्तः, प्रदेशो दलसञ्चयः ॥ १ ॥ "
कर्म ० ५ कर्म ० । (एते प्रकृतिस्थित्यनुभाजनप्रदेशवन्धाः
' कम्म ' शब्दे लुनीयमाने २०३ पुष्ट्वा दर्शिताः)
अधेकैकाध्वसयायुशुद्धीनकर्मपुद्गलद्वयस्य यस्मिन् कर्मणि-
व्याप्यमात्रो भागो भवतीत्येतदभिधीयमुदाह— येषां आउ त-
वंसो लि) इहाष्टविधबन्धेन जन्तुना यदेकनाध्वसयावेन
विचिन्तनामयेन शुद्धानं दलिकं तद्व्याप्तो भागो भवति,
सर्वाविषयबन्धकस्य सप्त भागाः, वृक्षविषयबन्धकस्य षट् भागाः,
एकविषयबन्धकस्यैको भागः । तत्र यदायुर्वन्धकालऽष्टवि-
धबन्धको जन्तुभूतिनि तदा शयकर्मोऽप्यन्येषां वाऽऽयुषोऽप्य-
स्थितित्वेन शुद्धानस्य नस्यानन्तरकस्याऽऽप्यसकर्मद्वयव्या-
प्तो-भागः सर्वस्त्वैकः आधुऽऽकपतया परिणामान् । ततो
नास्ति गात्रं च तत्स्थितान्तर्येन स्वस्थाने इग्रायति भागः
समः । ततः आधुऽऽकपतया(स्वधर्मा) विशेषाधिक इति । (७६६)
विष्वाऽऽरण्य मोहं, मन्वात्रि वेयसीय जेतुण्णे ।

तस्म कुडत्तं न इवदं, डिइविमंमण सेमाणं ॥ ८० ॥
विप्रम्यान्तरायस्य आवरणयोर्ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरण-
योर्भागः, समः स्वस्थाने त्रयाणामपि तुल्यत्वविवक्षितः ।
नामगोत्राणिसया र्थाधिक—विशेषाधिक इत्यर्थः । ततोऽन-
रायज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणभागोर्माह-माहनीय आलो-
चिको विशेषाधिकः । ननु तदिदं वेदनीयस्य किञ्चो भागो
अर्धनीत्याह—सर्वेपरि वेदनीयं स्वकर्मभागां पारश्याद्विषया-
धिको भागो भवति । इदमुक्तं भवति शयकर्मोपेत्या ता-
वन्महनीयस्योपरि भागः उक्तः, वेदनीयस्य पुनर्महनीय-
भागादपि सकलावयुषैव भागः । अत्र विनयेः पृच्छति-
कि पुनरिह कारणं येनाक्तंमण कर्मणां भागाऽऽधिक्यं भ-
वतीति । अत्र वेदनीयस्य तावद्भागाऽऽधिक्यं कारणमाह—
" तस्म कुडत्तं न इवदं ति " येन कारणनाशे-स्त्वैक
दलिकं मानं तस्य वेदनीयस्य कर्मणः स्फुटतरं—सुखदुः-
खानुभवव्याप्तिरिति यावत् । न-नेव भवति—जायते । ए-
तदुक्तं भवति—सुखदुःखजननस्वभावं वेदनीयं कर्म तद्व्या-
प्यपरिणताञ्च पुद्गलाः स्वभावात्पुनरा एव सन्तः स्वका-
र्यं सुखदुःखरूपं व्यक्ताकर्तुं समर्थाः, शेषकर्मपुद्गला पुनः
स्वल्पा अपि स्वकार्यं निष्पादयन्ति । दृश्यते च पुद्गला-
नां स्वकार्यजननेऽप्यवबुद्धवत्तं साधयैवेतिउच्यते । यथा

[illegible]

स्वाध्यायमुत्तरप्रवृत्तीनां भागप्रवृत्तीनां निष्कर्षाद-
नियमादिलङ्घनविषय-सुखं होइ सम्बन्धितम् ।

बज्रभङ्गीण विभञ्जइ, सेमं सेसाण पइमपयं ॥ ८१ ॥

यका यकाः प्रकृतयो यस्यां यस्यां मूलप्रकृतौ पठिता वि
 क्षन्ते, तासां सैव प्रकृतिर्निजजातिर्विधेया। तथा तथा नि
 जनिजमूलप्रकृतिरूपया त्रिजजात्या यक्ष्म्यं-प्राप्तं वलिकाप्र
 लस्य षोडश्रन्तः-अमरभागः सर्वकृतिरतनुकः स च यत्र

[illegible]

प्रकृत्यभिप्रायेण दर्शयते । तत्रैवं गद्या—

“ पिङ्गपगईसु चरुम्—तिगालु वधमंचरसकामांशु ।
सध्वेसि संघप, तल्लुभय िगे चउके वा ॥ १ ॥ ”
अस्या अत्रार्थमनिका—पिङ्गप्रकृतया—नामप्रकृतयः । य-
उक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णौ—“पिङ्गपगईयो नामपगईयो लि ।”
तासु मध्ये बध्मयानां नामस्यमगनि तातिशरीरबन्धनसंघा-
तसंबन्धनसंस्थानाङ्गायाङ्गात्पूर्वाणां वर्णगन्धरसस्पर्शांशु
कलपुत्राघातोपघातोच्छ्वासनिमांशुनीयैकराणाम् आतपाद्-
घानप्रशस्तप्रशस्तविद्यायोगतिब्रसस्यावरबादरसुसमपर्यासा-
पर्याप्तप्रत्येकसाधारणस्थिरास्थिरमाशुभसुभंगदुर्भंगसुस्वर-
दुःस्वरादेयानाऽऽद्येषशःकीर्येषशःकीर्यन्पनराणां च मूल-
भागो विभज्य समर्थयिषः । अत्रैव विशेषमाह—(वर्णैर्यादि)
वर्णगन्धरसस्पर्शां प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकमायाति
तत्सर्वेष्वस्तेषामेवावाप्तरभेदेभ्यो विभज्य विभज्य दीयते ।
तथाहि—वर्णानाम्नां यद्भागलभ्यं दलिकं यद्भागलभा ऊत्वा शु-
क्लाऽऽदिभ्योऽवाप्तरभेदेभ्यो विभज्य विभज्य दीयते, एवं
शब्दरसस्पर्शां नामपि यद्वयं यावन्मो भेदाभ्यस्य संघन्धिनां
भागस्य ततिभागाः कृत्वा तावदुभयोऽवाप्तरभेदेभ्यो दा-
त्तव्याः । तथा संघाते ततो च प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकं
मायाति तत्रिधा चतुर्था वा कृत्वा त्रिभ्यश्चतुर्भ्यो वा दी-
यते । तत्रौदारिकतैजसकामैर्यानि वैकृत्यतैजसकामैर्यानि वा
श्रीणि शरीराणि संघातात् वा युगपद्वह्नाना इति क्रियते,
वैकियाऽऽहारकतैजसकामैर्याणि चत्वारि शरीराणि सं-
घातात् वा बध्नता चतुर्था क्रियते । ‘सत्कार विगप्या बंधन
नामांशु’ बध्ननताभ्यां भागलभ्यं यद्भागलमायाति तस्य
सप्त विहाराः—सप्त भेदाः शरीरत्रय, एकादश वा
विकल्पाः शरीरचतुष्टयं क्रियन्ते । तत्रौदारिकौदारिक—
१ औदारिकतैजस २ औदारिककामंशु ३ औदारिकतैजसका-
मंशु ४ तैजसतैजस ५ तैजसकामंशु ६ कामंशुकामंशु ७ लज्ज-
गन्धर्वाणां बध्नता सप्त, वैकियचतुष्टयाऽऽहारकचतुष्टयतैज-
सात्रकल्लग्न्यांकादश बन्धनानि यध्ना एकादश, अत्र-
शेषाणां च प्रकृतीनां यद्भागलभ्यं दलिकमायाति तत्र भू-
यो विभज्यते, तासां युगपदवाप्तरभेदेभ्योऽभिर्बन्धनाभा-
वात्, तेन तासां तद्वयं परिपूर्णं दलिकं भवतीति । गो-
ब्रह्म तु यद्भागलभ्यं तद्वयं तद्वयं कस्या एव बध्मयानप्रकृतेः
सर्वं भवति, यद्भागलभ्यं कदा उदैगोब्रह्मलगा नीचैर्गोब्रह्मल-
गा वैकिय प्रकृतिर्बध्यते । अनरायभागलभ्यं तु द्रव्यं
हानाप्तरायाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकनया परिगमति, यत एताः
पञ्चापि भूवर्षचिन्तासर्वदेव बन्धन इति । ननु “ वज्रं
तौघं विमज्जति ” वचनेन बध्मयानां तिमिरायां भागवि-
धिकः, यदा च स्वस्वशुण्ड्याने बन्धव्यवच्छेदः संपद्य-
ते तदा तासां भागलभ्यं द्रव्यं कस्या भागतया भवतीति, अ-
त्रोच्यते—यस्याः प्रकृतेर्वधो व्यवच्छिद्यते तद्भागलभ्यं द्र-
व्यं बाधेकाऽपि सज्जानीयप्रकृतिर्वधव्यं दात्तस्या एव
तद्भवति । यदा पुनः सर्वोत्तमां सज्जानीयप्रकृतीनां ब-
न्धो व्यवच्छिद्यते भवति न च मिथ्यावस्थेयपरा सज्जानी-
या प्रकृतिरस्ति तदा तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि मूलप्र-
कृत्यन्तर्गतानां विज्जानीयप्रकृतीनामपि भवति । यदा ता-
दापि स्ववच्छिद्यता भवति तदा तद्वलिकं सर्वमप्यन्यस्या

मूलप्रकृतेः संपद्यते । निदर्शने चात्र बधा स्थानादिति—
कस्य बन्धव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि सज्जानीय-
योः निद्राप्रचलनयमिति नयोरपि बन्धव्यवच्छेदे सति स्वमू-
लप्रकृत्यन्तर्गतानां चतुर्दशानाऽऽवरणाऽऽदीनां विज्जानीया-
नमपि भवति, तेषामपि च बन्धे विच्छेदे उपशान्तमो-
हाऽऽद्यवस्थायां निःशेषं सातवर्दनीयस्यैव भवति । मिथ्या-
त्वस्य तु बन्धव्यवच्छेदे सति सज्जानीयाभावात्तद्भागल-
भ्यं दलिकं सर्वं विज्जानीयानामेव कौधाऽऽदीनाद्यष्टादशक-
बायाणां भवतीत्यनया दिशा तावत्त्रयं यावत्स्वमसंपरायशु-
क्यते मोहनीयस्य भागलभ्यं द्रव्यं च भागतया भवति,
तत्र ऊर्ध्वमुपशान्ताऽऽद्यवस्थायां सर्वथा शेषमूलप्रकृतीनां
बन्धव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वं सातवर्दनीयस्यैव भा-
गतया भवतीति । अत्रैव कर्मप्रकृतिटीकाकारोपदेशिने
स्वस्वोत्तरप्रकृतीनामुक्त्यपदे उपन्यसेद बाधवशुक्त्यं वि-
नेयजनामुपशान्त्यपदे प्रदर्शयते—तत्रोक्त्यपदे सत्त्वोक्तं प्रदर्शय-
कवल्लहानाऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवहानाऽऽवरणस्यान-
न्तगुणं, ततोऽर्वाङ्गहानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततः शु-
तहानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो मतिहानाऽऽवरणस्य
विशेषाधिकं, तथा दर्शनाऽऽवरणे उक्त्यपदे सर्वलोको प्र-
चल्लयाः प्रदर्शयते, ततो निद्राया विशेषाधिकं, ततः प्र-
चल्लयाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो निद्रानिद्राया वि-
शेषाधिकं, ततः स्थानादेविशेषाधिकं, ततः कवल्लहदर्शनाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, ततोऽर्वाङ्गदर्शनाऽऽवरणस्यानन्तगुणं
ततोऽचक्षुर्दर्शनाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततश्चतुर्दशानाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, तथा सर्वनोक्त्युक्त्यपदे प्रदर्शय-
मत्सातवर्दनीयस्य, ततः सातवर्दनीयस्य विशेषाधिकं ।
तथा माहर्तयो सर्वस्वोक्त्युक्त्यपदे प्रदर्शयामप्रत्याख्याना-
ऽऽवरणमानस्य, ततोऽप्रत्याख्यानावरणकांधस्य विशे-
षाधिकं, ततोऽप्रत्याख्यानाऽऽवरणमाध्याया विशेषाधिकं,
ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं, ततः प्रत्याख्या-
नाऽऽवरणमानस्य विशेषाधिकं, ततः प्रत्याख्यानाऽऽवरण-
कांधस्य विशेषाधिकं, ततः प्रत्याख्यानाऽऽवरणमाध्याया
विशेषाधिकं, ततः प्रत्याख्यानाऽऽवरणलोभस्य विशेषाधिकं,
ततोऽनन्तगुणमाध्यायास्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तगुण-
निधिकांधस्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तगुणनिध्यायाया वि-
शेषाधिकं, ततोऽनन्तगुणनिधिलोभस्य विशेषाधिकं, ततो
मिथ्यावस्थेय विशेषाधिकं, ततोऽनुगमनाया अनन्तगुणं,
ततो मयस्य विशेषाधिकं, ततो हास्यशोकादिविशेषा-
धिकं, स्वस्थाने तु द्वयोः परस्परं तुल्यम्, ततो स्व-
स्थानविशेषाधिकं, तयोः पुनः स्वस्थानं तुल्यम्, ततः स्वी-
दनुपसंकषदयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु परस्परं द्वयोः तु-
ल्यम्, ततः संज्वलनकांधस्य विशेषाधिकं, ततः संज्वलन-
मानस्य विशेषाधिकं, ततः पुरुषवदस्य विशेषाधिकं,
ततः संज्वलनमाध्याया विशेषाधिकं, ततो संज्वलनलोभ-
स्यासंस्थेयगुणं, तथा चतुर्धामप्यायुषामुक्त्यपदे प्रदर्शय-
(सर्वस्वोक्तं निरर्थकमुपस्थाऽऽद्युयोः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं,
ततो देवतारकाऽऽद्युयोः संस्थेयगुणं स्वस्थाने) परस्परं
तुल्यम्, नामकर्मगुक्त्यपदे प्रदर्शयते गतो देवगतिनर-

बंध

बन्ध

कथं तः सर्वस्वोक्तं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि तुल्यम्, ततो मनुजगतो विशेयाधिकं, तन्निमित्तवर्गानां विशेयाधिकम् । तथा ज्ञानं वस्तुनां कस्मिन्प्राप्तिनास्मान्मुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां सर्वस्वोक्तं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, ततः एकस्मिन्प्राप्तो विशेयाधिकम् । तथा शरीरनाशे सर्वस्वोक्तं मुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षाप्रमाता कश्चरिभ्यः, ततो वैकल्याशरीरस्य विशेयाधिकं, ततः औदार्यकारिणस्य विशेयाधिकं, ततस्तज्जसराशिरस्य विशेयाधिकं, ततः कामेश्वराशिरस्य विशेयाधिकम् । एवं सघनतान्त्रोऽपि द्रष्टव्यम् । तथा बन्धनतान्त्रे सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षाप्रमाताहारकाऽऽहारकबन्धनतान्त्रे, ततः आहारकैर्जसबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकम् । ततः आहारकैर्जसबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकं, ततः आहारकैर्जसकामेश्वरबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकं, ततो वैकल्यावैकल्याबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकं, ततो वैकल्यातज्जसबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकं, ततो वैकल्यातज्जसकामेश्वरबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकं, ततः कामेश्वरकामेश्वरबन्धनतान्त्रो विशेयाधिकम् । तथा सन्ध्यातान्त्रे सन्ध्यानामाद्यन्तर्व्यञ्जनां वस्तुनामुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां सर्वस्वोक्तं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, ततः समवस्तुत्वरूपसन्ध्यास्यस्य विशेयाधिकं, ततो ह्रस्वह्रस्वस्यस्य विशेयाधिकं, तथा ह्रस्वाप्लव्णान्त्रे सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां माहाहारकाङ्क्षाप्लव्णान्त्रे, ततो वैकल्यामाहाहारकान्त्रो विशेयाधिकं, ततोऽप्यौदार्यकाङ्क्षाप्लव्णान्त्रे विशेयाधिकम् । ततथा सन्ध्यातान्त्रे सर्वस्वोक्तमापानां पञ्चानां सन्ध्यातान्त्रो मुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, ततः सन्ध्यातान्त्रे सन्ध्यातान्त्रे सन्ध्यातान्त्रे विशेयाधिकम् । तथा वर्णनाम्ने सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां कृष्णवर्णनाम्ने, ततो नीलवर्णनाम्ने विशेयाधिकं, ततो लोहितवर्णनाम्ने विशेयाधिकं, ततो हस्तिवर्णनाम्ने विशेयाधिकं, ततः शुक्रवर्णनाम्ने विशेयाधिकम् । तथा गन्धनाम्ने सर्वस्वोक्तं सुगन्धनाम्ने विशेयाधिकम्, ततो दुर्गन्धनाम्ने विशेयाधिकम् । तथा रसनाम्ने सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां कटुरसनाम्ने, ततस्त्विरसनाम्ने विशेयाधिकं, ततः कायापरसनाम्ने विशेयाधिकं, ततोऽस्तिरसनाम्ने विशेयाधिकं, ततो मधुरसनाम्ने विशेयाधिकम् । तथा रसनाम्ने सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां ककशगुणरसनाम्ने, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं, ततः तिस्रोऽणुरसनाम्ने विशेयाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । तथाऽऽनुपूर्व्यान्ने सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां देवगतिनरकगत्यानुपूर्व्यान्ने, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं, ततो मनुजगत्यानुपूर्व्या विशेयाधिकं, ततस्तिरगत्यानुपूर्व्या विशेयाधिकम् । तथा विद्यायोगिनाम्ने सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां प्रशान्तविद्यायोगिनाम्ने, ततोऽप्रशान्तविद्यायोगिनाम्ने विशेयाधिकम् । तथा सर्वस्वोक्तमुक्त्युपदेष्टुं प्रेक्षायां ब्रह्मानां,

ततो विशेषाधिकं स्थापयन्नाम्नः । एवं वातरसृग्मयोः पर्वी-
न्नायातोः प्रत्येकमाधारगुणयोः स्थिरास्थिरयोः शुभाशु-
भयोः सुभगदुर्भगयोः सुस्वरदुःस्वरयोः रादेयानादेयोर्योऽशि-
कृत्तियशःकीर्त्तयौच्यम् । अतएवैतौ प्रत्येककण्टपदे प्रदेशा-
ग्रं सर्वस्नोक्तं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि तुल्यम् । निर्माणांशू-
सर्वाध्रान्तोपधानां गुणलघुनाधिककर्णाणां भ्रूवावद्वृद्धे नास्ति,
यत इदमप्यहर्द्वर्षं सजानीयप्रकृत्यपेक्षया जित्तत्त्वप्रकृत्यपे-
क्षया वा चिन्त्यते, यथा कृष्णाऽऽदिश्वरिणांम्नः शेषवर्णपेक्ष-
या, प्रतिपन्नकण्टपेक्षया वा यथा सुभगदुर्भगयोः, न वै-
ताः परस्परं सजानीया अन्विकेकमूलपिण्डप्रकृत्यभावात्,
तथा विरुद्धा युगादपि कल्पमन्वायात् । तथा गोत्रं सर्व-
स्नोक्तमुक्तकण्टपदे प्रदेशाग्रं नौलेगोत्रस्य, तत उच्चगोत्रस्य
विशेषाधिकम् । तथाऽन्तरागुणस्य सर्वस्नोक्तमुक्तकण्टपदे
प्रदेशाग्रं दानान्तरापस्य, ततो लामान्तरानस्य विशेषा-
धिकं, ततो भोतान्तरानस्य विशेषाधिकं, तत उपभोताऽऽ-
न्तरापस्य विशेषाधिकं, ततो वीर्यान्तरापस्य विशेषाधि-
कम् । तदेवमुक्तमुत्तरकर्तानामुक्तकण्टपदे प्रदेशाग्रावद्वर्षं,
संप्रति जघन्यपदे तद्विधीयते-तत्र सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे
प्रदेशाग्रं केवलक्षणाऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवक्षणाऽऽवरण-
स्यान्तमुक्तं, ततोऽविच्छानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततः
श्रुतक्षणाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो मतिक्षणाऽऽवरणस्य
विशेषाधिकम् । तथा दर्शनाऽऽवरणस्य सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे
प्रदेशाग्रं विद्विद्यायाः, ततः प्रचलायाः विशेषाधिकं, ततो निद्रा-
निद्रायां विशेषाधिकं, ततः प्रचलाप्रचलायां विशेषाधिकं, ततः
स्थानार्द्धे विशेषाधिकं, ततः केवलदर्शनाऽऽवरणस्य विद्वे-
षाधिकं, ततोऽविचिदर्शनाऽऽवरणस्यान्तमुक्तं, ततोऽवबुद्धेर्दो-
शऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततश्चतुर्दर्शनाऽऽवरणस्य विशेषा-
धिकम् । तथा मोहनीये सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाग्रमप्रत्या-
क्षयानाऽवरणमानस्य, ततोऽप्रत्याक्षयानाऽवरणोपास्य विशे-
षाधिकं, ततोऽप्रत्याक्षयानाः-न्तरगुणस्यां विशेषाधिकं, ततो-
ऽप्रत्याक्षयानाऽऽवरणशालांभस्य विशेषाधिकम् । तत एवमेव प्र-
त्याक्षयानाऽऽवरणमानकः प्रत्याक्षयानां माननां तु वाग्निमानका-
न्धमालामानां यथोक्तं विशेषाधिकं वक्ष्यमाणम् । ततो मध्या-
ध्यास्य विशेषाधिकम् । ततो जुगुप्सया अन्नतनुषम् । ततो ज-
यस्य विशेषाधिकम् । ततो हास्यशंकायोर्योऽविशेषाधिकं, स्वस्थाने
तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततो रम्यव्याविशेषाधिकं, स्व-
स्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततोऽप्यतरेद्वस्य वि-
शेषाधिकम् । ततः संज्वलमानकं प्रत्याक्षयालांभानां यथोक्तं
विशेषाधिकम् । तथाऽऽयुषि सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं
नित्यैकमुत्प्राशऽऽयुष्याः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं, ततो देव-
ताऽऽयुषोऽन्यतरेकस्यैव स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् । तथा
नामकर्मणोक्तं (सर्वस्नोक्तं) जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निर्धगः
ततो मनुजगतोर्विशेषाधिकं, ततो देवगतरेकस्यैवयुगं, ततो
रक्तकर्गरेकस्यैवयुगम् । तथा जानी सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे प्र-
देशाग्रं वनुतोर्द्धं द्विधाऽऽदिजातानाम्, तत एकद्विजजा-
तोर्विशेषाधिकम् । तथा शरीरकालं सर्वस्नोक्तं शरीरकर्तृ-
नांशूः न तस्ते सशरीरानाम्ने विशेषाधिकं, ततः कामेषण,
रितानाम्ने विशेषाधिकम्, ततो वैकः सशरीरानाम्नेऽसकृत्स्य-
युगम् । ततोऽप्याहारकशरीरानाम्नेऽसकृत्स्ययुगम् । एवं स-
त्तानाम्नेऽपि वाक्यम् । अष्टोपाकान्नाम्न सर्वस्नोक्तं जघ-
न्यपदे प्रदेशाग्रं नित्यैकमुत्प्राशऽऽयुष्याः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं, ततो देव-
ताऽऽयुषोऽन्यतरेकस्यैव स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् । तथा
नामकर्मणोक्तं (सर्वस्नोक्तं) जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निर्धगः
ततो मनुजगतोर्विशेषाधिकं, ततो देवगतरेकस्यैवयुगं, ततो
रक्तकर्गरेकस्यैवयुगम् । तथा जानी सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे प्र-
देशाग्रं वनुतोर्द्धं द्विधाऽऽदिजातानाम्, तत एकद्विजजा-
तोर्विशेषाधिकम् । तथा शरीरकालं सर्वस्नोक्तं शरीरकर्तृ-
नांशूः न तस्ते सशरीरानाम्ने विशेषाधिकं, ततः कामेषण,
रितानाम्ने विशेषाधिकम्, ततो वैकः सशरीरानाम्नेऽसकृत्स्य-
युगम् । ततोऽप्याहारकशरीरानाम्नेऽसकृत्स्ययुगम् । एवं स-
त्तानाम्नेऽपि वाक्यम् । अष्टोपाकान्नाम्न सर्वस्नोक्तं जघ-
न्यपदे प्रदेशाग्रं नित्यैकमुत्प्राशऽऽयुष्याः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं, ततो देव-
ताऽऽयुषोऽन्यतरेकस्यैव स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् । तथा
नामकर्मणोक्तं (सर्वस्नोक्तं) जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निर्धगः
ततो मनुजगतोर्विशेषाधिकं, ततो देवगतरेकस्यैवयुगं, ततो
रक्तकर्गरेकस्यैवयुगम् । तथा जानी सर्वस्नोक्तं जघन्यपदे प्र-
देशाग्रं वनुतोर्द्धं द्विधाऽऽदिजातानाम्, तत एकद्विजजा-
तोर्विशेषाधिकम् । तथा शरीरकालं सर्वस्नोक्तं शरीरकर्तृ-
नांशूः न तस्ते सशरीरानाम्ने विशेषाधिकं, ततः कामेषण,
रितानाम्ने विशेषाधिकम्, ततो वैकः सशरीरानाम्नेऽसकृत्स्य-
युगम् । ततोऽप्याहारकशरीरानाम्नेऽसकृत्स्ययुगम् । एवं स-
त्तानाम्नेऽपि वाक्यम् । अष्टोपाकान्नाम्न सर्वस्नोक्तं जघ-

तत्कृद्प्रदेशबन्धमुपकल्पयन्ति । सम्प्रमिष्यादहिरपूर्वकरणाऽऽदेशश्चाऽऽपुनं बध्मन्तीति मेहं दृष्टोक्तः । सास्वादनस्तस्मात्तु-
 बध्नात्येव स किमिति न श्रुदीतः १, इति चेदुक्तं-ततोक्त-
 द्रप्रदेशनिबन्धनोक्तद्वयोनाऽभावात् । तथाहि—जननानुब-
 न्धनानुसङ्गोऽनुक्तद्वयप्रदेशबन्धयो मिथ्यात्वो लाघव्य ए-
 व मणियते, यदि तु सास्वादानेऽनुक्तद्वययोगो भव्यते
 तदाऽसाध्वन्यतानुबन्धनो बध्नात्येव, अतो यथाऽ-
 विरताऽऽदेशप्रत्याख्यानाऽऽवरणाऽऽदिप्रकृतौनामसु रुद्रप्र-
 देशबन्धसङ्गावतोऽनुक्तद्वयः । प्रदेशबन्धः साऽऽयाऽऽदि-
 चतुर्विकल्पोऽप्यभिधास्यते तथैवानन्तानुबन्धितानां मि-
 थ्यात्वभागालाभात् सास्वादाने उक्तद्वयप्रदेशबन्धसङ्गा-
 वतोऽनुक्तद्वयः प्रदेशबन्धः साक्षाऽऽदिचतुर्विकल्पोऽपि
 स्यात्, न चैवं निर्दिश्यते, तस्माज्जायते ऽपकात्ममा-
 वित्वेन तथाविधप्रत्याख्यानाभावाद्यतो वा कुतश्चिन्कार-
 यात्सास्वादनस्योक्तद्वययोगो नास्ति । किंच-अनन्तरमेवोत्तर-
 प्रकृतिस्वादिभवेति प्रतिज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिप्रकृतीनां प्रत्येकं सू-
 चकसंप्रत्यायाऽऽदिप्रकृतेः प्रदेशबन्धमभिधाय भणितशब्दप्रकृ-
 तीनां मिथ्यात्वाद्देवोक्तद्वयप्रदेशबन्धस्वामिने निर्देवयति न
 सास्वादाने, यद्वद्वयति-“सैस्य उक्तोत्पत्तयसा मिच्छो ।”
 “अहं चतुर्विकल्पोऽप्युक्तम्”-सैस्यपुस्तकं (कोले) मिच्छो सि ।
 “यतोऽपि जायते” नास्ति सास्वादनस्योक्तद्वययोगसंभवः ।
 अतो ये सास्वादनमप्यापुष उक्तद्वयप्रदेशस्वामिनमिच्छन्ति
 तन्मतमुपेक्षणीयमिति स्थितम् । (वित्तिगुणविष्णु मोहि स-
 त मिच्छो इति) मोहीनस्योक्तद्वयप्रदेशबन्धस्वामिने द्विती-
 यनौयगुणी विना सास्वादानसम्बन्धद्विधिसम्यग्मिष्यादहिर-
 गुणस्थानकं च वर्जयित्वा शेषाणि मिथ्याद्वेषार्थानि अ-
 निवृत्तिबाधार्थानि सप्त गुणस्थानकान्यधिक्रियन्ते । इदमत्र
 हृदयम्-मिथ्याद्वेषविरतदेशविरतप्रमाप्रमसापूर्वकरणा-
 निवृत्तिबाधगुणस्थानकवर्जितः सप्त जना उक्तद्वययोगे ब-
 र्धमानाः सप्तविधबन्धका मोहस्योक्तद्वयप्रदेशबन्धं कुर्वन्ति ।
 अन्ये तु—सास्वादनमिष्यावपि संशुद्धा मोहस्त नव उ डा-
 याणि च । पदानि, तच्च न युक्तियुक्तं, यतः सास्वादन-
 स्योक्तद्वययोगो न लभ्यते इत्युक्तमेव, मिश्रऽप्युक्तद्वययोगो
 न लभ्यते । तथाहि-द्वितीयकथायागामुक्तद्वयप्रदेशबन्धस्वामि-
 नमविवरितमेव निर्देवयति “अत्रया देवा वित्तिकसाए”
 इति वचनात् । यदि तु मिश्रऽप्युक्तद्वययोगो लभ्यते तदा
 सोऽपि तत्स्वामितया निर्दिश्यते, न च ब्रह्मन् मिथ्याद्वेष-
 तप्रकृतिबन्धकोऽविरत इत्यमेव श्रुदीतः, यतोऽविरतो-
 ऽपि मूलप्रकृतौनां सप्तविधबन्धकस्तत्र श्रुदीयते, मि-
 श्रोऽपि सप्तविधबन्धक एव, उत्तरप्रकृतीरपि मोहनीयस्य
 सप्तदशावितो बध्नाति, मिश्रऽप्येतावतीरेव, तस्मान्मुक्त-
 द्वययोगावै विहाय नापरं तत्परित्यागे कारणं समीक्षामहे
 इति । मिश्रऽप्युक्तद्वययोगाभावास्तैव मोहोक्तद्वयप्रदेशबन्ध-
 का इति स्थितम् । क्षणं सप्तसऽसुमुनि । मूलप्रकृतौनां
 षण्णां ज्ञानाऽऽवरणदृष्टानाऽऽवरणवेदनीयमानां ज्ञानात्तरा-
 क्तत्वात् । सूचकत्वात्सम्यक् सूक्ष्मसंपराय उक्तद्वययोगे व-
 सैमान उक्तद्वयप्रदेशबन्धं विदधाति, सूक्ष्मसंपरायो हि मोहा-
 नुपवी न बध्नात्यतस्तज्ञानोऽधिको लभ्यत इत्यस्यैव प्रहणमि-
 ति । तथा सप्तदशानां ज्ञानाऽऽवरणपञ्चकदृष्टानाऽऽवरणबन्ध-

तुष्टयसातवेदनीययशःकीर्त्युक्तवैमोक्षान्तरायपञ्चलक्षणानामनु-
 त्तप्रकृतीनां सूक्ष्मसंपराय उक्तद्वययोगे वसैमान उक्तद्वय-
 प्रदेशबन्धं विदधाति, मोहाऽऽपुषी असौ न बध्नातीत्यत्र तज्ञा-
 नोऽधिको लभ्यते । अपरं च—दृष्टानाऽऽवरणभागो नाम-
 भागश्च सर्वोऽपि यथासंखं दृष्टानोऽऽवरणवतुष्टकस्य
 यशःकीर्त्युक्तद्वयः भवतीति सूक्ष्मसंपरायस्यैव प्रहणम् ।
 (अत्रया देवा वित्तिकसाए इति) अयता अचिरतस्यस्यष्टद्व-
 यः सप्तविधबन्धका उक्तद्वययोगे वर्तमाना द्वितीयकथायात्
 प्रत्याख्यानाऽऽवरणानुक्तद्वयप्रदेशबन्धान् विदधाति, मिथ्या-
 त्वमनन्तानुबन्धितमेतं न बध्नत्यतस्तज्ञानद्वयमधिकं ल-
 भ्यत इत्यमीषामेव प्रहणम् । तथा देशा—देशविरताः सप्त-
 विधबन्धका उक्तद्वययोगे वसैमानास्तुतीयकथायात् प्रत्या-
 ख्यानाऽऽवरणाऽऽवधानुक्तद्वयप्रदेशबन्धान् कुर्वन्ते, प्रत्याख्या-
 नाऽऽवरणानामप्यमी अवबन्धका अतस्तज्ञानोऽधिको लभ्य-
 त इति कृत्वा ॥ ६० ॥

पण्य अनियदी सुखगद, नराउसुरसुभगतिम विवद्विदुर्ग ।

समचउरंसमसायं, वरं मिच्छो व सम्मो वा ॥ ६१ ॥

(पण्य सि) पञ्च प्रकृतीः पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयलक्षणा,
 अनिवृत्तिबाधः सर्वोक्तद्वययोगे वसैमान उक्तद्वयप्रदेशबन्धः
 करोति । तत्र पुरुषवेदस्य पुवेदसंज्वलनचतुष्टयाऽऽत्मकं पञ्च-
 विधं ब्रह्मसाधुक्तद्वयप्रदेशबन्धं करोति, हास्यरतिमय-
 शुभ्रुत्पत्ताभागो लभ्यत इत्यस्यैव प्रहणम् । संज्वलनकोषस्य
 निवृत्तिबाधः पुवेदबन्धे व्यवच्छिन्ने संज्वलनकोषोऽऽदिच-
 तुष्टयं बध्नन्मुक्तद्वययोगे वर्तमान उक्तद्वयप्रदेशबन्धं विदधा-
 ति, मिथ्यात्वाऽऽपकावायद्वादशकभागः सर्वोपायभाग-
 श्च लभ्यत इति कृत्वा । संज्वलनमानस्य स एव कोषबन्धे
 व्यवच्छिन्ने संज्वलनमानाऽऽदित्रयं बध्नन्मुक्तद्वयप्रदेशबन्धं
 मानस्य करोति कोषभागो लभ्यत इति कृत्वा । स एव मा-
 नबन्धे व्यवच्छिन्ने मायालोभौ बध्नन् मायाया उक्तद्वयं प्र-
 देशबन्धं करोति मानभागोऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स
 एव मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बध्नन्तस्यैवोक्तद्वयं प्र-
 देशबन्धं करोति एकं द्वौ समयो, एतच्च विशेषणं प्रागपि
 द्रष्टव्यं सप्तमोहनीयभागस्तत्र लभ्यत इति लोभबन्धक-
 स्यैव प्रहणमिति । तथा सुखगतिः प्रयत्नविधयोगतिः, नरायुः,
 त्रिकशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धात् पुराणिकं सुरगतिसुरातुपूर्वीसु-
 राऽऽपुर्लक्षणं, सुभगत्रिकं सुभगसुखराऽऽदेश्यस्वरूपम, वैकि-
 यद्विक्रमः—वैकियशरीरवैकियाहोपाङ्गलक्षणं, समचतुरकसं-
 स्थानम्, अलातवेदनीयम्, (वरं ति) वस्त्रभूषणभारावसं-
 नम्, इत्येतास्त्रयोदश प्रकृतीमिथ्याद्विधैः सम्यग्द्विधौ उक्त-
 द्वयप्रदेशाः करोति । तथाहि—अलातं यथा मिथ्याद्विधैः सप्त-
 विधबन्धको बध्नाति, तथा सम्यग्द्विधैरपि सप्तविधबन्धक
 एवैतद्विध्नायते । प्रकृतिलाघवाऽऽदिविशेषाभावाद्गुक्तद्वययोगे
 वसैमानौ ह्रावच्यसातमुक्तद्वयप्रदेशबन्धं कुतः देवमनुष्याऽऽ-
 पुषोरप्यष्टविधबन्धकाऽऽपुक्तद्वययोगे वसैमानौ ह्रावच्यविशेष-
 योक्तद्वयप्रदेशबन्धं कुतः । देवमनुष्यादिवैकियशरीर-
 वैकियाहोपाङ्गलक्षणं समचतुरकसंस्थानप्रयत्नविधयोगति सुभग-
 सुखराऽऽदेश्यलक्षणा नव नामप्रकृतौ । नान्नोऽर्थाविश्रुतिबन्ध-
 काश्चैव बन्धमागच्छन्ति, नाद्यस्तमेव पूर्वोक्तद्वयेषु वयो-

ति परं नस्योत्कृष्टयोगो न लभ्यते अत एता एकत्वादिशतः
कीर्तिमिश्रादिरेषोक्तद्योगे वर्तमानो मूलप्रकृतीनामुत्तरम-
कृतीनां च यथासंभवमहतरबन्धक उत्कृष्टप्रदेशः करोति ।
या अग्रे जाकृष्टवकः पञ्चविंशतिमकृतयः सम्यग्दृष्टेभ्यः स-
मागच्छन्ति तावन्मि मध्ये श्रीद्वारिकेतैजसकामेषु वर्णादिष्व-
नुत्कृष्टलघूपधात्तबादप्रत्ययेकादिश्यामुमायशःकीर्तिनिर्मा-
णलक्षणानां पञ्चदशप्रकृतीनामपर्याप्तैकमित्यर्थो नाम्नः
योविंशतिप्रकृतिपञ्चस्ते जलकामेषु वर्णादिष्वनुत्कृष्टल-
घूपधातनिर्माणतिथेगतिविधौ यानुपूर्व्यैकेन्द्रियजात्यौ दारिक-
शरीरदुष्टसंस्थानत्रस्य बाधवत्सर्वैकतया पर्याप्तप्रत्येकसाधार-
ण्यमयनरास्थिराद्युभयदुर्भेदानादेवायशःकीर्तिलक्षणो भव्यः
तेनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टप्रदेशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः
पञ्चविंशतिप्रदेशैः भागबाधुत्वात् । शेरानां तु मनुष्यदि-
कपञ्चेन्द्रियजात्यौ दारिकाङ्गोपाङ्गपराधातोच्छासत्रस्य पर्याप्त-
स्थिरादुच्छासनां पञ्चप्रकृतीनां यथासंभवपर्याप्तैकेन्द्रियाप-
र्याप्तस्य योग्यपञ्चविंशतिबन्धनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टः प्र-
देशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः, यद्यपि यथादिष्टयोग्यभावाद्बुद्धयदेव ।
नाप्यवस्थनने त्रयोविंशतिबन्धेन तत्रैतासां बन्धाभावादेव । तौ च
त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिबन्धौ सम्यग्दृष्टेन भवतः देव-
पर्याप्तमनुष्यप्रायोग्यबन्धकत्वात्सत्येवैत एतासामपि पञ्च-
विंशतिप्रकृतीनां पञ्चाङ्गप्रकारेण त्रयोविंशत्या पञ्चविंशत्या
च सह बध्यमानानां सप्तविषयबन्धक उत्कृष्टयोगो मिथ्या-
दृष्टयोत्कृष्टः प्रदेशबन्धः करोतीति ॥ ६२ ॥ निरूपितमुत्तर-
प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धसाम्प्रतिम् ।

अधुना तासामेव जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वमभिधिसुराह-

सुपुष्पी दुषि असक्ती, निरयतिगसुरासुगविद्विदुगं ।

सम्भो जिहं जहं, सुहृमनिगांयाह्वणि सेसा ॥ ६३ ॥

सुमुनिः—प्रमादरहितयेन प्रधानसाधुः—अप्रमत्तचित्तः । (तु-
जिंत्ति) द्वे प्रकृती आहारकशरीराऽऽहारकाङ्गोपाङ्गलक्षण
जघन्यप्रदेशे बध्नाति । अयमर्थः—परावर्तमानयोगो धी-
तनयोगीत्यर्थः । अष्टविषयबन्धकः स्वप्रायोग्यसर्वजघन्यधी-
ये व्यवस्थितो नाम्नो देवगतिर्देवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवै-
क्रियशरीरं वैक्रियाङ्गोपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानम् उच्छास-
नाम पराघातनाम प्रशस्तविद्यायोगित्थननाम बादरनाम
पर्याप्तनाम प्रत्येकनाम स्थिरनाम शुभनाम यशःकीर्तिनाम
सुभगनाम सुस्वरनामाऽऽदेयनाम वर्णचतुर्कं तैजसकामेगे
अग्रदलघूपधातं निर्माणं तीर्थकरणनामाऽऽहारकशरीरमाहार-
काङ्गोपाङ्गमित्येवमेकमिश्रितं प्रकृतीर्बन्धन प्रमत्तयतिराहार-
कशरीराऽऽहारकाङ्गोपाङ्गलक्षणे द्वे प्रकृती जघन्यप्रदेशे बध्ना-
ति । जिहद्वन्द्वऽप्येनं पञ्चने परं नाल्पा भागा इत्येकजिहद्व-
न्द्वग्रहणम् । एतच्च प्रकृतिद्वयमन्यत्र न बध्यत इत्यप्रमत्त-
यतिग्रहणम् । तथाऽसंखी सामान्योक्षावपि धोलमानयोगः
परावर्तमानयोग इत्यर्थः । नरकविकं नरकगतिनरकानुप-
वीनरकाऽऽयुलक्षणं, सुरायुः, इत्येतावन्तः प्रकृतीर्जघ-
न्यप्रदेशे बध्नाः करोति । तथाहि—पृथिव्यज्येष्ठोयापुत्रनस्प-
तिकायिकजिहद्वयमीन्द्रोच्चतुरिन्द्रिया देवनारकेषूपप्यना-
बादेवैतावन्तः प्रकृतीर्न बध्न्तीति नैवाधिक्यन्ते ।
असंख्यपर्याप्तकस्तथाविधसंक्राशयिषुष्यभावाच्चैता बध्ना-

त्यतः सुखे सामान्योक्षावपि "व्याख्यानानां विशेषप्रतिपत्तिः"
इति न्यायात् पर्याप्तकोऽसौ द्रष्टव्यः । सोऽपि स्रष्टकस्मिन्नेव
बाधयोगे काययोगे वा चिरमर्थनिष्ठमानो घृष्टतत्ता दी-
प्रवेष्टो भवेत् । योगानु योगान्तरं पुनः संक्रामतः स्व-
भावाद्दृष्टवेष्टो भवतीति परावर्तमानयोगग्रहणम् । ततश्च
परावर्तमानयोगोऽष्टविधं बध्नन्नपर्याप्तोऽसंखी स्वप्रायोग्यस-
र्वजघन्यधीये वर्तमानः प्रस्तुतप्रकृतिचतुष्टयस्यैकं चतुरो वा
समयानु यावज्जघन्यप्रदेशबन्धं करोतीति परमार्थः । पर्या-
प्तजघन्ययोगस्योत्कृष्टोऽपि चतुःसमयावसानत्वाद्दुस्तरा-
प्येव कालिनयो द्रष्टव्यः । ननु पर्याप्तसंखी किमिति प्र-
कृतप्रकृतिष्वनुष्ठयं न बध्नातीति चेदुच्यते—प्रभूतयोगत्वा-
जघन्योऽपि हि पर्याप्तसंखियोगः पर्याप्तासंख्युत्कृष्टभावाद्-
प्यसंख्येयशुण इति । तथा—(सुरविजिद्विबुगं नि) छि-
क-शब्दस्य प्रत्येकं संख्यासुराङ्गं सुरगांतसुरानुपूर्वीकपे,
वैक्रियद्विकं वैक्रियशरीरं वैक्रियाङ्गोपाङ्गलक्षणं, जितनाम ती-
र्थकरणमित्येतत्प्रकृतिपञ्चकम् (सम्भोत्ति) सम्यग्दृष्टिः "व्या-
ख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः" इति न्यायाद्भावाऽऽद्यसमये वर्त-
मानः (जहंति) जघन्यं—जघन्यप्रदेशं करोति । तथा
हि—कश्चिन्मनुष्यस्तीर्थकरणमः बद्धा देवेषु समुत्पन्नः प्र-
थमसमय एव मनुष्यगतिप्रायोग्यां तीर्थकरणमसहितां नाम-
प्रकृतिमिश्रितं मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिरैवादि-
कशरीरमौदारिकाङ्गोपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानं यज्जघन्यमना-
राचसंस्थानं पराघातमुच्छासं प्रशस्तविद्यायोगित्थनं बादर-
पर्याप्तं प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशः-
कीर्त्ययशःकीर्त्योरकतरं सुभगं सुस्वरमादेये तीर्थकरणम
वर्णचतुर्कं तैजसकामेगे अग्रदलघूपधातं निर्माणमिति
लक्षणां बध्नन्मूलप्रकृतिनसप्तविषयबन्धकोऽविरतसम्यग्दृष्टिः
स्वप्रायोग्यजघन्यधीये वर्तमानस्तीर्थकरणमजघन्यप्रदेश-
बन्धं करोति । नारकोऽपि धेगिकाऽऽदिद्वन्द्वं तद्वन्द्वकः संभ-
यति, परमिद्वे देवोऽऽद्ययोगत्वादानुत्तरावासी शुश्रूषे, ना-
रकेषु श्वेवंभूतो जघन्ययोगो न लभ्यतेऽतस्तपु समुत्पन्नो
नेह शुहीनः, तीर्थज्जन्तु तीर्थकरणम न बध्नन्तीत्युपनि-
ताः, मनुष्यास्तु भवाऽऽद्यसमये तीर्थकरणमसहितां नाम
एकोनविंशतमेव बध्नन्त्यतस्तत्राल्पा भागा भवन्ति । ए-
कजिहद्वन्द्वस्तु तीर्थकरणमसहिताः संयतस्थैव भवति, त-
त्र च धीर्यमन्यते न लभ्यते, अन्येषु तु नामवन्धेषु तीर्थ-
करणमैव न बध्यते अतः शेषप्रादुरागं जिहद्वन्द्वकस्य दे-
वस्यैव ग्रहणं, देवद्विकवैक्रियद्विकयोस्तु बद्धतीर्थकरणम-
देवनारकेभ्यश्चतुषा समुत्पन्नो मूलप्रकृतिनसप्तविषयबन्धको
देवगतिर्देवानुपूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरं वैक्रियाङ्गो-
पाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानमुच्छासं प्रशस्तं विद्यायोगित्थननाम
बादरनाम पर्याप्तनाम प्रत्येकनाम
स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशःकीर्त्ययशः-
कीर्त्योरकतरं सुभगनाम सुस्वरनाम आदेयनाम वर्णचतु-
ष्टयं तैजसकामेगे अग्रदलघूपधातं निर्माणं तीर्थकरना-
मेति लक्षणां देवगतिप्रायोग्यां नभिकोनजिशनं निर्वर्तयन्
स्वप्रायोग्यं सर्वजघन्यधीये व्यवस्थितो भवाऽऽद्यसमये वर्त-
मानो मनुष्यो जघन्यप्रदेशबन्धं करोति । देवनारका हि
तावद्भवत्ययादेवैतत्प्रकृतिचतुष्टयं न बध्नन्तीति नैवाधि-

कृताः निर्वञ्जः पुनर्यथासमाभूता भवाऽऽद्यसमयऽपि बन्ध-
मयेतत् कवलं ते देवगतिप्रायागमप्राप्तिनिमित्तं पूर्व-
प्रतिश्रुतस्वरूपं स्वयमेव, नैकानिर्विघातविषयाः तेषां ती-
र्थकराऽऽहारकमहितत्वात् । निरञ्जं तु तद्वन्धकत्वात् ।
अतस्तेषु भागा अष्टौ लक्ष्यन्ते इति तेषां नाधिक्यम् ।
मनुष्यस्याऽप्यप्राप्तिनिर्वन्धकस्य भागा बहुवो न लभ्यन्ते ।
प्रतिश्रुतविषयान्तेषु तेषां देवगतिप्रायागस्य संयतस्य भवतः
तत्र च वीर्यमहं न लभ्यते । अष्टौ तु देवगतिप्रायागव-
न्धा एव न स्मृत्यालोच्येकोनविंशद्वन्धकस्य मनुष्यस्यैव
ग्रहणम् । ननु निर्वञ्जु पयसांस्त्री देवगतिप्रायागस्येतत्प्र-
कृतित्वमुच्यं यन्माति स कस्माद् नैकैकतः ? । उच्यते-
प्रभूतयोगात् । अपर्याप्तसंज्ञियोगादि पयसांसंज्ञियोगो ज-
घन्योऽप्यसंख्येयशुण । (सुदुर्गमिर्नायक इति सेत-
ति) स्वर्गनिर्वाणोऽप्यपराक आदिष्ठः भवाऽऽद्यमये
शेषा भग्नैकैकप्रकृतिभ्यांऽविरता नवोत्तरशतमेधाः
प्रकृतीराश्रित्य सर्वज्ञव्यपीर्यलक्ष्यशुको यथासंभवं च
यक्षीः प्रकृतीर्बन्धन् जघनप्रदेशवन्धाः करोति, सर्वोपा-
मपन्न बन्धमद्भावात्, सर्वज्ञव्यपीर्यस्य चाश्व संभवा-
दिति ॥ ६३ ॥ निरुपि न जघनप्रदेशवन्धवन्धामिवम् ।
अधुना प्रदशबन्धमव साध्याऽऽद्यद्वङ्गकनिकपयसाह—

दंमणज भयकृच्छा-बितितुरियकमायविघ्ननाणाञ्च ।

मूलकृच्छाऽणुका, चउह दुहा ममिमवन्ध ॥ ६४ ॥

देशनपदं चउर्देशनाऽऽणुर्देशनाऽणुर्देशनाऽणुर्देशनाऽणुर्देशनाऽणु-
रणिनिद्राप्रचलात्तल्लं, भयं, जुगुप्सा, (बितितुरियकमाय-
विघ्न) कमायशब्दस्य प्रत्येकं योगात् द्वितीयकमाया-अप्रत्या-
क्यानाऽऽवरणाभूतौ गीयकमाया-प्रत्याक्यानाऽऽवरणाः, तुर्यो-
ऽधुनार्थः कमाया-मउल्लकमायाः, निद्राणि पञ्च-दानलभ-
भोगापमोभयोर्यान्तरायाऽऽख्यानि, ज्ञानानि-ज्ञानावऽऽख्यानि
मतिज्ञानाऽऽवरणयुक्तज्ञानाऽऽवरणावाचिज्ञानाऽऽवरणमनःप-
योऽऽख्यानाऽऽवरणकमज्ञानाऽऽवरणलक्षणानि पञ्च-देशना-
सामुत्तरप्रकृतिषु मध्ये त्रिशतः प्रहरीनाम् । तथा (मूलकुण्डोऽपि
मूलप्रकृतिपदे ज्ञानाऽऽवरणचउर्देशनाऽऽवरणचउर्देशनीयनामोभा-
न्तरायलक्षणेऽणुकुप एव प्रदेशवन्धः । (चउह लि) चतुर्धा
साधनादिषुवाधुः रूपचतुर्विकरैः अपि भवतीत्यर्थः । इह ना
यद्यप्येवमवधः कर्मकम्पा शुद्धते स उरुहः प्रदेशवन्धः,
ततः स्कन्धहासिमाश्रित्य यावत्सर्वस्वांतां कर्मस्कन्धग्रहणं
तावत्सर्वोऽप्यणुकुप एव प्रदेशवन्धः । ततोऽपि
प्रदेशवन्धः संगृहीतः । यत्र सर्वस्वांतां कर्मस्कन्धग्रहणं स
जघनः प्रदेशवन्धः । ततः स्कन्धवृद्धिमाश्रित्य यावत्सर्ववह-
स्कन्धग्रहणं तावत्सर्वोऽप्यजघन इति जघन्याजघनप्रकार-
वन्धेन सर्वोऽपि प्रदेशवन्धः संगृहीत इत्यनया परिभाषया देश-
नाऽऽवरणपद्धाऽऽदीनामुत्तरप्रकृतीनामनुकूपप्रदेशवन्धः सा-
ध्याऽऽदिबन्धविकरैः भवन्तीति । तथाहि-चउर्देशनाऽऽवरणाऽऽ-
णुचउर्देशनाऽऽवरणावधिचउर्देशनाऽऽवरणकचउर्देशनाऽऽवरणल-
क्षणप्रकृतिचतुर्विकरपयः सप्तकस्य पशमकस्य वा सूक्ष्मसंय-
रायस्य सर्वोऽणुकुपयोगे वसेमानस्येकं द्वौ वा समयो यावदु-
रुहः प्रदेशवन्धः प्राप्यते । सूक्ष्मसंयरायो हि मोह-
नीयाऽऽणुकर्मिभ्यं सर्वेषां न बध्नाति, देशनाऽऽवरणस्या-
व्यतरेष प्रकृतप्रकृतिचतुष्टयं बध्नाति, न शयप्रकृती,

अना मोहनीयाऽऽणुमोगयोगेयास्वमत्र प्रवशापद्रागक्षकभा-
वस्यापि चात्र प्रवेशाद्भुतद्वन्धं लभ्यते इति सूक्ष्मसंय-
रायप्रहणम् । उरुहश्च प्रदेशवन्ध उरुहानां उरुहर्षेण
योगेन भवतीत्युक्तप्रागग्रहणम् । उरुहर्षेणोपास्यमानकाल-
क्षेतावानेव भवतीत्येकाद्विमयग्रहणम् । एनं चाणुकुपप्रदे-
शवन्धं कुर्वोपशान्तोभास्यन्तं चाऽऽकृच्छाः प्रतिपदोऽणु-
कृष्टयोमाह्लाऽश्वेव प्रतिपश्य यदाऽणुकुपप्रदेशवन्धं करोति त-
दाऽसौ सादिः एतच्च स्थानमप्राप्तपूर्वयोगानामभिः सदा नि-
रन्तरे बध्ममात्मत्वात् । प्रवोऽभव्यानाम्, अष्टवो भव्याना-
मिति । निद्राप्रवलाङ्कस्य व्यावरणसम्यग्गृह्यादयोऽप्ये-
करणात्ताः सर्वोऽणुकृष्टयोऽणुकृतयः सप्तविधबन्धकाले एकं
द्वौ वा समयाणुकुपप्रदेशवन्धं विदधानि, आणुकृष्टयोभागी-
ऽधिको लभ्यते इति सप्तविधबन्धकग्रहणम् । स्थानार्द्धि-
त्रिकं सम्यग्गृह्यो न बध्मनीयतन्महोत्तमालाभोऽपि भवती-
ति सम्यग्गृहीतानामेव ग्रहणम् । मिथ्याहृष्टिमास्याऽनोऽस्या-
नर्द्धित्रिकं बध्नीत इति नेह गृहीतो । मिश्रभवेनञ्च बध्ना-
ति, केवलमुक्तनीया तस्याणुकृष्टयोगो न लभ्यते इति सो-
ऽपि नेहाधिकृतः । एते चाविरतसम्यग्गृह्यादयो यदेकपु-
योगाद्वन्धवचच्छेदाद्वा प्रतिपस्यानुकृष्टं प्रदेशवन्धमुप-
हयन्ति तदाऽसौ सादिः, सम्यक्त्वसादहेनं चाणुकृष्टयोग-
प्राप्तपूर्वयोगानादिः, प्रवोऽभव्यानाम्, अष्टवो भव्यानामिति ।
तथा भयजुगुप्सयोः सम्यग्गृह्येविरताऽऽदिरप्युक्तगोत्र-
उणुकृष्टयोगे वसेमान उरुहः प्रदेशवन्धं करोति । मिथ्याव-
भागी लभ्यते इति सम्यग्गृह्येग्रहणम् । कमायभागः पुनः
सज्जनित्वाकमायाणामेव भवति, जैनयोः । मिथ्याहृष्टिस्तु
मिथ्याव-
बध्नीतीति मिथ्याव-
भागी लभ्यते इति त-
स्येहाग्रहणम् । सास्यानमिथ्यावन्तु लभ्यते मिथ्याव-
भागीः केवलमुक्तनीया तयोऽणुकृष्टयोगो न लभ्यते इति नाथ-
पि नेहाधिकृतः । अपूर्वेकरणापरिवर्तिनस्तु भयजुगुप्से न
बध्मनीयपूर्वकरणात्प्रतिपश्यन् । एते चाविरतसम्यग्गृ-
ह्यादयो यदेकपुयोगाद्वन्धवचच्छेदाद्वा प्रतिपस्यानुकृष्ट-
प्रदेशवन्धमुपहयन्ति तदा असौ सादिः, तस्यानमप्रा-
प्तपूर्वयोगानादिः, प्रवोऽभव्यानाम्, अष्टवो भव्यानामिति ।
तथाऽप्रत्याख्यानाऽऽवरणचतुष्टयस्याणुकृष्टयोऽविरतसम्य-
ग्गृह्येऽसप्तविधबन्धक उरुहः प्रदेशवन्धं करोति । मिथ्याव-
मन्तानुबन्धिनश्चासौ न बध्नात्यनरूपद्रागद्वयमधिकं लभ्यते
इत्यस्यैव ग्रहणम् । मिथ्याहृष्टिमिथ्यावमन्तानुबन्धिनश्च
सास्यानसर्ववमन्तानुबन्धिनो बध्नातीति तयोऽग्रहणम् । मि-
थ्यस्तु मिथ्यावमन्तानुबन्धिनश्च न बध्नाति । केवलमुक्तनी-
या तस्याणुकृष्टयोगो न लभ्यते । देशविरताऽऽदिरप्युक्तगो-
त्राणां प्रतिपश्य पुनानुकृष्टप्रदेशवन्धं विदधानि तदाऽसौ सा-
दिः, तस्यानमप्राप्तपूर्वयोगानादिः प्रवोऽभव्यानाम्, अष्टवो भ-
व्यानामिति । तथा मयाख्यानाऽऽवरणचतुष्टयस्याणुकृष्टयोगो
देशविरतः सप्तविधबन्धक उरुहः प्रदेशवन्धं करोति । अ-
प्रत्याख्यानाऽऽवरणानामप्यनाथवन्धकोऽन्तल्लगाऽऽधिको ल-
भ्यते इति । एव च देशविरतो यदा बन्धवचच्छेदादु-
रुहप्राप्ताद्वा प्रतिपश्य पुनानुकृष्टप्रदेशवन्धं करोति तदा-

एतौ सादिः, तत्स्थानमप्रत्यूषाणामनादिः भ्रूवोऽभयानाम्, अश्रूवो भयानामिति । तथा संश्रुतलनकोधस्यानिवृत्तिबाधः पुंशब्दोऽप्यवच्छिन्नो संश्रुतलनकोधोऽऽदिबन्धुषु बन्धुमुत्कृष्टयोगं स्थित उक्तद्वे प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यात्वाऽप्यकारवायद्वयकभावाः सर्वेनोकारवायभावात् लभ्यत इति कृत्वा । संश्रुतलनमानस्य स एव कोधबन्धे व्यवच्छिन्ने संश्रुतलनमानोऽऽदिप्रत्ययं बन्धुमुत्कृष्टयोगं करोति कोधभागां लभ्यत इति कृत्वा । स एव मानबन्धे व्यवच्छिन्ने मायालोभी बन्धनमायाया उक्तद्वे प्रदेशं करोति मानभागेऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स एव मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बन्धनस्वैवांकुष्टप्रदेशं करोति एकं द्वौ वा समयौ, एतच्च विशेषणं प्रागपि द्रष्टव्यं, समस्तमोहनीयभागस्तत्र लभ्यत इति लोभबन्धकस्यैव प्रष्टव्यम् । एव चानिवृत्तिबाधरौ यथा बन्धव्यवच्छेदोऽनुकृष्टयोगाद्वा प्रतिपश्य पुनरनुकृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्रत्यूषाणामनादिः भ्रूवोऽभयानाम्, अश्रूवो भयानामिति । तथा हानोऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकावप्यन्तःकृत्यापशमकस्य वा स्वमसंपरायस्य सर्वोत्कृष्टयोगे वसंतमानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । स्वमसंपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति एतयोर्भांगयोरप्यत्र हानोऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकं च यथास्वं प्रवेशादुत्कृष्टद्वयमिदं लभ्यत इति स्वमसंपरायप्रष्टव्यम् । इह चोत्कृष्टप्रदेशबन्धं कृत्योपाशान्तमोहावस्थां चाऽऽरब्ध्वा पुनः प्रतिपश्योत्कृष्टयोगाद्वाऽत्रैव प्रतिपश्य यदा पुनरनुकृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसौ सादिः, एतच्च स्थानमप्रत्यूषाणामनादिः सदा निरन्तरं बध्मान्तरात् भ्रूवोऽभयानाम्, अश्रूवो भयानामिति । तदेवं विंशत उत्तरप्रकृतीनामनुकृष्टः प्रदेशबन्धः साद्याऽऽदिबन्धुत्वेनाऽऽदिप्रदेशं भाविता । शब्दत्रयस्य का वार्तयार्ह—(बुद्धा मेति सव्यस्य लि । शेषे भगिनोऽस्ति उक्तद्वयत्रयाऽजघन्यप्रदेशबन्धलक्षणो संबन्धं त्रिविधोऽपि द्विधा-द्विबन्धः साधुभूवलक्षणो वस्यो भवतीत्यर्थः । तलानुत्कृष्टमण्यकमणोत्कृष्टविंशतोऽपि प्रकृतीनां स्वमसंपरायाऽऽदिपुनर् दृष्टिनः, स च तत्प्रथमतया बध्मान्तरात्सादिः, संध्या बध्नामात्रेऽनुत्कृष्टबन्धसंभवे वाऽवश्यं न भवतीत्यर्थः । जघन्यः पुनरेतानां विश्रुतप्रकृतीनां प्रदेशबन्धोऽप्यधीतस्य सर्वमर्थं ग्रीष्मलविकस्य सतविधबन्धकस्य स्वमसंपरायाद्वयं अथाऽऽद्यसमयं लभ्यते । जघन्यप्रदेशबन्धो हि जघन्ययोगेन भवतीत्युक्तं, स चात्रैव यथाकृतिशब्दविशिष्टस्य लभ्यतेः द्वितीयाऽऽदिममयेषु पुनरन्तरावसंश्रयशुक्लजन्तं वीर्यं वधेन इति मवाऽद्यसमयप्रष्टव्यम् । द्वितीयाऽऽदिमसंश्रयमप्यजघन्यं बध्नाति, पुनः संश्रयानां संश्रयानेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगेन प्राप्य स एव जघन्यं प्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमित्येवं जघन्याजघन्ययोः प्रदेशबन्धयोः संश्रयानामुत्तरोऽप्येवौ साधुभूवौ भवतः । इति भाविता विंशत उत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टप्रदेशबन्धश्चतुर्धौ । उक्तद्वयजघन्याजघन्यप्रदेशबन्धश्च द्विधा । शेषे का वार्तयार्ह—“ बुद्धा मेति सव्यस्य लि ” एवं भूयोऽप्यनुवर्त्यते । शेषे भगि, तर्हि शब्दकृत्यवशिष्टं स्थानाद्विंशतिकमिथ्यात्वाभ्यानुबन्धित्यनुवर्त्यवर्षाऽऽदिबन्धकृतैस्तत्कर्मभाऽऽयुःकृत्यवर्षातानि मो-

गलक्षणे सप्तदशभूवप्रकृतिकदम्बक औदार्यकवैक्याऽऽहारकशरीरबयाङ्कोपाकृत्ययमेव नपतूनहननपतूजानिपञ्चकयतिवत्प्रकाशितानाद्विंशतपूर्वावधत्तकनीधकनामोच्छ्वासनामोद्वयननामाऽऽनपनाम पराघाननाम असदृशकस्यावदृशकोविमोत्रनीवैमोत्रनासातवर्षनीयाह्वारपरपरान्तोऽकवेदवयाऽऽयुःशुक्लपुण्यलक्षणमसतिनस्येकाभूवबन्धप्रकृतिकममूढं च सर्वोत्कृष्टमिथ्यात्वाभ्यानुबन्धित्यनुवर्षातानि सतिविकस्येऽपि प्रदेशबन्धे द्विधा । द्वयप्रकारः सार्वाभूवबन्ध बन्धा भवति । तथा हि—अभूवबन्धित्येनामभूवबन्धवैक्याऽनुत्कृष्टजघन्याजघन्यस्त्वप्रदेशबन्धः सर्वोऽपि साधुभूव एव भवति । स्थानाद्विंशतिकमिथ्यात्वाभ्यानुबन्धित्यनुवर्षातानि सतिविकस्येक उक्तद्वययोगे वसंतमानो मिथ्याद्विष्टप्रदेशप्रदेशबन्धमेकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । प्रकृतीनां बध्नातीति मिथ्याद्विष्टमहम् । मिथ्यात्ववर्ज्य एतः प्रकृतीः सार्वभौतोऽपि बध्नाति, परं भगिप्रतिपश्य सास्वादनस्वार्हद्वयं गो न लभ्यत इति तस्य प्रष्टव्यम् । उक्तद्वययोगस्थानावातव काल इत्येकद्वयमयतिथयः । उक्तद्वयानाम् प्रतिपश्य स एवानुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, पुनः स एवोत्कृष्टमित्येवं भाव्यते । साधुभूवौ । जघन्यप्रदेशबन्धं पुनरेतानां सर्वजघन्यवीर्यलक्ष्यवैवाऽऽद्यसमये वसंतमानः सतिविकस्य बध्नात्यनुवर्षातानि मोहाः करोति । द्वितीयाऽऽदिममयेषु च स एवाऽजघन्यं करोति । कालान्तरेण पुनः स एव जघन्यं करोतीत्येवमपि द्वौ साऽऽद्यभूवौ भवतः । तथा बन्धवत्कृतैस्तत्कर्मभाऽऽयुःकृत्यवर्षातानि मांशुलक्षणस्य प्रकृतिनवकस्याप्युत्कृष्टानुत्कृष्टा जघन्याजघन्यौ च प्रदेशबन्धौ साधुभूवौवर्षमयं वक्तव्यौ । तवरमुत्कृष्टयोगो मूलप्रकृतिमसंश्रयबन्धको नास्ति स्तैर्यगतिसिर्गमापुर्वीयैकमन्त्रपञ्चिकादिशकरीरं बुद्धजन्तस्थानं स्थावरप्रमाणं वाद्विरसुप्रयोगस्तत्तत्तु अप्यधीतं त्रयेकसाधारण्योरन्यतरतु अधिधानां अश्रुमनाम दुर्मयनाम अनान्वयनाम अश्रयःकतिवैक्येत्तत्कर्म तैजसकर्मण्ये अश्रुलक्षणावर्षां निर्माणमित्येवं त्रयोविंशतिमुत्तरप्रकृतीर्बन्धमिथ्याद्विष्टप्रदेशबन्धको धाक्यः शेषं तथैव । नास्तीति पञ्चविंशत्योदिवन्धप्रष्टव्ये बहवो भगा भवन्तीति त्रयोविंशतिबन्धप्रष्टव्यम् । इति भाविता उत्तरप्रकृतीनां भवितुः उक्तद्वयजघन्याजघन्यप्रदेशबन्धेषु, साद्याऽऽदिविकल्पाः । समप्रति मूलप्रकृतीः प्रतीय उक्तद्वयप्रदेशबन्धानि भङ्ग्यु साद्याऽऽदिमज्जकानभिधिरसुराह—(मूलक्षुरोऽऽयुःकोऽसौ चउह लि । मूलपदं मूलप्रकृतिपदं हानोऽवरणदृष्ट्याऽवरणवैदनीयनामोभागतं गलक्षणे अनुत्कृष्टः प्रदेशबन्धश्चतुर्धौ साऽऽद्यनादिभूवोऽभूवलक्षणश्चतुर्धो भवति । तथा हि—प्रस्तुतकर्मपदं वृत्तवयः कृतकस्योपशमकस्य वा स्वमसंपरायस्य स्वोत्कृष्टयोगे वसंतमानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । स्वमसंपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति, किं त्वेव तदेव प्रस्तुतकर्मपदं बध्नात्यतो मोहनीयाऽऽयुःभांगयोरत्रैव कर्मपदं प्रवर्ष्यो, बहुद्रव्यमिदं लभ्यत इति स्वमसंपरायप्रष्टव्यम् । उक्तद्वय प्रदेशबन्ध उक्तनीया उक्तद्वयेन योगेन भवतीत्युक्तद्वयप्रष्टव्यम्, उक्तद्वयोर्भांगस्थानकालौ साधनैव भवतीत्येकद्वयमप्रष्टव्यम् । एवं चोत्कृष्ट प्रदेश-

बन्धं कृत्वा पशान्तमोहावस्थां वाऽऽकृष्टा पुनः प्रतिपद्य उक्त-
 एयोगाद्वाऽथैव प्रतिपद्य यदा पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति
 तदाऽसौ साविः, एतच्च स्थानमाप्तपूर्वाणामनाभिः सदा-
 निरन्तरं बध्यमानत्वात्, अथवाऽभ्ययानाम्, अथवा भयान-
 त्तम्, इत्युक्तः येषां मूलपदार्थानामनुत्कृष्टप्रदेशान्ध्रतुलिक-
 ह्यः शेषवर्णाधिके साध्याऽऽदिभङ्गकानाह- (तुहा सेल सव-
 रथ लि) शेष-भगिनोऽदिति जघन्याजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशबन्ध-
 लक्षणं त्रिकं द्विधा-साऽऽद्यप्रवृत्तत्वां द्विप्रकारो बन्धो भव-
 ति । तत्रानुत्कृष्टभजनप्रसङ्गेनोत्कृष्टः स्वभसंपराधिऽनन्तरं द-
 र्शितः, स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वासादिः, उपशान्ताऽऽ-
 द्यवस्थायां पुनरुत्कृष्टबन्धगमने चावश्यं न भवतीत्यर्थः,
 जघन्यः पुनरमोषां येषां कर्मणां प्रदेशबन्धोऽप्योतितस्य सर्वम-
 न्दवीर्यलक्ष्यकस्य सतिव्यवस्थस्य स्वभमनिर्गोदस्य भवाऽऽद्य-
 समये तभ्यते । जघन्यप्रदेशबन्धो हि जघन्ययोगेन भवतीत्यु-
 क्तम् । स चास्यैव यथोक्तविशेषणविशिष्टस्य लभ्यते, द्वितीया-
 ऽऽदिसमये तु स्वसायसंस्थेयगुणवृद्धेन वीर्येण वद्धत इति भवा-
 ऽऽद्यसमयप्रहणम् । द्वितीयाऽदिसमयेऽथवमप्यजघन्यं बध्ना-
 ति, पुनः संस्थातेनाऽन्वेष्यातेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगं
 प्राप्य स एव जघन्यप्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमित्येवं
 जघन्याजघन्ययोः प्रदेशबन्धयोः संसरतामसमुत्तां द्वावप्य-
 न्तौ साधुभूवौ भवत इति । भाविता मूलप्रकृतिवस्तुको-
 षाऽऽदिबन्धविकल्पाः साध्याऽऽदिभङ्गकः, अथावशिष्टयोर्मा-
 हाऽपुषोक्तुष्टाऽऽदिप्रदेशबन्धान् साध्याऽऽदिविकल्पाः प्र-
 कल्प्याह- (तुहा सेल सवर्था लि) शेष भगिनोऽदिति मोहि
 आधुषि च सर्वश्रीरुहोऽनुत्कृष्ट जघन्येऽजघन्ये च प्रदेशब-
 न्धे द्विधा साधुप्रवृत्तत्वां द्विविकल्पो बध्ना भवति । त-
 त्र मिथ्यादृष्टिः सम्पददृष्टिर्नानिवृत्तत्वादान्तः सतिव्यव-
 स्थाकाले उत्कृष्टयोगं वसमानो मोहनीयवस्तुऽनुत्कृष्टप्रदेशबन्धं
 करोति, पुनरुत्कृष्टयोगं प्राप्यानुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति,
 पुनरुत्कृष्टः पुनरप्यनुत्कृष्टमित्यनुत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्ध-
 योः संसरतां जन्तूनां मोहवस्तुऽनुत्कृष्टप्रदेशबन्धौ द्वा-
 वपि साधुभूवौ भवतः, जघन्याजघन्यौ त्वेतामप्रदेशबन्धौ
 यथा स्वभमनिर्गोदाऽऽदिषु संसरतामसमुत्तां कर्मपदकस्यान्-
 तर्भवन् भाविता तथाऽऽधुषि निर्विशेषं भावनीयौ । आयु-
 र्भक्ष्य स्वधुवभग्नित्वादेव तत्प्रदेशबन्धं उत्कृष्टाऽऽदिवस्तुवि-
 कल्पोऽपि साधुभुव एव भवतीति । ६४॥ निरूपितः प्रद-
 शबन्धः साध्याऽऽदिप्रकृत्पणतः ।

संप्रति प्रागुक्तचतुर्विधबन्धे योगस्थानानि कारणं प्रकृतयः
 प्रदेशाश्च तत्कार्यं प्रवर्त्तन्ते, तथा स्थितिवन्धाध्यवसाय-
 स्थानानि कारणं स्थितानिर्धारास्तु तत्कार्यम्, अनुभाग-
 बन्धाध्यवसायस्थानानि कारणम्, अनुभागस्थानानि तु त-
 त्कार्यं धर्तन्ते इति कृत्वा सप्तानामप्येषां पदार्थानां परस्पर-
 मत्वबहुत्वमभिहितपुराह—

सेटिअसंस्तिज्जंसे, जोगट्टाणाणि पपिडोडुम्भेया ।

विर्षं वञ्जकवसाया-णुभागट्टाणा अंसंलगुणा । ६५॥

योगो-वीर्यं तस्य स्थानानि वीर्याविभागशंसंघातकपाणि ।
 कियन्ति पुनस्तापि भवन्तीत्याह- (सेटिअसंस्तिज्जंसे लि)

अंशुरसंस्थेययोः । एतदुक्तं भवति—अंशुरसंस्थेयमात्रकपाया
 असंस्थेयमात्रे यावन्त आकाशप्रदेशा भवन्ति तावन्ति योग-
 स्थानानि । एतानि चोत्तरपदापेक्षया सर्वभूतोक्तानि शेषः ।
 तत्र यथेति योगस्थानानि भवन्ति तथोक्त्ये-इह किल
 सूक्ष्मनिर्गोदस्यापि सर्वजघन्यवीर्यलक्ष्ययुक्तस्य प्रदेशाः के-
 चिदस्यवीर्ययुक्ताः, केचित् बहुबहुवरबहुतमवीर्योपताः । तत्र
 सर्वजघन्यवीर्ययुक्तस्यापि प्रदेशस्य संस्थानं वीर्यं कर्त्तव्यप्रका-
 र्त्तंनं द्वितीयमानसंस्थेयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्मात्राणां
 प्रयच्छति, तस्यैवात्कृष्टवीर्ययुक्तं प्रदेशं यद्वीर्यं तदंतर्भ्याऽसं-
 स्थेयगुणात् भावान् प्रयच्छति । उक्तं च—

“ एषाणं जिज्ञेता, असंस्त्वलोगास जलिय पयसा ।

तस्य वीर्यप्रभाया, जीव पयससिम्भ इहिके ॥ १ ॥

सर्वजहन्नागविरिय, जीवपयससिम्भ तलिया संखा ।

तसौ असंस्त्वगुणिया, बहुविरिय जियपयससिम्भ ॥ २ ॥ ”

भागा-अविभागपलिल्लेदा इति चानर्थोत्तरम् । ततः सत्त्व-
 स्ताकाविभागपलिल्लेदकालिनां लोकाऽऽसंस्थेयमात्रावप्ये-
 संस्थेयप्रतरप्रदेशराशिसंस्थानां जीवप्रदेशानां समानवीर्यप-
 लिल्लेदतया जघन्येका वर्गणा, तत एकेन योगपलिल्लेदेना-
 धिकानां तावतामेव जीवप्रदेशानां द्वितीया वर्गणा, एवमेकै-
 क्योगपलिल्लेदवृद्ध्या वर्धमानानां जीवप्रदेशानां समानजा-
 तीयकपा धनोक्तलोकोऽऽकाशअंशुरसंस्थेयभागप्रदेशरा-
 शिप्रमाणा वर्गणा वाच्या । एताश्चेतावस्थाऽप्यसंस्कृत्पन-
 या वदं स्थान्यन्ते । तत्र जघन्यवर्गणया जीवप्रदेशा असंस्थे-
 यवीर्यभागाभ्यां अत्यसंस्कृत्पनया दश भागाभिवताः स्था-
 प्यन्ते । ते च जीवप्रदेशा एकैकस्यां वर्गणायामसंस्थेयप्रतर-
 प्रदेशमाना अत्यसंस्कृत्पनया त्रयस्त्रयः स्थाप्यन्ते । एताश्चे-
 तावत्यः समुद्भवा एकं वीर्यस्पर्धकमित्युच्यते । अथ स्पर्ध-
 क इति कः शब्दार्थः ? । उच्यते-एकैकोत्तरवीर्यभागवृद्ध्या
 परस्परं स्पर्धन्ते वर्गणा यत्र तत्स्पर्धकम् । तत ऊर्ध्वमेकं
 द्वाधादिभवा वीर्यपलिल्लेदेराधिका जीवप्रदेशान् प्राप्यन्ते
 किं तर्हि प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणया जीवप्रदेशेषु यावन्तो
 वीर्यपलिल्लेदास्तंभ्याऽसंस्थेयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणैरेव
 वीर्यपलिल्लेदेराधिका जीवप्रदेशा लभ्यन्तेऽस्तन्नेषामपि स्वमा-
 नवीर्यभागानां समुदायो द्वितीयस्पर्धकस्याऽऽद्यवर्गणा । तत
 एकेन वीर्यभागनाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । एव-
 मेकोत्तरवृद्धिकर्मणैना अपि अत्यसंस्थेयमात्रावर्तिप्रदेशमा-
 ना वाच्या । एतासामपि समुदायो द्वितीयं स्पर्धकम् । इत
 ऊर्ध्वं पुनरप्येकोत्तरवृद्धिर्न लभ्यते, किं तद्व्यसंस्थेयलोकाऽऽ-
 काशप्रदेशतुल्येरेव वीर्यभागैराधिकास्तत्प्रदेशाः प्राप्यन्तेऽस्त-
 न्नेव क्रमेण तृतीयस्पर्धकमारभ्यन्ते, पुनस्तैरेव क्रमेण च-
 तुर्थम्, पुनः पञ्चममित्येवमेतान्यपि वीर्यस्पर्धकानि अत्यसंस्-
 क्थेयमात्रावर्तिप्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतेषां चेताव-
 तां स्पर्धकानां समुदाय एकं योगस्थानकमुच्यते । एतेषां चेताव-
 तां स्पर्धकस्य सूक्ष्मनिर्गोदस्य भवाऽऽद्यसमये सर्वजघन्यवीर्यस्य यो-
 गस्थानकमभिहितम्, तदन्वयस्य तु किञ्चिदधिकवीर्यस्य जन्त-
 रनेव क्रमेण द्वितीयं योगस्थानकमुच्यते, तदन्वयस्य तु तैरेव
 क्रमेण तृतीयं, तदन्वयस्य तु तैरेव क्रमेण चतुर्थमित्यमुना कथे-
 येतावत्यपि योगस्थानां मानाजीवानां कालभेदेन जीवस्य
 वा अंशुरसंस्थेयभागवर्तिनः प्रदेशराशिप्रमाणाणि भव-

मि । ननु जीवानामनन्तेषां कस्मैदा योगस्थानान्यनन्तानि क-
स्माच्च भवन्ति ? नैतदेवं, यत एकैकस्मिन् सदृशे योगस्था-
नेऽनन्ताः स्थावरजीवा विनश्यन्ते, प्रसक्तैकैकस्मिन् सदृशे
योगस्थानेऽसंख्याता वर्तन्ते, तेषां च तदैकैकमेव चि-
ह्नितम्, अतो बिसदृशानि यथाक्रमानामेव योगस्थानानि
भवन्ति । तथाऽप्यस्याः सर्वेऽप्येकैकस्मिन् योगस्थानके ए-
कसमर्थभाषातिष्ठन्ते, ततः परमसंख्येयगुणवृद्धिं प्रति-
सम्बन्धोऽस्य योगस्थानकेषु संक्रामन्ति । पृथोक्तस्तु सर्वेऽ-
पि स्वप्रायोपे सर्वजघन्ययोगस्थानके जघन्यतः समयमुत्कृ-
ष्टतन्धुतः समयान् यावद्वर्तन्ते । ततः परमध्ययोगस्था-
नकमुपस्थाप्यते । स्वप्रायोगोत्कृष्टयोगस्थानकेषु तु जघन्यतः
समयमुत्कृष्टतस्तु द्वौ समयौ । मध्येषु जघन्यतः सम-
यमुत्कृष्टतस्तु कश्चित्नील कश्चिच्चतुरः कश्चिद्विष्वक् कश्चित्
षट् कश्चित्सप्त कश्चिदष्टौ समयान् यावद्वर्तन्ते इति, अयं
चैतावानपि योगो मनःप्रभृतिसद्विकारिकावृत्तयश्च संक्षि-
प्य सत्यमनोयोगासत्यमनोयोगसत्यमृगामनोयोगासत्यमृग-
मनोयोगसत्यव्यायोगासत्यव्यायोगसत्यमृगव्यायोगासत्य-
मृगव्यायोगादौ दारिकमिधकाययोगवैधिकाययोगवैधिकायमि-
धकाययोगाऽऽहारकमिधकाययोगकामिधकाययोगभेदतः प-
ञ्चदशधा भेदाः, इत्यलं प्रलेखेन । एतेभ्यश्च योगस्था-
नेष्वोऽसंख्येयगुणा—असंख्येयगुणिताः (पयङ्गि स्ति)
भेदश्चर्यस्य प्रत्येकं सम्बन्धान् प्रकृतिभेदा ह्यनाऽऽवर-
णाऽऽदीनां भेदाः । (अस्मिन्मुखे स्ति) पदमृगानामसंख्या-
नानि यावत्सर्वत्र योजनीयम् । इयमत्र भाषणा—इह ताव-
दावश्यकाऽऽदिष्वधिकान्तरादनयोः लघोपपत्तयेच्छिदादन्-
ख्यातास्तावद्भेदा भवन्ति (भगिनाः) ततश्चैतदावरण-
बन्धस्यापि तावत्प्रमाणा भेदाः संगच्छन्ते, वैविध्येण क-
दृश्यैव विचित्रलघुपदशमोपपत्तेरिति । कथं पुनः लघोपप-
त्तयेच्छिदोऽप्यसंख्येयभेदस्य प्रतीयत इति चेदुच्यते—क्षेत्र-
तन्त्रस्थेनेति । तथाहि—त्रिसमयाऽऽहारकसम्बन्धपनकसत्वा-
वगाहनामानं जघन्यमवधिद्विकस्य क्षेत्रं परित्यज्येत योक्तुम् ।
यदाह सकलधृतपारहृष्या विश्वानुग्रहकाऽयस्या विहितानि-
कशास्त्रसंज्ञो भगवान् भीमद्रव्याहृष्यामीः “ जावदप्यति-
समयाऽऽहारकस्य सुमुहस्य पशुमजीवस्य । खाद्याहारा ज-
हृष्या, भोदिकक्षत्तं जहृत्तु ॥ १ ॥ ” उत्कृष्टं तु सर्ववद्वैतज-
स्वाधिकजन्तूनां शुचिः सर्वतो अमिता यामाग्रां क्षेत्रं
दृशुषति तावत्प्रमात्रं तस्य प्रमाणं भवति । यदाहुः भीम-
दाराधपादाः—“ सर्ववद्वैतभृगुगणिजीवा, निरन्तरं जलितं भ-
रिज्जुलु । क्षेत्रं स्ववद्वैतं, परमोद्विक्तं भवति विद्वो ॥ १ ॥ ” इति ।
ततो जघन्यान्क्षेत्रावरणं प्रदेशवृद्ध्या प्रवृत्तं कृत्वा क्षेत्रावरण-
स्य संख्येयभेदश्चर्यमवधिद्विकस्य क्षेत्रतारसंख्येयं भवति,
अतस्तदावधकस्यावधिद्विकस्यापि नानाजीवानां क्षेत्राऽऽदि-
भेदेन बन्धवैविध्यवृद्धयैविध्यवृद्धाऽसंख्येयगुणभेदवत् ।
एवं नानाजीवानामित्ये मनिहानाऽऽवरणाऽऽदीनां शेषाणा-
मप्यावरणानां तथाऽप्यासामपि सधोसां मूलप्रकृतीनामुत्पत्ति-
प्रकृतीनां च क्षेत्राऽऽदिभेदेन बन्धवैविध्यवृद्धयैविध्यवृद्धाऽ-
संख्याता भेदाः संपद्यन्ते इति । उक्तं च—

“ जम्हा उ भोदिविलभ्रो, उहोसो सर्ववद्वैतसिद्धिर्ह ।
अपिपयिषं कुसर्, तपितमिष्यस्यसमो ॥ १ ॥ ”

तत्कारणममेया, जेण वदुं हुति आवरणजगिया ।
तेषांसंख्यगुणं तं, पयङ्गि जोगडां जगं ॥ २ ॥ ” इति ।
अतस्त्वामानुषवीणां बन्धोद्वैतवैविध्यमासंख्याता भेदास्त-
च्च लोकस्यासंख्येयभागवतिप्रदेशगणितुल्या इति वृद्धकृत-
कचुत्तिकारोक्तौ विशेषः । ननु जीवानामनन्तत्वात्सार्था ब-
न्धोद्वैतवैविध्यमागन्ता अत्र प्रकृतिभेदाः कस्माच्च भवन्ति,
नैतदेवं, सदृशानां बन्धोद्वैतमागन्तामन्तं विवक्षितस्वादिम-
शास्त्रेतावन्त एव तद्भेदा भवन्ति । ते च भेदाः प्रकृति-
भेदस्वात्प्रकृतय इत्युच्यन्ते । ततश्च योगस्थानेष्वोऽसंख्यात-
गुणाः प्रकृतयः यत एकैकस्मिन् योगस्थाने वक्ष्यमानेना-
नार्जिवेः कालभेदादेकजीविन वा सर्वा जघन्यतः प्रकृतयो
बध्यन्ते इति । तथा नश्यः प्रकृतिभेदस्यः स्थितिभेदाः
स्थितिविशेषा अन्तमुद्धृतसमयाधिकान्तमुद्धृतद्विसमया-
धिकान्तमुद्धृतसमयाधिकान्तमुद्धृतोऽऽदिलक्षणं अस्-
त्वेयानुगुणा भवन्ति, एकैकस्याः प्रकृतेरसंख्येयैः स्थिति-
विशेषैरसंख्येयमानत्वात् । एकमेव हि प्रकृतिभेदं कश्चिज्जीवो-
ऽप्येन स्थितिविशेषेण बध्नाति, स एव च तं कदाचिद-
न्येन, कदाचिदप्यन्येन कदाचिदप्यन्तरेणेत्येवमेकं प्रकृतिभे-
दमेकं च जीवमाश्रित्यासंख्याताः स्थितिभेदा भवन्ति, किं
पुनः सर्वप्रकृतीः सर्वजीवानांश्रित्या प्रकृतिभेदस्यः स्थिति-
भेदानामसंख्यानगुणमिति, अतः प्रकृतिभेदस्यः स्थिति-
भेदा असंख्यातगुणा भवन्ति इति । तथा स्थितिभेदस्यः
सकाशात् स्थितिबन्धाध्यवसायाः पदैकदेशं पदमनुयायो-
पचारात् स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानासंख्येयस्थानगुणानि । तत्र
स्थानं—स्थितिः कर्मणोऽवस्थानं तस्या बन्धः स्थितिबन्धः ।
अध्यवसायानि—अध्यवसायाः, तेषां कृपायानिना जीवपरि-
णामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा एष्विति स्थानानि । अध्यव-
साया एव स्थानाध्यवसायस्थानानि । स्थितिबन्धस्य
कारणभूतान्यध्यवसायस्थानानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्था-
नानि । तानि स्थितिभेदेष्वोऽसंख्येयगुणानि, यतः सर्वज-
न्योऽपि स्थितिविशेषोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणैर-
ध्यवसायस्थाने ज्ञेयन्ते, उत्तरं तु स्थितिविशेषास्तरं व यथो-
त्तरं विशयवृद्धेर्ज्ञेयन्तेऽतः स्थितिभेदस्यः स्थितिबन्धा-
ध्यवसायस्थानासंख्येयस्थानगुणानि सिद्धा भवन्ति इति । तथा
(अणुनागद्वय स्ति) पदैकदेशं पदसमूहोपचारादनुमा-
गस्थानान्यनुमागबन्धाध्यवसायस्थानानि तत्रानु—अथाह-
न्धोत्तरकालं भवत्येते—सेव्यते—अनुभूयते इत्यनुमागो रस्त-
स्य बन्धोऽनुमागवन्धः । अध्यवसायान्यध्यवसायस्थाने चैक-
कायजनिना जीवपरिणामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा येष्विति
स्थानानि । अध्यवसाया एव स्थानाध्यवसायस्थानानि ।
अनुमागबन्धस्य कारणभूतान्यध्यवसायस्थानान्यनुमागब-
न्धाध्यवसायस्थानानि । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यस्त-
न्धसंख्येयगुणानि भवन्ति । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं ह्यै-
कमस्तमुद्धृतप्रमाणमुक्तम्, अनुमागबन्धाध्यवसायस्थानं त्वै-
कं जघन्यतः सामयिकमुत्कृष्टतस्त्वसामयिकान्तमेवाक्रमं,
अत एकैकस्मिन् अपि नगरकवे स्थितिबन्धाध्यवसाय-
स्थाने तद्वर्तमानानि—नगरनदयोः चैव विवैशुद्धकृपाणि
नानाजीवान् कालभेदेनैकं जीवं वा समाश्रित्याऽसंख्ये-
यलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुमागबन्धाध्यवसायस्थाना-
नि भवन्ति । तथाहि—जघन्यस्थितिजनकानामपि स्थि-
तिबन्धाध्यवसायस्थानानां मध्ये यदाचं सर्वसंख्येयस्थिति-

कं बन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन्नापि देशे तत्र कालाभावजीवभेदे-
नासंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि प्राप्यन्ते, द्वितीयाऽऽदिषु तु ताम्यधिकाम्यधि-
कतराणि च प्राप्यन्त इति सर्वेष्वपि स्थितिवन्धाध्यवसा-
यस्थानेषु भावना कार्या, अतः स्थितिवन्धाध्यवसायस्थान-
भ्योऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानीति ॥ ६४ ॥

तथा कम्पपरासा, अणुतन्तुगुणिया तत्रो रसच्छया ।

लोभा पयडिपरासं, डिश्रुणुभागं कसायाधो ॥ ६५ ॥

ततस्तेभ्योऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यः कर्मप्रदेशाः-क-
र्मस्कन्धा अनन्तगुणित्वा भवन्ति । अप्रमथ तापयोर्धेः प्रत्येक-
मभ्यनन्तगुणैः सिद्धान्तभागवतिभिः परमाणुभिर्निष्पन्नान्
भयानन्तगुणानि च स्कन्धानिमेष्यान्वाऽऽदिभिर्हनुभिः प्रति-
समये जीवो गृह्णातीत्युक्तम्, अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि
तु सर्वाधिकसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यन्वाभि-
नानि, अतोऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यः कर्मप्रदेशा अन-
न्तगुणाः सिद्धा भवन्ति । तथा (तत्रो रसच्छयं ति)
ततस्तेभ्यः—कर्मप्रदेशेभ्यो रसच्छेदा अनन्तगुणा भवन्ति ।
तथादि-इह लीरतिम्बलसऽऽद्यक्षिप्रपेक्षाऽनुभागबन्धाध्य-
वसायस्थानैस्तदुल्लिख्य कर्मपुद्गलेषु रसो जन्त्यतः स चै-
कस्यापि परमाणोः सम्बन्धो केवलप्रवृत्त्या विद्यमानः सर्व-
जीवान्नन्तगुणान्विभागपलिलच्छेदान् प्रयच्छति, यस्माद्वा
नादादि-इह लीरतिम्बलसऽऽद्यक्षिप्रपेक्षाऽनुभागपलिल-
च्छेद उच्यते, एवंभूताऽऽनुभागस्याऽविभागपलिलच्छेदा-र-
ससंयोगः सर्वकर्मस्कन्धेषु प्रतिपरमाणुसर्वजीवानन्तगुणाः
संप्राप्यन्ते । उक्तं च—“ गहनसमसायं जीवो, उपपद्ये
उ गृण्ये सपचययौ । सचञ्जित्यणुतन्तुगौ, कम्पपराससु
सख्येसु ॥ १ ॥ ” गुणशब्देनैवाविभागपलिलच्छेदा उच्यन्ते,
शेषं सुगमम् । कर्मप्रदेशाः पुनः प्रतिस्कन्धं सर्वे अपि सि-
द्धानामप्यन्तभाग एव धनन्तेऽतः कर्मप्रदेशेभ्यो रसच्छे-
दा अनन्तगुणाः सिद्धा भवन्ति इति । अत्राऽऽह—ननु कौ भ-
वद्विः सप्रपञ्चं प्रदेशबन्धा, एतैः कस्मादन्तरेभ्यो जीवः क-
रोतीति वक्तव्यमिति प्रश्नमाशङ्क्य प्रदेशबन्धस्य प्रसङ्ग-
तः पृथोक्तानां प्रकृतिस्थान्यनुभागबन्धानां च हेतुशिकव-
यद्वाह—(जीगा पयडिपरासं, डिश्रुणुभागा कसायाधो)
योगो, वीर्यशक्तिः, तस्मात्, पराक्रम इति यथोक्तः । तस्मात्तस्मा-
त्प्रकरणं प्रकृतिः कर्मणां ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिर्विषयभावः, प्रकृष्टाः
पुद्गलास्ति कायदेशाः प्रदेशाः कर्मवर्णनान्तःपातितः कर्मस्क-
न्धाः प्रकृतवक्ष्य प्रदेशाश्च प्रकृतिप्रदेशं समाहरो ह्यह्मः । त-
ज्जीवः करोतीति शेषः । प्रकृतिप्रदेशबन्धयोगो हेतुरित्यर्थः ।
एतदुक्तं भवति-यद्यपि पञ्चशतिकांशे मिथ्यात्वाविरति-
कषाययोगः सामान्येन कर्मणो बन्धहेतुव उक्तास्तथाऽ-
प्याद्यकारणप्रमाणोऽप्युपशान्तमोहऽऽदिगुणस्थानकेषु के-
वलयोगसङ्गाधेः बद्धनीरलक्षणा प्रकृतिप्रदेशाश्च बध्यन्ते,
अयोयवक्ष्यतां तु यांगभावन बध्यन्ते, इत्यन्वयव्यतिरे-
काभ्यां ज्ञायते प्रकृतिप्रदेशबन्धयोगो एव प्रधानं कारणम् ।
तथा—(डिश्रुणुभागां कसायाधो ति) स्थानं स्थितिः कर्मणो-
ऽनन्तगुणैः सिद्धं सति तिसारगोचरकोटीकोटीपर्यन्तमवस्था-
भिरित्यर्थः । अनुप-पञ्चोत्तरकालां भवन्—स्थितेः सेवन-
मनुबधनं यस्मात्तावन्तुभागां रस इत्यर्थः । स्थितिश्चानुभाग-

श्च स्थित्यनुभागां समाहरो ह्यह्मः । तज्जीवा करोतीति
शेषः । कसादित्याह—कसायात्—कषाययथात् । इयमत्र माध-
ना-कषायाः कांक्षमानमायालोभास्तज्जितो जीवस्याध्यव-
सायविशेषः कषायशब्देनैवोच्यते । कषाया ह्यपुदिरणा नाभ-
जीवानां कालभेदेनैकजीवस्य वा सर्वजन्मयाया अपि ज्ञाना-
नाऽऽदिर्कर्मस्थितेर्निर्वर्तकान्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्र-
माणान्यन्तमैर्हृतिरकान्यध्यवसायस्थानानि जनयन्ति, सम-
याधिकतरजन्मस्थितजनकानि तु त एव तेभ्यस्तानि
विशेषाधिकानि जनयन्ति, द्विसमयाधिकतरजन्मस्थिति-
जनकानि पुनस्त एवानन्तरजन्मस्थानं विशेषाधिकानि ज-
नयन्ति, त्रिसमयाधिकतरजन्मस्थितजनकानि पुनस्त ए-
वानन्तरजन्मस्थानं विशेषाधिकानि जनयन्ति, एवं समयो-
त्तरवृत्तजन्मस्थितजनकानि विशेषाधिकानि तावदा-
काशप्रदेशप्रमाणान्यस्य एव कषायाः समयोगोऽरुहणान्वाऽऽवरणाऽऽ-
दिस्थितजनकाध्यवसायस्थानेभ्यः सर्वात्पुद्गलस्थितजन-
काध्यवसायस्थानानि विशेषाधिकानि निर्वर्तयन्ति, एतानि
सर्वाप्यपि भागानाम्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यव-
धानां । स्थापना येन नद्वयमेतैः कषायजानाध्यवसायेऽन्यथा-
कर्मणः स्थितिकषायप्रत्यया सिद्धा । तथा तेषामिव कषायाणां
संबन्धि पक्षितिकमुदये प्राप्ते तत्र यदनुभागस्थानकमुदयेन नान-
जीवस्य योऽध्यवसायः जन्त्यते तद्वशेन बध्यमानकमात्र-
नुभागो निष्पद्यते । तथादि-इह तावदन्तः परमाणुभि-
र्निष्पन्नान् स्कन्धान् जीवः कर्मतया गृह्णाति, तत्र चैकै-
कस्कन्धेयः सर्वजन्मपरमा—परमाणुः सोऽपि केवलप्रवृत्त्या
विद्यमानः किल सर्वतीक्ष्णोऽनन्तगुणान् भागान् प्रयच्छ-
ति, अपरं तु तापत्येकाधिकतया, अन्यस्तु तानपि ध्या-
कानित्यादिवृत्तया तावन्नेयं यावद्वन्त उन्मूलनः परमा-
णुर्लीलरः शरन्तगुणानपि रसमागान् प्रयच्छति । अत्र च ज-
न्मपरमा ये केचन परमाणवर्ततेषु सर्वजीवान्नन्तगुणरसभाग-
गुणव्यपसरकल्पनया शनं रसांशानां परिकल्पनं । एतेषां च
समुदायः समानजातीयवादेका वर्गणेत्यभिधीयते । अन्येषां
वैकालरशनरसभागयुक्तानामखूनां समुदायो द्वितीयाभ्या वर्-
गणः । अपरेषां ह्युत्तरशतरसभागयुक्तानामखूनां समुदायस्त-
तीयावर्गणः । अपरेषां तु उत्तुल्लरशरसभागयुक्तानामखूनां स-
मुदायश्चतुर्थी वर्गणः । एवमनया दिशा एकैकसमागुहृत्ताना-
मखूनां समुदायकषा वर्गणा सिद्धानामनन्तभागऽऽभ्येभ्योऽन-
न्तगुणा यावताः । एतासां वैतावतीनां वर्गणानां समुदायः स्व-
धेकिरपुच्यते, स्वधेनैव शनं शनं सति सति सति सति सति सति
निरन्तरवृत्तया वृद्धा रसो न लभ्यते, किं तर्हि सर्वजीवान-
न्तगुणैरेव रसमागिर्बुद्धो लभ्यत इति तेनैव क्रमेण द्वितीयं
स्वधेकिरपुच्यते, ततस्तथैव तृतीयमित्यदि यावदन्तताय-
नुभागस्पर्धकाः युतिष्ठन्ति । एषां चानुभागस्पर्धकानां त-
ज्जानन्तमागवर्तिनामप्येभ्योऽनन्तगुणानां समुदायः प्रथ-
मनुभागस्पर्धकः भवति । अन्येषु त्वधिकरसेषु स्कन्धेषु
तेनैव क्रमेण द्वितीयं तावदमागमेवानुभागस्थानकमुत्तिष्ठ-
ति । अपरेषु त्वधिकरसेषु स्कन्धेषु तेनैव क्रमेण तृतीय-

मनुभागस्थानकप्रसिद्धिर्नामैव सर्वेष्वपि कथायकमैकसंश्लेषे
संक्षेपवर्णकोऽस्य काश्चिद्वैशेष्यप्रमाणान्मुनिभागस्थानमिति भवति
ज्ञानाऽऽपश्यत् ॥६१॥ इति ममस्तु कर्मसंश्लेषेण्येतावन्मैवार्थमिति सव्याख्ये
श्लोके, परं तावदेव कथाया एव कारख्येन विचारयितुं प्रसङ्गः
अतः, तत्र च—अथवाप्यनुभागस्थानकप्रसिद्धिर्नामैव सर्वेष्वपि
बान् यथावदुच्ये समागच्छन्ति, मध्यमानि तु कानिचिद्
हो मयापि, कानिचिद्विभीनं समयाद्, अथवापि यत्पुनः सम
याद्, अथवापि पञ्च समयाद्, अथानि च्च समयाद्, अथ
वापि सप्त समयाद्, अथवाप्यहो समयाद्, वाप्यष्टौ उ
च्ये सप्तमश्च ॥ उक्तानुभागस्थानान्मुनिमुक्तो हो स
मया वाप्युच्ये समागच्छन्ति, ततः परं सर्वेष्वप्युक्तरा
वर्तते ॥ अथयत्तस्यु सर्वाण्यपि समग्रस्यामिष्येव भवन्ति
अतस्तस्यैव धर्मपञ्चमोक्तैश्चैवमिषोऽप्यवसायोऽप्येतावत्क
लाप्यतिक्रम्य भवति, तेन च अथवाऽऽपिभेदेनाप्यवसायेव
विशेषेण चपयमानुभागोऽनुभागोऽपिभेदविशिषो
ने, अतः कथायानुभागजनितोऽप्यवसायैविशेष्यैर्वैशेष्यका
मैश्वरानुभागः कथायप्रत्ययः सिद्धः ॥ मिष्टायाविवर्तिका
राश्रव्याभवेऽपि कथायसङ्ख्याऽपि प्रमाणऽऽपि स्थित्यनु
भवना, इतीहाप्यवस्यतिरेकाभ्यां ज्ञायते कथाया एव स्थि
त्यनुभागवन्धयोः प्रधानं कारणमिति ॥६१॥ कर्म ५ कर्म ०

अधुना बन्धस्य मूलहेतून् गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

“ इग्वउपपत्तिगुणेषु ” इत्यादि । इहैवं पदघटना—एकस्मिन्मिथ्यादृष्टिलक्षणे गुणस्थानके अन्तर्गते मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगलक्षणाः प्रत्यया-हेतवो यत्स च अनुरूपप्रत्यये बन्धो भवति । अयमर्थः—मिथ्यात्वाऽद्विमिश्रितस्यैव मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकवर्ती अनुवर्तीऽप्यन्याऽद्विमिश्रितकज्जातिरिति तथा चतुषु गुणस्थानकेषु सावादनमिथ्याद्विरतद्विरतिलक्षणे चतुषु मिथ्यात्ववर्जिता अविरतिकषाययोगलक्षणाः प्रत्यया यत्स च मिश्रप्रत्यये बन्धो भवतीति । अयमर्थः—साम्बादानाऽऽप्यन्याद्विरतैः मिथ्यात्वोद्घाभावान्नह्यैकस्मिन् प्रत्यये कर्म ज्ञानंति देशविरतगुणस्थानके यद्यपि देशतः स्थूलप्राणातिशयविषयाविरतिरिति तथापि साऽप्यन्याऽन्यद्वैविध्यविरतिसम्यगेह सर्वविरतरेषु विवक्षितत्वाविति । तथा पञ्चसु गुणस्थानकेषु प्रमत्ताऽप्रमत्ताऽपूर्वकरणऽर्जनवृत्तिवारस्तुमसंपरायणलक्षणेषु द्वौ प्रत्ययौ कषाययोगान्वितौ भव्यौ यत्स च द्विरप्रत्ययौ बन्धो भवति । इदमुक्तं भवति—मिथ्यात्वविरतप्रत्ययद्वयप्रत्ययैवमात्राक्षरेणैककषाययोगप्रत्ययर्धेनाऽमी प्रमत्ताऽऽप्यः कर्म ज्ञानंतीति । यथा शिबूपशानमोहहीनो मोहसयोगिकेयलिलक्षणे चतुषु गुणस्थानकेषु पञ्च मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगाद्योगलक्षणाः प्रत्ययौ यत्स च एकप्रत्ययो भवति । अयोगिकेयलौ भगवान् सर्वथाऽप्यन्यद्वैक इति ॥ २२ ॥ भावित्वा मूलकथंहेतवो गुणस्थानकेषु ।

संप्रत्येतानेव मूलबन्धहेतून् विनेयवर्गानुप्रहार्यमुत्तर-
प्रकृतीराभित्य चिन्तयन्नाह—

चउमिच्छमिच्छमविरइ, पइया सायसोलपणतीसा ।
जोगे विष्णुसिपवइया-हारमनिखवज्जसेसअओ ॥ ५३ ॥

प्रत्ययशब्दस्य प्रत्येकं संख्यावाचतुःप्रत्ययिका सातलक्षणैः प्रकृतिः । मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः षोडश प्रकृतयः । मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चत्रिंशत्प्रतयः । योगं विना त्रि-प्रत्ययिका मिथ्यात्वाऽविरतिप्रत्ययप्रत्ययिकाऽऽहारकक्रि-जिनवर्जाः शेषाः ऋह्यत इति गाथाऽस्मृतयः । गाथाऽऽः पुनरयम्-सातलक्षणः प्रकृतिश्चत्वारः प्रत्यया-मिथ्यात्वाविर-तिप्रत्यययोगा यस्याः सा चतुःप्रत्ययिका । "अतोऽनेकस्वरत्" ७।२।६॥ इति ऋह्यप्रत्ययः, मिथ्यात्वाऽविरतिश्चतुःमिथि प्रत्ययैः सातं बध्यत इत्यर्थः । तथाहि-सातं मिथ्यादृष्टौ बध्यत इति मिथ्यात्वप्रत्ययं, शेषा अन्यविरत्या-द्यस्यः प्रत्ययाः सानि, केवलं मिथ्यात्वस्यैवेह प्राधान्य-न विवक्षितत्वात्, तेन तदन्तर्गतास्यैव विवक्षिताः, य-समुक्तत्वात् । तत्र मिथ्यात्वसातंऽव्यतिरिक्तस्तु सातत्वा-दनाऽऽदितु बध्यत इति अविरतिप्रत्ययम् । तत्रैव कथांघयो-गवस्तु प्रमत्ताऽऽदितु स्वमसंपरायाऽवसानेषु बध्यत इति कथाप्रत्ययम् । योगप्रत्ययस्तु पूर्ववत्सन्ततो विवध्यत । तदप्रापशान्ताऽऽदितु केवलयोगवस्तु मिथ्यात्वाऽविरतिप्रत्य-यानामेवऽपि बध्यत इति योगप्रत्ययम् । इत्येवं सातलक्षा प्रकृतिश्चतुःप्रत्ययिका । तथा मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः षोडश प्रकृतयः । इह यासां कर्मस्वये- न नयतिग जायाविर-वेड हुंदायव केहव नपु मिच्छे । सोल्लो । इति गाथाऽवयवेन नार-कप्रिकाऽऽवयोदशप्रकृतिनां मिथ्यादृष्टावन्त उक्तः, ता मिथ्यात्वमेवासां प्रधानं कारणं, शेषप्रत्ययस्य तु गौणमिति । तथा मिथ्यात्वाऽविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चत्रिंशत्प्रकृतयः । तथाहि- "सायनि तिरि पीण दुहग तितं, आयमस्रगिहि संघयण खड निउज्जीय कुल्लहणिय" इति सूत्राऽवयवे-न तिर्यक्प्रिकप्रभृतिपञ्चविंशतिप्रकृतिनां सास्वादने दण्ड-व्ययच्छेद उक्तः । तथा- "वहरनंतिरावियकसायाउरल-गुगतो" इति सूत्रावयवेन वज्रपंमनाराबाऽऽनितं दृश-नां प्रकृतिनां देशवितरे दण्डव्ययच्छेद उक्ता, एवं च पञ्च-विंशतिदेशानां च मीलेन पञ्चत्रिंशत् प्रकृतयो मिथ्यात्वाऽविर-तिप्रत्ययिका एताः शेषप्रत्ययस्य तु गौणं, तज्ज्ञेऽप्युत्तर त-द्व्याऽऽवाविरतिः सावः । मखिनशेषा आहारका क्रिकतीर्थक-रामभजजोः सवो अयि प्रकृतयो योगाज्ज्ञे प्रत्ययिका भवति, मिथ्यादृष्ट्याविरतेषु सकषायेषु च सर्वेषु स्वमसंपरायावसा-नेषु यथासंभव बध्यन्त इति मिथ्यात्वाऽविरतिप्रत्ययकायलक्षप्र-त्ययप्रत्ययभवा भवन्तीत्यर्थः उपशान्तमोहाऽऽदितु केवल-योगावस्तु योगसज्ज्ञेऽप्येतासां बन्धो नास्तीति योगप्रत्यय-जैनप्रत्ययस्योक्तिकसमखिगम्यत्वसाध्याकारणभावस्येति हृद-यम् । आहारकशरीराऽऽहारकाज्ञेयाऽल्लसंज्ञाऽऽहारकक्रि-कीर्थकःरामभजोस्तु प्रत्ययः "समसलपुणमिमिच्छं, तित्यपरं सं-जयण आहारं" इति वचनात् संयमः-सम्पत्तयः चाऽमिहित इतीह तज्ज्ञेनमिति । २३ । उक्तं प्रासङ्गिकम् ।

इदानीमस्तरबन्धभेदान् गृह्यन्मानकेषु चिन्तयन्नाह-

पश्यपश्य पश्य तिय-ल्लहियच्चत्त गुणच्चत्त छ चउ दुग्घीसा ।
सोलस दस नव नव, सत्त हेउखो न उ अजोगिमि ॥५४॥
मिथ्याहरी पञ्चपञ्चाशद्वन्द्वतयः । सासाधने पञ्चाशद्व-
न्द्वतयः ।

बन्धनतः । वस्तुः शुद्धस्य प्रत्येकं संबन्धाध्ययिकवत्या-
रिशदित्यर्थः, बन्धहेतवो मिश्रगुणस्थानकः । यद्धिकवत्या-
रिशद्वन्धहेतवोऽविरतगुणस्थानकः । एकोनवत्यारिशद् ब-
न्धहेतवो देशविरतगुणस्थानकः । द्विशतिशुद्धस्य प्रत्येकं
संयममात्रं त्रिशतिशुद्धहेतवः प्रमत्तगुणस्थानः । वस्तुविशि-
तिबन्धहेतवोऽप्रमत्तगुणस्थानकः । द्विशतिशुद्धहेतवोऽपु-
न्यकरणः । योऽशुद्धबन्धहेतवोऽनिवृत्तिसाधारे । दशबन्धहेतवः
सुखसंपरायः । नव बन्धहेतव उपशान्तमोहः । नवबन्धहेतवः
लोभमोहः । सप्तबन्धहेतवः सयोगिकवलिगुणस्थानः । न तु
तैवाऽयोगिन्येकोऽपि बन्धहेतुरस्ति, बन्धाऽभावादेवेति ॥२४॥

अथाऽमुनेषु बन्धहेतुषु भावयन्नाह—

पञ्चपञ्चमिच्छाहारम्—दुर्गुण सामासि पञ्चमिच्छा विद्या।
मिस्सदुक्कम् अण विणु, तित्थ मीसे अहल्ल चत्ता ॥२५॥

मिथ्यादृष्टाभाहारकाऽऽहारकमिश्रलक्षणज्ञकोनाः पञ्चपञ्चा-
शब्दबन्धहेतवो भवन्ति, “आहारकक्रिज्जं नु संयमवतां
सत्तुव्या नाऽप्यस्य” इति वचनात् । सास्वादाने मिथ्यात्वप-
ञ्चकं विना पञ्चाशब्दबन्धहेतवो भवन्ति, पूर्वोक्तायाः पञ्च-
पञ्चाशतो मिथ्यात्वपञ्चकेऽपनीते पञ्चाशब्दबन्धहेतवः सासा-
दने द्रष्टव्याः । मिथे त्रिवत्वारिशद्बन्धहेतवो भवन्ति ।
कर्मात्म्याह—मिश्रक्रिमोदारिकमिश्रवैक्रियमिश्रलक्षणम्,
(कम्म ति) कामेशुरीरम् (असु ति) अनन्तानुबन्धिनस्ते,
विना । इयमत्र भावना—“न सम्ममिच्छो कुण्ड कालं” इति
वचनात् सम्यग्मिथ्यादृष्टः परलोकात्मनाभावादौदारिक-
मिश्रवैक्रियमिश्रद्विकं कामेण च न संभवति, अनन्तानुब-
न्धपुन्यस्य चाऽस्य निषिद्धत्वाद्नन्तानुबन्धचतुष्टयं च ना-
स्ति, अत एनेषु सप्तसु पूर्वोक्तायाः पञ्चाशताऽपनीतेषु
शेषास्त्रिवत्वारिशद्बन्धहेतवो भवन्ति भवन्ति । अथाऽनन्तरं
षट्वत्वारिशद्बन्धहेतवो भवन्ति ॥ २५ ॥

सदु मिस्सकम्म अणए, अविशङ्कमुलमीसविकसाए ।
सुसु गुणचत्त देसे, छवीस महारु पमने ॥ २६ ॥

केत्याह—अन्ये—अविरते, कथमित्याह—(सदु मिस्सकम्म
ति) द्वयोर्मिथ्याः समाहारो द्विमिथं, द्विमिथं च कामेण
च द्विमिश्रकामेण, सह द्विमिश्रकामेणेन धनने या त्रि-
वत्वारिशत । इयमत्र भावना—अविरतसम्यग्दृष्टेः परलो-
कात्मनसंभवात् पूर्वोऽपनीतमौदारिकमिश्रवैक्रियमिश्रलक्षणं
द्विकं कामेण च पूर्वोक्तायां त्रिवत्वारिशति पुनः प्रसि-
प्यते, ततोऽविरते षट्वत्वारिशद्बन्धहेतवो भवन्ति ।
तथा देशे—देशविरते एकोनवत्यारिशद्बन्धहेतवो भवन्ति ।
कथमित्याह—अविरतिस्त्राऽऽसंयमकरा, कामेयम्, औदा-
रिकमिथं, द्वितीयकथायानप्रत्याख्यानाऽऽवरणान् मुक्त्वा शे-
का एकोनवत्वारिशति । अत्रायमाशया—विप्रहृगताव-
यर्थोक्तकवस्थायां च देशविरतेरभावात्कामेणौदारिकमिश्र-
यं न संभवति, तस्यसंयमाद्विरतव्यवसाविरतिर्न जाय-
तेति । ननु त्रसासंयमान् संकरणजदेवावौ विरतो न
स्वास्मज्जादुषितकथमसौ त्रसाविरतिः सर्वोऽप्यपनीयते ।
सत्यं, किं नु रुद्धिनामशुच्यपरिहारस्येन सत्यस्वास्मज्जा
त्राविरतिर्न विवक्षितेत्यदोषः, एतच्च वृद्धकृतकवृद्धकृत्वि-
प्रतुष्टव्यं क्षितिमिति न स्वमनोवैषाका परिभाषनीया । त-

थाऽप्रत्याख्यानाऽऽवरणोद्ययस्याऽस्य निषिद्धत्वादित्यप्रत्याख्या-
नाऽऽवरणचतुष्टये न चटो प्राञ्जति, तत एते सप्त पूर्वोक्तायाः
षट्वत्वारिशतोऽपनीयन्ते, तत एकोनवत्यारिशद्बन्धहेतवः
शेषा देशविरते । भवन्ति तथा त्रिशतिबन्धहेतवः प्रमत्ते
भवन्ति (साहारु दु ति) सहाऽऽहारक्रिकेनाऽऽहारकाऽऽ-
हारकमिश्रलक्षणं वर्तते इति साऽऽहारकक्रिका ॥२६॥

अविशङ्क इमार तिकसा—यवज अपमति मीसदुगारहिया ।
चञ्जीस अणुवे पुण, दुवीस अविउअवियाहारे ॥ २७ ॥

अत्राविरतेदेशविरतेऽनयनाच्छेया एकादशविरतय इह पु-
द्गन्ते । तृतीयाः कथायाः त्रिकथायाः प्रत्याख्यानाऽऽवरणान्न-
ज्जान्द्विरहिता साहारकक्रिका च सैकेकोनवत्यारिशत् पञ्चि-
शतिर्भवति । इदम्—प्रमत्तगुणस्थान एकादशवाऽ-
विरतिः प्रत्याख्यानाऽऽवरणचतुष्टयं च न संभवति, आहारक-
द्विकं च संभवति, ततः पूर्वोक्ताया एकोनवत्वारिशतः ष-
ट्वदशकेऽपनीते द्विके च तत्र प्रसिप्ते पञ्चिशतिबन्धहेतवः
प्रमत्ते भवन्तीति । तथाऽप्रमत्तस्य लक्ष्यपुनःपजीनेनाऽऽहा-
रकमिश्रवैक्रियमिश्रलक्षणमिश्रद्विकरहिता सैव पञ्चिशतिब-
न्धुविशतिबन्धहेतवोऽप्रमत्ते भवन्ति । अपूर्वे—अपूर्वकरणे पु-
नः सैव वस्तुविशतिवैक्रियाऽऽहारकरहिता द्विशितिबन्धहे-
तवो भवन्तीति ॥ २७ ॥

अल्लहास माल बायिर, सुद्धम दम वेयमंजलणति विद्या ।
खीणुवमति अलोभा, सजोगि पुण्णत्त मय जेभा ॥२८॥

एते च पूर्वोक्ता द्विशितिबन्धहेतवः ‘अल्लहास’—हास्यस्वर-
रितिशोक्तमयपुण्यनालक्षणहास्यपदोद्गतिः योऽशुद्ध बन्ध-
हेतवः (बायिर ति) अनिवृत्तिसाधरसंपरायगुणस्थानके
भवन्ति, हास्याऽऽदिपदस्यापूर्वकारणगुणस्थानक एव व्यव-
च्छिन्नान्तिनि भावः । तथा न एव योऽशुद्धाशुद्धस्य प्र-
त्येकं संबन्धाद्देशविके स्त्रीपुनपुंसकलक्षणं संज्वलनत्रिकं सं-
ज्वलनकोषमानमायायप, तेन विना दश बन्धहेतवः सुखसं-
पराये भवन्ति । वेदत्रयस्य संज्वलनकोषमानमायायिकस्य
चानिवृत्तिसाधरसंपरायगुणस्थानक एव व्यवच्छिन्नत्वात् ।
त एव दश अलोभा—लोभरहिताः सन्तो नव बन्धहेतवः ।
खीणुमोह उपशान्तमोहं च भवन्ति, मनोयोगवस्तुपञ्चाशद्यो-
गवस्तुकोदारिककाययोगलक्षणा नवबन्धहेतव उपशान्तमो-
ह खीणमोहं च प्राप्यन्ते, न तु लोभमन्तरस्य सुखसंपराय
एव व्यवच्छिन्नत्वात् । सयोगिकवलिनि पूर्वोक्ताः सप्त योगाः ।
तथाहि—औदारिकमोदारिकामर्थं कामेणं प्रथमान्तिमौ म-
नोयोगी प्रथमान्तिमौ वारयोगी चेति । तत्रौदारिकसंयोग-
वस्थायांमोदारिकमिश्रकामेणकाययोगी समुत्पानावस्थाया-
मेव वेदितव्यी । “मिश्रोदारिकयोक्ता, सप्तमपञ्चद्वितीयेषु ।
कामेशुरीरयोगी, चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च ॥ १ ॥” इति
प्रथमान्तिममनोयोगी भगवतोऽनुत्तरसुखाऽऽदिभिर्मन्तसा पु-
ष्टस्य मनसैव दृशनात् प्रथमान्तिमवारयोगी तु देशनाऽऽदि-
कालः । अयोगिकवलिनि न कश्चिद्बन्धहेतुर्भोग्यस्यापि व्यव-
च्छिन्नत्वात् ॥२८॥ उक्ता गुणस्थानकेषु षड्वन्धहेतवः । कर्म ५
कर्म ० (बन्धोद्ययसत्ता संबन्धविस्था च गुणस्थानकेषु औ-
वस्थानेषु च ‘कम्म’ शब्दे तृतीययोगेऽभिज्ञा कृता) ।

प्रशस्ताध्यवसानयुक्तौ भव्यां देवेषूपपद्यते—

जीवे यं पसत्पञ्चवशाणुजुते भविष्य सम्महिद्वी नित्य-
कनापसहिद्याभो यामस्त यियमा एषुयतीस उत्तरपगदी-
भो निबंविधा बेमाणिएसु देवसु देवचाए उववज्जइ ।

जीवः प्रशस्ताध्यवसानाऽऽदिविशेषेण वैमानिकेषूपपुकांमो
नामकमेव एकीकृतिसुत्तरपगदीनिबध्नाति । तावन्मात्रा-देवग-
तिः १. पञ्चेन्द्रियजातिः २. वैकियद्वयम् ३-५, तैजस्यकर्म-
णशरीरे ५-६. समचतुर्गुणं संस्थानम् ७. यणाऽऽदिवचतुष्कम्
८ ६-१०-११, देशानुपूर्वी १२. अमुकलघु १३, उपधा—
तम् १४. पराघातम् १५. उन्मुक्तसम् १६. प्रशस्नविद्यायोगतिः
१७. वसम् १८. वादम् १९. पर्याप्तम् २०. प्रत्यक्षम् २१. स्थि-
राऽस्थिरयोर्गन्धनरत्न २२. शुभाऽशुभायोरगन्धनरत्न २३. सुभ-
गम् २४. सुखम् २५. आद्यामादेयोरगन्धनरत्न २६. यशः—
कीर्तिः २७. निर्माणम् २८. तीर्थकरऽस्तीति २९ । स ० २९ सम ० ।

सुहृत्संपरायस्य—

सुहृत्संपरायस्यं भगवं सुहृत्संपरायभावे वट्टमाणां मत्सर
कर्मपगदीभो निबध्नाति । तं जहा-आभिखोविहियणाव-
रणे, सुयनाणावरणे, ओहिनाणावरणे, मणपज्जवनाणा-
वरणे, केवलनाणावरणे, चक्खुदेसणावरणं, अवचक्खुदेस-
णावरणं, ओहिदेसणावरणं, केवलदेसणावरणं, सायावेय-
णिजं, जसोकिचिनामं, उच्चागांयं, दाणेतारायं, लाभंतरायं
भोगंतरायं, उवभोगंतरायं, वीरिअभंतरायं ।

तथा सुहृत्संपराय उपशमकः लपको वा सुहृत्संलोम-
कपायिकावृद्धको भगवान् पुत्र्यावात् सुहृत्संपरायभावे
वर्षमानस्तदेव गुणस्थानकं उच्यते नतीति । ऽऽगत्सुहृत्संप-
रायपरिणाम इत्यर्थः । सप्तदश कर्मप्रकृतीनिबध्नाति विशत्यु-
त्तरं बन्धप्रकृतित्तं अन्धा न बध्नातीत्यर्थः, पूर्वतरं गुण-
स्थानकं बन्धं प्रतीत्याग्यासां व्यवच्छिन्नत्वात्तत्प्राज्ञानां स-
प्तदशानां भव्यादेका साताप्रकृतिरुपशान्तमोहाऽऽदिविषु ब-
न्धमाभिरुपशान्त्यति । शेषाः षोडशैरेव व्यवच्छिन्नान् । यदा-
ह—“ नाष्टशतारयश्चसंगं, देसणचत्तारी ४ उच्च १५ जसकि—
चो १६ पया सोलस पयडी, सुहृत्सकसाराम वोचुड्ढा
॥१॥ ” सुहृत्संपरायात्पञ्च न सन्धर्मात्त्यर्थः । स ० १७ सम ० ।
(स्यतानां भव्यः ‘ संजत ’ शब्दे बध्नामि) (जिम्मेन्धानां
बन्धः ‘ गिम्मांथ ’ शब्दे चतुर्थभागं २०५१ वृष्ट गतः)

जीवलेश्यापासिकदृष्टिनाऽऽदिश्रितैर्बन्धव्यवता—

जीवा य १ लेस्म २ पक्खिय ३, टिडी ४ अयाण ५
शाण ६ सम्माओ ७ । वेय ८ कसाए ९ जोगं १०,
सवओगे ११ एक्कास वि ठाणे ॥ १ ॥ ” तेषु कालेषु
तेषु समेषु रायगिहे०जाव एवं वयासी ।

(जीवा य स्ति) जीवाः ग्रन्थेष्टकं बन्धवच्छ्रुतायाः स्थान-
तो लेश्याः पासिकाः, एष्टयः, अज्ञानं, ज्ञानं, संज्ञाः, वेदः, कपा-
२६६

याः, योगः, उपयोगश्च बन्धवच्छ्रुतायाः स्थानम् । तेषुमेतान्ये-
कादशाऽपि स्थानानि ति गाथायः । तत्रानन्तरं पञ्चाऽऽदिविशि-
ष्टविरहितं जीवमाश्रयेकादशभिरुक्तैर्षट्कारैर्बन्धवच्छ्रुताया
(भ ०) अभिधानुमाह—

जीवे यं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ ? ।
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ २ । बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ
३ । बंधी य बंधइ, य बंधिस्सइ ? । गोयमा ! अत्येगइए
जीवे बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ ? , अत्येगइए जीवे बंधी, बंधइ,
य बंधिस्सइ ५, अत्येगइए जीवे बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ
३ । अत्येगइए जीवे बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।

(जीवे यं इत्यादि) (पावं कम्म सि) । अश्रुमं कर्म बन्धी-
ति बद्धवान् । (बंधइ स्ति) वस्माने (बंधिस्सइ स्ति)
अनागतं इत्येवं चत्वारो भङ्गा बद्धवानित्येतत्पदलब्धाः न
बन्धीत्येतत्पदलब्ध्यास्त्विह न भवन्त्यऽतीतकालेऽबन्धकस्य
जीवस्यऽन्तर्भवान्न च बद्धवान् बध्नाति, भंस्त्यति ज्ञेये-
य प्रथमः, अमव्यमाश्रयं बद्धवान् बध्नाति न भंस्त्यतीति
द्वितीयः, प्राप्तव्यत्तपकत्वं भव्यविशेषमाश्रित्य बद्धवान् ब-
ध्नाति, भंस्त्यतीत्येव तृतीयः, मोहोपशमं वर्त्तमानमव्यवि-
शेषमाश्रित्य ततः प्रातिपतितस्य तस्य पापकर्मणाऽवश्य-
बन्धनम् बद्धवान् बध्नाति, न भंस्त्यतीति चतुर्थः क्षीण-
मोहमाश्रित्येति ।

लेश्याद्वार—

सलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधि-
स्सइ, बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ पुच्छा ? । गोयमा ! अत्ये-
गइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए एवं चउभंगा ।
कइहलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? ।
गोयमा ! अत्येगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ, अत्येगइए
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ, एवं ०जाव पम्हलेस्मे, सवत्थ
पढमवितिया भंगा सुकलेस्मे जहा सलेस्मे तदेव चउभंगा ।
अलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? ।
गोयमा ! बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।

सलेश्यजीवस्य चत्वारोऽपि रूपाः यस्माच्छुक्ललेश्यस्य पा-
पकर्मणाऽबन्धकस्य भवन्तीति कृष्णलेश्याऽदिवच्छुक्लस्य
त्वायमेव भङ्गकृत्यं, तस्य हि वर्त्तमानकालिका मोहल-
क्षणपापकर्मण उपशमः कृतो वा नास्तीत्येवमन्यद्वयाभावः;
द्वितीयस्तु तस्य सम्भवति, कृष्णाऽदिलेश्यायतः कालान्तरे
लपकत्वाप्रसी न भंस्त्यतीत्येतस्य संभवधादिति, अलेश्या-
ऽयोगिकवली तस्य च चतुर्थे एव लेश्याभावे बन्धकत्वा-
भावादिति ।

पासिकद्वारम्—

कइएपक्खिय यं भंते ! जीवे पावं कम्मं पुच्छा ? ।
गोयमा ! अत्येगइए बंधी पढमवितिया भंगा ; सुक्कप-
क्खिय यं भंते ! जीवे पुच्छा ? । गोयमा ! चउभंगो भा-

शियव्यो । सम्मदिष्टीणं चत्वारि भंगा, मिच्छादिष्टीणं पटमवितिया, सम्मामिच्छादिष्टीणं एवं चैव । शाणीणं चत्वारि भंगा । अभिगिण्वाहियशाणीं ०जाव मणप-
ज्जवशाणीणं चत्वारि भंगा । केवलशाणीणं चरिमा भंगो जहा अलेस्सा । अण्णाणीं पटमवितिया । एवं भिन्नाण्णीं सुअण्णाणीं विभंगणाणीं वि आहारा-
रमसोवउत्ताणं ०जाव परिगहमसोवउत्ताणं पटमवितिया,
या, शोमसोवउत्ताणं चत्वारि संवेदगाणं पटमवितिया । एवं इतिवेदगा पुरिसवेदगा गुणुसगवेदगाणं वि । अवे-
दगाणं चत्वारि । सकसायीणं चत्वारि, कोहकसायीणं पटमवितिया भंगा । एवं माणकसायस्स वि । मायक-
सायस्स वि लोभकसायस्स चत्वारि भंगा । अकसायीणं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अ-
त्येगइए बंधी, गु बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी, गु बंधइ, गु बंधिस्सइ । सजोगिस्स चउभंगो, एवं मणजो-
गिस्स वि, वड्जोगिस्स वि, कायजोगिस्स वि । अजो-
गिस्स चरिमा । सागारोवउत्ते चत्वारि, अण्णागारोवउत्ते वि चत्वारि भंगा ।

कृष्णपाक्षिकस्याऽऽयमेव भङ्गकद्वयं वर्त्तमाने बन्धाभावस्य तस्याऽभावात्, शुक्लपाक्षिकस्य तु चत्वारोऽपि, स हि यद-
बान्धवन्धानि, भंस्सति च, प्रत्यक्षमपेक्षयाऽनन्तरं भवि-
ष्यति समये तथा यद्वान्ध, बन्धानि, न भंस्सति क्षाप-
कप्रसारी, तथा यद्वान्ध बन्धानि च उपशमो भंस्सति च त-
त्प्रतिपाने ३ । तथा यद्वान्ध बन्धानि न च भंस्सति क्षा-
पकत्वे इति । अत एवाऽऽह—चउभंगो भाणियव्वो (ति) ननु
यदि कृष्णपाक्षिकस्य न भंस्सतीत्यस्य सम्भवाद् द्विती-
यां भङ्गक इष्टत्वा शुक्लपाक्षिकस्याऽवश्यं सम्भवात्कथं
प्रथमभङ्ग इति ? । अत्रोच्यते—पुच्छानन्तरं भविष्यत्कालेऽ-
बन्धकत्वस्य भावात् । उक्तं च वृद्धेरिह साक्ष्यपरिहारम्—

‘ बंधिसयवीयभंगा, जुजइ जइ कण्हपाक्खयाईणं ।
तो सुक्खापक्खयाणं, पढमी भंगा कडि गिउमं ॥ १ ॥ ’

उच्यते—

“ पुच्छाणन्तरकालं, पइइमो सुक्खापक्खियाईणं ।

इयरेत्ति अबिस्सिडि, कालं पइसोयअं भंगा ॥ १ ॥ ” इति ।
इतिहारे—सम्यग्पहृष्टात्पराऽपि भंगोः शुक्लपाक्षिकस्यैव
भावनीयाः, मिथ्यारुद्धिभ्रष्टानामाद्यौ ह्रावव बलमान-
काले मोहलक्षणपापकर्मणो बन्धमयैर्नाम्यदयामाकृष्ट ए
वाऽऽह—(मिच्छयादि) आहार—(केवलशाणीणं चरिमा भं-
गो) वत्तमाने एष्यकाले बन्धाऽभावात् । (अण्णाणीं
पटमवीयं ति) अण्णानि—मोहलक्षणपापकर्मणो क्षापणोपशम-
नाभावात्, संहादिर—(पटमवीयं ति) आहाराऽऽविस्त्रे-
षयोगकाले क्षापकवीपशमकत्वाभावात् । (नोसोवउत्ताणं
चत्वारि ति) नोसोवउत्ताणं आहाराऽऽदिषु शुद्धिबजितान्ते-

पां च चत्वारोऽपि क्षापणोपशमसम्भवाविति । वेत्तार—(सं-
वेद्यमाणं पटमवीयं ति) वेदादयं हि क्षापणोपशमो न स्यातामि-
त्याद्ययम्—(अवेद्यमाणं चत्वारि ति) स्वकीयं वेदे उपशा-
न्तं बन्धानि, भंस्स्यति च मोहलक्षणं पापकर्म यावत्सूक्ष्म-
संपरायो न भवति, प्रतिपत्तिं वा भंस्सतीत्येवं प्रथमः ।
तथा वेदे क्षाप्यं बन्धानि, सूक्ष्मसंपरायाऽऽद्यवस्थायां च भं-
भंस्सतीत्येवं द्वितीयः, तथोपशान्तवेदेः सूक्ष्मसंपराया
ऽऽदी न बन्धानि, प्रतिपत्तिस्तु भंस्सतीति तृतीयः ।
तथा क्षीणं वेदे सूक्ष्मसंपरायाऽऽदिषु न बन्धानि, न चोत्तर-
कालं भंस्सतीत्येवं चतुर्थः, यद्वान्धानि च सर्वत्र प्रतीत-
मेवति कृत्वा न प्रदर्शितमिति । कथायहारे—(सकसायीणं
चत्वारि ति) तत्राऽऽहो भवस्य द्वितीयो भवस्य प्राप्त-
व्यमोहलक्षणस्य तृतीय उपशमकसूक्ष्मसंपरायस्य चतुर्थः क्षाप-
कसूक्ष्मसंपरायस्य । एवं लोभकपाणिगोऽपि बाधयम् । (को-
हकसायीणं पटमवीयं ति) इहाऽऽयस्य प्रथमो द्वितीयो
भवविशेषस्य तृतीयचतुर्थौ त्विह न स्तोः, वर्त्तमानेऽबन्ध-
कत्वस्याभावात् । (अकसायीणमित्यादि) तत्र (बंधी
न बंधइ बंधिस्सइ ति) उपशमकमाधिर्य (बंधी न
बंधइ न बंधिस्सइ ति) क्षापकमाधिर्यनि । योगाहारे—
(सजोगिस्स चउभंगो ति) अभव्यभव्यविशेषोपशमक-
क्षापकाणां कर्मण चत्वारोऽप्यवस्थाः । (अजोगिस्स
चरिमा ति) बध्यमानभंस्समानाव्योक्तस्याभावादिति ।

दृष्टकः—

गुरइए गुं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधि-
स्सइ पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी पटमवितिया ।
मलेस्स गुं भंते ! गुरइए पावं कम्म एवं चैव । एवं
कण्हलेस्से वि शीललेस्से वि काउलेस्से वि । एवं कण्ह-
पक्खिए वि सुक्खापक्खिए वि । सम्मदिष्टी मिच्छादिष्टी
सम्मामिच्छादिष्टी शाणी अभिगिण्वाहियशाणी सुअ-
णाणी ओहीशाणी अण्णाणी मइअण्णाणी सुअण्णाणी
विभंगणाणी आहारमसोवउत्ते ०जाव परिगहमसो-
वउत्ते संवेदए गुणुसगवेदए मकमाई ०जाव लोभ-
कमाई सजोगी मणजोगी वड्जोगी कायजोगी सा-
गारोवउत्ते अण्णागारोवउत्ते एए सव्वंसु पंडसु पटमवि-
तिया भंगा भाणियव्वो । एवं असुरकुमारस्स वि वत्त-
व्वया, गुवरं तंउलेस्सा इतिवेदगा पुरिसवेदगा ए अ-
व्वहिया, गुणुसगवेदगा गु भमाइ, सेमं तं चैव स-
व्वत्थ पटमवितिया भंगा । एवं ०जाव थणियकुमारस्स ।
एवं पुढवीकाइयस्स वि । आउक्कायस्स वि ०जाव पं-
पिंदियतिरिक्खं शाणियस्स सव्वत्थ पटमवितिया भंगा,
गुवरं जस्स जा लेस्सा दिष्टीणाणं अण्णाणं वेदो जा-
गो जस्स जं अतिव तं तस्स भाणियव्वं, सेमं त-
हव । मणुपस्स जच्चैव जीवपदं वत्तव्वया मच्चैव
गिरवसेसा भाणियव्वो । वाणुमंतरस्स जहा असुरकु-
मारस्स । जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चैव, गुवरं

लेस्माओ जाणियव्वाओ, सेमं तहेव भाणियव्वं ।।
(नेरइए शांमियादि) (पदमधीयं सि) । नारकन्वाऽऽदौ अ-
शीद्धयाभावात्प्रथमतोऽपि । एवं सलेण्याऽऽदिपविशितं
नारकपदं वाच्यमेवमसुरकुमाराऽऽदिपदमापि । (मणुप-
त्त्यारि) । या जीवस्य निर्विशेषस्य सलेण्याऽऽदिपविश-
ितस्य च अतुल्यत्वादिब्रह्मव्यतीक्षा सा मनुष्यस्य तथैव नि-
रवशेषा वाच्या, जीवमनुष्ययोः समानधर्मस्यादिति । तद्वं
सर्वेऽपि पञ्चविंशतिर्दण्डकाः पापकर्माऽऽभियोगाः । एवं ज्ञा-
नाऽऽवरणैर्यमपि आश्रित्य पञ्चविंशतिर्दण्डका वाच्याः ।
एतदेवाऽऽह ।

ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिकर्मवन्धाः—

जीवे शं भंते ! शाखावरणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ,
बंधिस्सइ, एवं जहेव पावकम्मसस वत्तव्वया भाणिया,
तहेव शाखावरणिजस्स वि वत्तव्वया भाणियव्वा,
खवरं जीवपदं मणुस्ससु जहा जीवे । तत्समाधीं जाव लोभक-
सायमिं य पदपवितिया भंगा अवसेसं तं चेव ०जाव वे-
माणिए । एवं दरिसखावरणिज्जेय वि दंढंगो भाणियव्वो
णिरवसेसं । जीवे शं भंते ! वेदणिजं कम्मं किं बंधी पुच्छा ?
गोयमा ! अत्येगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ; अत्येगइए
बंधी, बंधइ, ख बंधिस्सइ; अत्येगइए बंधी, ख बंधइ, ख
बंधि, बंधइ । सलेस्से वि एवं चेव ततियविहूणा भंगा ।
कण्हलस्से ०जाव पण्हलेस्से पदपवितिया भंगा । सुक-
लेस्से ततियविहूणा भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा । क-
ण्हपक्खिए पदमवितिए सुकपक्खिया ततियविहूणा, एवं
सम्मादिट्ठिस्स मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स पद-
मवितिया । शाणिसस ततियविहूणा, आभिणिबोद्धियणाणी
०जाव मणपजवणाणी पदमवितिया । केवलणाणी त-
तियविहूणा, एवं शो सप्पोवउत्तं अवेदए अकमायी सा-
गारोवउत्तं अखागारोवउत्तं, एएसु ततियविहूणा, अजो-
गमिं य चरिमो, सेसेसु पदमवितिया । नेरइए शं भंते !
वेदणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । एवं नेरइया-
दीया ०जाव वेमाणि य त्ति जस्स जं अतिय सव्वत्थं वि
पदमवितिया, जवरं मणुस्ससु जहा जीवे । जीवे शं
भंते ! मोहणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । जहेव
पावं कम्मं तहेव मोहणिजं पि णिरवसेसं ०जाव वेमाणिए ।

एतत्तत्तं समस्तमापि पूर्ववदेव भावनीयं, यः पुनरत्र विशेष-
स्तत्प्रतिपादनार्थमाह—नवरमित्यादि । पापकर्मदण्डके जीव-
पदे मनुष्यपदे च परसकपायिपदं लोभकपायिपदं च तत्र सु-
बलसम्प्राप्यस्य मोहलक्षणपापकर्मावन्धकत्वेन चत्वारो भङ्गा
उक्ताः । इह त्वाद्यावेव वाक्यावबोधितरागस्य ज्ञानाऽऽवरणीयव-
न्धकत्वादिति, एवं दर्शनाऽऽवरणीयदण्डकाः, वेदनीयदण्डके
प्रथमे भङ्गेऽभयो द्वितीये भयो यो निर्वोदयति, तृतीयां न
लभयति, वेदनीयमथवा पुनस्तद्वचनस्याऽऽसम्भवात् । अतुल्य-
त्वयोगी । (सलेस्से वि एवं चेव तद्वयविहूणा भंगं सि) इह तृती-

यस्याऽऽभावः पूर्वोक्तयुक्तेरवश्येयः । अतुल्यः पुनरिहाभ्युपेनोऽपि
सम्यग्ज्ञाऽवगम्यते । यतः (बंधी न बंधित, न बंधिस्सइ)
इत्येतद्व्योगिन एव संभवति, न च सलेण्यां न भवतीति ।
किंचिदुपनरादुरत एव चत्वारोऽप्योगिता प्रथमसमये घण्टा-
लालाप्यायेन परमशुक्लेण्याऽस्तीति सलेण्यास्य अतुल्यभङ्गकः
सम्भवति, तत्त्वं तु बहुभुवनगम्यमिति । कृष्णलेण्याऽऽदिपञ्चक
अयोगित्वस्याभावाद्यावेव शुक्लेण्यां जीवे सलेण्यावर्धिता
भङ्गा वाच्याः । एतदेवाऽऽह—(सुकलेस्से इत्यादि) (अलेस्से
इत्यादि) अलेण्याः—शैलेणीगतः सिद्धश्च तस्य च बद्धवाच
च बध्नाति न भेदस्यतीत्यं क एवेत्यंतदेवाऽऽह—(अलेस्से
चरमो सि) (कण्हपक्खिए पदमवीपय सि) कृष्णपाणि-
कस्याऽप्योगित्वाऽभावात् । (सुकपक्खिए तद्वयविहूणि य)
शुक्लपाणिंको यस्माद्विषयपि स्यादतस्तृतीयविहीनाः शेषा-
स्तस्य स्फुरिति । (एवं सम्मदिट्ठिस्स वि सि) तस्याऽप्य-
योगित्वसंभवेन चत्वारोऽसम्भवात् मिथ्यादक्षिभिर्दण्डाद्योप-
योगित्वाऽभावेन वेदनीयाऽवन्धकत्वेन नास्तीत्याद्यावेव स्या-
नामत एवाऽऽह—(मिच्छादिट्ठिस्सयादि) ज्ञानिनः केवलिनश्चाऽ-
योगित्वेऽस्मितोऽस्ति, आभिनिर्बंधिकाऽऽदिपचव्योगित्वाभा-
वः आस्तिम इत्यत्र आह—(नाणिसंस्सयादि) एवं सर्वत्र यत्राऽ-
योगित्वं सम्भवति तत्र चरमो, यत्र तु तत्रास्ति तत्राऽप्यो
द्वयवेति भावनीयमिति ।

आयुःकर्मदण्डके—

जीवे शं भंते ! आयुःकम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ ? ।
गोयमा ! अत्येगइए बंधी चउभंगो । सलस्से ०जाव
सुकलेस्से चत्तारि भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा ।
कण्हपक्खिए यं पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी, ख बंधइ, बंधिस्सइ ।
सुकपक्खिए सम्मादिट्ठि मिच्छादिट्ठि चत्तारि भंगा । सम्मा,
मिच्छादिट्ठि पुच्छा ? गोयमा ! अत्येगइए बंधी, ख बंधइ,
बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी, ख बंधइ, ख बंधिस्सइ ।
शाणी ०जाव मोहणिणाणी चत्तारि भंगा । मणपजव-
णाणी पुच्छा ? गोयमा ! अत्येगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्स-
इ । अत्येगइए बंधी, ख बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी,
ख बंधइ, ख बंधिस्सइ । केवलणाणी चरिमो भंगो । एवं
एणं कमेयं शो सप्पोवउत्तं वितियविहूणो जहेव मण-
पजवणाणे । अवेदए अकसां य ततियचउत्तो जहेव
सम्मामिच्छते । अजोगिमिं चरिमो सेसेसु पदेसु चत्तारि
भंगा ०जाव अखागारोवउत्ते । खरइए शं भंते ! आयु-
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? गोयमा ! अत्येगइए चत्तारि भंगा,
एवं सव्वत्थं वि खरइयाणं चत्तारि भंगा ; खवरं क-
ण्हलेस्सेसु कण्हपक्खिए य पदमततिया भंगा, सम्मामि-
च्छते ततियचउत्तो । असुरकुमारं एवं चेव, खवरं कण्हले-
स्सेसु वि चत्तारि भंगा भाणियव्वा, सेसं जहा खरइया-
णं । एवं ०जाव पाणियकुमारा । पुढवीकाइयाणं सव्वत्थ

वि चत्वारि भंगा, श्वरं कश्चिदपि स्वयंपदमततियभंगा । तेज-
लेस्ते बुद्ध्या । गंधाभा । बंधी, श्व बंधद, बंधिरसः । सेसेसु
सञ्चत्य चत्वारि भंगा, एवं आउकाइयवयससकाइयाण
वि शिरावसेसं तेजकाइयवाउकाइयाणं सञ्चत्य वि पदमत-
तिया भंगा बंधिदित्येहदियवउरिदियाणं पि मञ्चत्य वि
पदमततिया भंगा, श्वरं सम्पत् आभिणिबोहियणाणं सुय-
णाणं ततिआ भंगा । पंधिदित्यतिक्खजोशियाणं कइए-
क्खिए पदमततिया भंगा, सम्माभिच्छत्ते ततियचउरंभा भ-
गो, सम्पत्ते गाणे आभिणिबोहियणाणं सुअणाणे ओहि-
णाणे, एएसु पंचसु वितियविहूणा भंगा, सेसेसु चत्ता-
रि भंगा । मणुस्साणं जहा जीवाणं, श्वरं सम्पत्ते ओ-
हियणाणं सुयणाणे ओहियणाणं एएसु वितियविहूणा
भंगा, सेसं तं चेव । वाणसंतरमोसियवेमाशिया जहा
असुरकुपारा । शापमोयं अंतगइयं च एयाणि जहा
शाणावरणिजं सेवं भंते । भंते । सिंजाव विहरइ ।

(अउभंगो सि) तत्र प्रथमोऽभ्यवस्य, द्वितीयो यश्चरम-
शरीरं भविष्यति तस्य, तृतीयः पुनरुपशमकस्य, स आ-
युष्येष्ठवान् पूर्वमुपशमकाले न बध्नाति, तदतिपतितस्तु भा-
ग्यस्यति, चतुर्थस्तु क्षपकस्य । स आयुष्येष्ठवाच बध्नाति, न
च भंस्स्यतीति । “ सलेखे ” इह यावत्तद्वर्णाकृष्णलेश्या-
ऽऽदिप्रदः । तत्र यो न निशंस्स्यति तस्य प्रथमो, यस्तु चर-
मशरीरतयोत्पत्त्यते तस्य द्वितीयः, अग्रन्धकाले तृतीयः
चरमशरीरस्य च चतुर्थः, एवमन्यथाऽपि । (अलेखे चरि-
मो सि) अलेख्यः—शैलेशगिनः सिद्धश्च, तस्य च वर्तमान-
भविष्यकालयोरायुषोऽभ्यवकालाचरमो भङ्गः, कृष्णपा-
लिकस्य प्रथमस्तृतीयश्च सम्भवति । तत्र च प्रथमः प्रतीत
एव, तृतीयस्त्वायुष्फाबन्धकाले न बध्नात्येवांतरकाले तु तत्
भंस्स्यतीत्येव स्यात् । द्वितीयचतुर्थौ तु तस्य नाभ्युपगम्येन
कृष्णपालिकाये सति सर्वथा तदभंस्स्यमानताया अभाव
इति विवक्षात् शुक्लपालिकास्य सत्यपदेष्टव्यं चयः, रक्तत्र
बद्धवान् पुष्यं बध्नाति च बन्धकाले भंस्स्यति वाच्यकाल-
स्थोपरि इत्येकः, बद्धवान्, बध्नाति, न भंस्स्यति चरम-
शरीरस्ये इति द्वितीयः । तथा बद्धवाच बध्नात्यभ्यवकाले
उपशमाऽऽस्थायां वा भंस्स्यति च पुनर्बन्धकाले प्रतिपतितो
वेति तृतीयः, चतुर्थस्तु क्षपकस्यते, मिथ्यादृष्टिस्तु द्विती
यभङ्गके न भंस्स्यति चरमशरीरप्राप्तौ तृतीयं न बध्नात्यभ-
न्धकाले, चतुर्थं न बध्नात्यभ्यवकाले न भंस्स्यति च चर-
मशरीरप्राप्तिवेति । (सम्माभिच्छेत्त्यादि) । सत्यमिध्या-
दृष्टिरायुषं बध्नाति, चरमशरीरस्यैव च काश्चिद् भंस्स्यत्यपि
इति कृत्वाऽन्यावेवेति ज्ञानिनां स्वतारः प्रावृद्धावचित्तयाः,
मनःपर्यायज्ञानिनो द्वितीयवजोः, तथासौ पूर्वमायुष्येष्ठवान्-
हानीं तु देवाऽऽयुष्येष्ठवन्ति, ततो मनुष्याऽऽयुष्येष्ठवन्तीति प्रथमः,
बद्धान् न भंस्स्यतीति न सम्भवत्यवश्यं देवेषु मनुष्याऽऽयुषं
क्षपनादिनि हृत्वा द्वितीयां नास्ति । तृतीय उपशमकस्य, स

हि न बध्नाति, प्रतिपतितश्च भंस्स्यति, क्षपकस्य चतुर्थः ।
एतदेव वक्ष्यति—(मणुष्यवेत्यादि) (केवलनाणे चरमो-
सि) केवलं हि आयुषं बध्नाति, न च भंस्स्यतीति कृ-
त्या, नांसंजाययुक्तस्य भङ्गकस्य द्वितीयवर्जं मरणस्यैव
ज्ञापनीयम् । एतदेवाऽऽह—(एषं एषणं इत्यादि) अवेएए-
त्यादि । अवे, कोऽऽवायां च क्षपक उपशमको वा, तथा-
श्च वसेमानबन्धो नास्यायुप उपशमक प्रतिपतितो भं-
स्स्यति, क्षपकस्तु नैव भंस्स्यतीति कृत्वा, तथोक्त्या-
युक्त उल्लेखे १ उल्लेखे १ऽऽदि ३ सक्तवायः । कोधाऽऽदिकवा-
य उ संयागि १ मनोयत्थादि ३ साकारोपयुक्ताः साकारोपयुक्त
लक्षणेषु चत्वार एवेति । नारकदण्डके—(चत्वारि भंग सि)
तत्र नारक आ युषं उवान् बध्नाति बन्धकाले भंस्स्यति भव-
न्तरे इत्येकः, प्रातश्चालिकस्य द्वितीयः, बन्धकालाभासं भा-
विबन्धकाले चापेक्ष्य तृतीयः । बद्धवर्माविकऽऽयुषोऽनन्तरं
प्रातश्चरममवस्य चतुर्थः, एवं सत्वेच । विशेषमाह—(तथरमि-
त्यादि) लेश्यापदे कृष्णलेश्ये तु नारकेषु प्रथमतृतीयौ । तथा-
हि—कृष्णलेश्यो नारका बद्धवान् बध्नाति, भंस्स्यति चेति प्रथ-
मः प्रतीत एव । द्वितीयस्तु नास्ति, यतः कृष्णलेश्यो नार-
कमनिसंक्षुत्पद्यते मनुष्येषु वा चरमशरीरेषु, कृष्णलेश्या हि
पञ्चमनरकपृथिव्यादिषु भवति, न च ततः उद्भूतः सिद्ध-
तीति । नंदयमसौ नारकास्तिगंधाद्युषेष्ठः पुनर्भंस्स्यति, अच-
रमशरीरस्यादिनि । तथा कृष्णलेश्यो नारक आयुष्फाबन्ध-
काले तत्र बध्नाति, बन्धकाले तु भंस्स्यतीति तृतीयः ।
चतुर्थस्तु तस्य नास्ति, आयुषबन्धकालस्याऽभावोति । त-
था कृष्णपालिकानारकस्य प्रथमः प्रतीत एव, द्वितीयो ना-
स्ति, यतः कृष्णपालिका नारक आयुष्युद्धा पुनर्भंस्स्य-
तीत्येवास्ति, तस्य चरममवाऽऽस्थायां तृतीयस्तु स्यात्, च-
तुर्थोऽपि नास्त्युक्तरेवेति । (सम्माभिच्छेत्ते तदयचउरंभा) ।
सत्यमिध्यादृष्ट्यायुषं बध्नाभावोति, असुरकुमारदण्ड-
के—(कण्ठलेखे वि चत्वारि भंग सि) नारकदण्डके कृष्ण-
लेश्यनारकस्य किल प्रथमतृतीयोयुक्तायसुरकुमारस्य तु कृ-
ष्णलेश्यस्यापि चत्वार एव, तस्य हि मनुष्यगायत्र्यां
सिद्धिमन्वेन द्वितीयचतुर्थयोरापि भावादिति, पृथिवीका-
यिकदण्डके—(कण्ठलेखे पदमततिया भंग सि) इह
युक्तिः पूर्वोक्तानुसरणीया, तेजोलेश्यापदे तृतीयो भङ्गः,
कथं ? काश्चिद्व्यमनेजोलेश्यः पृथिवीकायिकेषु उपपन्नः, स-
चाऽऽयुषसकाऽऽस्थायां तेजोशरीरं भवति, तेजोलेश्याऽऽथायां
चापगतायामायुषेऽन्यथा, तस्मात् । तेजोलेश्यः पृथिवीकायिक
आयुष्येष्ठवान् देवत्वेन बध्नाति, तेजोलेश्याऽऽस्थायां भंस्स्य-
ति च, तस्यामपगतयासिंध्यते तृतीयः । (एं आउकाइयव-
यससकाइयाणं वि ति) उक्त्यायेन कृष्णपालिकेषु प्रथ-
मतृतीयमर्हौ, तेजोलेश्यायां च तृतीयचतुर्थौऽसम्भवात् मनु-
र, एवमुक्त्यर्थेनेति—“ सतममहिनरदया, तेजःकाऽऽयुष्यक-
द्वेष्टा । न य पायं माणुस्सं, तेहं सेष्ठाऽऽयुषा सर्वे ॥ ”
इति यजुर्नादिनि । (बंधिदित्यादि) विकर्मादिनायुषं

सर्वत्र प्रथममृत्योयमङ्गी, वस्तुतस्तु उक्तुं सानामान्तरेयैः सत्य-
रिति मानुषयेव निबोध्याभ्यस्तस्यादृक्वश्यं नुत्नेषामानुषोः वक्ष्य-
रिति । वयस्कम्—विकल्पेन्द्रियाणां सर्वत्र प्रथममृत्योयमङ्गीरिति,
तत्पञ्चमममह-क(वसरं समेत्य इत्यादि) सम्यक्त्वञ्च कृते
ध्यामिनित्याधिके श्रुते च विकल्पेन्द्रियाणां मृत्योय एव, यतः
सम्यक्त्वाऽङ्गीरति तेषां सासादनमानवानुपायास्तकावस्थायामेव
तेषु कापान्तरेषामनुयो वक्ष्य इत्यतः पूर्वमत्रैव वक्ष्यमाणः स-
म्यक्त्वाऽऽप्यवस्थान्तरे न वक्ष्यति, तदन्तन्तरात् पञ्चममृत्योयमृत्यु-
नित्यो इति । (पञ्चममृत्योयममहकवसरेणैव) पञ्चेन्द्रियात्मक-
कृष्णपाक्षिकपदे प्रथममृत्योयै कृष्णपाक्षिकां हि श्रावुर्बन्धु-
अबन्धुः सा वक्ष्यकषिकां (समन्तरमेव न भवति तस्य सिद्धिः)
मृत्योयममहकवसरेणैव पञ्चममृत्योयममहकवसरेणैव, भावितं
तत् पञ्चमेति । (समसे इत्यादि) पञ्चेन्द्रियतरेषां सम्यक्-
त्वाऽऽदिपुत्रपञ्चसु द्वितीयवर्षाः भङ्गा भवन्ति । कथम्?, यदा
सम्यग्पृष्टमपरिचयः पञ्चेन्द्रियतरेषां कृष्णवर्षाति तदा देवेनेव,
सं स च पुनरर्षि मरुत्योर्तां न द्वितीयसम्यक्त्वम्, प्रथममृत्योयो तु
प्रतीतिवत्, वक्ष्यते । पुनरेवम्—यदा मातृपृष्ठं वक्षःऽऽप्युत्तर-
सम्यक्त्वाऽऽदि प्रतिपुनरेऽन्तरं च मातृपृष्ठचरमममहकवसरेदेवति
(पञ्चपृष्ठानां जडा जीवाणां न) इति विशेषमाह—(मवरमित्रा-
र्षि) सम्यक्त्वासां साम्यक्षानांऽऽदिपुत्रपञ्चसु पदेन मनुष्या द्वि-
तीयाः मृत्योयः । भावनाः चेह पञ्चेन्द्रियतरेषां कृष्णपक्षवत्सेवेति ।
अ० २६ अ० १ उ० ।

प्रथमोद्देशके जीवाऽऽदिद्वारैकादशकप्रतिबर्जनेनभिः पाप-
कर्मैऽऽदिप्रकरणैर्जीवाऽऽदीनि पञ्चविंशतिजीवस्थानानि
निरूपितानि, द्वितीयेऽपि तथैव तानि अतुविंशतिनिरूप्य-
न्ते, इत्येवं संख्यस्याऽऽस्येदमादिसुत्रम्—

अमृतरोववक्ष एं भंते ! गेरुइ पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा तरेव ?। गोयया ! अत्थेगइए बंधी पदमवितिया भंगा । सत्तस्से एं भंते अमृतरोववक्ष गेरुइ पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ?। गोयया ! पदमवितिया भंगा, एवं खलु सव्वत्थ पदमवितिया भंगा, थावरं सम्मामिच्छत्तं मणजोगो वज्जोगो य ए पुच्छिअइ, एवं ०जाव थयियकुमारा । वेइदिथतेइदिथचउरिदिपायं वज्जोगो ए भणइ । पंचिदिथतिरिक्खजो-थियायं वि सम्मामिच्छत्तं ओइियायं विभंगणायं मणजोगो वज्जोगो एयाणि पंच ए भणंति । मणुस्सायं अलेस्सासम्मामिच्छत्तमयपजजयाणकुवल्लयाणविभंगयाणोसोखोवउजे अनेदगअकसायि मणजोगो वज्जोगो अज्जोगो एयाणि एकाअ येयाणि ए भणंति । बाणमंतरजोइसियेवपाथिया जहा येइयायं तरेव तिथि ए भणंति, सज्जेमि याणि सेसाणि ठायाणि सव्वत्थ पदमवितिया भंगा । एमिदिया सव्वत्थ पदमवितिया जहा पावे । एवं थायावरथियेज्जे वि दंदओ,

449

एवं आउयवज्जेमुं जाव अंतराए दंडओ । अण्यं-
तरोववणएणं णं भंते ! खेरए आउयं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! बंधी, ण बंधद, बंधिस्मइ । सले-
स्से णं भंते ! अण्यंतरोववणए खेरए आउयं कम्मं किं
बंधी ? , एवं चेव ततिओ भंगो । एवं जाव अण्णागा-
रोवउत्ते सव्वत्थं वि ततिओ भंगो । एवं मणुस्सवजं
० जाव वेमाणिया । मणुस्साणं सव्वत्थं ततिओ च-
उत्थो भंगो, खवरं कएहपिक्खएस्सु ततिओ भंगो स-
क्वेसिं णाखत्ताइ चेव । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(अश्रुतरोषचक्षुष्य गमित्यादि) इहाऽऽद्यावेष्ट भङ्गी, अनन्त-
रोषपन्ननारकास्य मोहलक्षणपापकमोक्षपक्षकस्यासम्भवात्सिद्धि-
सम्भवसम्भवायाऽदिषु भवति, तानि च तस्य न संभवन्तीति
(सम्भवात्) लेख्याऽऽदिपदेषु, पदेषु च लेख्याऽऽदिपदेषु सा-
म्ययतो नारकाऽऽदीनां सम्भवस्यपि, यानि पदान्यनन्तरोषच-
नारकाऽऽदीनामपरोक्षकत्वेन सन्ति, तानि तेषां न भच्छक्ती-
यानीति दृष्टपञ्चाह—(नवरमित्यादि) अत्र सम्भवगुमिध्या-
याऽऽशुक्लस्य यद्यपि नारकायास्तस्मिन् तथाऽपीहाभन्तरोषच-
नारका तेषां तज्जस्मीति न प्रच्छक्तीयमेवमुत्तरत्रापि । आद्यु-
क्तमर्थदृष्टके—(मण्डुस्साणं सव्यथ तद्वयचक्षयं चि) य-
तोऽनन्तरोषयो मनुष्यो नाशुर्बन्धाति, भन्त्यस्यति पुनश्च-
रमशरीरस्त्वसो न घ्नान्ति, च न भन्त्यसीति (कष्ट-
पर्वण्यवस्य, तदश्रोति) कष्टपाण्डित्यकत्वेन न भन्त्यसीति तस्य
पदस्याऽसम्भवात् तूनीय एव । (सर्वेसि नानाचाई ताई
चेवति) सर्वेषां नारकाऽऽदिजैव्यानां यानि पापकमद-
शुद्धकेऽभिहितानि नानायास्मिन् तान्येषां यदशुद्धकैऽपीति ।

परंपरावतवषण्णं भंते । खेरइए पावं वम्मं किं बंधी
पुच्छा । गोयमा । अत्येगइए पदमवित्तिओ एवं जेव प-
दमओ उदेसओ तेव परंपरावतवषण्णं विइओ उदेसओ
आणियव्वा । खेरइयादीओ तेव णवढंगसंगइओ
अट्टइ वि कम्मपगईणं जा जस्स कम्मस्स वत्तवया
सा तस्स अहीणमवित्तिआ गेयव्वा ० जाव वेमाणिया,
अण्णागारवत्तआ सेवं भंते । भंते ! ति ।

(परंपरोपशब्दव्युत्पत्त्यादि) (जहव १४मो उडैसओ
ति) जीमनकारऽऽदिप्रतिषेधः कथं तत्त जीवनाकारऽऽदिप्रति
तिप्रतिषेधः पदान्तरमिहातिना, हवलोकारऽऽदिप्रतिषेधः शुद्धिप्रति
रेवेत्येतत्तयाऽऽरे (अकरमओति) मारकाऽऽदिप्रतिषेधः आध्या
हस्यर्थः (तदेव तवद्वदसंसाहसि) पाकमंजानाऽऽ, वरणाऽऽदिप्रतिषेधः येन बहवकारः प्राशुश्रुतैः संपृष्टीतौ-
युक्तौ य उडैसकः स तथा । ॥० २६ शु ३ ३० ।

एवं चतुर्थ्याऽऽद्य एकादशाऽन्ताः—

अणंतरोवगादए शं भंते ! शेरइए शं पावं कम्पं किं बंधी
पुस्का ! गोयमा ! अत्येगइए एवं जहेव अणंतरोववसएहि

श्ववदङ्गसहिष्णो उद्देश्यो भक्षिभ्यो तदेव अणुतरोवगा-
दपि वि अहीणमतिरिक्तो भाक्षियन्वो, शेरइयादीए०
जाव वेमाणिए । सेवं भंते ! भंते ! ति । परं-
परोवगादए शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी,
जहेव परंपरोववणएहि उद्देशो सो चेव शिरवसेसो भा-
क्षियन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति । अणुतरोवगादए शं भंते !
शेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव
अहंतरोववणएहि उद्देशो तदेव शिरवसेसो, सेवं भंते ! भंते !
ति । परंपराऽऽहारए शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी,
पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववणएहि उद्देशो
तदेव शिरवसेसो भाक्षियन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
अणुतरोववणए शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव अणुतरोवव-
णएहि उद्देशो तदेव शिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
परंपराऽऽहारए शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववणएहि
उद्देशो तदेव शिरवसेसो भाक्षियन्वो, सेवं भंते !
भंते ! ति ।

(अणुतरोवगादिति) उत्पत्तिसमयापेक्षयाऽज्ञानन्तरावगादत्य-
मबलैवम्, अन्यथाऽनन्तरोत्पन्नानन्तराऽवगादयोर्निश्चिपता
न स्यादुक्ता चास्ती-“जह्व वाणमंतरोववणएहि” इत्यादिना
एवं परंपरावगादोऽपि (अणुतरोवगादए ति) आहारकत्व-
प्रथमसमयवर्ती परम्पराऽऽहारकस्वाहारकत्वस्य द्वितीयाऽ-
विसमयवर्ती (अणुतरोववणए ति) । पर्याप्तकालप्रथमसमय-
वर्ती । स च पर्याप्तिलिङ्गावपि तत उत्तरकालमेव पापक-
मोऽद्विबन्धनलक्षणकारी भवतीत्यसावन्तरोपपन्नकवद् व्य-
पदिश्यते । अत एवाऽऽह— (एवं जहेव अणुतरोववणए
हीत्यादि)

अरमाऽअरमो—

अरिमे शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? ।
गोयमा ! एवं जहेव परंपरोववणएहि उद्देशो तदेव
अरिमेहि शिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति । ० जाव वि-
इह ! अचरिमे शं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगाइए जहेव पदमपेसए
तदेव पदमवितिभ्यो भाक्षियन्वो सव्वत्थ ० जाव पविदिय-
तिरिक्खजोशियाणं । अचरिमे शं भंते ! मणुस्से पावं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगाइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ, अत्येगाइए बंधी, बंधइ, श बंधिस्सइ ।
अत्येगाइए बंधी, श बंधइ, श बंधिस्सइ । सल्लेस्से शं भंते !
अचरिमे मणुस्से पावं कम्मं किं बंधी, एवं चेव तिष्ठि
भंगा अरिमविहूया भाक्षियन्वा, एं जहेव पदमपेसए, श-

वरं जेसु तत्थ वीससु पदेसु चचारि भंगा तेसु इह
आदिष्ठा तिष्ठि भंगा भाक्षियन्वा अरिमभंगवज्जा ।
अलेस्सा केवल्लयाही अजोगी य एए तिष्ठि वि श
पुच्छिज्जंति, सेसं तदेव । बाणमंतरोववणएहि ज-
हा शेरइए । अचरिमे शं भंते ! शेरइए शान्तावरणिजं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव पावं श्वरं
मणुस्सेसु सकसाईसु लोभकसाएसु य पदमवितिया भं-
गा, सेसा अट्टारस अरिमविहूया सेसं तदेव ० जाव वेमा-
णिया । दरिसन्नावरणिजं पि एवं चेव शिरवसेसं । वे-
याणिजं सव्वत्थ वि पदमवितिया भंगा ० जाव वेमा-
णिया, श्वरं मणुस्सेसु अलेस्सकेवली अजोगी य श-
त्तिय । अचरिमे शं भंते ! शेरइए मोहणिजं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! जहेव पावं तदेव शिरवसेसं ०-
जाव वेमाणिए । अचरिमे शं भंते ! शेरइए आउयं कम्मं
किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! पदमवितिया भंगा । एवं स-
व्वपदेसु बि शेरइयाणं पदमवितिया भंगा, श्वरं सम्मा-
भिच्छत्ते ततिभ्यो भंगा । एवं ० जाव थाणियकुमारा ।
पुढवीकाइयआउकाइयवणस्सइकाइयाणं तेजालेस्साए त-
तिभ्यो भंगा । सेससु पदेसु सव्वत्थ पदमवितिया भंगा ।
तेउकाइयवाउकाइयाणं सव्वत्थ पदमवितिया भंगा । बेइ-
दियतेइदियचउरिदियाणं एवं चेव, श्वरं सम्मत्तमाहिय-
याणे आभिविज्जोदिययाणे सुअणयाणे एएसु चउसु वि ठा-
खेसु ततिभ्यो भंगा । पविदियतिरिक्खजोशियाणं सम्मा-
भिच्छत्ते ततिभ्यो भंगा, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमवितिया
भंगा, मणुस्साणं सम्माभिच्छत्ते अवेदए अकसाइस्मि
य ततियभंगा । अलेस्सकेवल्लयाणअजोगी य श पु-
च्छिज्जंति, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमवितिया भंगा, बाण-
मंतरोववणएहि वेमाणिया जहा शेरइया । शानं गोयं अत-
राइयं च जहेव शान्तावरणिजं तदेव शिरवसेसं, सेवं
भंते ! भंते ! ति ० जाव विइह ॥

(अरिमे शं भंते ! शेरइए ति) इह अरमो यः पुनस्तं
मयं न प्राप्स्यति । (एवं जहेवेत्यादि) इह च यद्यपि अ-
विशेषणाऽनिदेशः कृतस्तथापि विशेषोऽवगन्तव्यः । तथाहि-
अरमोहेराकः परंपरोववणएहि इह इह इह इह इह परंपरो-
ववणएहि प्रथमोदेशकवत्, तत्र मनुष्यपदे आनुष्कापेक्षया
सामान्यतश्चर्यात्तरो भङ्गा उल्लास्तेषु च अरममनुष्यस्याऽऽपु-
कर्मबन्धमाधिर्य चतुर्थं एव घटते, यतो यच्चरमोऽस्तावा-
युर्बद्धवाच बध्नाति, न च भंरस्यतीति, अन्यथा अरमस्य-
मेव न स्यादित्येवमवगापि विशेषोऽवगन्तव्य इति । अच-
रमो यस्तमेव प्राप्स्यत्यति, तथाचरमोहेराके पञ्चेन्द्रिय-
तियमन्तेषु पदेषु पापकमोऽऽतिर्याऽऽसी भङ्गा मनुष्याणां
तु चरमभङ्गकर्मोऽन्यः, यतश्चतुर्थमन्तरेति । एतदेव दृष्ट-

यति—(अचरिमे न भंते। मण्डले इत्यादि) (वीसष्ट प-
चष्टु रिं) जति चेतानि—जति १ सलेख्य ३ मुकुलेख्य ३ श्र-
ऊपासिक ४ सत्यगृहस्थानि ५-६ मतिज्ञान्यादिचतुष्टय १० नो-
संयोगयुक्ता ११ वेद १२ सक्त्याय १३ लोभकथायि १४ सयोगि
१५ मनोयोग्यादिष्व १६ लोभकरोपयुक्ता १७ नाकारोपयुक्तल-
ला १८ एतेषु च सामान्येन भङ्गकचतुष्टयकसम्बन्ध-
चरमत्वागमनपुष्यदे चतुष्टो नास्ति, चरमस्यैव तद्भावा-
दिति। (अस्त्वैव इत्यादि) अस्त्वैवाऽऽद्यख्यचरमा एव
अवर्तयति, ते चेह न द्रष्टव्याः ज्ञानाऽऽवरणीयद्रष्टकोऽप्ययं,
नवरं विशेषाऽयम्—पापकर्मद्रष्टकं सक्त्यायलोभकथायिषु आ-
द्याख्यो भङ्गका उक्ताः, १६ स्वाधी ह्येष, यत एते ज्ञा-
नाऽऽवरणीयमवस्था पुनर्वचनका न भवन्ति। कथायिणां सदे-
व ज्ञानाऽऽवरणबन्धकत्वचतुष्टेस्त्वचरमत्वादेव न भवतीति
(वेयिण्डेजं सवस्थ वि पदमवीय सि) तृतीयचतुष्टेयोर-
सम्बन्धादितयोर्हि प्रथमः प्राशुक्त्युक्तेन सम्भवति, द्वितीय-
स्त्वय्यागित्य एव भवतीति। आयुर्द्रष्टकं—, अचरिमे न भंते
। नेरद ए इत्यादि) (पदमतात्ताया भंग सि) तत्र प्रथमः
प्रतीत एव, द्वितीयस्त्वचरमत्वाभास्यचरमस्य ज्ञानुर्बन्धो-
ऽवश्यं भविष्यत्यवस्थाऽवरमत्त्वमेव न स्यादेवं चतुष्टोऽपि
सूतीये तु न ब्रह्मात्मयुक्तवर्णकाले पुनर्मैत्रस्थचरमत्वादि-
ति शेषपदानां तु भावना पूर्वोक्तानुसारं कर्त्तव्येति। भ०
२६ श० ११ उ०। (किं कर्मप्रभं कतिकर्मप्रकृतीर्ब्रह्माति, कति
वेदयते, इति 'कर्म' शब्दे तृतीयभागे २६१ शृष्ट उक्तम्)
ज्ञानाऽऽवरणीयं कर्म किं स्त्री ब्रह्माति, पुरुषो

वा इत्यादिवर्णयता—

नाशावरणिजं यं भंते। कर्म किं इत्थी बंध, पुरिसो
बंध, नपुंसको बंध, नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको
बंधः। गोयमा! इत्थी वि बंध, पुरिसो वि बंध, नपुं-
सको वि बंध, नो इत्थी नो पुरिसो, नो नपुंसको सिय बंध,
सिधो नो बंध। एवं आउगवज्जाओ सच कम्मपगडीओ।
आउगं भंते! कम्म किं इत्थी बंध, पुरिसपुच्छा?।
गोयमा! इत्थी सिय बंध, सिय नो बंध, एवं तिस्सि वि
आणियव्वा। नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको न बंध।
(नाशावरणिजं यं भंते। कम्म किं इत्थी बंध) इत्या-
दि प्रश्नस्तत्र न स्त्री न पुरुषो न नपुंसको वेदेद्वयवहितः,
स चानिबृत्तिबादरसंपरायप्रभृतिगुणस्थानकवर्ती भवति। तत्र
जाऽनिबृत्तिबादरसंपरायसूत्रमसंपरायो ज्ञानाऽऽवरणीयस्य
बन्धको सप्तविधव्यविषयबन्धकत्वात् उपशान्तमोहाऽऽदि-
स्त्वबन्धक एकविषयबन्धकत्वात् उक्तम्—स्याद्विध्नाति स्याज्
ब्रह्माति, इति। (आउगं यं भंते।) इत्यादि प्रश्नस्तत्र
स्थानियमायुः स्याद्विध्नाति, स्याज् ब्रह्माति, बन्धकाले
ब्रह्माति, अवर्णकाले न ब्रह्मात्मयुषः सङ्गदेवैकत्र भवे
ब्रह्मात् निवृत्तस्याविदेद्वस्तु न ब्रह्माति, निवृत्तिबा-
दरसंपरायाऽऽपिगुणस्थानकत्वात्तुर्बन्धस्य व्यवधिकृतत्वात्।
संयतः—

नाशावरणिजं यं भंते। कम्म किं संजए बंध, असंजए,
एवं संजयाऽसंजए बंध, नो संजए नो असंजए नो संज-

याऽसंजए बंधः। गोयमा! संजए सिय बंध, सिय नो
बंध, असंजए बंध, संजयाऽसंजए वि बंध, नो संजए नो
असंजए नो संजयाऽसंजए न बंध। एवं आउगवज्जाओ
सच वि आउगे हेट्ठि। तिस्सि भयणाए उवरिस्से न बंध।
भ० ६ श० ३ उ०।

दृष्टिमंहा—

नाशावरणिजं यं भंते। कम्म किं सम्मदिट्ठी बंध वि-
च्छदिट्ठी बंध, सम्मामिच्छदिट्ठी?। गोयमा! सम्मदिट्ठी
सिय बंध, सिय नो बंध, मिच्छदिट्ठी बंध, सम्मामिच्छ-
दिट्ठी बंध। एवं आउगवज्जाओ सच वि आउए हेट्ठि। दो
भयणाए सम्मामिच्छदिट्ठी न बंध। नाशाऽऽवरणं किं सत्री
बंध, असत्री बंध, नो सत्री, नो असत्री बंधः। गोयमा!
सत्री सिय बंध, सिय न बंध, असत्री बंध, नो सत्री नो
असत्री न बंध, एवं वेयिज्जाऽऽउगवज्जाओ ज्ज कम्मप-
गडीओ वेयिज्जं हेट्ठि। दो बंध, उवरिस्सा भयणाए
आउगं हेट्ठि। दो भयणाए उवरिस्से न बंध॥

(सम्मदिट्ठी सिय सि), सत्यगृहस्थि—वीतरागस्तदितरञ्च
स्यात्तत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न ब्रह्मात्येकविषयबन्धक-
त्वादिनरञ्च ब्रह्मातीति स्यादित्युक्तं, मिथ्यादृष्टिमिथ्यादृष्टी
तु ब्रह्मातीत्येति। (आउए हेट्ठि। दो भयणाए सि)
सत्यगृहस्थिमिथ्यादृष्टी आयुः स्याद्विध्नातिः स्याज् ब्रह्मातीति इत्य-
र्थः। तथाहि—सत्यगृहस्थिपूर्वकरणेऽऽदिरायुर्न ब्रह्माति, इतर-
स्तु आयुर्बन्धकाले तद्विध्नाति, अन्यथा तु न ब्रह्मात्येवं मि-
थ्यादृष्टिरिति, मिथ्यादृष्टिस्त्वानुर्बन्धकत्वादेव ब्रह्मात्येव
स्यानाभावादिति। संक्षिप्तरे—(सत्री सिय बंध सि) सत्री
मनःपर्याप्तियुक्तः, स च यदि वीतरागस्तदा ज्ञानाऽऽवरणं न
ब्रह्माति, यदि पुनरितरस्तदा ब्रह्माति ततः स्यादित्युक्तम्।
(असत्री बंध सि) मनःपर्याप्तियुक्तो ब्रह्मात्येव। (नो-
सत्रीनोअसति सि) केवली सिद्धञ्च न ब्रह्माति, हेत्वभावा-
त्। (वेयिज्जं हेट्ठि। दो बंधंति सि) सत्री असत्री च
वेदनीयं ब्रह्माती, अयोगिसिद्धवर्जानां तद्व्यवस्थात्। (उ-
वरिस्से भयणाए सि) उपरितनो—नोसत्री नोअसत्री, स च
सयोगायोगकेवली सिद्धञ्च, तत्र यदि सयोगकेवली तदा
वेदनीयं ब्रह्माति, यदि पुनरयोगकेवली सिद्धो वा, तदा न
ब्रह्माति, अतो भजनयेत्युक्तम्। (आउगं हेट्ठि। दो भयणाए
सि) सत्री चाऽऽयुः स्याद्विध्नाति, अतस्तुर्बन्धमेव तद्व्याधात्।
(उवरिस्से न बंध सि) केवली सिद्धञ्चाऽऽयुर्न ब्रह्मातीति।

भवसिद्धिद्वारम्—

नाशावरणिजं कम्म किं भवसिद्धि बंध, अभवसि-
द्धि, नो भवसिद्धि नो अभवसिद्धि बंध?। गोयमा!
भवसिद्धि भयणाए अभवसिद्धि बंध, नो भवसिद्धि
नो अभवसिद्धि न बंध, एवं आउगवज्जा सच वि
आउगं हेट्ठि। दो भयणाए उवरिस्से न बंध॥

(भवसिद्धि भयणाए सि) भवसिद्धिको यो वीतरागः
स च ब्रह्माति ज्ञानाऽऽवरणं तद्व्यवस्था—अथो ब्रह्मातीति

भजनयेत्युक्तम् । (नो भवसिद्धि एव नो अभवसिद्धि एव) सिद्धः स ख न बध्नाति । (आउयं हो हेङ्गिआ भयणाए सि) मय्योऽप्रव्यक्षाऽऽयुर्वन्धकाले बध्नीतोऽप्यदा तु न बध्नीत इत्येतो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंध सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

दर्शनद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं चक्षुर्दसंसी बंध, अचक्षुर्दसंसी बंध, आहिंदसंसी बंध, केवलदसंसी बंध? । गोयमा! हेङ्गिआ तिषि भयणाए उवरिल्ले ण बंध, एवं वेयणिज्व-ज्जाओ सत्त वि वेयणिजं हेङ्गिआ तिषि बंध केवलदसंसी भयणाए ॥

(हेङ्गिआ तिषि भयणाए सि) चक्षुरवधिदर्शनिनो यद्दि छ-प्रस्थवीतरागास्तदा न ज्ञानाऽऽवरणं बध्नन्ति, वेदनीयस्य च बन्धकत्वात्सर्वो सरागास्तु बध्नन्ति अनो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंध सि) केवलदर्शनी भवस्थः सिद्धो वा; न बध्नाति हेत्वभावादित्यर्थः । (वेयणिजं हेङ्गिआ तिषि बंध सि) आयास्यो दर्शनिनः छुप्रस्थवीतरागाः सरागाश्च वेदनीयं बध्नन्त्येव । (केवलदसंसी भयणाए सि) केवलदर्शनी—सयोगिकवली बध्नाति, अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीति भजनयेत्युक्तम् ।

पर्याप्तद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं कम्मं किं पज्जओ बंध, अपज्जओ बंध नो पज्जओ नो अपज्जओ बंध? । गोयमा! पज्जत्तए भयणाए अपज्जत्तए बंध, नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तए न बंध, एवं आउगवज्जाओ आउगं हेङ्गिआ दो भयणाए उवरिल्ले ण बंध ० ॥

(पज्जत्तए भयणाए सि) पर्याप्तको-वीतरागः सरागाश्च स्वात्तत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, ततो भजनयेत्युक्तम् । (नो अपज्जत्तए नो अपज्जत्तए न बंध सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउगं हेङ्गिआ दो भयणाए सि) पर्याप्तका-पर्याप्तकावायुस्तद्वन्धकाले बध्नीतोऽप्यदा नेति भज्जना । (उवरिल्ले नेति) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

भाषकः—

नाथाऽऽवरणं किं भासए बंध, अभामए? । गोयमा! दो वि भयणाए, एवं वेयणिज्वज्जाओ सत्त वेयणिजं, भासए बंध, अभामए भयणाए ॥

भाषको भाषालिखितमाहृत्यस्वभावभाषकस्तत्र भाषको वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, अभामकस्त्वयोगो सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादयो विप्रहृत्यप्राज्ञाश्च बध्नन्तीति । (दो वि भयणाए सि) इत्युक्तम् । (वेयणिजं भासए सि) सयोग्यवसनस्याऽपि भाषकस्य सवेदनीयबन्धकत्वात् । (अभामए भयणाए सि) अभामकस्त्वयो-गो सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादिकस्तु बध्नातीति भज्जना ।

परीतद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं परिते बंध, अपरिते बंध, नो परिते

नो अपरिते बंध? । गोयमा! परिते भयणाए अपरिते बंध, नो परिते नो अपरिते न बंध, एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मपण्डीओ आउए परितो वि अपरितो वि भयणाए नो परितो नो अपरितो न बंध ॥

(परिते भयणाए सि) परीतः-प्रत्येकशरीरोऽल्पसंसारोवा, स च वीतरागोऽपि स्वात्तत्र चासौ ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागपरीतस्तु बध्नातीति भज्जना । (अपरिते बंध सि) अपरीतः साधारणकायोऽनन्तसंसारः, स च बध्नाति । (नो परिते नो अपरिते न बंध सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउयं परितो वि अपरितो वि भयणाए सि) प्रत्येकशरीराऽऽपि आयुर्वन्धकाल एवाऽऽयुर्वन्धनातीति न तु सर्वदा ततो भज्जना, सिद्धस्तु न बध्नातीत्यव्यत आह—(णो परिते इत्यादि)

ज्ञानद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं आभिणिवोहियनाणी बंध सुयनाणी आहिनाणी मणपज्वनाणी केवलनाणी हेङ्गिआ चत्तारि भयणाए केवलनाणी न बंध, एवं वेयणिज्वज्जाओ सत्त वि वेयणिजं हेङ्गिआ चत्तारि बंध केवलनाणी भयणाए नाथाऽऽवरणं किं मतिअणाणी बंध, सुअअणाणी, वि-मंगणाणी? । गोयमा! आउगवज्जाओ सत्त वि बंध, आउग भयणाए ॥

(हेङ्गिआ चत्तारि भयणाए सि) आभिनिबोधिकज्ञानिप्र-भृत्यवधत्वारो ज्ञानितो ज्ञानाऽऽवरणं वीतरागाऽवस्थायां न बध्नन्ति, सरागावस्थायां तु बध्नन्तीति भज्जना । (वेयणिजं हेङ्गिआ चत्तारि वि बंधतीति) वीतरागाणांमपि छुप्रस्थानां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (केवलनाणी भयणाए सि) स-योगिकवलनां वेदनीयस्य बध्नादाद्योगिनां सिद्धानां चा-बन्धनात् भज्जनाति ।

योगद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं मणजोगी ण बंध, वज्जोगी कायजोगी अजोगी बंध? । गोयमा! हेङ्गिआ तिषि भयणाए अजो-गी न बंध, एवं वेयणिज्वज्जाओ वेयणिजं हेङ्गिआ बंध, अजोगी न बंध ॥

(हेङ्गिआ तिषि भयणाए सि) मनोवाक्काययोगिन्ने वे उप-शान्तमोहनीयमोहसयोगिकेवलिनरुत्ते ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नन्ति, नद्वन्द्वे तु वध्नन्तीति भज्जना । (अजोगी न बंध सि) अयोगी-अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीत्यर्थः । (वेय-णिजं हेङ्गिआ बंधेति सि) मनोवाक्कायो बध्नन्ति, सयो-गानां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (अजोगी न बंध सि) अयोगिनः सर्वकर्मणामवबन्धकत्वादि ।

उपयोगद्वारे—

नाथावरणं किं सागारोवत्ते बंध, अनागारोवत्ते बंध? । गोयमा! अट्ठु वि भयणाए ॥

(अट्ठु वि भयणाए सि) जाकाराऽनाकारावुपयोगौ लवो-

गानामयोगानां च स्यातां, तत्रोपयोगद्वयेऽपि सयोगा ज्ञानाऽऽवरणोऽऽदिप्रकृतिर्यथा योगं बध्नन्ति, अयोगास्तु नेति भजनेति ।

आहारद्वारे—

नाशाऽऽवरणं किं आहारं बंधं, अशाहारं बंधं ? । गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयिजाडगवजाणं छरहं वेयिज्जं आहारं बंधं, अशाहारं भयणाए आउए आहारं भयणाए अशाहारं न बंधं ॥

(दो वि भयणाए ति) आहारको वीतरागोऽपि भवन्ति, न ज्ञासौ ज्ञानाऽऽवरणं बध्नाति, सरागस्तु बध्नातीति आहारको भजनया बध्नाति, तथा अनाहारकः केवली विप्रहगत्यापन्नश्च स्यात्तत्र केवली न बध्नाति इतरस्तु बध्नातीति अनाहारकोऽपि भजनयेति । (वेयिज्जं उज्जं आहारं बंधं ति) अयोगिविज्ञानं सर्वेषां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (अशाहारं भयणाए ति) अनाहारको विप्रहगत्यापन्नः समुत्थानकेवली च बध्नाति, अयोगी सिद्धश्च न बध्नातीति भजना । (आउए आहारं भयणाए ति) आयुर्बन्धकाल एवाऽऽयुषो बध्नात्, अन्यदा त्वबध्नाद्भजनेति । (अशाहारं एं बंधं ति) विप्रहगतिगानामप्यायुष्कस्याऽबन्धकत्वादिति ।

सूत्रद्वारे—

शाशाऽऽवरणं किं सुहुमे बंधं, बादरे बंधं, नो सुहुमे नो बादरे बंधं ? । गोयमा ! सुहुमे बंधं, बादरे भयणाए, नो सुहुमे नो बादरे न बंधं । एवं आवगवजाःओ सच वि आउए सुहुमे बादरे भयणाए नो सुहुमे नो बादरे न बंधं ।

(बायंरं भयणाए ति) वीतरागवादाणां ज्ञानाऽऽवरणस्याबन्धकत्वात्सारागवादाणां च बन्धकत्वाद्भजनेति । सिद्धस्य पुनरबन्धकत्वाद्बाह्यं नो सुहुमे इत्यादि) (आउए सुहुमे बायंरं भयणाए ति) बन्धकाले बध्नादप्यदा त्वबध्नाद्भजनेति ।

चरमद्वारे—

शाशाऽऽवरणं किं चरिमे, अचरिमे बंधं ? । गोयमा ! अट्ट वि भयणाए ।

(अट्ट वि भयणाए ति) इह यस्य चरमो भवो भविष्यति स चरमः, यस्य तु नासौ भविष्यति सोऽचरमः, सिद्धाश्चाऽवाचरमः, चरममवाध्यामात्, तत्र चरमो यथायोगमहाऽपि बध्नाति, अयोगिन्ये तु नेत्येव भजना, अचरमस्तु संसारी अष्टाऽपि बध्नाति, सिद्धस्तु नेत्येवमत्राऽपि भजनेति ।

अयाऽऽवबहुत्वद्वारम्—

एएसि तं भंते ! जीवाणं इत्थिवेयमाणं पुरितवेयमाणं नृपुसगवेयमाणं अवेयमाणं य कपरे कपरे ० जाव विसेसाहिवा वा ? । गोयमा ! सचत्थोवा पुरितवेयमा, इत्थिवेयमा संखेजगुणा, अवेयमा अणंतगुणा,

नृपुसगवेयमा अणंतगुणा, एएसि सखेसि पयाणं अप्पबहुमा इ उच्चारियेव्वाइ ० जाव सवत्थोवा जीवा अचरिमा चरिमा अणंतगुणा । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(इत्थिवेयमा संखेजगुणे ति) यतो देवनर्गतिर्येकदुःखेभ्यः तत्तत्त्रयः क्रमेण द्वात्रिंशत्सत्तविंशतित्रिगुणा-द्वात्रिंशत्सत्तविंशतित्रिकपाधिकाश्च भवन्तीति । (अवेयमा अणंतगुणे ति) अनिष्टनिवारकस्वरूपायाऽऽद्यः सिद्धाश्चाऽवेदाः, अनस्तेऽनस्तत्वात् स्त्रीविदेश्योऽनंतगुणा भवन्ति । (नृपुसगवेयमा अणंतगुणे ति) अनन्तकारिकाणां सिद्धेभ्योऽनन्तगुणानामिह गणनादिति । (एएसि सखेसिमित्यादि) एतेषां पूर्वोक्तानां संयताऽऽदीनां चरमात्तानां च नृपुसगानां दाराणां तद्वत्त्वंदाऽपेक्षयाऽस्पष्टदुःखमुच्चारयितव्यम् । तद्यथा— “ एएसि तं भंते ! संजयाणं असंजयाणं संजयाऽसंजयाणं नोसंजयनोअसंजयनोसंजयाऽसंजयाणं कपरे कपरे— हितो अप्पा वा बहुया वा योवा वा विसेसाहिवा वा ? । गोयमा ! सचत्थोवा संजयाऽसंजया, असंखेजगुणाः नोसंजया नोअसंजया नोसंजयाऽसंजया अणंतगुणा, असंजया अणंतगुणा ” इत्यादि प्रहापनाऽनुसारेण वाच्यं यावच्चरमाऽऽस्त्यवदुष्यम् । एतद्वचाऽऽह— (० जाव सवत्थोवा जीवा अचरिमेत्यादि) अत्राऽचरमा अभव्याश्चरमाश्च ये भव्याश्चरमं भवं प्राप्स्यन्ति, सेरस्यर्गस्थेयः । ते चाऽऽचरमेभ्योऽनन्तगुणा यस्माद्भव्येभ्यः सिद्धा अनन्तगुणा भविता यावन्तश्च सिद्धास्तावन्त एव चरमा यस्मादावन्तः सिद्धा अतीताऽद्यां तावन्त एव सत्स्यमवनागताऽऽद्याम् । भ० ६ श० ३ उ० । पं० सं० ।

जीवे तं भंते ! इसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधं ? । गोयमा ! सचविहबंधं वा, अट्टविहबंधं वा, एवं ० जाव वेमाणिणं पोहुत्तिएहि जीवेगि— दिषवज्जो तियभेगो ।

“ जीवा तं भंते ! इसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधं ? । गोयमा ! सचविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ” इत्यादिषु (जीवेगिदिषवज्जो) जीवपदे मेकेन्द्रियपदानि च पृथिव्यादीनि वर्जयित्वाऽप्येषु एकोनविंशतौ नारकाऽऽदिपदेषु त्रिकभङ्गो-भङ्गकथयं वाच्यं, यतो जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च बहुधाजीवानां सत्तविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येकभङ्गो लभ्यते, नारकाऽऽदिषु तु त्रयम् । तथाहि—सर्वं एव सत्तविधबन्धकः स्तुरित्येकः । अथवा—सत्तविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येवमेव द्वितीयः । अथवा—सत्तविधबन्धकाश्चाऽऽविधिवन्धकाश्चेत्येवं तृतीय इति । भ० ५ श० ४ उ० ।

निद्रायमाणस्य कर्मबन्धः—

जीवे तं भंते ! निद्रायमाणं वा पचलायमाणं वा कइ कम्मपगडीओ बंधं ? । गोयमा ! सचविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा एवं ० जाव वेमाणिणं पोहात्तपु जीवेगिदिषवज्जो तियभेगो भ० ५ श० ४ उ० ।

यतमानस्य पापं कर्म न बध्यते—

अजयं चरमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ १ ॥
अजयं चिट्ठमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ २ ॥
अजयं आसमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ ३ ॥
अजयं सयमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ ४ ॥
अजयं भुंजमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ ५ ॥
अजयं भागमाणो अ, पाणभूयाई हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कहुयं फलं ॥ ६ ॥

अयतं चरकयतम् अनुपदेशेनाऽस्माद्विधेति. क्रियाविशेषणमे-
तत्. चरन्-गच्छन् तुरेवकारार्थः. अयतमेव चरत्. ईयांसि-
प्रतिगृह्यते. न त्वम्यथा, किमिदं-प्राणिभूतानि दिनस्ति-
प्राणिनो-ह्रीन्मिथादयः. भूतानि-एकस्मिन्प्रास्तानि दिनस्ति-
प्रमादाऽनाभोगाभ्यां व्यापादयतीति भावः. तानि च हिंसन् ब-
ध्नाति पापं कम्मं अकुशलपरिणामादाय क्लिष्टं-ज्ञानाऽऽव-
रणीयाऽऽदि तत् (से) भवति कटुकफलं तत्पापं कम्मं
(से) तस्य-अयतचारिणो भवति. कटुकफलमित्यनुस्वारोऽ-
स्मादधिकः अशुभफलं भवति. मोहाऽऽदिहेतुन्या विपाकदा-
रुणमित्यर्थः ॥ १ ॥ एवमयतं निष्ठन्-हेतुनानासमाहितो हल-
पादाऽऽदि विविपन् शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥ एवमयतमासीनो-निप-
त्यतया अनुपयुक्त आकुञ्चनाऽऽदिभावेन. शेषं पूर्ववत् ॥ ३ ॥ एव-
मयतं स्वपञ्चसमाहितो विषा प्रकामशरयाऽऽदिना वा. शेषं प-
र्ववत् ॥ ४ ॥ एवमयतं भुञ्जानो निःप्रयोजनं प्रणीतं काकशृगाल-
भक्षितादिना वा. शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ एवमयतं भागमाणो गृ-
हस्थभाषया-निष्ठुरमन्तरभाषाऽऽदिना वा. शेषं पूर्ववत् ॥ ६ ॥

अत्राऽऽह-यथेवं पापकर्मबन्धस्ततः सूत्रम्—

कई चरे कई चिट्ठे, कइपास कई सए ।

कई भुंजतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधई ? ॥ ७ ॥

कथं—केन प्रकारेण चरेत् कथं चिट्ठत्. कथमासीत, कथं
स्वपेत्. कथं भुञ्जानो भागमाणः पापं कम्मं न बध्नाति ॥ ७ ॥

आचार्य आह सूत्रम्—

जयं चरे जयं चिट्ठे, जयमासे जयं सए ।

जयं भुंजतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधई ॥ ८ ॥

यतं चरेत्-स्वोपदेशेनार्थसामानः. यतं निष्ठत् समाहितो ह-
स्तपादाऽऽद्यविशेषण. यतमासीत-उपयुक्त आकुञ्चनाऽऽद्यक-
रेण. यतं स्वपेत्-समाहितो रात्री प्रकामशरयाऽऽदिपरिहारण
यतं भुञ्जानः-सप्रयोजनमप्रणीतं प्रतरसिद्धभाक्षिताऽऽदिना.
एवं यतं भागमाणः साधुभाषया सुदु कायभासं च पापं कम्मं
क्लिष्टम्-अकुशलानुबन्धि ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदि न बध्नाति
नाऽऽह. निराश्र(अ)वस्थादिहितानुष्ठानपरत्वादिति ॥ ८ ॥

किं च-सूत्रम्—

सर्वभूतपण्यस्स, सम्मं भूयाई पासओ ।

पिडियासवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बंधई ॥ ९ ॥

सर्वभूतपण्यस्सः सर्वभूताऽऽऽमभूतः. य आसवत् सर्व-
भूतानि पश्यतीत्यर्थः. तस्यैवं सव्यवहीतरागोक्तेन विविधानां
भूतानि-पृथिव्यादीनि पश्यताः सतः. पिडिताऽऽद्यवस्य स्थिति-
तप्राणतिपाताऽऽद्यष्टादशस्य दान्तस्य इन्द्रियनोऽन्द्रियवर्मेन
पापं कम्मं न बध्यते-तस्य पापकर्मबन्धो न भवतीत्यर्थः ॥ ९ ॥
एवं सति सर्वभूतदयावतः पापकर्मबन्धो न भवतीति ।
ततश्च सर्वाऽऽमना दयायामिव यतितव्यम्. अलं ज्ञानाऽभ्यासे
नाऽपि मा भूत् अव्युत्पन्नविनियमनिविधौ इति तदर्थ-
हायाऽऽह—

पढं नाथं तओ दया, एवं चिट्ठे सर्ववज्जए ।

अस्माणी किं काही, किं वा नाही जेआपावंगं ॥ १० ॥

प्रथमम्-आदौ ज्ञानं-जीवस्वरूपसंरक्षणोपायफलविषयं ततः-
तथाविधज्ञानसमनन्तरं दया-संयमस्तदैकान्तोपादेयतया भाव-
तस्तत्प्रवृत्तेः. एवम् अनेन प्रकारेण ज्ञानपूर्वकक्रियाप्रतिपास-
करणे निष्ठिति-आस्ते सर्वसंयतः-सर्वः प्रयोजितः. यः पुनरज्ञा-
नी-साधोपायफलपरिज्ञानविकलः स किं करिष्याति. सर्वबा-
न्धतुल्यत्वात् प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्ताभावात्. किं वा कुर्वन्
ह्यस्तीति कुक्-निपुणं हितं-कालोचितं पापकं वा अतो वि-
परीतमिति. ततश्च नत्करणं भावेनोत्करणमेव. समग्रानि-
त्ताभावाद्ध्यवर्तीतपलायनगुणाक्षरकरणवत्. अत एवाऽन्य-
त्वाप्युक्तम्-“माययो य विहारो बीयो गीयर्मासीसिओ भ-
ण्णिओ ॥” इत्यादि. अतो ज्ञानाभ्यासः कार्यः ।

तथा चाऽऽह सूत्रम्—

सोच्चा जाणइ कल्लाणं, सोच्चा जाणइ पावंगं ।

उभयं पि जाणई सोच्चा जे जेयं तं समायेरं ॥ ११ ॥

भुत्वा-आकर्ष्य समाधानस्वरूपविपाकं जानाति-बुद्धयते
कल्याणं कल्याणं—मोक्षस्तमणिति नयनीति कल्याणं—द्वया
ऽऽव्यं संयमस्वरूपं. तथा भुत्वा जानाति पापकम्—असं-
यमस्वरूपम्. उभयभाषं संयमाऽसंयमस्वरूपं आश्रयाप्यागतं
जानाति भुत्वा. नाऽभुत्वा. यतश्चमत् इयं विषया यत् कुक्-
निपुणं हितं—कालोचितं तत्समाचरेन् कुर्यादित्यर्थः ।

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन् आह सूत्रम्—

जो जीवे वि न याणइ, अनीवे वि न जाणइ ।

जीवाजीवे अयाणंतो, कइ सो नाहीइ सजं ॥ १२ ॥

जो नीवे वि वियाणइ, अनीवे वि वियाणइ ।

जीवाजीवे वियाणंतो, सो हु नाहीइ सजं ॥ १३ ॥

यो जीवानपि-पृथिवीकायिकाऽऽदिभेदविज्ञानं न जानाति,
अजीवानपि-संयमोपायानि नो मयारहण्याऽऽदीन् न जानाति,
जीवाजीवानजानन् कथमसौ ह्यस्यति संयमे ? तद्विषयं, त-
द्विषयाज्ञानादिति भावः ॥ १२ ॥ ततश्च यो जीवानपि जानात्य-
जीवानपि जानाति जीवाजीवाग्विज्ञानं न एव ह्यस्यति
संयमाति । प्रातिपादितः पञ्चम उपदेशोऽर्थाधिकारः । दृश-
४ अ० ।

बंधग-बन्धक-पुं० । बध्नात्यनेकप्रकारं कर्म प्रदृष्टेः स-

हेति बन्धकः । बन्धकं कर्तुमीयेषु जीवस्थानभेदभिन्नेषु , पं० सं० १ द्वार । (' जीवद्वारा ' शब्दे चतुर्थभागे तत्त्वभेदा दर्शिताः)

बंधद्वारा-बन्धस्थान-न० । बन्धकत्वे स्थानभेदे, आवा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । (' ठाव ' शब्दे चतुर्थभागे १६६६ पृष्ठे विस्तारः) । बन्धनस्थानेषु बन्धोद्यत्सत्ताबंधधामाभिर्य भङ्गाः ' कर्म ' शब्दे तृतीयभागे २६१ पृष्ठे दर्शिताः)

बंधग-बंधन-न० । बध्यन्त इति बन्धनानि । " भुजि पत्वादिभ्यः कर्मोपादाने " ॥ ४ । ३ । १२८ ॥ इति कर्मण्यनन् । कर्म० २ कर्म० । बध्यते-जीवप्रदेशैरन्योन्यानुबन्धरूपतया इव-वस्थाप्यत इति बन्धनम् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । स-ज्ज्ञाने , प्रथम० १ आ० १ अ० । बन्धाऽऽदिद्विचिन्तितैर्मयूरबन्धाऽऽदिभिः (उक्त० १ अ०) संयमे, प्रथम० १ आ० १ अ० द्वार । रज्ज्वादिना यन्त्रये, औ० । सूत्र० । रज्जुनिगडाऽऽदिभिः संयमने , आवा० ४ अ० ।

किं बन्धनं किं वा तत्त्वोद्वेगम्—

बुद्धिभङ्गं चि त्रिउडिआ, बंधं परिजाणिया ।

किमाह बंधं वीरां; किं वा जाणं तिउट्टई १ ॥

(बुध्यतेत्यादिः सूत्रमिदं सूत्रकृताणाऽऽदी वर्तते । अस्य वा-ऽऽचाराङ्गेण सहायं संबन्धः । तद्यथा-आचाराङ्गेऽभिहितम्— ' जीवो लुक्त्रायपुरुषणा य तसि वहेण बंधो ति ' इत्यादि सत्यं बुध्यतेत्यादि, यदि वेह केपांविहादिनां ज्ञानादेव सु-कथयातिरन्त्येषां क्रियामात्रात्, ज्ञानानां तूभाभ्यां निःश्रेयसा-धिगम इत्यतन्वेन स्तेकेन प्रतिपाद्यते । तथाऽपि ज्ञानपूर्-विका क्रिया फलवती भवतीत्यादी बुध्यते इत्यनेन ज्ञानमु-क्तं ' भोदयत् ' इत्यनेन च क्रियाङ्का । तत्रायमनो-बुध्यते-अवग-च्छेत् बांधं विद्वत्पादित्युपदेशः । किं पुनस्तद् बुध्यते तदाह-बन्धनं-बध्यते जीवप्रदेशैरन्योन्यानुबन्धरूपतया इववस्थाप्यत इति बन्धनं-ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यप्रकारं कर्म तद्धेतवो वा मिथ्यात्वाऽविरत्याद्यः । परिग्रहाऽऽरम्भाऽऽद्यो वा । न च कोषमात्राभिहितार्थावसिधेवर्तीत्यतः क्रियां दर्शयति—तत्र बन्धनं परिज्ञाय विशिष्टया क्रियया-संयमानुष्ठानरूपया भोदयेत्-अपनयदात्मनः पुरुषाद्योत्पत्त्येवम् । एवं चाभिहिते अम्बुस्वायादिको विनयेता बन्धाऽऽदिके विशिष्टे जिहासुः पप्रच्छ-किमाह-किमुक्तावन्धनं वीरस्तीयेकम् ? किं वा जानन्-अवगच्छेत्तद्वन्धनं भोदयति ततो वा बुध्यतीति ज्ञानोपायोः ॥ १ ॥

बन्धनस्वरूपनिर्वचनमायाऽऽह—

चिसमेतमचिचं वा, परिगिउम्भ किंसावि ।

अन्ने वा अणुजागाइ, एवं दुखला ग सुहइ ॥ २ ॥

(चिसमेतमचिचं वेत्यादि) इह बन्धनं-कर्म तद्धेतवो वा-ऽऽभिधीयते । तत्र न निदानमन्तरेण निदानिनो जन्मेति, निदानमेव दर्शयति-तत्रापि सर्वाऽऽरम्भाः कर्मोपादानरूपाः प्रायश आत्मात्मविग्रहोपायाना इति कुर्यादऽदी परिग्रहमेव दर्शितवान् । चिसमुपयोगो ज्ञानं तद्विद्यते यस्य तच्चिसवत्-त्रि-पदचतुष्टयऽऽदि । ततोऽप्यद्वैतचिसवत्-कनकरजताऽऽदि, तद्-अवग्रूपमात्रं परिग्रहं लक्ष्येष्टा कृममपि-स्तोकमपि नृषणु-

वाऽऽदिकमप्यप्यर्थः । यदि वा-कसनं कसः-परिग्रहग्रहणबु-द्ध्या जीवस्य गमनपरिणाम इति यावत् । तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्णाऽन्यात्वा प्राहयित्वा गृह्णते वाऽन्यानुज्ञाय दुःखय-तीति दुःखम्-अद्यप्रकारं कर्म तत्फलं वा असातोदयाऽऽदि-रूपं तस्मात् सुकथं इति, परिग्रहाऽऽग्रह एव परमार्थतोऽन-येषून् भवति । तथा चोक्तम्—

" ममाऽहमिति चैव यावदभिमानदाहज्वरः,

कुतास्तमुखमेव तावदिति न प्रशाम्युज्ज्वलः ॥

यशःसुखपिपासितैरयमसावनयोत्तरैः,

परैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाकुप्यते ॥ १ ॥ "

तथा च—

" द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीयो विधिः,

व्याक्षिपत्य सुहृन्मदय भवनं ध्यातव्यं कष्टो रितुः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निघनं पापस्य बालो निजः,

प्राज्ञस्यपि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥ १ ॥ "

तथा च परिग्रहेष्वप्राप्तनष्टेषु कङ्काशौ को प्राप्तेषु च रक्षण-मुपभोगेऽनुस्तिरित्येवं परिग्रहं सति दुःखाऽऽस्माकं बन्धना-न्न मुच्यते इति ॥ २ ॥

परिग्रहवतश्चावश्यंभाव्यारम्भस्तस्मिन्नप्राणातिपात

इति दर्शयितुमाह—

सयं तिवायप पाये, अदुवा अर्धेहि धायप ।

हयंतं वाऽणुजागाइ, वेरं वड्डइ अपण्णे ॥ ३ ॥

(सयं तिवायप पाये इत्यादि) यदि वा—प्रकारान्तरेण च बन्धनमेवाऽह- (सयं तीत्यादि) स-परिग्रहबलानुसृतो भूय-स्तदज्जनसः सज्जतोऽपद्रवकारिणि च द्वेषमुपगतस्ततः स्वयम्-आत्मना विभ्यो-मनोवाङ्मयेभ्य आनुर्बलशरीरेभ्यो वा पातयेत्-व्यावयेत् प्राणान्-प्राणिनः, अकारलोपाह्वा अतिपातयेत् प्राणानिति । प्राणाश्चाऽमी—

" पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उल्लासनिःश्वासमपान्यदायुः । प्राणा दृष्टे भगवद्विरुद्धास्तेषां विधोर्जीकरं तु हिंसा ॥ १ ॥ "

तथा स परिग्रहाऽऽग्रही न केवलं स्वतो व्यापादयति, अप-रैरपि घातयति, घनतन्त्रान्यान् समनुजानीते, तदेव कृत्वा-रितानुमतिभिः प्राणेषुपमर्देन जन्मान्तरशतानुबन्ध्यात्मनो वैरं बध्दयति, ततश्च दुःखपरम्पराकृपाद् बन्धनात् मुच्यते इति । प्राणाऽऽतिपातस्य चोपलक्षणार्थत्वात् सूत्रावादाऽऽद्योऽपि बन्धहेतवो द्रष्टव्या इति ॥ ३ ॥

पुनर्बन्धनमेवाऽऽभिव्याऽह—

जर्सि कुलं समुपपन्ने, जर्हि वा संवेमे नरे ।

ममाइ लुपई बाले, अस्से अर्धेहि मुच्छइ ॥ ४ ॥

(जर्सिमित्यादि) यस्मिन्-राष्ट्रकूटाऽऽदी कुले जातो, वैर्वा सह पांशुकोहितेवयस्येभ्योऽग्निभिर्वा सह संवेमेनस्तेषु मा-तृपितृभ्यामुभयोर्योऽप्यस्याऽऽदिषु ममाऽयमितेन-ममत्व-वान् स्निहन् लुप्यते-विलुप्यते, ममत्वजनितेन कर्मणा ना-रकतिथेः कर्ममुप्यामरलक्षणे संसारं अयमाणां बाधते—पी-ज्यते । कोऽली ? बालः-अङ्गः, सदस्रविहङ्गरहितत्वाद्येवमप्ये-षु च मूर्च्छितो-गृष्टोऽप्युपपन्नो, ममत्वहल इत्यर्थः । पूर्वं तावमातापित्रोस्तदनु भार्यायां पुनः पुनःऽऽदी स्ने-हवानिति ॥ ४ ॥

साभ्यन्तं यदुक्तं प्राक्—किं वा ज्ञानं बन्धनं मोक्षयतीति
अस्य निर्वचनमाह—

वित्तं सोयरिया चेत्, सर्वमेवं न ताण्ड ।
संख्यए जीविभं चेत्, कम्पुणा उ तिउट्ट ॥ ५ ॥

(वित्तमित्यादि) वित्तं-द्रव्यं, तथा सचित्तमचित्तं वा । तथा-
सौद्यो—आयुःप्रमाण्यादयः, सर्वमपि चेन्नहिताऽऽदिकं सं-
सारामृततत्त्वास्तुमतीतिकटुकताः शरीरमानसीवेदनास्म-
नुभवतो न ज्ञानात्—रक्षणाय भवतीत्यन्तरसंख्याय-ज्ञात्वा ।
तथा जीवितं च प्राणिनां स्वल्पमपि तत्संख्याय ह्यपरिह-
या । प्रत्यास्थानपरिहया तु सचित्ताऽचित्तपरिग्रहाययुप-
चातस्वजनस्नेहाऽऽदीनि बन्धनस्थानानि प्रत्यास्थाय कर्मणः
सकाराण्युत्पत्ति—अपमच्छ्रयसौ, तुरवाचरेण्युत्प्रेक्षति ।
बहिषा-कर्मणा-क्रियया संयमानुष्ठानरूपया बन्धनात् मुक्त-
ति, कर्मणः पृथग्वर्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अध्वनयार्थोपिकाराभिहितत्वात् स्वसमयप्रतिपादना-
नन्तरं परसमयप्रतिपादनाभिहितत्वाऽऽह—

एषं गंधं विउक्कम्, एगे सपणमाहणा ।
अपाण्ठा विउत्तिस्सत्ता, सत्ता कामेहि माणया ॥ ६ ॥

(एषं गंधं विउक्कमेत्यादि) एतान्—अन्तरोक्तान् ग्रन्थान्
बहुकर्मण-परित्यज्य स्वहोत्राविराजितार्थेषु ग्रन्थेषु सकाः सि-
ता—बद्धाः, एकैः न सर्वे इति सम्भवः । ग्रन्थातिक्रमश्चेतिषां
तदुक्तार्थानुपगमात् । अनन्तरग्रन्थेषु चायमर्थोऽभिहि-
तस्तद्व्यथा—जीवास्तित्ये सति ज्ञानाऽवरणीयाऽदिकर्मबन्ध-
नं, तस्य हेतवो मिथ्यात्वाऽवित्तिप्रमादाऽऽहः परिग्रहाऽऽ-
भ्याऽऽद्यश्च । तत्प्रोटनं च सत्यकदर्शनाऽऽऽपुष्येन, मोक्षस-
ङ्गात्वेत्येवमादिकः, तदेवमेकं अमणः—शाक्याऽऽद्यो बार्ह-
स्पत्यमतानुसारिणश्च माहणाः (ना) एतान्हं दुक्तान् ग्रन्थाननि-
क्रम्य परमार्थमज्ञानानां विविधम्—अनेकप्रकारमुप्रावह्येन
सिता—बद्धाः स्वसमयेष्वभिनिविष्टाः । तथा च शाक्या एवं
प्रतिपादयन्ति तथा—' सुखदुःखेच्छाद्विषयज्ञानाऽऽचारभूते
नास्त्यामा कश्चित्, किं तु विज्ञानमेवैकं विवर्तते ' इति ।
' साक्षिकाः सर्वसंस्काराः ' इत्यादि । सू० १ श्रु० १ अ० १
ख० । करण्डकाऽऽदिबन्धनरूपे कौतुककर्मणि सू० १ उ० २
प्र० ।

इह योगैस्तदनुकूपपुल्लस्कन्धान् गृहीत्वा शरीराऽऽदि-
रूपतया परिणमयन्तीत्युक्तं, तत्र तान् पुल्लान् किं
जीवो देशेन गृह्णाति, उत सर्वोमनेष्वेव प्रपन्ना-
वकायमाशङ्क्यात्तरं चित्तिनीपुंराह—

एगमवि गहणुद्वं, सवणणयाएँ जीवेदसम्मि ।
सवणणयाया सवणणया वाऽपि सव्वे गहणुत्वेण ॥ २१ ॥

इह जीवः स्वप्रदेशावगाढमेव दक्षिणं गृह्णाति, न त्वनन्तर-
परम्परप्रदेशाऽवगाढं, तत्रैकस्मिन् जीवप्रदेशे यद्यवगाढं ग्रह-
णुत्वेण—ग्रहणप्राप्तये दक्षिणं तदेकमपि गृह्णाति (सवणण-
णयाएँ सि) सर्वोऽऽत्मना गृह्णाति सर्वैवाऽऽत्मप्रदेशे गृह्णा-
तीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि गृह्णत्वाऽऽवधानाभिध-

परस्परं सम्बन्धविशेषभावात् । तथाहि—एकस्मिन् जीवप्रदे-
शे स्वज्ञानावगाढग्रहणप्राप्तये गृह्णत्यग्रहणाय व्याप्रियमाणश्च स-
र्वेऽप्यात्मप्रदेशेऽपि अनन्तरपरस्परतया तद्गृह्यग्रहणाय व्या-
प्रियन्ते । यथा हस्ताग्रहा कश्चिद्विज्ञाने घटाऽऽदिकं गृह्णमाहे
प्रतिबन्धकपूर्णं ताऽऽद्योऽपि तद्ग्रहणाय अनन्तरपरस्पर-
तया व्याप्रियन्ते, तथा (सवणण या एँ सि) सम्बन्धापि—सर्वेष्वपि
जीवप्रदेशेषु येऽवगाढा—ग्रहणप्राप्तयेऽपि एकस्मात्तानपि
ग्रहणप्राप्तयेऽपि एकस्मान् सर्वान् गृह्णाति जीवः सर्वोऽऽत्म-
ना, सर्वैवाऽऽत्मप्रदेशैः एकैकस्कन्धग्रहणं प्रति सर्वजीव-
प्रदेशानामनन्तरपरस्परतया व्याप्रियमाणत्वादिति ॥ २१ ॥

इह पुल्लद्रव्याणां परस्परं सम्बन्धः केहेतो भवति । ततो-
ऽवश्यं स्नेहप्रकृपण कतेत्या । सा च त्रिधा । तथाया—
स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपण, नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपण, प्रयो-
गप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपण च । तत्र स्नेहप्रत्ययस्य—स्नेहनिमि-
त्तस्य स्पर्धकस्य प्रकृपणा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । त-
था शरीरबन्धनात्मकमोक्षयतः परस्परं बद्धानां शरीरपु-
ल्लानां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धक-
प्रकृपणा । शब्दाद्येष्टाद्यम्—नामप्रत्ययस्य बन्धननामनिमित्त-
स्य शरीरप्रदेशस्पर्धकस्य प्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्र-
कृपणा । तथा प्रकृष्टा यानां प्रयोगः, तेन ग्रन्थभूतेन—का-
रणभूतेन ये गृहीताः पुल्लालेपां स्नेहमधिकृत्य स्पर्ध-
कप्रकृपणा प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । तत्र प्रथमतः स्ने-
हप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणार्थमाह—

नेहपत्त्ययकट्टुग—मंगं अविभागवग्गणा गीता ।

इस्मेण बहू बद्धा, अमंसलोमो दुगुणहीणा ॥ २२ ॥

(नेह सि) स्नेहप्रत्ययं—स्नेहनिमित्तम् एकैकस्नेहाऽविभाग-
वृद्धानां पुल्लवर्गणानां समुदायरूपं स्पर्धकं स्नेहप्रत्यय-
स्पर्धकम्, तच्चेकमेव भवति । तस्मिन् स्पर्धकं विभागव-
र्गणा एकैकस्नेहाविभागाधिकपरमाणुसमुदायरुपा वर्गणा
अनन्ता द्रष्टव्याः । तत्र हृत्वेन—हृत्वेन स्नेहेन ये बद्धा—युक्ताः
पुल्लाले बहवः, अथात्र च प्रभूतं स्नेहेन बद्धाः स्नेकाः ।
तथा ' अमंसलोमो दुगुणहीण ' इति आदिवर्गणायः पर-
तोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणाय वर्गणा अतिक्रम्य या-
नन्तरा वर्गणा तस्यां पुल्लालः प्रथमवर्गणागतपुल्लालोक्ता-
या द्विगुणहीना भवति । पुनरापि ततोऽसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशप्रमाणाय वर्गणा अतिक्रम्याऽनन्तरायां वर्गणायां पुल्ल-
ाला द्विगुणहीना भवति । एवं तावद्वाच्यं यावद्ब्रह्ममाणा
संख्येयभागद्विगता चरमा वर्गणा । इयमत्र भावना—इह
यः सर्वोऽकृष्टः स्नेहः स केवलमिष्टाच्छुद्धितकं क्षियते,
क्षिया क्षिप्त्वा च निर्भिभावा भावाः पृथक् पृथक् व्यवस्थाप्य-
न्ते । तत्र जगति ये केचित् परमाणव एकेन स्नेहस्य निर्भि-
भागेन भागेन युक्ताः सन्ति, तेषां समुदायः प्रथमा वर्ग-
णा । ये पुनर्द्वाभ्यां स्नेहाऽविभागाभ्यां युक्ताः परमाणवः स-
न्ति, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । एवं त्रिभिः स्नेहा-
विभागैर्युक्तानां समुदायस्त्वृतीया वर्गणा । एवं संख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां संख्येया वर्गणा चाध्याः । असंख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां पुनरसंख्येया वर्गणा । अहन्तः स्नेहाऽ-
विभागैर्युक्ताः नवम्या वर्गणा । क्षिया च प्रकृपणा, तच्च

धा-अनन्तरोपनिषया, परम्परोपनिषया च । तत्र तावत्प्रथ-
मेतोऽनन्तरोपनिषया प्रकृषणा क्रियते-प्रथमायां वर्गणया-
स्तेहोविभागयुक्तपुद्गलसमुदायकृपायां यावन्तः पुद्गला-
स्तद्वैषम्याः द्वितीयस्यां वर्गणयां स्नेहाविभागयुक्तपुद्ग-
लसमुदायकृपायां पुद्गलाः असंख्येयभागहीना भवन्ति । ततो-
ऽपि तृतीयस्यां वर्गणयाः असंख्येयभागहीनाः । एवं प्रसि-
धसंख्यामसंख्येयभागहान्या पुद्गलास्तावत्प्रकृत्या यावदनन्ता
वर्गणा गता भवन्ति । ततोऽनन्तरायां पुद्गलाः प्राक्तनव-
र्गणागतपुद्गलोपेत्याः संख्येयमाहीना भवन्ति । ततोऽ-
नन्तरामपि वर्गणयां पुद्गलाः संख्येयभागहीनाः । एवं
संख्येयभागहान्याऽपि वर्गणा अनन्ता वाच्याः । ततो-
ऽनन्तरायां वर्गणयां पुद्गलाः प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापे-
तया संख्येयगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्तरामपि वर्ग-
णयां पुद्गलाः संख्येयगुणहीनाः । एवं संख्येयगुणहान्याऽ-
प्यनन्ता वर्गणा वाच्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गणयां पुद्गलाः
प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापेत्याऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति ।
ततोऽनन्तरामपि वर्गणयां पुद्गलाः असंख्येयगुणहीनाः ।
एवमसंख्येयगुणहान्याऽप्यनन्ता वर्गणा वक्तव्याः । ततोऽ-
नन्तरायां वर्गणयां पुद्गलाः प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापेत्या-
ऽनन्तगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्तरामपि वर्ग-
णयां पुद्गलाः अनन्तगुणहीनाः । एवमनन्तगुणहान्याऽप्य-
नन्ता वर्गणा वाच्याः यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणाः । त-
देवं कृताऽनन्तरोपनिषया प्रकृषणा ॥ संप्रति परम्प-
रोपनिषया क्रियते—तत्र प्रथमवर्गणयाः परतोऽसं-
ख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणे। वर्गणा अतिक्रम्य या परा-
ज्मया वर्गणा तस्यां पुद्गलाः प्रथमवर्गणागतपुद्गलोपेत्या
द्विगुणहीना भवन्ति, अर्थां भवन्ति इत्यर्थः । ततः पुनरप्य-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणे। वर्गणा अतिक्रम्य या प-
रा-अनन्तरा वर्गणा तस्यां पुद्गलाः अर्थां भवन्ति । एवं भूयो
भूयस्तावद्व्यगन्तव्यं यावत्संख्येयभागहानिगता चरमा
वर्गणा । ततः परं सख्येयभागहानिगता वर्गणाः सख-
येया अतिक्रम्यान्तरायां वर्गणयां पुद्गलाः असंख्येय-
भागहानिगतचरमवर्गणापुद्गलापेत्याऽप्यां भवन्ति । ततः
पुनरपि सख्येय-वर्गणा अतिक्रम्यान्तरायां वर्गणयां पु-
द्गला अर्थां भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावत्कृत्यां यावत्स-
ंख्येयभागहानिगता वर्गणा वर्गणा । उपरितर्जनीयं चतुस्त्र-
गुणानिपु इयं परम्परोपनिषा न सम्भवति । यतः प्रथ-
मायां अपि सख्येयगुणहानिबर्गणयां पुद्गलाः सख्येय-
भागहानिस्वकचरमवर्गणागतगतपुद्गलापेत्याः सख्येयगु-
णहीनाः प्राप्यन्ते । सख्येयगुणहीनाश्च जघन्यतोऽपि वि-
गुणहीनाश्चतुर्गुणहीना या गृह्यन्ते, न तु द्विगुणहीनाः,
यतः सख्येयं प्रायः सर्वज्ञाप्यजघनोत्कृष्टं त्रिप्रभृत्येव गृ-
ह्यते, न तु द्वौ, नापि सर्वोत्कृष्टं तदुक्तमुपयोग्यद्वौ-
शौ—‘सिद्धं ते य जग्रे अथ संखेज्जगदने तथ-
तथं ब्रह्मजगत्समुक्तोस्यं ददुष्वं ति ।’ तत एव ऊच्यं-
द्विगुणहीना न प्राप्यन्ते, किं तु त्रिगुणचतुर्गुणाऽऽविहीना
इति नेयं द्विगुणहान्या परम्परोपनिषा संभवति । तस्मा-
न्मूलत आरभ्यामप्याऽत्र परम्परोपनिषया प्रकृषणा क्रि-
यते—असंख्येयभागहानौ प्रथमान्तिमवर्गणोपरान्तराले

प्रथमवर्गणापेत्याः काश्चिद्वर्गणा असंख्येयभागहीनाः का-
श्चित्संख्येयभागहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चि-
दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्ये-
यभागहानौ प्रथमवर्गणापेत्या पञ्चापि हानयः सम्भवन्ति ।
संख्येयभागहानौ तु पुनरसंख्येयभागहानिजन्यजः शेषाश्चत-
स्रोऽपि हानयः सम्भवन्ति । तद्यथा—संख्येयभागहानिप्रथ-
मान्तिमवर्गणोपरान्तराले प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्व-
र्गणाः संख्येयभागहीनाः, काश्चित्संख्येयगुणहीनाः ।
काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगु-
णहीनाः पुनरसंख्येयभागहानिसंख्येयभागहानिजन्यजः शेषा-
स्तिस्रः हानयः सम्भवन्ति । तद्यथा-संख्येयगुणहानौ प्रथ-
मान्तिमवर्गणोपरान्तराले प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्ग-
णाः संख्येयगुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, का-
श्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहानौ पुनर्द्वे एव हानौ,
तथाहि—असंख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणोपरान्तराले
प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः
काश्चिदनन्तगुणहीनाः । अनन्तगुणहानौ त्वनन्तगुणहानिरे-
वैकाः तदेवं कृता परम्परोपनिषया प्रकृषणा ॥ साप्तमस्तद्वै-
क्यमुच्यते—तत्राऽसंख्येयभागहानौ वर्गणाः स्तोकाः । हाभ्यः
संख्येयभागहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽपि संख्ये-
यगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यसंख्येयगु-
णहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यनन्तगुणहानौ वर्ग-
णा अनन्तगुणाः । तथाऽनन्तगुणहानौ पुद्गलाः सर्वस्तो-
काः । तथ्योऽसंख्येयगुणहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । वे-
भ्योऽपि सख्येयगुणहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तथ्योऽपि
संख्येयभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तथ्योऽप्यसंख्ये-
यभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । २२ ॥ तदेवमुक्तं सप्रपञ्चं
स्नेहप्रत्ययं स्पष्टपक्षम् ।

इदानीं नामप्रत्ययरूपधर्मप्रयोगप्रत्ययरूपधर्मप्रकृषणां

चिकीर्षुरिदमाह—

नामपञ्चोपपन्न-गेसु ति नेया अनन्तगुणप्राप ।

पणिया देसगुणा मि, जहन्नन्ते संगे कट्टु ॥ २३ ॥

(नाम ति) इह नामप्रत्ययरूपधर्मप्रकृषणयां पञ्चलुयो-
गद्वाराणि । तद्यथा—अविभागप्रकृषणा १, वर्गणाप्रकृषणा
२, रूपधर्मप्रकृषणा ३, अनन्तरप्रकृषणा ४, वर्गणापुद्गल-
स्नेहाऽविभागसकलनमुद्राप्रकृषणा ५, स्थानप्रकृषणा ६
चेति । तत्र प्रथमतोऽविभागप्रकृषणा क्रियते—श्रीदारिकाऽऽ-
दिशरीरपञ्चकप्रमाणानां परमाणुनां या रसः, स्व कथलि-
प्रक्षालनकनं द्विधत्ते, क्षिप्वा च निर्विभागा भागाः क्रियन्ते
ते च निर्विभागा भागा गुणपरमाणवो वा भावपरमाणवो
वा प्राप्यन्ते । एषाऽविभागप्रकृषणा । तत्रैकन स्नेहाव-
भागेन युक्ताः शरीरयोः पुद्गला न भवन्ति । किमुक्तं
भवति ?—श्रीदारिकादारिकवर्णनाऽऽदीनां पञ्चदशानां यन्ध-
नानामप्यतमस्यापि बन्धनस्य विषया न भवन्ति इत्यर्थः ।
नापि इत्यर्थो स्नेहाविभागाभ्यां युक्ता । नापि विधिनोपि
सख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुद्गलानां समुदायः प्रथ-
मा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकेन स्नेहाविभागे-
नाधिकानां पुद्गलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । हाभ्यां

नमदेशराशिप्रमाणं सम्ख्या अभिधीयते । ततः पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धिनि कष्टकमात्राणि शरीरस्थानानि व्यचक्षति । ततः परमेकं संख्येयभागवृद्धं स्थानम् । ततो मूलाद्वारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैवाऽऽ तथैवाऽऽ विधाय पुनरप्येकं संख्येयभागवृद्धं स्थानमभिधानीयम् । एवं वर्धमानक्रमेण पदस्थानकवृद्ध्या शरीरस्थानानि तावत्तद्व्याप्तिं यावत्संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति । उक्ता नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकरणम् ॥ साम्प्रतं प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकरणं कियते-तत्र प्रयोगी-योगः तत्स्थानवृद्ध्या यो रसः कर्मपरमाणुषु केवलयोगप्रत्ययतो बध्यमानेषु परिवर्धते स्पर्धकरूपतया तत्प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकम् । उक्तं च—“ होह पञ्चो गो जांगो । तद्गुणविवक्षार्हो जो उ रखो । परिवर्द्धे जावे, प्रयोगकष्टं नयं वेति ॥१॥ ” तस्य पञ्चाऽऽनुयतिद्वाराणि । तद्यथा—अविभागप्रकरणार्हं, वर्गणाप्रकरणार्हं, स्पर्धकप्रकरणार्हं, अन्तरप्रकरणार्हं, स्थानप्रकरणार्हं, इति । एताञ्च यथा नामप्रत्ययस्पर्धके प्रागभिहितान्तयेवात्राप्यवगतव्याः । तथाऽत्र प्रथमस्थानसत्कप्रथमवर्गणायां सकलपुद्गलस्नेहाविभागाः सर्वस्त्रोकाः । तेभ्यो द्वितीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तृतीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवं नावधि यथावदन्तिमं स्थानम् । तथा च प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकमेवाधिकृत्याप्यत्राप्युक्तम्—“ अविभागवर्गकडुग, अन्तरद्वाराई पर्य जग पुडिब । डालाई वर्गणाञ्चो, अणेतगुणार्हो गच्छति ॥१॥ ” अत्राऽऽदिशब्दात्कष्टकाऽऽदिपरिग्रहः ॥ इदानीमव्यवस्थितगुणवृद्धे—स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायां सकलपुद्गलगतः स्नेहाविभागः सर्वस्त्रोकाः । ततस्त्वैव स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्योत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि नामप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवात्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवात्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । उक्तं च—“ तिहं पि कडुगाणं, जहस उक्कासगा कमा डविजं । ख्याऽणेतगुणाञ्चो, उ वर्गणा गेहकडुगाञ्चो ॥१॥ ” सम्प्रति गाथाऽर्थो विस्मियत-नामप्रत्ययेषु प्रयोगप्रत्ययेष्वपि स्पर्धकेषु अविभागवर्गणाऽऽस्थाः प्रावर्जिताः । तथाहि—स्नेहप्रत्ययस्पर्धक इवात्रापि अविभागवर्गणे एकैकजडाऽविभागवृद्धपरमाणुवर्गणा अनन्ताः । तथा स्तोकेन स्नेहेन बद्धाः पुद्गला बहव इतरे स्त्रोकाः स्त्रोकरताः । यच्च—“ असंख्यलोके तुणुखर्हणा ” इति, तद्वशांसंवाह सम्बध्यते । स्नेहप्रत्ययस्पर्धकेऽपि हि तत् यथासंभवं स्त्रोकेष्व कालं भाव्यो जितम्, न पुनः सर्वत्रापि । तथा (सि ति) एषां जे ह्यप्रत्ययनामप्रत्ययप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकानां प्रत्येकं स्त्रोके—आ-स्त्रीये जघन्याऽकृष्ट वर्गणे बुद्ध्या पृथक् कृत्वा ततः क्रमेण नास्तु । (धिया देशगुणि) धिया—निष्क्रिया देशगुणा निर्विभागभागरूपाः सकलपुद्गलगतस्नेहाविभागा इत्यर्थः । तेऽनन्तगुणव्या—अनन्तगुणिततया जातव्याः । तदेवं कृता पुद्गलानां परस्परं सम्बन्धहेतुभूतस्य स्नेहस्य प्रकृत्या । सम्प्रति बन्धनकारणसामर्थ्यतो बध्यमानकर्मपुद्गलानां प्रकृतिविशेषतुभागप्रदेशविभागो मन्मतीनां सुखा-

बोधधाय मोदकदृष्टान्तेन विभाव्यते—यथा किल कश्चिन्मोदको वातविनाशिद्रव्यनिष्पन्नः प्रकृत्या वातमुपशमयति, पित्तोपशमकद्रव्यनिष्पन्नः पित्तम्, कफाऽपहृति-द्रव्यनिष्पन्नः कफामित्येवंस्वरूपा प्रकृतिमोदकस्य । तथा तस्यैव स्थितिः कस्यचिद्विन्मेकम्, अपरस्य रितद्वयम्, अन्यस्य मासाऽऽदिकं कालं यावत् । तथा तस्यैव स्थितिः स्निग्धमधुराऽऽदिः कस्यचिद्विद्वान्मासाऽपरस्य द्विस्थानक इत्यादि । तथा तस्यैव प्रदेशाः कणिकाऽऽदिकणाः कस्यचिद्विद्वान्प्रमाणः कस्यचिद्विद्वान्प्रमाणः इत्यादि । तथा कस्योऽपि किञ्चिद्विद्वान्मात्राण्युक्तिः किञ्चिद्विद्वान्मेकं किञ्चिद्विद्वान्मेकं जनयति, किञ्चिद्विद्वान्मेकस्यैव प्रकृतिः । तथा स्थितिस्तथैव कर्मणः कस्यचित्त्रिशरसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं, अपरस्य सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं इत्यादि । तथा रसः कस्यचिद्विद्वान्कोऽपरस्य द्विस्थानक इत्यादि । तथा प्रदेशः कस्यचिद्विद्वान्मात्राः कस्यचिद्विद्वान्मात्रा इति ॥ २३ ॥

तत्र प्रकृतिभेद एव कर्मणां मूलोत्तरवि—

भागो भवति, नाप्यधेयाविवक्षज्ञा—

मूलोत्तरपदार्थं, अणुभागविसंस्तो इव इ भेदो ।

अविसेमियरसपड, पदार्थेषु मुण्येष्वो ॥ २४ ॥

(मूल सि) इह प्रकृतिशब्दो भेदपर्यायोऽप्यस्ति । तथा चाऽऽह भाष्यकृतम्—“ अहवा पयडी भेदो ” इति । ततो मूलोत्तरकृतीनां—मूलोत्तरभेदानां कर्मणः सम्बन्धनामनुभागविशेषतः स्वभावविशेषतो ज्ञानाऽऽवारकत्वाऽऽदिलक्षणार्थं भेदो भवति, नाऽप्यथा । अनुभागशब्दोऽत्र स्वभावपर्यायोऽवगतव्यः । तदुक्तं च—“ अनुभागो स्ति सहावो ” इति । इह बन्धनकरणं प्रकृतिरुपाऽऽस्थाः प्रत्येकमुपरि सुस्पष्टं वक्ष्यामः । प्रकृत्याऽप्यत्र प्रतिकर्म सङ्कीर्णं इति कश्चिद् व्यामुख्येत्, अतस्तन्मोहापनोपदाय प्रकृतिबन्धं तुल्योपलक्षणद्वारेण अन्योऽपि स्थितिबन्धाऽऽदीन् वैविध्यं (व्ययं) स्पष्टयिष्यामः—(अविसेमियेत्यादि) रसः स्नेहोऽनुभाग इत्येकाः । तस्य प्रकृतिः स्वभावः । अविशेषिताऽविश्वविज्ञिता रसप्रकृतिः, उपलक्षणत्वात् स्थित्याऽप्योऽपि, यस्मिन् विवक्षितो रसबन्धोऽविश्ववितरसप्रकृतिः । प्रकृतिबन्धो ज्ञानव्यः, तुल्योपलक्षणार्थेऽप्यनुभावात् अविश्ववितरसप्रकृतिप्रदेशः स्थितिबन्धः, अविश्ववितरसप्रकृतिस्थितिप्रदेशो रसबन्धः, अविश्ववितरसप्रकृतिस्थितिप्रदेशो रसबन्ध इत्यपि स्पष्टयिष्यामः । प्रकृतिबन्धे च यावन्त्यः प्रकृतयो बन्धमायान्ति, यच्च यासां बन्धे प्रति स्वामी, तदेतस्त्वैव शतकाद्वसेयम् । प्रकृतिप्रदेशबन्धो च योगतो भवतः “ जांग पयडिपयसं ” इति वचनात् । तत्र प्रकृतिबन्ध उक्तः ॥ साम्प्रतं प्रदेशबन्धो वक्ष्यामः प्रतः । तत्राद्यविश्वबन्धकेन जन्तुना यदेकनामध्वसाधेन विज्रतागर्भेण युहीनं दलिकं तस्याऽपि भागा भवन्ति, सप्तविषयबन्धस्तु सप्त भागाः, बाह्यविश्वबन्धस्तु दशभागाः, एकविश्वबन्धस्तु एकैको भागः ॥ २४ ॥

सम्प्रत्युत्तरप्रकृतीनां भागविभागोपदर्शनार्थमाह—

ये सन्ध्याऽप्येवं, सगकम्पपरम्यंतमो भागो ।

आवरणाय चउद्धा,तिहा य अह पंचहा विग्रे ॥ २२ ॥

(जेति) यत्-कर्मदलिकं सर्वधातिप्राप्तं केवलज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिरूपसर्वधातिप्रकृतिपुणं तत् स्वकर्मप्रदेशानामवस्थानमो भागः भावकीयाया ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिरूपाया मूलप्रकृतिरेव मोक्षो भावस्तथास्तथात्मनो भाग इत्यर्थः । काऽत्र प्रकृतिरेति शेषमुच्यते-इहाध्यानामपि मूलप्रकृतिर्नाम प्रत्येकं ये दिनगन्तव्याः परमाणुवन्ते लोकाः ते च स्वस्थानुप्रकृतिपरमाणुनामानन्तनमो भागाः । त एव च सर्वधातिव्यवस्थानमप्यथा इति सर्वधातिप्रकृतिप्रत्ययानुप्रकृतिप्रदेशानामन्तनमो भागः । तस्मिन्भावमन्तनं भागोऽप्यनारिरेव गणं यद्दलिकं तत्सर्वधातिप्रकृतिप्रत्ययतिरिक्तव्यः तत्कालवध्यः तस्मिन्नेव स्वस्थमूलप्रकृत्यवस्थानतः पर्यन्तो विनश्य विनश्य दीर्घाति । तथाहि- (आवरणस्यादिति) आवरणयोः-ज्ञानाऽऽवरणदृशोऽऽवरणाऽऽवरणः प्रत्येकं च सर्वधातिप्रकृतिविनिमयमन्तनं भागोऽप्यनारिरेव सति शेषस्य दलिकस्य यथाक्रमं चतुर्थो विधाच-व्यवभागाः क्रियन्ते, कृत्वा च शेषदेशध्यानिप्रकृतिभ्यो दीयन्ते । तथा विधाऽन्तराये यो मूलभागः स समग्रोऽपि पञ्चधा तथा दानात्तरायाऽऽदिभ्यो दीयते । इयमत्र भावना-ज्ञानाऽऽवरणीयव्यवस्थानुप्रमाणं यो मूलभागः आभजन्ति, तस्याऽन्तनलभो भागः केवलज्ञानाऽऽवरणाय दीयते । शेषस्य चत्वारः भागाः क्रियन्ते ते च समिज्ञानाऽऽवरणभूतज्ञानाऽऽवरणाऽऽविज्ञानाऽऽवरणानामः पर्यवज्ञानाऽऽवरणभ्यो दीयन्ते । दृशोऽऽवरणवर्धयद्वयाऽपि यो मूलभागः आभजन्ति तस्याऽन्तनतः पर्यन्तो दोषाः कृत्वा निद्राऽऽवृक्षकवेलदृशानाऽऽवरणाभ्यो सर्वधातिप्रत्ययं प्रयच्छन्ति (जीवः) । शेषस्य च त्रयो भागाः क्रियन्ते, ते च शब्दोऽचक्षुरवर्धदृशानाऽऽवरणभ्यो दीयन्ते । अन्तःस्थस्य पुनर्यो मूलभागः आभजन्ति स समग्रोऽपि सर्वधातिप्रत्ययं प्रयच्छति । तस्याऽऽवरणं कृत्वा दानाऽन्तरायाऽऽदिभ्यो दीयते त २५॥

मोहे दुहा चउद्धा, य पंचहा वा वि बज्जमाणीणं ।
वेयशियाउयगोए-सु बज्जमाणीण भागो सिं ॥ २६ ॥

(मोहं पि) मोह—मोहन्यति स्थित्यनुसारं यो मूलभा-
गं आम्रजतिं तस्याजन्ततमो भागः सर्वथातिप्रकृत्योऽप्यो
प्रेषा कियते, अर्धं दशमोहनीयस्य, अर्धं चारित्रमपि मि-
थ्यास्यते । तथाऽर्धं दशमोहनीयस्य सत्कं सममपि मि-
थ्यास्यतेमोहनीयस्य दौर्लभ्ये । चारित्रमोहनीयस्य तु सत्क-
स्यैव द्वादशधा कियते, ते च द्वादशभागा आश्रित्यो द्वाद-
शकषायोऽपि दीयन्ते । समप्रति शेषदलिकभागविधिकस्यते-
मोहो दुहेत्यादि । शेषस्य च मूलभागस्य द्वौ भावौ कि-
न्ते एकः कषायमोहनीयस्य, अपरो नौकषायमोहनीय-
स्य । तत्र कषायमोहनीयस्य भागः पुनश्चतुर्धा कियते, ते
चत्वार्योऽपि भागाः समजन्तनौकाऽऽदित्रयो दीयन्ते । नो-
काषायमोहनीयस्य तु भागः पञ्चधा कियते, ते च पञ्चाऽपि
सप्तमभागा यथाक्रमं त्रयाणां वेदानामन्यतमस्यैवेदाय बन्धमा-
स्य ह्रास्यतिपुनर्गताऽऽतिशयोक्त्युक्तयोरन्यतरस्यैव पुनर्गता-
स्य यत्पुनःपुनःसाध्यं च दीयन्ते । नाऽऽश्रित्य, कृत्वाऽभावात् । न
तथाऽपि नौकाषया पुनर्ग्रहणमायाति, किन्तु तु यद्योक्त-
स्य च तथा'वेदमोहनीयाऽऽर्ग्योत्रेभ्यो मूलभागं आम्रजतिं स-

यतेषामेष एकैकस्याः प्रकृतैर्बध्यमानायां दौकते, स्त्रियष्ट-
तीनामर्थाणां युगपद्वन्धाऽभावात् ॥ ७६ ॥

पिरुपगईसु बउभं-तिताण वसुरसगंधकासारं ।

सम्वासि संघाए, तणुमि य तिगे चउके वा ॥ २७ ॥

(पिंडं ति) पिण्डप्रकृतयोः—नामप्रकृतयः । यथाह ब्रूहि-
कृत—“पिंडपदार्थो नामपदार्थो ति ।” तासु मध्ये बन्धमा-
नानामन्यतमगतिजातिशरीरबन्धनसंघातसंस्थानाहोवाक्ता-
मुपार्थीक्यं वर्णयत्समस्तशरीरगुल्लघूनाधारधातुचक्रानामि-
नामपार्थीकराजात्मानोपेक्ष्यादात्मनाऽप्रसक्तविह्याऽप्येतिब्र-
ह्मसंस्थाव्यादादस्त्वमवयोत्ताऽप्येतिप्रत्येकलाभारण्यविराडाक्षि-
रब्रुवाऽप्रभुमुत्सवऽस्तुऽप्रभुमुदुगाऽऽदेश्याऽनादययसःकीर्त्यं
यशःकीर्त्यान्धतारणां च मूलभूतानां विभज्य समपेक्षीयः । शरीर-
विशेषाद्यन्ध-संस्थापारं ब्रह्मसंस्थासमस्तप्राज्ञां प्रत्येकं यद्वाग-
लब्धं दलिकमायाति तस्मैवेभ्यस्ततपमवाप्तरभेदभ्यां विभज्य
विभज्य दीयते । तथापि चतुर्णाम्नां यद्वागलब्धं दलिकं त-
त्प्रत्येक्षा कृत्वा शुक्लाऽऽदिभ्यांऽवान्तरभेदभ्यां विभज्य प्रदी-
यते । एवं गणयत्समस्तप्राज्ञां यथय यावन्तौ भेदास्तस्य सं-
बन्धिनेने भागस्य तति नामाः कृत्वा तद्वाङ्मयीऽवान्तरभे-
दभ्यां दान्तव्याः । तथा संघाते तनौ च प्रत्येकं यद्वागलब्धं
दलिकमायाति तन्मिथा चतुर्णां वा कृत्वा विभज्यश्चतुर्णां
दा दीयते । तत्रैदरिकनैजसकामगानि वैकियनैजसकाम-
गानि वा त्रीणि शरीराणि संघातानि वा मुमुक्षुं बध्नाता क्रि-
धा कियते, वैकियाऽऽहारकनैजसकामगुरुपाणि त्वपार
शरीराणि संघातानि वा बध्नाता चतुर्णां कियते ॥ २३ ॥

सत्तकारविगप्पा, बंधणनामाण मूलपगईणं ।

उत्तरमगपगईण य, अप्पवहृत्ता विसेसो सि ॥ २८ ॥

[illegible]

तिसागरोपमकोटीप्रमाणत्वात् । स्वस्थाने तु ह्यरोरपि परस्परं तुल्यम्, समानस्थितिकत्वात् । ततोऽपि कानाऽऽबरणदृशेनाऽऽबरणाऽन्नराधाणां बृहत्तमः । तेषां स्थिते-
-किसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । स्वस्थाने तु परस्परं तुल्य एव, तुल्यस्थितिकत्वात् । ततोऽपि मो-
-हनीयस्य बृहत्तमः, तस्य स्थितिः सप्ततिसागरोपमकोटी-
-कोटीप्रमाणत्वात् । वेदनीयं यद्यपि ज्ञानाऽऽवरणीयत्वाऽऽ-
-तिविः स्रष्ट समस्थितिकं, तथाऽपि तस्य भागः सप्तोत्कृष्ट एव
वेदितव्यः । अन्वया स्पष्टतरस्वफलसुखदुःखोपपत्तौ कषातु-
पसेः ॥ इदानीं स्वस्थोत्पन्नप्रकृत्यानुकूलदृष्टे ज्ञान्यपदे वाऽ-
-त्यपेक्षानुमतिर्भावते । तत्रोत्कृष्टदृष्टे सर्वज्ञोक्तं केवलज्ञानावर-
-णस्य प्रवेशाग्रम ततो मन्ःपथेक्षणाऽऽवरणीयत्वाऽन्नतुल्य-
-त्वात् । ततोऽपि क्षणाऽऽवरणीयस्य विशेषाधिकम् । ततः भूतज्ज्ञा-
-नाऽऽवरणीयस्य विशेषाधिकम् । ततोऽपि मतिज्ञानाऽऽवरणी-
-यस्य विशेषाधिकम् । तथा दृशेनाऽऽवरणीय उक्तदृष्टे सर्वज्ञो-
-क्तं ज्ञानायाः प्रवेशाग्रम् । ततो निद्राया विशेषाधिकम् । त-
-तोऽपि वक्ष्यामज्ज्ञानाया विशेषाधिकम् । ततोऽपि निद्रानि-
-द्राया विशेषाधिकम् । ततः स्थानार्थविशेषाधिकम् । ततः क-
-वलदृशेनाऽऽवरणीयस्य विशेषाधिकम् । ततोऽर्वाभेदमनाऽऽ-
-वरणीयत्वाऽन्नतुल्यम् । ततोऽवबुद्धिर्दृशेनाऽऽवरणीयस्य वि-
-शेषाधिकम् । ततोऽपि वस्तुदृशेनाऽऽवरणीयस्य विशेषाधिकम् ।
तथा सर्वज्ञोक्तप्रवेशाग्रं प्रवेशाग्रमसात्वदेदनीयस्य । ततो
विशेषाधिकं सात्वदेदनीयस्य । तथा मोहनीयं सर्वज्ञोक्तानु-
-कूलदृष्टे प्रवेशाग्रमप्रमायाऽऽवरणमानस्य । ततोऽप्रमा-
-यानाऽऽवरणकोऽभस्य विशेषाधिकम् । ततोऽप्रमायानाऽऽ-
-वरणमायाया विशेषाधिकम् । ततोऽप्रमायानाऽऽवरणलो-
-भस्य विशेषाधिकम् । ततः प्रमायानाऽऽवरणमानस्य वि-
-शेषाधिकम् । ततः प्रमायानाऽऽवरणकोऽभस्य विशेषाधिकम् ।
ततः प्रमायानाऽऽवरणमायाया विशेषाधिकम् । ततः प्रमा-
-यानाऽऽवरणलोभस्य विशेषाधिकम् । ततोऽनन्तानुबन्धिमा-
-नस्य विशेषाधिकम् । ततोऽनन्तानुबन्धिकोऽभस्य वि-
-शेषा-
धिकम् । ततोऽनन्तानुबन्धिमायाया विशेषाधिकम् । ततो-
-ऽनन्तानुबन्धिलोभस्य विशेषाधिकम् । ततो मिथ्यात्वस्य
विशेषाधिकम् । ततोऽबुध्यन्त्या अन्नतुल्यम् । ततो मय-
-स्य विशेषाधिकम् । ततो ह्यस्त्योक्तयोर्विशेषाधिकम् । ततः स्व-
-स्थाने तु ह्यरोरपि परस्परं तुल्यम् । ततो रत्यरस्योर्विशे-
-षाधिकम् । तयोः पुनः स्वस्थाने तुल्यम् ततः कृतिद्वन्दुसं-
-कवेद्योर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु ह्यरोरपि परस्परं तुल्यम् ।
ततः संज्वलनकोऽभस्य विशेषाधिकम् । ततः संज्वलनमानस्य
विशेषाधिकम् । ततः पुनर्वपेदस्य विशेषाधिकम् । ततः सं-
-ज्वलनमायाया विशेषाधिकम् । ततः संज्वलनलोभस्याऽसं-
-ख्येयमुपम् । तथा वस्तुतोमप्यायुषानुकूलदृष्टे प्रवेशाग्रं पर-
-स्परं तुल्यम् । नामकमणि उत्कृष्टदृष्टे प्रवेशाग्रं ततो देव-
-पातिरकाराणां सर्वज्ञोक्तम् । ततो मनुजानां विशेषाधि-
-कम् । ततस्तिर्यग्गतौ विशेषाधिकम् । तथा जातौ वस्तुतो
द्विगुष्ट्वाऽऽदिजातिनाम्नानुकूलदृष्टे प्रवेशाग्रं सर्वज्ञोक्तं, स्व-
-स्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यम् । तत एकविंशत्योर्विशेषाधि-
-कम् । तथा शरीरानि सर्वज्ञोक्तानुकूलदृष्टे प्रवेशाग्रमादा-
-कारस्य । ततो वैकिंपशरीरानां विशेषाधिकम् । ततः

औदारिकशरीरनाम्नो विधेयाधिकम् । ततस्तेजसशरीरनाम्नो विधेयाधिकम् । ततोऽपि कामेश्वरशरीरनाम्नो विधेयाधिकम् । एवं संप्रदाननाम्न्यपि द्रष्टव्यम् । तथा बन्धननाम्नि सर्वलोकात्मकपदे प्रदेशाग्रमाहारकाऽऽहारकबन्धननाम्नः । तत आहारकतेजसनाम्नो विधेयाधिकम् । तत आहारक- कामेश्वरबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । तत आहारकतेजस- कामेश्वरबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । ततो वैक्यवैक्यशरीर- बन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । ततो वैक्यतेजसबन्धनना- म्नो विधेयाधिकम् । ततो वैक्यकामेश्वरबन्धननाम्नो विधे- याधिकम् । ततो वैक्यतेजसकामेश्वरबन्धननाम्नो विधेया- धिकम् । तत औदारिकौदारिकबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । तत औदारिकतेजसबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । तत औदा- रिककामेश्वरबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । ततोऽप्यौदारिकतेज- सकामेश्वरबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । ततस्तेजसतेजसब- ण्धननाम्नो विधेयाधिकम् । ततस्तेजसकामेश्वरबन्धननाम्नो विधेयाधिकम् । तत कामेश्वरकामेश्वरबन्धननाम्नो विधेया- धिकम् । तथा संप्रदाननाम्नि संप्रदाननाम्नाद्यन्वयवर्जानां वा- तुर्ण्यमुक्तपदे प्रदेशाग्रं सर्वस्त्वोक्तं, स्वस्थाने तु तेषां प- रस्परं तुल्यम् । ततः समबन्धनस्यसंप्रदानस्य विधेयाधि- कम् । ततोऽपि द्रष्टव्यसंप्रदानस्य विधेयाधिकम् । तथाऽङ्गो- पाङ्गनाम्नि सर्वस्त्वोक्तमुक्तपदे प्रदेशाग्रमाहारकाङ्गोपाङ्गना- म्नः । ततो वैक्याङ्गोपाङ्गनाम्नो विधेयाधिकम् । ततो- ऽप्यौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्नो विधेयाधिकम् । तथा संहननना- म्नि सर्वस्त्वोक्तमाद्यानां पङ्कानां संहनननाम्नामुक्तपदे प्रदेशा- ग्रं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यम् । ततः स्यात्सर्व- हननस्य विधेयाधिकम् । तथा वैश्वान्मि सर्वस्त्वोक्तमुक्त- पदे प्रदेशाग्रं कृष्णवर्णनाम्नः । ततो नीलवर्णनाम्नो विधे- याधिकम् । ततो लोहितवर्णनाम्नो विधेयाधिकम् । ततो- ह्यपि द्रववर्णनाम्नो विधेयाधिकम् । ततोऽपि शुक्लवर्णनाम्नो विधेयाधिकम् । तथा गन्धनाम्नि सर्वस्त्वोक्तं सुरभिगन्ध- नाम्नः । ततो विधेयाधिकं सुरभिगन्धनाम्नः । तथा रसनाम्नि सर्वस्त्वोक्तं कटुरसनाम्नः । ततस्तिक्तुरसनाम्नो विधेयाधिकम् । ततः कषायरसनाम्नो विधेयाधिकम् । त- तः अम्लरसनाम्नो विधेयाधिकम् । ततोऽपि मधुररस- नाम्नो विधेयाधिकम् । तथा रश्शेनान्मि सर्वस्त्वोक्तमुक्त- पदे कर्कशशुद्धरसनाम्नोऽप्रदेशाग्रम्, स्वस्थाने तु ह्यौदारि- परस्परं तुल्यम् । ततो मृदुलशुद्धरसनाम्नो विधेयाधिकम् । स्व- स्थाने तु ह्यौदारि- तयोः परस्परं तुल्यम् । ततो कक्षीशरसश- नाम्नो विधेयाधिकं, स्वस्थाने तु तयोर्ह्यौदारि- परस्परं तुल्यम् । ततः स्निग्धोष्णरसनाम्नो विधेयाधिकम् । स्वस्थाने तु तयोरापि ह्यौः परस्परं तुल्यम् । तथाऽऽनुपूर्वीनाम्नि सर्व- स्त्वोक्तं प्रदेशाग्रं दूष्यातिरक्तगत्यानुपूर्व्यः, स्वस्थाने तु ह्यौदारि- परस्परं तुल्यम् । ततो मनुजगत्यानुपूर्व्यं विंश- ताधिकम् । ततस्त्रिंशत्यानुपूर्व्यं विधेयाधिकम् । तथा सर्वस्त्वो- क्त उक्तपदे प्रदेशाग्रं असनाम्नः । ततो विधेयाधिकं स्या- वरनाम्नः । तथा सर्वस्त्वोक्तं प्रदेशाग्रं पयितनाम्नः । ततो विधे- याधिकमपयितनाम्नः । एवं स्थिराऽस्थिरयोः शुभाऽशुभयोः सुभगःशुभयोः आर्येयानां देवयोः सुव्रमादयोः प्रत्येकसाधार- ण्योक्तव्यम् । तथा सर्वस्त्वोक्तमयशःकीर्तिनाम्नः । प्रदे-

[illegible]

५८केष्येयशुभम् । ततोऽप्यहाकाऽहोरात्राहनातोऽप्येवमयुःसुखम् ।
तथा सर्वैस्तोकं जपन्मृद्वेन नरकातिशयेव गन्तानुपूर्व्याः प्रदेशा-
ग्रम् । ततो मनुजगन्त्यानुपूर्व्यां विशिष्टायां धिक्म् । ततोऽपि तिर्क-
मात्स्यानुपूर्व्यां विशिष्टायां धिक्म् । तथा सर्वैस्तोकं व्रजनाम्नः । त-
तो विशिष्टायां च स्वावरनाम्नः । एवं बादरेस्तृप्तयोः पर्यन्ता-
ऽपर्याप्तयोः प्रत्येकसाधारणयोश्च । श्यागानां तु नामप्रकृतीनामा-
ल्पबद्धत्वे न विद्यते । तथा साक्षात्तावेदनीययोर्वैक्यां पर्याप्तै-
क्यां च पर्याप्तैः । अन्तर्याये सुनयेथां कुरुपदं तथैवाऽवगन्तव्यम् ।
इह यदा जन्तुकुरुपदं योनास्थाने वर्तते, यदा च मूलप्रकृती-
नामुत्तमप्रकृतीनां च स्तोकराणां बन्धकः, तथा यदा स्वे-
कमकाले प्रकृत्यन्तरदलिकानामुत्कुरुपदं प्रदेशं स्वीको भवति-
तदा काले प्रकृत्यन्तरदलिकाः प्रभवः । तथाहि—उत्कुरुपदं योगं वर्तमानो
जीव उत्कुरुपदं प्रदेशप्रदणं करोति । तथा स्तोकराणां मू-
लप्रकृतीनामुत्तमप्रकृतीनां च यदा बन्धकस्तेदां शेषावध-
मानप्रकृतिलिप्तायां भागस्थानां बध्दवर्तमानां भागं जति । त-
था प्रकृत्यन्तरदलिकानामुत्कुरुपदं प्रदेशं कमकालं विष्वक्लिप्ता-
सु प्रकृतिषु बध्यमानासु प्रभूताः कमपुद्गलाः प्रविशन्ति । त-
त एतेषु कारणेषु सत्कुरुपदं प्रदेशाग्रं भवति । वि-
पत्येतेषु तु जपन्प्रदेशाग्रं भवः ॥ ५८ ॥ तदमुक्तं प्रकृ-
तिप्रदेशबन्धौ ।

सम्प्रति स्थित्यनुभागद्वन्द्वप्रकृणा एवसरः । तत्र बहु वक्तव्य-
त्वात् प्रथमोऽनुभागवत्सर्वैव प्रकृणा कियते । तत्र सत्तु-
र्वशादनुयोगात्तत्राह । तत्तथा-अविभागप्रकृणा १, वगणाप्र-
कृणा २, स्पष्टप्रकृणा ३, अन्तरप्रकृणा ४, स्थान-
प्रकृणा ५, कण्ठप्रकृणा ६, वन्तस्थानप्रकृणा ७, अ-
वन्तस्थानप्रकृणा ८, वृद्धिप्रकृणा ९, समयप्रकृणा
१०, वयमध्यप्रकृणा ११, ओत्तोजमप्रकृणा १२, पर्य-
वसानप्रकृणा १३, अल्पबहुत्वप्रकृणा १४ । तत्राऽविभाग-
प्रकृणाध्याये-

गहणसमयमि जीवो, उप्पाएई गुणे सपच्चयओ ।

सर्वजियाणंतगुणे, कम्पणमेसु सर्वसु ॥ २६ ॥

(महणुं तत्) इति अनुभास्य कारयं कार्यायिका अथवसायाः । "अनुभास्यं कलास्यो कुण्ड" इति वचनात् । ते च द्विधा—शुभा, अशुभा । तत्र शुभेः सौरखण्डरसोपमाह्वयजननस्यैव कमेष्टुलानामाचलं, निम्बशोषात्कीर्तसोपमं वाऽशुभं । ते च शुभा अशुभा वा कार्यायिका अथवसायाः प्रत्येकम् असुरखण्डयोः काऽकाशप्रमाणः, केवलं शुभा विशेषाधिकः दृष्टव्यः । नत्वाह्वयाननुभासकान्वाअथवसायः कमशः स्थापितान् संक्षिप्तमनः क्रमेण । अथोऽयं आरम्भति, तानेव विशुध्यमानः कमशोऽप्योऽपानरोहति । ततो यथा प्रामादादवनतरति यान्ति स्थापनस्थानानि भवन्ति तावन्त्येषां स्थापनोऽपि, तथा अर्थापयामन् च मार्गसंक्षिप्तमनः शुभा अथवसायान्वावन् एव विशुध्यमानस्यापि शुभा अथवसायाः । उक्तं च—“कमशः स्थापितुं कार्यायिकीषु जीवश्च भावगर्गानिषु । अथवनतोऽपि, संक्षेपेनाऽऽप्तियाथये ॥ १ ॥” केवलं जपको येष्वथवसायेषु वनेमानः क्षपकेष्वपमाराहति, तेभ्यः पुनर्न निवर्तते, तत्र प्रगतिवताऽभावान् । अतस्तेऽधिका इति तदेष्वप्य विशेषाऽधिकाः शुभा अथवसायाः ।

तत्र शुभेनाऽऽशुभेन वा एकैक केनचिदप्यवस्थायै न स्वप्रत्ययत
इति स्वप्रत्य-आश्रयानः संबन्धिनामुभावाद्यर्थं प्रति प्रत्ययेन-प्र-
त्ययभूतेन—कारुण्येतेन जीषोः प्रहस्यसमये योग्यपुद्गलाऽऽक-
नसमये सर्वेषु कर्मप्रदेशेषु एकैकान् कर्मप्रमाणानि विवृ-
र्यः । गुणान्-रसस्य निधिभागान्-भागान् उल्लेखस्वकान् सर्व-
जीवेष्वप्यऽन्तर्गुणानुत्प्रापयति । इयमत्र भावना—इह पूर्वं
कर्मप्रमाणव्यवर्गेषुऽन्तर्पतितः सन्तः कर्मप्रमाणवर्गो न
तथापि प्राथमिशिष्टरसोपेतत्वा आसीरन्, किं तु प्रायो नीरसा
एकस्वकपाक्षः । यदा तु जीवेन शुश्रूषे, तदांनि प्रहस्यसम-
ये एव तेषां कार्पायिकेणाऽप्यवस्थायै न सर्वजीवेष्वप्यऽप्यन्-
तर्गुणा रसताऽविभागो प्राप्यन्ते, तानाऽऽवरणकपाऽऽदिवि-
शिष्टस्वभावकपाः । अविन्यस्तान् जीवांस्तं पुद्गलान् च
शक्तेः न चैतदनुपपन्नं, तथादर्शनात् । तथाहि—शुक्लतु-
ष्पाऽऽदिविष्टमाणवोऽत्यन्तनीरसा अपि तयादिभिर्गोहीया वि-
शिष्टेऽस्तीराऽदिविष्टरसोपेतत्वा सप्तधानुकृतयथा च परिश्रम्यते
इति । २६ ॥

अत्राऽऽह-ननु तान् रसस्याश्विभागात् किं सर्वेष्वपि कर्मप-
न्माण्युषु त्वयानुत्पादयति, आहोतिश्विद्विषमान् ? । उच्यते-
विषमान् । तथाहि-केषुविषपरमाण्युषु स्तोकाः । तांश्च ज-
ह्यतोऽपि सर्वेऽश्विनाऽनन्तमुत्सृज् । केषुचित्तेभ्योऽपि प्रभूना-
न् । केषुविष प्रभूतमाणाः । तत्र न ह्याते केषु कियन्त-
इति किंरूपार्थं वर्गसाऽविषरूपरूपभागा—

सर्वऽप्यगुणा ते पद-पवर्गणा सैसिया विसैसूणा ।

अविभागुत्तरियाश्चो, सिद्धाणमणंतभागसमा ॥३०॥

(सव्येति) येषां परमाख्यानं समस्तान्यपरमाख्येष्वेकया
अष्टमे गुणः—स्तोका रसाऽविभागान्ते सर्वोऽष्टगुणः परमा-
ख्यः समुचितः प्रथमा वर्गणा । तस्यां क कर्मपरमाख्यो-
ऽतिशयेन प्रभूता । शेषाश्च वर्गणा विशेषहीनाः कर्मपरमा-
ख्येष्वेकया । तथाहि—प्रथमवर्गणाऽनेकया द्वितीयवर्गणायां क-
र्मपरमाख्यो विशेषहीनाः । ततोऽपि तृतीययथा वर्गणायां
विशेषहीनाः । एवं तावद्वाक्ये यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणा ।
एताश्च कथंभूता इत्याह—(अविभागमुपरिधा त्ति) अवि-
भागोभरा एकैकस्नेहाऽविभागाधिका इत्यर्थः । तथाहि—प्र-
थमवर्गणपरमाख्येष्वेकया ये परमाख्य एकेन रसाऽविभा-
गेनाऽअधिकशालेषां समुदायो द्वितीय वर्गणा वर्गणा । ततोऽ-
प्येकेन रसाऽविभागाधिकायां सति यद्युपरमुत्तरीया भवेत्तथा ।
एवमेकैकाऽविभागवृत्त्या वर्गणान्तावद्भक्त्या यावदभ्ये-
त्युत्तमगुणाः सिद्धान्तमन्वयागकल्पा अभवति इति ॥
३० ॥ कृता वर्गणाकल्पणा ।

सम्प्रति स्पर्धकप्रकरणमाह—

फङ्गमयंतगुणियं, सम्बजिर्हि पि अंतरं एव ।

सेसाणि वग्गणाणं, समाणि ठाणं पढममित्तो ॥ ३१ ॥

(फकुग लि) अग्रस्थेभ्योऽनन्तगुणः सिद्धान्तमननभा-
गकत्वा अन्तस्मा वर्गेणा एकं स्वर्थकम् ॥ एषां स्वर्थकप्र-
कल्पणा ॥ संप्रत्यस्तरकपणा निर्यते—एत ऊर्ध्वमेवेक ए-
वाऽविभागेनाऽभ्युपगमाः परमाख्यौ न प्राप्यन्ते, नापि ह्य-
भ्यां, नापि त्रिभिः, नापि सन्ध्येषु, न नाप्यन्तसन्ध्येषु, ना-
प्यन्तैः, किं त्वन्तःप्राग्वन्तैरेव सर्वत्राभ्येभ्योऽनन्तगुणैरभ्युप-

काः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्वर्धक्षस्य प्रथमा वर्णना । तत एकैकं तत्सांविभागोनाऽधिकानां परमाख्यानं समुदायो द्वितीया वर्णना । द्वाभ्यां तत्सांविभागान्ध्यामधिकानां परमख्यानं समुदायस्त्वृतीयया वर्णना । एषमैकैकत्सांविभागबुद्ध्या वर्णनास्वावहाक्या यावद्भूमयेभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथा भवति । ततस्त्वानां समुदायो द्वितीयं स्वर्धक्षम् । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकैकं तत्सांविभागोनामधिकानां परमाण्वो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्यैः, नाप्यसंख्यैः, नाप्यनगैः किं त्वनन्ताऽनन्तैरेव सर्वजोब्येभ्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां समुदायस्त्वृतीयस्य स्वर्धक्षस्य प्रथमा वर्णना । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वं यद्योत्तरमेकैकत्सांविभागबुद्ध्या द्वितीयाऽदिका वर्णयस्तावद्वाक्या यावद्भूमयेभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथा भवति । ततस्त्वानां समुदायस्त्वृतीयं स्वर्धक्षम् । एवं स्वर्धक्षानि तावद्वाक्यानि यावद्भूमयेभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानामनन्तभागकथापि भवति । तेषां समुदाय एकमुद्भागवन्धस्थानम् । तथा साऽह—“अज्ञानागमं सर्वत्रिपि” इत्यादि । प्रथमस्वर्धक्षत्तरमर्धगुणया द्वितीयस्वर्धक्षप्रथमवर्णनायाश्चानन्तरमपि सर्वजोब्येभ्योऽनन्तगुणिनं ब्रूयन् । एषाऽनन्तरप्रकणः । एवं गुणवर्धयि स्वर्धक्षानन्तराणि च यथाक्रमगुणव्यवस्थान्भ्यानि । तानि च स्वर्धक्षानि एकानि—एकस्वर्धक्षसकचर्णानां समानि अद्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकथानोत्तर्यः । एकं प्रथमं सर्वत्रयवन्मुद्भागवन्धस्थानं भवति । अमुद्भागवन्धस्थानं नामैकं कार्याधिकेणाभ्यवसायेन युज्यतेतानां कर्मपरमाणूनां रत्नस्वर्धक्षसमुदायपरिमाणूनां ३१ । कृता स्थानप्रकणः ।

कण्डकप्रकरणार्थमाह—

एत्तो अंतरतुल्यं, अंतरमखंतभागुत्तरं विइयमेवं ।
अंगुलअसंखभागो, अखंतभागुत्तरं कम्मं ॥ ३२ ॥

[illegible]

(सखे त्ति) आद्यास्तु तिसृषु वृद्धिष्वन्ताऽन्त्येय-
संख्येयानां भागा यथाकम् सखेजीवानामसंख्येयलोकाऽऽ-
काशप्रदेशानामुत्पद्यस्य च संख्येयस्य द्रष्टव्यः । उत्तरास्तु
च तिसृषु वृद्धिषु गुणानां-गुणकाराऽन्तः। संख्येयसंख्येयानां
यथाकम्तेषामेव सखेजीवाऽऽदीनामवगन्तव्यम् । इदमुक्तं
भवति-प्रथमस्याऽनुभागबन्धस्थानस्य सखेजीवसंख्याप्र-
माणेन राशिना भागे हूते सति यल्लभ्यते कोऽनन्तभाग
इह आहः । तेनाभ्यधिकं द्वितीयमनुभागस्थानम् ।
तस्याऽपि सखेजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हूते सति
यल्लभ्यते तेनाभ्यधिकं द्वितीयमनुभागबन्धस्थानम् । एवं
यद्वयमनुभागबन्धस्थानमनन्तभागवृद्धिसुलभ्यते तत्तत्पाश्चा-
त्यस्य पाश्चात्यस्याऽनुभागबन्धस्थानस्य सखेजीवसंख्याप्रमा-
णेन राशिना भागे हूते सति यल्लभ्यते तेन तेनाऽनन्तमेव
भागोऽभ्यधिकमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयस्थानाधिकं नाम
पाश्चात्यस्याऽनुभागबन्धस्थानस्याऽन्त्येयलोकाऽऽकाशप्र-
देशप्रमाणेन राशिना भागे हूते सति यल्लभ्यते सोऽसंख्येयत-
मो भागः । तेनाऽसंख्येयमनन्त भागेनाभ्यधिकमसंख्येयमा-
गाधिकं द्रष्टव्यम् । तथा संख्येयभागाधिकं नाम पाश्चा-
त्यस्यानुभागबन्धस्थानस्य उच्छृणुते संख्येयेन भागे हूते स-
ति यल्लभ्यते स संख्येयतमो भागः । तेन संख्येयमनन्त भा-
गेनाभ्यधिकमवगन्तव्यम् । तथा संख्येयगुणवृद्धं नाम पा-
श्चात्यमनुभागबन्धस्थानमुत्पद्यसंख्येयकप्रमाणेन राशिना गु-
र्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति एतावत्प्रमा-
णमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनु-
भागबन्धस्थानमसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन रा-
शिना गुर्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति ताव-
त्प्रमाणमावसेयम् । एवमनन्तगुणवृद्धमपि भावनीयम् । प्रथ-
मस्य पदस्थानकस्य परिसमाप्तिं सत्यामुपरि यद्वयमनुभा-
गस्थानमुपजायतेऽनन्तभागवृद्धं नत् द्वितीयस्य पदस्थानक-
स्य प्रथममवगन्तव्यम् । तदपि च द्वितीयं पदस्थानकं पूर्वकमे-
ण सकलमपि वक्रव्यम् । एवं शेषापपि पदस्थानकानि वक्र-
व्यानि । तानि च तावद्वक्रव्यानि यावदसंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तथा वाऽऽह—“छद्गुणमसंख्या
लोकाः ।” अत्र वक्ष्यप्रश्नयति—ननु प्रथममनुभागबन्धस्थान-
स्य सखेजीवप्रमाणेन राशिना भागोऽप्यङ्गिते किं रसावि-
भागेपक्ष्या, उत-परमाखण्डपक्ष्या, यद्वा-स्पर्धकाऽपेक्षया ? ।
तत्र न तावद्रसाविभागापेक्षया, परमस्थानात् द्वितीय-
स्थानेनपि रसाविभागाणां संख्ययाऽऽदिगुणनया प्राप्यमाण-
त्वात् । तथाहि—प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणा-
यामवगन्ता अपि रसाविभागाः किलाऽस्तकल्पनया सप्त ।
ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्यां
दश । इमेकं स्पर्धकम् । इत ऊर्ध्वं तेषोक्तस्वरवृ-
द्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्त-
गुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तदश । एते च द्वि-
तीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्-
गणायामष्टौ । तृतीयस्यामेकानविंशतिः । चतुर्थ्यां विं-
शतिः । इदं द्वितीयं स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेको-
नववृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवान-
न्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तविंशतिः । ए-

ते च तृतीयस्य-स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीय-
स्यां वर्गणायामष्टौ विंशतिः । तृतीयस्यामेकानविंशतिः । चतु-
र्थ्यां विंशतिः । इदं तु तृतीयं स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत
ऊर्ध्वमेकोनववृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्त-
विंशतिः । एते चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो
द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ विंशतिः । तृतीयस्यामेकानविंश-
तिः । चतुर्थ्यां सप्तविंशतिः । इदं चतुर्थं स्पर्धकम् । ए-
तानि च किलाऽस्तकल्पनया प्रथममनुभागबन्धस्थानम् ।
अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया सप्तसप्तत्यधिकानि
वीणं शनानि । इत ऊर्ध्वं तेषोक्तस्वरवृद्ध्या रसाविभागा
न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च
किलाऽस्तकल्पनया सप्तचत्वारिंशतिः । एते च द्वितीयस्य
स्थानस्य प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां
वर्गणायामष्टौ चत्वारिंशतिः । तृतीयस्यामेकानविंशतिः । चतु-
र्थ्यां पञ्चाशत् । इदं द्वितीयं स्थानं प्रथमं स्पर्धकम् । इत
ऊर्ध्वं तेषोक्तस्वरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तपञ्चा-
शत् । एते च द्वितीयस्थाने द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणा-
याम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ पञ्चाशत् । तृतीयस्यां
मेकानविंशतिः चतुर्थ्यां षष्टिः । इदं द्वितीयस्थाने द्वितीयं
स्पर्धकम् । इत ऊर्ध्वमेकोनववृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्य-
न्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तक-
ल्पनया सप्तषष्टिः । एते च द्वितीयं स्थाने तृतीयस्य स्पर्ध-
कस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ ष-
ष्टिः । तृतीयस्यामेकानसप्ततिः । चतुर्थ्यां सप्ततिः । इदं द्वि-
तीयं स्थाने तृतीयं स्पर्धकम् । तत इत ऊर्ध्वं पुनरप्येको-
नववृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्त-
गुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तसप्ततिः ।
(एते च द्वितीयं स्थाने चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्ग-
णायाम्) ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ सप्ततिः । तृतीय-
स्यामेकानाऽष्टौ । चतुर्थ्यामष्टौ । इदं च द्वितीयस्थाने
चतुर्थं स्पर्धकम् । एतानि च किलाऽस्तकल्पनया द्वितीयं
स्थानम् । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षोडशऽधिकं
सहस्रम् । तदेवं प्रथमस्थानगत रसाविभागापेक्षया द्वितीय-
स्थाने रसाविभागाः संख्येयगुणाः प्राप्यन्ते । उत्तरस्मिन्नुत्त-
रस्मिन् स्थाने पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया प्रभूताः प्रभूतान्ति । इति
न कापि रसाविभागाऽपेक्षया पूर्वस्थानादुत्तरस्य स्थानस्या-
ऽनन्तभागाधिकत्वं प्राप्यते । नाऽपि परमाखण्डपक्ष्याऽनन्तभा-
गाधिकत्वसम्भवं, यतो यथा यथाऽनुभागां वधते तथा
तथा पुद्गलाः स्तोकाः स्तोकराः प्राप्यन्ते । ततः प्रथम-
स्थानगत परमाखण्डपक्ष्या द्वितीयं स्थाने परमाणुवः किञ्चि-
दूना एव भवन्ति नानन्तभागाधिकाः । एवमुत्तरस्थेऽपि
स्थानेषु पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया हीनहीनतरपरमाणुवं द्रष्टव्य-
म् । नाऽपि स्पर्धकाऽपेक्षया प्रथमस्थानाऽऽदीनां सर्वजीवप्रमा-
णेन राशिना भागोऽऽहः संभवति, प्रथमस्थानाऽऽदिगतस्पर्ध-
कानामवगन्ताऽनन्तगुणसिद्धाऽनन्तभागकल्पनयऽनीव स्तो-
कत्वादिति । अत्रोच्यते—इयं हि पदस्थानकपक्ष्या संयम-
भेदादिगतसकलपदस्थानकस्यापेक्षकत्वात्तथा प्रकल्प्यते

ततो यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात् स्थानाद्वर्कानेषु स्थानेषु सं-
वेजीवप्रमाणेन राशिना स्वयैकचित्त्वा भागद्वारे न सं-
भवति । तथाऽप्युत्तरं स्थानसंवेकवच्चपि च द्वितीयाऽऽदिपु
वदस्थानेषु तथा स्वैष्वपि संयमश्रेयादित्यनेषु संभव-
तीति न कश्चिद् विरोधः । बाहुल्येन सर्वथाऽपि संभवत् ।
“ सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागो ह्रियते ” इति वच-
नाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानाद्वर्कानेषु पूर्वस्थानेष्वुत्त-
रात्तरस्थानानां सर्वलोकाऽनन्तभागाऽधिकसंभवमेवम् ।
यद्यपि च पूर्वपूर्वस्थानपितृयान्तरात्स्थानेषु किञ्चिद्वर्कानदी-
नतराः परमाणवः प्राप्यन्ते तथाऽपि लोकास्लोकान्तरेः परमा-
णुमिर्वर्गणाऽऽदीनां संभवानुक्रमरूपकप्रमाणवृद्धये न वि-
रुध्यते । तद्वस्तुतः । वदस्थानकप्रकरणम् ॥ सांप्रतमथस्तन
स्थानप्रकरणम् । कियते-तत्र प्रथमादसंख्येयभागवृद्धात् स्था-
नादधः कियन्त्यनुभागवत्स्थानाभ्यन्तर्भागवृद्धानि ? । उच्यते-
कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयभागवृद्धात्स्थाना-
नात् अथः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? । उच्यते-
कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः
कियन्ति संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? । उच्यते-कण्डक-
मात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः कियन्ति
संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? । उच्यते-कण्डकमा-
त्राणि । तथा प्रथमादन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्य
संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? । उच्यते-कण्डकमात्राणि । इ-
त्युत्तरात्तरस्थानादधोऽथ आनन्तर्यं मार्गणां । इदानीं
कान्तिरिता मार्गणा क्रियते-तत्र प्रथमादसंख्येयभागवृद्धा-
त् स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि ? । उच्यते-
कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृ-
द्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? ।
उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंख्येयगुण
वृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयभागवृद्धानि स्थाना-
नि ? । उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादन्त-
गुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि स्थाना-
नि ? । उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । एवमुक्तप्रकारे-
ण ह्यनन्तरिता इत्यनन्तरिता च मार्गणा च
धिया परिमायनीया ॥ ३७ ॥ तदेवं कृताऽथस्तनस्थान
प्रकरणम् ।

सांप्रतं बुद्धिस्थानप्रकरणम् क्रियते—

बुद्धी हासो छकं, तम्हा दोहं पि अतिभिज्ञानं ।

अतोमुदुत्तमावलि, असंख्यभागा उ मेमाणं ॥ ३८ ॥

(बुद्धिः) इह जीवाः परिणतिविशेषतः कर्मपरमा-
णुवन्तुभागस्य पञ्चिमाधुक्रमस्यार्थं बुद्धिर्हानि वा कुर्वन्ति ।
तस्मात् कां बुद्धिं कियन्ते काल यावत् कुर्वन्तीत्यर्थं काल-
प्रमाणमभिधानीयम् । तत्र द्वयोर्बुद्धिहास्योरन्तर्मयोरन-
न्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानिरुपारान्तसिद्धसंयमगत्यम् । कि-
मुक्तं भवति ?—अतमुदुत्तं कालं यावत्परस्परं जीवाः प-
रिणामविशेषतः प्रतिसमयमनुभागान् पूर्वस्मात् पूर्वमा-
दन्तगुणवृद्धाननन्तगुणहीनान् वा यजन्ति । तथा शे-
षाणां पञ्चानामाद्यानां बुद्धीनां दानीनां वा आचलिकाया
असंख्येयभागमात्रः कालो वेदितव्यः । इमुक्तं भवति—अनु-
भागात्तमाद्याः पञ्च बुद्धीहीनीषां आचलिकाया असंख्ये-

यभागमात्रं कालं यावत्परस्परं जीवाः परिणामविशेषतः
कुर्वन्ति । एषा च द्वान्बुद्धिकालप्रकरणोत्पन्नताऽवगतव्या ।
जघन्यतस्तु स्यात् आर्षं बुद्धयो हानयो वा एकं द्वौ वा सम-
यो यावदवगतव्याः ॥ ३८ ॥

इदानीमेतद्वन्तुभागस्थानेषु वक्ष्यमाश्रित्याऽवस्थाने

कालमानमाह—

चउग्रं जावद्वृग-मेत्ता जावं दृगं तिसमयाणं ।

ठाणायं उर्कामो, जहमश्रो मवर्हं समश्रो ॥ ३९ ॥

(चउग्र इति) चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः-बुद्धिः ।
सा च समयानामर्थस्थानकालनियामकानां तावत् प्रकृत्या
यावदपी समयाः । इत ऊर्ध्वं पुनः समयाणां हानिप्रकृत्या ।
सा च तावद्वृद्धया यावत् द्विकम् । सा च बुद्धिर्हानिर्वा
चतुरादिका स्थानानामनुभागवत्स्थानानामुत्कर्षतो द्र-
ष्टव्या । जघन्यतस्तु सर्वेषामपि समयः । इयमत्र भावना-
यानि अनुभागवत्स्थानानि जीवाः पुनः पुनस्तान्येव चतुरा-
समयान् यावद् वधन्ति तानि चतुरामयिकानि । तानि च
मूलादाभ्यामसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भव-
न्ति । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि पञ्चसामयिकानि । तानि च
मूलादाभ्यामसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि
स्थानानि पद सामयिकानि, तावत्पञ्चसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि सप्तसा-
मयिकानि, तावत्पञ्चसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि ।
तेभ्य उपरितनान्यष्टादशानि हानि, तावत्पञ्चसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि पद सामयिकानि, तावत्
पञ्चसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । एवं तावद्वृद्धयं
यावद् त्रिसामयिकानि ॥ ३९ ॥ मेदेवं कृता समयप्रकृणा ।
इदानीं यावन्तुभागवत्स्थानानि अनुभागाभ्यामयिकानि
तानि यस्यां बुद्धौ हानौ वा प्राप्यन्ते तामाह—

दुसु नवमउर्कं थोवा-ग्नि अष्टपययाग्नि दोसु पासेसु ।

समउत्तिगयाग्नि कर्ममा, अगंवगुणियाग्नि उर्पि च ॥ ४० ॥

(दुसु त्ति) द्वयाधिकतयोरनन्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानि-
रूपययवमर्थं वर्तते । यवस्य मध्यमिव यवमध्यमप्रसाम-
यिकान्यनुभागवत्स्थानानामर्थः । यथा यवस्य मध्य
पृथुलमुमयतः पार्श्वे च हानि हानिन्त, तथाऽर्वाग कालतः
पृथुलानि अष्टसामयिकानि अनुभागवत्स्थानानि, उभय-
पार्श्ववर्तितानि च सप्तसामयिकानाऽऽपानि कालानां हानिर्हानि-
नराणि । ततोऽष्टसामयिकानि यवस्य मध्यामिव यवमध्यमम्,
तानि च प्रथमादसंख्येयलोकां स्थानादाभ्यामसंख्येयलोका-
ऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अनन्तगुणवृद्धां प्रा-
प्यन्ते । सप्तसामयिकानां हि चरमादनुभागवत्स्थानान्
प्रथममष्टसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धम् । ततः शेषाद्यपि
तद्वत्सयाऽनन्तगुणवृद्धाद्विषय भवति । तथाऽष्टसामयिकानां
चरमादनुभागवत्स्थानानामुपरितनं सप्तसामयिकं स्थानम-
नन्तगुणवृद्धम् । ततस्तद्वत्सया पाश्चात्यावष्टसामयिका-
न्यनुभागवत्स्थानानि सर्वाण्यवष्टसगुणहीनान्येव भव-
न्ति । तदेवमष्टसामयिकान्यनन्तगुणवृद्धा अनन्तगुणहीनौ

च प्राप्यन्ते । अष्टसामयिकानि चोपलक्ष्यं, तेनाऽऽद्यानि चतुःसामयिकानि सन्धेयानिप्राणि च द्विसामयिकानि यज्ञ-यिज्ञा शेषाणि सर्वाण्यपि पञ्च सामयिकाऽऽदीनि प्रत्येक-मुक्तप्रकरणेऽनन्तगुणवृद्धावन्तगुणवृद्धानि च वेदितव्यानि । आद्यानि पुनः चतुःसामयिकाभ्यन्तगतगुणवृद्धानि । तथाहि-पञ्चसामयिकमाद्यमनुभागबन्धस्थानं चतुःसामयिकवरमाऽनुभागबन्धस्थानापिज्ञाऽनन्तगुणवृद्धम् । ततस्तदपेक्षया पाञ्चाभ्यानि चतुःसामयिकानि सर्वाण्यप्यनुभागबन्धस्थानाभ्यन्तगतगुणवृद्धानि प्राप्यन्ते, द्विसामयिकानि स्वनन्त-गुणवृद्धाविष । तथाहि-द्विसामयिकानां वरमादनुभागबन्ध-स्थानादाथ द्विसामयिकमनुभागबन्धस्थानमनन्तगुणवृद्धं, ततस्तदपेक्षया सर्वाण्यप्यनन्तगुणवृद्धावन्ते । कृता यवम-ध्यप्रकरणम् । साम्प्रतं चतुःसामयिकाऽऽदीनां स्थानानामव-बहुत्वमाह—(धावाणं,त्यादि) सर्वैस्तोकाणि यवमध्यभूतानि अष्टसामयिकानि स्थानानि । अतिचिरबन्धकालयोग्यानि हि स्थानानि स्तोकाभ्यः प्राप्यन्ते इति कृत्वा तेभ्योऽसंख्ये-यगुणानि पूर्वोत्तरलक्षणोभयपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि अष्टान्तरबन्धकालविषयत्वात् । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि पर-स्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्ती-नि पदनामायिकानि स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि पञ्चसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तु-ल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि चतुः-सामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि-तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्ये-यगुणानि द्विसामयिकानि । (दोषु पाँसलु स्ति) अष्टसामयिकंभ्योऽनन्तरं द्वयोः पार्श्वयोः क्रमशः—क्रमेण समयो-नानि समयोनानि सप्त सामयिकाऽऽदीनि स्थानानि असंख्ये-यगुणानि तावद्वह्नयानि यावच्चतुःसामयिकानि । तेभ्य-वपरि च त्रिसामयिकानि द्विसामयिकानि च क्रमशोऽसं-ख्येयगुणानि वह्नयानीति गाथाऽर्थः ॥ ४० ॥

संप्रति सर्वेषामेवाऽनुभागबन्धस्थानानां समुदायमाधिकृत्य विशेषसंस्थानिरूपणार्थमाह—

सुहृमगणिवसेसगया, अगणिकाया य तसि कायठिडि ।
कपसो असंखगुणिया-श्रु(अ)भ्रवसाणाणि चऽगुभागेऽ ?
(सुहृम स्ति) सुह्रमाऽग्नौ—सुह्रमग्निनाये प्रवेशनमुपादो-
धेषां ते सुह्रमग्निप्रवेशनकाः । तदाऽग्निनाया-अग्निनायाव-
न्ताऽवस्थिताः । तथा तेषामग्निनायानां कायस्थितिः काय-
स्थितिकालः । एते क्रमशः—क्रमेणोऽसंख्येयगुणितः । तथा-
ऽनुभागे-अनुभागविषयेऽप्यवसानानि, कार्य कारणोपकारा-
बन्धवसायनिवर्त्यानि याभ्यनुभागबन्धस्थानानि, नाम्यसं-
ख्येयगुणानि । उक्तं च—“ सुहृमगणि पवित्रां, चिहुंता
तोसि कायठिडिकालो । क्रमसो असंखगुणिश्रो, ततो अगु
भागडाणार् ॥ ११ ॥ ” इत्यत्र भावना-ये एकस्मिन् समये स्तु-
वमाग्निनायेषु मध्ये प्रविशन्ति—उत्पद्यन्ते ते स्तोकाः, ते
चाऽसंख्येयल्लोकाऽऽकाशप्रदेशमगानाः । तेभ्योऽपि येऽग्नि-
कायत्वेनावतिष्ठन्ते तेऽसंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्यग्निनायस्थि-
तिकांलोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्यनुभागबन्धस्थानाभ्यन्त-

ख्येयगुणानि ॥ ४१ ॥ संप्रत्योजोयुगमप्रकरणेऽवसरा-तत्र श्रो-
जः-विषमं, समं युग्मं, तत्प्रकरणेण चैवम-रह कश्चिद्विचित्रो
राशिः स्वाप्यते, तस्य कलिडापरवेताकुतयुगसंज्ञैश्चतुर्भि-
र्भागे द्वियते । भागे च हन्ते सन्ति यद्येकः शेषो भव-
ति तर्हि स राशिः पूर्ववृत्तपरिभाषया कर्णोऽज उच्यते,
यथा प्रयोदश । अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुग्मः, यथा
चतुर्दश । अथ त्रयः शेषास्तत्रैतौजौ, यथा पञ्चदश ।
यदा तु न कश्चिद्वचनिष्ठं, किं तु सर्वाऽऽमना निलेप प-
च भवति, तदा स कुतयुगं, यथा षोडश । उक्तं च—“ च-
उदस दावजुस्मा, तेरस कलिश्रोज तह य कडजुस्मा ।
सोलस ते श्रोजां स्तु, पञ्चसंखु विक्षेया ॥ १ ॥ ” ॥ ४१ ॥

तत्राऽविभागाऽऽदयो यादृशाशिरूपा वसन्ते
तादृशांशरूपमाह—

कडजुस्मा अविभागा, डाणाणि य कंदगाणि अगुभागे ।
पञ्चवसाणमणेतु-गुणाऽपि न (अ)गणतगुणं ॥ ४२ ॥

(कडजुस्मे स्ति) अनुभागे—अनुभागविषयेऽविभागा-
स्थानानि कण्डकानि च कुतयमग्नि कुतयुगमराशिरूपाणि
प्रुष्यानि । कुतोजोयुगमप्रकरणम् । सम्प्रति पञ्चवसानद्वा-
रमाह—“पञ्चवसाणेत्यादि । ” अनन्तगुणार्ह-अनन्तगुणवृद्धि-
कण्डकादुपरि पञ्चवृद्ध्यामकानि सर्वाणि स्थानानि गत्या
पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, यद्वस्थानकस्य परिस-
माप्तत्वात् । ततस्तदेव सर्वाऽग्निमं स्थानं यद्वस्थानकस्य प-
र्यवसानमिति ॥ ४२ ॥

सप्तमयत्पचद्वयप्रकरणार्थमाह—

अप्यवहृमणेतरोभ्रो, असंखगुणियाऽगुतगुणार्ह ।

तविचरीयमियश्रो, संसंजन्तुसु संखगुणं ॥ ४३ ॥

(अप्य स्ति) इह द्विधाऽह्यवहृयप्रकरणम्—अनन्तरोपनि-
धया, परस्परोपनिधया च । तत्रैकस्मिन् पदस्थानकेऽग्नि-
मस्थानादारभ्य पञ्चातुर्पार्श्वानन्तरोपनिधया प्रकरणेण क्रिय-
ते—अनन्तगुणान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्याह । कुत्रा श-
ेषाण्यसंख्येयगुणानि वह्नयानि । तद्यथा—सर्वैस्तोकाभ्य-
न्तगतगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रवसानेषाम् । ते-
भ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि । स्थानाभ्यसंख्येयगुणानि को
गुणकारः ? । भवत्ये—कण्डकम्, एककण्डकप्रत्येपञ्च ।
कुत एतदवस्यति इति चेद् ? उच्यते—इह यसादिकै-
कस्याऽनन्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याऽप्यस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं गुण-
कारः । अनन्तगुणवृद्धस्थानकण्डकाच्चोपरि कण्डकमात्रा-
ण्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते, न स्वनन्तगुणवृ-
द्धं स्थानं । तेनोपरितनकण्डकस्याधिकस्य तत्र प्रत्येपः । ते-
भ्योऽप्यसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि असंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संख्येयमाणाधिकानि
स्थानाभ्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयमाणाधिकानि स्था-
नाभ्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यनन्तगतगुणवृद्धानि स्थानाभ्य-
संख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कण्डकम् उपरि कै-
ककण्डकप्रत्येपः । तथाहि—एकैकस्याऽसंख्येयगुणवृद्धस्य
स्थानस्याऽप्यस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमा-
त्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं—गुणकारः । असंख्येयगुणवृ-
द्धकण्डकाचोपरि कण्डकमात्रानि असंख्येयगुणवृद्धानि स्थान-

नानि प्राप्यन्ते । तद्वन्मन्त्रं स्वमन्त्रगुणवृद्धमेव स्थानं भवति, नत्वं संख्येयगुणवृद्धम् । प्रथमांश्चाऽनन्तगुणवृद्धान् स्थानाद्वाचकं असंख्येयगुणवृद्धस्थानाऽपेक्षया संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि विभज्यन्ते । न तत् ऊच्येवमिति । तेनाप्येकस्यैव कण्टकस्याऽधिकस्य प्रलेपः । एवं संख्येयभागवृद्धाऽऽर्थात्मनि स्थानानामसंख्येयगुणेषु गुणकषाभावना द्रष्टव्या । न तेषु कृताऽनन्तराऽपनिधयाऽप्येव प्रकृषणा । संप्रति परस्परारोपनिधया तां कुर्वन्नाह—(तावद्वर्यायमिदं स्थांति) इतरतः—इतरस्थां परस्परारोपनिधयां तद्विपरीतं येन कमेणाहमनन्तरारोपनिधयां तद्विपरीतं द्रष्टव्यम् । इहाऽऽदिन आरभ्य वृद्धयमित्यर्थः । तथाहि—सर्वेस्तेषां कानि अनन्तभागवृद्धानि स्थानानि यस्यादायात्तामकस्यस्थानाद्वाऽनन्तभागवृद्धानि स्थानानि कण्टकमात्रायेव प्राप्यन्ते, नाधिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—अनन्तभागवृद्धकण्टकादुपरितनं प्रथमसंख्येयभागवृद्धं स्थानं यदि पाश्चात्यकण्टकसकचरमस्थानाऽपेक्षयाऽसंख्येयेन भागेनाऽधिकं, तत् उपरितनमनन्तभागवृद्धं स्थानं तदपेक्षया सुतरामसंख्येयभागवृद्धं भवति । अनन्तभागवृद्धं हि तत्प्रथमाऽसंख्येयभागवृद्धस्थानापेक्षया । अनन्तभागवृद्धकण्टकसकचरमस्थानापेक्षया त्वसंख्येयभागाधिकमेव । तत् उपरितनानि स्थानानि विविशेषतः विविशेषतस्ततोऽसंख्येयभागाधिकानि तावद् द्रष्टव्यानि यावत्संख्येयभागाधिकं स्थानं न भवति । तदेवं यतः प्रथमासंख्येयभागवृद्धान् स्थानाद्वाऽरभ्य प्रथमात् संख्येयभागवृद्धान् स्थानाद्वाऽपि पातनराले यानि स्थानानि तानि सर्वाण्यप्यसंख्येयभागवृद्धानि प्राप्यन्ते । तस्मादनन्तभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयभागवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कुत एतः बोधयति । चेदुच्यते—प्रथमे संख्येयभागवृद्धे स्थाने पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्य संख्येयभागवृद्धिः प्राप्यते । यद्यपि प्रथमेऽपि संख्येयभागवृद्धे स्थाने त्वसंख्येयभागवृद्धिः प्राप्ता, तर्हि ततः प्रथमात् स्थानादुत्तरेषामनन्तभागवृद्धाऽसंख्येयभागवृद्धानां स्थानानां सुतरां संख्येयभागवृद्धिर्भवति । यतोऽनन्तभागवृद्धिरसंख्येयभागवृद्धिर्वा पूर्वपूर्वा (न) न्तरस्थानपेक्षया । प्रथमसंख्येयभागवृद्धात्पुनः प्राक्तनमनन्तरं स्थानमधिकृत्य सर्वाण्यप्यनन्तभागवृद्धानि । असंख्येयभागवृद्धानि च स्थानानि यथोक्तं सविशेषविशेषतः संख्येयभागवृद्धानि भवन्ति । सविशेषतः संख्येयभागवृद्धिश्च तावद्वृद्धया यावन्मौलं । द्वितीयं संख्येयभागाधिकं स्थानं न भवति । द्वितीयं प्रोक्तं संख्येयभागाधिकं स्थानं द्वाभ्यां साऽन्तिरेकाभ्यां संख्येयभागाध्यात्मिकमवगन्तव्यम् । एतौयं विभिः साऽन्तिरेकैः । अतुमिं अतुमिं साऽन्तिरेकैः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयगुणप्राप्यन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि भवन्ति । एवावतिः चाऽनन्तरं यावन्ति स्थानानि तावन्ति सर्वाण्यपि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि, किं च्चेकन सर्वाणिमन स्थानेन न्यूनानि द्रष्टव्यानि । यत् उन्मृष्टसंख्यातमसंख्येयभागवृद्धं स्थानं संख्येयगुणं संप्रति (ऽहिगुणस्वात्), तत्सपरिवर्त्यते । तत्रह यावन्ति असंख्येयभागवृद्धानि स्थानाभ्यन्तरेषु कानि तावन्ति एकैकस्मिन्नन्तरा

न्तराभावीनां संख्येयभागवृद्धानां स्थानानामनन्तरे प्राप्यन्ते । तानि चाऽनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि प्रस्तुतचित्तायामुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि भवन्ति । केवलं तदेवैकं सर्वाभित्तं संख्येयभागवृद्धं परिवर्त्यते । ततोऽसंख्येयभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणान्येव भवन्ति । तेभ्योऽपि संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—प्रथमासंख्येयभागवृद्धात् स्थानात् प्राक्तनं यद्वन्मन्त्रं स्थानं तदधिकृत्योत्तराण्यनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि उत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि गत्या चरमं स्थानं द्विगुणं साधिकमुपलभ्यम् । ततः पुनरपि तावन्मात्रायेव स्थानानि गत्या चरमं स्थानं सारिरेकं त्रिगुणम् । एवमेव चतुर्गुणम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयगुणं भवति । ततः पुनरुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि स्थानानि गत्या चरमं यदेकन गुणं वृद्धं भवति, तज्जघन्याऽसंख्येयगुणं भवति । तस्मात्संख्येयभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणान्येव भवन्ति । तथा चाऽह (संख्येयकलेषु संख्येयगुणानि) संख्येयऽप्येव संख्येयभागवृद्धसंख्येयगुणरूपेण ध्यानेषु संख्येयगुणं संख्येयगुणता वृद्धया । तेभ्योऽपि संख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते इह यतः प्रागुक्तादनन्तराद् जघन्याऽसंख्येयगुणात् स्थानात् पराण्यसंख्येयपुन्यनन्तभागवृद्धाऽसंख्येयभागवृद्धसंख्येयभागवृद्धसंख्येयगुणवृद्धाऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि प्राप्यन्ते, ततः संख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि भवन्ति । तेभ्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—इह प्रथमादनन्तगुणवृद्धानि स्थानाद्वाऽरभ्य यावन् पदस्थानकपरिममास्तित्वात् सर्वाण्यपि स्थानानि अनन्तगुणवृद्धानि । तथाहि—यदि प्रथममनन्तगुणवृद्धं स्थानं पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्याऽनन्तगुणाधिकं जातम् तत् उत्तराणि अनन्तभागवृद्धाऽऽर्थात् स्थानानि तदपेक्षया सुतरामनन्तगुणवृद्धानि भवन्ति । यावन्ति च स्थानानि प्रागतिक्तान्तानि तावन्ति एकैकस्मिन्ननन्तगुणवृद्धानामनन्तराऽनन्तराभावीनां स्थानानामनन्तरे भवन्ति । कण्टकमात्राण्येव तावन्तगुणानि । ततः प्रागुक्तेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति इति ॥४३॥ तदेवं कृताऽप्येवदुष्टप्रकृषणा । तत्प्रकृषणा चोक्ताऽनन्तगुणवृद्धानि प्राप्यन्ते ।

साम्प्रतमेतेष्वनुभावावप्यन्येषु निष्पादकत्वेन यथा जीवावर्तन्ते तथा प्रकृषणा कर्तव्या । तत्र चाऽप्यनुभवाप्रकृषणा । तद्यथा—एकैकस्मिन् स्थाने जीवप्रमाणप्रकृषणा १, अनन्तरस्थानप्रकृषणा २, निन्तरस्थानप्रकृषणा ३ नानाजीवकालप्रमाणप्रकृषणा ४, बुद्धिप्रकृषणा ५, यथमध्यप्रकृषणा ६, स्थानप्रकृषणा ७, अष्टयवदुष्टप्रकृषणा ८ च । तत्र प्रथमतः एकैकस्मिन् स्थाने वा जीवप्रमाणप्रकृषणायामेव—

यावर्जीवाऽप्युता, एकैकं तस्मिन्ना । अयं संख्येयः ।

लोपा सिमसंख्येयः, अन्तरपद यावरे नति ॥ ४४ ॥

बंधध

(याचरं ति) एकैकस्मिन् स्थावरार्थं बन्धं प्रति प्रायोग्यं-
ऽनुभागबन्धस्थानं प्रस्ताः स्थावरजीवा बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते ।
असंप्रायोग्येकैकस्मिन् अनुभागबन्धस्थाने जघन्येनैको द्वौ बो-
धकर्वतोऽसंख्येयाः-आवलि काया असंख्येयभागमात्रास्त्वजी-
वाः प्राप्यन्ते ॥ साम्प्रतस्त्वन्मन्तरस्थानप्रकरणमाह- (लोमा-
सिमस्यादि) एषां असंख्येयानां असंख्येया लोका असंख्येयलोका-
ऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि अनुभागबन्धस्थानानि अगन्तरम् ;
एतावन्ति बन्धं नाऽऽयान्तीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-असंप्रायो-
ग्यानि यानि स्थानानि असंख्येयानां बन्धं नाऽऽयान्ति, तानि
जघन्यपदे एकं द्वे वा उक्तर्वतोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेश-
प्रमाणानि भवन्ति ॥ अथ स्थावरे स्थावरप्रायोग्येषु स्था-
वरेषु अग्नरं न विद्यते सर्वोत्प्रायं स्थावरप्रायोग्याणि स्था-
नानि सर्वदैव स्थावरजीवैर्बध्यमानानि प्राप्यन्त इत्यर्थः ।
कथमर्थं गम्यत इति चेदुच्यते इह स्थावरजीवा अगन्ताः
स्थावरार्था बन्धं प्रति प्रायोग्यानि च स्थानानि पुनरसंख्ये-
यानि ततोऽन्तरं न प्राप्यन्ते ॥ ४४ ॥

सम्प्रति निरन्तरस्थानप्रकरणार्थमाह-

आवलिअसंख्यभागो, तसा निरन्तर अहेगठाणमि ।

नानाजीवा एव-कालं एमिदिथा निच्चं ॥ ४५ ॥

(आवलि ति) अत्र तृतीयार्थं प्रथमा । बन्धमाश्रित्य
असंख्येयानि निरन्तराणि । किमुक्तं भवति ?-असंख्येयानि निरन्तरं
बध्यमानानि अनुभागबन्धस्थानानि जघन्येन द्वे त्रीणि वा
प्राप्यन्ते, उक्तर्वत आवलिकाया असंख्येयभागमात्राणि ।
कथमनन्तरत्वमिति चेदुच्यते-स्तीकास्त्वजीवाः स्थानानि
पुनस्तन्प्रायोग्यानि असंख्येयानि, ततो न सर्वाणि असं-
ख्येयानि क्रमेण निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यन्त, किं तूक्तर्व-
तोऽपि यथोक्तप्रमाणान्येव । सम्प्रति नानाजीवाकालप्रक-
रणार्थमाह- (अहेगठाणमीत्यादि) एकैकमनुभागबन्धस्थानं
नानाजीवैर्बध्यमानं कियन्तं कालं यावद्विरहितं प्राप्यन्ते ?
इति प्रश्ने सति, उत्तरं दीयते-असंप्रायोग्ये एकैकस्मिन्-
अनुभागबन्धस्थाने नानाकपालास्वा जीवा जघन्येनैकं सम-
भम्, उक्तर्वतः (एवकालं ति) एतावन्तं कालं पूर्वोक्त-
स्वरूपमावलि काया असंख्येयभागमात्रं कालं यावदित्यर्थः ।
निरन्तरं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । पार्श्वोऽवश्यं तद्वन्धशून्यं
भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना-एकैकं असंप्रायोग्यमनुभा-
गबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च असंख्येयानि निरन्तरं बध्यमानं जघन्ये-
नैकं समर्थं द्वौ वा समर्थः यावत्प्राप्यन्ते । उक्तर्वतस्त्वाव-
लिकाया असंख्येयभागमात्रं कालम् । (एमिदिथा निच्चं ति)
स्थावरप्रायोग्ये एकैकस्मिन् अनुभागबन्धस्थाने नानाविधा ए-
कैन्द्रिया नित्ये-सर्वकालमविरहितं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते, न
कदाचनार्थं तद्वन्धनशून्यं भवतीत्यर्थः । अत्रापि भावना-
एकैकं स्थावरप्रायोग्यमनुभागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च स्थाव-
रजीवैर्निरन्तरं बध्यमानं सर्वकालमवाप्यन्ते, न तु कदाच-
नाऽपि बन्धविरहितं भवतीति ॥ ४५ ॥ तदर्थं कृता नानाजीवा-
भाषित्य कालप्रकरणम् ।

सम्प्रति बुद्धिरूपणाऽन्तरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे ।

तथा-अनन्तराणिनिधा, परस्परोपनिधा च ।

तथाऽनन्तराणिनिधामाह-

बोवा जहण्ठाणे, आ अवमज्जे विसिअओ अहिंया ।

३०२

एत्तो हीणा उक्को-सगं ति जीवा अण्तरओ ॥ ४६ ॥

(बोव ति) जघन्येऽनुभागबन्धस्थाने बन्धकत्वेन वर्त-
माना जीवाः सर्वस्त्वोकाः । ततो द्वितीयेऽनुभागबन्धस्था-
ने विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयेऽनुभागबन्धस्थाने वि-
शेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावद् यवमर्थं सर्वमर्थं, सर्व-
मध्याम्यष्टसामयिकानांत्यर्थः । इत ऊच्ये पुनर्जीवा अगन्त-
रतः-आनन्तर्येण, क्रमेणेत्यर्थः । विशेषतो हीना विशेषही-
ना वक्तव्याः । ते च तावद् यावदुत्कृष्टं द्विसामयिकं स्था-
नमिति ॥ ४६ ॥ गताऽनन्तराणिनिधा ।

परस्परोपनिधामाह-

गंतूयमसंखेजे, लोमे दुगुणाणि जाव जवमज्जं ।

एत्तो य दुगुणहीणा, एवं उक्कोसंनं जाव ॥ ४७ ॥

(गंतूयमिति) जघन्याऽनुभागबन्धस्थानबन्धकत्वे जीवै-
भ्यो जघन्यानुभागबन्धस्थानाद्वारभ्या असंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुभागबन्धस्थानं
तद्वन्धका जीवा द्विगुणा वद्धा भवन्ति । ततः पुनरपि ता-
वान्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य बन्धका
द्विगुणवृद्धा भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वक्तव्या याव-
द्यवमर्थम् । ततोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि स्था-
नान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य ये बन्धका जीवा-
स्तेऽनन्तरमुक्त्यर्थो जीवैभ्यः सकाशात् द्विगुणहीना भव-
न्ति ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यऽनु-
भागबन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणहीना भवन्ति । एवं द्वि-
गुणहीनतावद्वक्तव्या यावत्स्वैवप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुभा-
गबन्धस्थानमिति ॥ ४७ ॥

नान्तराणि आवलि-य(अ)संख्यभागो तसेयु इयरेत्तु ।

एगंतरा असंखिय-गुणोऽहिं ठाण्तरांत्तु ॥ ४८ ॥

(नान्तराणीति) नानाऽन्तराणि-नामाप्रकाराणि द्विगु-
णवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि-यानि तानि त्रसेषु-अ-
संख्येयानां आवलि काया असंख्येयतमे भागे यावन्तः सम-
यास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । ननु आवलि काया असंख्ये-
यभागमात्रायेवयानुभागबन्धस्थानानि असंख्येयानि निरन्तरं ब-
ध्यमानानि प्राप्यन्ते, एतच्च प्रागेवोक्तम् । तत्कर्षं त्रसेषु द्वि-
गुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि भवन्ति । ए-
वं त्रैकाऽपि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोति भा-
वः । नैष दोषः, यतः प्रागावलि काऽसंख्येयभागमात्राश्च
असंख्येयानि निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यमाणान्युक्ताणि । इह
तु यद्यप्यावलि काया असंख्येयभागमात्रेभ्यः स्थानेभ्यः परा-
णि स्थानानि बध्यमानानि सम्प्रति न प्राप्यन्त, तथाऽपि
कदाचित्प्राप्यन्ते । तेषु च जीवा उक्तपदे क्रमेण विशे-
षाधिका लभ्यन्ते । ततो यथाक्रममागानि द्विगुणवृद्धि-
द्विगुणहानिस्थानानि न विक्रयन्ते । तथा इतरेषु स्थाव-
रेषु एकस्मादन्तरात्प्रसक्त्यायत्तरकादसंख्येयगुणानि नाना-
प्राप्यन्तराणि भवन्ति । किमुक्तं भवति ?-असंख्येयानां

मेकस्मिन् द्वयोर्द्विगुणद्वयोर्वाऽपान्तराले यानि स्थानानि तेष्वोऽसंख्येयगुणानि स्वावस्थाकृत्यानां द्विगुणवृद्धिद्विगुण श्राव्यस्तगणि । इह चचजीवेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणद्वयान्तरा-
न्वि स्तोकाणि एकस्मिन् द्विगुणवृद्धिस्थानयोर्द्विगुणद्वयानिस्था-
नयोर्वाऽपान्तराले यानि स्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि, एवं
कस्यामात् । स्वावस्थां एव द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणद्वयोर्वा
एकस्मिन्स्वावस्थानाले यानि स्थानानि तानि स्तोकाणि द्विगु-
णवृद्धिद्विगुणद्वयानि पुनरसंख्येयगुणानि ॥ ४८ ॥ कृता
हृदिप्रकृपणा ॥ सम्प्रति यवमध्यप्रकृपणा क्रियते—यवमध्य-
स्थानानि अष्टसामयिकानि शेषस्थानानिपञ्चमाऽसंख्येयभाग-
मात्राणि । तथा यवमध्यस्थाऽष्टस्तनानि स्थानानि स्तोकाणि ।
ततो यवमध्यस्थोपरितनानि असंख्येयगुणानि । उक्तं च—
“जवमज्जु ठाण्णं, असंख्यमाणां उ सेसठाण्णं । इदुमि
होति गोधा, उवरिम्मि असंख्यगुणेषाणि ॥ १ ॥”
कृता यवमध्यप्रकृपणा ।

सम्प्रति स्पष्टनामप्रकृपणामाह—

कासण्णकालो तीए, थोरो उकोसो जहेणे उ ।

होइ असंखेजगुणो, य उ कंडगे ततिओ चेव ॥ ४९ ॥

जवमज्जुकंडगेवरी, हेट्ठो जवमज्जुओ असंखगुणो ।

कमसो जवमज्जुवरि, कंडगेहेट्ठो य तावइओ ॥ ५० ॥

जवमज्जुवरि विसेसो, कंडगेहेट्ठो य सब्बहिं चेव ।

जीवप्पावहुमं, अज्जवसाण्णसु जाण्णं ॥ ५१ ॥

(कासण्णं ति) अतीते काले एकस्य जीवस्योत्कृष्टे जे-
सामयिके इत्यर्थः । अनुभागव्यवस्थानि स्पष्टनाकालः स्तो-
कः । अतीते काले परिभ्रमता जन्तुना द्विसामयिकान्यनु-
भागव्यवस्थानानि स्तोकेभ्यः कालं स्पष्टनीयम् । जग्ये
पुनरनुभागव्यवस्थाने प्राथमिकेषु—चतुःसामयिकेष्वित्यर्थः
अतीते काले स्पष्टनाकालोऽसंख्येयगुणः । (कंडगे तांलओ
चेव) कण्डकमुपांतरतनानि चतुःसामयिकानि स्थानानि तेषु
तावन्मात्रः स्पष्टनाकालो यावन्मात्र आस्येव चतुःसामयिकेषु ।
ततो यवमध्येषु स्थानेषु अष्टसामयिकैश्चत्यर्थः । स्पष्ट-
नाकालोऽसंख्येयगुणः । ततः कण्डकस्यापरिवर्तिचतुःसाम-
यिकस्थानसंघातरूपस्योपरितनेषु द्विसामयिकेष्वित्यर्थः ।
स्पष्टनाकालोऽसंख्येयगुणः । ततो यवमध्यस्थाऽष्टस्तात् प-
ञ्चपदसप्तसामयिकैश्चसंख्येयगुणः । स्वस्थाने तु परस्परं
तुल्यः । ततः क्रमशः क्रमेण यवमध्यादुपरितनेषु
कण्डकाचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपाश्चस्तनेषु पञ्चप-
दसप्तसामयिकेषु स्थानेषु तावन्मात्र एव स्पष्टनाकालो
यावन्मात्रः पाश्चात्येषु पञ्चपदसप्तसामयिकेषु, ततो
यवमध्यस्थोपरितनेषु सामयिकैर्ष्येतेषु सर्वैश्च वि स्था-
नेषु यः स्पष्टनाकालः स विशेषाधिकः । ततोऽपि
कण्डकस्य यवमध्यस्थोपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघातरू-
पस्थाऽष्टस्तात् सर्वेष्वपि स्थानेषु जघन्यचतुःसामयिकपर्य-
न्तेषु स्पष्टनाकालः समुद्दितो विशेषाधिकः । ततोऽपि स-
र्वैश्च वि स्थानेषु स्पष्टनाकालो विशेषाधिकः । कृता स्प-
ष्टनामप्रकृपणा ॥ सम्प्रत्ययवृद्धिप्रकृपणामाह—(जीवप्पावहु-
मं तावत्प्रकृपणा ।

इत्यादि) यथा स्पष्टनाकालस्थाऽष्टपदद्वयमुक्तम्, एवं
जीवामपि अष्टवसानेषु अनुभागव्यवस्थाननिमित्तमुक्तैषु
वर्तमानानामष्टपदद्वयं जीवीयात् । तद्यथा उक्तद्वयव्यवस्था
नेषु द्विसामयिकानुभागव्यवस्थानभूतेषु वर्तमाना जीवाः स्तो-
काः । ततो जघन्येषु चतुःसामयिकानुभागव्यवस्थानभूतेषु
व्यवस्थेयगुणाः । एतावन्त एव चापरिवर्तिचतुःसामयिका-
नुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यवस्थेयवसानेषु । ततोऽपि यवम-
ध्यकल्याणानुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यवस्थेयवसानेषु । ततो-
ऽपि त्रिसामयिकानुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यवस्थेयगुणाः ।
ततोऽप्याष्टपदद्वयसप्तसामयिकानुभागव्यवस्थानहेतुव्यवस्थे-
यवसानेषु असंख्येयगुणाः । एतावन्त एवोपरितनपञ्चपद-
सप्तसामयिकानुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यवस्थेयवसानेषु ततो
यवमध्योपरिवर्तिचतुःसामयिकानुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यव-
स्थेयवसानेषु वर्तमाना जीवा विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वो-
पि अनुभागव्यवस्थाननिमित्तव्यवस्थेय विशेषाधिकः । इति ।
॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ तद्वचनानुभागव्यवस्थानेषु तद्व्यवस्थे-
षु चाष्टवसानेषु यथा जीवा वर्तन्ते, तथा प्रकृपणा कृता ।
सम्प्रत्येकैकस्मिन् स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवाऽपि-
क्षया कियन्तोऽनुभागव्यवस्थाऽष्टवसानेषु प्राप्यन्ते
इति तद्व्यवस्थानामाह—

एकैकस्मि कसायो—दयम्मि लोमा असंखिया होति ।

ठिइववड्ढाण्णसु वि, अज्जवसाण्णसु ठाण्णसि ॥ ५२ ॥

(एकैकस्मिन् ति) एकैकस्मिन् कषायोदये स्थितिस्थाननि-
मित्तव्यवस्थानेषु नानाजीवविषयाऽनुभागव्यवस्थाऽष्टवसानेषु स्थानानि
“ कृष्णाऽऽदिल्लेश्यापरिणामविशेषरूपाणि सकषायोदया-
दि कृष्णाऽऽदिल्लेश्यापरिणामविशेषा अनुभागव्यवस्थेयव-
“ इतिवचनात् असंख्येया लोका भवन्ति, असंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशप्रमाणानि भवन्तीत्यर्थः । तथा जघन्यस्थितनपरिभ्र-
मण्यं स्थिति यावत्कायतः समयस्तावन्ति स्थितिस्था-
नानि । तथाहि—जघन्या स्थितिरैकं स्थितिस्थानम् । ज-
घन्यसमयांतरा द्वितीयं स्थितिस्थानम् । द्विसमयांतरा तृ-
तीयं स्थितिस्थानम् । एवं समयवृद्ध्या तावद्वाक्यं याव-
दुत्कृष्टा स्थितिः । एवं चाऽसंख्येयानि स्थितिस्थानानि भ-
वन्ति । तेषु चाऽसंख्येयेषु स्थितिस्थानेषु प्रत्येकमेकै-
कस्मिन् स्थितिस्थानस्थानेऽष्टवसानेषु स्थानानि नीजनीजानर-
मन्मन्द्नराऽऽदिकषायोदयविशेषरूपाणि असंख्येयलोका-
ऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति ॥ ५२ ॥

सम्प्रत्यनुभागव्यवस्थाध्यवसायस्थानानां वृद्धिर्माणस्य कि-

यते । सा द्विधा—अन्तरोपनिधया, परउरोप-

निधया च । उताऽनन्तरोपनिधया तावत् वृद्धि-

माणसां चिकीर्षुराह—

थोवाणि कमाउदये, अज्जवसाण्णसि सब्बइहरमि ।

विइयाइ विसेसिया—सि जाव उकोसं ठाण्णं ॥ ५३ ॥

(थोवाणि ति) (सब्बइहरमि ति) सर्वजघन्ये क-

षायोदये स्थितिस्थानेषु तानुभागव्यवस्थाऽष्टवसानेषु स्थानानि
कृष्णाऽऽदिल्लेश्यापरिणामविशेषरूपाणि स्तोकाणि । ततो द्वि-
तीयाऽऽदी यथोत्तरं विशेषाधिकानि नावद्वाध्यानि यावदु-
त्कृष्टं स्थितिस्थानाध्यवसायस्थानम् । तदुक्तं भवति—द्वि-

तोऽपि द्विसमयाधिक्रियामसंख्येयगुणानि, एवं तावद्वाच्यं
यावदुक्तं स्थितिः, इति ॥ ५६ ॥

सांप्रतन्मुभागव्यवस्थानानां तीव्रमन्दापरिहानार्थमनु
भागवन्धाऽध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिर्भाषातुक्ताम आह-

षांशमनुभवधर-संग्रहकस्ते जहन्ति इति ॥

जात्युक्तवसाणां, तदेवमेव य आभाषा ॥ ५७ ॥

पञ्चाऽपेक्षिय भागो, जावं विद्यस्म होऽ विद्यस्मि ।

आ उक्तस्मा एवं, उवषा ए वा वि अनुकृष्टि ॥ ५८ ॥

(धार्ष्ट्यमिति) इह प्राये प्रस्थिते वर्तमानस्याऽध्यव-
सायस्य यो जघन्यस्थितिर्बन्धनस्मात् स्थितिवृद्धौ अनु-
कृष्टिर्मिथीयमानाऽनुवर्तते सातवेदनीयमनुकृष्टिर्देव-
कतिर्यद्विहकपञ्चमिद्वयजानि त्रयसाद्वरपर्याप्तस्य कसमवतुर-
संस्थानवज्जगत्पञ्चासंस्थानप्रशस्तविशेषातिरिक्तस्थित्यनु-
सुभागसुस्वरऽऽदेयशः कीर्त्योन्नतौ न नीचौ नानुभागा मध्यमा-
द्योऽप्यजघन्यवन्धाऽऽदेयोऽपि अनुवर्ततेऽपि । तत्र धातिनां
पञ्चविधानाऽऽवरणनवविधदर्शनाऽऽवरणविधायकषोडश-
कषायनवोक्तषाषपञ्चऽन्तरायलक्षणानां कर्मणामनुभागा-
न्धवर्णरत्नपणैश्च । अत्र पञ्चपैश्च सप्तमी । अष्टमानीं वृण-
धरस्यशानां च कृष्णनीलतुरगिगन्धतिरुक्तकटुककुक्कु-
शकृष्णशीलरुपाणि जघन्यस्थितिवन्धे यान्यनुभागवन्धाऽध्य-
वसायस्थानानि तेषामेकैश्च द्वितीयैः स्थितिर्बन्धेऽनुवर्तते,
अन्यानि च भवन्ति । इदमुक्तं भवति—जघन्यस्थितिवन्धा-
ऽऽरम्भे यान्यनुभागवन्धाऽध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येय-
तमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिवन्धाऽऽ-
रम्भे प्राप्यन्ते अन्यानि च भवन्ति । द्वितीयस्थितिवन्धाऽऽ-
रम्भे च यान्यनुभागवन्धाऽध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येय-
तमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिवन्धाऽऽ-
रम्भे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । तृतीयस्थितिवन्धाऽऽ-
रम्भे च यान्यनुभागवन्धाऽध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येय-
तमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि चतुर्थस्थितिवन्धाऽऽ-
रम्भे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं याव-
त्पक्षोपमाऽसंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र
जघन्यस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनामनुभागवन्धाऽध्यवसाय-
स्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिरिति । ततोऽन्तरमधस्तने स्थि-
तिबन्धे द्वितीयस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनामनुभागवन्धाध्य-
वसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिरिति । तथा चाऽऽह-
(विद्यस्म होऽ विद्यस्मि) द्वितीयस्य स्थितिवन्धस्य संबन्धि-
नामनुभागवन्धाऽध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिर्द्वितीयं यत्र ज-
घन्यस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनामनुभागवन्धाऽध्यवसायस्था-
नानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिः । ततोऽन्तरमधस्तने परितोऽपि तृतीय-
स्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनां चाऽनुभागवन्धाऽध्यवसायस्था-
नानामनुकृष्टिः ततोऽन्तरमधस्तने परिसमाप्तिरिति । एवं तावद्वा-
च्यं यावदुक्तप्रकृतानामासीदाऽऽसीदोक्तं स्थितिर्भवति ।
यथा चाऽऽह—(आ उक्तस्मा एवं) एवम्—अमुना प्रकारेण आ-
रुक्तवैद्यव्यवस्थायम् । तथोपपत्तिऽप्येवमेवाऽनुकृष्टिरिति ताव-
त्प्रा, यथा धातिप्रकृतानामितिहाऽऽ अनुकृष्टिरिति, अनुक-
र्षणम्—अनुकृष्टिस्तुवर्चनमित्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

परमा उक्तोऽस्मा—साऽऽवयववृत्तनामनेषु उक्तं गाथं ।

पटिलोमं सायस्स उ, उक्तास जाणि समऊण ॥ ५९ ॥

ताणि य अन्नखण्वं, ठिइवंथो जा जहन्नगमसाए ।

हेतुजोयसमवं, परचमाणीण उ मुभांशं ॥ ६० ॥

(परचा उक्ति) परचायानोऽयानोऽयानोऽऽरम्भे यान्यनुभागवन्धाध्यवसायस्था-
नानि, तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि ए-
कसमयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भ-
वन्ति, एकसमयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे च यान्यनुभाग-
वन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शे-
षाणि सर्वाण्यपि द्विसमयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे प्राप्य-
न्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पक्षो-
पमासंख्येयभागमात्राः स्थितयोऽधोऽधोऽतिक्ताम् भवन्ति ।
अनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनामनुभागवन्धाध्यवसा-
यस्थानानां स्थितिस्थाने स्थितिस्थानेऽसंख्येयानसंख्येयमा-
गमोन्नतानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिः । ततोऽन्तरमधस्तने स्थिति-
स्थाने एकसमयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनामनुभाग-
वन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिरिति । ततोऽ-
प्यधस्तननरे द्विसमयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भाविनाम-
नुभागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिरिति ।
एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तप्रकृतानां सर्वासामपि आरोग्या-
जघन्या स्थितिर्भवति । (सायस्सगाथो) सा ततोऽनुकृष्टि-
स्थितिं बध्नतो यान्यनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि समया-
नोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽपि तानि भवन्ति अन्यानि च
यानि समयानोऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भे भवन्ति द्विसमयानो-
ऽनुकृष्टिस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽपि तानि भवन्ति अन्यानि च । एवं
तावद्वाच्यं यावदस्मात्स्थितस्य जघन्यः स्थितिवन्धः । कि-
मुक्तं भवति ?—यावत्प्राणाः स्थितयोऽस्मात्स्थित जघन्यानुभा-
गवन्धप्रायोग्याः सानेन च सह परावर्त्य परावर्त्य बध्यन्ते
तावत्प्राणाणामु सा तस्य स्थितिषु तानि चाग्न्यानि वियेवं
क्रमोऽनुसरणीयः । (हेतुजोयसमवं) हेतुजोयसमवं तसमं
वक्तव्यं यथा प्राग्गुणोत्तममहितं तथाऽत्रापि वक्तव्यमि-
त्यर्थः । तथा—असातस्य जघन्यस्थितिवन्धाव्यवस्थाने स्थि-
तिस्थाने यान्यनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि कानि-
चित्पुर्वपरितस्थितान्यसत्कानि कानिचिद्वन्धाः । तस्मा-
दप्यधस्तने स्थितिस्थाने यानि अनुभागवन्धाध्यवसायस्था-
नानि तानि कानिचिदप्राक्स्थितिवन्धाव्यवस्थानां, कानि-
चिद्वन्धाः । अनेन च क्रमेणोद्योक्तं तावद्वैद्यं यावत्प-
क्षोपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । तत्र
चासातजघन्यस्थितिवन्धमुत्पद्यतिस्थानसत्कानामनुभा-
गवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिरिति ।
एतदुक्तं भवति—असातजघन्यस्थितिवन्धमुत्पद्यतिस्थान-
सत्कानामनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः एकैकस्मि-
न् स्थितिस्थानेऽसंख्येयं भागं व्यक्त्वधमाने पक्षोपमाऽ-

संख्येयभागमात्रास्तु स्थितिस्थितिकास्तास्तु सर्वाऽऽत्मना परि-
मात्रित्वेनतीति । ततोऽस्मादजघन्यवन्धुनुरस्थितिर्यामात्र-
धत्तनस्थितिरूपानसत्कानामनुभागवन्ध्यावस्थावस्थानाना-
मनुकृष्टिः परेहोपाऽसंख्येयभागमात्रादस्थितौ निष्ठा-
मेति । एवं तावदाहृत्य यावत्सात्त्विकजघन्य स्थितिः ।
(एवं परित्तमाणीण उ सुभाणं) यथा सात्वदनीयव्यक्तीं,
तथा सर्वासां परावर्त्तमानप्रकृतीनां भुमानां मनुजविक्रदे-
वविक्रपञ्चैन्द्रियजातिसमस्तुत्पत्तिस्थानतत्त्ववर्त्तमानावसं-
नमप्रतीत्यवस्थोपायोजितस्थिरश्चसुभगसुखराऽऽद्वयशःकी-
त्युक्तंशोषकपाणी पञ्चदशसंवेगानां नाममाहमनुकृष्टिर्वाच्यत-
त्वा इति ॥ २८ ५ ६० ॥

इदानीमस्मात्स्योच्यते—

जायि असायजहं. उदहिपृहुतं ति तायि असायि ।

आवर्णसमुपेवं, परित्तमाष्ठीणमसुभाणं ॥ ६१ ॥

[illegible]

निकृपाणां सप्तविंशतिसंख्यानां प्रत्येकं नामप्रादमनुकृष्टि-
रभिधातव्या इति ॥ ६१ ॥

इदानीं तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्राणामनुकृष्टिमभिधातुकाम आह-
 से काले सम्पत्तं, पटिवज्जंतस्म सत्तमखिईय ।

જો ઠિઠિચો હસો, હતો આવરણતુલો ય ॥ ૬૨ ॥

जा अभवियपाउग्गा,उप्पिममायसमया उ आ (जा)जेट्टा ।

एसा तिरियगतिदुगे, नीयागोए य अणुकुह्नी ॥ ६३ ॥

(से त्ति) सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नागस्य (से का

॥ अतन्तुवर्तमानस्य सम्यक्त्वस्य प्रतिपत्तुकात्मस्य वा हृदयो-
जघन्यः स्थितिबन्ध इत ऊर्ध्वं स्थितिबन्धाऽनुकृष्टमभि-
कृत्याऽऽरुणमुल्लोकां ह्वातयति । स च तावत्सावधर्म्यप्राप्योऽप्य-
जघन्या स्थितिः । तत्र तथैवगतिमधिकृत्य भावना क्रियते-
सप्तमवृष्टिषां बध्नेतमनस्य नारकस्य सम्यक्त्व प्रतिपत्तु-
कात्मस्य तथैवगतिजघन्यां स्थितिं बध्नतो यावन्नुभुमागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषाणि
सर्वोपर्यायं द्वितीयस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अग्यानि च
भवन्ति । द्वितीयां च स्थितिं बध्नतो यानि अनुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वाऽग्यानि
सर्वोपर्यायं तृतीयस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अग्यानि च
भवन्ति । एवं तावद्धाव्यं यावत्तद्व्याप्यऽग्यानिऽसंख्येयभागमात्राः
स्थितयो नावन्ति । अत्र अग्यास्थितिसत्कानुभागब-
न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परितस्तमितमिति । तत उप-
रितनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे द्वितीयस्थित्यन्तानामनुकृष्टानुभागब-
न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परितस्तमितमिति । ततोऽनु-
परितनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे तृतीयस्थितिसत्कानुभागबन्धा-
ध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परितस्तमितमिति । एवं तावद्धा-
व्यं यावद्विषयप्राप्योऽप्यजघन्यस्थितिबन्धः । (उर्ध्वं असा-
यसमया उ अ जेष्ठ) तत उपरिष्टात्—अभव्यप्राप्योऽप्यजघ-
न्यस्थित्यन्तानामनुकृष्टः । अतान्तं समाना-नुवर्तनां ह्वा-
तयति । (आमेदु ल्ति) गवज्जेष्टोऽपि स्थितिः । एतदूक्तं
वर्तित-अभव्यप्राप्योऽप्यजघन्यां स्थितिं बध्नतो यानि अनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि तत उपरितनस्थितौ
सर्वाणि भवन्ति, अग्यानि च । तत्त्वामपि यानि अनुभा-
गबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि उपरितनस्थितौ सर्वाणि
भवन्ति, अग्यानि च । एवं तावद्धाव्यं यावत्समागोपमशन-
पुच्छकम् । एतच्छेषोऽप्यव्यप्राप्योऽप्यजघन्यानुभागबन्ध-
विषयाः स्थितयः । एता हि समुपवगतिरूपया प्रतिपत्त-
मकृत्या सह परावृत्त्य परावृत्त्य भवन्ते । एतावुद बन्धे
च प्रायः परिणामो मन्त्र उपजायते । तत एता जघन्याऽनु-
भागबन्धविषयाः । एतासां चरमस्थितौ यावन्नुभुमागब-
न्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि
सर्वोपर्यायं तदुपरितनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते अग्यानि
च भवन्ति । तत्रापि यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थाना-
नि, तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वोपर्यायं तत
उपरितनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अग्यानि च भवन्ति ।
एवं तावद्धाव्यं यावत्तद्व्याप्यऽग्यानिऽसंख्येयभागमात्राः स्थित-
यो गता भवन्ति । अत्र अग्याऽनुभागबन्धाध्यवसायचरम-
स्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टः परित-

बंधाण

मासा । तत् उपरितने स्थितिबन्धे जघन्याऽनुभागबन्धावयव-
चरमस्थित्यनन्तरस्थितिसत्काऽनुभागबन्धावयवसायस्था-
नानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टा स्थितिः । (एसा तिरियगनिदुगे, नीयागोण य अणु
कड्ढी) एषा-अनन्तराहोऽनुकृष्टिः तिर्यगातीदृक् तिर्यग त
तिर्यगानुपूर्वलिखणे नीचैर्गोत्र च द्रष्टव्या । तत्र यथा ति-
र्यगौती भाविता तथा तिर्यगानुपूर्व्यो नीचैर्गोत्र च स्वयमेव
भावनीयेति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

सम्प्रति त्रसाऽऽदिचतुष्कस्याऽनुकृष्टिमभिधातुकाम आह-
तसबायरपञ्चतण-पचयमाण परधायतुल्लाघा ।

जावऽद्वारसकोडा-कोडी हेट्टा य साएण ॥ ६४ ॥

(तस ति) त्रसबाद्वययतिप्रत्ययसंज्ञानामनुकृष्टिः पराधा-
तनुत्वा पराधानस्यैव द्रष्टव्या । सा चोपरितनात् स्थिति-
स्थानाद्वारभ्याऽधोऽधोऽवतरणेन यावद्वस्तादृष्टादृष्टकोटी-
कोट्यः सागरीपमाणां तिष्ठन्ति । ततोऽधस्तात् सानेन
तुल्याऽनुकृष्टिरभिधातव्या । तत्र त्रसानां भाव्यते-तत्र त्र-
सानेन उक्कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भे यान्यनुभागबन्धावयवसा-
यस्थानानि नेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्य-
पि समयोनां कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च
भवन्ति । समयोनां कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि च यान्यनु-
भागबन्धावयवसायस्थानानि नेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा
शेषाणि सर्वाण्यपि द्विमयोनां कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि
अनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्-
पह्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अ-
त्रोक्कृष्टस्थितिसत्काऽनुभागबन्धावयवसायस्थानानामनुकृष्टिः
परिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने समयोनां कृष्टस्थि-
तिसत्काऽनुभागबन्धावयवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमा-
प्तिं याति । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्विमयोनां कृष्ट-
स्थितिसत्कानुभागबन्धावयवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्तिमिति । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावद्व-
स्तादृष्टादृष्टसागरीपमाकोटीकोट्यस्तिष्ठन्ति । ततोऽष्टादृ-
ष्टसागरीपमाकोटीकोटीचरमस्थिनो यान्यनुभागबन्धावयवसा-
यस्थानानि तान्यधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भव-
न्ति, अन्यानि च । यानि चाऽधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनु-
भागबन्धावयवसायस्थानानि तानि ततोऽधस्तनस्थिति-
बन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च । एवं
तावद्वाच्यं यावद्वस्तप्रयोग्यजघन्याऽनुभागबन्धावयव-
स्थानानामसत्कस्थितिप्रमाणाः स्थितयो गता भवन्ति ।
ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने प्राक्कानानन्तरस्थितिस्थान-
नसत्कानामनुभागबन्धावयवसायस्थानानामसंख्येयं भागं मु-
क्त्वा सर्वाण्यपि तान्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति ।
ततोऽधस्तननन्तर स्थितिबन्धे प्राक्कानानन्तरस्थितिस्थान-
नसत्कानामनुभागबन्धावयवसायस्थानानामसंख्येयं भागं
मुक्त्वा शेषाणि तानि सर्वाण्यप्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भ-
वन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत् पह्योपमासंख्येयभागमा-
त्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यानुभागबन्धा-
वयवस्थायचरनामसत्कस्थितिप्रमाणतया निहितानां प्रथम-
स्थितयोऽन्यनुभागबन्धावयवसायस्थानानि तेषामनुकृष्टिः प-
रिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्वितीयास्थितिस्था-

नसत्काऽनुभागबन्धावयवसायस्थानानामनुकृष्टिः परितिष्ठा-
मिति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एवं बाद-
रपयोत्तप्रत्येकानामनामपि भावना कार्या ॥ ६४ ॥

तणुतुल्ला तितथरे, अणुकृष्टी तिव्वमंदया एवो ।

सुव्वपगईण नेया, जसुव्वपाई अणेतगुणा ॥ ६५ ॥

(तणुतुल्ला ति) तीर्थकरनाम्नि अनुकृष्टिर्था शरीरना-
म्नि प्रामाहिता यथा द्रष्टव्या । इत ऊर्ध्वमेतनुभागानां ती-
र्थमन्दता द्रष्टव्या । तत्र सर्वासां प्रकृतानामासीयाऽऽरम्भी-
यजघन्याऽनुभागबन्धावयवसाय यावदुत्कृष्टोऽनुभागबन्धाव-
त् स्थितिबन्धे स्थितिबन्धेऽनन्तगुणा तीर्थमन्दता वक्ष्य्या य-
थोत्तरमनन्तगुणोऽनुभागवत्कृष्य द्रष्टव्यः । तत्राप्युभयप्र-
कृतानां जघन्यास्थितेरारभ्याध्वमुखं क्रमेणानन्तगुणा वक्ष-
व्यः । शुभप्रकृतानां तूत्कृष्टस्थितेरारभ्याध्वमुखं यावज्जघन्या
स्थितिः । तद्वयं सामान्यतस्तोऽनन्ततार्थमहिता ॥ सम्प्रति
विशेषत उच्यते-तत्र घाति कर्मणामप्रशस्तवर्णमश्वरम-
स्थानानामुपगतस्य च जघन्यायां स्थिनो जघन्याऽनुभा-
गः सर्वस्तोकः । ततो द्वितीयस्थां स्थिनो जघन्याऽनुभा-
गाऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्थां स्थिनो जघन्याऽनु-
भागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्त्रितयैककण्डकं
भवति । निवर्तनकण्डकं नाम-यत्र जघन्यास्थितिबन्धाऽऽर-
म्भमाविनामनुभागबन्धावयवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्ता । तत्पश्चान्तमूलन आरभ्य स्थितयः पह्योपमासंख्ये-
यभागमात्रप्रमाणा उच्यन्ते । इति ॥ ६४ ॥

निव्वत्तण उ एकि-ऊस्स हंडेव्वरि तु नेट्ठिये ।

चरमडिईणकोमो, परिचभाणैण उ विसंमो ॥ ६६ ॥

(निव्वत्तण ति) ततो निवर्तनकण्डकस्य चरमस्थिनो
जघन्याऽनुभागजघन्यस्थिनो उक्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि प्रथमस्थिनो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततो द्वितीयस्थिनो उक्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि स्थितो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽधस्तनतृतीयस्थिनो उक्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । त-
तोऽधस्तनादुपरि तृतीयस्थिनो उक्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरितृतीयस्थिनो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । एवमैककोऽधस्तादुपरि च यथाकामं उपेष्ट उक्कृष्ट इ-
त्कृष्टायां स्थिनो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टायां स्थिनो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमा-
त्राणां च स्थितानामनुकृष्टोऽनुभागोऽष्टाध्वमुत्कृष्टिर्गतिः ।
शेषः सर्वोऽप्युत्कृष्टः । तत सर्वोत्कृष्टायाः स्थितेज्जघन्यानु-
भागत् कण्डकमात्राणां स्थितानां प्रथमस्थितानुत्कृष्टोऽनु-
भागोऽनन्तगुणो वक्ष्यव्यः । ततोऽध्वमन्तरायामुपरितन-
स्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽध्वमन्तरायामुप-
रितनस्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं निरन्तरमुत्कृ-
ष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः ।
तथा चाऽऽह- (चरमडिईणकोमो) चरमस्थिनो कण्ड-
कमात्राणां पह्योपमासंख्येयभागमात्राणामित्यर्थः । उक्कृ-
ष्टोऽनुभागो निरन्तरमनन्तगुणतया नेतव्यः । इदानीं शुभ-
प्रकृतानां तीर्थमन्दताऽभिधानावसरः-तत्र पराधानप्रकृति-
मधिकृत्योच्यते-पराधातस्यात्कृष्टायां स्थिनो जघन्यपक्षे

[illegible]

तथा चाऽऽह—

तावन्नानि ति परं, अमेलभागादि कंडगाका ॥
उक्तोपमरा नेया, जा तक्कंडाकारि सपती ॥ ६७ ॥
(तानि लि) तानि चाग्यानि चेत्येवमनुकुरेः परं कएड-
कस्यासंस्थेयेभ्यो मागेभ्य ऊर्ध्व कएडकमात्राण्येकैक-
स्याक्ष स्थितेर्यासंस्मृगुत्कृष्ट इनेन च जघन्या अनुभागा-
अनन्तगुणा ॥ हेतयः । एतदुक्तं भवति-तानि चाग्यानि चेत्ये-
वमनुकुरेः परं जघन्योऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वा-
क्यः यावत् कएडकमात्राणां स्थितिनामसंस्थेया भागो गता-
भवानि, एकाऽवतिष्ठत । ततो यतः स्थितरारभ्य तानि
चाग्यानि चेत्येवमनुकुरिारब्धाः, तत्पश्चान्तां स्थितिनां
कएडकमात्राणां यथोत्तरमनन्तगुणतावत्कुरोऽनुभागो बह-
व्यः । ततो यतः स्थितिराग्राजघन्याऽनुभागमुक्त्वा निर-
स्तत उपरितने स्थितिरुधाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो
बाध्यः । एतदुक्तं जघन्यानुभागमुत्कृष्टानुभागानां च कएड-
कं कएडकं तावदेत् यावज्जघन्यानुभागविषयाणां स्थितिनां
भानि चाग्यानि चेत्येवमनुकुरेः परं कएडकं परिपूर्वं भव-
ति । उत्कृष्टाक्षानुभागः साधरोपमशतपञ्चवस्तुल्यमा-
वन्ति । तत उपरि जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एतदुक्तं उ-
त्कृष्टोऽनुभागः । ततः पुनरर्थको जघन्योऽनुभागः, पुनर-
र्थेक उक्कुरोऽनुभागः, एवं तावद्वाक्यं यावज्जघन्यानु-
भागविषयाः स्थिताः सर्वा अपि परितमता भवन्ति ।
उत्कृष्टानुभागविषयाश्च कएडकमात्राः स्थितयोऽप्यनुकुरा-

[illegible]

तोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकदुर्गपरि द्वितीयस्थितौ जघन्या-
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । तत्तत्तृतीयस्थां स्थितां बुद्धेऽनुभा-
गोऽनन्तगुणः । एवं तत्र द्वाचयं यावद्भव्यप्रयोगो जघन्य-
नुभागवत्तथाऽनन्तगुणस्थितिः । अथ त्रयोपयोग्यजघनान्त-
गवन्धस्यावः कण्डकमात्राणां स्थितीनामुक्तद्वानुभागां अ-
द्याप्यनुकाः सन्ति । शेषास्तुकाः । ततोऽप्यष्टमांशव्यजघ-
न्यनुभागवन्धविवक्षये प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्त
गुणः । द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्रं दध । ए-
तृतीयस्थासि स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्रं दध । ए-
तावद्वाच्यं यावत्तस्मात्तृतीयस्थित्युत्पन्नकमात्राः स्थिताः । उ-
त्तिकास्ता भवन्ति । एतासां च स्थितीनां पूर्वपुनरुचैः पराव-
न्तमात्रजघन्यानुभागवन्धप्रयोगोऽपि विना काम कुम् । एता-
सां बोधपरि प्रथमस्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि तृतीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं
तत्र द्वाचयं यावद्वाचननकण्डकस्य चोऽनन्धया भागा वता भ-
वन्ति, एकोऽनन्तगुणः । ततो यतः स्थितिस्थानावप्युत्पन्नानुभा-
गम् उक्त्वा निवृत्तस्तत् उपरि तन् द्वितीयं स्थितिस्थाने उक्त्वा
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्युपरि तन् स्थितिस्थाने उक्त्वा
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयं स्थितिस्थाने उक्त्वा
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावद्भव्यप्रयोगो जघ-
न्यनुभागवन्धस्यावधिरमा स्थितिः । ततो यतः स्थिति-
स्थानावप्युत्पन्नानुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत् उपरि तन् स्थिति-
स्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यष्टमयांशव्यजघ-
न्यानुभागवन्धविवक्षये प्रथमस्थितां बुद्धेऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽपि द्वितीयस्थां स्थितां बुद्धेऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं
तावद्वाच्यं यावत् कण्डकमात्राः स्थिताः । उत्तिकास्ता भवन्ति ।
ततो यतः स्थितिस्थानावप्युत्पन्नानुभागमुक्त्वा नि-
वृत्तस्तत् उपरि तन् स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽप्यष्टमयांशव्यजघन्यानुभागवन्धविवक्षये कण्ड-
कदुर्गपरि पुनरपि कण्डकमात्राणां स्थितीनामुक्तद्वानुभा-
गो यथास्तवमन्तगुणां वक्तव्यः । एतेभ्यः कस्याः स्थिते ज-
घन्यनुभागं कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुक्तद्वानुभागो वद-
ता तावद्भव्यं यावद्भव्यप्रयोगो जघन्यानुभागवन्धविवक्षये
आमांस्थितिः । ततो यतः स्थितिस्थानावप्युत्पन्नानुभा-
गमुक्त्वा निवृत्तस्तत् उपरि तन् जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽप्यष्टमयांशव्यजघन्यानुभागवन्धविवक्षये प्रथमस्थितां बु-
द्धेऽनुभागोऽनन्तगुणः । तत उपरि प्रागुक्ता जघन्यानु-
भागवन्धदुर्गपरि द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः प्रागुक्ता द्वादश अनुभागदुर्गपरि स्थितिस्थाने उक्तद्वोऽनु-
भागोऽनन्तगुणः । एतेभ्यः कस्याः स्थिते जघन्येव कस्याः कण्ड-
कमन्तगुणं वचना तावद्भव्यं यावद्वादशस्थितौ जघन्यो-
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुक्तद्वानुभा-
गो अद्याप्यनुकाः सन्ति । शेषास्तु संश्लेषाः । ततस्ते
यथोक्तमन्तगुणास्तावद्भव्यं यावद्वादशस्थिताः स्थितिः । एवं
तथैवानुपूर्व्यां नैवैर्गोत्रस्य च तीक्ष्णमन्तगुणास्तथाऽपि । अ-
स्म्यति प्रकृतमन्तोऽपि वीरने-वसानेन उक्तद्वयस्यैव जघन्य-
वर्दे जघन्योऽनुभागः सर्वतोऽपि । ततोः समयांशानामुत्प-
त्तिको जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसप्तमो-
नद्यास्तु कृद्विभक्तौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एतेभ्योऽप्यो-

ऽवतरणेन जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्भक्त्या या-
 चाकण्डकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति । ततः उल्कृष्टायां
 स्थितौ उल्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादधः प्रथ-
 मस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुल्कृ-
 ष्ठस्थितौ उल्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादधस्त-
 र्था द्वितीयस्थितौ स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः ततो द्वि-
 तमयोनायामुल्कृष्टस्थितौ उल्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं ताव-
 द्वाच्यं यावद्वाद्यसागरोपमकोटीकाटीनामुपरतनी स्थितिः
 अष्टादशकोटीकाटीनां चोपरि कण्डकमात्राणां स्थितौनामुल्कृ-
 ष्ठाऽनुभागा अद्याप्युक्ताः सन्ति । शेषं सर्वमुक्तम् । ततोऽ-
 ष्ठादशकोटीकाटीनां सत्क्यायामुल्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभा-
 गोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुल्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनु-
 भागस्तावन्मात्र एव । द्वितीयोनायामप्युल्कृष्टस्थितौ ज-
 घन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । एवमष्टाऽष्टाऽवतरणेन ताव-
 द्वाच्यं यावद्भव्यप्रायोगेन जघन्यस्थितवन्वः । ततोऽच-
 रन्मयां प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो
 द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं ता-
 वद्वाच्यं यावत्कण्डकस्यासक्त्येया भागा गता भवन्ति,
 एकोऽवतिष्ठते । ततोऽष्टादशमागारमकोटीकाटीनामुपरि-
 ष्ठात् कण्डमात्राणां स्थितौनां अरमस्थितौ उल्कृष्टोऽनु-
 भागोऽनन्तगुणः । ततो द्विचरमस्थितामुल्कृष्टोऽनुभागोऽ-
 नन्तगुणः । ततस्त्रिचरमस्थितामुल्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
 एवमष्टाऽष्टाऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावत्कण्डकमात्राणां भ-
 वति, अष्टादशकोटीकाटीनामुपरि अनन्तरा स्थितिरक्तान्ता
 भवत्येव । ततो यतः स्थितिरक्तान्ताऽजघन्यनुभागमभिधाय
 निवृत्तस्ततोऽधस्तन स्थितिरक्तान्ता जघन्योऽनुभागोऽनन्तगु-
 णः । ततः पुनरष्टादशसागरोपमकोटीकाटीनां सत्क्यायाम-
 रमस्थितेरारब्धाऽष्टाऽष्टाः कण्डकमात्राणां स्थितौनामुल्कृष्ट-
 ोऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः ततो यतः स्थितिरक्तान्ताऽज-
 घन्यनुभागमभिधाय निवृत्तस्ततोऽधस्तन स्थितिरक्तान्ता ज-
 घन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्ताकण्डका-
 दधः कण्डकमात्राणां स्थितौनामष्टाऽष्टाः क्रमेणाऽऽष्टा
 अनुभागा अनन्तगुणा वक्तव्याः । एवमेकस्याः स्थितेर्ज-
 घन्यनुभागं कण्डकमात्राणां स्थितौनामुल्कृष्टानु-
 भागान् वदता तावद्भक्त्या यावद्भव्यप्रायोगेन जघन्या-
 नुभागवन्धविषये जघन्या स्थितिः ततो यतः स्थिति-
 रक्तान्ताऽजघन्यनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततोऽधस्तन स्थिति-
 रक्तान्ता जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽभव्यप्रायोगेन ज-
 घन्यनुभागवन्धविषयादधः प्रथमस्थितौ उल्कृष्टोऽनुभागो-
 ऽनन्तगुणः । ततः प्रागुक्ताजघन्यानुभागोऽष्टाः स्थितौ ज-
 घन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यभव्यप्रायोगेन जघन्यानु-
 भागवन्धविषयादधः द्वितीयस्थितामुल्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगु-
 णः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यनुभागमेकस्याश्च स्थिते-
 र्कण्डकं वदताऽष्टाऽष्टास्तत्कथनरीतयं यावज्जघन्या स्थि-
 तिः । कण्डकमात्राणां च स्थितौनामुल्कृष्टा अनुभागाः अ-
 द्याप्युक्ताः सन्ति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तन्ऽप्यष्टाऽष्टाः
 क्रमेणानन्तगुणास्तावद्भक्त्या यावज्जघन्या स्थितिः । एवं
 वादपर्योत्तमसंस्कान्तामपि तीव्रमन्त्राऽभिधातव्या ।
 (विधेयनस्वरुद्रुद्रिस्तीव्रमन्त्राः च परस्थापनातोऽवसे-

या) साधनादिप्रकरणे । स्वाभिन्ने घातिसंज्ञा स्थानसंज्ञा
 शुभाऽशुभप्रकरणे (प्रत्ययप्रकरणे विषयप्रकरणे) च
 यथा ' शनकं ' तथाऽवगतव्या इति ॥ ६७ ॥ तद्वैश्वसुकोऽ-
 नुभागवन्धः ।

सम्प्रति स्थितिवन्धमभिधानावसरः । तत्र च चत्वार्यनु-
 योगद्वाराणि । तद्यथा—स्थितिरक्तान्ताप्रकरणे १, निवृत्तप्रक-
 रणं २, अवाधाकण्डकप्रकरणे ३, अष्टावध-वप्रकरणे ४, च ।
 तत्र स्थितिरक्तान्ताप्रकरणार्थमाह—

ठिडंघडाणां, सुहुमअपज्जगत्स थोवाइं ।

बायरसुहुमेयर विति-चडारिदियअमणमणी ॥ ६८ ॥

संज्ञेजगुणाणि क्मा, अममत्तियर व विदिवास्मि ॥

नवरमसंज्ञेजगुणा-इं संकिलसाईं (य) सवन्थ ॥ ६९ ॥

(ठिडं) इह जघन्यस्थितेरारब्धोल्कृष्टां स्थितिं यावत्
 यावन्तः समयास्तावन्मात्राणि स्थितिरक्तानि । तथाहि-
 जघन्यायाः स्थितेरेकं स्थितिरक्तानम् । सैव समयाधिका
 द्वितीयं स्थितिरक्तानम् । द्विसमयाधिका तृतीयं स्थिति-
 रक्तानम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुल्कृष्टा स्थितिः । तानि
 च स्थितिरक्तानि सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य सर्वेस्तोकाणि । तेभ्योऽ-
 पर्याप्तवादस्य संक्षेपगुणानि । तेभ्योऽपि सूक्ष्मपर्याप्तक-
 स्य संक्षेपगुणानि । तेभ्योऽपि पर्याप्तवादस्य संक्षेपगु-
 णानि । एतानि च परयोपमासंक्षेपभागगतसमयप्रमाणानि
 द्रष्टव्यानि । ततोऽष्टादशोद्दिष्टस्याऽसंक्षेपगुणानि । कथ-
 मेवं गम्यते ? इति चेत्तुच्यते-होन्द्रियानामपर्योत्तानां स्थिति-
 रक्तानि परयोपमासंक्षेपभागगतसमयप्रमाणानि, पाञ्चा-
 स्यानि च परयोपमासंक्षेपभागगतसमयप्रमाणानि । ततः
 पाञ्चान्येभ्योऽसूक्ष्मसंक्षेपगुणानि बोधोपपन्नं । तेभ्योऽपि
 होन्द्रियस्य पर्याप्तस्य स्थितिरक्तानि संक्षेपगुणा-
 नि । तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संक्षेपगुणा-
 नि । तेभ्योऽपि तस्यैव पर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि ।
 तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि ।
 तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि । तेभ्यो-
 ऽप्यसंक्षिपञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि । तेभ्योऽ-
 प्यसंक्षिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि । तेभ्योऽ-
 पि संक्षिपञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि । तेभ्योऽ-
 पि संक्षिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संक्षेपगुणानि । (अम-
 मत्तिर्ये व ति) अममास्तानामपर्याप्तानामितरेषां च पर्याप्ता-
 नां वादराऽऽदीनां स्थितिरक्तानि क्रमेण संक्षेपगुणानि
 वक्तव्यानीति । नवरमेकेन्द्रियाणां स्थितिरक्तानामभिधायोऽ-
 नन्तरं होन्द्रियस्य प्रथमे भेदेऽपर्याप्तकये स्थितिरक्तस्थान-
 न्याससंक्षेपगुणानि वक्तव्यानि । तथैव च युक्तिपूर्वं प्रागु-
 क्तानि (संकिलसाईं (य) सवन्थ) सेज्ञेशाश्च सर्वेषु-
 स्थानेष्वसंक्षेपगुणा वक्तव्याः, आस्तां होन्द्रियस्य, प्रथ-
 मभेदेऽपर्याप्तलक्षणे स्थितिरक्तान्याससंक्षेपगुणानि च-
 शब्दाः । तद्यथा-सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य संक्षेपस्थानानि सर्व-
 स्तोकाणि । तेभ्योऽपर्याप्तवादस्यासंक्षेपगुणानि । तेभ्यो-
 ऽपि पर्याप्तसूक्ष्मस्यासंक्षेपगुणानि । तेभ्योऽपि पर्याप्त-
 वादस्यासंक्षेपगुणानि । तेभ्योऽपि होन्द्रियस्याऽपर्याप्त-

स्थाऽसंख्येयगुणानि । एवं पर्याप्तद्विन्द्रियपर्याप्तगर्वात्मनी-
न्द्रियचतुरिन्द्रियाऽसंख्येयसंख्येयविशेषाणां यथोत्तरमसं-
ख्येयगुणानि वक्ष्यन्ति । कथमेवं गम्यते सर्वत्राप्यसं-
ख्येयगुणानि संख्येयस्थानानांति चेद् उच्यते—इह सूक्ष्मस्याप-
र्याप्तस्य जघन्यस्थितिवन्धाऽऽस्मिन् यानि संख्येयस्थानानि त-
न्मध्यः समयाधिकजघन्यस्थितिवन्धाऽऽस्मिन् संख्येयस्थानानि
विशेषाधिकानि । तन्मयोऽपि द्विसमयाधिकजघन्यस्थितिव-
न्धाऽऽस्मिन्ऽपि विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावत्तस्यै-
वोक्तृणां स्थितितुल्यदुःस्थितिवन्धाऽऽस्मिन् च संख्येयस्था-
नानि जघन्यस्थितिसत्संख्येयस्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुण-
ानि लभ्यन्ते । यदेतद्वत् तदा सुतरामपर्याप्तबाधरस्य संख्येय-
स्थानानि अपर्याप्तसूक्ष्मसत्संख्येयस्थानापेक्षया असंख्ये-
यगुणानि भवन्ति । तथाहि—अपर्याप्तसूक्ष्मसत्स्थितित्था-
नापेक्षया बाधरपर्याप्तस्य स्थितित्थानाम्प्यसंख्येयगुणानि ।
स्थितित्थानवृद्धौ च संख्येयस्थानवृद्धिः । ततो यदा सूक्ष्मा-
पर्याप्तस्यापि स्थितित्थानेष्वतिस्तरेषु जघन्यस्थितित्थान-
सत्संख्येयस्थानापेक्षया उक्त्ये स्थितित्थानि संख्येय-
स्थानाम्प्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, तदा बाधरपर्याप्तस्थि-
तित्थानेषु सूक्ष्मापर्याप्तस्थितित्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुणेषु
सुतरां भवन्ति । एवमुत्तरत्रापि असंख्येयगुणत्वं भावनी-
यमिति ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

एमेव विसोहीओ, विष्णाऽऽवरणसु कोटिहाडीओ ।

उदही तीसममाते, अद्धे धीपलुयदुगसाए ॥ ७० ॥

एमेव चि—(एमेव विसोहीओ चि) यथा संख्येय-
स्थानाम्प्यसंख्येयगुणतया प्रागुक्तानि एमेवच-असंख्येयगुण-
तथैवेत्यर्थः । विशेषाधेयोऽपि-विशेषस्थानाम्प्यि वक्ष्यन्ति ।
यतो यान्येव संख्येयस्थानस्य संख्येयस्थानानि तान्येव
विशुभ्यमानस्य सतो विशुद्धस्थानानि भवन्ति । एतच्च
प्रागेव सप्रपञ्चं भाविनं, नेह भूयो भाव्यते । ततो विशो-
धिस्थानाम्प्यि संख्येयस्थानवत् क्रमेण संख्येयस्थानेष्वसं-
ख्येयगुणानि वक्ष्यन्ति ॥ सांप्रतमुक्त्युत्तरस्थितिप्रतिपादना-
र्थमाह—(विष्णु चि) अनन्तरायमावश्यं ज्ञानाऽऽवरणं, दर्श-
नाऽऽवरणं च । तत्र पञ्चानामनन्तरायप्रकृत्यानां पञ्चानां ज्ञाना-
ऽऽवरणप्रकृत्यानां नवानां च दर्शनाऽऽवरणप्रकृत्यानामसातवेद-
नीस्य चोक्तृणां स्थितिविशिष्टसागरोपमार्णां कोटीकोट्याः ।
इहद्विधा स्थितिः—कर्मरूपतावस्थानलक्षणं, अनुभवयोग्या
च । तत्र कर्मरूपतावस्थानलक्षणमेव स्थितिप्रतिकृत्य जघ-
न्योक्तृप्रमाणभिधानमिदमवगन्तव्यम् । अनुभवयोग्या
पुनरबाधाकालहीना । येषां च कर्मणां यावत्स्यः साग-
रोपमकोटीकोट्यस्तेषां तावन्ति वर्षशतानि अबाधाकालः ।
तथाहि—मनिज्ञानाऽऽवरणस्य विशिष्टसागरोपमकोटीकोट्य
उत्कृष्टा स्थितिरतस्तस्याऽबाधाकालोऽप्युत्कृष्टविशुद्धवर्षता-
म्यवगन्तव्यः । यतस्तन्मनिज्ञानाऽऽवरणमुत्कृष्टस्थितिं वञ्च-
यन्निशुद्धवर्षतानि यावत्तत्र काश्चिदपि स्वोदयोर्जीवस्य बा-
धामुपादयति । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः एवं
श्रुतज्ञानाऽऽवरणऽऽदीनामप्युत्कृष्टप्रकृत्यानामबाधाकालोऽबा-
धाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेको भावनीयः । तथा स्वीयेदं
मनुष्यद्विकं मनुष्यगतमनुष्यानुष्यीतिपे सातवेदनीयं च पू-
षोक्तस्य स्थितिप्रमाणस्याधेयमुत्कृष्टस्थितितया द्रष्टव्यं पञ्च

दशसागरोपमकोटीकोट्यः स्वीयेदाऽऽदीनामुत्कृष्टा स्थिति-
रवगन्तव्येत्यर्थः । पञ्चदशवर्षशतान्यबाधाकालोऽबाधाका-
लहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ ७० ॥

तिविदे मोहे सत्तरी, चत्तालीसा य बीसई य कमा ।

दस पुरिम हासरई, देवदुखे खगइवेडाए ॥ ७१ ॥

(तिदिं लि) त्रिविधं त्रिप्रकारं मोहः—मोहनीये मि-
थ्यात्वलक्षणं दर्शनमोहनीये , पोडशकषायलक्षणं कषाय-
मोहनीये, तनुसकवेदार्तिशोकमयदुःखप्रकारं च नोकषा-
यमोहनीये, यथासंख्यमुत्कृष्टा स्थितिः सागरोपमकोटी-
कोट्यः समतिः चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । यथासंख्यमेव
च सप्तचत्वारिंशे द्वे च वर्षमष्टके अबाधाकालः अबाधा-
कालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । इह पुरुषवद्दहाम्भरती-
नां विशेषतो वष्यमाणत्वात् स्वीयदस्य चोक्तृत्वात्तत्र कषा-
यमोहनीयप्रदहने तनुसकवेदार्तिशोकमयदुःखप्रकारोऽप्य-
हणमवगन्तव्यम् । (दस पुरिसंयादि) पुरुष-पुरुषवेदे हास्ये
रतो देवद्विकं-देवगतिदेवानुपुषीरूपं खगनोऽप्येषां प्रशस्त-
विद्यायोगतौ दशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः
दशवर्षशतानि चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । अबाधाकालहीनश्च कर्म-
दलिकनिषेकः ॥ ७१ ॥

थिरमुषपंचगउच्च, चवे मंठासमघयसमूलं ।

तन्वीयाइ विवुड्डी, अट्टाम सुहुमविगलतिगे ॥ ७२ ॥

(थिर चि) स्थिरे, शुभपञ्चके-शुभसुभगसुखराऽऽदय-
शःकीनिरूपे, उच्चोत्तरे च । तथा (सठासमघयसमूलं
चि) मूलं—प्रथमं संस्थानं समचतुरन्तलक्षणं, प्रथमं च
संहननं वज्रमण्डपानावसंज्ञः एवं पूर्वोक्तप्रमाणोत्कृष्टा
स्थितिरवगन्तव्या, दशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थि-
तिरवगन्तव्येत्यर्थः । दशवर्षशतानि चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । अबाधाकाल-
हीनश्च कर्मदलिकनिषेकः (तन्वीयाइ विवुड्डी) तेषां संस्था-
नानां संहननानां च मध्यं द्वितीयाऽऽदिषु द्वितीयतृतीयाऽऽदिषु
संस्थानेषु संहननेषु च द्विवृद्धिः-द्विकवृद्धिः क्रमेणावस्यता । त-
द्यथा—द्वितीययोः-संस्थानसंहननयोर्दशसागरोपमकोटी-
कोट्य उत्कृष्टा स्थितिर्दशवर्षशतानि चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । अबा-
धाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । तृतीययोः संस्थानसंह-
ननयोःअतृतीयसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, चतु-
र्दशवर्षशतानि चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । अबाधाकालहीनश्च कर्म-
दलिकनिषेकः । चतुर्थयोः संस्थानसंहननयोः पोडशसागरो-
पमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, षोडशवर्षशतान्यबाधाकाल-
श्च अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । पञ्चमयोः संस्था-
नसंहननयोर्द्वादशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः,
अष्टादशवर्षशतानि चत्वारिंशत् त्रिंशतिश्च । अबाधाकालहीनश्च क-
र्मदलिकनिषेकः । षष्ठयोः संस्थानसंहननयोर्द्विंशतिसागरो-
पमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, द्वे वर्षमष्टके अबाधा-
कालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । (अट्टामस-
सुहुमविगलतिगे) सूक्ष्माधिक-सूक्ष्मापर्याप्तसाधारणत्वे, वि-
कलत्रिके—होमिन्द्रियीन्द्रियचतुरिन्द्रियजानिलक्षणे, अष्टाद-
शसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, अष्टादशवर्षशत-
ान्यबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ ७२ ॥

तिष्ठेत्तद्वाराऽऽहारदुर्ग, अतो वीमासनिचनमाशु ।
तेषीमुदही सुरना-रयाउ सेसाउ पञ्चविनें । ७३ ॥

(तिथ्यार (सि) तीर्थदरे, आहारक्रान्ति के आहारकशरी-
राऽऽहारकाऽङ्गापाङ्कके अन्तःकोटीकोटी उत्कृष्टा स्थितिः ।
अन्तर्मुहुत्सैमबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनि-
येकः । (बीसासनिचनमाशु) शेवाणं नामप्रकृतीनां नरक-
गतिनरकाऽऽनुपूर्वीतिर्यङ्मिद्विकैन्दियक्रान्तिपञ्चेन्द्रियजानित-
जलकर्मिणोद्धारिकवैक्रियशरीरीदारिकाङ्गापाङ्कवैक्रियाङ्गोपा-
ङ्कवर्णमण्डरस्पर्शशुक्लवृषपातपराघातोच्छ्वासऽऽनपोद्-
द्योनाग्रस्तविहारागितबलस्यारवाद्रपयोत्प्रत्येकार्क्ष्य-
शुभशुभमङ्गुलरानादयाशःकीर्तिनिर्माणलक्षणानां नैवर्गो-
त्रस्य च विभूतिः सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः,
विश्वितिवर्षशतानि चाबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मद-
लिकनियेकः । (तेषीमुदही सुरनारायाओ) सुराऽयुषां नामका-
ऽऽयुषश्चोत्कृष्टा स्थितिःस्वयंस्वयं बुद्धयः-सागरोपमात्रं पूर्वं-
कोटीत्रिभागार्थधिकानीति शेषः । पूर्वकोटीत्रिभागश्चाबा-
धाकालः । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । (सेसाउ
पञ्चविनें) शेवाऽऽयुषामनुष्ठानंयमायुषांः पश्यन्ति-त्रीणि
पश्योपमानं पूर्वंकोटीत्रिभागार्थधिकानीति शेषः । पूर्वको-
टीत्रिभागश्चाबाधाकालः । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनि-
येकः । एतच्च पूर्वकोट्यायुषश्चतुर्निगमनयोव्यान् उत्कृष्ट-
स्थितिबन्धकान् तिर्यङ्मनुष्यान् प्रति द्रष्टव्यम् । तानेवाऽऽ-
श्रित्य यथाङ्कुरपाया उत्कृष्टस्थितः पूर्वकोटीत्रिभागरूपाया-
श्चाबाधायाः प्राप्यमाण्यत्वात् । ७४ ॥

साप्रतमसंक्षिपञ्चेन्द्रियाऽऽदीन् बन्धकानांभित्याऽऽयु-

पामुक्तं स्थितिं प्रतिपादयन्ब्राह्म—

आउचउकुकोमो, पञ्जाऽसेनजभागमण्येसु ।

सेसाण पुव्वकोदी, साउतिभागा अवाहा मि । ७५ ॥

(आउ ति) अमनस्कष्वसंक्षिपञ्चेन्द्रियेषु यथांस्तु आयु-
रुक्तस्थितिबन्धकेषु चतुर्णामप्यायुषां परमबन्धस्थितानामु-
त्कृष्टा स्थितिः, पश्योपमासंख्येयमागमात्राः पूर्वकोटीत्रिभा-
गार्थधिकानि शेषः । पूर्वकोटीत्रिभागश्चाबाधाकालः । अ-
बाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । शेवाणां वैकैन्द्र्य-
होमिद्विकैन्द्रियचतुर्निन्द्रियाणां पयानां ससंक्षिपञ्चेन्द्रिय-
संक्षिपञ्चेन्द्रियाणां चापरांमानमानायुषोत्कृष्टस्थितिबन्धकानां
परमबाऽऽयुष उत्कृष्टस्थितिबन्धकः पूर्वकोटीस्त्रयमवत्रिभा-
गार्थधिको वेदितव्यः । (सि ति) एषां स्वस्वमवत्रिभाग-
ऽबाधाकालः । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । ७४ ॥
इदानीमायुर्वर्जानां सर्वकर्मणामबाधाकालपरिमाण-
प्रतिपादनार्थमाह—

वासतइस्समवाहा, कोडाकोदी दसगस्स सेसाणं ।

अणुवाओ अणुवट्ठण-गाउसु छम्मासिगुकोसो । ७५ ॥

(वास सि) कोटीकोटीदशकस्य दशानां सागरोपम-
कोटीकोटीनां वर्षसहस्रं-दशवर्षशतानि अबाधा भवति ।
शेवाणां-द्वादशतुर्दशपञ्चदशपञ्चाशदष्टविंशतित्रिंशच्च-
स्वार्थस्वसमीनामनुगतोऽनुसारः कस्यच, वैरागिकमनु-
सर्तव्यमित्यर्थः । तथाहि—यदा दशानां सागरोपमको-
टीकोटीनां वर्षसहस्रमबाधा प्राप्यते, तदा द्वादशानां सा-

गरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रं शतद्वयं चाऽबाधा भवति,
चतुर्दशानां वर्षसहस्रं शतचतुष्टयं च । एवं सर्वेऽप्यनु-
सर्तव्यम् । (अणुवट्ठणगाउसु छम्मासिगुकोसो) अनपयत्त-
नीयाऽऽयुषकेषु द्वेनारकासंख्येयवर्षाऽऽयुषकानिष्वमनुष्येषु
परमबाऽऽयुषोत्कृष्टस्थितिबन्धकेषु परमबाऽऽयुष उत्कृष्टाऽ
बाधा पारमासिको-चरमासप्रमाणं द्रष्टव्या । परमासावश्ये
एव तेषां परमबाऽऽयुषेर्बन्धकत्वात् । केचित्सुसंयुक्तधर्माणां
पश्योपमासंख्येयमागमात्राणामबाधामिच्छन्ति । तदुक्तम्—
“ पलियासोत्तल्लज्जेऽस्स, जुगधम्मार्थं वयंतेथे ” इति । ७५ ॥
तदेवमुक्तं उक्ता स्थितिः ।

सप्रति जघन्यामभिधानुकाम आह—

भिन्नमुहुत्तं आवरख-विग्वं दंसख चउक्कलोभंते ।

बारस सायमुहुत्ता, अट्ठ य जसकिचिउच्चेसु । ७६ ॥

(भिन्न सि) पञ्चानां ज्ञानाऽऽवरणीयानां पञ्चानामन्तरा-
यानां चतुर्णां दर्शनाऽऽवरणानां चतुरच्चतुरवधिकवत्तदर्शना-
ऽऽवरणरूपाणां सर्वोन्निमस्य च लोभस्य संज्वलनसंहरण्य
भिन्नमुहुत्तमनुमुहुत्तं जघन्या स्थितिः । अन्तर्मुहुत्तं चा-
बाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । सान्वद-
नीयस्य जघन्या स्थितिर्द्वादश मुहूर्ताः, अन्तर्मुहुत्तं चा-
बाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । इह-
कायाविकषा एव स्थितेजगत्प्रत्यप्रतिपादनमभिप्रेतम् । अ-
तो द्वादश मुहूर्त इत्युक्तम् । अन्यथा सातवर्षीयस्य ज-
घन्या स्थितिः समग्रज्जयमात्राणि सयोगिकवर्षादी प्राप्यते ।
तथा यशःकीन्युत्तमोत्रयोरपी मुहूर्ता जघन्या स्थितिः, अन्त-
र्मुहुत्तमबाधा, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनियेकः । ७६ ॥

दो मासा अट्ठदं, संजलणे पुरिस अट्ठ वासाणि ।

भिन्नमुहुत्तमबाहा, सवार्मि सवार्हि इस्से । ७७ ॥

(दो मास सि) संज्वलनानां द्वौ मासौ । अर्थाच्च अ
जघन्या स्थितिः । एतदुक्तं भवति-संज्वलकोषस्य द्वौ मा-
सौ जघन्या स्थितिः । संज्वलनमानस्य मासः । संज्वलनमाया-
या अर्थमासः । तथा पुरुष-पुरुषवेदस्याष्टौ वर्षाणि जघन्या
स्थितिः । सर्वत्राप्यन्तर्मुहुत्तमबाधा । अबाधाकालहीनश्च क-
र्मदलिकनियेकः । अबाधाकालमनुष्ठानप्रतिपादनार्थमाह—(सि-
जेत्यदि) सर्वोत्तममपि-प्रकृतीनामुक्तानां वक्ष्यमाणानां च
सर्वोत्तममपि हस्वे जघन्य स्थितिबन्धके भिन्नमुहुत्तमबाधा
द्रष्टव्या । तथैव च प्राक् प्रतिपादिता वक्ष्यते चेति । ७७ ॥

संप्रयायुषो जघन्यस्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

सुद्धागमवो आउसु, उववाजाउ सभा दस सहसा ।

उकोमा संवेजा, गुणहीणाऽऽहारतिथ्यरे । ७८ ॥

(सुद्धागमवो सि) तिर्यगायुषो मनुष्याऽऽयुषश्च जघन्या-
स्थितिः शुक्लकर्मवः । तस्य किं मानमिति चेदुच्यते—आ-
चलिकानां द्वे शते षट् पञ्चाशदधिकं । अपि वैकस्मिन्मु-
हुत्ते घटिकाद्वयमप्येषां सप्तत्रिंशच्छतानि त्रिसप्तत्यधिकानि
प्राणायानानि दृष्टा नवचक्रजन्तुलक्तानां भवन्ति । एक-
स्मिन् प्राणायाने साधिकाः सप्तदश शुक्लकर्मवः । सकले
च मुहुत्ते पञ्चासहस्रानि पञ्चशतानि षट्त्रिंशदधिकानि-
शुक्लकर्मवर्जानां भवन्ति । अत्रापि “ सवार्हि इस्से ” इति

वचनादन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषे-
कः । तथा उपपानाऽप्युक्तो देशानां नारकार्णां वाऽप्युक्तो जघन्या
स्थितिर्देशवत्सहस्राणि, अन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालही-
नश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ अथुना तीर्थकराऽऽहारकयोर्जघन्यां
स्थितिर्मभिधातुकाम आह— (उक्तांस्वयादि) आहारकश-
रीराऽऽहारकाङ्क्षापान्तीर्थकरनामनो योऽप्युक्तो स्थितिः प्रागु-
क्ताऽन्तःसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा सा संख्येयगुणहीना
जघन्या स्थितिर्भवति । साऽपि चान्तःसागरोपमकोटी-
कांटीप्रमाणावै । ननु तीर्थकरनामकर्म तीर्थकरमवाधार्त्त-
कृतीये भवे बध्यते । ननुहुम्— "बध्नाहं तं भयवशो तदय-
मघो (ब) सङ्गहसाम् ।" तत्कथं जघन्यतेऽप्यन्तःसागरो-
पमकोटीकांटीप्रमाणा तस्य स्थितिरप्यवस्यते ? । तदुक्तम्,
अभिधायोऽप्यविज्ञानात् । " बध्नाहं तं तु " इत्यपि कं निका-
यनामार्थोक्तम् । इतरथा तु तुरीयमवाधार्त्तनामपि बध्य-
ते । उक्तं च विशेषणव्याप्यम्— " कोडाकोटीअयरो—वमाण-
निधायरनामकम्माहं । उक्ताहं यत्तं अणुत्तम्—भवस्मि तद-
यस्मि निहिद्धं ॥ १ ॥ " ततः कथमेतत् परस्परं युज्यते ? ।
अवाधत्तम्— " जं बध्नाहं सि भगियं, तन्थ निकाऽज्जहं
सि नियमोऽयं । तद्वत्कलं नियमा, भयणा अनिकाइया
वस्य ॥ १ ॥ " आह—यदि तीर्थकरनामो जघन्याऽपि स्थिति-
रन्तःसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा, तर्हि नावस्याः स्थि-
तेरित्येवमप्रमत्तम् । पुरयितुमशक्यत्वात् । तिर्यग-
तावपि तीर्थकरनामकम्मा जन्तु कियन्तं कालं यावद्भ-
वेत् । तथा च सत्यानामविरोधः । आगमं हि तिथिगता
तीर्थकरनामकम्मा सन् प्रतिषिध्यते । नैव दोषः । निका-
चित्त्येव तीर्थकरनामकमित्यतिर्यगता रतः प्रतिषेधात् ।
उक्तं च—

" जमिह निकाइयतिर्यो, तिरियमवे तं निवेहिंयं संतं ।
इयरोमं सऽपि दोसा, उव्वट्टोयट्ठणसिऽज्जं ॥ १ ॥ "

अस्या अन्तरगमनिका-इह-अस्मिन् प्रवचने यतीर्थकरना-
मकर्म निकाचिनमवश्यवैधनया स्थापितं तदेव स्वरोपे स
हिमानं, तिथिगतां निषिद्धम् । इतरस्मिन्—पुनरनिकाचिते
वृद्धनपवैधननासाध्ये तिर्यग्भवे विद्यमानेऽपि न कश्चिदोष-
इति । अत्रापि चान्तर्मुहूर्तमवाधा । ततः परं दलिकर-
नायाः संभवाद्यर्थं प्रदेशोदयसंभवः ॥ ७८ ॥

उक्तशेषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिरूपशार्थमाह—
वगुक्तासिद्धिं, मिच्छुक्तोकोमेण जं लद्धं ।

सेसाणं तु जहन्ना, पल्लामेवेज्जणुणो ॥ ७९ ॥

(वगुक्तासिद्धिः) इह ज्ञानाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो ज्ञानाऽऽ-
वरणीयवर्ग इत्युच्यते । एवं दर्शनाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो
वेदनीयवर्गः । दर्शनाऽऽवरणीयवर्गः वेदनीयवर्गः । वेदनीयवर्गः ।
दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीयवर्गः । आरिज-
मोहनीयप्रकृतिसमुदायश्चाविश्रमोहनीयवर्गः । नोकायामोह-
नीयप्रकृतिसमुदायो नोकायामोहनीयवर्गः । नामप्रकृति-
समुदायो नामवर्गः । गोप्रकृतिसमुदायो गोवर्गः । अन्त-
रायप्रकृतिसमुदायोऽन्तरायवर्गः । एतेषां वर्गाणामो यःऽमी-
यास्मीयाङ्काश्चिन्तिक्षितसागरोपमकोटीकांटीदिलक्षणा,
तस्या मिथ्यात्वस्योक्त्या स्थित्या सप्ततिसागरोपमको-
टीकांटीदिलक्षणा भागे इति सति यल्लभ्यते तत्परोपमाऽ-

संख्येयभागान्तरं सवुक्तशेषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिः परि-
णाममवस्येयम् । तथाहि— दर्शनाऽऽवरणीयवर्गनीयवर्ग-
रूपे स्थितिर्क्षितसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा । तस्या
मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा भव-
ते इति सति " शृण्वं शृण्वेन पानयेत् " इति वचनाङ्गधार-
ण्यः सागरोपमसप्तभागाः, ते परोपमासंख्येयभागहीना
निद्रापञ्चकासानवेदनीयवर्गजघन्या स्थितिः । एव मिथ्या-
त्वस्य सप्तसप्तभागाः परोपमासंख्येयभागहीनाः, संजाल-
नवजानां द्वादशकषायाणां चत्वारः सप्तभागाः परोपमा-
संख्येयभागहीनाः । तथा नोकायामोहनीयवर्ग नामकर्म-
णो गोप्रस्य च स्वस्वाङ्गार्याः स्थितिविशान्तसागरोपम-
कोटीकांटीप्रमाणा मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपम-
कोटीकांटीप्रमाणा भागे इति सति यौ लक्ष्यौ द्वौ सा-
गरोपमस्य सप्तभागाः, तौ परोपमासंख्येयभागहीनौ पु-
नर्यपेदवर्जानामष्टानां नोकायानां देवद्विकनरकद्विकथैक-
द्विकाऽऽहारकाद्विकाऽऽयशःकीर्तितीर्थकरचक्षुश्यानामप्रकृतीनां
नीचैकोत्स्य च जघन्या स्थितिः वैकिण्यपदस्य देवगतिदेवानु-
पूर्वीनरकगतिनरकाऽऽयशःकीर्तितीर्थकरचक्षुश्यानामप्रकृतीनां
न्यूनैः सप्तभागैः सङ्गुणितौ परोपमासंख्येयभागहीनौ
जघन्या स्थितिः । यनस्तस्य वैकिण्यपदस्य जघन्यस्थिति-
बन्धका अमंकिपञ्चनिद्रावस्ते च जघन्या स्थितिभगवती-
मेव बध्मन्ति, न न्यूताम् । तदुक्तम्—

वेउविच (विउव) छक्के तं, सह—सस ताविं जं
असंखिणो तेसि ।

पल्लिप्रासंजं, ठिह अवाह्णियतिनिसो ॥ १ ॥ "

अस्या अन्तरगमनिका— " वगुक्तासिद्धिं, मिच्छुक्तोको-
मियाय " इत्यनेन करणेन यल्लब्धं तत् सङ्गन्नादितं सु-
खितम् । ततः परोपमस्यासंख्येयवर्गशत—भागेन न्यूनं स-
त् वैकिण्यपदं—उक्तस्वरूपे जघन्यस्थितिः परिणाममवस्येयम् ।
कुन इत्याह—यदुपसाकारणानि यो वैकिण्यपदलक्षणानां क-
र्मणा असंखिपञ्चनिद्राया एव जघन्यस्थितेर्बन्धकाः । न च
जघन्या स्थितिमेतानामेव बध्मन्ति, न न्यूताम्, अन्तर्मुहूर्त-
मवाधा, अवाधाकालहीना च कर्मस्थितिः कर्मदलिक-
निषेक इति ॥ ७९ ॥

सम्पत्त्येकनिद्रायां जघन्योक्तस्थितिरूपप्रति-
पादानधेमाह—

एमेगदिथहरो, सव्वासि उणमसुओ अट्ठो ॥

एणवीमा पत्तामा, सयं सहस्रं च गुणकां ॥ ८० ॥

कममो विगलअससं—अ यल्लसंखेज्जणगहा इयरो ।

विण् देसज्जदुगे, सम्पचउके य संखुणो ॥ ८१ ॥

(एते सि) सव्वासि प्रकृतीनां वैकिण्यपदोऽऽहारकनीर्थकरव-
जितानामिषोऽन्तराङ्कः " वगुक्तासिद्धिं, मिच्छुक्तोकोमेण
जं लद्धं " सेषाणं तु जहन्ना, पल्लामेवेज्जणुणो ॥ ७९ ॥ इत्ये-
वंलक्षणः स्थितिबन्धो बहुरो—जघन्य एकनिद्रायां प्रवृत्त्यः ।
तथाहि—ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणवेदनीयवर्गान्तरायानुक्त्या
स्थितिर्क्षितसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा, तथा मिथ्या-
त्वस्थित्योक्त्या सप्ततिसागरोपमकोटीकांटीप्रमाणा अ-

गो ह्येतं सति लम्बाः सागरोपमस्य त्रयः सप्त भागाः, ते च
 पश्चोपमासंख्येषामाहीनाः कियन्ते, एतावत्प्रमाणां जघन्यां
 स्थितिं ज्ञानाऽऽवरणपञ्चकदर्शनाऽऽवरणकमलसातवर्षी
 यान्तरायपञ्चकानामेकेतिरथा बभूवन्, न मूढासि, एवं वि-
 द्यावत्स्य जघन्यां स्थितिमेकं सागरोपमं पञ्चोपमासंख्ये-
 बभागहीनं कायममहनीयम् ॥ अतः सागरोपमस्य सप्त
 भागाव् पश्चोपमासंख्येषामाहीनाम् नोक्तव्यास्ताम् । तथा
 वैदिकयष्टकाऽऽवरणकद्विकीर्तयार्जुनानां शेवमप्रमत्तनीनां
 गेयप्रकृतिद्वयस्य च ह्यै सागरोपमस्य सप्तभागे पश्चोपमा-
 संख्येषामाहीनावेकेतिरथा बभूवन् (ऊनसंजुमो जेहू ति
 स एव जघन्यः स्थितिबन्ध ऊनेन पश्चोपमासंख्येषामाही-
 नत्वेन सन्तुष्टः स्थितिबन्ध एकेन्द्रियाणां वेति-
 त्थः । तथ्या-ज्ञानाऽऽवरणपञ्चकदर्शनाऽऽवरणकमलसातव-
 र्षीयान्तरायपञ्चकानां त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः परिपू-
 र्णा उत्कृष्टः स्थितिबन्धः । एवं सर्वत्रापि भावनीयम् ॥ ऊरु
 एकैन्द्रियाणां जघन्यात्कृष्टः स्थितिबन्धः ॥ समग्रं विकलेन्द्रि-
 याणामह- (पणुवीसंश्यादि) एकैन्द्रियाणां सप्त उत्कृष्टः स्थि-
 तिबन्धः पञ्चविंशत्यादिना गुणकारेण गुणितः सन् क्रमशः
 क्रमेण विकलानां चासंख्येन्द्रियाणां द्वित्रिचतुरिन्द्रियवत्त्वान-
 मासंख्यिनां चासंख्येन्द्रियाणां चात्कृष्टः स्थितिबन्धो
 वेतिन्यतः । तथ्या एकैन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः प-
 ञ्चविंशत्या गुणितो द्वीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धो भव-
 ति । स एकैन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः पञ्चाशन्ना गु-
 णितस्त्रीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः । शनेन गुणितश्चतुरि-
 न्द्रियाणाम् । सप्तकेण गुणितोऽसंख्येन्द्रियाणामिति ।
 (पल्लमंजुसागहादयः) स एव द्वीन्द्रियाऽऽदीनामामयीय
 श्रामीय उत्कृष्टः स्थितिबन्ध पश्चोपमासंख्येषामाहीन-
 मन् जघन्यो जघन्यः स्थितिबन्धो वेतिन्यतः ॥ समग्रं स सर्वे-
 सप्त इतरात्कृष्टस्थितिबन्धानामस्यचतुर्वन्मभिधीयते-तत्र
 सूक्ष्ममन्तरायस्य जघन्यःस्थितिबन्धः सर्वस्तोतः । ततो
 बाह्यपर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धोऽसंख्येषामुत्कृष्टः । ततो-
 ऽपि सूक्ष्मपर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽप्यपर्याप्तबाह्यस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽप्यपर्याप्तसूक्ष्मस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽपि अर्थात्सूक्ष्मस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधि-
 कः । ततोऽप्यपर्याप्तबाह्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधि-
 कः । ततोऽपि सूक्ष्मपर्याप्तोत्कृष्टः स्थितिबन्धो वि-
 शेषाधिकः । ततोऽपि बाह्यपर्याप्तोत्कृष्टः स्थितिबन्धो वि-
 शेषाधिकः । ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः
 संख्येषामुत्कृष्टः । ततोऽपि तस्यैव द्वीन्द्रियस्याऽप्यपर्याप्तोत्कृ-
 ष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि द्वीन्द्रियपर्याप्त-
 स्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि द्वीन्द्रिय-
 पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येषामुत्कृष्टः । ततोऽपि तस्यै-
 व द्वीन्द्रियस्याप्योत्कृष्टस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधि-
 कः । ततोऽपि द्वीन्द्रियाप्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषा-
 धिकः । ततोऽपि पर्याप्तद्वीन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो
 विशेषाधिकः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः
 स्थितिबन्धः संख्येषामुत्कृष्टः । ततोऽप्यपर्याप्तचतुरिन्द्रियस्य
 जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तसूक्ष्म-

रिद्धिबन्धोऽकृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि
पर्याप्तस्योऽकृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽसंखि-
पञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संक्षेपगुणः ।
ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषा-
धिकः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्योऽकृष्टः स्थितिबन्धो
विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव पर्याप्तस्योऽकृष्टः स्थिति-
बन्धो विशेषाधिकः । ततः संयतस्योऽकृष्टः स्थितिबन्धः
संक्षेपगुणः । (विरट् इत्यादि) विरते—संयते, अत्र च
देशान् उत्कृष्टञ्च स्थितिबन्धञ्च उक्त एव । ततो देशगुणविर-
तेश्चिरविरतस्य जघन्योऽकृष्टस्य स्थितिबन्धस्तत्त्व । तथा सम्य-
कत्वचतुष्टोऽविरतसम्यगृह्यते पर्याप्तेऽपर्याप्ते च प्रत्येकं ज-
घन्योऽकृष्टस्थितिबन्धः स्थितिबन्धो यथोक्तं संक्षेपगुणो
वक्तव्यः । तथा—संयतोऽकृष्टस्थितिबन्धात् देशविरतस्य
जघन्यः स्थितिबन्धः संक्षेपगुणः । ततो देशविरतस्य
योऽकृष्टः स्थितिबन्धः संक्षेपगुणः । ततः पर्याप्तस्थितस्य
सम्यगृहेर्जघन्यः स्थितिबन्धः संक्षेपगुणः । ततोऽप्यपर्या-
प्ताविरतस्य सम्यगृह्येर्जघन्यः स्थितिबन्धः संक्षेपगुणः,
ततोऽप्यपर्याप्ताविरतसम्यगृह्येऽकृष्टः स्थितिबन्धः संक्षे-
पगुणः । ततोऽपि पर्याप्ताविरतसम्यगृह्येऽकृष्टः स्थितिबन्धः
संक्षेपगुणः ॥ ८२ ॥

सच्ची पञ्जातियरे, अर्द्धिभनरओ य (उ) कोहिकोहीओ ।

अधुकोसो मन्त्रि-स्तु होइ पञ्चतगस्तेव ॥ ८२ ॥

(साप्रि ति) अचिरतसम्यग्गृहेः पर्याप्तस्य सत्कादुत्कृष्ट-
स्थितिवशान्नात् संक्षिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जन्यः स्थिति-
बन्धः संक्षेपेयमुच्यते । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जन्यः
स्थितिबन्धः संक्षेपेयमुच्यते । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य सं-
क्षिपञ्चेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः संक्षेपेयमुच्यते । (अग्निम-
तरश्रौ य उ) काङ्क्षिकीङ्क्षि ति) संयत्सर्वोत्कृष्टात् स्थि-
तिबन्धादाश्रयं वाद्यपर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थि-
तिबन्धः एव सर्वोऽपि सामान्यपमोक्तोऽप्येकाग्र्यन्तर
एव द्रष्टव्यः । एकेन्द्रियाऽऽदीनां तु सर्वजन्यसर्वोत्कृष्टस्थि-
तिबन्धपरिमाणं प्रागैव प्रत्येकमुक्तम् । संक्षिपञ्चेन्द्रियपर्याप्त-
सकस्य पुनरुत्कृष्टः स्थितिबन्धो य एव प्रागोघेत—सामान्ये-
नोक्त उक्तः स्थितिबन्धः स एव वेदितव्यः ॥ ८२ ॥
तद्वै कृता स्थितिरिष्यात् (बन्ध) प्रकृत्या ।

सम्प्रति निषेकप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे-
अनन्तरोपनिधा, परस्परोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधा-
प्ररूपणार्थमाह—

मात्तुण सगमबाहे, पढमाएँ ठिइएँ बहुतरं दळ्वं ।

एतां विसेसहीणं, जावुकोसं ति सन्वत्सि ॥ ८३ ॥

(मोक्षार्थं च) सर्वसिद्धिर्वा कर्मणि वर्धमाने आश्रयिष्य-
मवाधाकालं मुक्त्वा—परित्यज्य ऊर्ध्वं दक्षिणान्तरे करो-
ति । तत्र प्रथमायां स्थितौ समयलक्षणयां भूतत्वं
दृश्यं कर्मदक्षिणं निषिद्धति । (एषां विलसद्दीपानां)
इतः प्रथमस्थिते कर्मणि द्वितीयाऽऽदिपु र्धातुपु समयस-
म्ययुक्तानि शिरोवर्धनीं शिरोवर्धनीं कर्मदक्षिणं निषिद्धति ।

तथादि—प्रथमस्थितेः सकाशात् द्वितीयस्थितौ विशेषही-
नम् । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषहीनम् । ततोऽपि चतुर्थ-
स्थितौ विशेषहीनम् । एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वा-
क्यं यावत्तत्समयवध्यमानकस्यामुकृष्टा स्थितिः, वरम-
समय इत्यर्थः ॥ ८३ ॥ कृताऽनन्तरोपनिषाप्रकृषणा ।

सम्प्रति परम्परोपनिधाप्ररूपणार्थमाह—

पद्मासंख्यभागं, गंतुं दुर्गुणमेवमुक्तोत्ता ।

नायंतराणि पञ्च-सप्त मूलभागो असंख्यतमो ॥ ८४ ॥

(पक्षेति) अथावाकालादुधं प्रथमस्थितौ यक्षिणिकं क्रमेदक्षिकं तदपेक्षया द्वितीयाऽऽदिषु स्थितिषु सम्भवसम्यक्पदेषु विशेषहीनं—विशेषहीनतरे दक्षिकमात्रभ्रमार्ण पदयोः पमासंख्येयभागमात्राणि स्थितिव्यक्तिकान्मासु दक्षिकं द्विगुणानं भवति, अर्धे भवतीत्यर्थः । ततः पुनरप्यन्ये अर्धमेतदपेक्षया विशेषहीनं विशेषहीनतरे दक्षिकमात्रभ्रमार्ण पदयोःपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणानां स्थितिव्यक्तिकान्मासु अर्धं भवति । एवमर्धोऽर्धहान्या तावद्वाह्यं यावदुक्तुः इति स्थितिः, स्थितेश्चरमसम्यक् इत्यर्थः । किञ्चित् पुनरेवं द्विगुणहानिस्थानानि भवन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—(नाप्यौतरीणीत्यादि) नानाप्रकाराणि यावन्तरीणि अन्तरान्तरीण्योऽहानिस्थानानि भवन्ति, तान्युक्तुं स्थितिव्यक्तयोः पदयोःसम्यक् सम्बन्धिनः प्रथममूलस्याऽऽसंख्येयतमे भागो यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । ऊक्तं च—' पक्षिः औषधमस्य मूला, असंख्यभागमि जलिया समया । तावद्वा हाणीशी, टिड्डीकोसप नेवति ॥ १ ॥ ' ननु मिथ्यात्वमोहोद्विग्नार्थोक्तुं स्थितिः समयित्तारोपमोहोत्कीर्तोऽप्यमाणत्वाद्वैतावस्थाः हानयः सम्भवन्तु, आधुप्यस्तुक्तस्थितेः त्रयस्त्रिंशत्तावदोऽसमसमयास्तावत् कथंमेतावताः हानयः सम्भवन्तीति ? उच्यते—इहाऽऽसंख्येयतमो भागोऽऽसंख्येयेन्द्रोऽऽसकः, असंख्यतास्याऽऽसंख्यताभेदोऽस्मिन्नात्मा । नतः पदयोःपमासमयमर्धमूलस्याऽऽसंख्येतमो भाग आधुप्यतीवाह्यतरो गृह्यते इत्यविरोधः । तथा सर्वाणि द्विगुणहानिस्थानानि स्तीकानि । एकस्मिन् द्विगुणहान्योऽन्तरं निषेकस्थानानि असंख्येयगुणानि इति ॥ ८८ ॥ कृता निषेकप्रकरणम् ।

सम्प्रत्यबाधाकण्डकप्रकरणार्थमाह—

मोक्षाय आउगाइं, समए सपए अवाहदाणीए ।

पद्मासंख्यभागं, कंडं कुण अप्पवहुमेसिं ॥ ८५ ॥

(मोक्षति) आर्याणि चत्वार्यपि मुक्त्वा शेपाणां स-
 वेणामपि कर्मणामवाधानां समये समये पश्येत्पमाऽसंख्येय-
 आगलक्ष्य कश्चकमुत्कृष्टस्थितेः सकाशाद्गीनं करोति ।
 तथाहि-उत्कृष्टाणामवाधायां वसनेनां जीवः स्थितिमुत्कृष्टां
 भज्नाति, परिपूर्णां मेकलस्यद्दीनां वा । एवं यावत्पश्येत्पमासं-
 ख्येयभागद्दीनां वा । यदि पुनरुत्कृष्टाऽवाधा एकेन समयेन ही-
 ना भवेत्ततो नियमावस्थेयपमाऽसंख्येयभागमात्रेण कश्चक-
 र्हीनामिवोत्कृष्टां स्थितिं भज्नाति । तामप्येकलस्यद्दीनां वा द्वि-
 लस्यद्दीनां वा यावत्पश्येत्पमाऽसंख्येयभागद्दीनां वा । यदि
 पुनर्द्वाभ्यां द्वीनोत्कृष्टाऽवाधा भवेत्ततो नियमावस्थेयपमाऽसं-

संययभागलतणकण्डकवयदीनामवोत्कृष्टां स्थितिं वचनाति ।
तामयेकसमयदीनां वा यावत्तय्योपामाभ्यन्त्येयभागदीनां वा
एवं यतिभिः समयेकनाम्नाया भवति, तन्निमित्तमेव कण्डक-
कः पदार्थोऽसंख्ययभागलतणकनां स्थितिं विदुष्यवा । या-
वदेकज जघण्याऽबाधा भवति, अन्यत्र च जघण्या स्थितिः ।
तदेव बाधाभागतसमसंख्ययभागलतणकः स्थितेः कण्डकहान्निप्र-
कृता । न । सम्प्रत्यक्षपण्डितप्रकरणेऽपिमाह- (अण्डबहु-
मसि) एषां वक्ष्यमाणानामपहणवृत्त्यै वक्तव्यम् ॥ ८५ ॥

कथामिति चेत्तानेयाऽऽह—

बंधःऽयाहाणुकमि -(स३) यरं कंडकश्चवाहबंधाणं ।

ठाणाणि एकनाथं-तराणि अत्थेण कंडं च ॥८६॥

(बंधं लि) (बंधाबाहाणुक्तिसरये नि) उक्तुष्टः स्थिति-
बन्धो जघन्याः स्थितिरन्यः उक्तुष्टऽवाधा जघन्याऽवाधा ।
(कंडकअबाहबंधाणं ठाणालि ति) कण्डकस्थानानि अ-
बाधास्थानानि स्थितिरन्यस्थानानि च । (एणं (कं) ना-
खंनराणि लि) एवं हिगुणं ह्याभ्योरन्तरं नानारूपाणि आ-
नतराणि हिगुणानि स्थानानुरूपणि । (अर्थणं कंडं च
नि) जघन्याऽवाधान्या उक्तुष्टऽवाध्या जघन्यस्थि-
तिहात्या उक्तुष्टरितेभोगं हन्ते सति यावान् भागा
लभन्ते, तावान् अर्धेन कण्डकमित्युच्यते, इत्याम्नायिका
व्याख्यानमिति । चः समुच्यते । एष्वसम्बद्धं पुनरेतत्क-
ण्डऽवाधाकण्डकस्थानानित्युक्तम् । तत्र चैवं मूलटीका-
कारेण व्याख्या कृता-अबाधा च कण्डकानि चाऽबाधाकण्ड-
कं, समाहारे ब्रूयते, तस्य स्थानानि अबाधाकण्डकस्थान-
ानि । तयोद्देशेतिव स्थानसंक्षेपार्थः । एतदपि दृशान ।
स्थानानामतत्पदद्वयमुच्यते-तत्र संज्ञाशब्देनैवपुं पयामिषु अ-
प्यतंकेषु वा बन्धकेषु अमुपवर्जानां सत्तानां कर्मणः सर्वसंज्ञा-
का जघन्याऽवाधा । सा चाऽन्तेमुहं त्रसमाणा । ततोऽवाधा-
स्थानानि कण्डकस्थानानि चाऽसंक्षेपमुच्यते । तानि तु
एस्परं तुत्थानि । तयोद्दि हिग्यमाबाधामार्दि कृतो-
क्तुष्टऽवाधाकण्डकसममर्थऽव्याप्य यावान् समयाः प्रा-
प्यन्ते, तावन्त्यावाधस्थानानि भवन्ति । तथया-जघन्याऽ-
बाधा एकमवाधस्थानं सैव सामयाधिका द्वितीयम् । द्वि-
समयाधिका तृतीयम् । एवं तादाहृत्य यावदुक्तुष्टावाधा-
चक्रमस्यते । तावत्पक्षे चाऽबाधाकण्डकस्थानं, जघन्यावा-
धात आश्रय समये समर्थं भवति कण्डकस्य प्राथमाणु-
त्वात् । एतच्च प्रायोगिकम् । तेषु उक्तुष्टाबाधाः विश-
पाधिकका, जघन्यावाधायास्तत्र प्रवेशाः । ततो दलितक-
पितेकविधौ हिगुणं ह्याभ्योरन्तरानि असंक्षेपमुच्यते, एतदा-
प्रमप्रमवर्गमूलाऽऽख्येयमागतसमर्थप्रामाणत्वात् । तत ए-
कास्मिन् द्विगुणह्याभ्योरन्तरं निषेकस्थानान्यसंक्षेपमुच्यते,
तेषामसंक्षेपानि एतदाप्रमवर्गमूलाणि परिमाणमिति कृ-
त्वा तेषोऽपि अर्धेन कण्डकमसंक्षेपमुच्यते । तस्माज्जघन्यः
स्थितिरन्योऽसंक्षेपमुच्यते, अन्यसंक्षेपमप्यपकोटीप्र-
माणत्वात् । संज्ञाशब्देन्द्रिया हि श्रेणिमनाकृता जघन्यनो-
ऽपि स्थितिबन्धमन्तःसमागरोपकोटीकोटीप्रमाणमेव कुर्वन्ति ।
ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानान्यसंक्षेपमुच्यते । तत्र बा-
नाऽऽवरुद्धशोनाऽवरुण्येदनीयान्तराणाम्कोटीप्रमाणमु-
च्यते समधिकानि स्थित्यावधानीयपदेषु कोनस्थितिरन्य-

नि समधिकानि । नामगोत्रयोरैकोनविंशतिगुणानि सम-
धिकानि । तेभ्य उक्तृष्टा स्थितिविशेषाधिकाः, जघन्य-
स्थितेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा संक्षिपेन्द्रिये-
ष्वसंक्षिपेन्द्रियेषु वा पर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषो जघन्या-
ऽबाधा सर्वस्तोकाः । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येय-
गुणः, स च गुणकभवरूपः । ततोऽबाधास्थानान्यसं-
ख्येयगुणानि । जघन्याबाधाराहितः पूर्वकोटिभागारहि-
त इति कृत्वा । ततोऽप्युक्तृष्टाऽबाधा विशेषाधिकाः । ज-
घन्याबाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानि-
स्थानान्यसंख्येयगुणानि, पर्यापमप्रथमवर्गमूलासंख्येयमा-
गतसमयप्रमाणत्वात् । तेभ्योऽप्येकस्मिन् द्विगुणहान्यो-
रन्तरे निर्येकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र युक्तिः प्रागु-
क्ताऽवगन्तव्या । ततः स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि ।
तेभ्योऽप्युक्तृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः, जघन्यस्थि-
तेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा पञ्चेन्द्रियेषु संक्षि-
पेसंक्षिपेयसिषु चतुरिन्द्रियत्रिन्द्रियद्विन्द्रियवाचरस्यै-
केन्द्रियेषु च पर्याप्तपर्याप्तेषु प्रत्येकमायुषः सर्वस्तोका ज-
घन्याऽबाधा । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः, स
च गुणकभवरूपः । ततोऽबाधास्थानानि संख्येयगुणानि ।
ततोऽप्युक्तृष्टाऽबाधा विशेषाधिकाः । ततोऽपि स्थितिव-
न्धस्थानानि संख्येयगुणानि । जघन्यस्थितिवन्धपूर्वकोटि-
प्रमाणत्वात् । तत उक्तृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः, जघन्य-
स्थितेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा संक्षिपेन्द्रियचतुरि-
न्द्रियत्रिन्द्रियद्विन्द्रियसूक्ष्मवाचरैकेन्द्रियेषु पर्याप्तपर्याप्त्यायु-
र्वर्जानां सत्तां कर्मणो प्रत्येकमबाधास्थानानि करककानि च
स्तोकानि परस्परं च तुल्यानि, आवलिकाऽसंख्येयभाग-
गतसमयप्रमाणत्वात् । ततो जघन्याऽबाधाऽसंख्येयगुणाः,
अन्तर्मुक्तप्रमाणत्वात् । ततोऽप्युक्तृष्टाऽबाधा विशेषाधिकाः,
जघन्याबाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानिस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे
निर्येकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । ततोऽप्येन करककमसंख्ये-
यगुणम् । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि, प-
र्यापमाऽसंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । ततोऽपि जघ-
न्यस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्युक्तृष्टस्थितिवन्धो
विशेषाधिकः, पर्यापमाऽसंख्येयभागानामधिक्यकत्वादिति
॥ ८६ ॥ तदेवमुक्तमवबुध्यम् ।

इदानीं स्थितिवन्धाध्ववसायस्थानप्रकरणं कर्तव्यम् । तत्र
च त्रीययुगयोगद्वाराणि । तद्यथा-स्थितिसमुदाहारः प्रकृतिस-
मुदाहारः, जीवसमुदाहारश्च । समुदाहारः-प्रतिपादनम् । तत्र
स्थितिसमुदाहारेऽपि त्रीययुगयोगद्वाराणि । तद्यथा-प्रगण-
ना, अनुकृष्टिः, तीव्रमन्दता च । तत्र प्रगणनाप्रकरणार्थमाह—

विद्वंषे विविधेभ्यः, अजम्बवसा शास्त्रसंखया लोपा ।

हस्ता विससनुङ्गी, आऊणमसंखयुनुङ्गी ॥ ८७ ॥

(विद्वंषे स्ति) इह सर्वेषामपि कर्मणो जघन्यस्थितेः
परत उक्तृष्टस्थितेश्चरसमयमभिधाय यवन्तः सम-
यास्तावन्ति स्थितिस्थानानि जघन्यस्थितिस्थानानि प्रत्ये-
कं भवन्ति । एकैकस्मिन् स्थितिस्थाने बध्यमाने तद्व-
धहेतुभूताः कार्याधिका अभ्यवसाया नानाजीवाऽपेक्षयाऽ-

संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि अवगन्तव्याः । अत्र च द्वे-
षा प्रकृष्या । तद्यथा-अनन्तरापनिधया, परस्परपनिध-
या च । तद्वागन्तरापनिधया प्रकृष्यामाह— हस्ता
विससनुङ्गी) आयुर्वैजानां कर्मणो हस्ताजघन्यात्
स्थितिवन्धात् परतो द्वितीयाऽऽदिषु स्थितिवन्धवन्धेषु
विशेषवृद्धिः-विशेषाधिका वृद्धिरवसया । तद्यथा-हानाऽऽ-
वरणीयस्य जघन्यस्थितौ तद्वधहेतुभूता अभ्यवसाया नाना-
जीवाऽपेक्षयाऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते चान्या-
पेक्षया सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकाः ।
ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं
यावदुक्तृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेष्वपि कर्मसु वाच्यम् ।
(आऊणमसंखयुनुङ्गी) आयुषां जघन्यस्थितेरारभ्य प्र-
तिस्थितिवन्धमसंख्येयगुणवृद्धिर्भवति । तद्यथा-आयुषो
जघन्यस्थितौ तद्वधहेतुभूता अभ्यवसाया असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते च सर्वस्तोकाः । ततो द्विती-
यस्थितौ असंख्येयगुणाः । ततोऽपि तृतीयस्थितावस्थ-
यगुणाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तृष्टा स्थितिः ॥ ८७ ॥
तदेवं कृताऽनन्तरापनिधया प्रकृष्या ।

सम्प्रति परस्परपनिधया तां करोति—

पद्मानसंख्यभागं, गतं दृश्याणि जाव उक्तोसा ।

नाणेतराणि झगुल-मूलच्छेयणमसंखतमो ॥ ८८ ॥

(पञ्च ति) आयुर्वैजानां सत्तां कर्मणो जघन्यस्थितौ
यान्यध्ववसायस्थानानि, तेभ्योऽप्येवमाऽसंख्येयभागमात्राः
स्थितोरनिरिक्त्य परस्मिन्नन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्व-
वसायस्थानानि भवन्ति । तेभ्योऽपि पर्यापमाऽसंख्येयमा-
गमात्राः स्थितोरनिरिक्त्याऽनन्तरं स्थितिस्थाने द्विगुणान्य-
ध्ववसायस्थानानि भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वधोरन्तरे
स्थितिस्थानानि पर्यापमवर्गमूलासंख्येयानि । नानाद्वि-
गुणवृद्धिस्थानानि चाङ्गुलवर्गमूलच्छेदनकाऽसंख्येयतमभाग-
प्रमाणानि । एतदुक्तं भवति—अङ्गुलमात्रलोचनप्रदेशराशे-
र्यत् प्रथमं वर्गमूलं तन्मनुष्यप्रमाणहेतुराधिपत्यवतिच्छेद-
नविधिना तावच्छिद्यते, यावद्भागं न प्रयच्छति । तेषां च छे-
दनकानामसंख्येयतम भागं यावन्ति छेदनकानि तावत्सु या-
वानाकाशप्रदेशराशित्वावप्रमाणानि नःानाद्विगुणस्थानानि
भवन्तीति ॥ ८८ ॥ तदेवं कृता प्रगणना ।

आप्रतमनुकृष्टिभिन्नयते । सा च न विद्यते । तथाहि-हाना-
नाबऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितिवन्धे यान्यध्ववसायस्थानानि,
तेभ्यो द्वितीयस्थितिवन्धेऽप्यानि, तेभ्योऽपि तृतीयस्थि-
तिवन्धेऽप्यानि, एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तृष्टा स्थितिः । एवं
सर्वेषामपि कर्मणो द्रष्टव्यम् । इदानीं तीव्रमन्दता वक्तुमव-
सरता, सा स्थाप्या, अत्रे वक्ष्यमाणत्वात् । तदेवमभि-
हितः स्थितिसमुदाहारः । सम्प्रति प्रकृतिसमुदाहार उच्य-
ते-तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे । तद्यथा-प्रमाणानुगमः, अल्प-
बहुत्वं च । तत्र प्रमाणानुगमं हानाऽऽवरणीयस्य सर्वेषु स्थि-
तिवन्धेषु-किमसंख्येयवसायस्थानानि । उच्यते असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । एवं सर्वकर्मणामपि द्रष्टव्यम्
इदानीमवबुध्यमभिधानुक्तमाह—

तिद्विदीहयाएँ कमसो, असंखुगुणियाण ५गतगुणयाएँ ।
पदपजहयगुणकोसं, वितियजहयाया चरमा ॥८६॥

(तिद्विदीहयाएँ सि) स्थितिदीधेतया कमशः—कमेयाऽध्य-
वसायस्थानाभ्यसंख्येयगुणानि बह्व्ययानि । यस्य यतः क-
मेण दीर्घा स्थितिसुस्थः ततः क्रमेणाध्यवसायस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि बह्व्ययानीत्यर्थः । तथाहि—सर्वस्तो-
कान्यायुषः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि । तेभ्यो-
ऽपि नामगोत्रयोरसंख्येयगुणानि । नवायुषः स्थिति-
स्थानेषु यथोत्तरमसंख्येयगुणा वृद्धिः नामगोत्रायास्तु-
विशेषाधिका, तत्कथमायुरपेक्षया, नामगोत्रयोरसंख्येयगु-
णानि भवन्ति ? उच्यते—आयुषो जघन्यस्थितावध्यवसा-
यस्थानाभ्यनीव स्तोकाणि, नामगोत्रयोः पुनर्जघन्यायां स्थि-
तौ अतिप्रभूतानि, स्तोकाणि चाऽऽयुषः स्थितिस्थानानि, ना-
मगोत्रयोः सर्वतिप्रभूतानि, ततो न किञ्चिद् दीर्घः नामगोत्रयोः स-
त्कं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यो ज्ञानाऽऽवरणीयदर्शनाऽऽ-
वरणीयवेदनीयान्तरायाणां स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्य-
संख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह पर्यायमासंख्येय-
यभागमात्रासु स्थितिष्वतिक्लान्तासु द्विगुणवृद्धिरुपलब्धा ।
तथा च सत्यैकेकस्याऽपि पर्यायमस्यान्ते ऽसंख्येयगुणानि
लभ्यन्ते । कुपुनर्दशसगरीरमकोटीकाव्यते इति तेभ्यो-
ऽपि कथमापेक्षणीयस्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसं-
ख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि दर्शनमपेक्षणीयस्य स्थितिबन्धाध्य-
वसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । उक्तं प्रकृतिस्मृदाहारः ॥
संस्थिति स्थितिसमुदाहारि या प्राक् तीजममन्दा नोक्ता, साऽ-
भिप्रेयते—(अणतेत्यादि) प्रथमायां स्थितौ जघन्यं स्थि-
तिबन्धाध्यवसायस्थानम् । ततस्तस्यामेवोत्कृष्टम् । ततो द्वि-
तीयस्थितौ जघन्यम् । परमादि आ चरमात् उत्कृष्टस्थितौ
चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं यावत् क्रमेणानन्तगुणन-
यावत्कृत्यम् । तद्यथा—ज्ञानाऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितौ जघ-
न्यस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं सर्वममन्दागुणधम् । ततस्त-
स्यामेव जघन्यस्थितौ उत्कृष्टमध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ।
ततोऽपि द्वितीयस्थितौ जघन्यं स्थितिबन्धाध्यवसायस्था-
नमनन्तगुणम् । ततोऽपि तस्यामेव द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टम-
नन्तगुणम् । एवं प्रतिस्थिति जघन्यमुत्कृष्टे च स्थितिबन्धा-
ध्यवसायस्थानमनन्तगुणतया तावदुत्कृष्टं यावदुत्कृष्टायां
स्थितौ चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ॥
८६ ॥ तदेव स्थितिस्मृदाहारोऽपि निरवशेष उक्तः, प्रकृति
स्मृदाहारश्च ।

सम्प्रति जीवस्मृदाहारमभिधित्सुराह—

बंधंती ध्रुवपगङ्गी, परित्चपाणिगुमुपाण तिविहरसं ।

चउनिग विद्यागणयं, विवरीयतिगं च अशुभायां ॥८७॥

(बंधंति सि) ज्ञानाऽऽवरणीयपञ्चकदर्शनाऽऽवरणीयमवकमि-
थ्यास्यचन्द्रकायमयजुष्टानिजसकामशुभयोगध्वरसत्-
शुगुलसूत्रप्रातर्निर्माणस्तारायपञ्चकलक्षणाः सप्तअत्वारि-
ष्टास्त्वैव । शुभप्रकृतीर्बध्नाति । परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां सात-
वेदनीयवेदगतिमनुजगतिपञ्चनिद्रियजानिवेकियाऽऽहारकावा-
रिकशरीरस्तेमचतुरस्रजगत्पञ्चमराजपञ्चमराजपञ्चदशमराजपञ्च-
मयमनुजानुपूर्वीदेवानुपूर्वीपराधातांक्लमाऽऽतपोद्योतप्रश-

स्त्वविद्यायोगतिव्रसाऽऽदिदृशकतीर्थकरनामनरकाऽऽयुर्वज्रेण-
वाऽऽयुष्कप्रयोचैर्गोत्रलक्षणां चतुर्विंशसंख्यानां त्रिविधं
त्रिप्रकाशम् । तद्यथा—चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं च
रममनुभागां बध्नाति । इह शुभप्रकृतीनां रसः क्षीराऽऽहिरसो-
पमा । अशुभप्रकृतीनां तु घोषानकीर्णियाऽऽहिरसोपमा । उक्तं
च—‘घोषाहनिबुधयो, असुमान् सुभाषु क्षीरंरुधयो’ इति ।
क्षीराऽऽहिरसश्च स्वाभाविक एकस्थानिक उच्यते । द्वयो-
स्तु कर्षयोरगवनेने कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्षः स
द्विस्थानिकः । त्रयाणां कर्षाणामावर्त्तने कृते सति य उद्धरित
एकः कर्षः स त्रिस्थानगतः । चतुर्णां तु कर्षाणामावर्त्तने
कृते सति योऽवशिष्टः एकः कर्षः स चतुःस्थानगतः ।
एकस्थानगतोऽपि रसो जलस्यविन्दुसुलुप्रसृज्जलिक-
ककुम्भद्वीणाऽऽदिषु प्रलेपात् मन्दमन्दराऽऽधमंस्थेयैदत्वं
प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानगताऽऽदिष्वपि रक्षिष्वसंख्येयैदत्वं
वाच्यम् । एतदनुभाष्य च कर्षणार्थं रसैवेकैकस्था-
नगतत्वाऽऽदि क्षीरिया परिभाषनीयम् । एकस्थानगतत्वा-
त् रसात् कर्मणा द्विस्थानगताऽऽद्यो रसा यथोत्तरमनन्तगु-
णा वाच्यः । तदुक्तम्—‘अणनेगुणिया कमेणियरे ।’ तथा के-
वलज्ञानाऽऽवरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानाऽऽवरणीयानां कलहर्षा-
नाऽऽवरणवर्जानां त्रयाणां सञ्जरादिदर्शनाऽऽवरणीयानां,
पुरुषवेदंजलनचतुष्टयान्तरायपञ्चकानां च सर्वसंख्यया
सप्तदशप्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य चतुर्धाऽपि रसः सम्भवति । त-
द्यथा—एकस्थानगतः द्विस्थानगतः त्रिस्थानगतः चतुःस्थानग-
तश्च । शेषाणां तु शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा द्विस्थान-
गतः त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगश्च । न तु कदाचनाऽप्येक-
स्थानगत इति वस्तुस्थितिः । तत्र शुभप्रकृतीनां चतुःस्था-
नगताऽऽदिकमेव रसस्य त्रैविध्यं प्रतिपाद्य सप्तस्यशुभप्रकृ-
तीनां रसस्य त्रैविध्यमाह—(विवरीयतिगं च अशुभायां) ना
एव ध्रुवप्रकृतीर्वैप्रन्तो यदि परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतीर्ब-
ध्नाति, तदा तासामनुभागां विपरीतवर्जं विपरीतं त्रिक-
यस्य स तथा तं बध्नाति । तद्यथा—द्विस्थानगतं त्रिस्थान-
गतं चतुःस्थानगतं च । इह ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थिति
बध्नन् शुभप्रकृतीनां बन्धमागतानां चतुःस्थानगतं रसं ब-
ध्नाति, अशुभप्रकृतीनां तु द्विस्थानगतम् । अजघन्यां ध्रुव-
प्रकृतीनां स्थिति बध्नन् शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा य-
थायां बन्धमागतानां त्रिस्थानगतं रसं बध्नाति । उत्कृष्टां
च स्थिति ध्रुवप्रकृतीनां बध्नन् शुभप्रकृतीनां द्विस्थानगतम-
शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । ततः शुभप्रकृ-
तिगतरसत्रैविध्यक्रमापेक्षयाऽशुभप्रकृतीनां रसत्रैविध्यकम-
स्य वैपरीत्यमुक्तम् ॥ ८७ ॥

अथ के शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्था-
नगतं वा रसं बध्नाति ? उच्यते—

सर्वविमुद्धा बंधं-ति मज्झिमा संकिलिहृतरगा य ।

ध्रुवपगदि जहश्रिदं, सर्वविमुद्धा उ बंधंति ॥ ८९ ॥

तिद्वाण्ये अजहसं, विद्वाण्ये जहंणं सुभाष कया ।

सद्वाण्ये उ जहंणं, अजहन्तुंकांसमिपरारि ॥ ८९ ॥

(सर्व वि) यै सर्वविमुद्धा जन्तवस्ते परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां
चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । ये पुनर्मध्यमपरिणामास्तं कि-

स्थानगतं रसं बध्नन्ति । संस्क्रिष्टरपरिणामास्तु द्विस्थानगतम् । ये पुनस्तर्धांयभूमिकाऽनुसारेण सर्वविशुद्धाः परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतौ बध्नन्ति ते तासां द्विस्थानगतं रसं निवर्त्तयन्ति । मध्यपरिणामाद्विस्थानगतम् । संस्क्रिष्टरपरिणामास्तु चतुःस्थानगतम् । ध्रुवपङ्क्तौत्यादि । ये सर्वविशुद्धाः शुभप्रकृतौनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौनां जघन्यां स्थितिं निवर्त्तयन्ति । विदुग्गणे इति । पृष्ठपदे सप्तमी, परावर्त्तमानशुभप्रकृतौनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनामजघन्यां मध्यमां स्थितिं बध्नन्ति । द्विस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनां ज्येष्ठामुक्त्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा इतरासां परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां ये द्विस्थानगतं रसं बध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतौनां जघन्यां स्थितिं स्वस्थाने स्वरविशुद्धिभूमिकाऽनुसारेणैव, बध्नन्ति, परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतिसम्बद्धिस्थानगतरसस्येद्वेतावशुद्धयनुसारेण जघन्यां स्थितिं बध्नन्ति, न त्वन्यजघन्यामित्यर्थः । जघन्यस्थितिं बध्नन्ती हि ध्रुवप्रकृतौनामेकानविशुद्धौ सम्भवन्ति, न च तदानीं परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां बध्नाः सम्भवन्ति । ये पुनः परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनामजघन्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा ये परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौनामप्युक्त्यां स्थितिं निवर्त्तयन्ति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

इह द्विधा प्ररूपणा—अनन्तरोपनिधया, परम्परोपनिध-
या च । नत्राऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह—

योवा जहन्नियाए, होति विसेसाहिओदहिसयाइं ।

जीवा विसेसदीणा, उदहिसयपुहूत्त मो जाव ॥ ६३ ॥

(यौवलि) परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां चतुःस्थान-
गतसखन्धकाः सन्तो हानाऽऽऽरुण्ययाऽदीनां भूवप्रकृतीनां
जगन्स्थितौ ह्यन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । द्वि-
तीयास्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयास्यां
स्थितौ विशेषाधिकाः एव तावद्विषयाधिका वक्ष्या-
मावप्रभूतानि सामगरोपमशतान्यतिक्रान्तानि भवन्ति । त-
तः परं विशेषहीनास्त्वावदु वक्ष्यामि यावद्विषयहानावपि (उ-
दाहिसयपुद्गलंति) प्रभूतानि सामगरोपमशतानि भवन्ति ।
'मो' 'हात पादपूरणं । पृथक्त्वशब्दोऽत्र बहुवचवाचो ।
यदाह चूर्णिकृत्—' पुद्गलसदो बहुलवाचोति । ' इ-
ति ॥ ६३ ॥

एवं तिद्वाणकरा, विद्वाणकरा य आ सुभुक्कोसा ।

असुभागं विद्वाणे, तिवउद्वाणे य उक्कोसा ॥ ६४ ॥

(एवं ति) परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां त्रिधानगतं
 त्वं निवर्तयन्तः सन्तां ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यज्ज्ञ-
 न्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो
 द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां
 स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सा-
 गरापमशुभान्धन्यतः प्रसूति । ततः परं विशेषद्विधा विशेषध-
 र्मास्तावद्बन्धकं यावद्विशेषद्वहानाविप्रभूतानि सागराप-
 मशुभानि गच्छन्ति । तथा परावर्तमानां शुभप्रकृतीनां द्विधा-

नगरे नरे निवर्तयन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजन्यस्थि-
तौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्या-
स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां (स्यारौ) विशेषा-
धिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि-
न्य-
त्रिकामिति । ततः परं विशेषहीनास्तावद्वाक्यं याव-
द्द्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति ।
परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां च द्विश्यानगतसम्बन्धका एव
तावद्वाक्यं यावत्साक्षात् परावर्तमानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थि-
तिः उत्कृष्टस्थितगतद्विश्यानगतसम्बन्धका इत्यर्थः । (अनुभा-
णमित्यादौ) अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां प्राग्दर्शितक्रमेण प्र-
थमतो द्विस्थानगतसम्बन्धका चक्रव्याः । ततश्चिस्थानगतस-
म्बन्धका चक्रव्याः । ततश्चतुःस्थानगतसम्बन्धकाः । ते च ताव-
द्वाक्यं यावत्पुच्छाश्चिस्थितिः । यमत्र भावना-अशुभपरावर्त्त-
मानप्रकृतीनां जन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः ।
ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीय-
स्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं विशेषाधिका विशेषाधिका-
स्तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति ।
ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वाक्यं यावद्द्विशेष-
हानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि यान्ति । अशुभपराव-
र्त्तमानप्रकृतीनां त्रिश्यानगतसम्बन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां
स्वप्रायोग्यजन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः ।
ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं प्रागिव ता-
वद्वाक्यं यावद्द्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि-
न्य-
त्रिकामिति । ततोऽशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां चतुःस्थानग-
तसम्बन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजन्यस्थितौ
बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्विती-
यस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थि-
तौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत् प्रभूतानि साग-
रोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेष-
हीनास्तावद्वाक्यं यावद्द्विशेषदानावपि प्रभूतानि सागरो-
पमशतान्यनिकामिति । अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां च च-
तुःस्थानगतसम्बन्धका एवं विशेषहीना विशेषहीनास्ताव-
द्वाक्यं यावत्साक्षात्साशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थि-
तिर्भवेति उत्कृष्टस्थितगतचतुःस्थानकरसम्बन्धका इत्य-
र्थः ॥ ६४ ॥ तद्वै कृताऽनन्तरपनिधया प्रपणन ।

सम्प्रति परम्परोपनिधया तामाह—

पल्लासंखियमूला-नि गंतु दुगुणा य दुगुणहीणा य ।

नागंतराणि पल्ल-स्स मूलभागो असंखतमो ॥ ६५ ॥

(पञ्च सि) परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरस-
बन्धका भुवप्रकृतीनां जन्मयाःस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये
जीवास्तत्पक्षया जघन्यस्थितः परतः पक्षयोपमस्यासंख्येया-
नि वर्गमूलानि पक्षयोपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः स-
मयास्तावत्प्रमाणाः स्थितरितिक्रियाप्रारम्भः स्थितिस्था-
ने वर्तमाना जीवा द्विगुणा भवन्ति । ततः पुनरपि प-
क्षयोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितरितिक्रियानन्तरे स्थि-
तिस्थाने द्विगुणा भवन्ति । एवं द्विगुणास्तावद्वक्तव्या या-
वत्प्रभूतानि सागरोपमशून्यान्वितान्यसि । ततः परं प-
क्षयोपमाऽसंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितरितिक्रियापरस्मिन्
स्थितिस्थाने त्रिशोषपाङ्कतगतमवस्थितौ बन्धकत्वेन वृत्त-

माना ये जीवास्तद्वत्तया द्विगुणहीना भवन्ति, अर्धा भवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरपि पक्षोपमाऽसंख्येयवर्गमूलप्रमाणः स्थितौ रतिकस्यापरास्मिन् स्थितिस्थानेऽथो भवन्ति । एवं तादृशार्थं यावद् द्विगुणहान्यपरि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । एवं परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धका द्विस्थानांतरसबन्धकाश्च, अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां तु द्विस्थानरसबन्धकास्त्रिस्थानरसबन्धकाश्चतुःस्थानरसबन्धकाश्च वक्ष्य्याः । एकस्मिन् द्विगुणशुद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि पक्षोपमस्याऽसंख्येयानि वर्गमूलानि पक्षोपमस्याऽसंख्येयवर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणान्तीत्यर्थः । नानाऽन्तराणि नानाकपद्विगुणशुद्धिद्विगुणहानि (लक्षणानि) स्थानानि पक्षोपमस्य सम्बन्धिनः । प्रथमवर्गमूलस्याऽसंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति नानाद्विगुणशुद्धिद्विगुणहानिस्थानि स्तंकाणि । एकस्मिन् द्विगुणशुद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि ॥ ६४ ॥

अगुणारप्तागमा, विट्ठाणगया उ दृविहपडीर्णि ।

सागारा सक्त्स्य वि, हिट्टा धोवाणि जवपञ्फा ॥ ६६ ॥

ठाणाणि चउट्टाणा, संखेजगुणाणि उवरीमेवं ति ।

विट्टाणो विट्टाणो, सुभाणि एगंतमीसाणि ॥ ६७ ॥

उवरी मिस्साणि जह-अगो मुभाणं तत्रो विंससिहो ।

होइ सुभाण नहणो, संखेजगुणाणि ठाणाणि ॥ ६८ ॥

विट्टाणो जवमञ्फा, हेट्टा एगंत मीसाणुवरी ।

एवं तिचउट्टाणो, जवमञ्फाओ य डायडिई ॥ ६९ ॥

अंता कोडाकोडी, सुभविट्टाण जवमञ्फाओ उवरी ।

एगंतगा विभिट्टा, सुभिट्टा डायडिईजेट्टा ॥ १०० ॥

(अगुणार ति) द्विविधानामपि-शुभानामशुभानां च प-

रावर्त्तमानप्रकृतीनां रक्षा अनाकारप्रायोग्याः बन्धं प्रत्यनाकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तथाविधमन्दपरिणामयोग्या इत्यर्थः । नियमात् द्विस्थानगता एव नाम्ने । तुरेवकारार्थः । उक्तं च—“तुः स्याज्ज्ञेऽवधाराणे” । सकाराः साकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तीमपरिणामयोग्याः । पुनः सर्वत्रापि द्विस्थानाऽऽदि प्राप्यन्ते द्विस्थानगतस्त्रिस्थानगताश्चतुःस्थानगताश्च रसा बन्धमाश्रित्य साकारोपयोगयोग्या भवन्तीत्यर्थः । इदानीं सर्वैरस्थितिस्थानानामप्यवबुद्धत्वमाह— (हिट्टा धोवाणिविदि) परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सर्वैस्तंकाणि । तेभ्यः अतुःस्थानकरसयवमध्वस्थेर्वापरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थेर्वापरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । (एवं विट्टाणो ति) एवं संख्येयगुणतयाऽथ उपरि च त्रिस्थानेऽपि स्वे स्थितिस्थानानि वक्ष्य्यामीत्यर्थः । तेभ्योऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः—स्थितिस्थानानि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्यः

उर्ध्वं स्थितिस्थानानि मिश्राणि साकाराऽनाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थेर्वापरि मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि शुभानां परावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः संख्येयगुणः । ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । ततस्ता-सामेव परावर्त्तमानाशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्य उर्ध्वं मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि तासामेवशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि मिश्राणि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्युपरि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि तासामेव परावर्त्तमानाशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधेर्वापरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि यवमध्यादुपरि डायस्थितिः संख्येयगुणा । यतः स्थितिस्थानादप्यन्तेनाकारणवशेनांकुष्टं स्थितिं याति तावती स्थितिर्वाध्याधितिर्य्युच्यते । ततोऽपि सागरोपमागामनः कांटीकोटी संख्येयगुणा । ततोऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्वस्थेर्वापरि यानि मिश्राणि स्थितिस्थानानि तेषामुपर्येकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनामंकुष्टः स्थितिस्थानो विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां बद्धा डायस्थितिर्विशेषाधिका । यतः स्थितिस्थानान्तामण्डकप्लुतिन्यायेन डायो—कालां दद्या या स्थितिर्बध्यते ततः प्रभृति तदन्ता तावती स्थितिर्बद्धा डायस्थितिर्हिचल्यते । सा चोत्कर्षेनाऽन्तःसागरोपमकांटीकोटीद्यूना सकलकर्मस्थितिप्रमाणा धरितव्या । तथाहि—अन्तःसागरोपमकांटीकोटीप्रमाणं स्थितिबन्धं कृत्वा पर्याप्तसिंहपञ्च-न्द्रिय उक्त्या स्थितिं बध्नातीति नाम्बया । ततोऽपि परावर्त्तमानाशुभप्रकृतीनामुक्तुः स्थितिस्थानो विशेषाधिक इति ।

सम्प्रत्यस्मिन् विषये जीवानामवबुद्धत्वमाह—

संखेजगुणा जीवा, कममो एषु दुविहपडीर्णि ।

अमुभाणं विट्टाणो, सक्त्स्य वि विंससिहो अहिया ॥ १०१ ॥

(संखेजगु ति) सर्वैस्तंकाः परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसबन्धका जीवाः । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि द्विस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि परावर्त्तमानाशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि चतुःस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धका विशेषाधिकाः । तथा चाऽऽह— (अमुभाणमित्यादि) अशुभानामशुभप्रकृतीनां त्रिस्थाने त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः सर्वेषामुपरि विशेषाधिका वक्ष्य्याः ।

एवं बंधणकरणे, परविव सह हि बंधसमयेण ।

बंधविहाग्राहिगमो, सुहमभिगंतुं लहुं होइ ॥ १०२ ॥

(एवं ति) एवम्—उरुप्रकारिणाऽस्मिन् बन्धकरणे बन्धशतकन—बन्धशतकाऽऽख्येन प्रत्येन सह प्रकृतिरेतः । एतेन किल शतकमेकप्रकारेणैककृत्यकना आवि-
क्षिता द्रष्टव्या । बन्धविधानस्य पूर्वगतस्य सुखमधिग-
न्तुं—सुखेन ज्ञातुमिष्टमागस्याधिगमोऽयंबोधो लघु—शीघ्रं
भवति । क०प्र० २ प्रक० । (कारुण्यप्रतिज्ञया ब-
न्धननिषेधः ' कालुष्यविद्या ' शब्दे कृत्यायभागे ६००
पृष्ठे गतः) स्ववशीकरणं, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।
निर्मापणं, स्वा० २ डा० १ उ० । दुर्वचनैः संयमने,
स्वा० २ डा० १ उ० । संयोजने, नि०चू० १६ उ० । पुत्रलाऽऽ-
दिविषयसम्बन्धः, य० ।

प्रयोगविज्ञसाधन्यो—

कइविहे थं भंते ! बंधे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे बंधे
पसुते । तं जहा—पशोगबंधे य, वीससाबंधे य । वीससाबंधे
थं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे पसुते । तं जहा—
साइयवीससाबंधे य, अग्राइयवीससाबंधे य । अग्राइयवीस-
साबंधे थं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! तिबिहे पसुते ।
तं जहा—धम्मत्थिकायअसुमपसुअग्राइयवीससाबंधे, अधम्म-
त्थिकायअसुमपसुअग्राइयवीससाबंधे, आगासत्थिकायअसु-
मपसुअग्राइयवीससाबंधे । धम्मत्थिकायअसुमपसुअग्राइय-
वीससाबंधे थं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । गोयमा !
देसबंधे, नो सव्वबंधे । एवं अधम्मत्थिकायअसुमपसुअग्रा-
इयवीससाबंधे वि, आगासत्थिकायअसुमपसुअग्राइयवीस-
साबंधे वि । अधम्मत्थिकायअसुमपसुअग्राइयवीससाबंधे थं
भंते ! कालआ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! सव्वद्धं । एवं
अधम्मत्थिकायं, एवं आगासत्थिकायं ॥

कइविहे थमित्यादि) (बंधे ति) बन्धः—पुत्रलाऽऽदि-
विषयसम्बन्धः । (पशोगबंधे य ति) जीवप्रयोगकृतः । (वी-
ससाबंधे य ति) स्वभावसम्बन्धः । यथासत्तिन्यायमाश्रि-
त्याऽह—(वीससत्यादि) (अधम्मत्थिकायअसुमपसुअग्राइयवी-
ससाबंधे य ति) धर्मास्तिकायस्याऽऽध्याग्यं प्रदेशानां पर-
स्परं योऽनादिको विज्ञसाधन्यः स तथा । एवमुत्तरत्राऽपि ।
(देसबंधे ति) देशतां देशांप्रत्यया बन्धो देशबन्धः यथा
सङ्कलिकाकटिकानाम् । (सव्वबंधे ति) सर्वतः—सर्वोऽऽप्तमना
बन्धः सर्वबन्धो यथा सौरमीत्येवैश्वर्येण (नोसव्वबंधे
ति) धर्मास्तिकायस्य प्रदेशानां परस्परसंस्पर्शेन व्यवस्थि-
तत्वात् देशबन्ध एव न पुनः सर्वबन्धस्तत्र श्लोकस्य प्रदेश-
स्य प्रदेशान्तरैः सर्वथा बन्धेऽप्योग्यान्तर्भावेन एकप्रदेश-
त्वमेव स्यात्सर्वबंधेयप्रदेशत्वमिति । (सव्व ति) सर्वोऽङ्गाम्
सर्वकालम् ।

साऽऽदिविज्ञसाधन्यः—

साइयवीससाबंधे थं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा !
तिबिहे पसुते । तं जहा—बंधणपच्चइए, भायणपच्चइए, परि-
णामपच्चइए । से किं तं बंधणपच्चइए ? । बंधणपच्चइए जं

थं परमाणुयोगला दुपपसिया तिपएमिया० जाव दस-
पसिया संखेअपएमिया असंखेअपएमिया अणुतपप-
मियां संघां वेमायनिद्वयाए वेमायलुक्खयाए वेमा-
यनिद्वलुक्खयाए एवं बंधणपच्चइएणं बंधं समुपज्जइ ।
जहणं एक्कं समयं, उक्कोसं असेयेजं कालं । सेतं बंध-
पच्चइए । से किं तं भायणपच्चइए ? । भायणपच्चइए जं
थं जुमसुराजुसुगुलजुसुतं दुलां भायणपच्चइएणं बंधं स-
मुपज्जइ जहणं अतोमुहुत्तं, उक्कोसं संखेजं कालं ।
सेतं भायणपच्चइए । से किं तं परिणामपच्चइए ? । परि-
णामपच्चइए जं थं अज्झाणं अज्झकवलाणं जहा त-
इयसए ० जाव अमोहाणं परिणामपच्चइएणं बंधं समुप-
ज्जइ । जहणं एक्कं समयं उक्कोसं छम्मासा । सेतं परि-
णामपच्चइए । सेतं साइए वीससाबंधे ॥
(साइयवीससाबंधे ति) सादिको यो विज्ञसाधन्यः स
तथा—(बंधणपच्चइए ति) धर्मेणऽनेनेति बन्धने विविक्त-
तत्त्वतः साऽऽदिको गुणः, स एव प्रत्ययो—हेतुयंत्र स तथा ।
एवं भाजनप्रत्ययः, परिणामप्रत्ययश्च नवरं, भाजनमाधारः,
परिणामो—रूपान्तरगमनम् । “ जं थं परमाणुयोगल ”
इत्यादौ, परमाणुपुत्रलः परमाणुवै (वेमायनिद्वयाए ति)
विषमा मात्रा यस्याः सा विमात्रा सा चासौ विज्ञघता खे-
ति विमात्रविज्ञघता तथा । एवमन्यदि पदद्वयम् । इदमु-
क्तं भवति—

“ समनिद्वयाए बन्धो, न होइ समलुक्खयाए वि न होइ ।

वेमायनिद्वलुक्खल्लणं बंधो अ संघाणं ॥ १ ॥

अयमर्थः—समगुणविज्ञघस्य समगुणविज्ञघेन परमाणुद्व-
युकाऽऽदिका बन्धो न भवति, समगुणरूपत्वाऽपि समगुण-
रूपेण यदा पुनर्विषमा मात्रा तदा भवति बन्धः । विष-
ममात्रानिरूपणार्थं चोच्यते—“ निद्वस निद्वेण दुयाहिण-
ण, लुक्खस्स लुक्खेण दुयाहिणण । निद्वस्स लुक्खेण उव-
इ बंधो, जहणपच्चजो विसमां समो वा ॥ १ ॥ ” इति ।
(बंधणपच्चइएणं ति) बन्धनस्य—बन्धस्य प्रत्ययो हेतु-
रुक्कविमात्रविज्ञघताऽऽदिलक्षणो बन्धनमेव वा, विविक्त-
तत्त्वेहाऽऽदिप्रत्ययो बन्धनप्रत्ययस्तेन, इह बन्धनप्रत्ययेनेति
सामान्यं, विमात्रविज्ञघतयेत्यादयस्तु तज्ज्ञेहा इति । (अ-
संखेजं कालं ति) असंखेयोत्सर्पितवसर्पिणीकल्पम् ।
(जुमसुत्वादि) तत्र जीर्णसुरायाः स्थानीभवन्नल्लणो
बन्धो जीर्णमुदस्य जीर्णतन्तुलानां च विपरीतभवन्नल्लणः ।

प्रयोगबन्धः—

से किं तं पशोगबंधे ? । पशोगबंधे तिबिहे पसुते । तं ज-
हा—अग्राइए वा अपज्जवसिए वा, साइए वा अपज-
वसिए, साइए वा सपज्जवसिए । तत्थ थं जे से अ-
ग्राइए अपज्जवसिए से थं अट्टए जीवमज्झपप-
साणं तत्थ वि थं तिपहं तिपहं अग्राइए अपज्जव-
सिए सेसां साइए, तत्थ थं जे से साइए अपज-
वसिए से थं सिद्धायां ।

(प्रशोगबंधेति) जीवव्यापारबन्धः । स च जीवप्रदेशानामादिरिकाऽऽदिपुद्गलानां वा "आणुपिण्ड" वक्ष्यादयो द्वितीयवर्जनांशयो भङ्गस्तत्र प्रथमभङ्गोदाहरणयाऽऽह—(तस्य सं जे से इत्यादि) अथ किल जीवस्याऽऽसंख्यप्रदेशकस्याद्यै ये मध्ये प्रदेशस्तेषामनादिरपर्यवसितो भव्यो यदाऽपि लोको व्याप्य निष्ठानि जीवस्तदाऽप्यसौ तथैवेति अन्येषां पुनर्जीवप्रदेशानां विपरिवर्तमानावास्थानादिरपर्यवसितो बन्ध एतेषामुपर्यन्त्ये चत्वार एवमेतेऽष्टौ एवं तावत्समुदायतोऽष्टानां बन्ध उक्तोऽथ तेष्वेकैकनाऽऽमप्रदेशेन वक्ष्यामतां परस्परं बन्धो भवन्ति तद्वृत्तायाऽऽह—(तस्य विनामिषादि) । तथाऽपि तेष्वष्टासु जीवप्रदेशेषु मध्ये त्रयाणां त्रयाणामेकैकं सहानादिरपर्यवसितो बन्धः, तथा हि—पूर्वोक्तप्रकारेणावस्थितानामष्टानामुपरितनप्रतस्थयः कश्चाद्विज्ञातस्तस्य द्वौ पार्श्ववातेतावकक्षाधोवर्तीत्येते त्रयः सम्बध्यन्ते, शेषस्येक उपरितनः, त्रयश्चाधस्तनानां सम्बध्यन्ते व्यवहितयादेवमधस्तनप्रतारोपलयाऽपीति कृत्तिकाव्याख्या । टीकाकारव्याख्या तु दुरवगमत्वात्प्राग्निहता । (संताणं सादरं इति) शेषाणामध्यमाष्टाभ्यांऽप्येषां सादिर्निपरिवर्त्तमानत्वादेवेन प्रथमभङ्ग उदाहृतः । अनादिः सपर्यवसित इत्यर्थं तु द्वितीयो भङ्ग इह न संभवत्यनादिस्मद्भ्रान्तानामष्टानां जीवप्रदेशानामुपरिवर्त्तमानत्वेन बन्धस्य सपर्यवसितवानुपलभ्यते । अथ तृतीयो भङ्ग उदाह्रियते—(तस्य सं जे से सादरव्यादि) । सिद्धानां सादिरपर्यवसितो जीवप्रदेशबन्धः, शैलेष्वयवभायां संस्थापितप्रदेशानां सिद्धये विचलनाभावादिनि ।

अथ चतुर्थभङ्ग इदं आह—

तस्य सं जे से सादरं सपञ्चयसिण्णं से सं चउविहं पण्णं । तं जहा—आलावणबंधं, अल्लियावणबंधं, सरिीरबंधं, मरीरपआगबंधं । से किं तं आलावणबंधं ? आलावणबंधं जं णं तणभाराण वा कट्टभाराण वा पत्तभाराण वा पलालभाराण वा वेल्लभाराण वा वेत्तलयावागवत्तरज्जुबल्लिकुम—द्वभमापण्णहिं आलावणबंधं समुपज्जह, जहसिण्णं अंतोमुहुत्तं, उक्कासिण्णं संखेज्जं कालं । सेत्तं आलावणबंधं । से किं तं अल्लियावणबंधं ? अल्लियावणबंधं । चउविहं पण्णं । तं जहा—लेसणाबंधं, उच्चयबंधं, समुच्चयबंधं, साहणणाबंधं । से किं तं लेसणाबंधं ? लेसणाबंधं जं सं कुट्टाणं कुट्टिमाणं खं—आणं पासायाणं कट्टाणं चम्माणं पहाणं पहाणं कट्टाणं छु—हाचिकिल्लसिलसलकवमदुमित्यमाहं हिं लेसणपहिं बंधं समुपज्जह, जहसिण्णं अंतोमुहुत्तं, उक्कासिण्णं संखेज्जं कालं । सेत्तं लेसणाबंधं । से किं तं उच्चयबंधं ? उच्चयबंधं जं अंतं तणरासीण वा कट्टरासीणं वा पत्तरासीण वा तुसरसीण वा ज्जुमरासीण वा गोमपरासीण वा अवगरपरासीण वा उच्चयणं बंधं समुपज्जह, जहसिण्णं अंतोमुहुत्तं, उक्कासिण्णं संखेज्जं कालं । सेत्तं उच्चयबंधं ।

(तस्य सं जे से सादरं इत्यादि) (आलावणबंधं) आलावणं आलीनं क्रियते एमिरिति आलावणं नानि रज्ज्वादीनि तै बन्धस्तुऽऽदीनामास्त्यपनबन्धः । (अल्लियावणबंधं) अल्लियावणं—द्रव्यस्य द्रव्यान्तरं—सु इनेषाऽऽदिना आलीनस्य कारणं तद्वृत्ति यो बन्धः स तथा (सरिीरबन्धं) । समुदातं सति यो विस्तारितमं—कांचनजीवप्रदेशनबन्धविशेषवशात्तैसाऽऽदिशरीरप्रदेशानां बन्ध विशेषः, स शरीरबन्धः, शरीरबन्ध इत्यर्थः । तत्र शरीरिणः समुदाते विस्तिमजीवप्रदेशानां सङ्कोचने यो बन्धः स शरीरबन्ध इति । (सरिीणआगबंधं) शरीरस्योदाहिकाऽऽदेयः प्रयोगेन वीर्यान्तरायत्तव्यापशमाऽऽदितनितव्यापारं बन्धस्तत् पुद्गलोपादानं शरीरकणस्य वा प्रयोगस्य यो बन्धः स शरीरप्रयोगबन्धः । (तणभाराण वलं) तणभारास्तुणभाराकालेयाम् (चेत्तल्यादि) चेत्तलना—जलवशकम् (वागं) वलको—वखाचममयी, रज्जुः सनादिमयी, वल्ली वृक्षयाऽऽदिका, कुशा—मिर्मूलद्रव्यो, द्रव्योस्तु समुत्ताः, आदिशब्दाश्चैवराऽऽदिप्रहः । (लेसणाबंधं) श्लेषणा—श्लेषद्रव्येण द्रव्ययोः सम्बन्धनं तद्वृत्ति यो बन्धः स तथा । (उच्चयबंधं) उच्चय—ऊर्ध्वं चयनं—राश्टिकरणं तद्वृत्ति यो बन्ध उच्चयबन्धः । (समुच्चयबंधं) । सङ्गत उच्चयपल्लया विंशदमर उच्चयः समुच्चयः स एव बन्धः समुच्चयबन्धः । (साहणणाबंधं) संहननमवयवानां सङ्गहनं तद्वृत्ति यो बन्धः स संहननबन्धः, वीर्याणाऽऽदि वेद प्राकृतशैलीप्रभमिति । (कुट्टिमाणं) । माणभूमिकानाम् । (कुट्टाचिकिल्लयादी) । (सिलं सति) । श्लेषा वल्लेपः । (लक्कं सति) । जनु । (महुमित्थं सति) । मदनम् आदिशब्दात्—गुगलनालाभस्यादिप्रहः । (अवगरपरासीण वलं) कचवररासीणम् । (उच्चयणं सति) ऊर्ध्वं चयनेन । (अगडतलावर्णं इत्यादि) । प्रायः प्राध्याभ्यातमेव । (देससाहणणाबंधं यलं) । देशेन देशस्य संहननलक्षणे बन्धः सम्बन्धः शकटाद्वाऽऽदीनामिवेन देशसंहननबन्धः । (सव्वसाहणणाबंधं यलं) । सर्वेण सर्वस्य संहननलक्षणे बन्धः—सम्बन्धः, लोभंराऽऽदीनामिवेन सत्त्वसंहननबन्धः ।

शरीरबन्धः—

से किं तं समुच्चयबंधं ? समुच्चयबंधं जं सं अगडतलावर्णदीदहवर्णापुक्खिणीदीदियाणं गुंजालियाणं सराणं सरपंतियाणं विलपंतियाणं देवकुलसमापव्वयपूआइयाणं परिहाणं वामाराडालयचरिदाराणोपुगताणाणं पासायधरमरखलेणआवगाणं विपाडगतिगचउच्चवचरचउममुहपहापहाणं छुहाचिकिल्लमित्थममुच्चयबंधं समुपज्जह, जहसिण्णं अंतोमुहुत्तं, उक्कासिण्णं संखेज्जं कालं । सेत्तं समुच्चयबंधं । से किं तं साहणणाबंधं ? साहणणाबंधं दुविहं पण्णं । तं जहा—देससाहणणाबंधं य, मच्चसाहणणाबंधं य । से किं तं देससाहणणाबंधं ? देससाहणणाबंधं जं सं सगह, रहजाण गुग्गमिल्लिथिल्लिमीयसमपाणिपलोहीलोहकहाहक—हुक्खुआसलसयणखं मधं पचोवगरणमाईं देससाहण-

शा.बंधे एवं चैव समुपपन्नः, अहमेषं अंतोमुहुरं, उक्तो-
 खं संखजं कालं । सेचं देससाहस्यशा.बंधे । से किं तं सव्वसा-
 ह्यशा.बंधे । सव्वसाहस्यशा.बंधे से खं खीरोदगमाईणं ।
 सेचं सव्वसाहस्यशा.बंधे । सेचं अश्लियावणुबंधे । से किं तं
 सरीरबंधे । सरीरबंधे दुविहे पणत्ते । तं जहा-पुव्वपपओग-
 पचइए, पडुपपपओगपचए य । से किं तं पुव्वपपओ-
 गपचइए । पुव्वपपओगपचइए जं खं नेहयाणं संसा-
 रत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारखसु समा-
 ह्यमाणाणं जीवपणसाणं बंधे समुपपन्नः । सेचं पुव्वप-
 ओगपचइए ॥ से किं तं पडुपपपओगपचइए ? । पडु-
 पपपओगपचइए जं खं केवलनाणिसम अण्णाररुस के-
 वलिसमुवाइएणं समोहयसस तओ समुघायाओ पडिनि-
 यत्तमाखस अंतरा मंधे वट्टमाखस तेयाकम्माणं बंधे समु-
 पपन्नः, किं कारणं ताहे से पणमा एगत्तीगया भवंति । से तं
 पडुपपपओगपचइए ॥ से तं सरीरबंधे ॥ से किं तं स-
 रीरपओगबंधे । सरीरपओगबंधे पंचविहे पणत्ते । तं जहा-
 ओरालियसरीरपओगबंधे, वउन्वियसरीरपओगबंधे, आ-
 हागसरीरपओगबंधे, तेयामरीरपओगबंधे, कम्पामरी-
 रपओगबंधे । ओरालियसरीरपओगबंधे खं भंते । कह-
 विहे पणत्ते ? । गोयमा ! पंचविहे पणत्ते । तं
 जहा—एग्गिदियओरालियरीरपओगबंधे ० जाव पंचि-
 दियओरालियसरीरपओगबंधे । एग्गिदियओरालियस-
 रीरपओगबंधे खं भंते । कहविहे पणत्ते । गोयमा ! पं-
 चविहे पणत्ते । तं जहा-पुट्टविकाइयपग्गिदियओरालियसरी-
 रपओगबंधे, एवं एण्णं अभिलावेणं भेदो जहा ओगा-
 ह्यसंठाणे ओरालियसरीरस तहा भाणियव्वा ० जाव
 पज्जसगभवक्कंतियमणुस्सर्पादियओरालियमरीरपओ-
 गबंधे य, अपज्जत्तगगभवक्कंतियमणुस्स ० जाव बंधे य ॥

(जं यं सगइहेत्थादि) शकटाऽऽरीति च पदानि प्रा-
 ग्व्याख्यातान्यपि शिष्यदिनाय पुनर्व्याख्यायन्ते-तत्र च
 (सगइ ति) गम्भी । (रह ति) स्थन्दनः । (जाण
 ति) यानं-लघुगम्भी । (जुग्ग ति) युग्मं—गोङ्गविषयप्र-
 सिन्नं ब्रिहस्तप्रमाणं बह्विकोपयोगितं जम्पानम् । (गि-
 ण्णि ति) हस्तिन उपरि कोङ्कारं यम्पानुषं गिलतीव ।
 (थिल्लि ति) अट्टपल्लणं (सीय ति) शिविका—कुटा-
 काराणाऽऽच्छादितजम्पानविशेषः । (संधमाणिय ति) पु-
 षप्रमाणजम्पानविशेषः । (लोहं ति) । मण्डकाऽऽदिपचन-
 भाजनम् । (लोहकडाहे ति) भाजनविशेष एव । (कडु-
 क्खुय ति) परिवेषणभाजनमासनशयनस्तनमाः प्रती-
 ताः । (मंड ति) मृगमयाजनम् (मत्त ति) । अमवं-
 भाजनविशेषः । (उवगरण ति) । नात्रप्रकारं तद्व्योप-
 करणमिति । (पुव्वपपओगपचइए य ति) । पूर्वः

प्राक्कालाऽऽसंवितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकषाया-
 ऽऽदिसमुदात्तकपः प्रत्ययः कारणं यत्र शरीरबन्धं स त-
 या स एव पूर्वप्रयोगप्रत्ययिकः । (पडुपपपओगपचइए य
 ति) प्रत्युपपओऽप्राप्तपूर्वो बन्धमान इत्यर्थः, प्रयोगः केव-
 लिसमुदात्तलक्षणव्यापारः प्रत्ययो यत्र स तथा स एव प्र-
 त्युपपन्नप्रयोगप्रत्ययिकः (नेरकषायमित्यादि) (तत्थ तत्थ
 ति) अनेन समुदात्तकारणवैज्ञान्यां बाहुल्यमाह—(तेसु ते-
 सु ति) अनेन समुदात्तकारणानां—वेदनाऽऽदीनां बाहुल्यमु-
 क्तम् । (समोहयमाणाणि ति) समुख्यमानानां—समुदात्तं
 शरीराद्वाहिकीवप्रदेशप्रक्षेपलक्षणं गच्छन्तां (जीवपणसाणं
 ति) इदं जीवप्रदेशानामप्युक्तावापि शरीरबन्धाऽधिकतारत्वं
 'तात्त्व्यात्' ननु यद्देश' इति न्यायेन जीवप्रदेशाऽऽश्रिततारत्वं
 सामर्थ्यशरीरप्रदेशानामिति द्रष्टव्यं, शरीरबन्ध इत्यत्र तु
 पक्षे समुदात्तेन विहास्य संकाशितानामुपसर्जनोक्ततैज-
 साऽऽदिशरीरप्रदेशानां जीवप्रदेशानामेवेति (बंधे ति)
 यन्धो-रचनाविशेषः (जं खं कवलेत्यादि) कवलसमुदात्तेन
 द्यष्टकपाट-रमधिकारणाश्चेन्नरपूरणधत्तत्वेन समुपहतस्य
 विस्तारितजीवप्रदेशस्य ततः समुदात्तात्प्रतिनिवर्तमानस्य
 प्रदेशान्तेहरतः समुदात्तप्रतिनिवर्तमानत्वं च पञ्चमाऽऽ-
 दिध्वनेकेषु समयेषु स्यादित्यतो विशेषमाह—(अंतरा
 मंधं वट्टमाखसस ति) निवर्तनक्रियाया अन्तरं-मंधं उचित-
 तस्य पञ्चमसमय इत्यर्थो, यद्यपि च पष्ठाऽऽदिसमयेषु
 तैजसाऽऽदिशरीरलक्षणातः समुपपद्यते तथाऽप्यन्यमप्युप-
 यया पञ्चमसमय एवाऽऽतो भवति, शेषेषु तु भूतपूर्ववन्धेति
 क्त्वा 'अंतरा मंधं वट्टमाखसस' इत्युक्तिरिति । (तेयाक-
 म्माणं बंधं समुपपन्नइ ति) तैजसकार्मण्योः शरीरयोर्ब-
 ण्धः-सकृदातः समुपपद्यते । (किं कारणं ति) कुतो हेतो-
 रुच्यते । (ताहे ति) तदा समुदात्तनिवृत्तिकां (सं ति)
 तस्य केवलितः प्रदेशा-जीवप्रदेशाः (एगत्तीगय ति) एक-
 त्वं गताः सङ्गानामप्यत्रा भवन्ति, तदनुवृत्त्या च तैजसाऽऽदि-
 शरीरप्रदेशानां बन्धः समुपपद्यत इति प्रकृतं, शरीरिबन्ध
 इत्यत्र तु पक्षे (नेयाकम्माणं बंधं समुपपन्नइ ति) तैजस
 कार्मणाऽऽद्यवभूतत्वात्तैजसकार्मणः शरीरप्रदेशास्तेषां ब-
 ण्धस्समुपपद्यत इति व्याख्येयमिति ।

ओरालियसरीरपओगबंधे खं भंते ! कस्म कम्मस्स उद-
 एणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगसद्वज्याए पमादपचचया
 कम्मं च जोगं च आउयं च भवं च पडुच्च ओरालिय-
 सरीरपओगनामाए कम्मस्स उदएणं ओरालियसरी-
 रपओगबंधे । एग्गिदियओरालियसरीरपओगबंधे खं भंते ?
 कस्म कम्मस्स उदएणं ? । एवं चैव । पुट्टविकाइयपग्गिदि-
 यओरालियसरीरपओगबंधे वि एवं चैव, एवं ० जाव वण-
 सइकाइया, एवं बेइदिया, एवं तेइदिया, एवं चउरिदि-
 या । तिरिक्खजोण्यपग्गिदियओरालियमरीरपओगबंधे
 खं भंते ! कस्म कम्मस्स उदएणं ? । एवं चैव । मणुस्सपंचि-
 दियओरालियसरीरपओगबंधे खं भंते ! कस्म कम्मस्स
 उदएणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगसद्वज्याए पमादपचचया
 ० जाव आउयं पडुच्च मणुस्सपंचिदियओरालियसरी-

रूपभागनामाए कम्पस्स उदएणं । मणुस्सपंचिदियओ-
रालियसरीररूपओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? ।
गोयमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । एगिंदियओरालिय-
सरीररूपओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । एवं चेव ।
एवं पुदविकाइया, एवं जाव मणुस्सपंचिदियओरालि-
यसरीररूपओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । गो-
यमा ! देसबंधे वि सव्वबंधे वि । ओरालियसरीररूप-
ओगबंधेणं भंते ! कालओ केवचिरं होइ । गोयमा !
सव्वबंधे वि एकं समयं, देसबंधे वि जहणें एकं स-
मयं, उकोसेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणार्इ । ए-
गिंदियओरालियसरीररूपओगबंधेणं भंते ! कालओ के-
वचिरं होइ । गोयमा ! सव्वबंधे एकं समयं, देसबंधे
जहणें एकं समयं, उकोसेणं वावीसं वाससहस्साइं
समयऊणार्इ । पुटवीकाइएगिंदियपुच्छा ? । गोयमा !
सव्वबंधे एकं समयं, देसबंधे जहणें खुट्ठागभवग्गह-
णं तिसमयऊणं, उकोसेणं वावीसं वाससहस्साइं समय-
ऊणार्इ, एवं सव्वेसिं सव्वबंधो एकं समयं, देसबंधो
जेमि नतिथ वेउत्तिवसरिरं तेसिं जहणें खुट्ठागभ-
वग्गहणं तिसमयऊणं उकोसेणं जा जस्स उक्कासिया
ठिई सा समयऊणा कायव्वा । जेमि पुण अरिय
वेउत्तिवसरिरं तेसिं देसबंधे जहणें एकं समयं, उ-
कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा०
जाव मणुस्साणं देसबंधे जहणें एकं समयं, उको-
सेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणार्इ ।

(वीरियसजंगसहव्यए लि) वीर्य-वीर्यान्तरायस्त्रयाऽऽ-
दिकृता शक्तिः, योगा—मनःप्रभृतयः, सह योगिवर्तेत इति
सयोगः, सन्ति—विद्यमानानि द्रव्याणि तथाविधपुट्टला य-
स्य जीवस्थानां सद्द्रव्यां वीर्यप्रधानाः सयोगां वीर्यसं-
योगः स चासौ सद्द्रव्यश्चेति विग्रहः । तद्वारस्तत्ता तथा
वीर्यसयोगसद्द्रव्यतया सवीर्यतया सयोगतया सद्द्रव्य-
तया च जीवस्य तथा (पमावपण्णए लि) प्रमादप्र-
त्ययप्रमादलक्षणकारणात्तथा । (कम्मं च लि) कर्म
अकेन्द्रियजात्यादिकमुद्यवर्त्ति । (जांगं च लि) योगं च
काययोगाऽऽदिकम् (अवं च लि) तिर्यग्भवाऽऽदिकमनुभू-
यमानम् (आउवं च लि) प्रागुक्तं च तिर्यग्प्रागुक्ताऽऽपु-
द्यवर्त्ति । (पणुचं लि) प्रतीक्षाऽऽधित्यं) ओरालिए-
त्यादि) औदारिकशरीरप्रयोगसम्प्रापकं यन्मा तदौदा-
रिकशरीरप्रयोगनाम तस्य कर्मण उद्येनौदारिकशरीरप्र-
योगबन्धो भवतीति शेषः । एतां च वीर्यसयोगसद्द्रव्य-
ताऽऽभिनि पदार्थौदारिकशरीरप्रयोगनामकमौद्यस्य विशेष-
णत्वा व्याख्येयानि, वीर्यसयोगसद्द्रव्यतया हेतुभूततया
यो विवक्षितकर्मोद्यस्तेनेत्यादिना प्रकारेण स्वतन्त्राणि
कैतान्यौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य कारणानि । तत्र च पठे

यदौदारिकशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उद्येनोत पृष्ठ
यद्व्याप्यवि कारणाण्यऽभिधीयन्ते तद्विवक्षितकर्मोद्योऽभि-
हिताभ्येव सहकारिकारणाण्येवैव कारणाण्यऽवसेष इत्य-
स्यार्थस्य ज्ञापनार्थमिति । (एगिंदियेत्यादि) (एवं चे-
व लि) अनेनाधिकृतस्यस्य पूर्वसूत्रसमताऽभिधानेऽपि
“ ओरालियसरीररूपओगनामाए ” इत्यत्र पदे “ एगि-
दियओरालियसरीररूपओगनामाए ” इत्यर्थे विशेषो ह-
य एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्येहाधिकृतत्वादेवमु-
त्तराऽपि वाच्यमिति । (देसबंधे वि, सव्वबंधे वि लि) तत्र
यथाऽपूषः केहश्रुतसततविकार्यां प्रक्षिप्तः प्रथमसमये श्रुता-
ऽदि शृङ्गाभ्येव शेषेषु तु समयेषु शृङ्गातिं विस्तृजति वा । एवमर्थ
जीवो यदा प्राक्तनशरीरकं विहायान्यं शृङ्गातिं तदा प्रथमसमये
उत्पत्तिस्थानगतान् शरीरप्रायोपपुट्टलान् शृङ्गात्येवैव
सर्वबन्धः । ततो हिनियाऽऽदिषु समयेषु तान् शृङ्गातिं विस्तृ-
जति चेत्येव च देशबन्धस्तत्तत्तत्तदौदारिकस्य देशबन्धो
ऽप्यस्तीति सर्वबन्धोऽप्यस्तीति । (सव्वबंधे एकं समयं वि-
ल) अपुट्टलान्येवैव तत्सर्वबन्धस्य एकसमयव्यादिति । (देस-
बंधे इत्यादि) । तत्र यदा वायुमनुष्याऽऽदिषु वैकियं कृ-
त्वा विहाय च पुनरौदारिकस्य समयमेकं सर्वबन्धं कृत्वा
पुनस्तस्य देशबन्धं कुर्वन्कसमयानन्तरं प्रियते तदा ज-
घ्न्यत एकं समयं देशबन्धोऽस्य भवतीति । (उकोसेणं
तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणार्इ) कथं यस्मादौदारि-
कशरीरिणां त्रीणि पत्योपमान्युत्कर्षतः स्थितिर्येषु च प्र-
थमसमये सर्वबन्धक इति समयान्युत्कर्षतः त्रीणां पत्यो-
पमान्युत्कर्षत औदारिकशरीरिणां देशबन्धकाला भवति ।
(एगिंदियओरालिय इत्यादि) देशबन्धे (जहणें एकं
समयं ति) कथं वायुरौदारिकशरीरौ वैकियं गतः पुन-
रौदारिकप्रतिपत्तौ सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धकत्वं सम-
यं भूत्वा सृज इत्येवमिति । (उकोसेणं वावीसमस्सायां)
एकेन्द्रियाणामुत्कर्षतो ह्यविशतिर्वैवसहज्याणि स्थिति-
स्तत्रासां प्रथमसमये सर्वबन्धकः शेषकालं देशबन्धक इ-
त्येवं समयानानि ह्यविशतिर्वैवसहज्याण्येकान्द्रियाणां-
मुत्कर्षतो देशबन्धकाला इति । (पुट्टाविकाइएत्यादि) दे-
शबन्धः । (जहणें खुट्ठागभवग्गहणं तिसमयऊणं लि)
कथम् औदारिकशरीरिणां मुल्लकसमग्रहणं जघ्न्यतो जी-
वितम् । तच्च गाथाभिर्मिकल्पत—

‘ द्वांषि सयाइं नियमा, कृण्णमाइं पमाणओ हँति ।
आवलियपमाणं, खुट्ठागभवग्गहणमयं ॥ १ ॥
पण्डित्सहस्साइं, पंचव सयाइं तहय छुत्तीसा ।
खुट्ठागभवग्गहणा, हयंति ओतेमुल्लकं ॥ २ ॥
सन्नरसभवग्गहणा, खुट्ठागा हुंति आणुणाण्णिम ।
तेरस चव सयाइं, पंचाणुमाइंओसाणं ॥ ३ ॥ ”

इहोक्तलक्षणस्य (६५३३६) मुष्टलेगतमुल्लकसमग्रहणरा-
शः सहजव्ययनसत्तकावसततिलक्षणं (३७७३) सु-
हुसंगतोच्छ्वाशराशिना भागे हनं यत्नश्रयते तदेककोच्छ्वा-
सं मुल्लकसमग्रहणपरिमाणं भवति, तच्च सप्तदशाऽव-
शिष्टमुल्लकलक्षणं शराशिमैवर्त्तति । अयमभिमायो-येषामंशानां
नां शीतः सहस्रः सप्तभिः त्रिसप्तत्यधिकशतैः मुल्ल-
कसमग्रहणं भवति तेषामंशानां पञ्चतत्पर्यवधिकानि भव्यादौ-

शशत्तम्यादशस्यापि शुक्लकभवप्रदहस्य तत्र भवन्तीति, तत्र यः पृथिवीकायिकस्त्रिसमयेन विप्रहृष्टाऽऽगतः स तृतीयसमये सर्वबन्धकः, श्रेष्ठेषु देशबन्धको भूत्वा आशु-
ल्लकभवप्रदहणं श्रुतोः, मृतश्च सन्नविप्रहृष्टाऽऽगतो यदा सर्व-
बन्धक एव भवतीति, एवं च येन विप्रहृष्टसमाख्या-
रूपेण नुस्तकभवप्रदहणमित्युच्यते । (उक्तोऽस्यैवाधारी-
मित्यादि) भावितमेवेति । (देसबंधो जेसि नदीत्यादि)
अयमर्थः—अस्तेजोवनस्पतिद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां शुक्लकं भव-
प्रदहणं त्रिसमयानं जघन्यते । देशबन्धो यस्तथा वैक्रीय-
शरीरं नास्ति, वैक्रीयशरीरे हि सत्येकसमये जघन्यत औ-
दारिकदेशबन्धः पूर्वोक्तयुक्त्या स्यादिति । (उक्तोऽस्यैवा
जस्त्येत्यादि) तत्राऽयं वर्षसहस्राणि सतोऽकथंतिः स्थितिः,
नेजसमाहारोप्राणि त्रीणि, वनस्पतीनां वर्षसहस्राणि दश,
ह्रिन्द्रियाणां द्वादशवर्षाणि, त्रिन्द्रियाणामेकोनपञ्चाशद्वे-
रात्राणि, चतुरिन्द्रियाणां षष्ट्यासास्तत एषां सर्वबन्धसमयो-
ना उत्कृष्टतो देशबन्धस्थितिर्भवतीति । (जेसि पुणेत्यादि) ।
ते च धारयः पञ्चिन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च, एषां जघन्येन
देशबन्ध एकं समयं, भावना च प्रागिव । (उक्तोऽस्यैवा-
मित्यादि) तत्र वायुनां त्रीणि, वर्षसहस्राणि उत्कथंतिः
स्थितिः, पञ्चिन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याणां च पश्योपमन्वयमयं च
स्थितिः सर्वबन्धसमयोना उत्कथंतो देशबन्धस्थितिरप्यं
भवतीति । अस्तिदेशतो मनुष्याणां देशबन्धस्थितौ लब्धा-
यामप्यन्तिमवस्थेन साक्षादेव तेषां तामाह— (जाव
मनुस्साणमित्यादि) उक्त औदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य
कालः ।

अथ तस्यैवान्तरं निकृष्टाह—

ओरालियसरीरप्योगबंधेतरं गं भंते ! कालओ केव-
चिरं होह ! । गोयया ! सव्वबंधंतरं जहस्येणं उकोसेणं
सुहुङ्गागं भवमहणं विममयउणं उकोसेणं तेचीसं
सागरोवमाईं डिईं पुव्वकोदिसमयाहियाईं देसबंधं-
धंतरं जहस्येणं एकं समयं, उकोसेणं तेचीसं सागरो-
वमाईं तिसमयाहियाईं ।

(ओरालिय इत्यादि) सर्वबन्धान्तरं जघन्यतः शुक्ल-
कभवप्रदहणं त्रिसमयानं कथं त्रिसमयविप्रहृष्टौदारिकश-
रीरप्रागतस्तत्र द्वौ समयौ समाहारकस्तृतीयसमये स-
र्वबन्धकः शुक्लकभवं स्थित्वा शुन औदारिकशरीर-
व्येवौपन्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक एवं च सर्वबन्धस्य
सर्वबन्धस्य आन्तरं शुक्लकभवो विप्रहृष्टतिसमयप्रयोगः
(उक्तोऽस्यैवादि) उत्कृष्टतत्त्वयस्त्रिशागरोपमाणि पूर्व-
कोटिसमयाव्यधिकानि सर्वबन्धान्तरं भवतीति, कथं मनु-
ष्याऽऽदिव्यविप्रहृष्टाऽऽगतस्तत्र च प्रथमसमय एव सर्वबन्ध-
को भूत्वा पूर्वकोटिं च स्थित्वा त्रयस्त्रिशागरोपमस्थिति-
नोरकः सवोयसिद्धको वा भूत्वा त्रिसमयेन विप्रहृष्टौदा-
रिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च विप्रहृष्टौ समावाचनाहारक-
स्तृतीयो च समये सर्वबन्धकयोः औदारिकशरीरस्यैव
च यौ तौ द्वावनाहारकसमययोरेकः पूर्वकोटीसर्वबन्धस-

मयस्थाने क्षितस्तत्त्वपक्षा पूर्वकोटी जातेकश्च समयेऽति-
रिक्त एव च सर्वबन्धस्या सर्वबन्धस्य चोत्कृष्टमन्तरं यथाक्रमानं
भवतीति । (देसबंधंतरमित्यादि) देशबन्धान्तरं जघन्ये-
नैकं समयं, कथं देशबन्धको मृतः सन्नविप्रहृष्टौवोपन्नस्तत्र
च प्रथम एव समये सर्वबन्धको द्वितीयाऽऽदिपु च समयेपु
देशबन्धकः सम्पन्नस्तदेवं देशबन्धस्य देशबन्धस्य आन्तरं
जघन्यत एकः समयः सर्वबन्धसंबन्धीति । (उक्तोऽस्यैवा-
मित्यादि) उत्कृष्टतत्त्वयस्त्रिशागरोपमाणि त्रिसमयाधिकानि
देशबन्धस्य देशबन्धस्यान्तरं भवति, कथं देशबन्धको मृत उ-
त्पन्नश्च त्रयस्त्रिशागरोपमाऽऽप्युः सर्वोयसिद्धादौ, ततश्च
चतुर्था त्रिसमयेन विप्रहृष्टौदारिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च
विप्रहृष्टस्य समयद्वयेऽनाहारकस्तृतीयो च समये सर्वबन्ध-
कस्तनो देशबन्धकोऽस्ति, एवं चोत्कृष्टमन्तरात् देशबन्ध-
स्य देशबन्धस्य च यथाक्रमं भवतीति ।

एगिदियओरालियपुच्छा ! । गोयया ! सव्वबंधंतरं जहस्ये-
णं सुहुङ्गागं भवमहणं तिसमयउणं उकोसेणं वावीसं
वाससहस्राईं समयाहियाईं देसबंधंतरं, जहस्येणं एकं स-
मयं उकोसेणं अंतोमुहुत्तं ।

(एगिदियेत्यादि) एकैन्द्रियस्यौदारिकसर्वबन्धान्तरं जघ-
न्यतः शुक्लकभवप्रदहणं त्रिसमयानं, कथं त्रिसमयेन वि-
प्रहृष्टे पृथिव्यादिष्वागतस्तत्र च विप्रहृष्टस्य समयद्वय-
मनाहारकस्तृतीयो च समयं सर्वबन्धकस्ततः शुक्लकं
भवप्रदहणं त्रिसमयानं स्थित्वा मृत्वा अविप्रहृष्टे च
यदीतप्य सर्वबन्धक एव भवति तदा सर्वबन्धयोर्धे-
योक्रमन्तरं भवतीति । (उक्तोऽस्यैवादि) उत्कृष्टतः
सर्वबन्धान्तरं द्वाविशतिवर्षसहस्राणि समयोऽधिकानि भ-
वति, कथमविप्रहृष्टे पृथिवीकायिकेष्वगतः प्रथम एव च
समये सर्वबन्धकस्ततो द्वाविशतिवर्षसहस्राणि स्थित्वा
समयोनानि विप्रहृष्टस्या त्रिसमययाऽप्येषु पृथिव्यादिष्वु-
न्नस्तत्र च समयद्वयमनाहारको भूत्वा तृतीयसमये सर्वब-
न्धकः सम्पन्नोऽनाहारकसमययोश्चो द्वाविशतिवर्षसहस्र-
ेषु समयानेषु क्षितस्तत्त्वप्रागर्थं ततश्च द्वाविशतिवर्षसहस्रा-
णि समयश्चेक एकैन्द्रियाणां सर्वबन्धयोः उत्कृष्टमन्तरं भव-
ति—(देसबंधंतरमित्यादि) तत्रैकैन्द्रियौदारिकदेशबन्धान्तरं
जघन्येनैकं समयं कथं देशबन्धको मृतः सन्नविप्रहृष्टे स-
र्वबन्धको भूत्वा एकस्मिन् समये पुनर्देशबन्धक एव जात
एवं च देशबन्धयोर्जघन्यत एकः समयोऽन्तरं भवती-
ति । (उक्तोऽस्यैवा अंतोमुहुत्तं ति) कथं वायुर्गौदारिकशरीर-
स्य देशबन्धकः सन् वैक्रीयं गतस्ततश्चातमुहुत्तं स्थित्वा
पुनर्गौदारिकशरीरस्य सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धक एव
जातः, एवं च देशबन्धयोः उत्कथंतोऽस्तमुहुत्तमन्तरमिति ।

पुडवीकाइपगिदियपुच्छा ! । सव्वबंधंतरं जहव एगिदिय-
स्त तदेव भाणियपव्वं, देसबंधंतरं जहस्येणं एकं समयं,
उकोसेणं तिणि समयो जहा पुडवीकाइयाणं एवं जाव
चडरिदियाणं वाउकायवजाणं, यवरं सव्वबंधंतरं उको-
सेणं जा जस्त डिईं सा समयाहिया कायव्वा, वाउका-

इयायां स्ववर्धेतरं जहस्येयं सुहृद्गमभगमहयां तिसम-
यऊयं उकांसयां तिषि वासमहसां समयादियां दे-
सवर्धेतरं जहस्येयं एकं समयं, उकांसयां अंतोमूहत्तं । पं-
चिदियतिरिक्खजोणियओरालियपुऊळ ! । गोयमा !
स्ववर्धेतरं जहस्येयं सुहृद्गमभगमहयां तिसमयऊयं पु-
व्वकाडीसमयादिया । देसवर्धेतरं जहा एण्णिदियायां तथा
पंचिदियतिरिक्खजोणियायां, एवं मणुस्साया वि गिरिवसे-
सं भाणियव्वं ०जाउ उकांसयां अंतोमूहत्तं ॥

(पुढविकाइयाद्यादि) (देसबधेचंनरं जहमेणं एक-
समये उक्तेमेणं तिष्ठि समय ति) कथं पुथिविका-
यिका देशवन्धको मृतः सखविप्रहणया पुथिवीकायिकथे-
योत्तख एकं समयं च सखेवन्धको भूया पुनर्देश-
वन्धको आत एयमेकसमयेयोरदेशवन्धयोर्जघनप्राप्तयति ।
तथा पुथिवीकायिको देशवन्धको मृतः संखिसमयविप्रह-
ण तेष्वयोरप्राप्तसख च समप्रहणमनाहारकस्तुनीयसमये
च सखेवन्धको भूया पुनर्देशवन्धकोऽमृतः एवं च त्रयः
समया उत्पन्नेते देशवन्धयेरान्तराति । अथाऽऽयिकाऽऽदि-
नां बन्धान्तरमतिदेशत आह— (जहा पुढविकाइयातिमि-
त्यादि) अथैव च सवेथा समतापरिहाराभाह— (नवर-
मियादि) एवं चानिदेशतो यल्लक्षं तदर्थनं अथाऽयि-
कानां जघन्यं सखेवन्धान्तरं सुखकभयप्रहणं विममयति न-
मुत्कृष्टं तु सतवर्षसहस्राणि समयाधिकानि देशवन्धान्तरं
तु जघन्यमेकः समय उत्कृष्टं तु त्रयः समयाः । एवं धा-
तुवजानां तेजःप्रभृतीनामपि , नवरमुत्कृष्टं सखेवन्धान्तरं
स्वकीया ज्ञानिः समयाधिका यावदा , अयानिदेशे वायु-
कायिका ज्ञानातिम्यनेनातिदिष्टवन्धान्तरंभ्यां भवतुवन्धा-
न्तरस्य विलक्षणता सूचितेति , वायुवन्धान्तरं अनेना-
ह— (वायुकाइयातिमियादि) तत्र च वायुकायिकानां
रसकपेश देशवन्धान्तरमनमुत्कृष्टं कथं वायुर्गैदार्िकशरी-
रस्य देशवन्धकः सन् वैकिरमनमुत्कृष्टं कृत्वा पुनरीदार्-
रिकसखेवन्धकमयमानमौदारिकदेशवन्धं यथा करानि तदा
यथोक्तमनं भवतीति (पंचादियेयादि) तत्र सखेवन्धा-
न्तरं जघन्यं भावितमय । उत्कृष्टं तु भावनेन पञ्चानिद्वय-
नित्येयानां पुनैकोपगच्छ प्रथम एव च समये सखेवन्धकसत्त्वं
समयाभिर्पूवैकोति जघनयति विवहदया त्रिसमयका ने-
ष्वेवोत्पन्नसख च द्वावनाहारकसमयेी नृतीयं च समये स-
खेवन्धकः सखप्राप्तानाहारकसमयेष्वेकः समयः समयाना-
यां पूर्वैकोत्थां विस्तस्तत्पूरणार्थमेकस्ववधिक इत्येवं यथा
क्रमनंतरं भवतीति , देशवन्धांतरं तु ययैकैन्द्रियाणां तस्यैव
जघन्यमेकः समयः कथं देशवन्धको मृतः सखेवन्धकस-
यान्तरं देशवन्धको जातः इत्येवमुत्कृष्टेण त्वममुत्कृष्टं , क-
थम् औदारिकशरीरी देशवन्धकसत्त्वं वैकिर्यं प्रतिपन्नसत्त्वा-
न्तमुत्कृष्टं स्थित्वा पुनरीदारिकशरीरी जातसत्त्वं च प्रथ-
मसमये सखेवन्धको द्वितीयाऽदिपुं तु देशवन्धक इत्येवं
देशवन्धयेरान्तमुत्कृष्टं सखेवन्धमप्यति , एवं मनुष्याणामपि यथा
प्राथमाऽह— (जहा पंचिदिपत्यादि))

औदारिकबन्धान्तरं प्रकारान्तरेण।ऽऽह—

जीवस्व स्य भंते ! एमिदियत्ते नोएमिदियत्ते पुणरवि ए-
मिदियत्ते एमिदियओरालियसरीरप्पओमवधंतेरं कालओ
कवचिरे होइ ?। गोयमा ! सव्वधंतेरं जहण्णं दो खुडाइ
भवग्गहण्णं तिप्पमयऊण्णं, उक्कोमेणं दोसागरोवमसह-
स्साइ संखेज्जावसप्पक्कहियाइ, देसवधंतेरं जहण्णं खुडा-
गं भवग्गहणं समयाहिंयं उक्कोमेणं दोसागरोवमसहस्साइ
संखेज्जावसप्पक्कहियाइ । जीवस्व स्य भंते ! पुटवीकाइय-
त्ते नोपुटवीकाइत्ते पुणरवि पुटवीकाइत्ते पुटवीकाइय-
एमिदियओरालियसरीरप्पओमवधंतेरं कालओ कवचिरे
होइ ?। गोयमा ! सव्वधंतेरं जहण्णं दोखुड्ढागभवग्गह-
ण्णं, एवं च व उक्कोमेणं अण्णंतं कालं अण्णंताओ उस्स-
पिण्णंओमपिण्णंओ कालओ, खेत्तओ थं अण्णंता
लोगा अमखेज्जा पुगलपरियट्ठा ते थं पागगलपरियट्ठा आव-
वलिआए अयंखेज्जइमागो, देसवधंतेरं जहण्णं खु-
ड्ढागं भवग्गहणं समयाहिंयं, उक्कोमेणं अण्णंतं काल
०जाव आववलिआए अयंखेज्जइमागो जहा पुटविकाइया-
णं, एवं वणस्सइकाइयवज्जणं ०जाव मणुस्सागं वण-
स्सइकाइयाणं दो खुडाइ एवं च व, उक्कोमेणं अयंमेज्जे
कालं अयंखेज्जाओ ओसपिण्णंउस्मपिण्णंओ कालओ,
खेत्तओ अयंखेज्जा लोगा, एवं देसवधंतेरं पि उक्कोमेणं पु-
टविकालो ॥

(जीवस्त्वयादि) " एवं चेत्तु चि " करणात् " ति-
समयपूर्णादि ति " दृश्यम् (उक्तोभेद्यं अत्यन्तं कालं ति) इह
कालानन्तत्वं वनस्पतिकायस्थितिकालापेक्षयाऽनन्तकालमि-
त्याहन्तमिदंनित्यार्थमाह—(अगताश्च इत्यादि) अवयवि-
प्रत्यक्षत्वाऽनन्तत्वं कालस्य सर्वेष्ववयवपिण्डयुक्तसंनिर्गुण-
सम्येयर्थहृदयमिच्छन्वन्तः अवयवपिण्डयुक्तपिण्डेषु भवन्तीति
(कालश्चां चि) इदं कालापेक्षया मानम् (अक्षश्चां चि) ।
क्षेपपेक्षया पुनरिदम्—(अगतेनां क्षेपे चि) अग्रमप्यस्तस्याऽ-
नन्तकालस्य भवेयुः । अत्र काऽऽकाशप्रदेशैरपिपेक्षयान्धवन्-
न्ता लोका समन्विते । अत्र तत्र क्रियन्तः पुल्लपरावर्णाः
भगवन्नीयत आह—(असंख्येज्यादि) पुल्लपरावर्णल-
क्षणं सामान्येण पुनरिदम्—दशभिः काटीकादीनामश्रद्धापेक्ष-
पमानांभक्तं सामान्येण, दृशभिः सागारभक्तकाटीकादीभिरे-
वमपिपिण्डयुक्तपिण्डयप्येवैव ता आसत्पिण्डयुक्तपिण्डेषुऽ-
नन्ताः पुल्लपरावर्णः , एतद्विशेषलक्षणं त्विहैव वक्ष्य-
तीति, पुल्लपरावर्णानामेकाऽसंख्यावस्तुनिर्दिष्टमायाऽह—
(आवालपेत्याह) असंख्येयानमयसमुदायश्चावलकेति ।
(देवभंघेतरमप्यादि) भावना त्वमव—पृथिवीकायि-
कां देयव्यथकः सम्युतः पृथिवीकायिकेषु लुल्लभमवध-
ह्यं जीवित्वा मृतः सन् पुनरविग्रहेण पृथिवीकायिके-
वैवोत्पन्नस्तत्र च सर्वेष्वप्रसन्नभावमन्तरं देशव्यथकां जातः,
एवं च सर्वेष्वथः क्षमयोनाधिकमं लुल्लभमवधं देश-
व्यथयोन्तरमिति । (वषट्सदकायायं दौर्लब्धं ब्रह्मादि

ति) घनस्पतिकायिकानां जघन्यतः सर्वबन्धान्तरं द्वे तुल्लके भवग्रहणे "एवं चेव सित्ति" करणान् प्रसमयेने इति-
दृश्यम् एतद्भाषनात् च-घनस्पतिकायिकाल्लसमयेन विप्रक्षे-
पवस्तस्य च विप्रक्षेप्य समयज्जयसनाहारकस्त्वुतीयसमये
च सर्वबन्धको भूत्वा तुल्लकभवे च जीविता पुनः पृथि-
व्यादिषु तुल्लकमयमेव स्थित्वा पुनरविग्रहे घनस्पति-
कायिकेर्वेधोपपन्नः प्रथमसमये च सर्वबन्धकोऽस्त्विति स-
र्वबन्धयास्त्रिसमयेने द्वे तुल्लकभवेभ्यो अन्तरं भवत इ-
ति । (उक्तांशेष्वपि) अयं च पृथिव्यादिषु काय-
स्थितिकाले (एवं देसबंधनं पि सित्ति) यथा पृथि-
व्यादीनां देशबन्धान्तरं जघन्यमेवं घनस्पतेरपि । तच्च तु-
ल्लकभवेभ्यो समयाधिकम् । भाषना चास्य पूर्वम् । (उ-
क्तांशेषु पुढाविकालां सित्ति, उत्कर्षेण घनस्पतेर्देशबन्धान्तरं
पृथिवीकायस्थितिकालोऽसंख्यतावास्यपिण्यादिरूप इति ।
अथौदारिकदेशबन्धकादीनामहस्यादिनिरूपणायाऽह—

एएसि यं भंते । जीवाः श्रोत्रालियसरीरं देसबंधगणं
सर्वबंधगणं य अबंधगणं य कयरे कयरे ० जाव यिसं-
साहिवा वा । गोयमा । सर्वद्वयोवा जीवा श्रोत्रालियस-
रीरस्म सर्वबंधगा, अबंधगा विप्रसाहिवा, देसबंधगा अ-
संबजगुणा ॥

(एएसिभ्यादि) तत्र सर्वस्तोकाः सर्वबन्धकास्तेवास्य-
सित्समय एव भाषाद्वयबन्धका विशेषाधिकका यतरे विग्रहगतौ
सिद्धयत्प्राप्तौ च ते भवन्ति । ते च सर्वबन्धकास्तेवास्यविशे-
षाधिकका, देशबन्धका असंख्यानगुणा देशबन्धकालस्याऽसं-
ख्यानगुणादितस्य सूत्रस्य प्राप्त्यां विरूपितोऽप्येव वक्ष्यमा इति ॥

अथ वैकियशरीरसमयेन बन्धनस्थितिरूपणायाऽह—

वेडवियसरीरप्पओगबंधे यं भंते । कइविहे पछत्ते ? ।
गोयमा । दुविहे पछत्ते । तं जहा-एगिंदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे य, पंचिंदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य ।
जइ एगिंदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, किं वाडकाइय-
गिंदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, अवाडकाइयगिंदियवे-
डवियसरीरप्पओगबंधे य । एवं एणं अभित्तावेणं जहा
ओसाइयसंठाणे वेडवियसरीरभंथां तहा भाणियव्वो ०
जाव पजत्तासव्वट्टिसिद्धओत्तरोवाइयकप्पाऽतीयवेमा-
इयियदेवपंचिंदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य, अपजत्ता-
सव्वट्टिसिद्धओत्तरोवाइय ० जाव प्पओगबंधे य । वेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते । कस्स कम्मस्स उदएणं ।
गोयमा । वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउयं वा लद्धि
वा पडुच्च वेडवियसरीरप्पओगानामाए कम्मस्स उदएणं
वेडवियसरीरप्पओगबंधे । वाडकाइयगिंदियवेडवियस-
रीरप्पओग पुच्छा । गोयमा । वीरियसजोगसहव्वयाए एवं
चेव ० जाव लद्धि पडुच्च ० जाव वाडकाइयगिंदियस-
रीरप्पओगबंधे । रयणप्पभापुडविनेरइयपंचिंदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते । कस्स कम्मस्स उदएणं । गो-

यमा । वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउं वा पडुच्च
रयणप्पभापुडवि ० जाव बंधे, ० जाव अइ सत्तमाए । ति-
रिक्खओशियपंचिंदियवेडवियसरीरपुच्छा ? । गोयमा ।
वीरिय ० जहा वाडकाइयणं । मणुस्सपंचिंदियवेडवियसरी-
रप्पओगपुच्छा । । एवं चेव असुरकुमारभवणवासिदेवपंचि-
ंदियवेडविय ० जाव बंधे । जहा रयणप्पभापुडविनेरइया-
णं एवं ० जाव यणियकुमारा, एवं वाणमंतरा, एवं
जोइसिया, एवं साहम्मकप्पावगया वेमाणिथा । एव ० जाव
अच्छुयगेवज्जगप्पातीयवेमाणिथा गेयव्वा । अणुत्तरोवा-
इयकप्पातीयवेमाणिथा एवं चेव । वेडवियसरीरप्पओगबंधे
यं भंते । किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । गोयमा । देसबंधे वि स-
व्वबंधे वि । वाडकाइयगिंदिय एवं चेव । रयणप्पभापुड-
विनेरइया एवं ० जाव अणुत्तरोवाइया । वेडवियसरीर-
प्पओगबंधे यं भंते । कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ।
सव्वबंधे जइणं एक्कं समयं, उक्कोसण दो समया, देसबंधे
जइणं एक्कं समयं, उक्कोसणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणा-
इं । वाडकाइयगिंदियवेडवियपुच्छा । गोयमा । सव्व-
बंधे एक्कं समयं, देसबंधे जइणं एक्कं समयं, उक्कोसणं भंते
मुहुत्तं ।

(वीरियेत्यादौ) यावत्करणान् (पमायपच्चाया कम्मं च जोगं
च भवं च सित्ति) द्रष्टव्यम् (लद्धि च सित्ति) वैकियकरणलक्षि
वा प्रतीत्य । एतच्च वायुपञ्चैन्द्रियतत्त्वमनुष्ठानपेक्षोक्तं,
तेन वायुकायाऽऽदिस्त्रेण लक्षितं वैकियशरीरबन्धस्य प्रत्य-
तया वक्ष्यति, नारकदेवत्वेन पुनस्तान् विहाय वीर्यसयोग-
सहृदयताऽऽदीन् प्रपयतया वक्ष्यतीति । (सव्वबंधे जइ-
णं एक्कं समयं ति) कथं वैकियशरीरिभूत्पद्यमानो
लक्षितो वा तत्कुर्वन् समयमेकं सर्वबन्धको भवतीत्येव-
मेकं समयं सर्वबंध इति । (उक्तांशेषु दो समय सित्ति) ।
कथमौदारिकशरीरी वैकियतां प्रतिपद्यमानः सर्वबन्धको
भूत्वा मृतः पुनर्नारकत्वं देवत्वं वा यदा प्राप्नोति तदा
प्रथमसमये वैकियस्य सर्वबन्धक एवेति कृत्वा वैकियशरी-
रस्य सर्वबंध उद्गृह्यतः समयद्वयमिति । (देसबंधे जइ-
णं एक्कं समयं ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियतां प्रतिप-
द्यमानः प्रथमसमये सर्वबन्धको भवति । द्वितीयसमये देश-
बन्धको भूत्वा मृत इत्येवं देशबन्धको जघन्यत एव समयमि-
ति । (उक्तांशेषु तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणां ति) कथं
देवेषु नारकेषु चोत्कृष्टविशेषिण्यप्यद्यमानः प्रथमसमये सर्व-
बन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशबन्धकस्तेन सर्वबन्ध-
समयेनोनामि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणयुत्कर्षेणो देशबन्ध इ-
ति । (वाडकायिप्यादि) । देसबंधे जइणं एक्कं समयं
ति । कथं वायुरौदारिकशरीरी सन् वैकियं गतस्ततः
प्रथमसमये सर्वबन्धको द्वितीयसमये देशबन्धको भूत्वा
मृत इत्येवं जघन्येनैको देशबन्धसमयः । (उक्तांशेषु
भंतेमुहुत्तं ति) वैकियशरीरेण स एव यदास्तमुहुत्तमा-
त्रमास्ते तदोत्कर्षतो देशबन्धोऽस्तमुहुत्तं लक्ष्यवैकियश-

रीरिणा जीयतोऽन्तर्मुहूर्त्तात्परना न वैकियशरीरावस्थानम-
स्ति पुनरीदारिकशरीरस्यावश्यं प्रतिपत्तेरिति ॥

रयण्यपभापुदविनेरइयुच्छा । गोयमा । सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्राई ति-
समयऊणाई, उकोमेणं सागरोवणं समयूणं । एवं
०जाव अहे सतमाए, खवरं देसबंधं जस्त जा जह-
सिया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा ०जाव उको-
सा समयऊणा । पंचिदियतिरिक्लनोशियाणं मणु-
स्साण य जहा वाउकाइयाणं असुरकुमारनागकुमार ०जाव
असुरतोववाइयाणं जहा नेरइयाणं, खवरं जस्त जा ठि-
ई सा भाशियव्वा ० जाव अणुचरोवाइयाणं सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं एकतीससागरोवमाई तिस-
मयऊणाई । उकोमेणं तेचीसं सागरोवमाई समयऊणाई ।

(रयण्यमेत्यादि) (देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्रा-
इ ति) कथं त्रिसमयविप्रहेण रत्नप्रभायां जघन्यस्थि-
तिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च समयजघनमाहारकस्तृतीये च-
क्षमये सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको वैकियस्य तदेवमाद्य-
समयत्रयन्यूनं वर्षसहस्रदशकं जघन्यतो देशबन्धः । (उ-
क्कोमेणं सागरोवमं समयूणं ति) । कथमविप्रहेण रत्नप्र-
भायामुत्कृष्टस्थितिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशबन्धकस्तेन सर्व-
बन्धसमयानेन सागरोपममुत्कृष्टतो देशबन्ध इति, एवं सर्वत्र
सर्वबन्धः समयं, देशबन्धश्च जघन्यो विप्रहसमयत्रयन्यूनो
निजिजिजघन्यस्थितिप्रमाणो बाध्यः, सर्वबन्धसमयन्यू-
नोऽमुत्कृष्टस्थितिप्रमाणोऽमुत्कृष्टदेशबन्ध इत्येतदेवाऽऽह- । एवं
जावत्त्यादि) पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां वैकियसर्वबन्ध एकं
समयं, देशबन्धस्तु जघन्यत एकसमयमुत्कर्षेण त्वन्तर्मुहूर्त्त-
मेतदेवातिदेशनाऽह- (पंचिदियेत्यादि) यच्च- "अंतोमुहूर्त्तं तर-
प-सु होइ चत्तारि तिरियमणुपसु । देवेसु अजमासो, उ-
क्कोस विउव्वणाकालो ॥ १ ॥ " इति वचनसामर्थ्यादन्त-
र्मुहूर्त्तं चतुष्टयं तेषां देशबन्ध इत्युच्यते, तन्मता-
भतरमित्यवसेयमिति । उक्को वैकियशरीरप्रयोगबन्धस्य
कालः ।

अथ तस्यैवान्तरं निकृष्यग्राह—

वेउव्वियसरीरपयोगबंधंतरं णं भंते । कालओ
केवचिरं होइ ? । गोयमा ! सन्वबंधंतरं जहण्यं ए-
कं समयं, उकोमेणं अण्यंतं कालं, अण्यतामा ०जाव
आवलियाए असंखेजइभागो, एवं देसबंधंतरं पि । वाउ-
काइयवेउव्वियसरीरपुच्छा ? । गोयमा ! सन्वबंधंतरं जह-
ण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं पलिओवमस्स असंखेजइभा-
गं । एवं देसबंधंतरं पि । तिरिक्लनोशियपंचिदियवेउ-
व्वियसरीरपयोगबंधंतरपुच्छा ? । गोयमा ! सन्वबंध-
तरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं पुव्वकोटिपुहूर्त्तं । एवं
देसबंधंतरं पि । एवं मणुयस्स पि ॥

(वेउव्वियेत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं एकं समयं
ति) कथमीदारिकशरीरी वैकियं गतः प्रथमसमये सर्व-
बन्धको, द्वितीये देशबन्धको भूत्वा सृष्टौ देवेषु नारकेषु
वा वैकियशरीरिष्वविप्रहेणोत्पद्यमानः प्रथमसमये सर्व-
बन्धक इत्यवमेकः समयः सर्वबन्धान्तरमिति । (उक्को-
मेणं अण्यंतं कालं ति) कथमीदारिकशरीरी वैकियं नतो
वैकियशरीरिषु वा देवाऽऽदिषु समुत्पन्नः, स च प्रथमसमये
सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धं च कृत्वा मृतस्ततः परमन्तकाल-
मीदारिकशरीरिषु वनस्पत्यादिषु स्थित्वा वैकियश-
रीरवत्सुत्पन्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः, एवं
च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि
ति) जघन्येनैकं समयमुत्कृष्टतोऽन्तकालमित्यर्थः, भावना
चास्य पूर्वोक्तानुसारंणेति । (वाउकाइयेत्यादि) (सन्वब-
ंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति) कथं वायुमीदारिकशरीरी वै-
कियशक्तिमापन्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको भूत्वा मृतः
पुनर्वायुरेव जातस्तस्य वा पयोतकस्य वैकियशक्तिनिर्विभ-
वनीत्यन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण । अतो पयोतको भूत्वा वैकियशरीर-
माभते, तत्र चासौ प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः इत्येवं
सर्वबन्धान्तरमन्तर्मुहूर्त्तमिति । (उक्कोमेणं पलिओवमस्स
असंखेजइभागं ति) कथं बाधुमीदारिकशरीरी वैकियं ग-
तस्तन्प्रथमसमये च सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा मृत-
स्ततः परमीदारिकशरीरिषु बाधुषु पश्येयमाऽसंख्येयभागम-
निबाह्यावश्यं वैकियं करोति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध
एवं च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंध-
ंतरं पि ति) अस्त भावना प्राप्तिरिति । (तिरिक्लेत्यादि)
(सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति) कथं पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोशिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध-
कस्ततः परं देशबन्धकोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं, तत आदारिकस्य
सर्वबन्धको भूत्वा समयं देशबन्धको जातः पुनरपि अद-
यमुत्पन्ना वैकियं करोमीति पुनर्वैकियं कुर्वनः प्रथमसमये
सर्वबन्ध एव च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (उ-
क्कोमेणं पुव्वकोटिपुहूर्त्तं ति) कथं पूर्वकोट्यायुः पञ्च-
न्द्रियतिर्यग्गोशिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा कालान्तरं मृतः पूर्वकोट्या-
युः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्वेवाप्यः पुनर्जन्मनः सह सताही वारा-
न्ततः सप्तमेऽष्टमे वा भवे वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धं कृत्वा देशबन्धं करोतीत्येवं सर्वबन्धव्याप्योक्तं
यथाप्राप्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि ति) भावना
चास्य सर्वबन्धान्तरकालमात्राऽनुसारंण कर्तव्येति ।

वैकियशरीरबन्धान्तरमव प्रकाशरणं विन्यग्राह—

जीवस्स णं भंते । वाउकाइयत्ते नो वाउकाइयत्ते पुण-
रिव वाउकाइयत्ते वाउकाइयपंचिदियवेउव्वियपुच्छा ? । गो-
यमा ! सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं अ-
ण्यंतं कालं वणस्सकालो । एवं देसबंधंतरं पि ।

(जीवस्स इत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति)
कथं बाधुवैकियशरीरं प्रतिपन्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको भूत्वा मृतस्ततः पुनरीक्यादिकेषुत्पन्नस्तत्राऽपि
कुलकमवमात्रं स्थित्वा पुनर्वायुज्जाडस्तत्राऽपि कतिपयान्

पुण्ड्रकमवाप्तं स्थित्वा वैकिर्यं गनस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको जानन्तश्च वैकिर्यस्य वैकिर्यस्य च सर्वबन्धधारिन्तरं
बहवः पुण्ड्रकमवाप्ते च बहवोऽप्यन्तर्मुहूर्तमेतन्मुहूर्ते,
बहुना पुण्ड्रकमवाप्तौ प्रतिपादितत्वात्, ततश्च सर्वब-
न्धान्तरं यथोक्तं भवतीति । [उक्तोक्तं अयं कालं
वणस्तइकालो ति] कथं वायुवैकिर्यशरीरे भवन्
मृतौ वनस्पदवादिष्वनन्तं कालं स्थित्वा वैकिर्यशरीरं पुन-
र्यदा लम्प्यते तदा यथोक्तमन्तरं विविच्यतीति । [एवं देसब-
न्धन्तरं पि ति] भावना वाच्यं प्रागुक्तानुसारेण ।

रत्नप्रभापुत्रे—

जीवस्स यं भंते ! रयण्यपभापुदपिनेरदयते नोरयण्यप-
भापुदविपुच्छा ? । गोयमा ! सव्वन्धन्तरं जहण्ये दस-
वाससइसाइ अंतोमुहूत्तममहिंयाइ, उक्कोसिंयं वणस्तइ-
कालो, देसबन्धन्तरं जहण्ये अंतोमुहूत्तं, उक्कोसिंयं अयं कालं
वणस्तइकालो एवं ० जाव अइ सत्तमाए, खवं
जा जस्स ठिई जइखिया सा सव्वन्धन्तरं जहण्ये अं-
तोमुहूत्तममहिंया कायवा, सेसं तं चेव । पंविदियति-
रिक्खजोखियमणुस्समं य जहा वाउकाइयाणं, असुरकु-
मारानागकुमार ० जाव सदस्साइदेवाणं, एएसिं जहा रय-
ण्यपभापुदविनेरदयाणं, नवरं सव्वन्धन्तरं जस्स जा ठिई

जइभिया सा अंशोमुहूत्तममहिंया कायवा, सेसं तं चेव ।
[सव्वन्धन्तरमित्यादि] एतच्छब्दे रत्नप्रभानारको दश-
वर्षसहस्रस्थितिक उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत उद्बुत्तस्तु गर्भ-
पञ्चेन्द्रियवन्तमुहूर्तं स्थित्वा रत्नप्रभायां पुनरप्युत्पन्न-
स्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक इत्येवं सूत्रोक्तं जघन्यम-
न्तरं सर्वबन्धधारिति, अयं च यदाऽपि प्रथमतोपत्तौ त्रिसम-
यविग्रहेषुत्पद्यते तदाऽपि न दशवर्षसहस्राणि त्रिसमय-
न्यूनानि भवन्ति अन्तर्मुहूर्तस्य मध्यास्त्रयत्रयस्य तत्र प्र-
त्येकाया च तत्रप्रत्येयऽप्यन्तर्मुहूर्तस्यव्याघातस्तस्यानिकर्तव्या-
दिति । [उक्कोसिंयं वणस्तइकालो ति] कथं रत्नप्रभानार-
क उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत उद्बुत्तश्चानन्तं कालं वनस्प-
त्स्यादिषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पद्यमानः सर्वबन्ध इत्येवमु-
क्तमन्तरमिति । [देसबन्धन्तरं जहण्ये अंतोमुहूत्तं ति]
कथं रत्नप्रभानारको देशबन्धकस्तन् मृतौ ० जाव अंतोऽप्यु-
पञ्चेन्द्रियविर्यंरूपोत्पद्य मृत्वा रत्नप्रभानारकतोत्पद्यस्तत्र च
द्वितीयसमये देशबन्ध इत्येवं जघन्यं देशबन्धस्यान्तरवि-
शेषः । [उक्कोसिंयमित्यादि] भावना प्रागुक्तानुसारेणैति, शक-
्यप्रमाऽदिनाकारवैकिर्यशरीरबन्धस्यान्तरमन्तर्देशतः संक्षपा-
द्योगाह—(एवं जेत्येवादि) द्वितीयाऽदिबुद्धिरीषु जघन्या स्थि-
तिः क्रमेणैकं त्रीणि सप्तदश सप्तदश द्वाविंशतिश्च सागरोप-
मासीति, पञ्चेन्द्रियेयादी (जहा वाउकाइयाणं ति) जघन्ये-
नान्तर्मुहूर्तमुत्पद्यतः पुनरनन्तं कालमित्यर्थोऽसुरकुमाराऽऽ-
व्यस्य सहस्रारान्ता देवा उपसिसमये सर्वबन्धं कृत्वा
स्वकीयां च जघन्यस्थितिमनुगच्छ पञ्चेन्द्रियविर्यंरूपं जघन्ये-
नान्तर्मुहूर्तानुत्पद्यते समुत्पद्य मृत्वा च तेष्वेव सर्वबन्धका
जातार एवं च तेषां वैकिर्यस्य जघन्यः सर्वबन्धधारन्तं जघन्या
तस्मिन्तिरन्तर्मुहूर्तार्थिका वक्रण्यः उत्कृष्टं त्वमन्तं कालं

यथा रत्नप्रभानारकाणामित्येवदृशोयगाह—(असुरकुमारोऽस्या-
दि) तत्र जघन्यस्थितिरसुरकुमाराऽदीनां व्यन्तराणां च दश
वर्षसहस्रानि उपातिष्काणां पर्यायमाष्टभागः सौघम्माऽवि-
पुत्तु (पतिंयं अदिवं दोसा एसादिवा सत्तस्य य जाइसेव्यादि)

अनन्तसूत्रे—

जीवस्स यं भंते ! अणायदेवचे नोभाणयदेवचे पु-
च्छा ? । गोयमा ! सव्वन्धन्तरं जहण्ये अद्दाससाग-
रोवमाइ वासपुहूत्तममहिंयाइ, उक्कोसिंयं अयं कालं
वणस्तइकालो, देसबन्धन्तरं जहण्ये वासपुहूत्तं, उक्को-
सिंयं अयं कालं वणस्तइकालो, एवं ० जाव अचु-
ए, नवरं जस्स जा ठिई सा सव्वन्धन्तरं जहण्ये वा-
सपुहूत्तममहिंया कायवा, सेसं तं चेव । गेविज्जकप्पा-
तीयपुच्छा ? । गोयमा ! सव्वन्धन्तरं जहण्ये वावीनं
सागरोवमाइ वासपुहूत्तममहिंयाइ, उक्कोसिंयं अयं कालं
वणस्तइकालो, देसबन्धन्तरं जहण्ये वासपुहूत्तं,
उक्कोसिंयं वणस्तइकालो ॥

(सव्वन्धन्तरमित्यादि) एतस्य भावना-अनन्तकल्पयो देव
उत्पत्तौ सर्वबन्धकः, स चाष्टादशसागरोपमाणि तत्र स्थित्वा
ततश्च्युतो वर्षपूयकं मनुष्येषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवात्प-
न्नः प्रथमसमये वाऽसौ सर्वबन्धक इत्येवं सर्वबन्धान्तरं
जघन्यमन्तरादुत्पन्नसागरोपमाणि वर्षपूयकवाधिकांनीति, उ-
त्कृष्टत्वमन्तं कालम् । कथं च देवस्तस्माच्च्युतोऽनन्तं कालं
वनस्पत्यादिषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पन्नः प्रथमसमये वाऽ-
सौ सर्वबन्धक इत्येवमिति । [देसबन्धन्तरं जहण्ये वा-
सपुहूत्तं ति] कथं च एवं देशबन्धकः संरच्युतो वर्ष-
पूयकं मनुष्यत्वमनुभूय पुनस्तत्रैव गतस्तस्य च सर्वब-
न्धान्तरं देशबन्ध इत्येवं सूत्रोक्तमन्तरं भवति । इह च यद्यपि
सर्वबन्धसमयाधिकं वर्षपूयकं भवति तथाऽपि तस्य वर्ष-
पूयकवादनार्थान्तरविविक्त्या न भेदेन गणनमिति, एवं
प्राणानाऽऽरवाच्युत्तमेवयकसूत्रावयवि, अथ सनःकुमाराऽऽ-
दिहहस्रारान्ता देवा जघन्यतो नवदिनाऽऽमुष्कं च अनन्ताऽऽ-
व्युत्पन्तान्ताऽप्युत्पन्नान्ताऽऽमुष्कं च समुत्पद्यन्ति इति जीव-
समाये अभिधीयते । ततश्च जघन्यं तत्सर्वबन्धान्तरं तत्त-
द्विकृतद्वयवयवस्थितिकं प्रमांति । सत्यमेतत्, केवलं म-
तान्तरमेवधेयमिति अनुत्तरविमानसूत्रे (उक्कोसिंयमित्या-
दि) उत्कृष्टं सर्वबन्धान्तरं देशबन्धधारन्तं च संख्यातानि साग-
रोपमाणि यतो नाभ्यस्तकाज्जमनुत्तरविमानच्युतः संस्तरति ।
तानि च जीवसमासमतेन विज्ञेयानीति ।

अथ वैकिर्यशरीरे देशबन्धकाऽऽदीनामन्यस्याऽऽदि-

निरूपणायाऽऽह—

जीवस्स यं भंते ! अणुत्तरवाइपुच्छा ? । गोयमा !
सव्वन्धन्तरं जहण्ये एकतीसं सागरोवमाइ वासपुहू-
त्तममहिंयाइ, उक्कोसिंयं संसेजाइ सागरोवमाइ, देस-
बन्धन्तरं जहण्ये वासपुहूत्तं, उक्कोसिंयं संसेजाइ साग-
रोवमाइ । एतेसि यं भंते ! जीवाणं वेउविपसरीर-

स्स देसबंधगाणं सव्वबंधगाणं अबंधगाणं य कयरे क-
यरेहिंते । जाव विसेसहिंया वा । गोयमा ! सव्व-
त्थोवा जीवा वेउब्बिगसरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा
अस्सेजमुणा, अबंधगा अणुंतमुणा ।

(एएसीत्यादि) तत्र सर्वस्वोका वैकियसर्वबन्धकास्त-
त्कालस्याहवन्धात् देशबन्धका असंख्यानगुणस्तत्कालस्य
तदपेक्षयाऽसंख्येयगुणत्वादबन्धकास्त्वन्तमुणाः । सिद्धानां
वनस्पत्यादीनां च तदपेक्षया अनन्तगुणत्वादिति ॥

अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

आहारगसरीरप्यओगबंधेणं भंते ! इविहे पणुत्ते ! गोयमा !
एगागारं पणुत्ते । अइ एगागारं पणुत्ते किं मणुस्माऽऽहार-
गसरीरप्यओगबंधे, अमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे ।
गोयमा ! मणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे, नोअमणुस्माऽऽ-
हारगसरीरप्यओगबंधे, एवं एणं अभिलावेणं जहा ओगाह-
यसंठाणे ० जाव इणुत्तपमत्तसंजयसम्मदिहूपजत्तसंसेजवा-
साउयकम्मभूमिगमभवक्तियमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओग-
बंधे, नोअणुत्तपमत्त ० जाव आहारगसरीरप्यओगबंधे
णं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं । गोयमा ! वीरियसजोगस-
हवयाए ० जाव लद्धिवां पटुच्च आहारगसरीरप्यओगनामाए
कम्मस्स उदएणं । आहारगसरीरप्यओगबंधे, आहारगस-
रीरप्यओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गोय-
यमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । आहारगसरीरप्य-
ओगबंधेणं भंते ! कालओ केवचिरं होइ । गोयमा !
सव्वबंधे एकं समयं, देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं, उकां-
सेणं वि अंतोमुहुत्तं । आहारगसरीरप्यओगबंधेतरसं, भंते !
कालओ केवचिरं होइ । गोयमा ! सव्वबंधंतरं जहसणं
अंतोमुहुत्तं, उकोमणं अणुंतं कालं, अणुंताओ ओसपि-
णीउस्सपिणीओ कालओ, खेतओ अणुंता लोगा अवहुं
पागलपरियट्टं देखुणं । एवं देसबंधंतरं पि ॥

(सव्वबंधे एकं समयं ति) आएसमय एव सर्वबन्ध-
भावत् । (देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं, उकोसेण वि
अंतोमुहुत्तं ति) कथं जगज्जल उक्केपेत्तान्तमुहुत्तमा-
ग्नेवाऽऽहारकशरीरी भवति, परत आदिगिकशरीरस्याव-
श्यं अद्वास्तत्र चान्तमुहुत्तं आद्यसमये सर्वबन्ध उत्तर-
काले च देशबन्ध इति । अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धस्य-
चान्तमित्युक्त्याऽऽह—(आहाररेत्यादि) (सव्वबंधंतरं
जहसणं अंतोमुहुत्तं ति) कथं मनुष्य आहारकशरीरं प्र-
तिपणुत्तस्तथाप्रसमये च सर्वबन्धकास्ततोऽस्तमुहुत्तमात्रं
विश्रुत्वा आहारिकशरीरं गतस्त्वप्यन्तमुहुत्तं स्थितः पु-
नरपितृस्य संशयाऽऽधारकशरीरकणकारमुत्पन्नं, ततः
पुनरप्यधारकशरीरं शुद्धति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक-
त्वमेवेवं च सर्वबन्धान्तरमात्रमुहुत्तं द्व्योपरप्यन्तमुहुत्तयोर-
कत्वसिद्धिर्ज्ञायादिति । (उकोसेण अणुंतं कालं ति) । कथं
अंतोऽनन्तकालाधारकशरीरं पुनर्भवत इति, कालानन्त्य-

मेव विशेषेणाऽऽह—(अणंताओ उस्सपिणीओ आसपिणीओ
कालओ खेतओ अणुंता लोगा ति) । एतद्व्याख्यानं प्रायत् ।
अथ तत्र पुद्गलपरावर्तपरिमाणं किं भवतीत्याह—(अवहुं
पागलपरियट्टं देखुणं ति) अपाण्डम-अपगमाण्डमण्डनात्रमि-
त्यर्थः, पुद्गलपरावर्तं प्रागुक्तस्वरूपम्, अपाण्डमप्यजतः पू-
णं स्यादत आह-देशोन्मिति । एवं (देसबंधंतरं पि ति)
जगन्धामासमुहुत्तस्वरूपैः पुनरपाण्डं पुद्गलपरावर्तं देशोन्म ।
भावना तु पूर्वोक्तानुसारेणेति ।

अथाऽऽहारकशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामपरत्वाऽऽदिनि-
रूपणायऽऽह—

एएसिणं भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देसबंधगाणं
सव्वबंधगाणं अबंधगाणं कयरे कयरेहिंते ० जाव विसेस-
हिंया वा । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसरीरस्स स-
व्वबंधगा, देसबंधगा संसेजमुणा, अबंधगा अणुंतमुणा ॥

(एएसीत्यादि) तत्र सर्वस्वोका आहारकस्य सर्वब-
न्धकास्तत्सर्वबन्धकालस्याऽदृष्टत्वाद्देशबन्धकाः संख्यातगु-
णास्तद्देशबन्धकालस्य बहुत्वादसंख्यानगुणास्तु ते न भव-
न्ति, यतो मनुष्या अपि संख्याताः किं पुनराहारकशरीर-
श्वबन्धका अवन्धकास्त्वन्तमुणाः, आहारकशरीरं हि मनु-
ष्याणां तत्रापि संयतानाम्, तेषामपि कर्णाचिदेव कदाचि-
देव च भवन्तीति । शयकाले न शयस्त्वान्धावन्धकास्ततश्च
सिद्धचतस्पत्यादीनामन्तमुणुत्तत्वादन्तमुणास्त इति ।

अथ तेजसशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

तेयामरीरप्यओगबंधेणं भंते ! इविहे पणुत्ते । गो-
यमा ! पंचविहे पणुत्ते । तं जहा-एग्गिदियतेयासरीरप्य-
ओगबंधे य, वंडिदियतेयासरीरप्यओगबंधे य ० जाव पंचि-
दियतेयासरीरप्यओगबंधे य । एग्गिदियतेयासरीरप्यओ-
गबंधेणं भंते ! इविहे पणुत्ते । एवं एणं अ-
भिलावेणं भेदो जहा-ओगाहयसंठाणे ० जाव पज्जाता
सव्वट्टमिद्धअणुत्तरोववाइयकपात्तायेवेवमाणिपदेवपंचिदिय-
तेयासरीरप्यओगबंधे य अपज्जातामव्वट्टमिद्धअणुत्तरो-
ववाइय ० जाव बंधे य । तेयासरीरप्यओगबंधेणं भंते ! कस्स
कम्मस्स उदएणं । गोयमा ! वीरियसजोगसहवयाए ०
जाव आउये वा पटुच्च तेयामरीरप्यओगनामाए क-
म्मस्स उदएणं तेयामरीरप्यओगबंधे । तेयासरीरप्यओग-
बंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे । गोयमा !
देसबंधे, ओ सव्वबंधे । तेयासरीरप्यओगबंधेणं भंते !
कालओ केवचिरं होइ । गोयमा ! दुविहे पणुत्ते । तं
जहा-अणुत्तरोववा अपज्जमिप, अणुत्तरोववा सपज्जमिप ।
तेयासरीरप्यओगबंधंतरं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अणुत्तरोववा अपज्जमिप, अणुत्तरोववा सपज्जमिप ।
तेयासरीरप्यओगबंधंतरं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अणुत्तरोववा अपज्जमिप, अणुत्तरोववा सपज्जमिप ।
तेयासरीरप्यओगबंधंतरं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अणुत्तरोववा अपज्जमिप, अणुत्तरोववा सपज्जमिप ।
तेयासरीरप्यओगबंधंतरं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अणुत्तरोववा अपज्जमिप, अणुत्तरोववा सपज्जमिप ।

वा जीवा तेषासरीरस्स अवबंधगा देसबंधगा अर्थात्तगुणा ॥
(तेषंस्यादि) (नोसवबंधं चि) तैजसशरीरस्यानादि
त्वात् सर्वबंधोऽस्ति तस्य प्रथमतः पुद्गलोवात्मकपत्वा-
दिनि । (अणारूप एव अपञ्चवसिपत्त्यादि) तत्रायं तैज-
सशरीरबन्धोऽनादिरूपवसितोऽभव्यानाम् अनादिः स्वपर्व-
वासितस्तु भव्यानामिति । अथ तैजसशरीरप्रयोगबन्धस्य-
वात्तरनिरूपणयाऽऽह- (तेषंस्यादि) (अणुरूपस्तेस्यादि)
यस्यासंसारत्वां जीवस्तेजसशरीरबन्धनद्वयरूपेणाऽपि स-
त्त्वाऽविनिर्मुक्त एव भवति, तस्माद् द्वयरूपस्याप्यस्य नास्त्य-
स्तरमिति । अथ तैजसशरीरदेशबन्धकाऽवन्धकानामवस्था-
ऽऽदिनिरूपणयाऽऽह- (एषोस्यादि) तत्र सर्वलोकास्तै-
जसशरीरव्याऽवन्धकाः, सिद्धान्तिमिव तदवन्धकत्वात्, देश-
बन्धकास्त्यनन्तगुणास्तदेशबन्धकानां सकलसंसारिणां सि-
द्धिभ्योऽनन्तगुणत्वादिति ।

अथ कामेश्वरशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽह—

कम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! कद्विहे पण्णत्ते । गोय-
मा ! अट्टविहे पण्णत्ते । तं जहा—नाशादरणिज्जकम्पामरी-
रप्यभोगबंधं ० जाव अंतरादयकम्पामरीरप्यभोगबंधं । ना-
शावरणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! नाणपडिणीययाए नाणखिएव-
णयाए नाणंतराएणं नाणप्पदोसेणं शाखच्चासायएणं
नाणविंसंवादाणाजोगेणं नाशावरणिज्जकम्पामरीरप्यभो-
गनामाए कम्पस्स उदएणं नाशावरणिज्जकम्पामरीर-
प्यभोगबंधं ॥

(नाणपडिणीययाए चि) ज्ञानस्य-भुताऽऽदेस्तद्वेदाज्ज्ञान-
वतां वा या प्रत्यनीकता सामान्येन प्रतिकूलता सा तथा
तथा । (नाणनिहवणयाए चि) ज्ञानस्य-भुतस्य भुतगुरु-
णं वा या निहवता-अपलपनं सा तथा तथा- (नाणंतरा-
येणं चि) ज्ञानस्य भुतस्यान्तरायस्त्वद्ग्रहणाऽऽदौ विप्रो यः
स तथा तेन । (नाणप्यभोसिणं चि) ज्ञानि-भुताऽऽदौ ज्ञानय-
स्तु या यः ग्रहेषोऽर्थातः स तथा तेन । (नाणच्चासाय-
याए चि) ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा याऽप्यासायता-हीलना सा
तथा तथा । नाणविंसंवादाणाजोगेणं चि) ज्ञानस्य ज्ञानि-
नां वा विंसंवादन्योनो व्यभिचारदर्शनाय व्यापारो यः स
तथा तेन । एतानि च बाह्यानि कारणानि ज्ञानाऽऽवरणायका-
मेश्वरशरीरबन्धे ।

अथातर्त्त कारणाहाह—

दरिसावरणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! कस्स
कम्पस्स उदएणं ? गोयमा ! दंसणपडिणीययाए एवं ज-
हा नाशावरणिज्जं, नवरं दंसणनामघेयव्वं ० जाव दंस-
णविंसंवादाणाजोगेणं दंसणावरणिज्जकम्पामरीरप्यभोग-
नामाए कम्पस्स उदएणं ० जाव पभोगबंधं । सायावेयणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! पाणाणुकेपयाए भूयाणुकुपयाए
एवं जहा सत्तमसए दुस्समाउहेसए ० जाव अपरियाव-

णयाए सायावेयणिज्जकम्पामरीरप्यभोगनामाए कम्पस्स
उदएणं सायावेयणिज्ज ० जाव बंधं । असायावेयणिज्ज-
पुच्छा ? गोयमा ! परदुक्खणयाए परसोयणयाए जहा
सत्तमसए दुस्समाउहेसए ० जाव परितावणयाए असाया-
वेयणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं । मोहणिज्जकम्पामरी-
रपुच्छा ? गोयमा ! तिब्बकोहयाए तिब्बमाययाए तिब्ब-
माययाए तिब्बलोहयाए तिब्बदंसणां मोहणिज्जयाए तिब्ब-
चरित्तमाहणिज्जयाए मोहणिज्जकम्पामरीरप्यभोग ० जाव
पभोगबंधं ? खेरह्याउयकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते !
पुच्छा ? गोयमा ! महारंभयाए महारंभियाए पंचिदि-
यवहेणं कुणिमाहारेणं खेरह्याउयकम्पामरीरप्यभोगना-
माए कम्पस्स उदएणं खेरह्याउयकम्पामरीर ० जाव पभो-
गबंधं । तिरिक्खजोगियाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
माइल्लयाए नियहिण्णयाए अलियवयणेणं कूटतुल्लूकपाणं
णं तिरिक्खजोगियाउयकम्पामरीरप्यभोगबंधं । मणु-
स्माउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! पगइभयाए पगइव-
णीययाए साणुकांसणयाए अपच्छरिसुत्ताए मणुस्माउय-
कम्पामरीरप्यभोगबंधं । देवाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोय-
मा ! सरागंसंनेयं संजमाऽसंनेयं बालत्तवोक्कम्मणं अकाप-
णिज्जयाए देवाउयकम्पामरीर ० जाव पभोगबंधं । सुभनाप-
कम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! काउज्जुययाए भाउज्जुययाए
भासुज्जुययाए अविंसंवादाणाजोगेणं सुभणामकम्पामरीर
० जाव पभोगबंधं । असुभणामकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
कायअणुजुययाए ० जाव विंसंवादाणाजोगेणं असुभणा-
मकम्पामरीर ० जाव पभोगबंधं । उच्चागोयकम्पामरीरपु-
च्छा ? गोयमा ! जातिअमदेणं कुलअमदेणं बलअमदेणं
रुवअमदेणं तवअमदेणं लाभअमदेणं सुअमदेणं इस्सरी-
यअमदेणं उच्चागोयकम्पामरीर ० जाव पभोगबंधं । शीया-
गोयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! जातिमदेणं कुलमदेणं
बलमदेणं ० जाव इस्सरियमदेणं शीयागोयकम्पामरीर
० जाव पभोगबंधं । अंतरादयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
दाणंतगएणं लाभंतराएणं भोगंतराएणं उवभोगंतराएणं
वीरियंतराएणं अंतरादयकम्पामरीरप्यभोगनामाए कम्प-
स्स उदएणं अंतरादयकम्पामरीरप्यभोगबंधं । शाणावरणि-
ज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! किं देसबंधं सव्वबंधं ?
गोयमा ! देसबंधं, यो सव्वबंधं, एवं ० जाव अंतरादयं ।
शाणावरणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधं यं भंते ! कालओ
केवचिरं हाइ ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते । तं जहा—अथादय
एवं जहेव तेयगस्स संचिद्वणा तहेव एवं ० जाव अंतराद-
यकम्पस्स । शाणावरणिज्जकम्पामरीरप्यभोगबंधंतरेणं

भंते ! कालो केवचिं होइ ? गोयमा ! अणायस्स एवं जहा तेयगसरीस्स अंतरं तहेव ० जाव अंतरायस्स । एसमिं थं भंते ! जीवाणं शाणावरणज्जस्स कम्मस्स देसबंधाणं अवंधाणं य कयरे कयरे ० जाव अप्पावहुंमं जहा तेयगस्स एवं आउयवज्जं ० जाव अंतरायं । आउयस्स पुच्छा ! गोयमा ! सव्वथावा जीवा आउयकम्मस्स देसबंधा, अवंधगा संखिज्जगुणा ।

(नाणावरणज्जमित्यादि) ज्ञानाऽऽवरणीये हेतुत्वेन ज्ञानाऽऽवरणीयलक्षणं यत्काम्येश्वरीप्रयोगनाम तत्तथा तस्य कर्मण उदयेनेति । (देसणपडिणीययाए त्ति) इह दर्शनं—चतुर्दशैनाऽऽदि । (तिग्गदंसणमोहजिज्जायाए त्ति) तीक्ष्मिध्यातवत्तय्येः । (तिग्गचरित्तमोहजिज्जायाए त्ति) कषायव्यतिरिक्तं नोकषायलक्षणमिह चारित्रमोहनीयं प्राधान्यक्रोधाधत्तय्यादिना कषायचारित्रमोहनीयस्स प्रागुक्तवाहिति । (महारंभयाए त्ति) अपरिमितकृपाधारमभतयेत्यर्थः । (महापरिग्गहायाए त्ति) अपरिमाणपरिप्रदतया (कुमिमाहारंणं त्ति) मांसभोजनेनेति । (माइल्लयाए त्ति) परवञ्जनबुद्धिलक्षणा (नियिइल्लयाए त्ति) निकृतिः वञ्जनायं चेष्टा, माया प्रच्छादनायं मायान्तरमित्येके, अत्राऽदारकरणेन परवञ्जनमित्यर्थः । तद्वचनया (पगहभइयाए त्ति) स्वभावतः परानुपतापितया । (सासुक्कसयाए त्ति) सासुक्कसया । (अमच्छुरिययाए त्ति) मत्सरिकः—परशुणानामसोढा, तद्भावनिषेधोऽमत्सरिकता तथा [सुभनामकम्मैयादि] इह शुभनाम देवाग्यात्रिकम् । [कायज्जुयाए त्ति] कायज्जुनया परवञ्जनपरकायचेष्टया । [भासुज्जुयाए त्ति] भासुज्जुनया परवञ्जनपरमनःप्रवृत्तयेत्यर्थः [भासुज्जुनयाए त्ति] भासुज्जुनया भावाज्जवेत्यर्थः । [अविसेवायणजोगणं त्ति] विसेवादानमग्न्याप्रतिपक्षस्याग्न्याधारकणं तद्वृत्तये योगो—व्यापारस्तेन वा योगः—सम्बन्धो विसेवादानयोगस्तन्निषेधोऽविसेवानयोगस्तन्नेह च कायज्जुनाऽऽदिप्रयं वसेमानकालाऽऽभयमविसेवादानयोगस्तन्निषेधमाललक्षणकालइयाऽऽभय इति । [अनुसनामकम्मैयादि] इह काऽऽशुभनामनरकर्मणादिकम् । [कम्मसारीरवपञ्चो गमियादि] काम्येश्वरीरप्रयोगवन्धप्रकरणं तेजसशरीरप्रयोगवन्धप्रकरणवन्धयम् । वस्तु विशेषोऽनाकल्पते—(सव्वथोवा जीवा आउयस्स कम्मस्स देसबंधंण त्ति) सर्वस्तोकत्वमेषामाशुबंधाज्जायाः स्तोकावाद्बन्धाज्जायास्तु बहुशुणत्वात्तद्वन्धकाः संख्यातगुणाः । नव्वसंख्यातगुणास्तद्वन्धकाः कस्माज्ज्ञास्तद्वन्धाऽऽया अस्संख्यातजीवितानामभ्याससंख्यातगुणत्वात् । उच्यते—इदमनन्तकायिकानाश्रित्य सूत्रम् । तत्र आनन्तकायिकाः संख्यातजीविता एव, ते चाऽऽशुक्कसवन्धकास्तद्वन्धकमेव संख्यातगुणा एव भवन्ति । यद्यवन्धकाः सिद्धाऽऽशुक्कसवन्धस्य सिध्यन्ते, तथाऽपि तेभ्यः संख्यातगुणा एव ते, सिताऽऽशुक्कसवन्धकानामनन्तनामव्यनन्तकायिकाऽऽशुक्कसवन्धकाऽऽशुक्कसवन्धमात्वादिति । ननु यदाशुक्कसवन्धकाः क्षन्ते बन्धका भवन्ति, तथा कथं न सर्ववन्धकसम्बन्धेषामाशुक्कसवन्धकाऽऽशुक्कसवन्धसर्वी सत्वं सिद्धिबन्धते । औदारिकाऽऽ

ऽऽदिशरीरविविक्ता न नव्ववन्धसम्भव इति ।

प्रकारान्तरकौदारिकाऽऽदि विमन्यकाह—

जस्स थं भंते ! आरालियसरीरस्स सव्वबंधे मे थं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! थो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! थो बंधए, अवंधए । तेयासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए ! थो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए, थो सव्वबंधए । कम्मसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । जहेव तेयगस्स ० जाव देसबंधए थो सव्वबंधए । जस्स थं भंते ! आरालियसरीरस्स देसबंधे मे थं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! थो बंधए अवंधए, एवं जहेव सव्वबंधं थं भणियं तहेव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्स थं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स सव्वबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स किं बंधए अवंधए ? गोयमा ! थो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स एवं चेव तेयगस्स कम्मगस्स य जहेव आरालिएणं समं भणियं तहेव भाणियव्वं ० जाव देसबंधं थो सव्वबंधे । जस्स थं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स देसबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! थो बंधए अवंधए, एवं जहेव सव्वबंधं थं भणियं तहेव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्स थं भंते ! आहारगसरीरस्स सव्वबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! थो बंधए अवंधए, एवं वेउव्वियस्स वि तेयगकम्मणं जहेव आरालिएणं समं भणियं तहेव भाणियव्वं । जस्स थं भंते ! आहारगसरीरस्स देसबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स एवं जहा आहारगसरीरस्स सव्वबंधं थं भणियं तथा देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्स थं भंते ! तेयासरीरस्स देसबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! बंधए वा अवंधए वा । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? गोयमा ! देसबंधए वा सव्वबंधए वा । वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए ? । एवं चेव । एवं आहारगस्स वि । कम्मगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! बंधए, थो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? गोयमा ! देसबंधए, थो सव्वबंधए जस्स थं भंते ! कम्मसरीरस्स देसबंधे मे थं भंते ! आरालियसरीरस्स जहा तेयगस्स सव्वबंधं थं भंते ! आहारगसरीरस्स वि भाणियव्वं ० जाव तेयासरीरस्स ० जाव देसबंधए, थो सव्वबंधए ।

(जस्सत्थयादि) (नोबंधणं सि) न होकसमये औदारिक-
वैकिययोर्बंधो विद्यत इति कृत्वा नोबन्धक इति । एवमाहार-
कस्यापि, तैजसस्य पुनः त्रैधाविद्विहितत्वाऽबन्धको देशबन्ध-
न, सर्वबंधस्तु नास्त्येव तस्येति । एवं कार्मण्यशरीरस्यापि
वाच्यमिति । एवमौदारिकसर्वबंधमाश्रित्य शेषाणां बन्ध-
चिन्तायोऽनन्तरदण्डक उक्ताऽधौदारिकस्यैव देशबन्धमा-
श्रित्याप्यमाह—(जस्स एवमियदि) अथ वैकियस्य सर्व-
बंधमाश्रित्य शेषाणां बन्धचिन्तायोऽन्यो दण्डकस्तत्र च ।
(तेषागस्स कम्मगस्स य जड्ढेत्यादि) यधौदारिकशरीरसर्व-
बंधकस्य तैजसकार्मण्ययोर्देशबन्धकत्वमुक्तमेवं वैकियशरी-
रसर्वबंधकस्यापि तयोर्देशबन्धकत्वं वाच्यमिति भावः । वैकि-
यदेशबन्धदण्डक आहारकस्य सर्वबंधदण्डको देशबन्धद-
ण्डकश्च सुगम एव, तैजसदेशबन्धदण्डको तु (बंधण वा आ-
बंधण वं सि) तैजसदेशबन्धक औदारिकशरीरस्य बन्ध-
को वा, स्यादबन्धको वा, तत्र विप्रद्वै चर्त्तमानोऽबन्धकोऽ-
विप्रद्वैत्यः पुनर्वैबन्धकः स एवोपलक्षितेनप्रातिप्रधमसमये
सर्वबंधको, द्वितीयोऽऽदौ तु देशबन्धक इति । एवं कार्म-
ण्यशरीरदेशबन्धदण्डकोऽपि वाच्यमिति ।

अधौदारिकाऽऽदिशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामव्यत्वाऽऽदि-
निरूपणयाऽह—

एणुमि णं भंते ! सर्वजीवाणां आरालियवेउव्विय-
आहारगतेयाकम्मासरीरमाणं देशबंधमाणं सर्वबंधमाणं
अबंधमाणं य कयरे कयरे ० नाव विसंसाहिया वा ! गो-
यमा ! सव्वदोशा आहारगसरीरस्स सर्वबंधगा, तस्म
चेव देसबंधगा संखेज्जगुणा २, वेउव्वियसरीरस्स सर्व-
बंधगा असंखेज्जगुणा ३, तस्म चेव देसबंधगा असंखे-
ज्जगुणा ४, तेयाकम्माणं दोहं वि तुद्धा अबंधगा
अणंतगुणा ५, आरालियसरीरस्स सर्वबंधगा अणं-
तगुणा ६, तस्म चेव अबंधगा विसंसाहिया ७,
तस्म चेव देसबंधगा असंखेज्जगुणा ८, तेयाकम्माणं
देसबंधगा विसंसाहिया ९, वेउव्वियसरीरस्स अबंधगा
विसंसाहिया १०, आहारगसरीरस्स अबंधगा विसंसाहिया ।

एते हि विप्रहगनिकाः सिद्धाऽऽबन्धक्य अर्थात् । तत्र च सि,
आऽऽदीनामव्यत्वात्पदेनैवाऽविषया विप्रहगनिकाश्च वषय
माणान्येव सर्वबंधकभ्यो बह्वुतरा इति । तेष्वस्तदबन्धका
विशेषाधिका इति । तस्यैव औदारिकस्य देशबन्धकाः अस्-
न्यतगुणा विप्रहावापेक्षा देशबन्धाऽऽद्या असंख्यातगु-
णास्तैजसकामण्ययोर्देशबन्धका विशेषाधिका यस्मात्सर्वेऽ-
पि संसारिणस्तैसकामण्ययोर्देशबन्धका भवन्ति । तत्र च
ये विप्रहगनिका औदारिकसर्वबंधका वैकियविबन्धका-
श्च ते औदारिकदेशबन्धकभ्योऽतिरिच्यन्त इति । ते वि-
शेषाधिका इति । वैकियशरीरस्याबन्धका विशेषाधिका य-
स्माद्वैकियस्य बन्धकाः प्रायो देवनारका एव, शेषास्तु त-
द्वचर्त्तकाः सिद्धाऽह, तत्र सिद्धास्तैजसाऽऽर्द्धदेशबन्धकभ्योऽ-
तिरिच्यन्त इति तैर्विशेषाधिका उक्ताः । आहारकशरीर-
स्याऽबन्धका विशेषाधिका यस्मान्मनुष्याणां वाऽऽहारकश-
रीरं वैकियं तु तदव्येवमपि । ततो वैकियबन्धेभ्य आहारक-
बन्धकानां लोकात्वेन वैकियबन्धकभ्य आहारकाऽबन्धका

विशेषाधिका इति । इह चैवं स्थापना—

औदारिकस्य सर्वबंधका अनन्तगुणाः ६, देशबन्धका असंख्यगुणाः ८, अबन्धका वि- शेषाधिकाः ७	वैकियस्य सर्वबंधका असंख्यगुणाः ३, देशबन्धकाः असंख्यगुणाः ४, अबन्धका वि- शेषाधिकाः १०,	तैजसस्य न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धका वि- शेषाधिकाः ११	कार्मण्यस्य न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धका वि- शेषाधिकाः ५,
--	---	--	--

इहोत्पन्नद्वयसाधिकारं बुद्धाः गाथाभिर्नैव प्रपञ्चितवन्तः—

“ ओरालसर्वबंधा, योवा आबन्धया विसंसाहिया ।

तसो य देसबंधा, असंख्यगुणिता क्हं भेया ? १ ॥ ”

इधौदारिकसर्वबंधाऽऽदीनामव्यत्वाऽऽदिभावनार्थं सर्वबंधा-
ऽऽदिरूपं तावदुच्यते—

“ पदमस्मि सर्वबंधो, समए सेसेसु देसबंधो उ ।

सिद्धाईण अबंधो, विगहाहायाण य जिया ॥ २ ॥ ”

इह ऋजुगुण्या विप्रहगता चोत्पद्यमानानां जीवानामुत्पत्ति-
क्षेत्रप्रातिप्रधमसमये सर्वबंधो भवति । द्वितीयोऽऽदौ देश-
बन्धः, सिद्धाऽऽदीनामियत्राऽऽदिशब्दार्थं वैकियाऽऽदिबन्ध-
कानां च जीवानामौदारिकस्याबन्ध इति । इह च सिद्धादीना-
मबन्धकत्वेऽप्यव्यत्वात्पदेनाविवेकगुणद्विप्रहगनित्वं प्रतीय
सर्वबंधकभ्योऽबन्धका विशेषा उक्ताः । इत्येतदवाऽह—

“ इह पुण विगहिय चिय, पडह भणिया अबंधगा अहिया ।

सिद्धा अणंतभाग-मि सव्वबंधाण वि अवांति । ३ ॥ ”

साधारण्येवपि सर्वबंधमावात्सर्वबंधकाः सिद्धेभ्योऽ-
नन्तगुणा यत एवं ततः सिद्धास्तैवामन्तभागे वर्तन्ते ।

यदि च—सिद्धा अपि तेषामन्तभागे वर्तन्ते तदा सुतरां
वैकियबन्धकाऽऽद्यः प्रतीयन्त एव, ततस्ताम्विहाय एव

सिद्धपदेनैवाधत्तमिति । अथ सर्वबंधकानामव्यत्वात्कानां

च समतोऽभिधानपूर्वकमबन्धकानां विशेषाधिकत्वमुप-
र्ययितुमाह—

“ उज्जुआ ये तेगबंधा, दुहओ बंका गई भवे तिविहा ।

पदमाहसर्वबंधा, सव्वे वीया य अज्जे तु ॥ ४ ॥ ,

तइयाह तस्यभागे, लभह जीवाण सव्वबंधाण ।

इह तिज्जि सव्वबंधा, रासी तिज्जि व अबंधा ॥ ५ ॥

रासिण्यमाणओ ते, तुल्ला बंधा य सव्वबंधा य ।

संक्षारमाणओ पुण, अबंधगा मुण जहऽमहिया ॥ ६ ॥ ”

अज्ज्वायतार्यां गतो सर्वबंधका एवाऽऽहसमये भवत्येव-
मेकस्तेषां राशिः, एककक्षा ये उपपद्यन्ते तेषां वे प्रथमे स-

मये तेऽबन्धकाः, द्वितीये तु सर्वबंधका इत्येवं तेषां द्वि-
तीयो राशिः, स वैक्यकक्षाभिधानाद्वितीयमव्यत्वात्पद्यमाना-

मर्जभूतो भवतीति, द्विवक्या गत्या ये पुनरुपपद्यन्ते ते

आवे समपद्ये अथवाकास्तृतीये तु सर्वबंधकाः । अयं च

सर्वबन्धकानां तृतीयो राशिः, स च द्विवर्गमिधानतृतीयगण्योत्पद्यमानानां प्रिभागभूतो भवति, तृतीयसमयमावि-
त्वात्तस्य, एवं च तस्यः सर्वबन्धकानां राशयश्च एव चा-
बन्धकानां समयभेदेन राशिभेदादिति, एवं च ते राशिप्र-
माणस्तुत्या यद्यपि भवन्ति तथापि संख्याप्रमाणबोधिका
अबन्धका भवन्ति । ते चैवम्—

“ ओ एगसमस्या त, एगभिगोयमि, क्खिदिं पंति ।

हुममइया तिगयिया, तिसमइया सेसलोमाओ ॥ ७ ॥ ”

ये एकसाम्यिका श्रुतुगण्योत्पद्यमानका इत्यर्थः । ते एक-
स्मिन् निगोदे साधारणशरीरे लोकमध्यस्थिते षड्भ्यां दि-
ग्भ्याः पुत्रेणाग्रागच्छन्ति, ये पुनर्द्विसम्यिका एकवर्गगण्यो-
त्पद्यमाना इत्यर्थः । ते त्रिप्रतर्क्याः प्रतर्क्यादागच्छन्ति, वि-
दिशां वंशगणमाना, प्रतर्क्या वयंयथास्वरूपः, ये पुनर्द्विस-
म्यिकाः समयत्रयेण वक्रद्वयेन चोत्पद्यमानास्तैः शेषलोकान्
प्रतर्क्ययतिरिक्तलोकान्दागच्छन्तीति ॥ प्रतर्क्यपुण्याऽऽह—

“ निरियाऽऽय्यं च चउदिमि, एयमसंख्यातमावहत्तं ।

उड्ठं पुववावरदा-हिणुत्तरा जा य दो पयरा ॥ ८ ॥ ”

लोकमध्यगतैकनिगोदमधिकृत्य त्रिगण्यतश्चतसृषु विषु
प्रतर्क्यः प्रकल्प्यते, असंख्ययप्रदेशबाह्ययो विपक्षितनिगोदो-
त्पादकालोचनावाग्राहनाबाह्य इत्येतन्मात्रबाह्यत्वेव ।
(उड्ठं ति) ऊर्ध्वाधोलोकान्तगतौ पूर्वोपरगतौ दक्षिणान-
रायतश्चेति द्वौ प्रतर्क्याः । अष्टाधिकृतमहावहुवमुच्यते—

“ ओ तिगयिया ते छ-दिमिपहिंतां भवतऽसंख्युणा ।

सेसा वि असंख्युणा, सेसाऽसंख्येज्जगुणिया ॥ ९ ॥ ”

ये जीवाभिप्रतर्क्या एकवर्गया गण्योत्पत्तिमन्तस्ते षड्वि-
क्षेभ्यः श्रुतुगण्यः षड्भ्यां दिग्भ्यः आगतेभ्यस्लकाः प्राग्व्यसं-
ख्युणा, शेषा अपि ये त्रिसम्यिकाः शेषलोकान्दागतान्ते
ऽप्यसंख्येयगुणा भवन्ति । कुतः सेसाऽसंख्यातगुणित्वाद्यतः
षड्विक्लेशेनात्र त्रिप्रतर्क्यसंख्येयगुण, ततोऽपि शेषलोक इति ।
ततः किमस्याह—

“ एवं विसस अइया अवेचया सव्वेचयहिंता ।

तिसमइयिगिहं पुण, पडुच्च सुणं इमं होइ ॥ १० ॥ ”

वक्रद्वयमाश्रित्यं सूत्रद्वयप्रत्यर्थः—

“ चउसमयविगहं पुण, संख्येज्जगुणा अवेचया होति ।

एयसिं निदरिसस, उव्वारासीहि वाउज्जमि ॥ ११ ॥ ”

पटमो होइ सदस्ते, तुलमइया दो वि लक्खमेक्के ।
तिसमइया पुण तिंसा वि, रासी कोडी भवेक्के ॥ १२ ॥ ”

प्रथम श्रुतुगण्योत्पन्नसर्वबन्धकाः राशिः सदसं परिकल्पितः,
लेशायापरावत्, द्विसम्योत्पन्नानां द्वौ राशौ, एकः बन्धक-
नामन्यः सर्वबन्धकानां, तौ च प्रत्येकं लक्षमानौ, तत् क्षेत्र्य
बहुतरत्वात्, ये पुनर्द्विसम्यः सम्येकरूपान्ते तेषां त्रयो
राशयस्तत्र चाऽऽद्ययोः समययोरवन्धकाशौ, तृतीयस्तु
सर्वबन्धकाशिश्वे च त्रयोऽपि प्रत्येकं कोटीमाना तत्क्षे-
त्रस्य बहुगतत्वादिति, तदेवं राशित्रयेऽपि सर्वबन्धकाः
सदसं लक्षं कोटी चैवं सन्त्येताः, अबन्धकास्तु लक्षं
कोटीद्वयं चेत्येवं विशेषाधिकास्त इति—

“ एयसिं जहंसमव—मराधोयणं केउज रासीणं ।

एतो असंख्युणिया, वेउज्जं जह देसबंधा से ॥ १३ ॥ ”

एगो असंख्युणियो, वड्ठइ उव्वेज्जोववायमि ।

एगभिगो ए निद्वं, ये सेसेसु विवय वा ॥ १४ ॥ ”

अतोमुदुचमेवं, ठिई निगोवाणं चं विधिदिट्ठा ।

पण्ठहिं निगोया, तव्हा अतोमुदुचसं ॥ १५ ॥ ”

अनेन च गाथाद्वयेनोद्धतनामखनान् विग्रहसमयमर्थोऽ-
न्तर्मुहूर्तानि परिचरत्नाभ्रणत्वाच्च निगोद्व्यतिसमयमा-
मुक्त्वा । ततश्च—

“ तेसि डिस्सयथाणं, विगहसमया इवेंति उइ भावे ।

एवं तिमागं सव्वे, विगहिद्या सेसजीवाणं ॥ १६ ॥ ”

सव्वे वि य विगहिद्या, सेसायं जं असंख्युणामि ।

तेणासंख्युणा दे-सबंधया अवेचयहिंतां ॥ १७ ॥ ”

वेउव्वियवाहारग-तेयाकम्मार्हं पडियसिद्धां ।

इह वि विमनां जो त-य नत्थ नं नं भण्णिहामि ॥ १८ ॥ ”

वेउद्वियसबंधा, घोवा ज पटमसमयदेवा ।

तस्सेव देसबंधा, असंख्युणिया कटं क वा ॥ १९ ॥ ”

उच्यते—

“ तेसि चिय जे सेसा, ते सव्वे सव्वबंधे ए माणुं ।

होति अवेचयाणं, तव्वज्जा सेसजीवा जे ॥ २० ॥ ”

“ तेसि—तेमावेष वैक्यवन्धकानां सर्वबन्धकान्मुक्त्वा ये
शेषास्ते सर्ववैक्यस्य देशबन्धका भवन्ति, अत्र च सर्वब-
न्धकान् मुक्त्वत्येन कथमित्यस्य निवेदनमुक्तं, ये शेषा,
इत्यनेन तु केव्यस्येति, अबन्धकान् तु तस्याऽनन्ता भवन्ति,
त च के ? ये तज्जोः वैक्यस्य सर्वदेशबन्धकजलाः शेषजीवा-
स्ते चादिराऽद्विवन्धका देवाऽऽद्यश्च वैग्रहिका इति ॥ २० ॥

“ आहारसव्वबंधा, घोवा दो तिंशि पंच वा दस वा ।

संख्येज्जगुणा दस, तत्रा पुहुत्तं सदस्सणं ॥ २१ ॥ ”

तव्वज्जा संख्याया, अवेचया ते इयंति संतगुणा ।

घोवा अवेचया ते-यगम्ह सेसासुद्धा ज ॥ २२ ॥ ”

तज्जो—आहारकवन्धजलाः सर्वजीवा अबन्धका इत्याहार-
कायबन्धकस्यपुम्कं, ते च पूर्वोन्नाजनगुणा भवन्ति ।

“ ससा य देशबंधा तव्वज्जा ते भवेंत उणुत्तगुणा ।

एवं कम्मभेया, ति नव्वि नात्तसमाडिम ॥ २३ ॥ ”

तच्चाऽऽनुनांभाववन्—

“ घोवा आउयबंधा, संख्येज्जगुणा अवेचया होति ।

तेयाकम्मसं सव्वबंधया नत्थि शाइसा ॥ २४ ॥ ”

संख्यातगुणा आशुत्काबन्धका इति यदुक्तं तत्र प्रश्न

आह—

“ असंख्येज्जगुणाउ-गस्स कि अवेचया च भण्णि ।

उम्हा असंख्युणां, उ वड्ठ एगसमएणं ॥ २५ ॥ ”

अयमभिप्रायः—एकोऽसंख्युणां निगोदजीवानां सर्वदेवाहने-
त, स च वडाऽऽनुयावेष, तद्वेषामुद्धतनामावात्, तेभ्यश्च
ये शेषास्तेऽवडाऽऽनुयस्ते च तद्वेषायाऽसंख्यातगुणा एवेत्ये-
वमसंख्यातगुणा आशुत्काबन्धकाः स्वरिति । अत्राच्यते—

“ भवइ एगसमइया, कालो उव्वहणार्हं जीवाणं ।

बंधकालो पुण आ उगस्स अतोमुहूर्तो उ ॥ २६ ॥ ”

अयमभिप्रायः—निगोदजीवमवकालाऽप्युत्ता तेषामुबन्ध-
कालः संख्यातमागवृत्तित्यवन्धकाः संख्यातगुणा एव ।

एतदेव भाव्यते—

“ जीवाणं ठिईकालं, आउयबंधाऽभावाए लक्षं ।

एवइभाणं आउ-स्स बंधया सेसजीवाणं ॥ २७ ॥ ”

निगोदजीवानां स्थितिकालः अन्तर्मुहूर्तमानः, स च कल्पनया
समयलक्षं, तत्राऽऽनुबन्धकाया आशुबन्धकालान्तर्मुहूर्त-
मानैव कल्पनया समयसहस्रलक्षणं भाजितं सति य-

क्षेत्रं कल्पयता शतकपं व यतावति भागे वर्तन्ते आधु-
र्बन्धकाः शेषजीवानां तद्वन्धकानामित्यर्थः तत्र किल ल-
क्षाऽपेक्षया शतं संक्षेपतमो भागोऽतो बन्धकेश्वोऽबन्धकाः
संक्षेपयुक्ता भवन्तीति । एतदेव भावयेत्—

“ जं संसेज्जभागे, ठिहाकलस्साऽऽउबंघकालो उ ।

तम्हा संखगुणा से, अबंधया बंधपहितो ॥ २८ ॥ ”

(से सि) आधुषः ।

“ संजोगोऽप्याबधुपे, आहारगलस्वबंधगा घोवा ।

तस्सेव देसबंधा, संखगुणा ते य पुब्बुत्ता ॥ २९ ॥

ततो वेउविहयस् स्वबंधगा हरितिया असंखगुणा ।

जमसंखा देवाऽऽह उषवज्जंतगसमएणु ॥ ३० ॥

तस्मेव देसबंधा, असंखगुणिषा हवति पुब्बुत्ता ।

तेयमकमाबंधा—उणंतगुणिषा य ते सिद्धा ॥ ३१ ॥

ततो उ अणंतगुणा, आरालियस्वबंधगा होति ।

तस्संख तत्रो बंधा, देसबंधा य पुब्बुत्ता ॥ ३२ ॥

ततो तयमकमा—ण देसबंधा भव विसेसऽदिया ।

ते नेवारातियदे—सबंधगा होति मेवक्ष ॥ ३३ ॥

जे तस्स सवबंधा, अबंधगा जे य नेरहयदेवा ।

एएहिं साहिया ते, पुण्णह के सवसेसारा ॥ ३४ ॥

वेउविहयस्म ततो, अबंधगा साहिया विसेसण ।

ते नेवह नेरहया—ई विहिया सिद्धसंजुता ॥ ३५ ॥

आहारगलस्स ततो, अबंधगा साहिया विसेसण ।

ते पुण के सवस्रिया, आहारगलस्सि ए मोनुं ॥ ३६ ॥ ”

म० ८ श० ६ उ० ।

कहिदिह गुं भंतं ? बंधे पल्ले ? । गोवमा ! द्विह बंधे
पल्ले । तं नडा—हरियावहियाबंधे य, संपराइयबंधे य ।

(कहिदेहयादि) (बंधे सि) द्रव्यतो निगडाऽऽविबन्धो,
भावतः कर्मबन्धः । इह च प्रकामाकर्मबन्धोऽधिकृतः । (हरि-
यावहियाबंधेय सि) इयो—गमनं तत्प्रधानः पन्था—मार्गः इयो-
पध्वनत्र भवमैर्यापधिकं, केवलयोगप्रत्ययं कर्म, तस्य यो
बन्धः, स तथा स वैकस्य वेदनीयस्य । (संपराइयबंधे य सि)
संपरांतं—संपरांतं पर्यटति एमिति संपरायाः—कषायास्ते
षु भवं संपरायाधिकं कर्म, तस्य यो बन्धः स संपरायाधिकबन्धः,
कषायबन्ध इत्यर्थः । स चातीतरागगुणस्वातकेषु सर्वविष-
ति । म० ८ श० ६ उ० । (‘हरियावहियबंधं’ शब्दे २ भागे ६२७
पृष्ठ तद्वक्ष्यता । ‘संपराइयबंधं’ शब्दे तद्वक्ष्यता च ।)

सहजं तु यलं विद्या—त्कर्मसंबन्धयोग्यताम् ।

आत्मनोऽनादिपक्षेऽपि, नाधमेनां विना यतः ॥ १६४ ॥

सहजं तु सहजं पुनर्मलं विद्याज्-जानीयात्, कास्मिन्वाह-
कर्मसंबन्धयोग्यतां—ज्ञानाऽऽवर्जनाऽऽदिकर्मसंश्लेषमिच्छ-
भाषम् । कस्येवाह—आत्मनः—जीवस्य । कुत इत्याह—अ-
नादिमक्षेऽपि बन्धस्य न-तीतार्थं बन्धः, एनां योग्यतां जी-
वस्य विनाऽनन्तरैः, यतः—यस्मात्कारणकालानादिमात्रं भा-
वो यमनाऽऽदिनं कक्षन हेतुं स्वस्वभावात्मावे अपेक्षते, बन्ध-
श्च प्रवाहापेक्षेयाऽनादिमात्रस्ततो न जीवयोग्यतामन्तरैष्वप
उपपन्नैः अन्यथाऽपेक्षाप्रसङ्गात् ।

एतदेव दृश्यति—

अनादिधाननि क्षेप, बन्धत्वं नातिवर्तते ।

योग्यतामन्तरैणाऽपि, भावेऽस्यातिप्रसङ्गात् ॥ १६५ ॥

अनादिमानपि हि आदिभूतबन्धकालविकलोऽपि प्रवाहापे-
क्षया किं पुनरपेक्षितमपेक्षयाऽऽदिमानित्यपि हि शब्दार्थः । एष-
बन्धो, बन्धत्वं जीवेन गृह्यमाणकाम्यगुणवर्गापुद्गलरूप-
तया कृतकस्यैव, नातिवर्तते—अतिक्रामति । ततो यो यो
बन्धः स स बध्यमानयोग्यतामपेक्षते, यथा वस्तुकम्बलाऽऽ-
दीनां मज्झिमास्सालाऽऽदिरागकषः, बन्धश्च जीवस्य कर्मणा
संयोगस्तस्मादवश्यं तयोर्व्योप्यतामपेक्षते इति । अत्रैव विप-
क्षे बाधामाह—योग्यतां योग्यकषायपरितृकपामन्तरैणा-
ऽपि विना किं पुनः प्राच्यप्राच्यतराऽऽदिबन्धमित्यपि शब्दा-
र्थः । भावे—सत्तायामस्य बन्धस्याभ्युपगम्यमानेऽतिप्रसङ्गात्
तिव्याप्तेः सत्यमिति ।

इदमेव भावयति—

एवं चानादिमात्रं मुक्तां, योग्यताविकलोऽपि हि ।

बध्यते कर्मणा न्याया—तदन्यामुक्तवृन्दवत् ॥ १६६ ॥

एवं चातिप्रसङ्गे च सति, अनादिमान्मुक्तः सदा शिवरू-
पः परपरिकल्पितः । किमन्याह—योग्यताविकलोऽपि हि—प्र-
स्तुतयोग्यतराहितः किं पुनस्तमुक्त इत्यपि हि शब्दार्थः । बध्यं-
त पारवश्यमाननीयेत, कर्मणाऽऽदृष्टमेव, न्यायात् योग्य-
ताविकलोऽऽदिविशेषलक्षणा । एहान्नामाह—“तदन्यामुक्त-
वृन्दवत्” तस्मादनादिमतो मुक्ताद्यद्वयदुर्मुक्तवृन्दं संसारि-
जीवलक्षणे तद्वत् ।

अत्र परः—

तदन्यकर्मविरहा—अ चेत्तद्वन्ध इत्यतः ।

तुल्ये तद्योग्यताभावे, न तु किं तेन चिन्त्यताम् ॥ १६७ ॥

तदन्यकर्मविरहास्तस्मात्सं प्रतिबन्धुमिष्टाद्यन्यत्माकालबन्ध-
कर्मं तद्विरहात्, न चेद्यदि, तद्वन्धस्तस्मादनादिमतो मु-
क्तस्य बन्ध इत्यतः अभिमन्यते आचार्यः । तुल्ये—समाने स-
र्वजन्तुषु, तद्योग्यताभावे कर्मबन्धयोग्यताया विरहाः । न त्वि-
ति परपक्षात्तमायाम् । किं प्रयोजनं तेन प्राच्यकर्मबन्धविर-
हेणोत्तरतया परिकल्पितेन, चिन्त्यतां—परिभाषयतामिति । अ-
यमभिप्रायः—यदि योग्यतामन्तरैणाऽपि शेषसंसारिणां कर्म-
बन्धोऽभ्युपगम्यते तदाऽनादिमुक्तोऽपि सोऽस्तु, उभयतोऽपि
योग्यताविरहाविशेषात् ।

अथोपसंहरकाह—

तस्मादवश्यमेष्टव्या, स्वाभाविकेव योग्यता ।

तस्यानादिमती सा च, मलनाम्नल उच्यते ॥ १६८ ॥

तस्मात्—अनादिविमुक्तकर्मबन्धमस्तङ्गादेतोरपेक्षयति नियमनेष्टव्या
स्वाभाविकेव—स्वभावभूतैव योग्यता कर्मबन्धं प्रति । त-
स्याऽऽत्मनोऽनादिमती अनादिकालप्रवृत्ता । सा च योग्यता
पुनर्मलनात् जीवस्वभावविकम्बणगमल उच्यते इति ।

एनामेव तन्त्रान्तरमतऽऽदिविकारणेन समर्थयमान आह—

दिहृत्ताभाववीनाऽऽदि—शब्दवाच्यता तथा तथा ।

इह्या चान्यैरपि क्षेपा, मुक्तिमार्गावलम्बिभिः ॥ १६९ ॥

पुव्वस्य प्रकृतिविकारात् द्रष्टुमिच्छा दिहृत्ता सांख्यानं ,

भवशीज शैवानां, भ्रातृरूपाऽविद्या वैश्वान्तकानामनादि-
केशरूपा वासना सौगतानां, ततो दिव्यतामयर्वाजाऽऽविधिः
शम्भैकपत्ने या सा । तथा तथा तेन तेन दर्शनमेव प्रकाशये-
ष्टा-चाभिमतैश्च, कश्चैरप्यस्मद्विलक्षणेः, किं पुनरस्माभिरपि-
विहिष्टशब्दार्थः । एषा कर्मबन्धोपपत्त्या । मुक्तिमार्गावलम्बि-
भिरिच्छतिपुरपथप्रस्थितिरिति ।

एवं सति यत्किञ्च तदाह—

एवं चापगमोऽप्यस्याः, प्रत्यावर्तं सुनीतितः ।

स्थित एव तदन्त्ये, भावशुद्धिरपि ध्रुवा ॥ १७० ॥

एवं चास्यां च कर्मबन्धोपपत्त्या संप्राम्, अपगमोऽपि
व्यावृत्तिरूपोऽनपगमस्तावद्वैधेयपिश्याधोऽस्या—यो-
ग्यतायाः प्रत्यावर्त्तं प्रति पुद्गलपरावर्त्तं नैकसिद्धेय चरमावर्त्तं
इत्यर्थः । सुनीतितो दायाणां क्रमहासलक्षणासम्पन्नायात्,
स्थित एव—प्रतिष्ठित एव, ततस्तत्पत्त्ये—मलादायैव
भावशुद्धिरपि परिणतिनिर्मलता, किं पुनः प्रत्यावर्त्तं मला-
पगम इत्यपिशब्दाधो, ध्रुवा—निश्चिता स्थिता, अन्त्याया
मलापगमस्यैवाभावादिनि

ततः शुभमनुष्ठानं, सर्वमेव हि देहिनाम् ।

विनिवृत्ताऽऽग्रदत्त्वेन, तथावन्धेऽपि तत्त्वतः ॥ १७१ ॥

नतो भावशुद्धेः सकाशाच्छ्रुतं श्रेयस्कारि अनुष्ठानं धर्मा-
धोऽऽदिनां चरं सर्वमेव हि, कष्टदेहिनां शरीरमाजामकै-
त्याह—विनिवृत्ताऽऽग्रदत्त्वेन व्यावृत्तास्त्यन्तवितथाभित्येश-
भावेन, 'तथावन्धेऽपि' तत्प्रकारात्प्राप्त्यनन्तरबन्धसद्भावेऽपि
किं पुनस्तस्याप्यभाव इत्यपिशब्दार्थः । तथतो—निश्चयवृ-
त्त्या जायत इति ।

नात एवाणुवस्तस्य, प्राग्वत् संकेशदेवतः ।

तथाऽन्तस्तत्त्वसंशुद्धे—रुद्रप्रशुभभावनः ॥ १७२ ॥

न-नैवान एव विनिवृत्ताऽऽग्रदत्त्वादेवाऽणुवो-हानाऽऽवर-
णादिकर्मणोवस्तस्य चरमपुद्गलपरावर्त्तयत्तिता जन्तोः प्रा-
ग्वत् प्राच्यपरावर्त्तयैव । संकेशदेवतो मांलान्यतिबन्धना जा-
यन्ते, तथेति हेत्यन्तरममुच्यते, अन्तस्तत्त्वसंशुद्धेः
स्तव्यमात्रा तस्य संशुद्धेः स्वभावभूतमलत्वाद् य उद्ग्र-
हकटः शुभो भावस्तस्मात् ।

अयं चास्य तथाविधकर्मबन्धो भवन्नपि न तथा—

विधमयाय संपद्यत इति दर्शयन्नाह—

सत्साधकस्य चरमा, सत्सायाऽपि विभीषिका ।

न खेदाय यथाऽत्यन्तं, तद्वत् तद्विभाज्यताम् ॥ १७३ ॥

सत्साधकस्य तथाविधां विधां सम्यग् साधयितुं प्रवृत्तस्य
पुंसश्चरमा पर्यन्तवर्तिनी समयाऽपि संविदिताऽपि, किं पुन-
द्वरे इत्यपिशब्दार्थो, विभीषिका वेतनाऽऽदिदर्शयत्तया, न खे-
दाय अर्थाय, यथाऽत्यन्तमतीव, तद्वत् साधकचरमविभीषि-
कावत्, एतत् चरमाऽऽवसकर्मबन्धकत्वं वस्तुविभाव्यतां वि-
मृश्यतां, विवेकवतां प्रधानाऽनागतवस्तुप्रतिषेध्याभ्युत्पत्त इति ।

हृष्टान्तमेवाधिकृत्याऽऽह—

सिद्धेरासन्नभावेन, यः प्रमोदो विजृम्भते ।

चेतस्यस्य कुतस्तेन, खेदोऽपि लभतेऽतरम् ॥ १७४ ॥

सिद्धेर्विधाऽऽविशरीभाबस्याऽसन्नभावेन—संविद्वितत्त्वेन, यः

कश्चिद्भवेदुभयकथः, प्रमोदो—हृषो, विजृम्भते—ससृक्कुलित,
चेतस्यस्तःकरणेऽप्य सत्साधकस्य, कुतः कस्माद्धेतोः, तेन
प्रमोदविजृम्भणं लभतेऽपि, यः प्राग्व्यस्तकृतयोरुक्तः प्रमो-
दस्तावज्जुम्भत एवैवपिशब्दार्थः । लभते प्राप्नोत्यन्तरम-
वकाशमिति ।

अथ दार्ष्टान्तिकमधिकृत्य तद्विषयमाह—

न चयं महतोऽर्थस्य, सिद्धिरास्त्यन्तिकी न च ।

मुक्तिः पुनर्हयोपेता, सत्प्रमादाऽऽस्पर्दततः ॥ १७५ ॥

न च—नेधेयं विद्याऽद्विविधया महतो गरीयसोऽर्थस्य साध-
स्य सिद्धिरुक्तकृपाऽऽत्यन्तिकी अत्यन्तमभावा न च भूत्वाऽपि
पुनर्विनाशान् । मुक्तिः पुनर्हयोपेता महत्त्वाऽत्यन्तिकभावावुक्ता
सत्प्रमादाऽऽस्पर्दततः सर्वानिश्चयिनः प्रमोदस्य स्थाने, नतो
द्वयोपेतत्वाद्धेतोरिति । योऽविच्छिन्ना बन्धो—महाबन्धश्च,
इतरश्च । तत्र सिद्धिराहृष्टिर्माहृष्टा, शृण्वेतरश्च । योऽविच्छि-
सम्प्रति "संतं वा पनरबंधे निमये" इति गाथासुखि-
बन्धनपञ्चदशकं द्याविस्थासुराह—

ओरावित्तुत्वाऽऽहाराणां समेतयकम्पमुत्तारां ।

नवबंधगणि इयरद—महिषाणं तिष्ठिनेमि च ॥ ३६ ॥

आदौ रिकैविक्रियाऽहाराकशरीराणां नव बन्धनानीति यागः ।
काहशानामिस्थाह—स्वकतेजसकामगुणानां प्रत्येकं स्वक-
तेजसकामगुणानां मध्याद्व्यन्तरं गुणानामित्यर्थः । (नव स्ति)
नवबंधनानि बन्धनानि—बन्धनप्रकृतयो भवन्तीति । आदौ-
रिकैविक्रियाऽहाराकाणां त्रयाणामपि प्रत्येकं स्वनाम्ना तेजसेन
कामेन च योनाद् द्विकसंयोगविपक्षान्येकजस्योराहारा-
ऽद्वैत्तानि त्रीणि बन्धनानि भवन्ति, तेषां च त्रयाणां त्रिकानां
मीलने नव बन्धनानीति । तथाहि—आदौ रिकैविक्रियाबन्धनना-
म, आदौ रिकैविक्रियाबन्धननाम, आदौ रिकैविक्रियाबन्धननाम ।
वैक्रियैविक्रियाबन्धननाम, वैक्रियैविक्रियाबन्धननाम, वैक्रियै-
कामेन बन्धननाम । आहारिकाऽऽहारिकबन्धननाम, आहारिक-
तेजसबन्धननाम, आहारिककामेन बन्धननाम । तत्र पूर्वगु-
हानि आदौ रिकशरीरपुद्गलैः सह शुभगामि आदौ रिकपुद्गलानां ब-
न्धो येन क्रियते तदौ रिकैविक्रियाबन्धननाम । येनौ रिकै-
कपुद्गलानां तेजसशरीरपुद्गलैः सह सम्बन्धो विधीयते त-
दौ रिकैविक्रियाबन्धननाम । येनौ रिकैविक्रियाबन्धननाम ।
मैविक्रियाबन्धननाम । एवमेतन् न्यायानामप्यपि बन्धनानि वा-
च्यानि । शेषबन्धनानि कृपायाऽह—इयरदुसहियाणं ति-
ष्ठि स्ति " इतरं स्वकीयामाप्ताव्याजं तेजसकामगुणशरी-
रे, ततः प्राकृतत्वाद्व्यथोपपन्नाऽपि द्वे च ते इतरे च द्वी-
तरे ताभ्यां सहितानि युक्तानि द्वैतरसहितानि । यद्वा-
(दु स्ति) द्विकं इतरश्च तद्विकं इतरद्विकं तेन सहितानि
इतरद्विकसहितानि तेषां द्वैतरसहितानामित्यर्थः । तद्विक-
सहितानां यो आदौ रिकैविक्रियाऽहाराकाणामपि याज्यम् ।
त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । अयमाशुषा—प्रत्येकमौ रिकै-
विक्रियाऽहाराकाणां तेजसकामगुणानां युगपत् संयोगे त्रि-
कसंयोगादपि त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । तथाहि—
आदौ रिकैविक्रियाबन्धननाम, वैक्रियैविक्रियाबन्धननाम,
वैक्रियैविक्रियाबन्धननाम, आहारिकतेजसकामेन बन्धननाम । अथः पूर्वोक्त
एषः न केवलमेवामौ रिकैविक्रियाऽहाराकामेन द्विकसहितानामेष

त्रीणि बन्धनानि भवन्ति, किं तु—(तेसि च त्ति) त्रीणि त्रि शब्दे उभयकर्मणि प्रत्यायात्रापि याव्यः । ततोऽयमर्थः—तयोद्धेतरशब्दवाच्ययोस्तैजसकामेषुयोः स्वनाम्ना एतरेण च योगे त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । यथा तैजस-नैजसबन्धनाम्, तैजसकामेषुबन्धननाम्, कामेषुकामेषुबन्धननाम् । तदेवं नव त्रीणि त्रीणि च मिलितानि पञ्चदश बन्धनानीति । अत्राऽऽह—पञ्चानां शरीराणां द्विकाऽऽदियो-गप्रकारेण चतुर्दशतिः संयोगा भवन्ति । तत्तुल्यबन्धनानि च कस्मान्न भवन्ति ? उच्यते—औदारिकवैकियाऽऽहारकामाणां परस्परविरुद्धज्ञानामन्योऽन्यसंबन्धनाभावात् पञ्चदशैव भवन्ति, नाधिकानि । आह—यथा पञ्चदश बन्धनानि भवन्ति, एवमेतैश्च क्लृप्तं पञ्चदश सङ्ख्याना अपि कस्मान्नभिधीयन्ते, सङ्ख्यातानामेव बन्धननाम्ना । तथाहि—पाषाणयुग्मस्य कृतसंघातस्यैवोत्तरकालं वज्रलेपे परात्ताऽऽदिता बन्धनं क्रियते । तदसत् यतो लोके ये स्वजातौ संयोगा भवन्ति-त एव शुभाः, एवमिहापि स्वशरीरपुद्गलानां स्वशरीरपुद्गलैः सह ये संयोगरूपाः संघातास्तैः शुभा इति प्राधान्यव्यापनाय पञ्च संघाता अभिमहिता इति ॥ ३६ ॥ कर्म० १ कर्म० १

बंधणच्युप-बन्धनच्युत-त्रि० । वृत्ताऽऽदिप्राप्त्युप-बन्धना-च्युतः, "तानि जह बंधणच्युप, एवं आउखयमि तुह-ति ।" तालफलं यथा बन्धनात्—वृत्ताच्युतः भूमौ पत-ति एवं जनुरापि स्वाऽऽयुःक्षेपे शुल्यति—च्यवतः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ श्रु० १

बंधणच्छेयणगड्-बन्धनच्छेदनगति-ली० । बन्धनस्य-कर्म-णः सम्बन्धस्य वा छेदेन उभावे गतिर्जावस्य शरीरस्य वा जीवात् बन्धनच्छेदनगतिः । गतिभेदे, अ० ६ श्रु० ६ उ० ।

बंधणच्छेयणगड्-बन्धनच्छेदनता-ली० । परएडक्षस्थेय कर्मबन्धनच्छेदन, अ० ६ श्रु० ७ उ० ।

बंधणगाम-बन्धनगाम-न० । बध्यन्ते-गृह्यमाणः पुद्गलः पूर्वगृहीतपुद्गलैः सह संतिष्ठतः क्रियन्ते येन तद्बन्धनं, तदेव नाम बन्धननाम् । कर्म० १ कर्म० १ बहुव्यादीदारिकाऽऽदिपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परमन्यशरीरपुद्गलैश्च सह-सम्बन्धः । तस्मिन्नामकर्मभेदे, कर्म० । तत्पञ्चधा । तद्यथा—औदारिकबन्धनम्, वैकियबन्धनम्, आहारकबन्धनम्, तैजस-बन्धनम्, कामेषुबन्धनम् । तत्र यदुद्यादीदारिकपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं तैजसाऽऽदिशरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्तदैवदारिकबन्धनम् । एवं वैकियबन्धनम्, आ-हारकबन्धनं च भागनीयम् । यदुद्यायुनस्तैजसपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं कामेषुशरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्तैजसबन्धनम् । यदुद्यात् कर्मपुद्गलानां पूर्वगृहीतानां गृह्यमाणानां च परस्परं संबन्धस्तःकामेषुबन्ध-नम् । केचित्पुनर्वन्धनस्य पञ्चदश भेदानाचक्षते, तं च पञ्च-संप्रदायविप्रन्यतो वेदितव्यः । कर्म० १ पं०सं० । प्रव० ।

साम्प्रतं बन्धननामस्वरूपमाह—

उरलाइपुगलगां, निबकवज्जंनयासु संबंधं ।

अं कुणइ जउसपं, उरलाइबंधं नेपं ॥ ३४ ॥

औदारिकाऽऽदिपुद्गलानामादिशब्दत्रैकियपुद्गलानामाहार-कपुद्गलानां तैजसपुद्गलानां कामेषुपुद्गलानाम् । किंविधिहा-

नामित्याह—“निबकवज्जंनयासु” निबद्धाश्च बध्यमानाश्च निबद्धबध्यमानास्तेषां निबद्धबध्यमानानां पूर्वबद्धानां बध्य-मानानां च यत् कर्म संबन्धं परस्परं मालने करोति दाक-णामिव जतु, अत एव अतुलमं नदीदारिकाऽऽदिबन्धनमादि-शब्दत्रैकियबन्धनामाहारकबन्धनं तैजसबन्धनं कामेषुब-न्धनं त्रैयम्—ज्ञानम्यमिति याथाऽन्तरार्थः । भाषायेत्यवयम्—इह पूर्वगृहीतैर्गैदारिकपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणानौदा-रिकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्यात्माऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तदैवदारिकशरीरबन्धननाम् दाकपाषाणाऽन्तीनां ज-तुरालामभ्रुतिश्लेषद्वयतुल्यम् । पूर्वगृहीतैर्वैकियपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणान् वैकियपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा ब-न्धात्यात्माऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुलमं वैकिय-शरीरबन्धननाम् । पूर्वगृहीतैर्आहारकशरीरपुद्गलैः सह पर-स्परं गृह्यमाणानामाहारकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धा-त्यात्माऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुलममाहारकश-रीरबन्धननाम् । पूर्वगृहीतैस्तैजसपुद्गलैः सह परस्परं गृह्य-माणैस्तैजसपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्यात्माऽ-न्योन्यसंयुक्तान् करोति तज्जतुलमं तैजसशरीरबन्धननाम् । पूर्वगृहीतैः कामेषुपुद्गलैः सह परस्परं गृह्यमाणान् कामेषुपु-द्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्यात्माऽन्योन्यसंयुक्तान् क-रोति तज्जतुलमं कामेषुशरीरबन्धननाम् । यदि पुनरिदं शरी-रपञ्चकपुद्गलानामौदारिकाऽऽदिशरीरालम्बः सामर्थ्याद् गृही-तानामन्योन्यसंबन्धकारि बन्धनपञ्चकं न स्यात्तस्तयोः शरी-रपरिणतौ सत्यामन्यसंबन्धत्वात् एवमाऽऽहतपुद्गदस्थिता-स्तीमितसङ्गनामिमेकत्र स्थैर्यं न स्यादिति ॥ ३३ ॥ कर्म० १ कर्म० १

बंधणपडइय-बन्धनप्रत्ययिक-पु० । बध्यतेऽनेति बधने

विचक्षितस्मिन्बन्धनाऽऽदिकी गुणः, स एव प्रत्ययो हेतुर्वच स

तथा । बन्धनञ्च बन्धे, अ० ६ श्रु० ६ उ० ।

बंधणपरिणाम-बन्धनपरिणाम-पु० । पुद्गलानां परस्परं संल-भपरिणामे, स्यात् १० ठा० ।

संबन्ध बन्धनपरिणामलक्षणं चेतत्—

“समगिज्याएबंधं, न होइ समलुक्कयाए वि न होइ ।

वेमायनिजलुक्क-चणेण बंधो उ खंयाणं ॥ १ ॥”

एतदुक्तं भवति—समगुणस्मिन्बन्धस्य समगुणस्मिन्बन्धेन परमा-द्यादिना बन्धो न भवति, समगुणकत्वात्पि समगुणक-त्वेनेति यदा विषमा मात्रा तदा भवति बन्धः । विषममा-त्रानिरूपणाधुमव्यते—“निदस्स निद्वेण दयाहियेणं, लु-क्कस्स लुक्खेण दयाहियेणं । निदस्स लुक्खेण उवेइ बंधं, जहसवज्जं विसमो समो वा ॥ १ ॥” इति । स्यात् १० ठा० ।

बंधणविमोयणगड्-बन्धनविमोयणगति-ली० । बन्धनविच्यु-

तानां विस्तरतया निबन्धाद्येन गमने, प्रज्ञा० ।

से किंतं बंधणविमोयणगती ? बंधणविमोयणगती जं

खं बंधण वा बंधाडपाण वा मातुलुंगाण वा विष्णाण वा

कविट्ठाण वा भव्वाण वा फणमाण वा दालिमाण वा

पारेवताण वा भक्कल्लोवाण वा चाराण वा तंदुलाण वा

एक्काणं परिणामगतायं बंधणाओ विपपक्काणं वा खि-

व्वाधाएणं अइ वीसाए गती एवचइ । प्रज्ञा० १६ पद ।

बंधशुष्मुक्-बन्धनोपमुक्-लि० । स्नेहाऽऽत्मकेन कर्माऽऽत्मकेन वा बन्धनेन प्राबल्येन मुक्ते, स्व० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।
बंधशोवक्त्रम्-बन्धनोपक्रम-पुं० । बन्धनं कर्मपुद्गतानां जीवप्रदेशानां च परस्परं सम्बन्धनमिदं च सूत्रमात्रबद्धलोहशलाकासंबन्धोपममवगन्तव्यं तस्योपक्रम उक्ताधौ बन्धनोपक्रमः । आसक्तिलाभावरूपस्य वा कर्मस्यो यदावरणकारणं संबन्धनम् । तदेषोपक्रमो वस्तुपरिकर्मणो बन्धनोपक्रमः । उपक्रमभेदे, स्था० ।

बंधशोवक्त्रम् चउन्विह पण्णते । तं जहा-पगइबंध-शोवक्त्रम्, तिइ बंधशोवक्त्रम्, अणुमावबंधशोवक्त्रम्, पपसबंधशोवक्त्रम् ॥

बन्धनोपक्रमो-बन्धनकरणं वस्तुज्ञां, तत्र प्रकृतिबन्धनस्योपक्रमो जीवपरिणामो योगरूपतस्य प्रकृतिबन्धहेतुत्वादि-ति । स्थितिबन्धनस्याऽपि स एव, नवरं कषायरूपः स्थितेः कषायहेतुत्वादिति । अनुभाषबन्धनोपक्रमोऽपि परिणाम एव, नवरं कषायरूपः, प्रदेशबन्धनोपक्रमस्तु स एव योगरूप इति । यत् उक्तम्-“जोगा पयडिपएसं, तिइअणुभागं कसापओ कुणइ ।” इति । प्रकृत्यादिबन्धनानामान्तर्माहर्तान्तःकोटीकोटीरूपाऽऽरम्भा वा उपक्रमा इति । स्था० ४ दान्तः २ उ० ।

बंधदसा-बन्धदशा-स्त्री० । दशाध्ययनप्रतिबद्धे श्रुतभेदे, स्था० ।

बंधदसाथं दस अज्जयणा पण्णत्ता । तं जहा-“ बंधं मुक्त्वे य देवह्मि, दसारे मंडले इय ” । आयरियविण्णदि-वची उवअभायविण्णदिवची भावणा विवृती माताकम्मं । बन्धदशानामपि बन्धाऽऽध्ययनानि धोतेनानैत व्याख्या तस्यानि । स्था० १० उ० ।

बंधपय-बन्धपद-न० । वेदिनां कुवासनाहृतृत्वापरसम्यपदे प्रकृतिस्थित्यनुपागप्रदेशलक्षणभेदविभक्त्य प्रतिपादकं, अनु० ।

बंधप्पमोक्ख-बन्धप्रमोक्ष-पुं० । बन्धासक्तशादात्मनः पृथग्बन्धनं, आचा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

बंधभेय-बन्धभेद-पुं० । मूलप्रकृतिबन्धरूपस्याविषधम्योत्तरप्रकृतिबन्धस्वभावस्य च सप्तनवतिप्रमाणस्य प्रमाणेन, ध० १ आध० ।

बंधमोक्खसिद्धि-बन्धमोक्षसिद्धि-स्त्री० । बन्धमोक्षसिद्धौ, विधेः ।

महिङ्कगणधरवज्जयता-

किं पक्षे बंधमोक्खा, सति न संति चि संसओ तुज्जम् ।
वेयपयाय य अत्थं, न बाणुसी तेसिमो अत्थो । १८८४॥
महिङ्क ! त्वमिथं मन्यसे-किं बन्ध-मोक्षौ स्तो, न वा ? इति । अयं चातुचित्तस्त्वं संशयः, विरुद्धवेदपदकृतिनिबन्धनत्वात् । तथाहि-“ स एव विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति, न मुच्यते मोक्षयति वा, न वा एव बाह्यमन्यन्ते वा केच ।” इत्यादीनि वेदपदानि; तथा-“ न ह वै सशरीरस्य प्रियाऽप्रिययोरपहतिरस्तीति, अशरीरं वा वसन्तं प्रियाऽप्रिये न हृदयताः ।” इत्याद्यानि च । एतेषां चार्थं त्वं न जानासि,

यतोऽयमेतदर्थस्तव चेति स वसंतं, तथा-स एषः-आचि-कृतो जन्तुः, विगुणः-सस्व-रजस्-तमोऽगुण-रहितः, विभुः-सर्वगतः, न बध्यते-पुण्य-पापार्थानां न युज्यत इत्यर्थः, सं-सरति वा । न ' इत्यनुवसंतं, न मुच्यते-न कर्मणा विमुच्य-ते, बन्धस्यैवाऽभावात् । मोक्षयति वा नान्यम्, इत्यनेनाऽ-कर्तृकत्वाद्वा-नवा एव बाह्य-आत्मनिष्ठं महद्वह्मराऽऽदि, अग्रन्तरं निजस्वरूपमेव, वेद-विज्ञानाति, प्रकृतिधर्मत्वा-ज्ज्ञानस्य, प्रकृतेर्ज्ञातनत्वात् । ततश्चास्मिन् किल बन्ध-मोक्षाऽभावात्प्रतिपादकानि । तथा, ' न ह वै ' नैवेत्यर्थः, सशरीर-स्य प्रियाऽप्रिययोरपहतिरस्तीति-बाह्याऽऽध्यात्मिककानि-शरीरस्तानानयुक्तत्वात्, सुख-दुःखयोरपहतिः संसारणो नास्तीत्यर्थः, अशरीरं वा वसन्तम्-अमूर्तमित्यर्थः, प्रिया-ऽप्रिये न स्पृशतः, तत्कारणभूतस्य कर्मणोऽभावादित्यर्थः । अस्मिन् च बन्धमोक्षाऽभिधायकानि । अतः संशयः । तत्र “ स एव विगुणो विभुः ” इत्यादीनां नायमर्थः, किमर्थं वदयमाणलक्षण इति । १८०३ ॥

अत्र भाष्यम्-

तं ममसि जइ बंधो, जोगो जीवस्स कम्मणा समयं ।

पुण्वं पच्छा जीवो, कम्मं व समं व ते होजा । १८०४॥

“ वेयपयाय य ” इत्यत्र अशब्दात् युक्तिं च त्वं न जाना-सि । कुतः ? यस्मादायुषम् ! महिङ्क ! त्वमेव मयस्य-जी-वस्य बन्धो यादं कर्मणा समकं-सार्धं योगः-संयोगोऽभि-मतः स खलवादिमान्, आदिर्हितो वा ? । यथादिमान्, ततः किं पूर्वं जीवः प्रसृतं पश्चात् कर्म, पूर्वं वा कर्म पश्चाज्जीवः प्रसृतं, समं वा युगपद् वा तौ द्वौवाप्य प्रसृत-याताम् ? इति पक्षत्रयमिति । १८०५ ॥

अत्राऽऽद्यपत्तस्य दृष्टमाह-

न हि पुण्वमइज्जओ, खरसंयं वाऽऽयमंभवो जुओ ।

निकारणायसमं य, निकारणउ चिय विण्णसा । १८०६॥

‘ पूर्वं जीवः पश्चात्कर्म ’ इत्येतदुपक्रमं, यतो न कर्मणः पूर्वं (खरसंयं वायसंभवो जुओ) खरष्टकस्यैवाऽऽत्मनः सम्भ-वो युक्तः, अहेतुकत्वात्, इह यदहेतुकं तद् न जायते, यथा खरष्टकम्, यच्च जायते तद् निर्हेतुकमपि न भव-ति, यथा घटः, निकारणस्य च जातस्य निकारण एव विनाशः स्यादिति । १८०६ ॥

अमुमेव विकल्पं दृष्टयितुमाह-

अहवाऽणाइ चिय सो, निकारणओ न कम्मजोगो से ।

अह नि कारणओ सो, मुक्कसं वि होहिइ स भुज्जा । १८०७॥

अथ चेत् कर्मणा पूर्वेमात्माऽभादिकालासिद्ध एव, इति किं तस्य सहेतुक-निहेतुकवित्तया ? इति । अज्ञोक्त्यने- (निकारणज्यो इत्यादि) यद्यपि, ततः (से) तस्य जीवस्य कर्मयोगः कर्मबन्धो न प्राप्नोति, अकारणत्वात्, नमस इव । अथ निकारणोऽप्यसौ भवति, तर्हि मुक्तः स्यादपि भूयः स प्रविष्यति, निकारणत्वाऽविशेषात्, त-तश्च मुक्तावप्यनःश्वास इति । १८०७ ॥

यदि वा-

होअ स निबंधं मुक्को, बंधाभावमि क्को व से मेक्खो । १॥

न हि मुक्कव्ववयसो, बंधभावे ममो नभसो । १८०८ ।
अथवा—कर्मयोगाभावात् नित्यमुक्त एवाऽसौ भवेत् । य-
दि वा—बन्धाऽभावे कः किल तस्य मोक्षव्यपदेशः ? । न
ह्यवच्छेदस्य नभसः कस्याऽपि मुक्तव्यवदेशो मतः । बन्धपू-
र्वात्तत्वात् मोक्षस्य । तस्माद् न 'पूर्व जीवः पश्चात् कर्म'
इति अयमविकल्प इति ॥ १८०८ ॥

अथ 'पूर्व कर्म पश्चाज्जीवः, युगपद् वा ह्यपि' इ-
ति पक्षद्वयस्य प्रतिविधानमाह—

न य कम्मस्स वि पुव्वं, कत्तुरभावे समुपपेवो जुत्तो ।
निष्कारणस्यो सो वि य, तद् जुगुप्पत्तिभावे वा १८०९ ।
न हि कत्ता कजं ति य, जुगुप्पत्तीं जीवकम्मां ।
जुत्तो ववप्सोऽयं, जह लोए गोविसाखां ॥ १८१० ॥

न च जीवात् प्राक् कर्मणोऽपि समुद्रयो युक्तः, कर्तु-
र्जीवस्य तदानीमभावात्, अक्रियमाणस्य च कर्मत्वाऽया-
नात्, निष्कारणव्यवधमसौ कर्मसमुद्भवः स्यात्, ततोऽ-
कारणज्ञानस्याऽकारण्य एव विनाशोऽपि स्यादिति । तथा-
युगपदुत्पत्तिभावे च 'प्रत्येकपक्षोक्ता द्वावाः वाच्यः' इ-
ति शेषः—निर्हेतुकत्वात् प्रत्येकवदुभयस्याऽपि समुदित-
स्याऽनुत्पत्तिरित्यादि । न च युगपदुत्पन्नयोर्जीव-कर्मणोः
कर्म-कर्मणो युज्यत इत्येतदेवाऽऽह— न हीत्यादि 'न हि
युगपदुत्पन्नयोर्जीव-कर्मणोः' अयं जीवः कर्ता 'इदं वा
ज्ञानावऽऽरणाऽऽदिपुद्गलनिक्रमं कर्म' इति व्यपदेशो यु-
ज्यते, यथा लोकं सत्येतत्तदगोविषाणुरेति ॥ १८०९ ॥
॥ १८१० ॥

द्वितीयं मूलविकल्पमधिकृत्याऽह—

होआण्णार्थो वा, संबंधो तद् वि न घटए मोक्खो ।
जोऽण्णार्थो सोऽण्णतो, जीवनहाणं व संबंधो ॥ १८११ ॥
स्यादेतत्, अनादिरिव जीवकर्मणोः सम्बन्धः—संयोगः ।
ननु तथाऽपि मोक्षो न घटते, यस्माद् योऽनादिः संयो-
गः सोऽनन्तो दृष्टः, यथा जीवनभसोः । न ह्याकाशेन
सह जीवस्य कदाचिदपि संयोगो निश्चयते । एवं कर्मणा
ऽपि सहाऽसौ न निश्चयते, तथा च सति मुक्त्यभाव-
मसङ्ग इति ॥ १८११ ॥

उपसंहरन्नाह—

इय जुत्तीए न घटइ, सुव्वइ य सुइसु बंधमोक्ख ति ।
तेसु तद् संसमोऽयं, न य कजोऽयं जहा सुखसु ॥ १८१२ ॥
इत्येवं युक्त्युक्त्या बन्धो मोक्षश्च न घटते, धृतये च
भूतियु वेदवाक्येष्वसौ । ततस्तत्र संशयोऽयम् । यथा वा-
ऽयं न कार्यस्तथा शृणु लोभ्य । इति । उक्तः पूर्वपक्षः ॥
॥ १८१२ ॥

अथ प्रतिविधीयते—तत्र यत् तावदुक्तम् किं पूर्व
जीवः पश्चात् कर्म, उत व्यत्ययः ? इत्याह—
वि । तत् सर्वमयुक्तम् । कुतः ? इत्याह—

संशयोऽण्णार्थो, परोपरं हेउ-हेउभावावो ।

देहस्स य कम्मस्स च, मंथि । वीयंकुराणं व ॥ १८१३ ॥

शरीर-कर्मयोरनादिः सन्तान इति प्रतिज्ञा, परस्परं हेतु-
हेतुमङ्गात्वात्, बीजाङ्गत्वादिति । ततश्च 'किं पूर्वं जीवः
पश्चात् कर्म ?' इत्यादि प्लवत एव, अनादिवात् तस्मि-
न्तानस्येति ॥ १८१३ ॥

एतदेव कर्मसन्तानस्याऽनादिव्यं साधयन्नाह—

अत्थि स देहो जो क-म्पकारणं जो य कजमणस्स ।
कम्मं च देहकारण-मत्थि य अं कजमणस्स ॥ १८१४ ॥

अस्ति स कश्चिद् देहो योऽप्रेतनस्य कर्मणः कारणम्,
यस्यान्यस्याऽतीतस्य कर्मणः कार्यम् । तथा कर्मोऽपि
समस्ति । किं विक्षिप्तम् ? इत्याह—यदप्रेतनस्य देहस्य का-
रणम्, यस्यान्यस्याऽतीतस्य कार्यमिति । एवमनादी संसारी
न कश्चिद् विश्राम्यति, अतोऽनादिदेह-कर्मसन्तान इति ।
आह—ननु बन्धमोक्षादिव साधयितुं प्रयत्नौ, ततः कर्म-
सन्तानस्याऽनादित्वसाधनमसंबद्धमिव लभ्यते । तदयुक्तम्,
अभिप्रायापरिहानात्, न ह्यकर्तुं कर्म सम्भवति 'क्रियत
इति कर्म' इति स्युत्पत्तेः, यच्च तस्य कारणमसावेव बन्ध
इति कथं न तस्मिन्निदिष्टः ? ॥ १८१४ ॥

ननु यदि क्रियत इति कर्मोच्यते, तर्हि को—

ऽस्य प्रेहस्य च कर्ता ?, इत्याह—

कर्ता जीवो कम्म-स्स कारणो जह घटस्स घटकारो ।
एवंचिय देहस्स वि, कम्मकरणमंभवाउ ति ॥ १८१५ ॥
कर्ता चाऽत्र कर्मणो जीवः, कारणमेतन्वात्, दृष्टाऽऽ-
दिकरणयुक्तकुलालवद् घटस्य, कारणं चेह जीवस्य कर्म
निर्वर्त्तयतः शरीरमवगन्तव्यम् । एवं देहस्याऽप्यात्मैव क-
र्ता, कर्मकर्मणः कर्मकरणं तत्संबन्धात्—तत्तदुक्तत्वात्,
दृष्टाऽऽदिकरणमेतत्कुलालवदिति ॥ १८१५ ॥

अथात्र प्रेर्य परिहारं चाऽह—

कम्मं कारणमसिद्धं, च ते मई कज्जो तयं सिद्धं ।
किरियाफल्लो य पुणो, पडिबज तमगिभुइ व्व ॥ १८१६ ॥
स्यादेतत्, अतीन्द्रियत्वेनासिद्धत्वात् कर्मणः कारणत्वम-
सिद्धम तदयुक्तम्, यतः कार्यतः—कार्यद्वारेण तत् सिद्धमेव,
तथाहि—विद्यमानकरणं शरीराऽऽदि, कृतकत्वात्, घटाऽऽदि
बन्, यस्यास्य कारणं तत् कर्मैव, तस्मादस्येव तत् ।
अथवा—विद्यमानकरणमेवाऽऽत्मशरीरलक्षणद्वयम्, कर्तु-
कार्यरूपत्वात्, कुलाल-घटाऽऽदिवत् । यच्च कर्तुरात्मनः
शरीरमुत्पादयतः कारणं नत् कर्मैति कथं न तत्सिद्धः ?
तथा फलवत्यो दानाऽऽदिक्रियाः, चेतनाऽऽरब्धक्रियाकृ-
त्वात्, यच्च तासां फलं तत् कर्म । इत्यस्मिन्भूतिरिव स्व-
मपि प्रतिपद्यन्वेति ॥ १८१६ ॥

यथोक्तम्— योऽनादिः संयोगः सोऽ-

नन्तो दृष्टः इत्यादि । तथाऽह—

अं संताणो, ण्णार्थो, तेण्णोऽण्णतोऽवि शायमंगतो ।
दीसइ संतो वि जम्भो, कट्ठइ वीयंकुराणं ॥ १८१७ ॥

'यद्-यस्माज्जीव-कर्मसंयोगसन्तानोऽनादिरस्तेन तस्मा-
नन्तोऽपि' इति नायमेकान्तः, यतोऽनादिरपि संयुक्तोर्वा-
स्तुतोः सन्तानः सान्तोऽपि कश्चिद् दृश्यते, यथा बीजा-
ङ्गुराऽऽदीनां सन्तान इति ॥ १८१७ ॥

तथाहि-

अथयस्मिन्निष्पत्तिर-कञ्च बीयङ्कुराणं जं विहयं ।

तत्त्व इमो संतापो, कुकुडिभंडाद्विषाणं च ॥ १८२८ ॥

अहं वेह कंचखोवल-संजोगोऽण्डादिसंतद्गमो वि ।

बोच्छिज्जह सोवायं, तद् जोगो जीव-कम्पमाणं ॥ १८२९ ॥

बीजाऽदूरधर्मोऽप्यंतरद्विर्भासितकार्यमेव यद् विहितं
व्यवच्छिन्नं तत्रानयोर्हितो—व्यवच्छिन्नः सन्तानः । एवं कुकु-
ट्याऽण्डकयोः, पिता-पुत्रयोरपि यं वक्तव्यम् । यथा वा का-
ञ्चनोऽप्ययोरनादिकालप्रवृत्तसन्तानभाषगतोऽपि संयोगः
सोपायम्—अभिज्ञायाऽऽयुषाकाद्व्यवच्छिद्यते, तथा जीव-कर्म-
योरपि संयोगोऽनादिसन्तानगतोऽपि तपः—संयमाऽऽयुषायाश्च
व्यवच्छिद्यते, इति न मोक्षाभाव इति ॥ १८२८ ॥ १८२९ ॥

अथ परस्व प्रश्नमुपपन्नस्योक्तमाह—

तो किं जीवनहास्यं च, अहं जोगो कंचखोवालाणं व ? ।

जीवस्व यं कम्पस्व यं, अहं दुविहो वि न विरुद्धो ॥ १८२०

पदमोऽभन्वाणं चिय, भन्वाणं कंचखोवालाणं व ।

जीवते साम्ये, भन्वाऽभन्वां चिं कौ भेभो ? ॥ १८२१ ॥

आह—जीवस्व कर्मलक्ष्यं योऽयं परस्वरं योगः सोऽनादिः
सन् किं जीव-नभसोरिषानन्तः, अथ काञ्चनोऽप्ययोरपि
स्वान्तोऽपि स्यात् ? उभयधाऽपि दर्शनात् किमत्र प्रतिप-
द्यामहे ? । अत्यन्तऽभोत्तरम्—द्विधाऽप्ययमविरोधः, न च प्रथ-
मोऽनाद्यनन्तकूपोऽभन्वाणां प्रवृत्तः । यस्तु काञ्चनोऽप्ययो-
रिषाऽनादिः सान्तोऽसौ भन्वानां विरोधः । आह ननु जी-
वस्वसाम्येऽपि 'अयं भव्यः' 'अयं चाऽभव्यः' इति किं
कृतोऽयं विरोधः ? । न च वक्तव्यम्—यथा जीवस्व समानेऽपि
नारक-तिर्यगादयो विशेषास्तथा भव्याऽभव्यत्वाविशेषोऽपि
अभिध्यतीति, यतः कर्मजनितान् एव नारकाऽऽदिविशेषाः, न
तु स्वाभाविकाः, भव्याऽभव्यत्वाविशेषोऽपि यदि कर्मजनित-
स्तथा भवतु कौ निवारयिता ?, न वैधर्मिति ॥ १८२० ॥ १८२१ ॥

एतदेवाऽह—

होउ व जइ कम्मकमो, न विरोहो नारागाभउ च्च ।

भवह य भव्वाऽभन्वा, सभावमो तेण संदेहो ॥ १८२२ ॥

भवतु वा यदि कर्मकृतोऽयं भव्याऽभव्यत्वाविशेषो जीवा-
नामिष्यते, नाऽत्र कश्चिद् विरोधः; नारकाऽऽदिभेदवत् ।
न वैतद्वति, यतो 'भव्याऽभव्याः स्वभाषत एव जीवा न
तु कर्मकाः' इति दूर्य भण्य, तेनाऽस्माकं संदेह इति ।
॥ १८२२ ॥

परेणैवमुक्ते सत्याह—

दब्बाइते तुल्ले, जीवनहाणं सभावमो भेभो ।

जीवाऽजीवाइगमो, जह तद् भवेवरविसेसो ॥ १८२३ ॥

यथा जीवनभसोर्द्वयत्वसत्त्व-प्रमेयत्व-हेतुत्वाऽऽदौ तुल्ये-
ऽपि जीवाऽजीवत्व-हेतुनाऽवलनत्वाऽद्विस्वभाषतो भेदः,
तथा जीवानामपि जीवत्वसाम्येऽपि यदि भव्याऽभव्यकृ-
तो विशेषः स्यात् तर्हि कौ दोषः ?, इति ॥ १८२३ ॥

इत्थं संभावितो भव्यत्वाऽऽदिविशेषमभ्युपगम्य वृत्तान्त-
रमाह—

एवं पि भव्यभाषो, जीवतं पि च सभावजार्हो ।

पावद निषो तस्मिं य, तदवत्थे नत्थि निष्वाणं ॥ १८२४ ॥

नभ्येवमपि भव्यभाषो नित्योऽविनाशी प्राप्नोति, स्वभा-
वजातीयत्वात्—स्वाभाविकत्वाजीवत्ववक्तव्यत्वमिति चेत्,
तदप्युक्तम्—यतस्तस्मिन् भव्यभाषे तदवत्थे नित्यत्वस्था-
प्यति नास्ति निषाणम्—“सिद्धो न भव्यो नाप्यभव्यः”
इति वचनादिति ॥ १८२४ ॥

नैवं कुत इत्याह—

जह घटपुष्पाभाषो, भवेउज करियाएँ को दोसो ॥ १८२५ ॥

जह भव्यत्वाभाषो, भवेउज करियाएँ को दोसो ॥ १८२५ ॥
यथा घटस्य प्रागभावोऽनादिस्वभावजातीयोऽपि घटो-
त्पत्तौ सनिधनो—विनश्चरो हटः, एवं यदि भव्यत्वस्यापि
ज्ञानतः सविषयचरणक्रियापाततोऽभावः स्यात्तर्हि कौ दो-
षः संपद्यते, न काश्चिदिति ।

आक्षेपपरिहारी प्राऽह—

अणुदाहरणमभाषो, खरामिगं पि व मई न तं जम्हा ।

भाषो चिय स विविद्धो, कुंभाणुपपिमिचेणं ॥ १८२६ ॥

स्यामतिः परस्व-नभ्यनुदाहरणमसौ प्रागभावः, अभा-
वरूपनयैवावस्तुत्वात्, खरविषाणवत् । तत्र, यस्माद्भाव-
पत्वाऽसौ घटप्रागभावः, तत्कारणभूतानादिकालप्रवृत्त-
पुद्गलसंघानरूपः, केवलं घटादुत्पत्तिमात्रेण विशिष्ट इ-
ति ॥ १८२६ ॥

भवतु तर्हि घटप्रागभाववद्वयत्वस्य विनाशः, केवलमि-
त्थं सति दोषान्तरं प्रसजति । किमिति—

एवं भव्युच्छेधो, काट्टागारस्व वा अवचउ चि ।

तं नणुतत्तण्णमोऽ-ख्वागयकालंबराणं व ॥ १८२७ ॥

नभ्येधं सति भव्योच्छेधो-भव्यजीवैः संसारः शून्यः प्राप्नोति,
अपवयात् । कस्य यथा समुच्छेदः ?, इत्याह—स्तोकस्तोका-
ऽऽकृष्यमाणधाम्यस्य-धाम्यभूतकोट्टागारस्य । इदमुक्तं भवति-
कालस्याऽऽनन्त्यात्परासापेक्षेनैव वाच्यमेकस्य भव्यस्य जी-
वस्य सिद्धिगमनाऽकृष्यापजीयमानस्य धाम्यकोट्टागारस्ये-
व सर्वस्याऽपि भव्याराशेरुच्छेदः प्राप्नोतीति । अत्रोक्तमाह-
तदेतत्त्व, अनन्तरादुत्पत्त्याशोः, अनागतकालाऽकाशवद्-
ति । इह यद् बृहदन्तर्गतकालानन्तं, तत् स्तोकास्तोकात्तयाऽप-
जीयमानमपि नाच्छिद्यते, यथा प्रतिसमयं वर्तमानताप-
त्याऽपजीयमानोऽप्यनागतकालसमवयवाः, प्रतिसमयं बु-
द्ध्या प्रदेशापहारेणुपजीयमानः सर्वधनः प्रदेशाराशिर्वा, इ-
ति न भव्योच्छेदः ॥ १८२७ ॥

कुतः ?, इत्याह—

जं चातीनाख्वागय-काला तुल्ला अमो य संसिद्धो ।

एको अणुतभागो, भव्याणुपईयकालेणं ॥ १८२८ ॥

एस्सेण तच्चउ चिय, जुषो जं तो वि सव्वभव्याणं ।

जुषो न समुच्छेधो, हांज मई कइमिणं सिद्धं ॥ १८२९ ॥

भव्याणमणवत्तव्य-मणवत्तमागो व किं व मुक्कोसि ।

कालाद्भ्यो व मंहिय । मह वयशाभ्यो वि पठिवज्ज । ॥८३०॥
यस्माच्चार्तानागतकालौ तदुपयोगः , यतश्चार्ताति-
नाऽपि कालेनैक एव निगोदानन्ततमो भागोऽद्यापि भव्या-
नां सिद्धः , एष्यताऽपि—अविष्यत्कालिन तावन्मात्र एव
भवानन्तभागः सिद्धि गच्छन् युक्तो षट्मानको, न ही-
नाधिको, अविष्यतोऽपि कालस्यातीततुल्यत्वात् तत एव-
मपि सति न सर्वभयानामुच्छेदो बुरुः, सर्वेषाऽपि कालेन
नदनन्तभागस्यैव सिद्धिगमनसंभवापदर्शनात् । अथ परस्य
मतिर्मेव—तत्कथमिदं सिद्धं यदुत—अगता भव्यास्तदन-
न्तभागस्य सर्वेषैव कालेन सेत्स्वतीति ? । अत्रोच्यते—का-
लाऽऽद्य इवानन्तस्त्वाव् भव्याः, तदनन्तभागस्य च मुक्ति-
यमनाकालाऽऽकाशयोरेव, न सर्वेषामुच्छेद इति प्रति-
पश्येव, मद्ब्रह्माह्मा मष्टिक । सर्वमेव अहेहीति । ॥८२८ ॥
॥ १८२६ ॥ ॥ ३० ॥

कथं पुनस्त्वद्ब्रह्मनस्तत्सर्वमेतत् सत्यतया प्रतिपद्यामहे ? ,
इत्याह—

सम्भूयमिषं गिरहसु, मह वयशाभ्योऽवसेसवयषं व ।
सर्ववयुताहभ्यो वा, जाणय मप्रकृत्यवयषं व ॥८३१॥
मष्टमि किह सववयु, सवेसि सवसंसयच्छेया ।
दिट्टताभ्रवमि वि, पुच्छउ जो संसभो जस्स ॥८३२॥
सत्भूतमिदमनन्तराहं सर्वमपीति गृह्णाण त्वं, मद्ब्रह्म-
न्त्याद्यया त्वत्संशयाऽऽदितिवयमवशेषं मद्ब्रह्मन् ,
ह्रस्वादिस्वादिभ्यो वा हेतुभ्यः , आदिशब्दाहीतरागत्वाऽऽदि-
परिग्रहः , ज्ञायकमप्यस्यवचनवित्ययमत्र दृष्टान्त इति । अ-
थैवं मय्येते—कथमिव सर्वह्रस्वम् ? , अत्रोच्यते—सर्वेषां सर्व-
संशयच्छेदात् । अत्रस्य सर्वसंशयच्छेदः कस्याप्यदर्शना-
त्कोऽत्र दृष्टान्तो, न कश्चादिति । अत्रोच्यते—किमत्र दृष्टा-
न्त्यापेक्षयेन ? । तद्भावेऽपि हि यो यस्य संशयः स तं सर्व-
मपि पुच्छतु, येन स्वप्रत्ययसिद्ध एव मयि सर्वह्रस्वविश्व-
भो भवतीति ॥ १८३१ ॥ ॥ १८३२ ॥

अत्र प्रेरकः ग्राह—

भव्या वि न सिद्धिक्लृप्सं—ति केह कालेष जइ वि सव्वेण ।
नणु ते वि अभव्वं विषय, किं वा भव्वत्तथं तसिं ॥८३३॥
ननु भव्या अपि सन्तो यति सर्वेषां अपि कालेन सर्वेऽपि
न सेत्स्वन्ति, तर्हि येषां सिद्धिर्न भविष्यति, अत्रभ्या एव-
त किं न व्यपदिश्यन्ते ? , केन वा विशिष्येय तेषां भव्यत्व-
म् ? , इति निवेद्यतामिति ॥ १८३३ ॥

अत्रोत्तरमाह—

भस्सइ भव्वो जोगमो, न य जोगमयेव सिद्धक्कए सव्वो ।
अह जोगमिये वि दलिये, सव्वमि न कीरए पटिया ॥८३४॥
अथयते अत्रोत्तरम्—किम् ? इत्याह—भव्योऽत्र सिद्धिगम-
नयोग्योऽभिप्रेतो, न तु यः सिद्धिगति चास्यत्येव, न च
योग्यत्वमस्तीत्येतावतैव सर्वैः सिध्यति, किं तु गमनसा-
मग्रीसम्भवे सति । दृष्टान्तमाह—यथा हेमनिपाणाखण्ड-
नकाह्वाऽऽदिके दोषेऽपि प्रतिमाऽर्हेऽपि सत्तिके न सर्वस्मि-
न् प्रतिमा विधीयते, किं तु यत्रैव तत्क्षिप्यतिषोऽपि सामग्री-
सम्भवति तत्रैवाद्यौ क्षिपते । न च तदस्मभ्यभावेन प्र-

तिमाविषये अव्यग्नता भवति, नियमहेह तैव विधीयते
यदुत—प्रतिमायोग्ये वस्तुनि प्रतिमा भवत्येवेति, किं तु य-
दा तदा वा तद्योग्य एव सा भवति, नाप्येति । एवमि-
हापि न भव्यः इत्येतावन्मन्त्रैरेव सर्वैः सिध्यति, किं
तु सामग्रीसंपत्तौ, न च तदस्मभ्यभावेति तस्याभ्यग्नता
भवति, किं तु यदा तदा वा अव्यस्यैव मुक्तिर्नाभवत्ये-
ति ॥ १८३४ ॥

दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा स एव पासा—अक्षुण्णजोगो विजोगजोगो वि ।
न विजुजइ सव्वो विषय, स विजुजइ जस्स संपत्ती ॥८३५॥
किं पुण जा संपत्ती, सा जोगसंभ न उ अजोगसस ।
तदं मोक्षो नियमा, सो भव्वायं न इयोरसि ॥८३६॥
यथा वा स एव पूर्वोक्तः सुवर्णपाषाणकनकयोर्गो-
नो वियोगयोग्यताऽस्मिन्ताऽपि सर्वो न विद्युप्यते, किं तु
स एव विद्युप्यते, यस्य वियोगसामग्रीसम्प्राप्तिरिति ।
किं पुनः ? , एतदुक्तमुक्तियुक्तं ब्रूमः—या वियोगसामग्रीस-
म्प्राप्तिः सा वियोगयोग्यस्यैव सुवर्णोपलस्य भवति, न तु
तद्योग्यस्य, तथा तेनैव प्रकारेण यः सर्वकर्मफलक्षयो
मोक्षः स निश्चयान्तरात्तमेव भवति, नेतेरेषामभ्यग्नता-
मिति भव्याऽभ्यवयोर्विशेष इति ॥ १८३५ ॥ ॥ १८३६ ॥

अथ प्रकारान्तराऽऽक्षुण्णपरिहारो ग्राहऽह—

कयमायपण्णाभो, मोक्खो निच्चो न होइ कुंभो व ।
नो पदसागावो, भुवि तद्धम्मा वि जं निच्चो ॥८३७॥
अणुदाहरणभावां, एसो वि मई न तं जज्जो नियमो ।
कुंभविश्यामविमिद्धो, भावो विषय पोगल्लभ्यो व ॥८३८॥
ननु मोक्षो नित्यो न भवति, किं त्वनित्यो विनाग्री
कृतकत्वादादिशब्दात्पत्यतानन्तर्यकत्वाऽऽदिपरिग्रहः, कु-
म्भवदिति दृष्टान्तः । अत्रोच्यते—अनैकान्तिकता हेतुर्वा,
विषयेऽपि गमनाद्यस्मादिह घटादिप्रभवसामावः कृतकाऽऽ-
दिविशेषाऽपि नित्य एव, तद्वनित्यत्वे घटाऽऽदिस्मादुपलयेषोऽभ्य-
जनप्रसङ्गादिति । अथेवं परस्य मतिर्न क्वचनं पूर्वोक्तः प्रा-
गभावाः किं त्वेषाऽपि प्रभवसामावोऽभावात्त्वेनावस्तुत्वाव-
दाहरणमेव । तदेतच्च, यतो—यस्माच्चित्तो—निश्चितः कुम्भ-
विनाशविशेषेण विशिष्टः पुद्गलाऽऽत्मको भाव एवायमपि प्र-
भवसामावः । अतो पुद्गलतदुदाहरणमिति । एतच्च मोक्ष-
स्य कृतकत्वमभ्युपगम्योक्तम् ॥ १८३७ ॥ ॥ १८३८ ॥

यदि वा—न भवत्येव कृतको मोक्ष इति द-

र्शयमाह—

किं वेगंतेय कथं, पोगल्लमेव विलयमि जीयस्स ।
किं निव्वत्तिपपहियं, नभसो घटमेव विलयमि ॥८३९॥
किमिह पुद्गलमात्रविलये सति समस्तकर्मपुद्गलपरिहा-
रसमये जीवत्त्वाऽऽत्मनः इवत्येव वृत्तिमाहृत्य एकस्मिन्
कृत-विहितं, येन कृतको—मोक्षः स्यात् ? । एतदुक्तं भवति ।
हृताऽऽत्मकर्मपुद्गलाविद्योगो मोक्षोऽभिप्रेतो । तत्र तत्प-
रमप्रभावात्तौ जीवात्कर्मणि पृथगजायमाने किमात्मनः कि-
यते येन कृतकत्वादिनिरत्यं मोक्षस्य प्रतिपाद्यते ? । अथ स
यथाऽऽत्मकर्मविषयः कियमाणत्वात्कृतकः, यतोऽनित्य इ-

स्यादृक्कथाऽऽह । "किं सिद्धयतिपमित्यादि" मुद्राऽऽदिनः
घटमात्रस्य विलय-विनाशो सति किं नाम मभसोऽप्य-
धिकं निर्दिष्टम् ? न किञ्चिदित्यर्थः । अथमिहापि कर्म-
भावविनाशो सति किं जीवस्याधिकं कृतं, येन तदेका-
किताकपस्य मोक्षस्य कृतकत्वेनानित्यत्वं स्यात् ? स एव क-
र्मणो विनाशो घटाविनाशवन्निष्क्यमाशुवाकुकनकस्ततः स
चकर्मण्यलक्ष्यो मोक्षोऽनित्य इति चेत्तदुक्तं, यतो
यथाऽयमेव घटविनाशो यः केवलाऽऽकाशसद्भावा न पुन-
स्ततो विभिन्नोऽसौ, न वाऽऽकाशस्य किमप्यधिकं कि-
ञ्चेत्, तस्य सदाऽवस्थितत्वेन नित्यावधारितमिहाप्ययमेव क-
र्मणो विनाशो यः केवलाऽऽमसद्भावा, न स्वात्मनो विभि-
न्नोऽसौ, न वाऽऽत्मनः किञ्चिदधिकं विधीयते तस्याऽपि
नभोवन्नित्यावस्थासमान मोक्षस्य कृतकत्वमनित्यत्वं वा ।
कथञ्चिच्चानित्यत्वे सिद्धसाध्यत्वेन, द्रव्यपर्यायोभयकृतया
सर्वस्याऽपि वस्तुनो नित्याऽनित्यकृतत्वादिति । १८३३ ॥

आह ननु कर्मपुत्रत्वे निर्जीवं जीवेन परित्याक्त्वा लोका-
मेवाभिधाय निष्ठुन्ति, न पुनस्तद्विधिं कारि गच्छन्ति,
जीवोऽपि च लोकमध्य एव तिष्ठति । ततश्च यथा घटवि-
युक्तस्याऽप्याकाशस्य तत्कपालपुत्रलसंयोगस्तद्वत्स एव स-
र्वं कर्मविपुक्तस्याऽप्यात्मनो निर्जीवतत्पुत्रलसंयोगः सम-
स्येव, इति कथं पुनरपि न तस्य तद्वत्त्व इत्याशङ्क्याऽऽह-
सोऽणुवगदो एव पुणो, न वच्छेद वंचकारणाभावात् ।

जगो य बंधेहेज, न य सो तस्मात्सरीरो चि ॥ १८४० ॥

स—मुक्तो जीवः पुनरपि न बध्यते, कथंकारणाभावात्,
अनन्यरूपकृपवत्, मनोवाकाशयोगाऽऽप्ततश्च बन्धहतयोऽ-
भिधीयन्ते, न च ते मुक्तस्य सति, शरीरा-ऽद्यभावात् न च
कर्मवर्ण्युत्पन्नपुत्रलसंयोगात्कालोऽत्र बन्धोऽधिक्यत्वेन, य-
त्प्रसङ्गाऽऽदिश्याऽऽज्ञातत्वात्, किं तु मिथ्यात्वाऽऽदितदे-
पुनिबन्धन इति ॥ १८४० ॥

आह—नन्वेवं मुक्ताऽप्यत्रा सौमनामिव भवनामप्यभि-
प्रायेण पुनरपि भवे प्रादुर्भवति, न वेत्याशङ्क्याऽऽह—
न पुणो तस्मिन्, बीयाभावादिहेतुस्मिन् व ।

बीयं च तस्मिन् कर्म, न य तस्मिन् तत्रा निर्वो ॥ १८४१ ॥
न तस्य—मुक्तस्य पुनरपि भवमस्तिजायते, बीजभावात्-
कारणस्यासत्वाद्याऽऽहुरस्य तदभावात् न प्रसूतिः बीजं वा-
ह्य कर्मभावागन्तव्यम्, तच्च मुक्तस्य नास्त्येव, ततः पुनरा-
वृत्त्यभावात्तयोऽसाविति ॥ १८४१ ॥

इत्यथ नित्यो मुक्तः कुतः ? इत्याह—
द्वयामुत्पत्त्यगो, नहं च निर्वो यमो स दृश्यतया ।

स्ववामयतावती, यद्वि चितं नानुमाशाओ ॥ १८४२ ॥

स—मुक्ताऽऽप्यत्रा नित्य इति प्रसिद्धा, (द्वयामुत्पत्त्यगो चि)
द्रव्यत्वं सति अमूर्तत्वादिति हेतुः । (दृश्यत्वय चि) यथा
द्रव्यत्वे सति अमूर्तं मम इति दृष्टान्तः । अथैवंभूता मतिः
परस्य स्यादेवेन हेतुना सर्वगतत्वाऽऽपिपरिध्यात्मनः सि-
ध्यति । तथाहि—सर्वगत आत्मा, द्रव्यत्वं सत्यमूर्तत्वान्मा-
वात् । ततश्च धर्मविशेषविपरीतसाधनान्निद्रोऽयम् । तदेतन्न ।
कुतोऽनुमानावपुनमाधितत्वात् सधनत्वमन्येत्तयः, तथा

हि—असर्वगत आत्मा, कर्तृत्वात्, कुलात्त्वत् । न च कर्तृत्वम-
सिद्धं, भोक्तृत्वदृष्टत्वाऽऽद्यनुपपत्तेरिति ॥ १८४३ ॥
यदि वा—किमेतन्नेकान्तिकेन नित्यत्वप्रदेशः ? एकत्वादिन-
त्यत्ववादिनिराकराद्ययमेव होत्रमभिहितं, परमार्थ-
तस्तु सर्वमेव वस्तु जेतानां भवनमवस्थित्या-
त्मकमेवेति दर्शयन्नाह—

को वा निचच्मगदो, सर्वं चिय वि भवमेगद्विहमयं ।
पज्ञायेतरमिष—पञ्चादिनिचचाहवयसो ॥ १८४३ ॥

गतायो । नवरं पर्यायास्तरमाकस्यार्थेषु—प्रधानभावेन कि-
ञ्चलत्वं तस्माद्विन्याऽऽदिव्यपदेशस्तथाहि—घटः पूर्वेण सृष्टि-
एवपर्यायेण विनश्यति, घटपर्यायतया पुनरुपपद्यते, सृष्टि-
पतया त्ववतिष्ठते । न तच्च यो विनष्टकृपमाऽऽदिव्यपर्यायो यदा-
पितः प्रधानभूतो विद्यमते, तदा तस्मान्नित्यत्वाऽऽदिव्यपदे-
शः । एवमसावपि मुक्तः संसारितया विनष्टः, सिद्धतयोत्पन्नो-
जीवत्वसोपर्यायत्वाऽऽदिभिरुपपत्तिरिति, तथा—प्रथमसम-
यसिद्धतया विनश्यति, द्विसमयसिद्धतयापद्यते, द्रव्यत्व-
अकवाऽऽदिभिरुपपत्तिरिति । ततोऽपितपर्यायेणानित्यत्वा-
ऽऽदिव्यपदेश इति ॥ १८४३ ॥

मुक्तस्यावस्थाऽनन्तप्रतिकृपार्थमाह—

मुत्सस कोऽवगासो, सोमम् । तिलोमगदहं गदं किह से ।

कम्मलहुया तहागइ परिखामादि भशियमिदं । १८४४ ॥
मुक्तस्य—जीवसमस्तकर्मणां जीवस्य कोऽवगासः—काव-
स्थानमिति दृष्टं सत्याह—सोमम् । तिलोमगदहं लोकात्
इत्यर्थः । ननु कथम् (से) तस्याऽऽकर्मणो जीवस्यैवावद् दू-
रमितो गतिः प्रवर्तते ? । कर्मनिवृत्त्यभावाद् जीवानां स-
र्वाऽपि चेष्टा, ततो विहायोऽप्यधिककर्मभावेऽपि गतिचेष्टा-
यामतिप्रसङ्गः । अत्रोच्यते—(कम्मलहुया) क-
कर्मोपगमे सति लाघवात् समयमेकं तत्त्वान्तप्रकृतिरि-
त्यर्थः, तथागतपनिशामात्मकेषु सिद्धत्ववदपूर्वगतपिनि-
शामलाभादित्यर्थः, यथा हि—समस्तकर्मसमयपूर्व सिद्ध-
त्वपरिणामं जीवः समासादयति तथोऽप्यपिपरिणाममपिति
भावः । आदिशब्दादपरमपि तद्वतिकारणं समयमश्रुतमि-
दमवगन्तव्यम् । तद्यथा—'लाघव परंरुफले, भग्नी ब्रूमो य-
स्तु धणुविमुक्ता । गद पुवपपञ्चोमणं, एवं सिद्धाण वि गदं
उ ॥ १ ॥ " ॥ १८४४ ॥

अथान्यत् प्रयमाशुक्क्य परिहरति—

किं साकिरियमकृवं, मेदिय । सुवि चेयवं च किमस्यं ।

जह स विसेसधम्मो, चेयवं तह मवा किरिया ॥ १८४५ ॥

आह—नम्याकाशकालाऽऽदयाऽस्त्यो निष्कया एव प्रसि-
दास्तन्कि नाम त्वया रूपममूर्तं सप्रस्तु साकं वदं, येन मु-
क्ताऽऽप्यत्रा साक्ष्यत्वमभ्युपगम्यते ? , ननु निष्किय एव मु-
क्ताऽऽप्यत्रा मायोनं, अमूर्तत्वमाकाशयदिति भावः । अत्रोच्य-
ते—मयिदृक् । त्वमप्येतदकथं—सुवि किमस्यं अहंस्तु चेयवं
वसितं, येन मुक्तामा वतनोऽभ्युपगम्यते ?—अहंस्तुत्वाद् व-
तन एवायं प्राप्नोति, आकाशयदिति । तस्माद्यथा (से) तस्य
जीवस्य अकृपेय आकाशाऽऽदिव्यस्तद्वृत्तये सप्तोऽपि
चेतन्यलक्षणां विशेषधर्मः समरित, तथा किमाऽपि सप्त-
साक्षित्वमपि विशेषधर्मोऽस्तु को विरोध इतिभावः ॥ १८४५ ॥

यथोक्तम्-निष्कियो मुक्ताः स्थला, अमूर्तत्वात्तद्वैकात्मिकमेव,
अतिव्यथाभावादिन्याह । अथवा-मुक्ताऽमुक्तविशेषमपेक्षाय
सामान्येनाऽऽयमनः सकृत्वं साधयथाह—

कचात्पक्षयो वा, तकिरिओऽयं यथो कुलालो व्व ।

देहपंक्षद्वयो वा, पक्षकं जंतुपुरितो व्व ॥१८६॥

अथको-सकियोऽयमात्मा, कर्तृत्वात्कुलालवदादिदृष्टात्
मोक्तत्वादित्यादि बाध्यम् । अथवा-सकिय आत्मा, प्रत्यक्ष-
त एव देहपरिरूपेणैवैवाद्यम्पुत्रवधविति ॥ १८६ ॥

पराऽऽशुक्तं प्रतिविधानं वाऽऽह—

देहपंक्षद्वयेऽ, रोज पयो चि सो वि नाकिरिप ।

होञ्जादिद्वो व सई, तद्वरुचने नथु सबाथ ॥१८७॥

रुचितामि स देहो, वचो तर्पद्वये पुखी हेज ।

पहनियपरिपक्षद्वय-मयेयथाथं न वि यजुर्त् ॥१८८॥

अथैवं द्वय-देहपरिरूपम्हेतुरात्मनः प्रयत्नो न तु क्रिया,
अनो नाऽऽयमनः सक्रियत्वात्सिद्धिरित्यभिप्रायः । अत्रोत्तरमाह-
सोऽपि प्रयत्नो नमसीवाऽक्रिय आत्मनि न संभवत्यतः
सक्रिय एवाऽसौ । अमूर्तस्य च प्रवृत्तस्य देहपरिरूपहेतु-
त्वे कोऽप्यो हेतुरिति बाध्यम् । अन्वहेतुनिरूपेणः स्वत-
एवावं परिरूपहेतुरिति चेत्, यथेयम्, आत्माऽपि तदेतुम-
विष्यति, कमस्तमेवुना प्रयत्नेन । अथाह-कोऽपि देहपरिरूप-
म्हेतुः, न स्यात्मा, निष्क्रियत्वात् । ननु सोऽयह-किं मूर्तो-
ऽसौ वा । यद्यमूर्तस्तर्हिआत्माऽपि देहपरिरूपम्हेतुः किं
नेत्येतत्, अमूर्तत्वाविशेषात् । अथ मूर्तिमानह-तर्हि स कामं
गच्छतिरित्येतत् । देह एव, नाभ्यः संभवति । तस्यापि च व-
हिर्ययदेहपरिरूपम्हेतुतया व्याप्रियमाणस्य परिरूपन्दो द्र-
ष्टव्यः, तस्य बाध्यो हेतुर्वाच्यस्तस्याप्यन्यस्तस्याऽपि बाध्य इत्य-
नवस्था । अथ स्वभावादेवाऽहृष्टस्य कामर्मेण देहस्य परिरूपन्दः
प्रवर्तते, तर्हि बहिर्ययस्याऽपि देहस्य तत एव तत्प्रवृत्तिर्न वि-
ष्यति, किमहृष्टकामेण देहपरिकल्पनेन । अस्त्येवमिति चेत् त-
दयुक्तम्, अत्रेतनानामेवंभूतप्रतिनियतविशिष्टपरिरूपम्नस्य
स्वभावाविकत्वात्तुपपत्तेः, "नित्यं सखमसखं वा, हेतोरन्या-
स्वभावात्तथापि ।" इत्यादिदोषप्रसंगात्स्मात्कर्मविशिष्ट आत्मे-
व प्रतिनियतदेहपरिरूपम्नहेतुत्वेन व्याप्रियत इति सक्रि-
योऽसक्तिरिति ॥ १८७ ॥ १८८ ॥

अथतु तर्हि भवस्यस्य सकर्मण्यो जीवस्य क्रिया, मुक्तस्य
मुक्तमयसिक्त्याशङ्क्य परिहराह—

हं किरिया भवत्प-स्स कम्पराहितसकं निचित्ता सा ।

नथु तगाइपरियाभा, जइ सिद्धं तहा सा वि ॥१८९॥

पृथार्थेनाशेषः, पञ्चात्तेन तु परिहाराः, प्राप्त् व्याख्याता-
र्थ एवेति ॥ १८९ ॥

अपरस्वाह—

किं सिद्धात्तयपरमो, न गई धम्ममित्यकायविरहाओ ।

सो गइउवगाहको, लोमगमि अवसिं सल्लोए ॥१९०॥

अपुण्यपि न मुक्तस्य गतिक्रिया सक्रियत्वमिच्छते, त-
र्हि सिद्धाऽऽज्ञात्-सिद्धावस्थितिस्त्रेवात् परतोऽलोकऽपि
किमिति तस्य गतिर्न प्रवर्तते । अत्रोद्वेगं-पदवी धर्मा
६१२

स्तिकायविरहात् । तद्विरहोऽपि कुतः । इत्याह—यद्यस्माद्-
लौघर्मास्तिकायो लोक एव समस्ति, नास्तीति । मा मू-
साधलोकः, किं तेन प्रस्तुतानुपयोगिना करीष्य, तद्विरहोऽपि
भवतु मुक्तस्य तत्र गतिः, नियमाभावात् । तदयुक्तं, यतो
जीवानां पुत्रानां च गतेर्नमनस्योपग्रह उपधर्मस्तका-
री स एव धर्मास्तिकायो नाभ्यस्ततस्तस्याऽलोकोऽभावा-
त्कथं लोकात्परतोऽलोकऽपि मुक्ताऽऽयमनः गतिः प्रवर्तते ।
इति ॥ १९० ॥

कथं पुनरेतदवसीयते यतुत-लोकादभ्योऽप्यलोकपदार्थाः
कश्चिदस्तीत्याशङ्क्याऽऽह—

लोगस्त रिय विवक्खो, मुद्धत्तयओ घटस्त अयदो व्व ।

सम्भदाइ विचय मई, न निसिहाओ तदयुक्तो ॥१९१॥

अस्ति लोकस्य विपक्षो, व्युत्पत्तिमयमुद्धपदाभिधेयत्वादिह
यद्य व्युत्पत्तिमया मुद्धपदेनाभिधीयते तस्य विपक्षो दृष्टो क-
था घटस्याघटः, यद्य लोकस्य विपक्षः सोऽलोकः । अथ
स्याम्यतिर्न लोकोऽलोक इति यो लोकस्य विपक्षः स घटा-
ऽऽदिपदार्थानामन्यतम एव भाविष्यति, किमिह वक्ष्यन्तर-
रिकल्पनया । तदेतन्न, पक्षसंज्ञना निषेधाभिधेयत्वेवातु-
रूपोऽयं विपक्षोऽन्वेषणीयः, न लोकोऽलोक इत्यत्र च लो-
को निषेधः, स चाऽऽकाशविशेषः, अतोऽलोकैनाऽपि तदनु-
रूपेण भविष्यतः, यथाऽऽपिह तद्व्युत्पत्तिविज्ञानविकल्-
पेन एव पुरुषविशेषो गम्यते, नाऽऽननो घटाऽदिः, एवमि-
हापि लोकात्तु एवालोको मतव्यः । उक्तं च—"नम-
युक्तिमययुक्तं वा, यद्धि कार्यं विधीयते । तुल्याधिकरणेऽ-
न्यविर्मा-ल्लोकऽप्ययं गतिस्तथा ॥१॥" नन्वत्र मुक्तमयस-
त्वाधिकरणं तथा हार्थगतिः । तस्मात्लोकविपक्षत्वाव-
स्थलोक इति ॥ १९१ ॥

शालालोकास्तित्वादेव धर्माधर्मास्तिकायो साधयथाह—

तम्हा धम्माऽधम्मा, लोयपरिच्छेयकारिणो जुत्ता ।

इहवासा तज्जे, लोमोऽलोमो चि को भेम्मा ॥१९२॥

लोगविभागाऽभावे, पडिद्याभावाच्चोऽनुपपत्त्याओ ।

संववहाराभावे, संवधाभाव्यो होइजा ॥ १९३ ॥

यस्मादुक्तप्रकारेणास्त्यलोकः, तस्मादल्लोकास्तित्वादेवाव-
श्यं लोकपरिच्छेदकारिभ्यं धर्माधर्मास्तिकायाभ्यां भवि-
तव्यम्, अन्यथाऽऽकाशे सामान्ये सत्यं लोकोऽयं आलोक
इति कृतोऽयं विशेषः स्यात् । तस्माद् यत्र क्षेत्रे धर्माध-
र्मास्तिकायौ वर्तते, तत्क्षोकः, शृंग स्वलोक इति लोकाऽलो-
कन्यचस्याकारिणो धर्माऽधर्मास्तिकावौ विद्येते इति । (लो-
गेत्यादि) यदि हि धर्माधर्माभ्यां लोकाविभागो न स्यात्ततो
लोकविभागाभावेऽपिशिष्ट एव सर्वस्मिन्नप्याकाशे गतिपरि-
णतानां पुत्रानां च प्रतिघाताभावेन तत्प्रत्यक्षस्याभावा-
दलोकऽपि गमनास्य आनन्तर्यात्तेषां परस्परं संवधो न
स्यात् । ततश्च औदारिकाऽऽदिकात्मयवर्णभापर्येतपुत्रलक-
तो जीवानां पुत्रानां च प्रतिघातस्तदनुसंधेयसंस्तदनुऽऽदियवहारी
न स्याज्जीवस्य च जीवेन सहान्योऽन्यमीलनाभावात् तत्क्षो-
ऽनुसंधोपघाताऽदिव्यवहारी न स्यादिति ॥ १९२ ॥ १९३ ॥

ततः किमित्याह—

निरगुणगणसंख्याभ्यो, न गर्ह्य परमा जलादिव क्रसस्तस्य ।
जो गम्याद्यगुणगण्य, सो भ्रमो लोणपरिमाणो ॥ १८५४ ॥
ततो लोकात्परतोऽलोके जीवपुद्गलानां न गतिः, निरनु-
ग्रहत्वात्, तत्र गत्यनुग्रहकर्तुर्नोभावादिप्रत्यर्थः । यथा जला-
त्परतोऽक्रसस्य मत्स्यस्य गतिर्न भवत्यनुग्रहाद्भावादिनि ।
यथा जीवपुद्गलगतेरनुग्रहकर्त्ता स लोकात्परिमाणो धर्मा-
स्तिकाय इति ॥ १८५४ ॥

तत्र प्रयोगमाह—

अग्निं परिमाणकारी, लोणस्तं प्रमेयभावोऽवस्तस्य ।
नाथं पि व नेयस्सा-लोणरित्येते न सोऽवस्तस्य ॥ १८५५ ॥
अस्ति लोकास्य परिमाणकारि, प्रमेयत्वाद्, ज्ञानमिव भव-
स्य । अथवा-जीवाः पुद्गलाश्च लोकोऽस्मिधीयते, ततोऽस्ति
तत्परिमाणकारी, प्रमेयत्वाद्यथा—शाह्यादीनां प्रत्यः, यच्छेद-
परिमाता स धर्मास्तिकायः, स चावश्यमलोकास्यास्तित्व-
एव युज्यते, नाप्यथा, आकाशस्य सर्वत्राऽग्निशष्ट्वास्त-
स्माल्लोकाश्च सिद्धस्यावस्थानामिति प्रस्तुतम् ॥ १८५४ ॥

अथ प्रकारान्तरेणऽप्युक्तपरिहारो माऽऽह—

पथणं पसत्तमरं, शाखायां तं च नो जम्भा छट्टी ।
इह कतिलक्षणेयं, कतुरण्यत्तरं धार्यं ॥ १८५६ ॥
ननु स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानमित्यधिकरणसाधनोऽयं श-
ब्दस्तत्र सिद्धस्य स्थानं सिद्धस्थानमिति समासस्तत-
श्चैवं सति सिद्धस्य पतनं प्रसक्तं, स्थानात्पथ्येतादृशाऽऽद्य-
प्रस्थितदेवदत्तस्थं, फलस्यैव वा । यस्य फलकाऽपि पथेता-
द्व्यस्थानं, तस्य कदाचित् कस्याऽपि पतनमपि दृश्यते, अतः
सिद्धस्याऽपि तत्कदाचित्प्राप्तीतीति भावः । तच्च न, यतः
सिद्धस्य स्थानमिनीयं कर्त्तरि पट्टी । तत्रश्च सिद्धस्य स्थान-
मिति कोऽर्थः?—सिद्धः तिष्ठति, न तु तदर्थान्तरभूतं स्थानम-
स्तीति ॥ १८५६ ॥

अथवा—

नहनिवृत्तण्यभो वा, पाणविष्णामपयणं न जुतं से ।
तह कम्माभावाभो, पुण्णकियाभावो वा वि ॥ १८५७ ॥
अद्योन्तररवेऽपि स्थानस्य न पतनं सिद्धस्य यतोऽयो-
न्तरं स्थानं नभ एव, तस्य च स्थिरमाश्रितान्यो न युक्त-
स्तदभावे च कुतः पतनं मुक्तस्य ? । कर्म चाऽऽत्मनः पतनाऽऽ-
दिक्रियाकारणं, मुक्तस्य च कर्माभावात् कुतः पतनक्रिया ? ।
या च समयमेकमस्याप्युक्तं गतिक्रिया, तस्याः कारणम्—
“लाउयपरंङकत्ति” इत्यादिना दृष्टिर्नमेव । पुनः क्रिया च
मुक्तस्य नास्ति, कारणभावाभाजप्रयत्नेत्तराऽऽकर्षणविक-
र्षणमुक्तत्वाऽऽश्रये हि पतनकारणम्, तत्सम्यक्त्वमुक्तस्य
नास्ति, हेतोरभावादिति कुतोऽस्य पतनमिति ? ॥ १८५७ ॥
किं च, स्थानात् पतनमित्येकैकान्तिकमेव दृश्यति—
निवृत्तत्वाद्याभ्यो वा, बोधार्थेण पदणं पसत्तमेजा ।

अहं न भयमण्येगंता, शाखाभ्योऽनस्तपहणं वि ॥ १८५८ ॥

ननु च स्थानात्पतनमिति त्वच्चनयितुमिदमिदम्, अस्थाना-
देव पतनस्य युज्यमानत्वाद् । अथ स्थानादपि पतनमित्य-

तै, तर्हि नित्यमेव स्थानाद् व्योमाऽऽदीनां पतनं प्रसज्येत । अ-
थ न तत्तथां मतं, तर्हि स्थानात्पतनमित्येकैकान्तिकमेवेति ॥ १८५८ ॥

अथाप्येन प्रकारेण प्रमेयमाशुद्धं परिहरन्माह—

भवमां सिद्धो वि मर्ह, तेष्वाऽस्मिन्नसंभवो जुतो ।

कालाशाऽन्यभ्यो, पदमसरीरं च तदयुक्तं ॥ १८५९ ॥

अथ क्यामतिः परस्य-यतो भवत्संसारान्वयोऽपि मु-
क्ताऽऽत्मा सिद्धस्तेन ततः सर्वेषामपि सिद्धानामावयवत्वाद्-
वश्यमेव केनाप्यादिसिद्धेन भवितव्यम् । तदयुक्तम् । यतो
यथा सर्वोत्पत्तिं शरीराद्यहोरात्राणि च सर्वोत्पादियुक्ता-
न्येव, अथ च कालस्याऽनादित्वाद् नाद्यशरीरम्, आद्या-
ऽहोरात्रं वा किमपि ज्ञायते, तथा कालस्यानादित्वान्ति-
जोऽपि नाद्यः प्रतीयत इति ॥ १८५९ ॥

अथायदपि ग्रंथं परिहारं चाऽऽह—

परिमियदेसेऽण्णता, किह माया मूत्तिवरिहियत्ताभो ।

निययमि व नागाई, दिट्ठीओ वेगुरुवमि ॥ १८६० ॥

आह—परिमितदेशमेव सिद्धक्षेत्रं, तत्र कथमनादिकालव-
र्तिनोऽनन्ताः सिद्धा मान्ति ? । अथास्तरमाह—अमुक्तत्वात्कि-
ञ्चाः परिमितेऽपि क्षेत्रेऽनन्तास्तिष्ठन्ति, यथा प्रतिद्रव्यमेव
अनन्तानि सिद्धानां सम्बन्धानां केवलज्ञानकेवलदेशेनापि
सम्पतन्ति, दृष्टयो वा यथैकस्यामपि नर्त्तक्या सहस्रशः प्र-
पतन्ति, परिमितेऽपि वाऽप्यवरकाऽऽदितेजो बह्व्योऽपि प्रदी-
पप्रभामान्ति, एवमिहामूर्त्ताः सिद्धाः कथं परिमितक्षेत्रेऽन-
न्ता न मास्थयन्ति, मूर्त्तानामपि प्रदीपप्रभाऽऽदीनां बह्वना-
मेकत्रावस्थानं दृश्यते, किमुताऽमूर्त्तानामिति भावः ॥
॥ १८६० ॥

तदेवं युक्तिभिः समस्तज्ञौ बन्धमोक्षौ व्यवस्थाप्य

वेदवाक्यद्वारेणाऽपि तदव्यवस्थापमाह—

न हवइ ससरीरस्त, प्पियाऽप्पियावहतिरेवमाईणं ।

वेयपयाणं च तुमं, न सदर्थं णुणसि तो संका ॥ १८६१ ॥

तुह बंधे मोक्षमपि य, साय न कजा जम्भा फुटो वेव ।

ससरीरं यरभावो, नणु जो मो बंध मोक्खे सि ॥ १८६२ ॥

व्याख्या—“न हि व सशरीरस्य प्रियाऽप्रियदोरपहतिर-
स्त्यशरीरं वा वसन्तं प्रियाऽप्रिये न स्मृतम् ।” इत्यादीनां च
वदपदानां सदर्थं त्वं (न मुण्डितं) न जानासि, ततो बन्धे मोक्षे
अतश्च सौम्यं शङ्का, सा च न कार्या, यतो ननु यः सशरीर-
देतरभावः स स्फुट एव बन्धो मोक्षोक्तिं कथं शङ्का
युज्यते ? । एतदुक्तं भवति—सशरीरस्थेत्यनेन बाह्याऽऽध्यात्मि-
कानादिशरीरसन्तानसंख्या बन्धः प्रोक्तः, तथा अशरीरं
वा वसन्तमित्यनेन त्वशेषशरीरापगमसंभावो मोक्षः प्रा-
पन्निति । “तथा स एव विगुणो विभुर्न बध्यते” इत्यादी-
न्यपि पदानि संसारज्जावस्य बन्धमोक्षमात्रावप्रतिपाद्य-
कानि त्वं मय्यसे । तथायुक्तम् । मुक्तजीवविषयत्वात्सेवाम् । मु-
क्तस्य च बन्धाऽऽपभावेऽविनिर्वाच्यतेति । तदेवं भगवता
क्षिप्रस्तस्य संशयः ॥ १८६१ ॥ १८६२ ॥

ततः किमित्याह—

क्षिप्रमि संसयमी, जियेय जरमणविण्णुवेक्खं ।

सो समयोऽप्यश्नो, अष्टाद्विह सह स्विपसएहि। १८६३।

यथाख्याप्यंयत्, नवरम् अश्नन्तुयैः लिप्यशनेः सह प्रजजितोऽयमिति ॥ १८६३ ॥ विशो० आ० म०। कर्म०। तत्र मिथ्यात्वात्। मिथ्यैवैतन्मृणैर्गुणैः समुद्रकचिरस्तरं निखितं लोके कर्मयोग्यवर्णय। पुद्गलसामनः क्षीरनीच-
ह्रदधराः। पितृवद्वहः। अन्धोऽप्यानुगमयेत्। ऽऽत्मकः सत्त्वन्धो बन्धः। कर्म० ५ कर्म० १०००। साक्ष्यं प्रति बन्धसिद्धिः-नात्वाऽऽध्यायाः प्रकृतेरेव बन्धमौली, संसारश्च, न पुरुषस्येति, तदप्यसारम्, अनादिभवपरम्पराऽनुबद्धया प्रकृत्या सह यः पुरुषस्य विवेकाऽप्रदण्यलक्षणाऽविषयभावः स एव क्षेत्र बन्धस्तदा को नामाऽन्यो बन्धः स्यात् ?। प्रकृतिः स्वर्गोपचितमार्तं निमित्तमिति च प्रतिपद्यमाननाऽऽयुध्मता संख्याऽन्तरं कर्मैव प्रतिपद्यते, तस्यैवंस्वरूपत्वाच्चतन्मत्वाच्च। यस्तु प्राकृतिर्कैवल्यकारिकादाक्षिण्यभेदात्प्रविधा बन्धः। तद्यथा-प्रकृतावाप्तमानानुये प्रकृतिमुपासते तेषां प्राकृतिको बन्धः, य विकारानेव भूतमिन्द्रियाहङ्कारबुद्धीः पुरुषबुद्ध्यापासते तेषां वैकारिकः। इष्टाऽऽपत्तेर्दालिणः। पुरुषतत्त्वानभिज्ञां हीष्टानुनैकां कामोपहतमना बद्धयते इति " इष्टाऽप्यनै गम्यमाना वरिष्ठ, नायत्तु अयो येऽभिनन्दन्ति मूढाः। नाकस्य पृष्ठे ते सुकृतेन भूत्वा, इमे लोकां हीनतरं वा विशन्ति ॥१॥ " इति यच्चनात्। स त्रिपिपाऽपि कल्पनामार्तं कथञ्चिन्मिन्द्रियादर्थानविरतिप्रमादकपाययोग्येऽभिज्ञस्वरूपत्वेन कर्मबन्धहेतुत्वेवान्तर्भावान्। वन्धसिद्धौ च मिश्रस्तस्यैव निर्वाचः संसारः। बन्धमौल्यांश्चैकाधिकारणशेषाय एव बद्धः स एव मुच्यते इति। स्या० १५ अंशः।

बन्धभोक्तृत्ववृत्ति-बन्धभोक्तृत्वपत्ति-स्त्री०। मिथ्यात्वाऽऽदिह तुभ्यां जीवस्य कर्मपुद्गलानां च वल्लभ्यः। पितृवद्वोरिव वा परम्परप्रविभागपरिणामेनावस्थानरूपस्य बन्धस्य सम्प्रदर्शनं ज्ञानाचारिविषय कर्मणामस्यत्वात्। च्छेदलक्षणस्य भोगस्य घटनायाम्, य० १ अष्टिः।

बन्धव-बान्धव-पुं०। मातृपित्रादिषु, उत्त० १८ अ०। सूत्र० स्व-
ज्ञातिषु भ्रातृपितृवृत्तयु, " पुत्रशरं च बन्धवा । " उत्त० १८ अ०। आचा०। निकटवर्तिषु स्वजन्तुषु, उत्त० १३ अ०।

बन्धविहा-बन्धविधा-स्त्री०। विधानानि विधा-भेदाः, बन्धस्य विधा बन्धविधाः। बन्धस्य प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रवेशरूपेण, प्रकारेषु कर्म० ५ कर्म० १००।

बन्धविहि-बन्धविधि-पुं०। बन्धस्य विधिवन्धविधिः। बन्धप्रकारे, पं० १०१ द्वारः।

बन्धसामिन्-बन्धस्वामित्व-न०। बन्धकस्य, (कर्मणां बन्धकत्वम्) कर्मण्यं शब्दे नृतीयभागे उत्क्रमः। (' बन्ध' शब्दे च गत्यादिद्वाराण्यवस्थित सूत्राणि प्रदर्शितानि। इह तु सङ्ख्यया प्रवर्त्यते। मार्गणास्थानेषु बन्ध- "सम्यग् बन्धस्वामित्व-देशकं चर्कसामानमन्य। बन्धस्वामित्वस्य, यथाकथं लिख्यते किञ्चित् ॥१॥ " इह स्वपरोपकाराय यथाधिमानं बन्धस्वामित्वप्रकरणमारिचसुराचार्यो मङ्गलाऽऽदिप्रतिपाऽऽदिकां गायामाह-

बन्धविहायविमुक्तं, बन्धिर सिरिवद्वमायजिण्यचर्दं ।

गङ्गाईसु वृत्तं, समासश्चो बन्धसामिन् ॥ १ ॥

इह प्रथमादैन मङ्गलं द्वितीयादेनाभिधेयं साक्षादुक्तं, प्रयोजनसंबन्धौ तु सामर्थ्यगम्यौ। तत्र बन्धः कर्मपरमाणुना जीवप्रदेशोः सह संबन्धस्तस्य विधानं मिथ्यात्वाऽऽदि-
भिर्वैषम्यहेतुभिर्निर्वर्तनं बन्धविधानं तेन विमुक्तः स तथा न बन्धविधानविमुक्तं बन्धत्वा भीष्यमानजिनवन्धम्। बन्ध-
ऽभिधाय्ये समासतः-संक्षेपतो न विस्तरेण। किमित्याह-बन्धस्वामित्वं बन्धः कर्मोऽणुना जीवप्रदेशोः सह संबन्धस्तस्य स्वामित्वमाधिपत्यं जीवानामिति गम्यते। केतुः ?। (गर्ह-
यार्हं तु नि) गतिरादियेषां तानि गत्यादीनि, आदिशब्दादि-
न्द्रियाऽऽदिप्रिग्रहः। तेषु गत्यादिषु-मार्गणास्थानेषु कर्म० ३ कर्म०। (तानि) भग्याठाण्यं शब्दे वक्ष्यामि। तत्र बन्धे च प्रतीय विशुच्युतरं प्रकृतियोगमधिगम्यते। तथाहि-ज्ञानाऽऽवरणे उत्तरप्रकृतयः पञ्च, दर्शनाऽऽवरणे नव, वेदनीये द्वे, मोहे सम्प्रकृत्वमिध्रवज्जी पञ्चशक्तिः, आयुषि चत्वारः, नादिन भेदात्परममन्त्रेऽपि सप्तपष्टिः, गोत्रे द्वे, अन्तराये पञ्च, सर्व-
मीलने विशुच्युतरशतमित्येतच्च प्राक् सविस्तरं कर्मवि-
पाके भाषितमव ।

सम्प्रति विशुच्युतरशतमध्यगतानामेव वक्ष्यमाणार्थोपयो-
गित्वेन प्रथमं कियतीनामपि प्रकृतीनां सम्प्रदं पृथक्करोति-

जिण सुखित वाहारदु, देवाउप नरसुहृदमविगतमिति ।

एगिदि पावरायव, नपु मिच्छं हुंढ छेवहुं ॥ २ ॥

अथ मज्झिमागिण्यसुख, कुसुग निय इत्थि दुसुगथीशुतिगं।

उज्जाय तिपियदुगं, तिरिनराउ नरउलदुगुरिसहो३ युगमम्)

जिननाम १ सुरादिकं-सुरगतिसुरानुपूर्वीरूपं ३ वैकिण्य-
दिकं-वैकिण्यशरीरवैकिण्यारूपावगललक्षणम् ३। आहारक-
दिकमाहारकशरीरं तदङ्गोपाङ्गं च ७। देवाऽऽयुष्कं च ८। नर-
कत्रिकं नरकगतिनाम्नानुपूर्वीनरकाऽऽयुष्करूपं ११, सुवम-
त्रिकं सुवमापयोसत्ताचारणलक्षणम् १४, विकलत्रिकं द्वित्रिच-
तुरिन्द्रियजातयः १७। एकैन्द्रियजातिः १८, स्थारननाम १९,
आतपनाम २०, नृपुंसकवदः २१, मिथ्यात्वं २२ हुगड-
संस्थानं २३ सेवासंसेहननम् २४ (अथ सि) अन्नतानु-
बन्धिकाधमानमायालोभाः २८ मय्याऽऽकृतयो मध्यमसंस्था-
नानि न्यमोभयपटलं सादि वामनं कुञ्जं चेति ३२ मध्यमसं-
हननानि श्रृयभनाराचं नाराचमर्जनागन्वं कीलिका चेति ३३
(कुसुग) ति, अयुधमिहायोगतिः ३७ लीवैगोत्रं, स्त्रीवैदः ३९
दुर्भगत्रिकं-तुर्भेगदु-स्वराऽनादेयकं ४२ स्थानार्थित्रिकं-नि-
द्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्थानादिलक्षणम् ४५ उद्यातनाम ४६
तिर्यग्द्विकं तिर्गमगतिरित्यगानुपूर्वीरूपमध्वमतिर्यगाऽऽयुः ४८
नराऽऽयुः ५० नरत्रिकं-नरगतिनरानुपूर्वीलक्षणम् ५२ औ-
दारिकद्विकमौदारिकशरीरमौदारिकारूपाङ्गनाम च ५४
वज्जश्रृयभनाराचसंहननम् ५५। इति पञ्चपञ्चाशत्पञ्चकति-
सङ्ग्रहः।

अथेतस्य प्रकृतिप्रसङ्गस्य यथास्थानमुपयोगं दर्श-

यन्मार्गणास्थानानां प्रथमं गतिमार्गणास्था-

नमाश्रित्य बन्धः प्रतिपाद्यते-

सुरदृगुयवीसवज्जं, इगसउ ओहेण बन्धहि निरया।

तिरथ विद्या पिबिद्ध सयं, सासणि नपुचउ विद्या कनुइ । ४।

“जिण सुखविद वाहारेत्यदि” नाथोक्ताः क्रमेण सुखद्विका-
 ऽन्ध कोविश्वशिमप्रकृतौ नैवेतिष्या शेषवर्कोत्तरशमोमेन नार-
 का भजन्ति । अयमनन्ताभिप्रायः—एता एकोविश्वशिमप्रकृते-
 र्भ्यां शेषवर्कोत्तरशिमविश्वशुद्धस्वरान्न मध्यावकाः शेषस्यैको-
 त्तरशुद्धस्य नरकसतो नानाजीवापेक्षया सामान्यतो बन्धः ।
 सुखद्विकाऽऽप्येकोविश्वशिमप्रकृतौ न तु भयपरवयाधेव नारका-
 शामबन्धकमत्वात् । सामान्येन नानाजीवमध्यावका इव सम-
 ति तस्यामेव मिथ्यादृष्ट्यादृष्टिगुणस्यान्वयविशिष्टं तं द-
 शैवति—“नित्य विणेत्यादि” प्रागुक्तमेकोत्तरशतं तीर्थक-
 रानाम विना मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकं शतं भवति । एतच्च
 शतं ननुननुकृदमिश्रयावद्बुद्धसंस्थानसेवासंस्मरणप्रकृति-
 बन्धुत्वं विना सात्त्विकानुपपन्नकं पञ्चवतिनौकर्या-
 न्तरे ॥ ४ ॥

विष्णु अणुछवीस मीसे, विषयरि समम्पि जिखनराउजुया॥
इय रक्षाइसु भंगो, पंकाइसु तिथ्यरहीणो ॥ ५ ॥

प्रागुक्ता। चक्षुषातिरननामुच्ययादिष्वङि शतिप्रकृत्यं विना मि-
श्रगुणस्थानं सप्ततिः। देवः जिनमात्मनराऽप्युत्ता सप्तगृहदि-
गुणस्थानं के द्विसप्ततिः। इत्येवं बन्धमाश्रयेण भङ्गः, रज्जाऽऽ-
विशुषु रक्षमाश्रयं कर्तव्यामात्राद्युपमाभिधानाद्यर्थमाश्रयेण-
वीक्ष्ये द्रष्टव्यः। पञ्कजभाऽविशुषु वृत्तरे एव भङ्गस्थोऽथ करमा-
महान् विषयः। अयमर्थः-पञ्कजभाऽधुमप्रधानाः प्राप्ता ल-
क्ष्यकस्य सङ्गावेऽपि क्षेत्रमाहस्येन तथा विधाऽप्यवसायाऽस्य-
वातीत्येकरात्रमप्येव नारकाणां नास्तीति। न तत्तत्र सामा-
न्येन शतं, विधादृष्टांश्च यं शते, सासादृशानां चक्षुषानि, मिश्रा-
णां सप्ततिः, अचित्तसप्तगृहोऽनामेकसप्ततिः। इह सामान्य-
त्वेऽचित्तसप्तगृहदिगुणस्थानं च रक्षमाऽप्युत्ता सप्तगृहस्थो-
क्तकर्माभा इति उक्ता। मिथ्यादृष्टिमाश्रयमिच्छेत् त्रिषु गुण-
स्थानेषु पुनस्तत्र प्रागेवाऽप्युत्तायास्तत्रस्थश्च एव ॥ १० ॥

अजिणमणुअःउ ओंहे, सत्तमिए नग्दुगुच्चविणुमिच्छे ।

एगनवइ सासाणे, तिरिआउ नपुंमचउवज्जं ॥ ६ ॥

रत्नप्रभाऽऽदिविरकत्रयसामान्यव्यञ्जिधकैकौत्तरश्रममध्या-
त् जिननाममनुजायुऽऽर्षी मुक्त्याशेषा नवनवतिं पञ्चषष्ठे स-
प्तमपृथिव्यां नारकाणां भवति । सैव नवनवतिनैरागतितर-
नुपूर्वैरूपनरद्विकोषैर्गौर्तेर्वैना पञ्चवतिर्मिथ्यादाष्टगुस्थाने
भवति । सैव पञ्चवतिस्तिद्योगाग्न्युत्पुलकवेदमिथ्यात्वबुद्धभं-
कयानसंसारसंज्ञनवनवतिता एकनयतिः सासादने सप्तम्यां
नारकाणाम् ॥ ६ ॥

अथ चतुर्विंशतिरहिया, मनरदुग्धा य मयारि मीसदुगे ।

सतर सभ्रा ओहि मिच्छे, पज्जतिरिया विणु जिष्णाहारं । ७।

प्रागुक्तकथनपरनरनरानुबन्ध्यादिवनुविशिनप्रकृतिभिर्वि-
हिता नरद्विकथितोप्राथम्यं च सहिता सप्तविधेति । सा
च (मीलदुगे ति) मिथ्याद्वितरगुणस्थानद्वये द्रष्टव्या ।
इह सप्तम्यां नराऽऽयुक्तावयव बह्व्ये एव, तद्व्याख्यायैऽपि
नरगुणस्थानकेऽवितरगुणस्थानके च नरद्विके बध्य-
ते । अयमर्थी—नरद्विकस्य नराऽऽयुक्ता सह नरद्वयं प्रति-

बन्धो, यदुत—यसैवाऽऽयुषं ध्यते तत्रैव गत्यानुपूर्वाद्धममपि
तस्याऽऽनृदाऽपि बन्धात् । मिथ्यातत्त्वसादनयोस्तु कनुभाष्य-
वसायेत्येष नरकिकं न बध्यते । एवं नरकादौ बन्धसंश-
नित्यं प्रतिपादयत्युप निर्णयन्ती तदा—“सर्व सक्तः” इ-
त्यादि विश्वसुत्तरात् जिननाम आहारकक्षिकं च विना हेतुं
सप्तदशोक्तस्य ननु मिथ्याहर्षिण्यस्थाने च पर्याप्तान्तरवै-
भक्तिनि । आश्रये निरक्षान् सत्यपि सत्यकर्म भवप्रत्ययादेव
तथापि चाप्यवसायेऽन्याभावेऽपि कथञ्चनः संपूर्णसंयमाभा-
वाहारकक्षिकस्य च बन्धो नास्तीति हृद्यम् । ७ ।

त्रिणु नरयसंल सासणि, सुराउ अण एगतीस त्रिणु मीसे ।

समुदाउ सयरि सम्मे, बीयकसाए त्रिणा देसे ॥ ८ ॥

प्रागुक्तं सप्तदशोत्तराणं नरकविकीर्यऽविरोहसमकूर्तिविजिह्वा
 एकादशोत्तरं सायादृतं प्यापानितश्चायम् । पतन्वैकान्तोत्तराणं
 सुताऽप्युत्तरमन्तामुपध्याऽप्येव कश्चिदस्यद्विजिह्वा विना एकांतं
 सप्तानि ; सा मिश्रगुणस्थाने बध्यन्ते । अयं नापार्थः—'सप्तमिह-
 च्छेदिद्विह्वाऽत्रायं पंगि न करेह' । इति वचनादत्र सुरनराऽप्यु-
 पोदग्गवः ; अनतानुबन्ध्यादयश्च पञ्चविंशतिप्रकृतयः सासा-
 दन एव यवचिह्नवन्धनाः ; तथा-मध्यपार्थिव्यंश्च मिश्र-
 गुणस्थानकस्थानाश्च अस्ति नमस्यद्विष्टादृष्टाद्विष्टमिव ध्वनिति । ते-
 न नरविकीर्यवारिकिचक्रवर्त्यस्यद्विष्टात्तात्पर्यात् । अत्रापार्थः ।
 एषेव एकांतसप्तानि : सुताऽप्युत्तरा सहिताना सप्तानि : सप्तम्यस्त्व-
 ऽद्विष्टतमगुणस्थानकं भवति । सा सप्तानिद्विष्टानि कथायै प्रप्राया-
 स्थानकस्थानमनायासात् । भविति । पदपट्टिदेशविरतगुणस्थाने
 बध्यन्ते ॥ ८ ॥

अथ तिर्यग्गतिबन्धाधिकार एव ग्रन्थलाघवार्थं मनुष्यग-
तावपि बन्धं दर्शयति—

इय चउगुणेषु वि नरा, परमजया सजिण ओहू देसाई ।

निष्पेक्षारमहीणं, नमस्तु अवज्जततिरियनरा ॥ ६ ॥
यथा पर्याप्ततिरश्चात् वतुपुं मिथ्यादादिसासादनमिश्चावरति-
तिगुणस्थानेषु समदशोत्तरश्रुताऽऽदि को बन्ध उल्ल हस्येवं
प्राप्यस्थाना अपि वतुपुं मिथ्यादादिसासादनमिश्चावरति-
गुणस्थानेषु समदशोत्तरश्रुताऽऽदि को बन्ध उल्ल हस्येवं प्राप्यस्थानो मत्तयथा ।
परमयथा आवित्तमम्यगुदद्वयः पर्याप्तनराः । (सजिण सि)
अवित्तमम्यगुदद्विपर्याप्ततिरश्चात् बन्धोत्तरश्रुताऽऽदिनामासहि-
ता एकसत्ततिरश्चात् बन्धति, जिज्ञानामकर्मयोऽपि बन्धक-
त्वात्प्राप्य । (आहुं देसाद सि, देसातिरश्चात्)ऽऽदिगुणस्थानेषु
गुणस्थानक्षानाश्रयके च पर्याप्तनराणां पुनरोदाः सामान्यो
बन्धोऽसंयः । स च कर्मस्तयोक्त एव, सतः कर्मस्तयवर्गयो
सामान्यतो गुणस्थानकेषु बन्धः प्रतिपादितो, न पुनः किं-
ञ्चन सत्यादिमार्गाध्यानमभिरुच्य । स वात्र बहुषु स्थानेषु
प्राप्योक्तिं मूलतोऽपि हस्येति ।

" अभिनवकर्मगाहणं, बंधो ओहेतु तस्य वीरसस्यं

नित्यपराहारगुण-वज्रं मिच्छन्मि सत्तत्सयं ॥ ९ ॥

नरयतिगजज्ञादेशावर-चउडहुडायाकक्ययदूनपुमिहं ।
 सोलंती इगद्वियसय, सासणि तिरी देशीइइहुगतिगं शर ।
 अण मज्झ गिइइलंघ यणउचउ निउज्जोय कुकगइतिथिं ।
 पणवीजेता मसिं, चउसयसिं हुआंउय भवंधा ॥ ३ ॥

सम्मे सगसयरि णिणा-उब्धि वहरनरतिगबियकसाया ।
 उरलवुगंतो वेसे, सल्लट्ठी तियकसायंतो ॥ ४ ॥
 तेवड्ढि पमसे सो-गभरदअयि दुग अजस अस्सायं ।
 कुल्लज्ज कुल्ल सत्त व, नेह सुराउं जया निट्ठं ॥ ५ ॥
 गुणसल्ल अय्यमसे, सुराउ वंथं तु जह इहागच्छे ।
 अन्नह अट्ठावन्ना, असाहारवुगं वंथं ॥ ६ ॥
 अउवच्च अपुव्वाहरमि, निह्वुगंतो छपन्न पण्णमगे ।

सुरदुग्धं पणिं वि सुखगदं, तस नव उरलं विष्णु ननुपेया ॥ ७ ॥
समचउरं निमिणजिष्णु, वषअमुकलहुचउडुलंसि तीसंतो ॥
करिमे सुवीसबंधो, हासरं कुकुलुमपमयो ॥ ८ ॥
अनिविट्टिमागपणगे, इगगहं गुं। दुवीसविहबंधो ॥
पुमउंसलचउअहं, कमेणं सुध्रं। सतर सुहुमे ॥ ९ ॥
वउडंअसुणु च्च जस न-णुधिगधउणंसं नि सायस च्छेओ।
तिसु सायबंधं छेओ, सजोणि बंधेनुणंतं। य ॥ १० ॥”

इत्येतासां दशानामपि गाथानां व्याख्यानां कर्मस्तवटीका-
नां बौद्धयम् । इत्येषामर्थः । इह कर्मस्तवोक्तगुणस्थानकव-
न्धप्रतिशङ्कायां मिश्राऽविरतगुणस्थानकयर्थे विशेषः ।
कर्मस्तव मिश्रगुणस्थानके अनुत्तराणि, अविरतस्तवः-
दिगुणस्थानके सप्तसप्ततिः । निरक्षां पुनर्मनुष्यद्विकीर्तिर-
कादिकवज्रशृङ्गभनाराचसंहननरूपप्रकृतिपञ्चकस्य बन्धमा-
भांमिश्रगुणस्थानके एकोनसप्ततिः, अविरतस्तवगृष्टौ सुरा-
ऽऽयुःक्षेप सप्ततिः । नराणां पृथक् एकोनसप्ततिः, अ-
विरतस्तवगृष्टौ तीर्थकनानामेषेण एकसप्ततिः । अस्यां च
एकसप्ततीं यमि मनुष्यद्विकीर्तिरकादिकवज्रशृङ्गभनाराचसं-
हननप्रकृतिपञ्चके नराऽऽयुषो च क्षिप्यन्ते तथा कर्मस्तवो-
क्ता सप्तसप्ततिर्भयव्यतिरगुणस्थानके । तथा कर्मस्तवे देश-
विरतगुणस्थानके या सप्तपट्टिकया सा निरक्षां जिननामर-
क्षणा पदपट्टिदेशविरतगुणस्थाने भवति । प्रमसाऽर्द्धाजिन-
गुणस्थानानि निरक्षां न संभवति । नराणां तु सर्वगुणस्थान-
कसंभवेन देशविरताऽऽदिगुणस्थानकेषु कर्मस्तवोक्त एव स-
त्त्वोऽप्यनूनाधिक औघवबन्धो वाप्ययः । ततश्च पर्याप्तनराणां
सामान्येन बन्धे विशिष्टस्वरशतं प्रकृतीनां प्राप्यन्ते १२०, तेषां
मायैव मिश्रत्वात् सप्तदशास्तरशतम् ११७, सासानां मा-
यैव कर्मस्थानं १०१, मिश्राणामेकोनसप्ततिः ६६, अविरत-
स्तवगृष्टीनामेकसप्ततिः ७१, देशविरतानां सप्तपट्टिः ६७,
प्रमसानां विपट्टिः ६३, अग्रप्रमसानामेकोनपट्टिपञ्चाशद-
ष्टा २६, २८, निबुल्लिबादराणां प्रथमे भागे पट्टिपञ्चाशत् १८,
आनुपञ्चके पदपञ्चाशत् १६, सप्तमभागे पट्टिस्थितिः २६, अ-
निपुणस्थानगणनायां भागे द्विध्विस्थितिः २३, द्वितीये एक-
विध्विस्थितिः २१, तृतीये विध्विस्थितिः २०, चतुर्थे एकोनविध्विस्थितिः १६,
पञ्चमेऽष्टादश च १८, सप्तमसंख्यायां सप्तदश १७, उ-
पशतानामहर्षानामोहसयोनिमाहिका सातत्क्षण १७, विपट्टिर्ब-
न्धो प्राप्यन्ते, अयोगिनो तु बन्धमाभावः । अथमन्याप्योऽव-
स्थाः । उक्तस्तिर्यग्गराणां पर्याप्तानां बन्धः । अथ तेषामेव अ-
पर्याप्तानां तमाह— " जिण इकारसहीनं " इत्यादि । यदेव
नराणां मायैव बन्धे विशिष्टस्वरशतं तदेव जिननामाऽऽपञ्चक-
दशप्रकृतिहीनं शेषं नवोत्तरसप्तमपञ्चास्तिर्यग्गराणां औघातं
मिथ्यापेक्षं च बध्नति । यद्यपि करणाऽप्येतां ते

बौ मनुष्यो वा जिननामकर्म सम्यक्त्वप्रत्ययेन बध्नाति,
 तथाऽपिह नराणां लक्ष्याऽपर्याप्तयेन विवक्षणाच्च जिन-
 नामबन्धः ॥ ६ ॥ तिर्यग्गतौ मनुष्यगतौ च बन्धस्वा-
 मित्यमुक्तम् ।

साम्प्रतं देवगतिमधिकृत्य तदुच्यते—

निरयं च सुरा नवरं, ओहे मिच्छे इगिदिनिगमयिहा ।
कप्पदुगे वि य एवं, जिहरीणो जोइभन्नवणे ॥ १० ॥
सुरा अपि नारकवदोद्यतोऽविश्रयतश्च तद्वधस्थाभिर्नोऽव-
गन्तव्याः । नवरमयं विदेश्य-ओधं मिथ्यावसुसुस्थानकं
सामान्याभित्य सुरा एकमिथ्याऽऽवैजिकसहितं द्रष्टव्याः । त-
तोऽवयमै-यो नारकाणामेकोत्तरशतकपः श्रोत्रबन्धः स एवै-
केन्द्रियजातिस्थायरत्नामाऽऽतपनामप्रकृतित्रयसहितः सुरा-
णां सामान्यतो बन्धश्चतुरश्रशतम् १०४, तदेव मिथ्यात्वं
जिननामगणितं व्युत्तरशतम् १०३, एतदेवैकेन्द्रियजातिस्थाय-
वराऽऽतपपुंसकवैधमिथ्याव्यवृष्टसदानेकजन्मसुप्रकृतिसक-
हीनं सासादाने पञ्चविधः ६६, पञ्चविरतेवानन्तानुब-
न्ध्यादिषाद्वैश्वनामिप्रकृतिसहिता मिथे सप्ततिः ७०, संव-
जिननामनराऽऽपुत्रकयुता द्विसप्ततिस्तामविरतसम्पृह-
प्रयो देवा ध्वजनीति सामान्ये देवगतिबन्धः । सा-
म्ये देवेष्वपिनामोचानुसुपूर्वकं तमाह- कपदुगे (ह-
त्यादि) कलपद्विकेऽपि सौधमैशानाऽऽव्यवयवलोके द्वयऽप्येवं
सामान्यदेवबन्धवद्बन्धो द्रष्टव्यः । तथाहि—सामान्येन
चतुरश्रशतम् १०४, मिथ्याद्वयं ७०, अविरतं १०३ सासादानां
पञ्चविधः ६६, मिश्रणां सप्ततिः ७०, अविरतानां द्विसप्ततिः
६६, देवैषो जिननामकर्महीनो ज्योतिष्कमयनपतिव्यम्ब-
देवेषु तद्दीपु च विदेश्यः जिनकर्मसत्ताकार्ये नेपूयादा-
ऽमायेन तत्र तद्व्यासम्भावकतः सामान्यतरुयधिकशतम्
१०३, मिथ्याद्वयऽपि व्यधिकशतं १०३, सासादाने पञ्चविधः,
६६ मिथे सप्ततिः ७०, अविरते एकसप्ततिः ७१ ॥ १० ॥

रयणु व्व सणकुमारा-इ आणयाई उज्जोयचउगहिया ।

अपञ्जततिरिय च नवसयःमिगिदिपुहृविजलतकविले॥११॥
समःकुमाराऽद्याः सहस्रारान्ता देवा रत्नप्रभाऽद्विप्रधमपुधि-
वीरयनारकवत् रथमाश्रिय द्रष्टव्याः । तद्यथा सामान्यनैः
काशयानं १०१, मिथ्यादृशां शतं १००, सासादनानां सप्तवति
६३, मिथ्यानां सप्ततिः ७०, अस्त्रितानां द्विसप्ततिः ७२ । आन-
ताऽपि । म्रियेयकवचकान्मात्रा देवा उद्योतमानतिथेयग-
नतिथेयगुपुर्वतिथेयगाऽप्युःप्रतिचतुष्वकगहिता रत्नप्रभा-
ऽद्विनारकवद्व द्रष्टव्याः, ततः सामान्यतः सप्तनवति ते
बध्नन्ति ६७, मिथ्यादृशः षण्णवति ६६, सासादना द्वि-
नवति ६२ । मिथेऽविरते चोद्योताऽद्विचतुष्वक प्रगेवाऽ
पनीतत्वाऽसंपूर्णे एव रत्नप्रभाऽद्विभङ्गस्ततोः मिथ्याऽ सप्तति-
७०, अस्त्रिता द्विसप्तति बध्नन्ति ७२, मिथ्यात्वाऽद्विगुण-
स्थानप्रयाभावात्पञ्चाशत्तस्त्रविमात्रेव एतामेवाऽविरतगुण-
स्थानसम्पन्नं द्विसप्तति ७२, बध्नन्तीत्यनुक्रम्य हेयम्,
इति । उक्त देवगतेषु बध्नस्वामिन्, तन्नृणां कथं गतिबध्न-
माणं सामाना । साम्रपतमिन्द्रियेय कान्येषु च तद्वत्-
भ्यते- (अपज्ज्यादि) अपागततिथेयवद्वोत्तरमात्रमेक-

मिथ्यपृथ्वीजलतरुचिकहेषु द्रष्टव्यम् । अयमर्थः—विश्वस्य ल-
शतमध्यात् जिननामाऽऽदिप्रकाश प्रकृतौसंस्था शेषं नवो
लशततमेकमिन्द्रिया विकलेन्द्रियाः पृथ्वीजलवनस्पतिकायाश्च
सामान्यपक्षिणो मिथ्यादृशश्च वर्तन्ते ॥ ११ ॥

अथैतेषामेव सासादनगुणस्थानि बन्धमाह—

ऊनवइ सासणि विणु, सुदुमंतरं कइ पुण विंति चउनवइ ।

तिरियनराऊइ वि-खा तणुपज्जातिं न ते जेति ॥ २ ॥

प्रागुक्तं नवोत्तरशतं सूक्ष्मत्रिकाऽऽदिप्रकृतित्रयोदशकं मि-
थ्यात्वे एव व्यवच्छिन्नबन्धमिति कृत्वा तद्विना पञ्चवतिः
सासादने एकैन्द्रियविकलेन्द्रियपृथ्वीजलवनस्पतिकायानां
भवति । केचित्पुनराचार्या भ्रूयते—चतुर्नवतिःतिर्यग्गनाऽऽपु-
ष्काभ्यां विना, यतस्तेन एकैन्द्रियविकलेन्द्रियाऽऽपुष्पाः सासाद-
नाः सन्तस्तनुपर्याप्तिं न यावन्ततस्ते तिर्यग्गनाऽऽसुरबन्धकाः-
अयं भावार्थः—तिर्यग्गनाऽऽपुष्पास्तनुपर्याप्त्या पर्याप्तिरेव बन्ध-
मानत्वात् । पूर्वमतेन शरीरपर्याप्त्युत्तरकालमपि सासादनभा-
वस्येष्टत्वादायुर्बन्धोऽभिमतः । इह तु प्रथममेव नक्षत्रवृत्तेनेष्ट
इति पञ्चवतिः । तिर्यग्गनाऽऽपुष्पां विना मतान्तरैरेव चतुर्नव-
तिः ॥ २ ॥ उक्तः एकैन्द्रियाऽऽदीनां बन्धः ।

अथ पञ्चेन्द्रियाणां असंक्रांतिकानां च तमाह—

ओहपुण्डितसं गइ—तमे जिणिकारं नरणिगुहविणा ।

मणवपमोणे ओहा, उरले नरभंगुणिमरसे ॥ ३ ॥

आयो विश्वस्य लशतमाहाराकाऽऽदिप्रकृतिप्रदं विना शेषं चतुर्द-
शधिकशतं गणयन्ने प्राप्यते । अयं भावार्थः—औद्धारिकमिथं
कामिणेन सह, तथापर्याप्तवस्थायां क्वालिसमुद्भूतावस्थायां
वा । उपनिवेश इह पूर्वमवादनमनमरागानां जीवः प्रथमसं-
मये कामिनेषु क्वालिसाऽऽहारायति । ततः परमौद्धारिकस्या
प्यारब्धत्वाद्औद्धारिकेण कामिणामिथं यथावच्छरीरस्य नि-
र्वाणः क्वालिसमुद्भूतावस्थायां द्वितीयपञ्चममममयेषु कामि-
नेन मिथमौद्धारिकमिति । अपर्याप्तवस्थायां वा नाराका-
ऽऽदिपट्टकं बद्धयेन इति तन्निषेधः । क्वालिसमुद्भूतावस्थायां
पुनरेकस्य सातस्यैव बन्धोऽभिधास्यते । एतदेव चतुर्द-
शोत्तरशतयौद्धारिकमिथ्यक्रियायोगो मिथ्यात्वे जिननामाऽऽ-
दिप्रकृतिपञ्चकहीनं शेषं नवोत्तरशतं वर्धनाति । स एव सा-
सादने चतुर्नवतिं वर्धनाति, नवोत्तरशतमध्यात् मुख्या न-
रानिर्यमायुषी सुदमिताऽऽदिप्रकाशप्रकृतौश्च नरानिर्यमायु-
षारपर्याप्तत्वेन सासादने बन्धाभावात् सूक्ष्मत्रिकाऽऽदिप्रयो-
दशकस्य तु मिथ्यात्वे एव व्यवच्छिन्नबन्धनतया च ॥ १४ ॥

अथचउतीसाइ विणा, जियपणुजुय सस्मि जोगिणो सायं ।
विणु तिरिनराउ कम्मं, वि एवमाहारदुग्गि ओहा ॥ १५ ॥

प्रागुक्ता चतुर्नवतिरनन्तानुबन्धादिचतुर्विंशतिप्रकृतौर्बिम्बा
जिननामाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकयुता च पञ्चमसंनिस्तामौद्धारि-
कमिथ्यक्रियायोगो सस्यत्वे वर्धनाति । तथा सन्नो-
गिन औद्धारिकमिथ्यथाः क्वालिसमुद्भवाते द्वितीयप-
ञ्चममममयेषु सातमेवैव वर्धनाति । एवं गुणस्था-
नकचतुष्क एवौद्धारिकमिथ्ययोगः लभ्यते नाप्यत्र । अथ का-
म्युधोगोऽऽदिषु बन्धः प्रतिपाद्यते—(विणु तिरिरीयादि) य-
यौद्धारिकमिथ्यबन्धाविशिष्टो द्वितीयपञ्चकः, एवं काम्यु-
धोगेऽपि तिर्यग्गनाऽऽपुष्पी विना बाध्यः, काम्युधोगेऽपि ति-
र्यग्गनायुषोर्बन्धभावात् । काम्युधोगेऽपि ह्याभ्यन्तरालगता-
दुष्टपक्षप्रथमसमये च जीवस्य मिथ्यात्वे सासादनादिविरक्त-

त्वं परिभाषितम् । यस्तनुर्विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाऽऽ-
द्या सर्वैकमतोत्तमौ विकल्पते, यथा— नास्ति जीय एकाग्रान्त-
र्यो वेत्यादि । तदसत्यम् । यस्तनुर्वस्तुप्रतिष्ठाऽऽद्यामतेरेण स्व-
रूपमात्रपर्यालोचनपरं, यथा हे देवदत्त ! घटमानय, गां देहि
ममामिथ्यादिचिन्तनपरं तदसत्यमासूया, इत्थं स्वयमात्रपर्या-
लोचनपरवशात् यथोक्तलक्षणं सत्यं भवति, नापि श्रुयति ।
इदमपि व्यवहारनयमतेन द्रष्टव्यम् । निश्चयनयमतेन तु वि-
प्रतारणाऽऽदिषु निषेधकसत्येऽन्तर्भवति, अन्वयात् तु सत्यं ।
(उरले ति) मतोवायामापूर्वकं औद्धारिकक्रियायोगो नरभङ्गः
“ इह चउगुणु वि नरा ” इत्यादिना प्रागुक्तस्वरूपः । यथा
आयं विश्वस्य लशतमम् १२० मिथ्यात्वे सस्यत्वात् लशतम् ११७,
सासादने एकोत्तरशतम् १०१, मिथं एकोत्तरसप्ततिः ६१,
अविरते एकसप्तातिः ७१, इत्यादि मनोर्हितव्यायोगो विक-
लेन्द्रियभङ्गः । क्वालिकाययोगो वैकल्यमिथ्यभङ्गः (तस्मिन्सं-
ति) तस्मिन्—औद्धारिकमिथ्ययोगो ॥ १३ ॥

सस्यति बन्ध उच्यते —

आहाररुग्ग विणोहं, चउदससउ मिच्छि जियपणुगहीणं ।

सामणि चउनवइ विणा, नरतिरिपाउ सुदुमंतरं ॥ १४ ॥

विश्वस्य लशतमाहाराकाऽऽदिप्रकृतिप्रदं विना शेषं चतुर्द-
शधिकशतं गणयन्ने प्राप्यते । अयं भावार्थः—औद्धारिकमिथं
कामिणेन सह, तथापर्याप्तवस्थायां क्वालिसमुद्भूतावस्थायां
वा । उपनिवेश इह पूर्वमवादनमनमरागानां जीवः प्रथमसं-
मये कामिनेषु क्वालिसाऽऽहारायति । ततः परमौद्धारिकस्या
प्यारब्धत्वाद्औद्धारिकेण कामिणामिथं यथावच्छरीरस्य नि-
र्वाणः क्वालिसमुद्भूतावस्थायां द्वितीयपञ्चममममयेषु कामि-
नेन मिथमौद्धारिकमिति । अपर्याप्तवस्थायां वा नाराका-
ऽऽदिपट्टकं बद्धयेन इति तन्निषेधः । क्वालिसमुद्भूतावस्थायां
पुनरेकस्य सातस्यैव बन्धोऽभिधास्यते । एतदेव चतुर्द-
शोत्तरशतयौद्धारिकमिथ्यक्रियायोगो मिथ्यात्वे जिननामाऽऽ-
दिप्रकृतिपञ्चकहीनं शेषं नवोत्तरशतं वर्धनाति । स एव सा-
सादने चतुर्नवतिं वर्धनाति, नवोत्तरशतमध्यात् मुख्या न-
रानिर्यमायुषी सुदमिताऽऽदिप्रकाशप्रकृतौश्च नरानिर्यमायु-
षारपर्याप्तत्वेन सासादने बन्धाभावात् सूक्ष्मत्रिकाऽऽदिप्रयो-
दशकस्य तु मिथ्यात्वे एव व्यवच्छिन्नबन्धनतया च ॥ १४ ॥

अथचउतीसाइ विणा, जियपणुजुय सस्मि जोगिणो सायं ।

विणु तिरिनराउ कम्मं, वि एवमाहारदुग्गि ओहा ॥ १५ ॥

प्रागुक्ता चतुर्नवतिरनन्तानुबन्धादिचतुर्विंशतिप्रकृतौर्बिम्बा
जिननामाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकयुता च पञ्चमसंनिस्तामौद्धारि-
कमिथ्यक्रियायोगो सस्यत्वे वर्धनाति । तथा सन्नो-
गिन औद्धारिकमिथ्यथाः क्वालिसमुद्भवाते द्वितीयप-
ञ्चममममयेषु सातमेवैव वर्धनाति । एवं गुणस्था-
नकचतुष्क एवौद्धारिकमिथ्ययोगः लभ्यते नाप्यत्र । अथ का-
म्युधोगोऽऽदिषु बन्धः प्रतिपाद्यते—(विणु तिरिरीयादि) य-
यौद्धारिकमिथ्यबन्धाविशिष्टो द्वितीयपञ्चकः, एवं काम्यु-
धोगेऽपि तिर्यग्गनाऽऽपुष्पी विना बाध्यः, काम्युधोगेऽपि ति-
र्यग्गनायुषोर्बन्धभावात् । काम्युधोगेऽपि ह्याभ्यन्तरालगता-
दुष्टपक्षप्रथमसमये च जीवस्य मिथ्यात्वे सासादनादिविरक्त-

केवलद्विगुं दो चरमा-जयाइ नव मइमुओहिदुगे ॥१॥
मनःपरीयङ्मानि सस यताऽऽदीनि-प्रमत्तसयताऽऽदीनि क्षीण
मोहान्तानि । तत्र सामान्यत आहारकट्टिकस्यताना त्रिषष्टिर्जा
ना चक्षुराणि ६४, प्रमत्त ६३, इत्यादि यावत् क्षीणमोहे १,
केवलसाधनबन्धः । सामायिके छेदोपस्थापने च चत्वारि यत्ना
ऽऽदीनि गुणस्थानानि तत्र सामान्यतः पञ्चपट्टिः ६४,
प्रमत्त ६३ त्रिषष्टिरित्यादि प्राप्नुवन् । सूक्ष्मसंपरायगुण-
स्थानकाऽऽदी तु सूक्ष्मसंपरायाऽऽदिचरित्राऽभावात् । तथा
इ गुरुस्थानक प्रमत्ताप्रमत्तरूप परिहाराविशुद्धचारित्रि नांश-
राणि, नस्मिञ्चारित्रे वत्तमानस्य श्रेयसाराहणप्रतिपञ्चात् तत्र
सामान्यतः ६४, प्रमत्त ६३, अप्रमत्त ४२, अष्टपञ्चाशत्ता । के-
वलद्विके-केवलज्ञानकवलदृशानकं इ चरम-अन्तमे सयो-
गिकद्वयोर्गोकेवद्वयोर्गं गुणस्थानके भवतः । औषधे एक-
स्य सातस्य बन्धः सयोगिनि च अयोगिनि सूर्यः, तथा मति-
भूतयोरवधिद्विके चावधिज्ञानावधिदशनेलक्षणं यत्नाऽऽदीनि
स्मिरनसम्परायदृष्ट्याऽदीनि क्षीणमोहपरायवसानानि नव गुण-
स्थानकानि भवन्ति । सयोग्यादौ केवलसाधनया मयादेवभावात्
तत्रोपपन्नोऽप्रमत्ताऽऽदेर्मत्यादिमत्त आहारकट्टिकस्यापि बन्ध-
संभवादेकनाशीतिः ७६, विशेषचिन्तायामविरताऽऽदिगुण-
स्थानकेषु कर्मस्तवोक्तः सप्तसत्तादिमितो बन्धो द्रष्टव्यः ॥१॥

अथ उवसमि चउनेयमि, खइए इकार मिच्छतिमि देस ।

सुहृदि मठाणं तरस, अहारमि नियनियमुगोहो ॥१६॥

इहाऽयताऽऽदीति पदं सर्वत्र योजयते । ततोऽयताऽऽ-
दीति उपशान्तमोहान्ताप्यष्टौ गुणस्थानान्यौपशमिकस-
स्यकं भवन्ति, तत्र सामान्यत औपशमिकसस्य-
कं वत्तमानानां देवमनुजाऽऽयुषोर्वन्धाभावात् ७४, अवि-
रति ७४, देश सुराऽऽयुरवध्यात् ६६, प्रमत्त ६२, अप्र-
मत्त ४८, इत्यादि यावदुपशान्तं १, वेदके क्षायोपशमिका-
ऽपरपयोऽयताऽऽदीन्यप्रमत्तानि चत्वारि गुणस्था-
नकानि, तत्रौषधे ७६ अवरिते ७७ देश ६७, प्रमत्त ६३
अप्रमत्त ४६-४८ वा, अतः परमुपशमभेगावौपशमिकं क्षपक-
श्रेणो पुनः क्षायिकं, क्षायोपशमिकस्यकं तूनीर्णमिध्याव-
क्षयऽनुदीर्णमिध्याव्योपशमं च प्रयतीति । उक्तं च-"मिच्छन्तं
जमुसुखं तं क्षीणं अशुखं तु उवसं । मीनोभावेपरिस्थितं,
वेहज्जं स्रओवसमं ॥ १ ॥" तथा क्षायिकसस्यकं यत्नाऽऽ-
दीन्यौपशमिकवत्तिपयवसानायेकादश गुणस्थानकानि । त-
त्रौषधे ७६ अवरिते ७७ देश ६७ इत्यादि यावदयोगिनि
श्रूयम् । क्षायिकसस्यकं स्वकर्णामदम्-"क्षीणं दंसंमोहं,
विविहस्मि वि भवनिपाणपुयमि । निपुण्णवायमउलं, संमत्तं
आइयं होइ ॥ १ ॥" तथा मिध्यावन्धिके-मिध्यादृष्टि-
साधनमिध्यालक्षणं देसं-दशविरतं सूक्ष्म-सूक्ष्मसंपराय-
स्वस्थाने-निजस्थानम् । अयमर्थः-मिध्याव्यमार्गास्थाने मि-
ध्यादृष्टिगुणस्थानं सासादनमार्गास्थानं सासादनं गुण-
स्थानं मिध्यामार्गास्थानं मिध्यागुणस्थानं देशसंयममार्गा-
स्थानं देशविरतगुणस्थानं सूक्ष्मसंपरायसंयमं सूक्ष्मसंपराय-
गुणस्थानम् । अत्र च स्वस्थगुणस्थानीयो बन्धः यथा मि-
ध्यात्ये औषधौ विशेषतश्च १७७, एवं सासादने १०१, मि-
च्छ ७४, देश ६७, सूक्ष्म ७७, आहारकट्टिके त्रयादश गुण-

स्थानानि मिध्यादृष्ट्यादीनि सयोगिकवस्थानानि आहारक-
केन लभ्यन्तेऽप्योनी त्वनाहारकस्तथातः १२०, मिध्यालं
११७, इत्यादि यावत्सयोगिनि सातरूपैका प्रकृतिर्बन्धे भवति ।
एवं वेदाऽऽदिषु मार्गास्थानेषु गुणस्थानकानामुपदर्श्य संप्रति
तेषु बन्धादिदेशमाह-(नियनियमुगोहो ति) निजान्नगुणैश्च
एतेषु वेदाऽऽदिषु यानि स्वस्वगुणस्थानानि भाष्यतः कर्मस्त-
वोक्ता बन्धो द्रष्टव्य इत्यर्थः, स च यथास्थानं तथैव यत्न ॥१६॥

यच्च प्रागुक्तमष्टौपशमिकस्यकं नव गुणस्थानानि ति
तत्र कश्चिद्विशेषमाह-

परमुवसमि वट्ठना, आउ न बंधंति नेण अजयगुणो ।

देवमणुआउहीणो, देमहसु पुण सुराउ विशा ॥ २० ॥

सर्वत्र वेदाऽऽदिषु निजान्नगुणौघो वाच्य इत्युक्तम्, परमौ-
पशमिकऽयं विशेष-औपशमिकं वत्तमाना जीवा आयुने क-
ध्वमिति, तेनाऽऽयतगुणस्थानके देवमनुजाऽऽयुष्यो हीन औ-
घो वाच्यो, नरकतियंयातुयोः प्रमत्त मिध्याव्यसासादनयोर-
पनीतत्वाच्च तज्जीनता । तथा देशाऽऽदिषु देशविरतप्रमाप्रम-
त्तपु पुनरीधः सुराऽऽयुधिना वैयः औपशमिकसस्यकं तूप-
शमश्रेण्यां प्रथमसस्यकवत्तमे वा भवति जीवस्य । उक्तं
च-"उवसांमगसेहिय-स्स होइ उवसामियं तु सम्मत्तं ।
जो वा अकयनिपुंजं, अजवियमिच्छो लहइ सम्मं ॥ १ ॥"
ननु क्षायोपशमिकोपशमिकसस्यकं बन्धः प्रतिव-
शेषः ? उच्यते-क्षायोपशमिके मिध्याव्यवश्लिकवदनं विधा-
कतो नास्ति, प्रदेशतः पुनवेधते । औपशमिकं तु प्रदेशतो-
ऽपि नास्तीति विशेषः । उक्तं वेदाऽऽदिषु बन्धस्याभिव्यम् ।

अथ लेश्यादरमुच्यते-

ओहे अठारमयं, आहारदुग्गुण आइलेमतिने ।

तं तिच्छेणं मिच्छे, सखाउसु सव्वहिं ओहो ॥ २१ ॥

अथलेश्यात्रके-कृष्णनीलकापोतलेश्यात्रये वर्तमाना जी-
वा औघं सामान्यत विद्यायुत्तरगतमहारकट्टिकं
जातमष्टादशाधिकशतं तद्द्वध्वनितं, आहारकट्टिकस्य शुभ-
लेश्याभिर्विषयमानत्वात् । तदष्टादशाधिकशतं नौघेकरना-
मोने सप्तदशोत्तरशतं मिध्याव्यगुणस्थानके ध्वनितं । सा-
सादनाऽऽदिषु गुणस्थानकेषु पुनः सर्वत्र लेश्यावष्टाऽऽयोः
सामान्यबन्धो द्रष्टव्यः । ततोऽत्र सासादनमिध्याविरतबंधः
कर्मस्तवोक्तः ॥ २१ ॥

तेउ नरयनवृणा, उज्जोयचउ नरयवार विणु सुका ।

विणु नरयवार पम्हा, अजिण्णाहारा इमा मिच्छे ॥ २२ ॥

विशत्युत्तरशतं नरकक्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकं तेजोलेश्या
यामोत एकादशोत्तरं शतं बंधतं, कृष्णाऽऽयुःलेश्या-
प्रत्ययपञ्चाश्रकक्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकबन्धस्य । इदमेवैकाद-
शोत्तरशतं जिननामाऽऽहारकट्टिकरहितं शेषमष्टोत्तरशतं मि-
ध्यात्ये बध्यते । सासादनाऽऽदिषु षट्सु गुणस्थानकेषु औघः वि-
शत्युत्तरशतमन्यदुत्पाताऽऽदिचतुर्षु नरकक्रिकाऽऽदिद्विद्वा-
श्वं च मुक्कवा शेषं अनुत्तरशतमंधतं, शुक्कलेश्यावष्टाऽऽयोः
उत्पाताऽऽदिप्रकृतीनां तेष्वनरकप्रायांश्वेन देवपरायांश्च
बन्धः शुक्कलेश्यावष्टावष्टममानत्वात् । एतदेव अनुत्तर-
शतं जिननामाऽऽहारकट्टिकरहितं शेषमष्टोत्तरशतं मिध्या-

बंधसामिध

त्वे बध्यते । सासादने तदीयैकोत्तरशतकपीचबन्धादुद्योताऽऽदिप्रकृतिवत्तुद्योतसारेण शेषा सप्तवर्तिर्बध्यते । मिथ्याऽऽदिष्वेकादशगुणस्थानकेषु तत्त्वबन्धः स्वस्वगुणस्थानीयो बन्धो द्रष्टव्यः । विश्वस्युत्तरशतमध्याहारकक्रियाऽऽदिप्रकृति-ज्ञावशकं विना शेषमधोत्तरशतं पञ्चलक्षेयायां भावतो बध्यते, तद्वैशिष्ट्यात् सनक्तुमाराऽऽदिदेवानां तिथिक्रियायोग्यं बधनमिदमुद्योताऽऽदिप्रकृतिवत्तुप्रकृत्य बन्धसंभवमात्रात् तद्वन्धाभावः । एतदेवाधोत्तरशतं जिननामाऽऽहारकक्रिकरहितं शेषं पञ्चोत्तरशतं मिथ्यात्वे बध्यते, सासादनाऽऽदिषु पदसु गुणस्थानकेषु यथास्थित एकोत्तरशताऽऽदिरूपः स्वस्वैवबन्धो द्रष्टव्यः । 'अजिजाहारा इमा मिच्छं सि' प्रथमलक्षेयानिक-स्य 'ओहे अद्भुतरसयं' इत्यादिना निर्धारितरत्नेमस्तेजःपञ्चलक्षेया मिथ्यावत्तुप्रकृत्य के जिननामाऽऽहारकक्रिकर-हिता (विधेयाः, तजोक्षेयाऽऽदिषु नरकवधकाऽऽद्युक्तो यः सा-मान्यबन्धः प्रतिपादितः स मिथ्यावत्तुप्रकृत्य के जिनाऽऽदि-प्रकृतिव्यवहारिणो विधेय इत्यर्थः) तथा च दर्शितमेव ॥२२॥

संप्रति भव्याऽऽदिद्वाराप्यभिधीयते—

सर्वगुणमन्त्रसिद्धिः, ओहो अभव्या असिभि मिच्छसम ।
सासासि असिभि ससि व, कम्मखमंघो अग्राहारे ॥२३॥
सर्वगुणस्थानकोपेनं भव्यं संक्षिनि च मार्गास्थाने सर्वगु-
णस्थानकौषः कर्मस्तयोक्तः । अमव्या संक्षिन्नजि चिरयमा-
ना मिथ्याहोत्पुणस्थानकसमाः । अयमव्य-यथा मिथ्यावत्तु-
सप्तशोत्तरशतबन्धः कर्मस्तवे उक्तस्तथाऽऽभयोऽसंगी च
सामान्यतो मिथ्यात्वे च सप्तशोत्तरशतं बध्नाति । सासाद-
ने पुनरसंखी संक्षिप्तकोत्तरशतबन्धक इत्यर्थः । अनाहारके तु
मार्गलक्ष्येन कर्मण कर्मण्ययोविमर्शः । सिध्दि तिरिनरात् कर्म
सि' इत्यादिना योगमार्गास्थाने प्रतिपादितोऽवगन्तव्यः । का-
मेगुण्ययोपस्थस्यैव संसारिणोऽनाहारकत्वात्, कर्मणमङ्ग-
आयम्य-विश्वस्युत्तरशतमध्याहारकक्रिकदेवाऽऽद्युत्तरकक्रि-
तियन्तराऽद्युःप्रकृत्यष्टकं मुक्ताया शेषस्य द्वाव्योत्तरशतस्या-
नाहारके सप्तमान्येन बन्धः । तथा जिननाम सुरादिकं वैकियजि-
कं च द्वाव्योत्तरशतमध्याम्यमुक्त्वा शेषस्य सप्तोत्तरशतस्थाना-
हारके मिथ्यादष्टौ बन्धः । तथा सूदमाऽऽदित्रयोदश प्रकृतीमु-
क्त्या शेषायाश्चतुर्धेवताः सासादनस्येवमाहारके बन्धः । तथा-
नाशोत्तरशतस्याऽऽदिचतुर्विंशतिक्रिकोत्तरशतं नैवेमध्याम्यमुक्त्वा
शेषायाः सप्ततेजिननामसुरादिकवैकियजिकगुणैः पञ्चसप्त-
तेजनाहारेक बन्धः । तथा सयोगिनि केवलिसमृद्धाते दृतीय-
अथयैश्वर्यसमयेष्वनाहारक एकस्याः सातप्रकृतेर्बन्धः ॥२३॥
'अथ प्रायदुक्तं लेख्यादिक' सासादनु सवर्हि ओहो सि'
सासादनाऽऽदिषु गुणस्थानेषु सर्वत्र लेख्यापदं ओहो द्रष्टव्य
इति, तत्र न ज्ञायत आदिश्रवणाकृत्यां लेख्यायां किमस्ति गु-
णस्थानानि शुद्धान्ते इत्यतो लेखासु गुणस्थानकाम्युपश्रयप्र-
प्रकरनसमर्थानां, प्रकरणाभावीर्यापं साऽऽहे—

तिसु दसु सकाडि गुणा, चउ सग तेर ति बंधसामिधं ।

देविदुसुरिसिहियं, नेयं कम्मस्ययं सोडं ॥ २४ ॥

तिष्ठस्वाभासु कृष्णनीलकापोतलेखासु 'चउ' इत्यादि-
ना यथाकर्म संबन्धाभावादि मिथ्यावत्तुसासादनमिवाविर-
नगुणकदाप्यप्राधानि शुद्धस्थानानि प्राप्यन्ते । एतद्गुण-
स्थानवत्तुके परित्यागविशेषतः पञ्चामपि लेखानां भावा-

त् । हयोस्तेजःपञ्चलक्षेयानिमित्तान्वाऽऽनि सप्त गुणस्थाना-
नि, तयोत्तरमसगुणस्थानकान्तमपि यावद्भावात् । शुक्ललेखा-
यां त्रयोदश मिथ्यानाऽऽदीनि गुणस्थानानि, तस्या मिथ्यादु-
ष्टिगुणस्थानात्प्रभृति यावत्सयोगिकेवलिसगुणस्थानकं तावदपि
भावात् । अयोरी मिथ्यानाः इह च लेखानां प्रत्येकमन्वेष्या-
नि लोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्धव्यवसायस्थानानि, ततो म-
न्व्याव्यवसायस्थानापेक्षया शुक्ललेखाऽऽदीनामपि मिथ्याद-
ष्ट्यादीं संभवे न विदुष्यते । तथा कृष्णाऽऽदिलेखात्रये
यदिहविरतगुणस्थानकान्तमुक्तं तद्बहुद्वन्द्वस्वामित्वात्ता-
रेण, पञ्चशीतिते तु तस्य प्रमसगुणस्थानकान्तं यावदभिदि-
तत्वात् । तथाहि—'लेखा तिनि पमसंता, तेउ पम्हा उ
अप्यमसंता । सुक्का जाव सज्जो, निहदलेसो अजोमि
सि ॥१॥' तत्त्वं तु भुतचरा विदिति । इति प्रतिपादितं
गत्यादिषु बन्धस्वामित्वं तस्मिन्पादान्धच समर्थितं बन्ध-
स्वामित्वप्रकरणम् । इतिशब्दः परिसमाप्तौ । बन्धस्वामित्व-
मेतज्ज्ञेयं बोद्धव्यं, कर्मस्तवे भूत्वा-त्र बहुषु स्थानेषु तदुक्तं
बन्धातिदेशहारेण भगवान् । कर्म ० ३ कर्म ० ।

बंधहेतु—बन्धहेतु—पुं० । कर्मणां बन्धकारणं, कर्म ० १ कर्म ० ।

(बन्धहेतुषु प्रायश्चित्तव्यवस्था 'भय' शब्दे वक्ष्यते)

अथ " कीरइ जियण हेऊ हि जणं तो भनए कम्म ।"
इत्यारौ यदुक्तं तद्व्याख्यानाय यच्च कर्मणो यद्बन्धहेतव-
स्तात् कवचनं हेतुद्वारा काऽपि च हेतुमद्वारा विद-
शयिपुराह—

पडिशीपससुनिहव—उवघायपओमहोतराणं ।

अच्चासायणयाए, आवरखनुमं जिओ जयड ॥४३॥

आवरणजिकं—ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणरूपं जीवो जयति,
धातुनामनेकार्थाद्ब्रह्मातीति सम्बन्धः । तत्र ज्ञानस्य म-
त्याद्वाहानिनां साध्यादीनां ज्ञानसाधनस्य पुस्तकाऽऽदेः प्रत्य-
नीकत्वेन तद्विनिर्वाहऽऽवरणलक्षणे निह्वेन न मया त-
त्समीपेऽधीतमित्यादिस्वरूपेण, उपघातेन मूलतो विनाश-
स्वरूपेण प्रवेष्टेण आन्तरात्मीतिकेपेण अन्तरायेण भ्र-
पानवसतोपाश्रयभाभिनिवारणलक्षणेन, आस्थागतनया च
जात्याद्युद्भवाऽऽदिहीलाकरणा ज्ञानाऽऽवरणं कर्म जय-
तीति सर्वत्र द्रष्टव्यम् । एतच्चोक्तलक्षणम्, अतो ज्ञान्यव-
र्त्तुवादेनाऽऽचार्योपाध्यायाऽऽघानियेनाकालं स्वाध्यायकर-
णेन कालं च स्वाध्यायविधानेन प्राणिव्याघानुत्पत्त्युत्पत्त्ये-
प्रक्षारप्रिप्रक्षरात्रिभोजनाविरामाऽऽदिभिश्च ज्ञानाऽऽवरणं
जयतीत्याद्यापि वक्तव्यमिति । एवं दर्शनाऽऽवरणेऽपि वाच्यम्,
नचरं दर्शनाभिलाषो वक्तव्यः । तथाहि—दर्शनस्य चक्षुर्दर्श-
नाऽऽदेः दर्शनिनां साध्यादीनां दर्शनसाधनस्य औन्नयनना-
सिकाऽऽदेः सम्मत्यनेकागतजयपत्ताकाऽऽदिप्रमाणशुद्धा-
सिकाऽऽदेर्वां प्रथमीकत्वेन तद्विनिर्वाहऽऽवरणलक्षणेन निह्वेन
न मया तत्समीपेऽधीतमित्यादिसंस्करणे, उपघातेन मूलतो
विनाशेन, प्रवेष्टेण आन्तरात्मीत्यामकेन, आन्तरायेण भ्रपानव-
सनोपाश्रयभाभिनिवारणेन, आस्थागतनया च जात्यादिही-
लया दर्शनाऽऽवरणं कर्म जयतीति सर्वत्र द्रष्टव्यम् । उपल-
क्षणमिदम् । अतो दर्शनिनां दूषणप्रदहेतेन अवलकृतनेत्रो-
त्पादननासाच्छिद्वाहविकर्तनाऽऽदिना प्राणिव्याघानुत्पत्त्या-

यस्तैस्याप्रह्वपरिप्रहराभिभोजनविरमणाऽऽदिभिश्च दर्शनाऽऽवरणं जयतीत्याद्यपि यत्कथम् । यद्व्यादि धर्ममन्त्रप्र-
रिपादैः—“ज्ञानदर्शनयोस्तद्वत्-सत्तेतृतां च ये किल । विज्ञानिन्द्र-
बौध्दयुत्याऽऽ-शातनाशातभस्त्राः ॥ १ ॥ ” तत्र ज्ञानदर्शनाऽऽवा-
रकमेहेतव आश्रवाः ॥ ४३ ॥ उक्ता ज्ञानावरणदर्शनाऽऽव-
रणबन्धहेतवः ।

इदानीं वेदनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

गुरुभक्तित्तिककणः—वयजोगकसायविजयदण्डयुग्मं ।

ददधममाहं अजहं, सायमसायं विवज्जपउ ॥ ५४ ॥

इह युतशब्दस्य प्रत्येकं योगस्ततो गुरुवी मातापितृधर्मोऽ-
न्वयाऽऽद्वयस्तेषां भक्तिरासनाऽऽदिप्रतीतिपितृभक्तित्तया
युतो गुरुभक्तियुतो-गुरुभक्तिसमन्वितो जन्तुः सातं सात-
वेदनीयमर्जयति-समुपाजयतीति सम्बन्धः । ज्ञानियुतः ज-
माऽन्वितः, कण्डायुतो-व्यापरीतचेताः, ज्ञतयुतो-महाप्रनाऽ-
सुप्रतादिसमन्वितः, योगयुतो-वशविश्वकवलसामाचार्या-
द्याचरणप्रभृताः, कषायविजययुतः-कोषाऽऽदिकषायपरिभ-
वशीलाः, दानयुतः-दानकविः, ददधमः—आपस्वपि निश्च-
लधर्मः, आदिशब्दाऽहलवृद्धगलानाऽऽदिवैद्यावृत्त्यकरणशीलं
जितचैत्यपूजापरायणश्च सातमर्जयति-बध्नाति । यद्व्याधि-

“ देवपूजागुरुपात्रि—पात्रदानदयालमाः ।
सरागस्यमो देश-संयमोऽकामनिर्जरा ॥ १ ॥
शौचं बालतपश्चेति, सत्तद्व्यस्य स्युराश्रवाः ॥ ”
तथा विषयवतः सातबन्धविषयवैयर्थ्यासातमर्जयति, तथा-
हि-गुरुणामवहायकः, क्रोधानो, निर्दयो, जनयामविकलः,
उकटकषायः, कापण्यमात्रः, सजमंकृत्यममत्तः, हृदयश्व-
लीवर्द्धाऽऽदिनिर्दयदमनबाहलज्जनाऽऽदिकरणप्रयत्नः स्व-
परदुःखशोकवधनापकन्दनपारिध्वनाऽऽदिकारकञ्चेति । यद्व-
भ्यधाधि—“दुःखशोकवधास्तप-क्रन्दनं परिदेवनम् । स्वाध्या-
भयस्थाः स्युरस-द्वेषास्वामी इहाऽऽश्रवाः ॥ १ ॥ ” इति ॥ ५४ ॥
उक्ता वेदनीयस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतं मोहनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

उन्मग्नदेसणाम-गनासणानिदद्वधहरणं हि ।

दंसणमोहं जियमुणि-चेइयसंघादुपदिशिओ ॥ ५५ ॥

उन्मार्गस्य भवहेतोर्माहृत्युत्थं वेदना कथनमुन्मार्गदेश-
ना, मार्गस्य ज्ञानदर्शनचारिलक्षणस्य मुक्तिपथस्य नाश-
नाऽऽपलपनं मार्गनाशना । देवद्वयस्य चैत्यद्वयस्य हरणं भ-
क्षणं पितृपुत्राहोनिस्वलक्षणम् । तत्र उन्मार्गदेशना च मा-
र्गनाशना च देवद्वयहरणं च नैहेतुमिर्जीयां दर्शनमोहं मिथ्या-
रमोहनीयमर्जयति । तथा जितमुनिचैत्यसङ्काऽऽदिप्रपन्नी-
कः तत्र जिनास्तीर्थकराः, मुनयः-साधवः, चैत्यनि-प्रतिमा-
रूपाणि, सङ्घाः-साधुमात्रोपायकषायविकालतणः, आदि-
शब्दात्-सङ्खगुरुधृताऽऽद्विपरिग्रहद्वयोः प्रपन्नीकोऽवस्था-
दाश्रुताऽऽपानिष्टनिर्देको दर्शनमोहमर्जयति । यद्व्याधि—

“ बरितरागे क्षुते सङ्घे, धर्मे सर्वेयुदेव च ।

“ अयं वद्विना तीव्र-मिथ्यावपरिणामिता ॥ १ ॥

सर्वङ्गसिद्धदेवाप-ह्वो धामिषकदूषणम् ।

उन्मार्गदर्शनानयोऽ-ऽप्रपन्नीऽसंयतजन्म ॥ २ ॥

असमीक्षितकारिणं, शुशोदिध्वमानना ।

इत्याद्यो दृष्टिमोह-स्याऽऽश्रवाः परिकीर्तितः ॥ ३ ॥ ॥ ५५ ॥

दुविहं पि चरणमोहं, कसायहासाद्विषयविवक्षमस्यं ।

बंघं नरायउ महा-रंभपरिगमहराओ ॥ ५६ ॥

द्विविधमपि—द्विभेदमपि चरणमोहं—चारित्र्यमोहनीयम्
कषायमोहनीयनाकषायमोहनीयरूपं जीवो बध्नातीति स-
म्बन्धः । किञ्चिदुह इत्याह-कषायहास्याऽऽदिविषयविवक्षम-
नाः । तत्र कषायाः—कोषाऽऽद्वय उक्तस्वकषायाः पोडण, हा-
स्याऽऽद्वयो-हास्यरत्यरतिशोभजयुगपत्ता इति शुश्रूते, वि-
षयाः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शाऽऽस्वाः पञ्च । ततः कषायाऽह-
हास्याऽऽद्वयस्य विषयाश्च कषायहास्याऽऽदिविषयास्तेविषय-
विषयस्युक्तं परार्थीनं मनो मानसं यस्य स कषायहास्याऽऽ
द्विविषयविषयमनाः । इदमत्र हृदयम्—कषायाविषयमनाः
कषायमोहनीयं बध्नाति, हास्याऽऽदिविषयमनास्तु हा-
स्याऽद्विमोहनीयं हास्यमोहनीयरतिमोहनीयाऽरतिमोहनीय-
शोकमोहनीयमभयमोहनीययुगुत्सामोहनीयाऽऽस्वयं नोकषाय-
मोहनीयं बध्नाति, विषयविवक्षमनाः पुनर्वैद्व्याऽऽस्वयं नो-
कषायमोहनीयं बध्नाति । सामान्यतः सर्वेऽपि कषायहास्या-
ऽऽदिविषया द्विविधस्यापि चारित्र्यमोहनीयस्य बन्धहेतवो
भवन्ति । यन्प्रत्यपादि—

“ कषायोदयतस्तीव्रः, परिणामो य आत्मनः ।

चारित्र्यमोहनीयस्य, स आश्रव उर्दीति ॥ १ ॥

उन्मासनं सक्त्वाप्यो-पदासो हासशीलता ।

बहुप्रलापो देव्याकि-हंस्यास्यामीं स्युराश्रवाः ॥ २ ॥

देशाऽऽद्विद्वतोऽगुरुकृपं, वित्रं रमण्यवलने ।

परिचिनाऽऽवज्जना च-त्याश्रवाः कीर्तिता रतेः ॥ ३ ॥

अस्या पापशीलत्वं, परयो रतिनशानाम् ।

अकृशलेमोत्सहेन, चारित्र्यश्रवा अमी ॥ ४ ॥

परशोऽऽद्विषयकरणं, स्वशोकोत्पादशोचने ।

रोदनादिप्रमद्विध, शोकश्चेन स्युराश्रवाः ॥ ५ ॥

स्वयं भयपरीणामः, पर्यामथ मापनम् ।

ज्ञाननं निर्दयस्य च, भयं प्रत्याश्रवा अमी ॥ ६ ॥

चतुर्वेग्यस्य संयस्य, परिवाद्गुगुप्सनं ।

सदाचारजुगुप्सा च, जुगुप्सायां स्युराश्रवाः ॥ ७ ॥

इत्यो विधाद्व्याधये च, सुधावाहोऽनित्यकनः ।

परदाररताऽऽसक्ताः, स्त्रीवैषयाऽऽश्रवा अमी ॥ ८ ॥

स्वदार्माचमनयोः-ऽस्त्रीयो मन्दकषारिता ।

अवकाऽऽचारशीलत्वं, पुनर्वैद्व्याऽऽश्रवा इति ॥ ९ ॥

स्त्रीपुंसानङ्गसंघाताः, कषायार्त्तामिषकामता ।

पाखण्डस्त्रीमनभङ्गः, पण्डवैद्व्याऽऽश्रवा अमी ॥ १० ॥

साधुनां गर्हणा धर्मो-मुखातां विधनकारिता ।

मधुमांसविरताना-मविरत्यभिषेगंनम् ॥ ११ ॥

चिन्ताविरतानां च नरायकरणं मुष्टः ।

अचारित्र्यगुणाऽऽस्वानेन, तथा चारित्र्यदूषणम् ॥ १२ ॥

कषायनोकषायानां-मन्वस्थानासुरीरगणम् ।

चारित्र्यमोहनीयस्य, सामान्यनाऽऽश्रवा अमी ॥ १३ ॥

अभिहित्ता मोहनीयस्य बन्धहेतवः ॥ सम्प्रति चतुर्विधस्या-

प्यायुत्सानाह-“बंघं नरायउ” इत्यादि । बध्नाति-अर्जयति

नरकाऽऽनुनांकाऽऽयुक्तं जीवः । किञ्चिदुह इत्याह-“महा-

रंभपरिग्रहरो” महारंभमरणां महापरिग्रहलक्ष्यस्यैव रौद्रे

रौद्रपरिणामो निरिभेदसमानकषायरौद्रध्वानाकथितचेतो-

सुचिरित्यर्थः । उपलक्षणत्वात् पञ्चेन्द्रियवधाऽऽदिपरिग्रहः ।
बन्धमादि—

“पञ्चेन्द्रियप्राणिपथो, बन्धारम्भपरिग्रहौ ।

निरनुग्रहता र्मेतन्-भोजनं स्थिरवेरता ॥ १ ॥

रौद्रध्यानं मिथ्यास्नान-नानुवाचिकपायाय ।

कृष्णलील हवोताञ्च, लेष्टया अमृतभाषणम् ॥ २ ॥

पद्मद्वयपङ्करणं, मृदुमैत्रुल्यसंयमम् ।

अवशोन्म्रियता चेति, नरकाऽऽयुष आश्रयाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ५९ ॥ उक्ता नरकाऽऽयुषो बन्धहेतवः ।

इदानीं निर्यग्युपस्तानाह—

तिरियाउ मृदङ्गिअओ, सहो मसल्लो तथा मनुस्साउ ।

पर्यई तणुकमाओ, दाणुई मफिम्मणुणो य ॥ ५७ ॥

तिर्यग्युपेक्षन्ति औषः । किंशिष्ट इत्याह—मृदङ्गद्वय

उदायित्युपमारकाऽऽदिकृत्त्याऽऽप्रमाप्रियाय सर्वथैव निगूहति

यथा नापरः काञ्चिद्वि । शठो-बन्धसा मधुरः परिणामे तु

दाणुः । सशब्दो—रागाऽऽदिवशाऽऽजीर्णनिकवनलियमनि-

वारकुरदन्तःशब्दोऽनालोलोचनताप्रतिक्रान्तः । तथाश्रुदा-

दुर्मागदेशनाऽऽदिपरिग्रहः उक्तं च—

“उन्मागदेशना मार्ग—प्रणयो मृदुचित्तता ।

आवेधानं सशब्दार्थं, मायारम्भपरिग्रहौ ॥ १ ॥

शीलमनं सानिचारो, नीलकापोतलेष्टयता ।

अप्रत्यास्थानकपाया-स्तियोगाद्युष आश्रयाः ॥ २ ॥”

उक्तास्तिर्यग्युषबन्धहेतवः । अथ मनुष्याऽऽयुषस्तानाह—“म-

नुस्समाउ” इत्यादि । मनुष्याऽऽयुषोर्जीवो बन्धानि । किंशिष्ट इ-

त्याह—प्रकृत्या-स्मभ्येवेधतनुकपायो रेखुराजिसमानकपायाः,

दानकविषयतत्र वा दानशीला, मय्यमास्तनुचित्ताः कैवल्य-गु-

णाः क्षमापार्थाऽऽवाऽऽद्यो ययस मध्यमगुणः । अ-

धनगुणस्य हि नरकाऽऽयुषःसंभवतुल्यसमगुणस्य तु सिद्धे-

रलोकाऽऽयुषो वा स्रमवादिभिः भावः । चशब्दाद्वयपरिग्र-

हात्पाऽऽरम्भाऽऽदिपरिग्रहः । उक्ता मनुष्याऽऽयुषो बन्धहे-

तवः । आह च—

“अल्लो परिग्रहाऽऽरम्भौ, सहजे मादेवाज्ये ।

कापोतपोतलेष्ट्यायं, धर्मध्यानाऽनुरागिता ॥ १ ॥

प्रत्यास्थानकपायायं, परिणामश्च मध्यमः ।

संविभागाविधापरितं, देवतागुणवृजनम् ॥ २ ॥

पूर्वाऽऽलापप्रियाऽऽलापो, सुसम्प्राप्तनीयता ।

लोकयात्रासु माध्यस्थ्यं, मानुषाऽऽयुष आश्रयाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ६० ॥

सम्प्रति देवायुऽऽपस्तानाह—

अविरयमाह सुराउं, बालतवो कामनिजरा जयइ ।

सल्लो अगाराविद्धो, मुहनामं अज्झा असुइ ॥ ५८ ॥

अविरतः—अविरतसम्यग्बुद्धिः सुराऽऽयुषैवाऽऽयुष्कं जयति

बध्नाति । आदिशब्दादेशविरतसरागसंयतपरिग्रहः । वीत-

रागसंयतस्थितिविद्युत्स्वदायुर्न बध्नाति, धोक्षणपरिणाम

एव तदयं बध्यमानत्वात् । बालं तपो यस्य स बालतपाः, अन-

विगतपरमार्थस्वभावाः तुःक्षमागमोहगमभेदाद्योऽज्ञानपूर्व-

कनिर्घर्षिततपःप्रभृतिवृत्तिशेषो मिथ्यादृष्टिः, लोऽप्यारमगु-

णानुरूपं किञ्चिदसुराऽऽदिकविशेषो मिथ्यादृष्टिः । यथाह भगवान्

आभ्यकारः—“बालतवे पडिबद्धा, उज्जडरोसा तवेषं गार-

विधा । धेरेष य पडिबद्धा, मरिउं असुरेसु जायति ॥ १ ॥”

अकामस्यानिकम्भो निजरा कनिर्घटनलक्षणं वक्ष्यासा-

वकामनिजराः । इदमुक्तं भवति—“अकामनरहाए अर्को-

मनुब्रह्मए अकामबन्धमेववासंघे अकामसीयावबन्धसमग-

अग्रहायुगसेय अल्लमल्लपकारिणमज्जेयं दीहणमाधारगानराहं

अथयाए मरितकसिहरनिबद्धयाए जलजलणपवसअण-

सयाइदि” उक्तकर्तृत्वसमल्लकपायस्तु बन्धितशुभपरिणामः

कश्चिद् इत्यनराऽऽदिकाऽऽयुषेक्षन्ति । उपलक्षणत्वात् कल्प-

युमित्संपर्कानलो धर्मअवशुशील इत्यादिपरिग्रहः यदाहुः—

“सारागसंयमो देश-संयमोऽकामनिजरा ।

कल्याणमित्संपर्को, धर्मअवशुशीलता ॥ १ ॥

पात्रं दानं तपः अज्ञा, रतत्रयाविराजना ।

मृदुयुक्ताले परीयुमो, लेष्टयोः पञ्चपीतयोः ॥ २ ॥

बालं तपोऽप्रनयोऽऽदि-साधनोऽल्लमल्लनानि च ।

अव्यक्तसामायिकता, देवस्याऽऽयुष आश्रयाः ॥ ३ ॥”

उक्ता देवाऽऽयुषो बन्धहेतवः । संप्रति नामकर्म यद्यपि हि-

स्त्यारिशुद्रादिभेदादनेकधा तथापि शुभाशुभविचक्षया हि-

विधर्मित्यस्य द्विविधस्यापि बन्धहेतुताह—“सरलो” इत्यादि,

सरलः—मवेच मायारहितः । गौरवाणि श्रुद्विरससानलक्षण-

नि विद्यन्ते यस्य स गौरववान्, न गौरववान् अगौरववान्

“आलिच्छेऽलालयंतमनेत्तेरमणामतेः” ॥ ८२ ॥ १५६ ॥ इति

प्राक्तनसूत्रेण मनोः स्थाने इत्यादिशः । उपलक्षणत्वात् संसार-

भीकः, क्षमापार्थाऽऽवाऽऽद्यो ययस मध्यमगुणः शुभं देवगनित्यर्थः—

कर्तृपञ्चेन्द्रियज्ञात्यादिकेषु नामकर्म बध्नाति । अन्ययोः

विपरीतस्त्वेषां । तथाहि—मायावी, गौरववान्, अनववान्-

क्रोधाऽऽदिपरिणामोऽशुभं नरकगत्ययशःकीर्त्येकद्वयाऽदि-

जानिलक्षणं नामकर्मोत्पन्नंति । उक्तं च—

“मनोवाक्कायवक्त्रं, परेषां विप्रनारणम् ।

मायाधर्मो गोमिथ्यात्वं, पशुयं चलाचित्तता ॥ १ ॥

सुवर्णोऽऽदिप्रतिच्छन्द-करणं कूटसाक्षिता ।

वर्णगन्धरसरस्पर्शो-न्यथोपादानानि च ॥ २ ॥

अङ्गोपाङ्गव्यवनानि, यन्त्रपञ्जरकर्म च ।

कूटमानतुल्यकर्माऽ-न्यनिन्दाऽऽत्ममशस्तन्म् ॥ ३ ॥

हिंसाऽनुत्तस्तेपात्रज्ञा—महारम्भपरिग्रहाः ।

पुरुषासम्बन्धनं शुचिवेषाऽऽदिना मदः ॥ ४ ॥

मौख्योक्रोशी सौभाग्यो-पघाताः कामेणुक्रियाः ।

परकीर्तुल्लोत्पादः, परदास्यविदम्बनं ॥ ५ ॥

वयसाऽऽदीनामलङ्कार-दानं दावाप्रदीपनम् ।

देवाऽऽदिव्याजाङ्गनाऽऽदि-चौर्यतोषकपायता ॥ ६ ॥

चेत्यप्रतिश्रयाऽऽराम-प्रतिमानां विनःशुभम् ।

अङ्गाराऽऽदिक्रिया चेत्य-शुभस्य नाम्न आश्रयाः ॥ ७ ॥

एत एवाभ्ययारुपा-स्तथा संसारभीरुता ।

प्रमादहानं सङ्ग्राधा-पणं सान्नायादयोऽपि च ॥ ८ ॥

दृशेन धार्मिकाणां च, संश्रमः स्वागतक्रिया ।

परोपकारसारस्व-माधवाः शुभनामनि ॥ ९ ॥”

इति ॥ ६० ॥ उक्ता नामानि बन्धहेतवः ।

सम्प्रति गोत्रस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

गुणंपेहो मयहिअओ, अज्जकयणुइमावयाइइ निच्चं ।

पकुणुइ जिण्डाअमो, उच्चं नोयं इवरहाउ ॥ ५९ ॥

गुणंप्रेली—यस्य यावन्तं गुणं पश्यति, तस्य तमेव प्रेक्षते

पुरस्करोति, दोषेषु सत्स्वयुक्तास्त इत्यर्थः । सवरहितो-वि-

शिष्टजातिनामकुलैर्बन्धकपतपःपुनाऽऽविस्परस्तमन्वितो-
ऽपि निरहङ्कारः । नित्यं-सर्वदाऽऽप्यवधाध्यायनाक्षिः स्वयं
पठतीतरांश्च पाठयति, अर्थतन्त्रं स्वयमभीषणं विमृशति
परंपरां च व्याख्यानयति, असत्यां वा पठनाऽऽदिशक्ती ताम्-
बहुमानः पराजय्ययनाध्यायपरायणानुमोदने । तथा जि-
नाऽऽदिभक्तो-जिनामा-नीधेनायानामादिशब्दात्-सिद्धाऽऽ
कार्योपाध्यायसामुद्रैक्यानामन्येषां च गुणगिरिहानां भक्तो
बहुमानपरः । प्रकरोति प्रकथेय समुपाज्यत्युक्तमुक्त्वे-
गोत्वम् । नीचं नीधेगोत्रमितरथा तु भणितविपरीतस्व-
भावः । उक्तं च-

“ परस्य निम्नाऽवक्षोप-हामाः सवृगुणलोपनम् ।
सदसदोपकथन-मात्मनस्तु प्रशंसनम् ॥ १ ॥
सदसद्वृत्तुणशंसा च, स्वदेवाऽऽच्छादनं तथा ।
जात्यादिभिर्मदक्षति, नीधेगोत्राऽऽधवा भमी ॥ २ ॥
मौनैर्गोत्राऽऽधवाविप-र्शने विगतगवैता ।
बाह्यायचित्तैर्नित्य, स्वैर्गोत्राऽऽधवा भमी ॥ ३ ॥ ”
इति ॥ ४६ ॥ उक्ता गोत्रस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतमन्तरायस्य ये बन्धहेतवस्तानभिधिरस्तुः
शास्त्रमिदं समर्थयन्नाह-

जिणपूयाविम्वकरो, हिमाऽऽपरायणो जयइ विम्वं ।
इय कम्मविवागोऽपं, लिहिओ देविंद्वरिहि ॥ ६० ॥

जिनपूजाविम्वकः सावयदोपोपेतत्वाद् गृहिणामप्येषाऽ-
विषयेत्यादिकुदेशनाऽऽदिभिः समया-तस्तत्पद्वीकृतो जिन
पूजामिषेधक इत्यर्थः । हिंसा जीववध आदिशब्दादनुत्तमा-
पणस्तेनैवाग्राह्यपरिग्रहाजिभोजनाविरमणाऽऽदिपारिग्रहस्तेषु
परायणस्तत्परः । उपलक्षणैश्चार्थमोक्षमार्गस्य ज्ञानचारित्राऽऽ-
वेस्तद्वैपरीत्यहन्ताऽऽतिना विम्वं करोति, साधुयर्थं वा भक्त्या-
नापाध्यायपरकणमेवजाऽऽदिकं दीयमानं निवारयति, तेन
वैतद्विदधता मोक्षमार्गः सर्वोऽपि विप्रप्तो भवति, अप-
हेनामपि सत्त्वानां दानलाभयोगपरिभोगविम्वं करोति, म-
न्त्राऽऽदिप्रयोगेषु च परस्य शीर्षमपहरति, इडाच्च वधवन्ध
निरोधाऽऽदिभिः परं निर्वेदं करोति, छेदन्मेदनाऽऽदिभिश्च
परस्येन्द्रियशक्तिमुपहृति । स किमित्याह-अयति धातुनाम-
मैकार्येणादयति विम्वं पञ्चप्रकारमप्यन्तरायकर्म । इति
पूर्वोक्तप्रकारेण कर्मविपाकः-कर्मविपाकनामकं शास्त्रमयं
समर्थेय निगदितस्वकपा लिखितोऽक्षरविन्यासीकृतो देव-
न्द्वरिभिः कालकलिकालपाताललाभमज्जद्विशुद्धधर्म-
पुरोद्वरणपुरीणधर्मजगज्जवन्धसूरवरणसखीरुहवज्जरी-
कैरिति । कर्म० १ कर्म० ।

बंधाऽपसाह्व-बन्धऽऽदिप्रमाधक-वि० । बन्धमोक्षाऽऽदि-
गुण, पंच० ४ द्वार ।

बंधाबंध-बन्धवन्ध-पुं० । कति प्रकृतीर्बन्ध कति प्रकृतीर्बन्ध,
नीत्येवं बन्धसमकालिकसत्ताकबन्ध, भ० १६ शृ० २ उ० ।

बंधिऊल-बध्या-अर्थ० । आह्वेत्यर्थे, “ बधयेवं बंधि-
ऊलं, शास्त्रं अहवा जडा समाहोप । ” पञ्चा० ४ वि० ।

बंधु-बंधु-पुं० । भ्रातरि, “ बंधु सवयो सणाही व । ” पा-
ठ० ना० १०१ गाथा ।

बंधुकिट्टिड्ड-बन्धोत्कृष्टस्थिति-स्त्री० । बन्धमाभितोक्ततायां
स्थिता, क० भ० २ प्रक० । पंच० १० ।

बंधुजीव-बन्धुजीव-पुं० । द्विप्रप्रकाशितुप्रप्रधाने वृत्तवि-
शेषे, प्रका० १ पद ।

बंधुदत्त-बन्धुदत्त-पुं० । पददर्शनमधीगण्य विदुरनाक्षः सा-
ह्वयाऽऽचार्यस्य वादजयेन प्रमाजके साधो, ध० ०२०३ अधि०
६ लक्ष० ।

बंधुमर्ह-बन्धुमती-स्त्री० । वस्तन्पुरवसतिकस्य भेदिनां महे-
नायां सुन्दर्य जातायां स्वनामख्यातायां दारिद्र्यव्याम्,
पिं० । बन्ध्याया नगव्या राजगृहस्य आन्तरा नौ-
वरमम गोशक्तिनः कुटुम्बिनः स्त्रियाम्, आ० सु० १ भ० ।
आ० म० । आ० क० । राजगृहे नगरेऽजुनस्य मालाकारस्य
मार्गधाम्, आन्० १ श्रु० ६ बर्ग ३ भ० । (बन्धुमतीहा-
तम् “ अणुधमडवेस ” शब्दे १ भागे ३६१ पृष्ठ गनम्)

बंधुर-बन्धुर-वि० । सुन्दरं, “ हरं राहं रम्यं, आह्वारं
बन्धुरं मणुजं च । लट्टं कंतं सुहयं, मणोरमं चाह र-
मणिजं ॥ १ ॥ ” पाठ० ना० १४ गाथा ।

बंधुविप्वहृण-बन्धुविप्रहीश-वि० । विद्यमानबन्धवविप्रमुक्त,
प्रश्न० १ आध० द्वार ।

बंधुमिरी-बन्धुश्री-स्त्री० । मधुरायां नगव्या श्रीदामस्य रा-
ह्या भाग्यायां नन्दिरणमातीर, विवा० १ श्रु० ६ भ० ।

बंधुय-बन्धुक-पुं० । रक्तपुत्रप्रधाने वृत्तभेदे, ना० १ श्रु० १ अ० ।
बंधुयव्व-बद्धय-लि० । बन्धनकर्माभूते कर्मणि, पंच० १
द्वार । (बद्ध्या हि कर्मप्रकृतयः “ कर्म ” शब्दे तृतीयभागे
२४८ पृष्ठ पश्चिमिनाः)

बंधोड्ड-वेरी । मेलके, दे० ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

बंध-ब्रह्मन्-न० । बृहत्त्वाच्च ब्रह्म । महति, वा० १६ वि० ।
परमाऽऽत्मनि, द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये परमपरं च । तच्च-“ प-
रं सत्यज्ञानमनन्तं ब्रह्म ” इति श्रुतिप्रसिद्धम् । कल्प० १
अधि० ६ लक्ष । विपा० । आ० म० । मोक्ष, सूत्र० २ श्रु० ६ भ० ।
श्रुक्ताः श्रियः सकलकामदुष्कारततः किं ? ,
सम्प्राप्तिनाः प्रणयिनः स्वधनैस्ततः किम् ? ।

इत्तं पदं शिरसि विद्धिषतां ततः किं ? ,

कल्पे स्थितं तनुभूतां तनुमिस्ततः किम् ? ॥ १ ॥

इत्थं न किञ्चिदपि साधनसाध्याजतं,
स्वप्नेप्रज्ञालसदृशं परमायुश्यम् ।

आयुग्तमिर्भूतिकरं यदपेतबन्धं,
तद् ब्रह्म बाध्यन् जनः यदि वतनाऽस्ति ॥ २ ॥ ” विशेष० ।

अशेषमलकलहिकल्पामोमिश्रमणि, आवा० १ श्रु० ३
अ० १ उ० । “ अतीन्द्रियं परं ब्रह्म, विशुद्धात्तुल्यं चिना ॥
शास्त्रपुकिशेतापि, न गम्यं यद् बुधा जगुः ॥ ३ ॥ ”
अष्ट० २६ अष्ट० । या सृष्टिब्रह्मणो बाह्या, बाह्यापेक्षाबल-
निवर्ति । पुनः परानपेक्षात्-सुखसृष्टस्ततोऽधिका ॥ ७ ॥ ”
अष्ट० २० अष्ट० ।

ब्रह्मन्-पुं० । जगत्पितामहे कमलपयोनी, सूत्र० १ श्रु० १
अ० ३ उ० । ब्रह्मा हि वनुमुक्तो विष्णुनाभिकमलावुत्पद्य स-
कलं जगज्जगत्यामास । स पञ्चमूकप्रावृत्तः पञ्चात् वनुः शि-

राः सञ्ज्ञात इत्यादिपुत्राणमसिद्धम् । द्वा० १ अष्ट० । अस्मिन्-
कालस्य ब्रह्मा वैवता । चं० प्र० १० पादु० १२ पादु० पादु० ।
अनु० ब्रह्मलोकऽभिधानपञ्चमवैषलोकस्येन्द्रः स० ६० सम०
आच० । स्थान० ।

दो वरहा । स्थान० २ ठा० ३ उ० । स० । औ० ।

जम्भुद्वीपे भारते वर्षेऽस्यामवसर्पिण्यां जाते द्वितीयचलदेव-
वासुदेवमातरि, स० । स्थान० । आच० । दशाभुनस्कम्पस्य
जनहितानाम्नीयुलेः कारके स्वनामरूपाते सूरौ, दशा० १ अ० ।
अहोरात्रस्य नवमे मुहूर्ते, चं० प्र० १० पादु० । स० । कल्प० ।
द्वा० । मैथुनविरतौ, चं० २ वक्ता० । स० । उत्त० । कुशलानुष्ठाने,
"ब्रह्म नरवं तपो हाने, ब्रह्म विप्रः प्रजापतिः ।" आच० ६ अ० ।

ब्रह्मनिर्लेपः—

बंभमी य चउकं, ठवशाए होइ बंभणुपपी ।

सत्तएई वषाणं, नवपह वषंतराणं च ॥ १८ ॥

तत्र ब्रह्म नामाऽऽदिभेदाद्वाचनुवर्त्तते । तत्र नामब्रह्म-ब्रह्मेत्यभि-
धानम्, असद्भावस्थापना अस्माऽऽदौ, सद्भावस्थापना प्रति-
शिष्टियुक्तेष्वधीताऽऽद्याकृतिमुल्लेखाऽऽदौ द्रव्ये, अथवा-स्थाप-
नायां स्थानायमानायां ब्रह्मणोऽपत्तिरुक्त्या, तत्प्रसङ्गेन च
सप्तानां वर्णानां नवानां च वर्णान्तराणामुपत्तिर्भणनीयेति ।

यथाप्रतिज्ञातमाह—

एका मणुसमजार्ह, रउजुपचीई दो कया उसभे ।

तिष्ठेव सिपवशिष्ट, सावगभम्ममि चत्तारि ॥ १९ ॥

यावन्नाभयो भगवाण्णाद्यापि राजलक्ष्मीमध्यास्ते, तावदेकै-
व मनुष्यजातिः, तस्थैव राजगोपनी भगवन्मन्वाऽऽश्रित्य वै
स्थितास्ते क्षत्रियाः, शेषाश्च शोचनान्द्रोदनाच्च शूद्राः, पुन-
रानुत्पत्तावयस्काराऽऽदिशिष्टवर्गशिष्टियुक्ताश्च । वैश्याः
भगवतो हानोत्पत्तौ भरतकाक(कि)णीलाभकृताश्चावका एव
ब्राह्मणः जडिरि, एते शुद्धाश्चैवान्ये गाथान्तरितगाथया प्रद-
र्शयिष्यन्ते ।

साम्प्रतं वर्णवर्णान्तरनिर्णयं संख्यानमाह—

संजोगे सोलसगे, सत्त य वषा उ नव य अंतरिणो ।

एए दो वि विगप्पा, ठवशा बंभसत्त शायव्वा ॥ २० ॥

संयोगेन षोडश वर्णाः समुत्पन्नाः, तत्र सप्त वर्णा नव
तु वर्णान्तराणि, एतच्च वर्णवर्णान्तरविकल्पद्वयं स्थापना-
प्रक्षेपि ज्ञातव्यम् ।

साम्प्रतं पूर्वस्मृतिं वर्णत्रयमाह । यदि या-प्रागुद्दिष्टान्

सप्त वर्णानाह—

पगई चउकगारं-तरे य ते हुति सत्त वषा उ ।

आणोतरेसु चरमा, वणो खलु होइ शायव्वा ॥ २१ ॥

प्रकृतयश्चतस्रः-ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राऽऽक्या आसमेव
चतसृणामन्तरयोगेन स्थैक्यं वर्णत्रयोऽपत्तिः । तच्चया द्विजन
क्षत्रिययोर्विभो जातः प्रधानक्षत्रियः सकूरक्षत्रियो वा । एवं
क्षत्रियेषु वैश्ययोर्विभो वैश्येन शूद्रयाः प्रधानसकूरभेदौ च-
कृष्याविल्लेखं सप्त वर्णा भवन्ति, अनन्तरेषु भवा आन-
न्तरास्तेषु योगेषु चरमवर्णव्यपदेशो भवति ब्राह्मणेन क्ष-
त्रियायाः क्षत्रियो भवतीत्यादि, स च स्वस्थाने प्रधानो
भवतीति भावः ।

द्दानीं वर्णान्तराणां नवानां नामान्याह—

अंबट्टुगमनिसाया, य अजोगवं मागहा य स्या य ।

सत्ता य विदेहा वि य, चंडाला नवमा हुति ॥ २२ ॥

अम्बट्टः १, उमः २, निषादः ३, अयोगवं ४, मागधः ५, सत्ताः ६,
क्षत्ता ७, विदेहः ८, चाण्डालश्चेति ६ ।

कथमन्ते भवन्तीत्याह—

एगंतरिए इगमो, अंबट्टो चव होइ उगो य ।

विहयंतरिश्च निसाओ, परासरे तं च पुण वगे ॥ २३ ॥

पडिलोमे सुहाई, अजोगवं मागहा य सूअो अ ।

एगंतरिए खत्ता, वेदेहा चव नायव्वा ॥ २४ ॥

वितियंतंगर नियमा, चंडाला सांऽवि होइ शायव्वा ।

अणुलोमे पडिलोमे एवं एए भवे भेया ॥ २५ ॥

आलामयो यन्त्रकादवसेयः । तच्चेदम्-ब्रह्मपुरुषः वैश्या
स्त्री अम्बट्टः । क्षत्रियः पुरुषः शूद्रो स्त्री उमः । ब्राह्मणः पुरु-
षः शूद्रो स्त्री निषादः, पारासरो वा । शूद्रः पुरुषः वैश्या
स्त्री अयोगवम् । वैश्यपुरुषः क्षत्रिया स्त्री मागधः । क्षत्रियः
पुरुषः ब्रह्मस्त्री स्तः । शूद्रः पुरुषः क्षत्रिया स्त्री क्षत्ता । वै-
श्यपुरुषः ब्राह्मस्त्री वेदेहा । शूद्रपुरुषः ब्राह्मस्त्री चाण्डालः ।
एताति नव वर्णान्तराणि ।

द्दानीं वर्णान्तराणां संयोगोत्पत्तिमाह—

उगमोखं खत्ताए, सोवागो बेणवो विदेहेण ।

अंबट्टीए सुहीए, वुक्को जो निसाएणं ॥ २६ ॥

सूएण निसाईए, कुकुरओ सो वि होइ शायव्वा ।

एसो बोओ भओ, चउव्विहा होइ शायव्वा ॥ २७ ॥

अनयोऽप्यथो यन्त्रकादवसेयः तच्चेदम्—उग्रपुरुषः क्षत्ता
स्त्री श्वपाकः । विदेहः पुरुषः क्षत्ता स्त्री वैणवः । निषादः
पुरुषः अम्बट्टो स्त्री, शूद्रो स्त्री वा वुक्को । शूद्रः पुरुषः नि-
षादस्त्री कुकुरकः । गतं स्थापनाब्रह्म ।

द्दानीं द्रव्यब्रह्मप्रतिपादनायाऽऽह—

द्रव्यं मरीरमविओ, अखाणी वत्थिसंजमो चव ।

भावे उ वत्थिसंजम, शायव्वा संजमो चव ॥ २८ ॥

ब्रह्मरीरमव्यशरीरव्यतिरिक्तं शाक्यपतिप्राज्ञाऽऽनीनामन्त्रा-
नानुगतचेतसां वस्तिनिरोधमात्रं विषयमात्रमित्यर्थः । अस्मिन्ना-
नां च कुलव्यवस्थाऽर्थे कारितानुमित्युक्तं द्रव्यब्रह्म, भावब्र-
ह्म तु साधूनां वस्तिसंघम् । अष्टादशभेदरूपोऽप्ययं संयम
एव । सप्तदशविधसंयमामिषकपरावाद्ध्येति । अष्टादश भे-
दास्त्वमी—"दिव्याकामरतिसुखात्, शिषिषं शिषिधेन वि-
रतिगिति नवकम् । औदारिकादपि तथा, तद् ब्रह्माऽष्टादश-
विकल्पम् ॥ १ ॥"

चरणनिलेपार्थमाह—

चरणमि होइ छकं गडमाहरो गुणो व चरणं च ।

खित्तमि जम्मि खित्त, काल कालो जई जो उ ॥ २९ ॥

चरणं नामाऽऽदि षोडशव्यतिरिक्तं द्रव्यचरणं विधा भवति,
गतिमल्लगुणभेदात्, तत्र गतिचरणं गमनमेव, आहारच-
रणं मोक्षकाऽऽदि, गुणचरणं द्विधा-लौकिकं, लोकोत्तरं च-

लौकिकं यत् द्रव्याद्ये हस्तिशिलाऽऽदिकं वैद्यकाऽऽदिकं वा शि-
क्षन्ते, लोकोत्तरं साधुनामनुपपुत्रवचनमुदायिनुपमारकाऽऽदे-
र्, क्षेत्रचरणं यस्मिन् क्षेत्रे गत्याहाराऽऽदि चर्यते-व्याख्याय-
ते वा, शब्दसामान्यान्तर्भावोद्वा शालिक्षेत्राऽऽदिवरणमिति,
कालेऽप्येवमेव ।

भावचरणमाह—

भावे गइमाहारे, गुणो गुणवन्नो पसत्यमपसत्या ।

गुणचरणे पसत्ये—यं बंमचेरा नव हवति ॥ ३० ॥

भावचरणमपि गत्याहारागुणभेदात् जिघा, तत्र गतिच-
रणं साधोपपुत्ररूप युगमात्रदत्तदृष्टमिच्छुनः, भक्षणच-
रणमपि शब्दे पिरदुपपुत्रानस्य, गुणचरणमप्रशस्तं मिध्या-
दृष्टिनां सम्मगृहीतानामपि सनिदानं प्रशस्तं, तथामेव क-
मोदित्वमर्थं मूलोत्तरगुणकलापविषयम्, इह चानेनैवाधि-
कारो, यतो नवाध्ययनानि मूलोत्तरगुणस्थापकानि निर्ज-
राधेस्तनुश्लिष्यन्ते । आचां १ श्रु १ अ १ उ ० । उ ० । नि ०
५० । ईश्वरप्रभारायां पृथिव्यां तस्याः सकललोकमयत्वात् ।
स ० १२ सम ० ।

अष्टादश ब्रह्माणि—

अष्टारमविदे बंभे पस्यते । तं जहा—ओरालिप कामभोगे
शेव सयं मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं
सेवंतं वि अन्नं न समणुजाणइ । ओरालिप कामभोगे नेव
सयं वायाए सेवइ, नेव अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंतं
वि अन्नं न समणुजाणइ, ओरालिप कामभोगे नेव सयं
काएणं सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंतं
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं
मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं सेवंतं
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं वायाए
सेवइ, नावि अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंतं वि
अन्नं न समणुजाणइ दिव्हे कामभोगे नेव सयं काएणं
सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंतं वि
अन्नं न समणुजाणइ । स ० १८ सम ० ।

ब्रह्मन्—न ० हृद मनिन । “हृदंनोऽवच ॥” (उणा० ४६४) इति
नकारव्याकारत्वम् । वेदे, तपासि, सत्ये, तस्ये यथाधे, तु-
रीये सर्वगुणानि ते विशुद्धे चिस्वरूपे च । हिरण्यगर्भे,
विभ्रे, अविश्विशेषे च । पुं ० । उ ३३ गलदत्तेन दन्तो-
च्छ्वाऽऽदिवमेव साधितम् । मदिनीकारिण आंध्रयाऽऽदि-
त्वेन कालेनासाधायमार्गं किंतु तन्मूलं मृग्यम् । वाच ० ।
आयेंसुहृदस्तेनः प्रथमशिशे, कल्प ० २ आधि ० ८ सण्ण ।
ब्राह्म—पुं ० । अलंकृत्य कन्यादानरूपे विधाहमेदे, स ० ।

पष्टद्वलोकं हि ब्राह्माऽऽदीनि विमानानि—

जे देवा बंभे सुवंभं बंभावत्तं बंभप्यं बंभकृतं बंभवत्तं
बंभलेसं बंभज्जम्पं बंभसिगे बंभसिद्धं बंभकूटं बंभुत्तर-
बंभिसगं विभायं देवचाए उववभा तमि यं देवायं एका-
इस सागरीवमाई ठिई पससा । स ० ११ सम ० ।

बंभउत्त—ब्रह्मोत्त—त्रि ० । ब्रह्माऽऽदितबीजेरपेच, “बंभउत्ते अयं

लोप ।” ब्रह्मणा उतो ब्रह्मोसो लोके हत्यर्थः । परे एवं व्य-
वस्थिताः । तथाहि—नेषामयमभ्युपगमः । ब्रह्मा जगन्निना-
महः । सबैक एव जगद्वत्तासीत् तेन च प्रजापतयः सृष्टास्तै-
श्च क्रमेणैतत्सकलं जगदिति । सूत्र १ श्रु १ अ ३ उ ० ।
एषां च मतमयार्थमोभ्यर्कलोककलखडनेनास्य दूषितत्वा-
त् । सूत्र १ श्रु १ अ ३ उ ० ।

बंभेड—ब्रह्माएड—न ० । अष्टवद्वत्ते पौराणिकसंमतलोके,
आचां १ श्रु ६ अ ३ उ ० ।

बंभेडपुराण—ब्रह्माएडपुराण—न ० । जगतो ब्रह्मकृतत्वमिति पा-
दके पुराणे, “भरहो वि चम्पयणे संघाभारं ठवेऊण
उवरिं छुत्तरयणं ठावेइ मणिरयणं छुत्तरयणवर्णभाए ठवेइ ।
ततो पमिइ लोणेण ऋद्धसंभवं जगं पणीयं ति ।” तत् ब्र-
ह्माएडपुराणम् । (३४४ गां) आ ० म ० १ अ ० ।

बंभकूट—ब्रह्मकूट—न ० । महाविदेदे स्वनामस्थाने वल्लस्कार-
पथेन, जं ० ।

कहिं यं भेते ! महाविदेदे वासे बंभकूडे गामं वक्खा-
रपवपर पणत्ते ? । गोयमा ! शीलवैतस्स दक्षिण्णं
सीआए महाणार्इए उतरणं महाकच्छस्स पुरत्थिमेणं
कच्छावईए पच्चच्छिमेणं एत्थं यं महाविदेदे वासे बंभं भ-
कूडे गामं वक्खारपवपर पणत्ते । उत्तरादिगाणप पार्इ-
णपहीणवित्थिणं समं जहा चित्तकूटस्स ० नाव आस-
यंति । बम्भकूडे चत्तारि कूडा पससा । तं जहा—मिआय-
णकूडे ? बम्भकूडे २ महाकच्छकूडे ३ कच्छावईकूडे ४
एवं ० नाव अट्ठा बम्भकूडे इत्थं देवं पलिआवमट्ठिइए
परिवसइ, से तेणद्वयं ।

(कहिंमिखादि) सयं व्यक्तम् । ब्रह्मकूटनामा द्वितीयं
वल्लस्कारः चित्रकूटाऽतिदेशेन यावत्पदादायामस्तथाऽऽदिकं
भूमिरमणीयसूत्रान्तं च सर्वं वाच्यम् । अथात्र कूटवक्ष्य-
माह—(बम्भकूडे चत्तारि कूडा) इत्यादि व्यक्तं, नवरम् एवं
चित्रकूटवल्लस्कारकूटम्यायेन वाच्यं यावत् “समा उत्त-
रादिहणेषु पक्कपतिं” इत्यादि ग्राह्यम् । अथो ब्रह्मकूटश-
ब्दाधः । “स कण्ठद्वं भेते ! एवं चुव्वइ बम्भकूडे इत्या-
लापकेन उल्लेखः । ब्रह्मकूटनामा देवश्चात्र पश्येयमस्ति-
कः परिवर्तित, तदेतन्नायांऽति सुगमः । जं ४ वल्ल ० ।

बंभगिरि—ब्रह्मगिरि—पुं ० । नासिक्कपलनसमीपयतिस्वनाम-
स्थानं महादुर्गं, नी ० २६ कल्प ।

बंभगुप्ति—ब्रह्मगुप्ति—स्त्री ० । ब्रह्मवर्गशुनी, गां ० ।

“नव बंभचरगुलीओ उल्लसाओ ।” तं जहा—विचिसाई सय-
णाऽऽसणाई सविना भवर नो इथिसंससाई नो पसुसंससाई
नो पंढगसंससाई १, नो इथीणं कहं कइसा हवइ ।” नो लीणां
केवलानां कथां धर्मदेशनाऽदिलक्षणवाक्यप्रतिबन्धरूपाम् २ ।
“नो इथिठाणाई सविना भवानं” भवानं निवसा । ३ । “नो
इथीणं मणोहराई मणोरमाई इंदियाई आलोहला निज्जा-
इसा भवइ ४ । गां पणीयरसमोई ५ । गां पाणोयणस्स अर-
मानमाहारए सया भवइ ६ । गां पुव्ववरयं पुव्वकीलियं सरिसा
भवइ ७ । गां सदानुवाटी गां कण्णुवाई नो सिलोगाणुवाई

८। नो साचासोक्त्वयद्विषये यावि भयह ६ ॥ इति ब्रह्मगुतिः ।
१०० १ अचि० । स्वा० ६ डा० । स० । आ० चू० ।

बंभचेर-ब्रह्मचर्ये-ब० । ब्रह्म च-कुशलनुष्ठानं, तच्च
नचर्ये चाऽऽसत्त्वमिति ब्रह्मचर्यम् । स्वा० ६ डा० ।
“ब्रह्मचर्येयं सौम्यं सौम्यं यो रा” ॥ ८ । २ । ६३ ॥ इति
वैश्यः । प्रा० २ पादः ॥ “ब्रह्मचर्यं च” ॥ ८ । १ । ६६ ॥ इति
ब्रह्मचर्यशब्दे चकारोत्तरवर्तिनोऽकारस्वरकारः । प्रा० १ पादः ।
विशुद्धतपाऽनुष्ठाने, दश० ६ अ० १ उ० । संयमे, स्वा० ६ डा० ।
अब्रह्मविरमणे, स्वा० २ डा० १ उ० । आ० चू० । वसतिनिरो-
धे, सूत्र० १ धृ० ३ अ० १ उ० । मदनपरिधायिने, आ० १
शु० ४ अ० ४ उ० । मैथुनव्रते, स्वा० ६ डा० । स्वयादिप-
रिभोगान्वाच्ये, म० १ श० १ उ० । मैथुनविरतिकर्षे
ब्रह्मचर्ये द्विधा-सर्वतो, देशतश्च । तच्च सर्वथा-सर्वस्त्री-
यां मनोवाङ्मयैः सङ्गत्यागः सर्वतो ब्रह्मचर्यम् । तच्चाह-
वशात् “यतो योगाश्चो” दिव्यैर्वाकिकामाना, कृतानुमति-
कारितैः । मनोवाङ्मयतत्त्वयोगः । ब्रह्माष्टादशाग्रतमम् ॥ १ ॥
इति । तदितरद्वयस्तत्रापाशकः सर्वतोऽश्ली देशतस्तत्त्ववदा
रसगतां परकूपं परदारवर्जनकूपं वा प्रतिपद्यते । ध० २ अधि० ।
किं ब्रह्मचर्यं, कथं कर्तव्यं, के कुर्वन्ति—

जंबू । एतां य बंभचेरं उत्तमतवनियमनाशुदेससुचरि-
तसम्भक्तियोगयमूलं यमनियमगुणपहाणुषु हिमवतप-
हनतेयमसं पमत्तथांभीरधिगमिष्यमसं अजवमाहुज्जा-
चरियं मोक्षमगं विसुद्धसिद्धिगदिलयं सासयमवा
वाहमपुण्यममं पमत्तं सोमं सुदं सिवमचलमकल-
यकरं जातवरसांगिक्रियं सुचरियं सुभाभियं नवरं ह-
विष्वेरेहि महापुरिसर्वाभूमरुपमिष्यमधिपतिताण य स्या-
विसुद्धं भवं भवजज्ञाणुचरियं निरसंकिं निष्पयं नि-
चुसं निराभासं निरुक्लवं निव्बुधरं नियमनिष्कपं तव-
संजममूलदलियशेम्पं पंचमहव्ययसुराक्षियं समितिगुति-
गुचं आणवरकवादसुक्यपञ्चपदिसकलिहं सक्कच-
द्धाच्छदुगतिपदं सुगतिपददेसं च लागुचमं च
वषमिषं पडमसरतलागपालिभूयं महासगडभरगतुंनभूयं
महाविदिमकस्वस्वचभूयं महानगरपालाकवादफलिहभू-
यं रज्जुपिण्डो वं इंदकेउ विसुद्धगेणगुणसंपिण्ड
जम्मि य भग्गम्मि होइ सइसा तव्वं संपग्गमहिपुत्तिय-
कुसलियपण्डुपडियसंदिद्यवरिसडियविवासियं विणयसी-
लतवनियमगुणसमूहं । (१) ॥

(जंबू इत्यादि) तच्च जम्बूदित्यामन्त्रणम् । (एतो य ति)
इतश्चादत्ताऽऽनाविरमयाभिधानसंवरमणान्नतत्तरह । (बं-
भचेरं ति) ब्रह्मचर्याऽऽभिधानं चतुर्थं संवरद्वारमुच्यते
इति शेषः । किं स्वकूपं तदित्याह-उत्तमा-प्रधाना ये तपः-
प्रवृत्तयस्ते तथा, तत्र तपः अनग्रमाऽऽदि नियमाः-पिण्डवि-
शुद्धादयः, उत्तरगुणाः-ज्ञानं विशेषबोधो, दर्शनं-सामा-
न्यबोधो, चारित्र्यं सावधयेमनिवृत्तिलक्षणं, सम्पत्त्यर्थं मिथ्या-
न्यमोहनीयकरोपशुमाऽऽसिसुशुभो जीवपरिणामः, विनयः-
अभ्युत्थानाऽऽपुषवारः, तत एतेषां मूलमिव मूलम्-कारणं

यत्तत्तथा, ब्रह्मचर्यवान् हि तपःप्रभृतीनुत्तमान् प्राप्नोति-
नाऽन्यथा । यदाह—

“उह ठाणो जइ मेणो, जइ भाणी यक्कली तवस्सो वा ।
परंपतो अ अचंभं, बंभापि न रोपेय सज्जम् ॥ १ ॥
तो पडियं तो गुणियं, तो सुणियं तो य चेहओ अप्पा ।
आवडियेपोल्लयामं-तिआं वि न कुणइ अकउज्जं ॥ २ ॥
यमा-आहिसाऽन्यः, नियमा-द्वयाऽऽपिमहाः पिएहविशु-
द्धादयो वा, ते च ते गुणानां मध्ये प्रधानाश्च तैर्युक्तं यत्तत्तथा ।
(हिमवतमहं नतयमं) हिमवतः पर्वतविशेषासकाशा-
न्महत्—शुक्लं तेजस्वि-प्रभाववद्यत्तत्तथा । यथाहि-पर्वता-
नां मध्ये हिमवान् शुक्लः प्रभावाश्च, एवं व्रतानामिदंमिति
मायः । आह च—

“व्रतानां ब्रह्मचर्ये हि, निर्हिंष्टं शुक्लं व्रतम् ।
तउज्जयपुण्यसम्भार-संयोगात् शुक्लकृत्यते ॥ १ ॥”

तत्रान्तरधिर्युक्तम्—

“एकतश्चतुरो वेदाः, ब्रह्मचर्यं च एकतः ।
एकतः सर्वपापानि, मघं मांसं च एकतः ॥ १ ॥”

प्रशस्तं प्रशस्यं गम्भीरमतुल्यं स्तिमितं स्थिरं मघं वेदिनो-
ऽन्तःकरणं यस्मिन् स्ति तत्तथा, आर्जवे-श्रुतुतापेतेः सा-
धुजनैराचरितमासेवितं मोक्षस्य च मार्गो ह्य मार्गो यत्त-
त्तथा । वाचनान्तरे-प्रशस्तैः प्रशस्तैः गम्भीरैरलक्ष्यैराऽऽ-
दिकारिः स्तिमितः कायवापलाऽऽदिरहितैर्मध्यस्थैः राग-
द्वेषाणाकलितैः आर्जवसाधुजनैराचरितं मोक्षमार्गस्य यत्त-
त्तथा, विशुद्धा रागाऽऽदिरांशरहितत्वेन निर्मला या सिद्धिः कृ-
तकृत्या सेव गम्यमानावर्गादिभिर्दुष्टसिद्धिगतिर्जावस्य
स्वरूपं तेव निलय इव निलयः स्वरूपैः सर्वसिद्धानां निल-
यनाद्विशुद्धसिद्धिगतिनिलयः शास्त्रतः साधपर्ववर्तितत्वात्
अव्याबाधः शुभादिबाधारहितत्वात् अप्रुनम्वस्ततः पुनर्भ-
वसम्भवाभावात् प्रशस्तः उक्तगुणयोगादेव, सौम्यो रागाऽऽप-
भावात् सुखः सुखस्वरूपत्वात् शिवः सकलद्वन्द्वधर्जित-
त्वात् अचलः स्पन्दनाऽऽदिवर्जितत्वात् अक्षयश्च तत्प-
र्यायाणामपि कथञ्चिदक्षयत्वात् अक्षतो वा पूर्णैः पूर्णैः
मासीचन्द्रवदं तं करोतीत्यर्थंशालं यत्तथा, मकारादिवह
पाठे आगमिकः, पाठान्तरेण-सिद्धिगतिनिलयं शाश्वतहेतु-
त्वात् शाश्वतम्, अस्याबाधहेतुत्वाव्याबाधम्, अप्रुनम्वह-
तुत्वादप्रुनम्वम् । अत एव प्रशस्तं सौम्यं च सुखहेतुत्वाच्चि-
वहेतुत्वाच्च सुखसिद्धिम् । अचलवहेतुत्वाच्च अचलम् । अक्षय-
करणाक्षयकरणं, ब्रह्मचर्यमिति प्रकमः । यतिवैः मुनिप्रधा-
नैः संरक्षितं-पालितं यत्तत्तथा, सुचरितं शोभनं शोभानांनुष्ठानं
सुचरितस्वैपि नाविशेषेणोपदिष्टं मुनिरिति दर्शयन्नाह-सु-
खाधितं सुष्ठु प्रतिपादितं “नधरि ति” केवलं मुनिवैर्महर्षि-
भिः महापुरुषाश्च ते जात्याधुतमाः । धीराणां मध्ये शूराश्चात्य-
स्तसाहसधनाः, ते च ते धार्मिका धृतिमन्त्रेण कर्मधार-
योऽन्तस्तेषामिव, चशब्दाभ्यधारायाः पर्यास्तदा विशुद्धं निर्दो-
षम् । अथवा-सदाऽपि सर्वदैव कुमारऽऽवस्थासु सदास-
पीत्यर्थः शुद्धं निर्दोषमनेन चैतदाप्ताम् । यदुक्तम्—“अपु-
त्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात्पुत्रमुक्तं हृष्टा,
पञ्चाहम् चरित्यसि ॥ १ ॥” इति । अत एवोक्तं “अनेकानि
सहस्राणि, कुमारमक्षयारिणाम् । किं न तानि विनाश-
कृत्वा कुलसम्पत्तिम् ॥ १ ॥” मध्यम् योग्यं कस्याप्य-

निर्वाच्यः । तथा—अथ जनानुचरितं निःशङ्कितम्-अशङ्कनीयं
ब्रह्मचारी हि ज्ञानां विषयनिस्पृहत्वात्पशुङ्कनीयो भवति ।
तथा—निर्भये ब्रह्मचारि हि अशङ्कनीयत्वात्निर्भयो भवति ।
निस्पृगमिष निस्पृष्टं विशुद्धतत्त्वफलं, निरायासं न लोकां-
रम्भं विषय-विह्वलार्थं-अहंवाञ्छितं, तथा निवृत्तः-विस्तारकाम्यस्य
गृहमिषं गृहं यत्तत्त्वात् । आह च—“क यामः कनु नि-
ष्टामा, किं कुर्विः किं न कुर्वेम ? । रागिणश्चित्ततन्मयं, नी-
रागः सुखमाप्नोते ॥ १ ॥” मीरागाश्च ब्रह्मचारिण एव, त-
था निष्ठामाऽप्यर्थमाप्नोते निष्कामस्य-शुचिर्वाचं निरातिशयं
यत्तत्त्वात्, ज्ञानात्तत्त्वं हि साधवादात्म्यं स्वादिष्टं च निर-
पवाशमभेदेत्यर्थः । आह च—“तु वि किञ्चिद्ब्रह्मचार्यं, प-
श्चिद्विदं वाचि जित्पुणरिदं हि । मेघं मेघपुण्यं वा, तु तं वि-
द्यां राश्यां पशुं ॥ १ ॥” ततः पदव्यस्य क्रमेणैवमेव निवृ-
त्तिगृहनिग्रमनिष्पन्नकर्मणि भवति, ततः संशयमयोऽसंशयलोकं
मूलदत्तमाभिभूतद्वयं तस्य (नेमं) ति निमो-संशयो यत्त-
त्त्वात्, पञ्चानां महाभूतानां च मयि सुषुप्तं आश्रयं राशितं र-
क्षणे पालनं यस्य नमश्चा. क्षमितिप्रियं चोक्तमिदं निवृत्ति-
भिर्मनोमुत्पत्त्यादिभिषेसस्य्यादिभिर्वा नवभिर्महत्त्वैर्गुणैर्दुर्लभिर्गु-
णैर्गुणैश्च यत्तत्त्वात्, ध्यानवर्मस्य-प्रधानध्यानमेव कपाटं
सुकृतं सुविश्रुतं रत्नगार्थं यस्य अथवायैव च सङ्गा-
नन्तं चित्तमेष (विशु) ति द्वाो ध्यानकपाटदृष्टीकृतगार्थं
परिपोऽलौक्यरत्नगार्थमेव यस्य तत्त्वात्, सख्यं इव-बद्ध इव
अवस्थानिदं इव । ओ. क्वा इव ति । आच्छादितं इव निरुद्धं इ-
त्यर्थः, दुर्गतितथाः दुर्गतिमार्गो येन तत्त्वात्, सुगतिपथस्य
देशकं देशकं यत्तत्त्वात्, तत्त्वलोकोक्तमं च प्रामादिं दृष्ट-
वार्त्ता । यथा—“वेदराजशर्षपतिश्च, जफलाफलसकिन्नरा ।
बंभचारि नमोऽस्ति, कुबजरां च धरति ॥ १ ॥” (उपम-
सरतत्त्वमापलिभूयं ति, सरः-स्वतःसंभयो जलाऽऽश्रयविशेषः
नडागश्च स एव पुष्पाऽऽऽकृतं इति समाहारद्वयः । पद्मप्र-
धानं सरस्तडागं पद्मसरस्तडागमेव मनोहरत्वेन गोपादेयत्वात् ।
पद्मसरस्तडागं पद्मसस्य पालिभूतं रत्नसंस्थेन पालीकृतं
यत्तत्त्वात्, तथा महाशकटकारका इव महाशकटकारकाः क्षाम्य-
तिशुणाःतेनानि तन्मभूतमाधारतामर्थ्यास्माभिर्करं यत्तत्त्वात्,
महाविष्टपवृष्टं इव—अतिविस्तारभूतदृष्ट इव महा-
विष्टपवृष्टः आश्रितानां परमापकावृष्टतामर्थ्यास्माभिर्करं-
स्य स्कन्धभूतं तस्मिन् सति सध्वस्य धर्मशालिन उपपद्यमा-
नत्वेन नात्कलं यत्तत्त्वात् । (महानगरप्राकारकावाटकलि-
धर्म्याः) ति महानगरमिव महानगरं विविधसुखदुःखत्वा-
धर्म्याःतेन तस्य प्रकार इव कपाटमिष परिश्रितमेव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपाटपरिभूतमिति, रज्जुःपद्मदृष्ट इव रज्जुःक-
रमिषनियन्त्रितेधेय्युपप्राविष्टशुद्धाऽनकगुणसंपिन्नदे निमित्त-
बहुगुणपरिभूतं यस्मिंश्च यत्तत्त्वात् च ब्रह्मचर्यं भ्रष्ट-निराश्रितं
तस्य सत्त्वपदं सत्त्वा सत्त्वान्मत्तं सत्त्वमिव सत्त्वमिव यत् तन्म-
हानगरप्राकारकपा

कीर्तिं दारिद्र्यं निस्सत्ताकृतं गतम् । एषां समाहारद्वन्द्वः, कर्मधारयो वा । किमेवंविधं भवतीत्याह-विनयशीलतपोनियमशुलसमूहं विनयशीलतपोनियमलक्षणानां गुणानां वृन्दम् । इह च समूहशब्दस्य द्वन्द्वसत्ताप्रपुंसकनिर्देशः ।

तं बंधं भवन्तं गङ्गागङ्गावत्सलतारगाथां वा जहा उ-
 हुपती मथि युज्यसेलप्यवालत्तरयथागारां च जहा समु-
 द्रो वेकलियो चेव जहा मथीयां जह मउदो चेव भू-
 सखाणं वत्थायां चेव सोमजुयलं भगविदं चेव पु-
 प्फनेदं गोसीयं चेव चंदस्त्रायां हिमवतो चेव क्रोस-
 हीयं सीतोदा चेव निष्पगाणं उदहीमु जहा सयंभूर-
 मणां रुयगवरो चेव मंडलिकपव्वयाण पवरो हराव्व
 इव कुंजरायां सीहो वज जहा दिमायां पवरो पयमायां चे-
 व वंछुदेवे धरायां जहा पसमंभोयं कप्पायां चेव चे-
 भलोस सप्पामु य जहा भवे सुहम्मा विडमु लवमत्त-
 म व्व पवरा दाणायां चेव अभयदायां किमिरायां चेव कं-
 बलायां संघययां चेव वज्जिरिसंभे सत्तायां चेव समच-
 ठरंसे कायांसु य परमसुकुल्लयां नानांसु य पर-
 मकेवलं तु सिद्धं लेमासु य परमसुकुल्लेस्सा तित्थकरे
 चेव जहा सुणीयां वामेसु जहा महाविंदेहि गिरिरायां चेव
 मंदरवरे वणसु जहा खंदणवयां पवरो दुमेसु जहा जंघु सु-
 दंसणा बीसुयज्जसा जीय नामेय य अयं दीवो तुरगवती
 गयवती रहवती नरवती जह विस्सुते चेव राया रहिए
 चेव जहा महाहरेणं पयमणां गुणां अहीणा भवन्ति एक-
 स्मि बंधवरे । (२) ।

(तमिति) तदेवंभूतं ब्रह्मार्थं भगवन्तं भट्टारकं तथा प्रदग्धपानसूत्रतारकाणां वा यथा उद्भूतमित्यन्तः प्रवर इति योगस्तन्नेवं ज्ञानानामिति शेषः । बाह्यद्वः पूर्वविशेषप्रापेक्षया समुपगृह्य । तथा-मस्यब्रह्मरूपाणांऽऽया मुक्ता मुक्ताफलानि शि-
लाप्रवृत्तानि विभुशाला रक्तानि पिच्छाणांऽऽग्निनिषेधामा-
करा उत्पत्तिस्तथो येने तस्या तेषां वा, यथा समुद्रः प्र-
वर्गमन्नेषं ज्ञानानामिति शेषः सर्वत्र दृश्यः । वैदुर्यं चैव रत्न-
विशेषो यथा मणीनां मुकुटं चैव भूषणानां वस्त्राणामिष-
यामनुगतं कार्पासिकवस्त्रस्य प्रधानत्वात् । इह केवशब्दो
क्षीयानां द्रव्यः । अरविं चैव लिं अरविं चैव लिं पक्षं यथा
पुण्यज्येष्ठमेवमिदं ज्ञानां (गोवीसं) अरविं चैव लिं गोशीशो-
मिधानं चन्दनं यथा चन्दनानां (हिमयन्तो चैव लि) हिम-
वानिव औषधीनां यथा हिमत्वात् गिरिविशेष औषधीना-
मभ्युत्पत्तिकारणवत्पनि विशेषणानुगुणस्थितिस्थानमेवं ब्रह्म-
वैदुर्यं औषधीनामाशुषधीष्वानीनामगमप्रसिद्धानामनुपपत्तिश्चा-
नमिति भावः । (सीतोदा चैव लि) शीतोदं विमन्-
गानां नदीनां, यथा नदीनां शीतोदा प्रवहा तथेदं ज्ञा-
नानामित्यर्थः । उद्भिषु यथा स्वर्णभूरमणोऽन्तिमसमुद्रो
महर्षे चैव एवमिदं ज्ञानां प्रवरमिति (रुयगवरे चैव म-
रुहिलिण परमशय पर्वरे) यथा माण्डूक्यकपर्वनानां प्रा-
नुपेतरसुकुण्डलशरकषकषराभिधानानां प्रत्ये ककषकषरा

योऽश्वहीपवर्ती प्रवरः, एवमिदं व्रतानां प्रवरमिति भावः । तथा वैराघवः शकनयो यथा कुजराणां प्रवर एवमिदं व्रतानाम्, सिद्धो वा यथा मृगाणां माटपयशूनां प्रवरः प्रधानः एवमिदं व्रतानाम्, (पवगाणं चैव सि) प्रवकाणां मिश्र प्रकमात् सुपक्षकुमाराणां यथा वैशुदेवः प्रवरस्तथा व्रतानां ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । यथा चरणा पक्षगेन्द्राणां भुजग राणां नागकुमाराणां राजा पक्षगेन्द्रराजः पक्षगानां प्रवर एवमिदं व्रतानामिति प्रकमः । कषपात्मिव देवलोकानां यथा ब्रह्मलोकः पञ्चमदेवलोकः तत्तत्क्षेत्रस्य महत्वात्सिद्धिः स्वातिष्ठुमपरिणामत्वात् प्रवर एवमिदं व्रतानां समासु च प्रतिभवनविमानभाविनीषु सुधर्मसमा उपात्तसमा अभिकेसमा अलङ्कारसमा व्यवसायसमा चेत्यर्थं लक्षणात् पञ्चसु मध्ये यथा सुधर्मा भवति प्रवरा तथेदं व्रतानामिति स्थितिषु आयुष्केषु मध्ये लवसमाऽनुत्तरभव-स्थितिविशिष्टः यथाश्वदायः । ततो यथा प्रवरा प्रधाना तथेदं व्रतानामिति तत्रकालपञ्चाशत् उच्छ्वासानां लवो भवति । ब्रौह्मादिस्तम्भचर्वनं वा लवस्तत्प्रमाणः कालोऽपि लवः, ततो लवैः सप्तमैः—सप्तप्रमणैः सप्तसंख्यैर्विश्लिता-ध्यवसायविशेषस्य मुक्तिसम्पादकस्याऽप्युपमैर्वा स्थिति र्भ्यते सा लवसप्तम्यभिधीयते । तथा (दाणाणं चैव अभयार्ण्यं ति) दानानां मध्ये अभयदानमिव प्रवरमिदं, तत्र वानानि ज्ञानधर्मोपप्राप्त्यभयदानभेदाधीणि (किमिदानीं इव कंसलाणं ति) कंसवृत्तानां बाधोविशेषार्ण्यं मध्ये कृमिराग इव कृमिरागराजकृमिवलमिव प्रवरमिदं व्रतानां तथा (संहाणु चैव वज्रजिह्वं ति) दानानां मध्ये वज्रप्रदानमिव वज्रजिह्व-भनाराचसंहननमिव प्रवरमिदं व्रतानामिति । (संहाणु चैव वज्रमिति) शेषसंस्थानानां चतुस्त्रयसंस्थाप्रतिवेदं प्रवरं व्रतानां । तथा ध्यानेषु परमशुक्लध्याने शुक्लध्यानचतुर्धमेक-प्रसङ्गे यथा प्रवरमिमिदं व्रतं ध्यानि गम्यम् । (नाणेषु य परम-केवलं तु सिद्धं ति) ज्ञानेष्वामिनिबोधिकाऽऽदिषु परमं च तत्केवलं परिपुष्टं विशुद्धं वा मतिध्यानाधिमानः पर्यापेक्षया परमकेवलं साधिकाज्ञानमित्यर्थः, तत्रैवकाराध्यः, सिद्धं प्रवर्त-या प्रसिद्धं यथा तथेदमपि व्रतेष्विति गमनीयम् । लेष्यासु च कृष्णाऽऽद्यासु परमशुक्ललेश्या शुक्लध्यानवृत्तीयभेदवर्तिनां यथा प्रवरा तथेदं व्रतेष्विति गम्यम् । तीर्थैकराध्यं यथा मुनीनां प्रवरस्तथैवेदं व्रतानां, वर्षेषु-क्षेत्राविशेषेषु यथा महाविदेहस्तथेदं व्रतः, (गिरिराजा चैव मन्त्रेषु ति) वेद्यश्रद्धस्य यथायथावा यथा मन्त्रवरो—जम्बूद्वीपमेकगिरिराजस्तथेदं व्रताराजः, येनैव भद्रशालानन्दनसौमनसपण्डकाभिधानेषु मे-कसम्बन्धिषु यथा नन्दनवनं प्रवरमेवमिदमिति ह्रस्वे तु तदु मध्ये यथा जम्बूः सुदशैवेति सुदशैनाभिधाना विद्युतयशः विषयाता प्रभवमिति । किन्तु जम्बू-यस्या नाम्नायं द्वीपः जम्बूद्वीप इत्यर्थः, तथा तुरगपातिर्गजपातिः रथपातिर्नरप-तिर्यथा विद्युतलेश्य राजा तथेदमपि विद्युतमिति भावः, रथि-कल्यं यथा महारथगतः पराभिधानी भवतीत्येवमिदमिदमिद-कर्मरिपुष्येभ्यामिभाधी भवतीति निगमयन्नाह—एवमकमे-धानेकं शुभाः प्रवरत्वविशुद्धत्वाऽऽद्येषुऽनैकविदशैनाभिधेया अह्निना प्रकृष्टा अर्धोना वा स्वाऽऽयसा भवति । कैत्याह-एकसम्बन्धकचर्यं चतुर्थं व्रतं ।

जन्म य आराहियस्मि आराहियं वयमिच्छं सर्वं, सी-

ले ततो य विष्णुश्च य संजयो य खंवी गुची वृषी तदेव इहलोइयपारलोइयमसे य किची य पचचश्चो य तम्हा नि-हुएय, बंभचेरं चरियस्वं सव्यमो विसुद्धं जावजीवाए ञ्जाव सयद्धिसंजउ ति एवं मणियं वयं भगवया । तं च इदं-

“पंचमहव्यसुख्यमूलं, समगमणाह्लासाद्गुचिषं ।
वैरागिमणपञ्चवसायं, सव्यसमुद्रमहोदहित्ये ॥ १ ॥
तिरुत्तरेहं सुदेसियमगं, नरगतिरिच्छदिविजयमगं ।
सव्यपवित्रसुनिमियसारं, सिद्धिविमाश्रयं गुयदारं ॥ २ ॥
देवनरिदनमंमियप्यं, सव्यजगुचमंगलपमं ।

हुदुरिसं गुणनायकमेकं, मोक्षलपदस्य वडिमगधूवा ॥ ३ ॥”

तथा—यस्मिन्नब्रह्मचर्ये आराधिते पात्रिते आराधितं पात्रितं व्रतमिदं निर्मेयप्रवृत्तपालनं सर्व-अलक्षं तथा शीलं समा-धानं तपश्च विनयश्च संयमश्च क्षान्तिर्गुप्तमुक्तिर्लौकिकता-सिद्धिर्वा, तथैवेति समुच्चये, तथा ऐहलौकिकपारलौकिक-यशांसि च कीर्त्यश्च प्रत्ययश्च, आराधिता भवन्तीति प्र-कमः । तत्र यशः पराक्रमकृतं, कीर्तिर्दानफलभूता । अथ-वा—सर्वविद्यामिनी प्रसिद्धिर्देशः एकविद्यामिनी की-र्तिः, प्रत्ययः साधुरयम इत्यादिप्रा जनप्रतीतिरिति । यत एवंभूतं तस्मात्प्रभुत्वेन स्तिमानेन ब्रह्मचर्ये चरितव्यमा-सेवनीयं, किमुन? सवनी मनःप्रभृतिरक्षणययोगत्रयेण वि-शुद्धं निरवयं यावज्जीवया प्रतिज्ञया यावज्जीवतया वा आ-जन्मस्थयः । एतदेवाऽऽ-यावत् श्रेयसाधिपत्यं तथा श्रेय-स्थिता च साधोर्मुनस्य क्षीणमासाऽऽदिभावे सतीति इतिश-ब्दो व्यवस्थितवाक्यापेक्षमाती, भङ्गयन्तरेण ब्रह्मचर्यं व्रतं स्तोतुं प्रस्तावयति । एवं वक्ष्यमाणेन च वचनेन भणितं व्रतं ब्र-ह्मचर्येणैव भगवता धीमहावीरेण, (तं च इमे ति) तच्छे-दं वचनं पद्यत्रयप्रभृतिरकम्—(पंचमहव्यसुख्यमूलं) पञ्चमहाव्रतनामकानि यानि सुव्रतानि तेषां मूलमिव मूलं य-त् । अथवा-पञ्चमहाव्रतः साधवस्तेषां सम्बन्धिनः शोभन-नियमानां मूलं यत्, अथवा-पञ्चानां महाव्रतानां सुव्रतानां वाऽऽपुत्रतानां मूलं यत्तथा । अथवा—इह पञ्चमहाव्रत ! सुव्रत ! मूलमिदं ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । (समगमणाह्ला-साद्गुचिषं) (समणं ति) समावं यथा भवतीत्येवमना-वितैरकलुषैः सुद्वस्त्रवायैः साधुभिर्धर्मिताः सुपुत्रं चरित-मासेषितं यत्तथा । (वैरागिमणपञ्चवसायः) इत्यस्य परस्परानुशयस्य विरमणं विरामकरणमुपशमनयनं नि-वर्तनं पर्यवसानं निष्ठाफलं यत्तथा । (सव्यसमुद्रमहो-दहित्यं) सर्वेषु समुद्रेषुः सकाशमहानुदधिः स्वयं-भूरमण इत्यर्थः, तद्वद्बुद्धिस्तत्त्वेन तत्सर्वसमुद्रमहोद-धिस्तथा तीर्थमिव तीर्थे पवित्रताहेतुवैव तत्तथा । अथवा-सर्वसमुद्रमहोदधिः संसारोऽतिबुद्धिरववाञ्छितस्वरूपे तीर्थे-मिव तरणोपाय इति तत्तथेति वृत्ताऽर्थः ॥ १ ॥ (तिरुत्त-रेहं) सुदेसियमगं ति तीर्थैकैरजैः सुदेष्टमतां सुपु-दृशिं तत्पत्यादि तत्पालनोपायं (निरयतिरिच्छदिविजयमगं) नरकतिरक्षां संवन्धी विवर्जिततो क्षिप्रं जायं गति-यैव तत्तथा । (सव्यपवित्रसुनिमियसारं) सर्वपवित्राणि समस्तपावनानि सुनिर्दिष्टानि पुण्यं विहितानि आराध

प्रधानानि येन तत्तथा । (सिद्धिदिवाणश्चमुद्यदारं) सिद्धे-
र्विमानानां चामाचूतमपगतः ऽऽवरणं कृतमुद्गादिनमित्यर्थः ।
ह्यारं प्रवेष्टुं च येन तत्तथेति वृत्तायः ॥२॥ (दिवनरिन्दनमसिंय-
पूर्णं) देवानां नराणां चैत्रैर्महसितया नमस्कृता ये तेषां
पुत्रमर्चनीयं यत्तत्तथा । (सखजगुसुसममंगलमयं) सर्वज,
गदुत्तमानां मङ्गलानां मार्ग उपायोऽयं वा प्रधानं यत्तत्तथा
(दुष्टरिषिं गुणनायकमेकं) दुष्टैर्वैभक्तिमिवभवीयं गुणाश्रय-
ति प्राययतीति गुणनायकमेकमद्वितीयमसदृशं (मोक्षपहसल
बहिसंगमयं) मोक्षपथस्य समग्रदृशनाऽऽदिवचनं सकभूतं शो-
भकरूपं, प्रधानमित्यर्थः । इति बोधकाऽर्थः ॥ ३ ॥

जेण सुद्वचरिणं भवति सुवंभणो सुसमणो सुमाहू स
इसी स सुणी स संजए स एव भिक्खु जो सुद्वं चरति बं-
भचेरं इमं चरति रागदोसोपहववुत्थकरं किं मज्झपमा-
यदोसपासत्थसीलकरुणं अमंगणायि य तेज्जमज्झणा-
णिय य अभिक्खणं कखसीसकरचरणययशोवखुमंवाइश-
गायकम्पपरिमहणायुलेवणचुवुवासधुवखसरीरपरिमंदण-
वाउसिकहसियमणिपनट्टगीवाइयनडनट्टगजल्लपल्लपेच्छ-
णखलेवक जाणिय य सिमाराभाराणिय य अणायि य
एवमाइशायि तवसंजमवंभचेरधातोवधाइयाइं अणुवर-
माशेणं बंभचेरं वज्जेयव्वाइं सव्वकालं भावेयव्वो
भवति य अंतरप्पा इमेहि तवनियमसीलजंगोहि णि-
क्खालं किं ते अइहाणकअदंत्तधावणसंयमल्लजल्लपा-
रण मूखवयंकसलोए य खमदोअचेलगखुप्पिवासलाप-
वसीतोसियकट्टेयआभूमिनिसेआपरधरपवंसलद्वौवलद्वौपा-
यावपाणुनिंदणदंसमसकफासिनियमतवगुणियणयमादि-
हिं जहा मे थिरतरकं होइ बंभचेरं इमं च अवंभचेरवं-
रमखपरिरक्खल्लुट्ठयाए वावयथं भगवया सुकहियं पंचा-
भाकिं आगमेसिभइं सुद्वं नेयाउं अकुदिलं अणुत्तरं
सव्वदुक्खपावाण विउसभणं (४)

तथा येन शुद्धचारतेन-सम्यगासेवितेन भवति सुब्राह्मणो
यथार्थेनास्त्वात् सुअमणः सुतयाः सुसाधुनिर्वाणमात्रक-
योगसाधकः तथा, (स इति ति) स यथाकृत्रियंथाव-
हस्तुद्वयः यः शुद्धं चरति, ब्रह्मचर्यमिति यागः । (स मुनि-
ति) स यथोक्तो मुनिर्मेव स संयतः संयमवान् स एव भि-
क्खुः भिक्षुशरीलो यः शुद्धं चरति ब्रह्मचर्यमिति अन्नब्रह्मचारी
तु न ब्राह्मणोऽदिति । आह च—

“सकलकलाकलापकलितोऽपि कविरपि परिहृतोऽपि हि,
प्रकटितसर्वशक्ततमोऽपि हि वेदविशारदोऽपि हि ॥

मुनिरपि विद्यति विततनानाद्भूतविघ्नमदर्शकोऽपि हि,
स्फुटमिह जगति तदपि न स कोऽपि हि यदि नास्ति रक्षति”
तथा इदं च वक्ष्यमाणं पाश्चात्यशैलीकरणमुत्तरता ब्रह्मचर्यं
वर्जयितव्यामीत्यस्य वक्ष्यमाणपक्षस्य वचनपरिणामाद्वज्रि-
तव्यमिति यागः । किंभूतं रतिश्च विषयरागो, रागश्च पित्रादिपु-
त्रोद्धारणो, हेतुश्च प्रतीतो, मोक्षब्रह्मज्ञानमेवां प्रवर्त्तनं करोति य-
त्तत्तथा । किं नर्भ्यं यस्य तर्किकमर्थं किञ्चिदस्य तिपाथंवाद्वा

रमित्यर्थः, प्रमाद एव बाधो यतः तत्तत्प्रमादबाधं पाश्चात्त्यैर्नां
ज्ञानाचाराऽऽदिबाधिवर्तिनां साध्याभासानां शीलमनुष्ठानं नि-
ष्कारणं श्रूयतात्परिपण्डपरिभाषाऽऽदिपाश्चात्यशैली, ततः पक्ष-
त्रयस्य कर्मधारयस्तस्य कारणमासेवेनं यत्तत्तथा । एतदेव प्र-
पञ्च्यते-अभ्यञ्जनादि च घृतवशात्तल्लणाऽदिना तैलमज्जन-
ानि च तैलस्नानानि तथा अग्नीदेवमनवरतं कलाशेषैकचकर-
खवदनानां धावनं च-प्रक्षालनं खंवाहनं गात्रकर्म च इत्या-
ऽऽदिगात्रचम्पनकामङ्गपरिकर्म परिमर्दो च सर्वतो शरी-
रमलनमनुलेपनं च विकेपनं चूर्णैः-गन्धद्रव्यलोदैर्बोसश्च श-
रीराऽऽदिवासनम धूपनं वाऽमुच्युपाऽऽदिभिः शरीरपरिम-
रदनं च तनुभूषणं वक्रुशं कर्तुं चित्रं प्रयोजनमस्येति वा-
कुशिकं तल्लकशयस्त्रसमारवनाऽदिकं तच्च हस्तिनं च हासः
भक्षितं च प्रकमाद्विकृतं नाट्यं च नृत्यं च गीतं च गानं
वादिनं च पटहाऽऽदिवादनं नटाश्च नाटयितारो नर्तकाश्च
ये नृत्यन्ति जह्णश्च वरचाखलकाः मल्लोश्च प्रतीताः,
एतेषां प्रेक्षणं च नानाविधवंशखेलकाऽऽदिसबन्धि खेलम्भ-
काश्च विडम्पका विभूषका इति वृद्धः । छात्रस्तस्वाद्य
प्रथमावदुवचनलोपो दृश्यः । वर्जयितव्या इति यागः ।
किं बहुना-यानि च वस्तूनि शुद्धारामाराणि शुद्धार-
संगेहानीवाण्यानि चोक्तव्यनिरिक्ताणि एवमादिकानि एवं-
प्रकाराणि तपःसंयमब्रह्मचर्याणां ध्यातव्यं देशान्, उपधा-
तश्च सर्वतो विद्यते येषु तानि तपःसंयमब्रह्मचर्यधातोप-
यातकानि । किमन आह-अनुचरता आसेवमानेन ब्रह्मचर्यं
वर्जयितव्यानि सर्वकालम्, अन्यथा ब्रह्मचर्यव्याघातो भव-
तीति । तथा भावयितव्यश्च भवत्यनरात्मा एतदेवमणौः
तपोनियमशील्योः-तपःप्रभृतिव्यापारिर्नित्यकालं-सर्वदा
किं न तथा अन्नानकं चादन्नधावनं च प्रतीति । स्वेदमल-
धारणं च, तत्र स्वेदः-प्रस्वेदः मलः-कफलजोभूतः यानि च
लानि चोत जलानि-मलवशेषः । एवं मानवतं च केशलो-
चश्च प्रतीति, तस्मा च क्रीडाभिप्रदः, दम्भेभिद्विपानप्रदः, अ-
वलकं च वल्लभावाः क्षुरिपामे च प्रतीति, लाघवं चारणो-
पाथ्यं, शोभेण्यं च प्रतीति, काष्ठशय्या च फलकाऽऽदिदृश्यनं,
भूमिनिपद्या च भूयसासनं, तथा परगृहप्रवेशं च शय्यानिष्ठा-
ऽऽद्यर्थं लब्धं चाभिमनानाशनाऽऽशायनलब्धे वेपथलब्धेऽनलब्धे
वा यो मानश्चाभिमन अपमानश्च दैव्यं निन्दनं कुत्सनं दंशम-
शकस्पर्शश्च तिसमश्च द्रव्याऽऽद्यभिप्रदः तपश्चानशनाऽऽदि
गुणाश्च मूलगुणाऽऽद्यः विनयश्चाभ्युत्थानाऽऽदिभिरिति वृ-
द्धः । तत एतं चाद्विर्था योमानां ते तथा ते भावयितव्यो भवत्य-
न्तरात्मेति प्रकृतम् । भावना चानुनाऽऽदीनामासेवा मानाप-
माननिन्दनदंशाऽऽदिदृश्यशोनां चोपेक्षति कथमेभिर्भावयितव्यो
भवत्यन्तरात्मेत्याह-पथा (से) तस्य ब्रह्मचारिणः स्थिरतर-
कं भवति ब्रह्मचर्यम् “समं च” इत्यादि प्रवचनस्तवनं पूर्ववत् ।
प्रश्नो ४ संवो हार ।

आहारं चउत्थं महत्तव्यं पक्वखानि सर्वं मेदुह्यं से-
दिव्यं वा माशुभं वा तिरिक्खलोणियं वा खेव सयं मेदुह्यं
गच्छेज्जा तं चवं अदिस्सादावावतवव्या माणियव्वाओ जाव
बोसिरामि, तस्सिमाओ पंच भावणाओ भवन्ति । तत्थिमा
पढमा भावणा-णो णिगणं अभिक्खणं २ इत्थीयं कइं

कहिए सिया । केवली वृथा--शिंगंमंथं अभिक्खणं २ इत्थीणं कहे कहेमाणे संति भेदा संति बिभंगा संति केवलपिण्णमाओ धम्माओ भंसेजा, णो शिंगंमंथं थं अभिक्खणं अभिक्खणं इत्थीणं कहे कहिए सिय चि पदमा भावणा ॥ १ ॥

चतुर्थव्रतप्रथमायां स्त्रीणां संबन्धिनी कथां न कुर्यात् । प्रथमा भावना । आचा० २ ध्रु० ३ चू० ।

तस्म इमाओ पंचभावणाओ चउत्थवयस्स कुंति-अबंभचे रेवरमणपरिरक्खणुद्वयाए पदमं सयणाऽऽसणपरदुवारअंग-णआगामगवक्खसात्तअशिलायणपच्छवत्थुरुपसाइकएहा-णिकाऽवकासा, अबकासा जे य वेसियाणं अरुअंति य जत्थ इत्थिकाओ अभिक्खणं मोहदोसरतिरागवकुण्णिओ कहिति य कहाओ बहुविहाओ ते हु वज्जणिजा इत्थिसंसत्तसंकिहिट्ठा अणे वि य एवमादी अबकासा ते वि हु वज्जणिजा जत्थ मयाविम्भमा वा भंगो वा भंसगो वा अट्टे रुई च होज क्कायं तं तं च वज्जं ऽवज्जमीरु अणायतणं अंतपंतवासी एवमसं-पत्तवासवसहीसमितिजोगण भाविओ भवति अंतरप्पा आरयमणविरयगामधम्मं जितिदिए बंभचेरमुत्ते । (५)

(तस्सेत्यादि) तस्य चतुर्थस्य व्रतस्थेमाः पञ्च भावना भवन्ति अथवाच्यविरयगामधम्मपरिक्खणुधर्मस्यैव, तत्र (पदमंति) पञ्चानां प्रथमं भावनावस्तु स्त्रीसंसक्ताऽऽश्रयवर्जनलक्षणम् । तच्छेवम-शयनं शय्या आसन्नं चित्तरं गृहं गृहद्वारं तस्यैव मुखम् अङ्गणमजिरम् आकाशमनाचुनस्थानं गवालो वातायनः शाला भाग्यशालाऽऽदिका अभिलोक्यन्ते अवलोक्यन्ते यत्रस्थैस्तद्भिलोकनमुत्तत्थानम् । (पच्छ वयुगसि) पञ्चा द्वास्तुकं गच्छात् गृहकं तथा प्रसाधकस्य मरुदनस्य आतिकायाश्च स्नानक्रियाया येऽवकाशा आश्रयाः ते तथा ते च्छिन्ति द्वन्द्वः । तन्तस्ते स्त्रीसंसक्तेन संकिलया वर्जनीया इति सम्बन्धः । तथा अवकाशा आश्रयाः (जे य वेसियाणंति) ये च वेश्यानां तथा आसन्ते च तिष्ठन्ति च यत्र येववकाशेषु च स्त्रियाः किभूताः अभिरुणमनवरत्नं मोहदोषेत्यादिविशेषणं कथा-रागस्य, रागस्य च-स्नेहरागस्य वर्धना बुद्धिकारिका यास्ता-स्तथा कथयन्ति च प्रतिपादयन्ति कथा बहुविधा बहुप्रकाराः जातिकुलरूपनेपथ्यविषयाः स्त्रीसम्बन्धिनीः पुरुषाः स्त्रियो वा यथेति प्रकृतम् । मोहदोषेत्यादिविशेषणं कथालपि युज्यते (ते हु वज्जणिज्जलि) ये च शयनाऽऽद्या ये च वेश्या नामयकाशा येषु वाऽऽसन्ते स्त्रियः कथयन्ति च कथास्ते वर्जनीयाः । बुद्धोक्त्याहारे । किंविधा इत्याह— (इत्थिसंसत्तसंकिहिट्ठा) स्त्रीसंसक्ता स्त्रीसम्बन्धेन सं-किल्लया ये ते तथा, न केवलमुत्तरुपा वर्जनीयाः । अन्वैऽपि वैधमाद्य अवकाशा आश्रया वर्जनीया इति । किं बहुना— (जत्थेत्यादि) उत्तरव वीप्सायोगादि-ह वीप्सा इत्या, ततो यत्र यत्र जायते मनोविषमो वा चित्तप्रान्तिप्रैश्चवर्धमुपासयामि न वेत्थैरुपेन्द्रावरसम्भ-

भवं मनसोऽस्थिरत्वम् । आह च— " यच्चित्तवृत्तेरनवस्थित-त्वं गृह्णाज्जे विअम उच्यतेऽसी । " भङ्गो वा प्रवृत्तवन्तस्य स-र्वैर्भङ्ग इत्यर्थः । अंशना वा देशतो भङ्गः, आतम् इष्टविषय-संयोगाऽभिलाषरूपं, रीदृष वा भवेद्भानं तदुपायभूतहिंसावृ-त्तादृशप्रवृत्ताऽनुबन्धरूपं तत्सदनायवर्तनमिति योगः वर्ज्यवत्, कोऽसाविश्या—अवधर्मीकः पापर्मीकः वर्ज्यर्मीकौ वर्ज्यत इति वर्ज्ये पापं, वर्ज्यर्मीकौ वर्ज्यं च वर्ज्यवत् गुरुत्वात्पाप-मेवेति, अनायतनं साधूनामनाश्रय इति । किभूतोऽवधर्मीकः अग्ने इन्द्रियानुक्ते प्राप्ते तत्रैव प्रकृष्टतरे आश्रये वस्तुं शीलमस्यैत्यन्तप्राप्तवासीति निगमयन्नाह-एवमनन्तराह-न्यायेन असंसक्तः स्त्रीभिरसंबन्धो बासो—निबासो यस्याः सा तथाविधा वा वस्तुतिराश्रयस्तद्विषयो यः समितियोगः सत्यवृत्तिसम्बन्धः स तथा तेन भाविभो भवत्यन्त-राताम् । किंविधा—आरतमभिधिना आसक्तं प्रवृत्तवर्धं मनो यस्य स आरतमनाः विरतो निवृत्तो प्राप्तस्येन्द्रियवर्धस्य धर्मो लोपुतया तद्विषयग्रहणस्वभावा यस्य स तथा । त-तः पदद्वयस्य कर्मधारयः । अत एवाऽऽह-जितेन्द्रियः ब्रह्म-चर्येयुस्त इति । प्रश्न० ४ संख० द्वार ।

अहावरा दोषा भावणा-णो शिंगमये इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए अभिक्खणं २ शिउम्माइत्तए सिया । केवली वृथा-शिंगंमंथं इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोएमाणे शिउम्माएमाणं संति भेया संति बिभंगाऽजाव धम्माओ भंसेजा, णो शिंगंमंथं इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए शिउम्माइत्तए भिय चि दोच्चा भावणा ॥

क्षितीयायां तु तद्विन्द्रियाणि मनोहारीणि नाऽऽलोकयेत् । आचा० २ ध्रु० ३ चू० ।

वितिये नारीजणसम मज्जे न कहेयव्वा कहा विचि-त्ता विन्धोयविलाससंपउत्ता हाससिंगारलोइयकह व्व मोहजण्णी न आवाइवाइवरकहा विव इत्थीणं वा सु-भगदुग्भगकहा चउसट्ठिं च महिलागुणा य वच्चेदज्जातिकु-लरुवणाभनवरत्तपरिजणकहाओ इदिययाणं असा वि य एवमाइयाओ कहाओ सिंगारकुण्णुओ तवसंजमबंध-चेरपाओवचाइयाओ अणुचरमाणेणं बंभचेरं न कहे-यव्वा, न सुणेयव्वा, न चितियव्वा, एवं इत्थीकहिवरितिस-मितिजोगेणं भाविओ भवति अंतरप्पा आरतमणविरयगाम-धम्मं जितिदिए बंभचेरमुत्ते । (६)

(धीयंति) क्षितीयां भावनावस्तु । किं तद्विद्याह—नारीज-सस्य मज्जे स्त्रीवर्षेऽऽस्तः(त) नैव कथयितव्या । कत्याह-क-था नचनप्रबन्धरूपा विचित्रा विविधा विविक्ता वा क्षानो-पष्टमाऽऽधिकारणवर्ज्या । कीदृशीत्याह-विन्धोकविलाससं-प्रयुक्ता । तत्र विन्धोकविलासलक्षणमिदम्—

"इष्टानामर्थानां प्राप्तावभिमानगर्वसंभूतः ।
स्त्रीणामनादृक्कृतो, विन्धोको नाम विन्धेयः ॥ १ ॥ "

विलासलक्षणं पुनरिदम्—

“स्थानाऽऽननमनानां, हस्तध्वन्यवर्कमणां चैव ।
उत्पद्यते विशेषः, यः निष्ठः स तु विलासः स्वान् ॥ १ ॥”
अन्ये स्वाहुः—“विलासो मन्त्रजो हेषः” इति । तथा हासः प्र-
हासकाभिधानो रसविशेषः । शुद्धारांश्चि रसविशेष एव । त-
योश्च स्वकथमिदम्—

“हास्यो हासप्रकृति—हासो विह्वलक्ष्वेष्टाश्रयः ।
भवति परस्परः स च, भूम्ना स्त्रीनीचबालगतः ॥ १ ॥”
तथा—

“व्यवहारः पुनार्यो—रम्योऽयं रङ्गयो रतिप्रकृतिः ।

शुद्धारः स द्वेषा, सम्भोगो विप्रलम्भश्च ॥ १ ॥”

एतत्प्रधाना या लौकिकी असंविप्रलोकसम्बन्धिनी कथा-व-
चनरचना सा तथा सा वा मोहजननी मोहादौदृशिका, वाशब्दे-
वितरन्त्याः । तथा (न) नैव आवाहोऽभिनयपरिणीतस्य यद्-
वरस्याऽऽननं विवाहद्वयं पाणिप्रद्वयं तत्प्रधाना या वरक-
था परिणेतृकथा आवाहविवाहवरा या वा कथा सा तथा,
साऽपि न कथयितव्येति प्रक्रमः । स्त्रीणां वा सुभगदुर्भगकथा
सा सा च सुभगा दुर्भगा वा ईदृशी वा सुभगा दुर्भगा वा भव-
नीत्येवंरूपा न कथयितव्येति प्रक्रमः । चतुःपाणिश्च महिलागु-
णाः आलिङ्गनाऽऽदीनामष्टानां कामकर्मणां प्रत्येकमष्टमद्वयेन
चतुःपाणिमहिलागुणा वास्तव्ययनस्याद्वा । ते वा न कथयि-
तव्याः । तथा (न) नैव देशजानिकुलरूपमानेनपथ्यपौरजन-
कथा वा स्त्रीणां कथयितव्येति प्रक्रमः । तत्र लाटाऽऽदिदेश-
सम्बन्धिनीनां स्त्रीणां वर्णने देशकथा, यथा-लाट्याः कोमलव-
चना रतिनिपुणा वा भवनीत्यस्याद्वा । जातिकथाः यथा—

“धिष्णं ब्राह्मणीश्रेयामाये, या जीवति सुता इव । अथ्वा मध्ये
जेतुशुद्धाः, पतिलतऽयमिन्द्रियाः ॥ १ ॥” तथा कुलकथा यथा-
अहो बौलक्यपुत्रीणां, साहसं जगतेऽधिकम् । पशुसुखं विस-
ल्लस्यताः यः प्रमगदितः अग्रि ॥ १ ॥” इति । रूपकथा यथा—“चन्द्र-
वक्रपा सरोजाली, सङ्गीः पीतघनस्तनी । किं ल’टीनो मना सा
स्या-हेवानामपि तुल्लो ॥ १ ॥” नामकथा-सा सुन्दरीति
सत्यं सौन्दर्यानिशुयसमन्वितस्यान् । नेपथ्यकथा यथा “धिष्-
ण नारीदीक्षिताः, बहुवसनाऽऽच्छादितानि जलनिकवान् । यदीवने
न युतां, चक्षुर्मोदाय भवति सदा ॥ १ ॥” परिजनकथा यथा—
“चटिकापरिवारोऽपि, तस्याः कामेनो विचल्लगः । भावहः
स्नेहवान् दलो विनीतः सत्कुलस्तथा ॥ १ ॥” किं बहुना ?
अथ्वा आच एवमादिका उल्लापकाराः कथाः स्त्रीतन्वन्धि-
कथाः शुद्धारकरणाः शुद्धारसूत्रः शुद्धारमेव करणाऽऽ-
पादिका इत्यर्थः । तत्पदसंयमप्रसङ्गवर्धनानि पातिका अनुचर-
ना ब्रह्मवर्षे न कथयितव्या न आश्रयताः, अन्यतः न चिन्त-
यितव्या वा यतिजनने । द्वितीयभाषनानि गमनायाऽऽह—
एवं स्त्रीकथाविरग्नममिति योगेन भाषितो भवत्यन्तरा-
स्या आरसमनोविरतप्राप्तधर्मो जितेन्द्रियो ब्रह्मचर्यगुप्त इति
प्रकटमेव । प्रश्नः ४ संवत् ४०० ।

अहावरा तच्चा भाषणा—या शिगम्ये इत्थीणां पुव्वरयाई
पुव्वकलियाई सुमरिषय मिया, केवली बूया-शिगम्येण इ-
त्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकलियाई सरमाणं संति भयां जाव
भयेजा, यो शिगम्ये इत्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकलियाई स-
रित्त सित्त तच्चा भावणा । आचा ० २ श्रु ० ३ वृ ० ।

ततियं नारीण इसियमाणि चेद्विषयविषयविलसयति-
विलासकीलियं विषयोऽयनद्वयीयाइयसरिसंठाणवधकर-
वरणनययलावधरुजवोवधपयोधराऽधवरवत्यालकारभूय-
णाणि य गुडभोवकासियाई असाणि य एवमाइयाई त-
वसेनमबंभचेरवाओवधाइयाई अणुचरमाखेणं बंभचेरं न
चवसुया न मनसा न वयसा पत्थवव्वाई पावकम्माई,
एवं इत्थीरुवविरतिसमितिनांगेण भावितो भवति अंत-
रथा आरतमणविरयगामधम्मं जितिदिप्पं बंभचेरगुत्ते । (७)

(तदर्थं नि तृतीयं भाषनायन्तु स्त्रीकथनरित्यवर्जनम् । त-
थैवम-नारीणां-स्त्रीणां हासितं भणितं हास्यं सविचारं भणितं
च तथा चेदितं हस्तस्यासाऽऽदि विप्रसिद्धं निगमितं गतिमेम-
नं विलासः पूर्वोक्तलक्षणः कीदृशं सूत्राऽऽदिक्रीडा, एषा समा-
हारदृष्टः, विधवाकितं पूर्वोक्तलक्षणां विधवाकः, नाट्यं नृत्यं, गी-
तं गानं, वादितं योग्यावादनं, शरीरसंस्थानं हस्तवर्धाऽऽदिकं, व-
र्णो गौरवाऽऽदिलक्षणः, करचरणनयनानां लाभयं स्पृहणी-
यता, रूपं च आकृतिः, यौवनं तारुण्यं, योयाचरी स्तनौ, अग्रधः
अधश्चनौष्ठः, वस्त्राणि वसनानि, अलङ्कारा द्वाराऽऽद्यः, भूय-
णं च मण्डनाऽऽदिना विभूषाकरणानि द्रष्टुः । तत्तन्मार्गं
च न प्रार्थयितव्यानीति सम्बन्धः । तथा-गुणावकाशिकानि
भूता लज्जनीयवस्तु स्थगनीया । अवकाशा देशाः अवयवा इत्य-
र्थः । अन्यानि च हावाऽऽदिवर्णानि रङ्गानि, एवमादिकान्येव-
प्रकाराणि तत्पदसंयमब्रह्मचर्यवातेषां पद्यातिशयः । तत्तन्मार्ग-
हाचर्यं न चक्षुषा न मनसा न वचना प्रार्थयितव्यानीति पाप-
कानि पापद्वयप्रादित्वा । एवं स्त्रीरूपावर्गनिसमितिशोभेन भा-
षितो भवत्यन्तरागमन्यादि निगमनवाक्यं व्यवक्रमेवति । प्रश्नः
४ संवत् ४०० ।

अहावरा चउत्था भाषणा—याऽतिमत्तपाणभोयणभोई,
से शिगम्ये न पणीयरसभोयणभोई, से शिगम्ये के-
वली बूया-अतिमत्तपाणभोयणभोई से शिगम्ये प-
णीयरमभोयणभोई मति भेदां जाव भयेजा, याति-
मत्तपाणभोयणभोई से शिगम्ये यो पणीयरसभोयणभोई
चित्त चउत्था भावणा । आचा ० २ श्रु ० ३ वृ ० ।

चउत्थे पुव्वरयपुव्वकलीयिपुव्वकसंभोगंमधुया जेते आ
वाहवावाचोचोकेसु य तितिसु नल्लसु उस्मवेलु य सिंगारा-
गारचारुवमाहिं हावभावपललियविक्खविलासमालिखी-
हिं अणुकूलपेमिकाहिं सद्धिं अणुभूया सयणसंभोगा उ-
उसुहवरकुमुपपुरिभंचदणुगुणंविचरवा सपूवसुकरिसत्तव-
भूयसगुणावयेया रमणिउज्जोउज्जगपपत्तनदण्डयजल्लपुव्व-
द्वियेवववकदण्डपवगलासमाइक्खवणसखल्लण्डल्लुव्व-
वीणियतालायरपट्टाणि य बहूणि पट्टरसरसंभोगसुसरा-
इं असाणि य एवमाइयाणि तत्तत्तजमवभंचेरावाओवधावि-
याई अणुचरमाखेणं बंभचेरं न ताई समणेष लंभा इहं न

कहेइं नाडवि य सुपरिउं जे एवं पुंवरयपुंवरकीलियविरति-
समिजोगेण भाविओ भवइ अंतरप्पा आरयमणविरय-
गामधम्मे जितिदिए बंभवेरगुत्ते । (८)

(चउत्पत्ति) चउत्त भावनावस्तु यत्कामोदयकारिवस्तुदशे-
नमणनस्मरयवर्जनम् । तथैवम्—पूर्वरत्तं गृहस्थावस्थाभाविनी
कामरतिः, पूर्वकीर्तिनं गृहस्थावस्थाऽऽभयं पुनः।ऽऽदिकीर्ति-
नं, तथा पूर्वं—पूर्वकालभाविनः सप्रस्थाः श्वशुरकुलसंबन्धसम्ब-
न्धाः शालकशालिकाऽऽदयः प्रस्थाश्च शालकाऽऽदिसम्बन्धा-
स्तद्वाप्यस्तपुषाऽऽदयः संसृताश्च दशोभयाण्युऽऽदिभिः
परिचिता ये ते तथा, तत एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेन श्रमणेन
लभ्याः न द्रष्टुं न कथयितुं नाऽपि स्मर्तुमिति सम्बन्धः ।
तथा—(जे ते ति) य एते वयमाणाः केवित्वाह—
(आवाहिसिवाहबालपुत्रयुति) आवाही—यच्चा वरगृहाऽऽ-
नयनम्, विवाहः—प्राणवहणम् । चोलकेति—“ विहिता च्छला-
कम्मं बालायां चोलयं नाम ” इति वचनाचौलकं बालचू-
डाकर्म, शिक्षाधारकमित्यर्थः ततस्तेषु, चउत्तः पूर्वव्याप्य-
त्वात् समुच्चयादिषु, उत्सवेषु इन्द्रोत्सवाऽदिवेषु ये स्त्रीभिः साई
शयनसम्प्रयोगास्ते न लभ्या द्रष्टुमिति यागः । किंभूताभिः ?,
शुक्रागाराचारुधवाभिः शुक्रागारसामारभूताभिः, शोभननेप-
थ्याभिश्चेत्यर्थः, स्त्रीभिरिति गम्यते । किंभूताभिर्हावभावप्र-
लियावैवंपविलासशालिनीभिः । तत्र हावाऽऽदिलक्षणम्—
“ हावो मुखविकारः स्यात्, भावः स्याद्विचलसम्भवः ।
विलासो नेत्रजा श्रेयो, विभ्रमो मृदुगततयोः ॥ १ ॥ ”

अथवा विलासलक्षणमिदम्—
“ स्थानाऽऽसनगमनानां, हस्तभूतश्रमणानां चैव ।
उत्पद्यते विशेषो, यः श्लेषः स तु विलासः स्यात् ॥ १ ॥ ”
प्रललितं ललितमव । तल्लक्षणं चेदम्—
“ हस्तपादाङ्गुलियासो, स्तनभो(त्रो)द्यमयोजितः ।
सुकुमारी विधानेन, ललितं तत्प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ ”

विशेषलक्षणं रियदम्—
“ अग्रयनेन रचितो, धम्मिल्लश्लेषधनः ।
एकशशेखधरणै—स्नाम्वल्ललललाऽङ्गुलः ॥ १ ॥
ललाटैकान्तललितानां, विषमां पञ्चल्ललकाय् ।
अग्रमङ्गलविन्यस्ते—मङ्गलं नयनाभ्याः ॥ २ ॥
तथाऽनाद्वचउत्थायं, धम्मिज्जयनावाससः ।
वसुधासल्लितप्रान्तः, स्कन्धात् स्नन्तं तथाङ्गुलम् ॥ ३ ॥
जघने हारविन्यासो, रसनायास्तथारसि ।
इत्यवशाकृतं यस्या—द्वान्नादिव मण्डनम् ॥ ४ ॥
रितनोति परां शोभां, स विलेप इति स्मृतः ॥ ”

एभिर्घोः शालन्ते शोभन्ते तास्तथा ताभिः अनुकूलमप्र-
तिकूलं मेम—प्रीतियोगं ता अनुकूलमेकिकान्ताभिः (स-
दि ति) साई सह अनुभूता वेदिता शयनानि च स्नापाः
सम्प्रयोगाङ्ग सग्नकाः शयनसम्प्रयोगाः, कथंभूताः?, श्रुतुमु-
क्तानि आश्रुतुमानि वा कालोचिनादीत्यर्थः, यानि वरकुसुम-
ानि च सुतराभेचन्दनं च सुगन्धयो वा स्पर्शरूपा वासब्ध धूपश्च
शुभरश्यानि वा सुखरश्यानि वा वस्त्राणि च भूषणानि चे-
ति द्वन्द्वः, तेषां योग्युक्तेरुपेता युक्तास्ते तथा, तथा रमणी-
३१७

थाऽऽतोचयोग्यप्रचुरनटाऽऽदिप्रकरणाणि च न लभ्यानि, द्रष्टुमि-
तियां । तत्र नटा नाटकानां नाटयितारः नर्तका ये सुत्यमि-
जला वरत्राखेलका मङ्गाः प्रसीतानां, मौष्टिका मङ्गा एव ये सु-
ष्टिभिः प्रहरन्ति (बेल्लवण ति) विदम्बका विदम्बकाः, क-
थकाः प्रतीताः, प्लवका ये उत्प्लवन्ते नचादिकं वा तरन्ति,
लासका ये रासकल गद्यन्ति, जयशब्दप्रयोगकारो भयभा-
वा इत्यर्थः । ब्राह्मयायका ये शुभाशुभमाशयन्ति, लक्ष्मणा महा-
वंशप्रखलकाः, मङ्गलाश्चित्रफलकहस्ताः मित्राकाः, “ तुण्ड-
ल्ला” तुणाभिधानयाद्यविशेषवन्तः, तुम्बवीर्यिका वीर्यावाहकाः,
तालाचराः प्रेक्षाकारिविशेषाः, एतेषां द्वन्द्वः, तत एषां यानि
प्रकरणाणि प्रक्रियास्नानि च तथा वङ्गम्यनेकविधानि (य-
दुरस्सररीयसुस्सरारं ति) मधुरस्वराणां—कलश्वनीनां
गायकानां यानि मीतानि—गेयानि सुस्वरणि शोभनलङ्का-
रिस्वरविशेषाणि तानि तथा । किं बहुना ?—अन्याश्च उक्त-
व्यतिरिक्ताः, एवमधिकानि एवंप्रकाराणि तपःसंयम-
प्रत्ययधर्मापचानिकानि अनुवचन्ता द्रष्टव्यं (न) नैव यानि
तानि कामोत्पादकारिणि श्रमणेन संयतेन ब्रह्मचारिणेति
भावः (लम्ब ति, लभ्यानि उचितानि द्रष्टुं प्रसितुं न कथयितुं
नापि च स्मर्तुं जे’ इति निपातः, विगमयग्राह—एवं पूर्वरत्त-
पूर्वकीर्तिनविरतिसमियांगेन भावितो भवत्यन्तराश्रम
आरतमनोविरतप्राप्तमधो जितन्द्रियो ब्रह्मवर्चसु इति ।
प्रश्न० ४ संव० ६८ ।

अष्टावरा पंचमा भावणा—शो शिगमंथे इथीपसुपंडग-
संसत्ताई सयखासणाई सेवितए मिया, केवली वृथा-
शिगमंथे थं इथीपसुपंडगसंसत्ताई सयखासणाई से-
वेमाणे मंति भेया ० जाव भेमजा थो शिगमंथे इथी-
पसुपंडगसंसत्ताई सयखासणाई सेवितए मिय ति पंचमा
भावणा । ५ एतावथा चउत्तये महवण सम्मं काएण्
फामेइ० जाव आराहिते यावि भवति, चउत्तये मंते ! महवणं ।
आवा० २ शु० ३ चू० ।

पंचमं आहारपथीयनिद्वंद्वभोग्यशिविज्जए संजए सुसाहू
ववगयखीरद्विद्विगमपिनवथीयनेल्लगुडखंडखंडविचमहुसज-
मंसखज्जविगइपरिचचकाहारे न दण्णं न बहुसो न नि-
तिकं न सायमूपाहिकं न खद्वं तदा भोत्तव्वं—जहा से जाया-
मायाए भवइ, नय भवति विम्भोप न भंसणा य धम्मस्स,
एवं पथीयाहारविरतिसमितिजोगेण भाविओ भवति अंतर-
प्पा आरयमणविरयगामधम्मे जिंदिए बंभवेरगुत्ते । (९)

पञ्चमं भावनावस्तु प्रणीतभोजनवर्जनम् । एतदेवाऽऽह—शा-
हाराऽऽनादिः स एव प्रणीतो—मलस्नेहविद्वन्, स च स्नि-
ग्धभोजनं वेति द्वन्द्वः । तस्य विवर्जको यस्तु तथा, संयतः
संयमयात्, सुसाधुः निर्वाणसाधकयोगसाधनपरः, व्यपगत
अपगतो क्षीरदधिसर्पिण्वनीनैतल्लगुल्लक्ष्मस्यपरिहृता य-
तः स तथा, मस्यपरिहृता चेइ खण्डशंकरा मधुमद्यमो-
सन्नायकलक्षणभिः विकृतिभिः परित्यक्ता यः स तथा, ततः
पद्वयस्य कर्मधारयः, स एवविधः, कृतो भुक्त आहारीयमख

तथा । किमित्याह- (न) नैव द्वैषेण दूषकारमाहारः, भुञ्जीतेति शेषः । तथा न बहुशो दिनमध्ये न बहुकृत्व इत्यर्थः । (न नियमं ति) न नैतन्मित्रं न प्रतिदिनमिति यावत् । न शाकस्य पाथिकं, शाकनकदाक्षप्रचुरमित्यर्थः । (न खञ्जं) न भूयते यत आह- " जहा द्वयमी पउरिषणे वणे, सम्यक्को खोचसन् खवेति । एवेदियग्री विपकामोद्देशो, न बंभयारिस्स हिंसाय कस्स ॥ १ ॥ " इति । किं बहुना १, तथा तेन प्रकारेण हितमिताऽऽहारित्वाऽऽदिना भोग्यं, यथा (से) तस्य ब्रह्मचारिणो यात्रा संयमयात्रा सैव यात्रामात्रं तस्मै यात्रा मायाय भवति । आह च- " जह अस्मंगण १ सेवो २, सम-उच्चवक्काण जकिओ होइ । इय संजमभरवहणहुयाएँ साहुण आहारो ॥ १ ॥ " न च-नैव भवति विभ्रमो धातुपचयेन मोहोदयामनसो धर्मं प्रति अस्थिरत्वं भ्रंशं वा क्लान्तं धर्मो ब्रह्मवर्त्यलक्षणात् । निगमनाह-एवं प्रथं-तिऽऽहारविरतिसमितियोगेन भाषितो भवत्यन्तरात्मा आरतमनोविरतब्रामचर्यमं जितेन्द्रियो ब्रह्मचर्यगुप्त इति ।

एवमिषं सेवरस्स दारं सम्मं सेवरियं होइ सुप्पाणि-रिषं इमेहि पंचहि वि कारोहि मखवयणकायपरि-विस्सएहिं शिखं आमरणंत्तं च एसो जांगो खेपव्वो विइमया मतिमया अयासवो अकलुसो अक्किइहो अप-रिस्तावी असंकलिद्धो सुद्धो सव्वनिमखगुप्पाओ एवं च-एत्थं सेवरदारं फासियं पालियं सोदियं तीरियं किट्टियं (आराहियं) आयाए अणुपालियं भवति, एवं नायगुप्पिणा भगवया पणवियं पुरुवियं पसिद्धं सिद्धवरसासणमिषं आ-पवियं सुदेसियं पसत्तं ॥ २७॥ (१०) भूय ० ४ संव ० द्वार । न हुंदिण्ण समणो, न ओंकारेण बंभणो ॥ (३१+) ॥

सुरिद्धेन अमणो निमन्थो न स्यात् । ओंकारेण ॐ भूभूवः-स्वस्तीत्यादिना ब्राह्मणो न स्यात् । उ० ० २४ अ० ।

समयाए समणो होइ, बंभचरेण बंभणो ॥ (३२+) ॥

समतया-समयावेन शुभुमित्रयोरुपरिस्मानभावेन अमणो भवति ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणो भवति, ब्रह्म-पूर्वोक्तमहिंसासत्यचो-रोभावाद्भैरुनिर्लोभरूपं तस्य ब्रह्मणश्चरकमङ्गीकरणं ब्रह्म-चर्यं तेन ब्राह्मण उच्यते । उ० ० २४ अ० । (आवकाणां ब्रह्मचर्ये स्वदारस्तोष एवेति 'परदारमण' शब्दे २२६ पृष्ठ व्याख्यातम्)

अथ चतुर्थस्यातिचरानाह—

ब्रह्मव्रतेऽतिचारस्तु, करकमोऽऽदिको मतः ।

सम्पूज्य तदीयगुप्तीनां, तथा चाननुपालनम् ॥ ५१ ॥

ब्रह्मव्रते-भैरुनव्रते अतिचारस्तुशब्दो विशेषणार्थः, करक-मोऽऽदिः, तथा च—परिणामवैचित्र्येण तदीयगुप्तीनां तस्य ब्रह्मव्रतस्थेमास्तादीयास्ताश्च ता गुणवच्च स्व्यादिसंस्कारवत्-तिव्यागाऽऽदिकपास्तासां सम्पूज्य मायशुद्धयाऽऽनुपालनम् अमाचर्यं, भवतीति संबन्धः । यतः "मैत्रुहस्त अइआरो, क-रकम्माई उ होइ सायव्वो । तण्णुवीणं च जहा, अणुपालणमो ख सम्मं तु ॥ १ ॥ " इत्युक्तास्तुर्व्रतातिचाराः । अ० ३ अ० ० ।

ब्रह्मचर्यप्रशंसा- "शुच्यं ब्रह्मव्रतं चोदं, शूरेष्व न तु कानरैः । क-रिपयांशुमुद्रांशं, करिभिर्न तु रासमैः ॥ ॥ " किं च- "द्वेषदायव-गंधवा, जकसरकखसकिनरा । बंभयारिं नमंसंति, चुकरं जं करिति ते ॥ २ ॥ " संथा० १३ गाथा टी० ।

ब्रह्मचर्यप्रतिपादकपथ्ययनान्यपि ब्रह्मचर्याणि । आचा-राङ्कस्य शास्त्रपरिष्ठाऽभ्ययनाऽऽदिष्वध्ययनेषु, ब्रह्मचर्याणि-नव बंभचैरा पण्यता । तं जहा-सत्यपरिष्ठा, लोगविजओ, सीओसिजिओ, सम्पपं, आयंती, धुतं, विमोदायणं, उवहाण-सुतं, मइपरिष्ठा । ६ । (६६२)

तथा कुलानुष्ठानं ब्रह्मचर्यं तत्प्रतिपादकपथ्ययनानि ब्रह्म-चर्याणि तानि चाऽऽचाराङ्कप्रथमभूतस्कन्धप्रतिबद्धानीति । स० ६ सम० । स्या० । सूत्र० ।

तेसु चैव बंभचैरंति चेति ।

तेष्वेव परमार्थेनो ब्रह्मचर्यं नान्येषु नवविधब्रह्मचर्यगु-प्यभावात् । यदि वा—ब्रह्मचर्याऽऽवयोऽयं भूतस्कन्ध ए-तद्राज्यमपि ब्रह्मचर्यं तदेतेष्वेवापरिग्रहवस्तु, इतिरधि-कारपरिसमाप्ती, त्रवीर्यहम् । आचा० २ भु० ४ अ० २ उ० ।

बंभचैरगुप्ति-ब्रह्मचर्याऽगुप्ति-स्त्री० । ब्रह्मचर्याऽऽवयो, स० ।

नव बंभचैरगुप्तिआ पण्यता । तं जहा-इत्थीपसुपं-दगसंसाणं सिजासणाणं सेवकया ० जाव सयासुखप-डिवद्धे यावि भवइ ॥ स० ६ सम० ।

नव बंभचैरगुप्तीओ पण्यताओ । तं जहा-नो विविताई सयणासणाई सेविता भवइ, इत्थीसंसाणं प्पुसुसंसाणं पंदगसंसाणं १, इत्थीणं कइ कइत्ता भवइ, २, इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, इत्थीणं इंदियाई मणोरमाई ० जाव निष्का-इत्ता भवइ ४, पणीयरसमाई ५, पाणभोयखस्स अइमायमाहा-रण सया भवइ ६, पुव्वरयं पुव्वकीलियं सरिक्ता भवइ ७, स-हाणुवाई मिलोगाणुवाई ८, ० जाव सायासुखपडिवद्धे या वि भवइ ६ ॥ (६६३) स्या० ए ७ ० ।

बंभचैरगुप्ति-ब्रह्मचर्यगुप्ति-स्त्री० । ब्रह्मचर्यस्य-भैरुनव्रतस्य गु-प्तयो-रक्षाप्रकारा ब्रह्मचर्यगुप्तयः । पा० । भैरुनविरतिपरि-रक्षणापार्ये, स० ८ सम० । स्या० ।

ब्रह्मचर्यगुप्तयः—

नव बंभचैरगुप्तीओ पण्यताओ । तं जहा-विविताई स-यणासणाई सेविता भवइ, नो इत्थीसंसाणं; नो पसु-संसाणं; नो पंदगसंसाणं १, नो इत्थीणं कइ कइ-त्ता भवइ २, नो इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, नो इत्थीणं इंदियाई मणोहराई मणोरमाई आलोइत्ता निष्काइत्ता भवइ ४, नो पणीयरसमाई भवइ ५, नो पाणभोयखस्स अ-

इमावमाहारए सया भवइ ६, नो पुव्ववरयं पुव्वकीलियं
स्मरिषा भवइ ७, नो सप्पखुवाई नो रुवाखुवाई नो सिलो-
गाखुवाई भवइ ८, नो सायासुखसपडिवद्धे आवि भवइ ९ ।
स्था० ६ ठा० १० । प्र० ७ । आ० ८ । आ० ९ । सू० १० ।
(अनन्तरमेव 'बंभचेरसमाहिट्टाण' शब्दे व्याख्यास्यामि)

बंभचेरपराइय-ब्रह्मचर्यपराजित-पुं० । ब्रह्मचर्यं बल्लिनरो-
धत्तेन पराजितः । उपस्थसंयमपराभगे, सू० १ भु० ३
आ० १ उ० ।

बंभचेरपोसह-ब्रह्मचर्यपौष-पुं० । बरणीयं चर्यम् । " अ-
न्ना यत् ॥ ३ । १ । १७ ॥ " इत्यस्याधिकारात् । गदमन्-
चर्यमश्नाऽनुपसर्गम् ॥ ३ । १ । १०० ॥ " इति यत् । ब्रह्म कु-
शलाऽनुष्ठानं, तच्छ चर्यं चेति तत्पौषः । आ० ६ अ० ।
पौषभेदे, स च देशतो द्विवेद राजावेव सहदेव द्विवेद
वा स्त्रीसिवां मुक्स्या ब्रह्मचर्यकरणम् । सर्वतस्तु अहोरात्रं वा
ब्रह्मचर्यकरणम् । ध० २ आ० १ ।

बंभचेरभट्ट-ब्रह्मचर्यभट्ट-पुं० । अपगतब्रह्मचर्ये, ब्रह्मचर्यश-
ब्दो मेथुनविरतिवाचकः । तत्रौघतः संयमवाचकश्च । आ०
३ अ० ।

बंभचेरवर्य-ब्रह्मचर्यवर्य-पुं० । ब्रह्मचर्याऽऽलम्बे, " बंभचेरवर्य-
सया । " उक्तं १६ अ० ।

बंभचेरवसाऽऽणयथा-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनयन-न० । ब्रह्मचर्यं
मेथुनविरतिरूपं वक्ष्यामस्तस्यास्याऽऽयनं करोति दर्शनाऽऽ-
क्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मचर्यवशाऽनयनम् । ब्रह्मचर्यसंश्लेषः, दृ० १ ।
न चरं (अ) वससामेव, बंभचेरवसाणय ।

बंभचारिस्स दंसस्स, दुज्जा तत्तय विंसात्तिआ ॥ ६ ॥

न चरेद्वेद्यासामग्ने न गच्छेद्भृशिकापुहसमीपे । किञ्चिदेष्टे
इत्याह-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनये-ब्रह्मचर्यं मेथुनविरतिरूपं वश-
मानयस्यास्याऽऽयनं करोति दर्शनाऽक्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मच-
र्यवशाऽऽनयनं तस्मिन् । दोषमाह-ब्रह्मचारिणः साधोदो-
षस्य इन्द्रियनोऽन्द्रियवद्भावां भवेत् । अत्र वेश्यासामग्ने वि-
क्रोडाकला तदुपसंस्पर्शान्तरसाधोपपानकचवरानिरोधतः क्षा-
नभ्रजाजलोऽन्मेन संयमशयशोषफला दित्तविक्रियेति
सूत्रार्थः । दृ० ५ अ० १ उ० ।

बंभचेरवास-ब्रह्मचर्यवास-पुं० । ब्रह्मचर्यं मेथुनविरमणे ते-
न वा वासो ब्रह्मचर्यवासः । दृ० ५ ठा० १ उ० । ब्रह्मच-
र्येणाब्रह्मविरमणेव वासो-रात्रौ स्वापः तत्रैव वा वासो
निवासो ब्रह्मचर्यवासः । ब्रह्मचर्यवासस्थाने, दृ० २ ठा०
१ उ० ।

बंभचेरविग्ग-ब्रह्मचर्यविदेन-पुं० । मेथुनविरमण्यघाते,
ब्रह्म० ४ आ० ४ हार ।

बंभचेरसमाहिट्टाण-ब्रह्मचर्यसमाधिस्थान-न० । ब्रह्मचर्यस्थे-
रस्य हेतोः, उक्तं १६ अ० ।

वश ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि । संप्रति सूत्रानुगमे सूत्रमु-
क्तावलीयम् ।

तत्त्वम्—

सुयं मे आउसे । तेषं भगवया एवमक्खार्यं-इह खलु
पेरोहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्टाणा पञ्चवा । ज
भिवस्सु सोत्त्वा निसम्म संयमबहुले संवरबहुले सया-
हिवहुले गुचे गुत्तिदिए गुत्तबंभपारी सया अप्पपंचे
विदेरज्जा ॥ १ ॥

भूते मयाऽऽयुष्मन् । तेन भगवतैवमाख्यातं-कथितम् ।
कथमित्याह-सोपस्कारस्यात् सूत्रस्य यथेति गम्यते, ततो
यथेह लेख प्रवचने वा 'खलु' निश्चयेन स्थविरे । गणघरेभ्य-
गयाज्ञः परमेश्वर्याऽऽदिगुर्द्धरेण ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि प्र-
वक्ष्यामि-प्रकृतिरिति । कोऽभिप्रायः-नैषा स्वमनीषिका,
किं तु भगवताऽप्येवमाख्यातं मया श्रुतं ततोऽत्र मा अना-
स्थां कृताः, तामेव विशिनष्टि-ये इति यानि ब्रह्मचर्यस-
माधिस्थानानि भित्तुः श्रव्याऽऽकर्ण्य शब्दतो निगम्यावधा-
योऽप्येतः (संयमबहुले सि) संयममाश्रयविरमणाऽऽदिकं व-
हिति बहुलकस्य यथा भवत्येवं लाति शुद्धानि । कोऽभिप्रा-
यः ?-विशुद्धविशुद्धतरं पुनः पुनः संयमं करोतीति संयम-
बहुलो, मयूष्यत्येवकाऽऽदित्वास्तमासः । यदि वा-बहुलः प्रभू-
तः संयमोऽप्येति बहुलसंयमः । सूत्रे पूर्वापरनिधानस्यातन्म-
त्वाद् अत एव संवर आश्रयद्वाराऽनिरोधः तद्वहुलः बहुल-
संयरो वा, तत एव समाधिश्चित्तस्वास्थ्यं तद्वहुलो बहुल-
समाधिर्वा, गुप्तो मनोबाह्यागुत्तिभिः, गुप्तवांचेव गुप्ता-
नि विषयप्रवृत्तितो रक्षितानि इन्द्रियाणि श्रोत्राऽऽदीनि येन
स तथा, तत एव गुप्तं नभगुप्तिसेवनात् ब्रह्मेति ब्र-
ह्मचर्यं चरितुम् आसेवितुं शीलमस्येति गुप्तब्रह्मचारी सदा
सर्वकालम् अग्रमत्तः प्रमादविरहितो विचरेत् अप्रतिबन्धवि-
हारितया चरेद्, येन संयमबहुलत्वाऽऽदि दशब्रह्मचर्यस-
माधिस्थानफलमुक्रमेतद्विनाभावितात्तस्येति सूत्रार्थः ।

कुरे खलु पेरोहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्टाणा
पञ्चवा । इमे खलु ते० जाव विहरिजा । तं जहा-विचिचाई
सयथाऽऽण्णो सेविजा से निग्गंये थो इत्थीपसुपंदगसं-
सत्ताई सयथाऽऽसयाई सेविजा हवई से निग्गंये, तं कइ
इति चेदाधरियाऽऽ-निग्गंयस्स खलु इत्थीपसुपंदगसं-
साई सयथासयाई सेवपायस्स बंभचारिस्स बंभचेरे संका
वा कंवा वा वितिगिक्खा वा समुप्पज्जेजा, भेयं वा लभे-
जा, उम्मायं वा पाउज्जिजा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविज्जा, केवलपिपञ्चतामो धम्माभो वा भैसिजा, तम्हा
खलु नो निग्गंये इत्थीपसुपंदगसंसाई सयथासयाई
सेविजा इवई से निग्गंये ॥ २ ॥

कतराणीत्यादि प्रश्नसूत्रमिमामीत्यादि निर्वचनसूत्रं च
प्राग्बत् । ताम्हेवाऽऽह- (तं जहेद्विजा) तथेत्युपगम्यते, वि-
चिह्नानि स्त्रीपशूपरहकाऽऽकीर्णविरहितानि शय्यते येणु
तानि शयनानि च कलकस्तारकाऽऽदीनि आर्यते येणु ता-
म्यासमानि च पादपीडपुष्पानाऽऽदीनि शयनाऽऽसनानि, उप-
कृच्छ्रस्यात् स्थानानि च सेवेत-प्रजेत यः स निग्रहः

द्रव्यभावप्रवृत्तिरूपो भवतीति शेषः । इत्यमन्वयेनाऽ-
भिधायक्युपपत्तिरित्याहुः प्रवृत्तिरिति चेत्तद्विषयः-
(नो) नैव स्त्रियश्च दिव्या मानुष्यो वा पशुवश्च अत्रैकका-
ऽऽप्यः परहकाश्च-नपुंसकानि स्त्रीपशुपण्डकास्तैः संस-
क्रान्ति-आकीर्णानि स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनाऽऽसनाभ्यु-
त्क्रान्त्याः सेविता उपभोगाः भवति तदित्यनन्तरं, कथं
केनोपपत्तिप्रकारेण ? इति चेदेवं यदि मन्वसे, अश्वोच्यते-
निर्ग्रन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनाऽऽ-
सनानि संबन्धमानेषूपभुजानस्य (बंधयारिस्तस्य) अग्रि-
शब्दस्य गम्यमानत्वात् प्रवृत्तिवारिणोऽपि सती प्रवृत्तये
शुद्धा वा किमेताः सेवे उत नैव्यवकायाः । यदि वा—इहा-
त्यपामिति गम्यते, ततः शुद्धा वाऽन्येपामेव यथा किम-
सावेवंविधशयनाऽऽसनसेवां प्रवृत्त्यायुतं नेति काङ्क्षा वा
रुपाद्यमिलापकया विचिकित्सा वा धर्मं प्रति चित्तविक्षु-
भिः समुत्पद्यते जायते । अथवा—शुद्धा स्वयदिविरत्यन्ता-
पह्लावचित्तस्या विस्मृत्सकलाऽऽसोपरेश्वर—“ सत्यं वचि-
हितं वचिम, सारं वचिम पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे सं-
सारे, सारं सारं लोचनम् ॥ १ ॥ ” इत्यादि कुचिकल्पा-
न् वचिकल्पयतो मिथ्यात्वोदयतः कदाचिदन्तर्गृहीतार एव न
तीर्षकद्विकृतो भविष्यति, एतदासेवने वा यो दोष उक्तः स
दोष एव न भवतीत्येवंकथः संशय उत्पद्यते काङ्क्षा वा तत्र
यत् हेतोः—“ प्रियादृशनेमेवाहं, किमन्यैर्दृशनामन्तरैः ? ।
प्राप्येन येन निर्वाणं, सरागेणोऽपि चेतसा ॥ १ ॥ ” इ-
त्याद्याभिधायकान्याम्यनीलपटाऽऽदिदृशनाऽऽप्रदरूपा, विचि-
कित्सा वा धर्मं प्रति किम् एतावतः कष्टाऽनुष्ठानस्य फलं
भाविष्यति, न वा ? तद्वरेभनदासेवनेवाऽस्त्रियेव्यवकाया,
भेदं वा विनाशं, वारिचरस्येति मन्वसे, लभेन प्राप्नुयात्,
उन्मादं वा कामप्रदाऽऽत्मकं प्राप्नुयात् स्त्रीविषयाऽभिला-
षाप्रतिक्रान्ततयाविषयविषयव्यवसंभवात्, दीर्घकालिकं वा
प्रभूतकालमाविरोधश्च दाहज्वराऽऽदिरातङ्कश्च आशुधानी
शलाऽऽदिरातङ्कं भवेत् स्यात्, संभवति हि स्वयाद्यभिला-
षायाऽतिरेकतोऽपि चकत्वं ततश्च उवराऽऽदीनि, केवलप्रवृ-
त्तात् धर्मात् धृतचारिप्रकरणात् समन्तात् अश्वेदधः प्रति-
पेत्य, कस्यचिदतिरिक्तधर्मोदयात् स्वेषा धर्मपरित्याग-
संभवाद्यत एव तस्मादित्यादि निगमनवाक्यं प्रकटार्थमेवेति
सुत्रार्थः ॥ २ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिचिन्ताम् ।

द्वितीयमाह—

नो इत्थीणं कर्हं कर्हिता इवइ से निगमंथे, तं कर्ह-
मिति चेदायरियाऽऽह-निगमंथस खलु इत्थीणं कर्हं क-
हेमाशस्य बंधयारियस बंधचेरे संका वा कंसा वा
वितिगिञ्जा वा सधुपजिञ्जा, मेयं वा लभिञ्जा, उ-
भ्यायं वा पाउजिञ्जा, दीहकालियं वा रोगायकं इवि-
ञ्जा, केवलपल्ललाभो वा धम्माभो भंसिञ्जा, तम्हा खलु नो
निगमंथे इत्थीणं कर्हं कर्हिञ्जा ॥ २ ॥

नो स्त्रीणाम्पुष्पाकिर्णानामिति गम्यते । कथाः—वाक्यप्रबन्ध-
कथाः । यदि वा—स्त्रीणां कथा—“ कथांती सुरतोपचारचतुरा,
झाती विदग्धभिधा । ” इत्यादि । अथवा—जाति-
कुलकथनेपथ्यभेदाचतुर्धा स्त्रीकथा । तत्र—जातिः आ-

क्षययाऽऽदिः । कुलम्—उत्प्राऽऽदि, कथम्—महापक्षिकाऽऽदि
संस्थानम्—नेपथ्यम् तत्रैश्वर्यप्रसिद्धम्, तां कथयित्वा भवति ।
(से निगमंथे स्ति) य एवंविधः स निगमंथः । शेषं प्रश्नप्रति-
वचनाऽभिधायि प्राग्बदिति सुत्रार्थः ।

तृतीयमाह—

नो निगमंथे इत्थीणं सद्धिं संनिसेआगए विहरिता इवइ
से निगमंथे । तं कर्हमिति चेदायरियाऽऽह-निगमंथस खलु
इत्थीणं सद्धिं संनिसेज्जागयस विहरमाशस बंधयारिस्तस्य
बंधचेरे संका वा कंसा वा ०जाव भंसिञ्जा तम्हा खलु नो
निगमंथे इत्थीणं सद्धिं संनिसेआगए विहरइ ॥ ३ ॥

नो स्त्रीभिः सार्धं सह सम्यक् निर्वाच्युपविशुश्रूषक्या-
मिति सन्नियथाः पीडाऽऽद्यासनं तस्यां गतः स्थितः सन्न-
पद्यागतः सन् विहर्षोऽवस्थाता भवति । कांथः ?—स्त्रीभिः
सहैकाऽऽसने नोपविशुश्रूषितास्वयं हि तासु सुष्ठु तत्र नोप-
वेष्टव्यमिति संप्रदायो, य एवंविधः स निगमंथः, न स्वयं
इत्यादिप्रायः, शेषं प्रश्नप्रतिवचनाभिधायि पूर्ववदिति सुत्रार्थं

चतुर्थमाह—

यो शिगमंथे इत्थीणं इंदियाई मणोहराई मणोरमाई
आलोइथा निज्झापत्ता इवइ से निगमंथे, तं कर्हं इति
चेदायरियाऽऽह-निगमंथस खलु इत्थीणं इंदियाई मणो-
हराई मणोरमाई मणुसाई ०जाव निज्झापत्तास्य बंध-
चारिस्तस्य बंधचेरे ०जाव भंसिञ्जा तम्हा खलु नो निगमंथे
इत्थीणं इंदियाई निज्झापत्ता ॥ ४ ॥

नो स्त्रीणामिन्द्रियाणि नयनानासिकाऽऽदीनि मनश्चित्तं हर-
न्ति दृष्टमन्त्राव्याप्तास्तिपत्तीति मनोहराणि, तथा मनो रमय-
न्ति इति दर्शनानन्तरमनुचित्यमानाग्राह्यवन्तीति मनो-
रमाणि, आलोकिताना समन्तात् द्रष्टा निद्र्यानां दर्शनानन्तर-
मतिशयेन चिन्तयित्वा यथा अहो सल्लगम्यं लोचनयोः
श्रुत्युर्वे नासांशस्येत्यादि । यद्वा—आह इवइ, तत्र आलो-
कितार्थ इव द्रष्टा निद्र्यार्थाना प्रबन्धेन निरीक्षितं भवति यः
स निगमंथोऽन्यत्रतीतमेवेति सुत्रार्थः ।

पञ्चममाह—

नो निगमंथे इत्थीणं कुहंठतरंसि वा दुसंतरंसि वा भि-
चित्यंतरंसि वा कूइयसदं वा कइयसदं वा गीयसदं वा इसि-
यसदं वा यणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा
सुखिता इवइ से निगमंथे, तं कर्हं इति चेदायरियाऽऽह-
इत्थीणं कुहंठतरंसि वा दुसंतरंसि वा भिचित्यंतरंसि वा
०जाव विलवियसदं वा सुखपाशस्य बंधयारिस्तस्य बंधचेरे
संका वा कंसा वा ०जाव धम्माभो भंसिञ्जा तम्हा
खलु शिगमंथे यो इत्थीणं कुहंठतरंसि वा ० जाव
सुखमाशे विहरइ ॥ ५ ॥

नो स्त्रीणां कुप्यं खटिकाऽऽदिरचितं तेनान्तरं व्यवधानं कु-
प्यान्तरं तस्मिन् वा, कुप्यं वक्तुं तस्मिन् वा, यवनिकाश्वर-
इत्यर्थः । भिक्षुः पक्षेष्टकाऽऽदिरचितं तदन्तरं, बाशब्दः सर्वै-

विकल्पाभिधात्री, स्थितेति शेषः । कृत्तितशब्दं वा विविच-
कितमभाषया अन्वयशब्दं सुरतसम्बन्धादिभिरुक्तितशब्दं
चारुतकलहाऽऽदिकं भाविनीकृतं गीतशब्दं वा पञ्चमाऽऽदि-
दुष्कृतिरूपं हसितशब्दं वा कदम्बहाऽऽदिकं स्तानितशब्दं
चारुतसमयकृतम्, कथितशब्दं वा प्रोषितभर्तृकाऽऽदिकृता-
ऽऽकम्पकथं विलसितशब्दं वा प्रलापकथं श्रोतायां न भवति
स निरन्तरः । शेषं स्पष्टम् । इति सूत्रार्थः ।

चतुर्माह—

नो निगम्ये पुष्करं पुष्पक्रीलितं अमुसरिवा भवइ तं
कहं, इति चेदापरिवाऽऽह-निगम्यस खलु इत्थीयं पुष्प-
रयं पुष्पक्रीलिषे अनुसरमाणस्स बंधवारिस्स बंधचेर
संका वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निगम्ये इत्थीयं
पुष्करं पुष्पक्रीलियं अनुसेजा ॥ ६ ॥

नो निगम्येः पूर्वस्मिन् गृहावस्थालक्षणे काले रते रूपा-
दिभिः सह विषयानुभवम् पूर्वैरेतं पूर्वक्रीलितं वा रूपादि-
स्मिरेव पूर्वकालभाषि तुरादराऽऽदिरमणाऽऽस्मकं, वाशब्दस्य
गम्यमानत्वात्, अनुस्मर्त्ता अनुचिन्तयिता भवति । शेषं प्रा-
ग्बद्धिनि सूत्रार्थः ।

सप्तमाह—

नो निगम्ये पणीयं आहारमाहारिता इवइ से निगम्ये, तं
कहमिति चेदापरिवाऽऽह-निगम्यस पणीयं पाणभोय-
खं आहारमाणस्स बंधवारिस्स बंधचेर संका वा कंसा
वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निगम्ये पणीयं आहार-
माहरेज्जा ॥ ७ ॥

(नो) नैव प्रणीये-गल्लङ्घिउ, डपलसणत्वाद्यप्यप्यव्यन्धात्,
प्रेककारिणमाहुरममनाऽऽदिकमाहारयिता-भोक्ता भवति यः
स निगम्यः, शेषं व्याख्यातमेव, नवरं प्रणीतं पानभोजनम्
इति पानभोजनयोरेवोपदानम्, एतयोरेव मुख्यतया यतिभि-
रुपायमाणावस्थायत्वात् साधत्वाच्च अन्वयवधिषे वज्जेनीयं, ए-
वेति सूत्रार्थः ।

अष्टमाह—

नो निगम्ये अमायाए पाणभोयखं आहारिता इवइ से
निगम्ये, तं कहमिति चेदापरिवाऽऽह-अमायाए पाणभो-
यखं आहारमाणस्स बंधवारिस्स बंधचेर संका वा कंसा वा
वितिमिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मा-
यं वा पाउज्जिजा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, के-
वल्लिपञ्चाओ वा धम्माओ भंमिजा, तम्हा खलु नो
निगम्ये ० जाव अमायामाहारेजा ॥ ८ ॥

(नो) नैव अस्तिमात्रया मात्रातिक्रमेण तत्र मात्रा-प-
रिमाणं, सा च पुरुषस्य-ह्रादिशक्यकलानां, स्त्रियाः पुनरुदा-
विशतिः उक्तं हि-“ वसौखं किर कवला, आहारो कुण्डि-
पूरणो भणिओ । पुमिस्सल महिलियाए, अद्दावीसं भंभ कवला
॥ १ ॥ ” आतिक्रमस्तु तदाधिक्यसंबन्धे, पाणभोजनं प्रतीत्येव,
आहारमित्वा भोक्ता भवति यः स निगम्यः, शेषं तथैवेति
सूत्रार्थः ।

नवमाह—

नो विभूषाणुवाई इवइ से निगम्ये, तं कहं, इति चेदापरि-
वाऽऽह-विभूषाणुवादिषे विभूषियसरीरे इत्थीजणस्स पत्थ-
खिजे भवइ, तन्नो खं तस्स इत्थिजणेषं अभिलसि-
उज्जमाणस्स बंधवारिस्स बंधचेर संका वा कंसा वा
० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निगम्ये विभूषाणुवाई
सिया ॥ ९ ॥

(नो) नैव विभूषणं विभूषा शरीरोपकरणं विभूषण-
भावमाऽऽदिषिः संस्कारस्तदनुपाती, कौऽर्थः ?-तत्कृता भ-
वति यः स निगम्यः, ततः कथमिति चेत् ? उच्यते- (विभू-
षाणुवादिषे) विभूषां वर्तयितुम्-विधातुं शीलमस्येति
विभूषावर्ती, तच्छीलिको शिखः, स एव विभूषावर्तिकः, स
किमित्याह-“विभूषितमल्लकं स्नानाऽऽदिना संस्कृतमिति
यावत्, शरीरं-देहो यस्य स विभूषितशरीरः । तथा च-“उ-
ज्ज्वलवेषं वरुधं दृष्ट्वा स्त्री कामयते” इति वचनात् युवतिज-
नप्रायर्नीया भवति । आह च सूत्रकारः-“ इत्थिजणस्स
अहिलसखिजे इवइ सित्वा । ” ततः को दोषः ? इत्याह-ततः स्त्री-
जनमित्यवधारणायतः, गुमिति प्रावत्, तस्य निगम्यस्य स्त्री
जनेन युवतिजनेनाभिलष्यमाणस्य-प्राथम्यानस्य अल्लवा-
दिषां विषयस्य शङ्का वा, यथा किमस्तावदिति प्राथम्य-
माना उपभुञ्जे, आरयते तु यद्वा वि तद्भवत्, उतचित्तं कष्टाः
शास्त्रमूर्तोऽप्याऽऽद्यां नरक एतद्विधाका इति परिहरामित्ये-
वंरूपः संशयः, शेषं प्राग्बद्धिनि सूत्रार्थः ।

दशमाह—

नो सदाणुवाई रुवाणुवाई रसाणुवाई गंधाणुवाई का-
साणुवाई भवेजा से निगम्ये, तं कहं, इति चेदापरि-
वाऽऽह-निगम्यस खलु सदरुवरसगंधफासाणुवाईरसम्
बंधवारिस्स बंधचेर संका वा कंसा वा वितिमिच्छा वा
समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, धम्मायं वा पाउज्जि-
जा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, केवल्लिपञ्चाओ
धम्माओ भंमिजा, तम्हा खलु नो निगम्ये सदरु-
वरसगंधफासाणुवाई भवेज्जा, से निगम्ये दसमे बंधचे-
रसमादिहाण्ये भवति । भवति य इत्थं सिलोमा ।

(नो) नैव, कथं दसममाधिताऽऽदि, रूपं-कटाक्षनिरीक्षण-
ऽऽदि चित्राऽऽदियत वा रूपादिसंबन्धि, रत्नो-मधुरादिरभि-
पूहणीयो, गन्धः सुगन्धिः, रसः स्पर्शोऽनुकूलः कोमलसुखा-
लाऽऽदरेतानभिष्वङ्गहेतून् अनुपति अनुपातीयेष्वंशीलः श-
ब्दरूपरसगन्धस्पर्शाणुपाती भवति यः स निगम्यः । तत् कथ-
मिति चरित्यादि सुगमं, दशमं ब्रह्मवैयसमाधित्वानं भवतीति
निगमनम् । इव च प्रत्येकं रूपादिसंलक्षकशयनाऽऽदिः शङ्काऽऽ-
दिदोषदर्शने तदव्यन्तदुष्टतादृशेकं प्रत्येकमपायहेतुनां प्रति तु-
ल्यबलत्वव्यापकं वेति सूत्रार्थः । (भवति य इत्थं सिलोमा
सि) भवति-विद्यन्ते अस्मिन् उक्त एवार्थे, किमुक्तं भव-
ति ?-उक्तार्थोपिधायिनः श्लोकाः पद्यकारः ।

नं जहा—

नं विवित्तमणाय्, रहियं धीजणेषु य ।

बंजचेरस्स रक्खुट्ठा, आलपं तु निसवण् ॥ १ ॥
 मणपण्हायजगणिं, कामरागविषद्वणिं ।
 बंजचेरस्सो भिक्खु, धीकहं तु विवज्जण् ॥ २ ॥
 समं च संघं योहिं, संकहं च अभिक्खणं ।
 बंजचेरस्सो भिक्खु, निबसो परित्ज्जण् ॥ ३ ॥
 अंगपच्चंगसंठाणं, वाहल्लविपेठियं ।
 बंजचेरस्सो धीणं, सो अंगउक्कं विवज्जण् ॥ ४ ॥
 कुइयं रुइयं गीयं, हसियं थणिय किदियं ।
 बंजचेरस्सो धीणं, सो अंगेइक्कं विवज्जण् ॥ ५ ॥
 हामं किइं रं दप्यं, सहसावचासियाणि य ।
 बंजचेरस्सो धीणं, खाणुचितं कयाइ वि ॥ ६ ॥
 पणीयं भत्त पाणं च, खिणं मयविवुज्जणं ।
 बंजचेरस्सो भिक्खु, निबसो परित्ज्जण् ॥ ७ ॥
 धम्मलद्धं मियं काले, जत्तयं पणिहाणवं ।
 खाइमत्तं तु भुज्जिज्जा, बंजचेरस्सो मया ॥ ८ ॥
 विभूस्सं परिवाज्जत्ता, सरीरपरिभंडणं ।
 बंजचेरस्सो भिक्खु, भिमारत्तं न धारण् ॥ ९ ॥
 सदे रुखे य गंथे य, रसे फासे तदेव य ।
 पंचविहे कामगुणे, निक्खसो परिज्जण् ॥ १० ॥

तद्यथायुपदेशेन या विविक्ते रक्षयभूतस्तेनैव वाल्म्यस्याप्य-
 षष्ठाभादनाकाणोः—असंकुलसन्तप्रयोजनाऽऽगतस्त्वनाकुल-
 त्वाद्भित्तिः परित्यक्ताऽकालाचारिणा बन्धनश्रवणाऽऽर्जितमि-
 त्ताऽऽगतेन स्त्रीजनन, शशब्दात्पण्डकैः पराज्जऽऽदिपुरुषैश्च प्र-
 क्रमपण्णया चैवं व्याख्या, आश्रयाणि चैवं प्रक्रमाऽऽप्यस्त्ये भा-
 वनीयम् । उक्तं हि—“अथात् प्रक्रमासिद्धा-दौचित्याद् देश का-
 लतः । शब्दायोः प्राविभउपगते न शब्दादेव केवलान् ॥१॥” ब्रह्म
 चर्यस्योक्तपुस्त्य रक्षार्थं पालननिमित्तमालयः आश्रयः सर्वत्र
 लिङ्गव्यवस्थः प्रास्तव्य, यत्तदानीत्यं संवधात् नतु, पूरण, निय-
 चते-भजते ॥१॥ मनसि सत्यं प्रह्लादः—अहो ! अभिरुपा यत्ता
 इत्यादिविकल्पाज्ज अन्तर्द्वन्द्वं जनयतीति मनःप्रह्लादजन-
 नी, तामत एव कामरागा विषयाऽभिप्रेक्ष्यस्तस्य विषय-
 नी विशेषणं बुद्धिहेतुः कामरागविषयहेतुः, नां शयं स्पष्टम्,
 नवरं स्त्रीकथा—“तद्वक्त्रं यदि मुद्रिता शशिकथा ।” इ-
 त्यादिरुपा ॥ २ ॥ समं च सह संस्तवं परिचयं स्त्रीनिः
 विषयाप्रक्रमादेर्काऽऽसन्नमोभवेति गम्यते, संकथां च ताभिरे-
 व समं सन्ततभाषणाऽऽत्मिकामभीर्वाणं-पुनः पुनः (गिञ्चसो
 त्ति) नियम्, अग्यत् स्पष्टम् ॥ ३ ॥ अह्मांनं-शिरःप्रभृतीनि,
 प्रत्यङ्गानि—कुचवक्त्रादीनि, संस्थानं कटीनिविष्टकराऽऽदि
 सन्निवेशाऽऽत्मकमभीर्वाणं समाहारनिर्देशः, अह्मप्रत्यङ्गयोर्वा
 संस्थानं-आकारविशेषाऽह्मप्रत्यङ्गसंस्थानं, चाह—शोभनमु-
 ष्णित्वं च-मममनभाषिताऽऽदि तत्सहगतमुखाऽऽदिविक्ता
 दोषलक्षणमेतत्, प्रेक्षितं च अर्द्धकटाक्षवीक्षिताऽऽदि उ-
 ष्णितमेतत् ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां संघ-च चक्षुषा गृह्यत इ-
 ति चक्षुषां सन्निवेशं यत् । किमुक्तं भवति १-चक्षुषि हि स-
 त्ति कप्रपञ्चमवश्यं भाव, परंतद्वरीतेऽपि तत्परिहार एव

कलेश्यो न तु रागवशमेव पुनः पुनस्तदेष वीक्षणीयमि-
 ति । उक्तं हि—“असक्ता रुचमद्दृष्टुं, चक्षुःशोभायामगयं । रा-
 गदोषे उ ज नत्य, तं बुद्धो परिचक्षण् ॥ १ ॥” ॥ ४ ॥
 “कुइयं” सुवं प्रायां व्याख्यातमेव, नवरं कुक्कुपारता-
 ऽऽदिस्थिति शेषः ॥ ५ ॥ हाससम्प्रापं नपेय, नवरं रति
 दयिताहसस्त्रजनिनां प्रीति, हर्षं मनस्विनोमानन्दलक्षणं
 गद्यं सहसाऽऽवप्रामितानि च पराङ्मुखरायिताऽऽदिः सप-
 दि वासोपायकाऽप्यलिप्तमगममष्टेनाऽऽर्जितः । पठ्यत च-
 “हस्सं हण्यं रति किइं, सह भुत्ताऽऽसियाणि य ।” अत्र
 च (सहति) स्त्रीभिः सार्द्धं भुक्तानि च भोजनानि आ-
 सिनानि च स्थितानि भुक्ताऽऽसिनानि, शयं स्पष्टं, नवरं स-
 धंश्च पृथक्कृत्यं प्रक्रमादपेक्षणीयम् ॥ ६ ॥ “पणीयं” सूत्रं
 लिगदलिङ्गमेव, नवरं मदः-कामाद्रेक इह कथ्यते, तस्य वि-
 चयेनमतिबुद्धकतया विशेषतो बुद्धिहेतुं परिचयेत्ये ॥ ७ ॥
 धर्मादनपेनं धर्म्यमपणीयमित्यर्थः, लब्धे—प्राप्तं गृहस्थं च
 इति गम्यते, न तु स्वयंभवोपस्कृतम् । पठ्यत च—“धम्मलद्धं
 नि” धर्मेण हेतुनापलक्षणव्यात् धर्मेलाभेन वा न तु कुण्डला-
 ऽऽदिकरणं लब्धे धर्मलब्धम्, पठ्यत च—(धम्मलद्धं ति)
 धर्म उत्तमः क्षमाऽदिकृपाः यथाऽऽह वाचकः—“उत्तमः क्षमा-
 माईवाऽऽजयत्यशोच संयमतपस्यामाऽकिञ्चन्यब्रह्मचर्याणि
 धर्मः” (तथापि ६ अ० ६ सू०) इति । तं लब्धुं—प्राप्तुं
 धर्मयं निरतिचारः स्पर्धादिति । मितम्—“अह्ममग-
 स्स” इत्यादि आगमैर्ब्रह्ममार्गावचनमाहारमिति गम्यते । काले
 प्रस्तावे यात्राऽर्थं संयमनिर्वाहणार्थं, न तु रूपाऽऽद्यर्थं प्रणि-
 थानवाञ्छितस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषशो भुञ्जीत, नेति
 नियमे मात्रामतिक्रान्तोऽतिमात्रं, अनिर्गच्छ इत्यर्थः, तम् ।
 यद्विवा—“इदमेव, क्रियायोगं, मर्यादायां, परिच्छेदः” इत्यादिना
 मात्राशब्दस्य मर्यादादेवस्यापि दर्शनादतिमात्रमतिक्रान्तम-
 योर्दं, तुशब्दस्यैवकारण्येवाद् व्यवहितसंघर्षावच नैव भु-
 ञ्जीनाभ्यवहरेत् ब्रह्मचर्ये रत आत्मको ब्रह्मचर्यरतः सदा सर्व-
 कालं कदाचित्कारणतोऽतिमात्रस्याप्याहारस्य अनुपवात् ।
 ॥ ८ ॥ विभूषासुषकरणमनामुत्प्रेक्ष्यत्वाऽऽत्मिकं परिच-
 यत्पिहरेच्छरीरपरिमण्डनं केशश्मश्रुसमावचनाऽदि ब्रह्मच-
 र्यरता भिक्षुः शुद्धार्थ—विलासार्थं न धारयेत् स्थापयेत्
 कुर्वादिनि याचत् ॥ ९ ॥ (सहे ति) स्पष्टमेव, नवरं काम
 इच्छामदनकल्पस्य द्विविधस्यापि गुणाः साधनभूता उप-
 कारका इति यावत् । उक्तं हि—“शुणः साधनमुपकारकम्”
 कामगुणास्तानिर्वाचयान् शब्दाऽर्जित इति सूत्रदशकाः ॥ १० ॥

समयति यत्र प्रात्येकमुक्तं शङ्का वा स्या-

दित्यादि तद् दृष्टान्तः स्पष्टयितुमाह—

आलवो धीजगाइपो धीकहा य पणोरमा ।
 संघो च व नारीणं, तासिं इंदियदसिणं ॥ ११ ॥
 कुइयं रुइयं गीयं, हसियं भुत्तासियाणि य ।
 पणीयं भत्तपाणं च, अमयां पाणभोयणं ॥ १२ ॥
 गत्तभूमणमिहं च, कामभोमां य दुज्जया ।
 नरस्सऽलनपयसिस्स, नवरं तालउडं जहा ॥ १३ ॥

सूत्रत्रयमात्रं प्रतीति, नवरं संस्तवः-परिचयः, च वहाप्येका-
 ऽऽसन्नमोभवेति प्रक्रमः ॥ ११ ॥ कृजिताऽर्जितं हसितप-

येन्तानि कुड्यान्तराऽऽद्यवस्थितिनियमोपलक्षणानि, भुक्ताऽऽ-
सितानि च, स्मृतानिनि शेषः । तत्र भुक्ताणि ओगकृपाणि आ-
सितानि स्थावदिभिरेश सङ्घावस्थितानि, हास्याऽऽद्युपलक्षणं
चेत्तत् ॥१२॥ गात्रभूषणसिद्धिं चेति, चशब्दाऽऽपिस्वार्थः, तत्र
प्रथमपक्षान्तिं विहितं, तथा काश्चन इति कामाः, अत्यन्त इति
भोगाः, विशेषणसमासः, तेषां शब्दाऽऽद्याः, नरस्योपल-
क्षणत्वात् रुद्रादेश्च आरम्भवर्षणः विषं मरललालपुटं सघो-
घाति ययौष्ठुपान्तवर्तिनि तालमात्रकालविलम्बतो मृत्युरुप-
जायते यथेय्योपस्थे ततोऽथमर्थः—यथैतद्विपाकदारुणं तथा
स्त्रीजनाऽऽकीर्णाऽऽलयाऽऽपि शङ्काऽऽदिकण्ठः संघमाऽऽ-
रम्भावज्जीवितस्यैतरेषां च नाशहेतुत्वादिति सूत्रप्रार्थः ॥१३॥

सम्प्रति निगमयितुमाह—

दृज्ज ए कामभोगे य, निश्चमो परिवेज्ज ए ।

संकाठायाणि सवशाणि, वज्जिजा पणिदागुवं ॥ १४ ॥

धम्माऽऽरामे चरे भिक्खु, धिदं धम्मसारही ।

धम्माऽऽरामए द्देते, बेभचेरसमाहिटे ॥ १५ ॥

दुःखेन जीवन्त इति दुर्जयास्तान्, कामभोगान् उक्तरूपान्
(निश्चमो नि) नित्यं परिवर्जयेत् सर्वप्रकारं त्यजेत् शङ्का-
स्थानानि चानन्तराङ्गानि, पूर्वत्र चस्य निमग्नमत्वात्सर्वाणि
वशाणि वर्जयेद्व्यथाऽऽज्ञानवस्थाभिन्नायात्यविराधनादौष-
संभवः, प्राणधानवान् एकाग्रमनाः । एतद्वज्जं च किं कुर्या-
दित्याह—धम्मं आराम इव पापसन्तापोपनसामां जन्तूनां
निर्मुक्तिहेतुतया अभिमर्त्यनफलप्रदानतश्च धम्माऽऽरामस्त-
स्मिन्मये च गच्छेत्प्रवर्ततेति यावत् । यद्वा—धम्मं आ समन्ताद्-
रमत इति धम्माऽऽरामः, सर्वैरेतन्नेष्वर्थात् यायात् भिक्खुः
प्रायस्त्वं धृतिमान् धृतिः—चित्तस्वास्थ्यं तद्वा । स चैवं
धम्मसारगतिरिति । “ तस्मा उ ठावए परं । ” इति वचना-
दप्येवमपि धम्मं प्रवर्तयिता ततः आन्यानि धम्मं व्यव-
स्थितानुपलभ्य विशेषतो धम्माऽऽरामे रतः—आत्मज्ञानम्
धम्माऽऽरामरतस्तथा च—दान उपशान्तां ब्रह्मचर्यं समा-
हितः—समाधानवान् ब्रह्मचर्यसमाहित इति सूत्रप्रार्थः ।
ब्रह्मचर्यविशुद्धयोऽर्थो सर्वोऽप्युपक्रम इति

तन्माहात्म्यम्—

देवदागुवगंधव्वा, जखुरकवभिक्ररा ।

बंधपारिं नमंसति, दुक्करं जे करंति तं ॥ १६ ॥

वेदा उपोषिषकवैर्मात्रिकाः, दासधा भुवनपतयः, गन्धर्व-
यक्षराक्षसकिन्नरा व्यन्तरविशेषाः, समालः सुकर एव ।
उपलक्षणं चेत्तत्—भूतपिशाचमहोदराकिपुरुषाणामेते सर्वेऽ-
पि ब्रह्मचारिणं ब्रह्मचर्यवन्तः, यतिमिति शेषः । नमस्यन्ति
नमस्कृष्यन्ति, दुक्करं कारतरजनपुरुषस्य । (जे नि) यः
करोत्यनुतिष्ठति, तद्विति प्रक्रमाब्रह्मचर्यमिति सूत्रार्थः ॥१६॥

सम्प्रति सकलाऽप्यवयवार्थमुपसंहारमाह—

एस धम्मे धुए नि (च) एए, सासए जिणंदसिए ।

सिद्धा सिज्जति आण्णो, सिज्जिहसंति तहा परे ॥ १७ ॥

ति वेमि ।

एष इत्यन्तराङ्को धर्मो ब्रह्मचर्यलक्षणो भूवः—स्थिरः
वरप्रधादिभिरप्रकल्प्यतया, प्रमाणमतिष्ठति इति यावत् ।

नित्यः अपच्युतानुपपन्नस्थिरकस्वभावो द्रव्याधीतश्च शा-
स्वतः शब्दद्रव्याप्यकृतया उत्पन्नः वयोधाधिनया, यद्वा—
नित्यः त्रिकालमपि सम्भवाच्छाश्वतोऽनवरतभवनात्, ए-
काधिकानि वा मानादेशजविनयास्तुप्रहार्यमुक्तानि, जिनै-
स्वीर्धकृद्दिशैतः प्रतिपादितो जिनदेशितः । अस्वैव वि-
कालोचरकल्पमाह—सिद्धाः पुरा अगन्तास्वर्गिएवम-
सर्गिणीषु निवृत्तानि, चः समुत्पन्न, महाविदेह, इहाऽपि
वा तत्कालाऽप्येत्या अनेनेति ब्रह्मचर्यलक्षणेन धर्मे-
ण संस्पृशति तथा परे अन्येऽनन्तायामनागताज्ञायामि-
ति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इति पारसमाप्तौ, ब्रवीमि इति पूर्वव-
त् । उत्त० १६ अ० ।

बंधु—ब्राह्मण—पुं० । स्त्री० । ब्रह्मणोऽपत्यं ब्राह्मणः । ब्रह्मणो
मुखजे वणे, “ बंधुगस्त मुदातो विप्या विमया ” इति
पुराणम् । नि० ७० १ उ० । “ अथवा उउत्तमए जमदग्नि-
या भग्नया—अहं ते चरं साहेमि । ” श्रीमृषभस्य ब्रामो-
त्पन्नो आचका एव ब्राह्मणा जज्ञिरे । आच० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । विशुद्धब्रह्मचारिणः, ब्राम० २७ ब्राम० १ दश० ।

बंधुगाम—ब्राह्मणग्राम—पुं० । नन्दोपनन्दपाटकभूषिते स्व-
नामस्यातं ग्रामे, ब्राम० १ अ० । आ० ७० ।

बंधुग—ब्राह्मणक—न० । ब्राह्मणहिते शास्त्रे, कल्प० १ अ-
धि० १ क्षण । वेदव्याख्यानको शास्त्रे, श्री० । आ० ७० ।

बंधुवसिष्ठगुण—ब्राह्मणवसिष्ठज्ञात—न० । सामान्यप्रदणं प्रा-
धान्यस्थापनार्थं भेदोपादानभापके उदाहरणे, यथा ब्रा-
ह्मणा आयाता वसिष्ठोऽप्यायात इति । दश० ५ अ० १ उ० ।

बंधुगाह—ब्रह्मनाभ—पुं० । आगमिणस्यामुसर्गिएषो भवि-
ष्यति तीर्थंकरे, सूत्र० १ ध्रु० १५ अ० ।

बंधुगिण—ब्राह्मणिका—स्त्री० । हालाहले, “ हालाहलो य-
बंधुगिण । ” पाह० १० २२६ गाथा ।

बंधुगी—देशो—हालाहले, दे० १० ६ वर्ग ६० गाथा ।

बंधुस्थलय—ब्रह्मस्थलक—न० । स्वनामस्याते स्थलके, यत्र
विभ्रान्तिर्भोग्यता ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिना कृता । उत्त० १३ अ० ।

बंधुदत्त—ब्रह्मदत्त—पुं० । “ पारिणामिया ” शब्दे अथैव भागे
६१७ पृष्ठे उदाहृते वरचनुपाऽन्त्यायेन मोचिते कुमारं,
आ० १० १ अ० । आच० । नं० । दश० । काश्चित्प-
नगरजाते स्वनामस्याते अवसर्गिएया द्वादेशे भरत-
चक्रवर्तिनि, आ० १० १ अ० । ती० । नि० ७० ।

सं० । ति० । अथ ब्रह्मदत्तहिएडीमभिदधत् प्रथमं पू-
र्ध्वभवचित्तमाह । उत्त० ५ अ० । “ साएर वेडवडितस्य—
स्व पुत्रो । ” इत्यादि । उत्त० १३ अ० । (‘ चित्तसंभूया ’
शब्दे ३ भागे ११२२ पृष्ठे व्याख्यातम्)

जाहिएगाजिओ खलु, कासि निपायं तु हित्यणपुरम्मि ।

चुलणीए बंधुदत्तं, उववसो नलियगुम्मासो ॥ १८ ॥

जातिपराजित इति जात्या प्रस्तावाच्चाण्डालाऽऽस्यया परा-
जितोऽभिभूतः, स हि वाराणस्यां हस्तिनागपुरे च वक्ष्य-
मानस्यायतो सुपण नमुचिनाम्ना च द्विजेन चाण्डाल इ-
ति नगरनिष्कासनमकाराऽऽदिना पुरा जन्ममप्यमानित इ-

त्येवमुक्तः, यद्वा-जातिभिर्दत्ताऽऽदिनी वक्ष्यामोऽपि किमिरुप-
रुपरि जाताभिः पराजित इति पराभवं मय्यमानः ब्रह्मो ! अ-
हमवश्यो यदिदं नीचास्थेव जातिषु पुनः पुनरुत्पन्न इति ।
कलुषाक्यालङ्कारे, स वैवंविधः, किमियाह—(कालि लि)
प्रकाशः, किमियाह—निदानं चकवतिपदावाशिर्मम भवे-
त्येवमारमकः, तुः पुरेणे, क्वदं कृतवानित्याह—(हृत्विगपु-
रमि लि) इतिनागपुरं कुलम्मां ब्रह्मदत्तः (उत्पद्यो लि)
उत्पन्नः पञ्चगुहमादिति नालनगुहमविमानात्, क्युरवेति शेषः
इति सूत्राक्षरायैः ॥ भाषार्थस्तथम्—स हि ब्रह्मदत्तः पूर्वज-
न्मनि वाराणस्यां संभूतनामा ब्राह्मणो ममान्तःपुरमपधायित-
मनेनेत्युपपन्नकोपेन राज्ञा समर्पितो मारणनिमित्तं मात-
ङ्गाधिपस्य तपितुः, उक्तधायमेतेन—यदि मस्तुनौ सकलक-
लाकृशूलो विपरसं ततोऽस्तिते जीवितममप्या नेति, प्रा-
रब्धं च तदधिनाऽनेन तद्वृद्ध एवातिमुत्तमान्स्थितेन त-
द्व्यापनं, प्राद्वितौ तौ व्याकरुणीषापुरःसराः सकला अपि
कलाः, अन्यथा च शुश्रूषापरायां तन्मातरि मोहोदयाद्य-
मुपपत्तिरवमाज्याम, जातस्तज्जनेकेन, इष्टश्च मारयितुं, जातं
तत्ताभ्यां, ज्ञापितं चास्ते, उवाच्यायोऽयमावधोऽनेनो मा भू-
व्याऽऽपदिनि, तद्व्यापमाच पमायितोऽनौ ततः स्थानात्,
प्राप्तौ इतिनागपुरं, कृतः सनःकुमारचक्रवर्तिना मन्त्रां ।
इतश्च तौ चित्रसंभूतौ सातिशयमीतकलाऽऽस्तितरुणीज-
नात्यालङ्कितहनुतया त्याजितशुश्रूषाशुश्रूषयामौ जनेन रात्रिं
निवेदितौ, यथा विनाशितं नगरमायां, निर्भिदस्तेन नगर-
स्थान्तरत्प्रत्यारः, कदाचित्च तावति कुतुहलतया कौमु-
दीमहविश्लोकानार्थमात्रौ, दृष्टौ जनेन, कदाचित्तावत्यर्थं, प्र-
वद्वज्जुश्च तत एवोपपन्नवेराम्यौ, जातौ विद्वद्वतपानिष्ट-
सवेष्टौ, प्राप्ताभ्यां तज्जोलेष्याऽऽदिष्टकथनः, समापतिर-
श्वाप्रतो इतिनागपुरं, प्रादिष्टो मासपारुषके तत्र भिक्षा-
यै संभूतयतिर्दृष्टश्च नमुञ्जिना, जातोऽस्य चेत्तसि दुरध्व-
वसायो—मदुश्वरितमयं प्रकाशयिष्यतीति निर्भासितो धिग्
मुष्टः ॥ चाण्डालः ॥ क्व नगरस्थान्तः प्रादिष्टोऽस्तीत्यादिनि-
ष्टुत्पन्नोभिः, प्रहत इष्टिकोपलशकलाऽऽदिभिस्तत्परिजनेन,
तद्वनु च समस्तलोकेन, कुपितश्चासौ तेभ्यः समस्तजन-
द्वहनक्षमामसहानेजोलेष्यां मोक्षमुपपन्नकम्, तत्र च मुञ्ज-
निर्भिदलक्ष्मपदलक्ष्मकारिणैरधिकचक्राले व्याकुलितः
सान्तःपुरः सनःकुमारचक्रवर्तौ सकलो नगरलोकश्च स-
मापन्नस्तपार्थं, तद्वृत्तान्तप्रवणश्चित्रप्रथ, प्राद्वस्तैर-
नेकधा सान्त्वनवचनेरुपशमयितुं, तथापि तत्राऽऽमानमस्म-
रत्पक्षापवशतो भावचित मा भूदस्माकमकसाह्वर्मोऽभव-
नमिति क्षीरलसद्वितो महीपनिम्नं समयावभूच्च, यथा—प्र
वद्वनु ! क्षमिष्यमस्माकमिति भूमि, अस्मिन्मान्तरं की-
दम्नकोमलाऽऽलापसमृत्पन्नदक्षिणापो विगलितामुखयश्वा-
व्हालजातिरेव मेवमनेकधा कर्धनाहेतुरिति किन्तव-
दिचवयतिना निवार्यमाणोऽपि यदि ममास्य तपसः
फलमस्ति तदाऽन्यज्जन्मनि चक्रवर्तित्वमेव मम भूयाद् ये-
नाहमप्येवं ललितललनाधिलालाऽऽपद्वृत्तमज्जातिश्च म-
मासीति निदानवशमोऽनशयं प्रपेदे । ततः स तपोऽनुभाष-
तो ब्रह्मनगुहमविमानो वैमानिकत्वाजाति, नतश्च
क्रुतश्चुल्लम्मां ब्रह्मदत्तः समुपेदे । क ! इत्याह—

(कपिले संभूतो (२२भाषा)काम्यप्य इति पाञ्चालमप्यल-
स्य तिलक इव कामिष्यनाम्नि नगरे संभूत इति पूर्व-
जन्मनि संभूतनामा । अमुं पादमिकास्तत्त्वमोत्तरपादश्च
चेतइतिताथैमस्त्रायासोन्तराभिधानाद्वारतः स्पृष्ट्वा सू-
चस्पष्टिकमियुक्तियाह—

राया य तथैव वंशो, कडभो तइमो कथैरुद्वो लि ।

राया य पुष्पकुलो, दीहो पुष्प रोह कांसलिमो ॥ ३३६ ॥

एव पंच वयंसा, सभं मह दारदरिसणो मोचवा ।

संवच्छरं अण्णं, वसति एकैकरज्जमि ॥ ३३७ ॥

राया य वंषद्वो, धण्णो संभावेइ य वरधण्णो ।

इंदसिरी इंदजसा, इंदुवण्ण कुलविदेवो ॥ ३३८ ॥

राजा च तत्र पाञ्चालेषु काम्यस्य ब्रह्म इति ब्रह्मनामा
काशीजनपदाधिपः कटकस्तुनीयः कुल्लु गम्पुरुषाधिपतिः
करेणुद्व इति राजा च ब्रह्मणु वरपाश्यामी पुष्पकुलो यः
किल ब्रह्मपण्याश्चुल्लालिम्ब्या जाता दीर्घ इति दीर्घपृष्ठः पुनर्भ-
वति कौशुलिकः साकेतपुराधिपतिः ॥ ३३६ ॥ एतेऽनन्तराहः
पञ्च वयस्याः सर्वे—समस्ताः सह दाराण्यश्वसीत्येवंशीलाः
सहदारादशिनः । किमुक्तं भवति ?—यककालकृतकथनस्वीका-
राः समानवयस इति यावत् । (मोचव लि) भुक्त्वा संवत्सरं
वषमन्यूनं परिपूर्णं वसन्त्यासते, नरकालाऽपेक्षया वसन्मा-
नता, एकैकरात्र्ये कृतकप्रश्रिति नृपतिरिव । एव तथब्रह्मणा-
द्वयोः ॥ ३३७ ॥ तुनीययाया तु तापपर्यतो व्याधयायते—ब्रह्म-
राजस्येन्द्रश्रीमनुष्माश्चनस्त्रौ देव्यस्तत्र च चुल्लम्माः पुत्राऽ-
जनि, धनुतानः सेनापतेरपि तथैवाहनि सुतः समुदपादि,
ह्रनानि द्वयोः मिश्रलकौतुकाव, दशानि च हीनानां-
भ्यो दानानि, विहितं स्वसमये राजपुत्रस्य ब्रह्मदत्त इति
नाम, इतरस्य तु वरधनुरिति, कालक्रमेण च जातौ कलाप्र-
दणोचितौ, प्राद्वितौ सर्वो अपि कलाः, अस्मिन्मान्तरं मरणप-
र्यवसानतया जीवलोकस्य मृतौ ब्रह्मराजः कुनमोर्द्वैदिकम-
तिक्रान्तेषु च कतिपयदिनेषु तद्वयस्यैरभिषिक्तो राज्यं ब्रह्म-
राजः, पयोःलोचिनं च तेवैषैव नाद्यापि राज्योत्तरावरण-
परिय इति पालयितुमुचितः कतिचित्सर्वसरराणि, निरु-
पतस्तेस्तत्र दीर्घपृष्ठः, गताः स्वस्वदेशेषु कटकऽऽद्यो, अ-
तश्च सर्वधर्मातिप्रवृत्ततया दीर्घपृष्ठस्य सह चुल्लम्माः
संवन्ध, ज्ञातं चेतन्यन्तःपुरपल्लिका, न्यवेति च तथा धनु-
बांसः सेनापतिमित्रिणः सकलमपि तत् वृत्तं, निरुपितस्तेन
वरधनुर्धनं कदाचित् कुमारस्यया मोक्षव्य इति । अह-
रधमासी तथेयानुष्ठानुम्, अन्यथा बायं विहितदीर्घपृष्ठ-
ल्लोबुसान्तः केनविदुपायनाम् विचारयाम्योति विष्ठाति-
शकुनिकसंग्रहणकमानो कुमारारोपणमिष्ये, तद्वानिनिविमि-
हमादायातः पुरस्थास्तः किलाप्योऽपि य एवं दुष्टमीलाः सोऽ-
स्माभिस्त्विष्यमिष्यमणीय इति तौ स्वयं स्वसहचरैश्च दिग्भैरव-
घोषयन्तौ प्रसिद्धिनितक्षेत्तश्च अतिपुमारस्यौ, उपलब्धं च
तत्ताभ्यामनुष्टीयमानं दीर्घपृष्ठेन कुपितश्चासौ कुमारारोप, भणि-
ता च चुल्लो—यथाऽप्यमुपायेन केनापि विनाशयतां, यतो न वि-
षकन्त्व इवैव उपोक्षितः जेमकरः अस्माकं भवितुः, प्रतिपक्षं
च तत्तदा उपलभ्यतां मोहोदयस्य, निरुपितश्च ताभ्यामुपायो
यथाऽस्मै पुष्पकुलमतुलेन स्वपुष्टिता पुष्पकुलनाम पुरवैषे-

ति तामसौ परिणाम्यते. कार्येन चैतच्छ्रवणाय अनुगृह्यम् ए-
तच्च तन्मिन्नितमेषधर्मापि तथैवात्मःपुररक्षिकया निवेदितं
धनोः, तेनापि विनष्टमेतदिति पयोऽलोच कुमारेखरक्षणाया
प्रवणः कर्ममुपचक्रे, तयाहि-पुष्टोऽसाधनेन हीयुष्टो-
यथा वयमिदानीं बुद्ध्यास्तन् किमिदानीमपरेण ? युष्मा-
भिरनुज्ञाता धर्मेवैतत्कालोचितं कुर्मः, तेनाऽऽलोचितम्-
यथैव दुरात्मा दूरस्थो न सुन्दर इति, उक्त्व-यथैतत्प्र-
हितमखिलमपि राज्यं विनश्यत्यन ईदृश स्थितौ जपहोम-
वानाऽऽदिभिर्धर्मेभ्युपचिनुः। तेन चोक्तम्-यदादिशन्ति भवन्तः
इत्युक्त्वा च गतः स्वगृहं, कारितं ज्ञानेन भागारण्यास्त-
ट स्थितिवास्तव्यान्, निकृष्टं तत्र स्वर्गं, खानिता च तत्र
प्रत्ययिकुपयैज्जुष्टं यावत् सुरङ्गा, क्षापिताऽसौ वरधनोः,
इत्यस्य सन्ति तत्पश्चिन्त्यनलम्, निष्पन्नं च जनुष्टं, प्रे-
यिता च मन्त्रिवचनतोऽप्येव कन्यका प्राप्नुतेन, समागतं
लान्दिनः, कृतं सर्वसम्प्लुद्धायपमनं, शायितश्च रजम्भां ज-
नुष्टं, कुमारः, प्रदीपितं च द्वार एव सुतज्जनायां रज-
म्भां, ज्ञानं चाऽऽसन्नस्थितेन वरधनुना, उत्पातितः कुमारः,
एष्टे च सर्वतः प्रदीप्तमनन, उक्त्व वरधनः मित्र ! किमि-
दानीं क्रियतामिति, तेनाक्तम्-मा भैया !, यतः प्रातिविहितमत्र
तानेन, अत्रान्तरे चाऽऽगतं नागकुमारद्वयानुकारि भुवनमु-
द्भिषु पुरुषद्वयम्, अभ्यधाच्च तत्-मा भैष्टाम, आवां हि ध-
नोऽनुज्ञातौ दासचण्डकी, तत् क्रियतां प्रसादौ, निर्गम्यतां
सुरङ्गाभ्यां, इत्युक्त्वा च नौ गतौ सुरङ्गाद्वारं, एष्टे च नत्र
प्रधानमश्वद्वयम्। उक्तं च ताभ्यां चेटकाभ्यामेतावाक्यं दे-
वास्तारापकमयाऽऽप्तानं रत्नानां दीर्घपुष्टाङ्गवती यावत्कवि-
चलरः शुभो भवति, तत्तल्लक्षणमाकर्ष्य किं किमिदम् ?
इत्युक्त्वा तन्वेतसो ब्रह्मदत्तस्य कथितः सर्वोऽपि वरधनु-
ना सुलनोवृत्तान्तः, अभिहितं च-यथदमेवेदानीं प्राप्तकाल
मिति, चिन्तितो च तत्प्रधानमश्वयुगलमाकरोति तृतीय-
गाथातात्पर्यार्थः। एवं च प्राप्तावसरान् ब्रह्मदत्तहृष्टौ ।

ततस्तत्र ये कन्यालाभा ये च तत्पितरस्तदुपदृश-
नाय गाथापञ्चकमाह—

चित्ते य विज्जुमाला, विज्जुमई चित्तमेसोभो भद्रा ।
पंथम सागजसा पुण, कित्तिमई कित्तिसो य ॥३३६॥
देवी य नागदत्ता, जसवइ रयणवइ जखलहिलो य ।
वच्छी य चारुदणो, उमसो कक्षाइणी य सिला ॥३४०॥
घणदेवे वसुमिचे, सुदंसये दारुण य नियदिहो ।
पोत्थी पिगन पोए, सागरदत्ते य दीवसिहा ॥३४१॥
कंपिण्ण मलववई वण्णारई सिधुदण सोमा य ।
तइ सिधुसण पज्जु-ससण बाणीर पण्णा य ॥३४२॥
हुरिएसा गोदप्पा, कण्ठेदत्ता कण्ठेपण्णा य ।
कुंजरकण्ठेसणा, इसिधुङ्गी कुर्मई देवी ॥ ३४३ ॥

इदं च लोपकारतया व्याख्यायते-विज्जञ्च विज्जनामा ज-
नकस्तदुद्दिष्टौ विज्जुमाला विज्जुममी च । तथा-विज्जसे-
नकः पिता । भद्रा च तदुद्दिष्टा । तथा पंथकः पिता, ना-
३३६

गवशाः कन्यका । पुनः समुच्चये, तथा कीर्तितमौ कन्या,
कीर्तिसन्नश्च तत्पिता । तथा-देवी च नागदत्ता यशोमती
रत्नवती च, पिता च सर्वोत्तमपि यत्तद्विलः । चः समु-
च्चये, वच्छी च कन्या, चारुदत्तः पिता, तथा वृषभो ज-
नकः। कात्यायनसंगोत्रा तत्सुता शिला नाम । तथा घन-
(शु) देवी नाम वणिक्, अपरश्च वसुमित्रः, अन्यश्च सुद-
शनी दारुक्च निकृष्टमान् मायापरः, चत्वारोऽमी कुकुटपु-
ण्ड्रयनिकरे मिलिताः, तत्र च पुस्त्री नाम कन्यका, तथा
पिङ्गला नाम कन्या, पोतश्च तत्पिता, सागरदत्तश्च वणिक्,
तद्वज्जा च दीपशिखा । तथा-काम्पिहयः पिता, मलयव-
ती दुहिता, तथा-घनराजी नाम कन्या, तज्जनकश्च सि-
न्धुदत्तः, तथा तस्यैवाग्रा सोमा च नाम कन्या, तथा-
सिन्धुलेन प्रयुप्तसेनयोऽधामं यारीनाम्नी प्रतिकामिधा-
ना चेति । पठनेन च-प्रतिभा वेति । दे दुहितरी, तथा-हरि-
केशा गोदत्ता करेणुदत्ता करेणुपदिका च, (कुंजरकण्ठे-
रत्नेन च) सेनाशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् कुंजरसेना
करेणुमता च, क्षुपिधुङ्गीः कुर्मती च देवी सकलान्तःपुर-
प्रधाना अष्टौ, कुर्मती च खारत्नं ब्रह्मदत्तेनावासेति सर्व-
शेषः । अतिप्रसिद्धत्वाच्च तत्तज्जनकानामनमभिधानमिति
गाथापञ्चकाऽर्थः ।

अधुना येषु स्थानेषु असौ (ब्रह्मदत्तः) आन्तस्ता-
न्मभिधानुमाह—

कंपिण्ण गिरितडगं, चंपा इत्थिणपुरं च साएयं ।
समकडगं नंदोसा, वंसीपासाय समकडगं ॥ ३४४ ॥
समकडगाओ अदवी, तएहा वडपायवम्मि संकओ ।
गहणं वरधणुअस्स य, वंथणवकासणं चैव ॥ ३४५ ॥
सा इम्मई अक्का, देहि कुमारं कंठि तु मे नीओ ॥
गुलिणविरेयणीओ, कवडमओ छुड्डिओ तोहि ॥३४६॥
तं माऊण कुमारो, भीओ अह उप्पई पलाइत्था ।
काऊण थेरुक्खं, देवो वाहेमि य कुमारं ॥ ३४७ ॥
वडपुण्ण बंभथलयं, वडथलयं चैव हाइ कोसंबी ।
बाणारिस रायगिहं, गिरिपुर महरा य अहिउत्ता ॥३४८॥
वणहत्थी य कुमारं, जणयइ आहारण वसण गुणलुद्धो ।
वसंतो वडपुरओ, अहिउत्तं अंतरा गामो ॥ ३४९ ॥
गहणं नईकुडगं, गहणतरागाणि पुरिसहिषयाणि ।
देहाणि पुसपत्ते, पियं खु सो दारओ जाओ ॥ ३५० ॥
सुपइहे कुमकुंडि, भिक्कुंडिचिचामियम्मि जियसत्तू ।
महराओ अहिउत्तं, वच्चेनो अंतरा लम्ह ॥ ३५१ ॥
इंदुपुरे रुइ (भद्र) पुरे, सिवदत्तविसादत्तधूयाओ ।
बडुअत्तयेण लभई, कक्षाओ दोहि रउजं च ॥ ३५२ ॥
रायगिहंमिहिलहत्थिण-पुरं च चंपा तदेव सावन्थी ।
एसा उ नगरहिंदी, बाणव्वा बंभदत्तस्स ॥ ३५३ ॥
रयणुप्पवा य विज्जओ, बाणव्वा दीहोसमुक्खं य ।
संभरण नल्लियुग्गम्, जाईह पणासणं चैव ॥ ३५४ ॥

गाथा एकादश । आसामपि तथैव व्याख्या, काश्चित्पश्यं
पुरं यथाऽस्य जन्म, ततोऽसौ गतो गिरितटं सञ्जिवे-
शं तस्माच्चर्यशः, ततो हस्तिनापुरं चानन्तरं च साकेतं,
साकितासमकर्म, ततश्च नन्दिनामकं सञ्जिवेशं, त-
तोऽस्यस्थानकं नाम स्थानं, ततोऽपि चाऽस्य परिक्षमन
वंशीनि वंशगहनं तदुल्लसितं प्रासादं वंशीप्रासादं, ततो-
ऽपि सप्तकटकम् ॥ ३४४ ॥ सप्तकटकादूर्ध्वी, तां च प-
यंततो ब्रह्मदत्तस्य दृष्टिशिष्यतः शुष्ककण्ठोष्ठात्तुलाऽजनि,
ततस्तेनोक्तो वरधनुः— आगः । बाधते मां नृद ननुपहर्तु-
नोऽपि जलम्, अत्राऽन्तरं दृष्टोऽनेन निकटवर्ती घटपा-
दवः, शायितस्तत्र शीतलच्छाये तत्प्राज्ञवापर्वचिनश्चन्तरं
ब्रह्मदत्तः, कृतश्च वरधनुना तेन सह सङ्केतोऽयथा यदि
मां कथञ्चिद्विषयपुत्रास्तपुकाः प्राप्यन्ति ततोऽहमप्यो-
क्त्याऽभिमानं करिष्ये, तत इतस्त्वया पलायितव्यमिति ।
गतोऽसौ जलाश्वेषणाय, दृष्टं चैकव पश्चिमीश्वरदम-
यिष्ठं सरोऽब्रवीत् । पश्चिमीपत्रपुटं के जलम्, प्रत्यावृत्तस्य
च ब्रह्मदत्ताऽभिमुखमागन्तुं ब्रह्मणं तद्वृत्ताऽऽलक्ष्यं कथ-
ञ्चिदुपलब्धनदपसरवृत्तामैदीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषैः अति-
दीर्घबाह्वैरधनोर्ध्वनं वल्लीवितानेन आक्रोशनं चैव दृष्ट-
वचसा कृतम् ॥ ३४५ ॥ अन्यच्च—स इत्येतं मुष्टिप्रहा-
राऽऽदिभिरमात्यो वरधनुः, भरण्येत च—यथा देहीति दी-
क्य कुमारमे । दुराचारः । क तुनरसौ नीतः स्वया राज-
जुष इति ? । अत्र चाऽन्तरं सङ्केतमनुसरता पठितमि-
दमेनेन—“ सहकारमङ्गीमपु, धावति मधुरो विमुख्य
मधु मधुरम् । कसले कलग्नं पक्षात्संकोचकृतां स्वतनुवा-
चाम् ॥ २ ॥ ” (गुलिपविश्वयणोऽप्रीति) प्राकृत-
स्वात् पीताविरचनगुलिः, स हि त्रैमूर्तीतुमप्राप्तोऽन्य-
थाऽऽत्मनो विमुक्तिमनवगच्छन् पृथक्पञ्च विरेचनमुद्रिकां
प्रथममेव पयसा पीतवत्, च पृथक्, यथा जाताश्च
सुले फेनवृत्तुः । एवं च कपटेन मृतः कपटमूर्ता मृत
इति छूर्जितस्वरूपैः ॥ ३४६ ॥ इतश्च तत्पठितं ध्रुवा
कुमारो भीत इति व्रतः । अथाऽनन्तरम् (उल्लेहं ति)
उल्लेहः (पलायनं ति) पलायितवान् यथा च तं पलायमा-
नमवलोक्य क्वावाभ्यविरूपं देवः किमस्य सधमस्त्युत नेति
परिहृणार्थम् (वाहेति यत्ति) बाहिनवान् व्यंसिनवानित्यर्थः
कुमारम् ॥ ३४७ ॥ ततश्च परिभ्रमतां घटपुर्कं तस्माच्च ब्रह्मस्थ-
लकं घटस्थलकं चैव भवति विद्यामाविषयः कोशारावी वारा-
णसी राजगृहं गिरिपुरं मधुरा अहिक्षुत्रा च ॥ ३४८ ॥ ततोऽपि
गच्छन्ताऽऽर्यानीं प्रतिष्ठेन दृष्टात्प्राप्ताः प्रत्यभिज्ञातश्च त्रे-
हाराऽस्यासमञ्जसकस्य सुत इति धृतश्चातुर्मासी तत्र च
तापसकुमारकैः सह क्रीडतैकस्मिन् दिनेऽप्यनोक्तिः वन
हस्तो समुपगच्छं च नृगुप्तसुलभमस्य कृद्गन्तं, प्रारब्धश्च
विविधगजशिलाभिरम्बुं भेदयितुमाकृष्टश्च निगन्दीकृत्य तन्-
पृष्ठं प्रवृत्तश्चासौ कुमारापहरणाय वीजितश्च कियदपि दूरं
गतैकैकहस्तमनश्च तद्वधो ब्रजति हस्तिनि विटपैकदेश
कुमारः, अपक्रान्ते च कृतिणि ततस्तरोरुत्तरीयं विमूढदि-
ग्भाभो अभिमुमारेभे आर्यभारत्याह्निरिगंय गतो वटपुर्कं,
घटपुर्कश्च प्रस्थितः आधवर्तो गच्छंश्च प्रास्तस्याविधमे-
कमन्तरा ग्रामम् उपविष्टश्च तत्रि कटविटपानि विभ्रामितुं, दृष्ट-

अेकन तत्रत्यश्रेष्ठिना, नीतश्च तेन स्वशूद्रं, कृतं चाप्यागत-
कसंघं, परिश्रयितश्च भैमलिकाऽऽदयेनः स्वदुहितरमुपचार-
तश्च भुजगान्तमो कसद्वयोर्विधिवचननेवैजम्बुनोलाऽभिरुप्रा-
नमयिभिः, कटककूरकुण्डलाऽऽदिभिश्चाऽऽभरणैः, ततस्त-
द्वगुलुब्धमानसः स्थितस्तत्रैव कियत्कालं, जनयति तदा त-
दुदितरैः कुमारम् ॥ ३४९ ॥ इतश्च प्राप्ताः कृताभ्यानुकारिणो
दीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषाः, प्रारब्धाः समनतस्तममलोकितमुप-
लब्धतद्वृत्तास्तश्च नष्टनृग्याग्रचलिनश्च सुप्रतिधुराभिसु-
खं गन्तुं, तत्र च भिर्गतः कश्चिद्विष्टः कार्पाटको, दृष्टं चाभिसु-
खमागच्छन् किञ्चित्थाविधं मिथुनकं, दृष्ट्वा च तदङ्गना-
मुदाररूपां कुमारमयमबोचत् यदि युष्मत्प्रसादतः कथ-
ञ्चिदेनां कामयेव इति, ततस्तदुपरिधासितोऽहम्—प्रविश तर्हि
वंशीकुङ्कं स्थितः पथि कुमारः, प्रातः च मिथुनम्, उरू-
स्तप्यतिमदीयं कलत्रमिदं गमेगुलाभ्यादहनमास्ते तद्विज्ञे-
य लग्नमेकं स्वकीयपत्नीं, विसर्जिता चालौ तेनानुकम्पा-
परेण, दृष्ट्वा तयाऽसौ, जातस्तस्या अपि तदनुरागः, प्रवृत्तं
च तयोर्मोहनकम् एवं च कियतीमपि वेलामांतकस्य विनि-
गेताऽसौ कुङ्कजा, उक्तं चाऽऽत्मनं क्यापयितुं कुमारं
प्राति, यथा—गहनं नदीकुङ्कं, ततोऽपि गहनतरायेव गह-
नतरकाणि पुरुषद्वयानि भवन्ति । अयं चानेन धामिनोऽ-
र्थः—यथा वयं जानीमः स्त्रीद्वयान्यतगहनानि, भवन्ति-
तेन च तावपि जितानीत्युक्त्या प्राति प्रयाययितुमाह—
(द्वादशं ति) द्वादशी पूर्णप्रातम्—अलनभूतमाजने प्रियं
खलु नोऽस्माकं गृहको जात इति, तेनैव वक्तव्यं यत्र इत्यु-
क्तं तदर्थं घातयितुम्, इत्युक्त्या च तया धृत्या गृहीतं
ब्रह्मदत्तात्तरीयं, गता च पथेव सह, ततश्च निर्गतोऽसौ
कुङ्कजास्तश्च परिहासः, प्रवृत्तं गन्तुं प्रातः सुप्रतिष्ठम् ॥ ३५० ॥
तत्र च कुमुदग्री नाम कन्या (भिक्षुद्विज्जालि-
यत्रि जियस्यु ति) आर्यानामुपयन् सुपुत्र्यस्यायः, भि-
कुण्डविशालताद्वैकुण्ठिषानमनुयतिनिष्कासिताजितशभाः
जितशुभानमनुयतेः सकाशाम्भुषातोऽहिक्षुत्रां ब्रजश्चन्तरं-
ऽन्तराले लभन्—प्राप्नोति ॥ ३५१ ॥ तथैवमुदरे शिष्यदत्तो
नाम (वटपुर्कं ति) वटपुर्कं च विशाखदत्ताऽभिमानः, तद्-
दुहितरौ वटुकश्चैव दीर्घपृष्ठपुरुषमितीया कृतप्राज्ञत्ववेषण
लभन् कन्ये द्वारार्थं च ॥ ३५२ ॥ ततो राजगृहं मिथिलां
हस्तिनापुरं चर्यां तथैव आधवर्तो, अभ्रमादिति शेषः ।
यथा स्वनन्तरमुपदिशति नगरहिरिद्वयैऽप्यथा ब्रह्मदत्तस्ये-
न ॥ ३५३ ॥ एवं च समतोऽस्य मिलिताः कटककरेणु-
दत्ताऽप्यः पितृव्यस्याः, गृहीताः कियन्तोऽपि प्रमत्तराजा-
नः, चक्ररत्नं समुपगच्छं, प्रारब्धस्तदुपदिशितमार्गेण दिग्वि-
जयः, प्रातः काश्चित्पश्यं, निर्गतः तद्विभुषं दीर्घपृष्ठो, लभ-
नयोरारोपणं, विनिपातितोऽसौ ब्रह्मदत्तेन, एवं च बो-
दयस्तस्व दीर्घपृष्ठविषयरोपमोक्तश्च, अत्रान्तरं मिलिताः
परिणीतकन्याः पितरः, समुत्पन्नानि च यथावसरं शेर-
त्नानि, साधितं पदप्रादम्भमपि भरतः, प्रासाच्च नवापि नि-
धयः परिश्रुतं चक्रवर्तिपुम्, एवं च सुकृतपुण्यफलमुपमु-
ञ्जतोऽतिक्रान्तः कियानपि कालोऽप्यथा चापनीतं देवतया
मन्दारदाम, समुपगच्छं तदर्थेनादस्य जातिस्मरणमनुभूतानि

मगैविधिवक्तुमुदामान्यहं हि नलिनगुहमविमगै देवोऽमय
मिन्त्येकादशनिर्मुक्तिगाथाऽथैः ॥ ३५४ ॥

इत्थं तावत् काश्चित्पथैः स्वतः चक्रवर्ती जातश्चित्रक्य तु का
वाग्ल्याह—

“कपिल्ले संभूयो,” चित्तो पुण जाओ पुरिमतालमि ।

सेट्टिकुलमि विसाले, धम्मं सोऊख पक्कओ ॥ २ ॥

पात्रनयम् । चित्रः पुनर्जातः पुरिमताले, स हि चित्रनामा
महर्षिः, तत्र संभूतिनामिन् आतारि तथाऽनशनं प्रतिपक्षव-
स्थहो दुग्न्तो मोहश्चिन्ना कर्मपरिणतिश्चञ्चलं चित्तमित्यादि
विवक्षित्य चतुर्विधमप्याहारं प्रत्याख्यातवान्, सूत्राच्च प-
रिहृतमरणेन समुत्पन्नस्तत्रैव नलिनगुहमनामिन् विमानं,
ततस्तत्र स्वस्थितमतमनुपादयोत्यक्षः पुरिमतालपुरं, तत्रापि
कपोत्याह—अष्टकुले वणिक्प्रधानान्वयं, विशाले विस्तीर्णे पु-
ण्वोपाऽऽविमुक्तिमिति, प्राप्तवशाच्च तत्रापिअथविरलखिणौ
धम्म—यतिर्धर्मो ह्यन्त्यादिकं श्रुत्याऽऽकृत्यं प्रवर्जितः प्रव-
क्ष्यं प्रतिपक्षवानिति सूत्रमावाच्यः ।

ततः किमप्याह—

कपिण्डमि य नयरे, समागया दो वि चित्तसंभूया ।

सुहदुक्खफलविभागं, कर्हिंति ते एगमेगस्स ॥ ३ ॥

काश्चित्पथं च नगरे ब्रह्मदत्तांतोत्पत्तिस्थाने समागतौ मिलितौ
द्वापि चित्रसंभूतौ जन्मान्तरनामनः सुखदुःखफलवि-
पाकं सुकृतदुष्कृतकर्मानुभवकपं (कर्हिंति सि) कथयतः
स्मेति शेषः । ततश्च कथितवन्तौ नौ चित्रजीवयतिब्रह्मद-
त्तौ (एगमेगस्स सि) एककस्य परस्परमिति यावदिति
सूत्राज्ञायाः ।

साधारंयत्तु निर्मुक्तिरुक्तोऽयते—

जाईए पगाम निवै—यणं च माईपगामणं चित्ते ।

चित्तस्स य आगमणं, इट्ठिपरिआगसुत्तयो ॥ ३५५ ॥

तदा हि ब्रह्मदत्तो जातिस्मरणोपलब्धस्वजातीनां “ दा-
सा दसअए आसी ! ” इत्यादिना सादेष्टांकेन जनाय प्र-
काशने निवेद्यं च—य इमे द्वितीयश्लोकं पूर्यांत तस्मै रा-
ज्यादेवमेव प्रयच्छामीति विदितवान्, ततस्तदर्थिना जनेन उ-
च्युष्यते तद्वामनगराऽऽकराऽऽदिषु पञ्चमानं चाऽऽकथितं
कथयौयकृत्यो चित्रजीवयतिना, ततस्तथाविधज्ञानातिशयो-
पयोगतः स्वजातीरुपलभ्य जानीष्यमिमाशयो यथा गत्वा तं
जन्मान्तरनिजआतारं संभूतजीवमवबोधयामि इति, प्र-
स्थितस्ततः स्थानप्रदासः क्रमेण काश्चित्पथं, स्थितस्तद्ब्रह्म-
दत्तानि, श्रुतस्वचारष्टिकपरिपञ्चमानः सादेष्टांकेन, पूरितश्चा-
नेन द्वितीयश्लोकोऽवधारितस्वचारष्टिकेन, भावितश्चाऽ-
सौ नृपलकाशं राज्यलोभेन, पठिनं चैतेन तत्पुनरुतः, परिपू-
र्य श्लोकद्वयं, जातस्तदा कथेनात्सत्य विसाऽऽवेशो, निरुद्धश्च त-
ज्जातिनसूक्ष्मा श्वासमागो, निर्मालितोचनयुगलं, लुठितः स
आसनात् निपातनो भुवि, किमेतन् किमेतदित्यादिनाऽऽकुलि-
तः सर्वोऽपि तत्परिच्छदो, दृष्टश्च तेनार्याष्टिकः, ताडितः पा-
रिणप्रहाराऽऽदिभिरादितमेतेन न मयेतत्पूरितं न मयेति, किं
स्थयेनैव भिक्षुणैस्तत्कलिकदंशलिमूलैरेति । अन्तान्तरे लब्धा
चेतना, प्राप्तिं च स्वास्थ्यं चक्रवर्तिनः । उक्तं च—एवाऽसौ

श्लोकपूरयिताऽऽस्त इति ?। कथितस्तद्व्यतिक्रमे, यथा—क-
नश्चित् भिक्षुणैतत्पूरितं न त्वमुनेति, पृष्टं च पुनरेतेन हर्षोत्क-
ल्लनयनयुगलं—एव तल्लोसाविति, कथितमारचष्टिकेन—दे-
व ! मदीयप्राष्टिकायामेतच्चऽऽकृत्यं प्रचलितः सवसाह-
नः सकलान्तःपुरसमन्वितश्च तदृशेनाय, प्राप्तस्तदुपा-
नं, हर्षो मुनिः, वान्निवः सबहुमानम्, उपवेशितश्चैकास्व-
ने, यप्रच्छतुः परस्परमनामयं, कथयामासतुश्च यथास्वम-
नुभूतसुखदुःखफलविपाकं, तत्कथनानन्तरं च वक्षिना निज-
समुद्दिष्टवर्जितानां, प्रकथितस्नद्धिपाकदर्शनतस्तत्परित्याग-
श्चित्रयतिना, एतावानेव प्रस्तुताध्ययनसूत्रस्यार्थोऽभिधे-
य इति सूत्रनिर्मुक्तिगाथायांभावाः ।

सम्प्रति यदुक्तं—सुखदुःखफलविपाकं तौ कथयामासतु-

रिति, तत्र—चक्रवर्ती यथा कथयामास तथा

सम्प्रत्युत्तरमाह—

चक्रवर्ती महिङ्गीओ, वंसदो यहाजसो ।

भायरं बहुपासेण, इमे वयणपक्कवी ॥ ४ ॥

आसि मो भायरो दो वि, अण्णमव्वसयाणुया ।

अण्णमव्वसयाणुया, अण्णमव्वसयाणुया ॥ ५ ॥

दासा दसअए आसी, मिवा कालिंनरे खणे ।

इंसा मयेंगनीराए, सोवागा कासिभूयि ॥ ६ ॥

देश य देवलोगमि, आसि अग्गे महिङ्गीआ ।

इमा यो छट्ठिया जाई, अण्णमव्वसेण जा विणा ॥ ७ ॥

चक्रवर्ती महर्षिको भूवर्द्धिभूतिः ब्रह्मदत्तो महायथा आतारं
जन्मान्तरसंदर्भं बहुमानेन मानसप्रतिबन्धनेनं वषयमा-
णलक्षणं वचनं—वाक्यमप्रयोदुक्कवान्, यथा (आसिमो
सि) अर्थाऽऽवां आतारं । द्वापयन्मयोऽयं—परस्परं वषमा-
यत्तनामनुगच्छन्तौ यौ तावन्मोऽन्यवशाजुगौ, तथा अन्वोऽ-
न्यमनुगृह्णावर्तयं छेदयन्तौ, तथाऽन्योऽन्यहिनैषणौ परस्पर-
श्चामभिलाषिणौ, पुनः पुनरन्योऽन्यप्रहणं च तुल्यचित्तताऽ-
तिशयकथावनाधमं, मकारश्च सर्वथात्माक्षिणः कः, केतु पुन-
र्भवस्थितमावामभुवेत्याह—दासो दर्शणे—दर्शणदेशे (आ-
सि सि) अभूव, मृगौ कालिंनरं कालिंनरनामिन् नगे,
इंसो मतङ्गनीरे उद्धरुपे, श्वपाको चाएडालो (कासिभू-
यि सि) काशीभूत्यां काश्चमिधाने जनपदे, देवी च
देवलोके सौधमाऽमिधानेऽभूव, (अग्गे सि) आयां
महर्षिकौ, न तु कलियणिकौ, (इमा यो सि)
इयमावयोः षष्ठ्येष षष्ठिका जातिः । कोहरी येन्याह—
(अण्णमव्वसेण सि) अन्वोऽन्येन—परस्परं या विना,
काऽथैः ? , परस्परसाद्विपरहिता विमुक्तयोर्वकति भावः ।
इति सूत्रचतुष्टयाऽर्थः ।

इत्थं चक्रवर्तिनोक्ते मुनिराह—

कम्मा सिद्धाणपगदा, तुम्मे राय । विचिंतिया ।

तेसि फलविभागेण, विण्णआगयुवागया ॥ ८ ॥

कर्माणि ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनि नितरां दीयन्ते लुप्तान्; दीय-
न्ते वा स्वच्छान्ते तथाविधानुसुखफलभावावस्तपःप्र-
भृतीऽन्येनेति निदानं सामिपचक्रमार्थमाकपं, तेन प्रकथेन

कृतानि-विहितानि निदानप्रकृतानि, निदानवशनिबद्धानी-
ति योऽर्थः स्वया राज्ञः । विचिन्तितानीति, तद्धेतुभूताऽऽन-
ध्यानाऽऽविधानतः कर्माण्यपि तथोच्यन्ते तेषामेवंविध-
कर्मणाम् फलं चाऽसौ विपाकश्च शुभाऽशुभजनकव्यलक्षणः
फलविपाकस्तेन, यद्वा—कर्मोपपन्नानां (शिष्याण्यप्यङ-
लि) निदानैव शेषशुभाऽशुष्ठानस्याऽऽव्यादितत्वात् प्रा-
रब्धत् प्रकटनिदानानि त्वया राज्ञः । विचिन्तितानि कृ-
तानीति यावत् । तेषां फलं कमात् कर्म तद्विपाकेन विप्रयो-
गं विरहसुपागतौ प्राप्नोति । किमुक्तं भवति ?—यत्तदा त्वयाऽ-
स्मिन्विचारितेनाऽपि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतत्तदवयवोस्त-
थाभूतयोरपि वियोग इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थमवगमविद्योगदुष्कृता पुनः प्रश्नयितुमाह—

सत्त्वसांयप्पमहा, कम्मा मए पुरा कडा ।

ते अज्ज परिभुंजामो, किं नु चित्ते विसे तहा ॥ ६ ॥

सात्यं—शुभाभासापरिहाररूपं, कौचम्—अमायमनुष्ठानं,
ताभ्यां प्रकटानि-प्रकृतानि स्मृताणि प्रकमाच्छुभाऽशु-
ष्ठानानि शुभप्रकृतिरूपाणि वा मया पुरा कृतानि, यानो-
ति गम्यन्ते । ताभ्यं च-अस्मिन्नहनि, शेषतद्भवकालोपलक्षणं
चेतत् (परिभुंजामो सि) परिभुजे तद्विपाकोपगतस्मरणा-
ऽऽदिपरिमोगद्वारेण वेदये, यद्येति गम्यन्ते, किमिति प्रश्ने, नु
इति वितर्कं, चित्तोऽपि चित्रनामाऽपि, कोऽर्थो ?—भवानपि
(से इति) तानि तथा परिभुङ्क्ते, नैवभुङ्क्ते, भिक्षुकत्वाद्भवत-
स्तथा च किमिति भवनाऽपि मयैव सहोपाजितानि शुभ-
कर्मोणि विकलानि जातानीत्याद्य इति सूत्राऽर्थः ।

मुनिराह—

सक्वं सुचिणं सफलं नराणं,

कदाण कम्माण न मुक्खु अस्सि ।

अयेहिं कामेहि अ उत्तमेहि,

आया ममे पुण्णफलोववेयं ॥ १० ॥

जाणाहि संभय ! महाशुभाणं,

महिद्धियं पुण्णफलोववेयं ।

चित्तं पि जाणाहि तदेव रायं,

इद्धी जुं तस्स वि अ प्पभूया ॥ ११ ॥

महत्पुरुषा वयस्यपभूया,

गाहाऽशुगीया नरसंघमज्जे ।

जं भिक्खुणां सीलगुणाववेया,

इहज्जयंत समणोऽग्निहोत्रां ॥ १२ ॥

सर्वे निरवशेषं, सुचौर्णः—शोभनमनुष्ठितं, तपःप्रभृतीति गम्यन्ते,
वीर्यशब्दस्य सुचौर्णं शोषनप्रतप इत्यादि कदितः साधुत्वं,
सह फलेन वर्तन इति सफलं, नराणांमिदमुपलक्षणत्वादशे-
षाणामपि प्राप्तिनां, किमिति ? यतः कृतभ्यांऽर्थोदवश्यमेव-
तयोपरचित्तभ्यः कर्मभ्यां न मोक्षो मुक्तिरस्तीति, वदति हि
तानि निजफलमवश्यमिति भावः । प्राकृतस्याप्यस्य सुपुण्य-
त्वात्, कदाचित्-त्वयैव कथमिदं इत्याह-अर्थैः-द्रव्यैरर्थैर्वा
प्राप्नोति, वस्तुभिरेति गम्यन्ते । कामेक्ष मनोवशाद्वाऽऽदिभिः ।

कर्मैः-प्रधानैः, लक्षणे दृष्टीया तत् एतदुपलक्षितः सन् आ-
त्मा मम पुण्यफलेन-शुभकर्मफलनोपपत्तौऽन्विताः स पुण्य-
फलोपपत्त इति ॥ १० ॥ यथा त्वं जानासि-अवधारयास संभू-
त ! पूर्वजन्मानि संभूताभिधान ! महानुभावं बृहन्नमा-
स्यं महादिकं सातिशयवर्धितुमुक्तं एव पुण्यफलोपे-
तं चित्रमपि जानीहि अवबुध्यस्व तथैवाविशिष्टमव राज्ञः !
नुप !, किमिदमेवम् आह-आह्निः-संपत् सुगन्दीसितस्वा-
ऽपीति जम्मात्तरनामतश्चित्राभिधानस्य, ममापीति भावः ।
वशब्दो यस्यादर्थं, ततो यस्मात्प्रभूता बह्वीत्यर्थः, यद्वा-
आत्मा मम पुण्यफलोपेत इत्यनेन चित्र एवाऽऽमानं निर्दि-
शति, तथा जानीहि संभूत इत्यादावात्मैत्यनुवर्ततेऽप्येव-
शाब्द विभक्तिपरिणामः । तत्तत्त्वैवं योजयते हे संभूत ! य-
था त्वमात्मानं महानुभागाऽद्विबिधशेषविशिष्टं जानासि त-
था चित्रमपि जानीहि, चित्रनाम्नो ममापि गृहस्पदमपि
एवंविधवादेवेति भावः । शेषं प्राप्तवत् ॥ ११ ॥ यदि
तथाप्येवंविधा समुद्धिरादीचरिणमिति प्रव्रजिन इत्याह—
महानपरिमितोऽनन्तद्रव्यपयाऽऽऽस्मकतया, अर्थोऽभिधाय-
यस्य तन्महार्थं रूपं—स्वरूपं न तु चक्षुर्ग्राह्यं गुणः, ततो
महार्थं रूपं यस्याः सा तथा, महतो वाऽर्थोर्ज्वाऽऽदित-
स्वरूपात् रूपयति-दर्शयतीति महार्थरूपा, (वक्ष्यन्पभूय सि)
वचनेनाप्रभूता महत्प्रभूता वा अल्पार्थं प्राप्ता वचनाल्पप्रभूता
वचनात् प्रभूता वा स्तोकाक्षरंति यावत्, केयमीदृशीत्याह-
गीयत इति गाथा, सा वेदायांछर्मोभिधाधिनी सूत्रपद्धतिः,
अन्विता-तीर्थकुङ्कमधराऽद्विष्यः पञ्चादृशीता अनुगीता, को-
ऽर्थः, तीर्थकाराऽद्विष्यः श्रुत्या प्रतिपादिता, रथ्यवर्तरति शेषः ।
अनुलोमं वा गीताऽनुगीता अनेन ध्यातुकुलं देशना
क्रियते इति क्वापितं भवति । कस्याह-नराणां पुरुषाणां
सङ्घः समूहस्तन्मध्ये, गाथामेव पुनर्दिशयितुमाह—यां
गाथां भिक्षवा मुनयः शीलं चारित्रं तदेव गुणो, यद्वा—गुणः
पृथगेव ज्ञानं, ततः शीलगुणेन शीलगुणाभ्यां वा चारि-
रानाभ्यामुपेतो—युक्ताः शीलगुणोपेताः, इहास्मिन् जगति
(अजयंत सि) अजयन्ति-पठनध्वनानदयःनुष्ठानाऽद्विषि-
रावर्जयन्ति । यद्वा—“ जं भिक्खुणां ” इत्यत्र ध्रुवति शेषः ।
ततो यां ध्रुवा (जयंत सि) इहास्मिन् जिनप्रवचने यतमे-
यतवचनो भवन्ति, सोपस्कारत्वात्सा मयाऽप्युपक्रान्तिना,
ततः अमलस्तपस्यो अस्म्यहं जातो, न तु दुःखदशत्वादिनि
भावः । पठ्यते च—(सुमणं सि) सुमनाः शोभनमना इति
स्वत्रयार्थः ॥ १२ ॥

इत्थं सुनिनाऽभिहिते ब्रह्मदत्तः स्वस—

मुखया निमज्जायितुमाह—

उच्चोअए महु कके य बंधे,

पवेइया आवसडा य रम्मा ।

इमं मिहं विचपणप्पभूयं,

पसाहि पंचालगुणाववेयं ॥ १३ ॥

नट्टेहिं गीएहि य वाइएहि,

नारीजणंहि परिवारयतो ।

भुंजाहि मोगाहि इमां हि भिक्खू,

मम रोयं पच्चआ हु दुक्खं ॥ १४ ॥

उक्तोद्यो मधुः कर्कः, चशब्दात् मधो, ब्रह्मा च पञ्च प्र-
धानाः प्रासादाः प्रवेदिताः, मम वर्षेकिपुरस्सरेः सुरैरुपनीता
इत्यर्थः । आबसयाब्ध शेषमवननकारा रम्या रमणीयाः ।
प्राधान्यतरब्ध-आबसया अनिरम्याः सुरम्या वा, एते तु यथैव
चकिले रोचते तथैव भवन्तीति वृद्धाः । किञ्च—इदं प्रत्यक्षं
शुद्धमवस्थितप्रासादरूपं, विषं प्रतीतं, तस्य तद्धनं
च हिरयाऽऽदि, तेनोपेतं सुखं विसृजनेयेनम् । प-
ठन्ति च—(विस्वपण्यभूयं ति) तत्र प्रभूतं बहु-
वित्रमाध्यममेकप्रकारं वा घनमस्मिन्निति प्रभूतवि-
षघनम् । सूत्रे तु प्रभूतशब्दस्य परनिपातः प्राप्त्यत्, प्रसा-
धि प्रतिपालय पञ्चालां नाम जनधरस्तस्मिन् गुणा इन्द्रियो-
पकारिणो कपाऽऽद्यस्तेरुपेतं पञ्चालगुणोपेतम् । किमुक्तं भव-
ति ? पञ्चालेषु यानि (विशिष्टवस्त्वनि ताम्यस्मिन् शुद्ध सर्वा-
स्यपि सन्ति, तथा पञ्चालानामत्युदीक्षित्यापञ्चालप्रहय-
म्, अन्यथा हि भरतेऽपि यादृशिष्टवस्तु तत् तद्वद् एव
नदाऽऽत्मा ॥ १३ ॥ किं च—(नष्टेहि ति) द्वाविश्वरात्रां
पालसैन्योक्त्यन्तेषां विविधाङ्गद्वाराऽऽदिस्वकपैर्गोर्नैर्ग्रामस्व-
रमूर्धनालक्षैः, चस्य भिन्नकमत्वात् । (वादप्येति) वादि-
भेदः सुदृङ्गमुकुन्दाऽर्धभिनोरीजनान् क्रीडनान् परिवारयन्
परिवारोक्तुर्वन् । पठ्यते च—(पविचारयतेति) प्रविचारयन्
सेवमानो, भुञ्जति हि सुखं भोगानिमान्, परिहरयमानान्,
सूत्रस्वाप्तस्वर्गं लिङ्गवत्स्यः । भिक्षोः इदं तु यद् गजगुरङ्ग-
माऽऽद्यनभिषाय क्रीडांमविधानं तत् क्रीडालोपत्वात्तस्य,
तात्पर्यमेव वाऽत्यन्ताऽऽक्षेपकत्वकपयानार्थः । कदाचित्त्रिंशं वदे-
दित्यमेव सुखमित्याह—मह्यं रोचते प्रतिभामिति प्रव्रज्या, दूर-
वधारय, भिन्नकमध्य, दुःखमेव न मनापि सुखं, दुःख-
हेतुर्वाविति भावः । इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४ ॥

इत्थं चक्रियेणैकं मुनिः किं कृतवानित्याह—

तं पुन्यनेहेण कपासुरायं,
नरादिषु कामगुणेषु भिज्जं ।
धम्मस्सियो तस्स हियाऽणुपेही,
चित्ता इमं वक्कुदाहरित्था ॥ १५ ॥

तं ब्रह्मदत्तं पूर्वस्नेहेन जन्मात्तत्प्रकटप्रणयनं कृतानुरागं वि-
हृताभिष्वङ्गं नराधिपं राजानं कामगुणेष्वभिलषण्यशुद्धा-
ऽऽदिषु शुद्धमभिकाक्षाऽऽभित्तं धर्माऽऽभित्तो धर्मेस्थितस्त-
स्येति चक्रियो हितं पथयमुपक्रमेण पर्यालोचयतीत्येवं-
शीलो हिनानुपपत्ती-कथं नु नामास्य हितं स्यादिति चिन्त-
नपरिच्छिन्नजीवयतिरिदं वाच्यं, पाठान्तरतो-चवने वा (उ-
दाहरित्येति) उदाहृतवानुक्तवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

किं तदुदाहृतवानित्याह—

सत्त्वं विलविषं गीयं, सत्त्वं नष्टं विदंविषं ।
सत्त्वं आभरणा भारा, सत्त्वं कामा दुहावशा ॥ १६ ॥
बालाभिरामेषु दुहावशेषु,
क्षतं सुहं कामगुणेषु रायं ।
विरक्तकामाण तत्रोपशाल्यं,
अं भिक्खुणं सीलगुणं रयाणं ॥ १७ ॥

सर्वमशेषं विलययामिष विलपितं निरर्थकनया कथितयो-
नितया च, तत्र निरर्थकतया मत्तबालकगीतवत् कथित-
योनितया च विरहावस्थमुत्तमोचितभक्तुकागीतवत्, कि-
मित्याह—गीतं गानं, तथा सर्वं नृत्यं गात्रावलेप्यरूपं विद-
म्बितमिष विदम्बितं, यथा हि यत्ताऽऽदिषुः पीनमयाऽऽदि-
र्वा यत्तस्मिन् हस्तपादाऽऽदीन् विलिप्येवं नृत्यप्रतीति, तथा
सर्वोपशालनानि मुकुटाङ्गदाऽऽदीनि भारास्त्रधनो धारस्व-
रूपवत्सत्वा, तथा विषयनितामर्गुकारित्वस्युक्त्यर्थमिति शिला-
पुत्रकाऽऽभरणवत्, सर्वे कामाः शुद्धाऽऽद्यो बुद्ध्याऽऽद्यः
मृगाऽऽदीनामिषाऽऽद्यतो ब्रह्मावाप्तहेतुर्वात्, मत्तरेष्वोवि-
षादाऽऽदिभिश्चिन्त्याकुल-वात्पादक-वाचरकाऽऽदिहेतुर्वाचे-
ति ॥ १६ ॥ तथा बालानां विषेकरहितानामभिरामाभित्ताभिर-
तिहेतवो ये हेतुः, बुद्ध्याऽऽद्यवद्बुद्ध्याप्येव दुःखोपापकेषु न तत्
सुखं कामगुणेषु मनोहृदशब्दाऽऽदिषु, सत्त्वमानिविधितं शेषः ।
राजन्, वृषिर्वापते । “विरक्तकामाणं ति” प्राप्त्यत्, कामवि-
रक्तानां-विषयपराक्कुलानां तप एव धने येषां ते तपोधना-
स्तेषां यत् सुखमिति संबन्धः । भिक्खुणा यतीनां सीलगुणयो-
र्वा स्वत्वाद्दानानामाशक्तानामिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७ ॥ बाले-
स्यादिष्वं चूर्णिकुना न व्याख्यातं, क्वचित्तु दृश्यत इत्य-
स्माभिर्कथीतम् ।

सम्प्रति धर्मफलपदशेनपुरःसरमुपदेशमाह—

नरिदं जाई अइया नाराणं,
सोवागुनाई दुइओ गयाणं ।
जहि वयं सत्त्वज्जस्सवेसा,
वसीय सोवागुनिवेसणेषु ॥ १८ ॥
नीसे य जाईइ उ पाविषाय,
बुच्छा मु सोवागुनिवेसणेषुं ।
सत्त्वस्स लोगस्स दुगुळ्णिजा,
इहं तु कम्मई पुरकदाइ ॥ १९ ॥
सो दाखि नि राय महाणुभागे,
महिद्धिओ पुणफलोववेओ ।
वदतु भोगाई अमासयाई,
आयाण्डेउ अमिभिव्वमाहि ॥ २० ॥

नरेन्द्र ! चक्रवर्तिनं, जायन्तेऽस्यामिति जातिरधमा नि-
कुष्टा नराणां मनुष्याणां मध्ये स्वपाकजातिः चाण्डालजातिः
(दुइउ ति) इयोरपि गतयोः प्राप्तयोः । किमुक्तं भवति ?—
यदाऽऽद्यं स्वपाकजातावृत्तौ तदा सर्वजनगर्हिता जातिरा-
सीत्, कदाचित्तामवाप्याप्यस्यैकोनितौ स्वनामित्याह—य-
स्यां वयं, प्रायश्च बहुवचनं सर्वजनस्यापेक्षोक्त्यर्थं द्वेषाव-
प्रतिकरौ (वसीय ति) श्रवसाव उपयौ, केतु स्वपाकानां
निवेशनानि शुद्धाणि स्वपाकनिवेशनानि तेतु, कदाचित्-
त्रापि विज्ञानविशेषाऽऽदिना अदोलनीयवत् स्थानामित्याह—
तस्यां च जातौ स्वपाकसंनिधय्यां वा तु विश्वपण्ये, ततश्च
जायन्तरेभ्यः कुलितत्वं विशिनष्टे, पापैव पापिका
तस्यां कृत्स्नतायां, पापहेतुत्वं वा पापिका, तस्यां
पापिकायां वा नरकाऽऽदि कुपनेतरिति गम्यते । (बुच्छे-
ति) डीयनौ, सु इत्याद्यां केषु ? स्वपाकनिवेशनेषु, की-

द्वयोः । सर्वस्य लोकस्य जुष्टुष्यन्तीषी हीलनीया, इहेत्यस्मिन्
जन्मनि । तुः पुनरुपस्थान इह पुनः कर्माण शुभाऽनु-
ष्ठानानि (पुरकडाई इति) पूर्वजन्मोपाजिनानि विशिष्टजा-
त्यादिबन्धनानि शेषः । तत् उत्पन्नप्रत्ययैः पुनस्तदुपा-
ज्जन एव यस्मै विधेया, न तु विधयाऽभिषेकस्याकुलि-
तमनसैरेवं श्रेयमिति भाव इति । यतश्चैवमतः स इति
यः पुरा मंथूननामा अनगर आसीद्विद्वान्मस्मिन् काले
“सि सि” पुरणे, यद्वा—(दाशि सि ति) देशीयभाष्येदानीं
राजा महानुभागी महर्षिकः पुण्यफलपेतक सन् दृष्टध-
र्मफलप्रेतानिष्कर्मति संभवः । अथवा सोपस्कारत्वात्
स एव स्वमिदानीं राजा महानुभावात्तऽऽद्यविन इह
जातस्तत्कर्माणि पुराकृतानीति पूर्वेण संभवः । कोऽर्थः?,
पुराकृतकर्मविश्रुतिमतमेतत् । कथमन्यथा तथाभूतस्यैवि-
धसमुत्पत्त्यासिरेति भावः । यतश्चैवमतोऽभिषेकमिति सं-
भवः । किं कृत्येत्याह—त्यक्त्वाऽपहाय भुज्यन्त इति भोगा-
द्व्यवचयः कामा वा तान्छाह तान्निःस्पान्नाहंयते सवि-
केश्वाते इत्याद्यानन्धविशेषमस्त्येतोरभिनिष्कमाऽऽभिमुख्ये-
न प्रजितो भव, शूद्रस्थनार्या हि न सर्वविरतिक्रपात्रस-
म्भव इति भावः । पठन्ति च—“आयाणुमेवा अणुचितया-
हि” इति । स्पष्टमिति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

क एवमकरणे शेष इत्याह—

इह नीविर् एष । अससपथिभि,

धमियं तु पुष्पाई अकुप्नमाणी ।

से सोयई मयुसुरोपणी,

धर्मं अकाऊण परमि लोए ॥ २१ ॥

इह जीविते मनुष्यसम्बन्धियाणुषि राजशशाश्चनेऽस्थिरे
(धमियं तु सि) अतिशयेनैव न तु ध्वजपटपान्ताऽऽद्यन्या-
स्थिरवस्तुसाधारणतया पुण्यानि पुण्यहेतुभूतानि शुभाऽनु-
ष्ठानान्येकैर्वाच्यः स इति पुण्यऽनुपाजकः शांतेतु दुःखाऽनु-
षेः पञ्चाक्षापे विधेते मृत्युराणुपरिज्ञपस्तस्य सुखमिव सुखं
मृत्युसुखं शिथिलीभवद्व्यनऽऽद्यवस्था तदुपनीतस्तथा-
विधकर्मभिरुपदौकितो मृत्युसुखोपनीतः सन् धर्म शुभाऽ-
नुष्ठानमकृत्वाऽननुष्ठाय (परमि सि) चस्य गम्यमानस्यात् पर-
स्मिन्ध्वं लोकं जन्मान्तरकूपे गत इति शेषः । नरकाऽऽदिषु ह्य-
सखासातवेदनाहर्निशरीरः शशिशुनित्वं किं न मया तदेव
सबुद्धानमनुष्ठानमिति विद्यत एवाधर्मेकारीति सूत्राऽर्थः ।
स्वादेतत्, मृत्युसुखोपनीतस्य परत्र वा दुःखमिहितस्य
स्वजनाऽऽद्यकृष्णाय भविष्यति, ततो न शोचिष्यते
इत्याशङ्क्याऽऽह—

जहई सीहो न मियं गहाय,

मच्यू सारं थोइ हु अतकाले ।

न तस्य माया व विषा व भाया,
कालमि तम्यंसहरा भवति ॥ २२ ॥

न तस्य दुःखं विभयंति श्यायभो,
न भिचवन्मा थ सुधा थ बंधा ।

एगो सयं पण्डुहोइ दुःखं,

कपारपेवं अणुजाह कर्म ॥ २३ ॥

यद्येत्थीपम्ये, इहेति लोकं, सिहो मृगपतिः, वेति पूरणे, य-
द्वा-वाशब्दोऽयं विहकपाऽर्थे, ततो व्याघ्राऽऽदिर्वा मृगं कु-
रङ्गं शूरीस्वोपादाय प्रकमात् स्वमुक्तं परलोकं वा नयती-
ति सम्भवः । एवं मृत्युः कृतान्ते, नरं पुत्रं, भवति, दुर-
वधारणं, ततो नयत्येव, कदा ? अतकाले जीवितस्याऽऽसाम-
समये । किमुक्तं भवति? यथाऽसौ सिंहेन नीयमानो न त-
स्मै कालमेवमयमपि जन्मुत्पन्नुना, कदाचित् स्वजनस्तत्र
साहाय्यं करिष्यत्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य
माता वा पिता वा (भाव सि) वाशब्दस्यैव गम्यमानस्य-
त् भ्राता वा काले तस्मिन् जीवितान्तकूपेऽग्रे प्रकमाऽजी-
वितव्यभागं धारयन्ति मृत्युना नीयमानं रक्षन्तीत्यंशधराः,
यथा हि नृपाऽऽसौ स्वजनसर्वैस्त्वमपहरति स्वद्विविद्वा-
नतः स्वजनाऽऽदिभिस्तद्व्यपते नैवं स्वजीवितव्यंशशानतः
तज्जीवितं मृत्युना नीयमानम् । उक्तं हि—न पिता भ्रातरः
पुत्राः न भार्या न च बान्धवाः । न शूका मरणात्प्राप्तुः, शूकाः
संसारसागरे ॥१॥ इति । अथवा—अग्रेषु दुःखमागतं हर-
म्यपनयन्ति ये तेऽश्वहरा भवन्तीति । इमेवाभिष्यन्ति—आ-
द्यव्याख्याने तु स्यादेतत्—जीवितारक्षणेऽपि दुःखांशहरिणे
अविध्यम्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य तत्काल-
भाविना तुःखेनाऽऽत्यन्तपीडितस्य दुःखं शरीरं मानसं वा
विभजन्ति विभागीकुर्वन्ति ज्ञातयो दूरवर्तिनः स्वजनाः,
न मित्रवर्गाः सुहृन्समूहा न सुताः पुत्राः न बान्धवाः
निकटवर्तिनः स्वजनाः, किं तु एकोऽद्वितीयः स्वव्यमात्मना
प्रत्यनुभवति वेद्यते दुःखं क्लेशं, किमिति?, यतः कर्तार-
मेवोपाजितान्तरमेव, अनुपात्यनुगच्छन्ति, किं तत् ?—कर्मम्,
येन तत्कृतं तस्यैव फलमुपपद्यतीति भाव इति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

इत्यमशरणत्वभावनामभिधायैकत्वभावनामाह—

चित्रं दृश्यं च चउपपयं च,

संचं गिरं धपधमं च सव्वं ।

कम्मपवीभो अवमो पयाई,

परं भवं सुंदर पावंगं वा ॥ २४ ॥

तमिक्कं तुल्लसरीरंगं से,

चिईगयं दिईउं तु पावंगेयं ।

भजा य पुत्तो वि य शायभो य,

दायासमं अणुसंकमंति ॥ २५ ॥

त्यक्त्या—उत्सृज्य, द्विपरे च भार्याऽऽदि, वतुष्वर्चं च इत्या-
दि, क्षेत्रम्—इच्छेत्राऽऽदि, पृष्ठं भवत्पृष्ठाऽऽदि, (यण सि) धनं
कनकाऽऽदि, धाम्यं शाल्यादि, चण्ड्याद् वस्त्राऽऽदि
च, सर्वे निरवशेषं, ततः किमित्याह—कर्मैवाऽऽत्मनो
द्वितीयमस्त्येति कर्मोऽऽद्वितीयोऽवशोऽस्त्वतः प्रकथ-
य याति प्राप्नोति प्रयाति, कं ? परमम्यभवं जन्म (सुंदर
सि) विन्दुलोपात् सुन्दरं स्वर्गाऽऽदि, पापकं वा नरका-
ऽऽदि स्वकृतकर्मानुत्पत्तिमिति भावः । तत्र किमप्यवश्यं-
निनामिव सशरीर एव भवाऽन्तरं यात्युत्तपययेति । उच्यते
औदारिकशरीराऽपेक्षयाऽशरीर एव, तर्हि तत् त्यक्त्येत्यत्र
का सामेत्याह—(तद्वि) यत्तन भूकम् एकमद्वितीयं तत्
द्वितीयस्य जन्मोत्पन्नं संक्रमणत् तत्कृतसारमत एव कु-

रिसतं शरीरं शरीरकमनयोस्तु विधेयसम्पत्तः । (ले) तस्य भवान्तरव्यतस्य सम्पत्तिं वीयन्ते मृगकद्वन्नाय इध्मना-
म्यस्यामिति चितिः काङ्क्षन्नाऽऽत्मिकः, तस्यैवं गते स्थि-
तं वित्तवत् इध्मना, तुः पूरेषु, पावकेनाग्निना भाषां व पु-
त्रोऽपि च हातवत्त्व दानारम्यवित्तवस्तुसम्पादयिता-
नमयत्, अनुनेकामन्युपसर्पन्ति, ते हि पृथग्नेनावकद्वन्नास्त
इति तद्विनिर्णयकस्य जनकजाऽऽत्मिकः च मरुमसात्कृ-
त्य कृत्वा च लौकिककृत्याम्याकृत्य च कतिचिद्दिनामि
पुनः स्थायैतत्परतया तथाविधमन्यमेवाऽनुवर्तन्ते न तु त-
त्प्रवृत्तिमपि पृच्छन्ति, आस्तां तदनुगमनमित्यभिप्राय इति
सूत्रद्वयाऽर्थः ।

किं च—

उवाचिज्ज्ञ जीवियमप्यमयं,

वयं जरा हरं नरस्य राय ।।

पंचालराया । वयं मुणादि,

मा कासि कम्पामि महालयाणि ॥ २६ ॥

उपनीयेत दीक्षयेत प्रकमात् मृत्यवे तथाविधकर्मभिर्जी-
वितमायुरप्रमादं प्रमादं विनैव, आशीविमरणतो निरन्तरमि-
त्यभिप्रायः, सत्यपि च जीविते वयं सुस्मिन्धकृत्वाऽऽत्मकं
जगत्विभ्रस्य हरत्यपनयति नरस्य मनुष्यस्य राजन् । अकच
जिन्, येतक्यमतः पञ्चालराजः, पञ्चालमण्डलांश्वचनूपते, व-
चनं वाक्यं मृगवाऽऽकृष्य, किं तत्?—मा कार्षी, कामि?—कमो-
यस्यस्यारम्भकपाणि (महालयाणि स्ति) अतिशयमहान्ति
महाम्वाऽऽजयः कमोऽऽकृष्यो येतु ताति, उभयत्र पञ्चभिष्य-
म्यपरापद्यकुचिमभलगाऽऽशीनीति सूत्राऽर्थः—

एवं मुनिभोक्तृ वृत्तिराह—

अहं पि जागामि जेहं साह ! ,

जं मे मुमं सारसि वक्षयेयं ।

भोगा इमं संगकरा भवति,

जे दुज्जया भज्जो ! अम्हारिसेहिं ॥ २७ ॥

अहमपि न केवलं मयानित्यपिशब्दाऽर्थः । जानाम्यवबुध्ये,
तथेतिशेषः, यथा येन प्रकारेण रहस्मिन् अगति साधो !
यत् (ये) मम त्वं साधयसि कथयसि, वाक्यमुपदेशकपं व
चः, एतत् पदवन्तरं भवतोक्तम् । तत् किं न विषयान्परित्यज-
सि ? अत आह—भोगाः शुद्धाऽऽजय इमं प्रत्यक्षाः सङ्गकराः
प्रतिबन्धोपायका भवन्ति ये, यस्तोद्य नित्याभिसम्पन्नास्ते
पुःजेन जीयन्ते अभिभूयन्ते इति पुञ्जया दुस्सपजा इति
वाचत् । (अजो स्ति) अर्थः । अस्मादृशैरुत्कर्मभिर्जेनुमि-
ति गम्यते । पठ्यते च—“ अहं पि जागामि जे एण सा-
रो । ” पाठ्यते तदेव, अहमपि जानामि योऽत्र सार—यदि-
ह मनुजजन्मनि प्रधानं चारित्र्यधर्मोऽऽत्मकं, चस्य गम्यमा-
नत्वाद्यद्य मे त्वं साधयसि, शेण प्राप्तविति सूत्राऽर्थः ।

किं च—

हरिष्यपुरमि विचा । दहूयं नरवहं मरिणीयं ।

कामयोगेमु गिद्धं, नियाणमसुहं कदं ॥ २८ ॥

तस्य ये अपदिक्कतस्य, इमं प्यारिसं फलं ।

वाच्यमाणो वि वं धम्मं, कायभांगेमु मुद्धिओ ॥ २९ ॥

हस्तिनागपुरं (विचा इति) आकारोऽज्ञास्थितिः, हे विच ।
विच नाम नृने । दह्या नरपति सनत्कुमारनामानं वतुधेचक-
वर्तिनं महर्द्धिकं सातिशयसंपदं कामयोगेयूक्तकेषु पुत्रेनाऽ-
भिकाङ्क्षावता निदानं जन्मान्तरे भोगाऽऽज्ञोऽऽत्मकमद्युधम-
द्युमाऽनुबन्धि कृतं निर्वातैतमिति ॥ २८ ॥ कदाचित्तत्र कृतमपि
ततः प्रतिकारः स्यादत आह—(तस्य स्ति) सुव्यापयेन
तस्माद्विद्वानात् (मे) ममाप्रतिकारतत्वाप्रतिनिवृत्तस्य, तदा
हि त्वया बहुधोच्यमानोऽपि न मन्वेतसः प्रत्यावृत्तिरभू-
तीदमेतादृशमनन्तरव्ययमाणरूपं फलं कार्यं, यत् कीदृगि-
स्याह—(जायमाणो वि स्ति) प्राकृतवाग्जानव्यवबु-
ध्यमानोऽपि यदहं धर्मं मृतधर्मोऽऽदिकं, कामयोगेषु मृ-
च्छित्तो गृहस्तदेतत्कामयोगेषु मृच्छन्तं मम निदानकर्मणः
फलम्, अन्यथा हि ज्ञानस्य फलं विरतिरिति कथं न जा-
ननोऽपि धर्मोऽनुष्ठानावाप्तिः स्यादिति भावः । इति सूत्र-
द्वयाऽर्थः ।

पुनर्निदानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पंजलाऽवससो,

दहू धलं नाभिसमं तीरं ।

एवं वयं कामगुणेषु गिद्धा,

शुचिस्तुणो ममममसुवपायो ॥ ३० ॥

नागो हस्ती, यथेति दह्यान्तोपदेशकः, पञ्चमधानं जलं प-
ञ्चजलं यत्कलामिगुणयेन, तत्राऽवससो निमग्नः पञ्चजला-
वससः सन् दह्याऽवससोऽप्य स्थलं जलविकलभूतत्वं (न)
नैवाभिसमेति प्राप्नोति तीरं पारमर्षेणैवमानत्वासीतरमप्या-
स्तां स्थलमिति भावः । इत्येवंविधनागवत्, वयमि-
त्यात्मनिर्देशे, कामगुणेषूक्तकेषु गृह्या मृच्छिता न भिक्षोः
साधोमोने पन्थानं सदाचारलक्षणम्, अनुमज्जामोऽनुसरा-
मः । अमी हि पञ्चजलोपमाः कामभोगाः, तत्तत्परतत्परतया
न तत्परित्यागतो निरपायतया स्वात्मिव मुनिमार्गमवग-
च्छन्तोऽपि पञ्चजलावमग्नजवध्वमनुगम्यन्ते शक्युम इति
सूत्राऽर्थः ।

पुनरनित्यनादर्शनाय मुनिराह—

अचवहं कालो तुमिं राहो,

न यादि भोगा पुरिसाण निच्चा ।

उवेचच भोगा पुरिसं चयंती,

दुमं जहा स्वीयफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

अत्येति अनित्यकामति, कालो यथाऽऽयुःकालः, कि-
मित्येवमुच्यते ? अत आह—स्वरमिति शीघ्रं गच्छन्ति राज्ञां
रजन्तो, दिगोपलक्षणं चैतत्, ततोऽनेन जीवितव्यस्यानि-
त्यस्यम् । उक्तं हि—“ क्षययामदिवसमास—चकलने गच्छन्ति
जीवितद्वानि । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छन्ति नि-
द्रावशं राज्ञी ? ॥ ३१ ॥ ” अथवा “ अत्येति अनित्यं याति, को-
ऽसौ ?—कालो, कुत एतत् ? यतः स्वर्गान् राज्ञां, न चापि
भोगाः पुरुषाणां नित्याः शाश्वताः अपेक्षितकामाश्च क-
वलं जीवितमुक्तीतः न नित्यं, किं तु भोगा क्ति, य-
त उभेय स्वपदवृत्त्या, न तु पुरुषाभिप्रायेण भोगाः पुरुषं
स्वजनवि परिहरन्ति, कमिव क देवत्याह—दुमं वृषं यथा

क्षीयानि विनष्टानि कलानि यस्यासौ क्षीणफलस्तं, केवौप-
म्ये, उक्तं हि—“मिष पिब विष इव व विष इवाप्ये वा” ॥ ८ ॥
॥ ८ ॥ मिषकमध्यायः, ततः पक्षीय विद्म इव, फलोपमानि हि
पुण्यानि, ततस्तदपगमे क्षीणफलं क्षुत्तमिव पुकं पक्षियङ्गोमा
विमुञ्चन्तीति सूत्राद्यैः ।

यत् एवमतः—

जइसि भोगे चइउं असतो,
अजाई कम्माई करेहि राय ।
धम्मं ठिअो सव्वपयाणुकेपी,
तं होहिंसि देवो इमो विउच्ची ॥ ३२ ॥

यदि तावदसि त्वं भोगान् त्यक्तुम् अपहानुम्, अशकः
असमर्थः, पश्यत ए- (जइ तंसि भोगे चइउं असतो ति)
यादं खैवं नावत् कर्तुमशक्यमतः किमियाह-आयायि इय-
धर्मेभ्याः तितानिस्त्रुताऽऽदिभ्यो दूरयानानि शिष्टजनचित्ता-
नीति यावत्, कर्माण्यनुष्ठानानि कुर्व राजन् । धर्मे प्रकमात्
गृहस्थधर्मे सम्यगवस्थाऽऽदिष्टाऽऽचरितऽऽचारलक्षणे स्थि-
तः सन् सर्वप्रजातुकम्पी समस्तप्राणिव्यापारः, ततः किंफल-
मियाह-तत् इत्यायं धर्मकरणाद्भविष्यसि देवो वैमानिक इ-
त इत्यस्मान्मुच्यमवादननरम् । (विउच्ची ति) वैकिय-
शरीरवान्तिथये इति वृद्धाः, गृहस्थधर्मेभ्योपि सम्यक्व-
देशविरतिकपस्य देवलोकाफलत्वेन उक्तवादिति भावः । इ-
ति सूत्राद्यैः ।

यद्यमुक्ताऽपि यदाऽऽसौ न किञ्चिन्मतिपद्यते तदा तद्वि-
धेयतामवधारयमुनिराह—

न तुक्क भोगे चइऊण बुद्धी,
गिद्धोऽसि आरंभपरिगहइ ।
मोई कम्मो इण्णित विप्पतावो,
गच्छामि रायं । आरंभिअोऽसि ॥ ३३ ॥

मेति प्रतिषेधः, तव भोगान् शब्दाऽऽदीनुपलक्षणव्यावर्तार्थक-
मोधि वा, (चइऊण ति) त्यक्तुम्, यद्वा-सोपकारत्वाद्भोगो-
क्त्यक्त्वा धर्मो मया विधेय इति बुद्धिरवगतिः, किं तु युजो
बुद्धिर्बुद्धोऽसि भवसि, केपु ? आरम्भपरिग्रहेषु अथचहेतुषु
व्यापारेषु वतुष्वपद्विधाऽऽदिस्वीकारेषु च (मोई ति)
मोहोपनिष्कलं यथा भवत्येवं, सुप्रव्यवसायाद्वा मोक्षो-निष्क-
लो मोहेन वा पूर्वजन्मन मम आत्माऽऽसीदिति स्मृत्तलक्षणे-
न कृतो विहित एतावान् विप्रलापो विविधव्यर्थवचनोपन्या-
साऽऽत्मकः, संप्रति तु गच्छामि प्रजायि राजन्माम्भितः सं-
भाषितोऽनेकाधर्माज्जातानां पृष्टे वाऽसि भवसि । अयमाशयः
आनेकधा आश्रितानित्यस्याऽऽदिश्रीमद्भारेणानुशिष्यपाठस्या-
पि ते न मनागपि विषयविरक्तिरित्यभिनेयस्यापुण्यैव भयस्क-
री । उक्तं हि—“मैत्रीप्रमोदकावयमसाध्यस्थानि सव्यगुणाधि-
कालिश्यमानाभिनयेषु” । तत्त्वा-०-६ सू० ७ अ० इति सूत्रार्थः ।

इत्यमुक्तमते मुनौ ब्रह्मदत्तस्य यद्भूतदाह—

पंचालराया वि य बंभदत्तो,
साहुस्स तस्स वयणं अकाउं ।
अमुत्तरे सुंजिय कामभोगे,
अमुत्तरे सो नरप पविट्ठो ॥ ३४ ॥

(पंचालराया वि य सि) अपि पुनरर्थः, यः पुरेण, ततः
पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्त-ब्रह्मदत्ताभिधानः साधोस्तपस्वि-
नस्तस्यानन्तरीक्षस्य क्वचन द्वितीयादेशदृशं वाक्यमकृत्वा
वञ्जतनुलवत् शुल्ककर्मतयाऽऽप्यनुभूतैर्नरावाप्तनुष्ठाय अनुत्त-
राम्स्त्वोत्तमां मुक्त्या अनुप्राप्य कामभोगानुक्तकूपान-
नुत्तरे स्थित्यादिभिः सकलनरकज्येष्ठैर्भ्रमप्रधान इति या-
वत्, स ब्रह्मदत्तो नरके प्रतीति प्राप्यः, तद्वन्तकपयः, तदनेन
निदानस्य नरकपयवसानफलस्यमुपदर्शितं भवतीति सूत्राद्यैः ।

इह वास्य शेषवक्तव्यतास्त्विका अपि निर्मुक्तायाः
पञ्च दृश्यन्ते । तद्यथा—

इत्थीरयणपुरोहिप-भिज्जाणं बुग्गहो विण्णासमि ।
सेणावइस्स भेओ, वक्कमंथं चैव पुत्ताणं ॥ ३५ ॥
संगम अत्थिभेओ, मरुणं पुण्ण चूयणयउज्जाण ।
कटगस्स य निम्भेओ, दंदो य पुरोहिपकुलस्स ॥ ३५ ॥
जउवरापासायमि य, दारे य सेवरे य पाले य ।
तत्तो अ भासए ह-रिथए य तह कुंए चैव ॥ ३५ ॥
कुक्कुडरहितलपे, सुदेसणो दाए य नयणिद्ध ।
पचिच्छिज्जसयंवर, कलाओ तह भासणं चैव ॥ ३५ ॥
कंचुपपञ्जुआमि य, इत्थो वणकुंजरे कुम्भई य ।
एए कालेभा, वोद्धवा बंभदत्तसि ॥ ३५ ॥

एतास्तु विशिष्टसंप्रदायाभावाच्च विविचरन्ते—
सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोच्यते—

चिचो वि कामोई विरत्तकामो,
उदत्तचारितततो भवेसी ।
अणुत्तरे संजम पालइवा,
अणुत्तरे सिद्धिगं गउ चि ॥ ३५ ॥ चि बेमि ॥

चित्रोऽपि जन्मान्तरनामतश्चित्राभिधानस्तदवस्थपि, अत्रा-
ऽपि अपि पुनरर्थः, ततश्चित्रः पुनः कामेभ्योऽभिप्रेतधी-
यशब्दाऽऽदिभ्यो विरक्तः परासमुक्षीभूतः, कामोऽभिप्रायोऽ-
स्येति विरक्तकामः, उदात्तं प्रधानं चारित्र्यं च सर्वविरतिकपं,
तपश्च-द्वाधर्माद्ये यस्य स उदात्तचारित्र्यतया । पाठाभेदे-
उदप्रकाशिततया वा महंषी महर्षिषो, अनुत्तरं सर्वसंयम-
स्थानोपरिवर्तिनं (संजम ति) संयममाश्रयोपरमयाऽऽदिकं
पालयित्वाऽऽसेव्य अनुत्तरं सर्वलोकाऽऽकाशोपरिवर्तिनीम-
तिप्रधानां वा सिद्धिगतिं मुक्तिराम्नी गतिं गतः प्राप्तः । इ-
ति सूत्राद्यैः । इतिः परिसमाप्ती, त्रयीमीति पूर्ववत् ।
उक्तोऽनुगमः, सम्प्रति नयास्ते च पूर्ववत् । उक्तो १३ अ० ।
तं० । स्था० ।

“ ब्रह्मदत्ते स्मृतिं प्राप्ते, द्वाये च कर्त्तव्यं ।
स्त्रीरन्ते तस्मैतोऽवादी-ज्जोगान् मुक्त्वा मया सह ॥ ३ ॥
तयोक्तं न मम स्पर्शः, सद्यन्ते च किञ्च विना ।
तं प्रत्याययितुं वाजी, मुखाद्यावत्कटी तथा ॥ ३ ॥
कृष्टः करेण तत्कालं, गलद्वेतः क्षयाम्भुतः ।
तथाऽप्यप्राप्ये तस्य, कृत्वा लोहमयं नरम् ॥ ४ ॥
पारिरेमे तथा सोऽपि, दैवाद्याद्य व्यलीचत ।

ततोऽभूत्तपयस्तस्य, हृदं की वा न मन्वते ? ॥ ५ ॥ ”
आ०क० १ अ० । तं० स्था० । अजिनस्वामिनः सुव्रतस्वा-
मिन्श्च प्रथममिच्छादायकं । स्या० म० १ अ० । नि० चू० । स्था० ।
बंभदेवो यं राया वाउरंतकवही सत्तपयुं उक्तुं उच्च-
नेयं सत्त य वाससपाई परमाउं पालइत्ता कालपास कालं
किचवा अहे सत्तमाए पुढवीए अपइइयो गुरए नरइय-
चाए उववणे । स्या० १० डा० ।

नथा चक्षुर्विकला ब्रह्मदत्तचकी रात्री जिनघनिसहआयि
कलक्षकपाणि करोति, तानि किं चक्षुर्विकलानि, स्वाभावि
कानि वेति प्रश्ने, उत्तरम्—ब्रह्मदत्तचकी यानि कपाणि विकु-
र्वानि तानि प्रायशश्चक्षुर्विकलानीति । प्र० ४६० सेन० ३ उक्ता० ।
बंभदीय-ब्रह्मदीय-पुं० । आमीरविषये कृष्णावेणानघोमध-
इयि, नि०चू० १३ उ० । पि० ।

बंभदीयमिह—ब्रह्मदीयिकमिह—पुं० । ब्रह्मदीयिकाशाखोप-
ल्लिने सिंहनामके आचार्ये, न० ।

बंभदीयिया—ब्रह्मदीयिका—स्त्री० । ब्रह्मदीय आर्यसमितिनूरी-
यामात्मनः प्रमाजितेः पालितप्रभुसिंहनापसपञ्चशतकैः प्र-
चालितायां शाखायाम्, कल्प० ।

धेरदितो यं अजसमिपहितो गोयमसगोत्तहितो इत्येयं
बंभदीयिया साहा जिग्मया ।

आमीरदेशे अचलपुराऽऽसन्न कक्षा-वेणानघोमधे ब्रह्मदी-
ये पञ्चशती तापसनामभूत्, तेष्वेकः पादलेपेन भूमाविव
जलापरि गच्छन् जलालिप्तपादो वेणामुत्तीयं पारणार्थं या-
ति, तस्य अर्धो एतस्य तपःशक्तिः जेतुं न कोऽपि प्रमा-
नीति धन्या आदौः श्रव्यब्रह्मविमामुला आर्यसमितसु-
रय आहूताः, तैश्चैव—स्नाकमिर्षं पादलेपशक्तिरिति । आदौस्ते
स्वगृहं पादपादुकाधावनपुरस्सरं भोजिताः ततस्तेः सहैव
आह्वा नदीनटमगुः, स च तापसे धाष्ट्यमालम्ब्य नद्यां
प्रविशन्नेव बुद्धिं लभन्, ततस्तेषामपञ्चाजना, इनश्च तत्राऽऽ-
र्यसमितस्त्रयोऽभ्येत्य लोकबोधनाय योगभूयं लिपया ऊचु-
र्वैश्वं । परम्परं यास्याम इत्युक्तं कूलं मिलितं, बभूव बह्वाश्च-
र्यम्, ततः सूरयस्तापसाऽऽध्रमं गत्वा ताम्रनिर्घोष्य प्रा-
प्राजयन्, तनस्तेषां ब्रह्मदीयिका शाखा निर्गता । कल्प०
२ अधि० ८ क्षुण् ।

अचलपुराश्चकसमुद्रायकथा चैवम्—

“ बहुमहसालमाथे—ण पउरसोमयससंगयसेण ।
निजिणिय कस्ययश्चलत्तं, अचलपुरं अरिय वरनयत् ॥ १ ॥
नत्थ इति जइसुपययण-पमायकाकुरणभयमुणकरणत्ता ।

उत्सर्गऽववायविकु, बह्वै सुमहद्द्विया सह्य ॥ २ ॥
कक्षाविश्रानइश्रं—तगमि तथ्येव तावसा बहव ।
निवासिसु तत्थ एगो, विसारसो पायलेषमि ॥ ३ ॥
पयलेववलेणो, निचं संचरइ सलिलपूरे वि ।
यलमगो इव धणियं, जणयतो विश्दयं लोय ॥ ४ ॥
तं ददुं मुजजणो, दुस्सहमिच्छलत्तावत्तं तपो ।
महिसो विषऽइसण्णं—पंकं निस्संकमणुपुत्तो ॥ ५ ॥
जइ पञ्चकं अम्हा—ण सासणे दीसए मुदपहावो ।
न तहा तुम्हं इय सो, धिट्ठो धरिसेइ सहजणं ॥ ६ ॥
मिच्छलत्तधिरिकणं, मा मुज्झां ह्वेउ इय सह्य ॥

उत्सर्गपयं लीला, तं विट्ठीए वि न नियंति ॥ ७ ॥
अहं मउलियकुमयपमो—यकरवो वहरसामिमाउलओ ।
सिरिअजजसमियगुरो, सूहं व्व समागरो नत्थ ॥ ८ ॥
सविट्ठीए सव्वे, वि सावया ते लहुं समागम ।
भूमिजिनमउलिकमला, मुक्कपकमलं नमंसंति ॥ ९ ॥
वाइजलुलियनयणा, सुदीणवयणा, य निययत्तिरयस्स ।
संसंति तावसकयं, तामसमसंजयं सव्वं ॥ १० ॥
अहं भणइ गुरु सह्य । अविदहजणं इमो कवडुज्झी ।
केणाऽवि पायलेव—णमुदपयारण व्वेइ ॥ ११ ॥
न हु काऽवि तयोसत्तो, तवभिसणो तावसस्स एयस्स ।
तं सोउं ते सह्य, वंरिय गुरुणो गया सह्यं ॥ १२ ॥
अववायकरणमयं, नाउं ते सावया विमलमरणो ।
अहं तं तावसमहआ—वरेण भुत्तुं निमंतंति ॥ १३ ॥
सो वि य बहुलोयज्झो, पत्ता एगस्स पायसस्स मिहे ।
ते ददुं समयन्, सहसा अमभुट्ठए सो वि ॥ १४ ॥
उववेसिय भणइ इमं, पक्खालां वसु निययपपउमं ।
न हवइ गुरुएसु भुयं, आर्योणं पण्यया विहल्ला ॥ १५ ॥
तस्स अणिक्खंनस्स वि, पाए पाऊय उंसिणनीरय ।
तह सो धोयइ जइ त त्थ लेवपंधो वि न हु ठाए ॥ १६ ॥
गवपांडवांसिपुव्वं, तं भुज्जाव न सो पुणो गुणइ ।
भोयणआसायं पि हु, भापिविगोवणमण्ण मिस्सं ॥ १७ ॥
अलपमकुंडुइसण-समुस्सुएयं जण्ण परियरियो ।
सरियानीरं पुणरिये, जिमंउं सो यावसो पत्तो ॥ १८ ॥
अज वि य लेवअंसो, कोऽपि हविज्ज लि कितिय पविट्ठो ।
नहतीरं बहु बुद्धिं, पकुणंनो बुडुबुडारायं ॥ १९ ॥
किंकरमसुणो माया-विण्णो ययं वंरिय सि चित्तंता ।
मिच्छलत्तयाऽवि जाया, तपाऽगुरत्ता इहणधम्मं ॥ २० ॥
तकालं नुमुल्लत्ते, नयरज्जे तहए दत्तालपमि ।
पत्ता समियाऽसरिया, कुंतं बहुजोगसंजोगा ॥ २१ ॥
काउमणा जिणसासण-पमावणं सारिय अनरालमि ।
जोगविसंसें लांबउं, लोयसमकलं इय मणिषु ॥ २२ ॥
विष्णुं तुह परतीरं, गंतुं वयामिच्छामो तस्मां कंति ।
तलहडुगं पि मिलियं, सायं, बिचादलजुयं व ॥ २३ ॥
तसो अमंदआणं—दुपुज्जचउवअसंघपरियरिया ।
सिरिअजजसमियगुरुणो, परतीरभुयं समणुपत्ता ॥ २४ ॥
ते तावसा निपटं, आपरिययसियणपमावं ।
सव्वं गयमिच्छत्ता, तेसिं समीये पवीजिसु ॥ २५ ॥
ते बंभदीवनिया-सिणुं सि तेसिं पढाणुवासमि ।
बंभदीवननाम, समणा सुयविसुवा जाया ॥ २६ ॥
इय समियकुमययणा, भविजुरसमनयणनिहिंपमोयकरा ।
नयजलहरसारिच्छा, गुरुणो अज्झय विहरिसु ॥ २७ ॥
ते सावया वि सुएरं, सिरिंजणवरपयणं पमावित्ता ।
परिपालिय मिद्धिधम्मा, सुगईए भायणं जाया ॥ २८ ॥
“ इत्युत्सर्गपवाइयपकृशलधियो वप्पमिध्यायकक्षाः,
विस्फुज्जमल्लवया अचलपुरावरआचारः सुत्तु दत्ताः ।
धीमत्तीयेशरीयेस्वपरहितकरोत्सवणये बभूवुः ।
तस्माद्भूयाः । विषेकद्रुमघनसलिलं कौशलं तथ चत्त ॥ २९ ॥ ”
प०२ २ अधि० ६ लक्ष० ।

बंभदेवयाग—ब्रह्मदेवताक-न० । ब्रह्मविधदेवताक, सु०म०
१० पाहु० १२ पाहु०पाहु० ।

बंभपट्टाण-ब्रह्मप्रधान-वि० । ब्रह्म ब्रह्मचर्यं कुशलानुष्ठानं वा, प्रधानसुखं यवयु । ब्रह्मः रथैः सोलमे, औ० ।

बंभबंधु-ब्रह्मबन्धु-पुं० । जानिमात्रब्राह्मणे, पिं० । निर्गुणे, स्थानं ४ ठा० ३ उ० ।

बंभयारि (य)-ब्रह्मचारिन्-पुं० । ब्रह्मणश्चरन् ब्रह्मचारः, न विघटनं यस्यासौ ब्रह्मचारी । आनु० । मैथुनविरते संयते, आच० ३ अ० । नवविधभ्रमचर्यानिमुने, आच० २ भु० १ ख० १ अ० ६ उ० । सूत्र० । " जहा विरालाऽऽवसह-स्वसम्भो, न मूलपाणं वसही पसत्था । एमेव इत्योणि-लेखस्वसम्भो, ण बंभयारिस्व खमो णिवासो ॥ १ ॥ " उत्त० ३२ अ० । पार्श्वनाथस्य चतुर्थेणधरे, स्थानं ८ ठा० । स० । प्रअ० । कल्प० । उत्त० । तथा " औं देह कणयकोडी, अह-वा करिह कणयजिणभवणं । तस्स न तत्तिअ पुणं, जत्तिअ बंभवण धरिए ॥ १ ॥ " एतद् ब्रह्मचर्यं किं दिवसमत्तकं, याव-ज्जीवसम्बन्धि वेति प्रश्ने, उत्तरम्—एतद्ब्रह्मचर्यं मुख्यवृत्त्या यावद्जीवसम्बन्धि, अथवसायविशेषणं दिवसाऽऽदिसम्बन्धयतीति । ३२ प० सेन० ४ उल्ला० ।

बंभलिउत्र-ब्रह्मलीय-न० । सुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यां निर्गतस्य कौटिकगणस्य प्रथमकुले, कल्प० २ अवि० ८ क्षण ।

बंभलोय-ब्रह्मलोक-पुं० । ब्रह्मनामकम्पदालिते पञ्चमदेवलोके, स्थानं १० ठा० । प्रह्ला० । औ० । १००० । उपा० । (तत्त्वकल्पिता 'ठाण' शब्दे चतुर्थभागे १००७ पृष्ठे गता)

" बंभलोएणं कपे छ विमाणपत्तहा पसत्ता । तं जहा-अए, विए नौरप, निम्मले, विनिभिरे, विसुद्धे । " स्थानं ६ ठा० । प्रव० । विरो० । अनु० ।

बंभवं-ब्रह्मविन्-पुं० । ब्रह्माऽऽशयमलकलङ्कविकल्पयागिशमं वे-त्तीति ब्रह्मविन् । यदि वा-अष्टादश्या ब्रह्मति । ब्रह्मवत्तरि, " धम्मवं बंभवं " । आच० १ भु० ३ अ० ।

बंभवइ-ब्रह्मप्रतिन्-पुं० । ब्रह्मणा मोक्षस्य प्रतं ब्रह्मप्रतम्, तद्यस्यास्तीति । कुशलानुष्ठायिनि, सूत्र० २ भु० ६ अ० । ब्राह्मणजातिभक्ते, सूत्र० २ भु० ६ अ० ।

बंभववक्का-ब्रह्मवक्का-ली० । ब्रह्महत्यायाम्, ब्रह्मवधज-निते (नि०चू० १२ उ०) पाप, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बंभवहंसय-ब्रह्मवर्तसक-न० । ब्रह्म बृहत्त्वात्सकला लोक-स्वद्वयसकं सुकुटकूपम् । निजशिलायाम्, स० १२ सम० ।

बंभवण-ब्रह्मवन-न० । पष्ठदेवलोकायै स्वनामस्वाते विभाने, स० ११ सम० ।

बंभवव-ब्रह्मव्रत-न० । ब्रह्मचर्ये, नि०चू० १ उ० । " शक्यं ब्रह्मव्रतं धारं, शरीरं न तु कतारैः । करिपाणसुद्वहं करिभिर्न तु रासमेः ॥ १ ॥ " स० १ सम० । महा० ।

बंभवादि (य)-ब्रह्मवादिन्-पुं० । ब्रह्मवदितवार्तिनः सम्म० १ काण्ड । (तत्त्ववादश्च 'एगवाह' शब्दे तृतीयभागे ३५ पृष्ठे दक्षितः । (आना) शब्दे द्वितीयभागे १६६ पृष्ठे च आत्मभेदप्रस्तावे उपदिक्षितः) ले-खतस्विवह तन्मतं दूषयते—तत्र हि क्षेत्रज्ञाः परमब्रह्म-

विस्तुलिङ्गकल्पः, तेषां च ततः पृथग्भावेन ब्रह्मस्-त्वात् एव कश्चिद्वरो हेतुरिति, सा तल्लेपेऽपि तथावि-धेव, तद्वदेव भूयः पृथक्त्वाऽऽसति, एवं हि भूयो भव-भावेन न सर्वथा जितप्रत्ययं, तद्वज्रप्रभावमाश्रित्यैव तत्-त्वात्त्वाभावतया भवत्युक्तवत् शक्तिरूपेणापि सर्वथा भवपरि-त्याग इति निरूपयितव्यमेतत् । न सकृद्विचटनस्वभावात्-कल्पनयाऽह्नेऽप्येवमेवदोषो इति न्यायः खलु, अनेक-दोषोपपत्तेः । तथाहि—विचटनेन शुद्धादशुद्धाद्वा ब्रह्मण इति निरूपणीयमेतत्, शुद्धविचटने कुतस्त्वपिर्महाशुद्धिः, अशुद्ध-विचटने तु तत्र तयोऽपार्यकः, न चैवमेकमात्रभागं च त-द्विति, अनेकत्वे च परमताङ्गीकरणमेव, तद्विभागानामेव-नीत्या आत्मन्यादिति । एतेन पदाङ्ग—

" परमब्रह्मण एते, क्षेत्रविदोऽंशा व्यवस्थिता वचनात् । वहिर्मकुलिङ्गकल्पाः, समुद्रलवणापमाम्बुज्ये ॥ १ ॥ सादिपृथक्कचममीया-मनादि वाऽहेतुकाऽऽदि वा विन्यम् । युक्त्या ह्यनीन्द्रियत्वात्, प्रयोजनाऽभावमर्थेव ॥ २ ॥ कृपं पतितोत्तारण-कलुस्मत्तुपायमार्गं न्यायम् । ननु पतितः कथमर्थमिति, हन्त तथादर्शनादेव ॥ ३ ॥ भवकृपपतितसर्वोत्तारणकतुरपि युज्यते होवम् । तदुपायमार्गमुल्लं, वचनाच्छेदयुद्धालेन ॥ ४ ॥ एवं चाऽह्नेने सति, वर्षेयिलोपाऽऽद्यमङ्गनं नीत्या ब्रह्मणि वर्णाभावात्, क्षेत्रविदो हेतुभावाच्च ॥ ५ ॥ "

इत्यादि । एतदपि प्रतिनिष्ठम्, अद्वैताग्रगण्यत्वात्, हृष्टेष्टा-ऽविक्रम्य वचनस्य वचनत्वात्, अन्यथा ततः प्रवृत्तिसिद्धेः, वचनानां बहुत्वात् मिथो विक्रमोपपत्तेः, विशेषस्य दुर्ल-भ्यत्वात्, एकप्रवृत्तपरवर्थाधिनत्वात्, नराणां दितनप्रवृत्तौ यद्विज्ञावचनस्याप्योजकत्वात्, तद्वन्तरनिर्गारकणादिति । न ह्यदुष्टं ब्रह्मणं प्रवर्जितं वाऽवश्यमपानो दूष्टं वा मय्यमानः तद्वृद्ध इत्युच्यते, न च दूष्टेनारवगमो विचा-रणमन्तरं, विचारश्च युक्तिगम इत्यालोचनीयमेतत्, कृप-पतितोदाहरणमप्युदाहरणमात्रं, न्यायानुपपत्तेः, तद्वृद्धा-ऽऽदेशिप तथादर्शनाऽभावात्, तत्र बोलाणं दो-षसम्भवात्, तथा कलुस्मत्तुपायत्वात्, प्रयानैरपकल्पात्, न चोपायमार्गमपि न विचारकप, तद्विहाऽपि विचारो-ऽनाश्रयणीय एव, देवाऽऽप्यसं च तत्, अनीन्द्रियं च देव-मिति युक्तरविषयः, शुक्लाऽऽप्यागमयुक्तिविषयतायां तु नमा-न एव प्रमङ्ग इतरत्राऽपि इति, तस्मादाविषयं त्रिको-टिपरिशुद्धविचारशुद्धितः प्रवर्तितव्यम् । ल० ।

बंभविजा-ब्रह्मविद्या-ली० । परमार्थप्रकारं, आ०म० १ अ० । बंभसंति-ब्रह्मशान्ति-पुं० । स्वनामक्याते महर्षिकथने, जी० १ प्रवि० । ती० ।

बंभसाहण-ब्रह्मसाधन-पुं० । ब्रह्म शानं साधनं यवयु स ब्रह्म-साधनः । अथवा-ब्रह्म आत्मा, स एव साधने यवयु सः । ब्र-ह्मज्ञानसाधनकं, आत्मसाधनकं च । अष्ट० २ म० ६ अष्ट० । बंभसुसय-ब्रह्मसुत्रक-न० । यक्षापवीतं, आ०म० १ अ० ।

बंभमण-ब्रह्ममन-पुं० । श्रृंगमदवयव पुत्रशतकान्तगीते द्विच-त्वारिंशत्तमे पुत्रे, कल्प० १ अवि० ७ क्षण । वाराणसीवा-स्तव्ये स्वनामक्याते भोष्टिनि, च०२० ।

" नङ्गाविभूयिता नमिद-कविना वृषभूयिता ।
शम्भोर्भूतिरिवात्रास्ति, पुत्री वाराचसी वरा ॥ १ ॥
वारिद्वयमुद्दिनस्वय, प्रहल्लेनोऽनवद्वयिह ॥
यशोमयी च तत्पत्नी, सोऽवराऽगात् बाहः पुरात् ॥ २ ॥
भक्त्यानी धर्ममावधानं, दृष्टोद्यानगतं मुनिम् ।
प्रशस्य मुनिः अष्टौ, निषत्वात् तन्मित्रे ॥ ३ ॥
मुनिराक्येद्वा भव्यः, यावज्जीवोऽवमेवजित ।
सावदाह्वरमावक्षे, तावत् कर्माणि वामेयत् ॥ ४ ॥
ततोऽप्यवन्तुःकर्मिन, खड्गं दः सदायसौ ।
तस्मात्सुखेतिवाऽऽदात्-गृह्णितस्याप्या मनीषिणा ॥ ५ ॥
अष्टयुजोऽप्योदशक्योऽप्य-मुपदेशः प्रभो ! ननु ।
मुनिः शोचं गृहस्थाना-मस्ति न भो ! पौषधमनम् ॥ ६ ॥
तत्राऽऽदागङ्गाङ्गनकाराग-ऽप्रह्लादयापावचैवमम् ।
देवतः सर्वतो वाऽपि, कर्तव्यं द्विविधं विधा ॥ ७ ॥
यावत्कालमिदं धर्मो, विभक्तिं भावको व्रतम् ।
तावत्कालं च विधेयो, यथावतानुपालकः ॥ ८ ॥
धर्मव्यवधान्तरे कश्चि-च्छङ्कः क्षेमद्वाराभिधः ।
वभावे पौषधाऽऽख्येन, व्रतनानेन म कृतम् ॥ ९ ॥
अष्टयुजोऽप्य मुनि नत्वा, किं विद्वेषोऽस्य पौषधे ? ।
प्रकृत्या भद्रकथाऽपि, जातस्य आवरे कुले ॥ १० ॥
मुनिः स्माऽऽत् भवाद्दस्मात्, पूर्वोऽप्यं भवेऽभवत् ।
नगर्या किल कीशारभ्यां, क्षेमदेवाभिधो घण्टिक ॥ ११ ॥
जातौ तत्र वाऽभूत्, महोभ्यो भावकोत्तमौ ।
जिनदेवाभिधो उपेष्टो, धनद्वेषः कनिष्ठकः ॥ १२ ॥
कुटुम्बभारमारोप्य, जिनदेवोऽप्यदाऽनुजे ।
पौषधं पौषधामारे, प्रत्यहं विधिना यथावत् ॥ १३ ॥
अप्यदा पौषधस्यस्य, तत्परोऽप्येऽवधिचलतः ।
ज्ञात्वा ज्ञानोपयोगेन सोऽवादीदनुजं यथा ॥ १४ ॥
वत्सावशिष्टमायुस्त, नूनं जने दिनात् दृश ।
विधेहि बाणध्व स्वार्थं सावधानमना भूयम् ॥ १५ ॥
धनद्वेषस्तनः कृत्वा, कैले पुत्रां गरीयसीम् ।
वत्सा दानं च दीनाना-मर्दानो निनिदानस्तनः ॥ १६ ॥
संघं च क्षमयित्वाऽसौ, विधायात्यन्तं सुधीः ।
तृणमस्तारके तस्यै, स्वाध्यायध्यानतन्त्रः ॥ १७ ॥
क्षेमदेवोऽप्य तत्रैव-सूत्रे भो भो ! कथं भवेत् ? ।
गृहस्थस्य सत्संगत्वा-द्वचिज्ञानमीदृशम् ? ॥ १८ ॥
अथेनदपि चेत् सारं, भवेद्भद्रं ततोऽनुमम् ।
अर्हाप्ये पौषधं ज्ञान-मानोः पूर्वाचलोपमम् ॥ १९ ॥
धनदेवोऽप्य तत्राहि, स्मरन् पञ्चनमस्किधाम् ।
विषय द्वादशे कथे, इन्द्रसामानिकोऽजनि ॥ २० ॥
कलिहरस्य तस्याऽऽशु, यथा संनिहितामरी ।
गन्धान्मुपुष्यपुष्पार्थः श्वकं तुष्टैर्हामहः ॥ २१ ॥
क्षेमदेवोऽपि वीर्येन-दीपच्छादनां दचत् ।
पौषधं प्रायश्चक्षकं, धर्मकामो यदा तदा ॥ २२ ॥
कृत्वाऽऽवाहयतुमोले, सोऽप्यदा पौषधमनम् ।
तपस्विभ्यां तपस्याप-सुपुद्गमौ दपस्वित्यत् ॥ २३ ॥
अर्हो ! दःकर्महो ! दःकः, सुपुद्गमोऽऽदिसंभवम् ।
यवमात्सोऽतिचयोऽसौ, पौषधं हि ततोऽसौ ॥ २४ ॥
अप्येतेषु सुरो भूत्वा, सोऽभूत् सेजङ्गरो जयम् ।

यन्वीषधाम्भुतः प्राक् तत्, ततोऽप्यापि तदाक्यया ॥ २५ ॥
प्रहलेन हातं भूत्वा, प्रणिपत्य पुनर्दुर्मित ।
पौषधमनमादाय, धर्ममन्यो ययो गृहम् ॥ २६ ॥
ततः प्रभुति स अष्टौ, सुखेन प्राप्तजीविकः ।
कियत्कालमतीयाय, कुत्रापि पौषधमनम् ॥ २७ ॥
अप्यदा तत्पुराभीष्टे, स्मृतोऽकस्मादपुत्रिणि ।
पुरेऽरिमिमेयमाने, अष्टयसौ शूरमानुवः ॥ २८ ॥
गत्वा मगधदेशेषु, ग्रामे प्रत्यन्तवर्तिनि ।
कस्मिंश्चाजीविकादतो-रध्वृषास विधेयशात् ॥ २९ ॥
एकदा स तु मेप्राते, चतुर्मासकपर्षणि ।
धर्मोत्थानकरणे, लालसो ध्यानवानिति ॥ ३० ॥
अर्हो ! मे हीनपुत्रयन्-महो ! मे विधिचक्रता ।
यदहं म्यपने स्थाने, साधुनाधर्मिकोऽस्मिन्ने ॥ ३१ ॥
क्षमयिष्यदहं कैव्यं मत्र चत्सदा मुदा ।
विधिसारमभिरुधं, द्रव्यतो भाषतोऽपि च ॥ ३२ ॥
गुरुषोऽप्यभविष्ये-द्वन्त्र सर्वत्र निःस्पृहाः ।
अदायं द्वादशाऽऽवने, वन्दनं तत्सदृहिषु ॥ ३३ ॥
एवं विविष्य स अष्टौ, अष्टयवीरुहकाणक ।
स्वाऽऽयत्सं पौषधं शक्ते, कर्मसाधिसदीपयम् ॥ ३४ ॥
इतश्च तदुष्टं निर्ये, कयविकपणकुल्लयाः ।
वत्सायः पुरुषाः केवि-विषेर्दुष्टपुत्रुदयः ॥ ३५ ॥
ततश्च तैर्नर्कानः, अष्टिनः पौषधसयः ।
समह्ना प्रहलेनोऽपि, कालेऽस्वात्सोऽप्याविधि ॥ ३६ ॥
निशोपग्रहादुष्टं, तस्मिन् सुनिष्ठे ते नराः ।
प्रविश्य तत्र आत्रणाऽऽ-रेमिरे मोक्षितं श्रुयम् ॥ ३७ ॥
प्रवृजः अष्टययो गेहं, मुष्यमाप्यं विदक्षति ।
मनागपि शुभध्याना-ज्ञावलीद्वल्लालः ॥ ३८ ॥
संवर्गानिश्वास्तोऽनु-शिष्टिमिन्मामनो ददौ ।
रे जीव ! धनधाम्याऽऽदौ, मा मुहः सर्वेषा वतः ॥ ३९ ॥
एतद् वाङ्मामनित्यं च, तुच्छं चातुच्छदुःखदम् ।
एतस्माद्विपरिते तु, धर्मं चित्तं हटं कुरु ॥ ४० ॥
अप्येत्यामानुशिष्टि ते, तस्कराः अष्टिनो मुखात् ।
एवं विधावयामासु भोवनां भवनाशिनोम् ॥ ४१ ॥
धर्मोऽप्येवमेव येनासौ, लक्ष्यापि लक्ष्य निःस्पृहः ।
अधम्या वयमेवैके, ये पराधि जिहीव्यः ॥ ४२ ॥
ततश्च लघुकर्मत्वा-ज्ञातिस्मृतिमवाप्य ॥
सर्वेऽपि द्वातादत्त-लिङ्गा आदितरे व्रतम् ॥ ४३ ॥
अधोदयमिते सुर्वे, अष्टयकस्मात् विलास्य तात् ।
तत्वाऽप्राक्षीर्कमेतत्, पूर्वापरविरोचकत् ॥ ४४ ॥
तनः सुपुत्रकादप्या-वनयो मुनयोऽभ्यधुः ।
अत्रास्ति वास्तवधीभि-र्योता तुर्मिता ॥ ४५ ॥
तस्यामश्यामलस्वास्ताः, केरातिद्विजसुनवः ।
आसन्नाऽऽसन्नकादप्या-अस्वत्थो चित्रपुङ्गवाः ॥ ४६ ॥
पितृपुत्रते स्तोत्र-शोकशुक्तिनिपीडिताः ।
तिर्ययुषेभ्योऽजिन्ना-स्तोषेदृशेनकादप्या ॥ ४७ ॥
अर्हाः पथि गच्छन्तो, मुनिमेकं लुत्तरिभिः ।
मृच्छी गतं तनो भक्त्वा, तं सजीवकिरे ज्ञात् ॥ ४८ ॥
सकृदो धर्ममाकर्ष्ये, तत्पार्थं जगृह्मन्तम् ।
विहरन्तः समं तेन, पटुः पूर्वगताऽऽपि ॥ ४९ ॥

कृतजातिमहाः किञ्चित्, कृत्वाऽनश्नमुत्तमम् ।
ते चत्वारोऽपि पञ्चत्व-माप्यातुः प्रथमं दिवम् ॥ ५० ॥
ततश्चयुस्या च ते सर्वे-ऽप्यत्रैव भरतावनी ।
अमयाम वयं जाति-मन्दस्नास्करे कुले ॥ ५१ ॥
सुष्णान्मन्त्राद्य ते सद्य-चतुर्दिष्टिभूतेस्त्वय ।
संजातजातिस्मरन्तः, अग्रहीत प्रतं वयम् ॥ ५२ ॥
चर्मलाभोऽस्तु ननुष्य-मध्यस्थेऽपि संपदे ।
विधिप्रधानचर्मांस्तु-ष्ठाननिष्ठलचेतसे ॥ ५३ ॥
इत्युदित्वा महाऽऽनन्द-पुरस्त्रजनसत्त्वराः ।
अवरा अगि तेऽप्यत्र, विहृत्य मुनयो ययुः ॥ ५४ ॥
सुचिरं ब्रह्मसेनोऽपि, प्रतिपालितसङ्गतः ।
भाराधनाविधेयत्वा, पदमव्ययमभ्ययात् ॥ ५५ ॥
एवं तात्वा शुद्धभावप्रभाव-
प्राप्तब्रह्म ब्रह्मसेनस्य वृत्तम् ।
वत्सलान्ता विध्यनुस्यूतवस्त्रमा-
नुष्ठाने तत्संततं सन्तु सन्तः ॥ ५६ ॥
इति ब्रह्मसेनकाया । ५०२२ अधि ६ लक्ष० ।

बंभसोय-ब्रह्मशौच-न० । शुचिविधया ब्रह्मचर्योऽदिकुशला-
नुष्ठानरूपे शौचभेदे, (इति लोकोत्तरिकाः) आपादिद्वामये
अप्यौचै, स्यात् ७ डा० ३ उ० ।

बंभहर-देशी-कमले, दे०ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

बंभाणगच्छ-ब्रह्माणगच्छ-पुं० । गच्छभेदे, " बंभाणगच्छ-
मंडणलिरजसोभस्त्रिणे क्षमाहचनयरोवरि विहरता । "
ती० २६ कल्प ।

बंभाणगपुर-ब्रह्माणगपुर-न० । मरुमण्डले स्वनामक्याते पुरे
यत्र सत्यपुरस्थवीरस्वामिपितृसलमयप्रतिमाप्रतिष्ठापको ना-
ह्यव जज्ञे । ती० १६ कल्प ।

बंभादि-ब्राह्मणादि-पुं० । आदिदेवज्येष्ठपुत्रीप्रभृतौ, पञ्चा० १६
विच० ।

बंभादिगुणरयण-ब्रह्माऽदिगुणरग्न-न० । ब्रह्मचर्यतपःसंय-
मप्रभृतिषु दीर्घतमदुःखापहारतया रत्नकल्पेषु साधुगुणेषु,
५०१ उ० ३ प्रक० ।

बंभावच-ब्रह्माऽऽवर्च-पुं० । स्वनामक्याते विमाने, स० ११ स० ।

बंभिददेवया-ब्रह्मेन्द्रदेवता-स्त्री० । ब्रह्मलोकेन्द्रे, अहवि-
कायां श्रीअजितस्वामिशान्तिदेवताऽवसरः । ती० ४२ कल्प ।

बंभी-ब्राह्मी-स्त्री० । ब्रह्मभेदवक्ष्य सुमहत्तायां देव्या, भरतेन
सह जातायां पुत्र्याम्, ति० । सा च बाहुबलिने प्रभवता
वत्सा प्रज्जिता प्रवर्तिनी भूत्वा चतुरशीतिपूर्थ शतसहस्राणि
सर्वोऽस्तुः पालयित्वा लिङा । कल्प० १ अधि ७ लक्ष ।
प्रच० । पञ्चा० । आ०म० । प्रह्मा० । आ०म० । लिपिभेदे, स० ।

बंभीए यं लिबीए अट्टारसनिदे लेखविदाणे पणसे । तं
जहा—बंभी, जवणालिया, दोसऊरिया, बरोडिया, खर-
साविया, महाराडिया, उरुचवारिया, अरखुरपुतिथया, भो-
गवयत्ता, वेयणतिया, शिखइड्या, अंकलिनि, गणिअलिनि,
गंधवजलिनि, आदस्सलिनि, पाहसरालिनि, दामिलिनि,
होसिदिलिनि ।

(बंभि लि) ब्राह्मी आदिदेवस्य भगवतो बुद्धिता, ब्राह्मी
वा संस्कृताऽऽदिभेदा बाष्ठी नामाधितेनैव वा दर्शिताऽस्म-
लेखनप्रक्रिया सा ब्राह्मी लिपिरतस्तस्या ब्राह्मया लिपेण लि-
त्यलङ्कारे, लक्ष्मीलखनतस्या विधानं भेदो लक्ष्मिविधानं प्रकृतम्
तद्यथा-एतत्स्वरूपं न दृष्टमिति न दर्शितम् । तथा यङ्गोके
यथाऽस्ति यथा वा नास्ति, अथवा—स्याद्वादाभिप्रायस्तत्त-
देवास्ति, नास्ति चेत्थेयं प्रवदतीत्यस्तिनास्तिप्रवादां, तच्छ-
तुर्थं पूर्वं तस्य । स० १ स०म० । " गमो बंभीए लिबीए । "
लिपिः पुस्तकाऽऽवाक्षरविन्यासः, सा ब्राह्मदशमकारादि
श्रीमन्नाभेयजिनेन स्वसुनाया ब्राह्मीनामिकाया दर्शिता,
ततो ब्राह्मीत्यभिधीयते । आद्य च— " लेहं लिबी विदाणं, जि-
णेण बंभीए द्वाहिनकरेण । " इत्यतो ब्राह्मीति स्वरूपविशेष-
णं लिपेरिति । अ० १ शृ० ३ उ० ।

" त्रेते माहाविदेहऽप्यु-खरौ पुरइरीकिणी ।
वैरनामभिधस्तत्र, चक्रवर्तो किलाभवत् ॥ १ ॥

वैरसेनाऽभिधानस्य, जिननाथस्य सोऽन्तिके ।
चतुर्भिर्भ्रातृभिर्युक्तः, प्रवधाज विरागतः ॥ २ ॥

प्रासपारः धुनाभोभे-सिंयुक्तो गच्छपालने ।
विजहार महो सार्धं, साधुभिः पञ्चभिः शतैः ॥ ३ ॥

तद्वज्राता बाहुनामा यो, लब्धिमानुचमाम्भितः ।
वैरावृष्यं चकारासी, साधुनामशुनाऽऽदिभिः ॥ ४ ॥

सुधाधुनामको यस्तु, स साधुनामस्त्रिषोः ।
स्वाध्यायाऽऽदिप्रसिद्धानां, सदा विप्रनामसां व्यवधात् ॥ ५ ॥

अन्यो पीठमहापीठ-नामानौ तस्य सोऽरो ।
स्वाध्यायाऽऽदिमहाराजे, रमाते रम्यकऽनिशम् ॥ ६ ॥

कदाचित्सुरिदाधौ तो, स्थावयामास भावतः ।
अहो धन्याधिमौ साधू, साधुनिर्वाहणोद्यतो ॥ ७ ॥

एवं श्रुतेरारविचं, भावयामासमुत्तुम् ।
लौकिकव्यवहारस्याः, अहो जल्पति सूरयः ॥ ८ ॥

कराति यो हि कार्योण, स एव स्थाप्यते जने ।
सुमहानप्यकुर्वाण-स्तुथायाऽपि न मप्यते ॥ ९ ॥

इत्येवं चिन्तया ताभ्यां, स्त्रीकर्म समुपाजितम् ।
सूत्रा गता विमाने ते, सर्वार्थसिद्धिनामके ॥ १० ॥

च्युत्वा ततोऽपि सञ्जातः, एकः श्रीनाभिनन्दनः ।
अन्य तु सुनवस्तनस्य, तत्रैको भग्नतोऽभवत् ॥ ११ ॥

अन्यां बाहुबलिं ब्राह्मी, सुन्दरी चेति जज्ञरे ।
सर्वे ते कर्मनिष्ठाः, सम्पन्ना निर्वृतिर्भवत् ॥ १२ ॥ "

पञ्चा० १६ विच० ।
बकर-देशी-परिहासे, दे०ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

बृजभू-बृध-जि० । " साधवस-ध-क्षां क्रमः ॥ ८ । ३ । २१ ॥
साधवसे संयुक्तस्य ध्यक्षणांश्च क्रमः । प्रा० २ पाश्

माण्यार्थे स्थापिते, अष्ट० १३ अष्ट० । व्यापार्त्तयो, दृष्ट०
७ अ० । आ० । प्रश्न० । स० । आ०म० । इननयोर्व्यं
आचा० २ शृ० १ शृ० ४ अ० २ उ० ।

तेभि चण पुरिसाणं वज्रमयं एगं पुरिमं पासइ, अव-
आदगबंधणं उक्खित्तकसुणामं खहतप्पियमणं वज्रककर-
दिजुयणियंमियं कंठं गुणरचमप्लदं चुल्लगुणियमाणं
चुल्लयं वज्रपाणापीयं तिलं तिलं च वल्लिजमाणं का-
मास्सिमंताइ स्वाविषेते पावै कसासएइ रमयाणं ।

(अग्रकोटिकेन कृतादिनाया अ-
चोयनेन बन्धनं यच्च स तथा तम् । (उक्लिप्तकलना-
त्) उग्रपटिनकलेनामिकम् (नेहनु देयगत्तं नि) को
हलेहितशरीरं (बज्रककरकिङ्कितपुष्पयन्त्रितं) बध्यञ्जालो
करयोर्हस्तयोः (काष्ठं नि) कर्दारिशुभं युग्मं निवसित इव
निवसितञ्जालं ममासंजनम् । अथवा—बध्यस्य यत् क-
रकटिकायुगं निष्पद्योर्बहोकाष्ठं तक्षित्वनिरो यः स त-
था (कंठं युगलमङ्गारामं) कपटे गले युष्म इव कण्ठसूत्र-
मिव रक्त जोगहर्नं प्रादयदाम पुष्पमाला यच्च स तथा तम् ।
(युष्मसुन्दरिण्यार्थं ति) मैरिककांशवशुगिह्नशरीरं (युष्मं ति)
सम्बन्धं । बज्रकांशवदीयं (ति) बद्धया बाह्या वा प्राणा
उत्सृज्याऽऽद्यः प्रीताः प्रिया यच्च स तथा तं (निलं निलं
येव क्षुद्रमाणं ति) निलशान्निध्यमानमित्यर्थः । (कान्ति-
मंसादं कावियं तं ति) काकणामांसानि तद्विहङ्गकृतद्वयमां-
सलक्षणां निष्कायमानम् । (पायं ति) पापिष्ठं, लम्बाः कशाः
अश्वत्थाना यन्ममासा वस्तुविशेषाः, स्फुटितवशां ता तद-
न्यमानं ताव्यमानम् । विपा० १ ध्रु० २ अ० ।

बाह्य—त्रि० । बहिर्बो बाह्यः । आतु० । दश० । बहिर्वर्ति-
नि, पञ्चा० १० विव० ।

बन्धु—पुं० । बन्धनकारणे, रज्जुवागुराऽऽदिबन्धे च । सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० १ उ० । " अदत्तं पञ्च बज्रं, अहं बज्रस्त-
वा वयः । " सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

बज्रमन्त्र—बध्यमान—त्रि० । इत्यमानं, आ० । कर्म० ।

बन्धयमान—त्रि० । कर्मणि यङ् । " बन्धो उक्कः । ८ । ४ ।
२४७ ॥ " इति बन्धेधातोर्मन्त्रस्य उक्कः । " तत्तत्तियोगे च
वपस्य लुक् । प्रणुष्टानाम्, प्रा० ४ पाद ।

बज्रभो—साक्षात्—अव्य० । द्वितीयावतुर्धापञ्चमीसप्तमीवृ-
त्तौ बाह्यध्याये, " किं ते कुण्डले बज्रभो । " आचा० १
ध्रु० ५ अ० ३ उ० ।

बज्रकिरिया—बाह्यक्रिया—स्त्री० । बाह्याऽऽचारप्रतिपत्तौ, अ-
ष्ट० ६ अष्ट० ।

बज्रमन्त्रचाम—बाह्यमन्त्रचाम—पुं० । घनधाम्यस्वजनवञ्ज-
ऽऽदिव्यागे, बो० १ विव० ।

बज्रमन्त्र—बन्धयमान—न० । परन्तु यिकैरपि सुखेय तयोर्भवे, द-
श० । " अश्वत्थमूलांशरिया, विसृत्तसंलघेयं रत्नकवाओ। का-
विकलसो संलौ—लुया य बज्रमो तवा होहः ॥ ४७ ॥ दश०
१ अ० । (अग्रशनाऽऽदिश्वेयु व्याख्या एवम्)

बज्रमिद्वि—बाह्यद्वि—त्रि० । संसाररक्तं, अष्ट० ।

बाह्यदृष्टेः सुधासा—पटिता भाति सुन्दरी ।

तत्त्वदृष्टेस्तु मा साक्षात्, विश्वमूर्त्तिपठरोदरी ॥ ४ ॥

अष्ट० १६ अष्ट० ।

बज्रमन्त्र—बध्यमान—पुं० । बध्यविह, प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

बज्रमन्त्र—बध्यमान—पुं० । बध्यविशेषपट्टिकायाम्, प्रश्न० ३
आध० द्वार ।
३२२

बज्रमन्त्रपुत्रिय—बध्यमानपुत्रिय—त्रि० । बध्यञ्च हस्तध्याः प्रा-
ख्यप्रोनाहच उत्सृज्याऽऽदिप्राणप्रियाः प्राख्यप्रोना वा अस्तिप्रा-
ख्याये ते तथा । बध्यनां सतत्वेन प्राणाऽऽद्यावास्तके, प्रश्न० ३
आध० द्वार । विपा० ।

बज्रमन्त्रपुत्रिय—बध्यपुरुष—पुं० । बध्येषु नियुक्ते पुरुषे, प्रश्न० ३
आध० द्वार ।

बज्रमन्त्रपुत्रिय—बाह्यऽऽनमन्—पुं० । हेममोयचनाऽऽदिषु आराम-
त्वभासनकरे, मन्थेयौग्लिकप्रवर्तनेषु आरामनिष्ठेषु आरामव्यु-
द्धौ, अष्ट० १४ अष्ट० ।

बज्रमन्त्रपुत्रियसंघस्यसंयोग—बाह्यापितसंघनसंयोग—पुं० । " ले-
साकसायवेद्य वेदो अन्नाद्यमित्युमांसं च । जावद्या ओ-
दद्या, मन्थो सो बाहिरो जोगी ॥ १ ॥ " इति लम्बाऽऽद्या-
यिकमावैरात्मनः संबन्धे, उक्त० २ अ० । (' संजोग ' शब्दो
वीक्ष्यः)

बज्रमन्त्रपुत्रिय—बध्यमान—त्रि० । पीडयमाने, उक्त० २३ अ० ।
" माऽऽमिसं कुलं विस्स, बज्रमन्त्रं निरामिसं । " उक्त०
१४ अ० । आचा० ।

बज्रमन्त्रपुत्रिय—बाह्यवर्ग—पुं० । पुत्रकलपाऽऽदिके, अष्ट० ८ अष्ट० ।

बहुव्री—बहुव्री—स्त्री० । वर्धयति प्रमाजयति इति वर्धनी । ब-
हुकारिकायाम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बटल—बटर—त्रि० । " शीघ्राऽऽदीनां बहिल्लाऽऽद्यः ॥ ८ । ४ ।
४२२ ॥ " इति बटरस्थाने बटलाऽऽदेशः । सूत्रं, प्रा० ४ पाद ।

वर्णिय—वर्णिय—पुं० । व्यापारोपजांविनि वैश्ये, आ०क० १
अ० । सूत्र० । उक्त० । आ० । बयाऽऽदीनां करणानामन्यतमे,
आ०क० १ अ० । स्था० । उक्त० । विप्र० । वृ० । सूत्र० । जं० ।
आ०क० । ये आणवस्थिता व्यग्रहरन्ति ते वर्णियः । ये पुनराप-
ण्येन विनाऽप्यवस्थाता वर्णियः कुर्वन्ति ते (ऽऽऽ) वर्णियः ।
वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

वर्णियप्राप्त—वर्णियप्राप्त—पुं० । शिवनन्दापतेरानन्दस्याऽऽ-
वासीभूते नगरे, आ०क० १ अ० ।

वर्णियधर्म—वर्णियधर्म—पुं० । वर्णन्याये, व्य० २ उ० ।

" लोह्येन किञ्चित् कलया च किञ्चित् ,

पापेन किञ्चित्पुनरा च किञ्चित् ।

किञ्चित्च किञ्चित्च समाहरन्तः,

प्रत्यक्षचोरा वणिजो भवन्ति ॥ १ ॥

अधीते यत्किञ्चित्पुनरापि मुनिर्न प्राप्तकजनं,

मृदु हृत्ने यदा तदा विवशोक्तुंमपमम्,

प्रदत्तं यत् किञ्चित्पुनरापि ससुप्राप्तमधिकं,

प्रपञ्चोऽयं वृत्तेरहह ! गहनः कोऽपि वणिजाम् ॥ २ ॥ "

ध० २ अवि० ।

बचीम—द्वित्रिशत—स्त्री० । द्व्यधिकार्थां त्रिशति, " बत्तीसं किर-
कयला पुरितस्त आहारो । " नि०क० १ उ० ।

बचीमद्वित्रिशत—द्वित्रिशतद्विनाटक—न० । द्वित्रिशतभक्ति-
निबद्धे द्वित्रिशतभक्तिबद्धे च नाटके, विपा० २ ध्रु० १ अ० ।
बचीमद्वित्रिशत—द्वित्रिशतस्थान—न० । गार्ग्यसंपाद, व्य० ।

वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिह्तिता ।
नऽलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरिचए ॥२४०॥
वृत्तीसाए ठाणुसु जो होइ परिनिह्तिता ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरिचए ॥२४१॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिह्तिता ।
ठाऽलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरिचए ॥२४२॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ सुपरिनिह्तिता ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरिचए ॥२४३॥
नृङाकचतुष्टयमपि पूर्ववत् ।

संप्रति ताभ्येष द्वात्रिंशत्स्थानाभ्याह—
अट्टविहा गणिसंपद, एकैका चउविहा सुखयव्वा ।
एसा खलु वृत्तीसा, ते पुणु आता इमं हुंति ॥ २४४॥
गणित आचार्यस्य संपदपुत्रिषा अष्टपकारा, एकैका च भ-
वति चतुर्थिषा ज्ञानय्या । एवं खलु द्वात्रिंशत्स्थानानि भव-
न्ति । ध्य० १० उ० ।

वृत्तीसदोस-द्वात्रिंशदोष-पुं० । द्वात्रिंशत्संख्यामिते सूत्रदेवे,
विशे० । ('सुलकाग्राम' शब्दे बह्यामि)

वृत्तीसपुत्रिषोत्तर-द्वात्रिंशत्पुरुषापरचार-पुं० । कामशस्त्रप्र-
तिदेव द्वात्रिंशत्संख्याकेषु पुरुषेषु, अनु० । विपा० ।

वृत्तीसवृत्तीमिया-द्वात्रिंशद्वात्रिंशिका-स्त्री० । द्वात्रिंशता
द्वात्रिंशत्साधारणरामितेनैवैतिवद्वे यशोविजयंसाधारणरामिते
प्रत्यविशेषे, इ० ।

" प्रतापार्कं येषां स्फुरति विहिताऽकस्वरमनः—
सरोचमोज्ज्वल भवति कुमलध्यानविलसः ।
विरेडुः स्रीन्द्रास्न इह जयिनो हीर्गवज्रयाः,
दयावर्णावुद्धा जलरजलधारायितनिरः ॥ १ ॥
प्रमोदं येषां सवसुखगमनशूनं विभ्रति यशः—
सुधां पारं पारं किमिह निरपारं न विवुधाः ।
अमीषां पटनकादधिमधनम्यानमतयः,
सुशिष्टेपाध्याया बहुरिह हि कलाणविजयाः ॥ २ ॥
चमत्कारं त्वे त्रिभुवनजनानामपि हृदि,
स्थितिर्द्वौ यस्मिन्नधिकपदमिदमिदमयिनि ।
सुशिष्ट्यास्ते तेषां बभुरधिकविद्याऽजितयशः—
प्रशस्तधर्माजः प्रवरविबुधा लाभविजयाः ॥ ३ ॥
यदीया इगलीलाऽभ्युदयजननी माहेश जने,
जडस्थानेऽप्यर्कचुम्बिः व जवान् पङ्कजयने ।
स्तुमस्तचिद्विशयां बलमविकलं जितविजयाऽ—
भिधानां विज्ञानां कनकनिरूपसिन्धवपुषाम् ॥ ४ ॥
प्रकाशार्थं पृष्ठ्यास्तरणिगुर्याद्रेहिह यथा,
यथा वा पाथोभ्युत्पन्नकलजगदर्थं जलनिधेः ।
तथा वाराणस्याः सविधमभजन्त्ये मम कृते,
सतीर्थ्यास्ते तेषां नयविजयविज्ञा विजयिनः ॥ ५ ॥
यशोविजयनाम्ना न-वरणाऽभोजमेविना ।
द्वात्रिंशिकानां विवृति-अर्कं तस्यायदीपिका ॥ ६ ॥
महापथेऽवधेयं कवचनं सुकुमारे च रत्नेन,
बुधरवं सर्वनाथपदं । महानां कुर्यात्सन्निताम् ।
निदानं सूक्षाणां सन्धिं करतलेः कलयतां,

खलानां सादृश्येषु कश्चिदपि न दृष्टिर्निश्चिनः ॥ ७ ॥
अपि न्यूनं दत्त्वाऽभ्यधिकमपि संगीत्य सुतये-
विनश्य इवाकथं विनयमपि सङ्कीर्ण विविधता ।
अपूर्वमन्त्रार्थमधनपुरुषार्थाङ्गलसनां,
सनां दृष्टिः सृष्टिः कविकृतिविभूषोदयविधौ ॥ ८ ॥
अर्थास्य सुगुरंगानां, सुदृढं भावयति यः ।
ते लभन्ते श्रुताधेक्षाः, परमानन्दसम्पदम् ॥ ९ ॥
प्रत्यक्षं ससुखायाः, अस्या मानमनुष्टुभाम् ।
शान्तिं च सहस्राणि, पञ्चपञ्चाशदथ च ॥ १० ॥ "

वृत्तीमिया-द्वात्रिंशिका-स्त्री० । माणिकाया द्वात्रिंशत्समभा-
गवर्तिस्वादृष्टलप्रमाणा द्वात्रिंशिका । रसमानां वधेषु, अनु० ।
वृद्ध-वृद्ध-त्रि० । वशीकृते, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । व-
न्धनतां (म० १३ श्रु० ७ उ०) मादक्येषु, स्थानं १० ठा० ।
गाढतरमाकिष्टे, विशे० । स्थानं । यथा ननी तोयम् । स्थानं
२ ठा० ३ उ० । ज्ञानं जीवेन सह संयोगमात्रमापन्नं,
विशे० । तोयवदामप्रदेशरामिकृते, आलङ्कितानन्दतराम-
प्रदेशागृहीतं, न० । श्री० । उदीर्णार्थालकां प्राप्तं कर्मणि,
आ० म० १ अ० । गद्यपद्यकृतया रचिते, विशे० । आ० म० ।
वर्ध-न० । पुं० । चर्मशकले, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । व-
धोऽस्त्रुटितनलिकाऽऽदिष्वधनायं गुणान्ते । ध० ३ अधि० । पं०
व० । संशयिते, " वद्धं संदर्भाग्रं निप्रतिश्रं च । " पा०
ना० १६७ गाथा । वद्धे, " वद्धं संगमल । " गा० ना० ३२१
गाथा । वध्यं, " वज्रका वद्धौ । " गा० ना० २३६ गाथा ।
वृद्ध-देशा प्रपुष्टाऽऽवकणाऽऽमरस्यविशेष, द्वा० ना० ६
वर्गं ८६ गाथा ।
वृद्धगुण-वृद्धगुण-न० । पुरीषोत्तिसूत्रायां सत्यामपि पुरी-
षावतरणरोधकं उद्गरांगमेदं, धा० ना० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
वृद्धद्वि-वृद्धास्थिक-न० । सज्जनस्थिक फलं, नि० चू०
१५ उ० ।
वृद्धपामपुष्ट-वृद्धपामपुष्ट-त्रि० । पाम्बेन स्पृष्टः देहः स्वा-
च्छुमाः रेणुयन् पाम्बेस्पृष्टः ततो वद्धः गाढतरं संस्त्रि-
ष्टास्तीनां तोयवन्, पाम्बेन स्पृष्टः अतः वद्धाश्चिन् राज-
वन्ताऽऽदिद्वान् वृद्धपामपुष्टः । वज्रेण पाम्बेस्पृष्टेण च
पुष्टलेषु, स्थानं २ ठा० १ उ० ।
वृद्धकृत-वृद्धकृत-त्रि० । तीरकस्य फलतया बन्धनात् जा-
तफलं, शा० १ श्रु० ७ अ० ।
वृद्धमृत-वृद्धमृत-त्रि० । यस्य हि मृतं भूषणदौ नष्टम् ।
तस्मिन्, " जगमे तिलयं यत् आसन्धर्षीसन्धप पक्ष्मा पाव
बद्धमृते तथैव पश्टिह । " म० १५ श्रु० ।
वृद्धकृ-वृद्धकृ-त्रि० । वृद्धः । इह जन्मनि जीवनसम्बद्धे,
अयजन्मनि जीवनेऽस्मिन्, उक्तं १ अ० ।
वृद्धरुद्ध-वृद्धरुद्ध-त्रि० । रज्ज्वादिसंयामिते, बारकाऽऽदिनिकद्धे
च । प्रथमं ३ आश्रंकार ।
वृद्धलक्ष-वृद्धलक्ष-पुं० । अनुष्टुपं प्रति अवचितलक्षणे,
पं० म० ५ सू ।

बद्धतमिष्य-बद्धवर्तिक-पुं० । बद्धं वर्म तनुत्राणविशेषो दे-
वां ते बद्धवर्मास्त एव बद्धवर्तिकाः । तेषु, विषा० १ श्रु०
२ अ० ।

बद्धसुय-बद्धश्रुत-न० । एषाऽऽत्मके क्षुते, विषे० । "बद्धं तु
तु बालसंनं गच्छिमिद्विदुः ।" बद्धं तु द्वाष्टराक्षमाचाराऽऽदि
गणपितर्कं गच्छिमिद्विदुः ङोकोत्तरं, लौकिकं तु भारता-
ऽऽदि । आ० म० १ अ० ।

बद्धियग-बद्धितक-पुं० । तपुंसकर्मदे, यस्य बालस्यैव छेदयि-
त्वा ह्यो ज्ञानराशयनीनां । श्रु० ४ उ० ।

बद्धीसव-बद्धीसक-न० । बाधविशेषे, प्रश्न० ५ आध०
ह्यार ।

बद्धद्विग-बद्ध-वि० । स्वाधे इक्षकप्रत्ययः । बद्धे, अनु० ।

बधग-बधक-वि० । स्वयं हन्तरि, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० ।

बध-देशी-सुमते, पितरि चाप्ये । दे० ना० ६ वर्गे ऽ८ गाथा ।

बधमष्टिद्वि-बधमष्टिद्वि-पुं० । सिद्धसेनसूरिशिष्ये आ-
मराजर्मनबोधके आचार्ये, विक्रमसम्बन्ध-८०० मितेऽयं
ज्ञानः, ८६५ वर्षे स्वर्गगतः । जै० ६० ।

बध्नीह-देशी-चातके, दे० ना० ६ वर्गे ६० गाथा । "सारंगो
चापश्री य बध्नीहः ।" पाठ० ना० १२६ गाथा ।

बध्-बाध-न० । अभ्युत्थि, "बध्न् बाधाय नयणजले ।" पाठ०
ना० ११२ गाथा ।

बध्नाउल-देशी-आयुष्णे, दे० ना० ६ वर्गे ६२ गाथा ।

बद्धर-बद्धर-पुं० । अनार्थदेशभेदे वज्रे, अनार्थजातिभेदे च ।
प्रश्न० १ पद । ब्रू० । प्रव० । आ० चू० । आचा० । कदप० ।
प्रश्न० जी० ।

बद्धरिया-बद्धरिका-स्त्री० । बद्धरेशोपआयां दास्याम्, आ०
१ श्रु० १ अ० । श्री० । म० । नि० । स० । आवश्यकवृत्ति-
प्रत्यप्रकारविशेषः, आव० १ अ० । वरं वृत्तित्येवमावधानं
बधेरिका । हा० २६ अष्ट० ५ स्तोत्र ।

बद्धरी-देशी-कशरचत्तायाम्, दे० ना० ६ वर्गे ६० गाथा ।

बद्धूल-बद्धूल-पुं० । वृत्तभेदे, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

बद्ध-देशी-बध, दे० ना० ६ वर्गे ऽ८ गाथा ।

बद्धत-उल्लग्न-वि० । "स्मो दुह-लिह बद्ध-रुषामुचातः ।"
॥ ८ । ४ । २४५ । इत्यमृतस्य कर्मणि बद्धाराऽऽक्रान्तो भकारः ।
प्राप्यमासे, प्रा० ४ पाद ।

बद्धगग-बद्धगग-पुं० । बद्धभूते, श्रु० ४ उ० ।

बद्धामा-बद्धामा स्त्री० । नदीभेदे, यस्यां हि नद्यां पूरा-
द्वितिर्यमाभायां तत्पूरापानीयमावितायां क्षेत्रभूमौ धाम्या-
नि प्रकीर्तयते । श्रु० १ उ० २ प्रश्न० ।

बद्धिमात्र-बाधव्यापण-पुं० । बद्धभूतेर्गोत्रापत्ये, जं० ४
बद्ध । मूलनक्षत्रं बाधव्यापणगोत्रम् । न० ।

बद्ध-बद्ध-पुं० । नकुल, पञ्चा० १४ विष० । स्वनामवधाते
भूविभेदे च । पञ्चा० २ विष० ।

बमाल-देशी-कलकले, दे० ना० ६ वर्गे ६० गाथा ।

बद्ध ब्रह्मन्-न० । "पश्मश्मश्मस्मस्मः स्मः ।" ॥ ८ । ८ । ७७ ॥

इति इकाराऽऽक्रान्तभकारस्य भकाराऽऽक्रान्तो भकारः । प्रा०
२ पाद । महति, बृहति, ची० १५ विष० । कुशलातुष्टाने, स्था०
६ टा० । प्रज्ञापत्नी, पुं० । अथयुनक्षत्रस्यापिपतिर्देवता ब्रह्मा ।
स्था० २ टा० ३ उ० । धर्मशीतलस्य जितस्य यत्ने, स च
चतुर्भुजास्त्रिनेत्रः सितवस्त्रः पञ्चाऽऽसनेऽष्टभुजः मातुलिङ्गः
सुहृपाशकाभययुक्तदक्षिणयाणि वतुष्टयो नकुलगदाऽऽशुशो-
स्त्रयुक्तवामयाणि वतुष्टयश्च । प्रव० २६ टा० । "पुंस्वन आ-
यो राजवचनः" ॥ ८ । ३ । ४६ । इति अनस्थाने आणाऽऽ-
देशः । 'ब्रह्माणां ब्रह्मा' । प्रा० ३ पाद ।

बल-बल-न० । शक्युपलये, आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

शारीरे (आ० १ श्रु० १ अ०) सामर्थ्ये, आ० १ श्रु० १८
अ० । आचा० । आ० चू० । स्था० । ल०प्र० । विश० ।
श्रु० । आ० म० । उपा० । जी० । "बलं ति वा, सामर्थ्यं ति
वा, परक्रमो ति वा, यामो ति वा एगदा ।" नि० श्रु० १
उ० । जी० । श्री० । देहमात्रं, म० ७ श्रु० ७ उ० । श्री० । आ० ।
उपा० । बलं द्विविधं-शारीरं, मानसं च । विश० । संहननविशेष-
समुत्थपण, नि० १ श्रु० ४ वर्गे १ अ० । आ० । स्था० । रा०
ध० । पं० चू० । अनु० । सु० प्र० ।

चक्रवर्तिप्रभृतीनां बलानि शयप्रति-

पादनार्थमाह—

सोलस शयसहस्रा, सक्वबलेण तु संकलनिबद्धं ।
अंशं ते वासुदेवं, अगदतडम्भी ठियं संतं । ७१ ॥
घेत्तुय संकलं सो, बागहस्थेण अंशमाणां ।
भुंजि विलिपिज व, मद्गुपहं ते न चापंति । ७२ ॥
इह योगीन्द्ररायकर्मलक्ष्योपशमाविशोपाद्वलातिशयो वासुदेव-
स्य प्रदक्षि-पोडशराजसहस्राणि सर्वबलेन हस्यभरप-
दानिमकुलेन सह शृङ्खलानिबद्धं 'अंशं' देशीवचन-
मेतत् । आकर्षणेन वासुदेवं अवटनट कृपटन स्थितं सन्तं,
नतश्च गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेन (अंशमाणां ति)
आकर्षणां भुञ्जति, विलिपेडा अवधाय । इहः स पुनस्ते
मधुमथनं न शक्नुवन्त्याकप्टुमिति वाक्यशेषः ।

चक्रवर्तिबलानि पादनार्थमाह—

दो सोला बर्णीसा, सक्वबलेण तु संकलनिबद्धं ।
अंशंति चक्रवर्ति, अगदतडम्भी ठियं संतं । ७३ ॥
घेत्तुय संकलं सो, बागहस्थेण अंशमाणां ।
भुंजि विलिपिज व, चक्रहं ते न चापंति । ७४ ॥
हो पोडशराजो द्वाविशत्, नत् द्वाविशदित्येव वाच्यं हो पो-
डशकावित्यभिधानं चक्रवर्तिना वासुदेवात् द्विगुणवृद्धि-
क्यापनायम् । राजमहस्राणीति गम्यते । सर्वबलेन सह
शृङ्खलानिबद्धमाकर्षेण चक्रवर्तिनम् अवटनट स्थितं स-
न्तं गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेनाऽऽकृपतां भुञ्जति
विलिपेडा, न पुनस्ते चक्रवरं चक्रवर्तिनं शक्नुवन्त्या-
कप्टुमिति वाक्यशेषः ।

संप्रति तीर्थकरबलप्रतिपादनार्थमिदमाह—

अंशं सक्वस उ बलं, द्युगुणं तं होइ चक्रवर्दिस् ४

तत्ता बला बलजा, अपरिमितबला जितवर्द्धि ॥७५॥

यत् केशवस्य तु बलं तत् द्विगुणं भवति कश्चय-
निना, ततः शेषलोकाबलाश्च बलाः बलदेवा बलवन्तः,
केशवबलायेकथा स्वर्जबला इति प्रतिहारमवगम्यन्त्यम् ।
नथा-निरवशेषवीथोन्मत्तयत्तुपादपरिमितं बलं येषां ते अप-
रिमितबलाः । के ते । इत्याह—जिनवरद्वारास्वीकृतः । न-
था—तत्तद्वक्तव्येनो बलाद्बलवन्तो जिनवरद्वाराः । कियता
बलेनस्याह—अपरिमितेन बलेन बलवन्त इति भावः । आ०
म० १ अ० । विशेष० । पृ० । सू० प्र० । (द्विविधं बलम्-स-
म्भवं, सम्भावं चेति “ वीरिय ” शब्दे व्युत्पन्नं) भा-
गवदनाऽऽविशामर्थं, स्या० ४ टा० २ उ० । बलवति,
प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । सारं, व्य० ४ उ० । आना० ।
रा० । अनुज्ञे, स्या० ३ टा० ४ उ० । सैम्ये, ज्ञा० १
शु० १ अ० । औ० । आ० म० । हस्यादिवाहने, स्या०
४ टा० २ उ० । “ बलं च उच्चैर्ह—पादकलं, आसबलं, ह-
रियबलं, हृदबलं । ” नि० चू० ६ उ० । महाविदेहे वर्षे सलि
लावतीचक्रम् विजये वीरशोकाया नगर्या राजानि म-
हाबलस्य पितरि, ज्ञा० १ शु० १ अ० । स्वनामक्याने हस्ति-
नापुरनगरास्तत्रैव युद्धपत्नी, स च स्वधियागामान्ति के प्र-
त्येकं स्वलतया सुधा द्विजादौपमाऽऽयुक्ततया सौवर्गं
कल्पे बन्धितास्ते देवदेवीनां पञ्च, ततश्च युद्धा महाविदेहे
हस्त्यतीति । नि० १ शु० ३ वर्ग ६ अ० । स्वनामक्याने
हस्तिनापुरराजे, म० ११ श० ११ उ० । अश्वदेवस्य
सप्तशतितनये (कल्प० १ अवि० ७ अ०) स्वनामक्याने
कथियपरिभाजे, औ० ।

दसविदे बले पण्डते । तं जहा—सोर्द्धियबले ० जा-
ब फामिदियबले, नाणबले, दंसणबले, चरितबले, तव
ले, वीरियबले । स्या० १० टा० ।

ग्रह—चा० । उपादाने, “ ग्रहो बल-गेहद-हर-पङ्क-निह-
वारादिपञ्चमुपाः ” ॥ ८ । २०६ ॥ इति ग्रहेः बलाऽऽदेशः ।
“ बलह ” प्रा० ४ पाद ।

आह—चा० । उच्चैर्गमने, आरोहे (पे) बलः ॥ ८ । ४ ।
७७ ॥ इति आरौह्येत्यस्य बलाऽऽदेशः । “ बलह । आरोहह ।
प्रा० ४ पाद । ” आतबोऽर्थान्तेऽपि ॥ ८ । ४ । ५६ ॥
इति बलः प्राणने पठितः । सादनेऽपि वसन्ते । “ बलह ” खा-
दात, भाषणं करोति वा । प्रा० ४ पाद । “ धामं सारं च
बलं । ” पा० १० । १६४ पाथा । कृष्णप्रातरि, “ रामो सो
ही सुसला—उद्धो बलो कामपालो य । ” पा० १० । २३
पाथा ।

बलभा—बलाका—औ० । “ धाऽव्ययोत्सामाऽऽवधदातः ”
॥ ८ । १ । ६७ ॥ हायदेराकाररय इत्यः । पक्षिविशेषे, प्रा०
१ पाद ।

बलभाह—बडवाह—पुं० । “ डोलः ” ॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति
असंयुक्तस्य डल्यत् । प्रा० १ पाद । सनुद्वयं कालान-
ले, प्रा० १ पाद ।

बलभाह—बडवानल—पुं० । “ कग च ज-त-प-य वं-प्राये

लुक् ” ॥ ८ । १ । ७७ ॥ हाय वल्लुक् । प्रा० १ पाद । “ डालः ”
॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति डल्यत् । प्रा० १ पाद ।

बलकूट—बलकूट—न० । मेरोठसरपूर्वस्यां तन्मन्वने बलना-
म्ना देवनाथिष्ठने कूटे, स्या० ६ टा० । स० ।

बलकोट—बलकोट—पुं० । गङ्गातीरे हर्षिकशाधिपे ब्रह्मदत्तपू-
र्वभवतिरि चाण्डालः, अल० ८ अ० ।

बलकव—बलाह—न० । कण्ठऽऽभरणविशेषे, तद्वच कटिग-
म्यम् । औ० ।

बलगल—बदकल—न० । तद्वचवि, ज्ञा० १ शु० १६ अ० ।

बलण—बलन—न० । बलनेन विशिष्टावस्थाप्रापणे, विशेष० ।

बलणु—बलह—पुं० । बलहातरि, आवा० १ धु० ८ अ० ३ उ० ।

बलदेव—बलदेव—पुं० । रामुदेवयेष्टप्रातरि, आ० ८ अ० १ अ० ।
अन० । ती० । प्रव० । नि० । आ० म० । स० । अनु० । आ० ।
प्र० । आ० चू० । नि० । (अवसर्पित्वां च भरत देववते
च नव बलदेवाः । “ त्वारमंडल ” शब्दे चतुर्थमागं ४४८
पृष्ठ व्याख्याताः) सङ्कर्णऽऽस्स्ये कृष्णवासुदेवयेष्टप्रातरि,
आ० म० १ अ० । पा० । ज्ञा० । उल० ।

बलदेवपदिमा—बलदेवप्रतिमा—औ० । पाषाणऽऽदिमयां च-
तदेवमूर्तिः । एका प्रतिमाऽऽवनेप्राये आनीत्, यस्मिन्दिरे प-
कदा लुप्तार्थावहारि श्रीवीरः समवस्थुः । आ० म० १ अ० ।

बलविलय—बलविलक—पुं० । चक्षुर्गावशेषविशिष्टे, मदा०
३ अ० ।

बलवुद्धि—विवक्षुण—बलवुद्धिविचरदेव—न० । शरीरसामर्थ्यस्य म-
ध्यायाश्च विषयेन, म० २ पा० ।

बलभद—बलभद्र—पुं० । भरतपौत्रस्य महायशसः पौत्रे, आ०
चू० १ अ० । आ० । राजगृहं मौर्यवंशाये स्वनामक्याने
राजनि, उल० ३ अ० । आ० म० । यनाऽऽव्याहृतिहृदवाः
प्रतिबोधिताः । विश० । स्या० । आ० चू० । नि० । सङ्कर्ण-
बलदेवे, स० । स्वनामक्याने सुप्रधानगरराजे, यस्य धा-
यायां सुगावत्यां सुगापुत्रनाम्ना विश्वतः पुत्र आसीत् ।
उल० १८ अ० । (“ मियापुत्त ” शब्दे कथा वक्ष्यते)

बलभाणु—बलभातु—पुं० । बलमित्रराज्ञे, भागिनी भातुञ्जीः
तत्पुत्रे, नि० चू० १० उ० । (“ तत्कथा ” पञ्जुसवगाकल्प-
शब्दस्मिन्नव भागे २४० पृष्ठ गता)

बलभावा—बलभातना—औ० । देवबलपरीक्षावने, चू० ।
अथ बलभावन । तत्र बलं द्विधा—भावबलं, शारीरबलं
च । तत्र च भावबलमाह—

भावो उ अभिस्पर्गो, सो उ पदार्थो च अप्यसंस्थं वा ।
नेहगुणभो उ रागो, अपसत्य पसत्यभो च । ॥५२३॥

भावो नाम अभिस्पर्गः, स तु द्विधा—प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च ।
तत्र अप्रत्यक्षभावाऽऽविषु नेहजनितरागः सोऽप्रशस्तः । यः
पुनरावायांभावायाऽऽविषु गुणबहुमानप्रत्ययो रागः स प्रश-
स्तः । तस्य द्विविधस्यापि भावस्य येन मानसावच्छेदना-
सौ व्युत्सर्गं करोति तद्भावबलं मनस्यम् । शारीरमपि च-
ले शेषजगत्प्रेषया जिनकृपाहृत्प्रातिशुभिकमित्यते ।

आह—तपोधानमश्रुतिभिः आभवाभिर्भावयतः कृत्यतर् कृति-
र्भवति । ततः कुतोऽस्य शारीरं बलं भवति । ।

उच्यते—

कामं तु मरीचकम्, हाश्वं त्वनाशपावजुधस्त ।

देहावचय वि सती, जह हांश्चिं तदा जयह ॥५२४॥

कामं तु—अवधारणे, अनुमतेनैवामाकां यत्तपोज्ञानमात्र
नायुक्त्यैव मरीचकं हीयते, परं देहावचयेऽपि सति यथा
धृतिर्मानसावष्टम्भलक्षणं निष्कला भवति तथाऽसौ यतत,
धृतिबलान्न मर्यादाभावे मावयतीत्यर्थः ।

आह—एवं धृतिबलान्न मावयतः कां नाम गुणः स्यात् ।

उच्यते—

कमिणा परीमहचम्, जह इष्टिजा हि सोममगा वि ।

दुर्द्वपहकम्बेगा, भयज्जस्यो अप्यसत्ताणं ॥५२५॥

पिहं शसिय बह्वचको, जो हाइ अशाउलो तमम्भहिओ ।

बलमावसाणं धीरां, मंथुषमशोरो होइ ॥५२६॥

कृत्वा संपूर्णं परीमहचम् मार्गात् उच्यते निर्जगर्थ प-
रिबोध्यः परीमहः सुदृढवस्त एव तेषां वा चम् सना
सा यथासंष्टन सम्मुखोभय परिभावनय प्रगुणा भवेत् सो-
पसगाऽपि दिव्याऽऽपुष्यसौः कृतमहायकाऽपि । तथा दुर्द्व-
पहं गन्धानं सम्पश्येनाऽऽदिरूपं मोक्षमार्गं करोतीति-
दुर्द्वपहकम्बेगाऽपि धेगः प्रसरा यस्याः सा दुर्द्वप-
यकरवेगा, भयजननी संत्रासकरिणी अल्पमर्यादां कापु-
रुषाणां तामर्थविधामपि स जितकलहप्रतिपक्षहामो योष्य-
ति । कथंभूते ?—धृतिरेव धर्मियमस्यै बद्धा कला येन स
तथा अनाकुल आसुक्ष्मरहितः अत्यधो निष्प्रकम्पनः
स बलमावयना नां योष्यतिवा धीराः सन्त्यपः सन्त्यपः
मनोरथो भवति, परीपहोपसगां पराजित्य स्वप्रतिमां पृ-
रयतीत्यर्थः ।

अपि च—

पिडवलपुरस्सराओ, हवेति सव्वा वि भावणा एता ।

तं तु न विज्झइ सज्जं, जं पिडंते न साइइ ॥५२७॥

सर्वा अप्येताः तपःप्रभृतयो भावना धृतिबलपुरस्सरा भ-
वन्ति, न हि धृतिबलमन्तरेण वापमानिकतयाः करणाऽऽ-
यनुगुणाः तास्तथा भावयितुं शक्यन्ते । किं वा-तनु तपु-
नः साधयं कार्यं जगति न विद्यते, यद् धृतिमान् सात्विकः पु-
रुषो न साधयति " सर्वं सर्वं प्रतिष्ठितम् " इति वचनात्, ए-
तेन " अश्वोच्छिन्तां मय " इत्यादिद्वारगाथाया उपसर्गसहं इ-
ति यापदं तद्व्यापितं, बलमावयना उपसर्गसह-वभावादि-
ति ॥५०॥ ३ उ० २ प्र० । बलमावयनायां बलं द्विविधम्-
शारीरं मानसं च । तत्र शारीरमपि बलं जिनकल्पाईस्य
शेषजनातिशायिकमेवेष्टव्यम्, तपःप्रभृतिमिस्त्वष्टव्यमायु-
स्य यद्यपि शारीरं बलं तथाविधं न भवति, तथापि धृतिब-
लेनाऽऽप्ता तथा भावयितव्यो यथा महोद्विजः परीपहोपस-
गां नैव बाधयते । विशेषः ।

बलमी—बलमी—अ० । सुहाणामाकल्पावे, ज० ३ प्रति० ४ अ-
पि० । क्षुरिणाधारे, ज० २ वस्तु० । अ० प्र० । गुर्जरधरियाः
पश्चिमभागे राजधान्याः, नन्नातिमो राजा शिलाऽद्वितीयो नाम
राजा गजमर्पितना इत्यर्थेन संवत् ८८४ वर्षे पराजितः, रा-

ज्यं च तदैव नष्टम् । त० १६ कल्प । यत्र पुस्तकाऽऽकटः
सिद्धाग्नी जातः । कल्प० १ अपि० ६ लुण । " बलही-
पुरम्भि नयरा " (अत्र विस्तरः ' पोष्यग ' शब्देऽस्मिन्ने-
व भागे १२२२ वृष्ट गतः ।)

बलभीमं विद्य-बलभीमं स्थित-वि० । " बलमी चउकोणमोसि-
दीहाऊ । " यस्य प्रामास्य चतुर्धापि कोणेषु ईश्वरीयां वृक्षा
व्यवस्थिताः स बलमीसंस्थितः । वृ० १ उ० २ प्र० ।

बलमित्त-बलमित्त-पुं० । धीमोक्षावचतुर्थे शतके जाते
भारतप्रधानराजे, त० २० कल्प । नि० " जं रयणि सि-
द्धि गच्छे अरहा निष्कर्णे महावीरो तं रयणि अग्नी-
य अहिंसको पालको राया । " पालगराया सज्ज, वयस्यं
ठियाळ गंठाणं । मर्यादां अद्वयं, तीसं पुण पुसमिस्ताणं
॥ १ ॥ बलमित्तमायुमिस्ता " । ति० ।

बलय-बलय-न० । चक्रवाले, स्था० ५ डा० १ उ० । कटक-
विशेष, अ० । आचा० । स्था० । वृ० । बलयमिव बलयम् ।
चक्रवात् । प्रश्न० २ आध० द्वार । एकोनविंशे गौणसूत्रा-
वे, प्रश्न० २ आध० द्वार । येन भावेन बलयमिव चक्रं व-
चनं चेष्टा वा प्रवर्तते । तस्मिन्, भ० १ श्रु० ६ उ० ।
स० । मायाको, स्व० १ श्रु० १३ अ० । वृत्ताऽऽकारनद्या-
दिजलकृतिनगतिपुरुषप्रदेशे, स्व० २ श्रु० २ अ० । नद्या-
दिविद्युन्मृगमगे, आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । यको-
दकं बलयाऽऽकरिण्य व्यवस्थितमुद्रकरहिता वा गती
दुःखनिगमप्रदेशाः । स्व० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । तातलमा-
लाऽऽदिषु वनस्वनिभेदेषु, भ० १५ श्रु० । ज० ।

से किं तं बलया । बलया अश्वेगविहा पसता तं महा-

" ताले तमाले तकलि, तेयाली सालि सारकल्लये ।

सरले जावति केयइ, कंदलि तइ धम्मरुक्खे य ॥ १ ॥

अयसुक्खे हिंसुक्खे, लवंगरुक्खे य हांइ बांधवे ।

पुयफली तवज्जी, बोधव्वा नालिपरी य ॥ २ ॥ "

जे यावसे तहप्पारा सेचं बलया । प्रज्ञा ॥ १ पद ।

आचा० । ज्ञा० ।

पृथिवीनां बहेनेषु घनोद्भिधनवाततनुवातलक्षणेपु, स्था०
२ डा० ४ उ० ।

बलयमयग-बलमृतक-पुं० । बलनः संयमाद् अश्वयन्तः,
अथवा—पुत्रुषाऽऽदिना बल्लन्तो ये मृतास्ते बलमृतकाः ।
बलमरुतेन मृतेषु, अ० ।

बलयमरण-बलमरण-न० । बलनां संयमाश्रित्यमानानां
परीवहाऽऽदिवापितस्वाम्यमरणं बलमरणम् । मरणभेदे,
स्था० २ डा० ४ उ० । " बल्यं बलयमरणं जो मरणं मरह
हीणसत्तया, संजमगेसु बलतो हीणसत्तया जो अका-
प्रमो मरह, एयं बलयमरणं, गलं वा अप्पणं बलेह । " नि०
वृ० ११ उ० ।

बलयाहुह-बलयाहुह-पुं० । भेरोः पूर्वस्थां दिशि महापाता-

लकनमे प्रथ० २ छार । स० । आ० म० । जो० । आध० ।
बलयाऽऽपय-बलयाऽऽपय-त्रि० । वृत्ताऽऽपय, सु० १ ध्रु०
६ अ० ।

बलयाधियुक्त-बलयाधियुक्त-त्रि० । भावबलये रागदेवौ, ता-
र्यां विममुक्तः । सु० १ ध्रु० १३ अ० । संसारबल-
वात्-कर्मबलवात् वा विमुक्तः । सु० १ ध्रु० १० अ० ।
मायाधियुक्तः । सु० १ ध्रु० १२ अ० ।

बलवर्दी-देशी-लक्ष्याम्, दे० ना० ६ बर्ग० ६१ गाथा ।

बलवं-बलवद्-त्रि० । बलं सामर्थ्यं, तदस्यास्तीति बलवान् ।
रा० । अत्रु० । अतिशयितबलः द्वा० २५ द्वा० । बलं शारी-
रिकं मानात्मिकं च यस्यास्ति स बलवान् । रा० । विद्यामन्त्र
चूर्णाऽऽविबलोपेते, ४०० १ उ० ।

जो जस्सुर्वरि तु पशु, बलिपतरो वा वि जस्स जो उर्वरि ।

एसां बलवं भयितो, सो गिहपतिसामितेष्वाऽऽदि । २०६ ।

यः पुरुषः यस्य पुरुषस्योपरि प्रभुत्वं करोति सो ब-
लवं भवति । अथवा-अप्यपि जो बलवं सो वि ब-
लवं भवति, सो पुण्यं शुद्धपतिसामितो वा तेषामादि
वा । नि० च० १ उ० । समर्थः, आत्मा० २ ध्रु० १ च० ५
अ० २ उ० । सहस्रपञ्चिमि, नि० च० १ उ० । प्रभूतत्वेन,
अ० । निवर्तयितुमशक्यं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । अद्वारा
नस्याद्यमनुकूलं, कर० १ अधि० ६ लृण । जं० । चं० प्र० ।

बलवाउय-बलवापुत्र-पुं० । सैन्यवापारपरायणे, दशा० १६
अ० । अ० ।

बलवाहणकहा-बलवाहनकथा-स्त्री० । राजकथाभेदे, स्था०
२ ठा० २ उ० । (बलवाहा 'रायकहा' शब्दे)

बलवीरिय-बलवीर्य-पुं० । भरतवीरस्य महायशसः प्रवीर्ये,
आ० च० १ अ० । आवा० ।

बलसंपन्न-बलसंपन्न-पुं० । संहननसमुन्नेन प्राणेन संपन्नो,
अ० । रा० ।

बलसार-बलसार-पुं० । स्वनामक्याते राजर्षी, तं० ।

बलसिरी-बलश्री-पुं० । स्वनामक्याते अन्नरञ्जिकागरी-
राजे, आ० च० १ अ० । यद्ग्रन्थः वैरागिकाऽऽचार्येण रोह-
कुसे वन्द्यार्थमागतं गोष्ठामाहिलेन पोष्टशालां चादी परा
जिते । वि० १० । स्था० । बलमद्रस्य सुगापुत्रेति प्रसिद्धे
पुत्रे उत्त० १८ अ० । ('मियापुत्र' शब्दे कथा)

बलसोहिद्या-बलशोषिका-स्त्री० । तथार्थवाधायां स्त्रियायाम्,
तं० । " बलसोहिद्या । " बलं पुरुषार्थं प्रसङ्गेऽसङ्गे वा शो-
चयन्ती गालयन्तीत्येवंशिला बलशोषिका । यद्वा-बलेन
स्वसामर्थ्यलक्षणं निशाऽऽदी जारपुरुषाऽऽदीनां शोषिका
शुद्धिकारिका बलशोषिका । यद्वा-बलयेः रलशोषक्यात्
वरशोषिकाः स्वेककृपा पाणिप्रदण्डकरभावात् धम्मिल्लस्त्री-
द्वन्द्ववत् । तं० ।

बलहरण-बलहरण-न० । धारणशेवहरणवैतिनियमायतकात्,
" मो भ " इति यस्मात्सिद्धम् । ज० १ ग० ५ उ० ।

बला-बला-स्त्री० । अक्रोधोरकपुताऽऽख्यायां शासनदेश्याम्,

प्रव० २७ द्वा० । यस्यामवस्थायां पुरुषस्य बलं भवति
सा बलयोगात् बला । पुरुषस्य भित्तिलमवर्षादनन्तरं क-
त्वारिंशत्समवर्षपर्यन्तदशामिदं, " कउपो य बला नाम, अं
नरां न्यमस्मिन्ना । समरयो बलं हरिमउं, जह होह निबुध-
ह्यो ॥ १ ॥ " स्था० १० उ० । योगदृष्टिभेदे, च० १ अधि० ।
बलादृष्टिः काष्ठान्नरुणतुष्ट्या । ईषद्विशिष्टोक्तबोध्यव्यात्, त-
द्भूमेनात्र मनाकृष्टिर्वातिर्योः, अत्रः पट्टप्राया स्तुतिरिह प्र-
योक्तव्ये, तद्वाच्यं चार्थप्रयोगमात्रप्रिया यस्मिन्लज्जाभाशि-
ति । योगदृष्टिभेदे, च० १ अधि० ।

सुखस्तिगऽऽसनोपेतं, बलायां दर्शने दृष्टम् ।

परा च तत्त्वशुश्रूषा, न क्षेरो योगमोचरा ॥ १० ॥

(सुखमिति) सुखमनुद्वेजनीयं स्थिरं च निष्कण्ठं यदा-
मनं तेनोपेतं सहितम्, उक्तवशेषवशिशिष्टेष्वेवाऽऽसनस्य
योगाङ्गत्वात् । यत् पतञ्जलिः- (तत्र) स्थिरसुखमासनमि-
ति । २-४६ । " बलायां दृष्टौ दर्शने दृष्टं काष्ठाऽऽनिकणोप्यो-
तममिति कृत्वा । परा प्रकृष्टा च तत्त्वशुश्रूषा तत्त्वभवेष्टक्या
जिज्ञासासम्भवात् । न क्षेरो योगमोचरस्तदनुद्वेग उद्वेगज-
न्यक्षेपाभावात् ॥ १० ॥

अमृत्तृष्णात्पराभावात्, स्थिरं च सुखमासनम् ।

प्रयत्नरत्नयताऽऽनन्त्य-समापत्तिबलादिह ॥ ११ ॥

(असतिनि) अमृत्तृष्णाया अमृत्तरत्नललापारपर्याया-
भ्यामन्यकयोस्तुष्यतल्लया आभावात् स्थिरं सुखं चाऽऽ-
सनं भवति । प्रयत्नस्य रत्नयताऽङ्गशेनैवाऽऽसनं चणामोती-
कृत्यायामङ्गलाधेनेन तत्प्रवन्धः, आनन्त्यं चाऽऽकाशाऽऽदित्य-
ने समापत्तिवधाधेनेन मनस्वान्तात्पराऽऽपानेन दुःखदनुव-
हादङ्काराभावाकलं तद्वलादिह बलायां दृष्टौ भवति । य-
थाङ्गम्- " भावयधिरवाऽऽनन्त्य (न) समापत्तिरभ्याम् । " (२-४७) ॥ ११ ॥

अनोऽनरायविजयो, द्वान्द्वानभिहानिस्तथा (४ परा) ।

दृष्टदृष्टपश्चिगाः, प्रणिधानपुरःसरः ॥ १२ ॥

(अन इति) अनो यथाङ्गादासनान्तरायाणामङ्गमेज्याऽऽ-
दीनां विजयः । द्वान्द्वः शीतोष्णऽऽदिभिरनभिहितैः कृत्वाऽऽप्राप्तिः
परा आत्यन्तिकी, ' ततो द्वान्द्वानभिहानिः ' । २-४८ । इत्यु-
क्तेः । दृष्टानां च दीपाणां मनःस्थितिजनितज्ज्ञेयाऽऽदीनां प-
श्चिगाः प्रणिधानपुरस्सरः प्रशस्ताऽऽवधानपूर्वः ॥ १२ ॥

कान्तायुषां विदग्धस्य, दिव्यमेवभ्रुतो यथा ।

यूनां भवति शुश्रूषा, तथाऽस्यां तत्त्वमोचरा ॥ १३ ॥

(कान्तेति) कान्तायुषः कामिनीं वहितस्य विदग्धस्य दे-
यनीनामिपुणस्य दिव्यस्याऽऽतिशयितस्य देयस्या किञ्चाऽऽ-
दिमशान्धनः भूना धनं गथा यूना यौवनगामिनः का-
मिनो भवति शुश्रूषा, तथाऽस्यां बलायां तत्त्वमोचरा शु-
श्रूषा ॥ १३ ॥

अभावोऽस्याः भूतं व्यर्थं, बीजन्त्याम् ह्योषरे ।

भूनाभावेऽपि भावोऽस्याः, भूतः कर्मस्य पुनः ॥ १४ ॥

(अभावे इति) अस्या उक्तलक्षणशुश्रूषाया अभावे, भू-
तमर्थभवनं यथैव, ऊपर इव बीजन्त्यासः । भूताऽऽभावेऽ-

अप्यध्वन्याऽभावेऽप्यस्याऽऽकृष्टं दूपाया भावे पुनः प्रयो नि-
श्चितः कर्मक्षयः । अतोऽप्यवस्थानिरेकाभ्यामवमेव प्रधान-
कलकारणमिति भावः ॥ १४ ॥

योगऽऽम्भ इहऽऽसंसात् । स्यादुपायेषु कौशलम् ।

उपमाने तौ दृष्टा, पयःसंकन पीनता ॥ १६ ॥

(योमेति) इह बलापामेकाग्रमथ चित्ताभ्यामायोगा-
ऽऽम्भे उपयिषु योगसाधनेषु कौशलं द्वास्वयं भवति, उच-
रोत्तरमतिबुद्धियोगादिति भावः । उपमाने तौ पयःसि-
कन पीनता इष्टा, तद्वदेहऽप्यक्षेपेष्टमतिपीनत्वस्य लघु-
पायः कौशलं स्यात् । अन्यथा पूर्णपयःसंकनं विनोत्तरस्य त-
दोपरि प्रकृताऽनुष्ठानस्य कार्यभेदाकौशलस्य स्यादिति
भावाः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ बलायां दृष्टौ इदं
बलौ न स्थिरसुखमासन्नं परमात्मतत्त्वभूयायोगोचरोत्तराक्षेप-
स्थिरचित्ततया योगसंवाधोपायकौशलं च भवति । ५० १
अध्या० बो० वि० ।

बलागा-बलाका-ली० । विलकरिष्टकायाम्, प्रहृ० १ आध०
ह्यार, अमु० । प्रह्ला० । "उच्च निचल चिप्फदा, भिन्नी-
पत्तस्मि रइह बलाभा । विमलमरणप्रभामण—परिहृष्टा
संखलुति त्व ॥ १ ॥ " प्रा० २ पाद ।

बलाखण-बलानक-न० । ह्यार, नि० मू० = त० ।

बलामोदी-दी० । दृष्टे, "दृष्टो य मद्भा बलामोदी ।" पाह०
ना० १७४ गाथा । बलाकारे, दे० ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।

बलाऽवलविचारण-बलाऽवलविचारण-न० । बलं शक्तिः स्व-
स्य परस्य वा द्रव्यलेशकालभावकृतं सामर्थ्यमवलमपि तथैव,
तयोर्विचारणं पर्यालोचनम् । बलाऽवलपरिग्रहे, ५० । बलं
शक्तिः, स्वस्य परस्य वा द्रव्यलेशकालभावकृतं सामर्थ्यम् ।
अवलमपि तथैव, तयोर्विचारणं पर्यालोचनम्, बलावल-
परिग्रहे हि सर्वेः सकल आरम्भः, अन्यथा तु विपर्ययः ।
यदाह—"स्याने समवर्ता शक्त्या, स्वायामि बुद्धिरङ्गिनाम् ।
अवधावलमारम्भो, निदानं ह्यसंपदः ॥ १ ॥ " इति । अत्र
एव च पठ्यते—"कः कालः कानि मिर्वाण, को देशः कौ-
र्म्ययाऽऽममो । कश्चाहं का मे शक्ति-रिति विन्यस्य मुहु-
मुहुः ॥ १ ॥ " इति । ५० १ अधि० ।

बलाधिग्रो-बलाधियोग-पु० । बलं हृदययोगस्तेनाभिवो-
जः । ५० २ अधि० । बलाकारेण नियोजने, आ० म०
१ अ० । राजगणव्यतिरिक्तस्य बलवत्पारतन्त्र्यस्य नियोगे,
अपा० १ अ० । आ० म० ।

बलायपरण-बलव्यपरण-न० । संयमयोगेभ्यश्चलतां भद्र-
व्रतपरिपत्तानां प्रतिभां प्रत्ये, स० १७ स० म० ।

बलम्परायमाह—

संजमनोगविसम्भा, मरति जे तं बलायपरणं तु (२४)

संयमयोगाः संयमध्यापारान्तेस्तेषु वा विषयवाः संयमयो-
गविषयवाः, अतिदुर्बलं सपञ्चरममाचरितुमशक्ता मृतं च
कुलाऽऽदिलज्जया मोक्षमश्नुवन्तः, कथञ्चित्कमाकमिनः
कदाचिदुत्तमान् मुक्तिर्भवतु, इति चिन्तयन्तोऽपि गते ये च, तद्-
बलतां संयममुत्तमानां चिन्तितमानां प्रत्ये बलव्यपरणं, तुल्यो
विशेषः । मन्त्रतपरिहृतीनां मतितानामेवैतदिति विवेचय-

स्य येषां हि संयमयोगाभ्यामेवासंभवत् कथं तद्विषयादौ, तद्-
भावे च कथं तदिति । प्रव० १५४ ह्यार ।

बलाहग-बलाहक-पु० । शरत्कालमविति मेघे, आ० म० १
अ० । जी० ११० । म० । हा० ।

बलाहगा-बलाहका-ली० । जम्बुद्वीपे विपुलमधकस्कारय-
वन्ते स्वमितकलूटवासिन्वा दिक्कुमार्याम्, स्या० ६ हा० १
उ० । अथोलोकवासिन्वा दिक्कुमारीमहत्तरिकायाम्, स्या०
८ हा० । उपलोकवासिन्वा दिक्कुमारीमहत्तरिकायाम्, जं
५ यत्न० । आ० म० । ति० । आ० मू० । आ० क० ।

बलाहय-बलाहक-पु० । मेघ, "अध्वनौ धूमजोषी, बला-
हया जलहृता य जोषुभा ।" पाह० ना० २७ गाथा ।

बलि-बलि-पु० । "वमः कञ्जव्यापाः स्त्रियाम्" ॥ ८ । १३६ ॥

हनि प्राकृते वा लीयम् । प्रा० १ पाद । देवनामासुहारे, आ०
१ मू० ६ अ० । प्रहृ० । पञ्चा० । "बलिं करेति" मगर-
लिचवित्तमेतच्छ (सिग-लीत्यर्थः) । यदि वा—काष्ठबलिं कुर्वन्ती-
ति । स्व० १ । मू० ५ अ० २ उ० "बलिं किञ्चत सुखयन्तु ।"
प्रा० ४ पाद । अलपराहाणामसुरकुमाराणां राज्ञीभि,
प्रह्ला० २ पाद । "बलस्व न बहरोयखिदस्व सद्धिसामाधि-
यसाहस्सी पशुता ।" बहरोदीच्यामसुरकुमारगिकायाराजे,
स० ६० स० म० । जी० । स्या० । आ० म० । (अस्योत्पातपर्वतः
'उत्पायपर्वत' शब्दे द्वितीयमानं ८३७ पृष्ठे उक्तः)

बलिस्व यद्वरोयखण्डो सोमस्य एवं चैव जहा चमरस्व
लोगपाल्यां तं चैव बलिस्व वि । स्या० १० हा० ।

कहिं थं मते ! बलिस्व बहरोयखिदस्व बहरोयखण्डो
सभा सुहम्मा पशुता । गांयमा । इहैव जंबुद्वीपे दी-
वे मंदरस्व पव्वयस्व उत्तरेण तिरियमसेखेजं जहैव च-
मरस्व ० जाव बायालीमं जांअसुसहस्सां उग्गाहि-
त्ता, एत्थ थं बलिस्व बहरोयखिदस्व बहरोयखण्डस्व
कयमिदे थामं उत्पायपव्वप् पसने सत्तरसएकवी-
सजोयखण्डए, एवं परिमाणं जहैव तिगिच्छिदुहगस्स पा-
सायवडिंसहस्स वि तं चैव पमाणं सीहासणं सपरि-
वारं बलिस्व परिवारेणं अट्ठो तहैव, थवरं कयमिदए-
थामं, सेसं तं चैव ० जाव बलिचंचारायहाणीए अ-
खेमि च ० जाव थिखे कयमिदस्व थं उत्पायपव्व-
यस्व उत्तरेणं छकोहिसए तहैव ० जाव चचालीमं-
जोअसुसहस्सां उग्गाहित्ता, एत्थ थं बलिस्व बहरो-
यखिदस्व बहरोयखण्डस्व बलिचंचा थामं रायहाणी
पशुता, एमं जोअसुसहस्सं पमाणं तहैव ० जाव
बलिपडिस्स उववाओ ० जाव आपरक्खासहं तहैव
थिरवसेसं, थवरं सारोणं सागरोवमं ठिई पशुता, से-
सं तं चैव ० जाव बली बहरोयखिदे बन्नी, सेवें थैवे ।
थैवे ! थि ० जाव विहरह ॥

बलिकया कर्तितानाम्, बुद्धलिकाबलिकं उदृक्कलशरीं सम्भा-
ष्येते । आ० ४० १ अ० ।

बलिवहसदेव-बलिवैवदेव-न० । बलिना वैश्वानरपूजायाम्,
“ बलिवहसदेवे करेह । ” बलिना वैश्वानरं पूजयतीत्यर्थः ।
अ० १२ अ० २ उ० । आच० । नि० । आ० ४० ।

बलिस-बलिस-न० । को छः ॥ ८ । १२०२ ॥ इति उच्यते ।
“ बलिसं । बलिसं । ” मात्यबन्धनवश्याम्, प्रा० १ पा० ।

बलिस्सह-बलिस्सह-पुं० । स्वनामक्याते महागिरिशिष्ये,
कल्प० २ अथि० ८ त्त्य । “ ततो कोसिययुत्तं, बहुलस्स स-
रिन्धयं वंदे । ” तत्र महागिरिं ह्यै प्रधानशिष्यावभूताम् । तद्य-
था-बहुलो, बलिस्सहश्च । तौ च द्वावपि यमलभ्रातरौ कौशि-
कगौत्रौ च, तयोरपि च मध्ये बलिस्सहः प्रबन्धनप्रधान
आसीत्, अतस्तमेव निम्नसुराह-ततो महागिरिरत्नस्तं कौशि-
कगोत्रं बहुलस्य सहाय्यसं समानवयसं, तयोरपि यमल-
भ्रातृप्राह्मणे समस्करौमि । नं ।

बलीवह-बलीवह-पुं० । पुत्रवे, स्या० ४ टा० २ उ० ।

बलुल्लह-बल-न० । “योगजाज्ञेयाम्” ॥ ८ । ४ । ४३० ॥ अपभ्रं-
श अड्डहल्लानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते डडभ इत्याद्यः प्रत्य-
यास्तेऽपि स्वार्ये भवन्ति, अनेन बुल्लहइत्ययः । शिवाद्य-
रत्नोपः । सामर्थ्ये उदाहरणम्—“ सामिपसाउ सल्लज्जु पिउ,
सोमारापिहि वासु । पेक्कलवि बाहुबल्लुल्लह, चण मेहर नी-
सासु ॥ १ ॥ ” यत् बाहुबल्लुल्लह । अत्र त्रयाणां योगः । प्रा०
४ पा० ।

बले-अथ० । “बले निर्धारणनिष्पद्यतेः” ॥ ८ । २ । १२५ ॥
बले इति निर्धारणे निष्पद्ये च प्रयोक्तव्यम् । निर्धारणे, “ बले
पुरितो धनंजयो कर्त्तव्याचं । ” निष्पद्ये, “बले सीहो । ” सिंह
एवायम् । प्रा० २ पा० ।

बल्ल-बल्ल-पुं० । निष्पाद्ये, स्या० ५ टा० ३ उ० । प्रब० । गु-
ज्ञानयपरिमिते प्रतिमानभेदे, “ गुज्ञानयेण बल्लः स्यात्, न
पाद्ये ते च बोद्धव्यं । ” वाच० ।

बल्लर-बल्लर-की० । बीजाविशेषे, प्रब० ५ संव० द्वार । टा० ।
बल्लभ-बल्लभ-वि० । इहे. पञ्चा० २ विव० । द्यिते, आच० १
अ० २ अ० ३ उ० । आ० ४० । “नारीयं होर बल्लहो । ” अउ० ।

“हरे बहुबल्लहो । ” प्रा० २ पा० ।

बल्लभराय-बल्लभराज-पुं० । बौल्लकयक्षशीये मूलराजादमस्त-
दे अणहिल्लपह्वराजं. ती० २२ कट्य ।

बल्लर-बल्लर-न० । क्षेत्रविशेषे, प्रब० २ आच० द्वार । इरित-
स्यात्ते, उच० ११ अ० । गहने, उच० ११ अ० । “ बल्लराणि
पक्षीमेका । ” आच० ४ अ० ।

बल्लव-बल्लव-पुं० । गोपे, की० ।

बल्लर-बल्लभ-वि० । “ बल्लभ ” शब्दार्थे, पञ्चा० २ विव० ।

बल्लभराय-बल्लभराज-पुं० । “ बल्लभराय ” शब्दार्थे, ती०
२२ कट्य ।

बल्ली-बल्ली-की० । त्रयुषी बालुकी-कीशालकी-कालिङ्गी-नाग-
बल्ली-शुद्धी-कृष्णाष्टी-तुम्भी-तुम्भककी-मकुटिषु, अं० २
कण० । बल्लवसिधेयेयु, की० १ प्रति ।
३२४

वेदाः—

से किं तं बल्लीभो ? । बल्लीभो अश्वेगविहाभो पथ-
चाभो । तं वेदा—

“ पूषकली कालिगी, तुंबी तपुमी य एल बालुकी ।

बोसार्थे पडोला, पंचगुलिआ य गाली य ॥ २६ ॥

कंगुलया कदुरया, कंकोद कारिण्यर्धे सुभगा ।

कुवदा य बागली प-व्वबल्ली तह देवदाली य ॥ २७ ॥

अण्कोडा अइव्वचय, नागलवा कण्डसूरवल्ली य ।

संपह सुमिणसा वी, जाइसुमिण कुविंदवल्ली य ॥ २८ ॥

मुदिव अंबावल्ली, वीराली जियंति गोपाली ।

पाथी सामावल्ली, गुंजाबल्ली य वत्थायी ॥ २९ ॥

ससवि दुगोचकुसिया, गिरिकण्ड मालुया य अंनवर्ह ।

दहकुल्लइकागयिया, गलाय तह अकरोदी व ॥ ३० ॥ ”

जे यावत्ते तहप्यारा सत्तं बल्लीओ । प्रह्मा० १ पद ।

अ० । आच० । ज्ञा० । सूत्र० । स्या० । जी० ।

लोमायि तउसि मुदिय, तंबोलादी य बल्लीओ ॥ ४२ ॥

लोमशिका त्रयुषिका ताम्बूलिका इत्येवमादिका वत्तयः ।

व्य० ६ उ० ।

वल्गाह-देशी-वलिणहस्ते, दे०ना० ६ अर्धे ८६ पाथा ।

वह-वध-पुं० । इननं वधः । शिखेडाऽऽदिसमुद्भूतपी-

डायाम्, विधे० । श्री० । कृष्णाऽऽदिप्राते, उच० १ अ० ।

यधपादिताडने, आ० १ अ० २ अ० । स० । उच० । आच० ।

आ० । हिसायाम्, आ० १ अ० १७ अ० । लकुटाऽऽदिप्रहारे

व्य० ६ उ० । अ० । आच० । प्रब० । कृतकारिणानुमतिनि-

रुपमर्दनाऽऽदिक्, आच० १ अ० १ अ० २ उ० । पाणिक्-

लाकणाऽऽदिमिस्ताडने, आच० ४ अ० । प्राययुपमर्दे,

वृच० २ अ० ६ अ० । मारये, प्रब० १ आच० द्वार ।

विनाशे, प्रब० ५ संव० द्वार । अं० । द्विपदाऽऽदी-

नां निर्धेयताडने, अ० २ अथि० । प्रब० । दश० ।

कक्षाऽऽदिमिर्हने, पञ्चा० १ विव० । “ कयेण कायको ह-

न्ति, अश्वभोगेन लादकः । प्रातको वधविचनं, इत्येव वि-

विधेयो वधः ॥ १ ॥ ” दश० १ अ० । कुधा वधः स्यात्ताऽ-

द्वत्ताऽऽद्वानां वरतेराधोऽतिचारः । वधः सनुपदाऽऽनां

लघुकाऽऽदिना ताडनम् । स च स्वपुत्राऽऽनां विनय-

प्रादुर्गार्थं क्रियते । अ० २ अथि० । वधो द्विपदानां

सनुपदानां वा स्यात्, सोऽपि साधकोऽनर्थको वा ।

तथाऽनर्थकस्तावद्विधानुं न युज्यते, साधकः पुनर-

लो द्विपदः-सांगिष्ठा, निरपेक्षश्च । तत्र निरपेक्षो निर्धेयता-

डनं, स न कर्त्तव्यः । सापेक्षः पुनः आचंकाऽऽदित ए-

व भीतपक्षा अहितम्बं, यदि पुनः कोऽपि न करोति वि-

नयं, तदा तं मर्माणि मुक्त्वा लब्ध्वा दवरकेण वा सक्नु-

ह्वितो तावदेत् ॥ अ० २ अथि० । वल्लदेवस्य देवताकुलि-

सम्भवे पुंषे, स आरिहतेरेरत्तिके प्रमत्तय सवर्षे उपपद्य-

सेत्स्यतीति । नि० १ अ० ४ अर्धे ४ अ० ।

बहग-बच-पुं० प्रणीति बचकाः । प्रात्ययपदार्थेषु, द-
श० १ अ० । स्वयं हन्तुषु, जं० २ वक्त० । "कुर्यात् वर्षसह-
अं तु, अहन्त्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कृत्स्नेन, बचको
नेव श्रूयते ॥ १ ॥" उच० १२ अ० ।

बहदाश्चयथार-बुहदादित्यनार-०० । सरयुसविषे स्नाना-
मन्थने पुरे, "अलाहुरीणसुरताणस्व मल्लिकेण देवसे नाने-
षु बहदाश्चयनराशो ॥" ती० ३६ कल्प ।

बहता-व्यवृत्ता-ली० । ताडनतायाम्, अ० १२ श० ६ उ० ।

बहपरिणय-बचपरिणय-पुं० । मारणाभ्यवसायवति, प्रश्न०
३ आश्र० द्वार ।

बहपरीसह-बच (व्यञ्ज) परीसह-पुं० । बघो व्ययो वा य-
ष्टयादित्ताडनं तत्परिग्रहणं च परैर्हि दुरात्मकैः पाण्डुपाण्डि-
कलाकाशऽऽदिभिः प्रवेष्टाऽऽदिभिः कोपकलुपितान्तःकरणेन
क्रियमाणस्य ताडनस्य (प्रब० ८६ द्वार) क्षान्त्यवलम्बनतः सहने,
अ० ८ अ० ८ उ० । "हन्तः सहतेव मुनिः, प्रतिहन्त्याश्च सा-
म्यवित् । जीवनाशात् क्षमायोगात्, गुण्यऽन्तेः कोपदायतः
॥१॥" भाव० १ अ० । "सहते हन्त्यमानोऽपि, प्रतिहन्त्या-
भ्युनिर्न तु जीवनाशात्क्रुषो दौष्ट्यात्, समया च शु-
भाज्जनात् ॥ १ ॥" ध० ३ अष्टि० ।

एतदेव सूत्रद्वाराह—

ह्रस्वो न संज्ञेते भिक्खु, मणं पि न पञ्चोसप ।

किंचित्कथं परमं नरुचा, भिक्खुधम्मं विचिन्तए ॥२६॥
विश्वदीक्षाभाषेणानुत्पन्नधर्माधर्मो बधमपि विद्वेषादि-
ति बधपरीषदमाह—हतो यत्पद्यादिभिस्त्याडितो न संज-
हेत् कायतः कथ्यनप्रत्याहननाऽऽदिना वचनतश्च प्रत्या-
क्षोदादनाऽऽदिना भूषं उपलम्बयित्वाऽऽप्तमानं नोपदर्शयेत्,
भिणुः मनश्चितं तदपि न प्रदूषयेत् न कोपतो विवृतं
कुर्वति, किं तु तितित्ता क्षमाम् "धर्मस्य दया मूलं, न चा-
ऽक्षमावान् दयां समाचरेत् । तस्माद्यः क्षान्तिपरः, स साध-
यत्सुप्तं धर्मम् ॥१॥" इत्यादिवचनतः परमां धर्मसाधनं
प्रति प्रकर्षवर्ता क्वाऽवगम्य भिणुधर्मं यतिधर्मं, यद्वा-
भिणुधर्मं क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा विन्तयेत्, यथा-क्षमा-
मूल एव मुनिधर्मोऽयं चास्माक्षिमिंसं कर्मापत्तिनोप्यस्मदोप-
एवायमतो नैनं प्रति कोप उचितः । इति सूत्रार्थः ।

अमुमेव प्रकारान्तरेणाऽह—

समणं संनयं दंतं, इण्णिजा कोऽपि कयसिपि ।

नत्थि जीवस्स नासु पि, खं तं पेहे असाहुवं ॥ २७ ॥

(समणं ति) धमणं सममनसं वा, न तथाविधवेषादि-
धर्मं प्रति प्रवृत्ततः, धमणश्च शाक्याऽऽदिरपि स्यादित्या-
ह—संनयं पृथिव्यादिख्यापादननिवृत्तं, सोऽपि कदाचिह्ना-
माऽऽदिनिमित्तं बाह्यरूपैव समवेदत् आह—दानम् । इन्द्रि-
यनोऽहमिन्द्रियमेव हन्यात्ताडयेत्, कोऽपीति तथाविधोऽना-
यः कुत्रापि ग्रामाऽऽदी, तत्र किं विधेयमित्याह—नास्ति
जीवध्याऽऽरमन उपयोगकपण्य नशीऽस्मावः, तत्पर्यायविना-
शरूपत्वेन हिंसाया अपि तत्र तत्राभिधानादितित्यस्मादे-
तोमे तमिति तत्कारकं प्रेक्षेत् अलाभामुपैति यत्प्रसन्नं
सुकुटिभङ्गाऽऽपिपुक्तं तदसाधुचत्, किं तु रिपुजयं

प्राप्तं सहायोऽयमिति धिया साधुचदेव प्रेक्षेनेति
भावः । अथवा—अपेक्षयमानत्वात् न नं प्रेक्षेताप्य-
साधुना तुल्यं वतंत इत्यसाधुचत्, किं पुनरपकारायापति-
छेत् संक्षिप्ताति वा ? असाधुहिं सत्यां शक्नो प्रत्युपकारा-
यापतिछेदने असत्यां तु विकृत्या दृष्टा पश्यति संक्षेपं वा
कुरुन इत्येवमभिधानम् । पठ्यते च—"न य पेहे असाधुयं ति"
चकारस्यापिशब्दायस्य भिन्नक्रमवाधेनेत्यापि न विन्तये-
दपि न, कामसाधुना, तदुपरि ग्राहस्वभावताम् । पठ्यति च—
"एवं पेहेज संज्ञो" इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

अधुना "धणे सि" द्वारं, तत्र हनो(तः) संजहेत्

इत्यादि स्वमर्थनः स्पृशन्तु राहरणमाह—

सावत्थी जियसत्तु, धारणि देवी य खंदम्मा पुत्तो ।

धूवा पुरंदरजसा, दचा सा दंडईण्णो ॥ १११ ॥

मुणिसुव्वयंनैवीसी, खंदमपमुहा य कुंभकारकडे ।

देवी पुरंदरजसा, दंडइ पालग मरूप य ॥ ११२ ॥

पंचसया जेत्ये, बहिया उ पुरोहिण्ण कट्ठेण ।

रागहोसतुलगं, समकरणं चित्तयंतैहि ॥ ११३ ॥

आवस्ती जितशुचोर्णो देवी च स्कन्धकः पुत्रो दुहित्वा
पुरन्दरपथा, दत्ता सा दण्डकिराजाय, मुनिसुप्रतान्तेवासिनः
स्कन्धकप्रमुखाश्च कुम्भकारकटे देवी पुरन्दरपथा दण्डकिः
पालकः मरुकाश्च पञ्चशतानि यन्त्रेण धानितानि, तुः पूरणे,
पुरोहितेन कृष्टेन पालकेन, रागद्वेषास्तुलाप्रमिव तत्रानि-
आवस्थेन रागद्वेषतुलां समकरणं माधिरूप्यपरिणामं प्रा-
वयिष्यः स्वकार्यं साधयतमिति शेषः इति गाथाप्रवृत्तार्थः ।
प्रावयिष्यन् संप्रदायादवधेयः । स चायम्—सावत्थीय नयरीय
जितसत्तु राया, धारि(र)णी देवी, नीत्ये पुत्तो खंदम्मा नाम
कुमारा, तस्स भगिणी पुरन्दरजसा सा कुम्भकारकडे नयरं
दंडीनाम राया तस्स शिक्षा, तस्स य दंडकस्स रागो
पालगो नाम मरुको पुरोहिण्ण । अणुणया सावत्थीय मुणि-
सुव्वयसामीनियथरं समोसन्निभो, परिसा निरगया, खंदम्मा
वि निग्गमो, धम्मं सोत्तवा सावगो जाअं । अणुणया सो
पालकमरुको दूयत्ताए आगतो सावत्थि नयरी, अणुणायम-
उत्तंसाहणं अयं वयमागो खंदरणं निपिटुण्डिणियवागरगो
कओ, पञ्चोसमाधरणो, तत्पर्यायं जेव खंदरस्स छिद्राणि
चारपुरिसोहिं मगाविनो विहरति, जाव खंदम्मा पंचहिं जण-
सपादि कुमारा लग्गपहिं मज्झिमुणिसुव्वयसामिगमाले वय-
इओ, बड्डस्तुनो जातो, ताणि जेव न पंच सयाणि सोत्तवा
अणुणयायाणि । अणुणया खंदम्मा सामि आपुच्छति—वच्चांमि
भगिणीसगासं ? सामिणा भगिणं उवसग्गां मारणंतिओ ।
भयति—आराहणा विराहणा वा ? सामिणा भगिणं—सत्थे आ-
राहणा तुमं मेणु । सो भयति—एयं लड्डे, जदि पत्तिया आराह-
णा, मओ कुम्भकारकडे, मरुणं जदि उज्जाणे ठितो तदि आ-
उहाणि खुमियाणि । राया बुग्गाहिओ—उहा एस कुमारा
परीसहपराजितो एण उवायं तुमं मारेत्ता रजंज नि-
रिहहि सि, जदि ते विपक्वओ उज्जाणं पणोएहि, आउहा-
णि ओल्लेरयाणि रिद्धाणि, ते बांधिऊण तस्स खेप पुरोहिण-
स्स समरपिया, नेण सत्थे पुरिसज्जेण पीत्तिया तेहि सत्थं
अहियांसयं तेति केवलनायं उपपद्यं सिद्धा य । खंदम्मा वि

पासे धरिओ, कोहियचिरिकाहिं भरिजंतो सबखो ।
पञ्चा अंते पोडितो निशाय काऊण अगिगकुमारेंसु उववखो ।
तं पि से पहरायं खहरिलिं पुरिसहयो लि काउं गि-
खेहिं पुरंदरजसाए पुरओ पाडियं, सा वि तहिवसं अधिं
करति जहा साहु न दीसंत, तं च थाए विहुं, पचमिभा-
ओ य कंभलो, थिलेज्जाओ छिएणाओ, ताए केव विणोए,
ताए थाए-जहा ते मारिया, ताहे लिखितो राया-पाव ।
विणुओऽसि । ताए कितियं-पवयामि, देवेहिं मुणिसुवयस-
वासं नीया, तेण वि देवेणं थाएरं वहुं सज्जणवयं, अज्ज वि
इंङ्गारसं ति अणुति । अरसुसस य वणाक्काया भवति । "तेन
द्वारगायायां वनमित्युक्तम् । "एथ तेहिं साहुहिं बहूपरीसहो
अहियासितो सम्मं, एवं अधियासेयव्वं । न जहा खंएय
नाहियासियं । " उत्त० २ अ० ।

बहूपरीसहमज्जीकृत्वाऽऽह—

अपेगे खुबियं भिक्खुं, सुणी ढंसति खुसए ।

तत्थ मंदा विसीवंति, तउ पुट्टा व पाणियो ॥ ० ॥

(अपेगे इत्यादि)आपः सम्भावने, एकः कश्चिच्छाऽऽदिः
न्ययतांति लुक्कः प्रकृत्यैव कूरो मल्लकः, खुभितं बुभुक्षितं
भिक्षामटतं भिक्षुं दशति भक्षयति दशैरङ्गावयवेषु विलुपयति ।
तत्र तस्मिन् अस्मादभिज्ञेण सति मन्त्रा अज्ञा अल्पसाधन-
ता विधीयन्ति देव्यं भजन्ते । यथा तेजसाग्निना स्फुट्टा
दह्यमानाः प्राणिनो जन्तवो वेदनाऽऽर्त्ताः सन्तो विधीयन्ति
यान् संकोचयन्त्यातंषधानोपहृता भवन्ति, एवं साधुरपि
कूरस्यैवैरभिदुतः संयमाद् अद्वयत इति, तुःसहत्वाद् आम-
कृतकानाम् । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० ।

बहूपरीसहविजय-बहूपरीसहविजय-पुं० । निशितकृपाणमुत्त-
राऽऽदिप्रहरणताडनाऽऽदिभिर्यथायामनाशरीरस्य व्यापाक-
केषु मनावपि मनोविकारमकुर्वन्तो मम पुराकृतकर्मणामेव क-
लत्तत्र मे किञ्चिद्व्यपी वराकाः कुर्वन्ति । अपि च-विशराह-
स्वभावं शरीरमेतेषांभवेत्, नास्त्येतांनि मम हानदशेनवारि-
त्रणीति चिन्तयतो वासीतल्लणखन्दानुलेपनसमदर्शिनः
यत् सम्यक् बहूपरीसहज्ञानम् । तस्मिन्, पं० सं० ४ द्वार ।

बहूपद-बुहस्पति-पुं० । "बुहस्पतिवस्वपयोः सो वा ।
" ॥ २ । १६॥ अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति । "बहूसर्ह ।
बहूपर्ह । भयसर्ह । भयपर्ह ।" प्रा० ३ पाद । "बुहस्पती वदो
भयः" ॥ ॥ २ । १३० ॥ बुहस्पतिशब्दे बह इत्यवयवय-
स्य भय इत्यादेशो वा भवति । भयसर्ह । भयपर्ह । भय-
पर्ह । पले-बहूसर्ह । बहूपर्ह । बहूपर्ह । प्रा० २ पाद । " वा
बुहस्पती " ॥ ॥ २ । १३० ॥ इतीकारे उकारे च । " वपस्योः
कः " ॥ ॥ २ । १३३ ॥ इति को भवति । बिहूपर्ह । बुह-
पर्ह । बहूपर्ह । प्रा० १ पाद । तारकाकारप्रदे उयोः ति-
पदेवभेदे, स्था० ६ डा० । पुष्यनक्षत्रस्य बुहस्पतिदेवता ।
दो बहूपर्ह । स्था० २ डा० ३ उ० । जं० । सू० प्र० ।

बहुभ्यावाशिसे महाभदे, सं० प्र० २० पाहु० । सु०
प्र० । प्र० ० । प्र० १० । उयो० । कए० । अविश्वालगभ-
शास्त्राऽऽचार्ये, स्वामिन्याते आचार्ये, " जीये भोजनमाभ्यस्य,
कपिलः प्राणिनां दयाम् । बुहस्पतिरिच्छाञ्जलं, पञ्चाङ्गः
कपिर्मादेवम् ॥ १ ॥ अ० १ अ० १ ॥

बहूपदचरिय-बुहस्पतिक्खि-तं० । बुहस्पतिः क्षुभाद्यभयक-

प्रबन्धित्यते यत्र तादृशे शब्दे, सू० प्र० २० पाहु० ।
बहूपददत्त-बुहस्पतिदत्त-पुं० । महभूरदत्तपुत्रे, स्था० । की-
शाम्यां बुहस्पतिवत्तनामा ब्राह्मणः स बान्तःपुत्रपत्यिकरे
उदायनेन राह्या तथैव कश्यपिश्वा मारितो, जन्मान्तरे वा-
सावासीन् महेन्द्रवत्तनामा पुरोहितः, स च जितशत्रो राह्यः
शत्रुजयायै ब्राह्मणाऽऽदिभिर्होमं अकार, तत्र प्रतिदिनमेकैकं
चातुर्थ्यैर्दारकमध्यवादिषु ह्यौ चातुर्मास्यं चातुरक्षतुरः य-
स्यास्यामष्टावष्टौ संवत्सरे योडश योडश परचक्राऽऽदिमिष्ट-
शतमष्टशतं परचक्रं च जीयते, तदेवं सृष्ट्याऽऽलो नरकं जगा-
मेत्येवं ब्राह्मण्यवक्तव्यतानिबद्धं पञ्चममिति । स्था० १० डा० ।

बुहस्पतिदत्तवक्तव्यता—

जंभु ! ते थं काले थं ते थं समए थं कोसंबी थामं
थयरीं होत्था रिद्धथयिसमिद्धा, बाहिं चंदोचरणे उ-
जाये सेयभदे जक्खे, तत्थ थं कोसंबीए थयरीए सया-
णीए थामं राया होत्था मइयादिमवंतं, तस्स थं सया-
णीयस्स रखो मियावतीए देवीए अत्तए उदयणे थामं
कुमारो होत्था अहीणजुवराया । तस्स थं उदयणस्स कु-
मारस्स पडपावई थामं देवी होत्था । तत्थ थं सयाणी-
यस्स सोमपदे थामं पुरोहिण होत्था रिउवेदे
यजुव्वेदे सामणेए अथव्वथये० । तस्स थं सोमपदस्स
पुरोहिणस्स वसुदत्ता थामं मारिया होत्था । तस्स थं सो-
मदत्तस्स पुत्ते वसदत्ताअत्तए बहस्पददत्ते थामं दारए
होत्था अहीणसव्वणे । ते थं काले थं ते थं समए थं
समये भगवं महावीरे समोसरि । ते थं काले थं
ते थं समए थं भगवं गोयमे तहेव ० जाव रायममं
उगगडे तहेव पासइ इत्थी आमि पुरिसमग्गे पुरिसं
विता तहेव पुक्कइ पुव्वभवं, भगवं वागरेइ । एवं खलु गो-
यमा । ते थं काले थं ते थं समए थं इहेव जंबुद्वीवे दीव
भारेइ वासे सव्वओभदे थामं थयरे होत्था रिद्धथयि-
यसमिद्धे, तत्थ थं सव्वओभदे थयरे जियसन्नु थामं राया
होत्था । तत्थ थं जियसन्नुस्स रखो महेसरदत्ते थामं पुरो-
हिण होत्था रिउवेदे ० जाव अथव्वथकुसले यावि होत्था ।
तए थं से महेसरदत्ते पुरोहिण जियसन्नुस्स रखो रज्जव-
लिविद्धणुद्वण्णए कट्ठाकल्लि एगमेगं माइथदारंगं एगमेगं ख-
त्तियदारंगं एगमेगं बइसदारंगं एगमेगं सुइदारंगं गियहावेइ-
गियहावेइत्ता तेसि जीवंतगाथं चेव हयउडए गियहावेइ,
गियहावेइत्ता जियसन्नुस्स रखो संतिहोमं करेइ, करे-
इत्ता तए थं से महेसरदत्ते पुरोहिण अइमीचउरसीसु
हुवे हुवे माइखत्तियवइससुदे चउरई मासां चोसरि
अत्तारि छएई मासां अइ अइ संवक्खु रस्स सोलस
सोलस जाइ वि थं जियसन्नु थं राया परबलेयं अभि-
जुअइ ताहे तहिं वि थं से महेसरदत्ते पुरोहिण अइ-
सयं माइखदारगाथं अइसयं खत्तियदारगाथं अइसयं

बहस्सदारगाणं अहसपं सुददारगाणं पुरितेहिं गियहावेइ,
गियहावेइचा तेसिं बीवेताणं वेव इयउदिपाओ गियहावेइ
गियहावेइचा जियमचुत्तस रथो संतिहोपं करइ, करइचा
तए खं से परवले सिप्पामेव विद्धंइ वी, पडिसेहिअइ
वा; तए खं से महेसरदत्ते पुरोहिए एयकम्मे ६ मुक्क-
पाणं ० जाव सयजिजिणिता तीसं बाससयाई पर ० काल-
मासे कालं किच्चा पंचमाए पुठवीए उक्कोसयं सत्तरसा-
गरोवमहिइए खाएसु उववळे, से यं तओ अयंतं उव-
हिचा इव कोंवंचीए खायरीए सोमदत्तस्स पुरोहिणस्स
कमुदचाए भारियाए पुत्तनाए उववळे। तए खं तस्म
दारगस्स अम्मापियरो खिच्चपारसाहस्स इमं एयारुव
शामभियजं करइ-जम्हा खं अम्हे इमे दारए सोमदत्तस्स
पुत्ते वट्टुदाए अचए तम्हा खं होउ अम्हे दारए बहस्म-
इदत्ते खामेयं। तए खं से बहस्सइदत्ते दारए पंचथाई-
परिगगिए ० जाव परिवट्टुइ। तए खं से बहस्सइदत्ते खामं
कुमारं उम्मुक्कवालभावे जेवणविवाए होत्था, उदयणस्स
कुमारस्स पियवालवयस्सए यावि होत्था सहजापए
सहवट्ठियए सह पमुक्कीलपए। तए खं से सयाणीए राया
असया कयाइ कालधम्मया संजुत्ते, तए खं से उदयण
कुमारं बह्मिं राईसर ० जाव सयथादत्तभिइहिं सद्धिं
संपत्तिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलनमाणे सयाणीयस्स
रथो मइया इड्डीसकारसमुदएयं खीरयं करइ, करइत्ता
बह्मिं लोयाइं मयकिआइं करइ। तए खं से बहवे राईसर
० जाव सत्तवाह उदयणं कुमारं मइया मइया रायाभि-
सेयं अभिमिचइ। तए खं से उदयणं कुमारं राया जाए
मइया ०। तए खं से बहस्सइदत्ते दारए उदयणस्स रथो
पुरोहिए उदयणस्स रथो अंतरे वेलासु य अवेलासु
य कालेसु य अकालेसु य राओ य विवाले य पविममा-
ये अयथा क्काइ पउमारईदेवीए सद्धिं संपलगे यावि
होत्था। पउमारईदेवीए सद्धिं उरालाई भोगभोगाई
हुंनमाणे विहरइ। इमे य खं उदयणं राया एहाए
० जाव विपुसिए जेथेव पउमारई देवी तेथेव उदयणं
राया बहस्सइदत्तं पुरोहिं पउमारई देवीए सद्धिं
उरालाई भोगभोगाई हुंनमाणे पासइ, पासइत्ता आसु-
रत्ते तिबलिं पिउडिं गिलाडे साहडु बहस्सइदत्तं पुरो-
हिं पुत्तिसेहिं गियहावेइ, गियहावेइत्ता ० जाव एयं विहा-
केयं वज्जं आगवइ। एवं खलु गोयमा ! बहस्सइदत्ते
पुरोहिए पुरा पोरयाणं ० जाव विहरइ। बहस्सइदत्ते खं
मैते। दारए इओ कालगए कडि गच्छिइति, कडि उव-
च्छिइति ?। योम्मा ! बहस्सइदत्ते दारए पुरोहिइ वज्जइ

वासाई परमाउं पालयिथा अजेव तिभागावसेसे दि-
वसे मूलीभिक्कए ममाने कालमासे काळं किआ इमीसे
रयक्कपमाए पुठवीए संसारां तहं वुठवी, तओ इत्थिआ-
उरे खयरे मियत्ताए पम्माइस्सइ। से यं तय बाउरिएहिं
बहिए समाणे तयेव इत्थिआउरे खयरे सेट्टिकुलांसे पुत्त-
त्ताए बोहिं सोइम्मे कप्पे महाविदेहे सिक्किइति। विपा०
१ अ० ६ अ० ।

बहल-वेणी-पडे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ पाथा । हटे, वि० । अं०
३ वल्० । बाहल्यविशिष्टे, पञ्चा० ५ विव० । तमिक्कसमूहे,
सु० प्र० २० पाहु० ।

बहलिय-बहलिक-पुं० । म्मेच्छजातिभेदे, तदेये व । प्रथम
१ आअ० द्वार । रा० ।

बहली-बहली-स्त्री० । बहलवेद्योग्यायां दास्याम्, आ० १
अ० १ अ० । अ० । आ० म० । अयमपुत्रबाहुवलिताये, बा-
हुवलेर्बहलीदेशे तत्तगिलायां राज्यं दत्तम् । कटप० १ अ-
धि० ७ क्ल । आ० चू० । दशा० ।

बहविरइ-बधविराति-स्त्री० । व्यापारनिवृत्तौ प्रज्ञा० १ पद् ।

बहस्सइ-बृहस्पति-पुं० । 'बहष्कर' शब्दायै, प्रा० २ पाद् ।

बहस्सइचरिय-बृहस्पतिचरित-न० । 'बहष्करचरिय' शब्दा-
यै, सू० प्र० २० पाहु० ।

बहस्सइदत्त-बृहस्पतिदत्त-पुं० । 'बहष्करदत्त' शब्दायै,
स्या० १० डा० ।

बहाव-बधाऽवह-पुं० । बधं प्रायुपमर्दमावहतीति बधाऽऽ-
वहः । हिसके, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।

बहि-बहिस-अव्य० । वह-इसुन् । बाहो, वाक्० । स० ३४ स-
म० । स्या० । रा० ।

बहिंविहार-बहिंविहार-पुं० । बहिः संसारात् विहारः स्यात्
बहिंविहारः । मोक्षे, उत्त० १४ अ० ।

बहिणी-भगिनी-स्त्री० । "बुद्धि-भगिन्योर्धृक्-बहिणी" ।
॥ ८ । २ । १२६ ॥ इति भगिनीस्थाने बहिणी इत्यादेशः ।
प्रा० २ पाद् । लसरि, "भला इवायु मारिआ, बहिणि !
महारा कंतु ।" प्रा० ४ पाद् । "बहिणी सत्ता ।" पाह०
ना० २४२ पाथा ।

बहिय-बधित-वि० । हटे, आ० १ अ० ६ अ० ।

बहिया-बहिस-अव्य० । नगराऽऽग्नेर्बहिलाव्यै, स्या० ६ डा० ।
अ० । सं० १० । "बंणर खयरीए बहिया पुत्तभेदे केहए ।"
अ० । अ० । आवा० । स्या० । आवा० ।

बहियापोगलक्खेव-बहिःपुत्तल्लेप-पुं० । अभिपूहीतदेवा-
त् बहिः प्रयोजनसम्भावे परेषां प्रयोजनाय अप्पादिपुत्तल्लप्र-
क्षेपे, उपा० १ अ० । "बहिया पोगलक्खेव" (२८ मा०) देशाव-
काशिकवत्तिं दि प्पुत्तेना म म्मुत्तमाऽऽममाऽऽविष्वापाउज्जि-
वः प्रायुपमर्दं इत्यभिप्रायेण । स च स्वयं कृतोऽप्येत वा का-
रित इति न कश्चित् कले बिलेयः । पञ्चा० १ विव० ।

बहिर-बुधिर-पुं० । "ब-व-ध-अ-अव्य०" शब्दायै, १२० ॥ ६-

ति भव्यः ॥ प्रा० १ पाद् । औपशक्तिविकले, प्रश्न० १ आ
अ० द्वार । एवं बहिरत्वमप्यदृष्टवशाद्वनकशः परिसंवेद्यते,
तदावृत्तश्च स्वसंज्ञिविकल्पकत्वाद् वैदिकीऽऽमुष्मकफल-
क्रियाऽनुष्ठानशून्यतां विभर्त्तति । उक्तं च—

“ अस्मिन्भूतिभवनमङ्गलवर्जितो हि,

लोकभूतिभवनसंयवहारबाधः ।

किं जीवन्महर्षिरो भुवि यस्य शब्दाः,

स्वतोपलब्धधननिष्कलतां प्रयान्ति ॥ १ ॥

स्वकलत्रवालपुत्रक—मधुरवचःश्रवणवाद्यकार्णव्यस्य ।

बहिरस्य जीवन्ति किं, जीवन्मुनकाऽऽकृतिधरस्य ? ॥ २ ॥ ”

आचा० १ ध्रु० २ अ ३ उ० । “ कहिते कहिते कजं,

मणति बहिर एव न सुयं मे । ” कथिते २ कार्ये ब-

हिर इव मणति कृते—न मया कृतमिति स बहिर इव

बहिरः । तुर्व्यवहारविभेद, व्य० ३ उ० । (बहिराज्ञापकथा

‘ अणुश्रुति ’ शब्दे प्रथमभागे २८६ पृष्ठे गान्)

बहिरिय—बहिरित्—त्रि० । बहिराकृते, आ० म० १ अ० ।

बहिल्लेख—बहिल्लेख्य—त्रि० । संयमाद् बहिरिगताप्यवसायो य-

स्य स बहिल्लेखः । असंयमाप्यवसिते, आचा० १ ध्रु० ६

अ० ५ उ० ।

बहु—बहु—त्रि० । विप्रभूतिपु, व्य० १ उ० । नि० चू० । प्रश्न० । वृ० ।

यावदन्तेपु, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रचुरे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० २

उ० । स० । भूयसि, वृ० २ उ० । स्था० । प्रभूति, म० २

श० ५ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । अत्यर्थे, स० ३० सम० । आचा० ।

भिन्नजातीये, स्था० ६ टा० ।

बहुनिजपः । नामाऽऽदिभेदाद् बहुबहुवर्था—स च नामाऽऽ

दिः, तत्र नामस्थापने लुप्ते, द्रव्यतस्तु बहुभिधानुमाह—

‘ द्रव्यबहुपणं बहुगा, जीवा तद्गोमला चैव (३१०)

भावबहुपणं बहुगा, बोहस पुष्पा अर्णतगमजुता ।

भावत्वभावसमिपे, खड्गस्यैव केवलं नाथं ॥ ३११ ॥

(द्रव्यबहुपणं ति) आर्येष्वात् द्रव्यतो बहुष्वं द्रव्यबहु-

त्वं तेन बहुकाः प्रभूता जीवा उपयोगलक्षणः, तथा पुद्ग-

लाः स्पर्शाऽऽदिलक्षणश्चशब्दः पुद्गलानां जीवापेक्षया बहुष्वं

क्यापयति, तं कर्ककस्मिन् संसर्गजीवप्रदेशेऽनन्ता एव स-

न्मि, एवोऽप्युपारणे, जीवपुद्गला एव द्रव्यबहवः, तत्र च-

स्माधर्माऽऽकाशानामिकद्रव्यत्वात्, कालस्यापि तत्रतः स-

मयकपत्वेन बहुत्वाभावाद्दिति गाथाऽर्थः ॥ ३१० ॥ (भाव-

बहुपणं ति) प्राग्बत् । (बहुग सित) बहुकानि

वस्तुदेशसंयानि (एव सित) पूर्वोपयुगादपूर्वोऽऽदी-

नि (अर्णतगमजुल सित) अनन्ता अप्रवेशिता गम्यते

वस्तुस्वरूपमभिरिति गमा वस्तुपरिच्छेदप्रकारा नामाऽऽ-

द्यत्संश्लेषाभ्यन्तान्यनन्तगमयुक्तानि पयोयाऽऽद्युपलक्षणं

च गमप्रमाणम् । उक्तं हि—“ अर्णता गमा अर्णता पञ्चवा अ-

र्णता हेत्वा ॥ ” इत्यादि । अनेनेतद्व्याप्तकत्वात्पूर्वाणां तेषामप्या-

नस्ययुक्तम् । क पुनरस्मिन् भावे वर्तन्ते येन भावबहुमुक्त्यन्त

इत्याह—भाव इत्यामपयोये लोपोपशमिक वस्तुदेश पूर्वोपनि वर्त-

न्त इति प्रकमः । आह—किं न स्यादिके भावे किञ्चिद्भावबह्वस्ति-

त्याह—स्यतिके च कर्मसत्तायुक्तये पुनः केवलज्ञानमनस्य-

र्यायत्वात् नहि भावबहुकमिति गाथाऽर्थः । उक्तं ११ अ० ।

“ बहुदावीदासमहिंसमवेलगप्यभूयार्ह । ” बहवा दावीदासा

येषु तानि । (स्था०) “ बहुधनबहुजायकवरययार्ह । ”

बहुधने गणिमधरिमाऽऽदि येषु तानि तथा बहुजानरूपं च

सुवर्षे रजतञ्च रूपं येषु तानि तथा । पञ्चाकर्मधारयः ।

स्था० ८ टा० । औ० । म० । “ बहुदव्वजुल्लिप्तं-

भारा । ” बहुद्रव्ययुक्तिमंभाराः । रा० । सूत्र० । बहूनां

द्रव्याणामुपबृंहकाणां सुकृतयो मीलनानि तासां संभारः

प्राभूयं येषु ते बहुद्रव्ययुक्तिमंभाराः । जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

“ बहुपहरणाऽऽवश्यमोरियुक्तसञ्ज्ञः । ” बहूनां प्रहरणा-

नामावहरणानां च स्फुरककृताऽऽदीनां भूतो युक्तसञ्ज्ञश्च यः

स तथाऽतस्तम् । म० ७ श० ६ उ० ।

बहुअ—बहुक—त्रि० । स्वार्थे कः । “ स्वार्थे कश्च वा ” ॥ ८ ॥ २ ।

१६४ ॥ प्रा० २ पाद् । अत्यन्ते, रा० ।

बहुअद्विय—बहुस्थिक—न० । प्रभूतास्थिके, “ बहुअद्वियं मंसं

परिभाषताः । ” आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० १० उ० । दश० ।

बहुअर—बहुतर—त्रि० । “ कगचज० ” ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इत्या

दिना तल्लुक् । अतिशयिते बहुशब्दायै, प्रा० २ पाद् ।

बहुआगम—बहुआगम—पुं० । बहुआगमोऽर्थपरिज्ञानं यस्यासौ

बहुआगमः । प्रभूतसुत्रार्थज्ञातार, व्य० ३ उ० । तथा ब-

हुरागमोऽर्थकपो यस्य स बहुआगमः जघन्येनाऽऽवारप्रकल्प-

धरो निशीधाध्ययनसुत्रार्थधर इत्यर्थः । जघन्यत आवार-

प्रकल्पप्रहणादुत्कर्षतो द्वादशशङ्खविदिते द्रष्टव्यम् । व्य०

३ उ० ।

बहुआद्यपय—बहुआपद—न० । यस्मिन् क्षेत्रे बह्वन्योद्यतः सा-

मान्येन पदानि क्रूरकौयाऽऽद्युपलसंस्थानानि भवन्ति । ता-

दयो, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

बहुआद्यपय—बहुआदक—पुं० । प्रामे एकत्रात्रिकेषु नगरे पञ्चरा-

त्रिकेषु (औ०) वानप्रस्थभेदेषु औ० ।

बहुकंटय—बहुकण्टक—पुं० । प्रभूतकण्टके, “ बहुकंटयं मच्छ-

यं परिभाषताः । ” आचा० ।

बहुकर्म (ख)—बहुकर्मन्—न० । विवाद कथापालिके क-

र्मणि, आ० म० १ अ० ।

बहुकर्मन्—न० । महाकर्मणि, भ० ६ श० ३ उ० । (बहुकर्मस्ये

सर्वतः पुद्गला वध्यन्ते इति ‘ पौगल ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे

११३ पृष्ठ उक्तम्)

बहुकूरकर्म—बहुकूरकर्मन्—न० । बहूनि कूराणि दारुणान्यनु-

ष्ठानानि यस्य भवन्ति स बहुकूरकर्म । सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

जम्मान्तरोपात्तानां कूराणां कर्मणामुपभोक्तारि, सूत्र० १

ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

बहुकोह—बहुकोध—पुं० । बहुः कोधोऽस्येति बहुकोधः । प्रभू-

तकोपकारार्थ, आचा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुसुख—बहुसुख—त्रि० । बहुमदये, पृथक्करसुखोभये, आ०

चा० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

बहुगुण—बहुगुण—त्रि० । प्रचुरगुणे, प्रति० । “ बहुगुणकु-

सुमसमिद्धो । ” बहवो ये गुणा उक्त-गुणाः शुभफलकपा-

स्त एव कुसुमानि तेः सख्यौ यः स तथा । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

बहुगुणकलिय-बहुगुणकलित-त्रि० । अनेकविज्ञानाऽऽदि-
गुणसहिते, ग० २ अक्षि० ।

बहुगुणपक्षप-बहुगुणपक्षप-न० । बहवो गुणाः स्वपक्षसि-
द्धिपरपक्षयोर्द्विभाषनाऽऽद्यो माध्यस्थ्याऽऽद्यो वा प्रकल्प-
न्ते प्रादुर्भवन्त्यस्मिन्नेष्वनुष्ठानेषु तानि बहुगुणपक्षरूपाणि ।
प्रतिष्ठाहेतुमुद्यमानोपनयननिगमनाऽऽदिषु माध्यस्थ्यवचन-
प्रकारेषु वाऽऽनुष्ठानेषु, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजंघिर-बहुवायदक-पुं० । बहुजंघरि, "बाउल्लो जंघुल्लोः सु-
हुल्लो बहुजंघिरो य बायाल्लो ।" पा० १०० ६६ गाथा ।

बहुजण-बहुजन-पुं० । बहवो जनाः साधवो गच्छवालि-
तया संयमसहाया यस्य स बहुजनः । सूत्र० १ श्रु० १ ३३
अ० । म० । गच्छवासिनि साधौ, बहुपु जनेषु, प्रभूत-
लोकेषु, पञ्चा० २ विव० । "बहुजणधिकारलक्षया ।" ब-

हुजनधिकाराद्यन्ते लज्जापितः प्राप्ता लज्जा येन तथा । प्रश्न०
३ आश्र० द्वार । बहवो जना आलोक्यन्ताऽऽवायां यस्मात्सालो-
चनेन तद् बहुजनम् । आलोचनमदे, स्था० । "एवमस्माऽल्लो-
इत्ता, जो आल्लोय पुणो वि अणएस्स । ते चेव य अवगाहे,
तं होइ बहुजणं नामं ॥ १ ॥" इति । स्था० १० डा० ।

बहुजणमय-बहुजनमन-पुं० । बहुजनैरन्यते स्तूयत इति
बहुजनमनः । प्रभूतलोकप्रणये, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजणप्राप्ता-बहुजनप्रायांगमता-स्त्री० । बहवो जना ब-
हुजनाः प्रस्तावास्ताधवः । अथवा-बहुलक्षणां जनो, जा-
तावेकवचनेन, तत्रापि स एवायः । तस्य प्रायेण्यो योग्यमिति ।
तस्य भाषो बहुजनप्रायोग्यता । मतिस्पर्धमेदे, दशा० ४ अ० ।

बहुजणिकरुद्धसंग-बहुजनिकरुद्धसङ्ग-पुं० । बहुजनैः प्रभूत-
लोकेः सङ्घे ये विकृतास्तदपकारकत्वेन विरोधवन्तस्यैः
साङ्घे यः सङ्गः सम्पर्कः स तथा । बहुभिल्लोकेधिकृज्जानां स-
म्पर्कं, ज्यो० १ पाहु० ।

बहुजणसह-बहुजनशब्द-पुं० । बहूनां जनानां परस्परऽऽ-
लापाऽऽदिकेषु शब्दे, अ० ६ श० ३३ उ० ।

बहुजणसमुद्भवा-बहुजनसमुदिता-स्त्री० । बहूनां जनानां म-
ध्ये एहीतायां प्रवृत्त्यायाम्, "बहुजणसमुत्तिषार, निष्क-
मणौ हांति जंघुणामस्स ।" पं० मा० १ कल्प । "बहुजणस-
मुत्तिषारं जंघुताम अक्कमाययं ।" पुं० वृ० १ कल्प ।

बहुज-देशी-पुं० । चौरपूतयोः देशा० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बहुजंघ-बहुनन्दन-पुं० । बह्वि जंघारि मन्दनवनानि य-
स्य स बहुनन्दनवनः । मेरौ, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

बहुज-बहुत-पुं० । नटवर्ष योगार्थे बहुजंघान् विधत्ते इति
बहुनटः । आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुजाम-बहुनाम-पुं० । बहुकर्मोपशमकं, "जे एयं नामे से
बहुं जामे, ज बहुं जामे से एयं जामे ।" यो हि प्रवर्ध-
मानश्चाप्यवसायाधिकदकएककः एकम्-अनन्तानुबन्धि-
जं कोट्यं नामयान् लपयान् स बहुजं नामनाऽऽदीन् ना-
मयति लपयत्यवसायानांऽऽदीन् वा स्वभेदाभ्यामय-
ति, मोहनीयं चैकं यो नामयति स शेण अपि मरु-
तीक्ष्णमस्ति, यो वा बहून् स्थितियंवाभ्यामयति सोऽ-

नन्तानुबन्धिनमेकं नामयति मोहनीयं वा, तथा शेकांनस-
सतिभिर्मोहनीयकोटीकादिभिः स्वमुपायनाभिज्ञानाऽऽवर-
णायदृशनाऽऽवरणोपबन्धनीयान्तरायाणां सिकारिष्वभिर्नाम-
गोत्रयैरेकानविशतिभिः शेषकोटीकोट्याऽपि देशेनवा मो-

हनीयल्लगणाहो भवति, नाम्न् इत्येतोऽपदिश्यते यो बहुनामः
स एव परमाधृत एकनाम इति, नाम इति लक्षणाभिधि-
यते, उपशमको वा उपशमभेदाभावेनैकबहुपशमना बहु-
कोपशमता वा वाच्येति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजिवेस-बहुनिवेश-पुं० । बहुरनपेसपदाकवेनासदमिति-
वेशो यस्य स बहुनिवेशः । असदयोभिर्निवाद्ये, सूत्र० १ श्रु०
१३ अ० । बह्वये, ओघ० । आचा० ।

बहुजिष्वादिफल-बहुनिर्वर्तिनफल-त्रि० । बह्वि निर्वर्तिनानि
वदाम्भ्यानि फलानि येषु ते तथा । सज्जनप्रभूतफलकेषु,
आचा० २ श्रु० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । दश० ।

बहुतरग-बहुतरक-न० । प्रभूततरके, आ० म० १ अ० ।
बहुतरगुणमाह्व-बहुतरगुणमाधन-न० । अनन्तरगुणनि-
ष्पादने, पञ्चा० १२ विव० ।

बहुत-प्रभूत-त्रि० । "प्रभूते वः" ॥ ८ । १ । २३३ ॥ इति
पश्य वः । वषयोर्विशतं बहुजं । प्रा० १ पाद । तैलऽऽदिस्वादि-
द्वित्रिम् । प्रा० २ पाद ।

बहुदुःख-बहुदुःख-पुं० । बह्वि दुःखानि कर्मविपाकाऽऽपादि-
तानि यस्य जन्तोः स तथा । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
बहुदुःखः प्राप्त्यन्तेनोनेन बहुदुःखः । आचा० १ श्रु० ६ अ० १
उ० । नारकाऽऽदिदुःखप्राप्तियोगं नारकाऽऽदिदुःखकारण-
स्थाद् योगप्राणयथे, प्रश्न० । आचा० द्वार । बहुदुःखाय हिंसाऽऽ-
दिषु सर्वेष्वप्यदोषः प्रवृत्तिलज्जया बहुदुःखः । बहुर्वा यदुवि-
यो हिंसाऽऽनुऽऽदिदिशि बहुदोषः । रोदध्यान्त्य द्वितीय
लक्षणं, स्था० ४ डा० १ उ० । श्री० । ग० । आ० १०० ।

बहुदेवमिय-बहुदेवसिक्त-त्रि० । बहुदेवस्यपुण्यते, "अथाहा-
राऽऽदि कर्कणं वासं वासिते, पञ्चरा एगरातस्वासांते तं
वि बहुदेवास्यं भग्ग ।" नि० १०० १४ उ० ।

बहुदेमिय-बहुदेय-त्रि० । इयं बहुदे, "बहुदेसिएस सि-
ग्गिण्ण वा जाव पयंसज्जा ।" आचा० २ श्रु० १ श्रु० ५
अ० २ उ० ।

बहुदोष-बहुदोष-त्रि० । "एका पमनी दो वा तिक्खि वा पस-
नीनां दोसा, तेण परेण बहुदोसा मध्दति ।" इत्युक्ते प्रमू-
तिवयाधिकं, नि० १०० १४ उ० ।

बहुदोषमिवागणत-बहुदोषमिवागणत-न० । अप्योप्यद्वयम-
धनद्वयगुणानि कथिमान्तिपथकनायाम्, पञ्चा० ७ विव० ।
बहुधर्मणी-बहुधनी-स्त्री० । अनेकधरास्तु, नं० ।

बहुपक्षिण्य-बहुपाक्षिक-पुं० । बहुवचने, ज्य० ७ उ० ।

बहुपदपुष्ट-बहुपरिपुष्ट-त्रि० । अनिपरिपुष्टं, स्था० ६ डा० ।

बहुपदविरत-बहुपतिविरत-त्रि० । केषुचिप्राणतिपातविर-
मणाऽऽदिजनेषु वर्तमाने, दशा० १० अ० ।

बहुपदिसि(ण्)-बहुप्रतिपतिविर-पुं० । बहूनां मासिकस्थाना-
नां प्रतिपतिविर, ज्य० १ उ० ।

बहुपुत्रियमूल-बहुपुत्रियमूल-न० । बहवः प्रमादा सप्तविकथा-
ऽऽवस्थेषां मूलं कारणं बत तत् । बहुनां प्रमादानां कारणे,
अन० ४ आध० द्वार ।

बहुपुत्रिया-बहुपुत्रि-स्त्री० । कस्यांशुयास्वयादिकायां बहुवरणाया-
य, अयु० ।

बहुपुत्र-बहुपुत्र-न० । बहुत्येन परं बहुपुत्रम् । परमे, आधा०
२ भु० २ भु० १ भु० ।

बहुपुत्रस्य-बहुपुत्रस्य-त्रि० । अतिस्वस्वीभूते, पि० । औ० ।
बहुपाउरस्य-बहुपावरस्य-न० । तुल्यवृत्ती, " बहु वावरणं या-
स्तुमेहि करेति ।" नि० भु० ३ उ० ।

बहुपुत्रकूल-बहुपुत्रकूल-त्रि० । बहुसंपूर्ण, स्व० २ भु० २ भु० ।
प्रभुपुत्रकमुते, स्व० २ भु० २ भु० ।

बहुपुत्रिया-बहुपुत्रिका-स्त्री० । स्वनामख्यातायां लौघर्मकल्प-
देव्याम्, स्व्या० । बहुपुत्रिका देवी नत्पुत्रिबलं, सैवाध्यनसुचय-
ते । तथाहि- राजपुत्रं महावीर्यवन्तं नार्यं लौघर्मं बहुपुत्रिकाभि-
धाना देवी समवतनार, यन्मिता वा प्रतिजगाम । कथम्? इति
पृष्टे गौतमन भगवानासीद्दीप्त-वाराणस्यां नगर्यां भद्राभि-
धानस्य नार्येवाहस्य सुभद्राऽभिधाना भार्येयं बभूव । सा च
बन्ध्या पुत्रादिनी भिक्षार्थमागतमार्यासंघाटकं पुत्रलाभं प-
प्रच्छ । स च धर्ममन्वीकयत्, प्राज्ञाजीवनं सा बहुजनापत्यपु-
त्रियाऽभ्यर्त्तुः । जन्मनपरायणा सातिवारा मुक्त्वा सौधर्ममगमत् ।
ततश्चपुत्राश्च च विमेलसंनिवेशे ब्राह्मणीविभोपस्यते । ततः
पुत्रभूताभिनेयभार्या भवत्यति, युगलप्रसवा च सा बोडश-
भिषैर्होत्रादपस्यानि जनयिष्यति, ततोऽस्ती तच्छिष्या । त-
याः प्रवर्तते ताश्च धर्मं कथयिष्यति, आचक्यं च सा
प्रतिपत्यते, कालान्तरे प्रजज्जयति, लोचनं चन्द्रसामा-
निकनतोत्पद्य महाविद्वेदे सेत्स्यतीति ॥ स्व्या० १० डा० ।

अबु । तेषां कालेषां तेषां समेषां रासिगिह नार्थं शुभरेणु-
सिलए चए, सखिए राया, साभी समोसदे, परिसा निगया ।
तेषां कालेषां तेषां समेषां बहुपुत्रिया देवी सोहस्ये कप्ये ब-
हुपुत्रियाए विमोस सभाए सुभम्पाए बहुपुत्रियंसि सीहास-
ख्यसि चउहि सामायियसहस्योहि चउहि यत्तरियाहि जहा
सूरियाभे ० जाव भुंजमाथी विहरि । इमं च यं केवल-
कप्यं अहदीहं बिउलेयं ओहिया आभोएमाणी आभो-
एमाणी पासति समयं भगवं महावीरं जहा सूरियाभे
० जाव खमंसिचा सीहासख्यसंरसि पुरस्थाभिमुहा सखि-
सत्ता आभियोगा जहा सूरियाभस्य सुसरा घंटा आभि-
ओगियं देवं सवावेद् जायविमाभं जोयखसहस्यसवित्थिषं,
जायविमाणवभओ ० जाव उत्तरिग्लेयं निजाखभगेयं जोय-
खसहस्येहि विगहाहि आगता जहा सूरियाभे घम्पकहा
सम्पया । तते यं सा बहुपुत्रिया देवी दाहिणं भुयं
वसारेति देवकुमारयां अहसवं देविकुमारियावं वामाओ
मुवाओ विउन्वह, तयायंत्वं यं यं वदने दारमा
य दारिवाओ य हिंयवाओ य विउन्वह नह-
निहिं जहा सूरियाओ उवदंसिचा पविगता भंते वि
अयं गोयमं समयं भगवं कूहागारासा बहुपुत्रियाए

यं भंते । देवीए सा दिव्या देविङ्गी पुरस्था ० जाव
अभिसम्प्रागता । एवं खलु गोयमा । तेषां कालेषां तेषां
समेषां वाखासरी नामे नगरी, अयसालवणे चएइ, तत्थ
यं वाखासरीए नगरीए भंते नामे सत्यवाहे हांथा अहे
० जाव अपरिभूते । तस्स यं भदस्स सुभदा नामे मारिया
सुउमाला वंका अविवाउरा जाणुओप्परमाता यावि हो-
त्था । तते यं तीसे सुभदाए सत्यवाहीए अयथा कयाई पु-
व्वरसावरसकाले कुट्टंजजागरियं इमेयाकूवे ० जाव संकप्ये
समुप्यजित्था । एवं खलु अहं भदेषं सत्यवाहेयं सद्धि
विउलाई भोगमोगाई भुंजमाणी विहरामि, नो चेव यं
अहं दारयं वा दारियं वा पयायि, तं पञ्चाओ यं ताओ
अम्पमाओ ० जाव सुल्लेयं तासि अम्पमायां यणुयज-
म्मनीवितफले, जासिं मये नियकुच्छिसंभूयगायं यणुदुद-
ल्लेयगाई महुरसमुल्लावगायि मम्पणजेवियाई यण-
मुलककस्सदेमभायं अभियसरमाणयायि पयइयति पुणो पु-
णो य कोमलकपलावमेहि हत्थेहि गिरिहउयं उच्छंगनि-
वेसियायि दैति समुल्लावए सुमहुर पुणो पुणो मंजुलप-
भणिए अहं यं अयम्मा अपुञ्जा अकयपुञ्जा जं ता एग-
मवि न पत्ता ओइयं ० जाव क्रियाति । तेषां कालेषां तेषां
समेषां सुचत्ताओ यं अजाओ इरियासमिताओ भाभा-
समिताओ एमणासमिताओ आयाणुभेदमणनिकल्लेयणा-
समिताओ उचारपासवणखेणुसिवाणजल्लमण्णारिहावस-
मियाओ मणगुत्ताओ वइगुत्ताओ कायगुत्ताओ गुत्तिदिया
गुत्तवंभयारिणीओ बहुरमुयाओ बहुपुत्रियाराओ पुव्वाणुपु-
ल्लि चरमाणीओ गमाणुगामं दूज्जमाणीओ जेयेव वाखा-
रसी नगरी तेषेव उवागयाओ, उवागच्छिता अहापडिक्वं
उगहं उगिहिया सज्जेयं तवसा ० जाव विहरति । तते यं
तासि सुचययां अजायं एगे संपादए वाखासरीए नय-
रीए उच्चनीयपडिक्कयाई कुलाई घरसमुदायस्स भिक्खा-
यरियाए अहमाओ भदस्स सत्यवाहस्स गिहं अणुपपिदे ।
तते यं सुभदा सत्यवाही ताओ अजाओ एजमाणीओ पा-
सति, पासस्था हटे तुटे खिप्पामेव आसत्ताओ अम्पुइह, अ-
म्पुइहया सत्तद्वपयाई अणुगच्छइ, अणुगच्छइया वंदइ, नम-
सइ, वंदिया नमंसिचा विउलेयं असणपाखल्हाइमसाहमेयं
पहिलाभिया एवं वयासी-एवं खलु अहं अजाओ । भदेषं
सत्यवाहेयं सद्धि विउलाई भोगमोगाई भुंजमाणी
विहरामि, नो चेव यं अहं दारयं वा दारियं वा प-
यामि, तं पञ्चाओ यं ताओ अम्पमाओ ० जाव एगमवि न
पत्ता, तं तुम्पे अजाओ बहुगायाओ बहुपुत्रियाओ
बहुनि गामागरनगर ० जाव सविसेसाई आहिदइ, बहूयं
राईसरतल्लवर ० जाव सत्यवाहपभित्तीणं गिहाई अ-
खुपविसेह, अत्थि मे ! के वि कहि वि विजापओए

वा मंतपद्मे वा वमयं वा विरेयं वा वस्थिकम्पे वा भोसज्जे वा भेसज्जे वा उवल्ले, जे खं अहं दारं वा दारियं वा पयाएजा । तते खं ताओ अज्जाओ सुभदं सत्थवाहिं एवं बयासी-अम्हे खं देवाणुप्पिए । सम-शीओ निग्गंशीओ इरियासमियाओ ० जाव गुत्तबंभया-रिणीओ यो खलु कप्पति अम्हं एयमहं क्खेहि वि खि-सामित्तए, किंमं ! पुण उवदेसित्तए वा समायरि-त्तए वा, अम्हे खं देवाणुप्पिए । खं तवविचित्तं के-वल्लिपन्नत्तं धम्मं परिकहेमो । तते खं सुभदा सत्थवा-ही तामि अज्जाखं अंतिए धम्मं सोळा निसम्म इह-तुहा ताओ अज्जाओ तिव्वल्लुत्तो वंदति, नमंसति, एवं व-दासी-सइहामि खं अज्जाओ । निग्गमं पावययं, पत्तिया-मि, रोएयि खं अज्जाओ । निग्गंयाओ । पावययं एवमेव अविताहमेयं ० जाव सावगधम्मं पडिवज्जए । अहासुं दे-वाणुप्पिया ! मा पडिवंधं करेह । तते खं सा सुभदा तत्थ तामि अज्जाखं अंतिए ० जाव पडिवज्जति, पडिवज्जि-त्ता ताओ अज्जाओ वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता प-डिविसज्जेति । तते खं सुभदा सत्थवाही समणोवासि-या जाया ० जाव विहरति । तते खं तीस सुभदाए स-मणोवासियाए अणया कदाइ पुब्बरत्तं कुट्टेवजागरियं अ-पयया ० जाव समुत्पज्जिया । एवं खलु अहं सुभदं खं सत्थवाही विजलाइ भोगाभोगाई ० जाव विहरति, नो च्वेव खं अहं दारं वा दारियं, तं सेयं खलु ममं कल्लं ० जाव जलंतं ० भइस्स आपुच्छित्ता सुव्वयाणं अज्जा-खं अंतिए अज्जा भवित्ता अणुगारा ० जाव पव्वइत्तए, एवं संपेहेति, संपेहेत्तिता कल्लं जेणव भदे सत्थवाहे ते-णव उवागते करतल ० एवं बयासी-एयं खलु अहं दे-वाणुप्पिया ! तुम्हंइ सद्धिं बहूइ वामाई विजलाइ भो-गभोगाई ० जाव विहरामि, नो च्वेव खं दारं वा दारियं वा पयामि, तं इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तु-म्हंइ अन्नभुक्खाया समाणी सुव्वयाणं अज्जाणं ० जाव पव्वइत्तए । तते खं मे भदे सत्थवाहे सुभदं एवं बया-सी—मा खं तुम्हे देवाणुप्पिया ! इदाणि मुंडा ० जा-व पव्वइयाहि, मुंजाहि ताव देवाणुप्पिए ! मए सद्धिं वि-जलाइ भोगभोगाई ततो पच्छा भुत्तमेई सुव्वयाणं अज्जाणं ० जाव पव्वइसि । तते खं सुभदा सत्थवाही अइस्स सत्थमाइस्स एयमहं नो आढाति, नो परिया-खाति, दुब्बं पि दणं पि भदे सत्थवाहं एवं बयासी-इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तुम्हंइ अन्नभुक्खाया समाणी ० जाव पव्वइत्तए । तते खं से भदे सत्थवाहे जाहे नो संचाए-

ति बहूइ आपवणाहि य एवं पव्वइयाहि य विक्ख-वणाहि य आपवित्तए वा ० जाव विक्खित्तए वा, ता-हे अकामए च्वेव सुभदाए निक्खमयं अणुमाभित्ता । तते खं से भदे सत्थवाहे विउलं असमं पाणं खा-इमं साइमं उवकच्छावेति, मित्तनाति ० ततो पच्छा भो-यणवेलाए ० जाव मित्तनाति सक्कांगति, सक्कांगति-त्ता सुभदं सत्थवाहिं एहायं ० जाव पायच्छित्तं म-व्वालंकारविभूयसिं पुरिसमइस्सवाहिणीं सीयं दुरूहंति । ततो सा सुभदा सत्थवाही मित्तनाइ ० जाव संबधिसंपे-रि मुडा सव्विक्कीए ० जाव रवेखं वाणासीए मज्झं म-उम्हं जेणव सुव्वयाणं अज्जाणं उवस्सए तेणव उ-वागच्छइ, उवागच्छइत्ता पुरिसमइस्सवाहिणीं सीयं ठ-वेति, सुभदं सत्थवाहिं सीयातो पच्चोरुभति । तते खं भदे सत्थवाहे सुभदं सत्थवाहिं पुग्गो काउं जेणव सुव्वया अज्जा तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्व-आओ अज्जाओ वंदति, नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सुभदा सत्थवाही ममं भारिया इहा कंता ० जाव मणामा मा खं वातियपित्तिय-सिंभियमेनवातिया विविहा रोयातंका खो कुमंति, एम खं देवाणुप्पिए ० संसारभउजिगा भोया जम्ममरणखं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडा भवित्ता ० जाव पव्वयाति, तं एवं अहं देवाणुप्पियाणं सीमिणि भिक्खं दल्लया-मि, पडिच्छे तुम्हं देवाणुप्पिया ! सीमिणीभिक्खं । अहासुं देवाणुप्पिया ! मा पडिवंधं करेह । तते खं सा सुभदा सुव्वया-हिं अज्जाहि एवं नुत्ता समाणी इहा तुहा मयमेव आभरण-मल्लालंकारं आमुयइ, मयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करति, करेत्तिता जेणव सुव्वयाओ अज्जाओ तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ तिव्वल्लुत्तो आया-हिणपयाहिणं करइ, करइत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमं-सित्ता एवं बयासी-आलित्ते खं भेत ! जहा देवाणंदा तहा पव्वइया ० जाव अज्जा जाया ० जाव गुत्तबंभया-रिणी । तते खं सा सुभदा अणदा कदापि बहुजणस्स वेदस्से सपुत्तिया ० जाव अज्जावज्जा अन्नभणं च उव्वइयं च फासुयं पाणं च अल्लणं च कंकणाणि य अज्जणं च वज्जणं च चुन्नणं च खेत्तलाणि य खज्जणाणि य खीरं च पुप्फाणि य गवेमति, गवेमिन्ना बहुजणस्स दारए वा दारिया वा कुपारे य कुपारिया नेहिं तेहिं हिंमए य हिं-भियाओ अप्पगइयाओ अन्नभंति, अप्पगइयाओ उव्वहेति, एवं अप्पगइया फासुयपाणवयं एहावेति, अप्पगइया पाए रएति, अप्पगइया उट्ठे रएति, अप्पगइया अच्छीणि अंने.

ति, अप्पेगतिथा उमुए करेति, अप्पेगइया तिलए करेति, अप्पेगइया दिगिदलए करेति, अप्पेगइया पंतिथाओ करेति, अप्पेगइया छिजाई करेति, अप्पेगइया वन्नएणं समालभइ, अप्पेगइया चुषएणं समालभइ, अप्पेगइया तल्लगगाई दल्लयति, अप्पेगइया खजगाई दल्लयति, अप्पेगइया खीरभांयणं भुंजावति, अप्पेगइया पुप्फाई आसुयति, अप्पेगइया पादेसु उवेति, अप्पेगइया णंषासु करेइ, एवं वरुसु उवळ्ळे करीए पिट्टे उरंमि खंघे सीमे अ कतलपुदेणं गहाय हलं ओइलमाणी ओइलमाणी आगा-यमाणी आगायमाणी परिहायमाणी पुत्तपिवांसं च धूय-पिवांसं च नत्तिपिवांसं च पण्णुम्भवमाणी विहरति । तते थं ताओ सुव्वयाओ अजाओ सुभई अजं एवं वया-मी-अम्हं थं देवाणुप्पिए ! समणीओ निग्गंथीओ इत्थिया-समियाओ ० जाव गुल्लंभचारिणीओ, नो खलु अम्हं क-प्पति ज्ञातकम्मं करेत्तए; तुमं च थं देवाणुप्पिए ! बहुज-णस्स वेदरुवेसु मुच्छिपा ० जाव अयमोवक्का अम्भं गणं ० जाव नत्तिपिवांसं च पण्णुम्भवमाणी विहरसि । तं थं तुमं देवाणुप्पिया । एयस्स ठाणस्स आलोएहि ० जाव पायच्छिणे पडिवजाहि । तते थं सा सुभइ अजा सुव्व-याणं अजाथं एयमट्ठं नो आढाति, नो परिजाणति, अ-याढापमाणी अपरिजाणमाणी विहरति । तते थं ताओ मत्तणीओ निग्गंथीओ सुभई अजं हीलेंति, निंदंति, खि-संतं, गरिहंति, अभिक्खणं अभिक्खणं एयमट्ठं निवारंति । तते थं तीसे सुभइए अज्जाए समणीहि निग्गंथीहि हीलजमाणीए ० जाव अभिक्खणं अभिक्खणं एयम-ट्ठं निवारिज्जमाणीए अयमेयारुवे अम्भत्थिए ० जाव सं-कप्पे सङ्गप्पजित्था-जया थं अइ अगारवासे आवसामि, तते थं अइ अप्ववसा, जप्पभिइं थं थं अइं भुंटा भि-चा अगाराओ अणुगारियं पव्वइया तप्पभिइं च थं अ-इं परवसा, पुक्किं च ममं तयणीओ निग्गंथीओ आदेंति, परिजाणंति, इयाणि नो आढायंति, नो परिजाणंति, तं से-यं खलु मे कल्लं ० जाव जल्लंते सुव्वयाणं अजजाणं अं-तिथाओ परिनिक्खमिन्ता पाटिएकं उवसमं उवसेप-जिन्ता थं विहरिचए, एवं संपेइति, संपेइइया कल्लं ० जा-व जल्लंते सुव्वयाणं अजजाणं अंतिथाओ पडिनिक्खम-ति, पाटिएकं उवससं उवसेपजिन्ता थं विहरति । तते थं सा सुभइ अजा अणोइदिता अत्थिचारिता सप्प-दपसी बहुजणस्स वेदरुवेसु मुच्छिता ० जाव अम्भं-गणं च ० जाव नत्तिपिवांसं च पण्णुम्भवमाणी वि-हरति । तते थं सा सुभइ अजा पात्तस्था पात्तस्थविहारी,

एवं ओसक्का कुसीला संसत्ता सत्तवविहारी अहाहंदा अ-हाहंदविहारी बहुई वासाईं सामन्नपरियामं पाउणति, अ-द्वयामियाए संलेहणाए अत्ताथं भूमित्ता तीसं भत्ताई अणुसणाए छेदिता छेदिता तस्स ठाणस्स अणालोइय पडिकंता कालमासे कालं किन्वा सोरम्भं कप्पे बहुपु-त्तिदेविताए उववक्का । तते थं सा बहुपुत्तिया देवी अहु-खोववक्कमिन्ता समाणी पंचविहाए पञ्चसीए ० जाव भासामणपञ्चसीए, एवं खलु गोयमा ! बहुपुत्तियाए दे-वीए सा दिव्वा देवह्वी ० जाव अभिममन्नागता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुद्ध-बहुपुत्तिया देवी बहुपु-त्तिया देवी ! गोयमा ! बहुपुत्तियाणं देवीयं जाइ जाइ सकस्स देविदस्स देवरओ उववक्कायं करेइ तोइ तोइ बहु-वे दारए य दारिया य डिंभए य डिंभियाओ य विउव्वइ, जंथेव सक्कं देविदं देवराया तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-ता सकस्स देविदस्स देवरओ दिव्वं देवह्वी दिव्वं दे-वजुइ दिव्वं देवाणुभावं उवदंसेति, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुद्ध-बहुपुत्तिया देवी व०२ । बहुपुत्तियाए थं भंते ! देवीए केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्ता-रि पल्लिओमाइं ठिई पण्णत्ता । बहुपुत्तिया थं भंते ! देवी ताओ देवलोगाओ आउक्कवणं सवक्कवणं अ-णंतरं चयं चत्ता कहिं गच्छइति, कहिं उववज्जइति ? गोयमा ! इहेव जंबूदीवे दीवे भारे वासे विक्कगिरि पायमूले विभेलसन्निवेशे माहणकुलंसि दारियाए प-च्चायाहिति । तते थं तीसे दारियाए अम्मापियरो एकार-समे दिवसे विनिकंते समाणे ० जाव बारसेहि दिवसेहिं विनिकंतेहिं अयमेयारुवे नामभिजं करेहिंति-होउ थं अ-म्हं इमीसे दारियाए नामभेजं सोमा । तते थं सोमा उम्मुक्कवालमाया विक्कपपरिणयमेयं जोज्जणमणुप्प-चा रुवेण य जोज्जेण य लावसेण य उकिट्ठा उकिट्ठ-सरीरा ० जाव भविससति । तते थं तं सोमं दारियं अ-म्मापियरो उम्मुक्कवालभावं विक्काय जोज्जणमणुप्पचं प-डिरुविएणं सुक्कं नियगस्स भायजिज्जस्स रट्ठकूदवस्स भारियाए दलइस्सति । तते थं तस्स भारिया भवि-स्सति इट्ठा कंता ० जाव भंदकरंढगसमाणा तिप्पल्ले-ला इव सुसंगोविता चेलपेढा इव सुसंपरिहिता रयख-करंढगा विव सुमारक्खिन्ता सुसंगोविता मा थं सोमं ० जाव विविहा रांयावत्ता कुपंतु । तते थं सा सोमा मा-इणी रट्ठकूदंथु सद्धि विउत्ताई भांगभोगाई भुंजमाणी संवक्करो संवक्करो जुयलंगं पयायमाणी सोलसेहिं संवक्क-रेहिं वणीयं दारगरुवे वयाति । तते थं सा सोमा प्रा-

रणी तेषि बहूहि दारगेहि य दारियाहि य कुमारेहि य
 कुमारियाहि य डिमएहि य डिमियाहि य अप्पेगइएहि
 उत्ताणसेज्जाएहि य अप्पेगइएहि यणयाएहि अप्पेगइए-
 हि पीडणगपाएहि अप्पेगइएहि परंगणएहि अप्पेगइएहि
 पक्कममाणेहि अप्पेगइएहि पक्कलंलणएहि अप्पेगइ-
 एहि पूणं मगमाणेहि अप्पेगइएहि खीरं मगमा-
 णेहि अप्पेगइएहि तेज्जं मगमाणेहि अप्पेगइएहि खि-
 ण्णयं मगमाणेहि अप्पेगइएहि खज्जं मगमाणेहि अप्पे-
 गइएहि कूरं मगमाणेहि पाणिं मगमाणेहि हसमाणे-
 हि रूसमाणेहि अक्कोसेमाणेहि अकुम्ममाणेहि हणमा-
 णेहि हम्ममाणेहि विपलायमाणेहि अणुगममाणेहि
 रोयमाणेहि कंदमाणेहि विलवमाणेहि क्यमाणेहि उ-
 ण्णयमाणेहि निदायमाणेहि शिम्बायमाणेहि पल-
 वमाणेहि इहमाणेहि वममाणेहि ल्हमाणेहि भुत्तमाणे-
 हि सुत्तपुरीसवमियसुत्तिलोवल्लिा मइलवसणपुव्वडा०
 जाव असुरे वीभच्छा परमगंधा नो संचाएइ रट्ठकूडेणं स-
 द्दि विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणीं विहरित्ते । तते खं
 तीसे मोमाए माइणीए अज्जा कयाइं पुव्वरत्तावरत्त-
 कालसमयेसि कुट्टंजगारियं जागरमाणीए अययेमारु-
 वे० जाव सधुप्पजिज्जा-एवं खलु अइं इमेहि बहूहि दार-
 गेहि य ० जाव हिंयाहि य अप्पेगइएहि उत्ताणिज्ज-
 एहि य ० जाव अप्पेगइएहि सुत्तमाणेहि दुज्जाएहि दुज-
 मएहि हयविप्पहयभग्गेहि एगप्पहारपाडिएहि जेणं सुत्तपु-
 रीसं वमियं सुत्तिलोवल्लिा ० जाव परमदुक्खिगंधा नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि ० जाव विहरित्ते, तं घन्ना-
 ओ खं ताओ अम्मयाओ ० जाव जीवियकले, जओ खं वं-
 ञ्छाओ खं भवियाओ भवियाओ राओ जाणुकोप्परमायाओ
 सारुभिसंघगंधियाओ विउलाइं माणुस्समाइं भोगाइं भुं-
 जमाणीओ विहरति, अइं खं अथवा अपुत्ता नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि विउलाइं ० जाव विहरित्ते ।
 तेणं कालेणं तेणं समएणं सुव्वयाओ नाम अज्जाओ इरि-
 यासमियाओ ० जाव बहुपरिवाराओ पुव्वणुपुत्तिं जेणव
 विभेले संनिवेसे अहापडिरूपं उगगइं ० जाव विहरति । तते
 खं तासिं सुव्वयाणं अज्जाणं एगे संचाएव विभेलेसन्नि-
 वेसे उच्चानीय ० जाव अदमाणं रट्ठकूडस्स मिहं अणुप-
 विट्ठे । तते खं सा सोमा माइणी ताओ अज्जाओ पज्ज-
 माणीओ पासति, पासइचा हट्ठुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ
 अण्णुदेहि, अण्णुदेइचा सच्चट्ठयाइं अणुगच्छति, अणुग-
 च्छिणा वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमंसित्ता विउलेणं असण-
 पुण्णसाइमसाइमेणं पडिस्समिन्ना एवं वयासी-एवं खलु

अइं अज्जाओ रट्ठकूडेणं सद्दि विउलाइं० जाव संवच्छरे
 संवच्छरे जुगलं पयायामि सोत्तसहि संवच्छरेहि वणीसं
 दारमरुवे पयाया, तते खं अइं तेषि बहूहि दारएहि य
 ० जाव डिमियाहि य अप्पेगइएहि उत्ताणसेज्जाएहि० जाव
 सुत्तमाणेहि दुज्जातेहि ० जाव नो संचाएमि विहरित्ते,
 तमिच्छामि खं अज्जाओ तुम्हं अंतिए धम्मं निसामित्ते ।
 तते खं ताओ अज्जाओ सोमाए माइणीए विविचं ० जाव
 केवल्लिपन्नं धम्मं परिकहेति । तते खं सा सोमा माइणी
 तासिं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोभा निसम्म हइा ० जाव
 इयइयया ताओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमं-
 सित्ता एवं वयासी-सदहामि खं अज्जाओ निग्गंघं पाव-
 यणं ० जाव अण्णुदेहि खं अज्जाओ निग्गंघं पावयणं,
 एवमेयं अज्जाओ ० जाव से जहयं तुम्हे वयइ जं नवरं
 अज्जाओ रट्ठकूडे आपुच्छामि; तते खं अइं देवाणुप्पियां
 अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयामि । अहामुं देवाणुप्पिए ! मा
 पडिवंघं करइ । तते खं सा सोमा माइणी ताओ अज्जाओ
 वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमंसित्ता पडिविज्जेति । तते खं
 सा सोमा माइणी जेणव रट्ठकूडे तेणव उवागता करतल०
 एवं वयासी-एवं खलु मए देवाणुप्पिया । अज्जाणं अंतिए
 धम्मं निसंते, से वि य खं धम्मं इच्छित्ते० जाव अज्जि-
 रुविते, तते खं अइं देवाणुप्पिया । तुम्हेहि अम्मणुक्काया
 सुव्वयाणं अज्जाणं ० जाव पव्वइत्ते । तते खं से रट्ठकूडे
 सोमं माइणि एवं वयासी-मा खं तुमं देवाणुप्पिए ! इदाणिं
 भुंदा भवित्ता ० जाव पव्वयाहि, भुंजाहि ताव देवाणुप्पिए !
 मए सद्दि विउलाइं भोगभोगाइं, ततो पच्छा भुत्तमेहि
 सुव्वयाणं अज्जाणं अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयाहि । तते
 खं सा सोमा माइणी रट्ठकूडस्स एयमइं पडिसुखेति । तते
 खं सा सोमा माइणी सहाया ० जाव मरीा चेडिया-
 चकवालपरिकणा साओ गिहाओ पडिनिक्खमति, विभे-
 लेमन्निवेसं मज्झं मज्झं जेणव सुव्वयाणं अज्जाणं
 उवस्सए तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ
 अज्जाओ वंदइ, नमसइ, पज्जुवामइ । तते खं ताओ सुव्व-
 याओ अज्जाओ सोमाए विचित्ते केवल्लिपन्नं धम्मं परि-
 कहति, जहा जीवा बुज्झंति, तते खं सा सोमा माइणी सुव्व-
 याणं अज्जाणं अंतिए० जाव दुवालमविहं सावधम्मं
 पडिवज्झइ, पडिवज्जित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ,
 वंदित्ता नमंसित्ता जांमव दिमि पाउव्वया तांमेव दिमि प-
 णित्ता । तते खं सा सोमा माइणी समणोसासिया जाया
 अभिगत० जाव अप्पाणं भावेमाणी विहरति । तते खं ताओ
 सुव्वयाओ अज्जाओ अज्जा कयायि विभेलाओ सन्निवसा-

ओ पठिनिकखमती बहिया जणवयविहारं विहरति । तते थं
ताओ सुव्याओ अजओ अशदा कयाइ पुव्वाणुं जाव वि-
हरति । तते थं सा सोमा माहणी इमीसे कहाए लद्धा समाणा
हदा तुदा यहाया तदेव निगायां जाव बंदइ, नमंसइ, वंदित्ता
नमंसित्ता धम्मं सोभां जाव नवरं रट्ठकं आपुच्छामि, तते
थं पव्यामि । अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिबंधं करेह ।
तते थं सा सोमा माहणी सुव्यं अजं वंदइ, नमंसइ,
वंदित्ता नमंसित्ता सुव्यायां अंतियाओ पठिनिकखमइ,
जेणव सए गिहें जेणव रट्ठकं तेणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छइ कातलपरिगाहियं तदेव आपुच्छइ जाव पव्वइत्तए ।
अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिबंधं करेह । तते थं रट्ठ-
कं विउलं असथं तदेव जाव पुव्वमेव सुभरां जाव
अजा जाता हरियासमियां जाव सुचवंभयारी । तते थं
सा सोमा अजा सुव्यायां अंतिए सामाइययाइयां एका-
रस अंगाइ अहिजइ, बहूइं ल्हइ रट्ठमदुआलसं जाव भावे-
माथी बहूइं वासाइं सामअपरियागं पाउणिता २ मा-
मियाए संलइयाए सट्ठि भत्ताइं अणसयाए २ आलोइय
पठिकंता समादिपता कालमासे काळं किच्चा सकस्व
देविंदस्स देवरओ सामाणियदेवताए उववजिहिति ।
तत्थ थं अत्थंगइया थं दो सागरोवमा ठिइं पणत्ता,
तत्थ थं सोमस्स वि देवस्स दो सागरोवमाइं ठिइं
पणत्ता । से थं भंते ! सोमे देवे तातो देवलोमाओ
आउक्कएणं जाव वयं चत्ता कहिं गच्छइहिति,
कहिं उववजंमहिती । गोयमा ! महाविदेहे वासे जाव
अंतं काहिति । एवं खलु जंजू । समयेणं जाव संपत्तेय
अयमठ्ठे पणत्ते । निं ० १ भुं ३ वर्गं ४ अं । गं ।

पूर्वमद्रूप यत्तद्रूप स्वनामक्यातायामप्रमद्विषयाम्, अं
१० शुं ५ उं । आं । एवां ।

बहुपकार-बहुपकार-विं । बहवः प्रकारा येषां जातिभेदेन
ते बहुपकाराः । जी० ३ प्रति० ४ उं । प्रश्न० । विविधेषु,
प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

बहुपामुय-बहुपामुय-विं । बहुधा प्राप्तुं बहुपामुयम् ।
अचिरकालकृतत्वात् विस्तीर्णत्वात् दुरावागादत्वात् असप्र-
क्षयिजराहितत्वाच्चानेकविधेऽस्ति, अं ८ शुं ६ उं ।

बहुवीयम-बहुवीजक-पुं । बहुभि बीजाणि फलेषु येषां ते
तथा । अं २२ शुं १ वर्गं १ उं । उदुम्बरकपित्रास्तिक-
तिगुणभिवानलकपनसदाडिममातुल्लिङ्गाऽऽदिषु वृक्षभेदेषु,
आवां ० १ भुं ४ अं ५ उं । प्रश्नां । अं । बहुभि बीजाणि
कतेयते यस्मिंस्तद् बहुवीजं पयोदकाऽऽदिकमभ्यन्तरे पु(प)
दादिरहितकेल्लवीजमयं तस्मिन् फले । तच्च प्रतिबीजं जी-
वोपमदेहमवाहजनीयं, यच्चाभ्यन्तरपु(प)दादिसहितबी-

जमयं दाडिमटिण्णहरऽऽदि तन्नामप्रत्यया व्यवहरन्ति । अं
२ अचिं० । निं० चू० । (वणस्सइ' शब्दे विस्तरः ।)

बहुव्रीहि-बहुव्रीहि-पुं । अभ्यपदार्थप्रधाने समासभेदे, अ-
नु० । " संवत्सरं लवणमवष्ट्रे० " ॥ ८॥ २ । ७६ ॥ इति रत्नकु ।
से किं तं बहुव्रीहिसमासे । बहुव्रीहिसमासे-कुल्ल
इममि गिरिमि कुडयकयंवा सो इमा गिरी कुल्लियकु-
डयकयंवा । से तं बहुव्रीहिसमासे ॥

अभ्यपदार्थप्रधानो बहुव्रीहिः । पुष्पिताः कुटजकदम्बा य-
स्मिन् गिरी सोऽयं गिरिः पुष्पितकुटजकदम्बः । अनु० ।
बहुवेला-बहुवेला-अं । बहुवेला वारा अमीक्यमित्यर्थः,
यत्कार्यमुपेक्षमिमेवोच्छ्वासाऽऽदि विधीयते प्रतिवेष्टं श्रुं न
शक्यते तच्चबहुवेला अभिधीयते । पञ्चा० १२ विष० । बहुवे-
लाभाविनि अलिभुवालनाऽऽदिसुखकार्ये, अं ३ अचिं० ।
बहुभंगिय-बहुभाङ्गिक-नं । दृष्टिवादस्ये द्वाविंशतिस्त्वान्त-
र्गतं अभ्यतमसूत्रं, स० १२ अङ्ग ।

बहुभइ-बहुभइ-पुं । ' भवि' कल्याणे सुखे वेति वचना-
त् । बहुसुखे, पं० चू० १ कल्प ।

बंदं तं भगवंतं, बहुभइ सुभइ सव्वओ भइं । पं०
भा० १ कट्पा । पं० चू० ।

बहुमध्यदेशभाग-बहुमध्यदेशभाग-पुं । मध्यभावी देश-
भागश्च देशावयवो मध्यदेशभागः । स चानात्यन्तिक इति
बहुमध्यदेशभागः । न प्रवेशाऽऽदिपरिगणनया निष्क्रान्तोऽपि
तु प्राय इति । अथवा-अत्यन्तं मध्यदेशभागः । प्रायोऽत्य-
न्ते वा मध्यदेशभागे, एवां ४ डा० २ उं ।

बहुमय-बहुमत-पुं । बहु मनो बहुयो बहुभ्यो वाऽप्येभ्यः
सकाशात् बहुरिति वा मतो बहुमतः । अं २ शुं १ उं ।
आं । बहुवचि कार्येषु मते, अनल्पतया असनोकतया म-
ते च । आं ० १ भुं १ अं । रां । आ० क० । तं । औ० ।
कल्प० । अतीवामोहे, जी० १ प्रति० ।

बहुमाइ (श्)-बहुमायित्-पुं । कौपाऽभिकपायमभ्यभूता-
या मायाया प्रद्वये सर्वेषांभव प्रद्वयात् । कषायेः कार्य-
कषे, आवां ० १ भुं २ अं ५ उं । बहुकुवाऽऽदिभिः कक-
तपसा च बहुनिकुतिपरे, आवां ० १ शुं ५ अं १ उं ।

बहुमाग-बहुमान-पुं । आन्तरे विविशये, आ० म० १
अं । अं । पञ्चा० । बो० । इदं विविशये, जी० १ ।
उत्त० । आन्तरभावप्रतिबन्धे, व १ अं १ उं ।
गुणानुरागे, आं १ भुं १ अं । यथाऽऽन्तरमीति-
विशेषे, पो० २ विष० । व्य० । च० ।
पुं । जी० । पक्षपाते, पञ्चा० ३ विष० । निं० चू० । ह्रा० । प्रव० ।
बहुमानं प्रीतिस्तद्विषये, यतो बहुमानेनान्तरविश्वप्रमोद-
क्षणेन पठनाऽऽदि विषये, न पुनर्बहुमानाभावेन । प्रव० ६ द्वार ।
अविचिन्तामयिकल्पतीत्येकरप्रतिबन्धे, पं० चू० ४ सुत्र ।
व्य० । अन्तरङ्गमीतिविशेषे, यथा-" धन्यास्ते बन्धनीयास्ते,
नैकलोभयं परिभजितम् । यैरेव भुवनकूर्णो, काममज्जो निरा-
कृतः ॥ १ ॥ " पञ्चा० १ विष० ।

बहुमानविनयोविशेषं दर्शयति—

तथा क्षुतप्रहयोधतेन शुरोर्बहुमानः कार्यः बहुमानो ना-

माऽऽन्तरो भावमिति बन्धः । एतस्मिन् सत्यमेवेष्टाऽधिकफलं भूतं भवति । " विद्ययबहुमाथेन स्रुतमंगी-एगस्त विणमो, व बहुमाथो । अथस्त बहुमाथो, य विणमो । अथस्त वि-
णमो वि, बहुमाथो वि । अथस्त य विणमो, य बहुमाथो । इत्येवमेव वि विसेसोपदेशस्यार्थं इमं उदाहरणं-एगमि मिरिकंदरे सिवो, तं व बंधो पुलिदो य अथति, बंधो उचलेवयसमज्जोवरिअभितेयपथो सुभूभो अथता सुवति विणयजुतो, य पुण बहुमाथेण । पुलिदो पुण तस्मि सिव भावपथिबद्धो गळोदपण एववेति, एवविजुण उचविट्ठो सिवो य तेण समं आलावसंकडाहिं अथति । अथया य ते-
सि बंधेण उल्लावसहो सुभो, तेण पथियरिजुण उचलेवो-
तुमं एरिसो विव कडपुयणसिओ, ओ एरिसेण उच्छिद्रपण समं मतेसि, तसो सिवो भणति । एसो मे बहुमाथे, तुमं पुणो न हहा । अथया व अच्छीणि उच्छाणिजुण अथय सिवो, बंधो य आगंतुं रडियमुवसंतो । पुलिदो य आग-
यो, सिवस्त अच्छि न पेच्छति तसो अण्यं अच्छि कडफ-
लेण उचक्कणिता सिवस्त लाय । तसो सिवेण बंधो पांसयाधिअ । एवं नाथमनेसु विणमो बहुमाथो य दो वि कायवयाणि । " दश० ३ अ० ।

अभिवहुमानयोविधेय इत्यम्—

बहुमाथे भवि भवद्, नो भवीए वि माथे चउ लहुया ।
गिरिणिउमरे सिव मरुओ, भवीए पुलिदसो माथे ॥१४॥
बहुदा माथेण बहुमाथो, सो य बहुमाथो खालासं-
जुतो कायवो । सो दुविदो भवति-भत्ती, बहुमाथं च । को
अभिवहुमाथो विसेसो । भत्ति-मादापच्छं । अथु
ट्टाएडंमगणपायपुंखुणाऽऽलणपयपणमहणाऽऽदिहि सेवा
आ सा भत्ती भवति । खानंदसखचरितनवविणयपमाथया
मिगुररिजिस्त नो रसो पीतिपडिबंधो सो बहुमाथो भव-
ति । एय खडमंगो कायवो-भत्तीयामिगस्त यो बहुमाथो ।
तय पडमंगे वासुदेवपुत्तो पासगो । बितियमंगे सेहुओ,
संबो वा । नितियमंगे गोयमो । खडमंथ कथिला कालसोयि-
आह । इदायि अभिवहुमाथोण अगोणोणाऽऽरोवणं कज-
ति । जओ भणति— " बहुमाथे भवि मादा । " अथ बहु-
माथो तय भत्ती भवे, य वा भत्तीए बहुमाथो । अत्तिओ
'बहुमाथो' काऊण भणति— 'माथो । अति बहुमाथं वा
य करेति खउलहुया । अथवा- अत्ति य करेति बहुमाथं य-
करेति आणोणो य दोसा भवति । अभिवहुमाथविसेसण-
र्थं उदाहरणं भणति-गोरिगरी यामपथओ तस्त निज्ज-
देसिवो, तं व एगो बंधो पुलिदसो व अवेति । बंधो
उचलेवयाहि काडं एववयसज्जं करेति । पुलिदो पुण उच-
वारवज्जिं गळोव्वाणियणं एववेति, तं व सिंवा ओण-
मिऊण पथिबद्ध, आलाव व करे । अथवा बंधेण अलाव-
सहो सुभो, पथियरिजुण जहाभूतं शातं । उचलेवो य सो
सिवो-तुमं एरिसो कडपुयणसिओ ओ एरिसेण उच्छिद्र-
पण समं मतेसि । तसो सिवो भण-एगो मे बहु माथे
तुमं पुण न हहा । अथया य अच्छीणि उच्छाणिजुण अथ-
ह सिवो । बंधो आगओ रडियमुवसंतो । पुलिदो आगओ
अच्छि, उच्छि ति अणया अच्छी गळीए उच्छाणिजुण सि-

वगस्त लाएति । बंधया पीतो । तस्त बंधगस्त मणी पु-
सिदस्त बहुमाथो । एवं नाथमनेसु भत्ती बहुमाथो य का-
वो । नि० खू० १ उ० ।
बहुमाय-बहुमाय-नि० । कपटप्रधाने, सु० १ भू० २ अ० ३ ।
बहुमिलसु-बहुमलेच्छ-नि० । बहुप्रत्यन्तिके, आवा०
२ भू० २ खू० ४ अ० ।
बहुमुल्ल-बहुमुल्ल-नि० । बहु प्रभूतं धनं प्रभूतं मूढं वेधं
तामि । महाप्रभूत, आ० ।
बहुमुह-बहुमुल्ल-न० । दीर्घहस्वो मिथो वृत्तौ ॥ २ । १ । ४ ।
इति दीर्घस्य ह्रस्वः । बधूवदने, प्रा० १ पाद । तुजेने, वे० ना०
६ वर्गं ६२ माथा ।
बहुय-बहुक-न० । बद्ध बहुकम् । अपरिमिते अलज्जकये,
उत्त० १ अ० । प्रभूतं, तं० ।
बहुरय-बहुरय-न० । बहुरजस्तुपाऽऽदि कयसिस्तबहुरजः
'बहुरी' इति कयां अष्टधाव्यं, आवा० २ भू० १ खू० १
अ० १ उ० । पठके, आवा० २ भू० १ खू० १ अ० ६ उ० ।
प्रभूते कर्मणि, प्रन० १ । आश्र० द्वार । बहुव्ययमानकर्मणि
बहुपां बहुव्ययमाऽऽदिषु रते, आवा० १ भू० ४ अ० १
उ० । बहुसाध्याऽऽरमसक, यय २ अथि० । बहुषु समयेषु
यस्तृप्तिमधिकृत्य रताः सक्ता बहुरताः । दीर्घकाले द्रव-
प्रसृतिप्रसृतिषु जमालिप्रवर्तितनिह्वयः, आ० म० १ अ० ।
बहुध्वेय समयेषु क्रियाविशेषातिरिच्येवमसम्बन्धं प्रतिपक्षेषु,
उत्त० ३ अ० । बहुभिरव समयेः कार्यं निष्पद्यते नैकस-
मंभनेत्येवविधवादिषु जमालिमानुस्मृतिषु, आ० । विश० ।
(बहुरता जमालः कदाप्युद्धार । अथ भावार्थस्मात्क-
थानकाद्वस्यः, तस्य 'जमालि' शब्दे अतुष्यमां
१४०१ पृष्ठे)
बहुरव बहु-पुं० । भूरिशब्दे प्रभूततरयसि, दशा० ६
अ० । स० ।
बहुराणा-देशी-खडमंधारयाम दे० ना० ६ वर्गं ६१ माथा ।
बहुराणा-देशी-शिवायाम दे० ना० ६ वर्गं ६१ माथा ।
बहुरिया-बहुरिका-खी० । संमार्ज्याम्, खू० १ उ० २ प्रक० ।
बहुरुण-बहुरुदित-न० । प्रभूतधुविमोचने, प्र० १ आश्र० द्वार ।
बहुरूव-बहुरूप-नि० । नामाक्षेपे नामाक्षेपं सौधौ, महा-
४ अ० । (' पवज्जा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७६७ पृष्ठे वक्क-
यता गता)
बहुरूपा-बहुरूपा-खी० । भूतेन्द्रस्य भूतराजस्य सुकयस्या-
प्रमादित्याम्, स्या० ४ डा० १ उ० । भ० । डा० । (पूर्वोत्तरजन्म-
कथा ' अयमहिंसो' शब्दे प्रथमाधारे १७१ पृष्ठे उक्ता)
बहुरोगि(खू)-बहुरोगिन्-पुं० । विरकभने बहुभवं रौतोरजि-
भूतं, दश० १० अ० ।
बहुल-बहुल-नि० । व्याप्ते, रा० । प्रभूते, प्रन० १ आश्र०
द्वार । रा० । संथा० । खू० १ स्या० । डा० । अनुपरेते, स्या०
४ डा० १ उ० । प्रन० । डा० । बहुव्ययार्थे, रा० । खी० ।
अनेकप्रकारे, प्रा० म० १ अ० । धने, खी० ।

बहुल

बहुले, स्या० ४ टा० २ उ० । " क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः, क्वचिद् विभाया क्वचिदप्यदेव । विधेर्विधानं बहुधा समी-
क्य, चतुर्विधं बाहुल्यकं वर्धते " ॥ ११ ॥ इत्युक्त्येव व्याकर-
णप्रसिद्धे विकल्पे, दश० २ अ० । शीघ्रदेमानस्वामिने
प्रथमभित्तादायके कोष्ठागस्तत्रिवेशवासिप्रामाण्ये, आ० म०
१ अ० । आ० चू० । " कोहलाय सख्येवसे बहुले
शामं ब्राह्मे परिवसत् " म० १५ श० । (" गोसा-
क्ष्यं " शब्दे तुनीयभागे १०१५ पृष्ठेऽवमधिकार उक्तः ।)
इष्टिवादान्तर्गते स्वनामकथाते स्मृते, स० १२ अ० । कृष्ण
पक्षे, आ० म० १ अ० । " बहुला कस्यपक्वता । " पाद०
ना० २६८ माथा ।

बहुलदोस-बहुलदोष-त्रि० । बहुवां बहुविधो हिंसाऽनुनाऽऽ
दिरिति बहुदोष इति । रौद्रध्यानस्य द्वितीयलक्षणं, स्या०
४ टा० १ उ० ।

बहुलपक्व-बहुलपक्ष-पुं० । कृष्णपक्षे, उत्त० २६ अ० । यत्र
भूवराणुः स्वयिमानेन वन्द्यविमानमावृणोति तेन योऽप्यका-
रयद्बुलः पक्षः स बहुलपक्षः । ज० ७ वृत्त० । सू० म० । ज्यो० ।

बहुला-बहुलाः स्त्री० । आत्मिकापुरीजानुल्लक्षणकथम-
श्यापासकस्य भार्यायाम्, उपा० ५ अ० । एकवर्णायां गवि,
गवु० । बहुलाया गोः सुतो बाहुल्येयः । आ० म० १ अ० ।
अवि, " नदीनां बहुला, मिट्टी गोला य रोहिणी सुरही । "
पाद० ना० ४५ माथा ।

बहुलावण-बहुलावन-न० । मधुगानगरीस्थे लौकिकधने,
नी० ८ कल्प ।

बहुलिया-बहुलिका-स्त्री० । आनन्दस्य गृहपतेर्गृहदास्याम्,
आ० चू० १ अ० । आ० म० । अभिनकसहजातायां चेटक-
पुत्रायाम्, आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुलोह-बहुलोभ-पुं० । सर्वमेतदाहाराऽऽदि लोभः करोती-
त्यतो बहुलोभः । अतिलुब्धे, आचा० १ भु० ५ अ० १ उ० ।

बुलोहयिज-बहुलोभनीय-त्रि० । बहुन् लोभयन्ति विमो-
हयन्ति बहुलोभनीयाः । उत्त० पाद० ४ अ० । बहुलोभोत्पा-
दके, उत्त० ४ अ० ।

बहुवयण-बहुवचन-न० । बहुयोऽर्थी उच्यन्तेऽनेनोक्तिर्वेति
वचनं, बहुनामर्थानां वचनं बहुवचनम् । स्या० ३ टा० ४ उ० ।
बहुवचनप्राप्तकं वचनभेदे, प्रभा० ११ पद । बहुवचनम्-बृत्ता
इति । आचा० २ भु० १ चू० ४ अ० १ उ० । ल० ।

बहुवाह (गृ)-बहुवादिन्-पुं० । अनेकधा व्याकर्त्तरि, आचा०
१ भु० ६ अ० २ उ० ।

बहुवाहार-बहुव्यापार-पुं० । सामान्यनाशुषु, पं० व० २ द्वार ।
बहुविषय-बहुविप्र-न० । प्रबुद्धात्मन्ये, " अथासि बहुवि-
प्राप्ति, भवसि महतामपि । अभेयसि प्रबुद्धाणां, काऽपि या-
न्ति विनायकाः ॥ १ ॥ " आ० म० १ अ० ।

बहुविरथ-बहुविस्तर-त्रि० । अनेकभेदे, नि० चू० १३ उ० ।
वृ० ।

बहुविषय-बहुविकल्प-त्रि० । अनेकभेदे, सम्म० १ कायह ।

बहुविरथ-बहुविरत-पुं० । सर्वस्वपि प्राणानिपातविरमयाऽऽ-
दिषु प्रयत्नेषु, सूत्र० २ अ० २ अ० । सर्वप्राणिभूतजीवस-
त्स्थेयस्तत्स्वकपापरिजानास्तत्त्वभाद् विरते, सूत्र० २ भु०
७ अ० ।

बहुविह-बहुविष-त्रि० । बहुवो विधा भेदा यस्य स बहुविधः ।
स्या० ६ टा० । अनेकप्रकारे, च० २ अधि० । प्रश्न० । सूत्र० ।
विपा० । वृ० । वृ० ।

बहुवी-बहुी-स्त्री० । " तन्वीतुल्येषु ॥ ८ । २ । ११३ ॥ " इति
मन्थे उकारः । स्त्रीत्वविशेषे बहुशब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

बहुसंकल्प-बहुसंकल्प-त्रि० । बहुवः संकल्पाः कर्त्तव्याध्य-
वसाया यस्य स बहुसंकल्पः । बहुसंकल्पाध्यवसिते, आचा०
१ भु० ४ अ० १ उ० ।

बहुसंजय-बहुसंयत-पुं० । सर्वसाध्यानुष्ठानेभ्यो निवृत्ते,
सूत्र० २ भु० २ अ० । दशा० ।

बहुसंपत्त-बहुसंपात्त-त्रि० । इष्टदूने संप्राप्ते, म० २ श० १ उ० ।
बहुसंपुष्ट-बहुसंपूर्ण-त्रि० । इष्टपरिसमाप्ते, कल्प० ३ अधि०
६ लक्ष ।

बहुसंभूयफल-बहुसंभूतफल-त्रि० । बहुनि संभूतानि पाका-
निशयनः प्रहणकालोचितफलानि येषु ते तथा । नेषु,
आचा० २ भु० १ चू० ४ अ० २ उ० । दश० ।

बहुसंगठ-बहुसङ्कट-त्रि० । बहुस्थे, आचा० २ भु० २ चू०
४ अ० ।

बहुसन्ध-बहुसन्ध-पुं० । अहीराज्ञस्य दशमे, चं० म० २०
पाहु० । जं० ।

बहुसट-बहुशट-पुं० । बहुभिः प्रकरैः शटे, आचा० १ भु०
५ अ० १ उ० ।

बहुसप्त-बहुसप्त-त्रि० । प्रभूतसमे, चं० म० २० पाहु० । आ-
चा० । सू० म० । अत्यन्तसमे, स्या० ६ टा० । रा० । वृद्धिहा-
निवर्जितं, म० १३ श० ४ उ० । कल्प० ।

बहुसप्तउल्ल-बहुसप्ततुल्य-न० । समतुल्यशब्दः सहशब्दः । अ-
त्यन्तसमतुल्ये, स्या० २ टा० ३ उ० ।

बहुसप्तमिणिज-बहुसप्तमरीणीय-त्रि० । अत्यन्तसमे, रथे च ।
म० १४ श० ६ उ० । रा० ।

बहुसमाहण-बहुसमाकीर्ण-त्रि० । अस्यन्तमाकीर्णं, म० ५
श० ६ उ० ।

बहुसयण-बहुस्वजन-पुं० । बहुप्राप्तिके, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बहुसलिलपुपीलोदया-बहुसलिलोत्पीलोदका-स्त्री० । प्रति-
भूतोर्वाहिनाऽपरसरिति, दश ७ अ० ।

बहुसालग-बहुसालक-पुं० । स्वनामकथाते प्रामे, यत्र शा-
लवने उद्याने स्थितस्य वीरस्य पूननानाम्नी व्यन्तरी उपसर्गं
कृतवती । आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुसुह-बहुसुह-न० । मोक्षाऽप्ये परमार्थसुखे, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुसुह-न० । प्रभृतसुखे, आच० ३ अ० ।

बहुसेया-बहुसेया-स्त्री० । बहुः सीयन्ते अवबधन्ते यस्मिन्-सी । सेयाः-कर्ममः स यस्यां सा बहुसेया । प्रभुरकर्ममायाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

बहुश्वेता-स्त्री० । बहुश्वेतपक्षसम्भवात् स्वच्छोदकसम्भवात् बाहुल्येन श्वेतायां पुष्करियाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

बहुसो-बहुसो-अव्य० । अनेकवारे, व्य० १ उ० । अनेकश इत्यर्थे, पञ्चा० १ विष० । क०प्र० । ग० । वृ० । आचा० । वि० । "बहुसो सि वा सुजो सुजो सि वा एगडा ।" नि०चू० २० उ० ।

बहुसुरक्ष-बहुश्रुतीकृत-पुं० । बहुश्रुतत्वेन मते अवबहुसुरक्षे, भ० १५ श० । वृ० ।

बहुसुय-बहुश्रुत-पुं० । आगमपुत्रे, दश० ८ अ० । अष्ट० । बहुश्रुतमाह—

बहुसुहं युगपहाणे, अर्धभर बाहिरं सुयं बहुहा ।

हेति चसद्गहखा, चारितं पुं वबहुयं पि ॥ २५१ ॥

यस्य बहुधा बहुप्रकारमभ्यन्तरमङ्गप्रविष्टं बाह्यमङ्गबाह्यं भवति विद्यते, तथा स विशुद्धिकर इत्यत्र चशब्द-प्रधानात् सुबहुकं चारित्र्यमपि यस्य स युगप्रधानो बहु-भूतः । व्य० १० उ० । शास्त्रार्थवारणे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० । बहु प्रचुरं श्रुतमागमः सूत्रतोऽर्थतश्च यस्य उक्तप्रधानः सम्पूर्णदशपूर्वधरे, जगन्पता नवमस्य पूर्वस्य तृतीयवस्तुवेदिति, स्था० ८ टा० । प्रब० । बहुव्यायो-मयधरे, वृ० ।

तिविहो बहुसुओ खलु, जहञ्चओ मउक्कोमो य उक्कोमो ।

आयारपकपे क-पे खवम दनमे य उक्कोसो ॥४०४॥

निविधः खलु बहुश्रुतः । तद्यथा-जघन्यो, मध्यमः, उक्तप्रः । तथाऽऽचारप्रकल्पो निशीथं, तद्वारी जघन्ये, बहुश्रुतो, मध्यमः (कपे सि) कल्पव्यवहारवत्, उक्तप्रो नवमदशमपूर्वधरः । वृ० १ उ० । प्र० । व्य० । आक० । आ०म० । नि०चू० । बहुविधे, उक्त० २ अ० ।

बहुसुह-पुं० । बहु कालोचितं सूत्रमाचाराऽऽदिकं यस्य स बहुसुहः । तस्मिन्, व्य० ३ उ० । दशा० ।

बहुसुयपूया-बहुश्रुतपूजा-स्त्री० । बह्नागमस्योचितप्रतिपत्तौ, उक्त० ।

संमति सूत्रागुमे सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्छब्दम्—

संजोगा विष्णुसुहस्र, अगारास्स भिक्खुणो ।

आयारं पाठकरिस्सामि, आणुपुडिं सुणह मे ॥ १ ॥

संजोगाद्विप्रमुक्तस्वामगारस्य भिक्षोः आचरणमाचार उचितक्रिया, विनय इति यावत् । तथा च वृद्धाः—“आया-रं सि वा, विणुडं सि वा एगडा सि ।” स चेह बहुश्रुतपूजाऽऽत्मक एव शुभान्, तस्या एवाभाधिकृतत्वात्, तं प्रादुर्भूत-रिष्यामि प्रकटयिष्यामि आनुपूर्व्यां श्रुतुन (मे) मम, क-क्षपत इति शेषः । इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

इह च बहुश्रुतपूजा प्रकान्ता, सा चबहुश्रुतस्वरूपपि कानि एव कर्तुं शक्या, बहुश्रुतस्वरूपं च तद्विपर्ययपरि-

ज्ञाने तद्विधिकं सुखैव ज्ञायत इत्यबहुश्रुत-स्वरूपमाह—

जे यावि हां निविज्जे, बहे लुदे अगिग्गहे ।

अभिकखणं उण्णवे, अविणीयं अबहुसुए ॥ २॥

(जे यावि सि) यः कश्चित्, चापिशब्दौ भिषकसौ उत्तरज याचयन्ते, भवति जायते, निगतेन विद्यायाः सम्यक् शास्त्रा-घमरूपाया निर्विद्यः, अपिशब्दसंभवान्तात् सविद्योऽपि, यः स्तम्भोऽऽह्वारी लुब्धः रसाऽऽदिशुद्धिमान्, न विद्यते इन्द्रि-यनिग्रहः—इन्द्रियनियमनाऽभ्यस्तकोऽभ्यस्तनिग्रहः अनीकं पुनः पुनः उन्मादव्येतासंबद्धमायिनाऽऽदिकेण लपित-वर्गिक उन्मा-पनि अविनीतश्च विनयविरहितः । अबहुसुए (सि) यत्-वृत्तित्यामिसम्भवात् सांस्वधुतान्, उच्यत इति शेषः, स-विद्यस्याऽप्यबहुश्रुतत्वं बाहुल्यव्यक्ताभावादिनि भावनीयम्, एतद्विपरित्यक्तव्यार्थद्विश्रुतः । इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥

कुतः पुनरीदृशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वं वा लभ्यते ? इत्याह—

अह पवहिं ठाण्णहिं, जेहिं मिक्खामि न लभ्भेहिं ।

धेभा कोहा पमाएणं, रोणेणऽऽत्तमेण य ॥ ३ ॥

अह अण्णहिं ठाण्णहिं, मिक्खामिनेति वुचिं ।

अहस्मिरे सया दंतं, य य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥

नाभीले ण विमीले, ण सिया अणोलुए ।

अकोदणं मच्चए, मिक्खामिनेति वुचिं ॥ ५ ॥

अधेयुपन्यासाधः, पञ्चभिः पञ्चनवैधर्म्यछन्देषु कर्मव-शमा जन्तव इति स्थानानां तैर्यैरिति वच्यमानैर्हेतुभिः शि-क्षार्णं शिक्षा ग्रहणाऽऽस्येताऽऽस्यिका न लभ्यन्ते नावाप्यन्ते, तैरीदृशमबहुश्रुतत्वमावाप्यत इति शयः । कैः पुनः सा न ल-भ्यन्ते ? इत्याह—स्वस्मान्मानात् कोषात् कोषात् प्रमादेन म-द्यविषयाऽऽदिनारोग्यगलत्कुप्राग्निना आलस्येनानुस-हाऽऽस्येता, शिक्षा न लभ्यत इति क्रमः । चः समस्तानां स्व-स्तानां च हेतुर्व्येमाणां योनयति ॥ ३ ॥ इत्यमबहुश्रुतत्वहेतु-नभिधाय बहुश्रुतत्वं हेतुताह—अथाद्यभिः स्थानैः शिक्षायां शीलः स्वभावो यस्य, शिक्षां वा शीलव्यवस्थानिति शि-क्षाशीलः—द्विविधशिक्षाऽप्यासकृत्, इतिशब्दः स्वकप-राशयः, उच्यते—नीधेद्विगुणधराऽऽदिभिरिति गम्यते, तान्यथाऽऽह—(अहस्मिरे सि) “तु न इ” इति प्राकृत-लक्षणादहस्यशीलः अहसिना, न सहेतुकमहेतुकं वा इ-सन्नेयाऽऽस्ते, सदा सर्वकालं दान्त इन्द्रियनोद्विग्यदमवान्, (न च) नैव मे पापपञ्चाजनाकारे कुसितं जात्यासुदाहरेत् उच्यते ॥ ४ ॥ (न) नैव अशीलः अभिघामनशीलः, सर्वथा विनष्टवाग्बिषयमेव इत्यर्थः, न विशालः विवकपशीलः, अनीकार-कल्पितवत् इति यावत्, न स्थानं न भवेत्, इह पूर्वत्र च सं-भायते लिट्, आनोलुए, अनीव रसलभ्यतः, अनीधनः, अ-पराधीन अन्तर्यामिनि वा न कथंश्चिद् कुड्वाति, सत्यम्-अवितथमापणं तस्मिन् रतः—आसक्तः सत्यत इति, जितम-यितुमाह—शिक्षाशील इत्यनन्तराङ्गगुणभावावयवे, स च

बहुसुत एव भवतीति भावः । इह च स्थानप्रक्रमण्ये-
वर्मानयानं धर्मधर्मिणोः कथञ्चिदन्त्यस्वव्यापनार्थं, विरो-
धाभिधानां धर्मवत्त्व कश्चित् केचाञ्चिदन्त्यस्ववत्त्वमपि वृथ-
गुणादानं, परिहारद्वयमपीदमुत्तराणि भावनीयम् । इति
सूत्रस्याऽर्थः ॥ ५ ॥ (उत्तर ०) ।

किं च-अबहुसुतत्वे बहुसुतत्वे वाऽविनयः, विनयश्च मूल-
कारणम्, तत्रैव उक्तदेहनामपनयोरैवान्तर्भावः ।

विनीतस्थानाग्राह—

अहं पस्मरसिं ठाणोहं, सुविणीए सि वुवह ।

नीयाविची अचवले, अमाई अकुतुहले ॥ १० ॥

अपं च अहंविखह, पवंधं च न कुवह ।

मिस्तिज्जपाणो भयइ, सुयं लद्धं न पज्जइ ॥ ११ ॥

न य पावपिक्खवी, न य मिस्सु कुप्पइ ।

अपिपयस्सवि मिस्सस्, वहे कट्ठाण भसइ ॥ १२ ॥

कलहडमरवज्जए, बुद्धे अ अभिआए ।

हिरिमं पढिसंलीणो, सुविणीए सि वुवह ॥ १३ ॥

अथ पञ्चदशमिस्थानैरुत्पद्य शोभनो विनीतो विनयाश्रितस्तु
विनीत इत्युच्यते, ताव्येवाह—(गीयाविस्ति सि) नीचमनुजं
यथा भवत्येवं नीचेषु वा शय्याऽऽदिषु वस्ते इत्येवंशीलो नी-
चवर्ती मुख्यं न्यगृह्णतिमात्रं यथाऽऽह—“ नीयं सज्जं गहं ठा-
खं, नीयं च आसखाणि य । नीयं च पाए वेदिज्जा, गीअं कु-
उज्जा य अज्जलं ॥ १ ॥ ” अचपलः नाऽऽप्यकार्यं प्रत्यस्मिन्,
अचपा-अचपलो गतिस्थानमागमायैवेष्टमनुजो । तत्र ग-
तिस्थपल-दुतचारी, स्थानचपलः निष्ठुषणि चलेयवाऽऽस्ते
हस्ताऽऽदिभिः, आभाचपलः-असदसभ्यासमीयादिशकाल-
प्रलापिभेदाद्यनुजो, तत्र असदविद्यमानमन्यम्—अपरपवा-
ऽऽद्यसमीय-अनालोच्य प्रलपन्तीत्येवंशीला असदसभ्यास-
मीयप्रलापनस्थः, अदेष्टकालप्रलापो चतुर्थः अतीते कार्ये
यो वक्ति—यदिह तत्र देशे काले वाऽकरिष्यत् ततः सुन्दर-
मविष्यत्, भावचपलः स्वैरेण वाऽसमाप्त एव योऽप्यहं
बुद्धाति, अमायी न मनोहमाहाराऽऽदिकमवाप्य शुचोऽऽदि-
वज्जकः, अकुतुहलः न कुहोऽद्रजालाऽऽद्यवलेकनपरः, अ-
पं च इति स्नाकमेव आधिषिपति निररकुले । किमुक्तं
भवति?—नाधिषिपत्येव तावत्सौ कञ्चन, अधिषिपन् वा
कञ्चन कहुदुकरं धर्मं प्रति प्रेयस्वरूपमेवाधिषिपति,
अमावचनेना वा अपरशब्दः । तथा च बुद्धाः—“ अपरश-
ब्दे इति स्तोकेऽभावे च । ” ततो नैव कञ्चनाधिषिपति,
प्रवर्णं बौद्धकं न करोति, मिश्रयमात्रं उक्तवायेन
भजने मिश्रीयितारमुपकुपते, न तु ग्रन्थपकारं प्रत्यसमर्थः
कृतपत्तो वा शून्यं लब्धवा न भावति, किं तु मदीयपरिहानतः
सुतरामयनवति, न च नैव पावपरिक्षेपो उक्तकपः, न च
मिमेऽयः कृतकतया कथञ्चिदपराधेऽपि कुप्यति, अप्रिय-
स्यापि मित्रस्य रहसि (कट्ठाण सि) कस्यापि भाषते ।
इदमुक्तं भवति—मित्रमिति यः प्रतिपन्नः स यद्यप्यप-
कृतिगतामि विधत्ते तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुसरण रह-
स्यपि तद्दोषमुदीरयति । तथा वाऽऽह—“ यस्तु कृतं न दुष्क-
र-कृतामि वे नाश्रयति ते धन्याः । न वैकेदोपजनि—

तो येणं कोपः स च कृतपनः ॥ १ ॥ ” इति । कलहश्च
बाह्यिको विप्रदः, डमरं च-प्राग्विज्ञाताऽऽदिमिल्लज्जको, बु-
द्धो बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्रानुगम्यत एवेति न प्रकृत-
व्यवहारोपरोधः । (अभिजातिर सि, अभिजानिः कुलीनता,
तां गच्छति उत्तममनसिर्बोद्धाऽऽदिनेत्यभिजानिना, इीः
लज्जा सा विद्यतेऽस्य इीमान्, कथञ्चित् कलुषापचवसा-
यतायामप्यकार्यमाचरयन् लज्जते, प्रतिसंलीनो गुरुस-
काशेऽप्यत्र वा कार्यं विना न यतस्तत्तच्छेदः । प्रस्तुतमुप-
संहरन्नाह—सुविनीतः सुविनीतशब्दाच्च इतीत्येवंविध-
गुणाम्बित उच्यते । इति सूत्राष्टकार्यः ॥ १३ ॥

यस्यैवं विनीतः स कीदृक् स्यादित्याह—

वसे गुरुकुले निषं, जागवे उव्वाणवं ।

पियंकरं पियंवाई, स सिक्कं लद्धुमहिइ ॥ १४ ॥

वसेत् आसीत् कः?—गुरुकुलम्-आचार्याऽऽदीनां कुलम् अ-
न्वयो-गच्छ इत्यर्थः, गुरुकुलं, तत्र तद्वाङ्मयलक्षणं च कु-
लप्रदणं, नित्यं सदा, किमुक्तं भवति?—यावज्जीवमपि शु-
चाङ्गायामिव तिष्ठेत् । उक्तं हि—“ खाणस्स होइ मागी । ”
इत्यादि । योजनं योगः-व्यापारः, स चेह प्रकमा—
दर्भगत एव तद्वाङ्, अतिशयनेन मनुष्यं । यद्वा—योगः
समाधिः, सोऽस्यास्तोत्रि योगवान्, प्रज्ञंसायां मनुष्यं । उप-
धानम्—अज्ञानहावययनाऽऽदौ यथायोगमाचक्षतेऽदित्यो-
विशेषस्तद्वाङ् यथायोगधानमुक्तं न तत् कृच्छ्रीनतयोन्मुख-
ज्याम्यया वाऽधीने शृणोति वा, प्रियम्—अनुकूलं करोतीति
प्रियकूरः, कथञ्चित् कनचिदपकृतोऽपि न तज्जतिक्कलमा-
चरति, किं तु मयैव कर्मणामर्थं दोष इत्यवधारयप्रिय-
कारिण्यपि प्रियमेव चेष्टते, अत एव च (पियं वाइ सि)
केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवारी,
यद्वा—प्रियकूर आचार्याऽऽदरेभिमताऽऽहाराऽऽदिभिरनु-
लकारी, एवं प्रियवाच्यार्थार्थमिमांशानुवर्तितेषु वक्ता,
तथा वाऽस्य को गुणः? इत्याह—स एवंगुणविशिष्टः
शिक्षां शालार्थग्रहणाऽऽदिकपां लब्धमवाप्तमनुमति योग्यो
भवतीति, अनेनैवाधिनीतस्त्वेताद्विपरीतः शिक्षां लब्धुं
नार्हति इत्यर्थोक्तं भवति, तथा च यः शिक्षां लभते स बहु-
भुतः, इतरस्त्वबहुसुत इति भावः । इति सूत्रार्थः ।

एवं च संविपलं बहुभुतं प्रपञ्चतोऽभिधाय प्रतिज्ञातं
तत्प्रतिपालकपमाचारं तस्यैव स्तब्धद्वाराऽह—

जह संलम्पि पयं निहितं, दुहंमो वि विरायई ।

एवं बहुसुप भिक्खु, धम्मो किची तहा सुयं ॥ १५ ॥

यथा इति दृष्टान्तोपम्याले, शङ्खे जलजे पवो दुग्धे
निहितं मयस्मत् (दुहंमो वि सि) द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां वि-
द्या, न शुद्धताऽऽदिना स्वसंभविष्युल्लसनेनैकैव प्रका-
रेण, किं तु स्वसंभवाभ्यस्यसंभविष्युल्लसलक्षणं प्रका-
रद्वयेनापीत्येवविशेषार्थः, विराजते शोभते, तत्र हि न तत्क-
लुपीमवति, न चाभ्यस्तं भजते नापि च परिश्रयति एव—
मनेन प्रकारेण बहुभुते (भिक्खु सि) आर्यैवाङ्गिस्ती
तपविभिः धर्मोः यतिधर्मः कीर्तिः स्थाया, तथेति धर्म-
कीर्तिवत् भुतम् आयतो विराजत इति संबन्धः । किमुक्तं

भवति? यद्यपि जर्मकीर्तिभूतानि निरुपलपनाऽऽदिगुणेन स्वयं
शोभायाज्जित्वाऽपि मिथ्यावाऽऽदिकालुष्यविगमतो निर्मल-
ताऽऽदिगुणैश्च शब्द इव यथा बहुभुते स्थिताभ्याभ्यगुणैश्च
विशेषणः शोभन्ते, तान्यपि हि न तत्र मालिन्यम्-अन्यथा-
भावं हानि वा कदाचन प्रतिपद्यते, अन्यत्र त्वन्यथाभू-
तभाजनस्वयमेव अन्यथाऽपि स्युः । वृद्धास्तु व्याजलते-यथे-
भ्योपर्ये, "संस्मृमि-संस्मृमायेण ये-खीरं निहितं-ठविने,"
म्यस्तमित्यर्थः, "तुहशो उभयो संक्षो-खीरं च, अदवा-ठवं-
तयो खीरं च, संस्मृण परितस्वति ण य अंभीभवति, विरा-
यइ सोभति, एवमुवसंहारे अणुमाणे वा बहुस्तुभ्यो सुत-
प्यविसारयो, जानक इत्यर्थः । तस्स एवं भिक्षुमायेण दि-
तस्स धम्मो भवति, किंभी जयो, तथा सुयमाराहियं
भवइ, अपत्तं दितस्स असुयमेव भवति । अदवा-इहलोप
परलोप य सोभति पत्तवाइ । अदवा-एवं गुणजाइ भिक्षु
बहुस्तुप भवति, धम्मो किंभी जसो य भवति, सुयं स । सुय-
माराहियं इत्यति, अदवा-इहलोप परलोप य विराय,
अदवा-सोलेण य सुपण य ।" इति सूत्रार्थः ।

पुनर्वहुभुतस्तवमाइ—

जहा से कंबोभायं, आइसे कंथ मिया ।

आमि जंवेण पवरे, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ १६ ॥

यथा येन प्रकारेण स इति प्रश्नः काश्चो ज्ञानां कश्चो-
ज्वेशो ज्ञानां प्रकमाइ श्वानां निहारणे पट्टी, आकीर्णो व्या-
स्तः शोभाऽऽदिगुणैरिति गम्यते, कथं च प्रधानैः श्वो यः क्लि-
ष्टचक्षुकलभूतकुतुम्बपिपननध्वनेन मेघस्वयति, स्याज्ज्वेश्व-
स्तुपकृपा, ज्वेन वेगमेव प्रवरः प्रधानः एवमित्युपपन्नं, तत्र
इहो भवति बहुभुतः । जितप्रथमप्रपञ्चो हि प्रश्नः काश्चो ज्ञा-
इमांश्च ज्ञानिजवाऽऽदिभिर्गुणैरन्यथाऽस्मिकायेण भूतशी-
लाऽऽदिभिरेवा एव. अयं काश्चो कथं कथं ज्ञायतु तेषां
प्रवरः । इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

किं च—

जहाऽऽहसमसाखे, खरे ददपकमे ।

उभयो नेंदिघोसिणं, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ १७ ॥

यथा आकीर्णो ज्ञात्वादिगुणैरेणं तुल्यं सस्यगाढोऽप्या-
सित आकीर्णसमाकृष्टः सोऽपि कदाचित् काल एव स्यादत-
आइ-शूरभारभट्टो ददो गाढः पराक्रमः शरीरसामर्थ्याऽऽ-
त्मको यस्य स तथा, (उभयो) उभययोः-वामनो, वृद्धिगन-
का यहा-अगतः वृद्धतया । नन्दिघोसिणं ह्यादशतुर्गतिनादाऽऽ-
त्मकेन, यहा-आशीर्वचनानि नान्दी-जोयारुमि' त्याहीनि
तवघोसिणं बहिः कोलाहलाऽऽत्मकेन, लक्ष्मिं लुत्तोया एवं भव-
ति बहुभुतः, किमुक्तं भवति?—यथेवविषयः खरो न कनाच-
दमि भवते न चाप्यस्तद्विहितस्मथाऽयमपि जितप्रवचनतु-
ल्यऽऽशितो एवपरवादिदर्शनेऽपि चाऽऽत्मनस्तद्विजयं च
प्रति समर्थः । उभयतश्च विमरजयोः स्वाध्याययोग्यकथं स्व
पक्षपरपक्षयोर्वा चिरं जीवस्यसीं येनामेन प्रवचनमुदी-
तिमित्याद्यासीवेचनाऽऽत्मकेन नान्दीघोसिणोपलक्षितः परनी-
तिजितनीव महावल्लिरपि नाभिमवितुं शक्यः, न चात्र प्र-
वृत्तेस्तद्विहितोऽप्योऽपि कथञ्चिज्जीवति । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

तथा—

जहा करेणुपरिकिणो, कुंजरे सहिहायये ।

बलवंतं अप्पडिहए, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ १८ ॥

यथा करेणुकार्मिहस्तनीभिः परिकीर्णैः परिवृतो यः स त-
था, न पुनरेकाग्रं कुंजरे हस्तेन पट्टिहयनाम्यस्येति
सहिहायनः पट्टिहयप्रमाणः, तस्य ह्येतावत्कालं यावत्प्रति-
वर्षं बलोपचयः तत्स्मदपचय इत्येवमुक्तम् ; अत एव च
(बलवंतेति) बलं शरीरसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान्
सन् अप्रतिहता भवति, काऽप्ये ?—नान्यमर्थमुक्तेरपि
मतङ्गजैः पराक्रमुर्लोकिते, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि
हि करेणुमिरिव परप्रसरतिरोधनोभिरौत्पत्तिष्यादिवृद्धि-
मिविद्याभिध विविधाभिर्भुतः पट्टिहायनतया स्वात्यन्त-
स्मिन्नमिति, अत एव च बलवत्त्वेनाप्रतिहता भवति,
दशोपाहन्तुमिर्बहुदुरि न प्रतिहन्तुं शक्यते । इति सूत्रार्थः ॥

अप्यच—

जहा से तिवसुसिगे, जायकखे विरायइ ।

वसहे जूहादिवई, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ १९ ॥

यथा स तीक्ष्णं निश्चितांशं शुद्धं विषये यस्य स तथा,
जातः अन्यतोऽपि चोत्पन्नः, स्वस्थः प्रतीत एवास्त्येति जा-
तस्कन्धः, समस्ताङ्गोपाङ्गोपचितोपलक्षणं चैतन्, त-
दुपचये हि शेषाङ्गानुपूर्वाचनान्यथाभ्य भवन्ति, विराजने
विशेषण राजने शोभन्ते, यूपमः प्रतीतो, यूपस्य गवो स-
मूहस्याधिपतिः स्वामी व्याधिपतिः सन्, एवं भवति
बहुभुतः, सोऽपि हि परपक्षमेतया तीक्ष्णांशं स्वशा-
स्त्रपरशास्त्राभ्यां शुभाभ्यामयेंगपलक्षितो गच्छगुरुकार्येभूरा-
धरक्षधोरितयथा च जातस्कन्ध इव जातस्कन्धः, अत ए-
व च यूपस्य साध्यादिमसूहस्याधिपतिः आचार्यपदवी ग-
तः सन् विराजते । इति सूत्रार्थः ॥

अन्यथा—

जहा मे तिवददारे, आदगं दुणहंमए ।

मीह मियाण पवरे, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ २० ॥

यथा स तीक्ष्णं निश्चितांशं प्रतीता एव यस्य स ती-
क्ष्णरेणुः, उदय उदकः उदप्रवर्धः स्थान्येन वा उदप्रः,
अत एव । दुणहंमए (ल) तुप्रधवं एव तुप्रधवंकोऽ-
न्यतुर्गमभयः, सिंहः कसरी, युगायामारथ्यप्रार्थनां प्रवरः
प्रधानो भवति, एवं भवति बहुभुतः । अयमपि हि परपक्ष-
मेतया तीक्ष्णरेणुर्वास्मिन्नमिति गम्यते । प्रतिभाऽऽदिगुणो-
दयतया च तुर्गमभवः, इत्यन्यतोऽपि । मृगस्यानीयातां प्रवर
एव । इति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

जहा से वामुदेवे, संखचवकगदाधरे ।

अपाडिहयबले जोह, एवं इवइ बहुस्तुप ॥ २१ ॥

यथा स वामुदेवो विष्णुः शस्त्रश्च पाञ्चजन्यः चको च सु-
दर्शनं गदा च कोमोदो शस्त्रचक्रगदाश्च धारयति बहु-
तीति शस्त्रचक्रगदाधरः, अप्रतिहन्तुं अन्यैः स्वकायितुमश-
क्यं बलं सामर्थ्यमस्येवमिति हतबलः । किमुक्तं भवति?—
एकं सहजसामर्थ्यवानन्यथा तथाविधोपायोन्मित इति

पुष्पत इति बोधः सुभटो भवति, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभागमलम्बनम् अपरं शब्द-
कर्मामिदं स्वयम्भूतमज्ञानकारिर्भवेति इति, बोध इव
बोधः कर्मभैरपरामर्शं प्रति इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से चारुते, चक्रवर्ती महिङ्गि ।

चउदसरपयाहिर्वई, एवं हवई बहुसुय ॥ २२ ॥

यथा स चतसृष्वपि दिव्यवत् पर्यन्त एकव हिमावान-
व्यव च दिक्त्रये ससुद्रः स्वसम्बन्धितया अस्थेति च-
तुरन्तः, चतुर्भिर्वा हयगजवरधनराऽऽमकैरन्तः शत्रु-
विनाशाऽऽसक्तो यस्य स तथा, चक्रवर्ती पदस्यपदम-
रताधिपो, महती श्रुतिः समुद्रस्येति महद्भिः दिव्या-
नुकारिणश्मीकश्चतुर्दश च तानि रत्नानि चतुर्दशरत्नानि ।
नामि चाम्बुभिः—“सेवायति गाहवद्, पुरोहित गय तुरंग व-
हद्ग इत्यौ । खलं कृतं चर्मम्, मयि काणयि खल्यं दंडो य ”
॥ १ ॥ तथाचपिपतिः चतुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहु-
भुतः, सोऽपि ह्यासमुद्रमहीमण्डलक्यातकीर्तिस्तिष्ठत्यु दि-
व्यु अन्य च बन्दीभूतविधाधरचक्र इति दिक्चतुष्टय-
व्यापिकीर्तितया चतुरन्त उच्यते, चतुर्भिर्वा दानाऽऽदि-
धर्मैरन्तः कर्मधर्मविनाशाऽऽपेक्षेति चतुरन्तः, श्रुत्यप्यज्ञामपौ-
पयाद्यप्यक्षयवर्तिनमायं बोधयेदित्येवंविधपुलाकलव्याप-
यश्च महत्य एवास्य भवति, सति चास्यापि चतुर्दश-
रत्नोपमानि सकलातिशयनिधानानि पृथङ्गोष्ठी कथं न
चक्रवर्तिनुरूपताऽऽपेक्षेति सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से सहस्रमखे, वज्रपाणी पुरंदरे ।

सके देवाहिर्वई, एवं हवई बहुसुय ॥ २३ ॥

यथा स सहस्रमखीयस्येति सहस्रकः सहस्रकोचनः,
अथ च संप्रदायः—“सहस्रसकल नि एवं मंत्रिसया दे-
वते तत्स, तसि सहस्रं अच्छीणं, तसि नोद्वि विष्क-
मति, अहया-जं सहस्रं अच्छीणं दीसति तं सो बोहि
अच्छीहि अमोहियतरागं पच्छि सि ।” एवं वज्राभिधानमा-
युधं पाशावस्थेति वज्रपाणिलोकोकन्या च पुराणाय पुर-
न्दरः । क ईदमित्याह-शब्दो देवाधिपतिर्देवानां स्वामी, एवं भ-
वति बहुभुतः, सोऽपि हि क्षुत्क्षानेनाशेषानिशयरत्ननिधा-
नतुल्येन लोचनसहस्रेणैव जानते, यथैवं तस्यैवंविधधरोप-
लक्षणं, वज्रमपि लक्षणं पाणौ संभवतीति वज्रपाणिः, पूष श-
रीरमप्युच्यते, तस्मिन्पुत्रपाऽनुष्ठानतो दारयसीव दारयती-
नि पुरन्दर, शक्यत् वैधेरपि चर्मऽप्यन्तनिष्कलतया
बभूव इति तत्परिदृश्यते । तथा चाऽऽह—“देवा वि
तं नमंसति, जस्य धर्मं सया मयो ।” इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

जहा से तिमिरनिदंसे, उषिहंति दिवाबारे ।

जलते इव तेण्यं, एवं हवई बहुसुय ॥ २४ ॥

यथा सः तिमिरम् अन्धकारं विश्वं सयरययनयति तिमिर-
विध्वंसः, उषिहन्तुगच्छन् दिवाकारः स्येः स हि ऊ-
र्ध्वं नमोभागमाकाशमकतितेजस्वितां भजते, अक्षतरं न

तद्येयेवं विशेयते, यद्वा-उत्थानं प्रथममुद्रमनं, तत्र चार्धं
न तीव्र इति तीव्रत्वाभावावस्थापकमेतत्, अथवा हि तीव्रोऽप-
मिति न सम्यक् दृष्टान्तः स्यात्, एवमपि ज्वालां मुख-
ज्वल तेजसा महसा, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि ह्याका-
शकृपतिमिरावहारकः संयमस्थानेषु पितृपुत्रपितृपुत्रादिरप्य-
वसायत उपसर्गस्तपस्तेजसा च उवत्तज्जिव भवति । इति
सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से उडुई चंदे, नखलपतिवारि ।

परिपुष्पे पुष्पमासीप, एवं हवई बहुसुय ॥ २५ ॥

यथा स उडूनां नखत्राणां पतिः प्रभुर्बहुपतिः, क इत्याह-
चन्द्रः शशी, नखत्रैरभिध्यादिभिर्बलवत्त्वत्वाद् भूतैस्ताराभि-
श्च परिधायः परिकरः सज्जातोऽप्येति परिवारितो नखत्रप-
तिरिति, प्रतिपूषेः समस्तकोषितः, स वेदकृ कदा भव-
त्यत आह-पौर्णमास्याम् । इह च चन्द्र इत्युक्ते मा भूयाम-
न्दाऽऽद्यावपि सम्प्रत्य इत्युपपत्तिप्रसङ्गम्, उडूपतिरपि च
कश्चिदेकाक्येव भवति, सुगपातिवत् अत उक्तं नखत्रपरिवारि-
तः, सोऽप्यपरिपूषोऽपि द्वितीयोऽपि ससम्बन्धोति परिपूषः
पौर्णमास्यामित्युक्तम्, एवं भवति बहुभुतोऽसावपि हि नस्तत्रा-
द्यामिवानेकसाधुनामधिपतिस्तथा तत्परिवारितः सकलक-
लापेतयेन प्रतिपूषश्च भवति । इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से सामाहयायं, कोडुगारे सुविस्व ।

नाथावपपडिपुष्पे, एवं हवई बहुसुय ॥ २६ ॥

यथा स (सामाहयायं ति) समाजः समूहस्ते समवयम्नि
सामाजिकः । समूहवृत्तयो लोकास्तेषाम्, पठन्ति च-
माहयं गाथं ति) तत्र च श्यामा अतसी तदादीनि च ताभ्य-
ज्ञानि चापभोगाङ्गताया श्यामाऽऽद्याज्ञानि धान्यानि तेषाम्-
(कोडुगारे ति) कोड्वा धान्यपल्लयास्तेषामगारं तदाधार-
भूतं गृहम्, उपलक्षणत्वात्तद्वदपि प्रभूतधान्यस्थानं, यत्र प्र-
क्षीपनकाऽऽदिभयाधान्यकोडाः क्रियन्ते तत् कोडुगारमुच्य-
ते, यदि वा-कोडुम् आ समन्तात् कुर्वते तस्मिन्नि तं कां-
डुकारः, “अकसोरि च कारकं संज्ञायाम् ॥ ३ । ३ । ६३
(पाणि०) इति घञ् । तथा सुष्ठु प्राहिरिकपुरुषाऽऽदिव्यापारक-
द्वारेण रक्षितः पालितो वस्युषूषकाऽऽदिभ्यः सुरक्षितः, स-
च कदाचित्प्रतिनियतधान्यविषयोऽप्रतिपूषश्च स्यात् आह-
नाना अनेकप्रकाराणि धान्यानि शास्त्रमुद्राऽऽङ्गीनि तैः प्रति-
पूषो धृतो नानाधान्यप्रतिपूषः, आद्यपक्षे तु विशेष्ये न-
पुंसकलिङ्गतया भेदे, एवं भवति बहुभुतः, असावपि सामा-
जिकलोकाध्यामिव गच्छत्वास्मानुपयोऽभिनिर्नानाधान्य-
रिवाङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकाऽऽदिभेदैः क्षुत्क्षानविशेषैः प्रतिपूषे प-
व भवति, सुरक्षितश्च प्रवचनऽऽधारतया, यत उक्तम्—“जे-
ष कुलं आययं, तं पुरिस्त्रं आययेण रक्षसह ॥” इत्यादि ।
इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

जहा सा दुवाय पवरा, जंभु नाम सुदंमया ।

आशादियस्त देवस्त, एवं हवई बहुसुय ॥ २७ ॥

यथा सा हुमाणां मध्ये प्रवरा प्रधाना जग्दतीम्ना—अभिधानेन सुदृशना नाम सुदृशना न हि यथायमस्तोत्रमकला देवाऽऽद्याभ्यक्ष्य तथा—अन्धः कश्चिद् हुमांस्ति. हुमत्वं कल्पयद्वाद्यास्यास्तत्प्रतिफलपथेय, वस्तुनः पाथिव्येनोक्तत्वात्, वक्ष्येत्पूर्वाऽऽदिमया नि हि तन्मूलाऽऽदीनि तत्र तत्रोक्ताणि, सा च कल्पेत्याह—अनादितस्यानादितान्मो देवस्य जम्बुद्वीपाधिपतेर्यन्तरासुरस्य आश्रयत्वेन संबन्धिनी, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि ह्यस्तोत्रमफलकत्वात्पुनान्वितो देवाऽऽदीनामपि च पूज्यतया अभिगमनीयः, शेषहुमापमसापुत्र च प्रधानः । इति सूत्रार्थः ।

अग्रपक्षः—

जहा सा नईय पवरा, सलिला सागरंगमा ।

सीया नीलवतपद्मा, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २८ ॥

यथा सा नदीनां सरितां प्रवरा प्रधाना सलिलं जलमस्यामसीति, अग्रं आरारुतिगणवादिचि, सलिला नदी, सागरं समुद्रं गच्छन्तीति सागरङ्गमा समुद्रपातिनीत्यर्थः, न तु छुद्रनदीवदपान्तराल एव विशीर्यते, शीता शीतानाम्नी नीलवान् भरोरुत्तरस्यां विशिष्य वर्षेपरपर्वतस्ततः प्रभवति, पाठान्तरतः प्रवहति वा नीलवत्प्रभवा, नीलवत्प्रवहा वा. एवं शीतानदीवद्भवति बहुभुतः, असावपि हि सरितामिवान्यसाधूनामशेषकुलजानिनां वा मध्ये प्रधाना विमलजलकल्पभूतत्वान्वितश्च, तथा—सागरंमिव मुक्तिमेवाऽसौ गच्छति, तद्विचितामुद्युता एवाशय प्रवृत्तत्वात्, न ह्यप्यद्रीनीनामिव देवाऽऽदिष्व एवाशय विवेकिनो वाञ्छा, तथा च—कथमस्य तेषामिव प्रायोऽपान्तरालावस्थानाम्, नीलवत्पुल्याच्च उच्छिन्नाच्छिन्नमहाकुलादेवाश्च प्रसूतिः, कथमिवान्यथेवंविषयोपगतसंभवः । इति सूत्रार्थः ।

किं च—

जहा से नगाश पवरे, सुमहं मंदरे गिरी ।

नाशासहिपज्जलिए, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २९ ॥

यथा स नगानां पर्वतानां मध्ये प्रवरोऽतिप्रधानः सुमहा-मतिशयशुक्ररुप्युक्च इति यावत्, मन्दरो मन्दराऽभिधानः, कः पुनरसौ?, इत्याह—गिरिः, किमुक्तं भवति ?—मेरुपर्वतः नानौपशमिः अनेकविधांशुष्टमाऽऽत्ययवनपतिविशेषकपाभिः प्रकषेय उचलितो दीप्तौ नानौपशमिप्रज्वलितः, ता ह्यतिशयिष्यः प्रज्वलन्त्य एवाऽऽसते इति तत्पूर्वादास्वावर्पप्रज्वलित इत्युक्ते, यद्वा—प्रज्वलितानौपशमिनामौपशमिप्रज्वलितानौपशमिः प्रज्वलितशम्भस्य तु परनिपातः प्राभवत्, एवमिति मन्दरचक्रवति बहुभुतः, भुतमाहात्म्येन ह्यासवत्पत्नस्थिर इति शेषगिरिकल्पपरस्थिरसाधेयत्वा प्रवर एव भवति. तथाऽप्यकारेऽपि प्रकाशनशक्यम्विता आमर्षो-बध्याद्यः तथातिप्रतीना एव । इति सूत्रार्थः ॥

किं बहुना ?—

जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खलओदए ।

शाशारयशपदिपुजे, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ३० ॥

यथा स स्वयम्भूरमणः स्वयम्भूरमणाभिधानः उदीधस्समुद्रो-अयवमिनास्तुवृक् जलं यस्मिन् स तथा नानावर्तनानाप्रकारैः सरकलाऽदिभिः प्रविष्टां भूतो नानावर्तनपिपूर्वः, एवं भवति

बहुभुतोऽयमपि ह्यस्तस्यगुणानोक्तो नामाऽनित्यशरत्न-सांक्ष्य भवति, यदि वा—अक्षत उदया—प्रातुर्भायो यस्य सांक्ष्यतोदयः । इति सूत्रार्थः ।

साम्प्रतमुक्तगुणानुवादनः कलापद्वयगतश्च तस्यैव

माहात्म्यमाह—

समुद्रगंभीरसमा दुरासथा,

अचक्रिया केणइ दुपहंसया ।

सुयस्स पुण्या विउलस्स ताइओ,

सुविनु कम्मं गट्ठुचमं गया ॥ ३१ ॥

(समुद्रगंभीरसमं नि । आर्येत्वाऽऽरीयेय अलक्ष्यमप्याऽऽत्मकेन गुणेन समा गार्भार्यसमाः समुद्रस्य गार्भार्यसमाः समुद्रगार्भार्यसमाः, दुरासथ (सि) दुःखनाऽऽर्ध्वयन्तेऽभिभवदुःखा आसाधयन्ते वा जेतुं सम्माश्रयन्ते केनापीति दुराशया दुरासदा वा. अत एव अचक्रिया (सि) अचक्रिता अत्रातिताः, केनाचिदिति परीपदाऽऽदिना परप्रवादिना वा. तथा दुःखेन प्रधम्यन्ते परामिभूयन्ते केनापीति दुःप्रधमः त एव दुःप्रधमकाः क एवंविधाः? इत्याह—(सुयस्स पुण्या विउलस्स सि) सुख्यत्ययात् धृतनाऽऽगमेन पूर्णाः—परिपूर्णा विपुलेन अङ्गानङ्गाऽऽदिभद्रेति विस्तीर्यणैर्न तापिनस्त्रायणो वा एवावघाक्ष्य बहुभुता एव, तानेव फलतो विशेषयानु—माह—क्षयवित्वा विनाश्य कम्मं हानाऽऽवरणाऽऽदिगम्यत इति गतिस्तन्मुक्तमां प्रधानां, मुक्तिमिति यावत्. गताः प्राप्ता उपलक्षणवाद्गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । इह कैश्चान्नप्रकमऽपि बहुवचननिर्देशः पूज्यताव्यापनार्थं व्याप्तिप्रदर्शनार्थं च । इति सूत्रार्थः ।

एवं बहुभुतस्य गुणवर्णनाऽऽत्मिकां पूजामभिधाय

श्रियोपदेशमाह—

तम्हा सुयमहिइजा, उत्तमद्वयवेमए ।

जेणऽप्याणं परं चेव, मिदि संपाउण्णजति ॥ ३२ ॥

ति वेमि ॥

यस्मादसौ मुक्तिगमनावसाना बहुभुतगुणास्तस्मात्कुलम् आगममपिनिष्ठेययनेभ्यगुणविन्तनाऽऽदिनाऽऽभ्येत, उत्तमः प्रधानोऽयः प्रधानमुत्तमायः, स च भोक्त एव तं गवेषयति अन्वेषयतीति उत्तमार्थगवेषको येन कुनाऽऽभ्येत्येन आत्मानं स्वं परं ज्ञाप्य तपस्स्वादिकम्, एवाऽऽवधारणे, भिन्नकमश्च सत्प्राप्येदित्यस्यानन्तरं प्रष्टव्यः, ततः सिद्धि मुक्तिगतिः (संपाउण्णजति सि) सत्यक प्रापयेदेव नेह कश्चित्स्नेहः । इति सूत्रार्थः । इति परित्तमासी, प्रवीमीति पूर्ववत् । उक्तोऽनुगमः । सम्प्रति मयास्तेऽपि पूर्ववदेव । उक्तं ११ अ० ।

बहुस्तुयया—बहुभुतना—अ० । युगप्रधानाऽऽगमनायाम्,

उक्तं १ अ० । अतस्समद्वयवेमए । स्यात् ० डा० ।

बहुहा—बहुपा—अ० । अनेकवाचस्पदार्थे, प्राचा ० १ अ० ५ अ०

१ उ० । पञ्चा० ।

बहू—बहू—अ० । रमस्याम्, कां० ।

बहुमुह—बहुमुख—न० । 'बहुमुह' शब्दार्थे, प्रा० १ वाद् ।

बहेडम

बहेडम-बिभीतक-पुं० । वृक्षविशेषे, “अकलां बहेडमो ।”
पा०० ना० २४, गाथा ।

बहेडय-बिभीतक-पुं० । “पथि-पृथिवी-प्रतिष्णुमृषिक-हिर-
द्रा-बिभीतकभवत्” ॥ ८१ । ८८ ॥ इतोऽष्ट् । प्रा० १ पाद ।
“पथीयूवाऽऽपीड-बिभीतक-कीदृशेष्टो” ॥ ८१ । १०४ ॥
इतीति एत् । प्रा० १ पाद । स्वनामक्याते वृक्षभेदे, “आ-
मलकानि हरीतकयो विभीतकानि च त्रिकलाशब्देन व्यवहि-
यन्ते मिथुनिः । वाच० ।

बाउष्टी-पुचली स्त्री० पुचलिकायाम्, पा०० ना० ११७ गाथा ।

बाट-बाट-न० । एकचान्यनिपथे लोकाप्रसिद्धे आधभेदे, थ०
२ अथि० ।

बाढ-बाढ-त्रि० । घनीभूते, “गाढं बाढं बलियं । धनियं दृढं
अहस्यण अचर्यं ।” पा०० ना० ६० गाथा ।

बाशु-देशी । सुमग-पनसयोः, दे० ना० ६ वगे ६७ गाथा ।

बाशिञ्ज-बाशिञ्ज-न० । बाशिञ्जनेचिते, तं० । क्रयविक्रय-
स्वरूपे, (प्रव० ६ द्वार । थ०) व्यापारे, थ० । बाशिजां
बाशिञ्जमेव मुख्यवृक्षाऽर्थाजनां पायः भवन् । पञ्चमेऽपि-
“मृहमहद्यस्व य वच्छे, न चैव कमलायरे सिरि वसई ।
किं तु पुंस्त्वाय ववसा-यमायरे तीरशुद्धाण्ये ॥ १ ॥”
बाशिञ्जमपि स्वह्लादनीबीबलमाम्नाय्यकालाः अनुकूपमेव
कुप्यं भव्यया-सहसा वृक्षाद्यापनः । बाशिञ्जे व्यवहारशु-
द्धिश्च द्रव्यक्षेत्रकालमभेदाद्यनुद्धा-तत्र द्रव्यतः दम्बदश-
कम्भोऽस्यानाऽऽदि बह्वारम्भाऽऽदिनां भायं सर्वोऽऽ-
स्मना स्यात्, स्वह्लादाऽऽस्म एव बाशिञ्जे यतनीयम्, दुर्मि-
त्ताऽऽद्यानिर्वाहे तु यदि बह्वारम्भं अरकम्भोऽऽद्याचर-
त्, तदाऽऽनिच्छुः स्वं निम्बं सद्यःकुर्येव करोति ।

यदुक्तं भावभावकल्लणे—

“वज्रं तिष्ठाऽऽस्मं, कुण्डं अकामो अनिष्वहेतो अ ।

पुण्ड्रं निरारंभजं, दयालुश्रो सवञ्जयेत्सुं ॥ १ ॥

धना य महामुग्धिना, मणसा चि करंति जे न परपीडं ।

आरंभपावविरया, भुञ्जति त्रिकोणिरिदुच्छं ॥ २ ॥”

अहहमपरीक्षितं च पर्यं न स्वीकार्यं, समुदितं शङ्काऽऽस्पर्धं
च समुदितैरेव प्राज्ञं, न त्वेकाकिन, विषमपाते तथैव स-
हायकाऽऽदिभावात् । ज्ञेयतः स्ववक्रपरावक्रमाग्न्यसनाऽऽ
युगप्रवरहिते धर्मसामग्रीसहिते च क्षेत्रे व्यवहार्यं, न स्वयम्
बहुलाभेऽपि कालतोऽष्टाहिकात्रयपवर्तिष्यादौ व्यापारस्या-
यः, तथा वर्षोऽष्टिकात्मिकोऽपि व्यापारस्सायः, भा-
वतस्त्वनेकधा क्षत्रियाऽऽदिभिः सायुधैः सह व्यवहारः स्व-
न्योऽपि प्रायो न शुभावः, उद्धारकं च नदीवटाऽऽदिबिरोध-
कारिभिः सह न व्यवहार्यं, कलाऽम्बरव्यवहारोऽपि समधिकप्र-
हङ्काऽऽद्यानाऽऽदिभैर्योक्तोऽप्यथा तस्मात्तथाऽऽदिहेतुकेषा-
विरोधमभावात् । यत्ने कालतः प्रसङ्गात्, अनिर्वहंस्तु यदि उद्धार-
को व्यवहरति, तदा सत्यवादिभिरेव सह, कलाऽम्बरमपि देश-
कालाऽऽद्येक्ष्ये कक्षिकविक्रयकृत्युक्तवृक्षादिकं विशि-
ष्टज्ञानानिर्दिष्टमेव प्राज्ञं, स्वयं वा बुद्ध्या धने पृथीते लहाय-
करस्यावधेः प्रामेय देवं, ज्ञातु धनहान्यादिना तथाऽऽशङ्कोऽपि

शूनैश्चैनेस्तदर्थं एव चलते, अन्यथा विश्वासहान्या
व्यवहारभङ्गमसङ्कः । थ० २ अथि० । अग्न्यापि व्यवहारे
निजस्वस्याऽऽवनेन धर्मोपेयिमिति निम्नं, धर्मोपेयिताऽतः
साधर्मिकैरेव सह मुख्यवृक्षा व्यवहारो व्यावस्तस्याऽऽ
स्थितस्य निजस्वस्य धर्मोपेयिगत्वं भवत्, तथा—पर-
मस्तरमपि न कुप्यं, कर्मोपेयता हि भूतयः, किं मुखा मत्स्व-
रेण मवश्येऽपि दुःखकरेण ? । तथा—आयौषधव्यवहाराऽदि-
स्तुविक्रयाद्यपि दुर्मिच्छायाधिबुद्धिबल्लाऽदिवस्तुत्याऽऽ-
दि जगद्दुःखरूपसर्वया नामिलपत्, नापि दैवात्तज्ज्ञातमनुमो-
देत, मुखा मनोप्राप्तिव्याऽऽद्यापतेः । तत्वाहुः—

“उच्छिन्नं मुख्यं कलं, दम्बाहकमागवं च उद्धरिं ।

निवाहिअमपि जाणेतो, परस्व संतं न गिरिहज्जा ॥ १ ॥”

उचितं कलाशूनं प्रति चतुष्टयञ्च कृत्यत्वादिकृपा “व्याजे
स्याद् द्विगुणं विषयम्” इत्युक्तद्विगुणद्रव्ये त्रिगुणवाप्याऽऽ-
दिकृपा वा तां, तथा द्रव्यं गतिमधिरमाऽऽदि, आदिशब्दाश्च-
लङ्गतानिर्दिष्टप्रदः, तेषां द्रव्याऽऽदीनां क्रमेण प्रत्यक्षयल्ल-
येनाऽऽगतः संपन्नो य उक्तयोऽर्थवृद्धिरूपस्तं मुख्यं शेषं न
पृथकीयात्, कोऽर्थः, यदि कथाऽऽपूगफलऽऽदिद्रव्याणां क-
याद् द्विगुणाऽऽदिलाभः स्यात्तदा तमनुष्टाऽऽश्वतथा गुणहति
न संवत्विचमन्तेत्युत्तरं जातं, यस्तुफलऽऽदीनां क्षयोऽभू-
ति । तथा निपतितमपि परस्वकं जानन्न गृहीयात्, कलाऽऽ-
राऽऽदी क्रयविक्रयाऽऽदी च देशकालाऽऽद्येक्ष्यया य उचितः
शिष्टज्ञानानिर्दिष्टो लाभः स एव प्राज्ञः । थ० २ अथि० ।
(परवज्ज्ञं का हानिरिति ‘परवञ्चण’ शब्देऽस्मिन्नेव
भागे ४४४ पृष्ठे दृष्टितम्)

बाशिञ्जकर्मन्त-बाशिञ्जकर्मन्त-न० । यत्र बाशिञ्जयं बहवो
मिलन्ति लोकाल्लाहं स्थाने, दशा० १० अ० ।

बाशिञ्ज-बाशिञ्ज-पुं० । बाशिञ्ज, प्रव० २ भाध० द्वार ।

आचा० । वृ० । “पिहुडे ववहरतस्व, बाशिञ्जो देहं धूपरं ।”

उत्त० २१ अ० । कदप० । आ० म० ।

बाशिञ्जगम-बाशिञ्जगम-पुं० । द्वीपलाशकक्षेत्येयशोभिने

मगधदेशीये नगरे, प्र० ११ श० ३ उ । निष्पाद्यद् द्वारशब्-
बोरात्रात् (कप० १ अथि० ६ क्षण । आ० चू०) यत्रो-

ज्जिनकपुत्र आसीत् (स्वा० १० डा० । आ० म० । विपा०)

आनन्दनामा भ्रमनोपासककालीत् । उपा० १ अ०

आ० चू० ।

बाशिञ्जधर्म-बाशिञ्जधर्म-पुं० । बाशिञ्जधर्म, वृ० । (‘अ-

हुजाय’ शब्दे प्रथमभागे ४४१ पृष्ठे एको बाशिञ्जधर्म उदाहृतः)

बाशी-बाशी-स्त्री० । बचने, दशा० ७ अ० ।

बादर-बादर-त्रि० । अतिबल्लतरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

भ० । नि० चू० । बादरनामकोद्वाच्यशुभ्राङ्गनां गते पृथि-

वीकायाऽऽदी, प्रज्ञा० १ पद । प्रव० । पा० । स्फूरे, आ० ।

येषां बादरः परिणामः । स्या० २ डा० ३ उ० ।

अधोलाकाऽऽदिषु बादराः । बादरवीचकायान् प्रकृपयन्

स्वलयमाह—

अहिलो गे पंच बादरा पसता । तं महा-पुत्रिकाहाय,

आउकाइया, बाउकाइया, बयस्सहकाइया, उराला तल्ला

पाया । उक्तुलोगे यं पंच बादरा एए चेव । तिरियलोगे यं
पंच बापरा पयथा । तं जहा-एगिदिथा० जाव पंचिदिथा ।

“अद्रे” इत्यादि सुप्रसङ्ग, नवरमधऊर्ध्वलोकोपेस्तेजसा बा-
दरा न सम्भोति पञ्चैते उक्ताः, अन्यथा यद् स्फुरति, अयो-
लोकप्रामेयुषे वाद्रास्तेजसास्तेऽद्वयतया न विभक्तताः, ये
बाधेकपाठद्वये ते उपलुक्तामस्वेनोत्पत्तिस्त्वास्तित्वादिभिः ।
(उगला तस छि) अस्य तेजोवायुश्चपि प्रसिद्धमस्मत्तद्
व्यवच्छेदेन द्वौमिथ्याऽऽदिप्रतिपक्षयोर्मालप्रदण्डम्, सौरालाः
स्फूला एकेन्द्रियापेक्षेयनि, एकमिन्द्रियं करणं स्पर्शनलक्षणमे-
केन्द्रियजातिनामकमौर्यासदावरणस्योपसमाहव येषां ते
एकेन्द्रियाः पृथिव्याऽऽद्यः एवं द्वौमिथ्याद्वयोऽपि, नवरमि-
न्द्रियविशेषो जातिविशेषश्च बाध्य इति एकेन्द्रिया इत्युक्तमि-
ति । १५० ५ ६ ७ ८ ९ १० । (बादराः पृथ्व्येतेजोवायुवन-
स्पतिकायाः पृथिव्यादिशब्देषु) असदरे, १० १ २ ३ ४ ५ ।

एयस्स यं भंते । पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउ-
काइयस्स वाउकाइयस्स वणस्सइकाइयस्स कयरे काए
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा ।
वणस्सइकाइए सव्वबादरे, वणस्सइकाइए सव्व-
बादरतराए । एयस्स यं भंते । पुढवीकाइयस्स
आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा ।
पुढवीकाइए सव्वबादरे, पुढवीकाइए सव्वबादरतराए २ ।
एयस्स यं भंते । आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउका-
इयस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरत-
राए । गोयमा । आउकाइए सव्वबादरे, आउकाइए स-
व्वबादरतराए ३ । एयस्स यं भंते । तेउकाइयस्स वाउकाइ-
यस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए ।
गोयमा । तेउकाइए सव्वबादरे, तेउकाइए सव्वबादरतराए ।
मः १६ शः ३ उ० ।

बादरअपज्जत्त-बादराऽपयान्त-पुं० । बादरत्वयति अपया-
न्तावस्थाऽऽपन्ने जीवे, स० १३ सम० ।

बादराणाम-बादरानाम्-न० । नाराकर्मभेदे, यदुत्रयाञ्जीवा
बादरा भवन्ति, बादरत्वं च परिणामविशेषः । कर्म० । न स-
मुद्रांस्त्वमिष्टं बादरस्याप्येकेकस्य पृथिव्यादिशरीरस्य चक्षु-
षीक्षावाभावात्साञ्जीवविपाकित्वेन जीवस्यैव काञ्चिद्वाद्रप-
रिणामं जनयत्येन पुत्रलेषु, किं तु जीवविपाक्यप्येन शरी-
रपुत्रलेष्वपि काञ्चिदप्यभिप्रायः दर्शयति । तेन बादराणां य-
दुत्तरसमुद्भूतपृथिव्यादीनां चक्षुषा प्रदण्डं भवति, न स्वमाणा-
म् । जीवविपाककर्मणः शरीरे सशक्तिप्रकटनमयुक्तमिति
सेतु । मैवं, जीवविपाक्यपि कांश्चो भूयद्भविष्यतीत्यतिरिक्तालि-
ङ्गफलकसूत्रस्वेदजलकणमैत्राऽऽद्याताम्रपदवचनव्यपु-
प्रभुतिविकारं कृपितनरशरीरेऽपि दर्शयति, विविक्तत्वात्कर्म-
शक्तेरिति । कर्म० १ कर्म० । पं० सं० । प्र० ।

बादराणि गोयद्वयवग्गा-बादरानि गोद्वयवर्गगा-स्त्री० ।

बादरानि गोद्वयवर्गानामौदारिकतेजसकामेषु शरीरनामक-
मेषु प्रत्येकं ये जीवानामगुणाः पुत्रगणाः विखासापरिखा-
मेनापचयमायन्ति । तेषु, पं० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

बादरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । बादरा बोन्दिः शरीरं येषां
ते बादरबोन्ध्यः । बादरनामकमोदवर्गेषु जीवेषु, १० १
उ० ३ प्र० ।

बादरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । पर्याप्तत्वेन स्फूलाऽऽकार-
धरे, बादराऽऽकारापरिणि, म० १८ शः ४ उ० । स० प्र० । स्वा०

बादरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । बादरा अकिहीकृताः
सम्परायाः सम्प्रवलनकांशाऽऽद्यो यस्मिन् सः । १५० ८
७ ८ ९ । सञ्चयेयानि लोमस्यहास्यपुत्रशययति । आ० म० १
अ० । अनिवृत्तिबादराऽऽप्यनवमगुणस्थानवर्तिजीवे, स०
१४ सम० । उ० ।

बायरअपज्जत्त-बादराऽपयान्त-पुं० । ‘बादरअपज्जत्त’ शब्दा-
र्थे, स० १३ सम० ।

बायरणाम-बादरानाम्-न० । ‘बादरणाम’ शब्दार्थे, कर्म०
१ कर्म० ।

बायरणि गोयद्वयवग्गा-बादरानि गोद्वयवर्गगा-स्त्री० ।
‘बादरणिगोयद्वयवग्गा’ शब्दार्थे, पं० सं० ५ द्वार ।

बायरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । ‘बादरबोदि’ शब्दार्थे, १० १
उ० ३ प्र० ।

बायरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । ‘बादरबोदिपर’ शब्दा-
र्थे, म० १८ शः ४ उ० ।

बायरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । ‘बादरसंपराय’ शब्दार्थे
स्था० ८ ७ ८ ।

बायालीम-द्वावत्वारिशत-स्त्री० । द्वयिकायां चत्वारिंशत्स-
ङ्ख्यायाम्, कल्प० १ अ० १ लृण ।

बार-द्वार-न० । “सर्वत्र लवराभव (चात्रे) ॥ ८ ॥ २ । ७६ ॥ इति
क्रावित्पायेण (ऊर्ध्वमधश्च) बारं । दारं । शृङ्मुखे, प्रा० ३
पाद ।

बारत्त-बारत्त-पुं० । बारत्तपुराजस्याभयसेनस्यामाजे,
१० १ उ० १ प्र० । आ० म० । नि० म० । पि० । (बार-
कामात्वस्य प्रत्ययाप्रदण्डम् ‘द्विष्व’ शब्दे लृतावयानि
१३४६ पृष्ठे उक्तम्)

बारत्तगपुर-बारत्तगपुर-न० । बारत्तकामायाधिष्ठिते, नरि-
णि, ७ अ० ।

बारवई-द्वारवती-स्त्री० । सौराष्ट्रेयराज्यायाम्, यत्र कु-
ण्डो वासुदेव आसीद्विरष्टेर्नामध । नि० १ शः ३ वर्गे १ अ० ।

आ० म० । लृण० । प्र० । आ० क० । अ० म० । आ० म० ।
(‘गिण्ड’ शब्दे चतुर्थभागे २३६६ पृष्ठे वर्गक उक्तः)

बारम-द्वादश-त्रि० । द्वयधिकेषु द्वयसु, स्त्री० । उ० सं० ।
द्वादश-त्रि० । द्वयशक्यव्यापूरके, स्त्री० ।

बारसंगी-द्वादशाङ्गी-स्त्री० । द्वादशानामङ्गानां समुदायक-
प्रवचने, विश० । नैवा द्वादशाङ्गी कदाविखासीत्, न कदापि-

अ भवति, न कदाचिन्न भविष्यति; भूता भवति भविष्यति
अ भूता नित्या शार्वर्ताः । स्था० १ अ० ।

चारसमयजिघ्र-द्वादशमभिनित-पुं० । एकत्र समये ये समुत्प-
द्यन्ते तेषां यो राशिः स द्वादशप्रमाणः स्यात् तेषु । उत्पत्तौ
द्वादशबन्धनिरिङितेषु, भ० २० स्था० १० उ० ।

चारसावत्-द्वादशावर्त्त-न० । द्वादशाऽऽवर्त्ताः स्याभिधानगर्भाः
कायवपावारविशेषाः यतिजनप्रसिद्धा बहिर्मस्तत् द्वादशाऽऽव-
र्त्तैः । स्था० १२ सम० । द्वादशभिः कायवपावारैर्युक्ते कृतिकमणि,
प्रब० २ स्था० । आब० । अ० ।

चारसाह-द्वादशाऽऽवर्त्त-पुं० । द्वादशानामर्का समाहारे, स्था० १
भु० १ अ० ।

चारसाहदिवस-द्वादशा(स्य)हदिवस-पुं० । द्वादशानां पूरणो
द्वादशः, स एषाऽऽवर्त्तयेत्यस्य स द्वादशाऽऽवर्त्तः । स चार्थो
दिवसश्चेति विग्रहः । अथवा-द्वादशं च तदहश्चेति द्वाद-
शाहः । तन्नामको दिवसो द्वादशाहदिवसः । स्था० १
ठा० । द्वादशाऽऽवर्त्ता दिवसो द्वादशाऽऽवर्त्तदिवसः । अथवा-
द्वादशानामर्का समाहारः द्वादशाहस्तस्य दिवसो, येन द्वा-
शाहः पूर्णते । जन्मदिनात् द्वादशेऽङ्कि "चारसाहदिवसे अय-
मेराक्य गोपं गुणानन्दक नामभिन्नं करेति ।" स्था० १
ठा० । भ० ।

चारसी-द्वादशी-स्त्री० । एकस्य द्वादशेऽहोरात्र-विशे० । उच्ये० ।
व० प० । पुराणेषु द्वादशीशब्देनैकादशी उच्यते । स्था० १ ठा० ।
चारह-द्वादशन्-त्रि० । "क-न-च-अ-त-इ-प-य-०" ॥ ॥ १ ।
१७७ । इत्यादिना वल्लुः प्रा० १ पादः । "संख्यागद्देहः" ॥
॥ ॥ १ । २१६ । इति हस्य रः । द्वात्रिंशं दशसु, प्रा० १ पादः ।

बाल-बाल-पुं० । अभिनवप्रत्यये, सूत्र० १ भु० ५ अ० १
उ० । अचिरकालज्ञाते, रा० । जन्मत आरभ्याष्टौ वर्षाणि
यावत् शिशौ, अ० ३ अ० । ग० । प्रब० । पि० । नि० । नू० ।
विशे० । व० । नू० । "आपोऽशशो भवेत् बालो, यावत्सीर, अ-
वसकः ।" आचान् १ भु० २ अ० १ उ० । सूत्र० ।

बालप्रमज्या । बालं सि हारस्त इमा वक्ष्यामिगाहा-
निविशे । य इति बालो, उक्तोसो मज्जिमो जहसो य ।
एतेसि पत्तये, तिहं वि परुवणं वांरुं ॥ २२७ ॥

तिविहबालस्त पत्तये इमं वक्ष्यामि—

सप्तऽष्टगण्डुकोसो, छ पण्य मउको तु जा चतु जहस्ये ।
एवं वपणिकण्ड्यं, मावे उ वयाणुवसी वा ॥ २२८ ॥

जन्मस्थो सप्तऽष्टवरिसो जो सो उक्तोसो बालो, सुपंचव-
सो मज्जिमो, पगाऽऽदि जाव अबउरिसो एस जहसो । एवं वा
लं वततो निष्पर्थं प्रायसो भावे वताणुवसी भवति, वासहो
वयो साणुवसति ॥ २२८ ॥ कहां १, जहां बालो सवालमाचो । का-
रगगाहा । अहवासहोणु वष भेदो-जहजहसो, जहजम-
कोसो, जहजणुकोसो । एवं मज्जुकोसेषु वि तिहि तिभि भेदा
वक्ष्या इमं तिविहं बालकरणं लक्षणं च उक्तोसो गाथा ।

उक्तोसो दहृषं, मज्जिममो वा निवारितो संतो ।

जो पुण जहसवालो, इत्योवचिनो वि ख वि ठाति ॥ २२९ ॥

अं पुण ते बारिता करेति तं केरिस् ? गाहा—

छिंदंतमछिंदता, तिखि वि इरिताऽऽदि वारिता ।

उक्तोसा जति छिंदति, तथापि पुण ठाति तो दिह्वा ॥ २३० ॥
आदिसहानो पुढवादिषु आलिपणसिखणतावनवीयणसंघ-
ह्वाऽऽदि दहृषा । उक्तोसो जति तेषु छेदनाऽऽदिसु पयट्ठति
तो गुरुणा अक्षेण वा दिह्मेत्तोसो खेव अवारिखो ठायति । मज्जि-
मो पुण यदा बारितो तदा ठायति । जहसवालो जदा हस्ये
तेषु परिसो तदा ठायति, तथा वि वामहस्येणं छिंदति, पा-
देण वा ।

इयाणि ते केरिस् बाले मेरं करेति, तिबिहं बालल-

कण्यं च भण्ति—

मंडलगम्भि वि चरितो, एवं वा निट्टु चिट्ठति तदेव ।
मज्जिममो मा छिंदु, ठाहति ठाणं थ इं चिट्ठे ॥ २३१ ॥
मंडलं मा लिह सि मेरं अलंविता एध चिट्ठु सि मणितो
ठिया निसजा निविषा वा । इरिताऽऽदि वा अछिंदता उ-
क्तोसो जहेव भणितो तदेव ठितो । मज्जिमो वि इरिताऽऽ-
दि छिंदतो जदा वारितो तदा चिट्ठति । मंडले वि निरुद्धो
मेरं लोचिणु पासे ण चिट्ठति, इमो जहसो ।

गाहा—

दाहियकस्मि गहितो, वापकरंयं स छिंदति तथापि ।
न य ठाति तहिं ठाणं, अह कम्पति विस्मरे रुपति ॥ २३२ ॥
इरिताऽऽदिसु पुवचं गतार्थे । जहसवालो मंडलेण निरुद्ध-
ए तस्मि मंडलठाणे ण चिट्ठति, पाएण वा मंडलं भंजेति ॥
अह बालो रुज्जति मंडले तो चट्ठकडतो विस्मरे रोयति ॥
एसवथो इमाए गाहाए भण्ति—

जह भणितो तह तु ट्ठिय, पढमो विविपण फेडियं ठाणं ।
ततिथं थ ठाति ठाणं, एम विही होति निरहं पि ॥ २३३ ॥
कंठा । एस निरहं वि बालाणं सरुवे वि परुवणाविही व-
क्ष्यामः इमं तिबिहं बाले जो पञ्चावेति तरुस सिक्खावैतस्स
असिक्खावैतस्स वा इमं पच्छिंस् ।

गाहा—

अउणसीमा वीसा, एगुणवीसा य तिबिहं बालमिम ।
पढमे तवो विविपे पीसो, ततिप तव एव मूलं च ॥ २३४ ॥
उक्तोसवालं अउणसीसा, मज्जिमो वीसा, जहस एगुणवी-
सा । पढमे ति उक्तोस जदा सव्ये तद्वृणगता तया तेषु
खेव ठाणेषु छेदो पयट्ठति, विविपे मज्जिम तवछेदो जुगयं
गरुवति, एयं मीसं भणति । ततिप ति जहसण तवो खं
केवलो भवति, एव्यावैतस्स वा मूलं खेव ।

उक्तोसवालस्त अउणसीसं ति अं बुलं तस्सिमा चारणविही-
एगुणतीसं दिक्खे, सिक्खामितस्स मासियं लहुयं ।

उक्तोसगम्भि बालं, ते खेव अतिक्खणे गुरुणा ॥ २३५ ॥

अस्य अउणसीसं, गुरुसो सिक्खमसिलं य चउलहुगा ।

पुणरवि अउणसीसं, लहुगा सिक्खंतता गुरुणा ॥ २३६ ॥

अस्ये वि अउणसीसं, गुरुणा सिक्खे असिक्ख छल्लहुगा ।

छल्लहुगा सिक्खलम्मी, असिक्ख गुरुणा अउणसीसं ॥ २३७ ॥

पढेय य वेदादी, लहुगा गुरुणा य होति मासादी ।

सिक्खावैतपसिकवे, मूलकुदुगं तदेकं ॥२३८॥

एतेसि चउणं गाहाणं इमा सत्थिपरा कक्काणमावका-
वडोसगबालं पव्वावेसा सिक्खावैतस्स पग्गुणीनं दिवसा
मासल्लु, असिक्खावैतस्स मासगुक्क, अणं पग्गुणीनं दि-
वसे सिक्खावैतस्स मासगुक्क, असिक्खावैतस्स चउल्लु,
अणं पग्गुणीनं सिक्खावैतस्स चउगुक्क, अणं पग्गुणीनं
दिवसे सिक्खावैतस्स चउगुक्क, असिक्खावैतस्स छल्लु, अणं
पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स छल्लु, असिक्खावैतस्स
कुरगुक्क, अणं पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स छगुक्क असि
क्खावैतस्स मासल्लु छेदो, अणं पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावे-
तस्स मासल्लु छेदो, असिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, अणं
पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, असि-
क्खावैतस्स चउगुक्क छेदो, अणं पग्गुणीनं दिवसे सिक्खा-
वैतस्स चउल्लु छेदो, असिक्खावैतस्स चउगुक्क छेदो, अणं
पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स चउगुक्क छेदो, असिक्खावे-
तस्स छल्लु छेदो, अणं पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स छल्लु
छेदो, असिक्खावैतस्स छगुक्क छेदो, अणं पग्गुणीनं दिवसे
सिक्खावैतस्स छगुक्क छेदो, असिक्खावैतस्स पगदिणे मूलं,
ततो सिक्खावैतस्स पगदिणे मूलं, ततो असिक्खावैतस्स
एवं दिणं अणवट्ठो, ततो सिक्खावैतस्स पारंबो ।

अह्मसा एसव गमा, दिग्गाहि सिक्खेतरवजितो होति ।

मासादी तव छेदो, पणगादीप दिण्णकं ॥२३९॥

अहवा उडोसिगबालस्स तवो मासादी चेव छेदो पुण लहु-
गुरुगो पणमादी ताव णवथा जाव छुममसे सिक्खासि
क्खेतु मूनादिपा एककारिणं वहु ।

गाहा—

अहवा एसव तवो, छेदो पणगादितो लहु गुरुगा ।

जाव च्छमसिण उ, तवो मूलं दुगं चेव ॥२४०॥

अथवा उडोसिगबालं पव्वावैतस्स अउणीनं दिवसे मासल्लु
तवो, अणं अउणीनं दिवसे मासगुक्क तवो एवं अउणीनं
अउणेतहि चउल्लुगा चउगुक्क छल्लु छगुक्क छेदो य नेयव्वा,
मूलादी एकेकं दिणं, एय सिक्खा असिक्खा वा न कायवतिः ।

गाहा—

मज्झिम वीसं लहुगो, सिक्खपसिक्खस्स मासिओ छेदो ।

अथे वीसं लहुगो, छेदेतर मासकं चेव ॥२४१॥

अथे वीसं सिक्खे, मासं गुरुया व अस्सिकवे ।

छेदो वा गुरुओ वा, सिक्खमभी चेव चउल्लुगा ॥२४२॥

एवं अट्ठोक्ती, नेयव्वा जाव छगुरुक्खेदो ।

तेषा परं मूलकं, दुगं च एककयं जाण ॥२४३॥

अहवा सिक्खासिक्खे, तवछेदा मासियादि जा लहुगा ।

एवं जा छुमामा, मूलदुगं वा तदिकिकं ॥२४४॥

दो लहुया दो गुरुया तवछेदो जाव होति छगुरुगा ।

तेषा परं मूलकं, दुगं च एककयं जाण ॥२४५॥

एतेसि दोषहं गाहाणं इमा मावणा-मज्झिमं पव्वावेता वी-
सं दिवसे, सिक्खावैतस्स मासल्लु तवो, असिक्खावैतस्स

मासल्लु छेदो, अणं वीसं दिवसे सिक्खावैतस्स मासगुक्क
तवो, असिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, अणं वीसं दिवसे
सिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, असिक्खावैतस्स चउल्लु छे-
दो, अणं वीसं दिवसे सिक्खावैतस्स चउल्लु छेदो असि-
क्खावैतस्स चउगुक्क तवो एवं अट्ठोक्तीए तवछेदा
नेयव्वा जाव छगुरुक्क छेदो, ततो सिक्खासिक्खासु
मूलासुणवट्ठारविपा एककारिणं नेयव्वा । अहवा—मज्झिम
अणं वीसं दिवसे सिक्खावैतस्स चउल्लु तवो, अणं
वीसं दिवसे सिक्खावैतस्स चउल्लु तवो, असिक्खा-
वैतस्स चउल्लु छेदो, असिक्खावैतस्स छल्लु तवो,
अणं वीसं दिवसे सिक्खावैतस्स छल्लु तवो, अणं वीसं
दिवसे सिक्खावैतस्स छल्लु छेदो, असिक्खावैतस्स पग-
दिणं मूलं सिक्खावैतस्स पगं दिणं मूलं, असिक्खावैत-
स्स पगं दिणं अणवट्ठो, ततो सिक्खावैतस्स पगं दिणं
अणवट्ठो, असिक्खावैतस्स पारंबो, ततो सिक्खावैतस्स
एवं दिणं पारंबो ।

एयानि जहसो वीसं गाहा—

पग्गुणीसि जहस, सिक्खावैतस्स मासिओ छेदो ।

सो चेव असिक्ख गुरुक्क, अट्ठोक्तीए जा चरिमं ॥२४६॥

अहवा पदेमं छेदो, तदिवसं चेव मूलं वा ।

एयव होइ विनिण, ततिण पुण होइ मूलं तु ॥२४७॥

जहसं पव्वावेतो पग्गुणीनं दिवसे सिक्खावैतस्स मासल-
लु छेदो, असिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, अणं पग्गुणीनं
दिवसे सिक्खावैतस्स मासगुक्क छेदो, एवं छेदो अट्ठोक्तीए
णवथा, मूलं अणवट्ठो पारंबिपा एककारिणं नेयव्वा । अह-
वा—उडोसिगबालं पव्वावैतस्स छेदो भवति, मूलं वा, एवं
विनिण ए माज्झिम; जहसं पुण मूलमयं । ओदकाऽऽह-कहं
छेदो मूलं वा ? आवायाऽऽह-यदि अणरजसंभवो ततः छेदो,
चरणाभावं मूलं, जयम्यं बुक्क चरणाभाव एव, तेन मूलं ।
तिविधं बालं पव्वावैतस्स आवाया-इमे दोसा उहा-
हाऽऽदी—

वंधस्म तु चरमफलं, अयगोसो चेव होति छकाया ।

राईभसं चारय, अयमंउतराए य पडिबंधा ॥२४८॥

तं बालं दृष्ट्वा अतिमययणेषु अमंति गिहिसो—अहो इ-
मेसि समणाणं इहभयं चेव बंधवस्स फलं दीप्ति, अह-
ववा—एतेसि चेव जणिओ नि संकाए चउगुक्क, सिक्ख-
किते मूलं । अयगोसोवय अणणिकितो सुधंतो अण-
णपरिणतो जगो जगो क्षिणइ ततो ततो उहति, एवं लो
बालो अयगोसमागो मुक्को जगो जगो हिहति ततो ततो
छक्कायवदो य भवति । सो य राओ भल पाणं ओमा-
सति, जति राओ देति नो रातोमोयणं विराजितं, अ-
थ जेति तो परिवावणाणिक्कणं । भवति य लोतो—इह-
स्स बालसणं चेव बंधगामा उवक्को, इमे य सव्वाहा
चारपालनं करिणि, जेण एवं बालं निरुद्धो । अयको च अ-
थ निरुद्धो अयको—क्षिणकुपा समणा, बला य बाले थिहं-
मंति, अंतरायं भवति, बालपाडिबंधय य ते य विहंदिं जे
णिपिपबालं दीप्ता ते वा भवति ।

किंवाभ्युत् माहा—

कृच्छ्रं यथि वरखं, पम्बावेतो वि भस्सते वरणा ।

मूलावरादिषी खलु, वारभती बाधिमो वधं । २४६ ।

कृच्छ्रवृत्तिसे बाले चरितं न विज्ञानि, जो वि व पम्बावेति
संस्थिता वारिता भस्सति । अत्र प्रतिषेधद्वारेण इष्टान्तः
जडा वारभती वधिषो मूलं जेण तुष्टति तारिस् पणेषो
किणमति, ज्ञाय लामयं पिच्छति तं किञ्चिन्ति, एवं जे व-
रितालो भस्सन्ति ते न पम्बावेत्ते जे न भस्सन्ति तं पम्बावेति ।
वाचं पम्बावेत्तस्य य अम्हा इमं तत्वाक्यम् भस्सति
तम्हा न पम्बावेति—

उत्पायमणुष्पायं, खाऊयं क्विन्नं तवोक्कम् ।

तवगुणलक्ष्मणेयं, जिणवउत्तणुम्भएहिं खु । २४७ ॥

कृच्छ्र उत्पायं, गुरु अणुष्पायं, एतेहिं दोहे अरेहिं क्विन्नं
तत्वाक्यम् भवति ।

कहं पुण क्विन्नं ? भएवति । माहा—

उत्पायमणुष्पायो, पासो चउपास क्विन्नं तवो व ।

एतेन क्विन्नं बी, छेओ संमाण एक्कं ॥ २४८ ॥

पासो उपपन्नो, अणुष्पायो २, एवं चतुपासलक्ष्मणमादि
उपायताणुष्पायानि, एवं क्विन्नं तत्वाक्यम्, केदो वि एलो
केव क्विन्नं, सेसा मूलादिना एक्कं भवति, नप आत्मको
गुणः तप वव वा गुणः तपोगुणः, तपोगुणस्य लक्ष्यं तपो-
लक्षणं, लक्ष्यतेऽनेनेति लक्षणं, मालेनेपलक्षितः आत्मिकल-
क्षणः तपः । एवं चतुपासलक्ष्मणमास्यवि, एतदेव वक्षि-
तपोगुणलक्षणं बालप्रवाजेन भवति, न पञ्चकाऽऽदिरित्यर्थः ।

विदियपणेष बालो पम्बाविज्जति ' जिणवोदसपु-

ब्धीए दिक्खन्ति । ' अस्व व्याख्या—

पम्बावेति जिणा खलु, वोदसपुब्धी य जो व अस्सेमी ।

एए अन्ववहारी, गच्छगए इत्थिमा नाओ ॥ २४९ ॥

जिन्ना वोदसपुब्धी अनितसेसी वा पम्बावेति । शिष्वाऽऽह-
अन्वये एते अन्ववहारी जहा गच्छगता पम्बावेति तथा मे
अक्खह के वा जिणादीहिं पम्बावेति । अतो भवति ।

माहा—

सत्पाए अइमुषो, पणओ सेजंभवेख पुक्खविहा ।

पम्बाविष्मो य चोरो, क्खमासो सीहगिरिणा वि । २५० ॥

उवसंते व महाकुले, खातीवगे वि सस्मिजेउतरे ।

अजाकारखजाते, अणुष्पाया व पव्वजा ॥ २५१ ॥

शास्त्रा तीर्थकरा, तेन अतिमुक्तकुमारो पम्बावितो, वोद
सपुब्धविदेख सिजंभवेख अणको पुत्तो मणो पम्बावितो,
अधितद्विमितं अनितसपुब्धेण सीहगिरिणा चोरो पम्बा-
वितो, बालपम्बावेत्ते इमं गच्छवासिकारवं-उवसंते वि
महाकुले नातीवगे ।

एतेहिं दोहद वि दाराण इमं वक्खणं । माहा—

विपुलकुले अरि वालो, पातीवगे य केवगादिमते ।

वज्जवावरक्खए सा- र वेति आसखशालाई ॥ २५२ ॥

किं वि विपुलं विविधकुलं उवसंतं पम्बावितं, वरं
तस्य बालपुद्गलस्यो, अह अहं वनं बालं पम्बावेह तो
सखे पम्बावामो, ते वल्लभा—विषयमीदे बालं ठवेह, तुक्के-
पुण पम्पयह, जति न ठवेति वीया वा ख इच्छन्ति तो
सह बालेषु सखे पम्बाविज्जति वहुगुणतरं नि कारं, मा त-
ण्डिबंघेषु सखावि अरुणं । अहव कस्सवि सापुत्तस सख-
खग्गो सखो असिवादिषा मणो, नवरेखं बालं जीवति,
न य नस्स कोवि वावाराहणो अरिप, ताहे सो सापू अ-
वल्लवावरक्खणो हेउंतं बालं आसखं पुत्तं भातिवं पम्बावेत्ता
संरक्खति ।

माहा—

एवं सन्नितराख वि, अजाए व वडिबंघपदिशीए ।

कजं करेमि सविचो, जदि मे पम्बावयह बालं ॥ २५३ ॥

सम्प्रदिष्टुसंतिवं बालं अणाहयं पि एवं केव सावेत्ति ।
तरो सि-सज्जत्तरो, तस्स वि संतिवं बालं अणाहं पम्बावे-
ति । अजा पम्बावोपण कामानुरेख वा कण वि बाला पवि-
भुत्ता, तस्स य समानुत्तो, तण्डिबंघो जातो, गर्भसंभवे-
त्यर्थः । सा य संजमयी न परिच्छद्वत्त्वा ज्ञया परक्खा तण्ड
बालं पम्बावययं सत्यकिवत् । कारकजले ति कुलगगलंघकजं
अज्जमि वा गच्छादिए कजे सविचो मत्तो सो भणुजा-अ-
हं वो तुम्हं इमे कजे करमि, अह मे इमे बालं अलक्खणं
मूलनक्खणिं वा पम्बावेह, ताहे पम्बावेज्जा । आयसहग-
हयातो असिबकताराऽऽदित्तु वि कोवि भणुजा-अहं मे
परितप्पामि, अह मे इमे बालं पम्बावेह, एमादिकारवेहिं
अणुष्पाया बालपम्बावजा ।

गच्छवासिणं पम्बाविषायण य तेसि इमा

वट्टापणविही । माहा—

भते पाणो धोवणं, सारखे तह वारणे ।

कारखसम्बावातो, गाहेयव्वा पयत्तेणं ॥ २५४ ॥

विषं महुरं रितुकलमं च ते भवंति, पाणं पि ते म-
पुरादि इदं दिवज्जति, रातो वि भयगाणं ठवेति, धोवणं
ति-अन्मंगणुवहणहाणं च ते फासुएणं कीरति, कणक-
रेणखं च तेवस्सी भवति, लेवाडानि वा सर्व्वेले धोवन्ति
पडिलेहयाऽऽदि पुव्वकहितेसु अरिपु पुणो साराणा कज्जति
असमायादिकरणं करेते हरियाहं वा विन्देत्तो केज्जो वा
वारिज्जति । वरखकरखेसु य खिउज्जति, सज्जकां च
पयत्तेणं गादिज्जति ।

निजमुपभुत्तगुणा इमे माहा—

शिद्धपुत्रेहिं आऊ, पुत्तसि देहिंदिया य मेहा व ।

अर्थेति तस्य खजति, सङ्गऽऽपु पीहगादीयाऽऽह ॥ २५५ ॥

कोदकाऽऽह-कथमायुः पुहि ? आवारोऽऽह-कथं देव-
कुमारकरुता केवस्य सिग्गमगुत्थयादुत्तो दीर्य्यं, सुल-
यसुसमायां च कालस्य सिग्गवत्थाय दीक्षेयमायुः । तस्य
इहापि सिग्गममपुराऽऽहारात्तु पुहिरायुषो भवति, सा च न
पुद्गलहृजेः किं तु युक्तमासमहाया, कनेण भोगेयमेव । देव-
स्य च पुहिरिन्द्रियाणां च पट्ठवं भवति, मेधा च भीरावपिणा
भवति । ज्ञय य सो बालो भउज्जति-अनुगस्स पुण नि, तस्य या-
मे नवरे वेले रउजे वा अक्खन्ति, जाव नहणं जातो, सङ्ग

कुले य संतरपीसुगपीठगादी सत्त्वं से अद्वाकडं भवति ।
इत्थी वि बाली एवं जेव । बाले सि दारं गये । नि० ७० ११
उ० । बाल इव बालः । अने, सूत्र० १ भू० १० अ० ।

तत्त्वमनिभूताऽऽमा किंभूतो भवतीत्याह—

अवि से हासमासज, हुंता मुंदीति मखति ।

अलं बालस्स संशेषं, वैरं वहुति अपण्णो ॥ ३ ॥

हीमयाऽऽदिमिनासः केतोविश्वयो हासस्तमासाध अङ्गीकृत्य
स कामयुधुईन्वाऽपि प्राणिनो नन्वीनि कीडेति मन्थते, वदति
व महामोहाऽऽवृत्तेऽप्युमाध्यवसायो यथैते पशवो मृगयार्थं
सृष्टाः, मृगया च सुखिनां कीडापि भवति, इत्थेयं मृगवादा-
द्वत्ताऽऽदानाऽऽदिव्यव्यायोऽयम्, यदि नासैवं ततः किमि-
त्याह—अलमिमादि, अलं पयोसं बालस्याङ्गस्य यः प्राण-
तिपाताऽऽदिक्रयः सङ्गा विषयकपायाऽऽदिमयो वा तेनाऽलं,
बालस्य हास्याऽऽदिसङ्गनालं, किमिति चेद्? उच्यते—(वे-
रमिमादि) पुरुषाऽऽदिषचसमुच्चैरं तद्बालः सङ्गाऽनुपङ्गी
सत्तात्मनो वदयति, तद्यथा—गुणसेनेन हास्यानुपङ्गादभि-
शमार्थं नावाधिरेकपायिकपहसता नवभवानुपङ्गं वैरं वीरि-
तम्, एवमन्यत्राऽपि विषयसङ्गाऽऽदावायोऽयम् ।

यतश्चैवमतः किमिमाह—

तस्मादपि विज्जो परमं ति शूचचा,

आयंकदंसी शू करोति पावं ।

यस्माद्बालसङ्गिनो वैरं वदन्ते तस्मादतिविद्वान् परमं मो-
क्षपदं सर्वसर्वकरं चारित्र्यं वा सम्यग्ज्ञानं सम्यग्दर्शनं वा,
एतत्परमिति ज्ञात्वा किं करोतीत्याह—(आयंक इत्यादि)
आयङ्को तत्काऽऽदिदुःखं, तत् प्रपुंशीलमभ्यस्यानङ्गदृष्टिं, स
पापं पापानुबोधं कर्म न करोति, उपलक्षणार्थेनात्र कारय-
ति नानुमन्यते । अत्रावा० २ भू० ३ अ० २ उ० । सूत्र० । रा-
गद्वेषोवर्तिनि, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । रागद्वेषोक्ते,
सूत्र० १ भू० ४ अ० १ उ० । आवा० । रागद्वेषोक्तेवेतसि,
सूत्र० १ भू० ५ अ० ४ उ० । उ० । हिताहितप्राप्तिविवेकर-
हिते, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । हेयोपादिविवेकले, उ० न
अ० । सत्सत्त्वविवेकविकले, सूत्र० १ भू० २ अ० १ उ० ।
जी० । उ० । कषायकलुषितः तत्राऽऽमनि, सूत्र० १ भू० १
अ० न उ० । आवा० । बालिरो, प्रथमं १ आध० द्वार । यथा
शिथुषाः सत्सत्त्वविवेकैकहयापत्तकिञ्चनकारिणो भाषिणो
वा भवन्ति तथा वे स्वयंभावाः सन्तः परानपि मोहयन्ति
ते बाला उच्यन्ते । सूत्र० १ भू० १ अ० ४ उ० । दृश० ।
भूदे, अ० ३१ अ० १ सूत्र० । तं । स० । उ० । वि-
शिष्टविवेकविकले, "बालः पश्यति लिङ्गं, मध्यमबुद्धिर्विचार-
प्रति सत्त्वुत्तमम् ।" यो १ वि० । "तत्र बालो रतो लिङ्गे ।"
बालाऽऽदिषु मध्ये लिङ्गं लिङ्गमात्रे रतो बालो लिङ्गमात्रप्रा-
धान्यापेक्षयाऽऽदारम्भस्वात् । द्वा० १ द्वा० । द्वय्या० ।
क्षणावाविरतिकपक्षिकविकले, आनु० । स० । सर्वविरति-
मखिणामाभावधति, आनु० । स्या० । प्रा० । अनु० । असंयते,
७० ३ उ० ।

एतदेव बालत्वाऽऽदि जीवाऽऽदिषु निरूपयन्नाह—

जीवा शं भेदे । बाला पंडिया बालपंडिया । गोयमा ।

जीवा बाला वि पंडिया वि बालपंडिया वि । योरइयां पु-

च्छा? । गोयमा । योरइया बाला शो पंडिया, शो बालपं-
डिया । एवं चउरिदियां । पंडिदियतिरिक्खपुच्छा? ।
गोयमा । पंडिदियतिरिक्खजोखिया बाला शो पंडिया,
बालपंडिया वि, मणुस्सा जहा जीवा, बालपंतरजोइसियं-
वेमाखिया जहा योरइया ॥

(जीवा सुमियादि) मणुक्कानां संयत्ताऽऽदीनामिदोक्कानां च
पण्डिताऽऽदीनां यद्यपि शुद्धत एव भवेत्, नापैतत्तथाऽपि न-
यत्तत्वाऽऽदिव्यपदेशः क्रियाव्यपेक्षः, पण्डितत्वाऽऽदिव्यपदेश-
स्तु बांधविशेषापेक्ष इति । म० १७ श० २ उ० । ऊरुकिाऽऽ-
दिलोमनि, अनु० । केशे, प्रथमं १ आध० द्वार । सूत्र० ।
काइयपयोत्रान्तर्गतमोक्षविशेषप्रवर्तकयो, स्या० ७ डा० । मू-
खे, "बाला मूढा मंश, अयाखया बालिस्सा जहा मुक्क्या ।"
पार० ना० ७१ गाथा ।

बालभ-दंशी-चणिकपुत्रे, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालक-पुं० । "नादियुजोरन्वेयाम्" ॥ न । ४ । ३२७ ॥ इति

कश्य गो न क्लिकपिशाचिके । शिशौ, प्रा० ४ पद ।

बालउड्डी-दंशी-पञ्चालकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालकिच-बालकृत्य-पुं० । बालस्येव हृत्वं यस्य स बालकृ-

त्यः । बालवचनांशोचितकारिणि, सूत्र० २ भू० ६ अ० ।

बालकीला-बालकीडा-स्त्री० । घृताऽऽदिकपायां, बालिशज-

नाऽऽवरितकीडायाम्, अ० १० ।

सम्प्रति बालकीडापरिहारकपं पञ्चमं भेदमभिधि-

स्तुगोपायार्थमाह—

बालिसजशुकीला वि हु, मूलं मोहसंश्लथदंदाभो ।

बालिशजनकीडाऽपि बालजनाऽऽवरितकीडाऽपि घृताऽऽ-

दिकपा । उक्क च—"अउरंग-सारि-पडिय-वडाई, लावयाहु-

डाई । पयहुत्तर-जमगाई, पदेलियारिहि" नो रमइ ॥१॥" इति ।

आसतां सचिकारजिपनमित्यपिशुदार्थाः । दुरल्लङ्कोर । लि-

ङ्गं चिह्नं मोहस्यानर्थावहत्वात् । निष्फलप्रायाऽऽरम्भपुत्तेरि-

हात्यनर्थाजनकत्वेन च जिनदासस्येव । अ० १० २ अर्थि० २

लक्ष० । अ० ।

बालकुमुमरामि-बालकुमुमराशि-पुं० । अचिरकालजातानां कु-

मुदपत्राणां राशौ, रा० ।

बालग-बालक-पुं० । शिशो, मूखे, कामिनि, तं० । गवाहि-

बालनिष्पन्नबालके सुखे काशुहके, आवा० २ भू० १ वृ० १

अ० न उ० । गवादिबालनिष्पन्नबालके, य० २ अर्थि० ।

बालगपुत्रगृह्य-बालकोपगृह-न० । ६ न० । बालका भूनाः,

कामिनि इत्यर्थः । तेषामुपगृहमानि प्रच्छन्नरक्षाऽऽदीनि । प-

रपुरुषाणां प्रच्छन्नरक्षणे, केशकलापानां रचनासु, तं० ।

बालग-बालाग्न-न० । केशानामप्रमाणे, अर्थि० । इथेरु-

द्वेषुकरकुरुमनुष्याणां स्ववर्षिकं बालाग्नं भवति ।

नैरष्टमिहुरवर्षस्यकमनुष्यबालाग्नं, नैरष्टमिहमवर्षस्य-

वतमनुष्यबालाग्नं, नैरष्टमिः पूर्ववर्षापरवर्षद्वयमनुष्य-

बालाग्नं, नैरष्टमिहमवर्षवतमनुष्यबालाग्नम् । इह चैवं

बालाग्राणां भेदे सत्यपि बालाग्नजातिसामान्यविवक्षया

बालामिति सामान्यैकमेव सूत्रं निर्दिष्टमिति (१४०४ गद्या) प्रथ० २४४ द्वार। उपा०। अतु०। स्वा०।

बालगोपाधिया-बालाप्रोपतिका-स्त्री०। देशशब्दो बा०यम्। आशयं तद्वाग्यनमर्थस्थिते कीडास्थाने लघुमासोद् वं प्र० ४ पाठु०। तद्वाग्योपरि प्रासादे, जी० ३ प्रति० ४ अचि०। च०प्र०। ज०। अलमर्थमन्तिरे, उच० ६ अ०। ब-लभ्याम्, उच० ६ अ०।

बालवर्द-बालचन्द्र-पुं०। यत्कृत्स्नहिनीयाचन्द्र, का० १ भु० १६ अ०। साकेत नगरे बन्धुवत्सकस्य राज्ञः प्रियदर्श-नायां जाते पुत्रे, आ०म० १ अ०। येरवने प्रथमवर्त्तमान-तोषकरे, प्र० ७ द्वार। आसद्वक्तृत्वविवेकमञ्जरी उपदेशक-स्यवाच्योपरि टीकाकारके, अयं च ग्रन्थकारः विक्रमसंवत्-१३२२ वर्षे आसीत्। जै०२।

बालचंद्रायण-बालचन्द्रासनन-पुं०। भरतक्षेत्रजर्षभजिनस-मकालिके ऐरवतजे प्रथमतीर्थकरे, ति०।

बालचावल-बालचापल-न०। एकान्ताज्ञानरूपस्य स्वकपा-नपक्षिचने, अष्ट० १६ अष्ट०।

बालत्रय-बालजन-पुं०। मूर्खलोके, तं०। सूत्र०। निर्वि-वेकतयाऽसदनुष्ठानमवृत्ते, सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ०। मूर्खे, उच० २० अ०।

बालपथ-बालङ्ग-पुं०। बलं जानातीति बलङ्गः। छान्दस-त्वादीर्घवम्। आरम्भकसामर्थ्ये, यथाशक्यनुष्ठानवि-धायिनि अग्निहूतबलधीये, आ०च० १ भु० २ अ० ४ उ०। बालतप-बालतपस्-न०। बालं तपो यस्य स बालतपः।

अनधिगतपरमार्थत्वमावे दुःखमोहमयैराध्यानान्प-र्बकनिर्वातिततपःप्रभृतिरूपप्रतिषेधे मिथ्यादृष्टौ, कर्म० १ कर्म०। बालतपसालम्बे दृष्टान्तः—“ वसंतपुरं नगरं, तस्य सेविष्वरं मारीय उरुसायं, तस्य ईदनागो नाम दारश्च, सो मिषाणो पाणियं मगाह जाव सख्याणि मयाणि प-च्छहः। दारं पि लोमेण कंठियाए दक्षियं, ताह सो सुण-इयच्छिदणं निगंतूणं तस्मिं नगरे कप्परेण भिक्खं दिहइ, लोमो सो देह भूयपुंयं सि काउं एवं सो संयहइ। इतो य एगो सत्थवाहो राय्याह जाउकामो घोसणं घोसायेह, तेण सुयं, सत्थेण समं परिघतो, तस्य तेण सत्थं कुरो लखो, सो जित्थितो न जित्थो, चित्थियविसे सत्थवाहणं दिट्ठो चित्तेह नूणं एस उववासितो, सो य अश्वत्थलिंगी। बिइयविसे हिउं तस्स सेट्ठिणं बहु निउं च दिउं, सो तेण पुवं दिवसा अजि क्खण अरथइ, सत्थवाहो राय्याह जाउकामो घोसणं घोसायेह, तस्स महती आस्था जाता। सो तइयविसे हिउं तो स-त्थवाहणं सहायितो—कीस कलं नागतो?। तुदिक्को अरथइ, आणइ। जहा छुं कयं, लहा से दिणं, तेण उजि अ-एणे ठो दिवसे अथाविनो, लोको वि परिघतो, अणुस्स वि-निमित्तं कयं, तस्स वि न मेणहइ। अजे भणंति-एसो एणपि-डितो तेण तं अट्ठापयं लखं, सत्थवाहणं भणितो-मा अजस्स कूरं मेहिइउज्जति, जाव नगरं गमिस्सइ ताव अहं देमि, गया नगरं, तेण से खियवरे मढी कतो, ताहे सोसं मुञ्जायेह, का-सावणियं बीबराणि मेणहइ, ताहे चिक्खतो, जातो, ताहे जदि वसं से पारमयं तद्विषयं लोमो आयेह भसं, वणस्स पडिक्खइ, ३३०

ततो लोमो न जाणइ, कस्स पडिक्खंति, ताह लोमेण जाण-णानिमित्तं भेरी कया, जो देह सो नाडेह, ताह लोमो पवि-सइ, एवं वच्छइ कालो, सामी समोसरतो, ताह साङ्गं सं-दिसावेता मणिया-मुहुत्तं अग्रधइ, अणुसणा, तस्मि जिमि-ए भणिया-आयरइ, गोयमो भणिया-मम वयणेणं भणिया-सि भो अणुगपिडिया। एणपिडितो ते ददुहुमिच्छं, ताहे गोयमसामिणा भणितो रुद्धो, तुम्हो अणुगाणि पिडिसयाणि आहारेह, अहं एणं पिडं भुंजामि, तो अहं वेष एणपिडिओ, मुहुत्ततरस्स उवसंतो चित्तेति—ए एते मुसं ववन्ति, किह होजाइ, लहा सुत्तो, होमि अणुगपिडिओ, अद्विचलं मम पार-णयं तद्विचलं अणुगाणि पिडिसताणि करेति, एए पुण अक-थमकारियं भुंजति, तं सचं भणंति, चित्तंतेण जारं संभरिया, पसेयबुद्धो जातो, अग्रभयं भासइ, ईदनागेण अरइया उरुं सिद्धो य एवं बालतपेण सामायेह लखं तेण।” आ०म० १ अ०। बालतवस्ति (य) -बालतपस्ति-पुं०। लौकिकतापसं (४६२ गद्या) आ०म० १ अ०।

बालतपोकर्म-बालतपःकर्म-न०। बाला इव बाला मिथ्या-दृष्टस्तेषां तपःकर्म। मिथ्यादृष्टां तपःक्रियायाम्, स्था० ४ डा० ४ उ०।

बालदिवायर-बालदिवारकर-पुं०। प्रथममुद्रच्छति सूत्रे, स हि उदये रक्तो भवतीति बालपदोपादानेन रक्तवस्तुपमानत्वे-न वयर्थेति। ज० १ घस०। रा०। जी०।

बालपंडिय-बालपरिहृत-पुं०। अचिरतत्वेन बालत्वात् विरत-त्वेन च परिहृतत्वात् बालपरिहृतः। संयत्ताऽसंयते, स्था० ३ डा० ४ उ०। देशविरते, अतु०। सूत्र०। ७०। बालपरिह-तोभयव्यवहारानुगतत्वात् देशविरतिसामयिके, विश०। सर्वविरतिपण्यामाभावात् बालं स्थूलप्राणान्तिपाताऽद्वि-रमणाच्च परिहृतं बालं तच्च तत्परिहृतं च बालपरिहृतं तद्वि-रामन्मरणमपि बालपरिहृतम्। बालपरिहृतमरणं, आतु०।

बालपंडियमरण-बालपरिहृतमरण-न०। आद्यकमरणं, प्र००।

जाणीहि बालपंडिय-मरणं पुण देसविरपायं।

आनीहि बालपरिहृतमरणं मिश्रमरणं, पुनःशब्दः पूर्वपक्षेण विशेषयोरुपसर्गः देशात्सर्वविरतिव्यवर्तयता स्थूलप्राणव्य-परोपणाऽद्विरता देशविरतारूपेण देशविरतानाम्। प्र० १२४ द्वार।

देसिकदेसविराओ, सम्मदिट्ठो मरिज ओ जीवो।

तं होइ बालपंडिअ-मरणं जिणसामणे भणियं ॥ १'।

(देशविरतव्याख्या 'देसिकदेसविरय' शब्दे चतुर्थ-भागे २६३४ पृष्ठे गता) तथा सम्यगविरपरीता नव-भदानरूपा दृष्टिर्दृश्यं यस्याऽसौ सम्मदृष्टिः, एवंवि-धो यो जीवः धावकसम्बन्धी श्रियते, तद्विह मरणं जि-नशानमे बालपरिहृतमरणमिति भवति भणितं, शेषजा-सनेषु बालमरणऽऽदिमाभावात् यथाभावात्, तत्र सर्वविरतिप-ण्यामाभावाद्वाक्यं स्थूलप्राणातिपाताऽद्विरमणाच्च परिह-ृतं बाहं च तत्परिहृतं च बालपरिहृतं, तद्योगात् मरणविषय-बालपरिहृतमित्यर्थः। जिनशानसे च मरणमनंकवा, कथितम्-आधीचिमरणाऽद्विदेहात्। तथानंकविधमपि इह पञ्चधा प-रिकल्पितम्। तद्यथा-मिथ्यादृष्टां बालं बालमरणमविरतस-

बल्यमरणाणि वा ०जाव अश्वराणि वा तद्वपगाराणि
वा बालमरणाणि वा पसंसद, पसंसंत वा साइइ ॥१६६॥
एवं व्याख्या ग्रन्थेनैव ।

गाहा—

गिरिपवदशाऽऽदिपराणां, जेचियमेता उ आदिपा सुखे ।
तेभिं अमताराणं, पसंसते आणमादीणि ॥ ५०७ ॥
तेसिं सुत्ताभिदिपाणं दुवासरदं बालमरणाणं अमताराणं
पसंसद, आणदिया दोसा, च उगुं च पच्छिंते ।

गिरिमरुतकभिगुणं चउयइ हिंमं वक्काणं । गाहा—

जत्थ पवातो दीसति, सो तु गिरी मरु अदिस्समाणो तु ।
नदितडमादी उ भिगु, तरुउ अस्सोयवडमादी ॥५०८॥
गिरिमरुतं विसो, जत्थ पवप आकडेहिं अदो पवा-
यणुट्ठाणं दीसह सो गिरी भअइ, अदीसमाणे मरु । भिगु-
यादितडा, आदिसदातो विउज्जु जायं अगडो वा भअइ, प-
वपवडमादी तक् एतेहिंनो जो अप्पाणं सुंचइ मरणं च
ववसिअतं तं पवडणं भअइ । एते चउरो वि पवडणसामअ
एको मरणभेदो, एतपु चैव चउसु पक्खंदणं पवडणं ।

पक्खंदणाणं हिंमं भेदा । गाहा—

पडणं तु उप्पत्तिता, पक्खंदणं पाविऊणं जं पटति ।
तं पुण गिरिमिं जुज्जति, नदितडपडणं भिगुं हिं वा ॥५०९॥
यागुण्यो उड्डं उप्पत्तिता जो पडइ वक्खंडेने डिंडिकवत्
एयं पवडणं, जं पुण अट्टाओ पाविता पडइ तं पक्खंदणं ।
अइवा—ठियसिअणिवक्खस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्य पव-
डणं; उप्पाइय पक्खंदणं तं पुण पडणं पक्खंदणं वा गिरिमिं
जुज्जइ, चउतोस्येः । नदितडभिगुं हिं वा पडणं पक्खंदणं
च जुज्जइ, तरुसु कदं पक्खंदणं जुज्जइ ? ।

अओ भअइ । गाहा—

ओसेविऊणं संपा—ठियस्स तरुतो पवडणं होति ।
पक्खंदमणुपत्तिता, अंदोलैऊणं वा पडणं ॥ ५१० ॥
इत्येहिं साहाय लुगिउं ओलविउं पडंतस्स पवडणं ककु-
म्भा वा समपाइडियस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्स पवड-
णं, ककुम्भडियस्स जं उप्पत्तिता पडणं तं पक्खंदणं; इत्येहिं
वा लोविउं जं अंदोलैता पडइ तं वा पक्खंदणं, चउरो
वि पक्खंदणापक्खंदणसमाणसामअं विअओ मरणभेदो,
जलणपसंसापवेससामअओ तइओ मरणभेदो, जलजल-
णपक्खंदणं चउरयो मरणभेदो, सेसा विसभक्कणाइया अ-
ट्ट पसेवभेदो, विसभक्कणं पसिउं, सत्थेण अप्पाणा अप्पाणं
वि वावायइ ।

बल्यवसल्लणं हिंमं वक्काणं । गाहा—

बल्यं वल्लायमाणं, जो मरणं मरति रीणसत्तया ।
सोतिदियादिविसप, जो मरति वसडमरणं तु ॥ ५११ ॥
अजमजोमेसु बलवोहीणुऽलसताम जो अकामो मरइ
एयं बल्यमरणं, मलं वा अप्पाणो वसेइ इदिविसिअसु राग-
दोसे कसायवसडो च मरतो वसडमरणं मरइ ।

अंतोसल्लणं हिंमं वक्काणं । गाहा—

तम्मी चैव भवम्मी, मयाण जेसिं पुणो वि उप्पत्ती ।
तं तम्भविंयं मरणं, अविगयभावं मसल्लं च ॥ ५१२ ॥
अजिम भवे वट्टइ तस्सेव भवस्स हेउसु वट्टमाणं आ-
सुयं बंधिता पुणो तत्थेव वज्जिउकामस्स जं मरणं तं
तम्भमरणं । एयं मणुपतिरियाणं चैव संभवइ । अंतोसल्लम-
रणं इयिइ—दब्बे, भावे य । दब्बेण—रावाऽऽदिणा सल्लियमरणं,
भावे—सुल्लतराइयारे पडिमेविसागुणो अणोसोइता पसिउं-
वमाणस्स वा भावसल्लसल्लियस्स एरिसस्स वियडभाव-
स्स अंतोसल्लमरणं वेहाणसं मरेअए अप्पाणं उड्डं लंबेइ
गिडेहिं पुट्टं, गृधेभेल्लितव्यमित्यर्थः । तं गोमाइकसेरे अ-
न्ताणं पांक्खाविसा गिडेहिं अप्पाणं भक्खावेइ । अइवा—पेहो-
दराऽऽदिसु अलसपुडगं दाउं अप्पाणं गिडेहिं भक्खावेइ ।

एते दुवालस बालमरणं पसंसमाणस्स हिंमं दोसा—

मिक्खत्ताथिरीकाणं, सेह परीसहपराइतेकतरं ।
खिक्किया सत्तेसु य, होती जे जत्थ ते पडती ॥ ५१३ ॥
अहो इमो साहू एगंतसुट्टियणा हिंमं गिरिपवडणाइ मर-
णे पसंसद, एते पुवं करणिउजा नत्थि इयं दोसो । एवं मि-
क्खत्ताथिरीकाणं मिक्खत्ते थिरीकओ भावो भवइ, पसंसिय
बालमरणं सेहो परीसहपराजिअो बारसरदं एततरं पडि-
अज्जा, जेय बालमरणं पसंसिय अप्पाणं अइवायज्जा तेसु
सत्तेसु गिरिमिया कया भवइ, तन्निवाइणाणियणं च
पच्छिंतं भवइ, तम्हा णो पसंसज्जा ।

हिंमं य ते कारणा । गाहा—

चित्तिपदपणपज्जे, पसंसिओ कोविते व अप्पज्जे ।
जाणंते वावि पुणो, कजेसु चउप्पगारेसु ॥ ५१४ ॥

तेय वडुप्पगारा कज्जा हिंमं । गाहा—

कयम्मि मोहभेसज्जे, अठायंते तहा वि उ ।
जुंमिनु आमए वावि, असज्जे पणवेति उ ॥ ५१५ ॥

साहुस्स उरिअमोहस्स विअादिणा मोहभेसज्जे कए तहाऽ-
वि मोहानि स जा अथायमाणे कइहसिना सहसा पादा-
दित्तुगियं वा कुट्टवादिणा वा असज्जिणं गादियं, गोणसम्मा-
इकणं वा असज्जं पंडियमरणं असत्ते एतेण इमेण विदि-
या बालमरणेण पणवेति ।

गाहा—

तत्थ दसए अवाए, आदिअणं मरख दंसेता ।
दोधि पसंसंति विउ, वेहाणसगममट्ठे च ॥ ५१६ ॥
पवडणाइया अंतोसल्लपज्जवसाणे एते दोसा । एतेसिं जीव-
चवरोवयाऽऽदि अवाए इलेता ते पडिसेहिता दोणं वेहा-
णसगवसल्लमरणाणं गुणे आगमयिउ पसंसंति, पंडियमरण-
मसत्ते ते वि पणव्यं इत्यर्थः । भणियं दुवालसविहं बालमर-
णं । नि० ५०० ११ उ० । (अकाममरणम् इति मरणं शब्दे
विहरिष्यते)

बालमूलराय—बालमूलराज—पुं० अथ हिल्लपहनमरे कौलुक-
वंशे कुमारपादान्तरे लनामकवाते राजनि, ती० ३६ कइय ।

बालय-बालज-न० । बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजम् । बालनिष्पद्ये सूत्रभेदे, अतु० ।

बालयं पंचविहं पयसं । तं जहा-उत्थियं, उट्टियं, मियलोमियं, कोतयं, किट्सं । से तं बालयं ।

(बालयं पंचविहमित्यादि) बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजं, तत्पञ्चविहं प्रथमम् । तद्यथा-ऊर्णाया इमौलिकम् उट्टाणामिदौलिकम् । एते द्वे अपि प्रतीतं । ये मृगेभ्यो इत्येका मृगाऽऽकृतयो बृहदुक्छा आटविकजीवविशेषास्तल्लोमनिष्पन्नं मृगलोमिकम्, उट्टुरोरामनिष्पन्नं की-तवम्, ऊर्णाऽऽदीनां यदुत्तरितं किट्सं तन्नित्यं सूत्रमपि किट्सम् । अथवा-एतेषामेवोर्णाऽऽदीनां द्विकाऽऽदिसंयोगतो निष्पन्नं सूत्रं किट्सम् । अथवा-उरुशेषवद्वादिजीवलोमनिष्पन्नं किट्सं । से तमित्यादि निगमनम् । अतु० ॥ आ० म० । पं० भा० । पं० चू० । सूत्र० । नि० चू० ।

बालया-बालता-स्त्री० । मूलतायाम्, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० । अज्ञानतायाम्, आचा० १ भु० ५ अ० १ उ० ।

बालरज्जु-बालरज्जु-स्त्री० । गवादिबालमभ्यां रज्जौ, प्रश्न० ३ आ० ३ द्वार ।

बालय-बालय-न । कालकरभेदे, विशेष० । यथाऽऽदिष्वन्यतमे, आ० म० १ अ० । आ० चू० । उ० ॥ सू० प्र० । सूत्र० । बाललोभयिञ्ज-बाललोभनीय-त्रि० । अव्यक्तजनलोभनीय-ये, तं० ।

बालवपञ्चा-बालवत्स-स्त्री० । स्तभ्योपजीविशिशुकायां स्त्रियाम्, ति० ।

बालवपणीय-बालवचनीय-त्रि० । प्राकृतपुरुषाणामपि गच्छं, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० ।

बालविह्व-बालविधवा-स्त्री० । बालत्वे रघडात्वं प्राप्तायां स्त्रियाम्, स्त्री० ।

बालवीथय-बाववीजनक-न० । चामरविशेषे, ज्ञा० १ भु० ३ अ० । स्थान० । क्रोध० । बालेभ्यूरपक्षिषां रचितं व्यजनके, सूत्र० १ भु० ६ अ० ।

बालवीरिय-बालवीर्य-न० । मिव्याहशामविरलिल्लये सामर्थ्यं तच्च अभव्यानामनाद्यपर्यवसितं, भव्यानां त्वनादि सपर्ये, वसितम् । सूत्र० १ भु० ६ अ० । नि० चू० । ('वीरिय' शब्दे एतद् व्याख्यास्यते)

बालवीरियलद्धि-बालवीर्यलब्धि-पुं० । असंयते, म० ८ सू० २ उ० ।

बालहाथ बालधान-न० । पुच्छे, ज्ञा० १ भु० ३ अ० । म० । बालधि-बालधि-पुं० । पुच्छे, आचा० १ भु० २ अ० ५ उ० ।

बाला-बाला-स्त्री० । बालस्यमवस्था धर्मधर्मिणोरभेदाद् बालावस्थाऽऽभ्युपगोदशवर्षाऽस्मिकायां दशायाम्, स्थान० १० द्वा० । जायमित्रस्स अंतुस्म, ना सा पदमिया दत्ता ।

न तस्य सुहं दुष्यं वा, न हु जायति बालया ॥ १ ॥ जातमात्रस्य जन्तोः-जीवस्य या सा प्रथमिका दशा द्वावर्षप्रमाणाऽवस्था (तथा चि) तस्यां प्रथमदशायां मा-

येण सुहं दुःखं वा नेति नास्ति, तथाऽऽप्तपरेषां सुहं दुःखं नैव जानन्ति बालका जातिस्मरणाऽऽदिज्ञानविकला इति । तं० । " चेडी विस्तिविलिभा, य दुज्जांघअमुदी बाला । " पाठ० ना० ५८ माथा ।

बालागणितयगुण-बालाप्रितेजोगुण-त्रि० । बालाऽभिनवप्रत्यर्पितस्तेन तेजोऽभितापः स एव गुणो बन्ध स तथा । परेण प्रकल्पेन तस्ते, सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० ।

बालावबोहय-बालावबोधन-न० । अमन्दमतीनां प्रतारेण, द्रव्या० ६ अथ्या० ।

बालि (गृ)-बालिन-त्रि० । बालप्रधाने, अतु० । सुधीव भ्रान्तिवानरराजे, बालाः केरास्ते इयमज्ञाननिबलकुञ्जिताऽप्रविगुणो-पेता येषां ते बालिनः । सुकंशेपु, सु० १ उ० ३ प्रक० । क-नामक्याते श्रुतिभेदे च । येन अष्टादशे कृतकायोस्त्वमेव पादाङ्गमुष्टप्रपौढनतोऽष्टादशमुक्तमभयं रावयो नर्त्तकितः । ती० ४७ कथ ।

बालिस्त्रि-बालिस्त्रिय-पुं० । स्वनामक्यतेषु श्रुविगेषु, सम्पृष्टाष्टराजभेदे च । सम्पावुरव शुभुज्ये । ती० १ कथ ।

बालिस-बालिश-त्रि० । अने. सूत्र० १ भु० ७ अ० । मूलं, " बाला मूढा मंदा, अयाणया बालिसा जडा मुक्ता ॥ " पाठ० ना० ७१ माथा ।

बाली-बाली-स्त्री० । लृग्विशेषे, रा० । आ० चू० ।

बालु-बालु-पुं० । द्वादशे परमाधामिके, यः कदम्बपुष्पाऽकार-रासु वज्राऽकारासु वा वैकव्यबालुकाऽकारासु तत्तासु च-कणनिव नारकान् पचति । स० १५ सम० । प्रव० । मूत्र० । तदतद्वतदस्म भजन्ति, भजये कलंबुबालुगापदे ।

बालूया येरइया, लालीया अवरतलोमि ॥ ८ ॥

बालुकाऽऽः परमाधार्मिका नारकान्त्राणस्तमबलुका-भुतभाजनं चकणनिव (तउतडि (त) स्फुटतः (भजन्ति) भुज्जन्ति पचन्ति । कित्वाड-कदम्बपुष्पाऽकृतिबालुका कदम्ब-बालुका तस्याः पृष्ठपुगरितलं तस्मिन् पातयित्वा अम्बरनले च लोलयन्तीति । सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० । प्रश्न० । आ० चू० । आवा० ।

बालुक-बालुक-पुं० । चिर्मटविशेषकये अतस्तजीवधनस्य-निभेदे, ज्ञा० १ भु० ६ अ० । नि० चू० । आचा० । आ० क० । बालुड-बालुड-पुं० । आतश्शरीरावयवविशेषे, तं० ।

बालुयग्माय-बालुकाग्राम-पुं० । स्वनामक्याते ग्रामे, यश्चायम्-स्थिकविहारेण भगवान् वीरस्वामी सगोशालः समवसुतः । आ० क० १ अ० । आ० चू० । आ० म० ।

बालुयप्पभा-बालुकाप्रभा-स्त्री० । बालुकायाः पुरुषाण्यकर-रूपायाः प्रभा यस्य सा बालुकाप्रभा । प्रव० १७५ द्वार । लुनी-नगरकृषिध्याम्, म० १ श० ४ उ० । प्रभा० । अतु० । स्थान० ।

बालुया-बालुका-स्त्री० । सिकतायाम्, प्रभा० १ पद । कं० प्र० । आ० क० । जी० । रा० । रेणुकायेषु, तं० । " बालुया कयले चव, निस्सारे उय संजमे ॥ " उ० १६ अ० ।

बालुयाजल-बालुकावल्ली-न० । बालुकाया उपरि बहति जले, श्रोत्र० ।

बावस-द्राव्याशब्-स्त्री० द्वाधिकायां पञ्चाशति, स० ५२ स० ।

बावसरि-द्राविसति-स्त्री० । द्वाधिकायां सतसौ, "बावसरिक-
लापंडिया ।" लिखाऽऽद्याः शकुनरुतपर्यन्ता गणितप्रधानाः क-
लाः प्रायः पुरुषाणां मित्राभ्यासयोग्याः, स्त्रीणां तु विद्वेया एव
नि । विपा० १ ध्रु० २ अ० । श्री० । प्र० । "बावसरि-
संख्यसुमिया ।" हिशुबिदशानां सुतथंमध्ययनम् । स्या०
१० डा ।

बावलि बावलि-स्त्री० बलिभेदे, प्र० १ पद ।

बावीस-द्राविशति-स्त्री० । द्वाधिकायां विंशतौ, द्वाविशति-
संख्येषु, उक्त० २ अ० ।

बापट्टि-द्रापट्टि-स्त्री० । द्वाधिकायां पट्टिसंख्यायाम्, रा० ।

बाह-बाष्प-पुं० । "बाष्पे होऽश्रुणि" ॥ ८ । २ । ७० ॥ बाष्पशब्दे
संयुक्तस्य हो भयति । इति वषट् हः । अश्रुमिधये नेत्रजले,
स० २ पाद । अश्रुणि, "बर्ष्क बाहो य नयणजलं ।" पाद०
ना० १२२ गाथा ।

बाहगदोम-बाधकदोष-पुं० । यैर्यैर्दोषैरर्थकारमाणाऽऽदिभिः
न धर्माधिकार्या पुरुषा बाध्यते कुशलानुष्ठानतश्च्यव्यते ।
तेषु, पञ्चा० १ विव० ।

बाहगदोसविर्बन्ध-बाधकदोषविपद्-पुं० । बाधकदोषप्रति-
पक्षभावनायाम्, पञ्चा० १ विव० ।

बाहणमोयण-बाष्पप्रमोचन-न० । अश्रुविमोचने, ज्ञा० १
ध्रु० १८ अ० ।

बाहल-बाहल-पुं० । जनपदभेदे, "बाहलविसर्प एमो दमगो ।"
आ० म० १ अ० ।

बाहल-बाहल्य-न० । बहलस्य भावो बाहल्यम् । पिण्डभावे
उत्संघे, जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्र० । पृथुत्वे,
विस्तारि, स्या० ४ डा० २ उ० । प्रमाणं, ज्ञा० १ ध्रु० ३ अ० ।

बाहा-बाधा-स्त्री० । 'बाधू' लाङ्गे । पाधते इति बाधा । कर्मण
उदये, स० ७० स० । व्यवधाने, स० ५२ स० । आवा० ।
आ० म० । ब० प्र० । आत्मणः, रा० । पांड्यायाम्, आवा० ४
अ० । परस्परं संस्तेयतः पीडनं, जं० १ वक्त० ।

बाहु-स्त्री० । "बाहोरात्" ॥ ८ । १ । ३६ ॥ बाहुशब्दस्य
स्त्रियामाकारान्तऽऽदेशः । बाहा । बाहु । प्रा० १ पाद । "स्व-
राणां स्वराः प्रायोऽपञ्चशे" ॥ ८ । ४ । ३२६ ॥ इति बाहु-
स्थाने बाहा । प्रा० ४ पाद । "बहया धनुःपट्वाभौ अह एगं सं-
हियाण धनुपट्वा । जं तस्य द्वयह संसं, तस्सऽजे निहिसं
बाहं ॥ १ ॥" जं० ।

बाहि-बहिस्-अव्य० । "बहिसे बाहि-बाहिरौ" ॥ ८ । २ । १४० ॥
बहिःशब्दस्य बाहि बाहिर इत्यादेशौ भवतः । बाहिं । बा-
हिरं । "अनाध्वन्तरे, प्रा० १ पाद ।

बाहिरियता-बहिःस्त्रियता-स्त्री० । नगरबहिर्वर्तिविदेशात्वे
प्राप्तजनवैश्यात्वे भ० १५ श० ।

बाहिसंयुक्ता-बहिःसंयुक्ता-स्त्री० । गोचरवर्गभेदे, पं० व०
२ द्वार ।

बाहिज-बाधिर्य-न० । बाधिरत्वे, विशेषः ।

बाहिजमाय-बाध्यमान-लि० । पीक्यमाने, आवा० १ ध्रु० ५
अ० ४ उ० ।

बाहिर-बाह-त्रि० । बहिर्भवे बाहाम् । बहिर्जाते, स्या० २
डा० १ उ० । अग्रत्यालम्बे, स्या० ८ डा० । नगराऽऽदेर्बाहो कृतं
स्वाऽऽचारपरिच्छेदाद् विशिष्टजनबहिर्वर्तिनि विपा० १ ध्रु० ३
अ० । "संमितरबाहिरय, तबोकम्मसि उज्जुस्रो ।" उ-
त्त० १६ अ० । "बहिंसो बाहि बाहिरौ" ॥ ८ । २ । १४० ॥
इति बाहिराऽऽदेशः । प्रा० २ पाद ।

बाहिरिण्यंतिणी-बाह्यनिवसनी-स्त्री० । सःप्युपकरणभेदे,
"बाहिरसा जा सलुंगो कडौए होरेण पडिबडा ।" नि०
चू० ४ उ० । बाह्या निवसनी यावत्सलुङ्कस्तावत्कट्यां दवर-
केण प्रतिबद्धा भवतीति । पं० व० ३ द्वार ।

बाहिरतव-बाह्यनपत्-न० । बाह्यमिस्थानस्य मानस्य लौकिक-
कैर्यप तपस्तया ज्ञायमानत्वाप्रायो बहिः शरीरस्य ता-
पकत्वाद्वा तपसि दुनोति शरीरकर्मणि यत्तत् तप इति ।
स्या० ६ डा० । पा० । स० । पं० व० । भ० ।

बाहिरपुष्करद्व-बाह्यपुष्कराद्वे-न० । मानुषोत्तरपर्वतात्
परतः पुष्करद्वीपस्याद्वे, सू० म० १६ पाहु० ।

बाहिरप्प-बाह्याऽऽमन्-पुं० । काये, तस्य स्वाऽऽमभिया
प्रतीयमानस्याहं स्मृत्योऽहं कुर इत्याशुस्मृतेनाधिष्ठायक-
त्वात् । ज्ञा० २० डा० ।

बाहिरप्पवहा-बहिःप्रवहा-स्त्री० । शरीराद् बहिः पृथाऽऽदि-
क्षरन्त्यां नाक्याम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बाहिरभेदमनोवगरणोबहि-बाह्यमाणमात्रोपकरणोपाधि-पुं० ।
बाह्ये कर्मशरीरव्यतिक्रमे ये भाण्डमात्रोपकरणे तद्व्याप उ-
पाधिः स तथा । तत्र भाण्डमात्रा भाजनरूपा, परि-
च्छेद उपकरणे च वस्त्राऽऽदीति । उपधिभेदे, भ० १८ श०
७ उ० ।

बाहिरवति-बाह्यवाप्ति-स्त्री० । पत्नीकृत एव विषये साध-
नसाध्यतेत्यासिरन्तस्यासिरन्त्यत्र तु बहिर्व्याप्तिरिति । व्या-
प्तिभेदे, रत्ना० ३ परि० ।

बाहिराबाहिराणुयोग-बाह्याबाह्यानुयोग-पुं० । अनुयोगभेदे,
स्या० । "बाहिराबाहिरः ।" बाह्याबाह्यं, तत्र जीवद्रव्यं बाह्यं,
वैतन्यधर्मेणऽऽकाशाशक्तिकायाऽऽदिभ्यो विलक्षणत्वात्, तदे-
वाबाह्यममूर्तत्वाऽऽदिना धर्मेणामूर्तत्वाद्बुभेययामपि वैतन्य-
न बाऽऽबाह्यं जीवास्तिकायाश्चैतन्यलक्षणत्वाद्बुभेययामपि वैतन्य-
घटाऽऽदिद्रव्यं बाह्यं कर्म वैतन्याऽऽदिवमबाह्याध्यात्मिक-
मिति यावदित्येवमन्यो द्रव्यानुयोग इति । स्या० १० डा० ।

बाहिरिया-बाहिरिका-स्त्री० । बहिर्भवा बाहिरिका । "अ-
ध्यात्माऽऽदिभ्य इकल्" ॥ ६ । ३ । ७८ ॥ इति इकल्भे-

त्ययः । प्राकारबहिर्दिष्ट्यां गृहपञ्चतौ, ह० १ उ० २ प्रक० ।
घोष० ।

बाहु-बाहु-पुं० । स्त्री० । भुजे, स्था० १० ठा० । श्वभपृष-
भवर्जावस्थ महविदेहे पुण्डरीकियां नगर्वा वरनामच-
कवर्तिनां स्त्रातिर, आ० म० १ अ० । पञ्चा० । आ० च० ।
श्वभमदेवस्य सुमङ्गलायां ज्ञाते पुने, आ० म० १ अ० ।
बहु-पुं० । नकुले, आ० १ भु० १७ अ० । भुजायाम्, " भु-
आ बाहु । " पा० ना० २५१ गाथा ।

बाहुयुद्ध-बाहुयुद्ध-न० । योषप्रतिपक्षयोः सारिषा-
ङ्गारबनिम्रसया वस्यने, जं० २ वक्ष० । आ० । स० ।

बाहुजोहि (स्) - बाहुयोधिन्-पुं० । बाहुभ्यां बुध्यत इति
बाहुयोधो । बाहुयुक्तस्यैरि, आ० १ भु० १ अ० ।

बाहुचरस्य-बाहुचरस्य-न० । भुजाभ्यां पारमने, पञ्चा० ६ विष० ।

बाहुचरकल्प-बाहुचरकल्प-पुं० । भुजपारमनतुल्ये, प-
ञ्चा० ६ विष० ।

बाहुपमिष्य-बाहुपमिष्य-पुं० । बाहवो भुजालिङ्गिण्याः प्रञ्चाः
यत्र । प्रञ्चकारणानां दृश्ये अन्वयने, प्रञ्च० ।

बाहुपमिषि (स्) - बाहुप्रमिदिन्-पुं० । बाहुभ्यां प्रमुदनाती-
ति बाहुप्रमिदी । बाहुभ्यां प्रमर्शके, स्त्री० । आ० ।

बाहुवलि-बाहुवलि-पुं० । सुन्दरीसदृशे श्वभमदेयपुत्रे, आ०
म० १ अ० । कल्प० ।

बाहुवली पंचषष्ठ्युपयां उर्द्ध उच्चतेषां पञ्चता । स्था०
५ ठा० ५ उ० । आचा० । आ० म० ।

(स च बाह्वर्जोऽथ तदुत्थितायामभिप्लव इति । ' उलह '
शब्दे द्वितीयभागे ११२६ पृष्ठे उक्तम्) (' भरह ' शब्दे
भरतबाहुवलयुक्तं वीर्यम्) विमलाङ्गी, ती० १ कल्प ।
(वन्दनायागतः प्रभुम् । अग्रहः धर्मचक्रमकरोदिति कथाशेषे
च ' उलस ' शब्दे द्वितीयभागे ११३० पृष्ठे गतम् ।)

बाहुया-बाहुका-स्त्री० । श्रीमृगशीर्षभेदे, जी० १ प्रति० ।

बाहुल्य-बाहु-पुं० । भुजे, तं० ।

बाहुलेय-बाहुलेय-पुं० । बाहुलाया गोरपये, अतु० ।

बाहुवय-वभुवर्ण-वि० । पिङ्गले, आ० १ भु० १७ अ० ।

बाहुय-बाहुक-पुं० । स्वनामभवाते शीतोदकपरिमोणेऽपि सिञ्जे
लौकिकमहर्षौ, बृ० १ भु० १ अ० ४ उ० ।

बिहज-द्वितीय-वि० । " वेत्तरीयानीय-तीय-कृते अः " ॥ ८
। १ । २४८ ॥ इति यस्य द्विहजो अः । बिहजो । बीहो द्वि-
स्वसङ्ख्यापूरणे, प्रा० १ पाद । " जं जस्त होह सरिलं,
तं तस्व बिहजिदेह " ॥ आ० म० १ अ० ।

बिहज-द्वितीय-वि० । सहाये, " दुरभो बिहजो अयु-अ-
रो सहाभो सहायरो य । " पा० ना० २५६ गाथा ।

बिह्य-द्वितीय-वि० । " पदयोः सन्धिर्वा " ॥ ८ । १ । ५ ॥ इति

सन्धिचिकलयः । बिहजो । बीहो । द्विस्वसङ्ख्यापूरणे,
प्रा० १ पाद ।

बिह्यंतर-द्वितीयान्तर-न० । प्रतिबृक्षसूक्ष्मेकयोः पान्तराले,
ह० १ उ० २ प्रक० ।

बिह्यद्वय-द्वितीयद्वय-न० । द्वयोः पूरये द्वये, दृश० १ अ० ।

बिह्यपय-द्वितीयपद-न० । उत्सर्गपदापेक्षयाऽपवाच्यपदे, म०
२ अधि० ।

बिह्यसमोसरस्य-द्वितीयसमसरस्य-न० । श्रुतयजकाले, ह०
३ उ० ।

बिह्या-द्वितीया-स्त्री० । द्वितीयविषयसम्बन्धिण्यां राशौ,
चं० म० १० पाहु० १४ पाहु० पाहु० । अमोदशसिनि-
वचनत्रयरूपे विमर्शने, " बिह्या उपपश्ये । " उपपश्यने
कर्मणि द्वितीया । यथा—अय इमे श्लोकं, कुरु वातं, ददा-
ति तं, याति प्रामम् । स्था० ८ ठा० ।

बिह्याम-द्वितीयदिश-पुं० । द्वितीये प्रकारे, ह० १ उ० ३
प्रक० ।

बिउल-द्विगुण-वि० । द्वौ गुणौ यथेति । " सर्वत्र लघ-
रामवन्त्रे " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ इति द्रुक् । प्रा० २ पाद । " त-
द्विषसं बिउणो लाहो । " आच० १ अ० ।

बिह्म-बिन्ध्य-पुं० । " सारवस-ध्य-क्षां कः " ॥ ८ । २ । २६ ॥
इति ध्यस्य कः । प्रा० २ पाद । " क-त्र-अ-नो व्यञ्जने " ॥ ८
। १ । २५ ॥ इत्यनुस्वारोऽऽद्यः । प्रा० १ पाद । " न वीशानुस्वा-
रात् " ॥ ८ । २ । १२२ ॥ इति ऋस्य द्विगुणितः ।
स्वनामभवाते गङ्गादक्षिणकुलस्थे पर्वतविशेषे, दृशपुरनगर
आयर्त्तितसूत्रेः स्वनामभवाते गणप्रधाने शिष्ये, यस्य अह-
मकमप्रवादपाठध्वन्यतो गोष्ठाभाहिलां निहृवो जातः । आ०
क० १ अ० । आ० च० । आ० म० ।

बिट-हृन्त-न० । कल्पने, " बंधणे बिटे । " पा० ना० २२६ गाथा ।
बिटसुरा-स्त्री० । बन्धे, " बिटसुरा पिटुलउरिमा महरा । " पा
१० ना० २६१ गाथा ।

बिदुद्वय-बिदुद्वित-वि० । बिदुद्वये, " बिदुद्वयं कलशं क-
णायम् " ॥ पा० ना० १६५ गाथा ।

बिब-बिम्ब-न० । पुं० । प्रतिरूपके, ह० ४ उ० । आच० । आ० ।
प्रतिमायाम्, पञ्चा० ६ विष० । (जिनप्रतिमाकारणाऽऽपचि-
कारः ' केहय ' शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे दृशिनः) गयेप्रति-
विम्बे गर्भाऽऽकृतौ आलेखपरिणामे अगर्भे, " अचविद्यतं लोहि-
तमङ्गनायाः, वानन गर्भे ह्रुवनेऽनभिज्ञाः । गर्भाऽऽकृतिस्वभाव-
दुकाण्यनीयैः, धुने पुनः केवलं यव रक्तं " ॥ १ ॥ स्था० ४ ठा०
४ उ० । कलशिरोधेः, " गोलहफनं बिम्बं " ॥ पा० ना० २५४ गाथा ।
बिबुय-द्वितीय-भूयिष्ठ-वि० । म० १ अ० ।

बिबपड्डा-बिम्बप्रतिष्ठा-स्त्री० । सर्वकप्रतिनिधेरुत्पुण्याया-
राये, जी० १ प्रति० ।

बिबफल-बिबफल-न० । बिम्ब्याः सारकं फलं बिम्बफलम् ।
पञ्चा० २ पाद । पकृतलडाफले, जं० २ वक्ष० । जी० १ तं० ।

विचित्र-विचित्र-न० । जलचन्द्रयस्तरपथ्यये, कूटकाशय-
यवर्षाऽस्ये, स्व० १ भू० १३ अ० ।

विचित्र-विचित्रय-न० । प्रतिमाविलेने, पञ्चा० ८ वि० ।

विचित्र-न० । भिलावान्नि ओषधी, 'विचित्रं भलाय' । पा-
१०ना० १४८ गाथा ।

विचि-विचि-ली० । विचित्रकले गोल्हाऽऽप्ये लनामेदे, आ०
क० १ अ० ।

विचोवशय-देशी- कोम-विकानेच्छीर्यकेषु, दे०ना० १ वर्ग
१७ गाथा ।

विचुपय-विचुपय-पुं० । वल्लकारपर्वतमेदे, स्था० ।

विट्टि-पुत्रिका-ली० । 'श्रीवाऽऽदीनां बहिराऽऽद्यः' ॥ ८ । ४ ।
४२५ ॥ इति पुत्रिकास्थाने विट्टि आदेशः । प्रा० ४ पाद । त-
नुजायाम्, 'विट्टि' मह भिन्न तुष्ट, मा कव्यं कीं विट्टि ।
प्रा० ४ पाद ।

विदल-दिदल-पुं० । तुषरीकलाऽऽरेख्यभागे, आ०म० १ अ० ।
आ० ।

विदलकट-दिदलकट-पुं० । द्विरलं वंशदलं, तन्मयः कटो द्वि-
दलकटः । वंशमये कटे, ह० १ उ० ३ प्रक० । आ० । वंश-
शकलकटे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

विदलचतुल्लगच्छिन्न-दिदलचतुल्लगच्छिन्न-त्रि० । मध्यपा-
टिते लल्लशशिखे, स्व० १ भू० ५ अ० १ उ० ।

विचर-दिचर-पुं० । प्राक्कमुक्ये, पं०व० ४ द्वार ।

विराली-विदाली-ली० । माओरजातिविशिष्टायां श्रियाम्,
" मञ्जारीयां विरालीयां " पा०ना० १५० गाथा ।

विल-विल-न० । रम्भे, आ० १ भू० १६ अ० । अ० । " विल-
मिष पञ्चभूय । " विलं विलमिष अस्त्वर्षाणां नागो द्वि
विलमस्त्वर्षान् आत्मानं तत्र प्रवेशयत्येवं मगवानप्याहार-
मस्त्वर्षान् रसोपलभमानेषुः सञ्जाहारवतीति । विपा० १
भू० ७ अ० । कृपे, रा० ।

विलकलीकारग-विलकलीकारक-पुं० । परध्यामोहनाय वि-
स्वरचञ्चनवादिनि, विस्वरचञ्चनकारिणि च । प्र० ३ आ-
४० द्वार ।

विलस्थग-विलस्थग-न० । कोलाऽऽविकृतचित्तेविष्टकाश-
कलाऽऽविप्रक्षिप्योपरि गोमयमुक्तिकाऽऽदिना विधाने, व्य०
४ उ० ।

विलधर्म-विलधर्म-पुं० । विलाऽऽवारे, आ० १ भू० १ अ० ।
एकस्वामिष वसतो वृहस्येः समं संवर्षैकवाचस्थाने, ह० १
उ० ३ प्रक० । ओष० ।

विलपति-विलपक्ति-ली० । विलासीव विलानि कृपासेवां
पञ्चरूपे विलपक्कयः । कृतपतिषु, अ० १ वक्ष० । रा० ।
अनु० । जी० ।

विलमय-विलमय-पुं० । गुहाऽऽद्याकारेण विलेन गम्यमाने
माये, स्व० १ भू० ११ अ० ।

विलविल-विलविल-त्रि० । द्योऽऽविरहिते, पं०व० २ द्वार ।

विल-विल-न० । वृक्षविशेषे, " मातुलं सिरिकलं विलम् " पा०
ना० १४८ गाथा । वृक्षबीजफलके वृक्षमेदे, पुं० । प्र०ना० १ पद ।
विल-विल-न० । कमलनालस्त्वमस्तुषु, " विलं मुगां । "
पा०ना० २२६ गाथा ।

विलरीर-द्विलरीर-त्रि० । द्वे शरीरे येषां ते द्विलरीराः । द्विती-
यमये सेत्स्यमानेषु, " विलरीरेषु नागेषु उच्यते । " द्वे
शरीरे येषां ते द्विलरीरास्तेषु ये द्वि नागशरीरं त्यक्त्वा
मनुष्यशरीरमावाप्य सेत्स्यन्ति ते द्विलरीराः । अ० १२ श०
७ उ० । दृश० । स्था० ।

उत्तुलोप यं चपारि विलरीरा पञ्चपा । तं जहा-बुद्धि-
काइया, आउकाइया, वयस्सइकाइया, ओरासुतसपाया ।
(उच्छेयादि) द्वे शरीरे येषां ते द्विलरीराः, एकं वृषिनी-
कायिकाऽऽविलरीरमेव, द्वितीयं जन्मान्तरभावि मनुष्यशरीरं,
ततस्तृतीयं केषाञ्चिद्विषयमन्तरमेव लिङ्गमन्त्रम् ।
(ओरासुतस पा) उदाराः स्मृता द्विन्वित्राऽऽप्ये न तु
वृषमास्तेजोवायुलक्षणास्तेषामन्तरमये मातृपत्यप्राप्यस्य
लिङ्गे भवतीति शरीरात्तरसम्भाषणयोद्धारप्रसङ्गहेन द्वि-
न्वित्राऽऽविप्रतिपादनेऽपीह द्विलरीरतया पञ्चेन्द्रिया एव प्रा-
द्याः, विकलेन्द्रियाणामन्तरमये सिल्लेभमावात् । उक्तं च " वि-
गला लभेज विरे, यं द्वि किंच लभेज सुहृमत्तसि । " लो-
कसम्बन्धाऽऽप्यतेऽंशोक्तकतिपयंशोक्तयोरेवित्तिशेषे गताये
इति । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

विलरीरि (ख)-द्विलरीरि-पुं० । द्वयोः शरीरयोः समाहारे
द्विलरीरं तेषामवस्थीति । शरीरद्वयवस्तु, स्था० २ डा० २
उ० । (देवो महादिको द्विलरीरेषु उपपद्यते, तस्य वल्ल-
भ्यानां उच्यते) शब्दे द्वितीयभागे १६८ पृष्ठ गता)

बीज-द्वितीय-त्रि० । " सर्वत्र लवणमवन्ति " ॥ ८ । २ । ७११
इति वस्तु । द्वित्वसंख्यापूर्वके, प्रा० २ पाद ।

बीजदेशी-असन्वृत्ते, दे०ना० ६ वर्गे १३ गाथा ।

बीजमय-देशी-बीजमयनखले, दे०ना० ६ वर्गे १३ गाथा ।

बीजय-बीजक-न० । असन्वृत्ते, " बीजये अस्तु । " पा०
ना० २५८ गाथा ।

बीजवाय-बीजवायक-पुं० । विकलेन्द्रियजीवविशेषे, अनु० ।

बीजवृत्त-बीजवृत्त-त्रि० । इन्द्रिययोऽप्यवस्था । (आ० १ भू० ८ अ०)
सुगुप्सोत्पादके, अ० १ श० ३३ उ० । प्र०ना० । दृश० । शुक-
शोणितोच्चारप्रभववाचनिष्ठ उद्देशनीये वस्तुनि, तद्वर्ण-
भववाचिप्रमये सुगुप्सामककषके रसे, अनु० ।

अथ बीजवृत्ते हेतुतो लक्षणतज्ज्ञाह—

असुह कुमिष दुर्दस्य-संजोगद्वयसंघनिष्कषो ।

निर्व्वैदऽविदिता ल-वक्ष्यो रसो होइ बीजवृत्तो ॥ १२ ॥

असुह-मूलपुरीषादि वस्तु कुलप-शयः अपरमपि वदु-
ईदं गल्लालादिकारणं शरीरादि तेषां संयोगाभ्यावा-
अमीषणं तद्वर्णनदिकपासद्वयवच निष्कषो बीजवृत्ते रसो
भवतीति संवन्धः, किल्लण इत्याह—निर्व्वैदश्च अकारस्य
सुतस्व दर्शनाद्विदिता च लक्षणं यस्य स तथा, तत्र निर्व्वै-

दः-उद्देशः अविहिंसा जन्तुघातादिनिवृत्तिः इह च शरीरा-
देरसारतामुपलभ्य हिंसादिप्राप्यः कश्चिद्वर्तते इत्यविहिं-
साऽपि तद्व्यवस्थितोक्तैः ।

असुप्तपरीभरिअनिज्जर-सभावदुर्गंधि सवकालं पि ।

धषाउ सरीरकलिं, बहुमलकलुप्पं विधुंवंति ॥ १३ ॥

“असुप्त” इत्याद्युदाहरणमाह-इह कश्चिदुपलब्धशरीराद्य-
सारतास्वरूपः प्राह-कालि-जघन्यकालविशेषः कलहो
वा तत्र सर्वानिष्टदुःखात्सर्वकलहमूलत्वाद्वा शरीरमेव क-
लिः शरीरकलिस्ते मूर्च्छायोगिन मुक्तिगमनकाले सर्वथा त्याग-
येन वा धन्याः कंचिद्विमुञ्चन्तीति सेंटङ्कः । कथंभूतम्-अ-
शुचिमलभूतानि निर्मर्याणि श्रोत्रादिविवर्जानि यस्य तथा,
सर्वकालमपि स्वभावतो दुर्गन्धं तथा बहुमलकलुपमिति,
एवं वाचनान्तरार्थापि भावनीयानि । असु । तिरस्कां बी-
भत्साः, कामाः, जुगुप्साकाम भवन्ति-“ जुगुप्साप्रकृति-
बीभत्सो रस ” इति । अन्तु ।

बीभच्छदरिसण-बीभत्सदर्शन-न० । बीभत्सं मयङ्कुरं दर्श-
नमाकृतिरवलोकनं वा रोगादिना कृशावस्थायां यस्य
वपुषस्तद् बीभत्सदर्शनम् । न० । भयानकदर्शनं, मयङ्कुरं, न० ।
बीभच्छदरिसण्डि-बीभत्सदर्शनीय-वि० । विरूपे, प्रश्न० ।
आग्रहकार । मयङ्कुररूपे, त० ।

बीभच्छा-बीभत्सा-खी० । निन्दायाम्, जी० ३ प्रति० ।
अधि० २ उ० ।

बी (बी) य-बीज-न० । उत्पत्तिकारणे, सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
विशे० । स्था० । शौकपुद्गले, शौकाः पुद्गलाः । ते च द्विधा वि-
कल्पाः, अविक्लगाश्च । तत्राऽविकल्पा बीजप्रदणं गृहीताः,
विकल्पाः सस्मिन्धा उच्यन्ते । श्रु० ६ उ० । उत्त० । अतङ्कुरि-
तावस्थं (श्रु० ४ उ०) शास्त्रादौ, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० । स्था० ।
आवा० । आ० । उत्त० । प्रश्न० । बीजं द्विविधं भवति-यानि
भूतम्, अयानिभूतं च । दश० ४ अ० । “ बीपं जोनिभूप जी-
यो यक्कमह सोय अजो वा ” योन्यवस्थे बीजे योनिपरिष्ठा-
ममज्जहीत्यर्थः । बीजस्य द्वि द्विधाऽयस्या-योग्यवस्थाऽ-
योग्यवस्था च । यदा योग्यवस्थां न जहति बीजमु-
ज्झितं च जन्तुना तदा योनिभूतमुच्यते, यानिस्तु जन्ता-
कल्पस्थानमधिनष्टमिति, तस्मिन् बीजे योनिभूते जीयो
व्युत्क्रामत्युच्यते । आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । कुसुम-
पुरागे बीजे, मधुरायां नाङ्कुरः समुदभवति । यत्रैव तस्य
बीजं, तत्रैवाप्ययं प्रसवः ॥ १ ॥ ” सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
नि०बू० । धनस्पतीनां तत्तद्वनस्पतीनां नवोद्भिज्जं किशलयं,
कल्प० ३ अधि० ६ लक्ष् । सम्यक्वे, पं०सू० ४ सूत्र ।
सम्यग्दर्शनमावे इती, दर्श० १ तस्य ।

बीयबीयग-बीमेबीजक-पुं० । स्वनामस्थातं पक्षिणि, अ-
१३ श० ६ उ० ।

बीयकाय-बीजकाय-पुं० । बीजमेव काया यथां ते तथा ।
अग्रमूलस्कन्धवर्गवीजेषु वनस्पतिकार्येषु सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयना-बीजक-पुं० । अग्रमूलकं, आवा० १० २ श्रु० २ सू० ३ अ० ।
सुवर्णं, ध्व० १० उ० । दा० । जं० । जी० ।

बीयगकुसुम-बीजककुसुम-न० । अग्रमूलकवनस्पतिपुष्पे, रा० ।

बीयम्यास-बीजन्यास-पुं० । पुण्याऽनुष्ठम्भपुष्पयस्य सम्य-
क्त्वस्य वा निक्षेपे, “ बीजन्यासः सोऽयं मुक्ती विनिधेयितः
परमः । ” पं० ६ विव० ।

बीयपद्द्विष-बीजपतिष्ठित-वि० । शास्त्रादिबीजगते, आहा-
रस्थयनाऽऽदौ, दश० ४ अ० ।

बीयबीय-बीजबीज-न० । सम्यक्त्वाऽऽक्षेपकशासनप्रशंसा-
ऽऽदिके, पं०सू० ४ सूत्र ।

बीजबुद्धि-बीजबुद्धि-पुं० । बीजमात्रेणोपलभ्यते, अ० । लू० १
अ० । बीजमिव विविधार्थाधिगमकपमहातरुजननात् बुद्धि-
र्येति (श्री०) व्युत्पत्तिः । य एव बीजभूतमर्थपदमनुसृत्य शेषमपि
तथैव प्रभूततरमर्थपदनिबद्धमवाहते । श्रु० १ उ० २ प्रक० ।
“ जो अस्थपण्यंथं, असुसरह स बीजबुद्धी आ ” पा० । उपा-
दव्ययधौत्ययुक्तं सदित्यादिवद्ध्यप्रधानं पदमर्थपदं तेनैकेना-
पि बीजभूतनाधिगमेन योऽयं प्रभूतमप्यर्थमनुसरति स बी-
जबुद्धिरिति । विश० । प्रभा० । न० । प्रव० । आ०म० ।

बीयभूय-बीजभूत-पुं० । बीजकल्पे इती, पञ्चा० १ विव० ।

बीजभोयण-बीजभोजन-न० । शालिलिनाऽऽदिभोजने, औ० ।

बीयभोयणा-बीजभोजना-स्त्री० । बीजानि भोजनं यस्यां सा
बीजभोजना । बीजभोजनवत्यां परिष्ठापनायाम्, आवा० ४ अ० ।

बीयमित्त-बीजमात्र-बीजस्येव मात्रा परिमाणं यस्य सः ।
स्वरूपतः स्वल्पे, अ० ४ श० ६ उ० ।

बीयद-बीजरुचि-पुं० । बीजमिव बीजम्, यदेकमप्यनेकार्थ-
प्रतिषेधोपादकं वचस्तेन रुचिरस्य रुचिकृतापि जीवाऽऽदिना
पदेनावगतेनानेकपु पदार्थेषु रुचिरर्पेति स बीजरुचिः ।
स्था० १० । आ० । प्रभा० । उत्त० । एकं पदेनानेकपदतदर्थप्रति-
संघानहारादकं तैलविन्दुयन्मरमणशला रुचिर्बीजरुचिः ।
ध० २ अधि० । प्रव० । “ निस्सम्पुवदेसकं, आगाक रुहसुबी-
यरुह च्व । अग्रिमवित्थारुहं, किरियासंखेव धम्मरुहं
॥ १ ॥ ” प्रभा० १ पद ।

बीयरुह-बीजरुह-पुं० । बीजाद् रोहन्तीति बीजरुहाः ।
शास्त्रादिबनस्पतिषु, दश० ४ अ० । स्था० । आवा० ।

बीयवर्कति-बीजवृत्तान्ति-स्त्री० । बीजभ्यां वनस्पतीनामु-
त्पत्ती । वृणस्वरुकार्थाय पंचविधा बीयवर्कति एवमाह-
ज्जहं तं । “ अग्रमूलपे, रुक्मपंचवीरुहा कृदा वि एमदिया
संमुच्छिन्ना बीया ” सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयमेसत्त-बीजमेसक-न० । बीजेः संसक्तं आदित्वाऽऽदिके, बी-
जेषु अपरेषु संसक्तेषु चाऽऽरनालाऽऽदिके, दश० ६ अ० ।

बीयसुहृप-बीजसुहृद-न० । शास्त्रादिबीजस्य सुखसूत्रे कलि-
कायाम्, बांकेषुपुष्पांमिषुच्यमानायाम्, दश० ८ अ० । स्था० ।

से किं तं बीयसुहृपे । बीयसुहृपे पंचविह पक्षे । तं जहा-
किए० नाव मुक्कि । अस्ति बीअसुहृपे कपियासमाश-
वणणं नाम पक्षे । जे छउमत्तं थं ज्ञाव पडिलेहियव्हे

भवइ । से तं बीयसुहृपे । कचप० ३ अधि० ६ लक्ष् ।

बीया-द्वितीया-स्त्री० । प्रतिपदोऽनन्तरितायां तिथौ, “ पा-

द्विष्य पद्विषयं, नर्था विषयी मर्था बीयाय् ॥ ६०५० ।
 बीयाय-बीयाय-पुं० । दक्षिणापरस्यां दिशि स्वनामक्याते शु-
 खविद्विष्यते, आ०म० १ अ० ।
 बीयासय-बीयाऽऽसय-पुं० । बीजैर्निष्पाद्य प्राप्तये, प्रज्ञा० १ पद ।
 बीस-विंशति-स्त्री० । द्विरावृत्तदशसंख्यायाम्, २५० २ टा०
 १ उ० ।
 बीसईया-विंशतिका-स्त्री० । हरिभद्रसूरिविरचितविंशति-
 पद्यमयविंशतिखण्डके ग्रन्थभेदे, प्रति० । ६५० ।
 बीसा-विंशति-स्त्री० । "ईर्जिज्ञा-सिंह-विश्व-विशमौ त्या ।"
 ॥ ॥ १६२॥ इति विंशतिशब्देकारस्य निशब्देन सह इत्यम् । प्रा०
 २ पाद । "विशत्यादेर्लुक्" ॥ ॥ १ । २८ ॥ इत्यनुस्वाराऽऽगमः ।
 प्रा० १ पाद ।
 बीहि-बीहि-पुं० । सामान्यशाली, म० ६ श० ६ उ० । प्रज्ञा० ।
 २५० । बाष्ठा(पि)काऽऽदौ धाव्ये, घ० ३ अचि० । जं० ।
 बीहिय-भीत-त्रि० । "भियां भा-बीही" ॥ ॥ ५३॥ इति विभे-
 तेर्बीहाऽऽदेशः । संज्ञानभेद, प्रा० ४ पाद ।
 बुंदिषी-दंशी-कुमारीसमूह, दे०ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।
 बुदी-स्त्री० । शरीरे, "सुत्ता गमं बुंदी, संघयणं विमग्नो, त-
 ख काशः ।" पा०ना० ५६ गाथा । सुचन-सूकरयोः, दे०
 ना० ६ वर्ग ६८ गाथा ।
 बुंदीर-दंशी-महिष-मइतः, दे०ना० ६ वर्ग ६८ गाथा ।
 बुंय-बुंय-न० । "वकाऽऽध्वस्त" ॥ ॥ १ । २६ ॥ इत्यनुस्वा-
 राऽऽगमः । मूले, प्रा० १ पाद ।
 बुक-गर्भ-घा० । महाशब्दकारणे, "गर्भेबुकः" ॥ ॥ ४ ।
 ६८ ॥ इति गर्भेनेबुकाऽऽदेशः । बुकरा गजंति । प्रा० ४ पाद ।
 बुकय-बुकय-पुं० । "बल्लिउट्टा रिट्टा बु-का ढंका य काय-
 ला काया ।" पा०ना० ४४ गाथा । काके, दे०ना० ६ वर्ग
 ४४ गाथा ।
 बुकम-बुकम-न० । मुद्गाऽऽदीनां तुषे, उत्त० ८ अ० । वयो-
 स्तरभेदे, उत्त०पा० ३ अ० । यस्य शूद्रः पिता भवति माता
 ब्राह्मणी नत्पुत्रो बुकम इत्युच्यते । उत्त० ३ अ० ।
 बुका-बुका-स्त्री० । "बुका मुट्टी" ॥ पा०ना० २२६ गाथा ।
 बुधै, बीहिमुष्टौ इत्यप्ये । दे० ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।
 बुकासार-दंशी-भीरौ, दे०ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।
 बुक्कमाय-उडपान-त्रि० । अभिमुखं नीयमाने, सूत्र० १
 ध्रु० ११ अ० ।
 बुयमान-त्रि० । "त्व-य्य-इ-ध्वां व-व-उ-आः कचित्" ॥
 ॥ २ । १५ ॥ इति ध्वस्थाने क्तः । प्रा० २ पाद । बुक्का-
 भेति वा पक्कक्षाण सि वा एगडा ।" आ०मू० १ अ० ।
 बुयमक्कति, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० ।
 बुयिअ-बुद्ध-त्रि० । ज्ञाते, "कल्लिं बिहंमं विपवा-य ज-
 दिगयं बुयिअं मुणिअं" पा०ना० ६१ गाथा ।
 बुयी-दंशी-व्यनुमत्याम्, दे०ना० ६ वर्ग ६४ गाथा ।
 बुद्ध-बुद्ध-पुं० । अगगतभवे, स० । ज्ञा० । दृश० । आभा० ।
 ३३२

सूत्र० । उत्त० । बुद्धभगवति, "सुखाअणी दसवसो, लक्का सुग-
 म्मां जिणो बुद्धा ।" पा०ना० २० गाथा । बुधत्तं यं कवल-
 ज्ञानेति बुद्धः कवलज्ञानेन अवगतवत्तुनत्वे, उत्त०पा० १
 अ० । सूत्र० । आचारा । कल्प० । अनु० । घ० । पा० । प्रब० ।
 आ०म० । विज्ञानवति, आ०मू० ६ अ० । जीवाऽऽ-
 वितत्वं बुद्धवति, म० १ श० १ अ० । स० । औ० । श्या० ।
 सूत्र० । कवलज्ञानदर्शनाभ्यां विश्वासवगमात् । आ०म० १
 अ० । औ० । कालत्रयदेहिनि, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । तत्प्रा-
 ज्ञानवति, कल्प० १ अचि० ६ सख । २५० । सवेतपवुद्धे,
 कल्प० २ अचि० २ सख । बोधिसत्त्व, ज्ञा० २६ अष्ट० ।
 बोधिं प्राप्ति, ज्ञा० २६ अष्ट० । स्वयंबुदे तीर्थकरगुणधराऽऽदी,
 सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । आचा० । स० । अज्ञाननिद्रामुल्लु-
 जगत्यपरोपदेशेन जीवाजीवाऽऽविरूपं तत्त्वं बुद्धवान् बुद्धः ।
 स्वसंविदिनेन ज्ञाननाम्यथा बांधायोगात् (ज० । आ०म० ।)
 सवेतसदृशस्वभावबोधकरत्वे, ज० । रा० । घ० ।

दुविहा बुद्धा पसत्ता । तं जहा-खाणुबुद्धा चव, दंसख-
 बुद्धा चव ।

द्विषिषा बुद्धा, एते च धर्मेत एव भिक्का न धर्मिनया ज्ञान-
 दर्शनबोरम्पोत्थाविनाभूतस्वादिति । २५० २ टा० ४ उ० ।

तिविहा बुद्धा पसत्ता । तं जहा-नाणबुद्धा, दंसखबुद्धा,
 चरितबुद्धा । २५० ३ टा० २ उ०

आचार्य, उत्त० १ अ० । सूत्र० । आ०म० । शाक्यानां तीर्थ-
 कृति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० । यो हि पार्श्वजिनकाले का-
 श्या उत्तरस्यां दिशि कणिलयस्तुसंनिवेशे शुचोदयस्य रात्रौ-
 मायादेव्यामप्रमदित्वा जने, त्रिशद्वर्षाणि शृष्टिपयांयं परिवा,
 दश जातकपुत्रः प्रवज्जत, बद्धवर्षाणि भामरायं पतिप्राप्त्य स-
 वेक्षतामवाप्य काशिकोशलमग्रेषु धर्मचक्रं प्रवर्षाशीति-
 तमे वर्षे सिद्ध इति ललितविस्तारऽऽदीनां बौद्धग्रन्थानाम-
 तिसंक्षेपः । यो०वि० । सर्वे क्षत्रिकं पञ्चस्कन्धाऽऽत्मकं, नि-
 त्यानुमेयप्रत्यक्षं, विज्ञानमात्ररूपः शून्याऽऽत्मक वेति चतुर्षो-
 पदेशा बुद्धस्य स्वर्गान्तकैर्भाषिकयोमाऽऽचारमाध्यमिक-
 संक्षेधतुभिः शिष्यैरभिगृहीनोऽस्माभिः क्षत्रिकवादविज्ञा-
 नवादशून्यवादविशब्दे निषेधितस्तत्र तत्रैव सप्रत्युत्तरो
 वेदितव्यः । सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । नास्तीह कश्चिदभ्या-
 जनं सत्य इति सर्वे बुद्धा अभिषम्भन्ति, तन्मतेऽप्यस्या न
 सन्नि सर्वेषां मुक्यहंत्वात् । घ० २ अचि० ।

अथ बौद्धमतं निरूप्यते—

तत्र हि पदार्था द्वादशऽऽयतनानि । तद्यथा-चक्षुरादीनि प-
 ञ्च रूपाऽऽप्यव्यवस्थिताः पञ्च शब्दाऽऽयतनं धर्माऽऽयतनं च,
 धर्माः सुखाऽऽप्येव द्वादशऽऽयतनपरिच्छेदके प्रत्यक्षानुमानि
 के एव प्रमाणे । तत्र चक्षुरादीन्द्रियाण्यजीवग्रहणैवोपा-
 दासिनि, भाग्येन्द्रियाणि तु जीवग्रहणैवेति, रूपाऽऽप्यव्यव-
 स्थिता अजीवोपादानोपासना न पृथग्प्रादातव्याः, शब्दाऽऽ-
 यतनं तु पौद्गलिकत्वात्तद्व्यवस्थितप्रहणं श्रद्धां, न च
 प्रतिष्यक्तं पृथक् पदार्थता मुक्तिस्मृतेति; धर्माऽऽयतनं सुखं
 दुःखं च यद्यसतादेवदुष्यतं ततो जीवग्रहणस्याजीवेऽस्मात्ततोः ।
 अथ तत्कारणं कर्म ततः पौद्गलिकत्वाद्जीव इति । प्रत्य-
 क्षं च तैर्निर्दिष्टकरूपकमिष्यते, तथाचिन्मयाऽऽयतनकतया प्रकृ-
 त्तिनिवृत्त्येव न हि मयिप्रमाणाग्रमेव, तद्ग्रामागये तत्पृथक्कथा-
 दनुमानमपीति, शेषस्तथावेपरिहारोऽप्यत्र सुविचार्य इति

नेह प्रमत्त्ये । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । 'आकरियावाह' शब्दे प्रथमभागे १२७ पृष्ठेऽप्ययं प्रतिज्ञितः)

बुद्धग-बुद्धकर-पुं० । पद्विंशत्तमं श्रवणभेदेषुषु, करण० १ आधि० ७ क्षण ।

बुद्धनागरिया-बुद्धनागरिका-स्त्री० । व्यपोढाज्ञाननिद्राणां प्रबोधः, "बुद्धा बुद्धजागर्यं जागरंति" बुद्धाः केवलावबोधेन ते बुद्धानां व्यपोढाज्ञाननिद्राणां जागरिका प्रबोधा बुद्ध-जागरिका, तां जाग्रति कुर्वन्ति । भ० १२ शृ० १ उ० ।

बुद्धतत्त-बुद्धतत्त्व-पुं० । संवत्ते, स्या० ३ डा० ४ उ० ।

बुद्धपटिमा-बुद्धपतिपा-स्त्री० । शाक्यसिंहाऽऽदिबुद्धमूर्तौ, व्य० १ उ० ।

बुद्धपुत्र-बुद्धपुत्र-पुं० । बुद्धानामाचार्याणां पुत्र इव पुत्रो बुद्ध-पुत्रः । आचार्याणां शिष्ये, उत्त० १ अ० ।

बुद्धपवाय-बुद्धपवाद-पुं० । आत्मप्रपदे, पं० व० १ द्वार ।

बुद्धबोधिप-बुद्धबोधित-त्रि० । आचार्याऽऽदिबोधिते, पा० ।

बुद्धबोधिपमिद्ध-बुद्धबोधितमिद्ध-पुं० । बुद्धबोधिना आचार्याऽऽदिबोधिनाः सन्तो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितमिद्धाः । सिद्धये पा० । घा० ल० । आ० न० । प्रज्ञा० । आ० चू० ।

बुद्धभाणि (शा)-बुद्धमानिन्-पुं० । परिहृतनामिनि, वयमय प्रतिबुद्धा धर्मेतत्त्वमित्येवं मन्यमाने, " तमेव अविब्राजन्ता, अबुद्धा बुद्धभाणि । (२५ पाथा) " सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० ।

बुद्धवयण-बुद्धवचन-न० । अवगततत्त्वनीयं करणधरवचनं, दश० १० अ० । औ० । भगवतामहंतां वचने सर्व्वभाषाऽनुगते वचने, रा० । (बुद्धवचनातिशयाः " अरुहेस " शब्दे प्रथमभागे ३१ पृष्ठे गताः)

बुद्धसासण-बुद्धशामन-न० । बौद्धाऽऽगमे, "सुवमयुक्रिशांतोपे ते, सुवमयुद्धकरं परम् । सूचनापदंशिमिहंते, ध्रोतव्य बुद्धशासनम् ॥ १ ॥ " स्या० ७ डा० १ " गमना च नास्ति कश्चित्, गतयः पद् बौद्धशासने प्रोक्ताः । गम्यत इति च गतिः स्याच्छ्रुतिः कथं शोभता बुद्धिः ? ॥ १ ॥ " सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । आ० म० । अनु० ।

बुद्धासेस-बुद्धातिशेष-पुं० । तीर्णकृतनामतिशये, म० ३४ समः ।

बुद्धि-बुद्धि-स्त्री० । महत्तत्त्वाऽऽकथे जडानवबोधस्वरूपे, स्या० । " मेहा मई मणीसा, विज्झाणं धी चिहं बुद्धि " पाइ० ना० ३१ पाथा । अथवसायि, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । स्या० । मर्यादिवज्जिविधे ज्ञाने, स्या० । उपयोगः ज्ञानमित्येतच्च ज्ञानविशेषः । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । तथाविधोऽहरिते शब्दार्थश्रवणमात्रजं ज्ञाने, पदाह- " हृन्दिपार्थाऽऽश्रया बुद्धिः । " ज्ञानं तथाविधेन सुहोतायेनवपरिच्छेदः । द्वा० २३ द्वा० । बुद्धिः परप्रकाशवत्त्वम् । द्वा० ११ द्वा० ।

बुद्धेः क्षणिकत्वनिराकरणम्—

तथाये (क्षणिकत्वे) वा तस्याः (बुद्धेः) न तत्संस्कारः, तद्भावाच्च स्मरणं, तद्भावाच्च न प्रत्यभिज्ञाऽऽदिव्यवहारः, न हि विनष्टाकारणात् कार्यम्, अन्यथा चिर-वर्तमानायां तत्तत्प्रसङ्गात्, अनन्तरस्य कारुण्ये सर्व्वमनन्तरं तत्कारणमासवेत । अथैकसमवायिज्ञानमनन्तरं तत्कारणं, ना ज्ञानस्याऽऽत्मनो भेदे समवायस्य स्वर्ध्वप्रविशेषात्मनिविद्वत्त्वाच्चैकार्यसमवायौ इत्यसिद्धम् वि-

नष्टाच्च कारणात्प्रथममनन्तरं कार्यं, येनाऽऽत्मन्यै कार्यकारण-भावविशेषमनन्तरं कल्पेत ? न हि तत्कारणं, नापि तत्सत्य कार्यं, तद्भावाच्च भावात् । न हि यद्भावेऽपि यद्भूतं तत्तस्य कार्यमनन्तरकारणमिति, व्यवस्था, आत्मप्रसङ्गात् । विनश्यदवस्थं कारणमिति चेन्न । साऽपि विनश्यदवस्था यदि ततो भिन्ना, तर्हि तया नद्विषयव्याप्यानुत्तरकारणत्वं विनश्यदवस्थम् इति कुतो व्यपदेशोऽतिप्रसङ्गादेव ? उपकारं वा साऽपि यदि ततो व्यतिरिक्ताऽतिप्रसङ्गाऽनवस्थाकारी । अवयवितरेकं विनश्यदवस्थैव तेन कृता स्यात्, नापि यदाविनश्यदवस्थमेव कारणमुपाधैरिति प्रकृतेऽपि विनश्यदवस्थाकल्पनेन ? विनश्यदवस्थं चेत्तं कुपानस्या तर्हि ततोऽप्यनन्तरं भूता विनश्यदवस्था कल्पनीया । तथा नद्विषयव्याप्याभावः अनुत्तरकारणत्वं उपकारं वा तदवस्थाः प्रसङ्गात्प्रवस्था च । तथा चापरापरविनश्यदवस्थोपादानेनोपक्षिणक्षित्वात्प्रकृतकार्योपादानमनवसरं प्रसङ्गम् विनश्यदवस्थायास्तत्र समवायात्तद्विनश्यदवस्थमित्यपि वानम्, विहितान्तरव्यात् । अथाऽभिप्रायः तर्हि विनश्यदवस्थाकारणैकसमयसंगता, एवं च विनश्यदवस्थं कारणं कार्यं करोतीति, किंशयः ? स्वोत्पत्तिकाल एव करोतीत्यर्थः । समायानस्तथा च कार्यकारणयोः संध्यतरगां विषयाणवदेककालत्वाच्च कार्यकारणभावः, तथाऽपि नद्वयं सकलकार्यप्रवाहस्यैकक्षणवर्तित्वम् । अथ न स्येगतस्यवागोपाश्रयमनन्तराप्रक्रमलक्षणं न क्षणेन क्षणिकत्वं-येनायं दोषः-किं तु पदममर्यादयत्नमनन्तराश्रयं तत्, ननु कालान्तरस्थायित्वं तथा व्यवहारं कुर्वन् न स्रष्टव्यं । अथापि यथापि तत्र न किं न कुर्वीत ? अपि च-पुनर्वपुनश्चक्षणताः उत्तरोत्तरक्षणसत्तायां भेदाभ्युपगमे तद्वयं भागतप्रसिद्धं क्षणिकत्वमायानम् । अत्रेताभ्युपगमे पूर्वक्षणसत्तायांवात्तरक्षणसत्तायाः प्रवेशादेकक्षणस्यावस्थित्वमेव, न पदक्षणस्यावस्थित्वं बुद्धेः परपक्षे संभवति, भेदपरपक्षाभ्युपगमे चाऽनेकान्तसिद्धिः, पदक्षणस्थानानन्तरं च निरन्वयविनाशनं ततः किञ्चिदपि सम्भवतीत्युक्तम् । न चैवं बुद्धिक्षणिकत्वयादिनः कालकालान्तरावस्थायांस्यं सिद्धयति, तद्विप्रवृत्त्याभावात् । तथाहि-पूर्वकालबुद्धेस्तदेव विनाशा-श्रोतरकालेऽस्तित्वमिति न तेन तथा सांगम्यं कस्याच्यपनीयत, अनिप्रसङ्गात् । उत्तरबुद्धेऽहं पूर्वमेवभावश्च पूर्वकालेन तत्तत्प्रापि प्रतीयते । उभयप्राप्तेऽऽत्मनः सद्भावात्तत्तत्प्रतीतिरित्यपि नोपरम्, आकाशसद्भावात्तत्तत्प्रतीतिरित्यपि भावः । तस्याचतन्तत्वाभावेनैव, स्वयं चेतनस्य आत्मनः सत्त्वेन स्वभावेनैव पुनरुपे प्रतिपद्यते न तेनोक्तम्, न हि नीलस्य ब्रह्ममेव पीतमग्नं, नयोरभेदप्रसङ्गात् । अथाप्येन स्वभावेनैव पूर्वमगच्छति, अत्यन्ततरमिति मयिस्तथासत्त्वेनकालात्मनिः । स्वयं वाऽऽत्मनश्चेतनस्यै किमन्यथा बुद्ध्या ? , यस्याः क्षणिकत्वं साधयते ? अथ स्वयं न चेतन आत्मा, अपि तु बुद्धिसंबन्धात् चेतनस्य इत्यत्राप्यचतन्तत्त्वस्वभावापरित्यागे नित्यताऽऽत्मनोऽप्यवृद्धिकल्पनापरिहर्षः च, स्वयमपि तत्संबन्धात् प्रापि तथाविधस्वभावाश्रितोवात् । तत्संबन्धेऽपि तत्त्वभावापरित्यागे ' ज्ञानसंबन्धादात्मा चेतयते ' इत्यपि विद्वत्तमम् । अथ तत्समवायिकारणत्वात् चेतयते, तं न स्वयं, चेतनस्वभावांवाप्रादाति तर्हि चेतन स्वभावेनैव पूर्वज्ञानं प्रति समवायिकारणमात्मा तेनैव यत्पुनरं प्रति, तथा सति पूर्वमेव तत्कार्यं ज्ञानं सकलं भवेत्, न ह्यधिक

ने कारणे सति कार्यानुपस्थित्युक्ता, तस्यान्तरकार्यत्वमसङ्गतम् । अथ पूर्वे सहकारिकाद्यामाश्रयं नत्वापि, किं पुनः स्वयमवस-
मधेस्याकिञ्चित्करेण सहकारिणः किञ्चित्करत्वेऽपि परि-
तप्ततो भिन्नं कथिते प्रतिबन्धमासिद्धिरनवस्था वा अभिन्नस्य
करणेऽप्यारम्भेन एव करणमिति कार्यता । तच्च किञ्चित्करस्य
करणे तदुत्तररूपि, ततः कचिद्विभिन्नैति न कथाम्भेन तस्याः
क्वणिकता (१ गाथा टी०) सम्म० १ काण्ड ।

(१ गाथा टी०) बुद्धेरुत्तरत्वम्—

तथाहि-गुणो बुद्धिः, प्रतिषिद्धयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धिभावत्वात्, यतः प्रतिषिद्धयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धी स त्व गुणः, यथा, क्वाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः,
तस्माद् गुणः । न च प्रतिषिद्धयमानद्रव्य-कर्मत्वमसिद्धे बुद्धेः ।
नथाहि-बुद्धिर्द्रव्यं न भवति, एकद्रव्यवत्त्वं, यद्वैकद्रव्यं
न तत्त्वं द्रव्यं न भवति, यथा क्वाऽऽदि, तथा च बुद्धिः, त-
स्माद् द्रव्यम् । न चापमन्विदो हेतुः । तथाहि-एकद्रव्या बुद्धेः
सामान्य-विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रियप्रत्यक्षात्, यत्सामान्य-
विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रियप्रत्यक्षं तत्तद्वैकद्रव्यं, यथा क्वाऽऽदि,
तथा च बुद्धिः, तस्माद्वैकद्रव्या । न च 'एकद्रव्यप्रत्यक्षात्'
इत्युच्यमाने आत्मना व्यभिचारः, तस्यैकेन्द्रियप्रत्यक्षत्वे वि-
यादात् । नापि वायुना, तत्रापि तत्प्रत्यक्षत्वस्य विवादाऽऽरब्ध-
त्वात्, तथापि क्वाऽऽदिना व्यभिचारः, तत्किञ्चुत्थं
'सामान्यविशेषवत्त्वं सति' इति विशेषोपादानम् । न च क्वा-
स्यान्तःकरणप्राप्ततया हीन्द्रियप्राप्तानां, चक्षुरिन्द्रियस्येव 'च,
क्षुपा रूपं पश्यामि' इति एवंप्रदर्शनेन, तत्र करणत्वसिद्धिः, म-
नस्यान्तरारापेप्रतिपक्षविवादाभावारणकरणत्वात् । अथैक-
द्रव्या बुद्धिः, सामान्यविशेषवत्त्वे अगुणवत्त्वे च सत्यक्षागुणप्र-
त्यक्षत्वात्, शब्दवत् । तथा, न कर्म बुद्धिः, संयोगविभागाका-
रणत्वात्, यत्तत् संयोगविभागाकारणं तत्तत्कर्म न भवति,
यथा क्वाऽऽदि, तथा च बुद्धिः तस्मात् कर्म । तस्मादसिद्धः
प्रतिषिद्धयमानद्रव्य-कर्मभावे बुद्धेः । न च सत्तासंबन्धित्वम-
सिद्धे बुद्धेः, तत्र 'सत्' इति प्रत्ययत्वादात् । न च सत्ता भिन्ना न
सिद्धा, न त्रेद्वप्रतिपादकप्रमाणसङ्गावात् । तथा हि-यस्मिन्
भिद्यमानेऽपि यत्र भिद्यते तत् ततोऽपान्तरं, यथा भिद्यमाने
वस्त्वाऽऽदावभिद्यमानो देहः, भिद्यमानं च बुद्ध्यादौ न भिद्यते
सत्ता, द्रव्याऽऽदौ सर्वत्र 'सत्सद्' इति प्रत्ययभिधानदृष्टी-
नात्, अन्यथा तद्गोमात् । सा च बुद्धिः संवद्धा, तत्तत्तत्र वि-
शिष्टमन्यप्रतीतिः । तथाहि-यतो यत्र विशिष्टप्रत्ययः स तेन
संवद्धः, यथा दृष्टो देवदत्तेन, भवति च बुद्ध्यादौ सत्ता-
स्तव्यवस्थाः ततस्तथा संवद्धेति । 'प्रतिषिद्धयमानद्रव्य-कर्म-
त्वम्' इत्युच्यमाने सामान्याऽऽदिना व्यभिचारः तत्किञ्चुत्थं
'सत्ता-संबन्धित्वम्' इति वक्ष्यम् । 'सत्ता-संबन्धित्वम्'
इत्युच्यमाने द्रव्य-कर्मव्यभिक्तप्रमाणः, तत्किञ्चुत्थं 'प्रतिषि-
द्धयमानद्रव्य-कर्मभावे सति इति विशेषः, तद्वं भवत्यतोऽ-
नुमानात् बुद्धेरुत्तरत्वसिद्धिः, (अस्मदप्युपलभ्यमानत्वं च बुद्धे-
स्तदेकांशमवतान्तरज्ञानप्रत्यक्षात्वासिद्धम् । (१ गाथा
सम्म० १ काण्ड । यदपि विष्णुव्याख्याद्वयैरेव प्रसाधय-
तरेनुमानमुपगच्छते-यद्यदुत्पत्तिमव-नासिवाऽऽदिधर्मयो-
गितत्त्वचेतनं, यथा रसाऽऽद्याः तथा च बुद्धिरिति स्वभावे-
तुरिति । तथाऽपि वक्ष्यम्-किमिदं स्वतन्त्रसाधकम्, आहो-
भित्तु प्रसङ्गाद्यन्तर्निहितं । तत्र स्वतन्त्रसाधनेऽप्यतत्तासि-
द्धौ हेतुर्वतो यथाविशुद्धपिमतस्वमपूर्वोत्पादकत्वं वाशित्वं

च निरन्तर्यायिनाऽऽत्मकं प्राप्तं चोद्भव्यं, न तथासंबन्धं सां-
ख्यस्य, तयोराविर्भावनिरोधकरत्वेन तेनाङ्गीकरणात्, यथा
च सांख्यस्य तौ प्रसिद्धौ न तथा बौद्धस्येति कथं नाम्यन्तरा-
सिद्धता । न च शब्दमात्रसिद्धौ हेतुमिद्धः, वस्तुसिद्धौ व-
स्तुन एव सिद्धस्य हेतुत्वात् । तदुक्तम्—'तस्यैव व्यभि-
चारोऽऽदौ, शब्दस्य व्यभिचारिणि । दीपवत्साधनं ह्ययं, वस्तु-
नो वस्तुसिद्धितः ॥ १ ॥' इति । अथ प्रसङ्गमाधनमिति प-
त्तः तदा साधनवर्णयणं बाधकप्रमाणप्रदर्शनाद्वैकान्तिकता,
नद्या प्रतिषन्धोऽस्ति चेन्न तस्यात्पाद-शाश्वत्यां न भवित-
व्यमिति । यदपि प्रकल्पितम्—'वस्तुविबुद्धिनिमित्तं, क्षीरस्य
यथा प्रवृत्तिरङ्गस्य । पुद्गलविमोक्षनिमित्तं, तथा प्रवृत्तिः प्र-
धानस्य ॥ १ ॥' (साङ्ख्यकारिका ४७) इति तदपि न सम्पत् ।
यतः क्षीरमपि न स्थानस्येव वस्तुविबुद्धिं चेतस्याधारं प्रव-
र्त्तते, किं तर्हि । कादाचित्कस्य स्महेतुस्य प्रतिनियतेभ्यः
समुत्पत्तिमासाद्यति । तच्च लक्षणाऽऽत्मन्यां वस्तुविबुद्धि-
निमित्ततामुपपातीत्येतेन नमपि प्रवर्त्तते इति व्यपदिश्यते, न
त्वं प्रधानस्य कादाचित्को प्रवृत्तिर्युक्ता, नित्यत्वात्स्यान्व-
यत्वावच्छ । तथाहि-न तावत्कादाचित्ककारणसंज्ञिधानाय-
त्ता कादाचित्को शक्तिरस्य युक्ता तद्भावात् । नापि स्वा-
भाविकी सदा सञ्ज्ञिता, अधिकतकारणत्वेन सर्वस्याभ्यु-
यनिःश्रेयसलक्षणस्य पुरुषार्थस्य गुणपदुत्पत्तिप्रसङ्गात् ।
न च बुद्धि-चेतनस्योरभेदेऽपि चेतन्यस्याऽऽत्ममत्प्रतिषिद्ध-
मेव, यतो नामाभिः चेतन्ये आत्मसम्प्रतिवेशः प्रतिषिध्य-
ते, किं तर्हि यस्तत्र नित्यत्वलक्षणं धर्मः समारोपितः स एव
निषिध्यते, तत्सिद्ध्यतेऽस्तस्यैतद्वैकद्रव्यप्रसङ्गः, तदुत्पत्त्ये-
त्वात्स्यानित्यत्वं चास्पृष्टेरेव संभवात् । न हि बह्वः सदाऽस्तित्वे
तद्वै जनतेऽधनमादधीत । तच्च नित्येकरूपं चेतन्यं युक्तिस-
ङ्गतम् । (३ गाथा) सम्म० १ काण्ड । अवप्रदेहाकरणे मति-
ज्ञानभेदद्वये, न० । अथभवे बुद्धिरपाधारणं मतिः । न० ।

अथो बुद्धिगुणाः । ते चामा—

सुस्पृहं पटिपुच्छदं, सुग्रेहं मिष्टदं य ईहं चाऽपि ।

ततो अपोहं वा, चारेहं कोऽहं वा सम्म० ॥ ५६ ॥

विनययुक्तो गुरुमुखात् धोतुमिच्छति शुश्रूषते, पुनः कृ-
च्छति प्रतिपुच्छति—तदधीतं क्षुते निःशङ्कतं करोतीत्य-
र्थः । तच्चाऽधीतं श्रुतमर्थतः शृणोति । श्रुत्वाऽप्यवहेण शु-
द्धानि, गृहीत्वा वेदया ईहते पयोलोचयति-किमिष्टमिष्टं
उतामप्यति । अशुभः समुच्यते । अपिशुद्धपयोलोचय-
न् किञ्चित्स्वमुद्राऽप्युत्पन्नं । तत्तत्तदन्तरमरोहते च-ए-
वमेतद्यदिष्टं गुरुभिर्ये निश्चिनोति । निश्चितं चाप्येतेन वे-
तसि धारयति, करोति च सम्पत्तदुक्तानुष्ठानं, धृत्वाऽऽज्ञानु-
ष्ठानस्यापि तदावरणज्ञापयोगशुभकृत्ताऽऽवर्जनाऽऽदिहेतु-
त्वेन श्रुतप्राप्त्युपायत्वादिति । अथवा-यद्यदाज्ञापयति कार्य-
ज्ञातं गुरुस्तत् तत् सम्पन्नमुद्रं मन्यमानः धोतुमिच्छति शु-
श्रूषति । पूर्वनिर्णीतस्य कार्यकरणकाले पुनः पृच्छति प्रातः
पृच्छति । इत्थं चाऽऽराधितस्य गुरोरान्तिकं सूर्यं, तद्वै वा
सम्पत् शृणोति । क्षुते चावप्रदेहं गृह्णाति । इत्यादि पूर्ववत् ।
अन्ये तु व्यासकृते-प्रतिपुष्टेन गुरुणा पुनरादिष्टस्य संल-
क्ष्यः सम्पत् शृणोति, क्षुतं चावप्रदेहं सम्पत्गृह्णातीत्यादि
तथैव, यावत्करोति च गुरुमणितं सम्प्राप्ति । एवं शुभां-
राधनविषयत्वेनाद्यापि गुणा व्याख्यायन्ते, धृत्वावर्त्तते

सुलोपायस्याम् सुवर्णप्रभावाः । इति निर्मुक्तिगाथाऽर्थः ।
सुस्वसं इ सावं, सुधुभिच्छब्दं सविष्णुं गुरुहृदाभ्यां ।
पडिपुच्छं तं मद्रियं, पुष्पो वि निस्संक्रियं कृच्छं । ४६२
शुद्धं तदर्थधर्मीयं, गदहृदाऽव्यापनाशा तस्मै ।
तस्मै कृच्छं सुधाऽऽणं, अर्थं पि तत्रो सुयं लहं ॥ ४६३ ॥

द्वितीयं व्याख्यानमाह—

सुस्वसं वा जं जं, गुरवो जंपति एवमभिधायो य ।
कृच्छं पडिपुच्छं कृच्छं, सुच्छं सुचं तदत्वं वा ॥ ४६४ ॥
तिष्ठोऽपि व्याख्यातायो एव, तदर्थं द्वितीयगाथायां शृणो-
ति तदर्थं श्रुतायम् । एवं च स्वतोऽप्येनञ् अर्थाय भूतं त-
त्कृतस्य भूतस्य मद्रियेहाप्यधारणाः सम्प्रकरोतीत्यत्र संब-
धने न तथा (सुधाऽऽणं) भूताऽऽणं भूतोऽऽणं तदुक्तं स
म्प्रकरोतीत्याहुषाऽप्रापि संयज्यते । एवं च कुर्वाणोऽप्यह-
पि भूतं लभत इति तृतीयगाथायाम्— "सुस्वसं पडिपु-
च्छं सुच्छं ति" एतावाञ्च निर्मुक्तिगाथाऽवयवो व्याख्यातः ।
गृह्णातीत्यादर्यः प्राकथितः स्वयमेव दृश्य इति ॥ ४६४ ॥
विशेषः । ४७० । न० । बुद्धयतेऽनेयंति बुद्धिः । अधुतनिभूतम-
तिष्ठाने, स्यात् ।

चउन्निदा बुद्धी पसुता । तं जहा-उपपदा, वेणुदया,
कम्पया, पारियाभिया ।

उत्पत्तिरेव प्रयोजनं यस्याः सा औपत्तिकी, न तु लोपो-
पशुकारणमस्याः । तस्यं, किं तु स सत्त्वंतद्वृत्त्यात् त्वे-
व बुद्धिसाधारण इति न विषयेत । न चाप्यच्छास्त्रकर्माभ्या-
साऽऽदिकमपेक्षत इति । अपि च-बुद्ध्युत्पादात्पूर्वं स्वयम-
द्रोऽप्यतश्चाधुना मनसाऽप्यनालोचिनस्तस्मिन्निष्ठे लोके यथा-
वस्थितोऽयं गृह्यते यथा सा लोकद्वयाविकलैकान्तिकफल-
वती बुद्धिरित्येति कीर्ति । यदाह— "पुनश्चमहिमस्तुयम-वेदय
तत्कलयाविसुखगदियथा । अवाहयफलजोगा बुद्धी उपपत्ति-
यायाम् ॥ १ ॥ " इति । नटपुत्ररहकाऽऽदीनामिषेति । (अत्र
विशेषः 'उपपत्तिः' शब्दे द्वितीयमागं २२४ पृष्ठ गतः) । तथा
चिनयो गुणधृश्रूयाः स कारणमस्यास्तत्प्रधाना वेनयिकी । अपि च-
"कायमनस्तरणस-मर्था धर्माधेयमाशङ्क्याम् । गृहो-
तद्वनत्रायसार-लोकद्वयफलवती येयम् ॥ २ ॥ " इति । यदाह-
"परस्मिन्परसमस्या, त्ववगासुत्तयगदियेयया । उभयो
लोकफलवती, विषयसमुत्पादा हृदय बुद्धी ॥ १ ॥ " इति । नै-
मित्तिकसिद्धपुत्रश्रुत्याऽऽदीनामिषेति । (अत्र विस्तारम्
'वेणुदया' शब्दे वक्ष्यामि ।) । ज्ञानाचार्यकर्म, साऽऽचार्यक-
र्मिणः, कादाचित्कं वा कर्म, नित्यव्यापारस्तु शिल्पमि-
नि कर्मणो ज्ञाता कर्मजज्ञः अपि च-कर्ममभिनिवेशोपलब्ध-
कर्मपरमार्थो कर्मोभ्यासोऽप्येवमिषेति । विस्तीर्णं प्रशंसा फ-
लवती चेति । यदाह— "उवगोऽगद्विदुमारा, कम्मपसंगव-
रिपोलनविस्तीर्णा । साहुकाफलवती, कम्मसमुत्पादा हृदय
बुद्धी ॥ १ ॥ " इति । हैरयककर्मकाऽऽदीनामिषेति परिष्का-
रस्तु दीर्घकांतः पूर्वापराधर्मोक्तोऽऽदित्यत्र आरम्भधर्मः
रु प्रयोजनमस्यास्तत्प्रधाना चेति पारियाभिका । अपि च-अ-
नुमानकारणमात्रदृष्टान्तेः साध्यसाधिका, धर्मोपपाके च
पुष्टीभूताऽऽनुययमोक्तकला चेति । यदाह— "अधुमाणदेवदे-

तसाहियाऽवयवविषयपरिष्कारा । द्वियमिस्संस्सकलवर्णं, बुद्धी
परिष्कारमिया नाम ॥ १ ॥ " इति । अत्रयकुमारोऽऽदीनामिषेति
स्यात् ४ डा० ४ डा० । न० । कर्म० । आ० १० । ह्य० ।
स० । आ० २० । डा० । (अत्र विस्तरः 'परिष्कारमिया'
शब्देऽस्मिन्नेव ६१६ पृष्ठे गतः) । परमातिशये, तिष्ठो
हि बुद्धयः परमातिशयकयाः प्रवचने प्रतिपाद्यते । तद्वथा-
काष्ठबुद्धिः, पदानुसारिकीबुद्धिः, बीजबुद्धिः । न० । परलो-
कप्रवर्णायां बुद्धी, उच्च० २ अ० । रुक्मिवर्षपरपठने महापौ-
ण्डरीकद्वयवशायां, स्यात् २ डा० ३ डा० । न० । बुद्धिसा-
क्यकारणत्वात् अहिंसायाम्, यदाह— "वाहत्तरिकलकुलला,
पंडियपुरिसा य पंडिया वेण । सत्त्वकल्लाणवपर जोयम्मकला
न यासिंति ॥ १ ॥ " धर्मोऽहिंसैव । प्रश्न० १ संव० हार ।
बुद्धिद्वि-बुद्धीन्द्रिय-न० । स्पष्टरसनागणचक्षुःश्रोत्रलस-
नेषु ज्ञानेन्द्रियेषु, सूत्र० १ अ० १ अ० । उ० ।
बुद्धिकूट-बुद्धिकूट-न० । रुक्मिवर्षपरपठने महापुण्डरी-
कदहसुरीकूट-ज० ४ वस० ।

बुद्धिस्तु-बुद्धिमुक्त-मात्रं, पं० ४ डा० ।

बुद्धिपरिसा-बुद्धिपर्वद-स्त्री० । बुद्धिमत्पुत्रसमन्वितस्य रा-
ज्ञः परवादिप्रवादपरीक्षणार्थं पर्वदभेदः, सू० १ उ० १ प्रक० ।
बुद्धिर्वाहिय-बुद्धिर्वाहित-त्रि० । नन्वावृत्ती । "जितो गहण"
गाथाविचारे बुद्धिद्वारं सर्वस्वोक्ताः स्वयंबुद्धिसिद्धाः । ते-
भ्योऽपि मलेकबुद्धिसिद्धाः श्लेषयगुणाः, तेभ्योऽपि बुद्धि-
र्वाहितसिद्धाः स्वययगुणाः, तत्कथम् । यतो बुद्धिर्वाहि-
तानां केवलधाज्यसमाप्त व्याख्यानस्य दशबर्कालकवृत्त्या-
दौ निषेधश्चनात्, इति प्रश्नः । उत्तरम्-बाह्यशब्दं तांधक्यः,
सामान्यसाध्यश्लेषव्यन्ते, तत्र नांधक्येराग्यमुपदेशं विचार
एव नास्ति, सामान्यसाध्यानां तु यथार्थं केवलधाज्यानां पु-
रस्तादुपदेशनिषेधः, तथाऽपि धार्ष्ट्यमिधिनानां कारणे के-
लानां च पुरस्तादुपदेशः संभवत्यपीति न काऽप्यनुपपत्ति-
रिति । २४४ प्र० । सेन० ३ उल्ल० ।

बुद्धिमंत-बुद्धिमत्-त्रि० । धीमति, पञ्चा० १ विय० । औत्प-
त्तिकयादिचतुर्भिधबुद्धपुणेत, सूत्र० २ अ० ६ अ० । द्वि-
ता-द्वितीयेकविकले, दश० १ त्व० । पण्डितं, पञ्चा० ७ विष्णु०
बुद्धिस्त-बुद्धिस्त-पुं० । परस्व बुद्धिं लाल्युपजायतेति बुद्धिस्तः ।
परबुधव्युपजायति स्वयमभेदः तत्स पंडियमाहिस, बुद्धिमस्स
दुरप्येता । मुद्धं पाण्डु अहम्मा, वादो वासुकिवासातो ॥ १ ॥ ह्य०
१ डा० श्रोत्र० लानमक्याते कुलटपोषकं धांति । उच्च० १३ अ० ।
बुद्धिबद्धं बुद्धिर्बद्धं-न० । बांधा बुद्धिरवगम इत्यर्थः ।
बुद्धिं वर्षयतीति बुद्धिबधेनम् । बुद्धिजनकः, पं० १ अ० । रूप्य ।
बुद्धिविशीय-बुद्धिविनीत-त्रि० । बुद्धिचतुर्कोपते चिनीते, ह्य०
३ उ० । (अत्र विस्तरः 'आचार्य' शब्दे द्वितीयमागं ३२१
पृष्ठ गतः)

बुद्धिविष्ठा-बुद्धिविज्ञान-न० । मार्गविशेषभूतीत्येतिस्वा-
दिषः । उच्यते । म० ११ अ० १ डा० ।

बुद्धिसागर-बुद्धिसागर-पुं० । अत्रयवैश्वरिगुणे, "तस्यावा-
र्यजिष्ण्वरस्य सर्वव्यादिप्रतिस्पर्धितः, तद्व्यापारीय बुद्धि-
सागर इति कथयत्य स्वर्गसुख । कर्मफलभूतिबद्ध-

बन्धुनारपन्थं नव कूडा पञ्चत्ता । तं जहा—“सिद्धे य वि-
ज्जुनामे, देवकुरा पम्हकण्णसंवरुणा । सीओदाए स-
ज्जले, हरिकूडे चव बोद्धव्वे ॥१॥” जंबू । पम्हे दीहवे-
अन्ने नव कूडा पञ्चत्ता । तं जहा—“सिद्धे पम्हे खंदग मासी
बन्धुए” एवं चेतो जाव ससिलावदम्पि दीहवेअन्ने, एवं
वप्पे दीहवेअन्ने एवं जाव गंधिलावदम्पि दीहवेअन्ने नव
कूडा पञ्चत्ता । तं जहा—“सिद्धे गंधिल खंदग, मासी वेयहु
पुञ्ज तिमिसगुहा । गंधिलावद वेसमण्णे, कूडाणं ठोति नामाई
॥ १ ॥” एवं सव्वेसु दीहवेअन्नेसु दो कूडा सरिसना-
मगा, ससा ते चव । जंबू । मंदरउत्तरं नीलवने वासहरप-
न्थं नव कूडा पञ्चत्ता । तं जहा—“सिद्धे नीलवण्णे विदेहे,
सीया किन्ती य नारिकंता य । अवरविदेहे रम्पग-कूडे उ-
बदंसेण चव ॥१॥” स्या० ६ टा० । सव्वे वि दीहवेअन्ने-
पन्थया पण्णसिं गोमया । उज्जु उच्चतेण पञ्चत्ता । स० २५
सम० । सव्वे वि णं वट्टेवयवपन्थया उज्जु उच्चतेण
पञ्चत्ता । स० १००० सम० । दर्श० । अत्र० ।

बेम्भुक्कड-वैताह्यकूट-न० । वैताह्यगिरिनाथदेवनिवासार्थं वै-
ताह्यकूटम् । स्या० ३ टा० १ उ० । सर्वथा वैताह्यना
स्वनामक्याते कूटे, स्या० ६ टा० ।

बेदिय-ह्रीन्द्रिय-पुं० । जीवभेदः उक्तः ।

तल तावद् ह्रीन्द्रियकृत्यनां प्रतिपिपादयिषुराह—

बेदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकेचिया ।

पज्जचयमपज्जा, तमिं भेयं सुणेह मे ॥ १२६ ॥

किमिषो सोमंगला चव, अलया माइयाहया ।

वासोष्ठुहा य मिणीया, मंत्वा मंखणगा तथा ॥ १२७ ॥

पल्लावाणुल्लया चव, तदेव य वराडगा ।

जलगा जालगा चव, चंदणा य तदेव य ॥ १२८ ॥

इति बेदिया एए, गेगहा एवमायअं ।

लोएगदेसे ते सव्वे, न सव्वरथ वियादिया ॥ १२९ ॥

सेतई पण्ण उणाईया, अपज्जवसियावि य ।

ठिई पण्णुच सार्इया, सपज्जवसियावि य ॥ १३० ॥

वासार् वारसेव उ, उकोमेष वियादिया ।

बेदियआउठिई, अंतोष्ठुत्तं जहअयं ॥ १३१ ॥

संखिज्जकालमुकोसा, अंतोष्ठुत्तं जहअयं ।

बेदियकायठिई, तं कायं तु अण्णुचओ ॥ १३२ ॥

अण्णुत्तकालमुकोसं, अंतोष्ठुत्तं जहअयं ।

बेदियजीवाण्णं, अंतरेयं वियादियं ॥ १३३ ॥

एएसि वसओ चव, गंधओ रसकासओ ।

संठायादेसथां वावि, विहाण्णं सहस्मओ ॥ १३४ ॥

(बेदिया इत्यादि) सूत्रनवकम् । इदमपि प्रायस्तथैव, न-
वरं ह्रीन्द्रियामिलापः कथ्यते; तथा—कमयः अशुच्यादिस-

म्भवाः अलसाः प्रतीताः मातुवाहकाः ये काष्ठशकलानि
समीमयाग्रनया सन्धयन्ति, वास्याकारमुखा वावीमुखाः—
“सिन्धिय सि” प्राकृतस्यात् शुक्रयः शुक्रजाः प्रतीताः श-
कलनकाः नदाकृतय एवास्त्यलघवा जीवाः वराटकाः क-
पटकाः जलीकसः दुष्टरक्षागिरियः बन्धनका अस्त्राः, शे-
वास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, वर्षाणि ह्यादेशेव स्थिति
सूत्रनवकार्यैः । उक्त० ३६ अ० ।

बेद-देशी—नावि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बेडा-देशी—श्मश्रुणि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बेयहुगिरिणाह-वैताह्यगिरिनाथ-पुं० । वैताह्यपर्वतदेवे, स्या०
६ टा० ।

बेली-देशी-रूपायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा । “पूषा

विअली बली” पाठ० ना० १५३ गाथा ।

बेल्लग-बलीवर्दे-पुं० । वृषभे, “साहुणं ठिया, तथेगे बेल्लगे

तस्म कुंभगारस्म ।” आ० म० १ अ० ।

बेह-बेध-पुं० । बधने बेधः विशे० कुन्ताऽऽदिना शब्देण भेदने,

स० ११ अ० । कीलकाऽऽदिभिनोमिकाऽऽदिबोधने, आ० व०

४ अ० । रन्ध्रेणादने, धर्मानुबोधे, बधेवे धृतिविशेषे, सूत्र०

१ ध्रु० ६ अ० ।

बेदाइय-बेधातीत-न० । बेधो धर्मानुबेषस्तस्यादनीनम् । अ-

धर्मप्रधाने, “बेदाइयं च णो वए ।” बेधो-धर्मानुबेषः,

तस्मादनीनमधर्मप्रधानं वचो नो वेदेत् । यदि वा-बेध इति

बधेवे धृतिविशेषः, तद्गते वचनमपि नो वेदेतास्तां ता-

यत्काहमिति । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

बेदिय-द्वैधिक-न० । पेशासंपादनेन द्वैधीभावकरणयोग्ये, इ-

श० ७ अ० । आवा० ।

द्व्यादिक-वि० । ह्यास्याहोभ्यां जाने, उभे० २ पाठ० ।

बौद-देशी-चूचक, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बौद-देशी-सुखमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बौदि-बौन्दि-खी० । शरीर, औ० । स्या० । तं० । बौन्दि, त-

नुः शरीरमिति पर्यायाः । अत्र० । प्रश्न० । ङा० । म० । आ०

म० । अव्यक्तावयवशरीरं, म० १ श० ६ उ० । पञ्चा० । प्रश्न० ।

कायं, आ० २ अ० ।

बौदिचिय-बौन्दिचित-पुं० । अव्यक्तावयव शरीरं बौन्दिः,

तथा चित्तः पुद्गला ये ते तथा । म० १ श० ६ उ० । अ-

व्यक्तावयवशरीररूपतया चित्तपु, म० १ श० ६ उ० ।

बौदिपर-बौन्दिपर-पुं० । प्रधानसुव्यक्तावयवशरीरमिते, खं०

प्र० २० पाठ० ।

बौदी-देशी-ऊर-सुख-तनुपु, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोकड-देशी-छागे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोकम-बोकम-पुं० । अनर्थदेशभेदे, तय जाने स्लेच्छभेदे च ।

सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । प्रश्न० । पञ्चा० ।

बोकमालिय-बोकमालिक-पुं० । तनुपायं, आ० १० २ ध्रु० १

चू० १ अ० २ उ० ।

बोगिल्ल-देशी-भृषपाऽऽटोपयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

विश्रलः "कसलं सवलं सारं, किशरीरं चितं च बोगिलं ।"
पा० ना० ६४ गाथा ।

बोह-देशी-आमिके, तक्षणे, हत्यये । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोहवेर-न० "अल्लतुलं बोहवेरं च ।" पा० ना० २५० गाथा ।

बोहिय-बोहिक-पुं० । वीरमेत्तात् पदसतेषु घेषु गतेषु रथ-
वीरपुरे समुपगते, निहये, विशे० ।

बोहिकनिहवानामिधिसुराह—

छवांससयाई नवु-तराई तड्या मिद्धि गयसम वीरसस ।

नो बोहियाण दिह्दा, रहवीरपुंरं समुपगएहा ॥ २५५० ॥

सुबोधार्या ॥ २५५० ॥

अथ बोहिकोपलेखे संप्रदगाभाह्वयमाह—

रहवीरपुंरं नगरं, दीवगमुज्जाणमजकएहं य ।

मिवभूदसुवदिह्मिं, बुद्ध्या धेयाण कइया य ॥ २५५१ ॥

बोहियमिवभूदंओ, पण्ड्यालिंगसस होइ उपवी ।

कांडिकओहवीरा, परंपराकाममुपया ॥ २५५२ ॥

एतद्भावाधः कथानकमयः । तथेदम्-रथवीरपुंरं नाम नगर-
म्, तद्वर्षाह्मन् दीपकाभिधानमुपयानम्, तत्र चाऽऽप्यकृष्णतामा-
नः सुरयः समागतः, तस्मिन् नगरे महत्समल्लः शिवभूतिना
म गजमेवकः समस्ति, स च राजप्रसादात् विलासात् कु-
र्वन् नगरमप्यं पर्यटति, राज्ञश्च प्रहर्षेण तिनकान्ते गृहमाग-
च्छति, तत एतदीयमार्गं तन्मानरं प्रणति— "निर्वेदिताऽहं
रथपुत्रेण, न खल्वेव रात्रौ यत्नायां कदाचिदप्यागच्छति, तत
उत्तमगणकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं तिष्ठामि । तत-
स्तथा प्रोक्तम्— वरस ! यद्येष, तर्हि त्वमप्यं स्वोपदि, स्वय-
मेयाहं जागरिष्यामि । ततः कृते पश्चा तथैव । इतरस्यास्तु
जाग्रत्या रात्रिप्रहर्षेणऽतिक्रान्ते समागत्य शिवभूतिना प्रो-
क्तम्— 'हाममुदाटयत ।' ततः प्रकृपितया मात्रा प्रो-
क्तम्— 'तुनयाविध !' यत्नेनैव यत्नायां द्वारपुद्गाटिनामि
भयति तत्र गच्छ, न नरेवं तव पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरि-
ष्यति । ततः बोधाऽहङ्काराभ्यां प्रथमाणोऽसौ निर्गतः ।
पर्यटना बोधाटितद्वारः साधूगणयो हयः, तत्र च साध-
वः कालप्रदं कुर्वन्ति । तेषां च पार्श्वे तन वन्दित्वा व-
सं याचतम् । तेषां राजपुत्रः, मात्राऽऽदिभिस्तुरकलि-
नश्च इति न दत्तम् । ततः खलमल्लकाद् दीक्षा गृहीत्वा
स्वयमेव लोचः कृतः । साधुभिर्लिङ्गं समर्पितम् । विहृता-
श्च सर्वेऽप्यम्यत्र । कालान्तरेण पुनरपि च तत्राऽऽगतः ।
ततो राजा शिवभूतबद्धमूर्यं कम्बलरत्नं दत्तम् । तत आ-
चार्यैः शिवभूतकः— 'किमेतन् तव साधूनां मार्गाऽऽदि-
वनेकानप्यंशुना गृहीतेन ?' । ततस्तेन गृध्रप्रातःप्रासनाऽपि
सङ्घेयं मूर्च्छा तद् विधूतम् । मोचरचर्याभिश्चाऽऽगतः
प्रत्यहं तदसौ संभालयति, न तु कचिदप्यि वेषापरयति ।
ततः गृध्रभिर्बद्धमूर्यं तस्यमथ इति ज्ञात्वाऽप्यत्र दिने तमनापु-
च्छयेव बहिर्गतस्य परीक्षे तत् कम्बलरत्नं पाटयित्वा साधू-
नां पादप्रोक्षणमिति कृतानि । ततो ज्ञातव्यनिकरः कथापि-
तोऽसौ तिष्ठति । अन्यथा च स्वयं जिनकल्पिकात् वशीय-
न्ति । तद्यथा (निशोपनिषद्विक्रान्तोपदेशे)—

"जिष्णुकल्पया य बुधिया, पाण्डुपाया पङ्क्तिगह्वरा य ।

पाउरवमपाउरव, रक्षिता ते भवे बुधिया ॥ १ ॥

दुग तिग चडक पयमं, नव दस एकारमेव वारमयं ।

एए अट्ट विगपया, जिष्णुकल्पे होति उपदिस्स ॥ २ ॥ "

इह कथाज्ज्ञानकथानां, राजाहरणं मुखवर्त्तिका चानि द्वि-
विध उपपत्तिः, अन्यथा तु कथंन सह त्रिविधः । कल्पवृक्षेन तु
सह चतुर्विधः, कल्पवृक्षेण सह पञ्चविधः । कथाज्ज्ञानं मुखव-
र्त्तिका, राजाहरणं च । तथा—(बु० ३ उ०) "पत्तं पत्तायथा, पाय-
वर्णं च पायकसंरिया । पटलाई रयसारणं, च गोच्छत्रा पाय-
निजोगो ॥ १ ॥ " इति सप्तविधः पात्रनियोग इति । एवं
च त्रिविधः । कल्पेन तु सह दशविधः । कल्पवृक्षेन सहैका-
दशविधः । कल्पवृक्षेण तु समं द्वादशविध उपपत्तिः कथाज्ज्ञान-
ज्ञानकल्पिकानामिति । तदेतत् क्षुत्वा शिवभूतिना प्रोक्तम्—
यद्येष तर्हि किमिदानीमौषधि औषधप्रदिकथैतावतावतापत्तिः
परिशुद्धान् ? स एव जिनकल्पः किं न कथ्यते ? ततो
गृध्रभिरुक्तम्—जम्बूनामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, सहनानाऽऽप-
मावात्, स्वापते न शक्यते एव कर्तुम् । ततः शिवभूतिना
प्रोक्तम्—मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते ? , नयवहमेव तं
करोमि, परलोकायिता स एव निष्परिग्रहो जिनकल्पः
कर्तव्यः, किं पुनरेतन् कथाय-मयमूर्च्छाऽऽदिदोषविधिना पर-
िग्रहानर्थेन ? । अत एव क्षुते निष्परिग्रहस्वमुक्तम्, अचल-
काश्च जितेन्द्राः, अतोऽवेकमेव सुमुरेन । ततो गुरुणा
प्रोक्तम्—इत्तं यद्येष, तर्हि देहेऽपि कथाय-मय-मूर्च्छाऽऽ-
दयो द्वायाः कस्यापि संभवन्ति, इति सोऽपि व्रतप्रहणात्तन-
रमेव त्यक्तव्यः प्राप्नोति । यच्च क्षुते निष्परिग्रहस्वमुक्तं
तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छां न कर्तव्या, मूर्च्छाऽभाव-
एव निष्परिग्रहस्वमवयवम्, न तुनः संख्या धर्मोपकरण-
स्यापि स्यात् । जितेन्द्रा क्षुपि न सर्वथैव अवलोक्य,
" सर्वे वि एगद्वे-ए निगमया जिष्णुरा चउवयानं ।"
इत्यादि वचनान् । तदेवं गुरुणा स्वपदैश्च यथोक्ताभिव्यक्-
माणः, मिथ्यं युक्तिभिः प्रहर्षणमनाऽपि तथाविधकथायमाहा-
ऽऽदिकमौदयात् न स्वाऽऽप्रह्नां निवृत्तोऽसौ, किं चीवरा-
यि परित्यज्य निर्गतः ; ततश्च बहिर्गमने व्यवस्थितस्यास्पा-
सरा नाम भोगिनी वन्दनार्थं गता । सा च त्यक्तचीवरं तं
आनरमालोक्य स्वयमेव चीवरायि त्यक्तवान् । ततो वि-
ज्ञाये नगरमध्ये परिष्ठा गच्छिका हृष्टा । तत द्वयो-
वस्त्रां बीमस्त्वामिमं दृष्ट्वा 'मा लोकोऽस्मासु विराहान्'
इत्यन्विच्छन्त्यपि तथा वस्त्रं परिधायिताऽसौ । तत एव व्य-
तिकरोऽनया शिवभूतेर्निवेदितः । ततोऽनेन विवक्षा बो-
विद् नितरां बीमरना अतिलज्जनीयं च भवति इति वि-
चिन्त्य प्रोक्षाऽसौ—तिष्ठतिस्वमपि, न त्यक्तव्यं त्यक्तव्यं वस्त्र-
म् । देवतया हि तवेवं प्रदत्तमिति । ततः शिवभूतिना
कोरिडम्य-कोट्टवीरनामो द्वौ शिष्यौ दीक्षितौ । गाथा-
ऽसूत्रायांऽपि किञ्चिदुच्यते—(कोडिअरयाद्) कोरिडम्य-
श्च, कोट्टवीरश्चेति । 'सर्वो वस्त्रो विमोपयैकवत् भवति',
इति वचनात् कोरिडम्य-कोट्टवीरम्, तस्मात् कोरिड-
म्य-कोट्टवीरात्, परस्परसंज्ञेनाभावात्—शिष्यसम्बन्धत-
णमधिकृत्योपपत्त्या सज्जाना बोहिकद्विदिः स्वपथाद्वारः । इ-
त्येवं बोहिकाः समुपगताः ॥ २५५१ ॥ २५५२ ॥ विशे० ।
(स च शिवभूतिः यदुविशदं कृतवान् गुरुभिरिति 'सि-
वभूर' शब्दं वक्ष्यामि)

बोहुर-देशी इमधुवि, दे० ना० ६ वर्ग ६५ गाथा ।

बोद्धिय-कपर्दिकायाम्, "केसरि न लहह बोद्धिय, विगयं लक्खेहि" वेप्यति । " प्रा० ४ पाद ।

बोद्धर-देशी-पृथी, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बौद्ध-त्रि० । सुगतशिये, प्रव० ११६ द्वार । सम्म० ।

बोद्ध-पुं० । धूनि, " बुद्धाणो, बुद्धा बुद्धाणो, पुब्बइओ बोद्ध हो तक्को । " पा० ना० ६२ गाथा ।

बोद्ध-देशी-त्रेय, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बद्ध-पुं० । श्री० । "आत्पूतर-बद्ध-नवमालिका-नवफल्कि-पूगफले" ॥ ८ । १ । १७० ॥ इत्यादिः स्वरस्य परंय स-स्वरव्यञ्जनौत् । बोद्धं । बोरी । प्रा० १ पाद । प्रज्ञा० । कर्क-व्युत्पुल्ले, अष्टु० ।

बोरी-बदरी-श्री० । "बोरी कर्कपू" । पा० ना० १५४ गाथा ।

बोल-गम्-धा० । गतौ, "गमे अर-अरक्खणुवज्जावज्जासकु-साकुल-पण्डु-पण्डु-खिम्मह-णी, णीण-णीलुण-पदअ-रंभ-परिअल्ल-बोल-परिअल्ल-गिरिणाम्-णिवहावसेहावहा-राः" ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति गमधाताबोलाऽऽदेशः । बोलः । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

बोल-पुं० । अय्यकवणं ध्वनौ, अ० ६ अ० ३३ उ० । वणं व्यक्थिक्किं ध्वनौ, विपा० १ श्रु० ३ अ० । जं० । रा० । ४०० । अ० । श्री० । बह्वनामानामव्यक्तात्तरध्वनिकले, जं० २ वल्ल० । आत्तां नो बह्वनां कलपूर्वकं मलापके, जं० ३ प्रति० ४ अष्टि० । अ० । अव्यक्तात्तरध्वनिममूह, अ० ३ श० ७ उ० । सुखे हस्ते तथा महता शब्देन पुनरुक्तं, जं० ७ वल्ल० । स० प्र० । कोलाहले, रा० । वृन्दशब्दे, श्रु० १ उ० ३ प्रक० । शोषधिशिषे, गन्धरसगणपर्यायौ । हे ।

बोलदिलिब-बोलिलिबि-श्री० । ब्राह्मणा लिपभेदे, स० १८ सम्म० ।

बोलपाण-बोलत्-त्रि० । विशेषत उल्लङ्घनीय भुवाणं, जी० ३ प्रति० ४ अष्टि० ।

बोलत-बोडयत्-त्रि० । निमज्जयति, स्व० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बोद्धगम-कथयित्-त्रि० । कथस्थाने बोद्धाऽऽदेशः । गुरनिटि गिलापः । प्रा० ६० ४ पाद । " नुमेऽण्यः" ॥ ८ । ४ । ४४३ ॥ इत्यपञ्चं नृत्तप्रत्ययस्य अणञ् अदेशः । वाचके, प्रा० ४ पाद ।

बोह-बोध-पुं० । संबधने, अभिनिबोध, स्था० ३ डा० ३ उ० । आव० । आ० ७० । अयधने, पं० ७० । कल्प । पञ्चा० । ज्ञान, स्या० । पा० । प्रज्ञा०मीलने, अ० ३ अष्टि० ।

बोहय-बोधन-त० । प्रत्यायने, विशेष० । मार्गअपट्ठय्य मार्गसं-स्थापने आमन्त्रणे च । स० ६ अष्ट ।

बोहपरिण-बोधपरिणति-श्री० । सप्रत्ययज्ञानस्थिरतायाम् ल० ।

बोहय-बोधक-पुं० । बोद्धरि, अय्यञ् बोधयन्तीति बोध-काः । अ० २ अष्टि० । जी० । ल० । अय्येयां बोधके, कल्प० १ अष्टि० ६ कृष्ण । जीवाऽऽदितवस्य परंयां बोधयितरि, अ० १ श० १ उ० । स० ।

बोहवृद्धि-बोधवृद्धि-श्री० । तत्त्वावगमस्य दीक्षावसरादारभ्य वृद्धेन, पञ्चा० २ विष० ।

बोहहर-देशी-मागधे, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोहाणंदपरिक्खय-बोधाऽऽनन्दपरिक्खय-पुं० । बोधा कानं त-स्याऽऽनन्दस्तस्य परिक्खयः । ज्ञानाऽऽनन्दपाराधये, अष्ट० ३१ अष्ट० ।

बोहारी-देशी-संमार्जन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोही-श्री० । बोधि-पुं० । बोधं बोधिः । श्रीवाऽऽदिक्क-प्रत्ययः । प्राकृते स्त्रीत्वम् । परमाद्ये बोधे, विशेष० । सम्यक्सत्ता-धिगमे, आ० ७० २ अ० । आश्रु० । जिनप्रणीतधर्मप्राप्तौ, आ० । प्रति० । ल० । दृष्ट० । पञ्चा० । प्रेत्य जिनधर्मे प्राप्ता, अ० २ अष्टि० । उत्त० । सकलदुःखादिबन्धनं जिनप्राप्त्या बोधे, आव० ३ अ० । सम्यग्दर्शने, अ० ७ श० १ उ० । स्या० । सम्य-ग्दर्शनावाप्तौ, स्व० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । अ० । श्री० । उत्त० । दुविहा बोही पणत्ता । तं जहा—आयबोही चव, दंस-यबोही चव । स्था० २ डा० ४ उ० ।

(व्याख्या स्वस्व-शब्देऽवसेया)

तिविहा बोही पणत्ता । तं जहा—आयबोही चव, दंस-यबोही चव, चरितबोही चव ।

(तिबिहेत्यादि) कथं सुबोधं, किं तु बोधिः सम्यग्बोधः इह च चारित्रं बोधिफलत्वात् बोधिरुच्यते । जीवोपयोगकृपा-स्वाहा बोधिविशिष्टाः पुण्यास्त्रिया ज्ञानाऽऽदेशः । स्या० ३ डा० २ उ० । (कपं दुर्लभा बोधिर्भवति । " बुल्लहबोधि" शब्दे चतुर्थभागं २५७७ पृष्ठ गतम्)

सुलभबोधिः—

मे भयवं । किं पुण काळं परिमा सुलहबोही जाया सा सुगहियनामपिज्जा माहणी, जाए एयावड-याणं भवमत्ताणं अणंतं ममारोग्यदृक्खमंनत्ताणं मद्ध-म्मदेसणाएहि तु सामयसुहपदाणुपव्वगमव्वद्वरणं कयं-ति । गोयमा । जं पुव्वं पुव्ववधं मच्चभावभवन्तरेहि मां श्रीमल्ल मांनम्माऽऽलायं दाऊयं सुद्धभावाए जहावड्डं पायच्छिन्नं कयं, पायच्छित्तमत्तामाय ए समाहीए य कालं काळण मांनम्मे कपं मुदिग्गमहिमी जाया तण्णुपावणं । मे भयवं । किं मे माहणीजीवे तभयन्तरम्मि मयाणी नि-गंथी अंदिमि, जे मां श्रीमल्लमांनइत्ता मां जहावड्डं पाय-च्छिन्नं कयं ति । गोयमा । जं मे माहणीजीवे मे मां त-ज्जम्मे बहूलमिदीए जाए महिड्डाए य मयल्लगुमाऽऽहारभूए उत्तपा मीलशिद्वियतण्णु महनवस्सी जुगपपहाणं मां समणे अणगारे गच्छदिहं अंदिमि मां यं समणी । महा० २ चू० ।

लभंति सुरमुहादं, लभंति नरिदपवरिद्धीओ ।

न पुणा सुबोहियणं, लभंति भिच्छत्तमहरणं । ॥ ४३ ॥

सङ्का० अष्टि० १ प्रस्ता० । सम्यग्बोधे, बोधिक्षिप्ते, चारित्र्ये, स्या० ३ डा० २ उ० । अहिनायाम्, तद्गौणनामसु परिक्खणात् । तत्र बोधिः स्वयंभवेति । अहिनाकपयान्त्रे तस्याः अहि-सा बोधिरुक्ता । अथवा-अहिना साऽऽनुकस्या, सा च बोधि-कारणमिति बोधिरबोध्यते । प्रश्न० १ सम्म० द्वार ।

बोद्धिऊग-बुद्धि-खी० । आग्नेय्ये, " बोद्धिऊग पध्वइया ।"
दश० २ अ० ।

बोद्धिग-बोद्धि-पुं० । मातृवलेन. पू० १ उ० ३ प्रक० । आ० ।
अनायस्लेच्छ, ४०० २ उ० । नि० पू० १ पू० ।

बोद्धिगतेषु-बोद्धिस्तेन-पुं० । मातृपहारक. पू० १ उ० ३ प्र-
क० । " जमस्थ माणुमाणि हरंति ते बाह्विगतेषा भवन्ति ।"
नि० पू० १ उ० ।

बोद्धिग-बोद्धिग-पुं० । पाने, दश० १ पू० । प्रवहणे, दे० ना०
६ पगं ६६ गाथा ।

बोद्धिद-बोद्धिद-पुं० । बोधिजिनप्रणीतधर्मप्रतिस्तरपार्थ-
जानलक्षणसम्यग्दर्शनरूपा, तां वृद्धातीति बोधिदः । रा० ।
जि० । सम्यक्स्यदायके, कल्प० १ अधि० १ क्षग । " बोधि-
दाणु " (१६) इह बोधिजिनप्रणीतधर्मप्राप्तिः, इयं
पुनर्यथाप्रवृत्तापूर्वनिवृत्तिकरगुणव्यापारामिष्यङ्गव्यभिञ्ज-
पूर्वप्रस्थिभेदतः पञ्चानुपूर्व्या प्रथमसंवेगनिर्वेदानुकम्पा-
ऽऽत्मिक्याभिष्यङ्गलक्षणं तस्याधैर्यदानं सम्यग्दर्शनं,
विज्ञाप्तिर्ययः । ल० । बोधिं वृद्धीति बोधिदाः । ल० ।

बोद्धिद्वल्लहसभावना-बोद्धिद्वल्लभत्वभावना-खी० । जिनधर्क-
प्रानर्दोर्लभ्यपयांलांघने, ध० ३ अधि० । प्रव० ।

अथ बोधिपुल्लभत्वभावना—

"पृथ्वीनीरबुताशवायुतरुषु क्रिदैर्नैकैः कर्मभिः,
अभ्यन्त भीमभवेऽथ पुद्गल-परावर्त्तानमननानहो ।
जायः कामकामनिर्जरतया सम्याप्य पुण्यं शुभं,
प्राप्नोति नलरूपतां कथमपि द्विर्भोग्निद्राऽऽद्यामिह ॥ १ ॥
आयं सत्सुजातिस्त्वनुपूर्वनीरंगतासम्पदो,
राज्यं प्राज्यसुखं च कर्मलघुनाहेतोरवामोत्ययम् ।

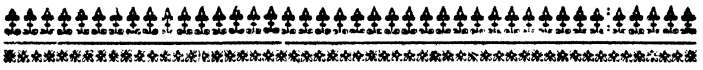
तस्मात्तत्त्वविवेकनैककुसलां, बोधिं न तु प्राप्तवाम्,
कुत्राप्यलयमोक्तसौख्यजननीं, भीसर्वेविहंशिताम् ॥ २ ॥
बोधिर्लघ्वा यदि भवे-द्वेकदाऽप्यत्र जन्तुभिः ।
इयत्कालं न तेषां त-ङ्गवे पथेदन्तं भवेत् ॥ ३ ॥
द्रव्यवारिन्नमप्यन्ते-बहुशः समवाप्यत ।
सज्जानकारिणी काष्ठापि, न तु बोधिः कदाचन ॥ ४ ॥
येऽसिध्वन्ये ये च सिद्धवन्ति, वे सेस्स्यन्ति च कवचन ।
ते सर्वे बोधिमाहाभ्या-सस्मात् बोधिरुपास्यताम् ॥ ५ ॥"
प्रव० ६७ द्वार ।

बोद्धिग-बोद्धि-त्रि० । विकारिणे, तं० ।

बोद्धिलाभ-बोद्धिलाभ-पुं० । सम्यग्दर्शनप्राप्तौ, पञ्चा० १ वि-
ब० । जिनप्रणीतधर्मलभप्राप्तौ, ल० । प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तौ,
प्रति० । आ० । बोधिभेदोऽपि नीचकदाऽतीत्यंकरयोर्गोच्य
एव । विशिष्टेतरकलयोः परस्परहेतोरपि भेदात् एतदभा-
वे तद्विशिष्टेतरकलावृत्तपक्षेः । भगवद्बोद्धिलाभो हि परम्पर-
या भगवद्भावनिर्वृतेन स्वभावो, न त्वन्तर्लुत्कषाणि बोधि-
लाभवदन्तस्वभावः, तद्वत्तन्तस्वभावसिद्धिरिति, तत्तत्कल्या-
णाऽऽलपकानां देतव्यताभावभाज एते इति । जन्मान्त-
रे सम्यक्त्वाऽऽसिद्धसमप्राप्तौ, पा० । ध० ।

बोद्धिलाभवसिध-बोद्धिलाभप्रत्यय-पुं० । अर्हत्प्रणीतधर्मावा-
प्तिमिसिद्धे, ध० २ अधि० ।

बोद्धिसत्-बोद्धिसत्-पुं० । बोधिः-सम्यग्दर्शनं, तेन प्रधानः
सर्वो बोधिसत्त्वः, सम्यग्दर्शनप्रधाने महोपये सद्बोधिस्ति-
र्थरपदयोः सत्त्वः, भव्यत्वाद् । माविनीर्थंकर. द्वार० १५
द्वार० । अस्य स्वरूपम् ' सम्महिद्धि ' शब्दं विस्तरतो दर्श-
यिष्यते)

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकल्प-
श्रीमद्गहारक-जैनश्वेताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अभिधानराजेन्द्रे '
बकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

भ-य-पुं० । भा० कः । पितरि, आतरि, पितृष्ये, अतिमीने, ज-
हदे, अमरे, शुल्लिनि, भावे, "पितृभ्रातृपितृष्येषु, भ्रातृभि-
ते भ्रातृकुले ।" एका० । "मकारः पुंसि जलदे, अमरे
भावशुल्लोनेः ।" इति च । एका० । आत्मा । शुकाऽऽचार्ये,
कुन्दोपग्रन्थौ अन्त्यापान्त्यपुत्रौ वर्णविके च । वाच० ।
नक्षत्रे, मेघाऽऽदिशाशा, ग्रहे, वाच० । भगे, भोगे, गगने, पु-
रुषे, चन्द्रे च । न० । "भं नक्षत्रं भगे भोगे ।" एका० । "नपुं-
सके भं नक्षत्रं, गगने पुरुष्वन्द्वयोः ।" इति च । एका० ।
भ्राता-भक्त्या-अव्य० संसंव्यत्यर्थे, स्था० ६ टा० ।

भङ्ग-भजित-त्रि० । विकल्पिते, व्य० ६ उ० ।

भङ्ग-त्रि० । अपवर्तिते, स्त्री० । सवनीये, वृ० १ उ० १ प्रक० ।
विकल्पिते च । व्य० ६ उ० ।

भङ्गवत्-भङ्गव्य-त्रि० । विकल्पनीये, विश० । अनु० ।

भङ्गव-भैरव-न० । भोरोरिवम् अण् । "अद्वैत्याऽद्वै च" ॥ ८२ ।
१२॥ इति प्राकृतसूत्रेणैकारस्य 'अ' इत्यादेशः । प्रा० १ पा-
६ भये, तद्वति, भयसाधने च । त्रि० । नाथ्याऽऽदिप्रसिद्धे
भयानके रत्ने, शङ्करे, तद्वतनाभेदे, रागभेदे, नदभेदे च ।
पुं० । भयङ्करे, "घोरा दास्येनाभसुर-भङ्गव-लक्ष्मण-भीम-
भीलणया ।" वार० ना० ६५ गाथा ।

भण-भजेत-क्रिया । सेवेत श्रद्धायात् इत्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

भण्जा-भजेत-क्रिया । श्रद्धायादित्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

भशोन्विम-भयोद्दिन-त्रि० । भासाऽऽकुले, प्रत्यये आश्रयद्वार ।

भंग-भङ्ग-पुं० । भङ्ग वण । पराजये, सखे, भेदे, वाच० । भ-
ङ्गः, प्रकारो, भेद इत्यर्थे । अनु० । स्था० १ प्रव० । नि० न्यू० ।
भज्यते विकल्प्यते इति भङ्गः । वस्तुविकल्पे, अनु० । विश० ।
व्याधिसंयोगभङ्गके, प० १ शृ० ३ उ० । अनु० । भङ्गा । भङ्गका
वस्तुविकल्पाः । ते च द्विधा—स्थानभङ्गकाः, क्रमभङ्गकाश्च ।
तत्राऽऽद्या यथा-द्रव्यतो नामैका हिंसा, न भावतः १ । अन्या
भावतो, न द्रव्यतः २ । अन्या भावतो, द्रव्यतश्च ३ । अन्या-न भा-
वतः नापि द्रव्यत इति ४ । इतरेषु द्रव्यतो हिंसा, भावतश्च १ ।
द्रव्यतोऽन्या न भावतः २ । न द्रव्यतोऽन्या भावतः ३ । अन्या
न द्रव्यतो न भावत इति ४ । स्था० १० टा० । क्रमभङ्गा यथा-
एक एव जीवः, एक एवाजीव इत्यादि स्थापना । स्थानभ-
ङ्गास्तु यथा-प्रियधर्मो नामैकः, नो हृदयमेत्यादि । आवा० ४
अ० । विनाशे, स्था० १० टा० । नद्यादीनां कलाविविशेषे, क-
ल्प० १ अचि० ३ क्षण । विच्छिन्नौ, रा० । कौटिल्ये, भयं, प-
ञ्चरचनाभेदे, गमने, जलविनिर्गमे, वाच० । आर्यदेशभेदे च,
यत्र पापा नगरी, "पावां भगे य ।" प्रका० १ पद० प्रव० ।

सूत्र० । आवा० । (साधुभावकप्रत्याख्यानविषये भङ्गाः 'पक्व-
कलाण' शब्दे दृशिताः) । (प्रावेशनकभङ्गाः 'प्रावेशस्थ' शब्दे ३ ।
स्वस्थवसांगे गताः) । (प्रापचभङ्गाः 'प्रापच' शब्दे)

भंगव-भङ्गक-पुं० । वस्तुविकल्पे, स्था० १० टा० । गमे, आ०
म० १ अ० । विश० ।

भंगसमुक्तिव-भङ्गसमुत्कीर्तन-न० । विभज्यमाने विकल्प्यमाने

इति कृत्वा विकल्पा भङ्गा । उच्यन्ते, तेषां समुत्कीर्तने समु-

च्चारणं भङ्गसमुत्कीर्तनम् । तत्राचो भङ्गसमुत्कीर्तनता । प्र-

त्येकभङ्गानां व्याधिसंयोगभङ्गानां च समुच्चारणं, अनु० ।

भंगमुद्रव-भङ्गमुद्रव-न० । भङ्गा भङ्गका वस्तुविकल्पाः तत्र-

क्षणं सूक्ष्मं भङ्गसूक्ष्मम् । सूक्ष्मभेदे, सूक्ष्मता साध्य भङ्गनीयप-

द्वस्तुवत् गहनभावनं सूक्ष्मवृत्त्यवस्थादिति । स्था० १० टा० ।

भंगा-भङ्गा-स्त्री० । अतस्याम्, वृ० २ उ० । स्था० । विजया-

याम्, वाच० । क्रीप् भङ्गा । तत्रैवायं, प्रका० १ पद० ।

भंगि-भङ्गि-स्त्री० । भङ्ग इव, पृथाप०-कृत्यम् वा क्रीप् । विच्छेदे,

भङ्गिर्विच्छिन्नलिरिति । व्य० ८ उ० । कौटिल्ये, विम्यासे, क-

ल्लोले, भेदे, व्याजे, च । वाच० । साधारणशरीरभारवनस्प-

तिकारिकभेदे प्रका० १ पद० । नीलनेत्रावर्णकमविकल्प्य-

"भंगि स्ति वा भंगिरस्य स्ति वा ।" प्रका० १७ पद० । भङ्गा वनस्प-

तिशयस्तस्या राज्ञो भङ्गाः राज्ञः प्रका० १७ पद० ४ उ० ।

भंगि (श)-भङ्गिन्-पुं० । भङ्गवद्गुले न० ।

भंगिय-भङ्गिक-न० । भङ्गा-अन्त्ये, नन्मयं भाङ्गिकम् । स्था०

५ टा० ३ उ० । वृ० । नानाभङ्गिकविकल्पेन्द्रियलाभान्तर्यसं-

भाङ्गिकम् । आवा० १ शृ० १ वृ० १ अ० १ उ० । वस्त्रभेदे, स्था०

३ टा० ३ उ० । "भंगिणा अद्विनिर्मा ।" नि० न्यू० १ उ० । अन-

यो पुण्य भंगविदो होह नायव्वा ।" नि० न्यू० १ उ० ।

भंगी-भङ्गी-स्त्री० । "भंगि" शब्दात्, व्य० ८ उ० ।

भंगुर-भङ्गुर-त्रि० । भङ्ग-पुरुष । कुटिले, नदीनां वक्रे, वा-

च० । भङ्गशीले, आवा० १ शृ० ६ अ० १ उ० । अष्ट० । कले,

स्था० ५ टा० ३ उ० । भंग व । स्त्री० । आ० म० । वक्रः, "कु-

डिले वंके भंगुर ।" वार० ना० १७ ३ ।

भंगोवृद्धमण-भङ्गोवृद्धशून-न० । भङ्गानां प्रत्येकं स्वामिधेयेन

वृद्धकाऽऽवृत्तेन सहोपपत्तिर्न० । भङ्गानां स्वाविषयभूतेनार्थेन

सहाचचारणं, अनु० ।

भंगा-भङ्गा-स्त्री० । भङ्ग-जन् । वर्मप्रतविकार्याम्, आग्निपु-

च्छेने वर्मनिर्मिते यत्र भेदः, गो०-कृष्ण । अश्वैवायं कृत् । टाप्

न इत्यम । मरुत्काऽप्यश्वैवायं, वाच० । "भङ्गा शिव्यस्ति वा ।"

म० १४ शृ० ८ उ० ।

भङ्ग-भङ्ग-धा० । आमर्दने, प्रा० ४ पाद० । "भङ्गैर्मयः सुसुस्त्र-सु-

सु-सु-विर-पविरज-करज-नीरजः" ॥ ८४ । १०६॥ भङ्ग-

रेते नवाऽऽदेशा वा भवन्ति । येमय । मुसुस्त्र । सुस्त्र । सुस्त्र ।

सुस्त्र । विर । पविरज । करज । नीरज । भङ्ग । प्रा० ४ पाद० ।

भङ्ग-भङ्ग-पुं० । वृत्ते, "भङ्गा इव सखि वस ।" आवा०

१ शृ० ६ अ० १ उ० ।

भङ्ग-भङ्ग-न० । भङ्ग-व्युद् । आमर्दने, प्रत्य० १ आश्व०

द्वार । का० । सूत्र० । मोहनं, "भङ्गंति अगमं गात्रि ।" सूत्र०

१ शृ० ५ अ० १ उ० । "भङ्गंति बाह्वस्य वंशे पुष्टिः ।" सूत्र०

१ श्रु० ५ अ० ३ उ० । भञ्जविष्-ल्युट्-टाप् । विनाशे, स्त्री० ।
आश्र० ३ अ० । "विहङ्गायां खड्गाय भञ्ज्याय एण्डा ।" नि०
चू० १ उ० ।

भञ्जवर्द्ध-भञ्जवृक्ष-अश्व० । "तुम एवमगाणहमवर्द्धि च" ॥ ८ ॥
५ । ५५१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भञ्जे तुमः स्थाने अणहमा-
देशः । मङ्गितुमित्यर्थे, प्रा० ५ पाद ।

भंङ्-भण्ड-पुं० । भंङ्-अच् । अश्लीलवाक्यभाषके, वाच० ।
क्षिप्रशिरसि, मागधे, मण्डने, सत्त्वाम्, दौहित्रे च । दे० ना०
६ वर्ग १०६ गाथा । लापके, प्रा० १ श्रु० १ अ० । सुखन-
यनौष्ठकरचरणभ्रुविकारपूर्विकायाः परिहानाऽऽदिजमिका-
या विहङ्गनकियायाः कारक इति । आश्र० ६ अ० ।

भण्ड-न० । भा-अण्डच् । भण्ड-उः । स्वायं अण् । द्विरप्या-
ऽऽदिके पयवस्तुनि, प्रा० १ श्रु० १ अ० । भाण्डानि कया-
लकारिणः लपण० । प्रश्न० १ आश्र० द्वार । उपा० ।

भाण्डं कयालुकांति । श्री० । आभरणे, श्री० । भ० । प्रा० ।
गृहवर्तिन साधुप्राश्रयवर्तिन च वस्त्राऽऽद्युपकरणं, भ० ८
श० ५ उ० । आनु० । मृगमयाऽऽदिवाये, भ० ८ श० ५ उ० ।

प्रश्न० । अतु० । साधूनां भाजनविशेषे, भाण्डमुपकरणम्,
वस्त्राऽऽद्युपकरणम् । मृगमयादिप्रापं, सधुभाजनविशे-
षश्च । स्था० ३ डा० १ उ० । "भंङ् परिग्रहोऽस्तु ।" भाण्डं
रुतु पतद्ग्रह उच्यते । इय० १ उ० । भाजने, स्थाने च ।

भंङ् । भंङ् साधारणभाषाणाम् । "भाण्डात्-स्थानात् भाण्डं
भाजनानामिति । जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० । उ० । रा० । उपा० ।
प्रश्नाङ्गुरे, क्षुरेण मुद्रने, वृ० ४ उ० । आश्र० । वणिजं मूलधने,
अश्वभूषायाम्, नदीकूलद्वयमथे पात्रे च । गङ्गाभाण्डे वृत्ते,
पुं० । भण्डस्य भावः अण् । भण्डकारिणे, न० । वाच० ।

वृत्तनाके, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।
भंढव-भण्डमान-वि० । कलहवर्षे, इय० १ उ० ।

भंढकरदण्ड-भाण्डकरदण्डक-न० । आभरणभाजने, भ० २
श० १ उ० ।

भंढकरदण्डमण्ड-भाण्डकरदण्डकमान-वि० । भाण्डम्-
आभरणं करदण्डं भाजनम्, तत्समानो भाण्डकरदण्डकस-
मानः । आश्वे, भ० ६ श० ३ उ० । श्री० । तं० । भ० ।

भंढकरिया-भण्डक्रिया-स्त्री० । कलावादिनाऽऽदिके भण्ड-
व्यापारे, ध० २ अर्थि० ।

भंढसाय-भाण्डलादिक-वि० । यत्र स्थाप्यते तत्कारके ल-
वणाऽऽदिके वस्तुनि, आ० चू० ३ अ० ।

भंढम्-भाण्डक-न० । भाण्डमेव भाण्डकम् । पात्राऽऽदिके
उपकरणे, उल० २६ अ० । आचा० । प्रा० । सूत्र० । इय० ।
खेच्छजतिभेदे, पुं० । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

भंढगुरु-भाण्डगुरु-वि० । भाण्डेनोपकरणं गुरुभाण्डकगुरुः ।
उपकरणेन गुरुके, नि० चू० १ उ० ।

भंढचाल-भाण्डचालन-न० । भाण्डाऽऽदीनां पिठराऽऽ-
दीनां पण्यादीनां वा चालने स्थानान्तरस्थापने भाण्डचाल-
नम् । भाण्डानां स्थानान्तरस्थापने, प्रश्न० ३ सख० द्वार ।

भंढव-भण्डन-न० । बाहलवे, विशेषे । प्रा० । प्रश्न० । स० ।

चू० । आ० म० । तं । नि० चू० । " एतानां भंङ्गे पि अ-
ण्ययः । " भाण्डस्याऽपि भण्डने-कलहस्वमाप कृत्वा ।
इय० १ उ० । "वृगहो ति वा कलहो ति वा भंङ्गश्च ति
वा विवादो ति वा एण्डा ।" नि० चू० १६ उ० । इयडाऽऽदि-
भियुक्ते च । भ० १२ श० ५ उ० ।

भंढभाभिलाभि (चू०)-भण्डनाभिभाभिन्-पुं० । कलहा-
भिलाभिके, प्रा० १ श्रु० १६ अ० ।

भंढपट-भाण्डपट-पुं० । पणवे, जं० २ वृत्त० ।

भंढवत्तुविस्लेवणासमिय-भाण्डमात्रानिक्षेपणासमिन-वि० ।
भाण्डमात्रायां-वस्त्राऽऽद्युपकरणजातस्य । यद्वा-भाण्डस्य
वस्त्राऽऽद्युपकरणभाजनस्य वा मानस्य च पात्रविशेषस्य
यत्क्षेपणं-मांश्वनं तत्र च समितिः प्रत्युपेक्ष-प्रमाथं मो-
चनात्युः स तथा । भाण्डमात्रानिक्षेपणासमितिमुने, कल्प०
१ अधि० ६ लण् ।

भंढल-देश-कलहे, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भंढवाल-भाण्डवाल-पुं० । भाण्डानि परकीयकयालकवस्तु-
नि भाटकाऽऽदिना पालयतीति भाण्डवालकः । कयालक-
स्तुनां भाटकाऽऽदिना पालकः, " गोवालं भंढवालो वा ।"
उल० २६ अ० ।

भंढव्यालिय-भाण्डव्यालिक-पुं० । भाण्डव्यालिकः कर्मास्थे-
ति भाण्डव्यालिकः । कर्माऽऽचार्यभेदे, अतु० । प्रश्ना० ।

भंढमाला-भाण्डशाला-स्त्री० । घटकरकाऽऽदिभाण्डशृङ्गे,
चू० । भाण्डशाला यत्र घटकरकाऽऽदि भाण्डजातं संगो-
पितमस्ति । चू० २ उ० । नि० चू० ।

भंढावरिय-भाण्डावारिक-वि० । भाण्डारनियुक्ते, प्रा० १ श्रु०
१ अ० । रा० ।

भंढार-भाण्डकार-पुं० । शिरयाऽऽचार्यभेदे, प्रश्ना० १ पाद ।

भंढिया-भण्डिका-स्त्री० । गन्ध्याम्, चू० ३ उ० । स्थापयं च ।
स्था० ८ डा० । नि० चू० ।

भंढी-भण्डी-स्त्री० । भडि-अच् । गौरा० । जीप् । मक्षिष्ठायाम्,
शिरिषे च । वाच० । गन्ध्याम्, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।
इय० । नि० चू० । चू० । "भंढी समग्री भस्मति ।" नि० चू० ३
उ० । "जा भंङ्गि गुरुवला उ. तं तुल्यं बंधनं पयसेन ।" इय० ६
उ० । "भंढीर जोरला ।" आ० म० १ अ० । स्वायं कन् ह-
स्वः । तथैवायं, वाच० । शिरिषवृत्ते, अटव्याम्, अस्तौलिष्या-
म्, गन्ध्याम्, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भंढीरवड-भण्डीरवट-पुं० । मधुरानगरस्थे स्वनामक्याते व-
टे, प्रा० चू० १ अ० ।

भंढीरवडिसय-भाण्डीरावतंसक-न० । मधुरानगरस्थे स्व-
नामक्याते कैले, " मधुरा खयरी, भंढीरवडिसयं कै-
यं ।" आ० चू० १ अ० । मधुरानगरस्थे स्वनामक्याते उपा-
ने च । " मधुराखयरीय भंढीरवडिसय उज्जायै " प्रा० १
श्रु० १ अ० ।

भंढीरवृक्ष-भाण्डीरवृक्ष-न० । मधुरानगरस्थे स्वनामक्याते
वने, ती० ८ कद्व । आ० म० । " भण्डीरवृक्षयात्रा-

यां, बाह्यकसिद्धिः ।" आ० क० १ अ० । मधुरातगरस्ये
स्वनामक्यते चैत्ये च । " तस्य भंडीरस्ये ज्ञेयं ।" आ० म०
१ अ० ।

भेदु-देवी-मुण्डने, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।

भंत-भगवन्-पुं० । भगवत्पञ्चऽङ्गिकः चरुविधो विद्यते य-
स्य स भगवान् । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽङ्गिकं च । विशेष० ।
भजन्त-पुं० । 'भज' सेवायामिति धातुस्त्वय भजते-सेवते इ-
ति भजन्तः । अथवा-सेवते शिष्यगतीन्-सिद्धयतिप्राप्ता-
न् इति भजन्तः । अथवा-दर्शनज्ञानचारिप्रलक्षणं शिव-
मार्गं भजते इति भजन्तः । अथवा-सेवयश्च यस्मादसौ सा-
क्षाधिनां तस्माद् भज्यते-सेव्यते इति भजन्तः । विशेष० ।
'भते ति' निर्ध भदन्त इत्यात्मन्प्रत्ययः किन्तु भजन्त इति,

कया व्युत्पत्त्या ? इत्याह—

अहवा 'भय' सेवाए, तस्म भयंतो ति सेवए जम्हा ।

सिवगइणो । सिवमगं, सेव्यो य जओ तदृतीयं ॥३४४६॥

अथवा 'भज' सेवायामिति भजयान्तुः, तस्य भजते से-
वते इति भजन्तः, तस्य सम्बोधने हे भजन्त गुरो ! । स
हे भजन्तात्, उच्यते—यस्मात्सेवते, काह ?-शिष्यगतीन्
सिद्धयति प्राप्तान्, अथवा-दर्शन-ज्ञान-चारिप्रलक्षणं शिव-
मार्गं मोक्षमार्गम् । अथवा-सेवयश्च यस्मादसौ तदर्थिनां
मोक्षमार्गाधिनां तस्माद्भज्यते सेव्यते इति भजन्त इत्युच्यते
इति ॥३४४६॥ विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽङ्गिकं च । विशेष० ।
भदन्त-त्रि० । 'भदि, भञ्ज' लोपाः । पूजितः, 'भदृह' सुखक-
ल्याणयोरिति वचनात् भदरीणाऽङ्गिकाऽङ्गप्रत्ययान्तस्य
निपातः । परमकल्याणयोगिनि परमसुखयोगिनि च गुरौ,
वा० । आनु० । व्य० । भ० । कः १०० । च० । आ० चू० । जिन-
सिद्धाऽङ्गिकं च । विशेष० ।

नथा च भदन्तशब्दाद् व्याचक्षिप्यसुराह—

'भदि' कल्याणो-सुहृत्थो, धाऊ तस्म य भदंतसहोऽयं ।

स भदंतो कल्याणो, मुहो य कलं किलाऽस्सगं ॥३४४७॥

तं तस्य निष्वाणं, कारणकजोऽवयवओ वा वि ।

तस्माहसममहो, सदृत्थो अहव गन्धत्थो ॥ ३४४८ ॥

कलमणइ ति गच्छइ, गमयइ व बुद्धइ व वाहयइ व ति ।

भणइ भणावइ व जे, नो कल्याणो स चाऽऽपरिओ ॥३४४९॥

'भदि' कल्याणे सुखे च इति भदिधातुः कल्याणाद्यः, सुखा-
नीश्व । तस्य भदिधानां भदन्त इत्याणाऽङ्गिकप्रत्यये भदन्त-
शब्दोऽयं निपाद्यते । ततः स्थिताभिर्ध स भदन्तः कल्याणः
सुखश्च । विशेष० ।

भयान्त-पुं० । भयस्वभावां भयान्तः । आ० म० १ अ० । भ-
यस्य भित्तिरन्तर्हेतुत्वाद् भयान्तः । जं० १ वृत्त० । सप्तवि-
जमयस्यान्तं गता भयान्तः । गुरौ, जिनसिद्धाऽङ्गिकं च ।
विशे० । आ० चू० ।

भवान्त-पुं० । भवस्य-संसारस्यान्तर्हेतुत्वाद् भवान्तः । जं०
१ वृत्त० । भवस्यान्तं गतो भवान्तः, भवानामन्त इव वृत्त-
ते भवान्तः । आ० चू० १ अ० । गुरौ, जिनसिद्धाऽङ्गिकं च ।
विशे० । " कहिं भं भंते । भुवद्दीये " (भंते ति) गुरोराम-

न्वत्तम् । एकारो मागधभाषाप्रभवः । तन्त्रज्ञ इ भदन्त ।
सुखकल्याणस्वरूप । 'भदृह' सुखकल्याणयोः इति वचना-
त् । प्राकृतशैल्या वा भयस्य-संसारस्य भयस्य वा-भित्तिरन्त-
र्हेतुत्वाद् भवान्तो भयान्तो वा । जं० १ वृत्त० । " करेभि-
भंते । स्वाभार्ये ।" भदन्तः सुखवान् कल्याणवाञ्छ । 'भदृह'
सुखकल्याणयोः, इति वचनात् औणाऽङ्गिकाऽङ्गप्रत्ययान्त-
स्य निपातने रूपम् । अथवा-भवान्त इत्येतस्याऽङ्गत्वात् म-
ध्यमव्यञ्जनस्य लोपे रूपं भवे इति । " अत एवसौ पुंसि
मागध्याम् ॥ ॥ ४ । २८७ ॥ इत्येकारोऽङ्गमागधवाङ्म-
यस्य । च० २ अक्षि० ।

अधुना 'भंते' इति द्वितीयह्रस्वकार्यान्तार्थ-
माह—

होइ भयंतो भवन्त-तंगो य रयणा भयसत् लुक्भयं ।

'भदन्त' इति । 'भदृह' कल्याणे सुखे च । अस्मादीयाऽङ्ग-
द्विकोऽङ्गप्रत्ययः, औणाऽङ्गिकयादेव नल्ल यः भदन्तः कल्या-
णः सुखश्चेत्यर्थः । प्राकृतस्यानामन्त्यं 'भंते' इति भवति । अ-
थवा-प्राकृतशैल्या भवान्त इति द्रष्टव्यम् । भवान्तभवनात्
भवान्तो भवन्तः । यद्विधा-अन्ते करणीत्यन्तकः भयस्या-
न्तको भयान्तकः, तस्य सम्बोधनम् । उभयत्राऽपि प्राकृत-
त्वात् भन्ते । इति भवति । आ० म० १ अ० ।

एवं सूत्रस्मृति व-न्नियमि एतथं तु होइ अहिगारो ।

सत्तभयविपमुक्के, तदा भयंतो भवन्त य ॥

एवम्—उक्तेन प्रकारेण सर्वस्मिन्ननेकभेदमिहे भयाऽङ्गी-
कयिते सति अत्र प्रकृते भयन्याधिकारः । समभ-
यविपमुक्ते यस्नेन भयन्तो, भवान्तश्च भदन्तस्ताभ्या-
मिति । आ० म० १ अ० ।

भान्त-पुं० । 'भा' दीप्तौ, भाति ज्ञानतपोगुणदीप्त्येति भा-
न्तः । विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽङ्गिकं च । विशेष० ।

भान्त-पुं० । मिथ्यात्वाऽङ्गिद्वन्द्वहेतुत्वाद् अस्थिति घनव-
स्थितो भवतीति भान्तः । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽङ्गिकं
च । विशेष० ।

भ्राजन्त-पुं० । ज्ञानतपोगुणदीप्त्या भ्राजन्ते इति भ्राजन्तः ।
गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽङ्गिकं च । विशेष० ।

अथवा-भ्रान्तो भ्राजन्तो वा मुहमक्यते, कथम् ?
इत्याह—

अहवा 'भा' 'भाजो' वा, दितीए होइ तस्म भंतो ति ।

भाभंतो चाऽऽपरिओ, मा नागतवोगुणजुई ॥३४४९॥

अथवा 'भा' धातुः 'भाज' धातुयो- (दितीए ति) दीप्तौ यजन्त ।

तस्य भान्तो भ्राजन्त इति वा भवति । स चैवभूतः कः ? इ-
त्याह-आचार्यः । स च कथं भाति, भ्राजते वा ? इत्याह-ज्ञान-
तपोगुणदीप्त्येति ।

अथवा-भान्तो भगवान् वा-भविष्यति दृश्यत्वाह—

अहवा भंतोऽवओ, जं भिच्छताइवधेउओमा ।

अहवसगियाडमगं, विजइ स तण भगवंतो ॥३४४८॥

अथवा-'भम' भववस्थाने, इत्यस्य धातोः भान्त इत्यु-
च्यते, यस्माद्वेगोऽसौ मिथ्यात्वाऽङ्गिद्वन्द्वहेतुश्च इति । अ-
थवा-पञ्चवऽङ्गिकः वक्षिषो भगो विद्यते (खे) तस्य तेष-
भगवान् गुरुरिति ॥ ३४४८ ॥

अथवा-अवाप्नो भवन्तो वाऽयमित्यादीन्वाह—
नेरुपाइभवस्स व, अंतो जं तेण सो भवन्तो सि ।
अहवा भवस्स अंतो, हाइ भवन्तो भयं तासो ॥३४४६॥
अथवा-यस्मात्कारकऽऽदिभस्वपातहेतुत्वात्ततोऽसौ तेन
अवाप्नोति । अथवा-अयस्याऽन्तो भवाऽन्तो भवति, भयं
च तास उच्यते इति । विधेः ।

अथाऽऽनशब्दधुत्वाद्वाच्यमाह—

अव गणाइसु तस्मे-इ अवमपंतोऽवसायमेवत्यर्थः ।
अमइ व जं तेणोऽन्तो, भयस्स अंतो भवन्तो सि ॥३४४७॥
अम रोगे वा अंतो, रोगो भंगो विखासपञ्जाओ ।
जं भवभयभंगो सो, तओ भवन्तो भवन्तो य ॥३४४८॥
अम पातुगत्यादिषु अर्थेषु पठ्यते, तत्वेहान्त इति कर्त्तव्यं भवति,
अमभम्, अन्तः, अवसानमित्येकाधेयम् । अमतीति वा बस्मा-
त्तान्त इति कर्त्तरि साधयेत् । अयस्यान्तो भवाप्नोति इति । अ-
थवा 'अम रोगे' रोगो भङ्गः, तत आन्तो, रोगो, भङ्गो, विनाश
इति पर्यायशब्दा एत इत्यर्थः । एवं च सति यस्माद्भवस्य
भयस्य च भङ्गहेतुत्वाद्गोऽसौ शुरुस्ततो भवान्तो भवन्त-
त्येति ।

ननु भवङ्गिभ्योपादितानां भवन्ताऽऽदिशब्दानां स्थाने कथं
“ भंते ” इति निष्पद्यते इत्याह—
एत्थ भयंवाईणं, पागयवागरणलक्खणगईए ।
संभवओ पत्तेयं, द-य-ग-वगाराऽऽलोवाओ ॥३४४५॥
इत्संकारंताऽऽदे-सओ य भंते चि संवसापणं ।
गुरुआपंतणवयणं, विहियं सापाइयाईए ॥ ३४४६ ॥

अत्र भवन्ताऽऽदीनाम्, आदिशब्दाज्जनन्त-भान्त-आ-
ज्जन्त-ज्जन्त-भगवन्त-भवान्त-भयान्त-परिग्रहः, प्राकृतव्या-
करणलक्षणगत्या यथासंभवं प्रत्येकं द-य-ग-व-वकारा-
ऽऽद्यसंज्ञोपात्तत्वा इत्येकाग्रताऽऽऽद्युक्तम् । (भंते सि)
सर्वसामान्यं पदं, निष्पद्यते इति शेषः । तत्र भवन्त
इत्यत्र दकारस्य, भयान्त इत्यत्र यकारस्य, भवयन्त इत्यत्र
गवकारस्योपात्तः कर्त्तव्यः । आदिशब्दाद् भजन् इत्यादिषु
यकाराऽऽद्यलक्षणं लोपो द्रष्टव्यः । भान्त इत्यादिषु साऽदी-
नां इत्यत्र साऽदेव । भजन् इति पदेऽवस्थित अन्ते एकारा-
ऽऽदेव कर्त्तव्य इति । भन्ते । इत्येव पदं गुर्वामन्त्रण-
वचनं सामायिकसूत्रस्याऽऽदीं विहितमिति ।

‘ भदन्त ’ इति पदस्याऽऽमन्त्रणवचनतामिव भावयति—
आभंतेइ करेभो, भंते सामाईयं ति सीनोऽयं ।
आहामंतणवयणं, गुक्को किं कारणमियं ति ॥३४४७॥
‘ करेभि भंते ! सामाईयं ’ इत्येवं शिष्योऽयमामन्त्रयति
शुक्म् । आह परः-ननु गुणरामन्त्रणवचनमिदमादौ विहि-
तम्, इत्यत्र किं कारणम् ? इत्येतत् कथ्यतामिति ॥३४४७॥

सुरिराह—

भखइ गुक्कुलवासे, वनं गहत्थं जहा गुत्थीइ ।
निबं गुक्कुलवासी, इविज सीनो जओडिभिरियं ॥३४४८॥
३३५

नाखस्स होइ भागी, थिरतरओ दंसणे वारिंते य ।
अवा आविक्काए, गुक्कुलवासं न मुंचेति ॥ ३४४६ ॥
गीवावासो रई धम्मे, अखाययणवज्जणं ।
निरगहो य कसायाणं, एयं धीराणं सासणं ॥३४४७॥
कपकचं पाठित्तम् ॥ ३४४८ ॥ ३४४९ ॥ ३४५० ॥

अपि च—

आवस्सयं पि निबं, गुणपामूलमिं देसियं होइ ।
वीसुं पि कु संवसओ, कारणओ जइभिसंजाए ॥३४५१॥
विशेः । (अत्र विस्तरः ‘ आवस्सय ’ शब्दे द्वितीयभागे ४५५
पृष्ठे गतः ।)

अथवा नेदं गुणरामन्त्रणम्, किन्वात्मन एवेति दर्शयति—
आवापंतणमहवा-ऽवसेसकिरियाविसग्गओ तं च ।
सापाइएगकिरिया, नियामं तदुवओगाओ ॥३४५०॥

अथवा आत्मन आत्मजीवस्याऽऽमन्त्रणमिदं हे ओ जीव !
सामायिकं करोम्यहम् । कथम् ? अथश्रयिकाविसर्गनः,
सर्वो अपि क्रिया विसृज्येत्यर्थः । तच्चाऽऽमन्त्रणं सामा-
यिकं क्रियायां नियामकं नियमार्थमन्तव्यपुण्यात् तस्योपेक्षे-
कस्यां सामायिकक्रियायामुपयोगादिति ॥ ३४५० ॥

एवं च सति किमुक्तं भवति ? इत्याह—

एवं च सत्त्वकिरिया-ऽसंपन्नया तदुवउत्तरणं च ।
वक्त्वायं होइ निमी-दियाओ किरिओवओगु व्वा ॥३४५१॥
एवं च सति सर्वसामयि प्रत्युपेक्षयाऽऽदिक्रियाणां परस्पर-
मसम्पन्नताऽऽन्योन्यायमावापता, तस्यामेव शारद्विकक्रियाया-
मुपयुक्तकरणं चाऽऽमन्त्रणेन व्याख्यातं विशेषणं कथितं
भवति, यथा नैवेद्यिका नैवेद्यभक्षणं वा श्राद्धक्रियानियेधतो वस-
त्यभ्यन्तरक्रियोपयोग एव कथितो भवत्येवमिहापीति ॥३४५१॥

अथवा जिनसिद्धाऽऽयामन्त्रणार्थोऽयं

भदन्तशब्द इति दर्शयति—

अहवा जइसंभवओ, भदंतसदो नियाइसक्कीणं ।
आपंतणोभिआई, तस्सक्किज्जे थिरक्कयथा ॥ ३४५२ ॥
गदियं जिणाइसक्कं, मइ ति तल्लज्जगोरवमयाओ ।
सामाइयाइयारे, परिहराओ तं थिरं होइ ॥ ३४५३ ॥

अथवा यथासम्भवतोऽपि केनानिश्चयवहानिना जिनसिद्धाऽ-
द्यः सम्भवन्ति, तेषां जिनाऽऽदीनां साक्षिणामामन्त्रणोभिआ-
यो भदन्तशब्दः ‘ ओ भो जिनाऽऽदयो भदन्ताः । गुप्त्संसा-
क्षिकं करोम्यहं सामायिकम् ’ इति । तत्साक्षिकत्वे च सामा-
यिककर्तुः स्थिरव्रतता भवतीति । कथम् ? इत्याह-जिनाऽऽ-
दिसाक्षिकं गृहीतं मया सामायिकम्, अतः परिपालनीयमेव-
द्, इत्यनया वासनया सामायिकातिवादान् परिहरतस्त्वस्य
तत् सामायिककर्म स्थिरं भवति । कुतः ? इत्याह-(तल्लज्जया-
दि) तेषां-जिनाऽऽदीनां संस्था या लज्जा, तेषु च यद् गौरवं-यो
बहुमानः यच्च तदीयं भयं तस्मादिति ॥ ३४५२ ॥ ३४५३ ॥
विशेः ।

आन्त-विं । अम-कः । मिथ्याज्ञानयुक्तं, वाच्यं । ‘ आन्त-

मंत

प्रान्तधिया । 'साम्नः विषयं याऽभिभूतपूर्वापरग्रन्थतात्पर्यो-
निश्चयात् । प्रति० । भिन्न एवाभिधाप्यवसायिन प्रवर्तमानस्य
प्रत्ययस्य आन्तर्यम् । तथाहि—यांऽन्तस्मिन्तदिति प्रत्य-
यः स आन्तः । यथा मरीचिकायां जलमयः । सम० १
काण्डः क्षमणुक्ते च । पुस्त्रे, पुं० । भावे कः । क्षमणे, न० ।
दृश० ४ अ० । वाच० ।

भंतसंभंत—प्रान्तसंभन्त—न० । दिव्ये नाट्यविधिभेदे, "अ-
प्येवमस्या भंतसंभंते कामं दिव्यं गृह्यमिह उदयंसेह ।" २० ।
भंतप्रान्त—प्रान्ताप्रान्त—न० । स्तनमक्याते दिव्ये नाट्यविधौ,
आ० म० १ अ० ।

भंतसाभाइय—भन्तसामायिक—न० । भन्तं च तत्सामायिकं
भन्तसामायिकम् । कदाचान्नापकं सुखावहं च भावसा-
मायिकं, विश० ।

अथवा—भन्तशब्दोऽयं नाऽऽमन्त्रणार्थः, किं तु सामायिक-
स्यैव विशेषणार्थ इति दर्शयन्नाह—

अत्रावा भंतं च तयं, सामाइयं चेद् भंतसामाइयं ।

पक्षमलकणमयं, भंतसामाइयं तं च ॥ ३४७४ ॥

भन्तं च तत्सामायिकं च भन्तसामायिकं करोऽम्यहं क-
ल्याणमापकं सुखाऽऽवहं च यत्सामायिकं तदहं करोमि,
नाऽप्यदित्यर्थः । "भंतसामाइय" इत्यत्र तु यदेवमेकारा-
न्तरत्वं तदेतद्वलक्षणम्—अस्मात्तत्किमनो लुप्यत इति । (तं च
वि) तच्च किमयमर्थं विशिष्यते ॥ ३४७४ ॥

किमप्यदपि सामायिकं विधत्ते ? इत्याह—

नामाऽऽइवदुदासयं, ननु सो सावज्जनागविर्गो ३५७५ ।

गम्भइ भणइ न जआं, तत्थ वि नाभाइयकमात्रो । ३५७५ ।

नामत्थापनाऽऽदिसामायिकरूपद्वाराश्रयमिदं च विशिष्यते,
नामाऽऽदिसामायिकानां कल्याणमापकवसुखाऽऽवहत्वाभा-
वात्, भन्तविशेषणाद्व्यवसायिकमिह मुख्यं इति भावः ।
आह—नन्वसौ नामाऽदित्युक्ताः—"सावज्जं जगं पक्ख-
मि ।" इत्यादिष्वनन्तासावययोगविरतिर्निर्गम्यते, न हि साव-
ययोगविरतिकृपाणि नामाऽऽदिसामायिकानि भवन्तीति ।
अप्येतज्जोत्तरम्—(न हि, न त्वद्वक्तो युज्यते, तत्राऽपि साव-
ययोगविरतौ नामस्थापनाऽऽदिरूपसम्भवात् । इदमुक्तं अ-
वशि—यदि भावसावययोगविरतिरन्यो मुख्यं, तदा भवत्सा-
वयवशिष्टिः, न चैतदस्ति, नियामकाभावात् । भन्तविशेषणे तु
सामायिकस्थेयमपि भावकपा गम्यते, नामाऽऽदिरूपसावय-
योगविरतेभ्यस्तत्सामायिकरूपसावयोगादिनि । ३४७५ ॥

अथवा—'भन्ते' शब्दात् पक्षी द्रष्टव्येति दर्शयन्नाह—

भंतस्स व सामाइयं, भंतसामाइयं जिण्णऽभिदियं ।

न परपण्णियमामा—इयं ति भंतविमंमण्यो ॥ ३४७६ ॥

अथवा—'करमि भंतसामाइयं' इत्यत्र भन्तस्य अ-
गवतः सत्प्रभिवि सामायिकमर्हं करोमीत्येवं च द्रष्टव्यम् ।
ततश्च 'भन्ते' इति विशेषणजिज्ञासामितं सामायिकं करो-
म्यहं, च पुनः परमार्थतः कुनीर्यिकप्रकृतिमिति ॥ विश० ।

भंमल—देशी—अपि, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा । मूलं, भि-
न्ना, द्वारगृहे च । दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

भंभसार—भंभसार—पुं० । राजगृहमनारायणस्य वन्धापुरीवा-
स्तस्यैव कृष्णकस्य नृपतेः पिनरि भ्रष्टिकाऽपरनामधेये
राजगृहमनारथं स्थनामक्याते नृपे, आ०क० ४ अ० । आ० ।
'तत्ते णं से कृष्णं राया भंभसारपुत्ते ।' आ० । भम्मा तु
भ्रष्टिकं वक्ते, भम्भसारऽभिधोऽयं सः ।" आ०क० ४ अ० ।

सिति—चणु—उत्तम—कुसुमं, रायगिहं चंप—पादलीपुलं ।
नंदे सगढाले धू—लभइमिए वरकचो य ॥ १२८४ ॥

"परं वक्काणं—अतीतव्रद्धाए विहवइदियं गयरं, जि-
यसुं राया, तस्स गयरस्स वसुण्णं उस्सणाणि, अस्सं ग-
यरद्वारां वन्धागइपइं भग्गाविह, ताहिं एमं वणुणकस्सं
अनोव पुक्केहिं कतेहिं य उववेयं दइदुं, वणुणगयरं
निवेशियं, काल्णं तस्स वसुण्णं खाणाणं, पुणो वि-
वसुं मगिज्जइ, तत्थ एमो वलहो अस्सेहिं पारलो एम-
स्मि रस्सं अच्छइ, न तीरइ अग्गं पलहं पगज्जिणं,
तत्थ उवमपुरं निवेशियं, पुगरं काल्णं उच्छइ, पुणो
वि मगंनि, कुसुमं विद्धो अनोव एमाणाकितांसिद्धो, त-
त्थ कुसुमपुरं जायं, तस्मिं य कालं पमंणइ राया, नं च
गयरं पुणो पुणो अगिण्णं इउमइ, ताहे लोममयज्जग-
ज्जिमिन् गोमांयइ—जस्म घरे अग्गो उट्ठइ हो गगरां
निच्छइमइ, तत्थ महाणसियाणं पमाणु रस्सं जेव घरा-
ओ अग्गो उट्ठिओ, ते सचचइइया रायाणो—जइ अ-
एणं ए सासयामि नं कइ अन्नं ति निग्गाओ गयरओ,
तस्स गाउयमिते ठिमो, ताहिं दइमइमांया वाणियया
य तत्थ वचंनि, अणो—कहिं वक्का ? आह—रायगि-
हं ति, कस्सो पइ, रायगिहओ, एवं गयरं रायगिहं जा-
यं जया य रायो गिहं अग्गो उट्ठिओ तस्सो कुमारा
जं जस्स पियं आसो हय्यो या नं तेणं गाणिए सेणिएण
भेमा गोणिया, राया पुच्छइ—केण कि गोणियं ति ? अस्सो
भणइ—मए हय्यो, आसो एवमाह, सेणियो पुच्छिओ भेमा,
ताहिं राया भणइ सेणियं—एतं तत्थ सारो भेम ति ?
सेणियो भणइ—आमं, सो य रस्सो अस्संतिओ, नेण से-
णामं कयं—भेमसारो ति ।" (१२८४ गाथा) आ०क० ४ अ० ।

भंभा—भम्मा—स्त्री० । तृथ्यभेदे, आ० म० १ अ० । आ० । नं० ।
आ०क० । नि०चू० । तृथ्यशेषे, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।
"अएयत्तं भम्मांमा ।" भम्मा देवकी । रा० । जी० । भम्मा
दङ्का निःस्वनातीति सम्प्रदायः । जं० २ वक्ता० । भम्मा
भेरीति । म० १ श० १ उ० । शुद्धा भम्भति । आ० १० । धु० १
अ० ७ उ० । दुःखाऽऽलेगवादिभिः 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य
करणं च । म० ७ श० ६ उ० ।

भंभाभूय—भम्माभूत—पुं० । 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य दुःखा-
ऽऽलेगवादिभिः करणं भम्माभूते, तन्नो यः स भम्माभूतः
भम्मा वा भेरी, सा वातःश्रुत्या ततो भम्भय यः कालो जन-
कृपाचक्षुः स भम्माभूतः । दुःखाऽऽलेगवादिभिः 'भौ भौ'
इत्यस्य शब्दस्य करणं प्राप्ते, जनकृपाचक्षुः च काणाऽऽ
वी, म० ७ श० ६ उ० ।

राशितः, आब०४ अ० ३०० । नि० १०० । मर्दिने, आब० २ अ० १ अ० २ अ० ३ अ० । विकृते, उपा० २ अ० । विनाशिते, आब० ५ अ० । असमर्थीभूते च । आ० १ अ० ४ अ० । "कर्म भर्त्ता ।" पा० १०० २४३ गाथा ।

भर्ग-पुं० । भृञ्ज वज्र-भर्जोऽदेशे कृत्वम् । ईश्वर, गा० । वाच० । शिवे, ओमिः पदार्थे, आदित्यान्तर्गते देव्यरे तेजसि, वाच० ।

"आदित्यान्तर्गते वज्रो, भर्गोऽऽभ्यं तन्मुमुक्षुभिः ।
जम्भमृग्युविनाशाय, तुःक्षस्य जितयस्य च ॥ १॥
प्यानेन पुन्यैषैव, द्रष्टव्यं सूर्यमण्डले ।"

इति याज्ञवल्क्यः । तस्य तेजस ईश्वरत्वम् । "यदादित्यगन्तं तेजो, जगद्भासयतेऽखिलम् । यदाद्रूपमसि यदाग्नी, तत्सेजो विद्धि मामकम् ॥ १॥" इति गीतायामुक्तम् । भावे वज्रः । अर्जेने, धातरि च । नि० । वाच० । लिप्ते, दे०ना० ६ वर्म ६६ गाथा ।

भगद्-भग्नजत्-पुं० । क्षत्रियपरिव्रजिके, औ० ।

भग्नकदि-भग्नरुदि-पुं० । विकृतकटपृष्ठा, उपा० २ अ० ।

भगधर-भग्नगृह-न० । विकृते गृहे, इय० १ उ० ।

भगजोम-भग्नयोम-पुं० । भग्नस्य पुनःसंकरणे, पं०व० ५ द्वार ।

भगक्षिपय-भग्ननियम्-पुं० । नियमभङ्गवति, उपा० ३ अ० ।

भग्नपोसह-भग्नपौषध-वि० । पौषधभङ्गवति, उपा० ३ अ० ।

भग्नव-भार्गव-पुं० । सुगुणोक्तप्रसिद्धभार्गवशिष्यः, तच्छिष्यो-
न्नामयः । आक्षरपरिभाषकभेदे, औ० । वाच० । भृगोरपत्यं त-
द्भावापत्यं वा अण् । शुक्राऽऽवाये, परगुरामे, धनिव्रिजि, गजे च ।
तेन भोक्तृनेनाधीता क्षाता वा अण् । धेनुप्रसिद्धे विद्याभेदे,
पार्थव्यां, लक्षण्यां, दूर्वायां च । औ० । औ० । वाच० ।

भग्नवम्-भग्नव्रत-वि० । स्मृलप्रण्यतिपातविरम्यादिषड्वच-
सि, उपा० ३ अ० ।

भग्नवशिष्य-भग्नव्रिगुत्-वि० । व्रिगुतः सन् भग्नो भग्नवशिष्य-
तः । राजवृत्ताऽऽदिशृङ्गनात् भग्नशब्दस्य पूर्वनिपातः । व्रिगुत-
त्वात् भग्नः, "भग्नवशिष्या वि जोहा, जिप्यति सैष उदितं
वि ॥" व्य० २ उ० ।

भग्नवेस-भार्गवेष-पुं० । भोक्तृभेदे, "भरयी भग्नवेसस्योत्ते ।"
सं०प्र० १० पाठो १५ पाठोपाठो० । सू०प्र० । जं० ।

भग्नसामर्य-भग्नसामर्य-वि० । सामर्थ्यवर्धिते, "गिरिणुषंधे
वा असुहकस्मे भग्नसामर्ये" पं०सू० । सूत्र ।

भग्नो-भर्गो-पुं० । अवतीति उ-वाहकः, भर्गे ईश्वर उः वाह-
को यस्य स भर्गो । कामे, गा० ।

भग्नोद-भर्गोद-पुं० । अवतीति उ-वाहकः, अवतेधोपुण्ड्रे
वाहार्थकया पादात् । भर्गे ईश्वर उर्वाहको यस्य स भर्गो-कामः,
नै दद्यात्पाराधक्ये भर्गोदः । शिवे, तथा च शिव-
धर्मोत्तम सूत्रम्- "पूजया विपुलं राज्यं भग्निकाशयेण संपदः ।
तया पापविशुद्धये, क्षान्ते स्थानं च मुक्तिदम् ॥ ७ ॥" गा० ।
भर्गे ईश्वरः, उदरति ब्रह्मा, दयति पालयति जगदिति दो-
षिष्यः, भर्गश्च उच्चैः श्रेष्ठो ब्रह्मः । ब्रह्मविष्णुमहेश्वरेषु,

लोकैश्च जगत्त्रयोपादयति राजा गुणाऽऽभितः, विष्णुः स्थान-
पयति साधुगुणाऽऽभितः, ईश्वरः संहरति तामसमायाऽऽ-
भितः । गा० ।

भर्गोदेव-भर्गोदिव-पुं० । भर्गश्च उच्चैः तेषामपि देव आरा-
ध्यः । परमेश्वर, गा० । न च वाच्यं न तेषामाराध्य इति, तं
वामपि संख्याऽऽदिध्वजना । तथाहि—

"अष्टवर्गान्तर्गं बीजं, कर्मस्य च पूर्वकम् ।

वह्निनेपरि संयुक्तं, गगनेन विभूषितम् ॥ १ ॥

एतदेवि । परं तत्त्वं, योऽभिज्ञानानि तत्त्वतः ।

संसारकर्मणं क्षिप्य, स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ २ ॥"

इति वचनप्रामाण्यात् । गा० ।

भचक-भचक-न० । ओमिष्यके, "आहुरग्ये भचकस्य विश्वे-
कारेण या स्थितिः ।" (१२ श्लोक) द्रव्या० १० अष्ट्या० ।

भज-भाज्य-वि० । भाज्यते विभाज्यते इति यत् । भाज-क-
र्मणि यत् । विभजनीये, वाच० । विहरनीये, विश्वे० । अनु० ।
प्रव० । दश० ।

भजण-भजन-न० । वणकाऽऽदीनां पाकविशेषाऽऽपादने,
अणु० । आष्टपचने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । विषा० । सूत्र० ।
पाकं, विषा० १ अ० ३ अ० । "भट्टभजणाण्य य ।" आदि
अश्वरीये भजनं पाकविशेषकत्वम् । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
भजनसाधने पाके च । विषा० १ अ० ३ अ० ।

भजा-भार्या-स्त्री० । ज्ञितये पोष्यते भर्तृनि भार्या । उक्त०
पा० १ अ० । भृ-एयत् । "अष्टर्या जः" ॥ ८ ॥ २४४
इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य ज्ञः । भजा । प्रा० १ पाद । ली-
यैस्समन्वात् । "स्यात्-अष्ट-अष्ट-अष्ट-अष्ट-संयु यत्" ।
॥ ८ ॥ २ ॥ १०७ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य यापूर्वे इह
भवति । भज्जा । प्रा० २ पाद । विधिनोदायां स्त्रियाम्,
वाच० । जं० २ वच० । सर० । "भजा पुनः या श्रोत्रसा ।"
भार्या कलत्रम् । सूत्र० १ प्र० १ अ० । भर्तृश्रेष्ठि, नि० वाच० ।
"जाया पत्नी दारा, धारिणी भज्जा पुरंधरी य ॥" पा० १०
५७ गाथा ।

भजिउ-भृष्ट-वि० । स्रज-कृतः । भजनकंठरि, "गव-घटभ-
जिउ जति ।" प्रा० ४ पाद ।

भजिजमाय-भर्जयमान-वि० । पचयमानं, आचा० २ अ० १
अ० १ अ० ६ उ० ।

भजिम-भर्जिम-वि० । भर्जनयोग्ये, दश० ७ अ० । पचनयो-
ग्ये च । आचा० १ अ० १ अ० ४ अ० २ उ० ।

भजिय-भजित-वि० । आभर्जिते, "असह भजियं तुक्कुलो
वा भजियं तिकुल्लो वा भजियं ।" आचा० २ अ० १ अ० १
अ० १ उ० । अग्निभाष्यके, उपा० ८ अ० ।

भ्र (भृ) घृ-वि० । अग्निपके, विषा० १ अ० ८ अ० । "निरभ्रि-
यं ति ।" आन्ययैषकमिति । आचा० २ अ० १ अ० १ अ० १
उ० । क्षायाम् । स्त्री० । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

भजिया-भजिका-स्त्री० । वास्तुलाऽऽदिशके, स्था० ३
दा० १ उ० ।

भट्ट--भट्ट-पुं० । भट-तन् । स्तुतिपाठवृत्तिमति जानिभेदे, स्वामिभेदे, वेदाभिधे परिश्रुते च । वाच० । स्वामिम्याम्, स्त्री० । टाप् । वाच० । दश० ७ अ० ।

भट्टारग-भट्टारक-पुं० । भट-भाषणे क्विप् लृ-ण्वि-एणुत् नाष्ठोक्ते नृपे, वाच० । आचार्ये च । आच० ४ अ० । आ० म० । "भट्टारकस्य मम आचार्यणम् ।" आ० म० १ अ० । "पञ्चवाह भट्टारगस्य पायसूलम् ।" आच० ३ अ० । "ले किमाहुः उभेने । आगमवलिषा समया गिरमंथा ।" अथ किं भवन्त । भट्टारका आहुः प्रतिपाद्यमतीति । स्था० ५ टा० २ उ० ।

भट्टि-भट्ट-पुं० । भृ-लृच् । "गोष्ठाऽऽद्यः" ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातः । प्रा० २ पाद । स्वामिनि, अ-धिपतौ, राजनि, वीरके, धारणकर्त्रे च । नि० । ह्रस्व धारणपापजन्यरिति वचनात् । जं० १ वक्ष० । अ० । आ० म० । स्था० । विपा० । जी० । प्रज्ञा० । औ० । स० । जी० । "मत्तां जं विहिंसह ।" आच० ४ अ० । ज्ञा० स० ।

भट्टिग्र-देशी-विष्णु, दे०ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।

भट्ट-भट्ट-त्रि० । भ्रश-कः । च्युते, अथः पानिते च । वाच० । दश० २ वृ० । "भट्टा मम भट्टिजो गहि ।" अष्टाः स्तुतिनाः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० । ३ उ० । नि० चूर्ण० । विनष्ट, ग० १ अ० । अने, आच० ३ अ० । खड्गिनं, ग० २ अ० । दूरतः पलायिते च । जी० ३ प्रति० ४ अ० । रा० । लिङ्गना-चापजीविनि, पुं० । प्रति० ।

भट्ट-पुं० । अमरगिषे, प्रश्न० । आध्वंकार । "भट्ट कि-डिअं सुके ।" पाठ० ना० १६१ गाथा ।

भट्टवरिच-भट्टवरित्त-देशी । खण्डवरिचं, "भट्टवरित्तस्य णिगमहं विदिता ।" ग० २ अ० ।

भट्टार्य-भट्टारज-त्रि० । अष्ट वानाङ्गुतनया दूरतः पलायितं रजो यस्मात् तत् अष्टरजः । रजोरहिते, रा० । जं० । आ० म० ।

भट्टार्य-भट्टारज-त्रि० । अष्टः सर्वथा विनष्ट आचारो ज्ञानाऽऽचारऽऽदिव्यैश्च सः । विनष्टाऽऽचारः, ग० ।

भट्टागारा स्री, अट्टारागारुविमलस्री ।

उत्तमगठिआ स्री, तिष्ठि वि धर्मं पणामंति ॥
ग० १ अ० ।

भट्टि-भट्टि-स्त्री । पांश्यादिविजृम्भो, भ० ७ श० ७ उ० ।

भट्ट-भट्ट-धा० । पोषणे, अत्रादि-पर-सक-मद् । "टो हः" ॥ ८ । १ । १६५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण हः । प्रा० १ पाद । भट्टनि । अभाटीत् । अभाटीत् । भाषणं घटाऽऽदिः । शिचि भाटयति । वाच० ।

भट्ट-पुं० । भट-अक् । योद्धरे, वीरे, वाच० । भटाः शौर्य-घ्नन्ति । ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । स्था० । अमृत० । रा० । अ० । आ० म० । महा० । आरभते, भटाऽऽरभता बलाकारप्र-वृत्तयस्तदकार इति । औ० । ज्ञा० । अथाभावेनाविचलिते, स्था० ५ टा० १ उ० । स्लेच्छभेदे, नीचभेदे, रात्रिज्ज्ञे च । इ-न्द्राकृत्याम्, वाच० ।

भट्टवस्तुता-भट्टस्त्रादिता-स्त्री० । भटस्तथाविधबलोपवर्शन-लक्ष्यभोजनऽऽदेः स्त्रादिनात्यस्येव स्त्रादिनं भक्षणं यस्यां सा भट्टस्त्रादिता । प्रमत्तभाभेदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

भय-भय-धा० । कथने, अत्रादि० पर० सक० मद् । भयति । अ-भाष्यत् । अमणीत् । खड्ग वा हस्तः । अशोभयत् । अवभाणत् । वाच० । "अपञ्चनाद्भ्यं" ॥ ८ । ४ । २३६ ॥ इति प्राकृतसू-त्रेणाकारः । भयर् । प्रा० ४ पाद । भयति-प्रकृपयति । प्रश्न० २ आध्वंकार । नि० चूर्ण० ।

भय-पुं० । भयति प्रतिपाद्यतीति भयः । प्रतिपादके, नं० ।

भयन-भयन्-त्रि० । प्रतिपाद्यति, उत्त० पाई० ६ अ० ।

भयग-भयक-पुं० । भयति प्रतिपाद्यतीति भयः, भय एव भयकः । "कथ्य ।" इति प्राकृतलक्षणात् स्वाईकः । प्रतिपादके, "भयमं करमं करमं, पभावमं ग्राह्य-सकृद्युगाणम् ।" नं० ।

भयग-भयन्-न० । प्रकृपये, विशेष० ।

भयावस्य-भायन्-न० । भयनाद्यं प्रेरणे, नि० चूर्ण० १ उ० ।

भयिद्-भयिति-स्त्री० । भय-क्लिन् । प्रहाऽऽदिभ्यादिद् । कथने, वाच० । भाषायाम्, अनु० । "वागी वाया भयिद्, सरस्सर् भारद् गिरा भावा ।" पाठ० ना० १ गाथा ।

भयिऊल-भयित्वा-अध्व० । कथयित्वस्यर्थे, नि० चूर्ण० १ उ० ।

भयिष-भयित्-त्रि० । प्रतिपादिते, आ० म० १ अ० । प्रव० । औ० । दश० । प्रश्न० । नि० चूर्ण० । उत्त० । विशेष० । सूत्र० । आच० । आचा० । वचने, औ० । समागते प्रयाजने, ममभयित्परिहारेण विद्याल्लानाद्यमात्रप्रतिपादने, रा० ।

भयनाऽऽद्यन्, विपा० १ ध्रु० ७ अ० । अत्रां वि-कृतभयने, प्रश्न० ४ संव०कार । भयितं भयनं गम्भीरं ममभयोदीपि वेति । जी० १ प्रति० ४ अ० । जं० । भयितं-ममभयोदीपिका विविक्षा भयितिरिति । सूत्र० २० पाठु० । चं०पा० । रतकृजितं च । ज्ञा० १ ध्रु० ६ अ० ।

भय-भक्त-पुं० । न० । भज० संवायाम् कृ० । दश० १ अ० । अ-वे, वाच० । आदनाऽऽदिके, आच० ४ अ० । तत्पुलाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० । भक्त-राज्याभ्यां सुखभक्तिकाऽऽदि । ध० २ अ० । भोजनमात्रं च । स्था० २ टा० ४ उ० । ज्ञा० । अनु० । उत्त० । स० । विपा० । प्रव० । उपा० । पञ्चा० । दश० । औ० । "भलादिर्विमित्रिये सुदो ।" भक्ताऽऽद्यशनपानसाद्यक-पम् । जीत० । "कतारभसेह वा तुम्भिकस्वभसेह वा पाहुण-गभसेह वा गिलाणभसेह वा वहलियाभसेह वा ।" औ० । भक्त-प्रत्याखयति, कथप० २ अ० । च लृण् । भक्तियुक्ते, तदारभके विभक्ते च । नि० । वाच० ।

भक्तकृष्ण-भक्तकृष्ण-न० । आदनाऽऽदिकरणे, आचा० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

भक्तकहा-भक्तकहा-स्त्री० । भक्तस्य-भोजनस्य कथा भक्तकथा । विकथाभेदे, स्था० ।

भक्तकहा चउविहा पक्षता । तं जडा-भक्तस्स आवाव-कहा, भक्तस्स शिवावकहा, भक्तस्स आरंभकहा, भक्तस्स शिवायकहा ।

शकचुताऽऽग्निबाधमिति तस्यां रसवत्यामुपयुज्यन्त इत्येवं
रुपा कथा आवापकथा । एतावन्तन्त्र पक्वापकाश्रमेष्टा व्य-
ञ्जनमेष्टा वति निर्वार्पकथा इति । तित्तिराऽऽदीनामित्यां तत्रो-
पयोग इत्यारम्भकथा । एतावत् द्रविणं तत्रोपयुज्यत इति
निर्वापकथेति । उक्तं च- "सागधयादावायो, पक्वापका य
दोह निष्वाश्रो । आरंभ तित्तिरादौ, शिष्टाद्यं जा सत्यसहस्रं ॥
१२३ ॥ इति । (नि० चू०) इह चामी दावा- "आहारमंतरेण
वि, मेहीश्रो जायत सर्गालं । अजिह्विय ओदरिया, वाश्रो
अणुषदोसा य ॥ १२४ ॥" (नि० चू० १ उ०) इति । इथा० ४
डा० ४ उ० । आव० । दर्श० । ग० । आ० चू० । औ० । स० ।
इथांश्च भक्तकहि दारं । भक्तस कदा चउद्विहा इमे-
आवावं निम्बाय, आरंभं बहुविधं च शिष्टाद्यं ।

एता कदा कहिये, चउ ममला सुकिन्ना चउरो ॥ १२५ ॥

चउ जमला सुकिन्ना चउरो, वषकायं तदेव तथकालवि-
सेसिभं, श्वरं सुकिन्ने च आलायो, सुकिन्ना नाम लडुगा ।

अह गिद्धरस वषकायं-

सागधतादावायो, पक्वापको य दोह निष्वाश्रो ।

आरंभ तित्तिरादी, शिष्टाद्यं जा सतसहस्रं ॥ १२६ ॥

सागो-भूलगाऽऽदि, सागो-घयं वा दस्यं गच्छति, पक्-
वापका य जे परस दिच्छति सो शिष्टावो । आरंभो दस्य-
या तित्तिरादि मरंति । शिष्टाद्यं निष्कली, जा लक्षणेण भ-
वति ।

आहारकदादोसपरितण्णं गहा-

आहारमंतरेणा- वि गिह्वितो जाइए सर्गालं ।

अजिह्विय ओपरिया, वाश्रो व अणुषदोसा तु ॥ १२४ ॥

अंतरं गाम-आहाराभावो, आहाराभावेऽपि आरथ्यं गहि
रस सतः जायत सर्गालदोसा । किं चान्यत्-लोक परिवा-
रो भवति-जिह्विया एष एष जेण भक्तहाए करेला विट्टुनि,
रसगिह्वियजए य सेसिह्वियजओ भवति । ओदरिया गाम-
जीवियाहेउं पव्वइया, जेण आहारकहाए अर्यांत, ए सज्जा-
यज्जाजोगेहि । किं चान्यत्-अणुषदोसा य चि । मेहीश्रो
सातिज्जणा-जहा अंतदुद्धरस भावपाणातिवातो, एवं एत्थ
वि सातिज्जणा, सातिज्जणाश्रो य छजीवकायवहाणुसा भव-
ति । बासहाओ भक्तहापसंगदोसा एसणं ज सेहिंति ।
आहारकह चि दारं नतं । नि० चू० १ उ० ।

भक्तकाल-भक्तकाल-पुं० । भोजनसमय, उच० पाई० १२३ ॥

भक्तिएहगुलिपा-भक्तगुलिगुलि-का-खी० । विद्युष्मालिय-
लेण वणिक्तावा धीतभयनमरं प्रापितायाः देशाऽधिदेवस्य
प्रतिमायाः, वीतभयनवरनृपतेर्माहृष्या प्रभावत्या स्थापिता-
याः शुभ्रधारिण्यां दधनाभस्थातायां दास्याम्, नि० चू०
१० उ० ।

भक्त-भक्तार्थ-पुं० । भक्तेन-भोजनेनार्थः-प्रयोजनं भक्त्याः ।
भोजनेन प्रयोजने, प्र० ४ द्वार । " एगो विट्टुज भक्तुः ।"
भक्तार्थ-आहारार्थम् । उच० १ अ० । भक्त्यामुदरपूरणमाश्रमि-
ति । आ० १ । भोजनमित्येह भोजनमपवद्वयादि, वि० । उच०
पाई० १ अ० । प्रव० ।

भक्त (श्)-भक्तार्थिन्-पुं० । भक्तप्रयोजनवति, भक्तार्थि-
नो ये तस्मिन्नहनि भुञ्जन् । पं० च० २ द्वार ।
भक्तपदस्य-भक्तप्रकीर्ण-न० । प्रथमेदे, मयि० । (तत्त्व-
पतः-भक्तपरिष्ठा) शब्दे दर्शयिष्यामि ।)

भक्तपञ्चखाण्ड-भक्तप्रत्याख्यान-न० । अनशनभेदे, कथ० १
अधि० ६ तण् । उच० । (" मरय " शब्दे विस्तरः) भक्त-
परिष्ठाऽऽख्यं मरणभेदे, च० ।

आहारस्य परित्रयाण-तत्त्वस्य त्रिविधस्य वा ।

भवेद्भक्तपरिष्ठाऽऽख्यं, द्विधा तत्परिकर्मणाम् ॥ १२१ ॥

सर्वस्य चतुर्विधस्य वा । अथवा-त्रिविधस्य पानकरहितस्याः
ऽऽहारस्य परित्रयाणां त्रयोनां भक्तपरिष्ठाऽऽख्यं-भक्तपरिष्ठा-
नामकमुक्तलक्षणं मरणं भवेत्-स्यादिति क्रियाऽन्वयः । तच्च
क्रियां भवतीत्याह- (तत्परिकर्मणाम्) चेष्टाभूयस्यहितानां, परि-
कर्म च स्वकृतमिद्वितीमरणेऽप्यस्तीत्यत आह- (द्विधेति) द्वा-
भ्यां प्रकाराभ्यां, स्वयं परोऽप्येतां च परिकर्मकारिणामित्य-
र्थः । अत्रार्थं भावः-यः प्रज्जयाकालादारभ्य विकटतां वृथा
पूर्वं शीतलोऽपि परलोकं प्रति पश्चात्काले संज्ञानसंवेगेन
यथोचितं च संलखनं कृत्वा गच्छुमप्यवशीं समाश्रित-
मुद्वंस्यतारकः समुत्सृष्टरीरोपकरणममर्ष्यस्त्रिविधं चतु-
र्विधं वा आहारं प्रत्याख्याय स्वयमेवांशुमाहितनमस्काराः
समीपवर्तिनामुत्तनमस्कारो योऽज्ञानापरिवर्जनाऽऽदि कु-
र्वाणः समाधिना कालं करोति तस्य भक्तप्रत्याख्यानम् ।
अथ च परेभ्यः परिकर्मणां कारयति, यत उक्तवर्त्तोऽस्या-
ऽवस्थापरिशुश्रूषामका भवति । य० ३ अधि० ।

भक्तपञ्चखाण्डं दुर्विदे पञ्चने । न जहा-शीहारिमे चैव,
अशीहारिमे चैव, श्रियमं सपरिहमे । इथा० २ डा० ४ उ० ।

भक्तपरिष्ठाएँ विहिं, तुच्छाभि अहाणुपुर्वीए ॥ १२७ ॥

सम्प्रति भक्तपरिष्ठाया विधिमानुष्यां वर्यामि ।

प्रतिष्ठातमेव निबोधयति-

पञ्चजारी काउ, नयव्वं ताव जा अवाचिञ्जुती ।

पंच तुलुकुणऽप्या, मो भनपामि परिणतो उ ॥ १२५ ॥

प्रज्जयामादि कृत्वा तावत्तदर्थं यावदव्यवच्छिन्नः । कि-
मुक्तं भवति-१-प्रथमतः प्रज्जयं, तदनन्तरं प्रहृष्टाऽऽसन्नना-
कां शिलां, ततः परं पञ्च महायनानि, तदनन्तरम-
र्थप्रहृष्टं, ततोऽनियतो वासः, ततः परिष्ठां गच्छुस्य निष्प-
त्ति कृत्वा, तदनन्तरं "तदेव सत्तणं तुलुण, एवमेव बल्लेण च" इ-
त्येवंकपाभिः पञ्चभस्मलनाभिरामानं तालविरथा भक्त-
परिष्ठां प्रति परिणतो भवति ।

सपरकमं य अपपर-कपे य दापाएँ आयुपुर्वीए ।

सुत्तथेताणपणं य, ममाहिमणं तु काव्वं ॥ १२६ ॥

भक्तपरिष्ठाकपं नाम मरणं द्विधा-सपराक्रमम्, अपराक-
मं च । तत्र सपराक्रमं द्विविधम्-व्याधानमम्, निर्वोधानं
च । तत्र सपराक्रमं एकैकस्मिन् व्याधाने कर्मणि यन्म-
भ्याऽऽसन्ननात् व्याधानिमे, यशश्चाश्विधोधाते च समुप-
स्थितं स्वार्थकायेन समाधिमरणं कर्त्तव्यम् ।

एतदेव व्याचष्ट—

अभिव्यक्तव्याख्यसमर्थो, जो अभिव्यक्तं च गंतुं वाह्य ।

एव सपरकमो लब्धुः, तत्त्ववरीतो भवे इत्यो ॥ ३६७ ॥

यः स्वस्य वत्स्य वा निमित्तं भिलायां विचारे व गन्तुं स्वमर्थो, वाहिवा-अभिव्यक्तं गत्वा वाच्यार्थ, स भक्तप्रत्याख्यानं अभिव्यक्तः सपरकमः, तत्त्ववरीतो-भिलाऽऽपराकमर्थो भवति इतर-अपराकमः, तद्वत् मरुत्तमेषु यथाकममे सपरक-मम्, अपराकमे व ।

एकैकं तु दुविहं, निष्पापायं बहव वाचापं ।

वाचातो वि य दुविहो, कालाऽतिपरो व इत्यो वा ॥ ३६८ ॥

तत्-सपरकमम्, अपराकमे व मरुत्तमेकैकं द्विविधम्-निष्पापायं, व्याघातं च । तत्र व्याघातानाम-वधा अक्षुभजनं कालावेष्टो व आदिता । अथवा-अयमे व्याघातः, ततो मरुत्तं प्रतिपद्यते । निष्पापायं वधोक्तव्याघातारहितं व्याघातोऽपि च द्विविधः कालातिचारः, इतरञ्च । कालमतिचरति अतिक्रान्तिरिति कालातिचारः कालसंहो, यत्किञ्चिन् मरणं यथा प्रति-बोधनं दृश्यते तं दृष्टकालमर्थाय विशतरात्रिन्विऽऽदिषु मरणम्, इतरः कालातिचारो यत्तद्व्यसमे मनुकामो भक्तः प्रत्याचष्ट इति ।

तं पुण्यं अगुणंतवः, दारेहि इमेहि आशुपुत्रीय ।

गणनिसरखादिहिय, तसि विभंगं तु वृत्तञ्चिम् ॥ ३६९ ॥

तत्र पुनर्निर्वाचात्तद्विविधमप्यौघानिःसरखाऽदिहिरा-ज्जुष्यो कतेनागुणतत्त्वयं, तेषां च द्वारायां विभागं वक्ष्यामि ।

तमेव वक्तुकाम आह—

गणनिसरखे परगणे, सिति संलेह अमीयऽसंविगो ।

एगऽऽमोगश अयं, अयापुच्छं परिच्छ आलोए ॥ ४०० ॥

ठाख बसीए सत्ये, शिञ्जतया दव्वादायशा चरि मे ।

हाथी य अपरियंत, निज संयाववत्तादीशि ॥ ४०१ ॥

सारेवख य कवयं, निष्पापायख विचकरखं तु ।

अंतो बहि वाचातो, अतपरिखाए कपव्यो ॥ ४०२ ॥

गवात्-स्वगणानिःसरखा वक्ष्यामि, तथा परगणगमनं, तथा (सिति सि) प्रव्यभावकया निःप्रतिषेधकया, तथा संलेखना, तथा अमीयः-अमीनार्थस्य समीपे न भक्तः प्रत्याख्यानं, तथा (असंविगे सि) असंविग्नस्यापि समीपे न प्रत्याख्यानं, तथा (एग सि) एको नियोपको न कर्त्तव्यः, किंतु बहवः, परतो वा भक्तः प्रत्याख्यानकामस्य विषये आभोगमे कर्त्तव्यम् । तथा कपव्यो यदि भक्तः प्रत्याख्यानमुपयत्तहि यं विनियोपकाः पूर्वमेव तदा स प्रतीयते, शेषकां भेति । तथा आचापै-रु गच्छन्मानापुच्छया स भक्तप्रत्याख्यानं न प्रतिपादयित-व्यः । तथा तेन भक्तः प्रत्याख्यानकामिन् गच्छन्, गच्छन्नाऽपि तस्य परीक्षा कर्त्तव्या । तथा भक्तपरिखां प्रतिपद्यकामे-न विषयत आलोचना दातव्या ४००० तथा प्रयत्ने स्थाने-प्रयत्नायां बसतो भक्तपरिखा प्रतिपद्यता । तथा नियोपकाः शुद्धसत्यताः समर्थीयाः । तथा चरमकाले तस्य-भक्तप्रत्या-ख्यानकामस्य द्रव्यदृश्यं प्रब-नसमस्ताऽऽहाराद्व्योपदृश्यं

विधेयम् । (हाथि सि) भक्तः प्रत्याख्यानकामस्य प्रतिदि-बसमाहारस्य दानिविधेया । तथा अपरिआताः सर्वकर्म-वि प्रतिचारका बतन्ते । (निजजरा सि) निजरा वक्ष्यामि । न-या संस्कारको वाद्यो भवति कुनभक्तप्रत्याख्यानस्य कर्त्तव्य-स्नाद्यो ववयते । तथा तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्योद्देश-नाऽऽदीनि यथामात्रि करणीयानि ॥ ४०१ ॥ तथा प्रथमजि-तीयपरीपहाभ्यां स्याजितं स्मारयित्वा एवं स्वकृपमनर्थवा-ऽऽदिलक्षणे कवयं-कवचभूतमयुनं प्रदीकृत्यम् । तथा औच-वतो मृतस्य च तस्य विह्वलकरो विधेयम् । एते निष्पापातेन भक्तपरिखायाचातामात्रेण प्रतिपत्तव्यम् । अथातः-प्रामाऽऽ-दिषु भांडः-उद्यानाऽऽदिषु भक्तपरिखाया व्याघातः संज्ञानः, ततो गीतार्थानामुपायो भवति कर्त्तव्यः एव द्वारवाधाऽप्ये । साम्प्रतमेतदेव विचरीषुः प्रथमतो (१) गणनिसरख-

द्वाराह—

गणनिसरखमि विही, जो कपे वसितो समासेण ।

सो चेव निरवसेतो, अतपरिखयाए दसममि ॥ ४०३ ॥

गणनिसरखे यो विधिः कदेव कदाप्यप्यने सप्तविधः सप्तप्रकारो वर्धितः, स एव व्यवहारे दृश्ये उद्देशके भ-क्तपरिखायां भक्तपरिखाधिकारे निरवसेतो वक्ष्यः (स च विधिः ' उषसपया ' शब्दे द्वितीयभागे १००८ पृष्ठादात्तव्य दृष्टितः ।) गणनिसरखद्वारं गतम् ।

इदानीं (५) परगणद्वारम् । परगमे गत्वा

भक्तप्रत्याख्यानं कर्त्तव्यम्—

किं कारखं चंकमखं, येराय इहे तवोकिंलताणं ।

अवृत्तजयमि मरखं, कालुखियाकाख वाचातो ॥ ४०४ ॥

किं कारखं स्वगणादपकमणं कियते ? । सूरिवा-स्वविरा-खाम्-आचापार्थो संलेखनातपोभिः क्लान्तानामिह स्वगणे भ-भ्युने भक्तपरिखालतुगमरखे समुपस्थितानां शिष्याणाम् आचार्यांशुरागेण रोदनकष्टनाऽऽदीनि कुर्वुः रोदनाऽऽदिकं च तेषामाकर्षणभूतपातं दृष्ट्वा तेषामुपरि काव्यमुपजाय-ते, ततो ध्यानप्राप्तयः ।

अनन्तर—

सगणे आखाहाथी, अपपत्तिय होइ एवमादीयं ।

परगणे मुकुलवासो, अपपत्तियवजितो होइ ॥ ४०५ ॥

यो गच्छतः स्थापितः तस्याऽऽर्धा केचित् न कुर्वन्ति, तथा क-पाच्छिदुपकरणनिमित्तमप्रीतिः आदिशब्दात् गणभेदः, आना-ऽऽदीनामुचिताऽऽपकरणदृश्येनमिस्थादिपरिग्रहः । तत एवं स्वगणे आखाहानिरप्रीतिरस्वेनाऽऽदिकं ध्यानव्याघातकारण-मुपतिष्ठते, ततः परगमे गत्वा भक्तप्रत्याख्यानं प्रतिपद्यते । यत एवं मुकुलवासः स विजितो भवति । किञ्चित्पि इत्याह प्रीति-वर्जितोऽप्रीतिश्च समस्ताऽपि पिहता भवतीति भावः ।

अमीयादिकं यथा स्वगणे भवति तथा प्रदर्शयति—

उवगरखनिमित्तं तु, मुगमो दिस्स वावि गणभेयं ।

वालादी येराख व, उचियाकरखमि वाचातो ॥ ४०६ ॥

उपकरणनिमित्तं साधूनामाचार्यं कृतभक्तप्रत्याख्यानं ध्यु-द्ग्रहः-कलहो भवति । अथवा-नं गच्छतं केचित् मय्यन्ते, ततः स्वस्वपक्षपरिग्रहो गणभेदः, तत एवमुपकरण-

मिलं गच्छेत् दृष्ट्वा उपलभ्य, तथा बालाऽऽदीनां बालवृद्धाऽऽहर्मानाऽऽदीनां स्थविराणां चात्र विकरणं उचिनकरणाऽदृश्येत् प्रीतिरुपजायते, तथा चादीनां ध्यानव्याघातः ।

अयं च परगते प्रतिपक्षे गृह्यः—

सिन्धोरो पेलवो होड, निग्गते उभरसस उ ।

आह्व वावि बाघाते, नो सेहादि विउग्गमे ॥ ४०७ ॥

स्वगणाभिर्गतस्योभयस्यापि-गणस्य, आचार्यस्य वा ज्ञेहः परस्परं पेलवः-प्रतनुर्भवति, अग्न्यश्च (आह्वकश्च) काचित्प्रथमपरीपहेणु स्थजितस्य भूकपरिष्ठा, तस्यां यो व्याघातो—विष्ठापाः-स्यान् तस्मिन् व्याघातने स्वगणात् शैलकाऽऽदीनां व्युद्गमो जायते, आघातपरिष्ठाताभावात् । अथवा-विपरिणामोऽपि स्यात् । तथाहि-स्वगणे स्थितं सन्नप्रतिष्ठं जानति, हात्वा च सर्वं अपि प्रतिष्ठा एतेषामिदस्य एवैति विपरिणामं गत्वा संयमं शोचयति ।

सम्प्रति (३) ' सिति ' द्वारमाह—

दध्वसितो भावसितो, अणुओगधराण जेसिमुलल्ला ।

नहु उडुगमणकट्ठा, दंडिल्लपयं पमंमेति ॥ ४०८ ॥

संजमठाणां कं-डगाण लसतिठितोविमेसाणं ।

उवरिल्लपयकमसं, भावसितो केवलं जाव ॥ ४०९ ॥

निर्निर्नाम-ऊर्द्धमथो वा गच्छन्तः सुखोत्तारावतारहेतुः काऽऽदिमयः पन्थाः । सा द्विधा-द्रव्ये, भावे च । तत्र द्रव्यशितिर्निःश्रेयः, सा द्विधा-ऊर्द्धगमने, अधोगमने च । तत्र यथाऽप्यस्तात् भूविशुद्धाऽऽदिष्वधर्तीयं सा अधोगमने यथा चोद्धपरिमाणे आरुह्यते सा ऊर्द्धगमने । भावसितिरपि द्विधा-प्रशस्ता, अप्रशस्ता च । तत्र यैर्हेतुभिस्तेषामेव संयमस्थानानां-संयमकण्डकानां लक्ष्यापरिणामविशेषाणां वा याऽधस्तनेष्वधस्तनेष्वपि संयमस्थानेषु गच्छन्ति साऽऽप्रशस्ता भावशितिः । यैः पुनर्हेतुभिस्तेषामेव संयमाऽऽदिस्थानानामुपरितनेषूपरितनेषु विशेषेष्वध्यारोहति सा प्रशस्तकोपरितन एव क्रमेण भावसितिस्तावद् द्रष्टव्यं यावत् कथल्लक्षणम् । तत्र येषामनुयोगधराणामाचार्याणामेव द्रव्ये भावं च शितिरुल्लाघा भवति ते (नहु) नैव ऊर्द्धगमने कार्यं कथ्ये अप्र-स्ननपद् प्रशंसित, न तावु सपदि गमनायाशुमाध्वसमायप्रकृतिमानन्वते, किं तु शुभस्यध्वसंयध्यारोहति । गते सितिद्वारम् ।

सम्प्रति (४) संलक्षणाद्वारमाह—

उक्कोसा य जहसा, दुविहा सेलेहणा समासेण ।

छम्मासा उ जहसा, उक्कोसा वारससमा उ ॥ ४१० ॥

संलक्षणा समासेन द्विविधा प्रक्षसा । तद्यथा-उक्कसा.जयन्त्या च । चउह्वात्-मध्यमा च । तत्र जयन्त्या परमासा, उक्कसा द्वादशममा-द्वादशवर्षाः ।

विट्ठु ताव जहसा, उक्कोसं तस्य जाव वुच्छामि ।

जं सेलिहउण्ण मुण्णि, साहेतो अत्तणो अर्यं ॥ ४११ ॥

तत्र तयोर्अर्थयोर्कृष्टयोर्मध्ये अजन्त्या यावानिष्ठतु, पक्षा-

द्वयमाणुत्वान् । उक्कसां तावत् वर्षयामि, याद्वयस्यं यथा मुनय आत्मानं सेलिह्याऽऽऽत्मनोऽपि साधयन्ति ।

तमथाऽह—

चत्तारि विचिन्नां, विगमिन्निज्जिहायं चत्तारि ।

एमंतरयायामं-जातिविगिद्धे विगिद्धे य ॥ ४१२ ॥

चत्तारि वर्षाणि विचिन्नाणं विचित्रतर्पांसं करोति । किमुक्तं भवति ?—चत्तारि वर्षाणि यावत्कर्त्तव्यं चतुर्थं कर्त्तव्यत्वं पष्ठं कर्त्तव्यत्वं दशमांश्चादौर्ग्याप करोति, कृत्वा च पारणकं सर्वकामशुणितनाऽऽह्वाणं पारयति । ततः परमन्यानि चत्तारि वर्षाण्युक्तकारेण विचित्रतर्पांसं करोति विहृतिनिर्गुह्यतानि । किमुक्तं भवति ?—विचित्रं तपः कृत्वा पारणके निर्धिकृतं भुङ्क्ते उक्कष्टसर्वजं च, ततः परतोऽप्ये द्वे वर्षे एकान्तरमायामं करोति, एकान्तरं चतुर्थं कृत्वा आवासेन पारयति, एवमेतानि दश वर्षाणि गतानि, एकादशस्य वर्षस्याऽह्वाणं नानिचिकृष्टं तपः कृत्वा आवासेन परिमितं भुङ्क्ते, नानिचिकृष्टं नाम तपश्चतुर्थं पष्ठं यावद्व-गन्तव्यम् । ततः परमन्यान् विकृष्टं तपः कृत्वा मा शोभनं व-मार्थं यायामस्मिन् कृत्वा पारणके पातुं पुंनं प्रत्या आयामं करोति, विहृष्टं नामाऽऽष्टमादिकम् ।

साप्रतमेतदेव वर्णयित्वा मुदाह—

संवच्छगणि चउरां, हेति विचित्रं चउमपादीयं ।

काऊण सव्वगुणियं, पारेइ उ उमपाविमुद्धं ॥ ४१३ ॥

आदिमानि चत्तारि संयमनराणि विचित्रं तपश्चतुर्थं उक्कष्टं भवति, तच्च कृत्वा पारयति भुङ्क्ते सर्वगुणितं सव्वगुणन-युतमाहारमुद्धमविशुद्धम् ।

पुगरवि चउरां नू, विचित्रं काऊण विगतिवज्जं तु ।

पारेइ सो महणा, गिद्धे पणियं च वज्जे ॥ ४१४ ॥

पुनरप्यन्यानि चत्तारि वर्षाणि विचित्रं तपः कृत्वा म महामा विहृतिवज्जं पारयति, तत्रापि स्तन्य प्रणांते चोक्क-ष्टसं वज्जयति ।

अथाश्रोतोगि ममा, चउम्य काऊण पारि आयामं ।

कनीएणं तु ततो, आयामस्यं इधे कुण्ड ॥ ४१५ ॥

अन्ये द्वे सम-वर्षे चतुर्थं कृत्वा आयामं पारयति, एवं दश वर्षाणि गतानि, ततः परमन्याकां समा-वर्षेमां वर्षयामा-णां कार्त्तिकनायामपारणकं करोति ।

कथमन्याह—

तन्थिक्कं छम्मानं, चउम्य छट्ठं तु काउ पारेइ ।

आयंसेलेण नियमा, विउण्ण छम्मानियं विगिद्धं ॥ ४१६ ॥

अष्टमं दम्यं दुवालन, काऊणाऽऽयंसेलेण पारेइ ।

अनेकहायणं नू, कादीमहिदं तु काऊण ॥ ४१७ ॥

तत्र एकादश वर्षे, एकमात्रं, परमानं यावत् चतुर्थं पष्ठं वा कृत्वा नियमायायामेन पारयति । द्वितीयं परमानं विकृष्टमष्टमं दशमं द्वादशं वा कृत्वा आयामास्तेन पारयति । एवमेकादश वर्षाणि गतानि । अन्त्यमेकं द्वादशं द्वापनं कादीमहिदं कृत्वा ।

किमिच्छा—

आयं बिल उमुखादे-य पारि हावैतो आणुपुव्वीए ।
जह दीवै तेल्लवति-बल्लभो समं तह सरीराऽऽयू॥४१॥

आधाम्ने उष्णोदकेन पारयति । अयमथ संप्रदायः—द्वाद-
शे वर्षे कोटीसहितं प्रत्याख्यानं कर्तुं धर्मपथं कृत्वा प्रथमं पा-
रकमायामेन उष्णोदकेन करोति, द्वितीयं पारकं निर्विकृ-
तिकत, तृतीयं पुनरायामेन यथोक्तकथं, चतुर्थं निर्विकृति-
कम् । एवमेकान्तरितं पारकं केषायामं करोति । कोटीसहितं
नाम—प्रथमदिवसे पुनरभक्ताय कृत्वा पारयति, एतच्चतुर्थे
कोटीसहितं प्रत्याख्यानम् । एवं पष्ठाष्टमाऽऽदिकोटीसहिता-
र्थाय भावनीयानि । अथवा—अथम् अर्थो—द्वितीयः प्रकारः—
एकस्मिन् दिने चतुर्थं कृत्वा द्वितीयं दिवसे पारयति, तृतीयं
दिवसे पुनश्चतुर्थं करोति । चतुर्थे दिवसे पारयति । एतच्चतु-
र्थकोटीसहितं, पष्ठकोटीसहितमेवं षष्ठं कृत्वा पारयति,
पुनः षष्ठं करोति, ततः पारयति । एवमष्टमाऽऽदिकोटीस-
हितानपि भावनीयानि । (हावैतो आणुपुव्वीए इति)
तस्मिन् द्वादशे वर्षे पारकं तु यथाक्रममेकं कवलं हापयन्
पारयति, यावद्दकं कवलं, ततः शेषेषु शिष्येषु पारणकेषु
क्रमशः एकैकं सिक्थेनोत्तमं कवलमाहारयति, द्वाभ्यां सि-
क्थ्याभ्यां त्रिभिः सिक्थेरथं यावदन्त एकं सिक्थयमाहारयति ।
कस्माद्विषं करोतीति चेदत आह—यथा दीपे सममेककालं
तेलवत्सिद्धं भवति तथा शरीराऽऽयुषः समकं लुपः स्या-
दिति हेतोः ।

पच्छिच्छे हायणे तू, चउरो धारितु तेल्लगं हंस ।

निसरेख तेल्लमल्ले, किं काशय गल्लधरसं तु ॥ ४२ ॥

लुक्खत्ता दुहजेते, मा हू सुभेज्ज ति तेषां धाह ।

मा हू नमोकारस्स, अपवत्तो सो हवेआहि ॥ ४२० ॥

तस्मिन् पश्चिमे द्वादशे हायने ये अस्मिन्माभ्यवारी मासान्ने-
यैकं कस्मिन् पारकं एकान्तरितं तेल्लगद्वयं चिरकालं धार-
यति, पारयित्वा खलमल्लं कं-सल्लारं निस्तुजति-त्यजति ततो व-
दनं प्रक्षालयति॥४१॥ किं कारणं गल्लं गल्लपस्य धारणं क्रि-
यते ॥ उच्यते—मा मुखयन्त्रं कल्लवाद्भानेन लुभ्यते—एकत्र सं-
पिण्डी भूयते, तथा च सति मा स नमस्कारस्य भण्डेन अप्र-
त्यलः—असमर्थो भवेदिति हेतोर्गल्लं तैलधारणं करोति ।

उक्कोसगा उ एसा, सेलेहा मज्झिमा जहणा या ।

संवच्छर छम्मासा, एमेव य मासपक्खेहि ॥ ४२ ॥

एषा—अनन्तरोदिता संलेखा—संलेखना उल्लेखा भण्डिता, मध्य-
मा संलेखना संवत्सरप्रमणा, एवं प्राशुक्लं प्रकारेण द्वादश-
भिर्मासैः परिभाषनीया, अथवा एषा परमासा द्वादशभिः
पक्षैः वर्णयन्ते मासान् पक्षांश्च स्थापयित्वा तेषां विधिः प्रा-
ग्विज्ञ निरवशेष उभयत्राऽपि भावनीय इति भावः ।

एतो एगतरं, सेलेहेणं खवेतु अप्पाणं ।

कुज्जा भत्तपरिणं, णिगिण पाप्मावमणं वा ॥ ४२२ ॥

एतेषामुक्तप्रमथ्यमजघन्यानां संलेखनानामेकतरं संलेखने-
नाऽऽप्तमेव लुपयित्वा कुयोत्तं भक्तपरिणामं, इहिकीमरणं, पाद-
प्रापणमर्थं वा गतं (४) संलेखनाद्वारम् ।

अधुना (५) अर्गातद्वारमाह—

अर्गीयमगासम्भो, भत्तपरिणं तु नो करेआहि ।

चतुगुणा तस्स भवे, किं कारणं जणिमे दोसा ॥ ४२३ ॥

गीताथस्य समीपे भक्तं प्रत्याख्यातव्यं, यस्त्वर्गातस्य—अर्गा-
ताथस्य स्वकाशे—समीपे भक्तपरिणं—भक्तप्रत्याख्यानं करोति
तस्य प्रायश्चित्तं कर्तव्यं शुरुकाः । किं कारणम् ? उच्यते—येन
कारणेन इमे—वद्वमाणा दोगास्तेन कारणेन ।

तत्र तत्रैव शोधनाह—

नामेतो अर्गीतो, चउरं सच्चल्लोपसारं ग ।

नट्ठमि य चउरं, न हू सुलभं होइ चउरं ॥ ४२४ ॥

अर्गीतः—अर्गीताथो नियोपकस्तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
चतुरङ्गं चतुर्णामङ्गानां समाहारश्चतुरङ्गं वक्ष्यमाणम् । कथं
भूतमित्याह—सर्गलोकसारङ्गम्—अङ्गवरे, प्रधानमित्यनर्था-
न्तरम् । स्वयंभार्याः त्रयाणामपि लोकानां यानि अङ्गानि तेषां
तारामिति विशिष्टमङ्गं प्रधानं सर्वलोकसारङ्गम् । नष्टे च चतु-
रङ्गं न पुनः सुलभं—सुग्रापं भवति चतुरङ्गं, किं तु सुल्लकाऽऽ-
दिष्टान्तेति तथ्येन दुष्प्रापं, ततोऽर्गीतस्य समीपे भक्तं न
प्रत्याख्येयम् ।

किं पुण तं चउरं, नं नट्ठं दुल्लभं पुणो होइ ।

माणुस्सं धम्मसुती, सद्धा तवसज्जे विरियं ॥ ४२५ ॥

किं पुनः तच्चतुरङ्गं वक्षते सत् पुनर्दुल्लभं भवति ? सूरिराह-
मानुष्यं—मानुष्यं, धर्मभृत्यः—धर्मभवनं, अद्धा तपसि संय-
मे च योग्यमिति ।

किह नामेति अर्गीतो, पदमविति एहि अट्ठितो सो उ ।

आभासे कालियाए, ते णिद्धमो चि छेइआ ॥ ४२ ॥

कथं—केन प्रकारेण सोऽर्गीताथः तस्य चतुरङ्गं नाशयति ? सू-
रिराह—प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुत्पिपासाखल्लगाभ्यां परीपहा-
भ्यामर्हितं—पीडितं स भक्तप्रत्याख्याता कदाचित् कालि-
काया राक्षी भक्तं च पानं च अवभाषेत—याञ्चित, ततः सोऽ-
र्गीताथो न कल्पते इति कृत्वा न दद्यात् । किन्त्ययति च—भक्तं
प्रत्याख्याय पुन्योचने भक्तं, तत्रापि राक्षी, तत एव नि-
धर्मा असंयतीभूत इति कृत्वा न तेष्येत् त्यक्त्वा गच्छेत् ।

अतो वा बाहि वा, दिवा य रातो व सो विविचो उ ।

अट्ठदुहट्ठमट्ठं, पहिगमणाऽऽदीशि कुज्जाहि ॥ ४२७ ॥

अनरुपाश्रयस्य वहिरुपाश्रयस्य वा, दिवा राक्षी वा, तेनाऽ
गीताथेन विविक्तः सन् आर्षाः—दुःखास्तं वशासः सन् प्रतिग-
मनाऽऽदीशि प्रतिगमने नाम—प्रतिभञ्जनं, जनमोक्षमित्यर्थः ।
आदिशब्दात्—सूत्रा कुगतिविनिपातान् वा कुर्यात् ।

तांश्च कुगतिविनिपातान्नेवाऽह—

परिऊणऽट्ठवक्काणो, मच्छे निरिएसु वंतरेसु वा ।

संभरिऊण य रुद्धा, पडिणीयत्तं करेआहि ॥ ४२८ ॥

स आक्षेपयानोः सूत्रा तिर्यक्तुं तिर्यग्गोत्रिणं गच्छेत्, यद्विहा-
यन्तरेषु—वानमन्तरेषु मध्ये स समुपपद्येत्, तत्र च जाति
रसूत्रा त्यक्तोऽहं तस्यामवस्थायामिति दृष्टः सन् बहुधाथं
प्रत्यनीकस्य कुर्यात् ।

अइवा वि सव्वरीए, मोयं देज्जाहि जायपाणस्सम् ।

सो दंदिवाए हूजा, रुद्धो साहे निवादीणं ॥४२६॥

कुञ्जा कुलादिपरथा-रं सो रुद्धो व गच्छं मिच्छन्तं ।

तत्पण्यं च दीहि, भमेज्ज संसारकतारं ॥४२७॥

अथवा-शुद्धयो पानीयं याचमानस्य रावो पानीयं नास्तीति मोक्ष-प्रभवस्य सोऽभीताथो दद्यात्, स च दृष्टिकोऽऽदीनां सम्भन्धी निष्कांतः स्यात् ततः स धानुवैषम्येण रुष्टः सन् अवधायेत्, अवधाय च नृपाऽऽदीनां कथयेत्ततः प्रवचनस्य महाबुद्धिः । यदि वा-स राजाऽऽदिस्तत्पक्षपातितः, सोऽपि वा स्वयं रुष्टः कुलाऽऽदिप्रस्तारं-कुलस्य गणस्य वा विनाशं कुर्यात् । यद्यपि च एवमादयो दोषा न भवन्ति तथाऽपि प्रथमद्वितीयपरीपद्याभ्यां परितप्त्वमानोऽसमाधिना मृतां दुष्करमपि कूरशऽन्तर्कषा-कुर्यादविमानोपपत्तिं वा न प्राप्नुयात्, किं तु बाणमन्तराऽऽदिप्रापयेत् । यदि वा-क प्रायशीदितो दृष्टविषयः सर्पो जायते । (गच्छं मिच्छन्मिति) इह भवे वा मिथ्यात्वं गच्छेत्, तत्प्रत्ययं च-मिथ्यात्वप्रत्ययं च दीहि संसारकान्तरं अमृतं ।

सो उ विमिच्चि विट्ठो, संविग्गेहि तु अन्नसाहूहि ।

आसासियमणुमिट्ठो, अण्डुदमरणं वि पडिबन्नं ॥४२८॥

स प्रत्याग्यातभक्तो भक्तं याचमानोऽभीताथः साधुभिर्निष्क्रः परिचक्रः अग्नैः सोऽग्नैः गीतार्थमाधुमिदं ततः स्तैराश्वासितः; आश्वास्य च अनुशिष्टः-अतिशयेन दूरमुत्साहितस्ततो यत् अभ्युद्यतमरणं त्यक्तः तत्पुनरपि तन प्रतियत्तः ततः सुगतिप्राप्तिं ज्ञातः ।

एए अणे य तदि, बहवे दोसा य पच्चवाया य ।

एएहिं कारणेहि, अमियत्थे न कप्पति परिण्णा ॥४२९॥

यस्मादेत-अनन्तरादिता अन्ये च-अनुक्ता बहवो दोषाः-प्रत्यवायाश्च अगीतार्थस्य समीपे भ्रूणपरिक्षाप्रतिपत्तां तस्मादेतैः काणैरगीतार्थस्य समीपे परिक्षा-भ्रूणपरिक्षा न कर्तव्यं, संविन्न-गीतार्थानां च समीपे बहवो गुणाः तस्मात्तन्मार्गसा कस्यथा । सा च द्विधा-सूत्रतः, कालतया ।

तत्र सूत्रतस्तामाह-

पंच छ सत्त सए वा, अइवा एत्तो वि सानिरेगते ।

गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३३ ॥

पञ्च षट् सप्त वा योजनशतानि । अथवा-इतोऽपि मार्तरेक-सत्याण योजनशतानि गत्वा संविन्नपादमूलमपरि(त्रा)न्तोऽनिर्विण्णो मृगयेत् । उक्ता सूत्रतो मार्गसा ।

कालन आह-

एयं व दो व तिञ्चि व, उक्कांस वारमेव वामाणि ।

गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३४ ॥

एको द्वे त्रिणि वा उक्कपंतो द्वादश वर्षाणि यावदपरिन्ता- (त्रा)न्तोऽनिर्विण्णो गीतार्थपादमूलं परिमृगयेत् ।

गीयत्थदुद्धं खलु, पडुच्च कालं तु मग्गणा एसा ।

ते खलु गवसमाणा, खंच कालं य परिमाणं ॥ ४३५ ॥

गीतार्थो दुग्धो यस्मिन् कालं तं गीतार्थदुग्धं कालं प्रतीत्य-आश्रित्य एषा-अनन्तरादिता सूत्रतः कालतश्च मार्गसा-भिहिता । ते खलु गीतार्थं गवेषमाणाः सूत्रविषयं कालविषयं च परिमाणमुक्तद्वयेतावत् कुर्याति ।

तम्हा गीयत्थेणं, पवयणपडिपत्थसव्वमारणं ।

निजवगेण समारी, कायव्वा उत्तपट्ठमि ॥ ४३६ ॥

यस्मात् सूत्रतः कालतश्च गीतार्थमार्गसाभिहितानादरः कृतस्तस्मात्तेन गीतार्थेन प्रवचनगृहीतार्थसर्वसारेण प्रवचनस्य गृहीतार्थस्य सर्वसारां येन स तथा तेन-निर्वापकेण उ-समार्थं व्यवस्थितेन समाधिः कर्तव्यः । गतमगीतार्थद्वारम् ।

अथ (६) अमिचिअट्ठारमाह-

अस्मंविग्गमपीव, पडिबज्जंतस्म होह गुरुका उ ।

किं कारणं तु तडिथं, जम्हा दोसा हवंति इमे ॥४३७॥

अस्मिन्नसमीपेऽपि भ्रूणपरिक्षां प्रतिपद्यमानस्य भवन्ति चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । किं कारणं तत्र यस्मादिमे बहवमाणा दोषा भवन्ति ।

तानिवाऽऽह-

नामेति अमंविग्गो, चउरं सव्वलोयमारणं ।

नट्ठमि य चउरं, न हू सुत्तं होति चउरं ॥ ४३८ ॥

नाशयत्यसंविन्नश्चतुरङ्गं-मातृगवाऽदिकं सर्वलोकसारङ्गं सर्वलोकप्रयानतरङ्गं चतुरङ्गं तं (न हू) नैव सुत्तं-सुभावं भवति चतुरङ्गम् ।

कथं नाशयतीत्यत आह-

आहाकम्मिय पाणम्, एक्का मेया बहन्ते गायं ।

सेजा मेम्भारां वि य उवही वि य होह अविमुद्धां ॥४३९॥

असंविन्नो बहुजनस्य यथा तथा वा ज्ञानं कर्तव्यं, यथा-एव कृतमङ्गप्रत्याग्यानः ततः स आवाकर्मिके पानमानयान्, पु-पाणिं च दौककानि, तत्रने च चन्द्रनाऽऽदिना कर्तानि, तथा शय्या-संस्कार उपायश्च तेनाऽऽनीत-अविमुद्धो भवति ।

एतं अणे य तदि, बहवे दोसा य पच्चवाया य ।

एतेण कारणेण, अस्मंविग्गो न कप्पइ परिण्णा ॥४४०॥

एत-अनन्तरादिता अन्येऽप्यनुक्ता बहवो दोषाः, प्रत्यवाया-श्च । तत्र प्रत्यवायाः प्रायश्चासमार्तवमरणतो वागमन्तरेषू-त्पादितो नृपाऽऽदिकथनेना वा चिन्तय्याः । एतेन कारणेनाऽसंविन्न-अस्मिन्नस्य समीपे परिक्षा न कर्तव्यं, किं तु संवि-नस्याऽऽनिकं ।

ततः सूत्रतो कालतश्च मार्गमाह-

पंच व छ सत्त मया, अइवा एत्तो वि सानिरेगा य ।

संविग्गपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४१ ॥

इयं सूत्रतः कालन आह-

एकं व दो व तिञ्चि व, उक्कांस वारमेव वामाणि ।

संविग्गपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४२ ॥

संविग्गदुद्धं खलु, कालं तु पडुच्च मग्गणा एसा ।

ते खलु गवसमाणा, खंच कालं य परिमाणं ॥४४३॥

यस्मादेवं ज्ञेयतः कालमन्त्रं मार्गयायामारः कृतः—

महा संविगण्ये, पययणगदित्यसुवमरिण्ये ।

निजवगण्ये समीही, कायव्या उत्तमदृष्टिम् ॥ ४४४ ॥

गाथास्तुष्टयमपि प्रायत् । गतं संविगद्वारम् । इदानीम्-
(७) एकद्वारम् । एको नियोगको न कर्तव्यः । किं तु बहुयः,
अन्यथाविराधनाऽऽदिदोषप्रसङ्गात् ।

तमेवापश्यति—

एकस्मि उ निजवप, विरादया होइ कज्जहाणी य ।

सो सेहा वि य चत्ता, पायवण्यं चेव उड्डाहो ॥ ४४५ ॥

एकस्मिन् नियोगके संयमविराधना, आत्मविराधना च
अयति । तथाहि—कृतमङ्गप्रत्याख्यातनिमित्तं पानकप्रदण्णाया-
ऽऽनृ यदा क्वापि न लभन्ते तदा मा भूयस्मात् स्नानस्या-
समाधिराख्यायाकर्मिकमपि तं पानकं गृहीत्वात् इति संयम-
विराधना, निरन्तरमेकस्य क्लिष्टयमानस्याऽऽमविराधना,
तथा कार्यहातिष्ठ भवति तथाहि—मरणसमयं समाभ्युगमा-
दनाय सोऽपेक्षते, स च कदाचित्स्मये पानकाऽऽदिनिमि-
गमन्यत्र गता भवेत्, तथा च भङ्गप्रत्याख्याता त्यक्तः, क्ष-
त्ता अपि च त्याक्ता, प्रवचने त्यक्तमुदाहृत्योपजायते ।

एतद्विभावनाधेमाह—

तस्मद्वगतोभामसु, मेहादि अदाथे सो परिरुच्यो ।

दाउं व अदाउं वा, भवेति मेहा वि निद्रुमा ॥ ४४६ ॥

तस्य प्रत्याख्यातमङ्गप्रत्याख्य पानकाऽऽदीनां मार्गणाय ग-
तो नियोगस्तस्य समीपे शैलकः अपरिणतो वा मुक्तस्तस्य
समीपे शोभासुखं चि । मङ्गं याचिन्ते च शैलकाऽऽदयो न
कल्पन्ते एतस्य च भङ्ग, कृतप्रत्याख्यातवृत्तिर्न वृत्ति, अदा
ने च सोऽसमाधिना मरणं प्राप्नुयादिति स परित्यक्तः । ते
च शैला दत्ता अदत्ता वा निर्धर्माणो भवन्ति । तथाहि—ते-
पामेवं चित्तमुपजायते, यथा स्थापनामात्रं प्रत्याख्याते, यथा
चेतद्वैभवे हि साऽऽदिप्रत्याख्यानामपि, ततः कल्पन्ते हि-
साऽऽदयोऽपीति निधेर्माणा जायन्ते ।

कुपइ अदिजमाथे, मारेति बल दि पययणं चत्त ।

मेहा य जं पडिगया, जयं अवसं पयासेति ॥ ४४७ ॥

तैः शैलकैरवादीयमाने भङ्गे स महता शब्देन कूजति, यथा
मामेते बलपारवन्ति, इत्येवमुक्तं न-प्रकारेण प्रवचनं त्यक्तं,
तथा शैला ये प्रतिगताः—प्रतिभेनाः सन्तो जने अवसं प्रका-
शयन्ति, एव उड्डाहः । गतम् (७) एकद्वारम् ।

अथ (=) आभोगनद्वारमाह—

परतो सयं व नच्चा, पारगमिच्छन्ति अपारगे गुरुमा ।

असनी खेममुभिक्षे, निष्वाधाएण पडिवणी ॥ ४४८ ॥

भङ्गे प्रत्याख्यातुकामः कोऽपि समागतस्तत् प्राकार्येणऽऽ-
भोगः क्लेशयो, यावदस्य भङ्गप्रत्याख्याते समाप्तिमुपयाति
तावद्विशिष्टाऽप्युपद्रवो नगराऽऽदीनां बोधनां अभिष्यति किं
वा नेति, तत्र कथं ज्ञातव्यं?, ते (तत्) स्वयमाकार्यस्यातिश-
योऽस्ति तेन ज्ञातव्यं, यदि वा—निमित्तमासोपगमीम्, अथवा—
स्वयं देवता कथयति, यथा—“कंचणपुर” गाथा (४४०) इत्यादि ।
अथ स्ववोक्तिशयो निमित्तं वा नास्ति तर्हि येषां ते स्वयः स्वयं

प्रदृष्ट्या, एवं स्थितः परतो वा अग्निवाऽऽदीनां नगरास्थानादी-
नां वा भावमवबुध्य पुनरिव ज्ञातव्यं, किमेष प्रत्याख्यातस्य
पारगो अभिष्यति, किं वा नेति? तत्र यदि पारगतो ज्ञायते
ततस्ते पारगमिच्छन्ति । अथ वाऽपारगे नेच्छन्ति तथा अ-
पारगे इत्यमाणे प्रायश्चित्तं चारारो गुरुकानि । अथ स्वस्य
परस्य वाऽतिशयोऽदिनें विद्यते ततोऽस्मिन्-अभिष्यमाने
आभोगे यदि क्षेमं सुमिषं च तदा निष्प्राप्तातेन प्रतिपत्तिः
कारयितव्या, वर्षाकाले प्रतिपत्तिः कारयते इत्यर्थः ।

एतदेवाऽऽह—

सयमेव चिरं वासो, वासावासे तवस्मिण्यं ।

तस्य तस्म विषमस्य, वासासु पडिवज्जया ॥ ४४९ ॥

वर्षारोचं वर्षादकर्मदाऽऽदिकारणतन्मन्त्रः पञ्च षड् वा
मासान् प्राप्ताऽऽदीनामुत्थानं न प्रवर्ति, क्षेमं सुमिषं च स्व-
भावेन यच्छते, तपस्विनां च वर्षावासे चिरं वासः स्वयमेव
प्रवृत्तः, तेन कारणेन तस्य भङ्गप्रत्याख्यातुकामस्य विशेषतो
भङ्गप्रत्याख्यातप्रतिपादनकं कर्तव्यम् ।

पूर्वमिदमुक्तं स्वयं देवता कथयति तच्चिदर्थेनमाह—

कंचणपुरं गुरुं सप्ता, देववरुणाय य पुच्छ कदशा य ।
पारुणगुह्यीरुहिरं, आयेतस्य संयाऽणसंयता ॥ ४५० ॥

कलिङ्गपुरं जनपदेषु काञ्चनपुरे नगरे बहुभुताः—बहुषि-
पपरिदाराः केशिदाचार्यो विहरन्ति, ते अन्यथा शिष्यभ्यः
सूत्रपौरुष्यम्, अर्थपौरुष्यं च दत्ता संज्ञाभूमी गताः, ते च
गच्छन्तोऽपान्तरालेऽतिशये महापादपस्याधः काञ्चिदेवतां
स्त्रीकण्ठं कर्मतां पश्यन्ति, एवं द्वितीयतृतीयदिनेऽपि । ततो
गुरुभिर्योतशृङ्गेः पृष्टम्—कस्यायं रोहिषि?, तस्याः कथनमङ्गे-
तस्य नगरस्यापिप्राचीं, एतच्च सर्वं नगरमविराजलप्रवाह-
य विनश्यति, अत्र च बहवः स्वाध्यायवन्तो वर्तन्ते, ततो
रोहिमि । कोऽत्र मय्य इति पृष्टे सा प्राऽह—अमुकस्य क्ष-
पकस्य पारणे क्षौरं क्षिप्रं अभिष्यति, तच्च यत्र गतमात्रं
स्वभावीभूतं मधिष्यति, तत्र क्षेमं वसितव्यमिति । एवमु-
क्त्वा सा गता । द्वितीयदिने क्षपकस्य पारणे क्षौरं क्षिपरी-
भूतं ततः समस्तस्यापि सङ्गप्रधानवर्गस्याऽऽमन्त्रं, पर्या-
लोचनं च; ततोऽनश्नते समस्तस्यापि सङ्कल्पेति । यदि पुन-
रुत्थिताऽऽप्युत्थाने विज्ञाते यदि भङ्गे प्रत्याख्यापयति तदा स
गच्छः, साधवः, प्रवचनं च तेन त्यक्तम् ।

कथमित्याह—

अमिवादीहि वंरता, ते उवकरुणं च संजया चत्ता ।

उवहिं विष्णु य छङ्गुणं, चत्तो सो पययणं चेव ॥ ४५१ ॥

यदि अग्निवाऽऽप्युत्थं प्राप्ताऽऽप्युत्थानं च ज्ञात्वा भङ्गे प्रत्या-
ख्यापयति, तदा तस्मिन्नपिपत्ति एवाग्निवाऽऽप्युत्थाने ज्ञाते
यदि संयतास्तस्मिन्निबन्धनो न निमित्तच्छन्ति, गच्छन्तो वा यदि
तं कृतमङ्गप्रत्याख्याते, तस्योपकरणं च वदन्ति, तदा ते संय-
ता अग्निवाऽऽदिभिः कारुष्येनमुपकरणं च वदन्ति तस्यक्ताः, अ-
थोपधि विनिर्बहन्ति, त्यक्त्वा वा सर्वथा पलायन्ते, तदा सम-
ङ्गप्रत्याख्याता पत्न्यस्तः, स च त्यक्तः सन् उड्डाहं कुप्यात्, मां
त्यक्त्वा ते गता इति तदा प्रवचनस्य महती हीलनेति प्रव-
चनं त्यक्तं । तस्माद्विशिष्टाऽऽप्युत्थाने अपारगे च तस्मिन् ज्ञाते
स भङ्गे न प्रत्याख्यातयितव्यः । गतस्म (८) आभोगनद्वारम् ।

इदानीम् (६) अग्रपञ्चकारमाह—

एषां संसारगतो, विनिश्चयः संलेहि तस्य पडिमहो ।

अपहृष्टतः समग्राही, तस्मै व तस्मै व अमती ॥ ४४२ ॥

यदि तत्र द्वौ जनावश्च स्तः । तथा—एकः संसारगतः । सं-
स्तारगतो नाम—संलक्ष्य कृतप्रत्याख्यानः द्वितीयः संलक्ष्ति
संलेखनां करोति, तथा तृतीयो यद्यप्य उपनिष्ठति तर्हि त-
स्य—तृतीयस्य प्रतिषेधः कर्तव्यः । किं कारणमिति चेत् ?
अत आह (आपहृष्टतयादि) न प्रभवन्ति—न प्राप्यन्ते त्रया
णामपि योग्या निर्वापका न च संस्तरन्ति, ततोऽप्रभवः—अ-
प्राप्यमाणेषु तेषु संस्तरणस्यास्य वाऽसति तस्य तृतीयस्य,
तयोर्वाऽप्रतनयांस्तं वा निर्वापकाणाम् असमाधिपञ्चाय-
तः, प्रथमे संमति यदि बहवो निर्वापकाः, संस्तरन्ति च तदा
न कश्चित्तरतो दोषः यस्यजतीति तृतीयमपि प्रतीच्छन्ति ।

इदञ्च जडं वायातो, वितियं तस्य ठावप ।

चिलिमिली अंतरा चैव, तर्हि वंदावप जगं ॥ ४४३ ॥
यदि तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य भवेत् व्याघातः । व्याघातो
नाम प्रत्याख्यानोऽसंस्तरणः, स च बहिः सर्वत्र ज्ञातो, दृष्ट-
श्च भूयसा लोकेन एव कृतभक्तप्रत्याख्यान इति, तत एवा य-
न्ना कर्त्तव्या—योऽसौ द्वितीयः संलक्षनां कुर्वन् तिष्ठति स
नत्र स्थाप्यते, तस्यानन्तरा चिलिमिली कर्त्तव्या, ततो यदि
यद्वातो दृष्टः तं दम्बकाः समागच्छन्त्युः, तदा स तेषां न दृ-
श्यतव्यः, किं तु ते भव्यन्ते—बहिः स्थिता युष्ं वन्द्यमिति,
एवं बहिः स्थितं जने वन्द्यायेत । गतम् (६) अग्रद्वारम् ।

इदानीम् (१०) अनापृच्छाद्वारमाह—

अनापृच्छाद्वारं गच्छस्व, पडिच्छेत् जती गुरु ।

गुरुणा चत्तारि विज्ञेया, गच्छन्मिच्छन्ते तं पावे ॥ ४४४ ॥
गच्छन्त्यानापृच्छया यदि न भक्तप्रत्याख्यानुकामं गुरुः
प्रतीच्छति—अभ्युपच्छति, तदा तस्य—प्राप्यश्चितं सत्त्वा-
रो गुरुका विज्ञेयाः । गच्छे चानिच्छति स भक्तप्रत्याख्या-
ता यस्याप्राप्तिं असमाधिपञ्चकं नक्षिभक्तमपि तस्य
प्राप्यश्चितं ततः गच्छ आपृच्छः । किं कारणमिति चेत् ?
उच्यते स गच्छन्माधवः सर्वं परिश्रमतो जानते, यथा—एत-
न्मिन् क्षेत्रे एतन् सुलभम् एतन् दुर्लभं ततो मुखः पृच्छति
किमेतन्मिन् क्षेत्रे यानि कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य समाधिपञ्चा-
खानि द्रव्याणि तानि तुल्यमानि, किं वा तुल्यमिति तत्र यदि
सुलभमिति ततः भक्तप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते । अथ तुल्यमिति
तर्हि प्रतिपश्यते, अन्यत्र गत्वा प्रतिपद्यस्विति ।

अनापृच्छायां दोषानाह—

पाण्ड्याऽऽदीणि भोज्याणि, ज्ञाणि तस्मै सपादिय ।
अलंभे तस्मै जा हाणी, पण्डितो य जापये ॥ ४४५ ॥

असंशयं अज्ञोभगा वा, तस्य विजानाया भवे ।

एतन्नाप पण्डितो, जा वा तस्मै विरादया ॥ ४४६ ॥

गच्छन्त्यानापृच्छायां यानि तस्य—कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य स-
माधिदत्तं—समाधानानामन्तानि पानकाऽऽदीनि योग्यानि, आ-
दिप्रदत्तानि—भक्तपरिप्रेक्षः । तेषामन्तानि तस्य—भक्तप्रत्यख्यानु-
द्या इतिः समाधिपरिप्रेक्ष उपजायते । यद्य गच्छन्त्यापुनः

योग्यापानकाऽऽदीनि—परिमार्गेषु पण्डितैः ॥ ४४५ ॥ त-
था असंशयं—संस्तरणमात्रं यः परिप्रेक्षोऽयोग्या वा तत्र
निर्वापका भवेद्युः । योग्याहिनोऽप्येते—तत्र योग्याहिनो
समाधिपञ्चाखाणि पानकाऽऽदीन्युद्गमयानि शुभानि स्वयमा-
ख्यानानि यः परिप्रेक्षः, या वा अयोग्यानिर्वापकमपकर्तः तस्य
कृतप्रत्याख्यानस्य विराधना—अनागताऽऽदिपरिपाना—
असमाधिपञ्चाखाऽऽदिकं तत्सर्वं नक्षिभक्तमिति गच्छन्त्य पृ-
च्छा कर्त्तव्या । गतम् (१०) अनापृच्छाद्वारमाह—

अधुना (११) परीक्षाद्वारमाह—

अपरिच्छन्मि गुरुणा, दोषे वि अणोपयं जडाकमसो ।

होइ विगहम् तुविहा, एको एको व ज पावे ॥ ४४७ ॥

यो भक्तं प्रत्याख्यानुकाममेतं गच्छन्माधवः परीक्षितव्यः,
किमेतं भावना इति ? गच्छन्माधुपरिपि स परीक्षणीयः,
विमेष निस्तारको भवेत्, किं वा नोति । आचार्येणापि स
परीक्षितव्यः । अन्त्येयं पुनर्व्यापकमणोऽवयवमाधुमेय-
परीक्षणे द्वयोरपि गच्छन्त्य, भक्तप्रत्याख्यानुकामस्य च,
प्राप्यश्चितं प्रत्येकं सत्त्वारो गुरुकाः । तथा अपरिपञ्चा भवति
त्रिविधा विराधना—आत्मविराधना, संयमाविराधना च । तत्र
गच्छन्त्यामविराधना असमाधिपञ्चकानः प्रत्यवायसंभवान्
भक्तप्रत्याख्यातः आत्मविराधना असमाधिपञ्चादान् संयमवि-
राधना गच्छन्त्याभावित्वेन एषणाया असंभवात् (एको ए-
को व ज पावे चि) एको गच्छेयमनर्थं प्राप्तोति, एको वा—स
भक्तप्रत्याख्याता, तन्निमित्तमपि तस्य प्राप्यश्चितमापद्यते ।

तद्वा परिच्छन्मि तु, दवे भावे व होइ दोषे ॥

सोह पुच्छ दायग, दिट्टोऽपचकोकणम् ॥ ४४८ ॥

यत एवमपरीक्षणे प्राप्यश्चितं, दोषाश्च, तस्माद् द्वयोरपि
परस्परं द्रव्यं भाव्य च भवति परीक्षणम् । तर्ह्ययम्—भक्तं
प्रत्याख्यानुकामेन परीक्षांमिति गच्छन्माधवो भक्तिनाः ।
यथा—आनयत मम दायं कलमशालिका, कथितं लोह, त-
तो भवेत् । अथवा—अपृच्छाज्ञेन प्रणीतं यत्स्वभावेनो कंचि-
कं तन् आनयमेति याचते । तथैव याचते यदि ते ह-
स्ति कृष्णमुखा वा जायन्ते, तदा क्षेयम्—अभायिता एते इ-
ति, तेषां समीरे न प्रत्याख्यानव्यम् । अथ ते लघ्वे—यच्छ-
न्ति तन् कृष्मं इति तदा क्षेयम्—यायवा एते इति । तथा ग-
च्छन्त्याधुमिः परीक्षांमिति कलमशालिकूरप्रभृतिरकमच्छ-
द्रव्यमानेन तस्य तस्मात्तलोति यदि स क्षेयम्—अज्ञा सुदृग्माना-
नं, सुदृग् इति तदा ज्ञानव्ययेव आहार्यलुप्य इति न नि-
स्तरिप्यति, वक्ष्यथ सः, यदा—त्वमाहार्यलुप्यत्यक्षं तदा
ते भक्तपरिप्रेक्षायां योग्यता भावयति, नाभ्यदा । अथ स
तमुपनीतमाहारं जुगुप्सते—किं ममेतेनाऽऽहरितेन, पयोत्तं,
नहमाहारयामाति तदा ज्ञानव्ययेव निस्तरिप्यति, तस्मिन्
वक्ष्यते प्रत्याख्याहि वयं ते निर्वापका इति । इह तु याचित-
स्य द्रव्यसंपादनमसंपादनं च सा गच्छन्त्य द्रव्यतः परीक्षा ।
यद्युतः सकयायित्वमकयायित्वे वा जायते तद्वाचिपरिपञ्चकम् ।
तथा भक्तप्रत्याख्यानुपपुनर्पतं सुन्दरस्य प्रहसममदं वा
द्रव्यतः परीक्षा । भावतो युद्धयष्टिपरिपञ्चकम् । आचार्य-
स्य तत्परिपञ्चकमाह— (संलेहपृच्छ इत्यादि) यदा स आचा-
र्योणापुप्यन्ते सवति भक्तप्रत्याख्यानोऽहं तिष्ठामि, तदा

स आचार्यस्य बहुधा—किमत्र संलिखितं स्वयं न वेति तत्र स चिन्तयति-पश्यति मे अस्मिन्मार्गप्रदेशे शरीरं तथाऽपि प्रत्ययति—संलिखितं, न वेति । एवं चिन्तयित्वा क्रीये दमिने प्रियमङ्गुलि मङ्गुल्या दृश्यति-पश्य यत्र किञ्चिन्मङ्गुलि (रङ्ग)मानं वा दृष्ट्यासंभवति संलिखितं किंयानेति ? एष युक्तं शुक्राह—न तं द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, कृशशरीरं प्रत्यक्षं न पश्यामस्वामिन्स्वात् किं तु भावसंलेखं स चाद्याऽपि न विद्यते इति तं भावसंलेखं कुत्र ध्वत्तां चाऽत्र दृष्ट्यान्तोऽमा-स्यः काङ्क्षुः कविष्ये ।

साम्प्रतमनमेव माध्या व्याख्यातुं गच्छपरीक्षामाह—
कलमोदने पश्यकडिवा-ऽऽदि ६६० आशुह भूति इति उदिते।
भावे कसाहज्जती, तेसि सगासे थ पडिबज ॥ ४६६ ॥
कलमोदने-कलमशालिकूटं, पयो-पुत्रं कथितम्, आदिश-
ब्दादिस्वभावधीदृश्य भोजनस्य परिग्रहः । मम योग्यमान-
यतेति भूतिरिति द्रव्ये उदिते, यदि भावे-भावतः कथायति-
कथायं कुर्वन्ति ततस्तेषां समीपे भद्रपरिष्ठां न प्रतिपद्यते,
अथेत्येवम् ।

अहं पुण विरुक्कवे, आशीणं दुग्गुलिं भण्णेत्ये ॥
आशुतु भूति वसिसं, पडिबज्जति तेवि तो पासे ॥ ४६० ॥
अथ पुनर्विरुक्कवे-अनेकप्रकारे आहारे आनीते जुगुप्सिते
मण्यते-भण्णिन् अण्यमाहाराणांयामः तेष्वेव चाऽनेतुं भूति-
नि व्यवसितस्तनस्तेषां पार्श्वे प्रतिपद्यते, यथाऽभिलषितव-
स्तुसम्प्रादकनथा तेषां योग्यत्वात् ।

सम्प्रति गच्छुम्य तत्परीक्षामाह—
कलमोदने अ पयता, अणं च मयावगुणयं ज्ञेय ।
उपशीयं मां कुच्छ, तं तु अलुदं पडिबज्जति ॥ ४६१ ॥
कलमोदने-कलमशालिकूटं पयसा सहोपनीतमिति, अण्य
ह्य-यस्य स्वभावतोऽनुमते तस्य ननुपनीते, सत् यः ।
कुसते-निम्नति—किं ममनन कार्यमिति ? तमलुक्पमिति
ज्ञाया प्रतीकृत्तः । यस्तु कलमोदनाऽऽदिके उपनाने अहो
अम्परमहं भुञ्जे इति वदति, स लुब्ध इति न प्रत्येवशीयः ।

आचार्यस्य तत्परीक्षामाह—
अजो ! संलेहो ते, किं कतो न क्वां चि एव उदयमि ।
भंतुं अंगुलि दाधे, पच्छह किंवा कतो न कतो ॥ ४६२ ॥
आर्थे ! यथा संलेखः किं कृतः, किं वा न कृत इत्येवमुदिते
अङ्गुलि मङ्गुल्या दृश्यति-प्रत्यक्ष किं कृतः, किं वा न कृत इति ।
तत्र आचार्य आह—

न ह तं द्रव्यसंलेहं, पुच्छं पासामि ते किमं ।
कीस ते अंगुली भग्ना, भावसंलेहमावेरे ॥ ४६३ ॥
(न ह) अंगुलि(ते) तत्र द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, यतः पद्यामि ते कृशं
शरीरम्, तस्मात्किमिति स्वयां अङ्गुलिभग्ना ? । पृच्छामि
भावसंलेखं, माऽकोऽप्यशानुरो भव ।

सम्प्रति 'विद्वेत्तोऽमकचकोकण' (४६८ ना०)
रसिन्नुवाचयति—
रक्षा कौकणोऽपचो, दो वि निविमया कया ।
दोद्वि कंविं ज्ञेयं, कौकं तच्छया गतो ॥ ४६४ ॥

मदी वड्णए काए, अपचो जा भेरति उ ।
ताव पुणं तु पंचादि, खल्लिए शिरणं गतो ॥ ४६५ ॥
केनाऽपि राक्षा एकः काङ्क्षुकोऽपरोऽमान्य एतौ ह्यावपि
किमिच्छन्पराधे समकमाहसी—यदि पञ्चाहाभ्यन्तरे निवि-
मयौ न मज्जनस्ततोऽवश्यं वध्याविति । तत्र काङ्क्षुको दो-
विधक-तुम्बके काङ्गिक—काङ्गिकपयांसि लब्ध्वा तत्तथापु-
गतः । आमार्यः पुनर्वायत् मण्डीमण्डीबर्हि, वर्धनं कायान्-
कायातोर्विभर्ति तावत्पुणं पञ्चाहमिति नलिके शूलिकामारो-
पितो निधनं गतो-विनाशं प्राप्ते । यथाऽसौ आमार्यः कुट्ट-
म्बोपरकणप्रतिबद्धो विनाशमुपगतः, एवं स्वमपि भावप्रति-
बद्धो नाऽऽराधनाजीविनं प्राप्स्यति । तस्मात्—
इंदियाणि कसाए य, मारवे य किमं कुक् ।
न चेयं ते पसंसायो, किमं साहसुरीरगं ॥ ४६६ ॥

इन्द्रियाणि-चक्षुरादीनि, कायान्-कोपप्रभृतीन्, गौरवादि
श्रद्धिगौरवप्रमुखानि कुशानि कुक्कः न वेदं ते साधोः कृशं शरी-
रकं प्रशंसामि, भावसंलेखयतिरंकेण द्रव्यसंलेखवत्स्यापि अ-
किञ्चित्करस्यात् । गते संलेखनद्वारम् । गते (११) परीक्षाद्वारम् ।
इशानीम् (१२) आलोचनद्वारमाह—

आयिरियपमूले, गंतुं सरं परकमं ताहे ।
सर्वेण अत्तसोही, कायव्वा एम उवएसो ॥ ४६७ ॥
ततो-द्रव्यसंलेखना भावसंलेखनाभ्यन्तरे भद्रं प्रत्याख्यातु-
कानि सर्वेण स्वयं शोधि जानता अजानता च सति पराक-
मे आचार्यपारमूले गत्वा शोधिः कर्तव्या, एष तीव्रकुतो ग-
च्छुनां चोपदेशः ।

तत्र शोधि जानन्तः प्रत्याह—
अहं सुकुमलो वि वेज्जो, अवस्स कदेहं अपणो बाहिं ।
वेज्जस्स य सो सोउं, तो पडिक्कमं सपारभते ॥ ४६८ ॥
जाणेत्ये वि एवं, पार्यकिज्जतविहियपण्यो निउणं ।
तह वि य पानदतरयं, आलोएयवयं होह ॥ ४६९ ॥
यथा सुकुमलाऽपि वैद्योऽन्यस्याऽऽत्मनो व्याधिं कथय-
ति, सोऽपि वैद्यस्य धुन्वा व्याधिकथनं ततः प्रतिक्रमे स्म-
सारभनं । एवं प्रायश्चित्तविधिमार्गो नियुगं जानताऽपि
तथाऽपि प्रकटनरमालोचायितव्यं भवतीति कृत्वा अन्यस्य
समीपे आलोचयितव्यम् ।

ततोऽप्यनेन किं कर्तव्यमत आह—
क्षणीसमुत्थमपसा-गएण तेण वि अवस्स कायव्वा ।
परविस्सया विमोही, सुट्ठु वि ववहारकुसलेणं ॥ ४७० ॥
तेनाप्यनेनाऽऽजायंण वदंशिशुनसमस्यागतेन, वदंशिश-
ह्याः "अद्विहा गणिसंय" इत्यादिना प्रागेवाभिहिता ।
सुट्ठु अपि व्यवहारकुशलं परपक्षिका—परपक्षे यथा विशो-
धिरवश्यं कर्तव्यम् ।

कथं पुनरात्मनः शोधितात्मन्यालोचयेदित्याह—
अहं बालो जंपतो, कज्जपकज्जं च उज्जुयं भण्णि ।
तं तह आलोएजा, मायापयविपमुक्को उ ॥ ४७१ ॥
यथा बालो जल्पन् कार्यमकार्यं च श्रुत्वा-अमार्थं भणति,
तथा मायाविधुमिकस्तनस्तकार्यमकार्यं वा शूरोः पुरतः आ-
लोचयेत् ।

सम्प्रति मायानिर्घातने उपदेशमाह—

उत्पन्ना उत्पन्ना, माया अणुपगतां निहत्या ।

आलोचयानिदशगरी-दृष्टां न पुण्या अ विनियं तु ४७२ ।

उत्पन्ना उत्पन्ना माया अणुपगताः-पृष्ठतो लभेन आलोचन-
निन्दनगर्हकौनिहन्तव्या । कथमित्याह-न पुनरेवं द्वितीयं चारं
करिष्यामीति प्रतिपत्त्या ।

संप्रयालोचनायां दत्तायां ये गुणा भवति तातुप-
दर्शयति—

आयारविणयगुण क-पदीवणा अत्तमोहि उजुभावे ।

अजयभद्वलायव-तुट्टी पन्हायनिगुणं च ॥ ४७३ ॥

आलोचनायां दत्तायामाचारः पञ्चविध आमेविना भवति.
विनयगुणश्च प्रवर्तितां भवति, कलपदीपनाम-अवश्यमालो-
चयितव्यः, अतीचार इत्यस्य कलस्य प्रकाशनम्-अन्वेषामुप-
दर्शनं, तत्तत्संस्पृश्य एव कुर्वति । तथा आत्मनो विशेषाधि-
निःश्रयता कृता भवति, तथा श्रुतुमेयमस्मत्स्य भावा-भव-
नं तत् कर्तुं भवति, तथा आर्जवभवनमार्थम्, मार्दवम्-अ-
मानस्यम्, लाघवम्-अलोभयमनेनाति कृतानि भवन्ति । तथा
आलोचयते सति निःशरयोभूतंऽहमिति तृष्टिरुपजायते । तथा
अनालोचयिते अतीचारे सशरयोऽहमिति या मनस्यभ्रुतिः-
परिदाहस्तस्यापगमात् प्रह्लादजननं-प्रह्लादोत्पादः शीतोभ-
वनं भवति ।

कः पुनः सोऽतिचारः, कुतो वा प्रभुरालोचयितव्यमन-
आह—

पवज्जनादी आलो-यथा उ तिषेहं चउकगविमोही ।

जह अप्पणी तह परं, कायव्वा उत्तमदुम्मि ॥ ४७४ ॥

प्रयाणा-कान्दर्शनचारिणाणामतीचारेषु प्रप्रयत्नाऽऽप्रेरकस्य
यावदुत्तमायाऽभ्युपगमस्तावदालोचना दान्तव्या । कथमित्याह-
चतुष्कविधा-एकैकस्मिन् द्रव्यतः क्षेत्रे कालतो
भावतश्चातीचारविशुद्ध्या । पुनः कथमित्याह-यथाऽऽस्मत् स
स्यग् ज्ञेयता तिष्ठति तथा परस्मिन् आलोचना कर्तव्या ।
दर्शनः, सर्वतो वा न किञ्चिदपि गृहीतव्यमिति भावः ।

उत्तमार्थ-उत्तमार्थप्रतिपत्तौ-कक्ष्यतयाम् । तत्र ज्ञान-

निमित्तं द्रव्यतोऽतीचाराऽलोचनामाह—

नाणुनिमित्तं आसि-विषं तु विनहं परुविषं वावि ।

चेयणमचेयणं वा, दव्वं मेमेसु इमं तु ॥ ४७५ ॥

ज्ञाननिमित्तं-सचित्तम्, अचित्तं द्रव्यमुद्गमाऽऽद्यत्वं, तथा
क्षेत्रतन्मवेतनं वा विनष्टं प्रकृतिर्न भवेत् । न तथा-सचित्त-
मचित्तम् वा सचित्तमिति एतन् द्रव्यतोऽतीचाराऽऽ-
लोचनम् । शेषेषु तु क्षेत्राऽऽदिष्वस्मत्ताराऽलोचनम् ।

तदेवाऽह—

नाणुनिमित्तं अद्वा-एणपीत ओमं वि अण्णि तदद्वा ।

नाणं व आगमिस्सं, ति कुण्डपडिकम्पणं देहे । ४७६ ।

पडिसेवति विगतीओ, मग्गेक दव्वं व एमता पित्ता ।

वायंत्तस्स वि किरिया, कया उ पण्णाडाहाण ॥ ४७७ ॥

ज्ञाननिमित्तमव्यालं-पन्थानमिति-प्रतिपद्यते, अन्धानं प्रति-

पक्षे यत्सर्वोत्तमकल्पिकमयतनया यतनया वा तनालोचय-
ति, इदं क्षेत्रतोऽतीचाराऽलोचनम्, तत्र प्रथमं वि-दुर्भिक्षेऽपि-
तदर्थं ज्ञानार्थं तिष्ठति । तत्र च तिष्ठता यदकल्पिकम् आस-
यितमयतनया यतनया वा तदालोचयति । इदं कालतोऽती-
चाराऽलोचनम् । आवेव आह-(नाणुं चेत्प्या) ज्ञानमहमाग
मिष्यामि-प्रह्लादयामासि हेतोर्देह-शरीरस्य परिकर्म करोति ।
यथा व्याख्याप्रक्षेपः-महाकलपश्रुत्स्य वा योगं वेदुकांमो घृणं
पिबति, प्रणीतं वाऽऽहारमुपभुङ्क्ते तत्र या अयतना कृता ।
अथवा-कश्चिद्भोग आसीत् तत्रोऽपि मासः तत्काले उद्रेकं
यायादिति पारिकर्म करोति तत्र कुर्वता या अयतनाकृता नि-
वृत्तेना विवृतीर्वा नानाप्रकारा निरन्तरं प्रतिसेवते, तत्राऽपि
या अयतना कृता मेध्यानि द्रव्याणि नाम येमेधा उपक्रियते,
तानि द्रव्यार्ण एषयता-परिमार्जयता पिबता वा या अयतना
व्यधायि । तथा वाचयता-वाचनाऽऽवायस्य पञ्चकाऽऽ-
दिहाव्या क्रिया कृताः अग्रिश्चार्वापञ्चकाऽऽदिहाव्यानि-
क्रमेण वा या कृता क्रिया, नामप्यालोचयति । तदर्थं ज्ञा-
नमिति द्रव्याऽऽद्यतीचाराऽलोचनमुपदिशतिम् ।

अधुना दर्शननिमित्तं चारिर्ज्ञानमितं चाऽह—

एमेव दंससुमि वि, पददण्णा नवगि तत्थ नाणत्तं ।

एमण इत्थीदोमे, वंत्तं वि चरणे मिया मेव ॥ ४७८ ॥

एवमेव-अनेनैव ज्ञानयतनं प्रकाशेण दर्शनेऽपि दर्शननाम-
त्तमपि द्रव्याऽऽद्यतीचाराज्ञानमालोचयितव्यं नवरं तत्र
नानात्वम्, दर्शनं नाम—अज्ञानं चरणेऽपि-चारिच-
र्यादियमतीचारात्तनां सेवितम् । न तथा-एषणायां एषणाव-
पये-(स्त्री) दंष्ट्रायतनमतिवपये प्रवर्तयितव्यं भवति ।

सम्प्रति "तिगहं चउकगविमोही" (४७४) इत्यस्यान्यथा
व्याख्यातामाह—

अदवा विममालेने-ण दव्वमादी चउकमाहन्व ।

आमेविनं निगलं-वको व आलोअप नं तु ॥ ४७६ ॥

अथर्वन-प्रकारान्तरं, त्रिकमालम्बनोपनेन द्रव्याऽऽदिचतु-
ष्टकं द्रव्यक्षेत्रकालमावलम्बनमाहृत्य कदाचित् अकल्पनीयम-
यतनया यतनया वा आभियन्तम् अदवा-निगालम्बको ज्ञाना
ऽऽयातम्बनगर्हतो द्रव्याऽऽदिचतुष्टकमकल्पिकमांलम्बितवा-
न । एतेनैतन् स्थापितं यदप्रतिनवम्येन किञ्चिदकल्पकं तद्
द्वयतः कलयतः नायतः परमपरप्रकारान्तरमस्तीति । एतन्
आलोचयन् ।

प्रकः पूवज्जित—

पडिपेवणाऽनिचारा, जडवीमिया कहं वि होजा खु ।

तेसु कहं वट्टिपव्वं, मल्लुदुग्गण्णिम ममण्णं ॥ ४८० ॥

प्रतिभेचनानिचारा यदि कथनां विम्बरा भवेद्युः, तेषु
शरणाद्धरण कलत्वं कथं भवेत्तन् प्रतिनवम्येन ? ।

सर्व्वेनमप्रकारमाह—

मे मे माणोति निण्णा, अवरराह तेसु तेसु माण्णुम् ।

नं तह आलोअं, उवट्ठितां मव्वभाविणं ॥ ४८१ ॥

एवं आलोचयतो, विमुद्धमावपरिणाममनुजुतो ।

आराह आ तह वि सो, गारवविडिं कुं वणाऽरहितो ॥ ४८२ ॥

यान्ममापराधान् येषु येषु स्थानेषु जिनाः-कवलिनो-भग-
यन्तो जानन्ति तानहं सर्वमावेन-सर्वाऽऽमना आलोचयि-
तुमुपदिशतः परं न स्मरामीति वचसा न प्रकटीकृतुं शक्नो-
मि, तस्माज्जनदृष्टान्तमेव प्रमाणमिष्यालोचयितव्यम् ॥ यथा
एवं-समुग्राऽकारालोचयति तथापि स गौरवमतिकुञ्ज-
नारादहो न विभुद्वेन भावपरिणामेन संयुक्त एवमालोचयत आ-
राधकः, प्रतिकुञ्जनाम-माया । गतमालोचनाद्वारम् (१२) ।

अधुना (१३) प्रशस्तस्थानद्वारमाह—

ठागं पुण्यं केरिसगं, होति पश्यते तु तस्मै जं जोगं ? ।
भस्मति ज्ञप्य न होजा, भ्माणस्म उ तस्मै बाघातो ॥४८३॥

तस्य-भक्तप्रत्याख्यातुः यत्प्रशस्तं—योग्यं स्थानं तत्कटिस्थं
भवति । मूरिराह-भयते, यत्र तस्य-कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
ध्यानस्य ध्यायानो न भवति ।

तातुपदर्शयति—

गंधर्व नट्ट जड्ड-ऽस्मै चक्रं जंतुऽगिरुक्मम कुरुमे य ।
शुनिकरयगदेवड-डोम्प्रादहिरायपदे ॥ ४८४ ॥
चारुग कटोपा कल्ला-ल कारेण पुष्पकलदगमसीधम्भ ।
आरामे अथ विपदे, गागपरे पुष्पवर्णिए य ॥ ४८५ ॥

गन्धर्वशालायां यत्र गान्धर्विकाः संगीतं कुर्वन्ति तत्र, गन्ध-
र्वशालासमीपे वा न स्थानव्ययम्, ध्यानव्याघानभावात् । तथा
नृत्तशालायां, नृत्तशालासमीपे वा तत्राप्युद्गोदोषसंभवात् । त-
था जड्डो-हस्ती, अश्वः-तुलकम्, हस्तिशालायां, हस्तिशाला-
समीपे वा, अश्वशालायां अश्वशालासमीपे वा, हस्तिनाऽऽ-
द्विकपशध्वजवृत्तौ ध्यानव्याघानभावात् । तथा चक्रशा-
लायां-निलपीडनशालायां, निलपीडनशालासमीपे वा । (जंते
ति) इत्युपग्रशालायाम्, इत्युपीडनशालासमीपे वा, तिलाऽऽ-
दिश्वनतः कर्मकरगानशध्वजवृत्तौ वा ध्यानभङ्गोपपन्नः अ-
ग्निर्कर्मलोदकारकर्मतच्छालायाम्, अग्निर्कर्मशालासमीपे वा ।
परुषः—कुम्भकारस्तन्शालायां, कुम्भकारशालासमीपे वा ।
आग्निपरितपनो लोडकुट्टनाऽऽदिशध्वजवृत्तौ वा ध्यानव्या-
घातसंभवात् । तथा नैतिकः—विप्रास्तच्छालायाम्, तस्याः
समीपे वा । रजकशालायाम्, रजकशालासमीपे वा । देवड-
शालायां, तच्छालासमीपे वा । लुपलाशोपात् । डोम्प्रा-लङ्का-
कास्तेऽपि गायन्ति । अथवा-चण्डालविशेषाणां चण्डाल-
स्तेषां शालायां, तच्छालासमीपे वा, लुपलाशोपात् गान-
शध्वजवृत्तौ ध्यानव्याघानभावाच्च । तथा पाडिक-
शालायां, पाडिकशालासमीपे वा, वादिशध्वजवृत्तौ
ध्यानव्याघातः । राजपथं, राजपथसमीपे वा, राज आगच्छता
गच्छता वा सन्मुदिश्वने निशान्करणप्रशस्तः ॥ ४८४ ॥ तथा
कारकं शुतिगृहं तत्र, तस्य समीपे वा यानशध्वजवृत्तौ
ध्यानव्याघातभावात् । को (पुं) छकानाम्-बहूनां शाला,
कोष्ठकं, कोष्ठकसमीपे वा, बहो अपि गायन्ति विष्णुपरायण
च भावन्ते, ततो ध्यानव्याघातः । तथा कल्पपालाः-सुरा
ऽऽदिभक्त्यकारिणो, मद्यपा वा तेषां शालायां, तच्छा-
लासमीपे वा यतस्त्रज प्रथमप्रज्ञा गायन्ति पूज्यवृत्ति त-
तो ध्याने व्याघातसंभवः । तथा ककचको-यत्र काष्ठानि कक-

चयन्ते, तत्र ककचशालासमीपे वा । काष्ठकचशध्वजवृत्तः-
कारपात्रिकगानशध्वजवृत्तौ ध्यानभङ्गोपपन्नः (पुष्पकल-
दगसमीपेऽस्मि ति) पुष्पसमीपे फलसमीपे उदकसमीपे
वा । पुष्पाऽऽदिश्वनतः तद्विषयान्तितायां पश्यतः । तथा आ-
रामे, तत्राप्यनन्तरदिनदेवप्रसङ्गात् यथा विकटं नाम-
असंयुतद्वारं तत्र पानकं—पाने कार्यकर्तारपरिस्थापने
च सागारिक (दोष) संभवात् । तथा नागगृहं, उपलक्षण-
मेतत्, यत्तद्वृष्टाऽऽदिषु, तत्रापि भूयसां लोकानां नागा-
विधिविभक्तिवचसाणामागत्यास्य गाननसेनकरणात्, तथा
च सनि ध्याने व्याघानसंभवः । यदि वा-नागाऽऽद्या-
ऽनुकम्पया प्रत्यनीकतया, विमर्शेन वा अनुलोमान् प्रति-
लोमान् वा उपलगात् कुर्युः । पूर्वभाषितं च प्राक् कथा-
ध्ययनाभिहितं च भक्तप्रत्याख्यातुकामे ।

तदेव भावयति—

पठमं विद्वेषु कप, उदंसु उवसया जे उ ।

विहिमुत्त य निमिद्धा, तद्विचरीए गयेसजा ॥४८६॥

कथं—कथाध्ययने जिनायतुनीयवोददेश्यां विविधेषु च,
आचारार्हं शय्याध्ययने अवग्रहप्रतिमास्थाननिर्दिष्टकं च ये
उपाध्याय निमिद्धाः, तेषु न स्थानव्ययम्, किं तु तद्वि-
परीतां देशान् गवेयवत् ।

तथा—

उज्जाणै न्कयमूले, मुक्षपर अनिमट्ट इरियमगे य ।

एवोवैडे न टायड्, होजं समाहीणं बाघातो ॥४८७॥

उज्जाणं, वृक्षमूलं, शय्यगृहं, अनिमट्टं-अननुकानं, इरिते
हारिताऽऽकुले, मागे च अन्त्यस्मिन् अपि च एवविधे स्थाने
न तिष्ठति भक्तिप्रत्याख्याता, यतस्त्र समाधेयोपातो भव-
ति । गते (१३) प्रशस्तस्थानद्वारम् ।

अधुना (१४) प्रशस्तवसतिद्वारमाह—

इन्दियपडिम्बोरो, मणसंखोभकरखं जहि नतिय ।

चाउसालाऽऽद्वे दुव, अणुभवेज्जु ठायति ॥४८८॥

यत्र इन्द्रियप्रतिषेधो न भवति । किमुक्तं भवति ?—
यत्र अनिष्टा इष्टा वा शब्दा न श्रव्यन्ते, नापीष्टाऽनिष्टानि
रूपाणि । एवं मग्धाऽऽदिष्वपि भावनीयम् । मनःसंखो-
भकरणं च यत्र नास्ति तत्र चतुःशालाऽऽदिर्देव वसती
अनुकाम्य प्रतिप्राप्ते आदिशब्दात्—त्रिशालाद्विशालाऽऽदि-
रप्रहः । वसतिद्वयं च गृहीता एकत्र भक्तप्रत्याख्याता
स्थाप्यते ; अपरत्र च गच्छमाधवः । किं कारणमिति
चेत् ? उच्यते—अशनाऽऽदीनां गन्धेन भक्तप्रत्याख्यातु-
रभिज्ञायां भावुदिति हेतोः ।

पाण्यं जोगाहारे, उवेति से तस्य जस्य ए उवेति ।

अपरिणया व सो वा, अप्रसङ्गयोगेहि रक्खडा ॥४८९॥

पानकं, योगमाहारं च (से) तस्य भक्तप्रत्याख्यातुः, तत्र
प्रदेशं वृषपाः स्थापयन्ति, यत्र (न) नैव अपरिणताः
साधवः, स वा भक्तप्रत्याख्याता समागच्छन्ति । किं कारणं
तत्र स्थापयन्तीत्यत आह-अप्रत्ययगृहीतस्यापि, कृतभक्त्य-
स्थापनस्य शीघ्रमानं ह्युमा भावुपरिणतानामप्रत्ययो, भक्त-
प्रत्याख्यातुस्तु तत् ह्युमा गृहीरिति हेतोः ।

अत्राऽऽह-यदि तेन भावतस्तस्यैक आहारस्ततः कथं
तस्य शुद्धिरपजायते १, तत आह—

हृत्तमोमी पुरा जो वि, गीयथो वि य भाविमो ।

संतेसाहारधमेयु, सोऽपि खिप्य तु सुम्भ ॥४६०॥

योऽपि पुरा-पूर्वमुक्तमोमी गीताथो भाविनाऽपि च सोऽपि
सम्भु आहारधमेयु-आहारप्रदधमेयु किप्र-शीप्रमाहारधमे-
युतः सुम्भति—स्वप्रतिष्ठां विलुप्याऽऽहारे याचते ।

तथा—

एहिलोमा ऽणुलोमा वा, विसया जत्य दूरतो ।

ठावचा तस्य से निष्क, कष्टाया आणुगम वि ॥४६१॥

एष प्रतिलोमाऽणुलोमा वा विसया दूरतस्तत्र तं स्थापयि-
त्वा (से) तस्य ज्ञानतोऽपि निर्यय कथना भवति । गतं (१४)
वसतिद्वारम् ।

इदानीं (१५) निर्यापकद्वारगाह—

वासत्योसमृद्धी-लगाणपरिवर्जिया उ निजवगा ।

पियवमऽवजभीरु, गुणसंपन्ना अपगिन्ता ॥४६२॥

पाश्चात्स्थानसमृद्धीलगाणपरिवर्जिताः प्रियवर्माणाऽव-
जभीरयो गुणसम्पन्ना अपरि (वा) तान्ता-अपरिधन्ता
निर्यापकाः ।

अथ पुनस्ते निर्यापकास्तस्य कृतभक्षप्रत्याख्यानस्य
किं कुर्वन्ति, कियन्तां वा ते इष्यन्ते ?—

उच्चचर् १ दाररे संया-

ररे कइगड वादीअथ अगददामिने ॥

भत्तं ७ पाण्ट विआरे-१०,

कहम ११ दिसा १२ से मसम्भा य ॥४६३॥

ये सं-कृतभक्षप्रत्याख्यानम् उद्धर्षयन्ति परावर्त्तयन्ते ते च-
आहारः १, ये अभ्यन्तरमूले निष्ठान्ति तेऽपि चत्वारः २, संस्तर-
कारका अपि चत्वारः ३, येऽपि तस्य धर्मैः कथयन्ति तेऽपि
चत्वारः ४, वादिनां लोकस्थोत्पलवचनप्रतिकारिणः तेऽपि
चत्वारः ५, अग्रद्वारे ये निष्ठान्ति तेऽपि चत्वारः ६, ये योग्यं
अकामायन्ति तेऽपि चत्वारः ७, पानकस्यापि तद्योग्यस्याऽऽ-
नेतारश्चत्वारः ८, उद्यारपरिष्ठापकाश्चत्वारः ९, प्रधवणपरिष्ठा-
पका अपि चत्वारः १०, बहिलोकस्य धर्मैः कथयन्तश्चत्वारः ११,
चतसृष्वपि दिक्षु साहस्रकमलश्चत्वारः १२ । एते द्वादश व-
त्पृथक्का अष्टाचत्वारिंशद्वर्गन्ति ।

कादशाः पुनरेते निर्यापकाः १, इत्यत्र आह—

जो जारिसभा कालो, भरहेरवणसु होइ वनिमु ।

ते तारिसया तइया, अइयालीमं तु निजवगा ॥४६४॥

यो यादशः कालो भरतेष्वेववनेषु च वर्षेषु भवति ते जादशा
स्तत्कालानुक्रमिको निर्यापका अष्टाचत्वारिंशद्वर्गन्ति ।

एष खलु उष्कोसा, परिहायंता इवेति निक्षेप ।

दोगीयथा तइए, अनुष्ठानरथं जइअंथे ॥ ४६५ ॥

एत-अनन्तरदिनसङ्ख्याकाः खलु उ-कर्मा-उत्कृष्टालम्बक-
कुरिहायंता परिहीयमानास्तादृशवर्तिता यावज्जन्ममेव

कृतभक्षप्रत्याख्यानं सह त्रयः । तत्र हो गीताथो निर्या-
पकौ, तृतीयो भक्षप्रत्याख्याता । तत्रापि विधिः-एकस्य गी-
ताथस्य भक्षपानानामर्णाया वामनं, द्वितीयं तृतीयं तृतीयस्य
भक्षनप्रत्याख्यातुरभ्युपकरणम्, एकः तस्याश्च निष्ठान्ति, अपरे
भक्षपाने मार्गर्णाया वच्छर्मान्ति भावः । गतं (१५) निर्यापकद्वार-
म्, ६४० १० उ०। ४०० । (भक्षप्रत्याख्यानवत्कल्प्यता 'परिहार'
शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ६३ पृष्ठे विरतो गतः)

अधुना "दम्बदायया चरिरे" इत्यस्या (१६) द्वारस्य व्याख्या-
नायमाह—

तस्म य चरियाऽऽहरो, दृष्टो दायव्यां तइछेयइ ॥

मव्वस्य चरिमकाल, अतीव तइहा समुणजे ॥ ४६६ ॥

भक्षप्रत्याख्यापकस्य सर्वस्यापि चरमकालं अतीव तृष्णा-आ-
हारकाङ्क्षा समुपपद्यते । तेन तस्य भक्षप्रत्याख्यातुकात्मस्य
तृष्णाऽल्लुदायम्-आहारकाङ्क्षा-व्यवच्छेदय, इष्टप्रत्याऽऽहरो
दातव्यः ।

नव विगति मत्त ओयण, अट्टारस वंजणुख पाणं च ।

अणुपुव्विविहारिणं, समाहिकामाणं उवहरिं ॥ ४६७ ॥

नव विकृतयः अनवगाहिमदृशमाः शास्त्रादिभवनः, सप्त-
विध आर्त्तनाऽऽपदेश व्यञ्जन नि शास्त्रप्रतिज्ञानं, उच्चम-अ-
निप्रशस्तं, पानं द्राक्षापानाऽऽपि, एतन्मर्ममनुपूर्वविहारि-
णामानुपूर्व्यां शनैश्चाहारमोचनेन भक्षप्रत्याख्यानं प्राप्तवतां
समाधिकामानां समाधिर्माभिलषतां समाधिं करुणानिमित्तमु-
पहृत्य दत्त्वा तस्य तृष्णाव्यवच्छेदः कियते ।

अथवा—

कालमहाणुमताम्, पुव्वे जुमिना सुमो व दिट्ठो वा ।

भोमिज्जं मां स तइ, ननणुए च उव्विडाहरो ॥ ४६८ ॥

कालानुमतः, स्वमात्रानुमत्तं तेन यः पूर्वमाहारो योयितः
सेवितः, स कथं साधुभिर्ज्ञातव्यः इष्ट एतस्य कालस्वमात्रा-
नुमतः आहारः, श्रुतो वा कस्यापि कथनता, हृष्टा वा कदाचि-
त्सत्तादृशेनाम् परिज्ञातो यथेतस्य इष्ट आहारो राचन इति ।
स च त्रिविधः अश्वपानस्यार्त्तस्वादिमर्कयो यतनया प्रथमं
उद्धमाऽऽदिशुद्धस्याऽन्तमे पञ्चकपरिहाणया याचिन्त्या (से)
तस्य मर्कं प्रत्याख्यातुकात्मस्य जीवितव्यवहारस्य इत्यर्थः ।

अथ को गुणस्तस्य चरमाहारं ज्ञेयमेत्य १, तत आह—

तइछेयमि कए, न तस्म तइयं पवत्तए भावां ।

चरिमं च एसं जुजइ, मइदाजणुखं दुपक्वे वि ॥४६९॥

तेन चरमाऽऽहारेण प्रदत्तं तृष्णाद्वेदः-आहारकाङ्क्षाव्यव-
च्छेदे कृते न भूयस्तत्राऽऽहारविषये तस्य भावः-इच्छा प्र-
यत्नेन, वश्यमाणैरायमावाप्तवृत्तेः । तथा चरमाहारमेव
शुद्धं इति अद्याजनेन द्विषत्तस्य भक्षप्रत्याख्यातुनिर्यापका-
णोपदेयः । तथाहि-भक्षप्रत्याख्याता इदं विस्मयतां—अहं-
मभ्युद्यतमरणसमुद्भूतस्य तीरे प्राप्ता, पुनर्ममेतन्, निर्यो-
गोऽहं संसारदिनि सादृशं ध्यानमुपयतां भवति । निर्याप-
का अर्थात् विस्मयन्ति-अथमप्येवमभ्युद्यतमरणस्य तीरे
प्राप्ता मयिपन्त्या । यस्माद्वैतस्य चरमाहारद्वाने शुद्धास्त-
स्माद्वत्तुवं स्रज्जात्यः ।

अथ मुष्णाव्यवच्छेदः केनाऽऽका-

रेण तस्य वैराग्यमप्युक्तं प्रवर्तते इत्याह—

किं वा तज्जोवधुत्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (सुरे) ।
दिद्वमारां सुरं भ्राति, चाप्येतेषां सीयति ॥ ५०० ॥

चरमाऽऽहारे प्रदत्ते मुष्णाव्यवच्छेदे च जाते स एव वैराग्य-
मापन्नश्चिन्तयति किं वा तदस्ति मांशं, यदप्ये गृहवासो,
प्रमत्तप्रापयति वा, मया नोपभुक्तं, परं शुद्धयति तत् भुक्तं
परिमाणत्वं-परिणामवशेन अशुचिः सञ्जायते, तथा आहार-
संज्ञोपभुक्तो जीवः कर्मणां बन्धको भवति, आहारगृहे-
र्लिंगुक्तः सुखमार्गः । एवं प्रत्यक्षेण आगममत्तश्च दृष्टसारः-उप-
लभ्यतवः, सुखं धर्मप्रदानं भवत्येते । तथा यदि च आहारं
प्रदत्तं भूयस्तत्रैवानुबन्धतः प्रसीदति तदेतस्य तदा सीद-
त एवैवाधिकृतनृणांकार्येषां बोधना-प्रकाशना कर्तव्या ।

“ भोमिच्छहं खं स तह जयणप चउत्तिव-

हाऽऽहारे ” (४६८) इत्यस्य व्याख्यानमाह—

निविष्टं तु बोसिरेदिहं, तादे उकोसगाईं दच्चाई ।

ममिमात्रा जयणप, चरिमाहरे परंसीति ॥ ५०१ ॥

त्रिविधं-मनसा वाचा कथेन भक्तं प्रत्याख्यातुकाम आहारं
भुज्यते, नत उन्मुखाणि द्रव्याणि यतनया उन्नमाऽऽदि-
शुद्धलाभे पञ्चकपरिहाया प्राप्तिरिति-याचित्वा चरिमा-
ऽऽहारे तस्य प्रदर्शयति ।

पासिजु तासि कोई, तीरप्यत्तम किं ममेतेहि ? ।

वरगमणुपपन्नो, सविमपरायणो होई ॥ ५०२ ॥

तानि उन्मुखाणि द्रव्याणि दृष्ट्वा कश्चित्प्राप्तस्तस्याभ्युपग-
तमणुसमुद्रागमुपागतस्य ममैते किं कार्यमित्येवं वैराग्य-
मनुप्राप्तः संयोगपरयणः सर्वथा निवृत्ताहाराभिलाषो भवति ।
मयं भोभा कोई, मणुभरसपरिणतो भवेज्जाई !

तं चेवऽणुबंधो, देसं मयं व गेही य ॥ ५०३ ॥

कोऽपि पुनः सर्वमुत्कृष्टं भुञ्ज्या मनोहरसपरिणतः उ-
त्कृष्टरसमुक्तो भवति, नतो देशं सर्वं वा (गेही ति) गृह्यात्
तमभोक्तुमाहारात्ममनुबन्धन-अभिलषन् तिष्ठति ।

विगतीकयाणुबंधे, आहारेऽणुबंधणायै वोच्छेदो ।

परिहायमाणं द्रव्यं, गुणबुद्धिमपारिग्रहणं ॥ ५०४ ॥

विकृतिषु कृतो योऽनुबन्धस्तस्मिन् सति, आहारानुबन्धना-
यो च सत्यां तस्य विकृत्यनुबन्धस्याऽऽहारानुबन्धस्य च “ किं
च तज्जोवधुत्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (५००) ” इति प्रकारेण व्य-
वच्छेदः कर्तव्यः ॥ ५०१ ॥ सप्रति (१७) हानिद्वारामाह—“ परिहा-

वमाणं ” इत्यादि । यानि चरमाहारद्रव्याणानि तानि तानि त-
क्षिप्यमनुबन्धं कुर्वन्तः परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहायमानानि
कर्तव्यानि । अथ किं कारणं यदाहारे अनुबन्धं कुर्वन्तो भक्त-
पानं च दीयन्ते ? उच्यते— (गुणबुद्धिसमाक्षिप्तशुक्ला इति)

स भक्तं प्रत्याख्यातुकामोऽनुकल्पनीयोऽनुकल्पमानस्यास-
माधिभरणप्रसक्तः । ततोऽनुकल्पते आहारं प्रदत्तं सात तस्य
समाधिद्वयजायते, समाधिद्वयं प्रकाशयितुं शक्यः, प्रकाशि-
तश्चाऽऽहारव्यवच्छेदं करिष्यति, ततोऽभ्युपगतमरणे गाढं

ध्यानोपगमनस्य गुणबुद्धिः—कर्मनिर्जरा भवति ।

अथ चरमाऽऽहारे द्रव्याणां परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहातिः

कथं कल्पेभ्यस्तत्र आह—

द्विविधं परिमाणतो वा, हावेति दिशं दिशं जावति शि ।

वेति न लम्बइ दुल्लभं, सुलभमि उ हो इमा जयथा ॥ ५०५ ॥

चरमाऽऽहारद्रव्याणि द्रव्यसंख्यया परिमाणतश्च दिने दिने
यावत्तत्राणि दिनानि, तत्र परिमाणतो दिने दिने स्तोत्रं स्तो-
कतर्गमानयन्ति । द्रव्यपरिहातिः पुनरेवम्-यदि तीरं चरमा-
ऽऽहारार्थतया समानीतं ततो द्वितीयविवेके तस्माभ्यनयन्ति,
किं तु दृष्ट्यादिकम् । अथ चरमाऽऽहारार्थतया दृष्ट्यानीतं त-
तो द्वितीयदिने तीराऽऽद्यानयन्ति, न तु द्विधि । एवं द्रव्यप-
रिहातिर्नित्यं दिवसान् : ततः परतः न किञ्चिद्दानीयते तत्र
तुल्यभद्रव्यविषये एवं व्यवहरे-न लभ्यते, सुलभे तु द्रव्ये इयं
वधवमाणा यतना भवति ।

नामेवाऽऽह—

आहारे ताव द्विदिदि, गेही तो थं चइस्मसि ।

जं वा धुत्तं न पुव्वं ते, तीरं पत्तो तमिच्छसि ॥ ५०६ ॥

आहारे—आहारविषयां तावत् शुद्धिं क्षिप्वि, तत एतत् श-
रीरं त्यजसि, नाम्बया । यद्वा—एवं त्वया निःस्पृहतया न भु-
क्तं तदिदानीमभ्युपगतमणुसमुद्रस्य तीरं प्राप्तं इच्छसि । ए-
वमनुशान्तेन तस्याऽऽहाराऽऽकाङ्क्षा विनिवर्त्यते । गतम्
(१७) हानिद्वारम् ।

इदानीम् (१८) अपरितान्तद्वारमाह—

वहुंति अपरितंता, दिया व रातो व से य पडिक्कमे ।

पडियरगा गुणरयणा, कम्हरंयं गिज्जेरमाण ॥ ५०७ ॥

प्रतिचरकाः गुणरत्नाः कर्मरजो निर्जयरत्नतस्य-कृतभक्त-
प्रत्याख्यानस्य प्रतिकर्मणि दिवा रात्रौ वा अपरि (त्रा)
ताना (अविधान्ता) वसन्ति ।

जो जय होई कुमलो, सो न हावेई तं सइ बल्लमि ।

उज्जुत्ता सनियोगं, तस्य वि दीवेति तं सद्धा ॥ ५०८ ॥

यो यत्र प्रतिकर्मणि भवति कुशलः, स तत्रप्रतिकर्मे स-
ति बले न हापयति, किंतु सर्वेऽपि स्वस्वनियोगे उत्तुक्तास्त-
था वसन्ति, तद् यथा-नस्यापि कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य नाम्
अभ्युपगतमरणसमुद्रतीरप्राप्तत्वविषयां भ्रमं दीपयति ।

देइविषागो सिण्णं, व होज अइवा वि कालहरणो ।

दोएहं पि निजगा व-कुमाण गच्छो उ एयट्टं ॥ ५०९ ॥

तस्य—कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य देइविषागो सिण्णं वा भवेत्,
अथवा—कालहरणं, तथाऽपि स्वस्वनिषागोऽनुकल्पेनैवेति-
व्यम् । एवं च द्वयानामपि प्रतिचरकाणां प्रतिचर्यस्य च
प्रवर्धमाना निर्जरा-कर्मनिर्जरा भवति । गच्छो ह्येतदर्थ-प-
रस्फोटकारणोभयथा निर्जरा स्वात्-इत्येवमर्थमासिष्यते ।

गतम् (१८) अपरि (त्रा, तान्तद्वारम् ।

अधुना (१९) निजैराहारामाह—

कम्मममेखेज्जमवं, खवेइ अणुमयमेव आउत्तो ।

अन्नरगमि जोप, सउत्तायस्मी विममेणं ॥ ५१० ॥

अ यनरस्मिन् योगे प्रतिलेखमाऽऽदिकं आयुक्त उपयुक्तः

सन् अनुसमयमेव-प्रतिक्षणमेव कर्म असंख्यमवापाजितं
क्षयति । कर्मयोगोऽनन्तकालम(न)वस्थानाभावात्संख्येयमव-
मित्युक्तम् । स्वाध्याये पुनरायुक्तः सन् विशेषण कर्म क्षय-
यति ।

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, काउस्समगे विसेसेणं ॥ ५११ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, वेयावचे विसेसेणं ॥ ५१२ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुसमयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, विसेसओ उत्तमद्विम्पि ॥ ५१३ ॥

माथावयमपि प्राप्तम्, नवरम्, उत्तमार्थे-उत्तमार्थे प्रतिपन्न-
स्य वैयावृत्त्ये च विशेषतः कर्मनिजरा भवतीति विशेषत-
उभयत्रापि यतितव्यम् । गतम् (१६) निजैरङ्गारम् ।

अथ (२०) संस्तरकङ्गारमाह—

संथारो उत्तपठे, भूमिसिलाफलगमादि नायव्वो ।

संथारपट्टपादी, दुगवीरात्तु वहु वा वि ॥ ५१४ ॥

उत्तमार्थे व्यवस्थितस्य संस्तरको ज्ञातव्यो भूमिः—भूमि-
करः, शिला वा-प्रथमशिलातलरूपः, पटो च द्वावपि अ-
स्कुटितावशुपरी कर्त्तव्यौ । तत्र स्थितो वा निपक्षो वा य-
थागमायि तिष्ठतु, फलकं वा संस्तरको ज्ञातव्यः, तच्च
फलकमेकाङ्गिकमातितव्यम् । तस्याभावे द्वादिफलकाऽऽत्मकः
तस्याप्यभावे निरन्तरकम्—उपायको ज्ञातव्यः । एतत् आदि
शब्दस्य व्याख्या । इयान्तरस्यमाह—संस्तरकोत्तरपट्ट
इत्येतत्प्रस्तरणमुत्सर्जनः । अपवादत् आह—(वहु वा वि)
यदि सौक्ष्म्यसंस्तरकमात्रे तस्य असमाधिकपजायते तदा
बहुव्यपि प्रस्तार्थ्यन्ते तस्य कल्पप्रभृतीनि—

नह वि अमंथरमाणे, कुसमादीणि तु अमुसिरतणाइ ।

तेसऽमति असंथरणे, मुसिरतणाइ तनो पच्छा ॥ ५१५ ॥

अथ कल्पप्रभृतिरसंस्तरणेऽपि तस्यासमाधिकपजायते तदा
कुशाऽदीनि—दर्शोऽदीनि अशुषिराणं तृणानि प्रस्तार्थ्यन्ते,
तेषामसति-अभावे असंस्तरणे च सति ततः पञ्चात् शुष्पं
राण्यपि तृणान्यानीयन्ते ।

काइव पावारग खवय-तूली आलिमिणी अ भूपीए ।

एमेव अणुहियासे, संथारगमाइ पळ्ळे ॥ ५१६ ॥

यदि तृणेष्वपि प्रस्तार्थितेषु न समाधिस्तदा कोदवाऽऽदे-
रस्थि प्रस्तार्थ्यते । तत्रापि समाधिरनुप्यादे प्राधारणकः, तत्राऽ
प्यसमाधि नवत्त-जीणं (ऊर्ध्वविशेषमयम्) तत्रापि समाधय-
लाभे तूली, आलिङ्गिनी चोभयतः प्रस्तार्थ्यते । एतत्सर्वं भूमौ
कर्त्तव्यम् । अथैवमपि नाथास्ते—न समाधि प्राप्नोति, तदा
संस्तरकाऽपि पूर्वक्रमेण पश्यन् संस्तरकीयं, यावत्पर्यन्ते
तूलिका उभयत आलिङ्गिनी वा । गतं (२०) संस्तरकङ्गारम् ।

इयान्मि (२१) उद्धल्लंसादिङ्गारमाह—

पडिलेहणसंथारं, पाणग उव्वत्तणाऽनिगमयं ।

सयमेव कोइ सहू, असहूस्त कोति अणे उ ॥ ५१७ ॥

यो भूकप्रत्याशयाना सहः—समर्थः सः स्वपमेवाऽऽत्मन्य-
स्वोपकरणस्य प्रयुक्तं संस्तरकम्—संस्तरकप्रधानम्,
पानकं—पानकरणम्, उद्धल्लंसाऽपि—उद्धल्लंसावर्धनं अ-
न-प्रदेशात् बहिः, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, असहस्य
असमर्थस्य पुनरप्ये सर्वं कुर्वति ।

कर्ममित्याह—

कायोवचितो बलवं, निकलमणपमेयं च स कुणइ ।

तह वि य अविमहमाणं, संथारगयं तु संचारे ॥ ५१८ ॥

कायेन-शरीरेणोपचितो बलवान् (से) तस्यान्तःप्रदेशाद्बहिः-
निक्रमणं, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, अशब्दादप्य-
व्वाद्धल्लंसाऽपवर्त्तनाऽऽदिकं सञ्चार्यमाणोऽपि सोऽवष्टम्भतः
सञ्चार्यते । अथ तथाऽपि स न विपदहेतु-न समाधि प्राप्नोति
तदा तं तथाऽप्यविपदमाणं संस्तरगन्तं सञ्चारयति ।

संथारो पडओ तस्म, समाहिहेतुं तु होइ कायव्वो ।

तह वि य अविमहमाणो, समाहिहेतुं उदाहरणं ॥ ५१९ ॥

समाधिहेतोः-समाधिहेतुपदानां यः तस्य संस्तरका मृ-
दुको भवति कर्त्तव्यो यावत्पल्लवकं मृदा आलिङ्गनपट्टि-
कायाश्च समास्तरणमिति । तथाऽपि अविपदमाणे-समाधि-
मलममाने समाधिहेतोः-समाधिस्तस्यादनाय इदम्-व्यवमा-
णमुदाहरणं प्रस्ताव्येऽन्तेऽप्युदाहरणम्, प्रस्तावने कर्त्तव्यम् ।

तदेवाऽऽह—

धीरगुरिसपत्तये, सपूयिमिनियेपि परमरम्पे ।

धम्मा सिलानलं माथा, निरंवरकत्वा निवज्जेनि ॥ ५२० ॥

धर्म्याः केवलं धीरगुरुरपप्रक्षते-तार्किकगणवर्गनिरूपिते, स-
त्पुरुषनियन्त्रिते-तार्किकराऽऽर्थाभिरासोवन्ते, परमरम्पे शिलात-
ले गता-व्यवस्थिता निरंकराः—पराऽपि क्षात्रादन्ताः (निवज्जेनि)
निरवाप्यन्ते—नितरामभ्युद्यतमरणं प्रपद्यन्ते ।

जति ताव मावयाकुल-गिरिकंदरविमपकहगदुगमु ।

साहेति उतिपठे, विनिधुणियमहायाथा धीरा ॥ ५२१ ॥

किं पुण अणवारसहा-योगेण आपोमिमंगदबलेणं ।

परलोइएन सका, साहंउ उतिमा अट्ठो ॥ ५२२ ॥

यदि तावन् भूतिरेव केवला धर्मियम्-अप्यर्थे सहायो वे-
दां न भूतिप्रतिकसहायका धीराः स्वापदाऽऽकुलेषु गिरिक-
न्दरेषु विप्रेषु कटेषु विप्रेषु च दुर्गेषु उत्तमार्थे सा-
धयन्ति, किं पुनरन्यारसहायकेन-परलोकेन-परलोकाधिना
अप्येत्यसत्प्रहबलेन शक्यः साधयितुमुत्तमार्थे इति ।

निशुवयणपमेयं, महुरं कणाऽऽहुतिं मुणेतानं ।

सक्का हु माहुमंके, संथारमहापडि तरिउं ॥ ५२३ ॥

जितवचनप्रमयेषु महुरं, ललितपदविन्यासाऽऽत्मकत्वात् ।
कर्णयोरार्द्धनिमित्तकणाऽऽहुतिं—पावकस्य घृताऽऽहुतिरिव
कर्णयोरारण्यकमिति भावः । मृदुवचनं साधुवचने स्थिता-
नामकर्त्तृशेन शक्यः संसारमहांदिविलसतीति ।

सर्वं सर्वद्वारेण, सर्वान् सर्वकर्मभूमीतुं ।

सर्वगुरु सर्वमहिंया, सर्वे मेरुमि अहिमिता ॥ ५२४ ॥

सर्वाहि वि लद्धाहिं, सर्वे दि पुरीसे पराहता ।

सन्ने वि य तित्थयरा, पावोवगया उ सिद्धिगया ॥५२६॥
सर्वे-सर्वज्ञाः सर्वोक्तु कर्मभूमिषु सर्वस्थाप्रज्ञायामतीताना-
गतकृपायां सर्वशुभः सर्वमहिमाः सर्वमेरावनिष्कृताः सर्वे
आमवौपध्यादिप्रलोकचिद्वपनः, सर्वे च तांयकराः-तां
यप्रवचनशीलाः सर्वान्परीषहान् पराजित्य पादोपगताः
सिद्धिं गताः ।

अवसेसा अश्वगाराऽतीयपहुषुषण्डानागया सन्ने ।
केई पादोवगया, पञ्चकखाणं गिरिं केई ॥ ५२६ ॥
अवशेषाः-सर्वेऽपि च अनगाराः अतीताः प्रत्युपग्रा अना-
गताश्च केचित्प्रथमसंहननोपेताः पादोपगताः, केचित्प्र-
स्थाक्यान्-भक्तपरिष्ठाः, केचिद्विद्विनीं प्रतिपन्नाः ।

सवाभो अज्जाभो, सन्ने वि य पदमसंघयणवजा ।
सन्ने य देसविरया, पञ्चकखाणं उ मरेति ॥५२७॥
सर्वा अप्याद्विकारः, सर्वेऽपि च प्रथमसंहननवज्जः, सर्वेऽ-
पि च देशविरताः प्रत्यास्थानेन-भक्तपरिष्ठाकृष्णं श्रियन्ते ।
सर्वसुहृत्पञ्चभाभो, जीवियसारा उ सन्नेज्जणयाभो ।
आहाराभो रयणं, न विज्जइ हु उतमं लोए ॥५२८॥
सर्वस्य सुखस्य प्रभवः-उत्पादकारणं सर्वसुखप्रभवस्त-
स्मात्, जीवितसारात् “अन्नं वै प्राणं” इति वचनात्, सर्वस्य
यतो जनकः, तस्मात् आहारमन्तरं कस्याप्युत्पत्तेरभा-
वात्, इत्थंभूताहारादित्यदुक्तं रत्नं लोके न विद्यते, किं
त्याहार एव सर्वोत्तमं रत्नम् ।

रत्नत्वमेवभावयति—

विग्गहगहप भिद्धे, य मोत्तु लोयम्मि नेत्तिया जीवा ।
मन्ने सव्वावत्थे, आहारं हुंति उवउत्ता ॥५२९॥
विप्रदगर्नात्-विप्रदगत्यापञ्चान्, सिद्धिंश्च मुक्त्वा शेषा
यावन्तो लोके जीवास्ते सर्वे सर्वावस्थं-सर्वासवस्थास्था-
हारे उपपुङ्गा भवन्ति-वर्ण्यन्ते, तत आहारः परमरत्नम् ।
तं तारिसयं रयणं, सारं जं सव्वलोअरयणाणं ।
सर्वं परिखइत्ता, पादोवगया एविहरंति ॥५३०॥
तत्सर्वलोककरनामं मन्ने सारं, तेषु सस्वधि पत्तेरभावात् ।
आहारारूपं रत्नं तत्तादृशं सर्वं परित्यज्य धन्याः पादोप-
गताः प्रविहरन्ति ।

एवं पादोवगमं, निष्पठिकर्मं जिणेहिं पल्लं ।
जं सोऊजं स्वमओ, ववसायपरकमं कुणइ ॥५३१॥
एतत्पादोपगमं-मरणं जित्तेनिष्पठिकर्मं प्रकथं, यत् धृष्टवा-
क्त्वको व्यवसायपरकमं करोति । गतम् (२१) उद्धृतमाऽऽ-
दिहारम् ।

अधुना (२२) “सारे(सोऊजं य कथयं” इति
आरम्भवाक्यानाथेमाह—

कोई परीसरेहिं वासिल्लो वेयशरिओ बावि ।
ओहासेज्ज कयाई, पदमं बीमं च आसज्ज ॥५३२॥
कस्मिन् प्रथमद्वितीयपरीषदाभ्यां व्याकुलितो ध्याना-
वस्थालितो, पश्चात्-चैतन्या-पीडया अर्जितः-पीडितोऽप्यभ-
वत-न्यायेऽकदाचित्प्रथममशनं द्वितीये वा पानकमासाया-
धिकृत्य ।

ततः किं कलंवयमन आह—
गीयत्थमगीयत्थं, सारेउ पतिविबोहणं काउं ।
तं परिबोहय छेद्धे, पदमे पणयं मिया विइए ॥५३३॥
स भक्तप्रत्याख्याना कदाचित्प्रान्तया देवनया आधिष्ठितोऽ-
वभाषण, ततः परिज्ञाननिमित्तं स्मरणं कारयितव्यः । भय-
ते-कस्त्वं गीतार्थोऽगीतार्थो वा ? । अथवा-दिवसो वसंतः,
रात्रिर्वा । तत्र यदि समस्तमवितथं भूतेः तदा ज्ञायते—न प्रा-
प्तदेवनयाऽधिष्ठितः, किं तु परीषदस्याजितो याचते, तदेवं
गीतार्थमगीतार्थं चाऽमानं स्मरयित्वा-स्मरणावधानेन य-
थावस्थितं प्रतिविबोधनं कृत्वा तं प्रतिबोध्य पष्ठे रात्रिभोजने
प्रथमे शशरं प्रकृतं स्यात्, द्वितीये वा पानकं । किमुक्तं भव-
ति ?-अश्नते पानकं च याचते तस्य भक्तपानाऽत्मकः कवच-
भूत आहारो दानव्यः ।

अथ किं कारणं प्रत्याख्याय पुनराहारो दीयते ?,
तत आह—
इंदी ! परीसहचम्, जोहयव्वा मण्ण कएण ।
तो मण्णदेसकालं, कवयकम्भओ उ आहारो ॥ ५३४ ॥
इत्यादि वाङ्मयाऽऽमन्त्रेण हं बोधकः । परीषद्वचन-परीषद-
सेना, मनसा जायेन, उपलक्षणमेतत्, वाचा च बोधन-बोधधि-
तया, ततस्तस्याः पराजयनिमित्तं मरणदेशकालं-मरणस-
मये योध्यस्य कवचभूत आहारो दीयते ।

एतदेव विभावयिषुर्दिमाह—
संगामदुगं महसिल-रहमुसले चैव तत्परवृत्तया ।
असुरसुरदावारणं, चेडय एगो गई सरस्स ॥ ५३५ ॥
चेटकस्य-कांगिकस्य च परस्परं विप्रक्षेपं कांगिकपल्लं संप्रा-
प्तमद्यमसुरेन्द्रः-अमरः कृतवान् । तद्यथा-महाशिलाकण्टकं,
रथमुशले च, तस्य प्रकण्ठा, यथा व्याख्याप्रसूतो तथा
कलंवया । (विलसतः महाशिलाकण्टकसंप्रामस्वरूपम् ‘महा-
सिलाकण्टय’ शब्दे पृष्ठभागे दर्शयिष्यते । रथमुसलसंप्रामस्व-
रूपं च ‘रहमुसल’ शब्दे तस्मिन्नेवभागे उदाहरिष्यते)
असुरेन्द्रेण च शक्रेण कांगिकस्याऽऽवरणं कृतम्, कठिनव-
ज्रमपप्रतिकपके स क्षिप्त इत्यर्थः । ततः चेटकस्य एकः
धारयिः कांगिकबधाय शरस्य—कनकप्रहरणविशेषकस्य
प्रहं—प्रहणं कृतवान् ।

एतदेव स्पष्टयति—
महसिलकंटे तहियं, वट्टेन काण्णिओ उ रहिएण ।
रक्खमगविल्लमणं, पिट्टे पहमा उ कण्णोयं ॥ ५३६ ॥
उत्फेडितं सो कण्णो, कनयावारयम्मि तो तमो पडितो ।
तस्स पुण्ण काण्णिणं, सीसं जिणं सुरपेणं ॥ ५३७ ॥
तत्र महाशिलाकण्टकं संप्रामे वर्तमाने कांगिककण्टकस्य-
रधिकेन निमित्तेन शरमेकान्त आच्छादितः, परं ते सर्वेऽपि
शराः कठिनप्रतिकपकेऽव्यत्यय बहिः पतिताः, ततो वृत्तमात्रेण
तद्विहगेन कांगिकः पृष्ठे कनकेन प्रहरणविशेषेण प्रहतः,
सोऽपि कवचाऽऽवरणे कठिनप्रतिकपके उन्मूल्यते ततः,

कवचाऽऽवरणान् पतितः ततः कोणिकेन तं तथाऽध्यवसा-
यं हृत्कविलम्बनमवलोक्य कोपाऽविशेषात्तस्य शिरः सुरप्रेष
क्षिप्रम् ।

दिष्टं तस्य उवश्रमो, कवयत्थासी । इहं तहाऽऽहारो ।

सक्षुं परीसहा खलु, आहारण रजयाणीया ॥ ५३८ ॥

एष—अनन्तरादितो दृष्टान्तोऽयं तस्योपनयः—कवचस्था-
नीय इह तथाकृप आहारः, शत्रवः परीषदाः राज्यस्था-
नीया आराधनाः यथा शत्रुपराजयाय कवचमारोप्यते स-
कृग्रामे, तथा परीषदजयाय चरमकाले दातव्य आहारः ।

अथैव दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा उंचियपादे, पायं काऊण हतिथो पुरिसो ।

आरुहइ तह परिखी, आहारणं तु भाणवरं ॥ ५३९ ॥

यथा वा कोऽपि पुरुषो हस्तिनमारोढुमशक्नो हस्तिनः
पादमाकुञ्चापयति, आकुञ्चाय तस्मिन्पादे आसीयं पादं कृ-
त्वा हस्तिनमारोहति, तथा परिखी—भरूपरिक्षावान् आहा-
रणं ध्यानवरम्—उत्तमं ध्यानमारोहति ।

उवकरणेहिं विदूषो, जह वा पुरिसो न माहए कजं ।

एनाऽऽहारपरिखी, दिष्टता तत्थिमे हुंति ॥ ५४० ॥

यथा पुरुष उपकरणैर्होत्रादिभिर्विहीनो न साधयति लव-
नाऽऽदिकं कार्यम्, एवमाहारमन्त्रेण परिखी—भरूपरिक्षावा
ह परीषदपराजयम् । तत्रैमे वक्ष्यमाणा दृष्टान्ता भवन्ति ।

तानिवाऽह—

लावए पावए जोहरे, संगामे पथगे वि य ।

आउरं सिकखए चेव, दिष्टनो कवए ति य ॥ ५४१ ॥

दातयं नावाए, आउहएहेणोसहिं च ।

उवकरणेहिं च विणा, जहसंखमसाहगा मवे ॥ ५४२ ॥

यथा प्रथमच्छोकोक्ता लावकाऽऽद्यः सर्वे यथासकृच्च दावा-
दिभिर्दिष्टीयगायोक्तेष्विना न साधकाः । तथाहि—लावको दा-
वेषु विना लवितुं न शक्नोति । सावको नावा विना
नयादिकं लक्षयितुं न, सङ्गामे योधा आयुधैर्विना शत्रुपराज-
यं, पथिकाः पन्थानं गन्तुम् उपान्दृष्ट्यां विना, आतुरः प्रगु-
णीमविबुधमपेक्षिना, शिष्यकोः वार्द्धिकमोऽदि वादित्रा
दिभिरुपकरणैर्विना ।

एनाऽऽहारं विद्या, समादिकामो य माहए समाहिं ।

तम्हा समादिहेक, दायवो तस्य आहारो ॥ ५४३ ॥

एवं समाधिकाम आहारेण विना समाधिं न साधयति
तस्मात्समाधिहेतोस्तस्याऽऽहारो दातव्यः ।

अत्राऽऽक्षेपपरिहारावाह—

मरीरमुज्झिये जेख, को संगो तस्य भोग्यो ॥

मपाधिंसपणाउंउं, दिक्खए सो उ अंतए ॥ ५४४ ॥

अथ येन शरीरमुज्झितं, को भोजनं तस्य संगो येन न त्याज्यते ?
उच्यते—न च जीविताऽऽशानिमिलमाहारं याचते, किं तु तमा-
धिमसहमानस्तत एवद्वैस्माभिर्जीवा यो मा तस्य समाधिष्यधा-
तो भूयादिति समाधिसंस्थानहेतोराहारः अतस्तस्यै दीयते ।

केन विधिनेत्यत आह—

सुदं एसिनु ठवैति, हासीतो वा दिणे दिणे ।

पुव्वुत्ताए तु जयणाए, नं तु गोवैति अक्खहि ॥ ५४५ ॥
शुद्धम्—उद्गमाऽऽदिदोषरहितमविष्य—गवेषयित्वा स्वाप-
न्ति हानी वा शुद्धालांश्च दिने दिने पृथक्पृथक् पञ्चकपरिहाणि-
लक्षणया यतनया गवेषयित्वा तन् अप्यत्र गोपयन्ति, गोप-
यित्वा यदि प्रतिदिनं संशुद्धस्य यतनया वा अलाभं पशुपिन-
मपि क्रियते, ततो यथावसरं प्रयच्छन्ति २२ ।

सम्प्रति (२३) चिह्नकरणद्वारमाह—

निन्वापाएण्वे, कालगए विगिचणा उ विहिपुव्वं ।

कायवत् विषकरणं, अविषकरणं भवे गुरुगा ॥ ५४६ ॥
एवम्—उक्तेन प्रकारेण निर्व्याघातन—व्याघाताऽभावेन काल-
गने तस्य विधिपूर्व विवेचनता—परिष्ठपत्ता कसंस्था । तथा
कसंस्थं चिह्नकरणम्, अविहकरणं—चिह्नकरणस्याऽभावे प्रा-
यश्चित्तं चात्रांशं गुरुकाः । तच्च चिह्नकरणं द्विधा—शरीरं,
उपकरणे च । तत्र शरीरं—भक्तं प्रत्याख्यातुकामिनं लोचः
कसंस्थो, यदि प्रत्याख्यातंऽपि भक्तं परं जीवते। लोचं य-
द्वेतं तथाऽप्यवश्यं लोचं करोति, कारयति वा; उपकरणे
रजोहरणमस्य समीपं क्रियते, चोलापहृष्टाप्रनेः, मुखे च
मुखप्राप्तिका ।

चिह्नकरणाऽभावे दोषानाह—

मरीर उवारणम्मि य, अविषकरणम्मि सो उ रातिणिआ ।

मगखगवेमणाए, गामाणं घायणं कुण्ड ॥ ५४७ ॥

शरीरे, उपकरणे च अविहकरणं चिह्नं अहते अयमर्थः
दोषः—स कालगतो रत्नाधिकः स्यात्, न चाकृत्यलक्षं
भद्राकृतिं दृष्ट्वा केचिन् शुद्धस्थाः । जिन्ययन्ति केनाप्येव
शुद्धस्यां सत्कारिणं मारयित्वा त्यक्तः न तन्नेर्द्वैसङ्कस्य
कथितं, सोऽपि द्वािडकः श्रुत्या कैश्चिन्मार्तिनां भवेदिति
नेपां मार्गणमेषमणं नत्प्रत्यामसप्रमाणं पञ्चानां दशानां
वा घातने वयदन्तं कुर्यात् २३ ।

सम्प्रति (२४) अन्तर्बहिर्व्याघात इति द्वारमाह—

न एगामिज लहुंउं, परीमहउदएण हूज वाघानो ।

उपक्षे वाघाने, जो गीअण्याण उववानो ॥ ५४८ ॥

स भक्तप्रत्याख्यातां वृद्धिणां न प्रकाश्यते यतः कदाचित् प-
रीषदस्याद्वयेन प्रत्याख्यातस्य व्याघातः, विलापः स्यात्, नतः
समस्तस्यापि प्रवचनस्य लघुता जायते, उपक्षे च व्याघाते
यो गीतायांमुप्रायः स प्रयोक्तव्य इति वाक्यशेषः ।
को गीयाख उवाओ, संलेहमनो ठविजए अओ ।

अच्छह ते जावसओ, इतगे उ गिलाणपदिकम् ॥ ५४९ ॥

वमभो वा ठाविजजति, अणस्सामरीए तम्मि संखारे ।

कालगओ ति य काउं संकाकालम्मि खीणंति ॥ ५४० ॥

भक्तप्रत्याख्याता द्विविधः एकः।नेकश्च । तं द्विविधाः, ज्ञाता,
अज्ञाताश्च । ज्ञातो नाम—द्वैसङ्काऽऽदीनां, प्राकृतजनानां च
विदितस्वरूपी यथा याव जीवन्तं भक्तं प्रत्याख्यातवान्, तद्वि-
परीतोऽज्ञातः । तत्र यदि ज्ञातो भरूपरिक्षां न निस्तरति तदा को
गीतायांमुप्रायः प्रयोक्तव्यः । उच्यते—तदा स जयनिर्वाहको-

रितः स्थापितो यो बाध्य उत्पद्यते स स्थाप्यते । इत्यस्य तु अ-
ङ्गपरिहृत्वाद्याघाततो व्यामपरिकर्म क्रियते, अघाम्यसंसे-
खनगतौ न विधात, नाप्यस्यः कश्चिदुत्सहेत, तदाप्यस्वास्त्य-
भावे बुधस्यः स्थाप्यते नक्षत्रपूर्वभङ्गप्रत्यावर्थायकसत्ये संसा-
रे । ततोऽङ्गभिकाम्परितया लोकावस्थापनाऽऽविद्यतया स क-
रोति । यस्तु अङ्गपरिहृत्वाद्योपघातं संऽप्यस्यगतिक एकान्-
ते जियते, यस्तस्य च स्वात्मपरिकर्म तावत् क्रियते यावत्
प्रथमालिकां करोति, ततोऽथ जनमध्ये राशौ स कालग-
त इति प्रकाशः, स्वयं गमनेन सहोपप्रदानतो वा स.
व्याकाशे तं निष्काशयति ।

एतत्वेव भावयति—

एवं तु नायम्भी, दंडिममादीहिं होइ जयखा उ ।

सयं गयम् पयसं वा, खिम्भ चउरो अणुपयाया ॥५६१॥

एवम्-अङ्गल प्रकरेण वृषिदकाऽऽदिभिज्ञाने भवति यतना
ज्ञातव्या । प्रथमालिकाकरणे स्वयं सर्वेषां साधूनां गमने भ-
वति । यदि वा-ससहायस्य अग्नय तस्य विषयम् । यस्तु न
अङ्गपरिहृत्वाद्याघातयन्ते लिखयति—भङ्गप्रत्यावर्तनप्रतिभम्भ-
पच इति, तस्य प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं मासा अनुपघाता गुरु-
काः यस्तु न ज्ञानः स यदि न निम्नरति तथाऽपि न प्रवच-
क्यतेऽहोहः । गतं सपरिकर्म भङ्गप्रत्यावर्तनम् ।

अपरिकर्मवावासाह—

सपरिकर्म नो व गोमो, नियमा अपरकर्मसि सो खेव ।

नवरं पुष्य नाश्वरं, स्त्रीष्वं जंवावले गच्छे ॥५६२॥

सपरिकर्म भङ्गप्रत्यावर्तने यो गमोऽभिहितः स एवापरा-
कर्मऽपि नियमाहेतितयोः, नवरं पुनरितं नानाव्यमपराकर्म-
कोषं ज्ञातव्यं भवति स्वावच्छेदः एव । तथाहि-ऋषे ज्ञातव्येन
बुद्धयेन मर्त्यकामः स्वयच्छेदं भङ्गं प्रत्यावर्त्ते ।

संमति व्याप्तिममाह—

एवं अणुपुष्पी, रोगायंकेहि खवरि अविश्रुतो ।

बालमरखं पि य सिया, मरिजउ इमेहि हेऊहि ॥५६३॥

एवमेव-अनेनैव प्रकारेणाऽऽनुपूर्वा क्रमेण व्याप्तिमं प्रति-
पत्तय्यं, नवरं रोगाऽनैहैरभिभूतः स कस्तु प्रतिपद्यते । एता-
वान् विधयः-यदि पुनरभिधेयमाहेतुमिधेयं तथा तत्
व्याप्तिमं बालमरखमपि व्यात्ते ।

खवेव हेतुमाह—

बालऽप्यङ्गम विव विवृ-इका य आयंकसमि कोसलए ।

ऊमास गिदु रउज्जु, ओमऽसिने चरं संबद्धो ॥५६४॥

व्यालो-मोनसाऽऽदिः, अङ्गमङ्गलः अलो, विषं, विवृ (स्)
 चिका च प्रतीतः, आतङ्गः-स्योऽऽविद्याधिः, संक्षिकाल-
के-कोलुलायके प्रत्यनीके संज्ञाते, उच्छ्वासनिरोधे, एवंपूठ-
करणं स्वभा उत्कलम्भनम् । अयमे-दुर्मिहे अशिवे घातो-
विषुदाऽऽदिभिरभिघाता, संबद्धं वा तेन हस्तपादाऽऽदि जा-
कनेहेतुभिर्वाधातिमं बालमरखमपि भवति ।

कचमिथाह—

बालेख गोखपादी, ख देनो हुमा सकिउमारदो ।

कणोहनासिपादी, विषंगिया वऽप्यङ्गमज्जेहि ॥५६५॥

१५०

व्यालेन मोनसाऽऽदिना स आदिनां भवेन्नतः शक्तिमुमा-
रखान् बालमरखमपि कुपात्तं । यादं वा-अङ्गमङ्गल-अश्व-
कणोष्ठमाधिकाऽऽदिना विद्यमानं भवेयुः, ततो बालमरख-
माभ्येत ।

विधाऽऽदिहेतुमाह—

विसलदो होजा वा, विमृषा वा से उट्टिया होजा ।

आयंको वा कोई, खयमादी उट्टिमो होजा ॥५६६॥

तिष्ठि उ वारा किरिया, तस्य कया हवेज नो उ उवसेतो ।

जह वोमै कोसलेखं, सयिखसा पंच उ सयाइ ॥५६७॥

साहृणं रुद्धा, अह यं भनं तु मुच्छ दाहामो ।

सामंतरं च नाउं, लुद्धेखं धनं विकीतं ॥५६८॥

विषेख वा कश्चित् लब्धो भवेत् वि (स्) सूचिका वा (से)
 तस्य उपस्थिता, आतङ्गं वा काऽपि ख्याऽऽविस्मयोपिधनो
भवेत्, तस्य च भोन् वारात् क्रिया कृता, परं नोपशमते, त-
तो बालमरखं प्रतिपद्यते । तथा वा अयमे-दुर्मिहे कोश-
मन संक्षिप्ता भावकेण, साधूनां पञ्चशतान्पयस्य गच्छ-
न्ति निरुद्धमि यथाऽहं भङ्गं पुष्पाकं दास्यामि; तेन च पा-
पीयना लुब्धेन लाभान्तर-लाभविशेषं ज्ञात्वा धान्यं वि-
कीतम् ।

ततः किमियाह—

तो खाउ विचिखेयं, ऊमासनिरोहमादीषि कयाइ ।

अखहीयासे तेहि, वेयख साहृहिं ओमम्मि ॥५६९॥

ज्ञात्वा वृत्तिच्छेदं दुर्मिहे वेदनामनध्यासितेरसहमानेच्छका-
सनिरोधाऽऽदिना कृतानि, केचिदुच्छ्वासनिरोधकरणतोऽपरं
गृध्रपूठकरणतोऽप्यस्य रज्जा वैहायसाधिघातो बालमरखं
प्रतिपन्नयन्तः ।

पट्टिघातो वा त्रिज्जु, गिरिभिर्नीकोणयाइ वा हुजा ।

संबद्ध हस्तपाया-दसो व तांख होजाहि ॥५७०॥

प्रतिघातो विद्युता गिरिभिः पतन्त्या गिरिकोणकादा य-
तनो भवेत्, ततो बालमरखम् । अथवा-हस्तपादाऽऽदयो वा-
तेन संबद्धा भवेयुः, तत आश्रयते बालमरखम् ।

तथा वाऽऽह—

एहिं कारखेहि, पंडियमरखं तु काउमसमत्यो ।

ऊमासगिदुपिदं, रज्जुगइयं च कुजाहि ॥५७१॥

पैरनन्तरादितेभ्योऽलभ्यलक्षप्रभृतिभिः कारखैः पट्टिघातम-
रणं दयोक्तृप्रवाक्यामकरं कर्तुमसमर्था उच्छ्वासनिरोधं गृ-
ध्रपूठं रज्जुग्रहणं वा कुयुः । अथ किमिति तं व्यालभक्षिता-
ऽऽद्य आत्मानं घातयति ।

उच्यते—

अणुपुष्पविहारीषं, उस्सग्गनिवाइयाण जा सोदी ।

विहरतणं न सोदी, यणिया आहालोवणं ॥५७२॥

ये व्यालाऽप्यङ्गमङ्गलाऽऽदिकुलव्याघातरहितस्तथासाधुपुष्पा
अनुपये मालकरूपेण वर्षावासे अनुमालकरूपेण विहारिता-
मुत्सर्गनिधानिमात्सर्गसंख संयममनुपालयतां वा चारिषयो-
धिमेयति, सा व्यालाऽप्यङ्गमङ्गलाऽदिव्याघातवति विहरति न भ-

णिना; सोधिने भवतीत्यर्थः कस्माच्च भवतीत्याह—आहार-
लोपेन, ते हि व्यङ्ग्यवाग्द्विना कारयेन न शक्नुवन्ति परिपूर्णा-
भुक्तयुक्तविधिं कर्तुं, ततो यथाऽवस्थिताऽऽहारविलोपतो-
वालमरणमभ्युपगच्छन्ति । तदेवमुक्तं भक्तप्रत्याख्यानम् ॥ ६०
॥ ७० ॥

अत्र भक्तपरिचाराय च विस्तरतो विधिः सामा-
चारीतोऽवश्यः । स चायम्—

“ गंगा १ संघो रविर् ३ सं-
ति ४ सासण ५ क्षित ६ भवण ७ सम्बसुरा ८ ।

सकल्प्य ९ संतिपुताऽऽ १०-
राहणदेवी चउज्जवा ११ ॥ १ ॥

साहो १२ सामथ १३ संते १४,
समथ १५ वय १६ निजि मंगलाऽऽलावा १७ ।

चउसरण १८ नमो १९ अणसण २० ।

वास २१ धृ २२ अणसद्धि २३ उववुहा २४ ॥ २ ॥ ”

तत्र प्रथमं गुरुकर्मार्थाऽऽराधनाय वासानभिमत्यवस्थान-
स्य शिरसि क्षिप्तं १, ततः प्रतिमासद्वावचतुर्विधसङ्क-
(२) समन्वितो मुखक्षानेन समम् अधिकृतदेवस्तुतिर्निर्देवान्
वन्दते ३, ततः शान्तिनाथकार्यालम् ४, शासनदेवता ५, क्षेत्र-
देवता ६, भवनदेवता ७, समस्तैवावतुष्टकराणां ८, शकस्त-
वपाटः ९, शान्तिस्तवपाटः १०, आराधना देवताऽऽराधनाय का-
यास्तयैः “लोगस्तुज्योयगरे” चतुष्टयविभनने, पारयित्वा “य-
स्याः सार्वाध्वतो मय्या, वाञ्छितार्थप्रसाधकाः । श्रीमहा-
राधनादेवी, विप्रमातापहाऽस्तु वः ॥ १ ॥ ” इति स्तुतिः ११-
१२, तदनु गुरुर्निपद्यामुपाविश्य बालकालान् स्थानमाला-
क्ष्मां द्वापयति ।

तत्रो—

“ जे मे जाणुति जिणा, अवरहा जेसु जेसु ठाणुसु ।

तेह् आलोएउ, उवडिओ सव्वमावेणं ५४ ॥ १ ॥ (६० ॥ १० ॥ ७०) ”

छउमणो भूढमणो, किलसयमिलं पि संभरह जीवो ।

जे न समरामि अहं, मिच्छा मे दुक्खं तस्स ॥ १ ॥

जे जं मणेण बद्धं, जे जं वायाए भासिअं पावें ।

काएण य जं च कयं, मिच्छा मे दुक्खं तस्स ॥ २ ॥

हा दुट्ट कयं हा दुट्ट-क कारिअं अणुमये पि हा दुट्टं ।

अतो अतो इअहं, हियये पच्छाणुतावेणं ॥ ३ ॥

जे च सरीरं सुद्धं, कुण्डुवउमरणकयविआणं ।

जीवोपवायजणयं, संजाये तं पि निदामि ॥ ४ ॥

जाहणुय म सुक्कारं, जम्मणमरणेसु जहं दहारं ।

पावेसु पससाहं, वेसिअरिअरं मय ताहं ॥ ५ ॥ ”

इत्यादि १२ ।

ततः सहयवस्रमाण—

“ साहणु साहणीण य, सायवसावीण चउविहो संघो ।

जे मणवयकाएहिं, साहस्रो ते पि खांमि ॥ १ ॥

आयरिहं उवउकए, सीसे साहमिमप कुलगणे अ ।

जे मे केह कसाया, सव्वे निविहंण खामेमि ॥ २ ॥

खामेमि सव्वजीव, सव्वे जीवा समंतु मे ।

मिणी मे सव्वभूएण, वेरं मउकण केण ॥ २ ॥

सव्वस्स समणसव्वस्स, भगवओ अज्जलं करिअ सीवे ।

सव्वं खामवइता, खाममि सव्वस्स अइयं पि ॥ ३ ॥ ”

ततो नमस्काराच्चारपूर्वम्— “ अरिहतो मह देवो १, ”

इति वार २, १३-१५, एवं सामायिकं वार ३, १६, ततः पञ्च

महाप्रणानि राजभोजनविरमणपष्ठानि वारत्रयमुच्चार्य-

न्ते १६, ततो “ इच्छेयाहं ” गथा “ चउसरणमणवुक्क-

ड-गरिहा सुकडाणुमाअयं कुणसु । सुहमावेणं अणस-

णं, पंचमसुक्कारसरणं च ॥ १ ॥ “ चउसरं मंगल ” तिथा-

धालापकवयं च ॥ ७ ॥ ततो “ समणस्स भगवओ महावीर-

स्स उत्तमंठे ठाहमाओ पच्चक्खाहं सव्वं पाणवपायं १, ”

सव्वं सुसावायं २, सव्वं अदिआदाणं ३, सव्वं मेडुणं ४, ”

सव्वं परिगहं ५, सव्वं कोहं ६, सव्वं माणं ७, सव्वं मा-

यं ८, लोभं ९, पिउं १०, दोसं ११, कलहं १२, अणमक्खा-

णं १३, अरहं १४, पेसुं १५, परपरियायं १६, मायामा-

सं १७, मिच्छावंसनमहं १८ । इच्छेआहं अट्टारस पावड्डा

णाहं जायज्जीवाए तिनिहं तिनिहं जाय वीरियाणि ” तिथा-

सउणसयणाहसमरणं वेदणं दाऊण १८, नमस्कारपूर्वकं १९, ”

गिलाणो अणसणमुच्चरहं । “ भवचरिमं पच्चक्खामि तिनि-

हं पि आहारं अमणं सारं सारं अण्णऽऽणोमोणं सह-

सागारं महत्तरागारं सव्वममाहि वणिआगारं वोवि-

रामि ॥ ” अनाकारे तु पण्णयाऽऽकारव्यगृह्णितं यथा “ भवच-

रिमं निराकारं पच्चक्खामि चउविहं ” पि आहारं सव्वं अ-

सणं सव्वं पाणं सव्वं खादं सव्वं माहं अण्णऽऽणोमो-

णं सहसागारं ॥ ” इत्यादि “ अरिहताहं ५ सक्खिअं

वोसिगामि ” अथवा— “ जइ मे दुज्ज पमाओ, इमस्स देह-

स्सिमाहं वलाए । आहारसुवुहि देह, सव्वं तिनिहंणं वोवि-

रिअं ॥ १ ॥ ” २०, तत्रो निधामपायगाहं इति “ भणुवु वासात्

शान्णये तत्सम्भुये विणिमि सह २१, “ अट्टावयमि उमडो ”

इत्यादि स्तुतेः “ पञ्चानुत्तरसङ्गा ” इत्यादि स्तोत्रस्य भ-

णने २२, “ जम्मज्जमरणजलं ” इत्यादिदेशतो च विभजे इ-

त्यादि २३ उपबृंहणा च कार्यान्तथा संवयजनकमुत्तराध्य-

यताऽऽदि प्रतिदिने नम्यमीप पञ्चने ॥ “ एवं सावयस्स वि-

नयं—सावओ सममत्तपाहाटण सममत्तंइयं तुगलस व-

याहं उववरहं जहावमीए मसलु विनंतु पण्णवयं करहं,

तथां सामग्गीवसावे संथायविदक्खं पि पडियअहं ” एवं

च भरणेन सुतस्य साधोः शरीरमन्यसाधुर्निर्वाधना परिह्रा-

यामिति २४ धउ ३ अथो ॥

स्थानमावोपगतं निजुगा भक्तगिरिहाऽऽवयं मरणमभ्युप-

गन्तव्यमित्येतद्व्यापयते, तदनन्तं सम्बधेनाऽऽया-

तस्यास्योद्देशकस्याऽऽनंदयुक्तम्—

जे भिच्छुं दोहि वव्वेहिं परिउमिप पायतइएहिं तस्स

खं नो एवे भवइ—नदये वयं भाइएवामि, से अहेस-

मिज्जाइ वत्थाइ जाइआ ० ताव एवं सु तस्स भिक्खुस्स

सामगियं । अहं पुण एवं जाणिजा-उवा, कंतं खलु इयं-

ते गिम्हे पडिवणे, अहापिउत्ताइ—वत्थाइं परिडिबिजा,

अहा परिउत्ताइं परिडिविना अट्टावा मेनक्करं अट्टावा ओ-

मचेले अट्टावा एगमाहं अट्टावा अचेले लापविंयं आगवमा-

णं तवे से अमिपपण्णाम एवइ, मयेयं भगवसा एवेयं तवे

व अभिमनिका सन्वओ सन्वत्ताए सम्पचमेव समभिजा-
थिया, जस्स वं भिक्खुस्स एवं अवइ-पुट्ठो अक्खो अहपसि
नालमहम्मसि गिहत्तरसंकमणं भिक्खायथियं गणथाए, से ए-
वं वयंतस्स परो अभिहं अस्सं वा पाणं वा खाइमं वा-
साइमं वा आइहु दलइजा, से पुत्रामेव आलोइजा-आउ
संघो ! नो खलु मे कप्पइ अभिहं अस्सं वा पाणं वा
खाइमं वा साइमं वा सुत्तए वा पायए वा अणे वा पय-
प्पगारे । (छ० २१६)

तत्र भिक्कपपुरुषितः स्वधिरकलिको जिनकलिको वा
स्यात्, कटपञ्चपुरुषितस्तु नियमाजिनकलिकपरिहारवि-
शुद्धिक्रयपालन्दिकप्रतिमाप्रतिपञ्चानामन्यतमः, अस्मिन् सू-
त्रेपविष्टो यो भिक्षुजिनकलिकाऽभिद्राज्यां यस्माभ्यां पुरुषि-
तां वस्त्रशब्दस्य सामान्यधात्वित्वादेकः सौमिकोऽपर औषिक
इत्याभ्यां कल्पाभ्यां पुरुषितः-संयमे व्यवस्थितः, किम्भू-
ताभ्यां कल्पाभ्यां ?-पालवृत्तीयाभ्यां पुरुषित इत्याद्यनन्त-
रोद्देशकवचने यावत् 'नालमहम्मसि' 'सि स्पृष्टोऽहं' याता-
दिभौ दौघैः 'अवलः' 'असमर्थः' 'नालं' 'न समर्थोऽस्मि-
न' गृहान्तरं सत्कर्मिन्, तथा भिक्षार्थे चरथ-चर्यो भि-
क्षाचर्यो तद्रमनाय 'नालं' 'न समर्थ इति, तदेवम्भूतं
भिक्षुमुपलभ्य स्वाहं शुद्धस्य एवम्भूतामाभ्यामवस्थां वदतः
साधारणवद्गोऽपि एते शुद्धस्याऽऽतिरुक्तामाह्वारसाऽऽ-
दृष्टव्योऽभिहित-जयोपमंस्मिन्नुत्तं, किं तद् ?-अशनं पानं
स्नानं स्वादिमं चत्वारोद्देश्यस्य तस्मै साधवे 'व्यापज्ज' 'सि
दधादिनि । तेन च ग्लानेनऽपि साधुना स्वार्थमनुसरता
जीवितनिगिण्णालुनाऽवश्यं मत्संश्रयमित्यवयवायिना कि-
म्विधेयमित्याह-स जिनकलिकाऽऽदीनां चतुर्णामप्यन्यतमः
पूर्वमव-आशवेव 'आलोचयेत्' विचारयेत्, कतरेणोद्गमऽऽ-
दिना दोषेण दुष्टमेतत् ? , तत्राभ्याहृतमिति आत्माऽभ्याह-
तं च प्रतिपचयेत्, तद्यथा-आयुष्मन् शुभपते ! न खल्वेतन्म
माभिहितमभ्याहृतं च कल्पेन अशनं भोक्षन् पानं पातुमन्यह-
तत्पकारमाधाकर्मोऽऽदिद्विषयद्वयं न कल्पेन, इत्येवं तं शुभप-
ते दानाद्येवतमाहावयेदिति, पाठान्तरं वा " तं भिक्खुं केह
गाहावई उचसंकिमु बुवा-आउससो समणो ! अहं तव
अट्टाप अस्सं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अभि-
हं दलामि, से पुत्रामेव जाणेउजा आउसेतो गाहावई !
अहं तुमं मम अट्टाप अस्सं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं
वा अभिहं वेतेसि, खो व खलु मे कप्पइ पयप्पगारे
अस्सं वा पाणं वा साइमं वा साइमं वा सोत्तए वा
पायए वा अणे वा तहप्पगारे सि । " कटथं, तदेवं प्र-
तिषेधोऽपि आचकसंक्षिप्तकृतिभक्तप्रतिष्ठाद्वीर्यामन्यतम-
एवं विन्यसेत्, तद्यथा-एव तावत् ग्लानो न शक्नोति मि-
क्षामिदं न चापरं कञ्चन ब्रवीति तदस्मि प्रतिषेधोऽप्यहं
केनचिच्छ्रया दास्यामीत्येवमभिसम्भावाऽऽहाराऽऽदिकं
ढीकथति, तस्मादुरन्तेपणीयमिति कृत्वा प्रतिषेधयेत् ।

किं च—

अस्स वं भिक्खुस्स अयं पणपे-अहं च खलु पडिअ-

वो अपदिअसेहि गिलायो अगिलायेहि अभिकंख साह-
म्मिहि कीरमाणं वेयावट्ठिं साइजिस्सामि, अहं वावि
खलु अपदिअत्ता पडिअस्स अगिलायो गिलायस्स अ-
भिकंख साहम्मियस्स कुज्जा वेयावट्ठिं कारणाए आइहु-
परिअं अणुक्खिस्सामि आहं च साइजिस्सामि १, अ-
इहु परिअं आणक्खिस्सामि आहं च नो साइजिस्सा-
मि २, आइहु परिअं नो आणक्खिस्सामि आहं च सा-
इजिस्सामि ३, आइहु परिअं नो आणक्खिस्सामि आ-
हं च नो साइजिस्सामि ४, एवं से आहंकिट्ठिपेव प-
म्भं समभिजाणपाणे संते विरए सुसमाहिस्से तत्थ वि
तस्स कालपरियाए से तत्थ विअतिकारए, इयं विमो-
हाययणं हिंयं सुहं त्वमं निस्सेसं आणुमापियं ति वेमि ।
(छ० २१७)

'णं' इति वाक्यालङ्कारे, वस्य भिक्षोः परिहारविशुद्धिकस्य
यथालन्दिकस्य वा अयं-वचनमात्रः प्रकल्पः आचारो भवति,
तद्यथा अहं च खलु 'चः' समुच्चये 'खलु' वाक्या-
लङ्कारे, अहं कियमाणं वेयावृत्त्यपरैः 'स्वादधिष्यामि'
अभिधायिष्यामि, किम्भूतोऽहं ?-प्रतिज्ञाता-वेयावृत्त्यकारणा-
यापरेकः-अभिहितो यथा तव वयं वेयावृत्त्यं यथाचितं
कुर्मं इति, किम्भूतः परैः ?-अप्रतिज्ञत-अनुकैः, किम्भू-
तोऽहं-ग्लानो वक्रप्राप्तपसा कल्पनाऽशक्तो वाताऽऽदि-
क्षोभणं वा ग्लान इति, किम्भूतपरैः ?-उचितकल्पस्यसि-
द्ध्यभिः । तत्र परिहारविशुद्धिकस्यानुवाहारिकः करोति कल्प-
स्थितो वा परो, यदि पुनस्तेऽपि ग्लानास्ततोऽप्ये न कु-
र्वन्ति, एवं यथालन्दिकस्यापीनि, केवलं तस्य स्वधिरा
अपि कुर्वन्तीति दर्शयति निजैराम् 'अभिकाङ्क्षय' उहं-
इय 'साधर्मिकैः' सदृशकलिकैरेककल्पस्थैरपरसाधु-
भिर्वा क्रियामात्रं वेयावृत्त्यमहं 'स्वादधिष्यामि' 'अभि-
काङ्क्षिष्यामि यस्यां भिक्षोः प्रकल्पः-आचारः स्यात् स
तमाचारमनुपालयन् भक्तपरिहयाऽपि जीवितं जहात्, न
पुनराचारखण्डनं कुर्वादिति आचार्यः । तदेवमनन्त, सा-
धर्मिकेण वेयावृत्त्यं क्रियमाणमनुज्ञातं । साम्प्रतं स एवा-
परस्य कुर्यादिति दर्शयितुमाह- 'चः' समुच्चये, अपिशब्दः
पुनःशब्दार्थे स च पूर्वसाहित्येऽप्यदर्शनार्थः 'खलु' वा-
क्यालङ्कारे अहं च पुनरप्रतिज्ञतः अनभिहितः प्रतिज्ञतस्य-
वेयावृत्त्यकारणायाभिहितस्य अग्लानो ग्लानस्य निजैराम-
भिकाङ्क्षय साधर्मिकस्य वेयावृत्त्यं कुर्या, किमर्थम् ?-क-
रणाय 'तदुपकरणाय तदुपकारायेत्यर्थः, तदेवं प्रतिज्ञां
परिशुद्धायां भक्तपरिहया माणां जहात्, न पुनः प्र-
तिज्ञामिति स्वमावाधेः । इदानीं प्रतिज्ञाविशेषशब्देन च-
तुयंकितामाह-एकः कश्चिदेवम्भूतो प्रतिज्ञां शुद्धं ति,
तद्यथा-ग्लानस्यापरस्य साधर्मिकस्याऽऽहाराऽऽदिकमन्य-
विधायामि, अपरं च-वेयावृत्त्यं यथाचितं करिष्यामि,
तथाऽपरेण च साधर्मिकेणाऽऽहृतमानीतमाहाराऽऽदिकं
'स्वादधिष्यामि-उपजोष्ये, एवम्भूतो प्रतिज्ञामाहृत्य-
शुद्धीं वा वेयावृत्त्यं कुर्यादिति १, तथाऽपर-आहृत्य-प्र-

तिष्ठां शुद्धीत्या यथाऽपरमित्तमम्भीक्ष्ण्ये आहाराऽऽदि-
कम इत्थं चापरेण न स्वादिधिष्यामीति २, तथाऽपर
आहृत्य प्रतिष्ठासिद्धयन्तां, तथाया—नापरमित्तमम्भीक्ष्ण्ये
प्राभ्याहारादिकमाहून् आत्मेन स्वादिधिष्यामीति ३, तथा-
भरत—आहृत्य प्रतिष्ठासिद्धयन्तां, तथाया—नाम्भीक्ष्ण्येऽपर
मित्तममाहाराऽऽदिकं नाप्राभ्याहृत्येन स्वादिधिष्यामीति ४,
एवम्भूतां च नानाप्रकारां प्रतिष्ठां शुद्धीत्या कृतान्निष्ठं एता-
वमासीदपि जीवितपरित्यागं कुर्वीत्, न पुनः प्रातः
होपमिति । अनुमेयार्थमुपसंहारद्वारेण प्रोच्यितुमाह—एवम्-
उक्तविधिना 'स' भिक्षुरवसानतस्तवः शराऽऽदिनिषिष्या-
स्तुः यथाकीर्तितमेव धर्मम् उक्तस्वरूपं सद्यमभिमानम्
आनेष्यतापरिहृत्वा आनेष्यमानः, तथा स्वादिकमागतमय-
श्चादि यच्चकन्योद्देशेऽस्मिन्निर्न तत्र चाप्यमिति,
तथा 'शासनः' कथापुत्रमाच्छ्रितो वा अनादिसेवा-
रूपेऽन्तर्गु बिभतः साधनानुष्ठानात् शोभनाः समाहृता-
शुद्धीता लेख्याः—अन्तःकरणवृत्तयस्तेजसीप्रभृतयो वा
येन स सुसमाहृतलेख्यः, एवम्भूतः सन् पूर्वशुद्धीतप्र-
तिष्ठापालनाऽसमर्थो ग्लानभावोपगतस्तपसा रोमाऽऽनङ्गुन
वा प्रतिष्ठासोपमकुर्वन् शरीरपरित्यागमात्रं भक्तप्रत्याख्यानं
कुर्वीत्, 'तत्राऽपि' भक्तपरिष्ठायामपि 'तस्य' का-
लपर्यायणनागनायामपि कालपर्याय एव निष्पादितशिष्य-
स्य सेनिकितदेहस्य याः कालपर्यायो-मृत्योरवसरोऽत्रा-
ऽपि ग्लानावमरेऽलावेष्ट कालपर्याय इति, कर्मनिर्ज-
राया उभयत्र समागतवात्, स भिक्षुस्तत्र-स्थानतयाऽन-
शानधिधाने ध्वस्तिकारका-कर्मक्षयविधायीति । उद्देशकायमु-
पसंजिहोपुराऽऽह—सर्वेष्वेवम् । आवा० १ शु० ८ अ० १ उ० ।

भक्तप्रत्याख्यानकर्म प्रत्यपूर्वकमाह—

भक्तपञ्चकलाखण्डे भेदे । जीवे किं जगद्यद । भक्तपञ्च-
कलाखण्डे जीवे अयोगादे भवसहस्रादे निर्देहम् । ४० ॥
हे भद्रम् । भक्तप्रत्याख्यानेन—आहाराख्यानेन भक्तपरिष्ठा-
विना जीवः किं कलं जनयति ? । गुरुवाह—हे शिष्य । भक्त-
प्रत्याख्यानेन जीवोऽनेकाभि भवसहस्राणि निरुणजि । ४०
उत्त० २६ अ० । भक्तपरिष्ठामरणमार्थिकाऽऽदीनामप्य-
स्ति । यत उक्तम्—'सर्वमात्रो भज्यामो, सर्वे वि य-
पक्षमर्षयणवज्जा । सर्वे वि देसविरथा, पञ्चकलाखण्डे
उ मरंति ॥१२७॥' (भ्य०१७३०) अत्र च प्रत्याख्यानशब्देन
भक्तपरिष्ठैव अस्ति, तत्र प्राक्क पादोपगमाऽऽदिरम्यधाम-
न्यात् प्रव० टी० १ १५७ द्वार । (भक्तप्रत्याख्यानवमो वक्त-
व्यताविशेषः 'अथवा' शब्दे प्रथमभागे २७; पूष्ट गतः ।)
प्रत्तपरिष्ठा—भक्तपरिष्ठा—अ० । अलं भोजनं तस्य परिष्ठा ।
ज्ञा विधा—भक्तपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । भक्तपरिष्ठा
अनेकभेदमस्माभिरुक्तपूर्वमन्येत्तुं च सर्वमवधारयति प-
रिष्ठानम् । प्रत्याख्यानपरिष्ठा च—'सर्वं च भक्तप्रत्याख्यानं
अवधार्यते ज्ञा य वाहिना उवही । अस्मिन्तर् च उवही,
प्रायस्कीर्तं च बोधिरद ॥ १ ॥' इत्ययमवधारणापचकन्य-
त्वाऽऽहाराख्य भविष्याऽऽहाराख्य वा प्रायस्कीर्तमपि परि-
ष्ठायाऽऽनर्क प्रत्याख्यानं भक्तपरिष्ठा । उच्य० पा० २

अ० । आवा० । प्रव० । स० । अनशानभेदे, प्रव० १
द्वार । पं० ७० । पञ्चा० । आवा० । तत्कालेभूते भक्त-
प्रत्याख्यानऽऽहारे मरणभेदे च । अ० ३ अधि० । प्रव-
भेदे, प्रति० ।

भक्तपरिष्ठास्वरूपमिदम्—

नमिऊल महाशमं, माहाऽणुभावं हृदि महावीरं ।
भक्तिमा भक्तपरिष्ठं, नियसरणद्वारं पट्टा च ॥ १ ॥
भक्तगहसंभक्तश्रीया, लहेनि निवृत्तुः सुहं जगदीश ।
तं कल्पकालाखण्डे—सुहं जगमासं जगद ॥ २ ॥
मथुयत्तं निवृत्तयत्तं, च दृष्टं पाविऊल सत्पुत्रिः ।
सासयमुरिक्रमिदं—दिं नागवसिपदिं होयव्यं ॥ ३ ॥
अत्र सुहं अविशं, संभक्तश्रीयं तयं भवे कलं ।
भगोति निवृत्तयत्तं, अपवगमासुहं बुधा तेज ॥ ४ ॥
नविबुद्धे सुमुखत्वं, दृक्त्वं परमप्रथमो तयं रिंति ।
परिष्ठायादाखण्डममा—सयं च जे त अले तेज ॥ ५ ॥
जे सामयसुहमाहण—मायाआराइयं निरिदायं ।
ता तीए जइयवत्तं, निवृत्तयत्तुविदुदुदीदं ॥ ६ ॥
तं नाइदं सयायं, चारित्तयाणं निवृत्तयत्तयायं ।
जे आराहणमिधमो, आयाआराहणं चिति ॥ ७ ॥
एवजाए अरुम्—अरुम् वि आराहणो अहासुत्तं ।
अरुम् जयमरणं, अविगलमागहणं लहद ॥ ८ ॥
तं अरुम् जयमरणं, अमरणधर्मदं विप्रं निविदं ।
भक्तपरिष्ठा इंगिदि, वाअनेगमं च धीरेदि ॥ ९ ॥
भक्तपरिष्ठावरणं, दृष्टिं सविचारमो य अविचारं ।
सपरकमस्य हृदिगणो, मनिहिवतगुस्त सविचारं ॥ १० ॥
अपरकमस्य कालं, अपटुत्तमी य जं तमविचारं ।
तमं भक्तपरिष्ठं, जहापरिष्ठं भगिस्सामि ॥ ११ ॥
मिडलवियलाणं पसका—लमपुक्कलियाणं पसककरायां ।
निरवज्जपज्जकालियं—नईय जुमं निवृत्तयत्तम् ॥ १२ ॥
पमसुहमादिवामो, अ सोअहामो सनीवियनिरामो ।
विमसुविययारामो, धम्मज्जज्जायमंवेमो ॥ १३ ॥
निच्छिपमरणावस्था, वाहिगमत्तो मिहत्तो वा ।
भविमो भक्तपरिष्ठा—इ नायस्ससारनिगुणो ॥ १४ ॥
वाहिमरमरणमरणं, निरंतरुपचिनीरनिरंतरं चो ।
परिष्ठायादाकदुदो, अहो दुरंतो भवसुमुखो ॥ १५ ॥
पञ्चा तावपट्टो, पियधम्मो दोसदुल्लससयसो ।
अरिइ पासत्थाइ वि, दोले दोसिद्धकलितो वि ॥ १६ ॥
इय कलिऊल सहरिं, गुरुकामुलेऽभिगम विवस्यं ।
मात्तपमिलियकरकम—लमेरो वंदिउं भणइ ॥ १७ ॥
आहिये महसुखिस—भक्तपरिष्ठापमत्योहसिं ।

निजामपण गुरुणा, इच्छामि भवन्तं तरितुं ॥ १८ ॥
 कारुण्यमयनीसं-दुष्टदुरा सो वि स गुरु भणइ ।
 आलोचनवयस्वाम्य-पुरस्सरं तं पञ्जयो ॥ १९ ॥
 इच्छामि भिषिणा, भवतिवदुपायसुद्धमं कपो ।
 गुरुणा विगयावाए, पाए अभिविदेउं विहिणा ॥ २० ॥
 सङ्गं उद्धरितययो, सव्वगुणव्यतिव्वमद्दामो ।
 जे कुणइ सुद्धिहेउं, सो तेणाऽऽगइओ होइ ॥ २१ ॥
 अह सो आलोअणदो-सव्वजिय उज्जुयं जहावरियं ।
 ठालु व्व बालकाला-उ देइ आलोअणं सम्मे ॥ २२ ॥
 ठविए पायच्छिन्नं, गणिणा गणिसंपयाममग्गेण ।
 सम्ममणुपञ्चिय तयं, अवावभावां पुणो भणइ ॥ २३ ॥
 दाहण दुइजलपरमी-मभवजलहिताणसमत्तये ।
 निष्कअवायपोए, महवण अहओ त्रिवसु ॥ २४ ॥
 जइ वि स खंहियचंदो, अक्खलहमहव्वओ जइ जइ वि ।
 पव्वजवत्तुद्धावण-मुद्धावणपरिहइ तहावि ॥ २५ ॥
 पटुणो सुकयाऽऽयाति, भिक्खा पञ्चपिणंति जइ विहिणा ।
 जावज्जीव पइआ-यातिं गुरुणां तहा सो वि ॥ २६ ॥
 जो साइयारवरणो, आउट्टिय दंद खंहियव्वओ वा ।
 तह तस्स वि सम्ममुव-ट्टिपस्स उद्धावणा भणिया ॥ २७ ॥
 ततो तस्स महव्व य-पव्वयभाहुनमंतमीसस्सम ।
 सीसस्स सपारोवइ, सुगुरु वि महव्वए विहिणा ॥ २८ ॥
 अह हुज देसविओ, सम्मततओ इओ अ जिणवयणे ।
 तस्म वि अणुव्वयाइ, आरांविज्जति सुद्धई ॥ २९ ॥
 अनियाणांदासमणो, हरिसवसविमपक्कउड्यराइ ।
 पूणइ गुनं संघं, माहम्मियमाइ भत्तीए ॥ ३० ॥
 नियदव्वयईव जिणं-दभवसजिणविववरपहद्दामु ।
 विवरइ पमत्तपुत्थय-सुतित्थित्थयपूआमु ॥ ३१ ॥
 जइ मे वि सव्वविहई-कयाणुराओ विसुद्धमणकाओ ।
 छिन्नमयणांणुराओ, विसयविसाओ विरत्तो अ ॥ ३२ ॥
 संघायए पव्वजं, पाडिबज्जइ सो वि नियमनिव्वजं ।
 सव्वविहईपहाणं, सामाइयचरिचमारुहइ ॥ ३३ ॥
 अह सो सामाइयधरो, पाडिबज्जपहव्वओ अ जो साह ।
 देसविओ अ चरियं, पव्वकखामि ति निच्छइओ ॥ ३४ ॥
 गुरुगुणगुरुणां गुरुणां, पयपंकयनविमयमयओ भणइ ।
 भयवं भक्तपरिओ, तुम्हाणुमयं पव्वजामि ॥ ३५ ॥
 आराइणाहत्वेमं, तस्सेय व अणयो अ गणिवसदो ।
 दिव्वेण निमित्तेणं, पडिलेइइ इहरहा दोसा ॥ ३६ ॥
 तपो भवचरियं सो, पव्वकखाइ ति विविहाहारं ।
 उक्कोसियाणि हव्वा-खि तस्स सव्वान्हां दंसिजा ॥ ३७ ॥
 पासित्तु ताणि कोइ, तीरं पचपियमोई किं मय्क ।

देसं च कोइ ख्वा. संवेगगओ विचित्तेइ ॥ ३८ ॥
 किं चत्तं नोवञ्चत्तं मे, परिणामासुई सुह ।
 दिट्ठसारां सुहं भायइ, बोअणं से विमीयओ ॥ ३९ ॥
 उदरमलसोहणट्ठा, समाहिपाणं मणुणं मे ।
 सो वि मरं पञ्जयव्वो, मंदं च विरेयणं खमओ ॥ ४० ॥
 एतत्तयनागकसर-तमालपत्तं ससक्करं दुद्धं ।
 पाऊण कट्ठिय सीयल, समाहिपाणं तओ पच्छा ॥ ४१ ॥
 मट्टारविरेयणमसो, कायव्वो फाफलाइदव्वेहि ।
 निव्वानिओ अ अग्गी, सपाहिमसो सुहं लहइ ॥ ४२ ॥
 जावज्जीवं ति विहं, आहारं वासिरइ इहं खवगो ।
 निजजवओ आयरिओ. संघस्स निवेयणं कुणइ ॥ ४३ ॥
 आराइणपञ्चइयं, खमगस्स य निक्खवसगपञ्चइयं ।
 तो उस्सगो संघं-ख होइ सव्वेख कायव्वो ॥ ४४ ॥
 पक्खत्ताविति तयो, तं मे खवगं चउव्विहाऽऽहारं ।
 संघसमुदायमके, चिहवंदणपुण्यं विहिणा ॥ ४५ ॥
 अहवा समाहिहेउं, भागरे चयइ निविहमाहारं ।
 तो पाणियं पि पच्छा, वासिरियव्वं जहाकालं ॥ ४६ ॥
 तो सो नमंतसिरमं, घट्टेत्तकरकमलसेहो विहिणा ।
 खामेइ सव्वसंघं, संवेगं संजणेमाणो ॥ ४७ ॥
 आयरिणं तवज्जहाए, सीसे साहम्मिए कुलगणे य ।
 जे मे केइ कसाया, सव्वे ति विहेण खामेवि ॥ ४८ ॥
 सव्वे अवगइए, खामेवि अहं खमेउ मे भयवं ।
 अहमवि खामेवि सुद्धो, गुणसंघायस्स संघस्स ॥ ४९ ॥
 इय वेदणखामखगरि-इखहिं भवमयसमज्जियं कम्मं ।
 उवणइ खणण खयं, मिमावईराइपत्ति व्व ॥ ५० ॥
 अह तस्स महव्वयमु-ट्टिपस्स जिणवयणभावियमइस्स ।
 पक्खत्तायाहार-स्स तिव्वसवेगसुहयस्स ॥ ५१ ॥
 आराइणलाभाओ, कयत्तमपाणयं मुणंतस्स ।
 कलुमकलतराणि लट्ठि, अणुमाहिं देइ मणिवसओ ॥ ५२ ॥
 कुमहपकूटमूलं, मूला उच्छिद वक्ख ! मिच्छव्वं ।
 भाविसु परमत्तं, संघत्तं सुचनीइए ॥ ५३ ॥
 भत्ति च कुणसु तिव्वं, गुणाणुराएण वीयरयाणं ।
 तह पंचनमुक्करं, पययणमारं रं कुणसु ॥ ५४ ॥
 सुविहिवाविधियिअए, सज्झाए उज्जुओ सया होसु ।
 निष्णं पंचमहव्वय-रक्कवं कुण आयपक्खवं ॥ ५५ ॥
 उज्जुसु निपाणसङ्गं, मोहमहल्लं सुक्कमनिस्सङ्गं ।
 दमसु अ सुखिदंसदो-हनिदिए इंदियमइं ॥ ५६ ॥
 निव्वानुसुहावाए, विइन्ननिरयाइदाहणावाए ।
 हणसु कसायपिसाए, विसयतिसाए सयसहाए ॥ ५७ ॥
 काले अपहू संते, सामणे सावसेपिए इरिइ ।

मोहमहारिउदारण-असिलहि सुगमु अणुसद्धि ॥५८॥
 संसारमूलबीयं, मिच्छत्तं सव्वाहा विवज्जेह ।
 संमत्ते दइचिचो, होसु नमुक्कारकुसलो अ ॥ ५९ ॥
 मिषतएहयाहिं तोयं, मत्तेति नरा जहा सतएहाए ।
 सुक्खाहिं कुहम्माओ, तहव मिच्छत्तममुमणो ॥ ६० ॥
 न वि तं करेइ अग्गी, नेव विसं नेव किरहसप्पो वि ।
 जं कुणइ महादोसं, तिव्वं जीयाण मिच्छत्तं ॥ ६१ ॥
 पावइ इहेव वसणं, तुलमिणित्तु व्व दारुणं पुरिसो ।
 मिच्छत्तमोहियमणो, साउपआसाउ पावाओ ॥ ६२ ॥
 मा कासि तं पमापं, संमत्ते सव्वदुक्खनामणए ।
 जं सम्मत्तपइहा-ई नायतवविरियचरणाइ ॥ ६३ ॥
 भावाणुरायपिम्मा-णुरायसुगुणाणुरायरत्तो अ ।
 धम्माणुरायरत्तो, अ होसु भियमासणं निब्बं ॥ ६४ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, न दु भट्ठो होइ चरखपम्भट्ठो ।
 दंसणमणुपत्तस्स उ, परियडणं नतिय संसारे ॥ ६५ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, दंसणभट्ठस्स नतिय निव्वाणं ।
 सिज्झंते चरखरहिया, दंसणरहिया न मिज्झंते ॥ ६६ ॥
 सुद्धे सम्मत्ते अवि-रओ वि, अज्जेइ तित्थयरनामं ।
 जह आगमेषिभदा, हरिकुलपट्ठुसेणियाऽऽइया ॥ ६७ ॥
 कल्लाणपरंपरयं, लहंति जीवा विमुद्धममत्ता ।
 सम्मदंसणरयणं, नग्गइ ससुरासुरे लोए ॥ ६८ ॥
 तेल्लुकस्स पट्ठत्तं, लब्धं वि परिवडंति कालेणं ।
 सम्मत्ते पुण लद्धे, अक्खयसुक्खं लहइ मुक्खं ॥ ६९ ॥
 अरिहंतसिद्धचेइय-पवयणआयरियसव्वमाहुसु ।
 तिव्वं क्रेसु भत्ति, तिगरणसुद्धेण भावेणं ॥ ७० ॥
 एगा वि सा समत्त्या, जिणभत्ती दुग्गई निवारंते ।
 दुलहाई, लाहावेई, आसिद्धि परंपरसुहाई ॥ ७१ ॥
 विजा वि भत्तिमंत-स्स सिद्धि भुवयाइ होइ फलया य ।
 किं पुण निव्वुहविजा, सिज्झंति अमत्तिमंतस्स ॥ ७२ ॥
 तेसि आराहणना-यगाण, न करिज जो नरो भत्ति ।
 धणियं पि उज्जमतो, सालिं सो ऊपरं ववइ ॥ ७३ ॥
 बीएण विणा सस्स, इच्छइ सो बासमन्भएण विणा ।
 आराहणमिच्छंतो, आराहयभत्तिमकरंतो ॥ ७४ ॥
 उत्तमकुलसंपत्तिं, सुहनिफत्तिं च पुणइ जिणभत्ती ।
 मणियारमिद्धि नीव-स्स दइरस्सेव रायगिइ ॥ ७५ ॥
 आराहणापुरस्वर-मणआहियओ विमुद्ध लेसाओ ।
 संसारक्खयकरणं, तं मा धुंवी नमुक्कारं ॥ ७६ ॥
 अरिहंतनमुक्कारो, इक्को वि हविज जो मरणकाले ।
 सो जिणवेराइ दिट्ठो, संसारच्छेयणसमत्तो ॥ ७७ ॥
 मिट्ठो किलिडक्कमो, नमो जिणायं ति सुकयपणियायां ।

कमलदलकसो जक्को, जाओ चोक् ति वल्लिहो ॥ ७८ ॥
 भावनमुक्कारविव-जियाई जीवेण अक्कयकरणाइ ।
 गहियाणिय य मुक्काणिय य, अमत्ततो दव्वलिगाई ॥ ७९ ॥
 आराहणापढागा-गहणे इत्थो भवे नमुक्कारो ।
 तह सुगइमग्गमणो, रहु व्व जीवस्स अपडिहओ ॥ ८० ॥
 अआणी वि य गांवा, आराहिता मओ नमुक्कारं ।
 चंपाण सिद्धिसुओ, सुदंसणो विस्सुओ जाओ ॥ ८१ ॥
 विज्जा जहा पियायं, सुद्धवउत्ता करेइ पुरिसवसं ।
 नायं हियपिसायं, सुद्धवउत्तं तह करेइ ॥ ८२ ॥
 उवसमइ किरहसप्पो, जह मंतण विहिणा पउत्तेणं ।
 तह हियकिरहसप्पो, सुद्धवउत्तं नाणेण ॥ ८३ ॥
 जह मक्कडओ खणमवि, मज्झतो अत्थियं न सक्केइ ।
 तह खणगवि मज्झतो, विसपहिं विणा न होइ मणो ॥ ८४ ॥
 तम्हा उट्ठियमाणो, मणमक्कडओ जिणो व संसण ।
 काउं सुत्तनिवडो, रामेयवो सुहज्झाणे ॥ ८५ ॥
 खइ जहा समुत्ता, न नस्सइ कयवग्गम पडिया वि ।
 जीवो तहा ममुत्ता, न नस्सइ गओ वि संसारे ॥ ८६ ॥
 संडसिलोगेई जवो, जइ ता मरणाउ रक्खिओ राया ।
 पत्तो अ सुमामत्तं, किं पुण जिणवुत्तसुत्तं ॥ ८७ ॥
 अइवा चिलाइपुत्तो, पत्तो नाणं तहा मुरत्तं च ।
 उवसमविवेगसंवर-पयसु आराहणसुगुणाओ ॥ ८८ ॥
 परिहर छज्जीववहं, मम्म आणुगायजोगिं ।
 जीवविसंसे नाउं, जावजीवे संसणं ॥ ८९ ॥
 जह ते न पियं दुक्खं, जाणिय मत्तं मव्वजीवाणं ।
 सव्वायग्गमुत्तो, इत्तो धम्मण कुल्लुमु दये ॥ ९० ॥
 तुणं न मंदराओ, आगामाओविमालयं नतिय ।
 जह तह जयस्सि जाणुसु, धम्मपटिमासयं नतिय ॥ ९१ ॥
 सव्वे वि य संवेया; पत्ता जीवेण सव्वजीवेइ ।
 तो मारंतो जीवे, मारइ संवेयिणो सव्वे ॥ ९२ ॥
 जीववहो अप्पवडां, जीवदया अप्पणो दया होइ ।
 ता सव्वजीवेहिमा, परिचत्ता अत्तकामेहिं ॥ ९३ ॥
 जावइयाई दुल्लाई, हुंति चउगइगयस्स जीवस्स ।
 सव्वाइ ताई हिंसा-फलाई निउणं विषयायाहिं ॥ ९४ ॥
 जं किंचि सुहइयारं, पुट्ठत्तयं पग्गमुदरं जं च ।
 आरुणं सोहइणं, तं तपहिंसाफत्तं सव्वं ॥ ९५ ॥
 पणो वि पाडिहरं, पत्ता वूठो वि सुग्गयारदइ ।
 एगेण वि पगविण-जिएण हिंसावयग्गुत्तं ॥ ९६ ॥
 परिहर असक्क वपणं, सव्वं पि चउविहं पयसेण ।
 संजमवंतो वि जओ भासादोमण लिप्यंति ॥ ९७ ॥
 हासेण व कोहेण व, लाहेण भएण वा वि तमसव्वं ।

भा भयसु भयसु सत्वं, जीवद्वित्यं पस्वत्समिच्छं ॥६८॥
 विस्मयसिञ्जो माया, व होइ पुत्रो मुक्क व लोभस्स ।
 सयणु व सख्यार्थे, पुरिसो सम्भस्स होइ पिओ ॥ ६९ ॥
 होउ व जरी सिद्धी, मुदी वा वक्कली व नगो वा ।
 लोए असख्यार्थे, भयइ पासइ चंढालो ॥ ७० ॥
 अलिंयं सयं पि भयिंयं, विहसइ वहुअई सत्त्ववयणार्थे ।
 पडिओ नरयस्मि वम्, इक्केय असख्यवयण ॥७१॥
 मा कुणसु पीर ! बुद्धि, अयं व वहुं व परषणं धितुं ।
 दंतंतरमोहणं, किलिंभमिं पि अविदिं ॥ ७२ ॥
 जो पुण अयं अवहरइ, तस्स सो जीविंयं पि अवहरइ ।
 जं सो अत्यकरणं, लब्धइ जीयं न पुण अत्यं ॥७३॥
 तो जीवदयपरमं, धम्मं गहिऊण गिएह माडदिं ॥
 जिणगणहरपडिदिं, लोणविहइ अहम्मं च ॥ ७४ ॥
 चोरो परलोणमि वि, नारयतिरिपसु लहइ दुक्कवाई ।
 मणुयत्तं वि दीणो, दासिहोवहुओ होइ ॥ ७५ ॥
 चारिककनिचिंण, सावयपुत्तो जहा सुइं लहइ ।
 किदिमारपिच्छुचित्तिंयं-गुदी चोराण चलणसु ॥७६॥
 रक्खाहि बंधं चरं, बंधुगुत्तीं नवहिं परिमुदं ।
 निबंधं मिणीहि कामं, दोसपकामं विवालिता ॥ ७७ ॥
 जावइया किर दोसा, इह परलोए दुहावहा हुंति ।
 आवहइ ते उ सन्ने, वेहुअसन्नापणुस्स ॥ ७८ ॥
 रइअरइतरलजीहा-जुणय संकपउक्कअण्यो ।
 विसयविलवासिणा, मदमुदेण विन्वोअरोसेण ॥७९॥
 कामभुअगण दट्टा, लज्जानिमोयपपदादेण ।
 भासंति नरा अवसा, दुस्सहदुक्कावहविमेण ॥ ८० ॥
 लल्लकनरयविषया-उ घोरसंसारसायरवहणं ।
 संगच्छइ न पिच्छइ, तुच्छं कामियमुहस्स ॥ ८१ ॥
 बम्भहसरसयविद्धो, गिद्धो वसिउ व रायपत्तीए ।
 पाउक्कालयगेरे, दुग्गंधेयंसो वसिओ ॥ ८२ ॥
 कामाऽऽसो न झुणइ, गम्माऽगम्पं पि विसियाणु व ।
 सिद्धी कुचेरदो, निययसुयासुरयरदो ॥ ८३ ॥
 पडिपिण्डियकामकलि, कामग्यथासु सुयस अणुबंधं ।
 महिलासु दोसविसव-झरीसु पयइ नियच्छंतो ॥८४॥
 महिला कुलं सुबंधं, परं सुबंधं मायरं व पियरं वा ।
 विसयंथा अगणंती, दुक्कससुअस्मि पावेइ ॥ ८५ ॥
 नीयंगमाहिं सुपयो-हराहिं, उप्पिच्छंयंथरमईहि ।
 महिलाहिं निजयाहिं व, गिरिवरगुक्का वि अजंति ॥८६॥
 सुदु वि जिणसु सुदु वि, पिणसु सुदु वि पच्छपिम्मासु ।
 महिलासु अहमगीसु अ, विसंसे नाम को कुणइ ॥८७॥
 विस्वंधनिग्धरं पि दु, उववारपरं पच्छपिम्मं पि ।

कयविपियं परं अ-त्ति निति निहणं हयासाओ ॥८८॥
 रमणीयदंसाओ. सुउमालंगीओ गुणनिबद्धाओ ।
 नवमालइमालाओ, व हरति हियं महिलियाओ ॥८९॥
 किं तु महिलाय तासि, दंसासुंदरजणियमोहाणं ।
 आलिगणमहरादे-इ वक्कमालाण व विणासो ॥९०॥
 रमणीयादंसां च-व सुंदरं होउ संगमसुहं ॥
 गंधो ज्विय सुरइया-लईइ मलयं पुण विणासो ॥९१॥
 साकेयपुराहिंवर, देवरई रज्जुक्कपम्भओ ।
 पंगुलहउं वृद्धो, वृद्धो य नईइ देवीए ॥ ९२ ॥
 सोयसी दुरियदो, कवइकुद्धी महिलिया किलेसकरी ।
 वहरिवोपयाअरणी, दुक्कलसणी सुक्कलपडिवक्का ॥९३॥
 अणुगियवयाणपरिक्कम्भो, सम्मं को नाय नासिउं तरइ ? ।
 बम्भहसरपसरोहे, दिट्ठिच्छोहे मयच्छीणं ॥ ९४ ॥
 यणमालाउ व दुक्क-अमंतसुपयोहराउ वहुंति ।
 मोहविंयं महिलियाओ, आलकविंयं व पुरिसस्स ॥९५॥
 परिहरसु तओ तासिं, दिट्ठिं दिट्ठीविसस्स व अहस्स ।
 जं रमणिनयणवाणा, चरितपाणे विणासंति ॥९६॥
 महिलासंसंगीए, अगो इ व जं च अप्पयारस्स ।
 मीणं व मणो मुखियो, हिं व सिग्धं चिय विलाइ ॥९७॥
 जइ वि परिवत्तसंगो, तवत्तयुंगो तहावि परिवट्टइ ।
 महिलासंसंगीए, कोसाभवणसिय व रिसी ॥ ९८ ॥
 सिंगारतरंगाए, विलास बेलाए जोक्कजलाए ।
 के के जयमि पुरिसा, नारिनेए न बुद्धि ॥९९॥
 विसयजलमोहकलं, विलासविन्वोयजलयाइणं ।
 मयमयरं उचिआ, तारुअमहस्यं पीरा ॥ १०० ॥
 अम्भितरवाहरिए, सन्ने संगे तुंयं विवज्जइ ।
 कयकारियऽणुमईहि, कायमयोवायजोगेहिं ॥ १०१ ॥
 संगनिमिंयं मारइ, भणइ अलीयं करइ चोरिकं ।
 सेवइ वेहुअमित्तं, अप्परिमांयं कुणइ जीवो ॥ १०२ ॥
 संगो मराअओ जं, विरोडिओ सावण्य संभेयं ।
 पुण्य हिते अत्य-म्मि मुखिवईकुचिएण जहा ॥ १०३ ॥
 सव्वगंधविपुओ, सीईयुओ पसंतचित्तो य ।
 अं पावइ मुखिसुहं, न चक्कवो वि तं लहइ ॥ १०४ ॥
 निस्सल्लस्सेह मह-अयाई अक्कलंविन्वयगुणां ।
 उवहम्मंति व ताई, निपाणसल्लेख मुखियो वि ॥ १०५ ॥
 अह रागदोसगन्धं, च मोहगन्धं च तं भवे तिविहं ।
 धम्मत्वं हीणकुला-ई पत्थणं मोहगन्धं तं ॥ १०६ ॥
 रामेण गंगदो, दोसेणं विस्सभूइमाईया ।
 मोदेण चंदपिगल-माईया हुंति दिट्ठता ॥ १०७ ॥
 अमखिय ओ मोक्कसुहं, कुणइ नियाणं असारसुहउं ।

सो कायमणिकणं, वेरुलियमणिं पणसां ॥ १३८ ॥
 दुक्खलखं कम्मलखं, समाहिपरणं च बोहिलाभो य ।
 एयं पत्थेयव्वं, न पत्थयिज्जं तत्रो अन्नं ॥ १३९ ॥
 उज्झिय निषाणसुद्धो, निमिच्चनित्तिमिहगुच्छिं ।
 पंचमहब्बयरक्खं, कयसिवसुक्खं पसाइ ॥ १४० ॥
 इदियविसयपसना, पडंति संसारसाधरे जीवा ।
 पक्खि व्व छिन्नपक्खा, सुमीलगुणपट्टणविहृणा ॥ १४१ ॥
 न लहइ जहा लिहंतो, सुहिल्लियं अट्टियं रसं सुणओ ।
 सोसइ तालुपरसियं, विलिहंतो मणए सोक्खं ॥ १४२ ॥
 महिलापयंगसेवी, न लहइ किंचि वि सुहं तहा पुरिमो ।
 सो मणए वराओ, सयकायपरिसमं सुक्खं ॥ १४३ ॥
 सुद्धु वि मणिजंतो, कत्थं वि केलीइ नत्थि जह सारो ।
 इंदियविसएणु तहा, नत्थि सुहं सुद्धु वि गविहं ॥ १४४ ॥
 सोएण पवसियपिया, चक्खुराएण माहुरो वणिया ।
 पाणेष रायपुत्तो, निहओ जीहाइ सोदासां ॥ १४५ ॥
 फासिदिपण दुडो, नद्धो सोमालियामहीपालो ।
 एकिकेण वि निहया, किं पुण ये पंचसु पसता ॥ १४६ ॥
 विसयाविकखो निवडइ, निरविकखो तरइ दुत्तरभवोइ ।
 देवीदीवसपागय-अपाउअगा दुजि दिहंतो ॥ १४७ ॥
 छलिया अवयकलंता, निरावयक्खा गया अविगण्ये ।
 तम्हा पवयणसारे, निरावयक्खं होयव्वं ॥ १४८ ॥
 विसए अवयकलंता, पडंति संसारसाधरे पारे ।
 विसएण निराविकखा, तवंति संसारकंतारं ॥ १४९ ॥
 ता धीर ! भिइवल्लेण, दुहंते दमसु इंदियगइंद ।
 तेणुक्खणपडिवक्खो, हराइ आराहणपडामं ॥ १५० ॥
 कोहाइय विचागं, नाऊण य तेमि निग्गेणं गुणं ।
 निगिणइ तेण सुपुरिस !, कसायकलियो पयंचण ॥ १५१ ॥
 जं अइतिक्खं दुक्खं, जं च सुहं उत्तिमं विलोइए ।
 तं जाण कसायाणं, बुद्धिक्खयट्ठयं सव्वं ॥ १५२ ॥
 कोहेण नंदमाई, निहया मायेण फरमामाई ।
 मायाए पंडरज्जा, लोहेण लोहणंदाई ॥ १५३ ॥
 इयउवमामवया-णएण वट्ठाइयमि वित्तमि ।
 जाओ सुनिव्वुओ सो, पाऊण व पाणियं तिमिओ ॥ १५४ ॥
 इच्छामो अणुसट्ठि, भंते ! भवंपकतरणदट्ठलट्ठि ।
 जं जह उच्चं तं तह, करमि विणयाऽणुओ भणइ ॥ १५५ ॥
 जइ कह वि असुइकम्मो-एण देहमि संभवे वियणा ।
 अहवा तयहाइया, परीसदा से उदरीज्जा ॥ १५६ ॥
 निद्धं महुरं पन्दा-याथिज्ज हियंयंगमं अणुलियं च ।
 तो मेहावयव्वो, सो खवओ पयावतेण ॥ १५७ ॥
 संभरसु सुयण ! जं तं, मज्झमि चउच्चिहसमं सेयस्म ।

छूढा महापइया, अहयं आगहइस्माणि ॥ १५८ ॥
 अरहतसिद्धकेवल-पक्खलं सव्वसंयमविकलसं ।
 पक्खक्खाणस्स कय-स्स भेजणं नाम को कुणइ ? ॥ १५९ ॥
 भालुकीए कण्ठं, खतोतो धारवयणातो वि ।
 आराहणं पडिवक्खं, भायंण अवंतिसुक्कपालो ॥ १६० ॥
 पुमिगल्लगिरास्मि सुको-सलो वि मिद्धयदइयओ भवयं ।
 वय्याए खउमंतो, पडिवक्खो उत्तमं अट्ठं ॥ १६१ ॥
 गोठे पाओवगओ, सुवंचुणा गोमए पलिवियम्मि ।
 दउमंतो चाणका, पडिवक्खो उत्तमं अट्ठं ॥ १६२ ॥
 अवलविउण सत्तं, सुमं पि ता धीर ! धीयं कुणनु ।
 भावेसु य नेगुणं, संभारमहासमुदस्स ॥ १६३ ॥
 जम्मज्जामरणजलो, अणुइयं वसणसावयाडलो ।
 जीवण दुक्खंउउ कट्ठं रुदो भवममुदो ॥ १६४ ॥
 धवोउहं जेण मए, अणोरपारम्मि भवममुदाम् ।
 भवसयसहस्सदुलहं, लद्धं मज्झमज्जाणमिणं ॥ १६५ ॥
 एयस्म पभावणं, पालिउज्जेतस्स महपयनेणं ।
 जम्मंतरे वि जीवा, पावंति व दुक्खदोणं ॥ १६६ ॥
 चिंतामणी अउव्वो, एयमउव्वो य कण्ठकल्ल ति ।
 एसो परमो मेतो, एयं परमामयं अन्य ॥ १६७ ॥
 अह मणिपंदिरमुदर-फुरंतजिणगुणनिज्जणुज्जाओ ।
 पंचनमुक्कारममे, पाणं पणओ विमल्लेइ ॥ १६८ ॥
 परिणामविसुद्धीए, सोहम्मं सुव्वरो महिद्धीए ।
 आराहइण जायइ, भत्तपरिण जहणं मां ॥ १६९ ॥
 उक्कोमण गिहत्थो, अच्चुपकएप्पिम जायए अयरो ।
 निव्वाणसुहं पावइ, माहू मज्झट्ठमिद्धि वा ॥ १७० ॥
 इय जोइमरंजणवी-रभइ भणियाणुमारिणीमिणो मे ।
 भत्तपरिणं धम्मा, पडंति भावंति मेवंति ॥ १७१ ॥
 सत्तरियं जिगाणं, व गाहाण मयपक्खित्तपसत्तं ।
 आराहंतो विदिणा, सामयसोक्खलं लहइ सोक्खं ॥ १७२ ॥
 इति श्री भत्तपरिण्णा सम्मत्ता ॥

भत्तपाणपडियाइक्खिय-भक्कपाऽनप्रत्याख्यान-पुं० । मल्लं च
 पाने च भक्कपाने प्रत्याख्यानं येन स तथा । कामस्य पर-
 तिपानः, सुखाऽऽदिदशैतान् । भक्कप्रत्याख्यानयति, इयं १
 उ० । ३० । ३० । अनशान्ति, कलपः ३ अयि० २ लण ।
 भत्तपाणपडियाइक्खियं निर्मायि निर्माणं गियहमाणे
 नाइक्कपइ ॥ १२ ॥

अन्य संबन्धमाह—

पच्छिन्नं उत्तरिओ, होइ तवो वणियो य जो एम ।
 आवकयित्तो पुण तवो, होति परिणाम अणुसणं तु ॥ २०४ ॥
 प्रायश्चित्तकूपं यद्वत्तु तयोऽन्धवस्त्रं वर्णितं सत्तप इत्यर्थे

अथति, यत्पुनः परिष्ठाप्य तपोऽभ्यसनं तत् यावत्कथिकम् । तत इत्थरतपःप्रतिपादनामन्तरं यावत्कथिकतपःप्रतिपादनायम-
धिकृतसुखम् । अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य (१२ सूत्रस्य)
व्याख्या प्राप्तवत्, नवरं भूतपानं प्रत्यावर्तयते यथा सा तयो-
क्ता, क्लान्तस्य वरपिपातः सुखाऽऽतिरिक्तमात् ।

अथ आभ्यम्—

अद्वं वा हेतुं वा, समर्थीयं विरहिते कहेपाणे ।

मूच्छन्ऽतिपदिज्ञा, कप्पति गहणं परिष्ठाप ॥ २०५ ॥

अमर्थीनामप्यासां साध्वीनां विरहिते अग्निवाऽऽदिभिः का-
रणैरभावे एककिम्या आर्यिकावा भूतपानप्रत्यावर्तयताया
अर्थे वा हेतुं वा कथयतो निरर्थक्यं यदि सा मूच्छन्ऽति-
पदिनेत् ततो मूच्छन्ऽतिपदितयास्तस्याः (परिष्ठाप सि)
परिष्ठापयमनश्चेन सति कल्पते प्रवृत्त्यम्, उपलक्ष्यसाधवत्त्व-
म्भनं वा कर्तुम् ।

इदमेव व्याचष्टे—

गीतरत्नीयं असती, सन्नाऽमति ए व कारणे परिष्ठा ।

पाथगभसमाही, कदण्णा आलोचधीरवणं ॥ २०६ ॥

गीतार्थानामधिकारणामसत्यभावे, यदि वा—अग्निवाऽभ्येः का-
रणातः सर्वोत्तमपि साध्वीनामभावे, एककिम्या जातया
परिष्ठा—भूतप्रत्यावर्तयने कृतम् । ततस्तस्याः कृतभूतपानप्र-
त्यावर्तयतायाः स्वीदम्या योग्यपानकप्रदानेन चरमेत्ततभू-
तप्रदानेन च समाधिकृत्यादनीयः, कथनीयम् यथाशक्ति स्व-
शीरमनाभावाय कर्तव्यम् । तथा आलोच्यम्—आलोचनं सा-
हाय्यत्वात् चिक्र कथमपि चिन्तयितेन मयमुपपद्यते, यथा
नाचापि क्षियते, किमपि अविष्यतीति न जानीम इति
तस्या धीरापना कर्तव्या ।

जति वा खिण्वहंज्जा, असपाही वा वि तमिमे गच्छमिमा
कणिज्जं अणत्थ वि, ववहारो पच्छ सुद्धो वा ॥ २०७ ॥

यदि वा—प्रबलबुभुक्षालोचनीयोद्यतया कृतभूतपानप्रत्या-
वर्तयना सा न निर्वहेत यावत्कथिकमनश्चेन प्रतिपालयितुं
समा इति यावत् असमाधिवा तस्मिन् गच्छे तस्या वर्णते
ततोऽप्यत्र नित्वा यदुचितं तत्तस्याः करणीयमित्यर्थः
यावदनशनप्रत्यावर्तयनाभूतिविषयस्तस्या व्यवहारः—प्रायश्चित्त-
वातव्यम् । अथ स्वगच्छन्ऽसमाधिमिश्रेणाप्यत्र गता ततः सा
मिथ्याबुक्तमदानमात्रेण शुद्धेति । वृ० ६ उ० । ४४ । प्रब० ।
मत्तपाणपत्तयण—भूतपानपत्तयद्वन्—न० । भूतपानकपे य-
त्पत्तयद्वन्, तत्तथा । भूतपानकपे शब्दे, म० १५ श० ।

मत्तपाणविउत्तसग्ग—भूतपानव्युत्तरमं—पुं० । द्रव्यव्युत्तरमंभेदे,
औ० ।

भत्तपाणवच्छेय—भूतपानव्यवच्छेद—पुं० । भूतमशनमोदना-
दि, पानं पेयमुद्रकाऽऽदि, तयोर्व्यवच्छेदो निषेधोऽप्रदानं
भूतपानव्यवच्छेदः । अन्नपानाप्रदाने तदामकं स्थूलप्राणा-
तिपातविषयस्य प्रथमाऽणुजनस्य प्रथमंऽतिचारे, उपा०
१ अ० । अ० । पञ्च० । ४० । आ० । भूतपानव्यवच्छेदो
न कस्याऽपि कर्तव्या, तीक्ष्णबुभुक्षोर्भाव सति क्षियते, स्व-
भोजनमेक्षायां तु उच्यतेऽऽदीन् विना नियमत एवाभ्यान्
विभूतान् भोजयित्वा स्वयं शुद्धीत, भूतपाननिषेधोऽपि

साधकानर्थकमेव भिक्षो बन्धवत् द्रष्टव्यः । नवरं साध्वी
रोगाधिकारिणी स्यात् अपराधकारिणि च यावेव वदेद्य
ते भोजनाऽऽदि न दास्यते, शान्तिनिमित्तं चोपवासाऽऽदि
कारयेत् । घ० २ अ० ।

मत्तपाणसंक्लेश—भूतपानसंक्लेश—पुं० । भूतपानाऽऽभितः ।
संक्लेशो भूतपानसंक्लेशः । संक्लेशभेदे, स्थानं १० डा० ।

मत्तव्वभरण—भूतव्वभरण—न० । भूतव्वयानां भर्तुं योग्यानां
मातृपितृपृथिव्यापयसमाभितस्वजनलोकतथाविधभृत्यप्रभृ-
तीनां भरणं पोषणम् । भूतव्वयानां मातृपितादीनां पोषणे,
तत्र त्रियववर्षं भूतव्वयानि, मातापितरौ, सती भार्या, अ-
लक्ष्यबलाभिः कापयन्ति । यत उक्तम्—“बुद्धी च मातापि-
तरौ, सती भार्या सुतान् शिष्यन् । अल्पकर्मशतं कृत्वा,
भूतव्वया मनुजवतीत् ॥ १ ॥ ” घ० १ अ० ।

मत्तव्वेयण—भूतव्वेयन—न० । भूतं भोजनलक्षणं वेतनं मृत्यं
भक्तवेतनम् । भोजनलक्षणे मृत्ये, उपा० ७ अ० ।

भत्ता—भर्तृ—पुं० । पोषणकर्त्तारि, “ परं भत्ता । ” पाठ०ना०
२५३ गाथा ।

भत्ति—भक्ति—स्त्री० । भज किन् । सेवायाम्, भक्तिर्विनयः सेवे-
ति । यो० ६ वि० । भक्तिमित्युक्तगमनाऽऽसनप्रदानपथेषुपास्य
जलिवन्पानुमज्जनाऽऽदिलक्षणेति । प्रब० १४८ अ० । “ अश्मुद्धा-
णं इहगृहणपायपुच्छुणस्युपपाणगहणादीह सेवा जा सा
भसी भवह ” नि० ४० १ उ० । आराधनायाम्, वाच० । उच्चि-
तप्रतिपत्त्या विनयकरणे, आ० म० १ अ० । विनयवैयानृत्या-
दिकृपा प्रतिपत्तिर्भक्तिरिति । घ० २ अ० । यद्योचितवाक्य-
प्रतिपत्तौ, आ० म० १ अ० । घ० । भक्तिरुचितोपाचार इ-
ति । दृश० ६ अ० १ उ० । अस्त्युत्तनाऽऽदिकपे बहुमाने, उत्त०
पाठ० १ अ० । सूत्र० । “ भसी आयरकरणं, जहोविंयं
जिणवरिदसाहूणं ” संथा० । अनुत्तमे, घ० १ अ० । अस्तः-
करणाऽऽदिप्रणिधाने, आ० २ अ० । दृश० ।

भक्कैवियं विचारासुत्तसंभदे—

“ सात्त्विको राजसी भक्ति—स्वामसीति त्रिधाऽप्यथा ।

जन्तोस्तत्तद्विधाय—विशेषाद्वर्गो भवेत् ॥ १ ॥

अहैरसस्यगुणभेदि—परिहृतिरूपवृत्तम् ।

अमुञ्जना मनोरञ्ज—मुपसर्गोऽपि भूयसि ॥ २ ॥

अहैरसस्यभिक्षाकार्यं, सर्वस्वमपि दितुम् ।

अव्याहृता महोत्साहान्, क्रियते वा निरन्तरम् ॥ ३ ॥

भक्तिः शक्यनुसारेण, निःस्पृहाऽऽशयवृत्तिना ।

सा सात्त्विकी भवेद्भक्ति—लोकद्वयफलवाहा ॥ ४ ॥ ”

विभिविशेषकम्—

यदैहिकफलप्राप्ति—हेतवे कृतनिश्चया ।

लौकरजनवृत्तयं, राजसी भक्तिरुच्यते ॥ ५ ॥

क्षिपदां यस्मिन्कार—भेदे वा कृतमस्तरम् ।

इहाशयं विधीयते, सा भक्तिस्वामसी भवेत् ॥ ६ ॥

रजस्तमोमयी भक्तिः, सुपाया सर्वदेहिनाम् ।

दुर्लभा सात्त्विकी भक्तिः, शिवायचित्तुलावहा ॥ ७ ॥

उत्तमा सात्त्विकी भक्ति—मैथ्यमा राजसी पुनः ।

अधम्या तामसी भेद्या, नाऽऽहता तत्तत्तदेहिनिः ॥ ४०२ अ० ॥

प्रति

भचीइ जिणवराणं, खिज्जंती पुण्वसंविद्या कम्पा ।

आपरिअनमुकारेण विज्जं मंता य सज्जंति ॥ १०६७ ॥

‘भक्त्या’ अन्तःकरणप्रविधानलक्षणया ‘जिनवराणां’ तीर्थवराणां सम्बन्धिण्या हेतुभूत्या, किं ? , ‘सीयन्तं’ लभं प्रतिपद्यन्ते ‘पूर्वसंज्ञितानि’ अनेकभवोपायानि ‘क-मोषि’ क्षान्ताऽऽधरणाऽऽदीनि इत्येव स्वभावव्यादेव तद्भक्तिरिति । अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह । तथाहि-आचार्यनमस्कारेण विद्यामन्त्राश्च सिद्धयन्ति, तद्भक्तिमत्तः सत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्-सिद्धिप्रतिबन्धककर्मलयादिति भावनीयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ १०६७ ॥

अतः साध्वी तद्भक्तिः, वस्तुनोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वा-
च्च, आरोग्यबोधिंक्षान्ताऽऽद्रेषित तत्त्ववैयर्थ्यात् ।

तथा चाऽऽह—

भचीइ जिणवराणं, परमाए सीणपिज्जोमाणं ।

आस्सगबोहिलाभं, समाहिपरणं च पावेति ॥ १०६८ ॥

भक्त्या जिनवराणां किञ्चिदिष्टया ?- परमया ‘प्रधानया भावभक्त्यर्थ्यः । ‘सीणप्रेमद्वेषणं’ जिनानां, किम् ? , आरोग्यबोधिंक्षान्तां समाधिपरणं च प्राप्नुवन्ति, प्राप्तिरिति । इयमपि भावना—जिनभक्त्या कर्मलया, ततः सकलकल्याणवाप्तिरिति । अथ समाधिपरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतद्वारोण्यबोधिंक्षान्त्यस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिपरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथाऽर्थः ॥ १०६८ ॥ आच० २ अ० तदेकाग्रचित्तवृत्तिभेदे, विभागे, गौर्यां वृत्तौ, उपचारे, अवयवे, भक्त्याम्, वाच० । विच्छिन्नं, विशे० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० । औ० । आ० म० । जी० । म० । सू० प्र० । प्रकारे, ‘विष्कन्ती चैव सख्यमनीषां ।’ स्या० ९ डा० । रचनायां च । कल्प० १ अधि० ३ क्षणं । वाच० ।

भत्ति (नृ)—भक्तिन्—वि० । मल्लं भोजनमस्यास्ति । भोजनव-
ति, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

भत्तिअणुदाणं-भक्त्यनुष्ठानं-न० । ‘गौरवविशेषयोगाद्, बुद्धिमत्ता यद्विशुद्धतरयंगम् । कृपयेतरुह्यमपि, हेयं तद्भक्त्यनुष्ठानम् ॥ ४ ॥’ इत्युक्तलक्षणे अनुष्ठानभेदे, पो० १० वि० । पञ्चा० । अष्ट० ।

भत्तिचित्तं-भक्तिचित्तं—वि० । भक्तयो विच्छिन्नविशिष्टाया, ता-
मिश्रितो भक्तिचित्तः । विच्छिन्नचित्तिभिरनेकरूपवति, आश्च-
र्यवति च । सू० प्र० । १ पाहु० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० । ल० । जी० । म० ।

भत्तिचेद्वयं-भक्तिवैयर्थ्यं-न० । भक्त्या क्रियमाणे जिनायाऽऽत्तेन,
जीत० । नित्यपूजार्थं गृहे कारिताऽर्हत्प्रतिमा चैत्यमिति ।
च० २ अधि० ।

भत्तिणयं-भक्तिनत्तं—वि० । बहुमाननत्रे, पञ्चा० ६ वि० ।

भत्तिमंतं-भक्तिमत्तं—वि० । बहुमानवति, ‘अविराहयं भक्ति-
मंतेहि ।’ पञ्चा० ६ वि० । स्या० । प्रा० ।

भत्तिरागं-भक्तिरागं—उ० । भक्तिपूर्वकऽनुवापे, ‘अप्येवास्या-
जिण्यभक्तिरपिण्ये ।’ रा० ।

भत्तोसं-भक्तीप-न० । मल्लं च तद् भोजनमपि च-तत्वात्सलं भ-
क्तीपम् । कटितः परिशुष्टवृक्षकणोष्णमाऽऽदिके, पञ्चा० ७ वि० ।
सुखाऽऽदिकायां च । भक्तीपं सुखमस्तिकां भक्षयतीति ।
अर्थं च जिनगृहान्तर्भव आश्रयताभेदे इति । च० २ अधि० ।

भत्थं-भक्ष-न० । शरीरे, आच० ५ अ० ।

भदत्तं-भदत्त-उ० । स्वनामक्याते योगिनाम् । ज्ञा० २ डा० ।

लिभदत्तभास्कराऽऽदीनां योगिनाम् । ज्ञा० २ डा० ।

भट्ट-भट्ट-न० । भट्टि-रक्तु नलोपः । ‘द्रो न वा’ ॥ ८ ॥

२ । ८० ॥ इति प्राक्तनसूत्रेण रस्य वा लुक् । प्रा० २ पाद ।
कल्याणे, न० । दशा० । आमलकं, दे० ना० ६ वर्गे १०० गा-
था । कल्याणे, “भट्टं सिवं ।” पाद० ना० २३६ गाथा ।

सुखं, वि० । ‘भट्टि’ कल्याणं सुखे चेति वचनान् । विशेष० ।

मोक्षप्राप्तौ, स्या० १० डा० । “भट्टं सर्वजगुज्जाय-गरम्भ-
भट्टं जिणस्स वीरस्स । भट्टं सुरापुरनमं-सिपरस्स भट्टं
धुपरस्स ॥ ३ ॥” न० । ति० । मङ्गले, मुस्तके,
स्वर्गे, वाच० । “स्वनामक्याते विमाने, स० १६
सम० । मूढ इति प्रसिद्धे शरावन्तनामक मङ्गलवस्तुनि,
ज्ञा० १ थु० १ अ० । औ० । “अट्ट महाइ ।” भ० ११ श०
११ उ० । मद्रानं च । आ० म० १ अ० । स्वनामक्याते
तृतीयं यत्तदेव, स० । आच० । आरंते भट्टे आर्यामप्यास-
पिण्या भवे स्वनामक्याते भाविष्यति वत्तद्वयं, स० । ति० । वा-
राणसीनगरस्थाऽऽऽध्यातलवचनैर्यस्य स्वनामक्याते सार्ध-
वाहे, (तद्भक्त्यना ‘वट्टपुत्तिया’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६६
पृष्ठे गता) निर्यावांलकागाहजिनीयवर्गस्य कल्यातंत-
कानां दशनामध्ययनानां तृतीयाध्यायनप्रतिबद्धवत्तद्वयनां
स्वनामक्याते राजदारक, तद्भक्त्यनाप्राप्तवत्तद्वयं तृतीयं उपयते
च । तद्भक्त्यना महापद्मवत् । ति० १ थु० ३ वर्गे १ अ० ।
(सा च ‘महापद्म’ शब्दे) मातृपुत्रपर्यायस्थे स्वनाम-
क्याते नागसुवर्णे, वी० । तुरियिणीपूरस्थे स्वनामक्याते द्वि-
जे, आ० क० १ अ० । (तत्कथा ‘सम्मावाय’ शब्दे वक्ष्यते)
महिलपूरस्थे स्वनामक्याते श्रेष्ठिनि, प० र० । (भट्टश्रेष्ठि-
कथा—‘उज्जवहा’ शब्दे द्वितीयभागे ७४० पृष्ठे गता ।)
कस्मिंश्चिन्नगरस्थिते स्वनामक्याते श्रेष्ठिपुत्रे, न० । स्वनाम-
क्याते प्रवेयकविमानप्रस्तनटां प्रथमे प्रसन्ने, स्या० ६ डा० ।
पञ्चशतसाधुपरिवृत्ते स्वनामक्याते आचार्ये, “इहव भा-
रं वामं महा नाम आचार्या ।” महा० ६ अ० । कालि-
काऽऽचार्यस्य शिष्ये स्वनामक्याते गौतममोक्षापत्रे आचा-
र्ये, “गोयमगुत्तकुमारं, निर्वाणं तद् य महयं वेद ।” कल्प०
२ अधि० ८ क्षणं । ‘आचार्यशिवभूते’ शिष्ये आश्वयमोक्षापत्रे
स्वनामक्याते आचार्ये, “धरम्मस्य अज्जसिधभूत्स कुच्छ-
सगोसस्स अज्जमहं धरे अंतवासी कालवगुत्ते ।” कल्प०
२ अधि० ८ क्षणं । “भट्टं वंशमि कालवं गुत्ते ।”
कल्प० २ अधि० ८ क्षणं । आचरन्तीवास्तव्ये जित-
शत्रुपतेः पुत्रे स्वनामक्याते राजकुमारे, उत्त० पार्श्वे १ अ० । (तद्भक्त्यना ‘तण्णफालपरीसह’ शब्दे सत्त-
भागे २१७० पृष्ठे गता) धीरस्थाऽऽदिगुणयुक्तं हान्तविशेष-
स्या० ४ डा० २ उ० । (भट्टलक्षणम् ‘पुत्तिसाया’ शब्दः ।

स्त्रियेव मागे १०२०-१०२१ पृष्ठगतम् । धीरत्वाऽऽदिगुणयुक्ते
पुरुषभेदे, स्था० ४ डा० २ उ० । महादेवे, वृषे, कृष्णे, कदम्बे,
बलदेवे, रामचन्द्रे, सुमेरुशैले, स्तुतीवृत्ते च । पुं० । वाच० ।
प्रज्ञा० १७ पद ४ उ० । भाति शोभते स्वगुणैर्देवाति च
प्ररायतुश्चानिवृत्तिमिति भद्रः । उल०पाई० १ अ० ।
भाति भद्रते वा भद्रः । कल्याणाऽऽपदे, उल०पाई० १ अ० ।
कल्याणकारिणि ज्ञा० १ भू० १ अ० । कल्याणयुक्ते, ज्ञा०
क० १ अ० । प्रशस्ते, स्था० ४ डा० २ उ० । जी० । अनुत्कट
रागद्वये, व्य० १ उ० । सुशिक्षिते, "हयं भद्रं च
वाहये ।" उल० १ अ० । सुन्दरं, पं०भा० १ कल्प । सा-
ध्यां, श्रेष्ठे च । जि० वाच० ।

भाद्र-पुं० । भद्राभियुक्ता पीणमार्सा भार्या, सा यस्मिन् मासे
स भाद्रः । अण् । वैशाऽऽदितः पष्ठे चान्ते मासे, वाच० ।

भद्रग-भद्रक-जि० । भद्र क् । सरले, कल्प० १ अघि० ५ क्ष-
ण । विनर्त्ते, विशे० । मनोज्ञे, ज्ञा० १ भू० १५ अ० । मनेऽनुक-
लवृत्तिके, ज्ञा० १ भू० १ अ० । पराउपतापिनि, स्था० ४ डा०
४ उ० । जी० । निरुपमकल्याणयुक्तिके, "प्रह-
स्या भद्रकः शान्तः ।" ज्ञा० २ डा० १ अ० । दश० । कल्याणभागि-
नि, जं० २ वक्ष० । जी० । शोभनमनुष्यभवसम्पदुपेते
सदम्भप्रतिपत्तारि, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । भावकभे-
दे, "अभूदपार कान्तारे, म्लेच्छ एको हि भद्रकः ।"
आ० ५० १ अ० । "भद्रासदे य आचियसे ।" भद्रकः
आद्रकः प्रसिद्धः । ओघ० । "भद्रगवयणे गमयं ।" "इमं
भद्रगवयणं जं तुम्हे संदिशह तं भे सर्वं पडिपावे-
रसति ।" नि०चू० १६ उ० । कालिकाऽचार्यस्य शिष्ये
स्वनामख्याते गौतमगोत्रात्पञ्च आचार्ये, "गोयमशु-
ककुमारं, संपत्तिं तदयं भद्रयं वंदे ।" कल्प० २
अघि० ८ क्षण । मुस्ते, न० । देवदारुणि, पुं० । वाच० ।
भाति-शोभते स्वगुणैर्देवाति च प्ररायतुश्चानिवृत्तिमिति
भद्रा, स एव भद्रकः । अश्वभेदे, उल०पाई० १ अ० ।

भद्रगुप्त-भद्रगुप्त-पुं० । उज्जयिनीनगरस्थे स्वनामख्याते आ-
चार्ये, आ०म० १ अ० । आ०चू० । "बृद्धावासे सत्यवन्त्यां,
भ्रान्तगुप्तमूरयः ।" आ०क० १ अ० । "भद्रगुप्ता तु
नामणे, सुरिणो जगत्समा । टिपा उ घेरवासेणं, जंघा-
बलविश्रिज्या ॥१॥" दश० ५ तथ । ब्रह्मक्षीर्पाकायां शाखा-
यां भव युगप्रधाने दशपूर्वणि स्वनामख्याते आचार्ये च ।
कल्प० २ अघि० ८ क्षण । "वदामि अज्जघम्मं, ततो वंदे यं
भद्रगुप्तं च ।" न० ।

भद्रगुप्तिय-भद्रगुप्तिक-न० । भद्रयशसः क्वधिराभिरगतस्योक्त-
पाठिकगणस्य स्वनामख्याते कुलभेदे, कल्प० २ अघि० ८ क्षण ।

भद्रजस-भद्रयशस्क-पुं० । पार्थ्वेजिनस्य स्वनामख्याते गण-
धरे, स्था० ८ डा० । आर्यसुहस्तिनः शिष्ये भारद्वाजगो-
त्रात्पञ्च स्वनामख्याते आचार्ये, कल्प० २ अघि० ८ क्षण ।

भद्रजसिय-भद्रयशस्क-न० । भद्रयशसः स्थावरभिरगतस्योक्त-
पाठिकगणस्य स्वनामख्याते कुलभेदे, कल्प० २ अघि० ८ क्षण ।

भद्रजिय-भद्रजिन-पुं० । भारतवर्षमाभि भद्रकृतापरना-
मधेये स्वनामख्याते जिने, प्रब० ७ द्वार ।

भद्रांदि (शु)-भद्रनिन्दन्-पुं० । अमयपुरुषस्य घनावह-
स्य नृपस्य सुते स्थनामख्याते कुमारे, ध० १० ।

भद्रनिन्दिकुमारकथा वैभवम्—

"इह सूरयणसाहिबं, करिवयणसमं समर्थि उचमपुरं ।"
ईसाणदिसाह तदि, धूमकरंति ति उज्जाणं ॥ १ ॥
सव्योऽगतकनिधये, तत्थाऽऽसी पुञ्जनामजकखसल ।
संनिधियपाडिहर-स्स बहयं बहयजणमहियं ॥ २ ॥
तं नयरे परिपालह, मालहकुसुमं व मालिओ अहियं ।
लहयकरो पवरगुणो, धणवावो नाम नरनाहो ॥ ३ ॥
सहसंतेउरसारा, अकल्लियविसालसील पम्भारा ।
तस्साऽसि महुस्सुदुर-सरस्सई सरसई भउज्जा ॥ ४ ॥
सा निसि कयाह वयणे, हरिं विसंते निरपि पडिउज्जा ।
नरवहसमीवमुवण-म्म सम्ममकखेह तं सुमिणं ॥ ५ ॥
रजपरो तुव पुत्तो, होही भणिय निवयसा एव ।
होउ ति भणिय रइभव-णमुवगया गमह निसिलेसं ॥ ६ ॥
गोसे तोसपरवमो, राया ग्हाओ अल्लकियसररो ।
सिंहासणमासीणो, सद्दावह सुमिणयसयधि ॥ ७ ॥
ते वि तओ लहु सहाया, कथकोउयमंगला समागम ।
घडाविन्तु उण्णं, विजयण निवं सुहनिस्सजा ॥ ८ ॥
भदासणम्म पवरे, देवि ठाविन्तु उवणियंनरियं ।
राया पुण्णकककरो, तं सुमिणं अक्खए तेसि ॥ ९ ॥
सत्थाई वियारंउ, नियपुआंते कंहंति जह सये ।
वायालीसं सुमिणा, तीसं वुत्ता महासुमिणा ॥ १० ॥
चउइस गयासुमिणे, पियंति जिणचक्किमाथरो तीस ।
कमसो सगनउइकं, हरिवलमंजलियजणुणोओ ॥ ११ ॥
दधीए उं दिट्ठो, सुमिणे पंचाणणे तओ पुत्तो ।
समयम्म रज्जसासी, राया होही सुणी अहवा ॥ १२ ॥
उवल्लज्जविउलपीई-दाणातो ते गया सगेहेसु ।
देवो पसरयसंपु-अदाहला वइह तं गम्भं ॥ १३ ॥
समय पसरव पुत्तं, कंतिस्सं दिनमणि एव पुववदिसा ।
बडावणयं राया, कारावह गुहविभूए ॥ १४ ॥
भइकरो नंदिकरो, ति से कयं नाम भवन्ति ति ।
पणधारंतिअओओ, वइह गिरिगयनर वव कमा ॥ १५ ॥
सं समय सयलकला-कुसलो अणुक्कलपरियणो षण्णियं ।
पत्तो ताकखमणु अणुक्कलायजनीरनिहि ॥ १६ ॥
पासायसए पंच उ, कारिय परिणविओ इमो पिउण्णा ।
सिरिदेवीपमुहाओ, पंचसयनरिदधूराओ ॥ १७ ॥
ताहिं समं स विसेप, विसायविसेवगविरहिओ संतो ।
मुंजइ देवो दोणु-इयु एव देवालए दिव्वं ॥ १८ ॥
धूमकरंज्जाओ, तत्थऽअविये समोसहो धोरो ।
बडाविओ नरिरो, पडलिपुरिसेण लहु गंतुं ॥ १९ ॥
सहुडवालसलकले, पीईदाणं दलितु तस्स निवो ।
धीरं वडिउकामो, निग्गाच्छइ कूणिय एव तओ ॥ २० ॥
कुमरो वि महनंवी, नवीजुयधम्मसीलपरिवारो ।
पवरं रहमाकडो, पत्तो सिरिधीरनमणयं ॥ २१ ॥
कुमरस्स पीइवसओ, रारिसरतलवारपुला धि ।
धीरजिणवंदुत्तायं, बलिया कलिया परियणेणं ॥ २२ ॥
नमिय जिणं ते सव्वे, सुण्णंति धम्मं कइह सामी धि ।

अह वरुंति जिया इह, कम्मेहिं अहा व मुचंति ॥ २३ ॥
 इय सो उ भहंती, नंदियवियको गहियु जियपासे ।
 सम्मत्तमूळमणहं, गिदिधम्मं सगिहमणुपसो ॥ २४ ॥
 अह पुच्छइ सिंरियोयम-सामी सामियदुहं महाधीरं ।
 पो ! एस भहंती, कुमरो अमरो इव सुकुषो ॥ २५ ॥
 ससु इव सोममुषो, सोमगाहिदी य सयलजणइहो ।
 साहूणं पि विसेसे-य सम्मको केष कम्मेष ॥ २६ ॥
 जंपइ जित्थो विदेह, आसी पुंडरीनिगीह नयरीय ।
 बिजओ नाम कुमरो, सणकुमारो इव सुकुषो ॥ २७ ॥
 सो कआ वि समवणे, अवणुहं गुरुगुणोहकयसोहं ।
 जुगवाहुं जियमाहं, भिक्खाइ कय नियइ इतं ॥ २८ ॥
 तो भूति चत्ताचित्ता-ऽऽसथो गओ संमुहं सगद्वयप ।
 तियपाहिणं करिआ, वंइइ तं भूमिमिणियसिरो ॥ २९ ॥
 भणइ य सामिय । आहा-रगहणओ मह करेसु सुपसायं ।
 दव्याहसु उवउत्तो, जियो पि पाणी पसारइ ॥ ३० ॥
 अह सो विजयकुमारो, हरिसमभिमहबुजरोमंओ ।
 विष्कारियनयणुओ, वियसंतपसेतमुहकमलो ॥ ३१ ॥
 आहारिण वरेण, पडिलाभइ परममत्तिंसुओ ।
 कयककळं अप्पायं, मंओतो मणवतणुहिं ॥ ३२ ॥
 वितं वितं पत्तं, तिजि पि एयाइ लहिय दुलहाइ ।
 पडिलाभंतेण तया, समजियं तण फलमेयं ॥ ३३ ॥
 पुआणुयं पि पुणं, उत्तमभोगा य सुलहयोहिंसं ।
 मणुयाउयं व वडं, कओ परिणो य संसरो ॥ ३४ ॥
 अन्नं च तहि तइया, पाउभूयाइ पंच विव्वाहं ।
 पइयाउ दुहुदीओ, वेलुकलेवा सुरेहिं कओ ॥ ३५ ॥
 मुक्का हिरअवुट्टी, वुट्टी कुसमाण पंचवज्जणं ।
 गणणंऽगयम्मि पुट्टं, अओ सुदाणं सुदाणं ति ॥ ३६ ॥
 रायणपुहो लोओ, मिलिओ बह्मआ य तय तेणुवि ।
 सो विजओ विजियमओ, पसेसिओ हरिसियमणेण ॥ ३७ ॥
 भुणुण बहू कालं, विजओ भोए समाहिणा मरिउं ॥
 लोयपियाइगुणजुओ, जाओ सो भहंतिं ति ॥ ३८ ॥
 पुच्छइ सुणंदभूरे, कि पसो गिरिहदी समणधम्मं ? ।
 मणइ जियो गिरिहस्सइ, समयम्मि समाहिणो सस्मं ॥ ३९ ॥
 विहरइ अन्नथ पट्ट, कुमरो ति ह्नु कुणइ सावयं धम्मं ।
 अणुकूलविणीयसुध-म्महीलपरिवारपरिवारिओ ॥ ४० ॥
 अह अन्नया कयाइ, अट्टमिमांसु पवधिहंतेसु ।
 गंणं पोसइसालं, पासवणुआरभूमिओ ॥ ४१ ॥
 पडिलेहिउं पमजियय, रइउं संघारयं च दम्भस्स ।
 तम्मि दुक्को अट्टम-भसजुयं पोसहं कुणइ ॥ ४२ ॥
 कुमरो जियपयभओ, अट्टमभसमि परिणमंतम्मि ।
 पुआवावरत्तकाले, चित्तिउभयं समाट्ठणं ॥ ४३ ॥
 धन्ना ते गामपुरा, धन्ना ते अहकव्वडमंडं ।
 मिच्छत्तिमिरसूरो, वीरजियो विहइए जय ॥ ४४ ॥
 ते विय धन्नपुआ, रावाणो रायपुत्तमइया ।
 वीरजियदेसणं भिसु-णिज्जय गिरिहंति के वरणं ॥ ४५ ॥
 इत्थं पि अह समिज्जा, वीरो तेत्तुकुवंधवो अज्ज ।
 तोऽहं नण्ययमूलं, गिरिहस्सं सज्जमं रम्मं ॥ ४६ ॥
 लस्सऽवमंथं नादं, गोसे वीरो ममोसलो तय ।
 तो भहंतिंसिद्धिओ, पट्टनमणुयं निओ पत्तो ॥ ४७ ॥

नमिय जिणं उवविट्ठा, उवियट्ठाये नरिंदकुमरवरा ।
 तो नवजलहरगजिय-गहिरसरो भणइ इय सामी ॥ ४८ ॥
 भव्वा ! भवारहेट्टे, कम्मजलं गहिय आविरेवधीहिं ।
 कउगइहुदविसवधिं, मा सिचव जीवमेडण ॥ ४९ ॥
 तं सुखिय निवो पत्तो, सगिहे कुमरो उ जंपए यवं ।
 पव्वजं गिरिहस्सं, पियरो पुट्ठिय पंर सामि ॥ ५० ॥
 मा पडिबंधं कुणुसु, ति सामिया सो पयंपिओ तत्तो ।
 पत्तो पिऊण पासे, नमिऊण कयंजली भणइ ॥ ५१ ॥
 वीरसगासे रम्मो, धम्मो अज्जयं ! ताय ! भिसुओ मे ।
 सहइय, पत्तिओ रो-इओ य सो ! इट्ठिओ य मए ॥ ५२ ॥
 ते वि अणुकूलहियया, अणुति तं वच्छ ! धन्नकयपुओ ।
 एवं वुक्कं तववं पि, जंपए जंपए कुमरो ॥ ५३ ॥
 तुभोहिं अणुआओ, पव्वजं संययं पव्वजिस्सं ।
 सोउं ययमिण्डं, वयणं देवी गया मुच्छं ॥ ५४ ॥
 पडोकोया च कतुणं, विलवंती भणइ दीणवयणुमिणं ।
 जाय ! तुमं मह जाओ, बह्मओयाइयसहस्सेहिं ॥ ५५ ॥
 ता कह ममं अणहं, पुत्तय ! मुत्तं गहेसि सामणं ।
 सोयभरमरियहियया-इ वच्चिओ मज्ज जीयं पि ॥ ५६ ॥
 ता अत्थइ जाअऽहं, जीवामी तो पउट्टंतताणं ।
 पच्छा कालगएहिं, अम्हेहिं तुमं गटिउज वयं ॥ ५७ ॥

कुमारः—

वसणसयसमभिसूए, विजुलयाचंचले सुमिणसरिंसं ।
 मणुयाण जीविय मर-नमग्गा पयओ वा वि ॥ ५८ ॥
 का जाणइ कस्स कदं, हंही बाही सुत्तुहो यमं ।
 ता धरिय धीरियाए, अन्नं ! तएऽहं विमुत्तव्यो ॥ ५९ ॥

पितरौ—

जाया ! तुह अंग मिणं, निरवमलयणमसुवसोहिंसं ।
 तस्सिरिमणुहविज्जं, वूटवओ तयण पव्वयसु ॥ ६० ॥

कुमारः—

विहिहाऽऽविहाहिगं, गहं पि व अज्जइ रमं देहं ।
 निवइणधम्मवमस्से, रंविह पि ह्नु पव्वयामि तओ ॥ ६१ ॥

पितरौ—

सुकुलुगयाउ लाव-असलिलमरियाउ तुम्ह इरयाओ ।
 पंचसयाइ इमाओ, कइ मुंससि तं अणुआओ ॥ ६२ ॥

कुमारः—

विसमोसपायसममे, विसए अस्सुऽमवे अस्सुइणो य ।
 उक्खत्तकवणीयूए, कां सेविज्जा कवयोओ ॥ ६३ ॥

पितरौ—

पुरिसपरंपरपत्तं, वित्तमिणमणिदियं तुमं वच्छ ! ।
 दाउं सुत्तु पकामं, पच्छा पडिअज पव्वजं ॥ ६४ ॥

कुमारः—

अलजलणयमुहसाहा-रणम्मि अलपितिरं गत्तम्मि ।
 मइमं वित्तम्मि न को-इ इत्थं पडिबंधमुव्वइह ॥ ६५ ॥

पितरौ—

अह निक्खलगाधारा-इ विचरणं दुक्करं तहा पुत्त ! ।
 वयपालनं विससा, तुह सरिसाणं अइसुहीणं ॥ ६६ ॥

कुमारः—

कीवाण कारयाणं, विसयांत्तियाणं दुक्करं एयं ।
 उज्जमधणाणं धाणयं, सव्वं सज्जं तु पांडिहा ॥ ६७ ॥

सचिक्कपमह सुण्डे, राया सिंवेर एगवेसिय ।
तं रंज तह पमयह, सेपह तुह वचछु । किं देमो ? ॥ ६८ ॥
अणह कुमारी दिखउ, रयहरणं पडिगह व तो राया ।
लक्कलुगणं दुसि वि, आणावह कुलियावणुओ ॥ ६९ ॥
लक्कणं कासवणं, सदाविय अणह कुमरकेसय ।
निक्कलमणुप्याओगं, कण्णु सो वि हु करेह तहा ॥ ७० ॥
देवी पडेण गडिओ, भविउं तह उडिउं व सियवसणे ।
बंघियरपणससुग, काउं ते उवह उस्सीसे ॥ ७१ ॥
राया पुणो वि कुमरं, कंणलकलसाइयाई एहविऊण ।
सुहह सयमगाई, गोसीसेणं विलिगह ॥ ७२ ॥
परिहावह वण्डुय, कुमरमलं कुणह कण्णकल्लु उव ।
कारह निवो विलिहु, सीयं वंमलयसुनिवहु ॥ ७३ ॥
तरयाऽऽकडिउ कुमारी, निवसह सीहासणमि पुवमुहो ।
बाणियवास भद्दा-ऽऽसणमि कुमरस्स पुण जणणी ॥ ७४ ॥
धिनुं रयहरणो, वामं पासे तहं उवधाई से ।
ल्लं धिनुं एगा, वरतरुणो विट्ठो य टिया ॥ ७५ ॥
आमरहथाउ दुब, उमओ पासे तहव पुवाए ।
वीयणकरा नह हुय-वहाई मिगारवगकरा ॥ ७६ ॥
समकवजुवणायं, समसिगाराण हारंनियमणाय ।
उक्कल्ला आह सीया, रायसुयाणं सहस्सेण ॥ ७७ ॥
अह सुणियाई संप-स्थियाई सेअट्टमंगलाई पुरो ।
समलंकियाण हयगय-रहाण पसेयभट्टसयं ॥ ७८ ॥
चलिया बहव अस्सिल-डुक्कलधायचिपमुहगाहातो ।
रयस्थिया य बहव, जयजयसहं पडेजो ॥ ७९ ॥
मगणजणस्स दितो, दाणं कण्णदुमु व्व सो कुमरो ।
दाहणदण्ठेण तदा, अजलामाला पडिऊणो ॥ ८० ॥
दासिज्जतो मणो, सो अंगुलिमासियासहस्सेहि ।
विडिऊज्जतो य तहा, लायणमालासहस्सेहि त ८१ ॥
पणियज्जतो अहियं, हिययसहस्सेहि तहय पुव्वंतो ।
वयणसहस्सेहि इमो, संपणो जा समोसरणं ॥ ८२ ॥
सीयाओ उत्तरिउं, जिणपयसूलेऽभिगमम भतीए ।
निपयाहिणो करेउं, वेदं वीरं सपरिवारो ॥ ८३ ॥
अहियंदिउं जिणिर्, भनति पियरो इमं जहेस सुभो ।
अय्हे एगो इट्ठो, भोओ जरजम्मरणाणं ॥ ८४ ॥
तो तुम्हं पयसूले, निक्कमिउं एस इच्छुह तथो मे ।
देमो सचिक्कभिक्क, पुज्जा पल्लिऊण गिणंठु ॥ ८५ ॥
अणह पड्ड पडिबंघं, मा कुवह तण्णु अहन्दी वि ।
गंतुं ईसाणविस्सि, सुवह सयमेवणकारं ॥ ८६ ॥
लुवह केसकलाव, पंघडि मुट्टाहिऽतो तहि देवी ।
नं व पडिच्छह हंसण-पडेण अंलुं सुवेत्ती ॥ ८७ ॥
अणह य अस्सि अट्टे, जहज्जा मा पुत्त ! तं पमाइज्जा ।
इय वुणं सट्ठो, पत्ता सा अह कुमारी वि ॥ ८८ ॥
गंतुं अणह जिणिर्, आसित्तपल्लियमि लायमि ।
अयवं जराइमरणे-य देसु तन्नासणि निक्कं ॥ ८९ ॥
तो विक्किऊण विहिण्णा, जिणेष एतो इमो समणुसिट्ठो ।
सखं वि वच्छु । किरियं, जणयापुव्वं करिआहि ॥ ९० ॥
"इच्छामुं सि" भणो, धेराण समणियो इमो तेसि ।
पासे पाववरणरओ, गिण्डह इकारसंगारं ॥ ९१ ॥
सुचिरे पालिपु वयं, मासं सल्लइयं व काउणं ।

आलोहय पडिकनां, सोहम्मं सुरवरो जाओ ॥ ९२ ॥
भुण्णु तथं भोए, ततो आउक्खए वुओ संतो ।
होऊण उत्तमकुल, मणुओ पालिपु मिहिधम्मं ॥ ९३ ॥
पव्वज्जं काऊणं होही देवी सणंकुमारमि ।
ए । वंमे सुके आणयकळे व आरुण ॥ ९४ ॥
तो सम्यद्धे एव, वडदससुं वेसुल्ल नरसुसुं ॥ ९५ ॥
उत्तमभोए भोणुं, महाविदेहे नरो होही ॥ ९६ ॥
पव्वज्जं पडिज्जिय, खविउं कम्मार् केवली होउं ।
सो भन्नेदि कुमरो, लहिही अयही विमुक्कसुहं ॥ ९७ ॥
"एवं सुपलं किल भट्टनन्दी,
निर्विघ्नमाराधय विशुद्धधर्मम् ।
स्वर्गाऽऽदिसौख्यं लभते स्म तस्मात्,
आरूप्य युक्तां गुण एव नित्यम् ॥ ९८ ॥"

(इति भट्टनन्दि कुमारोदाहरणं समाप्तम्) घ०२० १ अधि०
१४ गुण ।

भद्वरपडिमा-भद्वरप्रतिमा-स्त्री० । प्रतिमाभेदे, स्थानं ५
ठा० १ उ० । (तद्वक्तव्यता 'पडिमा' शब्देऽस्मिन्नैव भागे ३३२
पृष्ठे गता)

भद्वरपडिमा-भद्वरप्रतिमा-स्त्री० । यस्यां पूर्वदक्षिणापरोत्तराभि-
मुखा प्रत्येकं प्रहरचतुष्टयं कायोऽसंगं करोति । एषा चा-
होरात्रयमाभित्युक्कलतये प्रतिमाभेदे, श्री० । कण्ठ० ।
आ०चू० । " केरिअसा भद्दा पडिमा ? , मणह-पुव्वामिमु-
हो दिवसं अण्णह, पक्खा रतिं दाहिणुहो, ततो वीए अ-
होरेते अवरेण, दिवसे उत्तरेण रतिं " पूर्वस्यामेकम्, अपर-
स्यामेकम्, दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्याम्, " पडिमाभद्द " (४६६ गा० १०) प्रतिमा पूर्वं भगवता भद्दा कृता । (आ० म०)
४६५ गा० १० आ० म० १ श्री० ।

भद्वई-भद्वती-स्त्री० । प्रद्योतन्यपुत्र्या वासवदत्ताया दास्या,
म्, आ०क० ४ अ०
भद्वय-भाद्रपद-पुं० । चैत्राऽऽदितः पष्ठे मासे, उत्त० २६ अ०
ज० । स० ।

भद्वया-भद्रपदा-स्त्री० । भद्रस्य-वृषस्यैव पदं याताम्
पूर्वोत्तरभाद्रपदासु, वाच० । अनु० ।

दा य होति भद्वया । स्थानं २ ठा० ३ उ० ।

भद्वई (नृ)-भद्रवाजिन-पुं० । शोभनायै, " भद्वईणो
दमए । " पं० व० १ द्वा ।

भद्ववाहु-भद्रवाहु-पुं० । प्राचीनगोत्रोपखे यशोभद्वाऽऽचा-
र्यशिरो स्वनामकयाने आचार्ये, कण्ठ० १ अधि० ७ लृण ।
नि०चू० । भद्ववाहुं च पाईणं । " म० । कण्ठ० । (भद्रवाहुव-
क्तव्यता । 'यविरावली' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठे गता)
(वृक्षेकः 'पंचकण्ठ' शब्देऽस्मिन्नैव भागे गतः) (वृक्षीवक्त-
व्यता च 'कण्ठवहारा' शब्दे तृतीयभागे २३३ पृष्ठे उक्ता)

भद्रवाहुचरित्रं यथा—

अथि तिरिभरवट्टि सयलहुगण्डित्ठमहट्टे धम्मिपज्जाणि-
अपुणपरिअपणपट्टाणं तिरिपट्टाणं नाम नयरं । तथा य-
अउहमविउठाणाणपारणो ठक्कम्ममम्विऊ पयईए भद्ववा-
हुताम माहणं हुथा तस्स परमपिम्मभरसरसी वारादि-

हिरौ सहोयरो । अथवा तस्य चउहसपुत्रवरयणमहसरो
नवतनवरनिहायपलमाहमहो सिरिमं जलैःभद्रमुत्रिक-
वहो उज्जयावर्णे समोसहो । तस्मैसखकप अहमहमिगा-
ए सखलं नयरलंयं गच्छेत्तं पलोदय किञ्चि संजायपमोभो
बाराहमिहारेण सखि भरवाहु सूर्यां वंद्यत्यं गभ्रो, तं
वंदिय कमवि परमाण्डमुव्वहंतं समुच्चिभूमौने निवि-
ट्टो तस्मो सूर्यादि हिया निवेयसंजयोणी देसया—

“संसारां दुष्कचक्रो चउगईविपुलो जाणिलकलणहायो,
इयं जीवाण सुक्कं क्खणमवि पवरं विउजए नेव किञ्चि ।
तस्मा तच्छेयणत्थं जिणवरमणिए उज्जया होह धम्मे,
खेताईये मुणीये गुणगणकलिए सावयायं च सारे ॥ १ ॥”
तं सुखिय वेरणतरंगरंगिओ आगभेसिमहो एणट्टमो-
हमिहामुहो भद्रवाहु सहोयरं वराहमिहो नणर-वच्छुहं
संजायभवविमो एसिं शुक्कं चरणमूले सव्वसंगपरि-
णायं करिय क्खणवउत्तं पवउज्जयारिस्सं, भवया पुण
घरकउत्ते सुसज्जेण हायव्वं । तो वराहमिहोरो तं पइ जएइ-
माय । जइ तुमं संसारसायरं तारउमिच्छुवि ता कदमहं
भगपवहजणु एव तस्य मज्जेमि । जभो—“सकारसहिया-
भोरो, दियण जह वल्लाह भद्राहदिया । ता किं सा इयरा-
ण वि, वराण न हु होइ अभिरुदया ॥ १ ॥” एवं दिक्खामि-
सं जाणिकुण मा एसो भवापडे निवडउ त्ति भद्रवाहुण अ-
सुमाज्जिओ । तस्मो दो वि भायरा गुरुवक्कसं सवउत्तं पक्क-
क्यायंति । तस्मो भद्रवाहु गदियदुविदालसको कमेण गुरु-
वयणकमलाओ भमरु एव मपरं चइहसपुत्रसुतधरहस्सं
पाऊण सुविओ सुविदयचूडामाणो जाओ । इओ य सिरिज-
सभहसुरोत्ते तस्स मणं विज्जाठाणो असमाणचरिणे अउज्ज-
भूयविज्जओ नाम सोससहरो राओ । अक्रमि दिण्णे सुरि-
पयजुगा सुयकेवल्लो मुणिसंभूयविजयभद्राहुनामो सु-
णिवरे गणहरपप ठाविकुण सयंसिरिजसभदसूरिणो सेलेहणं
करिय सुरपुरसिरि ए अवयंसभावमुवगया । तस्मो तं ससिम्ह
एव तिमिरं गोविधरेण हणंता मडिमंडले पुटो पुटो विहरति ।
अह सो वराहमिहसुरमुणी अप्रमई चंदसुरपञ्चासपमुहं केवि
मंथे मुणिकुण अहंकारनट्टिओ सूरिपयमहिलसंतो अउजुग
तिं शुक्रं नालखलेण नाऊण न गणहरपप ठाविओ इय सुय-
वत्थं सरतेहि—“वूदो गणहरसहो गयमहागोहि धीरपुरिसे-
दि । जो तं ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो मयमागो ॥ १ ॥” तस्मो व-
राहमिहस्स जिहसहोयरंसिरिभद्राहुगणहरे परमा अयीई
जाया । जभो इमंदि मह माणकखणो कया अओ इय ठाउं
न जुउइह । अणियं च—“ माणि एणट्टइ जर न तणु, तो ईस
डावइज । मा तुज्जणकरपक्खिदि, दंसिउत्तं भमिज ॥ १ ॥”

तेण पावकस्सोदएण अया गुणपव्वयाऽऽकडो वि दोसावडे
पाडिओ अहं । कुंतया कम्माणं, जं निव्वसकाओदएण उत्त-
मगुणठाणंदिंतो मिच्छुत्तगुणठाणे पडिओ, दुवालसवरिसे प-
रियालियचरिणे चइणु जिणमुहं पुणुरि ए सवायिजं माहण-
कमुयगभ्रो वराहमिहोरो । अणियं च—“ प्रकूया शीतलं नी-
र-मुण्यं तद्वह्नियोगतः । पुनः किं न भवेच्छीतं, स्वमायो
दुस्त्यजो यतः ॥ १ ॥” तस्मो चंदसुरपञ्चासपमुहाऽगमगंथेति
किं वि किं वि रहस्से गहिकुण स्वनामेण ‘वराहोसंहियं’
नामयं जोहससत्यं सवायलकलपनायं करे । तं च सिद्धं-

ताओ उज्जियं ति पाएण सव्वं होइ, अओ लोपसु पविजं
तं जातं । अलं च भ्रमोवंगेदिंतो दण्डायुभोगाओ मंतंतन-
इं मुणियं पउजिकुण य जणमगाईरंजइ, मिच्छुदिद्विषु
पुरओ नियचरियमेवं पक्कवेइ ओ अहं दुवालसवरिसे दिख-
रमंडले टिओ, भववया वि भायगा सगलगहमंडलमुदय-
त्यमणचक्रादवारिउज्जंने विवागाओ पेलिप मह ई-
सियं, पेलिओ व अहं महियले, तस्मो मे इमं जोहससत्यं क-
यं जर असव्वं ता किं परिमियं भासिउजइ, मिच्छुत्तं पि-
यइमइणो पिज्जाइया वज्जागतसरिंसं पिठवयणं तहैव पडि-
वउत्तंति । अहो अक्खायविलसिया एसि, जभो—“वच्छुले य वि-
लाए,खंडं वंछिणु मायगमिमं ति । पुणेहिं भयिरिहिं, बाला ल-
हु लोलविउज्जंति ॥ १ ॥” तयणु भूदवस्सेव तस्स वक्खमयं-
कुणंता चिट्ठिं-जमेस वराहमिहोरो मोहणनहमगयाऽइव-
हुक्काहिं विज्जाहिं विपत्तौ गहणेहिं सइ बुवालसवासार्इ
भमिऊण जोहससत्यं च काऊण महियलमोहोचं चउहसवि-
ज्जाठाणपारमो जाओ, अज्ज वि इय तपसिउती लोए विष्णुरइ,
पइट्टाणपुराहिराओ वि विवकल्लु सि तं पूइइ, जभो लोओ
पूरयपूयो न परमायविक, स कावसंजसमो इ इंदनीम-
णि सि संगहिकुण रखा स पुरोहिओ विहिओ, न य वि-
यारसारा हवंति रायाओ, तं च रायपसायपसं मुणिकुण
जणो विस्सेणु सम्माणेइ । अह सिरिभद्रवाहुगुह सयलम-
वज्जिणायं वयणायमण सिवेंतो पइट्टाणपुरवाहिकउज्जाणे
समोसारिओ । तथोऽऽनयं सूरिसरमायविकुण राया पोरप-
रिबओ वेदिउं गभ्रो, रायाणुएल्लिप वराहमिहोरो वि । तिमि
समए रायासिसमक्कसं पणुण पुरिसणु वराहमिहोरो व-
डावियो दोय । संपयं चैव तुम्हं घरे पुत्ता उत्तयो, तं सु-
णिय राया हारिंसिओ चडाविय नरस्स पारंभोसिं
दाणं दाऊण पुरोहंयं वाहंइ—साहसु तुमं, एस तुम्ह
पुत्तो केरिसविउत्तो कियपमाणाऊ अहं च पयाउज्जो
होदी, न व ति । संपइ सव्वमनुपुत्तो समसुम्मिको सि-
रिभद्रवाहुसूरि तहा जोहसचक्रानिरिक्खणवियकणुओ तुमं
च । अओ दुवे वि राणिचूडामाणो विचारिकुण आइसह ।
तस्मो वराहमिहोरो सहायचवलमहाणजइल्लणं नियमाणु-
करिंसं च जाणावयंतो वागरोइ-महागय । मय पयस्स जम्म-
कालमहागइयं विधियिय एस सिस् वारससयपमाणाऊ तु-
ह तुपुत्ताणं च पूओ अद्भारसविज्जाठाणपारमो भाव-
स्सइ, पयमिं समय जिणमयम निमित्तकहणं निसिद्धं पि
मुणंतो । भद्राहोलायणो जिणमयपमायणत्थं कडुओलहाप-
यं रोतच्छेयणकप कौरंतं सइसुवजयाइ ति विधागिऊण
गीयत्यसरोमणो सिरिभद्रवाहुमहामुणी वत्स दारमस्स स-
चदिणंते विज्जालियाओ मरणमाइसइ । तं वयणमायजिऊण
कावेणु पज्जलारो वराहमिहोरो जरवई पइ जएइ-वैच । जइ एयं
पयाणं वयणमज्जा होइ ता तुम्हे, मियाळं कौवि पयंओ इओ
कायवो । एवं वाइरिऊण रोसारुणमवो वराहमिहोरो राव-
सहिओ नियघरं गभ्रो । तेण भलं गंतुणं च बालो मंदिइऽऽनं-
तरे शुक्कट्टाणे ठाविओ चउहसि च घरवाहि उम्ह-
सुइहा ससथा नियसिया, धारो पुण मायणासामाणीस-
हिया अम्मितरे चैव निविडनिविडं कयाडसुवंत्तं संध-
ट्टिकुण जागरमाणी बालं रक्कइ, तस्सारिदुमयवत्स दुवा-

रदंसे सयं बराहमिहिरौ स्वविसिय विद्यालसंभारं रक्तेह,
 संपत्ते ससमे विषे तद्वेध तेलि रक्तांताणं उक्तिरिय विद्याला
 महायूला बुभारमला सहसा बालगोबारे पडिया । तत्पाय-
 यदारयो मभो । धार्य हाह सि वोको कभो जं जं
 यस मव रक्तांतीय चार उक्कगनिदिभो वि अगलेण बा-
 लगो निहभो । तं वज्जनिवाससिरिं वयसं सुमिष पुरोहि-
 भो मुक्काविमोक्षिषक्को यस सि धरणीतेले पडिभो, सिस्
 रोवयारोहिं पुवरवि पत्तयेवणो उव्याडिऊण कवाडसंपुडं
 तं सुयं मयं पासिऊण हियं ताडयंतो रोहं पयत्तो—“ हा-
 हा दुर्तेने दिम्ब !, रोभिऊण सुवहुमं । समुम्भोसि कि पा-
 प !, मत्तंति एव मे सुयं ॥ १ ॥ ” एयाभो विरहाभो अहि-
 यरं दुमह सस्तु एव मे हियं नापाऽसक्तसं । एवं सोयं
 करंतेण जणो वि रोवाविभो । राया वि विज्ञायवइयोरो
 आगंतुं तं पुराणावमथियसंसारणिक्कावयथोहिं पडिभो-
 हेह, इय साहेह भ-भो बराहमिहिर ! सिरिभइवाहुसामि-
 निवरेयं नायमवितहं जायं, परं विद्यालाभो जं तस्स म-
 रणमुपगुहं तं अलक्षं हीसह, अमो तस्मरहेउं धारं
 पुक्कह, धार्यं वि सा अगला आयिऊण रणे हंसिया,
 तीए अगविभागे उक्तिरियं विरालियं ददूण संजायवि-
 म्भो राया सूरिायगुणकिणमुहरिमुहो यजरह—
 अहो ! पिच्छह जाया सेयंभरायं नाणल्लिखल्लोभो, तं सभं
 खय सभन्नुपुत्तया, जं एवमविसंलक्षययण, एवं वमकिभो
 य उक्तिऊण सिरिभइवाहुगुहं पणमिय पुक्कह-भयं । कण
 हेउण। पुरोहिद्वययणमसभं जायं तभो । गुरु भणह-महारा-
 य ! एस गुरुपडिणीभो वपाहं पडिवाडिं वि णुमूहं तुह
 पुरोहिभो, तण हेउण। एयस्स वयणं न सभं हीह, जं च ए-
 व्वन्नुमा पणीयं वयणं तं जुगतिं न लज्जाहोह ! तभो
 राया नायपरमयो जंपह—हा मिच्छत्तभूएपाणोहियम-
 णा सयलमेव माहियलं कणयमयं मज्जमाणेण मय निरयणं
 मणुअजम निग्गमियं, ता भयं ! एरिसियं मह सिक्खं हेह,
 जेण कयंथो होमि । तभो गुरु दुग्गहमणपडिक्कं ध-
 म्मसिक्कं सहासमक्कं रणे थियरह, सो वि तं से सुखा
 सिरसा पडिक्कह । जणभिरं वयकलेवं व पुरोहिदयतं
 वइय राया जिणधम्मं पडिक्कह न पमिरं व थं लोभो
 तमुवपडिह, सो वि नियतणयमरणेण नाणासच्चत्तणेण लो-
 यावपायणं संजायसंसारनिवेषो सव्वहा विगयसम्मसो
 संगहियमिच्छत्तो पटिक्काणपवप्पजं पडिक्कजिय सुजियेण
 पभोसमावहतो अक्काणकटुतवाह सुसरमाययिय अणुद्विपाव-
 सत्तो मरिऊण अप्पडिभो बंतरो जाभो । अहं सो बाणमंतरो
 विअंगमाणेण नियपुव्वभवमोहला मिच्छत्तोवयवसेण जि-
 णसत्ताणं एरमभेरं वहतो वितेह-कया थं अहं पुव्वभव-
 खरसायं पवणमंणु एव उक्कधिय सुहिभो हविसं ? तभो
 देवकिक्कमकाऊण जिण भिरसाणं साहूण सावयार्हणमुच-
 सत्तं काउकामो तच्छिदाणि वगसेह । तभो सया अप्पमसाणं
 सावज्जलोगविरयाणं साहूणीं अणु एव न कि पिक्कह ।
 दुसणं, तेलि व केसमिय वि मोहिडमसमयो हत्येण हयं
 मलंतो बंतेहिं उट्टे खंडतो मुट्ठिह हियं माजितो मिसीए सीसं
 कोडंतो विहरयो होयया । ततो तपुद्धं हंथियऊण किरियाकला
 वसिहत्ताणं समथोवासायार्हं हिं हंथियऊण स उट्टो बाणमं-

तरो विविधे उवसेण कुणह । तभो सावया सुवसायरबुविहि-
 यायरा बुद्धिबियारेण तं बंतरकयमुचसत्तं आणिय पक्कपं भं-
 तयेति-जहा सिंहं विणा करी न थियाग्गिह, जहा भाणुं विणा
 तिमिरपडलं न कडिजह, जहा पवहयं विणा सायरो
 न लोचिजह, जहा भोसहं विणा वाही न कडिउजह तहा
 गुरुहि विणा एस उवहयो न बिहंमिजह । तभो एयस्स
 अयस्स संसुगगा तेसि सिरिभइवाहुसुणीं पासे पेलिया
 विअत्तिया । तेदि वि नाणेण बराहमिहिरबंतरस्स बुद्धिबिदियं
 नाऊण सिरिपासत्तामिणीं उवसगहृत्तयवणं संयकए प-
 डियं । सभेहिं वि तं पडिभं । तभो तप्पभावेण वायपिअियव-
 हतु एव विवहुभो उवहयो, कप्पवलिं एव मयं वदियययणणी
 जाया सत्ती, अमो अज वि तं यवणं सप्पमावं पडिजमावं
 सव्वसमीहिययं संपादेह । अहं जुगप्पहाणऽऽमो सिरिभ-
 इवाहुसामी—आयारं १ सुवज्ज २ अक्कस्स ३ दसवे-
 यालियधउत्तरअक्कयणऽऽसि ४ कप्प ७ ववहार न सुरियपञ्च-
 उयं ६ रिसिमासियाणं १० दस निजुसंभी काऊण जि-
 णसाणं पमावेऊणं पंचमसुवकेवलिययमणुहियऊण य
 समए अणसणविहाणं तं वसाऽऽवासं पत्तो सि ॥ ग० २
 अधि० । कर०० ।

“ सज्जंभवस्स सीसो, जसमहो तभो आसि गुणरासी ।

सुंदरकुलपुत्तो, संभूतो नाम तस्मावि ॥ ५ ॥

सत्तमभो थिरपाहु, जाणुयसीससुपडिक्कयसुवा (पा)ह ।

नामि भइवाहु, विदिभो सो धम्ममहो सि ॥ ६ ॥

सो पुण चउदसपुव्वी, बारस वासाहं जोगपडिक्को ।

सुत्तयेण निवंधइ आयं अज्जयणधंसस ॥ ७ ॥

पलिया व अणाहुदी, तया आसी व मज्जेदेसस्स ।

दुस्मिक्क विण्णुदा, अयं विसयं यत्ता साहु ॥ ८ ॥

कहि वि विराहणाभी—एहिं अहीरुपदि कम्माह ।

समरोहिं संकिहं, पक्कक्कसायार्हं भसाहं ॥ ९ ॥

वेयहं कंदराय य, नदीसु सेदीसपडिक्कलेसु ।

इहलोगअपडिक्का, य तय जणयार्हं वट्ठि ॥ १० ॥

ते आगया सुकालं, सग्गमणसेसया ततो साहु ।

बहुयाणं वासाय, समया विसयं अणुप्पत्ता ॥ ११ ॥

ते वार्हं एकमिहं, यसेसा विरस ददूण ।

परलोगममणपक्का-गयं व मयंति अप्पाणं ॥ १२ ॥

ते विति एकमिहं, सग्गमो कस्स किस्सो अरंति ।

हंति दुट्टाकाले, अमहं नहो हु सग्गमां ॥ १३ ॥

जं जस्स धरह कंठं, तं तं परादिऊण सव्वेसि ।

तो नेहिं पिडिताहं, तदियं एकारसंगां ॥ १४ ॥

ते विति सक्कसार-स्स सिद्धिवायस्स नथिय पडिसारो ।

कह पुव्वगए य विणा, पवयणसारं धरेहामो ॥ १५ ॥

सग्गमस भइवाहु-स्स नदरे वोहत्तविभो अपरिसेसाहं ।

पुव्वार्हं अक्कथ उ, न कहिंवि वि अथिय पडिसारो ॥ १६ ॥

सो वि चउदसपुव्वी, बारस वासाहं जोगपडिक्को ॥ १७ ॥

विज्ज न वि विज्ज बा वा-यणं ति वाहिप्पको ताव ॥ १८ ॥

संघाडपण गंतु-ण आणितो समणसंयवययेणं ।

सो संघसरपमुदे-हिं गयममुदेहिं आभयो ॥ १९ ॥

तं अज्जकालियं जिण-वरसेभो तं जायए सग्गो ।

पुव्वसुयं कस्स धारह, पुव्वार्हं वायणं देहि ॥ २० ॥

सो भणति एव भणिए, असिद्धकिलिद्वयण वयणाणं ।
न हु ता अहं समथो, इहिए भे वायणं दाउं ॥ २२ ॥
अण्डे आउस्सा, मउळ किं वायणाएँ कायव्वं ?
एवं च भणियमिना, रोसस्स वसं गया साहू ॥ २३ ॥
अह विष्णुंति साह, इनेवं पत्तिणपुच्छेण अण्ड ।
एव भणोस्स तुहं, को दाँदा होइ तं मुणुसु ? ॥ २४ ॥
सो भणति एव भणिए, अविस्सो वीरवयणनियमण ।
अउज्जेयसो सुयनि-एहवां नि अह सव्वसाहू अ ॥ २५ ॥
तं एव जाणमाणे, नेव सि त पांडिपुच्छं दाउं ।
सं ठाणं संपनं, कह तं पानेह दाहामो (?) ॥ २६ ॥
बारसविहसंभोगे, विष्णुए ते य समणसंघे वि ।
जसे जाइउज्जेतो, न वि इच्छसि वायणं दाउं ॥ २७ ॥
सो भणइ पुव्वमाणए, जसभारिओ अयंसभोहो वीरो ।
एकेण कारुणं, इच्छं भे वायणं दाउं ॥ २८ ॥
अण्डे आउत्तो, परण्डे सुट्टु दाणं उज्जुत्तो ।
नेवाहं वाहरियव्वो, अहं पि न वि वाहरिस्सामि ॥ २९ ॥
पारियकाउस्सामो, भत्ताद्वितो वा अहव सज्जाम ।
मिती य अनितो वा, एवं भे वायणं दाहं ॥ ३० ॥
पादंति समणसंघा, अण्डे अणुयस्सिो तुहं छुं ।
वेहिय धम्मो वाहं, तुहं छुंरेण दिच्छामो ॥ ३१ ॥
जे आसो मेहायो, उज्जुत्ता वाहणधारणममथा ।
ताणं पच्चसयाहं, सिक्कलगसाहुणमहियाहं ॥ ३२ ॥
वेयाधच्चगरा स, परळसं सउत्तिहा दा नो ।
भिक्षवस्मि अण्डिबुद्धा, दिया य रति च सिक्कंति ॥ ३३ ॥
ते एगसए साहू, वायणपरिपुच्छणाएँ परितंता ।
आहारं अलहंता, तथ य जं किंवि असुमुंता ॥ ३४ ॥
उज्जुत्ता मेहायो, सिद्धा उ वायणं अणममाण ।
अह तं योयां योया, सव्वे समणा वि निस्सरिया ॥ ३५ ॥
नि० । (स्थूलमद्रवृत्तम् 'भूलभू' शब्दे चतुर्थभागे २४१५
पृष्ठे गतम्)
“एतेहि नासियव्वं, मए विणा, वि जह साखण भणियं ।
जं पुण भे अवरउं, एवं पुण उहनि सव्वेणं ॥ ३६ ॥
पुच्छमि य मयहरया, अणुगया जे मरइ संपदां काले ।
गोरविण भूलभू-मि नासनट्ठाइ पुव्वार्हं ॥ ३७ ॥
अह विष्णुंति साह, सगळ्ळया करिय अजलिं सोसे ।
भस्स तापसा इह, इमस एकावराहस्स ॥ ३८ ॥
रागेण व दोखेण व, जं व पमाण किंवि अवरउं ।
तं भे ! सं (तसि) उत्तरणुणं, अजुणकारं स्वमांवि ॥ ३९ ॥
अह सुरकारिकउवमा-णवाहुया मधवाहुया भणियं ।
मा गळ्ळह निव्वेयं, कारुणसं निस्सामि ॥ ४० ॥
रायकुलसरिसभूते, सगडालकुलमि एम सभूते ।
मंडगळो वेव पुणो, विसाराओ सव्वनपेसु ॥ ४१ ॥
कोसाजामगगणिया, समिद्धकोसा य विउलकोसा य ।
जायं घर उ विहारी, रतिस्संवेसमि वेसमि ॥ ४२ ॥
बारस वासा वासउं, कोसाएँ वरमि सिधिररसममि ।
सोऊण य पियमरणं, रळो वयणेण निगच्छा ॥ ४३ ॥
तेगिच्छसिसवयणं, कोसे आउच्छुर सयं भणियं ।
क्खिणं लु एहं सासियं, अहयं बुद्धापरान्हं ॥ ४४ ॥
अवगाराहंविमुक्को, जिअइ चंदो व्व सोमंगमीरो ।

परिमलसिरीं वहतो, जोएहानिक्कं सस्सी वेव ॥ ४५ ॥
अवभाउ निगओ सो; सा रणे पारियणेण कहित्तो ।
मलव्ववारणुगओ, इह पत्तो राउलं दारं ॥ ४६ ॥
अंतेउरं अ गहतो, विणीयावयणओ परिससंसारो ।
काऊणं सो भरो, रळो पुरओ डिओ आसि ॥ ४७ ॥
अह भणइ नेवराया, मतिपयं गिहधूलभू ॥ ४८ ॥
पांडवउज्जुतं न यडाइ, निअि नवपायरसयाहं ॥ ४९ ॥
रायकुलसरिसभूए, सगडालकुलमि तं सि संभूओ ।
सांथमु य निम्माओ, गिणहुसु पिउनेतिंयं एयं ॥ ५० ॥
अह भणइ धूलभूहं, गांणयापरिमलसमणियसरीरो ।
सोमोक्कयसामांथो, पुणो वि से विणुवेस्सामि ॥ ५१ ॥
अह भणति नेवराया, केइ समं दाइं तुम सामयं ।
को अणं वरतरओ, निम्मातो, सव्वसंथेसु ? ॥ ५२ ॥
केवलरयणेण ततो, अण्णाणं सुट्टु संवारासा ॥ ५३ ॥
अंसुनि निगहुंयतो, अंसंगवर्वाणं अह पविट्ठो ॥ ५४ ॥
जित्तयामिंसं दिशं, नात्तयामिंसं इमे तु भुत्तं सि ।
इतो नवरो पडामो, कसो व मीणाउलवरमि ॥ ५५ ॥
आणो रउमं भोगा, रळो पासमि आसणं पडमं ।
सुव्वयइ इमं न खमे, खमे तु अण्णकखमं काउं ॥ ५६ ॥
कोसे परिचिनेता, रायकुलाओ य जं पारिक्कित्तं ।
निरयेसु य जं केसं, ता सुव्वति अण्णाणं केसं ॥ ५७ ॥
तं जिय पारिहियवथं, जिणुसु कुणइ अगओआरं ।
बंवलरयणो गुट्ठि-कारं उभोट्टियं पुरमां ॥ ५८ ॥
एयं मे सामयं, भणइ अयणेहं मयथो गुट्ठि ।
तो णं केसविहणं, केमहिं विणा पत्तोपति ॥ ५९ ॥
अह भणइ नेवराया, वयइ गांणयावरं जइ कहिंवि ।
तो तं अस्सवयादो, तीसं पुरमां वि वापिमां ॥ ६० ॥
सो कुलवरमस भिजि, गांणयावरसंनियं य सामिहिं ।
पाएण पुणो वेउं, गांणियमारा अणवयक्कमां ॥ ६१ ॥
जं एयं पुट्ठावउ, एवं सज्जामाणउज्जुत्तो ।
मारवकरणेण हिओ, सीलमरुवहणधारणया ॥ ६२ ॥
जह जह एहं कोलं, तह तह अण्णावगहसंरद्धा ।
अणुमारा पण्णाए, निस्सयउ वट्ठेव्हितं ॥ ६३ ॥
उण्णायाणीहिं अवरं, केहं विउज्जाए इतरणं ।
अउरन्विहविउज्जाहिं, इट्ठाहिं काहिं उज्जाहं ॥ ६४ ॥
मेनेहिं य खुणीहं य, कुच्छयविउज्जाहिं तणं मिमित्तणं ।
काऊण उवउक्कायं, भमिहो सोउणंनसंसारं ॥ ६५ ॥
अह भणइ धूलभूहं, अयो कवं न किंवि काहामो ।
इच्छामि जाणुं जं, अहयं वत्तारि पुव्वार्हं ॥ ६६ ॥
....., सुयमेसाहं च बुगहाहिं नि ।
दस पुण ते अणुमाणे, जाण पण्डाहं वत्तारि ॥ ६७ ॥
एतस कारणेण उ, पुरिसज्जुगे अट्टममि बारस्स ।
सयराहेण पण्डाहं जाण वत्तारि पुव्वार्हं ॥ ६८ ॥
अणुवट्ठणो य तवो, तवपांरओ य दांवि विच्छिज्जा ।
अउदसपुव्वयरमि, धरंति ससा उ जा तिथं ॥ ६९ ॥
तं एवमगवंसो, य नेद्वंसो मयववंसो य ।
सयराहेण पण्डा, समयं सज्जामयवंसणं ॥ ७० ॥
पडमो दसपुव्वार्हं, सगडालकुलस्स जसकां धारो ।
नामंय धूलभूहं, अविहिं साधमममो ति ॥ ७१ ॥

नामैष सन्ध्यामसौ, समये समणमुनिनां कृतम् ।
 होही अयच्छिमे किर, दसपुष्पधारिणी वीरी ॥ ६८ ॥
 एषस्त पुष्पसुपसा-परस्त उदहिं वष अयस्मिन्स्य ।
 सुगन्धु अह अस्थकाले, परिहाणी दीसए एत्थ ॥ ६९ ॥
 पुष्पवृक्षजलपरि, विजाए सन्ध्यामस्यमि ।
 धम्मार्थायनिसिद्धो, होही लोमां सुयनिसिद्धो ॥ ७० ॥ ”
 ति० । कस्य० ।

भद्राहुगंडिया-भद्राहुगण्डिका-ली० । गण्डिकाणुयोग-
 भेदे, स० १२ अक्ष० ।

भद्रमय-भद्रमन्स-ति० । भद्रं मनो यस्य सः । अथवा-भद्र-
 मय मनो यस्य स तथा । धीरे, हस्तिभेदे, पुरुषभेदे च ।
 पु० । स्या० ४ डा० २ उ० ।

भद्रमूति-भद्रमूति-ति० । श्रियदर्शने, “ भद्रमूर्तेरमुष्य च । ”
 डा० १२ डा० ।

भद्रमृतय-भद्रमृतक-पुं० । नागमृत्क, वाक्० । साधार-
 णशरीरबाधरवनस्थकथिकभेदे, जी० १ प्रति० ।

भद्राणि-भद्राणि-ली० । भद्राणि पुण्यानि सम्यक्त्वाः । मनुष्य-
 मय वा, जी० । वाक्० । उच्चयिनीनगरस्थाया वास-
 यदस्ताया घाड्याम्, आ० क० ४ अ० । आ० ।

भद्रसालवण-भद्रसालवन-न० । उम्भूतीपरस्थस्य मेरुपर्वतस्य
 भूमी स्थिते स्वनामक्यात वने, जं० १ वक्त्वा० । जी० । ज्या० ।
 दो भद्रसालवण । स्या० २ डा० ३ उ० ।

मेरुमधिकृत्य—

भूमीए भद्रसालवण । दो भद्रसालवण । इति च ।
 स्या० २ डा० ३ उ० ।

भद्रसालवनं स्थानतः पृच्छति—

कहिं थं भे । मंदरे पक्वए भद्रसालवणं थामं वणे पस
 ते । मोअभा । धरणिअले एत्थ थं मंदरे पक्वए भद्रसालवणे
 पसत्तं । पाईएपडीयाए उदीणदाहियवित्थिणे सोमण-
 सविउत्तएवमपमायणमालवेंतेहिं वक्खारपक्वएहिं सीआ-
 सीआआहिं अ महाण्णहिं अट्ठभागपविभते मंदरस्स
 पक्वयस्स पुरच्छिमपक्वच्छिमेणं वावीसं जोअणुसहस्सां
 आयामेण उत्तरदाहियेणं अट्ठह्जां जोअणुसयां वि-
 वल्लंभेणं, तीसे थं एवाए पडमवरवेइआए एमेण य
 वणसडेणं सक्कमो संपता संपरिकित्ते, दुएह वि वण्णो
 भाणिअण्वो कियेहिं किएहाभासें जाव देवा आसपति ।

मौलम् । धरणीतलेऽत्र मेरोमंद्रशालवनं प्रकृतं, प्राचीनि-
 त्यादि प्रायत् । सीमनसविष्णुप्रभणधममालवणस्यवज्रिव-
 ल्लकारपर्वतैः शीताशीतोदाभ्यां च महानदीभ्यामष्टभागप्र-
 विभक्तगुहा कुनम् । तथाया-एको भागो मेरोः पूर्वतः, क्रि-
 तीवः परतः २, नृनीयो विष्णुप्रभसौमनसमध्ये दक्षिणतः ३,
 कानुनी गण्डमारान्द्राव्यधर्ममध्ये उत्तरतः ४ तथा शीतोदा-
 या उत्तरतो मच्छनया दक्षिणतएव पूर्व पश्चिमविभागेन
 द्विषाकृतं, ततो लब्धः पञ्चमो भागः ५, तथा पश्चिमतो
 ३४४

गच्छत्या पश्चिमतएव दक्षिणोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः षष्ठो भागः ६, तथा शीतया महालया दक्षिणामि-
 मुक्तं गच्छत्या उत्तरतएव पूर्वपश्चिमभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः सप्तमो भागः ७, तथा पूर्वतो गच्छत्या पूर्वतएव दक्षि-
 णोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो लब्धोऽष्टमो भागः ८ । स्यापवा
 मन्दरस्य पूर्वपश्चिमनतश्च द्वाविंशति द्वाविंशतियोजनसह-
 स्राण्यामेन । कथमिति चेत्तुयतः कुकुआवा विपञ्जशयोज-
 नसहस्राणि ५३०००, एकैकस्य च वक्खारगिरिमुले पृथुयं
 पञ्च योजनशतानि, ततो द्वयोः शैलयोर्मूलपृथुयपरिमाणं
 योजनसहस्राणि ५४०००, तस्मात्मेरुदयासं शीथितं
 शेषं कानुस्यारिशयोजनसहस्राणि ४४०००, तथा मध्य-
 द्वाविंशतियोजनसहस्राणि २२०००, पूर्वतः पश्चिमतश्च भव-
 म्ति । अथ येऽनुपपद्यन्तशतानवमुक्तं २६२२ योजनानि,
 अन्तरनदीषट्कम् ७५० योजनानि, वक्खारारष्ट्रम् ४००
 योजनानि, शीतोदाश्चमुक्त्वा ५६२२ योजनानि । एतेषां वि-
 स्ताराः सर्वाप्रमीलेन पटवत्सारिसयोजनसहस्राणि । एतच्च
 लतप्रमाणमहाविदेहजोवायाः शोधयतं, शेषं चतुःपञ्चा-
 शयोजनसहस्राणि । एतावद्भद्रशालवनक्षेत्रं तच्च मेरु-
 सहितमिति धरणीतलस्य दक्षयोजनसहस्रांशधने, शेषं क-
 नुस्यारिशयोजनसहस्राणि, तस्याऽहं एकैकायां द्वाविंश-
 तियोजनसहस्राणि, उत्तरतो दक्षिणतश्च नृनीयां योजन-
 शतानि, विष्कम्भेन दक्षिण उत्तरतश्च नद्भद्रशालवनमर्ज-
 वृनीययोजनशतानि, यावदेवकुलपुत्रप्रतिमस्थः । अत एव
 देवकुलमेकस्यकुलस्यासौ विदेहयासि क भद्रसालवणाव-
 काश इति प्रश्नो दूरापास्त इति ।

अथान सिद्धाऽऽयतनाऽऽविचक्रयत्नामाह—

मंदरस्स थं पक्वयस्स पुरच्छिमेणं भद्रसालवणं व(प)णामं
 जोअण्णहिं ओमाहिता, एत्थ थं मई एगे सिद्धाययणे पस-
 ते, पणामं जोअण्णहिं आयामेणं पणवीमं जोअण्णहिं वि-
 वल्लंभेणं छत्तीसं जोअण्णहिं उट्ठुं उच्चत्तं थं अणेगलंभसयस-
 सिवित्ठे वण्णो । तस्स थं सिद्धाययणस्स तिदिमिं तओ
 दारा पण्ण । ते थं दारा अट्ठ जोअण्णहिं उट्ठुं उच्चत्तं, च-
 त्तारि जोअण्णहिं विकल्लंभेणं तावइयं च व पवेमं थं, से-
 आवरकणगण्णपिआणां जाव वणमालाओ भूपिआमां अ
 भाणिअण्वो, तस्स थं बहुपञ्चदेसभाए एत्थ थं मई एगा
 मणिपेठिआ पण्ण । अट्ठ जोअण्णहिं आयामविकल्लंभेणं, च-
 त्तारि जोअण्णहिं बाहल्लेणं, सक्खरयणाभया अट्ठा, तीसे
 थं मणिपेठियाए उवरि देवच्छंदए अट्ठ जोअण्णहिं आयाम-
 विकल्लंभेणं साइरंगां, अट्ठ जोअण्णहिं उट्ठुं उच्चत्तं ० जा-
 व मिणपेठियापण्णो । देवच्छंदगस्स ० जाव धूवकुट्ठु-
 आणं मंदरस्स पक्वयस्स दाहियेणं भद्रसालवणं पणामं,
 एवं चउडिसिं पि मंदरस्स भद्रसालवणं चत्तारि सिद्धायय-
 णा भाणिअण्वो, मंदरस्स थं पक्वयस्स उत्तरपुरच्छिमे थं
 भद्रसालवणं पणामं जोअण्णहिं ओमाहिता एत्थ थं चत्ता-

रि शेदापुक्खरिणीओ पयणत्ताओ । तं जहा-पउमा १ पउ-
मपपमा २ कुमुदा ३ कुमुदपमा ४ । ताओ शे पुक्ख-
रिणीओ पयणत्तां जोअसाई आयामेणं पयवीसं जोअ-
साई विक्खंभेणं दस जोअसाई उव्वेहेणं वयुओ । वंअ-
वयुसंहाणं भाणियअव्वो, चउरिदिं तोरणा ० जाव तांमि
शे पुक्खरिणीओ बहुमज्जकदेसमाए एय शे महं एगे
ईसायस्स देविंदस्स देवरणा पासायवडिंसए पयत्त, पं-
च जोअयमयाई उव्वं उव्वचेणं, अट्टाई जोअयमयाई वि-
क्खंभेणं, अगयमूलिअ एवं सपरिवारो पासायवडिंस-
ओ भाणियअव्वो । मंदरस्स शे एवं दाहिणपुरव्झिमंशं पु-
क्खरिणीओ-उपपलुग्गमा ? शलिया २ उपपला ३ उ-
पपलुजला ४ । तं चेव पमांशं मज्जे पासायवडिंसओ, स-
क्कस्स मपरिवारो तेण चेव पमाणंशं दाहिणपक्खिमंशं
वि पुक्खरिणीओ भिमा ? भिगनिमा २ अज्जला ३ अज्जण-
पपा ४ पायवडिंसओ सक्कस्स सीहासंशं सपरिवारं उत्त-
रपक्खिमंशं पुक्खरिणीओ-सिरिकंता १ सिरिचं-
दा २ सिरिमहिआ ३ चेव सिरिलया ४, पासायवडिंसअं
ईमाशस्स सीहासंशं सपरिवारं ति ॥

मेरोः पूर्वतः पञ्चाशद्योजनाभि भद्रशालवनमवगाहानतिक-
र्यात्रान्तरे मरुदेकं सिद्धायतनं प्रकृतं पञ्चाशद्योजनाभ्यामि-
न पञ्चविंशतियोजनानि विष्कम्भेन, षट्त्रिंशद्योजनानि ऊ-
र्द्धोच्चत्वेन, अनेकस्तम्भमग्नमश्विरेष्टेनत्यादिकः स्वर्तोऽथे-
नश्च वर्णकः प्रागुक्तो प्राह्यः । अत्रापि द्वारोऽऽविर्णकसूत्रा
स्याह— (तस्मै च इत्यादि) प्राग्बन् (तस्मै लि । तीस-
रं इत्यादि) सूत्रद्वयम् । अथोक्तरीतिमवशिष्टसिद्धा-
यतनेषु दृश्यति— (मंदरस्स इत्यादि) मन्दरस्य पर्वतस्य
दक्षिणतो भद्रशालवनं पञ्चाशद्योजनाभ्यामवगाह्याद्यालापको
प्राह्यः । एवं चतुर्विधवि मन्दरस्य भद्रशालवनं अत्रारि सि-
द्धाऽऽयतनानि भणितव्यानि, यच्च भिष्यतिदेश्येषु व-
त्तार्यसिद्धिद्वानि तत्र जम्बूद्वीपद्वारवर्णकं च— वत्तारि द्वारा मा-
णियअव्वो— इत्येतत्सूत्रव्याख्यानमुत्तरयामि । अथैतद्वत्तपुष्-
करिणो वक्रपथाः— मंदरस्स इत्यादि सुगमम् । अत्रासां प्रमाणा-
ऽऽद्याह— (ताओ गुमित्यादि) मेरोरीशायां दिशि भद्रशालवनं
पञ्चाशद्योजनाभ्यामवगाह्यात्रान्तरे चतस्रो नन्दाः नन्दाभिधाना-
शाम्भवाः पुष्करिण्यः प्रकृताः । आसां च प्रादक्षिण्येन ना—
मानि यथा पक्खमा कुमुदा कुमुदपमा, चैव समुच्चये, ताश्च
पुष्करिण्यः पञ्चाशद्योजनाभ्यामि न पञ्चविंशतियोजनाभि च
विष्कम्भेन, दशद्योजनायुक्तेष्वेनोच्चत्वेन वर्णको वदिकायनश्च
एवमां भणितव्यः प्राग्बन् । यावच्चतुर्दिशि तोरणानि । अथे-
तासां मध्ये यदस्ति तदाह— (तासि गुमित्यादि) तासां
पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे अत्रान्तरे महान्नेक ईशानस्य
देवैरुस्य देवराजः प्रसादावतंसकः प्रकृतः । कोऽथः तं प्रा-
सादं चतस्रः पुष्करिण्यः परिक्षिप्य स्थिता इति पञ्चयोज-
नान्तपञ्चोर्द्धोच्चत्वेन अट्टवर्तीयानि योजनशतानि विष्क-
म्भेन समचतुरश्रत्वाद्यामानाणि (अन्वगयमूलिअ इत्या-

दि) प्रासादवर्चनं प्राग्बन् । एवमुक्तामिहापातुल्येण सपरि-
वार ईशानेन्द्रोपयययनीयसिद्धान्ताऽऽदिपतिवारपुष्कमासा-
दावतंसको भणितव्यः । अथ प्रादक्षिण्येन शोभायिगानपुष्क-
रिण्यदिप्रकरणायाऽऽह— (मंदरस्स इत्यादि) प्राह्यः, तथैव द-
क्षिणपुष्पांशमिति आनेत्यर्थः दिशीत्यर्थः । ताश्चोपपलुग्गमा-
द्वयः पूर्वक्रमेण नद्वेय प्रमाणं ईशानेन्द्रोपयययनीयसिद्धान्ते-
नेत्यर्थः । दक्षिणपश्चिमायामि नैर्ध्वरां विदिशि पुष्करिण्याः
ष्टङ्काऽऽद्याः प्रादक्षिण्येन प्रासादावतंसकः शक्यः सिहा-
सने सपरिवारम् उत्तरपश्चिमायां वायव्यां विदिशि पुष्करि-
ण्यः श्रीकान्ताऽऽद्याः प्रासादावतंसकः ईशानस्य सिहास-
ने सपरिवारम् । अथ उत्तरदिक्पञ्चदश्वेन देशानवावयवप्रा-
सादौ ईशानेन्द्रसत्को दक्षिणदिक्पञ्चदश्वेन आनेत्यर्थः नैर्ध्व-
प्रासादौ शक्येन्द्रसत्काचिति । ज० ४ वत्त० ।

महसिरी-देशी-धोसण्ड, दे० १० ६ वर्ष १०२ गाथा ।

महेसा-भद्रमेन-पुं० । वाणलसीवास्तस्य स्वनामकथानि
जोषोष्ठिन, आ० ४ अ० । आ० १० । धरण्यस्य नागरा-
जन्दस्य स्वनामकथानि संप्रामाणीकाचितौ, स्या० ४
त्रा० १ उ० ।

महा-भद्रा-ली० । कल्याणकारिगाम्, आ० । पक्षस्य
द्वितीयास्तमोद्वादशानि तिष्ठि, च० १० पाठ० १४ पा-
ठ० पाठ० २००० ज० । स० १० । उ० १० । प्रथमवल्लवस्य
मानरि पाननपुरस्थस्य प्रजापतिभार्यायाम्, आ० १
अ० । स० । दृष्ट्यास्तस्य च भद्रायाः बलदेवः सुतोऽम-
वत् । चतुर्भिः सुचितः स्वर्ग-रचनोऽवल्लसं प्रयागः । आ०
क० १ अ० । आ० १० । " पुनो पयार्तस्म, महा अयनो
वि कुच्छं वंभूआ । " ति० । आ० १० । तृतीयवक्रवर्तिनो-
मानरि, स० । आ० । द्वितीयवक्रवर्तिनो भार्यायाम्,
स० । छत्रागरीस्थस्य जितशत्रुतोभार्यायाम् । सप्तमस्य
बलदेवस्य नन्दनस्य जनन्याम्, आ० १० १ अ० । आ०
वृ० । कौशलिकस्य नृपतेरुदितरि, " रथो वि ताह को—
सलियस धूया, महासि नामेण अण्णिदिंयि । " उ०
पाठ० १२ अ० । चम्पानगरीस्थस्य माकन्दिशार्थवाहस्य
भार्यायाम्, आ० १ ध्रु० ८ अ० । चम्पानगरीस्थस्य जिनद्व-
सार्थवाहस्य नार्यायाम्, आ० १ ध्रु० १६ अ० । चम्पान-
रीस्थस्य सागरदत्तसार्थवाहस्य भार्यायाम्, आ० १ ध्रु०
१६ अ० । राजगृहनगरस्थस्य धनसार्यवाहस्य भार्यायाम्,
आ० १ ध्रु० १८ अ० । प्रति० । राजगृहनगरस्थस्य धनार-
धेष्टिनो भार्यायाम्, आ० १० १ अ० । विनिप्रतिष्ठितः क-
स्मिंश्चिन्नगरं स्थितस्य धनधेष्टिनो भार्यायाम्, ति० १० उ०
वत्तनपुरपन्ननस्यस्य धनसार्थवाहस्य भार्यायाम्, आ० १
अ० । मगधदेश्चान्नोवरप्रामस्थस्य पुण्यशालकोटुर्बिकस्य
भार्यायाम्, आ० १० १ अ० । आ० १० । शोभाज्ज्यां
नगर्यो स्थितस्य सुब्रह्मसार्थवाहस्य भार्यायाम्, वि० १०
४ अ० । (तत्कथा "सगह" शब्दे) चम्पानगरीस्थस्य कामदेव-
शुद्धनः स्वनामकथानायां भार्यायाम्, उ० १० ६ अ० । आ० १० ।
आ० वृ० । तुर्गमिणीनारीस्थायां कल्याणस्वनामकथाना-

यां चिन्तयामास, आ० म० १ अ० । काकम्भीनगरीस्थ-
स्य धनसाध्यादस्य जनन्याम्, " काकम्भीनगरीय-
द्वा नाम सत्यवाही परिवसहः " अणु० । पुरिमतालनगरस्थ-
स्य वसुधैरधिनः पत्न्याम्, आ० म० १ अ० । मन्त्रालिपुत्रस्य
गोशालकस्य जनन्याम्, म० १५ श० । आ० म० १ अ० । पश्चिम-
रुक्कवास्ययायां स्वनामकथायां दिक्कुमार्याम्, आ०
क० १ अ० । द्वी० । ज० । आ० म० १ अ० । आ० म० १ अ० ।
नन्दीश्वरद्वीपस्य दक्षिणाऽङ्गनकपर्वतयोः परिवसितायां
पुष्करस्याम्, द्वी० । ती० । स्वनामकथायां नगर्ण्याम्,
आ० म० १ अ० । भन्ते कल्याणीकरोति वैदिनमिति भद्राः ।
अहिंसायाम्, म० १ सम्भ० द्वार । अहोरात्रद्वयमाने
प्रतिमाभेदे च । स्या० ४ डा० १ उ० । " पंचपञ्चमायां । "
प्रथमा प्रतिमा द्विदिनाभ्यां भवति । स्या० ५ डा० १ उ० ।
(व्याख्या ' पञ्चमा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३२ पृष्ठे गता)
राज्यद्वन्द्वनगरवास्तव्यवचनं द्विदिनाभ्याम्, ध० १० ।

धनमेष्टिज्ञानं विवदम्—

" अग्रियस्य मगद्वेले, वेलियवेसियमहल्लकोदले ।
रायगिहं कोलमिहं व, मुयसुक्कमलाहवरनये ॥ १ ॥
तथाऽऽसि रालिकयबहु—मण्णयया मरधयो धयां सिट्ठी ।
समुषज्जयधुमहा, भया नाम्णेण से गिहणी ॥ २ ॥
अणुपालो धयधेवा, धणधो धणरक्खिअओ सि सुपसिद्धा ।
सउरे चउराणुणध्या—युयु व तसि सुया पवरा ॥ ३ ॥
कममो तेमि भज्जा, सिरी य लच्छी धया य धया य ।
नियमसुंउरिमसा—लिणीउ विट्ठेन सुदियाओ ॥ ४ ॥
करयासि पण्णयधो, सिट्ठी चित्त वयं गहिउकामो ।
एए विदिया सुदिया, तणया मे इचिचरं कालं ॥ ५ ॥
जह पुण का वि हु सुएहा, कुण्डुभमारं पण्णिअ धावित्ठुं ।
तो पच्छा वि अइसुहं, न मुणंति गये पि कालमि ॥ ६ ॥
का पुण इमाण उच्चिया, गिहचिन्ता सि हुं सुपुआ जा ।
सउण मरह नेया, पुण्णसारेण जं सुद्धी ॥ ७ ॥
जुअह तओ पण्णिका, इमाण सुहिसयणं पुण्णकण्ठं ।
जं संठविप कुण्डा, कुण्डिणो हुंति किलिपयं ॥ ८ ॥
इय चित्तिऊमुहं—इमंइवं सतिऊण नियगेहं ।
नियमित्तनाहवणं, निमतप मोयगुण्ण ॥ ९ ॥
अणुत्तरं च सम्मा—णिऊण तंयोल कुसुम मारोहि ।
तस्स समकण्ठं सिट्ठी, हकायावेइ बहुआओ ॥ १० ॥
पण पुण सालिकण, अण्णिऊण पण्णेइ रक्खिय ध्व ति ।
अइया मग्गेमि तया, एए मे अण्णियउअ य ॥ ११ ॥
एवं ति ताहिं भण्णिय, विसज्जया उअरवेण नियसयणा ।
पसा य सयं ठायं, किमिय तत्ते ति सविपक्का ॥ १२ ॥
मण्णिअइ जया ताओ, जओ तओ गिहियहं समपिहसं ।
इय चित्तिप पदमाप, बहुरे ते उच्चिया अ सि ॥ १३ ॥
वीयाए तुसमायं, अयणेउं भण्णिया लहुं वेव ।
तइयाए तायसम—णिय सि अइगउअवराए ॥ १४ ॥
उउजलवसंणयं हं—अण्णिय पण्णियय भूतणकरंउ ।
पण्णियतिकाएपण्णिय—उउजओओ रक्खिया ते उ ॥ १५ ॥
अह धजाए नियपिय—मेहमो सदिऊण सयणजयो ।
मण्णियो अह पण्णिय, बुद्धिमिमे जंति तह कुण्ण ॥ १६ ॥
सेव वि वरित्तारसे, पसे ते वाविया पण्णयेण ।

सुद्धिमि कियारे जल—अण्णियमि परोहमणुपत्ता ॥ १७ ॥
तो सव्व उक्कण्णितं, पुण्णरवि आरविआ कमेण तओ ।
अओ पदमं वरिसि, पसत्थओ पण्णयो तेसि ॥ १८ ॥
वीयम्मि ववुंउरे आ—इगो उ तइयम्मि चारिया जाया ।
तुरिए कुंओ पंचम—वारसे पुण कुंमसहसाणि ॥ १९ ॥
अह सिट्ठिणा वि बोयण—पुरस्सरे सयमणार पण्णकण्ठं ।
सह, थिय बहुराओ, सालिकणा मग्गिया तेउ ॥ २० ॥
किउण्ण सुमरिय सिरी, जओ तओ अण्णय कणे पंच ।
अइ सवहमाविया भय—उ उच्चिया ते मए ताय ॥ २१ ॥
एवं लच्छी वि कहे—इ केवलं भण्णिया मए ते उ ।
आमरणकं डाओ, ते गणिय धया समणेर ॥ २२ ॥
अइधमा धया वि, मग्गिया सविणयं अण्णय ताय ।
ते एवमेव अइभूरे—मावमसिहं समणुपत्ता ॥ २३ ॥
एवं भवंति एए, सुरक्खिया ताय । वाविया संता ।
सण्णिकलाया पुण बु—हिमायाउहियणओ मेव ॥ २४ ॥
संति मम जणयगेह, यहु कुजगारेणु संनिखिन्ता ते ।
सगडाइवाहणेहिं, तो आणावइ लहुं सिट्ठी ॥ २५ ॥
तो नियऽभियायं कहि—य सिट्ठिणा पुच्छुओ सयणवग्गो ।
कि इय उच्चियमसिहं, स आह तुम्मि चिहं मुणेह ॥ २६ ॥
जणइ धया वि उच्चण—सीला पदमं सि उच्चिया नाम ।
छारण्णगण्णसुद्धण—वावारा वसउ मह गेहे ॥ २७ ॥
रंधण कंडलसाहेण—दलणाइ नियोनिणी हवउ वीया ।
नियआयणवसेण, मेणवइ नाम सुपसिद्धा ॥ २८ ॥
जं सालिकणा जसे—ण रक्खिया रक्खियाभिहा तेण ।
मण्णकणमयणं—आरसियहिं हवउ तइयधु ॥ २९ ॥
अण्णइक्कमण्णिउज्जाणा, तुरिया सव्वस्स सामिणी होउ ।
सालिकणाउअणवसा, रोहिणिया नाम मयपुआ ॥ ३० ॥
एवं च दीहदंसि—सण्णेण काउं कुण्डुसुत्तं सो ।
धणसिट्ठी निमलधो—ममकमआराहगो जाओ ॥ ३१ ॥
अओ वि इहं विण्णओ, कुट्ठेण रोहिणी नययिमि ।
भण्णिओ सुअमपण्णया, बहण्ण किर विण्णयेण ॥ ३२ ॥
अह सो धया तह मुक, अह नायजणे तहा समणसंघो ।
अह बहुरा तह भवा, अह सालिकणा वयाइ तहा ॥ ३३ ॥
अह सा उच्चियनामा, ते सालिकणे समुज्जितं पसा ।
एसलउकुणं परमं, तह कोइ जिओ कुक्कमवसा ॥ ३४ ॥
सयलसमीहियसंति—जिकारए तारए भवसमुद्धा ।
उच्चिण्ण वए मराणा—इआवणाओ उअज्जे ॥ ३५ ॥
अओ उण वीयवहु, वए वण्णमोयणजसाहलोणेण ।
मुण्णं ताइ परलो—यदुक्कलकलकलणी होइ ॥ ३६ ॥
ततो वि य जो अओ, सो ताइ जीवियं व रक्खिन्ता ।
रक्खियबहु वए जायए, सव्वेसि उअरवदुण्ण ॥ ३७ ॥
ओ पुण तओ वि अओ, रोहिणियबहु वए बुद्धिमाणेह ।
पंच वि वयाइ स हवर, संधपणाओ गण्णह व ॥ ३८ ॥
अओ वि इय दीसह, धवहारे उअणओ इहं नाए ।
अह किल कस्सइ गुठणो, सीसा सत्तारे निष्कजा ॥ ३९ ॥
आययियसणजुणा, पज्जाएयं सुएय य समिद्धा ।
अह चित्तिउं पवओ, मुक समणेमि कस्स गणं ॥ ४० ॥
ततो तेण उच्चिया—हेउं वेसरेण विहाराया ।
का होइ कस्स सिद्धि, ति पेसिया उच्चियपरिवारा ॥

चउरोऽपि तस्मै पत्न्या, केमाहगुणवियसु देससु ।
 जो तस्य सव्यजिह्वो, सायाबहुलो कडुपयवयो ॥ ४२ ॥
 पयतायुवगारी, निव्यवयेसु तदय आश्रीभो ।
 सव्यो परिचारी उह, अचिरा तस्युक्तो जाश्री ॥ ४३ ॥
 बीभो वि सायबहुल-तणेण नियदेहसंति चव ।
 करिह सादरं सो-सव्यममवरे न उण किरियं ॥ ४४ ॥
 तहसो पुण सारणुवा-रणाहरणेण निव्वमुज्जुतो ।
 रक्खह पमलमाव, गच्छन्ते ते परीवारं ॥ ४५ ॥
 जो पुण तुरिभो सीनो, सयलमहोमहोवलज्जजसो ।
 जिणसमयामयमहो, बुक्कुरसामज्जनिरभो य ॥ ४६ ॥
 ओहज्जेवल्लोमं, व भूरिसंतोसोसमणुपसं ।
 निययविहारचरायल-सुवज्जपेतो तिगुणोहि ॥ ४७ ॥
 देसन्नु कालन्नु, सुदीहसंसी जडेय कालज्जो ।
 जाश्री पभूयपरिवा-रपरिगमो विहियज्जयोहो ॥ ४८ ॥
 पुरो गुरुणो पाते, उवलसं तोण तेलि बुनंतो ।
 तो निययमच्छमेलण-पुव्वो दिशो य अहिगारी ॥ ४९ ॥
 सच्चित्तमचित्तं वा, ज गच्छे छुण्णुरिह किंचि ।
 पदमेण परिट्ठावण-मिमस्स कउज तिसंठियं ॥ ५० ॥
 जं भत्तं पाणं वा, उवगरणं वा गमस्स पाउमं ।
 तं उरुणोपरितं-तपण उण्णाइयवं ति ॥ ५१ ॥
 गुरुधरगिलाणुतव-हिसयवालसहायाणु य मुण्णोयं ।
 रक्खहकल्लवियकल्लण-जुग्गा इपरिम सट्ठावया ॥ ५२ ॥
 जो पुण तेलि कम्मिदो, गुरुयाया तस्स नियगणो सव्यो ।
 बडुपणयवरायसमा-णसेण गुरुणा समुव्वोओ ॥ ५३ ॥
 पयं जहजुगनिउ-जणेण आराहणं पयं पत्तो ।
 सो सूरि तइ गच्छो, सव्यो गुणभायणं जाश्री ॥ ५४ ॥
 किर दीहदंसिगुणसं-गरण घणसिट्ठिण इहं पयं ।
 भवियमहोवणत्थं, पयंयिया उवलयवियासा ॥ ५५ ॥
 " इति कलमकल्लकुओ कम्मस्तोकमतव्,
 गुणिन इह धनाऽऽख्यधेधिनः सांसुख्यम् ।
 भयममलमुवारं दीधेदारीयमेव,
 अयत्त भविकलोकाः किं बहु व्याकुतेन ? ॥ ५६ ॥
 इति धनधेधिवृत्तकं समाप्तम् ॥ ध०२० १ अ० ५ गुण ।
 उयोतिधोक्तासु द्वितीयासप्तमोद्देशीतिथिषु, स्त्री० ।
 वाच० । काम्पिहयनगरस्थस्य ब्रह्मरक्षस्य स्वनाम-
 कथायां भद्रिध्याम्, " भद्रिधयेण भद्रा । " उक्त-
 पाई० १३ अ० । स्वनामकथायां प्रथमबलदेवस्य
 मातरि, ति० । शास्त्राज्ञानोन्नगरस्थस्य सुभद्राऽऽख्य-
 सार्धपाहस्य स्वनामकथायां अर्ध्यायाम्, स्या० १०
 डा० । इतिनागपुरास्त्रमस्य कस्यचित्सार्धपाहस्य स्वना-
 मकथायां सार्ध्यायाम्, स्या० ६ डा० । कथा ' पाट्टिल '
 शब्दऽस्तिश्रेय भाने ११२० पृष्ठ गतः । आगाम्यामुत्सर्गिण्यां
 भविष्यस्य प्रथमजिनस्य पञ्चममस्य जनन्याम्, पुण्ड्रवज्ज-
 नदेशस्थस्य शतद्वारनगरस्थस्य सम्मुदितनरपतेः स्वनाम-
 कथातायामप्रमहिय्याम्, " पुंड्र वज्जणदेसे सयहारं पुरं समु-
 हयनरवणो भद्राय देवीए " ती० २० कटा । रुक्कवरद्वीप-
 स्थायां शकस्य देवराजस्य सामानिकानामुत्पातपर्वनेभ्यश्च-
 तुर्विंश स्थिनासु राजधानीवन्त्यनमस्यो स्वनामकथायां
 राजास्थाम्, आ०क० १ अ० । उयांतिपोक्ता वयाऽऽदितः
 सप्तमे करणे, स्त्री० । न० । उ०० ।

भद्राकरी-देवी—प्रलम्ब, देना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भद्राण्णा—भद्राऽऽनना-स्त्री० । मगधदेशस्थगोवरधामस्थस्य
 पुण्यशालग्रहपतेर्मर्त्यायाम्, आवा० १ भु० ३ अ० १ उ० ।
 भद्रावण-भद्रापन-न० भद्रकरण, ६० प० ।

भद्रासण-भद्राऽऽपन-न० । भद्राय लोकेमावास्थतेऽय ।
 आम-आधारे ह्युद । दृषाऽऽसने, वाक्० । सिहाऽऽसने, डा०
 १ भु० १ अ० । प०० । आसनभेदे, भद्राऽऽसनात्ति येषाम-
 चांभागे पीठिकास्थः । जी० ३ प्रति० ४ अ० १ । ज० ।
 रा० । तद्वरूपेऽष्टमज्जालान्तर्गतं माह्विलम्वस्तुभेदे च । आ०
 बु० १ अ० । आ० म० । ज० । श्री० । रा० । वाराणसीवा-
 स्तस्ये अर्णवश्रुति च । ती० ३७ कटप । " भद्रासणाहिं स्त्री-
 हासणाहिं । " पाह० ना० ११८ गाथा ।

भद्रिजिया-भद्रिथिका-स्त्री० । भद्रयशसः स्थविराश्रितं तस्यो-
 क्पाटिकगणस्य शास्त्राभेदे, कटप० २ अ० ० कण्ठ ।

भद्रिया-भद्रिका-स्त्री० । स्वनामकथायां नगस्याम्, " ए-
 वं विहरंता भद्रियं तयरी गया । " आ० म० १ अ० । आ०
 बु० । कटप० । द्वौ भद्रिकायां वयारात्रान् कृतवान् । कटप०
 १ अ० १ कण्ठ ।

भद्रिलपुर-भद्रिलपुर-न० । मलयामिधाऽऽख्यदेशस्य पुरभेदे,
 " भद्रिलपुरमेव मलयाय । " सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० ।
 अन्त० । आ० । आ० म० । आ० बु० । प्र० ।

भद्रिला-भद्रिला-स्त्री० । कुलाकसन्धि-शस्थस्य धर्मिलविप्र-
 स्य भार्यायां सुधर्मस्यामिनो जनन्याम्, कटप० २ अ० ०
 कण्ठ । आ० ।

भद्रुत्तरपटिमा-भद्रोत्तरप्रतिमा-स्त्री० । प्रतिष्ठाविशेषः, प्र० ।

भद्रोत्तरनयः प्राह—

भद्रुत्तरपटिमाए, पण छग सत्तऽट्ट नव तथा सत्त ।

अट्ट नव पंच छ तहा, नव पण उग सत्त अट्टव ॥ १५४६ ॥

तट्ट छग सत्तऽट्ट नव, पण ज सत्त सत्तऽट्टा ।

पणहत्तरिसयसंपा-रगणायं तु पणवांसा ॥ १५५० ॥

प्रतिमानाम-प्रतिष्ठाविशेषः, ततो भद्रोत्तरप्रतिमायां भ-
 द्रोत्तरनयसि पञ्च पद सप्ताष्टौ नयेप्याद्या । तथा सप्ताष्टौ
 नव पञ्च पञ्चति द्वितीया । नव पञ्च पद सप्ताष्टौति तु-
 तीया । पद सप्ताष्टौ नव पञ्चति चतुर्थी । अष्टौ नव पञ्च
 पद सप्ताष्टौ पञ्चमी । इह पञ्चसत्तन्मुत्तरं शतमभक्ताधोना-
 सुपवासानां, पञ्चविंशतिस्तु पारणकानाम् । एवं च भ-
 द्रोत्तरनयसि शतत्रयं दिनानां भवति । प्र० २७१ डार । (अ-
 त्थाधिकारः ' पटिमा ' शब्दऽस्मिन्नेव भागे ३३२ पृष्ठ गतः)
 भद्रुत्तरपटिमास-भद्रोत्तरावतंसक-न० । विमानभेदे, स० १६
 सम० ।

भय-भयन्-न० । भय-भयिन् । " भस्माभयमनो पो वा । " ८ ।

श० ११ । इति प्राकृतसूत्रेणानयोः संयुक्तस्य पो वा । प्रा० २ पाद ।
 दृग्धयोमाऽऽदिविकारं, वाक्० । अष्टाशीतिमद्राहान्त-
 र्गते ऊर्णविशक्तमे महाभेदे च । पुं० । स्त्री० ।

दो भासा । स्या० २ डा० ६ उ० ० चंप्रा० सू० म० कटप० ।

भपय-भस्मक-न । भस्म करोति । बहुभोजनकारकं रोग-
भेदं, वाच० । भस्मको व्याधिः । स च वायुपिण्डोक्त-
तया स्नेहमन्यूनतयापजायते । आचा० १ भृ० ६ अ० १ उ० ।
भस्मय इवायं कन् । कलधौते, वाच० ।

भपराणि-भस्मराशि-पुं० । अष्टाशीतिमहाब्रह्मन्गते महा-
ब्रह्म, च०प्र० २० पादु० ।

दो भासगमी । इथा० २ ठा० ३ उ० कण्ठ० । सू० प्र० ।

भप-भप-चलने, इवादि० पर० सक०-सदृ० । "अमेष्टिरिटिज-
दुष्टदुल्ल-दगदुल्ल-चकम्भ-भम्भ-भमड-भमाड-तलश्रण्ट-
भएड-भम्भ-भुम-गुम-कुम-दुम-दुल्ल-परी-पराः" ॥ ८ । ४ । १६१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण ज्ञेयंरतेऽष्टादशाऽऽदेशाः वा ।
टिगिटिज्ज । दुगदुल्ल । दगदुल्ल । चककम्भ । भम-
ड । भम्माड । भमाड । तलश्रण्ट । भएड । कम्प ।
भुम । गुम । कुम । कुम । दुम । दुल्ल । परी । पर ।
भमड । प्रा० ४ पाद । अमति । अममत् । अममीन् । वाच० ।
अम घञ् । आन्तौ, विपा० १ भृ० ३ अ० । आकस्मिकक्षमौ,
व्य० ४ उ० । अनयस्थाने, विशे० । विपय्याने, द्वा० १७
द्वा० । मिथ्याज्ञाने, अन्वयाभावनस्य वस्तुनाऽन्यथाकरणे ज्ञा-
ने, वाच० । "अपोऽन्तर्निर्मलम्भ" "स्रोतोऽन्तर्निर्मल-
त्वाविपर्ययः, शुक्रिकायां रजनीमर्दमिति वदुः अगस्मिन्स्त्वद्वह
इति यावत् । द्वा० १७ द्वा० । "अतस्मिन्स्त्वमिति ज्ञेयम्,"
स्रोतोऽतस्मिन्स्त्वमाववति तन्मति । यथाह विपय्येयो मि-
थ्याज्ञानमनद्वयमिति प्रामिति । द्वा० १८ द्वा० । जलान्तर्गमस्थाने,
कुम्भधर्मेण, वाच० । पर्यटने क् । स्व० १ भृ० १ अ० ३ उ० ।
भमन्-भ्रमन्-वि० । अनवस्थिते, ज्ञ० १ भृ० १ अ० ।

भमत्-भ्रमत्-न० । पर्यटने, स्व० १ भृ० १ अ० ३ उ० ।

भममुह-देशी-आयने, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भमर-भ्रमर-पुं० । "अमरं सो वा" ॥ ८ । १२४४ ॥ इति प्रा-
कृतसूत्रेण मस्य सो वा । प्रा० १ पाद । "हृदिद्राऽऽदौ लः" ॥
८ । १ । २४४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण ससिधायिणे लत्वम् ।
प्रा० १ पाद । अमति रौतानि भ्रमरः । आच० ६ अ० । अमति
रौतं च भ्रमरः । आच० १६ अ० । विशे० । अनु० ।
व्य० । रामाऽऽयते च । "विसालापीवरभमरोरुपाह्वसु
विमलच्छेदः" ॥ द्वा० १ भृ० १ अ० । जी० । "मोऽनुनामिको
वा" ॥ ८ । ४ । २६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पञ्चश्रुतादी वत्-
मानस्यसंयुक्तस्य मकारस्यानुनासिको वकारो वा । भवैर ।
भ्रमरा । प्रा० ४ पाद । "पुष्पपुष्पा रसाञ्ज, भिगा मसला य
मकुसरा अलिणो । दीर्घा दुरेहा, पुष्पयाया कुर्या
भमरा ॥ १ ॥" पाद० ना० ११ गाथा । भ्रमन् रौ-
तानि भ्रमरः । प्रव० ४ द्वार । कालघर्षे सम्पाति-
नि पुरुषतया लोकाव्यवहारे (प्रश्न० १ आश्र० द्वार)
वर्तुनरिन्द्रियजीवविशेषे, विशे० । "लोकाव्यवहारपरा,
व्यवहारी भगवः कालश्चो भमरो । परमथपरो भगवः, नि-
कटुश्चो पञ्चवर्णः" ॥ १३८ ॥ " (अस्या व्याख्या 'जय'
शब्दे वस्तुधर्माणि ॥ ६६२ पृष्ठे गता) विशे० । आचा० । आ०
म० । दशा० । प्रह्० । म० । औ० । प्रश्न० । रा० । द्वा० । उ-
क्त० । सूत्र० ।

भमरनिउर्ध्वभूय-भ्रमरनिकुरम्भूत-वि० । भ्रमरनिकुरम्भोप-
मे, रा० ।

भमरपक्षगसार-भ्रमरपक्षगसार-पुं० । भ्रमरपक्षान्तर्गते वि-
शिष्टकालिमाचिते प्रदेशविशेषे, रा० । जी० । आ०म० ।
भमरपक्षगसार-भ्रमरपक्षगसार-पुं० । भ्रमरस्य पक्षं पक्षस्तस्य
सारो भ्रमरपक्षगसारः । भ्रमरपक्षान्तर्गते विशिष्टपक्षमाप्तोप-
चिते प्रदेशे, जं० १ वल० ।

भमरस्य-भ्रमरस्य-पुं० । रत्नच्छातिभेदे, तल्लिवास्तभूते अ-
नार्यलोचभेदे च । स्व० १ भृ० ४ अ० १ उ० । प्रव० । प्रह्ना० ।
भमरावलिपा-भ्रमरावलिपा-स्त्री० । भ्रमरपक्षौ, रा० । जी० ।
भमरिया-भ्रमरिका-स्त्री० । उदकस्थ जीवविशेषे, स्व० २
भृ० ३ अ० ।

भमली-भ्रमरी-स्त्री० । अम-करन्-गौ०-डीए । जतुकायाम्,
भ्रमरभार्यायाम्, वाच० । वाचविशेषे च । अष्टशते भ्रमरी-
वादकानाम् । रा० । आकस्मिकया शरीरस्य, आच० ५
अ० । घ० । आ०चू० ।
भमन्-देशी-घनपाले, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भमाड-भ्रमि-स्त्री० । अम चलने-णिच् । अमेस्तालिश्र-
ण्ट-तमारी" ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रेण अमेत्य-
न्तस्य 'तालिश्रण्ट-तमाल' इत्यदिशौ वा भवतः । तालिभ-
ण्ट । तमाल । भामड । भमाड । भमावे । प्रा० ४ पाद ।
भमाम-भ्रमाम-पुं० । लृण्विशेषे, "वक्रश्चो सामुद्रश्चो भमा-
सो य ।" पाद० ना० १४६ गाथा । इक्षुतुल्यसूत्रे, दे० ना० ६
वर्ग १०१ गाथा ।

भमि-भ्रमि-स्त्री० । आवर्ते, दे० ।

भमिभ-भ्रमिभ-अव्य० । "कवस्तुमस्य-तु प्राणाः" ॥ ८ ।
२ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण कवस्थाने अद्देशः । अमं
कृत्थेत्यर्थे, प्रा० १ पाद ।

भमित-वि० । विस्मययुक्ते, "घोलिअदुदुल्लिआई भमिअ-
त्ये" । पाद० ना० १२५ गाथा ।

भमिर-भ्रमिन्-वि० । "शिलाऽऽघर्षस्वेरः" ॥ ८ । २ । १४४ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण शिलाऽऽघर्षे विहितस्य प्रत्ययस्येरादेशः ।
अमशालि, प्रा० २ पाद ।

भमुआ-देशी-मुगालयाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भमुहा-भ्र-स्त्री० । नेत्रावयवविशेषे, औ० । "मुमआ भमुहा ।"
पाद० ना० २५२ गाथा । औनेपादौरोमायौति । कण्ठ० ३
अधि० ६ लण् । "दीर्घाई भमुहाई ।" आचा० २ अ० २ चू० ६
अ० । "आणमियवावदलकियभमराइतुकुसिणयि-
जममुहे" । औ० ।

भम्भ-भ्रम्भन्-न० । "भय" शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भम्भय-भ्रम्भक-न० । "भय्य" शब्दाद्ये, प्रा० ४ पाद ।

भम्भराणि-भस्मराशि-पुं० । "भपराशि" शब्दाद्ये, च०प्र०
२० पादु० ।

भम्भ-भ्रम्भन्-न० । "भय" शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भम्भय-भ्रम्भक-न० । "भय्य" शब्दाद्ये, प्रा० ४ पाद ।

मम्हरासि-मम्हराशि-पुं० । 'मम्हरासि' शब्दायै, चं० प्र० २० पाठः ।

भय-भञ्ज-घा०मोहं, सेवायां च । श्वादि०-उभ०-सक०-अ-निट् । भजति, भजते । अभासीत् । भजे । वाच० । विशेषः । स्था० ।

भय-न० । विभेत्स्मात् । मी-अच् । भयहेतौ, भावे अच् । वाच० । भीतौ, उत्त० १४ अ० । सूत्र० । भयं भीतिः परित्रासोऽकस्मात् । हा० १ ध्रु० १ अ० । आचा० । प्रा० । प्रश्न० । स्था० । कल्प० । 'किमया पाणा ।' ('किमय' शब्दे तुनीय भागे १२६ पृष्ठे विवृतम्) स्था० १० डा० । आसि, स्था० ३ डा० १ उ० । आचा० । अयायोहेगिरिवे, निचू० १ उ० । मोहनीयप्रकृतिसमुत्पे आभयपरिणामे, स्था० ७ डा० । भयं मोहान्मगता नोक्तयायकपा प्रकृतिः । आतु० । भयकारणे दुर्गतिगमनाऽऽदी । 'एवाहिं अगाहिं पेहिता ।' सूत्र० १ ध्रु० २ डा० १ उ० । सतिमि-समनिमित्तं वा यद्विभेति तद्भयम् । आभयतत्प्रस्थभेदे, चू० १ उ० २ प्रक० । भयस्य निक्षेपः पञ्चविधः-नामस्थापनाद्रूपक्षेत्र-कालभावभेदात् । तत्र नामस्थापने सुगमं, रूपक्षेत्रकालमया न्यपि प्रतीतानि । द्रव्याङ्ग्यं द्रव्यभयमित्येवं सर्वत्र पञ्चमीति । तपुरुषसमासाऽऽश्रयणात् । अन्वया वा यथायोगं भावनीयम् । भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं, परलोकभयम्, अन्नदानभयम् । आकस्मिकभयम्, आजीविकाभयम्, अश्लोकभयम्, मरणभयं चेति । तत्र यत् स्वभावात् प्राप्यते यथा मनुष्यश्च मनुष्यातिरिक्तस्यैव इत्यादि । तत् इहलोकभयम् । यत्परमवादाप्यते यथा मनुष्यस्य तिरश्चस्तिरश्चो मनुष्यात् परलोकभयम् । आजीवनं जीविका, तस्या उच्छेदनं भयमाजीविकाभयम् इत्यादि । आ०म० १ अ० । आ० चू० ।

नामाऽऽ छविर्हं वै, भावभयं सप्तहेहलोगाई ।

इहलोगं सप्तधा, परलोभयं परमवाश्री । ॥३४५॥

किंचयमादायं त-उभयं तु नासहृणादृशं नयं ।

बृहन्निमित्ताभावा, जं भयमाकम्भयं तं ति ॥३४६॥

असिलोभययजस्रभो, दुर्जीवमाजीविषाभयं नाप ।

पाणपरिच्चापभयं, मरणभयं नाम सप्तमं ॥३४६॥

नामस्थापनाद्रूपक्षेत्रकालभावभेदात्सप्तविधं भयम् । तत्राऽऽधाः पञ्चभेदाः सुध्यायेयाः । भावभयं तु इहपरलोयाऽऽयाण-सकम्भदा आजीवमरणअसिलोए । इति वचनात् सप्तधा भवति । तधाचाह-इहलोगाई (ति) तत्रेहलोकजं भयं स्वभावात् स्वभावाद्या-मनुष्यस्य मनुष्यातिरिक्तस्यैव इत्यादि । परलोकभयं तु परमवाद्या-मनुष्याऽऽहेस्तित्यमादिभ्यः । किञ्च तद्भवदानमुत्पत्ते, तद्भयं तु म्यासहृणाऽऽदिभ्यः श्लेषम् यत् तु बाह्यनिमित्ताभावादकस्मादेव भवति तदाकस्मिकम् । अश्लोकः-अश्लोकात् तद्भयं स्वयम् इति । आजीविकाभयं तु दुर्जीविकाभयम् । मरणं तु नाम यत्सप्तमं भयं तस्याण्यपरित्यागभयमिति । विशेषः । उत्त० ।

" इहपरलोयाऽऽशये, आजीवसिलोय तह अकम्भदा य ।

मरणभयं छलमयं, विद्यासमेपति बोद्धव्यम् ॥ १ ॥

इहलोगभयं च इमं, जं मणुयाइशो सरिसज्जाइशो ।

अहिइ जं तु परम्रा-इयाण परलोयभयमयं ॥ २ ॥

आयाणभ्यो भणति, मा हीरिज्ज लि नरस्स जं बीह ।

आयाणभयं तं तू, आजीवो मे ण जीवेऽहं ॥ ३ ॥

असिलोभयं अयमो, होति अकम्भदा भयं तु अविमिच्छं ।

मरिणइवरस्स उ बीए, मरणभयं होइ एते ॥ ४ ॥

उत्त० पा० ६ अ० । कल्प० । प्रमा० । पृष्ठ० ।

जं भिक्खु अयाणं बीभावेइ, बीभावंतं वा साज्जइ । १६७ ।

जं भिक्खु परं बीभावेइ, बीभावंतं वा साज्जइ । १६८ ॥

उभय वा अन्त्यभावे आग्निव आत्माऽप्युपभावे आत्मव-तिरिक्तः परः, आत्मपरव्यपदेशेन भयं भवति, ऐहिकपार-त्रिकं भयोद्गादनं बीभावनं चउत्तु पच्छन्नं, आणादिषा य दोसा भवंति ।

दिव्यमणुयतेरिच्छयां तु आकम्भिकं व याणवत् ।

एकैकं पि य दुविहं, यंतमयंतं च याणवत् । ३७ ॥

भयं चउत्तिहं उत्पज्जति-पासायादिपहितो दिव्यं, तेषादी-

पहितो माणुस्सं, आउतउवाउवणस्सायापहितो य ते-

रिच्छं निरयइतुक्कं चउत्तं अकस्माङ्गयं भवति । एकैकं पु-

णो दुविहं संतासंतमणेषु । विसायतेणसिघाएप दिट्ठु-

जं भयं उत्पज्जति तं संते, अदिट्ठुसु असंतं । अक-

स्माङ्गयं संतं आत्मसमुत्पे मोहनीयभयप्रकृत्युदयाङ्गव-

ति, असंतं अकस्माङ्गयं भयकारणसंकेहितानामप्रायाप्यम् ।

चोदकाऽऽह-उण इहलाकभयं, परलोभयं आदाणभयं,

आजीवणभयं, अकस्माङ्गयं, मरणभय, असिलोभयं । एवं

सप्तविहं भयसुत्तं, कहं चउत्तिहं भणइ ? ।

आचार्याऽऽह-

कामं सप्तविकल्पं, भयं समामेषु तं पुणो चउत्त ।

तस्याऽऽदाणं नमण-ण होउज्ज अइवा वि देहुवही ॥ ३८ ॥

कामं शिष्याभिमयावतुनार्थं, तदेव सप्तविहं भयं स-

न्विष्यमाणं चउत्तिहं भवति । कहं पुण सखेत्पति ? उत्प-

त्ते-इहलोगभयं मणुस्सभयं समोतरति । परलोगभयं

दिव्यनिरियमणुसु समोतरति । आदाणआजीवणमरणअ-

सिलोभयं च ते चउत्तं वि तिसु दिव्यादीणसु भयमा-

रति । कथम् । ? उत्पत्ते-जने । आदाणेण हन्धुत्तिनेण

दिव्यमणुयतेरिच्छयां भीर्षति, आजीवो विसंता, सा य

दिव्यमणुयतेरिच्छयाऽप्यतमा भीतौ, मरणं प्राणपरित्या-

ग असायपि दिव्यमणुयतिवैयम्यतमाभावाद्यस्यहेतौ ना-

रकाः किल मरणभयमिच्छं येव । अकस्मात् कारणात्

त्रिधिभवेव मरणभयम् । असिलोभो वि दिव्यमणुसु सं-

भवति, संतंयु य पंचेतिरितिपसु अकस्माङ्गयं मणुणे

समोतरति । एवं सप्त भया चउत्तु भणेषु समोतरति ।

एत्थ समणस्स आदाणभयं ण होउज्ज । अइवा समणे वि

देहोविहं खेव आदाणभयं भवति ।

चोदकाऽऽह-कहं देहुवही आदाणभयं ? उत्पत्ते-

गाहा-

एणेसि जं भणियं, मइभयं एनेदेव विट्ठुता ।

तेणाऽऽदाणं देहो, मुक्कामहिं च उवहाणं ॥ ३९ ॥

चमचेरो विचिचुत्तं, तन्ध भणियं, एतंवेनाति महहभं

भवति । एतदेव सरीरं यमसि श्रवितृजोषाणं महंनं भयं भवति, तेण कारणेण देहो आदायं भवति, उवगरणं च मुक्कालियं आदायं भवति नासं ।

गाथा—

रक्कसपीसायतणा—इएसु उदयम्मि दुमाहीसु ।

तत्त्विवरीयमकम्हा, जो तेण परं च अप्पाणं ॥४०॥

रक्कसपिसायाऽऽदिकं दिव्यं, तेणाऽऽदिकं माणुसं, उदयगिज्जुमादियं तेरिच्छं, अकस्माज्जयं च । एतेण च उदयवहेण जो अप्पाणं परं उभयं वा ।

गाथा—

बीहावेती भिक्खु, संते लहुगा गुरु अमंतम्मि ।

आथादी भिक्कून्, विराहणा होति सा दुविहा ॥४१॥

संते लहुगा, अमंतंस्तु चउयुरुगा इत्यर्थः । दुविहा आसन्नमविराहणा ।

गाथा—

नाविक्खति अप्पाणं, एव परं खेतमादियो दोसा ।

भूएहि धेणज्जा, भेतज्ज परं च जं चउणं ॥४२॥

अह मोहपगडीयं, कोहइणं विवज्जणा मेया ।

तह चउ कारणमुदयं, भयं पिण्डु सेवितं मेया ॥४३॥

अप्पाणं परं वा बीमपेत्तो अप्पाणं परं च णावेक्खन्ति. बीहंनो सयं परो वा. लिखलिचो भवज्जा तस्य मूलं । गिला-गारोषणा य, मोक्षो वा संतो नं येव बीमपेत्ता आहा-गेज्जा, मीनो वा भूतेण धेणोज्जा इहमुहीतो वा परं भे-सिज्जा, तथा वि बहू पतायणादिया दोसा, जं च अम्यत् केत्तादि अणवज्जो लुकायविराहणा करंज तस्य ले का-यणुक्कसं जम्हा भय कउजमाणं एण दोसा तम्हा भयं ग कायस्यं ॥ ४२ ॥ इमं कारणं अह मोहणउज्जस्स को-हादिया उत्तरपगडीयं वज्जणा सया भवति, तम्हा भयं चउभियं, मोहस्स उत्तरपगडी विवज्जउ अयं भवतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥

भय उत्तरपगडीओ, सेमा मोहस्स सतिया मूले ।

पयहीतो जो जेहि, पगारिहि वउकंति णाणुणिएवादीहि ४४

णिक्कारणम्मि तेसु, वउहंतं होति पच्छित्तं ।

कामं आउयवज्जा, णिणं वउकंति सत्तपगडीओ ।

जाव ववत्तइ रामो, तिण्वंसु तेसु पच्छित्तं ॥४५॥

एयं भयं मोहणउज्जस्स उत्तरपगडी सृचियातो भवति । एयं सत्त्वा येव मोहपगडीगदिया मोहमूलपगडीए सेसा थल गाया मूलपगडीतो सूरया भवति । तो जेहि पग-डीतो इति-अहू मूलपगडीओ भवज्जउ वा उत्तरपगडीतो सम्यक्कतनिअयो बंधो नास्तंतियेव पञ्चनवति एयातो, जेहि बंधेउपपगारिहि वउकंति तेसु वउहंतस्स पच्छित्तं भवति । मे य इमे—णाणं अज्ज समीये सिक्कस्यं तं छिएइवति, माणपुरिसस्स पण्णोओ अणवज्जो वा भेततायं करेति, जिवस्स वा णाणं बवायं करेति, णाणपुरिसो वा पादोसं करेति एवमादियदि पञ्चविहं णाणावरणं वउकइ, एतेसु येव सविसंस्तु सुबधिं दंसणावरणं वउकंति, भूताणुक्

पया ते वयाणुपालणा, ते खेतिसंपन्नाय होण रुइ, एए गुरुकमी. ते एवे हिसानो वेदणुज्जं वउकंति, विवरीय-हउकइ अनाति, मोहणुज्जं दुवहं-दंसणमोहं. चरित्तमो-हं च । तस्य दंसणमोहं अरहंतपाइणीयाए, एवं सि-द्धचेनितववसिस्तु य धम्मसंघस्स य पडिणीयत्तं कौतो दंसणमोहं बंधानि, तिक्कसायतणा बहुमहापानां राग-दोससंपन्नाय, ते चरित्तमोहं बंधानि । आउयं चउभियं तस्य थिरयाउयस्स इमो हेऊ, भिक्कून्तेण महारंभया, ते महापरिग्गहा. ते कुण्डिमाहारेणं थिरसीलया, ते रु, इक्काणेण य थिरयाउयं निबंधति । तिरियाउयस्स इमो हेतू—उम्ममग्गसंज्ञा, ते संतमग्गविप्पणासणेण माण्णया, ते सलसीलता, ते सल्लमरणेणं । एवमादियदि तिरि-याआउयं निबंधति । इमे मणुयाउयहेउणं—विरयतिवहो जो जीवो तणुक्कतो द्वाणुरे पगतिमहाए मणुयाउयं बंधति । द्वाउयहेतू इमे—दंसविरतो सध्वविरतो बालत-येण अकामाणउज्जराए सम्मादुट्टियाए य द्वाउयं बंधति । यामं दुविहं—सुहासुहं । तस्य सामन्नो अलुमे य इमे हेतू—मणुवयकायजं. गेहि बंको मायावी तिहि गारंवेहि पडिक्का, एनेहि असुं नामं वउकंति । एनेहि चैव विवरीएहि थियाणांयं । सामन्नो पंभवहंताराए इमो हेतू—पाणवहेसु सावते अदिआणुणमणुपरिग्गहे य एते-सु रइबंधो जिएणुयाए विक्ककरे मोक्कमग्गं पवउज्जं-तस्स जो विषयं करेति एतसु अन्तराहंयं बंधति । विसं-सेहेऊ उवउज्ज वणुए—नेसु हउसु णिक्कारेण वउहंतस्स पच्छित्तं भवति । चउदकाहं-जाव धायरत्तं पारेतो ताव सत्तज्जोवा आउयवज्जतो सत्त कम्मपगडीतो णिक्कात्तं सत्तमेरा बंधति । कइं अप्पायच्छिता भवति, सया-च्छित्तस्स य सोही णुणिय सोही । अप्पावे य मोक्कयो भावो । आचार्याऽऽह—कामं गाथा तीमेसु प्रवर्ततः प्रा-यश्चित्तं भवति, न मदेसु शयं कंठे ।

उत्तरपकृतीरथिक्तयं च्यते । गाथा--

अहएहं असुभाओ, उत्तरपगडीउ हाति पच्छित्तं ।

अनियायेण सुभासुं, न होति सट्ठाणपच्छित्तं ॥४६॥

अहएहं पगडीओ जा असुभाओ, ताणं हेउसु वउहंतस्स प-च्छित्तं अहा जाणुवदोसादियसु । जा पुण सुभाओ तासु थ भवति पच्छित्तं, अहा णाणुवदोसं करेति तियगारादि-पडिणीएसु वा अनिदुणेण वा सुभं बंधतस्स पायाच्छित्तं न भवति अहा तियगरत्तामोसहेउसु । अरहंतसिद्धाकार-मगाहा (?) ।

अग्नि भेदं जं पच्छित्तं तं च इमं भवति—

देसपदोमादीउ वि, लाभं अ असरिमे फासं चउगुगा ।

लहुओ पच्छित्तं पुण, हासअरतिणिहावउकम्मि ॥४७॥

णाणस्स अति देसे पदोसं करोति, आदिग्गहातो या-णस्स येव अदि देसे पडिणीयत्तं अंतारायं मवउरं निवह-यणं वा करेति. सागावयणुज्जस्स निदाणादियदि अणस-स्य उज्जकसयाओ अदि हेतुए वउति. लोभकसायस्स य अरं-भेउए वउति, तो मासलहुं. अगारित्तासबंधत जति हेउए वउति, एतेसु सत्तसु चउलहुगा पच्छित्तं, हासं अ-

रतो निद्रा निद्रादिहा पयसा पयसापयसा पयाणं लुहं पय-
हीणं जति हेतुसु वदति तो मासलहुं पच्छिणं ।

माहा—

सर्वे खाणपदोसा-दिएसु धीणे य होति चरिमे तु ।

निरयाउत्तुणिवज्जे, भिच्छे वेदे य मूलं तु ॥ ४८ ॥

तिरियाउ असुभनाय-स्त चेव हेतुसु मासिंयं गुरुयं ।

सेमासु अप्ययस्था-सु होति सव्वासु चउलहुमा ॥ ४९ ॥

शाणस्त जति सव्वस्स पदोसं करेति, पडिणीयादहेतुसु
वा वदति, धीणगिद्धिणवज्जे, भिच्छे वेदे य मूलं तु, तो पारं-
यं पच्छिणं शिरयाउपस्स हेतुहिं सव्वहिं शासस्स जा अ-
सुमा पयहीओ ताण य हेउए वदति, तो मासगुरुं पच्छि-
णं, (सिमासु लि) चउरो देसणुमदा लोभयउता, पवरस्स क-
साया, हामादिच्छे य हासअरतिवज्जा चउरो भरा, नी-
यातायं पंचाहिं व, अस्सेतयायं पयाण अप्ययस्थाणु संघ-
हेतुसु वदन्तस्स चउलहुमा पच्छिणं ।

चोरकाऽऽह—

सका अप्ययस्था-णं तु हेतवो परिहरिणु पयहीणं ।

साहादि पमथाणं, कहेणु हेतु परिहरजा ॥ ५० ॥

अप्रसक्तप्रकृतिहेतवो वजिते शुक्कयेत, असुमाप्ययमाय-
वर्जनात्, कथं नित्यकालशुभाप्यवसानः साधुः शुभप्रकृति-
हेतुर् वज्रवति, तथा शुभाप्ययसायवस्थान् ।

चोदक एवाऽऽह । माहा—

जति वा वज्झति सति, अणुपेपदीसु तो कहे माहू ।

परमणुकंपासुतो, वज्जति सुक्कसुदणुनेवा ॥ ५१ ॥

जति सानं वज्झति भूयणुकंपया ते, आदिस्वहानां वयसं-
क्षता ते संजमजोशुज्जमेणं खीतसंपक्षता ते, दाणकयापशुरु-
मात्तगमेण य तं साह एतेहि अणुकंपाएदि जुत्तो पुन वंथा
कहं मोक्खं गच्छति, जतिं पुण मक्खल्लगमणुधिवाय दवति ।

किञ्चाप्यत् । माहा—

सुहमवि भवेदर्थतो, अवस्त अमुपं पुणो न मादयते ।

एवं तु गुरुरिय मोक्खो, कहे व जयसा भवति एत्थं ॥ ५२ ॥

सुहं आचरेता अवस्स पावं वंथति, पुणपाधेदय अ-
स्स संसारा भवति, अतो एवं साहुस्स मोक्खो मथि ।
कहं वा एत्थ साहुणा जतिगव्वं पाटनव्वमित्थं ।

माहा—

अहवा श चेव वज्झति, पुणं नावि अमुपादये पावं ।

सर्व अश्रिट्ठियकम्मा, उववज्जति कए देवमु ॥ ५३ ॥

भयहिं जहा गु कोहिं, मइपल्ले तु मो वयति पच्छं ।

पक्खिवति कुंभ तत्तप तु, गणिय खओ होति एवं तु ५४

अओ पुण पल्लानो, कुंभं मोहयति पक्खिवति पच्छं ।

तस्स खओ भवतेव, इह जे तु मंथया जीओ ॥ ५५ ॥

तेमि अप्पा गिअर, वज्झति पाव तेण गणिय खओ ।

अपवंपो जया यं, बहूणिज्जमेण तेण मोक्खो तु ॥ ५६ ॥

अहवा अणुकंपादिपणिं पुणं न वज्झन्ति य या पावं, खव

हा अपरिक्खीकम्मे य पुमाभावे देवेषु कए हेउता उव-
वज्जति ।

एवं बोदकेणोक्ते आचार्याऽऽह—

पुव्वतवमंजया हो-ति एसिणा पच्छिमे अगारस्त ।

राभो संघो बुधो, संघो कमसंभवां तेषु ॥ ५७ ॥

पुषा इति प्रथमाः, के ते तपःसंयमश्च । यत्र तपः तत्र नियमा

संयमः, यत्र संयमः तत्रापि नियमात्तपः, उभयोरप्यभिवार-

प्रदर्शनाय तपःसंयमप्रदणम् । यथा यत्राऽऽमा तपोपयोगः,

यथोपयोगस्तत्राऽऽमा इति सामादियं हेतुवद्वितीयं परिहृ-

विमुक्तिं सुदृढमपरां च । एतं पुव्वतवमंजया एतं नि-

यमा राशिना भवति, तं च अहाराणां चारित्रिमत्तयः ।

अहवा अणुमागदिया जिव सुक्कमात्तस्स आदिमा वी

मेया पुव्वत्तियकं सवियारं, एगलवियकं आवियारं च । एते

पुव्वतया, सामाग्यल्लुपरिहारसुदुमं च । एतं पुव्वतवमंज-

जया गणियमा राशिना भवति, सुदुमाकरियायिहया वं-

ल्लुज्जकाम्यमप्याडवाइ च, एते पच्छिमतवमंजया नियमा अ-

राशिना भवति । एतेहि पुव्वतवमंजयमहि देवेहि उववज्जति,

सरगित्थान् । राभो लि या संघो (ति वा एकपि) यनो वणिज्ज-

राभो संघो बुत्तो, अहवा कम्मज्जोना जिवमाओ गमा,

कम्मणा महं मेज्जायं पत्ते स एव संघो बुत्तो, संघातो राग

इति भवेण गणित्तमाणं कम्मं भवति, तेण कम्मणा उदि-

उज्जमाणेण भवो भवते संसारवर्गः । ते य सरगत्तज-

जया पल्लमागकंवा, दुत्तं वहुमापमा अपवंपो कमेण

पच्छिमं तवमंजयं पया माक्खं गच्छति । एवं सुभगाण्ड-

वंपसु सापयो जतन्ति जम्हा पमहोदेनेवसु पवसेत्तस्स एतं

होमा, तम्हा न वेमे, वा वा एवं बोहादिपउता ।

माहा—

विनिवपदवणपज्जे, धीमे अपपज्ज हीणमत्ते वा ।

खेताऽऽदिय मे च परं, एवाति पडिणीय तेणं वा ॥ ५८ ॥

अणपज्जो खेतादिशो सयं वा वंथति परस्स बीमावह,

हीणमत्ते या अपपज्जो बीमेज्ज खेतादिशं या पणपादि

या पाडिणीयं अणुतममेतं सरोरावसरगत्तं वा वुविहं वा

भापेतां हिोसत्तयः । नि. सु. ११ उ. ३ ताउकप्रसंखे

रत्तमेदे, वाव ॥

भयार्दितस्यैव स्थिरव्यमिति निर्भयवामहा—

यस्य नान्ति परापञ्चा, स्वभावाद्भूतगामिनः ।

तस्य किं न भयश्रान्त-कृतिमन्तानातानवम् ॥ ११ ॥

यस्यांत-स्वभावाद्भूतगामिनः स्वकथो भावाः स्वभावे नि-

जस्तत्कालसागल्यल्लुज्जितं—दिश्या इतं भद्रं गतं हीनं, तदेव

हेतुं, न हेतुमद्भूतममदेक्यं, तत्रापि गच्छन्तीत्येवंशीलः स्व-

भावाद्भूतगामि पुनः पुनरभद्रस्वभावं प्रवर्तनशीलस्तस्य,

यस्य वयवमाणुशुक्लकदम्बपुष्करम् । परापञ्चा परंय आश-

व्यतिरिक्तवदर्थेषां यादंता देहविषयाऽऽदियस्य सुभाऽऽ-

राकाङ्क्षा सा । सान्नि-न विद्यते । तस्य श्रीकृष्णपथः भयश्रान-

तिक्कान्तिमन्तानातानेव भयमपहलीकभयाऽद्विमतविषया-

सा, श्रान्तिविषयाऽद्विषु मुक्कगाम्यादिभयः क्लान्तः सांसा-

रिक्प्रवर्तने आम्भस्यातिः एतेषां दृष्टे कृते, तेषां यः सत्तानः परम्पराप्रवाहस्य तानर्थं तनोर्भयस्तानर्थं तनुना, स्व-
क्यतेति यावत् । किं न भवेत् ? अपि तु भवेदेवेत्यर्थः ॥ १ ॥
समपराभिर्भवेत्वाभ्यां सांसारिकज्ञानसुखयोरसारता-
सारने दर्शयन्नाह—

भयसौख्येन किं भूति-भयउत्पलनभस्मना ? ।

मदा भयोच्छिन्नं ज्ञानं, सुखमेव विशिष्यते ॥ २ ॥

भवेति-भो भय ! भूतिभयउत्पलनभस्मना भूरीणि च तानि
भयानि च भूतिभयानि इहलोकपरलोकाऽऽद्यानाऽकस्माद्भो-
विकाऽप्येकोऽकमरस्युपाणि, तान्येव उच्यतेनाः सुखं च न उच्य-
तनसमर्थं यद्यस्तेभ्यो ज्ञानं यज्जुहोत—रक्षा तेन भयउत्प-
लनजालात्तन्भस्मकपलेति भावः । भयसौख्येन भये संसारे
गते परतुल्यस्य भावः सौख्यं तेन । (किम्), किं फलं ? न कि-
मपि, भयशोचिनाऽऽनन्दरसत्वेन निःस्वादनीयत्वात् । सदा
सर्वकालम् । भयोर्जिह्वानं-भयैः पूर्वोक्तैस्तुल्यम् । यद्वा-भयानु-
जिह्वानानि येन नत् । ज्ञानं निःस्वकृपाऽऽवेक्षम् । एव निश्चितं
सुखमानन्दकृपं, विशिष्यते सर्वोपि कसुल्यत्वेन सिध्यत, केवल
सुखत्वेनावधार्येन इत्यर्थः ॥ २ ॥

योगिनां भयाभावो हेतुर्दृश्यन्नाह—

न गोप्यं क्वापि नागोप्यं, इयं देयं च न क्वचित् ।

भव भयेन मुनेः स्थेयं, ह्येवं ज्ञानेन पश्यतः ॥ ३ ॥

न गोप्यमिति-मुनेः परमाश्रममात्राप्रत्युपायं प्रवृत्तस्य सा-
धोः । कापि ग्रामे वने दिवा रात्रौ च । गोप्यं—गोपनीयं क-
पाटयन्नाऽऽदिभिः स्थगनीयमिति यावत् । न विद्यते
केनाप्यहर्षीयधर्मचनत्वात् । आरोप्यमार्गणीयं कचित्
स्थानादनेन ग्राह्यत्वेन स्थापनीयमपि न तस्य न विद्यते स्व-
भावधर्मस्याप्यत्र हेतुमशक्यत्वात् । इयं स्वभावप्रध्याया-
ज्यं, देयं परस्मै स्वकृपस्व दानव्यमपि च न क्वचित्
कुत्रचिदपि न विद्यते. अमरे स्वाऽऽमभावे तथारविषयत्वात्
हेयं ज्ञानं योग्यं वस्तु । ज्ञानेन स्वानुभववैयर्थ्यभावेन ।
पश्यतो विलोकयतेः मुनेः । भयेन मोक्षलक्षणासंन । क-
कुत्र । स्थेयं स्थातव्यम् । तस्य समपरा शिथिलिः कास्ति ? न
कापीत्यर्थः ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तहेतुनो मुनिर्भयं पश्येत्वाह—

एकं ब्रह्मास्त्रमादाय, निद्रमोहवृत्तं मुनिः ।

विभेति नैव संग्राम-शौर्यस्य इव नागरात् ॥ ४ ॥

एकमिति-मुनिर्धर्ममन्त्रकारः साधुः । एकं सर्वपरिहारे-
णाक्षिणीयं, ब्रह्मास्त्रं ब्रह्म जीवस्य निरङ्गनाशकस्याऽनुयायि
शुद्धज्ञानं तदेव तत्त्वं वा अस्त्रम् अमरिहृतशक्तिमत् वज्राऽऽदि
प्रदण्डं तुल्य आदाय-शुद्धीत्या. (मोहवृत्तं) मोहोऽज्ञानं मोहनी-
यकं वा, न तस्य उपलक्षणस्याप्येव कर्मणां परिपाया यत्तुः संयं-
ताम्, निद्रम् नितरां ध्वंसयन् । (न विभेति) भयं न गच्छति ।
क इयं, संग्रामशीलस्यः संग्रामोऽसौ भुजं तस्य वज्रवीर्यं प्रक-
र्षनाकृपं मरुतकं तत्र स्थितः । नागरात् यज्जराज इव यथा
न विभेति, तथा मुनिरपि श्रीमत्परीवहोपसमसङ्गतेऽपि न
विभेति । ब्रह्मव्यकृतावेवं संलीनचित्तत्वेन देहवीर्यां न जा-
ह्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

सञ्जगरायां ज्ञानदृष्टौ भयभावो पश्येत्वाह—

मयूरी ज्ञानदृष्टिर्भयसंपत्तिं मनोवने ।

वष्टनं भयमृषीणां, न तदाऽऽनन्दवन्दने ॥ ५ ॥

मयूरीति-हे श्लाघ्यशील ! चित्-वर्ध मनोवने हृदयकपाऽऽभावे,
ज्ञानदृष्टिः शुद्धचित्तस्य स्वकृपाप्राप्त्यापि ज्ञानपरिणतिरूपत्वा,
मयूरी शिखिनी मयूराणां संज्ञितवो वा । प्रसप्यप्युपायपूर्वका
नपरम्पराऽऽभिर्भावकृपा स्वेच्छया विलासं करोति, तदा ।
ज्ञानम्वन्दने परमप्रमादकृपे धील्लग्नद्वन्द्वे, भयसंपत्तिर्भा-
वयानि पूर्वोक्तानि तान्येव संपादयस्तथा, वष्टनं स्वश-
रीराऽऽभोगेन परिप्रेष्टनं भयानां श्लोषयन्तिताया व्यापने, न भ-
वति । अयं भावः-ज्ञानेन स्वस्वरूपे अविनाशित्वाऽऽदिना
निर्धारिते सति भयकारणाभावः स्वादिश्यर्थः ॥ ५ ॥

पुनरप्युक्तार्थमेव विशययन्नाह—

कृतमोहास्त्रवैकल्पं, ज्ञानवर्म विमर्ति यः ।

क भीस्तस्य क वा भङ्गः, कर्मसङ्गरकैलिषु ॥ ६ ॥

कृतेति-हे शास्त्रचित्त ! यो ज्ञानी, कृतमोहास्त्रवैकल्पं
हृते—रचितं मोहस्य पूर्वोक्तकृपस्य व्याप्यत्वाति कामकोष-
हर्षशोकात्पञ्चज्ञानभयशुभ्रणाऽऽदीनि प्रहरणानि तेषां यद्वि-
फलस्य भावः कर्म वा वैफल्यं विगतशक्तिव्यं येन नत् ।
ज्ञानवर्मे ज्ञानं स्वपरवत्विद्येनमर्थबोधस्मद्वं नदृपं वा
यद्वमं तनुचरणं, कवचमिति यावत् तत् । विमर्ति स्वास्त्रे
धारयति-यथाशङ्कानं प्राप्ते । तस्य पूर्वोक्तगुणविशिष्टस्य,
कर्मसङ्गरकैलिषु-कर्मभिर्ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिभिः सद्यः सङ्गरो
युजं तस्मिन् वाः केलयो दुःखाऽऽघानकृपाः कीदास्तास्तु,
भीमेवं क भवेत् ? न कापि । वा-अथवा भङ्ग-पराजया,
क ? ज्ञानोद्भवेन निरस्तभयमोहनीयत्वाच्च कापीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अपकृतगीडाऽज्ञानाभिप्रायस्तीत्याह—

तुल्यवज्रघोरं मृदाः, भूमन्त्यभं भयानिलैः ।

नैकं रंगमपि तैर्ज्ञान-गरिष्ठानां तु कप्यते ॥ ७ ॥

तुल्यवज्रिति-हे माध्यस्थ्यमङ्गवीर ! मृदाः-अज्ञातस्वस्व-
कृपाः । तुल्यवज्रघवः-तुल्यमकृतकृपानं, तद्वत्तरसदृशा लघवो-
ऽस्या महत्त्वेन राहताः । भयानिलैर्भयानि पूर्वोक्तानि ता-
न्येवानिहा यावयस्तेः । अत्रे सकललोकाऽऽकाशाऽऽस्यके
गगनमण्डले, भवन्ति नानाजन्मकृपस्थानात्स्थानाभ्यन्तरे
यन्तुलाऽऽकरिण्डादिति तु पुनः, ज्ञानगरिष्ठानां ज्ञानेन-पूर्वो-
क्तेन गरिष्ठा-शुभ्रतराः, विशालबोधिचेत्वेनातिमहात् इति या-
वत् तेषां । नैर्भयानिलैः । एकम् अज्ञातं प्रभूतानि एकप्रपी-
त्यर्थः । रोम देहजः सुषयः केशः । उपलस्यतो जीवप्रदे-
शः, तदपि । न कप्यते—नैजत इति ॥ ७ ॥

अयोग्यसंहारनो निर्भयताया स्थानं दर्शयन्नाह—

चित् परिणतं तस्य, चारित्र्यमकुतोभयम् ।

अखण्डज्ञानाऽऽपश्यत्, तस्य साक्षाः कुतो भयम् ॥ ८ ॥

चित् इति-हे कस्याशाऽऽवरण ! अकुतोभयं न विद्यते कु-
तोऽपि कस्मादपि भयं मोलियंस्मिन्तदकुतोभयं, चारित्र्यं
सकलविभावानिष्टुतिपरिष्कारकः संयमः, यस्य भयजन-
स्य, चित्ते—मनासि, परिणतं सकलाऽऽप्यप्रदेशेष्वङ्गारिभा-

येन व्याप्तं ज्ञानं, तस्य पूर्वोक्तकपस्यास्त्वहं ज्ञानाऽप्यस्य न
कार्यहन् न हूयिन मिराभाविपयोमन्शराऽऽहं नाऽऽदिमि
ज्ञानराशेर्ज्ञानं स्वभावाद्युपायो बोधस्त्वेव राज्ञो भावः
कमे वा राउत्तं तेजो-ज्ञानप्रकाशो यस्येति यावत् तस्य। सा-
धोयतिनः कृतः कस्मात्, अयं-मीनिमेवम् ? न कस्मादपि।
वयुक्तं प्रशयवती-” आवाहः पयनोऽहं-भावनायस्त्वुत्त-
द्वयस्त्व। न तदस्ति कालविषयं, यत्र कचनानभिधमनं स्यात्
॥ १ ॥” इति ॥ ८ ॥ अष्टमः १७ अष्टमः ।

अयंकर-अयंकर-वि०। अयं करोति कृ-अयं-मुम् च । अ-
यजन्ते, “अयंकरा येह परश्च नैव च ।” वाच० । सुप्र०
१ सु० ७ अ० । प्रश्न० । रत्नमेव, इत्युल्लेखिहमे च । पुं० ।
वाच० । अष्टमस्तमनोविनयभेदे, ग० १ अथि० । गोविना-
म्ना प्राणवधे च । प्रश्न० १ आश्व० द्वार ।

अयंभ्याण-अयंभ्याण-न० । अयं मोहान्नगता नो कपायकपा
प्रकृतिस्तस्य ध्यानं अयंभ्याणम् । ध्यानभेदः कृतगजसुकुमारो-
पसंगस्य सोमितस्येव । आनु० ।

अयंन-अयंन-वि०। अयं-शान्तम् । म्यायाऽऽगन्तव्याऽऽदौ
विभाजके सेवके च । वाच० । सेवां कुर्वति च । पुं० ३ उ० ।
आ० ७ । आ० ७ ।

अयंन-पुं० । अहारे, उपा० २ अ० । परमकल्याणं विनिन,
“उयवसिभो अयंनेहि ।” इत्य० १ उ० ।

अयंन-पुं० । अयस्य-मीनेरुत्तरेणुवात् अयान् । अयान्त-
हेतौ, अ० १ वत्त० ।

अयंनमित-अयंनमित-पुं० । अयंनमुद्रेशस्थे जितेव,
स्याऽऽचार्यस्य शिष्ये स्वभावनयाने साधौ, आश्व० ४ अ० ।
अयंनवदण्य-अयंनवदण्य-न० । अयंनानं मां अयंनं
सेवायां पतितः, अयं मा मम अयंनं करिष्यति अतोऽह-
मपि अयंनसत्कं निहोरकं निवेशयामीति वृद्धया अयंनं
अयंनवदण्य-न० । अयंनं अयंनकदाये, अ० २ अथि० ।
आ० ७ ।

अयंनकमथिक्त्य-अयंनकं दोषमाह—

अयति अयस्यति व मयं, इह वंदति शहरं गच्छेत्सतो ।
एमेव य मेच्छि, गारविकच्छागच्छीतिऽई ॥

स्मरन्त्यम् आवाये । अयनं अयमाना ययं निष्ठाम इत्येवं
निहोरकं निवेशयन् अयनं । किमिच्छा—एव तावत् जने
अनुवसेयति मां, सेवायां पतितो मे वसेत् इत्यर्थः ।
अयं मा मम अयनं करिष्यत्यसौ तत्तत्तदाहमपि अयंनकसत्कं
निहोरकं निवेशयामीत्यभिप्रायवान् अयनं तद्वत्तमान-
अयंनकम् । पुं० ३ उ० । आवा० । प्रव० । (उत्तराह्वयस्या
तु ‘वदंयुगदोस’ शब्दे)

अयंन-अयंन-वि० । सेवके, उपा० २ अ० । आ० ।

अयंन-अयंन-वि० । अयंनवदण्य, उपा० २ अ० । अय-
नस्त्वयलालकः । जी० । सुप्र० ।

अयंन-अयंन-वि० । अयंनवदण्य, उपा० २ अ० । अय-
नस्त्वयलालकः । जी० । सुप्र० ।

प्रकृतिः आनु० । अयं मोहनीयकस्येव इति । आश्व० ४ अ० ।
अयंन-अयंन-वि० । अयंनवदण्य, उपा० २ अ० । अय-
नस्त्वयलालकः । जी० । सुप्र० ।

अयंन-अयंन-वि० । अयंनवदण्य, उपा० २ अ० । अय-
नस्त्वयलालकः । जी० । सुप्र० ।

स चतुर्विधः—

चत्वारि भगवा पसाता तं जहा-दिवसभयं, जताभयं,
उत्तपभयं कदाडभयं । स्था० ४ उ० ।

(स्यात्वा ‘पुरित्तदाय’ शब्देऽस्मिन्भवभागे १०६ पृष्ठ गतः)

इयंमि अयंनमाह—

दिवसभयं य जता, कदाडं च तं उच्यते ।

अयंनो चत्वारिह स्तुल, न कपती ताभिर्म दिक्वाः ॥ ४२५ ॥

अयंनो चत्वारिह-दिवसभयं, जताभयं, कदाडभयं-
गो, उत्तपभयं य । एत ताव संक्षेपता चत्वारिह वि न
कप्यान् दिक्वाः ।

एतेन चउह वि सत्त्वममं—

दिवसे दिवसे घृणाति, क्षिण्य प्रमृश्य दिवसे देवमिषं ।

जगत्तं हाति गमयं, उभयं वा एतवपुष्पेणं ॥ ४२६ ॥

सत्त्वमिदं दिवसे दिवसे वा दिवसे एतवपुष्पेणं दिवसे दिवसे
कायस्थं, एवं दिवसे दिवसे अयंनो घृणाति । सो दिवसे अयंनो
सो कप्यान् पञ्चायेत । इमा जताभयं-नल अयंनमाह
मम सत्त्वमिदं एतवपुष्पेणं वा गतं य एतवपुष्पेणं घृणाति, ततो
एतान् । न इच्छा । अयंन उभयं अयंनं-गतं य, कम्मे च से
कायस्थं ति ।

इमा कदाडभयं—

कदाड उडुगदी । हयंमि कदाडभयं-नल अयंनमाह ।

एतवपुष्पेणं वा तं, कायस्थं कम्मे च सेति ॥ ४२७ ॥

कदाड-क्षिण्य गमयं उडुगदी तस्य कदाडभयं-नल अयंनमाह
दो निमि वा हयंनो क्षातिनया, क्षिण्य अयंनो वा
एतवपुष्पेणं तं घृणाति दाहामि । इमा उच्यन्ते अयंनो-तुम्
मम एतवपुष्पेणं कम्मे च कायस्थं, अं अयंनो वा, ए-
तवपुष्पेणं तं घृणाति दाहामि ति ।

इमा जताभयं पञ्चायेतविही—

कतत्रे गतिमाम्ने, यदिने अयंनो गतिं पञ्चला ।
एतवपुष्पेणं गुरुता, गतिने उडुगदीदिह ॥ ४२८ ॥

कयाए जनाए गहिए मोक्ष अगहिए वा कप्यए पञ्चावेडं ।
गहिए मुझे अकयाए जनाए यो कप्यनि । सेलं कडं क-
याको बि एवं खेव । उक्खसमयगो बि काले अपुन न
दिक्खिअज्जनि ।

इयाणि कस्मं बद्धमयाणं य अ कप्यति । न कप्यति वा
ते भंगविगप्येण विसेसिना भण्णि—

झिणपच्छिं य भखा, वावारिकाल इस्सरो खेव ।

सुखऽपञ्चनाण्यं, अप्पावहुं य वायव्यं ॥४२६॥

दुस्सस्स इमा विमासा—

वावारे काले भये, झिणपच्छिं य अट्ट भंगा तु ।

साविं गहिते अरूप, मोक्षु मेसेसु दिक्खति ॥४२७॥

क्षिणो वावारे, क्षिणो कालो, क्षिणं धनं, क्षिणं नाम-अमुनं
कम्म कायस्वं एसिं कालं वसिं धनं धणंति । एव
पटममेगो । विनियमं धनं अस्सिणं । एवं अट्ट भंगा
कायस्वा । एतेसि अट्टगं भंगण वावारे क्षिणं अस्सि
वा कालं विस्सिणं लक्खं, पुरनो साविं धणे
क्षिणं गहिते अरूप य कम्मं लु दिक्खति । सेससु
दिक्खंति, ते य सेसा वि वउत्थदुममेगा, अज्ज सेस
सि अट्टसु वि भंगेसु वसिक्खपुरनो असाविं धनं क्षिणं
अस्सि वा अगहिते कए अरूप वा कम्मं दिक्खंति ।

इयाणि पुणो एवं खेव विसेसे ति—

गहिते व अगहिते वा, झिणपणं मावए लु दिक्खति ।

अट्टल्लपणं कप्यति, गहिते वा अगहिते वा वि ॥४२८॥

पटममन्तिपणं पटममन्ति य वावारे कालसु क्षिणां कलसु
सांविक्खपुरनो सांविक्खपुरो गहिते अगहिते वा क्षिणपणं लु
दिक्खंति । किं कारणं ? उक्खते सां भण्णिअ-मए सांक्ख-
पुरनो सांविंति । अज्ज व मए अज्जो बि न गाहणे
तुक्क अज्जापति । अट्टल्लपणं धणं कप्यति, किं का-
रणं ? जम्हा मोक्षस्स परिमाणं न कयं, अकते य परि-
माणं खवहारो न लप्पति ।

“इस्सरे ति (४२६)” अस्य व्याख्या—

अथ पुनं होति क्षिणं, धोवो कालो व होति कम्मस्स ।

तथ अण्णस्मरे दिक्खा, इमरो वं धे वि कारजा ॥४२७॥

धणं व क्षिणं बहु व कम्मं कयं व धोवं सेसं, कालो
वि धोवो अयमिति । एरिसे कम्मं कप्यति, अहि अण्णोसरो.
तो दिक्खिअज्जनि, इस्सरो पुण धोवं कम्मसेसं चपत्ता वं.
धितुं वि कारजिअज्ज ।

किं कारणं इस्सरे लु कप्यति, अण्णोसरे कप्यए ?
ततो भवति—

पेत्तुं समयसमर्थो, रायकुले अट्टहाणि कुट्टे ।

पेत्तुस्स तेण कप्यति, रोरो (सवीरिण वा वि ॥ ४२८ ॥

न पञ्चाविनं सेसां दुरिहो सयं अरणो पेत्तुसमर्थो
अथको दुरिहो रायकुले गच्छति दूनको कद्धति, तथ
अथकज्जो भवति, दुर्यामायासं न करोति, पेत्तो—दुरि-
हो तस्स तेण कप्यति, इस्सरो पणकुट्टिअभिणिजेसा
उज्जो वि दाउं, ओ पुण दुरिहो रोद्ध उरस्सेण वापि
बलेण ज्जो मा वं धोवणं करेमति ते पेत्तस्स वि

कप्यति । मयमे ति गनं । नि० ५० ११ उ० ।

अथ प्रत्यक्षी—अथ जननी—अ० । सम्भासकारिण्याम्, ५० १
उ० २ प्रक० ।

अथ अथवा—अथ अथवा—न० । अथ अथवा—तथ

यथा गजसु कुमारमारकस्य सोमिलस्य । आ० ५० १ अ० ।

अथ अथवा—वि० । अथ, प्रथमं २ सम्बन्धार ।

अथ अथवा—अथ अथवा—न० । अथ मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आ-

त्मपरिणामः, तस्य स्थानाभ्यध्याय अथ अथवा—अथ

अथ अथवा—

तच्च सप्तविधम्—

सप्त अथ अथवा पञ्चत्ता । तं जहा—इहो गमय १, परलो-
क २, आदाखमय ३, अकम्हामय ४, वेयसाभय ५, मरख-

अय ६, अमिलो गमय ७ ।

अथ—मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आत्मपरिणामः, तस्य स्थाना-

भ्याध्याय अथ अथवा—तच्च मनुष्याऽऽदिकस्य सजातीया-

द्व्यध्यायमनुष्यादेरेव सकाशाद्यज्जं भवति तद्विहो क-

अथ अथवा—इहा विहृतमोहमिता जन्तो जातो यो लोकस्ततो भय-

मिति व्युत्पत्तिः । तथा विज्जातीयाद्व्यध्यायमनुष्यादेरेव

सकाशान्—मनुष्याऽऽदीनां यज्जं तत्परलोकमयं, आदायते

इत्यादानं धनं तदर्थं चौराऽऽदिभ्यः यद् अयं तदादानमयं

अकम्हादेव बाह्यनिमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यः स्थितस्य राज्या-

दौ अयमकम्हाद्ययम् । वेदना—पीडा तज्जं वेदनाभयम् ।

मरणमयं प्रतीतम् । अमृतो कथमयमिति भयम् । एवं हि

क्षियमानं महद्व्यथो भवतीति तज्जयास्य प्रवर्तते इति ।

स्था० ७ डा० ।

उक्तं च—

इपरलोयाऽऽयाणम्—कम्हा आजीव मरणपसिलोए ।

सप्तमयट्ठाण्णं, इमां सिद्धं भणियां ॥ १२३४ ॥

अथ मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आत्मपरिणामस्तस्य स्थाना-

भ्याध्याय अथ अथवा—तच्च मनुष्याऽऽदिकस्य सजाती-

याद्व्यध्यायमनुष्याऽदेरेव सकाशाद्यज्जं तद्विहो क-

अथ अथवा—इहा विहृतमोहमिता जन्तो जातो यो लोकस्ततो भय-

मिति व्युत्पत्तिः । तथा परस्माद्विज्जातीयाद्व्यध्यायमनुष्यादेरेव

सकाशान्—मनुष्याऽऽदीनां यज्जं तत्परलोकमयं २, तथा आदायते

इत्यादानं तदर्थं मम सकाशादयमिदमादायतीति यद्वचो-

राऽऽदिभ्यो अयं तदादानमयं ३, तथा अकम्हादेव बाह्य-

निमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यः स्थितस्य राज्यादौ अयमक-

म्हाद्ययं ४, तथा धनयाग्याऽऽदिभ्योऽहं दुःकाले कथं जी-

विष्यामीति दुःकालपतनाऽऽयाकलौपाद्ययम् आजीविकाभयं

५, नैमित्तिकाऽऽदिना मरिष्यति त्वमभुनेत्यादि कथिते

अयं मरणभयम् । ६ आकाशकण्ठासुखस्य विवेचनायां

अनापयादसुखस्य अयममृतो कथमयमिति ७ । इमानि सप्त

अथ अथवा—सिद्धांते भणियाति । प्रथमं २३४ द्वार ।

सं० स्था० ५० । पा० आ० ।

अथ अथवा—अथ अथवा—न० । अथ अथवा—अथ अथवा—

सर्वत्राऽऽत्मा प्रकृतियते येन स भजनः । लोके, पुं० । अथ

१ अ० ६ अ० ।

भयशा-भजना-ली० । सेवयाम्, हा० १ श्रु० १५ अ० । आ-
च० । सेवा च परिमोह इति । नि०बु० १ उ० । विश० ।
विकल्पे, भ० १ श्रु० ५ उ० । आच० । न० । द्य० । पञ्चा० ।
उत्त० । भजे, नि०बु० १६ उ० । तवामके प्रकृषणभेदे च ।
आ०बु० १ अ० ।

भयशिक्ष-भजनीय-त्रि० । विकल्पमीये, आ०म० १ अ० ।

भयशिक्षय-भयानिस्तुत-त्रि० । मृषाभेदे, स्था० १० डा० ।

भयदाश-भयदान-न० । भयाघदानं तद्वयदानम् । भयनिमि-
त्तत्वाद्वा दानमप्यभयमुपचारादिति । "राजराक्षसपुत्रिणित्त-म-
धुसुक्कमाधक्षदण्डपाशितु च । वहीयते भयार्थो-तद्वयदानं च
विज्ञेयम् ॥ १ ॥" इत्युक्तलक्षणं दानभेदे, स्था० १० डा० ।

भयप्राप्तिवशा-भयप्रतिषेधशा-ली० । भयं प्रीतिवैधिराऽऽदि-
भ्यस्तस्मात्प्रतिषेधशा भयप्रतिषेधणा । प्रतिषेधणाभेदे, यथा
राजाऽऽदिभिर्योगात्माणांऽऽदि दृश्यति, सिंहाऽऽदिभ्याम्वा
वृत्तमारोहति । उक्तं च— "भयमभिभोगेषु सीहर्षाश्च" ।
स्था० १० डा० ।

भयपरीसह-भयपरीषह-पुं० । परीषहभेदे, उत्त० २ अ० ।

भयप्यत्त-प्राप्तुभय-त्रि० । भयं प्राप्ते, "भयप्यत्तं भीकसमाधेदे-
आ मोक्षं वयलाए" । आच० १ श्रु० ३ वृ० ।

भयभीक-भयभीक-त्रि० । भयेन भीतः, "भयं परिजाणह से
त्विमंये शो भयभीकइ तिया ।" आच० १ श्रु० ३ वृ० ।

भयभिक्षपय-भयभिक्षपङ्क-त्रि० । भयेन-भीत्या भिक्षा-नष्टा
संज्ञा-अन्तःकरणवृत्तिसंख्य । भयेन नष्टान्तःकरणवृत्तिके, सू-
त्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

भयभैरव-भयभैरव-त्रि० । भयेन भैरवोऽत्यन्तस्वप्नसोत्पाद-
कः । उत्त० १५ अ० । अत्यन्तरौद्रमयजनकः, "भयभैरवसङ्घ-
हासे ।" दृष्ट० १० अ० । "भीमा भयभैरवा उराला ।" उत्त०
१५ अ० ।

भयमाश-भयतृ-त्रि० । सेवमाने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।
उपासनां विदधाने, स्था० ६ डा० । अनुवर्तमानं च । प्रथ०
२ छार ।

भयमोहशिक्ष-भयमोहनीय-न० । यदुदयवशात्सनिमित्तमनि-
मित्तं चा नष्टारूपं स्वसंकल्पनां जीवस्य स्वतन्त्रं भयं भवति
तद्वयमोहनीयकर्मभेदे, पं०सं० ३ छार । कर्म० ।

भयवदक्षग-भयवन्दनक-न० । कुलाद् गच्छात् सेत्राद्वा
निष्काशयित्वा अहमिति भयवन्दनकं भयवन्दनकम् ।
एकादशे वन्दनकर्तृये, पं० २ अक्षि० । प्रथ० । आ०बु० ।
"भयं तु निज्जुल्लाहयं ।" निष्ठुरक्ष-गच्छात्निष्काशने न-
वाऽऽदिकं यज्यते तेन यत्र वन्दते तद्वयवन्दनकम् । वृ० ३
उ० । आच० ।

भयवक्त-भयवाक्य-न० । भयोत्पादनाद्यैमुच्यमाने वाक्ये, य-
था नरकगतौ रुधिराऽऽदिभ्यामेऽपि रुधिराऽऽदिदर्शनम् ।
दृष्ट० ३ तय ।

भयवशमा-दंशी०-मोहरेके, दे०भा० ६ वर्ग १०२ माथा ।

भयमृषा-भयमृषा-ली० । भयं मोहनीयवशात् भयोऽज्ञान-

स्य दृष्टिवदनाविकारोमाज्ञाऽऽदिद्वयैव संज्ञापेतेऽन्येति
भयसंज्ञा । भ० ७ श्रु० ८ उ० । स्था० । भयवदंशोवाक्य-
जनितत्रासपरिणापकं संज्ञाभेदे, जी०१प्रति० । दृष्ट० । स्था० ।
चउर्हि ठासोर्हि भयसंज्ञा समुपपन्नह । तं जहा-हीणसत्त-
याए, भयदेवशिज्जस्स कम्मस्स उदएण, मईए, तदहोव-
गएण ।

हीनसस्वनया सत्ताभवेन, मतिभयवतांभवणभीषणदंश-
नाऽऽदिजनिताना बुद्धिस्तया, तदर्थोपयोगेन इहलोकाऽऽदिभय-
संज्ञाधर्मपर्यालोचनेनति । स्था० ४ डा० १ उ० । दृष्ट० । आ०
बु० । प्रहा० । पं० ।

भयार्थ भयानीत-त्रि० । भयानीतां भयानीतः । भयार्थ-
दूरीभूतः, उत्त० २५ अ० ।

भयाउल-भयाऽऽकुल-त्रि० । भयव्यभेदे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

भयालगा-भयानक-पुं० । विमलव्यभेदं भी-आनकः व्याघ्र-
राहोवाच० । भयजनकसंज्ञामाऽऽदित्यस्तुदर्शनाऽऽदिभ्यामे-
रसभेदे, स चेह गौरसेऽन्तर्भवति । अनु० । भङ्गूरः त्रि० वा-
च० । आच० ४ अ० ।

भयार्थीय-भयाऽऽनीत-त्रि० । भयमानीतं येन स भयाऽऽ-
नीतः । भयप्रापके, भ० ३ श्रु० २ उ० ।

भयानीक-न० । भयं भयहेतुत्वात् अनौकं भयानीकम् ।
भयहेतुभूते सत्ये, भ० ३ श्रु० २ उ० ।

भयाल-भयाल-पुं० । एकान्विशितमम्य भारते वर्षे आग-
मिष्यत्यामुत्सर्पिणां भविष्यतः यशोघरस्य तीर्थकरस्य पु-
त्रं भवनामधेयः, स० ।

भयावह-भयाऽऽवह-त्रि० । भयमावहति । भयप्रापके, सूत्र०
१ श्रु० १३ अ० ।

भर-भर-पुं० । विभर्जति भरः । विश्वं शुभः । धारके, पोषके
च । गा० ।

भर-पुं० । भृ० अणु । अनिशंय, वाच० । भारे, अनु० । दुर्निवे-
हत्वाद् भर इव भरः । अनिशुकर्तृ, "भरनिश्वरलुप्तमथा ।"
आ०म० १ अ० । आ०बु० । सघातं, "भ्रीमागिण धनमरो,"
आच० ४ अ० । "समभरघडलाए विट्ठार ।" भ० १ श्रु०
६ उ० । "बह्मनाधुनमार्हं च । ध० ३ अक्षि० । आचारं,
गिश० । भरलुक्तसिं । त्रि० । वाच० । "उपकं आर्यान्ना,
उत्तरा पहरां गमां पयः । आहो भियहो संघां, संघाञ्च
संहरो निभरो ॥ १८ ॥" संदाहो निउकंरो)यो)भरो निघाञ्चो
समुहनामार्ह । " पाह० ना० १८-१९ माथा ।

भरणी-भरणी-न० । भृ-ल्युट् । पूरणं, हा० १ श्रु० २ अ० स्था० ।
वेतने, पोषणे, धारणे च । अभ्यवर्षाधिकं द्वितीयं नक्षत्रं,
पोषकलतायां च । ल्हा० । क्षीप० । वाच० ।

भरणिज-भरणीय-त्रि० । पोषणीयः, स्था० १० डा० ।

भरणी-भरणी-ली० । यमदेवताके अभ्यवर्षाधिकं द्वितीये
नक्षत्रे, अनु० । उयो० । सं० ।

हो भरणी । (स्था० २ डा० ३ उ० । सं० प्र० ।) भरणी-
श्वसुखे नितारं पश्यते । स० ३ सम० । द्या० ।

मरह-भरत-पुं० । भरतनोति तन-ङः । "वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्गं हः" ॥५॥२१॥ इति प्राक्तनस्त्रेण तस्य हः । प्रा० १ पाठः । 'जडभरत' इति कथानि मुनिभेदे, नाट्यशास्त्रस्य अलङ्कारशास्त्रस्य च कर्तारं मुनिभेदे, शूरे, तन्तुवाये, क्षेत्रे, ककयीसूने रामातुल्यं च । भरतेन भोक्तुं भारते नाट्यशास्त्रमाभ्युत्तं शायु । तस्य लक्षणं नष्टपु, हृद्यस्तेन शकुन्तलायामुत्पादितं नृपभेदे, पुं० । तस्यापत्यानि इव । तस्य व-इडु लुक् । भरतवर्धये नृपे, पुं० । वाच० । नामिकु-लकस्य पौत्रे आदिजिनस्य श्रृष्यभवेवस्य ज्येष्ठपुत्रे भरतवर्धनाश्रये स्वनामकथानि चक्रवर्तिनि, स० । स्थानं । प्र-० । ति० । आ० म० । कश्य० । पञ्चा० । "भरहं वि भारहं वाये, विष्वा कामाई पवव ।" स०-पाद० १८ अ० । अयोध्यायां नगर्यां श्रीश्रृष्यभवेवपुत्रः पूर्वमवकृतमु-निनक्षत्रेयानुयाजितवर्धनः प्रथमचक्रा भरतनामा-स्ति, तस्य नवनिधानानां चतुर्दशरत्नानां द्वाविंशत्सहस्र-नरपत्नीनां द्विसप्तसिंहशतपुरवराणां पञ्चवर्तिकंदिप्रामाण्यं चतुरशीनसिंहशतयगजधानां पदसहस्रभरतस्य पृथग्यं कु-र्वतः स्वमेवपुत्रमुनिना सायुर्मिकधारमत्यं कुर्वतः स्वयं का-रिताष्टादशरिः स्थितचतुर्मुखयेजनाऽऽयामाजनाऽऽयनम-प्यव्यापितनिजनिजवपुःप्रमाणयेनश्रीश्रृष्यमाऽऽदिचतुर्धिश-निजनिजप्रतिपादनाच्चनं समाचरनः श्रीभरतचक्रिणः पञ्चपु-र्येलाययनिजकान्तानि, अन्त्यदा महाविभूत्या उद्धतितदेहः स-वामाश्रयविभूतिः स्वभरतचक्रा आदर्शभवेन गतः । तत्र स्व-देहं प्रेक्षमाणस्य अकुलीयकं पाननं, तत्र तेन न ज्ञानं, आदर्शमिति स्वदेहं पश्यता तेन पतितद्रुिका स्वक-राकुली अश्रयमाना दृष्टा, ततो द्वितीयकुलीनांऽपि मुद्रिका-उपनामा साऽप्यशोभमाना दृष्टा, ततः कामसंवाङ्माऽऽभरण-निउत्तरागतिं तदा स्वशरीरमतीशोभमानं निरीक्ष्य संवे-गमापन्नश्चक्रा एव विभित्तुं प्रवृत्तः-अहो ! आगन्तुकद्वयैरेव-इ शरीरं शोभनं, न स्वमावसुन्दरम् । अयि च-एतच्छरीरस-ङ्गन सुन्दरमापि वस्तु विनश्यति ।

उक्तं च—

"प्रसूतं असुतं पाणं, विविहं लाहम साहमं ।

सरीरमेवमावशं, सव्यं पि असुरं भवे ॥ १ ॥

वरं वर्यं वरं पुण्यं वरं संघर्षिलेवणं ।

विजयमपि सरीरं, वरं सयणमासुतं ॥ २ ॥

निधानं सव्यरंगाणं, कथयमपिहं इमं ।

पंचासुहभूअयमं, अपन्नपरिक्रमणं ॥ ३ ॥" इति ।

नन एतच्छरीरकृते सर्वथा न शुक्रमनकपापकर्मकरणेन

मनुष्यजन्महारणम् । यत उक्तम्—'लोहाय नावं जलधौ भिज-

नि, मृताय पैतृयमणि दद्याति । स चरानं ह्योति भस्मरा-

शे-यो मातुष्यं नयतीन्द्रियायै ॥ १ ॥" इत्यधिकं विन्न-

यतः तस्य भरतस्य प्राप्तमाध्याह्निकस्य प्रत्यक्षमात्रमुमाऽ-

प्यवसायस्य लपकक्षेत्रे प्रपन्नस्य केवलज्ञानं समुत्पन्नम् । श-

कस्तेन समापातः कथयति च—'द्रव्यसिद्धिं प्रपद्यस्व येन बी-

जाया उत्सवं करामी । ततो भरतकेवलिना स्वमस्तके पञ्चमौ-

ष्टिको लोचः कृतः । शासनवेवतया च राजाद्वरणापकरण-

नि दद्याति । दृश्यसद्व्यवसायः सर्वं प्रवर्जितो भवतः शिष-

काक्यासु सहासपरिवारेण प्रवर्जितः । ततः शुकस्य वनि-

तोऽसौ ग्रामाऽऽकरतगंगु अमनं भव्यमस्वान् प्रतिबोधयन्-
एकपूर्वेल्लं यावत् केवलपर्यायं प्राप्तवित्वा परिनिर्मुक्तः । त-
त्पदे च शुकं आदिष्यत्यशु नृगाऽभ्यपेक्षः । उच० १८ अ० ।
(आदिष्यत्यशुऽस्मान्तः 'आइचजस' शब्दे द्वितीयप्रमाणे
३ पृष्ठ गतः)

भरहस्य रां रथो चाउरंतककवदिस्य अद्दं पुरिपवु-
गाईं अयुवदं सिद्धाई० जाव सवदुववपरीशयाई । तं ज-
हा-आइचवजसं, महानसं, अइवले, महाबले, तेषवीरिण-
किचवीरिणं दंडवीरिणं, जलवीरिणं । स्था० ८ ठा० ।

आयंसधरपवेसो, भरहं पडणं च अंगुनीअसप ।

सेसाणं उम्मुअणं, संवेगो नाणं दिवत्ता य ॥ ४३६ ॥

अस्या निर्प्रेक्षापाथया मावाधेः कथानो ज्ञेयः—

"निर्वाणं स्वाभिनि प्राप्ते, जेये तत्र च कारिते ।

जगाम भरतोऽयोध्या—महाराजः कामाभूत् ॥ १ ॥

भोगान भोक्तुं पुत्राणि, प्रावृत्तं दृष्ट इदंशः ।

नस्य जेवे पञ्चपूर्वं लक्षां याता मुहुर्लेखत् ॥ २ ॥

अन्यान्दाऽयमवधकी, सर्वोक्कारभूतिनः ।

द्रष्टुं स्वदण्डागारं, यथाई वीदयेनऽस्मिन्नम् ॥ ३ ॥

तत्र स्वं पश्यता राज्ञः, पपाताकुलिमुद्रिका ।

त सा ज्ञाताऽयं निःशोभा-मकुली वीक्ष्य दधिवान् ॥ ४ ॥

भूयगनेय शोभेयं, सहजा नेति विन्यता ।

एकं भूयगं सुवृत्तं, सधोर्षणि मुमोच सः ॥ ५ ॥

निःश्रीकृष्ण मिलता-भेजेन सर इवावलम् ।

पश्यन् रसाङ्गं विस्फोडाभूत्—दृक्तास्वयि तन्मतिः ॥ ६ ॥

एवं च ध्यायन्स्तेनस्य, शुकनयानमजायत ।

उपदेहं केवलज्ञानं, युद्धिवपुर्नोऽपि हि ॥ ७ ॥

ऊवं शकस्तेवेत्य, द्रव्यालङ्गं प्रपथताम् ।

भरतेन ततो लोचः, प्रवर्कः पञ्चपुष्टिकः ॥ ८ ॥

पतद्रुप्रहरजाहत्या—पुण्यं देवताऽऽनयत् ।

प्रवभाज महाराजः, सतस्त्रैशानिः सह ॥ ९ ॥

निष्कान्ताश्चक्रिणोऽप्येव, सहस्रकपरिच्छदाः ।

महिमानं विधापाय, शक्तो राजाभेमानम् ॥ १० ॥

स्थिराया कवलपर्यायं, पूर्वेल्लं स निर्मुतः ।

चक्रं प्रौढं पुत्रयुगा न्यायां शक्तोऽभिपन्नम् ॥ ११ ॥ "

आ०क० १ अ० ।

भरहं राया चाउरंतककवदी पंचपुण्यसाई उक्तं उच-

चेणं होत्या स० ५०० सम० । स्था० ।

(विस्तरेण भरतचक्रवर्तिनो वक्तव्यता भरतवेषकृत्यताऽवस-

रेऽत्रैव निरूपयिष्यते) उज्जयिनीनगरप्रस्थासन्ननटग्रामस्थे क्य-

नामस्थाने नट, उज्जयिनीमधिकृत्य—'प्रत्यासत्ता नटग्राम-स-

दाऽऽसौत् भरतो नटः ।" आ०क० १ अ० । न० । आ० ।

मुकुटनानां स्वरविशेषप्रतिपादकशालककर्तार स्वनामकथाने

आचार्ये च । स्था० ७ ठा० । जम्बूद्वीपे वषट्ठे, न० । स० ७

सम० । प्रव० । कश्य० । प्रज्ञ० । ज० । "हिमवतसागरनं-

धीरा मोक्ष्ण मारहं बालं" प्रज्ञ० ७ द्वार । स्था० ।

भरहं रां राया चाउरंतककवदी छपुवसहस्माई महाराया

होत्या । स्था० २ ठा० ३ उ० । रा० ।

भरहसरस्वरियं —
 " नाभेयनाहस्व कुत्रं पवित्रं,
 वसवमेतं वरियं विविचं ।
 अप्यसिद्धं ति विगण्यकृणु,
 भववाण निगण्यसुहावहं ति ॥ १ ॥
 मोक्षं लेनेषु अगमि किं पि,
 जम्माउ नमज्जकं यं इमं पि ।
 नाणापगारं भरहादिवस्स,
 सव्वं पि नेयं वरियं इमाउ ॥ २ ॥
 पायं तहा विग्णं सुमज्जकं यं,
 क्षित्तस्स पयस्स पुरी विसाला ।
 दीहा उ सा वारसजोयणां,
 विग्णधारणं नवजोयणां ॥ ३ ॥
 सामिस्स रज्जस्स अभिलेयकालं,
 गया मणुसा जलआणणयं ।
 सुरेसुरो आसणकंपवुद्धो,
 समागमां क्व ति जिणैसरमि ॥ ४ ॥
 किरीडमाईभरणभिरामं,
 काऊण कप्पावणजे च चिट्ठर ।
 सक्को जिणैस्स तडोवविट्ठो,
 तावाऽऽगया विणु जलं घडेहिं ॥ ५ ॥
 इट्ठं जिणं भूसियलित्तगतं,
 चिन्तं किं काउचियं ह्याणि ।
 विचिणु चित्तं चिरं विणीया,
 सिंचांत सामि चलणं वरिमि ॥ ६ ॥
 साह्व विणीया पुरिसं ति काउं,
 विणीयनामंण पुरो पहाणा ।
 पुट्ठि कया जा जिणरज्जकज्जे,
 तुट्ठेण सक्केण तु देवरमा ॥ ७ ॥
 रज्जं तहिं पालइ नादिज्जओ,
 भरिदेविदु कयस्सणो य ।
 सयं च स मां उल्लभो जिणैरां,
 सद्धि सज्जायां सुमंगलाय ॥ ८ ॥
 तहा सुनेदाभरहाऽऽपदि,
 सुपदिं णेमहिं य सुलभेहिं ।
 सहाइए कामगुण विसालं,
 गमइ कालं उवभुंजमाणो ॥ ९ ॥
 तिसट्ठिलस्सहिं सुहं सुदणं,
 पुट्ठवाण काऊण मणोभिरामं ।
 रज्जि सुदिदो व्व विगण्यकृणु,
 पव्वज्जकालं अइ देइ दाणं ॥ १० ॥
 संवत्थरं जाव किमिच्छिणु,
 वंछाप निव्वाण पयाभिलासी ।
 दाऊण भूमिं सयलं सुयाणं,
 पहाणरायं भग्गं तु काउं ॥ ११ ॥
 अज्जाण राहेण सव्वस्सपदि,
 वक्कहीहिं सद्धि अह लेइ दिक्कं ।
 नामाऽऽमराऽऽरामविहारोसु,
 पव्वसमोषो विहारे सामी ॥ १२ ॥

किञ्च अकिञ्च व अपुच्छिज्जण,
 पुट्ठि जहा सामि तहा सयं पि ।
 काहामो किं वाप्य विगण्यकृणु,
 काऊण लोयं तु यं पव्वणा ॥ १३ ॥
 माणसयालोयकिञ्चमो,
 सामी सयं ने वि अयाणमाणा ।
 पुच्छिंत सामि न कहेइ किं वि,
 समाउला तएहुदुदामिभूया ॥ १४ ॥
 जिणस्स हिंजिणु कामगुणमां,
 केइ दिणं मूढमणा उ ताहे ।
 चित्ति वि अग्गं किमयाणि कज्जे,
 कज्जं महाकिञ्चमिणं भणंति ॥ १५ ॥
 भणंति ते मूढमणा जहा मो,
 सामि न पुच्छिण्यकिमं पि पुट्ठो ।
 तएहुदुदाधादियसव्वगसा,
 गच्छामो गंइ भरहादिवंतो ॥ १६ ॥
 सामि पमोत्तण कहे इहाया,
 पयस्समंया वि न होइ रत्तो ।
 फलासिणो होमां तणसुसन्धं,
 पवत्तं जाव जिणो सुतिथं ॥ १७ ॥
 एवं विचिन्तिनु गया उ सव्वं,
 गंगानइए तडमांडरसु ।
 वणसु ते वक्कलचारोयरी,
 केदार मूलाइ फलाइ खंत ॥ १८ ॥
 गया नमो वा विणमी कहे पि,
 जिणस्स दिक्काममए पि दे वि ।
 समागया तं पियरे भणंति,
 कथं महाकथामिणं सुवक्के ॥ १९ ॥
 रज्जं च रट्ठं च पुरं च निवसे,
 काउ विमो मो पयणाइ दिणं ।
 ताताय अग्गाण वि णि विदेदि,
 भणंति ते नयिदु किंवि अग्गं ॥ २० ॥
 देवाण जक्कवाण य किस्सराणं,
 नराण नारीण य सयगणं ।
 मुहाण सव्वाण जणं पमोत्तं,
 ने अग्रिय दायो भुवणं णिले वि ॥ २१ ॥
 ता जाह तुमं तागं जिणस्स,
 पामे निमंक्कं विगण्यवन्नमा ।
 भर्मायं राहेइ अचिणु देहां,
 रज्जं च रट्ठं च पहाणलोय ॥ २२ ॥
 गया तज्जा दे वि तणस्स पामं,
 पामांत सामि डियअचिविट्ठं ।
 वीरासणारं कण्ठावज्जे,
 भिक्खायें मेहसु य रीयमाणं ॥ २३ ॥
 सराण आणाय पट्ठहिं नारं,
 सिंचांत भूमिं तल निवसें ।
 आजाणुमां कुसु नोववारं,
 काउ नममंति घणंति एत्तं ॥ २४ ॥
 तं नाणदाया भुवणं णिले वि,

तं नाहनाहोऽसि अनाहयाचं ।
तं सोकलदाया य दृढादृगण्यं,
तं कण्ठकण्ठोऽसि कलरिषयाचं ॥ ३१ ॥
तं बंदिभो देव ! सूरसुरेहिं
तं वशिष्ठो जकलसु किनरेहिं ।
तं पूर्यो दाण्य-खयरेहिं,
तं नाह ! नाया भुवसायस्स ॥ ३२ ॥
तं देव ! नाया य किमिच्छयस्स,
तं सामि ! सामी य असायिस्स ।
तं देहि अम्हाय विसालवच्छ !,
रज्ज्वं रट्ठं च सुखिअच्छ ॥ ३३ ॥
परंपराय उ सिर्वास् इच्छा,
पच्छा उ जाणु हरउत्तिमंगं ।
भूमीयं काउं धरणीयल्लमि,
तिक्खुत्तहत्तं अभिवंदिअ ॥ ३४ ॥
पासेसु बिट्ठंति सुअगववणा,
दिण्णे दिण्णे भसिस्सु निम्भरंगा ।
कुण्ठंति जा के वि दिण्णे तिसेक्कं,
एवं ति ता नागपण्ण पडिठ्ठा ॥ ३५ ॥
जिण्णस्स आगच्छरं वंदयत्थं,
ते तस्मि काले कुटुम्बधरारं ।
काउं नमस्सिण्ण पण पहाण्णे,
भण्णंति तं सामि ! भवाहि दाया ॥ ३६ ॥
भोगाण्ण रज्जस्स जिण्णायण्ण,
ते जायमाणे धरणां मुणेलता ।
नागिन्द्राया पभण्णे भो सां,
सामी अयंयो परिअल्लसिण्णे ॥ ३७ ॥
ममसल्लुद्धि न करे म्हे,
संक्खं व सामी उ अरंणसिण्णो ।
कुम्भो व गुत्तो सयल्लदिपहिं,
मुणाल्लगणं व निक्खल्लेवो ॥ ३८ ॥
गउ इय निक्खं अनियत्तगामी,
इय्ये य भावे तह भेत्ते काळे ।
असंगल्लुद्धो समसल्लसिण्णे,
न देह वा किं न केडहि ॥ ३९ ॥
सामिस्स सेवा अह लाम्भइज्ज,
ता देमि तुम्हाण्ण अहं जिण्णस्स ।
विज्जासहस्से अज्जायल्लसं,
पल्लिगोरीपमुड्ढेण सग्गा ॥ ४० ॥
तो आह येयह्मण्ये विसाले,
तो दादिण्णिज्जाय अजुत्तराय ।
सेढीयं गंतुण्ण लण्णं करेत्ता,
पञ्चाससेढी य पुरे पहाण्णे ॥ ४१ ॥
आरियं काउं रहनेवरं तु,
अहा तुरिक्खे गगणं गण्णं ।
पुरं निवेसिण्ण तडे विसाले,
बहुं जणं विज्जावलेण मेडं ॥ ४२ ॥
दिडेह इच्छायं मेडे सुरो व्व,
एवं ति ते सामिप (क) कण्णसाया ।

नागिद्विजं पण्डित्त्वयंनि,
अपुण्ड्रमसीयं पल्लमाणसा ॥ ३७ ॥ *
गिरिहनु सामिस्स कण्णपणामा,
नागिन्द्रायं अभिवंदिअ ।
गंतुण्ण सामिस्स कण्णपणायं,
विजिण्णु रोमिअयसम्भगसा ॥ ३८ ॥
विज्जाअयं दिव्वाविमानकडा,
पिऊण्ण पासे उव्वेनयंति ।
रिद्धिं च सय्वं पि कइंति वत्ते,
विणीयं गंतुं भरहेत्तरस्स ॥ ३९ ॥
कइंति सय्वं पि जण्णस्समूहं,
मेउंऽअलो मिणु तहा करंति ।
तय्यपमाणे नयरे विसाले,
नेसि महीउं रिसहस्स बिणं ॥ ४० ॥
करंति मल्लिभरनिम्भरंगा,
ममी महप्पा य सुदक्खिअण्ण ।
सेढीयं इच्छायहिपुअमोय,
अह उत्तराय बिमनो वि राया ॥ ४१ ॥
भुंजेह भोय अह देवराया,
सामी वि भिक्खुणायं गिह्णि गिहे च ।
हिंहेह गामे नगरे य निक्खं,
न पावहिं भिक्खुल्लमणेलणीयं ॥ ४२ ॥
अज्जो न जाणुह जणो किमं पि ।
गिह्णागयं दिट्ठु जिण्णं पडिठ्ठा ।
अणोऽभिमेत्तेह गयस्सयाहिं,
पुण्णेहिं मुत्ताहल्लवेव्वे ॥ ४३ ॥
पहाण्णअस्सेहिं रदेहिं निक्खं,
संवच्छरं जाव उ थीरधारी ।
निरस्सलो हिंजिउ हयिणक्कं,
पुरे विसालिम्म गग्गो महप्पा ॥ ४४ ॥
तत्थऽरियं संमप्यमनामराया,
सेयसनामो कुमरो वरे यि ।
तत्थऽरियं पुत्तो भरह्मद्विबस्स,
भण्णंति सं बाहुबल्लिस्स अंते ॥ ४५ ॥
विसालिकली गुणगामाण्यं,
ते वो वि सेढीयं परोप्परं तु ।
कइंति सडे सुपिणे पल्ले,
कइह सेयसु जहा अल्लंते ॥ ४६ ॥
मेक सडाणाउ मयहिं डिठ्ठा,
बिच्चा य ते उम्मयकुमसिण्णे ।
दिक्खो सडाण्हि य दिण्णमाण्ये,
सुराउ दिसी अल्लिया उ डाणा ॥ ४७ ॥
किया उ ते डाण्हिया अण्णेण,
सेढो जहा कोह महामहंते ।
नरो रणे जुज्झार संतगसां,
सेयसनामकयपाडिहरो ॥ ४८ ॥

* गिरिहंति विज्जा सहसा न ऊण्ण,
पञ्चास आया व विगण्णसिण्णो ॥ ३७ ॥

हृष्टे सिद्धं सयलं रिज्जुं,
परोपरं साहिउं लज्जिंओ ।
तयत्थयं ते उ अयाणमाणा,
यया सडाणं सुमिणां ते उ ॥ ४६ ॥
सुहं कुमारस्स परं तु अग्रियं,
मेरुं सामी वि हु निष्कंयो ।
गंभीरमातोत्थियनीगनाहो,
अमुक्खिओ चत्तमससंयो ॥ ४७ ॥
गेहाणुगेहं अह रीयमाणो,
समागओ रायपहे विसाजे ।
गवक्खच्चकुलु गयवेहमाहो,
निरिक्खिओ सामि अह ति चित्ते ॥ ४८ ॥
दिट्ठो कया थेरिसक्खधारी,
अयोहहंदायं गेवसणाय ।
एवं करंतस्स सुक्खं जोगा,
जाईए जायं सरणं तहा उ ॥ ४९ ॥
निमीलिअच्छो अह सुक्खयाए,
खणं तहा चिट्ठिओ परिता ।
चित्ते देवो जइ एज्ज एत्थ,
तो मेमि भिक्खं अह एसणिज्जं ॥ ५० ॥
जिणस्स भत्तिम्मरग्गिम्मरंयो,
नामिद्वेदिन्नरिचंवं ।
सोक्खणाणं डाणं सयसाणं आसीं,
करमि लोयाणं तहा पावत्ति ॥ ५१ ॥
इसिमि अज्जासविमोहियाणं,
विगण्णकल्लोससमाउलस्स ।
संयंससुद्धासयलोयणस्स,
नरो अहिकखूपरस्स कुंभं ॥ ५२ ॥
बंभुं समीपं पमोहं जाव,
तिगुत्तिगुत्तो हरियोवउत्तो ।
गिहं गिहेणं अह रीयमाणो,
अमुक्खिण्णा सयणं धणं य ॥ ५३ ॥
समागओ सामि कमं कमेण,
इहट्ठं जिणं किण्हिरिस्सं नरम्मि ।
विचइमाणोत्थियरोमकुवो,
आणंदिबिदुज्जलकिअविदु ॥ ५४ ॥
सम्यं च मत्तं च अयाणमाणं,
वंदिणु भूमीकयपंचमंयो ।
अणाइ सामी ! रसमसणीयं,
गिहाहं तरिहि भवज्जवाओ ॥ ५५ ॥
तओ पसारं जिणं सुपाणी,
विउल्लेसे सुविउल्लुब्धो ।
पसत्थमाणोऽय अउ लि देह,
आणंइसंइहमुवाणओ सो ॥ ५६ ॥
अज्जातिधनं कयं किच्चयं ति,
जयम्मि अण्णाणं वि मज्जमाणं ।
सामी वि संवत्थुपरणग्गिमं,
पाविणु तं इक्खुणं मणुणं ॥ ५७ ॥

सुसत्थेहो सुवपीणियंओ,
अहा अहिव्वं विहरं पच्छा ।
समागया तथ मराऽसुरा वि,
नरा वि नारी हरिस्सं वहांता ॥ ५८ ॥ *
अहो अहो दाणांमणं भण्णि,
मुंचेति संघोदयपुष्पकिमस्सं ।
उक्किट्ठधारं दयिणस्स अत्ता,
बेलाउल्लेयं तहं सुखवासं ॥ ५९ ॥
सयं च रायाय पहाणुसिट्ठो,
समागओ ससज्जा वि तत्थ ।
भण्ति एमो सुमिणस्स अण्णो,
पाराविओ सामि सयच्छुराओ ॥ ६० ॥
तओ जणो विविदयमाणो उ,
पुच्छेइ नायं कहमयमेत्थ ।
कहंइ सव्वं भवमाहाक्खं,
एयम्मि लोए पुणं जाव जाओ ॥ ६१ ॥
जाइस्सराओ सयलं पि नायं,
धम्मं अधम्मं जिणुभिक्खदाणं ।
एवं जणो भत्तिमगावन्नमो,
विउज्जाहि भिक्खं जिणवायगस्स ॥ ६२ ॥
करं पीढं रयणामयं तु,
भिक्खालया जत्थ टिण्णं तत्थ ।
संयंसणामो कुमारो महत्था,
रम्मं जिणुणं गयमोदएणं ॥ ६३ ॥
अंचित्तु नं भत्तमरां वंरिहि,
पुत्तेहि संघेहि य उत्तमंदि ।
दिणं दिणं भुज्ज कउमयं,
पुच्छेइ लोओ किमयं कहंइ ॥ ६४ ॥
जिणो मए जत्थं विअं रसेण,
पाणाधओ भत्तिसुनिम्भेण ।
मा अकमंही तु जणो जिणस्स,
पाए परं पीढमिणं कयं मे ॥ ६५ ॥
एवं जिणो पाइ जत्थ जत्थ,
लोओ वि पीढं पमोहं तत्थ ।
आइच्छपीढं ति परंपणए,
सयं गयं कालवसेण पच्छा ॥ ६६ ॥
जहासुहं हिउउ गामदेसे,
सहस्समयं वरिसाणं पुणं ।
अओ परं धाएकम्मं लव्हं,
पावइ नाणं जिणं केवलं तु ॥ ६७ ॥
मराहं साग्गिस्स पउत्तिहंउ,
निउलएहिं मरहाहिवस्स ।
माणं पहाणं कहियं च जायं,
आउउपालेणं वि चक्खवसीं ॥ ६८ ॥
उग्गोसमराहिविउट्ठमिओ,
अज्जकुणं कि पि हि मत्तंनो ।

* सुदुद्धोओ गमयं गणम्मि,
समा कुणंतां हम्मि उं वहांता ॥ ६९ ॥

अणुहवन्तो मणसा विचिने,
पूजारिहा दौ वि ममेऽथ अरिथ ॥ ७२ ॥
न नज्जई कस्स पणोऽथ कज्जा,
पूया जिणिवस्स व चक्राहणो ।
नायं जहा वकफलं इहेव,
वाहो जिणो सग्गऽपवग्गदाया ॥ ७३ ॥
एवं विचिनिन्तु पविसगत्तो,
एहाओ सुई सव्वविलित्तमंगो ।
हारऽहहारकडयंगवारि,
किंरिडलोलचलकुंडलंगो ॥ ७४ ॥
सिंदूरपूरारणकुंडकुंड-
दाणहणं इत्थलमिभलस्स ।
पेट्टाई घंटाजुयनोदियस्स,
आरोडु कंथे जइ वारणस्स ॥ ७५ ॥
विकल्पापवण्णे जिण्णायारम्म,
भूरेइ देवी मरुदेवियामा ।
सिण्हभावा भरहं भणइ,
पुत्तो ममं हिउइ चत्तसंगो ॥ ७६ ॥
तुमं तु राया भरहं नराओ,
सुइं सुइंणं पकरेइ रज्जं ।
तएहाहुहाओ उलहो सहेई,
दिण्णं दिण्णं भूरेइ एवमेव ॥ ७७ ॥
अम्मो ! जिणो सव्वज (ग) यस्स नेया,
का एसो रिद्धो मह रज्जमेत्ता ।
वक्कणुसु तो भूरेइ नीति जाया,
न सहेइई वरणं तयस्स ॥ ७८ ॥
सामिस्स रिद्धि पमहेइ एहि,
वेमइ अम्मो ! जइ कोडमंसं ।
अग्गार रिद्धो जह क चक्कं,
अनम्मईया ययारामणस्स ॥ ७९ ॥
एवं भायत्ता पुण्णः कणिणु,
अउव्व आणुइ मण वहेति ।
वेवित्रएहिं अणुगम्ममाण,
मयणववायडकवेऽपएहिं ॥ ८० ॥
एएहिं चिद्धदयआउलहिं,
सुत्तरवम्मभारियंवरहिं ।
घंटाटणक्कारमणोहोहिं,
सुवक्कचिक्कां परंपरेहिं ॥ ८१ ॥
सुरक्कसुरिण्णुगमहीनलेहिं,
वग्गतथग्गावसकंधरेहिं ।
आवडवेगव्वसदुद्धरेहिं,
हएहिं हेसाभरियंवरहिं ॥ ८२ ॥
पहाणनामावरणिल्लिपध्धि—
सुहासणासेव्वजाणगेहिं ॥
मयंगतुंगसुरणपहाण—
सुरेत्तयाकडमणोणुगेहिं ॥ ८३ ॥
मंभाभेरीरवप्पियासो,
मंगल्लगीयज्जयरावरम्मो ।
विधदयडोऽवपहायपंत,
३५८

लालितजआयासत्तावभाज ॥ ८४ ॥
मज्जएहे मज्जएहे व नीहरिणु,
रम्मा अउज्जएहे अहकमेण ।
जेणव सामी सयलुअए,
सव्वावरणे अह जाइ राया ॥ ८५ ॥
अत्ताइअत्तं जिण्णायगस्स,
पासिणु देवि मरहो भगार ।
पेक्काहिं अम्मो ! नयवुत्तरिद्धि,
न एरिसा कस्स वि अरिथ लोए ॥ ८६ ॥
एवं सुणिता हरिसुत्तरत-
रोमवक्कं सुउव्ववाहगत्ता ।
कारेइ वक्कणुजुयमूपायणु,
ना नीलि नट्टा तिमिरं व सूरु ॥ ८७ ॥
सुणेर सई सुइ मागहाणं,
भेरीणु रावं सुरताडियाणं ।
डकिट्टियाणं निययं तु जेत्ता,
सुरासुरं जणुविमाणमूढं ॥ ८८ ॥
माणिक्कहमज्जुणगरकार-
निष्कल्लपाललणविधरम्मं ।
विमाणमालाहं नहं पक्कं,
निसाएं नारागणुमं कुलं व ॥ ८९ ॥
पासिणु देवी मनसा विचिने,
अदो अहं माहवसा उअत्ता ।
जिणो सयं एरिसारिद्धिमंनो,
पिट्ठु पिट्ठु कम्ममिणं जिणायु ॥ ९० ॥
जत्तोऽपधुत्ता कुसलो गू अम्मो,
एवं सुहज्जं णवसाणुणा सा ।
अउव्वजोवाचनर उल्लसा उ,
आरोडु सेट्ठि खयगं कमेण ॥ ९१ ॥
संजायणाणइसया महणा,
खविणु कम्मं सयले अडि ति ।
पत्ता सिवे सयसोअक्करम्मं,
समागया देवऽसुराय संघा ॥ ९२ ॥
कयं ति पूणं पडना ति काउ,
सिद्धो इहं तस्स रुरीरणं तु ।
सक्कारिउं खारिसमुद्धमज्जं,
खिमेति खिण्वे भरहाहियो वि ॥ ९३ ॥
गंतुं जिणं पूयइ भसिजुत्तो,
सामी वि देवासुरकिंनराणं ।
नराण नारीण य खेयराणं,
कहेइ धम्मं सिवसंगवाधणं ॥ ९४ ॥
अवक्खवे पोयसमाणवेभं,
अजाणं पावत्तकुट्टारं ।
निसम्म धम्मं ज्ञण्णायगस्स,
पासे पणजिणु सुसावगतं ॥ ९५ ॥
अट्टाहियं काउ अहावरेण,
समागयो चक्रिवरो सठाणे ।
गंतुं सठाणे भरहोऽवि राया,
विहासणे पुव्वमुदोवविट्ठो ॥ ९६ ॥

कोटुविष सहित आणवेह,
 सव्यं चिणीयं वररावहाणि ।
 ओ भो ! जहा क्षिप्रमखेभय,
 सबाहिरभंनरेभय वित्तं ॥ ६७ ॥
 आसीयसमजियश्रावलितं,
 मंचाहमंचकालियं करेह ।
 कालागद्वयमहमवतं-
 सुगंधिगंधप्यवराऽऽदिभूयं ॥ ६८ ॥
 सतोरणं मंगलकुम्भजुने,
 काउं कडेहह ममे सि कट्टु ।
 तो चक्कप्याहिनियिद्विद्वि,
 गंतुं सयं एदाणं वरे पवाणे ॥ ६९ ॥
 सुवच्छमार्गिकमए विसाले,
 सुनिज्जे तो विसई स पांढे ।
 सुगंधिवाराभलकत्रपाय-
 सहस्सपायपमुहोहि चित्ते ॥ ७० ॥
 तिज्जेहि उमंगं पदमं तु काउं,
 संधाहयं तो पुरसां सुखेया ।
 संघाहिटव्याहट्टियसव्ययंगं,
 विहोयं एदाणं पकरे पच्छा ॥ ७१ ॥
 पसयऽऽवच्छु पसयऽवच्छी,
 नियमए चेरणवचियंगे ।
 दिवित्तमाणांमाणभूसियंगो,
 समिध्व आणंदकरो जणाणे ॥ ७२ ॥
 नारीसरो स्यपदाणपुष्क
 सुगंधदथा आभिनिकसमेह ।
 जेणव चक्कस वरे विसालो,
 जेणव चक्क रयण पसिदे ॥ ७३ ॥
 तेणव गंतुं मणसेत नाउं,
 तरुसव रणो बहवे विसाले ।
 राहस्सराऽऽरक्कयमययंति,
 सामि तु पेसाहि व सत्यबाहं ॥ ७४ ॥
 माडंकिहोडिबियसट्टिमार्ह,
 मग्गाणुलग्गा तयणुणयाया ।
 विचित्तनवरथरा सुवराया,
 विचित्तनाणामणिभूसियंगो ॥ ७५ ॥
 विचित्तजुतज्जयविधल्लुख-
 नहंगणा वित्तफलणसथा ।
 तज्जोऽऽथ खुउत्ताउ सुवामराउ,
 वीजंतवासोअयमंठयाओ ॥ ७६ ॥
 मिगाऽऽथा कलमउजुया उ,
 केह सनलिटमदीविया उ ।
 गंधुजुरद्धपकडुल्लउत्तय-
 भूमोवणारितविस्तराओ ॥ ७७ ॥
 बुद्धारविन्दुणलमारुपुष्क-
 मालाऽऽउला आउलमगलग्गा ।
 विचित्तमासाहं मणोहराउ,
 विणीयमायाणुगसुंदराउ ॥ ७८ ॥
 सव्यायं र्होयं जुहोयं जुतो,

वाहत्तगीवाऽऽरवपूरयाऽऽसो ।
 एवं समागच्छह चक्कमहं,
 जेणव चक्क अहं तेष जाह ॥ ७९ ॥
 तेणव गंतुं अहं आयरण,
 आलोपमिसे करई पयामं ।
 पसरयहंथेण तु लोमहरयं,
 परासुसिंसाण पमज्जई हु ॥ ८० ॥
 पवित्तपाणीयं सुवारायाए,
 अय्मुक्कलओ वेव सुवंदणेण ।
 पंचगुलीचाकनलं दलाह,
 दलितुमग्गाहं वरोहं पच्छा ॥ ८१ ॥
 पुष्पाहं ईरीवरउण्णोदि,
 गंधाहं खुसाहि व उत्तमहि,
 गंधाट्टियावाट्टियसंवरिव-
 चलनंभेकामणाहोहो ॥ ८२ ॥
 अंचित्तु आयं पकरे पच्छा
 विचित्तयिण स्यबाहुअमं ।
 आरोहणं पुष्कसमगंध,
 भूवाण भूसाभरणपदाणं ॥ ८३ ॥
 मायंगदंतपदपडुण्णि,
 अस्सोडएदि चरमातिजोहं ।
 सच्छेदि तारामयनेदुल्लिहं
 काउं तज्जो दण्णममायाहं ॥ ८४ ॥
 लिहोह अट्टुट्टुसंगलाहं
 मदारहीवीरकणिगारं ।
 अमोगजायं जयंयं तु,
 दमजवस्स कुसमाहमासु ॥ ८५ ॥
 तज्जो पुं गमुचर वारोवत्तं,
 सवमान्णकसहउल्लुण्ण ।
 वेउजवज्जुअमउंउदण,
 दलाहं सूरकयधुवधूमं ॥ ८६ ॥
 तमालतालं दलसममलामं,
 पयाहणीकाउं तिक्कलुअसो ।
 पचोसकिताहं पयाई सत्त-
 अट्टेअक्क अहं वामजाणुं ॥ ८७ ॥
 भूतीयं काउं तद वक्कलणं तु,
 तिक्कलुतहुतो अहं उल्लिमंगं ।
 इलानले मीलिय इत्तिममे,
 काउं मिरं तो ककरोरयं तु ॥ ८८ ॥
 नमेह चक्क रयणपदाणं,
 भलाणं जं वंछियदायनं परे ।
 एवं कसिता अभिनिकवमहं,
 चक्कउडावारममंडयाओ ॥ ८९ ॥
 पहिणवुडाण वरा सुमाला,
 नेणव आगंतु वरं विसाले ।
 पुण्यमुहो तो सुहसावविट्टो,
 अट्टारत्तं रत्तंणिपमंणिया उ ॥ ९० ॥
 सहाविउं आणामिणं दलाह,
 करेह क्षिण्यं च परं तु सव्वं ।

उत्सुक्यं सुककरं भवेज्जं
अमज्जमुक्किदुमरपयेसं ॥ १२१ ॥
असंदिग्धं तु कुदंइयउज्जं
विलासिणीमाह्वयनहरम्भं ।
अयेगतालायतालाहम्भं,
कहाणुगऽऽलिनजयेहि* किं ॥ १२२ ॥
सुमत्तमालाउल्लसगमाहं,
पमोयपुणं नइनहम्भं ।
अट्टाहिपं चादमहामहेय,
महारिहं चकुक्करस्स सभं ॥ १२३ ॥
सम्भाणुदानादमहामहेयं,
काऊणमं सव्व ममं कहेह ।
एव सि काऊण कहेति जाव,
अकं पि तं नाव महामहेते ॥ १२४ ॥
सयाउ गंगा अभिमानकलमाह,
तस्मो निम्माऽऽरुवपुग्गियाऽऽसा ।
गंगानरै ए अह दाक्खयेणं,
कूलेण जं जकलनहरुम(जुत्तं)संजुयं ॥ १२५ ॥
एयाइ पुक्काभिमुहं तु चककं,
राया य पिट्ठे भरहाडियो सि ।
सयं सयं साहिउमुज्जये तु,
जुक्कइजेतं भरहं मं ति ॥ १२६ ॥
कयंवपुणं पि व कट्टयागं,
माडिं(व)कोडिंविनेरं भयेइ ।
सउजेह मं । हियिरह्वगहाणं,
परक्कचककं तुग्गयकिं ॥ १२७ ॥
विषयइयपंतिपरंगहि,
आपूर्तानेसनहं पि सभं ।
तमालकालं सयमंयजुज्ज—
मइ लिक्ककाररवामिरामं ॥ १२८ ॥
सिहूरप्राकण्णकियपंगं,
करेह सव्वं अयवारुं पि ।
हाऊणिमं किकरमावयाणं,
आणालियं मउज्जयेडंभासु ॥ १२९ ॥
तो आइ पुग्गोइयनीयं जाव,
चंदो इव चक्खुण सुदं अणंतो ।
एहाणगिगहानो अभिणुक्कामिणु,
मेणाय जुत्तो चउरंगिणीय ॥ १३० ॥
अडेहि* सेट्टीहि य सत्थयाह—
राईनरामचनलाराएहि ।
उट्टाणसालाएं इहिसववाय,
जेणव हरथीरयणं वसत्थं ॥ १३१ ॥
तेणव चाऽऽगम्भं कहेइ हग्गि,
पुग्गावत्तामि उदय रवि इव ।
हारउहाराऽऽहांभूसियंगो,
सुकुउमुज्जोइयवाकमो ॥ १३२ ॥
किरीडुकुडम्भवाकलं च—
माकिक्कसुत्ताकिरणामिरामो ।
इहीएं दिहीएं जुंयं जुत्तो,

मगण नेय इव विराजमाणो ॥ १३३ ॥
धणो इव चंदो विष दिण्यंतो,
सुराण मग्गऽऽज पुंदरो इव ।
कुरिंढमालाउल्लसुत्तण्णं—
महंगणो चामरवाकलोहो ॥ १३४ ॥
मायंगं(धो)वगणो सुदिणो,
चमूरं जुत्तो चउरंगिणीय ।
तुरंगहेसारहचक्कलीकका—
रत्तुंगमायंगजडावयाय ॥ १३५ ॥
पाइक्कपुक्कारयक्केडवणा—
कोयंइदंइम्भज्जोसयाय ।
येगारगामागरपट्ठयाणं,
दीघासुभाणं (गण)गमागमायं ॥ १३६ ॥
मडंवलंवाइयल्लइयायं,
पुराण सागण य पट्ठयाणं ।
आधारभूयं वसुदं (जण)तो,
कमं कमंयुं रययाइं अयं ॥ १३७ ॥
पडिच्छमाणो व पमोयविसं,
जम्भंतरोवज्जियपुज्जपावा ।
सुसाहुववावाडिउत्थपुज्ज—
संपुज्जवीयक्कवमाविसारो ॥ १३८ ॥
फले स स्रो (गि)उत्तकाम एव,
गंगारं तो दाहिणकूलपथो ।
चक्काणुमरं अणुगच्छमाणो,
अयेगवाससु सुदण डाडं ॥ १३९ ॥
जेणव नित्यं अह मागहं तु,
तेणव गच्छिज्जुत्त महानरिंदो ।
काऊण तो जोयण वार दीहं,
विस्थारमो वी नव जोअणुइं ॥ १४० ॥
सेणं तस्मो बट्टइ आणवेद,
करेह मे गहवरं विसालं ।
सुपोसहं उत्थ करेमि तं पि,
छणं करिता पक्केइ मग्ग ॥ १४१ ॥
एवं मणित्ता अभिवांदऊण,
करिणु सव्वं पकरेइ पक्का ।
तस्मो मरिंदो गयकंधासो,
पक्कोवदिता स सरीरविट्ठं ॥ १४२ ॥
करिणु ता पोसहमंदिग्गिम,
मंतुं पमज्जुं विहीयं पक्का ।
रयससेउजं कुसयत्तणं,
निक्कलसत्तो वरवंभयारी ॥ १४३ ॥
कुमारं मागहनिष्ठसामि,
गणे करता अह डाह तत्थ ।
सुधि इव मुत्तामणिचाउगणो,
पसत्थावत्तो सुदम्मणुत्तो ॥ १४४ ॥
विक्का दिणे निधि तस्मो तयंने,
जल्लंसुरे अह उट्ठियमि ।
निग्गंतु एहाणं एव मंडवाह—
एवंसणारं सयसं पि कहु ॥ १४५ ॥

रहं रहिता वरसेनजुतो,
चक्रायुधमगं अणुजाह पच्छा ।
पादकुण्डलकरवसिष्ठनाय-
सनारघटारवघोसपहि ॥ १४६ ॥
चक्रायुधमगेण उ नीरनाहं,
उग्गाहइला इह नाहि जाय ।
बीओ तहि मागहनिममज्जे,
मिहत् पत्तो तुरमं पसत्थं ॥ १४७ ॥
पद्मागंहीवसजीवदिस्यं,
सुरिद्वाचं व मणोभिरामं ।
ओसंसपुख रयणामयं तु,
नमंऽकिं वारकलावलीढं ॥ १४८ ॥
सजीवकोद्दंयजीवमज्जे,
परामुत्तिता पकरिणु सिज्जं ।
विसालाठणं रहं पद्माग-
आइलयाइहियंवाठायो ॥ १४९ ॥
आसण्येदधानुऽजाणुण्डा,
उदाहरित्था वयणा इमारं ।
भो भो ! सणुतु प्यवराहिराजे,
देवासुरा किन्नरजफलांसदा ॥ १५० ॥
तहंऽतालक्खा धरणां जे उ,
महोत्तमा भूयपिसायजक्खा ।
तुज्जं भयलाण इमो नमामि,
बाणस्स सिगं गमयं तु होउ ॥ १५१ ॥
एवं करिता अभिनिस्सरेहं,
सरं पद्मागं तु सनामजुतं ।
गंणू सो वारस जायणारं,
महानिनायं कवडेह कटु ॥ १५२ ॥
इदहूण यणं पडियं मुहगे,
विविहं मागहनिममज्जे ।
करसेह कुडो ललु कालमच्छु,
को वा गिडे अंतग जाउकामो ॥ १५३ ॥
दिट्ठं च कालेण व कस्स मुलं,
को वा मयं मच्छुमुहं वि गंता ।
विहीण पुणे य निर्गंविहणा,
अलक्खणे लज्जविजिए य ॥ १५४ ॥
तुरंतपेन अ चउहिने य,
ओ मज्जमेहे निमिरह बाणं ।
किण्हाहिदाहाहि व येह कटुट्ठं,
सुरिद्वाचिण जियाह सत्तं ॥ १५५ ॥
मा इमिहया नीरमरेण तिष्ठो,
बाणेष वो मे वसिडे सहइ ।
आणं वि मे कटु वसंत को वा,
उट्ठिणुं मुंचइ सरं करण ॥ १५६ ॥
जा वाचियं नाममिणं सरत्थं,
ता जाणइ जाउ जट्ठेय चकी ।
तिकालमावस्य वि जीयमेयं,
कुमार नित्थाहिबमागहाणं ॥ १५७ ॥
अच्छुट्ठं जं पकरंति सत्तं,

सव्वाण चकीण नरीसराणं ।
एवं विवित्तिणं सरं गहिता,
हरं किरीडं तुडियं कडे य ॥ १५८ ॥
सुकुडले वत्थवेरं विवत्तं,
निर्योदयं आभरणं विवत्तं ।
मिणिकुमुत्तामिभुत्तियेगो,
सकिंकिण्वावत्थनिर्यसयेगो ॥ १५९ ॥
जेणव चकी भरहो विसालो,
तेणव चाऽऽगमम नइगणयो ।
करंजल काउ सिरे पहाणं,
जएण तं वा विजएण भले ॥ १६० ॥
बडाहि जेनं भरहं समत्थं,
ममऽजिए सिद्धमणा नरीस ! ।
अहं तु तुज्जं विसए वसामि,
ससहमज्जे निलयं करिता ॥ १६१ ॥
आणारं तुज्जं च उठो सयाऽजि,
पुटिक्खआ ते अहंमांवासो ।
हारा ते दोयइ दोयणियं,
राया वि ते इच्छइ सारवत्थो ॥ १६२ ॥
पच्छा तओ निम्वरे कुमारं,
सक्कारिउं अजाल काउ सीस ।
विसजियं एह सयं सदाणं,
आगंतु पच्छोसहइ रहाओ ॥ १६३ ॥
गहाणऽऽइयं वट्टं नओविपारं,
पारइ ते मयणमंइवसि ।
सुहासणयो विहरिउमंते,
उट्ठुण्वालां वि हंतं गंतु ॥ १६४ ॥
पुत्तक्कमेणव महामहं तु,
कारावइ तस्स गुरस्स राया ।
तयंति ए आउट्ठंइवाओ,
ते दिव्वक्क वरयज्जुत्तं ॥ १६५ ॥
सुत्तांइयक्खं तह हेममेमां,
सुत्तांलमुत्ताहलभुत्तियेगं ।
सण्दिधामं य सक्किंखाणं,
कंकिण्णुजारविमंढलाभे ॥ १६६ ॥
नचत्तंताणानं भाविरंअं,
सुजायंइमामयंकिंकिण्णुत्तं ।
सत्थोउयपुण्णकआवयारं,
नहत्थजक्खस्सहोसउत्तं ॥ १६७ ॥
सत्तूरसहमोयंताराणं,
निगच्छइं तां रयणाणं जेठो ।
सुदेमणे दाहिणपाच्छमिक्खं,
मज्जण मज्जणं तु संगलाणं ॥ १६८ ॥
रायाऽणुगमिणं पयाणमंते,
जगव रंमं वरदांमतिरये ।
तंयव पच्छाउ पथां अत्तं,
पक्कां वि चक्रायुधपणं गंतुं ॥ १६९ ॥
कमेण तंयव उ अहमंते,
सविहिए आसयरंति इहे ।

गंतुं तत्रां वाहिण्यं विभाप्य,
 विजु सयं ठाणकम करेह ॥ १७० ॥
 कमेण तेयं वरदामनेय,
 स पीहणं दलयाह माणं ।
 कीरीडमुलागयाण जाणं,
 विजुडिम एमाह सुरेण दाणे ॥ १७१ ॥
 विसज्जयेनो वरदामनेय,
 सकारसमागलुभसिपुणं ।
 सयं सठाणोऽऽगमयं करेह,
 पुव्वोइयालेसमहामहाहरे ॥ १७२ ॥
 किञ्चाऽवसाणे अवहत्तरेण,
 तदेव गंतुं कडग सि येसं ।
 काउं तदा पोवदअट्टपाई
 तदेव तो जायऽवराडु पयो ॥ १७३ ॥
 पम.समेया वि तदा गमिसा,
 दलाह खुडाकडभूयसं तु ।
 उररयलालंकरणं कडे य,
 दामावसाणे य पमावसे यं ॥ १७४ ॥
 विसज्जये पुव्वकमेण जाइ,
 ठाण सयं पारिउ अट्टमंते ।
 आणत्तये पुव्वकमेण देह,
 अट्टेडिम्मं ककुदं डियज्जं ॥ १७५ ॥
 केत्तु सेस सयलं गि हिट्ठं,
 सत्ताणं जिपपेय लुलं ।
 आउज्जमायज्जिपुगियानं,
 पमावसाविसम महं विमालं ॥ १७६ ॥
 तो किङ्का तं मिस्या नमिला,
 पाडिच्छियं कट्टु कहां भसि ।
 महायमणे गयणं गणयं,
 पयाह चकं न पहायनिरया ॥ १७७ ॥
 सिपूयें कुल अह दाकल्लणं,
 पुव्वामुहे गहअट्टरेये ।
 चक्की च चक्काणुगमण गंतुं,
 सवाहगागागरममपपुअ ॥ १७८ ॥
 काउं जियेयं मविरस्स पच्छा
 करेह पुव्वेण कमेण सयं ।
 आऊमये अट्टममनसं,
 स सिपुदेयां चत्थियासणउ ॥ १७९ ॥
 नाणेण ताउं जह चक्कयट्टो,
 ममागको एस महामहत्तया ।
 तो जीवकणं मरिउं गहह,
 कुंभस्सहस्सं रयणभिरामं ॥ १८० ॥
 महासणे दुअ विधिसावसे,
 इममए वय्यविभूयणे य ।
 आगमम आगमत्तलायलीए,
 सत्पस्सयं पुव्वकमेण पुलं ॥ १८१ ॥
 समएयं अवरकोललीयं,
 * अट्टादियं चार कोह जियं,
 मणोहरालंकरणेहिं जुलं ॥ १८२ ॥

चक्की वि हिट्ठो पगहह सयं ।
 विसज्जणे ठाणगमाह कट्टु,
 पुव्वोइयं सव्वविणं कमेण ॥ १८३ ॥
 अट्टादियाचारुमहामहंते,
 पयाह ईसाणविसाण चक्की ।
 पहाणवेयहनगाहिमुक्खे,
 कमेण तो पुव्वविचत्थिपण ॥ १८४ ॥
 सिअं पमोत्तं नगदाहणेणं,
 तदेव वेयहकुमारनेयं ।
 आराहई आसणुकपुव्वो,
 सुगं समागमं दलाह दाणं ॥ १८५ ॥
 एहाणोयआगो सयलं वि भंडं,
 नाणसमेयं ति तदेव अलं ।
 विसज्जणहं करणवसाणं,
 चक्कं तत्रा पुव्वविसां जाइ ॥ १८६ ॥
 तत्थऽधिसारवि सहे सुदुत्थि-
 ने । नीयमया हिंरि मालदेवा ।
 पुव्वोइयालेसकमेण सो वि,
 समागमा देह य पीहणं ॥ १८७ ॥
 केऊरमाई निलगावसाणं,
 पट्टाणहत्थीरवसरुम भूयं ।
 अलं पि सारं तु बहुरयारं,
 सुभूयणं जा कडए तुटीए ॥ १८८ ॥
 महावसाणा मरिदेसराया,
 सुसल्लेखणवइनामयं तो ।
 सहिण्ण एयं वय्यं महत्तया,
 गच्छाहिं सिपूयें नई वरयं ॥ १८९ ॥
 सुभिकपुउं सिपुदेयावसाणं,
 अलं पि साह वि मं समं च ।
 अमातिसागतिपहाणगारं,
 अट्टाह नाणमणिभूयसाह ॥ १९० ॥
 पडिच्छ इच्छाहिं जहच्छयाए,
 सुहेसुदेयं यहुं मणणजुतो ।
 जियं करिन्ता सयलं कडह,
 ममयमाणत्तयमत्थमासु ॥ १९१ ॥
 तह सि एयं विणउत्तमंगो,
 पवाज्जउं एनि स (म) यम्मि सिअं ।
 तत्रो सुलेखादियं महत्तया,
 महायलं मारहत्थिसाए ॥ १९२ ॥
 महाजसे लक्खणलत्थियंगे,
 मिसवणुमानं वय सुवाचमासी ।
 विघाणए मारहत्थिपुड्डाणं,
 निक्खाणं दुग्गाणं दुगात्तयाणं ॥ १९३ ॥
 कलाऽऽलए सत्थपयिथरं तु,
 सणावई तो रयणं पट्टे ।
 सहिण्ण माहविड्डुविसाए,
 आणत्तियं हेह जहह मियं ॥ १९४ ॥
 सजेह सारि जयवारणम्मि
 रेअ समयं गहसंगाई ।
 दाऊण माणत्तियं किङ्काराणं,

सर्वं गच्छो मङ्गलमेवमङ्गल ॥ १६४ ॥
एहाणुगिगडाओ पडिणुक्कल्लिआ,
सामेनमाईड एणुगम्ममाण ।
पहाणुमायेग सुखे वड्डो,
पयाइ लिधु सवलो बलिहो ॥ १६५ ॥
कमेण पत्तो रयणं पहाणं,
अम्मं करेणं परिमंजुवेइ ।
जं नामभूरं सल्ले समुदे,
अकपविरवारविमूतियं तु ॥ १६६ ॥
अन्नाण सव्वाण वि ठावियाणं,
निष्कल्लिहेऊ य दिणं समज्जे ।
तो पक्खिणे लिधुनरेवं मज्जे,
तं विधेरे बारस जीयणाई ॥ १६७ ॥
सेअं समारोविय तथ सव्वं,
सुद्धं सुदणं तु तरेति व्व ।
गामागरायासविदाररम्मं,
मडवसंगाड सुकोट्टिकुं ॥ १६८ ॥
सुसिहले बद्ध मणुगणुदे,
सुअं च लोप परमं च रम्मं ।
पहाणमणं जयणं व दीव,
चित्तनाणांमणदेमकोसं ॥ १६९ ॥
सुयारवेलोमकएल्लेडे,
दीवाइहवामी वरनिक्खुडे य ।
कलम्मुदे जायणुप पयडे,
अजे य वेयहत्ति उत्तराउ ॥ २०० ॥
मेच्छाण जाई वड्डपययारं,
अरेण जा मिधुपसागरतं ।
सव्वं च गच्छं अद ओं वडं,
लेणुगदेययाऽखलियप्पयाओ ॥ २०१ ॥
मणोहरे तां य निडात्तऊण,
अड्डसहे भूरमाणं जमागे ।
तस्सेव गच्छुस्स डिओ पडिहे,
तणे अड्डरेसणमाण दिट्ठा ॥ २०२ ॥
अयट्ठणाणं वरमंडलानं,
खडाणं दंणीनुडआगराणं ।
ते धेनु नाणामणिमुपणाई,
दिवाइ अग्घाइ सुपाहुडाई ॥ २०३ ॥
वस्थाइ नाणारयण इ चित्तं,
रहाइ मायंगहयारं सारं ।
रायारिहं जं च पयडिजयव्वं,
अजं च तं मे उवगिति तरस्स ॥ २०४ ॥
कयंजलीओ पुग विप्रयिति,
तुम्हेऽप्य अग्घाण सुवामिय ति ।
मेया पड्ड देव इत्त पणिगडा,
तुम्हाण अग्घं विमओपमेसी ॥ २०५ ॥
एवं मणना हिउण पाहड्डा,
सम्माणिउं सेअहवेण सव्वे ।
सएसु गामेसु गयाउ मुक्का,
तहि सयं धेनु सपाहुडाई ॥ २०६ ॥

अडीणअणंऽखलियप्पयाया,
ठाणे तअं मज्जममथजुलो ।
सुई सुदेणं नग्गाहपानं,
एउत्तणुणारं सयलं तु रिद्धि ॥ २०७ ॥
एउत्तणियाणं नग्गाहलेवा--
एउत्तणुणं सव्वं भलिजुतो ।
बहुप्पयारं भराहिवेणं,
विनज्जिओ पूउ मेहसारं ॥ २०८ ॥
तअं सठाणे वरमेज्जेया,
गंतूण पासायवरोवरिस्मि ।
असीसवडाइ सुनऽड्याइ,
लीलाए पच्छं च सअंवेमुंजे ॥ २०९ ॥
ततो पुणं अकिं सुंणुणाम-
लेणावई मडिउ आणावेइ ।
गच्छाहि लिणं निमिस्समुदाए,
चारुक्कवाडे य वडाइएह ॥ २१० ॥
तह ति आण पडिवाज्जऊण
गंतुं सयं पासहमेदग्गिस्मि ।
निक्खिणु सयं सुंणुणाम-
ठाउं तअं कानि मुणि व्व सेनी ॥ २११ ॥
तयेतिप पांसहमेदग्गिओ-
अमिक्खल्लिआ सुइएदाणरत्ता ।
कप्पाधूवागुहं वड्ड-
इत्थिस्स चडांगणम्ममाणं ॥ २१२ ॥
जेण कवाडे अद तेण गंतुं,
माविमूडे तंमरेता व्व ।
अक्कस्स वा कट्ट मग्गाहं तु,
वड्डमिहं तो रयण पणिगदं ॥ २१३ ॥
जं वासतुल्लं वयरामयं ति
विणामणं मत्तगणाण कंतं ।
अक्कस्सुटो गेट्टगीपयाव-
एमारडालागसमोकरं व ॥ २१४ ॥
सदं च संति च दिवं मणिगणं,
मणोदाराणं करणं पवसं ।
एउत्तंमिक्खिआ य पमयं मत्त,
अडाइए ते य कवाडएउ ॥ २१५ ॥
कुंवारयं चारुमहामरणं,
सस्सरासारव्वं कुमंतं ।
सयाई टाणाई डिउ कवाड,
पयं कदई तरडाइवस्स ॥ २१६ ॥
अक्कतो च हयंविमव्वंउमटो,
मणि च मेणिगिहउ आमुवेइ ।
कवाडिप अंगुल निजि माण,
अणुगयवत्तं सुवत्तं सयं च ॥ २१७ ॥
अणुगयमार्थं मणिगकलीय
दिव्वं सया सव्वजियाण कंतं ।
मुद्धाणं जं सयलं पि दुक्कलं,
हरेइ आरोगकरं सया वि ॥ २१८ ॥
तारिक्खुया दिव्वमणुस्सया वि,

न किंचिदुक्तं उच्यमानं वि ।
करिणि सख्यं समरे ॥ २१० ॥
असत्यमज्जं हवर्षं सखा वि ॥ २११ ॥
मणि पहाणं रथं धरिणी,
अविद्या ज्ञानं केसरीये ।
न होइ होइ भवभंगुनी,
धनुष हस्तं नराधिपे तं ॥ २१२ ॥
गयस्स कुम्भीरं उ दाहणाप,
जिह्वं सारं भरहो नरिणे ।
हारऽजहारण्विराजवच्छो,
सुरादिराजस्वमरेजित्तु ॥ २१३ ॥
हज्जोहयाऽऽलो य मणिपदाप,
चक्राणुमणे पहाइ दिशे ।
रायासहस्सेहि ऽणुजायमगा,
समर्थं च सुवर्णं विसामो ॥ २१४ ॥
जकिट्ठं दीपयित्वा य—
भक्तारमेरीरथपुरियाऽऽलो ।
भरिइ दारेण उ दाकिण्णे,
महज्जुइ सानामसंगुहाए ॥ २१५ ॥
पमाण्णो स खउरं गुणं जे,
विभावहारी परं पण्डित् ।
हज्जोयइ बारम जोगणं,
चंदो व बारं समर्थमेजं ॥ २१६ ॥
न तथ सूरं न मत्तं, न अग्गा,
पणासइ मे निमिसेयवारं ।
तं कामिणी दिव्यजुइ गहाय,
पुविहलपकिट्ठपसेयस्स ॥ २१७ ॥
पणासइ निमिसेयुहाए,
पणुपणाससुमंडलाइ ।
आयामायेकलं वमाण्णं,
धणु पचरुन य माणयाणि ॥ २१८ ॥
सुकोसरे चंदमे य चक्रं,
सुचक्रं नमिस्समसवभायो ।
सुभिलपजाय अले य,
देवियमाणं लहुसु पविशो ॥ २१९ ॥
सखाहमाणं हलिहवमाणं,
सुं सुदेवं विलइ पडिडे ।
जा चक्रपट्टी वरमंडलाइ,
तदेव चिट्ठिं गुहासया वि ॥ २२० ॥
आलोयउज्जोयभुजो गुहा सा,
जाया पभायं सुमंडलाणं ।
तीले गुहाय बहुमज्जं न,
जला उ उच्यमानमग आधि ॥ २२१ ॥
तिणं व कट्ठं गयअस्सजोइ,
पहाणामाई पडमा तल्लिमि ।
पडेइ बीया उ तलाय नद,
नो दो वि पुविहलपकिट्ठपभा ॥ २२२ ॥
गया उ जा सिधुगई सनुइ,
सेसित्ठो पकरइ दिट्ठो ।

सुवहर्षं दक्षमर्षं कलनं,
सुवायं च अनलं अकं ॥ २२३ ॥
अणुगं नृसिपवाहमं,
सुहण्वेनं सुहनिगमं च ।
आएसो चकिट्ठरुन तलां,
मिधुं पुविहलपकिट्ठो ॥ २२४ ॥
सुसंकमेहि अह उतरं,
कमेण पल्लव अहुत्तरे वि ।
कुंवारवं वाक्वरं करे,
तिर सखा सुवचक्रवाडे ॥ २२५ ॥
तलां सल्लो परिमीहइ,
अयोधिया उतरमाहमि ।
विलाइया नेसु पण्डितं,
अहा य दित्ता धणुअहुत्ता ॥ २२६ ॥
सुवणमाणुक्कहिण्णं,
विधिगगनाविमानेभा ।
विलाइया ज्ञानवावणं,
उत्तरजोहा हवाहण्डा ॥ २२७ ॥
सुंदलणं निधुवारसारा,
गयल्लोअयसल्लवारा ।
सुरा ददा वारकमा य,
अणुगं नममणु लला ॥ २२८ ॥
माहणाविकलपवला दुर्गादा,
तलां य नेसि विलए पडिडे ।
बलं करे चांकलणं सयाइ,
उत्तरठणं अल्लोउणु ॥ २२९ ॥
कायंति विलायगा अणां,
क एन अणुगियवथय सो ।
निहीण पुजे य दुर्गतने,
अलक १० कालकंठगामी ॥ २३० ॥
एवंविहोपह वारं अमरं,
अनजनाणेवणना य नथ ।
सखं गगा मे मिलिया विलाया,
पाणिपु एवं सविषा भण्णं ॥ २३१ ॥
जहा न अगच्छइ एव भूयो,
तहा पयसं करिओ सल्लेखा ।
अगणि एतो पदगंति कति,
धाएण मेहमयं व सिलं ॥ २३२ ॥
दिले दिनि चक्रणं तु नीयं,
तलां सुणेण रथे अहस्से ।
खेइ अगं रथे गदिनु,
विलाइया ना सइ आहुत्तरे ॥ २३३ ॥
मीया पलाइय पहाइअगा,
उच्यमाना विमणा अयामा ।
गया सइ निधुनडे विलां,
मिलिणु सखेयप पसये ॥ २३४ ॥
सुवाणुमासेयए खेनि,
पण्डितं अहुत्तमसिं तु ।
जलायगा अवरकीरपारी,
मेहामुदाणं कुल्लवयाणं ॥ २३५ ॥

कुण्ठति ते राहस्येनचिन्ता,
तेसि सुराण्ये अह अहमन्ते ।
चलन्ति सिद्धासुराणि विमले,
नाण्ये नाई अह अबरथा ॥ २४४ ॥
भणन्ति दाहानु करेमु किं पि,
तस्मा य ते दिदुमल्लुमुहा य ।
अण्य वद्धावित दाउ अर्धे,
मिरजल कट्ट भणति के से ॥ २४५ ॥
अम्हाण देने वि सई दुःखा,
ता नं निवारं ह जहा तथा नो ।
पुणो समागच्छत दृढचिन्ता,
एवं सुणेता कुलदेवयाए ॥ २४६ ॥
भणन्ति एसा असम्भा सुराण्यं,
न एस सत्थस्स विसस्ससज्जो ।
न एस अग्गीए हिमाण डज्जो,
न एस मंताण व तंतगज्जो ॥ २४७ ॥
सुणेह भो देवपिया ! महत्था,
सुचक्रवट्ठी भरहसराया ।
ए एस सका पुग्गिससण्ण,
णिवारिं केण व पाण्णस्य ॥ २४८ ॥
तहा वि तुम्हाणुवरोहस्रो भ,
करस्ससुवसग्ग महामहन्ते ।
एयं भणित्ता य तथेतिपात्रो,
गच्छन्ति उण्य कड्ढास्स भन्ति ॥ २४९ ॥
कुण्ठति वासं सुवल्लगामाणं,
मुट्ठिपमाणं जलधारयाहिं ।
बहलंअपाय घणवायजुत्तं,
सुभीसणं कल्लयंतनुत्तं ॥ २५० ॥
ते सत्तरत्ते अहो तस्मा मे,
परामुमे अम्ममणिं पणिट्ठं ।
पवित्रं वारह जायणाहिं,
हियाइ किचो परमं पट्ठं ॥ २५१ ॥
सत्तए तस्य कड्ढु राया,
परामुमे छत्तमणिं विसालं ।
पवित्रं चम्म व ते पि उण्य,
मणा उवई अह मज्झमागे ॥ २५२ ॥
अहो य चम्म उवरिं व छत्तं,
मज्झं मणिं जोहयस्सवसेणं ।
न तस्य रांगो न भयं न दाही,
सम्भज्जुत्तस्स नरीस्सस्स ॥ २५३ ॥
सव्वाणि अस्माणि कट्ठेति तस्य,
सव्वाइ सागाइ कट्ठेति त्विणं ।
पुव्वहकाले उवयंति साली,
मज्झहकाले पविसेति लोया ॥ २५४ ॥
न तस्य राई न दिणं न चंदो,
नक्कल्लमाला न गहा न सुरा ।
समुत्थं सव्वजयं पि जायं,
अण्य हाणं सुदसंनिजुत्तं ॥ २५५ ॥
तस्मोपमि यंमपुराणं तं,

सुहं सुदेण अह सत्तरत्तो ।
जा चिट्ठे तो अभिओगदेशा,
चित्तिं एयाइ महाजुरेण ॥ २५६ ॥
इहूए दिस्सोए पराए रओ,
सुवक्कवाट्ठित्तमहाइए ।
लद्धाए पत्ताए समागयाए,
विज्जुमाणस्स वि देवहम्मा ॥ २५७ ॥
करेति एवं भरहसस्स,
एवक्कल्लमत्ताण परामयं तु ।
पेट्ठि एवं दस छुम्महस्स—,
देवाण सव्वल्लुमुवद्धकट्ठा ॥ २५८ ॥
नाणाउहा वस्मियंद्धधारा,
समागया नामकुपपासे ।
अहंतु एवं जह भो न किं वा,
तुम्हे वियाण जह एस चक्की ॥ २५९ ॥
जात्रो महत्था भरह विमले,
विक्कवायाकत्ता नरेपमज्जो ।
आणावहा जस्स नरा सरा वि,
कयं सट्ठे भरहं समत्थं ॥ २६० ॥
सत्ताणुव जेण वसं स तुम्ह,
न यागहा कीम खली करेता ।
एवं गए यो पट्ठिमहरेहा,
एवं भाणित्ता जह किं न गिट्ठं ॥ २६१ ॥
दिस्सोवस्सं पस्सेह पिय,
गो देव गो वानद जीवत्तंयं ।
अज्जय चित्तं न भयेद पट्ठा,
तज्जे तस्मा नं पममिणु सव्वं ॥ २६२ ॥
गच्छन्ति आवाहचलायपाणे,
कट्ठित्ते तेने पि जहा पविस्सं ।
भणन्ति ता गच्छेद गहायगता,
अग्गाइ अग्गाइ गहायं त्विणं ॥ २६३ ॥
अश्रं पि जं सारनं दयाइ,
माणिक्कमुत्तामाणिदमगाई ।
कथंजल्लो समक्कपणात्ता,
उवेद समि भरहं नरीस्सं ॥ २६४ ॥
न उतमा दिण्णज्जाक्कित्तु,
कुण्ठति बाई सत्ताण्डमायाण ।
जहाण्डमाया नं पि गया भाणित्ता,
एवं सुरा तो कुलदेवया ते ॥ २६५ ॥
तहा करिमा सयलं चिन्ताया,
पासमिं गंतुं भरहस्स रओ ।
स्वमाहिणं नाथमिणं चिन्ता,
तमं तु भया भरहस्स अहं ॥ २६६ ॥
अक्काइइ उण्णमुहाणं सामी,
अउ हसयइ ययाण दिस्सो ।
तुम्हाण अहं सरणं पवन्ना,
कया पि एवं न पुत्तो करिस्सं ॥ २६७ ॥

तस्मा पडिक्खुत्तु नगीसरेण,
ममाणुभावाउ न भाइयसं ।
सम्माणितं संगतनेहसार्,
विसाज्जया बुण्णिमं सुवर्णं ॥ २६८ ॥
सेयाहिवा पुत्रकमणं खंडे,
मनिक्खुत्तुं सिधुसमागरत्तं ।
पडिक्खुत्तुं साहिउ पइ पास,
रसो सयं भुंजइ भोय लो(भो)ए ॥ २६९ ॥
अहसया चक्खवरकपाई,
पुम्भुम्भुडे बुद्धिमाचलस्स ।
नित्तवमाए अह द्वाक्खगुम्भिम,
जावहुमनस्स कए करेवि ॥ २७० ॥
तयंसिए सोमाहिमए जाइ,
उपाययं पववयो निखुत्तो ।
फुल्लेइ सिमण रहस्स पच्छा,
हए निगएिक्खुत्तुं खवेइ उप्पि ॥ २७१ ॥
सरं वरं भंतु विससारे ख,
तो जायणामं गिरितायगस्स ।
गेहस्स मेगाइ पडइ भाल,
पुव्वकमालायसएइ सिग्घं ॥ २७२ ॥
तं चेष सवयं अह उर्णां लां,
द्विसाहिउ देवपियाण मत्त ।
सवयोमदि देइ य चंदणं ख,
तं चेष सयं अह उइ कूडे ॥ २७३ ॥
रहमि कटो उतहावलासिम,
तो तं निक्खुत्तुं फुल्लेइ रहेण ।
रहं ठविसा अह कामणीए,
सनामयं पुव्वतडे लिहइ ॥ २७४ ॥
उस्सएिणीए तइयागस्स,
इमाए भागे अह पडिक्खुम्भिम ।
स चक्खवट्ठो परमां नगीसो,
तामिण एयं भग्गो अहं तु ॥ २७५ ॥
तस्मा रहं वालिय संघवारं,
सयं समागस्स तेषे वेसा ।
नमेति जूहो निहतायगस्स,
देवचक्खया चक्खवरं पयाइ ॥ २७६ ॥
वेयहुत्तुं अह द्वाक्खणाए,
द्विसाए आगंतु महामहेण ॥ २७७ ॥
वेयहुत्तुं विण्णमी मज्झिम,
जा कइ विज्जाइरलोयनेयं ।
मज्झमं पोसहमिंवरिम,
तयावसाणे बित्तमी नरिदे ॥ २७८ ॥
सुखोए दिव्वमिं पडिडे,
जोयं ति काउ नरविण्णुत्तो ।
सिग्घं समागस्सुवेणु अरघे,
पमाणुमाणज्जयते य गहं ॥ २७९ ॥
कपाहियं लक्खणलक्खिणवर्णं,
अवट्ठियं जोयणजोयं निब्बं ।
सिंघारआगारसुखादवेत्तं,
३५०

लावज्जलीलाऽलसचादगत्तं ॥ २७९ ॥
वंदाणुत्तं नीरयपत्तनं,
कामाणयं सव्वसुदाणसेत्तं ।
मणोणुत्तं माग्गुत्तं पावत्तं,
तमिक्खुत्तं से नमिक्खेयारिहो ॥ २८० ॥
गहाय माणमाणसंवरयो,
अण्ण बद्धाविउ हो वि ते य ।
मणोति अरुहे मवउव्वसमिम,
भणंति अण्ण अह * वासरारं ॥ २८१ ॥
* गयाइ जायं समरं महेत्तं,
तयंतिए तो अबला अयामा ।
कैरं करे अहमवत्तमेत्तं,
द्विं अलं कारियमेडगस्स ॥ २८२ ॥
अलं तहा जा मदिमं करेमि,
अह रयया सेणवइ भयाइ ।
साहेह गंगापुरनिक्खुत्तुं सो,
एवं ति सिधुएं यमिण सव्वं ॥ २८३ ॥
पसाहिउं एइ नरीसरन,
पासे निवेत्तुं दिंवाइइत्तुं ।
पच्छा पलोलाए सिद्धाएं दित्तां,
मिहिं वयं दिताए विराजमाणो ॥ २८४ ॥
गंगासमे भुंजइ भोयभोए,
तस्मा समयं वरिसाण पुत्तं ।
पडिक्खिं सो मग्गो नरीसो,
सहाए सव्वगुणोवधेए ॥ २८५ ॥
अहसया चक्खेण मगाइ,
सुत्तणनामं कडगस्स सामि ।
खंडपपासाइरकवाडाए उ-
ग्गाडेइ पुव्वज्जकमणं कस्ति २८६ ॥
तहं ति पुव्वज्जकमणं कइ,
तहा अहा से तिमसंगुहाए ।
उग्गाडियं तो कए निवस्स,
ससेणए जो विसरं तहेव ॥ २८७ ॥
तदेव सव्वं नवरं विससो,
एसो अहा पच्छुत्तुं उडुत्तो ।
गया उ गंगावइसागमिम,
विसइ खस्स तहं द्वाक्खणिक्खं ॥ २८८ ॥
ससि वयं मेहमवयानि गंतुं,
गंगानरं पडिक्खुत्तुं कल्लेत्ते ।
ठाउं ससेसो निहिलामहेत्तं
एगिण्ठरं पोसहमट्टं पि ॥ २८९ ॥
सदेवया तं य नवविहाणु,
माणिककुसुत्तामिण्णमपुत्ता ।
सव्वेवलोकावचयायाहा ओ,
उव्वेति पुत्तोवचया तयंते ॥ २९० ॥
नामाइं तेसाण निहीण एए,
पुव्वपाहं गंधविपत्तिवारं ।
अं जाय अत्थी तहं तं देव,
* दिवांन, * जातान

कहमि गाहाईं ठियाहँ गच्छे ॥ २६१ ॥
तेसि सरुवँ च सुठागगाईं,
नखायमांशुं.....(?) ।
सव्वं पि आचस्सगच्छुंभिमंके,
तह ठियाईं च जहोवइठुं ॥ २६२ ॥
नेसप्ये १. पंहुयए २,
पिगलए ३. सव्वरयण ४, महपउम ५ ।
काले य ६. महाकाले ७,
माणवये ८, महानिही संखे ९, ॥ २६३ ॥
नेसप्यमि निवेसा,
गामागरनगरपट्टणाणं च ।
दोसमुहमउं गाणं,
खंधाशारावणगिहाणं (१) ॥ २६४ ॥
गसियस्स य उप्पत्ती,
माणुम्माणस्स जं पमाणं च ।
धजस्स य बीयाण य,
निष्कर्त्ता पंहुय भणिया (२) ॥ २६५ ॥
सव्वा आभरणविही,
पुरिस्साणं जा य हंइ महिलाणं ।
आसाण य हन्धीण य,
पिगलगान्हिमि सा भणिया (३) ॥ २६६ ॥
रयणाईं सव्वरयण,
चउदन वि वराईं चकवटिस्स ।
उप्पज्जेते एमि—
दियाईं वेविदियाईं च (४) ॥ २६७ ॥
वन्धाण य उप्पत्ती,
निष्कर्त्ता जेव सव्वभत्तीणं ।
रंगाण य धोववाण य,
सउम एसा महापउम (५) ॥ २६८ ॥
काले कालणाणं,
सव्वपुराणं च तिसु वि वंसउ ।
सिणसयं कम्मणाण य,
निज पयाए दियकराणि (६) ॥ २६९ ॥
लोहस्स य उप्पत्ती,
होइ महाकालं आमराणं च ।
रुप्पस्स सुवज्जस्म य,
मणिमुत्तिसिल्लपवालाणं (७) ॥ २७० ॥
जोहाण य उप्पत्ती,
आभरणाणं च पहरणाणं च ।
सव्वा य जुज्जनीहं,
माणवमे दहनीहं य (८) ॥ २७१ ॥
मट्टविहि नाहगविही,
कव्वस्स य चउडिहस्स उप्पत्ती ।
संखे महानिहिमी,
तुडियंगाणं च सव्वंसि (९) ॥ २७२ ॥
चक्कटुपट्टाणां,
अट्टरुमेहा य नय य विक्कमा ।
बारसदीहा मंजु—
ससंठवा जण्डीह मुडे (१०) ॥ २७३ ॥

वेरलियमणि रुवाडा,
कनकमया विविहरयणपट्टिपुसा ।
ससिमुचक्कलक्कण,
अणुमवयणोपवत्ती या ॥ २७४ ॥
पलिओव न्हिईया,
निहिनिरिनामा य तेसु खलु देवा ।
जसिं ते आयाया,
अच्छेज्जा आदिवक्का य (११) ॥ २७५ ॥
एए ते नय निहिरयणा,
पभूयधुगरयणसंचयसमिज्जा ।
जे वसमुवगच्छनी,
भरहाहवक्कवट्टीणं (१२) ॥ २७६ ॥
तेसि निहाणणं महं नहव,
तयानए मेखवईं भण्णा ।
गिगहहि गंगान्हिनिकुण्डे वि,
पुट्टिल्लए निधुनइक्कमण ॥ २७७ ॥
तह्वे सव्वं पकरिन् एइ,
जा सव्वअरये पडिअण्णइहु ।
सक्कारसम्माणकमण मुक्को,
सयं च जा भुज्जइ भोयभोए ॥ २७८ ॥
अहउणया दीक्कणपच्छिमिने,
दिसाए भागामि पयाइ चक्कं ।
विणीयमानसज्ज सरावहाणं,
नहंमगाऽऽरुदपहं पवज्ज ॥ २७९ ॥
नखाउ राया वि पट्टुनिना,
कोडुमिण सहिउ आगाविइ ।
सज्जइ भो ! वारणाय भूयं,
हवि सभेअं सव्वलं सज्जइ ॥ २८० ॥
नखा सयं मउत्तणहमासु,
विंसिन् न्हाउं सुसुद्धमना ।
अलंकारा भूंसयसव्वगना,
सुक्कणयकणं पि य सव्वइठुं ॥ २८१ ॥
मगोहरो सव्वस्रगदयारी,
इंदा य एरावणमय्यय्यां ।
सव्वाइ इडुं पं जुडुं जूतां,
चक्कणुवगं असुजाइ जाव ॥ २८२ ॥
सट्टासहस्साहं पमाहउण,
वामाण सव्वं भरहं समिज्जे ।
निहाहं भणायगोहं राय—
महस्सवर्मासपमाणण्हि ॥ २८३ ॥
नेएण रणो पुराया वां ठे,
अट्टुए दण्णमगलाइ ।
तो कुंभमिवाक्कवाइठल,
चक्कणए तो निहाणो महंन ॥ २८४ ॥
तो सोलमे ववसहस्सए य,
घर्त्तासरायाग सहस्सए य ।
कडेण तो मेखवईं गांठु,
गाहापईं वुडुंरादियं च ॥ २८५ ॥
घर्त्तासकलाणउट्टुवट्टमं,
तोमिनि कलाणज्जुव्वयाणं ।

तं च यं क्षुत्तन्निधियजनाहा,
तयंनरा निधि सप ससखे ॥ ३१६ ॥
स्यारयाणं परमाणु द्विट्टो,
अट्ट रत्नं मेतिषमेषु ईशो ।
क्षयं क्षुत्तन्निधियजनाहा,
तो काङ्क्षितो क्षुत्तयई नराणुं ॥ ३१७ ॥
अथ य राईस्वन्वयवाह-
माहं विंकाहुविनेरु बहू य ।
मुसंक्षिप्तगदगु (इह) ॥
मयासगराई ॥ स्वसराई ॥ ३१८ ॥
सविचमालाचयधामराई,
बहुं लिं एहगुगममाणे ।
चक्रायुमंगल यया राया,
एवं सुगिरीयमरिजिसारो ॥ ३१९ ॥
यसं मङ्गवाहसु अहविज्ञो,
सुहं सुहेण तु नमेण वसो ।
सुरायहाणो विंशो बहि,
किञ्च इदं पोमहमाइ सखं ॥ ३२० ॥
जा देवनाहोऽथ गहंरुहो,
सन्निधमा सवयलोववेभो ।
भोणं निहोमिचनचभो पट्टो,
विनेरु जा नं तु सरायहाणो ॥ ३२१ ॥
विषयिनाम अपरा पट्टो,
कुणंति ते सुवयपसम्भं ।
लिखोविनिशोविचयिनाम,
निसम्भ रायं गहं विखेते ॥ ३२२ ॥
नारीनराणं वदं सुदम्भा,
सकाउगा वदजया समागया ।
सुदंतेकमवयपसुदं ग,
आवजस्यगाउ गलंनगला ॥ ३२३ ॥
चलंतमंडाऽऽहयकुं उलंन,
पीणयमंरोनिरतुट्टहारा ।
रहसंतमो सनगनारुहो,
अथुत्तरीय अथला अहारा ॥ ३२४ ॥
अकुंडलाऽऽहयकुं उलंन,
धिलुत्तमुत्ता रसणा निमगा ।
अङ्गिनीणयपुंनियस्म,
अहृदवादेगमियंसकं ॥ ३२५ ॥
सूनुपुरगकथपायवाह,
चंचलचलंनूरविखसवकला ।
लमजंती वमला रममा,
विलासिदुं वमलाऽहारा ॥ ३२६ ॥
चलंति वगंति चलंति केई,
चलंति उट्टेनि पट्टंति केई ।
हसंति वगंति वगंति केई,
मे मुंय मगं सर ओसराहि ॥ ३२७ ॥
सखे ! सखे ! कसवयं इमं ते,
सखे ! सखे ! रोयइ डिमंमयं ।

सखे ! सखे ! गिरह कयमयं,
सखे ! सखे ! पस्म निवें वयंतं ॥ ३२८ ॥
एवं जेण आउलभाउलया,
मिमं चरंतं य पट्टं वपसु ।
जायं अलंचारमिणु सबाहि,
गेहं गिहाओ नयरे समत्तं ॥ ३२९ ॥
एवंविहे नाराणमालसोहे,
मंचाईमंचकलिण जणुह ।
पासायमालावयवीहिवचु-
लिगामकउपहुलांयसोहे ॥ ३३० ॥
सुरिदपालोपमरिजिसार,
एविस्समाणस्स पुरस्स रयणो ।
अकलुकिनुया कामुयकपरिदी,
विलायमाणु सुहए पयऽलाया ॥ ३३१ ॥
अजल खेपागयवाहुदेहा,
अजलदायंनभिरामवचुह ।
अजलवयुट्टियंचलकला,
अजल दायंनमणेभिरामो ॥ ३३२ ॥
अहो अहो संदणजोहुं जाहा,
अहो गयकदनाईसोहा ।
अहो सुवेसो नग्नाहु पयो,
अहो सुकुंनो य इमो नरीसो ॥ ३३३ ॥
अहो इमं चियचरे अपुव्वं,
अहो इमं जाणवरे अपुव्वं ।
अहो इमा संजइया अपुव्वा,
अहो इमा वसइया अपुव्वा ॥ ३३४ ॥
अणंति तं राय ! विरं चियाहि,
अणंति तं राय ! जयं जिणाहि ।
अणंति तं राय ! सुहो मयाहि,
अणंति तं राय ! अरी हण्णाहि ॥ ३३५ ॥
केई अणंती पवरा स माया,
ज ओ जए एस कुलपईवो ।
पुत्तो वरो भाहंजित्तसामो,
सुरासुराई दहंनसारो ॥ ३३६ ॥
अन्नाऽथला रुचविमोहियणा,
धक्षा जए एस सयं सचकलु ।
मिलक्कुवामकिविहव्वदिकला,
सुक गहं कासि करस्स कंते ॥ ३३७ ॥
सुखस्सहस्सं जुपुधुव्वमाणो,
अगंजलोओ य पट्टिळुमाणो ।
दायजमाणे सप्तसंशुलोई,
उरिजमाणे नयणंजलोई ॥ ३३८ ॥
सुविज्जनारीगणुविज्जविश,
आसीसगवारवपुजकसो ।
चंचलचलंनूरवयवयणं-
उज्जवमाणो नयणाभिरामो ॥ ३३९ ॥
इओ तओ चंचलचलंनूरु,
जयज्जयाराववरे सुणंते ।
सुरिदनाहो व्व विणोए मज्झ,

मज्जेण सव्वद्विषयोवचसो ॥ ३४० ॥
एवं महाहृदिपित्ररेणु,
कमं कमेणं म णवणमि ।
पसो सयं तो परिपूऊण,
विसज्जिपा ससनरीसदेवा ॥ ३४१ ॥
वीणं सुपुण्ड्रसुपदेवसु-
उल्लोयसोदाविपसव्वदेसो ।
विचित्तिविच्छित्तिसुमत्तिचित्ते,
सवखुमिरामं मणसोऽभिकंतो । ३४२ ॥
माणिक्कमुत्तमामणपुष्कपुञ्जो-
वयारजुत्त धपधिचित्तं ।
सुपुण्ड्रं कुरुसावसेहं,
सुचंदणभात्तकस्रोवयारे ॥ ३४३ ॥
सुरिंदेहोदममहसारे,
विंसं य पात्तायवरे विसाले ।
अनेउरं वंधवनागवसं,
विसज्जितं वहाणघरं विसिणु ॥ ३४४ ॥
महाए सयं चंदणलिलगले,
पविसवच्छंसि पसत्थगले ।
चिसोवयारं जिणनाथगसं,
भरणीए पुक्काइ कलाइएहि ॥ ३४५ ॥
मुंजेहं तो वंधवनागवसं-
समसिअओऽऽहारवज्जवंधं ।
स भोयणं धज्जमक्कसुभुज-
नाणारसहं वहुमात्तचित्तं ॥ ३४६ ॥
सुष्णा सुदामेज्ज सणं करिणु,
वर्त्तामयद्धारं सुनाडवाई ।
पात्तापसारोयिरुत्तमिल-
सज्जाइवेधुवणएऽइरस्से ॥ ३४७ ॥
सुहं सुदेणपइ देहमाणे,
लीलाए जा वासरक वि राया ।
अहजया देवनरीसराया,
रायाभिसंयं कुणिमो भगीति ॥ ३४८ ॥
तो पोमहं कादि स अट्टमंत,
तयावसाणम्मि सुराभिओमा ।
नेहि तओ कादि महामहंतं,
सुमंडं पोहवरे तयंते ॥ ३४९ ॥
वाज्जिदत्तामल्लोदियक्क-
माणिक्कमुत्तमलचित्तरम्मं ।
सिंहासणं तथुवरं विसालं,
एमाइ सव्वं पकारिसु देवा ॥ ३५० ॥
इंसाणभाणं तिदिंसि सुपाणं,
परंपरागारयसुद्धरम्मं ।
कओ तए पोमहगहमज्ज,
विणीहरे पु-वकमंण जाव ॥ ३५१ ॥
महाओ सुं सिपुरागकहो,
सो राइराईसरमाज्जुतो ।
विणीहरिला वरमंडवंधि,
पुव्विक्कसां पाणपरंपराया ॥ ३५२ ॥

पयाहिणीकट्ट कहिणु पच्छा,
निसीगई पुच्चमुहो विसालो ।
सिंहासणं तो नरनाह सव्वं
कहंति सोपाणि अट्टसरेण ॥ ३५३ ॥
सेणावैवट्टसत्थपाहं,
एमाइया ईनं तहेव तुणं ।
कहंति भागेण उ दाहिणेणु,
महारिहं तो आभिसांगदेवा ॥ ३५४ ॥
रायाभिसंयं पवरं विसालं,
उव्वट्टचित्ता पकरिति हिट्टा ।
पसत्थमक्कसत्तमुद्धुत्तवारं,
तिदिं निसारं करणे सुजोए ॥ ३५५ ॥
आरिं वत्तास नरीसराणां,
सहस्सया वाद करंति रम्मं ।
तो सेओनयाऽऽसुरवसाणां,
भणीजि जा देव ! चिरं जिवाहि ॥ ३५६ ॥
निव्वसिद्धं वारसवच्छरं तो,
रायाभिसंयं भरहेत्तरस्स ।
तओ अलंघनं सुधुमंणं,
सुकपयच्छं पि य रम्मदेहं ॥ ३५७ ॥
महामहं वारसवच्छरीरं,
मए गइरे कहंति ससेओ ।
महाविभुरंणं वाहम्मयाओ,
विमइ मज्जेस सुमंडयाओ ॥ ३५८ ॥
सम्माणिगामसनरीसदेवा,
विमज्जिओ वंधुजणरसमंणो ।
सुकम्मज्जमं नकाज्जए,
मुंजेहं भाए विउल जाहच्छं ॥ ३५९ ॥
वकं सुल्लं अमिंदेह य,
गेहस्स सव्वाउद्दमलजाए ।
वम्मं मणि कामाजं नवावि,
निसी निहंणं भरहस्स रओ ॥ ३६० ॥
सुसेणमाहायडुद्धराय-
जाया विणीयाए पुरोहिओ य ।
गओ य येयडुत्तरस्स धूलं,
संणीए इत्थीययणुलण ॥ ३६१ ॥
अउइसणं मयण्णोदोणं,
नयइ वायल्लि सपुगणं ।
सहस्सवत्ताम जणदेवयाणं,
कांडोणं गामाणं उ लुण्णए ॥ ३६२ ॥
नयण्णं वेणुमुद्धरस्समा,
वात्तामज्जादिय पट्टणाणं ।
मंडवयाणं अउवांसपुञ्जां,
सुकव्वडणं पि तहाऽऽसराणं ॥ ३६३ ॥
सहस्सयामं सयसं लसत्ते,
लहाणं सेवाह अउइसत्ते ।
लक्खंतर्हं चपाएदि पुञ्जां,
एयणपञ्चारं कुञ्जणाणं ॥ ३६४ ॥
समुद्धरामं दिववंतमरे,

सुखसङ्घं भारहभक्तमेव ।
 पालेह पुष्पजिपुष्पमावा,
 सारेह एवं सयथे स्वधये ॥ ३६५ ॥
 दिङ्गा तथो सुंदरि पङ्कगडा,
 भण्डे रुद्रो कि न मउम्ब विजे ।
 अणं व इधीगयकबलोहं,
 जिणेरिसा पङ्कुरकयसोहा ॥ ३६६ ॥
 कोहुबिया भोयमणा भणति,
 अरिपडरथ सामिस्स पयपसाया ।
 सव्वं करे अणिल तहिणाओ,
 सामिस्सगासम्मि वयाहिकडा ॥ ३६७ ॥
 तो मुक्कामो पमथे नरोसा,
 मुक्काऽसि दिक्खं गह भोयमोय ।
 भुंजाहि वा सुंदरि ! मे समणे,
 नमिस्सु रायं पण्डेह दिक्खं ॥ ३६८ ॥
 पेमह दूयं अह भाउमायं,
 आणुडिया मउम्ब करेह रज्जं ।
 पुच्छामु तायं पमणीति दिअं,
 रज्जं जिणंथं भवअं अहं पि ॥ ३६९ ॥
 नं सो करेमो पमणीहि ताअं,
 जं न तअं सामि ! कमं कमणं ।
 गामाणुगामं विहरं जिण्णिहं,
 समागअं पव्वपव्ववम्मि ॥ ३७० ॥
 जिण्णगमं नाउ कुमारगा नं,
 समागया सामिपयस्सगासं ।
 वंदिणु पाए जिण्णयायगस्स,
 कहंति सव्वं भरहावइहं ॥ ३७१ ॥
 अप्पेमु रज्जं पकरेसु तुअं,
 कहइहं ताय ! जमम्भ जोम्मा ।
 निअं भुवं सप्पसुहण्णिहं,
 सामो तअं ससयमोक्खसोक्खं ॥ ३७२ ॥
 तेलि विओइहु जिणो कहइहं,
 दिट्ठतमिगालगदाहगरस्स ।
 जहा उ कोहं पुरिसो अरअं,
 गअं उ रंगालकएसु गिम्भे ॥ ३७३ ॥
 जलंगभाणं भरियं गहाय,
 तं तेण पीथे अह गिम्भकाला ।
 परिस्समाऽऽयायपगिम्भमावा,
 अहसिसालोच्चियसव्वदेहं ॥ ३७४ ॥
 मुच्छावसा पीयजलां वि गेहं,
 सए गअं जितइ कप्यणाए ।
 पीआ समुहा नइक्खवाधो—
 एअडे तडागे सरमाएय ॥ ३७५ ॥
 जुताऽगडे दूर जले खिजुत्तु,
 तणाण पूलं जलपाणहेउं ।
 सतस्सि मे होहिह किअ नेहि,
 जाहाए साए पाडियाए विहं ॥ ३७६ ॥
 समुहंतोयेण व ओ न तिलो,
 नइहं वावोसरखीसयाणं ।
 ३७७

सतिप्पही कि न व होज्ज एहि,
 एओवमा माणुसकामभोगा ॥ ३७८ ॥
 सिवोवमेऽणुत्तरवासिमाए,
 अणुगकोडीकअभोवमाणा ।
 तिली न जाया जइ भुंजिऊण,
 एएहिं होहो अह मो किमेच्छु ? ॥ ३७९ ॥
 एए उ भोगा मणुपाण तुच्छा,
 लहुस्सगा दुक्खकरा असारो ।
 अणिउचया स विरसावसाणा,
 पुत्ताऽसुरैर बहुके सहेऊ ॥ ३८० ॥
 एवंविहा धम्मकहाणुवचं,
 सामो सयं साहइ बोहणयं ।
 सुयाण अट्ठाणउरं तेलि,
 वेयालिया वणुऽयाणं (?) महंतं ॥ ३८१ ॥
 संबुउम्भहा किअ भवबुद्धांतो,
 अलसया सारभवे निवडा ।
 जणा सया नेण य मोक्खवज्जे,
 समुज्जया होहहु कज्जसज्जा ॥ ३८२ ॥
 एकेण कोहं दुहं वा चऊडिं,
 कुमारगा जा सयले पबुद्धा ।
 विसं व रज्जं चइउं गहिस्सु,
 पव्वज्ज सायउज्जविउज्जणि ॥ ३८३ ॥
 सुया कया रज्जपुआय नेहिं,
 पेमह तो बाहुवल्लिम्म द्यं ।
 सो आसुरतो भरहं भणार्हं,
 बालो हु ते तुअम कअसज्जा ॥ ३८४ ॥
 थ द्यया सामि ! जिण्ण दिम्मं,
 जुत्तं व जटुस्स व तुअम हेउं ।
 कणीयसाओ नियमाउगायं,
 रज्जं हेउं अयलाण तेलि ॥ ३८५ ॥
 ते वा वराका अक्खला अथामा,
 चिट्ठंति रज्जे जइ तायदिअे ।
 किं वा कयं तं पि य गिभिऊण,
 दूओ वरंओउ सुनिट्ठुरं स ॥ ३८६ ॥
 सहंति सामिस्स न ते य रिज्जि,
 भुंजाहि रज्जं इह तायदिअं ।
 आणा इमे पलियमेत्तबुत्ता,
 परं सखी सव्वजयपयित्तो ॥ ३८७ ॥
 पीऊसमिस्संवकरोडवासी,
 सहंति दंता कमला य दोसा ।
 न तस्स नूणं जइ कोऽवराहो,
 निसम्म दूयस्सवर्हं सकोवं ॥ ३८८ ॥
 भणार्हा तो बाहुबली सुरखी,
 पउज्जाहि सिग्गं जइ तं न चिअं ।
 स चक्कओ सव्ववलोपवेओ,
 तथा गया गंगतडे विसाले ॥ ३८९ ॥
 कीडावसा पायतले गहिणु,
 खिसोऽसि आयासतले मया उ ।
 काउं किवं अं कलिओ पडना,
 ३९०

अर्धं कडिज्जाहि न एत्थ खेत्ते ॥ ३८६ ॥
 जीमंतए कि पि मए अजीयं,
 नो एत्थ अत्रो तुह काइ मल्लो ।
 मोनुं ममं देव ! नगीसमज्ज,
 वृणु सिद्धं पडियागएण ॥ ३८७ ॥
 सदेससंधोएं भक्तिं ति शो वि,
 डिवा ससेषा सवला सजोहा ।
 जुज्झम्म तो मल्लवरं तु गज्जं,
 सणक्कथं बाहुबलीं भण्णाह ॥ ३८८ ॥
 वट्ठुं सयं भो किमिणा जणुण,
 निरायराहेण विणारसएण ।
 जुज्झामु शो वी समगं तुरंगं,
 एयं पवसे पदमं तु जायं ॥ ३८९ ॥
 दिट्ठोएं जुज्झं तह वायवाह-
 सुट्ठिदिं दंडेहिं तत्रो य वल्ली ।
 सवत्थ हाइ वल्लिस्स पालं,
 चित्तेइ तो एस किमय वल्ली ॥ ३९० ॥
 जस्सेतिपएइ तु बलपहाणे,
 तो इइ दंडाउह देवमगो ।
 तो धावई दंडमणस्सनेउं,
 इतं सगव्वं इह पालिऊण ॥ ३९१ ॥
 ता चित्तेइ बाहुबलीं सविन्तो,
 पएज्जमुक्कस्स उ वी न रत्तं ।
 चूरिम एयं अह मे न जुत्ते,
 विरत्थु कामेण विसोधमाणे ॥ ३९२ ॥
 जल्लि कए जट्टुगभाडगरुम,
 चित्तिज्जई पावमचित्थणीयं ।
 मणुण धो किंचि न अग्रिय कज्जं,
 रज्जेण रट्ठेण व भाउगहिं ॥ ३९३ ॥
 मे सुंदरं जं गहिंया सुदिक्खला,
 कयंतु गिरहामि अहं पि भि नि ।
 तो गिरिहउं दिक्ख मणे विचिंत,
 उप्पज्जनाणाइसया कण्ठिदा ॥ ३९४ ॥
 चिट्ठेति तेसि सुउमथादिट्ठो,
 कहं कहं गंतु करं पणामं ।
 जेट्ठा भवित्ता निपभउगा धो,
 विट्ठामि ता एत्थ डिओ सुक्कणे ॥ ३९५ ॥
 खणं निरुस्सग्गमओ य जाय,
 उप्पज्जई माणवरं विसालं ।
 समत्थवत्थुण उवभासगं जे,
 सव्वगणु मायज्जकवत्तायजुत्तं ॥ ३९६ ॥
 एवं पडिआगयमाहन्थि,
 सुमन्थयत्थो वारिस्से अणुणं ।
 स्यायाऽऽतवर्षीरपवाहापत-
 वदिज्जमाणां वि न च एक्कं ॥ ३९७ ॥
 नाउं जिणो सुंदरिबंभनाम,
 अज्जाउं पेनेइ य बोहण्णयं ।
 बल्लीलयालीदेतणुस्स तस्म,
 पुविं नं सभ्मं पडिवज्जई हू ॥ ३९८ ॥

नगो व्व बल्लीलयालीदेइ,
 विट्ठो सुई सत्तममत्तंगेइ ।
 वंदिणु वल्लि किल हन्थिकंथं,
 रुढाण भो होइ हू दिव्वनाणं ॥ ४०० ॥
 विमुक्कएज्जस्म सुखुज्जुप्पस्म,
 विमुक्कल्लस्सस्म अस्सगयस्स ।
 कहे तु हन्थां वडणं ममऽग्रिय,
 न एत्थ अज्जा अलियं वयंति ॥ ४०१ ॥
 सकज्जमेयं ययणं विराऊ,
 नायं जहा माणगयंदकडां ।
 को माणहेऊ युगसायणं,
 वेदांमि पाए नियमाउमाणं ॥ ४०२ ॥
 एवे विचिंतिणु महीतलाओ,
 जावगपायं अह उक्कल्लवेइ ।
 ता घाइकम्मं सयलं दानिणु,
 जाओ सयं कवल्लनाणधारी ॥ ४०३ ॥
 तो जाई पामि जिणनायगस्म,
 नमिणु तित्थं पारिसाएं मज्जे ।
 सुक्कवलीणं विसई महप्पा,
 चको महिं भुत्तइ एगळ्णं ॥ ४०४ ॥
 अहऽज्जया चित्तेइ माणसस्म,
 मे भाउगा पववाया उ सव्वे ।
 न किंचि एषाएं निरोएं अग्रिय,
 अट्ठि करंउं मरेइ कल्लेति ॥ ४०५ ॥
 जअं न पच्छुति सुहा पाहिट्ठा,
 सणुण या जेन जणेर दुक्खं ।
 कि ताएं रिद्धोए सुपावपाए,
 तो देमि मोए नियमाउमाणं ॥ ४०६ ॥
 एवे च जा चित्तेइ वक्कणाहो,
 सामो तहिं एर सदेवसंधो ।
 सांसाणुगो वामग्गल्लुतो,
 समागये नाउ जिणं नरीमो ॥ ४०७ ॥
 सव्विहिए गंतु जिणं नमिणा,
 भोगाहिं तो छेउइ छेयवुज्जो ।
 नेच्छुति न वत्तममत्तगहा,
 चित्तेइ तो नेच्छुदि वत्तसंगा ॥ ४०८ ॥
 किपाकमोगोअममोयसंगं,
 आहाइराणुण कराम धम्मं ।
 सयाणि गह्वाण मत्ति पंच,
 अत्राऽऽहारेस्म यथा नरीसां ॥ ४०९ ॥
 निमंतिउं वेदिउं भान्जुतो,
 कम्मं तओ आहइरायपिणं ।
 न कएयं सामिमिणे भंगेइ,
 चित्तेइ तो चत्तमहं जिणणे ॥ ४१० ॥
 क्रियायमाणो मणुमा खण्डो,
 जा विट्ठो पुक्कइ ताव सक्को ।
 कट्ठिविहो होइ अवगहा भो,
 सामो ततो साइइ पंचभओ ॥ ४११ ॥
 इदस्स वक्कोसरमंइजिस्स,

सेजजायस्साहुसुसंजयस्स ।
 सक्काइ वाहिउज्झ उल्लस्य,
 न कप्पिउं से वसिउं अदिसे ॥ ४१४ ॥
 सक्का तस्मां वंदिउ भणिजुत्तां,
 भंगेइ सामि समगा जिणिया ।
 मेरुस्स से वेदुइ वाहिणेणं,
 सयंभु ! जा गिरहइ जं च कप्पं ॥ ४१५ ॥
 असे मरिण य मयाऽणुनायं,
 चक्की व हिट्ठो नमिउं जिणियं ।
 मया अणुनायमिणं उहियं,
 विट्ठुनि साह य सुहं समयं ॥ ४१६ ॥
 कहि करेमा अह भत्त पाणं,
 जमाणिउं साहुकए मएइ ।
 सुरा सुसाहिमु करेमि जण्य,
 भणा तो देहि मणुतरणं ॥ ४१७ ॥
 बिनेइ तो जाउ कुमीलरत्त—
 गुणादि की होज्झ हिंसा ममह ।
 नायं जहाऽणुवयधारिणं मे,
 गुणादिवा तेसि करेमि पूयं ॥ ४१८ ॥
 एवं विचारिणु सुमावगाणं,
 तं भत्तपाणं दलइनु पच्छा ।
 दंसेह सा हाविमपण्णा मा,
 सुरिदकव अरवांज मज्झं ? ॥ ४१९ ॥
 महानरो काउमपत्तणाए,
 होउ ति मेगां कालिमा मणमि ।
 तो दंसए अंगुलिभुलियं सो,
 साविमइयं हिट्ठमो पलाए ॥ ४२० ॥
 तो ताए कारावइ हिट्ठुबित्तां,
 महामहं काउ नरात्तमा ति ।
 तमाइ काउ पइवच्छरं तु,
 पकीरइ इंदमहसवो ति ॥ ४२१ ॥
 तं देवदंइ इहयं नराणं,
 भत्ता वयं होउ अनेसकइमा ।
 खणुनरं भावइ एवमेव,
 एवं तु काले अइगच्छमाणे ॥ ४२२ ॥
 सोमाभिभूया इयरे जण। वि,
 भुंति भोगा बहुया उयारा ।
 भयंति लागे बहुआ नरालं,
 भणा तो आइ न अथि मज्झं ॥ ४२३ ॥
 अथि ति साविस्स पयपसाया,
 तो देइ किं वात्थ विरारिण्य ।
 भयंति भगा वयमेथ नूणं,
 भणा भो वेज्झइ पुच्छुपुव्वं ॥ ४२४ ॥
 एवं तस्मां पुच्छइ किं भवाणं,
 महव्वया संति न सावमाणं ।
 इवंति ते किं तु अणुव्वयाणि,
 पंचेव सिक्खावय सत्त होंति ॥ ४२५ ॥
 इति ति तो भरहाडिबस्स,
 राया वि लच्छेइ य कागिणीए ।

मासाण द्रुणं तु पुणो पुणो य,
 संभाज्जा हा इयराण अन्ना ॥ ४२६ ॥
 जच्छंति पुत्ताइ जइण ते उ,
 कमेण जा एस दिओववत्ता ।
 महव्वयाणुव्वयत्ततिकम्म,
 जिणच्छुइ जीवपयत्तइत्ता ॥ ४२७ ॥
 वया कया सव्वपयत्तयम्मा,
 सव्वभावहेउं विविहा य तेसि ।
 मिच्छं पवज्जाण जिणतेरे ते,
 पभुयकालिणुव्वहस्स पच्छा ॥ ४२८ ॥
 अणुज्जवेया सुलसाइज्झ—
 वक्कमाइहिं कया उ पच्छा ।
 चक्की जिणं पुच्छइ सामि ! तुंमे,
 तिलोपुज्जा भरहे अइहे ॥ ४२९ ॥
 जयप्पइवा कइ किपमाणा,
 ममायमा वा सयलं कहेहि ।
 जिणाण चक्काण व कम्मपाणं,
 बलाण माणं सयं कहेइ ॥ ४३० ॥
 अन्ना य आउं नयरं विचारं,
 गरइ जा जस्स जिणो निवस्स ।
 एवं जिणो पुव्वमयस्सहस्सं,
 पगासणं वासलहस्सज्जं ॥ ४३१ ॥
 काऊण सव्वयपयत्तयत्था,
 जीवाइन्ताण एहिइ कम्म ।
 सिवं वग्गोऽट्ठावयपयत्तयत्थि,
 सुपडिं साहइं बहिं सव्वं ॥ ४३२ ॥
 चक्की वि कालिण विरा विसाउं,
 वित्तेण होऊण उव्वलाण जेट्ठे ।
 अट्ठवयपयत्तयत्तयत्थि,
 करेइ सां जायणमित्तदीहं ॥ ४३३ ॥
 तिगाउउस्सेहवरं विसालं,
 यंभाभिरामं रयणाभयं तु ।
 सुसेहसेज्जागइणगच्छं—
 सओसियं सिद्धिमाहाणुणारि ॥ ४३४ ॥
 वयहसिद्धायणं जडेव,
 विवज्जियं नेयमिणं तडेव ।
 पञ्चालिए जंबुवदीवगस्स,
 पेच्छामिहा तोरणजा भया य ॥ ४३५ ॥
 वत्तारि चाउहसि आरु तस्स,
 दारि य दारि सुहमंइवे से ।
 एंगगतिपिपमुहं य रम्मं,
 तेसि पुरा पेच्छुणमंइवे से ॥ ४३६ ॥
 एवं कमेणं माणिपडिया य,
 सव्वं च सव्वम्भुयमेव नेयं ।
 तस्सव्वं यं चइयमज्झंने,
 रम्मा सुकवा मणिपडिया से ॥ ४३७ ॥
 तीसोवरि देवयच्छेए से,
 अच्चे सुकव विमले विसाले ।
 तेसोवरि वज्रपमाणजुत्ता,
 तस्सव्वं यं चइयमज्झंने,

कारेह नामेयपभीजिण्णां ॥ ४३८ ॥
जहद्विया से पडिमाऽहरमा,
भव्वाण निष्वाणसुदावहा य ।
जहा नहा रोमकया य ताल-
जीहाऽहरा नेतभुवे तहव ॥ ४३९ ॥
कारेह हेमज्जुणरससारा,
मणिमया सव्व जहारिहं तु ।
पणेगिए गिट्टउ तेसि तेसे,
पत्तेयं से पडिमा गहाय ॥ ४४० ॥
छत्तियं कुंदसुतारहार-
नीहारिडिडीरहिमंयुवणं ।
कोरिटमात्तावरगंधलुख-
सुडालिमात्तावरबद्धीयं ॥ ४४१ ॥
सुकिकिणीशुलियजाललीदं,
चेडुइ सयं उवरि धरंती ।
एवं दुवे चामरधारिनेया,
पासेसु दोनुं पुरओ य दो दो ॥ ४४२ ॥
नागाण जफस्स य कुड(ल)धारी,
पत्तेयं से रयणाइओ ।
तत्थेव घंटाचउतीसरम्मा,
तम्मत्तिया चेदणुसारकुम्मा ॥ ४४३ ॥
मिगारआदी सयघालमाई,
सव्वे पि नेयं पडिमे पडुच्च ।
तुंगमाई गनराईकं वा,
चेंगरओ पुक्कसुपल्लाणं ॥ ४४४ ॥
सुगंधवत्थाऽभरणाणु रम्मा,
सव्वाण एसि पडिल्लसंथा ।
लोमथणालं चउवीसल्लुत-
सिहासणे चामरचाररम्मा ॥ ४४५ ॥
सिरुत्थयत्तेल्लससग एव-
पमाणया धूयकडल्लुया य ।
तं चेइं सेसेससुणगिट्ट-
सेभूमियं मुत्तमणित्तलं च ॥ ४४६ ॥
कुरंगईहामियसिहअम्म-
नारीनरकुंजरकरम्मं ।
विज्जाहकिक्खलिकजफस्स-
जुगोवलीदं बहुमत्तित्तलं ॥ ४४७ ॥
रहंगईसाहिमऊरमच्छ-
(?) (सु)मण्णकम्मयगवलीदं ।
आरामावाधो नइसिचुरत्त-
विचित्तियिचुवमईवल्लरम्मं ॥ ४४८ ॥
विचित्तमाणिक पहापवाह-
उज्जावियासेमनहायमांथं ।
जालासइस्साहिं विभूस्समांथं,
सुअणिमालि व्व करायलीदं ॥ ४४९ ॥
एवं करित्ता उ गिहं जणाणं,
करंइ धज्जा उलमाउगाणं ।
विबाइ तेसि अह अण्णा य,
कारेह से पउजवत्ताणमाणं ॥ ४५० ॥

मा कोइसेअक्कनिही इमाउ,
कारेह तो जंतमया नरा उ ।
लोइम्मया रक्खणुहेउ तेसि,
नराउ कालिण सुदुच्छिया उ ॥ ४५१ ॥
होहिंति तो जयणमत्तिल्लिख-
टंको कओ तुंगाहो नराणं ।
कालिण कासी स गुरुस्सयासे,
गंगाजल्लं परिय विलासं ॥ ४५२ ॥
पुव्वाण तो पंचसयस्सहस्सा-
सहारए भुंजइ भोगभोग ।
अह ऽज्जया न्हाइ सुखिल्लो,
माणिकमुत्तामणिभूमियंगो ॥ ४५३ ॥
हारउद्वारएविराइयंसी,
पलंगालवकिरीडधारी ।
मंदारसंताणयचारुपुक्क-
आयदवीडो कयस्सव्वंहा ॥ ४५४ ॥
विसेइ आयंसाहे विमाले,
सव्वेभिओ दीसइ जत्थ पाणी ।
पमायओ से भवितव्वयाए,
एयंमुलीए गालिया य म्हा ॥ ४५५ ॥
पलोयमाणस्स नियं सरंरं,
दिट्ठि गया सा उ विभोइमाण ।
तं पव्लिउउ रुवविमक्कसोदं,
उवणइ हारकडुगाइ भव्वं ॥ ४५६ ॥
सइहओ भूस्सणजइरम्मं,
विस्सायवे चितइ चित्तमउक्कं ।
सहावओ दइमिणं न रम्मं,
साहा उ से कोरइ गुंतुमाहिं ॥ ४५७ ॥
माणिकहेमम्मणिमाइएहिं,
दव्वेहिं उमउक्कगिहसेवणाहिं ।
सहाइया कामगुणा नराणं,
जणैति सेगं विरस्स मये वि ॥ ४५८ ॥
सरंरंगे ताण विहाणभूयं,
तमरिसे पेच्छु अहो इ मोहो ।
अणिअया कामगुणा तुरंत,
मयावहा से विरसाऽवसाणं ॥ ४५९ ॥
दुक्कंका जाय य मुंक्कमाणा,
आयायमित्तम्महुत्तावमात्ता ।
सकअविस्त्राणुओ नरो का,
करंज सगं भवहेउणु ? ॥ ४६० ॥
अगिउवसेसुं अवसाण दुक्क-
दाणुतु तेसि विस्सए समोहो ।
एवाविहमयावसुपायाओ,
आउ व्व भेदो कमपत्तवरम्मं ॥ ४६१ ॥
खणए जायं परंमे तु गाणं,
समत्थवभूण गणाधमांसं ।
सक्कं नयं आसणकंपवुजो,
नयंतिए एइ तुरंतगणां ॥ ४६२ ॥
गिहाहिं णं नं मुणिएदव्वलिगं,

आराहयहा ववहायजुसि ।
गिणहादि सव्यं पि सुरोवर्णयं,
आयामंडोवगर्ं मुण्णयं ॥ ४६३ ॥
करेइ पूयं तु पुरुरो तो,
अजं पि कजं वरकेवलीं ।
पहायराणं सहस्सएहि,
हेसोहं सज्जि अभिनिक्कज्जहा ॥ ४६४ ॥
पांसिन्नु पुव्वाण सयं सहस्सं,
कवलिभावं मुण्णयं पसरं ।
कुमारो ठसरियगऊण,
सुमंडलीं वरिसस्सहस्सं ॥ ४६५ ॥
नेऊण एयं व कमेण सव्यं,
आउं वरिसा सुलीयलक्का ।
पसो सिवं सव्वकिलसमुक्का,
सेसा सहस्सेण नरीसराण ॥ ४६६ ॥
सुवक्खिणपाव्वरपाविसाला,
एयं पसंसा भण्णयं मुणेज्ज ।
सरुवमेयं जिणमंदिस्स,
निस्सा अनिस्सा य कडस्स नाउं ॥ ४६७ ॥
गयाणुगामिससु सुनु सव्वं,
अएउज एयणुगमेण भव्वा ! ॥ (४६८ +) ॥
भरहंसवरारं सससं । दयं । (इतोऽव्यधिकं जि
आसुना ' उमह ' शब्दो द्वितीयभागे संध्यः)
अथ भरतवर्षस्वरूपं जिज्ञासुः पृच्छति—
कहि गं भंरं ! जंबुद्वीवं दीवं भरहं खांमं वांसं पप्पत्ते ?
गोयया ! बुद्धहिमवंतस्स वासरपण्ययस्म दाहिणं
दाहिणलवणसमुहस्स उन्नरेणं पुरच्छिमलवणसमुहस्स
पक्खिण्णं पक्खिणलवणसमुहस्स पुरच्छिपंणं एत्थ
णं जंबुद्वीवं दीवं भरहं खांमं वांसं पप्पत्ते, खाणुवहुलं
कंटकवहुलं विममवहुलं दुग्गवहुलं पव्वयवहुलं पवाय-
वहुलं उअरवहुलं सिउअरवहुलं सहावहुलं दरिवहुलं
खड्गवहुलं दहवहुलं करसवहुलं गुच्छवहुलं गुम्भवहुलं
लपावहुलं बल्लीवहुलं अदवीवहुलं सावयवहुलं तेख-
वहुलं तकरवहुलं डिंवरवहुलं एपरवहुलं दुप्पिप्पलवहुलं
कुक्कलवहुलं पांसवहुलं किंणवहुलं वणीमगवहुलं ईति-
वहुलं मारिवहुलं कुण्डिवहुलं अण्णुडिवहुलं राजवहुलं
गंगवहुलं संकिलसवहुलं अभिक्खसं अभिक्खसं से-
आहवहुलं पांसवणीयाए उदीखदाहिणविरिणं उ-
त्तराओ पलिअंकसंठाअसंठिए दाहिणओ धणुंरिद्धसंठिए
निषा लवणसमुहं पुडे मंगसिंधुंरि महांद्वीदं वेअउण
य पण्यए छन्धावपविषे जंबुद्वीदीवणउयसयभागे
पंचकन्धीसे जोअणसए छण पण्णीसइभाए जोअणस्स
विसव्वेयं । भरहसं थं वत्तसं बहुमअदेसभाए एत्थ
थं अउउ खांमं ववरं पप्पत्ते, जं थं भरहं वांसं दुहा

विषयभागे विषयभागे विद्वहं । तं दाहिणुभरहं व, उत्त-
रुभरहं च । (सूत्र-१०)

प्रच्छकापलया आसन्नत्वेन प्रथमं भग्नस्यैव प्रश्नसूत्रम् । क
भग्न ! जम्बुद्वीपे द्वीपे भरतं नाम्ना वर्षं प्रहसम् । भगवान्ना-
ह-गौतम ! (बुद्धहिमवंतस्यादि) बुद्धशब्दो देशः बुद्धपयो-
यस्तेन बुद्धो महाहिमवर्षेणैवा लघुयो हिमवान् वर्षेभ्य-
पर्वतः सन्नसीमाकारी निरविशेषः, नन्य दक्षिणं दक्षिण-
स्यां दिशि दक्षिणात्यलवणसमुद्रस्योत्तरस्यां पौरुष्यलव-
णसमुद्रस्य पश्चिमायां पाश्चात्यलवणसमुद्रस्य पूर्वस्यां दिशि
अत्रावकाशे भरतनाम्ना वर्षं प्रहसम् । किं दिशि तदिस्सा-
ह-स्थाणवः कीलका ये द्विआवशिष्टवनस्पतीनां शुष्काभ-
यवाः ' दुण्डा ' इति लोकाभिज्ञाः तैर्बहुलं प्रचुरं, एवं सिं-
हः । अथवा-स्थाणवो बहुला यत्र तत्तथा । एवं सर्वे
पदयोजना ज्ञेया । तथा—कण्टका वद्व्यादिप्रभवाः, विषमं
निम्नोन्नतं स्थानं, दुर्गं दुर्गमं स्थानं, पर्वताः बुद्धगिरयः, प्रपा-
ता भूगवो यत्र समुद्रवां जना भ्रम्यां ददति । अथवा-प्रपाता
रात्रिघातः । अथकरा गिरितटादुदकस्याधःपतनानि, ताप्येव
सदाऽवस्थयीनि निर्भराः, गताः प्रसिद्धाः, द्रव्यो शुद्धाः,
नयो द्रष्टाश्च प्रतीताः, वृक्षा कृष्णा वा सहकाराऽऽद्यः । शु-
क्ला वृन्ताकाप्रभृतयः, गुह्यमा नवमालिकाऽऽद्यः, लताः पल्लव-
ताद्याः वल्लयः कूष्माण्डीप्रमुखाः, अत्र नदीद्रववृक्षाऽऽदिबन-
स्पतिनामशुभाशुभावजनितामवकाशवद्बहुलं बोध्यम्, न तु ए-
कान्तसुषमाऽऽदिकालभावि, तथाविधशुभाशुभावजनितानां
नयां प्रायः प्रभापककालेऽप्यवस्थात् । अटव्यो दूरतः जन-
नियामस्थाना भूमयः, आपदा-हिंसाज्वाः, स्तनाक्षीराः, तदेव
कुर्वन्तीति निरङ्गितस्तस्कराः सर्वदा वीर्यकारिणः, हि-
म्वानि स्वदेशोत्थविजयाः, इमराण परराजकुंठांप्रव्याः, दु-
र्मितं भित्ताचाराणां भित्तादुल्लभकं, वृक्षालो धाम्यमहावता-
ऽऽदिना दुष्टः कालः, पाषण्डं पाषण्डजनोत्थापितमिथ्या-
वादः, कृपणाः प्रतीताः, वनीपका याचकाः, इतिः धाम्याऽऽ-
पुण्ड्रवकारिणलभम्बिकाऽऽदिः, मारिः मरकः, कुस्तिना वृ-
ष्टिः कुवाष्टः कर्पकजनाभिलषणीया वृष्टिरित्यर्थः । अनावृष्टि-
वर्षणभाव इति । राजान् आधिपत्यकारिस्तद्वाहुल्यं च
प्रजानां पीडाहेतुरिति । राजाः संक्रोशाश्च व्यक्ताः । अमी-
षणं अमीषणं पुनः पुनरेवैवाख्याऽऽदिना संसामा-
भिलानयाभ्यस्तता, प्रजानामिति शेषः । इदं च सर्वं वि-
शेषज्जातं भरतस्य प्रभापकापिण्य प्रथममालीना-
नुमाधमेव व्यावर्धितं, तेनासम्भूतं एकान्तसुषमाऽऽदावश्य
पुनश्चमरमणीयत्वातिस्तिगधत्वाऽऽदिकमेकान्तदुःखमादी-
निर्वेनस्पतिकत्वाऽऽराजत्वाऽऽदिकं च वक्ष्यमाणं न विरचय
इति । प्रागेव अमीनं, स्वायं ईरप्रत्ययः, दिग्वाक्षणां प्रा-
चीनं पूर्वा इत्यर्थः । एवं प्रतीचीनोदीचीनं अपि वाक्ये । तेन पू-
र्वाऽपरवार्द्धिरागतम् । उदीचीनद्विजयोर्दिशोविस्तीर्णम् । अ-
थवा-प्राचीनप्रतीचीनावयवोरागतम्, एवमुत्तरप्रापि । अथ
तदेव संस्थानतो विधिनीति-उत्तरतः उत्तरस्यां दिशि पर्यङ्क-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा, रक्षितो दक्षिणस्यां दि-
शि आरापितउपस्य धनुषः कीदृश्यस्य वृष्टे पाश्चात्यमागत-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा, भग्न पवांस धनुःपृष्ठर-
जीवावादानां सप्रभः, एषां च इवकां स्वस्यावसरे निरूपवि-

भ्येन विधा पूर्वकोटिपथः पृष्ठोपर कोटिमिलनयनमुद्रं क्रमेण पूर्वदक्षिणापरलवणसमुद्रावयवं स्पृष्टं धातुनामनकार्यत्वात् प्रातः, प्रायप्रात इत्यादिबन्धु कर्त्तारः कल्पय्यः । अयमर्थः— पूर्वकोट्या पूर्वलवणसमुद्रं धनुःपृष्ठेन दक्षिणलवणसमुद्रम्, अपरकोट्या पश्चिमलवणसमुद्रं स्पृष्टव्य स्थितमिति । अथ द्वेव पदस्यैव विभजनद्वारा विशिष्टि-गङ्गासमुद्रभ्यां महा-नदीभ्यां वेताञ्जितं च पर्वतं पदलक्ष्या भागाः पञ्चमागा-स्तेर्विभक्तम् । अयमर्थः—अनन्तरादिनेस्त्रिभिर्दक्षिणोत्तरायाः प्रत्येकं लघ्वङ्गव्यकरणेन भरतस्य पदं लघ्वङ्गानि कुतानीति । अथ यदि जम्बूद्वीपेकदशभूते भरतं, तर्हि विष्कम्भतः त-स्य कतिनम भागे तद्वित्याह— (जम्बूद्वीपेति) जम्बू-द्वीपद्वीपस्य जम्बूद्वीपविष्कम्भस्य नवत्यधिकशततमो या भागस्तस्यान्व इति । अथ नवत्यधिकशततमभागे कित-न्ति योजनानीत्याह—पञ्च पक्षिगुण्यधिकानि योजनशतानि, पदं च योजनस्यैकोनविंशतिभागान् । कोऽयः ?—या-हस्यैकोनविंशतिभागैः समुद्रिर्वायोजनं भवति तादृ-शान् पञ्चभागान् इति विष्कम्भेन—विस्तारं शरापर-धर्मायेत्येति । अत्राङ्कुराध्यापना यथा—४२६ । इह अयं भावः—जम्बूद्वीपविस्तारस्य लघुयोजनरूपस्य नवत्य-धिकशततम भागे ह्येतं लघ्वं ४२६ योजनानि ह्ये । एतावान्मव च भरतविस्तारः । ननु भाजकराशिर्यन्त्र्यधिकशततमः, पञ्चमागास्तु योजनैकोनविंशतिकलाका इति विसदृ-शमिव प्रतिभाति । उच्यते—गणितनिष्पन्नानां सर्वं सुज्ञान-मव । तथाहि—जम्बूद्वीपव्यासस्य योजनलक्ष १००००० मित-स्य नवत्यधिकशततमरूपयावशिष्टः पक्षिरूपे राशिर्भागदा-नाऽसमर्थ इति भाज्यभाजकराशेर्योर्दशभिरपवर्ते जाता भा-ज्यराशिरादृ ६ भाजकराशिरदशति सर्वसुखम् । ननु नवत्य-धिकशततमभाजकाङ्कोत्यत्तौ किं बीजमिति ? उच्यते—एकां भागो भरतस्य, द्वौ भागौ विभवतः, पूर्ववत्तौ द्विगुणत्वात्, चत्वारो द्वैभवतश्चैव, पूर्ववत्तौ द्विगुणत्वात्, अष्टौ महाद्विभवतः, पूर्ववत्तौ द्विगुणत्वात्, षोडश द्विभवस्य, पूर्ववत्तौ द्विगुणत्वात्, त्रिंशद्विभवस्य, पूर्ववत्तौ द्विगुणत्वात्, सर्वे मिलिताः ६३; एते भवेद्विंशतः, तथात्तरतो-ऽपि ६३, विदेहवर्षं तु ६४ भागाः सर्वोत्तमः एते भागोर्दक्षिणात्तरतो जम्बूद्वीपयोजनलक्षं पूर्तं भवति, तत एतावान् भा-जकराः १६० नवत्यधिकं शतं भागानामिति । अथ यद्वृत्तम्—“गंगासिन्धुर्द्वि महागर्हं धेयहेतु य पञ्चमेन लघुभागपविभ-क्त” इत्यत्र वेताद्वयस्यप्रत्ययस्य सूत्रमाह—“भरहस्त-स्य” इत्यादि । भरतस्य वर्षस्य बहुमध्यवर्षभागं वे-ज्यतज्जहारत् त्रिकलाधिकसाधुविशुद्धिशतयोजनानिक्रमे पञ्चाशयोजनलेखलक्षे अत्र वेताद्वयो नाम पर्वतः प्रकृतः । यः “यमिति” प्राच्यत् । भरतं वर्षं द्विधा विभज्य २ समानशतया चकर्वनिकालं च समस्वामिकतया तथाऽन्त्ये-र्नपि प्रकरद्वयोरेव तुल्यतापाननाथमिति ।

तत्राऽऽश्वासलक्षणेन दक्षिणार्द्धभरतं कास्तीति प्रश्नयति-

कहि खं भेत । जंबुद्वीवे द्वीवे दाहिणद्वुपरहे खामे वामे पसुते ।। गोयमा । वैयद्वस पञ्चवस दाहिणं दाहिण-लवणसमुद्रस्त उत्तरेणं पुरच्छिमलवणसमुद्रस्य पञ्च-

च्छिमेषणं पञ्चच्छिमलवणसमुद्रस्य पुरच्छिमेषणं एत्य खं जंबुद्वीवे द्वीवे दाहिणद्वुपरहे खामे वामे पसुते पार्श्व-पडीयाए उदीगदाहिणविच्छिमस्य अद्वन्द्वसंज्ञा-संज्ञि एहि लवणसमुद्रं पुष्टं गंगामिन्धुर्द्वि महागर्हं ति-भागपविभक्त दोरिण अद्वनीसे जाग्रसतप तिस्मि अ पशुणवीसद्वभाग जायसस्य विस्वेषणं ।।

इदं च सूत्रं पूर्वस्यैव सममकतया विवृतमात्रं, नवरत्न अ-न्त्येचन्द्रसंस्थानसंस्थितारं तु दक्षिणभरताद्वस्य जम्बूद्वीप-द्विऽऽश्वासलेखशतान् व्यक्रम्य । तथा विवेक्या भागास्त्रिभा-गास्तेः प्रविभक्तं, तत्र पौरस्यो भागो गङ्गाया पूर्वसमुद्रं मि-लन्या कृतः, पाश्चात्यो भागस्तु सिन्धुया पश्चिमसमुद्रं मि-लन्या कृतः, मध्यभागास्तु गङ्गास-मुद्रं कृत इति हे अ-ष्टविंशदधिकं योजनशतं, त्रींशैकोनविंशतिभागान् योजन-स्य विष्कम्भेन । किमुक्तं भवति ?—पदकलाधिकपञ्चविंशर-शतयोजन ४२६ भरतविस्तारद्विगुणत्वात् । एतौ ४० योजन-मितं शीघ्रं तद्विशिष्टं चत्वारि योजनशतानि पदलक्ष-धिकानि पद च कलाः ४७६ । एतद्वत् हे योजनानां शते अष्टविंशदधिकं त्रिगुणापराः कलाः २३८ । इत्येवं रूप-यथांक्तं मानं भवति, एतेनास्य शरप्रकृणा कृता, शरविष्क-म्भयोरभेदादिति ।

अथ जीवासूत्रमाह—

तस्म जीवा उत्तरं पादेषुपडीगायया दृष्टा लवणस-मुद्रं पुष्टा पुरच्छिमल्लाप कोटीए पुरच्छिमल्लं लवणस-मुद्रं पुष्टा पञ्चच्छिमल्लाप कोटीए पञ्चच्छिमल्लं लवणस-मुद्रं पुष्टा नवत्रायणपदस्यैव सत य अद्वयाने जायण-स ए दृशालवण पशुणवीसद्वभाग जायणस्य आयामेण-तौसे धनुपुष्टे दाहिणं खवजायणमहम्माइ सत्तज्जह्वाइ जायणस्य य इकं च पशुणवीसद्वभाग जायणस्य किंचि-विससाइमं परिकखेणं पसने ।

(तस्म जीवैत्यादि) तस्य दक्षिणाद्वसत्यस्य जीवेष जी-वा अञ्जुवीसोन्तिमप्रदेशाङ्कः, उत्तरं—उत्तरस्यां मेरु-शीत्यर्थः प्राचीनं पूर्वस्यां प्रतीचीनं अपरस्यां चापना आ-यामवती द्विधा लवणसमुद्रं स्पृष्टा लुप्तवती । इदमपार्थे-चांतयति—(पुरच्छिमल्लाप इति) पूर्वशा कोट्याऽप्रभागेन पौ-रस्यं लवणसमुद्रावयवं स्पृष्टा पाश्चात्यो कोट्या पाश्चा-त्यं लवणसमुद्रावयवं च स्पृष्टा नवयोजनलक्षभागं अ-ष्टवर्गाशानि—अष्टवर्गाशिर्यधिकानि सप्तयोजनशतानि द्वादशैकोनविंशतिभागान् योजनस्याऽऽयामेन ६७८ इह यद्व समवायाहपुत्रे—“दाहिणद्वुपरहेतु खं जीवा पार्श्व-पडीयायया दृष्टा लवणसमुद्रं पुष्टा लवजायणलक्षनाइ आयामेणं ।” इत्युक्तं, तत्सूत्रमात्रस्यान्व सूत्रस्य शेषविष-या न कृताः कृतिकार्यं तु अयमवशिष्टादधिक्यो विवे-चोऽर्थान् इति । अत्र सूत्रे अनुक्राडिप जीवाऽऽनयनकरणाभा-वना दृश्यते । तथाहि—जम्बूद्वीपरासाद्व विचलितलोकेषु शो-ध्यते, ततो योजनं तत्तनेयुणा गुणयते, ततः पुनश्चतु-

मिथुनस्य, इत्थं स्वसंस्कारा राशिर्विवक्षितस्यैव जीवा-
वर्ण इत्युच्यते । अस्यैव भूले गृहभावे वल्लभते तज्जी-
वाकलाभान् । नस्य चैकान्विशया भागे योजनराशिः, शेषश्च
कलाराशिः । तत्र जीवाऽऽदिपरिहानं धनुषपरिमाणपरिहाना-
विनाभावः, तच्च न धनुषपुण्ययोजनसंभवात् किं तु कलाभिः
कृत्वा सांगणिकमिति विज्ञातनक्षत्राऽऽश्रित्युः । स्वर्णानर्थ
कलाकियने, स च कलाकृतादेव जम्बुद्वीपव्यापारसुखेन
शोधनीय इति मण्डलतत्रयस्योपाधि १ शून्यः ५ रूपः कला-
करणयैकोनविशया गुणयने, जातः १६ शून्यः ५, नतो द-
क्षिणभरताऽऽख्योः साष्टमिश्रद्विगतयोजनमित्यस्य कलाकृ-
तस्य प्रक्षिप्तपारितनकलाविकल्प ४५२५ रूपस्य शोधनेन
जातः १८६४७५५, ततश्च दक्षिणाऽऽख्योऽयं ४५२५ रूपेण गु-
णयते, जातः ८४७००२४३७५, अयं धनुर्गुणः ३४३०८०६७-
४०० एव दक्षिणभरताऽऽख्य जीवावर्णः । एतस्य वर्गमूलाऽऽ-
नयनेन लब्धः कलाः १८३२२४, शेषं कलाशः १६७३२४ छे-
दराशिरवः ३७०४४८ लब्धकलानां १६ भागे योजनः ६७७
कलाः १२ इयं दक्षिणभरताऽऽख्य जीवा । एवं धैताख्याऽऽदिजीवा-
स्वयि भावयम्, यावद्दक्षिणाऽऽख्यविदेहाऽऽख्य जीवा, एवमुत्तरैरा-
वनाऽऽख्य जीवा यावदुत्तरार्द्धविदेहजीवाऽपीति । अयं दक्षिण-
भरताऽऽख्य धनुःपृष्ठ निरूपयति — (नतिं धनुःपृष्ठं इत्यादि) तस्य
अनन्यराश्या जीवाया दक्षिणार्द्धे दक्षिणार्द्धे दक्षिणार्द्धे दिशि,
लवणदिशित्यर्थः । धनुःपृष्ठमधिकारात् दक्षिणभरताऽऽ-
ख्यति । यद्वा — प्राक्तनत्वाद्भेदव्यत्यये (तीले इति) तस्य
दक्षिणार्द्धभरतस्यानेन व्याख्येयं, नव योजनमहाशक्ति पट्य-
ष्टयधिकानि सप्त च योजनशतानि एकं चैकान्विशिति-
भागं योजनस्य किञ्चिद्विशेषाधिकं परिच्छेद-परिधिना
प्रक्रमम् । अत्र करणभावना यथा — विवक्षितयै विवक्षित-
धनुर्गुण पुनः पङ्क्तय विवक्षितजीवावर्णयुते च यो राशिः
स धनुःपृष्ठवर्ण इति व्यपदिश्यते, तस्माच्च वर्गमूलन लब्धानां
कलानाम् १६ भागे लब्धं योजनानि, अवशिष्टं कलाः ।
तथाहि — दक्षिणभरताऽऽख्य कलाः ४५२५, अस्य वर्गः
२०४७५६२४, अयं बहुगुणः १२८५३७५०० । अथ दक्षिण-
भरताऽऽख्य जीवावर्णः ३४३०८०६७४०० । अनयोर्मुनिः
३४३०८६४२५० धनुःपृष्ठवर्णोऽयम् । अस्य वर्गमूलं लब्धं
कलाः १८३२२४ शेषकलाशः २६३२२४ छेदराशिरव-
स्ताम् ३७०४२० कलानां १६ भागे योजनं ६७६ कला १
के च वर्गमूलावशिष्टाः कलायास्तद्विषयता च सूत्रकृता
कलाया विशेषाधिकस्वमप्यथावि । आह — एवं जीवाकर-
णोऽपि वर्गमूलावशिष्टकलाशानां सङ्ख्यात् तन्वाप्युक्तक-
लानां साधिकत्वप्रतिपादनं न्यायप्राप्तं कथं नोक्तमिति । उच्यते
— सूत्रमतेर्वाक्यप्राद्विषयित्वान् विवक्षापरिधानानि हि
सूत्राणि । एवं धैताख्याऽऽदिधनुःपृष्ठस्वयि भावे यावद्दक्षि-
णाऽऽख्यविदेहाऽऽख्य धनुःपृष्ठम् । एवमुत्तरत उत्तरैरावताऽऽख्य-
धनुःपृष्ठं यावदुत्तरार्द्धविदेहधनुःपृष्ठमपीति, अत्र च दक्षि-
णभरताऽऽख्य जीवा असंभवः ।

अथ दक्षिणभरताऽऽख्य रूपं पृच्छक्षिदाह —

दाहिणक्षुभरहस्तं च भंते । वासस्त केरिसए आया-
वाचपदोपायो पश्यते । गोयमा । बहुममरयिञ्जे भूमिभागे

पश्यते । से जहायामए आलिगपुक्त्वेइ वा० जान खाखा-
विहपंचवखेहिं मणीहिं तथेहि उवतोमिए । तं जहा — किचि-
महिं चव, अकिचिमहिं चव ।

(दाहिणहेत्यादि) दक्षिणाऽऽख्यभरतस्य भगवन् । कीदृशः
आकारस्य — स्वकारस्य भावाः पर्याप्तानां प्रत्ययनारः
प्रादुर्भावः प्रकृतः, कीदृशः प्रस्तुतस्यैव स्वकारावशेषः इति
भावः । भगवानाह — गौतम । भरतस्य बहुसमरमणीयो भू-
मिभागः प्रकृतः । ' से जहायामए आलिगपुक्त्वेइ वेत्यादि ' ।
को बहुसमरमणीयः सर्वोऽपि प्राज्ञः यावज्जानाविषयज-
वर्णमेषुमित्युक्तं पशोभिः । तद्यथेत्युपदर्शनं किञ्चित्
मर्माणस्तुल्यैश्च कृत्रिमैः क्रमेण शिष्टिकथकाऽऽदिप्रयोगनि-
पत्यैः अर्द्धाक्रमैः कमाद्वनवानि संभूतानुपसंभूतेरुपशोभितौ
दक्षिणाऽऽख्यभरतस्य भूमिभागः, अनन्यस्य कर्मभूमिभगमा-
णि । अन्यथा — हैमवताऽऽद्यक्रमं भूमिष्वपि इदं विशेषणम-
कथयिष्यति । चकार । समुच्चयार्थः । एवकारावधारणा-
र्थः । अथवा — चैवत्यल्लङ्घनस्य समुच्चयार्थम्, अप्रविच्यत्यादि-
वत् । ननु अनेन सूत्रेण वक्ष्यमाणेनोत्तरभरताऽऽख्येण कस्त्रेण
च सह ' सायुषबहुलं विसमबहुलं कटंगबहुलं ' इत्यादिनामा-
न्यभरतवर्णकस्य विवक्षयति । न चैते सूत्रे अरकविशेषावे-
ले, सामान्यभरतस्य तु प्रहायककालोक्तमिति न विरोध
इति वाच्यं, मणीनां तु गानां च कृत्रिमत्वात् क्रिमत्वमप्युनेना-
नयोरपि प्रहायककालोक्तव्यत्यैवचित्यात्, कृत्रिममणितु गानां
तत्रैव संभवात्, प्रहायककालावसावसिर्वायं तृतीयारकाप्राना-
वारभ्य वर्षशतानुप-पमारक्तं यावदिति चेत् । उच्यते — अत्र
' सायुषबहुलं विसमबहुलं ' इत्यादिसूत्रस्य बाह्यस्वयने-
कत्वेन किञ्चिद्विशेषेण पुरुषविशेषस्य पुण्यफलमगमार्थमुप-
संघमनं भूयैवहुलमरमणीयत्वाऽऽदिकं न विवक्षयति,
भोजकवैविध्ये भोग्यवैविध्यस्य नियतत्वात् ।
अनेनास्यैकान्तशुभैकान्तशुभमिधलतत्त्वकालत्रयाऽऽचारक-
त्वमस्यैव, एकात्मशुभे हि काले सर्वे क्षेत्रभावाः शुभा
एव, एकात्मशुभे हि सर्वे अशुभा एव, मित्र तु कश्चिच्छुभाः
कश्चिदशुभाः, अत एव पञ्चमाराकात् यावत् भूमिभागवर्णकं
बहुसमरमणीयत्वाऽऽदिकमिव सूत्रकारेणान्यथावि, षष्ठेऽ-
रके तु एकात्मशुभेन तथेति सर्वं सूत्रम् ।

अथ तत्रैव मनुष्यस्वरूपं पृच्छक्षिदाह —

दाहिणक्षुभरहं ये भंते । वासे मणुष्यां केरिसए आया-
रपावपदोपायो पश्यते । गोयमा । तं ये मणुष्या बहुसंययथा
बहुसंययथा बहुउत्तपपज्जवा बहुआउपज्जवा बहूँ वासाई
आउयं पालोत्ति, पालिता अप्पेगइया शिरयगामी अप्पेगइया
तिरियगामी अप्पेगइया मणुष्यगामी अप्पेगइया देवगामी
अप्पेगइया सिम्भंति, बुद्धंति, सुब्धिं, परिशिन्वायंति,
सव्वदुक्खायमंते करेति । (सूत्र-११)

प्रश्नस्यं प्रत्यक्ष । निर्देवनस्यैव भगवानाह — गौतम । येषां क-
र्यं भवता जिज्ञासितं ते मनुजा बहूँन वज्जस्यमनाराजाऽऽ-
दीनि संहननानि वपुर्बुद्धीकारकास्त्वानि विवयाऽऽस्यकानि ये-
षां ते तथा तथा बहूँन समचतुरकाऽऽदीनि संख्यानि विशि-

श्रावयवचरनाऽऽमकशरीराऽऽकृतयो येषां ते तथा, बह्वो ना
नाभिधा उरुचत्पस्य शरीरोच्छयस्य पर्यवाः पञ्चधनुःशतसप्त-
हस्तमानाऽऽदिका विशेषा येषां ते तथा । बहव आयुषः पूर्व-
कोटिचर्चशराऽऽदिकाः पर्यवा विशेषा येषां ते तथा, बह्वि
वर्षाणि आयुः पालयन्ति, पालयिष्याः, अपिः संभावनायाम् ।
एक केचन निरयमविगमिनः-नरकगतितगन्तारः एवमप्ये-
कके तिथेयगतिगमिनः, अप्येकके मनुजगतिगमिनः, अप्ये-
कके सिद्धमिति-सकलकर्मस्यकरणेन निष्ठिताथो भवन्ति,
कुप्यन्ते कवलाऽऽलोकन वस्तुनस्वं ज्ञानमिति, मुच्यन्ते भवोप-
प्राधिकर्मोभयः, परिनिर्वाप्ति-कर्मकृततापविरहाच्छीतोभ-
वमिति, किमुक्तं भवति ?-सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति, इदं च स-
र्वं स्वरूपकथनम् अरकविशेषापेक्षया नानाजीवानपेक्ष्य म-
न्तव्यम्, अन्यथा सुधमसुधमाऽऽप्राधनुपपन्नं स्यात् ।

अथाऽस्य सीमाकारी वैनाट्यगिरिः कास्तीति पृच्छन्ति—
कहिं खं भंते ! जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंयङ्गु श्यामं
पव्णए पसुत्ते ? । गौर्याम् । उत्तरङ्कुभरहवासस्स दाहि-
शेयं दाहिणभरहवासस्स उत्तरेयं पुरच्छिमलवण-
समुद्दस्स पच्चच्छिम्लेयं पश्चाच्छिमलवणसमुद्दस्स पुरच्छि-
मेयं एत्थं जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंयङ्गु श्यामं
पव्णए पसुत्ते, पार्श्वपट्टीणायए उदीयादाहिणवित्थिमं
दुहा लवणसमुद्दं पुट्टे पुरच्छिम्लिणए कांडीए पुरच्छिम्लिं
लवणसमुद्दं पुट्टे पच्चच्छिम्लिणए कांडीए पच्चच्छिमि-
ल्लं लवणसमुद्दं पुट्टे पयवीसं जाअण्णाई उट्ठं उच्चत्तेणं
ल्लस्सकांसाई जाअण्णाई उव्वंइयं पसांसं ५० जाअण्णाई विक्खं-
मेयं, तस्स बाहा पुरच्छिमपच्चच्छिम्लेयं चत्तारि अट्ठाभीए
जायणसए सोलस य एगूणवीसईभागे जाअणस्स अट्ठाभागं
च आयामेयं पसत्ता ।

कहिं खं भंते ! इत्यादि । इदं प्रायः पूर्वसुवख
समगमकत्वात्कथ्यम् । नवरम् उत्तरार्द्धभरताहलि-
णस्यामित्यादिकेवल्यकं गुरुजनश्रितजम्बूद्वीपपट्टाऽऽदे-
ः क्षेत्रम्, तथा पञ्चविंशतियोजनान्युद्योष्यत्वेन वरुको-
शानि योजनान्युद्येधेन—भूमिप्रवेशेन, मेरुजलसमय-
क्षेत्रवर्तिगिरीणां निजनिजोत्पन्नचतुर्धाशेन भूम्यवगाहस्यो-
क्त्यापि, योजनपञ्चविंशतियोजनयोश्च एतावन् एव लामावन्,
तथा-पञ्चाशद्योजनानि विष्कम्भेनेति । अत्र प्रस्तावाद्ध्य
शरः प्रदश्यते—स चाष्टाशीत्यधिके द्वे शते योजनानां
कलापर्यन्तं ४-१००० है । अस्य च करणं-दक्षिणभरताहेशरे
२३० । १-इत्येवं रूपं वैनाट्यवपुष्टये पञ्चाशद् ५० योज-
नकरे प्रक्षिप्तं यथाकं मानं भवति । आह—दक्षिणभर-
ताहेश्वरस्यापि विष्कम्भ एव शरोऽस्तु, मैवं लवणमण्ड-
लक्षणे आरोपितज्यघनुराकृतिः प्रादुर्भवति, तत्र चाऽऽ-
यामपरिक्षानाय जीवापरिलेखपक्षपरिक्षानाय धनुःपृष्ठं,
स्यासकषेपरिक्षानाय शरः, स च धनुःपृष्ठमप्यत्र एवा-
स्य भवति, प्रस्तुनगिरेश्च केवलस्य धनुराकृतेरभावेन
धनुःपृष्ठस्याप्यभावात् शरोऽपि न सम्भवति, तेन दक्षिणध-
नुःपृष्ठेन सहैवाऽस्य धनुःपृष्ठव्यवस्थितिं प्राच्यशरमिथित-

एवास्य विष्कम्भः शरो भवति, अन्यथा शरव्यतिरिक्तस्याप्ये
म्यूनाधिकत्वेन प्रकट्टयासप्रत्येरेवानुपपन्नित्वं प्रत्यक्षम् ।
इदमेव शरकरणं दक्षिणविदेहाई यावद्दोऽयम् । एवमुक्त-
रतोऽपि देरावतवैनाट्यतः प्रारभ्योत्तरविदेहाई यावदि-
ति । अथास्य बाहे आह—(तस्स बाह ति) तस्य-वै-
ताहस्य बाहा दक्षिणेऽस्तरयता वक्ता आकाशपदेशपर्याकः ।
(पुरच्छिमपच्चच्छिम्लेयं ति) समान्तरात् पूर्वपश्चिमयो-
रेकैका अष्टाशीत्यधिकानि चत्वारि योजनशतानि पांडश
वैकानविंशतिभागान् योजनस्य एकस्यैकोनविंशतिभागस्य
बाहेम्—अष्टैकला, योजनस्थाष्टांशशतम् भागमित्यर्थः ।
आयामेन देशेण प्रकृता । श्रुतुबाहायास्तु पूर्वमध्ववर्ति-
न्याः पूर्वापरायताया मानं क्षेत्रविजाराऽऽदिभ्यांऽवसेवम् ।
अत्र करणं यथा-गुरुधनुःपृष्ठान्धनुःपृष्ठं विशोष्य शेष-
स्यादे कृते बाहा, यथा गुरुधनुःपृष्ठं वैताहस्यसत्कं कला-
कपम् २०४१३२ अस्माद्विधुधनुःपृष्ठं कलाकपम् १८३४४४
शोष्यते, जातम् १८३७७, अष्टै कृते कलाः ६४०८, ता-
सामैकोनविंशत्या भागं योजनानि ४०८ कलाः १६ कलादे-
वेति । एवं यावदक्षिणविदेहाईयवद्वा । एवमुत्तरतः देराव-
तवैनाट्यवद्वा, यावदुत्तरविदेहाईयवद्वा तावदिदं करणं
भावनीयम् ।

अथाऽस्य जीवामाह—

तस्स जीवा उत्तरेण पांडशपट्टीसायया दुहा लवण-
समुद्दं पुट्टा पुरच्छिम्लिणए कांडीए पुरच्छिम्लिं लवण-
समुद्दं पुट्टा पश्चाच्छिम्लिणए कांडीए पश्चाच्छिम्लिं लव-
णमपुद्दं पुट्टा दम जाअणमहस्साहं मत्त य वीसं जा-
अणमए दुवालम य एगूणवीसईभागे जाअणस्स आ-
यामेयं तीसं धणुपुट्टे दाहिणेणं दम जाअणसहस्साई
सत्त य तेअलं जाअणमए पमरस य एगूणवीसईभागे
जायणस्स परिक्रमेयं ४अणमंडागमेठिए सव्वरययापए
अच्छे सएहं लट्ठे घट्टे मट्टे शीगए गिम्ले लि-
प्पके लिक्कडच्छाए सप्पमं सस्सिरीए पमाईए
दरिमणिजे अभिरूपे वीरुक्के उभआ पाणिं दादिं पउमव-
रंइयाई दादिं अ वगमंहेहिं सव्वआ समंता संपरिकिस्स-
त्त । ताश्रो यो पउमवरंइयाआ अट्ठजाअणं उट्ठं उच्चत्तेणं
पंच धनुःपयाई विक्खंमेयं पव्वयसमिपाआ आयामेयं
वण्णो माणियव्वो, ते यो वण्णमंडा देम्याई दो जाअ-
णाई विक्खंमेयं पउमवरंइयासमगा आयामेयं दिअहा
किअहोभासो जाव वण्णो ।

तस्य-वैताहस्य जीवा उत्तरेण इत्यादि प्राक्वत् । नवरं दश-
योजनसहस्राणां सप्त च विंशति-विंशत्यधिकानि योजन-
शतानि द्वादशवैकानविंशतिनागां योजनस्थाऽभ्यामेनेति ।
अत्र करणमायना यथा-पुत्रोक्तकरणक्रमेण अज्जुडिपयासः
कलाकपः १६ शून्यः ४ अस्माद्विनाट्यशरकलानां ४७७४
शोष्यते जातम् १८३७७२४ अस्मिन् वैनाट्यशरे ४७७४ शुभे
जातम् १०३७७२४३७४, तस्मिन् पुनर्धनुःपुंजे जातम्—

४१४००६७४०० एष वैताम्बजीवावर्गः अस्य मूले जातं
 क्षुद्रराशिः ४०७३८२ लब्धः कलाः २०३६६१ शेषं कलाशः
 ७४०१६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागे लब्धानि योज-
 नानि १०७२० कलाः ११ शेषकलाशानाम् अर्द्धाऽभ्यधिकतया
 अर्द्धाभ्यधिके रूपं देयमिति एककलाक्षेपे जाताः कलाः द्वाद-
 शेति । १८८ अथ अस्य धनुःपृष्ठमाह—(तस्य धनुपुटं राहित्येणमि-
 ति) गतायैतत् । नवरं दश योजनसहस्राणि सप्त च त्रिचत्वारिंश-
 तानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि योजनशतानि पञ्चदश चैको-
 नविंशतिमागान् योजनस्येत्यत्र करणं यथा वैताम्बेषु कला-
 रूपः ४४७४ अस्य वर्गः २६६७४६२४ अयं पञ्चगुणः
 १७६८३३७४ वैताम्बजीवावर्गस्य ४१४००६७४०० उभयो-
 र्मीलने जातम् ४१६६६६१२४० एष वैताम्बधनुःपृष्ठवर्गः
 अस्य मूलक्षुद्रराशिः ४०८२६४ लब्धकलाः २०४१३२ शेषक-
 लाशः ७७८२६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागं लब्धं य-
 थोक्तं मानम् १०७४३१ १८ अथ किंविशिष्टोऽसौ वैताम्ब इ-
 त्याह—(रुद्रागत्यादि) रुद्रकं प्रीत्याऽऽभरणमुदः तत्पस्था-
 नसंस्थितः सर्वाऽऽत्मना रजतमयः । 'अच्छे' त्यादिपद-
 कदम्बकं प्राग्बलु । उभयोः पार्श्वयोर्दक्षिणतः उत्तरतश्च द्वाभ्यां
 पञ्चवर्गेदिकार्या द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां सर्वतः—समन्तात्
 संपरिक्षितः । अत्र यत्पञ्चवर्गेदिकार्यं तत्पूर्वोपरतो जग-
 त्या रुद्रत्वाच्चिरवकारात्वेनैकोनविंशतिसम्भवात्, अन्यथा
 “स्वयं अस्मत् समंतात् संपरिक्षिक्त्विति” वचनेनैवैव स्यादिति ।
 (ताभ्यां शांतिरिति) सर्वं गतायै नवरं पवतसामिका आया-
 मनः वैताम्बसमाना आयामेनेत्यर्थः ।

अथैतद्गुहाद्वयप्रकण्ठायाऽऽह—

वेयङ्गुस्स थं पञ्चयस्स पुरच्छिमपञ्चच्छिमंणं दो गुहा-
 आं पणयत्ताम्भो, उत्तरदाहिणायपामो पाईणपडीणवित्थि-
 यणां पणयत्तं ५० जोअणाई आयामेणं दुवालसं १२ जोअ-
 णाई विक्खंमेणं अट्टं=जोअणाई उट्ठं उच्चत्थं वहरामयक-
 वाडोहाडिआम्भो जमलजुअलकवाडयणदुप्पेसांभो शिखं-
 धयारतिसिमांभो ववगयगहवंदसूरखक्खत्तजोईसप्युहाओ
 ० जाव पडिरूवाओ । तं जहा—तमिस्सगुहा चैव, खंडप्याय-
 गुहा चैव । तत्थ थं दो देवा महिद्धिया महजुअम्भो महाबला
 महायसा महामुक्खा महागुभागा पलिओवमहिद्धिया प-
 रिवसंति । तं जहा—कयमालए चैव, खडुमालए चैव ।

(वेयङ्गुस्स लमित्यादि) वैताम्बस्य पर्वतस्य (पुरच्छि-
 मपञ्चच्छिमंणं ति) अत्र सन्ते पूर्वस्यां तिराः पूज्यत्वात्
 आर्यत्वाच्च 'पुरच्छिम' इति शब्दस्य प्राग् निपातेऽपि पश्चिमायां
 पूर्वस्यामिति व्याख्येयम् । अत्र प्रत्ये प्रथ्यान्तरे च पश्चिमा-
 यां तमिस्सगुहायाः पूर्वस्यां च खण्डप्रपातगुहाया अभिधाना-
 न्ने गुहे प्रकृते, प्राकृतशैल्या च बहुवचनम् । उत्तरदक्षिण-
 योरायते, पलायता य एव वैताम्बस्य त्रिकम्बः स पञ्चानयो-
 न्यायम् इति भावः । प्राचीनप्रसीचीनविस्तीर्णं इत्याद्यर्थो व्य-
 क्तः । अत्र च उमास्वातिपाचककृतजम्बूद्वीपसमासप्रकरणे
 गुहाया विजयभद्राध्यामणहारिते विश्वरूपदेवार्णव चतुर्व-
 जनाविष्टरुतद्वारा इत्यपि विशेषार्थे हेयम्, चकमचकपाटद्वय-
 ३४३

मवघाटिते अच्चाक्षरिते, इत्यर्थः । एते च द्वे अपि चक्रवर्ति-
 कालचर्जं दक्षिणपार्श्वं उत्तरपार्श्वं च प्रत्येकं सदा संसीलि-
 तवज्रमयकपाटपुगले स्थाताम् । अत एव यमलानि सम-
 स्थितानि घुगलानि द्वयकृपाणि घनानि निरिच्छप्राणि
 कपाटानि तैः दुष्पवेशे, तथा नित्यमन्धकारतमिभ्रं
 द्वौ तुल्यायौ प्रकवेपराविति प्रकृष्टान्धकारं ययोस्ते तथा
 विशेषणद्वारा । अत्रार्थे हेतुमाह—व्यपगतं प्रहचन्द्रसर्वेनश-
 त्राणां ज्योतिर्यतः स पतादशः पन्था ययोस्ते तत्तथा । अ-
 यथा—व्यपगता प्रहाऽऽदीनां ज्योतिषश्चास्तेः प्रभा ययोस्ते च
 नथा यायत्प्रतिरूपे । अत्र यावत्करणात् “पासाईया” इत्यादि
 विशेषणव्ययम्—“अच्चाओ ” इत्यादीनि वा विशेषणानि
 यथासंभवं ज्ञेयानि । ते शुद्धे नामतो दर्शयति—तद्यथा—तमि-
 द्वा गुहा चैव, खण्डप्रपाता गुहा चैव । चैवशब्दौ द्वयोस्तु-
 ल्यकृत्ताद्योनायौ, तेन पश्चिमभागवतिनी नामिका, पूर्व-
 भागवतिनी खण्डप्रपाता, इमे द्वे अपि समस्वरूपे वेदितव्ये
 इति । (तत्थ लमित्यादि) सर्वमतिद्विजयदेवसमयमकमिति
 व्याख्यातप्रायं, नवरं कृतमालकस्तमिस्साधिपतिः, नृत्तमालकः
 खण्डप्रपाताधिपतिरिति ।

अथार श्रुतिप्रकण्ठायाऽऽह—

तेसि थं वणसंडाणं बहुसमरमणिज्जाओ भूमिमागाओ
 वेअङ्गुस्स पञ्चयस्स उभओ पासिं दस दस जोअणाई उट्ठं
 उप्पइत्ता इत्थं दुवे विज्जाहरसेदीओ पणयत्ताओ, पाईणपडी-
 णाययाओ उदीणदाहिणवित्थियणांभो दस दस जोअणाई
 विक्खंमेणं पञ्चयसमियाओ आयामेणं उभओ पासिं दो-
 हि पउमवरवेइयाहिं दोहि वणसंडेहि संपरिक्खित्ताओ,
 ताओ थं पउमवरवेइयाओ अट्टजोअणं उट्ठं उच्चत्थं
 पंचधणुसयाई विक्खंमेणं पञ्चयसमियाओ आयामेणं
 वणयओ थोयव्णो वणसंडा वि पउमवरवेइयासमगा आ-
 यामेणं वणयओ । विज्जाहरसेदीं भंते ! भूमीणं केरिसए
 आयारभावपडोयारे पणयत्ते ? गोयमा ! बहुसमरमणिज्जा भू-
 मिभागं पणत्ते । से जहा मायए आलिणपुक्खंरं वा ० जाव
 थाणाविहं पंचवसंहे मणीहिं तणंहे उवसांभिए । तं जहा-
 किंयहिं चैव, अकित्तिमेहिं चैव । तत्थ थं दाहिणिल्लाए वि-
 ज्जाहरसेदीए गणयवल्लपयामोक्खा पणसं ५० विज्जाहरखगारा-
 वासा पणत्ता । उत्तरिल्लाए विज्जाहरसेदीए रहनउरचक्खाल-
 पामोक्खा सडिई ६० विज्जाहरखगारावासा पणत्ता । एवाभेव स-
 पुब्बावरेणं दाहिणिल्लाए उत्तरिल्लाए विज्जाहरसेदीए एतं द-
 मुत्तारं विज्जाहरखगारावासयसं १० भवतीतिमक्खलां । ते वि-
 ज्जाहरखगारा रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पणुइअण्ण नाखवया ० जाव
 पडिरूवा । तेसु थं विज्जाहरखगारेणु विज्जाहररायाओ
 परिचभंति मडयाहिं भवंतमलयमंदरमहिंदारा रायवण्णओ
 भांथिअण्णो । विज्जाहरसेदीं थं भंते ! मणुआओ केरिसए आ-
 यारभावपडोयारे पणत्ते ? गोयमा ! ते थं मणुआ बहुस-

पयसा बहुभंडाणां बहुउत्पन्नपञ्जरा बहुआउपञ्जरा० जाव
मन्वदुक्त्राण्युभंते करोति । तामिं खं विज्जाइरसंतीणं व-
हुसमरमणिजाओ भूमिभागो वेश्मदुस्स पव्वयस्स
उभओ पांसि दस दस जोअण्णइ उड्डुं उपपडता एत्थं खं
दुवं आभिओममेदीओ पयसाओ, पाईणपदीणायपाओ उ-
दीणदाइणवित्थिण्णोओ दस दस जोअण्णइ विक्खंभेणं
पव्वयसमियाओ आयामेणं उभओ पांसि दांहिं पउमवर-
वइयाहिं दांहिं अ वणमंडेहिं संपरिकित्ताओ वयसो दांएइ
वि पव्वयसमियाओ आयामेणं । अभिओमांमदीणं भंते !
केरिमए आयावभावपदोयारे पणत्ते ? । गायमा ! बहुस-
मरमणिजे भूमिभागो पणत्ते, ० जाव तणेहिं उवसोभिए वणा-
इं० जाव तणाणं सरो ति । तामिं खं अभिओमांमदीणं
तथ तथ दंस तहिं तहिं ० जाव वाणमंतरा देवा य
देवीओ अ आसयेति सयेति ० जाव फनवित्तिविमं
पण्णुक्कमवमाणा विहरंति । तामिं खं आभिओममेदीणु
भक्कस्स देविदस्स देवरओ सोपजमवकण्वेवमण्णका-
इयाणं आभिओमाणं देवाणं बहव भवणा पयसा । ते
खं भवणा वाहिं नड्डा अंते चउरंसा वयसो ० जाव अउ-
रयणुमंयकिस्सा ० जाव पडिक्का । तथ खं मक्कस्स देवि-
दस्स देवरओ सोमजपवकण्वेवमण्णकाइया बहव आभि-
ओमा देवा महिक्किरा मइज्जुआ ० जाव पडासुववा पलि-
ओमवट्ठिनीया पारवभंति । तामिं खं आभिओममेदीणं बहु-
समरमणिजाओ भूमिभागो वेश्मदुस्स पव्वयस्स उभओ
पांसि पंच जोअण्णइ उड्डुं उपपडता एत्थं खं वेयडुस्स पव्वयस्स
सिहरतले पणत्ते, पाईणपदीणायप उदीणदाइणवित्थिण्णो
दस जोअण्णइ विक्खंभेणं पव्वयसमो आयामेणं । मे खं
इक्का पउमवरवइयाए इक्केय य वणमंडेणं मन्वओ स-
मंता संपरिकित्ते । पमाणं वण्णणो दांएइ पि । वेयडु-
स्स खं भंते ! पव्वयस्स सिहरतलस्स केरिमए आया-
भावपदोअरे पणत्ते ? । गायमा ! बहुसमरमणिजे भू-
मिमणि पणत्ते । से जहा साम ए आलिंणकुखरेइ वा ०
जाव साणाविंहेहिं (हिं) पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए ०
जाव वावीओ पुक्खरिण्णो ० जाव वाणमंतरा देवा य देवी-
ओ अ आसयेति सयेति ० जाव भुंजमाणा विहरंति ।

(तेसिं खं वण्णेइणालिमियादि) तयावैताव्याभयपाश्व-
वर्तिनोभूमिगतयोर्वनखण्डयोर्बहुसमरमणीयाद्भूमिमाणाद्दु-
वैताव्याभिरुभयोः पार्श्वयोर्दश योजनान्युन्यन्य-
अत्र द्व विद्याधरश्रेयसी-विद्याधराणामाश्रयभूतं प्रभत । एका
दक्षिणभागे, एका श्रोत्रभागे इत्यर्थः । प्रागुपायन उदग-
क्षिणवित्तीणं । उभे अपि विष्णुमन्त्र दश दश योजनानि ।

अत एव प्रथमैकलायां वैताव्याविष्णुमन्त्रादय योजनानि ।
पर्वतसमिके आयामेन वैताव्यावदिमे अति पुर्यापदेवधि-
स्पृष्टे इत्यर्थः । तथा प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः द्वाभ्यां पण-
वरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां संपरिकितेन । एव-
मैकैकस्यां श्रेयां द्वे पणवरवेदिके, द्वे च वनखण्डे, इत्यु-
भयोः श्रेयोर्मेलने चतस्रः पणवरवेदिका, चत्वारि व-
नखण्डानीति ज्ञेयम् । संवादी वाऽयमर्थः श्रीमत्पारंगि-
कृतबृहत्सूक्तप्रसमाप्तवृत्त्या । तथा च तत्राहम्—“एकेका च
श्रेणिरुभयपाश्ववर्तिभ्यां वैताव्यप्रमाणाऽऽयामाभ्यां द्वाभ्यां
द्वाभ्यां पणवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां वनखण्डाभ्यां सम-
न्ततः परिक्षिताः ।” इति शेषं सूत्रे गतार्थमिति । अथ
तयोः श्रेयाः स्वरूपं पृच्छामि—(विज्जाइरणादि) गता-
र्थम्, नवरम् अत्र बहुपवादशेषेन—“ नारागमणिपंचवण्णोहिं
मणीहिं ” इति पाठो न दृश्यते, पुं न राजप्रज्ञतोयस्त्वृ-
त्स्यारोहत्वान् संयतन्वाच—“ नाराविहोपंचवण्णोहिं मणीहिं
तणेहिं ” इति पाठो लिखितोऽस्तीति वाच्यम् । (जं० वत्त०)

मणीनां वणकथंयम्—“ नाराविहोहिं पंचवण्णोहिं
मणीहिं उवसोभिः । ते जहा—किण्णोहिं, मणीहिं,
लोहिणहिं, हानिंहेहिं, सुकिंलिंहेहिं । तथ मे जे ते
किण्णो मणी तेनि मे मणीणं इमेयान्ते वण्णायानं पण्ण-
त्ते । मे जहानामए जीमूर्तानि वा अज्जणानि वा खंजणे
नि वा कज्जलेइ वा गयलेइ वा गवलणुंलयाइ वा भ-
मेइ वा भमरावित्थियाति वा भमरवल्मगयसाइ वा ज-
वकलेइ वा अहाइन्दुर वा पुंविपुड्डुइ वा गण्णिं वा गय-
कनभण्णिं वा किण्णसण्णिं वा किण्णकस्सिइ वा आमा-
सधिगण्णिं वा किण्णोऽमोण्ण वा किण्णकस्सोइ वा किण्णक-
पुंजीव वा भवे एयान्ते भिया ? मेयमा ! मे इण्णुं समेट्ठुं ।
ते मे किण्णो मणी पत्ते । इट्ठुराए चव पिपनराए चव कंन-
राए चव मणामतराए चव मणुगनराए चव वण्णणं पण्ण-
त्ता ॥ जे ते गीला मणी, तेनि मे मणीणं इमेयान्ते वण्णायानं
पण्णत्ते, से जहानामए भिगति वा भिगपत्ते वा सुयइ वा
सुयापच्छइ वा चांमेइ वा चासपिच्छइ वा नीलाइ वा नीलगु-
लियाइ वा सामापानि वा उभेतपानि वा वण्णानीति वा
हलहरवसंणति वा मेरुगोसाइ वा पांचवयगीवाति वा
अयसीकुसुंमति वा वाणकुसुंमति वा अज्जणकन्याकुसुंम-
ति वा नीलपुंतेइ वा नीलाऽमोण्ण वा नीलवपुंजीव वा नी-
लकण्णवोण्ण वा भवे एयान्ते भिया ? मे इण्णुं समेट्ठुं ।
तणे गीला मणी पत्ते । इट्ठुराए चव ० जाव तणेणं पण्ण
त्ता ॥ तथ जे ते लोहिया मणी, तेनि मे इमेयान्ते वण्णायानं
पण्णत्ते, से जहानामए उरमहिंहेइ वा ससरहिंहेइ
वा सरहिंहेइ वा वराहमहिंहेइ वा गुलदगेवइ वा शाल-
दिवकंति वा संभक्कमांगेइ वा भुंजइगंगेइ वा जासुल-
कुसुंम वा कियुपकुसुंम वा पालियाकुसुंमति वा जाति-
दिगुंमति वा निलपय्थालेति वा पवालकुंमति वा लोहि-
क्यमणीति वा लक्खामणेइ वा किमिरागकलेइ वा बी-
णापुड्डुमणीति वा रण्णुतेइ वा रत्ताऽमोण्ण वा रत्तकण्णी-
रेति वा रत्तवपुंजीव वा, भवे एयान्ते भिया ? मे
इण्णुं समेट्ठुं । ते मे लोहिया मणी पत्ते । इट्ठुरा चव ० जाव
वण्णणं पण्णत्ता ॥ तथ मे जे ते हानिहा मणी तेसिं खं

मणीं इमेयाकं वण्णावासे पण्णत्ते, से जहाणमप चंपा वा चंपगच्छनीर वा हतिहाइ वा हतिहाभेदेति वा हलि-
ह्यालिया वा हरियालियालेह वा हरियालभेदेति वा ह-
रियालगुलिया वा बिउरंति वा बिउरंगगेति वा वरक-
णपति वा वरकणनिधेति वा सवणणंसपियति वा व-
रपुत्तिसवणेति वा सन्नइकुसुमेति वा चंपाकुसुमे वा
कुडिडियाकुसुमे वा तडउकुसुमे वा वॉलाडियाकुसुमेति वा
सुवण्णजुडियाकुसुमे वा कोरिडवरमज्झामेति वा सुहि-
रिण्णयाकुसुमेति वा पीयणकुसुमेति वा पीयासोपति वा
पीयणकुसीर वा पीयंबुजोपति वा भवे पयाकं सिया ?
णो इण्डु समट्ठ । ते णे हलिहा मणी एत्तो इट्टरा चव
० जाव वण्णेले पण्णत्ता ॥ तथ्य णे जे ते सुक्किजा मणी,
तेति णे मणीं इमेयाकं वण्णावासे पण्णत्ते, से जहा-
णमप अंकेह वा संखेह वा चंदेह वा कुंदेह वा दत्तपं-
तीह वा हंमावलीह वा कौंचावलीति वा वलायावलीति
वा हारावलीति वा चंदावलीह वा सारयवलाह, नि वा धं-
नपोयण्णपट्टेह वा सान्णिपट्टासीह वा कुंदपुष्करासीह वा
कुमुयासीह वा सुक्कलियाडोह वा पिण्णुमोज्याह वा नि-
सह वा मुणालीह वा गयदंहेह वा लवंगदल्ल वा पांडग-
वत्तल्ल वा सिंदुवारमज्झामेति वा तया संसांग वा सय-
कण्णवं वा सेयंबुजोपति वा भवे पयाकं सिया । णो
इण्डु समट्ठ । ते णे सुक्किजा मणी इत्तो इट्टरा चव
० जाव वण्णेले पण्णत्ता ॥ तेति णे मणीं इमेयाकं गंध
पण्णत्ते, से जहाणमप कोट्टपुडाले वा तगपुडाले वा
एलापुडाले वा चोयपुडाले वा दमणपुडाले वा कुकु-
मपुडाले वा चंदणपुडाले वा उसरिपुडाले वा मरुणपु-
डाले वा जाइपुडाले वा जुडियापुडाले वा मल्लियपुडाले
वा केयपुडाले वा पाडलिपुडाले वा शोमालियापुडाले
वा अगळपुडाले वा लवंगपुडाले वा कपूरपुडाले वा वा-
सपुडाले वा अणुवापीस उर्मिजमाणाले वा कंठिजमा-
णाले वा निर्मिदजमाणाले वा कविजमाणाले वा वि-
किरिजमाणाले वा परिभुजमाणाले वा भंडातो वा भंडे
साहरिजमाणाले वा ओराला मण्णणा मणहरा घाण-
मणोनिज्जालकरा सव्वता समंता गंधा अग्निस्सव्वति भवे
पयाकं सिया । णो इण्डु समट्ठ । तेति णे मणीं
एत्तो इट्टरा चव ० जाव फासेले पण्णत्ता ॥ (रा०) " अयो-
मयधरायोनिरसंख्यामाह—(तथ्य णे दाडिल्लिण्ण इत्यादि)
तत्र तयोः धेययोर्मध्ये दक्षिणस्यां विद्याधरं धेयां गान-
वज्रमप्रमुखाः पञ्चाशद्विद्याधरनगरावासाः प्रकृताः । व्या-
कृतातो विशेषप्रतिपत्तिरिति, तेन नगरावासा राजधानीरुपा-
ह्वयाः स्वस्वदेशप्रतिबद्धाः । यथाह—"ते हसजोषणपिडुलेहि,
सेडिउ जम्मुत्तरासु सज्जवया । निरिचरकीहासु कमा, खय-
रपुरा पण्णसद्धीय ॥१॥" इति । उत्तरस्यां विद्याधरं धेयां रथ-
नूपरचक्रालप्रमुखाः पट्टिविद्याधरनगरावासाः प्रकृताः । इ-

क्षिणधेयेः शकाश्वस्या अधिकदीर्घत्वात् । श्रुपमचरि-
त्राऽऽप्री तु दक्षिणधेयां रथनूपरचक्रालम् उत्तरधेयां
गगनवज्रममुक्रुम्, तत्त्वं तु सातिशयश्रुतचराम्यम् । अनयो-
भ्यता च धेयविधिपराजधानीत्येवेति । एवमेवेति—उक्त्यायेनैव
सह पूर्वेषु यद्वर्तत सवृत्तौर् संख्यान्ते तेन दक्षिणस्यासु-
सरस्यां च विद्याधरं धेयामेकं दशोत्तरं विद्याधरनगरावा-
सानं भवतीति आख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थकरैरिति । अ-
रिहयगतपञ्चाशत्पट्टिस्तूलने यथाकृत्स्न्यामनवादेयां च
दशोत्तरातसंख्यानगराणां नामानि श्रीहेमाऽऽचार्यकृतश्री-
श्रुपमदेवचरित्रादवगमन्यानीति । (ते विज्जाहरेत्यादि) तानि
विद्याधरनगराणि श्रुजानि भवन्नाऽऽदिभिर्विज्जमुपगतानि
स्तिभितानि निर्मेयत्वेन स्थिराणि समुद्धानि धनधान्याऽऽदि-
युक्तानि । ततः पद्मवयस्य कर्मधारयः । तथा प्रमुदिता इष्टाः प्र-
मोदयस्त्वनां सङ्क्रावाद् जना नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च
जनपदभावात्तदाऽऽयाताः सन्तो येषु ताति तथा । थायकर-
णात् सर्वोऽपि प्रथमोपाङ्गततश्चपार्श्वको प्राह्यः । (ज०१ वल०)

स च इत्यम्—

मूलम्—"ते णे काले णे ते णे समप णे चंपा नाम नयरी
होत्था, रिद्धिथिमियसमिडा पमुइयज्जज्ञाणवया आर-
णज्जसमणुत्ता हलसयमहस्ससंकिट्टविकिट्टलट्टपण्णत्तसंउ-
सीमा कुक्कुडसंजग्गामपउरा उच्छुज्जवसालिकलिया गोम-
हिसगंवलगपभूता आयायन्तेचेइयुवविविहसिण्णवित्ठु-
वहुला उक्कोरिययायगंमिडम्यमडतक्कालेउडक्कखरिया सेमा
णिरुवइवा सुमिक्खा वीसन्धसुहावासा अंशेणकोडि-
कुडुंविद्याहरणिव्यसुहा राडण्डुगज्जमज्झमुट्टयवले-
वयकणपगवतासमआइक्खगलेक्खमेलण्णइण्डुत्तवणीययअणे-
गतालायराणुचरिया आरामुज्जाणअगडतलागदीहियवण्णि-
णिगुणोववंधा नंदवण्णसंनिभयगासा ।"
अस्य व्याख्या—इह च बहवो वाचनभेदा दृश्यन्ते, तेषु च यमे
वाऽवभोक्त्यामहं तमेव व्याख्यास्यामः शेषान् तु मतिमान् स्व-
यस्माः । तत्र योऽयं 'णं' शब्दः स वाक्यालङ्कारार्थः । इत्यत्र
च य एकारः स प्राकृतशैलीप्रभवो, यथा 'करंमि भंते' । इत्या-
दिषु, ततोऽयं वाक्यार्थो जातः—तस्मिन् काले तस्मिन् स-
मये यस्मिंश्चसौ नगरी बभूवेति, अधिकरणे चयं सप्तमी ।
अथ कालसमययोः कः प्रतिविशेषः ? उच्यते—काल इ-
ति सामान्यकालो वर्त्तमानवसर्पितयाधृत्यविधारागतत्वात्
समयस्तु तद्विशेषो यत्र सा नगरी स राजा वर्त्तमानस्या-
मी च बभूव । अथवा—तृतीयैवेति, ततश्च तेन कालेन अव-
सर्पित्विचनूपीरकलत्वात् हेतुभूतेन तेन समयेन तद्विशेष-
भूतेन हेतुता कथं नाम नयरी (होएय नि) अनुवद्, आसी-
दित्यर्थः । ननु चेदानीमपि साऽस्ति किं पुनरधिकृतग्रन्थ-
करणकाले ? तत्कथमुक्तमासीदिति ? उच्यते—अवसर्पि-
त्वात्कालस्य वर्णकग्रन्थवर्तितावेतुभूतियुक्ता सा तदानी-
मासीति । रिद्धिथिमियसमिडा श्रुद्धा—भवनाऽऽदिभिर्वि-
ज्जमुपगता, स्थितिमा—भयवर्जितत्वेन स्थिरा, समृद्धा-
धनधान्याऽऽदियुक्ता, ततः पद्मवयस्य कर्मधारयः । "पमुइय
ज्जज्ञाणवया" प्रमुदिताः—इष्टाः प्रमोदकारणवत्त्वनां स-
ङ्क्रावाद्, जनाः—नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च—जनपद-
भावास्तथायाताः सन्तो यस्मां सा प्रमुदितजनजानपदा, य-

ठात्तरे-पसुयजजुज्जायजसुयया । तत्र प्रमुदितजनामुपा-
नानि जनपदाश्च यस्यां सा तथा । "आरण्यजमनुस्स" रा-
नुष्यजनेनाऽऽकीर्णो-सङ्कीर्णो, प्रमुष्यजनाकीर्णोति वाच्ये रा-
जन्वाऽऽदिश्रीनादाकीर्णेजनमनुष्येयुक्तम्, आकीर्णो वा-नु-
ष्ययाश्चे मनुष्यजो यस्यां सा तथा । "इलसयसहस्स-
संकिद्विषिकुलदणपणससेउसीमा" इलानां-साहलानां शि-
तेः सहस्रैश्च शतसहस्रैर्-सहैः संकृष्टा-विलिखिता वि-
कृष्ट-दूरं यावद् अविकृष्टा वा-आसन्न लष्टा-प्रतोहा कषे-
कभिमितकलसाचनसमर्थत्वात् । "एणसत्ति" योग्यीकृता
बीजवपनस्य सेतुसीमा मार्गसीमा यस्याः सा तथा, अथवा-
संकृष्टाऽऽदिविशेषणानि सेतूनि-कुल्याजलेसेकेशेराणि सी-
मासु यस्याः सा तथा, अथवा-इलशतसहस्राणां संकृष्टेन-
संकषणेन विकृष्टा-दूरवर्तिन्यो लष्टाः प्रकृतिताः-कथिताः
सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तज्जनपदस्य लोकवा-
हुल्यं ज्ञेयवाहुल्यं चोक्तम् । "कुक्कुडसंयद्यामपउरा" कु-
क्कुटाः-ताम्रचूडाः बरहयाः-वयदुषुकताः तेषां प्रामा-
समुहास्ते प्रचुरा-प्रभृताः यस्यां सा तथा, अनेन लोक-
प्रमुदितत्वं व्यङ्ग्यकृतं, प्रमुदितो हि लोकः क्रीडायां कुक्कु-
टान् पोषयति पण्डांश्च करोतीति । "उच्छुजवसालिकलि-
या । पाठान्तरेण- "उच्छुजवसालिमालिणीया ।" एतद्व्या-
सत्यर्थः, अनेन च जनप्रमोदकारणमुक्तम्, न ह्येवंप्रकारव-
स्त्वभावे प्रमोदो जनस्य स्यादिति । "गोमहिसगवेलगप-
भृता ।" गवाद्यः प्रभृताः-प्रचुरा यस्यामिति वाक्यम्, ग-
वेलकाः-उरज्जाः । "आयावन्तेचययजुवविषिहसरेणिए-
द्वबहुला ।" आकारवन्ति-सुन्दराऽऽकाराणि आकारविज्ञा-
या यानि चैत्यानि-देवताऽऽयननानि युवतीनां च-तरुणीनां
पण्यतरुणीनामिति हृद्, यानि विविधानि सर्वाविष्टानि-
सन्निवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि-बहुनि यस्यां सा त-
था, "अरिहन्तेचैरजणवयविसरेणिएद्वबहुले त्ति" पाठा-
न्तरं, तन्नाहं चैत्यानां जनानां ब्रतिनां च विविधानि यानि
सर्वाविष्टानि-पाटकास्तेबहुलं विप्रहः । "सुयागचि-
त्चेइयजुवसरेणिएद्वबहुला" इति च पाठान्तरम्,
तत्र च सुयागाः-शोभनयज्ञाः चित्रचैत्यानि-प्रतीतानि,
युपचितयो-यान्युप युपवयनानि, युनानि वा क्रीडावि-
शेषाभितयः तेषां सर्वाविष्टानि-निशान्तेबहुला या सा
तथा । "उकोडियगायगतिभेयभडतकलखंडरक्करहिया ।"
उकोटा-उकोचा लच्छत्येताः । यो यवहर्गन्ति ते ओ-
न्कोटिकाः गतान्-मनुष्यशरीरावयवविशेषान् कट्यादेः
सकाशाद् ग्रन्थम्-कार्पायणाऽऽदिपुष्टलिकां भिन्दन्ति-आ-
लिच्छन्तीति गात्रग्रन्थिभेदकाः । "उकोडियगाहगतिभेय" इति
च पाठान्तरं व्यङ्ग्यं, भटाः-आगमटाः बलाकारप्रवृत्त-
यः, तस्कराः-तेदेव-चौर्यं कुर्वन्तीत्येवशीलाः, खण्डरक्षाः-
दण्डपाशिकाः शूलकपाला वा, परी रहिता या सा तथा, अ-
नेन ततोपद्रवकारिणामाभायमाह । "लेमा" अशियाभावा-
त् । "निरुहवा" निरुपद्रवा, अविधमानगरादिरुतोप-
द्रवत्यर्थः । "सुमेषका" सुपुत्रं मनोहा प्रचुरा भिला भिष्-
काणां यस्यां सा सुमिहा । अत एव पापगण्डनां गृहस्थानां
च "वीसत्यसुहावासा" विश्वस्तानां निर्भयानामनुत्पुक्तानां
वा सुखाः-सुखलक्ष्यः शुभो वा आवासो यस्यां सा

तथा । "अनेयकोडिकुडभियाइएणिविच्युसुहा ।" अनेकाः
कोटयो द्रव्यसङ्ख्यानां स्रूपपरिमाणे वा येषां ते अने-
ककोटयः तैः कौटुम्बिकैः-कुटुम्बिमित्राकीर्ण-सङ्ख्या या
सा तथा, सा वासी निर्भृता च-सन्तुष्टजनयोगास्तनो-
पवतीति कर्मधारयः, अत एव सा वासी सुखा च शुभा
वेति कर्मधारयः । "नडनदृगमलमममुद्विषेतलम्यकहण-
पवगलासगआकसगलसमंलतुणल्लतुणवीणियअसगलाता-
यराऽऽणुचरिया ।" नटाः-नाटकां नाटयितारो नर्तका
ये नृत्यन्ति, अङ्किज्ञा इत्येकः, जज्ञाः-वरत्राखेलकाः, रात्रः
स्तोत्रपाठका इत्येकः, मज्ञाः-प्रतीताः, मौष्टिका-मज्ञा एव
ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विडुषकाः, लयकाः-
प्रतीताः, मवका ये उन्मथन्ते तथादिकं वा तरन्ति, कासकाः-
ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोगकारो वा, भागडा इत्यर्थः,
आख्यायकाः-ये शुभाशुभमाख्यान्ति, लज्जाः-महावेशाप्रस-
लकाः, मज्जाः-चित्रफलकहस्ता भिषुकाः, तुणइज्ञा-तू-
णाऽभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुणवीणकाः-वीणावादकाः,
अनेके च ये तालाचराः-तालावादनं प्रसाकारिणस्तेरनुच-
रिता-आसंविता या सा तथा । "आगमउज्जायअगडत-
लायवीहियचण्णिएगुणावेवेया ।" आगमन्ति येषु माधवी-
लतागृहाऽऽदिषु दम्पत्यादीनि क्रीडन्ति आगमाः, उधाना-
नि-पुष्पाऽऽदिवद्वृक्षसङ्घसन्त्युस्याऽऽदी बहुजनभोग्या-
नि, "अगड त्ति" अयटाः-कृपाः, तडागानि, प्रतीतानि
दीर्घिका-सारथी, "चण्णिए त्ति" केशराः, एतयां ये
गुणा रम्यताऽऽदयस्तेरुपपन्ता-युक्ता या सा तथा, उप अथ
इत इत्यन्तस्य शब्दप्रत्यय स्थाने शक्यत्वादिशेनादकारोक्तं
उपपत्तेरिति भवति । कचवियअन्त- "नंदगवणसंक्षिप्तपणा-
सा ।" नन्दनखनं-मार्गार्थीनीयवनं तत्रकाशमक्षिप्तः प्रका-
शा यस्यां सा तथा, इह चैकस्य प्रकाशशब्दस्य लोपः
उद्भूतम् इत्यादिवाचिन् ।

मूलम्- "उज्जिउजिउलगेमीरस्वायफलिहा चकगयमुमुदि-
आरोहसयगिचजमलकवाडघणदुपवेसा धनुकुडिलवेकवा-
गारपरिक्खिना कविसोमयवद्वइहसंयडियवियगयमाहा अ-
ट्टालयचयिदारगोपुरतोतारउणयसुविभेत्तारयमगा छेवाय-
गियरइयदफलकइडकाला ।"

अस्य व्याख्या-"उज्जिउजिउलगेमीरस्वायफलिहा" उज्जि-
जम् ऊर्द्धं विपुलं-विस्तीर्णं गर्भीरम्-अलघ्नमप्यं सान्द्रम्-
उपरि विस्तीर्णम् अथः सङ्घटं परिक्षा च-अथ उपरि च सम-
तरूपा यस्यां सा । तथा-"चकगयमुमुदिआरोहसंयडिय-
जमलकवाडघणदुपवेसा ।" चक्राणि-रथाङ्गानि अग्रह-
ङ्गानि वा, गदाः-प्रहरणाविशेषाः, सुसुदण्डाऽप्येवम्, अ-
वरोधः-प्रतोसिद्धिरवधानन्तरप्रकारः सम्भाव्यते, शतम्भ्या-
महायष्ट्या महाशिला वा या उपरिष्ठान्यातताः सत्यः
शतानि पुरुषाणां प्रतीतिः, यमलानि-समसंस्थितद्रव्यरूपा-
णि यानि कपाटानि घनानि च निश्चिद्राणि तैर्दुप्येषा या
सा तथा । "धनुकुडिलवेकवागारपरिक्खिना ।" धनु-
कुडिलं-कुटिनधनुस्तनोर्-पे वक्ष्ये प्रकाशे परिगता या
सा तथा । "कविसोमयवद्वइहसंयडियवियगयमाहा ।" क-
पिशोपेकैर्दुर्गमचने-वपुलकृतेः संस्थिते-विशिष्टस्वरूपा-

मन्त्रिभिर्गजमाना—शोभमाना या सा तथा । “अष्टालक-
कान्त्यद्वारकोपुरतोःरुणवर्णसुविमलस्ययमन्त्रा ।” अष्टाल-
का—प्राकारोपरिवर्त्योभयविशेषाः, चरिका—अष्टहस्तप्रमा-
णा नमस्कारास्तरत्नमार्गः, द्वारान्ति—प्राकारद्वारिकाः,
गोपुरसिन्धु—पुरद्वाराणि, तोरणाणि—प्रतीतानि, उन्नतानि—
शुक्लवस्त्रि उन्नतानि च यस्यां सा तथा, सुविमलः—विचित्र
राजमार्गो यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
“हेमाचरियररवदफलिहइदकीला ।” छेकन—निपुणेनाऽऽ
चार्येण—शिक्षिणा रचितो ह्यो—बलवान् परिच—अगला
इन्द्रकी तन्त्र—गोपुरगवयाविशेषो यस्यां सा तथा ।

मूलम्—“विश्वविषयिण्येष्टसिन्धुयाहस्यविषयसुहां सि-
न्धाडगतिगवचउल्लखचरणवावर्णविषयहचतुपरिर्महिया सु-
रम्मा नरवपविहणमहिवपहा अणुगवतुगमस्तकुञ्जर-
हचकरतीयसेमतीयाहणजालुगुया विमउल्लखणल्लिण-
स्संमियजला पंडुरवरभवणससिणुमहिया उत्ताणवणपेच्छुसि
उजा पासादीया हरिसाणउजा अमिहका पंडिहका ॥” (सूत्र-१)
अस्य व्याख्या—“विश्वविषयिण्येष्टसिन्धुयाहस्यविषयसु-
हा ।” विपलीना—वणिकपथानां हट्टमार्गानां, वणिजां च
वाणिज्यिकाणां च, क्षेत्र—स्थानं या सा तथा, शिष्टपतिभिः—कु-
म्भकाराऽऽदिभिराकीर्णो, अत एव जनप्रयोजनसिद्धेर्जनानां
निवृत्तयेन सुखितयेन च निवृत्तसुखा च या सा तथा ।
चाचनान्तरं छेत्तशब्दस्य स्थाने छेत्तशब्दोऽधीयते, तत्र च
छेत्तशब्दोऽऽधीयते इत्यर्थेयम् । “सिन्धाडगतिगवचउ-
ल्लखचरणवावर्णविषयहचतुपरिर्महिया ।” शृङ्गाटकं—त्रि-
कोणं स्थानं, त्रिकं—यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं—रथ्या-
चतुष्कमेलकं, चवर्—बहु रथ्यापातस्थानं, पणितानि—भागडा-
नि तन्मथानां आपणान्—टट्टा, विविधवस्तूनि—अनेकविध-
द्रव्याणि, पतिभिः पतिमिहता या सा तथा । पुस्तकान्तरं ऽधी-
यते—सिन्धाडगतिगवचउल्लखचरणवपुहसु पणि-
याहणविषयसपरिर्महिया । तत्र चतुर्मुखं—चतुर्द्वारं देव-
कुलाऽऽदि, महापथो—राजमार्गः, पन्था—तद्विहः, ततश्च
शृङ्गाटकाऽऽदिषु पणितानाऽऽपत्तैः विविधद्रव्यैश्च जनैर्विविध-
वैश्यानिर्वा परिमिहता या सा तथा । “सुरम्मा” अनिरम-
न्थोऽय । “नरवपविहणमहिवपहा ।” नरपतिना—राजा
प्रधिकीर्णो—गमनाऽऽगमनाभ्यां त्वातो महीपतिपथो—रा-
जमार्गो यस्यां सा तथा, अथवा—नरपतिना प्रधिकीर्णो विधि-
ना निरस्ताऽप्येवो महीपतानां यथा यस्यां सा तथा । अथवा—
नरपतिभिः प्रधिकीर्णो महीपतेः प्रभा यस्यां सा तथा । “अ-
णुगवतुगमस्तकुञ्जरहचकरतीयसेमतीयाहणजालुगु-
या ।” अनेकैर्विस्तृतैर्महस्तकुञ्जैः “रहचकर सि” रथिनैः
शिविकाभिः स्वयम्मानोभिर्वाकीर्णो—व्यामा यानैरुग्यैश्च या
सा तथा, अथवा—अनेकं चतुरग्राऽऽधीयो यस्याम् आकीर्णानि
च गुलवस्त्रि यानाऽऽधीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिविका-
कूटाऽऽकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्वयम्मानिकाः पुर-
वप्रमाणजम्पानविशेषाः, यानानि—शकटाऽऽधीनि, गुण्यानि—गो-
ह्रविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वैविकीर्योभिर्मानि
जम्पानाम्येवेति । “विमउल्लखणल्लिणस्संमियजला ।” विम-
कुलसिन्धु—विचित्रतन्त्रमलाभिर्नवाभिर्नलीभिः—प्राचीनीभिः
शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा । “पंडुरवरभवणस-

दिहमहिया ।” पाण्डुरः—सुधादुर्बलैः वरभनैः—प्रासादैः स-
म्बन्धं नितरां महिनेन महिता—पूजिता या सा तथा ।
“उत्ताणवणपेच्छुसिउजा ।” सौभाग्यातिशयापुस्तानिकै-
रानिमित्तैः नयनैः—लोचनैः प्रेक्षणीया या सा तथा । “पासा-
हवा” चित्तप्रसन्निकारिणी । “हरिसाणउजा ।” यां पश्य-
न्त्यसुः श्रमे न गच्छन्ति । “अमिहका” मनोहरका । “प-
डिहका” द्रष्टारं २ प्रति रूपं यस्याः सा तथेति ॥१॥” (श्री०)
अथ कियत्पर्यन्तः स प्राज्ञः इत्याह—“पंडिहका” इति ।
प्रतिरुपाणि प्रतिविशिष्टमसाधारणं रूपमाकारो येषां तानि
तथा तेषु, एवमिति प्राग्वन् । विद्याधरनगरेषु विद्याधररा-
जानः परिवसन्ति । अत्र समासान्तविधेरनित्यत्वाभावात्तन्ना ।
कथंभूतास्ते इत्याह—महाहिमका इमं वतल्लेख्योत्तरतः
सीमाकारी बंधनपर्यन्तः मलयः पर्यन्तविशेषः सुप्रतीतो
मन्त्रो मरुः मोहन्द्रः पर्यन्तविशेषः शक्ता वा त इव साराः
प्रधानाः । “रायवणल्लो भाणवण्णो सि ।” अत्राऽपि सर्वैः
प्रथमोपाङ्गगतो राजवर्णको भणितव्य इति । जं १ वस्तु ० ।

स च इत्यम्—

“तद्यं चंपाय लघोरप कृतिण लामं राया परिवसह,
महयाहिमवंतमहतमलयमंदरमहिद्वारं अष्टतविसुद्धो-
हरायकुलधंससुपुस्य शिरतरं रायलक्षवणविराजगमेगे
बहुजणबहुमाणे पुत्रिण सव्वगुणसमिद्धे क्षातिण सुपु-
मुदाहिसिन्धे माडपिउसुजाण दयपत्ते सीमके सीमके
खेमके खेमधरे मणुस्सिंदे जणवपयिया जणवपयले ज-
णवपुगेहिण सेउकरे केउकरे लणपवेरं पुसिसपवेरं पुसि-
ससीहे पुसिसवयं पुसिमासाविसे पुसिसपुडेरिण पुसि-
सवरगंधरिया अहं दिने विते विणियणविलसवणस-
यणसणजालमहाहारण बहुधलसुजाणकरवयने आ-
ओगपओगसंपउत्ते विच्छिद्धिअपउअभत्तणो बहुदासांसा-
गोमहिसगवेलगपभूते पडिपुण्णतनकोसकोडुगगारउतागा-
रे बलये दुद्धलपच्चामिते ओहयकटयं निहयकटयं मलिय-
कटयं उजियकटयं अकटयं ओहयसणुं निहयसणुं मलियसणुं
उजिअसणुं निजियसणुं पगहयसणुं ववगयदुम्भिकल्लं मारिं
भयविण्यमुक्कं खेमं सिवं सुभिक्खं पसंतडिबडमरे रज्जे
पसासमाणं विहार ।” (सूत्र ६ । श्री० ।) “विज्जाहरसे-
दी एमिति” सूत्रं गतार्थम् । अथानेव वत्समानांमात्रियो-
गधेति निरूपयति—(तासि एमित्यादि) तयोर्विधाधर-
धेयोपेक्षुसमरमणीयाद भूमिमागाद्वेताद्वय पवतस्योभयोः
पार्थव्योदश दश योजनान्युः सुपुस्य अत्र ह आ समन्तात्
आभिमुख्येन युज्यन्ते प्रप्यहमेलि व्यापार्यन्ते इत्यादिभयो-
न्याः शकृत्तोकपालप्रप्यकर्मकारिणो व्यस्तपरिवेशोपल्लवामा-
वासभूते धेयो—आभियोगधेयोऽयं प्रकृते । शेषं गतार्थं, नव-
रम्—वणल्लो दोहद वि सि ।” द्वयोर्पि जात्येषु च पण-
वरवेदिका—वनलज्जायोर्वैको वाच्य इति । (जं १ वस्तु ०)

स चायम्—

“तीसे लं जगतोए उटिण बुद्धमज्जेसमाए एत्थं लं एणा
महरे पउमवरवेदिया एणल्लो । स लं पउमवरवेदिया अ-
अज्जायणं उडं उज्जेसणं पंच धलुसयारे विक्खंमणे सव्वर-
णामरे जगतोसुमिया परिक्खेवणं सव्वरयणामरे तीसे लं
पउमवरवेदिया अयमेयाऊ वणल्लो उ एणल्ले । तं जहा—

धरामया नेमा, विद्वागया पद्माला, वेदलियामया खभा, सुव-
रूपमया कलगा, धरामया संघी, लोहितकल्मषमईशो स्-
ईशो, शाणामणिमया कलेवरा, नानामणिमया कलेवरसंघा-
दा, शाणामणिमया क्वा, नाणामणिमया कल्पसंघाडा, अ-
कामया पक्का, अकामयाओ पक्कावाहामो, जोतिरसामया,
वंसा, जोतिरसामया वसकवेवया य, रयणामईशो पठि-
याओ, जातकवमयीओ ओहाडणीओ धरामईशो उवरि
पुच्छणीओ सव्वसेए रयामते सार्णे छादणे । सा ए पउम-
वरवेइया एगमेगेण हेमजालेण एगमेगेण गवक्खजालेण एग-
मेगेण किंकिशिजालेण जाव मणिजालेण कण्यजालेण रय-
खजालेण एगमेगेण पउमवरजालेण सव्वरयणामएण सव्वतो
समेता संपीकिल्ला । ते ए जाला तवणिज्जलंभुसगा सुव-
रणपरमईया शाणामणिरयणविबिहहार उडहारउवसो-
मितसमुदया ईसि अणमणमणमसंपत्ता पुक्का उवरदाहिणउ-
त्तरांगेहि वापई मंदांग २ एजमाणा २ पपिजमाणा २
लंबमाणा २ परंभमाणा २ सहायमाणा २ तेण ओ-
गलेण मणुएणेण कणमणणिवुत्तिकरेण सहेण सव्वतो
समेता आपुंमाणा सिरीए अतीव उवसंभेमाणा उवसंभे-
माणा विट्ठनि । तीसं ए पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहि तहि बहवे हयसेघाडा गयसेघाडा नरसेघाडा किण्ण-
रसेघाडा किपुरिस्सेघाडा महीरगसेघाडा गंधवसेघाडा
सहसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा सगहा लग्हा घट्टा मट्टा
लीया शिम्मला णिण्णका णिक्कडच्छाया सप्पमा समीरिया
सउज्जाया पासाईया दरिसाणिज्जाओ अभिरुवा पडिक्का । तीसं
ए पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहि तहि बहवे हयपंती-
ओ तहेव ओ जाव पडिक्काओ, एवं हयवीहीओ ओ जाव
पडिक्काओ, एवं हयमिठुणारं ओ जाव पडिक्काएं ।
तीसे ए पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहि तहि
बहवे पउमलयाओ नागलनाओ, एवं असंगलयाओ
चंगलयाओ वृयवणलयाओ वासंतिलयाओ अतिमुत्तगल-
याओ कुंदलयाओ सामलयाओ णिणं कुसुमियाओ जाव सु-
विहितपिडमंज्जिहिसकधरीओ सव्वरयणामईओ लग्हा-
ओ घट्टाओ मट्टाओ लीयाओ शिम्मलाओ णिण्णकाओ णिक्क-
डच्छायाओ सप्पमाओ समीरियाओ सउज्जायाओ पा-
सासाओ दरिसाणिज्जाओ अभिरुवा पडिक्काओ
मे केणुंतेण भेते ! एवं बुच्चइ—पउमवरवेइया पउम-
वरवेइया ? । गोयमा ! पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहि तहि वेदियासु वेदियावाहासु वेदियानासफलम-
सु वेदियापुडंतेसु लंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभ-
पुडंतेसु खरंडं खुरंडंतेसु खरंफलसु खरंपुडंतेसु प-
क्खसु पक्खवाहासु पक्खपंतेसु बहुरं उप्पलारं पउ-
मारं जाव सतसहस्रपत्तारं सउज्जायणामयारं अच्छारं स-
गहारं लखारं घट्टारं मट्टारं लीयाओ शिम्मलारं निण-
कारं निक्कडच्छायाएं सप्पमारं समीरियाएं सउज्जा-
याएं पासादीयाएं दरिसाणिज्जाएं अभिरुवारं पडिक्काएं
महता २ वासिक्कडच्छसमयारं एणससारं समणाउसां !
से तेणुंतेण गोयमा ! एवं बुच्चइ पउमवरवेइया २ ।
पउमवरवेइया ए भंते ! किं सासया, असासया ? । गो-
यमा ! सिय सासया, सिय असासया ॥ से केणुंतेण भंते !

एवं बुच्चइ—सिय सासया, सिय असासया ? । गोयमा !
इवदुयाए सासता, वणएपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्ज-
वेहिं फासपज्जवेहिं असासता, से तणुंतेण गोयमा !
एवं बुच्चइ—सिय सासता, सिय असासता । पउमवर-
वेइया ए भंते ! कालओ केवारे हाति ? । गोयमा ! ए
कया वि शासि, ए कया वि ण्णि, ए कया वि न भविस्स-
ति, भुवि न भवति य भविस्सति य धुवा नियया
सासता अक्खया अव्वया अवाट्टिया णिणा पउमवरवे-
दिया । (सु० १२४)

वनवट्टइवणं—

“ तीसे ए जगतीए उप्पि वार्हि पउमवरवेइयाए एय
ए पंगे महे वणसंडे एणणं, देण्णारं दो जोयणारं व-
क्खालाविकखंभेण जगतीसमए परिकखेवणं किण्णि
किण्णोभासे ओ जाव अणुगसगडरडज्जाणुगपुग्गपरीमोयं
सुरमं पासादीए सहे लहेण मट्टे मट्टे नीरए
निण्णे के निम्मले निक्कडच्छाए सण्णं समीरीए सउज्जा-
ए पासादीए दरिसाणिज्जाओ अभिरुव पडिक्का । तस्स जं-
वणसंडस्स अता बहुसमगणज्जं भूमिभागे पणणं, से जं-
हानामए—आलिगपुक्खमंति वा अणुगसकुंकोलामसहस्स-
विनं आचइपक्खावडंसदीपमदीसांतियसोवां धयपू-
समाणवडमासमच्छं डकमं डकजां मागकुक्कावर्तिलपउमपत्त-
सागरतरंगवार्मंतिलयपउमलयधत्तिवत्तिहं सच्छापणं
समीरीणं सउज्जाणं नाणाविहपेचवणां तं तं तं य म-
लीहं य उवसीहए । तं जहा—कण्हहं ओ जाव सुक्काहं ।
तथ ए जं ते किंहा तया य मणी य, तंमि ए अयम-
तारुव वण्णवाम पणणं, से जहानामए जीसंतेन वा
अज्जेणंति वा खंजेणंति वा कज्जंति वा मसीर वा सुलि-
या वा गयलं वा गवलगुलियांति वा भमंरंति वा भ-
मगवर्तियांति वा भमरपत्तगयवार्गं वा जंबुकलंति वा
अहारिड्ढंति वा पुण्डुपुटंति वा गपंति वा गयकल-
मंति वा कण्हसण्णं वा कण्हकंसंर वा आगाससियग-
लंति वा कण्हासांणंति वा किण्हकखवारं वा कण्हव-
पुजावर्णं वा भवे एयारुवे निया । गोयमा ! ए इ-
ण्णं समट्ठं, तीसं ए कण्हारं तण्णं मणीणं य इणो इड्ठ-
यराणं च व कंतनएणं च व पियनएणं च व मणुगुलनएणं
च व मणामनएणं च व वणंणं पणणं । तथ ए जं ते
लीला तया य, मणी य तंमि ए इयारुवे वण्णवासे
पणणं, से जहानामए भिंणं वा भिंणपे नि वा वासं-
ति वा वासापिच्छंति वा सुणंति वा सुयपिच्छंति वा ली-
सांति वा लीलीमपंति वा लीलीगुलियांति वा वासाप-
ंति वा उच्चंतेपंति वा वण्णारं वा हलहरयसण्णं वा मो-
रगीवांति वा पाण्यगगीवांति वा अयंसकुसुमंति वा
अज्जेणंतीसाणकुसुमंति वा लीनुपेक्षंति वा लीलासां-
पंति वा लीकलवार्गंति वा लीलवेधुजीवर्णंति वा, भवे
एयारुवे निया । ए इण्णं समट्ठं । तीसं ए लीलागं

तणायं मणीयं य एतो इद्वतराय वेव कंततराय वेव० जाव वणेषुं पणुसे । तय्य जे ते लोहितगा तथा य मणी य तेसि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुसे । से जहाणामय ससकलहिरैति वा उरम्मनहिरैति वा खरहहिरैति वा वराहहिरैति वा महिसकलहिरैति वा बालिंदगोमपति वा बालिंदिवापरेति वा संक्रममरागेति वा गुंजजरापति वा जातिहिगुलपति वा सिलप्यबालेति वा पवालंकुरेति वा लोहितकमलीति वा लक्ष्मरसपति वा किमरागेह वा रत्नकलेह वा श्रीणपितरासीह वा जासुयकुसुमेह वा किंसुप्रकुसुमेह वा पालियाकुसुमेह वा रत्नप्यलेति वा रत्तासंगति वा रत्नकल्यारेति वा रत्नबंधुजीवेह वा, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । तेसि सं लोहितगाणं तणायं य मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेषुं पणुसे । तय्य जे ते हालिहा तथा य मणी य, तेसि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुसे, से जहाणामय व-चंपय वा चंपयकुलीह वा चंपयमेय वा हालिहाति वा हालिहमेपति वा हाविहगुलियाति वा हरियालेति वा हरियालमेपति वा हरियालगुलियाति वा विउरेति वा विउरंगरागेति वा वरकणपति वा वरकणगनिघनेति वा सुवणसिपिपति वा वापुगिसवसेति वा सन्नहकुसुमेति वा चंपककुसुमेह वा कुंदुडियाकुसुमेति वा कोरंटकुंदमेह वा तड्डडा कुसुमेति वा घोमाडियाकुसुमेति वा सुवणजुहियाकुसुमेति वा सुहरिभयाकुसुमेह वा कोरंटवक्रममहदामेति वा सीयगकुसुमेति वा पीयासेपति वा पीयकलवीरेति वा पीयबंधुजीपति वा, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । ते सं हालिहा तथा य मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेषुं पणुसे । तय्य जे ते सुजिह्वा तथा य मणी य, तेसि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुसे । से जहाणामय—अंकिति वा संवेति वा चंदेति वा कुंदेति वा कुसुमेति वा द्यरपति वा दडिपणेह वा श्रीह वा श्रीपूरह वा ईसावलीति वा कोचावलीति वा हारावलीति वा बलायाऽवलीति वा चंद्रावलीति वा सारविद्यबलाहपति वा धंधधोयारुपपूरह वा सासिपिट्टरासीति वा कुंदपुष्करासीति वा कुसुगरासीति वा सुजिह्वाडीति वा पेडुणमिजाति वा बिसेति वा मिलातियाति वा गयदंतेति वा लवंगदेति वा पोडगीयदलेति वा सिद्धारममदामेति वा सेतासोपति वा सेयकलवीरिति वा सेयबंधुजीपति वा, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । तेसि सं सुजिह्वाणं तणायं मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेषुं पणुसे । तेसि सं अंते । तणायं य मणीयं य केरिसय गंधं पणुसे ? । से जहाणामय—कोट्टुपुडाण वा पत्तपुडाण वा कोयपुडाण वा तगरपुडाण वा पलापुडाण वा किरिमिपुडाण वा चंदणपुडाण वा कुंकुमुपुडाण वा उसीरपुडाण वा बंधपपुडाण वा मरुणपुडाण वा दमणपुडाण वा जातिपुडाण वा जहियापुडाण वा मज्झियापुडाण वा गोमालियपुडाण वा वासंतियपुडाण वा केयतिपुडाण वा कपूरपुडाण वा अणुवार्धसे उभिजजमाणाण य थिभिजजमाणाण य कोट्टेजमाणाण वा कवि-

जजमाणाण वा उकिरिजजमाणाण वा थिकिरिजजमाणाण वा परिमुजजमाणाण वा मंडाभा वा मंडे साहरिजजमाणाण आरोला मणुणा कणमणुणिवुतिकरा सब्वतो समंता गंधा अभिणैस्सवंति, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । तेसि सं तणायं य मणीयं य एतो उ इद्वतराय वेव० जाव मणामतराय वेव गंधं पणुसे । तेसि सं अंते । तणायं य मणीयं य केरिसय फासे पणुसे ? । से जहाणामय आरैति वा रूपति वा वरेति वा खवसोति वा इंसगम्य-तूलीति वा सिरीसकुसुमणिचपति वा बालकुसुमपरासीति वा, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । तेसि सं तणायं य मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव फासे पणुसे । तेसि सं अंते । तणायं य मणीयं य पुग्गव-रदाहिसउत्तरागतोह वापहि मंदायं मंदायं पयथायं वेदयायं कंथियायं कोमियायं बालियायं फेदियायं धंदि-यायं उदीरियायं केरिसय संधे पणुसे ? । से जहाणामय व-स्विविया वा संदमणीयाय वा रहवरस्स वा इंसगम्य-सज्जयस्स संपट्टयस्स सतोरणवरस्स सणंविधोसस्स सन्निखिण्हमज्जालपरेतपरिक्कलस्स हेमवयवसत्तचित्त-विचिन्तितिसकलगनिज्जुसदायागस्स सुपिण्हारकर्म डलभुगामस्स कालायसमुकणयमिजंतकम्मस्स भाइरणवर-तुरगसुसंपट्टयस्स कुसलणरुद्धयसारहिउससंपरिगहितस्स सरसतववसीसतोरणपरिमंडितस्स संककडवाडिसगस्स सचाचसरपट्टराववरहयस्स जोहकुडस्स राय-गणंमि वा अंतेपुडिंमि वा रम्ममि वा मणिकोटिममिथि अभिक्कणं अभिक्कणं अभिघट्टिजजमाणाण वा सिग्गहि-जजमाणाण वा पकूदवारतुरंगस्स चंडवेगाट्टस्स आरोला मणुणा कणमणुणिवुतिकरा सब्वतो समंता सहा अभिणैस्सवंति, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । से जहाणामय—वेयालिया कोयाण उत्तरमंदासुत्थिताय अंके सुपहिडियाय वंदलसारकाणपडिपट्टियाय कुसलणरुत्तरासिपगाडिताय पदासपट्टसकालसमयंसि मंदं मंदं पयथाय वेदयाय कोमियाय उदीरियाय आरोला मणुणा कणमणुणिवुतिकरा सब्वतो समंता सहा अभिणैस्सवंति, अवे एयाकूवे सिया ? । नो इण्ठु समट्टे । से जहाणामय—किण्णराण वा किण्णिआण वा महोराण वा गंधग्ग्याण वा महसालचणगायाण वा नंदखलवगायाण वा सोमलसवणगायाण वा पंडयवणगायाण वा डिमवंतमलव अद्वगिरिगुहासमणगायाण वा एततो सहिताणं संसुहागायाणं समुपविट्ठारं सनिविट्ठारं पमुदियपक्कीलियाणं गीयर-तिगंधव्वडिउसिसमणाणं गज्जे पज्जे कथं गेयं पयविद्धं पायविद्धं उडिससयं पवतयं मंदायं गोवियावसं सत्त-रसमुक्कालंकारं अट्टगुणोववेयं गुंजवंतसकुहरोववूहं रत्तं तिण्याककरसुद्धं मज्जुरं समं सुगलियं सकुहरुज्जवंतसत्तं तीसुसंपज्जं तालसुसंपज्जं तालसं रयसुसंपज्जं वड्डु-संपज्जं मक्खोहं मयउरिमियपयसंवारं सुरमि सुगलितं व-वाकरुव दिव्वं नहं सज्जं गेयं पणीयाणं, अवे एयाकूवे सि-या ? । इता गीयमा ! एवंभूय सिया ॥ (सूव- २२६) तस्स सं वणसंडस्स तय्य तय्य देसे तदिं तदिं व-हवे खुडा खुडियाभो वावीभो पुक्कलिकीभो गुंजासिया-

पूर्वदिक्पालो, यमो दक्षिणदिक्पालो, वरुणः पश्चिमदिक्पालो, वैश्रवण उच्चरदिक्पालः, तेषां कायो लिकाय आश्रयणीयत्वात् येषां, ते तथा तेषां कसस्त्रयिणोमाऽऽदिदिक्पालपत्न्याऽभूतानामित्यर्थः। श्रावस्त्रयिणो देवानां बहूनि भवनानि प्रज्ञानि, नानि, सूत्रे पुस्वर्वातेंद्रेणः प्राकृतन्यात्, क्षामिनि प्राश्रयत्। भवनानि बहिर्बुधानि बहिर्बुधाऽऽकाराणि अन्तर्बुधराणि समन्तराणि (पराउत्ति) अत्र भव-
मानां वृक्षो वायव्यः, स च किपयन्त इत्याह— (जात्र अचक्रुर्गण्डिभिरुपदिश्वरकणैः) ततोऽपि किपयपर्यन्तं न्याह— (जात्र गण्डिभ्यस्ति) स च प्रज्ञापनास्थानात्पुत्रऽऽ-
दितोऽवपदोक्तो यथा—“अद्रे पुष्करकक्षिषामेतालसं-
दित्या उक्तेऽकैतरेवतलनरीखायपत्तकाल्हा पागारद्वालसं-
कावतेगर्णी इडुवारदेसभागा जेतसत्तय्यमुत्तलमुत्तरेपरि-
वारिया अउज्जमा सदाजया सदायुसा अडय/कोट्टाग-
दया अडयालकयवयमाला अमा निवा किःरा मर-
देवगर्कखया लाउज्जेअयमर्माया गोसिसरसरत्तचंदण-
द्विअश्रपेवेमुत्तलता उपचितचंदणकलया चंदणप्रडु-
कयतराण्डिभिरुपदिश्वरकणमा आसकान्त्तान्तिउत्तरेवदुवथा-
गियमत्तदानकलाया पंचवन्नसरम्भसुरभिमुक्कपुक्कपुंजोयया-
रकांरिया काजागपयवरकुंदुदुक्कदुत्तुक्कदुर्भन्तपवमप्रमथं-
नेधुदपुयाभिगमा सुगेधवरगोथिया गेधयट्ठिभ्या अचक्रुगण-
सत्तेविकाकया ईद्वन्तुडिअम्भमेपाकला स्ववयणागमाया
अचक्र सत्तह लगेदा घट्ठा अट्ठाणीया निमला निपेका नि-
पेक्केडउच्छया सप्पमा सत्तिसरीया सउज्जोया पासादीया
दुस्सिमाज्जा अस्सिक्का पडिक्का। (सूत्र—४६ प्रज्ञाऽप्यत्र)
अत्र व्याख्या—अश्रस्त्रनानां पुष्करकक्षिणान्तरस्थि-
तानि तथा उत्कीर्णमिवोत्कीर्णमन्तीव स्थलानिऽन्यर्थः, उ-
त्कीर्णमन्तरं यासां क्षापपरिस्मयां ता उत्कीर्णान्तराः।
किमुक्तं भवति?—स्नानानां च परिस्नानां च स्पृशयवि-
क्याःस्मैरुत्पाद्यमानान्तर्गतं भवितो पाला समस्तीति उ-
त्कीर्णान्तराः—विषुता—विस्तीर्णा गम्भीरा—अलक्षमध्य-
मना क्षान्तपरिस्नया येषां भवनानां पारितस्तानि तथा
क्षान्तपारिस्नानमर्थे विशेषः—परिस्ना उपरि विशाला अघ-
सुक्षिता, स्नानं नृपयत्रापि समीपतः, तथा प्राक्तोपु व-
प्रेषु प्रतिभवनं अष्टालकाः। प्राकास्त्योपरिचर्याप्रथमशिषाः-
कापाटानि—प्रतीलोद्धारमन्तानि, एतन् प्रतोयः सर्वत्र स्-
वित्रा—अन्यथा कपाटानामसम्भवात्, ततोऽपि प्रतीलो-
द्धारं प्रांसद्वानि, प्रतिद्वाराणि—द्वारद्वाराण्यन्तरालवर्तिन्यु-
द्गाराणि, पदद्वया वेशभागा—देशदिशया येषु तानि तथा।
यन्त्राणि नानाविधानि शतश्रेया—महावष्टये शतशानि वा
या उपरिधत्तं पारितानि सस्यः पुत्रयार्णं मातानि श्रन्तो-
नि, सुसलानि—प्रतीतानि, नृपसुखानि—शस्त्रविशेषास्तेः परि-
वारितानि—समन्ततो वेष्टितानि, अत्र पलायोयथा-
नि—पर्यैयुग्मशक्येति, अथोद्गम्यत्वादेव ‘सदाजयानि’
सदा—सर्वकालं जयेयु तानि सदाजयानि, सर्वकालं
जयवन्तीति भावः। तथा सदा—सर्वकालं युमानि प्रह-
रः। पुनरेव शेषाभिः सर्वतो निरन्तरपरिवारिततया परे-
पात्रसहमानानां प्रतापार्णं प्रवेशसम्भवात्, तथा अष्ट-
ाभ्यांश्रिद्वानिभिरुपदिश्वरकक्षिणः। कोष्ठकाः—अपवरा-
३४४

रचिताः—स्वयमेव रचनं प्राप्ता येषु तानि तथा , सु-
खाऽदिद्वन्द्वानां पक्षिकं निष्ठान्तस्य परनिपातः । तथा अ-
ष्टवृत्त्यारिष्टद्विभक्तिष्विच्छृतयः कृता वनमाला येषु तानि
निधा । अन्त्यं व्याधिरुचयः—अद्यात् इति देशीश्रवणः
प्रशंसावाची । ततोऽयमर्थः—प्रशस्तकाष्ठकृतितानि प्रश-
स्तकृतवनमालानीति , तथा क्षमाणि—परकृतोपद्रवग्रहितानि
निशिवानि—सदामङ्कतोपेतानि , तथा किङ्कराः—किङ्क-
रभूता येषुरास्तेः दण्डैः कृत्वापरकृतितानि , सर्वतः सम-
मन्तोऽपि रक्षितानि , तथा लाञ्छयिष्य लाञ्छ—वृणोत्याऽदि-
ना भूमेरुत्पत्तेरनमिव ' उल्लास्रा ' उल्लास्यमिव उल्लास्ये
सेदिताऽदिना कुष्ठाऽदिषु ध्वजनामिव नाभ्यां महितना-
नीव—पूजितानीव , तथा गोशरीरं—चन्दनविशेषणं सर-
सन—रक्तचन्दनं च दूरणं—बलेन दूरद्वर्गमिमाणाद्रिज्ञा-
तार्थसङ्केतं वा दत्ताः—स्यस्ताः पञ्चाङ्गुलस्यस्तला—हस्तका-
येषु तानि तथा . उपचिता—निवेशिता वन्दनकलश—मा-
ह्वययथा येषु तानि तथा , वन्दनघटैः—माह्वयकलशै-
सुकृतानि—सुष्ठुकृतानि शोभनानीत्यर्थः , यानि तोरणानि
तानि ग्रन्थिद्वाराभ्यां—छादयेद्देशमां २ येषु तानि तथा , द-
शमागच्छ देशे एव , तथा आसङ्गा भूमौ लग्न उत्सङ्ग-
श्च—उपगं लग्नौ , विपुलः—आतिविस्तीर्णः , वृत्तः—आतिनि-
चित्ततया वृत्तौ (वय्यारिचतः)—प्रलम्बितो माह्वयद्वि-
कलापः—पुष्पमालासमुद्भूतः येषु तानि तथा , पञ्चवर्णैः सग-
ताः सुगन्धयै यमुक्ताः—कर्मैरिताः पुष्पपुष्पादयै उपचाराः
पूजा भूमेस्तेन कलितानि ' कालागद ' इत्यादि विशेषणत्रयं
प्राग्वत् , आलस्येगणानां सङ्घः—समुदायः तेन सस्य—सम-
णीयतया विहीर्णानि—यथास्थानि , तथा दिव्यानां दृष्टितानाम-
पि—आचोधानां यं श्रद्धान्तः सम्यग्—ओलमनाहागितय
प्रकर्षेण—सर्वकालं नदिताति—शब्दवन्ति । ' मन्वरयामया
इत्यादि पञ्चानि प्राग्वत् । ' तथा सं ' इत्यादि , जगन्मतेषु
अथ वेत्ताङ्गस्य ' शिखरतलमाह ' तानि सं ' इत्यादि , तयोः
आभिप्रायार्थप्रत्ययेष्वनुसन्मगणीयाद् भूमिभागाद्विताङ्गस्य प-
र्वतस्योभयोः पार्श्वयोः पर्वतं पञ्च योजनान्युद्गमपत्य-
गत्वा अश्वान्तरं वेत्ताङ्गस्य पर्वतस्य शिखरतलं प्रपद्ये ' पादौ
ए ' इत्यादि प्राग्वत् , नञ् शिखरतलम् एकया पञ्चवर्गवेदिकया
तत्परिषष्टकभूतेन चैकेन वनसङ्केतं सर्वतः समन्तात् संप-
रिक्षितम् । अयं भाषः—यथा जगन्तीमप्यभागे पञ्चवर्गवेदि-
कैकेय जगतीं दिक्षु विदिक्षु पञ्चपत्या स्थिता , तथेयमपि
सर्वतः शिखरतलं पर्येतं पञ्चपत्या स्थिता , परमेया आयत-
चतुराङ्गाऽऽकारशिखरतलसंस्थितत्वेनाऽऽयतचतुराङ्गा बो-
द्धव्या , अत एवैकतल्पका . तत्पत्तो बोधिरिति वनसङ्केत-
व्येकं , न तु वेत्ताङ्गमनगतपञ्चवर्गवेदिकावेन इव दक्षिणेश्वर-
विभागेन द्वयकं तम् । अत्रिमलविरिपादास्तु क्षेत्रविकारः
बुद्धवृत्तौ—' तत्पत्यं पञ्चवर्गवेदिकोभयपार्श्वयोर्वनसङ्केतः ' इत्यादि । प्रमाणं—विष्वक्पञ्चाऽऽयामपि , वर्णकञ्च द्वयोःपरि
पञ्चवर्गवेदिकावनसङ्केतः , प्राग्वद्भूतिनवय इध्याहायम् ।
अथ शिखरतलस्य स्वरूपं पृच्छन्—(यश्चन्द्रस्य क्षमित्यादि)
एतस्यैव जगन्मतेपञ्चवर्गवेदिकाया वनसङ्केतभूमिभागवत्
इत्येत्ययम् । जं १ वक्तुः । (कृतयक्ययता ' कूट ' शब्दे
कृत्यययोगे १३० पृष्ठे गता)

अथ दक्षिणाक्षरतकूटस्वरूपं वृक्षजगद्—

कहिं शं भंते ! वेअङ्गु पव्वए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते ? । गोयमा ! खंडप्पवायकूडस्स पुरच्छिमे—
शं सिद्धाययकूडस्स पव्वच्छिमेणं एत्थं शं वेअङ्गुपव्व-
ए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते, सिद्धाययकू-
डप्पमात्सरिसें जाव तस्स शं बहुमरमणिज्जस्स भू-
मिभावास्स बहुमज्जेदसमाए एत्थं शं महं एणे पासा-
ववडिंसए पएणत्ते, कोत्तं उट्ठं उच्चत्तेणं, अद्धकोत्तं वि-
कल्हेणं अन्धुगममूसियपहसिए ० जाव पासाईए
४ । तस्स शं पासायवडिंसगस्स बहुमज्जेदसमाए ए-
त्थं शं महं एमा मसिपेटियाए पएणत्ता, पंच घणुस-
याई आयामविकल्हेणं अट्ठाज्जाई घणुसयाई नाह-
झेणं सव्वमसिभई, तीसे शं मसिपेटियाए उप्पि सिं-
घासणं पएणत्तं, सपरिवारं माणियव्वं । से केणऽट्ठेणं
भंते ! एवं वुच्चह—दाहिणङ्गुभरहकूडे २ ? । गोयमा !
दाहिणङ्गुभरहकूडे शं दाहिणङ्गुभरहं शांमं देवं महि-
ङ्गीए ० जाव पत्तिओवमड्डिईए परिवसइ, से शं तत्थ च-
उएहं सामाणिअसाहस्तीणं चउएहं अगमहितीणं सपरि-
वारणं तिहं परिमाणं सत्तयहं अणीयाणं सत्तयहं
अणीयाहिद्विणं सोलसयहं आयरक्खदेवसाहस्तीणं दा-
हिणङ्गुभरहकूडस्स दाहिणङ्गाए रायहाणीए अएणेसिं बह-
णं देवाणं य देवीणं य ० जाव विहरइ ॥ कहिं शं
भंते ! दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गा शांमं रा-
यहाणी पएणत्ता ? । गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स दक्षि-
णेणं तिरियमसंखज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अयएणं जंबुदी-
वे दीवे दक्षिणेणं बारस जोयणसहस्साई आगाहिता
एत्थं शं दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गुभरहा शां-
मं रायहाणी माणियव्वं अजा विजयस्स देवस्स, एवं
सव्वकूडा थयव्वा ० जाव वेसमणकूडे पराप्परं पुरिच्छम-
पव्वच्छिमेणं, इमेसिं वएणावासे गाहा—“मज्जे वेअङ्गुस्स
उ, कणयमया तिणिणं होति कूडा उ । सेमा पव्वय-
कूडा, सव्वे रयणामया होति ॥ १ ॥” माणिभहकूडे १,
वेअङ्गुकूडे २, पुएणमहकूडे ३, एए तिणिणं कूडा कणगा-
मया सेसा छप्पि रयणमया दोएहं विसरिसणामया देवा
कपमालए चैव खड्डमालए चैव, ससाणं छएहं सरिसणा-
मया—“ जएणामया य कूडा, तप्पामा खलु हवति ते
देवा । पत्तिओवमड्डिईया, हवति पत्तेअं पोरपे ॥ १ ॥ ”
रायहाणीमो जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणं
तिरिभं असंखज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अएणम्मि जंबुदीवे
दीवे बारस जोयणसहस्साई आगाहिता, एत्थं शं राय-

हाणीमो माणिअव्वाओ विजयरायहाणीसरिसयाओ
(सूत्र १४) जं १ वच ० । (व्याख्या ‘ कूड ’ शब्दे
तृतीयभागे ६२१ पृष्ठे द्रष्टव्या)

अथ वर्धमानस्यैतद्वर्धस्व नाम्नः प्रवृत्तिनि—

मिन्तिं पिरुच्छिपुराह—

से केणऽट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चह—मरहे वासे २ ? ।
गोअमा ! मरहे शं वासे वेअङ्गुस्स पव्वयस्स दाहिणेणं
चोइसुत्तरं जोअणसयं एगस्स य एगूखवीसइमाए जोअ-
खस्स अवाहाए लवणसमुदस्स उत्तरेणं चोइसुत्तरं जोअ-
खसयं एकारस य एगूखवीसइमाए जोअखस्स अवाहाए
गंगाए महाखईए पव्वच्छिमेणं सिंपूए महाखईए पुरच्छि-
मेणं दाहिणङ्गुभरहमज्जिमल्लतिभागस्स बहुमज्जेदसमाए
एत्थं शं विशीआ शांमं रायहाणी पएणत्ता, पईखपडी-
खाऽऽयया उदीरादाहिणवित्थिआ दुबालसजोअखाऽऽ-
यामा थवजोअणवित्थिएणा धणवइमतिणिस्माया चा-
मीयरपागारा शाखासिपंचवएणकविमीयगपरिमडिआ-
भिगामा अलकापुगीमंकासा पमुइयपकीलिआ पव्वक्खं
देवलांगभूआ रिद्धिथिमिअसमिद्धा पमुइअज्जजाखवया
० जाव पडिहवा ॥ (सूत्र ० ४१)

अथ सम्पूर्णभरतक्षेत्रस्वरूपकथनानन्तरं केनाथैन भगवतः ।
एवमुच्यते—भरतं वर्षे २ ? । द्विवचने प्रावृत्तम् । भगवता-
ह—गौतम ! भरते वर्षे वेनाक्षरस्य पर्यन्तस्य दक्षिणेन चतु-
र्इशाधिकं योजनशतमकापय चकोनायंशमिभागान् योज-
नस्यावाधया—अपान्तरालं कृत्वा तया लवणसमुद्रस्येतरेण
दक्षिणलवणसमुद्रस्यान्तरगत्यर्थः पूर्वापरसमुद्रयोगक्षान्ति-
भ्यां व्यवहितत्वाद्य तद्विचला गङ्गाया महानद्याः पश्चि-
मायां सिन्धुवा महानद्याः पूर्वस्यां दक्षिणाक्षरभरतस्य पश्चि-
मतृतीयभागस्य बहुमध्यदेशभागः अत्र एतादृशं क्षेत्रं
विनीता—अयोध्यानाम्नी राजधानी—राजनिवासनगरं
प्रज्ज्वा मयाऽप्येव नैथ्यकद्विगतेन । सार्धकचत्तरं दश-
धिकयोजनशताह्वयसौ त्वियमुत्पत्तिः—भरतं क्षेत्रं ४००
योजनानि २६ योजनानि पद ६ कला योजनैको-
नविंशतिभागरूपा विस्तृतम्, अस्मान् ४० योजनानि
वेताक्षगिरिव्यासः शोधयते, ज्ञातम् ४६६ १/२ कला—
दक्षिणोत्तरभरताक्षयोर्धिमिभजनयतस्यादे २३८ १/२ कलाः,
इत्यतो दक्षिणाक्षरभरतव्यासान् “ उदीरादाहिणवित्थिएणा ”
इत्यादिपश्चिमार्धयोजनद्वितीयाया विस्ताररूपाणि नव यो-
जनानि शोधयन्ते, ज्ञातम् २२६ १/२ कलाः, अस्व च मध्य-
भागेन नगरीत्यदेकरणे ११४ योजनानि अवशिष्टस्यैकस्य
योजनस्यैकोनविंशतिभागेषु कलात्रययोगे जाताः २२ तत्त-
देम् ११ कला इति । नामय विंशत्यैर्विंशतिभिः पारख-
पडीलायया ” इत्यादि पूर्वापरयोर्दिशोरायता, उत्तरार्ध-
लायैर्विंशतीणां, द्वादशयोजनाऽऽयामा नवयोजनविंशतीणां
धनपानित्या—उत्तरदिक्पालवृद्धया निर्माता—निर्मितस्यः—
निपुणशिल्पिगवचनस्यानिसुन्दरत्वात्, यथा च धनप-

तिना निर्मिता तद् ग्रन्थान्तरपुस्तकेण किञ्चिद् व्याक्रि-
यकमुपदर्शयते—

“ श्रीविभो राज्यसमये, शकाऽऽदेशप्रवर्षां पुरीम् ।

धनदः स्वाध्यायमास, रत्नचामीकरोत्करे ॥ १ ॥

द्वादशयोजनाऽऽयामा, बधयोऽनविस्मृता ।

अष्टद्वारमहाशाला, साऽऽवधोऽरण्योऽज्वला ॥ २ ॥

धनुषां द्वादशयताम्युधै—स्वेऽद्यतं तले ।

व्याधामे शतशकं स, व्याधामे सत्तातिकम् ॥ ३ ॥

सौवर्णस्य च तस्यादं, कपिशोषांशसर्वमा ।

मणिजाऽमरत्नैस्तस्य—नक्षत्रास्त्रिंशोऽहता ॥ ४ ॥

चतुरस्राश्च त्र्यस्राश्च, वृत्ताश्च सत्तालस्तथा ।

मन्वाराः सर्वतोभद्रा, एकभूमा द्विभूमिका ॥ ५ ॥

त्रिभूमाऽऽद्याः सप्तभूमे, वायव्यामन्यभूजाम् ।

प्रासादाः कोटिशतानि—भूधनं रत्नसुवर्णजाः ॥ ६ ॥

युग्मम् ।

विश्वेशान्यां सप्तभूमं, चतुरस्रं हिरण्यमयम् ।

सर्वप्रजातिकं चक्रे, प्रासादं नामिभूषतः ॥ ७ ॥

विश्वेन्द्र्यां सर्वतोभद्रं, सप्तभूमं महाक्षतम् ।

यत्तुलं भरतेशस्य, प्रासादं धनदोऽकरोत् ॥ ८ ॥

अग्निध्यां भरतेशस्य, सौधं वायुधनभूत् ।

शेपाणां च कुमारानां—मन्वारा द्वादशतयः ॥ ९ ॥

तस्यान्तराऽऽर्वदेवस्य, कैकशिशतिभूमिकम् ।

त्रैलोक्याविभक्तं नाम, प्रासादं त्रिजगतिभिः ॥ १० ॥

सप्तप्रजातिकं रम्यं, सुवर्णकलशाऽऽवृत्तम् ।

पञ्चध्वजपटव्याजा—न्युत्पन्नं निर्ममे हरिः ॥ ११ ॥

युग्मम् ।

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिजालैरसौ बनौ ।

तावत्सङ्ख्यंमुल्लेख्य, मुद्राणांय च नद्यः ॥ १२ ॥

कल्पद्रुमेवृताः सर्वे—ऽभूध्व (से) भरहयौकसः ।

समाकारा वृद्धासः—पताकापालभारिणः ॥ १३ ॥

सुधर्मसदृशी चार, रत्नमय्यभवनपुरी ।

पुगाऽऽर्वदेवप्रासादात्, सप्ता सर्वप्रभाऽभिधा ॥ १४ ॥

चतुर्विधं विराजन्ते, मणिनामणिमालिकाः ।

पञ्चवर्णप्रभाकुर—पुष्टदम्बरितामराः ॥ १५ ॥

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिभिर्नविभूषितम् ।

गण्यतिष्ठयमुष्टं, मणिरत्नहिरण्यमयम् ॥ १६ ॥

नानाभूमिगवाक्षाऽऽस्यं, विश्वमणिषोर्विकम् ।

प्रासादं जागरीशस्य, व्यधाकङ्कितः पुरान्तरा ॥ १७ ॥

युग्मम् ।

सामन्तमण्डलीकानां, लम्बायतांऽऽदयः शुभाः ।

प्रासादा निर्मितारम्भ, विश्वत्रा विश्वकर्मणा ॥ १८ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं तु, जिनानां भवनान्यम् ।

उच्चैर्चजापसंयुज्य—सौवर्णयुगलात्यय ॥ १९ ॥

चतुष्पथप्रतिबद्धा, चतुरशीतिरत्नवकैः ।

प्रासादाभ्यर्धनां रम्याः, हिरण्यकलशैर्वैभुः ॥ २० ॥

सौधानि हिरण्यरत्न—मन्यमान्यवैः सुमेखवत् ।

कोषेभ्यो सपताकानि, चक्रे स व्यधद्वारिणाम् ॥ २१ ॥

दक्षिणस्यां क्षत्रियाणां, सौधानि विविधानि च ।

अभूध्व साऽस्माऽगाराय, त्रिंशोऽवतिर्वालिताम् ॥ २२ ॥

तद्व्याप्तं चतुर्विधं, पौराणां सौधकोटयः ।

व्यराजन्त युसधान—समानविशदश्रियः ॥ २३ ॥

सामान्यकायकाणां च, बहिः प्राकाशतोऽभवत् ।

कोटिसङ्ख्याभ्युर्विधं, गृहाः सर्वधनाऽऽध्यायः ॥ २४ ॥

अवाध्यां च प्रतीच्यां च, कस्यकाणां बहुपुंदाः ।

एकभूमिमुकास्यस्या—क्षिप्रमि शब्दबुद्धिताः ॥ २५ ॥

अष्टोत्तरात्रेण निर्माय, तां पुरीं धनदोऽकरोत् ।

हिरण्यरत्नधान्यानि, वासांस्याभरणानि च ॥ २६ ॥

सरोसि बायीकृपाऽऽदीनं, दीर्घिका देवताऽऽलपान् ।

अन्यच्च सर्वे तत्राहो—रात्रेण धनदोऽकरोत् ॥ २७ ॥

विपिनानि चतुर्विधं, सिद्धार्थश्रीनिवासके ।

पुण्याऽऽकारे नन्दनं चा—भवन् भूयांसि बान्धवतः ॥ २८ ॥

प्रत्येकं हेमचैलानि, जिनानां तत्र रेजिरे ।

पवनाऽऽहृतपुगाऽऽल्लि—पूजितानि हुमैरपि ॥ २९ ॥

प्राच्यामष्टापदोऽवाध्यां, महाशैलो महाक्षतः ।

प्रतीच्यां सुशैलस्तु, कौवर्णमुद्रयाचलः ॥ ३० ॥

तत्रैवमभवन् शैलाः, कल्पवृक्षाऽऽलिमालिताः ।

मणिरत्नाऽऽकराः प्रोक्षे—जिनाऽऽवासपवित्रिताः ॥ ३१ ॥

शकाऽऽह्वया रत्नमयी—मयोध्यापरनामनः ।

विनीतां सुरराजस्य, पुरीमिव स निर्ममे ॥ ३२ ॥

यद्वास्तव्यजना देवे, सुपौ धर्मे च साऽऽदराः ।

स्थैर्योऽऽदिमिगुणैर्गुह्यतां, सत्यशौचदयाऽन्यताः ॥ ३३ ॥

कलाकलापकुशलाः, सत्सङ्गतिरत्नाः सदा ।

विशदाः शान्तसङ्गादाः, अहमिन्द्रा महादयाः ॥ ३४ ॥

युग्मम्—

तत्पुर्णसुषमः स्वामी, सुरासुरनराचितः ।

जगत्सृष्टिकरो राज्यं, पाति विश्वस्य रजनात् ॥ ३५ ॥

अन्ययोग्यमिह क्षेत्र—पुराण्यासन् समन्ततः ।

विश्वस्यपुर्णितपुत्र—घटितानि तदुक्तिभिः ॥ ३६ ॥” इति ।

संक्षेपेण त्वेत्स्वरूपं सूचकारोऽप्याह—

“पामारं” त्यादि, चामीकरप्राकारा नानामणिकपिश्रीर्वपरी-

मरिडता अमिरामा अलकापुरी—लौकिकशास्त्रे धनवपुरी

तत्संकाशा—तत्संनिभमा प्रमुदितजनयोगाभगर्धपि ‘तात्स्थ्या

तत्स्थ्यापदेशः’ इति न्यायात् प्रमुदितता, तथा प्रकीर्ति-

ताः—कीर्तितमारम्भयन्तः कीडाभ्यन्तः इत्यर्थः; तादृशे ये जना-

स्तद्योगाभगर्धपि प्रकीर्तिता, पश्चाद् विशेषणसमासः; प्रत्यक्षं

प्रत्यक्षप्रमाणेन तस्यानुमानाऽऽद्याधिकेन विशेषप्रकाशकत्वा-

त् तज्जन्यहानस्य सकलप्रतिपत्तृणां विप्रतिपत्त्यविष-

यत्वात्, ‘देवलोकाभूता—स्वर्गलोकासमाना’ ‘श्रुजस्तिभि-

तसमृद्धे’ स्यादिविशेषणानि प्राग्बन्ध, इतिः परिसमाप्ती,

नवरं प्रमुदितजनजानपदेतिविशेषणं प्रमुदितप्रकीर्ति-

तिविशेषणस्य हेतुतयोपन्यस्तं तेन न पौनरुक्त्यमाशङ्क-

नीयम् ।

नन्वेवं प्रस्तुतक्षेत्रस्य नामप्रवृत्तिः कथं ज्ञातेत्याह—

तस्य खं विधीमाए रायहालीए मरहे खार्म राया चाउ-

रंतचकवड्डी सण्णज्जित्था, महाया हिमवतमहंतमलयमंद-

२० जाव रज्ज पसासेमाणे विहरह । बिहयो गमो राचन-
एणगस्त इमो, तत्थ असंखेज्जकालवासंतरेण उपपज्जए
जसंसी उत्तमे अभिजाए सत्तवीरिअपरकमगुणे पसत्थ-
वणसरसारसंघवणत्तगुगुद्विधारयमेहांसंठाणसीलप्यगई
पहाणगारवच्छायागइए अणंगवयणपहाणे तेअअउव-
लवीरिअजुत्ते अज्जुभिरवणणिअिअलोअसंकलारायइहर-
उसहसंपरणेदेहधारी भस १ जुग २ भिमार ३ वडमा-
खण ४ भदमाणण ५ संख ६ छत्त ७ वीअणि ८ पडगा
९ चक १० खंगल ११ मुसल १२ रह १३ सोत्थिअ १४
अंकुस १५ चंदा १६ इच्च १७ अगिग १८ ज्य १९
सागर २० ईअकय २१ पुहवि २२ पुत्त २३
कुंजर २४ सीहामण २५ हंड २६ कुम २७
गिरिवर २८ तुरगवर २९ वरमउड ३० कुंडल ३१
खंदावत्त ३२ घण ३३ कौत्त ३४ गागर ३५ भ-
वणविमास ३६ अणेगलक्खणपसत्तमुभिभत्तचित्तकर-
चरणदेमभागे उट्ठाणुहलोभजाहसुकुमालणिद्वमउआवत्तप-
सत्थलोभनिरइअसितिवत्तुअएणविनवत्त देमसत्तमु-
विभत्तदेहधारी कणारविहिसिबोहिअवत्तकभानिबुद्धगम्भ-
वण हयपोसणकोमपरिणभपसत्थविट्ठत्तखिरुवेहे पउ-
अप्लकुंदजाइइयिवचंपगणागमुफसांगतुल्लगंधी छ-
त्तीमाअहिअपसत्थपिअदगुणेहि जुत्ते अवत्तेअिअएणा-
तपत्ते पागडउभयजोणी विमुद्वणिअगकुलगयणपुणख-
चंदे चंदे इव सोमयाए खयणमणखिण्वुइकरे अक्खो-
असागे व थिभिए धणवइ व्व भोगसमुदयसदव्यया-
ए समरे अराइए परमविअमगुणे अरहरहपणाला-
रिसरूवे मणुअइइ भरहचकवड्डी भरहं भुंजइ पणडु-
सत्त । (सत्र ४२)

(तथ्य एमियादि) तत्र विनीतायां राजधान्यां भरतो नाम राजा, स च नामन्ताऽऽदित्पि स्वादत्तं द्राह्म चक्रवर्त्ति, स च वासुदेवोऽपि स्वादत्तश्चक्रवर्त्तिः। पृथोपरदलितसमुद्राख्यः चतुर्थो हिमवान् इत्यर्थस्त्वपास्ते बध्नयताऽस्य सन्तोति कातुन्तः, पञ्चाब्जप्रवर्त्तिपदेन कथिमायः समुपलगतः, महाहिमवान् हिमवतर्हर्गर्भसंभवो विर्भाजकः कुलंगिरिः स इव महान् गेयपृथुपरपथपतेना-पेताया मलयः-चन्दनद्रोमोपविभ्रजोऽति शक्तिः, मन्त्रो-भक्तः, यावत्पदान् प्रथमोपाङ्गगतः समग्रो राजवर्गो का द्राष्टुः, कियत्पर्यन्तं इत्याह-राज्ये इशासत्यन् पालयन् विद्वन्तोति। नन्वेवमपि शास्त्रेति भरतनामप्रवृत्तिः कथं? तदभावे च 'सेत्से' इत्यादि बध्नयतां निगमनमन्त्रसंभवोत्थाश्रया प्रकाशनेन तत्तत्कालमभिभरतनामचक्रवर्त्तिरुद्देशेन राजवर्गसमाह-विद्मो गमो' इत्यादि, द्वितीयो गमः-पादाविशेषोपलक्षितो ग्रन्थो राजवर्गकस्यायं, 'तत्र' नस्यां विजिता यान्मन्त्रबध्नयः कालो यैवेत्येतां विषाणि अत्युद्धृता यान्मन्त्राणां

स्थः, तेनामन्तरालेन-विचालेन, अयमर्थः—प्रवचने हि कालस्यासङ्ख्येयता असंख्येयत्व च वर्णव्यवधानतः, अन्यथा समयापेक्षाऽसङ्ख्येयत्वाद् बहुवर्णानामनुष्ठापामसङ्ख्येयाऽऽयुक्तव्यवहारप्रसङ्गः, तेनासंख्येयवर्षाऽऽत्मकाऽसंख्येयकाले गते एकस्माद् भक्तवचनानामनुष्ठाने भक्तवचनैः यतः प्रकृतसंख्येय भगवति नाम प्रवर्तते स उपपत्तेरिति क्रियाकारकसम्प्रश्नः, वर्णमाननिर्देशः प्राग्वत् आवश्यकवर्णी तु, तस्य च संखिजकालत्वानुपेक्षे इति पाठः—तत्र च—भगते सम्ख्यातकालवर्षाणि श्रावयिष्ये सः सङ्ख्यातकालवर्षाऽऽयुक्तः, तेनास्य युग्मिमयुषःव्यवहारो व्यापकतु द्वयुषः, तनामसङ्ख्येयतद्वर्षाऽयुक्तवादिनि । अतः भक्तवचनणिऽसङ्ख्यातकालेऽतोतायुषि सगरजप्रयादिभिर्गिद्वे स्वं व्याभचारि, तेषां भगनामकत्वाभावात् उच्यते—नदीद्वे सूत्रसंख्येयकालवर्षान्तरसं सजकालकीर्तितं चक्रवर्त्तिरागडले नियमेन भगनामकचक्रवर्त्तिमप्रवचनं किन्तु कदाचित्तत्सम्प्रवचनं, यथा आगामिन्यामुत्सर्गिण्यो भगताऽऽयुः प्रवचनको । यत आह— भग्नं अदीहद्वेते, अ गृहद्वेते अ सुखद्वेते अ । निःशब्दं सिग्भूतं, सिग्भोमे अ सत्तम ॥३॥ इत्यादिमप्रवायाहृतोऽर्थोद्गात्रप्रकीर्णकाऽऽर्थो, स च कौरव इत्याह— यशस्यं नि यशम्, उत्तमः शतकापुरुषात्, आभिजात—कुलिनः श्रीकृष्णमाऽऽदिदेशव्यवस्था, सर्व—सारसं, वीर्यम् आन्तरं वनं, पापमरः शुशुभ्रिषामप्यङ्गीकृते गुणा यस्य, एतेन राजन्तेऽचिनसर्वविशेषाद्युत्पन्नसमाह, प्रशस्ताः—नकालीनजनापसत्या भूतधनीयाः वर्णाः—शर्माच्छ्रुतिः, स्वर्ग—पर्वतः, सारः—शुभपुरुषोत्पन्नज्योषा धनुर्विषयः शरीरदाहर्द्वेतेतु, सत्तमम्—आख्या—चक्रवर्त्तः, तनुर्—शरीरं बुद्धिः—आः—प्राण्यादिका—धराणा—अशुद्धताथेवापनाया आविष्यति, मेधा—हेयोपादेयधीः, संस्थाने—यथास्थानमहापाह्वयिण्यासः, शीलम्—आचारः, प्रकृतः—पर्वतः, ततो हरेः, प्रशस्ता वर्णाऽऽयुषाऽर्थो यस्य स तथा भवति च विशिष्टाः वनस्वर्गाऽऽयुः आश्रित्योऽऽदिप्रधानकः तदा, प्रधाना—जनसंबन्धिना गौरवाऽऽयुषाऽर्थो यस्य स तथा, तत्र गौरवं—महाशान्तानाऽऽदिप्रधानाभ्यथानाऽऽदिप्रतिपत्तिः, छाया—शरीरगोमा, गतिः—सङ्खरणांमति, अन्तः—विषयप्रकर्षाय सचनेय—यज्ञरूपेषु प्रधानो—मुख्यः, अन्तःप्रदाचनप्रकारेणैव निश्वासान्तप्रवर्तनाऽऽर्थो—

“आदौ तावन्मधुरं, मध्ये रूतं ततः परं कटुकम् ।
भोजनविधायिव विबुधाः, स्वकार्यमसृज्य यदस्ति यच्च ॥१॥”
अथवा—

“सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभिः—गर्लाकमधुरं द्विषा ।
अनुक्तेन च सत्यं च वक्तव्यं स्वामिना सह ॥ २ ॥” इति ।

तेजः-परासहनीयः पुण्यः—प्रतापः श्रमेवोपखारेण तद्वा-
न तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते इत्यादिषुत् आचर्य-
ते-पुरुषाऽऽयुषे तद यावद्वर्षे तेन युक्तः, तेन जगतांमाऽऽ-
दिनापद्मत्वीर्यव्य नास्तेति भावः, पुरुषाऽऽयुषे च तदानी-
न्तकाले प्राकृतजनानां पूर्वकाटिमद्भावेऽप्यस्य बुद्धिना-
प्रमाणं बोद्धव्यं, नन्देवम्यतावत् एषाऽऽयुषः सिद्धान्ते भ-

खनात्, एतेन भेदः पूर्वविशेषणादस्येति, अशुभिर-
निश्चिद्रम् अत एव वननिचितं-निर्भरं यत्नोद्वह्यं
तदिव नाराचवक्ष्यम् प्रसिद्धा वक्ष्यभनाराचं संह-
ननं यत्र तं तथाविधं दृढं धरन्तीत्येवंशीलः, भयो-मीनः
१ युगं-शकटाङ्कविशेषः २ भुङ्गारो-जलभाजनविशेषः ३
वर्द्धमानकं ४ भद्राऽऽसने ५ शङ्खो-दक्षिणाऽऽवर्तः ६ छत्रम्
प्रतीति ७ व्यज्जनं-पदैकदेशे पदसमुदायेणपचारार्हं व्याल-
व्यजनम् । अथवा-ते लुप्या (श्रीसिद्धं ४० ३ पा० २ सू०
१०८) इत्यनेन बालपदलोपः, चामरम् । आर्षेणाम् स्त्रीत्वं
तेन व्यजनीतिनिर्देशः ८ पनाका ९ चक्रं १० लाह्यलं ११
मुशले १२ रथः १३ स्वस्तिकम् १४ अक्षुशः १५ चन्द्रः
१६ आर्तिस्त्रा १७ अग्रयणः प्रतीतिः १८ यूपो-यज्ञस्तम्भः १९
सागरः-समुद्रः २० इन्द्रध्वज २१-युष्वी २२-पद्म २३-कु-
ङ्गरः २४ कण्ठाः, मिहाऽऽसने-सिंहाङ्कितं सत्त्वाऽऽसने २५
दण्ड २६-कूर्म २७-गिरिवार २८-तुर्गवर २९-मुकुट ३०-
कुण्डलानि ३१ व्यङ्ग्यानि, नन्दायसः-प्रतिगणं नवकोणकः
३२ स्थूलिक-धनुःकुन्तौ व्यङ्ग्यौ ३३-३४ गागरः श्लोप-
भिधानार्थविशेषः ३५ भवने-भवनपतिदेवाऽऽवासः विमाने-वि-
मानकदेवाऽऽवासः ३६ एतेषां द्रव्यः तत एतानि प्रश-
स्तानि-माहृत्यानि गुर्विमहानि-अतिशयेन विधिकानि या-
न्यनिकानि-आधिकसहस्रप्रमाणानि लक्ष्यानि तेष्विधा-वि-
स्ययकः प्रादुर्गम्यादेशभागा यस्य स तथा, अत्र पद-
व्ययकः प्रादुर्गम्यात्, न्यैकतामिव चक्रिणामप्यष्टाधिक-
सहस्रलक्षज्ञानि तस्मान्मन्त्रिज्ञानि । यदाह निशीथर्चणी-
पागयमनुश्राणं वत्सीसं लक्ष्मणानि, अद्भुतस्य बलदेववासुदे-
वारो, अद्भुतहस्तं चक्रवर्तिनित्थगारणं' ति । ऊर्ध्वं सर्वं
भूमिदग्धच्छतामहुगारणाभिव येषां तानि ऊर्ध्वमुखानि यानि
लोमानि तेषां जालं-समूहो यत्र स तथा, अत्रैव च शीघ्रत्वा-
ऽऽकारव्याकृद्देशिता, अन्यथाऽधोमुखैः शीघ्रत्वाऽऽका-
रायुद्धः स्यात्, मुकुमान्त्रिधानि-नवनीर्तापण्डाऽऽदिद्र-
व्याणि तानीव मुदुकानि आवर्तैः-चक्रसंस्थानविशेषः
प्रशस्तानि-महत्त्वानि दक्षिणाऽऽवर्तनीत्यर्थः यानि लोमानि
तेनिर्जितानि यः शीघ्रत्वा-महापुष्पाणां वत्सोऽन्तर्बर्त्तौ अभ्यु-
क्षाऽऽवयवः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारः, तेन छत्रम्-आच्छा-
दितं विपुलं वत्सो यस्य स तथा, देशे-काशलदेशाऽऽदी त-
त्र-तदैकदेशभूतविनीतानन्यथादीं छत्रिभक्तो-यथास्थानवि-
निश्चयावयवो यो दहस्तं धरन्तीत्येवंशीलः, तत्सत्कालावच्छे-
देन भरतसंज्ञेन भरतचक्रितोऽपरः सुन्दराङ्क इत्यर्थः । त-
त्सम्य-उद्भूतज्ञो रथेषु रथमयः-किरणास्तेष्वभिधानं-विका-
सितं यद्वरकमलं-प्रधानसरोजं हेमाशुजमित्यर्थः । तस्य वि-
बुधा-विकस्वगे यो गमो-मध्यभागस्तद्वह्नी-शरीरच्छवि-
रस्य स तथा, हयपोत्सने-पुस उत्सर्ग' इति धातोर्नाट
हयाऽपाने, तदैव काश इव कोशः सुसुप्तत्वात् तत्सत्त्वमः
प्रशस्तः पृथुत्वं-पृथुभावस्थान-चरमभागाऽपाने तत्र निरु-
पेक्षेणोः लेपहितपृथुपिकत्वात्, पद्म प्रतीतिम्, उत्पलं-कुष्ठं,
कुन्दं गान्धर्विकाः प्रतीताः, वरकम्पको-राजवम्पकः, नाग-
पुष्पं नागकेशकुरुते, सारङ्गानि-प्रधानलानि, अथवा-प-
दैकदेशे पदसमुदायप्रदण्डान् सारङ्गशब्देन सारङ्गमदः-क-
हन्ती, द्रव्ये कन एतेषां कुरुषो गन्धः-शरीरपरिमितो यस्य

स तथा, तद्विलक्षणदिप्रत्ययान् रूपसिद्धिः, पदत्रिशता
आधिकप्रशस्तैः पार्थिवगुणैर्भूकः (जै०)-ते च पार्थिवगुणाः-
'पार्थिव' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४३३ पृष्ठे पङ्क्तिः श्लोकैर्द-
क्षिताः ते च श्लोकाः पठसिद्धार्थाः, नवगमादाय-दक्षिण-
तेन दानशीलगुणगुणादस्य भेदः, यद्यप्येतेषांमेव मध्यवर्तिनः
केचन गुणाः सूत्रकृता साक्षात् पूर्वेष्वत्र उक्ता उत्तर-
सूत्रे च वक्ष्यन्ते, तथापि पदत्रिशसंख्यामेतन्नायमत्र ते
उक्ता इति न शेषः, उपजग्माच्च मानोन्मानाऽऽदिवृद्धि-
कृत्वमहवत्सलत्वाऽऽद्योऽपि उपातिरक्ता प्राप्ता इति,
अथवाच्छुद्धम्-अथगिदतमानपत्रं-छत्रं यस्य स तथा, ए-
तेन पितृपितामहकृमाऽऽगतराज्यमाकृतिं सूचितम्, अथवा
संयमकालादवांगं न केनापि बलीयसा रिपुणा तस्य प्र-
भुत्वमाच्छिन्नमिति, प्रकटं विशदावदातना वज्रप्रतीतिं
उभययोन्यौ-मातृपितृरूपे यस्य स तथा, अत एव
विशुद्धं-निष्कलं यथिजककुलं तदैव गगनं तत्र पूर्ण-
चन्द्रः-चन्द्र इव सोमया-सुदुस्वभावेन नयनमनसोर्निवृ-
त्तिकरः, शाह्वादि इत्यर्थः, उक्ताऽतिरक्ता प्राप्ताः सागरः
प्रस्तावात् जीवसमुद्राऽऽदिः स इव स्तमितः-स्थिरश्चिन्ता-
कलावर्जितो न पुनर्वैताऽऽवगच्छतिपुष्पकलावलोपेद इवा-
स्थिरस्वभाव इत्यर्थः, धनपतिरपि-कुबेर इव भोगस्य
समुदयः-नम्यगुदयसेन सह सद् विद्यमानं द्रव्यं यस्य
स भोगसमुदयसद्द्रव्यतस्य भावस्तथा तथा, भोगोप-
योगिभोगाङ्गसमुद्ग इत्यर्थः, समरे-संग्रामे अपराजितो
महामातः परमविजयगुणः व्यक्तम्, अमरपतेः समानं
सहशमर्थेनून्यत्वं रूपं यस्य स तथा, मनुजपतिः-नरप-
तिर्भरतचक्रवर्ती, उपत्यते इति तु प्राग्योजितमेव । अ-
थात्पन्नः सन् किं कुर्वन् इत्याह- (भरह्यादि) अनन्तरसूत्रे
एव दर्शितस्वरूपो भरतचक्रवर्ती भरतं भुङ्क्ते शास्तीति,
प्रतद्विशुद्धिर्नि व्यक्तम्, अत इदं भरतसंयम्यते, इति
निगमनमग्रे वक्ष्यते ।

अथ प्रस्तुतभरतस्य दिग्विजयाऽऽदिव्यव्यवतामाह-

त एव तस्मै भरहस्स रणशो अरणया कयाह आ-
उहवरसालाए दिव्वे चकरयणं समुपपिज्जत्था, त एव
सं आउहवरं भरस्स रणशो आउहवरसालाए दिव्वं
चकरयणं समुपपणं पासइ, पासिता हट्टुहट्टचित्तमा-
णदि ए नदि ए पीडमणे परमसोमणस्सिए हरिसवस-
विसप्पमाणहिअण जेणामेव दिव्वे चकरयणं तेषामेव
उवागच्छइ, उवागच्छिता निमचुतो आयाहिणपयाहिणं
केइ, केत्ता करयल ० जाव कट्ट चकरयणस्स पणामं केइ,
केत्ता आउहवरसालाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमिना
जेणामेव बाहिरिआ उवड्डाणसाला जेणामेव भरहं राया ते-
णामेव उवागच्छइ, उवागच्छिता करयल ० जाव जणं वि-
जएणं बद्धविइ, बद्धवेत्ता एवं वयासी-एवं सबु देवाणु-
पिअणं आउहवरसालाए दिव्वे चकरयणं समुपपणं, तं
एअणं देवाणुपिअणं पिअड्डाप पियं शिणेपमो पियं
मे भवउ । त एव सं भरहं राया तस्मै आउहवरिअस्स

अंति एयमदं सोबा शिसम्म हट्ट ० जाव सोमससिए विअसिअवरकमलगायणवयणे पयलिअवरकडगतुडिअके-
 उरमडडकुंडलहारविरायंतरहअवच्छे पालवपलवमाथो-
 लंतभूसखधरे ससंभमं तुरिअं चवलं शरिंदे सीहासणाओ
 अन्धुइह, अन्धुइहता पायपीढाओ पबोरह, पबोरहइचा
 पाउआओ ओमुअह ओमुअइचा एगसाडिअं उत्तरासंगं के-
 इ, केइचा अंजलिमउलिअगहत्थे चकरयणाभिमुहे सच-
 डुपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छइचा वामं जाणुं अंचेइ, अ-
 चेइचा दाहिणं जाणुं भरखितलंसि सिहइ करयल ० जाव
 अंजलिं कट्ट चकरयणस्स पणामं केइ, केइहता तस्स
 आउधपरिअस्स अहमालिअं मउडवज्जं ओमोअं दलइ,
 दलइचा विउलं जीविअरिहं पीइदाणं दलइ, दलइचा
 सकारेइ, सम्माणेइ, संमाणेइचा पडिविसज्जेइ, पडिविस-
 ज्जेइचा, सीहासखवरणं पुरत्थाभिमुहे सखिससणणे ।
 तए खं से भरेइ राया कांडुविअपुरिसं सदेविइचा एवं व-
 यासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! विशीयं रायहाणि
 सन्निभतरगाहिरिअं आसिअसंमज्जिअसित्तसुइगरन्थंनवी-
 हिअं मेचाइमंचकलिअं शाणाविहरागवसखउत्तिअभयप-
 ङागाइपडगमंडिअं लाउल्लेइअमहिअं गोसीसमरसरचंद-
 णकलसं चंदणपडसुकप ० जावगंपुडुआभिरामं सुगंध-
 वरगंधिअं गंधवडिभूअं करेइ, कारंवेइ, करंता कारंवेचा
 य एअमाणत्तिअं पचप्पिअह । तए खं ते कांडुविअपुरिसा
 भरेइणं रणया एवं वुत्ता हट्ट ० करयल ० जाव एवं सामि
 त्ति आणए विणएणं वयणं पडिसुणंति, पडिसुणिता
 भरहस्स अंतिआओ पडिणिकखमंति, पडिणिकखमिता
 विशीअं रायहाणि ० जाव करेता कारंवेचा य तमाणत्तिअं
 पचप्पिअंति । तए खं से भरेइ राया जेणेव मज्जखधरे
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता मज्जखधरं अणुपविसइ,
 अणुपविसिता समुत्तजालाकुलाभिरामे विचित्तमाणिरयण-
 कुट्टिमले रमणिज्जे यहाणमंडवंसि शाणागणिरयणमत्त-
 चित्तंसि यहाणपीडेसि सुइखिसणणे सुहोदएहि गंधादएहि
 पुण्फोदएहि सुदोदएहि अणुअे कल्लागपवरमज्जखवि-
 हीए मज्जिअं तत्थ कोउअएहि बहुविदिहिं कल्लागपवरम-
 ज्जखावसाणे पम्लसुकुलामगंधकामाहअलुहिअंगं सरममु-
 रहिगोसीसचंदणाणुलितगते अहयममहयदूसरयणसुमंनु-
 डे सुइमालावणखगिलेदणे आविद्धमणिसुवणणे कप्पिअ-
 हारउद्धहारतिसरिअपालवपलवमाणाडिसुत्तसुकयसंहि पि-
 खाद्धमोविज्जगअंमुलिउज्जगललिअगपललिअकयाभरणे शा-
 खाभणिकडगतुडिअभंमिअभूए अहिअसस्मिरीए कुंडल-
 उज्जोइआणणे मउडदित्तिभरए हागेत्थयसुकयवच्छे दा-

लंषपलवमाणसुकयपडउत्तरिज्जे मुदिआपिगलंगुलीए शा-
 खामणिकणगविलमहरिहखिउओअविअमिसिमिसितवि-
 रइअसुसिलिडुविसिडलुसंठिअपसत्थआविद्धवीरवलए, किं
 बहुणा ? , कप्पकखए चव अलंकिअविभूसिए शरिंदे
 सकोरं ० जाव चउचामरवालवीअंगे मंगलवयजयसहक-
 यालोए अण्णेगगासयायगदंडयायग ० जाव दूअसंविवालस-
 दि संपरिबुडे धवलमहामहेशिगए इव ० जाव ससि व्व पि-
 यदंसणे शरवई धूवपुण्फगंधमल्लहत्थगए मज्जखवराओ पडि
 णिकखमइ, पडिणिकखमिता जेणेव आउधगरमाला जेणेव
 चकरयणं तणांमेव पहांन्थ गमखाए । तए खं तस्स भर-
 हस्स रणयो बहव ईसरपभिअं अप्पेगइआ पउमहत्थग-
 या अप्पेगइया उपपलहत्थगया ० जाव अप्पेगइआ सयस-
 हस्सपचहत्थगया भरहं रायाणं पिडुओ पिडुओ अणुग-
 च्छंति । तए खं तस्स भरहस्स रणयो बहईओ—

“सुजा चिलाइ वामणि वडभीअं ववरी वउमिआआं ।
 जंणिअवन्हविअआं, ईमिसिअत्थारुकिणिआओ ॥ १ ॥
 लासिअलउत्तिअदमिली-सिंहलि तह आरवी पुलिंदी अ ।
 पकणि बहलि मुंरुंटी, मवरीओ पायसीओ अ ॥ २ ॥”
 अप्पेगइया बंदणकलमहत्थगयाओ चंगेरीपुण्फपडलह-
 त्थगयाओ भिंगाआदंमथालपातिसुपडुगवायकगरयण-
 कंडपुण्फचंगेरीमल्लवयणचुएगंधहत्थगयाओ वत्थआ-
 भरणलोमहत्थयचंगेरीपुण्फपडलहत्थगयाओ ० जाव लां-
 महत्थगयाओ अप्पेगइआओ मीहामहत्थगयाओ ज्ज-
 चामरहत्थगयाओ तेल्लममुगयहत्थगयाओ, “तन्ले कां-
 डुममुगे, पत्ते चेए अ तगरंमला य । इगिअलं
 हिंगुलए, मणोमिला सामवसमुगे ॥ १ ॥” अप्पे-
 गइआओ तालिअंतहत्थगयाओ अप्पेगइयाओ धू
 वकडुल्लुअहत्थगयाओ भरहं रायाणं पिडुओ पिडुओ अणु-
 गच्छंति । तए खं से भरेइ राया सन्विट्ठीए मन्वजुईए
 मन्वबलेणं सव्वसमुदयणं मन्वायणं सव्वविभूसाए स-
 व्वविभूईए मन्ववत्थपुण्फगंधमल्लालंकारविभूसाए सव्व-
 तुडिअसहमणिसाएणं महया इड्डीए ० जाव महया
 वरतुडिअजमगसमगपताइएणं संखपखवपडहंभरिअ-
 न्लगिखमुहिमुजमुईगदुट्टुहिनिग्गोसाइएणं जेणेव आ-
 उधगरमाला तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छिता
 आलोए चकरयणस्स पणामं केइ, करंता जेणेव च-
 करयणं तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता लोमहत्थयं
 परामुमइ, परामुसिता चकरयणं पमज्जइ, पमज्जिता
 दिव्वाए उदगधाराए अन्धुक्खइ, अन्धुक्खिता सरमे-
 णं गोमीयचंदणेणं अणुलिअ, अणुलिपिता अग्गेहि

बरेहि गंधेहि मन्नेहि अ अचिण्णह्, पुष्करहणं मल्ल-
गंधवणसुपुष्पवत्पारुहणं आभरणारुहणं करेह, करिता
अच्छेहि सपहेहि तेपहि रयमाएहि अछरसातंडुलेहि
चक्ररयणस्स पुराओ अट्टुडुमंगलए आलिहइ । तं जहा-
सोत्थिय सिरिवच्छ खंडिआवत बद्धमासग भदासस
मच्छ कलस दण्ण अट्टुमंगलए आलिहिता काऊणं
करेह, उवयारंति, किं ते !, पाडलमल्लिअचंपगअसोगपु-
प्पागचुअमंजरिखमालिअबकुलतिलगकणवीरकुंदकोजय-
कंरंठयपतदमखयवरसुरहिसुगंधगंधिअस्स कयगहगहिअ-
कयलपग्गविप्पमुक्कस्स दमदवणस्स कुमुमसिगरस्स
तत्थ चिंनं जाणुस्सेहप्पमाखिमिं ओहिनिगरं केना चं-
दप्पमवइवंकलिअविमलदंडं कंचखमणिरयमचिचिचं
कालागुरुपरकुंदकुरुत्तकध्वंगधुनभाणुविदं च धूमव-
ट्टि विणिम्मअंतं वेरुलिअमयं कहुच्छुअं एग्गेहेतु पय-
ने धूवं दहइ, दहिता मतडुपयाइं पच्चासकइ, पच्चास-
किता वामे जाणुं अंचइ, ० जाव पणामं करेह, केता
आउहवरमालाओ पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिता जे-
खव बहिरिआ उवडुखसाला जेखेव सीहासखे तेखेव
उवगच्छइ, उवगच्छिता सीहासखरगए पुरन्धामिमुहे
सएणसीअइ, सएणसिता अट्टारस सेणियेणसीओ स-
हावेइ, सहावेता एवं बयामी—खिप्पामेव मो देवा-
णुप्पिअ । उस्सुकं उक्करं उकिं अदिज्जं अमिज्जं
अमपप्वंसं अर्दडकोर्दिमं अवरिमं गणिआवरसाइ-
ज्जकलिअं अणेगतालायराणुचरियं अणुअअगुणं अमि-
लायमण्लदामं पमुअपक्कीलिअसपुरजणजाणयं विज-
यंवजइयं चक्ररयणस्स अट्टाहिअं महामहिमं करेह,
करेता ममेअमाण्णिअं खिप्पामेव पच्चप्पिसइ । तए शं
ताओ अट्टारस सेणियेणसीओ बरेहणं रखा एवं वु-
त्ताओ समालीओ इट्टाओ ० जाव विणएणं पडिसुणेंति,
पडिसुणेंता भरहस्स रयणो अंतिआओ पडिखिक्खमि-
ति, पडिखिक्खमिता उस्सुकं उक्करं ० जाव करंति अ,
कारवेति अ, केता कारवेता जेखेव बरेह राया तेखेव उ-
वागच्छति, उवागच्छिता ० जाव तमाखिअं पच्चप्पिसति ।
(मूत्र—४३)

(तए सुमित्थादि) ततो—मागडलिकप्रभासेरन्तरं त-
स्य—भरतस्य—राज अन्यथा कदाचित् मागडलिकत्वं भुजा-
नस्य वर्षसहस्रे गते इत्यर्थः, आयुधरुहालयां दिव्यं अ-
कारत्वं समुपपन्नं, तत्पुं से इत्यादि । ततः—चक्ररत्नो-
त्पत्तेरन्तरं स आयुधरुहिको, यो भरतेन राजा आयुषा-
पक्षः कृतोऽस्तीति गम्यम् । भरतस्य राज आयुधरुहा-
लयां दिव्यं अकारत्वं समुपपन्नं पश्यति, इट्टा च इट्टुडुहइ—

अत्यर्थं तुष्टं हृष्टं वा—अहो मया इदमपूर्वं हृष्टमात्रं विस्म-
तं तुष्टं—सुष्टं जातं यन्मयैव प्रथममिदमपूर्वं हृष्टं यन्मये-
वनेन स्वस्वामिं प्राप्तापानं कारयति इति सन्तोषमापन्नं
चित्तं यत्र तद् यथा भवति तथा आनन्दितः—प्रमोदं
प्राप्तः । यत्ना—हृष्टतुष्टः—अतोऽत्र तुष्टः, तथा चित्तं आ-
नन्दितः, प्रकारः प्राकृतत्वात् अलाक्षणिकः ततः कर्म-
धारयः, नन्दितो—मुखसोमताऽऽदिभावेः समुत्थिमुपागतः-
प्रीतिः—प्रीत्येन मनसि यस्य स तथा, अकारत्वं बहुमानप-
रायण इत्यर्थः । परमं सौमनस्यं—सौमनस्कत्वं जातमस्ये-
ति परमसौमनस्यतः । एतदेव व्यनक्ति—हृष्टवशेन विस्-
र्षेद्—उत्सङ्गं हृष्टं यस्य स तथा, प्रमोदप्रकृषप्रतिपादना-
र्थत्वाच्चातानं विशेषणानि पुनरुक्तया वुट्टानि, यतः 'वट्ठा ह-
वेति, 'वट्ठा हर्षमयाऽऽदिभि—राक्षसमनः स्तुवन् तथा नि-
न्दन् । यत् पदमसङ्गं ह्यात्, तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥१॥
यत्रैव तद्विषयं चक्रत्वं तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
त्रिकृत्यः—प्रीतिं वारान् आदासिणप्रदक्षिणं—दक्षिणहस्ता-
दारभ्य प्रदक्षिणं करोति, त्रिप्रदक्षिणयतीत्यर्थः । तथा
कृत्वा च (करतलं सि ।) अत्र यावत्पादौ 'करयलपि-
ग्गादिअं दसणं सिरसावचं मथए अंजलिं सि । ' अत्र
व्याख्या—करतलाभ्यां परिगृहीतः—अतस्तं दश करद्वय-
सम्बन्धितो नमः समुदितो यत्र तं शिरसि—प्रस्तके आ-
वर्तः—आवर्तं प्रादाक्षिण्येन परिभ्रमणं यच्च तं शिरसाऽ-
ग्राममित्यर्थः । प्रस्तके अंजलिं—मुकुलितकमलाऽऽकारकह-
यरूपं कृत्वा चक्ररत्नस्य प्रणामं करोति, कृत्वा च आयु-
धरुहालयाः प्रतिनिष्कामति—निर्वाति, प्रतिनिष्काम्य च
यत्रैव 'बाहिरिक्'—आभ्यन्तरिकापस्येता बाह्या उपस्थानशा-
ला—आस्थानमण्डपो, यत्रैव च भरतो राजा तत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च ' करतलं ० जाव ' सि पूर्ववत् । अने-
परानभिभवनीयत्वरूपेण विजयेन—परेषामसहमानामाभि-
भावकत्वरूपेण वक्ष्यति—जयविजयाभ्यां त्वं वक्ष्यस्वैत्या-
शिषं प्रयुक्ते, वक्ष्यित्वा वैषम्यवादी । किं तदित्याह— एवं
ल्लु ' इत्यादि, इत्यमेव यदुच्यते मया, न च विपर्ययाऽऽ-
दिना यदन्यथा भवति, यदेवानुमियाणं—राजापादानाम्
आयुधरुहालयां दिव्यं अकारत्वं समुपपन्नं तदेव तत्,
समिति प्राचक्षत्, देवानुमियाणां प्रियायोनौ—प्रीत्यर्थं भियम्—
इष्टं निवेद्यामः ' एतत् ' प्रियानिवेदनं प्रियं (भे) भवतां
भवतु, ततो अतः किं चक्रे इत्याह— ' तते शं ' इत्यादि,
ततः स भरतो राजा तस्याऽऽयुधरुहिकस्य समीपे परमप्रे-
भुत्वा—आकर्ण्य कलाभ्यां निशम्य—अचक्ष्य हृष्टेन तुष्टो
यावत्सौमनस्यतः प्राचक्षत् प्रमोदाऽन्तिरेकाष्टे ये भ्राता भ-
रतस्य संवृत्तास्तान् विशेषणद्वारेणाऽह—विकसितकमलच-
यनवद्वे वक्ष्य स तथा, प्रचलितानि—चक्ररत्नापसिधय-
जनितसम्प्रभातिरेकात् कम्पितानि वरकटके प्रधानवलये
तृटिके—बाहुरङ्गको केयूरे—बाहोरेव भूषणविशेषो मुकुटं
कुण्डले च यस्य स तथा, सिंहवलोकनन्यायेन प्रचलि-
तशब्दो प्राहः, तेन प्रचलितद्वारेण विराजइ रतिदं च वक्षो
यस्य स तथा, प्रचलत् पञ्चवक्ष्य कर्मधारयः । प्रत्यमना-
नः सम्प्रभावेव प्रत्यक्षो—कुलवर्गं वक्ष्य स तथा, धोलद-
दोलाचमनं यूपणम् उल्लासिष्वा ध्वनिः च स तथा, ततः

पदव्युत्पत्त्य कर्मधारयः । अत्र पदविपर्यया आश्रित्वात् । सप्त-
मश्रम—साद्वरं त्वरितं—मानसौसुक्ष्मं यथा स्यात्तथा चपलं
कायौसुक्ष्मं यथा स्यात्तथा नेत्रेन्द्रो—परतः सिंहाऽऽसत्ता-
द्वयुक्तिद्वयितं, अम्युत्थाय च पादप्रीडात्—पदाऽऽसत्तात् प्रत्य-
वरोहति—अवतरति प्रत्यवरोह—अवतीर्थं यथाऽऽसत्तात्—पादशा-
ले अग्रमुज्ज्वलितं भस्वतिशयात्, अग्रमुज्ज्व च एकः शब्दो
यत्र स तथा, तौज्ज्वलहास एकप्रत्ययः । अस्मद्वशात् शब्दो
इत्थं, अस्मद्वशात् सुमगसगसो—चक्षति तर्पितयस्वतर्पितय-
स्वविशेष्यत्वं कारितं, कृत्वा च अञ्जलिं यामुक्लितं—कु-
दमलाकारी कृतावग्रहस्तौ—हस्ताप्रभागी येन स तथा, चक-
रत्तन्मिमुक्षुः सप्त वा अष्टौ वा पदानि, अनुपसर्गस्य स-
ञ्चिधियाचक्रवर्त्यावगच्छति—आसन्नो भवति, दृष्टशान्ति-
व्यपश्रयोः सञ्चिधौ, यथा—“अनुदित युगचरिवरे चिरं कतानि ।”
इति, पदानां सहस्र्याविकल्पदर्शनेन तदाद्युपायव्यवहारस्य
लोकं दृष्टयमानत्वात्, अनुगम्य च वामं जानुम् आकुञ्च-
यति—ऊर्ध्वं करोतीत्यर्थः, दक्षिणं जानुं धरागतं निरुद्ध-
निधेयं ‘कतलं’ त्याद्वि विशेषणज्ञानं प्रापन्, अञ्जलिं
कृत्वा चक्ररत्नस्य प्रथमं कोणं, कृत्वा च तन्मयाऽयुधधु-
हिकस्य ‘यथामालितं’ यथाधारितं यथापारिद्वान्तमित्यर्थः,
इदं च विशेषणं दानशालिनशयादितं निर्विलम्बेन दयामि-
ति व्यापनार्थम् । यादव—

“सव्यपाणिगतमध्यपसव्य-प्रापखावाधि न देयविलम्बः ।
न धरुषत्वनियमः किल लब्ध्या-स्नातिलम्बनविधौ न विवेकः १।
अविलम्बितदानगुणात्, समुज्ज्वल मानवे यशो लभते ।
प्रथमं प्रकाशदाना-द्विशदः पतोऽपरः कृष्णः ॥ २ ॥”

अबमुख्यते-पारधीयते यः सोऽवमोचकः-आभरणं, मुकु-
टञ्च-मुकुटमन्तरंगस्यार्थः, अत्र 'उता'स्यकुलाऽऽर्जिपु-
(श्रीसिद्धोऽन्तोऽपा० १ सू० १०७) इत्युक्तारण्याकारः, तस्य
राजचिह्नाऽहोरात्राव्यापारस्यार्थः, न कापयथाऽऽज्ञानं न-
द्वार्ताति, एतन्नाम्यमनुप्यासां मौलिविषयस्य राजचिह्न-
त्वमभ्युपगच्छन्त्यं यं केचन जितसुहृदाऽऽद्यभिप्रायमभिधीं मौ-
लिविषयमपाकुर्वन्ति ते अशुभप्रशंसायैदशकुलनिर्मातृभ्यो
पगच्छन्ता आमोक्षावित्यनुपगच्छन्तफलं दुःखेना मुक्ता
इति बोध्यं, दत्त्वा चान्यन् किं करंतीत्याह-विपुलं
जीवितार्थम्-आजीविकायावयं प्रीतिदानं दद्याति, सत्कार-
यानि दत्त्वाऽऽज्ञानं सम्मानयति वचनवद्भगवते, सकृत्स-
न्मान्यं च प्रतिविसृजयति-स्वस्थानगमनोत्तं प्रापयति,
प्रतिविसृज्य च सिंहाऽऽसनवर्गगतः पूर्वाभिमुखः साक्षरपणा-
उपविष्ट इति । अथ भगवता युक्तवताम् तदाह- तपः ॥
इत्यादि, निगदन्ति, किमर्थंतीतिव्याह- (निपायमि ति) ।
क्षिप्रमेव भो देवागुम्रिष ! विनीतां राजानीं मन्त्राभ्यन्तरं
नगरविशेषेणैव शार्दिनका-नगरार्थमिदं यत् तच्च ता-
स्यविशेषेणैव, आनिका ईशसिक्ता गन्धोदकच्छुद्धकानात्
समाजिता-काशवरोधनात् सिक्ता जलनात् एव शब्दिका
संयुष्टा-विषमभूमिजनाद् रथ्या-राजमार्गांन्तरवीथी च
अवाप्तरमार्गां यथैषा सा तथा इदं च विशेषं धेयान्या
विचित्राणि च । समुद्रपन्थानिनिर्भक्ताश्चिकरध्यान्तरवी-
थिकानिर्व्येह इयं समुद्राऽऽश्नन्तलोपायानिनिर्भक्तकाम्यस्य
मन्त्रा-मालकाः प्रकल्पद्वन्द्वमगोपयन्निमित्तम् आनिस्रजः

तपान्मयुपरि ये तेः कलिता नानाविधो रागो रज्जनं यं
तेषां कौमुन्ममास्त्रिष्टाऽऽदिक्पाणिं वसतानि—यस्मात्पि य-
यु तादृशा ये ऊच्येकृता उच्यता च्छजा—सिंहगच्छाऽऽदि-
रूपकोपलक्षिता दृष्टपट्टरूपाः पताकास्तदित्तरूपा आनि-
पताकाः—तदुपायैरन्तर्स्थाभिर्भिगडताम्, अत्र च लाउ-
श्लायः इत्यादिको गंधवाद्भूत्रं इत्यन्तो विनीतास-
मारचनवर्णकः प्राणोपायोग्येदवयवनवर्णकं व्याख्यत इति
न व्याख्यायते, ईदृशाधिरोपणविशिष्टौ कुरुत स्वयं कारयन्
तः कृत्वा कारयित्वा च पताकाभिर्मन्त्र—आभौ प्रत्यर्पयन्त
तत्तस्य किं कुरुन्तीत्याह—तए गं इत्यादि ततो भग्नाऽऽ-
ह्नाऽन्तरं कौटुम्बिका—अधिकारिणः पुत्राः भर्तवः राजा
एवमुक्ताः सन्तो यथाः कतलेपागम्य यावत्पद्मार्थं वृन्तं,
एवं स्वामिन् । यथाऽऽद्यऽप्यपदा आदिराशान्ति तथैवयं,
इति कृत्वा इति प्रत्यचननयति, आश्राया—स्यामिश्रा-
सनस्योक्तलक्षणं नियमेन, अत्र च आराण विमाण्ये इति
एकदशप्रहानं पूर्णोऽऽप्यपमानापकां च, अश्रेणाशौ
गृह्यतः इति (यत्नं पांडित्यमपेक्षितं) दत्तं प्रतिप्रयव-
न्ति अश्रौक्यवर्णिते, तत्तस्य किं कुरुन्तीत्याह—पांडे
सुगुप्ता इत्यादि, प्रतिशक्त्य तस्यान्तिकान् प्रतिर्नाका-
मन्ति, प्रतिनिधयश्च विनीतो राजधानी, यावत्पतान-
नरुद्रासकलविशेषणविशिष्टो कृत्वा कारयित्वा च मामा-
ह्नाभिं भगव्यं प्रत्यर्पयन्ति । अथ भर्तवः किं चक्रे ? इ-
त्याह—तए गं स भर्तवः इत्यादि इत्यादि । ततः स भर्तवो-
रगता यैव मज्जनवर्गे तत्रैव पाण्ड्यन्त, उपागम्य च
मज्जनगृहम् अनुप्रविशन्त, उपाविशय च समुत्क्रमेण मुक्ताफल-
युक्तं जालं वासिनां यथाऽऽपुनोऽन्याप्राप्तमभ्यासं यत्न-
स्मिन्, अत्र चित्रमार्गान्मयवृद्धिपतलं यजभूमिका यत्र
स तथा तस्मिन्, अत एव समभूमिकयातु रमणीयं क्वा-
नगदप्यं, नानाप्रकाराणां रमणीं रतानां च भङ्गयोऽय-
धीचिद्वयं रचनास्नाभिर्निर्वाहः स्नातपीठ-स्नातवयोऽय-
आसेन सुस्थं विभागाः—उपाविष्टस्य शुभादौ—नीयोदकः
सुभादौकैव—नारुणोर्नीतिशौनैरित्यर्थः । गन्धादौ—चन्द-
नाऽऽदिरसमिश्रैः पुष्पादौ—कुसुमावासितं, शुभादौक्यं
स्वाभाविकैर्नीयोऽयत्नलार्थैरित्यर्थः । (मांजण लि)
उत्तरमुत्तरधरेण सह सम्पश्यः, ततः कालं ततस्ताप-
ज (ह) ननाऽऽदिगुणार्थं मज्जनमुत्क्रम, अथारिष्टविनाश-
माह—पुनः कल्याणकारिप्रवामः ततस्तस्य—चिरद्वप्रहपीडानं
—वृत्त्यर्थकविहोतोपध्यादस्मानस्य विशिष्टा दुष्मर्तज्ञं शु-
दा, इत्यस्य शुद्धयर्थक्येन स्नातयत्कवामार्गजितः—स्न-
तिनाऽन्तःपुरकुम्भाभिरिति गर्भं, कर्मजित इत्याह—ततः
स्नानावासनं कौतुकानां रक्ताऽऽदीनां शौचं यथा—कौतूहलज-
कस्येवमवासन्यक्तयोर्गार्थं दर्शयमानेः कौतुकान्ते—भा-
गवद्व्याऽऽदिकृत्तलेसुविधिषु—अनेकप्रकारैः, अथ करणे तृ-
तीयं । अथ स्नानोत्तरादौक्यं—कक्षाणं इत्यादि ।
कल्याणकप्रवर्गमज्जनवासनं स्नानानन्तरमित्यर्थः । पद्मज-
या—पद्मवत्या अत एव कुसुमाद्यां गन्धधाराया कया-
या—पीतवत्या शास्त्रिकान्तोयवस्तुना रक्ता कारयित्वा त-
या कपाकरूपाया शास्त्रिकेत्यर्थः । कर्षितं—निर्लेपतामापादि-
तम् अङ्कयस्य स तथा, सरस्वसुभिर्गोशिवंमन्द्यामुल्लिखन्

त्रः, अहतं—मलसूचिकाऽऽविमिरनुपदृतं प्रत्यग्रमित्यर्थः, सुप्र-
 षाहं—बहुसूत्र्यं यद् वृत्त्यर्थं—प्रधानवस्त्रं तत्सुसंयुतं—सुपु-
 परिहितं येन स तथा, अनेनाऽऽदौ वस्त्रालङ्कार उक्तः, अत्र
 च वस्त्रस्य पूर्वं योजनीयं, चन्दनसूत्रं पञ्चादृ, कमप्राधा-
 न्याद् व्याख्यानस्य, न हि स्नानोत्थं यच्च चन्दनं च-
 पुर्विलिप्पनीति विधिप्रकम्, शुचिनी—पवित्रे मालावलीकवि-
 लेपने पुष्पप्रगल्भरङ्गकारिकुङ्कुमाऽऽदिविलेपने यस्य स तथा
 अनेन पुष्पालङ्कारग्राह, अक्षतनसूत्रे वपुःसौगन्ध्यायै-
 य विलेपनमभिहितम्, अत्र तु वपुर्मण्डनायति विशेषः, आ-
 विद्वानि—परिहितानि मणिसुवर्णानि येन स तथा, एते-
 नास्य रजतरीरिमायाऽऽघटलङ्कारनिषेधः सूचितः, मणिस्वर्णा-
 लङ्काराणोव विशेषण ग्राह—कल्पितो—यथास्थानं विन्यस्तो
 हारः—अष्टादशसरिकोऽष्टदशरो-नवसरिकश्चिस्सरिकं च प्र-
 तीतिं येन स तथा प्रलम्बमानः प्रलम्बो—भुज्ज्वलं यस्य स
 तथा, सूत्रं च पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, कटिपुत्रण-क-
 ट्याभरणेन सुपुट कृता शोभा यस्य स तथा, अत्रपदत्र-
 यस्य कर्मधारयः । अथवा—कल्पितहारऽऽदिविः सुकृता शो-
 भा यस्य स तथा, पिनद्वानि—वद्वानि प्रवेद्यकाणि—कण्डाऽऽ-
 भरणानि अङ्गुलीयकानि—अङ्गुल्याभरणानि येन स तथा,
 अनेनाऽऽभरणालङ्कार उक्तः, तथा ललिते—सुकुमालेङ्गके
 मुखाऽऽदौ ललितानि—शोभायानि कचानां—केशानाम् आभर-
 णानि—पुष्पाऽऽदौनि यस्य स तथा अनेन केशालङ्कार उक्तः ।
 अथ सिंहावलोकनन्यायेन पुनरप्याभरणालङ्कारं वर्णयथा-
 ह—नानामणिकं कटकुट्टिकं—दस्तवाह्यभरणविशेषैर्बहुत्वा-
 न् लम्बितापिच स्तम्भितौ भुजां यस्य स तथा, अधिक-
 कसधश्च इति स्पष्टं, कुण्डलाभ्यामुद्योतितम् आननं सु-
 चं यस्य स तथा, मुकुटदीर्घशिरस्कः स्पष्टं, हरिश्चावस्त्र-
 नम्—आच्छादितं तेनैव हेतुना प्रेक्षकजनानां सुकुरतरनिकं
 यज्ञो यस्य स तथा, प्रलम्बन—दीर्घेण प्रलम्बमानेन—दो-
 लायमानेन सुकृतेन—सुपुटं निर्मितेन पटेन—वस्त्रेन उत्तरीयम्
 उत्तराऽऽसक्तं यस्य स तथा, प्राकृतत्वात् पूर्वपदस्य-
 दीर्घत्वं, मुद्रिकाभिः—साक्षराङ्गुलीयकैः पिङ्गला अङ्गुल्यो
 यस्य स तथा, बहुमीहिलक्षणः कप्रत्ययः, नानामणि-
 मये विमलं महावै—बहुसूत्र्यं निपुणेन शिल्पिना 'ओष्ठ-
 विञ्च सि' । परिकर्मितं 'मिसिसंसंत्ति' दीर्घमानं वि-
 रचितं निर्मितं सुसूत्रं—सुसूत्रं विविधमुद्रा अभ्यर्थ्यो
 विशेषवत् लष्टं—मनोहरं संस्थितं स्थानं यस्य तत्, प-
 ञ्चादृ पूर्वपदैः कर्मधारयः, एवंविधं प्रशस्तम् आविर्जं—
 परिष्कृतं मीरवलयं येन स तथा, अन्धोऽपि यः (दि)
 कश्चिद्दीर्घतन्धारी तदाऽस्ती मां विजित्य मोक्षवत्येतद्वल-
 यमिति स्पष्टं यम् (यत्) परिदृष्ट्याति तद्वीरवलयमिति
 इत्युच्यते, किं बहुना वक्षितेनेति शेषः, 'कण्ठकण-
 थव सि' अत्र खेवशब्द इत्यर्थः, तेन कल्पयुक्तक इवाल-
 कृतो विभूषितश्च, तत्रालङ्कृतो दलाऽऽदिविभूषिभूषितः क-
 लपुष्पाऽऽदिविभिः कल्पयुक्तो राजा तु मुकुटाऽऽदिविरलङ्कृतो
 विभूषितस्तु वस्त्राऽऽदिविभिरिति, नरेन्द्रः 'सकोरं ० जाव-
 सि' अत्र यावत्करणत्वं 'सकोरं दमज्जवामेसं' कुचेण धरि-
 उज्जामेण' इति ग्राह्यम्, तत्र सकोरद्वयमिति—कोरपटाभि-
 धानकुपुस्तकवर्ति, कोरद्वयपुष्पाणि हि प्रीतवर्णानि

मालान्ते शोभायै दीयन्ते, मालार्ये दिनानि माह्वानि—
 पुष्पाणीत्यर्थः, तेषां दामानि—माला यत्र तत्तथा, एवंविधेन
 क्षेत्रेण प्रियमाणेन शिरसि, विराजमान इति गम्यं, चतु-
 र्णाम्—अग्रतः पृष्ठतः पार्श्वयोश्च वीज्यमानवाच्यतुःसे-
 न्याह्वानां वामपार्शां बालैर्बहिर्जितमङ्गं यस्यति, मङ्गलभू-
 तौ जयशब्दो जनेन कृत आलोकं—दर्शने यस्य स तथा,
 अनेन गणनायका—मन्त्राऽऽदिगणमुक्याः दण्डनायकाः—तन्त्र-
 पालाः । यावत्पदात् 'ईसरतलवरमादेयिश्चक्राङ्गविभ्रमंति-
 महाभक्तिगणगदोवारिश्चअमच्वचेडपीडमहृणगरिगमसेति-
 सेणावरसत्यवाह' इति द्रष्टव्यम् । अत्र व्याख्या—तत्र रा-
 जानो—मारङ्गलिकाः, ईश्वराः—युवराजानो मतान्तरेण अणि-
 माऽऽदौभ्यर्वयुक्ताः, तलवराः—परितुष्टुपदतपृष्ठवन्धविभूषि-
 ता राजस्थानीयकाः, माडम्बिकाः—क्षिप्रमङ्गलाभिषाः, कोट्ट-
 म्बिकाः—कतिपयकुटुम्बप्रभयोऽपलगाकाः मन्त्रिणः—प्रतीताः—
 महामन्त्रिणो—मन्त्रिप्रगल्भप्रधानाः, गणका—गणितज्ञा मा-
 ण्डागारिका वा, दीवारिकाः—प्रतीहारः, अमात्या—राज्या-
 धिपत्यकाः, वेडाः—पादमूलिका दासा वा, पीठमहर्—आ-
 स्थाने आसपाससंवेष्टकाः वयस्या इत्यर्थः । वेश्याऽऽचार्या
 वा । नगरं—तान्स्थानात्तद्व्यपदेशेन नगरनिवासिप्रकृतयः, निग-
 माः—कारणिका वणिजो वा अर्थिनः—धीदेवताऽऽध्यासितसौव-
 र्ण्यपट्टभूषितोत्तमाङ्गाः । अथवा—नगराणां निगमानां च—वणि-
 गुवासानां धेष्टिनो—महत्तराः सेनापतयः—चतुरङ्गसैन्यनाय-
 काः, सार्यवाहाः—सार्यनायकाः, दूता अन्येषां राज्यं
 गत्वा राजाऽऽशनिवेदकाः, सन्धिपाला—राज्यसन्धिप्रक्षकाः ।
 एषां द्वन्द्वस्तत्सैः, अत्र तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः,
 सार्द्धं सङ्गं न केवलं तत्सहितसमेव, अपि तु—तैः समिति-
 समन्नात् परिकृतः—परिकरित इति, नरपतिर्मज्जनपट्टात्
 प्रतिनिष्कामतीति सम्प्रथमः, किम्भूतः ?—प्रियदर्शने, क इव ?
 धवलमहामेघः—शरमेघस्तस्माद्विर्गत इव, अत्र यावत्पदा-
 त्, 'महृणविपत्तिरक्षिततारागणान् मरुते' इति संग्रहः
 तेन शशिपदाप्रस्य इदंशब्दो प्रहृणेत्येतिविशेषणेन पोत्यन्,
 ततोऽयमर्थः सम्पन्न उपमानिर्वाहाय—यथा चन्द्रः शरद्व-
 षटलनिर्गत इव प्रहृणशानां दीर्घमानश्चक्षाणां—शोभमान-
 क्षत्राणां तारागणस्य च मध्ये वर्तमान इव प्रियदर्शने-
 भवति तथा भरताऽपि सुधाधवलाम्भोजनपट्टाभिरुज्जोत्ते-
 कगणनायकाऽऽदिपरिवारमध्ये वर्तमानः प्रियदर्शनेऽभवत्,
 पुनः किदृशो नृपतिः प्रतिनिष्कामतीत्याह—पूषपुष्पगन्धमा-
 ल्यानि पूजोपकरणानि हस्तगतानि यस्य स तथा तत्र पू-
 षो दशाङ्गऽऽदिः पुष्पाणि—प्रकीर्णककुटुमानि, गन्धा—वासाः,
 माल्यानि—मण्यनपुष्पाणि । प्रतिनिष्काम्य च किं कृतवा-
 नित्याह—(जेण्व इत्यादि) यत्रैवाऽऽमुचपृष्ठशाला यत्रैव च
 चक्रत्वं तत्रैव प्रधानतया गमनाया—गन्तुं प्रावर्त्तत इत्य-
 र्थः । अथ भरतगमनानन्तरं यथा तदनुचराश्चक्रुस्तथाऽऽ-
 ह—(तथ सो इत्यादि) ततो—भरताऽऽगमनादनु तस्य—भरत-
 स्य राज्ञो बहव ईश्वरप्रभृतयः—यावत्पदसकप्राज्ञासलवाम-
 भृतयः पूर्ववत्, अपिर्वाहार्थं, एके केचन पञ्चहस्तगताः, ए-
 के केचन उत्पलहस्तगताः, एवं सर्वेतराः विद्यापानि
 वाच्यानि, यावत्पदात्—'अप्येगइआ कुमुअद्वयगया अप्ये-
 गइया नलियहृथगया अप्येगइया सांगंविअद्वयगया अप्ये-

गदया दुर्गदयिहन्धगया अण्येगदया सहस्मपत्तहन्धगया
 इति संप्रहः । अत्र व्याख्या प्राग्वन्, नवरं भरतं राजानं
 पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, पृष्ठे पृष्ठे परिपात्रा चालन्त्यर्थः ।
 सर्वेषामपि सामन्तानामेकैव वैनीयकी गतिरिति कथापनार्थं
 वीर्यायां द्विवचनं, न केवलं सामन्तयुवा एव भरतमुज-
 ज्मुः, किन्तु-किङ्करीजनोऽपीत्याह—(त ए लं) इत्यादि । त-
 तः सामन्तयुवानुगमनानन्तरं तस्य भरतस्य राज्ञः सम्ब-
 न्धिन्यो बह्व्यो दास्यो भरतं राजानं पृष्ठतोऽनुगच्छन्तीति
 सम्बन्धः । कास्ता इत्याह—कुञ्जाः—कुञ्जिका वक्रजम्बा इत्य-
 र्थः, चिलात्थाः—चिलान्तदेशोत्पन्नाः, बामनिका—अत्यन्तहृन्ध-
 हा, हृन्धोऽतद्वद्वकोष्ठा या, वक्रमिका—महद्वकोष्ठा वक्राधः-
 काया वा इत्यर्थः । बह्व्यो बह्वदेशोत्पन्नाः, बहुशिकाः—बहु-
 शदेशजाः, जोनिक्यो—जोनकनामकदेशजाः, पल्लविकाः—पल्लव-
 देशजाः । ईसिनिका भारकनिका, लासिक्यो—लासकदेशजाः,
 लकुमिक्यो लकुशदेशजाः, द्राविण्यो द्रविडदेशजाः । मि-
 हल्यः—मिहलदेशजाः, आरव्यः—आरवदेशजाः, पुलि-
 न्द्राः—पुलिनद्रदेशजाः, पक्षगव्यः—पक्षगदेशजाः, बहल्यो-
 बहलिदेशजाः, मुरगव्यो—मुरगदेशजाः, शबरीः—शब-
 रदेशजाः, पारसीकाः—पारसदेशजाः । अत्र चिलात्यादयोऽष्टा-
 दश पूर्वोक्तान्या तत्तद्देशाद्भवन्त्येव तत्तत्सामिका इत्याः,
 कुञ्जाऽऽद्यस्तु निम्नो विशेषणभूताः अथ यथाप्रकारेणोप-
 करणत आनुययुस्तथा वाऽऽह—अर्थ्यका चन्दनकलाश
 मङ्गल्यघटा हस्तगता यामां तास्तथा, एवं भृङ्गाराऽऽदिह-
 स्तगता अपि वाच्याः, तद्व्याख्यानं तु प्रावन्, नवरं पु-
 ष्यबर्हतीत आरभ्य माताऽऽदिपदविशेषितास्तन्मङ्गल्यार्थं ज्ञात-
 व्याः । लोमहस्तकचङ्करी तु साक्षादुपात्ताऽस्ति, आरयन्ता
 लावयार्थेकयेव सूत्रे साक्षात्तः, आरयन्तग्रहणं मय-
 ग्रहणस्य स्वयमेव लभ्यमानयान्, एवं पुष्पपटलहस्तगता
 मात्याऽऽदिपटलहस्तगताश्च वाच्याः, अर्थ्यकाः सिंहाऽऽ-
 स्नहस्तगताः, अर्थ्यिकाः लुचवामग्रहस्तगताः, तथा अ-
 र्थ्यिकाः तैलसमुद्राः—तैलभाजनवर्षायाम्तद्वस्तगताः । एवं
 कोष्ठसमुद्रहस्तगता यावत्सर्वेषामसमुद्रहस्तगताः । अत्र
 समुद्रहस्तग्रहमाह—तेज कोटुसमुद्रं इति सूत्रोक्ताः, एत-
 त्पश्च तु राजप्रभतीयपुत्तिताऽऽगन्त्यः, अर्थ्यकालालव-
 त्तहस्तगताः—व्यञ्जनपाणयः, अर्थ्यिका धूपकड्डुकहस्त-
 गता इति । अथ यथा समुद्रया भरत आद्युधशालाग्रं
 प्राप तामाह—(त ए लं इत्यादि,) ततः स भरतो
 राजा यथैवाऽऽद्युधशाला तत्रोपागच्छन्तीति सम्बन्धः,
 किंभूत इत्याह—सर्वेभ्यः—समस्तया आभार्याऽऽदिपुण्या
 लक्ष्म्या युक्त इति मयम् । एवमन्यागपि पदानि
 योजनीयानि, नवरं युतिः—मेलः परस्परमुचितपदार्थानां त-
 था बलेन—सङ्गेन समुद्घेन—परिप्रायाऽऽदिसमुद्घेन, आद-
 रेण प्रयत्नेन आद्युधरत्नमङ्गल्युधवहमानेन, विभूयया—उच्चि-
 तनेपध्याऽऽदिशोभया विभूत्या—विष्कम्भेन परविधिधानां-
 उल्लेखे विभूयां व्यक्त्याऽऽह—सत्यपुणः, इत्यादि, अत्र
 पुण्याऽऽदिपदानि प्रावन्, नवरं अङ्गारा—मुकुटाऽऽदिरे-
 तद्वया सर्वेषां वुटितानां—तूष्णीं यः शब्दो—ध्वनिर्यथ स

सङ्गतो निनादः—प्रतिध्वनिस्तेन, अत्र शब्दसन्निधानयोः स-
 माहारद्वन्द्वः । अथ “ सर्वमेतन् भाजनर्थं वृत्तं पीतम् ”
 इति लोकोक्तिः प्रसिद्धाया सर्वशब्देनाल्लगीयापि निर्दिष्ट
 भवेतामत्र न तथा विभूतिवर्णिता भवतीत्याशङ्कमानं प्र-
 त्याह—“ महाया इष्टीए ” इत्यादि । योजना तु प्राग्वदेव, या-
 यनुशब्दान् महायुत्यादिपरिग्रहः । महता—बृहता वरवुटि-
 तानां—निःस्वभाऽऽदीनां तूर्याणां यमकसमकं—युगपदप्रधादि-
 तं भावे क्लृप्त्ययविधानात् प्रधादन् ध्वनितमित्यस्तेन, श-
 ङ्खः—प्रतीतिः, पाणवो—भागडपटहा लघुपटहा इत्येव, पटह-
 स्तेनद्विपरीतः भेरी—ढका ऋग्वी—चतुरङ्गलनाभिः कण्ट-
 सदृशी वलयाऽऽकारा, मरुमुण्यो—काहला, मुरजा—महा-
 महलः, मुद्रङ्गो—लघुमहलः, दुन्दुभिः—देववायम्, एषां नि-
 शोपनादितेन, तत्र निषोषा—महाध्वनितोदितं च प्रतिरव्य-
 क्यद्वयादिकवचने, पूर्वोपशेषे त्र्यसामान्याविषयमिदं तु-
 तद्व्याख्यानमवकाशमित्यनयोदः । आनुययुधशालाप्रत्यनन्तरं
 विधिमाह—उपागच्छिता इत्यादि, तत्रोपागत्य आलो-
 कः दर्शनमात्र एव चक्रगन्त्य प्रणामं करानि, तत्रियेगयु-
 धवरस्य प्रत्यलं देवतायेन सङ्कल्पनात्, यथैव चक्रगन्त्य
 तत्रोपागच्छन्ति, लोमहस्तकं—प्रमार्जनको एगमुशानि—ह-
 स्तेन स्पृशन्ति, मुद्रातीत्यर्थः, परामुद्रय च चक्रगन्त्य प्रमो-
 जयति, यथापि न तादृश स्ते रजःसम्भवस्तथापि भङ्ग-
 जन्त्य विनयप्रक्रियाप्राप्तार्थमयमप्यन्यासः—प्रमार्ज्यं च दि-
 व्ययौदकधारया अश्रुत्तति—गिञ्जतिः स्नयन्तीत्यर्थः । अ-
 ध्युज्य च सर्गमेत शोशार्चनवन्दनानुलिम्पति, अनुलिम्प्य
 च अग्रेः—अपार्थिभुङ्गार्चनवन्दनैर्गन्धमाल्यैश्चाचर्यति । एतदेव
 व्यक्त्या दर्शयति—पुण्याऽऽरापणं मात्याऽऽरापणं वर्णाऽऽ-
 रापणं वर्णाऽऽरापणं वस्त्राऽऽरापणं आभरणाऽऽरापणं क-
 रानि कृत्वा च अर्च्यैः—अमलैः, यज्जैः—अग्निप्रतीकैः—भूतैः
 रजतमयैस्त एव अर्च्यै रमो येषां त अर्च्युक्ताः, प्रत्या-
 सन्नयस्तुप्रतिविम्ब्याऽऽधारभूता इवातिनिर्मला इति भावः
 एतादृशीस्तदुल्लेखः—अत्र पूर्वपदस्य दीर्घागन्ताः प्राकृतयान्,
 स्थानिकाऽऽदयोऽष्टमहलकानि—मङ्गल्यवस्तुनि आलिख-
 ति—विन्यस्यति, अथ वाऽष्टाऽऽदिनि दीप्त्यावचनात् प्रत्येकः
 महाविति ज्ञेयम्, अत्र वाऽष्टेति सख्याशब्दः, अष्टमङ्गल-
 कानि वास्यगडः स्रग्गाशब्दः, अष्टानामपि मङ्गलकानाम्,
 अष्टोक्तानामेव मङ्गलकानां व्याक्रान्ता नामानि कथयन् पुनर्वि-
 ध्यन्तमाह, तथा—स्थानिकमित्यादि, व्याख्या तु प्राग्वन्,
 अत्र द्वितीयालोपः प्राकृतयान्, प्रत्यष्टमहलकानि आलि-
 ख्य आकारकरणेन कृत्वा—अनल्लेखकाऽऽदिपरणेन पूर्णानि
 कृत्येत्यर्थः, करानि उपचारम्—उचिनन्तवार्मानि, तमेव व्य-
 नाङ्कितं इति तद्यथार्थं, तेन विवक्षित उपचारः उपलब्धस्त
 इत्यर्थः, पाटलं—पाटलपुष्पं, मङ्गिका—विचकिलपुष्पं—यज्ञोक्ते-
 ‘वलि’ इति प्रसिद्धम्, चम्पकाशोकपुष्पाणां प्रतीकाः, वृत्तमङ्गरी
 आभ्रमङ्गरी, वकुलः—केसरो यः तौमुलसीयुक्ताश्च विकस-
 ति तत्पुष्पं, तिलका यः त्रीकटाक्षनिरीक्षिता विकसति तत्पु-
 ष्पम्, कणवीरः कुम्भं च प्रतीति कृच्छकः ‘कुवा’ इति नाम्ना वृक्ष
 विशेषस्तत्पुष्पं, कागटकं प्रावन्, पत्राणि—मन्त्रवक्त्रा-
 ऽऽदीनि, दमनकः—स्पष्टः, एतदेव सुगमिः—अच्युतमुभिः, त-

था सुगन्धाः शोभनवर्णस्तेषां गन्धो यत्र स तथा, तद्धित-
लक्षण इकप्रत्ययः । पञ्चाद्विशेषणव्यस्य कर्मधारयस्तस्य, त-
था कचप्रभो—मैथुनसंरम्भे मुखचुम्बनाऽऽद्यर्थं युवत्याः
पञ्चाक्षुषातिभिः केशेषु प्रहस्य नम्रान्येन गृहीतस्तथा न
दनन्तरं करतलाद्विप्रमुक्तः सन् प्रअग्रः, प्राकृतत्वान् पव-
व्यत्यर्थः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस्तस्य, दशाधेयवर्ण-
पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य-पुष्परसोः, तत्र चकरत्नपरिकर-
भूमौचित्रम् आश्चर्यकारिणं जानुन्येषप्रमाणेन जानुं यावद्दु-
ष्कन्वप्रमाणं प्रमाणोपेतपुरुषस्य चतुरङ्गलचरणचतुर्विंशत्यङ्ग-
लजङ्हाचत्वमालनेनाष्टविंशत्यङ्गलरूपे तेन समाना मात्रा
यस्य स तथा तम्, अवधिना मर्यादया निकरं-विस्तारं कृत्वा
चन्द्रप्रभाः चन्द्रकान्ता वज्राणि—हीरका वैडूर्याणि—वाल-
वायजानि तन्मयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तं
काञ्चनमणिस्नानां भङ्गयो-विच्छिन्नयो रचनास्त्रामभिश्चर-
कृष्णगुहः प्रतीतः, कुण्डलकः—चीटा, तुरकः—सितहकः, ते
षां यो ध्रुवो गन्धोक्षमः—सौरभ्योत्कृष्टः अत्र विशेषण.
परमपातः प्राकृतत्वान्, तेनानुविद्धा—मिश्रा व्याप्त्यर्थः ।
तां, चशब्दो विशेषणसमुच्चये स च व्यवहितसम्बन्धः, तेन
धूमवर्णि च—धूमश्रेणि विनिर्मुञ्चन्, वैडूर्यमयं—केवलवैडूर्य-
रत्नपाटितं स्थालकस्थानकाऽऽद्यवयवेषु दण्डवच्चन्द्रकान्ता-
ऽऽदिरन्तमयत्वं तु अङ्गारधूमसंस्पर्शजनिता विच्छाद्यता प्रा-
दुर्भवेत्, 'कडुकुक्' धृषाऽऽधामकं 'प्रागृष्ट' गृहीत्वा—प्रयतः'
आद्रियमाणो धूपं दहति, धूपं दग्ध्वा च प्रमाज्जनाऽऽदिकारण-
विशेषण सक्तिर्भयमानमपि चकन्त्यन् अस्यासन्नताया मा आ-
शान्तिनं भूयादिति सप्ताष्टपदानि प्रत्ययसंपर्पति पञ्चादपसरति
प्रत्ययमप्येव च वामं जानुम् अञ्जनि, यावत्करणाद—' दा-
हिणं जाणु धरणिअलंस निहट्टु करयलपरिग्राह्यं दस-
नहं सिरसावत्तं मन्थए अञ्जलिं कटुं' इति संप्रहः, व्या-
ख्या च पूर्ववत्, प्रणामं करानि—समर्पितार्थेसम्पाद-
कामंहदमिति बुद्ध्या प्रीतः प्रणमति, प्रणामं कृत्वा च
आयुधशृङ्गशालातः प्रतिनिष्कामति—निर्गच्छतीति, ' प-
डिशिक्खमिप्ता' इत्यादि, प्रतिनिष्कम्य च यत्रैव बाह्या
उपस्थानशाला यत्रैव मिहासन् तत्रैवोपागच्छति उपाग-
त्य च मिहासन्नगरातः पूर्वोन्मिषुवः सन्निधौति—उप-
विशति, सैन्यव च अष्टादश श्रेणीः—कुम्भकाराऽऽदिप्रकृ-
न्तीः प्रवेणीस्तद्वान्तरभेदान् शब्दयति, शब्दयित्वा चैव-
मपारीदीति । अष्टादश श्रेण्यधेयमाः—

" कुमार १ पट्टहा २, सुवण्णकारा य ३ सुवकारा य ४ ।
गंधव्या ५ कासवगा ६, मालाकारा य ७ कच्छुकारा ८ ॥१॥
तंबोलाश्वा ९ य एए, नवण्यारा य नारुआ मणिश्वा ।
अह शे खवण्यारे, कारुअवण्णे पवक्खामि ॥ २ ॥
अम्यए ४ १ जंतपीलस २ गंझिअ ३ क्षिप्राय ४ कसकणे य ५ ।
सीवण ६ गुआर ७ मिझा ८ धीवर ९ वण्णार अट्टुस ॥३॥"

चित्रकाराऽऽद्यस्तु पतेष्वेवान्तर्भवन्ति, अथ पौरान् प्रति
किमवादीद्व्याह—(क्षिप्वासेव सि) क्षिप्मेव भो देवानु-
मियाध्वकरन्त्याशानाम् अह्नां समाहारोऽष्टाहं तदस्ति य-
स्यां महिमायां सा अष्टादिका तां महामहिमां कुन्तेत्य-
न्वयः, कृत्वा च मम एतामात्रिकां क्षिमेव प्रत्यर्पये-

ति । अथ क्रमेण विशेषणानि व्याकराति—कौटसी?—उ-
म्मुक्तं शुल्कं-विकेतव्यभाण्डं प्रति राजदेयं द्रव्यं यस्यां
सा तथा ताम्, एषमुत्कृष्टाम् उच्छ्रां च तत्र करो ग-
वादीन् प्रति प्रतिपथं राजदेयं द्रव्यं, कृष्टं तु-कर्षणं लब्धप्र-
हलायाऽऽकर्षणम्, अयेयां विकर्यनिषेधेन आविद्यमान-
दानव्यां, न केनापि कस्यापि देयमित्यर्थः, अयेयां-क्रयविक्र-
यनिषेधादेव अविद्यमानमातव्याम् अप्रतप्रवेशाम् अविद्यमा-
नो भटानां-राजपुरुषाणामाभादायिनां प्रवेशः कुट्टिगृह्येषु
यस्यां सा तथा तां, दण्डलभ्ये द्रव्यं दण्डः कुट्टगडेन नि-
वृत्तं कुट्टिगडे-राजद्रव्यं तस्मान्ति यस्यां सा तथा तां
तत्र दण्डो यथापराधं राजप्राप्तं द्रव्यं कुट्टगडस्तु कारणि-
कानां प्रभाऽऽद्यपराधान् महत्यपराधिनोऽपराधं अल्पं राज-
प्राप्तं द्रव्यम्, अधरिमे-न विद्यते धरिमम्-भृष्टद्रव्यं यस्य
सा तथा ताम्, उपमन्योऽधमर्त्याभ्यां परस्परं तद्व्याप्यं न
विवर्तनीयं किन्तु अस्मत्पार्श्वे घुम्नं गृहीत्वा भृष्टं मुक्-
तनीयमित्यर्थः, गणिकावरेः—विलासिनीप्रधानांनटकीर्यः
नाटकप्रतिबद्धपार्श्वः कलिना या सा तथा ताम्, अनेके
ये नालाचराः-प्रसङ्गाकारिविशेषास्तेनुरनुरिता आसेयिताम्,
'अनुदताम्' अतनुरूप्येण यथा मार्दङ्गिकाविधौ उद्धृता-
वादार्थमुन्निता सृष्टाया यस्यां सा तथा ताम्, अमलानानि
माल्यदामानि—पुष्पमाला यस्यां सा तथा तां, मलानां पुष्प-
माला उत्सार्य नवा नवा आरंभणीया इत्यर्थः, प्रमुद्रिता-
दृष्टाः प्रकोडिताः प्रकीडितुमारब्धाः सपुर्जजना-अयोध्यावा-
मिजनसहिताः जनपदाः—कोशलेदेशवासिना जना यत्र सा
तथा तां, विजयवैजयिकीम्—अतिशयेन विजयो विजयविज-
यः स प्रयोजनं यस्यां सा तथा ताम्, इदमायुधरन्तं सम्भगारा
घितं मवभिप्रेतं महाविजयं साधयतीत्यर्थः, 'प्रत्यये ऊर्नवा'
(धोसिज ० अ० प ० ३ सू ० ३) इति प्राकृतसूत्रेण कौषिक-
लपस्तेन विजयवैजयिकीमिति पाठः, कश्चिद् विजयवैजयन्तचक्र-
रयणस्तसि' पाठस्तत्र विजयसूचिका वैजयन्तीति विजयवै-
जयन्ती, साऽस्यास्तीति विजयवैजयन्तं विजयग्रहणे कृत्वा
परं न मत्त उच्छ्रामिति ध्वजबन्धं विधेये इत्यर्थः । एतादृशं
यच्चक्ररन्तं यस्याष्टादिकामिति प्राग्यदिति । अथ श्रेणिप्रवे-
शयो यच्चकुस्तदाह—'तए शे' इत्यादि सर्वं पाठसिद्धम् ।

अथाष्टादिकामहामहिमापरिसमाप्यन्तन्तं किमभूदित्याह-

तए शं से दिव्ने चकरयशे अट्टाहिआए महामहिमाए नि-
व्वत्ताए समाणीए आउधरसालाओ पडिशिक्खमइ, पडि-
शिक्खमिमा । अंतलिकखपडिवणणे जक्खसहस्ससंपरिउडे दि-
व्वतुडिअसहससिण्णगाएणं आरुंते चैव अंवरतलं विणीआ-
ए रायहाणीए मज्जेमं मज्जेमं शिग्गाच्छइ, शिग्गाच्छिता गं-
गाए महासुईए दाहिणिण्णे शं कूले शं पुरच्छिमं दिस्सिं
मागहतित्थामिमुहं पयाति आवि होत्था । तए शं से भ-
रहं राया तं दिव्वं चक्करयशं गंगाए महासुईए दा-
हिणिण्णे शं कूले शं पुरच्छिमं दिस्सिं मागहतित्थामिमुहं
पयासंतं पासइ, पासिता हट्टुटुं जाव हिणए कोहुंविअपुुरिसे
सदावेइ, सदावेचा एवं वयासी-खिप्पासेव भो देवाणुप्पिआ ।

आभिसेके हतिथरयणे पडिकपेइ, हयगयरहवरजोहक-
लिअं चाउरंगिणि सेयखं सखसाहेइ, एतमाखत्तिअं पच्च-
प्पिखइ। तए खं ते कोइविअ ०जाव पचप्पिखंति। त-
ए खं से भरहे राया जेखेव मज्जखधरे तेखेव उवागच्छइ,
उवागच्छिआ मज्जखधरं अणुपविसइ, अणुपविसिआ समु-
त्तजालाभिरामे तेहव ०जाव धवलमहामहेसिगए इव स-
सि अ पियदंसणे शरवई मज्जखधराओ पडिणिसखमइ,
पडिणिसखमिआ हयगयरहपवरवाहणमडचडगरपहकरसं
कुलाए सेणए पडिअकिची जेखेव बाहिरिआ उवट्ठा-
णसाला जेखेव आभिसेके हतिथरयणे तेखेव उवागच्छइ,
उवागच्छिआ अंजजगिरिकडगसण्णिअं गयवई शरवई दु-
रुडे। तए खं से भरहाडिबे खरिंदे हारोत्थए सुकरय-
इयवच्छे कुंडलउज्जोइआणये मडडदिचसिए शरसीह
खरवई खरिंदे शरवसहे मअरुआयवसकपे अअभि-
अरायंतअलच्छीए दिप्पमाणे पसन्थमंगलसएहिं संधु-
व्वमाणे जयसइकयालोए हत्थिखंधवरगए सकांरंमअ-
दामिं छंत्यं धरिज्जमाणेयं संअवरचामराहइ उट्ठुव्व-
माणीहिं उट्ठुव्वमाणीहिं जक्खसइहसएहिं पविउड वेसमाणे
चेव वसवई अमरवससण्णिमाइ हट्ठुए पडिअकिची तं-
गाए महारुईए दाहिणिश्लेखं कूले खं गामागरग-
रखेडकव्वडमंडचेवआसुहपट्ठुआणमसंवाहसहस्समंडिअं थि-
मिअमइशीअं वसुहं अमिजिणमाणे अमिजिणमाणां अ-
ग्गाइ वराइ रयणाइ पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे तं दिव्वं
चकरयणं अणुगच्छमाणे अणुगच्छमाणे जाअणेतंतिआहिं
वमहीहिं वसमाणे वसमाणे जेखेव मागहतित्थं तेखेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिआ मागहतित्थस्स अट्ठमामंतं दुवा-
लसजोयथायामे शवजोअणवित्थिएयं वरुणगरसिअं
विजयखंधावारनिवसं कोरइ, करिआ वड्डइयणं महावेइ,
वड्डइयणं सदाविआ एवं वयासी सिप्पामेव भो देवाणु-
प्पिआ। ममं आवासं पोसहसालं च करइ, करंआ
ममंआमाणाणिअं पचप्पिआहि। तए खं मे वड्डइयणे
अरहेणं रयणा एवं वुओ समारो हट्ठुट्ठुचिपमाणांदिए
पीडमणे ०जाव अंजलिं कट्ठु एवं सामी तह पिं आसाए
विणएयं वयणं पडिसुणेइ पडिसुखेआ भरहस्स रसणां
आवसहं पोसहसालं च करइ, करंआ एअमाणाणिअं सिप्पामे-
व पचप्पिआहि। तएयं सं अरह राया आभिसेकाओ हतिथर-
यणाओ पच्चोच्छइ, पच्चोच्छिआ जेणव पामडमाला
तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छिआ पोसहसालं अणुपविसइ
अणुपविसिआ पोसहसालं पमज्जइ, पमज्जिआ दअमंथा-
एयं संथइ, संथरिआ दअमंथारागं दुरुहइ, दुरुहिआ।

मागहितित्थकुमरस्स देवस्स अट्टमभं पणिवहइ, पाणि-
हिचा पोसहसालए पोसहिए वंभयारी उम्भुकमणिसुव-
रखे ववगयमालावण्णगविलेखले शिक्खित्तसत्थमुत्तले द-
ब्भसंथारोवणए एगे अबीए अट्टमभं पडिजागरमाणे
पडिजागरमाणे विहरइ । तए णं से भरहे राधा अट्टमभंत्तिसि
परिखममाणंति पोसहसालाओ पडिणिक्समइ, पडिणि-
क्समिच्चा जेखेव वाहिरिन्ना उवट्ठाणसाला तेखेव उवाग-
च्छइ, उवागच्छिच्चा कोहुंविअपुरिते सहावइ, सहा
विच्चा एवं वयासी-खिप्पांमेव मो देवाणुप्पिम्मा ! हयग-
यरहपवरजेहकलिअं चाउरंभिणं सणं सएणाहेह चाउ-
रगवंतं आसरहं पडिकप्पेह त्ति कट्ठ मज्जणपरं अणुपवित्तइ,
अणुपवित्तिच्चा समुत्त तेवइ ० जाव धवलमहामहेहिण्णिमाए
० जाव मज्जणधराओ पडिणिक्समइ, पडिणिक्समिच्चा
हयगयरहपवरवाहण ० जाव सणावइ पडिअकिरी जेखेव
वाहिरिन्ना उवट्ठाणसाला जेखेव चाउरगवंतं आसरहं तेखेव
उवागच्छइ, उवागच्छिच्चा चउरगवंतं आसरहं दुरुहे ।
(सूत्र-४४)

‘तप मं मे इत्यादि, तत्तत्तद्विष्ये चक्रन्तम् अष्टादि-
कायां महार्थास्मायां निजन्तायां-जातायां सत्यम् आयुधप्र-
हशालान्तः प्रतिनिष्कामान्, प्रतिनिष्कस्य च भ्रमन्ति य-
न्त्रेण-प्रभः प्रभः, यत्तत्तत्तद्विष्ये वृत्ति-चक्रणचक्रवर्तुश्र-
न्तानां प्रत्येकं देवसहस्राष्टिप्रदानात्, दिव्यतुराटनशब्दस्य
प्रदानेन पूर्वव्याप्त्यानेन आपूर्णार्थव्याप्त्यनेन-शब्दादिनेन
नभः कुर्वद्विष्येभ्यः, विनीतायाः राजधान्याः मध्ये मध्येन
सम्प्रधानेनव्येभ्यः, निगच्छायां, निगच्छे च गङ्गानाम्प्या महा-
नद्या दाक्षिण्याय क्लृप्तं, अथवा गोमृष्टदा वाप्याल्लङ्का, स्म-
द्राणाध्वनिनि तटे इत्यर्थः । श्रयं भाय-विनीतासमश्रेणी
हि प्राच्यं बहन्ती गङ्गा मागधनीर्यस्थाने पूर्वसमुद्रं प्रविशति,
इदमपि मागधनीर्यसमाधयिषया पूर्वा दिशि प्राच्येन
अनुनतान्तेमेष गच्छति, तच्च तटे दक्षिणदाक्षिण्येनैव दा-
क्षिण्यार्थायानि व्यवहर्षयति, अत एव दाक्षिण्यार्थेन क्लृप्तं
पूर्वा दिशि मागधनीर्याभिमुखं प्रयान्तं-चलितं वाप्यभ-
यत्, एतच्च प्रयाणप्रसर्पान्ते यावत् क्षेत्रमतिनिकस्य विध-
मे तावत् प्राच्यमतिनि व्यवहर्षयति, तच्च प्रमाणाकुलानि-
प्पन्नतायां जनताश्रमाः स्नानाश्रमाः स्थशक्यविनिवृह-
ति, अन्यथां तु दिव्यशक्त्या इति वृद्धाः । तदः किं जा-
तमित्याह-‘तप मं इत्यादि, उक्ताष्टप्रायः, किमवादीवि-
त्याह-‘निष्पान्तमि वि’ लिख्यमेव तदुक्त्यायाः ! आ-
भिषेकस्य-अभिषेकस्यादि इत्यन्तं पट्टहस्तिनामति भावः ।
मानिकल्पयन् सजाकुलं, हवराजयधरायशक्तिकल्पितं च-
तुर्गुणार्द्धम्, अत्र चतुःशदस्याऽऽयं प्राहृतमृजेण, उक्तेषा-
ह्वैतुपकारां सन्तां सप्रदायन्-सप्रदां कुरुत, शेषं प्रा-
वन्तः । तप मं इत्यादि, अत्र यावत्तद्विष्यत्, ‘पुत्रिसा
महेतुना रमणा एव बुधा समाणा हनुतुर्नानसमाविशिय’
इति प्राहम्, इदं चभ्युपगम्यप्रथमप्राप्ताकारकस्यैव इत्यह-

मिति, अथ भरतो द्विर्यात्राधियासया यं विधिभकार्थी-
त्तमाह—'तप गं' इत्यादि, स्नानसूत्रं पूर्ववत्, 'ह्ये'त्यादि,
द्वयजज्ञायाः प्रथयाणि बाहूनानि वस्त्राऽऽदीनि भटा-या-
ङ्कारस्तेषां (चङ्गर पङ्करत्ति) विस्तारवृद्धम्, इदं च
देशीयशब्दार्थं, नेम संकुलया—व्याप्तया सेनया सार्द्धमिति-
शेषः । प्रथितकीर्तिर्भरतो यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैव
आभिषेकश्च हस्तिरत्नं तत्रैवोपायच्छति, उपागत्य च अङ्ग-
नगिरः कटको-निनश्चमागस्तस्मिन्मतेतावत्प्रमाणमुच्यन्ते-
नेत्यर्थः । राजपति—राजकुञ्जरं नरपतिरुक्तं इति—आकट
इति । आकटश्च कीदृशया श्रुतया चक्ररत्नोपदर्शितं स्था-
नं याति ? तदाह—'तप गं' इत्यादि, ततः स भरताधिपो
भरतसेनयतिः, स च भरताधिपदेवोऽप्यतो नरेन्द्रः प्रस्ता-
वात् वृषभसूनुः, अस्मीत्यर्थः । एतेनास्वेवाऽऽज्ञापकस्यो-
त्तरसूत्रं 'नरिदे'ति 'पदेन न पौनरुक्त्यमिति । 'हारे'त्यर्थे
त्यादि, विशेषणार्थं प्राग्वत्, नरसिंहः सूर्यात्, नरपति-
स्यामित्यात्, नरेन्द्रः परमेश्वर्येमात्, नरकुपयः स्वीकृत-
कृत्यभरनिर्वाहकत्वात्, 'मरद्राजवृषभकस्यो' मरतो-देवा
व्यवस्थाऽऽद्यस्तेषां राजानाः सञ्चिह्निताऽऽद्य इन्द्रास्तेषां
मध्ये वृषभा—सुक्याः सौधर्मैऽऽद्यस्तपकसः तत्सदृश
इत्यर्थः । अथधिकराज्जतेजालव्या दीव्यमान इति रूपं,
प्रशस्तेर्मङ्गलश्रुतः—मङ्गलसूचकवर्त्तनः कृत्वा स्तूपमानो बन्दि-
मिरिति शेषः, 'जयसहकयालोप' इति प्राग्वत् । हस्तिस्क-
न्धवर्गं गतः—प्राप्तः । केन सहैत्याह—'सकाराटमास्यदाम्ना
कुत्रेण धियमाणेन सह' । कोऽर्थः—यदा नृपो हस्तिस्कन्धग-
ता भवति तदा कुत्रेणपि हस्तिस्कन्धगतमेव ध्रियते, अथवा
कुत्रधरश्रयासङ्गतास्यात् एवं श्वेतवरधामिरुक्त्युपमानैः—वी-
ज्यमानैः सह इति । तेन 'गयदे'त्सर्वदे दुरुदं',
इति पूर्वसूत्रेण सहास्य भेदः, अत्रिचर्यप्रस्तावनापेक्षया
दत्तवृत्तायां—देवविशेषाणां सहस्रायां संपरिचर्य, चक्र-
धर्मिणीरारस्य व्यन्तरदेवसहस्रद्वयाधिष्ठितात्वात् । (वेस-
मणे चेष धनुषा इति) वैभ्रमण इव जनपतिः अमरपतेः
सन्निभया श्रुत्या प्रथितकीर्तिर्मङ्गलाया महानद्या दाक्षिणात्य-
कुलं उभयव 'ण' शब्दो प्राग्वत् । अथवा—सतस्यर्षं सुनीया,
आमाऽऽकराऽऽदीनां—प्राक्प्रथमकारवर्णने लुमिषणैर्नाधि-
कारे उक्तवचकपाणां सहस्रैर्मेषिहतां तदानीं वासवुहलत्पाङ्ग-
रतभूमिः स्तितमितमिदानीं प्रस्तुतनुपस्य प्रजाप्रियत्वात्
स्थितिमा—निर्भरपत्वेन स्थिरा मेदिनी—मेदिन्याधिनजनां
पत्न्यां सा तथा तः, बहुव्रीहिलक्षणः कर्मण्यः, अत्र
मेदिनीशब्देन 'तत्संस्थासद्व्यपदेश' इति न्यायात्सञ्चिवासी
जनो लक्ष्यते, एषंविधां वसुधाम् अभिजनन् अभिजयन्-
तत्रायाधिपवशीकरणेन स्वधरो कुर्वन् स्वधरो कुर्वन् इत्यर्थः,
अथानि वराणि—आयन्मनुकृष्टानि रत्नानि—तत्सञ्जानिप्र-
धानवर्गनि आभावावशीकृततत्सदृशाधिपाऽऽदिप्राप्तृकु-
लानि प्रतीच्छन् प्रतीच्छन् गृह्णन् गृह्णन् तद्विषयं, चक्र-
रत्नमनुकृष्टम्, चक्ररत्नगत्याद्विस्तमानेण क्लृप्तित्यर्थः योजनं-
वस्तुकोशाऽऽरम्भं तदन्तरिताभिर्षसतिभिर्ग्रामैर्बसन् व-
सन् । अथमर्थः—एकस्मादभिधामाधोजनं गत्वा परं विश्वामु-
पादत्त इति, यत्रैव मागधनीर्थं तत्रैवोपायच्छति, तत्रोपागतः
सन् किं चकारेत्याह—'उपायच्छिता' इत्यादि, उपागत्य च

मागधनीर्थस्य दूरं च—विप्रकृष्टं सामन्तं च—आवासं दूरसा-
मन्तं ततोऽप्यत्र, नानिदूरे नात्यासन्न इत्याशयः । द्वादश-
योजनाऽऽयामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयश-
कः स्कन्धावारः—सैन्यं तस्य निवेशः स्थापनां करोति, कृत्वा
च वन्देकिरन्तं—सूत्रधारसूत्रं शब्दयति, शब्दयित्वा च ए-
वमबादीति, किमबादीदित्याह—'क्षिपामि वत्ति' क्षिपामि-
व भो देवानुप्रिय ! मम कृतं आवासं पौषधशालां च,
तत्र पौषधं—पर्वदेनानुष्ठेयं यत् उपासाऽऽदिः, तदर्थं
शाला गृहविशेषः, तां कुरु, कृत्वा मम एतामाह-
सिकां प्रत्यपेयेति । 'तप गं' इत्यादि रूपं, नवरम्
'आवसह' आवासमिति । अथ भरतः किं चक्रे इ-
त्याह—'तप गं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा आ-
भिषेकशालां हस्तिरत्नान्तात्, प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरोहति च यत्रै-
व पौषधशाला तत्रैवोपायच्छति, उपागत्य च पौषधशाला-
मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च पौषधशालां प्रमाजयति,
प्रमाज्यं च दर्भसंस्तारकं संस्तुणोति, संस्तुर्यं च द-
र्भसंस्तारकं दुरुदति—आरोहति, आरुह्य च मागध-
नीर्थेकुमारनाम्ना देवस्य साधनायति शेषः । अथवा-
चतुर्थ्यर्थं यष्टी, तेन मागधनीर्थेकुमारया देवाय, अष्टम-
मर्हं समयपरिमाणपौषासत्रयमुच्यते । यद्वा—अष्टममर्हमि-
ति सामर्थ्यं नाम, तच्चैवम्—एकैकस्मिन् दिने द्विवारमेव
जनांचिरेण दिनत्रयस्य वर्षां भक्षानामुत्तरपात्यकविनयो-
रैकैकस्य भक्षस्य च त्यागेनाष्टमं भक्षं त्याज्यं यत्र तथा,
प्रमुहति, अनेनाऽऽङ्गरपौषधमुक्तं, प्रमुह्य च पौषधशालायां
'पौषधि' पौषधवान्, पौषधं नामेदामितदेवतासाध-
नार्थकमतविशेषोऽभिहा इति यावत्, न त्वेकादशमृतकप-
स्तद्वत्तः सांसारिकायां विस्तनानोर्भित्यात् । नवैवमेकाद-
शश्रुतिकोचितानि तद्वतो ब्रह्मवर्षोऽऽयनुष्ठानानि सूत्रे कथ-
मुपासति ? उच्यते—पेदिकाथैलक्ष्मिणः संवरानुष्ठानप-
र्विकैव भवतीत्युपायांयेवमावदर्शनार्थम्, अथयकुमारमङ्गि-
रभिवजयराजधर्मिन्माऽऽदीनामिव, अतः परमजागक-
पुण्यप्रकृतिकाः संकल्पमात्रेण सिसाधयिषितसुरसाधनसि-
द्धिनिश्चयं जानामा जिनचक्रिणोऽस्तसोतदेयिनः कष्टानुष्ठा-
नान्दृष्ट्वाऽऽदौ नापिच्छन्, किन्तु मागधनीर्थाधिपाऽऽदिः
सुरः प्रमुष्ठा इति चिन्तितः सन् गृहीतमाभूतकः सहस्रैव
सत्वायंमनुष्येति । यदाहुः अष्टिदमन्द्रसूरिपादाः श्रीशान्तिना-
थचरित्रे—

" ततो मागधनीर्थाधि—मुखं सिंहासनोत्तमे ।

जिगीषुरप्यनाबद्ध—विकारो म्पथदत्त मयुः ॥ १ ॥

ततो द्वादशयोजन्यां, तस्थुषो मागधेश्वरिणुः ।

सिंहासनं तदा सद्यः, खज्वादिमवाऽचलत् ॥ २ ॥ "

इत्यादि । यन्तु आगत्य जगद्गुरुषो दुर्विषहपरिवहाऽऽदीन्,
सहस्रं तत्कर्मक्षयायमिति । अनेनैव साधयेण पौषधशब्दप्र-
वृत्तिरिति यथा चास्य पौषधमन्तं साधयेयं तथा चऽऽह-
ब्रह्मचरि-निष्ठानुपतिर्यागि, अनेन ब्रह्मचर्यपौषधमुक्तम्, उन्मु-
क्तमिच्छुर्वा—त्यक्तमिच्छुर्वाणामयाऽऽभरणः श्यगवानि मा-
लावर्णकविशेषानामि यस्मात् स तथा, वर्णकं चन्द्रम्, अनेन

पदमेव शरीरसंस्कारपौषधमुक्तं, निमित्तं-इत्येतो विमुक्तं शक्तं-चुरिकाऽऽदि मुसलं च येन स तथा, अनेनेष्टदेवता-विस्तनरूपमेकं व्यापारं मुक्ताऽपरव्यापारयागकपं पौष-धमुक्तं, दमैस्तरारोपगत इति व्यक्तम्, एक आत्तरव्य-क्रारागिहसहायवियोगात् अङ्गितोयस्नपाविषधप्रायादिस-द्राविविधात्, अष्टममङ्कं प्रतिज्ञाप्रत् प्रतिज्ञाप्रत्-पालयन् पालयन् विहरति-आरमे इति । तप्यं ' इत्यादि, ततः स भरतो राजाऽष्टममङ्कं परिणमति-पूर्णमाणे; परिपूर्णमाय इत्यर्थः । अत्र वक्ष्यमाननिर्देशः आसन्नातीतरवात् ' सत्त्वामी-प्य सद्गता । (श्रीसिद्धं अं ५ पा ४ सू १) इत्यनेन, पौषधशालातः प्रतिनिष्कामति पौषधशालातः प्रतिनिष्क-म्ब च येष बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपासकृत्ति, उपा-गत्य च कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा वैषम्यशीत्-सिप्रमेव मो देवानुमियाः ! हयगजप्रथ-प्रवरयोधकलितो चतुरङ्गिणी सेनां सजाहयत, चतको-घट्टाङ्गुलिकैकैर्दिशि तत्सङ्गत्वात् अवलम्बितया चार स तथा तं, चकारः समुच्चये, स वाभ्यश्चमित्यत्र योजनी-यः, अश्ववहनीयो रथोऽश्वरथो नियुक्तोभयपाश्वेतुरङ्गमो य इत्यर्थः, अनेनास्य साम्राज्यिकरथत्वमाह, तं प्रतिक-ल्पयत—सञ्जीकुरुत इति कृत्वा कथयित्वा आदिश्येत्यर्थः, मज्जनगृहमनुप्रविशतीति, 'अमुपविशित्वा' इत्यादि, अ-नुप्रविश्य च मज्जनगृहं समुक्ताज्ञाऽऽकुलभिरामे इत्यादि, तथैव प्रागुक्ताऽऽज्ञानाधिकारमभवदित्यर्थः, यावत् धवल-महामेघनिर्गतो यावन्मज्जनगृहात्प्रतिनिष्कामति, प्रतिनि-ष्कम्य च हयगजप्रवरव्याहनयावत्पदात्- ' भट्टचडगर-पहगरसंकुल ति ' प्राह, ' सेनाय (वरं) पदिअकिली ' इ-त्यादि प्रावत्, अत्र निष्ठितपौषधस्य सेनां मागचनीधेम-विययासोमेरतस्य यत् ज्ञानं तदुत्तरकालमाविषयकमाऽऽद्य-थै, यदाह श्रीहमचन्द्रपुरिपादा आदिनाथचरित्रे—' राजा सर्वार्थनिष्ठात-स्नतो बलिबिधिं व्यधात् । यथाविधि वि-धिहाहि, विस्मरन्ति विधिं न हि ॥ १ ॥ ' इति, अत्र च सूत्रेऽनुक्रमपरि बलिकर्म ' व्याख्यातो विशेषप्रतिपत्तिः ' इति न्यायेन प्राहमिति । (संसेपतस्तद्विधिः ' पूया ' शब्देऽ-स्मिन्नेव भागे १०७३ पृष्ठे गतः)

अथ कृतज्ञानाऽऽदिबिभिन्नतो यच्चक तदाह—

तथै यं भरेह राया चाउरंघे आमावहे दुर्दं समागे हयगजप्रवरजोहकलिआए सद्धिं संपरिबुद्धं महयाभयच-डगरपहगरबंदपारिक्लिषे चकरयण्देसिअमगे अगेगराय-वरसहसाणुआयमगे महया उकिट्टमीहणायबोलकलकल-रवणं पक्खुविअमहासद्वरवभूअं पिव करमाणे करमाणे पुःच्छिमुदिसाभिमुद्धं मागहतिर्येण लवणसमुद्धं आगाहइ, ० नाव सेरवरसस कुण्णरा उट्ठा । तप्यं से भरेह राया तुरगे निगिएहइ, तुरगे निगिएहिहा रद्धं उवह, रद्धं उविका चणुं परा-मुसइ । तप्यं तं अट्ठकगयवालचद्धं दधणुसंकासं वरमहिस-दिरअदपिअददयणसिंगरअसासं उरगवरपवरमवलपरप-रहुअमपरकुललीलिंगिण्णद्वयंतपोअपद्धं णिउयंविअयिभि-सिसितमशिरयसण्णंदिआ जलपरिक्लिषं तद्वित्तमकिरण्ण-

तवणिजवद्धविधं दहरमलयगिरिसिहरकेसरचामरवालद-चदविधं कालहरिअरसपीअमुक्किवइएहाकिणसंणियद-जीवं जीविअतकरणं चलजीवं चणुं गहिउज से खरवई उतुं च वरवइरकोडिअं वहरसातोहं कंचमणिकणगरय-णधोऽडसुकययुअं अगेमणिकरणयणिविहसुविरइयनामविधं वइसाहं ठाउज्ज ठाणं आयतकमायतं च काउज्ज उसुमु-दार इमाहं वयण्णं तत्थ पाणिअ से खरवई—

“हंदि सुणंतु भवंतो, वाहिरिओ खल सरस्स जे देवा ।

खामा सुरा सुवणा, तेमिं खु खो पणिवयामि ॥ १ ॥

हंदि सुणंतु भवंतो, अविभतरओ सरस्स जे देवा ।

खामा सुरा सुवणा, सल्ले मे ते विसयवासी ॥ २ ॥”

इति कट्ट उतुं गिरिइ ति—

“परिगरणिगरिअमउओ, वाउउओमोभमाओकोमेओ ।

चित्तेण सोभाए चणु-वरण इंदो च पक्खत्तं ॥ ३ ॥

तं चंचलायमाणं, पंचमिचंदोवमे महाचावं ।

छज्जइ वामे इत्ये, खरवइणो तम्मि विजयम्मि ॥ ४ ॥”

तप्यं मे सरे भरेहणं राणा णिमद्धं ममाणं लिप्पा-मेव दुवालस जोअणाइं गता मागहतिर्याधपतिस्म दे-वस्स भवणंसि निवइए । तप्यं से मागहतिर्याहिरइ देवे भवणंसि सरं खिवइअं पासइ, पासित्ता आमुस-त्तं रुद्धं चंडकिए कुविण मिमिभिसमाणं निवल्लंअं भिउडिं छिहाले सारइ, साहरित्ता एवं बयासी—कंस णं मो एम अपत्थिअपत्थए दूरंतपंतलत्तखे हीण्ण-पुसचाउइमे दिगिसिपरिवरिअए जे णं मम इमाए एआणुरुवाए दिव्वाए देविद्धोए दिव्वाए देवउडिइ दिव्वाणं दिव्वाणुभावंणं लद्धाए पत्ताए आभिसमप्पा-गयाए उप्पि अप्पुसुए भवणंसि सरं णिमिरइ ति कट्ट मीहासणाओ अम्भुद्धं, अम्भुद्धिता जेणव मे खामाहयंके सरे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं खामाहयंके सरं गेहइ, खामंके अणुव्ववाएइ, खामंके अणुप्पवाएमाणस्म इमे एआरुवे अम्भत्थिए चित्तिए पत्थिए मणोगए संकपे सण्णजिण्णा—उप्पमे खलु भो ! जेनुहीव हीवे भरेह वामे भरेह खामं राया चाउरंतचक्कट्टी तं जोअमेअं तीअपक्खुपणमखागयायां मागहतिर्यकुपा-राणं देवाणं राइण्णवत्थाणीअं केरत्तप, तं गच्छामि खं अहं पि भरहस्स राखो उवत्थाणीअं करेमि ति कट्ट एवं संवे-हइ, संपादित्ता हांरं मउद्धं कुंललागिअ कट्टागिअ अ तुडि-आणि अ वत्थाणि अ आभरणाणि अ सरं च खामाह-यंके मागहतिर्यादं च गेहइ, गिरिहणा ताए उकिट्टाए

तुरिमाए चबलाए जयगाए सीहाए सिग्वाए उडुयाए दिग्वाए देवगईए सीईवयमाओ सीईवयमाओ जेणव भ-
रह राया तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिचा भंतलिकखपडि-
वमो सखिखिचीआई पंचवसाई बत्थाई पवरपरिहिण क-
रयलपरिगहिअं दसणइ मिर० जाव अंजलि कडु भरह
रायं जणयं विजयणं बढावेइ, बढावेचा एवं वयासी-
अभिनिणं यं देवाणुपिणहि केवलकण्ये भरह वासे पुर-
च्छिमयं मागहतिथमेराए तं अहमं देवाणुपिआणं विस-
यासी अहमं देवाणुपिआणं आणचीकंकरे अहमं दे-
वाणुपिआणं पुरच्छिमिअं भंतवाले तं पडिच्छंतु यं दे-
वाणुपिआ ! यमं इमेआरुवं पीडायां ति कडु हारं मउडं
कुंडलाणि अ कदगाणि अ ० जाव मागहतिथोदगं व उ-
ण्ह । तए यं से भरह राया मागहतिथकुमारस्स देवस्स
इमेयारुवं पीडायां पडिच्छइ, पडिच्छिचा मागहतिथकु-
मारं देवं मकारेइ, सम्माणइ, सम्माणिचा पडिविमज्जे । तए
यं से भरह राया रं परावत्तेइ, परावत्तिचा मागहतिथेयं
लवणसमुदाआं पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरिचा जेणव विजयलं-
धानारणिवेसे जेणव बाहिरिआ उवट्टाणमाला तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिचा तुरए सिगियहइ, सिगियिहचा रं
उवइ, उवइचा रहाओ पचोहति, पचोहतिचा जेणव मज्ज-
णं तेणव उवागच्छिअ, उवागच्छिचा मज्जणं अणुपवि-
सइ, अणुपविमिआ ० जाव ससिअ पिअइदंसेणं खरवईमज्ज-
णपराओ पडिखिक्खमइ पडिखिक्खमिआ जेणव भोअ-
णमंदवं तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिचा भोअणमंदवंसि
मुहासणवरणए अट्टमपचं पारेइ, पारेचा भोअणमंदवाओ
पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिआ जेणव बाहिरिआ उवट्टा-
णसाला जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिचा
सीहासणवरणए पुरथापिअरे गिसीअइ, गिसीइचा अ-
ट्टारस सेणिएपसेणीओ सरावेइ, सरावेचा एवं वयासी-
खिएपमेव भो देवाणुपिया ! उस्सुकं उकरं ० जाव मागहि-
तथकुमारस्स देवस्स अट्टाहिअं महामहिमं करेइ, करेचा मम
एअमाणुचिअं पचापिण्ह । तए यं ताओ अट्टारस सेणिए-
सेणीओ भरहेयं रखा एवं बुनाओ समासीओ इडुं जाव क-
रंति, करेचा एअमाणुचिअं पचापिण्हंति । तए यं से दिव्वे
चकरयणे वराययतुं लोहिअकखामयाउए अंजुणयणेमिए
खायांमिणुत्तरप्यालपरिगए मणियुचाजालभूतिए सयं-
दियोसे सखिखिचीए दिव्वे तणुरविमंदलखिअं खाया-
मखिरयणपटिआजालपरिवलणे सवोउअसुरभिक्षुसुम-
आसपमज्जदावे भंतलिकखपडिवाणे अक्खसइस्ससंपरिउडे
दिव्वतुदिअसदसिआयेयं पूरेते वेव अवरतणं यामेण

य सुदंसणे खरवइस्स पढमे चकरयणे मागहतिथकुमा-
स्स देवस्स अट्टाहिआए महापडिआए खिध्वत्ताए सपा-
यीए आउहअरमालाओ पडिखिक्खमइ, पडिनिक्खमिआ
दाहिणपचच्छिमं दिंसि वरदापतिआ ० डिमुइ पयाए वाऽ-
वि हांथा । (सूत्र-४५)

‘तए यं’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा चतुर्घण्ट-
मन्वरथमाकूढः सन् हयगअरयमवरयोचकलितया, अ-
र्यात् सेनया इति गम्यं, सार्धं सेपरिभुतः (महया इति) म-
हाभटानां (अडगरसि) विस्तारवन्तः (पहगरसि) समूहास्ते-
षां यद्बुद्धं-समूहो विस्तारवत्समूह इत्यर्थः, तेन परित्यक्तः
परिकरितः चकरत्वादिशितमार्गः, अनेकेषां राजवरणाम्-आ-
वय-मुकुटारत्नां सखैरनुयाताः अनुगतो मार्गः-पृष्ठं यस्य
स तथा, महता तारतरेण उत्कृष्टिः-आनन्दध्वनिः सिंहना-
दः प्रतीतः, बोलो-चणैर्यत्किरहितो ध्वनिः, कलकलभ-तदित-
रो ध्वनिस्तल्लणो यो रवस्तेन प्रभुवित्तो-महाबाहुवशादुत्क-
ल्लालो यो महासमुद्रस्तस्य रवं ‘भूक् प्राप्तौ’ इति सौत्रं
धातुरिति वचनाद्भूते-प्राप्तमिव दिग्मण्डलमिति गम्यते
कुर्वन्नपि, वशशोऽत्र इवाऽऽदेशो धातयः, पूर्वदिशामुखो मा-
गधनाम्ना तथैव-यहेन लवणसमुद्रमवाहते-प्रविशति,
कियदवगाहते ? इत्याह-यामत् (सं, तस्य रथवरस्य-कूर्परावि-
व कूर्परो कूर्पराऽऽकारत्वात्पिज्जनके इति प्रसिद्धौ रथावय-
वौ आश्रौ रथात्ताम, अत एव सूत्रबलादप्यत्र एतदावस्यभूतो-
रथवक्रनाभिकयोऽवयवो विवक्ष्यते । यदाह-“रथाङ्गनाभि-
ह्वयम्, गन्धा जलानधेजलम् । रथस्तस्यो रथाप्रस्थ-साराधि-
स्फलितैर्द्वेः ॥ १ ॥” इति । ‘तए यं’ इत्यादि, ततः स भर-
तो राजा तुरगान् निशुद्धाति, अथ तुरगातिरिति द्विवचनेन इ-
यच्छकं वयाकथायमाने स्वाधंसिखौ सत्यामपि वरदासुमे-
हयचतुद्वयस्य वयमाणत्वात् बहुवचनेन व्याख्या, निशुद्ध
अ रथं स्थापयति-स्थापयिन्वा अ धनुः पामृशति-स्पृश-
ति, अथ याहं परामशौ ताहं धनुर्लेयन्वाह-‘तए यं’
इत्यादि, ततो-धनुःपरामशान्तरं स नरपतिरिमानि-व-
रथमाणानि वचनानि (प्राणिणसि, अभासीदिति सम्बन्धः,
किं कृत्येव्याह-धनुर्दृष्टीत्या ‘किन्नरपण्ये’ व्याह-तत्-प्रसिद्धं
आचरोद्गतो यो बालचन्द्रः शुक्रपथितीरयाचन्द्रस्तेन, यत् उ-
त्तरसूत्रे पंचमिवंदेवममिति तद्वारोपितगुणस्यातिवक्रतात्वा-
पनार्थमिति, एतच्चतुषां च वक्तव्या सार्धकार्यं-सहस्रं यत्त-
सथा, इतः-दर्पितो ह्ययोः समानार्थयोरीतिशयवाचकत्वेन
सङ्गातत्प्राणिशयो यो वरमिति-प्रधावसेरिभो, विशुण्ण-
परिपातः प्राकृतत्वात्, तस्य दृढति-निबिडपुष्पगलनियन्त्रानि-
अत एव घनानि-निच्छिद्राणि यानि शृङ्गप्राणि तेरचितं सारं
अ यत्तसथा, उत्तरावरो-भुजगवतः प्रवरगवत्वं-वरमधिपशुं
प्रवरपरशुतो-वरकोकिलो भ्रमरकुलं-मधुकनरिकरो नीली-
गुलिका, एतानीव चित्रयं-कालकान्तिमत् ध्मातमिव ध्मातं
च तेजसा उवलज्जीतमिव धौतं च-निर्मलं पृष्ठं-पृष्ठभागे यस्य
तत्तथा, निपुणेन शिल्पिना धोपितानाम्-उज्ज्वालितानां (मिसि
मिसितं सि) देवीद्वयमानां मणिरनवपिटकानां च जालं तेन
परिक्षिप्तं-वेक्षितं यत्तसथा, तद्विद्वि-विशुद्धिं तद्व्या-प्रत्य-
प्रा-किरत्वा यत्तसथा, एवंविधस्य तपोवीर्य सम्पन्नानि

बद्धानि चिह्नानि-लाम्बकानि यत्र तत्तथा, दूरेरमलयाभि-
धौ यौ गिरी, तयोर्वानि शिखराणि तत्सम्प्रभिनो ये केसराः
सिंहस्कन्धकेशाः, चामरवालाः-चमरपुच्छकेशाः, एषां चो-
क्तगिरिद्वयसत्कालामतिमुन्दरत्वेनोपादानम्, अर्द्धेचन्द्राक्ष-
पण्डितप्रतिभम्बानि चित्ररूपाणि एतादृशानि चिह्नानि
यत्र तत्तथा, यस्य धनुर्नि सिंहकेसराः बध्नन् स महा-
शूर इति शौर्दातिशयव्यापनार्थं, चमरबालबध्ननम् अर्द्ध-
चन्द्रप्रतिभम्बकं च शोभातिशयाधेमिति, कालाऽऽदिवर्णा-
याः 'यहारेणि सि' ज्ञापयः शरीरान्धर्मास्तामिः सन्निप-
त्ता-बद्धा जीवा-प्रत्यक्षा यस्य तत्तथा, जीवितान्नकरणं, शस्-
त्राणि गम्यम्, ईदृशधनुर्मुक्तौ वाणोऽवशं रिपुजयोपयोः,
'चलशीवमिति' विशेषणं स्वेतद्वर्णकवृत्तौ पट्टाक्षे श्रीअभय-
देवसूरिभिर्न व्याख्यातमिति न व्याख्याते, यदि च-भू-
यस्तु जम्बुद्वीपप्रक्रान्तिश्चाऽऽदेशेण दृश्यमानत्वात् व्याख्या-
तं विलासयते तदा दृष्टारकणेषु चला-चञ्चला जीवा-
यस्य तत्तथा, पुनः किङ्कित्याह-(उत्तुं च नि) इषुं च
गृहीत्वा, तमेव विनिर्णय-व्ययज्जमय्यौ कोट्यौ-उभयप्रा-
न्तौ यस्य स तथा, बहुवीहिलक्षणः कप्रत्ययः, वाचज-
वत् सारम्-अभयत्वेनाभङ्गुरं तुरण्डं-मुखविभागो भङ्गा-
रूपो यस्य स तथा तं, काञ्चनबद्धा मण्यया-चन्द्रकान्ता-
ऽऽद्याः कनकबद्धानि रत्नानि-ककतनाऽऽदीनि प्रदेशविशेषं
यस्य स धौत इव धौतो निर्मलत्वात् इष्टौ-धातुष्काणा-
मभिमतः सुकृतो-निपुणश्रुतिना निर्मितः पुष्कः-पृष्ठभागो
यस्य स तथा तम्, अनेकैर्मणिरत्नैर्विधिषु-नाताप्रकारं स्वि-
रचितं नामचिह्नं-निजनामवर्णपङ्क्तिषु यत्र स तथा तं,
पुनरपि किं कृत्येताह-वैशाखं-वैशाखनामकं स्थानं-पादप्या-
सविशेषकरं स्थिता कृत्वा, वैशाखस्थानकं चैवम्-पादौ स-
विलरी कार्यौ, समद्वलप्रमाणकः। वैशाखस्थानकं वस्तु।
कुलक्षयस्य वेषणे॥ ११॥ इति। अथोऽपि किं कृत्येत्याह-
इषुमुदारम् उद्धृतायातं-प्रयत्नवत् यथा भवत्येवं कर्णं या,
वद्यायातम् आकृष्टं कृत्वा इमानि वचनान्यभाणुदिति, अ-
न्वययोगेन तु पूर्वमेव कर्तुं, कानि तानि वचननित्याह-हंदि
इति सत्ये, नेन यथाशयं वदामीत्यर्थः, अथवा-हन्दीति स-
म्बोधने, शृण्वन्तु भवन्तः, शूरस्य-मत्प्रयुक्तस्य बहिस्तात्
स्वभागे य देवा अघिष्टायस्तद्वाङ्मयाऽऽदिकारिणस्ते इत्य-
र्थः, ललु वाक्यालङ्कारे, तं क इत्याह-नामा अमुराः सुयशो-
गण्डकुमाराः नेभ्यः 'सु' निश्चये, नमोऽस्तु विभक्तिरणिग-
मात् तान् प्रणिपतामी-नमस्कराभिः, नम इत्यनेन गतायैव-
ऽपि प्राणपतमीनि पुनर्वचनं भवत्यतिशयव्यापनार्थम्, अने-
न प्राणयोगाय साहाय्यकर्तृणो बहिर्भागावसिनां देवानां स-
म्बोधनमुक्तम्, अथाऽभ्यन्तरभागवर्तिदेवानां सम्बोधनायाऽऽ-
ह-हन्दीति प्राग्वत्, नवरमभ्यन्तरनेनां भवमात्रं शूरस्य येऽ-
घिष्टायकास्तद्वाङ्मयाऽऽदिकारिण इत्यर्थः, तेन सम्बोध्य इत्य-
र्थः, सर्वे ते देवा मम विषयवासिना-मम देवशायिन इत्यर्थः।
स्त्रं चेक रत्नं प्राकृतत्वात्, ईदं च वचनं सर्वे एनं देवा मदा-
क्षावर्णवदत्वेन मदिष्टस्य शूरप्रयोगस्य साहाय्यं करिष्य-
मीत्याशयेनेति, यथाऽत्राऽऽदिचित्राऽऽदी शूरस्य पञ्च
मुखरूपं देवाघिष्टान्तये स्थानद्वयमधिकमुक्तमस्ति तत्तयोः श-
ई प्राधान्यव्यापनार्थं, ननु यद्येनं देवा आक्षावर्णवदत्तं इति न

मस्कार्येवमनुपयम्, उच्यते-सत्रियाणां शूलस्य नमस्का-
र्येव व्यवहारवर्शनात् स्मरकरनयेव, नेन तद्विष्टा-
न्नामपि स्वामितकृत्यासाधकत्वेन नमस्कार्येवं मानु-
पपन्नमिति, इति कृत्या-निषेध इषुं निरुजति-सुख-
ति। अथ भरतस्यैतद्वस्तुनावचनोऽय पङ्क्त्याह-
(परिगर सि) परिकरेण-मल्लकस्तुबन्धेन युक्तोचित-
वस्त्रवधाविशेषेणत्यर्थः, निगदितं-सुखं मध्यं यस्य स
तथा, वानेन-प्रस्तावात् समुद्रयातेनोद्भूतम्-उत्तिसं शोभ-
मानं कौशेयं-वस्त्रविशेषो यस्य स तथा, त्विषण धनुर्वैर-
शोभते स भरत इत्यध्याहारः, इन्द्र इव प्रत्यक्षं-साक्षात्-त-
प्रागुक्तस्वरूपं महाबापं चञ्चलायमानं-साक्षिमीनीयमानं
कानिभास्कारेणत्यर्थः, आरपितमुणवन्तं पञ्चमचन्द्रोपमं
(छज्ज इ सि) राजते। 'राजेरचञ्चुज्जमहरीरहाः'
॥ ८५ ॥ १०० ॥ इति प्राकृतसूत्रेषु रूपसिद्धिः, वामहस्ते
नग्नपरेरिति, तस्मिन् विजये-मगधनीयेशसाधने इति।
'तप सं' इत्यादि, ततः स शरीरं भरतेन राजा निरुष्टः
सन् क्षिपमेव द्वादश योजनानि गत्वा मगधनीयोधिपते-
दैवस्य भवने निपतितः, ततः किं वृत्तमित्याह-'तप सं'
इत्यादि, ततः स मगधपतिर्देवो भवने अशोभत्-स्वकीय
शरं निपातं पश्यति, दृष्ट्वा च आशु-शोभं रक्तः-क्रोधो-
दयादिसूदः, रूपं लुप च विमोहनं' इति वचनात्, दृष्टु-
रितिकापलिङ्गा वा, रुष्टः-उदितक्रोधः चातिरिक्तितः-स-
ज्जातचातिरिक्तः, प्रकटितरौद्ररूप इत्यर्थः, कुपितः-प्रवृद्ध-
क्रोधादयः, (मिसिमेसमां लि) क्रोधाग्निना दीप्यमान इव,
एकाधिका धैते शब्दः क्रोपप्रकृतिप्रतिपादनायमुक्ताः, विवाल-
का-तिक्ष्णं वलयः-प्रक्रोपोत्थललाटेरक्षाया यस्य सा
तथा तां भृकुटि-क्रोपविकृतभ्रूणां संहति-निवेशनं,
सहृद्य च एवमवकादी, क्रमवादीदित्याह-'केस सं'
इत्यादि, (केस सि) कः अज्ञातकुलशैलसहजवादिर्निर्दि-
ष्टनामकः, सकराः प्राकृतशैलभवाः। मणसा वयमा काय-
सा' इत्यादिष्व 'गमिनां प्राग्वत्, भो इति सम्बोधने देवानाम्
एतः-वाग्व्येक्षा अप्राथितं-कनाप्यमनोऽप्योचरीकृतं
प्रस्तावात् मरणं तस्य प्राथकः-अभिलाषी। अयमर्थः-
यो मया सह युयुम्सुः स मुमुक्षुरेवेति, दुर्गन्तानि-दुष्टाव-
सानानि प्राप्नोति-तुच्छानि लक्ष्म्यानि-यस्य स तथा, ही-
नायां पुण्यचतुर्दश्यां जाने। होनपुण्यचतुर्दश्याः, तत्र चतुर्दशी
किंल तिथिजन्माऽऽश्रिता पुण्या पवित्रा, शुभा इति यावत्।
भवति, सा च पुण्योऽभ्यन्तमाग्यवतां जन्मनि भवति, यान्
आक्रीशना इत्यमुक्तं, किंचिद्-'भिन्नपुण्यवाउहने सि' तत्र
भिन्ना एतन्निष्ठसङ्गमने भेदं प्राप्ता या पुण्यचतुर्दशी तस्यां
जात इति, विधा-लक्ष्या भिया-शोभया च परिवर्जितः
यःशमिति' पुण्यत्, मम कस्या-प्रयत्नात्पुत्रमाणाया एत-
द्वयाया एतदेव समयान्तरं भङ्गुरत्वाऽऽदिकृपास्तभाङ्गं रूपं
स्वरूपं यस्याः सा तथा तस्या दिव्यायाः-स्वर्गोत्सम्भवा-
याः प्रधानाया वा देयानामुक्तिः-श्रीमेवमरणाऽऽदिसम्पत्
तस्याः एवं सर्वत्र, नवमं शानि-दीतिः शरीराऽऽभरणाऽऽदि
सम्पत् तस्याः युतिशो इष्टारिवाराऽऽदिसंज्ञायागलक्षणा तस्याः
दिश्येन-प्रधानं देवानामभेन-भाग्यमद्विष्टः, अथवा-दिश्येन-
दैवसम्प्रदायानुभावेन आचम्ब्यैकियाऽऽदिकरणमद्विष्टना

सह पितृ पुत्रेण सहऽऽगतः । इत्यादिवत्, लघुधाया-जन्मा-
न्तर्गतजन्तायाः प्राप्ताया-इदानीमुपस्थिताया अभिसमन्वा-
गतायाः-योष्यतां गताया उपरि आरम्भा उरुको-मन-
सोऽकण्डुलः परस्परस्थमिलायी पश्यत्यथादुस्तुकाऽऽमा
षा भवेन निष्कृजति, इति कृत्वा सिद्धान्ताद्भुजिष्ठतीति ।
उत्थानामन्तरं यत्करोति, तदाह— 'अथैव सं गाम०'
इत्यादि यथैव स नामकयोऽहन्तः—आकाएकुनः अङ्कः—सिद्धं
यत्र स तथा नामाङ्क इत्यर्थः, एवंविधः शूरस्त्वेषोपाग-
च्छति, तं नामाहताङ्कं शूरं गृह्णाति नामकम् अनुप्रवाच-
यति—वर्णानुपूर्वीकमेण पठति, नामकमनुप्रवाचयतोऽ-
यं षड्वपमाण एतद्रूपं—वष्यमाणम्ब्रह्म रूप आत्मन्पथि
अध्यात्म तत्र भव आध्यात्मिकम्, आत्मविषय इत्यर्थः । स-
कृत्पक्षश्च द्विधा—ध्यानाऽऽत्मकः, चिन्ताऽऽत्मकश्च । तत्र आद्यः
चिन्तारापयस्यलक्षणस्तथाविषयदत्तसंज्ञनाऽऽदिगुणोपनामां
द्वितीयश्चलाभ्यवसायलक्षणस्तदितरेषामिति, तयोर्मध्येऽयं
चिन्तितः—चिन्तारूपश्चेतसोऽनवस्थितवाहः, स चानभि-
लाषाऽऽत्मकोऽपि स्यादित्यत आह—प्राथिनः प्राथेनाविषयः,
अयं मम मनोरथः फलप्रद्विभूयादित्यभिलाषाऽऽत्मक इत्य-
र्थः, मनोगता—मनस्येव यो मनो न बहिर्वचनेन प्रका-
शितः, सङ्कल्पः समुद्रपयन, तमेवाऽऽह—उत्पन्नः स्खलुः—
निश्चये भो इत्यामन्त्रणे विचारानिमग्नकण्ठाय स्वात्मन
एव, तेनैव मागधकुमारं इति योष्यं, जम्बूद्वीपे द्वीपे भरते
वर्षे भरतो नाम राजा बालुगन्धर्वकथयति तत्—तस्माज्जी-
नमेतत् अज्ञानप्रयुक्तज्ञानगतानां मागधनीयेकुमाराणां,
मध्यपद्मलोचन समासः, कुमारपद्मवाच्यं वास्य नागकु-
मारजातीयत्वात्, तस्मात्कानां देवानां राजानां नरदेवानाम् उ-
पस्थानिकं—प्राभूतं कर्तुं तद्गच्छामि, एमिति प्रागवत्, अ-
हमपि भरतस्य राज्ञ उपस्थानिकं करोमि, इति कृत्वा—इति
मनस्क्रिय एवं—वष्यमाणे निजसिद्धारं संप्रसन्नं—पर्यालोच-
यति, ततः किं करोतीत्याह— 'संपहेत्ता' इत्यादि, सम्प्रेष्य
च द्वाराऽऽसीति प्रतीतानि, चकारा सर्वत्र समुच्चयं, शूरं
च भरतस्य प्रत्यर्णाय नामाऽऽहन्तं नामाऽऽहताङ्कमिति
निर्देश कर्त्तव्यं लाघवाभिप्रेत्यमुपस्थाप्य, यद्वा—नाम आह-
न्तं—लक्षणया लिखितं यत्र स तथा तं मागधनीयोदकं च
राज्याभिषेकोपयोगि, यतानि गृह्णातीति सम्बन्धः । तद्व-
न्तरं किं विधे इत्याह—'गिरिरेष्ठा ताए उज्जिह्वा' इ-
त्यादि, गृहीत्वा च तथा दिव्यया देवमया गत्यालापक-
व्याक्या प्राग्वत्, नवरं सिंहया—सिंहगनिसलमाना अतिम-
हता बलेवाऽऽवस्थान्तात्, यच्च पूर्वम् अक्षयदेवनिर्वाणकस्या-
द्याधिकारे गत्यालापककथनं यावत्पदेन अत्र च तत्कथ-
नं वितरेण तद्विधेप्रस्थात् स्वकारप्रवृत्तेरिति मन्तव्यं,
यथैव भरतो राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य चान्तरिक्ष-
प्रतिपक्षे—नभोगतो देवानामभूमिचारिणात् सकिङ्कणीका-
भि—चन्द्रपण्डितकामिः सह गतानि पञ्चवर्णानि च वस्त्राणि
प्रवरं विधिपूर्वकं यथा स्यात् तथा पण्डितः—परिहितवा-
न्, यथा पञ्चवर्णानि वस्त्राणि परिहितवान् तथा किङ्क-
रीरपीत्यर्थः । किमुक्तं भवति ?—किङ्कणीप्रवेष्टेन तस्य न-
टाऽऽदिद्योष्येवधारित्वद्व्येतेन भूयं तस्य भरते भक्तिः प्रक-

दिता, अथवा—किङ्कणीसमुच्चयश्चेन सर्वजनसमक्षं सेव-
कोऽस्मि न तु लज्जमिति ज्ञापनाय तस्मादित उपागतः, अ-
थवा—सङ्किङ्कणीकामि—चङ्किङ्कणीकानि, तद्वन्मध्य शो-
भातिशयायै, करतलपरिगृहीतं दशनक्षं शिरसावर्त्तं मस्त-
कऽज्जमि कृत्वा भरतं राजानं जयेन विजयेन घर्षयति,
घर्षयित्वा चैवमवादीत्, अत्र प्राग्वक् व्याख्यानमिति । कि-
मवादीदित्याह— 'अभिजिण्य' इत्यादि, अभिजितम्—आ-
ज्ञावशेषदीकं देवानुम्रिये—वन्धुपाद्वैः केशलकथं—सम्पू-
र्णत्वात् केशलज्ञानसदृशं भरतं यथै—भरतलेनैव पुंश्वं माग-
धनीयेमयाद्या—मागधनीये यावत्, तदहं देवानुम्रियाणां
विषयवासी—देशवासी अत एवाहं देवानुम्रियाणामाज्ञाति-
किङ्करः—आज्ञाकारी सेवकः, अहं देवानुम्रियाणां पौरस्त्वः—
पूर्वदिक्सम्बन्धी अन्तःत्वाद्विश्वदेशसम्बन्धिने पालयति-
रक्षयति उपद्रवाऽऽदिष्व इत्यन्तपालः पूर्वदिग्देशलोकाणां
देवाऽऽदिकृतसमस्तोपद्रवनिवारक इत्यर्थः, योजनं देवानु-
पिच्छाणं 'इत्यादिपदानां मिश्रमिश्रपकारेण योजनीयत्वाद्वा
न पीनकस्य, तत्प्रतीच्छतु—गृह्णन्तु देवानुम्रियाः । मम इदम्—
अमृत उपनीतं एतद्रूपं प्रत्यक्षानुभूयमानस्वरूपं प्रीतिदानं
सन्तोषदानं प्राभूतकपमित्यर्थः, इति कृत्वा—विष्ण्व्य द्वारा-
ऽऽदिकमुपनयति—प्राभूतीकरोतीति, 'तए जं' इत्यादि,
ततः स भरतो राजा मागधनीयेकुमानामनो देवस्य इमेत-
द्रूपं प्रीतिदानं तत्प्रीत्युपादानार्थमलुप्यतया प्रतीच्छति गृ-
ह्णाति, प्रतीप्य च मागधनीयेकुमारं देवं अस्फारयति वस्त्रा-
ऽऽदिना, संमानयति तदुचितप्रतिपत्त्या, स्तर्काय संमान्य
च प्रतिविसर्जयति—स्वस्थानगमनयानुमन्यते । अथ तदु-
त्तरकस्यमाह— 'तए जं सं भरतं राया दहं' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा रथं परावर्त्तयति—भरतवर्षाभिमुखं करोति,
परावर्त्तय च मागधनीयेन लवणसमुद्रात् प्रत्यन्तरति, प्रत्यन्-
तार्थं च यथैव विजयस्कन्धवारिवेशो यथैव च—बाह्या उप-
स्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागम्य च तुरगान् निगृह्णाति
निगृह्य च रथं स्थापयति, स्थापयित्वा च रथात् प्रत्यन्तरोहति,
प्रत्यन्तरुह्य च यथैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
मज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य (जाव सि) यावत्करणात्
संपूर्णं ज्ञानाऽऽलापको वाक्यः, 'ससि च विप्रदसने' इति वि-
शेषणं यावत्, स च प्राग्वत्, नरपतिर्मज्जनगृहात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव भोजनमण्डपस्त्वत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च भोजनमण्डपे भोजनमकरगतः सन्न-
धमभक्तं पारयति, पारयित्वा च भोजनमण्डपात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव बाह्योपस्थानशाला यथैव च
सिद्धान्तं तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च यावत्सिद्धान्ताऽऽसन-
वरगतः पूर्वभिमुखो निर्पादति, निषय च अष्टादश श्रेणिप्र-
श्रेणीः शब्दयति, शब्दयित्वा चैवमवादीदिति । अत्र सूत्रे
यावच्छब्दो लिपिप्रमादाऽऽपठित एव दृश्यते, संप्रादिकपदा-
मावात्, अन्यत्र तद्रूपाऽऽभावदृश्यमानत्वाच्चेति, अथ कि-
मववादीदित्याह—(लिप्यामेव सि) सर्वं प्राग्वात्, यथा राजाऽऽ-
हं पीरा विप्रपुत्रस्था चाऽऽह—'नए जं' इत्यादि, एतर्कं, ततो
मागधनीयेकुमारं देवावजयाष्टादिकामहामहिमान्तरं अकर-
जं, कीदृशं च सङ्गचारित्याह—'तए जं' इत्यादि, तत-

ति लोकाप्रसिद्धा, खड्गाः, सामान्यतः बापा-कोरपुत्राः नारा-
चाः-सर्वलोहबाणाः कणुका-बाणविशेषाः कल्पवृक्ष-कुपा-
वृक्षः, शुक्लानि-प्रतीनानि, लकुटाः-प्रतीनानि, भिन्निपाला-हस्ति-
लेपाः, महाकला दीर्घा आयुधविशेषाः, धर्म-वैश्वमयबापाः
ऽऽसनानि किरातजनप्राश्नादि, नृपाः-नृपाः, शराः-सामा-
न्यतो बापाः इत्यादिभिः ग्रहणैः, अथ चकारेण पूर्वविशेषण-
स्थः समस्तोऽसमस्तो वा कलितशब्दो योऽयः, तेन तेः संयुक्त
इति, द्विवचनोपपत्तौ राक्षां हि शस्त्राणि सेनासहचरानि-
भवन्तीति ज्ञापितं, कथमुक्तग्रहणैः कलित इत्याह—' का-
लेत्यादि ' अथ चधिरशब्दो रक्षायां, तेन कालजीलरक्षणी-
नशुक्लानि जातितः पञ्चवर्णानि, व्यक्तित्वेन तत्राभ्यन्तरभेदा-
दनं कदापि यानि चिरकालानि तानि सन्निविष्टानि येषु
तद्यथा स्वास्थयेति क्रियाविशेषणनया बोध्यं, कोऽर्थः ?-
राक्षां हि शस्त्राऽप्यस्त्रास्तत्कालीयतत्तत्तद्वैशेष्यशस्त्राणां निर्वि-
लम्बं परिहाराय शस्त्रकौशेयु उक्तकृपाणि चिह्नानि निवेश-
यन्ति शस्त्रेषु च तत्तद्वर्णमयान् केशान् कुर्वन्तीत्यर्थः । अथ
तृप्यसामग्रीकथनद्वारा भरतमेव विशिष्टं आस्फोटितं-
कराऽऽस्फोटकपदं सिंहनादः-सिंहस्यैव शब्दकरणं (छालप्र
ति) सेरिटनं हर्षोत्कर्षेण सौन्दर्यकरणं, हृदयवित्त-नुरङ्गम-
शब्दः, हस्तिगुलुगुलायितं गजगजितम्, अनेकानि यानि रथ-
शानमहस्त्राणि तेषां (घणघणेन सि) अनुकरणशब्दस्तथा नि-
द्वयमानानामभ्यानां च तोषाऽऽदिग्रशब्दास्तैः सहितेन, तथा
यत्कलमकं-युगपत् भग्ना-दङ्का होरभग्ना-महादङ्का इत्या-
दि तत्पदव्याख्या प्रागुक्तद्वितीयाङ्ककल्पदुर्माधकारतो ज्ञेया
नवरं कलाः मयुरस्तालो-घनबाधविशेषः, कंसनाला-प्रसि-
द्धा कम्पमानं-रस्परं हुस्तताडनम् एतन्म उचितम्-उत्पन्नो
यस्तेन महता शब्दसंज्ञितदेन सकलमपि जीवलोक-जङ्घा-
यत् परम्, बलं-चतुरङ्गमेव बाहन्-शिविकाऽऽदि एत-
योः कमेण समुद्रयो-बुद्धिर्ध्वस्य स तथा, समिति वाक्पाल-
कुरे, अथवा-बलबाधनयोः समुद्रयेन युक्त इति गम्यम्, एवमु-
क्तं प्रकाशे भरतचक्रविशेषणत्वेनेत्यर्थः, प्रागघतोऽथमकर
शस्त्रानि यत्सहस्रसम्परिवृत्त इत्यादीनि विशेषणानि प्राप्ता-
णि, तत्र मूत्रं साक्षात्प्रतिज्ञानीति । अथ प्रथमबाधये अत्र-
क्षितितानि 'तद्वह सेसं' इत्यतिशयेन सूचितानि च वि-
शेषणानि बाधयितुं सौक्ष्म्यापयंतीकृत्य लिख्यन्ते, तथा-
'अपसहस्रस्तसंपरिवृत्तं वैसमेयं खेव धनुर्वै अमरवर्षं सखि-
भाए ह्रीपे पडिभ्रिकी गोमामरणगरखेहकम्बडमडं वदोमु-
हपट्टणसमसं बाहसहस्रसमं डिभं धिभिभ्रिभ्रिणीं चतुर्दं अ-
भिजिणमाये अभिजिणमाये अग्गाई वराई रवणाई पडिछ-
माणे पडिछमाणे तं दिवं चकसई वरणाई अणुगच्छमाणे अणु-
गच्छमाणे आअणुंतरिआई वरणाई वरणाई वरणाई वरणाई
जेणेव वरदामतिये तेजेव उवागच्छई सि ।' इत्याद्या च
प्रागवत् । अथ द्वितीयबाधयेऽपि अत्राक्षिपेणसहिनी या-
चप्यपसूचितो ग्रन्थो लिख्यते, यथा-उवागच्छिजा वरदा-
मतियस्तस्य अदूरसामंते दुवालमजोवखायामं खवजोअणुवि-
लियणं वरगुरसारिच्छं विजयंअवाचारविंसं करेई सि '
मरवत् । अथ ततः किं चक इत्याह—' करिषा ' इत्यादि,
खवजोअणुवि ।

अथ राजाऽऽप्यनन्तरं कीदृग् वदंकिरत्नं कीद-
र्यं च वैययिकमाचकारेत्याह—

तएवं से आसमदोखमुहमापपट्टपुरवत्संखावारगिहा-
वशविभागकुसले एगसीतिपदेसु सन्वेसु च वत्सुसु खे-
गमुखजायए पंदिरे विहियणु पणयालीसाए देवयाणं
वत्सुपरिच्छाए खेमियासेसु मचसालासु कोहणिसु अ वा-
सषरेसु अ विभागकुसले छेजे वेम्मे अ दाखरुम्मे पहा-
खमुदी जलयाणं भूमियाख य भायखे जलवल्लगुहासु जं-
तेसु परिहासु अ कालनाणं तद्वे सदे वत्सुपपसे पहाखं-
गम्भियेकषक्खवज्जिरेदिअमुखासोसिआणए गुणुहुं सां
लसपासायकराकुसले चउसद्विकप्पवित्थियमई खंदाव-
ये य वद्धयाणं सात्थिअकमग तह सन्वोअभदसिखिसे
अ बहुविसेसं उदंदिअदेवकोट्टादगिरिलियवाहयिआम-
कुसले—

“ इमं तस्स बहुगुणुहुं, धवईरयखे खरिदचंदस्स ।

तवसंजमनिम्भिदि, किं करवाणीतुवई ॥ १ ॥

सो देवकम्मविहिता, खंदावारं खरिदचयखेणं ।

आवसइभवणकलिभं, करेई सव्वं सुहुचें ॥ २ ॥ ”

करंवा पवरपोसहर्षं करेई, करिषा जेणव भरेइ राया-
जाव एतयाखिभं खिप्पावेव पवप्पिणुइ, सेसं तदेव-जा-
व मज्जखधराभो पडिखिखलमई, पडिखिखलमिआ जेणव
वाहिरिया उवट्टाखसाला जेणव चाउम्पेदे आसरेइ तेखेव
उवागच्छई उवागच्छिजा । (सूत्र-४७)

‘ त ए ज ’ इत्यादि, तत्तस्मद्देवकिरत्नमई किं करवाणि
आदिशन्तु देवानुभिया ! इतिकसंयमित्युक्तिर्योऽपि तद्वत्, रा-
जानमिति शेषः, राज आसन्नमायातीत्यर्थः, इत्यवयवो-
नमभेतनपदैः सह कार्यं, कीदृशं तद्वदंकिरत्नमित्याह—
आअमदाऽऽद्या प्राग्व्याख्यातायां, तवरं स्कन्धावागुहाऽऽप-
णाः प्रतीताः, एतेषां विभागो-विभजने उचितस्थाने तद्वयव-
विशेषेन कुशुलम्, अथवा—‘ पुराभवनप्रामाणं, ये कोष्ठा-
स्तेषु निवसतां दोषाः अप्रवृत्ताऽऽद्योऽन्यजाता-स्तेष्वेव वि,
वृद्धिमायान्ति ॥ १ ॥ ’ इत्यादि योग्याऽन्यवस्थानविभागश्च,
एकाशीतिः पदानि-विभागः प्रतिदेवत् विभक्त्यवस्तुले-
खणद्वयानांति यावत्, तानि यत्र तानि तथा एवंविधेषु वास्तु-
षु-पुष्टभूमिषु सर्वेषु चैव-चतुःषोडशतपदरूपेषु वास्तुषु,
खेवशब्दः समुच्चये, स च वास्तव्यपरिप्रायः अनेकेषां गु-
णानामुपलक्षणं दोषाणां च ज्ञायकं, पण्डा जाता अस्तेति
तारकाऽऽदिवादिने परिहृतं-सातिशयबुद्धयम् अथ वदिवा-
स्तुल्लेखस्येकाशीत्याद्या विभागान्ताई तावतां विभागानां वि-
भाजकास्तास्तयो देवता मविष्यन्तीत्याशङ्क्याह—विशिष्टं
पञ्चवत्वारिंशतो देवतानाम् उचितस्थाननिवेशाकर्त्तव्याऽऽ
द्विविधमित्यर्थः । अथ यथा पञ्चवत्वारिंशतोऽपि देवाना-
मेकाशीतिपदवत्वास्तुत्यास्ततया तच्छिषिपदास्तानुसारं
दर्शयते, यथा स्थपना—

एकाशीतिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अर्यमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अर्यमा	सावित्र	पु०	का	वि	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विवस्वा	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रो०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०	पा
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

चतुःषष्टिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अर्यमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अर्यमा	सावित्र	पु०	का	वि	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विवस्वा	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रो०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०	पा
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

शतपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अर्यमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अर्यमा	सावित्र	पु०	का	वि	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विवस्वा	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
अ०	सु०	रुद्र	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पा
पा	रो०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०	पा
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

एतत्संवदनाय सूत्रधारमण्डनकृतवास्तुसारास्त्रिपि लि-
ख्यते, यथा-

“चतुःषष्ट्या पदैवास्तु, पुरे राजगृहेऽर्चयेत् ।

एकाशीत्या गृहे भागः, शते प्रासादमण्डपे ॥ १ ॥

इशः १ पर्जन्यो २ जये ३ नदी ४,

सूर्यः ५ सत्यो ६ भृशो ७ नमः ८ ।

अग्निः ९ पृषा १० ऽथ वितपो ११,

गृहसप्त १२ यमो १३ तनः १४ ॥

गन्धर्वो १५ भृङ्गगात्र १६ ख,

सुगः १६ विष्णुगात्र १७ स्थाप,

दीर्घाग्रीकांश्च १८ सुप्रिय १९—

पुष्पदन्तो २० जलार्धपः २१ ॥ ३ ॥

असुरः २२ शीघ्र २३ यक्षमाणी २४—

रोगा २५ ऽह २६ मुख्य २७ एव च ।

भस्वाट २८ सोम २९ गिन्ध ३०—

स्तथा बाहोर्धिति ३१ दिनिः ३२ ॥ ४ ॥

आपो ३३ ऽपवस्ता ३४ बोधिऽन्नः,

सावित्रः ३५ सविता ३६ ऽर्गौति ।

इन्द्र ३७ इन्द्रजयो ३८ ऽन्वसिमन्,

वायुः ३९ रुद्र ४० रुद्रराद ४१ ॥ ५ ॥

मध्ये ब्रह्मा ४२ ऽस्य चत्वारो,

देवाः प्राच्यादिदिग्गताः ।

अर्यमाऽऽख्यां ४३ विवस्वां ४३ ख,

मैत्रः ४४ पृथ्वीधरः ४५ कमात् ॥ ६ ॥

इशकोणाऽऽदितो बाहो,

वरको १ च विदारिका २ ।

पुनना ३ पापा ४ राक्षस्यो,

इतुकाऽऽद्याश्च निष्पदाः ॥ ७ ॥

चतुःषष्टिपदैवास्तु,

मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः ।

अर्यमाऽऽद्याश्चतुर्भागा,

द्विचंशा मध्यकाणामाः ॥ ८ ॥

बहिः कोणेष्वर्धभागः, शेषा एकपदाः सुग ।

एकाशीतिपदे ब्रह्मा, नवायाऽऽद्यास्तु षट्पदाः ॥ ९ ॥

द्विपदा मध्यकोणेऽष्टा, बाहोर्धितिश्चैकशः ।

शते ब्रह्माष्टमकृष्णांशो, बाहोर्कोणेषु सादृशौ ॥ १० ॥

अर्यमाऽऽद्यास्तु वयंशाः, शेषाः स्युः पूर्ववास्तुवद ।

हमरत्नाक्षताऽऽष्टैस्तु, वास्तुसप्तऽऽकुर्ति लिखत् ॥ ११ ॥

अभ्यर्च्य पुष्पगन्धाऽऽख्यः बालदध्यः ज्यमोदनम् ।

दद्यात् सुरभ्यः साङ्गि—नैमोऽनेनोमिभिः पुष्टम् ॥ १२ ॥

वास्तुवारम्भे प्रवेशे वा, भयसे वास्तुपूजनम् ।

अकृते स्वाभिनाशः स्यात्, तस्मात्पूजया हितार्थिभिः ॥ १३ ॥”

अत्र च वराहमिहिराक एकाशीतिपदस्य व्यापनार्थिचख्य-

म्—“एकाशीतिविभागः दश पृथ्वीराऽऽयता रेखाः अन्त-

र्यादश सुगः, द्वाविंशद्वाहोर्ध्वशाः” इति ।

अथ प्रकृते पश्यन्ते—(यष्टुपरिच्छाए लि ।) अत्र

चशब्दोऽध्याहार्यस्तेन वास्तुपरीक्षायां च विधिर्भाति यो-

ज्यम्, “ गृहमध्ये हस्तिमते, आन्ध्या परिपुरिते पुनः श्वभ्रम् ।

यष्टुमनिर्णेत तत्, समं समं धर्ममधिकं चत् ॥ १४ ॥”

इत्यादि । अथवा—वास्तुनां परिच्छेद—आच्छादने—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर्बालाहककम्बाऽऽदिविनि-

योजनान्, तथा नेमिपाश्चेतु-सप्तपदायाम्यष्ट भक्तशालासु-

रसवतीशालासु कोहनीषु-कोह-दुर्गं स्थापित्वा जलसक्तं नव-

न्ति-प्रापयन्ति याधिराजामिन्धुपदश कोह्यः—याः कोह-

प्रहणाय प्रतिकोहोभय उपाध्यन्ते तसु, चशब्दः समुच्च-

ये, तथा वास्तुगृहेषु-शयनगृहेषु विभागकुशलं-यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, तथा क्षेत्रं—छन्दार्हं काष्ठाऽर्द्धं वेधं—वेधनाहं नदेव चः समुच्चये दानकर्म—अङ्कनार्थं गिरिकरुक्षेत्रे रक्षादानं तत्र प्रधानवृद्धिः, तथा जलपानं जलगमनां भूमिकामां जलोत्तरणार्थकषाकस्याय माजनं-यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, उग्रप्रतिनिमग्नान-चासुकरे तस्यैवाहशसामर्थ्यस्य सुप्रतिपात्तत्वात्, जलस्थल-योः सम्प्रतिपत्तिं गृहास्त्रिय गृहास्तु-सुरङ्गास्त्रियः, तथा यम्बुषु घटीयम्भाऽऽदिषु परिक्षासु प्रतीनासु चः पूर्ववत् कालज्ञानं—चिकीर्षितास्तु प्रशस्तप्रशस्तलक्षणपरिहानं, 'वे-शाखे आयेण मार्गे, कालसुने क्रियते शुद्धम्' शेषमासुषु न पुनः, पीयं वागाहम्मतः ॥ १ ॥ इत्यादिकं, तथैव नि वाक्यान्तरं प्रदे शब्दे—शब्दाश्लेषे सर्वकलाभ्युत्पत्तेरन-म्यूलकत्वात् वास्तुप्रदेशे—गृहलक्षणे देशायां देवपूजं, महानसं चार्तिं, कार्यभारं तथा च नैष्ठिक्यां भाग्येष्ट-स्कारा-ऽर्थयान्तरानि माह्वयाम् ॥ १ ॥ इत्यादिगृहावयवविभाग-शास्त्रोक्तविधिधाने प्रधानं मुख्यं गर्भिण्यां जानगर्भां ई-कलितता घल्लय, कलाभिमुखवर्ल्लय इत्यर्थः, कन्या इव क-न्याः—अफला, अथवा—दूरफला वा घल्लयः वृत्ताश्च वास्तु-लोचप्रकटा वल्लिविधानानि—मात्रे क्रमपयविधात्वात् वल्लिव-एतानि—वास्तुलोचैर्द्वाद्भनवृत्तेश्चाराणानि, ऐतर्था ये गुणद्वयाप-रन्तर्वा विचार्यकं—विशेषतः, न चैव—'गर्भिणी वल्लिवास्तुप्र-कटा आसलफलदा, कन्या च स्वा तत्रैव नाऽऽसलफला, वृ-त्ताश्च सप्तपटभ्वत्वाद्भुम्भराः प्रशस्तः आसलः कष्टक-नां रिपुभयदा' इत्यादि, प्रशस्तभूमिकण्डे वा गृहाऽऽदि प्रश-स्तं, वल्लिविधानानि प्रशस्तवल्लिसम्बन्धीनि प्रशस्तानि गृह-महोप न चाप्रशस्तवल्लिसम्बन्धीनि । एतन्मवाच्यं वाहः—'शस्त्रौपाधमलनमधुरा सुगन्धा, किमथा समानं शृंगरा च मही नृपाणाम् । अल्पपञ्चनि धर्मोपनोदसुरागतानां, धत्ते धियं किमुन शाश्वतमम्भिरेषु ? ॥ १ ॥' एतत्तदव-विशेषयवाह—गुणाऽऽद्यः—प्रभाधारणानुद्धिस्तलाघवाऽऽ-दिगुणश्च, योऽहश प्रसादः—सान्निभस्वात्मकाऽऽद्या भू-पतिगृहाण तेषां करणे कुशलः, चतुःपटविकल्पाः गृहाणां वास्तुसंस्तयाः तत्र विस्तृता—अमृता मर्त्यैर्यस्य स तथा, विकल्पानां चतुःपटिरेव—प्रमादविजयाऽऽदीनि योऽहश गृहाणि पूर्वद्वाराणि, स्वस्तनाऽऽदीनि योऽहश योऽहश द्वाराणि, धनदाऽऽदीनि योऽहश उत्तरद्वाराणि, दुर्गमाऽऽदीनि योऽहश पश्चिमद्वाराणि, सर्वमीलने चतुःपटिरेति, नन्वावलं—गृहवि-शेषे एवमभेदनविशेषणपरि, चः समुच्चयः, बद्धमाने स्व-क्तिके रुचके तथा सर्वतोभद्रनल्लिखे च बहुविशेषः प्रकारे हेमनया कर्त्तव्यतया च यस्य तत् तया, स्वैव च कचित् सप्तमीलापः प्राकृतत्वात्, नन्वावर्णाऽऽदिगृहवि-शेषस्वर्यं वराहिकः—

"नन्वावर्त्तमल्लिखे, शालाकुब्जात् प्रक्षिण्यन्मगतेः ।

द्वारं पश्चिमस्मिन्, विहाय शेषाण्य कार्याणि ॥ १ ॥

द्वारास्त्रिंशोऽन्तगतः, प्रक्षिण्योऽप्यः शुभस्तनक्षान्यः ।

तद्वचनं बद्धमाने, द्वारं तु न दक्षिणं कार्यम् ॥ २ ॥

अपराग्नगताऽलिम्बः, प्रागग्नगता तदुत्तरगता चाप्यौ ।

तव वणिजघ्नूनक्षान्यः, प्राग्द्वारं स्वस्तिकं शुभम् ॥ ३ ॥

अप्रतिविद्धाकिन्दं, समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम् ।

नृपविभुषसमूहानां, कार्यं द्वारिभ्यनुमिरपि ॥ ४ ॥

पुनस्तदेव विशानष्टि-ऊर्ध्वं दशैव भव उद्दिष्टिकः, प्रचार्यः इ-कः अर्थात् ध्वजः, देवाः—इन्द्राऽऽदिप्रतिमाः, कंष्ट्राः—उप-रितनशूदं धान्यकाष्ठे वा, दार्ढ्यं वास्तु-चैतनकाश्यानि गिरयो दुर्गाऽऽदिकरणार्थं जनावासयोग्याः पर्वताः, खाता-नि—पुष्करिण्यादिकानि वाहनानि—शिविकाऽऽदीनि एतेषां विभागं कुशलं, ध्वजविभागस्त्वैवम्—'दशैवः प्रकाशं प्रसादं, प्रसादकणसम्बन्धया । सान्धकारे पुनः काश्याः, मध्यप्रासादमाननः ॥ १ ॥' शेषं तत्तद्व्यञ्ज्येभ्याऽवसेयम्, इत्यु-क्तप्रकारेण बहुगुणार्थं तस्य नरेन्द्रचन्द्रस्य भरतचक्रिणः स्थापितरत्नं यद्वैकिरत्नम् । तपःसंयमाभ्यां करणभूतार्थं निर्विघ्ने लभ्यमानं, किं करवालोत्यादि तु प्राग्योजितम्भे । अर्थापस्थितः सन् यद्वैकिरद्वैकरास्तदाह—'सा देव' इत्या-दि, सः—वर्द्धकः देयकर्मविधित्वा देवकृत्यप्रकारेण चिन्तित-मात्रकार्यकणारूपेणेत्यर्थः, स्वम्भारा नरेन्द्रचक्रमेव आवा-सा-राणां गृहाण भवतानीतिरर्थाः कलितं करानि सर्वे सु-हृन्नेन निविलम्बमित्यर्थः, कृत्वा च प्रवरपौषधुदं करोति, कृत्वा च भरतो राज्ञा यावत्पदात् तेष्व उवागच्छद् उवाग-च्छता' इति ब्राह्मण, एतमाहसिकं लिपयेय प्रत्ययपति, 'सर्वे तद्वै' इत्यादि, सर्वे प्राग्बत् । उवागच्छता' उपागम्य च ।

तदे यं तं धरणि तलमगमलहं ततो बहुलकलण-पमर्यं हिमवंतकदंरनखिवायसंवद्धिचित्तिणिमदलि-अं जंरुणयमुकपकूवरं कणयदंदिपारं पुलववरिदक्षी-लमागपवालफलिहवरयणलदुमिणिविदुविभूतिभं अ-डयालीमारइयतवशिजुपटमिद्विअनुत्तुवं पयसिअपसि-अनिम्मिअनवपटपुडुपरिशिष्टिं विंसिदुलहणवल्लोहवदक-म्भं हरिपहरणरयणसरिसचकं कक्षयण्दंक्षीलमागमगद-माहिअवद्वजालकडं पमर्यविचिद्वसममधुरं पुवरं च गुत्तं सुकिरयतवशिजुत्तकलिभं कंठयणिजुत्तकण्ठं पडर-खागुजायं खेडकणयधुम्भेललगवरसत्तिकौतोतमसर-सयवत्तीसनाथपरिमिद्विभं कणययणचिचं जुवं इलीमुडव-ल्लामगयदंतवदंतिअतयमोल्लिअकूतकुडवरसिदुदारा-दलवरकणणिगिरहारकासपपासयवल्लेहि अमरयणयवख-जइयचवलसिगधामोहिं चउहिं चामराकणगविभूति-अंगहिं तुमगेहिं सचक्रं सज्जयं सयदं सपडां सुकयमंथिकम्भं सुमपाहिअममरकणयगंभीरतुल्लचं वर-कुणरं सुचकं वरनेमीमहलं वरधारातौडं वरवरइदतुवं वरकंचणभूतिभं वरायिराणिम्मिभं वरतुगगसपउत्तं वरसागहिमुपगगहिं वरपुरिरे वरमहारं दुरुडे आरु-डे पवरययपरिमिद्विभं कणययिवलिखीनालक्षामिभं अ-उर्ध्वं सोआमणि कणयतविअपंकपजासुअणमलख तलि-असुअतोडारां गुंजद्वंभुनीवगरत्तिगुलाणिगारसिदूर-कलंकुपपारेवयचलणयणकौलदमगावरयहनाडि-

रेगरतासांगकण्यगंकुसुअपयताल्लुसुरिदंगोवगसमप्यभपयांसं
 विंक्कलसिल्लप्यवालउडित्तपूरसरिसं सव्वोअसुरहिकुसुम-
 आसत्तमद्दामं ऊसिअसेअरुअं महोमहरसिअंभीरणि-
 द्दपोसं सल्लिअयकंपंय पभाए अ ससिसीअं खायेणं
 पुडिबिजयलंभेति विस्सुतं लोगविस्सुतजसोऽहं चउग्यंटे
 आमरहं पोसहिए खरयइं दुरुहे । तए णं से भरहे राया चाउ-
 ग्यंटे आमरहं दुरुहे समाये सेसं तहेव ०जाव दाहिणाभिमुहे
 वरदामानित्थेणं लवणसमुदं ओगाइहं ०जाव से रहवरस्स
 कुप्परा उल्ला ०जाव पीइदाणं से,खवरिं चूडामणिं च दिव्वं
 उरत्थगेविजगं सोणिअसुत्तगं कडगाणि अ-जाव दाहिणिग्ले
 अंतवाले ०जाव अट्ठाहिअं महामहिमं करेति करिता एअमाण
 सिअं पवण्णिण्णि । तए णं से दिव्वे चकरयणं वरदाम-
 तित्थकुमारस्स देवस्स अट्ठाहिआए महामहिमाए निव्व-
 चाए समाणीए आउहकरसालाओ पाटिणिक्कमइ, पाटि-
 णिक्कल्लिमा अंतलिक्कपडिक्खे ०जाव पूरेनं च व अंबरत-
 लं उत्तरपवत्थिमं दिंसिं पभासित्थाभिमुहे पयाति यावि
 होत्था । तए णं से भरहे राया तं दिव्वं चकरयणं ०जाव
 उत्तरपवत्थिमं दिंसिं तहेव ०जाव पवत्थिमदिसाभिमुहे प-
 भासित्थेणं लवणसमुदं ओगाइहं, ओगाहिता ०जाव मे
 रहवरस्स कुप्परा उल्ला ०जाव पीइदाणं से खवरं मालं पउ-
 णिं मुचाजालं हेमजालं कडगाणि अ तुट्टिआणि अ आ-
 भरणीणि अ सरं च खापाहयं कं पभासित्थादंगं च गि-
 यइह, गि,येहत्तं ०जाव पवत्थियेणं पभासित्थेमेराए अहणं
 देवाण्णिआणं विसयवासी ०जाव पवत्थियमिद्धे अंतवाले,
 सेसं तहेव ०जाव अट्ठाहिआ निव्वत्ता । (सूत्र ४६)
 ' तते णं ' इत्यादि, एमिति प्राग्वत्, नं प्रसिद्धं
 वरपुरुषो-भरतचक्रो वरमहाराधम् आरुढ इति सम्प्र-
 म्यः । कीदृशमित्याह-धराणितलगमने लघुरीषं शी-
 प्रगामिनीमित्यर्थः कीदृशो वरपुरुष इत्याह-ततः-स-
 र्वत्र जयसम्प्राप्तनाजितप्रमोदस्स पुलकिततया विस्तीर्य-
 प्रफुल्लहरय इत्यर्थः । अथ पुनर्यं विशनिष्ट-बहुलकृण्य-
 शस्तं हिवमतः-सुदृढमवशिष्टैः निर्वातान-वातरहितानि
 यानि कम्पराऽन्तराणि-हरीमध्यानि तत्र संवर्द्धितानिअत्रा,
 विविधास्तितिशो-रथमुद्रास्त एव दलिकानि-दाकण्य यस्य
 तं, सुत्रे च पदव्यत्ययः आर्यत्वात्, ज्ञान्मन्त्रसुवर्णमयं सु-
 कृते-सुप्रकटितं कुबेरं-युगपदं यत्र तं, कनकदण्डिकाः-
 कनकमयलघुवृक्षरूपा, अत्रा यत्र तं, पुलकानि वरंन्द्रनी
 लानि सासकानि रत्नविशेषाः प्रवालानि स्फटिकवर-
 रत्नानि-च प्रतीतानि, लेख्वा विजातरत्नानि मणयः
 वरंन्द्रकालाद्याः विद्रुमः-प्रवालविशेषः, अमरयोग्येष्वाणाऽऽ-
 दितारतयस्कृतो विशेषः बोधः तैर्विभूयितं, रचिताः
 प्रविशेष्वा द्वादश चादश सङ्ख्यावात् अष्टावत्वारिंशदरा-
 यत्र ते तथा, विशेषणस्य परनिष्ठताः प्राकृतत्वात्, तपनी-

यष्टैः-रत्नस्वर्णमयपट्टकैर्लोकं महत्, इति प्रसिद्धेः संयुष्टी-
 ते-हृदीकृते तथा युक्तं उच्यते नांतिलघुनी नांतमहती इ-
 त्यर्थः । ततः पदप्रत्यय कर्मधारयः । एतादृशो सुत्रे यस्य स
 तथा तम्, प्रचयिताः-प्रकषेण घृष्टाः प्रसिताः-प्रकषेण ब-
 द्धाः ईदृशा निर्मिता-निवेशिताः नवाः-अजर्णाः पहाः-प-
 ट्टिका यत्र तत्पद्याविषं यत्पट्टं चकपरिधिकं यत्कां पं-
 टी इति प्रसिद्धं, तत्परिनिष्ठितं-सुनिष्पन्नं कार्यनिर्वाहकयन्त्रे
 यस्य स तम् । अत्र पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । विशिष्टलं-अ-
 तिमनोऽहं नव-सप्तके लोहयष्टि-अयश्चर्मरज्जुके तयोः क-
 र्म-कार्यं यत्र स तम् । अयमर्थः-तत्र रथ येऽवयवास्तं लोहव-
 धांश्यां बद्धा इति, हरिः-वासुदेवस्तस्य प्रहरयत्नं-चकं
 ' चकमुल्लजोहि सि ' यचनात् तत्सदृशे चकं यस्य स
 तं, कर्कतनेन्द्रनीलशस्यकपारतन्त्रयमयं सुतुडु-सम्यगाहितं
 निवेशितं कृतसुन्दरसंस्थानमित्यर्थः । ईदृशं बद्धं जालकट-
 कं जालकसमूहो यत्र स तथा तम्, अयं भाषः-रथगुप्तं जाल
 कपद्माक्या सन्निद्वरचनाविशिष्टा अवयवविशेषा बहवस्त-
 त्र शोभां जनयन्तीति, तथा प्रशस्ता विस्तीर्णाः-समा अथका
 धूर्यत्र स तं, पुरिमय गुप्तं समन्ततः कृतवरूपां, रथे हि प्रायः
 सवेतो लोहाऽऽदिमयी आश्रुतिमवति, पुरवरपट्टमन्त्रकयन्त्रे
 नायमर्थः सम्प्रज्ञः-यथा पुरं गोपुरमागपरित्यागेन समन्ततः
 वप्रगुप्तं भवति तथाऽयमप्यारोहस्थानमरार्थेभ्यानि विशिष्ट-
 गुप्त इति, सुकिरणं-शोभमानकान्तरं यत्पानीयं-एकं सु-
 वर्णं तन्मयं योक्त्रं जेत कलिनं, योक्त्रेण हि बाहुपदकं यं युगं
 यद्ध्यत इति, अत्र च एतन्मूत्राऽऽदृशं यं तर्वाउज्जालक-
 लिभं ' इति पाठोऽष्टुद एव समान्यतः, आवश्यकसङ्कीर्णं
 अस्त्रैव पाठस्य दर्शनात्, कक्कटकाः-सम्राज्ञास्तंयां निरु-
 क्ताः-स्थापिता कथना-रचना यत्र स तथा तं, यथाशोभे
 तत्र सज्जाताः स्थापिताः सन्तीति भावः, तथा प्रहरणैर-
 नुयानं-भूतमित्यर्थः, एतदेव व्यक्ता आह-जेटकाणि प्रती-
 तानि, कण्ठा-बाणविशेषाः धनुर्ण्य मण्डलाद्याः तत्तद्वारयः,
 वरशङ्खयः-विश्रुतानि, कुन्ता-भल्लाः तोमराश्च बाणविशेषाः
 शराणां शतानि येषु तादृशा ये द्वाविंशत्सङ्ख्या-भस्त्रकास्तेः
 परिमण्डितं-समन्ततः शोभितं कनकरत्नचित्रं, तथा युक्तं
 तुरगैरित्यनेन सम्यग्व्यक्तं । किंविशिष्टमित्याह-हलीमुखं क-
 ण्ठिगम्यमानि वलाका-चक्राः गजदन्तचन्द्रौ प्रतीनी, मौक्त-
 कं मुक्ताफलं ' तन्मौक्तिकं अत्र ' मौक्तिकापुष्पं कुन्दं-येतः पु-
 ण्यविशेषः कुटजपुष्पाणि-वरसिन्दुवारणि निर्गुणशीघ्रपा-
 णि कन्दलानि-कन्दलवृक्षविशेषपुष्पाणि वर्कननिकरा इतरे
 मुक्ताकलापः काशाः-तूर्णविशेषास्तथां प्रकाशः-आऽऽयस्ये
 तद्वज्रवैलेः अमरा-देवा मर्त्याश्च चित्तानि पवनो-वायुस्तान्
 वेगेन जयन्तीति अमरमतः पवनजयिनः, अत एव अपलशी-
 प्रम-आतशीष्टं यामिनो-गमनशीलाः, ततः पदवृक्षकर्मधार-
 यः, तैश्चतुर्भिः-चतुःसङ्ख्याकैः तथाः चामरैः कनकैश्च भूषि-
 तमङ्गं यथा ते तथा तैः, चामरस्य स्त्रीत्वम् आर्यत्वात् । अथ
 पुनर्यं विशनिष्ट-सन्धुर्न सन्धुर्न सधुर्न सपताकमिति
 प्राग्वत्, सुकुतं-सुसुति निर्मितं सन्धुर्नमं सन्धुर्नयाजने यत्र
 स तं, सुसमाहितः-सम्यग्व्योचितस्थाननिवेशितः यः समर-
 कण्ठकः-संप्रामाद्याविशेषस्तस्य बीराणां वीरस्वभाववत्क-
 र्त्वेन तुल्यं गम्भीरं घोषः-घोषकाररूपो ध्वनित्यस्य स

ते, पदव्यत्ययः प्राकृतस्यान्तः, वरे कृपरे पिञ्जनके इति प्र-
सिद्धे यस्य स तं, सुचके वरेनेमीमण्डलं-प्रधानचक्रधा-
रावृत्तं वरे-शोभमाने धूम्रगुह-धूर्वाकृचरे यस्य स तं,
वरवज्रैरेव तुम्बे यस्य स तं, वरकाञ्चनभूषितं, वराऽऽचार्यः-
प्रवाचयति तेन निर्मितं वरतुर्यः सन्धयुक्तं वरसारविना
सुष्ठु संप्रगृहीतं स्वायत्तीकृतमिति । इह च वक्राऽऽदीनां पुन-
र्यचने रथावयवेषु प्रयानताम्यापनाथः, 'वरपुरिते' इत्यादि
तु पूर्व याजितं, 'दुक्ते आरुहे' इत्यत्र समानार्थकं पद-
द्वयोपादानं सुखाऽऽकृताह्वानार्थम्, अथवा-दुक्ते इत्यस्य
सौत्रशब्दस्य विवरणकपोऽयमाकृदशब्द इति, अथाद्योम्न-
राऽऽरम्भाय पुनरुक्तिर्न दोषायति । उक्तमेवायं नामप्रकटनाय
रयस्यऽऽरोहकालप्रकटनाय चाऽऽह-पवररयपरिमिच्छे'
इत्यादि, प्रवररयपरिमिच्छेन कलकिकृष्णीजालशोभितम्
अयोध्यमनंभिमर्ननीयमित्यर्थः, कलकामिनी-विभुत्वं, तत्तं
यकृतकं तत्त्वानलानां रक्तवर्णं भवतीति तत्तशब्देन
विशेषितं पङ्क्तं-कमलं तच्च सामान्यतरो रक्तं वर्यते
'जासुधन' सि' जपाकुसुमं उपलितचलनो-दीप्तिप्रति । अथ
पदविपर्यासः प्राकृतशैलीमयः, शुकस्य तुल्यं-मुखम् एतेषा-
मिव रागां-रक्तता यस्य स तं, युजाजै-रक्तिकाराभभागः
बभूवीजकं-द्विप्रहरविकाशिपुत्रं रक्तः-संमर्दितो हिङ्गु-
लकानिकरः सिन्दूरं-प्रतीतं रविरं कुङ्कुमं-जात्यधुसुप्तं
पातयन्चलनः प्रतीतः, कालिकलयेन पदव्यत्यय आरंभत्वा-
दशनाऽऽवरगम्-अधरां तु नवः सामुद्रिकेऽऽयस्यं व्यावर्त्यते
इति रत्निदो-मनाहरोऽनिरक्तः-आधिकारणोऽशक्ततः इहं
च कनकं किञ्चकं पलाशपुत्रं तथा गजनालुष्ट्रमृगपौकं-ब-
र्षाऽऽकृतवर्णः शुद्धजन्तुविशेष एषिः सभा-सुखस्य प्रभा-सुवि-
र्यस्य तथा एवविषयः प्रकाशः स्तेजः प्रसरो यस्य स तं, बिम्बकलं-
गोल्हकं 'सिलप्यवाले' ति' अत्र अश्लीलशब्द इव भ्रियं ला-
तीति श्रुतिहाऽदित्याह्वये स्त्रीलम्, एवंविधं यत्प्रवाले स्त्रील-
प्रवालं-परिक्रमिति विदुमः प्रवालप्रवालं वा विदुमः उत्तिष्ठ-
स्तुरः-उद्रच्छस्यस्येति सहरं, सर्वयुक्तानि-वञ्चनुप्रवानि
सुरभीणि कुसुमानि-अप्रतिपुष्पाणि मातृवामानि च प्र-
तिपुष्पाणि यत्र स तम्, उच्छ्रितः-ऊर्ध्वीकृतः श्वेतध्वजो
यत्र स तं, महामधस्य यत्प्रतिन-पिञ्जितं-तद्वद् गम्भीरः क्षि-
प्रघो घोषो यस्य स तं, शशुहृदयकम्पनं, प्रमाते च-अष्ट-
मतपःपातरुकादिनमुले चतुर्घट्टमभ्यर्चं वीर्यविकः-आसन्न-
पातितवीर्यप्रभतो नरपतिराकृद इति सम्बन्धः, सधीकं नाम-
नृपवीजवज्रालम्भमिति शिष्टतम्, अत्राऽऽकृदः पुरुषो भू-
विजयं लभते इति सामर्थ्यनामकमित्यर्थः, कीदृशो नरप-
तिरित्याह-लोकाविभूतयशाः, अदत्तं-कविद्वयवयवेऽल-
विदत्तं सर्वत्रास्त्रलितप्रभारं वा रयमित्यर्थः । रथाऽऽरोहान-
मर्तं भरतः किं चक्रे इत्याह-तय ए' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा चतुर्घट्टमभ्यर्चयमाकृदः सन् शेषं तथैवे-
ति, किमप्यर्थस्तमित्याह-जाव दाहिणिभिमुह' इत्यादि,
शेषं सूत्रं मागधनीयगमानुसारेण ज्ञेयम् । अद्योक्तं यावद्दक्षि-
णाभिमुखो वरदामतीर्थेन वरदामनाम्नाऽवतरणमार्गेण
लवणसमुद्रमवगाहते, 'सेसं तदेव सि' वचनात् । हयग-
रहवराहकलिआर सदि संपरिबुद्धे महया भववडग
रपहगवधैपरिच्छिन्ने चक्ररयनेदिसिम्भगो अणुगदावध-

सहस्राणु आयमग्ने महया उड्ढिद्वीहयाधबोलकलकर-
धेणं पक्खुभिम्भमहासमुद्रवभूषं पिव करेमाणे करेमाणे'
इत्यन्तं नृपं हृदयं, कियद् इरं लवणसमुद्रमवगाहते इत्याह-
यावत्स्य रथवरस्य कृपवारादौ भवतः । अत्र यावच्छब्दो
न संभाव्यपदसमाश्रितः कन्तु ज्ञातव्याहप्रमाणसम्बन्धः ।
'जाव पीद्वयं, ति' अत्रायं मागधेवसाधनाधिकाराक्तं
सूत्रं तावद्भक्त्यं यावत्प्रीतिदानं, 'से' तस्य तीर्थाधिपसुर-
स्य प्रीतिदानशब्देनोपचारात् प्रीतिदानार्थकविवक्षितनचू-
डामय्यादि वस्तुव्यते, अत्र तु 'जाव दाहिणि' अंतर्धानं,
इति सूत्रस्याप्रतो न्यासाभ्यानुपपत्त्या तस्य प्रहणं ज्ञेयं
न तु दानं, तस्य 'जाव अट्टाहि' महामहिमं करोति सि'
सूत्रस्यावच्छब्देन गृहीतरथात्, तेनायमर्थः प्रीतिदाननिमित्त-
सकृद्दामय्यादि वस्तुप्रदश्रुतिपादकसूत्रं यावद्भक्त्यभिप्रेति ।
तत्रायं पिपदायः-तुरगनिप्रहृष्टरथस्यापनचतुःपरामशिर-
मोक्षकोपांतराकापोपनो इति त्रिद्विसारसंप्रत्ययप्रीतिदानसू-
त्राणं मागधनीयसूत्राधिकारवद् ज्ञेयमीति, नवरमयं वि-
शेषः-प्रीतिदाने चूडामणि च दिव्यं-ममोदरे सवैषम्य-
हारि शिरोभूषणावशेषम् उरस्यः-वक्षोभूषणविशेषं त्रैवे-
कं-प्रीतिभरणं धीयुसूत्रकं कटिमखलां कटकानि च मुटि-
कानि च, कियद्दुरं यक्षधर्मित्याह-जावदाहिणिल्ले अं-
तर्धानं' इति यावद्दक्षिणास्थोऽहमन्तर्धान इति, प्रीतिवा-
क्यप्राभुनपौकं कनकभरतकृततन्त्रिकरणदेवस्मन्मनविजस-
नरथपराधीनरक्तधाराप्रत्ययागमनमज्जतगृध्रगमनस्नानमोज-
नकरणधेनिप्रभेयिशब्दान्द्रित्तिपादकसूत्रं वक्रव्यम्, किम-
मतिरित्याह-अट्टाहिमं महामहिमं करोति' अष्टादि धेनिप्र-
भेययोऽष्टादिकां महामहिमां प्रकुर्वेति, एतामाहितिकां प्र-
त्ययेयन्तीति । अथ प्रमासतीर्थाधिपसाधनायोरकमते' तप-
णं' इत्यादि, सर्वे प्राग्बन्, नवरम् उत्तरपश्चिमां-वायवीं
दिशं शुद्धदक्षिणदिशौ वरदामतीर्थेनः शुद्धपश्चिमावर्तिनि-
प्रभासं गमनाय इत्येवमप्यः सारलत्वात्, अन्यथा वरदामतः
पश्चिमाऽऽगमने अनुवार्तिरधेनेन गमनेन प्रमासतीर्थमाति-
दूरं स्थितिदिति, प्रमासनामतयो यत्र सिन्धुनदी समुद्रं
पविशति, अथ तादृकं चक्ररत्नं हृत्पुं पञ्चके तदाह-तय ए'
इत्यादि, सर्वे पूर्ववत्, परं प्रीतिदाने विशेषः, तमेव च
सूत्रं दर्शयति' खवरि सि' नवरं मालां-रत्नमालां मौलि
मुकुटं मुक्ताजालं-दिव्यमौक्तिकाराशिं हेममालां कनकराशि-
मिति, 'सेसं तदेव सि' शेषम्-उक्तानिरक्तं प्रीतिदानो-
पदौकस्त्रीकरणसुखस्मन्मनविजसनाऽऽदि तथैवमागध-
राधिकार इव वक्रव्यम्, आश्रयकचूर्णौ तु वरदामप्रमा-
सतुरयोः प्रीतिदानं व्यत्यासेनाहमिति ।

अथ सिन्धुदेवीसाधनाधिकारमाह-

तय एं से दिव्ये चक्ररये पभासतित्यकुमारस देवस्स
अट्टाहिआए महामहिगाए शिखरसाए सभाणीए आउठ-
परसालाओ पाडिशिक्खमह, पडिशिक्खमिमा ० जाव पूरे ते
वेव अवरतले सिंधूए महासईए दाहिणिण्यं कुलेयं पुर-
च्छिमं दिशि सिंधुदेवीभवक्षाभिमुहं पयाते आवि होत्सा ।
तय एं से भरदे रापा तं दिव्ये चक्ररये सिंधूए महासईए

दादिशिक्षणं क्लेशं पुरच्छेदं दिशि सिंधुदेवीभवणाभि-
 पदं पयातं पासद, पासिचा इदुदुचित्तं तद्वत् ० जाव जेणव
 सिंधुए देवीए भवणं तेणव उवगच्छइ, उवागच्छिता सिंधुए
 देवीए भवणस्स अदूरामांतं दुवालसजोअणायामं खजजा-
 वणवित्थिणं वरणगणसात्तिच्छं विजयसंवावारणिवसं क-
 रेडं ० जाव सिंधुदेवीए अट्टमभत्तं परिगएहइ, परिगएइचा
 पामहसालाए पासहिए बंधगारी ० जाव दम्भसंधारोवगए
 अट्टमभत्तिए सिंधुदेविं मणसि करेमाणे चिट्ठइ । तए खं
 तस्स भरहस्स रखां अट्टमभत्तेसि परिगममाणं सिंधुए
 देवीए आसणं चलइ, तए खं सा सिंधुदेवी आसणं
 चत्तिअं पासद, पासिता ओहिं पउंजइ, ओहिं पउंजिता भरहं
 रायं ओहिणा आभोएइ, आभोएता इमे एआरूवे
 अट्टमभत्तिए पितिए पत्थिए मणोएए संकपे समुएजि-
 त्था-उपपणे खलु मो जंजुरीवे दीवे भरहे वामे भरहे
 थामं राया चाउरंतचक्कट्टी, तं जौअमं तौअपचुत्तपण-
 मणाययाणं सिंधुणं देवीणं भरहायं राईणं उवत्थाणिअं
 करंतए, तं गच्छामि खं अहं पि भरहस्स गमो उवत्था-
 णिअं करेमि चि कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणायाम-
 यिक्खणगरयणभत्तिचिचाणि अट्टे कणगमहामणायि
 य कट्टाणि अट्टिआणि अ ० जाव आभरणणि अगे-
 एहइ, गेहिणा ताए उकिट्टु ० जाव एवं वयामी-अभि-
 जिए खं देवाणुप्पिअहिं केवलकपे भरहे वामे अहरणं दे-
 वाणुप्पिआणं विसयवासिणी अहसं देवाणुप्पिआणं आ-
 णगिकिकरी, तं पडिच्छंतु खं देवाणुप्पिआ ! मम इयं
 एआरूवे पीइदाणं ति कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणायाम-
 यिक्खणगणकट्टाणि अ ० जाव सो चव गमो ० जाव पट्टि-
 विसजइ । तए खं से भरहे राया पासहमालाआ पट्टिणि-
 क्खमए, पट्टिक्खिमिता जेणव मज्जणघरे तेणव उवागच्छ-
 इ, उवागच्छिता एहाए कयवत्ति कम्मे ० जाव जेणव भोअण-
 मंदवे तेणव उवागच्छइ उवागच्छिता भोअणमंदवंति ।
 सुहासखवरगए अट्टमभत्तं परियादिअइ, परियादिता ०
 जाव सीहासखवरगए पुरथाडिभिण्डुं शिसीअइ शिसीइसा
 अट्टारसं सिंथप्पेसीआं सदावेइ, सदावेता ० जाव अट्टाहि-
 आए पदामहिआए तमाणुत्तिअं पवप्पिणंति । (सूत्र-२०)

‘तए खं’ इत्यादि, व्यक्ताय, नवरं पुषी दिशमित्थए प
 अस्मिदिश्वत्तिनः प्रमासतीयेत आगच्छन् वैतात्त्विकमिदं कुमार-
 देवसिसाधयिषया तद्वासकूटाभिमुखं धियासुः प्रथमतः
 अनुपूर्वमेव याति, पतच्च दिग्ब्रह्माख्यानं जम्बुद्वीपपट्टा-
 धालक्यवर्शनाद् गुरुजनसंश्रितान् सुवाचं, सिन्धुदेवां गृहा-
 निमुखं च चकारमं प्रयातम् । ननु सिन्धुदेवीमवनम अभव स-
 ज उत्तरमरताईमध्यमखरहे सिन्धुकुण्डे सिन्धुद्वीपे वयनं
 तत्कथमय तत्सम्भयः ? उच्यते-महर्षिकदेवीनां मूलस्या-

नाम्यत्रापि भवताऽऽदिसम्भया नातृपणो यथा सौचमेन्द्रा
 ऽऽप्रथममहिषाणां सौचमाऽऽदिदेवलोके विमानसङ्काशेऽपि
 नम्रीश्वरं कुण्डले वा राजधान्यः, यथा वाऽऽद्या एव देव्या
 अमरकव्ययनम द्वीपे राजधानी सिन्धुवायसनकुटे च प्रासा-
 दावन्तसं इति । एवं सिन्धुद्वीपे सिन्धुदेवीनामवनसङ्काशे
 ऽपि अत एव सूत्रबलादत्रापि नरकनीतिं ह्रायते, तथा
 च स्मृतिः ‘सिन्धुए देवीए भवणस्स’ ‘अट्टमसामेते’ इत्यादिकं
 ‘संवावारिविसेसं करेइ’ इत्यत्र वरणमाणसूत्रमप्युपपन्नं ऽ-
 न्यथा तदपि विघटनेति । तदनु भवतः किं कृतवाप्तियाह-
 ‘तए खं’ इत्यादि, ‘सुवेधम-’ ० जाव सिंधुए’ इत्यादि । अत्र
 यावत्कण्ठान् पड्ढं कर्त्तव्यं तदापनयितुं यथाशास्त्राविद्यानाऽऽदि
 सर्वं प्राप्तं, ततः पौषयशालायां सिंधुदेव्याः साधनायति श-
 यः अट्टमभत्तं प्रयुज्जति, प्रयुज्ज च पौषयिकः पूर्वशालाया-
 तपौषयवतवान् अत एव प्रयुज्जति ० जाव दम्भसंधारोवगए’
 इत्यादि, यावद्दम्भसन्तारकापयतः । अत्र यावत्कण्ठान् उन्मु-
 क्कमणिसुवर्णं इत्यादि सर्वं पूर्वं प्राप्तम्, अट्टमभत्तिकः कुं-
 भाट्टमनपाः सिन्धुदेवीं मनास कुर्वन्-ध्यायंतिस्तस्मात् ‘तए खं’
 इत्यादि, ततस्तस्य भवतस्य राज्ञोऽट्टमभत्तं परिणमति, ए-
 त्तिपूर्वप्राये जायमानं सिन्धुदेव्या देव्या आसने चत्तिनः, ततः
 सा सिन्धुदेवी आसने चत्तिनं पश्यति, एहा अत्रापि प्रयुज्जति
 प्रयुज्ज च भवतं राजानम् अत्रापिना आभोगयानं-उपयुक्ते,
 आनाय च स्थितायामनस्या इत्यपरादायाम् अयमनतपः आ-
 ध्यात्मिकाश्चिन्तनः प्रायित्ता मनोमतः सकल्पः समुदपद्यत
 इत्यनेयान्वयसङ्कीर्णः स्यात्, अत्रपथा मिश्रकृत्योः क्रिययाः
 कथाप्रत्ययप्रयोगानुवर्तिनः स्यात्, अत्रकर्मकृत्याः चैवम्-
 सिन्धुदेवी आनाययित्री मनुहृष्टा अम-पायकः, इयं च सि-
 न्धुदेवी आमनकडान् हुनोपायोभा सर्वा मनुजजातायां स्वन-
 पयातुकुलाऽऽश्रया मेवह, ततः न शरप्रमासताऽऽश्रय यत्नः
 वयम्, एवं च कर्मचक्राणां विनाद्वयमुराऽऽदीनां साधनेऽपि
 जिन चक्राणां सर्वत्र द्विजत्रययात्रायां शरमंस्तस्मात् ऽऽदि-
 कम्भनरेणैव प्रयुज्जति, यत्तन्त्र तयो तथैव साधयिमाङ्गिरति-
 स च कः मनुष्य इत्याह-उपाय नि’ उच्यते, खलु-निश्चय
 जम्बुद्वीपनामं हो । भवतःमानं यत्तेन भवते नाम राजा
 चतुरन्तचक्रयत्ती न ज्ञातमन्त-आचारः अर्थातवसंमाना-
 नागतानां सिन्धुगार्होनीर्देवीनां भवतानां गजान्, अत्र बहु-
 यवनं कालययवनिनां चक्रयत्तीचक्राणां पारं प्रहायम्, उच्यते
 निकं प्राभूते कर्तुं वर्जते इति, तद् गच्छामि, गमिंति प्राय-
 त् अहमपि भवतस्य राज्ञ उच्यमानं किं करोमि, चिन्तितं
 हि कार्यं कृतमेव फलदं भवतीत्याह-इति कट्टु’ इत्यादि, इ-
 ति कृत्या-चिन्ताय-वा कुमानांमणरं सहस्रे रत्नावन् न-
 नांमणिकनकरत्नानां मणः धियवचयन्ता तथा विषये च हे क-
 नकट्टुऽऽमने नृपमवर्जितेन रत्नमद्राऽऽमने उक्ते, कट्टाक-
 नि च त्रुटिकाति च यावदाभरणानि च युक्तानि, एहाया च
 तयोक्तुं इत्यादिपदमवादीदिति । अत्र यावत्पदसङ्को-
 व्यक्तः, किमवादीदस्याह-‘आमोअणं खं’ इत्यादि अ-
 म्भाजने दवातुधियः श्रीमद्विः केवलकपे-परिपूर्व भवतं व-
 पं तेनाहं देवातुधियाणां विषयवाचनी-देशवस्तव्या अहं
 देवातुधियाणाम्भासिङ्कुरा-आनामविकता नन्, यतीकट्टु-
 यद्वन् देवानं पयाः । ममद्विभक्तप्राप्तिदानमिति, अत्र

'तृ' सर्वत्र प्राग्वत् इति कृत्वा कुम्भाष्टाधिकसहस्रं रत्नचिह्नं नामानुगिककरणमक्रियते वा इति कनकभट्टाऽऽप्तने कट कानि च यावत् न पच मागधपुरगमोऽत्रानुपलब्धः तावदावर्गप्रतिविस्तृत्येति । तत्र उल्लेखविधमाह— 'तए शं' इत्यादि सर्वं प्राग्वत्, नवरं तावच्च यत्कञ्चन यावत्ताः अणु-मध्ययोऽष्टादिकाया महामहिमायास्तामाहतितां प्रत्यप्ययन्ति यथाऽष्टादिकास्तवः कृत इति ।

अथ वैताञ्ज्यसुरसाधनमाह —

तए शं से दिव्यं चक्ररयणे भिधूप देवीए अष्टाद्विआए महामहिमाए शिखत्ताए समाशीए आउहवरमालाओ तहेव ० जाव उत्तरपुगच्छिमं दिमि वेअङ्गुपव्वयाऽभिमुह पयाए आवि हात्था, तए शं से भरहे रायां ० जाव जेणेव वेअङ्गुपव्वए जेणव वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दाहिशिण्णे शित्तंवे तेणव उवागच्छह, उवागच्छिता वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दाहिशिण्णे शित्तंवे दुवालयजोअसाधामं खजजोअणवित्थित्तं वरखगरसिच्छं विजयत्तंवावारीवेमं करेइ, करिता ० जाव वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिएइइ, पगिएइ-त्ता पोसइसालाए ० जाव अट्टमभत्तिए वेअङ्गुगिरिकुमारं देवं मयाहि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तए शं तस्म भरह-स्म रण्णो अट्टमभत्तंसि परिखममाशीए वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म आमणे चलइ, एवं मिधुगमो खञ्जवो, पीइदाणं आभिमेकं रयणालंकारं कइगाणि अ तुइआणि अ व-त्थाणि अ आभरखाणि अ भएइइ, गेहिइत्ता ताए उकि-ट्टाए ० जाव अष्टाद्विअं ० जाव पव्वणिमंति । तए शं से दिव्यं चक्ररयणे अष्टाद्विआए महामहिमाए शिखत्ताए समाशीए ० जाव पचच्छिमं दिमि तेमिममुहाभिमुह पयाए आवि-हात्था, तए शं से भरहे राया तं दिव्यं चक्ररयणं ० जाव पचच्छिमं दिमि तिमिममुहाभिमुह पयातं पासइ, पामित्ता इट्ठतुइचित्तं ० जावतिमिममुहाए अट्टमभत्तं दुवालयजोअ-गाऽऽपामं खजजोअणवित्थित्तं ० जाव कयमालस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिएइइ, पगिएइत्ता पोसइसालाए पोसहिए वंभयारी ० जाव कयमालं देवं मयाहि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तए शं तस्म भरहस्म रण्णो अट्टमभत्तंसि परिखममाशी-मि कयमालस्म देवस्म आमणं चलइ, तहेव ० जाव वेअङ्गुगि-रिकुमारस्म शवरं पीइदाणं इत्थीयखण्णस्म तिलगच्छेहं भंशालंकारं कइगाणि अ ० जाव आभरखाणि अ भएइइ, गेहिइत्ता ताए उकिट्टाए ० जाव सकारेइ, सम्माणइ, सम्माणिआ पडिविसिजेइ ० जाव भोअणभंजवं तहेव मशाम-हिया कयमालस्म पचच्छिण्णंति । (सूत्रम्-५१)

'तए शं' इत्यादि, प्राग्भ्याक्यानाथे, नवरम् उत्तरपूर्वी दिशिभिनि-ईशानकोणं चक्ररत्नं वैताञ्ज्यवर्तनाभिमुखं प्रया-प्तं चाप्यभवत् । अयमर्थः-सिन्धुदेवीभवनतो वैताञ्ज्यसुर-

साधनाय वैताञ्ज्यसुरासाधनं वैताञ्ज्यकटं गच्छत इष्टा-निर्देश्य चक्रः पन्थाः, 'तए शं' इत्यादि, उक्तप्रायं सर्वं नवरं वैताञ्ज्यवर्तनस्य द्वाविंशत्ये-द्विंशत्याधमरतापभन्ध-निनि निनये इति, तत्तत्तस्य मरतस्य राशोऽष्टमभक्ते प-रितमति वेतादण्यगरी कुवार इव कोडाकारित्वात् वैता-द्वयगिरिकुमारस्म देवस्याऽऽप्तने चलति, एवं सिन्धुदेव्याः गमः—सदृशपाठो नेतव्यः—स्मृतिपथं प्रापणीयाः, परं सि-न्धुदेव्याने वैताञ्ज्यगिरिकुमारदेव इति बाध्यं, यच्च सि-न्धुदेव्या अनिदेशकथनं तद्वशाद्वशावारण्यमन्तरेणैवायमपि कथ्य इति सादृश्यव्यापनार्थमिति, प्रीतिदानम् अ-भि-वेक्यम्—अभियेक्यंयं राजपरिधेयमित्यर्थः, रत्नालङ्कारं-मुकुटमिति आवश्यकपूर्णां तथैव दर्शनात्, शयं तथैव यावच्छब्दाभ्यां प्राप्ता, नच प्रथमो यावच्छब्दः उक्तानि-रि-क्लविशेषणमहितां गतिं प्रीतिवाक्यं प्राप्नोतीत्यनग्रहणे सुरसम्माननविमर्जेन स्नानभोजने अर्पणप्रशंसाप्रत्यय सूचयति, द्वितीयस्तु अष्टाद्विआऽऽदेशानकरण इति । अथ तमिआणुहाऽधिपकुनमालसुरसाधनायमुपक्रमते— 'तए शं' इत्यादि, तत्तत्तद्विषयं चक्ररत्नं अष्टा-द्विकार्यं महामहिमायं निकृतायां सत्याम् अर्थात् वैता-द्वयगिरिकुमारस्य देवस्य यावत् पश्चिमादिशो तमिआणु-हामिमुखं प्रयातं चाप्यभवत्, वैतादण्यगिरिकुमारसाध-नस्थानस्य तमिआयाः पश्चिमावर्तिन्यात्, 'तए शं' इ-त्यादि, सर्वं प्राग्वत्, प्रीतिदानेऽपि विशेषः, च यावत्-स्त्री-रत्नस्य कृते तिलकं-ललाटाऽऽवरणं रत्नमयं चतुर्दशं यत्र तनिलकचतुर्दशम् ईदृशम् माण्डालंकारं प्राकृतव्यालङ्कारश्च द्रव्य परिपाते अलङ्कारभाण्डम् आभरणकरयटकमित्यर्थः, चतुर्दशऽऽवरणमि चैवम्—'हार १ उजहार २ हा ३ कण-य ४ गणय ५ मुतावली ६ उ कऊरे ७ । कडए ८ तु-डिए ९ मुहा १०, कुंडल ११ उरकुण १२ चूलमणि १३ निलयं १४ ॥ १॥' इति । कटकानि च अत्र कटकाऽऽर्दीनि स्त्रीपुरुषमाधाराणांनि न पौनरुक्त्यमित्यादि तावत् च-क्रस्यं यावत् भोजनमण्डपे भोजनं, तथैव मागधसुरस्येव महामहिमा अष्टाद्विका कृतमालस्य प्रत्ययस्ययाज्ञां अणि-प्रशंशय इति ।

तए शं से भरहे राया कयमालस्म अष्टाद्विआए म-हामहिमाए शिखत्ताए समाशीए सुमणे सेणावई सदावेइ, सदावेत्ता एवं-वयासी-गच्छाहि शं भो देवाणुण्णिआ ! मिधूप महाणइए पचचित्थिमिण्णं शिक्खुइ संसिधुभागर-गिरिमराणं समविममणिक्खुडाणि अ आअवेहि, ओअवे-त्ता अगाई वराई रयणाई पडिच्छाहि अगाणां पडि-च्छित्ता ममअमाखत्तिअं पचविण्णहाहि । तते शं से सेणा-वई बलस्म खेआ भरहे वासभि विस्सुअजत्तं महाबल-परकमे मएप्पा ओअसी तेअलक्खणुजे मिलक्खुपा-माविमारे चित्तचारुपामी भरहे वामप्पि शिक्खुदाणं निसाण य दग्गमाण य दुप्पवेमाण य विआणए अत्थ-सत्थक्कमत्ते रयणं सेणावई सुमणे भरहेणं रप्पा एवं कुंछे

समाशे हटुतुङ्गचित्तमाशुदिए० जाव करयपरिगहिअं दस-
खइं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु एवं मामी ! तहत्ति आ-
शाए विणएणं वयणं परिमुणइ, पडिमुखिचा भरहस्म गम्पो
अंतिआओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणव सए आ-
वास तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता कांडुं बिअपुरिसं सदा-
वेइ, सदाविचा एवं वयासी-लिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ! आ-
भिसंके हत्थिरयणं पडिकप्पेइ हयगयरहपर० जाव चाउरंगि-
णि सेणं सप्पाहेइ त्ति कहु जेणव पज्जयधरे तेणव उवागच्छइ,
उतागच्छिता मज्जयधरे अणुपविंसइ, अणुपविमित्ता एहा-
ए कयबलिकम्मे कयकोउअमंमलपायच्छिक्खं सखद्ववद्ध-
म्मिअकवए उप्पीलिअसराणुपट्टिए विणुद्वगंविज्जवद्धआवि
द्वविमलवरचिचपट्टे गहिआउहणहरेण अणुगगगुनायगदं-
नायग० जाव सद्धिं संपरिवुडे सकारंटेमज्जदामेणं छत्तेणं
धरिउज्जमाणेणं मंगलजयसद्धकपालाए पज्जयधराओ प-
रिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणव बाहिरिअ उव-
ट्ठाणसाला जेणव आभिसंके हत्थिरयणं तेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आभिसंके हत्थिरयणं दुरुट्टे ।
तए णं स सुमेणे सेणावई हत्थिखंवरगए सकारं-
टेमज्जदामेणं छत्तेणं धरिउज्जमाणेणं हयगयरहपरजाइक-
लिआए चाउरंगिणिए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे मय्याम-
दचडगरपरहवंदपरिक्खित्तं मय्या उक्किट्ठिपिहणायावाल-
कलकलमइणं समुहरवयुं पिव करेमाणे करेमाणे सच्चि-
द्वीए सववज्जुई सववज्जलं० जाव निष्वासनाइएणं जे-
णव सिंधु महाणई तंणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
चम्मरयणं परामुसइ, तए णं तं सिरिवच्छसरिसरूवं मु-
त्तारद्ववंदंषिणं अयलमकं पं अमेज्जकवयं जंतं सलिलायु
सागेरुअ उत्तरणं दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरमाई स-
व्वधसाई जत्थ राहंति एगदिवसेण वाविआई, वासं
खाऊण चक्कविट्ठा परामुट्टे दिव्वं चम्मरयणं दुवम्लग
जाअण्णं तिरिअं पविट्ठरइ, तए साहिआई, तए णं
से दिव्वं चम्मरयणं सुमेयंसेणावइया परामुट्टे सपाणं
लिप्पामेव खावाभूए जाए आवि हांत्ता, तए णं से सुमे-
यं सेणावई सलंखावावलवाहंणं खावाभूयं चम्मरयणं
दुरुइइ, दुरुहिता सिंधुं महाणई विमलजलतुंगवीचिं
खावाभूयं चम्मरयणं सवलवाहंणं सपेणं समुत्ति-
खे, तओ महाणईमुचिरुति सिंधुं अप्पाडिहयसासे अ से-
णावई कदिचिं गामागरणगरपव्वयाणि खेडकन्वदमदंवा-
णि पट्टयाणि सिंहए ववरए अ सव्वं च अंगलांअं
बलापालांअं च परमरम्मं जवणदीवं च पवमणिरयण-
गकोसागरसभिद्धं आरबके रंभके अ अलमंउविमववा-
सी अ पिकखरे कालवुहं जोणए अ उत्तरंअद्वुं पंमिआ-

ओ अ मेच्छज्जाई बहुप्पगारा दाहिणअवरेण० जाव सिंधु-
सागरतोत्ति सव्वपरकच्छं व ओअवऊण पडिणिक्खतो
बहुममरपणिजेअ भूमिभागे तस्म कच्छस्म सुहसित्तं,
ताहं ते जगवयाणं खगराणं पट्टयाणं यजेअ तहिं स-
मिआ पभूआ आगरपती अ मंउलपती अ पट्टयाणी अ
सव्वे घंत्तूण पाहुहाई आभरणणि भूयणाणि रयणाणि
य वत्थाणि अ महरिहाणि अयं च जं वरिद्धं रायाणिं जं
च इच्छिअव्वं एअं सेणावइस्म उवणेंति मत्थपकपंजलि-
पुडा, पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयम्मि पणया तुक्कं
अमंउत्थ सामिआ देवयं व सरणागया मां तुक्कं विमयवा-
सिआं ति विजयं जंपमाणा सेणावइसा जहारिं ठविअ
पूइअ विमज्जिआ विअचा समाणि खगराणि पट्टयाणि
अणुपविट्ठा, ताहे सेणावई सविअओ घंत्तूण पाहुहाई
आभरणणि भूयणाणि रयणाणि य पुणरवि तं सिंधुणा-
मधेअं उत्तिअं अखदामायणवले, तंवेव भरहस्म गम्पो गि-
वेणइ, गिंवंत्ता य अणुपणिता य पाहुहाई सकारिअय-
म्माणि ए सहरिं विमज्जिए सगं पडमंउवमइएण, तंवे णं
सुमेणे सेणावई एहाए कयबलिकम्मे कमकोउअमंगलपा-
यच्छिक्खं जिमिअमुत्तरागए समाणं० जाव मरममोसीमव-
दणुक्खिक्खमायकरीरे उप्पि पासायवगए पुट्टमाणेहिं मु-
इंगमत्थएहिं वनीमउवदेहिं गाउएहिं वरतस्ममंउपउंई
उव्वच्चिज्जमाणं उव्वच्चिज्जमाणं उव्वच्चिज्जमाणं उव्वगि-
ज्जमाणं उव्वलालिं (लंभि) ज्जमाणं उव्वलालिं (लंभि)
ज्जमाणं मय्याहायणट्टीअवाअनंतीनलानुडिअयणु-
इंगपट्टवाइअव्वंइ हट्टे मट्ठकिसरसरूजंयं पंचविहं मा-
णुस्मए कायमोमं भूज्जमाणं विहइ । (घट्ट ५२)

‘तए णं’ इत्यादि, निगद्विअजं, नवरं सुपणजामां
सेनागतिं—सेनासीरगत्यादि, किमयादादिट्ठाहं—‘मच्छाहं
णं’ इत्यादि, गच्छं मां देवानुग्रिय ! निष्वा महांनद्याः
पाश्चात्यं—पश्चिमदिश्वर्तिनं निष्कृतं—काण्यतिमरमज्ज-
खगच्छकम्, एतेन पूर्वदिश्वर्तिनलेखकवृत्तिपद्यः कृते
वोध्यः, इदं च केष्विमाज्जकविमल्लमियाह—पूर्वमेव दिक्षिण-
स्यां च सिन्धुनदी पश्चिमायां सागरः—पश्चिमसमुद्रः उत्तरस्यां
गिरिवेनादयः एतेः कृता मयादा—विभागरूपा नया सहि-
तम्, एभिः कृतविभागमित्यर्थः, अनेन द्वितीयपाश्चात्य-
चकुटात् विशेषा दक्षितः, तत्रापि समानं च समभूमा-
गवर्त्तानि विषयमार्गं च दुर्गभूमिकानि निष्कृतांति च—अ-
वातरत्तेश्वरपट्टयाणि ततो छन्दस्मानि च—(ओअवेत्ता)
(साधय अस्मदाआपयत्तनोत्तमस्मद्व्याय कुरु, अनेन क-
थनेन प्रथमनिष्कृतपात्रेण उपवीर्यमोर्द्धं भूजागस्व
साधनेन गजनिर्मालका विधेयंति कथितम्, एवमेवाक-
गच्छत्तल्लहल्लिपितम्बमातः (ओअवेत्ता) साधयित्वा आ-
रण्याणि—सत्यस्मान् वराणि—प्रधानानि राजानि—स्ववजा-

ताङ्गुहृष्टवस्तुनि प्रतीकञ्च-गृहाण, प्रतीक्य च ममैतामाह
सिक्कां प्रत्यर्पयति । ततः सुपेणो यथा अके तथाऽऽह-
“तत्ते शं” इत्यादि । ततो भरताऽऽज्ञानन्तरं स सुपेणः एवं
स्वाभिस्तुष्टेयाङ्क्या विनयेन वचनं प्रतिशृणोति इति पर्य-
म्पदेशाज्ज्ञाता, इत्यादि-वस्तु प्रत्यर्पणं, किञ्चुः सुपेणोः-
सेना-हस्त्यादिहस्तकम्प्यन्तुष्टय बलस्य मेता-प्रभुः स्वातन्त्र्य-
प्रवक्तुः अरते वर्षे विभूतयशः महतः-अनुच्छस्य ब-
लस्य-सैन्यस्य प्रकृमात् अरतचक्रवर्तिसम्बन्धिनाः परा-
क्रमो यस्मात् तथा, इष्टं हि बलवति प्रभौ बलं बलवद्-
वतीति, एतेन ‘ओअसी ति’ पदेः न पौनरुक्त्यं, महात्मा-
उदारो(र)सम्बन्धः, ओअस्वी आत्मना वीर्याधिकः तेजसा शा-
रीरेण लक्ष्यैश्च-सर्वाऽऽदिभिर्गुणैः श्लेष्मभावास्तु-पारसी-
भारवीप्रभुभूतास्तु विशारदः-परिहृत्, तत्सम्बन्धेच्छेदभावा-
द्वा हि तत्तद्देश्यायस्लेष्मकात् सामदानाऽऽदिवाक्यैर्बोधो सम-
यो भवति, अत्र एव निष्-विशिष्टं वात-प्रभारभूताऽऽदिगु-
णोपेतं प्रापत इत्येवंशीलः, अरतक्षेत्रे निष्कुटानां निम्नानां-
च-गम्भीरस्थानानां दुर्गमनां च-दुःखेन गन्तुं शक्यानां
तुष्टप्रेषणानां-दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यानां भूमागानां वि-
ज्ञायकस्मृत्त तद्वासीव प्रचारचतुरः, अत एवेनां योग्यतां
विभाष्यतादेशे शास्त्रेन नियुक्तः अर्थेशाङ्क-नीतिशस्त्राऽदि
तत्र कुशलः रत्नं सेनापतिः-सैन्येशेषु मुख्यः, अरतेन
राज्ञा एवमुक्तः सन् दृष्टनुष्टेयादि प्राग्वत्, ततः स किं
करोतीत्याह-“पांडसुगुणा” इत्यादि, सर्वं वेत्तु पांडसि-
द्धं, नवरं सुपेयविशेषणं सन्नद्धं शरीराऽऽरोपणात् बद्धं क-
साबन्धनतः वस्त्र-लोहकचक्राऽऽदिकं सज्जातमभ्येति व-
स्त्रमम्, इदंश्च कवचं-तनुवाणं यस्य स तथा, उपरीहिताऽऽ-
मादं गुणाऽऽरोपणाद्दृढीकृता शराऽऽसनपटिका-धनुर्दण्डो
येन स तथा, पितरं भवेयं-मिवावाणं प्रोवाऽऽऽमरणं वा
येन स तथा बद्धो-प्रविष्टेन आविष्टः परिहितो मू-
क्षविघ्नन विमलवरविहङ्गो-वीरातिवीरतासुचकवस्त्र-
विशेषो येन स तथा, पञ्चावद्वयस्य कर्मधारयः, गृही-
तन्म्यायुधानि प्रहरणानि च येन स तथा, आयुधप्रहर-
णयोस्तु श्लेषाश्लेषकृतो विशेषो बोध्यः, तत्र श्लेषानि
बाणाऽऽदीनि श्लेषेयानि खट्वाऽऽदीनि, अथवा-गृहीतानि
आयुधानि प्रहरणाय येन स तथेति । ‘त ए णं’ इत्यादि-
प्राम्थ्याक्यानाथं, नवरं वाक्ययोजनायां ततः सुपेणश्चर्मर-
त्नं परानुश्रुति-स्पृशति, इत्यन्तं सज्जन् एति, एतत्प्रस्ता-
वाचचर्मरत्नवर्णनमाह-“त एणं तं” इत्यादि, तच्चर्मरत्नम्
उक्तविशेषणविशिष्टं भवतीत्यन्वयः, ततो-विस्तीर्णो विस्तृ-
तनामक इत्यर्थः, एवंविधः इतः-स्वामी आकवत्सिकपो य-
स्य तत् ततेन, यस्य हस्तसत्तदर्थं-धीवत्साऽऽकारं रूपं यस्य
तत्तथा, नम्रस्य धीवत्साऽऽकारवत् आचरोऽपि आत्माः स-
मविषमा भवति तथा वाक्यं किरातकृतबुधपुत्रवियार-
णार्थं तिर्यग्बिस्तृतेन वृत्ताऽऽकारेण सुहरमेन सह कथं
सङ्गठना एवास्ति । उच्यते-स्वयः धीवत्साऽऽकारमपि स-
हज्ज्वर्याभिहितम्वापद्यस्य चिन्तिताऽऽकारमेव भवतीति
न काभ्यनुपपत्तिः, मुक्तानां-मौक्तिकानां ताराणां-ताराकाण्डम्
अज्ञेयम्प्राणां विशिष्टां-आलेक्यानि यत्र तत्तथा, अजलं
अकम्पं-हीं सदृशार्थकी शब्दावतिशयवृत्त्यावित्ययस्तद-

दपरिणामं अकिसकलसैन्याऽऽकान्त्येऽपि न मनापि
कम्पते, अज्ञेयं-नुभेदं कवचनिर्वाधकवचं तुतोपमा, वज्रप-
ङ्कामिध बुभेदमिष्टाशयः, सलिलास्तु-नदीषु सारगु चो-
त्तरणयन्त्रं पारगमनोपायभूतं दिव्यं-इवकृतप्रतिहायं चर्म-
रत्नं-चर्मसु प्रधानं, अजलजलाऽऽदिमिरनुपचापयर्थोत्प्राप्तं,
यत्र शणं-शणवायं सप्तदशं-सप्तदशमवस्थापूर्कं येपु-
तानि शणसप्तदशानि सर्वेष्वाम्यानि रोहन्ते-जायन्ते एक-
दियसेनोत्तानि, अयं सम्प्रदायः-गृहपतिरत्नेनाभिर्मन्त्रेण
आम्यानि स्वोर्ध्वेऽप्यन्ते अस्त्रमनसमये च लुप्यन्ते इति,
सप्तदश आम्यानि विमानि-“सांलि १ जव २ बीहि ३ कु-
हव ४, रालव ५ तिल ६ मृग ७ मास ८ चवल ९ विष्ठा
१०। तूअरि ११ मसूरि १२ कुलथा १३, गो-
हुम १४ गिष्ठाव १५ अयसि १६ सणा १७ ॥ ११”
मायो बहुपयोगीनीमानीत्यम्बुकाणि, अन्यत्र चतुर्विंश-
निरप्युक्तानि, लोकं च क्षुद्राधाम्यानि बहुध्यायि, पुनर्येव
गुणात्तरमाह-वर्षं-जलदृष्टिं ज्ञात्वा अकवत्सिना परामुष्टं
दिव्यं चर्मरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृणाति-वर्ध-
ते, ततोत्तरमध्यस्थएवसिक्किरातकृतमेषोपद्रवनिवार-
णाऽऽदिकार्यं साधिकाति-किञ्चिदधिकानि, ननु द्वादशयो-
जनावधि तस्युपश्चक्रैककथावारस्यायकाश्या द्वादशयोज-
नप्रमाणमेवंदं विस्तृतं युज्यते किमाधिकविस्तारं, उच्यते-
चर्मचक्रप्रारम्भरालपूरणायोपयुज्यते साधिकातिस्तार इति ।
यच्चत्र प्रकरणार्थं यच्छब्देनैव विशेषप्राप्तौ स्ये पुनरपि
“दिव्यं चर्मरत्नम्” इति प्रहणं तदाभाष्यकान्तरव्यवधानि-
न विस्मरणशीलस्य विनयेस्य स्मरणाधर्म, अथ प्रकृतं
प्रस्तूयते-“त ए शं” इत्यादि, तत्तत्तद्विषयं चर्मरत्नं
सुपेणसेनापतिना परामुष्टं-स्पृष्टं नन्, सिम्रम्व-निर्वि-
लम्बमेव नौभूतं-महानुपुत्ताराण नौतुल्यं जातं चाप्य-
भवत्, नावाकारेण जातमित्यर्थः, ‘त ए शं’ इत्यादि,
ततः-चर्मरत्ननौभवनानन्तरं सुपेणः सेनापतिः-सेनानीः
रुक्थावारकप-सैन्यस्य ये बलवान्तेह-हस्त्यादिचतुरङ्गशि-
बिकाऽऽदिकृते ताभ्यां सह वर्तन्ते यः स सस्कथावारबलवा-
हनः नौभूतं चर्मरत्नमारोहति, सिन्धुमहानदीं विमलजल-
स्य तुङ्गा-अस्तुत्वा वीचयः-कल्लोला यस्यां सा तां नौभूतेन
चर्मरत्नेन बलवाहनायां सह वर्तन्ते यः स बलवाहनः, एवं
सशासनो-अपराधसाहितः समुत्तरो इति । ‘तथां महा-
खड्गं’ तत इति कथात्तरप्रस्तावनायां महानदीं सिन्धुतुली-
यां प्रसिद्धतासातः-अखण्डिताऽऽज्ञः सेनापतिः सेनानीः क-
ञ्चिद् प्रामाऽऽकारनमरपर्वतात्, सृष्टे क्रीडन्तं प्राकृतत्वात्,
‘खड्गं’त्यादि, सिंहावलोकनमप्येन कर्त्तव्यच्छ्रेऽत्रापि प्राण-
स्तेन कर्त्तव्यं खड्गमङ्गलानि कर्त्तव्यस्तनानि तथा सिंहल-
कात् सिंहवद्वेष्टाभवात्, बर्बरकांश्च-बर्बरदेशोद्भवान्, सर्वे
च अङ्गलोकं बलावलोकं च परमस्वयम्, इमे च द्वे अपि स्ले-
ष्मज्वालीयजनाऽऽस्यभूते स्थानि, यधनहीन-हीनविशेषम्,
अत्र चकाराः समुच्चयायाः, एवमप्येऽपि, त्रशालामप्यमीर्णं
साधारणविशेषणमाह-प्रवरमनिग्नकनकानां कोशामारा-
णि-भाण्डागाराणि तैः समुष्टं-भृशं भृशम्, आरवकात्
आरवदेशोद्भवान् रोमकांश्च-रोमकदेशोद्भवान् अस्त्र-
शडिविषयवासिनश्च गिक्नुवान् कालमुत्तान् जौनकांश्च
स्लेष्मविशेषान् ‘ओअवेऊ णं’ पदेन वागः, अज्ञेयैः
साधितैरश्वमयि निष्कुटं साधितमुननेत्याह-उत्तर-उत्तर-
दिवर्त्ती वेतावयः, इदं हि दिक्विश्वमुत्तिष्ठान्कुटान्, अ-

स्माद्वैताख्य उत्तरस्यां दिशि वसते इत्यर्थः, तं संश्रिताः-
तदुत्पत्तिकार्या स्थिताश्च स्नेहज्जनायैवमुपकाराः उक्तव्यति-
रिक्ता इत्यर्थः, अत्र तु च कश्चित् विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात्,
वक्षिणापरेण—तैश्चैत्रकोणेन यावत् सिन्धुनागरान्त इति-
सिन्धुनदीसङ्गतः सागरः सिन्धुनागरः, मध्यपक्षोपे साधुः,
स एवाश्वः—एवमेव तत्रैवैषि इत्याशयः, सर्वप्रवरं क-
च्छ्वं च—कच्छ्वदेशं 'श्रीअश्वेऊणं चि' साधयित्वा स्वाधीनं
कृत्वा प्रतिनिवृत्तः—पश्चाद्वैतलो बहुलमरमणीयं च भूमिमाने
तस्य कच्छ्वदेशस्य सुखेन निपणः—सुखस्तस्यैव, स सुपण
इति प्रकरणाज्ज्ञेयः, ततः किं जातमित्याह—'ताद्वि' तं जण-
वधाणु' इत्यादि, (ताद्वि) तस्मिन् काले ते इति-तच्छ्वदेशस्यो-
त्तरवाक्ये 'सध्वे चेत्सुणु' इत्यत्र योजनीयत्वेन व्यवहितः
सम्बन्ध आर्पणत्वात्, जनप्रधानां—देशानां नगराणां पत्तनानां
च प्रतीतानां ये च 'तद्वि' तत्र निष्कृते स्वाभिकाः—वक्ष-
वक्षिसुषेणसेनाभ्योपेक्षया अल्पार्थकत्वेनाज्ञानस्वामिन इ-
त्यज्ञाताये कप्रत्ययः, ये च प्रभुता—पदव आकराः स्व-
र्णोऽप्युत्पत्तिमुत्प्रेषणं पतयः मण्डलपतयो—देशकार्यनि-
युक्ताः पतनपतयश्च, ते गृहीत्वा प्राभृतानि—उपायनानि
आभरणानि—अङ्गपरिधेयानि भूषणानि—उपाङ्गपरिधेयानि
रत्नानि च वस्त्राणि च महावर्णाणि च—बहुमुद्रानि अन्य-
रुच यद्रिष्टं—प्रधानं वस्तु हस्तिरथाऽदिकं राजार्ह—राजप्रा-
भृतयोर्वयं यच्च एष्टव्यम्—अभितर्कणीयम् एतन्मयं पूर्वोक्तं स-
नापतेरुपनययति—उपद्वीकययति मस्तककुनारजलिपुटः त-
तस्तं किं कृतवन्त इत्याह—'पुनरपि' ते—तत्रत्यस्वामि-
नः प्राभृतानपनयनेत्तत्काले प्रकृताञ्जलिपरित्यागाज्जिधर्मे-
नावसरे पुनरपि मस्तकऽञ्जलिं कृत्वा प्रभुता नमस्त्यमुपाग-
ताः मृगमस्माकमत्र स्वामिनः प्राकृतत्वात् स्वाधे कप्रत्ययः,
तेन देवतामिव शरणाऽऽपन्नाः स्मो वयं युष्माकं विषय-
धासिन इति विजयसूचकं पद्यो जलगतः सेनापतिना य-
थाई—मर्यादित्वेन स्वाधितः—नगराऽऽद्याधिपत्यादिपूर्वकार्यै-
षु नियोजिताः एजिता वस्त्राऽऽदिभिः विमज्जिताः—स्वस्थान-
गमनायानुज्ञाताः—निवृत्ताः—प्रत्यावृत्ताः सम्यः स्वकानि नि-
जानि नगराणि पत्तनानि चानुपविष्टाः । विज्जेनात्मन्तरं
सनापतिर्येककार तदाह—ताह सेनावर्ह' इत्यादि, तस्मिन्
काले सेनापतिः सचिवनोऽन्यथुत्तस्वामिमाक्रान्ता गृहीत्वा
प्राभृतानि आभरणानि भूषणानि रत्नानि च पुनरपि तानि
पुनानमधेयां महानदीमुत्तारिणः, अणुरप्यश्वोऽज्जतपर्यायो देव-
सेनागणदम्—अज्ञानं कविदप्यखरितं शासनम्—आज्ञा वलं च
यस्य स तथा, तथैव यथा स्वाधे साधयामास तथा तथा
मरतस्य राज्ञा निवेदयति निवेदयित्वा प्राभृतानि अर्प-
यित्वा च अत्र स्थित इति गम्यम्, अथवा कृत्वात्मनपदेन
सह सङ्गतत्वं स्यात्, ततः प्रभुता सत्कारितो वस्त्राऽऽदिभिः
सम्मानितो बहुमानजनोऽऽदिभिः सऽऽदिभिः—पदवः प्राप्तमुत्तरकार-
त्वात् विवृष्टः—स्वस्थानगमनार्थमुत्तुङ्गताः स्वकं—निजं प-
टमण्डपं—दिध्यपटकृतमण्डपं मध्यपरलोपो समासः पटमण्ड-
पोपलक्षितं प्रासादं वा अतिगतः—प्राविशत्, अथ स्वकाऽऽ-
द्याप्रविष्टो यथा सुषेणो विललास तथा चाऽऽह—'तं गे'
इत्यादि, ततः सुषेणः सेनापतिः 'एहाय' इत्यादि
प्राशत्, जिमिनो—भुक्तान् राजभोजनविधिया मुक्तयुजं

भोजनोत्तरकाले आगतः सन् उपवेशनस्थाने इति गम्यम् ।
अत्र यावत्पदादिर्दृश्यम्—'आयंते चाक्ये परमसुखेभूय'
इति, अत्र व्याख्या—आवाप्तः—शुद्धोदकयोगेन कृतह-
स्तमुखशीयः चाक्षोः लेपनिकृत्वाऽऽद्यपनयनेन अत एव पर-
मसुखीभूतः—अत्यर्थं पावनीभूतः, इदं च पदमर्थं योजनायाः
कमप्राधान्येन 'भुतराग एवमाणु' इति पदात् पूर्वोक्तवत्,
इयमेव शिष्टजनकमस्य दृश्यमानत्वात्, अथवा मुक्तयुज-
रकाले आचमनाऽऽदिकं पादगणाभिषे जुगुप्साप्राप्तं स्यात्,
पुनः सेनार्पितं विशिनाष्ट-सरसेन गोशीषचन्द्रनोत्तनाः—
निरुक्ताः गात्रे शरीरे भवा गात्राः—शरीरावयवा वस्तःप्रभृतयो
यत्र तद्वैविध्यं शरीरं यस्य स तथा, अत्र यवचमनेन स-
चनमुक्तं तन्मयोभ्रमोत्थवस्तुतापव्यपाहाय, निरुक्ते हि च-
मनेन मङ्गलानि परिशुद्धत्वादिनातिशतलक्ष्यं भवतीति, (उ-
त्थि) उपरि प्रासादवत्स्य मुखं च लुप्तविभक्तिरुत्तया वि-
देश आर्पित्वा गतः—प्रासः स्फुटोद्गारवत्—अत्रिभस्माऽऽस्का-
लनवशाद्गद्गलद्गिरिव मृदङ्गानां महेतानां मस्तकानीव म-
स्तकानि—उपरितनभागा उभयपार्श्वे चर्मोपनद्धपुटानिनि नै-
रुपन्यमान इत्यादि यावत्, अत्र कर्णे तुर्ग्या तथा ह्यार्थ-
शताऽभिनतव्यप्रकारैः राजप्रभोयोपाङ्गसुषुविबुधैः पार्श्वो-
र्ध्वैः—उपमर्त्यज्जेनाटकैः प्रतीतिवैतरुणाभिः सुमगाभिः—
स्त्रीभिः भूषजङ्गमानेषु परममोहनत्वेन तासामेवाप्यभ्यान्त-
सम्प्रयुक्तैः—प्राश्चर्यैरुपन्यमानो—नृपविषयीक्यप्राप्तश्च-
भिनयपुरस्सरं नत्तनात्, उपवीर्यमानोपाङ्गसुषुविबुधैः उपल-
भ्यमानस्तद्विपिनतायेमस्वादिनात्, महता इति विशेषणं
प्राशत् इति—एङ्गविषयीकृतान् शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा-
न् पञ्चविधात् मानुष्यकान्—मनुष्यमस्वत्पिनः कामनोगा-
न्—कामोक्ष भोगाश्च इति प्राप्तमङ्गकान्, तत्र शब्दरूप-
कामौ स्पर्शरसगन्धयोगा इति सम्यगपारभावा, भुञ्जन्त-
अनुभवन् विहरन्तीति ।

अथ नानासागुहाङ्गारगुहाटनयोपक्रमते—

तप यं मे भरह राया अमथा कपाई मुमेणुं मेणावई
सहावेड, महावेत्ता एवं वयामी—गच्छ गेयं शिष्यामेव
भो देवाणुपिया ! तिभिर्मगुहाय दाहिणिल्लस्म दुवार-
स्व कवाडि विहाडिहि, विहाडला मम एअमाणुतिभं
पचपिण्णहि ति, तप यं मे मुमेणुं मेणावई भरहणुं
रणा एवं वृत्ते मणाणुं हट्टुनट्टिचिमाणुदिण ० जाव कर-
रयलपग्गिमाहिअं मिरमावत्ते पत्थए अंतलि कट्ठ ० जाव
पडिसुण्ड, पडिसुणिता भरहस्म रणा अतिथाभां
पडिगिक्खमड, पडिगिक्खमिच्छा जेणुव मए आ-
वाम जेणव पोमहाला तेणव उवागच्छह, उवागच्छिणा
दकमपेयारो मेयरड ० जाव कयपालस्म देवस्म अट्टव-
भत्ते पग्गिएड्ड, पोमहालाए पोमहिण वंमपारी ० जाव
अट्टमभत्तेनि पग्गिमपमाणुवि पोमहालाभां पडिणि-
क्खमड, पडिणिक्खमिच्छा जेणव मज्जमपारे तेणव उ-
वागच्छह, उवागच्छिणा एहाए कयवत्तकम्प ० ० ०

उभयमलपायच्छित्ते सुदृष्टावेसाई मंगलाई वत्थाई प-
वरपरिहिण् अप्पमहग्वाभयसालीकियसरीरे धूवपुष्कमंघ-
मल्लहत्थगं मज्झण्यराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमि-
त्ता जेखव तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा तेखव पहारेत्थ गमखाए, तए थं तस्स सुसेण
स्स सेखावइस्स बहवे राईसरत्तलरमादेविअ० जाव स-
त्थवाहणभियओ अप्पेगइआ उप्पलहत्थगया ० जाव
सुसेण सेखावई पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति, तए थं
तस्स सुमेणस्स सेखावइस्स बहईआ लुजाओ चिला-
इआओ ० जाव ङिगअर्चिनिअपविअविआणिआउ खि-
उणकुमलाओ विण्णोआओ अप्पेगइआओ कजसत्थगया-
अ० जाव अणुगच्छंतीति । तए थं से सुसेण सेखावई
सन्निद्धीए सव्वज्जुई ० जाव शिग्माससाइएण जेखव उ-
मिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा तेखव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आलाए पण्णां करइ, करिता लो-
महत्थं परामुसइ, परामुसिता तिमिसगुहाए दाहिणि-
ज्जस्स दुवारस्स कवाडं लोमहत्थेण पमजइ, पमजि-
त्ता दिव्वए उदगधाराए अञ्जुक्खेइ, अञ्जुक्खिता स-
रमेण गोपीसचंदखेण पंचगुलितले चषए दलइ, दलि-
त्ता अंगहि वरंई गंधिअ मल्लहि अ अचिंणइ, अ-
चिंणत्ता पुष्कादण्णं ० जाव वत्थादण्णं करइ, करत्ता
आमत्तोसचविबुलवट्ठ० जाव करइ, करिता अञ्जुई स-
एणई रषयामएहि अञ्जुरसातंहुजहि तिमिसगुहाए दा-
हिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गओ अट्टइमंगलाए
आलिहइ, तं जहा—सोत्थियमिरिवच्छ० जाव कयगह-
गहिअकरयलपम्भइच्छंपवभइरवेकलिअविमलदंडं ० जाव
धूवं दलयइ, दलयित्ता वामं जाणु अवेइ अवेत्ता
करयल० जाव मत्थए अंजलि ककुकाडाणं पण्णां करइ,
करिता दंडरयणं परासुसइ, तए थं तं दंडरयणं वंचलइअं
वहरमारमइं विखासणं सव्वमजुससण्णाणं तेषावारं
खावइस्स गह्वरविममपक्कागिरिवरपवायाणं सपीकरणं
मंतिकरं सुमकरं हितकरं रणो हिअइच्छिअमखोहइरुगं
दिव्वमण्णइहणं दंडरयणं गहाय सत्तट्ठपपाई पक्कोसकअइ,
पक्कोसकित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-
वाडे दंडरयणं मइया मइया सरेणं तिकलुत्तो आउइइ ।
तए थं तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा
सुसेणसेखावइया दंडरयणं मइया मइया सरेणं तिकलुत्तो
आउइआ सपाणा मइया मइया सरेणं कौचारवं कोपाणा
सरसरस्स सगाई मगाईडाण्णं पक्कोसिद्धया, तए थं से
सुसेण सेखावई तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-

वाडे विहाइइ, विहाइत्ता जेखव भरह राया तेखव उवागच्छ-
इ उवागच्छत्ता० जाव भरह रायं कयलपारिमहिअं जएणं
विजएणं बद्धावेइ, बद्धावेत्ता एवं वयासी-विहाइआ थं
देवाणुप्पिआ ! तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा एअणं देवाणुप्पिआणं पिअं खिपेयां, पिअं भे भवउ,
तए थं से भरह राया सुसेणस्स सेखावइस्स अतिए प-
अमइ सोआ निमम्म इट्ठुट्ठचित्तमाणेदिए० जाव हिअए
सुसेण सेखावई सकारइ, सम्पाणइ, सकारिता सम्पाणिता
काहुंविअपुरिसे सदावेइ, सदाविता एवं वयासी-खिप्पायव
भो देवाणुप्पिआ ! आभिसकं इत्तरयणं पटिकपेइ, इय-
गयरइपर तहव० जाव अजणुगिरिकुडमसिअं गयरवं खरव-
ई दुरुई । (सूत्रम्—४३)

‘ तए थं से भरह राया अण्णया ’ इत्यादि, एतच्च निगद-
सिद्धं, सम्बन्धमन्तस्तद्व्युत्पत्त्यर्थं संस्कारमात्रेण विप्रियते,
ततः स भरहो राजा अण्णया कदाचिन् सुनेण सेनापतिं श-
ब्दयति—आकारयति, शब्दयित्वा चैवमवादीत्—गच्छुं शि-
प्रमेव भो देवातुप्रिय ! तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य
कपाटौ विधाटय—सम्बद्धौ विधेयाय उक्तादयेति यावत्,
मभेतामाहसिकां प्रत्यये, ‘ तए थं ’ इत्यादि, अत्र भरहा-
ऽऽज्ञाप्रतिध्वन्याऽऽदिकं मञ्जुनगृहप्रतिनिधिमण्णातं प्राग्भू-
व्याख्येयं, नवरं यत्रैव तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वार-
स्य कपाटौ तत्रैव गमनाय प्रधारितवान्—गमनसङ्कल्पक-
रोत् ‘ तए थं ’ इत्यादि, ततस्तमिस्त्रागुहायामनसङ्कल्पकणा-
नन्तरं तस्य सुनेणस्य बहवो राज्ञश्चाराऽऽदयो अनाः सुनेणं
सेनापतिं पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, सर्वे चात्र भरतस्य चक्रवर्त्तार्या
विकीर्णारिव वाक्यम्, एवं चेदौत्समपि पूर्वैवेव, नवरं कि-
लक्षणाऽन्वयो—इतिहेतुननयनाऽऽदिच्छेद्यैव आस्तां कपनाऽऽ-
दिभिः क्षिन्नेत—यस्युना मनसि संकल्पितं यद्यप्यार्थितं तत्तत्
जानन्ति यास्ताः तथा निपुणकुशलाः—अप्यनकुशलाः तथा
चिनीता—आज्ञाकारिण्यः अण्येकका वन्द्यतकज्ञहस्तगता
इत्यादि, ‘ तए थं ’ इत्यादि, ततस्तमिस्त्रागुहायामुल्लसलना-
नन्तरं स सुनेणः सेनापतिः सर्वैश्चर्यां संयुक्त्या सर्वद्युत्या वा
यावन्नियोग्यादिनेन यत्रैव तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वा-
रस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च आलांके-दर्शनं
प्रमाणं करोति, तदनु सर्वे चक्रवर्त्तपूजायामिव वाक्यं, या-
वन्ने पुनरपि कपाटयोः प्रणामं करोति, नमनीयवस्तुन उप-
चारक्रियमाणे आदावने च प्रणामस्य शिष्टेष्ववहारैरिच्छत्यान्-
प्रणामं कृत्वा च दण्डरत्नं परासृजति, आवाक्यस्यऽऽनन्तरं दण्ड-
रत्नसङ्कल्पं निकृष्यन् कथां प्रवृत्ताति—‘ तए थं ’ इत्यादि,
ततो—दण्डरत्नपरामर्शानन्तरं तदण्डरत्नं—व्येद्युत् दण्डजालां-
येषु—स्वम्—उत्कृष्टम् अग्रतिहतं कञ्चिदपि प्रतिघातमनापणं
दण्डनामकरं तनं घृहीत्वा सप्तष्टपराणि प्रत्यवचषण्यन् अ-
पसर्पतीत्यनेन सम्बन्धः, अथ कीदृशं तदिवराह—वर्तनमयः
पञ्चलनिकाः—कञ्चलनिकायाः अत्रयथा यत्र ततथा, वञ्चरत्न-
स्य यस्मात्—प्रपातद्वयं तस्मै तद्वलकमिपर्यधः, विनाशानं
सर्वशत्रुनिनाशं नरपतेः स्कन्धावारे प्रस्तायाङ्गान् प्रवृत्तं सति

गर्वाऽऽदिनि प्राग्भाराभ्युदयानि प्राग्वत्, गिरवा-पर्वता, अत्र विग्रहणानभिधानेऽपि प्रस्तावित् गिरिशब्देन शुद्धगिरयो प्राक्षाः, ये सञ्चरन्तः सैन्यस्य विघ्नकराः याशोमुखाणां राक्षसां त एवोच्छेद्याः, महागिरयस्तु नेषामपि संस्मरणीया एव, प्रपाता-गच्छन् जनस्त्वज्जनेहतवः पाषाणाः भुगवो वा तेषां समीकरिणः समभागाऽऽपाकविधायिः, शास्त्रिकरम्-उग्रद्वयोपशामकं, ननु यद्युग्रद्वयोपशामकं तर्हि सति इष्टरत्ने समरसुनानां उन्नतप्रभवागाधिपकृतोपद्रवो न कथमुपशमयति ? । उच्यते—सोपक्रमोपक्रमविद्रावण एव तस्य सामर्थ्यवत्, अनुपक्रमोपक्रमस्तु सर्वथाऽनपासनीय एव, अन्यथा विजयमाने वीरदेवे कुशियमुक्ता तेजोलेण्या सुनक्षत्रसर्वावभूती अनगारी कथं भ्रमनां निनाय ?, अत एवावश्यंभावितो भावा महानुभावेरपि नापनत् शुभया इति, श्वभर-कल्याणकरं हिनकरम्-उक्तेयं गुणैकपरारिः राक्षः—चक्रवर्तिनो हृदयेऽप्यनमोत्तरपूजकं गुहाकपाटोद्घाटनऽऽदिकार्यकरसमर्थत्वात् दिवं यत्सहस्राधिष्ठितमित्यर्थः, अत्र सेनापतेः सप्ताऽष्टपादसंख्यं प्रजिह्वायोगैर्जस्येव हृदप्रहारद्वानायाधिकप्रहारकरणाधिमिति, प्रत्यवच्छकणादनु किं चक्रे इत्याह—'पञ्चोससकिता' इत्यादि, प्रत्यवच्छक्य च तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटी द्वाष्टरत्नेन महता महता शब्देन विह्वल—श्रीन् वारान् आकुटपति-नाडयति, अत्र इत्येवमेव नूतीया, यथा महान् शब्द उत्पद्यते तथाप्रकरणे ताडयतीत्यर्थः, अत्र गुहाकपाटोद्घाटनसमये द्वाष्टयोजनादप्येव सेनानीरानुत्तरमापसरणप्रवाद्स्तु आवश्यकटिपणक्तं निराकृतोऽस्ति, यथा—'य-आह द्वाष्टय योजनांति तुरगाऽऽकटः सेनापतिः शीघ्रमपसरती' इत्यादिप्रवादः सोऽनागामिक इव लघ्वन्, क्वचिदप्यनुपलभ्यमानत्वादिति, ततः किं ज्ञानमित्याह—'त एव' इत्यादि, ततः—ताडनादनु तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटी सुपेणसेनापतिना द्वाष्टरत्नेन महता महता शब्देनाऽऽकुटिरो सन्ती महता महता शब्देन दक्षिणरतिना-दिनः क्रीडत्येव बहुस्यापारिवाद् बहुनुनादितयाच्य अ-रवा—शब्दस्ते कुवाणौ 'सरसरस्स लि' अनुकरणशब्दस्तेन तादृशं शब्दं कुवाणौ कपाटावित्यर्थः, स्येकं स्येकं स्वकीये स्वकीये स्थानेऽवस्थामस्ततोद्भूतकपे यत्राऽऽपत्तात् चलतया तिष्ठत इति ते यावत् प्रत्यवाध्वचिकपानां-प्रत्य-पसस्यैव, 'त एव' इत्यादि, इदं च सूत्रमावश्यकन्तु-यौ वक्ष्यमानमुरिकुताऽऽदिवरिते च न दृश्यन्ते, ततोऽनन्तरपूर्वसूत्र एव कपाटोद्घाटनमभिहितं, यदि चैतन्पूर्वाऽऽशुनोसारेणैर्दं सूत्रमवश्यं व्याख्येयं तदा पूर्वसूत्रे "सगाई सगाई दाणाई" इत्यत्राऽऽपत्तात् पञ्चमी व्याख्येया, तेन स्वकाश्यां स्वकाश्यां स्थानाभ्यां कपाटद्वयसमीपलाऽऽपत्ताभ्यां प्रायस्सुताविति-किञ्चिद्विनाशितवित्यर्थः, तेन विघाटनार्थकामिदं न पुनरुक्तमिति, ततः-कपाटप्रत्यपसरणैरादनु स सुपेणः सेनापतिः तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटी विघाटयति उद्घाटयति, ततः किं कृतमित्याह—'विघाडेता' इत्यादि, प्रायः प्राग् व्याख्यानाय, नवरं विघाटी देवानुमियाः । तमिस्त्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटी एतदेवानुमियाणां प्रियं निवेद्यमानः, अत्र

निवेद्यकस्य सेनानीरानस्यैकत्वात् क्रियायाम् एकवचनस्यो-क्तिर्य यच्चिदप्याम इत्यत्र बहुवचनं तत्परिकरत्वात्प्रा-प्तमनो निवेद्यकस्यव्यापनायै तच्च बहुनामिकवाक्यत्वेन प्र-त्ययापदानार्थम्, एतत् प्रियम्—इदम् (मे)—भवती भवतु, ततो भतः किं चक्रे इत्याह—'त एव' इत्यादि, व्यक्तम् ।

गताऽऽकटः सन् यन्तुपतिश्चक्रे तदाह—

त एव से भरह राया मशिरयणं परामुसइ, तातं चउ-
रंगुलपपाणमितं च अणयं तंसिं छलं अणोवमनुइं
दिवं मशिरयणपतिमं वेकलियं सवभूषकं जेण य
मुद्दाएणं दुक्खं य किंचिं ०जाव हवइ, आरोगे अ स-
व्वकालं तेरिच्छिधदेवमाणुसकया य उवमगा सव्वं य
करंति तस्स दुक्खं, मंगाअवि असत्थउक्को होइ शरो
मशिवरं धरोतो डिअज्जवक्कंसअअइअणो हवइ अ
सव्वभयविपपुक्को, तं मशिरयणं गहाय से शरउइ ह-
त्थिरयणस्स दादिणिण्णए कुंभीए णिकिवइ, त एव मे
भरहावि वे शरिंदे हांगत्यए सुकयइअवच्छ ०जाव अमर-
वमण्णिभाए इट्ठोए पडिपकिती मशिरयणकउज्जोए चक-
रयणदेमिअणं अणगरायमहस्साणुआयमग्गे महया उ-
किट्ठमोहणायवालकलकलकरवणं समुदरवभूषं विव करमाणं
करमाणं जेणव तिमिसमुहाए दादिणिण्णं दुवारं जेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता तिमिसमुहं दादिणिण्णं दुवारं
अइइ सवि व मेधंयारनिवइं । त एव मे भरह राया
क्षलं दुवालसंमिअं अट्ठकण्ठिअं अदिगरण्ठिअं अट्ठ-
सोवण्ठिअं कागणिरयणं परामुसइ ति । त एव तं चउरंगु-
लपपाणमितं अट्ठमुक्खं च विमइणं अउलं नउ-
रंसंमण्णपठिअं सपत्तं माणुमाण्णोना जतो लोगं च
रंति सव्वजणपणवगा, य इव चंदा य इव तथं श्रे-
य इव अग्गी य इव तथं मणिणो तिभिरं गामिअं अ-
धयारं जय तयं दिवं भावज्जं दुवालसज्जोअगाइ न-
स्स लेसाउ विवदंति तिमिराणिरपडिमोहिआओ, रंति च
सव्वकालं संघावारं करइ आलोअं दिवमभूषं जस्स प-
भावणं चक्कवी, तिमिसमुहं अतीति संमसहिअं अभि-
जेत्तुं विनिअमदभरं रायवरं कागणिं गहाय तिमिसमु-
हाए पुराच्छिमिल्लपचच्छिमिल्लेत्तुं करएणं जोअणतरि-
आइ पंचथुसपाविवसंभाइ नोअणजोअकगाइ चक्कमी-
संतिआइ चंदमेलपडिणिकासाइ एणुणपणं मंदलाइ आ-
लिहपाणं आलिहमाणं अणुणपिसइ, त एव ता तिमि-
समुहा भरहं रमा तर्हि नोअणंतेरिहिइं ०जाव जोअणु-
जोअकगाइ एणुणपणाए मंदलाइ आलिहिज्जमाणेहि
आलिहिज्जमाणेहि लिप्पावे अलोणपण्णं उज्जाअण्ण
दिवमभूआ जाया यावि होत्ता । (सूत्रम्—४४)

‘तए खं से भरह राया मणिरयणं’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा मणिरत्नं परामृष्टवान्, किंविशिष्टम् इत्याह—‘तोतं’ इति सम्प्रदायगत्यं चतुरङ्गुलप्रमाणा मात्रा वैश्वैष यथ तत्तथा, अष्टमाह्वा अष्टगुलपृथुलमिति प्राञ्चो, यदाह—‘च तुरंगुलो दुर्धगुलिपुङ्गुलो अ मणी’ इति, अन्तर्धितम्-अमू-
खं न केनापि तत्प्रायेः कर्तुं शक्यते इत्यर्थः, तत्रोऽ-
ज्ञायः-कोटयो यत्र तत्तथा, इहं सत् पङ्क्तं-पदकोटिकं
लोकंऽपि प्राये वैश्वैषस्य मुद्राऽऽकरत्वेन प्रसिद्धत्वा-
मध्ये उन्नतवृत्तविनाम्रितस्य सहजसिद्धस्थोभयामनवर्त्ति-
नोऽस्त्रियस्य सत्यात् । अत्राऽऽह-पङ्क्तमिष्येनेनैव सिद्धे
उपपङ्क्तमिति किमर्थम् । उच्यते—उभयोरभरणोर्निरन्तर-
कोटित्वरूपमवनेनापि पङ्क्तता सम्भवति तत्तत्पदव्यवच्छे-
दार्थे उपलब्धं सत् पङ्क्तमिष्युक्तं, तथा अनुपममृति दिव्यं
मणिजलेषु पृथोक्तेषु पतिसमं सर्वोत्कृष्टत्वात्, वैश्वैष वैश्व-
वैज्यामीमांशपर्यैः, सर्वेषां भूतानां कामं कायम्, इदंमथ
गुणामनरकधनेन वर्णयद्वाह—‘जेण य मुज्जागरणं’ इ-
त्यादि, यम मूर्द्धगनेन-शरीरघूनेन हेतुभूतं न किञ्चिद् दुः-
खं जायते आरोग्यं च सर्वकालं भवति, तिर्यक्द्वयमनु-
पपङ्क्तता, अष्टादस्य व्यवहितसम्प्रदायसमाञ्च, सर्वे न कु-
र्वन्ति तस्य दुःखं, सम्प्रामेऽपि च—बहुविरोधिसमरे आ-
स्त्वाभरणविरोधिसमरे अशुखवप्यः, अत्र न शस्त्रवप्योऽ-
शुखवप्य इति नष्टसामान्यं वा ‘अः स्वस्वार्थेभ्यःप्राथ-
म्ये’ इत्यनेकाधेयवचनान् अ इति पृथगेव नष्टसामान्यनि-
पातो वा इयस्तेन न शस्त्रैर्वप्यो भवति, नरो मणिवरं
धरन् स्थितं वितम्भराज्यमप्राप्तं यौवनं यस्य स तथा,
स्वाध्यायौवन इत्यर्थः, केरोः सहायस्थित्वा—अविच्छिन्नयो न-
खा यस्य स तथा पञ्चाह्वा पदद्वयस्य कर्मधारयः, भ-
वति च सर्वभरणविमसृक्तः, ‘अत्र सर्वं भाजनस्यं जलं पी-
तम्’ इत्यादिष्वेकदशेऽपि सर्वशब्दप्रयोगस्य सुप्रसिद्ध-
त्वादिमनुसृत्याऽऽदिप्रतिपक्षार्थं प्रथमिह ज्ञेयम्, अन्यथाऽऽक्तो
काऽऽदिभयानि महतामिव भवेयुरिति, अथैतद् गृहीत्वा वृष-
तिर्येककार तदाह—‘तं मणं ति’ तन्मणिरत्नं गृही-
त्वा स नरपतिर्भरतो हस्तिरस्य दाक्षिणाथे कुम्भे नि-
क्षिपति-निबध्नाति, ‘कुम्भोऽपि’ इत्यत्र स्त्रीर्यं प्राकृतत्वा-
त्, ‘तए खं’ इत्यादि, ततः स भरताधिपो नरेन्द्रो हा-
रावस्तुत्येवद्विशिष्टेषु कदम्बकं प्रागवत् मणिरत्नमुनोपा-
तञ्चकारभवेदितमानो यावत् समुद्रवरभूतामिव गुह्यामि-
ति गम्यं कुर्वन् कुर्वन् यत्नैव तमिच्छागुहाया दाक्षिणाथेन द्वारं
तल्लोपागच्छति, उपागत्य च तमिच्छागुहा दाक्षिणाथेन
दाक्षिणाथेति—प्रविशति, शरीरं मेधाशुष्कारनिबद्धं प्रवे-
शाम्भरं यन्मूत्रं तदाह—‘तए खं’ इत्यादि, ततः भरतो
राजा काकलीरत्नं परामृष्टानीत्युत्तराय सम्प्रव्यः, कि-
ंविशिष्टमिराह—अतएव चतसृषु दिक्षु ते त्वर्थमप्येवेयं
वटसङ्घातानि तस्मानि यत्र तत्तथा, तानि आत्र मय-
खण्डकाणि यैर्ममावविषमतया तिष्ठन्तीति, द्वादश अथ
उपरि निवेष्ट चतसृष्वपि दिक्षु प्रत्येकं चतसृषामधीणां
भावात् अथवा—कोटयो यत्र तत्तथा, कर्मिकाः—कोणाः
यत्र अक्षिप्रयं मिलन्ति तेषां चात्र उपरि प्रत्येकं चतुर्णां स-
ङ्कापादकर्मिका, अक्षिकटाणि—सुवर्षकारोपकरणं तद्वत्

संस्थितं-संस्थानं यस्य तत्तथा, तत्सदृशाऽऽकारं समचतुर्-
स्त्रत्वात्, आकृतित्वकृपं निरूप्यास्य तैरुपयमानमाह—अष्ट-
सुवर्णां भागमष्टोत्पष्टलोवर्गिकं, तत्र सुवर्णमानमिदं-च-
त्वारि मधुरूपफलान्येकः श्वेतसर्वणः, पांडुर अष्टतसर्षपा
एकं धान्यमाषफलम्, द्वे धान्यमाषफले एका गुञ्जा, पञ्च गु-
ञ्जा एकः कर्ममाषकः, पांडुर कर्ममाषकाः एकः सुवर्ण इति,
एतादृशैरष्टमिः सुवर्णैः काकलीरत्नं निष्पद्यते इति, अत्र वा-
चिकारे “एतानि च मधुरूपगुणताऽर्थाणि भरतचक्रवर्ति-
कालसम्प्रवर्णयेव गृह्यन्ते, अन्यथा कालभेदेन तद्वैषम्यसम्भ-
वे काकलीरत्नं सर्ववर्णिनां तुल्यं न स्यात्, तुल्यं वेद्यते त-
त्, “इत्येतस्मादनुयोगद्वारवृत्तिवचनात् एतद्गृहीत्यादेव आ-
नाङ्कृत्तवचनात्, “चउरंगुलो मणी पुण, तस्य उक्तं जेव-
होह विच्छिन्नो । चउरंगुलपमाणा, सुखसुखाकागणी नेवा”
॥१॥ इहाङ्गुलं-प्रमाणं अङ्गुलमवगतमर्थः, “सर्वेचक्रवर्तिनाम-
पि काकल्यादिरत्नानां तुल्यप्रमाणास्त्विति” मलयगिरि-
कृतवृहत्संहस्रणीवृहद्वृत्तिवचनाच्च कनकास्य प्रमाणानु-
लिनपत्रार्थः, केचिच्च—“एतमेगस्यं रं रथो वाउरंतव-
क्रवटिषो अट्टसोवणिएण कागणिरयणे क्तत्ते तुवालंस्ति-
ए अट्टकणिएण अट्टिगरत्तिं संडासुं संडेण एणत्ते, एगमेगा-
कोडी उत्सेहंशुलविषलंभा तं समशस्य भगवओ महा-
वीरस्स अट्टगुलं” इत्यनुयोगद्वारवृत्तिवचनादुत्प्रेक्षाङ्गुलनि-
पत्रार्थः, केऽपि च एतानि सप्तकेन्द्रियरत्नानि सर्ववक्त्र-
चिनामात्माङ्गुलेन ज्ञेयानि, शेषाणि तु सप्त पञ्चेन्द्रियरत्नानि
तत्कालीनपुरुषोचितमानानीति प्रवचनसाराद्वारवृत्तिवच-
नात्माङ्गुलनिष्पन्नत्वाद्वा, अत्र च पञ्चमेव तत्प्रतिपक्ष-
सर्वविशेषः, अत्र तु बहु वक्ष्यं तं तु प्रमाणैरवधि-
या नोच्यते इति । अस्य परामर्शानन्तरं वचकं तदाह—
‘तए खं’ इत्यादि, ततः—परामर्शानन्तरं तत्काकलीरत्नं
राजवरो गृहीत्वा यावदेकोनपञ्चाशत् नष्टलाप्यालिखन्ना-
लिखन् अनुरविशरीःपुत्तराय सम्प्रव्यः, कथंभूतमित्याह-
चतुरङ्गुलप्रमाणमात्रम्, अस्यैकैका अत्रिद्वचतुरङ्गुलप्रमाण-
विष्कम्भा द्वादशाप्यथयः प्रत्येकं चतुरङ्गुलप्रमाणा भवन्ती-
त्यर्थः, अस्य समचतुरङ्गुलत्वादायामि विष्कम्भश्च प्र-
त्येकं चतुरङ्गुलप्रमाण इत्युक्तं भवति, यैवाधिकवर्षा-
ङ्कता भावसं प्रतिपद्यते सैव नियम्यवस्थापित्वा वि-
ष्कम्भमाह्वा अवतीत्यायामिष्कम्भमोरेकतरनिर्णयेऽप्यव-
निर्णयः स्यादेवेति सूत्रे विष्कम्भस्यैव प्रहणं, तद्वज्रहये
चाऽऽयामोऽपि गृहीत एव समचतुरङ्गुलत्वात्तस्येति, तदर्थं स-
र्वैरश्चतुरङ्गुलप्रमाणांमिदं सिद्धं यत् “तस्य च एगमेगा
कोडी उत्सेहंशुलविषलंभा तं च समशस्य भगवओ म-
हावीरस्स अट्टगुलं”, इत्यनुयोगद्वारवृत्ते उक्तं तत्प्रमाण-
रमबस्यं, तथाऽष्टमिः सुवर्णैर्निष्पन्नमष्टसुवर्णम्, अष्टसु-
वर्णैर्मूलद्रव्येण निष्पन्नमित्यर्थः, अकारो विशेषणसमुच्चये
सर्वत्र, तथा विषं जङ्गमाऽऽदिभेदनिर्णयं तस्य हरणं, स्व-
र्णोदगुणानां मध्ये विषहरणस्य प्रसिद्धत्वात्, अथ च
तथाविधसर्ववर्णमवस्थादिति, अगुलं—तुलारहितमनन्य-
सदृशमित्यर्थः, चतुरङ्गुलसंस्थानसंस्थितिमिति तु वि-
शिष्टेषु च पूर्वोक्ताधिकरित्वादिहृष्टेन भावयमिति, ननु अधि-
करिदिहृष्टेन भावयमाने नास्य पूर्वोक्ता चतुरङ्गुलतीपपदेति

[illegible]

ममिचौ अष्टमात् तावतेवाण्तरालेन इशममित्येवं पूर्वमिचौ पञ्चममिचौ च मण्डलाभ्यामित्येस्तावद् गच्छति यावच्चरमममनवतितमं मण्डलमुत्तरद्वारककपञ्चमादिकपाटे, एवं चैकैकस्यां भित्तिष्वेकोनपञ्चाशत् मण्डलानि उभयमालने चाष्टवर्षांतरानि, अथ सोमयोः पक्षयोर्मध्ये आध्याः आध्याश्चतुष्टयवृत्तिटिप्पणकप्रवचनसरोद्धारवृष्टवृष्ट्यादायुक्तो द्वितीयस्तु मलयार्णविकुलसैन्यवाचकवृष्ट्यादायुक्तिः । अथ प्रकृतं प्रस्तूयते— 'तयं' इत्यादि, ततो-मण्डलाखिलनानन्तरं सा तमिस्त्रागुहा मरतेन राजा तैर्योजनास्तर्तिर्वायधोजनोद्योतकैर्येकोनपञ्चाशत् मण्डलैरालिख्यमानैः सिममेवालीकसौरप्रकाशं भूता—प्रासा, एवमुद्योतं—चाद्रप्रकाशं भूता, किं बहुना ? दिवसभूता—दिनसहस्री जाता चाप्यप्रवत्, चः समुच्चये, अयिः सम्भावनायां, तेन नेयं गुहा मण्डलप्रकाशपूर्णो किन्तु सम्भाव्यते आलीकभूता, एवममेतन्पदद्वयमपि, कश्चित् 'दिवसभूय' इत्यस्य स्थाने 'दीवसयभूया' इति पाठस्तत्र दीपशतानि भूतानि व्याख्येयम् ।

आधान्तर्गुहं सैन्यमानयोः परपारं जिगमिषूयं प्रतिबन्धकभूतयोः कम्पनानिमग्नानामेकमयोः स्वरूपम् (अं०) 'उममगजला शब्दं' द्वितीयभागे ८५४ पृष्ठे दृष्टिगम्यः । अथ दुरवगाहे नद्यौ विबुधं भरतो यच्चकार तदाह—

तयं मे भरहे राया चक्रपयष्टे सिममगे अशेमराय० मद्या उकिट्टमिहाशाय० जाव करेमाशे करेमाशे सिपुए महाशरैए पुरच्छिमिमे ए कूडे यं जेष्वन उममगजला महाशरै नेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता बद्धइत्यर्थं सदावेइ, सदा वेचा एवं बयासी—खिप्पामेध भो देवाणुत्पिमा ! उममगशिभगजलासु महाशरैसु अशेमगत्समसयसिखिवेडे अवलमकंप अमेजकवए सालेवयबाहाए सव्वरयथापए सुइसंकमे करेइ, करेत्ता मम एअमागुत्तिअं खिप्पामेव पचपिप्पिआदि, तयं मे बद्धइत्यर्थं भरहेणं गप्पा एवं तुचे समाशे इहुतुट्टचित्तमाशुदिए० जाव विषएणं पडिसुगेइ, पडिसुशिणा खिप्पामेव उममगशिभगजलासु महाशरैसु अमेगत्समसयसिखिवेडे ० जाव सुइसंकमे करेइ, करेत्ता जेष्वन भरहे राया तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव एअमागुत्तिअं पचपिप्पिअइ, तयं मे भरहे राया सलंखावारबले उममगशिभगजलासो महाशरैसो तेहि अशेमगत्समसयसिखिवेडे ० जाव सुइसंकमेहि उत्तरइ, तयं मे तीसे तिमिससगुहाए उचचिप्पिअस दुवारसस कवाहा सयमव मद्या मद्या कौवारवं करेमाणा सरसरस्सगमाइ सरसरस्सगमाइ ठायाइ एवोस—किप्पया । (धूमम्—२४)

'तयं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा चक्रपयष्टे निमग्नः । अशेमराय' इत्यादि स्वर्ग व्याख्या च प्रावत्, सिप्पा महानद्याः पौरस्ये कूले—पूर्वतटे उभयभाषि गंशब्दो वाक्यालङ्कारे, अयमयोः तमिस्त्राया अयो बह्वर्णी सिप्पु—

स्तमिस्त्रापूर्वकमधधीकृत्येवानि, उममनाऽपि पूर्वकटकभिर्गताऽस्तोत्तमयोरेकस्थानतात्त्विकार्थकत्वं स्वर्गं, यथैवाभ्यनजला महानदी तत्रैवापागच्छति, उपागत्य च वर्ज्यकिरन्तं शब्दयति शब्दपित्वा वैधमयानीदिति । यदवादीत् तदाह— 'खिप्पामेव' ति । सिममेव भो देवाणुत्पिमा ! उममगनिभगजलयोर्महानद्योः अनेकानि स्तम्भशतानि तेषु सन्निविष्टी—सुसंस्थितौ अत्र एवालीक महाशलाऽऽकाशतरेवऽपि न स्वस्थानावचलतः अकम्प्ये—हृदी । सङ्कश्येसुतुचन्धे तु तित्तीर्णं सशङ्कं चलनं स्यादिति दृढतरनिर्माणवित्यर्थः, अथवा—अवली—तिरिस्तहत् अकम्प्यो, मकरोऽलाङ्गलिकः, अमेधकवचविधामेधकवचौ अमेधसज्जाहविति, अलाऽऽदिभ्यो न भेदं यात इत्यर्थः । नन्वन्तरतोऽपि विषयभाष्यामुत्तरतो तदुपरि पातशङ्का न स्यात्तथापि उभयपार्श्वयोर्जलापशङ्का नासीना भवतीत्याह—साऽऽस्तम्भेन उपरि गच्छतामवलम्बनभूतेन दृढतरभित्तकेपाऽऽस्तम्भेन सङ्घिते बाहे—उभयपार्श्वौ यथोक्ता तथा; सर्वाऽऽमना रत्नमयौ आदिदेवचरित्रप्रवचनसरोद्धारवृष्ट्योस्तु कमेणु पाषाणमयकाशमयो ताडुक्तौ स्त इति, तथा सुखेन संक्रमः—पाद्विषेणो यत्र तौ तथा, ईदृशी संक्रामो—सन्तु कुरुव कृत्वा च मामनामार्गसिक्तौ सिममेव प्रत्ययेति । अथ स किं चकारित्याह— 'तयं' इत्यादि, गुहावादसुप्रसङ्गं सर्वं प्रावत्, ननु उममगजला जलस्योन्मज्जकत्वस्वभावत्वेन कथं तत्र संक्रमार्थकशिलास्तम्भाऽऽदित्यासः सुस्थितौ भवति । स च दीर्घपट्टशलाकारो न च जलोपरिकाष्ठाऽऽदिमयः सम्भवति, तस्यासारथ्येन भारसहत्वात्, उच्यते—यद्वैदिकतत्त्वेन दिव्यशुक्ररश्मिस्त्राङ्गिकत्वात्, अनेन चाऽऽचक्रिराश्वपरिसमाप्तः सर्वोऽपि लोक उत्तरति, गुहा च तावन्मं कालमपावुनैवाऽऽस्तं मण्डलात्पति तथैव तिष्ठति, उपरते तु चकिणि सर्वमुपरामन इति प्रवचनसारोद्धारवृत्तेरभिप्रायः, त्रिपट्टीयाजितचरित्रे तु—“उदाटितं गुहाद्वारं, गुहाभन्तर्मण्डलानि च । तावतामपि तिष्ठन्ति, यावज्जीवति चक्रभृत् ॥ १ ॥” इत्युक्तमस्ति । 'तयं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा स्तम्भाधारकपलसङ्घितस्ताभ्यां संक्रामाभ्यां उममगनिभगजले महानद्यौ उत्तरति परपारं गच्छति, एवं उत्तरतो गच्छन्ति राजाज उत्तरद्वारं यज्जानं तदाह— 'तयं' इत्यादि, ततो—नद्यतिक्रमणानन्तरं तस्यास्तमिस्त्रागुहाया उत्तरादस्य द्वारस्य कपाटी स्वयमेव सेनानीदृष्टलाऽऽधानमन्तरेणेत्यर्थः, 'मद्या मद्या' इति स्वदेशेन पूर्वसूत्रस्मरणं तेन 'मद्या मद्या सहण' मिति बोध्यं कौञ्जरवं कुवाणौ 'सरस्सर' ति' कुवेर्यनी च स्वकं स्वकं स्थाने प्रत्यवापविक्रयानां व्याख्या तु प्रावत्, ननु यदि वासिणात्यद्वारकपाटी सेनापतिप्रयोगपूर्वकमुद्धते तथा इमावपि कथं न तथा ? उच्यते—एङ्गः सेनापतिसत्यपितकपाटीद्वारनिविधिसन्तुगुहाधिपसुरानुकूलाऽऽश्वेन जितोपपन्नकपाटी स्वयमेवोद्धते इति ।

अथोत्तरमरताद्वैजयिं विबुधस्तत्रत्यविजेत्रज्यञ्ज—

स्वरूपमाह—

तेयं कालिंशं तेयं समपणं उत्तरद्वारं परे वापे बह्वे आ-

वाहा शोभे चिलाया परिवसेति अद्वा दिता विता विस्थि-
यणुविउलभवयसयशाऽऽसणजायवाहमाऽऽसण्णा बहु-
षणबहुजायवरयया आशोगपशोगसंपउत्ता विच्छड्डिअप-
उरभत्तपाशा बहुदासीदासमोहिंसगवेलगपूष्या बहुज-
णस्स अपरिभूआ सहा बीरा विक्कंता विरियणुविउल-
वलवाहणा बहुसु समरसंपराएसु लल्लकखा यावि हो-
स्था, तए णं तेसिमावाहचिलायायं अयसया कयाई वि-
सवंसि वहुई उपाइयसयाई पाउम्भविस्था, तं जहा-अ-
काले गजिनअं अकाले विज्जुआ अकाले पायवा पुष्फं-
ति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ शब्बंति,
तए णं ते आवाहचिलाया विसयंसि वहुई उपाइअसयाई
पाउम्भूयाई पांसति, पासिचा अस्समणं सदावेत्ति, सहा-
वेत्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुपिआ । अम्हं
विसयंसि वहुई उपाइअसयाई पाउम्भूयाई । तं जहा-
अकाले गजिनअं अकाले विज्जुआ अकाले पाय-
वा पुष्फंति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ
शब्बंति, तं णं शउजइ णं देवाणुपिआ । अम्हं विसय-
स्स के मणे उवइवे भविस्सइ ति कहु ओइयमणमंक्का
वितामोगसागरं पविट्ठा करयत्तपहयमुहा अट्टउक्काणो-
वगया भूमियगदिट्ठिआ भिआयेति, तए णं मे भरहे
राया चकरयणुदेसिममगे० जाक ससुद्धवधूयं पिव करे-
माणे करेमाणे तिमिसगुहाओ उत्तरिल्लेणं दारणं शीति
ससि व्व मेहंयमारणिवहा, तए णं ते आवाहचिलाया
भरहस्स रणो अग्गाणीअं एजमाणं पांसति, पासिचा
आसुरुता कट्ठा चंडिकिआ कुविआ भिमिभिसपाणा अ-
स्समणं सदावेत्ति, सदावेत्ता एवं वयासी-एम् णं दे-
वाणुपिआ । केइ अप्पत्थिअपत्थए दुरंतपंतलक्खणे ही-
णुपुष्पचाउरने हिरेसिरियारिवज्जिणं जे णं अम्हं विसय-
स्स उत्तरि विरिएणं हवमागच्छइ । तं जहा-णं घनागे
देवाणुपिआ ! जहा णं एम् अम्हं विसयस्स उत्तरि वि-
रिएणं णो हवमागच्छइ ति कहु अस्समणस्स अनिए
एअम्हं पडिखुणेंति, पडिखुणेंचा ससुद्धवद्धवस्मियक-
वआ उप्पीलिससरायपडिआ पिणद्धगविज्जा ब-
द्धआविद्धविमलवरचिपड्ठा गहिआउहणहरणा जेण्व
भरहस्स रणो अग्गाणीअं एजमाणं तणेव उवागच्छंति,
उवागच्छिआ भरहस्स रणो अग्गाणीएण सद्धि
संपलगा यावि होत्वा, तए णं ते आवाहचिलाया
भरहस्स रणो अग्गाणीअं हयमहिअपवरवीराइअवि-
बहिआविधद्वपपादगं किच्छप्पाणोवगयं दिमादिंसि प-
डिसेहिंति । (सूत्रम्-५६)

'तणं कालेणं तणं समयणं' इत्यादि, तस्मिन् काले
एतौयारकप्रान्ते तस्मिन् समये-यत्र भरत उत्तरभरताज-
विजिगीयया तमिस्त्रानो नियोति, उत्तरादेभरतनाम्नि व-
दे-लेत्रे आयाता इति नाम्ना किराताः परिवसन्ति, आ-
ख्याः-धानिनः दत्ता-वर्षवर्णः विज्ञाः-नक्षत्राणिपु प्रसिद्धाः
विस्तीर्णविपुलानि-अतिविपुलानि भवन्ति येषां ते तथा
शयनाऽऽसनाति प्रतीनानि यानानि-रथाऽऽदीनि वाहनानि
अश्वाऽऽदीनि आकीर्णानि-गुणवन्ति येषां ते तथा, ततः पद्
हयस्य कर्मधारयः, बहु-प्रभून् धनं-गणिमधोरममेवपरि-
च्छेयमेदान् चतुर्विधं येषां तथा, बहु-बहुना जातक-
परजनः-स्वर्णरूपे येषां ते तथा, ततः पद्हयस्य कर्मधारयः
आयोमो-डिगुणऽऽदिद्वयर्थे प्रधानं प्रयोगश्च कालान्तरं तौ
संययुक्तौ-व्यापारितौ येस्ते तथा, विच्छादितौ-त्यक्ते बहुज-
नभोजनदानेनावशिष्टोच्छिष्टसम्भवात् सञ्ज्ञातविच्छेदं वा
स्विकृतेर बहुप्रकारत्वात् प्रचुरे-प्रभूते भक्षणानि-अन्नधानी-
ये येषां ते तथा, बहुजं दासीदास्याः शोभहिषाञ्च प्रतीताः
गवेलका-उरग्राः एते प्रभूना येषां ते तथा, ततः पद्द-
यस्य कर्मधारयः, बहुजनोपरिभूताः सुखे सृष्टी आरंभ-
त्, सृष्टाः प्रतिष्ठाननिवेहणं दानं वा वीराः भेषाभे (भु-
क्षाना भूमण्डलाऽऽक्रमणसमयो विस्तीर्णावपुले-अतिवि-
पुले बलवाहने-सैन्यसमादिके दुःखानाकुलत्वात् येषां ते त-
था, बहुपु समरेषु-सङ्गरायेषु अनेन चानिप्रधानकर्मं कृ-
त्विने समरकूपे सङ्गरायेषु युद्धेषु लब्धवल्लभा-भूमौयहन्ता-
आप्यभवन्, सामान्यतो युद्धेषु वलहनाऽऽदिगणेषु केच-
न लब्धवल्लभा मयेयुः परं तद्वयवच्छेदय्य समरविजयकृत्, अथ
यत्तेषां मण्डले जातं तदाह-तए णं' इत्यादि, नत इति-
कथान्तरप्रवचनं तेषामापातकिरातानाम् अप्यहा कदाचित्
चक्रवर्त्यममनकालापूर्वम् अत्र तेषामित्येतानीत्यांकन प्रक-
रणाद् विशेष्यप्राप्ती यदापातकिरातानामप्युक्तं तद्विस्मर-
णशीलानां घिनेयानां अनुपादनायेति, विषये-देशं बहुनि
आत्यन्तिकशतानि उपानसत्कशतानि, अरिष्टस्वकानिभि-
स्रशतानांस्वयेः प्रादुरभूयन्-प्रकटीयन्तु, तथा-अकाले
प्रादुर्कालव्यतिरिक्तकाले गर्जितम् अकाले विद्युत्
अकाले स्वस्वपुष्पकालव्यतिरिक्तकाले पादपाः पुष्पानि
अभीवणम् अभीवर्णं-पुनः पुनः आकाशं देवता-भूर्तावशेषा,
तुल्यन्ति। अथ ते किं चक्रित्याह-तए णं' इत्यादि,
ततः-उपानतभवानानन्तरं ते आपातकिराता विषये बहुनि
आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि एवमिति, दृष्ट्वा खान्योऽ-
न्यं शब्दयन्ति-आकारयन्ति, शब्दयिष्या वेद्यमवशिष्टः
किमवशिष्टः किदृशाञ्च तेऽभूतल्लयाह-एवं क्लृप्ता इत्यादि,
एवं-वच्यमाणप्रकरणे क्लृप्तिव्यर्थे देवाणुपिआ-अनुकृत्वमा-
वा अस्माकं विषये बहूनि आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि,
तथा-अकाले गर्जितम् इत्यादि प्रावन्, तत्र ज्ञायते दे-
वाणुपिआ ! अस्माकं विषयस्य को मये' इति चित्तकान्ति-
निरातः तेन मये इति सम्भावयामः उपद्रवो भविष्यति
इति कृत्वा अपहतमनःसङ्कुरा-विमनस्कः। चिन्मया-रा-
ज्यभ्रंशनापहाराऽऽदिचिन्मनेन यः शोक एव कुपारत्नत्वात्
सागरस्तत्र प्रविष्टः कर्तव्यं पयस्वं-निर्देशितं मुक्तं यैस्ते
तथा आनेध्यानपगतः भूमिगतदृष्टिः ध्यायन्ति, आ-प-

मिति सहृदे किं कर्तव्यमिति चिन्तयन्तीति, अथ प्रस्तु-
यमानं भरतस्य चरितमाह—“ तप यं ” इत्यादि, तत-
स्त्वेवाभ्युपगच्छन्तानागतरे स भरतो राजा चक्ररत्ना-
देशितमागो यावत् समुद्रवभूतामिव गुहां कुर्वन् २ तमि-
च्छागुहातः शीतराहण द्वाराण निरति—निर्वाति शशीव
मेघाभ्यकारनिबद्धात् । तप यं ” इत्यादि, ततो गुहांतो
निर्गमनमन्तरं ते आपातकिराता भरतस्य राज्ञः अप्रानोक्तं स-
व्याप्रमाणम्—‘एजज्माथे ति’ इत्युक्त्वागच्छन् पश्यन्ति, दृष्ट्वा च
‘आसुरुता’ इत्यादि पश्यन्तं प्राप्यन्त्योऽप्येव शब्दयन्ति,
शब्दयित्वा विषयबाधितुमिति । किमयादिपुरित्याह—‘ तप यं ’
इत्यादि, एव देवानुमियाः । कश्चिद्व्यातनामकोऽप्रातिप्रि-
योऽऽतिविशेषणविशिष्टो बर्त्तनं योऽस्माकं विषयस्य—
देशस्थोपरि धीर्येणऽऽसृष्टकथा ‘हव्यं ति’ श्रिष्टमागच्छति,
तत्समासत्वात् ‘णामिति’—इमं भरतराजानमित्यर्थः ‘ वलामो
सि’ क्षिपामो दिशो दिशि विकीर्णैस्तेष्वं कुम्भे इत्यर्थः, यथा
एवोऽस्माकं विषयस्यैव धीर्यं यो श्रिष्टमागच्छन्, सुत्रे
समस्येयं वलमानानिर्देशः प्राकृतस्यात्, एतस्मिन् समये
किं जातमित्याह—‘ इति कट्टु’ इत्यादि, इति—अनन्तर-
दिनं कृत्वा—विचिन्त्याप्योऽप्यस्याग्निके एतमर्थं प्रतिशृ-
त्यन्ति—आमिति प्रतिपद्यन्ते, यतिश्रुत्य च सप्तद्वन्द्वेत्या-
दिपदानि प्राप्तव्यं यत्रैव भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं तत्रैवापा-
गच्छन्ति, उपागत्य च भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं सार्धं
संप्रलम्बाध्याप्यभूयन् । योऽर्चुमिति शेषः, युद्धाय प्रवृत्ता
इत्यर्थः, अर्चन्ते किं कुम्भेनोऽप्याह—‘ तप यं ’ तं आवाह-
यित्वाया ’ इत्यादि, ततो युद्धप्रवृत्तमन्तरं ते आपातकि-
राता भरतस्य राज्ञोऽप्राणीकं हुताः केचन प्राणत्याजनेन
मथिताः केचन मानमथनेन शान्तिनाश्च केचन प्रहारादनेन
प्रवरधीराः—प्रधानाश्चा यत्र तत्तथा, पदद्वयस्यः प्राकृत-
स्यात्, विपत्तिनाः—स्वव्याप्तौ, स्रष्टाश्चक्षुप्रमाणं ध्वजा न-
कृष्वज्जऽऽदयः पताकाश्च—तद्विरच्यञ्ज यत्र तत्तथा, ततः
पदद्वयस्य क्रियाधारयः, कुच्छु—महता कष्टेन प्राणान् उप-
गन्—प्राप्तं कथमपि घृणप्राणमिति यावत्, दिशः सकाशा-
द्वर्षदिशि—स्वाभिमतदिक्रियाजनेनापरस्वयां दिशि प्रलिप्य
इति शेषः, प्रतिषेधयन्ति—युद्धाश्रित्यस्यस्तीत्यर्थः ।

इतो भरतस्यैव किं जातमित्याह—

तप यं से सखावलस्य शोभा वेदो जाव भारहस्य रघो
अगाथाभिं आवाहयिलाएहि हपदहियपवरवीर ० जाव
दिमो दिसं पडिमिहं पासड, पासिता आसुरुते रुठे चं-
दिकिण कुविप मिसिमिसेमाये कमलामेलं आसरयणं
दुरुहड, दुरुहिता (जं०) (अरवरज वक्रपता ‘आसरयण’
शब्दे द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गता) सुगपत्तुवस-
कोमलं मणाभिरामं कमलामेलं खापेणं आस-
रयणं सेखावहिं कमेय समभिरुठे कुवलपदलसामलं
च रयणिकरमदलनिमं सपुमयविषाणं कणगरयण-
ददं याववालिअपुपुसुरिगहिं याणामणिलयभविचिचं
च पडोतमिसिमिसिततिलसधरं दिवं स्वरगरयणं लोके

आगोवयायं तं च पुणो वंसकखसिगहिद्वितकालायसवि-
पुल्लोहदंदकवरवृषदेकं० जाव सव्वरथ अप्पदिहयं किं
पुण देहेसु जंगपायं—“ एणमंगमुलीदी, मोलस से अं-
गुलाई वित्थिणं । अदंगुलसोणीको, जेठुपमागो असी
मणिओ ॥ १ ॥ ” आसरयणं खारवहस्य इत्याभो तं
गहिउण जणैव आवाहयिलाया तेषाव उवागच्छ, उवा-
गच्छित्वा आवाहयिलाएहिं सद्धि संपलमेव आवि होत्था ।
तप यं से सुसेणं सेखावहिं ते आवाहयिलाए हपदहिय-
वरवीरपाइअ० जाव दिमो दिसि पडिसेहेह । (मूत्र-४७)

‘ तप यं ’ इत्यादि, ततः—स्वसैन्यप्रतिषेधनाद्वनस्तरं सेनाकल-
स्य—सेनाकपस्य वलस्य सेना—स्वामी वेष्टकः—वस्तुविषयवर्ष-
कोऽत्र सेनानीसकः संपूर्णः पूर्वोक्तो प्राज्ञः पावड भरत-
स्य राज्ञोऽप्राणीकम् आपातकिरातेषां वान्यतिषेधितं पश्यति,
दृष्ट्वा च आश्रुतऽऽतिविशेषणविशिष्टः कमलाऽप्रीकं कमला-
मेलं वा नामाद्वन्द्वत्वामारोहति । अथ प्रस्तावाऽऽगतं तद्व-
र्णनं (जं०) द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गतम् ।)

‘ कमलामेलं खापेणं ’ इत्यादि, प्राप्तव्यं व्याख्ये-
यमिति । ततः स किं कृतवानित्याह—‘ कुव-
लय ’ इत्यादि, तद्विरत्नं नगपट्टेस्तात् युहीत्वा स
सेनानीर्येभ्योऽऽप्रातकिरातस्त्वैवापागच्छन्ति, उपागत्य
चऽऽप्रातकिरातैः सार्धं सम्प्रलम्बाध्याप्यभूयोऽर्चुमिति
शेषः, तच्छब्दवाक्यं यच्छुभ्रवाक्यमपेक्षत इत्यादिभवे य-
दिति, यत् किंविशिष्टमित्याह—कुवलपदलसामलं नीलो-
त्पलजलसदृशमित्यर्थः, चः समुच्चये, राजनिकरमण्डलं ख-
न्द्विभवं तस्य निभं—सदृशं परिधामागणं यद्व्युत्पलितं-
जसकत्वेन चन्द्रमण्डलाऽकार इत्यर्थे इत्यर्थः, अथवा—‘ राज-
निकरमण्डलनिभं मुखे इति शेषः, शुभ्रजनिवासनं, कन-
करत्नमयो दण्डो—इत्यग्रहणयोग्यो मुष्टियस्य तत्तथा, नव-
मालिकानामकं यद्वपुषं तद्वत् सुरभिगम्यो यस्य तत्तथा,
नानामणिमयो लता बल्लवकारवित्राणि तासां मङ्गयो—
विचिधरजमास्ताभिश्चिन्म—आश्चर्यकृत, चः विशेषणसमु-
च्चये, प्रचीता शानोसारणं निरिहोक्तता अत एव—‘ मि-
सिमिसैति सि’ दीप्यमाना त्रिविधा धारा यस्य तत्तथा,
दिव्यं जगद्वरत्नं—जगद्वराजनिप्रधानं लोकेऽनुमानम् अन-
सृष्टशक्त्या, तच्च पुनर्वह्नुमस्यस्तीति शेषः, कीदृशं ?—
वंशा वेणवः कलाः—वृक्षाः शृङ्गाणि महिषाऽऽदीनाम् अस्त्री-
नि प्रतीतानि इत्यादि इत्यादीनां कालायसं लोहं विपुला-
लोहदण्डकश्च—वरवज्रं दीरकजातीयं तेषां भेदकम्, अत्र व-
ज्रकथनेन बुद्धेयानामपि भेदकत्वं कथितं, किं बहुना ?—
यावत्सर्वथाप्रतिहन्तं, बुद्धेऽपि वस्तुनि अमोघशक्तिकमित्य-
र्थः, किं पुनर्जङ्गमानां—चराणां पशुमनुष्याऽऽदीनां वैदेष्टु, अत्र
यावच्छब्दो न संवाहकः किन्तु भेदकशक्तिमयोऽप्य-
विषयनः अथ तस्य मानमाह—पञ्चाशदङ्गुलानि दीर्घो यः
षोडशाङ्गुलानि विस्तीरोः अष्टोङ्गुलमात्रा आंशिका—बाहस्यं
पिण्डो यस्य स तथा, जेठुम्—उरुहृष्टं प्रमाणं यस्य स तथा,
एवंविधः सोऽस्मिन्निति, यदप्यत्र सौवर्गादिशुद्धकगुलमात्रासं

भूयते तन्मध्यमनापेक्षया । यदाह बराहः—“अक्षगुलशता-
रेमुत्तम, ऊनः स्यारश्चक्षिणः स्तब्धः ।” एतयोः सङ्ख्य-
योर्मध्ये मध्यम इति, उत्तरवाक्ययोजना तु प्राक् कृता,
अथ सैष्येष्ठाऽऽयोचनादन्तरं किं जागमिव्याह— तप सं
इत्यादि, तत आयोचनादन्तरं स सुषेणः सेनापतिस्ता-
नापातकिरामात् इतमपि पतेत्यभिधिशेषणविशिष्टान् यावत्क-
रणात् “विहोद्विष्येचक्षयपरावे किञ्चुपुषाषोषणम्” इति
प्राज्ञो, विशो विधि प्रतिषेधयति ।

अथ ते किं कुर्वन्तीत्याह—

तएवं ते आवाहचिलाया सुषेणमेवावदन्त्या इयमहि-
आ० जाव पडिसेहिया समाया भीमा तथा बहिआ उ-
च्चिगा संजावयया अत्ताया अचला अमीरिआ अपुरि-
सत्कारपरकपा अचारिज्जमिति कट्टु अणगाई जांअयाई
अवकमंति, अवकमिआ एगयओ पिलायति, पिलायि-
त्ता जेणव सिंधू महाणई तेणव उवागच्छति, उवाग-
च्छिता बालुआसंथारए संथरेति, संथरेत्ता बालुआ-
संथारए दुरुहंति, दुरुहिता अट्टमभत्ताई पगिएहंति, प-
गिएहिता बालुआसंथारोवगया उताणगा अवसखा अ-
ट्टमभत्तिआ जे तेसि कुलदेवया मेहुहा खामं खागकुमारा
देवा ते मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठेति । तएवं
तेसिमावाहचिलायाणं अट्टमभत्तिं परिखायमाणं मेहुहा-
इयां खागकुमाराणं देवाणं आसणाई चलंति, तएवं
ते मेहुहा खागकुमारा देवा आसणाई चलिआई पामं-
ति, पासिता ओहि पंजंति, पंजंतिआ आवाहचि-
लाए ओहिआ आभोएंति, आभोएत्ता असममं सहा-
वैति, सहावेत्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणु-
पिआ । जंबुदीवे दीवे उत्तरद्वभरहे वामं आवाहचि-
लाया सिंधू महाणई बालुआसंथारोवगया उताणगा
अवसखा अट्टमभत्तिआ अम्हे कुलदेवए मेहुहे खागकु-
मारा देवे मणसी करेमाणा २ चिट्ठेति, तं सखं खलु दे-
वाणुपिआ । अम्हे आवाहचिलायाणं अंतिए पाउम्भ-
विचए ति कट्टु अएलपएणस्म अंतिए एअमहे पडिसुण-
नि, पडिसुणेत्ता ताए उकिट्ठाए तुरिआए० जाव बीतीव-
यमाणा । बीतीवयमाणा जेणव जंबुदीवे दीवे उत्तरद्वभरहे
वामे जेणव सिंधू महाणई जेणव आवाहचिलाया ते-
णव उवागच्छति, उवागच्छिता अंतलिक्खपडिवमा
सखिसिखिआई पंचवखणाई वत्थाई पवरपरिहिआ ते-
आवाहचिलाए एवं बयासी—हं भो आवाहचिलाया !
अमं तुम्हं देवाणुपिआ ! बालुआसंथारोवगया उताण-
गा अवसखा अट्टमभत्तिआ अम्हे कुलदेवए मेहुहे खा-
गकुमारे देवे मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठे, तएवं

अम्हे मेहुहा खागकुमारा देवा तुम्हं कुलदेवया तुम्हं
अंतिआमं पाउम्भुआ, तं वदहं देवाणुपिआ ! किं
करमो, केव भे पणमाहए ? तएवं ते आवाहचिलाया
मेहुहाइयां खागकुमाराणं देवाणं अंतिए एअमहे सोभा-
यिस्मम इट्टुट्ठावगयाइया० जाव हिआया उट्ठाए उट्ठे-
ति, उट्ठेत्ता जेणव मेहुहा खागकुमारा देवा तेणव उवा-
गच्छति उवागच्छिता करयलपरिगहि० जाव मयए
अंजलि कट्टु मेहुहे खागकुमारे देवे जएयं बिजएयं
वदावैति, वदावेत्ता एवं बयासी—एवं खं देवाणु-
पिआ ! केह अपारिअपएण दूरंतपंतलक्खणे० जाव हि-
रिसिपरिवज्जिए जे खं अम्हं विपयस्म उवरिं विरिएखं
हव्वमागच्छह, तं तथा खं पचेह देवाणुपिआ ! जहा खं
एअम अम्हं विसयस्म उवरिं विरिएखं खो हव्वमागच्छह
तएवं ते मेहुहा खागकुमारा देवा ते आवाहचिला-
ए एवं बयासी—एवं खं भो देवाणुपिआ ! भरहे खामं
राया चाउरंतवक्कट्ठी महिदीए मेहुजुईए० जाव महामो-
क्खे, खो खलु एअम सक्का केणई देवेण वा दाणवेण वा कि-
सरेण वा किंपुरिसेण वा महंगेण वा गंपव्वेण वा सत्थ-
एआगेण वा अमिगएआगेण वा मत्तएआगेण वा उदवि-
त्तए पडिमेहित्तए वा, नहावि अणं तुम्हं पिअट्टयाए भ-
रहस्स रएणा उवमगं करेमो ति कट्टु नेमि आवाहचिलाया
खं अंतिआओ अवकमंति अकमिआ वउच्चिअमभुएयाएणं
सम्माहणंति, सम्माहणित्ता मेहाणीअं विउट्ठंति, विउ-
ज्वित्ता जेणव भरहस्म रएणा विजयवत्तं पावारिअवेने
तेणव उवागच्छति उवागच्छिता, उप्पि विजयवत्तं पावा-
रिअवेनेस्म विण्णामेव पतणुत्तायंति विण्णामेव विज्जु-
यायंति, विज्जुयायित्ता विण्णामेव जुगमुल्लसुट्ठिप्प-
माणमत्ताहिं धाराहिं ओयमेयं मत्तरंतं वामं वासिउं एव-
त्ता यावि हात्था । (सुत्तम्—५८)

‘तएवं’ इत्यादि, ततस्ते आवापकिरानाः सुषेणसेनापति-
नः इतमपि पतेत्यभिधिशेषणविशिष्टान् यावत्करणात्
वत्ता—तथाः व्यापिताः—प्रहाराहिताः उड्डवन्ताः अथ पुनर्ना-
नेन सार्द्धं युद्धयामहे इत्युच्यते—अथ पुनः कर्णाऽऽश्रयधनः—
इहाशः कुत इत्याह—सजानमयाः—सम्यक् प्राप्तमयाः अस्थानाः—
साम्प्रतः शक्तिविकलाः अवन्ताः शारीरशक्तिविकलाः पुन-
रकारः—पुनर्यामानः स एव निष्पादिनस्वप्रयोजनः पराक्र-
मस्तान्धारयति—आधारणीयं—धारयितुमशक्यं परवर्धमानं
कृत्वा अनेकानि योजनान्यपक्रामन्ति—अपसरन्ति पलायन्ते
इत्यर्थः ‘ततः किं कुर्वन्तीत्याह—‘अवकमिआ’ इत्यादि,
अपकम्यते तं अपातकिराना एकतः—एकस्मिन् स्थाने मेव-
यान् मेलापक कुर्वन्तीत्यर्थः, मेलायित्वा च एवैव सिद्धुम-
हानदी तत्रैवावागच्छन्ति, उवागम्य च बालुकामंसार-
कान् संस्मृणन्ति—सिकताकणमयान् संस्मरन्तः कुर्वन्ति

संस्तीर्ष्य च बालुकासंस्कारकानारोहन्ति, आरुह्य बाधममङ्क
प्रयुङ्क्षति । प्रयुञ्ज्य च बालुकासंस्कारोपगता उत्तानकाः—
ऊर्ध्वमुखशायिनः अथसनाः—निषेध्याः, एवं च परमातापना-
कष्टमनुभवन् इत्युक्तम्, अष्टमभोक्तृका—रितत्रयमनाहारिणः,
ये तेषां कुलदेवताः—कुलवत्सला देवा मेघमुखानाम्ना नाग-
कुमारदेवास्ताम् मनसि कुर्वन्तः २ तिष्ठन्तीति । अथ तं
देवाः किमकुर्वन्त्याह—‘तप यं’ इत्यादि, ततः—‘तस्य चित्त-
विस्मयनं’ तेषामापातकिरातानाम् अष्टमभोक्तृ परिणमति
सर्वा परिपूर्णप्राय इत्यर्थः, मेघमुखानां नागकुमारणां देवा-
नामापनानि चर्तन्ति, ततस्तं मेघमुखा नागकुमारा देवा
आपनानि चर्तन्ति पश्यन्ति, हृष्टा खाद्यं प्रयुञ्जन्ति,
प्रयुज्य आऽर्वाधना आपातकिराताभोगमन्ति, आभोग्य
खाद्योऽयं शब्दयन्ति, शब्दोऽयस्या जैवमवादिषुः, किमवा-
दिषुर्विद्वाह—‘एवं खलु’ इत्यादि, एतम्—‘अष्टमभोक्तृ-
निषेधः’ हेदेवानुप्रियाः । किं तद्विद्वाह—‘अन्तर्द्वीपे’ द्वीपे
उत्त-‘इत्यनेन वर्ये आपातकिराताः सिन्धोः’ महानद्यां बालु-
कासंस्कारकान् उपगताः—प्रास्ताः सन्तः उत्तानका अथसना
अष्टमभोक्तृका, अस्मान् कुलदेवान् मेघमुखानामकान् नाग-
कुमारान् देवान् मनसि कुर्वन्ताः २ तिष्ठन्तीति, ततः श्रेयः
खलु भो देवानुप्रिया । अष्टमभोक्तृकापनामभोग्यं प्रा-
दुर्मेत्येतं—‘यमर्थे’ प्रकटोऽभितुर्मेति कृत्वा—‘पयसोऽपान्याः-
ऽप्यस्यान्तिके पनमर्थम्—अनन्तराक्रममभियं प्रतिशृण्वन्ति-
अभियुगच्छन्ति, परस्परं सार्त्ताकृत्य प्रतिज्ञानं काप्ये कस्त-
व्यमवश्यमिति हृदीभवन्तीत्यर्थः प्रतिअवगुणान्तरं ते यच्च-
कुलदेवाह—‘प्राद्विमुक्ता’ इत्यादि, मतिश्रय च ते देवान्-
योक्तृदेवा स्वरितया गत्या यावद् व्यतिवृज्यन्ते २ यथैव ज-
म्बुद्वीपे द्वीपे यथैव चांतरभरताई यथैव यथैव च सिन्धुर्मे
हान्ती यथैव आऽपानकिरातास्तत्रैवोप गच्छन्ति, उपगत्य
आन्तरिक्षप्रतिपन्नाः सत्किङ्किणीकानि पञ्चवर्णांश्च खगाणि
प्रश्राणि परिहितास्नापातकिरातामेवमवारिषुः किमवा
विबुध्यत्याह—‘हं भो !’ इत्यादि, ‘हं भो !’ इति सम्बोधने
आपतकिराताः, यत् ‘णं’ वाक्यलङ्कारः सर्वत्र यूयं देव नुप्रि-
या । बालुकासंस्कारोपगता यावदष्टमभोक्तृका अस्मान् कु-
लदेवता मेघमुखान् नागकुमारान् देवान् मनसि कुर्वन्ताः २
तिष्ठन्, ततो वर्ये मेघमुखानां नागकुमारा देवा युष्माकं कुल-
देवताः सन्तो युष्माकमन्तिके प्रादुर्भूताः तद्वदं देवानुप्रि-
याः । किं कुर्मः—किं कार्यं विद्मः, किम् आचष्टामहे—कां चष्टां
कुर्मः कस्मिन् व्यापारे प्रवर्त्तमहे, किं वा (‘भो’)-भवतां म-
न स्वादिनं—मनोऽसीमिति कुलदेवतस्मान्तरं ते यद्वे-
ष्टनं तदाह—‘तप यं’ इत्यादि, ततस्तं आपातकिराता
मेघमुखानां नागकुमारणां देवानामन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा नि-
श्चय च हृष्टुर्हृष्ट इत्यादि प्रावन्त । उत्थानम् उत्था—ऊर्ध्वं भव-
न्तं तथा उत्थान्ति—ऊर्ध्वमभवन्ति इत्यर्थः, उत्थाय च यथैव
मेघमुखा नागकुमारा देवास्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य च
‘करयल’ इत्यादि प्रावन्त, मेघमुखान् नागकुमारान् देवान्
अपेन विजयेन यद्वयन्ति, वर्योपिया जैवमवादिषुर्नि, य-
दवादिषुर्विद्वाह—‘एत यं’ इत्यादि, देवानुप्रिया । एष कश्चि-
दभ्यापितप्रायेकाऽऽदिविशेषणोविशेषो अष्टमभोक्तृपयोगच्छ-
ति, तेन तथाप्रकारेण समिति—एतं घटेह—प्रक्षिप्तं यथा पुन-

नोऽप्यातीति पितृद्वयः । अथ यमेषामुक्ता ऊर्ध्वत्वाह—‘तप
यं’ इत्यादि, व्यक्तं किमवाचुस्ते इत्याह—‘एत यं’ इत्यादि,
हे देवानुप्रिया । एष भरतो नाम राजा चतुरन्तवकवर्त्ता मह-
र्द्धिको महायुक्तिको यावदमहान्नीचः नो खलु एष भरतः श-
क्यः कर्त्तव्यदेवता वा—यैमान्तिनं दानधनं वा—भवमवासिना
किञ्चिन्नेत्यादिपदचतुर्कं व्यन्तरविशेषवाचकं तेन वा शब्दप्र-
योगेण वा अष्टमप्रयोगेण वा मन्त्रप्रयोगेण वा, त्रयाणामप्यु-
त्तरोत्तरबलाधिकता ज्ञेया, शब्दार्थोऽनिरस्तस्माम्प्रभो बला-
धिक इति, उपद्रवयितुं वा—उपद्रवं कर्तुं, प्रतिषेधयितुं वा—यु-
ष्मद्देशाऽऽक्रमणरूपपापकर्मनो निषेधयितुमिति, सर्वत्र वाश-
ब्दः समुच्चयाशेषः, तथापि इत्थं दुस्साध्यं काप्ये सत्यं यु-
ष्माकं मियार्थतयि—प्रार्थये भरतस्य राज्ञ उपसर्गं कुर्मः इ-
ति कृत्वा तेषामापातकिरातानामभोग्यं काप्यकामन्ति—यान्ति
निस्तरन्तीत्यर्थः इति प्रतिज्ञानवन्तः, ततः किं कृतवन्त-
इत्याह—‘अथकमिता घटविविधसमुद्धारणं’ इत्यादि, अ-
पक्रम्य च—प्रजित्वा वैकियसमुद्धानेन—उत्तरवैकियकप्र-
यक्षावशेषेण समवप्रन्ति—आमप्रदेशान् विलिपन्ति शरी-
रात् शब्दविकिरन्तीत्यर्थः, समवहृत्य च तैरात्मप्रदेशैर्दृष्टीनैः
पुद्गलमैधानीकम्—अप्यपलकं विकुर्वन्ति, विकुर्व्यं च यथैव
भरतस्य भिजयस्कंधावारनिवेशस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य
च विजयस्कंधावारनिवेशस्वोपापि विप्रमवेश्यादि सर्वे पु-
ष्कलसंबर्षकं घाघिकार इव वाच्यं यावद्वर्तिषुं प्रवृत्तास्मा-
प्यमवेस्ते देवा इति ।

इति ध्यनिकरे यद्भरताधिपः करोति तदाह—

तप यं से भग्दे राया उषि विजयकंधावारस्म जु-
गमुललुष्टिपमाणयेचाहिं धाराहिं ओधमेयं सत्तरयं वासं
बाभमाणं पासइ, पासिता चम्परयणं परामुसइ, तप यं
तं सिरिवच्छुमसिरुवं वेढो भासिअव्वोऽजाव दुवाल-
सं जोअसाइं निरिअं पवित्थइ तत्थ साइआइ, तप यं
से भग्दे राया सखंधावारवत्तं चम्परयणं तुरुइ, तुरु-
हिता दिव्दं छतरयणं परामुसइ, तप यं खवणउडवइ-
स्मकं चणसलागपरिमिडिअं महरिइं अउपेअं शिवणसुप-
सत्थविंसिडलट्ठकं चणसुपुड्ढरं मिउरायववट्ठलट्ठअविदं-
कासिअसमाणरुवं वत्थिएसे अं पंजविआइअं विविअ-
त्तिचिअं मणिमुत्तपवालत्तत्तवजिअं पंचासिअओअरयण-
रुवरइयं रयणपरीइत्तपणाकपकारमरुत्तं जिएल्लियं रा-
यल्लिअच्चिअं अउजुणसुवसपंहुअपत्थुअपद्वेसभां त-
देव तवजिअपत्थुअपत्तपतिरिगं अदिअसस्तिरीअं सारयर-
यणिअरिअमलपदिपुअं चंदमलममाणरुवं शरिंदवाभप-
माअपगइवित्थं कुसुदंअधवलं रसो संचारिअं विमाणं
सूराऽऽतववायुद्धिदोसाअं य खयकरं तवगुणंइ लदं—‘अ-
हयं बहुगुणदायं, उऊय विवरीअमुहकयच्छायं । छतर-
यणं पशाणं, सुदुअं अण्णुसाणं ॥ १ ॥’ पमाणारंण
तवगुणाय फलेगदसभां विमाणांवासे वि दुअदतरं व-

ग्यारिभ्रमदामकलावे सारयधवलम्बरयणिरप्यमांसं
दिव्यं क्षुरयणं महिवरस्य धरिष्यलपुष्पादौ । त ए
से दिव्यं क्षुरयणं भरेणं रमा परावृष्टं समागं खि-
प्येव दुबालस जाश्रयाऽं वित्तराह साहिभ्रादं तिरिभ्रं
(सूत्रम्-५६)

‘त ए णं’ इत्यादि, ततो-दिव्यवर्णानन्तरं स भरतो राजा
स्वसैन्ये उल्लङ्घकारेण—सत्तराजिप्रमाणकालेन वर्षे वर्ष-
न्त-मेघवृष्टि जायमानो पश्यति, ह्युषा च चर्मरत्नं परा-
श्रुति, अश्ववस्त्राऽऽयते चर्मरत्नवर्णकसुत्रमनिदिशसाह-‘त
ए णं’ इत्यादि कष्टम्, अथेदं क्षुररत्नं कीदृशमिति
जिज्ञासुनां तत्स्वरूपप्रकटनायाऽह—‘त ए णं’ इत्यादि, तत्र
इति प्रस्तावनावाक्योपमासे, क्षुररत्नं महीपतेः—भरतस्य
धरिष्यलपुष्पं पुण्यचन्द्र इव पुण्यचन्द्रो वर्णने इति यागः,
किविष्टिं?—नखयति सहस्रशतशालाभिः काञ्चनमयशलाका-
भिः परिमण्डितं महावि-बहुमुत्पद्यमाना-महान-चक्रवर्ती
तस्य अहं-याग्यम् अयोधयम् अयोधनीयम् अस्मिन् एतेन हि
प्रतिभटानां शस्त्रमुत्पिष्टे इति भावः, निर्मणः—क्षिप्रप्रत्याऽऽ-
दिश्वरहितः सुप्रशस्ते-लसुणोपेतत्वात् विशिष्टलपः—अति-
मनोहःअथवा-विशिष्टः—अतिभारतया एकदण्डेन दुर्वेहत्वा-
त् प्रतिपक्षसहितः ईदृशश्च यो लघुः काञ्चनमयः सुपुष्टो-
तिमारसहस्रात् दण्डो यत्र तत्तथा, मृदु—सुकुमालं पृष्ट
मृदुस्त्वम् राजते-रूपसम्पन्नं कृते लघु यदरविन्दं तस्य
कणिका—बीजकोशस्तेन समाप्तं भवन्त्यालुप्तताञ्च रूपम्
आकारो यस्य तत्तथा, बन्धितप्रदेशो नाम क्षुरमध्यभाग-
वर्षो दण्डपक्षेपस्थानरूपस्तत्र, वः समुच्चयः, पञ्चरेण-
पञ्चराऽऽकारेण विराजितं, विविधाभिर्मण्डितं—विकिञ्चिर्मा-
रवनापरिकरिभ्यः—चित्रकम् यत्र तत्तथा, एतेन विवि-
धवाऽऽ—मणयः—प्राश्यावाशितस्वरूपाः सुकृप्रवालं प्रति-
ततं मृणाली यत्पत्नीयं—रक्तसुवर्णं पञ्चवर्णिकानि, सूत्रे
मार्घणीयं इक्षुप्रमथः, धौतानि शालुकांश्च दानिमनि कृ-
तानि रत्नानि प्राश्यावाशितस्वरूपाणि तैः रचितानि रु-
पाणि-पुण्यकलशाऽऽदिमहत्त्ववस्तुनामाकारा यत्र तत्तथा,
पञ्चमणयः प्राकृतत्वात्, तथा रत्नानां मरीचिसमर्पणा-र-
मारचना तस्यां करणकरा-विधिकारिणः परिकर्मकारिण
इत्यर्थः, तैरनुसम्प्रदायकम् रज्जिन्, यथाचित्तस्यानं रज्ज्वा-
मात्, मकारोऽलाङ्गिकः स्वायं ईदृशो प्रत्ययो प्राकृतशे-
लीभवाः, राजलवर्माचिह्नम्—अङ्गुनाभिधानं यथापहङ्गवर्गं
तेन प्रत्यवस्तुत-आच्छादितः पृष्ठदेशभागे यस्य तत्तथा
पद्व्यत्ययः प्राकृतत्वात्, तथैवेति विशेषणान्तरप्रारम्भे,
धमायमानं तरकालधर्मात्मन्यर्थः यत्पत्नीयं तस्य पट्टेन,
परिततं—परिवेष्टितं, चतुर्विधं प्राप्तेषु रक्तसुवर्णपट्टा-
याः सन्तीत, पद्व्यत्ययः पूर्ववत्, अत्र एवाधिकस्य धा-
कं शारदः—शरत्कालस्यको रज्जिन्करः—चन्द्रस्तद्विह्वलं
निर्मलं प्रतिपुण्यचन्द्रमण्डलसमानकम् ततो विशेषणमासः
नोरुद्रः—प्रस्तावाद् भरतस्यैव व्यायामः—तिथेयप्रसारि-
तामयबाहुप्रमाणं मानविशेषकेन प्रमाणेन प्रकृत्या—स्व-
भावेन विस्तृतं, यत्तु चकिपरावृष्टं साधिकद्व्यदशयोजनानि
विस्तृणति तदस्य कारिकां विस्तार इति सूचितं, कुमु-

दानि—चन्द्रविष्णुकाशीनि तेषां सङ्गदं—यन् तद्वज्रवत् राज्ञो-
भरतस्य ‘संचारिभूति’ सञ्चरणाशीनं जङ्घं विमानम् आ-
श्रयिणां सुखाऽऽवहन्त्यात् सुराऽऽतपधानवृष्टयः प्रतीतारु-
क्षां ये दोषास्तेषां क्षयकरं, यद्वा-सुराऽऽतपधानवृष्टीनां दोषा-
णां च विषाऽऽदृज्ज्यानां क्षयकरम्, एतच्चक्षुरक्षुण्णसमाभि-
नानां हि विषाऽऽदिदोषा अपि न प्रभवन्तीति विशेषः, तपोमु-
क्तैः—पुण्यजन्माऽऽर्चितां तपोमुक्तमहिषा लब्धं भरतेनेति शेषः ।
अथ माधवध्वेन विशेषणान्याह—विचित्रत्वात्सुप्रकारप्रवृत्तेः,
अहन्ते न केनापि योषमन्येन रणे खण्डितमित्यर्थः, बहुनां गुणा-
नाम्—पञ्चराऽऽदीनां दानं यस्य तत्तथा, श्रुतानां-हेमन्ताऽऽ-
दीनां विपरीता, अथवा—अप्येवात् पट्टवर्षं पञ्चमी व्यापयतेन
श्रुतुभ्यां विपरीता उष्णशीतो शीता शीतशीतोऽप्या अत्र एव
हुतसुखा दुःखा यस्य, स्वैरुक्तस्य परनिपातो ‘जातिका-
लसुखाऽऽदेनवा’ (अग्निहोत्र-पाठ-सू-१२२) इत्यने-
न विकहरविधानात्, क्षुरं रत्नम्—उल्लेखे प्रधानं क्षुरगुणो-
पेतत्वात्, सुकुलं भवत्पुण्यानामिति, प्रमाणराज्ञां—स्वस्वका-
लाञ्छितशरीरप्रमाणोपेतारुद्रम् अष्टसहस्रलक्षणालोचनत्वात्
प्रमाणीभूतारुद्रां वा—पदलङ्घाधिक्येन सर्वराजसम्मतया-
त्, एतेन वासुदेवाऽऽदिभ्युरात्मस्तेषां विश्लेषभोक्तृत्वात्,
चक्रवर्तिनां तपोगुणानां—सुचरितविशेषाणां कलानाम् एक-
देशभागत्वं, सूत्रे क्लृप्तविह्वलनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कोऽयः?—
चक्राधिक्यप्राजितपत्नीनां कलं—सर्वस्य नवनिधानचतुर्दश-
रत्नाऽऽदिषु विभक्ता, तेन तद्वैदेश्यभूमिदं क्षुररत्नं विमा-
नत्वात् उप-द्वयवैर्द्विद्वलंभरं, तत्र चक्रवर्तिन्यस्यास्यत्वात्,
‘चण्डारिभूति’ प्रलम्बितानां लम्बतया उल्लम्बितैः माद्व्य-
दाभ्यां पुण्यमालानां कलापः—समुद्रो यत्र तत्तथा, समस्ततः
पुण्यमालावर्धितमिति भावः, शारदार्जुन—शरत्कालमार्जुन-
धवलान्यज्जगिण-वाहल्लिपि शारदश्च रज्जिन्करः—चन्द्रः तद्व-
त्प्रकाशो—मास्वरज्ज्जितो उद्यमानो यस्य तत्तथा, वि-
ष्यं—सहस्रद्वेषाघटितं शेषपदयोजनां प्राक् कृतेवास्ति ।
अथ प्रकृतम्—‘त ए णं’ इत्यादि, तत्तन्नादयं क्षुररत्नं
भरतेन राज्ञा परावृष्टं—रूपेण मण्डलप्रमेयं चर्मरत्नवत्
द्राघ्य योजनानि साधिकानि त्रिधेकु प्रविस्तृणति, साधिक-
स्य चात्र परिपुण्यचर्मरत्नविशेषाकृतेन, अथवा क्षुरादिकृत-
वृष्ट्युपद्रवः स्वसैन्यस्य दुर्वारः स्यादिति ।

अथ क्षुररत्नविस्तारगान्तरं यदचक्रं तदाह—

त ए णं त भरेद राया क्षुरयणं खेधावारसुविरं ठवैः,
उवता गशुरयणं परामुह, वेदो जाव क्षुरयणस्य
वणिगभागेनि ठवैः, तस्य यम्यतिवर् चारुत्वं मिलि-
हिअत्यमेतं वलपल्लिवगोदस्यमृगमासिलकुलस्थमद्विग-
निष्पावचक्षुगकाद्वकांयुभिरकं गुवरागलमश्रोगवसाव-
राहाहिरमगमृगमृत्तगहलदलाउमनउमत्तुवकालिगकवि-
टुश्रवभिलिअमवशिक्षणाय सुकुसले गाहावरयणं चि
सवन्नगवीसुअगुणं । त ए णं मे गाहावरयणं भरह-
स्य रमा तदिवमप्यष्टाक्षिकादशपूद्भासं सवन्नगमासं
अम्यागई कुंभसदस्वाइ उवद्वेति, त ए णं से भरह

राधा चम्पयणमपाकृते क्षत्रयणमपाकृते मणिरय-
मकउओए समुगयभूयैष सुहृदेण सत्तरत्तं पणिसह-
“ग वि से सुहा य विलिम्भं, खेव भयं खेव विजए
दुक्खं । भरहादिवसम रणं, खंपावारासम वि तेव ॥१॥”
(सूत्रम्-६०)

‘तए णं’ इत्यादि, ततः स भरतः क्षत्ररत्नं स्कन्धावारस्यो-
परि स्थापयति, स्थापयिष्या च मणिरत्नं परामुशति, ‘वेदा
० जाव सि’ अत्र मणिरत्नस्य वेदको-वर्षको यावदिति स-
म्पूर्णं वक्तव्यः पूर्वोक्तः, स च ‘तेतं चउरंशुलपमाञ्च’
इत्यादिभिः परामुशय च चम्पयणक्षत्ररत्नमभ्युदितमिलनमिद-
स्यैवम् ॥१॥ आलांके लेभ्येऽहंनिशुमोतायै क्षत्ररत्नस्य वल्लि-
भागं मणिरत्नं स्थापयति, ननु एवं सति सकलसैव्या-
गोचः समज्जति, तथा च-तत्र कथं भोजनऽऽदिविधिरित्याश-
ङ्कमाना प्रत्याह-‘तस्य य अणानिवरं’ इत्यादि, तस्य
भरतस्य राज्ञः, चो वाक्यान्तराद्योनार्थः, गृहपतिरत्नं-की-
दुर्लभकरत्नमस्तीति गम्यते, किंविशेषम् ? इति-अमुना प्र-
कारेण सर्वजनेषु विद्युना गुणं यस्य तत्तथा, इतीति किं ?
न विधानं अतिवरम्-अतिप्रधानं वस्तु अपरं यस्मात्तत्तथा,
चारुकरमिति व्यक्तं, तथा शिला इव शिला अनिश्चि-
रत्वेन चम्पयणे नत्र निहितमात्राणाम्-उत्तमात्राणां न तु लौ-
किकप्रतिष्ठमुत्तिष्ठनप्रभूतिकर्मसांप्रदायानाम् ‘अधमेतं सि’
अथवातं प्रयोजनवनां भल्लणाऽऽद्याहंमामिदं यः शास्त्रादीनां
निषेधः, यद्वा-शिलानिहितानां प्राप्त इति गम्यं, शास्त्रादी-
नाम् ‘अधमेतमसि’-अस्मन्मतेति मित्रे-सूर्ये सायमित्यर्थः
निष्पादकं, संवादी चायमप्यर्थः, यदुक्तं श्रीहमाऽऽचार्यकृते
श्रुतमचरिते-“चम्पयणे च सुल्लभं, इधोमामि दिवामुखे ।
सायं धाम्याप्यजयन्ते, गृहिरत्नप्रभावतः ॥१॥” इत्या-
दि, उभयत्र व्याख्यातं यदानीं स्वत्ययेन निवेशः प्राकृत-
त्वात्, नत्र शास्त्राः-कलमाऽऽद्याः यथा-इयमियाः गोधूमा
मुद्रा मापास्तिलाः कुलतथाः प्रतीताः, वाटिकाः पट्टपट्टो-
रत्नैः परिपक्यमानास्त्वनुलाः निष्पाया-वल्गाः खणकाः कां-
द्रवाः प्रतीताः, ‘कोणुमिरि सि’ कुन्तुम्भस्यो-धाम्यकण्ठाः
कहूरो-बृहद्विह्वरकाः ‘वरग ति’ वरद्वः रालका-अ-
राशिररकाः, उपलक्षणान् मसूराऽऽद्योऽप्येव धाम्यभेदा
प्राज्ञाः, अनेकानि धाम्या इति-धाम्यापत्राणि वस्त्रो-धन-
स्पर्शविशेषस्वरत्नप्राणि एतन्मभूतीनि यानि हरिरत्नानि प-
त्रशकाणि मेघनाद्वारकुलकाऽऽदीनि, पूर्वं च कुन्तुम्भरीश-
ब्देन धाम्यभेदः संसृहीतः, यदानीं तत्पत्राणां भवत्येव पत्र-
शकेषु संसृह इति न पौनरुक्त्यम्, ‘अज्ञपमूलगहलह
सि’ आद्रकहद्विभ्रे प्रतीते, यत्ते च खरणकम्पाऽऽपुपलणञ्चूते,
मूलकं-दन्तिदन्तकम्, इदं च गृहनाऽऽदिस्त्वकोपलसत्तम्,
यत्तेन कम्पमूलशके कथिते, अथ कलशकाप्याह-अज्ञा-
बु नुम्भं नुपुत्रं-विभेज्जानीयं तुम्भकल्लिकपिरत्नाभिलकाः
प्रतीताः, इदमपि कलशकोपलक्षणं तेन जीवस्यदिप-
रिग्रहः, अज्ञाबु-नुम्भयोलेभ्यस्वरत्नप्राणकृतो मेघः, स च सं-
जानीयोज्जकृत इति जनप्रसिद्धिः, सर्वशब्देन बीजाति-
रिक्ताकाऽऽदीनां ग्रहः, ननु यदि गृहपतिरत्नमचरिक्पया
अभ्यस्तं कपया धाम्याऽऽदिर्क निष्पाद्यति तर्हि किं चम्पे-

त्तं बीजवपनेन ? , तस्मिन्नेतत्तयैव तत् निष्पाद्यति, तस्य
दिव्यशक्तिकत्वात् । उच्यते-इतरकारणकलापसंघटनपूर्व-
कथ्यैव कारणस्य कार्यजनकत्वमित्यत्राह, अस्या-सूर्य-
पाकरसवतीकारा नलाऽऽद्यः सूर्यविद्यामहिम्ना रसवती प-
रिपवन्तोऽपि तन्मुलसूपाकवेषशराऽऽदिस्त्रामघ्रीनपिण्डे-
किति, अत्र एव सुकुलसम्-अतिनिपुणं निजकार्यविधाति-
निपुणं श्रेष्ठं प्राशयोजितम्-अयोक्तृगुणयोगि गृहपतिरत्नं यदव-
सरोचितं वकारं तदाह-‘तए णं’ इत्यादि, ततः चम्प-
यणक्षत्ररत्नसम्पुटसंघटनामनन्तरं तद् गृहपतिरत्नं भरत-
स्य राज्ञः स एव दिवसस्तद्विवक्षः-उपस्थानदिवसस्तस्मि-
न् प्रकीर्णकालाम्-उत्तानां निष्पादितानां परिपाकदशां प्राप्ति-
तानां पुनानां-निर्मुक्तिकृतानां सर्वधाम्यानामनेकानि ‘कुम्भ-
सहस्राणि’ कुम्भानां राशिक्रमनविशेषाणां सहस्राणि उ-
पस्थापयति-उपहीकयति; प्राञ्चनीकरणोत्तयैः कुम्भप्रधानं
स्वैवमुनयगद्गारसूत्राङ्गं-“दो असईओ पसई, दो पसई
ओ सेइसा, चत्तारि सेइसाओ कुइओ, चत्तारि कुइया प-
र्या, चत्तारि पय्यागा आइयं, चत्तारि आइया दोओ, सट्ठि
आइयाई जइणए कुंमे, असीति आइयाई मज्झिमए कुंमे,
आइयसवं उक्कासए कुंमे सि ।” अत्र व्याख्या-अत्राशतिः
अवाक्यमुल्लङ्घनतलकपा मुष्टिरित्यर्थः, तत्प्रमाणं धाम्यमप्य-
शतैर्विधाकथ्यते, तद्वदसृष्टिः-नावाकारतया व्यवस्थापिता
माजलकरत्नलक्ष्योच्यते, द्वे प्रसूनी सेतिका-मगधदेशप्र-
सिद्धौ मानविशेषो, न तु इह प्रसिद्धा, नत्याः प्रस्थ-
वर्तुण्यत्वात्, तत्तस्य सेतिकाः कुडवा-पल्लिकासमानौ मा-
प्यविशेषः, चत्तारः कुडवाः प्रस्थः पाणकसमानं माप्यम्,
चत्तारः प्रस्था आटका-सेतिकाप्रमाणः, चत्तार आटका
द्वेष्टाः-चतुः सेतिकाप्रमाणः, पट्टया आटकैः पञ्चदशभिर्द्वौ-
भिरित्यर्थः, जघन्यः अशीत्या आटकैर्विशत्या द्वाभिरित्यर्थः,
मध्यमः कुम्भः, तथा आटकानां शतेन पञ्चविंशत्या द्वौष्टि-
रित्यर्थः, उत्कृष्टः कुम्भ इति, अत्र च ‘सवधराणां ति’
सूत्रमुपलक्षणपरं तेनान्यत्रापि यत्सैन्यस्य भोजनोपयोगि तत्
सर्वमुपनयति, एवं सति तत्र भरतः कथं कियत्कालं च
स्थितवानित्याह-‘तए णं’ इत्यादि, ततो गृहपतिरत्नकृ-
तधाम्यावस्थापनानन्तरं स भरतः चम्पेराऽऽदिकुलपतिरनेन
समवबुध्य-आटकादिना मणिरत्नकुलोत्पत्तः तसुहृदस-
म्पुटं भूत इव-प्रात इव सुखं सुखेनत्यर्थः, सत्तरत्तं-सप्त दि-
नानि यावत्परिवसति, एतदेव व्यक्तं कुषेआह-‘गवि से
सुहा णं’ इत्यादि, न (से)-तस्य भरताधिपस्य राज्ञः सुखं-सु-
भुक्ता, अविशब्दः पद्यव्यवहारेण यादृक्प्राण्यम्, एवकाराद्यो वा
न व्यलीकं-वैलक्षण्यं द्वैत्यमित्यर्थः, नैव अयं नैव विद्यते तु-
ल्यम्, इयमेव गाथा भविवर्जमानस्वरिक्तं श्रुतमचरिते तु ए-
वं-‘न वि से सुहा णं वि तिला, खेव भयं’ श्रेष्ठं प्राग्वत्,
‘खेव’ इत्यादि, स्कन्धावारस्थापि तथैव, यथा भरतस्य
न बुदादि तथा सैन्यस्यापि नेत्यर्थः ।

ततः किं ज्ञातमित्याह-

तए णं तस्य भरहस्य रणो सत्तरत्तं सि परिखयमाणांसि
इमेआकृते अस्मत्पिण्डं चित्तिं पत्तिं पश्यान् संकल्पं
सम्पुज्जित्या-केसं यं भो ! अपरिण्यपत्तये दुरंतपत्तञ्ज-

कलखं ०जाव परिव्रजिए जे खं ममे इमाए एअणुसुवाए ०
जाव अभिसमसागयाए उरिए विजयखंवावारस्स जुगमु-
सलमुट्टि ० जाव वासं वासइ । तए खं तस्सं भरहस्स रखो
इमेअरुक्खं अरुभत्तिअं चित्तियं पत्तिअं मखोगयं संकरं
समुपण्णं जाणिता सोलस देवसहरसा सखुअिअं पवता
वावि होथा, तए खं ते देवा सखुद्वद्वयअिअकयया ० जाव
गहिआउहप्पहरणा जेखं ते मेहमुहा खागकुमारा देवा तेण्व
उवागच्छति, उवागच्छिता मेहमुह खागकुमारे देव एवं वया-
सी-इं भो ! मेहमुहा खागकुमारा ! देवा अप्पत्तिअपरयगा ०
जाव परिव्रजिआ किंसे तुमि ख यागह भरहं रायं वाउ-
रंतककवईं महिद्धिअं ० जाव उद्वितए वा पटिसेहितए वा
तहाडिवे खं तुम्मे भरहस्स रखो विजयखंवावारस्स उरिए
जुगमुसलमुट्टिपमाणभित्तिहिं धाराहिं आंयमं सत्तरं
वासं वासइ, त एवपवि गते इत्तां विप्पामेव अक्कमइ,
अवइ खं अज पासइ चित्तं जीवलंगं, तए खं ते मेहमुहा
खागकुमारा देवा तेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा भिआ
तस्या वडिआ उम्भिता संजायमया मेघानीकं पडिसाहंति
पडिसाहरिता जेखेव आवाडचिलाया तेखेव उवागच्छति,
उवागच्छिता आवाडचिलाए एवं वयासी-एम खं देवा-
णुपिआ ! भरहे राया महिद्धीए ० जाव खो खलु एस स-
का केणइ देवेखं वा ० जाव अगिणप्पआंगेण वा ० जाव उवइ-
वित्तए वा पटिसेहितए वा तहा वि अं खं ते अम्हेहिं दे-
वाणुपिआ ! तुम्मे पिअद्वयाए भरहस्स रखो उवसगे
कए, तं गच्छइ खं तुम्मे देवाणुपिआ ! एहाया कय-
लिकम्मा कयकोउअमंगलपायच्छिता उल्लपडसाहगा आ-
चूलगणिअच्छा अगाईं बराईं रयणाईं गहाय पंजलिउडा
पायवडिआ भरहं रायाखं सरखं उवइ । पणिवइअ-
वच्छ ला खलु उचमपुरिसा गत्तिअ भे भरहस्स रखो अं-
निआओ भयमिति कहु, एवं वडित्ता जांमव दिसि पाउ-
अुआ तांमव दिसि पडिगया । तए खं ते आवाडचि-
लाया मेहमुहहिं खागकुमारेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा
उडाए उड्ढेति, उड्ढेता एहाया कयलिकम्मा कयकोउअमं-
गलपायच्छिता उल्लपडसाहगा औचूलगणिअच्छा अ-
गाईं बराईं रयणाईं गहाय जेखेव भरहं राया तेखेव उ-
वागच्छति, उवागच्छिता करयलपरिगाईअं ० जाव मत्थए
अंजलि कहु भरहं रायं जएणं विजएणं बद्धाविति बद्धावि-
त्ता अगाईं बराईं रयणाईं उवण्णैति, उवण्णता एवं वयासी-
“मसुहर मुखहर नयहर, हेरिसिरीधीकित्तिपारकखरिइ ।
लकखयसस्सचारक, रायमिदं खे चिरं धारे ॥ १ ॥

हयवइ गयवइ खरवइ, खवखिहिवइ भरहवासपहमवई ।
बत्तीसजणवयमइ-स्सरायसामी चिरं जीव ॥ २ ॥
पट्टमणीमर ईसर, हिअईंवर महिलिआसहस्माणं ।
देवसयसाहमीसर, चेइमरयणीसर जसमी ॥ ३ ॥
सामगिगिरिमरां, उत्तरवाइखंमभिजअं तुमए ।
ता अम्हे देवाणुपिआखं इद्धीं जुईं जमे क्खे वीरिए पु-
रिमकारपरकम दिव्वा देवजुईं दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते
अभिसमसागए, तं दिहा खं देवाणुपिआखं इद्धी एवं
चेव ० जाव अभिसमासागए, तं खामवु खं देवाणुपिआ !
खंमेतु खं देवाणुपिआ ! खंतुमरुहंतु खं देवाणु-
पिआ ! गाइं भुजो भुजो एवंकरखयाए तिकहु पंज-
लिउडा पायवडिआ भरहं रायं सरखं उविति । तए
खं स भरहं राया तेमि अवाडचिलापाखं अगाईं
वगाईं रयणाईं पडिच्छति, पडिच्छिता ते आवाडचिलाए
एवं वयासी-गच्छइ खं भो तुम्मे ममे वहुच्छायापरि-
गाहिया शिखया गिरुक्खगा सुहुहुंखं पविमइ, खत्तिअ
भे कत्तावि भयमत्तिअ तिकहु मकाइ, मप्पांगइ, मक्कांगइ
सम्माणत्ता पडिबिमज्जेइ । तए खं स भरहे राया तुमंसे स-
खावईं सदावइ, सदावेत्ता एवं वयासी-गच्छइ खं भे
देवाणुपिआ ! तेखं पि मियुए महागईं पक्कच्छंमं शि-
वसुइं समिधुमागगिरिमरां समविममागिक्खुउणि अ
आअवेहिं, आअवेहिं (हि)त्ता अगाईं वगाईं रयणाईं पडिच्छइहिं,
पडिच्छिता मम पञ्चमाशत्तिअ विप्पामेव पक्कत्तिअहिं
जहा दाहिणिल्लम्म आयवगे तदा मव्वे भाणिअव्वे ० जाव
पक्कमभवमाणा विहरंति । (सूत्रम्-६१)

‘तए खं तस्सं भरहस्स रखो सत्तरं’ इत्यादि, ततः
ससङ्कभूततया उवसयानानन्तरं तस्य भरतस्य राज्ञः सप्त
रात्रिं पारणमिति सति अयमेतद्वगे यावत्सङ्कल्पः समुत्प-
द्यतः तमिषं तावुमांशवशाद्-‘कस खं’ इत्यादि, क एव
भाः सैनिका अप्रायितप्राणैकाऽऽदिर्विशेषणविशेषः यो मम
अस्यामेतद्वयायां यावत्सङ्कल्पः देवानांमव आदिर्विशेष्य वा-
राह आदिर्वादिस्त्वस्यां सत्याम् एवं विख्यायां देवपुत्री इ-
त्येत देवानामेति देवानुभागेन वा देवानामिव योऽनुमानो-
ऽनुभावा वा-प्रभावस्तेन सह लक्षणायां प्राप्तायामांभसम-
स्यागतयायां सत्याम् उपायं कक्षधावाक्यं ‘जुगमुसलमुट्टि
जाव पि’ युगमुसलमुट्टिप्रमाणमात्राभ्यधाराभ्यर्थं वर्णित-
वृत्तिं करोति, अथ किरातगुहाणामिव कथाअद्वयमुद्रबो-
पकम इति सामान्यतां जानीयं ‘मानवजानां प्रभृतां श-
बेगर्भिता गिरिस्वङ्कारेकारवद्वला एव संवेष्टुः’ इति क ए-
व इत्यादिक आक्रान्तिस्तत्र एकवचननिर्देशः यथा उपाय-
तेष्वपि बहुवचनैरुपि स को वचनेन या मानुषान्तेन इत्येवौ,
इति भूयान्ताव परिभावं परिमाणव यथा गच्छत्सदाह-‘तए

चं' इत्यादि, तत्रञ्च उक्तचित्तासमुत्पत्त्यनन्तरं भरतस्य ममेता-
दृशं वास्तवकृत्वं समुत्पन्नं ज्ञात्वा चतुर्दशसन्नाधिपत्यकदेव-
सहस्राणि चतुर्दश द्वे सहस्रे स्वाङ्गिधिपत्यदेवभूते इत्येवं वा-
च्यदेवसहस्राः यद्यपि स्मार्तस्य वैतान्त्र्याभेदे सम्प्र-
त्यमानस्येन रत्नानां त्रयोदशसहस्रा एव सम्प्रवेयुस्तथापि
सामान्यत एतद्वचनमिति सख्यं प्रकृतास्त्रायधनं यु-
द्धाधिपता अभूवन्निर्गन्धः, कथमिदं' इति तेषां' इत्यादि,
अनुवादासूत्राप्रवृत्तम्, किमेषोच्यते भरतस्य सान्नि-
हित्वा देवा इत्याह-ईं भो ! मेममुखा-इत्यादि प्राग्वत्,
किमिति प्रश्ने न जानीयेत्यत्र ककुपाठेन व्याख्येयं, तेन
न जानीय किं युयम् ?, अपि तु जानीय, भरतं राजानं
चतुर्दशसहस्रवर्तिनं यद्येन कैश्चिदपि देवदानवाऽऽदिभिः
शक्तप्रयोगाऽऽदिभिर्गुह्यव्युत्थितं वा प्रतिषेधयितुं वा शक्यं
न हि, अज्ञानपूर्विका हि प्रवृत्तिर्भूतेतदर्थाय प्रवर्त्तकस्य च
बाहे बाह्यसमाधौज्ञानाय च भवतिभिः भाग्यमन्त्रेण य-
था उत्तरयाच्यमादृष्टतयाऽऽह-तथापि-जागृत्यज्यं जान-
न्ऽऽपित्ययः युयं भरतस्य राज्ञो विजयस्कन्धावाभ्यां-
परि यावद्वर्षं वर्षेन तन्-तस्मादेवमविमृष्टकारिणायां स-
म्यामपि गते-अर्ताने कार्ये क्व बहु आधिपतिमाः ?, तस्मिन्
क्रियाऽऽपत्तयाऽऽपदानेन संस्काराग्निरुत्पत्ता इतिः क्षिप्रमवाप-
क्रामन-मन्त्रकुला इवावधानः, अथवेति विकल्पाभेदे यदि नाप-
क्रामनं तर्हि अय-मात्रममेव पश्यन् विषये जीवन्तोंक-
वर्षमानमवाप्त्यं भवे वृथायीकायिकाऽऽदिकम्, अपस्तु-
प्राप्तु-निर्गन्धः, क्रियादेशश्च पञ्चमीकृतः, ननु निरुप-
क्रामाऽऽपत्तया देवानामपस्तुयोरमन्त्रवशात् सवाध्यामि वचनम्,
उच्यते-सूत्राणां विचित्रत्वेन मयसुखत्वेन विवक्षणा द्वे-
षः' इति तेषां' इत्यादि, सर्वे प्रवृत्तः, नवरं मेघानीकं
प्रतिषेधयितु-घनघटागदहर्गण, वृष्ट्युपरमे च ततः स-
मुत्पाद्यकसिन्धे नित्येच्छुपलभ्य लोकाकर्मकं प्रक्षाला सुष्ट-
मिदमसहस्रं तन इयं जगतः प्रवृत्तिरित्येवं सर्वत्र प्रवाप्ता-
भूतताऽपि च प्रक्षालासुराणां नाम शास्त्रमभूदिति प्रसङ्गाद्वा-
भ्यमिति, अथ यदुक्तम् 'एवं वयासि लि' तत्र कि-
मवादिषुरित्याह-तप चं' इत्यादि, हे देवानुभिया ! एव भर-
तो राजा महाशक्तिं यावन्नो क्षुल्ल एव शक्यते देवाऽऽदिरिक्ता
प्रयोगाऽऽदिविधावधिषययितुं तथाऽपि अस्माभिर्देवानुभिय-
या ! युष्माकं प्रतिषेधं भरतस्य राज उतसर्गः कृतः, तद्वचनं
देवानुभिया ! यूयं ज्ञानाऽऽदिविधिशयः आर्द्रै-सद्यःस्नानय-
शास्त्रक्षिप्त्वा पटशट्की-उत्तरायपरिधाने धेयां ते तथा
एतेन संवादिषावाविलम्बः क्षुब्धः, अवयुल्लम् अजोमु-
खाञ्चलं मुक्ताञ्चलं यथा अवस्थेवं' निषय' यथा ते तथा,
एतेन परिहृतवक्ष्यधनकलावधयि न विलम्बो विषेय-
इति युक्तम्, अथवाऽनेनाप्यवच्छेदकं क्षुब्धं, तदुप-
शेतेन स्वदैव्यं दृष्टितमिन्, वज्रकच्छुपवर्शने हि उक्तद्वय-
सम्भावनाया जनप्रसिद्धत्वात्, आर्याणि वराणि रत्नानि
सूरीष्याः प्राञ्जलिकृताः कुनप्राञ्जलयःपादपतिताः-चरण्य-
स्तनीलशोभं भरतं राजानं शरच्छमुनेन-यानं प्रक्षितिपतिव-
रत्नानां-प्राप्यजनहितकरिणः क्षुल्ल उच्यमुच्यता, ज्ञात-
(मे)-भवतां भरतस्य राज्ञोऽस्मिन्नाङ्गयमिति कृत्वा इति उ-
दित्वेवेषां, यथा दिशः प्रादुर्भूतास्तमेव दिशं प्रति गता

इति । अथ मन्त्रेच्छा मेलक्या यथकुस्तदाह-'तप चं' इत्या-
दि, सर्वे गताः, नवरं रत्नामुत्पन्नयनि-प्राञ्जलीकुर्वन्ती-
त्यथा, अथ यदुक्तम्-'एवं वयासि लि ।' तत्र किमवादिषु-
रित्याह-'वसुधर' इत्यादि, हे वसुधर ! द्रव्यधर पदस्य-
एवमेतद्भवयति इति यावत्, अथवा ततोपरि गुणधर-गु-
णवान् अथवा-विशेषविधिर्येषां' इति-सन्नाधी-
वमीभूतिः-सन्नाधः कीर्तिः-वर्णवाङ्, एतेषां धारक नरे-
न्द्रलक्षणसहस्राणाम्, अनेकलक्षणाणां धारक(णी) अस्माकं
राज्यामन्त्रं चिरं धारय-पालय इत्यर्थः, अस्माद्देशाधिपतिमेव
चिरकालं वाधादिति प्रथममाधायः ॥ १ ॥ 'हयवह गयवह'
इत्यादि, हे हयपते ! गजपते ! हे नरपते ! नवनिधिपते ! हे
भरतवर्षप्रथमपते ! इति श्रुत्वा जनपदसहस्राणां-द्रव्यसहस्राणां
ये राजानस्तेषां स्वात्मन् ! चिरं जीवचिरं जीव इति द्विती-
याधायः ॥ २ ॥ 'पदमगरीवर हंसर' इत्यादि, हे पदमने-
श्वर ! हे पद्व्यधर ! हे महिलिकामहस्राणां-चतुःषष्टिस्त्रो-
हस्राणां द्वयश्वर-मायवर्षम् देवशतसहस्राणां रत्नाधिपता-
तुमागपत्तीर्थाधिपाऽऽदिदेवतल्लगमीश्वर ! चतुर्दशसहस्र-
यशस्विन् इति तृतीयाधायः ॥ ३ ॥ तथा 'सागर' इत्यधि-
सागरः पृथग्परदक्षिणाऽऽव्यः समुद्रः गिरिः कुन्दहिमाल-
स्तयोर्मयोद्वि-अधविषयं तत्तथा, उक्तैश्च त्रये समुद्राधिपकु-
स्रतो हिमालयाधिपकम्, उत्तराधानीम्-उत्तराद्विष्णो-
र्द्धमरतं परिपूर्णं भरतमित्यथा, स्वयाऽऽभिजिते, यद्भरतस्य
हिमवद्धारिपरमन्ता व्याख्याता तद्वच्यं साधयिष्यमाणेन
'भाविति भूतवपुषवारः' इति न्यायात्, अथवा नवनिधि-
पते ! चतुर्दशरतेश्वर इत्यादिविशेषणानामप्यनुप्राप्तिः, नव-
निधीनां तथा सद्रूपेचतुर्दशरत्नानामप्येव सम्प्रत्यमान-
त्वात्, (ताः)-तस्माद् वयं देवानुभियस्य विषये परिषदाः,
युष्माकं प्रजापाः स्म इत्यर्थः, इति चतुर्मेधायाऽऽ ॥ ४ ॥
तथा अहो इति आश्चर्यं, देवानुभियाणां आर्द्रिर्पुनिर्वशी क-
लं धीयं पुरुषकारः पराक्रम एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत्,
आर्द्रादीनिआश्चर्यकारीणि कुन इत्याह-दिश्या-सर्वोत्कृष्टा दे-
वस्येव पुतिः, एवं दिशो देवानुभावां देवानुभावा वा
लम्भः-प्राप्तः अभिसम्प्राप्तो देवादिदरद्वयाहायः, परतः
अनेऽपि युगानिश्यं आश्चर्योपतिः स्यात्, दृष्टं तु सुतर-
मित्याशयेनाऽऽह-तद् दृष्टं देवानुभियाणां आर्द्रिः-सम्यत् ।
क्षुल्लःप्रत्यक्षानुभूतेत्यर्थः, अवशतो दृष्टेस्तथासिन्धाव-
त्वात्, एवं चेति उक्त्यायेन दृष्टा देवानुभियाणां पुतिः,
एवं यशोवत्त्वाऽऽदिकमपि दृष्टमित्यादि वाच्यं, यावद्विलम्ब-
मवागत इति परं, यावत्पदसंघट्टनम्-इहो जसं बले वा-
रिण' इत्यादिकोऽन्तरेरुह एव, तस्मिन्मयो देवानुभिया
वयं, सानुशयाऽऽश्रयत्वात् स्ववाक्सेवेति सम्पत्तां देवानुभि-
याः !, क्षान्तुमर्हति-क्षमां कर्तुं वाप्या अवर्षत देवानुभियाः
महाशयस्त्वा ! प्राकृत्याहस्तेमार्गं पञ्चमी, 'आह' 'त'
'नैव' 'आह' इति निगतोऽवधारणं भूय परं कृष्णनायै स-
म्प्रत्यमह इति शेषः, अथ ताकाः प्राकृतशैलीभ्यः, इ-
ति कृत्वा प्राञ्जलिकृताः पादपतिता भरतं राजानं शरण-
मुपयान्त, अथ प्रनादामिमुक्तरत्नवर्षाह' इति तेषां' इत्यादि, ततः स्त
भरतो राजा तेषामागतकिरानामाग्राध्याणि वराणि रत्ना-

समपरीं भरे वाममि सचमहिलपण्णां सुंदरपण्णं जघ-
णवरकरचल्लण्णं पण्णमिरिमज्जसण्णं जण्हिअपरमण्णं पण्हि
सिंगारागारं जाव जुषोवपरकुलं अमरवह्णं सु-
रुवं रुवेणं अण्हंरति सुहं सुभइमि जाव्वेणं वट्ठमाणि
इत्थीरयणं खमी अरयणाणि य कडणाणि य तुदिआणि
अ गेहइहं, गेहिइहा ताए उकिड्डणं तुदिआए जाव उक्क-
आए विजाइहण्णं जेसव भरे राया तेणव उवागच्छति,
उवागच्छता अंतलिनखपडिनएणा सत्तिखिणीयाइं जाव
जण्णं विजण्णं वट्ठावेति वट्ठावेत्ता एवं चयासी-अभि-
न्नि एं देवाणुपिआ १० जाव अहं देवाणुपिआणं आण-
चिकिइरा इति कट्टु नं पडिउच्छंणं देवाणुपिआ । अहं
इवं जाव विण्णमी इत्थीरयणं खमी रयणाणि समपेइ ।
तए णं भरे राया जाव पडिउपिअइ, पडिउसज्जिता पा-
सडसालाओ पडिणिखण्णपइ, पडिणिखण्णपा मज्जणपरं
अणुपिअइ, अणुपिअसिता पोअणुपडवे जाव न-
मिविनमीणं विजाइहण्णं अट्ठाइअपहामदिमा, तए
णं से दिव्वे चकरयणं आउउपरमानाओ पडिणि-
खण्णपइ जाव उत्तरपुण्ड्रिअं दिप्पि गंगादेवीभवणा-
भिमुइ पयाए आवि हांथा, मच्चं मच्चा निपुवत्तवया-
जाव नवरं कुंभपइहं रयणचित्तं गाणामीणकणगरयण-
भचित्तिणाणि अ दुवें कणपमीहामणाइं मेसं तं चवं जाव
महिमं । (सुवृ-६४)

‘ तए णं ’ इत्यादि. ततः स भरतो राजा तद्विषयं चक्ररत्नं
दक्षिणादिश चैतादृशपर्वनाभिमुखं प्रयातं पश्यति. इष्टा च प्र-
मोदादि तावद् वक्ररत्नं यावत् भरतः यवैतन्मोक्षस्य पर्वतस्य
तरपाश्वर्यं नीतिम्बः-कटकन्त्रैवोपागच्छति. उपागच्छ च
चैतादृशस्य पर्वतस्यांतरभागवर्तिनि नितम्बं द्वादशो जनाऽऽ-
याम्, यावत्पदकरणात् नवयोजनविस्तीर्णमिष्यात्वं कं रक्तधा-
वारनिवेशाऽऽदि वाच्यं. पौवचशालामनुपविशति भरतः अत्र
यावत्पदात् पौषघनिशेयणानि सर्वाणि वाचयति. नार्मायन
श्रोः-धीश्रयसलामिमहासाम्भक्तकुम्भकच्छुल्लतयैविद्या-
भरराज्ञः साचनायाष्टममन्त्रमनुष्ठाति. प्रशुष्ण च पौषशालायां
यावच्छुल्लत् पौषघिकाऽऽदिवंशेयणविशिष्टो नमिविनमिषि-
द्यापरतः जानी मनसि कुंशो मनसि कुंशोस्तदुति, एनं क्ष-
णं अनुस्मयाः पर्वतपामुपरि बाणमोक्षणं प्रालक्ष्णं न क्षत्रि-
यधर्म इति सिम्बवदितुं शीर्णाभिवानयोमन्तति. करणमात्रकं
स्वाधनोपाये प्रवृत्तः, तेन न द्वादशशक्तिपुद्गलमप्यभ्यासितं,
यत्तु हेमचन्द्रवृत्तिरभिरदिताय चरित्रे शक्तोचनाऽऽदि क्षु-
कृता तु पुद्गलां द्वादशशक्तिं ‘ अक्षं भर्गोतं ’ इत्युक्त्वा उक्तं
तन्मत्तात्पर्यमवलयांति, अत्र. तत्ते यजानं तदाह- ‘ तए णं ’
इत्यादि, तस्य भट्टस्याष्टममन्त्रं परिणमति सति नमिषि-
नमी विद्यापराजानी दिव्या दिव्यानुभावजानं तस्यात् म-
स्या-क्षनेन बोधितमती प्रेरितमतीकं अयांश्चानाऽऽयमां-
अपि यत्तुमीप्रतमनोविषयकक्षानं तस्यांयमेशानन्दोना मनः-

मयिस्त्राग्निवानां कामानुष्कमनोक्षानमिष दिव्यानुभावोदय-
गन्तव्यम् अथवा तामामपि स्वाधमनस्युल्लिकाप्यक्षाऽऽदिमा-
त्रविषयकांशमन्तीनां तद्विरेखाक्षानासमभवेन सुरातानुकूल-
क्षेत्रं मुखं न समयेति, एतादृशावस्थाऽप्यस्यास्मिन्कं
प्रादुर्भवनः, प्रादुर्भूय च एवमवादितायां, किंवादिताया-
मिष्याह- ‘ उपसृणु खलु ’ इत्यादि. उपसृणुः खलुः अवधारण
भो देवानुविद्या । जम्बुद्वीपं हां भवत्यर्थं भरतनामा राजा
चतुरन्तकक्षाली नरमाक्षीतमन्त्रकलप एवांतीनचरत्माना-
नागतानां विद्यापराक्षां चक्रवर्तिनामुपस्थानिकं-प्राभुतं
कर्तुं. तत्पञ्चमो देवानुप्राया । ययमां भरतस्य राज उ-
पस्थानिकं कुम्भं इति कट्टु इत्यादि इति कृष्णा इति अष्टोऽ
न्यं भाग्येवा विद्यामकररक्षणाधयति. सुभद्रां नाम्ना स्त्रीर-
त्नं नमिष्य दत्तिलक्षणस्याधयानः स्नानानि कटकानि कुटका-
नि च मुकुटानिपुण्यः । अथ कीदृशः रूपं विनमिः किं क-
त्वा सुभद्रां कव्यास्तं मुकुटांतिग्राह- विद्विषया मया नो-
दिममिः सन् चक्रवर्तिनं ज्ञाया. अत्रानन्तरकृत्स्नचक्र-
वर्तिनं लब्धव्यं यत् ‘ गाऊण चक्रवर्ति ’ इत्यामुक्तं तत् सुभ-
द्रा स्तारमन्त्रस्योपायोनाति यावत्तात्पर्यानायै, किलत-
त्तां सुभद्राप्रमाणाद- मानेभ्यः प्रमाणयुक्तां. तत्र मानं ज-
लद्रोणप्रमाणना. उपमानं-तुल्यार्थेति स्यादित्यारप्रमाणना. य-
श्च स्वमुखान्न मन समुच्छतः स प्रमाणेति न्यात् । अय-
मथः जलपुण्यां पुण्यप्रमाणोपदिष्टनिकायां महत्या कु-
ट्टिकायां प्रयाशेना यः पुरुषः सारपुण्यलोपावर्तनं ज-
लस्य द्रोणं चिट्कृमीयणिकतपनोपसया द्वाविशत-
प्रमाणं निष्काशयति, जलद्रोणां वा नां पुरय-
ति स मानोपितः, तथा सारपुण्यलोपावर्तनादेव
यस्तुलायामार्गेणितः सप्रहसार् पलमहसःऽऽत्मकं तुलयात्
स उपमानस्य. तथा पदस्योऽऽयामुक्तं तेनामुक्तं हा-
दशकुलानि मुखं प्रमाणयुक्तं अनेन च सुप्रमाणेन तत्र
मुखानि पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, प्रत्येकं द्वादशकुलनेव
भिमुखं द्वाविशतमकुलानां मण्डयते, तन्महतावच्छ्रयः
पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, एवं सुभद्रादिप मांसेमानप्र-
माणयुक्ता, तथा तं जास्वमी व्यक्तं कः सुभद्राऽऽकारो लक्ष-
णां च-क्षुषार्गानि तेयुक्तां, स्थितमांवाशाश्याशोवने य-
स्याः सा तथा, कथञ्चञ्चिन्ना-अवधिपुण्यं नम्रा य-
स्याः सा तथा, ततः पदद्वयकम्पारयेत्तम् । अयं भावः भू-
जमुलाऽऽद्विरोमस्यजहद्वामम्बवाग्मयं नस्याः पृथिवीं,
अथवा तत्कृशयाशस्य प्रलम्बना व्याकानम् उत्तरसूत्र क-
रिष्यमाणं नेपथ्येन, सर्वरोगाशाशी, तदोपशशांभइना
सर्वं रोगा नश्येति, तथा पलकः सम्भोगो वल्लु-
किर्वा तपरपुष्पश्रीणामिवाशः पृथगेव पारोक्ष्यल-
क्षय इति भावः । ननु यदि धृतं समये हस्तस्पृष्टाश्चाल-
निदशनेन स्त्रीणस्य स्वकामुकपुरुषां विप्रीकाराद्गन् त-
र्हि कथमतदुपपद्यते ? उच्यते-चक्रवर्तिनोपावर्तनाद्वि-
शेषणद्वयस्य दवाक्यात्वात्, यत्तु सत्यां स्त्रीरन्तं प्रहस्य च-
क्रवृत्ती दाहानुपशमः तत्र समाधातमचरन्तमद्वयं दृष्टव्य-
योन्यवस्थानोऽवसयम्. इति न. अत्र तु विपरीतमपेक्ष्यमाण-

१ तस्याः स्थानं नक्तवर्तनः गोपेनापाशक इत्यर्थः, न भवेत्तस्याप्ये-
वाप्यवरोपणे नम्रात्पलकवर्तिनां अविचारः, अथवा भयं-प्राप्तवती त-
स्योपमहने माधवमात्राणां अवरमभिविक्तव्यवहारो दीर्घकाली)

रीकृता ये शीतोष्णस्पर्शास्त्रैर्युक्तम् उष्णनी शीतस्पर्शो शीतनी उष्णस्पर्शो मध्यमसी मध्यमस्पर्शमिति भावः । त्रिषु स्थानेषु—मध्योदरतलुलक्षणेषु तनुकां कृशां तनुमध्या तनूरीं तन्मूर्ध्नातिक्रमिप्रसवेः, ननु सामुद्रिकेऽप्याभ्यापि धनस्पर्शादीनि तन्नी कथितानि च साते कथं तनूनां त्रिसंख्यादत्ता नुपुन इति ? । उच्यते—विचित्रत्वात् कविर्वाञ्छकसंख्याविशिष्टानुप्रासमासुरं बन्धं निबध्नता प्रत्यकारंणं स्त्रीपुंससाधारणानि यानि त्रिकरुपाणि लक्षणानि तानि तथैव निबध्नानि, यानि तु उपधिकसंख्याकानि तेष्याऽत्र रत्नाप्रस्तावात् केवलं स्त्रीजान्युचितानि लक्षणानि समुच्चिन्त्यानुप्रासाभङ्गार्थं त्रिकरुपात्वेन निबध्नानि तेन नैदापरप्रमथिरोधः, अत एव दन्तस्पर्शादीनि तनूनापि तस्या अत्र न विवक्षितानीति, एवमुक्तत्वापि भाव्यं, त्रिषु—ह गन्ताधर्येनिलक्षणेषु स्थानेषु ताश्रां—रक्षां, ह्यस्तनरुक्षां चि लीणां हृदयुत्थनं पुरुषस्पर्शात्वं मनोहरं भवतीति, त्रयो वलयो—मध्यवर्तिस्त्राकरा यस्याः सा तथा ताम्, अथ द्वितीयैकवचनलोपाः त्रिषुलोकस्य स्त्रीणामतिप्रशस्यं पुनर्वा तु तथाविधं न, यदाह—“ शश्वन्तं स्त्रीमोगिनमाचार्यं बहुसुतं यथासकृदपि । एकद्वित्रिचतुर्भि र्वलिभिर्विद्यान्तै रत्यवलिम् ॥ १ ॥ ” तथा त्रिषु—स्तनजघनयोर्निलक्षणेषु उक्तानां त्रिषु—नाभिस्तस्त्रकरुपेण गम्भीरां त्रिषु—रोमराशौच्युक्तनीलिकाकेयववयवेषु कृष्णां त्रिषु—दन्तसितचक्षुर्नलक्षणेषु भवतां त्रिषु—वेणीशङ्खानालोचनेषु आयतां प्रमथ्यां त्रिषु—श्रोत्रिचक्षुजघनस्थलीनिर्मम्विषयेषु विस्तीर्णां समधुरां समचतुरक्षसंस्थानांवात्, भरते वपै सर्वमद्विलाप्रधानां, सुन्दरं स्तनजघनवरकरचलननयनं यस्याः सा तथा तां, शिरसिजाः—कक्षाः दशना—दन्तास्त्रैर्जनदुदरमणी—द्रष्टृलोकचित्तस्तीडाहितुकम् अत एव मनोहरीं पञ्चात् परद्वयस्य कमधारायः, “ सङ्गारागारा ” इत्यत्र यावत्दान् “सिङ्गारागाराचार्यैस् संगमगयहसिअभान्तिअविद्विअविलाससंलक्षिअमंलानिउण इति ” संग्रहः । शृङ्गारस्य प्रथमरसस्यागारा—गृहमिव चार्थेषां यस्याः सा तथा तां सङ्गता उचिता गतहसितमणितचष्टिनविलासा यस्याः सा तथा, तत्र गतं—गमनं, हसितं—स्मिन्, भणितं—वाणी, चष्टितं च अग्रपञ्चषष्टिलक्षासो—नेत्रवृक्षा तथा सह ललितेन—प्रसन्नतया य संलापाः—परस्परभाषणलक्षणास्तेषु निपुणा या सा तथा, तथा युक्ताः—सङ्गता ये उपकारा—लोकव्यवहारास्तेषु कुशला या सा तथा, तेन पदत्रयकर्मधारयः तां, अमरवपुर्णां सुकपं—सौन्दर्यं कपेणानुहृदस्तीम्—अनुकुर्वतां भद्रं—कस्याणकारणि योषवे वसैमानां, शेषं तु प्राग्यजितार्थं, “ गिरिहता ” इत्यादि, गृहीता तयोर्दृष्टया स्वरितया यावदुत्पुनया विद्याचरगतया यैव भरतो राजा तनैः योगागच्छतः, उपागत्य चात्तरितप्रतिपक्षो म्लकच्छिणीः, यावत्पदान् पञ्चवर्णानि चक्राण्यं प्रवरपरिहन्ती इत्यादि जयंत विजयेन वञ्छेतः वञ्छेत्तया वैवमवदिपाताम्—अभिजितं देवानुमियैः, यावत्पदान् सर्वं मागधममव्याचयं, “ नवरमुत्तरेण शुल्लहमंसंभेराय ” इति “ अर्धं श्रेष्ठं देवाण्यपिभ्रातृ बिसयवासिनां चि ” आर्वां देवानुमियाणां आह्वतकिङ्करावितिकृत्वा तदपनीच्छन्तु देवानुमिया ! अ-

स्माकमिदं यावच्छ्रुत्वादेतद्वृत्तिं प्रीतिवानामितिकृत्वा विनमिः स्त्रीरत्नं नमिष्य रत्नानि समर्पयति । अथ भरतो यद्वक्तापीसदाह—“ तप श्रे ” इत्यादि, ततः स भरतो राजा यावच्छ्रुत्वात् प्रीतिदानप्रदण्डसंस्कारणाऽऽदि प्राप्नोति, प्रतिविश्रज्जयति च मञ्जुनृपमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च स्तानविधिः पूर्णोऽत्र वाच्यः ततो भोजनमण्डपं पार्ष्णं वाच्यं, यावच्छ्रुत्वाद् अष्टिप्रक्षेपशुश्रूषन् अष्टाहिकाकरणक्षापनमिति, ततस्ता नमिष्यम्यांविद्याधरराक्षोऽष्टाहिकां महामहिमां कुर्वन्तीति शेषः, आर्वां च प्रत्यर्पयन्तीति प्रसङ्गाद् बोध्यमिति, अथ दिविजयपरमाङ्गभूतस्य चक्ररत्नस्य कां स्थितिकर इत्याह—“ तप श्रे ” इत्यादि, ततो—नमिष्यमिष्यचरेन्द्रमाचनानन्तरं तद्विषयं चक्ररत्नमायुधशुद्धस्थलातः प्रतिनिष्कामनीत्यादिकं प्राच्यतः, नवरमुत्तरवीर्यप्राप्तं दिशम्—ईशानदिशं, वैताण्ड्यो गङ्गादीवीमवनाभिमुखं गच्छतः ईशानकोणमनस्य श्रुतुमागम्यान्, अत्र नश्येत्कुमभिनं जम्बुदीपाऽऽलस्यं द्रष्टव्यं, गङ्गादीवीमवनाभिमुखं प्रयातं चाप्यनन्तं सैव सर्वा सिन्धुर्वावीकृत्यता गङ्गाविलीयेन ज्ञेया यावत्प्रीतिदानमिति गर्भ्यं, नवरं तत्रायं विशेषः—रत्नविचित्रं कुम्भाष्टाधिकसहस्रं, नानामणिकनकरत्नमयी, मङ्गल—विचित्रितनया विचित्रं च द्वे कनकसिंहासने, शेषं प्राचूतप्रदण्डसम्पानदानाऽऽदिकं तथैव, यावदष्टाहिकां मर्दिभेति, यच्च श्रुपमकूटतः प्रत्यावृत्तो न गङ्गां साधयामास तद्वैताडयवसिंविद्याधराणामात्मासंस्कारेण परिपूर्णोत्तरखण्डस्यासाधिनत्वात् कथं गङ्गानिष्कूटसाधनायांयकमेतं इत्यवसेयं, यथास्य गङ्गादीवीमवने भोगं न वर्षसहस्रातिवाहनं श्रूयंतं तत्प्रस्तुतसूत्रं चूर्णं चानुकर्मणि श्रुपमवतिवाद्बल्यम् ।

अथाभ्रतो दिव्याभामाह—

तप श्रे से दिव्ये चक्रयणे गंगाए देवीए अष्टाद्वियाए महामहियाए निवत्ताए समानीए आउहवरसालाओ प-
दिणिकसमद, पदिणिकसमिता० जाव गंगाए महासुईए पचिच्छिमिण्णं कूनेणं दाहिणदिमि खंडपवायगुहाभिमुह पयाए आवि होस्था, तेतं से भरहं राया० जाव जेणव खंडपवायगुहा तेषव उवागच्छइ, उवागच्छिता सत्ता कयपालकवत्तववाये ओअवा, खुवरी खट्टपालगे देव पीतिदाणं से आलंकारिअमंडं कट्टाणि अ सेसं सव्वं तेहव० जाव अष्टाद्विया महाम० । तप श्रे से भरहं राया खट्टपालगस देवस्म अष्टाद्वियाए म० शिवत्ताए सया-
णीए सुसंणं सेलावइं मदावइं, मदावत्ता० जाव मिधुगमां शेअव्वां, ० जाव गंगाए महाणईए पुरच्छिमिण्णं शिवखुंडं संगमासागरगिरिभेगं समविसमणिकखुडाणि अ ओअ-
वइं, ओअवत्ता अगगाणि वराणि रयणाणि पडिच्छइं, पडिच्छिता जेणव गंगा महाणईं तेमव उवागच्छइ, उ-
वागच्छिता दांभ पि सक्खंधावावले गंगा महाणईं वि-

मलजलतुंगवीं यावाभूयुष् चम्पयणेषु उत्तरह, उत्तरि-
त्ता जेथव भरहस्म रसो विजयसंधावारणिवेसे जेथव
बाहिरिआ उवडाणसात्ता तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-
त्ता आभिसेक्काओ इतिरयथाओ पचोवइइ, पचोवइहि-
त्ता अग्गाईं वराईं रथण्णं गहाय जेथेव भरहे राया तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयपरिगहिअं० जाव अं-
जलि कहु भरहं रायं जणं विजयणं वद्धावेइ वद्धावे-
त्ता अग्गाईं वराईं रथण्णं उवण्णं । तण्णं मे भरहं रा-
या सुमेणस्म सण्णवइस्स अग्गाईं वराईं रथण्णं पडि-
च्छइ, पडिच्छित्ता सुमेणं सण्णवइं सकांइ, सम्माणइ,
पडिविसजेइ, तण्णं मे सुमेणे सण्णवइं भरहस्म
रसो सेसं पि तरेव० जाव विरइइ, तण्णं मे भरहं राया
अण्णया कयाइ सुमेणं सण्णवइरयणं सहावेइ, सहावेत्ता
एवं वयासी-गच्छणं मां देवाणुप्पिआ । खंडप्पवायगु-
हाए उत्तरिस्सस्म दुवारस्स कवाडे विष्ठांडेहि, विष्ठांडेत्ता
जहा तिपिसगुहाए तहा भाणिअव्वं० जाव पिअं भे भवउ,
सेसं तरेव० जाव भरहो उत्तरिस्सणं दुवारणं अईइ, ससि-
व्वं भेइयथारनिवइं तरेव पविमंतो मंडलाइं आलिहइ, ती-
सेणं खंडगप्पवायगुहाए बहुमपअइं सभा० जाव उम्मग-
णिमगजलाओ थापं दुवे महाअईओ तरेव, थावरं पच्चि-
मिद्धाओ कडगाओ पड्डाओ सभाणीओ पुरिच्छिमणं गं
महाणं समपेति, सेसं तरेव, थावरं पच्चिभिद्धेणं कूलं
गंगाए संकपवत्तवया तरेव ति, तण्णं खंडगप्पवायगुहाए
दाहिणिस्सस्म दुवारस्स कवाडा सयमेव मइया मइया को-
चारवं करेमाणा करेमाणा सरससरस्सगाईं ठाण्णं पच्चोम-
कित्ता, तण्णं से भरहं राया चक्करणं देमियमगे० जाव
खंडगप्पवायगुहाओ दक्खिणिस्सणं दारेणं थोईइ समि-
व्वं भेइयथारनिवहाओ । (सूत्रसू. ६६)

‘तण्णं’ इत्यादि, ततो गृह्णदेवीसाधनानन्तरं तद्विषयं
चक्ररत्नं गङ्गाया देव्या अष्टाहिकायां महिमायां निवृत्ता-
यां सत्यामायुषशुद्धसाधनः प्रतिनिष्कामति, यावत्पदाद-
भारिलपतिपञ्चदाऽऽदिपरिग्रहः, गङ्गाया महानद्याः पश्चिम
कुले दक्षिणदिशि अष्टप्रपातगुहायामिषु सं प्रयातं जायमव-
त्, ततो स भरतो राजा चक्ररत्नं पञ्चतीर्थादिकं ताव-
द्वत्क्रयं यावत्स्वष्टप्रपातगुहायामागच्छन्तीति पितृहायं० सशो-
कृतमालयकृष्यता- तस्मिन्गुहायिपलुवरुषकृष्यता नेतव्य
भातयेत्यर्थः, तवरं नाट्यमालका नृपमालको वा देवो
गुहायिपः प्रीतिदानं । ‘से’ तस्य आलङ्कारिकमाशङ्क्य-आ-
भरणभूतमाजने कटकाणि शेषम्-उत्क्रान्तिशेषानिर्दिष्टं सर्वं त-
रेव-सरकारसम्मानाऽऽदिकं कृतमालंस्वयं तावत्क्रयं यावदष्टा-
हिका, अथ दक्षिणात्यगङ्गाविष्कटसाधनाधिकारमाह-‘तण्णं’
इत्यादि, ततः—अष्टप्रपातगुहायिपसाधनानन्तरं स

भरतो राजा नाट्यमालकस्य देवस्याष्टाहिकायां पूर्णायं
सुप्रेमं सेनापरि शब्दयति, शब्दयित्वा च ‘जाव सिन्धुगमा-
लि’ यावत्परिपूर्णः ‘एवं वयासी-गच्छाहि मां देवाणुप्पि-
आ । सिन्धुए’ इत्यादिकः सिन्धुगमः—सिन्धुनदीनिष्कट-
साधनपाठा गङ्गाऽभिजायते नेतव्यः यावद् गङ्गाया महानद्याः
पौरुषत्वं निष्कटं-गङ्गायाः पश्चिमतो बहन्त्याः समररूपं प्रवेतं
परितोषकारिणा गिरिभ्यां दक्षिणतो वेतादयेन उत्तरतो लघु-
हिमवता कृता या मर्यादा—एवमस्या तय सख यत्तेय यस्स-
त्तया, अन्यत्सर्वं प्राप्नुवन् स्वपत्नी व्याख्यातश्च गङ्गागमनं
पारिभाषनीयम्, अथ नाट्यमालादेवस्य वशीकरणप्रयोजन-
माह—‘तण्णं’ इत्यादि, ततो-गङ्गाविष्कटसाधनानन्तरं
स भरतः सुप्रेमं सेनापातरत्नं शब्दयति, शब्दयित्वा च-
वयासीदित्यादेकम् अथ गुहाकपाटीदाटनाश्रयताऽऽदिकम्
एकांतपञ्चाशमण्डलाऽऽल्लसत्तानं सर्वं तस्मिन्गुहायां मिथ-
येयम्, अथ यो विजयस्माद्विजयणंथाहा—‘तण्णं’ इ-
त्यादि, तस्याः—स्वष्टप्रपातगुहायाः बहुमपदेवशानं या-
वत्पदात्-‘तण्णं’ इति पदमात्रमयस्यस्य, उम्मगज-
लानिमगजत्वे नाम्ना द्वे महानद्या स्तः, तथैव—तस्मिन्गु-
हायानामभयानमभयानंभीतं भयं क्षान्त्ये, तवरं स्वष्टप्र-
पातगुहायाः पश्चात्त्यकटकान् प्रवृत्ते स्तया पूर्वेण गङ्गां
महानदीं समानुनः—प्रविशुनः, शेषं विस्तरताऽऽपामादेया-
न्तराऽऽदिकं तथैव-तस्मिन्गुहायानन्दप्रयत्नकारणेत्यर्थः, तत्र
गङ्गायाः पश्चात्त्यकुले संकपवत्तव्यतामेतन्कृत्वाऽऽज्ञातान-
द्विजानोत्तरगाऽऽदिकं क्षेत्रं, तथैव—प्राग्बद्धं श्रवयति, अत-
स्मिन्नवरं दक्षिणतो यजानं नदाह—‘तण्णं’ इत्यादि,
प्राग्वाक्यतान्तिम्, अथाऽऽज्ञाते तयोर्गुहायिपद्वारकारादयो-
प्रयोजनमाह—‘तण्णं’ इत्यादि, ततः कपाटेऽद्यतानन्तरं
स भरतो राजा चक्ररत्नदेयितमार्गः, यावत्करणान् ‘अव-
गयावरमहस्मणु प्रायमगं मइया, उकिट्वादिद्वारायां लो-
ककलरयेणं पक्कम्’ तस्मिन्महासमुद्रवभूषणं पिव करेमाणं’ इ-
ति पदानां परिग्रहः, स्वष्टप्रपातगुहायां दक्षिणद्वारेण नि-
रगतं शशीव महाप्रकारान्वहान्, प्राग्वाक्यानां, ननु च-
किणां तस्मिन्गुहायः प्रवेशः स्वष्टप्रपातया निर्गमः किङ्कारणि-
कः ? स्वष्टप्रपातया प्रवेशस्तस्मिन्गुहायः निर्गमोऽस्तु, प्रवेश-
निर्गमरूपस्य कार्यस्याप्यथ तुल्यत्वात् ?, उच्यते-तस्मिन्गुहा-
यिपे स्वष्टप्रपातनिर्गमो च सृष्टिः, तथा च किपमागस्य
तस्य प्रशस्तोदकत्वात्, अन्यच्च स्वष्टप्रपातया प्रवेश
आमशोपस्थायमानं अत्रमकूटं चतुर्दिवसं गतसाधनमन्तरे-
ण नामस्यानोऽपि तं स्वार्थान् ।

अथ दक्षिणपरताद्वेऽऽपतो भरतो पक्वो नदाह—
‘तण्णं’ मे भरहं राया गंगाए महाअईए पच्चिभिद्धे कूले
दुवालमनोअण्णायं थवनाअण्णविच्छिमं० जाव विजय-
कवंधावारणिवेसे कइइ, अवनिहं तं चेव० जाव निहिरय-
थायं अट्टमभंतं पमिणइइ, तण्णं मे भरहं राया पाम-
हमालाए० जाव निहिरयणं मण्णमि करमाणं करेमाणे
विट्ठं ति, तस्य य अरिभिर्ममत्तरपणा धुरमक्खयवव-
या सदेवा लोकापयंरुग उवगया थव थिदिमो लोम-
विस्सुअज्जा । तं जहा—

“ नैसप्ये १ पंडुअए २, पिंगलए ३ मव्वरयण ४ पडुअउमे ५ ।
 काले ६ अ महाकाले ७, माणवगे महानिहो ८ संले ९ ॥ १ ॥ ”
 “ शेषप्यभि शिवेसा, गामागरगणपट्टाणां च ।
 दाण्डमुहमदंवाणं, खंवावारावणगिहाणं ॥ १ ॥
 गण्डिअस्म य उपपत्ती, माण्डमाणस्म जं पमाणं च ।
 धण्डस्म य बीआण य, उपपत्ती पंडुए भण्डिआ ॥ २ ॥
 सव्वा आभरणविही, पुरिसाणं जा य हाई मडिलाणं ।
 आमाण य ह्दंधीय य, पिंगलगाणिहिमि स भाण्डिआ ॥ ३ ॥
 रयणाई सव्वरयणं, चउदस वि वराई चकवट्टिस्म ।
 उपपञ्जे एणि—दिआई पंविदिआई च ॥ ४ ॥
 बन्धाण य उपपत्ती, गिण्फली च व सव्वपत्तीणं ।
 रंगाण य पोव्वाय य, सव्वा एसा महापउमे ॥ ५ ॥
 काले कालमाणं, मव्वपुराणं च तिसु वि वेंसेसु ।
 सिपयमं कम्भाणि अ, तिप्पि पयाए हिपकराणि ॥ ६ ॥
 लांडस्म य उपपत्ती, हाई महाकालि आगराणं च ।
 रुण्णस्म सुवण्णस्म य, पण्डिमुतामिलण्णवालाणं ॥ ७ ॥
 जाहाण य उपपत्ती, आवरणाणं च पहरणाणं च ।
 सव्वा य जुद्धाई, माणवगं दंडयाई अ ॥ ८ ॥
 गृहविही गाडगविही, कव्वस्म य चउव्विहस्म उपपत्ती ।
 संखे महाणिहिम्मी, तुडिअमाणं च सव्वेभि ॥ ९ ॥
 चकट्टट्टाणां, अट्टुस्मेहा य गाव य विक्खंभा ।
 वारसदीहा मंजु—समंठिआ जण्डीवी सुहे ॥ १० ॥
 वेरुलिअमाणिकवाडा, कणगमया विविहरयणपडिण्णु ।
 ससिमु—चक्कलकवण, अणुममवयणावची या ॥ ११ ॥
 पल्लिआवपट्टिईआ, गिहिमिरिणाया य तत्थ खलु देवा ।
 जेति ते आवासा, अकिजा आदिवसा य ॥ १२ ॥
 एए गाव गिहि—यणा, पञ्चपण्णरयणसंचयमभेद्धा ।
 जे वसमुपमच्छेती, भरहावि चक्कवहीणं ॥ १३ ॥ ”
 तएणं स भरहे राया अट्टुभत्तंसि परिणममाणंसि
 पोमहसालाभां पट्टिणिकलमइ, एने मज्झणवरपवसो
 जाव सेणपसणिमहावयया० जाव गिहिरयणाणं अट्टा-
 रिअं महामहिं करइ, तएणं स भरहे राया गिहिरयणा-
 णं अट्टादिआए महामहिमाए गिण्वत्ताए समाणीए सुमेणं
 मेणावइरयणं सदावइ, सदावेत्ता एवं बयासी—गच्छं
 भो देवाणुप्पिआ ! गंगामहाण्णई पुरच्छिमिअं णिकसुदं
 दुव्वं पि सगंगामागरगिरिमेराणं सपविसयाणिकसुडाणि
 अ आअवेहि, आअवेत्ता एअमाणत्तिअं पचवप्पिणाहि ति
 तएणं स सुसेणे तं च व पुव्ववक्खिअं भाणिअन्वं ० जाव
 आअविता तमाणत्तिअं पचवप्पिण्णइ, पडिविसज्ज ० जाव
 भोगभोगाई भुजमाणं विहरइ ।

तएणं स दिव्वे चकरयणं अअवा कयाइ आउएरमालभां
 पट्टिणिकलमइ, पट्टिणिकलमिता अंतलिकलपडिवेणं जक्ख-
 सहस्ममंविण्डुं दिव्वतुडिअ ० जाव अपुरेते चेव विजयकलं
 धावाराणिवेसं मज्झमपउकेणं खिगापच्छइ, दाहिणपचच्छिअं
 दिसि विण्णीअं रायहाणि अभिमुइ पयाए आरि हांथा ।
 तएणं स भरहे राया ० जाव पासइ, पासित्ता इट्टुउ ० जाव
 कोहुविअपुरिमे सदावइ, सदावेत्ता एवं बयासी—विण्णमेव
 भो देवाणुप्पिआ ! आभिसक्कं ० जाव पचवप्पिण्णं ।
 (सूत्रम्—२६)

‘ तएणं ’ इत्यादि । ततो—गृहानिर्गमानन्तरं स भरतो
 राजा गङ्गाया महातयाः पश्चिमे कुले द्वादशयोजनाऽऽयाम् न-
 वयोजनविस्तारं यत्पुत्रदानं ‘वरणगररक्खं’ इति प्राञ्च-
 विजयस्कन्धावारावित्वं करोति, अवशिष्ट-वडाकरलण्यन्वा-
 ऽऽहापनाऽऽदिकं तद्वयन्मागधदेशवासनावसरे उक्तमिति,
 यावच्छ्रद्धास्वीयशालादभ्यर्चनस्तारकसंस्काराऽऽदि ज्ञेयं
 निर्वहन्नामष्टमभक्तं प्रमुह्यति, ततः स भरतो राजा
 पीवधशालायां यावत्पुत्रात् ‘पांसदि’ इत्यादिकम्, ‘एणं अवीए
 इत्यन्तं पदकट्टवकं प्राञ्चं’ निर्वहन्नामि मनसि कुर्वन् रतिष्ठति,
 इधमनुतिष्ठतस्तस्य किं ज्ञातमित्याह—‘तस्स य’ इत्यादि,
 तस्य—भरतस्य चच्छ्रेऽर्थाभ्यस्तारऽऽरम्भे नव निधयः उपाग-
 ता—उपस्थिता इत्यवयवः, किमुताः ?—अश्रिमितानि रक्ताणि
 उपलस्यन्नादनेकवर्णानि रक्ताणि येषु न तथा, इदं च विशेषणं त-
 म्मतप्रेतया बोध्यं यमने निधिष्वनन्तरमेव वयममाणाः पदा-
 र्थाः साक्षादेवाप्यन्ये इति, अयमर्थः—एतेषां मने नवसु निधि-
 षु कलपयुस्तकानि शाश्वतानि सन्ति, तेषु च विश्वस्थितिरा-
 कषायने, कषाजिषु मने कलपयुस्तकप्रतिपाद्या अर्थः साक्षा-
 देव ततोऽप्यन्ये इति, एतयोरेपरमनापस्यता ‘अपरमिणं’
 इत्यादि विशेषणमिति, तथा भुवास्तथाविधयुस्तकवैशिष्ट्य
 कपल्यकपस्यापरिहाणं अतयाः अयविद्वयस्यापरिहाणैः
 अवयवास्त्वनारम्भकप्रदेशपरिहाणैः, अत्र प्रदेशपरिहाणियु-
 क्तिः समयसंवादिनी पञ्चवरंविदिक्तायाश्चासमयं निकृतिनेति
 ततोऽवलेया, अत्र पदद्वये मकारोऽलौकाण्युक्तः, ततः
 पदद्वयकमेवाप्ययः, सर्वदा अस्मिन्पदकदेवकनसाक्षित्या
 इति भावः । लोकोपचयद्वारा अत्र, “ नवा शित्कुदन्ते
 रात्रः ” (श्रीमि ० अ ३ पा० २ सू० १२६) इति
 सूत्रं योगविभागेन व्याख्याने तीर्थक्षराराऽऽदिशब्दवत् सा-
 धुन्यं ज्ञेयं, यद्वा—देवनागमुवक्कनिरनगरस्तम्भभूआवाविष्ट,
 इत्यादिवदपराधानुसारे लोकोपचयकराः—वृत्तकव्यक-
 षपयुस्तकप्रतिपादनं लोकानां पुष्टिकारकाः लोकाविस्था-
 तयारुका इति, अथ मामतस्तानुपपद्यन्ति—तद्यथेयु-
 पद्येते नैसप्यस्य देवविशेषस्यायं नैसप्यः, एवमेवेऽपि
 भाव्यम्, अथ यत्र निष्ठी यश्चाकषायने तदाह—‘गुत्तप्ये’ इ-
 त्यादि, नैसप्यनामिति निष्ठी निवेशाः—स्थापनानि स्थापन-
 विधयो ग्रामाऽऽदीनां गृहपर्येतानां व्याकषायन्ते, तत्र ग्रामो-
 वृत्त्यावृत्तः आकरो—यत्र लवणाऽऽगृह्यन्ते नारं—राजधानी-
 पत्तनं—रत्नयात्रिन्द्राणमुल्लं—जलधरानिर्गमप्रवेशं महत्त्वम्—अ-
 र्युद्धर्तृयामवगतान्त्रिभारद्वितं रक्तधावाराः—कटकम् आपयो-

हङ्, युङ्-भवन्मु उपलक्षणात् खेटकषेडाऽऽदिप्रहः ॥१॥ अथ द्वितीयविधानवृत्त्यन्तामाह— वाण्यस्स— इत्यादि, वाण्य-
तस्य-सकृत्वाप्रधानतया इत्यवहल्लव्यस्य दीनाराऽऽदिः नालि-
कोऽऽवृत्तौ, चण्डाद्वा परिच्छेद्यधनस्य मीः कः काऽऽदिः कर्त्तृप्र-
कारः, तथा मानं-सेतिकाऽऽदि तद्विषयं यत्तदपि मानमेव आ-
व्याऽऽदि मेयमिति भावः, तथा उन्मानं-तुलाकारोऽऽदि तद्विषयं
यत्तदप्युन्मानं खण्डगुहाऽऽदि धीरमज्जातीया धनमित्यर्थः, ततः
समाहारद्वयस्तस्य च यत्प्रमाणं लिङ्गविपर्ययानमेव तस्या-
एकं भवितुमिति सम्बन्धः, धान्यस्य-शाद्याऽऽदीनां च-
वापयोग्यधाम्यानामुपलिः प, एकुं निधौ भणित्वा ॥ २ ॥
अथ तृतीयनिधिस्वरूपं निरूप्यते-सम्वा आभरणं इत्यादि,
सर्व आभरणविधयेः पुष्पाणां यक्ष महिलानां तथा ऽम्बानां
हस्तिनां च स यथोचित्येन पिङ्गलकनिधौ भणितः लिङ्गवि-
पर्ययः प्राकृतशैलीभयः ॥ ३ ॥ अथ चतुर्थनिधिः-‘रयणा-
हं’ इत्यादि । रत्नानि चतुर्दशविधानि चक्रवर्त्तिनश्चकाऽऽ-
दीनि सप्तैकद्रियाणि सेनापत्यादीनि च सप्त पञ्चैन्द्रियाणि
सर्वरत्नाऽऽख्ये महानिधावुपयन्ते, तदुपलिः तत्र व्यावर्त्यते
इत्यर्थः, अग्रे स्वेवमाहुः-उत्पद्यन्ते एतत्प्रमाणात् स्फाति-
मङ्गवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥ अथ पञ्चमो निधिः-‘वधाय य’
इत्यादि, सर्वेषां वस्त्राणां च या उत्पत्तिस्तथा सर्वविधकीनां-
वस्त्रगतसर्वरत्नानां रत्नानां च-माङ्गुष्ठाकर्मिण्यकुसुमाऽऽ-
दीनां ‘धोवणाय य’ सर्वेषां प्रक्षालनावधिषां च या नि-
धौ सप्तः सप्त एषा महापञ्चनिधौ ॥ ५ ॥ अथ षष्ठो निधिः-
‘कालं कालखणं’ इत्यादि, कालनामनि निधौ कालज्ञानं-
सकलस्योतिःशास्त्रानुबन्धं ज्ञानं तथा जगति त्रयो वंशाः
वंशः, प्रवाहः, आबोलका इत्येकाधोः, तद्यथा-तीर्थद्वारं
यक्षकालवन्शं बलदेवशङ्करदेववंशश्च, नेपु, विराप वंशेषु
यक्षद्वयं यद्वच पुराणमतीतमुपलक्षणमेतद्वर्त्तमानं शुभाशुभं
तत्सर्वमशक्ति, इतो महानिधितो ज्ञायत इत्यर्थः, शिष्य-
शूनं-ब्रह्मजगत्त घटलोहचित्ररत्ननापितिशिलानां पञ्चानां
मपि प्रत्येकं विशिष्टभद्रत्वात् कर्माणि च-कृषिवाण्यग्न्याऽऽ-
दीनि जलपथमध्यमाः कृष्येन्द्रभिधानि श्रियेभ्योनि प्रज्जाया
हितकराणि निर्वोहाभ्युदयहेतुत्वात् एतत्सर्वमश्रिभिर्योने ॥ ६ ॥ अथ सप्तमो निधिः-‘लेंदस्स य’ इत्यादि, लेंदस्स
च नानाविधस्यापल्लभैवति महाकाले निधौ, तत्र तदुप-
निराकारयते इत्यर्थः, तथा रुद्रस्य सुवर्गस्य च मणीनां
चन्द्रकाष्ठाऽऽदीनां मुक्तानां-मुक्ताफलानां शिलानां-स्फाटि-
काऽऽदीनां प्रवालानां च सम्बन्धनाम् आकराणामुत्पत्तिमेव
यि, महाकाले निधावति योगः ॥ ७ ॥ अथाष्टमः-‘जंहाण य’
इत्यादि, योधानां-शूद्रपुत्राणां, अशूद्रात् कान्तया
मुपत्तिरभिधीयते, यथा योषस्य कान्तस्य च जायते त-
थाऽऽभिधीयते इत्यर्थः, तथा आवरणानां च-खेटका-
नां सखाहानां वा प्रहरणानाम्-अस्पादीनां च सर्वः च यु-
द्धनीतिः-व्यूहचक्राऽऽदिलक्षणां सर्वोऽपि च दर्शनेपल्लि-
तानीतिर्दृष्टनीतिः-सामाऽदिविशुविधा माणवकनाम्स नि-
धावभिधीयते, ततः प्रवर्त्तते इति भावः ॥ ८ ॥ अथ नवमः-
‘गह्विहो गह्विगह्वी’ इत्यादि, सर्वोऽपि नृपविधिः-
नात्यकरणप्रकारः सर्वोऽपि च सट्टकरिधिः-अभियेय-
बन्धप्रपञ्चनप्रकारः तथा चतुर्विधस्य कायस्य ग्रन्थस्य

धर्माश्चैव कामसौम्यलक्षणपुरुषार्थनिबन्धस्य, अथवा सं-
स्कृतप्राकृतपञ्चशैलीकोशभाषानिबन्धस्य गद्यपद्य-
विषयश्चैवीर्ण्यपदबन्धस्य वा उपलिः-निर्णयस्तर्हि—
‘यः’, तथाऽऽद्य कायचतुष्कं प्रतीतिः, द्वितीयचतुष्के
संस्कृतप्राकृतं सुबोधे, अपञ्चशै-तत्तद्विशेषं शुद्धं भाषितं,
सङ्गीतभाषा-शौर्यसेवादिः, तृतीयचतुष्कं गद्यम्-अच्छ-
न्तबद्धं शस्त्रपरिहाऽध्ययनवत्, पद्यं छन्दोबद्धं विमुक्त-
व्ययनवत्, गद्यं-गन्धर्वो रीत्या बद्धं गानयोग्यं, कीर्त्त-वा-
हूलकरविषयद्वलं गमयाद्वहूलं निगानवहूलं निगानाव्यय-
वहूलं ब्रह्मवयोप्ययनपदवत्, अथ चतुर्योग्यपद्यान्मभाष-
ऽपि यत्पुथगुणादानं तद्वानिधमोऽऽध्ययधर्माविशिष्टतया विश-
पणनिवत्तगुणं, शङ्खं महानिधौ, तथा वृत्तिनाम्नानां च
नृत्याङ्गणं सर्वेषां वा तथानायायधर्मेभिधानामुपलिः
शङ्खं महानिधाविति ॥८॥ अथ नवनामपि निधीनां साधा-
रणं स्वरूपमाह-‘चक्रुट्ट’ इत्यादि, प्रत्येकमष्टसु चक्रेषु
प्रातिष्ठानं-अवस्थानम् येषां ने तथा, यत्र यत्र यावन्ने तत्र
तत्राष्टचक्रप्रातिष्ठिता एव वसन्ति, प्राकृतपदादृष्टशब्दस्य न-
रनिधितः, अष्टौ योजनानि उत्तमः उत्तमं येषां ने त-
था, नव च योजनानीति गम्यते, विश्वकर्मण-विस्तारं न-
वयोजनविस्तारः इत्यर्थः, द्वादशयोजनदीर्घाः मूष्णावर्त्त-
स्थिताः, जाह्नव्या-गङ्गाया मुखं यत्र समुद्रं गङ्गां गविश-
ति तत्र सम्नीत्यर्थः, “ इत्युच्यन्ते वये गङ्गा-मुखसामघ-
वायिनः । आगतारुषां महाभाग !”, स्वभावेन वशीकृताः
॥ ९ ॥ इति त्रिपष्टेयचक्राङ्कः, चक्रपुष्पाङ्ककालं च भ-
रतविजयानन्तरं चक्रिणा सह पालात्मयोगेण भावयन्त-
कालां हि पदावस्थितयो निधय इति चक्रिपुष्पनृत्यान्-
तथा वैद्वर्गमणमशनि कटादिनि येषां ने तथा, मयदप्र-
त्यस्य वृत्रया उक्ताधेता, कनकमयाः सीवर्णाः शिविप-
न्नप्रतिपुमाः शशिमुखकाऽऽकाराणि लक्षणानि-वह्नानि-
येषां ने तथा, प्रथमावहृतचत्तैः प्राकृतत्वात्, अनुकृपा
समा-अविमया ववनोपनिः-झारयन्तानि येषां ने तथा, प-
त्न्यापमर्त्तनिधा निधिमहत्तमानः खलु, तत्र च निधि-
षु ने देवा येषां देवानां त एव निधयः आवाताः-आश्र-
याः, किमुना-अकयाः-अकयणीयाः, किमर्थमित्याह-
आश्रयस्याय आश्रयनिधिमत्तं, काऽर्थः-‘नेतामाश्रय-
स्यार्थो किञ्चिद्व्यय-मृग्यदानाऽऽदिरूपकं तान् न लभते
इति, किन्तु प्रेम्बुचरितमहिम्नेत्यर्थः, एत न निधयः
प्रभूतजनसम्ममं चयममुद्राः ये भरताधिपानां-पद्वन्मज्ज-
रत्नेत्राधिपानां चक्रवर्त्तिनां वरमुपगच्छन्ति-वशरतां या-
न्ति एतेन वासुदेवानां चक्रवर्त्तिन्येवैतद्विशेषणमुद्रावः,
निधिप्रकरणं वाक्स्थानाङ्गप्रयचनसमाङ्काराऽऽनिर्वाणमना-
नि बहूनि पाठान्तर्गाणि ग्रन्थविस्तरनयादुर्द्वैतस्मृता-
शेष्ट एव पाठो व्याख्यानः । अथ निज्ञानयानो भरतो
यद्वचं तदाह-‘तए जं’ इत्यादि व्यक्तम्,
अथ यद्वचं इत्यष्टमो यथामहन्तं तथाऽऽहु-
‘तए जं’ इत्यादि, इदमपि प्राप्नो व्यक्तं, नवरं
गङ्गाया महानद्याः गौरव्यं निरुद्धतमिच्छं उदीची-
नमपि स्यादिति द्वितीयव्यायुक्तम्, अवशिष्टेन अश्वैव शा-
स्यसत्तयात्, गङ्गायाः पश्चिमतो वहन्त्याः सागराभ्यां-

प्राक्पापक्याभ्यां गिरिणा—वैतादयोमोक्षचर्चिना कृता या
भयादा-क्षत्रविभागस्तथा सह वयोते यत्तत्तथा अथ सुपेयो
यच्चकं तदाह—“तप यं” इत्यादि, ततः—स्वाभ्याहृत्य-
नन्तरं सुपेयन्तं निष्कृतं साधयतीत्यादि, तदेव पूर्ववर्णितं
वाञ्छितार्थासिद्धिचक्रवर्तिनं मणितव्यम्, कियत्पर्यन्त-
मित्याह-वाञ्छितचक्रुतं साधयित्वा तामाकाशिकां प्रत्यर्पयन्ति-
प्रतिविष्टो यावद् भोगभोगान् मुञ्चन्ति विहरन्ति । अथ
साधितान्तर्यदृष्टकण्ठे भरते सति यच्चकमुपचक्रमे तदा-
ह—“तप यं” इत्यादि, ततो-गङ्गावर्षिणनिष्कृतविजयानन्तरं
तद् दिव्यं चक्रस्तम् अयम् कदाचिदायुचमुहात् प्रतिनि-
ष्कामति, विशेषैकदेशा अत्राग्रेविशेषणस्मारणार्थं, तेना-
न्तरप्रतिपथं यत्तत्तद्व्यस्यगिबुनं दिव्यमुद्रितमश्विनादे-
नाऽऽपूरयित्वाभरतलं विजयस्कन्धाधारान्निधेयं मध्यमध-
न-विजयस्कन्धाधारस्य मध्यमागनं निर्गच्छन्ति, दाक्षिण्य-
प्रश्नां दिशि—मैत्र्युर्नां विदिशं प्रति विनिर्तां राजधानीं
लक्ष्मिपुत्राभिमुखं प्रयान् चाप्यभवत्, अयं भावः—स्वर्ग-
प्रयान्मुहाऽऽमस्मस्कन्धाधारनिधेशाद् विनीनां जिगमिषांर्द्ध-
व्यभिमुखगमनं लाघवायेति भावः, अथाभिनिर्गन्तं प्रस्थितं
चक्रभरतः किं चक्र इत्याह—“तप यं” इत्यादि, ततः
चक्रप्रधानादनन्तरं स भरतो राजा तद्विषयं चक्रस्तमित्या-
दि यावत्प्रदर्शयति, हृष्टा च हृष्टपुत्राऽऽदिविशेषणः कौटुम्बिक
पुत्रयान् शब्दयति, शब्दयित्वा श्वेत्तमवार्त्तिन्-क्षिप्रमेव भो
देवातुमिषा ! आभ्यक्षयं, यावत्करणात् हस्तिनरत्नं प्राक्त-
कल्पत, सेना सन्नाहयत, ते च सर्वे कुर्वन्ति, आशां च
प्रत्यर्पयन्ति ।

अधोक्रमेवार्थं दिव्यजयकालाऽऽद्यधिकार्थविवलया
विस्तरवाञ्छनया चाऽह—

तप यं से भरहे राया अजिअरजो गिजिअमचू उप-
पन्नमत्तरयणे चक्रयणपढाणं शवविहिर्वहे समिद्धकासे
वचीसरायवरमहस्साणुआयमगे सट्टीए वरिसमहस्सिहि
केवलकपं भरई वासं आयवेइ, आश्ववेत्ता कोटुविषयपुरिसं
सदावइ, सदाविता एवं वयामी—(विषयमेव भो देवानु-
पिषा ! आभिसिक्कं हस्तिरयणं हयगयरइ तहेव अजणु
गिजिअमपिअं गयवई शरधई दुरुइ । तप यं तस्स भ-
रहस्स रखो आभिसिक्कं हस्तिरयणं दुरुइस्स समाणस्स
इमे अट्टपंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ, तं ज-
हा—सत्थिअसिरिवच्छं ० जाव दप्पणे, तययंतरं च यं
पुमकलसभिगार दिव्वा य छत्तपढागा ० जाव संपट्ठिआ,
तययंतरं च वेइअभिसंतविमलद्वंदं ० जाव अहाणुपुव्वी
ए संपट्ठिअं, तययंतरं च यं सत्थं पमिदिअरयथा पुरओ
अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ, तं जहा—चक्रयणे १ छत्तरयणे
२ चम्मरयणे ३ देहरयणे ४ अस्तिरयणे ५ माणिरयणे ६
कागसिरयणे ७ तययंतरं च यं शव महागिहिओ पुर-
ओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ । तं जहा—येस्सेयं पंडुयप-
० जाव संखं, तययंतरं च यं सोत्तस देवसहस्सा पुरओ अ-

हाणुपुव्वीए संपट्ठिआ, तययंतरं च यं वचीयं रायवरस-
हस्सा अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ, तययंतरं च यं सेणाव-
रयणे पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिए, एवं गाहावरयणे
वट्टारयणे पुरोहिअयणे, तययंतरं च यं हस्तिरयणे
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तययंतरं च यं वचीयं उदुकुल्ला-
खिआ सहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तययंतरं च यं
वचीयं जणवयकल्लाखिआमहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए
तययंतरं च यं वचीयं वचीसइवट्टा खाटगसहस्सा पुरओ
अहाणुपुव्वीए ० जाव तययंतरं च यं निष्मि सट्टा मूअमवा
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तययंतरं च यं अट्टारस सेखि-
प्पसेथीओ पुरओ ० जाव तययंतरं च यं चउरासीई आसस-
यसइहस्सा पुरओ ० जाव तययंतरं च यं चउरासीई हस्तिमय-
सहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तययंतरं च यं छप्पइई
मणुक्पकादीओ पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ, तययो-
तरं च यं बहवे राईमरतलवर ० जाव सत्थवाहप्पभिईओ
पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ तययंतरं च यं बहवे अ-
भिगाहा लट्ठिगाहा कुंतगाहा चावगाहा चामर-
गाहा पामगाहा फलपगाहा परसुगाहा पांत्य-
यगाहा बीणगाहा कूअगाहा हटप्फगाहा दीवि-
अगाहा सएहि सएहि रुवेहि, एवं वेमहि चिंधिहि निओ-
एहि सएहि २ वरथेहि पुरओ अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ,
तययंतरं च यं बहवे देहिओ मुंदिओ सिंहादिओ जट्ठिओ
पिच्छिओ हासकारगा खेड्डकारगा दवकारगा चाट्टकारगा
कंदप्पिआ कुकुइआ मोहरिआ गायंता य दीवंता य(वायंता)
नवंता य हंसंता य रवंता य कीलंता य सासेंता य सा-
वंता य जावंता य रावंता य सोमंता य सोभावंता य आ-
लोअंता य जयजयमइ च पउजमाण्णा पुरओ अहाणुपु-
व्वीए संपट्ठिआ एवं उववाहअममं ० जाव तस्स रथो
पुरओ महआसा आमचारा उभओ पारिं शागा शागधरा
पिट्ठओ रडा रहसंगेल्ली अहाणुपुव्वीए संपट्ठिआ इति ।
तप यं से भरहाडिबे थरिंदे हांत्यए सुकयरइअवच्छं ०
जाव अमयरइमपिभाए इदीए पट्ठिअकिंती चक्रयण-
देसिअमगे अणेरारायवरमहस्साणुआयमगे ० जाव समु-
हरवभूअं पिव कोरमाणं २ सच्चिद्वीए सवज्जुईए ० जाव
शिग्गोसणाइयरवेणं गामागरणगरखेदकववमदवं ० जाव
जोअणंतरिआहिं वसदीहि वसमाणं २ जणेष विणीआ
रायहाणीं मेणव उवागच्छइ, उवागच्छाया विणीआए
रायहाणीए अट्टरसामंतं दुवात्तसजोअणायामं श्वजंयश-
विस्तिथं ० जाव स्वधावाणिवेसं करेइ, करेत्ता

वदइरयस्य सहावेइ, सहावेत्ता० जाव पोसहमालं
अणुपविसइ, अणुपविसिता विणीआए रायहाणीए
अट्टममत्तं पमिइइ, पमिइहिता० जाव अट्टममत्तं
पडिजागरमाणे २ विहरइ । तए णं से भरहे राया अट्ट-
ममत्तं पमिइइरायसि पोसहमालाओ पडिखिक्खमइ,
पडिखिक्खमिता कोइविअपुरिसे सहावेइ, सहावेत्ता तहेव
० जाव अजणुगिरिकुडसमिभं गयवइं खरवइं दुळ्हे, तं चव
सव्वं जहा हेडा, खवरं खव महाणिहिओ चत्तारि सेणा-
ओ ख पविंसति, सेमा सो चव गमो० जाव शिगपोसणा-
इएणं विणीआए रायहाणीए मज्झमज्झेणं जेणव सए
गिहे जेणव भवखवरवडिसगपडिद्वारे तेणव पहाइत्य
गमणाए, तए णं तस्स भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं
मज्झमज्झेणं अणुपविसमाखसए अप्पेगइआ देवा विणीअं
रायहाणं सम्भेतरवाहिरिअं आसिअसम्माज्जिओवलितं
करेति, अप्पेगइआ मेचाइमंचकलिअं करेति, एवं सेमेसु वि-
पसु अप्पेगइआ शाखाविहरागवसणुसिअययपडामा-
दितभूमिअं, अप्पेगइआ लाउड्ढोअमपहिअं करेति, अप्पे-
गइआ० जाव गंधवट्ठिअं करेति, अप्पेगइआ शिरस्यवा-
ससिंति, मुक्खययवइआभरणवासं कासेति, तए णं तस्म
भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं मज्झमज्झेणं अणुपवि-
समाखसए सिंघाडग० जाव मह पंसु बहवे अत्थत्थिअ
कामत्थिआ भोगत्थिआ लाभत्थिआ इड्ढिअिआ किंविअि-
आ कारांडिआ कारवाडिआ संखिया चकिआ खंगलिआ
सुवमंगलिआ पूसमाखया वद्धमाखया लेखमंखमाइआ ताहिं
ओरालाहिं इडाहिं कंताहिं विआहिं मणुआहिं मणामाहिं
सिवाहिं धम्माहिं मंगल्लाहिं सस्तिरीआहिं हिअयगमणिजा-
हिं हिअयपल्हायणिजाहिं वग्गुहिं अणुवरयं अभिखंदेता य
अभिधुणंता य एवं बयामी-जय जय यंदा ! जय जय
भदा ! भदं ते अजिअं जिआहिं जिअं पालयाहिं जिअमज्झे
वसाहिं इंदो विव देवाणं चेदो विव ताराणं वमरो विव अ-
सुराणं धरो विव नागाणं बहूइं पुव्वययसहस्साइं बहूइंओ
पुव्वकोटिओ बहूइंओ पुव्वकांडाकोटिओ विणीआए राय-
हाणीए लुल्लिहमवंतगिरिसागरमेरागस्स य केवलकणस्य
भरहस्स वासत्स गामागरखगरखेडकण्डमदंवेणुसुहप-
ट्ठलासमसखिवेसेतु सम्मं पयापालणोविअजलज्जसे म-
हया० जाव आहेक्खं पेरिवेवं० जाव विहरादिं ति कट्टु जय-
जयसइं पउंजेति, तए णं से भरहे राया खयगमालामहस्से
पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे वयणमालामहस्सेहिं अभि-
धुववमाणे अभिधुववमाणे हिअयमालामहस्सेहिं उप्पेदिज-
माणे उप्पेदिजमाणे मणोरहमालामहस्सेहिं पिच्छिज्जमा-

णे २ कंतिरूपसोहगगुणेहिं पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे
अंगुलिमालामहस्सेहिं दाइज्जमाणे दाइज्जमाणे दाइइह-
त्थं बहूणं खराणीसहस्साणं अंजलिमालामहस्साइं प-
डिच्छेमाणे पडिच्छेमाणे भवणपंतीसहस्साइं समइच्छमा-
णे समइच्छमाणे तंतीतलतुडिअगीअवाइभरवेणं मधुरेणं
मणहरणं मंजुवंजुला घोमंअं अपडिबुज्जमाणे अपडिबु-
ज्जमाणे जेणव सए गिहे जेणव सए भवखवरवडिसयदु-
वारं तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता आभिमंके हत्थिर-
यणं ठवेइ, ठवेता अभिमंकाओ हत्थिरयणाओ पंथा-
हइ पंचोक्खिता मोलस देवमहस्से सकारइ, सम्माणेइ,
सम्माणेता बत्तीस रायमहस्से सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता सेणावइरयणं सकारइ, सम्माणेइ, सम्मा-
णेता एवं माहावइरयणं सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता तिप्पि सट्ठे सुअसए सकारइ, सम्मा-
णेइ, सम्माणेता अट्ठारस सेणुपसेणीओ सकारइ,
सम्माणेइ सम्माणेता अषे वि बहवे राईमर० जाव सत्थ-
वाहपभिईओ सकारइ, सम्माणेइ, सम्माणेता पविमि-
ज्जइ, इत्थीरयणं बत्तीमाए उडुकल्लाणिआसहस्सेहिं व-
त्तीमाए जागवयकल्लाणिआसहस्सेहिं बत्तीसाए बत्तीसइव-
द्वेहिं शाडयमहस्सेहिं सडि संपरिखेडे भवखवरवडिसं
अईइ जहा कुबेरो व देवराया कैलामिहिरिमिअभूअं ति,
तए णं से भरहे राया मिच्छाडिणिअगसयणसंबंधिपरिअ-
यं पंचुवंकवइ, पंचुवंकवइता जेणव मज्जणघरं तेणव
उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव मज्जणघराओ पडिणि-
क्खमइ, पडिणिक्खमिता जेणव भोअणमंडवे तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिता भोअणमंडवमि मुहासखवरगए
अट्टममत्तं पारइ, पारिता उप्पि पासायवरगए फुडामाणे-
हिं सुइंगमत्थएहिं बत्तीसइवद्वेहिं शाडएहिं उवलालिज्जमा-
णे उवलालिज्जमाणे उवगच्छिज्जमाणे उवगच्छिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे उवगिज्जमाणे महया० जाव भुंजमाणे विह-
रइ । (खत्रम्-६७)

‘ तए णं ’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा अजितरा-
जो—लम्भराजो निजितशुक्रपञ्चसमल्लभस्तत्रापि च-
क्रतन्प्रधानो नव निधिपतिः समुद्रकोशः—सम्पन्नमाहा-
गारः द्वात्रिंशद्वाजवरसहस्रेणुयातमार्गः पृथ्वा वर्षसहस्रैः
केवलकटपं—परिपूर्ण भरतवर्षे साधयिन्वा कौटुम्बिकपुत्र-
पान्थ शब्दयति, शब्दयिन्वा चैयमवादीन्—तिप्रमेव ओ दे-
वातुमिया । आभिप्रेत्यं ‘ हयि ति ’ हस्तिवक्ष्यकस्मात्तं
‘ हयमयह ति ’ सेनासहाहनमभरत्तं तथैव पूर्ववत्, स्ना-
नविधिभूषणविधेययोपास्थितिहस्तिरत्नोपासनामनि वा-
च्यानि, अजगिरिश्चन्द्रसहस्रं गजपतिं नरपतिराकडबान् ।
अथ प्रस्थितं भरतो के पुत्रतः के पृष्ठतः के पार्श्वतश्च

यः—आभरयौः सहिता इति, अचञ्चसूत्रे च पदानि न्यूनाधिकमपि लिपिप्रमादात् सम्भवेयुरिति तन्निधमार्थं संप्रदाया सूत्रवत् कविदास्ये दृश्यते । यथा " अलिलट्टिङ्ग-सवाय, चामरपालः अललपयोधे अ । धीराङ्कुरगादे । ततो य इङ्गफगादे अ ॥ १ ॥ " तयं च इत्यादि, ततो बहवो दृष्टिर्नो दृष्टव्यधारिणः सुविदः—अपनीतगिरिजाः, शिख-विदः—शिखाधारिणः, जटितो—जटाधारिणः, पिच्छिनो-अधूराऽऽदिपिच्छवाहिनः, हास्यकारा इति व्यक्तेः खड्ग-सूत्र-शिष्टवस्तुकारकाः, द्रवकारका—केलिकराः, चाट्टुकारकाः—मिश्रवादिनः, कादन्तिकाः—कामप्रधानकेलिकारिणः, कुकु-इमा इति—कुंकुथकारिणो भाण्डाः, मोहिरिमा इति—सुखा वाचा आसम्बद्धप्रलापिन इति यावत्, गायन्तश्च येनानि वाद्ययन्तश्च वादिनां तु नृत्ययन्तश्च हस्तयन्तश्च रममाणश्च अस्माऽऽदिभिः क्रीडयन्तश्च कामक्रीडया शासयन्तश्च परेषां गानाऽऽदिभिः शिखयन्तः श्रावयन्तश्च इदं चंदं च पठत् परादि भाव्ययन्तस्येव नृत्ययन्तस्य अथवा विषयीकारयन्तः जटयन्तश्च—शुभवाक्यानि रावयन्तश्च शब्दान् कारयन्तः स्वजल्पितान्यनुवादयन्त इत्यर्थः, शोभमानश्च स्वयं शोभयन्तः परान् आलोकमानाश्च—राजराजस्यावलोकनं कुर्वन्तः जयजयशब्दं च प्रमुञ्जानाः पुरतो यथानुपूर्व्यां पुष्पकपाठ-क्रमेण सम्प्रस्थिताः, इह गमे कविदास्ये न्यूनाधिकमप्यपि पदानि दृश्यन्ते इति, एवमुक्तमपि औपपातिकमभेद—प्रथमोपाङ्गतपाठेन तावद् वक्तव्यं यावत्सर्वराजः पुरतो महाप्रायः इह सुराग्र आश्वधरा शम्भवाकपुत्रपाथ उभयतो—भरतोप-बाह्याजजरनस्य हयोः पादयोनिगाः—गजा नाभधराः—गजधारकपुत्रपाथ, पृष्ठतो रथाः रथसङ्केतोः—रथमसुरायाः, देशयोऽयं शब्दः, चः समुच्चये, अथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थिताः, अत्र यावत्सर्वप्रह्लादयोः—सर्वेषु क्लेशानि, तत्राश्वः ' तयन्तं च तु तस्मिन्निहायणां हरिमेलामउलमल्लिख्यमाणं संतुलितमल्लिख्यमाणं अल्लिख्यमाणं च वल्लिख्यमाणं रूपयणमा-णं चावणधोरणनिवहइहर्षाविकल्पयणं ललितलामगललायवरभूषणाणं मुहभंडगच्छावृत्तगथासगअहिलाणचामरग-एवपरिभारिअश्रकडीणं किकरवरतरुणपरिगदिआ अट्टनयं वरनुरगाणं पुरश्च अट्टाणुपूर्व्याए संपद्यन्ति ' तदन्तरं ' तस्मिन्निहायणां ' ति ' तरोः वेतो बलं वा तथा ' मल्लिधारणं ' ततश्च तरोर्मल्लि-तराधारको वेगाऽऽदिक्नु हा-यन्तः—संवहसरो वसन्ते येषां ते तथा, यौवनवन्त इत्यर्थः, अतस्तेषां वरनुरगाणामिति योगः, ' वरमल्लिमासणां ' नि ' कविदास्ये तत्र प्रधानमाश्वयथामय एव द्वाभिमतां व्यर्थः, हरिमेलान्वनरपतिविशेषस्तस्या मुकुलं—कुहमलं मल्लिका च—विवर्कलस्तद्वद्विषां येषां तथा तेषां ते शुक्लाजाणा-मित्यर्थः, ' चंचुः ' चिति प्राकृत्येन चंचुर्नितः—कुटिलगमनम्, अथवा चंचुः—शुकचंचुस्तद्वद्वकृत्येत्यर्थः, उचितम्—विध-ताकारेण पादस्योपादेनं चंचुः शिष्यं च तत्फलितं च विलास-वद्वतिः पुलितं च—गतिविशेषः प्रसिद्ध एव, एवंप्रका वलां कायुराद्युत्तरात् तद्वचपलवञ्चाना—अर्थाव चपला गतियेषां ते तथा तेषां, शिथिलम्—अश्वस्ते लङ्घनं—गताऽऽदरतिक्रमणं, बहमनं—उत्कृष्टं घातनं—श्रीप्रगमनं धोरणं—गतिचा-तुर्यं, तथा, विपरी—भूमौ पदव्ययनाथः, पदव्यस्योच्चमनं ।

अपिनी—गायन्तरजनशिला गतिश्च येषां ते तथा तेषां, पदव्यस्यः प्राकृत्यात्, लालना—दोलायमानानि ' लामलि ' आर्यावाङ् रम्याणि गललासानि—करीडं व्यस्मानि वरभूषणां येषां ते तथा तेषां, तथा सूक्ष्मपट्टकं मुखाऽऽभरणम् अत्रभूषाः—प्रलम्भयुक्तुः स्थासका—वर्ण्योऽऽकारा अ-श्वालङ्काराः, अहिलां मुक्षसंपन्नम् एताभ्येषां सन्तीति मुखमाहकचचूलस्थासकहिलाणां—मवधौर्धोर्धोपराधोर्धो प्रयोगः, तथा चमरीगणैः—चामरद्वयैः परिगणितानां कटिभ्यां ते तथा, ततः कर्मधारयस्तेषां, किङ्करभूता ये धरत-रुणा—वरयुपुत्रपात्तैः परिगृहीतानां दृक्कितानामित्यर्थः, अष्टोत्तरं शतं वरनुरगाणां पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् । अथेमाः—' तयन्तं च तु ' इतिदन्तां ' इतिम-लाणु ' इतिनुराणु ' इतिउत्कृङ्गउत्तराविसालाचवलदन्तां क-चणकोसोपविष्टदन्तां कंचयमांवरयभूषिणां वरपरि-सरोहगमवपत्तानां गयां अट्टनयं पुरश्च अट्टाणुपूर्व्याए संपद्यन्ति ' ति, ' ईयहानानां—मनाग्राह्यनिश्चिन्तां गजाना-मिति योगः ईश्वरमत्तानां यौवनाऽऽरम्भवर्तितां ' ईश्वरानां उचवानां तस्मादेव उत्सङ्ग इयोऽसङ्ग—पृष्ठदेशः, ' ईयदुसङ्ग उचना विशालाश्च यौवनाऽऽरम्भवर्तितादेव ते च त भव-दन्ताभ्येति समासोऽनस्तेषां, काञ्चनकोशी—सुवर्णकोला त-स्यां प्रविष्टा दन्ताः, अर्धवृषिणाणाऽऽस्या येषां ते तथा ते-षां, काञ्चनमृगस्मृतिनामिति व्यक्तं, वरपुत्रा—य आगोहका निषादिनस्तेः सम्ययुक्तानां सज्जितानां गजानां गजकलमानामष्टोत्तरं शतं पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम्, अथ रथाः—' तयन्तं च तु ' सचकृत्तां सर्वकृतां सच-दणं सपद्यन्ति सनोरणवरां स्मदंद्रासालं सल्लिख-यां जालपरिक्वत्तां हेमवर्णवर्तितानि सक्तयगणितुतदा-रुणां कालायसमुच्चयमिजतकम्माणं सुसिद्धवृत्तम्—एतलपुराणं आहस्यवरनुरगसुभपत्तानां कुसलपुत्रवृद्ध-असाराहसुसंपर्गाहयां बलीमतेणुपरिभारिअश्रकडी स-कंदवृद्धमगां सचावसरपट्टाणवराणमरिअट्टनयनां अट्टनयं रहाणं पुरश्च अट्टाणुपूर्व्याए संपद्यन्ति ' इति, उक्तां चंदं प्राक् पञ्चवर्षादिकाधिकागतरयवणे, नवरमत्र वरपुत्राणां वरुचचननंदशः कायः, तत उक्तादेश-पुत्राणां रथानामप्युत्तरे पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् । अ-थ पदानयः—' तयन्तं च तु ' अस्मिन्पद्योक्तोत्तमसुललङ्घ-मिदमालचणुवाणिसज्जं पादसागर्थं पुरश्च अट्टाणुपूर्व्याए संपद्यन्ति ' ति, ततः पद्यानयोक्तं पुनः सम्प्रस्थितं, कौश-मित्याह—अस्वस्यादिनि पाणौ हस्ते यस्य तत्तथा, सज्जं व सज्जयामाऽऽदिस्वामिकार्यं, तत्राभ्यादिनि प्रसिद्धानि, नवरं शक्तिः—विशले शूले तु एकशुभं ' लउड ' ति ' लकुटो भिन्ने-पालः प्रागुक्तव्यप इति । अथ भरतः प्रस्थितः सन् पश्चि यत्त कुर्वन् यथाऽऽपच्छति तदाह—' तयं तु ' इत्यादि, ततः अ भरताधिपो नरेन्द्रो हारावभूत्तसुहृन्निर्वहणा यावत्-सरपतिसंज्ञमया अट्टाया प्रधानकीर्तिभक्तकानोपदिष्टमार्गोऽ-नेकराजवरसहजानुयातमार्गो यावत्समुद्रवचनानामिह मेदि-नो कुर्वन् सर्वव्या सवंपुत्रा यावत्सोयवनादिनेन युक्त इति सार्थं, प्रामाऽऽकरनगरसंघटकेषु तद्वद्वयथावत्प्रादात् प्रोक्तमुक्ता-पत्तनाऽऽभमस्तथापद्यहमपिदन्तां इतिमतेमिद्वितीयां च-

सुधामभिजयम् २ अथाणि-वराणि रत्नाणि प्रतीच्छन् २ त-
द्विष्यं सकृन्मनुगच्छन् २ योजनान्तरिताभिर्वैसर्तिभिसन् २
यत्रैव विनीता राजधानी तत्रैवापागच्छन्ती, तत्राऽऽगतः सन्
यदकरोत्ताह-‘ उवागच्छिन्ना ’ इत्यादि, व्यक्तं, नवरं वि-
नीताया राजधान्या अष्टमभक्तमित्यत्र विनीताधिप्रायकदेव
साधनाय विनीतां राजधानीं मनसि कुर्वन् २ अष्टमं परिस-
मापयतीत्यर्थः, नवियमष्टमानुष्ठानमनर्थकं, वासनगराध्यक-
वर्तिनां पृथगेव वक्ष्यताम् ? , उक्तयन्त-निरुपसंगेयं वास-
स्थयार्थमिति । यद्वाह-‘ निरुपसंगपक्षयार्थं विणीकं राय-
हणि मणसी करेमासे २ अष्टमभक्तं पण्यहह ’ इति प्राकृत
श्रुपसंवरिषे, अथाष्टमभक्तमाप्यनमनरं भरतां यच्चकं न-
वाह-‘ तप सं ’ इत्यादि, स्पष्टं, ‘ तदेव सि ’ पदसंग्रहः
ऽऽभिप्रेत्ययजमानजननयुद्धमज्जनाऽऽतिरूपः अथ विनीता
प्रवक्ष्यमाणं लाघवायानिदेशमाह-‘ तं येव सर्वं ’ इत्या-
दि तदेव सर्वं वाक्यं यथा ‘ हेट्ठा-’ अथस्तनसुत्रे विनीतां प्रत्या-
गमने वर्णनं तथाऽत्रापि प्रवेशं वाच्यमित्यर्थः, अत्र विशेष-
माह-‘ नवरं महानिधये नय न प्रविशन्ति, तेषां मध्ये एकै-
कस्य विनीताप्रमाणत्वात् कुनस्तेषां तत्रावकाशः ? , चतस्रः
सेनां चापि न प्रविशन्ति, शयः स एव गमाः पाठो वक्तव्यः,
कियत्पर्यन्तमित्याह-‘ यावन्नियेयमादिनेन युक्तो विनीताया
राजधान्या मध्यमर्धेन-मध्यभागेन यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव च
भवनवरागतेनैकस्य-प्रधानतश्च गृहस्य प्रतिहार-बाह्यद्वारं
तत्रैव गमनाय प्रधारितवान्-‘चलितवान्-प्रवृत्तवानित्यर्थः,
प्रविशति अक्षरवाभियोगिकसुरा यथा २ घामभवन् परि-
च्छ्वस्यन्त ताऽऽह-‘ तप सं ’ इत्यादि, ततस्तस्य भरत-
स्य राज्ञो विनीतां राजधानीं मध्यभागं प्रविशन्तः अपि-
बाह्यम एकैकचन देवा विनीतां साम्प्रत्यर्थाद्विराट्काम् भा-
स्मिकसम्राजिनेलितां कुर्वन्ति, अल्पकं तां मञ्जानि-
मञ्जकलितां कुर्वन्ति, अल्पकं नानाविधरागयनोच्छि-
न्धजपनाकर्मागृहताम्, अल्पकं ‘ लाउड्वाअमहिनां ’
कुर्वन्ति, अल्पकं गोशीर्षसरस्वरक्तवद्भरद्भरत्तपञ्चकुलि-
तलरपादविशेषणां कुर्वन्ति, कियदावात्स्याह-‘ यावत् ग-
म्यवर्तिभूतां कुर्वन्ति, अमीनां विशेषणामागर्थः प्राप्त-
वत्, अल्पकं हिरण्यवर्षं वर्षन्ति-रूपस्याघटितसुव-
रोस्य वा वर्षे वर्षन्ति, एवं सुवरोषर्षे रन्मषे वज्रपद्म
आभरणवर्षे वर्षन्ति, वज्राणि-हिरकाणि, पुनः प्रविशन्ते
राज्ञो यदभूत्ताह-‘ तप सं ’ इत्यादि, ततस्तस्य भरत-
स्य राज्ञो विनीतां राजधानीं मध्यमर्धेनानुप्रविशन्तः श्रुद्धा-
त्ताऽऽदिपु, यावच्छ्रुद्धात्त्रिजिह्वतुच्छताऽऽदिप्रदः, महापथ-
पर्यन्तेषु स्थानेषु बहवोऽर्थाधिप्रभुनयस्तामिदृशार्थविशेष-
णार्थाष्टाभिर्वाग्भिरभिनन्द्यन्त आभिप्युवन्त अथ यमवादि-
पुरिति सम्बन्धः । तत्र श्रुद्धात्ताऽऽदिवाक्या प्राप्तवत् अ-
र्थाधिना-द्रव्याधिनाः कामाधिना-मनोऽक्षरवृद्धाधिनाः भो-
माधिना-मनोऽक्षरवृद्धाधिनाः कामाधिना-भोजन-
मात्राधिप्राप्यधिनाः श्रुतिः गवादिस्वपदम् इच्छन्त्येषयन्ति
वा श्रुत्येषाः, स्वाधिकप्रत्ययविधामात् श्रुत्येषिकाः कि-
ल्वेषिकाः-परविद्युत्कथनेन पापव्यवहारिणो भाष्टाऽऽद्यः
कापोटकाः-कापालिकाः ताम्बूलस्वर्गोवाहका वा, कर-
न राज्ञेयं द्रव्यं वहन्तीत्येवंशीलाः कारवाहिनस्त प्रय कार-

वाहिकाः, कारवाहिना वा शास्त्रिकाऽऽद्यः शब्दाः श्रीश्रु-
पसंवरिषे अनेकमण्यहाधिकारो व्याख्याता इति ततो व्याख्या-
यति । अथ ते किमवादिषुरित्याह-‘ जय जय नन्दा ! ’ इ-
त्यादि पदद्वयं प्राप्तवत्, अर्धं न-तुभ्यं भूयादिति शेषः,
अजितं प्रतिरिपुं जय जितम्-आज्ञावशं यं पालय, जितम-
र्थे-आज्ञावशं यदमर्थे वस-तिष्ठ विनीतपरिजनपारितो
भूया इत्यर्थः, इन्द्र इव देवानां-वैमानिकानां मध्ये ऐश्व-
र्यं भूत्, चन्द्र इव ताराणां-उपोनिष्काणां चमरं वहासुराणां
दाक्षिणात्यानामित्यर्थः, एवं शरत् इव नागानामित्यत्रापि
ज्ञेयम्, अन्यथा सामान्यतोऽसुराणामित्युक्ते बलीन्द्रस्य ना-
गानामित्युक्ते च भूनाऽऽनन्दस्यापमानवत्वेनोपमायां युक्तिमा-
न् स्यात्, दाक्षिणात्येभ्य उदीच्यानामधिकतेजस्कत्वात्, व-
हति शतसहस्राणि यावत् वहाः कौटोः वहाः पृथेकौटोः कौटोः
विनीताया राजधान्याः कुल्लहिमवर्गिरिसागरमयोदाकस्य
केवलकल्पस्य भरतवर्षस्य मामाऽऽकरनगरकेटकवैष्टमहम्ब-
द्रोणमुक्षपत्तनाऽऽश्रमसांज्ञवेशेषु सम्पद्य प्रजापालनेनोपाजि-
तं-सम्पद्धं निजभुञ्जथीर्जितं, न तु नुमन्तिनेव सेवाऽऽपुष्यात्
लब्धं यशो येन स तथा, ‘ महया जाव ति ’ यावत्पदात्
‘ हयण्डग्रीवाहश्चनतेनातलनालनुडिअघणमुङ्गपहुण्वाहश्च-
रथेणं विजलाई भोगमोगाई भुञ्जमाणे ’ इति संग्रहः । आ-
धिपत्यं पौरपत्यम्, अत्रापि यावत्पदात्-‘ सामिसं मडिस्सं म-
हसरगसं आणाईरसेणावधं कामाये पालेमाणे ’ ति ‘ प्रा-
हाम्, अत्र व्याख्या प्राप्तवत्, विचर इति कृत्वा जयजयश-
ब्दं प्रयुज्जति । अथ विनीतां प्रविष्टः सन् भरतः किं कु-
र्वन् काऽऽजगामेत्याह-‘ तप सं भग्दे राया गुणयमाला-
सहस्सेहि पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे ’ इत्यादि, ततः स-
भरता राजा नयनमालासहस्रं प्रथमाणः प्रथमाणः इत्या-
दिविशेषणयपद्मिनी श्रीश्रुपसंवरिषे अनेकमण्यहाधिकारो व्याख्या-
तानिति ततो ज्ञयानि, नवरम्-‘ अगुलिमालासहस्सेहि दा-
इजमाणे दाइजमाणे ’ इत्यत्र जनपदाऽऽगतानां जनानां पौर-
जनैरकुलिमालासहस्रैर्दृश्यमान इत्यपि, यत्रैव स्वकं गृहं-
पित्र्यः प्रमादः यत्रैव च भवनवरागतेनैक-जगत्सिंह-
गृहशरभूतं राजवंश्यं वासगृहमित्यर्थः, तस्य प्रतिहारं
तत्रैवापागच्छन्ति, ततः किं करोतीत्याह-‘ उवागच्छिन्ना-’
इत्यादि, उपागत्य आभिवर्ष्यं हस्तिरत्नं स्थापयान्, स्थापयि-
त्वा च तस्मात्प्रयवरोहति, प्रयवरोहं च विसर्जनीयजतो हि
विसर्जनावासरेऽवश्यं सत्कार्य इति विधिश्चो भरतः पांडश
देवसहस्रान् सत्कारयति संमानयति, ततो द्वाविंशते
राजसहस्रान्, ततः सेनापतिरत्नशृङ्गपरितस्ताऽऽदीनि त्रीणि
सत्कारयति संमानयति, ततः त्रीणं पद्यानि-पक्ष्यधिकानि
सुप्रशान्ति-रत्नवतीकारशान्तिं ततः-अष्टादशं अंगमधेना-
ततः-अभ्यानिप बहून् राजेश्वरतलवराऽऽदीन् सत्कारयति,
संमानयति, सत्कार्यं संमान्य च पूर्णं उत्सवेऽतिथीनिव
प्रतिविसर्जयति, अथ यावत्परिच्छेदो राजा यथा वासगृहं
प्रविशेत् तस्यताऽऽह-‘ इत्थीरवरोषेण ’ इत्यादि, श्रीरत्नेन-
सुभद्रया द्वाविंशता श्रुतकस्याणिकालसहस्रैर्द्विंशता जन-
पक्षस्याणिकालसहस्रैः द्वाविंशता द्वाविंशद्वैनाटकसहस्रैः
सार्द्धं संपरिवृत्तो भवनवरागतेनैकमतीनि-प्रविशति, प्राक-
रणिक्त्वात्तुक्ताऽपि भरतः कदा गम्यतेऽत्र वाक्ये, यथा

कुबेरा-देवराजा धनयो-लोकापालः कैलासं—रुद्रकिचावलं, किलकण्ठं ?—मन्वन्वरावतंसकं शिखरिष्ठं गिरिशिखरं तद्गु-
तत्सदृशमुच्चैरेवैरथैः शौकिक्यवद्वारातुसारेणायं दृष्टान्तः,
अप्यथाकुबेरस्य सौचर्मावतलकनाभ इन्द्रकविमानाङ्गुलरतो
वस्तुविमाने वासस्य भूयमाणवादायामन सह विरुद्धते ।

प्रतिश्रय पञ्चक तदाह—

तथैवं तस्मै भरहस्त रक्षां अष्टया कया इजपुरं विने-
माश्रुस्त इमेभ्यारूवे ० जाव समुपज्जिता, अभिजिण्यं मय
शिशुअगबलवीरिअपुरिसकारपरकमेण चुल्लदिमवतगिरिसा-
गरमेराए केवलकप्यं भरहे वासे, तं सेअं खलु मे अण्णायं
महया रायाभिसएणं अभिसएणं अभिसिचवित्तए चि कडु
एवं संपेदेति, संपेहिता कल्ल पाउप्पभाए ० जाव जलंते जेखेव
मज्झाघरे ० जाव पडिणिकल्लमइ, पडिणिकल्लमिता जेखेव वा-
हिरिआ उवट्ठाणसाला जेखेव सीहासणे तेखेव उवागच्छइ.
उवागच्छिता सीहासणवरगए पुरथाभिमुहं शिमीअति, नि-
सीइता सोलस देवमहस्से बत्तीसं रायवरसहस्से सखावइर-
यणे ० जाव पुगेहियरयणे तिणिसं मूअमए अट्ठारस सेण्ण-
प्पसेणीओ अणं अ बहवे राईसरतलवर ० जाव सत्थवाहए
भिअओ सदावेइ, सदावेत्ता ईवं वयासी—अभिजिण्यं देवा-
णुप्पिआ । मए शिशुअगबलवीरिअ ० जाव केवलकप्यं भरहे वा
से तं तुक्केयं देवाणुप्पिआ । मं महयायायाभिसं विअरह,
तए णं से सोलस देवमहस्सा जावप्पमिअओ भरहेयं रणा
एवं वुत्ता सखाया इहत्तुइकरयलमत्थए अंजलि कडु भरह-
स्त रक्षां अममदं समं विणएणं पडिसुण्णेति, तए णं से भरहे
राया जेखेव पोसहसाला तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छिता
० जाव अट्ठमभत्तिए पडिजागरमाणे त्रिइइ । तए णं से भरहे
राया अट्ठमभत्तिं परिणममायंसि अभिआगिए देवं सदावेइ,
सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ । विणी-
आए रायहाणीए उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए एणं महं अभि-
सेअमएदवं विउज्जेइ, विउज्जिता मम एअमायात्तिणं पच-
प्पिणइ, तए णं ते ओभिसोगा देवा भरहेयं रणा एवं वुत्ता
समाया इहत्तुइ ० जाव एवं सामि चि आगाए विणएणं व-
यणं पडिसुण्णेति, पडिसुणिता विणीआए रायहाणीए उत्तर-
पुरच्छिमे दिसीभाणं अवक्कपेति, अवक्कमिता देउज्जिअसमु-
गाएणं समाहणंति, समाहणित्ता संखिजाई जोअण्णाई दंडं
खिसिरंति, तं जहा—रयणाणं ० जाव दिट्ठाणं अहावायरे पुग-
ले परिसाईति, पडिमाडिता अहासुहमे पुगले परिआदिअं-
ति, परिआदिइत्ता दुधं पि वंडुअवसमुग्यायणं ० जाव समो-
दयंति समाहणित्ता बहुमपरमणिअं भूमिभाणं विउज्जेति, से
जहायामए आलिंगपुक्खेइ वा ० तस्मं बहूसपरमणि-
अस्त भूमिभागस्त बहुमअमदेसभाए एत्थं णं महं एणं अ-

भिसअमदवं विउज्जेति, अयोगलंभसयमखिविदं ० जाव
मंघवट्ठिभूयं पेज्जाघरमंदववण्णां चि, तस्मं णं अभितेअ-
मंदवस्त बहुमअमदेसभाए एत्थं णं महं एणं अभिमअपदे
विउज्जेति अच्छं सण्णं ; तस्मं णं अभिमअपदेसम ति-
दिंसि तओ तिमोवाणपडिक्खए विउज्जेति, तस्मं णं ति-
सोवाणपडिक्खवगायं अयमेआक्खे वणावासे पण्णते ० जाव
तोरणा, तस्मं णं अभितेअपदेसम बहुसमरमणिअं भू-
मिभाणं पण्णते, तस्मं णं बहुमपरमणिअस्त भूमि-
भागस्त बहुमअमदेसभाए एत्थं णं महं एणं सीहा-
सणं विउज्जेति, तस्मं णं सीहासणस्त अयमेआक्खे
वणावासे पण्णते ० जाव दाववण्णां समं चि । तए
णं ते देवा अभितेअमदवं विउज्जेति, विउज्जिता
जेखेव भरहे राया ० जाव पचपिण्णंति, तए णं मे
भरहे राया अभिआगायं देवाणं अंजिए एअमदं सो-
खा शिमम इहत्तुइ ० जाव पोसहसालाओ पडिणिकल-
मइ, पडिणिकल्लमिता काहुविअपुरिसं सदावेइ, सदा-
वेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ ।
आभिसकं हत्थियरयणं पडिक्खइ, पडिक्खेत्ता हयग-
य ० जाव सखादिता एअमायात्तिअं पचपिण्णइ ० जाव प-
चपिण्णंति, तए णं से भरहे राया मज्झाघरे अणुप-
विसइ ० जाव अंजणगिरिक्खेवपिणं गयवइं थुरइं दुरु-
दे, तए णं तस्मै भरहस्त रक्षां आभिसकं हत्थियरयणं
दुरुदस्त समाश्रुस्त इमे अट्ठमंगलगा, जो चव गमां
विणीअं पविसमाश्रुस्त सो चव शिक्खलममाश्रुस्त वि ० जाव
अप्पट्ठुअमायं विणीअं रायहाणि मज्झमअमदं शि-
मच्छइ, शिमच्छित्ता जेखेव विणीआए रायहाणीए
उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए अभिसअमदवं तेखेव उवाग-
गच्छइ, उवागच्छिता अभिसअमदवद्वारे आभिसकं
हत्थियरयणं ठावेइ, ठावेत्ता आभिसकं आ हत्थियरयणं—
ओ पण्णकइइ, पचोअदिता इत्थियरयणं बत्तीमाए उडुक्क-
ल्लायिआसहस्सेदिं बत्तीमाए जणवपक्खायिआसह-
स्सेदिं बत्तीमाए बत्तीमइवट्ठेदिं शाउसहस्सेदिं मदिं स-
परिबुडे अभिसअमदवं अणुपविसइ, अणुपविसिता जे-
खेव अभितेअपदे तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छिता अ-
भिसअपदे अणुप्पदिहिणीकरेमाये अणुप्पदिहिणीकरेमा-
ये पुरच्छिमिअणं तिमोवाणपडिक्खए दुरुदइ, दुरुदित्ता
जेखेव सीहासणे तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छिता
पुरथाभिमुहं सखिसणे चि । तए णं तस्मै भरहस्त
रक्षां बत्तीसं रायसहस्सा जेखेव अभितेअमदवं ते-
खेव उवागच्छंति, उवागच्छिता अभितेअमदवं अ-

शुभावमिति, अशुपविमिता अभिसंश्रयेद् अशुप-
याहिणीकरमाणा अशुपयाहिणीकरमाणा उत्तरिक्तं
तिमावाणपटिरूपं जेष्व भरहे राया तेष्व उवाग-
च्छति, उवागच्छिता करमलं जाव अजलि कङ्क भ-
रहे रायां जेष्व विमण्य वद्धवैति, वद्धवेत्ता भर-
हस् रक्षा शृङ्गास्ये शाइरे सुस्समाणां जाव प-
ञ्जुवासति, तए थं तस्स भरहस् रक्षा सेणावरय-
थं जाव सत्थवाहपभिओ तेऽवि तह चेव श्वरं दा-
हिणिल्लं तिसावाणपटिरूपं जाव पञ्जुवासति, तए
थं से भरहे राया अभिमोगे देवे सदावेह, सदावेत्ता एवं
वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिमा ! ममं महत्थं म-
हत्थं महरिहं महारायाभिसंश्रं उवद्धवेह, तए थं ते
अभिमोगिमा देवा भरहेण रक्षा एवं वुत्ता समाणा
हट्टुद्धेत्ता जाव उत्तरपुगच्छिमं दिमीभां अक्कमंति,
अक्कमिन्ना वेउन्निअममुग्धाएणं समोहयंति, एवं ज-
हा विजयस्स तहा त्थं पि जाव पंदगयणे एगमा मि-
लायंति, एगमां मिलात्ता जेष्व दाहिणद्वभरहे वामे
जेष्व त्रिणीमा रायहाणी तेष्व उवागच्छति, उवाग-
च्छिता त्रिणीमा रायहाणि अशुपयाहिणीकरमाणा
अशुपयाहिणीकरमाणा जेष्व अभिमोपदेवे जेष्व
भरहे राया तेष्व उवागच्छति, उवागच्छिता तं म-
हत्थं महत्थं महरिहं महारायाभिसंश्रं उवद्धवैति, तए थं
ते भरहे रायां वत्तीसं रायसहस्सा सोभयंति ति-
हिकरणदिवमणकल्लपुट्टंति उत्तरपट्टयाविजयंति ते-
हि साभाविण्हि अ उत्तरवेउन्निअमि अ वरकमलपट्टा-
योहिं सुरभिवरवारिपट्टिपुष्पोहिं जाव महया महया रा-
याभिमेषणं अभिसिंचति, अभिसेओ जहा विजयस्स,
अभिसिंचिता पत्तेअं पत्तेअं जाव अजलि कङ्क ताहिं
इहाहिं जहा पविंसतस्स भण्णिआ जाव विहराहिं चि कङ्क ज-
यजयस्स पउंजंति । तए थं ते भरहे रायां सेणावरय-
थं जाव पुगोहिययणे तिण्णि अ सट्ठा सूसयया अट्ठा-
रस्स सेणुप्पेसीओ अएणं अ वहवें जाव सत्थवाहप-
भिओ एवं चेव अभिसिंचति, तेहिं वरकमलपट्टायोहिं
तहवें जाव अभिपुयंति अ सोलस देवसहस्सा एवं चे-
व श्वरं पट्टमुकुमालाए जाव पउंठे पिण्णंति, तय-
थंतरं च थं दहरमलयसुगंधिहिं गंधेहिं गायां
अब्भुक्खंति, दिव्वं च सुमणांदां पिण्णंति, किं
बहुणा !, गंठिवेदिमं जाव विभूतिअं करंति,
तए थं से भरहे राया महया महया रायाभि-
सेएणं अभिसिंचि समाये कोण्डुविअपुरिसे सदावेह,

सदाविता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिमा !
इत्थिखंभवगया विणीयाए रायहाणीए मिघादगतिग-
चउक्कचर जाव महापट्टेसु महया महया सहंथं उग्घो-
सेमाणा उग्घांसमाणा उस्सुक्क उक्करं उकिद्धं अदिजं अभिजं
अभपदेवं अदंडकुट्टिमं जाव सपुगजयवं दुवालस-
संवच्छरिं पमांशं घांसह घांसह, ममेअमाणत्तिअं पच्च-
प्पिण्ह ति । तए थं ते कोण्डुविअपुरिसे भरहेण रक्षा
एवं वुत्ता समाणा हट्टुद्धेत्ता चमांदिआ पीडमा हा-
रिसवसविसप्पमाण्हियया विण्णंथं वयणं पट्टिसुयंति,
पट्टिसुयंता खिप्पामेव इत्थिखंभवगया जाव घांसंति,
घांसिता एअमाणत्तिअं पच्चप्पिण्णंति । तए थं से भरह-
राया महया महया रायाभिसेएणं अभिसिंचे समाये
सीहासमाओ अक्खंद्धे, अक्खंद्धिता इत्थिरयणेणं जाव
शादगसहस्संति सदिं संपिण्डे अभिसंश्रयेत्ताओ पुरत्थि-
भिण्णे तिसावाणपटिरूपं पक्कोरुह, पच्चोक्किता अ-
भिमोअमदवाओ पट्टिण्णिकमह, पट्टिण्णिकमिता जेष्व
अभिमोके इत्थिरयणे तेष्व उवागच्छ, उवागच्छिता
अजण्णिगिक्कुडमसिंमं गयवर् जाव दूद्धे । तए थं तस्स
भरहस् रक्षा वत्तीसं रायसहस्सा अभिसंश्रयेत्ताओ उ-
त्तरिण्णं तिसावाणपटिरूपं पक्कोरुहंति । तए थं तस्स
भरहस् रक्षा सेणावरयथे जाव सत्थवाहपभिओ अ-
भिसंश्रयेत्ताओ दाहिणिल्लं तिसावाणपटिरूपं पक्कोरु-
ति । तए थं तस्स भरहस् रक्षा अभिमोके इत्थिरयणं दूद्ध-
स्स समाणस्स इमे अट्टमंगलगा पुराओ जाव संपत्थिआ,
जाडवि अ अगच्छमाणस्स गमा पदमा कुबेरावसाओ
सो चेव इहं पि कमा सकारजदो अण्णवो जाव कुबेरो-
व्व देवराया क्कांसं तिहरे सिंगभूयंति । तए थं से
भरहे राया मज्जवर् अणुपविसइ, अणुपविसिता जाव
भोअण्णमंडवसिं सुहासणवरगए अट्टमवत्तं पाण्डे,
पारिता भोअण्णमंडवाओ पट्टिण्णिकमह, पट्टिण्णिकमि-
त्ता उप्पि पायाववरगए फुडमायोहिं सुगमत्थंति जाव
अण्णंति विहरइ । तए थं से भरहे राया दुवालस-
संवच्छरिं पमांशं विण्णंति समायंति जेष्व
मज्जवर् तेष्व उवागच्छ, उवागच्छिता जाव मज-
जघराओ पट्टिण्णिकमह, पट्टिण्णिकमिता जेष्व बाहि-
रिआ उवट्ठासाला जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिण्णे
खिसीअइ, खिसीअइत्ता सोलस देवसहस्सं सकारेह, स-
म्माण्ह, सम्माणिता पट्टिविअं, पट्टिविअजिता वत्ती-
सं रायवरसहस्सा सकारेह, सम्माण्ह, सम्माणिता से-
णावरयणं सकारेह, सम्माण्ह, सम्माणिता जाव पुरो-

हियरयसं सकारेइ, सम्मायेइ, सम्माणिचा एवं तिषि सट्टे वृ-
आरसए अट्टारस सेणिएप्पेसोओ सकारेइ, सम्मायेइ, सम्मा-
णिचा असे अ वडवे राईसरतलवर ० जावमत्थवाइप्पभिइओ
सकारेइ, सम्मायेइ, सम्माणिचा पडिविमजेति, पडिविम-
जेता उप्पि पासायवरगए ० जाव विहरइ । (सूत्रम्-६८)

'तए गं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा मित्राणि—सुह-
रः स्नातयः—सजातीयः निजकाः मातापितृभ्रात्रादयः स्वज-
नाः—पितृव्याऽऽद्यः सम्बन्धिनः—स्वशुराऽऽद्यः परिजना-
दासाऽऽदिः, एकवह्निवै कृते द्वितीया, प्रत्युपेक्षते—कुशलप्र-
भाऽऽदिभिरापृच्छन् आपृच्छन् सम्भाषण इत्यर्थः, अथवा वि-
रमहृत्वेन मित्राऽऽदीन् कुशलकुलतया पश्यति—स्नेहदृष्ट्या वि-
लोकयति, प्रत्युपेक्ष्य च यंत्रव मञ्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति,
उपागत्य च, यावच्छ्रुत्वा स्नानविधिः सर्वोऽपि वाच्यः,
मञ्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रमतीत्यादि प्राक्वत् । अत्र च बाहु-
बन्धादिनिबन्धाणि आतुराज्यानामायमासात्करणपूर्वकं चक्र-
वर्त्याऽऽद्युपशालायां प्रवेशनमप्यत्र प्रसिद्धमपि सूत्रकारेण
नोक्तमिति नोच्यते इति । एवं विहरतस्तस्य यदुदपद्यत त-
दाह—'तए गं' इत्यादि, ततः तस्य भरतस्य राज्यपुरं
चिन्तयतोऽप्यदा अत्राभिधेयमेतद्व्युत्पन्नं—उक्तविशेषणयिषिः
सङ्कल्पः समुत्पद्यत, स च कः सङ्कल्प इत्याह—'अभि-
जिण गं' इत्यादि अभिजितं मया निजकबलवीर्यपुरुष
कारणपराक्रमेण लुद्धिहमवाङ्मिरिनागरमयोद्या कवलकल्पे
भरते वर्ध तच्छ्रेयः खलु ममाऽऽत्मना महाराज्याभिषेकणामि-
षयेतिवृत्त्यु-आभिषेकं कारयितुम् इति कृत्वा—भरते जितमिति
विचार्य एवं सम्प्रज्ञते—राज्याभिषेकं विचारयति, अथैवाङ्गि-
चारोत्तरकालीनकार्यमाह—'संपादित्वा' इत्यादि व्यक्तम्
'मिहासने निपद्य यच्चक तदाह—'निर्वाहत्वा' इत्यादि क-
रव्य, किमवादीदित्याह—'अभिजिण गं—' इत्यादि, अ-
भिजितं मया देवानुग्रिया । निजकबलवीर्यपुरुषकारपराक-
मेण लुद्धिहमवाङ्मिरिनागरमयोद्या कवलकल्पे भरते वर्ध त-
स्य देवानुग्रिया । मम महाराज्याभिषेकं वितरत इत्त कु-
रन्त्येषः आवश्यकचतुर्गदी तु भक्त्या सुरतरास्ते महारा-
ज्याभिषेकाय विजययामातुर्देवतस्य तुमुमेन, अस्मि 'इ
अयं विधेयजनव्यवहारा यद्यभूणां समयेमेवाविधीते स्वयं
मेवोपनिष्ठन्ते, सत्यर्थेवविधिं कर्त्वा यद्व्रतस्वशानुचरसु-
राऽऽदीनामभिषेकजायनपुक्तं तद् गम्भीरार्थकत्वाद्महादृष्टां
मन्त्रमन्त्रसामानाकलनार्थमिति । अथ यथा ते अङ्गवैचक्रु-
त्वाऽह—'तए गं' इत्यादि, ततस्ते षोडश द्वयसंख्याः यावन्-
शब्दान् द्वाविंशद्विंशसहस्राऽऽदिपरिग्रहः यावद्विंशध्वरज-
वराऽऽदिनाथंवाहप्रभृतय इति, भरतंन राजा इत्युक्ताः सन्ता
'हट्टुवट्टु' इति 'हृदकदेशंमनमपि पूर्णतदधिकारमुवदशकं,
तेन 'हट्टुवट्टु'चलमागोदिश्रा' इत्यादिपदानि क्षयानि, करतल
परिगृहीतं दशनवं शिरस्यावतन् मन्त्रकं अङ्गलि कृत्वा म-
न्त्रस्य राजं एतन्—अन्तरादीनितमयं सस्यप—विनयेन प्रति-
श्रुत्यति—अन्तर्कुर्यान्, अथ 'जलक्षयऽऽत्मना कृपि
जलेनैव वर्धते' इति जलान्तात्पमाऽऽसं राज्यं तपसेवाग्नि-
जलेति 'असि सिनयन् भरतं यदुपलब्धं तदाह—'तए गं'

इत्यादि प्राक्वत्, 'तए गं से भरते' इत्यादि, ततः
स भरतोऽष्टमश्रेणीं परिणमति सति आभिधेयत्वात् देवान्
शब्दयति, शब्दयित्वा च एवमवादीतु, किमवादीदित्याह—
'स्त्रिपामिषे' इति 'क्षिप्रमेव ओ देवानुग्रिया । विनीताया रा-
जधान्या उत्तरपौरस्यै दिग्भागे ईशानकोणे इत्यर्थः, तस्या-
त्यन्तप्रशस्तत्वात्, आभिषेकाय मयइवः आभिषेकमण्डपस्मिन्
विकुर्वत, विकुर्वन् च मम एनामाक्षितिं प्रत्यर्पयन्त, तए गं' इत्या-
दि, ततस्ते आभिधेय्या देवा भरतेन राजा एवमुक्ताः सन्ता,
हृदनुष्टाऽऽदिपदानि प्राक्वत्, एवं स्वामिन् । यथैव सूत्रमादि-
शत आह्वया—स्वाभिषादानामनुसारेण कुम्भे इत्येवंपेक्षेण वि-
नयेन वचनं प्रतिश्रुत्वमिति—अप्युपगच्छति, 'पडिसुणिचा'
इत्यादि, प्रतिश्रुत्य च विनीताया राजधान्या उत्तरपौरस्यै
दिग्भागमपकायमिति—मच्छति, अपकश्य च वैकृत्यसमुत्पत्त्या-
तेन—उत्तरवैकृत्यकारणार्थकप्रत्यविशेषेण समग्रमिति—आ-
त्मप्रदेशान् दूरतो विनिर्गमयति, तत्सकलपदमेव व्यनक्ति, सङ्कल्प-
यानि योजनानि दण्ड इव दण्डः—ऊर्ध्वाधरायतः शरीरवा-
हस्यो जीवमेवशस्त्रं निवृज्जितं—शरीराद् बाहिरिच्छाश्रयमिति,
निवृज्य च तथाविधान् पुद्गलान् आदत्ते इति, एतदेव दर्श-
यति, तथा—रत्नानां—कर्मनाऽऽदीनां, यावदपदान् 'वह-
राणं' वेकलिआणं लाहियेक्काणं ममारगण्णं इंसमधमाणं
पुलयाणं सोगान्धआणं ओईरआणं अंजगुणं अंजजुपुलयाणं
जायकवाणं अंकाणं फलहाणं' इति तस्मै, 'इन्दुगामान सा-
सादुपलम्', एतयां सर्वोपपन्ना यथावादनान्—अमारान्
पुद्गलान् परिशान्तयान् त्यजान् यथामुबमान्—मारान् पुद्ग-
लान् एवादीदन्त—गृहणन्ति, एवादीय च त्वकीर्तिर्नामागोर्ध-
द्वितीयायैव धारं वैकृत्यसमुत्पत्त्यानेन समग्रप्रान्तं, स—
मवहृत्वं च बहुसमरमणीयं भूमिमाग विवृणुवन् । त—
यथा—'से जडा गुणमए आलियपुत्तरेइ वा' इत्या-
दि, सूत्रनाऽऽधेतव्यं प्राक्वत्, ननु रत्नाऽऽदीनां पुद्गला
आदार्कारस्ते च वैकृत्यसमुत्पत्त्याने कथं प्रहणाः, उच्य-
ते—इह रत्नाऽऽदिग्रहणं पुद्गलानां सारनामात्रप्रतिपादनार्थं न
तु तदीयपुद्गलग्रहणार्थं, ततो रत्नाऽऽदीनामिति द्रष्टव्यम्,
अथवा औदार्यका अथ तं गृहीताः सन्तो वैकृत्यतया
परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्त्वत्वमप्रोक्ष्यशक्त्यातथापरिणमन्-
भावदानं न किञ्चिदेष इति, पूर्ववैकृत्यसमुत्पत्त्यानेव जी-
वप्रत्यक्षत्वात्तत्त्वमकर्ममन्दस्वरभावाऽऽप्यश्रमेन क्षीणश-
क्तिवत्त्वात् इहकार्याभिज्ञः अथ समभूमागे ते यच्चकुरन्त-
दाह—'तस्म गं' इत्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमि-
भागस्य बहुसमरदशनाय अथ महान्तमकर्ममभिषेकमण्डपे
विकुर्वन्ति, अनेककर्ममशतसंख्यिणं, यावदपदान् राजप्रभ्री-
योपाङ्गमस्यार्थमवययानिमानवर्णकोऽप्राध, स च किय-
रयन्तमित्याह—यावत् सत्यवित्तिनृमिति विशेषणम्, अत-
एव सूत्रदेवं साक्षादाह—प्रज्ञातुदमण्डपवर्णकोऽप्राध इति,
यत्समवयवको विजडाऽऽयनताऽऽदिवर्णको प्राक्वर्तिन इति ने-
हाचयेत । 'तस्म गं' इत्यादि तस्याभिषेकमण्डपस्य बहुम-
ण्डपदेशनाय अथ—आत्मन् देशं महात्मनकर्ममभिषेकपट्टं वि-
वृणुवन्ति अचलम् अन्तरजम्कृत्यात् खड्गं सूत्रमपुद्गलानिमि-
त्यात्, 'तस्म गं' इत्यादि, वापीभिसोऽगान्तात्तद्वर्णको-
वन्द्यं वगत्यासे क्षेप, यावत्तारकवर्णम् । अर्वाभिषेकपी-

ठभूमिचर्याऽऽदि प्रतिपादयन्नाह— 'नरुणं च' इत्यादि, न
 स्वाभिषेकप्रीतिरूपं बहुसमरमण्ययोः भूमिभागः प्रकृतः, तस्य
 समभूयान्मध्य मध्ये एकं महत् सिंहासनं विकुञ्चनि, तस्य
 वक्त्रेच्छायां विजयशेषमिहासनस्यैव ज्ञेयः यादृश्यान् व-
 क्त्रोकां यत् न ह्यमामयणं सस्यैव समस्तं सूर्यं वाक्यमिति
 ज्ञेयः, एतन्मयार्थं निगमयन्नाह— 'तए च' इत्यादि, ततो-
 भरनाऽऽज्ञानमन्तरं न देवा उक्तविशेषणविशेषमभिषेकमण्डपं
 शिकुञ्चनि, विकुञ्चं च यैवै भरना राजा, यावत्पदात्
 'तैवेव उवागच्छन्ति उवागच्छन्ता एवमाणुसिन्ध' इति
 ब्राह्मं, 'तए च' इत्यादि, व्यङ्ग्यं, अथतस्ममयोचितं प-
 रनरुणमहाह— 'तए च' इत्यादि प्राग्वत्, 'तए च' इति,
 ततस्मस्य भरनस्य ग्राह आभिषेकं इन्तिरत्नमाकलयन् सन
 हनमग्राहयष्टौ मङ्गलकालं पुरतः सप्रतिष्ठानांनि शयः अथ
 ग्रन्थलाघवायमन्तरदिशान्—ए एवमो विनीनां प्रतिशनः
 स एव तस्य निष्कामनोऽपि भरनस्य, कियदर्माभ्याह-
 वादप्रतिबुद्धयन् २ रविनीनां राजधानीं मध्येमर्चनं निग-
 दच्छति, शेषं व्यङ्ग्यं, ततः किं वक्तुं इत्याह— 'एवमोहसिंहा-
 ह्यग्रीवयुग्मं' इत्यादि, ततः स भरनो राजा स्मरित्वेन
 सुमन्द्रया द्वात्रिंशता श्रुतवर्णालकासद्वैः द्वात्रिंशता ज-
 नपदकल्याणकामद्वैः द्वात्रिंशता द्वात्रिंशद्वैनाटकमद-
 द्वैः सार्द्धं संपरिवृत्तोऽभिषेकमण्डपमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य
 च यैवामिषेकपाठं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य चाभिषेक-
 पाठमनुप्रदक्षिणकुर्वन् २ स्वामिदष्ट भङ्गजनः प्रमोदन्त-
 राह— 'इति आभिषेगिकसुगमनस्तुष्टुपादमन्त्रैर्नातिम्येव
 स्तुष्टुकावच योऽस्वेन त्रिसोपानकप्रतिरूपकेण आरोहति,
 आह्लाज च यैवै मिहासनं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य च
 पूर्वाभिमुखः सजिष्यः—सम्यग् यथौचित्येनोपविष्टः, अपा-
 नुचरा राजादयो यथावेच्छेकनथाऽऽह— 'तए च' इत्यादि,
 ततस्मस्य भरतस्य राज्ञा द्वात्रिंशद्वाजसहस्राणि यैवैवा-
 मिषेकमण्डपः—तत्रैवोपागच्छन्तीत्यादि व्यङ्ग्यं, नवरमभिषेक-
 पाठम् अनुप्रदक्षिणकुर्वन् २ उत्तरत आरोहतां प्रदक्षिणाक-
 रणैवेव स्तुष्टुकावच जायमानस्तात्, 'तए च' इत्यादि पा-
 ठमिदं, 'तए च' इत्यादि, ततः स भरनो राजा आभिषे-
 गान् देवान् शब्दयित्वा एवमावाहीन्—क्षिप्रमेव भो देवा-
 नुमित्रा ! मम महान् अयौ—मणिकल्पनाऽऽदिक उपयुज्य-
 मानो यस्मिन् स तथा न महान् अयं—पूजा यत् स तथा
 न महम् उत्सवमहर्नीति महार्हस्तं महाराज्याभिषेकमुपस्था-
 पयन्—सम्पादयन्, आह्लाजस्ते यद्यवकुलशब्द—'तए च'
 इत्यादि, तत आह्लाजयन्तन्त्रं न आभिषेगाय देवा भरतेन
 राज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टमुष्टिस्तेषांतिराजन्त्याऽऽज्ञापको
 ब्राह्मः, यावत्पदात्—'करयत्नपरिग्राहं द्रव्यार्हं सिरसा
 वत्सं मर्यादं अञ्जलिं कटु एवं देवा तद्वि आग्राए विष्ण-
 एणं वयं पश्चिमुत्तेति, पश्चिमुत्ता' इति ब्राह्मं, व्याख्या
 च प्राग्वत्, अथातिशेख्रमहा—एवम्—हयंयकारमभिषेक-
 स्यं यथा विजयस्य—अभ्यर्द्धोपाविजयमद्रागविषयस्य तृती-
 योपाङ्गं उक्तं तथाऽपि ज्ञेयमिति, अत्र च सर्वाभिषेक-
 सामर्मा वक्ष्यन्ता, सा चोत्तरव जिजज्जमाधिकारं वक्ष्यते,
 तत्र तत्सम्बन्धं साक्षाद्दिशित्वात्, तस्मिन् स्थानाभ्यास्यते

नथाशब्दस्मृतिचरमप्रहयनार्थं किञ्चिद्विज्ञेयं, तदर्थं लाघ-
 वार्थं संस्कृतकामिव युक्तमिति नथैव शक्यते, अथवहं
 सौवर्णिककल्पनां तथा कल्पमयकल्पानां तथा मणियम-
 कल्पशानामित्याद्यतनादीयकल्पशानाम् एवं भूङ्गाराणाम् आह-
 शानां स्थालानां पात्रीणां सुप्रतिष्ठानां मनोगुणिकानां वात-
 करकाणां चित्ररत्नकरकलकानां पुष्पचङ्करीणां यावज्जोमह-
 स्नकचङ्करीणां पुष्पपटलकानां यावज्जोमहस्नपटलकानां सिं-
 हासनानां क्षत्राणां कामराणां समुद्रकलानां पञ्चानां पूषका-
 न्नुत्प्लुतानां प्रत्येकमण्डपहस्तं विकुञ्चनि, विकुञ्चं च स्वा-
 भाविकान् वैकिण्णक्षान् पदार्थान् गृहीत्वा क्षीरोद्रे उदक-
 मुरगलाऽऽदीनि च शुद्धनि, पुष्करोद्रे तथैव, ततो भरतेरा-
 वतयोर्मोमथाऽऽदितीर्थत्रयं उदकं सृष्टं च ततस्मयोर्महानदी-
 पुरकं सृष्टं च ततः कुल्लहिमादौ सवत्सुराऽवत्सुराऽऽदीनि, त-
 तः पद्मद्रवपुष्पङ्करीपद्मद्रवोदकमुरगलाऽऽदीनि च एवं प्रति-
 र्थं महानद्यादकं सृष्टं च प्रतिवर्षेधरं च सत्पुत्रसर्व-
 पुण्याऽऽदीनि च द्रवेषु च उदकोपगलाऽऽदीनि वृत्तवैनाम्बुषु च
 सवत्सुराऽऽदीनि विजयेषु नीर्षोदकं सृष्टं च वक्ष्यकाभिषिषु
 सवत्सुराऽऽदीनि तथा अमरनदीषु उदकं सृष्टं च, ततो मे-
 गी मद्रशालवने सवत्सुराऽऽदीनि ततो नन्दनवने सवत्सुरा-
 ऽऽदीनि सतमे च गोशीषवन्तं ततः सोमनसवने सवत्सुरा-
 ऽऽदीनि सतमे च गोशीषवन्तं दिव्यं च समुनोदाम ततः प-
 न्द्रकवने सवत्सुरपुष्पाण्यऽऽदीनि वृत्तं च, गृहका वैकतः
 एकत्र मिलन्ति, एकत्र मिलन्त्या यैवै दक्षिणाऽमरनवै
 यैवै च विनीता राजधानी तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य
 च विनीता राजधानीमनुप्रदक्षिणकुर्वन्तः २ यैवैवाभिषेक-
 मण्डपे यैवै च भरतो राजा तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य
 च तत् पूर्वांक्षं महाई महाई महार उपामिषेकोप-
 योमिषीरोदकाऽऽपुष्पकरमुपस्थापयन्ति—उपहीकयन्ति ।
 अथोत्तरकृत्यमाह— 'तए च' इत्यादि, ततस्मं भरतं राजानं
 द्वात्रिंशद्वाजसहस्राणि शोभने निर्वेशयणुषोषे 'निधि-
 कर्णद्विषसज्जसमुद्रुत्ते' तिध्यादिपदानां सप्ताहारह-
 र्गः, तत सत्यंकवचनं, तत्र तिधः—रिक्तोक्तैस्तु-
 म्थाऽऽदिदुष्टतिथिभ्यो भिन्ना तिथिः, कर्णं—विधिद्वि-
 वसो तुर्दिनप्रहारापातदिनाऽऽदिभ्यो भिन्निवसः, न-
 क्षत्रं—राज्याधिकोपयोगी भूत्यादिशब्दयनक्षत्राणाम-
 न्यतरत्नं, यथाह— 'अभिषिक्तं प्रतीपातः, भुविर्ज्ये-
 ष्ठाक्षुषुषैः सुगानुराधापौल्लेखं' चिदं शास्त्रं वक्ष्य-
 राम ॥ १ ॥ 'इति, मुद्रुत्तः—अभिषेकोक्तवक्ष्यसमानदैवत
 इति, अथैव विश्वमाह—उत्तरप्रापुष्टया उत्तरमद्रपदा स्मृतं
 तस्य विजयो नाम मुद्रुत्तः—अभिजिज्ञादयः क्षणस्तस्मिन्,
 अयं भावः मुद्रुत्तोपपत्तयोः पञ्चदशक्षणाऽऽमरकं द्विषऽ-
 एमक्षणः तल्लक्षणं चेदं उपातः शङ्खप्रति-
 ष्ट—'हौ यामौ घटिकादीनौ, हौ यामौ घटिकाधिकौ विजयो नाम योनोऽ
 यं, सर्वकारप्रसाधकः ॥ १ ॥ 'ततस्मैः पूर्वाक्षेः स्वाभिषेक-
 दत्तस्यैकैश्चिद्वै चरकमले आवाभूते प्रतिष्ठानं स्थितिर्यथा
 ते तथा नैः सुरभिषेकारिप्रतिपुष्टिः, अत्र च शङ्करपदव-
 योहि आविष्टकं तु गृहीत्वा पञ्चमप्लविहाणेहि करयत्नपरिग-
 राहं हि अमुदसस्तेणं मोक्षिप्रकल्पसांज्ञाय अमुदसस्तेणं
 भोमेजाहं' इत्यादिकां ग्रन्थो यावत्पदमप्राह उत्तरव जिज-

जन्माभिषेकप्रकरणे व्याख्यास्यते तत्रास्य साक्षादशितत्वात्, वाक्यसङ्ख्येयं च कर्णुक्रियाविधौ दर्शने, उक्तविशेषणविधिरेव कलशेः सर्वोदकसर्वसुप्तमौषधप्रशस्तिवस्तुभिर्मदना २-मरीचयो २ राज्याभिषेकानामभिषञ्जिते, अभिषेको यथा विजयस्य जीवाभिगमोपदेहे उक्तस्तथाऽत्र बोद्धव्यः, अभिषेकस्य च प्रत्येकं २ प्रदिनम् । यावत्पदात् 'करयलपरिमहिम्नं सिरसावत्तं मत्पथ' इति प्राज्ञं, अञ्जलिं कृत्वा ताभिरिष्टाभिः अत्रापि 'कंताहिं'ञ्जय वग्गृहीतं अभिषेकं यथा अभिषुण्णता य एवं वयासी-जय जय गुंदा जय जय भद्रा ! भद्रं ते अजिग्रं जिगृहि' इत्यादिको ग्रन्थस्तथा प्राज्ञो यथा विनीतो प्रविशतो भरतस्यायांयिपमुखायचकजनेराशारित्यथा गुंदा गम्पं भणित्वा कियत्पर्यन्तमित्याह-यावद्द्विरिति-कृत्वा जय २ शब्दं प्रयुञ्जितं, नन्वत्र सूत्रेऽभिषेकसूत्रं जीवाभिगमगतविजयेत्याभिषेकसूत्रान्दिशेतेनेकं, साधर्मनित्वाऽऽदर्शयेत् च 'अट्टमपणं सोपलिप्रकलसाणं' इत्यादि दृश्यते, अत्र च वृत्तौ—'अट्टमदस्तेणं सोपलिप्रकलसाणं' इत्यादि दृष्टं तत्कथमन्यथा विरोधः? उच्यते-जीवाभिगमवृत्तौ तावत् विभागतो दृश्यते, अष्टहलेन शेषार्थिकानां कलशानामष्टहलेन कथमन्यानां कलशानाम् अष्टमहलेन मण्डपानामष्टहलेनादिवाऽऽऽशयेनात्र लिखितत्वात् शेषः, यदि चात्र कलशानामष्टहलेशतसकृत्वा स्यात्तदा तत्रैव सर्वसङ्ख्या अभिषः कलशैरित्युक्तप्रत्ययोऽपि नोपपद्यत, किंच दृश्यमानतत्त्वे विकृतेष्वानधिकारः 'अट्टमहस्ते सोपलिप्रकलसाणं'ञ्जय भीमञ्जानं' इत्यादि, अभिषेकसंज्ञे तु 'अट्टमपणं सोपलिप्रकलसाणं' इत्यादीन्पि विचार्यम् । अथ यावत्परिकृदाभिषेकप्रकरणमाह—'तपणं' इत्यादि, ततो द्वाविंशद्वाहभिरभिमेषकान्तरं भरतः राज्ञेन सेनापतिरन्ते, यावत्पदात् 'माहावरणये वद्धस्यये' इति प्राज्ञं गृहपतिवर्द्धकपुरोहितस्मान् शौण्ड्यं च यष्टानि—पश्याधिकानि सुपशानि अष्टादश श्रेणिप्रभण्यः, अन्ये च बहवो यावत्कृद्वात् राजशब्दाऽऽदिपरिग्रहः, ततो राजश्वरतलवराहमाह्रियकोद्भिषेकः अष्टिभिरपतिनाथैवाहमभूत् एवमेव-राजान इवाभिषञ्जितं, तैर्वरकमलप्रतिष्ठापेनैव कलशविशेषणाऽऽदिकं कृतं, यावद्भिनन्दितं अभिपुव्रजितं च, ततः शोहश्चैव सङ्ख्या एवमेव-उक्तार्थानामभिषञ्जितं, यत् आभयो-गिकसुराणां चरमोऽभिषेकः तदन्तस्य मनुष्येन्द्रियेन मनुष्याधिकारामनुपपत्कृतानधिकारान्तरमाविर्भवितं वीर्यं, यद्वा—देवानां चिन्तितमात्रतदवसिद्धिकारकत्वेन पर्यन्ते लघाधिपकृष्टाभिषेकविधानार्थमिति, अथैवस्तिवाऽऽदी तु पूर्वमपि देवानामभिषेकोऽभिहित इति । अत्र यो विशेषस्तमाह—'श्वर' इति, अयं विशेषः—आभियोगिकसुराणां मपरेयोऽभिषेकः १ वषमलया-१ वषमवया सुकुमारया च, अत्र यावत्पदात्तमिदं 'मेषकास्त्राणं गायाहं लुंति, सरससौख्यसंबद्धेणं गायाहं अगुलिपति, अगुलिपत्वा ता-णीसासवायवोऽन्ते चक्रवर्तं वषकस्मिजुतं हयलातापिल-बाहरेणं धवलं कण्ठमश्विनकर्म आमायकलिहमस्मिन्प-मं अहयं दिव्यं देवकुपुञ्जलं शिञ्ज्यावेति, शिञ्ज्यावेत्ता हारं गिण्डति, पिण्डेना अयं अजहारं एगावलि मुखावलि रयावलि पातय्यं एगावो तुष्टिभारं कथयति

दसमुद्दिष्टाणानं काङ्क्षितुमं वषच्छगुसुप्तं मुराधं कंठ-मुराधं कुडलाहं कुडामाणि चित्तरयकुण्ड नि ।' अत्र व्याख्या—गन्धकायाधिक्या सुरभिगन्धकायादृश्यपरिक्रमिताया लघुशार्दिका इति गन्धं, माश्राणि—भरतशरीराद्यवयात् कस्यपि, कृतपिरवा च सरसेन गोशर्षवन्दनेन गात्रा-गयतुल्यपानि, अनुलेप्य च देवशुभयुगलं निवास्यभि-परिधापयन्तीति योगः, कथमभूतमित्याह—नासिकानः श्वा-सवातेन बाहू-दूरापेतं मरुवृत्तरामस्यथः, अत्रमधेः-आस्तां महायातः नावावानोऽपि स्वयमेव तद्वक्ष्युगलम् अ-न्यत्र प्रापयति, चक्रुर्हं कपालिशयव्यात्, अथवा चक्रुर्हं चक्रुःपथं घनत्वात्, अतिशायिता वयंनं स्पष्टं च युक्तं हयलाला-अश्वमुखजलं तस्मादि पिलं-कोमलमतिरेकेण अनिशयेन अतिविशष्टमुद्वलपुत्रगुणोपेतमिति भावः, धवलं प्रतीतं, कनकं च खलनानि विचक्रुरितानि अन्तर्कमा-णि—अञ्जल्योर्वानलतणानि यस्य तत् तथा आकाशरफ-टिकं नाम अतिस्वच्छरफटिकवशोपरमदृशप्रभम् अहतं दिव्यं निवास्य च हारं पिनहाति-ने देवाश्चक्रिणः कण्ठ-गोष्ठे बध्नन्ति, 'एवं' इति एतेनाभिलेपनादहाराऽर्दान् वाच्यानि यावत्मुकुटमिति, तत्र हारादहारां प्रतीती, ए-कावली प्राग्वत्, मुकावली—मुक्ताफलमयी कनकावली-क-नकमालमयी रत्नावली—रत्नमयी प्रालम्बः—तपनीयमयी विचित्रमणिगणैर्भक्त्रिचित्र आभरणमण आभरणविशेषः अहं दं गुटिके च प्राग्वत्, कण्ठं प्राप्ते दशमुद्रकाकान्तरकं—हं-स्ताङ्गुलिमुद्रादशकं काटं सूत्रकं-सुरकरकलाऽऽभरणं चक्रेव-सूत्रकम्—उत्तमामहं परिधानीयं अङ्गलं मुराधं मृदङ्गः-कारमाभरणं कण्डमुराधं-कण्डाऽऽभरणं तत्रैव कुण्डलं शार्ङ्गं चूडामणिः प्राग्वत्, चित्ररत्नोऽकटं—विचित्ररत्नोपेतं सकुटं व्यक्रमम् । 'तपणं'तरे च तु द्वाहमलय' इत्यादि, तत्रमन्त्रं द्वाहमलयमन्त्रस्येत्येतो ये सुगन्धाः--शोभनवासोऽन्ये-गन्धाः—शुभपरिमला ये तु तथा तैर्गन्धैः—कार्दारकसूर-कस्तूरीप्रभृतिगन्धवद्द्रव्यैः प्रकरणादुत्तमाधमायादिनैर्भ्यु-जान्—सिञ्जितं तं देवा भरतं, कांठ्यः ?—अनेकसुगन्-द्रव्यमिश्रयुक्तसङ्कटकात् कुर्वन्ति, भरतवासोऽति भा-वः कचित्, 'सुगन्धमपिहि गंधेहि मुकुटं' इति 'नि पा-टनत्र भूकृत्नीति-उत्पुलक्यति, गंधैः सुराधिपैः-सुर-भिर्गुं भरतगि लिपतिं दिव्यं, च समुत्थये, सुमनोदा-म—कुसुममालां पिनहाति, विष्णुना ? उक्तंनि गंधं, 'गोमृष्टमिदं' यावत्पदात् 'पुमिससाहमेणं चउत्तिहं मलेणं कण्ठकण्ठं पिप समलंकिय नि' प्राज्ञम्, अत्र व्याख्या-ग्रन्थं ग्रन्थंनतं तन्वृत्तं ग्रन्थं, आवादिमस्य-यः, यत् सूत्राऽऽदिना ग्रन्थं तत् ग्रन्थमिति भावः, ग्रन्थं सङ्गृह्यतं यत्तु वेदिम्, यथा पुष्पलम्बुवका गेमुकु इत्यर्थः, पुमिं येन वंशशलाकाऽऽदिमयवज्राऽऽदि पुमिं मेषानामे यत्परस्परतो नास्ते संघास्यते, पर्याधेन चतु-भिधेन मानयेन कलपुत्तमिवावकृत्ताविभूतिं भरत-चक्रिणं कुर्वन्तं तं देवाः । अथ कृतानभिषेको यद्वक्ते नराह—'तपणं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा महता महता अतिशायिता राज्याभिषेकगामिभिः सन् कौटुम्बिकपु-त्रान् शब्दयति, शब्दयित्वा चैवमवासीत्, तदेवाऽऽह-शिप्रमेव

भो देवानुधिया । धृष्ट इतिरुक्मधरगतः विनीताया रा-
ज्याभ्याः शृङ्गाटकचिकचतुष्कचत्सराऽऽदिषु प्राकृत्यानां
आस्पदेषु महता महता शयनेनोद्योषयन्तो—अहम्यो अ-
हम्यः, आह शत्रुमन्यापि अविचक्षणः कर्मनिष्ठः, आ-
भीक्ष्ण्ये द्विषन्मनु उच्छुलकं यावद् द्वादश संवत्सराः कालो-
मानं यस्यास्तौन द्वादशसंवत्सरिकस्य प्रमोदहेतुत्वान् प्रमो-
दः—उत्सवस्य घोषयन्, घोषयित्वा च ममेतामाज्ञातिकां प्र-
रूपयन्, उच्छुलकाऽऽदिष्वव्याख्या प्राप्तवत्, अथ न आज्ञासा
यथा प्रवृत्तमनस्तथाऽऽह—तप सं' इति, ततस्ते कीदृ-
श्विकपुरुषा भरतेन राजा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टपुष्टिचित्ताऽऽन-
न्दिताः' होरमवसत्ति' हृष्यश्वश्विसप्यद्वयाः विनयेन व-
चनं प्रतिमृष्यान्ति, प्रतिमृष्य च क्षिप्रमेव इतिरुक्मधरग-
ताः यावत्पदात्' विष्ठीआए रायहाणीए सिंहाङ्गमतिग'
'इत्यादि' प्राश्नं, 'कियदन्तमित्याह—यावद् घोषयन्ति, घोषयि-
त्वा च एतामाज्ञातिकां प्रत्यप्ययन्ति । अथ भरतः किं
चक्रे इत्याह—'तप सं' इति, ततः स भरतो राजा महता
महता राज्याभिषेकैर्गामिषिकैः सन् सिंहासनाद्भुतिप्रति,
अभ्युत्थाय च स्त्रीरत्नेन यावत्' बत्तीसाए उहकृत्ताणिआस-
हस्तेहि बत्तीसाए जणवयकृत्ताणिआसहस्तेहि बत्तीसाए
बत्तीसाएबद्देहि' इति प्राश्नं, द्वात्रिंशन्ना द्वात्रिंशद्वेनाटक-
महर्षेः साङ्गे संपरिवृत्तोऽभिषेकपीडात् पीरस्येन त्रिसोपा-
नर्माकरकस्य प्रत्यरोहनि, प्रत्यवच्छा आभिषेकमहापात्
प्रानिष्कामानि, प्रतिनित्यकृष्य च यत्रैवाऽऽभिषेकं इतिरत्नेन
त्रेनागामकृत्ति, उपायस्य आङ्गनगिरिकूटसज्जिमं गजयति,
यावच्छुद्धात्' नरवहि' प्राश्नं, नरपारिकादः, तदनु अनु-
चरजने यथाऽनुवृत्तवर्तस्तथाऽऽह—'तप सं' इत्यादि, व्य-
क्रमः, अथ यथा युक्त्या चकी विनितां प्रतिवेश तामाह—'तप
सं' इत्यादि, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञा अभिषेकं इतिरत्न-
माकटस्य सत इमान्यष्टाभङ्गलकानि पुरतो यावच्छुद्धा-
याऽपि संप्रस्थितानि, अथ ग्रन्थवित्तरभावाद्गतिरेशमाह-
याऽपि चातिगच्छन्तो—विनीतां प्रविशतः क्रमः—परिपाटी-
प्रथमोऽधस्तनस्यैको भरतविनीताप्रवेशवर्णकः कुबेरदृष्टा-
न्तर्भाषित्वावसानः स एव क्रम इहापि सत्कारविरहितो
केतव्यः । अयं भावः—पूर्वं प्रवेशे येऽदृष्टवत्तद्वत्तद्वात्रिंशद्वाज-
सहस्राऽऽदीनां सत्कारो यथा विहितस्तथा नास्ति अस्य च
द्वादशभाषिकप्रमोदसिंसेनोत्तरकाला एवावस्यप्रस्तावत् ।
अथ युद्धाऽऽगमनान्तरं यो विधित्तमाह—'तप सं' से भरदे
राया मज्जगुधर' इत्यादि, निगदसिद्धं प्राग् बहुशो निगदि-
तत्वात्, एवं च प्रतिदिनं नवं नवं राज्याभिषेकमहोत्सवं
कारयन्तस्तस्य द्वादश वर्षावसतिकालानि, शत्रुजयमाहा-
त्म्यऽऽदीन् तु' राज्याभिषेकसंस्थाने राज्याभिषेक एव
द्वादशभाषिकाभिहित इति, अथ तदुत्तरकाले यत्कृत्यं
तदाह—'तप सं' इत्यादि प्राप्तवत् । ननु सुभूमचक्रवर्तिनः
पशुरामहततभियदाद्वाभुतस्यात्मैव चकुरन्तया परिणतमि-
ति कुतश्चकुरन्तामनित्यतोऽपि स्थित्यनवर्त्तं भाव्यते तेन प्रस्तु-
तप्रकरणे तेषां कोऽपिस्तिरस्याश्वक्याऽऽह अथ अनुवृत्तराजा-
धिपतेभरतस्य यानि रत्नानि यत्रोदयघनं तत्तथाऽऽह—

भरहस्स रथो चक्ररथो १ द्दूररथो २ आसिररथो ३

छत्तररथो ४ । एते सं चत्तारि एगिद्विररथो आ-
उहधरसालाए समुप्पयणा, चम्बररथो १ प्रक्षिररथो २
कागिखररथो ३ एव य महाहिहिआ । एए सं
सिरिखरंति समुप्पयणा, सेखावहररथो १ गारावहररथो
२ वद्धररथो ३ पुगिहिररथो ४ । एए सं चत्तारि
मणुअरयणा विष्ठीआए रायहाणीए समुप्पयणा, आसिररथो
१ हत्थिररथो २, एए सं दुवे पंविदिअरयणा वेम्भु-
गिरिपायमूले समुप्पयणा, सुयदा इत्थीररथो उत्तरिआए
विजाहरसेहीए समुप्पयणा । (सूत्रम्—६८)

'भरहस्स रथो' इत्यादि, भरतस्य राज्ञाऽऽदीनि
चत्वारि एकैन्द्रियरत्नानि आधुन्यानां समुत्पन्नानि-ज-
वत्सलकानि जानाति । एवमुत्तररथोऽपि बोध्यं, तेन च-
मरत्वाऽऽदीनि नव महानिधयश्च एतानि-भीष्टहे-माङ्गना-
रे समुत्पन्नानि-लभ्यसत्ताकानि जानातीत्यर्थः । इत्थं च नि-
धयः शाश्वतभावक्याः कथमुत्पद्यन्ते इत्याशङ्का निरस्ता ।
ननु इदं सूत्रं 'पादावस्थितयस्तस्य, नवापि निधयोऽनि-
शम् । हेमाङ्गानीव रूपम-प्रमोदिविहरोऽमयन् ॥ १ ॥' इति
श्रुवमचरित्रवचनेन अत्रैव पूर्ववृत्तेण च सह न विरुध्य-
ते ? उच्यते—राज्ञा यथा तत्र स्थितमपि कोऽप्यप्यं कोऽपि
एव कथ्यते इति लौकिकव्यवहारस्य सुप्रसिद्धत्वात् न दो-
षः, सेनापत्यादिमनुजैरन्तानि चत्वारि विनीतायां समु-
त्पन्नानि, अश्वरत्नेहस्तिरने एते द्वे पञ्चैन्द्रियतिगुणैर्न
वेताव्यागरेः पदमूले-मूलमूला समुत्पन्ने, सुप्रभा नाम स्त्री-
रत्नम् उत्तररथां विधापरभस्यां समुत्पन्नम् ।

अथ पट्टलरथं पालयच्छकी यथा प्रवृत्ते तथाऽऽह—

तप सं भरहं राया चउदसएहं रयणां खययहं
महाहिणीं सोलसएहं देवसाहस्मीं बत्तीसाए राय-
सहस्सां बत्तीसाए उहकृत्ताणिआसहस्सां बत्तीसाए
जणवयकृत्ताणिआसहस्सां बत्तीसाए बत्तीसहब्दार्थे
याहगसहस्सां तिहं सट्ठीं खयारसयां अट्टारसएहं
सेणुप्पसेणीं चउरासीए आससयसहस्सां चउरा-
सीए दंतिसयसहस्सां चउरासीए ररसयसहस्सां
छसउए, मणुस्सकोदीं बावचरीए पुरवरसहस्सां
बत्तीसाए जणवयसहस्सां छसउए गामकोदीं ख-
वणउए दोगुसहस्सां अदवालीसाए पट्टणसहस्सां
चउवीसाए कवडसहस्सां चउवीसाए मंबंसहस्सां
वीसाए आगरसहस्सां सोलसएहं खेडसहस्सां चउ-
दसएहं संवाहसहस्सां छण्णसाए अंतरोदगां एणुख-
पसाए कुरउजां विष्ठीआए रायहाणीए पुल्लदिवसेत-
गिरिसागरमेरागस केवलकप्पस भरहस्स वात्सव अ-
क्षेत्ति च बहूणं राईसरतलव ० जाव सत्थवाट्ठभिर्हिं
आहेवणं पोरिवं भहिं सामिं महनगतं आण्णसिर-
सेणावचनं कारियाये पालोपाये आदियहिण्णस कट्टसु उ-

[illegible]

‘तपः’ इति, नतः—वदकण्डमरनस्य। यमाम्बरं स
भरते। राजाः कनुर्यशः। इन्द्राणां साधेवाहः। सुख्यन्तामात्राधि-
पत्याः। इन्द्रिकं कार्यम्। पालयपः। मातृपुत्रकानि सुखानि सुखं
इत्यमरः, सर्वं प्रवृत्तः। इत्यमरः। नवरं वदः। इन्द्राणां
अनुरोहकानां—अन्नामर्षिर्लसि। सजिबेयविशेषाणं न तु सम-
प्रसिद्धयुग्ममनुज्ञाः। इन्द्रभयभूतानां वदपञ्चाशत्स्तरशोपानं
तेषु कस्यापि। विषयस्यापि मन्त्रात्, एकांतपञ्चाशतः। कुरा-
इत्यानां—भिन्नाः। इन्द्रराजपानांमिति, केषु सन्त्यु सुखानि सुखं
इत्यमरः—उपनिषत्—विनाशितेषु निहतेषु च—मित्रवत्सर्वस्मृ-
दितु कएतरेषु—मोक्षत्रयेरितु उद्युतपु—देशाभिर्वेति। तेषु मर्ति-
तेषु च—मानसहानि प्रापितेषु सर्वशत्रुषु—अगोत्रवर्जैरितु पन-
स्त्ववे कुनो भवन्तत्प्राह निजितेषु—मित्रवत्सर्व सर्वशत्रुषु उक्ता-
द्विप्रकारैरितेषु, अत्र सर्वशत्रुषु। तेषु त्रैलोक्यप्रापितेषु।
मयत्र वीर्यं, कीदृशो भवन इत्याह—अप्रापितेषु भेदः। कल्प-
नैव चरितं—समएकं न कृतमहं यस्य स तथा, वरहः। रेण रतिदं
द्रष्टृणां नयनसुखकानि वसो यस्य स तथा, चमसुकुटीश-
हकः, लूणै तौ ‘वरमडकाविहर’ इति, तत्र आर्षवदए
इति आर्षवे परिहितं वरमुकुटम् अनेन स तथा, प्राकृतस्वात्
पदव्यवस्था, वरकलभूयवत्तया सर्वेषु कलुषभिक्षुकेषुनां मा-
हयैः—माहाभिः शोभितो। शरस्कः, वरनकांन—पाराः। द्विममुया-
यकपाणि माटकीयाणि च—नाटकप्रतिपक्षपाशाणि वस्त्राणां
प्रधानकांशां गुह्यम्—अश्वकावयविभागवन्तुं तेन त्रि-
यालो-पारा आर्षत्वात्, ‘सर्वसंरक्षितुः शोषधरः’ पुनर्नाहः। इन्द्राः
सर्वैरङ्गानि—कैकेता इन्द्रानि सर्वसमियमां, ‘नमः’ इन्द्रा-
वैरुद्वन्मितिः समग्रः—सम्पूर्णः। अत एव सप्रयुग्मनोरयः हुतानां
पुण्यपथ्यशब्देनैव जीमन्तपानाम् कर्मिणां शत्रूणां मानस-
काः। कीदृशानि सुखानि सुखं केषु इत्याह—पुण्यकृतपदः प्रभावस्य
निमित्तं। जननस्य—निकांशिततया शोभनस्य नत्येष भुव
कलम्भात्, परनिपातः पदया इत्येवम्। कलानि—कलभूतानि,
कीदृशो भवन्तः ?—मरते—अस्मिन् क्षेत्रे प्रथमभरताधिपत्वेन
प्रसिद्धं नामधेयं नाम यस्य स तथा, विशेषार्थं तु ‘तप-
क्षं ले भरोह राधा’ इत्येवमेकम्, अनेनैकवाक्ये द्विविधेष्वपदं
कथयामि। कलम्भात् निरस्ताः

अथास्य नरदेवस्य धर्मदेवत्वप्राप्तिमुक्तमाह—

तद्वत्तुं से मरहे राया अस्मया कयाह जेहेव मज्जसङ्घे
तेहेव उवागच्छइ, उवागच्छतां० जाव समि व्व पिअदंसणे
अरवई मज्जसङ्घाभां पटिण्णिकसमइ, पटिण्णिकसमिवा जे-
हेव आदंसवरे जेहेव सीहासणे तेहेव उवागच्छइ, उवा-

मन्त्रि- । महीमखवगए पुत्रथापिभूह खिभीअइ, खिसी-
इता आदंभधरिभ अचायं देहमायं २ चिद्ध । तए थं
तस्स भइहस्स गथां सुभणं पमिआमेलं पवयवि अउअ-
वसाखेहि लेसाहि विस्तुअम्माकीहि २ ईहापाहअगगग-
वेमयं कग्गाखस्स तवावविआयं कम्ममायं तएयं कम्म-
यविकिअकंरं अउअकंरयं पविट्ठस्स अयंतं कणुत्तं
जिववापाए निरागयं कयिथे पडिपुअ कवलवग्गाताइ-
सणे सधुण्णं । तए थं मे भइह केवली सयमेवऽऽभरणा-
लेकारं आइअइ, आइअता सयमेव पंचमुट्ठिअं लोअं क-
रेइ, करंता आयंभवराओ पडिअकत्तवइ, पडिअकत्तमिआ
अंतउरमअम्भपअम्भं शिगगअइ, शिगगअइता दमहि गय-
वरसहसंहि सद्धिं संपंगिबुटं विअीअं गयहाशि यअम्भं-
यअम्भं शिगगअइ, शिगगअइता यअम्भंमे सुहंसुहं
विहरइ, विहरिता भेअय अट्ठावए पव्वंतं तेअय उवागअइइ,
उवागअइता अट्ठावयं पव्वंयं सअयं २ दूइइ, दूइइता
पेअणमामिकां देवमसिआयं पुइविमिनावडुयं पडिले-
हेइ, गडिलेहिता मंलेइआअूमपाअूमिए भअय.गुणपडिआ-
इअिए पाओवगए कालं अणवकंलेमायं २ विहरइ । तए
थं मे भइह केवली सत्तारं पुअमयमइहमाइं कुवाग्वा-
मअअं वसिता एंयं वामम.स्सं मंडलिअरायअअं व-
सिता अ पुअमयमइहमाइं वाअमइहमाइं गइराय-
अअं वसिता तेमीइ पुअमयमइहमाइं अगारावामअअं
वसिता एंयं पुअमयमइहमाइं देअणं केवलपिअमायं पा-
उअिता तमेव बहुपाटिपुअं मामअगपिअयं पाउअिता
अउतासीइ पुअमयमइहमाइं सअताअं पाउअिता मामि-
एयं भतयं अगारायं सवअयं अकत्तयं भोगअवा-
गएयं खीणे वअणअं आउए थापे गोए कालगए वी-
इअंतं समुआए छिअजारापयअअंअणे, मिद्धं बुद्धं मुअं
पडिअवुद्धं अंतगइ सअदुअकण्णदीअं । इति भरतचरि-
चरिगं । (सुवप-७०)

[illegible]

‘तत्र च प्रेक्षमाणस्य . स्थं वपुर्धरतेष्टितुः ।

अङ्गस्या एकतमस्याः, निष्पाताङ्गीयकम् ॥ १ ॥

तद्वृत्त्या गलितम्-पञ्चम्यां महीपतिः ।
माहासीन्द्रोर्ध्वो बर्ह-भाराहर्हमिवैकम् ॥ २ ॥
बभुः पश्यन् कमेषुलो-चके तं वक्ष्यन्मीकाम् ।
अबुली गलितउपोरक्षां, दिवा शशिकलामिव ॥ ३ ॥
अर्धो विशोभा किमसा-बहुनीति विचिन्मयम् ।
ददर्श पतिं भूमा-बहुलीयं नरेभ्यः ॥ ४ ॥
किमस्याम्यपि विशोभाः स्पृहाभ्यामरक्षिषिना ।
हिन मोक्ष स आरभे, भूषणान्यपरात्यपि ॥ ५ ॥
हिन, एवं प्रवृत्तस्य तस्य किमजनीत्याह-“तए शं” इ-
त्यादि, नतो-वपुर्न्यस्तभूषणमोचनानन्तरं तस्य भरतस्य
राष्ट्रः शुभेन परिणामेन-

“अन्तःक्रान्तस्य विष्टाऽऽद्य-मैलेः क्षोभोऽप्रवेष्टिहः ।

विन्यमानं किमप्यस्य, शरीरस्य न शोभनम् ॥ १ ॥

इयं शरीरं कर्तु-कर्तुरीप्रभृतीन्त्यपि ।

दृष्यन्त्येव पादौ-पर्याप्त्यूरभूषिच ॥ २ ॥

यत्प्रातः संस्कृतं धाम्यं, तन्मयथाहि विनश्यति ।

नदीयस्त्वनिपत्ये, कावे का नाम सारता ? ॥ ३ ॥”

इति शरीरासारत्वभावनारूपया जीवपरिणत्या प्रशस्तेर-
व्यवस्थितिः उक्तस्वकर्मैवः परिणामिः लेखाभिः शुक्लाऽऽदि-
भ्योऽपि जीवपरिणतिरूपप्रतिविम्बज्ज्वलन्तिभिः-उत्तरोत्तरवि-
शुद्धिमापद्यमानाभिरापद्यमानाभिरावरणवपुर्दृश्यविषय-
कर्मणापोहमायेणागवेषेण कुर्वतेस्तदावरणोपायां केषल-
नदर्शननिबन्धकानां चतुर्णां घातकमेणं क्षेपे-सर्वथा जी-
वनेश्वरेभ्यः तदीयपुद्गलपरिष्ठाटेनेन प्रत्यक्षायास्तनुत्तराऽदि-
विशेषवर्षाशुद्धे केषलनदर्शनमुत्पन्नमिति, कीदृशान्धा-
ह-कर्मरजसां विकिरणकर-विक्षेपकरं, कीदृशस्य भरत-
स्यः-अपुर्वकरणम्-अनाद्यै संसारप्राप्तपूर्वं ध्वानं शुक्लत्वाभं
प्रवृत्तस्य प्राप्तस्पर्शेभ्यः, अथ च ईहाऽऽदिपदेषु समाहारद्वन्द्वः,
तत्रावग्रहपूर्वकत्वाद्वाऽऽलोपप्रथमं तदुल्लेखः, तथाहि-अथ !
इह निरलङ्कारेषु वपुषि शोभा न दृश्यते इत्यवग्रहः, यथा दूर-
स्थपुरुषेभिरिति वस्तुनि किमिति भावः, अथ सा शोभा
औपाधिकी वा नैसर्गिकी वा इत्यवग्रहोऽनार्थाभिमुक्ता मति-
केष्टा यथोक्तोचनरूपा ईहा, तथा तत्रैव स्थाणुर्वा पुरुषो वा,
निर्वाप्य संशयः, अकारतया संशय एव, स च कथमस्तरकालभा-
विसंस्थाप्रज्ञायापयोयस्यापोहस्य हेतुमयति, विरुद्धकोट्य-
वगाहोऽभिनि ? । उपर्यन्ते-उत्तरककोटिकसंशयकल्पेनाः-
स्याः सम्भावनारूपाया निष्पद्यकारणस्यस्याविरुद्धत्वात्,
द्वयोपाधिक्येव नैसर्गिकी बाह्यवस्तुसंज्ञाजन्मस्य प्र-
त्यक्षासिद्धत्वाद् इति इतिविशेषनिर्णयकयोऽपोहः, यथा
तत्रैव स्थाणुरवायं न पुरुष इति, अस्याः प्रकरोपकर्षी बाह्यव-
स्तुप्रकर्षावकथोनुविधायिनाविन्यवधमाऽऽलोचनं मार्गो वा
यथा स्वाधीनि निश्चेतम् इह वस्तुसंशयैवाऽऽयो धर्माः सम्भ-
वन्ति, स्थापामिक्ये उक्तान्दृष्टौ भारभूतस्याऽऽभरणस्य वपु-
षि भारवुद्धिर्न स्यादिति गवेषणं, यथा तत्रैव इह शिरः-
कण्ठयुनाऽऽद्यः पुरुषधर्मो न दृश्यन्ते इति, अथ चेहाऽऽदीन-
स्तरेण हानोपादानवुद्धिर्न स्यादिति तद्वद्वदम् । अथोप-
कषेयलः किं करोतीत्याह-“तए शं” इत्यादि, ततः-
केवलज्ञानानन्तरं स भरतः आसन्नप्रकटवर्षाविना शक्यं
केवलम् । द्रव्यवर्द्धिं प्रपद्यत यथाऽहं यन्मे विद्ध्ये च नि-

कमणोऽस्वमित्युक्तः सन् स्वयमेवाऽऽभरन्भूतमलङ्कारं व-
क्ष्यमास्यकमवमुञ्चति-“यञ्जति”, अथ भूषणाऽलङ्कारस्य
पूर्वं त्यज्त्वात् केशालङ्कारस्य च तिर्यक्यमानत्वात्
परिपोशात् वक्ष्यमास्यालङ्कारयोरवग्रहः, स्वयमेव पञ्च-
मुष्टिकं लोचं करोति, कृत्वा च उपलक्षणात् सर्वादि-
नद्वयनाऽऽर्पितम् & साधुलिङ्गं दृष्टीया चेति गम्यं, ततः श-
क्यवन्तिः सन् आदर्शमुदाहृतिं प्रतिनिष्ठापयति, प्रतिनिष्ठा-
म्य च अन्तःपुरमध्यमधेन निर्गच्छति, निर्गत्य च दर्शनी
राजसहस्रैः सार्धं संपरिवृतां विनीताया राजधान्या म-
ध्यमधेन निर्गच्छति, निर्गत्य मध्यदेशे-कोशलदेशस्य मध्यं
सुल्लसुलेन विहरति । तदनु किं विचिन्ते इत्याह-“विह-
रिता अणेषु अष्टादश” इत्यादि, विहरत्य च यथैवाष्टादश-
पथैस्तस्मैवोपागच्छति, उपगम्य चाष्टादशं पथं तं शनिः २
सुविहितगत्या “दधवस्स न गच्छिष्या” इति वचनात्
आरोहति, आरुह्य च घनमेघसज्जिकां-सामुद्रजलद्वयामं,
पद्मस्यस्यः प्राकृतत्वात्, देवानां सज्जिताः-आगमनं रम्य-
त्वात् यत्र स तथा तं, पृथिवीशिलापट्टकः-आसन्न-
विशेषकं प्रतिनिक्षयति, केवलस्यै सत्यपि इयवहादप्रमा-
णाकरणार्थे दृष्ट्या निमात्रयति, प्रतिनिक्षय च सिद्धाव-
लोकनस्यापेक्षायापि आरोहणीति बोधः, संक्षिप्यते-कृशी-
कियते शरीरकथाऽऽद्यावन्धति संज्ञकत्वा-तपेऽपि विशेषणल-
क्षा तस्या ज्ञेयता सेवना, तथा शुभः-क्षेत्रो कूपितो
वा-आपितः यः स तथा, प्रत्याक्यातं विहरति येन स तथा,
क्रान्तस्य परिनयातः प्राकृतत्वात्, ‘पार्श्वपगतः’ पार्श्वो-वृत्त-
स्य भूगर्भो मूलभागस्तस्यैवाप्रकटपतऽपगतम् अवस्थानं य-
स्य स तथा, कालं-मरणमनन्तरकालं-अवाप्नुय, उपलक्षणा-
ऽऽर्चितमप्यवाप्नुय, अरुह्यदृष्ट्याह विहरति । अथ स भरत-
योऽस्मन् पथो येषां कालमितिवा निर्वृत्ते तथाऽऽह-“तए
शं” इत्यादि, ततः स भरतः केवली समसतति पूर्वशत-
सहस्राणि कुमारवासमध्ये-कुमारवासे उपरिवा भरतप्रस-
वानन्तरभेतावन्तं कालम् श्रवणमस्वाभिर्नो राज्यपरिपालनात्
एकं वर्षसहस्रं माहदलिकराजा-एकदेशाधिपतिः भाव-
धानत्वाभिर्देशस्य माहदलिकस्य तन्मध्ये उपरिवा वद् पूर्व-
सहस्राणि वर्षसहस्रानामि महाराजमध्ये-चक्रवर्त्तिषे उ-
परिवा उपशीतिं पूर्वशतसहस्राणि अगारवासमध्ये वृद्धिष्व
इत्यर्थः, उपरिवा एकं पूर्वशतमहस्रम् अमृतमुहूर्तानं केव-
लिपथोयं प्राप्य-पूरयित्वा वृद्धिष्व एव भावचातित्वाप्र-
पद्यन्तरममृतमुहूर्तं केवलोत्पत्तेः, तदेव पूर्वशतसहस्रं
बहुप्रतिपूर्वं-सम्पूर्णं, तेनामृतमुहूर्तमाधिकमिष्यते, भावचा-
त्रिप्रस्थाप विवक्षता न तु द्रव्यचात्रिप्रस्थ, तस्य केवलान-
न्तरं प्रतिपत्तेः, आमृतपथोयं-उपरिष्व प्राप्य चतुरशीतिं
पूर्वशतसहस्राणि सवोऽऽद्युः परिपूर्वं मासिकेन भ्रमणं मासो-
पवासैरित्यर्थः, अपानकनं-पानकाऽऽहारवर्जितेन अचक्षुषं
नक्षत्रेण योगमुपागतं चन्द्रेण सहति गम्यं, क्षीणे वदनीयं
आधुपि नाक्षि गोत्रे च अयोपप्रादिकर्मचतुष्टयस्ये इत्यर्थः,
‘कालमय’ इत्यादि पशति प्राग्वत्, इतिशब्दोऽधिकार-
परिसमाप्तिघोषकः । स चायम्-‘सै केगदृष्टं यने । एवं बु-
क्वह-भग्ने वास भग्ने वासे’ इति सूत्रेण नामान्येव वृत्तुनो

गौतमस्य प्रतिवचनाय 'तस्य शं विष्णीश्चाप रायहाणीय भ-
रहे शां राया खाउरनचक्रवट्टी ममुपज्झया' इत्यादि
सूत्रैर्मन्त्रचरित्रं प्रपञ्चिनं, तच्च परिवर्तमानमित्यर्थः, तेन भ-
रतः स्वामित्वेनास्यास्तीत्यत्राऽऽदिवात्यप्रत्यय इति निरुक्तव-
शाद् भरतं क्षेत्रमिति तात्पर्यायः ।

अथ प्रकारान्तरेण नामान्वयमाह—

भरहे च इत्य देवं महिङ्गुणं महत्तुष्टुपं ० जाव प-
लिआवपट्टिरेण परिवमइ, से एण्णुठ्ठेणं गोअमा । एवं
वुत्तवइ भरहे वासे भरहे वामे इति । अदुत्तरं च शं
गोयमा । भरहस्स वासस्स मासए शाभिअजे पण्णवे जं श
कयाइ श्वासि, श कयाइ श्वायि, श कयाइ श भविस्सइ,
श्विं च, भवइ च, भविस्सइ, श कयाइ श, धुवं शिअए सासए
अवत्तए अवत्तए अवट्टिरे शिञ्जे भरहे वासे । (सूत्रम्-७) ?

भरतश्चात्र देवो महादेवो महाधुतिका, यावत्पदात् 'महा-
यसे' इत्यादि पदकदम्बकं प्राप्तं, पर्यायपदस्थितिकः प-
रिचलति तत् भरतेति नाम, एतन्नाथेन गौतम । एवमु-
च्यते, भरतं वर्षे, भरतं वर्षे निरुक्तं तु प्राप्तवत् । उक्तं योगि-
कयुक्त्या नाम, अथ तद्वच कृत्वा दर्शयत—'अदुत्तरं'
इति, अथापरं, चः समुच्चये, शं वाक्पात्तद्वारे, भीतम् ।
भरतस्य वर्षस्य शाश्वते नामधेयं निर्निमित्तकमनादिसि-
द्धत्वाद्देवलोकाऽऽदिवत् प्रकृतेः शाश्वतत्वमेव उपक्या दर्श-
यति-यस्य कदाचित्कालोदित्यादि प्राप्तवत्, एतेन भरतना-
मनश्चक्रियौ देवाश्च भरतवर्षनाम प्रवृत्तेः, भरतवर्षाश्च तयो-
नाम भरतं स्वकीयनामस्यास्तीति निरुक्तवशेन प्राप्तैतत्तत्त्वयो-
नामयाऽऽध्ययदोषो बुद्धिभार इति वचनीयता निरस्ता । जं ३
वत्त० (कालवर्तमानता) 'उत्सर्गपिण्णु' इतिनामगं ११६८ पृष्ठ
गता । उत्तरभरताद्धेविषयका महोपाध्यायश्रीसुमतिविजयग-
णिसिष्यपरिहृतगुणविजयगणकृतप्रश्नो यथा-दक्षिणभरताद्धे
धीश्रवण इव उत्तरभरताद्धे कोऽपि सकलव्यवहारकर्ता स-
मस्ति, न वा ? आद्ये न नाममहं प्रमाथाः, अन्त्ये च कथं तत्र
तत्सत्त्वव्यवहारप्रवृत्तिः इति प्रश्ने, उत्तरम्—दक्षिणभरताद्धे
यथाऽऽदौ नीतिप्रणेतार श्रवणमद्वैतस्तथा उत्तरभरताद्धेऽपि नीति
प्रणेतारऽस्ति, अत्रोत्तरभरताद्धेऽपि जानिस्मरणेऽऽदिमात्र
सूत्राधिष्ठायकदोषो वा कश्चात्र नीतिप्रणेतार, कालानुभावनः
स्वतोऽपि वा कियच्छेपुशये जायते इति ॥ १॥ हीं ३ प्रका० । भर-
तसूत्रस्य पदस्यैव नामाविषये परिहृतविष्णवर्गविगणकृतप्र-
श्नो यथा-भरतसूत्रस्य पदस्यैव नामाविषये प्रमाथानीति ?, न-
था- "अहं आद्ये होइ पुच्छा, ज्ञिण्ण गणमिमा उत्तरं तइया ।
अहस्स निगोअस्स य, अण्णतमागो उ सज्जिगञ्जो ॥ ७ ॥ अ-
हस्सो—भरतस्य दक्षिणार्द्धे गङ्गासिन्धुधुनयोस्तद्वेत्तिना
देशस्य गङ्गासिन्धुतल्लवहमित्यभिधानं २ गङ्गातः पूर्वदिग्-
क्षिणो देशस्य गङ्गासिन्धुतल्लवहमित्यभिधानं सिन्धुतद्वि-
पक्षमदिष्टवर्तिना देशस्य सिन्धुसिन्धुतल्लवहमित्यभि-
धानम् ३, एवम् उत्तरार्द्धे चैतान्ये च ब्राह्मण नामानि
ज्ञातव्यानि इति । ७ प्र० । हीं ३ प्रका० । भ-
रतकूटस्थे स्वनामक्याते देवे, पुं० । स्या० ६ डा० । जं०
द्वां भारहाहि । स्या० २ डा० ३ उ० ।

ब्राह्मी-सुन्दरीभ्यां पाणिप्रदणं कृतं, न वा ? केचन कथयन्ति

भरतेन सुन्दरी, बाहुबलिना ब्राह्मी परिणीता, तर्हि बाहुबलैव-
पैकायोस्तस्मान्ते ताभ्यां आतर्गजादुत्तरं त्युक्तं तत्कथामिति प्र-
श्ने, उत्तरम्—भरतबाहुबलित्यर्थो विपरीततया पाणिप्रदणं कृत-
मित्युक्तराण्य आद्यपकमलपविशिरिचुषौ स्मिति, यत् ताभ्यां
आतर्गजादुत्तरं त्युक्तं तत्प्राकृतनभ्यात्संबन्धात् ब्राह्म्यां समु-
दिताभ्यां कथनात् यदिति वा युक्तिमद्वैतेति । ७२ प्र० । से-
न० ३ उल्ला० । चतुरशीतिलक्षपुष्पांशुषां धीश्रवणमद्वेधेन सार्द्धं
मोक्षं गतानां भरतस्याह्नवत आतर्गुणमायुरपयवनेनं कथ-
मिति प्रश्ने, उत्तरम्—बाहुबलैरिव यदि तेषामायु-
श्चतुरशीतिलक्षपूर्वप्रमाणं क्वापि ग्रन्थे प्रोक्तं स्यात् त-
दपयवनेनस्य हीरवशकुलोत्पादयुगलिकाऽऽयुरपयवनेनाऽऽदि-
दाक्ष्यान्तभावात्तद्वैत इति । १२२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
साद्धेविकोटयः पुत्रपौत्राः कृष्णस्य, भरतस्य तु सपादा को-
टिः, तत्र कालस्य पतनशालोऽस्ति, तत्कथमाधिक्यं सं-
जाघटीति प्रश्ने, उत्तरम्—हारकानगम्यो सार्द्धविकोटयः
कुमाराः प्रोक्तस्मन्ति, ते चानेकपुं यद्युपशोयानां पुत्रा न
त्येकस्यैव कृष्णस्य भरतस्य, तु सपादकोटिः पुत्रा इति
न काऽप्यघटमानर्तना । ३७६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

भरहकूट-भरतकूट-न० । भरतद्वैतप्रासादावनेसकापलसिते
कूटे भरतकूटम् । जम्बुमन्दरदक्षिणभरतस्थधीयैताव्यप-
वेतस्थे स्वनामक्याते कूटे, स्या० ६ डा० । जम्बुद्वीपस्थ-
सुहृद्महद्वैतधरपवेतस्थं कूटं, जं० ४ वत्त० । जम्बुद्वीप-
स्थहृद्महद्वैतधरपवेतस्थे स्वनामक्याते कूटे च । स्या०
२ डा० ३ उ० ।

भरहवास-भरतवर्ष-न० । भारते वर्षे, वाच० । स्या० १०
डा० । रा० । "हिमवन्तसागरं धीरा मोक्षं भरहवासं ।"
प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

भरहाविड-भरताधिपति-पु० । भरताऽऽदिक् चक्रवर्तिनि,
प्रव० २०८ द्वार ।

भरहसर-भरतश्वर-पु० । वैरस्यामिपुत्रैः शालिभद्रशिष्य-
जं० ६० ।

भरिअ-भृत-त्रि० । स्मृते, "भरिअ तदिअं सुमरिअं ।"
पा० १० । १६४ गाथा ।

भरिउल्लट-त्रि० । विकलिते "भरिउल्लटं च बोसहं ।" पा०
१० । १२५ गाथा ।

भरिअ-भरिअ-त्रि० । भरणकियया निष्पादिते पुत्रिमे पितृल्ला-
ऽऽदिमयप्रतिमाऽऽदिक्, अनु० । पृच्छाम्, ६० ।

भरिय-भृत-त्रि० । व्याप्ते, "निररंते जातये भरिअंजु ।" वि-
शे० । पूरिते, परिपूर्णे, रा० । प्रश्न० । जी० । श्री० । न० ।
आय० । घ० । भरणेन पित्रिद्वे, श्री० ।

भरियकलय-भृतककलय-पुं० । जलपूर्णं घटे, "भरिअो क-
लमोऽप्युत्तरा पुरिसा ।" घ० २ अघि० ।

भरियमहवम-भृतमववम-पुं० । जलपूर्णमेषमानवने,
(कालवर्गे) तद्वति, त्रि० । उपा० २ अघि० ।

भरिली-भरिली-ली० । चतुरश्रिपञ्चोच्चमद्वे, जी० १ प्रति० ।
प्रका० ।

भयपक्ष-भयकक्ष-न० । जलस्थलानिर्मगेशेष पक्षनभेदः ।
आवा० १ भू० ८ अ० ६ उ० । "भयकक्षपुरेऽवाऽसीत् भूय
निर्भरवाहनः ।" आ० क० ४ अ० । आवा० आ० म० ।
भयकक्ष-देशी-तालफल, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भल-भू-पा० । विन्यायम्, "स्वरैर्जम्भूर-भर-भल-ल-
ड-विम्भर-सुभर-परपरमुद्राः" ॥ ८ ॥ ४ । ७४ ॥ इत्यादि
प्राक्तनवृत्तं स्मरन्भलाऽऽहयः । "भलह" प्रा० ४ पाद० ।
भलत-देशी-प्रस्फलति, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भलुका-भलुका-खी० । जन्तुविशेष, "भलुका उड्डिया
विक्रहति ।" संथा० ।

भल्ल-भल्ल-पा० । दाने, वधे, निरूपणे च । भ्वादि०-पर०-
सक०-सदः । भल्लति । अमहोत् । वाच० । पुं० । न० । वाच० ।
"चारांति काऊज भल्लणाऽऽहया ।" आ० म० १ अ० ।
स्वाधे कन् । भल्लक, पुं० । घा गौरा०-ऊँय । तत्रैव स्वाधे
कन् । भल्लकाऽप्यत्र ।

भल्लाड-भल्लाट-पा० । भल्लं भल्लास्मिवातनि स्पर्शितम् । अत
अच् । एकास्थिकं वृक्षभेदः, स्वाधे कन् । वाच० । भल्लातको
यस्य भल्लातकमभिधानानि फलानि लोकप्रसिद्धानि ।
प्रका० १ पद । गौ० ऊँय । भल्लातकाऽप्यत्र । वाच० ।

भल्लाय-भल्लात-न० । भिल्लावानामिन् औषधे, "विषवयं भ-
ल्लाय" । पार० ना० १४८ गाथा ।

भल्ली-भल्ली-खी० । कुन्ताऽख्ये शस्त्रविशेषे, मिशलाऽऽख्ये
शस्त्रविशेषे च । उल० १६ अ० । रा० नि० चू० । "अप्यणो
अच्छी भल्ली उच्छाणऊय ।" नि० चू० १ उ० ।

भल्लुकी-देशी-शिवायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भवं-भवं-पुं० । भवनं भवः । भू-भावे अच् । उपलब्धे, स्वा० ४
टा० २ उ० । प्रश्न० । स्वा०नायाम्, प्राप्ते च । वाच० ।
भवन्ति कर्मवशवर्तिनः प्राणनोऽस्मिन्निति । भवः "तुहादि-
भ्यो णक्" —इत्यधिकारि "आचितो वा" इति अग्रस्ययः ।
आ० म० १ अ० । नारकाऽदिजन्म "पुत्रास्मिन्" ॥ १३३१३० ॥
इत्यधिकरणे प्रः । न० । नारकाऽदिजन्मनि, आ० म० १ अ० ।
ह्रा० । स्वा० । संथा० । पं० वा ।

चटविह्वे भवे पक्षे । तं नहा-खरद्वयभवे०जाव दे-
वभवे । स्वा० ४ टा० २ उ० ।

भवसूत्रं कर्णम्, कवलं भवनं भव उपगमिर्नये भवो मनु-
ष्येण मनुष्याणां वा भवो मनुष्यभव एवमप्यवधि । स्वा०
४ टा० ३ उ० । भवस्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः
प्राणिनः इति भवः । संसारे पं० सू० १ सूत्र "भवभाव आ य
तारेह ।" भव संसारस्तत्र भवनं भावस्तस्मादित्यर्थः ।

विशे० । उल० । स्वा० । देशी० अष्ट० । स्वा० । प्रश्न० । दृश० ।
पं० व० । आवा० । आ० चू० । आनु० । स्वा० । ह्रा० ।

"अभिविधेयो यथा—" भवो चउविह्वो नामादि, दृश्यभयो

व्यभिचारिणी भावभयो चउविह्वो संसारी । "आ०चू० १ अ०

भयोद्वेगश्चावश्यं मुमुक्षुणा विधेयः । अयं भयोद्वेगादकम्-

कदिवापिकाद्विह्वमावात् संसारात् उद्विजति, अतः भयोद्वे-

गादकं लिख्यते, तत्र नामभवः रुद्राऽऽदिः, अथवा—त-
ज्जाम सवाङ्गापकर्षं स्वापनाभवः लोकाऽऽकारः तद्वाकारो

वा, दृश्यभवः भवश्चमणे हेतुरूपधनस्वज्जनाऽऽदिः भावभवः
स्तुतिरूपः जन्ममरणाऽऽदिलक्षणः, नयस्वरूपे च-दृश्यवि-
शेषे यावत् नयवतुष्टये, भावविशेषे शब्दाऽऽद्वयवयव इत्यम् ।
अत्र च भवमग्नानां जीवानां न भवेच्छा, इन्द्रियसुखा-
ऽऽस्वादिनीनां मत्ता इव निर्विषेका स्मरन्ति, दुःखोद्विग्ना इ-
तस्ततः दुःखापनोद्धारणम् अनेकोपायविचिन्तनव्याकुला अ-
मन्ति शूकरा इव, इति महाभोगभवाम्भोधौ किमप्यन्त-
र्वासिद्धिकरं धीमद्गीतरागवन्दनाऽऽदिकं कुर्वन्ति, इन्द्रियसु-
खाय च तपउपासनाऽऽदिकं प्राणानुमानाजन्मकृतं हारयन्ति
निदानदोषेण गणयन्ति मोहहेतुरूपजैनशास्त्रदेवाऽऽदि सुख
हेतुरूपं व्यासृजन्ति ऐश्वर्याऽऽदिषु भवाविश्वमत्स्या इव मि-
थ्यावासिता जीवाः, तेन भयोद्वेग एव करणीयः ।

यथाऽऽत्मसुखहानिः तस्य कोऽभिलाषः सतामिति ?

इत्येवोपदिशति—

यस्य गम्भीरमध्यस्था-ऽज्ञानवज्रमयं तलम् ।

रुद्रा व्यसनशैलीयैः, पण्यानो यत्र दुर्गमाः ॥ १ ॥

पातालकलशा यत्र, भृताः तुष्णाग्रहानिलैः ।

कषायश्चसङ्कल्प-वेलावृद्धिं विनन्दते ॥ २ ॥

स्मरीवोभिनवलत्यन्त-यत्र स्नेहधनः सदा ।

यो घोरारोगशोकाऽऽदि-मत्स्यकक्षपपङ्कुलः ॥ ३ ॥

दुर्बुद्धिमत्समद्गोह-विधुर्द्वातगात्रितैः ।

यत्र सांघात्रिका लोकाः, एतन्पुत्रपातसंकेतः ॥ ४ ॥

ज्ञानी तस्माद्भवाम्भोधे-नित्योद्विग्नाऽनिद्राकण्ठा ।

तस्य सन्तरणापायं, सर्वयत्नेन काङ्क्षति ॥ ५ ॥

यस्मैति १ पातालेति २ स्मरीवैति ३ दुर्बुद्धीति ४ ज्ञानीति

५ त्रोकपञ्चकं व्याख्यायते । ज्ञानी तस्य भवसमुद्रस्य स-

न्तरलोपायं पारगमनोपायं सर्वयत्नेन काङ्क्षति 'इच्छति

इत्यर्थः, तस्य कस्य ? , यस्य गम्भीरं मध्यं यस्य स गम्भीर-

मध्यस्तस्य अग्रतममध्यस्य भवार्णवस्य अज्ञानं जीवाजी-

वविषेकरहितं तवशोभशून्यं मिथ्याज्ञानं, तदेव वज्रमयं त-

लं दुर्भेदं यत्र भवाम्भोधौ, व्यसनशैलीयैः कष्टवर्तितसमुद्रैः

रुद्राः पण्यानः—मार्गाः सन्नतिगमनप्रकाराः दुर्गमा-गन्तुम-

शक्या भवन्ति, इत्यनेन अज्ञानतत्वातिगम्भीरमध्यस्य सं-

सारपारावारस्य रोगशोकविषयोऽऽदिकदृष्टवैतः रुद्रमार्गस्य

ज्ज्ञानोः सह गमनमशक्यं भवति । पुनः यत्र भवसमुद्रं क-

षायाः—क्रोधमानमायालोभरूपाः पातालकलशाः तुष्णा वि-

षयिपानामा तद्वयः महानिलैः भृताः, चित्तं—मनः तस्य स-

ङ्कल्पा अनेकजलसमूहाः तद्वा वेला—जलप्रवाहरूपा त-

स्याः बुद्धिं वेलागमनं विनन्दते, 'विस्तारयन्ति, इत्य-

नेन कषायोद्भवात् तुष्णावातमेरुणामा विकल्पवैलोक्यं चरन्-

ति, भवजलधौ संसाराम्बुधौ इति ॥ २ ॥ यत्र जन्मम-

रुतसमुद्रे स्मरः—कल्पः तद्वयः अन्तर्मध्ये और्ध्वगमः—वाह-

वानलः उवलति, यथाग्नीः ओहध्वनः स्नेहो—रागः स एव

इध्वनं—उवलनयोर्व्यकाष्ठसमूहः यस्मिन् अग्नयश्च बहवाम्नी

जलसमूहमस्ति, किमुतः रागः ? यः रागः घोरारोगशोका-

ऽऽद्यो मत्स्यकक्षपाः नैः सङ्कल्पः व्याप्त इत्यनेन रागाग्नि-

प्रबलनरोगशोकापितप्राणिवृक्ष एवंकयो भवाग्निः पुनः यत्र सांयागिकाः—प्रबलवृक्षो लोकाः । अत्रापि मननियमाऽऽदिवातस्या जीवा उत्पन्नसंकटं कष्टं पतन्ति । कैः ? दुष्टा बुद्धिः भस्तरः अमहानसंयुक्ताङ्गारः, द्रोहः कापट्यम् इत्यादि एव विपुलदुष्टोत्तमजितानि ते । दुर्बुद्धिबिपुला भस्तरदुर्बलेन द्रोहजितेन त्रताऽदिपुताः प्रबलमाना अपि पङ्कजस्वलाऽद्युत्पातान् लभन्ते, इत्यनेन महाभयवारिणो एते महाव्याघ्राः सम्प्राग्मातौ तस्मात् अतिदाहणान् महाभयात् निर्वोद्भिन्तः सरोदासीनः तस्य सस्तरणोपायं स्वयम्भोजनदर्शनचारित्र्यरूपं काङ्क्षति—अभिलषति, इति तीव्र भवभीत इव तिष्ठति, चिन्तयति च—मम शुद्धज्ञानमयस्य, परमस्वरमणचारित्र्यविषयस्य, रागद्वेषतयसमुत्पद्यमानं शमशीलस्य, अनन्ताऽऽनन्दसुखमनस्य, सर्वज्ञस्य, परमव्ययं, गरीराऽऽहारसङ्गुलकस्यासूनेत्य, कथं शरीराऽऽदिभ्यस्तस्मद्भारभुजता भुजस्वशीलस्यैव योज्यतेऽनाहं सशरीरा सपुत्रतां लभामः सजन्ममरणा चेतना मम कथमयं महा मोहाऽवर्त्तः ? इत्युद्भिन्नाः स्वकपमासनमगैककथमनाहरे, स स्वयदर्शनप्रतिष्ठानं क्षाम्यद्विधमांशदशशोलाङ्गवद्विचित्रकलकनिबिडघटनविराजितं, सव्यगृहामानयमकान्वितं, सुसाधुसंसर्गकायसुखनिबिडघटनवद्वत्सर्वकालप्रभननिःशेषाऽऽश्रयद्वारं, सूत्रितसामाधिक्यच्छेदोपस्थापनायभेदविभक्त्यभ्युपेयिकाद्वयं, तदुपकारितसाधुसमाचारकरणमगद्वयं, समन्ततो गुणितप्रयत्नरगुप्तम्, असंख्यशुभाभ्यवसायमगद्वदुषोषं, योषसहस्रपुरवर्णाकं, स्वर्गोत्तिरेगितसन्तुगुपदेशवः क्रौन्तिकुम्भमध्यमवस्थापितस्थिरतरानिशुलसद्वीचकूपल-म्भान्निभस्तप्रकृष्टशुभाभ्यवसायसिन्धुतं, तदप्रसमाकटप्रोदुत्पद्योगपञ्चद्वीवारिकं, तद्व्यवसायप्रधानगननिकरसमायुक्तसत्सङ्गसंपुष्टतत्प्रवृत्तं चारित्रयानुपायं तेन चारित्र्यमहायानुपायं चेतनोपायं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥

तैलपात्रपत्रं यद्वत्, राधावेधोद्यतो यथा ।

क्रियास्वनन्यचित्तः स्याद, भवभीतस्तथा मुनिः ॥६॥

तैलपात्रपत्र इति—यथा तैलपात्रपत्रः मरुभयभीतः अग्रमत्तः तिष्ठति, तथा मुनिः स्वगुणघातभयभीतः संसारं अग्रमत्तसिद्धति । यथा केनचित् राजा कञ्चन गुरुषु लक्ष्मणेन वधाय अनुज्ञापितं, तथा सभाजितः यिज्ञातः स्वाभिः ? सुमध्वमपराधं, मा माय एनं, तेन सञ्चोक्तं राजा निवेदितं, यदा महास्थाल तैलपूयं सर्वभारवन्तुपथे अनेकनाटकघाद्युपाङ्कुले तैलविशुद्धमपत्तं सर्वतो ब्राम्हिन्वा आयाति तदा न मायायामि, यदि च तैलविशुद्धताः तदाऽस्य तस्मिन् नवसेव आशापहारः करणीयः, इत्युक्तोऽपि स पुरुषस्तत्कार्यं स्वीचकार तथैवानेकजनसंकुले मायौ तैलस्थालं शिरनिष्ठ्वा सापेक्षयोगः अर्पिततैलपूयः समागतः । तद्वन्मुनिः अनेकसुखसुखस्थालकुले भवेऽपि स्वास्वयं प्रमादरहितः प्रवर्त्तते, पुनः दृष्टान्तवर्ति, यथा—स्वयं चरं कन्यापरिणयनार्थं राधावेधोद्यतः स्थितोपयोगं गच्छा लघुगालावयिकः स्थगिष्ठः भवति, तथा मुनिः भवभीतः ससारमेवरणगुणाऽऽयनाऽऽदिमहादुःखाद्भीतः किमसु समितिर्गुणिकरणसततिकरणकृपासु अनन्यचित्तः भवति न अन्य अपराधं

चित्तं मनो यस्य स अनन्यचित्तः स्यात् एकप्रमानसः भवति । उक्तं च—

“ गारुडिनि सुखदरीहि”, वाइजंताय वीक्ष्यमाहेहि ।

तद्विदुः समसत्ता वा, विद्वन्ति मुनी महाभाग ॥ १ ॥

पश्यसिलायलगाया, भावस्यहि ककुब्धकासेहि ।

उज्जलवैयलपत्ता, समचित्ता हुन्ति निगमथा ॥ २ ॥

आमिसलुङ्गेण वले, सीहेण य दादवकसंगहिआ ।

तद्विदुः सुसमाहिपत्ता, संवरजुत्ता मुनिवन्दिता ॥ ३ ॥ ६ ॥

कथमीहसुविपाकं निभेया निभेयाः ? इत्युपदिशज्ज्ञा—

विषं विषस्य वद्विष, वद्विषं यद्विषम् ।

तत्सत्यं भवभीतानां—पुष्पमंऽपि यच्च भीः ॥ ७ ॥

विषं विषस्य इति यथा—कश्चित् विषयाऽऽनं विषस्य औषधं विषमेव करोति, यथा—सर्वेषु मित्राऽऽदिष्वेषु च विषसति, अथवा—कश्चित् अग्निदग्धः पुनरपि अग्निदाहोपायकारणाय पुनः अग्निनायम अग्नीकराति, इति तत्सत्यं यन् यस्मात्कारणात् भवभीतानां मुनिनाम् उपसंगेऽपि भये न । कमन्तपणोद्यतस्य उपसंगे बहुकमन्तपणस्य मन्त्रानः साधुः तदुपसंगं विदन् न भयवान् भवति, साध्यकार्यस्य निष्पद्यमानत्वात् इति ॥ ७ ॥

स्वयं भवभादेव, वगवहारे मुनिव्रजेत् ।

स्वाऽऽस्वाऽऽनामममाधौ तु, तद्व्यपन्तनिर्मज्जति ॥ ८ ॥

स्वयं भवति—मुनिः तत्त्वज्ञानी ‘ भवभयात् ’ नरकान् गोदत्तुः सोहिगमा एव व्यवहार एवणाऽऽदिक्रियायवृत्तौ स्वयं प्रजन्तु गच्छेत्, लभेन स्वाऽऽनंऽऽनामसमाधौ स्वकीयाऽऽस्वाऽऽनामःस्वचननः तस्य समाधौ ज्ञानाऽऽनन्ताऽऽदिष्वन्तः भवमयम् अन्तर्मेधं निमज्जति तथैवभयान्, स्व एव विनश्यति आग्रामध्यानलीलालीलानां सुखदुःखसमानावस्थानां भयाभाय एव भवति, इत्यनेन संसारोद्भिष्टः प्रथमज्ञानदर्शनविराऽऽनाराध्यासतो हृदीकृतयोगोपायान् स्वकृपावन्तस्याद्वान्तैकव्यक्त्यमार्गस्थः सर्वेषु समावस्थो भवति, “ मोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिमलमः ” इति । एवं स्वकृपालीनसमाधिप्रधानां निर्मयव्यम इति वस्तुस्थित्याधारणेन विभावोगमकमोदयलक्षणे संसारं परसंयोगमभवे आग्रामसमाधिर्निर्देहः कार्यः ॥ ८ ॥ इति व्याख्यानं भवोद्देश्याद्युक्तम् ॥ २९ ॥ अष्ट० २२ अष्ट० । भवस्थलान् अवादाने अथ । जलमूर्तिधरे महादेवे, जलस्य पु—यिषोदेतुःवेन तद्व्यस्य शिवस्य जलमिदुपयम् । वाच० । उच्य० । पुष्करधरपक्ष्यमानुषोत्तरपथतस्य कूटस्थे स्वनामकथां नामसुषणं, ह्रीं । कर्त्तरि अच् । मध्ये, वाच० । विशे० । वृत्तिविशेष, मङ्गलं च । वाच० । शिवे, “ सुखी सिखो विगारो, धारु गिरिन्ना भवे संभू । ” पाठ० ना० २१ गाथा । भवे(त) भवन्-वि० । मा-उप० । पुष्पमर्द्धे, सर्वनामता चा-स्य । भवान्, भवत्याः पुत्रो भवपुत्रः । वाच० । मा० । ज्ञा० । “ कदि भवे वसति ” अनु० । भवपुत्रवर्गणे० ॥ ८ ॥ ४ । २९ । ४

इति सूत्रेण शीरसेभ्यामनयोः सौ परे नश्य मः ।
“कि एष भव द्विषण विनेति ।” प्रा० ४ पाद । भू-
शब्दः । वसमानकालार्थे , भवनकर्तारं च । स्त्रियामुभ-
यत्र स्त्री । वाच० । शत्रुनश्य तुम् । वाच० ।

भवत-भवान्त-पुं० । भवस्य संसारस्यान्तो भवान्तः । भव-
नांश्च, जं० । वच० । भवस्य संसारस्यान्तहेतुत्वाद् भवान्तः ।
भित्तौ , ‘भवत्पाद् भवान्तश्च ।’ ‘भवत्पात्संसारनाशान् ।
डा०२७ डा० । ‘नेर्याद्भवस्य वि क्षेतां जे जेण सौ भवन्तो ।’
स्था० ३ डा० १ उ० । (भवे खिचंतो भवन्तो य) भवे संसारं
लपयन् भवान्तो भवति । दश०१० अ० । नि० सू० ।

भवेतर-भवान्तर-न० । जम्मान्तरं, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । १४२० । ‘पच्छित्तं भवेतरकडाणं ।’ जम्मान्तरोपा-
नानामिति । पञ्चा० ६ विव० । ‘वषट् भवेतर जीवां’ पं०
व० ४ द्वार ।

भवतिय-भवान्तिक-न० । मरणे , ‘अहवा उक्तसिते भवे-
ति ।’ सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

भवकंतीर-भवकान्तर-न० । संसारारण्ये , ‘भवकंतीर इय
अगीतो ।’ पञ्चा० ११ विव० । दर्श० ।

भवकारस्य-भवकारस्य-न० । संसारहन्तो, डा० १४ डा० ।
भवसस्य-भवस्य-पुं० । भवनिवन्धनभूतानां कर्मणां गत्या-
दीनां निजरेण, नि० १ ध्रु० ५ वगं १ अ० । भ० । क्षौ० ।
विषा० । स्था० । कटप० ।

भवगहण-भवगहन-पुं० । जन्मनाऽतिदुस्तरं संसारं, चतुरशी-
तियोनिनक्षत्रमागतत्वात् । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

भवगुण-भवगुण-पुं० । भवव्यापघने तेषु तेषु स्थानेष्व-
ति नारकाऽऽदिभ्यः , तत्र तस्य वा गुणोः भवगुणः । पुन-
र्भेदः च जीवावधारणः । तद्यथा-नारकास्तोमनरवदनास-
द्विष्यन्स्नलशार्शुलस्यस्थानिनोऽर्वाधमन्तश्च भवगुणाद्—
च भवति , तिर्यक्षश्च सदसद्विषयकविकला अपि सन्तो ग-
गानगमनलब्धिमन्तो गवादीनां च तृणाऽऽदिकमव्ययश-
नमुपभोगानांऽऽवधत्ते, मनुजानां वाऽऽशेषकर्मणो, देवानां च
सधेशुभानुभावो भवगुणादेव । आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

भवग्रहण-भवग्रहण-न० । भवस्य जन्मना ग्रहणमुपादानं
भवग्रहणम् । स० १ स० । जन्मोपादानं, स० २५ श० ६ उ० ।
लुक्क भवग्रहणप्रमाणकालः ‘कथणशब्दोऽस्मिन्नेव भाग
१२२६ पृष्ठे गाथाभिनिर्दिष्टः ।’ ?

भवचक्रपुर-भवचक्रपुर-न० । भवचतुर्गतिरूपचक्राऽऽदिमका-
यामनादिस्वरूपकर्मपरिणाममुपस्य राजधान्याम् , ‘भव-
चक्रपुरस्थोऽपि , न मूढः प्रतिस्थितिः ।’ ‘अनादिस्वरूप-
कर्मपरिणाममुपराजधानीरूपभवचतुर्गतिरूपचक्रोऽङ्गतः ।
अष्ट० ४ अष्ट० ।

भवजलधि-भवजलधि-पुं० । संसारसमुद्रे , ‘भवजलधिषोय
भूय ।’ संसारसमुद्रवैशिष्ट्यकल्पम् । पं० व० १ द्वार ।

भवद्व-भवार्ये-पुं० । भव एवाथो भवार्यः । भवरूपं प्रयोजने,
भ० १३ श० ४ उ० ।

भवद्विः-भवस्थिति-स्त्री० । भवे भवरूपा वा स्थितिर्भव-
स्थितिः । भवकालाऽऽमकं स्थितिर्भेदः, जी० २ प्रति० ।

दोषहं भवद्विः पस्यता, तं जहा-देवाणं चैव । नराधियाणं
चैव ॥

देवनाराकाणां भवस्थितिरिव , देवाऽऽदेः पुनर्देवाऽऽदित्ये-
नानुपसिरिति । स्था० २ डा० ३ उ० ।

भवद्विकाल-भवस्थितिकाल-पुं० । भवे एकस्मिन् स्थिति-
र्भवस्थितिस्तस्याः कालो भवस्थितिकालः । कालभेदे, पं०
सं० २ द्वार ।

भवद्विःस्थिरूप-भवस्थितिनिरूपण-न० । संसारस्थितिप-
र्यालोचने , ‘भवद्विःस्थिरूपेण वा ।’ पञ्चा० १ विव० ।

भवस्य-भवन्-न० । भू भावे स्तुष्टः । भावः, जन्मनि , वाच० ।
भवनं जन्मापादः । अने० ३ अर्थ० । सत्तायाम् , विश० ।

आवासे , ‘ भवणं घरमावासानं निलया वसर्हा निद्रलणं
अगारं ।’ पाठ० ना० ४१ गाथा । आधारे स्तुष्टः । गृहं, आ-
वा० २ ध्रु० ३ सू० । तं० । रा० । स्था० । शान्त्यादि-

विशेषिते चतुःशालाऽऽदिकं गृहार्थशेषः, धन० १ आध०
द्वार । स्था० । भवनप्राप्तादर्थोः को विशेषः ? उच्यते-

भवनमायामागेष्या किञ्चिन्मन्यूनोच्छायमानं भवति । प्रासाद-
स्तु आयामद्विगुणोच्छ्राय इति । डा० १ ध्रु० १ अ० । अतु-
राऽऽदीनां दशानां भवनपनिर्देशविशेषाणां भवनभूमिकारूपे

आवासविशेषे, आवा० ४ अ० । भवनानामावासानां सार्यं
विशेषः—भवनानि बहिर्वृत्तान्त्यन्तःसमचतुरङ्गाणि अथः

कथिंकासंस्थानानि । आवासास्तु कायमनस्थानांया महा-
मण्डया विचित्रमणिरत्नप्रभासितमकलदिवक्का इति ।

प्रब० १६४ द्वार । भवनव्यासचुराऽऽदीनां विमानानीति ।
स० ३ अष्ट० । भ० । पञ्चा० । दर्श० । जं० ।

भवनवासिनां भवनसंख्यामाह—

सत्तेव य कोडीशो, हवति वावत्तरी सयसहस्रा ।

एषो भवणममायो, भवणवर्षेण विपाणिजा । ११६१ ।

‘भवनवासिनां’ देवानां दशस्यपि निकषेभु सप्तिरस्य वि-
न्यमानानि सर्वार्थाय भवनानि सप्त कांठेषु द्वास्ततिश्च

शतसहस्राणि लक्षाः । एष भवनपतिनां भवनसमासो
भवनसर्वसंख्या इति विज्ञानीयान् , एतानि च अशी-

तिसहस्राधिकलक्षयोजनबाह्यया रत्नप्रभायाश्चाथ उपरि
च प्रत्येकं योजनसहस्रमेकं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भ-

वमावासा इति । शेषेऽष्टसप्तिसहस्राधिकलक्षयोजनप्रमाणे
मध्यमांश्चऽवन्तस्यति । अन्ये स्वाधुनयोजनसहस्राणाम-

धस्ताद् भवनानि । अन्यत्र च उपरितनमधस्तनं च ।
योजनसहस्रं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भवमावासा इति ।

सम्प्रति भवनवासिनामेव प्रतिनिकायं

भवनसंख्यामाह—

चउमट्टी असुराणां, नागकुमाराणां षोडशसहस्री ।

बावत्तरी कणगाणं, वाउकुमाराणां छत्रउडै ॥ ११६२ ॥

दीवदिमाउदहीणं, विजुकुमारिदधिययअग्गीणं ।

छत्रपिं पुअलयाणं, छत्रचरिमो सयसहस्रा ॥ ११६३ ॥

असुराणामसुरकुमाराऽऽदीनां दक्षिणोत्तरदिग्भाविनां सर्व-
संख्याया भवनानि चतुःपिंशतसहस्राणि लक्षा भवन्ति ।
एवं नागकुमाराणां चतुरशीतिनक्षत्राः । कनकानां सुवर्ण-

कुमाराणां द्विसप्ततिलक्षाः, वायुकुमाराणां षण्णवतिलक्षाः,
भीमकुमारादिकुमारोद्भिक्तकुमारविश्वकुमारस्तमितकुमाराणि
कुमाराणां पञ्चमपि दक्षिणोत्तरदिग्घातिलक्षणयुग्मकपायां
प्रत्येकं षट् सप्ततिः षट्सप्ततिलक्षा भवन्ति भवनानाम् ।
एषां च सर्वेषामप्येकम मीलने प्रागुक्ताः सङ्ख्या भवन्ति ।
प्रथ० १६४ द्वार ।

उक्तं च—

जोअणसहस्समेगं, ओमाहिस्सुत्ता भवणनगरां ।

ययणप्पभाइ सत्ते, इक्कारस जोअणसहस्सा ॥ ३२ ॥

अंतो चउरंसा खलु, अहियमणोहरसभावमणिज्जा ।

बाहिरओ वि य वट्ठा, निम्मलवइरमया सत्ते ॥ ३३ ॥

उत्तिन्ननगरकलिहा, अर्द्धमगरओ भवणवामीणं ।

भवणनगरा विरायं—ति कणमसुसिक्किट्ठपागारा ॥ ३४ ॥

वरपउपकाणियामं—दियाहिं हिट्ठा सहावलहेहिं ।

साहिंति पइट्ठाणं—दिं विविहमणिभित्तिचेहिं ॥ ३५ ॥

चेदशपगट्ठियि य, आसत्तासत्तमल्लवासिं ।

दोरहिं पुंवररा खलु, पडागमल्लाउरा रम्मा ॥ ३६ ॥

अट्ठव जोयणाइं, उक्खट्ठा दूति ते दुवारवररा ।

धूमप्रीदवाउलाइं, कंजणदामोवाणद्वाराणि ॥ ३७ ॥

जहिं देसा भवणवई, वत्तकणीगीयवाडपरवणं ।

निच्चसुट्ठिया पमुट्ठा, गयंयि कालं न जागुंति ॥ ३८ ॥

नत्तिवासिनि देवाविशेयं पुं० । आश० ४ अ० ।

भवणगिह—भवनगृह—न० । कुट्टुविषयमनगृहं, भ० ३ श० ७

उ० । आचा० । भवनगृहं यत्र । कुट्टुविनो वास्तव्या भव-

न्ति । स्था० ५ डा० १ उ० ।

भवणचिद्ध—भवनचिद्ध—न० । भवनानामवकाशाऽन्तरे, प्रज्ञा०

२ पद ।

भवणसिक्खुड—भवनसिक्खुड—पुं० । गवाक्षाऽऽदिकलेष कस्मि-

न्निदु भवनप्रदेशे, प्रज्ञा० २ पद ।

भवणपण्यड—भवनपण्यड—पुं० । भवनपतिनिकायाऽऽवासस्था-

पान्तराले, प्रज्ञा० २ पद ।

भवणवइ—भवनपति—पुं० । भवनानां पतयः तज्जिवांसम्भास्या-

मिनो भवनपतयः । प्रथ० १६४ द्वार । असुराऽऽदिकेषु देवाल-

याविशेषनाथेषु देवाविशेषेषु, पञ्चा० २ वि० । स्था० ।

ते च दश, तानेवाऽऽह—

असुरा १ नागा २ विज्जू ३,

सुवस ४ अग्गी अ ५ वाउ ६ धणिगा य ७ ।

उदही ८ दीन ९ दिमा वि य १०,

दस भेया ११ भवणवामीणं ॥ ४३ ॥

भवनवासिनामवाप्तारजातिभेदमधिकृत्य दश भेदा भव-

न्ति । तद्यथा— (असुरा इति) पंदकदेशे पदममुद्रायाप-

बाराद असुरकुमाराः । एवं नागकुमारा इत्यादिप भाव—

नीयम् । अथ कस्मादेते कुमारा इति व्यपदिश्यन्ते ? ।

उच्यते—कुमारवच्चेद्वेदनाम् । तथाहि—सर्वे एतेन कुमा—

रा इव शृङ्गाराभिप्रायकृतविशिष्टोत्तरोत्तरकपायिसमु-

ज्जनरूपवेषभावाऽऽभरणमहरक्षारणयानवाहन आभ्युदय-

णरागाः कीडनवराश्च, ततः कुमारा इव कुमारा इति ।

माघाऽनुवस्थाऽऽनुलोभ्याऽऽदिकारणाच्च कुनाश्चिते एवं प-

ठितः । प्रज्ञापनाऽऽदी त्वमुत्तैव कस्मै च पठ्यन्ते । तथाहि—“अ-

सुरा नागसुवसा, विज्जू अग्गी अ दीव उदही अ । दिसि पवस-

यणिअनामा वसहा एव भवणवासो ॥ १ ॥ ” प्रथ० १६४ द्वार ।

“गण्मिणं दसविहाणं भवणवासोदेवाणं दसचेइयरुक्खा

पण्णत्ता । तं जहा—अस्सुट्ठमत्तिवेषं, सामलिउंवरसिरीसद-

हिवसं । वंजुलपलासवप्पा—यप य कणियारुक्खे य ॥ १ ॥ ”

स्था० १० डा० ।

अनेन कर्मणाश्वत्याऽऽद्ययथेयवृत्ताः ये सिद्धावतनाऽऽ

दिट्ठारंषु श्रूयन्ते इति । स्था० १० डा० ।

भवणवर—भवनवर—न० । गृहश्रेष्ठः “ भवणवरवदिसपयिद,

दुवारं । ” भवनवेषेषु भवनश्रेष्ठेषु भवनंसक इव मुकुट इव

भवनवरावतंसकस्तस्य प्रतिद्वारम् । कल्प० १ आध० ३

ल्लण । उल० ।

भवणवामि(ण्)—भवनवामिन्—पुं० । भवनेषु अघोलेकदेवा-

ऽऽवासविशेषेषु वस्तुं शीलमस्येति भवनवामी । असुराऽऽ-

दिकदेवभेदे स्था० २ डा० ३ उ० । ति च “भवणव” शब्दऽऽ-

नन्तरमेव दक्षिनाः (एतेषां भवनऽऽदिकलक्षणात्) ‘ताण’ शब्देन-

तुभेभागे १०२ पुष्टे गता । (श्रीपकुमाराऽऽद्यःसर्वे समाहारा

इत्यादिवक्त्रव्यानां दीवकुमारा शब्दं चतुर्भेगां २४२ पुष्टे उक्ता)

भवणवाम—भवनवाम—पुं० । भवनेषु भवनवास्थादिदेवाना-

मावासस्थानेषु आवासो भवनाऽऽवासः भवनवास्थादिभ-

नानवर्तिन्यावामं, स० ३४ सम० । प्रज्ञा० । (भवनाऽऽवास-

याविशेषो) भवण शब्दऽत्रैव भागे १४७६ पुष्टे उक्ताः ।

भवणिवेय—भवनिवेद—पुं० । संसारविशरणं, पञ्चा० ४ वि० ।

ल० । न हि भवान्निर्विषां मोक्षाय यतते, अग्निर्विषयस्य

तत्प्रतिबन्धनाम् । “ भयवं भवणिवेयं । ” ध० २ आध० ।

भवणव—भवणिव—पुं० । संसारताम्रं, “ भवणवनरेडुत्तुत्तावि

णियंमण । ” पंचा० १ वि० ।

भवतंतु—भवतन्तु—पुं० । तस्यते भवेऽनेनेति भवतन्तुः ।

भवतुणायाम्, तल० १३ अ० ।

भवन्थ—भवस्थ—त्रि० । भवन्ति कर्मवशवर्तिनः प्राणिनोऽस्मि-

न्निति भवः नारकाऽऽदिजन्म । भवं तिष्ठतीति भवस्थः “ स्था-

ऽदिव्यः० ” ॥ ११३ ॥ २२ ॥ इति कः । संसारस्थे, ल० । उल० ।

भवन्थकवलनाथ—भवन्थकवलज्ञान—न० । भवन्ति कर्मवशव-

र्तिनः प्राणिनोऽस्माज्जिन भवो नारकाऽऽदिजन्म, तथैव भवो

मनुष्यमेव एव प्राज्ञाः, अन्यत्र कवलज्ञानाभावात् । भवे ति-

ष्ठतीति भवस्थः “ स्थादिव्यः कः ” ॥ ११३ ॥ २२ ॥ इति कः प्रत्ययः ।

तस्य कवलज्ञानं भवस्थकवलज्ञानम् । कवलज्ञानभेदे ल० (अ-

स्थभेदाऽऽदि “ कवलणाय ” शब्दं तुनीयमागं ६४७ पुष्टे गतम्)

“भवत्सकैवलनाथे दुविहं पश्ये । तं जहा-सजोगिमवत्प-
कैवलनाथो नेत्र, अजोगिमवत्कैवलनाथो चेव ।” ६५० २
ठा० १ उ० । (इयाव्या स्वस्वस्थाने)

भवत्सजीव-भवत्सजीव-पुं० । भवति कर्मवशवर्त्तिनः प्रा-
णिनोऽस्मिन्नि भवत्सज निष्ठुतीति भवत्सजः, स चासौ
जीवश्चेति विशेषणसमासः । उक्तं ४ अ० । संसारिजीवे,
“ पायं बंधा भवत्पञ्जीवाणं । ” पञ्चा० १६ वि० ।

भवद्द-भवद्द-पुं० । संसारभ्रमणे, जी० २० । अ० ।
परमं हस्तच्छेदनाऽऽदिके दृष्टे, यस्मात्पुंकरणयुक्ताऽऽदी-
नामाणां भवति तस्य परमवे हस्तच्छेदनाऽऽदीनि भवन्ती-
नि । ६५० ६ उ० ।

भवद्दिग्-भवद्द-पुं० । स्वनामक्याने साधौ, ६५० १० ठा० ।

भवद्द-भवद्द-पुं० । जन्तुस्वामिनः पूर्वभवनामधेये, दृष्टो ३
तथ । ६५० १० । स्वनामक्याने आचार्ये, (तत्कथा ‘पुरि-
लो-
नम’ शब्दोऽस्मिन्नेव भाग १०२२ पृष्ठे गता

भवधारिण-भवधारिणी-त्रि० । भवे धार्यते तदिति तं वा
भवे धारयतीति भवधारिणीयम् । ६५० ४ ठा० ४ उ० । भ-
वधारिणि निजजन्मानिवादानं प्रयोजनं यस्य तद्व्यवधानीयम् ।
आजम्भधारिणीयं, म० १ शृ० ५ उ० । जन्मतो मरणा-
द्यधि धारिणीयं, ६५० ४ ठा० ४ उ० । भवे नारकाऽऽदिपयो-
पलक्षणे आद्यः स्वमांसं यावद् भ्रियते या सा भवधारिणीया
सहशरीरगता । अतु० । यथा भवे धार्यते सा भवधारिणी-
या बहुलवचनाद् कारणेभ्यः प्रत्ययः । शरीरावगाहनाभेदे ।
स्त्री० । ऊर्पः । जी० १ प्रति० ।

भवधारिण-भवधारिणीयशरीर-न० । भवे जन्मापि
यावद्भ्रियते भवे वा धारयतीति भवधारिणीयं, तच्च तच्छ-
रीरं च भवधारिणीयशरीरम् । शरीरभेदे, ६५० ३ ठा० १ उ० ।

भवपक्ष-भवप्रत्ययिक-न० । भवति कर्मवशवर्त्तिनः प्रा-
णिनोऽस्मिन्नि भवे नारकाऽऽदिजन्म । “पुष्पाक्षि”-॥ १३३-
१३० ॥ इति आधिकरणं प्रत्ययः । भव एव प्रत्ययः कारणं
यस्य तच्च भवप्रत्ययम् । अर्वाध्वानभेदे, न० । भवपक्षेति ।
क्षयपक्षमस्यापि भवप्रत्ययत्वेन तन्प्राधान्येन भवे प्रत्ययो
यस्य तच्च भवप्रत्ययमिति व्यपदिश्यते । ६५० २ ठा० १ उ० ।

भवपञ्चा-भवपयो-पुं० । भवः संसारस्तस्य पयोऽ
भवपयोः । संसारभावे, “ भवपयोऽयं विना । ” द्रव्या०
५ अ० ।

भवपदि-भवपति-त्रि० । संसारानुक्ते, पञ्चा० ४ वि० ।

भवपरपरा-भवपरम्परा-स्त्री० । संसारपरिपाठयाम्, “ भवई
भवपरपरा । ” त० १ अ० ।

भवपक्षी-भवपक्षी-स्त्री० । भवः संसारः बहुप्रायुषमदौ यत्र
सा पक्षी भवपक्षी । संसारपक्षयाम्, नि० चू० १ उ० ।

भवभक्ति-भवभक्ति-स्त्री० । दीपसंसारभ्रमणे, “ भवभक्ति
न बाधकम् । ” द्वा० १६ अ० ।

भवभंग-भवभङ्ग-पुं० । भवविभोके, ६५० ।

भवभंग-भवभङ्ग-न० । संसारभ्रमणे, दृष्टो ४ तथ ।

भवभय-भवभय-न० । संसारभीतौ, “ क्षो विहृष्टो वा भव-
भयं । ” पञ्चा० ३ वि० । अ० ।

भवभयहर-भवभयहर-पुं० । स्वभ्रमकतीघरेभ्ये जिने, ती०
४३ कथ० ।

भवभविगमिणिबंध-भवभविगमनिबन्धन-न० । संसा-
रमोक्षयोः करणे, “ भवभविगमनिबन्धन-मोक्षोक्तं शा-
न्येनोभिः । ” ६५० १६ वि० ।

भवभविगमविभेद-भवभविगमविभेद-पुं० । संसारमोक्ष-
योर्भेदे, “ भवभविगमविभेद-स्तथा कथं युज्यते मुच्यः ? । ”
६५० १६ वि० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-न० । संसारमण्डले, “ भवभङ्गमम-
ण्डलकपरिमुक्तं । ” मण्ड० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसारपथे, “ तिनि हुंति भवभङ्गा । ”
दृष्टो ३ तथ ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसाराऽऽमये, “ भवभङ्गसदौषधं
यदनुपायम् । ” ६५० ६ वि० ।

भवलो-भवलोक-पुं० । भव एव लोकः । लोकभेदे, आ०
म० २ अ० ।

अधुना (भाष्य) भवमभिधित्पुराह—

नेरुपदेवमधुना, निरिक्त्वजातीयगा य ज सत्ता ।

तस्मिं भवे वृत्ता, भवलोकं तं वियाणाहि ॥ २०१ ॥
नैर्यिकदेवमधुनास्तिर्यगोयिगताह ये सत्ताः प्राणिन-
स्तस्मिन् भवे वसमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोकं
जानीहि । अ० म० २ अ० ।

भववर्त्ति-भववर्त्तुलान्ति-स्त्री० । जन्मत्यागे, कथ० १ अ-
धि० १ क्षण ।

भववर्त्ति-भववर्त्ति-न० । संसारसमुद्रे, “ भववर्त्ति तनुप-
दुः । ” प्रति० ।

भववर्त्ति-भववर्त्ति-पुं० । संसाराऽऽमये, “ यस्मादेते महा
त्मानो, भववर्त्तिभिषग्वराः ॥ ” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविजय-भवविजय-पुं० । प्रत्ये स्वकृतकर्मफलपभोगार्थं
पुनः पुनः प्रादुर्भावं भवः, स चारघटघटीयन्मवत् मुषपुरी-
षान्नतन्मनिबद्धतुर्गन्धजडरपुटकोटराऽऽदिष्वक्षमावसेनम्,
तस्य विजयः पर्यालोचनम् भवविजयः न चात्र किञ्चिज्जन्तोः
स्वकृतकर्मफलमनुभवतश्चेन्नमचेतनं वा सहायभूतं शरण-
तां प्रतिपद्यते । इत्यादिभवसत्तास्तिशेषपर्यालोचनं, स० म०
३ काण्ड ।

भवविज-भववैद्य-पुं० । संसाररोगभियन्त्रे, “ विज्रा गीर्भ-
ववैद्यानाम् । ” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविडवि (न्)-भवविडवि-पुं० । संसारवृत्ते, “ भववि-
डविनिबंधनेषु विषयसु । ” पं० न० १ द्वा० ।

भवविभक्ति-भवविभक्ति-स्त्री० । विभक्तिभेदे, सा नारकति-
र्यमनुप्यामभेदाद्यनुयां । सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० ।

भवविरचित्त-भवविरक्तचित्त-वि० । संसारविरक्तचित्ते,
“ पञ्चज्ञा भवविरक्तचित्तान् । ” पं० व० १ द्वार ।

भवविरय-भवविरजस-ज० । नरकाऽऽदिभयरूपे विरजसि,
“ भवविरये अग्रणीता । ” व्य० ३ उ० ।

भवविरह-भवविरह-पुं० । संसारविषागे मोले, “ भावाः भ-
वविरहसिद्धिफलाः । ” पं० १६ विव० । पञ्चा० १० । “ भववि-
रहफलं जहा होह । ” पञ्चा० ६ विव० । “ भवविर-
हवीर्यभूषा जायह चारितपरिणामा । ” पञ्चा० १ विव० ।
“ भवविरहं इच्छामाणस्तु । ” पञ्चा० ५ विव० ।

भवविवाग-भवविपाक-पुं० । भवे नारकाऽऽदिको स्वस्वयो-
ग्ये विपाकः फलदानाभिमुखता भवविपाकः । आशुषकर्मणो
नारकाऽऽदिभवे फलदानाभिमुखतायाम्, कर्म० ६ कर्म० ।
पं० सं० ।

भवविवागि (ग)-भवविपाकिन्-जि० । भवे नारकाऽऽदिके
स्वस्वयोग्ये विपाकः स विधत्ते यस्य तन् भवविपाकि । आ-
शुषकर्मप्रकृती, निष्कल्पम्यायुषावज्ञाद्यापि सर्वभयलयेण स्व-
योग्यो भवः प्रत्यासन्नो भवति तावन्नोद्यमायाति हानां भव-
विपाकीति । पं० सं० ३ द्वार । (यथाऽऽशुषकर्मप्रकृतीनामेव
भवविपाकित्यं नाम्नामां तथा विपाकतः कर्मप्रकृतीनां भ-
वदर्शनावसरे ‘कर्म’ शब्दे तुतीयभागे २६७ पृष्ठे निकषितम्)

भववीर्य-भववीर्य-ज० । संसारकारणे, “ दिष्टता भववीर्यं
वा । ” द्वार० १२ द्वार ।

भववीरिय-भववीर्य-ज० । वीर्यभेदे, जि० ख० १ उ० ।
(स्वरूपे ‘ वीरिय ’ शब्दे वषवते)

भववृद्धि-भववृद्धि-स्त्री० । संसारवर्जने, पञ्चा० १७ विव० ।

भववृत्त-भववृत्त-ज० । भवगहने, प्रश्न० ३ आश्र०
द्वार ।

भवसंसारण-भवसंसारण-ज० । संसारसंचयौ, “ जह भव-
संसारणाश्च, निर्विघ्ना हेतुं जीव । ” जी० १ अधि० ।

भवसमुद्र-भवसमुद्र-पुं० । संसारार्णवे, दश० ५ तथ । “ दु-
ल्लभमणुभक्तं भवसमुद्रं । ” पं० व० १ द्वार ।

भवसम्भ-भवशर्मन्-ज० । विषयसुखे, “ भवामिनन्दिनां सा
ख, भवशर्मोत्कटच्छया ॥ ” भवशर्मणो विषयसुखस्पर्शक-
टच्छया । द्वार० ।

भवसागर-भवसागर-पुं० । संसारसमुद्रे, “ परीतिभवसाग-
रमणते । ” पं० व० २ द्वार । “ भीमे भवसागरस्मि दुक्क-
लं । ” दश० ४ तथ ।

भवसिद्धि-भवसिद्धि-पुं० । भवे भवैर्वा सिद्धिरूप्यासां
भवसिद्धिः । आ० म० १ अध० । रा० । भविवर्तनानि भवा
भावितानि सा सिद्धिर्भुविर्त्यस्य स भवसिद्धिः । आ० १४० ।
विश० । भवे, न० । सं० । “ ममहस्यलंभेः भव-
सिद्धिर्वा वि न लभते । ” आह-संवेद्याभय भवे सति सिद्धि-
र्भवति, ततः किं भवगहनेन ? मत्त्वमेतत्, केवलं भवगहण-
दिह तज्ज्ञां पृच्छते इति । आ० म० १ अध० । व्या० । म० ।

“ सव्ये वि षं भंते ! भवसिद्धिः जीवा सिद्धिः संति ”
इत्यादि- (‘ जयन्ती ’ शब्दे चतुर्थभागे १४६ पृष्ठे विल्लरतो
गतम्)

भवसिद्धिं षं भंते ! नेरइए, नेरइए भवसिद्धिं ! । गोष-
मा ! भवसिद्धिं सिय नेरइए, सिय अ नेरइए, नेरइए
विय सिय भवसिद्धिं, सिय अयभवसिद्धिं, एवं दंडअ
० जाव वेपाणियाणं । म० ६ श० १० उ० ।

संतगइया भवसिद्धिया जे जीवा ते एगेणं भवगहणेणं
सिद्धिः संति, बुद्धिः संति, सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति ? ।
सन्ति विधत्ते एगइया ‘ एकं केचन (भवसिद्धिं सति)
भवा भावितानि सिद्धिर्भुविर्त्ययां भवसिद्धिः भव्याः (भ-
वगहणेणं ति) भवस्य मनुष्यजन्मनां प्रहणमुपादानं भव-
प्रहणं तेन संस्वयति अष्टविधमहद्भिर्ज्ञानायां भोक्त्वान्ते
केवलज्ञानं तथं भोक्ते ते कर्मराशेः परिनिर्वात्यन्ति
कर्मकृतविकाराः क्षीयन्तीमांश्चरन्ति । किमुक्तं भवति ?-सर्वदुः-
खानामन्तं करिष्यन्तीति । सं० १ सम० ।

एवं क्रमश आह—

अन्तेगइया भवसिद्धिया जीवा जे दोहिं भवगहणेहिं
मिद्धिः संति, बुद्धिः संति, बुद्धिः संति, परिनिर्वाहस्मेति,
सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति ॥ २ ॥ (म० २ सम०)
संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे तिहिं भवगहणेहिं मि-
द्धिः संति, बुद्धिः संति, बुद्धिः संति, परिनिर्वाहस्मेति,
सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति ॥ ३ ॥ (म० ३ सम०)
अन्तेगइया भवसिद्धिया जीवा जे चउहिं भवगहणेहिं
मिद्धिः संति ० जाव सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति ॥ ४ ॥
(म० ४ सम०) संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
पंचहिं भवगहणेहिं मिद्धिः संति ० जाव अन्ते करिस्से-
ति ॥ ५ ॥ (म० ५ सम०) संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे छहिं भवगहणेहिं मिद्धिः संति ० जाव सव्वदु-
क्खाणं भंते करिस्सेति ॥ ६ ॥ (म० ६ सम०) संतग-
इया भवसिद्धिया जीवा जे सचहिं भवगहणेहिं मिद्धिः संति-
ति, बुद्धिः संति ० जाव सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति
॥ ७ ॥ (म० ७ सम०) संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
अट्टहिं भवगहणेहिं मिद्धिः संति ० जाव अन्ते करिस्सेति
॥ ८ ॥ (म० ८ सम०) संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे नवहिं भवगहणेहिं मिद्धिः संति ० जाव सव्व-
दुक्खाणं भंते करिस्सेति ॥ ९ ॥ (म० ९ सम०) सं-
तगइया भवसिद्धिया जीवा जे दसहिं भवगहणेहिं मि-
द्धिः संति, बुद्धिः संति, बुद्धिः संति, परिनिर्वाहस्मेति,
सव्वदुक्खाणं भंते करिस्सेति ॥ १० ॥ (म० १० सम०)
संतगइया भवसिद्धिया जीवा एक्कांसहिं भवगहणेहिं सि-

[illegible]

372

दुष्कृत्वाण्यमंतं करिस्मंति ॥२४॥ (म० २४ सम०) मंतं गइया
अवसिद्धिया जीवा जे पक्कावीमए अवगहणेहिं सिज्झिस्मं-
ति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति, सब्बदु-
क्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥२५॥ (स० २५ सम०) मंतं गइया
अवसिद्धिया जीवा जे छद्दीसीहिं अवगहणेहिं सिज्झिस्मं-
ति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति, सब्बदु-
क्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥२६॥ (स० २६ सम०) मंतं गइया
अवसिद्धिया जीवा जे सत्तावीसए अवगहणेहिं सि-
ज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति,
सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥ २७ ॥ (स० २७ सम०)
मंतं गइया अवसिद्धिया जीवा जे अट्ठावीस अवगहणेहिं
मिज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति,
सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥२८॥ (स० २८ सम०) मंतं-
गइया अवसिद्धिया जीवा जे एगुतीस अवगहणेहिं सि-
ज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति,
सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥२९॥ (स० २९ सम०) मंतं गइया
अवसिद्धिया जीवा जे तीमाए अवगहणेहिं मिज्झिस्मंति,
बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वाइस्मंति, सब्बदु-
दुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥ ३० ॥ (स० ३० सम०)
मंतं गइया अवसिद्धिया जीवा जे पक्कीसीहिं अवगहणेहिं
मिज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनिव्वा-
इस्मंति, सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥ ३१ ॥ (स० ३१
सम०) मंतं गइया अवसिद्धिया जीवा जे चत्तीसए अव-
गहणेहिं मिज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मंति, परिनि-
व्वाइस्मंति, सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥ ३२ ॥
(स० ३२ सम०) मंतं गइया अवसिद्धिया जीवा जे
तेवीस अवगहणेहिं मिज्झिस्मंति, बुज्झिस्मंति, मुच्चिस्मं-
ति, सब्बदुक्खाण्यमंतं करिस्मंति ॥३३॥ (स० ३३ सम०)।
भवाउय-भवायुष्-न०। समाअभयममं कालमुत्कर्षतोऽनुवर्त-
त इति, तथा भयमयानामाहुर्भवायुष्द्वयवयवेऽपगच्छति एव
भवात्तस्मनुयाति यथा देवाऽऽपुराणि । क्था० २-४० ३० ।
‘भवा उयाति । बुद्धिहा पणत्ता । तं जहा-’देवाणं चैव
नारयाणं चैव ।

मवायुर्भवस्थितिः । आधुष्कर्मभेदे, स्था० २ ठा० ४ उ० ।

भवाणी--भवाणी--स्त्री० । भवस्य पत्नी, भव स्त्री आनुक्तम् ।
 वाच० । शिवपत्न्याम्, " दक्षायणी भवाणी, स्तलपुत्रा क-
 र्त्वा उमा गौरी । अत्रा पुनः कालो, सिवा य कटवायसी
 खंडी ॥ ३ ॥ " पाद० मा० ३ गाथा ।

भवातिस-भवाद्दश-वि० । भवनस्तत्रैव संस्थानमस्य । भवत्-
दश-किं ठक् क्तः वा । “ यादृशाऽऽदेवुःस्तिः ” ॥ ८ । ४ ।
३२७ ॥ इति मातृस्तत्रेण पैशाक्यां यादृशाऽऽदेव इत्यस्य

म्—“ भविष्यद्वत्तुमारुह्य सं भवे । केषां च कालं
किं पचता । गोयमा । जह्वेषं अनामुह्यं उकोलं तं त्रि
पल्लोभमादं । ” इत्यत्रापि भाषणात् ॥ १८ ॥ ६० ३
प्रका० ।

भविष्यद्वदेव—भट्टद्रुदेव—पुं० । भव्यो भविष्यद्वयाव-
भाष्योऽत एव द्रव्यभूतः, स चासौ देवश्च भव्यद्रुदेवः ।
वैमात्रिकाऽन्येके देवभेदे, इत्या० ४ डा० १ उ० ।

से केण्ड्रेयं भवे । एवं बुक्च—भविष्यद्वदेवा, भविष्य-
द्वदेवा । गोयमा । जं भविष्यं पंचिदित्यतिरिक्तजं शिष्यं वा
भयुस्मे वा देवे तु उवचजित् ए से तेण्ड्रेयं गोयमा । एवं
बुक्च—भविष्यद्वदेवा भविष्यद्वदेवा ।

(भविष्यद्वदेव लि) द्रव्यभूता देवा द्रव्यदेवाः, द्रव्यता
आप्राधान्यात् भूतभावित्वात् भाविभावत्वाद्वा । तत्राप्राधा-
न्यादेवगुणशून्या देवा द्रव्यदेवा यथा साध्याभासा द्रव्यता-
धवाः, भूतभावपक्षे तु भूतस्य देवत्वपक्षेयस्य प्रतिपक्ष
कारणा भावादेवत्वात् ऋतुना द्रव्यदेवाः, भाविभावपक्षे तु
भाविना देवत्वपक्षेयस्य योऽथा देवतायास्त्यमाना द्रव्य-
देवास्तत्र भाविभावपक्षपरिग्रहार्थमाह—भव्याश्च न द्रव्यदेवा-
श्चेति । अ० १८ श० ६ उ० (जं भविष्य इत्यादि) इह ज्ञातव्यं
कवचनमनो बहुवचनार्थे व्याख्येयं, ततश्च ये भव्या योऽथाः
पञ्चिद्वयतिर्यानाका वा भुवः आ वा देवपक्षे तु ते यस्मा-
द्भाविदेवभावा इति गम्यम् । अथ तेनाथेन भेद कारणेन हे
मैतम ! तान् प्रत्येकमुच्यते—भव्यद्रव्यदेवा इति । अ० १२
श० ६ उ० ।

भविष्यद्वत्तुमारुह्य—भट्टद्रुदेवार्त्तक—पुं० । वाराणस्यां द-
एडकाततीर्थस्थे देवे, वाराणस्यां दएडकाते भव्यद्वत्तुमारु-
ह्येकः । तौ ४३ कटप ।

भविष्यत्—भट्टसप्त—पुं० । भव्यप्राणिनि, पं० व० ४ द्वार ।
“ स एव भव्यसत्तायं । ” मोक्षप्रमथोभ्यजन्तूनाम् । ग० १
अधि० । पं० व० ।

भविष्यसरीरदृक्—भट्टशरीरदृक्—न० । विचक्षितपर्यायेण भ-
विष्यतीति भव्यो विचक्षितपर्यायार्हस्तथाय्य इत्यर्थः ।
तस्य शरीरम् । अन्तु० । भव्यो योऽथा यः शब्दार्थं वा-
च्यते न तावदिदानीति तस्य शरीरं भव्यशरीरम्, त-
देव द्रव्यं शरीरद्रव्यम् । इत्या० ४ डा० ६ उ० । यो
जीवः शब्दार्थमागामिनि काले शिथिल्यते न तावद्विद्यते ।
तज्जीवाधिष्ठिते शरीरद्रव्ये, अन्तु० ।

अथ किं नद्रव्यशरीरद्रव्याऽवश्यकमिति प्रश्ने सत्याह—
“ स किं तं भविष्यसरीरदृक्वाचस्यं भविष्यसरीरदृक्वाच-
स्यं । जं जीव जोजिज्मस्यनिवर्त्तते इमेणं चैव आचपक्षं
सरीरसङ्गस्येणं जिवावदिदृष्टेणं भावेषु आचस्यपक्षेणं स-
ञ्जकाले सिधिसस्यति न ताव निषक्य, जहा को दिद्वेना ।
अयं सद्रुक्ते भविस्म, अयं सद्रुक्ते भविस्म, सत्तं भवि-
स्यसरीरदृक्वाचस्यं । अन्तु० ।

(व्याख्या “ आचस्य ” शब्दे द्वितीयाभावे ४४६ वृत्ते गता)
भविष्यद्वि—भट्टहित—पि० । जीवाविशेषपक्षे, “ भव्यद्विदृक्वा-
च पक्षेण । ” जीवविशेषपक्षेयार्थमाचक्षेम् । पञ्चा० १८ वि-
व० । “ भव्यद्विदृक्वाच केलेण । ” भव्यानां मुक्तिगमनयोऽथा-
नां हिंसे भयः स एवायः प्रयोजनम् भव्यद्विद्विद्वत्तत्वेन ।
पञ्चा० २ विव० ।

भविष्यालि—भट्टयालि—पुं० । भवाचाहो भव्यः, स एवालिभ-
रो भव्यालिः । भव्यञ्जमे, द्रव्या० ।

ज्ञानाऽस्यमेतन्मकरन्दमिष्टं,
भव्यालोपो वीनमया निपीय ।
अर्हत्कामभोजनमयं मुग्धं,
स्वभावसौहित्यमाप्नुवन्ति ॥ २० ॥

भव्यालोपः भवाय अर्हो भव्यास्म एवालोपो भवरा एतनु-
त्तुष्टं ज्ञानाऽऽकृषं मकरन्दं मरन्दं निपीय पीत्वा स्वभावयोहि-
त्यं स्वस्व आत्मनो भावः परमभावस्वरूपं सौहित्यं एतस्म-
त्वाप्नुवन्ति प्राप्नुवन्ति । कीदृशा भव्यालोपः वीनमया वीतं
गते भयं येषां न वीनमया दिवानिश्चामाकस्मिन्मयाध्वम-
रहितः । कीदृक् मकरन्दमिष्टं वृक्षं भवविद्याकथेन परम-
विमम् । पुनः कीदृक् मकरन्दमिष्टकामाज्जमभयमहतां जी-
तीर्थकुराणां क्रमाद्वारास्त एवास्मोज्ञानं कमलानि तेभ्यो
भव उत्पत्तिरस्य तद्वृक्षकामाज्जमभवं जितभरचरणगुण-
जसम्भवम् । पुनः कीदृक् मुग्धं शोभनं शोभनं गन्ध आभोऽथा
यस्य नस्तुगन्धमिति पद्यायः । पद्याऽलोपोऽस्माज्जमे सुग-
न्धमिष्टं मकरन्दं निपीय सौहित्यमवाप्नुवन्ति । तथा भवरा
एतद् ज्ञानाऽऽकृषं परमभावांमिष्टं निपीय स्वभावमावाप्नुवन्ति ।
भव्यद्विद्विद्वत्तुमारुह्येणम् । भव्यानामलितादृश्यं ज्ञानस्य
च मकरन्दसदृश्यं च युक्तपगायं, जिनकम कमलायामाञ्ज
साधयन्तया चर्यायं बोधयम् । आसजालिङ्गिकाः परम-
कजिपरा इहा मुक्फलविरागा इन्द्रियमात्रविषयपक्षा नि-
त्यसंवेगशान्तदृष्ट्या विद्याकलध्यानसंगोषोत्पन्ने परमभा-
वेन ज्ञानेशोपकलुषकमसन्तानिनिःशून्यकटितशुद्धशुद्ध-
ध्यानमैकस्याविशुद्धशेषशुद्धमप्रकृतितयाऽकामायां । निजभा-
वमन्तवचनद्वयाऽऽमकसौहित्यसंपूर्तिमनन्तं शिवाऽऽवा-
समासाद्यन्तीति भावः ॥ २० ॥ द्रव्या० ४ अष्टया० ।

भविस्म—भविष्य(त्)—पुं० । भू “ वटः सत्त्वा ” ॥ ३१ ॥ १५ शब्द-
स्य इदं पृ० वा । तलोपः । आवांल कामे, वाच० । “ एवञ्च
नाम स भवति यः प्राप्यति वत्समानित्वम् । ” पं० व० ४ सुय ।
तत्कालवर्तिनि पद्यायं, जि० । वाच० । भविष्य आगामि-
कालमाधी । कल्प० १ अधि० २ लक्ष । अनागते, विष्ट० ।
लियां जीप-मुक् । “ अष्टांस्त्रिंशं भविष्यन्त्याः । ” इति
रघुः । तलोपपक्षं कर्त्तावता । भविष्यमाचक्ष्य कते पुराण-
भेदे, ग० । वाच० ।

भवोदधि—भवोदधि—पुं० । संसारसमुद्रः, “ योगाच्च संभवो-
द्यः । ” ॥ १० २१ डा० ।

भव्य—प्रादय-जि० । भू-यत्तु । भावभावविषये, ॥ १० २० डा० ।

अभिव्याति, विष्टे० । आ० म० । अभिकाशमये, कल्प० १ अ-
धि० ६ अक्ष ।

अव्य-वि० । 'अविव' शब्दायै, प्रा० ४ पाद । भागिनेये, दे०
मा० ६ वर्ग १०० गाथा ।

अव्यंगि-(अ)-अव्याङ्गिन्-पुं० । 'अव्यंगि (अ)' शब्दा-
यै, प्रति० ।

अव्यञ्ज-अव्यञ्जन्-पुं० । 'अव्यञ्जन्' शब्दायै, प्रहा० १ पद ।

अव्यपुकरावह्व-अव्यपुकरावर्तक-पुं० । 'अव्यपुक्-
कारावह्व' शब्दायै, ती० ४३ कल्प ।

अव्यत्तरीरद्वय-अव्यत्तरीरद्वय-न० । 'अव्यत्तरीरद्वय
शब्दायै, अतु० ।

अव्याप्ति-अव्याप्ति-पुं० । 'अव्याप्ति' शब्दायै द्रव्या० २ अथवा० ।

अस-भृक्-चा० । कुक्कुरशब्दे, 'अवि०-पर०-सक०' सेद
'अभ्येष्टः' ॥मा० १८६॥ इति प्राकृतसूत्रेण अभ्येष्टकाऽऽदे-
शः भृक्कः । असह । प्रा० ४ पाद । अमति । अमर्षित । अ-
भागीत् । बाध० ।

असग-असक-पुं० । वनवासिनगरवास्तव्ये बाधुदेवज्येष्ठभा-
तुर्जतकुमारस्य पौत्रे जितशत्रोः पुत्रे स्वनामक्याते कुमा-
रे, यस्य अगिनी सुकुमारिका नाम्ना सह प्रसजिता । नि०
वृ० ८ ड० । (तत्कथा ' पतिस्त्वयण ' शब्देऽस्मिन्नेव अगि
पृष्ठे ७२७ गता)

असख-असख-न० । कुक्कुरस्य शब्दकरणे, प्रा० ४ पाद । अ-
वि, पुं० । तं । प्रा० ॥ 'साखा असखा इवमहकामुत्रा
मंथला कविला ।' पाद० मा० ४१ गाथा ।

असखाय-असखक-पुं० । अखके, प्रा० ४ पाद ।

असल-अमर-पुं० । अमरे, "कुञ्जमुत्रा रसाऊ, मिगा अस-
ला य महुअरा अलिषो । ईदिविरा दुदेहा, बुअगाया कृपया
अमरा ॥ १ ॥" पाद० मा० ११ गाथा ।

असुआ-अपिका-की० । शृङ्गाहायाम्, "मुल्लुकि य असुआ
महासह ।" पाद० मा० १२७ गाथा ।

असौख-असौख-न० । नाखविधिभेदे, जं० ४ वृ० । रा० ।

अस्तासिवा-अकारिका-की० । "इहयोः स्तः" ॥मा० १२६०॥
इतिप्राकृतसूत्रेण शिवकस्य ढकारस्य मागध्यां लकाराऽऽका-
न्तः ढकारः । प्रा० ४ पाद । अष्टिन्नाय, प्रा० ४ पाद ।

अष्टिषी-अष्टिनि-की० । "इहयोः स्तः" ॥ मा० १२६० ॥
इतिप्राकृतसूत्रेण मागध्यां लकाराऽऽकान्तः ढकारः । प्रा० ४
पाद । अष्टाध्याम्, प्रा० ४ पाद ।

अस्य-अस्यन्-न० । 'अस्य' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।

आ-आ-धा० बीही, अवा० पर० अक०-अभिद् । माति । अ-
भाहीत् । बाध० । "आ भाजे वा विधी ।" विष्टे० । अवा० ।
जी-आ० । अये, कु० पर० अक०-अभिद् । "मियो भावीही" ॥
४३३॥ इति प्राकृतसूत्रेण विजितेतेतावादेयो वा । भाह
बीहह । प्रा० ४ पाद ।

माअ-भाग-पुं० । अये, "असो भाजी ।" पाद० मा० २३३
गाथा । अयेअमिनीपत्तो, दे० मा० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

माह-आतु-पुं० । आअ-पृ० । पृ० । "उदरवादी" ॥ ८ । १ ।

१३१ ॥ इतिप्राकृतसूत्रेण अतम् । प्रा० १ पाद । एकपितृजाते ।

स्वखा सहोहो आनुमगिष्योरिव । बाध० । अ० २ अवि० ।

"सहोदरः, सहपाथी, मित्रं वा रोगपालकः । प्रागे

वाक्वसहायस्तु, पञ्चैते आतरः स्मृताः ॥ ३ ॥" आनुमिअ

मियो अमेकार्यविषये स्मारणाऽऽदि सम्प्रकार्यम् । वतः—

"अवगिहमकस्मिपमा—यजलवज्जितमस्मि मोहनिहाय ।

उट्टवर जो सुअंतं, सो तस्स अयो परमवंधु ॥ १ ॥" अ० २

अवि० । जं० । प्रन० । उच० । की० । सुन० ।

माह (न)-आजिन्-पुं० । शोभमाने, अच० २६ अच० ।

माहजाया-आतुआया-की० । आतुः पत्न्याम्, अ० १२ अ० २

उ० । प्रा० म० ।

माहजिअ-भागिनेय-पुं० । भागिन्या अपत्यं दत् । स्वधुपुत्रे,

तत्कन्यायाम्, की० । जीह् । बाध० । नि० वृ० १ उ० । आ०

म० । दश० ।

माहजिअ-भागिनेय-पुं० । 'माहजिअ' शब्दायै, नि० वृ० १ उ० ।

माहय-भातुक-पुं० । सहजे, आ० म० १ अ० । अवा० ।

भाजित-वि० । आपति, "माहयपुलाधिवाणं" भाजिता

इश्वराऽऽदिपृष्ठेण वीनाधर्मयत्ताः । आ० म० १ आ० ।

भाहयबीयापव्व-आतुद्वितीयापर्व-कारिणकयुद्धकित्तिवायाम्,

'मंदिचरुअनरिंदो सानिषो जिह्माया भववंतं सि-

द्धिमयं सुअो अरवासेगं कुण्ठो पाहियव य कआववासो

कसिअसुअवीयाय संबोद्धिा निअघरे आमंतिता सुव्वस-

खाय अगिखोय मोहो तंबोलवत्थाऽऽदिह एअं, तपपिअ

माहयबीयापव्व कटं ।" ती० २० कल्प ।

भाहज्ज-भागवत्-पुं० । भागे विधत्ते यस्य स भागवान्,

शुद्धचातुषिकाऽऽदिके पुरुषभेदे, स्वा० ३ डा० २ उ० । (व्या-

ख्या "पुलि" शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१४ पृष्ठे गता) हा-

जिके, दे० मा० ६ वर्ग १०४ गाथा ।

भाहज्ज-भागिक-वि० । अष्टप्रादिनि, जं० २ वृ० । डा० ।

भागिको यः वष्टांशऽऽदिविभागेन कृष्यादीं व्याप्रियते । दशा०

६ अ० । भागिका ये कामस्य चतुर्थांशऽऽदिकं लभन्ते । प्रन०

२ अवा० हार । भागिको नाम द्वितीयांशस्य तृतीयांशस्य

चतुर्थांशस्य प्राहकः । जी० ३ प्रति० । म० । जं० । प्रा० ।

भाहसमाअ-आनुसमान-पुं० । अष्टपत्तयेमन्वात् तत्त्वविचारा-

ऽऽदि निष्ठुरवचनादप्रोतेः तथाविधप्रयोजनेष्वस्त्यस्त्यसं-

त्वात्त आनुसमानः । अमणोपासकभेदे, स्वा० ३ डा० ३ उ० ।

माहरीही-भागीरथी-की० । अगीरथेन निर्वाता आनीता त-

त्संबन्धिनी वा अण् । गङ्गायाम्, बाध० । "गंगा भागीरही

य अणुसुधा ।" पाद० मा० ३१ गाथा । "तथ भागीरही

महाधरं विचचारिहृदा परिवहह्" ती० १४ कल्प ।

माउ-आतु-पुं० । 'माह' शब्दायै प्रा० १ पाद ।

आतुअ-देखी-न० । आवाहीयगोष्ठुसंभवविधये, दे० मा० ६

वर्ग १०३ गाथा ।

भाउजा-वेशी-भाउजायायाम्, वेशे ना० ६ वर्ग १०३ गाथा ।
भाउबीयापव्व-भाउद्वितीयापव्व-न० । 'माहबीयापव्व' श-
ब्दाद्यै, ती० २० कटप ।

भाउय-भाउरु-पुं० । 'भाय' शब्दाद्यै, प्रा० म० १ अ० ।

भाग-भाग-पुं० । भज-भावे घञ् । भजने, वाच० । भज्यते
भुज्यते स्यन्ते इति भागः । भाज्ये, भ० ११ श० १२ उ० ।
कटप० । सेवनीये, स्या० ६ डा० । ज्ये, आ० चू० १ अ० ।
जौ० । जनु० । ज्ञा० । विभागे, ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । भागा
अधिभागपक्षिच्छेदा इति आध्यान्तरम् । कर्म० ५ कर्म० ।
इष्टवस्तुनोऽर्द्धे एकदेशे, वाच० । " अष्टालयचरियद्वारगो
उरकवाडतोरणपडिदुवारदेशभागः । " देशो भागश्चानेकार्थ-
स्ततोऽप्येवमनयोर्विशेषविशेषणभावो दृश्यते । स० । आ-
कां, सू० प्र० १ ध्रु० ३ पाठु० पाठु० । अघसरं, वि-
शे० । पूज्ये, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । प्रभावे " वंदामि महा-
भागं । " भागः क्लिप्ताविम्व्या शक्तिः प्रभाव इति यावन् ।
विशे० । भाग्ये, वाच० । प्रकाशे, भागां भङ्गा विकल्पः
प्रकाशः । जनु० । " विशांशुकस्तथा राशेभोग इत्यभिधीयते ।
इति उपेतिषोक्तं राशेस्त्रिंशंशकं च । वाच० । जम्बूमन्दरस्यां
सरस्यां विशि स्थितायां रत्नवत्यां महानद्यां सम्मिलितायां
महासाधाम्, स्त्री० । टाप् । स्या० १० डा० ।

भागवय-भागवत-त्रि० । भगवतो भगवत्या इदम् सोऽस्य
व्यवता अण् । भगवतो भगवत्या वा भङ्ग परतीर्थिकभेदे,
सूत्र १ ध्रु० ७ अ० । आवा० । भगवतो वा भङ्गिगृहं पाठ्या-
नाम् । आवा० १ ध्रु० २ अ० ६ उ० । भगवतो वृवते-पञ्चविंश-
तितत्त्वपरिह्वानाम्भेदः सर्वव्याप्यामा निष्क्रियो निर्गुणश्चै-
तन्यलक्षणो निर्विशेषः सामान्यं तत्त्वमिति । आवा० १ ध्रु० ४
अ० २ उ० । तत्सम्बन्धिनश्च, तयोः संबन्धिनः सुगुणवर्णेन पु-
राणे, उपपुराणे च । " न यैः धृतं भागवतं पुराणम् । " वाच० ।
भागहेय-भागधेय-न० । भाग्ये, " पुष्पं सुकयं च भागहयं च । "
पाठ० ना० १६७ गाथा ।

भागीरही-भागीरथी-स्त्री० । गङ्गायाम्, " मंदारणी सुरगर्भं,
गंगा भागीरही य जगदुत्सुभा " पाठ० ना० ३६ गाथा ।

भाटी-भाटी-स्त्री० । भाटके " सोऽवदन् द्विगुणं भाटीं, दास्ये
वृद्धिं यथायथम् । " आ० क० १ अ० ।

भाटीकर्म-भाटीकर्म-न० । शकटवृषभकर्मभमद्विपल्लवस-
राब्धाऽऽर्द्धभाटकनिमित्तं भारवाहने भाटीकर्म । " शकटाक्ष-
लुलाबोष्प-सराभ्यन्तरवाजिनम् । भारस्य वाहनाद् वृत्ति-
भेदेष्ट भाटकजीविका ॥ १ ॥ " इत्युक्तलक्षणे कर्मोऽऽदान-
भेदे, ध० २ अघि० । भाटककर्म यत्स्य कीयगमादिना पर-
कीयमागडं भाटकनं वहति अन्त्येषां वा वर्षावर्षशकटाऽऽ-
दीन् भाटकेनैवाप्ययति । यदाहुः— " नियमसुवगराण्ये, पर-
कीयं माह्वण जो बहइ । तं भाटकममहवा, वसहाहसम-
व्ययेऽष्टेसि ॥ १ ॥ " प्रव० ६ द्वार । आ० चू० । उपा० ।

भाह-भाजन-न० । भाज्यतेऽनेन भाजनम् । भाज-लुट् । " लु-
ग्न भाजनं लुज्जराजकुले जः सस्वरस्य न वा " ॥ २ । १६७ ।

इति प्राकृतसूत्रेषु सस्वरजकारस्य लुप् वा । प्रा० १ पाद् ।
पात्रे, प० व० २ द्वार । म० । पि० । आवा० । घ० । प्रश्न० ।
प्रव० । आवा० । भाजनान्यमवाशि सौवर्णोऽऽदीनि । प्रश्न० १
आश्र० द्वार । भाजनमिव भाजनम् । आचारि, विशे० ।
घ० । प्रव० । म० । योग्ये, वाच० । " जो जलिसस्वर अन्ध-
स्स, भायणं तस्स तल्लिं होइ । वुड्ढे वि दौण्णमेइ, न डुंगरे
पाणिअं ठाई ॥ ३३ ॥ " संघा० १ अघि० १ प्रस्ता० । भजना-
द्विष्वस्याऽऽभयणाद् भाजनम् । आकाशि, म० २ श्रु० २ उ० ।
दाने च । आ० म० १ अ० ।

भाणदस-भाजनदेश-पुं० । भाजनाऽऽधारभूते देशे, यस्मिन्
देशे भाजनानि सन्ति । व्य० ८ उ० ।

भाणधरज-भाजनधरज-न० । सपानभोजनानां भाजनानां
धारणे, वृ० १ उ० ।

भाणियव्व-भाणियव्व-त्रि० । कथनीये, स्या० २ डा० १ उ० ।
भाणिया-भाणिका-स्त्री० । अनन्तकायाऽऽत्मके वनस्पतिक-
यभेदे, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० ।

भाणु-भानु-पुं० । भा-नुः । सूर्ये, अर्कवृत्ते, किरणे, प्रभौ, राज-
नि, वाच० । प्रमनाधजिनस्य पितरि, प्रव० ११ द्वार । स० ।
ती० । भगवतः श्रुपभस्येकीपञ्चाशत्तमे पुत्रे, कटप० १ अ-
धि० ७ क्षण । अय्यध्यानगरीस्थस्य धवलल्लावकस्य मित्रे
स्वनामक्याते आचके, वृ० ३ तत्त्व ।

भाणुमित्त-भानुमित्त-न० । मल्लजिनेन साई प्रव्रजिते इ-
त्स्वाकुवंशोद्भवे स्वनामक्याते राजकुमारे, ति० । महा-
धरनिर्वाणानन्तरं विक्रमाऽऽदित्यात् प्रासुर्यपक्षे स्वनामक्याते
भारतवर्षस्य महाराजे, ती० २० कटप ।

भाणुमई-भानुमयी-स्त्री० । विक्रमाऽऽदित्यपुत्रपतेः पत्न्याम्,
वाच० । सिंहपुरस्यस्य श्रुपभभेदिनः सुतायाम्, " उसभ-
सेद्विदुषा भाणुमई । " वृ० ३ तत्त्व ।

भाणुसिरी-भानुश्री-स्त्री० । वलमिलम्व्याम्, ति० चू० १०
उ० । (पञ्जुलया) शब्दे २४ वृत्ते कथा)

भाभ-भ्रम-धा० । अनवस्थानं, " भ्रमेस्तालिभ्रएट-त-
माई " ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रे भ्रमेरेतावादी
वा । पक्षे ' भ्रमेइ । ' प्रा० ४ पाद् ।

भाभर-भ्रामर-त्रि० । मधुभेदे, न० । आवा० ६ अ० ।

भाभा-भाभा-स्त्री० । एकदेशेन समुदायावगमात् सत्य-
भामायाम्, प्रव० १ द्वार । आवा० ४ म० ।

भाभिणी-भाभिनी-स्त्री० । " पुत्राभाभिण्यागो मः ॥ ८ । १ ।
१२० ॥ इत्यनयोर्गणस्य मः । भागवत्याम्, प्रा० १ पाद् ।

भाभुङ्गा-भाभुङ्गना-स्त्री० । चारित्र्यंशनायाम्, वृ० ३
प्रक० १ उ० ।

भाय-भाज-धा० । पृथकरणे, भाजयति । वाच० लब्धप्र-
त्ययिभागात् । कटप० १ अघि० ५ क्षण ।

भायज-भाजन-न० । पात्रे, " पसाइं भायणाइं । " पाठ०
ना० २१८ गाथा ।

भायल-भावल-पुं० । जायते अश्वविशेषे, ज्ञा० १ ध्रु० १

अ० । "अचमं तुरगं मायलं ।" पाद० ना० २०५ गाथा ।
आयतुरङ्गमे, दे० ना० ६ वर्ग १०४ गाथा ।

मायलसामिगह-प्राजलस्वामिगृह-न० । एकाशीतिजैनतीर्थ-
स्वपत्यमं सोमं, यत्र देवाधिदेवा जिनः । "मायलस्वामि-
गृहे देवाधिदेवः ।" टी० ४३ कण्ठ ।

भाया-भानु-पुं० । भाजि, "सहोभरो भाया ।" पाद०
ना० २५३ गाथा ।

भार-भार-पुं० । भू-घञ । गुरुवपरिमाणे, बाच० । गुरुता-
कारणत्वापरिमदे, मयन० ५ आश्र० द्वार । कर्मणि, "ज-
हा कङ्क कम्म तहाऽसि भार ।" तथाविधं कर्म तादृग्व-
विधमूय एव तेषां तत्कर्मविधायाऽऽदितो भारः । प्राबुध्यै,
विशे० । बाये, आ० १ भू० १ अ० । भार्ये भारः । पुण्यकला-
ऽदयेः कम्पपृष्ठादिपारोषये, आश्र० ६ अ० । "घटीभि-
र्हसिभस्ताभि-रेको भारः प्रकीर्तितः ।" इत्युक्तलक्षणे
उत्पन्नविशेषे, तं० । ज्ये० विशिष्या पलशतैर्भारो भवतीति ।
स्था० ६ डा० । नि० बू० । अतु० । भारक इति प्रसिद्धं पुन-
रोत्पत्त्येवमिदं । स्था० ६ डा० । भारो भारकः पुनरोद्गहर्न-
यो विशीतपलशतप्रमाणो वा । म० १५ शृ० ।

भारई-भारती-सौ० । भू-अतश्च स्थापे प्रज्ञाऽऽद्यत् । बाक्ये,
बाच० । आश्र० ५ अ० । तद्विघ्नादुद्देवतायां सरस्वत्याम्,
बाच० । "वक्तं यययं च गिरा । सरस्वतै भारई य गो बाणी ।"
दश० ७ अ० । द्वा० । "येन्द्रबुध्विनताहियामलं, यामलं
जिपतिं समभिताम् । योगिताऽपि वनिमन्ति भारती, भारती
मम ददातु सा सदा ॥ १ ॥" पक्षिभेदे, "भारती संस्कृत-
प्रायो, वाग्मयापारो नराश्रयः" इति । अक्षरभूतोऽपि वृत्तिभे-
दः । बाच० । "बाणी बाया भारिई, सरस्वतै भारई गिरा
माता ।" पाद० ना० १५१ गाथा ।

भारंद-भार (क)एड-पुं० । कर्मपक्षिभेदे, मयन० १ संव० द्वार ।
प्रज्ञा० । सौ० । आ० म० । जी० । "भारंदपक्षी च चरेऽपम-
लो ।" भार (क) एडभासौ पक्षी च भार (क) एडपक्षी । उच०
पाद० ७ अ० । भारएडपक्षिणोः किलैकं शरीरं पुष्पग्रीवं त्रिपार्श्वं
च भवति, तौ वायन्तप्रमत्ततवेव निवाहं लभेत इति ।
स्था० ६ डा० । द्वा० । "एकोदराः पुष्पग्रीवाः, अन्वेष्य-
पलमणिः । प्रमत्ता इव नश्यन्ति, यथा भारएडपक्षिणः ॥
१ ॥" द्वा० १ भू० ६ अ० । जीवद्वयकृपा भवन्ति, ते च स-
र्वदा कलितचिन्ता भवन्तीति । "एकोदराः पुष्पग्रीवाः अ-
पदा मर्यभाविणः । भारएडपक्षिणस्तेषां, मृतिभिर्पक्षिलेक-
या ॥ १ ॥" कण्ठ० १ अ० ६ कृष्ण । "गतस्य तव गैलो-
ऊ, भारएडः पञ्चशैलतः । त्रिजोषाकण्ठयो द्याम्बाः, ए-
धन्त्येकोदराः स्रगाः ॥ १५ ॥" आ० क० १ अ० ।

भारकाय-भारकाय-पुं० । भारकासौ कायश्च भारकायः । का-
पोत्याम् भारकायश्चात्र कूरकृतकुम्भद्वयोपेता कापोती भ-
वत्येत अन्त्ये तु भारकायः कापोत्येवोच्यते इति आश्र० ५
अ० । आ० बू० ।

भारकत-भाराऽऽकान्त-त्रि० । भारेयः कुटुम्बाभ्यदिभारेयः पोह-
लिकाऽऽदिभारेयः बाऽऽकाशः परामग्नो भाराऽऽकान्तः ।

कुटुम्बाऽऽदिभारेयः परामग्नः, "भारकता अलसता ।"
सूत्र० २ शृ० २ अ० ।

भारग-भारक-पुं० । भारे, स्था० ६ डा० । आश्र० ५ अ० ।

भारग-भाराप्र-न० । विशिष्या पलशतैर्भारो भवति । अथवा
पुनरोत्पत्त्येवमिदं भारो भारक इति यः प्रसिद्धः अत्र परिमाणं
भार एवमत्र भाराप्रम् । भारपरिमाणे, स्था० ६ डा० । म० ।

भारसमिप-भारनमित-त्रि० । भाराऽऽकान्ते, आश्र० ४ अ० ।

भारहाय-भारहाज-पुं० । भरद्वाजस्य गोत्रापत्यम् अत्र । गौ-
तममूलगोत्रान्तर्गतस्य गोत्रभेदस्य प्रवर्तके मुनिभेदे, स्था०
७ डा० । चं० प्र० । सू० प्र० । ति० । कल्प० । तद्गोत्रोत्पत्ते,
म० १५ शृ० । आ० म० । द्रोणाचार्ये, अगस्त्यमुनी, व्यात्रा-
दिविहगे, बृहस्पतिपुत्रे, बाच० । श्वेताम्भ्यां नगप्योऽस्यपे
स्वनामक्याते ब्राह्मणे, आ० म० १ अ० । आश्र० ५ अ० । स च
प्रथमभवे मरीचिनामा भरनपुत्रः, द्वादशे भवे श्वेताम्भ्यां न-
गप्यो भारद्वाजनामा ब्राह्मणो भूत्वाऽऽष्टादशे भवे पीतनपुत्रे
त्रिपुष्टनामा बाष्पदेवो भूत्वा त्रयोविंशे भवे मूक्यां राजवा-
न्यां त्रिपथिप्रनामा चक्रवर्ती भूत्वा सप्तविंशे भवे चर्द्धमान-
स्तीर्थकरोऽभूविति । कल्प० १ अ० ८ छण । वनकार्पा-
श्याम, स्त्री० । जीव् । पुं० । भारद्वाजीत्यप्यत्र । बाच० ।

भारपचोहस्य-भारप्रवरोहस्य-स्त्री० । भारो नाम ग-
च्छुभारस्तस्य प्रत्यरोहस्य । भारप्रवरोहस्य । शिष्याद्यामा-
चार्यस्य कठयेव विनयप्रतिपत्तिभेदे, द्वा० १ ।

साम्प्रतं भारप्रत्यरोहणतां पितृकुलपुत्रिदमाह—

से किं तं भारपचोहस्यतां ? भारपचोहस्यता चउ-
न्विहा पयसा । तं जहा-असंगर्ह्यं परिजज्ञं संग्राह्यता भव-
ति, सेहं आशारगोचरं संग्राह्यता भवति, साहस्यपसस गि-
लायमास्त अहाधामं वेवावेब अञ्जुद्धिता भवति, साहसिम-
यायं अधिकराशेसि उपपद्येसि तस्य अशस्तितावसितो
अपक्वमाग्री मञ्जुत्थभावभूते समं ववहरमाये तस्य
अधिकरास्त त्वामणवितसमखात् सया समिधं अञ्जु-
द्धिता भवति, कहे नु साहसिमया अप्ससदा अप्रदेहा अप्य-
कलहा अप्पुतुपुता संजमवहुला संवरवहुला समाहिबहु-
ला अप्पमसा संजमेणं तवसा अप्पयां भावेमाशां थं एवं
च थं विदेरजा, सेवं भारपचोहस्यता ।

(से किं तं इत्यादि) आचार्ये आह—भारप्रत्यरोहणता
चतुर्विधा प्रकृता । तद्यथा-असंगृहीतं परिजज्ञं संग्राह्यता
भवति १, शैलमाचारगोचरं संग्राह्यता भवति २, साध-
मिष्य स्थापमानस्य यथास्थानं वेदाकृत्ये अभ्युग्याता भवति
३, साधमिकायां परस्परं कलहे उपपे उपशामकतया अ-
भ्युग्याता भवति ४, असंगृहीतं नाम कोषाऽऽदिना वणा-
ऽदेर्वहिरङ्गकृष्णं परिजज्ञं शिष्याऽऽदिकं संग्राह्यता चतु-
वचनाऽऽदिना पुनः अगृह्णादके रक्षयिता भवति १, शिष्य-
सम्युत्पन्नमभिनवदीक्षितं वा (प्रायशः सि) आचारः श्रुतताना-
ऽऽदिविषयमनुष्ठानं कालाभ्यवसाऽदि गोचरो भिषाऽऽनम् ।

एतयोः समहारद्वन्द्वः । तं संभारिहा भवति २ । साधर्मिकस्य समानप्रधानसामाचारिकस्य स्थायमानस्य गृहानाहकारणे समुपपन्नं भाराऽऽदिना विना क्षीयतः यथास्थानं यथाशक्त्या वैवाह्यस्य उद्देश्यमवहित्वाऽऽनयननिवयोक्तोपायकरणासंसारकप्रस्तरप्रतिषेधनकरेण ब्रह्मयथाता सावरपरो भवति ३ । समानाचारिकायां साधनानाम् (अधिगारणसि सि) विरोधे उत्पन्ने, तत्र साधर्मिकेणु निमित्तं रागाः, उपाशितं द्वेषः अयथा-निमित्तमात्राऽऽवहित्वा उपाशितं शिष्यकुलाऽऽपेक्षा, तद्वर्जितो यः क्षीऽनिमित्तोपाशितः, न पक्षं शास्त्रोपाशितं पृथ्वातीत्यपक्षमाहौ । अत एव मध्यस्थभावभूतः प्रयोज्यस्य तथा स भवेदिति शेषः । (सम्म सि) सम्पृक्त व्यवहारं श्रुताऽऽदिकं तत्र व्यवहारं प्रवृत्तिं विद्वन् न्यायान् व्यवहारं न्यायव्यवहारे वा व्यवहारं तस्योपायप्रत्याधिकरणस्य विरोधस्य मध्यस्थपुण्यमनाथेतया सदा सर्वकारमभ्युपधाता भवति ४ । कथं केन प्रकारेण, तु वित्तं साधर्मिकाः साधवोऽन्यथाऽऽ विगतरागाऽऽदिकाः, अत्रत्यपराधो मायवचनः, अल्पपदका विगतदण्डा तथाविधामुपवचनाः, अल्पतुमुतुमाः अविद्यमानत्वस्वमन्तः स्वव्यापराधिनि अपित्वमेव पुरा कृतवान् त्वमेवं सदाऽपि करोषीत्यादि न पुनः पुनः प्रसन्नं येषां ते तथा वा, विगतकोपकृन्मनोविचारविशेषाः, अभिष्यन्तीति शेषः । इति भाषयन्तो मन्त्राभ्युपनयः संयमाहुः स्याः संयमाऽऽभवविरमणाऽऽदिकं बह्विधं बहुसंख्यं यथा भवत्येवं क्षान्तिं गृह्णन्ति स्वाभिप्रायो विशदगृह्यतः पुनः पुनः संयमं कुर्वन्तीति संयमबहुला, मयूरमंथकाऽऽदिवात्समासः । यथि वा-बहुलाः प्रभूतः भाषयन्तो मन्त्राभ्युपनयः, एते पूर्वापरनिपातस्यातन्त्रवात् एष संघर् आध्वानिरोधस्तेन बहुलाः बहुलसंवर वा, तत एव समाधिचित्तस्वास्थ्यं, तद्बहुलाः, बहुलसमाधयो वा, प्रमत्ता मदाऽऽदिप्रमादुत्पत्ताः, न प्रमत्ता अप्रमत्ताः (संजमेवं सि) संवेरं (तवसि सि) तपसा अनन्यमाऽऽदिना, अशब्दः समुच्चयाद्यो सुतोऽत्र द्रष्टव्यः । संयमतपोप्रदं ध्यानयोः प्रधानमोक्षान्वयव्यापनायैः, प्रधानत्वं च संयमस्य नवकमोनुपादानहेतुत्वेन, तपसश्च पुराणकर्मनिर्करणहेतुत्वेन भवति वाऽभिभवकमोनुपादानात् पुराणकर्मलपणात् सकलकर्मफलस्यो मोक्ष इति । “अप्यायं आधेमाणा ।” आत्मानं वासयन्तः, एवं पूर्वोक्तप्रकारेण, विहरन्ति (संभारित्वादि) व्यक्तम् । दशा ४ अ० ।

भारवह-भारवह-वि० । भारं वहतीति भारवहः । पोट्टिका-वाहकः, उच० १२ अ० । नि० अ० १० ।

भारवाह-भारवाह-वि० । भारं वहति यत्तु । “भारवाहिति,” “हिङगा भारवाहगा । (२) । अतु० ।

भारह-भारत-न० । भरतान् भरतवंशानधिकृत्य कृतो ग्रन्थः अण् । भारः वेदाऽऽदिशास्त्रेभ्योऽनिसारांशः अत्यन्तं त वा । बाण० । वेदस्यासप्रणीते लक्षणं काऽऽप्रकप्रणयकपौ लौकिकस्तुतविशेषे. स्या० ६ डा० । भारताऽऽदिविद्वान्नीतन-पुत्रेषां प्रायशः काविकस्यचित् पुत्रस्य व्यासाऽऽदेः शक्तिः भूयते । न० । “पुत्रपदे भारहं अवतराह रामायणं ।” भारतरामायणयोर्बोधानं भवत्यं वा पूर्वोपाहारादपरेण कठं, वि-

पर्वये दोषदर्शनात् । भरतेन चिन्तितं तत्त्वेयं वा अण् । “हिमंश्च दक्षिणं वर्षे भरताय ददौ पिता । तस्माच्च भारते वर्षेयम् ” इत्युक्ते अम्बुद्वीपवर्षात् वर्षेभ्यः, बाण० । भारते भरतसेवम् । दश० ६ अ० १ उ० । ब० प्र० । दश० । वि० । भारतेन सुनिना मोक्षम् । अतु० । भरत-कृते नाटकशास्त्राऽऽदी च । तदधीते अण् । नटे, अन्वी, भरतस्य नोवापत्यम् । भरतपुत्रस्य संश्लेषे, बाण० । भरतसेन प्रकाशकत्वात् भारतः भरतवर्षस्ये ख्यते च । पुं० । ब० प्र० १ पाठ० । भारते जातः, भरतेवाऽस्य निवासः “तत्र जातः सोऽस्य निवासः” इति वाऽण् । भरतवर्षोत्पत्ते, तच्च-वासिनी च । नि० । अतु० । स्वा० ।

भारहर-भारहर-पु० । भारं चरतीति भारहरः । भारधार-के, उच० १२ अ० ।

भारिय-भारिक-पुं० । भारं वहति । भार दह । भारवाह-के, बाण० । भारवति, बा० १ अ० ५ अ० । सुनिर्वाहे, प्रश्न० २ ब्राह्म० द्वार ।

भाल-भाल-न० । ललटे, “आलं अल्लिभं निडां ।” पाठ० ना० ११२ ना० ।

भाव-भाव-पुं० । सत्तास्वभावमभिप्रायवेष्टाऽऽप्रमत्तमुक्तिवा-लीलापदायैषु विभूतिबन्धजन्तुषु, हे० । (१) भावयति चिन्तयति पदार्थात् । भू अण् । नाभ्योक्तौ, नाभापदायै-चिन्तके पण्डिते, भावयति ज्ञापयति हृदयगतम् । भू-सिच् अण् । हृदयतास्याऽऽवेष्टके मानसिकारे स्वेदकरणाऽऽदी व्यभिचारिभ्यो, बाण० । अभिप्राये, खण० १ अ० १२ अ० । भावश्चाभिप्रायः । आभा० १ अ० २ अ० ५ उ० । दश० । तं । अतु० । “भावो यत्तु पश्यतो ।” पाठ० ना० १५५ वा-या । मानसिके परिग्रामे, वि० । भावोऽन्तःकरणस्य ए-रिणितविशेषः । खण० १ अ० १५ अ० । प्रश्न० । घ० । भावस्य मोक्षहेतुत्वेन मोक्षे व्यवस्थितम् । भाव-स्यान्तःपरिग्रामस्येति । द्रा० १० द्रा० । अन्तःकरणे, जी० १ अ० । हृदये, पै० १६ वि० । आत्मनि, योगी, आभाभि-क्याः पञ्चस्य भावसत्ताऽऽप्रमत्तमभिप्रायः । अतु० । सत्त्व-दानाप्यवसाये, पञ्चा० ६ वि० । धर्मप्रवक्तव्यज्ञानचा-रित्राऽऽचरणकर्मसंयोजनमाऽऽदितिविरतिप्रतिपत्त्यासाह-लक्षणे भाव इति । अण्० १ अ० २ अ० । स्त्रीणां वेष्टाविशे-ये, भावचित्तसमुद्भवः । द्रा० १ अ० ८ अ० । प्रश्न० । रा० । द्रव्या० । दश० । अटपटाऽऽदिके वस्तुनि, वि०० । आ-व० । भ० । रा० । अ० म० । यो० । म० ।

भावानां सिद्धिं प्रतिपिपादयितुमर्थकगणधरेण जिनस्य स-म्बादमुपदेशयन् प्रथमं सर्वेश्वर्यताऽऽकृतिमतमाह—
जहं किर न सन्नो वरमो, मोक्षयको नाभि अन्नमो सिद्धी ।
भावाद्यमवैकल्यायो, विपद्य । जहं दीहहससां । १६६२ ।
व्यक्तं भवतोऽर्थमभिप्रायो-यथा किञ्च न स्वयः त वरतो, न यो भवतो, नाप्यन्यो भावानां सिद्धिः सम्भाव्यते । कु-तः १, इत्याह-अपेक्षातः-कार्यत्वात् । भावावस्थापेक्षिकत्वा-दित्यर्थः स्वस्वीकृत्यपदेशश्च । तथाहि-परिग्रामे भावज्ञात-मस्ति तेन सर्वेषांपि कार्येषु वा भवितव्यं, कारयेत् वा ।

तत्र कार्यं कारणेन क्रियत इति कारणोऽऽप्यस्य एव तस्य कार्यत्वव्यपदेशो, न तु कार्यस्य कार्यत्वं स्वतः सिद्धं किमप्यस्ति । एवं कारणमपि कार्यं करोतीति कार्योऽऽप्यस्य एव तस्य कारणत्वव्यपदेशो, न तु तस्य कारणत्वं स्वतः सिद्धं किञ्चिदस्ति । तदर्थं कार्योऽऽदिभाषः स्वतो न सिध्यति । यच्च स्वतो न सिद्धं तस्य परतोऽपि सिद्धिर्नास्ति, यथा स्वरविषाणुस्य । ततश्च न स्वतः कार्याऽऽदिभाषो, नापि परतः । स्वपरोऽनयतस्मादिति तस्य सिद्धिरिति चेत् । तदयुक्तम्, व्यस्तादुभयतस्तत्स्वित्त्वेनमात्रस्तस्मद्व्यपदेशि तद्व्यपदेशात् । न हि सिकताकणेषु प्रत्येकमन्तर्लूनं तत्समुदाये प्रादुर्भवति । अपि च-उभयतः सिद्धिपक्ष इतरतराऽऽश्रयदेशः प्राप्नोति । यावद्वि कार्यं न सिद्ध्यति न तावत्कारणसिद्धिरस्ति, यावच्च कारणं न सिध्यति न तावत्कार्यं सिद्धिमाप्नुयति । अत इतरेतराऽऽश्रयदेशः । तस्माच्चामयतोऽपि कार्याऽऽदिभाषसिद्धिः । नाप्यनयतः-अनुभयत इत्यर्थः स्वपरोऽनयव्यतिरेकेणाऽप्यस्य वस्तुनोऽसंज्ञेन निर्हेतुकत्वप्रसङ्गाच्च एवं हृस्वदीर्घलक्षणेषु दृष्टान्तेऽपि अपेक्षान्तरस्य हृस्वदीर्घत्वासिद्धिलक्षणेन साधयतामर्थो भावनायः । तथाहि-प्रदेशिण्या अङ्गुष्ठमप्यथ दीर्घत्वं प्रतीयते, मध्यमां त्वप्यथ हृस्वत्वं, परमां च त्वप्यथ दीर्घतां न हृस्वा, नापि दीर्घा । तदर्थं न स्वतो हृस्वदीर्घत्वयोः सिद्धिः ततः स्वतः परतः उभयतः, अनुभयतश्च-तत्सिद्धयभावो यथोक्तवद्भाषनायः ननुक्तम्—

“ न दीर्घः स्वतो हृस्वत्वं, न हृस्वः नापि च द्वयं ।
नस्मादसिद्धं शृण्वत्या-नस्त्वित्याकषायाने क हि ? ॥ १ ॥
हृस्वं प्रतीत्य सिद्धं, दीर्घं प्रतीत्य हृस्वमपि ।
न किञ्चिदस्ति सिद्धं, व्यवहारवशाद्द्वयमेवम् ॥ २ ॥ ” ॥१६६२॥

इतश्च सर्वे जगच्छ्रुयता, कुतः ? इत्याह—

अतिशक्तयोऽत्राश्रे-गया व सर्वे गयादोसाभौ ।

सर्वेऽणुभिलषा वा, सुखा वा मकरा भावाः ॥१६६३॥

नयस्मिन्घटयोरेकत्वम्, अनेकत्वं वा ? यथेकत्वं, तर्हि सर्वैकता प्राप्नोति-यो योऽस्ति स स घट इत्यस्ति त्वे घटस्य प्रवेशात्सर्वेव घटत्वं प्रसक्तं स्यात् । न पटाऽऽदि-वशाद्यन्तरम् । घटो वा सर्वसत्त्वाव्यतिरेकतमस्योऽऽत्मकः स्यात् । अथवा-यो घटः स पश्चादतीति घटमात्रेऽस्ति-त्वं प्रविष्टं, ततोऽप्यत्र सत्त्वाभावाद् घटस्य सर्वस्याप्यभा-वप्रसङ्गो घट एवैकः स्यात् । सोऽपि वा न भवेद्, घट-स्यावृत्तौ हि घटो भवति, यदा च तत्प्रतिपक्ष भूतोऽघट एव नास्ति, नदा किमपेक्षोऽसौ घटः स्यात् ? इति सर्वश्रु-त्यस्तिमिति । अथ घटत्वव्यतिरेकत्वमिति द्वितीयो विकल्पः । तर्हि सत्त्वाव्यतिरेकत्वस्य घटः, स्वरविषाणुवदिति । अपि च सतो भावः सत्यमुच्यते, तस्य च स्वाऽऽधारभूतस्यो घटोऽऽ-दिभ्यः सत्त्वोऽप्यन्तःसर्वमेव स्यात्, आधारादभ्यर्थे आ-धयस्याप्यनुपपत्तेः । तद्वैयर्थ्यात्वेन सह घटोऽऽदीनामेकत्वा-व्यतिरेकत्वाप्यनुपपत्त्येन सर्वैकताऽऽदिदोषवसङ्गात्सर्वे-ऽपि भावा अन्तर्भिलषा वा भवेयुः, सर्वथा शून्या वा स्युः, सर्व-थैवेतेषामभावा वा भवेद्वैयर्थ्यः । अपि च-यत्प्रतिपक्षतः तत्ता-वत्प्रतिपक्षं स्वरविषाणुवद्वैयर्थ्ये, इति निवृत्ता तत्कथा य-दप्युपपत्तिमङ्गोऽप्युपगम्यते, तस्यापि जानऽज्ज्ञताऽऽदिवि-

कक्षपुष्कभिरुपायो न घटन, इति शून्यतैव युक्तं इति ॥१६६३॥
एतदेऽऽथाह—

जायाऽजाभोभयभ्यो, न जायमाणं व जाय एवम् ॥

अथवत्याऽभावोभय-दोसाभौ सुखया तम्हा ॥१६६४॥
इह तावच्च जातं जायते, जातत्वादिव, निष्पन्नघटवत् । अथ जातमपि जायते, तद्धनवस्था, जातत्वाविशेषण पुनः पुन-जन्मप्रसङ्गात् । अथाजातं जायते, तत्रोक्तं जायते— (आमव-त्ति) सूचकत्वात्सूत्रस्य, तद्धनमावोऽपि स्वरविषाणुलक्षणां जायताम्—अजातत्वाविशेषात् अथ जाताजातरूपं जायते । तदप्ययुक्तम् । कुत इत्याह—उभयदेशाभ्यामेव कोऽप्यपेक्षोक्तो-वाऽऽपत्तिरित्यर्थः । किञ्च एतज्जाताजातलक्षणमुभयमस्ति वा, न वा, यद्यस्ति तर्हि जातमेव तत्र पुनरुभयं, न च खोक्तो दोषः । अथ नास्ति नयाऽपि नोभयं तत्तुल्यं स्वजातमेव, तत्राप्यस्मिन्-तमेव वृणुष्व । नापि जायमानं जायते, सर्वोक्तविकल्पद्वया-नतिवृत्तः । तथाहि-तदपि जायमानमस्ति, न वा ? । यद्यस्ति, तर्हि जानेमेव तत्, नास्ति चेत् तर्हि आचमेव । पक्षयोऽपि चास्मिन्नभिहित एव दोषः उक्तं च—“ गतं न गम्यते तावन्मृतं नैव गम्यते । गतागतान्वनिसुक्तं, गम्यमानं न गम्यते ॥ १ ॥ ” इत्यादि । यस्मादेवं, तस्मात्तद्व्यपदेशोऽऽदिदोषप्रसङ्गेन वस्तुना-मुत्पादायोगाज्ज्ञानः शून्यतैव युक्तः ॥ १६६४ ॥

प्रकारान्तरेणापि वस्तुत्वव्यपदेशातः

शून्यतान्ताधनार्थमाह—

हेतुवच्यसाम-विगवीषु भावेसु नो व जं कञ् ।

दीप्तं सामगिमयं, सत्त्वाभावेण सामग्री ॥१६६५॥

हेतव उपदानकारणानि, प्रत्ययान्तु निमित्तकारणानि, तथा-हेतुप्रत्ययानां वा सामग्री तस्याविश्वम्भावेषु पृथग्वस्थासु यत्कायं न दृश्यते, दृश्यते च सामग्रामयं संपूर्णसामग्र्यवस्थायां पुनर्दृश्यत इत्यर्थः । एवं च सति कार्यस्य सत्त्वाभाव एव युक्त इति शेषः । सर्वोभावे च न सामग्री, नैव सामग्रीसङ्गावः प्राप्नोतीत्यर्थः । ततः सर्वशून्यतैवेति भावः । इदमत्र इदमत्र हेतवश्च प्रत्ययाश्च स्वजन्मार्थं किमेकैकशः कुर्वन्ति संपूर्ण वा ? । न तावदेकैकशस्तथाऽनुपपत्त्यर्थः । तत एकैकस्माकंस्थानाभावात्सामग्र्यामपि तदभावे एव स्वा-त्मिकतनाकणतैववदिति । इत्थं च सर्वस्यापि कार्यस्योपपत्त्य-भावे सामग्रिसङ्गावो न प्राप्नोति, अनुत्पत्त्यायाः सामग्र्या अप्ययोगात् । ततश्च सर्वशून्यतैव जगतः । उक्तं च—

“ हेतुप्रत्ययसामग्री, पृथग्भावेभ्यश्चेदनात् ।

तेन तेनाभिलष्या हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥

लोकं यावत्संज्ञा, सामग्र्यामेव दृश्यते यस्मात् ।

तस्माच्च सन्ति भावाः, भावे सति नास्ति सामग्री ॥ २ ॥ ”

इत्यादि ।

अस्य च व्याख्या—पृथग्भावेभ्यश्चेदनात्कार्यतैवेति शेषः । तेन ते घटाऽऽद्यो भावाः सर्वेऽपि स्वभावतः स्वकृतो नाभिला-ष्याः पृथगैकावस्थायां कार्यस्यानुगुणादाह उतपत्तिमन्तरं च घटाऽऽदि संज्ञाऽप्युच्यतेः । संज्ञाऽभावे चाभिलष्यमशक्यत्वा-दिति कुतः पुनः पृथगवस्थायां संज्ञाऽप्युच्यते ? इत्याह लोकं यावदित्यादि । लोकं यावत् संज्ञा घटाऽऽदिभ्योदिसंज्ञावत्-स्तावत्संपूर्णं कार्यं संपूर्णसामग्र्यामेव यस्माद् दृश्यते पृथग-

भावे च सामग्र्यामप्यभावास्तिकतातैलवत् सन्त्येव भावाः, भावसन्त्येव च कुतः सामग्र्यसम्भाव इति ॥ १६६५ ॥

प्रकारान्तरस्यापि शून्यतासिद्धयर्थमाह—

परभागादरिसंशयो, सव्वाराभागतुह्यमाश्रयो य ।

उभयाणुबलभाश्रयो, सव्वाराणुबलद्विभो सुप्तं ॥ १६६६ ॥
इह यत् तावद्दृश्यं, तदसत्त्वेव, अनुपलम्भात् खरविषाणुवदि-
ति निवृत्ता तद्भावाः । दृश्यस्यापि च स्तम्भकुम्भकुम्भाऽऽदेः
परमप्यभागेरसम्भवेव श्रवणभागाभ्रमरितत्वेन तयोरेवद-
शनात्, आराङ्गागस्यापि च सावयवव्यापुनरस्यः सव्वारा-
ङ्गाभ्रमस्तस्याप्यस्यः पुनस्तस्याप्यस्य इत्येवं तावद्यावत्सव्वारा-
नीयभागस्य, परमाणुप्रतरमात्रत्वेनातिमौल्यव्याप्त्यैषां चा-
राङ्गागानामप्यस्यान्यनान्तरितत्वेनानुपलब्धेः । न तत्राक्रन्द्या-
न्येन परभागसव्वारानीयभागलक्षणोभयभागानुपलम्भाभ्यन्ते-
स्यापि वस्तुजातस्यानुपलब्धेः शून्यं जगदिनि । उक्तं च—
“यावद् दृश्यं परस्ताव—ज्ञागः स च न दृश्यते । तेन तेना-
भिलाष्या हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥” तदेवमुक्त्यु-
क्त्या सर्वस्यापि भूताऽऽदेरभावः प्राप्नोति, भूयते च भूतो
भूताऽऽदिस्तद्भावाऽपीति संशय इति पूर्वपक्षः ।

(३) अथ भगवान् प्रतिविधानमाह—

मा कुरु विद्यत् । संसय—मसइ न संसयममुभवो जुतो ।
खकुसुमखरमिंगुसु व, जुतो सो थाणुपुरिसेसु ॥ १६६७ ॥
आयुमन् ध्वज मा कृपाः संशयं मा भूताभावं बुध्यस्व,
यतोऽस्मिन् भूतकदम्बके संशयः खकुसुमखरविषाणुयोरिव
न युक्तः, अपि त्वभावाविशेष एव स्यात् । सत्त्वेव च भूतपु-
स्याणुपुरुषाऽऽदिष्वेव संशयो युक्तः । यदि पुनरसत्यपि व-
स्तुनि सन्देहः स्यात्तदा विशेषण खरविषाणाऽऽदिष्वपि
स्यादिति भावः ।

एतदेव भावयति—

को वा विसेसइत्त, सव्वभावे वि थाणुपुरिसेसु ।

संका न खपुष्पादिसु, विवज्जओ वा कहं न भवे ॥ १६६८ ॥
को वाऽत्र विशेषहेतुकृत्यतां यस्म्यंभावे सर्वशून्यताया-
मविशिष्टायापि स्थापयान्ति संशयो भवति, न खपुष्पा-
ऽऽदिषु ॥ ननु विशेषद्वयभावादविशेषेण सर्वत्र संशयोऽस्तु,
नियामकाभावात् । विपर्ययो वा भवेत्, खपुष्पाऽऽदिषु सं-
शयः स्याद् न स्थापयान्ति इति भावः ।

अपि च—

पच्चक्खओऽणुमाणा-दागमओ वा पमिद्विश्रयाम् ।

सव्वप्पमाणविसया-भावे किह संसओ जुतो ॥ १६६९ ॥

यथा हि प्रमाणैरर्थानां प्रसिद्धिर्ज्ञाना भवेत्तदा कथञ्चि-
च्छिन्नस्तुनि संशयो युज्यते । यदा च सर्वेषां प्रमाणानां सर्वे-
षां च तद्विषयाणामभावात्तदा कथं संशयोऽस्तु, संशयस्य
ह्यानुबन्धेनाऽऽर्थासामग्रीजन्यत्वात् । सर्वशून्यत्वे च तदभावा-
च्च संशयोद्भूतिः, निर्मूलकत्वादिति भावः ॥ १६६९ ॥

एतदेव समर्थयति—

जं संसयादओ ना-खपजया तं च नेयमवद्धं ।

सव्वक्षेयाभावे, न संसओ नेण ते जुतो ॥ १७०० ॥

यस्मात्संशयविपर्ययात्तदवसायनिर्णये विज्ञानवर्धयः,
तच्च ज्ञयनिवन्धनमेव, सर्वशून्यतायां न वक्ष्यमस्ति, तस्माच्च
नव संशयो युक्तः । सति च संशयेऽनुमानसिद्धा एव भा-
वाः ॥ १७०० ॥

कथमित्याह—

संति चिचय ते भावा, संसयओ सोम्प । थाणुपुरिसेसु व्व ।

अहदिद्वन्तमिदं, ममपि नणु संसयाभावा ॥ १७०१ ॥

सौम्य ! सन्ति भवतोऽपि भावाः, संशयसमुत्पन्नाम्, इह
यन्त्रशयने न दृष्टि, यथा स्थाणुपुरुषैः यच्चान्नासद् न तत्संश-
यने, यथा खपुष्पखरविषाणु । अथ स्थाणुपुरुषलक्षणं द-
ष्टान्तमस्मिन् मयसं त्वं, सर्वेषामपि स्थाणुपुरुषाऽऽदिभावा-
नामविशेषणव्याप्याभ्युपगमात् । तदयुक्तं, यतो ननु सर्व-
भावासंशयस्याभाव एव स्याद्, इत्युक्तमेवति ॥ १७०१ ॥

अथ परमतमाश्रक्य परिरक्त्वाह—

सव्वभावे वि मई, मंदंहा मिमिणए व्व नो तं च ।

जे सरणाइनिमित्तो, मिमिणो न व सव्वहा भावो ॥ १७०२ ॥

स्यामस्ति परस्य सर्वभावाऽपि स्वप्ने दृष्टः संशयो, य-
था किल कश्चित्पारमो निरुद्धाङ्गणं किमयं द्विपट्टो य-
द्दीप्तो वेति संशये, न च तत्तत्र किञ्चिदप्यस्ति, एवमन्यत्र
सर्वभावाभावेऽपि संशयो भविष्यति । तच्च न, यद्यस्मात्स्व-
प्नेऽपि पूर्वदृष्टानुभूतस्मरणऽऽदिनिमित्तमंदंहा, न तु सर्वेषां
भावाभावेऽस्मिन् क्वापि प्रवर्तते । अन्यथा हि यन्त्रप्रभृताऽऽदिकं
काचिदपि नास्ति तत्रापि संशयः स्याद्विश्रयभावादिनि ।
ननु किं स्वप्नेऽपि निमित्तमनन्तरं न प्रवर्तते ? एवमेतत् ॥
॥ १७०२ ॥

कानि पुनस्तन्निमित्तानीत्याह—

अणुभूयदिद्विचिंतय—सुयपयइविचारदेवयाऽणूया ।

मिमिणस्स निमित्ताइ, पुणं पावं च नाभावा ॥ १७०३ ॥

आनभोजनचित्तपनाऽऽदिकमप्यदाऽनुभूतं स्वप्नदृश्यते, तस्य
नुभूतोऽर्थः स्वप्नस्य निमित्तम् । अथवा : कस्मिन्नाऽऽदिकोऽ-
न्यदा दृष्टोऽर्थस्तन्निमित्तं विचिन्तितश्च प्रियतमालाभाऽऽदिः ।
अतश्च स्वप्नरक्षाऽऽदिः तथा, वातापिक्ताऽऽदिजनितः प्रकृति-
विकारः स्वप्नस्य निमित्तम् । तथा, अनुकूला प्रतिकूला वा दैव-
ता नाभिमतम् । तथाऽनूपः सजलप्रदेशः । तथा पुण्याम-
ष्टस्वप्नस्य निमित्तं, गां चानिष्टस्य तस्य निमित्तं, न पुन-
वेत्येवमाह : किं च स्वप्नेऽपि तावद्भावं एव, न तस्तस्या-
पि सर्वे कथं शून्यं जगदिनि भवता प्रतिज्ञायते ॥ १७०३ ॥

कथं पुनः स्वप्नस्य भावत्वम् ? इत्याह—

विषामययत्तणओ, घटविषाणं व सुमिणओ भावो ।

अहवा विहियनिमित्तो, यदो व्व नेमिपित्तयाओ ॥ १७०४ ॥

भावः स्वप्न इति प्रतिज्ञा, विज्ञानमयवादिनि हेतुः, घटाव-
धानवदिनि दृष्टान्तः । अथवा भावः स्वप्नो, नैमित्तिकत्वात्,
निर्मित्तिनपक्षो नैमित्तिकस्तद्भावास्तत्त्वं, तस्मादित्यर्थः घट-
वदिनि । कथं पुनः स्वप्नो नैमित्तिकः ? इत्याह—यतो विहितनि-
मित्तः, विहितानि “अणुभूयदिद्विचिंतय” इत्यादिना प्रतिवा-
दितानि निमित्तानि यस्यासौ विहितनिमित्त इति ॥ १७०४ ॥

सर्वशून्यतायां चेत्यमाणायां स्वप्नास्वप्नाऽऽदिव्यवहा-
राभावप्रसङ्ग एवेति दृश्यवज्राह—

सम्भावावे व कश्चात्सुमिशाऽसुमिशां चि सत्त्वमलियं ति।
गंधवपुर पाहलि-पुचं तस्यांचरायां चि ।। १७०६ ।।

कञ्जं ति कारणं नि य, सत्त्वमिषं साहयं ति कच ति ।
वत्ता वयस्यं वचनं, परंपरत्वाऽयं सत्त्वमोऽयं ।। १७०६ ।।

किं वेह भिरद्वोसिणचलया—अवचिचत्ताई निषयाई ।
सदाद्वो य गम्भा, सौत्ताईयं गहाछाई ।। १७०७ ।।

समया विवज्जओ वा, सत्त्वागहणं व किं न सुसुम्भि ।
किं सुसुमा व सत्त्वमं, सगगो किं व मिच्छञ्चो ।। १७०८ ।।

किह सपरांभयवुद्धो, कदं च तेसिं परोप्परमसिद्धी ।
अह परमईए भसुइ, सपरमविसेसणं कतो ।। १७०९ ।।

सर्वाभावो च सर्वशून्यतायां चाभ्युपगम्यमानायां स्वप्ना-
ऽयम् आश्रयन्ताऽयमिति कुतः किमुताऽयं विशेषः?, इत्यर्थः ।
तथा सत्यमिदम् अज्ञातं वा; तथा गन्धवैश्वर्यमेतत् पाट-
लीपुत्राऽऽदि चेदं; तथा—“ तस्योपचारां चि ” अयं
तस्यो निरुपचरितां मुख्यतुल्यादिविशेषः सिद्धः, अयं
रूपोपाचारिकं मनुष्यविशेषो माणवकः; तथा कार्यमिदं
घटाऽदि, कारणं चेदं स्मृतिरष्टाऽऽदि, तथा साध्यामिदम्-
नित्यात्वाऽऽदि, साधनं कृतकत्वाऽऽदि, कर्त्ता घटाऽऽदिः कु-
लालाऽऽदि; तथा अयं वक्ता वादी, वचनं चेदं व्यवयवं पञ्चा-
वयवं वा, इदं च वाच्यमभिधेयस्य शब्दसम्बन्धस्य, तथाऽयं
स्वपेक्षा; अयं च परपक्ष इति सर्वशून्यत्वे कुतोऽस्तीं विशेषो
गम्यते? किं वेह धिरेत्यादि । ‘ धृमिष्याः स्थिरत्वम्, अ-
प्रां द्रवत्वं, बह्वर्थात्वं, वायोऽक्षलत्वम्, आकाशस्याकापित्व-
मित्यादयो नियताः सर्वदैवैकस्वभावा विशेषाः सर्वशून्यता-
यां कुतो गम्यन्ते? । तथा शुद्धाऽऽदयो प्राणा एव इन्द्रियाणि
च आत्रादीनि प्रादकाग्येवेति कुतो नियमसिद्धिः । (सम्ये-
त्यादि) ननु सर्वशून्यतायां स्वप्नास्वप्नसत्यालोकाऽऽदीनां विशे-
षनिवन्धनाभावात् समेतैव कस्मान्न भवति यादृशः स्वप्नः,
अस्वप्नोऽपि तादृश एव, यादृशश्चास्वप्नः स्वप्नोऽपि तादृश
एवेत्यादि । अथवा—विषयैः कुतो न भवति—यः स्वप्नः सो-
ऽस्वप्नो, यस्त्वस्वप्नः स स्वप्नः इत्यादि । यदि वा सर्वेषामपि
स्वप्नास्वप्नाऽऽदीनां सर्वेषां शून्यत्वेप्रसङ्गमेव कस्मान्न भव-
ति? आन्तिवशादेव स्वप्नाऽस्वप्नाऽऽदिप्रसङ्गमिति चेत् ।

नवपुल्लं देशकालस्वभावाऽऽदित्येत्येन तद्वशादकलानोत्पत्तेः
किं च—इह आत्मिः किं विद्यते, न वा? यदि विद्यते तर्हिभ्यु-
पगमविरोधः । अथ न विद्यते, तर्हि आन्तेरसत्त्वाभावप्रा-
दकलानस्य निष्प्रान्तत्वात् सत्त्वमेव सर्वे भावाः, न पुनः शू-
न्यतेति । अथवा अम्यत्पुच्छाभो भवन्ते ननु सर्वशून्यत्वे शून्य-
तैव सत्त्वकस्यं सतां भावानां प्रदणं सद्ग्रहो, भावस्वप्न-
प्रदणं पुनर्मिथ्यात्वमित्यत्र कस्ते विशेषहेतुः? यदुक्तं न स्वतो
भावानां सिद्धिरित्यादि तत्रप्रतिविधानार्थमाह— (किह स-
परांभयेत्यादि) ननु कथं हस्वदीर्घाभ्यामविषये इदं हस्वमिदं
दीर्घमेव, एतन्नु तदुभयमित्येवंभूता स्वपरांभयबुद्धियुगपदा-
भ्याने भवता, कथं च तेषां हस्वदीर्घाभ्यानां परस्पर-
सिद्धिरव्युत्पत्तिरिति—पूर्वोपरविद्वद्भावैतदुक्तं युज्यत इत्यर्थः ।

अथमत्र भावार्थः—न कदावापत्तिकमेव वस्तुनां सत्त्वं, किं तु
स्वविषयज्ञानजननाऽऽद्यधैक्याकारिबमपि । ततश्च हस्व-
दीर्घाभ्याम्यात्मविषये वेदज्ञानं जनयति, तदा सम्बन्धे तानि,
कथं तेषामभिद्धिः? यदप्युक्तम्—मध्यमाङ्गुलिमपेक्षय प्रदेष्टु-
म्यां हस्वत्वमसत्त्वोच्यते इति । तदप्युक्तम्, यतो यदि मध्य-
मामपेक्षय प्रदेष्टुम्यां स्वतः स्वविषयाऽस्यामपि हस्वत्वं भवति,
तदा विशेषाभावात् स्वरविषयेऽपि तद्वद्वेति दीर्घत्वमप्यु-
पेक्षादिष्यति च तस्यात् । अथ वा प्रदेष्टुम्याः स्वरपेक्षाया स्वा-
त्मन्यपि हस्वत्वं स्यात्, सर्वथासत्त्वाविशेषात् । न चैवम् । तस्मात्
स्वतः सत्यामिव, प्रदेष्टुम्यां वस्तुतोऽनन्तधर्माऽप्रमकत्वात् त-
त् सवकारिसिद्धिर्न तत्तद्व्याभिप्रेत्यैकलसज्ज्ञानमुत्पद्यते, न पु-
नरसत्यामिव तस्यामपेक्षामात्रत एव हस्वज्ञानमुपजायते । एवं
दीर्घाभ्यामप्युपेक्षाया वाच्यम् । अथेदं हस्वमिदं दीर्घमेतत्तथाभ्य-
मित्यादि स्वपरांभयबुद्धिः परमत्या पराभ्युपगमनोच्यते, न
पुनः स्वतः सिद्धं स्वविषयज्ञानजनकं हस्वाऽऽदिकं किञ्चिद-
स्यतो न काश्चित् पूर्वोपरविरोध इत्यत्राऽऽह—ननु सर्वशून्यत्वं
इदं स्वमतम्, एतच्च परमतमित्येतदपि स्वपरभावेन विशेषणं
कुतो? न कुतश्चिदित्यर्थः, स्वपरभावेऽपि “ समयाविज्जओ वा ”
इत्याद्यावात्तत इति भावः । स्वपरभावाऽऽद्यभ्युपगमे च शू-
न्यत्वाभ्युपगमहानिरिति ।। १७०८ ।। १७०६ ।। १७०७ ।। १७०८
।। १७०९ ।।

अपि च—

जुगवं कपेण वा ते, विषाणं होज दीहहस्सेसु ।

जह जुगवं काऽवेक्खा, कपेण पुव्वमिं काऽवेक्खा? १७०९

आइमविषाणं वा, चं बालस्सेह तस्स काऽवेक्खा ।

तुल्लसु व काऽवेक्खा, परोप्परं लोचयदुं व? ।। १७११ ।।

ननु मध्यमा प्रदेष्टुम्यादिहस्वदीर्घयोस्तत्त्वाभिप्रायेण स्वा-
ऽऽकारप्रतिभासि ज्ञानं किं युगपदेव संवेत्, कमेण वा? । य-
दि युगपत्सिद्धिं परानपेक्षं ह्योरपि युगपदेव स्वप्रतिभासि-
नि ज्ञाने प्रतिभासात्कस्य किल काऽपेक्षा? । अथ क्रमेण,
तदापि पूर्वमेव स्वप्रतिभासिना ज्ञानेन परानपेक्षमेव इ-
त्स्वस्य प्रदेष्टुम्यादेर्दृष्टादुत्तरास्मिन् मध्यमाऽङ्गी, दीर्घ-
काऽपेक्षा? । तस्माच्चतुरादिसप्तमसङ्घावे परानपेक्षमेव
स्वकीयविविधकपेण सर्वभावानां स्वज्ञाने प्रतिभासात्स्व-
त एव सिद्धिः । अथवा—कालस्य तत्त्वमेव जातस्य शि-
श्यादिह नयनोन्मेषानन्तरमेवाऽऽङ्गी विज्ञानं, तत्किमपेक्षय
प्रादुरस्ति? । यदि वा—ये न हस्वे नापि दीर्घे, किं तु परस्परं
तुल्यं एव वस्तुनी, तयोयुगपदेव स्वप्रतिभासिना ज्ञानेनै-
व युगमागुयोः का अभ्यान्त्यापेक्षा? । न काचित्, यथा तुल्य-
स्य लोचनयुगमस्य । तस्मादङ्गुल्यादिपदाणां नाप्यपेक्षमे-
व रूपं, किं तु स्वप्रतिभासवता ज्ञानेनाप्यनिरपेक्षा एव ते
स्वकपेक्षाऽपि युग्यते । उत्तरकालं तु तत्तद्विज्ञानासायां त-
त्त्वप्रतिपक्षस्वरणाऽऽदिसहकारिकत्वात्तन्तरवशादीर्घहस्वा-
ऽऽदिव्यपदेशाः प्रवर्तन्ते, इति स्वतः सिद्धा एव सन्ति भावा
इति ।। १७१० ।। १७११ ।।

अपि च—

किं हस्ताओ दीहे, दीहाओ च व किं न दीहमि ।

कील व न लपुप्फाओ, किं न पुल्लं लपुप्फाओ? १७१२

इत्त यद्दि सर्वशून्यता, ततः किमिति हस्वादेव प्रदेशिनो प्रभृतिप्रस्थादीर्धे प्रथमाऽऽदिप्रत्यये दीर्घाणामभिधानमवधारः प्रवर्त्तते । दीर्घापेक्ष एव दीर्घेन ज्ञानामभिधानं व्यवहारः किं न प्रवर्त्तते, अस्वर्धाविशेषादिति भावः । एवं “किं दीर्घाश्च हस्वे, हस्ताश्चो केव किं न हस्वमिति ?” इत्येतदपि द्रष्टव्यम् । तथा किमिति वा न स्वरप्राप्तौ दीर्घे हस्वे वा तज्ज्ञानामभिधानमव्यवहृतिर्निर्णीयते । तथाऽस्वर्धाविशेषत एव किमिति क्षुप्यताः स्वरपुण एव हस्वदीर्घाणां तज्ज्ञानाऽऽदिव्यवहारो न प्रवर्त्तते । न चैवं, तस्मात्सर्वेषु भाषाः, न तु शून्यता जगत इति ॥ १७१२ ॥

अपि च—

किं वाऽपेक्षया चिद्य, होज मई वा सभाव एवायं ।
सो भावो चि सभावो, वंकापुणे न सो तुतो ॥ १७१३ ॥
अथवा—सर्वस्यापि अस्वरे हस्वाऽऽदीर्घाऽप्यपेक्षयापि किं कर्त्तव्यम्, शून्यताप्रतिक्लृप्तात्सत्याः, घटाऽऽद्यपेक्षसर्ववत् । अथ परस्य मनिर्भवेत् स्वभावादेवापेक्षयेव हस्वदीर्घाऽऽदिव्यवहारः प्रवर्त्तते । न च स्वभावः पर्यतुयोगमर्हति—तथा चोक्तम्—“अभिर्हति ताऽऽकाशं, कोऽत्र पर्यतुयुज्यताम् ॥” इति । इत्त इत्थमपि हतोऽस्ति, यतः स्वी भावः स्वभावस्तनः स्वपरभावाभ्युपगमात् शून्यताभ्युपगमहाति । न च स्वभावापुत्रकहनामाध्यानां स्वभावपरिकल्पना युक्तेति । अथ तु वाऽपेक्षा तथापि शून्यतासिद्धिः ॥ १७१३ ॥

कुतः ? इत्याह—

होञ्जावेकशब्दो वा, विद्यायां वाऽभिधारयमेतं वा ।
दीर्घं ति व हस्मं ति व, न उ सता सेमथमा वा ॥ १७१४ ॥
अथवा स्वतः सिद्धे वस्तुमपेक्षानो भवेत् किम् ? इत्याह—विज्ञानमभिधानमात्रं वा । केनाल्लेखनं ? इत्याह—दीर्घमिति वा, च्छेद्यमिति चेति । किं पुनर्न भवेदित्याह—न स्वभावापेक्षया वस्तुनां सत्ता भवति, नाप्यापेक्षिकवदस्वदीर्घत्वाऽऽदिधर्मभ्यः श्रुताः कपरत्वाऽऽद्यो धर्मा अभ्यापेक्षया सिध्यन्ति । उत्पद्यन्ते च वस्तुसत्ताप्रादिकाणि, कृपाऽऽदिधर्मप्रादिकाणि च ज्ञानानि । अनोभ्यापेक्षा भावनः कथं स्वतः सिद्धये वस्तुसत्ताऽऽदेरभावः ? तत्सङ्गावे च कथं शून्यता जगत ० ? इति ॥ १७१४ ॥

कथं पुनः सत्ताऽऽद्योभ्यापेक्षा ? इत्याह—

इदं हस्ताभावे, मन्विश्यामो वंज दीहसम् ।
न य सो तद्वा सत्ता—दयोऽद्यविकला घटादिगुं ॥ १७१५ ॥
इतरथा यदि घटाऽऽदीनां सत्ताऽऽद्योऽप्यभ्यापेक्षा भवेद्युः, तदा न्दस्वाभावे न्दस्वस्य सर्वविनाशो दीर्घस्यापि वस्तुनः सर्वविनाशः स्यात्, हस्वसत्ताऽपेक्षान्ता दीर्घसत्ताऽऽदीनाम् न चैवमसौ दीर्घस्य सर्वविनाशो दृश्यते, तस्मात्सर्वव्ययनस्यभ्यापेक्षा एव घटाऽऽदीनां सत्ताकृपाऽऽद्यो धर्माः, तत्सर्वे चापास्ता शून्यतेति ॥ १७१५ ॥
यदुक्तं न स्वतो नापि परतो नापि चोभयतो भावानां सिद्धिः, अल्लेखन इत्यादि । अत्रापेक्षान्ता इति विरुद्धो हेतुः विपक्ष एव सर्ववादिति दृश्येताह—
जावि अविकलाऽविकलस्य मविकलस्योऽविकलस्य अविकलस्य

सा न पया सत्वेसु वि, संतेसु न सुज्ञया नाम ॥ १७१६ ॥

याऽपीयं न्दस्वाऽऽदीर्घाऽप्यपेक्षा साऽप्यपेक्षया कियाकपे, तथा अपेक्षकं कर्त्तारमपेक्षणीयं च कर्मानपेक्ष्य न सता न विदुषां सम्प्रता । ततः किमियाह—एतेषु चापेक्षणापेक्षकापेक्षणीयेषु सर्वेषु वस्तुषु सत्सु न काचित्कृत्यता नाम, अतोऽपेक्षकाऽऽदिसत्त्वत्वयो विपक्ष एवापेक्षाज्ञापकस्य हेतोर्मुक्तत्वादिकृत्यमिति ॥ १७१६ ॥

तस्मात्स्वतः, परत उभयतश्च भावानां सिद्धिरस्येव व्यवहारतो, निश्चयतस्तु स्वतः सिद्धा एव सर्वे भावा इति दृश्येति—

किंचि सन्नो तद् परमो, तदुभयमो किंचि निश्चिसिद्धं पि ।
जलमो घटमो पुरिसो, तद् व्यवहारमो नेयं ॥ १७१७ ॥
निच्छपमो पुण बाहिर—निमित्तपेक्षोवमोमो सत्वं ।
होऽसन्नो जयभावेन, न सिद्धिर्न निमित्तभावे वि ॥ १७१८ ॥
इह किञ्चित्स्वत एव सिद्धयति, यथा कार्त्तिकेनित्यस्तत्कारणग्रन्थसंवातयिद्विष्टानिणामकपो जलम् । किंचि परतो, यथा कुलालकूर्पको घटः । किंचि उभयतो, यथा मातापितृभ्यां स्वरुतकर्मनैव पुत्रवः । किंचि निश्चितसिद्धमेव, यथा आकाशम् । एतच्च व्यवहारनयविधया द्रष्टव्यम् निश्चयतस्तु बाह्यो निर्मितमात्रमेवाऽऽभ्यस्य सर्वं वस्तु स्वन एव सिद्धयति, यदास्माद् बाह्यनिमित्तसङ्गविधि खरविषाणाऽऽदिकृपोभावाः कदाचिदपि न सिद्धयति । उभयतमयतं च सम्यक्त्वमिति ॥ १७१७ ॥ १७१८ ॥

अथ यदुक्तम्—“अविच्छिन्नघटोऽप्येवायं च” इत्यादि, तत्प्रतीतिवचानुमाह—

अन्त्यत्तघटोऽप्येवायं च य पञ्चायमेवचिन्तये ।
अन्त्य घटे पडिक्के, इदं मा किं सत्तामिगे ? ॥ १७१९ ॥
इहास्ति घटो न तु नास्तीत्येवं प्रतिपद्ये सति तदन्तरमवस्थित्यघटयोः निमित्तकताऽनेकता वेत्यादिना घटास्तत्त्वयोरैक्यानेक्यत्वस्यपरायमावभावाच्चैव भवता कृता भवति न तु तयोर्भावः सिद्धयति । अन्यथा कृतावकाशा विशयात् यथा घटास्तत्त्वयोः, एवं खरविषाणवन्त्यापुत्रयोर्प्रेत्येक्यानेक्याचिन्ता भवतः किं न प्रवर्त्तते इति ॥ १७१९ ॥
किं च ? यथा घटास्तत्त्वयोरैक्यानेक्याचिन्ता कथयोः किंचिदपि, तथा घटशून्यतयोरापि नो विद्यानां शक्यते । कथम् ? इत्याह—

घटमुन्नपन्नयाप, वि सुज्ञया का घटाहिया सोमम् । ।
एतत् घटमो चिद्य, न सुज्ञया नाम घटधर्मा ॥ १७२० ॥
ननु घटशून्यतयोर्त्यभ्यन्तान्तरमपेक्षा वा । यद्यभ्यन्ता, तर्हि (सुज्ञया का घटाहिया सोमम्) सोम्य व्यक्तं । शून्यता का घटाऽऽदिका नाम ? ननु घटमात्रमेव पर्यायो, न पुनः कचित्कृत्यता घटादिका समाह्वयेते । अथाऽन्यस्या, तथापि सति मघटशून्यतयोरेक्यं घट एवासी युज्यते, प्रत्यक्षतपः शेषत्वमानन्त्यात्, न तु शून्यत्वं नाम कश्चित्कृत्यम्, सर्वप्रमाद्वैरनुपलब्धेति ॥ १७२० ॥

अपि च—

विद्यावयवयथाविश्व—पगया तो तदित्यया सिद्धा ।

अस्येत आयासी, निव्ययशो वा कइ वाई ? ॥ १७२१ ॥
शून्यं सर्वेष्वविश्वव्याप्त्येवंभूतं यद्विज्ञानं वचनं च तेन
सह शून्यवादिनो भवत एकत्वमनन्तकत्वं वा । यद्येकत्वं तत्तत्त-
दस्तिता वास्तव्यस्तिता सिद्धेति कुतः शून्यता, वृत्तार्थशुभा-
त्यर्थोपवैकल्यस्य वस्तुत्वात् ? । अन्त्यत्वे तु विज्ञानवचनयोः-
ज्ञानो निर्वचनश्च वादी कथं शून्यत्वं साधयेत् । शिष्टासंघात-
वदिति ॥ १७२१ ॥

यच्च घटसम्बन्धोरेकत्वविकल्पेऽभ्युपग्रायि, यो घटः स एवा-
स्तीति घटमात्रादस्तित्वस्य प्रवेशात् घट एवास्ति । यदि चा-
प्रतिपक्षाभावात्सोऽपि नास्तीति तत्राऽऽह—

घटसत्ता घटधर्मो, ततोऽस्योक्तो, पदाह्नो भिन्नो ।

अस्ति चि तेण भणिए, को घट एवेति नियमोऽयं १७२२
घटास्तित्वलक्षणं घटसत्ता घटस्य धर्मः, स च ततो घ-
टादन्योऽभिन्नः पटाऽऽदिभ्यस्तु सर्वेभ्योऽपि भिन्नः । तेन
ततो घटाऽस्तीति भणितं घट एवेति घट एवास्ति इति कोऽयं
नियमः, निजनिजसत्तायाः पटाऽऽदिभ्यः अपि भावात्, तेऽपि
सन्त्येवेति भावः ॥ १७२२ ॥

तथाऽस्मिन्नेव घटास्तित्वयोरेकत्वविकल्पे यदुक्तं-यो योऽ-
स्ति स स घट इति सर्वस्य घटत्वप्रसङ्गः, घटस्य वा सर्वव-
त्त्वव्याप्त्येवमिति । तदपि सर्वे घटसत्ता घटधर्मः, इत्यादि-
नैव परिहृतम्, अत एवाऽऽह—

र्ज वा जदत्ति तं तं-घटो चि सत्त्वघटयापमंगो को ? ।

यद्यपि घटोऽपि च कइ, सत्त्वचित्तावरोहो ति ? ॥ १७२३ ॥
महा प्रोक्तं 'यच्चदस्ति न सत्त्वघटः' इति, तत्र कोऽयं सर्वघ-
टात्प्रसङ्गः ? । तथा यो घटः स एवास्तीत्यप्युक्तं कथं सर्वा-
स्तितावरोहः—कथं घटस्य सर्वाऽऽत्मकत्वम् ? । इत्यर्थः । यद्वा
हि घटसत्ता घट एवास्ति नाप्यत्र, तदा यत्र यत्र घटास्तित्वं
तत्र तत्र घट इति न कश्चिदसर्वेषां घटात्प्रसङ्गः, 'तथा घटस-
त्त्वेन घट एवास्ति' इत्यतस्मिन्नाप्युक्ते न किञ्चिद् घटस्य सर्वा-
त्मकत्वं प्रतीयत इति भावः ॥ १७२३ ॥

तदेव प्रस्तुतं परवत्तमप्राकृत्य रूपकस्य भावा—

धर्माह—

अस्ति चि तेण भणिए, घटोऽपघटो वा घटो उ अत्थेव ।

चूम्मा चूम्मा व दुमो, चूम्मा उ जहा दुमो नियमा ॥ १७२४ ॥
यत्र कारणेन घटसत्ता घटधर्मत्वाद् घट एवास्ति पटाऽऽदि-
भ्यस्तु भिन्ना, तेन तस्मादस्तीत्युक्तं घटोऽपघटो वा पटाऽऽदि-
र्गम्यते, निजनिजसत्त्वस्य सर्वेषु पटाऽऽदिभ्यः अपि भावात् (घटो
उ अत्थेव चि)—घट इति तु प्रोक्तं अस्त्येवंति गम्यते, निजसत्त्व-
स्य नियमेन घटे सङ्गत्वात् । अत्र यथासंख्यमुदाहरणद्वयम् ।
यथा दुमः, इत्युक्ते चूम्माऽप्युक्ता वा निम्माऽऽदिर्गम्यते, दुमत्वस्य
सर्वेषु भावात् । सूत इति तु निगदिते दुम एव गम्यते, अद्दुम-
स्य सूतत्वायोगादिति ॥ १७२४ ॥

यदुक्तं—यदेतज्जातं न जायते, नाप्यजातं, न च जाताजातं,
भावि जायमानमिच्छादि । तत्रोत्तरमाह—

किं तं जायं ति पई, जायाऽज्जाभोभं पि जदजायं ।

अह जायं पि न जायं, किं न सुपुक्के विचारोऽयं ? ॥ १७२५ ॥
३७५

प्रष्टव्योऽत्र देवानामियः कथय किं तद्वस्तुजानमिति प्रतिपद्य-
ते तत्र मतिः, यज्जाताऽज्जातोभयाऽदिप्रकारैरज्जातं साधयते ।
यस्य जाताजालाऽदिप्रकारैरेज्जं त्वया निविध्यते इत्यर्थः ।
यदि हि जातं किमपि वस्तु तत्र सिद्धं, तर्हि तत्सर्ववैष-
प्रतिहता शून्यता, अतः "किं तज्जातं जायते ? , किं तदजातं
जायते ? , किं तज्जाताज्जातं वा जायते ? " इत्यादयः शून्य-
तत्तिष्ठत्ययमुपपन्नस्यमाना निरर्थका एव विकल्पा इति प्रच्छ-
कामिप्रायः । अथ तदपि जातं जाताऽज्जातादिविकल्पाऽऽ-
भ्यभूतं जातत्वेन भवतो न सिद्धं, किं त्वजातमेव तत् । ननु
स्ववचनीविरुद्धमिदं—जातमप्यजातमिति किं च—जातस्या-
सत्त्वे निराश्रयत्वाज्जाताज्जाताऽऽदिविकल्पा निरर्थका एव ।
अथतदाश्रयभूतं जाताऽऽभ्ये वस्तुम्यसिद्धेऽपि न जातं जा-
यते, इत्यादिविकल्पविचारः प्रवर्तते तर्हि संप्रत्येऽप्यसौ किं
न विधीयते, असत्त्वाविशेषणं "समया विवज्जम्मा वा" इत्या-
दिव्यक्तं प्रसङ्गात् ? । न च वक्तव्यं परेषां सिद्धं जातमुरुरि-
कृत्य विकल्पा विधीयन्ते, स्वपरभावाभ्युपगमे शून्यताहानि-
प्रतिरिति ॥ १७२५ ॥

अपि च—

जइ सन्वहा न जायं, किं जम्मासंत्तरं तदुवल्लं भो ।

पुण्वं वाऽणुवल्लं भो, पुणो चि कालंतरहयस्स ॥ १७२६ ॥
यदि सर्वैरपि प्रकारैर्घटाऽऽदि कार्यं न जातमिति शून्यवा-
दिना प्रतिपाद्यते, तर्हि शून्यपटाऽऽद्यवस्थायामनुपलब्धे कु-
लालाऽऽदिसामर्थ्यानिर्वर्तितजम्मान्तरं किमिति तस्मात्तदुप-
लभ्यते । पुण्वं वा जम्मतः किमिति तस्मानुपलम्भः ? । पुनरपि
कालान्तरे लघुघटाऽऽदिना इतस्य किमिति तस्मानुपलम्भः ? ।
अजातस्य गगनतलिनस्थेव सर्वदैव घटाऽऽद्रेतुपलम्भ एव
स्यात्, यस्तु कदाचित्तुपलम्भ, कदाचित्तु नोपलम्भोऽसं-
जातस्यैवोपपद्यते इति भावः ॥ १७२६ ॥

किं च—

जइ सन्वहा न जायं, जायं सुखवयणं तहा भावा ।

अह जायं पि न जायं, पयासिया सुखया केण ॥ १७२७ ॥

शून्यं सर्वे जपदित्येवंभूतं यत्कृत्यताविषयं विज्ञानं वचनं च
तद्यथा जाताऽज्जाताऽदिप्रकारैः सर्वथा जानमप्यजातमपि
सत्केनापि प्रकारेण तावज्जातं, तथा भावा अपि घटपटा-
ऽऽद्यो जाता पटव्याः, इत्येतो न शून्यं जगद् । अथ शून्य-
ताविज्ञानवचनद्वयं जातमप्यजातमिष्यते, तर्हि तद्विज्ञानव-
चनाभ्यां विना केनाऽसौ शून्यता प्रकाशिता ?—न केनचि-
दिति शून्यताऽनुपपत्तिरिति ॥ १७२७ ॥

यदप्युक्तं—'न जातं जायते नाप्यजातम्' इत्यादि तदप्युक्तं,
यतो विषयता सर्वैरपि प्रकारैर्यथासम्भवं वस्तु जायते, किं
चिषु सर्वथा न जायते, इति वक्ष्यते—

जायइ जायमजायं, जायाजयापह जायमाणं च ।

कज्जमिह विवक्खाए, न जायए सन्वहा किंचि ॥ १७२८ ॥
खुवि चि नाइ जाओ, कुंभां सेंठाखम्मा पुणरजाओ ।

जायाज्जाओ दोहि वि, तस्समयं जायमाणो चि ॥ १७२९ ॥
पुण्वकम्मो उ घटतया, परपजाएहिं तदुभएहिं च ।
जायंतो य पटतया, न नायए सन्वहा कुंभां ॥ १७३० ॥

वोमाइ निचवजायं, न जायए तेणु सव्वहा सोमम ।
इय दवतया सव्वं, भवणिजं पञ्जगइए ॥ ७३१ ॥

इह कार्यं घटाऽऽदिकं विवक्षया किमपि ज्ञानं जायते, किञ्चिज्ज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञानाज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञायमानं, किञ्चिज्ज्ञ सर्वथा न जायत इति । अथ यथाक्रममुदाहरणम्—(कर्वा-
त्यादि) कथितया घटो जातो जायते, मृदुपतयाः प्रागपि भा-
वात्, तदुपतया जात एव घटो जात इत्यर्थः । संख्यानयना
आकारविशेषेण पुनः स एवाज्ञातो, जायते, मृद्विण्डाऽऽ
पक्षस्थायामाकारस्यासम्भवात्, मृदुपतया, आकारविश-
ेषेण चेति द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां ज्ञानाज्ञानो जायते । तदनु-
पान्तरभावात् घटस्य । तथा अतीतागतकालावर्तिनष्टा-
नुत्पन्नत्वात् क्रियाऽनुपपत्तयेर्त्तमानसमय एव क्रियास-
ञ्जावाप्तसमयं वर्तमानसमयं जायमानो जायते । किञ्चित्
सर्वथा ज्ञानाऽज्ञानाऽऽदिप्रकारेण जायते । किं पुनस्तदित्याह—
(पुव्वकम्भो उ इत्यादि) पूर्वकृतस्तु पूर्वनिष्पन्नो घटो
घटतया जाताज्ञाताऽऽदिविकल्पानां प्रपञ्चिकेनापि प्रका-
रेण न जायते, पूर्वमेव जातत्वात्, किं घटतयेव न जायते ?
नेत्याह—(परपञ्चापदि ति) तथा घटाऽऽदिगतेः परपर्याये-
श्च घटो न जायते, स्वपर्यायाणां पूर्वमेव जातत्वात्, परप-
र्यायेश्च कदाचित् कस्याप्यभवनात् । स्वपरपर्यायेः पूर्वकृ-
तघटो न जायते, जाताऽजातपटलविषयावदिति भावः । त-
था जायमानोऽपि सर्वसामान्यक्रियात्मकसमये पटतया घटो
न जायते, परकृततया कस्याप्यभवनात् । किं पूर्वकृतो घ-
ट एवेत्यं न जायते, आद्योत्पत्त्यप्यद्वितीयकृतिरिति जायते ? इ-
त्याह—(योमार्हत्यादि) न कचलं पूर्वकृतो घटो घटतया न
जायते, तथा योमाऽऽदि च तेन कारणे सौम्य । सर्वथा जाता
ऽऽदिभिः सर्वैरपि प्रकारेण जायते, येन किमिवाह—यमनित्य-
जात इत्याह । उक्तस्यैवाप्यस्योपसंहारस्याज्ञान तात्पर्यमुप-
श्रयब्राह्म—(इयंत्यादि) इत्युक्तप्रकारेण सर्वैरपि घटपट्येवमा-
ऽऽदिकं वस्तु द्रव्यतया द्रव्यकणेषु 'न जायते' इतीहापि संब-
ध्यते, तद्वतया सदाऽवस्थिततयादिति भावः पर्यायगत्या पर्या-
यचित्ततया पुनः सर्वे भजनीयं विकल्पनीयम् । पूर्वज्ञानं घटा-
ऽऽदिकं कृपाऽऽदिभिः स्वपर्यायेरपि न जायते, पूर्वज्ञानत्वादेव,
अज्ञानं तु तत्स्वपर्यायेरपि जायते, परपर्यायेस्तु किञ्चिदपि न जाय-
ते, इत्येव पर्यायवित्तत्वां भजना । तत्रैव प्राप्योदशितमेवेति ॥

॥ ७३२ ॥ ७३३ ॥ ७३४ ॥ ७३५ ॥

अथ यदुक्तं—'सर्वे सामग्रीमयं दृश्यते, सर्वाभावे च कुतः सा-
मग्री ?' तत्र प्रतिविधानमाह—

दोसइ सामग्रीमये, सव्वमिह तिथि न य सा नखु विरुद्धं ।
पेप्पइ व न पक्खलं, किं कच्छपरं सामग्री ॥ ७३२ ॥
इह यदुक्तं—'सर्वमपि कार्यं सामान्यात्मकं दृश्यते, सर्वाभावे
च नास्ति सामग्री ।' इति । तत्रैतद्विरुद्धमेव, प्रस्तुताद्येप्रति-
पादकत्वात्, वञ्चजनककण्टेष्टान्तराद्विषयसामान्याः प्रत्यक्षत
दोषोपक्रमः । अथ द्वे—अविद्योपपन्नत्वाविद्यमानमपि दृश्य-
ते । यत् उक्तम्—'कामस्वल्पपर्यायमिति—रविद्योपपन्नत्वात् ।
पश्यत्यस्य सत्यमर्थः, जनाः केशमुकुटाऽऽदिवत् ॥ १ ॥ इति ॥
यद्येवं, तद्वैलक्ष्ये सामान्येऽपि कच्छपरोमजनकसामग्री किं

मिति प्रत्यक्षत एव नोपपन्नते ? । समताविपर्ययो वा कथं
न स्यादिति वाच्यमिति ? ॥ ७३२ ॥

किं च—

सामग्रीमयो वत्ता, वयणं चरिय जइ तो कम्भो मुसं ।
अह नरिय केण भणियं, वयणाभावे सुयं केण ॥ ७३३ ॥
सामग्री उदाहरणकण्टेष्टान्तुविज्ञाऽऽदिस्वमुद्रायाऽऽत्मिका
तन्मयः सामद्रव्यात्मको वक्ता, तद्वचनं चास्ति न वा ? । य-
द्यस्ति, तर्हि कुतो जगच्छून्यत्वं, तद्वक्तृत्ववचनसम्बन्धेनैव इयमि-
कारात् ? । अथ तद्वक्तृत्ववचने न स्तस्तेर्हि वक्तृत्ववचनाभावे
केन भणितं शून्यं जगत् ? न केनचित् । सर्वशून्यत्वं च प्रतिपा-
द्य स्यादप्यभावात् केन तत् शून्यवचनं कुतमिति ? ॥ ७३३ ॥

अथ परमिषावमाशङ्क्य परिहरन्माह—

जेणं चव न वत्ता, वयणं वा तो न संति वयणिजा ।
भावा तो मुमुमिदं, वयणमिदं सव्वमलिपं वा ॥ ७३४ ॥
जइ सव्वं नाभावा, अहालियं न पपमागमये नि ।

अच्छुवगयं ति वमरे, नाभावे जुवमयेति ॥ ७३४ ॥

येनैव न वक्ता, नापि च वचनं, तत्तन्मयैव न सन्ति वच-
नीया भावा इत्यतः शून्यमिदं जगदिति । अलोच्यते—यदे-
तद्वक्तृत्ववचनवचनीयानां भावानामभावप्रतिपादकं वचनं
तत्तत्समर्थाकं वा ? । यदि सत्यं, तद्वचनैव सत्यवचनस्य स-
ञ्जावाप्राभावेः सर्वभावानाम् । अथार्थात्मिकमिदं वचनं, तद्व-
चनप्रमाणमनन्तं अतो नातः शून्यतामिच्छति । अथ यथा तथा वाऽ-
श्चुवगमनसामिः शून्यतामितिपादकं वचनम् अतोऽस्मद्वचन-
प्राभावात् शून्यतामिच्छति तत्र मतिः नैवेत्यतः 'सत्यम्,
अस्तीकं वा न्येदमच्छुवगमनम्' इत्यादि पुनस्तदभावाऽऽवस्यते ।
किं च—अच्छुवगमनाऽश्चुवगमोऽश्चुवगमनीयं चेत्येतद्वचनस्य
सञ्जावेऽश्चुवगमोऽप्येव भवतो युज्यते, न च सर्वभावानाम-
भाव एतन्नर्थं युक्तमिति ॥ ७३४ ॥ ७३५ ॥

अपि च—

मिकयासु किं न तल्ल, सापगगीओ तिल्लसु वि किमस्ति ? ।
किं व न सव्वं सिक्खइ, सामगगीओ खपुप्फाणं ॥ ७३६ ॥
सर्वेसाधनात्मसर्वे सर्वोऽपि प्रतिनिधयो लोकाव्यवहारः स-
मुचित्वयतेः तथाहि—भावाभावस्य सर्वत्राविशिष्टवार्तिकमिति
। सत्ताकालात्मप्रतिनिधौ न भवति निष्ठाऽऽदिसामग्रीयां वा
तत्किमस्ति ? । किं वा खपुप्फसामग्रीयाः सर्वेसाधनं कार्यज्ञानं
न सिध्यति ? । न चेवं, तन्मत्प्रतिनिधित्वकार्यकारुण्यभावेऽभा-
वज्ञानसामग्रीयाः किमप्युपपद्यते, किं तु यथास्वभावात्सा-
मग्रीयाः तथा च सति न शून्यं जगदिति ॥ ७३६ ॥

किं च—

सर्वे सामग्रीमयं, नेगेनोऽप्यं जमोऽसुरपपमो ।
अइ सो वि सणपमो, जयावत्ता स परमाणु ॥ ७३७ ॥
सर्वे सामग्रीमयं सामग्रीजगत्त्वमस्यत्यस्यमपि नैकात्मः,
यतो ह्यणुऽऽणुः कस्याः समग्रेश्चाणुद्वयादियपरमाणु ज-
गत्त्वाद्भवन्तु सामग्रीजगत्याः परमाणुः पुनरग्रेश्च इति न केन-
चिज्ज्ञेयते, इति कथमसौ सामग्रीजगत्त्वमस्या ? । अस्ति चास्ती,
कापेलिङ्गमवस्थात् । उक्तं च—'पूनेरुत्प्रेक्षा, कारणमस्य—

भवेत्साधु नित्यम् । एकसर्वभूमयोः द्विपथः कार्यक्षिप्रः ।" अथायमपि समदेशः, तस्मैतन्मदेशोऽप्युभयव्यति, तस्यापि समदेशश्चेत् तन्मदेशोऽप्युरित्येवं तावदावयत्र कश्चिन्मदेशः तथा भवद्विद्वेदवस्थानं भविष्यति, स एव परमाणुः, तेनापि च सामग्रीजम्बवस्य व्यवहार इति । १७३७ ।

न समस्येव ते परमाणवः, सामग्रीजम्ब-

स्वाभावावित्याशङ्क्याऽऽह—

दीमई सायमिगमये, न वास्यो संति ननु विरुद्धमिदं । किं वायुगुणभावे, निष्कामिभं खूपकेहिं । १७३८॥

‘सामग्रीमये सर्वे दृश्यते’ इति भवते प्राशुक्रमम् । ‘अणुवन्न न संति’ इत्यप्युना द्वे, ननु विरुद्धमिदं, यथा सर्वमप्यनुनं च वनमिति नुवतः स्ववचनविरोधः, तथाऽत्रापि तथेव हि सामग्रीमये किमपि दृश्यते भवता, तदेवाणुसङ्घाताऽऽत्मकम्, अतः स्ववचनैव प्रतिपत्तिस्तत्त्वात् कथमप्यो न सन्तीति भावः किं च अणुनामभावे इदं सर्वमपि घटाऽऽदिकार्यज्ज्ञानं किं खूपकेनिष्पन्नं, परमाणुभावे तज्जनकमृत्पिण्डाऽऽदि सामग्र्यभावात् । इति भावः । तस्मात्समाससामग्रीमये दृश्यत इति प्रतिपद्यते भवता, तद्वदेव परमाणुव इति । १७३८ ॥

युक्ताम्—‘परमाणुदरिसणुभो, स्वभावाभागसुमुयाम्यो-
य’ इति । तत्र प्रतिविधानमाह—

देसस्माराभागो, चेपई न य मो ति ननु विरुद्धमिभं ।

सम्भावावेऽपि न सो, चेपई किं खरविसाखस्स । १७३९॥
यत्तुक्रमम्—‘दृश्यस्यापि वस्तुनः परमाणुस्तावन्न दृश्यते, आ-
राज्ञागस्तु शुद्धते, परं सोऽप्यवस्थपरमाणुकल्पनाया प्राशु-
क्रयुक्तो नास्तीति । ननु विरुद्धमिदं—शुद्धते असौ, न च समस्तीति । सर्वोभावाश्चास्यास्ती शुद्धत इति चेत् । तदप्यु-
क्रमम् । यतः—सर्वोभावे तुल्येऽपि किमिति खरविषाणस्य सं-
बन्धो आराज्ञागो न शुद्धते । समता विषयेयो वा कथं न
भवतीति ॥ १७३९ ॥

किं च—

परभागादरिसणुभो, नाराभागो वि किमणुभावं ति ।

आराभागगहणे, किं च न परभागसंसिद्धिः । १७४०॥

‘परभागाभावात्संनाराभागाऽपि नास्ति’ इत्यत्र किमनुमा-
नं भवत । इतदुक्तं भवति—परमपक्षेण सकललोकप्रसिद्धं तद-
श्रौतमर्थमिव कथमनुमानेन बाध्यते । आराज्ञागस्य हि आये-
क्षितस्यैव तदवस्थाऽनुपपत्तेः परमाणुमानं तावद्व्यापितु-
ज्यते । यस्तु परमाणुदर्शनमात्रेणैव तज्जिहवः, सोऽसंबन्ध एव,
सम्बन्धि वेष्टाऽऽदिविप्रकृष्टे मेरुपिण्डाऽऽदिष्वदर्शनसंभ-
वात् । तस्माच्च परभागादर्शनमेवाणाराज्ञागोऽप्यहंतिव्यभिक्छ-
आराज्ञागग्रहणे परमाणुमानं युज्येतापीति भाव्यकारो-
ऽप्यहं—आराभागेत्यादि । आराज्ञागग्रहणं कथं न परभा-
गसंख्यविरतिः । अपि तु तत्संसिद्धिरेव । तथाहि—दृश्यस्य
वस्तुनः परमाणोऽस्ति, तत्संसिद्धिभूतस्याऽऽराज्ञागस्य ग्रह-
णार्थं, इह यत्संबन्धिभूतो भागो शुद्धते तत्समस्ति, यथा न-
भसः पूर्वेभागे ग्रहीते तत्संबन्धपरमाणुः, शुद्धते च घटाऽऽ-
वेराज्ञागोऽस्तत्संबन्धिभूतः परमाणोऽप्यस्ति । यथोक्तम्
‘आराज्ञागस्याप्यवस्थ आराज्ञागः कथमेवा, तस्याप्यवस्थ इ-

त्यादि तावत् यावत्सर्वाऽऽरातीवभावाः ।” इति । अत्रापि
परभागस्यासत्त्वे सर्वोऽऽरातीवभावापरिकल्पनमनुपपन्नमेव-
स्यात् । तस्मादस्ति परभाग इति ॥ १७४० ॥

अपि च—

सम्भावावे वि कन्नो, आरापरमज्जकभागनाखत् ।

अइ परमई एयइ, सपरमईविससं कत्तो । १७४१ ॥

आरापरमज्जकभागा, एडिवेष्ठा जइ न सुष्ण्या नाम ।

अप्यदिवस्येसु वि का, विमप्यष्ठा खरविसाखस्स । १७४२॥

सम्भावावे वाऽऽराभागो, किं दीसए न परभागो ।

सम्भागहणं व न किं, किं वा न विवज्जो हाइ । १७४३॥

तिज्जोऽपि प्रतीतार्थो प्वेति ॥ १७४१ ॥ १७४२ ॥ १७४३ ॥

किं च यदि परभागादर्शनाज्ञावानाम सत्त्वं प्रतिपाद्यते, तर्हि
स्कटिकाऽऽदीनां तत्र स्यादिति दर्शयन्माह—

परभागदरिसणं वा, फलित्वादिशं ति ते धुवं संति ।

जइवा ते वि न संता, परभागादरिसणमहेज्ज । १७४४॥

सम्वादरिसणो भिष, न भणए कीस भणइ तज्जाय ।

पुव्वव्वुवगयाणी, पव्वव्वुवविरोइमो चेव । १७४५॥

ननु येषां स्कटिकाभ्रपटलाऽदीनां भावानां परभागादर्शन-
मस्ति ते तावत् ध्रुवं सम्यगेवेति ‘परभागादर्शनात्’ इत्यनेन हे-

तुना सर्वभावानामसत्त्वं न सिद्ध्यति । अपि स्कटिकाऽऽद्यो-

ऽपि न सति तर्हि ‘परभागादर्शनात्’ इत्यममहेतुः,

त्वद्भिमितस्य सर्वभावासात्तस्यासाधकारत्वात् । अतोऽ—

व्यापकमसु हेतुं परिगृज्य ‘सर्वादर्थानां सन्ति भावाः’

इत्यमेव व्यापको हेतुः कस्माच्च भवत्येते । (अग्रइ तज्जाय-
सि) अपि पर उत्तरं भवति । किमिदं—तज्जायान्तु सर्वा-

दर्शनादित्ययं हेतुस्तर्हि भवितव्ययः, यथा तथा श्रूयते वा-

स्माभिः साधयिष्या, सा च सर्वादर्थानादित्यनेनापि हेतुना

सिध्यतु, किमनेनाऽऽग्रहेणाऽऽस्माकम्, इति भावः अथ स्-

रिहाह—(पुष्पेत्यादि)नन्विदानीं सर्वादर्थानादिति श्रुतयो भवतः

‘परभागादरिसणो’ इति पूर्वोभ्युपगतस्य द्वानिः प्राप्नोति ।

किं च—प्रामनगरसरित्समुद्रपटपटाऽदीनां प्रत्यक्षेणैव दर्श-

नात् सर्वादर्थानलक्षणस्य हेतोः प्रत्यक्षविरोधः । ततः प्रत्यक्ष-

विरोधतश्च सर्वादर्थानादित्येतदुक्तमिति । अत्र कश्चिदाह—ननु

सपक्षस्य सर्वस्याव्यापकोऽपि विपक्षासर्वथा निवृत्तो हेतुरि-

ष्यत एव, यथा ‘आमित्यः शुद्धः प्रयत्नान्तरतीयकत्वात्’ इति

न ह्यमित्योऽर्थः सर्वोऽपि प्रयत्नान्तरतीयकः विषुषकचक्रसुमा-

ऽऽदिभिर्ध्वजिह्वारात् तद्विहापि यद्यपि सर्वव्यापकं तावत् पर-

भागादर्शनं नास्ति, यथाऽपि बहुषु तावदस्ति, अतस्तेषु शून्य-

तां साधयन्नलौ सम्यग हेतुर्भविष्यति । तदुक्तम् । यतस्तत्र

‘यदमित्यं न भवति तत्प्रयत्नास्मरीयकमपि न भवति’ यथा

‘आकाशम्’ इत्येवं व्यतिरेकः सिध्यति । इह तु यत्र शून्यता

नास्ति, किं तर्हि, वस्तुनः सत्त्वं, परभागादर्शनमपि तत्र नास्ति,

किं तु परभागदर्शनं यथा कः, इति भवतः सर्वोत्तरादिनां व्य-

तिरेकः कश्चिदपि न सिध्यति अतोऽहेतुत्वायमिति ॥ १७४४ ॥

अत्र पराप्रियायमाराक्ष्य परिहरन्माह—
नित्यं परमज्जकभागा, अप्यवक्खवमो मई होजा ।

ननु भवत्सत्यावती, अप्यवत्सुखादीषी वा ॥१७४६॥
अथ स्वागतिः—परमध्यमानी न स्तः, अग्रत्यक्तत्वात्, खर-
विषाणवत् । तत्सत्त्वे च तद्वेषता निर्दिश्यमान आराद्भागा-
ऽपि नास्त्यतः सवैश्वर्येणैवमिष्यः । तदयुक्तम् । यतोऽन्त-
मिन्द्रियमिन्द्रियं प्रति वर्त्तत इति प्रत्यक्षोऽर्थः । न प्रत्यक्षोऽ-
प्रत्यक्षः, तद्व्याप्योऽप्रत्यक्षत्वं, तस्मादप्रत्यक्षत्वादिन्युच्यमाने
नवत्वाणामर्थेभ्य वाऽऽपत्तिः सत्ता प्रामाण्यं, तदापत्तो च शून्य-
ताऽभ्युपगमहातिः शून्यतायां वाऽप्रत्यक्षत्वलक्षणस्य हेतुर्हो-
तिः, अज्ञातानामभावे प्रत्यक्षाप्रत्यक्षत्वेपदेशानुपपत्तिरिति
भावः ॥ १७४६ ॥

अपि च—अप्रत्यक्षत्वादित्येककान्तिको हेतुरिति दर्शयन्नाह—
अतिथि अपक्षत्वे पि दु, जह भवभा संसयाद्विज्ञाणं ।
अह नरिय सुमुषा का, कास वे केनोवलदा वा ॥१७४७॥
नवत्वाणामप्यसि किञ्चिदस्तु, यथा भवतः संशयाऽऽदि-
विज्ञानमन्येवामप्रत्यक्षमप्यसि, ततो यथैतत्तथा परमध्य-
मागाधप्रत्यक्षो भविष्यत इत्येककान्तिको हेतुः । अथ भवत्स-
शयाऽऽदिविज्ञानमपि नास्ति तर्हि का नाम शून्यता ? कस्य
वाऽस्ती ? केन बोधलक्षणा ? भवत एवेह तत्र किल संशयः स-
न्वेष्टास्ति, तर्हि कस्याप्यस्य श्रमनगराऽऽदिसत्त्वे विप्रतिप-
त्तिः, इति भावः ॥ १७४७ ॥ विशेषः ।

(४) भवति भविष्यति यत्तत्त्वानि भावः । अथवा—भवन्त्य—
स्मिन् स्वागता उपवादविगमप्रौढ्याऽऽख्याः परिणामवि-
शेषा इति भावः । अस्ति कायः, दश० १ अ० । वस्तुधर्मः,
विशे० । ज्ञा० । भावप्रत्ययश्च यस्य गुणस्य हि भावाद्
द्रव्ये शब्दविशान्दभिधानां स्वतन्त्राविति । स्व० १ अ०
१२ अ० । शुक्लाऽऽदिके वस्तुपर्यायि, दर्श० १ तृ०
विशे० । ज्ञाव० । अनु० । उत्त० । कर्म० । स्या० । अ० म० ।
नि० चू० । सम्म० । द्रव्यस्य विशिष्टावस्था भाव इति ।
अ० २ अ० १ चू० ४ अ० १ उ० । अशान्त विशिष्टहेतुभिः
स्वतो वा जीवानां तत्तद्वपतया भवन् भावः । भवन्त्यभिरुप-
शमाऽऽदिभिः पर्यायेरिति भावः । कर्म० ४ कर्म० । प्रव० ।
तेन रूपेण भवन् भावः । अथवा—तेन तेन रूपेण भवतीति
भावः । यद्वा—भवति तथ्यः, तेषु वा भवतीति भावः ।
यद्वा—भवन्ति तथ्यस्तेषु वा सन्तु प्राणिनस्तेन तेन रूपेण
ति भावः । औदयिकाऽऽदिके वस्तुपरिणामविशेषे, अनु० ।
दश० । भावशब्दो बहुवचः । काचित् द्रव्यवाचकः । तथा—“जा-
समो भुवि भावस्व, सदा हवति केवलाः” । भावस्य द्रव्यस्य
वस्तुन इति गम्यते । कलियुक्ताऽऽदियेव वर्त्तते ।
“जे जे जे जे भावे परिणमइ” इत्यादि । यान् यान् शुक्लाऽऽ-
दीन् भावानांति गम्यते, कलियुक्ताऽऽदियेव वर्त्तते य-
था—“आदियए उवसमिए” इत्युपक्रमः । “छविहो भावला-
गो ड” । औदयिकाऽऽदय एव भावा लोक्यमानत्वाद्भावलां-
क इति, तद्वैभवेनार्थवृत्तिः सञ्जादयिकाऽऽदियेव वर्त्तमान इह
पृथीत इति, भवन् भावः, भवन्त्यस्मिन्निति वा भावः । दश०
१ अ० । (भावानां पादुधाम् “आणुपुर्व” शब्दे द्वितीय-
भागे १४३ पृष्ठ गम्यते)

(५) भावद्वारं व्याचक्ष्वासुराह—

उवसमखयमीमादय-परिणामा दु नवडार इगवीया ।
विषभेष सनिवाइय, सम्मे चरणं पढमभावे ॥ ६४ ॥

इह किल वक्ष्यमावा भवन्ति । विशिष्टहेतुभिः स्वतो वा
जीवानां तत्तद्वपतया भवन्ति भवन्त्येभिरुपशमाऽऽदिभिः
पर्यायेरिति वा भावाः । किन्तुमातः पुनस्ते ? इत्याह—(उ-
वसमखयमीमादयेत्यादि) अत्र स्वकत्वात् स्वस्यैवं प्र-
योगः । (उवसमि लि) औपशमिको भावः । (खय लि) सा-
यिको भावः । (मीस लि) क्षायोपशमिको भावः । (उ-
दय लि) औदयिको भावः । (परिणाम लि) परिणामि-
को भावः । (६४ गद्या) । (कर्म० ४ कर्म०) । त्रिमेद औपश-
मिको भावः, नव-भेदः क्षायिकः, अष्टादशभेदः क्षायोपश-
मिकः, एकविंशतिभेद औदयिकः, त्रिभेदः परिणामिकः ।
सर्वेऽपि भावपञ्चकभेदास्त्रिपञ्चाशदिति ॥ ६६ ॥

प्ररूपितं सप्रमेदं भावपञ्चकम् । अमुना सांनिपातिकाऽऽव्य-
ष्टभाषभेदमरूपक्षायोपशमिके तत्र च यद्यप्यौपशमिकाऽऽदि-
भावानां पञ्चानामिति त्रिकाऽऽदिसंयोगभङ्गाः पञ्चविंशतिभेव-
न्ति । तथा—औपशमिकक्षायोपशमिकोपशमिकोदयिकपा-
रिणामिक इति भावपञ्चके पञ्चकाऽऽद्यावर्त्तितव्यते, ततो दश-
द्विकसंयोगा भवत्सञ्चारणया लभ्यन्ते दशैव त्रिकसंयोगाः,
पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एकः पञ्चकसंयोग इति; तथापि षड्-
च संयोगा जीवेष्वधिकृताः सम्प्रधानं, शेषास्तु विंशतिः
संयोगभङ्गाः प्रकृत्यामात्रभाविन्येवासम्प्रविन एव, अतः स-
म्प्रविषदभेदद्वारेण गत्याश्रिता यावन्तः सांनिपातिकमाव-
भेदाः सम्भवन्ति यावन्तश्च न सम्भवन्ति न तेन त्रिकपञ्चाह-
चउ चउगईमु यीमग-परिणामदुदगई चउ ससइएहि ।
उवममजुएहि वा चउ-कवलिपरिणामदुदगई ॥६७॥

चत्वारो भङ्गाश्चनसृष्ट गान्तपु चिन्मयमानाः भवन्ति ।
कृत्स्न्याह—भिन्नकपारिणामिकोदयिकोदयिकोपशमिकोपशमि-
तस्वभावेः । इयमत्र भावना—गतिचतुष्टयद्वारेण वि-
न्यमानः क्षायोपशमिकपारिणामिकोदयिकलक्षण एकोऽव्य-
यं त्रिकसंयोगरूपः सांनिपातिको भावश्चतुर्धा भवति ।
तथाहि—क्षायोपशमिकानीन्द्राणि पारिणामिके जी-
वायाऽऽदि, औदाबर्का नरकगतिः, इत्येका नरकगत्या-
श्रितास्त्रिकसंयोगाः । एवं तिर्यक्मनुष्यदेवगत्याश्रितांश्च त्रयो-
भङ्गाकान्येऽपि वाक्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्य
त्रिकसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिना । संप्रति क्षयः क्षयो-
गेन चतुरो भेदानाह—(चउ ससइएहि ॥६७॥) चत्वारो भेदा
भवन्ति, किरिग्राह-सह क्षायिकेण वर्त्तन्ते ये क्षायोपशमिकपा-
रिणामिकोदयिकलक्षणा भावाने सत्तायिकास्तैः सत्तायिकैः ।
अथमर्थः—गतिचतुष्टयद्वारेण विन्यमानाः क्षायोपशमिकपा-
रिणामिकोदयिकक्षायिकलक्षण एकोऽव्ययं चतुष्कसंयोग-
रूपः सांनिपातिको भावश्चतुर्धा भवति । तथा—क्षायो-
पशमिकानीन्द्राणि, परिणामिके जीवायाऽऽदि, औदयिकी
नरकगतिः, क्षायिके सम्यक्चामन्येको नरकगत्याश्रितः चतु-
ष्कसंयोगाः । एवं तिर्यक्मनुष्यदेवगत्याश्रितांश्च त्रयो भङ्गाक-
ान्येऽपि वाक्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्यैकप्रकारेण
चतुष्कसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिना ।

अमुना प्रकारान्तरेण चतुष्कसंयोग एव चतुरो भेदाना-
ह—(उवसमजुएहि वा चउ लि) वाशब्दोऽधवाशब्दाद्यः ।
अथवा क्षायिकमावाभाव औपशमिकन प्रद्विशितस्वरूपेण

भावेन युतेः कालैः पूर्वोक्तैः क्षायोपशमिकापरिणामिकौद्-
यिकैरेव निष्पन्नस्य सांनिपातिकभावस्य गतिकवृत्तकं प्रती-
त्य कक्षारक्षुःसंख्या भेदाः भवन्तीति शेषः । तथाहा-
क्षायोपशमिकानिग्न्यायि, परिणामिकं जीवत्वम्, औद्दयिकी
नरकगतिः, औपशमिकं सम्पत्कथमित्येको नरकगत्याभितः
अनुत्पत्तसंयोगः । एवं तिर्यक्मनुष्यदेशव्याप्तिलापेन त्रयो
भङ्गो अन्येऽपि बाध्याः । तदेवमभिहिता गतिकवृत्तयमा-
भिन्नेष्वेव त्रिकसंयोगेन द्व्यर्थं अनुत्पत्तसंयोगाभ्यां द्वादश
विकल्पाः । संप्रति शुद्धसंयोगत्रयस्वरूपं शेषं भेदत्रयं निरूप-
यितुमाह—(केवलापरिणाममुद्य कश्चि) केवली केवलज्ञानी
परिणामिकौद्दयिकत्वायिके सांनिपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे
वर्तते । यतस्तस्य परिणामिकं जीवत्वाऽऽदि औद्दयिकी
मनुजगतिः, त्वायिकाणि ज्ञानदर्शनव्यतिराणि, तदेवमेक-
त्रिकसंयोगः केवलमिषु संभवतीति ।

खयपरिणामिसिद्धौ, नराख पख ओगुवसमेदीए ।

इय पक्षर संनिवाइय-भेया वीसं असंभविणो ॥ ६८ ॥

सिद्धा निर्देशलकलकर्मधनाः त्वायिकपरिणामिके सां-
निपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे वर्तन्ते । तथाहि—सिद्धानां
त्वायिकं ज्ञानदर्शनाऽऽदि, पारणात्मिकं जीवत्वमिति त्रिकसं-
योगा भवति । नराणां मनुष्याणां पञ्चकसंयोगः सांनिपाति-
कभेद उपशयश्रेयसिभ्य प्राप्यन्ते, यतो यः त्वायिकसम्पत्-
रहितमनुष्य उपशमश्रेणि प्रतिपद्यते तस्योपशमिकं व्यति-
रिक्तं त्वायिकं सम्पत्कथं, क्षायोपशमिकानिग्न्यायि, औद्दयि-
की मनुजगतिः, परिणामिकं जीवत्वं, भवत्यर्थं चेति । इ-
त्यमुना दर्शितप्रकारेण गत्यादिषु संयोगपटुचिन्तनलक्षणै-
न परस्परविरोधाभावेन संभविनः पञ्चदश सांनिपातिक-
भेदाः इदमाशङ्कितव्याः प्रकृपिता इति शेषः । (वीसं
असंभविणो वि) दिशितसंख्याः संयोगाः असंभविनः
प्रकृपणाप्राप्तमाविश्वेन न जीवेषु तेषां संभवोऽस्तीति ।
ननु पदविशतिभेदाः प्राक् प्रदर्शिताः, इह तु पञ्चदशानां
विशतश्च मीलने पञ्चविंशत्संख्या भेदाः प्राप्नुवन्तीति
कथं न विरोधः ? अत्रोच्यते-ननु विस्मरणाशीली देवानां-
प्रियो यतोऽनन्तरमेवोद्दिनं गत्यादिद्वारेणैव ते चिन्त्यमानाः
पञ्चदश भवन्ति, मीला वृत्त्यादिसंयोगास्तु पञ्चव तथा द्वयो-
द्विकसंयोगाः द्वौ त्रिकसंयोगौ, द्वौ चतुष्कसंयोगौ, एकः पञ्च-
कसंयोग इति येषां विंशत्या मीलने षड्विंशतिसंयोगोपजायते
इति नाम कश्चन विरोध इति ॥ ६८ ॥ अभिहिताः सप्रभेदा
जीवानामौपशमिकाऽऽद्वयो भावाः ।

(६) सामप्रतमतानेव कर्मविशेषे विनयव्याह-

मोह व समो मीसो, चउपाइसु षट्ठक्रमसु य सेसा ।

धम्माइपारिणामिय-भावे लंथा उइइए वि ॥ ६९ ॥

मोहे एव वृद्धीस्तत्परोर्ये प्रत्यभेदाय यथा कृते शब्दा
वृत्तस्य शब्दा, मोहनीयस्यैव कर्मणः शम उपशमोऽनुद्या-
वस्था भस्मच्छागमेरिव न तु समस्तानां कर्मणां (मीसो
चउपाइसु वि) मिश्रः क्षयोपसमस्तत्र क्षय उदयावस्थ-
व्याप्यतामावस्तेन सदोपशमोऽनुद्यावस्था इतिप्राप्तव-
द्विवक्षु क्षयोपशमः, अतुषु चतुःसंयोगे घातिषु ज्ञानाऽऽदिशु-
क्षयातकषु कर्मलावृत्तारोहमत्रापि संबन्धनीयम्; ततः ज्ञा-

नाऽऽवरक्षदर्शनाऽऽवरक्षमोहनीयास्तत्रायत्तलक्षणां घातिकर्म-
णामेव क्षयोपशमो भवति, न स्वाघातिकर्मणामिति । अष्टक-
मैसु ज्ञानाऽऽवरक्षऽऽपस्तत्रायावसातेषु च पुनर्येः अष्टसु-
कर्मेषु पुनः शेषा औद्दयिकत्वायिकपरिणामिकभावा भव-
न्ति । तत्रोद्दयो विषाकानुभवन्, क्षयोऽप्यन्ताभावाः, परिणा-
मस्तेन तेन रूपेण परिणामनित्यव्युत्थार्यः । आचार्यसम्पत्-
मोहनीयकर्मणः पञ्चापि भावाः प्राप्यन्ते, मोहनीयवर्जित-
ज्ञानाऽऽवरक्षदर्शनाऽऽवरक्षान्तरायत्तलक्षणां तु येषाणां घाति-
कर्मणामुद्यक्षयक्षयोपशमपरिणामस्वभावास्तत्वार एव भावा
भवन्ति न पुनरुपशमः । शेषाणां वेदनीयाऽऽनुनिर्माणव्यवह-
काणां अनुष्मिष्यघातिकर्मणामुद्यक्षयपरिणामलक्षणास्तत्र
एव भावा भवन्ति, न तु क्षयोपशमोपशममिति । परिणामिना
जीवेषु तदाभितकर्मेषु च पञ्चापि भावाः अनुना तानजीवेषु
विशेषितुमाह—(धम्माइ एसादि) इह परिकदेश पदसमुदायो-
पचाराद् धर्मस्तिकायः, अधर्मस्तिकायः, आकाशास्तिकायः,
पुद्गलास्तिकायः, कालद्रव्यं चेति परिग्रहः । (कर्म० ४ कर्म०)
(धर्मास्तिकायव्याख्या 'धर्मस्तिकाय' शब्दे अतुष्यभागे १७२
पृष्ठे गता) (अधर्मास्तिकायव्याख्या 'अधर्मस्तिकाय' शब्दे
प्रथम भागे १६७ पृष्ठे गता) (आकाशास्तिकायः 'आनास्ति-
काय' शब्दे द्वितीय भागे १८ पृष्ठे गतः) (पुद्गलास्तिकायः 'पो-
द्गलास्तिकाय' शब्दे त्रिसंख्य भागे ११०६ पृष्ठे गतः) (काल-
द्रव्यम् 'कालद्रव्य' शब्दे तृतीय भागे ४६१ पृष्ठे निरूपितम्)
ततो धर्मास्तिकायधर्मास्तिकायाऽऽकाशास्तिकायपुद्गलास्तिका-
यायकालद्रव्यायि परिणामिक तेन तेन रूपेण परिणमनस्व-
भाव पर्यायविशेषे, वर्तन्ते इति शेषः तथाहि—धर्माधर्मोऽऽका-
शास्तिकायानामनादिकालादारभ्य जीवानां पुद्गलानां च गति-
स्थित्युपपत्त्याकाशादानपारिणामेन परिणमत्वानन्तरिपारि-
णामिकभाववर्तित्वं, कालरूपसमयव्याप्यपरापरसमयोरपि
तथाऽवल्लोकाऽऽदिपरिणामपरिणतत्वाद्नादिपरिणामिकमा-
ववर्तित्वमेव, अष्टषुकाऽऽदिरूपकाऽऽदिरूपकाऽऽदिकालान्ते न
स्वभावेन परिणामाद् सादिपरिणामिकत्वमेवोनादिरूपकानां
त्वनादिकालासेन तेन रूपेण परिणामाद्नादिपरिणामिकमा-
ववर्तित्वं चेति आह—किं सर्वेऽप्यजीवाः परिणामिक एव भावे
वर्तन्ते, आहोस्तिवत् केचिदस्मिन्नपान्याह—खेधा उद्वेग-
वि) रूपका अनन्तरपरमावस्थका न तु केवलाण्येवः तेषां
जीवनाप्रदण्यत् । औद्दयिकेऽप्योद्दयिकत्वमपि न केवलं पा-
रिणामिक इत्यपिशङ्कायैः । तथाहि—शरीरादिनामोद्भयजनित
औद्दिरकाऽऽदिशरीरनयोद्दिरकाऽऽदीनां रूपकानामेकाणां
इय इति भावः । उद्य एवौद्दयिक इति व्युत्पत्तिपक्षे तु कर्म-
रूपकलक्षणैरेवजीवैस्सौद्दयिकभावे भवतीति भावः । तथा-
हि—कोधाऽऽनुद्ये जीवस्य कर्मरूपकानामुद्यप्यन्तेनामौद्द-
यिकत्वमिति । नन्वेवं कर्मरूपकाऽऽदिरिता औपशमिकाऽऽद-
योऽपि भावाः अजीवानां संबन्धयन्तः तेषामपि भग्नं प्राप्नोति
सत्यं तेषामविवक्षितत्वात्, अन एव केचिदजीवानां पारि-
णामिक एव भावोऽनुद्यगम्यत इति ॥ व्याख्याता अजीवा-
ऽऽदिरिता अपि भावाः । कर्म० ४ कर्म० १ प्र० ।

(७) द्विविधभावमाह—

दुविहो य होइ भावो, लोइय लोउचरो समामेण ।

एक्केको वि य दुविहो, पसत्थमो अप्यसस्यो य । ७४४ ।

द्विषिषो भवति भावः—लौकिको लोकोत्तरश्चेति । समासतः पुनः एकैको द्विषाः—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च । लौकिकः प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, एवं लोकोत्तरोऽपि । तत्रादाहरणमुच्यते—“एवमिह सर्वेष्वेते द्वा मादया वारिण्या, ते य परंपरं विरिक्ता । तस्य एवो गामे गंतून् करिसृग् करेह, अत्रां वि तदेव । तस्य एकस्स सुमहिला, अत्रस्स य दुग्महिला । या सा दुग्महिला सा गोसे उड्डिया मुहोदगदंतपक्कलण अहागकलिहमादि मंडनी अथर, कम्मरागांरुंणुं थु किंरि वि जोगक्खंमं बहनि, कल्लेउयं च करेह । अत्रस्स य जा सा सुमहिला कम्मरागांरुं जोगक्खंमं बहरे, अप्पणां य सकउं मंडयादि करेह । तस्य जा सा अप्पणां चेव मंडणे लग्गा अथर, तीए अत्रिंरं कालेणं घरं परिकलीणं, इयंरि ए घरं घणघणं समिद्धं जाय । एवं च जो साहृ वण्णहेउं रुवहेउं वा आहारं आहारिं, थु वि आयरिं थु वि बाल्लुहमिलादुव्वले पडियग्गाति, अप्पणां य गहाय पक्कलं णियत्तति, एवं सो अप्पणोत्तथा, जहा सा चुक्का हिरयणांरुं, एवं सो वि निज्जालामो तस्स चुक्कहिनि; पत्तथा इमो—जो थो वण्णहेउं रुवहेउं वा आहारं आहारिं, बाल्लरीणं दाउं पक्का आहारिं, सो णाल्लं सणचरित्ताणं आगामी भवति । एवं पत्तथेण भावेण आहारियवो सो पिडो ।”

(८) इदानीमनेवार्थे गाथाभिरुपसंहराह—

मरिक्कलगा दो वणिया, गापं गंतून् करिसणाऽऽरंभो ।
एगस्स देहपंदण—वाउमिआ मारिया अलसा ॥ ४६४ ॥
मुहधोवण दंतवणं, अहागांरुं कल्ल आवांमं ।
पुव्वरुद्धकरणमपण, उक्कोसयरं च मउक्कहरे ॥ ४६५ ॥
तण्णकट्टाहराणं, न देहं न य दांमपुव्वगमस्स ।
न य पमस्य निउंजह, पत्तायि थिय हाणि गेहस्स ॥ ४६७ ॥
विइयस्स पेसवणं, वावारे अणपेयण क्कमे ।
काल देहाऽऽहारं, सयं च उवजीवेइ इड्ढो ॥ ४६८ ॥

सुगमाः नवरं ‘वाउमिआ’ ‘विहृलणसीला’ ॥ ४६४ ॥ मुख्यायनं करोति, तथा (कल्ल) कल्यणवृत्तम् आचरणं कृत्यं करोत्यात्मना चोत्पन्नं च घृतपूर्णाऽऽदि मध्याह्न भक्षण्येकाकिनी ॥ ४६५ ॥ तृणकट्टाहराणां न किञ्चिद्वाति दासवर्गस्य तथा प्रेषणं यः कश्चिन्मप्यने तद्वर्गस्य च न किञ्चिद्वाति, न च प्रेषणं कार्यं नियुक्ते कर्मणेन, ततश्च भोजनाऽऽदिना विना (पलाणा) नष्टाः, हेनं च यत्किञ्चिद् गृहे रिक्थमासितुं, एवं हानिजाता गृहस्य, तत्रार्थं लौकिकोऽप्रशस्तो भावः ॥ ४६७ ॥ इदानीं लौकिकप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽह—द्वितीयस्य या वार्या सा प्रेषणं वयापायित्वा प्रेषणाकार्यं कर्मणं च विविध काले च तेषामाहारं ददाति, स्वयं च काले आहारमुपजीयति । अर्थं च लौकिकोऽप्रशस्तो भाव उक्तः ॥ ४६८ ॥

इदानीं लौकोत्तरप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽह—

वण्णवल्लुवहेउं, आहारं जो उ लाभि लभंते ।
अरेणं थु उ गिएहइ, पाउगणिलगापमादीणं ॥ ४६९ ॥
वण्णवल्लुवहेउंमुमाहारयति यच्च लाभं वीराऽऽदी लभयमाने सति प्रायः स ग्लानाऽऽदीनामतिरिक्तं न शुक्लानि ॥ ४६९ ॥
जह सा हिरम्माइसु, परिहीणा हाइ दुव्वलआभागी ।
सुवं विमपरिदीणो, माहृ दुव्वलस्स आभागी ॥ ५०० ॥

यथासा शुद्ध्याहिरयाऽऽदिपरिहीनासज्जता, दुःखाभाविनि च जाता, एवं साधुरात्र त्रिकेण ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणैर्नामो दुःखस्य भागी भवति । उक्तां लोकोत्तराऽप्रशस्तः ।

इदानीं लोकोत्तरप्रशस्तभावप्रदर्शनायाऽह—

आयरियगिलागुट्टा, गिएहइ थु महीति एव जा साहृ ।
थो वल्लुवहेउं, आहारं एम उ पत्तथो ॥ ५०१ ॥

आचार्याऽऽदीनामर्थाय शुक्लानि न ममदं योयं किंवाचार्याऽऽदि, एवं यः साधुर्गुहानि, शेषं सुगमम् । उक्तां लोकोत्तराः प्रशस्तो भावः । आचो । स्थो । सूत्रो । अनु । विशेष । आ० म० । (भावप्रकरणाय दृष्टान्ताऽऽदिसूत्रद्वयम् ‘पु-रिसजाय’ शब्देस्मिन्नैव भागे १०२४ पृष्ठ गतम्) (गुणस्थानकेषु भावाः ‘गुणद्वारा’ शब्दे तृतीयभागे ६६३ पृष्ठ गताः) (जीवस्थानकेषु भावाः ‘जीवद्वारा’ शब्दे चतुर्थभागे १५४२ पृष्ठ गताः) भवन् भावः, भवन्त्स्मिन्निति वा भावः । कर्मविषये, दश० १ अ० । परमाणं, सूत्र० १ अ० १२ अ० । “सुहृद्वि भावश्चो गन्तव्यं ।” भावतः परमाधेतः । पञ्च० ८ वि० । स्वकं, आ० म० १ अ० न० । आव० । स्वभावि, अनु० । सनायाम्, विशेष० । सूत्र० । स० । न० । पञ्च० । अने० । आ० म० । सम्म० । विधो, “भावाभावमर्थता, पक्षता एवमेवेति ।” भावा विधयोऽभावा निषेधाः । म० ४१ श० १६६ उ० । विज्ञानं, सम्म० ३ काण्ड० । णाणं ति वा संबन्धे ति वा अहिं गमां ति वा वेषाणि ति वा भावो ति वा एगद्वार । “आ० चू० १ अ० । ज्ञानाऽऽत्मकं निक्षेपभेदं च । उपधायां भावनिक्षेप इति वचनात् । पि० ।

“भावा विवर्तिताऽऽनुभूतियुक्ता हि वे समाख्यानः । सर्वत्रैन्द्राऽऽदिब-दिन्द्रानाऽऽदिक्रियाऽनुभावान् ॥” इति । अत्रायमर्थः—भवनं विवर्तितकौपणं परिणामने भावः । अथवा—भवति विवर्तितकौपणं संवधन इति भावः । कः पुनरयम् ? इत्याह—वर्तितवित्ताना इन्दनञ्जलनजीवनाऽऽदिक्रिया क्रिया तस्या अनुभूतिरुपभवं तथा युक्ता विवर्तितक्रियाऽनुभूतियुक्तः सर्वत्रैः समाख्यानः क इत्याह—इन्द्राऽऽदिवन्वर्गविधयाऽऽदिवत् । आदिशब्दात् उल्लनजीवाऽऽदिपरिग्रहः सोऽपि कथं भाव इत्याह—इन्द्रनाऽऽदिक्रियाऽनुभावादि, आदिशब्देन उल्लनजीवनाऽऽदिक्रियास्वीकारः । विवर्तितन्द्रनाऽऽदिक्रियाऽऽदित्वा लोकं प्रसिद्धः पारमार्थिकपदार्थो भाव उच्यते । विशेष० । अनु० । आ० । (द्रव्याऽऽपारम्भं भावस्य ‘अनुश्रवणं’ शब्दे प्रथमभागे ३३३ पृष्ठ गतम्)

भावविषयपूर्वी—

(१) भावनिर्वचनम् ।

(२) भावानां सिद्धिप्रतिपादने सर्वश्रुत्यतत्प्राप्तिमतम् ।

(३) तत्प्रतिविधानम् ।

(४) प्रकारान्तरेण भावावधारणम् ।

(५) भावद्वारम् ।

(६) औपशमिकभाषानामेव कर्मविषये सिम्ननम् ।

(७) लौकिकलोकोत्तरयोर्गति प्रशस्ताप्रशस्तवर्णनम् ।

(८) तत्र वर्णनसूत्रदृष्टान्तः ।

भावव्याख्या—देशी । धर्मपत्रवाम्, ५० न० ६ वर्म १०४ गाथा । भावकल्प—भावकल्प—पुं० । “इक्षणायाश्चरिते, तववयववर्ण-

चसंमोर्हि गुणो । इतरागदोसंश्लिप्तम-समश्चलियमट्टि-
तो । शिच्छं ॥१॥ इत्युक्तलक्षणे कल्पभेदे. पं० भा० । पं० चू० ।
....., भाव कर्ण अतो बोच्छं ।

दंसखण्डाचरिते, तपवपयपंचसमितिहिं गुणो ।

इतरागदोसंश्लिप्तम-समश्चलियमट्टिओ निबं ॥

अण्णुद्विचलविरिओ, परकमति जो जहुच साउचो ।

अचट्टकरणजुओ, गुणभावणभावणिकेपो ॥

पयाओ हारगाहाओ ।

गिद्धीहिं कुलिगणं. ण य देववतीहिं जम्म तू भावो ।

दंसणविमल जायति, दंसणमाराहिंयं तेष ॥

गाणं दुवालमंगं, तं चेव य पवयणं तु संघो वा ।

गहणम्म उज्जां पा-रतो च तह वच्छलो याति ॥

चरणं शिउजुओ मू-लमुण्येसुं सउत्तरगुणं ।

ण य अतियारं कुण्णती, पच्छेत्तेणं व साहिंकरं ॥

तववारसंगजुओ, समितीसहितो तिमुत्तिमुजो य ।

रागहोसनिदता, शिममो शियए सररो चि ॥

कोहं जिणति खमाए, मदवपादीहिं ससकलुओ चि ।

दमणियमा दो वेकं इदिय गांदिद्या होति ॥

गाणाऽऽदिएहिं अण्णु-रितो तु कम्मस निजरट्टाए ।

उज्जयति परकमनी, घट्टे चि य होति एगट्टा ॥

जह सुचं शिदिट्टो, तह कुञ्चति जो तु अपपमणंते ।

सा तु जहुत्ताऽऽउओ, एवं मतिमं विवाण्णजा ॥ (दारं)

असट्टा भाववट्टा, ण तु इहलंगाऽऽदिहेतुं कुण्णति ।

करणं जोगतिणं, जयणाजुओ चि अववादे ॥

गुणमूलउत्तरं ना, भावणा पणुवीस शिच्छादी य ।

मवीपमादकारण-मभक्त्यादीहिं निक्केपो ॥ (दारं)

एमो तु भावकर्पो, अहवा गाणादितो पुणो तिदिओ ।

दंसणपदमं मण्णति, गाणचरितो तदपयत्ता ॥ पं० भा०

? कल्प । नि० चू० ।

भावकम्म-भावकर्मन्-न० । अवाधामुल्लक्षणे स्वीदयेनेदी-
रणाकरणेन चोदितोऽभिधानः पुद्गलाः प्रदेशविपाकभ्यां भवन्त
पुद्गलजीविष्वनुभावं ददतो भावकस्त्वष्टंतेच्यन्ते, इत्युल्ल-
क्षणे कर्मभेद, आत्मा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

भावकाय-भावकाय-पुंगभावानां कायो भावकायः । कायभेदे,
आत्मा० ।

भावकायप्रतिपादनायाऽऽह—

दुम तिग चउओ पंच व, भावा बहुआ व जत्य विज्जति ।

सो हाइ भावकाओ, जीवमजीवे विभासाओ ॥१४४६॥

दो त्रयश्चात्वारः पञ्च वा भावा औदयिकाऽऽद्यः प्रभूता
वाऽप्येऽपि यत्र सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति
भावकायः । भावानां कायो भावकाय इति । (जीवमजीवे
विभासाओ) जीवाजीवयोर्विभागा क्लृप्तवगमानुसारेण का-
येति गाथाऽयं ॥ १४४६ ॥ भावा० ५ अ० १ ।

भावकाल-भावकाल-पुं० । भावानामौदयिकाऽऽदीनां स्थि-
तिः काला भावकालः । कालभेदे, विभे० ।

अथ भावकालमाह—

साई सपज्जवासिओ, चउमंगविभागभावणा एत्थं ।

ओदइयाद्याणं, तं जाणसु भावकालं तु ॥ २०७५ ॥

हौदयिकौपशमिकक्षापिकक्षापेपशमिकपाशमिकभावा-
नां या स्थितिरसौ भावकालः । अत एवाऽऽह—साईः
सपर्यवसित इत्यादीनां वक्ष्यमाणस्वकपाशां चतुर्णां भङ्गका-
नां याऽसौ विभागभावना क भाव को भङ्गः संभवनं, को
वा न संभवति ?, इत्येवं विपर्ययविभागेन स्थापना । केवाम-
स्याह-औदयिकाऽऽदिभावानाम् । तं चतुर्भङ्गविभागभावना-
विषयं पुनर्भावकालं जानीहीति निर्गुह्यगाथाऽर्थः ॥ २०७५ ॥
अथ के त औदयिकाऽऽदिभावानां प्रत्येकं चत्वारो भङ्गाः ।

का च तेषां विभागभावना ?, इत्याह भाष्यकारः—

साई संतोऽणुतो, एवमण्णो वि एस चउमंगो ।

ओदइयाद्याणं, होइ जहाजोगमाउज्जा ॥ २०७६ ॥

सादिभावः सातः, तथा सादिरन्तः । एवमनादिरपि

सातोऽनन्तश्च वाच्य इति । एवमेते चत्वारो भङ्गा औद-
यिकाऽऽदिभावानां यथायोगं यथासंभवमायोजनीयाः ।
यो यत्र भावं नरकाऽऽदिगतिसमाश्रित्य संभवति स तत्र
वाच्यः, शेषस्तु निषेधनीय इति ॥ २०७६ ॥

अत एतेषां भङ्गकानामौदयिकाऽऽदिभावेपु विभागभावा-
नां विषयविभागस्थापनां चिकीर्षुताह—

जो नारगाहभावां, तह मिच्छताऽऽद्वो वि भव्वाणं ।

तं चेवाभव्वाणं, ओदइओ वितिपयज्जाऽयं ॥ २०७७ ॥

औदयिको भावः सादिरपर्यवसितो न क्वचित्संभवत्यत ए-
व द्वितीयभङ्गकवजोऽयं द्रष्टव्यः । तत्र यो नारकाऽऽदिभावा
नारकनियंस्मरामरगतिलक्षणो य औदयिको भाव इत्यर्थः, स
सादिः सपर्यवसान इति द्रष्टव्यम् । नारकाऽऽदीनां प्रत्येकं
सर्वेषामपि सादिस्थासाल्पत्वाच्चेति सादिरपर्यवसान इति
द्वितीयो भङ्गः शून्यः । तथा मिथ्यात्वाऽऽद्योऽपि भव्वाणां
तृतीयः, इहमुक्तं भवति—मिथ्यायं, कपायाः वेदज्ञयम् अज्ञा-
नासंयतवासिद्धत्वादि, लेप्याश्चेत्येवं यः सप्तदशविध औद-
यिको भावः स भव्वाणांश्च अनादिमपर्यवसानः अभव्वा-
नाश्चित्य पुनः स एवानादिरपर्यवसाल्पश्चेति ॥ २०७७ ॥

औपशमिकाऽऽदीनाश्चिन्त्याऽऽह—

सम्पत्तचरिताई, साई संतो य ओवममिओऽयं ।

दाणाइलट्टिपण्णं, चरणं पि य साइओ भावो ॥ २०७८ ॥

सम्पत्तानाशदंसण-यिद्धताई तु माईओऽणुतो ।

नागं केवलवज्जं, साई संतो खभावममो ॥ २०७९ ॥

महअण्णाद्याया, भव्वाभव्वाण तइचरमोऽयं ।

सव्वा पंगमलभम्मो, पदमो परिणापिओ होइ ॥ २०८० ॥

भवत्तं पुण तइओ, जीवाऽपव्वाइ चरममंगो उ ।

भावाणमयं कालो, भावावस्थाणओऽणुतो ॥ २०८१ ॥

सम्बन्धवचारिभे समाश्रित्य सादिः सपर्यवसान इति प्रथमभङ्ग
पौषपशमिका भाः संभवति, प्रथमसम्बन्धवलाभाकाल उपश-
मत्वेत्यां पौषपशमिकसम्बन्धवलापशमत्वेत्यां तु चारिभव्यो-
पशमिकस्य लाभात् तथोक्तावश्यं सादिसपर्यवसितत्वात् ।
ततः शेषास्तयो भङ्गा इह शून्या एव न केवलमौपशमिकतथा,

स्वायिकोऽपि भावः क्षीयमोहप्रवृत्त्येकलक्षणवस्थायां हानत्वाभ-
योगोपयोगवर्षावधिपञ्चकं, चारित्रं च आऽश्रित्य सादिसपर्य-
वसितत्त्वलक्षणे प्रथमभङ्गे वर्तते इति । ननु चारित्र्यसिद्धस्याप्य-
वतीति तदाश्रित्याप्येवमान एवायं किमिति न भवति ? इति
चेत्, तद्व्युक्तम्, "मिडे नो चरिसी नो अचरिसी" इति
वचनोक्तिरिति । स्वायिकसत्यकत्वकेवलज्ञानकत्वलक्षणसि-
द्धयर्थान पुनः सिद्धाऽवस्थायामपि भव्यस्त्वस्तस्या-
श्रित्य स्वायिको भावः सादिरपर्यवसान इति द्विती-
येऽपि भङ्गे वर्तते । शेषौ तु द्विविधे श्रुत्यायेव । अन्ये तु दाना-
ऽऽश्रित्यपञ्चकं चारित्रं च सिद्धस्यापि चकृन्ति, तदावरणस्य
तत्त्वमाधात्, आवरणभावेऽपि च तत्त्वस्ये क्षीयमोहा-
ऽऽश्रित्येव तत्त्वप्रवृत्त्यात्, ततस्तस्मिन् चारित्र्याऽऽदीनां
सिद्धयवस्थायामपि सिद्धावधानपर्यवसितत्वादेकस्मिन् द्वितीय
भङ्गे एव स्वायिको भावो, न शेषेण त्रिष्विति । केवलवर्जितं श-
ेषाणि चत्वारि ज्ञानाभ्याश्रित्य स्वायोपश्रित्यो भावः प्रथमे भङ्गे
वर्तते । सादिरनन्त इति द्वितीयभङ्गोऽपि शून्यः । मति-
भूतज्ञाने समाश्रित्य भव्यानामनादिः सान्त्वयेति तृती-
यभङ्गः । अमर्यादां तु ते एवाङ्गीकृत्यानादिरनन्त इति
चरमभङ्गयोर्भङ्ग इति । सर्वोऽपि पुद्गलधर्मो ह्यव्युक्ताऽऽ-
दिरपरिणामः सादिः सान्त्वयेति प्रथमः परिणामिकभावभ-
ङ्गो भवति । सादिरनन्त इतीहापि द्वितीयां भङ्गः शून्यः ।
भव्यत्वमाश्रित्य पुनरनादिः सान्त्वयेति तृतीयां भङ्गः । "सि-
डे नो भवे नो अमर्यवे" इति वचनसिद्धावस्थायां भव्या-
भयत्वनिवृत्तेः । जीवत्वमप्यमर्यं चानादिरनन्त इति चर-
मभङ्गयोर्भङ्गः । तदेवं वर्णितोऽयं भावानामौघिकाऽऽदीनां
कालः । ननु सादिसपर्यवसानाऽऽदिकत्ववस्थानाऽदिकत्वमेवं
भावानां, कथं पुनरयं कालः, इत्याह-भाववस्थानतोऽनन्त्यो-
ऽभिन्नः । यदेव हि जीवाजीवाऽऽदिभावानामवस्थानमप्येव
कालो नाप्य इत्यतस्तद्गुणोऽभिहित एव भावकाल इति
॥ २०७८ ॥ २०७९ ॥ २०८० ॥ २०८१ ॥ विशु० । आ० म० ।

भावकुशल-भावकुशल-पुं० । भावबुद्धिमति, दर्श० । भावकुशलो
बाह्यैव भावाभावमुपलभ्य तथा प्रवर्तते यथा अग्नि-
धर्मभेदावतो भावबुद्धिरुपजायते । दर्श० ३ तत्र । तीर्थ-
करं च । नि० सू० १ उ० ।

भावकेतु-भावकेतु-पुं० । अष्टाशीतिनम महाप्रदे, "दो भाव-
केतुः" इत्या० २ टा० ३ उ० । सं० प्र० । सू० प्र० ।
भावग-भावग-पुं० । भावः स्थायिकः । मानसविकार, पदार्थ-
चित्तकं च, उत्पादकं, वि० । बाच० । पाठलाऽऽदिकं गण-
द्रव्यं, आ० सू० ३ अ० ।

भावगइ-भावगति-स्त्री० । भवन्ति भविष्यन्ति भूवन्त्येति
भावाः । अथवा-भवन्त्येतेषु स्वानाम् उत्पादिविषयभेदेयाऽऽ-
ख्याः परिणामविशेषा इति भाषा अस्मिकायास्तेषां गति,
ननु चापरिणामवृत्तिर्भावगतिः । अस्मिकायानां गतिपरि-
णामवृत्तौ, दर्श० १ अ० ।

भावगुण-भावगुण-पुं० । भावा औद्विक्ताऽऽद्यस्तेषां गुणो
भावगुणः । गुणभेदे, स च द्विविधो जीवाज्जीवविषयभेदात् ।
आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० । (न च 'गुण' शब्दः तृतीयभागे
६०६ पृष्ठे दर्शितः)

भावग-भावग-न० । भाव एवायं भावाग्रम् । अग्रभेदे, त-
न्निविष्टम्-प्रधानाग्रं, भूताग्रं, उपकाराग्रम् । (तानि च
'अग्र' शब्दे प्रथमभागे १६४ पृष्ठे गतानि) अग्रं, नि० सू० १
उ० । आचा० । भावतुल्यमग्रं भावाग्रम् । कमाग्रभेदे,
नि० सू० १ उ० ।

भावचूला-भावचूला-स्त्री० । चूलाभेदे, आचाराङ्गलिकात्म-
नित्य-भावचूला रिवयमेव स्वायोपश्रित्यभाववर्तित्वात् ।
आचा० २ ध्रु० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । नि० सू० ।

भावचंचल-भावचंचल-पुं० । भावचंचल्ये चकृन्त्यभेदे, १०
१ उ० । ('चंचल' शब्दे तृतीयभागे १०६१ पृष्ठे व्या-
ख्या गता)

भावजसु-भावजसु-पुं० । परमाधियाने, पञ्चा० ८ विष० ।
प्रति० ।

इत्थं वैषोऽधिकत्यागा-त्सदाग्रम् फलान्वितः ।

प्रत्यहं भावद्वय्याऽऽस्ते-भाववशः प्रकीर्तितः ॥ ६ ॥

(इत्थमिति) इत्थं च यतनावस्थे च, एष प्रकृत आरम्भः,
अधिकत्यागात्फलभाविकाऽऽस्तेभ्योऽस्ति । फलान्वितः
धेयः फलशुक्तः सदाग्रम्, प्रत्यहं प्रतिविवसे, भावबु-
द्ध्या कृताकृतप्रत्युपेत्याऽऽदिशुभाशयानुबन्धकवया आमे-
साधुभिः, भाववशां भावपूजायः प्रकीर्तितः । तदाह-
"एतदिह भाववशः" । इति । न चैवं द्रव्यस्त्वव्यपदेशा-
नुपपत्तिः, द्रव्यभावोपेक्षाऽऽन्यमनुपपत्तेरपि द्रव्यप्राधा-
न्येन तदुपपादनादिति द्रव्यम् ॥ ६ ॥ टा० ४ टा० ।

भावजोति (गु)-भावजोति-पुं० । तात्त्विकगुणशालिनि,
"विशुद्धं भावजोतिषु" । टा० २१ टा० ।

भावगु-भावन-न० । भू-णिच्-ल्यु । फलभेदे, भावः ह्युद ।
विन्नाभेदे युक् । विन्नायाम्, अविश्रामे, ध्याने, पर्यालो-
चनायाम्, वाच० । अश्रयाने, टा० २४ टा० । वैषयिकं औ-
पचसंस्करभेदे, स्त्री० । वाच० ।

भावगुः-भावन-पुं० । भावनऽप्ययने-न० । चण्डवशात् सप्तमऽ-
ध्ययने, स्या० १० टा० । पञ्चमहाभूतभावानां प्रतिपादके
आचाराङ्गस्य द्वितीयाग्रभूतस्कन्धस्य पञ्चदशेऽध्ययने, आचा०
२ ध्रु० ३ सू० । आवा० ।

भावगुण-भावनय-पुं० । नयभेदे, उत्त० १ अ० । भावनय

आह- "समर्थवैवच्यमानोऽत्र, भाव एवावशिष्यते । पूर्वाप-
रविचक्रस्य, यतस्तस्यैव दर्शनम् ॥ १ ॥" तथाहि-भावः
पर्यायः, तद्व्यापकमेव च द्रव्यं, तदतिरिक्तमूर्तिकं हि तत्
दृश्यमदृश्यं ना ? यदि दृश्यं, तस्मिन् तद्व्यतिरेकेणानुपलभ्य-
मानत्वात्, अविशेषाण्यत्, न हि कालितमालितपटीकृतमुद्रि-
तलङ्घादिनाऽद्विविधप्रभवनविद्भिर्नहि सूत्राऽद्विद्वद्भ्यम्-
पलभ्यमस्ति अदृश्यमात्रं नस्ति, तस्माच्चक्रमाणां भावान्, प-
ष्ठभूतवत्, ततः प्रतिसममुद्ययव्याऽऽत्मकं हव्यं भवनमेव
भावाऽऽवश्यमस्ति । उत्त० १ अ० ।

भावनयः प्राऽऽह-

भावतथैतन्मूर्त्ति, किं दृश्यं नाम भाव एवायं ।

भवनं परस्परं चिन्म, भावावस्थी विवक्षी य ॥ ६६ ॥

भाषेयः पर्यायेभ्योऽर्थोन्मत्तभूतं भिक्षं किं नाम द्रव्यम् ? य-
कोच्यते-“ द्रव्यपरिणाममिच्छामिष्यादि ” । ननु भाष एवाऽयं
पर्यायेभ्यः विमुक्तयेऽपि वस्तुनिरूपकत्वमिति । यदि हि
किञ्चिदनादिकालीनमवस्थितं सत् वस्तु वस्तुवन्तराऽऽरम्भे
व्यभिच्येत, तदा न्याय्या स्वादियं कल्पना, यावता प्रतिक्षणं
अवमनेषाऽनुभूयते । किमुक्तं भवति ? इत्याह-भाषस्यैकस्य
पर्यायेभ्योऽपि निरूपकत्वात्, अपरस्य तु विपरिवर्तिनाम् । “ न
निहायगवा भग्ना, पुञ्जो नस्य अणुणागु निष्पुया मेघ बिट्टं-
ति, आरम्भो सरस्वतीमा ” ॥१॥ इति वचनात् पूर्वस्य क्षणस्य
निवृत्तिः, अपरस्य द्रव्यस्यैकत्वम् । इति गद्याऽर्थः ॥ ६६ ॥
आह-ननु ये भाषस्याऽऽपत्ति-विपत्ती प्रोच्यते, ते तावदे-
तन्तरमपेक्ष्य भवतः, यच्च हेतुतन्तरमपेक्षते तदवाऽवस्थितं
कारणं, तदेव द्रव्यम्, अतो “ भावस्येतरभूतं किं द्रव्यम् ”
इत्यादिनाऽभ्युक्तमेव द्रव्यमप्राप्यते ; इत्याशङ्क्याऽह-

न य भावो भावेतर-प्रवेक्ष्यरूपं किंतु इतिरिवेकत्वं ।

उपपन्नं तयोन्तर-मेवै तमेवैतन्नं च ॥ ७० ॥

न च भावो घटाऽऽदित्यप्यध्यामो भावान्तं मृत्पिण्डाऽद्वि-
कमपेक्षते, किन्तु निरपेक्ष एवावस्थते । अपेक्षा हि विद्यमान-
स्यैव भवति । न च मृत्पिण्डाऽद्विकारणकाले घटाऽद्वि का-
र्यमित, अविद्यमानस्य चाऽपेक्षायां स्वरविद्यारण्याऽपि त-
था-भावमसङ्गात् । यदि चोत्पात्तिङ्गात् प्रागपि घटाऽद्वि-
स्ति, तर्हि किं मृत्पिण्डाऽपेक्षया ? । तस्य स्वत एव विद्यमान-
त्वात् । अपोपपन्नः सन् घटाऽद्विः पश्चात् मृत्पिण्डाऽद्विकम-
पेक्षते । इत्तं ! तद्वै मुश्नितशिरसो दिनशुद्धिपरोक्षोचनम्,
यदि हि स्वत एव कर्ममपि निष्पन्नो घटाऽद्विः किं तस्य पश्चात्
मृत्पिण्डाऽपेक्षया ? । अपोपपन्नानां तदवस्थायां यमो तम-
पेक्षते ; केयं नामोत्पद्यमानता ? ; न तावद्विपरिवर्तयतः,
क्षयमनिष्पन्नस्य स्वरविद्यारण्याऽपेक्षाऽयोगात् । नापि
निष्पन्नावयवता, स्वयं निष्पन्नस्य परविद्यारविषयत्वात् । नाप्य-
निष्पन्नाऽवयवता, वस्तुनः सांशताप्रसङ्गात् ; तत्र चावयवाव-
कल्पनाऽऽदावनेकदेशोपनिपातसम्भवात् । किञ्च-सांश-
तायामपि किमनिष्पन्नोऽशः कारणमपेक्षते, निष्पन्ना वा, उभय-
वा ? । न तावदाद्यपक्षद्वयम्, निष्पन्ना विपरिवर्तयोरपेक्षायाः प्रति-
पिच्छत्वात् उभयपक्षोऽपि न ध्याय्य, उभयपक्षोक्तदोषप्रसङ्गात् ।
तस्मात् मृत्पिण्डाऽऽद्युत्तरकालं भवनेमेव घटाऽद्विस्तदपेक्षा,
मृत्पिण्डाऽद्विरेपि कार्यत्वाभिमतत्वात् घटाऽद्विः प्रागुत्पा-
द्वमेव कारणत्वम्, न पुनर्घटाऽद्विजन्मनि व्याप्रियमाणत्वम् ।
व्यापारो हि तद्वतो भिन्नः, अस्मिन्नो वा ? । यदि भिन्नः, तर्हि
तस्य निर्व्योपारताप्रसङ्गः । अथाऽभिन्नः, तर्हि व्यापारा-
भावः । कारणव्यापाराद्वयं जन्माऽपि जन्मवतो भिन्नम्,
आमर्षं वा ? । मेदे जन्मवतोऽजन्मप्रसङ्गः । अमेदे तु ज-
न्माभावः । तस्मात् पूर्वोत्तरकालभावविश्वमात्रेणैवाऽयं
कार्यकारणभावो वस्तुनां लोके प्रसिद्धः । न अन्यजन-
कभावश्च । यदपि मृत्पिण्डाद्विघटाऽद्विनां पूर्वोत्तरकालाधि-
त्यम्, तदप्यनादिकालात् तथाप्रवृत्तक्षणपरम्पराऽऽकृष्टम्,
न पुनः कस्यचित् केनचित् निर्वर्तितम्, इति न कस्यचि-
त् भाषणस्य कस्यापि सम्बन्धित्वेणात् । ततो हेतुतन्तरनि-
रपेक्ष एव सर्वो भावः समुत्पद्यत इति स्थितम् । विमर्शयति
तर्हि कथम् ? । इत्याह-“ तयस्येतरमिष्यादि ” । तन्तरन्तरमु-
त्पत्तिसमन्तरमेवाऽपैति विमर्शयति भावः । तदपि च वि-

नयनमेतदुक्तमेव । मुद्रारातिपाताऽऽद्विसंवेष्टा एव घटा-
ऽद्वयो विनाशमाविशतो दृश्यते, न निर्हेतुकाः, इति चेत् ।
नैवम्, विनाशहेतोरेवोपात्ता । तथाचि- मुद्रारातिपाता विनाश-
काले किं घटाऽद्विरेष्य कियते, आहांसित्वं कपालाऽद्व्याः,
उत तुच्छकूपोऽभावः ? । इति चयी गता । तत्र न तावत् घटा-
ऽद्विः, तस्य स्वहेतुभूतकपालाऽद्विसामप्रोत एवोत्पत्तेः ।
नापि कपालाऽद्व्याः, तत्करणे घटाऽद्विरेतद्व्यवस्थप्रसङ्गात्,
न ह्यव्यस्य करणेऽव्यस्य निवृत्तिरुत्पत्तिमती, एकनिवृत्तौ
शेषमुत्पन्नस्यस्याऽपि निवृत्तिप्रसङ्गात्, नापि तुच्छकूपोऽभावः
स्वःशुद्धस्यैव नीरुपस्य तस्य कर्तृमशक्यत्वात्, कारणं वा
घटाऽद्विरेतद्व्यवस्थताप्रसङ्गात् अव्यकरणेऽव्यनिवृत्त्यसम्भवा-
त् । घटाऽद्विरेतद्व्यवस्थेनाऽभावो विहितस्तेन घटाऽद्विनिवृ-
त्तिः, इति चेत् । न, सम्बन्धस्यैवाऽनुपपत्तेः, तथाचि- किं पूर्वं
घटः पश्चादभावः, पश्चात् वा घटाऽद्विप्रवयवः, समकालं वा
घटमावौ ? । इति विकल्पत्रयम् । तत्राऽऽद्यविकल्पद्वयपक्षे
सम्बन्धानुपपत्तेरिव, सम्बन्धस्य द्विष्टवनभिन्नकालयोस्तत्-
सम्भवात्, अव्यथा भविष्यत्तुल्यवक्रवर्षादीनामतीतेः सग-
राऽद्विभिरपि सम्बन्धप्रोतः । ततोऽपि कल्पेऽपेक्षते घटाऽ-
भावयोरेद्विषणमात्रमपि सहावस्थितरन्ध्रपगम्यते, तद्धासं-
सारमप्यसौ स्यात्, विशेषाभावात् ; तथा च सति स एव
घटाऽद्विरेताद्व्यवस्थप्रसङ्गः । घटाऽद्विमुपमर्देनाऽभावो जाय-
ते, अतो घटाऽद्विनिवृत्तिः, इति चेत् । ननु कोऽयमुपमर्दो-
नाम ? । न तावत् घटाऽद्विः, तस्य स्वहेतुन एवोत्पत्तेः । नापि
कपालाऽद्व्याः, तद्व्याव घटाऽद्विरेताद्व्यवस्थप्रसङ्गात् । नापि
तुच्छकूपोऽभावः, एवं हि सति घटाऽद्विप्रवयवेन घटाऽद्वि-
भावो जायत इत्युक्तं स्यात्, न चैतदुत्पन्नमेतद्व्यवस्थं न जन-
यति, आरम्भेनाऽऽमभवनानुपपत्तेः । तस्मात् मुद्रारातिपा-
द्विकारिणोऽवयवसदृशत्वात् विसदृशः कपालाऽद्विस्तस्य उत्प-
द्यते घटाऽद्विस्तु क्षणिकत्वेन निर्हेतुकः स्वरसत एव निश्चरति,
इत्येतावन्मात्रमेव शोभनम् । अतो हेतुव्यापारनिर्पेक्षा एव-
समुत्पन्ना भावाः क्षणिकत्वेन स्वरसत एव विनश्यन्ति,
न हेतुव्यापारात्, इति स्थितम् । तस्माज्जन्मविनाशयोर्ना-
किञ्चित् केनचित्पेक्ष्यते, अपेक्षायां यामावाच्य न किञ्चित् क-
स्यचित् कारणम् । तथा च सति न किञ्चित् द्रव्यम्, किन्तु
पूर्वापरीभूताऽपरापरलक्षणकाः पर्याया एव सन्त इति । अत्र
वस्तु वक्रत्वम्, तत्तु नाच्यते, प्रत्यगद्वयताभावात्, सुगतया-
केषु विस्तेरोक्तद्वयत्वात् इति गद्याऽर्थः ॥ ७० ॥

यदपि द्रव्यवादिना ‘ पिंडो कारणमिदं, परं च परिणाम-
म् ’ इत्याद्युक्तम्, तत्राऽस्मात्प्रियेतत्वं वक्तुं शक्यत एवेति
किं ? । इत्याह-

पिंडो कर्जं पदसम्-यभावात् जडं हि तदा सत्त्वं ।

कजाभावात् नस्य, कारणं स्वराविसाणं च ॥ ७१ ॥

मृदादिपिण्डः कार्यमेव, न तु कारणम् । कुतः ? । इत्याह-
प्रतिसमयमपरापरक्षणरूपणभावात्, इष्यादिबधिति ।
प्रतिसमयमपरापरक्षणभवनमसिद्धमिति चेत् । न, वस्तु-
नां पुराणाऽद्विमावाऽव्यथाऽनुपपत्तेः । उक्तं च-
“ प्रतिसमयं यदि न भवे-द्वरापरकृपत्वं वस्तुताम् ।

न स्यात् पुराणाभावो, न युक्तं नापि वृद्धत्वम् ॥ १ ॥

जन्मानन्तरसमये, न स्यात् यद्यपरकृपत्वाऽर्थोनाम् ।

तर्हि विशेषाभावाद्, न शेषकालेऽपि सा युक्ता ॥ २ ॥ ”

किंपिच्छ एव कार्यम् ? । न, इत्याह-तथा सर्वे, यथा,
प्रतिसमयं भावात् पिण्डः कार्यं तथा सर्वमपि घटपटाऽऽ-

दिकं वस्तुमिदुरन्वम्, तत एव हेतोः कार्यत्वमपि द्रष्टव्यमित्यर्थः । अन्वयमन्वयप्रतिषेधमाह— 'कञ्जाभावात्' इत्यपि पराभ्युपगमं कारणं कारणाऽऽक्यं वस्तु नास्ति । कुत्ताः, इत्याह—कार्योभावात् तत्र कार्यत्वाऽभ्युपगमाभावात् प्रतिस्वयमवयवानामभ्युपगमादित्यर्थः । इह यत् प्रतिस्वयमवयवापरारूपेषु न भवति तत् वस्तु नास्ति, यथा खरविषाणम्, प्रतिस्वयमवयवत्वाऽभ्युपगम्यते परैर्गुणैरिष्टाऽद्यः, तस्मात् न सम्तीति भावः । इति भाषाऽयं ॥ ७१ ॥ विशेषं ।

भावषा—भावना—क्रीडा । परिकर्मणि, कृ० । परिकर्मति वा भावनेति वा एकार्थमिति । कृ० १ उ० २ प्रक० । विशेषं वासनायाम्, नि० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । भावना वासनेत्यनघोस्तरमिति । आच० ४ अ० । विशेषं । आचाना । अथयसाये, आचाना १ ध्रु० ८ अ० ६ उ० । आ० प्र० । पो० । (१) भावयेत्येति भावना । परिकर्मणि, आच० ४ अ० । भावयत इति भावना । अभावात्क्रियायाम्, आच० ४ अ० । सम्प्रक्रियाऽभ्यासे, उक्तं १४ अ० । आ० पुनः पुनश्च्यते, संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । पं० व० । अथयसिद्धिपूर्वपूर्वतरसंस्कारस्य पुनः पुनस्तत्पुनस्तानुभावाभावेति । अ० १ । आलोचनायाम्, प्रश्न० ५ संख० द्वार । अनुमेष्टायाम्, घ० ३ अधि० । आरमयुष्मदे, स० १ । भावनासंघः पुनरात्मगुणो हानजो ब्रह्महेतुश्च दृष्टानुभूतधुनेष्वप्येव स्मृतिप्रत्यभिमानकार्योऽप्यमानसद्वयः । स० १ । काण्ड । अन्तःकरणवृत्तिभेदे च । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । अपापरमानुवर्तनं, आ० । 'अभ्यासो वृद्धिमानस्य, भावना वृद्धिसंगतः । निवृत्तिरग्राभ्यासा—वृद्धिश्च तत्फलम् ॥ ६ ॥ द्वार १८ द्वार १० । भावः पुन्येनानित्यत्वाऽऽदिप्रकारतो भावैर्गुणपरिभाषनायाम्, विशेषं । भाव्यन्ते सुमुमुक्षुरभ्यस्यन्ते इति भावनाः । अनित्यत्वाऽऽदिकं, आच० । प्र० । घ० । ग० । आच० । सूत्र० । आच० ।

(२) भावनायां नामाऽद्विजगुर्विषो निक्षेपः, तत्र नामस्यापेक्षुत्वादानादित्य द्रव्याऽऽदिनिक्षेपयो निर्युक्तिराह—
द्वयं गंधगतिता—इत्यु सीउहद्विसहस्रौ सु ।

भावन्मि हाइ दुविहा, प्रसत्य तह अप्रमत्या य ॥ ३२७ ॥
तत्र द्रव्यमिति द्रव्यभाषना लोभाग्रमतो द्यतिरिक्ता गन्धाः—आनिकुलुमाऽऽदिमिदं स्यात्स्तिताऽऽदिषु द्रव्येषु या वासना सा द्रव्यभावेनेति । तथा शीतं भावितः शीतसहिष्णुरूपेण वा उष्णसहिष्णुर्भवतीति । आदिप्रह्लादा इत्यामन्तुः क्षदेहौ व्यापामसहिष्णुरित्याद्यर्थेनापि द्रव्येषु द्रव्यस्य या भावना सा द्रव्यभावेनेति । भावे तु—भावविषया प्रशस्ताः प्रशस्तमेव हि रूपा भावेनेति ।

तत्राप्रशस्तां भावभावनामधिकृत्याऽऽह—

पाणिबह्वुसावाए, अदत्त मेतुण पणिगहे च ।
कोहे माणे माया, लोभे य इवेति अप्रमत्या य ॥ ३२८ ॥
प्राणिबह्वाऽऽद्यकार्येषु प्रथमं प्रवर्तमानः साहजः प्रवर्तते पञ्चापीनः पुन्यकरणतया निराहः प्रवर्तते । तदुक्तम्—
कारोत्पादौ तावत्संयुज्यतः किञ्चिदुभयं,
द्वितीयं सायेको विमुच्यति च कार्यं च कुर्वते ।

तृतीयं निःशङ्को विगतच्युतमप्युत्तमं प्रकुर्वते,
ततः पापाभ्यासात्सततमशुभेषु प्रवर्तते ॥ १ ॥

प्रशस्तभावनामाह—

दंसलशाणुचरिते, तवेवंगे य होइ व प्रसत्या ।
जा य जहा ता य तहा, लसलख बोक्खे सलखसुआ ॥ ३२९ ॥
दर्शनज्ञानचरित्रतोयैराख्याऽऽदिषु या यथा च प्रशस्तभावना भवति तां प्रत्येकं लक्षणतो वक्षते इति ।

दर्शनभावनार्थमाह—

तित्यगराख भगवओ, पवयखपावयखिअईसइणीं ।
अहिगमखनमखदरिसख—किंखसंपूयखा। पुखखा ॥ ३३० ॥
तीर्थकृतां भगवतां प्रवचनस्य च द्वादशाङ्गस्य गणितपट-
कस्य, तथा प्रावचनिनामाचार्याऽऽदीनां युगप्रधानां, तथा-
तिशायिनामुद्दिमानां कथालिखनः पर्यायार्थचिन्मात्रतुष्टपूर्व-
विद्या तथा ऽऽमर्षव्यादिप्राप्तश्रद्धां यद्भिगमनं गत्वा च
दर्शनं तथा गुणोत्कीर्तनं सम्पूजनं गन्धाऽऽदिना क्तोभिः स्तव-
नाभ्यादिका दर्शनभावना, अनया हि दर्शनभावनायाऽन्वय-
रतं भाष्यमानया दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

जम्माभिमेयशिवस्वम-खचरखाणुप्पया य शिव्वाखे ।
दिअलोअभवणमंदिर-खंदीसरभोमखगरं ॥ ३३१ ॥

अट्टावययुञ्जिते, गयगपयए य धम्मचक्रे य ।

पासरहावत्तखं, चमरुपायं च वंदामि ॥ ३३२ ॥

तीर्थकृतां जन्मभूमिषु तथा निष्कमण्यखरखाणोत्पत्ति-
बोधभूमिषु तथा देवलाकभवनेषु तथा मन्दिरेषु तथा न-
ग्रीश्वरक्षीपाऽऽदी भूमिषु च पातालभवनेषु यानि शाश्वता-
नि चेत्यानि तानि वन्देऽहमिति द्वितीयमाचार्यामन्ते कि-
येति । एवमष्टावदे, तथा श्रीमत्तुल्यवर्गिणो 'गङ्गाप्रपदे' द्वा-
शैकूटवर्गिणि तथा तटशालायां धर्मचक्रे तथा अहिच्छ-
त्रायां पाश्चिमाधस्य धरणेन्द्रमहिमास्थाने, एवं द्वावर्तं प-
र्वते वैरस्यामिना यत्र पादपोषणमनं कृतं यत्र च श्रीमद्वर्ज-
मानमाधिरय चमरेन्द्रोत्पत्तनं कृतम् ; एतेषु च स्थानेषु य-
थासम्भवमभिगमनमप्यनुपूजनगुणोत्कीर्तनाऽऽदिकाः क्रियाः
कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

गणियं शिगित्त जुत्ती, सदिद्वी अचित्तहं इमं खाणं ।

इय एगंतसुवगया, गुणपखइया इमे अत्था ॥ ३३३ ॥

गुणपाहणं इमिणा—विकित्तयं सुरखरिदपूया य ।

पाराखचइयायि य, इए एस दंसणे होइ ॥ ३३४ ॥

प्रवचनविदामनी गुणप्रत्ययिका अथा भवति । तद्यथा—
गणितविषये बीजगणिताऽऽदी परं पारमुपगतोऽयं, तथा अ-
ष्टाङ्गस्य निमित्तस्य पारमोऽयं, तथा दृष्टिगतोक्ता नामावि-
षा युक्तोद्भवसंयोगात् हेतुत्वात् वेति, तथा सत्यवधिपरी-
ता दृष्टदर्शनमस्य निश्चयः कालवित्तुमशक्यता तथा अवि-
तथमप्येवं ज्ञानं यथैवायमाह तत्तथैवार्थं प्रावचनिकत्वाऽऽ-
चार्याऽऽदिः प्रशंसां कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति, एवमन्व-

पि युष्मदाहाभ्यमावाधोऽऽदेवैर्यतस्तथा पूर्वमद्वयीषां च नामास्कीर्तनं कुर्वन्तस्तथाभेद्यं सुरनरेन्द्रपूजाऽऽदिकं कथयतस्तथा क्षिरतन्त्रैवेत्यानि पूजयत इत्येवमादिकां क्रियां कुर्वन्तस्तथा सनाथासितस्तद्यं दर्शनविशुद्धिभवासीत्येषा प्रशस्ता दर्शनविषया भावयेति ।

ज्ञानभावनामधिकृत्याऽऽह—

तथं जीवाऽजीवा, शायस्या जायथा इहं दिट्ठा ।

इह कज्जकरखकारग—सिद्धो इह बंधयोक्त्वो य ॥ ३३२ ॥

बद्धो य बंधहेज, बंधखबंधकलं सुकहिपं तु ।

संसारपर्वको वि य, इहयं कहिमो जिण्वरंहे ॥ ३३३ ॥

शाखं भविस्सई ए—वमाइया वायथाइयायो य ।

सम्भाए आउचो, गुरुकुलवासो य इय शाखे ॥ ३३४ ॥

तत्र ज्ञानस्य भावना ज्ञानभावना—एवंभूतं मौनीन्द्रं ज्ञानं प्रवचनं यथाऽवधिष्यताश्चपदायोऽऽविर्भावकमित्येवंकथंति, अनया च प्रधानमोक्षाङ्गं सम्यक्त्वमाधिगमिकमाधिभवेति । यतस्तथाधिप्रधानं सम्यग्दर्शनं, तथैव जीवाजीवाऽऽद्येवान् च पदायोः—ते च तत्त्वज्ञानादिना सम्यग्ज्ञातव्याः, तत्परिज्ञानमिदंवाऽऽहन्तेप्रवचनं दृष्टम्—उपलब्धमिति, तथेदंवाऽऽहन्ते प्रवचने कार्यं परमार्थरूपं मोक्षाऽऽयं तथा करणं क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारकं सम्यग्दर्शनज्ञानवर्गिणाणि, कारकः साधुः सम्यग्दर्शनाऽऽपनुष्ठाना, क्रियाविनिर्जडैरेव मोक्षावाप्तिलक्षणता, मेव दर्शयति—वच्यः कर्मवचनं तस्मात्सोदाः कर्मैव चटनलक्षणेऽसाधुपदैव, नाभ्यस्य शाक्याऽदिकप्रवचनं भवतीति, इत्येवं ज्ञानं भावयते । ज्ञानभावना भवतीति । तथा बद्धोऽष्टप्रकारकर्मपुल्लेः मतिप्रदेशमवष्टभो जीवः, तथा बंधहेतवो मित्यास्थाविरितप्रमादकाययोमाः, तथा बन्धनमष्टप्रकारकर्मवर्गणाकृतं तत्त्वज्ञानं चतुर्गुणसंसारपर्वहेतुजसात्तासात्ताऽऽपनुभवनरूपमिति, एतत्सर्वमनैव सुकथितम् अष्टयथा यत्किञ्चित् सुभाषितं तद्विद्वे प्रवचनं अभिहितमिति ज्ञानभावना । तथा विचित्रसंसारप्रपञ्चोऽथैव जिनेन्द्रैः कथित इति ॥ तथा ज्ञानं मम विशिष्टतरं भविष्यतीति ज्ञानभावना विधेया, ज्ञानमभ्यसनीयचरितव्यः आदिप्रह्लादादेकाग्रचित्तताऽऽद्यो गुणा भवन्तीति, तथैतद्वि ज्ञाने भावनीयं, यथा—“जं अज्ञाणी कम्मं खंवेह” इत्यादि, तथेतिष्ठ कारणीयमभ्यसनीयं, तदा—ज्ञानसंप्रदायं निर्जराधमं अव्ययीच्छस्यये स्वाध्यायाधीनस्यादि, तथा ज्ञानभावना नित्यं गुरुकुलवासो भवति । तथा बोद्धम्—“शाखस्स होह माणी, थिरयस्सो दंसणे चरिते य । चत्ता आबकहाय, गुरुकुलवासं न सुंवेत्ति ॥ १ ॥” इत्यादिका ज्ञानविषया भावना भवतीति ।

चारित्र्यभावनामधिकृत्याऽऽह—

साहुमहिंसाधम्मो, सधमदत्तचिरई य बंधं च ।

साहुपरिगहविरई, साहु तवो वारसंगो य ॥ ३३८ ॥

वेरगमपममाओ, एगचा भावत्ता य परिसंजं ।

इय चरत्तमशुगतत्तो, भविष्या एवो तवो बोच्छं ॥ ३३९ ॥

छाधुशोभनोऽहिसाऽहिलक्ष्णो धम्मई इति प्रथमव्रतभावना । तथा सत्यमस्मिन्वाऽऽहन्ते प्रवचने साधु शोभनं नाभ्यवेति ।

द्वितीयव्रतस्य, तथा अदत्तविरतिश्चाथैव साध्वीति पुरोधस्य, एवं ब्रह्मचर्यमप्यथैव नवयुगसुतं धार्यते इति । तथा परिमहविरतिश्चैव साध्वीति, एवं ब्राह्मणं तप इदंवे शोभनं नाभ्यवेति, तथा वैराग्यभावना सांसारिकसुखजुगुप्सता, एवमप्रमादभावना मद्याऽऽदिप्रमादानां कर्मबन्धोपादानकाणामनोसंभनका, तथैकाग्रभावना—“एहो मे सासन्नो अप्पा, शाखदंसखसंजुओ । सेसा मे बाहिरा भावा, सखे संजोमल्लकण्ठा ॥ १ ॥” इत्यादिका भावनाश्चर्यमुपगताश्चर्याऽभ्यवेति । इत कथं तपोभावनां वक्ष्ये अभिधास्य इति ।

किह मे हविज्जऽवंओ, दिवसो किं वा पणू तथं काउं ।

को इह दप्पे जोगो, लेणे काले समयभावे ॥ ३४० ॥

कथं केन निर्बहकृत्यादिना तपसा मम दिवसोऽवश्यो भवेत् ? कतरहा तपोऽहं विधानुं प्रयुःशुः ? तत्र कतरत्तपःकस्मिन् द्रव्याऽऽहो मम निर्बहतीति भावनीयम् । तत्र द्रव्ये उत्तरसंतो बह्वयखकाऽऽदिके लेने स्निग्धकसाऽऽहो काले शीतोष्णाऽऽहो भावेऽज्ञानोऽहमेवंभूतं तपः कर्तुमलमित्येवं द्रव्याऽऽदिकं पयोलोच्य यथाशक्ति तपो विधेयम् । “शक्तिरस्यागस्तपसी” (तथार्थे—६ अ० २३ सूत्र० दर्शन०) इति वचनादिति ।

किं च—

उच्छाङ्गापालसाए, इति तवे संजमे य संघयखे ।

वेरगेगंशुआदि, होह चरिते इहं पणयं ॥ ३४१ ॥

तथा अनशनाऽदिके तपस्यनिष्ठतत्त्वबोधार्थेऽस्त्याहः कसेवो, सुहोतस्य च प्रतिपालनं कसेवमिति । उक्तं च—

“तिरयरो चउनाणी, सुरमहिओ सिम्भयव्वयुवास्मि ।

आणिगुहियवत्तविरिओ, सवरायमेसु उज्जमह ॥ १ ॥

किं पुण अवसेलेहि, तुक्कल्लव्वकारणा सुविहिपहि ।

होह न उज्जमियव्वं, सपक्कवायस्मि माणुस्से ॥ २ ॥

इत्येवं तपसि भावना विधेया । एवं संयमे इन्द्रियनोद्विग्नचनिग्रहकृते, तथा संहनेन वज्रवैभाऽदिके तपोनिर्वाहनासमर्थं भावना विधेयति । वैराग्यभावना रत्नवित्याऽदिभावनाकृपा तदुक्तम्—

“भावधितयमनित्य—स्वमशुखं तथैकताऽन्यत्वे ।

अशुचित्थं संसारः, कम्मोऽऽभवसंवरविधिश्च ॥ १ ॥

निजैरुत्तोकाविस्तर—धम्मत्वाक्याततत्त्वचिन्ता च ।

बोधेः सुतुल्यमत्वं, च भावना ब्राह्म विशुद्धाः ॥ २ ॥

इत्यादिका अनेकप्रकारा भावना भवन्तीति । आवा० २

धु० ३ च० ।

(३) भावनापरिसंख्यानम्—

पधमपिण्ण १ मसरंथं २,

संसारो ३ एगचा य ४ अन्नत्थं ५ ।

असुरं ६ आसव ७ सं—

वरो ८ य तह निजरा ९ नवमा ॥ ७९ ॥

लोगसहावो १० बोहिद—

दुद्धहा ११ धम्मसाहो भरहा १२ ।

एयाई हुंति बारस,
जहकम्पं भावणीयाओ ॥ ८० ॥

तल मयमनित्यभावना २, द्वितीया अशरणभावना २, तृतीया संसारभावना ३, चतुर्थी एकत्वभावना ४, पञ्चमी अण्यत्वभावना ५, षष्ठी अश्रुचिन्त्यभावना ६, सप्तमी आश्रयभावना ७, अष्टमी संवरभावना ८, तथा नवमी निर्जराभावना ९, दशमी लोकस्वभावभावना १०, एकादशी बोधिबुद्धत्वभावना ११, द्वादशी धर्मकथोद्देशिता १२ । एतास्तु भावना द्वादश भवन्ति, यथाक्रमं भणितक्रमेण भावनीया अहर्निशमभ्यसनीया इति, एतासां च स्वरूपं किञ्चिद्विचरयामः ।

तल्लेखमनित्यभावना—

“ प्रत्यन्ते ब्रह्मसाराङ्गा—स्तेऽप्यनित्यवरणता ।
किं पुनः कर्तव्यमर्थं, निःसारा नेह देहिनः ॥ १ ॥
विषयसुखं दुःखमिव, स्वादयति जमो विडाल इव सुहितः ।
नोत्पाटितकुटुम्बोत्पश्यति यममहद्वि किं कुर्मः ? ॥ २ ॥
धराधरपुनीतीर—पूरपापिप्लवं वपुः ।
अर्तुना जीवितं बाल-धृतध्वजपटोपमम् ॥ ३ ॥
लावण्यं ललनालोक-लोचनावल्लवज्जलम् ।
दौर्बल्यं मसमातङ्ग-कर्णतालवलावल्लम् ॥ ४ ॥
स्वाभ्यं स्वभावलीलाभ्यं, अपलावपलाः श्रियः ।
मेन द्विजितलक्ष्येन, निरपराधविमुखं सुखम् ॥ ५ ॥
सर्वेषामपि भावनां, भावयन्नित्यनित्यताम् ।
प्राणप्रियेऽपि पुत्राऽऽदेशे, विप्रलेऽपि न शोचति ॥ ६ ॥
सर्ववस्तुषु नित्यरूप-प्रदप्रस्तवस्तु सुदधीः ।
जीर्णताण्डूलीरऽपि, मन्त्रे शोभित्यदनिर्मलम् ॥ ७ ॥
तत्तत्पुण्यविनाशेन, निर्ममत्वाधिधार्मिकम् ।
शुद्धधीर्मनोवेष्टित्य-मिदमनित्यत्वभावनाम् ॥ ८ ॥ ” ॥ १ ॥

आशरणभावना—

“ पितृभानुभानुस्तनयदयिताऽऽदेशेऽप्युत,
प्रभूताधिप्याधिप्रजनिगणिताः कर्मचरैः ।
रटन्तः क्षिपन्ते यममुखगुहागतस्तनुभूतो,
हृदा कर्णे लोकः शरणरहितः स्वास्यति कथम् ? ॥ १ ॥
ये जानन्ति चित्रित्रशास्त्रविसरं ये मन्त्रत्रन्त्रक्रिया-
प्राचीनये प्रथयन्ति ये च दधन्ति उपातिः कलाकौशलम् ।
तऽपि प्रेतप्रेतसुषुप्त सकललोकप्रयविज्जसन्-
व्यापश्यन् प्रतिकारकमणिं न हि प्रागह्यमायिञ्जति ॥ २ ॥
नानाशस्त्रप्रश्रमभौद्धभट्टारवेष्टिताः सर्वतो,
गन्धुहाममदाधसिन्धुरश्मिः केनाप्यमर्याः क्विन् ।
शकभीपतिचक्रिणोऽपि सहसा कीनासदासिंहला—
दृष्ट्वा यमवेशम हस्तिं दृष्ट्वा निष्कलनता प्राणिनाम् ॥ ३ ॥
उदण्डं ननु दृष्ट्वासागरगिरिं पृथ्वीं पृथुचक्रप्रसाम् ।
ये कर्तुं प्रमथिष्यन्तः कुरामपि क्रूरां विनैवाऽऽमनः ।
निःसामान्यबलपण्डितचतुरास्तेऽप्येकुरास्तेऽप्यहो,
नैवाशेषजनीधवस्मरमपाकतो कृतान्तं क्षमाः ॥ ४ ॥
कलत्रमित्रपुत्राऽपि—कैदप्रदनिवृत्तयः ।
इति शुद्धमतिः कुर्यादशरणत्वभावनाम् ॥ ५ ॥ ” ॥ २ ॥

अथ संसारभावना—

सुमतिरमतिः भीमानभीः सुखी सुखजित्तः,

सुतनुत्तनुः स्वाभ्यस्वामी श्रियः स्फुटमश्रियः ।
नुपतिरनुपः स्वर्गी तिर्यग्नरोऽपि च नारकः,
तदिति बहुधा नृत्यत्यस्मिन् भवो भवनाटके ॥ १ ॥
बभूव पापमेककलमपमहारम्भाऽऽदिभिः कारणैः,
गत्या नारकभूमिपूज्यतमः सङ्घट्टनप्राप्तम् ।
अङ्गच्छेदनभदनप्रदहनक्रोशाऽऽदिवुःखं मह—
उज्जीवा यल्लभते तदत्र गतिं ब्रह्मणि जिज्ञाऽऽमन ॥ २ ॥
मायाऽभ्योदितिविषयभेदबुधिवैः प्राप्तस्तिरब्धौ गतिं,
विहव्याभ्रमतङ्गजेषुषभच्छागाऽऽदिकृपस्पृशाम् ।
सुतुष्णावधभन्धताडनरुजा वाहाऽऽदिवुःखं सदा ।
यज्जीवः सहते न तत्कथियतुं केनाप्यहो शक्यते ॥ ३ ॥
खाद्यान्नाविवेकशून्यमनसो निर्हीकताऽऽलङ्घिताः,
सेव्यासेव्यविधौ समीकृतधियो निःशुक्रतावज्जनाः ।
तत्राऽऽनयनरा निरन्तरमहाऽऽमर्याऽऽदिभिरुत्सहं,
क्रोशं सकलपति कर्म च महादुःखप्रदं चिन्वते ॥ ४ ॥
मर्याः क्षात्रियवाधप्रभृतयो येऽप्याविदेशोद्भवा—
स्तेऽप्यज्ञानदिद्रष्टाव्यसमितदौर्भाग्यरोगाऽऽदिभिः ।
अन्त्यप्रयण्यमानभञ्जनजवाह्राऽऽदिभिर्ब्रह्मिण्यं,
दुःखं तद्विप्रहस्ति यत्कथयितुं शक्यं न कल्पेरपि ॥ ५ ॥
रम्भागमेसमः सुखी शिक्षिशाखाणोभिदुःखैरयं,
सुधीभिः प्रतिरोममदितवपुत्राकण्यपुण्यः पुमान् ।
यद् दुःखं लभते तदप्यगुणितं स्त्रीकुलमप्यस्थितौ,
सम्पद्यत तदप्यनस्तगुणितं जन्मलक्ष्णं प्राणनाम् ॥ ६ ॥
बाल्यं सुवृत्तिपथुलिनुतनाऽऽज्ञानाऽऽदिभिर्मिन्द्रिता,
ताकलयं विषयाजनेष्टविह्वलिष्टाऽऽमयाऽऽदिव्यथा ।
युद्धये ननु कम्पहृदयपटुना भ्यासाऽऽपचसृष्टाऽऽमता,
तत्कालं नाम दशार्हस्तः सुखमिह प्राप्नोति यस्तं जनः ॥ ७ ॥
सम्यग्दर्शनपालनाऽऽदिभिरथ प्राप्ते भवे अर्थे,
जीवाः शोकविषादप्रसन्नमयस्त्वार्थिकत्वाऽऽदिभिः ।
ईर्ष्याकाममदुष्टुधाप्रश्रुतिभिर्ब्रह्मत्यन्तपीडाऽद्विताः,
क्रोशन क्षयपतिं दीनभयसो दीर्घं निजं जीवितम् ॥ ८ ॥
एषं शिवकलाधायि—अवयैरायबोधयः ।
सुधावृष्टिं सुधीः कुर्या—देनां संसारभावनाम् ॥ ९ ॥ ” ॥ ३ ॥

अथेकत्वभावना—

“ उत्पद्यते जन्तुरिदं एव, विपद्यते चैक एव पुःखी ।
कर्मजयत्येक एव चित्र मामवते तत्फलमेक एव ॥ १ ॥
यज्जीवितं धनं स्वयं बहुविधैः कष्टिर्होपाश्रयेत,
तत्संभूय कलत्रमिमतनयभ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्कर्मवशाच्च नारकनरस्वभावांसितयंभवे—
ध्वेक सैष सुदुःसहानि सहने तुःखाण्यसहक्याप्यहो ॥ २ ॥
जीवां यस्तु कृतं भ्रमस्तनुनिर्देशं दैव्यं समालम्बते,
धर्मोद् अस्थति वज्रयस्यातिहितात् म्यायत्पक्रामि ।
देहः सोऽपि सहोऽऽमन न पदमप्येकं परकिम् भवे—
गच्छयस्व ततः कथं यदत् भोः साहाय्यमाधास्यति ? ॥ ३ ॥
स्वार्थकनिष्ठं स्वजनस्वदेह-सुखं ततः सर्वमेवेष्ट्य सत्यम् ।
सर्वत्र कल्याणनिमित्तमेकं धर्मं सहदां विदधीत धीमान् ॥ ४ ॥

आशान्तरभावना—

“ जीवः कायमपि व्यापस्य यद्दो लोकाग्नौ यानि य—
ज्जिह्वाऽसौ वपुषाऽपि कैव हि कथा द्रव्याऽदिवस्तुभजे ।

तस्माद्विष्णुः पस्तन्तु मलयजैर्वा इति वक्ष्याऽऽदिभिः—
यैः पुष्पाति घनाऽऽदि यच्च हरेत तत्राऽपि साम्यं भवेत् ॥१॥
अन्यत्त्वमवनामिषं, यः करोति महामतिः ।

तस्य सर्वस्वमाशेऽपि, न शोकाऽशोऽपि जायते ॥२॥ ॥३॥
अथाशुचित्वभाषना—

“लवणाऽऽकरे पदार्थाः, पतितान् लवणं यथा मन्महीह ।
काये तथा मलाः स्तु-स्तद्वसावशुचिः सदा कायः ॥ १ ॥
कायः शोभितशुक्रमीलनमयो मये अरोपयितो,
माहाऽऽस्वादितलापयेत्सकैर्द्विजैः क्रमात्प्रापितः ।
क्रियञ्जानुसमाकुलः कर्मिजगामएवमुदाऽऽद्यास्वदे,
कैमन्वेत सुबुद्धिभिः शुचिन्तया सर्वैर्मेलः कश्मलः ॥ २ ॥

शुभस्वायं शुभगन्धिमोक्कन्धिसीरेकुशाख्योदन—
श्राव्यापपेटिकाऽमुतापुतपुस्तस्वर्गच्युताऽऽदिकम् ।
गुरुं सप्तसहस्रं यत्र मलसाम्पद्यते सर्वैर्न—
स्तं कायं सकलाशुचिं शुचिमहो मोहाग्निता मन्वते ॥ ३ ॥

अन्मःकुम्भशतैर्पुनर्न बहिर्द्वैतयाः शुचित्वं कियत्—
कालं लम्बयथोत्तमं परिमलं कस्तूरकाऽऽद्यैस्तथा ।
विष्टाकाष्ठकमतद्वङ्कमदो मध्ये तु शीघ्रं कथं—
कारं नेष्यथ सूत्रयिष्यथ कथंकारं च तस्मीरमम् ? ॥ ४ ॥
दिवाऽऽमोहसमुद्भासितदिशः अक्षरद्वन्द्वकस्तूरिका-
कपूरागुरुकुम्भमभ्युतयो भावा यदालोचनः ।
दीर्घमन्यं दधानं लङ्घनं मलतां वाऽऽविञ्चते सोऽप्यहो,
दहः केक्षनं मन्वते शुचिन्तया वैधेयनां परपत ॥ ५ ॥
द्वयशौचं शरीरस्य, विनाम्र्य परमार्थतः ।
सुमतिममतां तत्र, न कुर्वीत कदाचन ॥ ६ ॥

अथाऽऽस्वभावभाषना—

“मनोवचोययुष्याः, कर्म येनाशुभं शुभम् ।
भावनामास्वप्नयेते, प्रोक्तास्तेनाऽऽस्वभावा जिनैः ॥ १ ॥
मैत्र्या सर्वेषु साधेयु, प्रमोदेन गुणाधिके ।
मायस्थयेनाविनीतेषु, कृपया दुःखितेषु च ॥ २ ॥
सततं वासितं स्वाम्ने, कस्यचित्पुण्यशालिनः ।
चित्तोति शुभं कर्म, द्विषत्कारिणश्चात्मकम् ॥ ३ ॥
रीद्राऽऽस्वभावमिष्टयाव-कषातविषयैर्मनः ।
आक्रान्तमशुभं कर्म, विदधाति ह्यशीतिधा ॥ ४ ॥
सर्वज्ञगुरुसिद्धान्तं, सङ्गासत्पुण्यवर्णकम् ।
श्रुतं हितं च बचनं, कर्मं सज्जितुं शुभम् ॥ ५ ॥
असिङ्गगुरुसर्वज्ञ-धर्मधामिकमुपकम् ।
उन्मार्गदेशिबचन-मशुभं कर्म पुष्पति ॥ ६ ॥
देवाचनगुरुपास्त-साधुविभासनाऽऽदिकम् ।
वितन्वती सुसुता च, तनुर्विततनुते शुभम् ॥ ७ ॥
मांसाशनसुरापान-जन्मुपातनचौरिकाः ।
पारदार्याऽऽदि कुर्वाण-मशुभं कुरुते वपुः ॥ ८ ॥
यनामास्वभावनामविरतं यो भाषयेद्भ्रात-
स्तस्यानर्पपरम्परकजन्माद् दुष्टाऽऽस्वभावोऽऽमनः ।
व्यावृत्त्याऽऽस्वित्तुःकदावजलदं निःशेषशमोबली-
निर्माणप्रवर्धे शुभाशुभगणेति रतिं पुष्पति ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥

अथ संवरभाषना—

आस्वभावां निरोधो वा, संवरः स प्रकीर्तितः ।
सर्वतो देशतश्चेति, द्विधा स तु विभज्यते ॥ १ ॥
अयोगिकवक्षिष्येव, सर्वैः संवरो मतः ।
देशानः पुनरेकत्रि-प्रभृत्यास्वधरोषिषु ॥ २ ॥
मत्स्यकर्मणि स द्वेधा, द्रव्यभाषाविभेदतः ।

यत्कर्मपुत्राऽऽद्यान-मात्मन्यास्वतो भवेत् ॥ ३ ॥
यत्तस्य सर्वदेशाभ्यां, क्षेपनं द्रव्यसंवरः ।
भवदेतुःक्रियायास्तु, त्यागोऽसौ भाष्यसंवरः ॥ ४ ॥
मिथ्यास्वकषायाऽऽदीना-मास्वभावां मनीषिभिः ।
निरोधाय प्रयोक्तव्या, उपायाः प्रतिपत्तिभ्यः ॥ ५ ॥
यथा—

मिथ्यात्वमार्तोद्राऽऽस्व-कुष्यते च सुधीर्जयेत् ।
दर्शनेनाकलङ्कनं, शुभध्यानेन च क्रमात् ॥ ६ ॥
क्षान्त्या कोषं सुदुश्चिनं, मानं मायासुजुत्ततः ।
सन्तोषेण तथा लोभं, निरुधीत महामतिः ॥ ७ ॥
शुद्धाऽऽदिविषयानिष्टा-निष्ठोऽपि विषोपमान् ।
रागद्वेषप्रहाशेन, निराकुर्वीत कोविदः ॥ ८ ॥
य एतज्जावनासङ्गी, लोभाभ्यं भजते नरः ।
एति स्वर्गोपवर्गधी-रवश्यं तस्य वश्यताम् ॥ ९ ॥ ॥ ८ ॥

अथ निर्जराभाषना—

“संसारहेतुभूतायाः, या ज्ञयः कर्मसन्ततः ।
निर्जरा सा पुनर्द्वेषा, सकामाकामभेदतः ॥ १ ॥
भ्रमेणेषु सकामा स्या-न्सकामा शेषजन्मुषु ।
पाकः स्वत उपायाच, कर्मणां व्याघायाऽऽस्ववत् ॥ २ ॥
कर्मणां न ज्ञयो भूया-द्विषयाशयवतां सताम् ।
वितन्वतां तपस्याऽऽदि, सकामा शमिनां मता ॥ ३ ॥
एकैर्नित्याऽऽदिविषयानि, सञ्चानरहितोऽऽत्मनाम् ।
शीतोष्णवृष्टिदहन-च्छेदभेदाऽऽदिभिः सदा ॥ ४ ॥
कष्टं वेद्यमानानां, यः शाटः कर्मणां भवेत् ।
अक्रामनिर्जरेना-मात्मनसि मनीषिषुः ॥ ५ ॥
तथाऽऽशुचित्वमिदं, अजन्तो निर्जरा यतः ।
ममत्वं कर्म संसारं, हन्त्याषां आवयेत्ततः ॥ ६ ॥ ॥ ९ ॥

अथ लोकस्वभावभाषना—

“वैशाखस्थानस्थित-कटिस्थकट्युगनराऽऽकृतिलोकः ।
भवति द्रव्यैः पूर्णः, स्थित्युत्पत्तिव्यथाऽऽक्रान्तेः ॥ १ ॥
ऊर्ध्वतियगधोभेदैः, स त्रेधा जगदे जिनैः ।
रुचकाद्द्वप्रदेशा-मैरुमध्यव्यवस्थिताम् ॥ २ ॥
नवयोजनशत्यूर्ध्व-मधोभागेऽपि सा तथा ।
एतत्प्रमाणकस्तिर्य-ग्नोकाक्षिपदार्धभृत् ॥ ३ ॥
ऊर्ध्वलोकस्तदुपरि, सत्तरज्जुप्रमाणकः ।
एतत्प्रमाणसंयुक्त-आधोलोकोऽपि कीर्तितः ॥ ४ ॥
रत्नप्रभाप्रभृतयः, वृष्टिष्यः सप्त वेष्टिताः ।
घनोदधिघनघात-तनुवातिस्तमोमानः ॥ ५ ॥
तृणाक्षुषाधवाऽऽघात-भेदनच्छेदनाऽऽदिभिः ।
दुःखानिः मारकास्तत्र, वेद्यमते निरन्तरम् ॥ ६ ॥
प्रथमा गृध्रिणी पिण्डे-योजनानां सहस्रकाः ।
अशीतिलेक्ष्मकं च, तत्रोपरि सहस्रकम् ॥ ७ ॥
अधश्च मुक्ता पिण्डस्य, शेषस्याप्यन्तरे पुनः ।
मवनाधिपदेवानां, भवनानि जगुज्जिनाः ॥ ८ ॥
असुरा नागास्तडितः, सुपुण्यो अग्नयोऽनिताः ।
स्तनिनाम्बिद्विपदिशः, कुमारान्ता दशेति ते ॥ ९ ॥
व्यवस्थिता पुनः सर्वे, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ।
तत्रासुराणां चमरो, दक्षिणवासिनां विभुः ॥ १० ॥
उर्दीच्यानां बलिनीन-कुमाराऽऽदेयैषाक्रमम् ।
धरयो भूतानन्दश्च, हरिर्हरिस्तस्यसा ॥ ११ ॥

वल्लुदेवो वल्लुदानी, वानिनिशिलाभिनामलुवो ।
 वल्लवः प्रमज्जनश्च, सुद्योषमहाद्योषको ॥ १२ ॥
 जलकान्तो जलप्रभ-स्तनः पूर्णो विशिष्टकः ।
 अमिनो मितवाहक, इन्द्रःऽऽज्ञेया द्वयोर्दिशोः ॥ १३ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरितनं मुक्तयोजनसहस्रम् ।
 योजनशतमथ उपरि च, मुक्ताऽऽस्तु योजनशतेषु ॥ १४ ॥
 पिशाचा भूता यक्षाश्च, राक्षसाः किञ्चरास्तथा ।
 किपुरुषा महोरगा, गन्धर्वा इति तेऽष्टधा ॥ १६ ॥
 दक्षिणोत्तरभागेन, तेषामपि च तस्थुराम् ।
 द्वौ द्वौविन्दौ समाज्ञानी, यथासक्यं सुखद्विभिः ॥ १७ ॥
 कालस्ततो महाकालः, सुकपः प्रतिकपकः ।
 पूर्णभद्रो माणिभद्रो, भीमो भीमो महाऽऽदिकः ॥ १८ ॥
 किञ्चरकिपुरुषो स-पुरुषमहापुरुषनामकौ तदनु ।
 अतिकायमहाकायो, गीतरतिश्चैव गीतयशः ॥ १९ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरि च योजनशतं हि यमुकम् ।
 नमन्याध्व उपरि च, योजनदशं परित्यज्य ॥ २० ॥
 मध्येऽशीताविहया—जेनेषु तिष्ठन्ति वनचरनिकायाः ।
 अग्रहस्तिकमुष्या अष्टावर्षाधिनाः किञ्चिन् ॥ २१ ॥
 अत्र प्रतिनिकायं च, द्वौ द्वौविन्दौ महाधृतिः ।
 दक्षिणोत्तरभागेन, विहातव्यौ मनीषिभिः ॥ २२ ॥
 योजनलक्षोप्रतिना, स्थितेन मध्ये सुवर्णमयवपुषा ।
 मेकमिरिणा विशिष्टे, जम्बुद्वीपे भवन्त्यत्र ॥ २३ ॥
 वर्षाणि भारताऽऽदीनि, सम वर्षधरास्तथा ।
 पर्वता हिमवतुष्याः, षट् शाश्वतजिनाऽऽस्तथा ॥ २४ ॥
 योजनलक्षप्रतिना—अम्बुद्वीपसरो द्विगुणमानः ।
 लवणसमुद्रः परत-स्तद्विगुणद्विगुणविस्ताराः ॥ २५ ॥
 बोधव्या धातकीक्षपट-कालोद्वाऽऽद्या असक्यवकाः ।
 स्वयम्भूरमणान्ताश्च, द्वीपवारिधयः क्रमात् ॥ २६ ॥
 प्रत्येकरससम्पूर्णाः—अष्टावर्स्तायराशयः ।
 त्रयो जलरसा अन्त्ये, सर्वेऽपीक्षुरसाः स्मृताः ॥ २७ ॥
 सुजातपरमद्रव्य—हयमघसमोदकः ।
 वाक्यीवरयार्थिः स्वात्, क्षीरोदजलधिः पुनः ॥ २८ ॥
 सप्यकुक्षितल्लव्हाऽऽदि—सुगन्धदुग्धसमोदकः ।
 घृतवरः सुतापित—नव्यगव्यघृतोदकः ॥ २९ ॥
 लवणमन्थेस्तु लवणाःऽऽस्वाद्यापानीयपुरितः ।
 कालोद्वाः पुष्करधरः, स्वयम्भूरमणस्तथा ॥ ३० ॥
 मेघोदकरसाः किन्तु, कालोदजलधजलम् ।
 कालं गुरुपरिणामं, पुष्करोदजलं पुनः ॥ ३१ ॥
 हितं लघुपरिणामं, स्वच्छसुक्ष्मकटिर्निर्मलम् ।
 स्वयम्भूरमणस्यापि, जलधजलमोदकम् ॥ ३२ ॥
 त्रिभागाऽऽवर्षसुचतु—जातकलुषोपमम् ।
 शेषाऽऽसक्यसमुद्राणां, नीरं निगदितं जिने ॥ ३३ ॥
 समभूमितलादूर्ध्वं, योजनशतसतके ।
 गते तवतिसंयुक्ते, उवातिषां स्यादधस्तलः ॥ ३४ ॥
 तस्योपरि च दशसु, योजनपु विवाकरः ।
 तदुपपथीतिसक्यं योजनेषु निराकरः ॥ ३५ ॥
 तस्योपरि च विशुन्यां, योजनेषु प्रहाऽऽष्टयः ।
 स्याद्विषं योजनशतं—योगितोको दशोत्तरम् ॥ ३६ ॥

जम्बुद्वीपे जम्बुनी च, द्वौ चन्द्रौ द्वौ च भाकरौ ।
 चत्वारो लवणाम्बोधी, अम्बुः स्यान्तर्कातिताः ॥ ३७ ॥
 धातकीक्षपटके अम्बुः, स्यान्तर्कादशैव हि ।
 कालोद्वा द्विवत्स्थिरि—अम्बुः स्यान्तर्कातिताः ॥ ३८ ॥
 पुष्कराद्वै द्विसति—अम्बुः स्यान्तर्कातिताः ॥ ३९ ॥
 क्षेत्रं द्वीपत्रयमिन्द्रानां, स्यान्तर्का च शतं भवेत् ॥ ४० ॥
 मानुषाक्षरतः पञ्चा—शुषो योजनसहस्रकः ।
 चन्द्रेन्तरिताः स्यान्तर्काः सूर्येन्तरिताश्च ते ॥ ४० ॥
 मानुषक्षेत्रचन्द्रार्क—प्रमाणाधिपमाणकाः ।
 तन्त्रेण परिधेयुषो, दृष्टिमन्तश्च सङ्गधया ॥ ४१ ॥
 स्वयम्भूरमणं व्याप्य, घण्टाकारा असक्यकाः ।
 शुभलक्ष्या मन्दलक्ष्या—स्तिष्ठन्ति सततं स्थिराः ॥ ४२ ॥
 समभूमितलादूर्ध्वं, सार्धरजौ व्यवस्थितौ ।
 कल्पावनत्यमृत्तौ, लोचमेशाननामकौ ॥ ४३ ॥
 साधेरज्जुद्वये स्थानौ, समानौ दक्षिणोत्तरौ ।
 सनत्कुमारमाहेन्द्रौ, देवलोको मनोहरौ ॥ ४४ ॥
 ऊर्ध्वलोकस्य मध्ये च, प्रहालोकः प्रकीर्तितः ।
 तदूर्ध्वं लान्तकः कटो, महाशुकस्तनः परम् ॥ ४५ ॥
 देवलोकाः सङ्ख्याः—ऽष्टाष्टौ मध्यमकास्तथा ।
 एकैन्द्री चन्द्रवद्वृत्ता—वानतप्राणनौ ततः ॥ ४६ ॥
 रज्जुषटके ततः स्याता—अकन्द्रावारान्धुनौ ।
 चन्द्रवद्वृत्तलवधे, कल्पाद्वा द्वा द्वौ कीर्तिताः ॥ ४७ ॥
 प्रियेयकाक्ष्योऽध्वस्या—क्षया मध्यमकास्तथा ।
 त्रयक्षोपरितनाः स्यु-रिति प्रियेयका नव ॥ ४८ ॥
 अनुत्तरविमानानि, तदूर्ध्वं पञ्च तत्र च ।
 प्राच्यां विजयमपार्यां, वैजयन्तं प्रचक्षते ॥ ४९ ॥
 प्रतीच्यां तु जयन्ताऽऽस्थ-सुर्दृष्ट्यामपराजितम् ।
 सर्वार्थमिदं तन्मध्ये, सर्वोत्तमसुर्दृष्टिरितम् ॥ ५० ॥
 स्थितिप्रमाचलक्ष्यामि—विशुद्धवर्षाधिवीरिभिः ।
 सुखाऽऽदिभिश्च सौधमां—पावसवर्षापीनोदकम् ॥ ५१ ॥
 पूर्वपूर्वविदशम्—स्नेऽधिका उत्तराक्षरे ।
 हीनहीनतरा दृष्ट-गतिगर्वपरिग्रहे ॥ ५२ ॥
 यनोदधिप्रतिष्ठानाः, विमानाः कल्पयाद्वेधोः ।
 त्रिषु वायुप्रतिष्ठानां—क्षिपु वायुदधिरुगताः ॥ ५३ ॥
 ते व्योमविहितस्थानाः, सर्वेऽप्युपरिवर्तिनः ।
 इत्युर्ध्वलोकविमान-प्रतिष्ठानविधिः स्मृतः ॥ ५४ ॥
 सर्वार्थसिद्धाद् द्वादश, योजनेषु हिमोऽज्जलः ।
 योजनपञ्चवत्स्थिरः शङ्खोऽऽध्यामविस्तरा ॥ ५५ ॥
 मध्येऽष्टयोजनोपपट्टाश्च, शुद्धस्फटिकनिर्मिताः ।
 सिद्धाक्षलपत्रागारा, प्रमिता जिनशान्ते ॥ ५६ ॥
 तस्या उपरि गन्धुत-त्रितयऽतिगते सति ।
 तुयगव्यनिषदभाग, स्थिताः मित्रा निरामयाः ॥ ५७ ॥
 अनन्तसन्नविज्ञान—वीर्यसङ्गताः सदा ।
 लोकान्तस्थधिनीऽन्योन्या-वगाढाः शाश्वताश्च ते ॥ ५८ ॥
 एतां मध्यजन्म्य लोकाविषयामभ्यस्ततो धावनां,
 संसारकिम्बन्धने न विषयप्राप्तिं मनो धावति ।
 किन्मन्यान्वपदार्थमायनसमुन्नीलप्रकोपोत्तरं,
 धर्मध्यानार्थाविह स्थिरनरं तज्जापते सन्ततम् ॥ ५९ ॥
 (बोधिदुर्लभमव्यावना) बोधदुर्लभमव्यावना शब्देऽस्मिन् ।
 अथ भागे १३३३ पृष्ठ गता)

अथ धर्मैक्यकोऽर्हति भावना—

“अर्हन्तः केवलाऽऽलोका-ऽऽलोकिताऽऽलोकलोककाः ।
यथार्थं धर्ममाख्यातुं, पट्टिण न पुनः परे ॥ १ ॥
वीतरागा हि सर्वत्र, परार्थकरणाधराः ।
न कुत्राप्यन्यत्र द्वय-स्तनस्तद्धर्मैस्तन्या ॥ २ ॥
क्षान्त्यादिभेदेधर्मं च, दृश्या जगदुज्जिताः ।
यं कुर्वन् विधिना जन्तु-भयाश्रयौ न निमज्जति ॥ ३ ॥
पूर्वापरविरुज्जानि, हिंसाऽऽदिः कारकाणि च ।
वर्णाभि-विभ्रकाणि, व्याकुर्वद्भिर्जिह्वयुः ॥ ४ ॥
कुर्ताधिकैः प्रणीतस्य, सद्भातिप्रतिपन्थिनः ।
धर्मस्य सकलस्यापि, कथं स्वाख्यातना भवेत् ॥ ५ ॥
यच्च तत्समये कापि, दयासत्याऽऽदिपेयम् ।
दृश्यते तद्वर्णमात्रं, बुधैर्देयं न तपनः ॥ ६ ॥
यत्प्रोद्गममद्वयमिन्द्रियसंघं तस्मात्प्रमाणाद्यते,
यन्निःशेषजनप्रमोदजनकं सम्पद्यते वैभवम् ।
यत्पूर्वोद्गममद्वयमिन्द्रियसंघं तस्मात्प्रमाणाद्यते,
सौभाग्यं च विजृम्भते तद्विल्लेभं धर्मस्य लोलायितम् ॥ ७ ॥
यत्र प्लावयति तन्नि जलनिधिः कल्लालमालाऽऽकुला,
यत्पृथ्वीमांखलां धिमेति सलिलाऽऽसारेण धाराधराः ।
यच्चन्द्रोष्णकवी जगत्समुद्यतः सर्वान्धकारचिह्नदे,
न निःशेषमपि भूवं विजयते धर्मस्य विभूजितम् ॥ ८ ॥
अबन्धूनां बन्धुः सुहृदसुहृदां सम्प्रगगदो,
नदातिक्लृप्तानां धनमधनभावाधर्ममसाम् ।
अनाधानां नाथो गुणविरहितानां गुणनिधिः,
जयत्येकां धर्मः परमिह हितवानजनकः ॥ ९ ॥
अर्हता कथितो धर्मः, सत्योऽयमिति भावयम् ।
सर्वसम्पत्करं धर्मं, धीमान् दृढतरो भवेत् ॥ १० ॥” ॥ १२ ॥
“एकामप्यमलामिमासु (?) सततं यो भावयेद्भ्रातृवनं,
मयः सोऽपि निद्वन्द्वशेषकलुषं दत्तासुखं देहिनाम् ।
यस्यभ्यस्तसमस्तजैनसमयस्तां ब्रह्मशाऽप्यादरा-
दभ्यस्येक्ष्यत स सौख्यमनुलं किं तत्र कौतूहलम् ? ॥ १ ॥”
प्रयत्नः ६७ द्वार ।

(४) आत्मभावना द्विधा—द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्य-
तत्त्वावदाह—

सर्वेहअमद्विधी-पद्माद्या उ भावणा दवे ।
अम्भास भावण ति य, एगद्वे तत्थिमा भावे ॥ ४६२ ॥
इह धातुर्का यद्भ्यासविशेषाप्रथमं स्थूलद्रव्यं, ततो बाल-
बदां कपर्दिकां, ततः सुनिमां, ततः स्वरणाऽपि लघ्वस्य वे-
धं करोति । यथाश्वः शीघ्रं शीघ्रतरं धावमानः शिलावि-
शेषाद् महदपि गताऽऽदिकं लङ्घयति; हस्ती वा शिथ्यमाणः
प्रथमं काष्ठानि, ततः पुष्पकान् पाषाणान्, ततो गोलिकां,
तदनु बादराणि, तदनन्तरं सिद्धार्थानप्यभ्यासतिशयाद् रु-
द्धाति । प्रवकां वा प्रथमं वंशं विलम्बः सन् लम्बते, ततः प-
ञ्चादभ्यस्यकाशेऽपि तानि तानि कारकाणि करोति । आ-
विशब्दादिचक्राऽऽदिपरिग्रहः, एताः सर्वा अपि द्रव्यभा-
वनाः । अभ्यास इति वा भावनेति वा एकाधेयम् । तत्रेता
सर्वधर्माणलक्षणा भावना भावे मरतव्याः ॥ ४६२ ॥

ता एवाऽऽह—

दुविहा उ भावणाओ, असंकिलिद्धा य संकिलिद्धा य ।
मुच्युष संकिलिद्धा, असंकिलिद्धाए भावेति ॥ ४६३ ॥
द्विधाया भावतो भावनाः—असंक्रुष्टाः शुभाः, संक्रुष्टा-
श्चाशुभाः । तत्र मुक्त्वा संक्रुष्टभावनाः असंक्रुष्टाभिर्भाव-
नाभिर्भावयति जिनकल्पं प्रतिपिस्तुतिरिति ॥ ४६३ ॥
अथ कास्ताः संक्रुष्टभावना इत्याशङ्काऽपनोदाय तत्-
स्वरूपमभिधिसुराह—
संसा य एक्वणया, दोइ विवेगो य अप्पसत्थासु ।
एवेव पसत्थासु वि, जत्थ विवेगो गुणा तत्थ ॥ ४६४ ॥
अप्रशस्तभावनानां संख्या पञ्चैतिलक्षणा निरूपण्या ,
प्रकरणं च तासां कल्पेया, तासां चाऽप्रशस्तानां विवेकः
परिहारो भवति । एवंमथ प्रशस्तास्वपि तपःप्रभृतिभावना-
सु संख्या प्रकरणं च वक्ष्य्या; नवरं (जत्थ विवेगो ति)
यत्र विवेक इति पदं तत्राप्रशस्ता एव भावना द्रष्टव्या-
स्ता विवेकव्याः एतियाज्या इति भाव्याः (गुणा तत्थ ति)
यासु प्रशस्ता भावनाः तासु भाव्यमानासु गुणाः खेदविनो-
दाऽऽद्यः प्रायुक्ता भवन्तीति चूर्त्यभिप्रायेण व्याख्यातम् ।
विशेषचूर्त्यभिप्रायः पुनरयम्—यत्र च प्रशस्तंऽपि वस्तुनि
विवेकपरित्यागोऽस्य घटने तत्र गुणा भवन्ति, यथाऽऽचार्या-
ऽऽदीनामवर्णभाषणश्रावणे श्रीदासीन्यमवलम्बमात्रस्याप्य-
स्य गुण एव भवति, न पुनः स्थविरकल्पिकस्यैव यथाशक्ति
तस्मात्प्रायः कुर्यात्ततो दोष इति ॥ ४६४ ॥
अथाप्रशस्तभावनानां नामप्रादं गृहीत्वा सख्यामाह—
कंदपदेवोकिविस-अभिओगा आसुरा य संमोहा ।
एसा य संकिलिद्धा, पंचविहा—भावणा भणिया ॥ ४७० ॥
एसाऽप्रशस्ता पञ्चविधा भावना तत्त्वभावाभ्यासरूपा भ-
णिता ॥ ४६५ ॥

(५) अथासामेव कलमाह—

जो संजओ वि एसा-सु अप्पसत्थासु भावणं कुणइ ।
सो तव्विहेसु गच्छइ, सुरेसु भइओ चरसहीसो ॥ ४६६ ॥
यः संयतोऽपि व्यवहारतः साधुरप्येतामिरप्रशस्ता—
भिर्भावनाभिः, गाथायां तृतीयाऽधे संसमी । भावनमा-
त्मनो वसने करोति, स तद्विषयेषु तादृशेषु कान्द-
पिकाऽऽदिषु सुरेषु गच्छति, यस्तु चरणरहितः सर्वथा
चारित्रसत्ताविकलो द्रव्यचरणहीनो वा स भाव्यः त-
द्विषयो वा देवेषूपपद्यते, नरकतिथ्येभ्यस्तनुषु वा ॥ ४६६ ॥
सू० १ उ० २ प्र० १ ।

अथाऽऽसां भावनानां सामान्यतः कलमाह—

एसाओ भावणाओ, भाविचा देवदुग्गइ जंति ।
तत्तो वि बुया संता, पयिरंति भवसागरमणं ॥ ४२६ ॥
एता भावना भावयित्वा अश्वस्य देवदुर्गाति कान्दपिकाऽऽ-
दिदेवगतिरूपां यान्ति संयता आपि, ततोऽपि देवदुर्गतेषु-
ताः सन्तः पर्यटन्ति भवसागरं संसारसमुद्रमवन्तमिति ।
उक्ता अप्रशस्ता भावना ।

सम्प्रति प्रशस्तभावना अभिधिसुराह—

तवेष्टा सुषेण, एणेषं बलस्ये य ।

तुलया पंचहा बुता, जिहकपं पटिवक्ष्यो ॥५३०॥ कु०
१ उ० २ प्रकाशे ॥ ५० ॥ ५० ॥ ५० ॥ (व्याख्या 'जि-
हकप' शब्दे ४ भागे १४६६ पृष्ठे गता)

(६) मैत्र्यादिकाभ्यनुविंवा अपि भावनाः—

इति चेष्टावत उच्चै—विशुद्धभावस्य सद्यतेः क्षिप्रम् ।

मैत्रीकरुणासुदितो—पक्षाः किल सिद्धिमुपपान्ति ॥५॥

इत्येवमुक्तकारेण चेष्टावतः साधुचेष्टायुक्त्यै उच्चैरत्यर्थं
विशुद्धभावस्य विशुद्धाप्यवसायस्य सद्यतेः सत्साधोः क्षिप्र-
मचिरैरेव मैत्रीकरुणासुदितोपक्षाः पूर्वोक्ताभ्यन्तरो भावनाः
किल सिद्धिमुपपान्ति, किलेत्यादाऽऽगमवाधो, निष्पत्ति
प्रतिपत्तये ॥ ७ ॥ धी० १३ विव० ।

(७) अथ भवानः पञ्चविंशतिः । तद्यथा—

इरियासमिष्ट १ सवा जय य,

उवेहि भुंजेज व पाणभोयं २ ।

आयायनिकलेवदुंग्छ ३ संजय,

समाहिष्ट ४ संजय मणो वई ॥ ५ ॥ ॥ ४३ ॥

अहस्त सवे ६ अयुवीय भासष्ट ७,

जे कोहन्तोहन्मयेव १० वजय ।

से दीहरायं समुपेयिषा सया,

मुणी हु मोमं परिवजय सिया ॥ ११ ॥ ॥ ४४ ॥

सयमेव आगमहायणे वेडे,

महमस्मि सम्मा २२ सह भिक्खुउगह १३

अयुक्त्रिय यं भुंजीय पाणभोयं १४,

जाडु साहम्मियाण भोयं ॥ १५ ॥ ॥ ४५ ॥

आहारगुत्तो १६ अविभूतियप्पा १७,

इत्थि न निज्झाए १८ न सयेवेजा १९ ।

बुद्धे मुणी सुहकहं न कुजा २०,

धम्ममाणुपही संघेय वंघचेरं ॥ ४६ ॥

जे सह २१ रुव २२ गंध २३ मागए २४,

फासे य सपप मणुसपावए २५ ।

गेहिप्पआसं न करेज्ज पटिष्टे,

से होह देतं विरप्प आकिंचेण ॥ ४७ ॥

प्राणुतिपाताऽऽविनिवृत्तिलक्षणमहाव्रतानां दार्ढ्याऽऽपाह-
नार्थं भाव्यन्तेऽध्यस्वयन्ते इति भावनाः अनन्यस्यमानाभिर्भा-
वनाभिरनन्यस्यमानविषयवन्मसीमसीमवन्ति महाव्रतानी-
ति । ताभ्य प्रतिमहाव्रते पञ्च पञ्च मयन्ति । तत्र प्रथमम-
हाव्रतस्य ताः कथ्यन्ते—ईर्यां ईर्यां शमन्ते, तत्र समित उपयु-
क्तः, असमितो, हि प्राणिनो हिस्थादिति प्रथमा भावना ।
तथा सदा सर्वकालं यतः सत्यमुपयुक्तः सन् 'उवेहि ति'
अवलोक्य भुञ्जीत, वाशब्दाद् एवेति वा, पानभोजनम् ।

अथमर्थः—प्रतिपृष्टं पात्रमप्यपतितः पिरहब्बुत्तुराधुपयुक्तेन
तत्समुत्थाऽऽगन्तुकसत्परक्षणार्थं प्रत्यवेक्षणायः आगत्य च
वसतौ पुनः प्रकाशवति प्रदेशे स्थित्वा सुप्रत्यवेक्षितं पान-
भोजनं विधाय प्रकाशप्रदेशावस्थितेन भोक्तव्यम्, अनव-
लोक्य भुञ्जानस्य हि प्राणिहिंसा सम्भवतीति द्वितीया ।
तथा आदानं निषेधो पात्राऽऽग्रेहणमोक्षावगमप्रतिषेधौ
जुगुप्सति न करोतीति आदाननिषेधजुगुप्सकः, आगमातु-
सारं प्रत्यवेक्षणप्रमात्रेण पूर्वमुपयुक्तः सन्नुपचारागमनिषेधो
करोतीत्यर्थः । जुगुप्सको हि सत्यव्यापादनं विद्वध्यादिति
तृतीया । तथा संयतः साधुः समाहितः समाधानपराः सन्
संयतते प्रवर्तयन्नुदं मनो, बुद्धं हि मनः क्रियमाणं काय-
संज्ञानताऽऽदिकेऽपि सति कर्मव्यापय सम्पद्यते । श्रूयते हि
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिर्मेनोऽगुप्यभाविताऽहिंसाव्रतो, हिंसाभ-
क्त्येवैषि सप्तमनरकपृथ्वीवायं कर्म मिमित्तमिति वतुणी ।
एवं वाच्यमप्युदं प्रवर्तयेत्, बुद्धं प्रवर्तयेत् जीवान् विना-
शयेदिति पञ्चमी । तस्मात् तं अस्याः स्थितिं एषणासमि-
तिलक्षणा भावना मंगिता । इति प्रथमव्रतभावनाः पञ्च ।
अथ द्वितीयमहाव्रतभावना अथयन्ते अत्र हास्यं परिहरति
सत्यः सत्यवाक्, हास्येन हानुतमपि वृथादिति प्रथमा ।
तथा अनुविचिन्त्य सत्यव्रतानुपूर्वकं पर्यालोच्य भाषको
वक्ता, अनलोचिन्तभाषी हि कदाचित्सूयाऽप्यभिदधीत, तत-
श्चाऽऽमनेविरपीडाऽऽद्यःसत्त्वापघातश्च भवेदिति द्वितीया ।
तथा यः कौधे लोभं भयमेव वा वजयेत् परिहरन् स एव
मुनिदीर्घरात्रिमात्रं समुपपन्नता सामीप्येन मोक्षायलोकनशी-
लः सन् सदा सर्वकालं 'हु' तिष्ठयेत् 'मोमे' ति अनुश्वा-
रस्यालोक्यकृत्यामूयापरिवर्जकः 'नित्या' स्यात् । अयम-
र्थः कौधपरवशा हि वक्ता स्वपरनिषेधो यत्किञ्चन भार्या
सूयाऽपि भायेत । अतः कौधस्य निवृत्तिसन्तुष्टाया वा अ-
यानिति तृतीया ३ । तथा लोभाभिभूतचित्तोऽप्यव्यर्थका-
ङ्क्षया कूटसत्तिव्याऽऽदिता वित्तप्राप्ती भवति, अथ सत्य-
व्रतमनुपालयता श्रोमः प्रत्याख्येय इति वतुणी ४ । तथा
भयात् प्राणुऽऽदिरक्षणं कृत्या सत्यवादिनां व्यभिचरति, न-
तो निर्भयवान्माऽऽधानमात्मनि विधेयमिति पञ्चमी ५ । इति
द्वितीयमहाव्रतभावना । अथ तृतीयमहाव्रतभावनाः प्रोच्य-
न्ते—तत्र स्वयमेवाऽऽऽमनैव, न तु परमुत्तम साधुः प्रभुं
प्रभुनिन्देत् वा सत्यवगिरिणाव अवग्रहस्य द्वेन्दुराजपृह-
पतिशयानरसाधिमिभूतनिष्ठस्य याचने याज्ञायां प्रवर्तते,
परमुखेन हि याचनेऽस्वामियाचनं च परस्य विरोधेन च अ-
कारणघटनाऽऽद्याऽदृष्टपरिमोहाऽऽदिव्रतं दोषा इति प्रथ-
मा १ । तथालोकावगुणावित्तव्रतं तृणाऽऽदिव्रतं प्राणुऽऽधनुषा-
वचनम्, अन्यथा तदर्थं स्यादिति द्वितीया २ । तथा सदा
सर्वकालं भिक्षुरवग्रहपृथग्दोषा याचन् । अथमर्थः सक्त-
हतेऽपि स्वामिनाऽवग्रहे स्यो भूयोऽवग्रहयाचनं कर्तव्यम् ।
पूर्वलोभेऽवग्रहं ग्लानाऽऽद्यवस्थायां मूत्रपुरीषात्मगोपायक-
रचरणप्रज्ञानस्थानानां दायकचित्तप्रीडापरिहाराय याच-
नीयानीति तृतीया ३ । तथाऽनुज्ञायै गुरुमन्यं वा भुञ्जीत
पानभोजनम् । अथमर्थः—स्वभोजनं विधित्वा प्रायुक्तमेषर्षीयं ल-
ब्धमानीयाऽऽलोचनापूर्वं श्रुत्वे निषेधं गुरुराऽनुज्ञातां मयश्च-

स्यामिकको वाऽग्नीयात्, उपलक्षणमतत्, अन्यदपि यत्किञ्चिदधिकोपमद्विक्रममुपकरणं धर्मसाधनं तत्सर्वं गुरुत्वाऽनुज्ञातमेष भोक्तव्यम्, अन्यथा दशमेव परिशुक्तं स्यादिति वक्तुर्धीः । तथा समानो धर्मः सर्वमस्तेन वरन्तीति साधर्मि-
काः प्रतिपन्नैकस्यासनाः स्तम्भिनः साधवः, तेषां पूर्वपरिशुद्धी-
तक्षेत्राणामवप्रदं मासाऽऽदिकालमात्रे पञ्चकोशाऽऽदितेन कर्तुं
याचिष्या स्यानाऽऽदि भोजनं वा कार्यं तत्पुत्रात् हि तत्र उ-
पाध्याऽऽदि समस्तं पृष्टीयात्, अन्यथा कौर्व स्यादिति प-
ञ्चमी १ । एतास्तुदीयव्रतभावनाः पञ्च । इदानीं वक्तुर्ध्वजतभा-
वनाः प्रतिपद्यन्ते—तत्र आहारे गुप्तः स्यात्, न पुनः स्नि-
ग्धमतिमात्रं भुञ्जीत, यतो निरन्तरहृद्यस्निग्धमभ्युत्तरसमी-
षितः प्रधानातुपरिपोषणेन वेदोदयाद्ब्रह्मापि सिषते, अ-
तिमात्राऽऽहारस्य तु न केवलं ब्रह्मव्रतविलोपविधायित्वा-
द्भजनं, कायकलेशकारित्वाद्दीपति प्रथमा १ । तथा अविभूचि-
ताऽऽमा विभूयाविरहितः, देहस्नानविलेपनाऽऽदिविधि-
ध्वजवृषानिरतो हि नित्यमुद्रिकृच्छ्रतया ब्रह्मविधायकः
स्यादिति द्वितीया २ । तथा क्षिप्यं न निरीक्षेत, तद्व्य-
तिरेकालक्षणाभ्यां विद्वन्व्रतप्रभृतीनि सरपृष्टं न प्रेक्षेत,
निरन्तरमुपमवनिताऽप्यवयविलोकने हि ब्रह्मवाधासम्भव
इति तृतीया ३ । तथा क्षिप्यं न संस्तुवीत, स्त्रीभिः सह परि-
वृत्तं न कुर्यात्, तत्संस्कृतसहिततुपुषुशुशयनाऽऽसनाऽऽ-
दिसंवेनेन, अन्यथा ब्रह्मव्रतभङ्गः स्यादिति वक्तुर्धीः । तथा
पुष्टोऽवयततत्त्वो मुनिः क्षुद्रामप्रशस्यां ब्रह्मवर्षप्रस्तावात्
स्त्रीविषयां कथां न कुर्यात्, तत्कथाऽऽसक्तस्य हि मानसो-
न्मादः सम्प्रेद्यत इति पञ्चमी ४ । एताभिः पञ्चभिर्मोचना-
भिर्मोचितान्तःकरणैः धर्मातुमेष्टी धर्मसंवेनतत्परः साधुः
सम्पद्यते सम्पदपुष्टिं नयति ब्रह्मचर्यमिति वक्तुर्ध्वजतभावना ५ ।
अथ पञ्चमव्रतभावना निगद्यन्ते—तत्र यः साधुः शुद्धरूप-
रसगन्धान् प्रागतान् इन्द्रियविषयीभूतान्, मकारोऽयम-
लालिङ्गकः, स्पृश्यांश्च सम्प्राप्य समासाद्य मनोहान् मनो-
हारिणः पापकान् विकृषान् इष्टानिष्टिष्येष्ट्ये, शुद्धिमि-
ष्वङ्गलक्षणं, प्रदेष्टुं चाप्रीतिलक्षणं यथाक्रमं न कुर्यात् प-
रिहृती विदिततथः सन्, स हाम्नो जितेन्द्रियो विरतः
सर्वसावधायोग्येभ्यो मवत्यकिञ्चनः किञ्चनबाह्याऽऽभ्यस्तरप-
रिग्रहभूतं नास्यास्तीति श्रुत्युत्कर्षा परिग्रहविरतिव्रतयानि-
स्येष्ट्यः । अन्यथा शुद्धाऽऽदिषु भूयर्षाऽऽदिसंज्ञावात् पञ्चम-
व्रतविराधना स्यादिति पञ्चसु विषयेष्वभिष्वङ्गप्रदेष्टवर्जनात्
पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावनाः, मिलितान्तु पञ्चविधितिति ।
एताश्च स्रवयाङ्गतरायांशोऽऽपि पुरि किञ्चिद्व्यथाऽपि दृश्यन्ते
इति ॥ ७७ ॥ प्रबो ७२ द्वार ।

इदानीम् 'असुहायो पशवींश्च ति' विसर्जितं द्वारमाह-
कदम्पदेव १ किञ्चित् २,
अभिधोगा इ आसुरी ४ य सम्मोह ५
एसा ह्य अप्यसत्या,
पञ्चविधा भाववा तर ॥ ४८ ॥

कन्धः कामस्तप्रधाना निरन्तरं निर्मयान् निरन्तरतया वि-
द्वेषाया देवविशेषाः कन्ध्यांस्तेषामियं कान्ध्वी । एवं देवा-
नां मये किञ्चिन्वाः पापा अत एवास्त्वपूयनाऽऽविधर्मका दे-
३७६

वाञ्छ ने किञ्चिन्वाञ्छ ते देवाः किञ्चिन्वास्तेषामियं कि-
ञ्चिन्वा । आ- समस्तात् आमिमुक्येन युज्यन्ते प्रेषकर्मणि
व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः किञ्चरस्त्वानीया देवविशेषास्ते-
षामियमाभियोगी । असुरा मवनवासिन्ध्वयशस्तेषामि-
यमासुरीः सम्मुक्यतीति सम्मोहा मूढाऽऽत्मानो देवविशेषा-
स्तेषामियं सम्मोही । एषा ह्य सुदुर्ते पञ्चविधा पञ्चप्रकारा
अप्रशस्ता सङ्क्रिष्टा भावना तत्तत्स्वभावाभ्यासरूपा, अ-
खितेति शेषः । आसां च मये संयतोऽपि सन् यो यस्यां
भावनायां वचते कथाञ्चत्तद्भावमाध्यात् स तद्विषयेव
कन्ध्याऽऽद्विप्रकारेण देवेषु गच्छति, चारित्र्यलेशप्रभावात् ।
उक्तं च "जा संजमा वि एषा—सु अप्यसत्यासु बहू कहि
चि । सो तविहरेषु गच्छद्, सुरेसु भद्रो वरणादीषो १ ॥"
इति । यः पुनः सर्वेषां अपि चारित्र्यद्वितः स आ-
ज्यो विकल्पनीयः, कदाचित्प्रतिषेधस्य सुरेष्टपद्यते, कदाचि-
न्वनारकतियेष्ववमानुषेष्वाति । एताश्च पञ्चापि भावनाः प्रत्ये-
कं पञ्चविधाः ।

कदम्पे ? कुक्कुट २,
दुस्तीलते य ३ हासकशे ४ य ।
पराविम्बियजगशे वि य ५,
कदम्पोऽशेषश तह य ॥ ४६ ॥

(प्रबो) (अस्या गाथायाः व्याख्या 'कदम्प-भाववा' श-
ब्दे तृतीयप्रगे ॥ ७७ ॥ पृष्ठे गता ।)

(८) अथ देवा किञ्चिर्धी भावनां पञ्चविधामाह—

मुयनाथ १ केवलींश्च २,
धम्मापरियाञ्च ३ संघ ४ साहृयं ५ ।

माई अवसुर्वाई,
किञ्चित्सिञ्च भावयं कुह्य ॥ ५० ॥

भुतज्ञानस्य द्वादशाङ्गीकृतस्य, केवलज्ञानवतां, ध-
र्मोऽस्वाध्यानां धर्मोपदेष्टृणां, सङ्ख्यशास्त्राध्वीभावकधा-
विकासमुदायकृतस्य, साधूनां वर्तनान्, अर्चनेष्वारी प्रायी
च स्वशक्तिगृहनाऽऽदिना मायाबाध, देवकिञ्चिर्धी भावनां
करोति । तत्र अर्चये— अर्चनाया, अस्तङ्गोपदेष्टृमिति वा-
यत् । स चैवं भुतज्ञानस्य-पृथिव्यादयः कायाः बह्वीजनि-
कायामपि व्यापयन्ते, शास्त्रपरिह्राऽप्ययनाऽऽदिविधिं ब-
हूशस्त एव । एवं व्रताभ्यां प्राणतिपातनिवृत्त्यादीनि ता-
न्येव पुनः पुनस्तेषु सूत्रेषु प्रतिपाद्यन्ते । तथा त एव प्रमादा
मदाऽऽदयः, अप्रमादाश्च तद्विपक्षमुना भूयो भूयश्च तत्र तत्र
कथ्यन्ते, न पुनरधिकं किञ्चिदपीति पुनरुक्तोपात्तं, यच्च
मोक्षार्थं घटवितव्यमिति कुर्या किं सूत्रं सूत्रेप्रवृत्त्यादिना
एतेतिःशास्त्रे ? , तथा मोक्षार्थमभ्युद्यतानां वर्तनी कि-
योमिश्राभुतोपनिषद्भेद ? , भवहेतुवाऽऽपेक्षितपयोमिप्राभुत-
प्रभृतीनामिति । उक्तं च—" काया वषा य तच्चिच, ते चेष
पमाय अप्यमाया य । मोक्षआदिगारियाणं, ओरसजोणीहि
किं कजं ? ॥ १ ॥ " केवलज्ञानमवर्णोपादो यथा-किञ्चिर्धा-
नद्वयोपयोमी कमेव मवतः ; उत युगपत् ? , तत्र यदि क-
मेनेति पद्यः कञ्चीकियते, तदा ज्ञानकाले न दर्शयं, दर्शन-

काले च न ज्ञानमिति परस्परऽऽवरणनैव प्राप्ता । अथ युग-
पक्षिति द्वितीय पक्षः । सोऽप्ययुक्तः । यत् एककालत्वाद्
अपौरुषेयकालऽऽपत्तिः प्राप्नोति । उक्तं च—“यगतस्त्वप्याय,
अज्ञातऽऽवरणया दुर्बलं पि । कवलद्वयसायाणां गुणमगका-
ले य पक्षं ॥१॥” धर्मोऽऽवर्णाश्रमवर्णवादा यथा—न शो-
भनेतेषां ज्ञानिः, नैते लोकाव्यवहारकुशलाः, न चेत औच-
स्यं विश्वस्तीत्यादि विविधं गुरुत्वं प्रतिभाषते, न चेतेषां वि-
नयवृत्त्या वसन्ते । तथा अद्विताद्विद्वद्वाच्यं नैवयत् सर्वसमत्वं
गुरुणमेषासतोऽपि बोधान् वदान्, सर्वदेव च तेषां प्रति-
कूलतामाचरताति । उक्तं च—“जन्वादिहि” अवयव, विभासः
वद्वद् न वाचि उचवाप । अदिशो विद्वेदो, पगासवादि
अणुशुक्लो ॥ १ ॥” सक्थस्वावर्णवादी यथा—बहवश्च
पशुगृध्राणांऽऽदीनां सङ्घातः, तत्रकोऽयमिह सक्थो भवतामा-
राध्य इत्यादि वदति । साधूनामवर्णवादी यथा—नामी
साधवः परस्परमपि सङ्गते, अत एव देशान्तरं परस्पर-
रूपेणा परिभ्रमन्ति, अन्त्याया एकत्रैव संहत्या तिष्ठयुः ।
मायवितया सर्वदेव लोकाऽऽवर्जनाय मन्त्रगामिनः, महतो-
ऽपि प्रकृत्यैव निष्ठुराः, तदेव दृष्टान्तदेव तुष्टाश्च । तथा
गृहिण्यस्तैस्तैश्चाद्रवचनैरतमानं रोचयन्ति, सर्वदा सर्वयस्तु-
सञ्चयपराश्च ।

उक्तं च—

“अविषदृष्टानुरियगई, अणुशुक्लो य अवि गुरुणं पि ।
अणमिषपीरोसा, गिहिवच्छलगा य संजयगा ॥ १ ॥”

अन्यैरप्युक्तम्—

“अनित्यताशब्दमुदाहरन्ति,
भग्नां च तुम्हां परिशोचयन्ति ।
यथा तथाऽप्यं च विकथयन्ति,
हरीतकी नैव परित्यजन्ति ॥ १ ॥

अन्यत्र तु ‘स्वस्वाहृणं नि’ पठित्वा ‘माथीनी’ भिषे-
व पञ्चमी भावना प्रतिपादिता । यथा—“गृहं आह-
तां, छायां य गुरु परस्व संते वि । चोरो व्व स्वस्वकी,
गृहाऽऽपारो हवई माई ॥ १ ॥”

अथ आभियोगी भावनां पञ्चमेदामाह—

कोउपं १ भूकम्पे २,

पसिसेहि ३ तद् य पसिगपसिसेण ४ ।

तद् य निमित्तं ५ विथ,

पंचविपया भवे मा य ॥ ५१ ॥

अथ सप्तमी तुनाऽपि, ततः कौतुकं १ ‘भुतिकर्माणां’
प्रश्नं ३, प्रश्नाप्रश्नं ४, निमित्तं ५ च पञ्चविकल्पा प-
ञ्चमेदा भवेत् सा च आभियोगिका भावना । तत्र बालाऽऽ-
दीनारक्षाऽऽदिकरणनिमित्तं स्वपनकरभ्रमणाऽऽभिमन्त्रण-
व्यकरणधूपदानाऽऽदि यतिक्रियते तत्कौतुकम् । उक्तं च—“वि-
ष्टवच्छदोमसिरपि—रया य आरुहदण्डी धूई । असरि-
सेसगहर्ष, अवनाम्बुउभमणवंधो ॥ १ ॥” तथा च सति
शरीरमाहङ्करणाऽर्थे अस्मसूत्राऽऽदिना यपविष्टन-
रत्वं तत् भूतिकर्म । उक्तं च—“भूईर् मदियाप, हव स-
त्तण व होई भूकम्पं तु । वसहीसरारभंय—रक्काश्रमि
ओगमाई ॥ १ ॥” तथा यपरस्य पाथ्यं लामालायाऽऽदि
पृच्छयते, स्वयं वा अक्षुब्धदण्डनैवतोयाऽऽदिपु दृश्यते स

प्रश्नः । उक्तं च—“पगहो य होई पसिणं, जे पासई वा
सयं तु ते पसिणं । अंगुठुउच्छिद्वप, दप्यणअसितोयकु-
ड्वाई ॥ १ ॥” तथा स्वने स्वयं विधया कथिते, घटित-
काऽऽवर्तनीदेवतया वा कथिते सत् यद्वन्त्ये शुभाशुभ-
जातिमरणाऽऽदि परिकथयति स प्रश्नाप्रश्नः । उक्तं च—
“पसिणापसिणं सुमिणं, विज्जासिखं क्कई अन्नसं । अ-
हवा आइक्कायि—घटियसिखं परिक्कई ॥ १ ॥” तथा नि-
मित्तमतीतानागतवर्तमानवस्तुपरिज्ञानेदुर्बुतानविशेषः । उ-
क्तं च—“तिवई होई निमित्तं, तीयपडुपण्णनायगं वेव ।
तण विणा वि न नेय, नअई तेषं निमित्तं तु ॥ १ ॥” एता-
नि च कौतुकभूतिकर्माऽऽदीनि गौरवाऽऽदिनिमित्तं कुर्वाणः
साधुरभियागनिवृत्तं कर्मावधत्ताति, अपवादपदेन तु गौ-
रवरहितः सज्जतिशयज्ञाने सति निःस्पृहवृत्त्या यदाऽसौ क-
रोति तदाऽसौ आराधक एव, उच्यते च—गोत्रं चत्नानीति
तीर्थोन्नतिकर्ता । उक्तं च—“एयाणि गारवद्वा, कुणमा-
णा अभिमोत्रायं वंधे । वीयं गारवईओ, कुलव आरा-
दुण्यं च ॥ १ ॥”

अथ आसुरी भावनां पञ्चमेदामाह—

सइविगहसीलत्ते १,

संसत्तवो २ निमित्तकहणं च ३ ।

निक्किया वि य ४ अवरा,

पंचमं निरगुणं ५, ॥ ५२ ॥

सदा विग्रहशीलत्वं १ संसृजतः २ निमित्तकथनं च ३
निष्कृपताऽपि चापरा, पञ्चमं च निरनुकम्पयामिति । तत्र
सदा सर्वकालं विग्रहशीलत्वं, पञ्चाद्वननुतापितया भ्रम-
णाऽऽवर्णाप प्रसथप्राप्त्या च विरोधानुबन्धः । यदाह—“नि-
त्तं विगहसीलो, काउण य नाणुत्तपई पच्छा । न य सत्ता
मिओ पसीयई, सपक्क परपक्किसो वावि ॥ १ ॥” तथा
संसृज्य आहारापविशय्याऽऽदिषु सदा प्रतिबद्धभावस्य,
आहाराऽऽद्यधर्मव च तपोऽनशनाऽदितपश्चर्यं संसृजतः ।
यदाह—“आहारउवहिंसज्जा, जस्स य भावसो उ निव्व-
संसलो । भावोवहसो कुणई, तवोवहाणं तु दिट्ठी ॥ १ ॥”
तथा त्रैकालिकस्य लाभालाभसुखदुःखजातिमरणाविवक्ष्य
निमित्तस्य कथनमाभिमानीनिवशाद् व्याकरणम् । यदाह—
“निवहनिमित्तं पक्के—कुण्णिइ अं तु पाण्ये पुव्वं । अभिमा-
णा निविसेसा, चागरयं आसुरं कुणई ॥ १ ॥” तथा स्वाध-
राऽऽदिसंविध्यजावप्रतिपत्त्या गतघृणः कायान्तरव्यासङ्गः
सन् गमनाऽऽसनाऽऽदि यः करोति, कृत्वा च नानुत्पत्ते केन
चिदुक्तः सन् स निष्कृपः, तज्ज्ञायां निष्कृपतया । यदाह—
“वैकमणाऽणुत्तो, सुत्तकिवो यावारासससु । काउं च नाणु-
त्तपई, परिसस्रा निक्कियो होई ॥ १ ॥” तथा यः कुपापात्रं कुन-
श्चिज्जेताः कथमानर्थाप वं दृष्टा कुरन्त्या कठिनभावः सन्
नानुकम्पाभागवति स निरनुकम्पः, तस्य भाषो निरनुकम्प-
त्वम् । यदाह—“ओ उ पं कपेत्ते, दददण्ण न कपप कडिगमा-
वो । एवो य निरगुणं, पक्कतो योवरागेहि ॥ १ ॥”

अथ सोमोदी भावनां पञ्चविधामाह—

उस्मगदेवया १ य—

गदूमयं २ मगविपहितवी ३ ।

मोहो य ४ मोहजगृहं ५,

एवं सा हृदयं पंचविहा ॥ ५३ ॥

उन्मार्गदेशनाः मार्गदूषणं २ मार्गविप्रतिपत्तिः ३ मोहः ४ मोहजननं च ५ । एवं सा सामोहो भावना भवति पञ्चविधा । तत्र पारमार्थिकानि ज्ञानाऽऽदिभ्यस्तद्व्ययश्रेय तद्विपरिणतं धर्ममार्गं यदुद्दिश्यति सा उन्मार्गदेशना । आह च—“ नाशाऽऽदिभ्यस्ततो, तद्विपरिणतं तु उद्विष्येद मग्नं । उन्मार्गदेशना य- स आश्रयश्चो परेति च ॥ १ ॥ ” तथा पारमार्थिकं ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणं भावमार्गं, तत्प्रतिपक्षांशं साधुनं परिहृतमानी स्वमनीषाविर्मितं ज्ञानदूषणैर्ध्वं दूषयति तन्मार्गदूषणम् । आह च—“ नाशादिति दामग्नं, दूष्येद जो जे य मग्नपट्टिषा । अन्तुदो जाह्ये खनु, भयह सो मग्नदूष ति ॥ १ ॥ ” तथा तमेव ज्ञानाऽऽदिमार्गमसद्वृत्तयेर्दूषणं भावना ज- मालिखदेशत उन्मार्गं यत्प्रतिपद्यते सा मार्गविप्रतिपत्तिः । आह च—“ जा पुण तदेव मग्नं, दूषिता अपण्डितो स- तक्रोह । उन्मार्गं पट्टिष्येद, विपण्डितश्च स मग्नस्त ॥ १ ॥ ”

नथा निष्काममुपहतमनिः सन्नतिगहनपु ज्ञानाऽऽदिविचारणं यन्मुखाति, तच्च परमार्थिकसम्बन्धिनो नानाविधो समु- द्दिमालोक्य मुखाति स मोहः । आह च—“ नह तह उव- ह्यमहं, सुःभह नाणवरणं तराले तु । इहो य वहुवि- हा, दट्टु जणं तत्रो मोहो ॥ १ ॥ ” तथा स्वभावेन क- पटन वा दर्शनान्तरं पश्ये मोहमुपादयति तन्मोहज- ननम् । आह च—“ जा पुण मोहं परं, सम्भावेण क- रयेण वा । नमोहभावणं सो, पकरं अमोहिलाभाय ॥ १ ॥ ” एताञ्च पञ्चविंशतिरपि भावनाः सम्यक् चारित्र्यविधाध्यायि- त्वाद्भूमा इति यातिभिः परिहर्तव्याः । यदुक्तम्—“ एयाउ वि- ससणे, परिहर्ह चरणविगमयाशो । एयानिरोहो उच्चिय, सम्मं चरणं पि पावेति ॥ १ ॥ ” इति । प्रश्नः ७३ द्वार ।

भावणादियं मुद्रादि, सम्मं भावितुं अप्ययं ॥

भावनाभिमेवाद्यतसम्बन्धिनोभिः पञ्चविंशतिसंख्याभिः, अथवा आनित्याऽऽदिभिर्द्वादशप्रकाराभिरिति । उक्तं १६ अ० । आचा० । आ० ब० । स० । प्रश्न० । घ० । आवा० ।

(६) सद्भावनाभाविनस्य यद् भवति तद्विशिष्टमुमाह-

भावणाजोगमुद्रया, जलं खावा व आहिया ।

नावा व तीरसंपन्ना, सव्वदूषणा तिउट्ठ ॥ ५ ॥

भावनाभियोगः सम्यक्प्रणिधानलक्षणं भावनायोगस्तेन शुद्ध आत्मा-अन्तरात्मा यत्स तया, स भावनायोगशुद्धाऽऽ- र्त्मा सन् परित्यक्तस्वभावो नीरिव जलोपधेयनिष्ठने संसारोद्व्यस्त इति । नीरिव-पञ्चा जलं नीरनिमज्जनत्वेन प्र- कृष्यता एवमस्त्वावपि संसारोद्व्यस्त न निमज्जतीति । यथा खात्वा निश्यामिकापिष्ठिनाऽनुकूलवतारिता समतलद्वन्द्वपग- मानीरमास्त्वैवभावयनचारित्र्यान् जीवपोनः सदागम- कर्णचारापिष्ठितस्तपोमाकलवशान् सवदुःखाऽऽत्मकात् सं- सारात्तत्पत्यपगच्छति मोक्षाऽऽत्म्यं तीरं सर्वदुःखोपरमक- पमयाप्राप्तीति ॥ ५ ॥

अपि च—

तिउट्ठं उ मेधावी, जाणं लोमंयि पावनं ।

तुट्ठंति पावकमण्णि, नवं कम्ममकुवन्ना ॥ ६ ॥

स हि भावनायोगशुद्धाऽऽत्मा नीरिव जले संसारे परित्यक्ता- नस्त्वभ्यो मनोवाक्कायेभ्योऽप्युपेभ्यस्समुत्पत्तिः । यद्वा-अतीव कर्षणत्वेनस्समुत्पत्तिः मुख्यतः अतिमुद्रयति संसारोद्विष्ये- त, मेधावी मयादाव्यवस्थितः सदसद्विवेकी वाऽस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मकं भूतप्राप्तलोकं वा यत्किमपि पापकर्म सावधानमुद्रानरूपं तत्कार्यं वा अष्टप्रकारं कर्म तत् ज्वारं- वा जानन् प्रत्यक्षानुपापरिहया च तदुपादानं परिहर्तुं तत्समु- त्पत्तिः, तस्यैव लोकं कर्म वा जानतो नवानि कर्मोपयकुर्वता- निरुद्धाऽऽश्रयद्वारस्य विकृष्टतपश्चरणवतः पूर्वसंभितानि क- र्माणि मुद्रयन्ति, निवर्तये वा, नवं च कर्माकुर्वतोऽशेषकर्म- लोभो भवतीति ॥ ६ ॥ सूत्र० १ ध्रु० १५ अ० । तत्प्रतिपादकं आचाराङ्गित्रीयश्चतस्कन्धस्य पञ्चदशोऽप्ययने च । आचा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । स० । प्रश्न० ।

भावनाविषयमूची-

(१) भावनानिवंचनम् ।

(२) भावनानां संप्रदायविध्यम् ।

(३) भावनापरिमित्ययम् ।

(४) भावनाभावनाया द्वयतो भावनञ्च द्वैविध्यम् ।

(५) भावनानां नामप्राहं फलप्रकरणम् ।

(६) त्रैधाविदातुर्विधेन भावनानां निरूपणम् ।

(७) पञ्चविंशतिर्भावनाः ।

(८) कल्प-द्वैविकलित्वा-नियामिका-ऽऽसुरीसांमोहीभे- दतो भावनयापञ्चविधत्वम् ।

(९) सद्भावनाभावितस्य यद्भवति तद्विशिष्टम् ।

भावणाजोग-भावनायोग-पुं० । योगभेदे, यो० वि० । अष्ट० ।

भावणाणाञ्च-भावनाज्ञान-न० । भावनामयं ज्ञानं भावनाज्ञा- नम् । ज्ञानभेदे, यो० ११ विव० । (तद्वद्व्यवस्था ' णाण ' शब्दे चतुर्धमां १६९१ पृष्ठे गता)

भावणाभावि-भावनाभाविन-त्रि० । भावनाऽऽलोचना त- या भाविनां वासितः । प्रश्न० ५ सप्र० द्वार । आलोचनया वासितं, भावनयाऽप्यासकपया भाविनां वासितः । अश्रय- सेन वासिते, " सावणे विगयमोहाणं, पुवि भावणभावि- या । अविरेणव कांलेश, दुक्कस्सेतमुवाया ॥ ५२ ॥ " उक्तं १४ अ० ।

भाविताभावन-त्रि० । भाविता भावना येनासौ भावितभावनः । पूर्वोत्तरतिपातस्यातन्त्रवात् । वासिताभ्यासे, उक्तं १४ अ० । प्रश्न० । अनु० ।

भाव्यसिंह-भावनिशीथ-न० । भवनं भावः, निशीथमप्रकारं, भाव एव निशीथं भावननिशीथम् । निशीथभेदे, नि० ७०१ उ० । भाव्य-भाव्य-पुं० । भाव्यश्चाभिप्रायस्तं जानातीति भाव- ङ् । विश्वभिप्रायज्ञातरि, आचा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० । भावतिथ-भावतीथ-न० । संधे, विणो० । (तस्य च यथा भावतीर्थं तथा ' तिथ ' शब्दे चतुर्थभागे २२४३ पृष्ठे उक्तम्) भावत्य-भावार्थ-पुं० । अभिप्रेतार्थे, आ० ।

भावस्त्व-भावस्तव-पुं० । भावः शुभपरिणामः प्रदानं यत्र तत्रैव स भावस्तव । यद्वा-भावनान्तरप्राप्त्या तयाविषयक- मक्षयोपशमापेक्षया सर्वविरतिदेशविरतिप्रतिपत्तिस्त्वभावेन ततो भावस्तव । दर्श० ३ तस्य । शुभाध्यवसायेन स्तु-

त्वात् जामीहि भावलीकमनन्तजिनदेशितमेकाक्यनया
अनन्तजनकयितं सम्यक् अवैपरीत्येन । आ० म० २ अ० ।
भाववश-भाववश-पुं० । चरणातिचारकपे सते, " भाववश-
तिगिच्छाय । " पञ्चा० १६ वि०० ।

भावविजय-भावविजय-पुं० । विजयद्वेषाचकस्य वशपर-
भरयाय भवे स्वनामक्याते आचार्ये, कल्प० । तथा च
कल्पसूत्रबुक्तौ—

'समशोभयस्तथैतां, परिहृतसंविग्नसहृदयवतः ।
ओषिमल्लहवेवाचक—वंश मुक्तामिषसमाः ॥ १३ ॥
धिषणाभिजितधिषणाः सर्वत्र प्रवृत्तकीर्तिकपूराः ।
ओभावविजयवाचक—कोटीराः शास्त्रवसुनिकथाः ॥ १४ ॥ '

कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

भावविज-भाववैद्य-पुं० । तारिचकवैद्य, " तद्वि पुण भाव-
विज्ञा, तेनै अवर्णितं तं वाहि । " पं० व० ४ द्वार ।
भावविश्वेस-भावविनिवेश-पुं० । सन्तःकरणविनिवेशे,
पा० प वि०० ।

भावविष्णु-भावविष्णु-पुं० । भावः सत्ता तक्षणं एवं
स्वमसाधारणं स्वकपं तस्य विशेषणं आपता विज्ञप्तिविज्ञानं
परिच्छेदः । भावपरिच्छेदः, " भावविश्वेसिकारणमनेतं । "
न० । आ० म० ।

भावविभक्ति-भावविभक्ति-पुं० । विभक्तिभेदे, सूत्र० १ अ० १
अ० १ उ० । (तद्वदाम् 'विभक्ति' शब्दे वक्ष्ये)

भावविमोहि-भावविमोहि-पुं० । अरुहद्विष्टुद्धौ, (भाव-
शब्दे प्रवर्तमानस्य न कर्मवश इत्यस्य निराकरणं 'कर्म'
शब्दे कृत्वापयोगे ३३१ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) " एवं भावविमोहीय,
निश्वागमभिगच्छतः । " सूत्र० १ अ० १ अ० ३ उ० । परिणाम
विष्टुद्धौ, " भावविष्टुद्धिसमेवा । " पञ्चा० १२ वि०० । भा-
वस्याऽऽभ्यपरिणामस्य जलमिष वक्ष्यस्य विशेषिकारणत्वा-
द् भावविमोहिः । महाप्रवोचकारणं, ध० ३ अधि० । पा० ।
प्रत्याख्यानशुचिभेदे च । आ० १ अ० १ । (तत्स्वरूपं 'भावसु-
द्धि' शब्दे वक्ष्यते)

भावसंयव-भावसंस्तव-पुं० । संस्तवभेदे, नि० सू० ५ उ० ।
(वक्ष्यता 'संयव' शब्दे)

भावसंयव-भावसंयव-पुं० । भावा मोलस्तस्तसंयवः । आ-
रमो मोक्षाऽऽलक्षकारिण वश० ६ अ० ४ उ० ।

भावसंवर-भावसंवर-पुं० । भावन तत्त्ववृत्त्या सम्बरो भाव-
सम्बरो । तत्त्ववृत्त्या सम्बरो, वृ० ।

यथा भावसंवरमाह—

नाथेय सम्प्रभावा, नजते जे जहि जिखकलाया ।

नाथी चरिचगुतो, भावेण उ संवरो होइ ॥

ज्ञानेन सर्वेऽप्येवमथा हिताहितरूपा भावा ज्ञाप्यन्ते ये य-
थोपगिनो जितेराक्याताः, अत एव ज्ञानी चरित्रगुतो भा-
वेन तत्त्ववृत्त्या संवरो भवति, गुणगुणिनोऽभिविषयणार्थं
निर्देशः । वृ० १ उ० २ प्र०० ।

भावमन्त्र-भावसत्य-न० । छान्दोग्योऽऽमताकपे पारमार्थि-
कावितयत्वे, भू० १७ श० ३ उ० । प्रश्न० । उ०० । भावलिङ्ग-
शब्दिकं आत्मगद्युक्तभेदे, भाव० ४ अ० ।

दे०

भावसत्त्वर्थं धेते ! जीवे किं जययः ? भावसत्त्वर्थं भा-
वविमोहिं जययः, भावविमोहिं एवमाशे अरहतपस्य-
स्त धम्मस्स आराहणयाए अन्वुद्धि, अरिहंतपस्यस्त
धम्मस्स आराहणयाए अन्वुद्धिवा परलोकधम्मस्स आ-
राहए भवइ ॥ ५० ॥

भावसत्येन शुद्धात्तराऽऽमताकपे पारमार्थिकावितयत्वे-
न भावविष्टुद्धिश्चुद्धाध्यवसायाऽऽत्मिका जनयति, भावविष्टु-
द्धौ वलमानो जीवोऽऽमताकस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽनुभा-
वेनाभ्युत्थिते मुक्तयर्थमुत्सहते । यदि वा आराधनायै-आ-
वर्जनायैमभ्युत्थिते, अरहत्प्रवृत्तस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽराध-
नायै वाऽभ्युत्थाय परलोकं भवान्नरकपे धम्मः परलोकधम्म-
स्तस्य, पाठान्तरतः—परलोकं वाऽऽराधनो भवति, तस्य जिन-
धर्मोवाप्या विशिष्टमवान्तम्प्राप्यावेति भावः ५० । उ०० २६
अ० भावभूतिष्टुद्धिः अदिपर्यायमाश्रित्य सत्यं भावसत्यम् ।
सत्यभेदे, यथा सत्यं पञ्चवर्णसंभवेष्टुद्धिवर्णस्याकटवाच्यु-
द्धौ वलकते । इथा० १० उ० । भावतो वषोऽऽदिकपान्
सत्या भावसत्या, यत्र यो भावो वषोऽऽदिककटस्तेन सत्येति
यावत् । भाषाभेदे, स्त्री० । यथा सत्यं पञ्चवर्णसंभवेष्टुद्धि-
वर्णस्याकटवाच्युद्धिः शुद्ध इत्यादि । ध० २ अधि० ।

भावसम्पत्त-भावसम्पत्त-पुं० । जीवाऽऽदिसकलतत्त्वपरि-
शोधनकपानाऽऽमताकं भावसत्यकत्वम् । सम्पत्तयभेदे, ध०
२ अधि० । पं० व० ।

भावसमोसरण-भावसमोसरण-पुं० । भावानामौदयिकाऽऽदि-
नां समवसरणमेकत्र मेलको भावसमवसरणम् । औदयिका-
ऽऽदिभावनामेकत्र मेलके, " भावसमोसरणे पुण, णायत्वं
लुक्विहम्मि भावमि । " सूत्र० १ अ० १२ अ० ।

भावमन्त्र-भावशुद्ध-न० । " सत्यं दुक्चरिअस्सा—परस-
किलअमप्यागसं जे तु । एवं च भावसत्त्वं, पणत्तं वीथारो-
हि ॥ १ ॥ " इत्युक्तलक्षणे स्फुटतुष्टविरतिरस्य सत्यक परसा-
त्त्विकाप्रकाशनरूपे शून्यभेदे, ध० २ अधि० ।

भावसागर-भावसागर-पुं० । स्वनामक्याते आचार्ये, " त-
द्द्वयपुष्करदिवाकरमपि ७ तुषाः ओभावसागराबुधप्रथिता-
भिधानाः । " द्रव्या० ११ अध्या० । अञ्जलचल्ले श्रीसिद्धामन्-
त्रशिष्ये, अयं वैकर्म्ये १११० वर्षं जातः, ११२३ वर्षं च
स्वर्गगतः । जे० १० ।

भावसार-भावसार-पुं० । भावगर्भे, पञ्चा० ६ वि०० । पं० सू० ।

भावमात्र-भावमात्र-पुं० । यथार्थभिधानशब्दे, ध० १० ।

कथयकर्मो तद्व सी-लवे च गुणवै च उज्जुववहारी ।

गुरुसुखसो पवयण-कुमलो खलु सावगो भावे ॥ ३३ ॥

कृतमनुष्ठितं प्रविषयं कर्म कृत्यं वधप्रमाणं येन स कृत-
प्रतर्कमौ १, तथा शीलवानपि दयास्थानस्थमानस्वरूपः २, गुण-
वान् विचक्षणगुणोपेतः ३, चकारः समुत्तमै, प्रियकर्मज ।
तत श्रुत्यववहारी च सरलमाना ४, गुरुशुद्धौ, गुरुसेवा-
कारी ५, प्रवचनकुशलो जिनमततत्त्वविद्, खलुवधवारण-

० भूपतिर चित्तवत्, अमोयुशमस्य किरणधकावत्,
भायुमिनेज्यावोरेवसमयोऽहोपविमानाव ।

एवंविधः भावको भवति भावे भावविषये भावभावक इति
गाथाऽक्षराद्यैः ॥ ३३ ॥ ५० १० २ अथि० १ लक्ष० ।

एसो पवयश्चकुसलो, छन्दोभ्यो मृगिबेरीहं निदिहो ।

किरियागभौहं छ विष, लिगाहं भावसुद्धम् ॥ ५५ ॥

एष उक्तवक्ष्यः प्रवचनकुशलः पदभेदः पदप्रकारो मुनिवैरः
पूर्वोऽऽचार्यैः निर्दिष्टतन्त्रावसितं भावभावकलिङ्गपदप्र-
करणमित्येतद्गोप्यब्राह्म-क्रियागतानि क्रियोपलक्षणाणि "विष" शब्दस्यावधारणायेत्याह पदेषु लिङ्गानि लक्षणान्यन्तेर्धूम-
झावभाजस्य यथाशोभिधानभावकस्येति ।

ननु किमन्यमपि लिङ्गानि, सन्ति, येनैषमुच्यते

क्रियागतानि, सत्यं सत्येषु । यत ब्राह्म —

भावगयाहं सतरस, मृगिणो एषस्य त्रिंति लिगाहं ।

गाणियनिजमयसारा, पुष्पापरिया अत्रो ब्राह्म ॥ ५६ ॥

भावमात्रेण भावविषयाणि सतरश्च मुनयः स्वरूप पतस्य
प्रकृतभावकस्य भुवते प्रतिपादयन्ति लिङ्गानि विह्वानि ज्ञान-
जिनमतसारा इति व्यक्तं, पूर्वाचार्या यतो यस्मदाहः भुवते
इत्यनेन स्वमनीषिकापरितारमाह ।

किं तदाहुरित्याह —

इतिथिदित्यसंसार विषय आरंभ गेह दंशणभ्यो ।

गङ्गारिगाइपवाहे, पुरस्सरं आगमपवित्री ॥ ५७ ॥

दाणार्हं जहाससी, पवत्यं निहिर रत्तुदुष्टे य ।

मञ्जुत्थमसंबेदे, परत्थकामोवनेगी य ॥ ५८ ॥

वेसा इव गिहवासं, पालइ सत्तरसपयनिबद्धं तु ।

भावगय भावसावग-लक्षणाद्येयं समासेयं ॥ ५९ ॥

स्त्री चेन्द्रियाणि चार्थश्चेत्यादि इन्द्रः, ततः स्त्रीन्द्रि-
यार्थसंसारविषयाऽऽरम्भगेहदंशनानि, तत्पवित्रि, आद्यादिभ्य
इत्याकृतिगणत्यासिते कृते स्त्रीन्द्रियार्थसंसारविषयाऽऽरम्भ-
गेहदंशेनत इति भवति । ततश्चेतेषु भावगतं भावभावकल-
क्षणं भवतीति तृतीयगाथायां संबन्धः । तथा गङ्गारिकाऽऽदि-
प्रवाहविषये तथा पुरस्सरमागमप्रवृत्तिरिति, प्राकृतत्वाच्छु-
भोभङ्गप्रयाज्य पूर्वोपरनिपातः ततश्चाऽऽगमपुरस्सरं प्रवृत्ति-
वर्त्तनं, धर्मकार्यैर्वर्त्तित गम्यते । अस्तुतं लिङ्गमिति । तथा दाना-
ऽदि यथायक्ति प्रवर्त्तनमिति स्पष्टं, प्राकृतत्वाच्च दीप्यते, तथा
निर्दीको धर्मानुष्ठानं कुर्वन्न लज्जते, तथाऽऽक्राद्विष्टस्य सांसा-
रिकमात्रेषु भवति, मध्यस्थो धर्मविचारो न रागेष्टयाभ्यां
बाध्यते, असंबन्धो जनस्वजनाऽऽदिभावप्रतिबन्धरहितः, परा-
र्थकामोपभोगी परार्थे परीपरीषादेव कामाः शब्दरूपस्वरूपा
उपभोगा गन्धरसस्पर्शलक्षणा विद्यन्ते प्रवृत्तयः यस्य स
परार्थकामोपभोगी, समासः प्राकृतत्वात् । वैशेष्ये पणपाङ्गनेव,
कामिनिमिति गम्यते, शूद्रवासं पालयत्यथ भवो वा परित्य-
ज्येत्येनमिति भावयन्ति ततश्चाविवचयन्निबद्धं तुः पूरये,
प्रागवतं परिणामजनितरूपमिति, ज्ञानाविवचनमनुस्वा-
रलोपश्च प्राकृतत्वात् भावभावकलक्षणमेतत्समासेन सूचा-
मात्रेणैति गाथात्रयाक्षराद्यैः ॥ ५० १० २ अथि० ६ लक्ष० ।
आह—स्त्रीन्द्रियविषयाणामरकद्रिष्टमध्यस्थासंबन्धानां गेहेह-
दवासयोक्तैकविचाराणां भेदो नोपलभ्यते, तत्कार्यं न पुनरुक्त-

दोष इति ? । सत्यम् । देशविरतेष्वन्यकपन्थावैकविध्यापि विषये
परिणामानाश्वमेकस्यापि परिणामस्य विषयभेदोऽपि संभ-
वतीति सर्वमेवनिवेधान्तेष्वामप्रपञ्चस्य न यौनवक्ष्यमिति
व्याख्यानगाथाभिः प्रकाशितमेवायः स्वमपिवाऽऽलोच्य स्व-
माधानान्तरमपि विधेयमिति ॥ ५० १० २ अथि० ६ लक्ष० ।
भावसाहु—भावसाधु—पुं० । परमार्थिकयतो, एकदा० ६ वि-
व० । पं० ५० ।

तथा च भावभावकान् प्रतिपादयति—

इय सतरसगुणुत्तो, जिहाऽऽगमे भावसावगो मयिभ्यो ।

एष उक्त कुपलनोगा, लहइ लहुं भावसाहुत्तं ॥ ७७ ॥

इत्युक्तप्रकरण सतरश्चगुणयुक्तो जिहाऽऽगमे भावभावको
भूयति इति प्रकटाद्यम् । एष एवंविधः पुनः शब्दो विशेषणार्थः
किं विशिनष्टि द्वयसाधुस्तरावदेव भूयति एवाऽऽगमे । यदु-
क्तम्—“मिदंविदो दृष्यवदो, सुसाधयो तदह य दृष्यसाहु त्वा
साहु य दृष्यदेवो, सुद्वनयाणं तु सव्येति ॥१॥” एवंविधपरि-
णामोपाजितकुशलयोगाऽपुनलभ्यतेऽवाप्राप्तिं लघु धीमं भाव-
साधुत्वं दद्यावस्थितयतिस्त्वमिति । ५० १०२ अथि० ६ लक्ष० ।

कीदृशः पुनर्भावसाधुर्भवतीति ? । उच्यते—

“निर्वाणसाधकान् योगान् । यस्मात्साधयतेऽनिशम् ॥

समश्च संभूतेषु, तस्मात्साधुर्वाहनः ॥ १ ॥

साध्यादिगुणसंपन्नां, मेधादिगुणभूयतः ॥

अप्रमादी समाचारे, भावसाधुः प्रकृतेतः ॥ २ ॥” इति ।
कथं पुनरुद्धप्रस्थैर्यं ज्ञायते ? । लिङ्गैः, कानि पुनस्तानि-
त्याह—

एषस्य उ लिगाह, सयला मगाणुमारिणी किरिया ।

सद्धा पवरा धम्ये, पञ्चवर्णिज्जपुत्तुभावा ॥ ७८ ॥

किरियासु अण्पमात्रो, आरंभो सकण्णिज्जपुत्तुदाहं ।

गुरुभ्यो गुणागुलाभ्यो, गुरुभ्यामाऽऽगाहं परमं ॥ ७९ ॥

एतस्य पुनर्भावसाधोर्लिङ्गानि विह्वानि सकला समस्ता
मार्गानुसारिणी मांसाध्यानुपातिनी क्रिया प्रत्युपेक्षणाऽऽ-
विका चेरा १, तथा धद्धा करणच्छा प्रथरा प्रथाना
धम्ये संयमविषये २, तथा भ्रापनीयत्वमसद्विनिवे-
शस्यागित्वमृगुभावादकौटिल्येन ३, तथा क्रियावृद्धि-
तानुष्ठानेऽप्यप्रमादोऽशीथिये ४, तथाऽऽरम्भो प्रवृत्तिः
शकनीये शक्यतुल्यकं अनुष्ठाने तत्पञ्चरागाऽऽदौ ५ तथा गुरु-
मेहान् गुणागुलागो गुणपतपातः ६, तथा गुणांवाऽऽराधनं
धर्मोऽऽचार्योऽदंशवर्त्तितं, परमं संयमगुणप्रधानमिति सप्त-
लक्षणाणि भावसाधोः । ५० १० ३ अथि० १ लक्ष० ।
भावसिद्धाणि—भावस्त्वान्—न० । “ध्यानारम्भानुत्तोर्वाजस्य, सद्वा
यच्छुद्धिकारणम् । यत्नं कर्म समाश्रित्य, भावज्ञानं तदुपव-
ते ॥ १ ॥” इत्युक्तलक्षणे शुभध्यानकं ज्ञानं भेदं, ५०२ अथि० ।
भावसुद्ध—भावशून्य—न० । बहुमानशून्ये, पञ्चा० ६ विव० ।
भावसुद्ध—भावसुद्ध—वि० । भावेन सतरः करणलक्षणेन शुद्धं
भावसुद्धम् । अन्तःकरणेन शुद्धे, पो० ७ विव० । प्रत्याख्यान-
भेदे, न० ।

भावसुद्धमाह—

रागेण व दोमेण व, परिषायेव व न ईसिधं जं तु ।

तं सत्तु पञ्चसत्तायं, भावविशुद्धे सुखेऽनन्दं ॥ १ ॥ ”

आव० ६ अ० ।

(‘पञ्चसत्तायं’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१ पृष्ठे गता व्याख्या)

भावसुद्धि-भावशुद्धि-क्री० । भावस्तदावच्छेद्योपशमसमु-
त्पन्न आत्मपरिणामविशेषस्तस्य शुद्धिः स्वच्छता प्रकथं,
भावशुद्धिः । अ० ३ अधि० । चित्तप्रसादे, आव० ४ अ० । सूच० ।
पञ्चा० । यमनियमाऽऽदिषु मनसोऽसंक्लेशमानतायाम्,
आ० ६ अ० ।

अथ विद्वद्दानाऽऽदायि भावशुद्धेर्धर्म एव, न तु तद्व्या-
घात इत्यत्र आह—

भावशुद्धिरपि हेया, येषां मार्गानुसारिणी ।

प्रज्ञापनाभियाऽत्यर्थं, न पुनः स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका । ? ।

भावशुद्धिमनसोऽसंक्लेशयमानता या परैर्विद्वद्दानाऽऽदौ
धर्मव्याघातपरिहारनिवन्धनतया कहिता, साऽपि न केवलं
धर्मव्याघात एव हेयम्, इत्यपिशुद्धार्थः । हेया ज्ञातव्या, या
एषा वक्ष्यमाणस्वरूपा, मान्या । तमेवाऽऽह—मार्गं जिनेको
ज्ञानाऽऽदिकं मोक्षपथमनुसरत्यनुगच्छन्तीत्येवंशिला मार्गा-
नुसारिणी । अथ परो ब्रूयान् तेषां मन्वेत्यत्राऽऽह प्रज्ञापना
आगमायौगदेशेन सा प्रिया पञ्चमा यस्यां भावशुद्धौ सा प्रज्ञा-
पनाभिया, अत्यर्थमनिशयेन । उक्त्येवार्थास्य व्यतिरेकमाह
न नैव, पुनःशब्दः पूर्वोक्तार्थापेक्षया प्रकृतार्थविलक्षणानाप्र-
तिपादनायः, स्वः स्वकीयो न तु शस्त्रीया, स चासावाग्रह-
आर्थाभिनिवेशः स्वाऽऽग्रह एवाऽऽरमा स्वभावो यस्याः सा
स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका ॥ १ ॥

अथ कस्मात् स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिकाऽपि भावशुद्धिर्न भवतीति ।
अत्राकथ्यते-भावशुद्धिपरिप्रेयभूतभावमालिङ्ग्यरूप-
त्वात् स्वाग्रहस्थित्येतत्संकरकथयेयं वक्ष्यमाण—

रागो द्वेषश्च मोहश्च, भावमालिङ्ग्यहेतवः ।

एतदुत्कर्षेतां ज्ञेया, हन्तोत्कर्षोऽस्य तत्त्वतः ॥ २ ॥

रागोऽभिष्वङ्गलक्षणो, द्वेषोऽप्रीतिरूपो, मोहश्चाज्ञानलक्षणः,
व्यशब्दौ समुच्चयार्थौ, ते त्रयोऽपि भावमालिङ्ग्यहेतवः, आत्मप-
रिणामाशुद्धिनिवन्धनानि स्वाऽऽग्रहाऽऽदिभावकारणानीति
गमः । एतेषां रागाऽऽदीनामुत्कर्ष उपलभ्य एतदुत्कर्षः, तत
एतदुत्कर्षतो, द्वेषो ज्ञातव्यः, हन्तेति प्रत्यक्षधारणार्थः, की-
मत्ताऽऽमग्नज्वालायां वा, उत्कर्ष उपलभ्य, अस्य भावमालिङ्ग्य-
स्य स्वाऽऽग्रहाऽऽदिकपस्य, तत्त्वतः परमाधेयवृत्तेति ॥ २ ॥

ततः किमित्याह—

वशोऽकुष्ठे च सत्यस्मिन्, शुद्धिर्धै शब्दमात्रकम् ।

स्वशुद्धिकल्पनाशिर्य-निर्मितं नार्थवज्जवेत् ॥ ३ ॥

तथा तेन प्रकारेण रागाऽऽदुत्कर्षलक्षणेन कुष्ठे उत्कटे,
व्यशब्दः पुनरर्थः, सति भवति, अस्मिन् रागाऽऽदिहेतुके स्वा-
ऽऽग्रहाऽऽदिके भावमालिङ्ग्ये, शुद्धिः शुद्धयः, भावस्थेति गम्य-
ते । वैशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः । शब्द एवाभिधानमेव शब्दमात्रं,
तदेव कृतिसत् शब्दमात्रकं, निरभिधेयमित्यर्थः । मालिङ्ग्यो-
त्कर्षे सति भास्ति भावशुद्धिमौलिङ्ग्यस्य, तद्विरुद्धरूपवाक्य-
श्लेषज्ञेय्ये शीतवदिति भावना । अथ भावस्थे सत्यपि शु-
द्धिरिष्यते, ततः कथं शब्दमात्रवचस्य इत्यत्राऽऽह—स्वशुद्धया

प्रमाणपरतन्त्रया मत्या कल्पना क्रितिः, तैव शिर्यं विज्ञाऽऽ
दिकीशानं, तेन निर्मितं विरचितं, स्वशुद्धिकल्पनाशिर्यपनि-
र्मितं यच्छब्दरूपं तदिति गम्यं, न नैव, अर्थवत्सामिधेयं,
अवेज्ञायेतेति ॥ ३ ॥

अथ स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्यरूपतां स्पष्टयिष्याह—

न मोहोद्विग्नताभावे, स्वाऽऽग्रहो जायते वचचित् ।

गुणवत्पारतन्त्र्यं हि, तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ ४ ॥

न नैव मोहस्याज्ञानस्य, उपलक्षणत्वात् रागद्वेषयोर्द्विग्नता
उद्वेकस्यस्या अभावः अविद्यमानता मोहोद्विग्नता भाव-
स्तत्र मोहोद्विग्नताभावे, स्वाऽऽग्रहो नाऽऽगमिकार्थाभिनि-
वेशो भावशुद्धिपरिप्रेयलक्षणो, जायते भवति, कश्चित् कुत्र-
चिदपि वस्तुनि । इदमुक्तं भवति—मोहोत्कर्षजग्न्यत्वात् स्वा-
ऽऽग्रहो भावमालिङ्ग्यं, मोहोत्कर्षजग्न्यत्वं चास्य रागो द्वेषश्चे-
त्यादिष्वचनप्राप्त्यायात्, तदेवं स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्य-
रूपत्वाज्जावशुद्धिर्न तद्व्याप्तिकेति स्थितम् । अथ मोहद्वास्तस्य
स्वाऽऽग्रहाभावहेतोः क उपायः ? ,

इत्याह—गुणवतां विद्यमानसम्प्रज्ञानक्रियागुणानां पारतन्त्र्य-
मधीनत्वं गुणवत् पारतन्त्र्यमधीनत्वं गुणवत्पारतन्त्र्यम्, हि-
शब्दः पुनरर्थः, गुणवत्पारतन्त्र्यं पुनस्तस्य मोहस्यानुत्कर्षो
हास्यस्य साधनं कारणं तदनुत्कर्षसाधनम् । इत्यते आगम-
स्याऽऽगमविज्ञां या पारतन्त्र्यामोहानुत्कर्ष इति ॥ ४ ॥

गुणवत्पारतन्त्र्यस्य मोहानुत्कर्षसाधकत्व-
मागमज्ञावस्थितेन समर्थयिष्याह—

अत एवाऽऽगमज्ञोऽपि, दीक्षादानाऽऽदिषु भुवन् ।

ज्ञामाश्रमशुद्धहेतेन—त्याह सर्वेषु कर्मसु ॥ ५ ॥

यत एव कारणान् गुणवत्पारतन्त्र्यं मोहानुत्कर्षस्य
साधकमत एव एतस्मादेव कारणदागमकोऽपि आत्मव-
चनवेद्यपि सज्जास्तामनागमज्ञः, दीक्षादानाऽऽदिषु प्रमज्यावि-
तरणप्रभृतिषु, आदिशब्दादुद्देशसमुद्देशाऽऽदिषु, कर्मस्थिति
योगः । भुवं निश्चितं ज्ञामाश्रमशुद्धहेतेन समुत्कर्षेण, न स्वा-
तन्त्र्येण, इत्येवमभिप्रायमाह ज्ञेन दीक्षाऽऽदिज्ञाता मोहानु-
त्कर्षार्थमेव सर्वेषु समस्तेषु कर्मसु व्यापारेष्विति तस्मात्
गुणवत् पारतन्त्र्यादेव मोहानुत्कर्षलक्षणा भावशुद्धिर्नाम्य-
थेति ॥ ५ ॥

एतदेवाह—

इदं तु यस्य नास्त्येव, स नोपायेऽपि वर्तते ।

भावशुद्धेः स्वपरयो-गुणाऽऽप्यग्रहस्य सा कुतः ॥ ६ ॥

इदमन्तरोदितं गुणवत्पारतन्त्र्यं, तुशब्दः पुनरर्थः, यस्य
प्राणिनो, नास्त्येव न विद्यत एव, स प्राणी, न नैव, उपाये-
ऽपि हेतावपि, आस्तां भावशुद्धौ, गुणवत्पारतन्त्र्यस्यैव तदु-
पायत्वात्, कस्या नोपायेऽपि वर्तते इत्याह—भावशुद्धेः परिष्का-
रमशुद्धेः, कुत एतदित्याह—यस्मात् स्वपरयोरारम्भेतरयोर्वि-
षये, गुणाऽऽप्यग्रहस्य गुणशेषानभिष्वङ्गः सा भावशुद्धिः, कुतो, न
कुतोऽप्यस्वीत्यर्थः । अथमभिप्रायः—यो हि गुणव-
त्पारतन्त्र्ये न वर्तते स गुणवत्पारतन्त्र्यो न भवति, य-
च्च ताव जायति तस्य मोहोपहतबुद्धिप्रायासि भावशु-
द्धिः, तस्या मोहानुत्कर्षरूपत्वादिति ॥ ६ ॥

अथ यादृशं भावशुद्धौ धर्मस्यावाप्तौ न भवति तां लक्ष-

यितुमाह—

तस्मादासन्नमध्यस्य, प्रकृत्वा शुद्धचेतसः ।

स्थानयानान्तरङ्गस्य, गुणवद्बहुमानिनः ॥ ७ ॥

अचित्स्थेन प्रवृत्तस्य, कुप्रद्वयगतो भृशम् ।

सर्वत्राऽऽगमनिष्ठस्य, भावशुद्धिर्योदिता ॥ ८ ॥

यस्मात् गुणदोषानभिज्ञस्य स्वभावशुद्धिर्न भवति तस्मात्कारणात्, अथवा-तस्माद्गुणवत्पारतन्त्र्यादासन्नो मुक्तैर्निकटवर्ती, स चासौ भवत्यस्य मुक्तिगमनयोग्य आसन्नमध्यस्तस्य, भावशुद्धिर्नित संशयः । तथा प्रकृत्वा सद्भावनिष्ठे शुद्धचेतसोऽसंक्रुष्टमानसस्य रागाऽऽश्रितामपवयमानत्वात्, तथा स्थाने स्वाऽऽचार्योपाध्यायाऽऽदिकंगुणाऽऽपेक्षं, मानसोत्सवैव पूजा, स्थानमानौ, तयोः स्वजात्यपेक्षया अन्तरं विशेषतः आत्मानोति तज्ज्ञस्तस्य स्थानमानान्तरङ्गस्य । इदमुक्तं भवति-आचार्योपाध्यायाऽऽदिकस्य स्थानस्य च तथा तद्विषये मानस्य च यो विशेष उल्लेखोऽस्मात्तन्महाफलमहाफलनाऽऽदिकलक्षण इदमस्योचितमिदं वास्तव्यं वक्तव्यं तज्ज्ञस्य, अत एव गुणवद्बहुमानिनः सत्त्वगुणपक्षपातिनः, तथा स्थानमानान्तरङ्गस्य गुणवद्बहुमानिनोऽपि सन् औचित्येन यथागुणं यथायोग्यमिति यावन्, प्रवृत्तस्य व्यावृत्तस्य, विधेयानुष्ठानेषु कुप्रद्वयगतो मिथ्यावासनोऽभ्युपगोहं, भृशमत्यर्थं, सर्वत्र समस्तेषु द्वयत्वेन कालभावेषु विधिषु, आगमनिष्ठस्य आसन्नमध्यप्रमाणस्य, किमत्याह-भावशुद्धिः परिणामशुद्धता, यथोदिता पारमार्थिकी भवति, यथा धर्मस्यावाप्तौ न भवति, उक्तविशेषणमात्रे तु या मा पुनर्यथोदितेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ १० ॥ २२ अष्टमं ।

भावाह-भावाऽऽदृष्ट-पुं० एकगुणकालकत्वाऽऽदिके भावप्रकारे, भ० ५ शृ० ८ उ० ।

भावाभिग्रहचरय-भावाभिग्रहचरक-पुं० । भावाभिग्रहस्तु गानहसनाऽऽदिप्रवृत्तपुरुषाऽऽदिविषयः, तेषां चरति भिन्नामटन, भावाभिग्रहं वा चरत्यसेवेते भावाभिग्रहचरकः । भिन्नुभेद, श्री० । १० ।

भावारोग-भावाऽऽगम्य-न० । भावरूपमारोग्यं भावाऽऽरोप्यम् । सत्यत्वे, यो ४ वि० ।

भाववस्मय-भाववश्यक-पुं० । आवश्यकभेदे, अनु० । (व्याख्या 'आवस्यय' शब्दे द्वितीयभागे ४५१ पृष्ठे गता)

भावि (न) भाविन्-त्रि० । भू-णिनि । भविष्यकालवर्जनि, शिवाय ऊपि । वाच० । प्र० ४ डार० । आ म० । ज्ञा० । भावो हृदयवेदभेदोऽस्यस्या इति । स्त्रीभेदे, स्त्रीमात्रे च । वाच० । भावित्र-देशी-सूदीते, दे० ना० ६ वर्थ० १०३ गाथा ।

भाविज्जत-भावमान-त्रि० । पर्यालोच्यमाने, पञ्च० २ वि० ।

भाविजिण-भाविजिन-पुं० । भविष्यजिने, ती० २ कल्प० ।

भाविष्य-भावित-त्रि० । भू-णिष्ण-कः । वासिते, "किं पुण निवतिलोहि, भाविषयागं भवे खज्जं" । व्य० १ उ० । भाविनोद्रव्यान्तस्त्वसर्गनां वासित इति । स्थाने १० डा० । आ० ५० । विपा० । प्र० । आव० । उ० । सूत्र० । अनु० । ५० । भावि-

ता द्विविधाः—सुरभिपाटलाकुसुमपटवत्ताऽऽदिप्रशस्तवस्तु-भिर्भाविताः प्रशस्तभाविताः, सुरातिताऽऽद्यप्रशस्तवस्तुभावितास्त्वप्रशस्तभाविताः प्रशस्तभाविताः पुनरपि द्विविधाः—तज्ज्ञात्वं वमयितुं शक्या वाच्याः तद्विपरीतास्त्ववाच्याः । एवं-वाप्रशस्तभाविता अपि वाच्याऽवाच्यभेदद्वयादेव द्विविधाः । विशेषं रजिते, "पुनर्भावशुभाविता ।" उ० १४ अ० । परिकृतजिनवचने, ५० १ उ० ३ प्र० । प्रसन्नं, दृश० १० अ० । प्राप्ते, शुद्धे, चिन्तिते मिथिते, च । वाच० ।

भाविक्-न० । विमानभेदे, स० १७ स० ।
भाविषकुल-भाविनकुल-न० । शङ्काऽऽदिदोषरहिते कुले, ५० १ उ० ५ प्र० ।

भाविष्यतर-भाविनतर-त्रि० । चरित्रधर्मे प्रसन्नतरे, दृश० १० अ० ।

भाविष्यत्या-भाविनत्या-स्त्री० । जम्बूमन्दरदिगुणैर्वा दिशि स्थितायो लिप्थुमहापां समिलितायां स्वनामभवातायां महानद्याम्, स्थो ५ डा० ३ उ० ।

भाविष्यपा-भाविताऽऽप्त-पुं० । भाविता धर्मवासनया वसित आत्मा यस्यासौ भाविताऽऽत्मा । सूत्र० १ धृ० ३ अ० । सद्भावनाभाविनचित्ते, पञ्च० १८ वि० । संयमभावनायां वासितान्तःकरण इति । भ० १४ शृ० ६ उ० । (अनगारस्य भाविताऽऽत्मनः कर्मलेशयवच्छरीरज्ञानाऽऽदिव्यकल्पना 'अगुगार' शब्दे प्रथमभागे २७१ पृष्ठे गता) अहोरात्रभवे त्रयोदश स्वनामक्याति सुदृष्टं, च० प्र० १० पाठु० १४ पाठु० पाठु० । उ० । स० । अष्टादशमे सुदृष्टं, स० ३१ स० । अष्टादशमजिनस्य रजितापरनामधेयायां स्वनामक्यातायां जनम्याम्, "भाविष्यपा य रक्ष्णी य ।" स० ।

भाविष्यमइ-भाविनमति-त्रि० । सद्वागमवासिनमर्गस, पञ्च० १६ वि० ।

भाविष्याभाविष्युभाग-भाविताभाविनानुयोग-पुं० । भाविनं वासितं द्रव्यान्तरसंसर्गलोऽभाविनमध्यधेय यथा जीवद्रव्यं भाविनं किञ्चित् प्रशस्तभाविनमितरभाविनश्च तत्र प्रशस्तभाविनं संविप्रभाविनमप्रशस्तभाविनं केतरभाविनं, तद्विधिषमपि वागमोयमवामनीयं च । तत्र वामनीयं वस्तुसंग्रजं गुणं शेषं वा संसर्गान्तरं धर्मात्, अवागमनीयं स्वभ्यथा, अभाविनं स्वसंसर्गप्राप्तं प्राप्तसंसर्गं वा वज्रतद्भूलकपं न वासयितुं शक्यमिति । एवं चटाऽऽदिद्रव्यमपि, तत्तत्र भाविनं चाभाविनं च भाविताभाविनम् । भाविताभाविनस्यानुयोगाभाविताभाविनानुयोगः । द्रव्यानुयोगभेदे, स्थाने १० डा० । भावुग-भावुक-त्रि० । वासकं, विशेष० । भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भावुकम् । अथवा-प्रतियोगिनि सति तदगुणपक्षया तथा भवनशीलं भावुकम् । "लघपतय०" ॥ ३१५१४४४ इत्यादिना उक्त-ताच्छास्त्रिकवात् । वेल्नुकाऽऽदिके द्रव्यभेदे, पं० व० ।

भावुग अभावुगाणि अलोप द्रविशाणि हौति द्रवाणि । वेगलिभो तथ मयी, अभावुगो अजद्वेदि ॥ ३४ ॥ भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भाव्यानि वेल्नुकाऽऽदिनि, प्राकृतशेष्या भावुकान्युच्यन्ते । अथ-

वाप्रतिव्योमिनि सति तद्गुणोपेक्षया तथाऽभयनशिलां भाषु
कामि "नपपतयदस्याभुव्यु०" ॥३१॥१५५॥ (पा०) इत्यादि-
ना उक्त्व—ताच्छूलिकत्वादिति । तद्विषयीतानि अभाष्यमि-
त्यनाऽऽदिनि लोके द्विप्रकारेण भवति प्रथमाणि वस्तूनि,
चैतृयैस्तत्र मणिः अभाष्योऽप्यद्वयैः कावाऽऽदिभिरिति
माध्यायः । पं० व० ३ द्वार । आष० । मङ्गले, म० । तद्वति,
नि० । "सुदुर्हो रसिका सुवि भाषुकाः ।" इति । वाच० ।

भाषुऽनुपया—भाषुऽनुकृता—स्त्री० । भाषस्य मनस श्रुतकृता
भाषुऽनुकृता मनसो । यथावस्थिताथप्रत्यायनार्थायां प्रचुत्तौ,
तद्वप सत्यमिदं वा । स्या० ६ डा० १ उ० । म० ।

भावेऽक्य—भाविष्यत्वा—अव्य० । भासयित्वेऽर्थे, पञ्चा० १०
विष० ।

भावेमाण—भावेयत्—त्रि० । भासयति, स्या० ६ डा० ।

भावेपक्रम—भावेपक्रम—पुं० । भासस्य परकीयाप्रियावस्यो-
पक्रमेण परिहृत्वा भावेपक्रमः । उपक्रमभेदे, अनु० । नि० मू० ।
(तद्गदाऽऽदिबहुवचनता उच्यते "उच्यते" शब्दे द्वितीयभागे ८३
पृष्ठे गता)

भावेपवार—भावेपवार—पुं० । सत्यकृताऽऽदिके, च० २ अचि० ।

भावेपवयमह—भावेपवयमह—त्रि० । भावेन शङ्काऽऽदिपरिणा-
मेन इना दृष्टिना मतिरस्य स भावेपवयमतिकः । शङ्काऽऽ-
दिश्रुतिताध्ववसाये पु० १ उ० २ प्र० ।

भास—भिस—पा० । वीती, स्वादि—आत्म० । अक० । "भावे-
मिस्तः" ॥ ८ । ४ । २० ३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासमिस्ताऽऽ-
देशः भिस्तः । भासः । प्रा० ४ पाद । भासते, अभासिष्ट ।
वाक् वा ह्रस्वः । अभासन्त । अभासत । वाच० ।

भास—पुं० । भास—पञ्च अक्ष वा । प्रकाशे, स० । गोष्ठे,
कुक्कुटे, शुक्रे, वाच० । पञ्चविशेषे, ङा० १ ध्रु० १७ अ० ।
भासः शङ्कन्त इति । प्रश्न० १ आध० द्वार ।
भस्मन्—न० । "अप" शब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

भाष—पा० । वचने, स्वादि०—आत्म०—द्विक०—सेट् । भा-
षने । अभाषिष्ट । वाक् ह्रस्वः । वाच० । भाषते तु व्यक्र-
वन्नैरिति । विपा० २ ध्रु० १ अ० । एकान्विश्रुतं महाप्रहं,
"हे भासा" ॥ स्या० २ डा० ३ उ० ।

भाष्य—न० । माध्यामिके, सूत्रव्याख्यानके सुहृद्भाष्यव्यव-
हारभाष्याऽऽदिके ग्रन्थविशेषे, सत्का० १ अचि० । प्रस्ता० ।
विशे० । स्या० । परैः ध्ययमात्रे अपभेदे, वस्तु परैः ध्ययते
स भाष्य इति । च० २ अचि० । कथनीयं, नि० । वाच० ।

भासत—भाषयासु—त्रि० । व्यक्तं कथयति, व्य० १ उ० । स्व० ।
विपा० । श्री० । दृश० । स्या० ।

भासमान—त्रि० । शोभमाने, भ० ८ श० ८ उ० । श्री० ।

भासत्—पुं० । महीरगभेदे, पञ्चा० १ पद ।

भासग—भाषक—पुं० । भासत इति भाषकः । भाषणकियाविशि-
ष्टे, आ० म० १ अ० । वक्रति, प्रश्न० ७२ द्वार । स्व० । भा-
षाक्षिप्तस्य, आ० म० १ अ० । स्या० । विज्ञानविशेषक-
पस्य सभ्युपतिविशेषकनामभाषकपथेन व्याक्तिमभाषकके
व्याख्यातृभेदे, विशे० ।

साम्प्रतं प्रागुपपन्नभाषाऽऽदिप्रतिपादनायै नियुक्तिद्वार-
कट्टे पोथ्ये चित्ते, सिधिरिणै वौढ देसिण चैव ।

भामग विभासप वा, वनीकरण ए आहरणा ॥१३५॥

काष्ठ इति काष्ठविषयो दृष्टान्तः । यथा काष्ठं कश्चित् त-
द्वपकारः स्वस्वाकारमात्रं करानि, कश्चित् स्थूलावयवमि-
ष्टास्ति, कश्चिद्वनरवशेषाङ्गोवाङ्गाऽऽवयवविनिर्माणम्, एवं का-
ष्ठकल्पे सामायिकाऽऽदिस्त्वम्, तत्र भाषकः परस्परमर्थमा-
त्रमभिधत्ते, यथा समभावः सामायिकमिति, विभाषकस्तु
तस्यैवनिधत्ते अर्थमभिधत्ते, यथा समभावः सामायिकं,
समानां वा ज्ञानदर्शनवार्ताणां य आद्यः स समायः, स-
माय एव सामायिकं, स्वाधिकेण प्रत्यय इत्यादि । तथा व्य-
क्तीकरणशीलो व्यक्तीकरः, यः कालु निरवशेषव्युत्पत्तिरति-
व्यापानांवारफलाऽऽदिभूमिप्रथमं भाषते स व्यक्तीकर इति
भावः । स च निश्चयः चतुर्दशपूर्वपर एव, इह भाषकाऽऽ-
दिस्त्वकृता व्याख्यानात् भाषाऽऽद्य एव प्रतिपादिता दृष्ट-
व्याः, भाषाऽऽदीनां तत्प्रभवत्वात् । उक्तं च विशिषावश्यक-
"पदमा कवाऽऽगारं, धूलावयवोपदेशं चिञ्चो ।
तद्विज्ञो सत्त्वावयवो, निर्दोसो सत्त्वाङ्ग कुण्ड ॥ ४२६ ॥

कदुममायै सुते, तदर्थकवेगभासं आसा ।
युल्लङ्घाविभासा, सव्येति वसिते तेव ॥ ४२७ ॥ "

संप्रति पुनर्विषयो दृष्टान्तः—यथा पुनः कश्चिदाकारमात्रं
करोति, कश्चित्परस्थूलावयवविनिर्मात्रं, दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । इदानीं चित्रविषयो । दृष्टान्तः—यथा चित्रकर्मणि क-
श्चिद्व्यक्तिकामिराकारमात्रं करोति, कश्चित् हरितालाऽऽदि-
योङ्गदं, कश्चित्शेषपथयोर्निर्ध्यादयति । दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । श्रीशुद्धिकोदाहरणम्—श्रीशुद्धं भाषाङ्गारं तदर्थकव्यो-
नि "अतोऽनेकस्वरान्" ७ २ ६ ॥ " इति दृष्टप्रत्ययः । तद्दृष्टा-
न्तभावना इयम्—कश्चिद्व्यक्त्यानां भाजनमेव वेत्ति, इह भाष-
के रत्नानि सन्तीति, कश्चित्जातिमात्रमेव अयि, कश्चित्पुन-
र्गुणानि, एवं प्रथमादित्यनुत्पत्तीकल्पमायकाऽऽदयो दृष्ट-
व्याः । तथा—वौद्धमिति पक्षं, नचथा—हर्षज्जिगमर्द्धभिन्नं,
विकसितकृपांमिति त्रिधा भवति, एवं भाषकाऽऽद्यपि
क्रमेण योजनायम् । इदानीं दृष्टिकविषयमुदाहरणम्—देशं
देशः, कथनमित्यर्थः, सोऽप्यारत्नीति त्रिंशतः—यथा काश्चित्-
शुकः पद्यानं पुष्टः सन् विरामप्रभव कथयति, कश्चित्पुन-
वस्थितप्रामनगराऽऽदिभेदेन, कश्चित्पुनस्तद्व्युत्पत्त्युदाहरणभेदेन
कथयति । एवं भाषकाऽऽदयोऽपि क्रमेण योजनायाः ।
तद्वं तावद्विभाग उक्तः ॥ १३५ ॥ आ० म० १ अ० ।
अनुपमाऽऽद्योपेक्षे यद् भवति तस्मादूनं याऽऽप्यस्य भा-
षनं स भाषक उच्यते । विशे० । " एतपमारं अर्थं बुवा-
यो भासोति । " आ० मू० १ अ० । ६० । भाषकः परि-
स्वरमर्थमात्रमभिधत्त इति । आ० म० १ अ० ।
नैरयिकाऽऽदिजोषाभां भाषकाऽभाषकत्वं दृष्टकन निरूप-
यसाह—

द्विविदा नेरया पञ्चता, तं जहा—भामगा चैव ।

अभासगा चैव एवं, एमिदियवजा सव्ये ॥१०॥

भाषादृष्टके भाषका भाषापर्यायव्युत्पत्ते, अभाषकास्तद्वप-
यास्तकावस्थापयति । एकैःश्रुत्यां भाषापर्यायिनीस्तीत्य-
त आह—एवमिदमिति । स्या० २ डा० २ उ० ।

जीवा खं भंते । किं भासगा, अभभासगा ? । गोयमा ! जीवा भासगा वि, अभभासगा वि । से केषुदृष्टे भंते । एवं वुचद्-जीवा भासगा वि, अभभासगा वि ? । गोयमा ! जीवा दुविहा पसत्ता । तं जहा-संसारसमावक्षगा य, असंसारसावक्षगा य । तत्थ खं जे ते असंसारसमावक्षगा ते खं सिद्धा, सिद्धा खं अभभासगा । तत्थ खं जे ते संसारसावक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-संलेसीपडिवक्षगा य, असंलेसीपडिवक्षगा य । तत्थ खं जे ते संलेसीपडिवक्षगा ते खं अभभासगा । तत्थ खं जे ते असंलेसीपडिवक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-एगिदिद्या य, अखंगिदिद्या य । तत्थ खं जे ते एगिदिद्या ते खं अभभासगा । तत्थ खं जे ते अखंगिदिद्या ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-पञ्जत्ता य, अपञ्जत्ता य । तत्थ खं जे ते अपञ्जत्ता ते खं अभभासगा । तत्थ खं जे ते पञ्जत्ता ते खं भासगा । से तेषुदृष्टे गोयमा ! एवं वुचद्-जीवा भासगा वि, अभभासगा वि । नेरइया खं भंते । किं भासगा, अभभासगा ? । गोयमा ! नेरइया भासगा वि, अभभासगा वि । से केषुदृष्टे भंते । एवं वुचत्ति-नेरइया भासगा वि, अभभासगा वि ? । गोयमा ! नेरइया दुविहा पसत्ता । तं जहा-पञ्जत्ता य, अपञ्जत्ता य । तत्थ खं जे ते अपञ्जत्ता ते खं अभभासगा । तत्थ खं जे ते पञ्जत्ता ते खं भासगा । से नेखुदृष्टे गोयमा ! एवं वुचद्-नेरइया भासगा वि, अभभासगा वि । एवं एगिदिद्यावज्जमां निरंतरं भासियव्वं । (१६६-सूत्र) महा० ११ पद ।

भासगर-भाषाकर-त्रि० । वचनपट्टपर्यायार्थः । ५५ निगुणकारकः, तं० ।

भासजाय-भाषाजात-न० । जातमुत्पत्तिघट्टमकं, तच्च व्यक्त्वस्तु, अन्तो भाषाया जातम् । न० । व्यक्त्वस्तु भेदः प्रकारो भाषाजातम् । स्था० ४ डा० १ उ० ।

चचारि भासजाया पसत्ता । तं जहा-सच्चमेयं भासजायं, बीयं मोसे, तइये सच्चमेयं, चउत्तये अमचच-मोयं ॥ २३८ ॥ तत्र सत्तो मुत्तो गुत्ताः पदार्था वा तेभ्यो द्वितं सत्यमेकं प्रथमं सूत्रकमापत्तया माप्यते सा तथा वा भाषयं वा भाषा-काययोगमुहीनवाप्योगनिष्प्रभाप्रत्यमहन्तिस्तस्या जातं प्रकारो भाषाजातमस्यात्मित्यादिवत् । द्वितीयं सूत्रकमादेव (मोयं ति) प्राकृतत्वात् सूत्रा अज्जे नास्व्यात्तमयादिवत् । द्वितीयं सत्यमुत्रा तदुभयस्यभावमात्रमास्त्यकतेत्यादिवत् । चतुर्थमसत्यामुत्रा अनुभयस्यभावं वहीत्यादिवदिति । भवतश्चात्र गार्थः—

“ सच्चा द्विया सत्तामिह, संतो मुत्तो गुत्ता पयथा वा । तन्निवरीया मोसा, मीमा जा तदुभयसहावा ॥ १ ॥

अनद्विषया जातौतु वि, सहो चित्तय केवलो असच्चमुत्ता । एया सभेयमकसत्ता, संसादरत्ता जहा सुते ॥ २ ॥ ” इति । स्था० ४ डा० १ उ० । प्रश्ना० । आचा० ।

भासजायउक्तयश्च-भाषाजाताध्ययन-न० । आचाराद्विज्ञीत-यधुतस्कन्धस्य चतुर्थे अर्धपदे, अस्व्य व भाषाजाताध्ययनस्य अन्तार्थमुत्तोगद्वाराणि भवन्ति, तत्र निक्षेपनिर्मुक्त्यनुगमे भाषाजातशब्दयोर्निक्षेपायं निगुणकृदाह-

जह वक्कं तह भासा, जाए छक्कं च होइ नायव्वं (३१३)

यथा वाक्यशब्दार्थपयने वाक्यस्य निक्षेपः कृतस्तथा भाषाया अपि कर्तव्या, जातशब्दस्य तु यदुक्तनिक्षेपोऽयं जातस्यो नामस्थापनाद्व्यस्यकालमात्ररूपः । आचा० २ सू० १ सू० ४ अ० १ उ० । इह त्वधिकारो व्यस्यभाषाजानेन, व्यस्यस्य प्राधान्यविवक्षया द्वयस्य तु निक्षेपावस्था भाव इति कृत्या भावभाषाजातनाप्यधिकार इति ।

उद्देश्योधिकाराद्यमाह—

मखेऽवि यवयविमां-हिकाराग तह वि अस्थि उ विसेसो ।

वयवविभत्ता पदमे, उत्पत्ती वज्जगा बीए ॥ ३१४ ॥

यययि ह्यव्यव्यहिकारो वचनविशुद्धिकारको तथाप्यस्ति विशेषः, स चायम्—प्रथमोद्देशको वचनस्य विभाक्कवचनविशुद्धिकवचनः । ५५ विषयाद्विशेषवचनविभागस्तथैवंभूतं भाषणीयं नैवंभूतमिति व्यावर्ण्यते, द्वितीयोद्देशको तृप्तातिः कोऽयाऽऽप्यन्तियेना न भवति तथा भावितव्यम् । आचा० २ सू० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

भासउक्तयश्च-भाषाध्ययन-न० । आचाराद्विज्ञीतयधुतस्कन्धस्य चतुर्थे अर्धपदे, न० १ अ० । आचा० । आवा० (तद्भक्त्यता ” भासजायउक्तयश्च ” शब्देऽनुपपदेय गता)

भासगु-भाषगु-न० । वाग्योगेन व्यक्त्वचने, स्था० ४ डा०

१ उ० । आचा० । हा० । सूत्र० । आ० म० । कल्प० । प्रकपणे,

सूत्र० १ सू० १४ अ० । प्रतिपादनं, सूत्र० १ सू० १४ अ० ।

भासराशि-भासराशि-पुं० । भासनां प्रकाशनां राशिर्भासराशिः । आदित्ये, “ भासराशिवक्षणाः । ” स० ।

भस्मराशि-पुं० । महाप्रभेदे, कल्प० १ अधि० ६ क्षण । “ भासराशिनाममहाप्रभं स शंवाससहस्रसङ्घिः । ” भस्मराशिनामा त्रिशलमो महाप्रभो भगवतो जन्मनक्षत्रं संक्रान्तः, किञ्चोत्तः । द्विसहस्रवर्षास्थानि । स्था० २ डा० ३ उ० ।

भासल-देशी-दीसी, दे० ना० ६ वगे १०३ माथा ।

भासवं-भाषावत्-त्रि० । शोभनमाथायुक्तं, सूत्र० १ सू० ३ अ० ।

भासवत्तु-भस्मवत्तु-त्रि० । भस्माऽऽमे, हा० १ सू० १४ अ० ।

भासवर्ण-त्रि० । भासः पक्षिविशेषः, तद्द्वर्णो यस्य सः । भासाऽऽमे, हा० १ सू० १४ अ० ।

भासा-भाषा-स्त्री० । भाषणं भाषा । सू० १ उ० १ प्रक० । इत्थं । कमे० । उल० । स्था० । भाष्ये मोक्ष्यते इति भाषा । वचने, “ भाष ” व्यक्तायां वाचि इति वचनात् । म० १३ सू० ४ उ० । औ० । स्था० । प्रव० । भा० । वाप्याम्, “ वाची वावा अर्चइ सरस्वई भारी गिरा भासा । ” पाठ० ना० ११ माथा ।

(दो भासा । स्था० २ डा० ३ उ० ।

(१) तथा च वाक्यरस्यैकार्थित्वान्पक्षिक्य—

वक्कं वययं च गिरा, भस्मसई भारीही स गो वाची ।

भासा पञ्चवर्णी दे-सणी य वयवोगे ज्ञेये य ॥ २७० ॥

वाक्यं बहन्तं च मीः सरस्वती भारती च सौर्वाक्ष
भाषा प्रभाषनी देशनी च वात्योगो योगश्च, एतानि
निगमसिद्धाव्येवति माधारीः । ६७० ७ अ० २ उ० ।
संस्कृतप्राकृताऽऽदिषु वाक्ये, उक्तं ७ अ० । “ न जिज्ञासा
तावत् भासा । ” विधाः प्राकृतसंस्कृताऽऽद्याः षट् भाषाः ।
अथवा—अस्या अपि देशविशेषाद् नानाकथा भाषा इति ।
उक्तं ६ अ० । वक्ष्यन्त्येतयोस्तु यमाणां द्रव्यसंज्ञा, न० ।
विशेषभाषाभिज्ञेयो वाक्यनिष्पन्नत्वात् आचारान्निर्गुणैः ‘ अह
वर्कं तद् भासा । (३१३) ’ यथा वाक्यशुद्ध्याभ्ययने वाक्यस्य
निष्पन्नत्वात् भाषाया अपि कस्यचिः । आचारो २ अ० १
अ० ४ अ० १ उ० ।

(२) द्रव्याऽऽविभाषामाह—

द्वये विविहा गद्वये, य निरिगये तद् भवे परायाप ।

भावं द्वयं य सुप, चरित्रभाषादृणी चैव ॥ २७१ ॥

द्रव्य इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यभाषा त्रिविधा—प्रद्वये च
निसर्गे तथा भवेत् पराघाते । तत्र प्रद्वयं भाषाद्रव्याणां
काययोगेन यत् सा प्रद्वयद्रव्यभाषा, निसर्गस्तेषामिव भाषा-
द्रव्याणां धाम्योगेनास्मर्त्तक्रिया, पराघातस्तु निष्कृष्टमा-
षाद्रव्यमनन्द्यां तथापरिणामाऽऽपान्दक्रियावत्परिणाम, यथा
त्रिप्रकाराऽपि क्रिया द्रव्ययोगस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात्
द्रव्यभाषेति । भाष इति द्वारपरामर्शः, भावभाषा त्रिविधैव,
द्रव्ये च ध्रुवे चरित्र इति; द्रव्यभावभाषा, ध्रुवभावभाषा,
चरित्रभावभाषा च, तत्र द्रव्यं प्रतीत्योपयुक्तैर्भाष्यते
सा द्रव्यभावभाषा । एवं ध्रुवाऽऽदिधर्मा वाक्यम्, इयं
त्रिप्रकाराऽपि वक्ष्यन्निर्णयस्तद्द्रव्यभावभाषाधर्मापेक्षया भा-
वभाषा, इयं चोच्यते एवाऽऽराधनी चेवेति, द्रव्याऽऽधारा-
धनाद्, चश्र्वादिप्राधान्या चैव यं चानुमयं च भवति, द्रव्या-
ऽऽधाराधनाऽऽदिभ्य इति । आह—इह द्रव्यभाववाक्यस्वरूप-
फलभाषाऽऽपान्दक्रिया, तस्य प्रस्तुतत्वाद्, तत् किमनया भाष्येति ।
उच्यते—वाक्यपयोग्यत्वाद्भाषाया न दोषः, तत्तत्तत्तद्वैवाभि-
धानादिति माध्यासमुदायार्थः । अवयवार्थं तु वक्ष्यति ।

(३) तत्र द्रव्यभावभाषामभिज्ञत्वाऽऽराधन्यादिभेदयो-
जनामाह—

आरादृणी उ द्वये, सभा मोसा विरादृणी होह ।

सभा मोसा मीसा, अससमोसा य पडिमहा ॥ २७२ ॥

आराधयते परलोकाऽऽपि इष्या यथावदभिधीयते वस्तुनये-
त्याराधनी तु ‘ द्रव्य ’ इति-द्रव्यविषया भावभाषा सत्या, तुश-
ब्दात् द्रव्यतो विराधन्यपि काचित् सत्या, परप्राप्तासंस्कृत-
फलभाषाऽऽपान्दक्रिया, द्रव्याप्राधान्याभावात्, तद् द्रव्याभ्य-
धाभिधानेन तद्विराधनादिति भावः । सत्यानुया मिधा, मिधे-
त्याराधनी विराधनी च, अससमोसा च प्रतिषेध इति न आ-
राधनी नापि विराधनी, तत्राच्यद्वये तथोभयमाभाषादिति ।
आसां च स्वरूपमुदाहरणैः स्पष्टीभविष्यतीति माध्याऽर्थः ।
तत्र सत्यामाह—

जवक्षयमम्ययद्वया, नापे कुरे पडुष सचे अ ।

वषद्वारभावजोगे, दसमे भावमसचे य ॥ २७३ ॥

सत्यं तावद्वाक्यं वक्ष्यकारं भवति, जनपदसत्याऽऽदिभे-
दात्, तत्र जनपदसत्यं नाम नानादेशभाषारूपमव्यवस्थिति-

पथा वदेकार्थप्रत्यायनव्यवहारसमर्थमिति, यद्योक्तायै
कोङ्कणकाऽऽदिषु पथाः पिच्छं नीरमुद्रकमिध्याद्यदुष्टविषया-
हेतुत्वाद् नानाजनपदेविश्वधर्मपतिजनकत्वात् व्यवहा-
रमनुष्ठेः सत्यामेतदिति, एवं श्रुत्येवमपि भावना कार्या । स-
म्मतसत्यं नाम कुमुदकुचकथोत्तरात्तराणां समाने पङ्क्तं-
भवे गोपाऽऽनामपि सम्मतमरविष्ममेव पङ्क्तमिति । स्या-
पमासत्यं नाम—अतस्सुमुद्रकमिध्यासाऽऽदिषु यथा मासकोऽयं
कार्थोपयोगोऽयं श्रुतिमिदं सद्वाक्यमिदमिति । नामसत्यं नाम—कु-
लमवर्त्येवमपि कुलवर्त्येन इत्युच्यते, जनमवर्त्येवमपि जनवर्त्येन
इत्युच्यते, अवयवस्य वक्ष इति । रूपसत्यं नाम—अतद्वृत्तस्य
तथाकूपधारस्य रूपसत्यं, यथा प्रपञ्चयतेः प्रवर्जितरूपधा-
रणमिति । प्रतीत्यसत्यं नाम—यथा अननिकाया दीर्घात्
द्रव्यस्य वेति । तथाहि—अस्यानन्तरिणामस्य द्रव्यस्य
तत्तत्सहकारिणारणसंज्ञिधानेन तत्तद्द्रव्यमभिष्यज्यत इति
सत्यता । व्यवहारसत्यं नाम—वृक्षेति गिरिगोक्षति भाजनमनु-
हरा कथा अलोमा एवकेति गिरिगततृणाऽऽदिवाहे व्यवहा-
रः प्रवर्तते तद्योक्ते च गच्छति सति तथा सम्मोगजवर्ज-
प्रभवोदराभावे च सति तथा तत्वनयोग्यलोमाभावे सति ।
भावसत्यं नाम—शुक्ला बलाका, सत्यपि पञ्चवर्षसम्भवे शु-
क्लवर्णोत्कटत्वात् । शुक्ला इति । योगसत्यं नाम—छन्नयोगात्
छन्नी, दृश्ययोगात् दृश्य इत्येवमादि । दृशमयीप्यसत्यं
च, तत्रोपपन्नसत्यं नाम—समुद्रवत्तथाग इति माध्याऽर्थः ।
उक्ता सत्या ।

अनुना मृषामाह—

कोहे माणे माया, लोपे पेजे तहेज दोसे य ।

हासभए अक्खाइय, उवपाय निरिम्भा दसमा ॥ २७४ ॥

कोप इति कोषानिःसृता, यथा कोषाभिभूतः पिता पुत्र-
महा-न त्वं मम पुत्रः, यद्वा कोषाभिभूतो वरिष्ठ तदाग्रय-
विपक्षितः सर्वमेवासत्यमिति । एवं माननिःसृता मानाध्या-
तः कश्चित्केनचिद्व्यपनोऽपि पृष्ट आह—महाधनोऽहमिति ।
मायानिःसृता—मायाऽऽकारप्रभृतय आह—नष्टो गोलक इति,
लोभानिःसृता—वणिक्प्रभृतीनामप्यधाक्रीतमेवयमिदं कीतम्
इत्यादि । प्रेमनिःसृता अतिरक्तानां हासोऽहं तवेत्यादि ।
व्रेषनिःसृता—मत्सरिणां गुणवत्यपि निर्गुणोऽवमिध्यादि । हा-
स्यनिःसृता कान्तिर्कानां किञ्चित् कस्यचित्संनधि पृष्टी-
त्वा पृष्टानां न दृष्टमित्यादि । भयनिःसृता तत्कराऽऽदिदृष्टो-
तानां तथा यथा अलमज्जसाभिधानम्, आख्यायिकाभिःसृता
तत्प्रतिषेधोऽप्यसत्यतापि । उपधातनिःसृता अचौरं चौर इ-
त्यभ्याख्यानवचनमिति माध्याऽर्थः । उक्ता मृषा ।

सामप्रतं सत्यामृषामाह—

उपपन्नविमयपीसग, जीवमजीवे य जीवअजीवे ।

तद्दृष्ट्यंमतीसगा सलु, परिह अद्वा य अद्दद्वा ॥ २७५ ॥

उत्पन्नविगतमिधकेति—उत्पन्नविषया सत्यामृषा यथैकं
नगरमधिकृत्यास्मिन्नद्य दश द्वारका उत्पन्ना इत्यभिधत्तस्त-
द्वृत्त्याधिकभावे, व्यवहारोऽस्याः सत्यामृषात्वात्, आवृत्ते-
शतं वाक्यामीत्यभिधा पञ्चाशत्स्वपि हेतुषु लोके मृषात्वाद्-
शेनात्, अनुपपन्नेवैवादादेवेव च मृषावत्तिदः । सर्वथा कि-
यामावेन सर्वथा व्यत्ययादित्येवं विगताऽऽदिष्वपि भावनी-
यमिति ।

तथा च विगतविषया सत्यामृषा यथैकं प्रामादिकृत्या-
स्मिन्नप्यदृश बुद्ध्या विगता इत्यभिधानस्तत्प्रयुक्ताधिकभावे;
एवं मिथका सत्यामृषा उत्पन्नविगनोभयसत्यामृषा यथैकं
पलनमधिकृत्याऽऽस्मिन्नप्यदृश दारका जाता दृश च बुद्ध्या
विगता इत्यभिधानस्तत्प्रयुक्ताधिकभावे जीवामिधा जीवि-
षया सत्यामृषा यथा जीवन्मृतकमिराशी जीवराशिरिति ।
अजीवमिधा च—अजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मि-
न्नेव प्रयुक्तमृतकमिराशावजीवराशिरिति जीवाजीवमिधेति-
जीवाजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मिन्नेव जीवन्मृतक-
मिराशी प्रमाणनिबन्धेनैतावन्तो जीवन्मयेतावन्तश्च सृता
इत्यभिधानस्तत्प्रयुक्ताधिकभावे । तथाऽनन्तमिधा स्मरयति
अनन्तविषया सत्यामृषा यथा मूलकम्पाऽऽदी परीतपक्षाऽऽदि-
मत्यनन्तकायोऽयमित्यभिधान्तः, परीतमिधा-परीतविषया
सत्यामृषा यथाऽनन्तकायलेखयति परीतम्कान्तमूलऽऽदी परी-
तोऽयमित्यदन्तः । अज्ज्ञामिधा-कालविषया सत्यामृषा यथा
कालित्वास्मिन्नप्यो जने सहोद्योस्वरयन् गौरित्तमायै वासर
एव रजनी वर्तत इति ज्ञायति । अज्ज्ञामिधा च दिवसर-
जन्त्येकदेशः अज्ज्ञादौष्यते, तद्विषया सत्यामृषा यथा कस्मिं
स्मिन्नप्योजने स्वरयन् प्रहरमात्र एव मध्याह्न इत्यादि । एवं
मिश्रशब्दः प्रत्येकमिसंवाच्यते इति गाथायैः । उक्ता सत्या-
मृषा ।

साम्प्रतमसत्यामृषामाह—

आमंतणि आश्ववशी, जायणि तह पुच्छणी य पञ्चवशी ।
पञ्चवशाणी भासा, भासा इच्छणुलोमा य ॥ २५६ ॥
आमन्त्रणी यथा दे देवत्तः । इत्यादि, एषा किलाप्रवक्तव्यान्
सत्यादिभाषात्रयलक्षणविशेषगनस्तथाविधश्लोकोपरसत्या-
मृषयि एवमाज्ञापनी यथैव कुह, इयमपि तस्य कारणाकरणमा-
यतः परमार्थैकज्ञानयनियमास्तथाप्रतीतिः अनुद्विषयान्प्रसू-
तत्वात्सत्यामृषयैः । एवं स्वबुद्ध्याऽप्यभापि भावना कार्याति
याचनी यथा-मिहा प्रयच्छेति, तथा प्रच्छुनी यथा कथमेतदि-
ति, प्रज्ञापनी यथा हिंसाप्रवृत्तो दुःखिताऽदिभवेति, प्रत्याख्या-
ना भाषा यथा अदिस्तेत भाषा, इच्छणुलोमा च यथा केन-
चिन् कश्चिदुक्तः साधुसकाशं गच्छामि इति । स आह-शो-
भनमिदमिति गाथाऽयैः ।

अशमिगदिशा भासा, भासा य अभिगहस्मि बोधव्या ।

संयुक्तरमी भासा, वायह अवायडा चेव ॥ २७७ ॥

अनभिगृहीता भाषा अर्थमनभिगृह्यो योच्यते इत्याऽऽदि-
वत्, भाषा चाभिगृह्य बोधव्या-अर्थमभिगृह्यो योच्यते घटा-
ऽदिवत्, तथा च संशयकरणी च भाषा-अनेकार्थमाधारणा
योच्यते निम्नवर्गमायादिवत् । ध्याकृता-स्पर्शा प्रकटाणी
देवतस्यैव आनेत्यादिवत् । अवायडा चेव-अस्पष्टा अम-
कटाणी बालकाऽऽदीनां वर्णनकार्यादिवदिति गाथायैः । उक्ता
असत्यामृषा ।

(४) साम्प्रतमोचन एवास्याः प्रविभागमाह—

सत्वा वि असा दुविहा, पञ्जता सलु तथा अपञ्जता ।

पदसा दो पञ्जता, उवगिहा दा अपञ्जता ॥ २७८ ॥

सत्वाऽपि च 'सा' सत्याऽऽदिभ्रमिभा भाषा द्विविधाऽ-
प्योस्ता स्मृतु, तथा अप्योस्ता । पयोस्ता या एकपक्षे निश्चिद्यते

सत्या वा सृषा चेति तद्व्यवहारसाधनी, तद्विपरीता पुन-
रप्योस्ता, अत एवाऽऽह-प्रथमे द्वे भाषे सत्यामृषे प्रयोते । तथा
स्वविषयव्यवहारसाधनात्, तथा उपरितने द्वे सत्यामृषा-
ऽसत्यामृषाभाषे अप्योते, तथा स्वविषयव्यवहारसाध-
नादिति गाथायैः । उक्ता द्व्यभाषामाह—

(५) साम्प्रतं श्रुतभाषामाह—

सुयधम्मे पुलु तिबिहा, सभा मोसा असत्तमोसा य ।

सम्पादिही उ सुभो-वउत्तु सो भासई सत्तं ॥ २७९ ॥

श्रुतधर्म इति श्रुतधर्मविषया पुनस्त्रिविधा भाषभाषा
भवति । तद्यथा-सत्या, सृषा, असत्यामृषा चेति । तत्र सत्य-
गृहास्तु सत्यगृहादेव श्रुतापेक्षु इत्यागमे यथाचतुपयुक्तो
यः स भाषते, सत्यम् आगमानुसारं वक्तीति गाथायैः ।

सम्पादिही उ सुयधम्मे, अश्रुवउतो अइउतं चेव ।

जं भासई सा मोसा, मिच्छादिही वि अ तहेव ॥ २८० ॥

सत्यगृहादेव सामान्येन श्रुते आगमे अतुपयुक्तः प्रमादान्
यत्किञ्चित् अहेतुकं चैव युक्तिविकलं चैव यज्ञापने तन्मध्यः
पट एव भवतीत्येवमादि सा सृषा, विज्ञानाऽऽदेरपि तत् एव
भावादिति । मिथ्यादृष्टिरपि तथैवेत्युपयुक्ताऽनुपयुक्ता वा
यज्ञापते सा सृषेव, पुण्यजन्यायसंबादेऽपि सत्सत्ता-
विशेषाद्यद्वैतपक्षेकमूलमवदिति गाथायैः ।

इवइ उ असत्तमोसा, सुयधम्मे उवरिअए तिनान्मिपि ।

जं उवउतो भासई, उतां वोक्कं चरित्तमि ॥ २८१ ॥

भवति तु असत्यामृषा श्रुते आगमे एव परावर्तनाऽऽदि कु-
र्वन्तस्याऽऽमन्त्रणविशेषाकारकत्वम् तथा उपरितने अ-
विमनःपर्यायकलक्षणं, त्रिज्ञान इति ज्ञानत्रयं यदुपयुक्ता
भाषते सा असत्यामृषा, आमन्त्रणादिवत् तथाविधापर्य-
वसायप्रवृत्तेः, इत्युक्ता श्रुतभाषाभाषा । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये चा-
रित्र इति-चारित्रविषयां भाषभाषामिति गाथायैः ।

पदमविइसा चरित्ते, भासा दा चेव हाति नायव्या ।

सचरित्तस्म उ भासा, सत्त्वाभासा उ इस्सरम ॥ २८२ ॥

प्रथमक्रियायै सत्यासृषे, चारित्र इति चारित्रविषये भाषे द्वे
एव भवतो ज्ञानत्रयं, स्वकृपमाह-सचरित्रत्रयं चारित्रपरिणा-
मवनः, तुल्यत्वात् तद्वृत्तिनिबन्धनभूता च भाषा प्रव्यनस्तथा-
ऽप्यभाषावेऽपि सत्या, सत्ता इतिगादिनि । सृषास्तु इतरस्य
अचारित्रस्य तद्वृत्तिनिबन्धनभूता चेति गाथायैः । दश० ७
अ० २ उ० । ३० । प्र० । स० । १० । वृ० । आश० ।
वृ० । १० ।

प्रतिविभाषोपदर्शनं भाषाविशेषाद् भाषणार्थोपपन्नं
प्रदर्शयितुमाह—

अह भेने । आसइस्साभा सइस्साभा चिट्ठिस्साभा नि-
सीइस्साभां तुयइस्साभा ।

"आमंतणि आश्ववशी, जायणि तह पुच्छणी य पञ्चवशी ।

पञ्चवशाणी भासा, भासा इच्छणुलोमा य ॥ १ ॥

अशमिगदिशा भासा, भासा य अभिगहस्मि बोधव्या ।
संयुक्तरमी भासा, बोधव्यवहारमाह चेव ॥ २ ॥"

पञ्चवशी णं एमा न एसा भासा मोसा । इतां । मोचमां ।

मा । आसइस्सामो ते चेव ० जाव न एसा भासा पोसा ।
(सुवम्-४०३)

‘अह भंते !’ इत्यादि, अयेति परिप्रशार्थः ‘भंते !’
सि भदन्त !’ इत्येवं भगवन्ने महावीर्यामाभ्य गौतमः पु-
च्छति—(आसइस्सामो सि) आश्रयिष्यामो वयमाश्रयणीयं
वस्तु (सरस्सामो सि) शयिष्यामः ‘चिट्ठस्सामो सि’
ऊर्जस्थानेन स्थास्यामः, ‘निमीइस्सामो सि’ निषेत्स्याम
उपवस्याम इत्यर्थः । ‘तुषट्ठस्सामो सि’ स्तारके भवि-
ष्याम इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी ? इति योगः ॥ अन-
न चोपलक्षणपरवचनेन भाषाविशेषाणामेवंजातीयानां प्र-
ज्ञापनीत्यर्थं पृथग्म भाषाजानिनां तत्पृच्छति—‘आमेतणि
गाहा’-तत्र आम्भवशी-हे देववत् ! इत्यादिका, एषा च कि-
त्त वस्तुनोऽविधायकत्वादिनिषेधकत्वाच्च सत्याऽऽदिभाषा-
त्रयलक्षणविशेषांनञ्ज्ञासत्याद्व्युत्पत्तिं प्रज्ञापनाऽऽदायुक्ता, एव-
माक्षपम्यादिकामपि, ‘आणवर्णा सि’ आक्षपनी कार्यं पर-
स्व प्रवर्त्तनी यथा घटं कुरु ‘जायणि सि’ याचनी-वस्तु-
विशेषस्य इहान्वये मांशरूपा, तथेति समुच्चये ‘पुच्छ-
शी य सि’ प्रच्छनी—अविज्ञानस्य संदिग्धस्य वाऽऽस्य
ज्ञानार्थं तदभियुक्तप्रणयरूपा, ‘पणवर्णा सि’ प्रज्ञापनी
विशेषस्यापेक्षानिरूपणा यथा—‘पाणवद्वाड नियत्ता,
भवेति दीहाउया अरोगा य । एमाई पणवणी, पणत्ता
वीरपोगोह ॥ १ ॥’ ‘पवक्कखणीभास सि’ प्रत्यास्था-
नी याचमानस्याऽदित्ता मे अतो मां मा याचस्वेत्यादिप्र-
त्यास्थारूपा भाषा ‘इच्छाणुलोम सि’ प्रतिपाद्यतुल्या
इच्छा तदनुलोमा—तदनुकूला इच्छाणुलोमा यथा कार्यं प्र-
रितस्य एवमस्तु ममाप्यभिप्रतमेतदिति वचः । ‘अणभि-
गहिषा भासा गाहा’, ‘अनभिपुट्ठीला—अर्थाभिप्रवेष्टेण
योच्यते इत्याऽऽदिवत् ‘भासा य अभिगाहम्मि बांङ्गवा’
भाषा चाभिप्रवेष्टे बांङ्गवा—अर्थमभिशुद्धा योच्यते घटाऽऽदि-
वत्, ‘सेसयकरणीभास सि’ । ‘याऽनकार्थप्रतिपत्तिकरी सा
संशयकरणी यथा सैम्भवशब्दः पुरुषलवणवाजिषु वसमान
इति ‘वोयइ सि’ व्याकृता लोकप्रतिशब्दार्था, ‘अवोयइ सि’
अव्याकृता—गम्भीरशब्दार्था मन्मनाक्षप्रयुक्ता वाऽनाविभो-
जितायो, ‘पणवणी य सि’ प्रज्ञाप्यतेऽप्योभयेति प्रज्ञापनी
अर्थकथनी यक्ष्णेत्यर्थः, ‘न एसा मोस सि’ नैषा मृषा-
नाशनिषिधापिनी नावक्कव्येत्यर्थः, ‘पुच्छतोऽयमिषायाः-
आश्रयिष्याम इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया सा
जानात्तरासम्भवेन व्यभिचारिण्यपि स्यात्, तथैकाऽर्थविष-
याऽपि बहुवचनान्ततयोक्त्येवमप्यार्था, तथा आम्भवशी-
प्रभृतिका विधिप्रतिषेधाभ्यां न सत्यभाषावस्तुनि नियते-
त्यनः किमर्थं वक्तव्या स्यात् ? इति, उचरन्तु ‘हंता । इ-
त्यादि । इदम् इदम्—आश्रयिष्याम इत्यादिकाऽनवधार-
कत्वाद्ज्ञेयमानयोगेनैवेतद्विकल्पगमैवादात्मनि गुरौ चैका-
र्थ्येऽपि बहुवचनस्याऽनुमतत्वात्प्रज्ञाप्येव तथाऽऽमन्त्र-
णयादिकाऽपि वस्तुनो विधिप्रतिषेधाविधायकत्वेऽपि या
निरवधपुरुषार्थासाधना सा प्रज्ञापयन्थेति ॥ १०४०३३० ।

सत्याऽऽदिभाषा—

हे नृण भंते ! मण्णामीति ओहारिणी भासा चित्तेपी-
३८२

ति ओहारिणी भासा, अह मण्णामीति ओहारिणी भासा
अह चित्तेपीति ओहारिणी भासा तह मण्णामीति ओहा-
रिणी भासा तह चित्तेपीति ओहारिणी भासा ? इता !
गोयमा ! मण्णामीति ओहारिणी भासा चित्तेपीति ओहा-
रिणी भासा अह मण्णामीति ओहारिणी भासा अह चित्ते-
पीति ओहारिणी भासा तह मण्णामीति ओहारिणी भासा
तह चित्तेपीति ओहारिणी भासा ।

‘से गृणं भंते ! मण्णामीति ओहारणी भासा’ इत्यादि,
‘से’ शब्दोऽधश्चार्थः, स च वाक्योपपत्त्ये, नूनमुपमानाव-
धारणतर्कप्रवेष्टेनतुप इहावधारणे, भदन्त ! इत्यामन्त्रण, म-
न्य-अवबुधे इति—एवं, यदुत अवधारणी भाषा अवधा-
रणी-अवगम्यते ऽप्योऽन्येत्यवधारणी—अवधोषधीजन्ता इ-
त्यर्थः, आच्यते इति भाषा, तद्योयतयः परिणामितनि-
रुज्यमानद्रव्यसंहतिः, एष पदार्थः, वाक्यार्थः पुनरयम्
अथ भदन्त ! एवमहं मन्यः यदुतावश्यमवधारिणी भाषेति,
न चेत्तु स कृदनालोच्यैव मन्ये, किं तु चिन्तयामि बु-
द्धिरेति ऽपि परिभाषयामीति—एवं यदुत अवधारणीये
भाषेति, एवमात्म्यमभिप्राये भगवन्ते निवेद्याधिकृतार्थवि-
निश्चयानिचित्तमेवं भगवन्ते पृच्छति—(अह मण्णामी इह ओहा-
रिणी भासा इति) ‘अथशब्दः प्रक्रियाप्रज्ञाऽऽनन्तर्यमङ्गलो-
पम्यासप्रतिवचनसमुच्चये, ‘इह प्रश्ने, काका चास्य सुस्थस्य
पाठस्ततोऽयमर्थः—आथ भगवन्भवमहं मन्ये एवमहं मननं कुर्वी,
यथा अवधारिणी भाषेति द्वितीयाभिप्रायनिवेदनमधिकृत्य
प्रश्नमाह—(अह चित्तेमि ओहारिणी भासा इति)अथ भगवन् !
एवमहं चिन्तयामि एवमहं चिन्तनं कुर्वी, यदुतावधारिणी
भाषेति निरर्थकतदित्यभिप्रायः, सम्प्रति पृच्छासमयात्
यथा पूर्वं मननं चिन्तनं वा कृतवानिदानीमपि पृच्छासमये
तथैव मननं चिन्तनं वा करामि नान्यथेति भगवन्ते ज्ञानेन
संबाद्यितुकामः पृच्छति—(तह मण्णामी इति ओहारिणी
भासा तह चित्तेमीति ओहारिणी भासा इति) ‘तथेति
समुच्चयनिर्देशावधारणसादृश्यप्रश्नेषु ‘इह निर्देशे, काका
चास्यपि पाठः, ततः प्रश्नायेवावगतिः, भगवन् ! यथा पू-
र्वं मतवानिदानीमप्यहं तथा मन्ये इति—एवं यदुत अवधा-
रिणी भाषेति । किमुक्तं भवेति ? नेदानीन्तनमननस्य पूर्वमनन-
स्य च मदीयस्य कश्चिद्विशेषोऽस्त्येतत् भगवन्निति । तथा
यथा पूर्वं भगवन् ! चिन्तितवान् इदानीमप्यहं तथा चिन्त-
यामि इति—एवं यदुत अवधारणी भाषेति, अस्त्येतदिति ?
एवं गौतमेनाभिप्रायनिवेदने प्रश्ने च कृते भगवानाह—‘इता
गोयमा ! मण्णामी इति ओहारिणी भासा’ इति, ‘हस्तेति स-
म्भेषणप्रत्यवधारणविवादेषु’ इह प्रत्यवधारणे, मण्णामी इत्या-
दीनि क्रियापदानि प्राकृतशेखया छान्दसत्वाच्च युष्मदर्थेऽपि प्र-
युज्यन्ते, ततोऽयमर्थः—हन्त गौतम ! मन्यसे त्वं यदुत अवधा-
रणी भाषेति जानाम्यहं केवलज्ञानेनेदमित्यभिप्रायः, तथा चि-
न्तयसि त्वमित्येवं यदुतावधारिणी भाषेति इदमप्यहं वेष्टि के-
वलित्वात्, (अह मण्णामी इति ओहारिणी भासा इति)अथस्या-
नन्तर्यं मत्सम्मतत्वात् ऊर्द्धं निःशङ्कं मन्यस्व, इति एवं यदु-
तावधारिणी भाषेति । अथ इत ऊर्द्धं निःशङ्कं चिन्तय इति एवं

यदुत्तावधारिणी भाषेति, अन्तर्बिद्वासाधनव्यधिमित्यभिप्रायः, तथा तथा अविकलं परिपूर्णं मन्थस्व इत्येवं यदुत्तावधारणी भाषेति यथा पूर्वं मतवान् । किमुक्तं भवति ? यथा त्वया पूर्वं मननं कृतमिदानीमपि मत्संसतस्वात् सर्वं तथैव मन्थस्व मा मनागपि शङ्का कार्ष्णिः । तथा तथा अविकलं परिपूर्णं चिन्तय इति एवं यदुत्तावधारणी भाषेति, यथा पूर्वं चिन्तितवान्, मा मनागपि शङ्का इति, तदेवं भाषा अवधारिणी निर्वर्णितम् ।

इदानीमियमवधारिणी भाषा सत्या उत
मुत्पत्त्यादिनिर्णयार्थं पृच्छति—

ओहारिणी शं भेते ! भासा किं सच्चा मोसा सच्चा मोसा असच्चा मोसा ? गोयमा ! सिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चा मोसा, सिय असच्चा मोसा । से केण्ठे-
शं भेते ! एवं वृचवड-ओहारिणी शं भासा मिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चा मोसा, सिय असच्चा मोसा ? गोयमा ! आराहिणी सच्चा विगहिणी मोसा आराहण-
विराहिणी सच्चा मोसा जा खेव आराहणी खेव विराहिणी खेवाऽऽराहाणविराहिणी सा असच्चा मोसा नामं सा चउत्थी भासा, से तेण्ठेणं गोयमा ! एवं वृचवड-ओहारिणी शं भासा मिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चा मोसा, सिय असच्चा मोसा । (सूत्रम्-१६१)

‘ओहारिणी शं भेते !’ इत्यादि, अवधारिणी अवधारणीजभूता, एमिति प्राप्यन्, भदन्त ! भाषा किं सत्या, मुषा, सत्यामुषा, असत्यामुषा ? इति । तत्र सन्तो मुनयस्तेषामेव भगवद्वाक्सात्म्यगाराधकतया परमशिष्टत्वात् सद्भूयो हिता-इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्राप्तिका सत्या, युगाऽऽदिपाठाभ्युपगमात् यः प्रत्ययः, यद्वा-यो यस्यै हितः स तत्र साधुरिति सत्यु साध्वी सत्या । ‘तत्र साध्वी’ ॥७१॥ १५॥ इति यः प्रत्ययः, यदि वा-सन्तो मूलोत्तरमुक्तास्तेषामेव जगति मुक्तिपदप्रापकतया परमशानेनत्वात्, अथवा सन्तो विद्यमानास्तैः भगवदुपदिष्टा एव जीवाऽऽद्यः पदार्थाः, अन्येषां कल्पनामात्ररचितसत्ताकतया तत्त्वतोऽसत्त्वात् तेषां हिता तेषु साध्वी वा यथावस्थितवस्तुतत्त्वप्रकरणेन सत्या, विपरीतस्वकदा मुषा, उभयस्वभावा सत्या-मुषा, या पुनस्तिमुष्वपि भाषास्वर्गचिकृता-तल्लक्षणयोगतस्तथातन्मर्भावनीं सा आत्मभ्रष्टाऽऽराधनाऽऽदिविषया असत्यामुषा । उक्तं च—‘सच्चा हिवा सयामिह, संतो मुणयो गुणा पयथा वा । तस्मिंस्वरया मोसा, मोसा जा तदुभयसहा-
वा ॥१॥ अणुहिया जा तीसु वि, सहो चिचय केवलो अस-
चममुना ॥’ इति । भगवानाह—‘गौतम ! सिय सच्चा’ इत्यादि, स्यात् सत्या सत्याऽपि भगवनीत्यर्थः, एवै स्यादसत्या स्यात्सत्यामुषा स्यादसत्यामुषेति । अत्रैवाहं ब्रह्माह—‘से केण्ठेणं भेते !’ इत्यादि, सुगमम् । भगवानाह—गौतम ! आराधनी सत्या, इह विप्रतिपक्षौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठापनवृ-
द्धया या सर्वज्ञमतानुसारं भाष्यते अस्यात्मा सत्सत्त्विया-

नित्याऽऽद्येनकधर्मकलापाऽऽलिङ्गित इत्यादि सा यथावस्थित-
तवस्वविधारिणी आराध्यते मोक्षमार्गोऽन्यथाधारिणी, आ-
राधनीत्वात् सत्येति, विराधिनी भूषेति, विराध्यते मुक्तिमा-
र्गोऽन्येति विराधिनी, विप्रतिपक्षौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाऽऽश्रया
सर्वज्ञमतप्रातिपक्ष्येन या भाष्यते यथा नास्यात्मा एकान्त-
नित्या वेत्यादि तथा सत्यापि परपीडांशवादिक् सा विपरी-
तवस्वविधानात् परपीडाहेतुत्वाद्वा मुक्तिविराधनामाहिताधि-
नो विराधिनीत्वाच्च भूषेति, या तु किञ्चन नगरं पत्तनं वाऽ-
चिकृत्य पञ्चसु दारकुपु जातेष्वेवमभिधीयते, यथाऽऽसिन्
अथ दश दारका जाता इति सा परिरूपव्यवहारनयमतेन
आराधनाविराधिनी, इयं हि पञ्चानां दारकाणां यन्म तत्ता-
वतांशेन संवादतमस्वभावादारारिणी, दश न पुर्यते इत्ये-
तावतांशेन विस्वादिस्मभवात् विराधिनी, आराधिनी चासौ
विराधिनी च आराधनीविराधिनी, कर्मभावापत्त्वात् पुण्यदुष्का-
वः, आराधनविराधिनीत्वाच्च सत्यामुषा, या तु नैवाऽऽरा-
धनी तल्लक्षणविभगमात् नापि विराधिनी विपरीतवस्वविधा-
नाभावात् परपीडाहेतुत्वाभावाच्च नाप्याराधनविराधिनी
एकदेशसंवादिस्वभावाभावात्, हे साधो ! प्रतिक्रमणं कुरु
स्वर्गललापि प्रत्युपलब्धव्यादिव्यवहारपतिना आत्मनिश्चया-
दिर्भेदाभासा सा असत्यामुषा नाम चतुर्थी भाषा, ‘से ए-
ण्ठेणं’ इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥

इह यथावस्थितवस्तुतत्त्वविधारिणी भाषा आराधिनीत्वात्
सत्यंयुक्तं, ततः संशयाऽऽपन्नस्तदपरोदायं पृच्छति—

अहं भेते ! गात्रो मिया पम् पक्खी पम्पवणी शं ए-
सा भासा शं एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! जा-
य गात्रो मिया पम् पक्खी पम्पवणी शं एसा भासा, [प-
म्पवणी] शं एसा भासा मोसा । अहं भेते ! जा य इन्धीवऊ
जा य पुमिवऊ जा य शपुसगवऊ पम्पवणी शं एसा
भासा शं एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! जा य इ-
न्धीवऊ जा य पुमवऊ जा य नपुमगवऊ पम्पवणी शं
एसा भासा न एसा भासा मोसा । अहं भेते ! जा य इ-
न्धीआगमणी जा य पुमआगमणी जा य नपुमआगमणी
पम्पवणी शं एसा भासा शं एसा भासा मोसा ? इता
गोयमा ! जा य इन्धीआगवणी जा य पुमआगवणी जा
य नपुमआगवणी पम्पवणी शं एसा भासा न एसा
भासा मोसा । अहं भेते ! जा य इन्थिपम्पवणी जा य पुम-
पम्पवणी जा य नपुमपम्पवणी पम्पवणी शं एसा
भासा शं एसा भासा मोसा ? इता गोयमा !
जा य इन्थिपम्पवणी जा य पुपपम्पवणी जा य नपु-
सगपम्पवणी, पम्पवणी शं एसा भासा शं एसा
भासा मोसा । अहं भेते ! जा जायीति इन्थिवऊ
जातीइ पुमवऊ जातीति एणुपमगवऊ पम्पवणी शं एसा
भासा शं एसा भासा मोसा ? इता गोयमा !
जातीति इन्थिवऊ जईति पुमवऊ जातीति शपुसगवऊ

पषवणीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा जातीइ इत्थियाणवणी जाइत्ति पुमआणवणी जातीति शपुंसगाणवणी पषवणीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिआणवणी जातीति पुमआणवणी जातीति शपुंसगाणवणी पषवणीं ये एसा भासा य एसा भासा मोसा । अह भंते ! जातीति इत्थिपषवणी जातीति पुमपषवणी जातीति शपुंसगपषवणी पषवणीं ये एसा भासा य एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिपषवणी जाइत्ति पुमपषवणी जाइत्ति शपुंसगपषवणी पषवणीं ये एसा भासा य एसा भासा मोसा । (छत्रम्-१६२)

‘ अह भंते ! गाओ मिया ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! गाधः प्रतीताः, मृगा अपि प्रतीताः, पशवः—अजाः, पक्षिणोऽपि प्रतीताः, प्रज्ञापनी प्रज्ञाप्यतेऽप्येतेति प्रज्ञापनी, किम् अर्थप्रतीपादनी ? प्रकृपणायिन यावत्, यमिति वाक्यालङ्कारे, एसा भाषा सत्या नैवा भाषा मृषेति । इयमत्र भाषना-भाव इति भाषा गोजानि प्रतिपादयति, जातौ च त्रिलिङ्गा अन्यथा अभिधेयाः, लिङ्गत्रयस्यापि जानौ सम्भवात्, एवं मृगपशुपक्षिणैरि भावनीयम्, न चैते शब्दास्त्रिलिङ्गाभिधायिनस्तथा-प्रतीतिरभावात्, किन्तु पुंलिङ्गमार्हेततः संशयः किमर्थं प्रज्ञापनी, किं वा नेति ? भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इत्येत्यवधारणे गौतम ! इत्यामन्त्रणं, गाव इत्यादिका भाषा प्रज्ञापनी, तदर्थकधनय प्रकृपणीया, यथावस्थितार्थप्रतीपादकनया सत्यात्वात्, तथापि जात्यभिधायिनीयं भाषा, जातिश्च त्रिलिङ्गार्थसमवायिनी, ततो जात्यभिधानि त्रिलिङ्गा अपि यथासम्भवं विशेषा अभिहितौ भवन्तीति भवति यथावस्थितार्थाभिधानादियं प्रज्ञापनी भावेति । यदप्युक्तम्—किन्तु पुंलिङ्गमार्हा इति, तत्र शब्दे लिङ्गव्यवस्था लक्षणवशात्, लक्षणं च—‘ स्त्रीपुंनपुंसकसङ्गोक्तौ परं ’ तथा ‘ ग्राम्याशि-श्रितुरसङ्गे स्त्री प्रायः ’ इत्यादि, ततो भवेत् कचित् शब्दे लक्षणवशात् स्त्रीयं, कचित् पुंस्यं, कचित् नपुंसकत्वं वा । परमार्थतः पुनः सर्वोऽपि जातिशब्दस्त्रिलिङ्गानप्यर्थान्, तत्सङ्केतकालप्रस्तावाऽऽदिष्टासमर्थवशादभिधत्ते इति न कश्चिदोषः, न चेयं परपीडाजनिका, नापि विप्रतारणाऽऽदिदुष्टविषयसमुत्था ततो न मृषेति प्रज्ञापनी । ‘ अह भंते ! जा य इत्थिवञ्च ’ इत्यादि अथेति प्रश्ने भदन्त ! इत्यामन्त्रणे, या च स्त्रीवाक्, स्त्रीलिङ्गप्रतिपादिका भाषा खट्वा लतस्वादिलक्षणा, या पुरुषवाक् घटः पट इत्यादिकपा, या च नपुंसकवाक् कुङ्कयं काण्डमित्यादिलक्षणा प्रज्ञापनीयं भाषा नैवा भाषा मृषेति ? किमत्र संशयकारणं येनैतत् पृच्छति ? इति चत्, उच्यते—इह खट्वाघटकुङ्कपाऽऽद्यः शब्दाः यथाक्रमे स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गाभिधायिनः । स्त्रीपुंनपुंसकानां च लक्षणमिदम्—

“ योनिमुद्रुवमस्थेयं, मुरवता ज्जीवता स्तनौ ।

पुंस्कामितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीत्वे प्रचक्षते ॥ १ ॥

मेहनं खरता दाह्यं, शोषहोयं शमश्रु घृष्टता ।

स्त्रीकामितेति लिङ्गानि, सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥

स्तनाऽऽदिशमकुंशेऽऽदि—भाषाभाषमन्वितम् ।

नपुंसकं बुधाः प्राहुः—मौढानलसूरीपितम् ॥ ३ ॥ ”

तथाऽन्यत्राप्युक्तम्—

“ स्तनकेशवती स्त्री स्या—क्षीमशः पुरुषः स्मृतः ।

उभयोरन्तरं यच्च, तत्र भावं नपुंसकम् ॥ १ ॥ ”

न चैवैकपाणिं स्त्र्यादिलक्षणां खट्वाऽऽदिपूपलभ्यन्ते ।

तथाहि—यथैककावयपृथक्करणेन सम्बन्धनिर्माणं क्रियते

तथापि न तेषां स्त्र्यादिलक्षणां तत्रोपलभ्योऽस्ति, ततः

प्रज्ञापनीयं भाषा न वेति ज्ञातसंशयः तदपनेदाय पृच्छति ।

अत्र भगवानाह—‘ हंता गोयमत्यादि ’ अक्षरगमनिका प्राग्वत् ।

भाषार्थस्वयम्—नेह शब्दप्रवृत्तिचिन्तायां यथोक्तानि स्त्र्या-

दिलक्षणां स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयानि, किन्त्वभिधेय-

धर्मा इयमयमिति शब्दव्यवस्थाहेतुः यथा शुकपदेशोपारम्भेऽप्यस्याः

स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयाः, नचैते कल्पनामार्गं, वस्तुतस्त-

त्तच्छब्दाभिधेतया परिणामनभावात्, तेषामभिधेयधर्मा-

णां तत्त्वस्तात्त्विकत्वात् । आह च शकटसूत्रापि—“ अ-

यमियमिदमिति शब्दव्यवस्थाहेतुर्भिधेयधर्म उपदेशगम्यः

स्त्रीपुंनपुंसकत्वातीति ॥ ” व्यवस्थापितभाषयर्थो विस्तर-

केण स्वापक्षशब्दानुशासनविवरण इति, ततः शाब्दव्यवहारा-

पक्षया यथावस्थितप्रतीपादनात् प्रज्ञापनीयं भाषा, दुष्टवि-

वक्षतः समुपपन्नरभावात् परपीडाहेतुत्वाभावाच्च न

मृषेति । ‘ अह भंते ! ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! या च स्त्र्या-

ज्ञापनी आज्ञाप्यते—आज्ञासम्पादने प्रयुज्यतेऽऽनया सा

आज्ञापनी स्त्रिया आज्ञापनी स्त्र्याज्ञापनी, स्त्रिया आदेशवा-

यिनीत्यर्थः । या च पुमाज्ञापनी नपुंसकाऽज्ञापनी, प्रज्ञापनीयं

भाषा नैवा भाषा मृषेति ? अत्रेदं संशयकारणम्—किल

सत्या भाषा प्रज्ञापनी भवति, इयं च भाषा आज्ञासम्पा-

दनक्रियायुक्ताभिधायिनी, आज्ञाप्यमानश्च स्त्र्यादिः तथा कु-

योञ्ज वा ? , ततः संशयमापन्नो विनिश्चयाय पृच्छति । अत्र

भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इत्यादि, अक्षरगमनिका सुग-

मा । भाषार्थस्वयम्—आज्ञापनी भाषा द्विधा—परलोकका-

र्थाभिनी, इतरा च । तत्र या स्वपराग्रहपृच्छया शाक्यमन्त्र-

रेण आमुष्मिकफलसाधनाय प्रतिप्रेष्टविकाऽऽलम्बनप्रयोजना

विषयित्वाय सापेक्षानसामर्थ्ययुक्ता विनीतस्त्र्यादिविनेयजन-

विषया सा परलोकार्थाभिनी, यवैव सा साधूनां प्रज्ञापनी,

परलोकार्थाभिनी, इतरा त्वितरविषया, सा च स्वपराशक्-

ल्लेकजननात् मृषेयप्रज्ञापनी साधुवर्गस्य । उक्तं च—“ अविणी-

यमाणवतो, किञ्चिदसौ भासरे मुसं तह य । घंटातोहं ना-

उं, का कडकरणे पचनेजा ॥ १ ॥ ” क्रिया हि द्रव्यं

विनमयति नाद्रव्यमित्याभिप्रायः । ‘ अह भंते ! जाय इत्थि

पषवणीं ’ इत्यादि । अथ भदन्त ! या च भाषा स्त्रीप्रज्ञा-

पना-स्त्रीलक्षणप्रतिपादिका, ‘ योनिमुद्रुवमस्थेयं, मुगधता ’

इत्यादिरूपा । या च पुंमज्ञापनी—पुरुषलक्षणप्रतिपादि-

का—‘ मेहनं खरता दाह्यं ’ इत्यादिरूपा । या च नपुं-

सकप्रज्ञापनी—नपुंसकलक्षणविधायिनी ‘ स्तनाऽऽदिशमभू-

स्तनाऽज्ञापनी—नपुंसकलक्षणविधायिनी ‘ स्तनाऽऽदिशमभू-

केशोऽऽदि भाषाभाषमन्वितम् । ’ इत्यादि लक्षणा, प्रज्ञापनीयं

समष्टे, ऋष्यस्य सप्तमिणा । अह भंते ! उट्टे ०जाव एलए जाणति आहारं आहारमाणे अहमेसे आहारमि ? । गोयमा ! शो इण्डे समष्टे ०जाव ऋष्यस्य सप्तमिणा । अह भंते ! उट्टे गोणे खरं घोदए अए एलए जाणति अयं मे अम्मापियरो ? । गोयमा ! शो इण्डे समष्टे ०जाव ऋष्यस्य सप्तमिणा । अह भंते ! उट्टे ०जाव एलए जाणति अयं मे अतिराउले ति ? । गोयमा ! शो इण्डे समष्टे ०जाव ऋष्यस्य सप्तमिणा । अह भंते ! उट्टे ०जाव एलए जाणति अयं मे भट्टिदारए भट्टिदारिया ? । गोयमा ! शो इण्डे समष्टे ०जाव ऋष्यस्य सप्तमिणा । (सूत्रम्-१६३)

'अह भंते ! मन्दकुमारए वा' इत्यादि । अथ भदन्त ! मन्दकुमारक-उत्तानशयो बालको, मन्दकुमारिका-उत्तानशया बालिका, भाषमाणा-भाषयित्वान् पुल्लानादाय भाषात्वेन परिणमय विरुजती एवं जानाति-यथाऽहमेतत् ब्रह्म इति । भगवानाह-गीतम् । नायमर्थः समर्थः-युक्त्युपपन्नो, यद्यपि मनःपर्याप्त्या पर्याप्तस्तथापि तस्याद्यापि मनःकरणमपटु अपटुत्वाच्च मनःकरणस्य लयापशमोऽपि मन्दः, श्रुतज्ञानाऽऽवरणस्य हि लयापशमः प्रायो मनःकरणपटुतामवलम्ब्योपजायते, तथा लोके दर्शनात्, ततो न जानाति मन्दकुमारे मन्दकुमारिका वा भाषमाणा यथाऽहमेतत् ब्रह्ममीति । किं सर्वोऽपि न जानामीत्यत आह-‘नृष्यस्य सप्तमिणा’ इति, अथयशस्वेऽनृष्य परिवर्जनाथः, हृष्योऽनृष्यापि परिवर्जनाथो यथा-‘अनृष्य द्रोणमर्ष्याभ्यां, सर्वे योधाः पराक्रमलाः’ इति, द्रोणमर्षयो वर्जयित्वा इत्यर्थः । संक्षी-अर्थाध्वान्नी जातिस्मरः न्यामान्वनो विशिष्टमनःपाटवोपेतो वा तस्माद्व्या न जानाति, संक्षी तु यथोक्तस्वरूपो जानाति । एवमाहाराऽऽविषययात्यपि चत्वारि सूत्राणि भावनीयानि, नवरमनिराउले इति देशीपदे, एतत् स्वामिभक्तुलमित्यर्थः । ‘भट्टिदारए’ इति भर्ता-स्वामी तस्य दारकः-पुत्रो भर्तृदारकः । एवमुक्त्वाऽऽविषययात्यपि पञ्च सूत्राणि भावयितव्यानि, नवरमुक्त्वाऽऽद्वयोप्यतिबाला-वस्थाः परिग्राह्याः न जरठाः, जरठावस्थायां हि परिज्ञानस्य सम्भवात् ।

सम्प्रत्यक्षवचनाऽऽदिभाषाविषयसंशयापनोद्देश्यं पृच्छति-

अह भंते ! मणुस्से महिसे आले इत्थी सीहे वग्गे विगे दीविए अरुल्ले तरुल्ले परस्सरे सियाले विराले सु-एए कोलसुणए कोकितिए ससए चित्तए चिल्लए, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा एगवउ । इता गोयमा ! मणुस्से ०जाव चिल्लए, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा एगवउ । अह भंते ! मणुस्सा ०जाव चिल्लगा, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा बहुवउ ? । इता गोयमा ! मणुस्सा ०जाव चिल्लगा सव्वा सा बहुवउ । अह भंते ! मणुस्सी महिरी पलवा इत्थियाया सीही कयी विगी दीविया ३२३

अरुली तरुल्ली परस्सरा रामभी सियाली विराली सुणि-या कोलसुणिया कोकितिया समिया चित्तिया चिल्लिया, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवउ ? । इता गोयमा ! मणुस्सी ०जाव चिल्लगा, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवउ । अह भंते ! मणुस्से ! ०जाव चिल्लए जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवउ ? । इता गोयमा ! मणुस्से महिसे ०जाव चिल्लए, जे यावणे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवउ अह भंते ! कंसं कंसोयं परिमंडले सेलं धूपं चालं धालं तारं रुवं अचिक्खव्वं कुंडं वउमं तुदं दहिं गवणीं अस्सं सयं भवणं विमा-णं क्खं चामरं भिरं अंगणं शिरं गणं आभरणं रयणं, जे यावणे तहप्पगारा सव्वं तं णुपुंसगवउ ? । इता गोयमा ! कंसं ०जाव रयणं जे यावणे तहप्पगारा तं सव्वं णुपुंसगवउ । अह भंते ! पुढवी इत्थिवउ, आउ ति पुमवउ, धम्मि ति नपुंसगवउ, पम्भवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा ? । इता गोयमा ! पुढवि ति इत्थिवउ । आउ ति पुमवउ, धम्मि ति नपुंसगवउ, पम्भवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिआण-मणी, आउ ति पुमआणमणी, धण्णे ति नपुंसगाणमणी, प-एणवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा ? । इता गोयमा ! पुढवि ति इत्थिआणमणी, आउ ति पुमआणमणी, धण्णे ति नपुंसगाणमणी पम्भवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिपम्भवणी, आउ ति पुमपम्भवणी, धण्णे ति णुपुंसगपम्भवणी, आराहणीं ए एस भासा, ए एस भासा मोसा ? । इता गोयमा ! पुढवीति इत्थिपम्भवणी, आउ ति पुमपम्भवणी, धण्णे ति नपुंसगपम्भवणी, आराहणीं ए एस भासा, न एस भासा मोसा । इत्थं भंते ! इत्थिवयणं वा पुमवयणं वा नपुंसगवयणं वा वयमाणे पम्भवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा ? । इता गोयमा ! इत्थिवयणं वा पुमवयणं वा णुपुंसगवयणं वा वयमाणे पम्भवणीं ए एस भासा ए एस भासा मोसा ॥ [सूत्रम्-१६४]

अथ भदन्त ! मनुष्यो महिषोऽथवा हस्ती सिंहो व्याघ्रो वृक एते प्रतीनाः । द्वीपी-चित्रकविशेषः । अलः अरुल्लमलः, तरुलो-व्याघ्रजातिविशेषः, परस्सरो-गरुडः, श्रु-गालो-गोमार्गुः, विडालो-मार्जारः, खनको-सृगदशः, कोल-खनको-सृगयाकुशलः अवा, शयकः-प्रतीनः, कोकितिया-लु-ङ्की, चित्रकः-प्रतीतः, चिल्ललकः आरण्यः पशुविशेषः । ‘जे यावणे तहप्पगारा’ इति । योऽपि ज्ञान्ये तथा प्रकारा एकवचनान्ता इत्यर्थः, सर्वा सा एकवाक्य-एकवचनविषया-

दिका वाणी, अग्रमत्र प्रज्ञेहेतुरभिप्रायः—इह वस्तु धर्मधर्मि-
समुदायाऽऽत्मकं, धर्माक्ष प्रतिवस्थनन्ताः, मनुष्य इत्याशु-
क्तौ च सकलं वस्तु धर्मधर्मिसमुदायाऽऽत्मकं परिपूर्णं प्रती-
तये, तथा व्यवहारदेशेनात्, एकस्मिन्नाथे एकवचनं, बहुषु
बहुवचनम् । अथ बहवो धर्मा अभिधेयाः, ततः कथंमक-
वनम् ? । अथ च दृश्यते लोके एकवचनेनापि व्यवहार इति
पृच्छन्ति—सर्वा सा एकत्वप्रतिपादिका वाक् भवति ? । काका
केदं पठ्यते ततः प्रज्ञायेवभावगतिः । भगवानाह—‘हंता
गोयमा !’ इत्यादि, अस्माराथः सुगमः, आचार्यस्वयम्-शब्द-
प्रवृत्तिरिह विवक्षाऽधीना, विवक्षा च तत्सम्प्रयोजनवशात्
वस्तुः क्वचित् कदाचित् कथञ्चित् भवतीत्यनियता । तथाहि
स एकैकः पुरुषो यदाऽयं मे जनक इति पुत्रेण विवक्ष्यते
तदा जनक इत्यभिधीयते, स एव यदा तनैव मामभाष-
यतीति विवक्ष्यते तदा तुभाष्याय इति, तत्र यदा उपसर्जनी-
भूतधर्मा धर्मा प्राधान्येन विवक्ष्यते तदा धर्मिण्येकत्वात्
एकवचनं, धर्माक्ष धर्मिण्येकत्वमेता इति परिपूर्णवस्तुप्रती-
तिर्यथा त्वमिति, यदा त्वसर्जनीभूतधर्मिणा धर्माः पारिह-
त्यपरोपकारित्वमहादानत्वाऽऽद्यः प्राधान्येन विवक्ष्यते
तदा धर्माणां बहुत्वादेकस्मिन्नापि बहुवचनं यथा यूयमिति,
तत इहापि मनुष्य इत्यादावुपसर्जनीकृतधर्मा धर्मा प्रा-
धान्येन विवक्षित इति भवति, सर्वाऽप्येवजातीयो एकत्वप्र-
तिपादिका वाक् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’ इत्यादि, अस्मर-
गमनिका प्राग्वत्, अत्रापीदं संशयकारणं—मनुष्याऽऽद्यः
शब्दा जातिवाचकाः, जातिश्च सामान्यः, सामान्यं वैकम् ‘एकं
नित्यं निरवयवमक्रियं सर्वेण च सामान्यम्’ इतिवचनात्,
ततः कथमत्र बहुवचनम् ? । अथ च दृश्यते बहुवचनेनापि
व्यवहार इति पृच्छन्ति—सर्वा सा बहुत्वप्रतिपादिका वाक्
भवति ? । काका पाठात् प्रज्ञायेवभावगतिः । अत्र भगवानाह—
‘हंता गोयमा !’ इत्यादि । अस्माराथः सुगमः, आचार्यस्वयम्-
यद्यपि नामैते जातिवाचकाः शब्दाः तथाऽपि जातिरभिधी-
यते समानपरिणामः, समानपरिणामश्च समानपरिणामा-
विनामार्था, अन्यैकत्वाऽऽपत्तिः समानः प्रयोगात्, ततो
यदा समानपरिणामोऽसमानपरिणामसेलुलिनः प्राधान्येन
विवक्ष्यते तदाऽसमानपरिणामस्य प्रतिव्यक्तिं भिन्नात्
तदभिधानं बहुवचनं, यथा घटा इति, यदा तु स एव एकः
समानपरिणामः प्राधान्येन विवक्ष्यते इतरस्वसमानपरि-
णाम उपसर्जनीभूतस्तदा सर्वथाऽपि समानपरिणामस्य एक-
त्वात् तदभिधानं एकवचनं, यथा—सर्वाऽपि घटाः पृथुघ्नो,
हराऽऽपकार इति, अत्रापि मनुष्या इत्यादि समानपरिणा-
मोऽसमानपरिणामसेलुलिनः प्राधान्येन विवक्षित इति,
तस्यानेकत्वभावात् बहुवचनम् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’
इत्यादि । अत्रेदं संशयकारणं—इह सर्वं वस्तु भिन्नं, तथा
हि मृदुपोऽयमिति पुलिङ्गता मृत्परिणतिरियं घटाऽऽपकारा-
परिणतिरियमिति स्त्रीलिङ्गता, इदं वक्ष्यति नपुंसक-
लिङ्गता, नभवं शबलरूपं वस्तुनि व्यवस्थिते ज्येष्णे
कलिङ्गमात्राभिधायी शब्दस्तदभिधायी भवति, न खलु न-
रसिद्धे सिंहशब्दो नरशब्दो वा केवलस्तदभिधायी भवति,
अथ च दृश्यते तदाभिधायितयापि लोके व्यवहारस्ततः

पृच्छन्ति ‘स्वत्वा सा इतिवचः’ इति । सर्वा सा एवं प्रकार-
स्तीवाक्—स्त्रीलिङ्गविशिष्टाप्रतिपादिका वाक् भवति ? ।
काका पाठात् प्रज्ञायेवभावगतिः । भगवानाह—‘हंता गो-
यमा !’ इत्यादि, अस्माराथः सुगमः, आचार्यस्वयम्—यद्यपि
नाम शबलरूपं वस्तु तथाऽप्येव शब्दो म्यायः—येन ज्येष्णे
विशिष्टः प्रतिपादयितुमिच्छते स तं प्रधानीकृत्य तेन विशिष्ट-
व्यभूतशेषधर्मां धर्मिणं प्रतिपादयति, यथा पुरुषत्वे शा-
स्त्रत्वे दातृत्वे भोक्तृत्वे जनकत्वेऽप्यापिपुत्रत्वे च युगपद्
व्यवस्थितेऽपि पुत्रः समागच्छन्तमवलोक्य पिता प्रागृ-
हीतं भूते, शिष्यस्तु उपाध्याय इति, एवमिहापि यद्यपि मातु-
र्याप्रभृतिकं सर्वं त्रिलिङ्गाऽऽत्मकं तथापि योनिर्युत्वमस्यै-
वोऽद्विलक्षणं स्त्रीत्वमत्र प्रतिपादयितुमिच्छति ततः प्रधानी-
कृत्य तेन विशिष्टं व्यवभूतशेषधर्मां धर्मिणं प्रतिपादयती-
ति भवति सर्वा सा स्तीवाक्, एवं पुंवाग्नपुंसकवाचावपि
भावनीये । ‘अहं भंते ! पुदवी’ इत्यादि, सुगमं, नभवं ‘आउ’
इति पुलिङ्गता प्राकृतलक्षणवशात्, संस्कृते तु स्त्रीत्वमेव ।
‘अहं भंते ! पुदवीति’ इत्योऽप्राग्वर्णी’ इत्यादि, अथ भ-
न्त ! पृथिवीं कुरु पृथिवीमानयेत्येवं स्त्रियां—स्त्रीलिङ्गे पृथि-
व्या आहापनी, एवमाह इति पुमाहापनी, धान्यमिति नपुंस-
काहापनी, प्रज्ञापन्येया भाषा, नैषा भाषा मृषति ? । भगवा-
नाह—‘हंता गोयमा !’ इत्यादि, सुगमम् । ‘अहं भंते’ इत्या-
दि, अथ भदन्त ! पृथिवी इति स्त्रीमाहापनी—स्त्रीत्वस्यैक-
स्य प्रकृषी, एवं आह इति पुंमाहापनी, धान्यमिति नपुंसक-
माहापनी, आराधनी—मुक्तिमागप्रतिपन्थिनी एषा भाषा, नै-
षा भाषा मृषति ? । किमुक्तं भवति ?—नैवं वदन्ति मिथ्या-
भाषित्वप्रसक्तः । भगवानाह—आराधनी एषा भाषा, नैषा
भाषा मृषति, शब्दव्यवहारानुसरणं यथावस्थितवस्तुनख-
प्रकृषणम्, इह किपत् प्रतिपदं पदं शक्यते, ततोऽतिदेश-
न पृच्छन्ति—‘इच्छेवं भंते !’ इत्यादि, इति—उपदर्शनं, ए-
वंशब्दः प्रकारे, उपदर्शितेन प्रकारेणान्यदपि स्त्रीवचनं पुंवच-
नं नपुंसकवचनं वा वदति साधुस्तदा तस्मिन्नेवं वदति या
भाषा सा प्रज्ञापनी भाषा, नैषा भाषा मृषति ? । भगवानाह—
प्रज्ञापनी एषा भाषा, शब्दव्यवहारानुसरणं नैषा भाषावाक्,
अन्यथा स्थिते हि वस्तुन्यन्यथा भाषणं दातृ-यदा तु यद्वस्तु
यथावस्थितं ननु तथा भाषते, तथा कां दोष इति ? । तदेवं
भाषाप्रतिपादनविषया ये केचन सन्देहास्ते सर्वेऽप्यपनीनाः ।

(६) सम्प्रति सामान्यतो भाषायाः कारणादपि विपुलकुतुराह-

भासा यं भंते ! किमादीया किपवहा किंसठिया कि-
पजवसिया ? । गोयमा ? भासा यं जीवादीया सरिप्पथ-
वा वजसठिया लोमंतपवजसिया पससा तं जहा—

“भासा कभो य पभवति, कीर्तिह व सपएहि भासनी भासं ।

भासा कीतप्पगारा, कति वा भासा अणुमुता उ ॥ १ ॥

सरीरपथवा भासा, दोहि य सपएहि भासनी भासं ।

भासा चउत्पगारा, दोसिय य भासा अणुमुता उ ॥ २ ॥

कतिविहा यं भंते ! भासा पससा ? । गोयमा ! दुविहा

भासा पससा । तं जहा—पजवसिया य, अपजवसि-

या य । पञ्जत्तिया शं भेंत ! भासा कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चा, मोसा य । सच्चा शं भेंत ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—जण्णवयसच्चा १ समयसच्चा २ ठवण्णसच्चा ३ नायसच्चा ४ रुवसच्चा ५ पडुच्चसच्चा ६ ववहारसच्चा ७ भावसच्चा ८ जोगसच्चा ९ आवम्मसच्चा १० । “जण्णवय १ समय २ ठवण्ण ३, नामे ४ रुवे ५ पडुच्चसच्चे ६ य । ववहार ७ भाव ८ जोग ९, दसमे आवम्मसच्चे य १० ॥ १ ॥ ” मोसा शं भेंत ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—कोहणिसिया १ पाण्णिसिया २ मायानिसिया ३ लोहणिसिया ४ पेज्जणिसिया ५ दोनिसिया ६ हासणिसिया ७ भयणिसिया ८ अक्खाइयाणिसिया ९ उववाइयाणिसिया १०—“कोह माणे माया, लोभ पिज्ज तहव दासे य । हास भए अक्खाइय, उववाइयाणिसिया दमया ॥ ११ ॥ ” अपञ्जत्तिया शं भेंत ! कइविहा भासा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चा मोसा असच्चा मोसा य । सच्चा मोसा शं भेंत ! भासा अपञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—उप्पण्णमिसिया १ विगतमिसिया २ उप्पण्णविगतमिसिया ३ जीवमिसिया ४ अजीवमिसिया ५ जीवाजीवमिसिया ६ अण्णेतमिसिया ७ परित्तमिसिया ८ अद्दामिसिया ९ अद्ददामिसिया १० । असच्चा मोसा शं भेंत ! भासा अपञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुवालसविहा पण्णत्ता । तं जहा—

“आमत्तिणि १ आणमणी २ ”,

जायणि ३ तह पुच्छणी य ४ पण्णवणी ५ ।

पच्चक्खणी ६ भासा, इच्छणुलोमा ७ य ११ ॥

अण्णिभग्गमिहा भासा ८, भासा य अण्णिभग्गमि बोद्धवा ९ । संसयरणी भासा १० वोंद ११ अब्बोगडा चेव १२ । २ ” (सूत्रम्-१६५)

‘भासा शं भेंत ! किमाइया’ इत्यादि । भासा अवबोधनीयमस्तीति वाक्यालङ्कारे, किमादिका—उपादानकारणव्यतिरेकेण किमादि—मौलं कारणं यस्याः सा किमादिका । तथा किप्रभवा—कस्मात् प्रभव—उपादो यस्याः सा किप्रभवा, सत्यपि मौले कारणे पुनः कस्मात् कारणाभ्युपगम्यते इति भावाः । तथा किं संस्थितेति केनाऽऽकरिण संस्थिता किं संस्थिता, कस्येव संस्थानमस्या इति भावाः । तथा किपर्वयसिता इति—कस्मिन् स्थाने

पर्वयसिता—निष्ठां गता किमप्येवसिता ? । भगवानाह—मौलम् ! ‘जीवाऽदिका’ जीव आदि—मौलं कारणं यस्याः सा जीवाऽदिका जीवगततथाधिप्रयत्नमन्तराख्यवर्धनीजभूतभाषाया असम्भवान्, आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“तिविहमि सरिरम्मी, जीवपण्णत्ता इति जीवस्स । जहि उ मेएह गइय, तो भासइ भासम्मो भासं ॥ १ ॥ ” ‘किप-भवा’ इत्यस्य निर्वचनमाह—‘शरीरप्रभवा’ औदारिकवैकल्याऽऽहारकाम्यतमशरीरसामर्थ्यादेव भाषाद्रव्यावितिगतेः । तथा किं संस्थिता इत्यस्य निर्वचनं—‘वज्रसंस्थिता’ वज्रस्येव संस्थानं यस्याः सा वज्रसंस्थिता, भाषाद्रव्याणि हि तथा—विद्यमयत्ननिष्ठानि सन्ति सकलमपि लोकात्मिकान्यनुष्ठानि लोकात्म्यं वज्राऽऽकारसंस्थित इति साऽपि वज्रसंस्थिता, किं पर्वयसिता, इत्यत्र निर्वचनं लोकात्मपर्वयसिता, परतो भाषा, द्रव्याणां गत्युपलम्भकधर्मोक्तिकात्वाभावेनो गमनासम्भवात्, प्रकृता मया श्रेयश्च तीर्थकृद्भिः । पुनरपि प्रश्नमाह—‘भासा कतो य पववा’ इत्यादि, भाषा कुतो—योगात् प्रभवति—उत्पद्यते काययोगाद्वायोगाद्वा ? । तथा कतिभिः समर्थैर्भाषा भाषते ? । किमुक्तं भवति ? कतिभिः समर्थैर्निष्ठुत्तमानद्रव्यसहृयादिभिरा भाषा भवति, तथा भाषा कतिप्रकारा—कतिप्रभेदा ? कति वा भाषाः साधूनां वक्तृभ्यो मता—अनुज्ञाताः ? । अत्र निर्वचनं—‘शरीरपभवा’ इत्यादि, अत्र शरीरग्रहणेन शरीरयोः परिग्रहान्ते, शरीरमात्रप्रभववस्य प्रागेव निर्णयित्वात्, शरीरप्रभवा इति कोऽर्थः ?—काययोगयभा । तथाहि—काययोगेन भाषायां यान् पुद्गलान् गृहीत्वा भाषात्वेन परिहृमय्य वाग्योगेन निश्चज्जति, ततः काययोगकलाज्ञाया उत्पद्यते इति काययोगप्रभवेत्युक्तम् । आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“मिहइ व काइयणं, विसरइ तह वाइएण जोगिण्ण ।” इति । ‘कइइ व समएहि भासई भासं’ इत्यस्य निर्वचनं आभ्यां समयाभ्यां भाषते भाषां, तथाहि—एकेन समयेन भाषायोग्यान् पुद्गलान् गृह्णाति, द्वितीये समये भाषात्वेन परिणमय्य विस्तृजतीति । ‘भासा कइएगारा’ इत्यस्य निर्वचनं भाषा सत्याऽऽदिभेदाच्चतुःप्रकारा, ते च सत्याऽऽद्या भेदाः प्रागेव भाषिता इति, ‘कइ वा भासा अणुमया य’ इत्यस्य निर्वचनं सत्याऽऽदी द्वे भाषे साधूनां वक्तृमुमुते, तदथा—सत्या, असत्यामृषा च, अर्थात् ये मृषासत्यामृषे ते नास्तुजाते, तयोः रथथावस्थितार्थप्रतिपादनपरतया मुक्तिप्रतिपन्धिर्वात् । पुनः प्रश्नयति—‘कइविहा शं’ इत्यादि, ‘पञ्जत्तिया अपञ्जत्तिया’ इति, पर्यासा नाम या प्रतिनियतरूपतया अवधारयितुं शक्यते सा पर्यासा, सा च सत्या मृषा वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतरूपतयाऽवधारयितुं शक्यत्वात्, या तु मिश्रतया उभयप्रतिषेधाऽऽत्मकतया वा न प्रतिनियतरूपतयाऽवधारयितुं शक्यते सा अपर्यासा, सा च सत्यामृषा असत्यामृषा वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतेन रूपे—आवधारयितुमशक्यत्वात् । ‘पञ्जत्तिया शं भेंत !’ इत्यादि, भाषितं, नवरे सत्या मृषा चेत्पुनरुक्तं सत्याभेदावगमय प्रश्नमाह—‘सच्चा शं भेंत ! भासा पञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता ।’ इति पाठसिद्धम् । भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि ‘जण्णवयसच्चा’ इति तं तं जनपदमधिकृष्येष्टार्थप्रतिपत्तिञ्च-

नकतया व्यवहारहेतुत्वात् सत्या जनपदसत्या तथा कोङ्कणाऽऽदिषु पयः पिण्डमित्यादि १, समस्तसत्या या सकललोकसामर्थ्येन सत्यतया प्रसिद्धा कुमुदकुलवर्षात्पञ्जतामरसार्वात्मनेऽपि पङ्कसंभवत् गोपालजना अरविन्दमेव पङ्कजं मन्थन्ते, न शेषमित्यरिभन्दे पङ्कजमिति सम्मतसत्या २, स्थापनासत्या या तथाविधमङ्कःऽऽदिदिव्यासं मुद्रादिव्यासं चापलभ्य प्रयुज्यते तथा एककं पुरतो विन्दुद्वयसहितमुपलभ्यऽथमिति, विन्दुव्ययसहितं सहस्राधिश्रमिति, तथा तथाविधं मुद्रादिव्यासमुपलभ्य मुक्तिकाऽऽदिषु माघाऽयं कार्पावणोऽयमिति, तथा नामतः सत्या नामसत्या यथा कुलमवलेखयि कुलवर्द्धन इति, तथा रूपतः सत्या रूपसत्या, यथा रश्मतेः शुद्धीतप्रज्ञितरूपः प्रज्ञजितोऽयमिति, तथा प्रतीत्य-आश्रित्य वस्तुस्वरं सत्या प्रतीत्यसत्या तथा अनामिकाया कनिष्ठामधिकृत्य दीर्घत्वं मध्यमामधिकृत्य ह्रस्वत्वं, न च बाक्यं कथमेकस्यां ह्रस्वत्वं दीर्घत्वं च तात्त्विकं ? परस्परविरोधादिति, भिन्नानिमित्त्वेन परस्परविरोधासम्भवात् । तथाहि—तामेव यदि कनिष्ठं मध्यमं वा एकामङ्गुलमङ्गुलस्य ह्रस्वत्वं दीर्घत्वं च प्रतिपाद्यत ततो विरोधः सम्भवत्, एकानिमित्तपरस्परविरुद्धकथिप्रयासम्भवात्, यदा त्वेकामधिकृत्य ह्रस्वत्वमपरामधिकृत्य दीर्घत्वं तदा सत्त्वास्वयोरिव शिवात्मिलसत्त्वाश्च परस्परं विरोधः, अथ यदि तात्त्विकं ह्रस्वत्वदीर्घत्वं तत् श्रुतुवक्तव्ये इव कस्यचित् परमिरेषेन प्रतिभासते ? तस्मात् परोपाधिकत्वात् काल्पनिकं इमे इति, तदुक्तं, द्विविधा हि वस्तुना धर्मोऽसहकारिण्यवस्था इतरे च, तत्र ये सहकारिण्यवस्थासहकारिण्यवस्थात् प्रतीतिपथमाप्नोति, यथा पृथिव्यां जलस्यकं गन्धः, इतरे त्वेवमेवापि यथा कर्पूराऽऽदिगन्धः, ह्रस्वत्वदीर्घत्वं अत्र च सहकारिण्यवस्था, तत्त्वत्वे तं सहकारिण्यवस्थायां प्रत्यक्षमायात इत्यर्थावः । तथा व्यवहारो-लोकविषयो, व्यवहारतः सत्या व्यवहारसत्या, यथा गिरिवृक्षतः, गलति भाजनम्, अनुवरा कन्या, अलोमिका एका, लोका हि गिरिततुल्यवृक्षे तुष्ठाऽऽदिना सह गिरिरेवेदं विवक्षित्वा गिरिवृक्षतः इति भ्रुवन्ति, भाजनादुद्भवन्ति उद्भवाभाजनयोरभेदं विवक्षित्वा गलति भाजनमिति, संभोगयौजप्रभवेदं भावं अनुवरा इति, लवणवत्पुष्पलोभाभावे अलोमिकेति । ततो लोकव्यवहारमपेक्षया साधोर्गतां यथा भूमा भाषा व्यवहारसत्या भवति, तथा भाषा वणाऽऽदिभोजनः सत्या भावसत्या, किमुक्तं भवति ?-यो भाषा वणाऽऽदियस्मिन्नुक्तो भवति तेन या सत्या भाषा (सा) भावसत्या, यथा सर्वपि पञ्चवैषम्यं वलाका शुक्लंति, तथा योगः—सम्बन्धः तस्मात् सत्या योगसत्या, तत्र लुब्धयोगात् विवक्षितशुद्धप्रयोगात् लुब्धभावेऽपि लुब्धयोगस्य सम्भवात् लुब्धो, एवं दृष्टयोगात् दृष्टो, औपम्यसत्या यथा समुद्रवल्गुः अत्रैवायं विनियजानुग्रहाय सत्प्रदण्डिणाधामाह—जगवचसम्यवयवणा, ' इत्यादि भावितानां । मृगभाषा दृशयिषा । तद्यथा—'कोहनिस्मया' इत्यादि । कांथाभिःसुता कांथाक्षिनिर्गता इत्यर्थः, एवं सर्वत्रापि भावयोगः, तत्र कांथाभिभूतोऽस्मिन्निर्गतादुत्पत्त्या परप्रत्ययानुयाय यस्तत्त्वमस्य वा भावते तत्सर्वे मृषा, तस्य हि आशयाऽनीव दुष्टस्ततो यदपि

पुष्पाक्षरस्येन सत्यमापनति शास्त्रबुद्ध्या बोधेयं सत्यं भावते तदाऽप्युत्पद्यतेदुष्टमिति सृष्टेति १, माननिःसृता यत् पूर्वमननुभूतमप्यैश्वर्यमात्रोक्तवैकल्यापनायासुतमस्माभिस्तदानीमैश्वर्यमित्यादि वदतः २, मायानिःसृता यत् पश्यन्नामाऽऽद्यमिषायेण सत्यमसत्यं वा भावते ३, सामनिःसृता यद्योभाभिभूतः कूटनुल्लाऽदि कृत्वा यथोक्तप्रमाणमिदं तुलाऽऽदीति वदतः ४, मेमानिःसृता यदातममवशादासोऽहं त्वेति यादि वदतः ५, उच्यतेऽपि यत्र प्रतिनिविष्टः तीर्थकराऽऽदीनामप्यवर्ण भावते ६, ह्यस्यनिःसृता यत्कलिषयतोऽमुनभाषणं ७, भयानिःसृता तत्कराऽऽदिभयेनासमञ्जसभाषणम् ८, अस्वयधिकानिःसृता यत्कथास्वस्वभावाभिधानम् ९, उपपातनिःसृता चौरस्वमित्याद्यभ्याख्यानम् १० । अत्रापि सत्प्रदण्डिणाधामाह—'कोह माणे' इत्यादि भावितानां । सत्यामृषा दृशयिषा । तद्यथा—'उपलक्षमिस्मया' इत्यादि, उपलक्षमिभिरा अनुपलक्षः सह सत्त्व्यापुष्पाय यत्र सा उपलक्षमिभिरा, एवमप्यत्रापि यथायोगं भावनीयं, तत्रोपलक्षमिभिरा यथा कस्मिंश्चित् सामनरे वा कुनैवधिकपुत्रा दारकेषु जातेषु दय दारका अस्मिन्नप्यजाता इत्यादि १, एवमेव मरुत्कथनं विगतमभिभिरा २, तथा जन्मनो मरुत्स्य च कृतपरिमाणस्याभिधानं विभेदादेन चोत्पन्नव्यवहारीमभिरा ३, तथा प्रभूतानां जीवनां स्तोकाणां च मृतानां शुकेशशुकलकाऽऽदीनामकथनं राशौ । दृष्टं यदा काश्चिदं वदति—अहो महान् जीवराशिरयमिति तदा सा जीवमिभिरा, सत्यामृषा च साया जीवसु सत्यात्वात् मृतेषु मृषात्वात् ४, तथा यदा प्रभूतेषु मृतेषु स्तोकेषु जीवसु एकत्र राशौकृतेषु शुकलाऽऽदिष्वेव वदति—अहो महान् मृतानां जीवराशिर्गति तदा सा अजीवमिभिरा, अस्यापि सत्यामृषा च मृतेषु सत्यात्वात् जीवसु मृषात्वात् ५, तथा तस्मिन्नेव राशौ एतावन्तोऽत्र जीवन् एतावत्परं मृता इति नियमनावधारणतो विभेदादेर्जीवाजीवमिभिरा ६, तथा मूलकाऽऽदिकमनन्तकार्यं तस्यैव सत्यैः परिपातद्वयैरनन्तं वा कनिष्ठप्रत्येकवनस्फुटिता मिश्रमवलोक्य सर्वोऽप्येवोऽनन्तकार्यक इति वदताऽनन्तमिभिरा ७, तथा प्रत्येकवनस्फुटिता तमनन्तकार्यकं सह राशौ कुनमवलोक्य प्रत्येकवनस्फुटितं सर्वोऽपीति वदतः प्रत्येकानिभिरा ८, तथा उदा, कालः—सह प्रस्तावान् दिवसां, रात्रिषु परिशुभान्, स मिश्रितो यथा साऽऽद्यमिभिरा, यथा काश्चित् कञ्चन स्वयन् दिवसे वसमान एव वदति—उत्तिष्ठ रात्रिर्जनेति, रात्रौ वा वर्तमानायामुत्तिष्ठतः सूर्य इति ९, तथा दिवसस्य गतेर्वै एकदेशोऽद्याः, सा मिश्रिता यथा सा अद्याऽद्या मिश्रिता यथा प्रथमपौरुषस्यामेव घसमानायां काश्चित्कञ्चन प्रवर्तन् एव वदति—वल मध्याह्नाभूतमिति । असत्यामृषा द्वादशविधा, तद्यथा—(कामनिग इति) तत्र आमरगुणो ह देवदत्त । प्रयाह इत्यादि एषा प्रागुक्तसत्याऽऽदिभाषावयवसंयुक्तवलाश्च सत्या नापि मृषा नापि सत्यामृषा, केवलं व्यवहारमात्रं प्रवृत्तिहेतुरित्यसत्यामृषा १, एवं सर्वत्र भावना कार्या, आभाषणं कार्येषु परस्परप्रवर्तनमुपयं कुर्वति २, यावन्तं कस्यापि वस्तुविशेषक्यवर्धनात्मनोऽप्युक्तं ३, पुष्कलाः—आविष्कारस्य मोक्षधरस्य कथं चिरधरेषु पारिव्रजानां तद्विदः पाथे चोदनाः, प्रकाशनां विनीतविनयस्य विनयजनस्योपदेशानं यथा प्राणिषाश्चिबुला भवन्ति भवन्तरे प्राणिनो दीर्घाऽऽयुष इत्यादि । उक्तं च—

“पाण्डुवहाड नित्या, हर्षति दीहोऽया अरोगा य । एसम-
हं पञ्चला, पञ्चवर्णा वीर्यारोगोह ॥ १ ॥” ५, याचमानस्य प्र-
तिषेधवचनं प्रत्याख्यानं ६, इच्छानुलोमा नाम यथा कश्चि-
किञ्चित् कार्यमारभमाणः कञ्चन पृच्छति, स ग्राह-करोतु भ-
वान् समाप्यतदभिप्रेतमिति ७ । अनभिप्रेता यत्र न प्रतिनिय-
तार्थवाधारणं, यथा बहुषु कार्यव्यवस्थितेषु कश्चित्कञ्च-
न पृच्छति-किमिदानीं करामि?, स ग्राह-वस्तुमिभाषते त-
त्कुर्वति ८, अभिगृहीता प्रतिनियतार्थाऽवधारणं, यथा इह-
मिदानीं कलंघ्यमिदं नेति ९, संशयकरणी या वाक् अ-
नेकार्थाऽभिधायितया परस्य संशयमुत्पादयति यथा सैन्ध-
वमानीयतामित्यत्र सैन्धवशब्देऽलवणवस्त्रपुरुषवाजिषु १०,
व्याकृता या प्रमत्तार्था ११, अव्याकृता अनिगम्यरश्मिश्चार्था
अव्यक्तास्तत्प्रयुक्ता वा अभिव्यक्तास्तत्प्रयुक्ता १२ । शेषं सुगमम् ।
प्रश्नाः ११ पद । (नैरयिकादीनां भाषकत्वाभाषकत्वम्—
१६६, भासाय शब्देऽस्मिन्नेव भागं गतम्)

जीवानां सत्यादिभाषा निरूपयन्ग्राह—

जीवा शं भंते ! किं सच्चं भासं भासंति मोसं भासं
भासंति सच्चाभासं भासं भासंति असच्चाभासं भासं
भासंति ?, गोयमा ! जीवा सच्चं पि भासं भासंति० जाव
अमच्चा मोसं पि भासं भासंति । नेरइया शं भंते ! किं
सच्चं भासंति० जाव अमच्चाभासं भासं भासंति ? ।
गोयमा ! नेरइया शं सच्चं पि भासं भासंति० जाव अमच्चा
भासं पि भासं भासंति । एवं असुरकुमारा० जाव यणिय-
कुमारा, वेदिय-तेदिय-चउरिदिया य नो सच्चं नो मोसं
नो सच्चाभासं भासं भासंति, असच्चाभासं भासं भासंति ।
एचिदिधर्तारिक्खजोणिया शं भंते ! किं सच्चं भासं भा-
संति० जाव किं असच्चाभासं भासं भासंति ?, गोयमा !
एचिदिधर्तारिक्खजोणिया शो सच्चं भासं भासंति, नो
भासं भासं भासंति नो सच्चाभासं भासं भासंति ए-
गं असच्चा मोसं भासं भासंति गणुत्थ सिक्खापुण्ण-
गं उत्तरगुणलद्धि वा पट्ठच्च सच्चं पि भासं भासंति मो-
सं पि भासं भासंति, सच्चाभासं पि भासं भासंति अ-
सच्चा मोसं पि भासं भासंति । मणुस्मा ० जाव वेमाणि-
या, एते जहा जीवा तहा भाणियस्वा । (सूत्रम्—१६७) ।

‘जीवा शं भंते ! किं सच्चं भासभासंति’ इत्यादि, सुगमं
नवरं प्रिचिचतुरिन्द्रियेषु सत्यादिभाषाप्रयतिषेधः तेषां स-
म्यक् परिहृणपरवक्ष्यमाद्यभिप्रायासम्भवात् तिथेकपञ्चि-
या अपि न सम्यक् यथावस्थितवस्तुप्रतिपादनाभिप्रायेण
भाषन्ते नापि परविप्रतारणदुष्कृता किं तु यदा भाषन्ते ।
तदा कुपिता अपि परं मारोयतुकामा अप्येवमेव भाषन्ते
तत्तस्तेषामपि भाषा असत्याभाषा, किं सर्वेषामपि तेषाम-
सत्याभाषा ? । नेत्याह—“नक्षत्रेण्यदि” सत्यादिकां भाषां
न भाषन्ते शिखारम्यन्त, शिखापूर्वकं पुनः शुक्लसारिका-
यः संस्कारविशेषास्तथा कुतश्चित्ताविषयव्यपेक्षमविशेषा-
ज्जातिस्मरणरूपां विशिष्टव्यवहारकौशलरूपां वा सार्धप्र-
द्वन्द्व

तीयं सत्याऽऽदिकां चतुर्विधामपि भाषां भाषन्ते शेषं । सुग-
मम् । प्रश्नाः ११ पद ।

(७) भाषाऽऽसम्बन्धत्वाऽनात्मस्वरूपा वेतिनिरूपणम्—

आया भंते ! भासा, अस्मा भासा !, गोयमा ! शो आ-
या भासा, अस्मा भासा ।

(आया भंते ! भासंति) वत्येकाकाऽध्येयम् । आत्मा जीवां
भाषा, जीवस्वभावा भाषत्यर्थः । यतो जीवं व्यापार्यते
जीवस्य च बन्धमोक्षार्था भवन्ति, ततो जीवधर्मत्वाजी-
व इति व्यपदेशार्था ज्ञानवदिति, अथास्या भाषा न जीव-
स्वरूपा भ्रान्तिप्रसङ्गात्वेन मूलतयाऽऽत्मनो विलक्षणत्वा-
दिति शङ्का अतः प्रश्नः, अत्रोत्तरम्—(नो आया भासंति)
आत्मरूपा नास्ती भवति, पुद्गलमयत्वादात्मना च निरूप्य-
मानत्वात्तथाविधिलोपाऽऽदिवत् अचतनत्वाच्चाऽकाशवत् ।
यच्चोक्तम्—जीवं व्यापार्यमाणत्वाजीवः स्याज्ज्ञानवत्तद-
नैकान्तिकं, जीवव्यापारस्य जीवादात्मनो भिन्नस्वरूपेऽपि
तथार्थं दर्शनादिति ।

रुचिं भंते ! भासा, अरुचिं भासा ! । गोयमा ! रुचिं
भासा, शो अरुचिं भासा ॥

(रुचिं भंते ! भासंति) रुचिर्जीवमन्तः । भाषा भ्रान्तस्यानु-
ग्रहापघातकारित्वात् तथाविधकर्ताऽऽभरणऽऽदिवत्, अ-
थाऽऽपिषो भाषा चक्षुषाऽनुपलभ्यमानत्वाद्धर्मास्तिकाया-
ऽऽदिवदिति शङ्काऽतः प्रश्नः, उत्तरं तु रुचिर्जीवः य-
च्च चक्षुःप्राप्तमयमरूपित्वमाधनायोक्तं तदनैकान्तिकं, पर-
माणुवायुपिशाचाऽऽदीनां रूपवतामपि चक्षुरप्राप्तत्वेनाभि-
मतत्वादिति ।

(८) अनात्मरूपाऽपि सचित्ताऽसौ भविष्यति

जीवच्छरीरवदिति पृच्छग्राह—

सचित्ता भंते ! भासा, अचित्ता भासा ! । गोयमा ! शो
सचित्ता भासा, अचित्ता भासा ॥

(सचित्तस्यादि) उत्तरं तु नो सचित्ता जीवनिष्ठपुद्गलसं-
हृतिरूपवत्तथाविधलक्ष्णवत् ।

तथा—

जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा ! । गोयमा ! शो
जीवा भासा, अजीवा भासा ॥

(जीवा भंते ! इत्यादि) जीवनीति जीवा प्राणधारण-
स्वरूपा भाषा, उतैतद्विलक्षणेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—नो जी-
वा उच्छ्वासाऽऽदिप्राणानां तस्या अभावादिनि ।

(९) इह केचिदभ्युपगम्यते, अपौरुषेया वेद—

भाषा, तन्मनं मनस्वभाषायाऽऽह—

जीवाशं भंते ! भासा, अजीवाशं भासा ! । गोयमा !
जीवाशं भासा, शो अजीवाशं भासा ॥

(जीवाशमित्यादि) उत्तरं तु जीवानां भाषा, वशीनां
तात्त्वादिभ्यापारजन्यस्वाभावविशेषादारभ्य च जीवाऽऽ-
चित्तत्वात्, यद्यपि आजीव्यः शब्द उत्पद्यते, तथापि नाऽ-
स्ती भाषा, भाषापर्याप्तजन्यस्यैव शब्दस्य भाषावेनाभि-
मतत्वादिति ।

तथा—

पुर्वि भंते ! भासा भासिजमाणी भासा, भासासमयवीर-
कंता भासा ? । गोयमा ! शो पुर्वि भासा भासिजमाणी
भासा, शो भासासमयवीरकंता भासा ।

(पुर्विभन्तिवादि) अत्रोत्तरम्—ने नैव पूर्वं नित्यस-
मयाद्भासाद्रव्यभेदेन भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा नित्यवस्था-
यां वक्ष्यमाना भाषा घटवस्थायां घटस्वरूपमिव, ' नो '
नैव भाषासमयपरिकल्पना—भाषासमया—निष्ठुत्तमनाश-
स्थानां यावद्भाषापरिणामसमयसत् व्यक्तिकल्पना या सा
तथा भाषा भवति, घटसमयातिकल्पनघटवत् कपालाव-
स्थ इत्यर्थः ।

पुर्वि भंते ! भासा भिज्जइ, भासिजमाणी भासा भि-
ज्जति, भासासमयवीरकंता भासा भिज्जइ ? । गोयमा ! शो
पुर्वि भासा भिज्जइ, भासिजमाणी भासा भिज्जइ शो
भासासमयवीरकंता भासा भिज्जइ ।

(पुर्वि भंते ! इत्यादि) अत्रोत्तरम्—नो नैव पूर्वं नित्यस-
मयाद्भासाद्रव्यभेदेन भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा भाषा भि-
द्यते । अयमत्राभिप्रायः—इह कश्चिन्मन्दप्रयत्नो वक्ता भवति,
स आभिप्राय्येव शब्दद्रव्याणि निष्ठुत्तति, तानि च निष्ठु-
त्तयस्वरूपेयाऽऽत्मकभाषापरिस्थुत्तयवत् च विभिन्यन्ते, विभिन्ना-
मानानि च सत्त्वयेयानि धेयानानि गत्वा शब्दपरिणामप्रा-
प्तयेव कुर्वन्ति, कश्चित् नु महाप्रयत्नो भवति, स स्वस्वादान-
विसर्गप्रयत्नाभ्यां नित्येव निष्ठुत्तति, तानि च सूक्ष्मत्वाद्-
द्रव्यावत् अनन्तशुण्डवृद्धया वर्द्धमानानि पदसु विष्णु लोका-
न्तमाप्नुवन्ति; अत्र च यस्यामवस्थायां शब्दपरिणामरुतस्यां
भाष्यमाणताऽवस्थेया इति । (नो भासासमयवीरकंते नि)
पारस्विकभाषापरिणामपर्ययः, उक्तप्रथमरूप तदानीं निष्ठु-
त्तत्वादिति भावः । अ० १३ श० ७ उ० ।

(१०) आह—ननु "पुट्टे सुणइ सइ" इत्युक्तं भवद्भिः, तत्र च किं
शब्दपरिणामोऽस्यान्येव केवलानि शब्दद्रव्याणि शृणोति, उ-
क्तान्प्रत्यये तद्भासितान्वाहोरिषिमिच्छाति ? इति । अत्रोत्तरम्—
केवलानि तावन्न शृणोति, वासकस्त्वभाववाचकद्रव्याणां-
नयोऽद्रव्याऽऽकुलत्वाच्च लोकरूपः, मिश्राणि तु श्रृण्वन्
वास्तितानि वाऽप्यानि । यत आह—

भासासमयेदीओ, सदे जे सुणइ गीसिभं सुणइ ।

वीसदी पुण सदे, सुणइ नियमा परापाए ॥ ३५ ॥

भाष्यत इति भाषा, वक्त्रा शब्दतयोऽनुत्तमाना द्रव्यसं-
ज्ञतिरप्येतः, तस्याः समाः प्राज्ञताः अणुयः आकाशप्रदेश,
पक्कयः भाषासमश्रेणयः, समग्रहणं विशेषविषयचञ्छदार्थं,
भाषासमश्रेणु इतो गतः स्थित इत्यनयोत्तरं, भाषा-
समश्रेणिकः । इदमुक्तं भवति—भाषकस्य, श्रव्यस्य वा भेदादिः
समश्रेणिकव्यवस्थितः श्रोता एव शब्दं, पुरुषश्च भेदादिसंवाचिनः
भवति शृणोति, तं मिश्रकं शृणोतीत्यवगमन्त्यं, भाषकादुत्सृ-
ष्टशब्दद्रव्याणि, तद्भासिताऽपान्तरालस्थद्रव्याणि च, इत्येवं
मिश्रं शब्दद्रव्याणि शृणोति, न तु वासकमेव, वास्यमेव
वा केवलमित्यर्थः । (वीसदी पुणयादि) " मञ्जु क्रोशति "

इति न्यायाद्विशेषव्यवस्थितः श्रोताऽपि विशेषिकव्यते, स-
विशेषिकः पुनः श्रोता शब्दं नियमाश्रयमेव पराधानं वासना-
यां सत्त्वां शृणोति । इदमुक्तं भवति—यानि भाषकादुत्सृष्टानि,
अर्थादिशब्दद्रव्याणि वा तैः पराधानं वासनाविशेषे स्मृतिं
यानि वास्तितानि समुत्पन्नशब्दपरिणामानि द्रव्याणि तावन्नेव
विशेषिकः शृणोति, न तु भाषकाऽऽकुलशृणुति, तेषामनुभू-
तिप्राप्तयेन विविधगमनानसंभवात् । न च कुड्याऽऽदिप्रतिष्ठ-
तत्त्वेयां विविधगमनानिमित्तं संभवति, लेप्यादिशब्दद्रव्याणां-
मैव तत्संभवात्, एषां च सूक्ष्मत्वात् । न च वक्त्रस्य—द्वितीय-
ऽऽदिसमयेषु तेषां स्वयमपि विशिष्टु गमनसंभवात्तुल्यस्या-
पि मिश्रशब्दश्रवणसंभव इति, नित्यसमयानन्तरं समयान्त-
रेषु तेषां भाषापरिणामिनवस्थानात् " भाष्यमाणैव भाषा,
भाषासमयानन्तरं भाषा आभाष्येव " इति वचनात् । यदपि—
" चउहँ समयई लोगा भासापँ निरंतरं तु होइ कुडो । "
इति वक्ष्यति, तथापि द्वितीयाऽऽदिसमयेषु भाषाद्रव्यैवास्ति-
तत्वात्तेषां भाषावत् दृष्टव्यम् । अत्राऽऽह—ननु यदि वक्त्रनि-
ष्ठुति भाषाद्रव्याणि प्रथमसमये दिक्षेव गच्छन्ति, समयान-
न्तरं च नास्तिष्ठन्ते, तदिह तद्भासितद्रव्याणि द्वितीयस-
मये विशिष्टु गच्छन्ति, तत्रश्च द्विविदिगमनव्यवस्थिनयोः
समयभेदेन शब्दश्रवणं प्राप्नोति । आविशेषणैव सर्वोऽपि
शब्दं शृण्वन्तुगमन्ते । नैव दोषः, समयोऽऽदिकाल-
भेदस्याऽस्ति सूक्ष्मत्वेनालक्षणीय इति । अथेत्येवं, तथाऽपि
" भाष्यमाणैव भाषा " इति वचनात् नित्यसमयवर्धनमेव-
भाषा, ततो विशेषिकस्यो द्वितीयसमयेऽभावां शृणोतीत्याया-
त् । नैतदेवं, भाषाद्रव्यैवास्तितानामपि द्रव्याणां तद्विशेष-
त्वाद्भाषात्वं न विरुध्यते । अत एव— " वीसदी पुण सइ " ।
इत्यत्र पुनरपि यच्छब्दग्रहणं तत्प्राप्तयवास्तितद्रव्याणामपि
तथाविधशब्दपरिणामस्यापनार्थं कृतमिति तावत्प्रथमश-
ब्दग्रहणं, तावत् न वक्तृश्रुताऽऽद्यो विद्वन्तीति । आशाऽऽश्रव्यो-
न्द्रियाणि गच्छाऽऽदिद्रव्याणि मिश्राणाद्भेदः, तेषां वातुभ्रे-
णगमननिबन्धो नास्ति, बाह्यत्वात् वातायनोपलभ्यमानेन-
शुवर्धितं वृद्धटीकाकारः । इति नियुक्ताभाषाऽयः ॥ ३५ ॥

अत्र भाष्यम्—

सेदी पणमपेती, वदतो सच्चम्प ऊहिंसि तामो ।

जामु विमुक्ता पावइ, भासा भमपामि पढपामि ॥ ३६ ॥

इह अश्लोकाश्रयशपक्कगमिधायने, लोकरूपे च वदतो
भाषमाणस्य सत्त्वय वक्तुः ताः पुनः परदर्शितोक्तोक्तोक्तो-
क्तपाठ वदत्तपि दिक्षु सन्त्येव । भाषकेण विमुक्ता निष्ठु-
सती भाषा वास्तु प्रथमसमयेऽपि लोकात्मननुधावति ॥ ३६ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

भासासमयेदीओ, तम्भासापीसियं सुणइ सइ ।

तद्वन्नभावित्ताइ अमाइ सुणइ विदिमत्तो ॥ ३७ ॥

भाषासमश्रवणं इति, किमुक्तं भवति ? इत्याह—भाषासम-
श्रेणिकस्थितः । स किमप्यह—तस्य भाषकस्य शब्दमेवादीवो
भाषा तद्भाषा तद्गमनामृष्टः पुरुषमनुभूतलक्ष्मिभिरनं शब्दं
शृणोति विशिष्टव्यवस्थितः पुनः श्रोता ननुद्रव्यभाषितभाष्य-
राशयेव द्रव्याणि शृणोति, न पुनस्तानि ॥ ३७ ॥

* ' दीको ' (३५३) इदमपि युक्तमिति ।

कुतः ? , इत्याह-

अणुमेढीगमशास्त्रो, एदिवायाभावो निमिषाश्चो ।

समयतरावस्था-शब्दो यं युक्तं न सुखं ॥ ३३४ ॥

तेषामनुशेषिणमनात्, अनुशेषिणमने प्रवृत्तानामपि प्रतिष्ठा-
ताद्विषेणमने भविष्यतीति चेदित्याह-प्रतिष्ठातव्य स्थल-
नस्याभावाद्, एतदपि कुतः?, इत्याह-अभिमतस्तुक्त्याऽऽ-
स्तमित्तस्यासंभवाद्, बाह्यद्रव्याणामेव तत्संभवात्, एषां
च स्वभवादिति भावः । न च वक्तव्यं-द्वितीयाऽऽदिसमयेषु
तेषां स्वयमपि विदितुं गमनात्स्वस्यापि मिश्रशब्दध्वन-
संभव इति । कुतः?, इत्याह-(समयतरत्यादि) निसर्गसम-
यानन्तरं द्वितीयाऽऽदौ समयान्तरं ध्वनसंस्कारजनकशक्ति-
संपन्नतया तेषां भाषकाऽऽयुःसुष्टद्रव्याणामनवस्थानादिति
प्रागुक्तमयम् । इति मुक्ताणि भाषकाऽऽयुःसुष्टानि द्रव्याणि वि-
द्विग्वयवस्थितौ न शृणोतीति साधनाप्रयोगः ॥ ३३४ ॥

आह-कन पुनर्योगेनाऽमीषां बाह्यद्रव्याणामाननमुत्सर्गो
वा कथम्?, इत्याह-

गिएहज काइएणं, निसिरइ तह बाइएण जोएणं ।

एगंतरं च गिएहज, निसिरइ एगंतरं चेव ॥ ३३५ ॥

कायेन निर्वृत्तः कायिकः, योगेन योगो व्यापारः, कर्म कि-
येभ्यनयान्तरम् । तत्र सर्व एव वक्ता कायिकेन योगेन शब्द-
व्याणि प्रवृत्तिः । चशब्दस्त्वैवकारार्थः, तस्य च व्यवहितसं-
वत्त्वात् कायिकैवेति द्रष्टव्यम् । निवृजति, उत्सृजति, मुञ्च-
तीति पर्यायोः । तथेति प्रहसान्तरमित्यर्थः । उक्तिर्बोक्तृ तया
निर्वृत्तौवाचिकस्तेन वाचिकेन योगेन निवृजतिः किमुत्सृज्य
मेव श्रुतिः, निवृजति च । उताऽऽययथाशक्त्याऽह-एका-
न्तरमेव श्रुतिः, निवृजत्येकान्तरं चेव । अयमत्र भाषार्थः प्रति-
समये श्रुतिः, मुञ्चति च । कथम्?, विद्या प्रामाद्वयो
प्रामो प्रामान्तरं, पुरुषाह्वाऽप्यः पुरुषो निरन्तरोऽपि सन्
पुरुषान्तरमेवेमेकैकस्मात् समयदेकैक एवेकान्तरोऽनन्तरस-
मय एवेत्यर्थः । इति निवृत्तिगुणायासंज्ञाऽर्थः । विस्तरार्थस्तु
आध्यावक्ष्येयः ॥ ३३५ ॥

तच्चैवम्-

गिएहज काइएणं, कि निसिरइ बाइएण जोएणं ।

को वाऽयं जागो किं, बाया कायस्म संरम्भो ॥ ३३६ ॥

बाया न जीवजोगो,

पोगलपरिणामाश्चो रसाइ व्व ।

न य ताए निसिरिजइ,

स बिच्च निसिरिजए जम्हा ॥ ३३७ ॥

आह सो तणुसंरंभो,

निसिरइ तो काइएण वचव्वं ।

तणुजोगविसेस बिच्च ,

मणवजोगो चि जपदोसो ॥ ३३८ ॥

अत्र परः प्राऽह-ननु "गिएहज काइएणो" इति युक्तं तद्
मन्यामहे, यतो श्रुतीयात् कायिकेन योगेन बाह्यद्रव्याणि
भाषकाः, नन्मयुक्तम्, कायव्यापारमन्तरं तद्प्रहणाऽद्यो-

गात् । यद्युनकृत्तम्-^१ निसिरइ तह बाइएण जोएणं ? "इति तदे-
तत्तावककृत्तम् । यतः कथं नाम निवृजतिं वाचिकेन योगेन?, पु-
द्गलाणां वा बाह्यो जीवव्यापाररूपयोगाभावाच्चैतत् घटत इत्य-
र्थः । इति संक्षेपेण कृत्वा विस्तराऽभिधिनस्याप्राऽह-^२ "को वा-
ऽयमित्यादि" वेत्यथा, किमेनेन संक्षेपेण?, विस्तरं चापि पुष्क-
लम्-^३ "कोऽयं नाम बाग्ययोगो, येन निवृजतीत्युक्तम् ? । "किं बाय-
सि" बागेव निवृज्यमानभाषापुत्रसूत्रसूत्रकपो बाग्ययोगः, कि-
वाकायसंरम्भः कायव्यापारस्तत्क्षिप्तमेहेतुबाग्ययोगः, इति वि-
कल्पद्वयम् । तत्र प्रथमविकल्पसं निराकुर्वन्माह-"बाया न
जीवजोगो" इत्यादि । योगोऽत्र शरीरजीवव्यापारः प्रवृत्तः स
च बाह्य भवति, पुद्गलपरिणामव्यापारः, रसगन्धाऽऽदिवचः
यस्तु जीवव्यापाररूपो योगः स पुद्गलपरिणामोऽपि न भवति
यथा जीवाऽभिहितकायव्यापारः अपि च, "न य ताए सि" न
च तथा बावा किञ्चिज्ज्ञेयते, तस्या एव निवृज्यमानत्वात्
न च कर्मैव करणं भवति, अतो बागेव बाग्ययोग इति प्रथमविक-
ल्पः न घटते । अथ द्वितीयमधिकृत्याऽह-(अहेत्यादि) अया-
सो बाग्येगस्तनुसंरम्भः कायव्यापारस्ततः "कायिकेन निवृ-
जति" इत्येवमेव वक्तव्यं स्यात्, अतः किमुक्तम् ? "निसिरइ तह
बाइएण जोएणं" इति ? अत्रोत्तरमाह-"तसु इत्यादि" ननु
द्वितीयविकल्प एवात्राह्वीकृत्यते, केवलमविशिष्टः काययोगो
बाग्ययोगतया ताऽस्माज्जिरीयते, किं तु तनुयोगविशेषावेव
कायव्यापारविशेषावेव मनोवाग्ययोगाविध्यते यद्यस्मात् ; ततो-
ऽयमर्थो-न हि कायिको योगः कस्याश्चिद्व्यवस्थायां शरी-
रिणां जन्तूनां निवर्तते, अशरीरिणां सिद्धान्तमेव तज्जिज्ञो-
रिति, अतो बाग्यनिसर्गाऽऽदिकालेऽपि सोऽस्त्येवेति भावः ।
॥ ३३६ ॥ ३३७ ॥ ३३८ ॥ विशे-० ।

अथ "एगंतरं च गिएह" इत्यादि व्याचिख्यासुराह-

जह गामाश्चो गामो, गामेतरमेवमेग एगाश्चो ।

एगंतरं ति भखइ, समयाश्चोऽण्वरो समयो ॥ ३३९ ॥

यथा एकस्मात् प्रामाद्वयो प्रामोऽनन्तरितोऽपि लोककृत्वा
प्रामान्तरमुच्यते पुरुषाह्वाऽप्यः पुरुषोऽनन्तरोऽपि पुरुषा-
न्तरमभिधीयते, एवमिहापि एकस्मात् समयात् याऽय-
मप्यः समयः सोऽयमनन्तरोऽपि सन्नैकान्तरमित्यभिधीयते ।
ततः किमुक्तं भवति ? इत्याह-एकस्मात्समयात्तन्तरः समय
एकान्तरमिति, एवं चानुसमय एव श्रुतिः, मुञ्चति चेति
पर्यवसितं भवति ॥ ३३९ ॥

अप्ये त्वेकान्तरमित्येकैकेन समयेनान्तरितं प्रहणं,

निसर्गं चेच्छ्रुतीति दशयति-

केई एगंतरीयं, मण्ठे गंतं ति तेसिं च ।

विच्छिन्नाबलित्वो, होइ धणी सुपरिहो य ॥ ३३६॥

इह केजिह्वाकृत्यतारो मण्ठे प्रहणं, निसर्जेन कैकैक
समयेनान्तरितमेकान्तरमुच्यते । एतच्चऽनुक्तम्, यतस्तेषामेव
व्याख्यातृणामन्तरान्तरविकृष्टरत्नावलीकरो ध्वनिः प्रामो-
ति, अन्तरान्तरप्रहणसमयेषु सर्वेष्वप्यश्रवणात् । तथा श्रुत-
विरोधश्च यत् उक्तं श्रुते-"अणुसमयमविरहियं निरंतरं गि-
एह" इति, तथाहि-इह सूत्रं प्रति समयप्रहणमतिपादक-

त्वात् प्रतिसमयनिसर्गप्रतिपादकमपि दृष्टव्यं, गृहीतस्य द्वि-
तीयसमयेऽवश्यं निसर्गाविति ।

अथ परः प्राह—

आह सुए शिष्य निसिरइ, संतरियं न उ निरंतरं भाषिअं ।
एगेण जओ गिरइइ, समयेगेण सो घुयइ ॥ ३६७ ॥
ननु यथा स्वपक्षसमर्थकं सुखं त्वया दर्शितं, तथा श्रुतं पवा-
नस्यपक्षसमर्थकमपि तद्दर्शितमेव । किं तत् ? इत्याह—
(निसिरइ इत्यादि) इदं प्रज्ञापनोक्तस्य गाथायामुपनिबद्धम् ।
तत्त्वबद्धम्—“संतरं निसिरइ, नो निरन्तरं निसिरइ ; ए-
गेणं समएणं गेरइइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्यादि । त-
द्वेन सुखेण निसर्गस्य सात्तरस्योक्तत्वात् मध्याख्यानमुप-
पन्नमेवेति परस्याऽभिप्रायः ॥ ३६७ ॥

अथोत्तरमाह—

आणुसमयमंथंतरियं,
गहणं भणियं जओ विमोक्खो वि ।
जुत्तो निरन्तरो शिष्य,
भणइ कह संतरो भणिओ ? ॥ ३६८ ॥
आचार्यः प्राह—हन्त ! तावत् प्रहणमनुसमयमन्तरित-
मव्यवहितिं प्राकृतसुखेण आणुतं प्रतिपादयितुं अवना-
ऽपि प्रतीतम् । यत् एवम्, अतो विमोक्षाऽपि निसर्गाऽपि नि-
रन्तर एव युक्तः, गृहीतस्याऽवश्यमेवानन्तरसमये निस-
र्गाविति । प्रकः पुनरपि भणति । किम् ? इत्याह—(कह
संतरं भणिओ सि) इदमुक्तं भवति—अहमपि जाना-
मि यतः सुखे प्रहणं निरन्तरमुक्तं परं यस्तत्रैव निसर्गः सात्त-
र उक्तः स कथं नीयते ? इति भावानपि निवेदयतु । सत्यं, किं
तु विषयविभागोऽत्र दृष्टव्यः ॥ ३६८ ॥

कः पुनरयम् ? इति गुरुराह—

गहणोक्खोएँ तओ,
निरंतरं जम्मि जाई गिरइआई ।
न वि तम्मि ख्व निसिरइ,
जह पढम निसिरइं नत्थि ॥ ३६९ ॥

तत्रोऽसौ निसर्गो प्रहणाऽपेक्षया भाषाद्वयैवादानापेक्षया
पूर्वं पूर्वं प्रहणमपेक्ष्यर्थः, सात्तर उक्तः, इति शेषः । ननु
समयाऽपेक्षया तस्य नैरन्तर्येणैव प्रवृत्तः कथं पुनर्प्रहणापेक्ष-
या सात्तरत्वम् ? इत्याह—“निरन्तरमित्यादि” यतो यस्मिन् प्र-
थमाऽद्वैतसमये यानि भाषाद्वयानि गृहीतानि, न तानि तस्मि-
न् एव प्रहणसमये नैरन्तर्येण तिष्ठन्ति किं तु प्रहणसमया,
द्वन्तरसमय निवृत्तानि, यथा प्रथमसमयगृहीतानां न तस्मि-
न्, शेष समये निसर्गो निसर्गः किं तु द्वितीयसमये; एवं द्वितीय-
समयगृहीतानां तृतीयसमये, तृतीयसमयगृहीतानां चतुर्थसम-
ये निसर्गो इत्यादि तत्त्वसमयेष्वपि भावनीयम् । तदेवं प्रहणाऽ-
पेक्षया निसर्गः सात्तर एव, अगृहीतानां निसर्गापेक्षया । स-
मयाऽपेक्षया त्वसौ निरन्तर एव द्वितीयाऽद्विपु सर्वेष्वपि
समयेषु निरन्तरं तद्भाषाविति ॥ ३६९ ॥

आह—यद्येवं, प्रहणमपि निसर्गापेक्षया सात्तरमेवाऽ-
स्तु, नैवं प्रहणस्य स्वतन्त्रत्वात्, निसर्गस्य तु प्रह-

णपरतन्त्रत्वात् । कुतः ? इत्याह—

निसिरइ नागोयिं,
गहणंतरियं ति संतरं तेणं ।
न निरन्तरं न समणं,
न जुगविह होति पजाया ॥ ३७० ॥

नागृहीतं कदापि निवृत्त्यत इति नियम एवायम् । (सं-
तरं तेणं ति) तेन कारणेन निसर्गजं प्रज्ञापनायां सात्त-
रमुक्तम् । कुत इत्याह—(प्रहणंतरियं ति) प्रहणात्निरतिमि-
ति कृत्वा । “नानिच्छे गृह्णते” इत्येवं तु नियमो नास्ति, प्रथम-
समये निसर्गमन्तरेणापि प्रहणसङ्गत्वात् ; अतः स्वतन्त्रं प्र-
हणं, परतन्त्रस्तु निसर्गः, इत्ययमेव सात्तर उक्त इति भा-
वः । तदेवम्—“संतरं निसिरइ ।” इति प्रज्ञापनायाः स्वा-
वयवो विषयविभागो व्यवस्थापितः । अथ “नो निरन्तरं नि-
सिरइ” इति तदवयवस्यैव भावार्थमाह—“न निरंतरं सि ।”
इत्यादि । किमुक्तं भवति ?—न निरन्तरं निवृत्तानि, न सम-
कं, न युगपदिति पर्यायाः । ततश्च किमिह तात्पर्यमिति ? ।
उच्यते—न प्रहणसमकालं निवृत्तानि । किं तर्हि ? पूर्वं
पूर्वं गृहीतमुत्तरात्तरसमयेषु निवृत्तानि । “ननु एगेणं स-
मएणं गिरइइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्येतस्य भा-
वार्थो नाट्यायुक्तः सत्यं, किं तु सात्तरस्य स्वयमप्यवयवग-
न्तव्यः—तत्राऽऽद्येनैकेन समयेन गृह्णत्येव, न निवृत्तानि, द्विती-
याऽद्वैतसमयाद्वारभ्यैव निसर्गस्य प्रवृत्तेः पर्यन्तवर्तिनात्वेकैव
समयेन निवृत्त्येव, न तु गृह्णति, भाषाऽभिप्रायोपरमादितिः
मध्यमसमयेषु तु प्रहणनिसर्गाविति । अथवा—एकेन पूर्व-
व्यसमयेन गृह्णति, एकेनात्तरात्तरसमयेन निवृत्तानि, इत्यादि
स्थितिर्भावाभावोऽयम् । तदेव समस्तमपि सुखं व्यवस्था-
पितं विषयः ॥ ३७० ॥

(११) अथ प्रहणाऽद्वैतसमयमुक्तं च कालमानमाह—

गहणं मोक्खो भासा, समये गहनिमिरणं च दो मयया ।
होति जहसंतरओ, न तस्म च बीयसयम्मि ॥ ३७१ ॥
गहणं मोक्खो भासा, गहणविमगा य होति उक्कोमं ।
अतो गृह्णतमिचं, पयत्तयेदेख भओ सि ॥ ३७२ ॥

इह वागुद्भवाणां प्रहणं तथा तथामेव गृहीतानां मोक्षो
निसर्गो एवेत्यनेन, भाष्यत इति भाषा, एतानि क्रौर्थापि ज-
गन्तः प्रत्येकमेव समये भवन्ति, प्रहणनिमज्जनलक्षणं नृ-
पयमन्तरदर्शितव्यायेन प्रहणसमयात् द्वितीयसमये निसर्गो
कृत्वा प्रियमाणस्य, तिष्ठतो वा बन्धनव्यापारादुपरतस्य
अग्रव्यतो हौं समयो भवतः । आह—ननु मोक्षो निसर्गो एवा-
व्यते, भाष्यत इति भाषाऽपि निसर्गो एवाऽभिधीयते, ततः
किमिति मोक्षान् पृथक् भाषायाः कालमानाभिधानार्थम्-
पादानम् ? । सत्यं, किं त्वेनैव भाषायाः पृथग्भवेन भाष-
यति, यदुत भाष्यमाणेव भाषा निसर्गमात्रमेव भाष्यत्यर्थः
तस्यैव जगन्तः समयमात्मत्वात्, न त्वयं भाषा, तस्य जग-
न्तः द्विसमयमात्मत्वात्, प्रहणमात्रं तु केवलं, भाष्यत इति
भाषा, इति व्युत्पत्त्यर्थस्य वा घटनाज्ञायां न भवत्येवेति । यदि-
चैव भाषा पृथक् न गृहीता स्यात्, तदोभयस्यापि कश्चिद्-

पात्वं प्रतिपद्येत, ग्रहणेऽपि योग्यतया भाषावत्समावात् । ननञ्च "भासिञ्जमाथा भासा" इत्यागप्रविरोधः स्यात् । तर्हि गोक्षप्रहणमपनीय तत्स्थाने भावैव बोधादीयता, भाषामा-
स्योरेकार्थत्वादिति चेत् । सत्यं, किं तु 'निसर्गस्य कालमानं
नोक्तम् । इति मन्थरीः प्रतिपद्येत, इति ननुप्रहणमिह मोक्ष
भाषयोः पृथक्प्रहणम् । इत्यस्य विस्तरेण । इति ग्रहणं, मोक्षो,
भाषा इत्येतानि त्रीणि, तथा प्रहणनिसर्गोभयं च सर्वाण्य-
प्युक्तवृत्तः प्रत्येकमन्तमुक्तुमात्रं कालं भवन्ति, परंतु योगा-
न्तरमुपगच्छति, ज्ञियते वा इति भावः । एतेषां च ग्रहणाऽऽ-
दीनामन्तमुक्तस्य प्रत्यक्षभेदेन भेदा भवतीति महाप्रयत्नस्य
तदेवान्तर्मुहूर्त्तं लघु भवति, अतएवप्रत्यक्षस्य तु तदेव वृहत्
प्रमाणं भवतीति ॥ ३७१ ॥ ३७२ ॥

तद्वचः प्रथमसमये यत्कलं ग्रहणमेव, पर्यन्तवर्त्तिनि तु
समये वाः कलसो निसर्गः पूर्वमुक्तः, स भवतु, मध्यमसमयेषु
तु यो ग्रहणनिसर्गो, तयोरेकत्वमुपपन्नश्चाह परः—

गहणविसम्पवत्ता, पोपरविरोहिणो कहे सम्य ॥

सपद्यो उवञ्जोगा, न होज किरियाळ को दोमो ॥ ३७३ ॥

निरन्तरग्रहणं, विसर्गं वैधमात्रे द्वितीयसमयादारम्भोपा-
न्यसमये यावत् ग्रहणविसर्गप्रयत्नौ प्रतिसमये युगपदा-
पनन्तः । एतौ च परस्परविरोधितौ कथमेकदिनसमये युक्तौ ?
नैव युक्तौ विपर्ययः । अत्रापर्यन्त-ग्रहणविसर्गयोर्विरोध एवात्र
नवदमिजः । यदि हि वेपामिह द्रव्याणां ग्रहणम्, त्वममेव
तस्मिन्नेव ग्रहणसमये निसर्गो भवेत्, तदा स्यात्सो, पनन्त-
वर्त्तन्तः, प्राक् समयगृहीतानामेवाप्रेतनसमये निसर्गोत्, तत्र
वाऽप्युचोपायेन ग्रहणात् । अत्रातिरोधोऽपि युगपदेकत्र समय
उपयोगग्रहणवत् क्रियाद्वये नैवेत्ये । तदाह— "समये दो"
इत्यादि । एकस्मिन् समये हो उपयोगो न भवेतामिति यु-
क्तम् । "जुगवे दो नत्थि उवञ्जोगा" इति वचनात् तयो रागभे-
दनिषेधात् । क्रियाणां बहीनामप्येकस्मिन् समये को दोषः ?
न कश्चिदित्यर्थः । तथा हि आगमे— "मेगियसुये ग-
णनो, वट्टह निविह वि ऋणमि" । इत्यादि वचनात्
वाहमनः काविक्रियाणामेकत्र समये प्रकृतिरभ्युपगमैव । तथा-
ऽऽहुतादिसंयोगविभागक्रियाः, सङ्गातपरिशादक्रियाः,
उपाध्यायक्रियावैकत्र समयेऽनेकस्थानेषु तत्राऽनुज्ञा-
विहितेनैव को दोषः ? तथा वामहस्तेन घण्टिकां चल-
यति, दक्षिणेन धूपमुद्राहयति, दशा भौषडप्रतिमाऽऽदिष-
वन् वीक्षते, मुखेन वृत्तं पठति, इत्यादि वर्त्तमानमपि क्रियाणां
युगपत् प्रकृतिरभ्युपगताऽपि बोध्यते । इति गायान-
वक्रार्थः ॥ ३७३ ॥

(१२) "पुनरिति काविकेन" इत्युक्तं, तत्र यच्चौदारिकाऽऽदि-
शरीरपञ्चकमेवाक्ताः पञ्चविधाः, तथाऽपि विविधैवेव कायेन
वाग्द्रव्यप्रदणमवसेल्यम्, इति दृश्यञ्चाह—

सिबिहम्मि सरीरम्मी, जीवपएमा इवेनि जीवस्म ।

जेहि उ गिहह्म गहणं, तो भासह भासमा भासा ॥ ३७४ ॥

औदारिकाऽऽदिशरीराणां प्रयतिविशिष्टे त्रिक्रान्ते शरीरे
जीवस्याऽऽत्मनः प्रदेशो जीवप्रदेशो भवति, नाप्यत्र । एता-
वान् कोषमिति । मित्रोः पात्रम् । इत्यादी वृत्तया भेदेऽपि
दर्शनात्मा भूतजीवावतेशानां भेदसंप्रत्यय इत्यत्र आह—जी-

वस्थेति, त्रिविधेऽपि शरीरे जीवप्रदेशो जीवस्याऽऽत्मभूता
भवन्ति, न तु भेदिन इत्यर्थः । तद्वन्न निष्प्रदेशाऽऽत्मभावनि-
राकरणमाह—निष्प्रदेशावस्य युक्त्यनुपपत्तेः । तथाहि—पा-
दतलसंबन्धानां जीवप्रदेशानां शिरः संबद्धजीवप्रदेशः सह भे-
दोऽभेदो वा ? इति वक्तव्यम् । यदि भेदस्तीह कथं न स-
प्रदेशो जीवः ? अथाभेदस्तीह सर्वेषामपि शरीरावस्था-
नामिकत्वप्रसङ्गः, अत्रिहजीवप्रदेशैः संबन्धनैकत्र क्रोडाक-
तत्वावित्यादि त्रिकशास्त्रेष्वनुसरणीयम् । यैर्विप्रदेशैः किं
करोति ? इत्याह—यैस्तु गृह्णाति । नुग्रह्ये विशेषणार्थः । किं
विशिष्टमिति ? न सर्वेदेव गृह्णाति, किं तु भाषणाभिप्रायाऽऽदि-
सामग्रीपरिणामे सति । किं पुनर्गृह्णाति ? इत्याह—गृह्णात इ-
ति कर्मणि द्युत्प्रत्यये ग्रहणं वाग्द्रव्यनिकुरन्त्वमित्यर्थः ।
ततो भाषको भाषां भाषते, न त्वभाषकोऽप्योपावस्थाया-
म्, इच्छाऽऽद्यभावतो वेति । 'भाषको भाषते' इत्यनेनैव ग-
तायेत्याह— 'भाषयमायैव भाषा, न पूर्व, नापि पश्चाद्' इति
ज्ञापनायमेव भाषाग्रहणमिति ॥ ३७१ ॥ ३७४ ॥

आह—ननु कतमन्तत्रिविधं शरीरं, यद्वन्तं जीवप्रदेशोऽग-
व्याणि गृहीत्वा भाषको भाषते ? इत्याह—

आरालियवेउव्विय—आहारमो गिहह्म मुवइ भासं ।

सब्बं सञ्जापोसं, मोसं च असत्त्वमोसं च ॥ ३७५ ॥

इहोदारिकश्चेन्न शरीररन्ध्रनरंभरेपचारान्, मत्सर्वायलो-
पाह्ना कौदारिकशरीरान् जीव एव गृह्णात, एवं वैक्रियवान्
वैक्रियः, आहारकवानाहारकः । तदयमधीश्वरकवैक्रियाऽऽ-
हारकशरीरोऽधीश्वरगृह्णाति, मुञ्चति च भाषां पुनस्तस्मिन्तत्त्वं
पाम्, भाषां कथंभूताम् ? इत्याह—सत्यां, सत्यावाम्, मृषां
च, असत्यमृषां च । इति निरुक्तिगाथाद्वयार्थः ॥ ३७५ ॥

अत्र विषमपदव्याख्यानाय भाष्यम्—

सञ्जा हिया सयामिह, संतो मुण्णो मुण्णा पयत्था वा ।

तन्निवरीया मोसा, मीसा जा नदुपयसहावा ॥ ३७६ ॥

अग्रहिगया जा तीमु वि, मदे विप केसलो अस्सत्त्वमुसा ।

एया सभेयलक्कण—सोदाहरणा जहा सुते ॥ ३७७ ॥

इह सत्त्वो हिता आराधिका यथावस्थितवस्तुप्रयार्थनक-
ला च सत्या भाषा मोचयते । तत्र के सन्त उच्यन्ते येषां
सा हिता ? इत्याह—सन्त इह मुनयः साधव उच्यन्ते, तेभ्यो
हिता इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्राप्तिकेत्यर्थः । अथवा-
सन्तो मूलोत्तरगुणका गुणाः, पश्यां वा जीवाऽऽद्यः प्राच्य-
न्ते, तेभ्योऽस्ती हिता—आराधितयथाधारिधितत्त्वकप्रकरण-
सत्याः विपरीतस्वरूपा तु मृषा भाषा अभिधीयते; मिथ्या तु
सत्यामृषा । का ? इत्याह—या तनुमयस्त्वभाषा सत्यामृषाऽऽ-
त्मिकेति । या पुनः सत्यामृषोभयाऽऽत्मकासु उक्तलक्षणसु-
निष्पद्यि भाषावत्तद्विचित्रता तल्लक्षणान्तर्भवित्वा, आग-
मन्त्राऽऽज्ञापनाऽऽदिविषयो व्यवहारपतिनः शब्द एव केवलः,
सा असत्यमृषा अतुर्थी भाषा । एतादृशकोऽपि भाषाः समे-
दाः सल्लग्नः सोदाहरणाश्च यथा दृश्येकालिकत्वनियुक्त्या-
दिकसुत्रे आगमे मणित स्तथा तत्रैव बोद्धव्याः । इह तु भा-
षाद्रव्यप्रदणनिसर्गोऽऽदिविचारस्यैव प्रमत्तत्वादांति गाथा-
द्वयार्थः ॥ ३७६ ॥ ३७७ ॥

(१३) औदारिकाऽऽदिशरीरवान् भाषां गृह्णाति, मुञ्चति
 ष्यत्युक्तम्। सा पुनमुक्ता सती कियत् क्षेत्रं व्याप्नोति ?,
 इति वक्तव्यम्। उच्यते-समस्तमपि

कइहिँ समएहिँ लांगा, भासाएँ निरन्तरं तु होइ फुदो ।
लोकस्स य कइभाए, कइभाओ होइ भामाए ॥३७८॥

अथवा ह्रदशब्दो योजनेभ्यः परतो न शृणोति शब्दं मन्त्र-
परिणामाभ्यां द्रव्याणामियुक्तम् । तत्र किं परतोऽपि शब्दद्र-
व्याणामागमिरस्ति । यथा च विषयाभ्यन्तरे ईदृशेत्येण तद्व्या-
ख्यासामर्थम् । येषु बाह्यरस्ति, उत न । इति । उच्यते ।
अस्ति केषांश्चिदुक्तलोकव्याप्तिः । आह—यद्येवम्, कर्हि—
इत्येषु संबन्धद्रव्यसमायातेषु गाथा व्याख्यायते-लोकव्यत-
ति लोकानुद्वेगशब्दव्याप्त्यः । क्षेत्रलोकऽत्र परिगृह्यते ।
स कतिमिः कियत्सन्धैः सम्येर्भाषया भाष्यद्वैतिनिरन्तरेभ्य-
स कतिमि, रूपादौ व्याप्तिः । तस्य च लोकस्य कतिमांशे कति-
मांशो भवति भाष्यद्रव्याणामिति । इति ३७=

अप्रोच्यते—

चउहिँ समएहिँ लोगो, भासाएँ निरन्तरं तु होइ फुडो ।
लांगस्स य चरिमंते, चरिमंतो होइ भासाए ॥ ३७८ ॥

अतुभिः समर्थैर्लोभाया कस्याचित्संबन्धिभ्या निरन्तर-
मेव पूर्णो भवति । लोकास्य चरमान्तःपर्यन्तवर्ती भागाऽसं-
ख्येयभाग इत्यर्थः , तस्मिंश्चरमान्ते असंख्येयभाग भाषाया
अपि समस्तलोकाव्यापिन्याश्चरमान्तोऽसंख्येयभागो भवती-
ति निर्युक्तिगाथाद्वयायः ॥ ३७६ ॥

आह-किं सर्वस्या अपि भाषा लोकं व्याप्नोति ? ,
नैतदेवमिति दर्शयन्नाह भाष्यकारः-

कोई मंदपयत्तो, निसिरइ मयलाई मव्वदव्वाइं ।

अन्नो तिव्वपयत्ता, सो मुंचइ भिदिउं ताइं ॥ ३८० ॥

कोऽप्युत्तरतः सऽप्युपेतत्वेन मन्दप्रयत्नो वक्ता सर्वाण्यपि
भाषाद्वयाण्यपि प्रथमं सकलानि संपूर्णानि श्रवणाद्व्यभि-
क्षानानि यावत्, निमृजानि मुञ्चति; अन्यस्तु वीरंगताऽऽदिगु-
णयुक्तीन्द्रियप्रयत्नो भवति, स पुनस्तन्वाद्यादानेनिसंग्रहप्रयत्ना-
भ्यां भिर्देवैव स्वदृशः कृत्वा स्वदमस्वर्गीकृत्य मुञ्चति ।

तत्रोभयेषामप्यग्रतो यद्भवति, तद्दर्शयन्नाह-
गंतुमसंवेज्जाश्रो, अवगाहणवग्गणा अभिन्नाइं ।

भिज्जते धंसति य, संखिज्जं ज्ञायणे गंतुं ॥ ३८४

भिर्भाई सुमुग्धया, अमृतमुग्धनिद्रयाऽहं लोभतं ।
पावंति पुरयति य, भासापै निरंतरं लोभं ॥ ३८२ ॥
अथवालोच्यगदना एकैकस्य भाषाद्वयस्वरूपध्वन्याऽप्यारभू-
त। संस्थंयप्रदेशऽस्मत्कल्पविभागकथा तासांमध्यागदनाता-
मनस्तभाषाद्वयस्वरूपध्वन्याऽप्यारभूतस्तत्रविश्वरूपगतां वर्णना-
स्तमुदायः । त आद्यगदनावर्णनाः खरैरुत्प्रेषयाः गान्ता तां प्र-
त्यप्रत्यनवकृन्तिसुधास्यमिभ्रान्तिभाषाद्वयविशेषमिथ्यते ख-
रुष्टमिभ्रान्त । सखरैरुत्प्रेषयानि च योजनानि सत्यः ध्वनेनैव शब्द-
रिणाम् विजिह्मनियेषः । उक्तं च प्रज्ञापनायां भाषापरं-“ जाई
अभिधारां निरतिर, ताई अभिज्ञज्ञायां आगदहलया ग-
या येयमागच्छति, संलंजा जां जयलयां गया विभंसमागच्छ-
ति ॥” यानि तु महाप्रयत्नो वक्ता प्रथमत एव विभंसति निम-

जनि तानि सूत्रमायह्नुवृषाचानिगुणवृक्षया चरुमामानि
पदसु रिक्तुं लोकांनिमाप्नुवन्ति, शेषे तु तत्पराधानयासना-
विशेषाद्यासितया भाषया उपपन्नायापरिणामद्वयसंवेदनिष्क-
षया सर्वे लोकानिगुणमाप्नुयामि । ” वषट्पदमाश्रित्य त्रयादि-
भिः समर्थैः ” इति वाक्यशेषः । उक्तं च — “आहं निवारं निवि-
रं, नाहं अग्नौगुणपतिर्वह्निं परिब्रूयामाहं लोकांन् कुर्वं-
ति । ” ३२१ ३२२ । (‘कवित्वं लघुमाय । शब्दे तुग्रीयभागे
६६३ पृष्ठे ३४ विशेषः । ’)

यद्येवम् , अत्रान्तमहान्कश्चिज्जीवियोगत्वाभावेऽपि कथं
द्वितीयसमये कपाटमात्रस्यैव भावात् प्रह्वापनाऽऽदिषु सतुः-
समयता प्रोक्ता, इत्याशङ्क्याऽऽह—

स्वधो वि व्रीमगाए, न परायाओ य तेण चउमपओ ।

अह होज्ज पराघाओ, हविज्ज तां सों वि तिसमइओ।३६४।

रक्षन्धोऽचित्तमहास्वस्थः सोऽपि विश्रमया केवलं वि-
श्रसायामांभन भवति, न तु जीवप्रयोगेण । विश्रसाय-
विश्रामश्च यिविश्रयायैषण्युपायमहर्हति । किं न तत्र
पराधातोऽस्ति — नायं द्रव्याणां लोपायैषण्यमर्हति जनयती-
त्यर्थः, किं तु स निजपुण्यैरेव लोपायैष्यति । ततोऽसौ
वतुःसमयाय भवति । अथ तथापि पराधातो भवेत्, ततः सोऽपि
विश्रामायां कामेत् । विश्रिवर सम्यहोक्तमापूरयेदित्यर्थः
न चैषम्, मिद्वान्ते वतुःसमयायैष्यति तस्योक्त्याव । तस्माद-
स्ति तत्र पराधातः अथ तदस्यस्येति, इति वैषय्यमिति । त २३४ ।

अथानादेशप्रस्तावादपरमपि मतमुपन्यस्य कुर्याति-

एगदिसभाइममये, दंडं काऊण चऊहि पूरइ ।

अन्ने भणंति तं पि य, नाऽऽगमजुनिकखमं होइ ॥३६५॥

अथै केचिद्भाष्येन-आदिसमये एकदिक् दृष्टं कृत्वा चतु-
र्दिशैः समर्थैर्लोकं पश्यन्ति । एतन्मुक्तं भवान्-प्रथमसमये ताव-
दुत्थितिं कृत्वा करान्, द्वितीयसमये तत्र प्रधानम्, अथो-
द्विष्टिं पुनर्ददंश्च; तृतीयसमये ऊर्ध्वदिशं प्रत्यक्षं तावत्पुनर्मोक्षार्थं
तु मय्यान् करान्; चतुर्थसमये तु तन्प्राप्त्यन्तरकालपूर्वका-
न्वसन्नमपि लोकं मापश्यन्ते; पुर्यान् । तदनन्तरं चिन्तामस्तम्,
कर्मद्वयमात्रं प्रेषयन्प्राप्त्यर्थम् । नापि युक्तिरुच्यते । का श्रु-
त्युक्तिः, यदनुश्रुतिगमनस्त्वभावात् न पृष्ठलानामकथा दिशा-
गमनं भवान्, नाप्यथा ? वक्तुमुत्तमाहवादिप्रत्ययान्तराण्य-
यं युक्तिरिति चेत् । नैव, यतो वक्तुः कदाचिद्विधेयथाऽभिसु-
क्ष्मस्त्वन्येभ्योमुत्तराणि भाषापुष्टलानि पश्यन्, ततश्च विदि-
श्यापि तेषां गमनप्रसङ्गः । किं त्वैवं सर्वं पठेत् ॥२५॥ ॥२६॥ ॥
तन्मायुःकृत्यागमात्तदम एव व्याधिक्त्वमुत्पत्त्यनस्य तस्यभावा-
त् । तन्मायुःकृत्यागमात्तदम एव व्याधिक्त्वमुत्पत्त्यनस्य तस्यभावा-
त् ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥

सम्प्रति भाषाद्रव्यग्रहणाऽऽदिविषयसंशयाप-
नोदार्थमाह—

जीव भो भेते ! जाइं दृव्वाइं भायसाए गिएहति, ताइं किं ठियाइं गेएहति, अठियाइं गेएहति ? गोयमा ! ठियाइं गिएहति, नो अठियाइं गिएहति । जाइं भेते ! ठियाइं गिएहति, ताइं किं दृव्वो गिएहति, खेयवो गिएहति, कालवो गिएहति, भाववो गिएहति ? गोयमा ! दृव्वो वि गिएहति,

लेख्यो वि कालो वि भावो वि गिरहति । जाई भेंत !
 दव्यो गेरहति, ताई किं एगपदेसियाई गिरहति, दुपदेसि-
 याई गिरहइ ० जाव अणंतपदेसियाई गेरहति । गोयमा ! नो
 एगपदेसियाई गेरहति ० जाव नो असंखिअपदेसियाई गिरह-
 इ, अणंतपदेसियाई गेरहति । जाई लेख्यो गेरहति, ताई किं
 एगपएसोगाढाई गेरहति, दुपएसोगाढाई गेरहति ० जाव
 असंखेअपएसोगाढाई गेरहति । गोयमा ! नो एगपएसो-
 गाढाई गेरहति ० जाव नो संखेअपएसोगाढाई गेरहति, अ-
 संखेअपएसोगाढाई गेरहति । जाई कालतो गेरहति, ताई
 किं एगसमयट्टियाई गेरहति दुसमयट्टियाई गिरहति,
 ० जाव असंखिअसमयट्टियाई गेरहति । गोयमा ! एग-
 समयट्टियाई पि गेरहति, दुसमयट्टियाई पि गेरहति-
 ० जाव असंखिअसमयट्टियाई गेरहति जाई । भावतो
 गेरहति, ताई किं बस्यमंताई गेरहति, गंधमंताई रसमंताई
 फासमंताई गेरहति । गोयमा ! बस्यमंताई गिरहइ ० जाव
 फासमंताई गेरहति । जाई भावओ बस्यमंताई गेरहति, ताई
 किं एगवसाई गेरहति ० जाव पंचवसाई गेरहति । गो-
 यमा ! गहणदव्याई पडुच्च एगवसाई पि गेरहति ० जाव
 पंचवसाई पि गेरहति, सब्गहणं पडुच्च थियमा पंच-
 वसाई गेरहति । तं जडा-कालाई नीलाई लोहियाई हालि-
 हाई सुकिझाई । जाई बस्यतो कालाई गेरहति, ताई किं
 एगगुणकालाई गेरहति ० जाव अणंतगुणकालाई गिरह-
 ति । गोयमा ! एगगुणकालाई पि गिरहति ० जाव अणं-
 तगुणकालाई पि गेरहति । एवं ० जाव सुकिझाई पि । जाई भा-
 वतो गंधमंताई गिरहति, ताई किं एगगंधाई गिरहति, दुर्गंधा-
 ई गिरहइ । गोयमा ! गहणदव्याई पडुच्च एगगंधाई पि गिरह-
 इ दुर्गंधाई पि गिरहति । सब्गहणं पडुच्च नियमा दुर्गंधाई
 गिरहति । जाई गंधतो सुभिगंधाई गिरहति, ताई किं एगगु-
 णसुभिगंधाई गिरहति ० जाव अणंतगुणसुभिगंधाई गि-
 रहति । गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि ० जाव अणंतगु-
 णसुभिगंधाई पि गेरहइ । एवं दुभिगंधाई पि गेरहइ । जाई
 भावतो रसमंताई गेरहति, ताई किं एगरसाई गेरहति ० जाव
 किं पंचरसाई गेरहति । गोयमा ! गहणदव्याई पडुच्च एग-
 रसाई पि गेरहति ० जाव पंचरसाई पि गेरहति । सब्गहणं प-
 डुच्च नियमा पंचरसाई गेरहति । जाई रसओ तित्तरसाई
 गेरहति, ताई किं एगगुणतित्तरसाई गिरहति ० जाव अणं-
 तगुणतित्तरसाई गिरहति । गोयमा ! एगगुणतित्तरसाई पि
 गिरहइ ० जाव अणंतगुणतित्तरसाई पि गिरहति । एवं ०
 जाव मधुरो रसो । जाई भावतो फासमंताई गेरहति, ताई
 किं एगफासाई गेरहइ ० जाव अहुफासमंताई गिरहति । गो-

यमा ! गहणदव्याई पडुच्च थो एगफासाई गेरहति, दु-
 फासाई गिरहइ ० जाव चउफासाई गेरहति, थो पंचफा-
 साई गेरहति ० जाव नो अहुफासाई पि गेरहति । सब्गहणं
 पडुच्च नियमा चउफासाई गेरहति । तं जडा-सीतफासाई
 गेरहति, उसिणफासाई निझफासाई लुक्खफासाई गेरह-
 ति । जाई फासतो सीताई गिरहति, ताई किं एगगुणसी-
 ताई गेरहति ० जाव अणंतगुणसीताई गेरहति । गोयमा !
 एगगुणसीताई पि गेरहति ० जाव अणंतगुणसीताई पि गे-
 रहति । एवं, कमिणणिदुलुक्खाई ० जाव अणंतगुणाई पि गि-
 रहति । जाई भेंत ! ० जाव अणंतगुणलुक्खाई गेरहति, ताई
 किं पुढाई गेरहति, अपुढाई गेरहति । गोयमा ! पुढाई
 गेरहति, नो अपुढाई गेरहति । जाई भेंत ! पुढाई गेरहति,
 ताई किं आंगाढाई गेरहति, अयोगाढाई गेरहति । गोयमा !
 आंगाढाई गेरहति, नो अयोगाढाई गेरहति । जाई भेंत !
 आंगाढाई गेरहति, ताई किं अणंतरोगाढाई गेरहति, परं-
 परांगाढाई गेरहति । गोयमा ! अणंतरोगाढाई गिरहति,
 नो परंपरांगाढाई गेरहति । जाई भेंत ! अणंतरोगाढाई गे-
 रहति, ताई भेंत ! किं अणुई गेरहति, बायराई गेरहति ।
 गोयमा ! अणुई पि गेरहति, बायराई पि गेरहति । जाई
 भेंत ! अणुई पि गेरहति, बायराई पि गिरहइ ताई किं उडुं
 गेरहति, अघं गेरहति, तिरियं गेरहति । गोयमा ! उडुं
 पि गेरहति, अघं वि गेरहति, तिरियं पि गेरहति ।
 जाई भेंत ! उडुं पि गेरहति, अघं वि गेरहति, तिरियं पि
 गेरहति, ताई किं आदिं गेरहति, मज्जे गेरहति, पज्जव-
 साणे गेरहति । गोयमा ! आदिं पि गेरहति, मज्जे वि
 गेरहति, पज्जवसाणे वि गेरहति । जाई भेंत ! आदिं पि गि-
 रहति, मज्जे वि गेरहति, पज्जवसाणे वि गिरहति, ताई किं
 सविसए गिरहति अविसए गिरहति । गोयमा ! सविसए
 गेरहति, नो अविसए गेरहति । जाई भेंत ! सविसए गेरहति,
 ताई किं आणुपुड्वि गेरहति, अणाणुपुड्वि गेरहति ।
 गोयमा ! आणुपुड्वि गेरहति, नो अणाणुपुड्वि गेरहति । जाई
 भेंत ! आणुपुड्वि गेरहति, ताई किं तिदिसिं गेरहति ० जाव
 छदिसिं गेरहति । गोयमा ! नियमा छदिसिं गेरहति ।
 “ पुढोगाढ अणंतं, अणुय तह बायं य उडुमहे । आ-
 दिविसयाणुपुड्वि, थियमा तह छदिसिं चव ॥ १ ॥ ”
 (सूत्रम् १६८) जीवे थो भेंत ! जाई दव्याई भासत्ताए
 गेरहति, ताई किं संतरं गेरहति, निरंतरं गेरहति ? । गो-
 यमा ! संतरं पि गेरहति, निरंतरं पि गेरहति, संतरं गि-
 रहमाणे जहणं एगं समयं उक्कोमणं असंखेअणं समयं
 अंतरं कडु गेरहति, निरंतरं गेरहमाणे जहणं दो समयं,

उक्तोक्तं असंख्यजसमय, अणुसमयं अविशदं निरंतरं
गेयहति । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गहि-
याइं शिसिरइ, ताइं किं संतरं निसरइ, निरंतरं निसरइ ? ।
गोयमा । संतरं निसरइ, नो निरंतरं निसरइ, संतरं नि-
सरमाख्ये एगेखं समयं गेयहति एगेखं समयं निसरइ,
एगेखं गहणनिसरखोवाएखं जहखेखं दुसमयं उक्तोक्तं,
असंख्यजसमयं अंतोमुहुसिगं गहणनिसरखोवायं क-
रेति । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए ग-
हियाइं शिसिरति, ताइं किं भिखाइं शिसरति, अभिखाइं
शिसरति? गोयमा । भिखाइं पि निसरइ, अभिखाइं पि नि-
सरइ, जाइं भिखाइं शिसरति, ताइं अखंतगुणपरिवृद्धीए खं
परिवृद्धपाखाइं २ लोयंतं फुसति; जाइं अभिखाइं निस-
रइ, ताइं असंख्यजसमो आवाइखयमाख्यो गंता भेदमा-
वज्जति, संख्यज्जाइं जोअखाइं गंता विद्धसमागच्छति ।
(सूत्रम्-१६६)

‘जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गिरहइ’ इत्यादि,
सुगमं, नवरं ‘डियाइं’ स्थितानि न गमनक्रियावन्ति, द्रव्य-
तश्चित्तायामनन्तप्रदेशिकानि-अनन्तपरमाव्याप्तमकानि शृ-
ङ्गाति, नैकपरमाव्याप्तात्मकानि, तेषां स्वभावत एव जीवा-
नां प्रख्यायोग्यत्वात्, क्षेत्रचित्तायामसंख्यातप्रदेशावगा-
दानि, एकप्रदेशाऽऽप्यवगादानां तथा स्वभावतया प्रख्यायोग्य-
त्वात्, कालतश्चित्तायामिकसमयस्थितिकाव्यपि यावत्स-
ङ्ख्येयसमयस्थितिकाव्यपि गृह्णाति, पुत्रजानामसङ्ख्येय-
मपि कालं यावद्वस्थानसम्भवात् । तथा चोक्तं व्याख्या-
प्रकृतौ सैजनिरेजपुत्रावस्थानचित्तायाम्-‘अणंतपणसिप-
णं भंते । खं केवरकालं सए । गोयमा । जहखं एखं
समयं, उक्तोक्तं आवालिवाए असंख्यजभागं; निरेए
जहखं एखं समयं, उक्तोक्तं असंख्यजं कालं’ इति । तेषां
च गृहीतानां प्रख्यानन्तरसमये अणवश्यं निसर्ग इति स्वभा-
वस्थानन्तरसमये प्रखं प्रतिपत्तव्यम् । अयं तु व्याख्यान-
एकसमयस्थितिकाव्यपीति आदिभाषापरिणामोपेत्या द्र-
ष्टव्यं, विविधा हि पुत्रानां परिणामः, ततः एकप्रत्यगृही-
तमुक्ता अपि तं कैचिदं समयं भाषावेनावतिष्ठते, कैचिद्
है समयं, यावत् कैचिदसङ्ख्येयानां परिणामानि । तथा
‘गहणदब्बाइं’ इति गृह्णते इति ग्रहणानि, ग्रहणानि च
नानि द्रव्याणि च ग्रहणद्रव्याणि । किमुक्तं भवति ?-
यानि ग्रहणयोग्यानि द्रव्याणि नानि कानिचित् वर्ण-
परिणामेन एकेन वर्णेनोपेतानि, कानिचित् द्रव्यां, कानिचित्
त्रिभिः, कानिचित् चतुर्भिः, कानिचित्पञ्चभिः, यदा
पुनरेकप्रत्यगृहीतानामपि सर्वेषां द्रव्याणामपि समुदायां
विवक्षयन् तदा नियमान् पञ्चवर्णानि गृह्णाति, एवं
गम्भरसंख्यां यावतीये, स्पष्टानः चित्तायामेकस्पष्टप्रति-
बन्धः, एकस्वापि परमाणोरवश्यं स्पष्टप्रत्ययभावात् । तथा चो-
क्तम्-‘कारणमेव नष्टम्यं, सूदमो नियञ्च भवति पन्मा-
ख्यः । एकरसगन्धवर्णो, द्विरशः कार्याल्लिङ्गश्च ॥ १ ॥’ द्वि-

स्पष्टानि-सुशुशीतानि सूक्ष्माणानि।त्यादि, ‘० जाव चउफाला’
इति । यावच्छब्दकरणान् त्रिस्पष्टपरिग्रहः । ततः त्रिस्पष्टांश-
यं-कानिचित् द्रव्याणि किल सुशुशीतस्पष्टानि, कानिचित्
सूक्ष्मिच्छस्पष्टानि, तत्र सुशुस्पष्टां सुशुस्पष्टां एवावर्तयति इत्ये-
कस्पष्टाः, शीतलपक्षरूपी तु द्वावप्यौ स्पष्टांशानि समुदायम-
भिरुच्य त्रिस्पष्टानि एवं स्पष्टान्तरयोगोऽपि त्रिस्पष्टानि भा-
वनीयानि । कानिचित्चतुःस्पष्टानि, तत्र चतुःस्पष्टेषु सुकुलपु-
रूपी द्वौ स्पष्टावस्थितौ, सूक्ष्मसङ्ख्येषु तयोरेकसङ्ख्यात्, अ-
न्यौ तु द्वौ स्पष्टौ किमप्यौ स्निग्धशीतौ कपोलौ कल-
शीतौ, सर्वसमुदायमपेक्ष्य नियमात्तानि चतुःस्पष्टानि गृह्णा-
ति । तत्र यौ द्वौ सुकुलपुरुषौ स्पष्टावस्थितौ तावदस्थित-
त्वादेव व्यभिचाराभावाच्च गत्येते, ये स्वयं स्निग्धाऽऽप्यव-
त्वारस्ते किल वैकल्पिका इति तानभिरुच्य सूत्रमाह । त-
द्याप-‘सीयफालाइं गेएहइ’ इत्यादि सुगमं, यावत् ‘जा-
इं भंते । अणंतगुणलुक्खाइं गेएहइ ।’ इह किल अरमं सू-
त्रमनन्तरमिवमुक्तम्-‘अणंतगुणलुक्खाइं पि गिरहइ’ ततः
सूत्रसङ्ख्येयवशादिदमुक्तम्-‘जाइं भंते । ० जाव अणंतगुणलु-
क्खाइं गेएहइ’ इति । यावता-‘जाइं भंते । एगमुणकाल-
वखाइं’ इत्याद्यपि द्रष्टव्यम्, ‘ताइं भंते । कि पुद्गाइं’ इ-
त्यादि, तानि भदन्त । किं स्पष्टानि-आरमप्रदेशसंस्पष्टानि
गृह्णाति, उतास्पष्टानि ? । भगवानाह-‘मीतम । स्पष्टानि-
आरमप्रदेशः सह संस्पष्टमागतानि गृह्णाति, नारस्पष्टानि इ-
हाऽऽरमप्रदेशः संस्पष्टनारमप्रदेशावगाहसंख्याद् बाहिरपि
सम्भवति ततः प्रअयति-‘जाइं भंते ।’ इत्यादि । अगवाहा-
नि-आरमप्रदेशः सह एकलेशावस्थितानि गृह्णाति, नान-
वगादानि । ‘जाइं भंते ।’ इत्यादि, अनन्तरवगादानि
अव्यवधानानादिवर्तमानि गृह्णाति, न परस्परवगादानि । किं-
मुक्तं भवति ?-येष्वारमप्रदेशेषु यानि भाषाद्रव्यावयवगा-
दानि तैरारमप्रदेशेस्तावेषु गृह्णाति, न त्वेकाद्वयारमप्रदेश-
व्यवहितानि । ‘जाइं भंते । अणंतगोवाहाइं’, इत्यादि । अ-
रुच्यपि-‘स्तेकाप्रदेशान्यापि गृह्णाति, बाह्यरायपि-‘प्रभूत-
प्रदेशोपचितान्यापि, इहाणुवबाह्यारंवे तेषामेव भाषायेष्ट्या-
नां संख्यानां प्रदेशस्तोकावदुत्पापेष्ट्या व्याख्यात, सुलटी-
कारिण तथा व्याख्यातात् । ‘जाइं भंते । अणुइं पि गेएहइ’
इत्यादि, ऊर्जमपि, अधोऽपि, तिवेगीपति, इह जीवस्य या-
वति खिं प्रहणोपेत्यानि भाषाद्रव्यावयवस्थितानि ताव-
त्येव क्षेत्र ऊर्जधोवर्त्मन्येकं द्रष्टव्यम् । ‘जाइं भंते । उ-
इं पि गेएहइ’ इत्यादि, यानि भाषाद्रव्यावयवसमुत्पन्ने याव-
त् प्रहणोचितानि तानि प्रहणोचितकालस्य उक्तेरन्तः ।
सुदुष्टप्रमाणस्याऽऽद्यावपि-‘प्रथमसमये गृह्णाति, मध्यंऽपि-
द्वितीयाऽऽदिष्वपि समयेषु गृह्णाति, पर्ववसानेऽपि-पर्ववसा-
नसमयेऽपि गृह्णाति । ‘जाइं भंते । आइं पि गेएहइ’ इत्यादि,
स्वविषयान् स्वगोचरान् स्पष्टवगादानन्तरवगादाऽऽख्या-
न् गृह्णाति, न त्वविषयान् स्पष्टाऽऽदिष्वपि निरिक्तान् । ‘जाइं
भंते । सविसए गेएहइ’ इत्यादि । आनुपूर्वी नाम प्र-
हणोपेत्या यथाश्रयं, तद्विपरीता अनानुपूर्वी, नवानु-
पूर्वी गृह्णाति, न त्वनानुपूर्वी । ‘जाइं भंते । अणु-
पुर्वि गेएहइ’ इत्यादि ‘निदिशि’ ति । निदिशि गृह्णाति,
निमुभ्यां दिश्य आगतानि गृह्णाति । एवं चतुर्दिशि पञ्चदिशि

पश्चदिशि च। एवमुक्तं भगवानाह—गौतम ! नियमात् पश्चदिशि गृह्णाति—पश्चयो दिश्यन् आपततानि गृह्णाति, मायाको हि नियमात् प्रसक्तान्ध्यामन्यत्र प्रसक्तान्ध्यासम्प्रधात्, प्रसक्तान्ध्यां च व्यवधिप्रतिपत्त्यं नियमात् पश्चदिगागतपुद्गलसम्प्रधात्। एतेषामेवाध्यानां सम्प्रहणमिदं गिह्यामाह—पुद्गोद्गाढयत्नरतः। इत्यादि प्रथमतः स्मृष्टविषयं सूत्रं, तदनन्तरमाह गडसूत्रं, ततोऽनन्तरावगाढसूत्रम्, ततोऽमुखावरविषयं सूत्रम्, तदनन्तरसूत्रांश्च प्रसूतिविषयं सूत्रं, तत आह इति। उपासकण्यमेतत् आश्रमध्यापकसामान्यत्वं, ततो विषयसूत्रं, तदनन्तरमात्रापूर्वहिनः, ततो नियमात् पश्चदिशिसूत्रम्। (१६८) जीवाणं भंते ! जादं दग्धादं इत्यादि। जीवो च 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे, भदन्त ! यानि द्रव्याणि भाषायेन गृह्णाति तानि किं सामन्त-सम्यक्धानं गृह्णाति, किं वा निरन्तरं—निर्व्यवधानम् ! भगवानाह—सामन्तरमिति गृह्णाति, निरन्तरमिति। उभयथाऽपि ग्रहणसम्प्रधात्। तत्र सामन्तरनिरन्तरग्रहणयोः प्रत्येकं काश्चमानं प्रतिपादयति—सन्तरं गिरहमाणे इत्यादि। सामन्तरं गृह्णन् अर्थात् एकं समयमन्तरं कृत्वा गृह्णाति, एतच्च अर्थात् एकं समयमन्तरं सततं भाषाप्रवृत्तस्य भाषमानगृह्णातस्य। तथैव च—कश्चिदकस्मिन् समये भाषा-पुद्गलान् गृह्णाति, तदनन्तरं मोक्षसमये अनुपासकं कृत्वा प्रसृष्टतया समये गृह्णात्येव, न सुञ्जति, द्वितीयं समये प्रथमसमयगृहीतान् पुद्गलान् सुञ्जति, अस्यानादत्ते, अस्यान्येन प्रसङ्गविशेषेण ग्रहणमन्येन च प्रसङ्गविशेषेण च निसर्गः, तौ च परस्परं विकृष्टौ, परस्परविकृष्टकार्यकरणात्, ततः कथमेकस्मिन् समये तौ स्यातां ? तदुक्तं, जीवस्य हि तथास्वाभाव्यात् द्वापुपयोगावेकस्मिन् समये न स्यातां, यत् किंवाविशेषात् बहवोऽप्येकस्मिन् समये घटन्त एव, तथावर्धनात्। तथाहि—एकाऽपि नर्त्तकी भ्रमणायि सृष्टं विदधाना एकस्मिन्नपि समये हस्तपादाऽऽदिगता विविज्जाः क्रियाः कुर्वती दृश्यते, सवेक्ष्यापि वस्तुन प्रत्येकमेकस्मिन् समये उपावर्ध्याय। युगजायते, एकस्मिन्नेव च समये सत्त्वापराधरातावपि, ततो न कश्चिदोषः। आह च भाष्यकृत्—“गह्वर-निसर्गाप्यवरा, परापरविरोहिणो कर्तुं समये ?। समप दो उवभ्रोगा, न दोऽज किरियाणा को दोसो ? ॥ १ ॥” इति। तृतीयं पुनः समये तानि च द्वितीयस्मृत्योपात्तान् पुद्गलान् सुञ्जति, न पुनरन्यानादेष, उद्धरणं त्वसकस्येवान् पाव-जिरन्तरं गृह्णाति। तथा वाऽऽह—उत्तरेणासकस्येवान् सम-यान् गृह्णाति इति योगः, कदाचित्परोऽसकस्येवैः समये-रेकं ग्रहणं मण्डतं, तत आह—“अनुसमयं” प्रतिनियमं गृह्णाति। तदपि कदाचिद्विरादिनियमं व्यवहारतोऽनुसमयमि-त्युक्तं, ततस्तदाह तत्राप्येव व्यवहर्तुं दोषमाह—अनिरादिनम्, एवं निरन्तरं गृह्णाति, तदाऽऽह—समये ग्रहणमेव, न निसर्गः, अगृहीतस्य निसर्गाभावात्, पर्यन्तसमये च मोक्ष एव भाषा-अभिप्रायोपरमतो ग्रहणसम्प्रधात्, शेषेषु द्वितीयाऽऽदिषु समयेषु ग्रहणनिसर्गा युगपरकरोति ? जीवाणं भंते ! जादं दग्धादं भालसाए गहिद्यादं निलग्दं इत्यादि प्रज्ञसूत्रं सुगमम्, निर्व्यवधानमाह—सामन्तरं निवृञ्जति, तो निरन्तरम्, ग्रहणम् भाषवा—इह तावत् प्रहणं निरन्तरमुक्तं, तथा

कान्तस्त्वसुखम्' अणुसमयमविवरिदित्यं निरन्तरं गेहहृद्
इति, ततो निसर्गोऽपि प्रथमवर्जेषु शेषेषु समयेषु निरन्तरं
प्रतिपत्तव्यो, शुद्धीतव्यावश्यमनन्तरसमये निसर्गात् । ततो
युक्कम्' सान्तरं निजुक्तं नो निरन्तरमात्रं', तत्र प्रह-
वापुस्तथा हृष्टम् । तथाहि-समिन्म समं याति भाषाद्-
व्यापितं गृह्णाति न तानि तस्मिन्नेव समये मुञ्चति, यथा
प्रथमसमये शुद्धीतानि न तस्मिन्नेव प्रथमसमये मुञ्चति, किन्तु
पूर्वस्मिन् २ समये शुद्धीतानि उत्तरस्मिन् २ समये, ततो प्रह-
वापुस्तो निसर्गोऽगृहीतस्य निसर्गायोगात् इति सान्तरं निस-
र्ग उक्तः, आह व भाष्यकृतः

“असुखप्रयमणंतरियं, गहणं अणियं ततो विमोक्खोऽपि ।
जुत्तो निरन्तरं वि य, मयइ कहं संतरो अणिया ? ॥ १ ॥
गहणविषयाए तन्नो, निरंतरं जमिं जाई गहिंयाई ।
न उ तम्मि खेव निसरइ, जह पढेम निसरणं नयिय ॥ २ ॥
निमिसिइह नागहिंयं, गहणंतरियं वि संतरं तेणु ॥” इति ।
एतदेव सुवृक्षार्थं स्पष्टयति—“ संतरं निसरमाणो एतेण
समएणं गेहइह, एतेणं समएणं निसरइ ” इति । एकैत-पुन-
पुर्वकपेण समयेन गृह्णाति, एकैत-उत्तरोत्तरकपेण समयेन
निरुज्जति । अथवा-प्रहणपेक्षं निरुगोभावात् एकैत-अथे-
न समयेन गृह्णात्येव न निरुज्जत्युपलब्धस्य विसर्गोभावात्
तथा एकैत-पर्ववसानसमयेन निरुज्जत्येव, न गृह्णाति, भाषा-
ऽभिप्रायोपरमतो प्रहणसम्भवात्, रोषेषु तु द्वितीयाऽऽदि-
षु समयेषु युगपत् प्रहणनिरस्यो करोति, तौ च निरन्तर-
जघन्यन्ते । इति समयौ, उत्पत्तेरुत्तरकपेण्यन्त समयात् । एतदे-
वाऽऽह—“ द्वातेणं गहणनिसरणोवाएणं जहणं तुसमहं, उ-
क्कोसेणं असंखजसमहयं अंतोमुहुसं गहणंणिसरणं करेइ
इति ॥” जीवेषु जाई इवाहं—इत्यादि प्रसूचं सुगमं भ-
गवानाह—गौतम ! भिक्खव्यपि निरुज्जति, अभिभाष्यपि । इय-
मत्र भाषा—इह द्विविधो-वक्त्रा-मन्त्रप्रवृत्तौ त्रयप्रवृत्तौ । त-
त्र यो ध्याविशुद्धताऽनादितरं वा मन्त्रप्रयत्नः स भाषाद्रव्या-
णि तथाभूतान्येव स्थूलसूक्ष्माऽऽत्मिकानि निरुज्जति, वस्तु नी-
रोगताऽऽदिगुणयुक्तस्तथाधिवाऽऽदरभावतस्तौ त्रयप्रवृत्तः स-
भाषाद्रव्याणि आदानिनिसर्गप्रयत्नाभ्यां खण्डयः कृत्वा निरु-
ज्जति । आह च भाष्यकृत्—“कांई मंदपयो, निसिरइ सकळां
सखवइहा ।” अत्रोति त्वियपयो, सो मुचइ भिउंउं तारं ॥ १ ॥
तत उभय-“ भिषारं पि निसिरइ, अंभियाइ पि निसिरइ, आ-
भिषारं निसिरइ ” इत्यादि । यानि तत्रप्रयत्नो वक्त्रा प्रयत्न-
एव भिज्जानि निरुज्जति तानि स्वमन्त्रात् बहुत्वाच्च प्रभूता-
भ्यानि द्विष्याणि वासयन्ति, तदप्यद्वयवासकत्वाच्च वा-
नन्तगुणबुद्ध्या परिवर्तमानानि पदसु दिक्षु लोकांस्तं स्फुर-
ति, लोकांस्तं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । उक्तं च—“ भिषारं सुहु-
मयाए, अणुंतगुणवाइयाई लोगतं पावंति परयंति य, आ-
साए निरंतरं लोगं ॥ १ ॥” यानि पुनर्मन्दप्रयत्नो वक्त्रा य-
थाभूतान्येव प्राक् भाषाद्रव्यात्प्राप्तिरन्त तथाभूतान्येव सक-
लान्यभिज्जानि भाषात्वेन परिगृह्यन्ति निरुज्जति, तान्यसंख्येय-
अथवाहानुवर्णया गवा, अथवाहाना—एकैकतया भाषाद्रव्य-
स्याऽऽधारभूता असंख्येयप्रवृत्ताऽऽत्मकविविधागोचरत्वात् ।
सानववाहानां वंशोः—समृद्धायास्तौ असंख्येया अतिक्रान्ते

भेदमापद्यते, विशरादभावं विञ्जति इत्यर्थः । विशरादभावं विञ्जानि च संख्येयानि योजनानि गत्वा विध्वंस-
मागच्छन्ति, शब्दपरिणामं विजहतीत्यर्थः । उक्तं च— "गं-
तुमसंख्येयाञ्चो, अथवाहस्यवगस्य अभिधाः । भिञ्जति चं-
समेति वा, संख्येयञ्चो ज्ञेयं गंतुं ॥ १ ॥" भिञ्जाम्यपि निवृ-
त्तौऽप्युक्तम् ।

(१४) तत्र कतिविधः शब्दद्रव्याणां भेद इति पृच्छति —

एतसि यं भेते ! द्रव्याश्च कतिविधे भेद पश्यन् ? । गोयमा !
पञ्चविधे भेदे पश्यन् । तं जहा-स्वहाभेदे, पयराभेदे, चुसियाभे-
दे, अणुतडियाभेदे, उकरियाभेदे । से किं तं स्वहाभेदे ? । स्वहा-
भेदे जघं अयस्वहाय वा तउस्वहाय वा तवस्वहाय वा सी-
सस्वहाय वा रययस्वहाय वा जातरूयस्वहाय वा खंडण्य
भेदे भवति, से तं स्वहाभेदे । १ । से किं तं पयराभेदे ? । प-
यराभेदे जघं बंसाय वा वेत्ताय वा नलाय वा कदलीयं-
भाय वा अन्मपडलाय वा पयरेणं भेदे भवति, से तं पय-
राभेदे । से किं तं चुसियाभेदे ? । चुसियाभेदे जघं तिलचु-
स्याय वा भृगचुस्याय वा मामचुस्याय वा पिप्पलीचुस्याय
वा परियचुस्याय वा भिगवेरचुस्याय वा चुसियाय भेदे भव-
ति से तं चुसियाभेदे । २ । से किं तं अणुतडियाभेदे ? । अणु-
तडियाभेदे जघं अगढाय वा तडागाय वा दहाय वा नदीय
वा बावीय वा पुक्खरिगीय वा टीहियाय वा गुंजालियाय
वा सराय वा सरमराय वा मरपंठियाय वा मरमरपंति-
चाय वा अणुतडियाभेदे भवति, से तं अणुतडियाभेदे । ३ ।
से किं तं उकरियाभेदे ? । उकरियाभेदे जघं मूसाय वा मंड-
साय वा तिलसिगाय वा भृगसिगाय वा मामसिगाय वा
परंढवीयाय वा कूडिता उकरियाभेदे भवति, से तं उकरि-
याभेदे । ४ । एप्सि यं भेते ! द्रव्याश्च स्वहाभेदं पयराभे-
दं चुसियाभेदं अणुतडियाभेदं उकरियाभेदं य
भिञ्जमाणां कपरे कपरेहिंता अप्पा वा बहुया वा
तुल्ला वा विसेमाहिया वा ? । गोयमा ! सन्वन्धावाहं
द्रव्याहं उकरियाभेदं भिञ्जमाणां अणुतडियाभेदं
भिञ्जमाणां अण्वनगुणां, चुसियाभेदं भिञ्जमाणां
अण्वनगुणां, पयराभेदं भिञ्जमाणां अण्वनगुणां,
स्वहाभेदं भिञ्जमाणां अण्वनगुणां ॥ (सूत्रम्-
१७०) नेरइयं यं भेते ! जाहं द्रव्याहं मामत्ताय ने-
रइयं ताहं किं ठियाहं गेरहति । अट्टियाहं गेरहति ? ।
गोयमा ! एवं चेव, जहा जीवे वक्खया भगिया, तथा
नेरइयस्वि ० जाव अप्पाबहुयं । एवं एगिदियवज्जो दंडओ
० जाव बंसायिया ॥ जीवा यं भेते ! जाहं द्रव्याहं मामत्ताय
गेरहति, ताहं किं ठियाहं गेरहति, अट्टियाहं गेरहति ? । गोय-

मा ! एवं चेव पुहुत्तेय वि खेतत्वं ० जाव बंसायिया । जीवे
यं भेते ! जाहं द्रव्याहं सच्चामत्ताय गेरहति ताहं किं
ठियाहं गेरहति अट्टियाहं गेरहति ? । गोयमा ! जहा आहिय-
दंडओ तथा एप्पोऽपि, गवरे सिगसिदिया य पुच्छिज्जति,
एवं गोमाभासाय वि, सच्चामोमाभासाय वि, असच्चामोमा-
भासाय वि एवं चेव, नवरं असच्चामोमाभासाय विगलिदि-
या पुच्छिज्जति इयं अभिलावणं-विगसिदियं यं भेते !
जाहं द्रव्याहं असच्चामोमाभासाय गिरहइ, ताहं किं ठियाहं
गेरहइ, अट्टियाहं गेरहइ ? । गोयमा ! जहा आहियदंडओ, एवं
एप्प पगचपुहुत्तेयं दस दंडगा भागियव्वा । (सूत्रम्-१७१)
जीवे यं भेते ! जाहं द्रव्याहं सच्चामत्ताय गिरहति, ताहं किं
सच्चामत्ताय निमिरइ, मोसमत्ताय निमिरइ सच्च-
मोममत्ताय निमिरति, असच्चामोसममत्ताय निमिरइ ? ।
गोयमा ! सच्चामत्ताय निमिरइ, नो मोसममत्ताय नि-
मिरति, नो सच्चामोसममत्ताय निमिरति, नो असच्चामोस-
ममत्ताय निमिरइ । एवं एगिदियविगलिदियवज्जो दंडओ
० जाव बंसायिया, एवं पुहुत्तेय वि । जीवे यं भेते ! जाहं
द्रव्याहं मोसममत्ताय गिरहति, ताहं किं सच्चाम-
मत्ताय निमिरति, मोसममत्ताय सच्चामोसम-
मत्ताय असच्चामोसममत्ताय निमिरइ ? , गोयमा ! नो
सच्चाममत्ताय निमिरति, मोसममत्ताय निमिरति, यो स-
च्चामोसममत्ताय निमिरति, यो असच्चामोसममत्ताय
निमिरति । एवं सच्चामोसममत्ताय वि, असच्चामोस-
ममत्ताय वि एवं चेव, नवरं असच्चामोसममत्ताय विग-
लिदिया तहं पुच्छिज्जति, जाए चेव गिरहति ताए चेव
निमिरति, एवं एते एगचपुहुत्तेया अट्ट दंडगा भागियव्वा ॥
(सूत्रम्-१७२) ॥ कतिविधं यं भेते ! बयणं पश्यन् ? ,
गोयमा ! सालमविहं बयणं पश्यन् । तं जहा-एग-
बयणं द्रवयणं बहुवयणं इथिवयणं पुमवयणं लुपुमगव-
यणं अइक्खवयणं उवगीयवयणं अवगीयवयणं उ-
वगीयावगीयवयणं अवगीयावगीयवयणं अतीववयणं पडु-
प्पवयणं अगागवयणं पक्खवयणं पराक्खवयणं ।
इच्चं यं भेते ! एगवयणं वा ० जाव पराक्खवयणं वा
वदमाणं पयवणीं यं एसा भासा य एसा भासा
मोमा ? । इना ! गोयमा ! इच्चं एगवयणं वा ० जाव
पराक्खवयणं वा वदमाणं पयवणीं यं एसा भासा य
एसा भासा मोमा ॥ (सूत्रम्-१७३) ॥

एतेन यं भेते ! द्रव्याणं । इयानि, नच अण्वनगुणां कोह-
अण्वनगुणां ५५ विषयं, प्रत्यक्षेणोऽप्यपटलभूयं एसा ५५ विषयं, कृत्ति-
कांसिदः क्षिपिपटवत्, अनुनटिकाभेद इत्युक्त्यादिभ्यः, अकटि-

कामेदः स्तुत्यायेवत् । एतानिभेदान् व्याख्यातुकामः प्रश्न-
निर्वचनसुत्रायाह— 'स किं तं केशमेदः ?' इत्यादि पाठ-
सिद्धं, नवरमनुजटिकामेदं अष्टाः कृपाः, तडागानि-प्रती-
ताभि, ह्वा आदि प्रतीताः, नयो—गिरिनाद्याः, बायः—
चतुराऽऽकाराः, ता एव वृत्ताऽऽकाराः पुष्करिण्यः शीघिकाः-
आम्भ्यः नयः वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः बहुनि केवलकेवला-
नि पुष्पप्रकरवत् विप्रकीर्णानि सराणि ताम्येव एकैक-
पक्ष्याः स्थितानि सरःपक्ष्याः येषु सरस्तु पक्ष्याः स्थि-
तस्थितेषु कुपोदकं प्रयालिकाया सञ्चरति सा सरःसरःप-
क्षुः, अग्रतीता भेदा लोकनः प्रत्येतव्याः अल्पबहुषं सूत्रमा-
यापयत् तथेति प्रतिपत्त्यं, युक्तविषयस्यात्, शेषं सूत्रं
सर्वमपि पाठसिद्धं, 'जाव कतिविहं यं भंते । वयस्य पक्ष्ते'
इति । तत्रैकवचनं पुरुष इति, द्विवचनं पुरुषाविति, बहु-
वचनं पुरुषा इति, स्त्रीवचनमपि स्त्री, पुरुषवचनमपि पुमान्,
नपुंसकवचनमिदं कुपदम्, अत्रात्मवचनं यदप्यच्चेति सि-
मिषाया विप्रनारकबुद्ध्याऽप्यप्य विप्रमिषुवृत्ति सहसा यत्-
तासि तदेष दृष्टे । उपनीतवचनं—प्रशंसावचनं यथा रूपव-
नीयं स्त्री, अपनीतवचनं—निन्दावचनं यथेयं कृपा स्त्री,
उपनीतापनीतवचनं—वत्सल्यस्य निम्नति, यथा रूपवतीयं
स्त्री परं दुःशीला, अपनीतापनीतवचनं—यत्प्रतिष्ठा प्रशं-
सति यथेयं कृपा परं सुशीलेति, अनीतवचनमक्रोहि-
त्यादि, प्रत्युपवचनं—वत्समानकालवचनं करोतीत्यादि, अ-
नागतकालवचनं—कतिपयतीत्यादि, प्रत्युपवचनम्—अयमित्या-
दि, परावचनं—स इत्यादि । एतानि च बाह्यशक्ति वचनानि
यथावस्थितवस्तुविषयाणि, न कालपतिकानि ततो यदे-
तानि सम्बन्धपुण्यं वदति तदा सा भाषा प्रभाषनी द्र-
ष्टव्या । तथा चाऽऽह— 'इच्छेयं भंते । एतवयस्यं दुषयस्यं' इ-
त्यादि भाषितार्थम्, अक्षरायः प्रतीत एव ।

सम्प्रति प्रागुक्तमेव सूत्रं सूत्रान्तरसम्बन्धनाय भूयः पठति-
कति यं भंते । भासजाया पक्ष्ता । । गोयमा ! च-
चारि भासजाया पक्ष्ता । तं जहा—सचचमेयं भास-
जायं चितियं मोसं भासजायं तदयं सचचायोसं भा-
सजायं चउत्थं असचचायोसं भासजायं, ईवई-
वाहं भंते । चचारि भासजायाइ भासमायं किं आ-
राहते विराहते ? । गोयमा ! ईवईवाहं चचारि भास-
जायाइ आउसं भासमाये आराहते, नो विराहते, तेथ परं
असंजतअविरथअपडिहत्तअपवचकसायपावकमे सचचं
भासं भासतो मोसं वा सचचायोसं वा असचचायोसं वा
भासं भासमाये नो आराहते, विराहते । (सूत्रम्—१७४) ।

'क वं भंते । भासजाया पक्ष्ता' इत्यादि सुगमं, नवरं
'आउसं भासमाये' इति सम्बन्धप्रवचनमालिङ्ग्याऽऽदिरक्षण-
परतया भाषमायः । तथाहि—प्रवचनोद्वाहरकक्ष्याऽविनिमित्तं
शुक्लाक्षपयोलीवचनेन सूत्राऽपि भाषमायः साधुराराधक-
येति । 'तेथ वरं' इत्यादि, तत् आयुक्तं भाषमाणात्परोऽसं-
यतो—अभाषाजायसंभविककोऽविरतो विरमति स्म विरतो
न विरतोऽविरतः सावधयापाराद्विबृक्तमना इत्यर्थः, अतः

एव न प्रतिहतं—मिथ्यादुष्कृतदानप्राप्त्यप्रतिपत्त्यादिना
न नाशितमतीतं तथा न प्रत्याक्यातं भूयोऽकरुणया निवि-
द्धमनागतं पापकर्म येनासावप्रतिहताप्रत्याक्यातपापकर्म,
शेषं पाठसिद्धम् । प्रभा० ११ पद ।

गम्यो वा ठिग्यो वा केगइ पुट्टो निउयं महुरे थोवं क-
जाविहयं अगम्वियमतुच्छं निहोसं सयलजणप्रथायं-
दकारयं इपरलोगसुहावहं वयस्यं थ भासेज्जा, अव-
दे जइ थं नाभिग्महिग्मो सोलसदोसविरहियं पि स सा-
वज्जं भासेज्जा, उवट्ठावणं बहु भासे उवट्ठावणं कसाए
हिंसिज्जा, अवदे कसाएहिं समुहवाहिं भुंजे रयणि वा
परिवसेज्जा मासं ० जाव दुखव्वय, अवदे य उवट्ठावणं
च परसस वा कसइ कसाएसु मुरेज्जा, अकसापसस वा
कसावपुद्धिं करेज्जा, यम्म वा किंचि वालेज्जा, एतेसु ग-
च्छवज्जो फरुमं भासे दुवालसं कवकसं भासे दुवाल-
सं स्वरफरुमइककसनिट्ठुरमच्चिट्ठुरं भासे उवट्ठावणं दु-
व्वोत्तं देइ खामणं कलिक्किंचं कलहं क्कम्भइवरं वा
करेज्जा गच्छवज्जो, मगारं जगारं वा बोलं खमणं
वीयवाराए अवदे वंते संघवज्जो, इयंतो संघवज्जो । एवं
खणंतो भंजंतो इसंतो लहंतो जलंतो जालावंतो
पयंतो पेयावंतो, एतेसु सव्वेसु पत्तेयं संघवज्जो ॥ महा०
१ सू० ।

(१५) शिष्यस्य वाग्धिनयमाह—

सुसं परिहरे भिक्खु, न य ओहारिणि वए ।

भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

श्रुत्यस्यस्यं भूतिनिहवाऽऽपि परिहरेत् सर्वप्रकारमपि त्यजे-
त्, भिक्षुनं च नैव, अश्वधारणीं गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम
एव वषयाम पक्षेयवमादि अश्वधारणाऽऽस्मिकां वदेज्जापित,
किं बहुना । भासादोषमशेषमपि वाग्धुषणं सावधानुमोदना-
ऽऽदिकं परिहरेत्, न च कारकोच्छेदं विना—कार्योच्छेद इत्या-
ह—मायां, अश्वधारा कोधाऽऽदीनां तत्तेतून् वर्जयेत् सदा
सर्वकालम्, इति व्याख्यः ॥ २४ ॥

किञ्च—

न लविज पुट्टो सावज्जं, न निरुट्ठं न मम्मयं ।

अप्यण्डा पट्टा वा, उभयस्तंरेण वा ॥ २५ ॥

न लपेक्ष वदेत्, पृष्ठ इति पर्येत्युक्तं, सावयं सपापं, न नि-
र्यम्य अपविहरेदितं दशवदिमाऽऽदि, एव बन्ध्यासुतो याती-
त्यादि वा, न श्वे, ज्ञियते अनेन राजाऽऽदिविक्रमेनोच्चरिते
नेति ममं तद्बुद्ध्यान् बाधकतयेति ममं, वचनमिति सर्वत्र श-
यः । अतिसंज्ञेयोगात्कत्वात्कत्वाः । अभाऽऽह च (द्य०७७०)

" तदेव कायं काणं नि, पंडरं वंडरं नि वा ।

वाहियं वाहि रोणि नि, तेणं चरोति नि नो वए ॥ १२ ॥

एतत्पञ्चैव अट्टेयं, परो जणुपहम्मइ ।

आधारमावदोसपण्णं, न तं भासज पण्णं ॥ १३ ॥ "

आत्मार्थमात्मप्रयोजनं, परार्थं वा परप्रयोजनम् (उभय—
स्वसि) आत्मनः परस्य च प्रयोजनमिति गम्यते । (अन्तरेण
व त्ति) विना वा प्रयोजनमित्युपकारः, आधात्वं परिहरेदित्यनेनैव गते पृष्टविषयत्वात्स्याः वीनकस्य, बद्धा—भाषा-
दोषो ज्ञापककाराऽऽदिरेव तत्र गृह्यते इति न दोषः, स्व-
हयेन बानेन वाग्युक्त्यभिधानतश्चास्ति विनय उक्त इति सू-
त्रार्थः । उक्त० पादो १ श्ल० । (अर्थेभाषमाणोऽपि न कटुकां
भाषां वदेदिति 'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २७०४ पृष्ठ गतम्)
चउष्टं सलु भासाणं, परिसंलाप पञ्च ।

दुष्टं तु विणयं सिक्खे, दो न भासिज्ज सच्चमो ॥ १ ॥
चतसृणां सलु भाषाणां, सलु कथं ऽप्यधारणे, चतसृणां च,
मातोऽन्या भाषा विद्यत इति, भाषाणां सत्याऽऽदीनां परिसं-
ख्याय सर्वैः प्रकारैः ज्ञात्वा, स्वकृपांमिति वाक्यशेषः । प्रज्ञावा-
न् प्राज्ञो बुद्धिमान् साधुः, किमस्याद्—द्वार्यां सत्याऽसत्या-
मृषाभ्यां, तुरबधारणे, द्वाभ्यामेवाभ्यां विनयं शुद्धप्रयोगं, विनी-
यनेऽनेन कर्मेति कृत्या, शिष्टं जानीयात्, द्वे असत्यास-
त्यामृषे न भाषेत, सर्वशः सर्वैः प्रकारैरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

विनयं यथाऽह—

जा य सत्त्वा अवतत्त्वा, सत्त्वाभोसा य जा मुसा ।
जा य बुद्धिं एणान्ना, न तं भासिज्ज पञ्च । ॥ २ ॥
या च सत्या पदार्थान्तरमङ्गीकृत्य अवकृत्या अनुधारणीया
सावधान्येन, असुत्र स्थिता भवन्ति कौशिकभाषावत्, सत्या-
मृषा वा यथा—दृश दारका ज्ञाता इत्येवमज्ञाना, मृषा च संपूर्ण-
व, अथार्थस्य व्यवहितः संकल्पाः, या च बुद्धेस्तोषेकरमण्य-
रेनाचरिता असत्यामृषा आत्मश्रवणादप्यादिलक्षणा अ-
विधिपूर्वकं स्वराऽऽदिना प्रकारेण, तेनां भाषेत नयेत्पूर्णां वा-
चमुदाहरेत्, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
यथाभूता सत्त्वाद्या भाषा तथाभूतोक्ता ।

साम्प्रतं यथाभूता वाक्या तथाभूतामाह—

असत्त्वमोमे सभं च, अणुवज्जमककंम ।
मणुपेइमसंदिद्धं, गिरं भासिज्ज पञ्च । ॥ ३ ॥
असत्यामृषाम् उक्तलक्षणां, सत्यां चोक्तलक्षणमेव, एवं
च सावधानि कर्कशार्थं भवन्त्यत आह—असाध्यामपाम्,
अकर्कशमतिशयोक्त्या ह्यमसरर्ष्यां संश्लेष स्वयंप्रकारि-
णीति बुद्ध्याऽऽलोच्य असंश्लेषां स्पृष्टासंश्लेषेण प्रतीयन्ति-
हेतुं गिरं वाचं भाषेत् स्यात्, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति
सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

साम्प्रतं सत्यासत्यामृषाप्रतिषेधार्थमाह—

एअं च अइमंमे वा, जं तु नामेइ सामये ।
स भासं सच्चमोमे पि, तं पि धीरो विवज्जए ॥ ४ ॥
'एअं च लि' सूत्रम् । 'एतं वाधेम' अनन्तरप्रतिषे-
धं सावधज्जकंशविषयम् 'अयं वा' एवंजानीयं, प्राकृत-
शब्दा 'यस्तु' नामयानि शास्त्रेन 'य एव कश्चिदर्थो नाम-
यानि—अननुगुणं करोति शास्त्रेन—मोलं तमाश्रित्य' सः ।
साधुः पूर्णोक्ताभाषाकथनेनचित्तो भाषां ' सत्यामृषा-
माय' पूर्वोक्तम्, अपिशब्दान् सत्याऽपि यथाभूता नाम-
यि धीरो बुद्धिमान् ' विवर्जयेत्' न भ्रमादिति भावः ।

आह—सत्यामृषाभाषाया ओषत एव प्रतिषेधात्सावध-
सत्यायाश्च सावधान्येन गतार्थं सूत्रमिति । उच्यते—मोक्षार्थहा-
करं सूत्रमप्यर्थमङ्गीकृत्याप्यन्तरभाषाभाषणमपि न कर्तव्य-
मित्यतिशयप्रदर्शनपरमेतद्बुद्धमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

साम्प्रतं मृषाभाषासंरक्षणार्थमाह—

वितहं पि तहासुत्ति, जं गिरं भासए नरो ।
तम्हा सो पुट्ठो णवणं, किं पुणं जो मुसं वए ॥ ५ ॥
तम्हा मच्छामो वक्खामो, अमुमं वा खं भावस्सइ ।
अहं वा खं करिस्सामि, एसो वा खं करिस्सइ ॥ ६ ॥
एवमाह उ जा भासा, एस कालम्पि संकिमा ।
संपयाइममट्ठे वा, तं पि धीरो विवज्जए ॥ ७ ॥

'वितहं पि लि' सूत्रं, 'वितथम्' अनर्थं 'तथामृत्ये' ।
कथञ्चित्स्वकप्रमाणं वस्तु, अपिशब्दस्य व्यवहितः संकल्पः—
एतत्कृतं भवति—पुरुषेनपथपरिचितवनिताऽऽप्यप्यङ्गीकृत्य यां
गिरं भाषते नरो, इयं स्त्री आगच्छति गायति वस्यार्थकृपां,
'तस्माद्' भाषणादिभूतापुत्रमवासी बद्धा भाषणा-
भिसंधिकाले 'स्पृष्टः पावनं' बद्धः कर्मणा, किं पुनर्यो
मृषा वरिक् भूनापघातिनीं वाचं ? , स सुतरां बद्धवन्
इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ 'तम्हा लि' सूत्रं, यस्माद्विगतं तथा-
मृत्येयं वस्तुवर्द्धक्य भाषमाणो बद्धवन्, तस्माद्रिमिष्यम
एव अहं इतोऽप्यत्र, वक्ष्याम एव अस्तसद्विषयचित्तिसं-
मिति, अमुकं वा नः कार्यं वसत्यादि भविष्यत्येव, अहं
चरं ज्ञात्वाऽऽदि करिष्यामि नियमनं, एव वा साधुर-
स्माकं विश्रामणाऽऽदि करिष्यत्येवेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ 'एव-
माह लि' सूत्रम्, एवमादा तु या भाषा आदिशब्दात्
पुनर्यो न द्वास्यावयवयवमादिपरिहृत्, 'एवमप्राक्तं' भ-
विष्यत्कालावधया, बद्धवन्प्राक् सुहृत्ताऽऽदीनां 'शङ्किता'
किमदिमिष्यमेव भविष्यत्यात्मन्येवनिश्चितमोक्षरा, तथा
साम्प्रतानीतिशयोपि या शङ्किता, साम्प्रतार्थं स्त्रीपुरुषा-
वनिश्चय एव पुरुष इति, अनीनाथं प्रत्येकमेव स्त्रीवर्देत-
स्यापानिश्चये तदाऽप्येव मोक्षमादिहृत् इति । याऽप्येवभूता
भाषा शङ्किता नामयि धीरो विवर्जयेत्, न सत्याभाषानिश्च-
याभाषेन व्यभिचरानो मृषाव्योपपत्तः, विप्रतोऽगमनाऽऽदौ
शुद्धमप्ये तावताऽऽदिप्रसङ्गाद्, सर्वमेव सावसरं ब्रह्मव-
म्, इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

किंच—

अईअमि अ कालम्पि, पच्चुप्पममणागए ।
यमट्ठं तु न जाणिज्जा, एवमेअं ति नो वए ॥ ८ ॥
अईअमि अ कालम्पि, पच्चुप्पममणागए ।
जत्थ संका भवे तं तु, एवमेअं ति नो वए ॥ ९ ॥
अईयमि अ कालम्पि, पच्चुप्पममणागए ।
निस्संकिअं भवे जं तु, एवमेअं तु निहिमं ॥ १० ॥
'अईयमि लि' सूत्रम्, अनीनं च काले तथा 'प्रत्युपपत्ते'
वर्तमानेऽनागते च यमर्थे तु न जानीयात् सभ्यगममयमिति,
तमङ्गीकृत्य एवमेतदिति न स्यादिति सूत्रार्थः । अयमना-
भाषणप्रतिषेधः ॥ ८ ॥ तथा 'अईयमि लि' सूत्रम्, अनीने

ब काले प्रत्युत्पलेऽनागते यथायै शुद्धा भवेदिति तत्प्रत्य-
येमाधियमेतदिति न ब्रूयदिति सूत्रार्थः, अयमपि विशेष-
वतः शुद्धिभाषणप्रतिषेधः ॥ ६ ॥ तथा— 'अद्वयमि' ति
'सूत्रम्', अतीते ब काले प्रत्युत्पलेऽनागते निःशुद्धिर्न भवेत्,
यश्चजातं तुर्यम्प्राप्तमवयं, तदेवमेतदिति निर्दिशेत् । अन्ये
पठन्ति— 'स्तोकास्तोकाभिति', तत्र परिमितया वाचा
निर्दिशेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ दृश ७ अ० २ उ० ।
(पदपञ्चनविधयकम्— 'तदेव फलता भासा ' (११)
इत्यादिसूत्रम्— 'फलसवयय' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४३ पृष्ठे
गतम्)

(१६) अवाच्याभाषामाह—

तदेव काण्यं काण्यं चि, पंदगं पंदगं चि वा ।
वाहिंमं वावि रोगि चि, तेणं चोर चि नो वण ॥१२॥
एण्णऽलेण अट्टेणं, परो जेणुवहम्मइ ।
आयारभावदोमन्नु, न तं भासिज्ज पणवं ॥ १३ ॥
तदेव होले गोलि चि, साणे वा वसुलि चि अ ।
दमए दुइए वावि, नेवं भासिज्ज पणवं ॥ १४ ॥
अजिए पजिए वावि, अम्मो माउसिअ चि अ ।
पिउसिमए भायणिज्ज चि, धूए णलुणिअ चि अ ॥१५॥
हले हलि चि अजि चि, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलि चि, इत्थिअं नेवमालेव ॥ १६ ॥
नामभिजेअ णं बूआ, इत्थीगुलेअ वा पुणो ।
जहारिहमभिगिअम्भ, आलविअ लविअ वा ॥ १७ ॥
अज्जए पज्जए वावि, वणो चुल्लपिउ चि अ ।
माउलो भाइणिज्ज चि, पुंते णलुणिअ चि अ ॥ १८ ॥
हं भो हलि चि अजि चि, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोलं वसुलि चि, पुरिसं नेवमालेव ॥ १९ ॥
नामभिजेअ णं बूआ, पुरिसगुलेअ वा पुणो ।
जहारिहमभिगिअम्भ, आलविअ लविअ वा ॥ २० ॥

'तदेव चि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, 'काण्यं चि' मि-
आलं काण्यं इति, तथा 'एण्ण' नपुंसकं एण्डक इति वा,
व्याधिमन्तं बापि रोगीति, स्तनं चौर इति नो वदेत्, 'अ-
प्रितिलज्जानाअस्थिररोगगुञ्जिवापनाऽऽदिशेषप्रसङ्गाविति
गाथाऽर्थः ॥१२॥ 'एण्ण चि' सूत्रम्, ऐतान्मेव वाऽप्येना-
हेन सता परीयेनोपहृत्यते, येन केनचित्प्रकारेण । आचारभा-
वदोषको यतिर्न तं भाषेत प्रज्ञावांस्तथैवेति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
'तदेव चि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, होलो गोल इति भ्वा वा
वसुलि चि त्रामको वा बुधैर्गच्छापि नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ।
इह होलाऽऽदिशब्दार्थेन चोदशप्रसिद्धिर्नोपेक्ष्युर्वाऽऽदिवाचका
अनस्तःप्रतिषेध इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं स्त्रीपुरुषयोः
स्वामायेन आशयप्रतिषेधं कृत्वाऽप्युना स्थियमधिकृत्याऽऽह-
'अजिए चि' सूत्रम्, आर्जिकं प्राज्ञिकं वाऽपि अज्ज, मातृपुत्रसः
इति च, पित्रुपुत्रः, भागिनेयोति, बुद्धिः, नञ्जीति च । एता-

व्यामन्धलवचनानि वतन्ते, तत्र मातुः पितृयो माताऽऽधिक्या,
तस्या अयि वाऽप्या माता सा प्रायिका, शेषाभिधानानि
प्रकटार्थान्येवेति सूत्रार्थः ॥१५॥ किं च— 'हले हलि चि' सूत्रम्,
हले हले इत्येवमत्र इत्येवं तथा अह, स्वाभिति, गोमिति ।
तथा होले, गोले, वसुले इति, एतावन्पि नानादिशेषेभ्यो
आमन्धलवचनानि गौरवकृत्वाऽऽदिगर्भाणि वतन्ते, यत्तच्चैव-
मतः स्थियं नैवं हलाऽऽदिशब्दौरालंभेति, दोषाश्चैवमालपनं
कुर्वतः सङ्गग्रहांतरग्रेषमवचनलाघवाऽऽद्य इति सूत्रार्थः १६ ।
यदि नैवमालपेत्, कथं तदालंभेदित्याह— 'नामभिजेअं चि'
'सूत्रं, 'नामधेयेनेति' नामनैव एनां ब्रूयात्स्थियं क्षत्रिका-
रणं यथा देवदेसः । इत्येवमादि । नामास्मरणाऽऽदौ गोत्रेण वा
पुनर्हेत्यात् स्थियं यथा काश्यपगोत्रे । इत्येवमादि, 'यथाह'
'यथाययं वयोदेशैश्चर्याऽऽप्येत्तया 'अभिशुद्धा' गुणदेवानालो-
क्य 'आलपेदिश्याह' । ईत्सकृत्वा लपनमालपनमतोऽप्यथा ल-
पनं, तत्र वयोवृद्धा मध्यदेशे ईत्सरा धर्मप्रियाऽप्यव्यव्यते
धर्मशाले इत्यदिना, अन्यथा च यथा न लोकोपचात इति
सूत्रार्थः ॥१७॥ उक्तः स्थियमधिकृत्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधि-
श्च । साम्प्रतं पुरुषमाश्रित्याऽऽह— 'अजिए चि' सूत्रम् । 'आयंकः
प्रायकञ्जापि, वप्यश्चुल्लपितेति च । तथा मातुल भागिनेयेति
पुत्र नत इति च, इह भावाधेः स्थिरासिध द्रष्टव्यः, नवरं
चुल्लवप्यः पितृव्योऽभिधीयत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ किं च—
'हं भो हलि चि' सूत्रं, हे भो हलि चि, 'अजि चि' भर्तः । स्वामिन् गोमि-
न् होल गोल वसुल इति पुरुषं नैवमालपेदिति । अत्रापि भा-
वार्थः पूर्ववदेवेति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यदि नैवमालपेत्, कथं
तदालंभेदित्याह— 'नामभिजेअ चि' सूत्रं, व्याख्या पूर्ववद-
व, नवरं पुरुषाभिलाषिन योजनां कारयेति ॥ २० ॥

पर्विदिआण पाणाणं, एस इत्थी अयं पुमं ।

जाव णं न विजाणिअता, ताव जाइ चि आलवे ॥२१॥

तदेव माणुमं पसुं, पक्किलं वावि सरीसं ।

धूले पमेहले वज्जे, पायमि चि अ नो वण ॥ २२ ॥

परिवुद चि णं बूआ, बूआ उवविअ चि अ ।

संजाए पीणिए वावि, महकाय चि आलवे ॥ २३ ॥

तदेव गाओ दुइआओ, दम्मा गोरहण चि अ ।

वाहिमा रहजोणि चि, नेवं भासिज्ज पणवं ॥ २४ ॥

जुवं गवि चि णं बूआ, धेणुं रसदय चि अ ।

रहस्से महल्लए वावि, वण संवहाण चि अ ॥ २५ ॥

उक्तः पुरुषमप्याश्रित्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधिश्च । अत्रुना प-
ञ्चिन्दिवातिर्यगात् वापिवाधिमह— 'पर्विदिआण चि' सूत्रं, 'पञ्च-
म्रियाणां' गवादीनां प्राणिनां 'कवचिद्' विप्रकृष्टदेशाश्च-
तानामेषा स्त्री गौरवं पुमान् बलीवर्धः, यावदेतद्विशेषश्च न वि-
जानीयात् तावन्मार्गप्रश्नाऽऽदौ प्रयोजनं उत्पत्ते सति जातिमि-
ति जातिमाश्रित्याऽऽलपेत्, अस्माद्रोकप्रजाप्राणिकयद्विदुरेत्ये-
वमादि, अन्यथा सिद्धयप्ययं प्रव्याप्नुयात् । आऽऽपतिः, गोपा-
लाऽऽदीनामपि विपरिहाम इत्येवमादयो दोषाः । आलपपरि-
हारी तु वृक्षविचरणादवस्यो । तत्त्वैवम्— 'अहं लिगवच्छप

दोसो ता कीस पुढवादि नपुंसगले वि पुरिस्थितिदेसो
पयइइ, जहा पयरो मछिआ करसो उरसा मुसुरो
जाला बासो घाउलो अंबसो कंथिल्लाआ किमिओ ज-
लया मककोडसो कीडिआ ममरसो मछिआ इचवेवमा-
दि ? आथरिओ आइ-जणवयसचवेण ववहारसचवेण य
एवं पयइइ ति, ए पय दोसो, पंविदिरेसु पुण ए एयमंगी-
कीरइ, गोबालाऽऽदीण वि ए सुदिदुधम तति विपरिणाम-
संभवओ, पुच्छिअसामयारिकहणे वा गुणसंभवादिति ।
इति सूत्राऽर्थः ॥ २१ ॥ किं च— 'तदेव सि' सूत्रं, 'त-
थैव' यथोक्तं प्राक् 'मनुष्यम्' आयोऽऽदिकम् 'पशुम्'
अजाऽऽदिकम् 'अलस्यं वापि' हलाऽऽदिकम् 'सरोरूपम्' अ-
जगराऽऽदिकं 'स्थलः' अत्यन्तमांसलोऽयं मनुष्याऽऽदिः, तथा
'प्रमत्तः' प्रकपेण मन्दः सत्पन्नः, तथा 'बध्ना' व्यापाद-
नीयं पाक्य इति च नो वदेत् । 'पाक्यः' पाकप्रायोग्यः,
कालप्राप्त इत्यर्थः, 'नो वदेत्' न ज्ञात्वा, तदधीनितद्वया-
पस्याशङ्काऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्राऽर्थः ॥ २२ ॥ कारणं पु-
नरुपपन्न एव वेदितव्याह— 'परिवृद्धं सि' सूत्रं, 'परिवृद्ध-
इत्येवं—स्थूलं मनुष्याऽऽदिं ज्ञात्वा, तथा ज्ञातुपचित इ-
ति च, संयातः प्राणितश्चापि महाकाय इति चाऽऽलपन्,
परिवृद्धं, प्लोपचितं परिवर्द्धितव्यादिति सूत्राऽर्थः ॥ २३ ॥
किं च— 'तद्वचं सि' सूत्रं, तथैव गावो 'दोहा' 'दो-
हादो' दोहसमय आसौ वचनं इत्यर्थः, 'दध्या' दमनी-
या, गोरधका इति च, गोरधकाः—कल्होडाः, तथा बा-
ह्याः सामान्येन ये कर्वाचत्तानांश्चैव रथयोऽप्याश्चत इति
नैवं भावेन प्रज्ञावात् साधुः, अधिकरणलाघवाऽऽदिदो-
षादिति ॥ २४ ॥ प्रयोजनं तु कथंचिद्वै भाषेत्याह—
'जुवे ति' सूत्रं, युवा गौरिति—दध्यां योयंति ज्ञात्वा, धनु-
रा रसवतिं ज्ञात्वा, रसदा गौरिति, तथा इहं महल्लं वा-
पि गोरधकं इहं बाह्यं महल्लं वदेत्, संवहनमिति रथयो-
ग्यं संवहनं वदेत्, कचिद्विगुपलक्षणऽऽदीं प्रयोजनं इति सूत्र-
ार्थः ॥ २५ ॥

तदेव गंतुमुज्जागं, पववाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाण, नवं भासिज्ज पन्नं ॥ २६ ॥
अलं पामायसंभाणं, तोरणाण गिहाण अ ।
फलहङ्गलनावाणं, अलं उदगदोणिणं ॥ २७ ॥
पीटण चंगवेर [रा] अ, नंगलं मयं मिआ ।
जेतलट्टी व नाभी वा, गंदिआ व अलं मिआ ॥ २८ ॥
आसणं सयणं जाणं, हुआ वा किनुवस्मण ।
भूओववाणि भायं, नवं भासिज्ज पन्नं ॥ २९ ॥
तदेव गंतुमुज्जागं, पववाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाण, एवं भासिज्ज पन्नं ॥ ३० ॥
जासंता इमं रुक्खा, दीहट्टा महालया ।
पयायमाला विडिमा, वणं दरिसिणि ति अ ॥ ३१ ॥
तहा फलाई पकाई, पायसज्जाई नो वण ।
बेलोइयाई टालाई, वेदिपाई ति नो वण ॥ ३२ ॥

असंघटा इमे अंगा, बहुनिष्कडिमाफला ।

वड्ज वल्लसंभूआ, भूअरुव ति वा पुणो ॥ ३३ ॥

तदेवोसहिओ पकाओ, नीलिआओ लुवाई अ ।

लाइया भुजिमाउ ति, पिह्लसज्ज ति नो वण ॥ ३४ ॥

रूडा वल्लसंभूआ, थिरा ओसदा वि अ ।

गम्भिआओ पसुआओ, संसाराउ ति आलवे ॥ ३५ ॥

'तदेव सि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, गत्वा 'उद्यानं'
जनक्रीडास्थानं तथा पर्वतान् प्रतीतान् गत्वा, तथा वनानि
च, तत्र वृक्षान् महानां महाप्रमाणान् 'मेदय' हृष्टा
नैवं भावेन 'प्रज्ञावात्' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ किमि-
त्याह— 'अलं ति' सूत्रम्, 'अलं' पर्यस्ता एते वृक्षाः प्रासा-
दस्तम्भयोः, अश्वेकस्तम्भः प्रासादः, स्तम्भस्तु स्तम्भ एव,
तयोरलम्, तथा 'तोरणानां' नगरतोराणाऽऽदीनां 'गृहाणां'
च 'कुटीरकाऽऽदीनाम्, अलमिति योगः, तथा 'परिघाऽऽ-
लानां वा' तत्र नगरद्वारं परिघः, गोपुरकपाटाऽऽदिष्वेवमेव,
नोः प्रतीतिरिति, आसामलमेने, वृक्षाः, तथा उदकद्रोणीनाम्
अलम्, उदकद्रोणयोऽऽद्विजलधारिका इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥
तथा 'पीटणं सि' सूत्रं, पीठकायालमेने वृक्षाः, पीठकं
प्रतीतं तदर्थम्, 'सुपां सुपो भवन्तीति' चतुर्थ्यर्थे प्रथमा,
एवं सर्वत्र योजनीयं, तथा 'चङ्गवरायति' चङ्गवरा-काष्ठपार्श्वे,
तथा 'नंगलं ति' लाङ्गलं-हलं, तथा अलं मयिकाय स्यात्,
मयिकम्-उत्तमोजाऽऽद्विजलधारेण इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥
तथा 'नामये वा, नामिः शकटपार्श्वं, गार्ग्यकथि
वाऽलं स्फुरते वृक्षा इति, नैवं भावेन प्रज्ञावानिति वदन्ते,
गार्ग्यका तुल्यं काराणामधिकरणी (अहिगरणी) व्यापनी
भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ तथा 'आसणं ति' सूत्रम्, 'आस-
नम्' आसन्काऽऽदि 'शयनं' पयइइऽऽदि 'यानं' युष्याऽऽदि
मेवहा किञ्चिदुपाश्रये-वसतायम्यद्-धारपावाऽऽद्येतेषु वृक्षे-
ष्विति 'भूतोपधानीनां' सत्त्वपीडाकारिणीं भाषां नैव भा-
षेत प्रज्ञावान् साधुरिति सूत्रार्थः । दोषाश्चात्र तल्लनस्वार्मा
व्यन्तराऽऽदिः कुर्यात्, सल्लणो वा वृक्ष इत्यभिप्रेक्ष्यमाणं,
अनियमितभाषिणो लाघवं चत्थैवमादयो योज्याः ॥ २९ ॥
अत्रैव विधिमाह— 'तदेव सि' सूत्रं, वस्तुतः पूर्ववदेव,
नवरसंभवं भावेन ॥ ३० ॥ जाहमंति सि' सूत्रं, 'जानिमन्त'
उत्तमजातयोऽशोकाऽऽद्यः अनेकमकाराः 'एते' उपलब्धमा-
नस्वरूपा वृक्षा 'दीधिवृक्षा महालयाः' दीधो नालिकरी-
प्रभृतयः वृक्षा नन्दिवृक्षादयः महालया वटादयः 'प्रजान-
शाला' उन्पन्नशाला 'विटोपनि' प्रशालवृक्षो वेदह-
शनीया इति च । एतदपि प्रयोजनं उपलब्धं विश्रम-
णतदासन्नमागंकथनादौ वेदश्राव्येति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥
'तहा फलाणि' सि सूत्रं, तथा 'फलाणि' आन्नक-
लाभीनि 'पकानि' पाकप्रसादनि तथा, पाकलाघानि
'बजास्योनीनि' यत्नेप्रलपकाद्व्यपलाघानि विपाक्य भक्ष-
णयोग्यानीनि नो वदेत् । तथा 'बेलोचिनाणि' पाका-
निशयनो प्रहणकालोचिनादि, अतः परं कालं न विव-
हन्तीत्यर्थः, 'टालानि' अश्वद्वारादीनि कामलानीति त-
दुक्तं भवति, तथा 'वेदिपानी' ति पेशीसम्प्राप्तेन हू-

धीभावकरणयोग्यानीति नो वदेत् । दोषाः पुनरत्रात ऊ-
र्ध्वं नाश एवामीषां न शोभनानि वा प्रकारान्तरभोगेने-
त्यवधार्य गृह्णप्रवृत्ताधिकरणस्य इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचं वदेदित्याह— 'असंयद्ध' इति
सूत्रम्, असंयधो 'एते' आत्राः 'अतिभारेण न श-
क्युवांति फलानि धारयितुमिच्छन्तः', आश्रयग्रहणं प्रधान-
वृत्तपालक्षणम्, एतेन पक्षार्थ उक्तः, तथा 'बहुनिर्ध-
तितफलाः' बहूनि निर्वाहानि—अवस्थास्थानि फलानि
येषु ते तथा, अनन्य पाकलाभाय उक्तः, वदेद् 'बहु-
सम्भूताः, बहूनि सम्भूतानि—पाकानिश्चयतो ग्रहणका-
लाञ्छितानि फलानि येषु ते तथा, अनन्य वेलाञ्छिताः य) ये
उक्तः, (१३००॥) तथा भूतकृपा इति वा पुनर्वेदेत्, भूतानि
कृपाण—अवस्थास्थानि कामलफलकृपाणि येषु ते तथा,
अनन्य टालाशये उपलब्ध इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ (१३०॥)
'तदेव' इति सूत्रं, तथा 'आवधयः' शब्दादिलक्षणाः,
पक्षवा इति, तथा नीलाश्लेष इति वा वल्लवचलकादि
फललक्षणाः तथा 'लवनवत्यो' लवनयोग्याः 'भजनव-
त्य' इति भजनयोग्याः तथा 'पृथुकभक्ष्या' इति पृथु-
कभक्षणयोग्याः नो वदेदिति सर्वत्राभिसम्बध्यते, पु-
न्युक्ता अधेयकालादिषु क्रियन्ते, अभिधानदोषाः पूर्वव-
दिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचमा-
लपादित्याह— 'रूढ' इति सूत्रं, 'रूढाः' प्राप्नुभूताः 'बहु-
सम्भूता' निष्पन्नमायाः 'स्थिरा' निष्पन्नाः 'उत्पन्ना' इति
उपग्रान्तभेदे निर्गमा इति वा, तथा 'गमिता' आनगमनशीर्य-
काः 'प्रवृत्ता' निर्गतशीर्यकाः 'संसारः' सञ्जाततन्मृता-
दिसारा इत्येवमालोपेत्, पक्षार्थार्थोजना स्वधिया कार्येति
सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

वर्गविधिमतिषेधाधिकारेऽनुवर्तमान इदमपरमाह—

तदेव संखडिं नष्ठा, किञ्च कर्जनेति नो वए ।

तेणगं वावि वडिअ चि, सुतिन्धि चि अ आवगा॥३६॥

संखडिं संखडिं बूआ, पणिअट्टि चि तेणगं ।

बहुसमाणि निर्याणि, आवगाणि विआगेरे ॥ ३७ ॥

'तदेव' इति सूत्रं, तथैव 'संखडिं हास्वा' सखलण्यन्ते,
प्राणिनामायुषि यस्यां प्रकरणक्रियायां सा सखलङ्गी तां
हास्वा, 'करणयो' इति पित्रादिनिमित्तं कृत्यैवेति नो
वदेत्, मिथ्यात्वोपगृहणदोषान्, तथा स्तेनकं वापि ब-
ध इति नो वदेत्, तदनुमतत्वेन निष्पन्नाऽऽदिक्षिप्रसङ्गा-
त्, सुतीर्था इति च, अशशशश दुस्तीर्था इति वा 'आप-
गा' नमः कर्त्तव्यपृष्ठः सर्वो वदेत्, अधिकरणविधा-
ताऽऽदिक्षिप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ प्रयोजनं पुनर्वचं
वदेदित्याह— 'संखडिं' इति सूत्रम्, सखलङ्गी सखलङ्गी बू-
आ, नाबुधयनाऽऽदौ सङ्कीर्णो सखलङ्गीत्येवमादि, पणितार्थे
इति स्तेनकं वदेत्, शैलकाऽऽदिकर्मिषापाकदर्शनाऽऽदौ, पणित-
नार्थोऽस्थानि पणितार्थः, प्राण्युत्तप्रयोजन इत्यर्थः, तथा बहु-
समानि तीर्थाणि 'आपगानां' नदीनां व्यापृणीयात् साध्या-
दिविषय इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥

वर्गविधिमतिषेधाधिकार एवेदमाह—

तदा नईओ पुसाओ, कायतिज्जि चि नो वए ।

नावाहिं तारिमाउ चि, पाणिपिज्जि चि नो वए ॥३८॥

बहुवाहडा अगाहा, बहुसलिलुण्णिलोदगा ।

बहुविषयोदोदगा आवि, एवं भाभिज्ज पक्खे ॥ ३९ ॥

तदेव सावज्जे जोगं, परस्सट्ठा अ निट्ठिअं ।

कीरमाणं ति वा नष्ठा, सावज्जे न लवे मूणी ॥ ४० ॥

'तदा नईउ' इति सूत्रं, तथा नमः 'पुणो' भूता इति नो वदेत् प्रवृत्तः
अवगुणनिवर्त्तनाऽऽदिक्षोपात्, तथा कायनरणीयाः शरीरतर-
णयोग्या इति नो वदेत्, साधुवचननाऽऽदिप्रमिति प्रवर्त्तना-
ऽऽदिप्रसङ्गात् तथा नीतिः 'दोर्लामीस्तरणीयाः तरणयोग्या-
इत्यर्थे नो वदेत्, अथवा विप्रशङ्कया तत्प्रवर्त्तनात्, तथा 'प्रा-
णिपेयाः' तटस्थप्राणिपेया नो वदेदिति, तथैव प्रवर्त्तनाऽऽ-
दिक्षोपादिति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ प्रयोजनं तु साधुमार्गकथ-
नाऽऽदिष्वेव भाषेत्याह— 'बहुवाहडि' इति सूत्रं, 'बहुभूता-
प्रायशो भूता इत्यर्थः, तथा 'आगाधा' इति बह्वगाधाः
प्रायोग्यममोराः, तथा 'बहुसलिलोणीलोदकाः' प्रतिक्रान्तोवा-
हितपरसरित इत्यर्थः, तथा 'विस्तीर्णोदकाश्च' स्वतैरप्रा-
वनप्रवृत्तजलाश्च, एवं भाषेत प्रज्ञावान् साधुः, न तु तदा-
ऽऽगतपृष्ठे न वेदुष्वहमिति श्रूयात्, प्रत्यक्षमृषावादिष्वेन
तत्प्रथयाऽऽदिक्षिप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ वर्गविधिमति-
षेधाधिकार एवेदमाह— 'तदेव' इति सूत्रं, तथैव 'सावज्जे'
सपापं 'योगं' व्यापारमाधिकरणं समाऽऽदिक्षिपयं 'परस्वा-
धीय' परनिमित्तं निष्ठितं 'निष्पन्नं' तथा 'क्रियमाणं' वा '
वर्त्तमानं', साधव्वाद्भविष्यत्कालाभाविनं वा हास्वा 'सावज्जे'
नाऽल्लोपेत्, पापघ्नं न श्रूयात् 'मुनि' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

तत्र निष्ठितं नैवं श्रूयादित्याह—

सुकडि चि मुपकि चि, सुच्छिअे सुहडे मडे ।

सुनिट्ठिए सुलडि चि, सावज्जे वज्जे मूणी ॥ ४१ ॥

पयत्तपकि चि व पक्कमालवे, पयत्तल्लिअ चि व लिअमालवे ।

पयत्तल्लि चि व कम्मइउअं, पहरागाड चि व गाहमालवे ॥ ४२ ॥

'सुकडि' इति सूत्रं, 'सुकुट' इति सुपुट कृतं समाऽऽदि 'मुपक'
इति सुपुट पक्कमालवाकाऽऽदि, 'सुच्छिअ' इति सुपुट छिअं
तत्रनाऽऽदि 'सुहट' इति सुपुट हटं सुद्रस्य वित्तं 'सुहट' इति
सुपुट सुनः प्रत्ययनोक्त इति, अत्रापि सुहटोऽनुवर्त्तते, 'सु-
निष्ठित' इति सुपुट निष्ठितं वित्ताभिमानिनो वित्तं 'सु-
लडि' इति सुपुट सुन्दरा कन्या इत्यर्थे सावयमालवेन वज्जे-
येत् मुनिः, अनुमत्यादिशेषप्रसङ्गात्, निरवयवं तु न वज्जे-
येत्, यथा— 'सुकुट' इति सुपुट कृतं वेदाश्रयमेवेन 'मु-
पक' इति सुपुट पक्कमालवे साधोः 'सुच्छिअ' इति
सुपुट छिअं कलहधनममेवेन, 'सुहट' इति सुपुट
हटं शिष्टकोपकरणमुपमयं 'सुहट' इति सुपुट सुनः
पणितनमरेण साधुरिति, अत्रापि सुहटोऽनुवर्त्तते,
'सुनिष्ठित' इति सुपुट निष्ठितं कर्मोपमसंयतस्य
'सुलडि' इति सुपुट सुन्दरा साधुक्रियेत्येवमादीति सूत्रार्थः

र्थः ॥ ४१ ॥ उक्तानुक्तापवादविधिमिह—'पयत्त' ति 'सूत्रं', 'प्रयत्नपक्' मिति वा प्रयत्नपक्मेतत् 'पक्' सह-
अपाकाऽऽदि स्थानप्रयोजन एवमालोपेत्, तथा 'प्रयत्नच्छि-
न्न' मिति वा प्रयत्नच्छिन्नमेतत् 'छिन्नं' वनाऽऽदि साधुनि-
वेदनाऽऽदौ एवमालोपेत्, तथा 'प्रयत्नलोपे' ति वा प्रयत्नसु-
म्नरा कस्या हीक्षिता सती सम्यक्पालनीयेति 'कर्महेतु-
क' मिति सर्वमेव वा कृताऽऽदि कर्मनिमित्तमालोपेदिति यो-
गः, तथा 'गाढप्रहार' मिति वा कञ्चन गाढमालोपेत्-
गाढप्रहारं ब्रूयात् क्वचित्प्रयोजने, एवं हि तद्व्रीत्यादयो
दोषाः परिहृता भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

(१७) किञ्चिद्ध्यवहारे प्रकाप्ते पृष्ठोऽपृष्ठो वा नैवं ब्रूयादित्याह-
सन्नुक्त्वं परम्यं वा, अउलं नऽपि एरिसं ।
अविक्रिअमवत्तत्वं, अविक्रमत्त्वं चेत् नो वए ॥ ४३ ॥
सव्यमेअं वहरसामि, सव्यमेअं ति नो वए ।
अणुवीइ सव्वं सव्वत्थ, एवं भासिज पव्वं ॥ ४४ ॥

सुक्तीअं वा सुविक्रीअं, अक्रिअं किअमेव वा ।
इमं गिरह इमं सुव, पक्कीअं नो विअगरे ॥ ४५ ॥
अप्यग्गे वा महग्गे वा, कए वा विकए वि वा ।
पण्यअट्टे समुपेअं, अणुवजं विअगरे ॥ ४६ ॥

'समुक्त्वं' ति सूत्रम्, एतमप्य इदं 'सर्वोक्तं'
स्वभावेन सुन्दरमित्यर्थः, 'परायं वा' उत्तमार्थं वा
महायं क्रीतमिति भावः । अउलं नाम्नीहसम्यत्रापि
क्वचित्, 'अविक्रिअं' ति 'असंस्कृतं' सुलभमीदृशमन्य-
त्रापि, 'अवक्रण्य' मित्यन्तगुणमेतत् अविक्रमत्त्वं वा 'अ-
प्रीतिकरं' चेन्नदिति नो वदेत्, अक्रिकरणान्तरायाऽऽदि-
प्रापप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ किञ्च—'सव्यमेअं' ति
सूत्रं, 'सर्वमेतद्व्याप्ती' ति क्वचित् कस्याचित् संदिष्टे
सर्वमेतत्पथा सकल्यमिति सर्वमेतद्व्याप्तीति नो वदेत्,
सर्वस्य तथास्वरव्यञ्जनाऽऽपुपेतस्य वक्तृमशक्यत्वात्, तथा
सर्वमेतदिति नो वदेत्, कस्यचित्संदिष्टं प्रयच्छन् सर्वमेत-
दित्येवं वक्तव्य इति नो वदेत्, सर्वस्य तथा स्वरव्यञ्ज-
नाऽऽपुपेतस्य वक्तृमशक्यत्वात् असंभवाभिधाने मृधावाहः,
यत्तद्व्यवहारः—'अनुविच्य' आलोच्य सर्वं वाच्यं 'सर्वत्र'
कार्येषु यथा असंभवाऽऽप्यभिधानाऽऽदिना मृधावाहो न भव-
त्येवं भाषेन प्रज्ञावान् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ किञ्च—
'सुक्तीअं व' ति 'सूत्रं', 'सुक्तीं वेति' किञ्चित् के-
नचित् क्रीतं दंशिने सत्सुक्तीतमिति न व्यागृणीयात् इति
योगः, तथा 'सुविक्रीत' मिति किञ्चिन्नेनविद्वक्क्रीतं
दृष्ट्वा पृष्टः सन् सुविक्रीतमिति न व्यागृणीयात्, तथा 'के-
नचित्' क्रीते पृष्टः 'अकयं' कयाहमेव न भवतीति न
व्यागृणीयात्, तथैवमेव 'कयमेव वा' क्रयाहमेवेति, तथा
'इदं' शुद्धाऽऽदि शुद्धाणाऽऽपामिनि काले समर्थं भविष्यति,
तथा 'इदं' मुञ्जं घृताऽऽद्यागामिनि काले समर्थं भविष्यती-
ति कृत्वा 'पणित' परमं नैव व्यागृणीयात्, आग्नीयधिक-
रणाऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ अथैव विधिमिह—
'अप्यग्गे व' ति 'सूत्रम्', अलपयं वा महायं वा, कस्मि-

नित्याह—कये वा विकयेऽपि वा 'पणितार्थे' परम्यसम्प-
न्नि समुपेक्षे केनचित् पृष्टः सन् 'अनवययम्' अपावं ध्या-
गृणीयात् यथा नाधिकारीभ्य तपस्विनां ध्यापाराभावादि
सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

किञ्च—

तदेवांसंजयं धीरो, आस एहि करेहि वा ।
सध चिट्ठ ववाहि ति, नेवं भासिज पव्वं ॥ ४७ ॥
बहवे इमं असाहु, लोए वुक्केति साहुत्थो ।
न लवे असाहु साहुत्ति, साहु साहु ति आलवे ॥ ४८ ॥
नाणुदंसस्यसंपेअं, संजये अ तवे रये ।

एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥ ४९ ॥

'तदेव' ति 'सूत्रम्', तथैव 'असंयतं' गृहस्थम्
'धीर' संयतः आस्वेदेव, एहीतोऽत्र, कुद वेदं-सञ्ज्ञायाऽऽ-
दि, तथा शेष्वेति द्वयात्, तिष्ठोष्वेत्यानेन, अज आममिति
नैवं भाषेन प्रज्ञावान् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥ कि-
ञ्च—'बहवे' ति 'सूत्रम्', बहवः 'एते' उपलभ्यमानस्व-
रूपा आजीवकाऽऽदयः असाधवः निर्वाणसाधकयोर्भावेक्या
'लोके' तु 'प्राणसङ्गान्' उच्यन्ते साधवः सामान्येन, त-
त्र नाऽऽलपेत्साधुं साधुं, मृधावादप्रसङ्गात्, अपि तु साधुं
साधुमित्यालोपेत् न तु तमपि नाऽऽलपेत्, उपबृंहणातिव्या-
रदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४८ ॥ किञ्चिष्टं साधुं साधु-
मित्यालोपेदित्यत्र आह—'नाणु' ति 'सूत्रम्', आनंशेनसं-
पेअं-समृद्धं संयमं तपसि च रतं यथाशक्ति एवम्-गुणस-
मायुक्तं संयमे साधुमालोपेत्, न तु द्रव्यलक्षणधारिणमपीति
सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥

किञ्च—

देवाणं मणुआणं च, तिरिआणं च वुग्गे ।
अमुणां जअो हाउ, वा वा हाउ ति नो वए ॥ ५० ॥
वाअो वुदं च भीउएदं, खेमे पायं मिबं ति वा ।
कया णु हुअ एआणि, वा वा हाउ ति नो वए ॥ ५१ ॥
तदेव मेहं व नहं व माखं, न देवेदं व ति गिरं वज्जा ।
समुच्छिण उअए वा पओए, वज्जा वा वुद्वलाहयति ॥ ५२ ॥
अंतलिवत्ति ति णं वुआ, गुअणुवचरिअ ति अ ।
रिद्धिमेतं नरं दिस्स, गिद्धिमेतं ति आलवे ॥ ५३ ॥
तदेव सावजऽणुमोअणी गिरा,
आहारिणी जा य परोववाइणी ।
स काह लोह भय हास माखायो,
न हासमाखाऽपि गिरं वज्जा ॥ ५४ ॥

'देवाणं' ति 'सूत्रम्', 'देवानां' देवासुराणां 'मनुजा-
नां' नरेन्द्राऽऽदीनां 'तिरिआणं' मदिआऽऽदीनां च 'विअदे'
संभ्रामे सति 'अमुकानां' देवाऽऽदीनां अपो भवतु मा वा
भवतिवति नो वदेत्, अचिकरणान्तरायाऽऽदिदोषप्रस-
ङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ५० ॥ किञ्च—'वाउ' ति 'सूत्रम्', 'वा-
तो' मलयमाकताऽऽदिः 'वुदं' वा 'वपवं', शीतोष्णं मयी-

ते 'क्षेम' राजविह्वलशून्यं 'भ्रातं' सुभिषं, 'शिव'
मिति शोपसर्गरहितं कदा नु भवेयुः एतामि, वाताऽऽदि-
नि, मा वा भवेयुरिति प्रमाऽऽपद्यभूतो नो वदेत् । अधिक-
रणाऽऽदिर्वाचस्पत्यङ्ग, वाताऽऽदिस्तु सत्त्वपीडाऽऽपत्तः
तद्वचनतस्तथायमेव उपार्णध्यानभावादिति सूत्रार्थः ॥४१॥
'तदेव लि' सूत्रं, तथैव मेघं वा नमो वा मानवं
वाऽऽध्याय नो 'देवदेव लि' गिरं वदेत्, मेघमुक्तं दृष्ट्वा उ-
क्तो देव इति नो वदेत्, एवं 'नम' आकाशं 'मानवं'
राजानं वा देवमिति नो वदेत्, मिथ्यावाद्वाचवाऽऽदिप्रस-
ङ्गम् । कथं तर्हि वदेदित्याह—उक्तं दृष्ट्वा संमुखित उक्तो
वा पयोऽ इति, वदेद्वा बुधो बलादह इति सूत्रार्थः ॥४२॥
नम आधित्याऽऽह—अतस्त्विति लि' सूत्रम्, इह नमोऽन्तरि-
क्षमिति ह्याहुत्यानुवर्तितमिति वा, सुरसेवितमित्यर्थः,
एवं किल मेघोऽप्येतदुभयशब्दाव्य एव । तथा 'आदि-
मन्ते' संपदुपेतं नरे दृष्ट्वा, किमियाह—रिजिमंतं' मिति
आदिमानयमित्येवमालयेत्, स्ववहारतो मृषावादाऽऽदिपरि-
हारार्थमिति सूत्रार्थः ॥४३॥ किंच—'तदेव लि' सूत्रं, तथे-
व सावधानुमेदिनोः गोः 'वाग् यथा सुधु हतो भ्राम इ-
ति, तथा 'अवधारिणी' इदमित्येवेति, संशयकारिणी
वा, या च परोपधातिनो यथा—मोसमरोपाय 'से' इति ता-
मेवंभूतां कोषाङ्गोभाङ्गयाद्यासादृश, मानमेवाऽऽदीनामुपल-
क्षणमतत्, 'मानवः' पुमान् साधुनं हसन्नपि गिरं वदेत्,
प्रभूतकर्मवत्पदेतुत्वादिति सूत्रार्थः ॥४४॥

(१८) वाक्यशुद्धिकलमाह—

सवकसुद्धिं समुपेहिमा हृषी,
गिरं च दुष्टं परिजज्ञ ए सया ।
मिषं अदुष्टं (दुष्टं) अणुवीह भासए,
सयाख मज्जे लहई पसेसयं ॥४५॥
भासाइ दासे अ गुणे अ जाणिआ,
तीस अ दुष्टं परिजज्ञ ए सया ।
छमु संजए सामगिए सया जए,
वइज बुद्धे हिअमाणुलोमिषं ॥४६॥
परिक्खभाक्षी सुमभाहिइदिए,
चउकमायावगए अणुस्तिए ।
से निदुधुणे धुणमलं पुकेकं,
आराहए लोगमिषं तहा परं ॥४७॥ ति वेमि ।
'सवक' ति 'सूत्रं, सदाक्यशुद्धिं, स्ववाक्यशुद्धिं वा,
सवाक्यशुद्धिं वा, सर्तो शोभनं, स्वामात्मीयां, स
इति वक्ता, वाक्यशुद्धिं 'संक्षेप' सत्यम् दृष्ट्वा 'सुनिः'
साधुः गिरं तु 'दुष्टां' यथोक्तलक्षणां परिजज्ञेत् सदा,
किं तु 'मितं' स्वरतः परिमाणतश्च, 'अदुष्टं' देश-
कालोपपन्नाऽऽदि 'अनुविषिष्य' यथोक्त्यय भावमाणुः स-
न 'सतां' साधुनां मध्ये 'समते प्रशंसनं' प्राप्नोति प्रशंसा-
मिति सूत्रार्थः ॥४४॥ यतश्चैवमन्तः 'भासाइ लि' सूत्रं,
'भाषाया' उक्तलक्षणाया द्रोषांश्च गुणांश्च 'भासा' यथा—

वदेत्य तस्याश्च बुधायाः भाषायाः परिवर्जकः सदा, एवंभू-
तः सन् वदजीवितिकायेषु संयतः, तथा 'आमये' अमन-
मायं वरणपरिणाममगं चेष्टितं सदा यतः 'सर्वकालमु-
पयुक्तः सन् वदेद् बुद्धा' 'हितानुलोमं' हितं—परिणामसम्प-
दम् अनुलोमं—मनोहारीति सूत्रार्थः ॥४५॥ उपसंहारश्चाह—
'पारक्ख लि' सूत्रं, 'परीक्षमायी' आलोचनवक्ता त-
था 'सुसमाहितेन्द्रियः' सुप्रणिहितेन्द्रिय इत्यर्थः, 'अप-
गतवस्तुश्रवणः' कोषाऽऽदिनिरोधकतेति भावः, 'अनिधि-
तो' द्रव्यभावनिधारितः, प्रतिवस्तुविमुक्त इति इदयम् ।
स इयंभूतो 'निर्धुव' प्रस्फोट्य 'धूचमलं' पापमलं 'पु-
राकृतं' जन्माप्तरक्तं, किमिति ?—'आराधयति' प्रशु-
णीकरोति लोकम् 'एनं' मनुष्यलोकं वाक्संयतत्वेन, त-
था 'पर' मिति परलोकमाश्रयति निषाणलोकं, यथा—
संभवमनन्तरं पारलौक्येण वेति गर्भः । प्रवीमीति पूर्ववत्,
नयाः पूर्ववदेव ॥४७॥ दृशो ७ अ २ ७ ।

वाक्यप्रणिधिमाह—

अयुच्छिअ न भासिज्जा, भासमाणस्स जतरा ।
पिट्ठिमं न स्वाइज्जा, मायाभासे विवज्जए ॥४७॥
अपत्तिषं जेण सिआ, आसु कुप्पिज्ज न परो ।
सज्जतो तं न भासिज्जा, भासं अहिअगामिणिं ॥४८॥
दिट्ठं मिषं असंदिट्ठं, परिपुणं विषं जिणं ।
अवेपिमणुव्विगं, भासं निमिर अत्तवे ॥४९॥
आयारणीपरं, दिट्ठिवायमहिजं ।
वायविकत्तलिषं नत्ता, न तं उव्वसे मूणी ॥५०॥

'अयुच्छिअ लि' सूत्रम्, 'अपृष्टो निष्कारणं न भा-
षेत, भावमाणस्य आन्तरेण न भाषेत, नेदमित्यं किं-
तश्चेवमिति, तथा 'पृष्ठिमांसं' परोक्षदोषकीर्तनरूपं 'न
स्वादेत्' न भाषेत, 'मावसत्त्वायां' मायाप्रधाना मृषा-
वाचं विवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥४७॥ किं च—'अप-
त्तिषं' ति सूत्रम्, अप्रतीत्येन स्यादिति प्राकृतशैल्या
येनेति—यथा भाषया भाषितया अप्रतीतिरत्यप्रतीतिमात्रं भवे-
त् तथा 'आशु' शीघ्रं 'कुप्येद्वा परो' रोषकार्यं दृश्येत्,
'सर्वशः' सर्वोवस्थासु 'ताम्' इत्यंभूतां न भाषेत भाषा-
म् 'अहितमाग्नीम्' उभयलोकाविरुद्धामिति सूत्रार्थः ॥४८॥
मायालोपायमाह—'दिट्ठं ति' सूत्रं, 'दृष्टं' दृष्टाद्यविषयां 'मिनां'
स्वरूपप्रयोजनाभ्याम् 'असंदिष्टां' निःशङ्कानां 'प्रतिपुणां'
स्वराऽऽदिभिः 'व्यक्रामं' अलक्षणां 'जितानां' परिचिताम् 'अज-
ल्पनशीलां' मोक्षलक्षणविलक्षणाम् 'अनुच्छिन्नं' नोद्वेगकारी-
णीमेवंभूतां भाषां 'निज्जेज्' ज्ञायात् 'आरमवाग्' 'संवे-
तन इति सूत्रार्थः ॥४९॥ प्रस्तुतोपदेशाधिकार एवेदमाह—
'आयार लि' सूत्रम्, 'आचारप्रवृत्तिपरमित्याचारधरः
स्त्रीलिङ्गाऽऽदीनि जानाति प्रवृत्तिधरस्त्वाम्येव सविशेषाणी-
त्येवंभूतम् । तथा दृष्टवादमधीनानां प्रकृतिप्रत्ययलोपाऽऽग-
मवर्णिकाकारकालकारकाऽऽदिर्विधेन 'वागुचिस्त्वसितं' वाच्य-
विधिचय—अनेकेः प्रकारैर्लिङ्गभेदाऽऽदिभिः स्थापितं विज्ञाय
न तम् 'आचाराऽऽदिचरमुपहसन्मनिः, अहो नु खल्ला-

बासाऽऽदिचरस्य बाबि कोशस्यमित्येवम् इह च दृष्टिवाच-
कीयानमित्युक्तमत इह गम्यते--नाधीतदृष्टिवाचं । तस्य
ज्ञानाप्रमादातिशयतः स्मृत्तनाऽसंभवश्च । यद्यप्यस्यैवपि
स्मृतिर्लभ्यते संभवति न केनमुपहसित्युपदेशः । ततोऽप्यस्य
सुतरां संभवति, नास्ती इति तस्य इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

किं च-

नक्षत्रं सुमिथं जोगं, निमिषं मंतपेसजं ।

मिहिणो तं न आह्वयं, भूआह्विरगस्यं पयं ॥ ४१ ॥

'नक्षत्रं' सि 'सूत्रं', गृहिणा वृष्टः सप्ततन्त्रम्--अग्नि-
व्यादि 'स्वप्नं' शुभाशुभफलमतुस्तनाऽऽदि 'योगं' बहोः क-
रणऽऽदि 'निमिषम्' अतीताऽऽदि 'मन्त्रं' शुद्धिकर्मणा-
ऽऽदि 'मेघजम्' अतीतसाराऽऽधीषच 'गृहिणा' असंयतानां
तद्वाऽऽवस्थानं, किञ्चिद्विधमित्याह--भूताधिकरणं यद्विमिति
भूतानि--एकस्मिन्वाऽऽदिनि संघट्टनाऽऽदिनाऽऽधिक्यन्ते-
स्मिन्निति, तत्तत्र तद्विमितिपरिहाराधीर्मायं ज्ञातुं--अनधि-
कारोऽत्र तदर्थेनानामिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ दृष्टो ८ अ० २ उ० ।

(१६) भाषावक्ष्यता--

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा इमां वयायागं सोडा
शिसम्म इमां अयायागां अयायिरियपुञ्जां जाणुज्जा
जे कोहा वा वायं विउंजंति जे माथा वा ० जे मायाए वा ०
जे सोभा वा वायं विउंजंति जाणुओ वा फरुमे वयंति
अजाणुओ वा फरुमे वयंति सव्वमेतं सावजं वज्जउज्जा
विवेगमायाए, धुवं चेदं जाणुज्जा अणुवं चेदं जाणुज्जा
असणं वा पाणं वा खाइमे वा साइमे वा लभिय खो लभिय
हुंजिय खो भुंजिय अदुवा आगता अदुवा खो आगता
अदुवा एति अदुवा खो एति अदुवा एहिति अदुवा खो
एहिति इत्थं वि आगते इत्थं वि खो आगते इत्थं वि ए-
हिति इत्थं वि खो एति इत्थं वि एहिति इत्थं वि खो ए-
हिति ॥ अणुवीहं शिद्धाभासी समियाए संजयए भासं भासे-
ज्जा । तं जहा-एगवयणं १, वुवयणं २, वहुवयणं ३, इत्थि-
वयणं ४, पुरिसवयणं ५, खपुंसगवयणं ६, अउरुवयणं
७, उवणीतवयणं ८, अवणीयवयणं ९, उवणीयवणीय-
वयणं १०, अवणीयववणीयवयणं ११, तीयवयणं १२,
पटुप्पसवयणं १३, अणागतवयणं १४, पक्कसवयणं १५,
परोक्कसवयणं १६; से एगवयणं वदिस्सामीति एगवयणं
वएज्जा ० जाव परोक्कसवयणं वदस्सामीति परोक्कसवयणं व-
देज्जा, इत्थी वेस पुरिसो वेस खपुंसं वेस एयं वा चयं अणु
वा चयं अणुवीहं शिद्धाभासी समियाए संजय भासं भासे-
ज्जा, देवयां आयतथां उवातिक्कम् ॥ अह भिक्षू जा-
जेज्जा चत्तारि भासजायां । तं जहा-सवणं पठमं भास-
जायं १, बीयं मोसं २, तयं सव्वापोसं ३, जं खेव सवणं खेव

पोसं खेव सव्वापोसं असव्वापोसं ज्ञानं तं चउयं भास-
जातं ॥ ४॥ से बेमि जे अतीता जे य पटुप्पसा जे अयागतवा
अरहंता भगवंतो सव्वे ते एयाणि खेव चत्तारि भासजा-
यां भासितु वा, भासंति वा, भासिस्संति वा, पण्वित्तु वा,
पण्वंति वा, पण्वविस्संति वा, सव्वाइ च खेव एयाणि
अविताणि वसुधंताणि गंधमंताणि रसमंताणि फासयं-
ताणि चओवचइयां विप्परिशापधम्माइ भवंतीति सप-
क्खायाइ । (धम्म-२ ३२)

स भावमिधुरि मानस्यतः करुणिष्यन्तः, इदम् प्रत्यक्षा-
ऽऽसन्नवाचित्वात् समनन्तरं वषयमाशुत्वा बाबि आचारा वा-
माचाराः वागव्यापारास्तान् श्रुत्वा, तथा निशङ्गं ज्ञात्वा भा-
वासमित्या भाषां भाषेतोत्तरं संभव इति । तथा यादृक्भूता
भाषा न भाषितव्येति तत्सावर्धयति--इत्यवश्यमाशुत्वा
अनाचारान् साधुनामभावशेषयान् पृथसाधुभिरनार्थी-
पृथान् साधुनाजीयात् । तथाया-ये केचन कांक्षायां चिद्यु-
ज्जितं विविधं व्यापारयन्ति भाषन्ते यथा वीरकर्म दासकर्म-
मित्यादि, तथा मायेन भाषन्ते यद्योक्तमजातिरहं हीनस्वभि-
त्यादि, तथा मायया यथा स्मृतोऽसम्पदसंदेशकं वा साव-
द्यकं केनचिदुपायेन कथयित्वा मिथ्यादुष्कृतं करोति, सहस्र-
मभेतदायातमिति, तथा लोभेनाहमनेनोक्तमितिः किञ्चित्कथ्य
इति, तथा कस्याचिद्विषयं जानात्सद्विषयोद्यच्छेदनेन पुण्यं वद-
म्यजानाना वा सर्वत्रैतत्कोषाऽऽदिबलमं सहाय्येन पापम
गच्छेत् वा वनेन इति सावद्यं तद्विषयं विवेकमादाय विषयकता-
श्रुत्वा सावद्यं वचनं वज्जनीयमित्यर्थः । तथा केनचित्सां-
सिधुना जल्पता तस्य सावधारण्यं वचो वक्तव्यं, यथा-कुत्रचित-
श्चित्तं वृष्ट्यादि कं भविष्यतीत्येवं जानीयात्पूर्वं वा जानी-
यादिति । तथा कथाश्चिन्तासिधुं निभायै प्रविष्टं ज्ञातिकुलं वा
गमं चिरयन्तमुद्दिष्टापरं सावद्य एवं सुवीर्यं, यथा-भुञ्जमहे
वयं स तत्राऽऽसलनाऽऽदि कं लभ्येव समागमिष्यति, यदि वा-
चिपने तदर्थं किञ्चित्कथं वा सोऽस्माकमवस्थाः समागमिष्यति,
एवं तत्रैव मुक्त्वा अमुक्त्वा वा समागमिष्यतीति सावधार-
ण्यं वक्तव्यम्, अथ केचनानां सावधारण्यं वाचं न ज्ञात्वा,
यथा-आगतः कश्चिद्वाजाऽऽदिर्नो वा समागतः, तथा आग-
च्छति न वा समागच्छति, एवं समागमिष्यति न वेति एवम-
प्यसन्मताऽऽद्यापि भूताऽऽदिकालस्थं योऽप्ययमर्थं सव्य-
मन जानीयात् तदवमयेतदिति न ज्ञायादिति भाषार्थः । साभा-
म्येन सर्वत्रयाः साधारण्यमुपदेशो, यथा-अनुविबिष्यत् विबार्थं
सम्यग्निश्चिन्त्यातिशयेन श्रुनोपदेशो वा प्रयोजने सति निष्ठा-
भायी सावधारण्यमार्था सन् समित्वा भाषासामित्या समतया
वा रागद्वेषाकरुणलक्षणा बाह्यवचनविधेया भाषां भाषे-
त । यादृक्भूता च भाषा भाषितव्या तां यादृक्वचनविधि-
गतां श्रयति--तद्यथायमुपमर्शयतीति, एकवचनम्--वृक्षः,
द्विवचनम्--वृक्षो, बहुवचनम्--वृक्षा इति, स्त्रीवचनम्--
वीणा कथ्या इत्यादि, पुंवचनम्--घटः पट इत्यादि,
नपुंसकवचनम्--पीठं श्वकुलमित्यादि, अथावचनम्--
आमम्याधि अथायं हृदयमनं तत्परिहारेणाप्यर्थं भविष्यतस्त-
देव सहस्र पतनम् । उपनीतवचनं प्रतीयवचनं यथा-क-

पवती स्त्री, तद्विषयेष्वपनीतवचनम्-ययेवं रूपहीने-
ति, उपनीतापनीतवचनम्-कश्चिद् गुरुः प्रशस्यः कश्चि-
न्निष्ठो, यथा रूपवतीयं स्त्री किं स्वसद्वृत्तेति अपनी-
तोपनीतवचनम्-अकपवती स्त्री किं तु सद्वृत्तेति, अनी-
तवचनम्-कृतवान्, वतमानवचनम्-कराति, अ-
नागतवचनम्-करिष्यति, प्रयत्नवचनम्-एष देवद-
त्तः, परोक्षवचनम्-स देवदत्तः । इत्येताभिः शेष-
शब्दानां अमीषां स भिन्नोपाधिविवक्षायामेकवच-
नमेव शृणुयात् परोक्षवचनविवक्षायां परोक्षवचनमेव शृ-
णात्, इति । तथा स्यादिके वृत्ते सति स्वयमेवा पुत्रयो-
वानुसक्तं वा. एवमेवैतद्व्यवहृतेन, एवम् अनुविधिन्य
मिश्रित्व निष्ठाभाषी सन् समित्वा समनया संवत् एव
भाषां भाषति. तथा इत्येतानि पूर्वोक्तानि भाषागतानि व-
चनमात्रानि वा आद्यतनानि शेषस्थानानुप्रायतिकाभ्यानि-
लक्ष्य भाषां भाषति । अथ स भिन्नोपाधिविवक्षायां भाषा-
कानानि वतस्ते भाषाः । तद्यथा-सम्यक् प्रथमं भाषा-
जातं यथाधम्-अवितथम् । तद्यथा-गौराभाषोऽथ-
गौरिनि २ । द्वितीया भाषा सत्यामृषेति, यत्र किञ्चित्सत्यं
किञ्चिन्मृषेति, यथा-अम्बन् यान्तं देवदत्तमुद्देष्टुं याती-
त्यभिधायति ३ । अनुधीं तु भाषा योच्यमाना न सत्या, नापि
मृषा, नापि सत्यामृषा आमन्त्रणाऽऽज्ञापनाऽऽदिका साऽ-
त्राभिसत्यामृषेति ४ । स्वमनीषिकापरिहारायैवमाह—(सि वेमी-
ति) साऽहं यदेतद् ब्रवीमि तत्सर्वैव तीर्थकङ्कितैतानागत-
तत्त्वमैवमिषितं भाष्यते भाषिष्यते च । अपि चैतानि
स्वातन्त्र्येणानि भाषाप्रवृत्त्यापेक्षानि च वक्ष्यन्मन्त्र-
स्वशब्दानि वयोपचयिकानि विविधपरिणामधर्माणि भव-
न्तीति, एवमाख्यातं तीर्थकङ्कितैरिति । अथ च वक्षोऽऽदिम-
स्वाभिव्यक्तिरुक्तं शब्दस्य मूर्तेरवभावेति, न ह्यमूर्तस्याऽऽका-
शाऽऽदिव्योऽव्ययः संभवान्ति, तथा वयोपचयधर्मास्त्यनेन तु
शब्दस्यानित्यत्वमाधिकृतं, विविधपरिणामत्वाच्छब्दद्रव्या-
णामिति ।

(२०) साम्प्रतं शब्दस्य कृतकत्वाऽऽदिव्यकरण्याऽह—

से भिक्स् वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणिज्जा-पुर्व्वि
भासा अभासा भासिज्जमाणी भासा भासा भासत्तम-
यवित्तिका च खं भासिया भासा अभासा ॥

स भिन्नोपाधेन शब्दं जानीयात् । तद्यथा-भाषाप्रवृत्त्यव-
स्थानां वक्ष्योक्तमिदं सत्त्वात् 'पूर्वे' प्राप्तं भाषा 'भाष्यमा-
शेष' वक्ष्योक्तं मिदं सत्त्वात् भाषा, भाषाप्रवृत्त्याय भा-
षा भवति; तद्वत् तत्त्वोद्भासाऽऽदिव्यपारेल प्रागसत्तः शब्द-
स्य निष्पादनात्स्फुटमेव कृतकत्वमावेति, मृत्पिण्डं दण्ड-
वत्काऽऽदिव्य घटस्थिति, सा चोच्चरितप्रवृत्तिसत्त्वाच्छब्दानां
भावोत्तरकालमयभावेव, यथा कृपाज्ञावस्थायां घटोऽ-
घट इति, तद्वत् प्रागमात्रप्रवृत्त्याभावी शब्दस्याऽऽवेदित-
विति ॥

इदानीं वतस्त्वं भाषावामनापणीयमाह—

से भिक्स् वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणिज्जा-जा

य भासा सत्त्वा १, जा य भासा मोसा २, जा य भासा
सत्त्वामोसा ३, जा य भासा असत्त्वामोसा ४, तद्वत्पगारं
भासं सावजं सकिरिषं ककसं कडुयं निट्ठुं फरुसं अय-
वकरिं छेदवकरिं भयवकरिं परिताववकरिं उदववकरिं
भूतोववाइयं अभिक्खं खो भासेज्जा ॥

स भिन्नोपाधेन जानीयात्, तद्यथा-सत्यां, मृषां, सत्यामृ-
षाम्, असत्यामृषाम् । तत्र मृषा सत्यामृषा च साधूनां ताव-
च्च वाच्या, सत्याऽपि वा कर्कशाऽद्विगुणोपेता सा न वाच्या,
तां च वशीयति—सहावघेन वनेत इति सावधा, तां सत्यां
मपि न भाषति, तथा सह किंवा अन्धधृष्टप्रवृत्तिव-
क्षया वसेत इति सकिर्या तमिति, तथा कर्कशां बर्हिता-
सतां, तथा कटुकानां विचोद्विगकारिणीं, तथा निष्टुरां ह्मात्र-
धानां पक्वां मम्मोघाटनपराम् (अहयकरिं) कम्मोऽऽ-
भवकरीम् । एवं छेदभेदनकरां यावद्वप्रावणकरामित्येव-
मादिकां भूतोपघातिनीं प्रायुपतापकारिणीमभिव्यक्त्य म-
नसा पर्यालोच्य सत्यामपि न भाषेतेति ।

भाषणीयां स्वाह—

से भिक्स् वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणिज्जा जा
य भासा सत्त्वा सुदुमा, जा य भासा असत्त्वामोसा, तद-
वत्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अमृतोववाइयं अभिक्खं
भासं भासेज्जा ॥ (सूत्रम्-१३३)

स भिन्नोपाधेन जानीयात्, तद्यथा-या च भाषा स-
त्या सूत्रमिति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृषाऽ-
पि सत्या भवति यथा सत्यपि मृगदर्शने लुब्धकाऽऽदिव्यपरा-
प इति । उक्तञ्च—“अस्मिन् न भासित्यवयव, अस्मिन् तु स-
त्वं पि जं न वसत्तम् । सत्त्वं पि हाह अस्मिन्, जं परीक्षाकरं
वयलं ॥ १ ॥ ” या चासत्यामृषा आमन्त्रणी आज्ञापनाऽदि-
का तां तथामकारां भाषामसावधामकियां यावद् भूतोपघा-
तिनीं मनसा पूर्व्वम् अभिव्यक्त्य पर्यालोच्य सर्वदा साधुभा-
षां भाषेतेति ॥ १३३ ॥

किञ्च—

से भिक्स् वा भिक्खुणी वा पुवं आधत्तेपाणे आसंति-
ते वा अपाडिसुयेमाणे खो एवं वदेज्जा-होलेति वा गो-
लेति वा वसुलेति वा कुपक्खेति वा घट्ठासेति वा सावे-
ति वा तेणेति वा चारिएति वा भाइति वा सुताभादीति
वा, इयाइं तुमं ते जणमा वा, एतप्पगारं भासं सावज्जं स-
किरिषं ० जाव अमृतोववाइयं अभिक्खं खो भासेज्जा ॥

स भिन्नोपाधेन जानीयात्, तद्यथा-या च भाषा स-
त्या सूत्रमिति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृषाऽ-
पि सत्या भवति यथा सत्यपि मृगदर्शने लुब्धकाऽऽदिव्यपरा-
प इति । उक्तञ्च—“अस्मिन् न भासित्यवयव, अस्मिन् तु स-
त्वं पि जं न वसत्तम् । सत्त्वं पि हाह अस्मिन्, जं परीक्षाकरं
वयलं ॥ १ ॥ ” या चासत्यामृषा आमन्त्रणी आज्ञापनाऽदि-
का तां तथामकारां भाषामसावधामकियां यावद् भूतोपघा-
तिनीं मनसा पूर्व्वम् अभिव्यक्त्य पर्यालोच्य सर्वदा साधुभा-
षां भाषेतेति ॥ १३३ ॥

एतद्विपर्ययेषु च भाषितम्भास-
 ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा पुंस् आमंतेमाणे आमंति ए
 वा अप्पहिमुळेमाणे एवं वदेज्जा-अमुणे ति वा आउसो
 ति वा आउसंतारो ति वा सावकां ति वा उपासमे ति वा
 धम्मिए ति वा धम्मपिए ति वा एयप्पगारं भासं
 असावज्जे ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ॥ से भिक्खु
 वा भिक्खुणी वा इत्थि आमंतेमाणे आमंति ते य अप्पाहि-
 मुळेमाणे यो एवं वदेज्जा-—शोलीति वा गोलीति वा इ-
 त्थीगमेखु खेतप्पं ॥ से भिक्खु वा भिक्खुणी वा इत्थि
 आमंतेमाणे आमंति ए य अप्पहिमुळेमाणे एवं वदेज्जा-
 आउसो ति वा भइशीति वा भोईति वा भगवतीति वा सा-
 विगेति वा उपासिए ति वा धम्मिए ति वा धम्मपिएति
 वा, एतप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ॥
 (सूत्रम्-१३४)

स भिक्षुः पुत्रासामान्यपञ्चामन्त्रितं वा श्रुत्वनन्तमेव ब्रूयात् ।
 तद्यथा-अमुक इति वा, आयुष्मन्नि इति वा, आयुष्मन्त इति वा
 तथा आचक चर्ममिय इति, एवमादिषां भाषां भाषेति । ए-
 वं स्त्रियमभिक्षुयः स्वहृदयमपि प्रतिषेधयिष्यन् नैवमिति
 ॥ १३४ ॥

पुनस्तथाप्युवाच-
 ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा यो एवं वदेज्जा-—णभो-
 देवेति वा गज्जेदेवेति वा विज्जेदेवेति वा पण्डित्तेदेवेति वा
 निबुद्धदेवेति वा पठउ वा वासं मा वा पठउ शिण्फज्ज वा
 ससं मा वा शिण्फज्ज विभाउ वा रयणी मा वा विभाउ
 उदेउ वा सूरिए मा वा उदेउ सो वा राया जयउ वा मा
 जयउ वा, यो एतप्पगारं भासं भासेज्जा । पव्वं से भि-
 क्खु वा भिक्खुणी वा अंतलिक्खेति वा गुज्झालुचरिए-
 ति वा संझुच्छिए वा शिवइए वा पभो वदेज्जाबुद्धबला-
 इगेति वा, एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सा-
 वगियं ॥ (सूत्रम्-१३५)

स भिक्षुरेवंभूतामसंयतमाणां न वदेत् । तद्यथा-नमोदेव इति
 वा, गजैति देव इति वा तथा विपुदेवः, प्रवृष्टः देवः, निवृष्टो दे-
 वः, एवं पततु वर्षा मा वा निष्पद्यतां शस्यं मेति वा, विधातु
 रजनी मेति वा, उतेतु सूर्यो मा वा, जयत्वसो राजा मावेति, ए-
 वंप्रकारं देवाऽदिकं भाषां न भाषेत् । कारणञ्जाने तु प्रज्ञायान्
 संयतमात्राया अन्तरिक्षमिष्यादिकया भाषेत, एतत्संय वि-
 षोः सामान्यमिति । आवा० २ अ० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासेज्जा
 तहावि ताई एवं वदेज्जा । तं जहा-—गंठी गंठीति वा,
 कुडी कुडीति वा ० जाव मयुमइयुणे ति वा इत्यच्छिष्यं
 इत्यच्छिष्येति वा, एवं पादइयुणे ति वा शकजिष्येति वा
 कछिजिष्येति वा उदुच्छिष्येति वा, जे यावसे नहप्पगारा एय-

प्पगाराहिं भासाहिं बुइया २ कुप्पंति माणवा ते यावि त-
 हप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खु यो भासेज्जा ।

स भिक्षुर्धर्मपि (एगइयाइं ति) कामिक्खु कपाणि ग-
 एडीपइकुट्टवादीनि पइयेत्तथाऽप्येतानि स्वनामप्राहिं ताह-
 शेयणविशिष्टानि नोचकारं धेयिनि । तद्यथेत्थुदाहरणेयप्र-
 र्शनायोः, गहडी मयइमस्यास्तीति गहडी, यदि बोक्खुमनु-
 कपावः स गहडीत्थिं न उवाइसेत्थ्यः, तथा कुट्टयापि न कुडी
 ति उवाइसेत्थ्यः, एवमपरवर्थापि विशिष्टो न उवाइसेत्थ्यो,
 यावन् मयुमहोति मयुवर्णे मूषालवर्तप्रभावीति । अत्र च
 धूताभ्ययने व्याजिर्विशेषः प्रतिपादितः । तद्वेषया स्त्रे
 यावद्विर्युक्तम्, एवं क्षिप्रहस्तपादनासिकाकर्णौष्ठाऽऽव्यस्त-
 थाऽप्ये च तथाप्रकाराः कायकुण्डलाऽऽव्यस्तक्षिप्रलक्षि-
 ष्टाभिर्वाग्मिषाका उक्ताः कुप्पंति मामवास्तांस्तथाप्रकारांस्त-
 था-प्रकाराभिर्वाग्मिषाका इत्येव नो भाषेति ।

यथा च भाषेत तथाऽह-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासेज्जा
 तहावि ताई एवं वदेज्जा । तं जहा-आयंसी आयंसीति वा
 तेयंसी तंयंसीति वा जसंसी जसंसीति वा वच्चंसी
 वच्चंसीइ वा अभिक्खंमि अभिक्खंयंसीइ वा पटिक्खंसी
 पटिक्खंसीति वा पासाइयं पासाइएइ वा दरिसखिजं
 दरिसखीएति वा, जे यावसे तहप्पगारा तहप्पगाराहिं
 भासाहिं बुइया बुइया यो कुप्पंति माणवा ते यावि तह-
 प्पगारा एयप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खु भासेज्जा ।

स भिक्षुर्धर्मपि गहडीपदाऽऽविष्वाधिप्रस्तं पड्येत्तथाऽपि त-
 स्य यः कश्चिद्विशिष्टो गुण आंजनैज्ज इत्यादिकस्तमुद्दिश्य
 सति कारुणे बदेदिति, केशवक्त्रं कृष्णवक्त्रं कृष्णगुणं कृष्ण-
 नवत् गुणग्राहं भवेदित्यर्थः ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पा-
 सेज्जा । तं जहा-वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा, तहा
 वि ताई नो एवं वइज्जा । तं जहा-सुकडेइ वा सुट्टुकडेइ
 वा साहुकडेइ वा कझाणंइ वा करिज्जेइ वा, एयप्पगारं
 भासं सावज्जे ० जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्खु वा भि-
 क्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासिज्जा । तं जहा-
 वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा तहा वि ताई एवं वइज्जा ।
 तं जहा-आरंभकडेइ वा मावज्जकडेइ वा एयचकडेइ वा
 पासाइयं पासाइए वा दरिसखीं दरिसखीं ति वा अभि-
 क्खंमि अभिक्खंमि ति वा पटिक्खंमि पटिक्खंमि ति वा एयप्पगारं
 भासं असावज्जे ० जाव भासिज्जा ॥ (सूत्रम्-१३६)

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असंयो वा पाणं वा स्वाइं मा सा-
 इमं वा उवक्कइयं पहाए तहावि तं यो एवं वदेज्जा । तं जहा-
 सुकडेति वा सुट्टुकडेति वा साहुकडेति वा कझाणंति वा क-
 रिज्जेति वा एयप्पगारं भासं सावज्जे ० जाव यो भासेज्जा ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असणं वा पाणं वा ०२ जाव उव्वकस्सिं पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—आरंभकदेति वा सावज्ज कदेति वा पवककदेति वा अयं भदएति वा ऊसदं २ रसियं २ मणुखं २ एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव भासेज्जा ॥ (सुत्रम् १३७)

स भिक्खुपेत्थेतानि कपाणि पश्येत् । तद्यथा—वप्राः प्राकारा यावद् गृहाणि, तथाऽप्येतानि नैवं वदेत् । तद्यथा—सुकृतमेतत्सुष्ठु कृतमेतत्साधु शोभनं कल्याणम् एतत्, कर्तव्यमेवैतदेवंविधं भवतिष्ठानामिति, एवं—प्रकारामभ्यामपि आध्यामधिकरणानुमेवानाभौ भाषेतेति ॥ पुनर्भाषणीयामाह—स भिक्खुप्राऽऽदिकं दृष्ट्वाऽपि तदुद्देशेन न किञ्चिद् ब्रूयात्, प्रयोजने सत्येवं संयतभाषया ब्रूयात्, तद्यथा—महास्मकृतमेतत्सावचकृतमेतत्सा प्रयत्नकृतमेतत्, एवं प्रसाधनीयदर्शनाऽऽदिकां आध्यामसाध्यां भाषेति ॥ एवमभ्यानाऽऽदिगतप्रतिपक्षवृत्तव्यपयि नेयामिति, नवरं (ऊखडं ति) उच्छिन्नं वल्लभ्याऽऽप्युपेतमिति ।

पुनर्भाषणीयामाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा गोणं वा महिसं वा पियं वा एसुं वा पक्खिं वा सरिसिं व वा जलयरं वा से चं परिवृढकायं पेहाए शो एवं वदेज्जा—पुष्टेति वा, पमेत्तिलेति वा, वट्टेति वा वज्जेति वा, पादिमति वा, एयप्पगारं भाजुं सावज्जं ० जाव शो भासिज्जा ॥

स भिक्खुगैवाहिकं परिवृढकायं पुढकायं प्रेष्य नैतद्वदेत् । तद्यथा—वृष्टजोऽयं प्रेमदुरोऽयं, तथा वृक्षस्था वध्यां वहनयोग्यो वा, एवं पवनयोग्यः दधताऽऽद्देः पानयोग्यो वेत्येवमादिकामभ्यामप्येवंप्रकारं सावद्यां भाषां नो भाषेतेति ।

(२१) भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा ० जाव जलयरं वा से चं परिवृढकायं पेहाए एवं वदेज्जा—परिवृढकाए ति वा उवचितकाए ति वा थिरसंघयणे ति वा चियमंससो-खिए ति वा बहुपादिपुच्छंदिए ति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव भासेज्जा ।

स भिक्खुगैवाहिकं परिवृढकायं प्रेष्यैवं वदेत् । तद्यथा—परिवृढकायोऽयमित्यादि सुगममिति ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुवरूपाभो गाभो पेहाए शो एवं वदेज्जा । तं जहा—गाभो दोज्झाभो ति वा दम्मे ति वा गोरह ति वा बाहिय ति वा रज्जोमग ति वा एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्खुर्विरूपका नामाप्रकारा गाः समीप्य नैतद्वदेत् । तद्यथा—दोहनयोग्या एता गावः दोहनकालो वा वर्त्तते, तथा दम्मे दहनयोग्योऽयं गोरहकः कर्होदकः, एवं वाहनयोग्यो एद्योग्यो वेति, एवंप्रकारं सावद्यां भाषां नो भाषेतेति ।

(२२) सति कारणे भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुवरूपाभो गाभो पेहाए शो एवं वदेज्जा । तं जहा—असंथडाइ वा बहुनिवाडिम्

एवं वदेज्जा । तं जहा—जुवंगेव ति वा थेणु ति वा रसव ति वा इस्सेति वा महल्लएति वा मइन्वए ति वा संवहणे ति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अभिकंख भासेज्जा । स भिक्खुनांजाप्रकारागाः प्रेष्य प्रयोजने सत्येवं ब्रूयात्, तद्यथा—'जुवंगेव ति' युवाऽयं गौः चेनुति वा रसवतीति वा । इत्थः, महान्, महाव्ययो वा, एवं संवहन इति, एवं—प्रकारामसावद्यां भाषां भाषेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणाइ पव्व-याइ वणाणि वा रुक्खा महल्ल पेहाए शो एवं वदेज्जा । तं जहा—पासायजोग्गा ति वा तोरणाजोग्गा ति वा गिहजोग्गा ति वा फलिहजोग्गा ति वा अमालाजोग्गा वा खावा-जोग्गाइ वा उदगजोग्गाइ वा दोखजोग्गाइ वा पीतवंगवे-रणागलकुलियजंतलीणाभिगंडीभासयजोग्गाइ वा सय-खजाणउव्वस्सयजोग्गाइ वा, एयप्पगारं भासं शो भासेज्जा । स भिक्खुप्राणाऽऽदिकं गत्वा महतो वृक्षान् प्रेष्य नैवं वदेत् । तद्यथा—प्रासादाऽऽदियोग्या अग्रे वृक्षा इति । एवमादिकां सावद्यां भाषां नो भाषेतेति ।

यत्तु पदसंवाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणाइ वा प-व्वणाणि वा वणाणि वा रुक्खा महल्ल पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—जातिपेतानि वा दीहवट्टाति वा मशालयाति वा पयायलासाति वा विडिमसालाइ वा पासाइयाइ वा ० जाव पडिक्काति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अभिकं-ख भासेज्जा ॥

स भिक्खुस्तथेवाधानाऽऽदिकं गत्वैवं वदेत् । तद्यथा—जाति-मन्तः सुजातय इत्येवमादिकां आध्यामसाध्यां संयत एव भा-षेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला पेहाए तहायि ते शो एवं वदेज्जा । तं जहा—पक्काति वा पायस्स-जाति वा वेलोचित्ताति वा टालाति वा वेहिणाति वा, एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्खुः बहुसंभूतानि वृक्षफलानि प्रेष्य नैवं वदेत् । तद्यथा एतानि फलानि पक्कानि पाक प्राप्तानि तया पाक साध्या-नि बद्धास्थीनि गर्वाप्रक्षेपकोद्भवपल्लावाऽऽदिना विपश्य म-ल्लययोग्यानीति, तथा वेलोचितानि पाकातिशयोतो प्रहण-कालोचितानि, अतः परं कालं न विषहन्तीत्यर्थः । टालाम्य-नवबद्धास्थीनि कोमलास्थीनीति । यदुक्तं भवति—तथा द्वे-धिकातीति पेशीसंपादनेन द्वैधीमावकरणयोग्यानि वेति, एवमादिकां भाषां फलगतं सावद्यां नो भाषेत् ।

यदभिधानीयं तदाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला अथा पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—असंथडाइ वा बहुनिवाडिम्

(११) अथ प्रहयाऽऽदिशेषमनुकृते च कालमानम् ।

(१२) यथप्यौदारिकाऽऽदिशरीरपञ्चकभेदाकायः पञ्चवि-
धाः, तथाऽपि विविधैर्नैव कायैर्न वाग्द्वयप्रहयमिति
समर्थनम् ।

(१३) औदारिकाऽऽदिशरीरवृत्ता भाषां युद्धता सुखता वा
मुक्ता सती भाषा कियत् केन व्याप्नोति ? इति
प्रकृपणम् ।

(१४) तत्र शब्दद्वयार्था भेदः ।

(१५) शिष्यस्य वाग्धन्यविधानम् ।

(१६) अवाच्या भाषा ।

(१७) कश्चिद् व्यवहारे प्रकाशते दृष्टोऽप्युद्यो वा कथं ब्रूयात्
कथं वा नेति निरूपणम् ।

(१८) वाक्यशुद्धिकलम् ।

(१९) भाषावह्वयता योऽद्यवचनविधितया च भाषा ।

(२०) शब्दस्य कृतकत्वाऽऽविष्करणम् ।

(२१) भाषणविधिकप्रणयम् ।

(२२) सति कारये भाषणविधिः ।

(२३) प्रतिश्रुतदृष्टान्तोपेक्षं भाषाद्वारम् ।

भासागुण-भाषागुण-पुं० । हितमितदेशकालांशविशेषभाष-
याऽऽदिके, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० ।

भासांचल-भाषांचल-पुं० । भाषातन्त्रज्ञाने चञ्चलभेदे,
हृ० १ उ० १ प्रक० । (चञ्चलव्याख्या 'चंचल' शब्दे दृती-
यभागे १०३२ पृष्ठे गता)

भासाजड-भाषाजड-पुं० । भाषारहिते जडभेदे, " भासा-
जडो तिबिहो जल मम्मण एल्लमू भो य " आब० ४ अ० ४० ।
भासाशुभाषि (श्)-भाषाशुभाषिन्-त्रि० । भाषा आख्याना-
र्थमन्तरावा, अनुगच्छत्यनुकरोति तज्जाभाषाविधात् स्व-
भाषायेव वा लघ्विदेशात्तथाविधप्रत्ययजननात् आख्या-
नाभ्यांऽऽदिशवागुकरणाश्लेषे भाषाः संस्कृतप्राकृतमागधाऽऽ-
द्याः अनुगमयति व्याख्यातीति एवं शास्त्रः । संस्कृतप्राकृता-
ऽऽदिभाषाभ्यामप्यन्तरि, श्री० ।

भासाशिव्वर्षि-भाषाशिव्वर्षि-श्री० । भाषानिष्पत्तौ, अ० ।

कइविहा यं भंते ! भासाशिव्वर्षी पण्णा । गोयया !
चउविहा भासाशिव्वर्षी पण्णा । तं जहा-सच्च भासाशि-
व्वर्षी, मोसभासाशिव्वर्षी, सच्चाभोसभासाशिव्वर्षी, अ-
सच्चाभोसभासाशिव्वर्षी, एवं एगिदियवजं जस्स जा भासा
०जाव वेयाशियाणं । अ० १६ शृ० ८ उ० ।

भासादोस-भाषादोष-पुं० । सावधानुमोदनाऽऽदिके, उच० १
अ० । असत्यसत्यमृषाकर्कशासभ्यशब्दोच्चारणाऽऽदिके च ।
" भासादोसं च तारिंसे " सूत्र० १ ध्रु० ८ अ० ।

भासापज्जति-भाषापर्व्याप्ति-श्री० । यथा भाषाप्रायोग्यवर्ग-
साक्षिकानादाय भाषात्वेन परिगम्यताऽऽज्ञम्ब च मुञ्च-
ति सा भाषापर्व्याप्तिरियुक्तलक्षणे पर्व्याप्तिभेदे, अ० । प्रब०,
प्रभा० । कर्म० । पं० सं० ।

भासापय-भाषापद-न० । भाषावह्वयताप्रतिबन्धे प्रक्षापनाया
एकादशे पदे, प्रभा० १ पद० ।

भासारहस्स-भाषारहस्य-न० । भाषावह्वयताप्रतिबन्धे ग्रन्थ-
भेदे, प्रति० । अ० ।

भासासिर्ष-भाषाऽऽसिर्ष-पुं० । भाषाऽऽसिर्षे, प्रभा० १ पद० । (तथा
भेदाः ' आपरिच ' शब्दे द्वितीयभागे ३३६ पृष्ठे गताः)

भासालिदिय-भाषालिङ्घक-पुं० । भाषालिङ्घमति, विभे० ।

भासावगम्या-भाषावर्ग्या-श्री० । भाषाप्रायोग्यवर्ग्यायाम्,
पं० सं० ५ द्वार ।

भासाविजय-भाषाविजय-पुं० । भाषा सत्याऽऽदिका तस्या
विषयो निर्णयो भाषाविजयः । भाषानिर्णये, भाषानिर्णयेये-
ते दृष्टिभेदे च । स्या० १ उ० १० ।

भाषाविजय-पुं० । भाषाया वाचो विजयः समृद्धिरितिम् च
भाषाविजयः । दृष्टिभेदे, स्या० १ उ० १० ।

भासाविसारय-भाषाविसारय-पुं० । संस्कृतप्राकृताऽऽदिभा-
षानिपुणे, " अट्टारसदेसीभासाविसारय । " श्री० ।

भासासह-भाषाशब्द-पुं० । भाषापर्व्याप्तिनामकस्मोदयाऽऽ-
पादितो जीवःशब्दःभाषाशब्दः । तस्मिन्, स्या० २ उ० ३ उ० ।

" भासासहे दुविहे पण्णे । तं जहा-अक्खरसंषद्धे वेव,
भोअक्खरसंषद्धे वेव । " स्या० २ उ० ३ उ० ।

(स्वस्वस्थाने व्याख्या) " मितमदुरगीताऽऽदिभासासहे
विलसियं ति अण्णति । " नि० बृ० १ उ० ।

भासासमय-भाषासमय-पुं० । भाषाया निरुप्यमानावस्थातः
परिणामावस्थापर्यन्ते समयः, " भासासमयविहंता । " अ०
१३ शृ० ३ उ० ।

भासासमिह-भाषासमिति-श्री० । भाषणं भाषा तद्विषया स-
मितिर्भाषासमितिः । आब० ४ अ० । भाषणं भाषा तस्यां
सम्यगितिर्भाषासमितिः । अ० ३ अ० १० । निरवद्यव-
चनप्रवृत्तिरूपे समितिभेदे, स० ५ सम० । स्या० । नि० बृ० ।

सम्यति भाषासमितिमाह—

कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया ।

हासे भय मोहरिप, विगहासु तदेव य । ६ ।

एयांइ अट्ट अथांइ, परिवज्जिज्जु संजयो ।

असावजं भितं काले, भासं भोसेज पण्णे । १० ।

कोधे माने च मायायां लोभे चोपयुक्ता कोधाऽऽप्युपयोगप-
रता, तदेकाऽऽप्यतनेति यावन्, हास (भयं) भये मौल-
ये विद्यासु तथेचोपयुक्तेति संस्मयः । तत्र कोधे यथा
कश्चिद्विदुषितः पिता प्राह— " न त्वं मम पुत्रः, पार्श्वसिनि
वा प्रति प्राह—बन्धीत बन्धीत एतमित्यादि, माने यथा—
कश्चिद्विमानाऽऽप्यात्वेना न कश्चिद् मम जात्यादिभिस्तु-
ल्य इति वक्ति । मायायां यथा—परव्यसनार्थमपरिचितस्यानव-
र्त्तं सुताऽऽर्द्धे अण्णति—नायं मम पुत्रो, न चाहमस्य पितेत्यादि ।
लोभे यथा कश्चिद्विशिष्ट परकीयमपि भाग्याऽऽदिकमास्मी-
यमभिधत्ते । हास्ये यथा—केलीकलतया कञ्चन तथाविधं कु-
लीनमयकुलीनमित्युल्लापति । अथ यथा—तथाविधमकार्य-

माचये स त्वं येन तत्सदाचरितमिति पृष्ठः प्राह—नाहं
तदाऽस्मिन् देशे एवाभूवमित्यादि, मौख्ये यथा—मुखरतया
यथापरिचरिवादि बद्धास्ते । विष्णुसु स्यादिकथासु—
हो कटाक्षविशेषास्तस्या इत्यादिकमाह । पठन्त य—“ कोहं
य मोक्ष य माया, य लोभे य तदेव य । हासभयमोहरीय-
वि-
कहा य तदेव य ॥१६” यतायेमव । एतान्यनन्तरमुक्तपाठ्य-
ष्टौ स्थानानि परिवर्ज्य परिहृत्य संयतः, किमित्याह—असाव-
ष्टौ ताभिर्पि मितं स्तोत्रं यावद्युपयुज्यते तावन्तमि-
व काले प्रस्ताव भाषां वाचं मांयत वदेत प्रह्लाद उचिस्तद्वा-
न इति सूत्रद्वयायेः ॥ ६-१० ॥ उच० २४ अ० ।

अत्राप्युदाहरणम्—

कोहं साह्य भिषक्तुः नगरे रोहण निगन्तं वाहिरकडप हि-
डेतो केण्ड पुड्डो, जहा—

“ केवइय आसहन्थी, तह निवझो दावधममार्थं ।

निर्विषयाऽतिविषया, नागरया बहो मं समिधो ॥ १ ॥

बेह न जाणामोत्ती, सज्जायज्ज्जाण जोगवांक्कलता ।

हिंढता न वि पेण्डह, न वि सुणइ य किह शु तो बेह ॥ २ ॥

बहुं सुणेहि कवेदि, बहुं अण्णोहि” पेण्डह ।

न य दिहं सुयं सव्यं, भिषक्तुं अण्णताउमहिहं ॥ ३ ॥” पा० ।

भासासमिध—भाषासमित—पुं० । भाषासमितिमति, सूत्र० २
श्रु० २ अ० । औ० ।

भासिज्जमाथ—माधयमाथ—वि० । अभिधीयमाने, स० ३४
सम० । वागयोगेन निरूप्यमाने, आवा० २ श्रु० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

भासिथु—देशी—वत्से, दे० ना० ६ वर्ग १०४ गाथा ।

भासित्थ—भाषितुम्—अव्य० । वक्तुमित्यर्थः, म० ६ श० ५ उ० ।

भासिता—भाषित्वा—अव्य० । भाषणं कृत्येत्यर्थः, स्था० ३ डा०
२ उ० ।

भासिय—भाषित—वि० । भाष-कः । प्रतिपादिते, स० १० अ-
क० । आनु० । म० । सूत्र० । प्रकाशिते, आवा० १ श्रु० ५
अ० ३ उ० । भाषि-कः । भाषणे न० । आ० म० १ अ० ।

भासियव्व—भाषितव्य—वि० । प्रतिपादनीय, म० १२ श० ६ उ० ।

भासुंठी—देशी—निःसरण, दे० ना० ६ वर्ग १०३ गाथा ।

भासुज्जुयया—भाषजुक्ता—क्री० । भाषाऽऽज्ये, म० ६ श० ६
उ० । वाचं यथावस्थितार्थप्रत्यायनायाय प्रवृत्तौ, स्था० ४
डा० १ उ० ।

भासुर—भासुर—वि० । भास्वर, दीप्तिमान्, “ भासुरवरबोधि-
धरो, देवो वमाणिभो जाओ” आ० क० ४ अ० । स्था० । रा० ।
आ० म० । नि० श्रु० । उपा० । जा० । मोरे, “ घेरा दाखु-
भासुर—भरव—लङ्का—भीम—भीलणया ।” पाह० ना०
६४ गाथा । “ भासुरवोशीपल्लवणमालधरा ” प्रह्ला० २
पत्र । स्फटिके च । बीरे, पुं । कुष्ठौषधी, न० । वाच० । स्व-
नामक्याते विमाने च । स० ७ सम० । कल्प० ।

भिह—भृति—क्री० । भृ—क्लिन् । “ उदत्तादी ” ॥ ८ ॥ १
॥ १३१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण्येवम् । प्रा० १ पाद । भरणे, पोषणे

च । वाच० । स्था० । करणे क्लिन् । वेत्तने, मूल्ये च । वाच० ।
भृतिः पद्यायादीनां वृत्तिरिति । अश्रु० ।

भिउ—भृगु—पुं० । अन्न-कुं पू० । लोकप्रसिद्धे स्वनामक्याते
श्रीर्षाक्षेशेय, औ० । शिष्ये, शुकप्रभे, पर्वतसानी, जयद्रो-
उच्चप्रदेशे च । भृगुः प्रणतस्थानम् । जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।
भृगोभ्रातृपत्यम् अण् । “ बहुषु लुक् ॥ १ ॥” भृगोर्विश्वे च ।
वाच० । ऋषणायां राज्ञी, पू० १ उ० १ प्रक० । शलकणभूरे-
स्वा जलशोषानन्तरं जलकंदाराऽऽविशु स्फुटितायां दाक्षी,
कल्प० ३ अथि० ६ क्षण ।

भिउकच्छ—भृगुकच्छ—पुं० । लाटदेशस्थे स्वनामक्याते पुरे,
ती० ४४ कल्प । विग्र० । आ० क० ।

भिउच—भार्गव—पुं० । भृगुलोकप्रसिद्धे श्रीर्षाक्षेशस्तस्य शि-
ष्यो भार्गवः । परिभाषाकभेदे, औ० ।

भिउडि—भृ (भू) (भृ) कुटि—क्री० । भृषः कुटिर्भेङ्गिः—पू०

वा इत्थः संस्कारणं वा कीष्ट । वाच० । “ भृकुटी ” ॥ ८ ॥

१ । ११० ॥ इति इति प्राकृतसूत्रेण भृकुटावादेन ह । प्रा० १

पाद । भृषिकारे, आ० १ भृ० ८ अ० । भृकुटिः कोपकृत-

भृषिकारः । आ० १ भृ० ८ अ० । “ करति भिउडिं भृङ्गं ” भृ-

कुटिरावशयशक्त भृषिणः । उच० २७ अ० । लो-

चनविकारविशेषे, नि० १ भृ० १ वर्ग १ अ० । विषा० ।

आव० । भिषकोत्तरङ्गिते ललाटे च । “ भिउडीविदेवियमु-

हा ।” भिषकोत्तराङ्गितललाटकपया भृकुटया विहभित्तं वि-

कृतं मुक्कं यथ्य सः । अश्रु० । भृकुटिदेयनललाटविकारवि-

शेषः । प्रअ० ४ अथि० द्वार । श्रीचन्द्रप्रभञ्जनस्य स्वनाम-

क्यातायां देश्याम्, प्रव० । श्रीचन्द्रप्रभस्य उवासा, मता-

न्तरं—भृकुटिदेवी पीतवर्णौ वराहकाऽऽव्यजीवविशेष-

यवाहना वतुमुञ्जा अङ्गमुद्रभूयितदक्षिणकरद्वया फल-

कपरशुयुतवामपाणिद्वया च । प्रव० २७ द्वार० । श्रीनिर्मज्जन-

स्य स्वनामक्यातं यत्ने, पुं० । प्रव० । श्रीनिर्मज्जनस्य-

भृकुटिदेवसत्तुम्भुं अस्त्रिणः सुषोषवर्णौ वृषभवाहनेऽष्टमुजो

बीजपूरकशक्तिमुद्राभययुक्तरक्षिणकरवतुष्टौ नकुलपरशु-

वजातसूत्रकुशामकरवतुष्टयम् । प्रव० २६ द्वार ।

भिउडिदोष—भृ (भू) भृकुटिदोष—पुं० । कायोत्सर्गदोषभेदे,
व्यापारान्तरनिकरणाद्यं भ्रवं बालवन् कायोत्सर्गे तिष्ठति
भृकुटिदोषः । प्रव० ४ द्वार ।

भिउडिय—भृकुटिन—वि० । कृतभृकुटिके, आ० ३ श्रु० ८ अ० ।

भिउपकलंदय—भृगुमरकन्दन—न० । भृगुप्रपतने, नि० श्रु० ४
उ० ।

भिउपुर—भृगुपुर—न० । लाटदेशस्थे स्वनामक्याते पुरे, “ आ-
स्तं भृगुपुरं तत्र, लाटदेशललाटिका ।” आ० क० १ अ० ।

भिउर—भिदुर—वि० । मिह—कुराष्ट । वक्षे, वाच० । स्वयमेव
मिथने इति भिदुरम् । प्रनक्षणे विशारदौ, आवा० १ श्रु०
८ अ० ६ उ० । “ भिदुरं सुण रज्जेजा ।” भेदनशीला भिदुराः ।
आवा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

नायाम् । बाव० । कवल, पञ्चा० १६ विव० । बिधितानि प-
पञ्चाऽऽनयने, म० २ अथि० ।

भिक्षाशब्दाद्येमुपदर्शयन्नाह —

भिक्षासरो चेवं, अग्रियतलाभिवसु च एषादी ।

सर्वे चिय उवनसं, किरियावंतमि उ जमिमि ॥ ३३ ॥

भिक्षाशब्दोऽपि भिक्षोति च्वनिरपि । एवमिति पपञ्चशब्द इव
विशेषविषय इत्यर्थः । विशेषविषयत्वमेवाऽऽह—अनियतलाभ-
विषयोऽप्रतिनियतमहाऽऽदिप्राप्तिसाधकः । यतो पुण्यघटनेरवा-
नियतो लाभः स्यात् । इतिरूपप्रदर्शने । एवमिति एवंप्रसूतिर्क-
(सत्यं चिय ति) "संपत्ते भिक्षु कालमि" इत्यादि सूत्रेषु यो
भिक्षाशब्दोऽनियतलाभाभ्यां व्याख्यातः, आदिशब्दाच्चाप्यद्वये-
वंप्रायमुक्तं, तत्सर्वमेव समस्मैव । उपपन्नं युक्तम् । केत्याह-
कियावाति सुसाधुः किययुक्त एव; यतो साधो, तद्व्यवह-
नियतलाभाऽऽदरेष्यतामवश्यंभावित्वादिनि साधोऽप्यं॥३३॥
पञ्चा० १० विव० । (भिक्षायाः सर्वस्वतृतीयो भेदाः
'गोवरचरिया' शब्दे तृतीयभागं १००६ पृष्ठे गताः) (भि-
क्षायाः सर्वोऽधिकारः 'गोवरचरिया' शब्दे तृतीय-भागं
१६७ पृष्ठद्वाराभ्यावलोकीयः) भिक्षा च नवकांठपरि-
शुद्धा प्राज्ञा । स्या० ।

तथा च—

ममस्येयं भगवता महावीरेण समगाणं निगमंथाणं न-
वकांठपरिसुद्धे भिक्षवे पञ्चते । तं जहा—यु इण्ड, य इण्डा-
वेड, इयंतं नानुजाण्ड; न पयड, य पयावेड, पयंतं नाणु-
जाण्ड; न किण्ड, न किणावेड, किणंतं नाणुजाण्ड ।

नवभिः कांठभिः विभगेः परिशुद्धं निर्दोषं नवकांठपरि-
शुद्धं, भिक्षायां समूहा भेदं प्रथमतः । तथ्या—न हन्ति सा-
धुः स्वयमेव गोधूमाऽऽदिदत्तलेन, न घानयति परेण गृहस्था-
ऽऽदिना, स्वयं नानुजानाति अनुमोदनेन तस्य वा दीयमा-
नस्याऽपनिषधेन 'अप्रतिपिषधमुमनम्' । इति वचनात्, ह-
ननप्रसङ्गजननाद्येति । आह च—' कामं सयं न कुड्डर, जाणं-
तो पुण हटावि तमादी । वट्टेइ तप्यसं, अग्रिहमाणो
उ वारेइ ॥ १ ॥ " इति । तथा हतं पिण्डं सन् गोधूमाऽऽदि-
मुद्राऽऽदि वा, अहनतां सन्न पचति स्वयं, शेषं प्रावत्तु
गमं च । इह चाऽऽयाः पदं कांठोऽविशोऽपिकाठ्यामयन-
मि, आधाकमोऽदिकृपण्यात् । अन्यास्तु निरक्षो विशोऽपिका-
ठ्यामिति । उक्तं च—' सा नवहा दुह कोइ, उपमकादी कि-
सोडिकोडी य । छसु पढमा ओयरइ, कीयनीयमी विसा-
चीओ ॥ १ ॥ " इति । स्या० ६ डा० ।

भिक्षा च श्रूपमस्वामिसमय एव प्रवृत्ता—

दत्ति व दाणुमुपमं, दिनें ददुं जणमि वि पयनं ।

भिखुभिक्षादाणं पि य, ददुं भिक्षा पयता उ ॥

अथवा—दत्तिनाम दानं, तच्च भगवन्मम श्रूपमस्वामिने सां-
ख्यसत्तिकं दानं ददुं दणु लोके अपि प्रवृत्तम् । यदि वा—
दत्तिनाम भिक्षादानं, तच्च जिनस्य भिक्षादानं प्रवीनेण कृतं
दणु लोकेऽपि भिक्षा प्रवृत्ता, लोका अपि भिक्षा दातुं प्रवृ-
त्ता इति भावः । आ० म० १ अ० ।

भिक्षाया—भिक्षाङ्क—भि० । भिख—पाकः । भिक्षाकारके,

बाव० । भिक्षुशरीले भिक्षुचर्मो भिक्षुणे साधुना भिक्षाकः ।
स्या० ४ डा० १ उ० । आवा० । भिक्षुवृत्तिके साधो, स्या० ।

ते चतुर्विधाः—

चत्तारि घुणा पञ्चता । तं जहा—तयक्खाए, छल्लिक्खा-
ए, कट्टक्खाए, साकखाए । एवमेव चत्तारि भिक्षाणा प-
ञ्चता । तं जहा—तयक्खायसमाथे० जाव सारक्खायसमाथे ।
तयक्खायसमाथस्स थं भिक्षागस्स सारक्खायसमाथे तवे
पञ्चते । सारक्खायसमाथस्स थं भिक्षागस्स तयक्खा-
यसमाथे तवे पञ्चते । छल्लिक्खायसमाथस्स थं भि-
क्खागस्स कट्टक्खायसमाथे तवे पञ्चते । कट्टक्खायसमा-
थस्स थं भिक्षागस्स छल्लिक्खायसमाथे तवे पञ्चते
(मूत्र्य—२४३)

एवं बाह्यवर्त्तकं त्वारतीति त्वक्खादः । एवं शेषा अपि, न-
वरम् (छल्लिक्खा) अन्तरवर्त्तकं, काष्ठं प्रतीतं, सारः का-
ष्ठमभ्यमिति दृष्टान्तः । एवंमेवायुवपुनयमर्थं, भिक्षुशरीला
भिक्षुधर्मणां भिक्षुण साधवो वा भिक्षाकाः, त्वक्खा-
देन पुण्येन समानोऽप्यस्मै स्मरन्तेऽपिनया आयामाऽऽदिप्रा-
प्ताऽऽहारभक्षकत्वात् त्वक्खादस्यमानः । एवं छल्लिक्खादस्यमा-
नोऽलेयाऽऽहारकत्वात्, काष्ठत्वात्समानो निर्विकृतिकाऽऽह-
रतया सारखादस्यमानः, सर्वकामगुणाऽऽहारत्वादिनि । एवं-
थां चतुर्णामपि भिक्षाकाणां तपोविशेषाभिधानात्स्वम्—' न-
यक्खापा " इत्यादि सुगमं, केवलमयं भाषायाः—त्वक्खा-
ल्पासाराभ्यवहर्तुनिर्भिक्षवृत्त्यात्कर्मभेदमङ्गीकृत्य वज्रसारं
तपो भयनीयमेवोऽपि दर्शयते—(सारक्खायसमाथं तवे नि)
सारखादुपुण्यस्य सारखादत्वादेव समर्थत्वात् वज्रगुण-
त्वाच्चेति, सारखादसमानस्योक्तलक्षणस्य सामर्थ्यवृत्तया त्व-
क्खादसमानं कर्मसारभेदं प्रत्यसमर्थं तपः स्यात्, त्वक्खा-
दुपुण्यस्य हि त्वक्खादत्वादेव सारभेदं प्रत्यसमर्थत्वा-
दिति, तथा छल्लिक्खादुपुण्यसमानस्य भिक्षाकस्य त्वक्खाद-
पुण्यसमानापेक्षया किञ्चिद्विशिष्टमार्जत्वेन किञ्चित्सामि-
श्वत्वात् सारखादकाष्ठत्वादुपुण्यसमानापेक्षया त्वसारभो-
जित्वेन निरभिक्षवृत्त्यात् त्वक् कर्मभेदं प्रति नानुजानु-
समानं तपः प्रथमं, सातितीर्थं, सारखादुपुण्यवर्त्तकत्वेनमन्त्रा-
ऽऽदि, त्वक्कल्लिक्खादुपुण्यदिनि भावः । तथा काष्ठकादुपुण्य-
समानस्य साधोः सारखादुपुण्यसमानापेक्षया त्वसारभो-
जित्वेन निरभिक्षवृत्त्यात् त्वक्कल्लिक्खादुपुण्यसमानापेक्षया सा-
रभो-जित्वेन साधिवृत्त्यात् त्वक् कल्लिक्खादुपुण्यसमानं तपः
प्रथमं कर्मभेदं प्रति न सारखादकाष्ठत्वादुपुण्यवर्त्तकत्वेनमन्त्रा-
ऽऽदिनाऽपि त्वक्कादुपुण्यवर्त्तकत्वेनमन्त्रादि भावः । प्रथमविक-
ल्पे प्रधानतरे तपो-हित्वाये अथधानतरे, तृतीये प्रधानं, चतुर्थे
अप्रधानमिति । स्या० ४ डा० १ उ० ।

चत्तारि पक्खी पञ्चता । तं जहा—खिवइता गाममेगे थो
परिवइता, परिवइता गाममेगे थो खिवइता, एगे खिवइता
वि परिवइता वि एगे थो खिवइता थो परिवइता ३७ ।
एवमेव चत्तारि भिक्षाणा पञ्चता । तं जहा—खिवइता

आयवेगे यो परिवद्वा, परिवद्वा आयवेगे यो शिवद्वा,
एगे शिवद्वा वि परिवद्वा वि, एगे यो शिवद्वा यो
परिवद्वा । ३८ । (सूत्रम् ३४१)

निपातिता मीढाद्वतरीता अवनरीतुं शक्नो नमिकः पत्नी
पुत्रस्याद्वत्ताहा, न तु परिमाजिना न परिव्रजितुं शक्नो वा-
नस्याद्वित्येकः, एवमन्यः परिमाजिना शकः पुत्रस्यानृतु निपाति-
तुं मीढवाद्यस्त्वनयथा चतुर्थेऽनुमयप्रतिषेधवानतिवा-
त्प्राद्वित ॥३७॥ निपातिता भिक्षावर्गीयामवनरीता भोजनाऽऽ-
द्यभिक्षा न तु परिव्रजिता परिभ्रमको ग्लानत्याद्वत्तत्वा-
ज्जातुत्वात्त्रैत्येकः, अन्यः परिमाजिना परिभ्रमशील आध्या-
त्मिकतः सन्न तु निपातिता भिक्षार्थमवनरीतुमशकः स्वार्था-
शक्त्याऽऽदिता, गृहौ स्वष्टौ ॥३८॥ (३४१) । स्या० ४ डा० ३ डा०
चत्वारि भिक्षाया पञ्च । तं जहा--अणुमोयचारी,
पटिसोयचारी, अंतचारी, पञ्चचारी ॥ २३ ॥

भिक्षाः सप्तयुगे ह्यभिप्रवक्ष्येयादुपाधयसमीपात् क्रमेण
कुलं तु भिक्षते सोऽनुभ्रंतक्षारी मत्स्यवदनुभ्रंतक्षारी प्रथमः,
यस्तुक्रमेण गृहेषु भिक्षामण उपाधयमायाति स द्वितीयः,
यस्तु क्षत्रान्तरेषु भिक्षते स तृतीयः, क्षेत्रमध्ये चतुर्थः ॥२३॥
स्या० ४ डा० ४ डा० ।

पंच मच्छा पञ्च । तं जहा--अणुमोयचारी पटिसो-
यचारी अंतचारी मज्जचारी सवचारी । एवमेव पंच भि-
क्खाया पञ्च । तं जहा--अणुमोयचारी० जाव सवचारी ॥
तत्र मत्स्यः प्राग्वत् भिक्षाकस्तु अनुभ्रंतक्षारी प्रतिध्या-
हारम्य भिक्षाचारी स च प्रथमः प्रतिभ्रंतक्षारी दूरादार-
म्य प्रतिध्रवाभिमुखचारीत्यर्थः, स च द्वितीयः अन्तचारी-
पार्श्वचारीति तृतीयः, गृहौ प्रतीतिः । स्या० ४ डा० ३ डा० ।

भिक्षागकुल-भिक्षाककुल-न । भिक्षागकुलं कुलं, स्या०
४ डा० । " भिक्षागकुलं तु वा । " भिक्षाकस्नालचाराः ।
तेषु, कवप० १ अथि० २ क्षण ।

भिक्षाट-भिचाट-पुं० । भिक्षामटतीति भिक्षाटः भिक्षण-
शीलं साधौ, आचा० २ धु० १ चू० १ अ० ११ डा० । भिक्षाटो-
भिचोभोजिति । हा० १ धु० १ ध अ० ।

भिक्षादोस-भिक्षादोष-पुं० । आध्यात्मिके, ते च षोड-
शोद्दमदोषाः षोडशोपादनादोषाः दशोपादोषाः । आचा०
१ धु० २ अ० ५ डा० ।

भिक्षाभायण-भिक्षाभाजन-भ० । भिक्षापात्रे भिक्षाभाजनमि-
व भिक्षाभाजनम् । भिक्षार्निर्वाहकरणे च । " जोवणमणुप-
ले, तत्र मम भिक्षा भाष्ये भविस्वह " हा० १ धु० १ ध अ० ।

भिक्षाभाषयि-भिक्षाभाषयि-नि० । भिक्षाभाषय संपा-
पिच्छेन वृत्तिरस्य । भिक्षाभाषय वृत्ति कुर्वति, दश० १० अ० ।

भिक्षापर-भिक्षाचर-पुं० । भिक्षुं, आचा० २ धु० १ चू०
१ अ० ३ डा० । १० प० ।

भिक्षायरिया-भिक्षाचर्या-स्त्री० । भिक्षाये चर्यां चरण-
मटनं भिक्षाचर्या । स्या० ३ डा० । आचा० १० । आच० । भि-
कादे स्र० १ धु० ३ अ० १ धु० । भिक्षाचर्या भिक्षाभिनिमित्तं
विचरयमिति । हा० १ धु० १ ध अ० । ग० । वृत्तिसंक्षेपे,

स्या० ६ डा० । तद्वये अनशनभेदे, भिक्षाचर्या तपो निजराक्षसा-
वनशनवत् । स्या० ६ डा० । विभा० ।

तद्वेधाः--

से किं तं भिक्षायरिया । भिक्षायरिया अश्वेगविहा
पञ्च । तं जहा-द्ववाभिगाहचरण, स्ववाभिगाहचरण,
कालाभिगाहचरण, भावाभिगाहचरण, उक्खिलचरण, शि-
क्खिलचरण, उक्खिलतश्चिक्खिलचरण, शिक्खिलतश्चिक्खि-
लचरण, वट्टिजमाणचरण, साहजिजमाणचरण, उवणी-
अचरण, अवणीअचरण, उवणीअअवणीअचरण, अवणी-
यउवणीअचरण, संसट्टचरण, असंसट्टचरण तज्जातसंसट्ट-
चरण, अण्णचरण, मोक्षचरण, दिट्ठलाभिण, अदिट्ठलाभि-
ण, पुट्ठलाभिण, अणुट्ठलाभिण, भिक्खालाभिण, अभिक्खाला-
भिण, अण्णगिलायण, अण्वणिहिण, परिमितापिंडवाण, मुद्धे-
सणिण, संखातिण । स तं भिक्षावा(द)रिया । (सूत्र-१६)

(द्ववाभिगाहचरणे सि) द्ववाऽऽभिताभिप्रहेण चरति भि-
क्षामटति द्ववाऽऽभिताभिप्रहे वा चरण्यासेवेत यः स द्ववा-
भिप्रहचरकः इह च भिक्षाचर्यायां प्रकान्तायां यद् द्ववा-
भिप्रहचरक इत्युक्तं तद्व्यभिचरिणोरेव विवक्ष्यताम् । द्ववा-
भिप्रहचरकत्वेन प्रकृतऽऽविद्वयविषयः । क्षिणाभिप्रहः स्वप्रागपर-
प्राप्ताऽऽविद्वयविषयः कालाभिप्रहः पूर्वाऽऽविद्वयविषयः भावाभि-
प्रहस्तु गानहसनाऽऽविद्वयस्तु दुष्टपाऽऽविद्वयविषयः । उक्खिलचर-
णे सि) उक्खिले स्वषयो ज्ञाया पाकमाजानादुद्भूतं तदर्थम-
भिप्रहश्चरति तद्वेषणाय गच्छन्नायुक्खिलचरकः । एव-
मुत्तरत्रापि । (निक्खिलचरणे सि) निक्खिले पाकमाजानादु-
द्भूतम् । (उक्खिलानिक्खिलचरणे सि) पाकमाजानादुन्नि-
व्य निक्षिप्तं तथैवाप्यत्र वा स्थाने यत्तदुन्निक्षिप्तनिक्षिप्तम् ।
अपयोन्निक्षिप्तं च निक्षिप्तं च यस्मरति स तथोच्यते । (निक्खि-
लतश्चिक्खिलचरणे सि) निक्षिप्तं भोजनपात्रायमुत्तिलं च स्वार्थं
तत एव निक्षिप्तोत्तिलम् । (वट्टिजमाणचरणे सि) परिवेषण-
माणचरकः । (साहजिजमाणचरणे सि) यत् कुराऽऽदिकं शी-
तलीकरणाद्यै पटाऽऽदिषु विस्तरितं तपुनर्भोजने क्षिप्यमाणं
संहियमाणमुत्तरते । (उवणीयचरणे सि) उपनीतं केनचित्
त्कस्याचिदुपवीकितं प्रहेयकाऽऽदि, (अवणीयचरणे सि)
अपनीतं देवद्रव्यमप्यादपसारितमप्यत्र स्थानिपरिमित्यर्थः ।
(उवणीयावणीयचरणे सि) उपनीतं विनीतं दैकितं सत् प्रहे-
यकाऽऽद्यपनीतं स्थानान्तरस्थानिपरिमितम्, अवणीयपनीतं चापनीतं
च यस्मरति स तथा । अथवा-उपनीतं दायकेन वणिक्तगुणम्;
अपनीतं निराकृतगुणम्, उपनीतापनीतं यथेकेन गुणेन वणिक्तं
गुणान्तरापेक्षया तु हूयितं यथाऽहो शीतलं जलं केवलं
क्षारमिति, यत् क्षारं, किं तु-शीतलं तदपनीतोपनीत-
मुच्यते इति । अथ आह-- (अवणीयउवणीयचरणे सि)
(संसट्टचरणे सि) संसृष्टेन चरयितेन हस्तादिना हीय-
मानं संसृष्टमुच्यते, तच्चरति यः स तथा । (असंसट्टचरणे सि)
उद्धविपरीतः । (तज्जायसंसट्टचरणे सि) तज्जानेन देवद्रव्या-
विरोधिना यत् संसृष्टं हस्ताऽऽदि तेन हीयमानं यस्मरति स
तथा । (अण्णचरणे सि) अण्णतः अनुपदर्थितसौजव्याऽऽदि-

भावः संस्मरति यः स तथा (मोक्षचरणेति) व्यङ्ग्यम् (वि-
द्वलाभियेति) दृष्टस्यैव भक्ताऽऽदेर्यद्विहाया पूर्वोपलब्धाव् दाय-
काभ्यामो यस्यास्ति स दद्वलाभिकः । (अविद्वलाभियेति) तत्रादृष्टस्यापि अपचारकाऽऽदिमप्यात्मगतस्य भोक्ताऽऽदि-
भ्यः कृतोपयोगस्य भक्ताऽऽदेर्यद्विहाया पूर्वमनुपलब्धाव् दाय-
काभ्यामो यस्यास्ति स तथा (पुद्गलाभियेति) पृष्टस्यैव हे ता-
भ्यो । किं ते दीयत इत्यादि प्रसन्नतस्य यो लाभः स यस्यास्ति स
तथा (अपुद्गलाभियेति) उक्तविषयेषादिनि (भिक्षाला-
भियेति) भिक्षेव भिक्षा तुच्छमविवक्षितं वा तज्ज्ञाभो प्राद्यत-
या यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः । (अभिक्षालाभियेति) उक्तविषयवात् । अन्तर्गताय च सि अन्तर्भोजनं विना गता-
यति अन्तर्गताय च, स चाभिप्रवृत्तिविषयात् प्रान्तेव दोषाद्यभु-
गिति । (श्रीवर्णिहियेति) उपनिहितं यथायथाज्ञानं यस्या-
सत्त्वोभूतं तेन चरति यः स श्रीवर्णिहिकः, उपनिधिना वा
चरतीत्यभिहितः । (परिमियपिडवायेति) परिमि-
पिडवायः अर्द्धपोषाऽऽदिलोभो यस्यास्ति स तथा । (सुदेम-
णियेति) सुदेमणाशङ्काऽऽदिदोषारहितता शुद्धस्य वा नि-
र्व्यञ्जनस्य कुराऽऽदेरेषणा यस्यास्ति स तथा । (संस्मर्यायेति)
सि सत्त्वयाप्रधाना दत्तयो यस्य स तथा दत्तिश्च एकद्वय-
भिक्षालक्षणा । श्री० । ३० ।

भिक्षाचर्यामाह—

अद्विहं गोपरमं तु, तदा सत्त्वं एतथा ।

अभिप्रदाय ज्ञे अने, भिक्षापरिचयमाहिदय ॥ २५ ॥

भिक्षाचर्या बुद्धिसंसेवापरनामिका याहा तपस्या आचया-
ता अचर्याभो गोपराप्रः प्राकृतवादर्थावधोऽप्रगोचर इति-
पाठः । अप्रयधानो गोचरः, अर्थावधोभ्यो अप्रगोचरश्च
अष्टविधाप्रगोचरः, अष्टौ अप्रगोचरगा भेदा इत्यर्थः । पेडा १,
अर्द्धपेडा २, गोमुत्रिका ३, पतङ्गवर्धिका ४, अन्तररश्मि-
कावली ५, बाह्यरश्मिकावली ६ च, आगतगन्तुप्रत्यगमा ७,
अनुगतिः ८, एवमष्टौ भेदा अनुगतविषयगतित्तपेणात् ज्ञेयाः ।
सप्त एषणाः संसृष्टाऽऽदयः—“संनद्धा १, अमंनद्धा २, उद्धद ३,
अपप्लेपिका ४, उग्रमहीना ५, एवमहीना ६, उच्छिद्यचरमा ८”
एषा सत्तावधा एषणा ज्ञेया, च—पुनर्यये ये अभिप्रदाः सन्ति
अभिप्रदा यथा द्रव्यवैकल्यमावाऽऽदिर्विचक्षणं भिक्षाप्रदण-
कपाः द्रव्यतो मण्डकाऽऽदिकं लोचनो यद्वाऽऽदेरिद्वलिकता
मप्ये बहिर्वा कालतो भिक्षाचरेषु निर्धारितेषु, भावतो ददन्
हसन् वा ददात्यति तदाहारी प्राद्य इति चिन्तनेन भिक्षाप्रदणम् ।
एषं भिक्षाचर्या भेदास्तोथकदैराकथ्यताः कथिता इत्यर्थः ॥
२५ ॥ उक्तं ३० अ० । “जिज्ञासासणस्स भूतं भिक्षापरिया
जिणेहि” पञ्चा। इत्यपरितोषमात्रं, तं जाणुस्स मंदसदीयं
॥ १ ॥ ” ४० र० ३ अर्थि० उल्लेखः ।

भिक्षालासिय-भिक्षाऽऽनुरिच-पुं० । भिक्षायामालस्यक-
आलस्यवान् भिक्षाऽऽनुरिचः । उक्तं २७ अ० । भिक्षाया-
मालस्ययुक्तः, “भिक्षालासिय एषो ।” उक्तं २७ अ० ।

भिक्षालाभिय-भिक्षालाभिक-पुं० । भिक्षेव भिक्षा तुच्छम-
विवक्षितं वा तज्ज्ञाभो प्राद्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः ।
भिक्षाचरन्भेदे, श्री० ।

भिक्षाविचिय-भिक्षावृत्ति-पुं० । भिक्षया भक्ताऽऽदेः परतो

याचनेन वृत्तिवर्त्तनं धर्मसाधकायापालनं यथासौ भिक्षावृ-
त्तिकः भिक्षया कायापालके, ४० ३ अर्थि० । पा० ।

भिक्षाविशोधि-भिक्षाविशोधि-स्त्री० । भिक्षाया विशेषधिमि-
धाविशोधिः । भिक्षासम्बन्धिषावधपरिचारे, दश० १ अ० ।

भिक्षु-भिक्षु-पुं० । भिक्ष-उः । भिक्षया याज्यायाम् । यमनियम-
व्यवस्थितः कृतकारितानुमेदितपरिचारेण भिक्षते इत्येवंशी-
लो भिक्षुः । “सन् भिक्षाशे” ॥ १५।३३ ॥ इत्युपस्थया । यदि
वा नैकज्ञा च शृष्ट्युत्पत्तिः, कुतुबुल्लायाम्, कुप्यति बुभुक्षते
भोक्तुमिच्छति अनुमेदितकमपि संसारमस्मादिति सम्प्रदा-
न्वात् अष्टप्रकारं कर्म, तत् ज्ञानदर्शनचारित्र्यतया भिन्नसति
भिक्षुः, “पृषोदराऽऽदयः” ॥ ३१।३३ ॥ इति कपनिर्णयः ।
४०।३०। आचाराः सूत्रां नि० ४०। दश० । भिक्षणं शीलं च-
र्मस्मत्साधुकारिता वा यस्य स भिक्षुर्भिर्गतं वा कुपमिति भि-
न्नुः स्था० ३३।३३ उ०। भिक्षाभोगो वा भिक्षुः नि० ४०। २० उ०।
आरम्भत्यागाधर्मकायापालनाय भिक्षणशीलो भिक्षुः । द-
श० ४ अ० । पा० । एवमनाचनसाधयानुष्ठानरहिततया निर्दा-
याऽऽहाम्भोजनि साधो, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । उक्त० आच० ।

साम्प्रतं भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तप्रसिद्ध्याह—

एतथ वि भिक्षुश्च अनुष्णपि विमोषे नाम पदेन सुदृष्ट्या सु-
दृढनिवे वामदृष्ट्या एव सविधुषीय विरुक्कव परीमहावस-
रंग अचक्रपजागमुद्राऽऽदौ समुद्रागण उवाट्टिए ठिअप्पा
संत्वाए परदत्तभाई भिक्षु ति वव् ॥ ३ ॥

‘अत्रापिति’ ये ते पूर्वमुक्ताः पापकर्मविमर्शाद्यो माह-
नशब्दप्रवृत्तिहेतवोऽप्रापि भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं न
एवावगन्तव्याः, अमी चाप्ये । तथा—न उल्लेखः अनुक्तः, तत्र
द्रव्योन्नतः शरीरेणोच्चिन्नः, भावोन्नतस्य भिमानप्रवृत्तः,
तत्प्रतिषेधात्तपोनिर्जराभ्युदयं न विधत्ते । विनिताऽऽभ्यतया
प्रथयवात् यतः, एतदेवाऽऽह—विनयालङ्घनो गुर्वदायादेश-
दानोत्पत्त्यदा वाऽऽमानं नामयतीति नामकः—सदा गुर्व-
दो प्रकां भवति, विनयेन वाऽष्टप्रकारं कर्म नामयति, वैषाङ्-
ग्योद्यतोऽप्येव पापमनयतीत्यर्थः । तथा ‘दाम्तः’ इन्द्रिय-
मोहान्द्रियाभ्यां, तथा ‘शुद्धाऽऽमा’ शुद्धद्रव्यभूतो निधनि-
कमेतया ‘वसुसृष्टकायश्च’ परित्यक्तद्विधश्च यत्कराति तद-
शेषति—सम्पत्, विधूय ‘अपनीयं’ विपक्ववात् । नाना-
रूपाननुकूलप्रतिष्ठात् उच्चावचान्द्राविशुतिपरीषद्वात् त-
था दिव्याऽऽदिकानुपसर्गोभ्येति, तद्विधूतं तु यत्सेषं सवय-
सहने—नेपराजितता परीषदोपसर्गोभ्ये विधूयाप्यामयो-
गेन—सुप्रगृहितानामःकरणतया धर्मध्यानेन शुद्धम-अवदात-
मादानं—चारित्र्यं यस्य स शुद्धाऽऽदानो भवति । तथा सम्पनु-
त्थानेन—सम्पत्तिशोचमोन्मथितः । स्थितो—मोक्षाध्वनि
व्यवस्थितः परीषदोपसर्गैर्येषूप्य आत्मा यस्य स स्थिताऽऽ-
त्मा, तथा ‘संस्मर्या’ परिकायासात्तां संस्मरस्य, दुष्प्राप्तं
कर्मभूमेर्बोधिः सुसुल्लभं वाचाप्ये च सकलां संसारारण्य-
सामग्रीं, सम्पन्नकरणाद्यतः परेः—शुद्धयेतामपि निर्धत्त-
महाजानं, तैर्दत्तं भोक्तुं शीलमस्य परदत्तभोगी, स एवमु-
त्थकलितो भिक्षुरिति वाच्यः ॥ ३ ॥ सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

इदानीं भिक्षुमभिक्षानुक्रमा आह—

भिक्षुस्य य निवसेवां, निरुक् एगट्टिअग्नि सिगां ।

अगुणद्विभो न भिक्षु, अथवाय पंच दाराः ॥ ३३२ ॥
मिक्षोर्निषो नायाऽऽदिलक्षणः कार्यः, तथा निरुक्तं धर्म्यं
मिक्षोरेव, तथा एकार्थिकानि पर्यायशब्दकपाणि बह्व्यानि,
तथा लिङ्गानि संवेयाऽऽदिभिः, तथा अगुणस्थितो न भिक्षुरपि
तु गुणस्थित एवेत्येवद्विषयः वाच्यम् । अथ खाद्यवशाः पञ्च
प्रतिज्ञाऽऽद्यो बध्यमाणा इति, द्वारार्येयतानीति माथास-
मासार्थः ॥ ३३ ॥ दृष्टं १० अ० ।

यथाक्रमे (आप्य-४ गाथां) व्याख्यानमाह—
नामैतद्व्याभिक्षु, दम्भभिक्षु य भावभिक्षु य ।
दम्भे सरीर भवितो, भावस्य संमतो भिक्षु ॥ ५ ॥
भिक्षुशब्दस्य निक्षेपशब्दः (नामं ति) भिक्षुशब्दस्यात्रापि सं-
क्षन्नात् नामभिक्षुः, स्थापनाभिक्षुः, द्रव्यभिक्षुः भावभिक्षुश्च ब-
ह्वर्थो स्वस्वगतानैकमद्वयल्लोको, तत्र यस्य पुरुषस्य भिक्षुरि-
ति नाम स नाम्ना भिक्षुर्नामभिक्षुः, यदि वा-नामनामवन्तारमे-
वोपलब्धत्वात् नाम कासो भिक्षुश्च नामभिक्षुरिति व्युत्पत्तेर्नाम-
भिक्षुः, स्थापनया आकारमात्रेण असत्कल्पनया भिक्षुः स्था-
पनाभिक्षुः चित्रकर्मोऽऽदिलिखितो बुद्धिकल्पितो वाऽऽज्ञाऽऽ-
दिः । द्रव्यभिक्षुर्हिंसा-आयमतो, नोभयमतश्च । तथाऽऽयमतो
ज्ञाना, तत्र च "अनुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमिति" ब्रह्मनात् । नो-
भयमतश्च त्रिविधः तद्यथा-बह्वरीर, भव्यशरीरं, तत्पूर्वार्तरि-
रुद्धः । तत्र भिक्षुपदार्थस्य यत् शरीरं व्यपगतजीवितं तत्
बह्वरीरं द्रव्यभिक्षुभूतभावत्वात् । यस्य बालको नेदानीं भि-
क्षुशब्दार्थमवबुध्यते, अथवा आयस्या अन्तेनैव शरीरेण भो-
स्यते, तस्य यत् शरीरं तत् भव्यशरीरं द्रव्यभिक्षुः, भाविभा-
वस्यात् । तत्पूर्वार्तरिखिन्ना । तद्यथा एकभोवकं, बह्व-
ऽऽयुक्तं, अभिमुखानामाग्राश्च । तत्र-एकभोविका नाम-यो-
नैरधिककस्तिबहुमनुष्यो, देवो वा अनन्तरभवे भिक्षुर्भावी
बह्वऽऽयुक्तो नाम-येन भिक्षुपर्यायनिमित्तमायुर्बद्धम् ।
अभिमुखानामाग्रा-यस्य भिक्षुपर्यायवर्त्तनाभिमुखे नामयो-
क्तमणी, स वाऽऽयंलोक मनुष्यभवाविभिक्षुपर्याये स-
मुत्पद्यमानः । यदि वा-स्वजनघनाऽऽदि परित्यज्य गुरुस-
मीपे प्रसज्याप्रतिपद्यते स्वगृहात् बहिर्गच्छन् । तथा वाऽऽ-
ह- (दम्भे सरीरभवितो स्ति) द्रव्य इति द्वारपरामर्शः,
द्रव्यभिक्षुर्नोभयमतो इति गम्यते इति । (सरीरं स्ति) शरीर-
शरीरप्रद्वेषन-बह्वरीरं, भव्यशरीरं च परिशुद्धात्मम् । (भावयि
स्ति) भव्यो, भावीत्वमर्थान्तरं, भावी च त्रिविधपर्याय इति
तद्वद्गुणे एकभोविकाऽऽदिलिखितपरिग्रहः ॥ दृष्टं १० ॥

भेषजो भेषयं चैव, भिदिभेष्यं तदेव य ।

एप्सि तिएहि पि अ, पचेयपरुषयं वोच्छुं ॥ ३३४ ॥
भेदकः पुरुषः, भेदं चैव परश्चादि, भेदव्यं तथैव वा क्क्षा-
ऽऽदीनां भावः । एतयों त्रयाणामपि भेदकाऽऽदीनां प्रत्येकं
पृथक् पृथक् मरुपयां बध्ने इति गाथाऽर्थः ॥ ३३४ ॥

एतदेवाऽऽह—

जह दाहकम्मगारो, भेषजभित्तवसंजुमो भिक्षु ।
अथं वि दम्भभिक्षु, जे जायसुणा अवरिया य ॥ ३३५ ॥
यथा दाहकममहो बर्द्धकादिः भेदमसत्कल्पयन्तुः सन्
कियाविधिद्विरायाऽऽदिदाससमिधतो द्रव्यभिक्षुः, द्रव्यं
३६१

मितसीति कृत्वा, तथा अन्येऽपि द्रव्यभिक्षवः-अयमारम्यिकाः
क इत्याह—ये याचनका भिक्षुशरीरा अवरिताश्च आनृ-
त्वाश्च पापस्थानेभ्य इति गाथाऽर्थः ॥ ३३५ ॥

एते च द्विविधाः—शुद्धस्थाः, लिङ्गिनश्चेति,
तदाह—

गिहिहो ऽवि सयारंभग-उज्जुपपञ्च जणं विमग्गता ।
जीवशिश्रदायाकियाति, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३६ ॥

शुद्धिगोऽपि सकलत्रा अपि सद्धारम्भकाः नित्यमारम्भकाः
यथा जीवशिश्रदायामुत्पन्नं जनमालोचकं विमुगयन्तः
अनेकप्रकारं द्विपदाऽऽदि भूमिदेवा वयं लोकहितायावतीर्णा
इत्यभिधाय याचमाना द्रव्यभिक्षुशरीरत्वात् द्रव्यभिक्षवः,
एते च शिव्यर्थाः । तथा ये च जीवशिकार्ये जीवशिकानि-
मित्तं दीनकृपाणाः कार्पाटिकाऽऽद्यः कायादन्तर्नि ताम्रव्याधौ
विजानीयात् द्रव्यभिक्षुर्निति, द्रव्याद्ये भिक्षुशरीरत्वादि
गाथाऽर्थः ॥ ३३६ ॥ उक्ता शुद्धस्थद्रव्यभिक्षवः ।

लिङ्गिनाऽधिकृत्याऽऽह—

मिच्छीद्वी तस्या-वराण पुढवाइविदिआइयं ।
निषं वहकरण्या, अवंभयारी अ संवइया ॥ ३३७ ॥

शाक्यभिक्षुप्रभृतयो हि मिथ्यादृष्टवः-अतएवामिनेवेतिनः
प्रशयाऽऽदिलिङ्गस्थाः, वसन्धावराणां प्राणिनां पृथिव्यादीनां
ह्रीन्दिद्रयाऽऽदीनां च । अत्र पृथग्व्याप्यः स्थावरा ह्रीन्दिद्रयाः
ऽऽद्यः प्रत्याः, नित्यं बध्मकरणरताः सदा एतद्विगतौ सक्ताः
कार्यामत्यथाऽऽह—अग्रहचारिणः सज्जयिनश्च यनः, अतोऽ-
प्रधानत्वात् द्रव्यभिक्षवः, चशब्दस्य व्यवहित उपन्यास इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३७ ॥

एते वाऽऽग्रहचारिणः संवयदेवेति । सज्जयमाह—

दुपयचउपयधशथ-अकुविअतिअतिअपीरग्गे निरया ।
सच्चिचोह पयमा-गुगा य उडिडुअहि अ ॥ ३३८ ॥

द्विपदं दास्यादि, वतुषपदं गवादि, धने द्विरयाऽऽदि, धाम्यं
शाल्याऽऽदि, कुवमल्लजराऽऽदि, एतेषु द्विपदाऽऽदियुक्तेषु
मनोमल्लगाऽऽदिना करणत्रिकेण त्रिकपरिग्रहे कृतकारितानु-
मतपरिग्रहे निरुताः सक्ताः, न चैतानां पर्यम्- विहारका कार्य-
द्रव्यान्, वात्येव बहुभुजान् ॥ इति ब्रह्मनात् । सज्जतगुणा-
नुपायिनो नेधंभूता इत्याशङ्क्याऽऽह—सच्चिचोऽजिनः
तेऽपि मांसापकायादिभोजिनः, तद्विपक्षभात्, पक्षस्तश्च स्वधे
पक्वातापसाऽऽद्यः उडिपमोजिनश्च सर्वे एव शाक्याऽऽ-
द्यः, तद्विपक्षया तपोस्वनः अपि पियडिबुद्धयपारंजाना-
इ । इति गाथाऽर्थः ॥ ३३८ ॥

त्रिकत्रिकपरिग्रहे निरता इत्येतद्व्याचि—

वयासुराह—

करणतिप जोअतिप, सावजे आयेउपरउभये ।
अट्ठाणद्वपचे, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३९ ॥

करणत्रिक इति—"सुपां सुपो यवन्तीति" करणत्रिकेण
मनोमाकावसत्सेनं, योगत्रितय इति-कृतकारितानुम-
तिकेण, सावजे सपाये, आत्महेतोः-आत्मानिमित्तं-देहाऽऽ-
युपकषाय, एवं परनिमित्तं-मित्राऽऽयुपयोगितायत्नवत् एव-
मुभयनिमित्तमुभयसत्तायत्नयम्, एवमर्थोय आत्मायत्नम्, अ-

नर्थाय वा विना प्रयोजनेनाऽऽसंस्थानाच्चिन्तनकराऽऽदिभाव-
शुलक्षयधनाऽऽदिभिः प्राशान्तिपाताऽऽदी प्रवृत्तान् तत्परान्
तानेवंभूतान् विद्याद्विजानीयान् द्रव्यभिक्षु इति, प्रवृत्ता-
इवैवं शक्याऽऽद्यः, तद्वद्रव्यभिक्षु इति यावत् ॥ ३३६ ॥
एवं स्व्यादिसंयोगात् विद्युद्वत्तपोष्ठानभावाच्चब्रह्मचा-
रिण एते इत्याह—

इत्थीपरिगृह्याओ, आणादाशुभाभवमगाओ ।

सुदुतवाभावाओ, कुतिभियाऽवंचारि ति ॥ ३४० ॥

स्त्रीपरिग्रहादिति द्वाभ्याद्विपरिग्रहात्, आणादानाऽऽदिभाव-
सङ्काचं परिणामाशुद्धेरित्यर्थः, न च शक्या भिक्षवः, शुद्ध-
तपोऽभावादिति शुद्धस्य तपसाऽऽभावात्, तापसाऽऽद्यः-कुती-
र्थिका ब्रह्मचारिण इति, ब्रह्मशब्देन शुद्धं तपोऽभिधीयते,
तद्वचारिण इति गाथाऽर्थः । उक्ता द्रव्यभिक्षुः दश० १० अ० ।
भावभिक्षुर्हिंसा-आगमतो, नोआगमतश्च । आगमतो नि-
शुश्रूषापर्यं ज्ञाता तत्र चोपयुक्तः, “उपयोगो भावभिक्षेयः”
इति वचनात् । नोआगमतःसंयतः । तथा चाऽऽह—“भावश्च उ-
संजतो भिक्षुः” । भावेन भिक्षुः, तुशब्दो विशेषणार्थः, स
चासु विशेष्यं द्यातयति नोआगमतः संयतः सम्यक् त्रिविधं
त्रिविधं समस्तसाध्यादुपरतः । (१५ गा० टी०) अथैव नो-
आगमतो भावभिक्षुः भिक्षुणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तिमधि-
कृत्याऽऽज्ञेयपरिहारावर्धमाधिसुराह भाष्यकारः—

भिक्षुणशीलो भिक्षु, असु वि न ते अणुसविचिता ।

निप्पिमिणं नारं, पिसियालेभेण सेमाओ ॥ ६ ॥

ननु यदेतत् स्वयोरुक्तं भिक्षुणशीलो भिक्षुः इति तदस्मीची-
कम्, अतिस्वीरुदोपप्रसङ्गात् । तथाहि—भिक्षुणशीलो भिक्षुः-
स्युच्यमानेऽप्येऽपि रक्षपटाऽऽद्यो, नोआगमतो भावभिक्षुः
प्राप्तुर्वन्ति तेषामपि भिक्षाजीवितया भिक्षुणशील्यान्, न
चेत्तादृश्यते, तस्मादतिव्याप्तिः भाव भिक्षुलक्षणस्य द्वापः आत्र
स्वीरुद—न ते शेषा रक्षपटप्रभृतयो भिक्षवः । कुतः । इत्याह—
अन्यवृत्तिवात्, न विद्यते अन्या भिक्षामात्रत्वात् व्यतिरिक्ता
वृत्तिवर्त्तनं येषां ते अनन्यवृत्तयस्तद्भावरत्नत्वं तस्मात्, अ-
नन्यगतिकत्वादित्यर्थः । किमुक्तं भवति?—यदा आधाकर्मि-
कर्मोद्देशिकमभ्याहृतं वा न लभन्ते तदा अनन्यगतिकतया
भिक्षापरिभ्रमणशीलास्ततो न ते भिक्षवः । इयमत्र भावना-
द्वे शब्दस्य निमित्तः । तथाचा—व्युत्पत्तिनिमित्तं, प्रवृत्तिनिमित्तं
च । यथा गोशब्दस्य तथाहि—गोशब्दस्य । व्युत्पत्तिनिमित्तं
वासनिकाया, गच्छतीति गौराति व्युत्पत्तिनात् तत्र च गमनेन
कार्षिणसमवायितया यदुपलक्षितं सास्त्राऽदिमन्त्रं तत्प्रवृत्तिनि-
मित्तं तत्र च गच्छति वाऽगच्छति वा गोपिण्डे गोशब्दः प्र-
वर्तते, उभयामप्यवस्थायां प्रवृत्तिनिमित्तमावात् । अथा-
ऽऽद्यो तु न प्रवर्तते । यथोरुक्तस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्य तत्रमा-
वात् । एवमत्रापि भिक्षुशब्दस्य द्वे निमित्तं—व्युत्पत्तिनिमित्तं,
प्रवृत्तिनिमित्तं च । तत्र भिक्षुः व्युत्पत्तिनिमित्तं भिक्षु इत्येवं
शीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तेः, तत्र च भिक्षुर्लक्षणे कार्षिणसमवायितया
यदुपलक्षितमिह परलक्षितं साऽऽसंभाव्यप्रमुक्ततया यमनियमेषु
व्यवस्थितत्वं तत्प्रवृत्तिनिमित्तं, तत्र भिक्षुमयो अभिक्षामात्रं
वा भिक्षो भिक्षुशब्दः प्रवर्तते, उभयार्थमात्रं अवस्थायां प्रवृत्ति-
निमित्तसङ्गात्वात्, रक्षपटाऽऽद्यो तु न प्रवर्तते, तथोक्त्याप-
रिह्याऽऽहारभोजनतया तेषु यथोक्तपक्षस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्य
भावात्, अर्थायं ज्ञातम्—उदाहरणं कर्त्तव्यं, पिशिताऽलाभेन

यो निष्पिण्डस्तन, यथा कोऽपि ह्यात् यावत् मांसं न लभे,
तावदेवं निष्पिण्डतः पिशितव्रती ।

अविहिंसं भंभयायी, पोसहिय अमज्जंभिया चोरा ।

सति लभे परिखाइ, हुंति तदक्खं न ससा उ ॥ ७ ॥

कोऽपि भावेन—अहमहिंसावृत्तिः यावत् मृगाऽदीक्षपश्यामि।

अन्यः कोऽप्येवं ह्यात्—अहं ब्रह्मचारी यावन्मम स्त्री न संप-
द्यते । अथवा—कोऽप्येषमाह—अहमाहारवोपधी यावन्मम आ-
हारो न संपद्यते । यथा वा कोऽपि वदेत्—अहमद्यमांसवृत्तिः

यावन्मममांसं न लभे यथा वा कोऽपि नियमं प्रतिपद्यते—अवो-

रवृत्तिरहं यावत् परस्य वृद्धे न पश्यामीति । एते यथा पिशि-

ताद्यल्लभेन निर्गपिताऽऽद्यो नाम—पिशितवृत्त्यादयः । ब्र-

तं च सति अर्पितं वा वस्तुनि तद्विच्छापरिख्यागमस्तंश्रवृत्तिः

निष्पिण्डताऽदीनां तु पिशिताऽऽदिष्विच्छासतनानुसंधाने

नतो न ते पिशितव्रत्यादयः—अतिशुश्रूषप्रवृत्तिनिमित्तमावात्, त-

था चाह—(सति लभे इत्यादि) सति विवक्षितस्य पिशिताऽदे-

वंस्तुनो लाभेऽपि तत्परिख्यागमनेन तदाख्या—पिशितव्रत्या-

ख्या भवति । सत्यपि वस्तुनो लाभे तत्परिख्यागतः, सति-

असति वा वस्तुनि तद्विषयच्छापरिख्यामात्रं, शेषास्वप्नश्च

रोदिता निष्पिण्डताऽऽद्यो न तदाख्याः पिशितासंनिधौऽपि

तद्विषयच्छातिवृष्यमावात् । एवं रक्षपटाऽऽद्योऽपि न भि-

क्षवः पचनपाचनाऽऽदिनवकांटीविषयेच्छातिवृष्यमावात्तद-

भावश्चाधार्मिकाऽऽदिष्वपि प्रवृत्तेः तदेवं निर्गपिताऽऽदि-

दृष्टान्तेऽप्यसि न रक्षपटाऽऽदिषु यथोक्तपक्षप्रवृत्तिनिमित्ताऽ-

भावतो भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभावे उक्तः । अथवा—किमेतदवश्यमेव

दृष्टान्तेभिक्षुवृत्तेः जगत्प्रतिष्ठायास्तपु सात्तद्भावः दर्शन

एव भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभावेऽपि सिद्ध्यति ।

तथा चाऽऽह—

अथवा एमणुमुदं, नहा गयंति सादुंणो ।

भिक्षुं नव कुलिगत्था, भिक्षुं जैवि वि ते जदि ॥ ८ ॥

अथर्वत—प्रकारान्तरप्राप्तं, तत्र प्रकारान्तरं पाननिका-

यामव भाविनं, यद्यपि न रक्षपटाऽऽद्यो भिक्षाजीविनस्त्वधा-

पि यथा साधवः-एवमणुमुदम् एवमणुमुदं—शङ्कताऽऽदिभिः,

उपलक्षणमेतत्—उद्भवेदेव—आधाकर्मोद्देशिः उपादानादा-

पि—धार्मोद्देशादिभिः परिशुद्धां भिक्षां गृह्णन्ति, जैवम्—अमुना

प्रकरणे कुलिगत्थाः—कुलिगत्तद्विधार्थिनां रक्षपटाऽऽद्यः

ततो भिक्षुवृत्तजगत्प्रसिद्धायास्तेष्वभावतो न ते भिक्षवः ।

तथा चाऽऽह—

दगुद्धेमियं चेव, केदमूलकालां य ।

सयं गाहा परतो य, मेएदता कहे भिक्षुणो ॥ ९ ॥

दकम्—उदकं सविषं तद्गाहाऽऽदित्तम्, उद्देशिकम्—उद्दिष्ट-

कृतकर्मभेदम् उपलक्षणमेतत् आधाकर्मोद्देशि च तथा क-

न्दमूलकालान् च स्वयम्—आत्मना गृह्णन्तीति स्वयं गाहाः ।

“वा उपलाऽऽदिदुर्गुणप्रदाकांक्षो” ॥ ५ ॥ १ ॥ ६२ ॥ इति वै-

कल्पिको गुणस्यः । स्वयं गृह्णन् इत्यर्थः । परतश्च गृह्णन्तः

कथं भिक्षवः । भिक्षावृत्त्यभावात् ।

अथ का सा जगत्प्रसिद्धा भिक्षुवृत्तिर्दमावाच ते भिक्षव

इति भिक्षुवृत्तिमुपदर्शयति—

अपिचा एमणुआ य, मिया कोले परिक्खिया ।

जहा लद्धा विमुद्धा य एसा विची य भिक्षुणो ॥१०॥

अचिन्ता-प्राप्तुका न तु संविता, मित्रा वा एषणीया आ-
श्वाकर्मोद्दिशेरहिता, मिता एकत्रिशादिकवलप्रमाणतः
परिमिता, कानि-दिवा, अथवा-तृतीयस्यां दीक्षयां परी-
क्षदायकाऽऽदिशेषविशुद्धा यथा लब्धा संयोजनाऽऽदिशेष-
रहिताविशुद्धा-परिमोगकाले रागद्वेषाऽऽकरुणेतोऽऽह्वाराऽऽ-
दिशेषरहिता, एवं कथा वा सदा भिक्षा यथा भिक्षुणां वृत्तिः,
सा च रक्षणोऽऽदिषु सर्वथा नाऽस्तीति, तेषु भिक्षुत्वाभाव-
तो नातिप्रसङ्गः, तद्वद् भिक्षुणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तौ
यदतिप्रसङ्गोऽऽपादने परेण कृते, तद् अपाकृतम् कुत्रे भि-
नलि इति भिक्षुगतिं निवेदयेत् नु परस्याऽनवकाश एव, कथलं
किञ्चिद्रूपमस्तीति ।

तत्रिष्वसुराह—

द्वये य भाव भेयग, भेयग भेत्तव्यं च निविहं तु ।

नाणोऽऽह भावभेयग—कम्पसुखेहादृष्टं भेजं ॥ ११ ॥

कुत्रे भिनसीति भिक्षुरिति व्युत्पत्त्याभिक्षुभेदक उक्तो भेद-
कानाम भिदि क्रियाकृतौ, भिदिक्रिया च सकर्मिका, सक-
र्मिकायाश्च क्रियायाः कर्तुं कथञ्चकर्मव्यतिरेकेण न भव-
तीति तद्गृह्येण भेदं, भेत्तव्यमिति च द्वयं सूचितम् । एतच्च
भेदकभेदभेत्तव्यरूपं वस्तुनिकुलम्भं शिवधर्मपति, तुशब्दाऽ-
विशुद्धाः, प्रभेदमपि प्रत्येकं द्विधा । तद्यथा—(द्वये य
भाव लि) चशब्दो भिन्नकर्मः द्रव्यतो, भावतद्वैकल्यः । त-
थाहि भेदको द्विधा-द्रव्यस्य भावस्य च । भेदमपि द्विधा-
द्रव्यस्य भावस्य च । भेत्तव्यमपि द्विधा-द्रव्यरूपे, भावरूपे च ।
तत्र भेदको-रथकाराऽऽदिः, भेदं परश्चाद्विषयं, भेत्तव्यं
प्राप्तुम्, भावस्य भेदको भिक्षुर्भावस्य भेदनानि हानाऽऽदीनि,
भावभेत्तव्यं कर्म । तथा चाऽऽह—(नाणोऽऽदि) हानाऽऽदि
आदिशब्दात्प्रशस्तवार्त्तपरिग्रहः । भावभेदं भेदं भावत इति
च संबध्यते, कर्मकर्मलक्ष इत्येकार्थम् । तथा चाक्रम—“कर्म
ति वा खुहति वा । कलुसं ति वा वज्जंति वा वेरंति वा पंको ति
वा मल्लोति ए एणद्विवा” इति । ३०१ उ० । नि० कू० ३३० ॥

“जो भिदं खुहं खलु, सो भिक्षु पावतो हई ॥ ३३५ ॥
यो भिनसि विचारयति कुत्रं, खलु अवधारणे, भिक्षक-
मब्ध, ततः स एव भिक्षुभावतो भवतीति ।

इह च भिनसीत्युक्तमनः कर्तृकरणकर्मभिः प्रयोजनं,
सकर्मकवाङ्मिदेः अत आह—

भेता य भेयणं वा, नायव्वं भिदियव्वं चैव ।

एक्किं पिय दुविहं, दव्वं भाव य नायव्वं ॥ ३३६ ॥

रहगारपरमुमाह, दाहणमाहं य दव्वमो हुंति ।

साह कम्मऽद्विहं, तवो य भावम्म नायव्वो ॥ ३३७ ॥

रागहोसा दंडा, योगा तह गारमा य सल्ला य ।

विहडांमो सज्जामो, खुहं कसाया पमाया य ॥ ३३८ ॥

भेता च कर्त्ता यो निर्मात, भेदं करणं येन भिनसि
वा समुच्चयं, ज्ञातव्यं-बोद्धव्यं भेत्तव्यभेद भेत्तव्यकर्म य-
द्विषयतः, च-समुच्चयं, यथेति पूरये, एकैकमपि चेति भि-
न्ना भेदं भेत्तव्यकर्म च द्विविधं-द्विभेदं द्विविधं भाव च । वि-
चार्यमाणे ज्ञातव्यम्-अवगन्तव्यम्, तत्र द्वये-रहकारपरसु-

माह ति आदिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद्व्याकारः तत्क-
स्तदादिर्द्रव्यतो भेता आदिशब्दाद्व्यकारादिपरिग्रहः पर-
शु-कुठारस्तदादिर्द्रव्यतो भेदनम्, आदिशब्दात्-वनाऽऽद्यतो
युज्यते । (दाहणमाहं य ति) दाहकं काष्ठं तदाहं च द्रव्यतो
भेदम्, आदिशब्दात्साहोऽऽदिपरिग्रहः, भवन्तीति सर्वोपलं व-
दुच्यते । साधु-नपस्वो कर्म-ज्ञानाऽऽवरणाधृष्टविषय-अष्ट-
कारं तपश्च-अनशनाऽऽदि भावे विचार्ये भेता भेत्तव्यं भेदं च
कमेण ज्ञातव्यम् ॥ “इहं जं भिदं सुहं खलु” इति ग्रहणकवा-
च्यं गतं, भिनसीति व्याख्याय कुत्रं व्याख्यातुमाह-रागद्वेषौ
उक्तव्यौ, दण्डा-मनोदण्डाऽऽद्यां, योगाः करणकारणानुमिति
कथाः पठन्ति च-“रागहोसा खुहं दंडा ।” अत्र च “खुहं ति”
कुषु बुभुक्षा उच्यते, तथा गौरवाणि च आदिमोखाऽऽदीनि,
शल्यानि च-मायाशल्याऽऽदीनि, विक्रियाः-स्त्रीकथाऽऽद्यां,
संज्ञाः-आहारसंज्ञाऽऽद्यं (खुहं ति) एतद्व्याख्यातित्वादिधृष्टविष-
यकर्मकथायाः कुषु एतान्यपि कुदित्युच्यते, प्राकृतत्वाच्च तथा-
तिदेशः, कथायाः-कौशाऽऽद्यः, प्रमादाश्च-मघाऽऽद्यः,
कुदिति सम्बन्धनीयमिति मायात्रयार्थः ।

उपसंहर्षुमाह—

एयां तु खुहाइ, ते खलु भिदेति सुव्वया रिसओ ।

ते भिक्षकम्मगंठी, उवेति अयमारं ठाण ॥ ३३९ ॥

एतानि रागाऽऽदीनि (खुहाइं ति) कुच्छब्दवाच्यानि ये
खलु भिद्वन्ति, विदारयन्ति, खलुशब्द एवकाराभौ भिद्व्ये-
वेति शोभनान्यतिवारतया व्रतानि प्राणुतिपातविरत्यादीनि
येषां ते सुमताः अष्टयो मुनयः, ते किमित्याह—भिक्ष कर्म-
वातिदुःखेनया ग्रन्थिः कर्मग्रन्थिस्तं तथाविधा उपयान्ति
प्राप्तुवन्ति, अजगामरं स्थानं—मुक्तिपदमिति माध्यायः ।
उत्त० पाठो १२ अ० ।

स भावभिक्षुभेत्तुवा-दागमस्योपयोगतः ।

भेदेनोपगतपसा, भेयस्याशुभकर्मणः ॥ १७ ॥

स इति-स भावभिक्षुभेत्तव्येन । उपगतपसा भेदेनोपगत-
कर्मणो भेयस्याऽऽगमोपयोगतो भेत्तव्यात् । तदुक्तम्—“भेता-
गमोपगतो, दुविहतवो भेयणं च भेत्तव्यं । अहविहं कम्मखुहं,
तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ १ ॥” ॥१७४॥ “भिक्षायाश्च वा
भिक्षुः” (१८) भिक्षामात्रेण वा सर्वोपधिषुअभिक्षावृत्त-
लक्षणे भिक्षुः । द्वा० २७ द्वा० ।

भेताऽऽगमोपगतो, दुविहं तवो भेयणं च भेत्तव्यं ।

अहविहं कम्मखुहं, तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ ३४२ ॥

भेता भेदकोऽत्राऽऽगमोपयुक्तः साधुः तथा द्विविधं बाह्या-
ऽऽध्यन्तभेदेन तपो भेदं वर्तते । तथा-भेत्तव्यं विदारणीयं
वाष्टविधं कर्म-च-अष्टप्रकारं हानाऽऽवरणीयाऽऽदि कर्म, तच्च
कुशदिदुःखेनतत्वात् कुषुशब्दाच्च, यत्तद्व्यं नेन निरुत्तं यः
शास्त्रान्तीत्या तपसा कर्म भिनसि स भिक्षुरिति मायाऽऽद्यः ३४२
किं च—

भिदेतो य जह खुहं, भिक्षु जयमाणो जह ईहो ।

संजमचरओ चरओ, भवं खिरेतो भवेतो उ ॥ ३४३ ॥

भिद्व्यं विदार्यश्च यथा कुत्रं कर्म भिक्षुभवति, भावतः
यत्मानसतया तथा युजेत स एव यतिर्भवति नान्यथा,

एवं संयमचरकः सप्तदशप्रकारसंयमानुष्ठायी चरकः एवं मर्षं संसारं क्षपयन् परीतं कुर्वन् स एव भवान्तो भवति, नाभ्युपेति गाथाऽर्थः ॥ ३४३ ॥

प्रकारान्तरेषु निरुक्तमेवाऽऽह—

अं भिक्षुपचवित्ती, तेषां व भिक्षुः संवति जं व अश्वः ।
तव संजमे तव रिसि, त्वि वावि अश्वो विपञ्जाश्वो ॥३४४॥

यद्यस्माद्विज्ञानमात्रवृत्तिभिक्षामात्रेण सर्वव्याप्याद्युदेन वृत्तिरस्येति समासः, तेन वा भिक्षुः भिक्षुशीलो भिक्षुरिति कृत्वा, अनेनैव प्रसङ्गेन अन्येषामपि तत्पर्यायाणां निरुक्तमाह—क्षपयति यद्यस्मात् वा श्रुत्वं कर्म तस्मात् क्षपणः, क्षपयतीति क्षपण इति कृत्वा, तथा संयमतपसीति संयमप्रधानं तपः संयमतपः, तस्मिन् विद्यमाने तपस्वीति वाऽपि भवति । तपोऽस्यास्तीति कृत्वा अन्योऽपि पर्यायः इत्यन्योऽपि भेदोऽर्थतो भिक्षुशब्दनिरुक्तस्येति गाथायाऽर्थः ३४४ उक्तं निरुक्तद्वारम्

अनुनेकार्थिकद्वारमाह—

तिषे तार्ह दविप, वई य खंते य दंतविरए अ ।

मुणित्वावसपन्नगुणु—भिक्षु बुद्धे जइ विज य ॥३४५॥

तीक्ष्णवर्त्तिः विद्युदसम्यग्दर्शनाद्ब्रह्माद्ब्रह्मार्थवर्तिगम्यते । तयोऽस्यास्तीति तावी, तायः सुदृष्टमार्गोक्तिः, सुपरिष्ठातदेशनया विनेयपालयितेत्यर्थः । द्रव्यं रागद्वेषरहितः, धनी वा हिंसाऽद्विरतश्च शास्त्रश्च क्षाम्यति क्षमं करोतीति क्षाम्तः, बहुलवचनात् कर्तैरिति लिङ्गा । एवं क्षाम्यतीति गाथाऽऽदि द्रव्यं करोतीति दान्तः, विरतश्च विषयसुखानिवृत्तश्च, मुनिर्मेत्येतज्जगत्प्रकाशवर्त्तमानिति मुनिः, तपःप्रधानः तपसः, प्रज्ञाप्रकाशप्रवर्गमार्गस्य प्रकृपः, श्रुतुर्मार्गारहितः संयमवान् वा, भिक्षुः पूर्ववत्, बुद्धोऽवगतत्त्वो, यतिकलमाऽश्रमी प्रयत्नवान् वा, विज्ञाश्च पण्डितश्चेति गाथाऽर्थः ॥ ३४५ ॥

तथा—

पवइए अश्वगारे, पांमदी चरग बंधो चेव ।

परिवायगे य समथे, निग्गंथे संजए मुत्ते ॥ ३४६ ॥

प्रमजितः पापान्निष्कान्तः, अनगारो द्रव्यभावागमशून्यः, पाण्डुरो यायाद्विनाः, चरकः पूर्ववत्, ब्राह्मणश्चैव विद्युदप्रज्ञाचारी, चैव, परिष्ठाजकश्च पापवर्जकश्च, भ्रमणः पूर्ववत्, निर्मथः संयतो मुक्त इत्येतदपि पूर्ववदेवेति गाथायाः ॥ ३४६ ॥

तथा—

साहू लुह अ तहा, तीरट्टो होइ चेव नायवो ।

नामाश्चि एवमाह—णि होति तवसंयमरायां ॥ ३४७ ॥

साधुः कृच्छ्रं तथेति निर्धोषसाधकयोगसाधनरासाधुः, स्वजनाऽऽदिषु स्नेहविरहाद्वृत्तः, तीराथी चैव भवति क्षातव्य इति तीराथी भवाण्यवश्यं, नामाभ्यकार्थिकानि पर्यायाभिधानान्येवमादीनि यथोक्तलक्षणानि भवन्ति । केषामित्याह—तपःसंयमरतानां भावसाधुनामिति गाथाऽर्थः ॥ ३४७ ॥

वृथो १० अ० । प्रतिपादितमेकार्थिकद्वारम् ।

भिक्षोरपिशकपुरन्दरवदशूयकार्थिकानि भिक्षुः यतिः

तपस्वी भवान्त इति । तथा चैतेनान्युपनिषद्माह—

भिदंतो यावि खुदं, भिक्षु जयमाणो जइ होइ !

तव संजमे तवस्मी, भवं खिदंतो यदंतो य ॥ १२ ॥

धुधम्-अष्टप्रकारं कर्म भिक्षुनो भिक्षुः, यने-प्रयत्ने संयमयोगेयुः यतमानः प्रयत्नवान् यतिः, तपःसंयमे-तपःप्रधानसंयमे वर्त्तमानस्तपस्वी, तपोऽस्यास्तीति तपस्वीति व्युत्पत्तेः । भवं-नारकाऽऽदिभवं क्षपयन् भवान्तः, भवमन्तयति भवस्याऽन्तं करोतीति इति व्युत्पत्तेः । ३४० १ उ० ।

इदानीं लिङ्गद्वारं व्याख्येयानुसारम्—

संवेंगो निव्वेंगो, विसयविवेंगो सुसीलसंसंगो ।

आराइशा तवो ना—खुदंसखचरिचरिअश्वो अ ॥३४८॥

संवेंगो मोक्षसुखामलायः, निव्वेंगो-संसारविषयः, विसयविवेंगो विषयपारत्यानाः, सुसीलसंसंगेः शीलवर्द्धनः सम्बन्धः, तथा—आराधना चरमकाले निर्यापणकथा, तपो यथाशक्यनशनाऽऽद्यासंयमे, ज्ञानं यथावस्थितपर्यायविषयमित्यादि, दर्शने नैसर्गिकाऽऽदि, चारित्रं सामायिकाऽऽदि, विनयवृत्तं ज्ञानाऽऽदिविषय इति गाथाऽर्थः ॥ ३४८ ॥

तथा—

संसी य मइवऽज्ज, विमुत्तया तह अदीणय तितित्त्वा ।

आवस्सगपरिसुदी, य होति भिक्षुस्स लिंगाइ ॥३४९॥

क्षान्तिश्चाऽऽकाशाऽऽदिष्वर्थोऽपि कांक्षयागच्छ माहंवाऽऽजंविमुक्तेनेति जात्यादिमात्रेण मानस्यागमाहंवे, परस्मिन्नकृतिपरंपरिमायापरित्याग आजंवे, धर्मोपकरणेष्वन्यमर्थं विमुक्ता, तथा अशनाऽऽऽद्यलभंऽपि अदीनता, कुदाविपरीषोपापिनातेऽपि तितित्त्वा, तथा आवश्यकपरिशुद्धिश्चाऽऽवश्यककरणयोर्यागोरित्तरित्तरात् वा, भवन्ति भिक्षोर्भावसाधोनिष्कामस्वरोदितार्ता संवेंगाऽऽदीनीति गाथाऽर्थः ॥ ३४९ ॥ व्याख्याते लिङ्गद्वारम् ।

अवयवद्वारमाह—

अज्जकयणगुणी भिक्षु, न मेम इइ शां पइण को हेउ ? ।

अगुणात्ता इइ हेउ, को दिट्ठतो ? सुवसमिव ॥ ३५० ॥

'अवयवगुणी' प्रकान्तावयवनेकाद्यगुणवान् 'भिक्षुः' भावसाधुर्भवतीति, तत्स्वकंपमतत्, 'न शयः' तद्वृत्तरहित इति । न प्रतिला 'अस्माकं पक्षः, 'को हेतुः?', 'कांश्च पक्षधर्म इत्याशङ्क्याऽऽह—'अगुणत्वादिति हेतुः' अविद्यमानगुणोऽगुणस्तद्वृत्तस्तत्तत् तस्मादित्यर्थः हेतुः, अवयवगुणगुणस्य भिक्षुवर्त्तनित्वः साध्य इति, 'को ह्यस्मात्?', 'किं पुनरत्र निदर्शनमित्याशङ्क्याऽऽह—'सुवसमिव' यथा सुवर्णं स्वगुणरहितं सुवर्णं न भवति तद्वदिति गाथाऽर्थः ॥

सुवर्णगुणानाह—

विषयाइ रसायण मे—गलत्थं विणिणं पयाइमात्ते ।

गुरुए अइज्जकऽकुर्ये, अइ सुवसं गुणा भणिआ ॥३५१॥

'विषयाति' विषयाननममर्थ, 'रसायनं' वयस्समजकर्तुं, 'महत्कार्यं' मकालप्रयोजनं, 'विनीतं' यथेष्टकटकाऽऽदिप्रकारमप्यादेन प्रदत्तिताऽऽवश्यं, तत्परमाणं प्रादक्षिण्येनाऽऽवर्त्तने, 'गुहं' सारोपितम् 'अदाहं' नाग्निना दहाने, 'अकुपनीयं' न कदाचिदपि कुपनीयतेऽदाहवन्मर्यादाः । 'सुवसं' सुवर्णविषया गुणा भणितास्तत्स्वकवर्त्तैरिति गाथाऽर्थः ।

उक्ताः स्वर्णगुणाः साम्प्रतमुपनयमाह—

चउकारश्चपरिमुद्धं, कमइअशतावनत्ताअए अ ।

जे तं विसपाइरसा-यथाइगुणसंजुअं होइ ॥ ३५२ ॥

‘बतुत्तकारणपरिगुणं’ बतुत्तपरीक्षागुणमित्यर्थः, कथमित्याह—कथच्छब्देनापताडनया च्छेति कथं छेदं तापेन ताडनया च, यदेवंविधं तद्विषयातिरसायनाऽऽदिगुणसंयुक्तं भवति, भावसुवर्णं स्वकार्यसाधकमिति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

तं कमिणगुणोपेअं, होइ सुवर्णं न सेसयं जुत्ती ।

नहि नामरूढमत्त-ए एवमगुणा इवइ भिक्षू ॥ ३५३ ॥
‘तत्’ अन्ननरोदितं ‘रूढमगुणोपेतं’ सम्पूर्णगुणसमन्वितं भवति सुवर्णं यथोक्तं, न ‘शेष’ कथाऽऽद्युक्तं, युक्तिरिति वणऽऽदिगुणसाम्येऽपि युक्तिसुवर्णमित्यर्थः, प्रकृतं योजयति—यथेतत्सुवर्णं न भवति, एवं न हि नामरूपमात्रेण-रजोहरणाऽऽदिस्वभावाऽऽदिना ‘अगुणः’ अविद्यमानप्रस्तुताभ्यन्तरेऽगुणो भवति भिक्षुः भिक्षामटअपि न भवतीति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

जुत्तीसुवर्णं पुण, सुवर्णवर्णं तु जइ वि कीरिजा ।

न हु होइ तं सुवर्णं, सेसेहि गुणहि संतेहि ॥ ३५४ ॥
युक्तिसुवर्णं इति सुवर्णमित्यर्थः ‘सुवर्णवर्णं तु’ जात्यसुवर्णवर्णमपि यथापि क्रियेन पुरवर्णपुण्येन तथापि नैव भवति तत् सुवर्णं परमार्थेन ‘शेष’ गुणः’ कथाऽऽदिभिः ‘असंज्ञः’ अविद्यमानैरिति गाथाऽर्थः ॥

एवमेव किमियाह—

जे अज्झयणे भणिया, भिक्षुगुणा तेहि होइ सो भिक्षू ।

वर्णं जवसुवर्ण-गं व संते गुणनिहिमि ॥ ३५५ ॥
यद्यप्यने भागता भिक्षुगुणा अस्मिन्नैव प्रकाशे जितवचने चित्तसमाध्यायः नैः करणभूतैः सङ्गमेवत्यसौ भिक्षुर्नाम-स्थापनाद्रव्यभिक्षुव्यपदेशेन भावभिक्षुः, परिगुणभिक्षुत्वान्तरात् । किमिवत्याह—‘वर्णेन’ पीतलकण्ठेन ‘जात्यसुवर्णमित्यर्थः’ परमाद्यसुवर्णमित्यर्थः ‘सति गुणनिधौ’ विद्यमानेभ्यस्त्वित्त्वत्कथाऽऽदौ गुणसंघाते, एतदुक्तं भवति-यथाऽप्यगुणयुक्तं शोभनवर्णं सुवर्णं भवति तथा चित्तसमाध्यादिगुणयुक्तो भिक्षुः प्रशंसनीयः भिक्षुर्भवतीति गाथाऽर्थः ॥

अप्यतिरेकतः स्पष्टयति—

जो भिक्षू गुणरहिआ, भिक्खं गिएइ न होइ सो भिक्षू ।

वर्णं जुत्तिसुवर्ण-गं व असइ गुणनिहिमि ॥ ३५६ ॥
यो भिक्षुः ‘गुणरहितः’ चित्तसमाध्यादिगुणैः सन्न भिक्षा-प्रदानेन भवत्यसौ भिक्षुर्भिक्षाटनमात्रेणैव, अपरिशुद्धभिक्षा-वृत्तिवात् । किमिवेत्याह—वर्णेन युक्तिसुवर्णमित्यर्थः, यथा तद्वर्णमात्रेण सुवर्णं न भवत्यसति ‘गुणनिधौ’ कथाऽऽदिक इति गाथाऽर्थः ॥

किं च—

इदिहकं थुंनइ, उक्कायपमइओ घरं कुणइ ।

पक्खं व जलमण, जो पियइ कइ नु सो भिक्षू ॥ ३५७ ॥
उद्दिष्टं कृतं शुद्धं इत्यौद्दिष्टमित्यर्थः, पक्कायप्रसङ्गः—

यत्र कचन पृथिव्याद्युपमर्हकः, गृहं करोति संभवत्येवैषणो-यात्तये मूच्छयेया वसति भाटकगृहं वा, तथा ‘प्रत्ययं’ च उपलभ्यमान एव ‘जलगतान्’ अकथायाऽऽदीन् यः पिबति तत्त्वतो विनाऽऽलम्बनेन, कथं त्वसौ भिक्षुः, नैव भावभिक्षु-रिति गाथाऽर्थः ॥

उक्त उपनयः साम्प्रतं निगमनमाह—

तम्हा जे अज्झयणे, भिक्षुगुणा ते हिं होइ सो भिक्षू

तेहि अ सउत्तरगुणे-हि होइ सो भाविअत्तो उ ॥ ३५८ ॥

यस्मादेतदेवं यदनन्तरमुक्तं तस्मात् यद्येवमप्यने प्रस्तुत एव ‘भिक्षुगुणा’ मूलगुणरूपा उक्तास्तेः करणभूतैः सङ्गिभेवत्यसौ भिक्षुः, तैश्च ‘सोत्तरगुणैः’ पिरइविशुद्धयाद्युत्तरगुणसमन्वितैर्भेवत्यसौ ‘भाविअत्तरः’ चातिशयमेव तु प्रसज्यतर इति गाथाऽर्थः ॥ उक्तो नामनिष्पन्नो निष्पन्नः ।

साम्प्रतं सूत्राऽऽस्तापकनियमस्यावस्था इत्यादिचक्षेः

पूर्ववत्तावथावस्थानुगमं स्खलित्वाऽऽदिगुणोपेतं

सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

निकल्मसमायाइ अ बुद्धवयाणे,

निच्चं चित्तसमाहिआं हविजा ।

इत्थीण वसं न आवि गच्छे,

वंतं नो पडिआयइ जे स भिक्षू ॥ १ ॥

पुढवि न खणे न खणावए,

सोआदगं न पिए न पिआवए ।

अगणिसत्थं जहा सुनिमिअं,

तं न जलं न जलावए जे स भिक्षू ॥ २ ॥

अनिलेण न वीए न वीपावए,

हरियाणि न छिंदे न छिंदावए ।

वीआणि सया विवज्जयंतो,

सखितं नाहारए जे स भिक्षू ॥ ३ ॥

वहणं तसयावराहा होइ,

पुढेवतणकइनिस्सिआणं ।

तम्हा उदिसिअं न थुंन,

नोडि पए न पयावए जे स भिक्षू ॥ ४ ॥

रोइअ नायपुत्तवयणे,

अत्तसंभ मज्झिं छपि काए ।

पंच य कासे महव्याइ,

पंचाऽऽमवसवरे जे स भिक्षू ॥ ५ ॥

‘निष्कम्प’ द्रव्यभावगृहात् प्रज्ययां गृहीत्वैत्यर्थः ‘आ-कथा’ तीर्थकरणाद्यपरोपदेशेन योग्यतायां सत्यां, निष्कम्प्य किमियाह—‘बुद्धवचने’ अवगतत्वव्यतीर्थकरणाद्यपरोपदेशेन ‘सर्वकालं’ चित्तसमाहितः ‘चित्तोन्नति-प्रसङ्गो भवेत्, प्रवचन एवाभियुक्त इति गर्भः । अतिरेकतः समाधानोपायमाह—‘स्त्रीणां’ सर्वासत्कार्यनिष्पन्नभूतानां ‘वशं’ तदावसत्ताकूपे न चापि गच्छेत्, तद्वशगो हि नियमतो वान्तं प्रत्यापिबति, ‘अतो बुद्ध-

वचनविससमाधानतः सर्वथा स्वीचरण्यात् । अनेनैवोपा-
येनाभ्योपायासंभवात् । 'वान्ते' परित्यक्तं सञ्चिचयज्ज्वा-
लं 'न प्रत्यापिबति' न मनामप्याभोगतोऽनाभोगतश्च त-
त्संबधे यः स 'भिजुः'—भाविभिजुरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ त-
था—'पृथिवी' सचेतनाऽऽदिरूपं न जनति स्वयं, न ज्ञान-
वति परैः, एकग्रहैः तज्ज्ञातीयग्रहणमिति सन्नत-
मप्यन्यं न सम्बुज्जानाति, एवं सर्वत्र वेदितव्यम् । 'शि-
तोदकं' सच्चित्तं पानीयं न पिबति स्वयं, न पाययति
परानिति, अग्निः पक्वजीवसातकः, 'किंवदित्याह—'शक्तं'
लज्ज्याऽऽदि यथा 'सुमिश्रितम्' उज्ज्वालितं तद्वत्, न न
ज्वालयति स्वयं, न ज्वालयति परैः य इत्येवमृतः स भिजुः ।
आह—पक्वजीविकायाऽऽदिवि सुवर्णपयनेष्वयमर्थोऽभि-
हितः किमर्थं पुनरुक्तं इति ? उच्यते, तदुक्तार्थानुष्ठानपर
एव भिजुरिति ज्ञापनार्थं, ततश्च न द्वाप इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
तथा 'अग्निनेत्रं' अग्निलोहेतुना जलकर्णोऽऽदिना न बीजय-
स्यात्माऽऽदि स्वयं, न बीजयति परैः । 'हरितामि' शय्याऽऽ-
दीनि न क्षिणति स्वयं, न क्षेदयति परैः 'बीजानि' हरितफ-
लकपाणि ब्राह्मादीनि, 'सदा' सर्वकालं विवर्जयेत् संघट्टना-
ऽऽदिक्रियया, सच्चित्तं नाऽऽहारयति यः कदाचिद्व्यपुष्टा-
ऽऽलम्बनः स भिजुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ ओदेशिकाऽऽदिपरि-
हारण जलस्थाधारपरिहारमाह—'वधने' इननं 'जलस्थाव-
राणां' ब्रौह्मियाऽऽदिपृथिव्यादीनां भवति कर्तरीदेशिकः, किं-
विशिष्टानाम् ?—'पृथिवीतुण्यकाष्ठनिधिनानां' तथासमा-
रम्भात्, यस्यादेशं तस्मादीदेशिकं कृताऽऽद्यन्यथा सावधं
न भुङ्क्ते, न केवलमेतत्, किं तु ? नापि पचति स्वयं, न
पाचयति अन्यैर्न पचन्मनुजानाति यः स भिजुरिति सूत्र-
ार्थः ॥ ४ ॥ किं च—'रोचयित्वा' विविधप्रहणभाषनाभ्यां प्रियं
कृत्वा किं तदित्याह—'ज्ञातपुत्रवचनं' भगवन्महा-
वीरवर्धमानवचनम् 'आत्मसमाजं' आत्मसुखात् प्रप्यते
'पञ्चपि कायान्' पृथिव्यादीन्, 'पञ्च' इति 'चशब्दोऽ-
प्यर्थः पञ्चापि, 'स्पृशति' सेवते महाव्रताति 'पञ्चाऽऽभ-
वसंभूतश्च' द्रव्यतोऽपि पञ्चेन्द्रियसंभूतश्च यः स भिजु-
रिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

चत्वारि वषे सया कमाए,
धुवजोगी हविज नुदवयणे ।
अश्ये निजापरुवरयए,
गिहिनोगं परिवजए जे स भिक्खु ॥ ६ ॥
सम्पदिह्दी सया अमूदे,
अरिह हु नाणे तवे संजमे अ ।
तवसा धुयइ पुरायपावणं,
पणवयकायसुसंयुदे जे स भिक्खु ॥ ७ ॥
तदेव यमणं पाणं वा,
विचिदं खाइमसाइमं लभित्ता ।
होही अड्ढां सुए पेरे वा,
तं न निहं न निहावए जे स भिक्खु ॥ ८ ॥
तदेव असणं पाणं वा,

विचिदं खाइमसाइमं लभित्ता ।

अदिअ साहमिआहं अंजे,
धुवा सज्जापरए जे स भिक्खु ॥ ९ ॥

न य वुगाहिअं कहं काहिजा,
न य कुण्णे निहुइदिपे पसेत्त ।
संजमे धुवं जोगेय जुणे,

उवसंते अविहेटए जे स भिक्खु ॥ १० ॥

किं च—चतुरः क्रोधाऽऽदीन् वमति तत्प्रतिपक्षाभ्यासेन 'स-
दा' सर्वकालं कषायान्, धुवयोगी च उचितमित्ययो-
न्यांश्च भवति, बुद्धवचन इति तृतीयायं सप्तमी, तीर्थकर-
वचनेन करणभूतेन, धुवयोगी भवति यथागममेवेति भावः,
'अधनः' चतुष्पदाऽऽदिरहितः 'निर्जानकपरजतो' निर्गल-
सुवर्णरूप इति भावः, 'शृष्टियोगं' सूक्ष्मया गृहस्थसं-
बन्धं 'परिवर्जयति' सर्वैः प्रकारैः परित्यजति यः स भि-
जुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ तथा—'सम्यग्दृष्टि' भावसम्य-
दर्शना सदा 'अमूदे' अविषुने सखेवं मम्यते—अस्येष
ज्ञानं हयोपादेयविवयमतीन्द्रियेष्वपि तपश्च बाह्याऽऽभ्यन्तर-
कर्ममत्तापनयनजलकल्पं संयमश्च नवकर्मानुपादानकपः,
इत्थं च हृदमावलसता धुनेति पुराणपापं भावसारया
प्रवृत्त्या 'मनोवाक्षापसंभुतः' 'तत्सुभिर्गुणैर्निर्गुणः' यः स
भिजुरिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ 'तथेव' इति 'पूर्वैर्विधधानेन'
'अशनं पानं च' प्रागुक्तस्वरूपं तथा 'विचिधम्' अनेक-
प्रकारं 'खायं स्वायं च' प्रागुक्तस्वरूपमेव 'लज्ज्या'
प्राप्य, किमित्याह—अविष्यति 'अयः' प्रयोजनमनेन अ-
परम्यो वेति 'तत्' अशनाऽऽदि 'न निषेते' न स्थापयति
स्वयं, तथा 'न निधापयति' न स्थापयत्यर्थः, स्थापयन्त-
मन्यं नानुजानाति, यः सर्वथा संनिधिपरिहायमान् स भि-
जुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किं च—तथैवाशनं पानं च विविधं
खायं स्वायं च लज्जयेति पूर्ववत्, लज्ज्या किमित्याह—
'छुन्दिवा' निमग्न्य 'समानधार्मिकान्' साधून् भुङ्क्ते,
खाऽऽमनुह्यतया तद्व्यासल्यसिद्धेः, तथा भुक्त्वा स्वाध्या-
यरतश्च यः, चशब्दोऽप्यनुष्ठानपरश्च यः स भिजुरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ भित्तलक्षणोपकार एवाऽऽह—न च 'वैभ्रमि-
कां' कलहप्रतिबन्धं कथं कथयति, सद्वादिष्याऽऽदिष्वपि न
च कुप्यति परस्परं, अपि तु 'निभृतेन्द्रियः' 'अनुभृतेन्द्रियः'
'प्रशान्ते' रागाऽऽदिरहित एवाऽऽलं, तथा 'संयमे' पूर्णोक्तं
'धुव' सर्वकालं 'योगेन' कायवाक्यमनःकर्मलक्षणैः युक्तं
योगयुक्तः, प्रतिभदमीचित्तेन प्रवृत्तः, तथा 'उपशान्तः'
अनाकुलः कायवाचाप्राऽऽदिरहितः 'अविहेटकः' न क्षि-
तचित्तऽनाद्विवाद्, क्रोधाऽऽदीनां सिद्धेयक इत्यर्थः, य इत्ये-
भूतः स भिजुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

जो सहइ हु गापकंए, अकोसपहारतज्ज्वाओ अ ।
मयमेरवसहसपहासे, समसुइदकनसहे अ जे स भिक्खु ११
एतदेव स्पष्टयति—
एदिमं परिवजिआ ममाणं,
नो पीयए मयमेरवाहं दिस्स ।

विविधगुणतयोरप्यत्र निश्चं,
न सरीरं चाभिकंलप्य जे स भिक्षु ॥ १२ ॥

असंज्ञं बोसद्वचचदेहे,
अकुट्टे व इय लसिप्य वा ।

पुरविसमे सुणी इविज्जा,
अनिआये अकोउइल्ले जे स भिक्षु ॥ १३ ॥

अभिभूय कायस्य परीसहाई,
समुद्धरे जाइपहाव अप्पयं ।

विइत्तु जाईमरखं महकमयं,
तवे रप सामसिप्य जे स भिक्षु ॥ १४ ॥

इत्थसंजप वायसंजप,
वायसंजप संजइदिप ।

अअभूपरप सुसमाहिअप्पा,

सुत्तायं च विआणइ जे स भिक्षु ॥ १५ ॥

‘प्रतिमां’ मात्ताऽऽदिक्कां ‘प्रतिपद्य’ विविनाऽङ्गी—
कृत्य ‘श्मशाने’ पितृवने ‘न विधेति’ न भयं याति
‘मित्रवधमात्रे’ हृष्टा ‘रौद्रप्रयदेत्तुपलभ्य बैतात्ताऽऽदि-
कपशब्दाऽऽदिनि ‘विविधगुणतयोरतश्च नित्यं’ मूलगुणाऽऽ-
द्यनगुणाऽऽदिसंज्ञा सर्वकालं, न शरीरमभिकाङ्क्षते निः—
रुद्धतया चार्त्तमानिकं भावि च, य इत्थंभूतः स भिक्षुरिति
सुत्रार्थः ॥ १२ ॥ न सकृदसकृत्सर्वेष्ट्यर्थः, किमित्याह ‘व्युत्सृ-
ष्ट्यशब्दे’ व्युत्सृष्टो भावप्रतिबन्धभावेन त्यक्त्वा विभूषाकर-
णेन देहः—‘शरीरं येन स तथाविधः, आकुट्टो वा यकाराऽऽदिना
हृत्तो वा दृष्टाऽऽदिना लुपितो वा खट्वाऽऽदिना मस्तिनो वा श्व-
शृङ्गालाऽऽदिना पृथिवीसमः’ सर्वसङ्घो मुनिमवधिति, न च रागा-
ऽऽदिना पीड्यते, तथा ‘अभिधानो’ भाविफलाऽऽशंसारहितः,
अकुट्टलक्ष्यं नटाऽऽदिषु, य एवभूतः स भिक्षुरिति सुत्रार्थः
॥ १३ ॥ भिक्षुस्त्वकाभिधानाधिकार एवाऽह—‘अभिभूय’ परा-
जित्य ‘कायेन’ शरीरेणापि, न भिक्षुसिद्धास्तनीत्या मनोवा-
ग्व्यभिष, कायेनानभिषये तत्त्वतस्तदनभिषयात्, ‘परीषहान्’
जुवादीन्, ‘समुद्धरति’ उत्थारयति ‘जातिपथात्’ संसार-
मार्गादामानं, कथमित्याह—‘विदित्वा’ विहाय जातिमरणं
संसारमुक्तं ‘महामयं’ महाभयकारणं, ‘तपसि रतः’ तप-
सि सत्का, किम्भूत इत्याह—‘भ्रामरये’ भ्रमरानां सम्बन्धि-
नि, शुद्ध इति भावः, य एवभूतः स भिक्षुरिति सुत्रार्थः ॥
१४ ॥ तथा हस्तसंयतः पादसंयत इति कारणं विना कूर्मव-
ह्नीन आस्थे, कारणे च सम्पन्नपक्षकृति, तथा वाक्यसंयतः अकु-
शलवागिनरोधकुशलवाशरीरणेन, ‘संयतेन्द्रियो’ निवृत्त-
विवेकप्रसरः, ‘अध्यात्मरतः’ प्रशस्तध्यानाऽऽसक्तः, सुस-
माहिताऽऽमा ध्यानाऽऽपादकगुणेषु, तथा सुवार्थे च यथा-
वस्थितं विधिप्रवृत्त्यर्थं विज्ञानाति यः सम्पद्यथाविषयं स
भिक्षुरिति सुत्रार्थः ॥ १५ ॥

तथा—

उवहिमि अहुचिह्णं अगिद्धे,
अभावाउर्द्धं धुलनिपुलाप ।

कयविक्रयसंनिहिभ्यो विरप्य,
सन्धसंगावगप्य अ जे स भिक्षु ॥ १६ ॥

अलोल भिक्षु न रसेषु गिउम्मे,
उब्बं चरे जीविअ नाभिकंले ।

इत्थि च सकाराणूपमयं च,
चप ठिअप्पा अगिद्धे जे स भिक्षु ॥ १७ ॥

न परं वइज्जासि अयं कुसीले,
जेअं च कुप्पिअ न तं वइजा ।

जायिअ पचेअं पुण्यपावं,
अत्ताअं न सत्तुक्से जे स भिक्षु ॥ १८ ॥

न जाइमचे न य रुवमचे,
न लाभमचे न सुपण मचे ।

मयाणि सव्वाणि विवज्जइत्ता,
धम्मउभ्भायरप्य जे स भिक्षु ॥ १९ ॥

पवेअप्य अज्जपयं महासुखी,
धम्मे उडो ठावयई परं पि ।

निवलम्प वज्जिअ कुसीलसिगं ।

न आवि हांसकुइप्य जे स भिक्षु ॥ २० ॥

तं देववासं अमुई अमासयं ।

सया चप निअहिअट्टिअप्पा ।

झिदिपु जाईमरखस संयणं,

उवेइ भिक्षु अप्पुणागम गई ॥ २१ ॥ ति वेमि ॥

‘उपयो’ वत्ताऽऽदिलक्षणे ‘अमूर्च्छितः’ तद्विषयमोहत्या-
गेन ‘अगृह्यः’ प्रतिबन्धभावेन, अज्ञातोऽर्थं चरति भावप-
रिग्रहं, स्तोत्रं स्तोत्रमित्यर्थः, ‘पुलाकनिष्पुलाक’ इति संय-
मासारताऽऽपादकदोषरहितः, ‘कयविक्रयसन्निधिभ्यो विर-
तः’ द्रव्यभावभेदमिश्रकयविक्रयपयपुनितस्थापनेभ्यो निवृत्तः,
‘सर्वसङ्गापगतकथयः’ अपगतद्रव्यभावसङ्गक्षयः स भिक्षु-
रिति सुत्रार्थः ॥ १६ ॥ किंच—अलोलो नाम नाप्राप्तप्रार्थनप-
रो भिक्षुः साधुः न रसेषु गृह्यः, प्राप्तेष्वप्यप्रतिबन्ध इति
भावः, उब्बं चरति भावोऽप्युत्थेति पूर्ववत्, नवरं तत्रोप-
धिप्रतिषेधोऽस्ति—‘त्वाहारमित्यप्यौतककृत्यं, तथा जीवितं ना-
भिकाङ्क्षते, असंयमजीवितं, तथा ‘अज्जिअ’ आमर्षैषध्या-
दिकृपां सत्कारं वत्ताऽऽदिभिः पूजनं च स्तवाऽऽदिना त्यज-
ति, नैतदर्थमेव यतते, स्थिताऽऽमा हानाऽऽदिषु, ‘अनिम’
इत्यमो यः स भिक्षुरिति सुत्रार्थः ॥ १७ ॥ तथा न ‘परं’
स्वपक्षविनेयव्यतिरिक्तं वदति अयं कुसीलः, तदप्रीत्यादिहो-
यप्रसङ्गात्, स्वपक्षविनेयं तु शिक्षाप्रवृत्त्युद्धया वदत्यपि,
सर्वथा येनाप्यः कश्चित् कुप्यति न तद् ब्रवीति दोषसङ्गादेऽ-
पि, किमित्यत आह—‘हात्वा प्रत्येकं पुण्यपापं, मायसम्बन्ध-
न्यस्य भवति अग्निदाहेवदनावत्, एवं सत्स्वपि गुणेषु ना-
ऽऽत्मानं समुत्कर्षति—न स्वगुणैर्गर्वेमावाति यः स भिक्षुरिति
सुत्रार्थः ॥ १८ ॥ मद्रप्रतिषेधायोगात्—न जातिमत्तो यथाऽहं
ब्राह्मणः, क्षत्रियो वा, न च रूपमत्तो यथाऽहं कपवानादियः, न
लाभमत्तो यथाऽहं लाभवान्, न भुतमत्तो यथाऽहं पण्डितः,

अनेन कुलमवाऽऽदिपरिग्रहः, अत एवाऽऽह--मदान् सर्वान् कुलाऽऽदिविषयानपि 'परिवर्ष्य' परित्यज्य 'धर्मपवानरत्' यो यथाऽऽप्तं तत्र सक्तः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किं च--'प्रवेदयति' कथयति 'आर्यपदं' शुद्धधर्मपदं परोपकाराय 'महामुनिः' शीलवान्, ज्ञाता एवंभूत एव वस्तुतो नाम्यः, 'किमप्येतदेवमित्यत आह--धर्मं स्थितः स्थापयति परमपि भोलांरं, तदाऽऽदिव्याभवप्रभुतेः, तथा निष्कम्प धर्मेयति कुशीललिङ्गम्, आरम्भाऽऽदि कुशीलवेष्टितं, तथा 'न चापि हास्यकुहको' न हास्यकारिकुहकयुक्तो यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ भिक्षुभावकलमाह--'तं देहवासं' इत्येवं प्रत्ययोपलभ्यमानं चारकरूपं शरीराऽऽवासम् अशुचि शुकशोणितोज्ज्वलत्वाऽऽदिना अशाश्वतं प्रतिष्ठापयित्वा सदा रज्ज्वति ममत्वावृत्त्यप्यंगेन, क इत्याहः 'नित्यवहित' मोक्षसाधने सम्यग्दर्शनाऽऽदौ 'स्थिनाऽऽप्ता' अत्यन्तसुस्थिताः, स 'चैवंभूतपदकृता' 'जतिमरणस्य' संसारस्य 'बन्धनं' कारणम् 'उपैति' सामीप्येन गच्छति 'भिक्षुः' यतिः 'अनुत्तरागामं' पुनर्जन्माऽऽदिरहितामित्यर्थः, गतिरिति-सिद्धयति प्रवीणीति एवंवदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ उक्तोऽनुगमो नयाः पूर्ववत् इति । दश० १० अ० ।

भोणं चरिस्सामि समिच्च धम्मं,

सहिणं उज्जुक्कदे निपाणञ्जिने ।

संयवं नहिज अकामफोमे,

अज्ञायएसी परिवण्ण स भिक्खु ॥ १ ॥

मुनः कर्म मीनं, तच्छ सम्यक् चारितं, 'चरिस्सामो' नि' सूत्रत्वात् चारिध्यामि आसेविष्ये इत्यामयाथेगुण्युपकारः, 'समस्य' प्राप्य 'धर्मं' धृतचारित्र्यमेवं वीक्ष्यभिः युक्तं भवति, 'सहितः' सम्यग्दर्शनाऽऽदिभिरन्यसाधुभिर्भेति गम्यते, स्वस्मै हिनः स्वहितो वा सन्नुष्ठानकरणतः, कश्चवम् ? आहुः--संयमस्तप्रधानं श्रुत्वा वा--मायायागतः कृतम्-अनुष्ठानं यस्येति श्रुत्वा, ईदृक् इत्याह--निदानं--विषयाभिष्पङ्गाऽऽत्मकं, यदि वा--निदानं बन्धनं 'तत्तच्छ करणं लुपुट्' निदानं प्राणानिपाताऽऽदिकमेवन्धकारणं क्षिप्रम्-अपनीतं येन स तथा, ज्ञानस्य परनिपातः प्राप्त्यप्राकृतत्वात्, क्षिप्रनिदानो वा अप्रमत्तसंयत इत्यर्थः, 'संस्तवं' पूर्वसंस्तुतेमोत्रादिभिः पक्षारसंस्तुतं श्व इवश्रादिभिः परिवर्ष्य 'जज्ञात्' त्यजेत्, 'शकि च लिक्' (शकि लिक् च पा-३-३-१३३) इत्यनेन शङ्कायै लिङ्, ततः संस्तवं दातुं शक्नो य इति, एवं लिङ्प्रयोगानां सर्वत्र कार्या, तथा कामान्--इच्छाकाममदनकामभेदां कामयते--प्रापयंते यः स कामकामो न तथा अकामकामः, यद्वाऽकामो--साधु-स्तन सत्कलाभिलाषनिवृत्तसं कामयते यः स तथा, अत एव अज्ञातः--तपोचैवनाऽऽदिभिर्गुणैरनवगतः, एतथैव आसाऽऽदिकं गवेष्टयनार्थं वंशीलोऽज्ञानेयः 'परिग्रजेत्' अति-यतविहारात्तया विहरत् स भिक्षुः 'सि' यस्तदन्तित्यामिस-इत्यन्वाह य एवंविधः स भिक्षुः, अनन सिंहतयैव विहरणं भिक्षुवतिष्यधनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥

तच्च सिंहतया विहरणं यथा स्या तथा विशेषत आह--

राआवरयं वरिजं लादे,

विरणं वेदं विपाऽऽव रक्खिण्ण ।

पक्षे अभिभूय सर्व्वद्वेदी,

जे कम्मि वि न मुच्छिण्ण स भिक्खु ॥ २ ॥

रागः--अभिषङ्गः, उपरतो--निवृत्तो, यस्मिन्मत्तज्ञागोपरतं यथा भवत्येवं 'चरेत्' विहरत्, ज्ञातस्य परनिपातः प्राप्त्यत्, अनन मेधुर्ननिवृत्तकक्षाः, रागादिमार्गावस्था-युनस्य, यद्वाऽऽवृत्तित्यप्येन 'रानोवरयं' ति 'राडुपपरतं' 'चरेत्' भक्षयेदित्यनेनैव रात्रिभोजननिवृत्तिरप्युक्ता, 'लादे' ति 'सदनुष्ठानतया प्रधानो विरतः--असंयमाश्रितुतः, अनन च संयमस्याऽऽवृत्ताप्रधाननिपातनिवृत्तिः सावद्यवचन-निवृत्तिकपटवात् वाक्यस्यमस्य सुखावाद्निवृत्तिश्चाभिहितत्वे-दित्तया, वेदान्नेन तत्त्वमिति वेदः--सिद्धान्तस्तस्य वेदानं वित्तया आरमा रक्षितो--दुर्गतिपतनात्प्राप्तोऽनेनेति वेद-विदामरक्षितः, यद्वा--वेदं वेसीति वेदविषयं, तथा रक्षिता आयाः--सम्यग्दर्शनाऽऽदिलामां येनेति रक्षिताऽऽप्य, रक्षितशब्दस्य परनिपातः प्राप्त्यत्, 'प्राक्' 'होयोपादेषुबुद्धि-मान् अभिभूय' पराजित्य परोपकार्यमानीति गम्यते, 'सर्वे' समस्तं सम्यमानत्वाग्राहणाय पश्यति-आत्मव्यवस्थान् इत्ये-वंशीलः, अथवा--अभिभूय रागद्वेषौ सर्वं वस्तु समनया पश्यतीत्येवंशीलः सर्वदशी, यदि वा--सर्वं दृशति--मज्जव-नान्येवंशीलः सर्वदशी । उक्तं हि--'एवमिहं संलाहिला गे, लवमायायै संजय । दुग्धं वा सुग्धं वा, सर्वं भुंज्ये लुपुट् ॥ १ ॥' अत एव यः कस्मिंश्चित्सत्त्वित्वाऽऽदिवस्तुनि न सार्ज्जुनः--प्रतिषेधः, एतेन परिग्रहे निवृत्तभियानमप्र-तिषेधश्च कथमद्वयमादर्शितः, इत्याह--आऽदिवस्तुनि, तथा च य एवं सन्नुगुणित्यतः स भिक्षुरप्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ।

अप्यन्ध-

अक्रांतवहं विदिदु धीरं,

मुणी चरे लादे निचमायगुते ।

अव्वगमणं अमपहिडे,

जे कसिणं अहिआमप स भिक्खु ॥ ३ ॥

आक्रान्तमाक्रांशः-अमभ्याऽऽल्लो यथो--घातस्ताडनं वा, अनयोः समाहारश्च अक्रांशयथे, तद्विदित्या स्वरूपक-मैकलमदिति मत्वा 'धीरं' असौभः सम्यक् सोडति-यावत् 'मुनिः' यतिः 'चरेत्' पश्येत्, अभियतिवहारत-यति गम्यते, तत्तत्त्वान्नाऽऽक्रांशवचनार्थोपरोहसहजमुक्तं, 'लादे' ति प्राप्त्यत् 'नित्यम्' इति सदा 'आरमा' शरीरम्, आरमशब्दस्य शरीरवचनस्यापि दर्शनात्, उक्तं हि--'धर्म-धृत्यानिधीरुक्तं त्वक्तृत्वस्याप्येव हि प' । शीलानिमलमनोयस्त्रि-कथोपेष्ठात्मनः स्थितिः ॥ १ ॥' इति, 'नेन गुप्त आरम-गुतो-न यतस्तनः करणवरणाऽऽदिविषयकत्, यद्वा-गुतो रक्षितोऽसंयमस्यान्य आरमा येन स तथा, अत्यप्रम-अना-कृत्तमममज्जसाधितो परमतः । मनः--लुप्तमस्यस्यव्यग्रमना न संग्रहेत् असंग्रहेत्-आक्रांशऽऽदितु न प्रवर्ष्यात्, यथा कश्चिदाह--'कश्चित् पुमान् क्षितिमां परिकल्पयति, धी-मत्तमाऽऽरमणस्य मुदं प्रज्जाति' । इत्यादि । प्रकृत्यासहारा-माह-यः 'कुलम्' 'कुल्लुहाऽऽदिभेदतः समस्तमाक्रांशवचम् 'अप्यास्त' स हत समतयेति गम्यते, स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ।

किं च—

पेतं सयथाऽऽस्येणं भक्ष्य,
सीउण्हं विविधं च दंसमसणं ।

अव्वगमणे अ परिहेद्दं,

जो कयिणं अहिआसए स भिक्खु ॥ ४ ॥

‘प्राप्तम्’ अव्वमं शयनं च संस्तारकाऽऽदि आसने च पीठकाऽऽदि शयनाऽऽसनम्, उपलक्षणत्वाद्भोजनाऽऽच्छादनाऽऽदि च ‘भुक्त्वा’ सेविन्वा शीतं चोष्णं च शीतोष्णम्—उत्तरपदं, कस्य गम्यमानत्वाच्च सेविन्वा ‘विविधं च’ मानाप्रकारं दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकं, प्राग्व्याख्यातमेव, प्राप्येति शेषः, मत्कुणाऽऽद्युपलक्षणं जेतुम्, अव्वगमना असंप्रदृष्टो यः कृत्स्नमप्यासने स भिक्षुरिति प्राग्वत् । इह च प्राप्तं शयनाऽऽसनेन भुक्त्वाति श्रुतिसाधकताद्देशेनार्थे, प्राप्तशयनाऽऽदितायां हि सुदुःसहाः शीताऽऽद्यः, अनेन शीतोष्णदंशमशकपरीषदः सहनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

नो सक्रियमिच्छई न पुण्णं,
नो वि य वेदुणं कुप्पो पसेसं ॥
से सनेप सुवए तवस्पी,

सहिए आयागवसए स भिक्खु ॥ ५ ॥

‘नो’ विषये ‘सत्कृतं’ सत्कारमभ्युत्थानानुगमाऽऽदिकम् ‘इच्छति’ अभिलषति, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे दीर्घनिर्देशः, न ‘पूजो’ वक्ष्यात्ताऽऽदिभिः सपथी, ‘नो अपि च’ इति नेव च ‘वन्दनं’ द्वादशाऽऽवर्ताऽऽदिरूपे, कुतः ‘प्रशंसो’ निजशुशोर्गात्सन्नकरां ? नेवच्छन्तीत्यभिप्रायः, ‘सः’ एवैविधः सययग यतने सदनुष्ठानं कर्त्तव्यं सेयमेत एव च सुमत्तः, सुखतथाच्च ‘तपस्वी’ प्रशस्यतयाः, तथा च सहितः सत्यश्रान्तिकायायां, यद्वा—सह हितेन—आयतिपश्येन अर्थादनुष्ठानेन वसेति इति सङ्गितः, तत एव चाऽऽत्मानम्—कर्मवगमाच्छुद्धस्वरूपं गवेषयति—कथमयमित्यभ्युत्थानेन भवेदित्यगवेषयति यः स आत्मगवेषकः, यद्वा—आयागः—सम्यग्दर्शनाऽऽदिलाभः सूत्रस्यानायतो वा—मोक्षस्तं गवेषयतीत्यागवेषकः, आयागवेषका वा यः स भिक्षुरिति, सूत्रार्थः ॥

अनेन सत्कारपुरस्कारपरीषदसहनमुक्तं, सम्प्रति स्त्रीपरीषदसहनमाह—

जेण पुण्णं जहाइ जीवियं,
मोहं वा कसिणं नियच्छई ।

नरनारी पयइ सया तवस्सी,

न य काऊहलं उवइ स भिक्खु ॥ ६ ॥

येन हेतुना, पुनः शब्दाऽऽस्ये सयथा संयमघातिव्यविशेषोक्तः, ‘जहाति’ त्यजति ‘जीवितं’ संयमजीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं वा कथायमोक्तायाऽऽदिकं ‘कृत्स्नं’ समस्तं कृष्णं वा शुद्धऽऽशयावनाशकतया ‘नियच्छति’ बध्नाति तद्विषयं नरश्च नारी च नरनारी ‘प्रजहात्’ प्रकर्षेण त्यजेत् यः ‘सदा’ सर्वकालं तपस्वी, न च ‘कुपूहलम्’ अभ्युक्तभोगतायां स्व्यादिविषयं कौतुकम्, उपज-

ज्ञानत्वाद्भुक्तभोगतायाः स्मृतिं च, ‘उपेति’ गच्छति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

इत्थं परीषदसहनेन भिक्षुस्वसमर्पणान् सहविऽऽहा—
रित्वमुक्त्वा तदेव विपण्डयिषु द्विद्वारेणाऽऽह—

क्षिणं सरं भोमं अंतलिकं,
सुविणं लक्खणं दंडं वत्थुविजं ।

अंगविगारं सरस्मविजयं,

जो विज्झां न जीवई म भिक्खु ॥ ७ ॥

क्षेदने क्षिणं वननदशनदावादीनां, तद्विषयशुभाशुभनिरूपिका विद्याऽपि क्षिणमभ्युक्ता एव सवेत्त । ‘देवेसु उत्तमो लाभो’ इत्यादि, तथा ‘सरं ति’ स्वरस्वरूपविधानं, “अजं रवइ मयूरी, कुकुडो रिसमं सरं” इत्येव रत्ननिर्गंधारं, मत्किम्पं तु गवेषय ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा—“ल्लोण लहइ विस्ति, कय च न विणुस्सई । गावो पुत्ता य मित्ता य, नारीणं होइ वल्लो ॥ १ ॥” रिसहेण उ ईसरियं, सेनापत्यं घणाण्यं च । इत्यादि । तथा भूमिः—पृथ्वी भूमौ मघं भोमं—भूकम्पाऽऽदिलक्षणं, यथा—“शब्देन महता भूमिवेदा रत्नोत कम्पते । सेनापतिरमायश्च, राजा राज्यं च पीडयन् ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—आकाशं तत्र भवम् आन्तरिक्षं—गन्धर्वनगराऽऽदिलक्षणं, यथा—

“कपिलं शस्य घाताय मज्झिंइ इरणं भवाम् ।

अव्यक्रवणं कृदने, बल्लोभं न संशयः ॥ १ ॥

गन्धर्वनगरं क्षिणं, सप्रकारं सतीरम् ॥

सीम्यां दिशं समामिष्य, राक्षसां द्विजङ्घकम् ॥ २ ॥” इत्यादि—

तथा—स्वर्गं स्वप्नं शुभाशुभकथनं, यथा—

“गायने रोदने भूया—अनेने वधवन्धनम् । हसने शोचने भूया-

त्पडेने कलहं भूया ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा ‘लक्खणं’ स्त्री-

पुरुषयोर्धया—“वक्खुसिण्हं सुहितो, दंनसिण्हं य भोयणं मिट्ठं । तयण्हणं य सोक्कं, यण्हण्हं होइ परमयणं ॥ १ ॥”

इत्यादि । गजाऽऽदीनां च यथायथं बालुकाप्यादिविहितम् ।

तथा ‘दंडं ति’ दण्डः ‘यष्टिस्तस्वरूपकथनम्, “एकपञ्चं

पसंसेति’ दुपट्वा कलहकारिया” इति, इत्यादि । तथा

‘वास्तुविद्या’ प्रासादाऽऽदिलक्षणविधायिशास्त्राऽऽदिकम्—

“कुटिला भूमिकाश्च, वेनीका द्वन्द्वजातया ।

लतिनी नागराश्च, प्रासादाः क्षितिमण्डनाः ॥ १ ॥

सुक्ताः पवित्राग्नेयः, कर्ममाणे सुन्दराः ।

फलावसिकरा लोके, भङ्गमयतया विभोः ॥ २ ॥

अण्डकैस्तु विविकास्ते, निर्गमैश्चारुकरकैः ।

चित्रपथैर्विचित्रैश्च, विविधाऽऽकाररूपकैः ॥ ३ ॥” इत्यादि ।

तथा ‘अङ्गविकारः’ शिरःस्फुरणाऽऽदिवस्त्रेषुभा-

शुभसूचकं प्राश्नमप्यङ्गविकारो यथा—‘दक्षिणोक्षिण्यन्ते

प्रियं भविष्यति’ इत्यादि । तथा स्वरः पौद्गकीशवाऽऽदिक-

तत्पदस्य विषयः—तत्सम्बन्धः शुभाशुभनिरूपणार्थाः, यथा—

“गतिस्तारा स्वरो वामा, पौद्गक्याः शुभदः स्मृतः ।

विपरीतः प्रवेशे तु, स एवामिष्टायकः ॥ १ ॥” तथा—‘कु-

र्गस्वरत्रयं स्याज्ज्ञातव्यं शाकुनेन नेपुण्यात् । क्षिप्रं चलिश-

ब्दः सफलः, सुसुमयश्चलचलो विफलः ॥ १ ॥” इत्यादि ।

ततो य एताभिर्विधायिभिर्न जीवति नेता एव जीविकाः शुभा-

शुभाः प्रकल्प्य प्राणान् अरयति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेन निमित्तलक्षणोपादानदोषपरिहार उक्तः,

सम्प्रति मन्त्राऽऽदिक्पतदोषपरिहारायाऽऽह-

भंतं मूलं विविहं विज्जितं,

वमस्यद्विरेयस्यधूमनित्तिसिंहायं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च,

तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिक्खु ॥ ८ ॥

'मन्त्रम्' ईकाराऽऽदिस्वाहापर्यन्तो षोडशराऽऽदिष्वर्थाविन्यासाऽऽत्मकस्तं, 'मूलं' सहदेवीमूलिकाकल्पेऽऽदि तल्लक्षास्त्वहितं मूलकर्म-वा 'विविधं' नानाप्रकारं 'वैद्यचिन्तां' वैद्यसम्बन्धिनीं नानाविधोपध्वयथाऽऽदिष्वपापाराऽऽत्मिका, विविधामित्यत्रापि इमकमग्नियन्त्रेण योजयते, वमनम्-उद्हरणं विरेचनं कोष्ठशुद्धिरूपं धूमः-मनःशिलाऽऽदिसम्बन्धि 'नेसंति' नेत्रशृङ्गेन नेत्रसंस्कारकमिह समीराज्जनाऽऽदि परिशुद्धते, ज्ञानम् अप्रत्यार्थं मन्त्रैषाधिस्तंस्कृतजलाभिषेचनं, वमनाऽऽदीनां च स्नानावसानानामिह कृतसमाहाराणां निर्देशः, 'आउरे सरणं' ति, सुखस्यार्थाद् 'आनुरस्य' रोगाऽऽदिपौडित्तस्य 'शरणं' स्मरणं हा नात ! हा मातः ! इत्यादिरूपं 'चिकित्सितं च' आत्मनो रोगप्रतीकाररूपं 'तद्' इति यदनन्तरमुक्तं 'परिस्त्राय ति' ह्यपरिस्त्रया परिस्त्राय प्रत्याख्यातपरिस्त्रया च प्रत्याख्याय 'परिस्त्रजन्' संधप्रकारं संयमाध्वनि वायाघः स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अपरं च-

खत्तियगणउगारायसुता,

माहणभोई य विविदा य सिप्पिणो ।

नो तेमि वयइ मिलोगपूअं,

तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिक्खु ॥ ९ ॥

खत्तियाः-हेहेयाऽऽद्यन्वयज्ञा गणाः-मह्नाऽऽदिस्मृदाः उपाः आरक्षकाऽऽदयः राजपुत्राः-नृपसुताः, एयां दम्भः, 'माहन-भोगिकाः' तत्र माहना ब्राह्मणाः, तथा भोगेन-विशिष्टनपथ्याऽऽदिना चरन्ति भोगिकाः-नृपनिमान्याः प्रधानपुरुषाः, 'विशिषाश्च' नानाप्रकाराः 'शिहपेनः' स्वपनिप्रभृतयः पठन्ति च-'सिप्पिणोऽक्षि' तत्र चान्ये इति शिल्पिविशेषणमुपयञ्च य इति शेषः, 'नो' नैव 'तेयां' खत्तियाऽऽदीनां 'वदन्ति' प्रतिपादयन्ति, किं ?- 'ओकपूजे' ओकं रुद्रायां यथेन शोभना इति, पूजां च-यथेनात् पूजयन्ति, उभयत्र पापानुमत्यादिमहादोषसम्भवान्, किं तु तदिति ओकपूजाऽऽदिकं द्विविधयाऽऽपि परिहृत्या परिस्त्राय परिस्त्रजेषु स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन वनोपकम्पस्य परिहार उक्तः,

साम्पनं संस्तवपरिहारमाह-

गिहियो ने पव्वइएण दिट्ठा,

अपव्वइएण वं संधुया हविजा ।

तेमि डहलोयफल्लट्ठयाए,

नो संधवं न करइ स भिक्खु ॥ १० ॥

'गृहिण' गृहस्था ये 'प्रव्रजितेन' गृहीतदीक्षेण दृष्टा उपलक्षणव्यतिरिक्ताश्च 'अप्रव्रजितेन वा' गृहस्था-

स्थेन सह 'संस्तुताः' परिचिता भवेयुर्गृहियो य इति सम्बन्धः । 'तेमि ति' 'नेः' उभयत्वस्यार्थः परिचितैर्गृहिभिः 'इहलौकिककार्यं' वक्ष्यमाणऽऽदिलभमिति सं यः 'संस्तवं' परिचयं न करानि स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

तथा-

सयणासणपाणभोयसं,

विविहं स्वाइमसाइमं परंति ।

अदप्प पडिमेहिणं नियंढ,

जे तत्थ प षाअंसई स भिक्खु ॥ ११ ॥

शयनाऽऽसनपानभोजनमिति शयनाऽऽदीनि प्रतीतानि, 'विविधम्' अनेकप्रकारं 'स्वादिमस्वादिममिति' स्वादिमं पिण्डलज्जराऽऽदि, स्वादिमम्-पलाशवृक्षाऽऽदि, उभयत्र समाहारः, 'परंति ति' 'परंभ्यः' गृहस्थाऽऽदिभ्यः 'अदइ लि' 'अदभ्यः' प्रतिपिद्यः 'कच्चिन्' कारणान्तरे वाच्यमानो निराकृतः सः 'निग्रन्थः' मुक्तद्रव्यभावप्रभ्यो यः 'नत्र' इत्यदिति 'न प्रदुप्यन्ति' न प्रद्वेषं यानि पुनर्दास्यतीत्यभिधायकलपकार्षित्वं स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन क्रोधापिण्डपरिहार उक्तः, उपलक्षणं चैनदेश्य-

भिन्नादोषपरिहारस्य, इदानीं प्रासिषयादोषपरिहारमाह-

अं किंवाऽऽहारापाणं विविहं,

स्वाइमसाइमं परंति लब्धं ।

नो ते विविहणं नाणुकुंए,

मणवयकायसुमंनुइ जे स भिक्खु ॥ १२ ॥

'यन्' किञ्चित् 'अल्पमात्रं' 'आहारपानम्' अशनपानीयं विविधं 'स्वाइमसाइमं' ति 'वस्य गम्यमानः स्वात्' स्वादि-मस्वादिमं च उक्तत्वं 'परंति ति' 'परंभ्यः' गृहस्थेभ्यः 'लब्धुं' 'लभ्या' प्राप्य यः 'ते' ति 'सुखस्यपानाऽऽहाराऽऽदिना' विविधेन मनोवाक्कायलक्षणेन प्रकारभेदेनानुक्रमेण, कोऽयं ? श्लाघालाऽऽदीनापकुने न स भिज्जुरिति वाक्यशेषः, यन्मु मनोवाक्कायैः सुष्ठु संवृता निरुद्धन-पाविष्वाऽऽहाराऽऽद्यभिन्नायः सुसंवृता वा मनोवाक्काया यस्येति सुसंवृता मनोवाक्कायाः, तत एव श्लाघाऽऽदीनानुक्रमेण इति गम्यते, स भिज्जुः यदि वा- 'नानुक्रमेण' इत्यत्र 'ना' पुरुषोऽनुक्रमेण 'नानुक्रमेण' कम्पने 'मनोवाक्कायसुसंवृताः सन् स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेनाद्यनो गृह्यभावविधानादङ्कारदोषपरिहार उक्तः, सम्प्रति धूमपरिहारमाह-

आयामां चैव ज्वादीणं च,

सीयं सोवीरज्जोदीणं च ।

नो हीलए पिंढं नीगमं तु,

पंतकुलाणि परिव्वप् स भिक्खु ॥ १३ ॥

आयाममेव आयामकम्-अवआयणं, ज्वादीणं उल्कारप्रेक्षया-समुच्चयं स्वगतानेकभेदव्यापका वा, 'एव' इति प्रायवत्, 'यवोदनं च' यवयुक्तं 'सीयं ति' शीतं शीतलमन्तप्रान्ता-पलक्षणं चैनत्, 'सोवीरज्जोदीणं' यवोदकं च-यवप्रक्षालनं पानीयं सोवीरयवोदकं, तच्च 'नो हीलयेत्' शिगिं

किमनेनामोभवेति न निम्नेऽपि पिण्डव्यते सङ्गायते, कोऽ-
यः? छुट्ठिप उवल्लभ्य सत्तमस्य इति पिण्डस्तमायामका-
ऽऽपेय नीरसं, विगतोऽऽप्यादि 'तु' अप्यर्थः, ततो नीरसम-
पि, अत एव 'प्रान्तकुलानि' तुच्छाऽऽप्यपुत्राणि इति द्रुकुला
नि वा यः परिहृज्य स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अन्यथ—

सदा विविहा भवति लोप,
दिग्वा माणुसया तथा तिरिच्छा ।

भीमा भयभरवा उराला,
जो सुच्छा य विहिज्झं स भिक्षू ॥ १४ ॥

'शब्दाः' ध्वनयः 'विविधा' विमर्शप्रदेशाऽऽदिता विधीय-
मानतया मानाप्रकाराः 'भवति' जायते 'लोके' जगति
'दिग्वाः' दृक् सन्निधनः 'मानुष्यकाः' मनुष्यसम्बन्धिन-
स्तथा 'नैरक्षाः' 'तिर्यक्कुलसम्बन्धनाः' भीमाः 'रोद्राः' मयेन
भैरवाः-अत्यन्तलाघवलोपादका भयभरवाः 'उदाराः' म-
हान्तो यः 'भुक्त्वा' आकण्ठे प्रकामादुक्तविशेषणविशिष्टानेव
शब्दान् 'न इत्यर्थे' न विभेति धर्मध्यानता न खलति वा स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेनोपसर्गसहितपुण्यं सिंहविहारितायां निमित्तमुक्तं
सम्प्रति समस्तधर्माऽऽचारमूलं सम्यक्त्वस्यैवमाह—

वापे विविहं समिच्च लोप,
सहिप स्वायुगणं अ कविपप्पा ।

पण्णे अपिभूय सव्वदेसी,
उवसेते अविहेट्ठप स भिक्षू ॥ १५ ॥

'वादं' च स्वस्वदर्शनाभिप्रायवचनविज्ञानाऽऽत्मकं 'बि-
धम्' अनेकप्रकारं, धर्मविषयऽपि अनेकधा विवर्तते । यथो-
क्तम्—'संतुकरणंऽपि धर्मो, भयभरवस्तुकरणंऽपि किल धर्मः ।
शुद्धवासंऽपि च धर्मो, वनेऽपि वसतोऽपि धर्मः ॥ १ ॥'
सुगहस्य भवति धर्म—स्तथा जटाभिः सवाससो धर्मः ॥'
इत्यादिरूपं 'भमेत्य' शब्दा लोके सहितः स्वहितो वा प्राग्वत्
स्वद्वयत्यनेन कर्मैति 'अदः' संयमस्तेनानुगतो-युक्तः 'वेदानु-
गतः' 'अः' पूर्णे, कौबिदः—लघ्वशराक्षपरमाथं आत्माऽस्येति
काविदाऽऽत्मा, 'पण्णे' अपिभूय सव्वदेसी उवसेते 'ति' प्राग्वत्,
'अविहेट्ठकः' न कस्यचिद्विषयाधको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

तथा—

असिप्पमीदी अगिहे अभिसे,
जिहंदिआ सव्वओ विप्पुके ।

अणुक्कसिहं लहु अप्पभक्खी,
विच्चा गिहं एगचरं स भिक्षू ॥ १६ ॥ ति वेमि ॥

शिशेन-विषयवच्छब्दाऽऽदिविधेन जीवितुं शीलमस्येति
शिरपजीवी न तथाऽशिरपजीवी, 'अणुदः' रूढविरहितः
तथा अविषयमानाति मित्राणि—अभिष्वङ्गद्वयतया वयस्या य-
स्यास्तावमित्रः, जितानि-वशीकृतानि 'इन्द्रियाणि'
भोगाऽऽदीनि येन स तथा, 'सर्वतः' बाह्यादभ्यन्तराच्च
प्रस्थाति गम्यते, विविधैः प्रकारैः प्रकपेयं मुक्तो विप्र-
मुक्तः, तथा अणुवः-स्वल्पाः सम्प्रत्यक्षनमाना इति यावत्,
कषायाः-कोषाऽऽदयो वस्येति सर्वधनोऽद्विष्टावृ इति प्रत्य-
यऽणुक्कायोः, प्राकृतत्वात्स्वै ककारस्य द्विवं, यद्वा-उक्क-
कायो-प्रत्यक्षकायो न तथाऽणुक्कायो अत्रापि-स्तोकाणि
लघूनि—निःस्वाराणि लिप्यावाऽऽदीनि भक्षयितुं शीलम-

स्येति अल्पलघुवर्णा, स्वै तिकृष्यत्ययः प्राग्वत् ।
'त्यक्त्वा' अपहाय रूढं द्रव्यभाषणमसिद्धम्, एका--रा-
गद्वेषविरहितः तथाविधोऽयथावासावसहायो वा वारति
विहरत्येकचरो यः स भिक्षुः, भवेनैकाकिविहार उपल-
ब्ध इति सूत्रार्थः ॥ 'इति' परिसमाप्तिः, ज्वामीति पूर्ववदे-
व, नया अपि पूर्ववदेव ॥ उक्तं पादो १५ अ० ।

भिक्षुद-भिक्षोपद-पुं० । परतीर्थिके अवगम्ये, सुगतशा-
सनस्ये भ्रमणे च । ये भिक्षामेव भुञ्जते न तु स्वपरिग्र-
हीतगोदुग्धाऽऽदिकं ते भिक्षोपदाः, सुगतशासनस्या इत्य-
न्ये । ग० २ अवि० । अनु० ।

भिक्षुग-भिक्षुक-पुं० । भिक्ष-उक् । भिक्षोपजीविनि,
वाच० । सूत्र० । आ० म० । परतीर्थिके भ्रमणभेदे च ।
आ० क० १ अ० । विपा० । भिक्षुका रूपाटा इति । नि०
चू० १ उ० । भिक्षुकाः शौकोदनीया इति । व्य० १ उ० ।
भिक्षुकाः सीगत इति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भिक्षुचरिया-भिक्षुचर्या-स्त्री० । भिक्षुणां साधूनां चर्या
सामान्यरी भिक्षुचर्या । साधुसामान्यार्थम्, सूत्र० १ सु०
३ अ० २ उ० ।

भिक्षुणी-भिक्षुकी-स्त्री० । साध्व्याम्, इय० ४ अ० । आ-
च० । पा० ।

भिक्षुधम्म-भिक्षुधर्म-पुं० । शास्त्रादिके साधुधर्मे, उक्त०
२ अ० । "भिक्षुधर्मे विहितम् ।" उक्त० २ अ० ।
(भिक्षुधर्मोः 'भिक्षु-पट्टिमा' शब्देऽपि दृष्टव्याः)

भिक्षुपट्टिमज्झयथा-भिक्षुप्रतिमाध्ययन-न० । द्वादश भिक्षु-
णां प्रतिमाः अभिप्रदाः मासिकी-द्विमासिकीप्रद्वययो यथाऽ-
भिधीयन्ते तत्तथा । आचारदर्शनां सप्तमाऽध्ययनं, स्या० १० डा० ।
भिक्षुपट्टिमा-भिक्षुप्रतिमा-स्त्री० । भिक्षुणां प्रतिमा अभि-
प्रद्विशेषा भिक्षुप्रतिमाः । साधुप्रतिमाविशेषे, आच० ४ अ० ।
स्या० । आ० । अन्त० । ध० । आ० चू० । म० । स० । स्त्री० ।

सुयं मे आउसंतेषं भगवया महावीरेशं एवमकल्याणं-इह
खलु घोरं भगवतोऽहं वारस भिक्षुपट्टिमाओ पण्ण-
चाओ । कतरातो खलु ताओ ॥ इमातो ताओ । तं जहा-
मासिया भिक्षुपट्टिमा १, दोमासिया भिक्षुपट्टिमा २,
तेमासिया भिक्षुपट्टिमा ३, चउमासिया भिक्षुपट्टिमा ४,
पंचमासिया भिक्षुपट्टिमा ५, छमासिया भिक्षुपट्टिमा ६,
सप्तमासिया भिक्षुपट्टिमा ७, पटमा सत्तरातिदिया भिक्षु-
पट्टिमा ८, दोषा सत्तरातिदिया भिक्षुपट्टिमा ९, तथा सच-
रातिदिया भिक्षुपट्टिमा १०, अहोरातिदिया भिक्षुपट्टिमा
११, एगरातिदिया भिक्षुपट्टिमा १२ ।

(वारस भिक्षुपट्टिमाओ ति) द्वादशसङ्ख्या उद्गमोपा-
दनैयवऽऽदिशुद्धमभिज्ञाशिनो भिक्षवः साधवः, तेषां प्रतिमाः
प्रतिष्ठा भिक्षुप्रतिमाः । तावन्मासः । तथा—मासिकी भिक्षुप्र-
तिमा १, एवं द्विरेषेवतुःषष्ठ्यष्टद्वयसप्तमासिकीः भिक्षु-
प्रतिमाः । प्रथमा सत्तरातिद्विमा सत्ताऽहोरात्रमाणा १, एवं
द्वितीया २, तृतीया ३, एतासां चाष्टमाऽऽदिसङ्ख्याये प्र-
सिद्धेऽपि प्रथमत्वं तिष्ठतां सप्तदिवससङ्ख्यायेनोक्तत्वं, तेन

न पुंसस्त्वप्यारिषाधः, एवं दश १०, एकादश अहोरात्रप्रमाणा अहोरात्रिकी ११, एकरात्रिन्विधा एकरात्रिप्रमाणा, अथ रात्रि-
न्विधाशब्दादपि रात्रिरथे प्राज्ञा, अन्वया एकरात्रिकी इत्यस्या-
ऽविरोधात्, एवं तु अहोरात्रिका इत्यस्याऽभिधानात् । १२ ।
इति संक्षेपतो ह्यवशमिच्छामिमांशं स्वकथामभिधाय-
स्मरति प्रत्येकमाचारविधिमिच्छित्पुराह—

मासियं भिक्षुपुष्टिमं पटिवक्षस्व अगगारस्स, निष्ं वो-
सट्टकाए विषत्तदेहे, जे केई उवसगा उपज्जति । तं जहा-
दिम्वा वा माणुसा वा तिरिक्खजोणिया वा ते उपसो
सम्मे सहति, खमति, तितिवलति, अहियासति ।

मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यस्व मित्रोः, अयमाचारो भवति
इति शेषः । तद्यथा—(निष्ं वोसट्टकाए सि) नित्यमनवरतं
ध्मुत्तृष्टकायाः परिक्रम्यजन्ताः, प्रीतः प्रीतिकारीति, उक्ताऽनेक-
परीपटवसहस्रादिह येन स त्वत्कर्मार्थदेहः, व्यवस्थाः प्राकृतत्वात् ।
ये केचन उपसर्गा उपपद्यन्ते । तद्यथा—देवा देवकृताः, मानुष्या
मनुष्यकृताः । तिर्यग्योनिकास्तित्येककृताः । (ते इति) तान्
परीपटवान् उपपन्नान् सम्पश्य यथा भवति मुखाऽऽधिकार-
कर्मणेन सहते सम्प्रयासावेन, (समति सि) क्षमति कौशा-
ऽमावेन, तितिलते वैश्यानवलम्बनेन अचलकायतया ।

मासियं च भिक्षुपुष्टिमं पटिवक्षस्व अगगारस्स कप्पति
एगा दवी भोपयस्स पटिगाहित्तए, एगा पाणस्स, अग्गा-
उत्थं सुद्धं उवहदं शिज्जुहिता बहव दुपपचउपपयसमया-
इअतिहिक्किवणशीमए कप्पति से एगस्स भुंजमाणस्स
पटिगाहित्तए, शां-दोहदं, शां चउरदं, शां पंचदं, नो गुप्पि-
शीए, नो बालवक्काए, शां दारमं पेज्जमाणीए, शां अंतो एलु-
यस्स दो वि पाए साहकु दलमाणीए, शां बाहिं एलुयस्स
दोवि पाए साहकु दलमाणीए, एगं पादं अंतो किच्चा
एगं पादं बाहिं किच्चा एलुयं विक्खंभइत्ता एवं दल-
यति, एवं से कप्पति पटिगाहित्तए, एवं से नो दलयति,
एवं शां कप्पति पटिगाहित्तए ।

(अगगारस्स सि) द्रव्यभयभेदमिच्छागारद्वयवर्जितस्य क-
ल्पते युज्यते एका द्वाविभोजनस्याशनस्य प्रतिप्रहीतुं केवलं
कामतया । अथ पानीयस्य द्वाविप्रमाणम्—(' दहि ' शब्दे
चतुर्थमात्रे ४४४६ पुष्टे (१०६, ११०) गायत्र्यां निरूपितः)
(अग्गाउत्थंति) अग्गातोत्थं परित्यज्याकरंणनात्तः सन्
उत्थं द्रव्यगृहस्थप्रथमोद्धरितं भावतोऽप्यभिमुखवत्तथावि-
धप्रतिपत्तिं विना दत्तं न तु ज्ञातं तत् बहुमतमिति, एतदपि
शुद्धम् शुद्धमाऽऽदिदेशरहितं न तु तद्विपरीतम् । अथवा शुद्धं
मलापहृतं (उवहदमिति) अथव्यस्य भोक्तृकामस्य कृतं
उपनीतं, भिक्षावरस्य वा कृते उपनीतं, तेन च नेत्सितं दत्त-
शेषं वा (शिज्जुहिता इति) निर्वर्त्य बहुन् द्विपचतुष्वद्-
अमलज्वालायानिष्कृपयणीयकथं यथेनाभामन्तपदोषो न
भवति तथैव ते परित्यज्यते । तत्र हिंसा ननुपपक्ष्णजः,
अनुपपदा गोमहिष्यादिव, अमलाः निर्मेषशक्यतापसज-
रिकाऽऽजीविका इति, प्राक्षणा भोजनकालोपस्थापिनः, अति-

यथस्वेवम्—(' अरहि ' शब्दे प्रथमभागे ३३ पुष्टे दक्षिताः)
कृपणा हरिद्राः, (ते च ' किक्ख ' शब्दे तृतीयभागे ५६१
पुष्टे दक्षिताः) वनीयका वनिद्रायाः, एकस्य भुज्जानस्तोप-
मीतं प्रतिप्रहीतुं कल्पते, न द्वयोः, न त्रयाणां, न चतुर्णां न प-
ञ्चानाम् । उपलक्ष्यैवैतत् बहुनामित्येवमर्पणमवर्तयति । नो-
विषया गर्भवत्याः, यतस्तस्या इत्येव आहारप्रदं गर्भस्य वीडा
भवति, जिनकालिकप्रतिमाप्रतिपञ्चास्तु गर्भवती ज्ञात्वा, परिह-
रान्त, गच्छवासिनस्तु अष्टमनवममासयोः परिहरति । नो बाल-
वत्स्याया इत्येव आहारो प्रहीतुं कल्पते, नोहारकं बालकं पाय-
यस्याः, क्षीरमिति गम्यम् । (खो अतो ति) नोऽन्तर्मध्ये एलु-
कस्यापवरकस्य ह्रावपि पादौ संहृत्य दद्यात् । एवं बहिरेशु-
कस्याः कथं तर्हि कल्पेत् ? इत्याह—(एगमित्यादि) एकं पादम्,
अन्तर्मध्ये एकं च बहिरपवरकस्य (एलुयं विक्खंभयित्वा) विष्क-
म्य ददाति, एवं अनुनैव विधिना (से) तस्य साधोः कल्पते
प्रतिप्रहीतुं एवं केव ददाति तदा न कल्पते ।

मासियं च भिक्षुपुष्टिमं पटिवक्षस्व अगगारस्स तथो
गोयरकाला पणत्ता । तं जहा—आदि, मग्गे, चरिमे । आदि
चरेजा यो मग्गे यो चरिमे चरेजा, मग्गे चरेजा नो
आदि चरेजा यो चरिमे चरेजा, चरिमे चरेजा यो आ-
दि चरेजा यो मग्गे चरेजा ॥

(मासियं खमित्यादि) मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यस्वा-
नगारस्य त्रयस्त्रिंशत्कथा गोचरकालाः गोचरि चरत्स्य का-
लाः प्रस्तावाः प्रस्ताः । तद्यथा—आयो, मय्यः, चरमाः । ननु एव-
म् अनन्तराहोरात्रमागेन चरत्, यथावत्, सक्तः । कृपवत्याः
स्थियाः कपाः अद्भुतं अमूर्च्छितं विचरति, किंतु तदानीं ताऽऽहा-
राऽदिविषयं विविधचेताः तथाऽयमपि भगवान् अहोऽदिविषय-
किंतुः सुनीयपीठ्यायमटति । पूर्वमाद्यमन्त्रकृत्स्नं यथा-यत्र
भिक्षावेलायां भिक्षाचरानां वास्ति भिक्षार्थं तत्र साधुः पूर्वमेव
चरति भिक्षार्थम्, अयमाद्यः, द्वितीयस्तु यत्र भिक्षावेलातः प-
श्चादायाम्नि भिक्षुकाः पूर्वमप्यायाम्नि तत्र साधुना मय्यकाले
गन्तव्यं, यत्र च पूर्वकाले मय्यं च भिक्षो याम्नि भिक्षार्थे
तत्र साधुना चरकाले गन्तव्यम् । तथा चोक्तम्—

" पुत्रं च चरति तसि, निययवोरुत्तु वा अहति पच्छु ।

अन्ना दंशस्स भवे काला, चरता तत्थ अतिरिधए ॥ १ ॥ "

अएणारहे व, अमेसु मग्गे चरति सज्जेता ।

गेरहत्तं दंतयाणं तु, वज्जेयं नो अपत्तियं ॥ २ ॥ "

" जति अग्गे भिक्षायासा मग्गे अहति तां सो पुत्रं भिक्षं
अहति । अथा संणियहेसु भिक्षावेलायं पच्छा अहति,
अथ दो भिक्षावेलायां तत्थ पदमभिक्षावेले अतिहंतं वि-
ति ए भिक्षावेले अपत्तं हिहति । " एवं दो मासि यं तु
ति) इत्यादि व्यक्तम् ।

मासियं भिक्षुपुष्टिमं पटिवक्षस्व अगगारस्स क्ष्विधा गो-
यरचरिया पणत्ता । तं जहा—पेला, अद्दपेला, गोमुत्तिया, एयं-
माविधिया, संभूकाऽऽव्हा, गंतुं पणत्ताता । मासियं च भिक्षु-
पुष्टिमं पटिवक्षस्व अगगारस्स अन्यं तु केइ जाणुइ क-
प्पति से तत्थ एगरासियं वा दुरासियं वा वत्थए, यो

स कपति एगरातो वा दूरातो वा परं वत्थए, जे तत्थ एगरातातो वा परिवसति सेमंतरा छेदे वा परिहारे वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति चत्तारि भासाओ भासित्तए, तं जहा-जायसी, पुक्कणी, अणुष्णमणी, पुट्टस्स वागरणी । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उवस्सया पडिले-हत्तए । तं जहा-अहे आरामगिंहंसि वा, अथे विवहगि-हंसि वा, अहे रुक्खमूलगिंहंसि वा । मासियं थं भि-क्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उवस्सया अणुष्णवित्तए । तं जहा-अथे आरामंमि वा अथे विवह-गिंहंसि वा अथे रुक्खमूलगिंहंसि वा । मासियं थं भिक्षु-पट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ उवस्सया जवाइसावित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा पडिले-हत्तए-पुट्टविसिलं वा, कट्टमिलं वा,अथे संवुडमेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति, तओ सं-थारगा अणुष्णवित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टि-मं पटिवक्कस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा उवा-इणवित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटि-वक्कस्स अणुगारस्स इत्थिउवस्सयं इव्वं उवागच्छेज्जा, से इत्थिए व गुरिमे थो कपति तं पटुच्च निक्खमित्तए वा एविसित्तए वा । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कस्स अणु-गारस्स उवस्सयं अणुक्काएण्ण आम्वज्जा, थो से कपति तं पटुच्च निक्खमेत्तए वा एविसित्तए वा ।

(गोखरखयायाः प्रकारः ' गोयरभूमि ' शब्दे तुनीयमाने १००पुटे गतः) (जत्थ थं के जराणइ इत्यादि) यत्र णमिति वा-क्यालङ्कारे, कोऽपि गृहस्थाऽदिको जानाति प्रत्यभिजानाति यथाऽयं प्रतिमां प्रतिपन्नः । कथंयाह- (गामंलि वा) प्रसति बुज्झादीन् गुणानि प्राप्नोति । यदि वा-गम्यः शास्त्रप्रसिद्धा-नामष्टादशानां कराणामिति तस्मिन् । यावत्करणात् न कराऽऽदिपक्कदम्भकपरिग्रहः । नात्र करोऽष्टादशप्रकारोऽस्तीति न करं, तस्मिन्, किमपि प्रभूततरवर्णविश्रवासाः तस्मिन्, तथा पाण्डुप्रकारवेष्टितं शेटं सुज्झमाकारवेष्टितं कवेटं कुत्तिस-तनगरं वा । पट्टमं, पत्तमं वा, उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात् । तत्र यथोक्तिरेव गम्यं तत्पत्तमं, यथा सिंहलः । यत्पुनः शकटवेष्टिकैर्नैर्भौमैर्वा गम्यते तत् पट्टमं, यथा भद्रक-चक्रम् । उक्ते च-“ पट्टमं शकटवेष्टिं, वेष्टिकैर्नैर्भौमैश्च च । नौ-मिरेव तु यद्गम्यं, पत्तमं तत्प्रवक्ष्यामि ॥ १ ॥ ” श्रोत्रमुखं बाह्वस्ते-न जलनिर्गमप्रवेशम्, आकरो हिरण्याऽऽकराऽऽदिः । आ-भ्रमस्तापसावसथोपलक्षित आश्रयः, संभावो यात्राऽऽनत-प्रभूतजननिवेशः, राजानो धीयन्तेऽस्याम् इति राजधानी, रा-क्षः पांडिकास्थानमित्यर्थः । अष्टेऽनुनीयगम्यन्ततत्प्राम्तरर-हितं मध्यं, तस्मिन् इति सर्वत्र योयम् । (तथा लि) तत्र (एगराह लि) राजप्रहणात् दिवसमपि उचिंतुं (जत्थं लि) यत्र

नकोऽपि प्रत्यभिजानाति तत्रैकार्थि वा द्विर्कार्थि वा उचिंतुं ततः परं न (से) तस्य कल्पतं, शेषं व्यङ्ग्यम् । (सेसंतरा छेदे व लि) कियकात्तान्ते पुनस्तत्रोचितं कल्पतं । (परिहारे व लि) यत्र स्थानास्तस्थानपरिहारे वा त्यागे नत्र कल्पते (च-त्तारि भासाऽ लि) वत्तओ भासा आपयितुं कल्पन्ते । उवा-था-यावन्नी-कस्यापि वस्तुविशेषस्य देहीनिमार्गं च पुक्कणी-अविज्ञातस्य संदिग्धस्य कस्यचिदर्थस्य परिज्ञानाय नद्विदः पार्थं । अनुष्णापनी-उच्चारपरिष्ठापनसुखगलमप्रप्रमुनीना-म् । पुट्टस्य व्याकरणी-यथा कस्सवे कीनस्कुत्थः, किमर्थमा-गमः, प्रतिमाप्रतिपन्नाऽप्यो वा इत्यादिपुट्टस्य व्याकरणी प्र-स्तुत्तरप्रदानकपा इति । (उवस्सया इति) उपाध्याय बलतय इत्यर्थः । प्रतिलेखयितुमारामस्यापि इति अथ आरामम्, आ-रामं च त्वं गृहं वेति कर्मधारयः, तस्मिन् तथा, एवं विक-टगृहं, विकटगृहं नाम-ग्रामाद्विहङ्गुलानामथो, वृक्ष-मूले इति वृक्षनिकटतरप्रदेशे इति । (अणुष्णवित्तए इति) अनुष्णापयितुं प्रतिलेखनान्मनरमुत्तमां मार्गयितुं (उवायणा वित्तए लि) उपप्राप्तुं स्वायिरेवनाङ्गीकृतुम् इति । संस्तरकः प्राग्व्याख्यातस्वरूपः, पृथिवीशिलां शिलारूपं काष्ठशिलेति वृ-हत्तरकाष्ठपट्टकपां यथा संस्कृतं चतुष्टिकाऽऽदि, एतद्व-द्धं शेषं प्रापयत् । (इत्थि लि) यथा वा पुट्टे वा परिचारणा-य वस्त्रयन्त्रं बोद्धिर्येषां अर्थं प्रति (इव्वं लि) शीघ्रम् उवा-गच्छन्तु (तं पटुच्च लि) तं स्त्रीपुंगवसं प्रनीत्य आश्रित्य नैव कल्पते निष्कमितुं वसन्तेर्बहिः, प्रवेष्टुं बहिर्भू-तप्रदेशादन्तरमिति । (केह लि) कोऽपि उपाध्वयमक्षि-येनाग्निना धनत्वेन तथापि (नो से कप्यहि लि) व्यङ्ग्यम् । इति स्थानावधिच्छः ।

साम्प्रतं गमनस्थानविधिमाह-

तत्थ थं केह वचाए गहाय आगच्छे० जाव थो से कप-ति । तं जहा-अवलंबित्तए वा पडिलंबित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए भीसियं वा कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं पायंसि खाणुं वा कटए वा हीरए वा सकराए वा अणुप्पवे-सेजा, थो से कपति नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टि-मं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं अर्चिसि पाखाणि वा बीयाणि वा रए वा परियावजेजा, थो से कपति नीहरी-त्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टिमं अत्तेव हरिए अत्थमंजा तत्थेज्जलंसि वा थलंसि वा हुगंसि वा थि-छंसि वा विसमंसि वा पम्भवेसि वा पम्भतदुगंसि वा गड्डा ए वा दरीए वा कपति से तं रवथि तत्थेव उवाविणावित्तए, नो से कपति पदमवि गमित्तए, कपति से कल्ल पाउप्पभा-याए० जाव तेजसा जलंते पाईणाभिदुहस वा पडोणाभिदु-हस वा दाहिणाभिदुहस वा उत्तराभिदुहस वा आहारी-यं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवक्कं भिक्षुपट्टि-

रियं सो से कपति अश्वत्थरहिताए पुदवीए निहाइए
वा पयलाइए वा, केवली बूपा-आदाशयेयं, से तस्य नि-
दायमाणे वा पयलायमाणे वा इत्येहिं भूमि परामुसेजा अ-
धाविधियेव ठाणं ठाइए वा निक्खमित्तए वा उच्चारपास-
वयेण उच्चाइजा, सो से कपति ओगिगिहए वा परि-
हाविचए वा कपति से पुव्वपडिलेहेति थंडिले उच्चारं पा-
सवणं वा परिद्वित्तए, तं से उवस्सयं आगम्म ठाणं ठाइए,
मासियं यं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं भिक्षुपरियं गा कपति
ससरक्खेण काणं गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाणाए वा
निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा, अथ पुण्णं जाणिजा सस-
रक्खे सेभत्ताए वा जल्लत्ताए वा मल्लत्ताए वा पंकत्ताए वा
विद्धत्थे, से कपति गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाणाए वा नि-
क्खमित्तए वा पविमित्तए वा, मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं
भिक्षुपरियं नो कपति सीओदगियवेडेण वा उमिणोद-
गियवेडेण वा इत्याणि वा पादाणि वा दंताणि वा अञ्छी-
णि वा ह्रं वा अञ्छोलित्तए वा, पञ्चोचित्तए वा, शण्णत्थ ले-
वालेवेण वा भत्तामासेण वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिव-
णं भिक्षुपरियं यो कपति आसस्स वा इत्थस्स वा मरि-
सस्स वा कोलसुखगस्स दुट्ठस्स आपदमागस्स पदमवि प-
ञ्चोसकित्तए अमुट्ठस्स आवदमागस्स कपति जुगामितं प-
ञ्चोसकित्तए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं भिक्षुपरियं यो
कपति ह्यापातो सीयं ति नो उयहं एत्तए उयहातो उयहं-
ति नो ह्यायं एत्तए, जं तस्य जयासि वा ते तस्य अधिषामए ।
एवं खलु एमा मासिया भिक्षुपट्टिमा, अधासुत्तं अधाकणं
अधाममं अधातणं अधासमं काण्य फासिता पालिता
सोहिता तीरिता पूरिता किट्ठिवा आराधिता आणाए अ-
णुपालेत्ता भवति ।

(तस्य खं ति) तत्र प्रामे वसत्याया वा कश्चिद्व्यायं वध-
निमित्तं (गहाइए सि) गुह्यीरथा, खल्लोऽदिकमिति शेषः । आग-
च्छेत् (अवलंबित्तए वा) अखलमवधित्तम् आकपेयितुं, प्रत्य-
खलमवधित्तं पुनः पुनरवधमवधित्तं, यथेयम् ईश्वरमनतिक्रम्य
गच्छेत्, एतावता क्षिप्रमानोऽपि यं नानिशीर्षं प्रयायादिति ।
(पायसि सि) पादे उपलक्ष्यत्वाद्बुधविहस्ताऽदेर वा रथा-
गुणं गच्छेत् उच्यते, कण्टकः प्रतीतः । ईरका नाम सकाणः
कंकरिकाविशेषः, शंकरा वा न प्रविशयुः (नीहन्ति ए सि)
निष्कालयितुं विशेषयितुं शक्यवयवाऽप्यने तुं शेषं प्रावृत् ।
(अचिच्छुनि व सि) अथगेनैत्रयाः (पाणाणि व सि)
प्राणा लघुनरका मशकाऽऽदयः, ननुलकस्वं प्राकृतगवात् ।
कीजामि निलाऽऽदीनि, रजःसुधमं घृणीकपम् । (परिवासेज्ज
सि) पयोपेतत्वं लगेत्, तथापीत्यप्याहार्यम् (गो सि सि)
प्रावृत्, (नीहन्ति ए सि) निष्कालयितुमुक्तं, विशेषयितुं ज-
ज्ञाः गन्धिधावनैनापनंतुं, शेषं प्रावृत् । (अजंघे सुदि ए सि) अथेव,

एवकारोऽवधारणे, नाम्यथेत्यर्थः । वसतिप्रदेशे अरण्येऽऽदी
वा सुयोऽस्तेभ्यो अस्तं प्रामोति (तस्येव सि) तत्रैव वसेद्वि-
त्याह- (जलंसि वा इत्यादि) जलं जलान्वयेय, न तु जलं
एव, कथमनसमये (कपति) उपयोगवशात्तेषाम्, उच्यते
तत्र जलशब्देन नद्यादिजलं न सूचनं, किं तु यत्र तृतीयो
यामो दिवसस्य संपूर्णो भवति तत्र तेषां जलमवश्यते इति
समयरीतिः, (विशिष्टाभिप्रक्षयवशात्तेषाम्) स्थविरकल्पिकानां
तु न तथेति, अत्राचकालिकं स्थलं जलमेव भवति यत्रावश्यायः
पतति । तथा चोक्तं पञ्चमाङ्गे- " अग्निं यं मने । सदासमितं
सुधुमे सिण्हकाए पवडति ? । हंता ! अग्निं । से मने । किं
उडं पवडति, अडं पवडति, निरिए पवडति ? । गोयमा !
उडं वि पवडति, अडं वि पवडति, निरिए वि पवडति,
अडा से बादरतेआउआए अश्वजणसमाउसे विरं पि कीह-
काणं विट्ठू तहा यं से वि । सो इण्हं समंढे, से णं कप्पा-
मेव विद्धं समागच्छइ " । सूयमल्लहकाय इति अन्वयाद्यशेषः,
तत्रापि बालस्य क्षिप्रनरभागमपेक्ष्य बह्व्यमपेक्ष्यं चाव-
सेयम् । यथाह- " पदमचरिमाउ सिदिरे, मिद्धे अडं तु तासि
वज्जेत्ता, पायं वा वि सिण्हदा-इरक्खण्डा पवेसे वा ॥१॥ " लपि-
तप्राप्तमात्रं न बाधः स्थापयेत्, तत्क्षेहाऽऽदिरक्षणाति । अत
उक्तम्- " जलंसि " न तु नद्यादिपानीये, याशब्दोऽपरापर-
भेदसंप्रदायम् । (यलंसि सि) खलं नाम अटवी, तत्र (दुग्गसि
सि) दुग्गशब्देन ग्रहणं, जिम्मे गतोऽदिकं, विषयं जिम्मानं,
पवतः प्रसिद्धः । पवतदुग्गः पवतनिकटगहनं मित्तया वा,
गतो लङ्गा, दरी गुहा, पवतकन्दरंति यावत् । तत्र कल्पते
तां रजनीम- (उवातिगाविचिण सि) तत्रैवातिकमित्तं, परं
(नो) नैव (से) तस्य प्रतिमावतः साधोः, कल्पते पदमपि ग-
म्युः, ततः अग्रे इत्यध्याहारः, अग्रिप्रवहान् अग्र्यपदमपि । (क-
पति सि इति) तस्य (कल्लं पाउपमायाए सि) अ-
ग्रादुः प्राकाश्ये ततः प्राकाशप्रभातायां रजनीयं, यावत्कर-
णात् " कुल्लुपलकमलकोमल " इत्यादिपदकरश्चकं संप्रदा-
त् प्रष्टव्यम् । तत्र कुल्लापलकमलकामलकोमलानि, कुल्लं वि-
कलितं, तच्च ननुपलं, व कुल्लापलं, तच्च कमलश्च इरुवि-
शेषः, कुल्लापलकमलं, तयोः कामलकटोरमुष्मीलितत्वानां
नयनयोः क्षाम्मीलनं यस्मिन्नस्य तास्मिन्, अयेति रजनीवि-
भातान्तरं पाण्डुरे प्रमाने रक्षाशोकप्रकाशेन किंसुकमु-
खस्य गुह्यार्थस्य रागेण सदृशयोः स तथा तस्मिन्, तथा क-
मलाकरा इदोऽप्यर्थस्य सगहानि नलिनीकण्डानि तेषां बा-
धको यस्य कमलाकरखण्डबाधकस्तस्मिन्, उच्यते अभ्युद-
ते, कस्मिन्नित्याह- (स) पुनः कथंभूते ?, इत्याह- (सडस्सर-
स्सिम्मि विण्णरं) सडारश्मं दिनकरे, नजसा उचलनि इदी-
प्यमाने (पायीसेत्थादि) प्राचीं नाम पुष्पा, नदभिमुख्यव, प्रतीचं
नाम पश्चिम तस्यां पश्चिमायामर्थयः, निद्रायितुं शयनं कर्तुं,
प्रवला, निद्रा, नां कर्तुम्, उल्लङ्घयितुं वा यतः केवलं ज्ञात्वा,
कथमेव नहोपात्तं ज्ञातुं वक्तुं वा, समर्थः, आदानं शोषणम् ।
अथवा-कमेवयं हेतुत्वादानं मनःकर्मोपायानमेतदिति । कथं
कर्मोपादानमिति दर्शयति-स प्रतिमाधारकः साधुवनत्र नि-
द्रां कुषाणः प्रवलायमानो वा इत्याभ्यां भूमि परावृत्तम्, त-
र्हि किं कुर्यादित्याह- (अधाविधिमिति) यथाविधियेव स्वानं
विधिमनतिक्रम्य यथाविधि, निष्कमित्तम् उच्चारप्रवृत्त्या-

अध्यायध्वने कदाचित्था (से) तस्य यत् तत्रा—
 यथाहोतु परिष्ठापयितुं च प्रकृत्याऽऽदिकं, किं तु कल्पने
 (से) तस्य पूर्वानुष्ठाने पूर्वप्रतिस्थिते स्थण्डिले उच्चार-
 प्रत्ययत्वा वा परिष्ठापयितुं, उच्चः स्वेदतया ज्ञातया मलतया
 पङ्क्त्या (विज्ञायेति) विध्वस्तो विनाशं प्राप्तोऽपि परिष्ठो-
 ऽविनीजान इति यावत्, तथा (से) तस्य कल्पने गृहपति-
 क्लेशं भक्षाय वा पात्राय वा निष्कमितुं प्रथमशुचिर्गमिन् । तत्र
 कुक्षौ नाम प्रस्वेदः, जङ्घां नाम मलः कटिनीभूतः, मङ्गा हस्ता-
 ऽऽदिघटितः स एव मलो यदा स्वेदेनाऽऽहो भवति तदा पङ्क-
 इत्युच्यते इति । (सीमोद्गमिष्येयेति) शीतं च तदुदकं
 च शीतोदकं तदेव विकटं विषतज्जीवमेवमुष्णोदकविकटं,
 वाहाम्भो विकटपञ्चकः । (ह्यथापि च सि) हस्तौ च,
 बह्वर्धं नपुलंकस्वं च प्राकृतम्भारं, एवं पादौ, हस्ताः, अलि-
 ण्यौ, मुखं वा उच्छ्रोत्रनयः अयतनया धावयितुं प्रकथेयं यत-
 नयाऽपि धावयितुं प्रजावयितुं, नाम्भ्यश्च बह्वर्धमाणाश्चभ्येभ्यः ।
 “सिधोत्थेयं वा” लिपस्य उदकेन पात्रादिधावनकल्पस्य आसम-
 न्नात् लेपेन आर्द्रताल्लेपेन शरीरे वा शुच्यविलेपेन । अथवा-
 शकुनकाऽऽदिना मुखेन वा नयनेन वा(?) हस्ताऽऽदिरूपं कृते
 हस्ताऽऽदिद्वयाघातः, यत्सादृश्यं तथाविधकारणमन्तरा न
 धावयत्(?) दाहाराऽदिकम् (आलस्तेय्यादि) सुभोयः दुष्टस्याऽऽ-
 पत्तनं आगच्छन्तोऽथऽऽप्यर्थं न कल्पते यदपि प्रत्यवसर्पितु-
 म्, अपिप्रज्ञाद्वयेपवर्माप, इति अत्रुष्टस्याम्नाऽऽदः स्वभावत-
 एवाऽऽमच्छन्तः कल्पने युगमात्रं प्रत्युपसर्पितुं, मायमुष्मागो-
 गत्या हरिताऽर्ज्यमर्देनं करिष्यतीति कृत्वा स्वयंमव प्रत्यवस-
 र्यते । (क्वायातोसि) क्वायातः शीतकाले शीतमिति कृत्वा, उप्ये
 शीतपे यथामे गन्तुम् आगन्तुम्, एवमुष्णकाले उप्यमिति कृ-
 त्वा शीतमिति । यथेयं न करोति तदा किं कुर्यादित्याह—“जं ज-
 न्था” इति । यथा यदा शीतोदकं तत्तथाऽऽदिकं तत्र त-
 स्मिन्नव स्वाये तदा तस्मिन्नव शीताऽऽद्यवसरे अध्यासते । ए-
 वमित्यादि एवमन्तरोद्धमकारेण, खुरधधारणे, सा एवाभ्य-
 रोज्ञा मार्गिकः भिक्षुप्रतिमा । (अहासुत्तं सि) सामान्यसुच-
 नतिक्रमेण (अहाकप्यं सि) प्रतिमाकल्पनतिक्रमेण तत्कल्प-
 स्वनतिक्रमेण वा (अहामगं सि) क्षान्ताऽऽदिभोक्तृमार्गानतिक्र-
 मेण लघुपथमकम्भावनतिक्रमेण वा (अहातत्वं सि) यथातथं
 तत्त्वानतिक्रमेण मासिकी भिक्षुप्रतिमिति शम्भारपीनतिलह्वने-
 नेत्यर्थः । (अहासम् सि) यथासमं समभावावनतिक्रमेण
 (कापयं कासिच सि) कायेन शरीरेण न पुनर्मनोरथमात्रेण
 स्फुट उचितकाले विधिना प्रहणाय, (पालिच सि) पालितः,
 अमकुटुपुष्पेनेन प्रतिजामरणाय (मोहिवा इति) पारकृद्विने
 शुर्वादिदक्षशेषभोजनकरणात्, शोथिता वा अतीचारपङ्क्त्या-
 लनात् (तीरिय इति) तीरिता पूर्णेऽपि तद्वचो स्नो ककाला-
 लावस्थानात् (एरिय सि) सम्पूर्णं अपि तद्वचोऽपि कृत्यप-
 रिमाणपूरणात् (किट्टिय सि) कीर्तिता पारकृद्विने इव च दिने
 कृतं तत् मया कृतमित्येवं कीर्तनात् (अणुपालिच सि) तस्म-
 मासौ तदनुमोदनात् । किमुक्तं भवतीत्याह आह्वया आराधि-
 ता आह्वया अनुपालिता भवति । इत्युक्तं प्रथमप्रतिमास्वरूपम् ।

साम्प्रतं क्रममात्रं द्वितीयाऽऽदिश्रुतिमास्वरूपमुच्यते—

दोषासिषं भिक्षुपट्टिमं पट्टिबन्धस्तानगरास्स निचच्चं वीस-

ट्टकायं चैव ० जाव दो द्दीओ, तियामिषं तिभि-द्वीओ,
 चउमामिषं चत्तरि द्दीओ, पंचमामिषं पंच द्दीओ,
 छम्मासिषं छ द्दीओ, जति मामिषा तति द्दीओ । पट्टमा
 सत्तरातिदियाणि भिक्षुपट्टिमं पट्टिबन्धस्स अणुगारस्स
 निच्चं वीसट्टकाए ० जाव अधियांसि, कप्पति से चउत्थेण
 भत्तेण अप्पाण्णं बहिया गामस्स वा ० जाव रायहालीए वा
 उत्ताण्णगस्स वा पासेल्लगस्स वानेसज्जिपस्स वा ठाणं ठाडत्त-
 ए, तत्थं थं दिव्वायुस्सतिरिक्खजोणिया उवसग्गा उप्प-
 ष्जेओ, ते थं उवस्सग्गा पयल्लिज वा पयज्जिज वा, थो से
 कप्पति पयल्लिच वा, पयडिच वा, तत्थ से उच्चार-
 पासवणं ओधाविज्जा, थो से कप्पति उच्चारपासवणं
 ओगिहिएत्त वा, कप्पति से पुव्वपडिल्लेहिंसं थं डि-
 ल्लंति उच्चारपासवणं परिट्ठविणए, अप्पावि धम्मेऽवट्ठाणं
 ठाडत्तए, एवं खलु पट्टमा सत्तरादिदिया भिक्षुपट्टिमा
 अहासुत्तं ० जाव आथाए अणुपालिता भवति । एवं
 दोषा सत्तरातिदिया वि, नवरं द्वादसिपस्स वा लमेद-
 साइयस्स वा उकुडयस्स वा ठाणं ठाडत्तए, सेसं तं चैव
 ० जाव अणुपालिता भवति । एवं तच्चा सत्तरातिदिया
 वि भवति, नवरं गोदोहियाए वा वीरासत्थिपस्स वा अणुसु-
 जस्स वा ठाणं ठाडत्तए, सेसं तं चैव ० जाव अणुपालिता
 भवति, एवं अहोरातिपा वि, खवरं छट्ठेण भत्तेण अप्पाण-
 णं बहिया गामस्स वा ० जाव रायहालीस्स वा ईसि दो
 वि पाए साहडु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाडत्तए, सेसं तं
 चैव ० जाव अणुपालिता यावि भवति । एगरातिथं थं भि-
 क्सुपट्टिमं पट्टिबन्धस्स अणुगारस्स निचच्चं वीसट्टकाएण
 ० जाव अधियांसि, कप्पति से अट्ठमेणं भत्तेण अप्पाण-
 णं बहिया गामस्स वा ० जाव रायहाली ईसिपव्वार-
 गत्तेण काएण एगपेगल्लिताए दिट्ठीए अग्गिमिनयत्ते
 अहापण्णिहेति गातेहि सविहिइहिं गुत्ते दो विपाए
 साहडु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाडत्तए ० जाव अ-
 धाविषिमेव ठाडु एगरातिथं थं भिक्षुपट्टिमं अणु-
 पालिमागस्स अणुगारस्स इमे तथो ठाणा अहियाए अनु-
 हाए अक्खमाए अग्गिस्सेसाए अण्णाण्णामिपत्ताए भवति,
 उम्मायं वा लभिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं पाउल्लेज्जा,
 केवलपल्लत्ताओ धम्मातो धंसिज्जा, एगरातिदियं थं भि-
 क्सुपट्टिमं सम्मं अणुपालिमागस्स अणुगारस्स इमे तथो
 ठाणा हिताए ० जाव आण्णामिपत्ताए भवति । तं जहा-ओ-
 दिनाले वा से समुप्पज्जेओ, पणपज्जनानो वा से समुप्पज्जे-
 ओ, केवलनाले वा से समुप्पल्लपुप्पे समुप्पज्जेओ, एवं ख-

सु एसा एगराइया भिक्षुपट्टिमा अहासुत्तं अहाकप्यं अहायमं अहातरुत्तं अहासमं कापणं कासिता सोहिता तीरिता किड्ढिता आराहिता आमाए अणुपालिता यावि भवति, एताओ सखु ताता येरहिं भगवंतेहिं वारस भिक्षुपट्टिमाओ पण्णाओ ।

(होमास्त्रियमर्याद) शेषं प्राग्वत्, नवरं द्वे दृष्टौ भोजनस्य, द्वे पानकस्य, एवमेकैकवस्त्रद्वया यावत्सप्तमासिकी सप्तभोजनपानकपा त्रयेकम् (पट्टमा मत्तराहंदिप लि) प्रथमा मत्तराश्विन्दिवादि अहोरात्राण्य यस्यां सा सत्तराश्विन्दिवा, शेषं पूर्ववत् । (लेखउत्थेयं भस्तेणमित्यादि) वतुपं मङ्गले अपानकेन पानीयपरिचर्येनैव बहिः प्रामस्येत्यादि, यावत्तुलना अग्राऽऽद्विपददम्बकपरिग्रहः । (उत्ताणयस्स लि) उच्चानिकस्योत्तानशायिनः (पांसवयस्स) पार्श्वशायिनः, (वेसज्जियस्स लि) विद्याविकलस्य स्थानं स्यात् (नग्येत्यादि) प्राग्वत् (ने थं ति) ने पमिनिवाक्पालङ्कारे (पयालेख लि) प्रचलेयुः, स्थानात् प्रपेतयुरधः पाननेन एवं पूर्ववत्, यावदाराधिता भवति एवं द्वितीया सत्तराश्विन्दिवा, नवरं पट्टेन तपसा पानकेन इत्यादि कस्य लग्गएडायांन उरुदुःपाकस्य संस्थातुं, शेषं तथैव । एवं तृतीयाऽपि नवरमष्टमेन तपसा पानकेन गोर्वाहिकाऽऽसन्निकस्य वीराऽऽसन्निकस्य आन्नकुञ्जस्वस्थानं स्यात्, एवमहोरात्रिन्दिवाऽपि भवति, नवरं पट्टेन भजेन, अपानकेन (हिसिमिनि) ईषत्तुं द्वावि पादौ (साहदुत्ति) संहृत्य संहनौ कृत्वा, जिनमुदयेत्यर्थः (वम्भारिणपाणस्स लि) प्रक्षयितव्यं सुजस्य स्थानं कायेत्सल्लेगस्य स्यात् (एगराहंदिप लि) एकत्राणि किं भिक्षुप्रतिमामन्यादि, शेषं कल्यम् (हंमि पम्भारापणं कापणं ति) इयं प्रामुख्यः अग्रानां मुलमवननस्य म (एगपांगलेत्यादि) एक एव पुद्गल एकपुद्गलस्त्र (स्थना दहियंस्यासाविकपुद्गलस्थितदष्टिः, नस्येकपुद्गलविधानदष्टिः अहापाणिहितेहिं यानेहिं ति) यथाप्रमाणद्वितैयपास्थितैर्गात्रैः सन्निग्रैर्गुत्तं, शेष कल्यम् । (अणुपालिमाः सुस्स लि) अनुपालयतः अननारस्थाऽनारहितस्य इमानि त्रीणि स्थानानि, पुंस्त्वं प्राकृतवात् । (अदिथाप लि) अदिताय, भावप्रधानोऽयं निर्देशः, अहितत्वाय परिणामासुन्दरतायै, अनुपालयागम्ये, अन्नमाय भावप्रधानो निर्देशः अन्नजन्यत्वाय अग्निः-अयसाय अग्निश्चितकल्याणाय, अनानुगागमकतायै परम्पराऽणुभासुव्यासुखाय भवति । तद्यथा-उत्तमादं वाऽऽनुयाया, आहारविषयाऽऽद्यभिज्ञायातिरेकस्तथाविधाविलम्बित्वसंभवात्, वाशब्दाः अपरापरभेदसूचकाः । (दोहकालियं ति) दीर्घकालिकं स्यात् सामर्थ्यात् अन्यथा ब्रह्मणा मनसैव प्रजनने निषेकाऽऽदिकमाय कथ्येन स्मृतिरपि कथलेन हि गौयो गावः खगा मृगाः अन्ये वा दीर्घकालं प्रभूतकालमायि रोगकृद्वाहजवराऽऽदिः आनङ्क्याशुयातिमृलाऽऽदिव्रोणामातङ्कः भवन्त्यात्, स्वमवति हि अतिबाधया अशनाऽऽदिकपया आहारविषयाऽऽद्यभिज्ञायातिरेकतो रोगकल्पं नतञ्ज उवराऽऽदीति केवलप्रवृत्तञ्च । धर्मीन् अन्नवाग्निप्रकाशमस्मान्नात् अन्वेद्यः प्रतिपद्येत्, कर्मावधानि निरुद्धकर्मैवप्राप्त्यर्थं धर्मापरित्यागसंभवादिति । एवं त्रीणि स्थानानि द्वाताप्यादि प

द्वयावपा प्रव्यात् । अवधिधानं वा [ले] नस्य समुत्पद्यते, एवं मनःपयायकवलेन अपि, शेषं व्यङ्ग्यम् । दृशु० ७ ख० ।

"चउभसेहिं अहउं, ऊडुहिं अट्टमेहिं" इत्येवेहिं ।
वारस वोहसमेहिं य, धीरा वि इमं सुखितयं ॥ १ ॥
एकं ताव तवं, करेइ अह तेण कीरमेव ॥ २ ॥
हाणी न होइ अइया, वि होइ कुम्भामुवस्सणे ॥ २ ॥
सखतुलना तु पज्जमिः प्रतिमामिमेवति, कायात्सर्गैरित्यर्थः ।

ताश्चैवम्—

पट्टमा उवस्सयस्मी, बीया वाहिं तइय चउड्डमिम् ।
सुखहरमि चउड्डी, तइ पंचमिया मसालुमि ॥ १ ॥
आसु थावं थावं, पुव्ववचनं जियेइ सो तिहं ।
मूतफामाह नहा, भयं च सह सुभयं अजियं ॥ २ ॥
सुखतुलना तु पत्सुत्तापतिपरिचत्तान करोति ।

उक्तं च—

"अह सुतभावणं सो, एगममणो अणुडलो भयवं ।
कालपरिमाणेउं, सव्वयं सव्वहः कुणइ ॥ १ ॥
मेहाएण्णुवेसुं, उमसो कालमहव इवमणे ।
पहाइ भिक्षपणे, जाणइ काणं विणा जायं ॥ २ ॥

एकवतुलना त्वेवम्—

"एगभावणं तह, गुहमासु दिट्ठिमाएप्पिहारा ।
भावइ क्षिणु ममसो, नलं हिययमि काऊणं ॥ १ ॥
एगो आया संजो—गियं तु सेसं इमस्स पाणं ।
पुक्कसिमिअं सव्वं, हिआं य मज्झयमावो सो ॥ २ ॥"
बलतुलना तु द्विवाधा—शरीरमानसबलमेवात् । तत्र शरीरबलं कायोत्सर्गकरुणसामर्थ्यं, मानसबलं तु चूतिरिति । आह च— "इह एगलममेओ, सारिंर मनसं वतुविहं पि । भायइ बलं महणा, उस्सगण्डिहसकं तु ॥ १ ॥" इदं चाख्याप्ताद्व्रति । आह च— "एमेव वदेहबले, अभिक्खआनवणारे नं हाइ । लेखगमल्लेउवमा आसकिसेरे व जागविय ॥ १ ॥" इति । कथं भावित्वाऽऽमेत्याह—सम्यययाऽऽगमम्, अनुज्ञान इत्येतस्य चर्दं विशेषयत् । तथा गुहणाऽऽवययि, अनुज्ञानोऽनुमतः, अथ गुहरेव प्रतिपत्ता तदा व्यवस्थापित्वाऽऽचार्य्यं गच्छेन वेति ॥ ४ ॥

गच्छे चित्त्य शिम्माओ, जा पुव्वा तम भवे असंपुष्ठा ।
खवमस्स तहपवन्त्, हाइ जइयां सुयाहिगमो ॥ ५ ॥
गच्छ एव साधुसमुदायमथ एव तिष्ठन्, जिमांनः प्रतिमाकल्पपरिकर्मणि आहाराऽदिविषये परिनिष्ठितः । आह च— "एदिमाकर्णयतुल्लो, गच्छे चित्त्य कुणइ दुविहपरिकम्म । आहारावहिमाह्णु, तदेव पडिज्जए कपं ॥ १ ॥" आहाराऽदिक्रमिकं दर्शयिष्यते । परिकर्मपरिमाणं वैषम्य-आसामावापु सप्तसु या यावत्परिमाणा नस्यास्तप्रमाणमेव प्रतिकर्म । तथा-वर्षासु तैसाः प्रतिपद्यते । न च प्रतिकर्म काराति । तथा-आद्यद्वयपत्रेव वर्षे, एनीयचतुर्थी वैकैकस्मिन् वर्षे, अस्यासां—तु तिष्ठुणाप्रमथ्य वर्षे प्रतिकर्म, अन्यत्र च प्रतिपत्तिः । तदेवं वर्षाप्रवर्षैः प्राः सप्त समाप्यते इति । अथ तस्य कियान् भुताधिगमो भवतीत्याह—यावत्पूर्वाणि दर्शयि प्रतीतम् । अ नपूणानि किञ्चिदुमानि । संपूर्णदशपूर्वचरो हि अमोषवचनत्वात्तमेदंशमवाभ्योगकारित्वेन तीर्थद्विहकारित्वात् प्रतिमाऽऽदिकथं न

प्रतिपद्यते, भवेत्स्यात्, भुताधिगम इति योगः । उत्कृष्टायां, जघम्यस्य वक्ष्यमाणत्वात् । अथ जघम्यमेवाऽऽह-नवमस्य पूर्वस्य प्रत्याख्यायनामधेयस्य, एतौ नवस्तु आचाराऽऽस्य, तज्ज्ञागविशेषं यावदिति वर्तते । भवति स्यात्, जघम्योऽप्येयान्, भुताधिगमः भुतहाने, सूत्रतोऽर्थतश्च, एषककुतचिक-
लो हि निरतिशयपद्मान्स्वाङ्गलाऽऽदि न जानातीति ॥ ५ ॥

बोसद्वचचेदो, उवसम्मसहो जह्व निष्कप्यी ।
एसस्य अभिगहीया, भवे च अलेखं तस्स ॥ ६ ॥
शुयुत्तुष्टः परिकर्माभावेन, त्यक्तो ममस्वत्वगिन, देहः काये येन स तथा । यतः—

“अश्रो देहाउ अहं, नाणं जस्स एवमुवल्लं ।
सो किंच आहिरिक्कं, न कुणइ देहस्स भवे जे ॥ १ ॥”
‘आहिरिक्कं’ति’ प्रतीकारम् । उपसर्गसहो दिव्याऽऽद्युपद्रव-
सोदा । यथैव यदेव । जिनकल्पो जिनकल्पिकः, तज्-
शुयुत्तुष्टस्य इत्यर्थः । (पञ्चो १८ विवो १) अहं चात्रं
पुनः, अलेपकृतमलेपकारकं वल्लवणकाऽऽदि, तस्य प्रतिमा-
प्रतिपत्तुकामस्य परिकर्म कुर्वतः, चशुष्टानुपधिञ्च अस्य
स्वकीयेषणाद्वयलस्य एव, तदभावे यथाकृतोऽप्युचित-
प्राप्तिं यावत् स्यात्, जाते त्विने तं शुयुत्तुजति । उक्तं च—

“उवगरणं सुजेसण-माणुजं जमुच्चिं सज्जपस्स ।
तं गिरहइ तयभावे, अहागं जाव उच्चियं तु ॥ १ ॥
जाए उच्चि य तयं, बोसिरइ अहागं विहाणेषु ।
इय आणाविरयसिंह, विषेयं तं पि तेण समं ॥ २ ॥”
कल्पचित्तं बोधिप्रमुखादियति स्वकीयेषणाद्वयं । एत-
च्छेषणाचतुष्टयेऽन्तिममेषणाचतुष्टये पुनरिदं कार्यात्मिकाऽऽद्यु-
ष्टिष्टमेव वस्त्रं प्रदीध्यामि, भोक्तमेव, परिभुक्तयामेवोत्तरी-
याऽऽदि, तदप्युज्जिनधर्मकमेव । इति गाथात्रयार्थः । पञ्चो
१८ विवो १ ।

इदं प्रतिमाकल्पे परमतमुपदर्शयन् गाथाचतुष्टयमाह—
आइ ण पट्टिमाकप्पं, सम्मं गुरुलाघवाइचित्ति ।
गच्छाउ विणिगखमणा-इ ण खलु उवमारं जेणा? २? ।
आह—नूते परः । किं नदित्थाह—(न) नैव । प्रतिमाकल्पे
प्रागुक्तस्य सम्मयथायत्, गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता “गच्छ-
वासो गुहः, स्वरोपकारहेतुत्वात्, निर्गमस्तु लघु, स्वोप-
कारमावहेतुत्वात्” इत्यादि विचारः । आदिशब्दात्तयः—
प्रभृत्यभयत्राऽपि तुल्यमित्येतद्वृत्तः, अस्तीति गम्यते । इतिः
प्रतिभाषितमासी । अत्रोपपट्टिमाह—गच्छात्साधुसमूहात्,
विनिष्कमणाऽऽदिनिर्गमप्रभृति, आदिशब्दात्साधुसमूह-
वाऽऽदिप्रहः, न खलु नैव, उपकारकं गुणावहम्, येन
यस्माज्जेतोऽस्तीति ॥ २१ ॥

कथं नोपकारकमित्याह—

तस्य गुरुपारतंतं, विष्णो सज्झाय सारणा चेव ।
वेवावर्चं गुणवु-द्धिं तह य शिप्पिचि संताणो ॥ २२ ॥
तत्र गच्छे, गुरुपारतंत्यमाचार्योऽप्यसत्ता निखिलानधेनि-
बन्धनस्वैरताप्रतिपत्तिनी, विनयस्तद्विजितविषये विनी-
तस्य मानगिरि-कुलकुलिशकल्पम् । तथा स्वाध्यायो वाचना-
ऽऽदिपञ्चकारो मतिनयननिर्मलताज्जपोपमाः, स्मार्णा
विस्तृताऽऽनुस्मार्णं, विस्तृतशस्त्रशुभ्राश्चतुर्धामोद्य-
३६४

स्मार्णकल्पः । अथवा-स्वाध्यायसारणा स्वाध्यायानिर्वा-
हणेत्येकमेव । चैवेति समुक्तये । तथा वेवावर्चं स्वावृत्तभाव-
स्तरकर्म वा भक्ताऽऽदिभिरुपक्रमेण तौघेकरत्वाऽऽदि सत्फ-
लनिमित्तविशिष्टपुण्यमदानकनिकपहतबीजकल्पम् । तथा गु-
णवुद्धिः स्वगतज्ञानाऽऽदिगुणचक्षेत्रमतनुपमानम्भरसदानक्ष-
णुपष्टिपुष्टिप्रायम् । तथा चेति समुक्तये । निष्पत्तिः सहृ-
त्वेन शिष्यसंज्ञितः फलसत्तासाधनसमर्थधामनिष्पत्ति-
त्यः । ततः सत्तानः शिष्यप्रशिक्ष्याऽऽदिब्रह्मसंसारगर्तगत-
ह्रिवर्गस्य निर्गमनसोपानपरम्पराकृपः । न चेति गुणा गच्छ-
निर्गम इति ॥ २२ ॥

दत्तेगाइहो वि इ, तह सज्झायावभावो भो सुहो ।

अंतइणो वि पीडा, ण धम्मकायस्स सुसिलिहं ॥ २३ ॥

(दत्तेगाइ वि) प्राकृते पूर्वापरनिपातोऽन्तर्ममिति कृत्वा ए-
काऽऽदिद्विप्रदोऽपि एकद्व्यादिभिर्ज्ञाविशेषप्रदक्षयपुत्र उक्त-
न्यायेनाभिप्रेतं रूपम् । न शुभ इति योगः । अप्रिः समुपेयः ।
हुर्वाक्यालङ्कारः । कुत इत्याह—तथा स्वाध्यायाऽऽद्यमावतस्त-
थाप्रकारस्य निरन्तरस्य स्वाध्यायध्यानाऽऽदेरसज्झात्वात् ।
स्वाध्यायाऽऽद्यश्च निरावाधा गच्छावास एव अनेकध्याय-
प्रदणन सावष्टमकायतया सम्पद्यमवन्तीति इदमयम् । न शुभो
न धेयान्, तथाऽन्ते भवमन्यं जघम्यं वल्लवणकाऽऽदि, तदं
भोक्तुं शीलमस्यैवत्यादी तस्यैवत्यादिनोऽपि सतःप्रतिमास्थ-
स्य, पीडा बाधा धर्मकायस्य धर्मसाधनचरित्रस्य, भवती-
ति श्रुतः । धर्मकायपीडाभवनं भवनं न च नैव, सुश्लिष्टं
सज्जतं, चर्जनोपेतत्वात् । यथाह—“भावियज्जवयणाणं,
ममत्तरियाणु णट्ठि उ विसेसो । अप्पाणमि परममि य,
तो वज्जं पीउ मुमभो वि ॥ १ ॥” इति ॥ २३ ॥

ततश्च—

एवं पट्टिमाकप्पो, चित्तंजतो उ निउण्णट्ठिणी ।

अंतरभावविरूणा, कइ होइ विसिट्ठगुणहउ ? ॥ २४ ॥

एवमुक्त्यायेन, प्रतिमाकल्पोऽन्तररोहः, चिन्त्यमानो
विचार्यमाणः, तुशब्दाऽवधारणं भिन्नक्रमश्च, निगुणदृष्ट्या
तु स्वमबुद्धयेव, आन्तरभावविहीनः परमार्थविरुद्ध एव,
कथं?, न कथञ्चिदित्यर्थः । भवति स्यात्, विशिष्टगुणहेतुः
पारमार्थिकाकारनिमित्तम् । यथेगच्छात्—यदान्तरभाववि-
युक्तं तद्विशिष्टगुणहेतुं न भवति, यथा पञ्चाभितयःप्रभृति,
आन्तरभावविरुद्धावयम् । इति गाथाचतुष्कार्थः ॥ २४ ॥

अत्रोत्तरमाह—

भणइ विसेसविसमो, एतो ण उ ओइओ मुण्येयवो ।

दसपुव्वधराइणं, जम्हा एयस्स पडिंसो ॥ २५ ॥

मययते अभिधीयते, समाधिः विशेषविषयः पुरुषविशेषगो-
चरः, एष प्रतिमाकल्पः, न तु न पुनः, ओष्ठः सामान्यतः
(मुण्येयवो लि) ज्ञातव्यः । कुत एतदेवमित्याह—दशपूर्वध-
राऽऽदीनां दशकादशाऽऽदिपूर्वधराणाम्, यस्माद्यतः, एतस्य
प्रतिमाकल्पस्य, प्रतिषेधोऽस्ति । तद्विषयश्च—“गच्छे विन-
य निम्माओ, जा पुण्ण दस भवे अस्तपुण्ण” इति वचनात् ।
दशपूर्वधराऽऽद्यो हि गच्छ एव वसन्तः उपकारकारकाः,
अतः प्रतिमाकल्पे गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता नास्तीत्युक्तम् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ २५ ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

पथुयरोगचिगिच्छा-वत्थंतरतन्विसेससमतुल्लो ।

तह गुरुलाघवचिंता-सहिभ्यो तत्कालवेक्खाए ॥ २६ ॥

प्रस्तुताऽधिकृता या रोगचिकित्सा व्याधिप्रतिक्रिया, तस्यां यद्यवस्थान्तरं रोगिणो रोगान्तरकृतः कष्टतरणार्थाविशेषः, तत्र यस्तद्विशेषचिकित्सास्तरं, तेन समनुसृतोऽत्यन्तसह्यः यः प्रस्तुतरोगचिकित्सावस्थान्तरतद्विशेषसमनुयः, अथवा—तुल्यशब्दपर्यायो या समतुल्यशब्दोऽस्ति, यथा "समनुसृतं पराक्रमः" इति। अथवा—प्रस्तुतरोगचिकित्सायां यद्यवस्थान्तरमधिकृतरोगशब्दचञ्चमकृपं, तत्र यस्तद्विशेषो रोगान्तरं यद्यः स, तस्य यः शब्दः शनोपायचिकित्सापर्यः। तनुसृतो यः स तथा। प्रतिमाकषय इति प्रकृतम्। तथा तेन अत्राश्रय उरुदृष्टान्तसाधन्यकोणः, गृहलाघवचिन्ताः सां-
 रतुल्य—तकालाऽप्रेतया सतिपुत्रयसरमालस्य, विहित-
 समस्तस्थविरकल्पकार्यस्य हि समाश्रयणीयनर एव प्रति-
 माकषयोऽतस्तदा गुरुकोऽसौ, तस्मिन् लघुः क्रमदा तु
 स्थविरकल्प एव गृहतर इति सुकृतं तदकालापेक्षया गुरु-
 लाघवचिन्तासहित इति गाथाऽयं ॥ २२ ॥

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन्नाह-

गिवकरलूयाकिरिया-जयणाए हंदि जुत्तरूवाए ।

अहिदंष्ट्राइसु ख्या-इ वज्जयंतीह तह सेसं ॥ २७ ॥

नृपकरो राजहस्ते लूताघातिको रोमाविशेषो नृपकलूता,
तस्या उपशमाय क्रिया चिकित्सा मन्त्रापमाजनाऽऽदिका,
तस्यां या यतना प्रयत्नः सा तथा तस्यां नृपकलूताक्रिया-
यतनायाम् । इन्द्रियुपप्रदर्शने । किंविधायामित्याह—युक्त-
कर्पायां सङ्कतायां, प्रस्तुतायामिति शेषः । अद्विदष्टाद्विधु-
सर्पदहनप्रभृतिषु अधिकृतक्रियायां असायैषु सधाया-
तिषु सख्यु, आविशष्टाद्विष्टाचकाऽद्विष्टाहः नृपस्येति
गम्यम् । लूताऽद्विष्टाद्विष्टाप्रदेशे कर्तनदहनप्रभृति तज्ज-
भ्यान्धनैवितनत्तमं विचिकित्साविशेषम्, कुपेनांति शेषः ।
वर्जयन्ति परिहरन्ति वैयाः । इह सर्वदष्टाऽद्विष्टा । तथेति सम-
कथ्ये, शेषं मन्त्रप्रमाजनाऽद्विकां लूताक्रियामधिकृतामर्पाति
गाथाऽऽ २७ ।

कुतस्तामधिकृतां वर्जयन्तीत्याह—

एवं चिय कल्लाणं, जायइ एयस्म इहरहा ण भवे ।

सन्वत्थावत्थो॥चिय-मिह कुसलं होइऽणुट्ठाणं ॥ २८ ॥

एवमेवाधिकृतक्रियावर्जनैश्च । त्रैधाऽऽधिक्रियाविशेषकस्यो-
क्तैश्च च । कस्यापि श्रेय आरोग्यमित्यर्थः । जायते स्यात् । एत-
स्य नृपस्य । त्रैधाऽऽप्यक्षरं मन्त्रापर्याजनामाद्यात् । न
अथैवस्या कल्याणम् । अत्रिदृशतया मरणमात्रं । अथा-
धिकृतक्रियाय एव कस्मात्कल्याणं न स्यादित्यत आह-
सर्वत्र देशे काले पुरुषे वा । अवस्थापितं भूमिकाऽनुकूलं
इह लोके । कुशलं कल्याणहेतुः । अर्वाणि स्यात् । अनु-
ष्ठानं कर्तव्यम् । अतः सर्वधर्माऽऽहं । त्रैधाऽऽधिक्रियाविशेषनामेव
कल्याणहेतुः । इति मायाऽऽह ॥ २८ ॥

अथ “अहिगयरोगजिगिच्छ” इत्यादिप्रथमव्याख्याऽनु-
सारेण दार्ष्टान्तिकयोजनायाऽऽह—

इय कम्मवाहिकिरियं, पव्वजं भावञ्चो पव्वसुत्त ।

सः कुण्डमागच्छत तदा, एवमवस्थितं शेषं ॥ २६ ॥

इत्येवं लूनाऽऽधिक्रियावत्, कर्मव्याधिक्रियां कर्मरोगविक्रि-
त्सां, कामित्याह-मन्त्रय्यां दीक्षां लूनाऽऽधिक्रियाकल्पाम्, भाव-
तो भावेन, प्रपञ्चस्याव्युपगतवतः, लक्ष्णं सदा, कुर्वाणस्य
तामिव विवक्षतः, तथेति समुद्रवयः, तेन वा प्रकरणेन स्व-
विकल्पोचितत्वलक्षणेन, एतद्विषयं, अथस्यान्तरं पर्याया-
न्तरं मन्त्रापमाज्ज्ञेनाऽऽविकल्पस्थानिकरक्षसाव्यमहिद्वहऽऽ-
विकल्पं तांश्चन्द्रकर्मविपाकरूपं वेदद्विधाऽऽविक्रितित्सावि-
शेषतुल्यप्रतिमाकरक्षस्यैव साध्यम्, ह्येवं ज्ञातव्यम् । इति
गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

पुनरपि गुरुलाघवचिन्तासहितत्वमस्य दर्शयन्नाह-

तह सुत्तबुद्धिभावे, गच्छं सुत्थम्मि दिक्खत्तभावे य ।

पडिवञ्जइ एयं त्वत्तु, ण अस्सहा कप्पमवि एवं ॥ ३० ॥

तथेति युक्तमन्तरसमुच्चये, स्ववृद्धिभावे स्वाध्वबुद्धौ
सत्याम्, क ? , गच्छेत् साधुगणे बहुधृतसाम्राज्यवित-
त्वात् । अथवा—अकारप्रश्लेषात् स्वाध्वबुद्धिभावे किञ्चि-
द्वृत्तस्वर्गाधिकरणप्रत्ययप्रत्ययक्यभावे इत्यर्थः । तथा—
नैवेत् साधुगणे, सिकन्दरनायाधे सति बालवृद्धग्लानाऽऽद्यामा-
बात्सप्राप्तचारिण्यभावाच्चरुच्येनोपाताऽऽज्याऽऽदिस्मृत्वाच-
च, तथा दीवलयस्य प्रताप्यस्याभावे शिष्याभावेस्ततः ।
चण्डयः समुच्चये । प्रागेपधत्तेऽप्युपाध्वि सति, प्र-
निमाकल्पम्, सलुवरधारणे, तन्नञ न नैव, अन्यथो-
क्तवन्तुत्रयाभावे, कल्पमप्युक्तिमतिपि । कथमित्याह—एवं
प्रागुक्तसंवेदनवृत्त्यादियोगेन । अथया, कल्पमपि ज्ञानकल्प-
मपि, एवं पूर्वाक्तवृत्तवत्सद्भावे प्रतिपद्यते । अन्यथेत्यर्थः ।
अतः कथमेवं गुलाघवविभन्तारदिनः । इति याथाऽयं ॥३०॥

विषयं ये दासमाह—

इहंरा ण सुत्तगुरुया, तयभावे ण दमपुञ्चिपडिसेहो ।

एत्थं सुजुत्तिजुत्तां, गुरुलाघवचितवञ्छम्भि ॥ ३१ ॥

इतरथा गच्छस्य स्वबुद्धभावे स्वस्य वा भूतबुद्धि-
सम्भवे सति प्रतिमाप्रतिपत्तावित्यर्थः । (न) नैव
प्रत्यगुक्ता भूतगौरवे कृतं स्यात् । अथवा—गौरव्यमेव
तत्प्रत्यक्षाऽऽह—तदाभावे भूतगौरवसम्भवाभावे । (न) नैव,
दशपूर्विप्रतिषेधे—दशाऽऽदिपूर्वधरस्य प्रतिषेधा निषेधः ।
अत्र प्रतिमाकल्पे प्रतिपन्नस्य, सुयुक्तियुक्तः सम्भवाय-
सङ्गतः । तस्य हि भूतानिर्मूलकाऽऽदिसमर्थतया प्रव-
चनोपकारित्वात्प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तिनिषेधाऽस्तीति । कि-
न्विधे तत्रत्याह—गुप्तलक्षणवचिन्ताकाश्च परमेतेन सरेत-
न-विधे तत्रत्याह—ऽस्मान्नानिर्वाहितं, ततोऽस्मीनं न गुप्तलक्षणवचि-
न्तारहितः । इति माध्याह्न्यः ॥ ३३ ॥

अपपरिष्ठापणं, बहुतरगुणसाहसं जहिं होइ ।

सा गुरुलाभवर्चिता, जम्हा शाश्वतवत्सलति ॥ ३२ ॥

अल्पपरित्यागेन स्वल्पतरगुणपरिहारेण, बहुतरगुणसाध-
नमनल्पतरगुणनिष्पादनम्, यत्र चिन्तायाम्, अथि स्थात्,
सा चिन्ता, गुरुसाधवचिन्ता सास्तरपर्यालोचना, यस्मात्स-
तोः, स्याद्योपपन्ना नीतिस्फूर्ता, तस्मात्सन्निहितोऽयं कल्प
इति प्रकृतम् । इतिशब्दः समर्थः, इति माध्याह्नः ॥ ३२ ॥

स्ववृद्धिभावे एवायं कल्पः कल्प इत्युक्तमव गच्छेत्
सुख्य एवेति दर्शयन्नाह—

वेयावच्चुवेयाणं, करणयिसेहणमतरायं ति ।
तं वि हू परिहरियव्वं, अइसुद्धमा होव एवो ति ॥३३॥

वेयावृत्त्याविज्ञानां भ्रष्टाऽऽप्युपहस्यमेषां गच्छाऽऽश्रित-
बालकानांऽऽदीनाम्, अन्तराय इति यागः । कथं?, करणनि-
षेधेन वेयावृत्त्यकरणसमर्थसाधूनां प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तिनो
वेयावृत्त्यकरणप्रतिषेधेन, प्रतिपन्ना हि वेयावृत्त्यं न कुर्वन्ति,
अन्तरायां वेयावृत्त्यव्याघातः स्यात् । प्राकृतस्याह नपुंसक-
निर्देशः । इति कृत्वा बालाऽऽदिसौख्येन गच्छसुख्यस्य एवासौ
विषयेः, स्यादिति प्रकृतम् । अथ भवन्वन्तराय इति चेन्न,
यतः (तं पि लो)ऽपि बालाऽऽदिवेयावृत्त्यान्तरायः, अपिश-
ब्दाश्चर्याऽपि, परिहर्तव्यः परिहरणीयः, कुत एतदेवमित्या-
ह—अतिसूक्ष्माऽतिनिपुणोऽतिसूक्ष्मदोषपरिहारात्, भयतु
जायताम्, एष प्रतिमाकल्पः, इति कृत्वा, अतिसूक्ष्म एव
ह्ययमन्तरायदोषो मनोदोषपरिहृतस्यात् प्रतिमाप्रतिपत्तुः, इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

ता तीए किरियाए, जोगमं उवगयाण खो गच्छे ।

इदि उविवत्ता खया, अहिगयरुणो असेतम्मि ॥ ३४ ॥

यस्मात् गच्छगतबालानांऽऽप्यन्तरायः परिहर्तव्यस्तत्तस्मात् ।
तस्याः स्ववृद्धान्दामग्लानप्रतिचरणाऽऽदिकायाः, क्रियाया
गच्छसुख्यतद्दिननुष्ठानस्य, दोषयतां सम्पादनसमर्थताम् ।
'उवगयाणं ति' वृष्ट्याः सतमर्थव्याप्युपगतेषु गच्छसुख्येषु
सन्तु (नो) नैव, गच्छेत् साधुगणविवया, इन्द्रीयुपग्रहणेन ।
उपेक्षाऽवधारणा, ज्ञेया ज्ञातव्या । प्रतिमाप्रतिपत्तिसाधोः ।
अनुपलक्ष्य एवासावित्यर्थः । किं सर्वथैव?, नेत्याह—अधि-
कृतरुणो प्रकृष्टतरुणो, असत्यविद्यमाने, साधनीयतया ।
यदि हि विशिष्टतरुणो सुसाम्यं सम्प्रवर्तते सति (तं) ग-
च्छस्यासम्पाद्यप्रतिमाः प्रतिपद्यन्ते, तदोपेक्ष्य गच्छस्य कृ-
ता स्यात्, तत्परिहाराच्च कल्पप्रतिपत्तौ गुरुलक्षणवञ्चना-
सहित एव कल्पः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

अथ दीप्तशीयाभाव एव कल्पं प्रतिपद्यत
इति दर्शयन्नाह—

परमो दिक्खुवपारो, जम्हा कपोविचाण वि खिसेहो ।

सइ एयम्म उ भण्णिओ, पयडो च्चिय पुव्वमुरीहिं ॥३५॥

परमः प्रकृष्टः उपकाराभ्युपगतेषु । दीप्तोपकारो भव्यसम्पत्त्य
दीक्षादानेनानुप्रदो, निर्वाणसुखहेतुत्वात् तस्य, तद्व्यस्य पु-
नरम्यथाभूतत्वादपि, कस्मादिदमित्याह—यस्माद्यतः, कल्पो-
विज्ञानामपि संबन्धनश्रुताऽऽदिसंप्रपुष्टत्वेन प्रतिमाकल्प-
प्रतिपत्तयेत्यामामपि, आन्तरामितरेषाम् निषेधो निवारणा
प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तेरिति गम्यते । सति विद्यमाने, एत-
स्मिन् दीप्तोपकारे, नुशब्दः पूरणे । भणित उक्ताः, प्रकट
एव स्फुट एव, तद्विधायकगाथायाः प्रकटाभावात्, पूर्वस्-
तिभिः पूर्वाऽऽचार्यैर्भेदब्राह्मण्यदिभिः किल प्रतिपन्न कल्पे,
दीक्षा न दीयते, ततः कल्पप्रतिपत्त्यवसरे समुपस्थितस्य
तां विमुच्याऽपि दीक्षा दीयते, कल्पप्रतिपत्तेः सकाशाद्दीक्षा-
दानस्य गुरुतरत्वात्, परमोपकारकं हितदिति भावेन ।
इति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

कथं प्रकट इत्याह—

अभ्युज्जियमेयरं, पडिविज्जिकामो सो वि पव्वावे ।

गणियुणसल्लिओ खलु, एमेव अल्लिज्जुवो वि ॥३६॥

अभ्युद्यतं प्रयतम्, एकतरं द्वयोरप्यतरत्वं मरणं वा
विहारं वा, तथाभ्युद्यतमरणं पारंपरायमन्ताऽऽविकम्, अ-
भ्युद्यतविहाराश्च प्रतिमाकल्पजनकत्वाऽऽदिरिति । प्रति-
पत्तुकामोऽभ्युपगन्तुमना यः साधुः, सोऽप्यसाधारण, आस्ता-
मितरः, प्रजाजयति दीप्तयति, कल्पाऽऽदिप्रतिपत्त्यवसरे
दीप्तोपस्थितं योग्यम् । किञ्चनः सत्त्वित्वाह—गणिनो गुणा
यस्य, स्वाह स्वकीया च लब्धिरस्य स गणियुणस्त्वल-
म्बिकः यः प्रमाजितुमुपग्राहीतुं शक्नोतीत्यर्थः । खलुर्वाक्या-
लङ्कार, इतरस्य का वासंत्याह—एवमेवविधेमेव प्रमाजयत्येव-
त्यर्थः । अलम्बियुक्तोऽपि स्वकीयतामविहीनोऽपि लब्धिमदा-
चार्यनिश्चितो यः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

तदेवं गुरुलाघवविज्ञानासहितोऽसाविति समर्थितम्, अथ
यक्रमेणाधिक्रियां प्रवृत्त्यां प्रतिपन्नस्यावस्थान्त-
रमुक्तं तत्कृतः स्यादिति दर्शयन्नाह—

तं चावस्थंतरमिह, जायइ तह संकिलिहकम्माओ ।

परपुण्यनिवाहि दट्ठा—इ जह तहा सम्मपवसेयं ॥ ३७ ॥

(तं च वि) यस्यावस्थान्तरस्य चिकित्साविशेषतुल्यः
कल्प उक्ततरुनरवस्थान्तरमवस्थाविशेषः साधारोऽह प्र-
वृत्त्यामधिक्रियायां, जायते स्यात्, तथेति तथाप्रकारात् प्र-
तिमाकल्पलक्षणविशिष्टक्रियात एव लक्षणव्यवभावात् सं-
क्लिष्टकर्मणोऽश्रुमकमेतः सकाशात् । किञ्चित्प्राह—प्रस्तुतो-
धिकृतो दृष्टान्ततया प्राग्गाथायां लुप्तपुद्गीतो यो नृपाऽऽदि-
नरपत्यमात्यप्रभृतिस्तस्य यद्वाऽऽदि संप्रदेशादिदहप्रभृति-
तत्प्रस्तुतनृपाऽऽदिदृष्टाऽऽदि, पाठाभ्यन्तरे—प्रस्तुतनृपस्य यद्वि-
दृष्टाऽऽदि तत्तथा । यथा यद्वत् तथा तद्वत्, सम्प्रवृत्त्यावत्,
अवसेयं ज्ञेयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथावस्थान्तरस्य तज्जनककर्मणो वा स्वरूपोपगृह्य-

नद्वारेण तस्यैव प्रतिमाकल्पलक्षणव्यवभावात्—

अहिगयसुंदरभाव—स्स विग्यज्जणं(गम) ति संकिलिहं च ।

तह चेव तं खविज्जइ, एतो बिय गम्मए एयं ॥ ३८ ॥

अधिकृतसुन्दरभावस्य प्रस्तुतगोभनपरिणामस्य सामान्य-
प्रवृत्त्यानुपालनस्येयर्थः । विघ्नजनकं व्याघातकारकम्,
इतिशब्दो हेतुर्वाथो भिन्नकर्मणः, संक्लिष्टमश्रुमे सुन्दरभावव्या-
घातकत्वात् । अतिसंक्लिष्टमिति पाठान्तरम् । चयम्भः समु-
च्चये इति कृत्वा, तथैव प्रतिमाकल्पप्रतिपत्त्येव, तद्व्यव-
स्थान्तरं तज्जनकं वा कर्म, लप्यते निराक्रियते, प्रति-
माकल्पस्य महावीर्योक्तासावात् लक्षणव्याघाच्च तद्व्यव-
स्थेति । अथ कथमिदमवगम्यते—यदुत प्रवृत्त्यां परिपालय-
तोऽवस्थान्तरं भवति तज्जनकं वा किञ्च कर्मास्ति, तच्च—
प्रतिमाकल्पादेव लप्यत इत्यत आह—(एतो बिय ति)
इत एवाऽऽसोपदिष्टप्रतिमाकल्पात्, गम्यतेऽवसीयते । एत-
दिदमवस्थान्तरं तज्जनककिञ्चिदकर्म वा कल्पाच्च तत्प्रपणम् ।
नञ्जाता निरर्थकं किञ्चिदुपदिशति, आस्ततद्वा निप्रसङ्गात् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥

तदेव गच्छविनिष्कमाऽऽपि नोपकारकमित्यादि यदुक्तं ब्रू-
यं तत्सर्वं परिहृतमवगन्तव्यम् । यद्युक्तम्—आश्रम्यादि-
नोऽपि धर्मकायपीडा न सुस्तिष्ठति तत्परिहरणम्—

एतो अहं वेया, सुविलिङ्गा धम्मकायपीडा वि ।

अंताइणो सकामा, तह तस्स अदीणवित्तम् ॥ ३६ ॥

(एतो ति) यतोऽयमवस्थान्तरहेतोः क्रियकर्मणः ल-
पणहेतुः प्रतिमाकल्पोऽतो हेतोः, अतोवातिशयेन, वेया
अवसेया, सुस्तिष्ठाऽऽयन्तसङ्गता । काऽसाविश्याह—धर्म-
कायपीडाऽपि धर्मेसाधनशरीरवेदनाऽपि, अपीडा ताव-
त्सङ्गतेवेत्यभिधानार्थोऽपिशब्दः । किमृतस्य सतो या स्या-
दित्याह—अन्ते अथमात्मं भुक्तावशेषम्, उपलक्षणत्वाच्चास्य
प्राप्ताऽऽदिप्रहः । तत्र प्राप्तं तदेव पर्युपिताऽदि । तदाऽऽत्म-
मत्तौषेयशील आन्ताऽऽदि तस्य, कुतः सा सुस्तिष्ठेयाह—स-
कामा समनोरथा, यतः स्वकामादा स्वाभिलाषात्, त-
थेति हेतुवन्तरत्नमुच्चये, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य, अदी-
नचित्तस्यादिव्यवस्थानस्य, अदीनमानसत्वादित्यर्थः । इति
गाथाः ॥ ३६ ॥

अथ कथमदीनचित्तत्वाह—

न हु पडइ तस्स भावां, संजमठाणउ अवि य वड्ढइ ।

य य कायपायओ वि हु, तयभावे कांइ दोमो ति ॥ ४० ॥

‘ न हु ’ नैव, पतति अस्मान्, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य
साधोः, भावोऽप्यवसायः, संजमस्थानादाभितवरणशु-
द्धिविशेषात् पीडासङ्गावे, अपि चेत्यभ्युच्चये, वर्धने वृ-
द्धिं यति । ननु यद्यपि भावपानं न पीडासङ्गाव भवति
तस्य, तथापि कायपातो भविष्यतीत्यत्र आह—न च
नैव, कायपाततोऽपि शरीरपातादपि, हृशक्यालङ्कारि । त-
द्भावे भावपाताभावे, कोऽपि कश्चिदपि, दोषा दूषणम्,
इतिशब्दः समाप्तौ । इति गाथाः ॥

अथोपायान्तराणि कर्मेक्षणसंभवे किं कायपीडावहप्रति-
माकल्पेनत्यत्र आह—

चित्ताणं कम्पणं, चित्तो चिय होइ खवणुवाओ वि ।

अणुसंखेयणइ, सो उण एवं ति यायव्वो ॥ ४१ ॥

चित्राणामक्रिष्टक्रिष्टरूपरूपमनया विचित्ररूपानां, क-
र्मणां ज्ञानावरणाऽऽदीनाम् । चित्र एव स्थाविरकल्प-
प्रतिमाकल्पाऽऽद्विरूपनया विचित्र एव, भवति स्यात्,
क्षपणोपायोऽपि निजैरुपहेतुरपि, कर्माणामाविचित्राण्य-
वेत्यपिशब्दार्थः । कथमित्याह—अनुबन्धच्छेदनाऽऽदेर्निरु-
पन्धनाऽऽपादनाऽऽदेः, आदिशब्दात् किपताऽपि सर्वथा लुप-
तप्रहः । लुप्तप्रपञ्चेकवचनं चैतन् । अथवाऽनुबन्धं छिन्-
न्तीत्यनुबन्धच्छेदनस्तदाह—स पुनर्विचित्रकर्मक्षपणोपाय
एव कायपीडाऽऽदिसहनरूपप्रतिमाकल्पाऽऽदिविधानेन भ-
वति । इतिः समाप्तौ भिन्नकर्मश्च । ज्ञातव्योऽयमेव इति । अतः
कायपीडा सुस्तिष्ठा । इति गाथाऽर्थः ॥ ४१ ॥

अथ कथमिदमवसितमिति चेत्त आह—

इहरा उ थाभिडाणं, जुज्जइ मुत्तमि हंदि एयस्स ।

एयमि अवसरम्मो, एमा खलु तंजुति ति ॥ ४२ ॥

इतरथा त्वमनया पुनरधिकृतकल्पं विनैव विचित्रकर्मक्षपणे
सतीत्यर्थः । (त) नैव, अभिधानं अणुणम्, युज्यते सं-
गच्छते, सूत्रं प्रवचने, हंदिऽप्युपप्रदर्शने । एतस्य प्रति-
माकल्पस्य, एतस्मिन्नन्तरीकृत्यसरे स्थविरकल्पावुद्धान-
निष्ठाप्राप्तिकल्पप्रस्तावे, अनोऽभावसरे आसीपदिष्ट्याहस्य
कर्मक्षपणहेतुत्वमवसितमिति । एषाऽनन्तरौक्षा, अलुल-
ङ्कारि, तन्त्रयुक्तिः शास्त्रीयोपपत्तिः प्रतिमाकल्पानवधानानि-
र्णय इति । अत आन्तरभाषविहीनप्रतिमाकल्प इत्यपि प-
रिहृतम् । इति गाथाऽर्थः ॥ ४२ ॥

प्रतान्तरेणप्रतिमाकल्पस्याऽऽन्तरभाषविहीनतां परिहरणम्—

असो भणंति एसो, विहियाणुद्धानामगमे भणिओ ।

पट्टिमाकल्पो सिट्ठो, दुक्करकरणे विषेओ ॥ ४३ ॥

अन्येऽपरे सूरयः, भणन्ति अभिव्यक्तिं प्रतिमाकल्पदूष-
णपरिहारम् । यदुत एषाऽनन्तरौक्तो विहितानुष्ठानमुचित
क्रिया, आगमे सिद्धान्तं, भणित उक्तः । प्रतिमाकल्पः प्र-
तीतः । अष्टोऽतिशयेन प्रशस्यः । कथं ? दुष्करकरणेन स्थ-
विरकल्पापत्त्या दुष्कराऽऽसेवनेन हेतुना । विक्षेपो ज्ञातव्यः
इति गाथाऽर्थः ॥ ४३ ॥

अनेनोत्तरेणरजितः सुरिराह—

विहियाणुद्धानं पिय, सदागमा एस जुज्झई एवं ।

जम्हा य जुत्तिवाहिय-विसओ वि सदागमो होई ॥ ४४ ॥

विहितानुष्ठानमपि बोधितव्यमप्युपायं च । अपि चेत्य-
भ्युपगमार्थः, कुत इत्याह—सदागमादापदेशात्, एष-
प्रतिमाकल्पो, युज्यते घटने । एवमस्मदुक्तव्यायेन “ पण्यु-
यरोगविगच्छा—वन्धनतरविषसंलग्नमनुष्ठानं ” इत्यादिना ।
कस्मादेवमित्याह—यस्माद्यतो, न नैव, युक्तिव्यतिरेक-
योऽपि उपपत्तिरनिरुक्तमोचरोऽपि सन्न । युक्त्यवधारितार्थ
एव सदागमो भवतीति प्रदर्शनार्थोऽपिशब्दः । सदागमः
शान्तसिद्धान्तः, भवति स्यात् । युक्तिव्यतिरेकस्य दुराग-
मत्वात् । युक्त्युपपन्नता स्वस्माभिः (गमो) कल्पस्य कस्यानुष्ठा-
नस्याऽऽर्थादता नागमोऽप्यभावमेवेति सुन्दरतरः प्राज्ञः
परिहारः । इति गाथाः ॥ ४४ ॥

नाऽऽगममात्रमवधार्यप्रतिपत्तिहेतुभवेतीति दर्शयन्नाह—

जुत्तीए अविरुद्धो, सदागमा सा वि तयविरुद्ध ति ।

इय अणोएणाणुगमं, उययं पडिविचिहो ति ॥ ४५ ॥

युक्त्युपपत्त्या, अविरुद्धोऽवधारितः, सदागमः सति-
ज्ञानो भवति, साऽपि युक्तिरपि, तदविरुद्धासिद्धान्तावि-
रुद्धा, स्यात्तद्व्याख्ययुक्तिरपि । इतिवोक्तार्थासमाप्तौ । इत्ये-
वम्, अणोऽप्यानुगतं परस्परानुयायि, उभयं युक्तिसदा-
गमकल्पं द्वयम्, प्रतिपत्तिहेतुरप्यप्रतिपत्तिस्कारणम्, इति-
शब्दः समाप्तौ । इति गाथाः ॥ ४५ ॥

अथ प्रतिमाकल्पशेषप्रतिपादनायाऽह—

कयपेथ पमंगं, भायं पुण शिषमं एयस्स ।

सुत्तत्वाणुमरणां, रागादिमगाणं परं ॥ ४६ ॥

कतं पर्याप्तम्, अथ प्रतिमाकल्पशेषपरिहारे, प्रसङ्ग-

मातृपक्षिकमन्त्रेण, ध्यामेमेकाग्रचित्तताल्लक्ष्णम्, पुनरिति विशेषवाच्यः । भित्तमेव लब्धैव, एतस्व प्रतिमाप्रतिपन्नस्य साधोः, स्थाप्यानुस्मरणं स्थाप्यैरनुचितम् । ओकारः पूरवाच्यः । स्थाप्यानुस्मरणं इति क्वचित् पाठः, स च व्यक्त एव । रागाऽऽदिभिर्माद्यन् रागद्वेषमोहापहम् । परमं प्रधानं मोक्षहेतुत्वात् । तच्च चर्यं शुद्धं वा । कश्चिद्रूपमिति पाठो व्यक्तः । इति गाथायाः ॥ ४६ ॥

अथ प्रतिमागतभिक्षुपट्टिमऽऽह—

एषा पवजियव्वा, एषासि जोगगं उवगएणं ।

सेसेख वि कायव्वा, केद पइस्साविलेस सि ॥ ४७ ॥

[अथ सि] अनन्तरात्प्रतिमाप्रतिमाः [पवजियव्व सि] प्रतिपत्त्याः । [एषासि सि] एतासां प्रतिमानाम्, [जोगगं सि] योग्यताम् । [उवगएणं सि] प्राप्तेन साधुना, नश्यन्त्य को विधिरित्वाह—[सेसेख सि सि] तद्व्येनापि [कायव्व सि] विधेयाः [केद सि] कश्चित् [पइस्साविलेस सि] अभिप्रक्षयेषाः । इतिः समाप्तौ । इति गाथायाः ॥ ४७ ॥

तन्निवाऽऽह—

जे जम्मि जम्मि काल—म्मि बहुमया पवययुअइकरा य ।

उमअं जोगविसुद्धा, आयावण्ठाणमार्हया ॥ ४८ ॥

[जे सि] ये प्रतिष्ठाविशेषाः । [जम्मि जम्मि सि] यस्मिन् यस्मिन् [कालम्मि सि] अवसरे । [बहुमय सि] बहुमता गीतायोनाम् । (पवययुअइकरा य सि) शासनप्रभावना-हेतवोऽद्भुतभूतत्वेन स्थापानिबन्धनत्वात् । [उमअं सि] उमाभ्यां प्रकाराभ्यां, किराया भावतत्वेत्यर्थः । [जोगविसुद्ध सि] विशुद्धयोगा निरवघट्ट्यापनाः । [आयावण्ठाणमार्हय सि] आतापना शीताऽऽदिस्नहन्, स्थानमुक्तदुःकाऽऽदिकम् । आदिशब्दाद् विनिश्चयऽऽपिप्रदः । इति गाथायाः ॥ ४८ ॥

एतत्करणे दोषमाह—

एएसि सइ विरिए, जमकरणं मयप्पमायओ सो उ ।

हो अइयारो सो पुण, आलोएयव्वओ गुरुओ ॥ ४९ ॥

[एएसि सि] एतेषां प्रतिष्ठाविशेषाणाम् । [सइ सि] विघट्टानं विरिए सि] वीर्यं [जमकरणं सि] यद्विधानम् । कथम् ? [मयप्पमायओ सि] गर्वाऽऽलस्याभ्याम् । [सो उ सि] सधुनः [होययारो सि] जायतेऽतिक्रमभरणस्य । [सो पुण-सि] सोऽतिवारः पुनः । [आलोएयव्वओ सि] निवेदीयः शुद्धवर्धम् । [गुरुओ सि] आलोचनाऽऽचार्यस्य । इति गाथायाः ॥ ४९ ॥

उक्ताधिकलमन्त्रेण प्रकरणमुपसंहारमाह—

इय सव्वमवमवित्ठ—माणाए भववओ पकुव्वन्ता ।

सयसामथगुरुकं, अइरा क्कहिंति भवीवहं ॥ ५० ॥

[इय सि] एतदभिप्रक्षयम्, [सव्वं सि] समस्तम्, [एवं सि] एवमुक्तप्रायेण । [क्वचित् हंति] क्वचिपरीतम् । कथम् ? । [आणाए सि] आवेद्येन न समत्वा, क-व्येत्याह—[भववओ सि] आसत्य ए पकुव्वन्त सि] प्रकुर्वन्ताः । कथमित्याह—[सयसामथगुरुकं सि] नि-

अथकस्यनुसारं । (अइर सि) शीघ्रम्, (क्कहिंति सि) विधास्यन्ति । (भवीवहंति) संसारक्षयम् । इति गाथायाः ॥ ५० ॥ पञ्चो १८ विषोः स्वा० । (सत्सतमिक्य-ष्टाद्विमिकीनवनमिकीदशममिक्यादीनाम् भद्राक्षुमद्रामद्रा-भद्रासर्वेताभद्राभद्रोत्तराणां च भिक्षुप्रतिमायां वक्तव्यता त-ल्लक्ष्ये ।)

भिक्षुपट्टिम—भिक्षुप्रतिष्ठा—स्त्री० । साधुमुद्दिश्येत्यर्थे, आ-वा० १ ध्रु० १ च० ५ अ० १ उ० ।

भिक्षुपट्टिम—भिक्षुप्रिय-न० । पलाएहि, ह० ५ उ० । ('पु-कागमत्' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०६१ वृत्ते विस्तरो गतः) भिक्षुभाव—भिक्षुभाव—पुं० । भिक्षोर्यथावस्थितस्य भावो भिक्षुभावः । ज्ञानदर्शनचरित्रेषु, दृतीयव्रताऽऽदिके च । भिक्षुभावो ज्ञानदर्शनचरित्राणि दृतीयव्रताऽऽदिकं वा, तत्रैव भिक्षुशब्दस्य परमार्थत्वेन कदाचत् । ह० ३ उ० । ४७० । " करधं तु भिक्षुभावे । " ४७० ६ उ० । सारणाचारणा-प्रतिबोदनात्, ४७० ।

भिक्षुभावो सारणचारणपरिचोयणा महा शुचिं ।

भिक्षुभावो नाम—सारणाचारणाप्रतिबोदना, एताभिर्व्या-वस्थितो भिक्षुभाव उपजायते, ततः कारये कार्योपचारादे-ता एव भिक्षुभावः । ४७० ४ उ० । प्रमज्जायां च । सू० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

भिक्षुवासस्य—भिक्षुवासक-न० । दृष्टान्तभेदे, ५० ।

भिक्षुसमय—भिक्षुसमय—पुं० । शाक्यऽऽगमे, सूत्रं २ ध्रु० २ अ० ।

भिक्षुसंस्थाशुद्धि—भिक्षुसंस्थाशुद्धि—स्त्री० । उद्गमाऽऽदिके, ४७० ५ अ० २ उ० ।

भिक्षु—भूत्स—पुं० । भू—कथप् तुक् च । दासे, बाच० । भू-त्यः सेवक इति । ग० १ अधि० । पञ्चो १ प्रेये, " भूत्यानु-पराधतो महायानम् । " वी० ५ विषो १ दर्श० । " तुल्याये तुल्यसंबन्धं, ममं हं व्यवसायिनम् । अक्षराज्यहरे भूत्स यो न हन्त्यास हन्यते ॥ १ ॥ " वृ० ५ तत्स । " अणुजी-वी सेवको भिक्षोः । " पाठ० ना० १०२ गाथा ।

भूत्सव्य—त्रि० । प्र० २ आभ० द्वार । भूतो पोषणे लाघुर्भूत्सः । पोषणे, साधो च । विषो १ ध्रु० ७ अ० । मांश्च कथप् । मरणे, स्त्री० । की० " कुमारभूत्याकुशलेः । " इति रघुः । बाच० । भिक्षोवया—भूत्सोपचार—पुं० । स्त्रीणां अनुव्यष्टिकलाऽन्तर्ग-ते कलाभेदे, कथप् १ अधि० ७ क्षण ।

भिक्षु—भेद्य—त्रि० । भिद्—एयत् । विदार्ये, विशेष्ये च । " भि-ध्वेवां भेद्यगमि यत् । " बाच० । प्र० २ आभ० द्वार । पुरुषमारणाऽऽधपराधमाभिष्य कौटुम्बिकान् प्रति भेदेनोद्-आक्षमाये प्राप्ताऽऽविशु निपतिते दृष्टद्वये च । यानि पुरु-षमारणाऽऽधपराधनाऽऽविशु दृष्टद्वयाणि निपनन्ति कौटु-म्बिकान् प्रति च भेदेनोद्आक्षान्ते तानि भेद्यानि । विषो १ ध्रु० १ अ० ।

भिक्षमाष—भिक्षमान—त्रि० । विद्युज्यमाने, स्वा० २ उ० ३ उ० ।

भिज्ञा-भिध्या-ली० । अभिध्यानमभिध्या, अभिध्याप्यया विषयाणां ध्यानं तदेकाग्रत्वमभिध्या, विधानाऽऽदिषद्कार-
लोपः । लोभे, ल० १२ स० ३० । स्या० । भ० ।

भिज्ञानियाण्यकरण-भिध्यानिदानकरण-न० । भिध्या लोभो
युद्धिस्तेन निदानकरणमेतस्मात्तपःप्रभूतेष्वकवत्यादित्वं मे
भूयादिति निकाशनकरणे, स्या० ४ टा० ४ उ० ।
" भिज्ञाणिदाण्यकरणे, मोक्षत्वमगस्त्य पतिमंशु । " [भिज-
न्ति] लोभस्तेन यन्निदानकरणं चकवतीर्त्ताऽऽदिश्याऽग्रमार्थ-
मम् । स्या० ६ टा० ।

भिज्य-भिधित्त-त्रि० । भिध्या लोभः संज्ञाता यत्र स भि-
धित्तः । लोभमवति, भ० ६ श० ३ उ० ।

भिधिभिधिभयंतकायकलि-भिधिभिधिभयन्काकलि-
त्रि० । भिधिभिधि ति शब्दं [भयंत चि] भयंनं भूयं कथयन्
काकलिर्वायसन्नामो यत्र सः । भिधिभिधि ति शब्दं भयता
काकल्यमूढनोपेतं, न० ।

भिधिभिधिभयंतसद्-भिधिभिधिभयच्छब्द-त्रि० । भिधि-
भिधि ति [भयंत चि] धातुनामनेकाग्रत्वात् उत्पद्यमानः श-
ब्दो यत्र स भिधिभिधिभयच्छब्दः । मलिकाऽऽदिभिर्गण-
ग्यायमाने, तं० ।

भिध-भिध-त्रि० । भिद्-कः विदारिते, उ० ३२ अ० संथा०
अर्थः, वाच० परस्परालंकीर्णं, विशेष० । [क्रमकालभेदाऽऽदि-
भिर्विषयद्वयोऽनुयोगः "आयुष्मिन् शब्दे प्र० भा० २६३ वृष्टं दर्शितः]
विस्तरेश्च, स्या० १० टा० स्त्रियद्विते, हा० १ भू० ८ अ० । चूर्णितं,
सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । स्फुटितं, स्या० ४ टा० ४ उ० ।
स्फोटितं, स्या० ५ टा० १ उ० । नष्टे, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० ।
उज्ज्वले, " भिध ति वा जगिष्य ति वा ण्यङ् । " आब० ४
अ० । नि० चू० । आ० चू० । प्रप्र० ।

अथ भिधपदनिष्पत्त्याविषयास्तथाऽऽह—

नामं ठवणा भिधं, द्रव्यं भावे य हां न नायव्वं ।
द्रव्यमि घटपडाई, जीवजदं भावतो भिधं ॥ ५ ॥

नामभिधं, स्थापनाभिधं, द्रव्यभिधं, भावभिधं च भवति
चोदय्यं, नामस्थापने लुप्तं द्रव्यभिधं घटपटाऽऽदिकं वस्तु
याद्भिधं विदारितं, भावतो भिधं तु यज्जावेन [जदं] परित्यक्तं
तन्मन्तव्यम् । वृ० १ उ० २ प्र० १ । नि० चू० ।

भिधकहा-भिधकथा-ली० । रहस्याऽऽलापे, " आयुष्येति
भिधकहाई । " भिधकयामी रहस्याऽऽलपेर्मथुनसंबद्ध
वचोभिः । सूत्र० १ भू० ४ अ० १ उ० ।

भिधगंति-भिधगन्धि-पुं० । सम्यग्दृष्टौ, हा० ६ हा० ।
मोक्षे, " भिधग्रन्थेन भावनः । " भिधग्रन्थेर्विदारिता-
तिनीश्रगाद्वेपरिणामाभ्य । हा० १४ हा० । यो० वि० ।
भिधग्रन्थेः अपूर्वकरणत्वेन ह्यनग्रन्थिभेदस्य । यो०
३ विव० ।

अथ ग्रन्थिभेदमेव व्याचष्टे—

भेदोऽपि चास्य विज्ञेयो, न भूयो भवनं तथा ।

तीव्रसंज्ञशिविगमात्, सदा निःश्रेयसाऽऽवहः ॥ २८२ ॥

भेदोऽपि च न केवलं भेद आनन्द इत्यपि शब्दाः । अस्य
भिधग्रन्थेर्विज्ञेयः । किमित्याह—न भूयः पुनर्भवनं भावस्तथा
यथा प्राक्, कुतः ? इत्याह—तीव्रसंज्ञशिविगमात् अतिवदक-
वायोदयविरहात्, सदा सर्वकालं, निश्रेयसावहो निर्वोणह-
तुः ॥ २८२ ॥ यो० वि० ।

भिधदेह-भिधदेह-पुं० । भिधो वेदो यस्य सः । चूर्णितान्ना-
पाङ्गं, सूत्र० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

भिधपिंदवाइय-भिधपिंदहापतिक-पुं० । भिधस्य स्फोटि-
तस्य पिंदवस्य सङ्गकाऽऽदिसंबन्धिनः पातो लामो यस्या-
स्ति स भिधपिंदहापतिकः । स्फोटितपिंदवलाभमति,
स्या० ५ टा० १ उ० ।

भिधमास-भिधमास-पुं० । मासभेदे, इह समयभाषया वि-
नयञ्चिवाशक्तयो भिधमासोऽभिधीयते । जीत० ।

भिधमुहुत्त-भिधमुहुत्त-न० । अन्तमुहुत्तं, आब० ४ अ० ।
" भिधमुहुत्तं नाम—ऊणो मुहुत्तं ति लुप्तं भवति । " आ०
चू० १ अ० ।

भिधरहस्य-भिधरहस्य-त्रि० । भिधं रहस्यं येन सः । रह-
स्यभेदे, " भिधरहस्यो रहस्यं न धारयति । " नि० चू०
१ उ० । व्य० ।

भिधमाम-भिधमाम-त्रि० । भिध नष्टा संज्ञाऽऽन्तःकरण-
वृत्तिस्यस्य सः । नष्टसंज्ञे, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । नि० चू० ।
भिधमह-भिधमह-पुं० । शब्दाविशेषे, स च क्रथाऽऽप्युपगत-
शब्दवत् । स्या० १० टा० ।

भिधगागर-भिधगागर-न० । दशनः पाननशटिने गृहं, नि०
चू० ८ उ० ।

भिधलुप्तमग-भिधलुप्तमाङ्ग-त्रि० । चूर्णितशिरसि, सूत्र० १
भू० ५ अ० १ उ० ।

भिध-भिध-न० । भिद्-कः । नष्टे, वाच० । " भेद-
भिलागं वा । " आभाडेम् । आब० २ भू० १ चू० ७ अ०
२ उ० ।

भिधर-देशी-द्वारे, वे० ना० ६ वर्गं १०५ नाथा ।

भिधि-भिधि-ली० । भिद्-कः । गृहाऽऽदीनां कुण्डे, वाच० ।
वश० ३ तत्त्व । विशेष० उ० । अस्तु० नयादिनटवाम्, दश०
८ अ० । कुख्याभिधाः कः प्रानिर्विशयः ? उच्यते—इहकाऽऽ-
दिराचना भिधः, सूर्यपटाऽऽदिराचनं कुण्डम् । वृ० २
उ० । उ० ।

भिधिकह-भिधिकृत-त्रि० । भिधिसंश्रिते, स च भिधिमिश्रया
स्थापित इति । वृ० २ उ० ।

भिधिगुलिया-भिधिगुलिका-ली० । भिधिसम्बद्धा गुलिका
पीठाका भिधिगुलिका । भिधिसम्बद्धगुलिकायाम्, जी० ३
प्रातं ४ अश्वि० । रा० ।

भिधिमूल-भिधिमूल-न० । कुण्डे कदम्बे, दश० ३ तत्त्व ।

भिधिय-भिधिय-पुं० । श्लेष्मज्जातिभेदे, प्रथ० १ आश्व-
द्वार ।

भितिरूव-देशी-टङ्कट्टिषे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भिलिल-भिलिपत्-न० । विमानविशेषे, स० २ स० ।

भितु-भेसुष-अर्थ० । शिवा कर्तुमिच्छे, क० २ अ० ३ अ० । “ जो पय्यं सिसा भितुमिच्छे । ” दृ० ६ अ० १ उ० ।

भिन्द-भिद्-धा० । दिधाकरणे, विशेषकरणे च । दधा०-उ०-सक०-अतिट् । “ छिदिभिन्दे न् । ” ॥ ८ । ४ । २१६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भिन्दन्त्यस्य नकाराऽऽक्रान्ती इकारः । “ भिन्दद् । ” प्रा० ४ पाद । भितिति भिन्दे । अभिदत् । अभि-स्तीत् । अभित । वाच० ।

भिन्दंत-भिन्दत्-त्रि० । भेदं कुर्वति । “ भिन्दंतो जो विखुदं । ” द्य० १ उ० ।

भित्त-भित्त-त्रि० । पृथक्कृते, “ लोरियो भित्तो । ” पाद० ना० २६२ गाथा ।

भिप्फ-भीष्म-पुं० । भीष्मे पम् । “ ॥ ८ । २ । ४४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भिप्फस्य फः । प्रा० २ पाद । भ-यानकरस्, भयहेतौ, त्रि० । गङ्गागर्भज शम्भुसुते स्वनामभ्यां कुक्कुंशीये लत्रिये, पुं० । वाच० ।

भिप्फय-भीष्मक-पुं० । कौण्डिन्यपुरस्त्रे कश्चिन्मणः पितरि स्वनामभ्यांते द्युं, “ कौण्डिन्यपुरे तस्य गे तुमभिणि भिप्फयस्य करयल । ” ॥ १० । १ अ० १६ अ० ।

भिम्बल-विहल-त्रि० । विहल-अर्थ । “ वा विहले धौ वञ्च ” ॥ ८ । २ । ४८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण विहले ङ्यस्य अ वा, तत्सन्निधौगेन च विशदं वा वच्यम् । प्रा० २ पाद । भयाऽऽदिना व्याकुले, विहलान् च । वाच० ।

भिम्भिसमाण-विभासमान-त्रि० । अतिशयं दीप्यमाने, भ० ६ श० ३३ उ० । ज० । रा० ।

भिमार-हिमार-न० । हिमस्पर्शो मयं हिमारः । “ गो-याऽऽद्यः । ” ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातनाद् ह्रस्व भः । हिममध्यभागे, प्रा० २ पाद ।

भिष-भुत्-त्रि० । पूरणे, आच० ४ अ० । सूत्र० । भावे क्तः । पूरणे, न० । दधा० १० डा० ।

भियग-भुत्क-त्रि० । भु-क्तः । स्वायं कृत् । वेतनेन कर्मकरे वाच० । “ भियगाण्इसंघाण् । ” दृ० १ तस्व । पञ्जा० । अतु० ।

भिलिग-भिलिङ्ग-पुं० । मसूरे, पञ्जा० १० विष० । कल्प० ।

भिलिगत-अभ्यञ्जत्-त्रि० । अभ्यङ्गं कुर्वति, “ भिलिङ्गेज वा भिलिगेन वा साइज्ज ” (सूत्र१८) नि० चू० १७ उ० । “ मखेज वा भिलिगेज वा यो तं सतिप आचं जयनं वा ” तथा लां-पा-ऽऽदिनोद्धत्तेनाऽऽदि कुर्वन्तमिति । आचा० २ अ० २ अ० ६ अ० ।

भिलिगसूव-भिलिङ्गसूव-पुं० । मसूराऽऽव्यञ्जितलक्ष्म्यपाक-विशेषे, पञ्जा० १० विष० । भिलिङ्गसूवो मसूराक्षिराति कल्प० ३ अ० ३ अ० ।

भिलिगावंत-अभ्यञ्जयत्-त्रि० । अभ्यङ्गं कारयति, “ भिलिगावेज वा, भिलिगावंत वा साइज्ज । ” नि० चू० १७ उ० ।

भिलिजण-अभ्यञ्जन-न० । उद्धर्तने, आचा० २ अ० २ अ० ६ अ० । “ तेणं सुद्धभिलिजाणं भिलिजणं सि । ” अभ्यङ्गा-य दौकयस्व । सूत्र० १ अ० ४ अ० २ उ० ।

भिलुगा-भिलुका-त्री० । स्फुटितकृष्णभूराज्याम्, आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ५ उ० । सुविरभूराज्याम्, दृ० ६ अ० २ उ० । भिलुगाणि श्लक्ष्णभूराज्य इति । आचा० २ अ० २ अ० ३ अ० ।

भिल्ल-भिल्ल-पुं० । भिल-लक्त । म्लेच्छदेशभेदे, तत्रिवासिनि म्लेच्छजातिभेदे च । वाच० । सूत्र० २ अ० १ अ० । प्रव० ।

भिस-विस (श)-न० । पाण्नीकन्दे, आच० ६ अ० । ज० । रा० । जी० । आचा० । आ० म० । “ एगो जीवो भिसमु-याले । ” प्रजा० १ पद । विसानि पत्थनीमूलानि । आ० १ अ० ४ अ० । विशेषे पञ्चकन्दमूलमिति । आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ८ उ० ।

भात्-दातौ, भ्वादि०-आत्म०-अक०-सेट् । वाच० । “ भा-सेभिसः । ” ॥ ८ । ४ । २०३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासेभिस इत्यादेशो वा । “ भिसइ, भासइ । ” प्रा० ४ पाद । भासते अभासिष्ट । चङि-वा ह्रस्वः । अर्वाभसत् । अबभासत् । वाच० ।

भृश-न० । भृश-कः । अनिशये, तद्धति, त्रि० । वाच० । भृश-मर्थमिति । विशेष० । सूत्र० ।

भिसभ-भिसभ-पुं० । भिषति चिकित्सते । भिष-अजिक् । “ शरदवेरत् । ” ॥ ८ । १ । १८ ॥ इति प्राकृत सूत्रेणान्ययञ्-नस्याऽत् । प्रा० १ पाद । वैद्ये, रोगप्रणीकारे च । वाच० । नि० चू० । मङ्गिजनेन्द्रस्य प्रथमे गणधरे च । प्रव० ८ द्वार । आ० । ति० ।

भिसंत-भासमान-त्रि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० । भ० । औ० । रा० । आ० । ज० । अनर्थे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भिसमाण-भासमान-त्रि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० ।

भिसर-अभिसर-पुं० । मत्स्यवधनविशेषे, विपा० १ अ० ८ अ० ।

भिसिअ-देशी-वृष्याम्, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भिसिणी-विसिनी-त्री० । “ विसिण्यां भः । ” ॥ ८ । १ । २३८ ॥

इति प्राकृतसूत्रेण वस्य भः । प्रा० १ पाद । पाण्ण्याम्, “ भि-सिणीपले हिये । ” आ० म० १ अ० । भिसिणीपुक्कलपला-ससरिसो वा । “ वृ० १ उ० २ प्रक० । “ भिसिणीपत्तमिरेइह वलाआ । ” प्रा० २ पाद । “ भिसिणी नलिणी कमलिणी य । ” पाद० ना० १४६ गाथा ।

भिसी-वृ (बी) सी-त्री० । आसनविशेषे, स्वायं कृत् । क्षि-यां टाप्, अत इत्यम् । वृ (यि) लिका । भ० २ श० १ उ० । आ० । आचा० । “ भिसिणं वा । ” वृणीमासनमिति । सूत्र० २ अ० २ अ० । (भिसियाओ सि) वृणिका उपवेशनपाटुकेति । औ० । “ अट्टसेवलिआओ भिसिआओ । ” (भिसिआओ सि) आसनविशेषात् । भ० १ श० ११ उ० । “ भिसी सारी । ” पाद० ना० २१५ गाथा ।

भिसोल-भिसोल-न० । नाट्यभेदे, दधा० ४ डा० ४ उ० ।

भी-भी-धा० । अये, जु०-५२०-आ०-अभि० । विभेति । अये-
भी० । विमयामास । विभाय । बा० ० "मियो भा-बीहो" ॥
॥ ५५३३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेषु विभेतेरतावादेशो वा । भाइ । बीहइ ।
बाहुककाधिकारात्पञ्चविधः । भीतः । प्रा० ४ पाद ।

भी-खी० । भी-सम्प० विषय् । अये, बा० ० । भीतो,
खी० । एका० ।

भीअ-भीत-वि० । अस्त्वस्ये, "भीओ हित्यो ।" पार ना०
२६० गाय ।

भीइ-भीति-खी० । भी-क्लिन् । अये, कये व । आवा० १
खु० ३ अ० ४ उ० । स्था० । अयं भीतिर्नृपचौराऽऽदिभ्य इति ।
स्था० १० ठा ।

भीइयव-भेतव्य-न० । विधेये, अये, प्र० २ सम्ब० द्वार ।

भीय-भीम-वि० । विभेत्स्यात् । भी-मक् । अयेहेतो,
बा० ० । रीद्रे, नि० १ ध्रु० १ वर्ग ३ अ० । प्र० १ । "भीमे उता-
सएय ।" अ० १ ध्रु० ५ उ० । संधा० । आ० । आ० । "म-
य सोढानि भीमाणि, जम्माणि मरणाणि य ।" भीमानि भय-
दानि । उता १६ अ० । "भीमगन्धर्वीरलोमहरिसहरिससु ।"
प्र० १ । आ० १० द्वार । भयानकरसे, महादेवे, भीमसेने,
आ० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । आ० १० । नि० १० । राक्षसभे-
दे, प्र० १० १ पद । स्वनामक्याते राक्षसाणामिन्द्र ।

दो रक्खसिन्द्या पण्णा-भीमे च्व, महाभीमे च्व । स्था०
२ ठा० ३ उ० । प्र० १० । "भीमे तद्वा महाभीमे ।"
प्र० १० २ पद । अ० ।

हस्तिनागपुरस्थे स्वनामक्याते कूटप्रादे, (तद्वक्त्र-
भ्यानां गोपालस्थे नृनीयमाने ६४४ पृष्ठे गता) अयोध्यानग-
रीस्थे चवलप्रावस्थे मिथे स्वनामक्याते धावके, दर्श० ३ तत्त्व ।
तद्वक्त्रभ्याता । "इहैव भारहो बासे अउऊआय नयरीए चंदकेऊ
नाम राया । तमय नयरीए तिलि भायरो चवलभीमभायुना-
माओ अवरोत्परं बहायुराया समायववया सहसंबवहारिणो
परिवसंति वयधर्मं परिपालंति । अथया साहुविहारिण्यु
बिहरन्ता समागया अजियवसनाम स्त्रिणो, समोसदा नंद-
युज्जाये, आओ नयरीए पवाओ-एयारिसा स्त्रिणो समागया,
निगमो राया सह नायरबोएयं बंदयपण्डियाए, चव चवल-
भीमभायुनामाओ विनिगया, बंदिय निविड्डा सट्ठाये सव्वे वि,
पण्डिया देससा ।" दर्श० ३ तत्त्व । भाविनि स्वनामक्याते प्रति-
वास्तुये, ति० । अम्लवेतसे च । पुं० । दुर्गायाम्, खी० ।
"भीमादेवीति विख्यातं, तस्मै नाम भविष्यति ।" बा० ० ।
"घोरा हारव-भासुर-भरह लहलह-भीम-मोसय-
या ।" पाद० ना० ६४ गाय ।

भीमकर्म-भीमकर्म-पुं० । भीमं कर्म क्रिया यस्य । कर्मेशब्दः
क्रियावचकः । गन्धर्वा राज्ञताः सर्वे, सत्कर्मा भीमकर्मणा ।"
इति वचनात् । शैत्रक्रियाकर्तारं, आ० ३ अ० ।

भीमकुमार-भीमकुमार-पुं० । कमलपुरवास्तव्यस्य हरिबाहन-
स्य दासः सुते स्वनामक्याते राजकुमारे, अ० २० ।

तत्कथा—

"कपिशोर्षकलकलितं, जिनयुवनसुकेशरं श्रिया निरुद्धम् ।
किन्तु जडसंगमुक्तं, इहऽपि कमलं च कमलपुरं ॥ १ ॥

तत्राभवद्विपारिथ-करटिपट्टविधदतमकटवर्धः ।
लुक्काणलुक्कायसो, हरि च हरिबाहयो राया ॥ २ ॥
प्राणेशा तस्य बभू-व मालती मालतीसुरभिनीला ।
निस्सीमअभीमपरो-वयारसरो सुओ भीमो ॥ ३ ॥
अतिशुभसुखिबुखिल-मग्निस्तुतः प्रेमवारिचारिनिधिः ।
भीमकुमरस्स आओ, वरमिसो बुखिमयवहरो ॥ ४ ॥
अन्येषुः स वयस्यः, प्रशस्यभिनयो नयोऽजस्यः स्वयुहात् ।
कुमरो पयायसमय, संपसो रायपयसूने ॥ ५ ॥
अनमन्नुपपदकमलं, तेन निजाहके क्षणं परिष्वस्य ।
संदविष्टो पक्खा पुण्ण, उचचिष्टो उचियडाणम्मि ॥ ६ ॥
नरनाथ वरखयुगलं, सप्रणयं निजकमलकमारोप्य ।
संवाहइ गयवाहं, नीलुप्लवकमलकरेहि ॥ ७ ॥
अकिमरमिरेभारः, शृणोति जमकस्य शासनं पावम् ।
उज्जाणपासनेण, ता विजसो निवो एवं ॥ ८ ॥
देव ! नृपदेवभित्त-वदारीवृत्ताऽहरिभ्युमिराजः ।
भूरिषिष्यसंभयो, पसो कुमुमाकदञ्जाये ॥ ९ ॥
तत् भुत्वा भूमतां, दावा दानं महइ मुदा तस्मै ।
बहुमंतिकुमारज्जुओ, पसो शुक्करनमणस्यं ॥ १० ॥
विधिना प्रतिनितिसिद्धिं, यतिपतिमभिवक्ष्य नृपतिरासीनः ।
दुंदुभिउद्दामसरं, गुह्य वि एवं कहइ धम्मं ॥ ११ ॥
विकलं पशोरिषाऽपुन-नेरस्य नित्यं विषगंशुष्यस्य ।
तत्रापि वरो धर्मो, यस्तुने स्तो न कामार्यो ॥ १२ ॥
स राजः कनकस्थालं, क्षिपति स कुदनेऽमुनेन पदश्रीचम् ।
शुद्धानि काचशकलं, चित्तारम्भं स विक्रीय ॥ १३ ॥
बाहयनि जम्भशुभम-कुम्भमभिधमभरं स मुदाऽऽस्य ।
स्थूनामलमुकफल-मालाविबलपणं ल्वायाम् ॥ १४ ॥
उन्मूल्य स कल्पते, धनूर् वपति निजयुहः स्रवतिः ।
नाथं स जलधिमध्ये, भिनति किल लोहकीलाय ॥ १५ ॥
भस्मकुने स द्वाति सा-दचन्वं यो मनुष्यजम्भेम् ।
कामाधायै नयत, सततं सद्धमेपरिपुष्क ॥ १६ ॥

(अतुभिः कलापकम्)

सत्संगत्या जितपति-नसा गुदेषवया सदा इषया ।
तपसा दातेन तथा, तत् सफलं तद् बुधेः कार्यम् ॥ १७ ॥

यतः—

पुष्पाणि गुणं मुष्पा-ति इषयं सग्नं प्रदोषयति ।
शोधयते पापरजः, सरसज्जनिरङ्गिमां सततम् ॥ १८ ॥
सद्यः कलमतिः कामाः, बासाः कामा भयाय न यनन्ते ।
न भवति भवमौतिवति-जिनपतिनतिमतिमिनः पुंसः ॥ १९ ॥
गुदेषवाकरणपरो, नरो न रोगेरभिद्रो न भवति ।
ज्ञानसुदयनचर्य-रात्रयते सवृगुणशुभे ॥ २० ॥
प्रौढस्कृतिरिन्दम-मूर्तिः शरद्विन्दुदम्भसमकीर्तिः ।
भवति शिवसौख्यमार्गो, सदा द्याऽलङ्कृतः पुरुषः ॥ २१ ॥
जलमिव दहनं स्थलीमिव, जलाधिभ्य इव शृगाचिपस्यस्य ।
इह भवति येन जलनं, निजशक्त्या तप्यते सुवयः ॥ २२ ॥
नं परिहरति भवातिः, स्पृहयति सुगोमिधुमन्ते कुमतिः ।
यः पात्रशय कुदने, निजकं व्यायाजिनं विलम् ॥ २३ ॥
इति गुदेषवनं श्रुत्वा, नरनाथः प्रमुदितः सुताऽऽसिञ्चतः ।
गिरहइ गिरहयपन्नं, सधमं संसप्तसंजुतं ॥ २४ ॥

शमिनां स्वामिनमान-स्य मेविनीशो जगाम निजधाम ।
भविष्यज्जुषोदशरणं, गुरु वि अग्रस्थ विहारे ॥ २५ ॥
आसन्नऽऽसीनसखं, निजमवनस्थं कुमारमन्युषु ॥
सुरिगुणं वचनं, नमिदं विजय इव विसी ॥ २६ ॥
देव । नरदण्डमाला-कलितः कापालिको बलिष्ठाङ्गः ।
तुह वंसज समीह, तो कुमरेणं मुञ्च इव अणुष ॥ २७ ॥
तेनासी परिमुक्ते, दस्वाऽऽशीषोदमुञ्चितासीनः ।
पर्याव लहिय भण-इ देहि मह कुमार । क्व सि रहं ॥ २८ ॥
त नु भूलेपवशात्, दूरस्थे परिजेने जनी योगी ।
भुवनकक्षाहिलीनामा, कुमार । मह अण्डि वरविज्जा ॥ २९ ॥
तस्याश्च पूर्वमेवां, द्वापश वर्षाण्यकार्यमनुना तु ।
तं कल्पिणचउत्सविश्वे, साहिउमिच्छामि पयवणे ॥ ३० ॥
उत्तरसाधकभावं, त्वं देहि विविहि मे भ्रमं सकलम् ।
आमं ति भणइ कुमरो, परीत्यारिक्करसियमणो ॥ ३१ ॥
अघादिमादशमदिने, सा रजनी भविनी ततो भद्र ।
गच्छ तुमं संधायं, इव अणिश्रो सो कुमारिण ॥ ३२ ॥
योग्युच तव पार्श्वे, स्थास्यामि कुमार । आरुपयित्यस्तु ।
तो अगुदियं स कुमार-स्स अतिप कुणइ सयणारं ॥ ३३ ॥
तद्दीव्य सन्निवसुतः, प्राचे पापविडसंस्तववेशन ।
मिस । नियं संमत्, करेसि कि साध्यांरं ति ॥ ३४ ॥
तत आह नृपतिनय-स्त्वयैदमावधि सत्यमेव सखे ।
कि तु मय दृक्किल्ला, एरिसंमयस्स पडियवन् ॥ ३५ ॥
प्रातपञ्च निवेदयं, सधुरुषणां महावतं होतु ।
कि मुयइ सखी ससयं, नियदेहकलङ्काकारि पि ॥ ३६ ॥
कि कुनेहि कुल्लो, नररय निजधमकंसुहृदस्य ।
विसहरसरे इव वसिञ्जो, कि न मणी हरइ विसमविसं ॥ ३७ ॥
इतरः स्माऽह यद्वि भवान्, मतिपणं सत्यमेव निवेदति ।
निस्वहउ तत्रो पुत्रवं-गीकयसुविमुक्तसंमत् ॥ ३८ ॥
आदिहान्तमाभुक् द्र-स्वमत्र जीवस्तु भावुकं तस्मात् ।
चित्तज्जतो संमं, दिट्ठेनो एस जं किञ्चि ॥ ३९ ॥
एवं सुयुक्तयुक्तिभि-रुक्ताऽपि च तेन नृपतितनुजम्मा ।
नं लिङ्गि आलिङ्गिय-द्वियसो माणेषु न खएइ ॥ ४० ॥
प्राप्तं च तत्र द्विमेव, वञ्चित्वा परिजनं गृहीताऽसिः ।
नियकारिण सह निसि, पको नुजुसो सुखान्निमि ॥ ४१ ॥
आलिख्य मण्डलमसा-वर्षित्वा मण्डवद्वतां सभ्यम् ।
अह काउं सिंहबंधं, कुमरस्स समुद्विष्टां जाव ॥ ४२ ॥
तावदुवाच कुमारः, स त्वं निजमेव मे शिक्षाबन्धः ।
नियकर्जं णिय पकुण्णु, मा खरुसु मणे भयं ति तत्रो ॥ ४३ ॥
तस्यावुद्यतखण्ड-स्तरपाशेऽसीं कपाहयथो दृष्यी ।
कुमारसिरमणसिहव-स्त्ववकुलिया विहलिया ताव ॥ ४४ ॥
तदमुष्य शिरो प्राणो, स्वविकर्मणैव मनसि कृत्यैवम् ।
गहपारिसिहदलंघन-पवथु काउं नित्यं रुवं ॥ ४५ ॥
कूपसमकणकुडर-स्त्वमालदलकालकतिंकाहस्तः ।
दिक्करिडाउयपडिमं, लग्नो धडहडिमहवियव ॥ ४६ ॥
तत्तुर्बलिसितमिति धी-व्य नृपसुतः केलरीव करियुयम् ।
अक्कलुहियमणो जा मं-डल्लगमुरं स पडणेइ ॥ ४७ ॥
तावदुवाच स वायो, रे बालक । तव शिरःसरोजेन ।
पूइय अरज निययु-लसवयं होमि सुकपयथो ॥ ४८ ॥
तत आरुपयं चित्तपसुतो, रे रे पापसिडपाश । पाविष्ठ ।
३६७

चंडालं बुधचिद्वि-निद्रियकल्लाणु ! अचाणु ॥ ४९ ॥
विश्वसितानां यथा, त्वया कपालेभिर्मिमं माला ।
ताणु वि वहरं वास-मि अञ्ज गडिउं तुह कवालं ॥ ५० ॥
मुक्तोऽप कलिंकायाः, घातः कुपितेन तेन भीमोऽपि ।
तं खलिय खगद्वेउ-णु खिण्पमारुहइ तण्णवं ॥ ५१ ॥
दृष्यो च कमललावं, तुनामि कि मौलिसस्य खल्लन ।
सेवमिमं पडियवन्, इणमि कइ कएववेणुऽहवा ॥ ५२ ॥
यदि कथमपि जिनधमे, बहुशक्तिवुतः प्रपद्यते चायम् ।
तो पवथं पमावइ, इव हणइ सिरसि मुट्ठीहिं ॥ ५३ ॥
यावत्तं हन्तुमना, दोर्देण्डायां प्रदीप्यते योगी ।
तावऽस्स वणस्संतो, पविस्इ करकलियकरवालो ॥ ५४ ॥
तं प्रजहार कुमारः, खरनखरैः पौषवन् महापीठम् ।
सो सुडाउदपवि-ट्टसरदकराउं च्व कइ रडइ ॥ ५५ ॥
कृच्छ्रेण कणकुहरात्, करेण निसाधे नृपसुतं योगी ।
धरिउं वरये कटु, ध्व दूरमुच्छालय गयये ॥ ५६ ॥
स तु निपतन् गगनतलात्, दैववशात् प्रापि यक्षिणोर्द्वेया ।
करसररुहसंपुष्ट, काउं नीश्रो य नियमवणे ॥ ५७ ॥
धीवच तत्राऽऽमानं, माणमयसिहासने समालीनम् ।
अहियं विभिदयिष्यश्रो, जाव किमये ति चित्ति ॥ ५८ ॥
तावद्योजिनहस्ता, तस्य पुरोभूय यक्षिणी प्राऽऽह ।
मह ! इमो विभक्तिरी, तत्रामिणं इमा अडवी ॥ ५९ ॥
विन्ध्याद्रिकन्दराऽन्त, गंतमतिसेगतमिदं विदशस्रज ।
अहमिथ सागिणी ज-क्किल्ली य नामिण कमलकक्षा ॥ ६० ॥
अघाष्टापद्वलित, कपालिनांस्तिसमन्तरित्तल्लात् ।
तं निवेदं पिक्किल-लु यितु पया इहं हिट्ठा ॥ ६१ ॥
संप्रति दुर्मयममय-शिरशरनिकप्रहारविधुराणी ।
तुह सरणमदं पत्ता, सुपुरिस । मं रक्कण रक्क तत्रो ॥ ६२ ॥
तदनु विदुष्य स ऊले, दे विवुधे । विवुधनिम्मित्तानाम् ।
वंतालवे य पिता-सवे य तुल्ले अणिशे य ॥ ६३ ॥
नरकपुरसरलसरणि-प्रायानायासनिवहसंसाध्याम् ।
अंत कयरणरख, जणय बहुदुक्खलकक्षाणं ॥ ६४ ॥
आपातमात्ममुचान्, विपवत् परिणामादङ्गान् विषयान् ।
भवतरुमूलसुरायं, माणइ सञ्चयणो का खु ॥ ६५ ॥
शाम्यन्ति नैव विषयाः, हि संवया प्रायुत प्रवर्द्धन्ते ।
करदहकडयणं, पामा इव पामरतायाणं ॥ ६६ ॥

उक्तं च—

न जानु कामः कामाना-मुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्मेव, भूय एवाभिवर्द्धते ॥ ६७ ॥
तद्दुःखलघं हतु, शृदि विषयेषु मुञ्च भवभोर ।
सिरिजिणनाहे तदे-स्यभिमे भसि सया कुणसु ॥ ६८ ॥
इति तद्वचनासुतमा-प्य यक्षिणी शाम्निविषयताया ।
संजोडिपकरकमला, कमलकक्षा जंप कुमारं ॥ ६९ ॥
स्वामिस्तव प्रसादात्, सुलभं खलु मे परव विशदपद्म् ।
नीसिसदुहामोए, मोए संमं चयंनोए ॥ ७० ॥
व्यापि सुहृदो भक्तिमो, राग इव सुपाशितंऽशुके मेऽस्तु ।
इति तावु हि सया, सं मह देवो जित्थो होउ ॥ ७१ ॥
इति यावत् शुक्रभक्तिः, साभ्यर्थाप अणिपति रुकुं दे किञ्चि ।
ता सुणिउं महुकरभक्ति, कुमरो पुच्छइ तयं देवि ॥ ७२ ॥
अतिवन्धुरवन्धसम्—अशुद्धसिद्धान्तसारचर्चनम् ।

के इह कुण्ठेति सज्जाम-यमसरितं सा तन्नो मणह ॥ ७३ ॥
 सतीह गिरी मुनयो, मासचतुष्काश्च पारथमि विभो ।।
 तेसि सिञ्जामपरा-य एष सुवह मङ्गुरसहो ॥ ७४ ॥
 अथ नृपतिसुतुक्व, हिमे शिबी शेषतमसि मणिरिषो ।
 जे इत्थं वि पुकेहि, सुसाहुसंगो मह जाओ ॥ ७५ ॥
 तदहमिदानीं रजनी-शेषमयीयां समीपयुगमप्य ।
 गमिहेति तन्नो नीओ, सो देवीय मुणीणं ॥ ७६ ॥
 प्रातः सपरिजनाऽहं, सुनीय प्रशस्यामि सति जहियत्वा ।
 सद्गुणं संपत्ता, सुमरती कुमरउवएसं ॥ ७७ ॥
 इतरोऽपि गुहाद्वार-प्रत्यासन्नस्थितं ननाम गुहम् ।
 उवलदधम्मलाहो, उवविसए सुखमहिपीडि ॥ ७८ ॥
 विस्मितद्वयोऽपृच्छत्, भगवन् । कथमिह सुभीषणं देशे ।
 तुभ्यं चिद्वह अमया, असहाया निरसणा तिसिषा ॥ ७९ ॥
 एवं कुमारपृष्टे, यावत् प्रतिभणति किञ्चन सुनीशः ।
 ता निवह निवहतनम्रो, मयण् इतं भुयं एयं ॥ ८० ॥
 दीर्घतरा गवलरुचिः, साऽवतरती नभोगणच्छुभम् ।
 नहलच्छीय वेणि-व्व लंबिरा लहललावन्ना ॥ ८१ ॥
 तत्तत्तरनीषणाऽऽकृति-रतिकठिता रक्कचम्वनोत्तिमा ।
 भूमिप पङ्कलग्ना, जमस्स जीह उव सा सहह ॥ ८२ ॥
 अथ विस्मयप्रयजननी, समागता भगिति तयप्रदेशे सा ।
 भयरहियाणं ताणं, मुणिकुमराणं नियंताणं ॥ ८३ ॥
 आगम्य तदनु सहसा, क्षितिपतिनयस्य मशऽलायं सा ।
 मुद्दिह गहिय सुविदं, वलिया पच्छामुहं कं फि ॥ ८४ ॥
 कस्य भुजयं किं वा, करिष्यतेऽनेन मम कृपाणेन ।
 पिच्छामि सयं गंतुं, इय कुमार उड्डिओ सहसा ॥ ८५ ॥
 प्रणिपत्य सुरिचरणे, पञ्चास्य उड्डातिनुकप्रवेशेन ।
 उच्छलिउं छेयवरो, आकटो तीह बाहाए ॥ ८६ ॥
 हगलगवलसुनीलिम-भुजार्धरुद्धो वज्रन् गगनमार्गं ।
 कालियपुट्टाऽऽकटो विरुहं व्व विरायए कुमरो ॥ ८७ ॥
 स्थुरीम्वरभुजफलको-परि स्थितो विपुलगगनजलराशिम् ।
 वाणिओ व्व भिन्नपोओ, तरमाणो सहह निवहसुओ ॥ ८८ ॥
 बहुरतरवरगिरिगण-गिरिसिर्गता याति याथदमिपश्यन् ।
 भीमो इहसयभीमं, ता पिच्छह कालियाभयणं ॥ ८९ ॥
 तत्तममगुहाऽऽसीता, प्रहणयुक्क महिषयाहनाऽऽसीता ।
 नेणं विट्ठा नरक-उमोडिया कालियापाडिमा ॥ ९० ॥
 तस्याध्यासे दहरो, स पुयंकापालक-उमया नेन ।
 बायकरेणं एगो, पुरिसो कंससु पंगिगहिओ ॥ ९१ ॥
 यस्मां किल याहाया-मगच्छन्ति नृपस्यतः समाकूटः ।
 सा तस्म दृष्टगोप-रस्स संतिषा दाहिणी बाहा ॥ ९२ ॥
 नं केशेषु श्रुतीनं, दष्टा परिचिन्तितं कुमारेण ।
 किं एव कुपासेहो, काहो एयस्म पुरिसस्स ॥ ९३ ॥
 तत् पच्छओ भूया, नायत् पश्यामि चेतिपतममुष्य ।
 पच्छा जं कायवत्, ते काहो इय विचिन्ते ॥ ९४ ॥
 नत्थायुनीयं भुता-क्षिभृतस्तस्यैव योगिनः पञ्चान् ।
 आण्णं कुमरवगो, मद्गुणो सा भुया सुमा ॥ ९५ ॥
 तं नरमथ योग्यं, सोऽप्येवं कुरुष्व भोः शरणम् ।
 तुह सिरांमगणा आसणा, जं छिनु पुहं देवि ॥ ९६ ॥
 स प्राह परमरुक्णा-नमनीरगतिविजिबधरो देवः ।
 सव्वावधगणय वि, सारय्या मरुत न बुओ ॥ ९७ ॥

हृदयजितवधुरीणो, भीमाऽऽकरो निजसखः कुलस्वामी ।
 केषु वि कस्य वि नीओ, कुलिङ्गणा सो उ मे सरणं ॥ ९८ ॥
 योग्यं दे पृथं, स तव स्वाभी भयेन मे नष्टः ।
 अग्रहं सिरेषु तस्से-व कालियं देविमिच्छते ॥ ९९ ॥
 तस्मावे तत्पूजा, तव शिरसाऽपि हि मयाऽद्य कस्येषा ।
 ता तुज्ज कहां सरणं, सो होही मूढ । कापुरिसो ? ॥ १०० ॥
 दे दे स तव स्वाभी, ममाधुनाऽऽशि कालिकादेव्या ।
 विरुगुहाआसले, पासे किर लेयमिक्कण्णं ॥ १०१ ॥
 करवालोऽयं तस्यै-व निशित आनायतो मया पश्य ।
 इमिण षिय तुह सीसं, क्षिञ्जिहो इहिद निम्मतं ॥ १०२ ॥
 उभयाऽऽलापान् धृत्वा, दृष्ट्वा भीमः सुदुःखसामर्थम् ।
 हा कह पावो वि नडह, मह सीसं पुयमयरहं ॥ १०३ ॥
 हृदयति स्म ततस्ते, दे योगि भूष । भवाधुना पुरुषः ।
 गिरिहनु तुज्ज मडलि, मिउलेमि जयस्स वि दुहां ॥ १०४ ॥
 तं नरमपास्य योगी, कुमारमभिधाजितस्तस्तेन ।
 दारकाडपहिरि-षा पाडिओ स कराउ असी ॥ १०५ ॥
 धृत्वा कंचपु भूमौ, निपात्य दशवारसि क्रमं भीमाः ।
 जा सुणिहो स सीसं, ता काली अंतरे हांते ॥ १०६ ॥
 प्रीताऽऽह वार । मेने, बर्धाहि मम वत्सलं क्षितिजकोकम् ।
 जा नरसिरकमलहिं, करं मह पुयमयरहं ॥ १०७ ॥
 ओ अग्रणे पृथं, मौलीनां मौलिनाऽमुनाऽद्य स्वात् ।
 पायडियनिययकवा, अहं च एयस्स सिउज्जती ॥ १०८ ॥
 तावन् त्वमसमकरणा-पय्याऽप्यण्णमगति पतिपतनय ।
 तह पउरपउरिसंणो, तुट्ठा मग्गसु वरं हयं ॥ १०९ ॥
 परहितमतिः स ऊचे, तृष्टा यदि मम द्वादसि वरमिष्टम् ।
 तो निरगणपरिसुदं, जीववहं लहु विवज्जोह ॥ ११० ॥
 तव सुतपःशीलाभ्यां, विकलायाः का हि धर्मसंप्राप्तिः ।
 एनच तुज्ज धर्मा, चयसु तसज्जीववहमेयं ॥ १११ ॥
 यद्विह नाऽऽमलाभो, लभने किल पादयो विना मूलम् ।
 नह धर्मा वि जियाणं, न होह नूणं दयाह विणा ॥ ११२ ॥
 मा भट्ट । स्वस्य पुरो, जीववधमचाकरः कदाचिदपि ।
 तह मा तुसुपु भवदुह-पयाणसज्जणं मज्जणं ॥ ११३ ॥
 कारुण्यमयं सम्यक्, यद्यकरिष्यः पुरा हि जिनधर्मम् ।
 तो नेयं पावेतो, कुद्वज्जोहोहं देवचं ॥ ११४ ॥
 तथज जीववधं त्वं, त्वद् भक्ता श्रिय भयंतु करुणाऽऽभूतिः ।
 पुयसु जिण्णपाडिमाओ, धरसु जिण्णत्तं च समरत्तं ॥ ११५ ॥
 जिनमार्गसंस्थितानां, कुल साक्षिणं च सर्वकार्येषु ।
 जं लहिउं नरजम्, ते भट्ट । लहिस्स लहु सिद्धि ॥ ११६ ॥
 अद्यप्रभृति समस्तान्, जीवांश्चज्जोववदु निरीक्ष्यते ।
 अहयं ति भाण्य काली, तवभय अवसंणं पत्ता ॥ ११७ ॥
 अद्य मन्त्रिस्तो भीमं, प्रणनामाऽऽलिपय सोऽपि ते प्राह ।
 कह मित । मुणंते वि द्दु, गओ वसमिमस्स पावस्स ॥ ११८ ॥
 सच्चिबन्नुजोऽयूच, मित्र । प्रथमऽद्य यामिनीयासि ।
 वान्मांगेह तुह भज्जा, पत्ता आनएवि नं तथ ॥ ११९ ॥
 संभ्रान्तनयनयुगला, साऽपृच्छत् धामिकांस्तस्तेनऽपि ।
 पमणंति अहो क्षुलिया, जगंतो वि बु कह अयेह ॥ १२० ॥
 सर्वत्र मार्गितोऽपि च, यदा न दृष्टोऽस्ति तत्पुं भूमणः ।
 कथियं कण वि हरिओ, कुमरो निस्स पदमज्जांमिमि ॥ १२१ ॥
 श्रुत्येदं तव जनको, जननी लोकश्च विलपितुं लग्नः ।
 अहं शीयंरिउं पत्ते, जंयह कुलद्वया एव ॥ १२२ ॥

नृप । सुस्थो भव तव स्य सुस्थो हतो योगिनाऽधमेन निशि ।
उत्तरसाहसमिस्रो, कुमारस्स सिरं गतिस्स सि ॥ १२३ ॥
यस्मिन्ना निज्जग्गे, नीतस्सालादि सत्कुटं प्रोक्ष्य ।
अभियं धोवदिधेदि, इह पही गुहविभूर्हय ॥ १२४ ॥
अथ सा स्वस्थानमगाद्, संवादिपितुं बलस्यहं तस्या ।
अवसो इ ज्ञायस्यं, विजिगमो नियमवधायो ॥ १२५ ॥
तावत् सहासा केनाऽ-प्युक्तं पुष्पं मुनिनाचितेन ।
मण्डलितियस्यसिद्धि, तुह भद्र ! इमा हवउ सिग्गं ॥ १२६ ॥
इत्थं शुभशब्दे-न रज्जिना यावदस्मिं बलतमनाः ।
तो गयणपण्णिमिणा, उक्किमिन्नो इत्य आणीओ ॥ १२७ ॥
पुण्यमरमाप्याणो, भवताममुनैव सेलितोऽस्मि ततः ।
पग्गुवयारिस्स इम-स्स धम्ममुवहससु वरमिस्स ॥ १२८ ॥
प्रीतः प्राह स योग्यवि, यः कात्या शिष्ये प्रवरधमे ।
सो मह सरणं तद्दे-सस्यो व देवो तह जिणु सि ॥ १२९ ॥

किं च—

अपकार्युपकारपर-स्य बुद्धिमकरशृङ्ग । तव नतोऽस्मि पद्मौ ।
गुणरयणरोहणगिरि, सामि । कुमारं पश्चिबो ॥ १३० ॥
इति यावत्ते सुदिता, जल्पगतिं दि तावदुत्तरे स्यै ।
पत्तो तस्य जवक्कं, हन्थी अश्वधोरिहरह्यो ॥ १३१ ॥
कृत्वा करेण भीमं, सचिवं वाऽऽस्थाप्य निजकपुट्टेऽसी ।
कालीमवणाउ तस्यो, लल्लु नहमये सत्पुण्यस्यो ॥ १३२ ॥
अथ चित्तमत्तः कुमारं, प्रोचं दे मिमि । मनुजलोकेऽथ ।
करिरयणेमेरिस्स किं, दीसह किं वा सत्पुण्यस्य ॥ १३३ ॥
जिण्वचनभाविनमतिः, स्पष्टतर्भापिणं मन्त्रिस्सुमिम्भम् ।
तं नयिष्य संविहाणं, संसारे जं न संभवद् ॥ १३४ ॥
किन्तु तव पुण्यभार-प्रणोपेताः किंऽपि सुर वरो होयः ।
ता जाउ जस्य तस्य व, होन न मणंऽपि भयमग्धि ॥ १३५ ॥
इति जल्पतोस्तयोः स, क्षणेन नभसोऽवतीर्य शृण्वपुरं ।
एकस्मि मउलिदरे, ते मुणु करी कर्हि वि गम्भो ॥ १३६ ॥
भीमो मित्रं मुक्त्वा, नगरस्य बहिः स्वयं विवेशेक्षी ।
पुरमग्गे ना पिच्छद्, नरसिंहसमागिर्ह जीवं ॥ १३७ ॥
तेन च मुखे शृहीतः, सुकप एका नरो रसम् विरसम् ।
मा मम हरेसु पाणो, पुणो पुणो इय वयंपतो ॥ १३८ ॥
तं वट्ठा लितिपतिभू-रदो इदं किमपि दातुं कमे ।
इय चित्तियं तं सविशय-मिय पण्णइ मुं व पुरिसमिम् ॥ १३९ ॥
उम्भोलिताक्षिगुले—न तेन संवीच्य नृपतिसुतवचनम् ।
स नरो मुहाउ मुणुं, संविबो मुहउ पयाइद्दे ॥ १४० ॥
स्मिन्वेति वाचमूखे, मुखे कथमेतत् प्रसन्नमुक्त्वा ।
जं अज्ज मए एसो, लल्लो लुविपण्ण भक्कं सि ॥ १४१ ॥
आह कुमारस्सं कृत—वैकिकप इव लक्ष्यस भद्र ! ।
तो कह तुह भक्कमिणं, जमकल्लाहारिणो अमरा ॥ १४२ ॥
अनुभो यद्वा नद्वा, करोति पुक्कं दि न पुनरेतद्दे ते ।
स तुह पल्लवतांशं, सत्ताणं धायणं विहृद् ॥ १४३ ॥
यः कलु यया तथा वा, इहभूतो इति विरसमारस्तः ।
सो पुक्कलक्कल्लोक्षि-कवल्लिओ भमद् भीमभवे ॥ १४४ ॥
स प्राह सत्यमेतत्, किं त्वमुनाऽऽदिमं मम पुरा दुःखम् ।
तह जह सत्तोहण्णिद, विमस्सि वहु समद् मह कोहो ॥ १४५ ॥
अत एव बहुकथंन-पूर्वमिं पृथगुच्युतसि दुःखम् ।
मारिस्ताभि अहं अहं, निवत्तस्यो भणद् भो भद्र ! ॥ १४६ ॥
अपकारिणि यदि कोपः, कोपं कोपे ततो न किं कुर्वे ! ।

सयलपुरिस्यहण्य, जणए नीसेसुदुक्कणं ॥ १४७ ॥
तन्मुञ्ज दीनमेनं, कण्णारलकारणं कुह सुधमम् ।
मुक्कं दुक्कसिमुक्कं, लहेदि जं अयज्जे वि ॥ १४८ ॥
इति बहु भणितोऽपि यद्वा, न मुञ्जते तं नरं स दुहात्मा ।
चित्तेह कुमारवरो, न सामस्यग्भो इमुति तस्यो ॥ १४९ ॥
कोपाऽऽविर्हं घृष्टं, तं सहासा प्रेयं नृपतिनृजमा ।
नियपट्टाए ठावद्, तं पुरिस्सं सो तस्यो कुविओ ॥ १५० ॥
भीमं स भीममूर्ति-निगरीतुमथावत् प्रवृत्तवदनः ।
तं धरिय खुरे कुमरो, लम्भो भमेउ सिर उवरी ॥ १५१ ॥
तश्चु स सुभो भूत्वा, निर्गेत्य कुमारहस्तमध्यतलात् ।
कुमरगुणरीजयमणो, अहिस्सो ठाह तस्येव ॥ १५२ ॥
तस्मिन्नहस्यमाने, नृपतनयस्यस्य नागरनरस्य ।
बाहुविलम्बो कोउग-मंरुण पविसेह नियमवधं ॥ १५३ ॥
तत्र च सप्तमभूमि-स्तम्भाऽऽश्रितसालमोज्ज्वलाभिरदम् ।
जोडियकराहि भणियं, सागयमिह भीमकुमारस्स ॥ १५४ ॥
त्वरितं त्वरितं च ततः, स्तम्भोपरिभागतः सप्तमनीये ।
ताहिह बहुमाणेणं, दिक्कं कण्णोऽऽस्यं तस्स ॥ १५५ ॥
तेन पुरुषेण साहं, नृपाऽऽमज्जन्तश्च यावद्वासीनः ।
ता मज्जणसामग्गी, सव्वा पत्ता नहाउ तहिं ॥ १५६ ॥
पञ्चालिकाः प्रमुदिताः, मोचुः परिधाय पोतिकांमेनाम् ।
अग्गहादि पीसकण्ण, करउ न्हाणं कुमारवरो ॥ १५७ ॥
धरणीधवभज ऊचे, मम मित्रं नगरपरिसरोद्याने ।
विहृद् तं ह्कारह, आणोओ ताहि लल्लु सो वि ॥ १५८ ॥
तामिमिभसमेतो, भीमः संस्नाप्य भोजितो भक्त्वा ।
जा पल्लके पल्ल-कविमहो विहृद् सुविण्ण ॥ १५९ ॥
तावदुवाच समसं, कृताञ्जलिर्निजैरः कुमारवरम् ।
तुह असमिभकमेणं, पुरितुट्टोऽहं वरेसु वरं ॥ १६० ॥
जगदे जगतोशुभवा, वरि तुष्टस्वमसि मम ततः कथय ।
को तं को उवयारो, किं पुरमिणमुवज्जेज्जायं ॥ १६१ ॥
प्रोचं सुराः पुरमिदं, कनकपुरं कनकरथनृपोऽप्राभूत् ।
जो रक्किओ तए सो, अहमासि पुरोहिओ चंडो ॥ १६२ ॥
सर्वस्य जनस्योपरि, सदाऽपि चाप्यात् कुधा उवर्त्तस्तदु ।
सञ्चो वि जणो जाओ, मह वरी कोऽपि न ह्रु सुयणो ॥ १६३ ॥
अयमपि नृपः प्रकृया, कृतमनाः कण्ठुबलः प्रायः ।
संकाह वि अवराह-स्स कारप दंमद्वेवचं ॥ १६४ ॥
केनचिदपरेषुमि, मत्सरभरपूरितेन नृपपुरतः ।
अस्मिं कहिमिणं जह, सह भुवीए इमो सुयो ॥ १६५ ॥
कालं च मार्गय-प्यविवायं शणेन वेष्टयित्वाऽहम् ।
छंटावेवं तिष्ठ-ण जालिओऽण्ण विरसतो ॥ १६६ ॥
तदु स तुलं मृत्वा, जातोऽहमकामिर्नजरावशतः ।
नामिणं सव्वमिलु, सि रक्कसं सि इमद्द अहं वरे ॥ १६७ ॥
इह च संसेस्य मा भो, सर्वोऽपि तिरोहितो नगरलोकाः ।
एस निओ संगहिओ, निमिमनरसिचकण्ण ॥ १६८ ॥
कण्ठाऽल्लङ्घनपीठ-गुणमणिरत्नाऽऽकरेण मोचयता ।
एवं तुमए सुमए, चमक्किं मह माहं गाहं ॥ १६९ ॥
यस्य सप्तमोऽपि मया, सर्वोपकारो ह्यहं वरे ॥ १७० ॥
मज्जणमाहं विहिओ, भत्तीए दिव्वसत्तीए ॥ १७० ॥
तत्र चरितमुदिमनसा, प्रकटीचके मयेण पुरलोकाः ।
अहं नियह कलिपदिह्दी, कुमरो सयसं नवरलोयं ॥ १७१ ॥

अनामते कुमारः, प्रेक्षित विशिष्टविशुद्धपरिवारम् ।
 इतं गयणपथेयं, मोयरिजं चारणमुनिदं ॥ १७२ ॥
 यत्र किल मन्त्रिपुत्रः, कुमारमुक्तः स्थितोऽभवत्ततः ।
 सुरारण्यकणकमण्डे, दिशो मुक्त कदायं यमकदं ॥ १७३ ॥
 अथ भीमप्रेरणायां, सर्वगणो मन्त्रिसूनुकनकरथो ।
 सधो वि नयल्लोभो, पत्तो गुरुगामनमण्डपं ॥ १७४ ॥
 क्षितितलक्षिनिहितशिरसः, प्रमुदितमनसः प्रनष्टहसमसः ।
 पण्णमेयं मुखनाहं, सुण्णति ते देवस्यं एयं ॥ १७५ ॥
 क्रोधः सुखतदपरणुः, क्रोधो वैरातुबन्धकम्पनः ।
 संतापकरो क्रोधां, क्रोहो तथानयमयदृष्टणो ॥ १७६ ॥
 कोपाऽऽटोपविसेस्थूल-देहो देहो करोति विविधानि ।
 बहुमारण्यभ्रमक्ता-लुदाण्यमाहंति पाषाणि ॥ १७७ ॥
 तत ऊर्जस्वलयमतिबहु, सुदातणं कर्मजालमजित्वा ।
 भयम् भयभीमरञ्ज, निस्सामन्ये दुर्लभकरो ॥ १७८ ॥
 तत्र ओ भयया भयं, पद्मिच्छन्महि विहाय कोपमरम् ।
 पथविहसिधपयसम्मे, जिण्यधम्मे उज्जमं कुण्ड ॥ १७९ ॥
 भुविर्बे सर्वगिलो, नत्वा मुनिपतिपदौजगदेति ।
 कावो कणगरहनिवे, अज्जण्योभरे मय मुक्तो ॥ १८० ॥
 अत्र च भीमकुमारो, धर्मगुराविच ममास्तु दृढमङ्गिः ।
 अह तथ गडगडतो, समानग्रो करिबरो एयो ॥ १८१ ॥
 तदर्थेने च सहसा, सा पर्वदं भुशमुगामम् लोभम् ।
 तौ कुमरो तं करिणः, वपुष्कारेड धीरविभ्रो ॥ १८२ ॥
 आहिहस्तो निजहलं, हस्तं संकोच्य तन्नु शान्तमनाः ।
 काडं पयाहिणं ए-रिसस्स गुरुणो तन्नो नमह ॥ १८३ ॥
 अथ यतिपतिना जगदं, नमहज्जो स्वावहं महायत्ता ।
 भीमं अणुसरिय इहं, तमगमन्नो करिबरो होउं ॥ १८४ ॥
 काली भयनाद्भवता, पूर्वमेवो लितितपनय आनिन्दे ।
 इदयं नियदोपुत्तय-कणगरहन्निर्दरकण्य ॥ १८५ ॥
 सेमति निजनगरं प्रति, नेतुं भीमं भृष्टं वमुत्सहसे ।
 तं आर्यअयकरिबरो-कवं तो क्ति सहर्ह ॥ १८६ ॥
 भास्वदलक्षकृतिमुक्तं, प्रत्यक्षं यत्तकपमाधाय ।
 पमणइ नाणमहोदधिं सुणिदं एवं चिय इमे ति ॥ १८७ ॥
 विशाप्यं किं तेतत्, पूर्वं कलीकृतोऽपि सस्यकुवं ।
 महं मणभवणे लग्ना, कुलिगिसेसमग्नो अग्नी ॥ १८८ ॥
 तेनाण्ड द्वाकदाहं, साऽप्राहिं विष्टुअदर्शसमृद्धिः ।
 तो हज्जी अण्ण्यो-वणुसु जक्कली अहं जाज्जो ॥ १८९ ॥
 तस्मात् प्रसथ भगव-भारोपय मम विष्टुअस्यकस्यम् ।
 कणगरहकरलसाहं-हि भणियमसहं एय होउ ॥ १९० ॥
 अथ गुरुणा सस्यकवं, दत्तं नृपयत्तज्जालसाऽऽतीताम् ।
 कुमरो कुलिगिसंगा-इयारमालोपय गुरुन्नो ॥ १९१ ॥
 अतिनिर्मलस्यकवणे, भीमो मुनिपुङ्गवे नमस्कृत्य ।
 कणगरहारायभवणे, रक्कसमग्नो सह एतो ॥ १९२ ॥
 कनकरथोऽपि नरेन्द्रः, प्रभूतसामन्तमन्त्रिपरिकलितः ।
 नमिदं मण्डं कुमरं, सव्वामिणं तुह पसाउ ति ॥ १९३ ॥
 यस्मिन्मये येनतत्, राज्यं प्राप्यं यदेष पुरलोकोः ।
 जं एयस्स अनुच्छा, लच्छो किर ले च समेणं ॥ १९४ ॥
 तदयं लोकस्तय ना-यः । कङ्कुरः समुच्चिन्त नतः कायं ।
 तह वावारेयध्वो, जह हाइ भिसे अणुगहिको ॥ १९५ ॥
 स माह जननमरणे, अण्योप्यनिश्चयने यथाऽसुमताम् ।

तह संपयाऽऽवयाओ, य के इहं हेउणो अओ ॥ १९६ ॥
 एय पुनप्यापारो, भय्यानां सुकुलसम्भयानां चः ।
 जिण्यधम्मे अहदुल्लेहं, न हु कायध्वो पमाओ ति ॥ १९७ ॥
 सोदरभावः साध-मिकेषु सेवा सुसाधुवर्णस्य ।
 परहिणकरणे जतो, तुमहेहि सया विहेयध्वो ॥ १९८ ॥
 अथ विहिताऽज्जलसे, वमधिरे नाथ । कतिपयान् दिवसान् ।
 इह विहसु जण मह वि, जिण्यधम्मे होइ कोसल्लं ॥ १९९ ॥
 इति तल्लज्जं भुत्वा, यावत् प्रतिवक्ति किञ्चिदपि भीमः ।
 ता इमहमेतद्विरुप-सहसमुत्तसियनियतोया ॥ २०० ॥
 विशतिबाहा काली, सा कापालिकयुताऽगमसज्ज ।
 रायसुयं नमिऊण, उवविह्वा कुमरनिह्वा ॥ २०१ ॥
 अमणच्च कुमार ! तदा, स्वयि करिणा नीयमान इह ससजे ।
 ओहीर नाउ तुह हिय-मिमं न चलिवा य एयं पि ॥ २०२ ॥
 तत्र जनकः पुरलोकोः, स्मृत्वा तत्र गुण्यणं रुद्धचतुसा ।
 कज्जवसेणं तहियं, गयाइ मे कह वि संठविउं ॥ २०३ ॥
 विदधे पुरतस्तेषां, मया प्रतिष्ठा यथा दिनयुताते ।
 इह मे आण्येयध्वो, भीमकुमारो स मित्तुओ ॥ २०४ ॥
 कथिनं च यथा भीमो, क्षान्तिष्ठिपद् बहुज्जं जिनम्भ्रमंते ।
 रक्कसन्धा बहुलोपं, मारिऊजं च शुककरणो ॥ २०५ ॥
 अतिहितनिजलससहित स्तिष्ठति कुशलं कनकपुरनगरे ।
 ता मे पमोयठाणं, मा हु विसायं कुण्ड तुमे ॥ २०६ ॥
 भुत्वेवमुत्सुकमना, यावत् प्रस्थाप्यते वरकुमारः ।
 ता गयणयले भेरो-भेमारवो समुच्छुत्तिओ ॥ २०७ ॥
 चञ्चुजिमानमाला-मध्यविमानस्थिता कमलवदना ।
 दिह्वा एगा देवी, दसदिशि निष्कान्तिपतिमोहा ॥ २०८ ॥
 अथ किमिति भणन् रजनी-चरः करं सुभरं द्यध्वं यत्तः ।
 करकलियदिकसती, क्ति समुद्धे काली वि ॥ २०९ ॥
 भीमा भीमवदभयो, यावत्तल्लुगो, तावत्तल्लुगो ॥ २१० ॥
 जय जीव नन् नंदण, हरिवाहणनिवहणो कुमर ! ॥ २१० ॥
 इति जल्पमनो देवा, देवध्यायुः कुमारवरयाध्वं ।
 साहंति अक्खिणीए, कमलकल्याण य आसमणं ॥ २११ ॥
 अथ साऽपि वरविमानं, मुक्त्वा मुदिता कुमारपदकमलम् ।
 नमिऊण उच्चियठाणं, उवाविह्वा विष्टवह एवं ॥ २१२ ॥
 सस्यकवं मम दत्त्वा, विष्टुगुहायां तदा सुमुनिसविधे ।
 तं सि दिशो निस्स गोस्स, सपरियथा तथऽहं एया ॥ २१३ ॥
 प्रणता मुनयो यूयं, न तत्र ददास्ततो मयाऽवधिना ।
 कारिज्जं मा जण-विहिमिह दिह्वा सुहिह्वाए ॥ २१४ ॥
 अथ बालिताऽहं स्खलितता, स्तोतं कालं च गुरुककार्येण ।
 संपह तुमं महायस !, दिह्वाऽपि सुवृक्षजोपय ॥ २१५ ॥
 यत्तण विमानमयो, विरचय्य क्षितिपस्तुरियुक्तः ।
 आरुह नाहं ! सिनय, वनध्वं कमलपुरनगरे ॥ २१६ ॥
 तत उत्तस्थो भीमः, धीनं संवेधय कनकरथराजम् ।
 आरुहो य विमार्थ, सह बुद्धिमत्तिपुनण ॥ २१७ ॥
 तस्य व्रजतो देवा, गायन्तः कपि केऽपि नृत्यन्तः ।
 गयगजि हयंति, तत्पुत्रो केऽपि कुब्जना ॥ २१८ ॥
 भेरोमभ्रमाऽऽविष्टे, समस्तमवचरन्तं बहिरवसतः ।
 कुमरेण समं एताः कमलपुराऽऽसन्नगामिभिः ॥ २१९ ॥
 तत्र च भीमक्षेत्राऽ-गमन् मतो यत्ताराक्षसमुखैः ।
 पथमेवि त्रिणवरिदं, दिह्वा दावह स महायं ॥ २२० ॥

अथ पट्टेभिरकङ्करी-कंसालकुमुधपद्मेभ्यः ।
 कमलपुरे आस्थाण-द्विपुत्र सुविशो वरिधेण ॥ २२१ ॥
 तदनु नृपा मन्त्रिजनं, पञ्च क्लिप्त कस्य जिनसुमुने ।
 वरनार्यं उच्यते, जं सुवह्य अमरतूरयो ॥ २२२ ॥
 यावत् विशृङ्खलस्य, मन्त्रिजनः प्रतिवचः किमपि वृत्ते ।
 तन्नामसाभिधेयं, राया वञ्चाविशो तावत् ॥ २२३ ॥
 बहूदेवीदेवयुतं, प्राप कुमारः प्रमो मम ब्रामि ।
 तेषु जिषिहमण्ये, मङ्गलसो यस्य पारको ॥ २२४ ॥
 वर्या निजाङ्गलप्रा-मलङ्कृति मुकुटवर्जितां तस्मै ।
 बुद्धो विस्ती रक्षा, भयेषु सामंतमाह्वयं ॥ २२५ ॥
 संवदति येन सर्वः, प्रगे कुमारस्य सम्मुखं गभुसम् ।
 कारिषु हृदयोर्हं, खं वि तद्द कारय सर्वं ॥ २२६ ॥
 प्रातश्च प्रीतमनाः, सपरिजनः सम्मुखं ययौ राजा ।
 आगच्छन्तो कुमारो, दिष्टो गययस्मि ईदृशम् ॥ २२७ ॥
 उत्तीर्य वरविमाना-जनाम भीमो नृपस्य पद्मकमलम् ।
 जगृणोपपञ्चस्य, अथाथ वि कुण्ड जहङ्गमं ॥ २२८ ॥
 जनकाऽऽदेशात् करिचर-मध्याऽऽकटोऽथ बुद्धिजितोऽपि ।
 निर्वनियपिउपमिहं, जहोविचं कुण्डं सम्मत्सि ॥ २२९ ॥
 हृष्टेन सविषसुतु-भीमोऽश्वस्य पुष्टतोऽध्यासि ।
 अहं सह पित्रा पत्तो, धवलहरे भीमवरकुमरो ॥ २३० ॥
 मुक्तोत्तरं च राजा, भीमस्याप्राक्छिन्नं चरितमतिचरिम् ।
 जं जह विषं नं तद्द, साहस्य सर्वं पि मतिपुत्रो ॥ २३१ ॥
 अथातरे च कथितं, हरिबाहनरपतेः कृताजलिभिः ।
 उज्ज्वाणपालवर्हि, अरविदुर्गुणद्वयमामयं ॥ २३२ ॥
 अथ सपरिकरो राजा, तत्र ययौ प्रविभो गुरुकथा ।
 निसिध्दं उचियद्विष्टं, तो चर्म परिकहृत्तरी ॥ २३३ ॥
 श्री भव्या यथ भवः, इमंशानुत्तयः सदाऽप्यशुचिद्वयः ।
 विस्मयिष्येहपिशाचो, परिभिरकसायगिज्जलो ॥ २३४ ॥
 बुजंयभिभक्तिसत्ता-परिस्पर्शततशाकिनिःसंघः ।
 अहंउगगामपावन-उज्ज्वलपद्मजयदेहो ॥ २३५ ॥
 दुर्दैरमारधिकार-उवासांसाकारानिक्कुचकः ।
 पदसमयपस्यिरगुरु-पञ्चोसधुमं दुष्पिच्छो ॥ २३६ ॥
 मिथ्याभुजगसंस्थिति-रक्षाम्भवायसायभीषणकरङ्कः ।
 निहिषवदुनहंमो, भमंतसुभहंतभूयगणो ॥ २३७ ॥
 सर्वत्र लोककलह-रुद्रुदुर्गः स्थालिकासमूहश्च ।
 सुवन्तविहिउत्तय-यज्जगकासकलहसरो ॥ २३८ ॥
 स्थानस्थाननिर्गन्धित-धनसंघं पमस्मकूटदलंक्षुः ।
 किराहृष्टसुहृत्सो, सुहृदिगिदियासिधिरालो ॥ २३९ ॥
 अजिदुस्सहविधिवाऽऽ-क्षिपतवृषदुर्गकुनिकानिकरीडः ।
 निजकरगंतदुज्जय-रिडो अथाणमार्गो ॥ २४० ॥
 विषयविषयपङ्कमनः, प्राणिगणस्तत्त्वमवश्मशानेऽत्र ।
 पवित्राणं जीवाणं, कसो सुमिणं वि अवि सुहृ ॥ २४१ ॥
 यत्ति तु सुचरित्रसुतयो, ज्ञानसुवश्यमहाभट्टाभ्युदः ।
 उत्तरसाहगद्वे-ण ठाविर् चउदिस्ति कमसो ॥ २४२ ॥
 भृषा सुसाधुमुद्रो, जिनमालनमपङ्कले समुपविश्य ।
 हाउ पयसेण हर्द, दुर्ध्वसिक्कासिहावधं ॥ २४३ ॥
 मोहपिशाचप्रभृती-नपास्य सर्वान्भीष्टविघ्नकृतः ।
 अन्धबुद्धिमाणसेहि, निहृद्विधियपयारोहि ॥ २४४ ॥
 अन्धं प्रत्यक्षे, सामाचारीविचित्रकुसुमभैरः ।
 ३६८

सिद्धंमंतजावो, कीरद विहिजा तदेव तस्यो ॥ २४५ ॥
 मनईहिताम्यसुमतो, संयधन्ते समस्तसौधवाणि ।
 पगरिसपने य जले, सा लम्भद निवृत्तु परमा ॥ २४६ ॥
 इति हरिबाहननृपति-भीमाधेयुनं विबुध्य गुरुवचनम् ।
 भीसणसंसारमुत्ता-यवाससो सुबुद्ध बोहंतो ॥ २४७ ॥
 साज्जायं भीमसुते, विम्वस्यानेकलोकसंक्षुब्धः ।
 भवपेयवयुक्षेत्र-पवर्षं दिक्खं पवञ्जेह ॥ २४८ ॥
 पकाद्व्याह्वारी, सुचिरं परिपालितामलचरिणः ।
 सो रायरिसी पत्तो, तिष्ठणसिहरट्टियं ठाणं ॥ २४९ ॥
 भीमनेरेण्डेऽपि चिरं, कुर्वन् जिनशासनोन्नतः शतशः ।
 परहियकरगिरि, नीईह पसाहय रज्जं ॥ २५० ॥
 अन्येषुमेवकारा-गारादुज्जिमानतसः पुत्रम् ।
 रज्जे ठविषु गिपिहय, दिक्खं भीमो गमो मुक्खं ॥ २५१ ॥
 "इति हि भीमकुमारसुवृत्तकं,
 मनीसकृत्य चमत्कृतिकारकम् ।
 परहितार्थकृतः कृतिनो मुदा,
 भवत भावितजनमताः सदा ॥ २५२ ॥"

ध० १० १ अथि० २० गुण ।

भीमदृष्टास-भीमादृष्टास-पुं० । रौद्रे अदृष्टासे, आ० क० १ अ० ।
 भीमदरिमण्डिज-भीमदर्शनीय-त्रि० । भीमं यथा भवतीत्ये-
 वं दृश्यते यः स भीमदर्शनीयः । रौद्रं यथा भवति तथा दृष्ट-
 व्ये, आ० १ अ० १ अ० ।

भीमदेव-भीमदेव-पुं० । बालुकपर्वशोऽङ्गवे अण्डिलपाटनप-
 तनस्ये स्वनामक्याति गुर्जरधरित्रीनाथे, तद्वाज्यकाल एव
 मालवराजेन पार्थ्वनाथप्रतिमा भग्ना, ततो रामदेवभावेक
 पुनकृत्य स्थापिता कोकापार्थ्वनाथ इति प्रसिद्धि गता ।
 तौ० ३६ कल्प ।

भीममुकट्टास-भीममुक्तादृष्टास-पुं० । भयावहकृतादृष्टासे,
 उपा० २ अ० ।

भीमरुच-भीमरूप-त्रि० । तौद्राऽऽकारे, "भीमरुचेहि अक्क-
 मित्ता ।" प्रश्न० १ आ० द्वार ।

भीमसेण-भीमसेन-पुं० । युधिष्ठिरानुजे पाण्डुसुते, आ० १
 भु० ४ अ० १ उ० । आ० म० । अतीतायावत्सर्वव्यां जम्बू-
 दीपभारतवर्षेभ्यं स्वनामक्याति कुलकर, आ० १० डा० १० ।
 भाविनि स्वनामक्याति प्रतिवासुदेव, स० । वैयाकरषभदेव च ।
 कल्प० १ अथि० १ सृणु । कर्पूरभेदे च । बा० १० ।

भीमसोम-भीमसोम-पुं० । डिब० । मणिमन्त्रिवरगणस्थयोः
 स्वनामक्यातयोः कुमारयोः, ध० २० ।

(भीमसोमयोः कथा 'अक्कलुह' शब्दे प्रथमभागे १५० पृष्ठे
 गता ।)

भीमानार-भीमाकार-त्रि० । भयजनकाकृतौ, म० ३ श० २३० ।
 भीमासुर-भीमासुर-न० । लौकिकभुतभेदे, अत्र० ।

भीय-भीत-त्रि० । भी-कृ० । जातभये, म० ३ श० २ उ० । प्रब० ।
 जं० । प्रक० । अतीतो भयाऽऽलं । प्रश्न० २ सप्तमं द्वार । "नि-
 चं भीयत् तथेण । उ० १६ अ० । आ० १ जं० ।

भीतस्य च यद्भवति तच्चतुर्थभावनामधिकृत्याऽऽह—

न भाइयन्वं, भीयं तु भया अहंति लहुयं. भीओ अवि-
तिजओ मणुसो, भीओ भुवैहि वि येपेजा, भीओ भयं पि
हु भेसजा, भीओ तवसंमम पि हु सुएजा. भीओ य भं न नि-
स्परैजा, सत्पुरुसनिसेययं च भयं भीतो न समथो अणुच-
रिहं, तम्हान भातियव्वं, भयस्स वा वाहिस्स वा रोमस्स
वा जराप वा मच्चुस्स वा अणुस्स वा एवमादिपस्स एवं धे-
ल्लेष भाविता भवति अंतरया संजयकरवणनयवययो
होरो सच्चजवसपथो ॥ ४ ॥

न भेत्तव्यं न मयं विधेयमिति, यतः भीतं भयात् प्राणिनं
क्षुरिति वाक्यालङ्कारे, भयानि विविधा भीतयः (अहंति
ति) आगच्छन्ति, किमुत भीतम् ? (लहुयं ति) लघु-
कं सखसखारवर्जित्वेन तुच्छं, क्रियविशेषणं चेदं, तेन ल-
घुकं शीघ्रं, तथा भीतोऽद्वितीयः, सहायो न भवतामर्थः । म-
नुष्यो नरः, तथा भीतो भूतवां प्रेतैरुद्यते अधिष्ठीयते, तथा
भीतोऽप्यमपि भेद्येत्, तथा भीतः तपःप्राप्तः संयमस्तपस्सं-
यमस्तमपि, दुरलङ्कारे सुखेत्त्यज्ज, अलोकमपि दूयादिति
हृदयम् । अहिसाऽऽदिरूपत्वात् संयमस्य, तथा भीतश्च भरे न
निस्तरैत्, तथा सत्पुरुषनिषेधितं च मार्गं धर्मोऽद्विपुरुषार्थो-
पायं भीतो न समर्थोऽनुचरितुमासेवितुं, यत एवं तस्मात्,
(न भाइयन्वं ति) न भेत्तव्यं (भयस्स व ति) भयहेतोर्बाह्यात्
दुष्टतिथंमनुष्यदेवाऽदेः, तथा आत्मोद्वादिपि, नेत्याह (वाहि-
स्स व ति) व्याधेः क्रमेण प्राणपहारिणः कुप्याऽऽदेः रोगाद्वा
शोभतरप्राणपहारकाश्च, ज्वराऽऽदेः जराया वा मृत्योर्वा अ-
न्यस्याद्वा तादृशान्नयोत्पादकत्वेन व्याध्यादिसदृशादिवि-
योगादिकस्मादिति । वाचनामन्तरे हृदयपीतम्-अन्यस्माद्वा ।
एवमादिति । एतन्नगमनायाऽऽह-एवं धेयैश्च संवेन भाविता
भवत्यन्तरात्मा जीवः । किम्वच्च इत्याह—(संययत्यादि) पूर्ववत्
॥ ४ ॥ प्रश्न० २ संव० द्वार । भीगमुत्पन्नमानसं यत् गीयते
तत् भीतम् । गेयदोषभेदे, अनु० । किमुक्तं भवति—यद्युत्पन्नस्ते-
न मनसा गीयते तद्भीतपुरुषनिवन्धनात् तस्मान्नुत्पत्तत्वाद्
भीताभिमुख्येन । जी० ३ प्रति० ४ आधि० । ज० ।

भीयपरिस-भीतपर्वत्-त्रि० । भीता चकिता पर्वत् यस्य स
भीतपर्वत् । वृ० १ उ० २ प्रक० । उग्रदंष्ट्रे, वय० १ उ० ।
आहिकसार्तया यस्य भूकुटिमार्गमपि दृष्ट्वा परिवारः स-
र्वोऽपि भयेन कम्पमानस्तद्वृत्ति, न च क्वचिद्व्यापि प्र-
वृत्तिं करोति । वृ० १ व० २ प्रक० ।

भीह-भीह-त्रि० । भी-कुः । भयशीले, इथा० ४ ठा० २ उ० ।
आवा० । धा० वृ० । दृश० । सूत्र० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकापाये-
भ्यस्तत्तनशीले च, स हि कारणेऽपि सति न निशङ्ककमध-
र्मे भवत्येते । प्रश्न० २३६ द्वार । ध० ।

भीरुगुणा धर्मरन्ते यथा-

हृपरलोयावाप, संपावतो न वट्टए पावे ।

वीहृ अजमकल्ला-तो खलु धम्मारीहो भीरु ॥१३॥

इह लोकापायाज राजनि—युद्धप्रभृतीन्, परल्लोका-

पायाज नरकगमनाऽऽदीन् संभावयन् भाविनो मय्य-
मानो वन्ते न प्रवर्त्तते, पापे हिंसाऽनुताऽऽदी, त-
था विभेद्युत्पन्नस्य यशःकलङ्काभिजकुलमालिङ्ग्यहेनारतोऽपि
कारणात् पापेन वस्यते, ततस्तस्मात्कारणात्, खलुवधारण-
स चोपरिष्टासंभस्यते, ततो धर्माहो धर्मयोऽप्यो भीरुव, वि-
मलवत् । ध० २० । (तत्कथा 'विमल' शब्दे) शतावधायं, श-
पतदिकायाम्, क्षापायाम्, योषिति च । स्त्री० । मय्युक्तायां
योषिति, वाच० ।

भीरुय-भीरुह-त्री० । भयशीले, " एगे भीमाणभीरुय । "
उत्त० २७ अ० । " संगामस्मि व भीरुवा । " सूत्र० १ शु० ३ अ०
१ उ० ।

भीसणय-भीषणुक-त्रि० । मयकारके वस्तुनि, " घोरा दाह-
ण-भासुर-भरव-भीलुक-भीम-भीसणया । " पा१०
ना० ६३ गाथा ।

भीसय-भीष्मक-पुं० । ' भिष्कय ' शब्दार्थे, भा० १ धृ० १६
अ० ।

भुंजय-भोजन-न० । समुदेष्टने, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भुंजयाण-भुजान-त्रि० । भोजनं कुर्वति, प्रा० ४ पा२ । आ-
वा० । सूत्र० । पि० । प्रज्ञा० । अनुभवति च । जं० १
वक्त० । इथा० ।

भुज्जुत्-त्रि० । पालयति, दृश० ५ अ० १ उ० ।

भुंजिऊल-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, प्रश्न० ५ आध०
द्वार । " ससागरे भुंजिऊल वसुहं । " प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

भुंजिता-भुक्ता-अव्य० । भुक्त्वेत्यर्थे, इथा० ३ ठा० २ उ० ।

" भुंजिता खलु तद्वा अभुंजिता । " इथा० ३ ठा० २ उ० ।

भुंजिय-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, इथा० ३ ठा० २
उ० ।

भुंजियव्व-भोक्तव्य-त्रि० । भोजनीये वस्तुनि, " एवं भुंजिय-
व्वं । " ध० २ श० १ उ० ।

भुंहर-देशी-शूकरे, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंहीर-देशी-शूकरे, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंमल-भुम्भल-न० । मयस्थाने, कर्म० १ कर्म० ।

भुंमलय-भुम्भलक-पुं० । शिखरके, उपा० २ अ० ।

भुम-भुज-पुं० । बाही, " भुमा बाह् । " पा१० ना० २५१ गाथा ।

भुमंग-भुजङ्ग-पुं० । खर्ये, पा१० ना० ३१ गाथा ।

भुमंगम-भुजङ्गम-पुं० । नागे, पा१० ना० ३१ गाथा ।

भुममूल-भुजमूल-न० । हस्तवृत्ते, " कक्का भुममूलं । " पा१०
ना० २५१ गाथा ।

भुमय-भुजग-पुं० । नागे, " उरओ अही भुमंगो, भुमंगमो
पन्नओ कणो भुमयो । " पा१० ना० ३१ गाथा ।

सुकुटङ्ग-भुकुटङ्ग-न० । उक्त्वने, " नायाहं सुकुटेति । " उक्-
त्वयति । न० ६ श० ३३ उ० ।

शुक्ल-देशी-मघादिमामयोः, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।
शुक्लि-शुक्ति-न० । स्वाऽऽदिशब्दे, "उत्तरार्धं शुक्लिं जा-
य ।" पा० ना० १२२ गाथा ।

शुक्ला-देशी-शुधि, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

शुक्लित-शुक्लित-वि० । शुक्ला संज्ञाना अस्व तार-इतच् ।
शुक्लानुक्तं, "शुक्लितः किं तिकरेण शुक्ले ।" इत्युज्जटः ।
वाच० । विपा० १ शु० २ अ० । नि० । ३१० ।

शुक्लाऽऽर्ध-वि० । शुक्ला पीडिते, नि० ११० । शुक्लाऽऽ-
र्धे, "कुहार्धं शुक्लिभं ह्यार्धं ।" पा० ना० १२३ गाथा ।

शुग्ग-शुग्ग-वि० । शुग्ग-मोडने, कः । रोगाऽऽदिना कुटिली-
कृते, वाच० । प्रश्न० १ आद्योद्धार । वके उपा० २ अ० । अ-
मे च । ३१० । शु० २ अ० ।

शुग्गमग्ग-शुग्गभन-वि० । अनीय वके, ३१० । शु० २ अ० ।

शुज-शोउ-वि० । शुज-एयम् । मल्लपार्थस्वाद्य कृतम् । शु-
ज्यत इति शोउयम् । शास्त्रोदनाऽऽदिके, प्रश्न० १ द्वार । ख-
यडकापाऽऽदिके, ३१० । शु० १ अ० । मल्लणीये द्रव्यमात्रे, वा-
च० । संख्ययाम्, आद्य कृषिकृत- "शुज सि वा संखडि सि
वा पगडुं ।" ३० । १ उ० ३ प्रक० । श्रीयां चतुःषष्टिकलान्तर्गते
कलाभिदे, कल्प० १ अर्थि० ७ लक्ष ।

शुजय-शुयस्तर-वि० । प्रवृत्तते, "अण्वतरो भुजजतरो वा ।
" आचा० २ शु० १ लू० ३ अ० १ उ० । लू० ।

शुजस्तर-शुजस्तर-पुं० । भुजैतरो, भ० २ श० ३ उ० । "शुज-
पले लेहेो लिहिऊय कूडो ।" आ० म० १ अ० । आच० ।

शुजविहि-शोउयविधि-पुं० । शोउयप्रकारे, आच० ६ अ० ।

शुजशुज-शोउयशोउय-वि० । द्वि० व० । मल्लणीयामल-
लीययोः, सं० नि० ।

यथा च संस्क्रुतिपुंजी-

समखाय संजमडा, बाखादेसेसु विहरमाणां ।

शुजशुजं निषं, नायवं सव्वदेसेसु ॥ ३ ॥

असखाणि य चउसडी, कूर जाशेह एगतीसं तु ।

तह चव पाखगाहं, तीसं पुषा लज्जगा हुति ॥ ४ ॥ सं० नि० ।

('अकल्पिय' शब्दे प्रथमभागे ११८ पृष्ठे विस्तरः)

शुजो-शुयम्-अव्य० । शुवे भाषाय वा यस्थिति । यस्-मात्रे
किं । पुनरर्थे, वाच० । लू० १ शु० ३ अ० ३ उ० । आ० म० ।
अन्त० । आचा० । कल्प० । प्रश्न० । स्वा० । "शुजो शुजो
सि वा पुषो पुषो सि वा पगडुं ।" नि० ११० २० उ० ।
स्वा० । लू० ।

शुज-शुज-वि० । शुजेः कर्मणि कः । अक्षिते, वाच० । संविते,
उत्त० १४ अ० । प्रा० । कल्प० । भागे, उत्त० १६ अ० । "शु-
वासिपाणिपि ।" शुक्लमोग इति । उत्त० १६ अ० ।
भोजने च । उत्त० १६ अ० । यवक भुक्तं सन् पीडयति तद्
शुक्लम् । स्वावरे विषभेदे, स्वा० ६ डा० ।

शुक्लमोग-शुक्लमोग-पुं० । भोगान् शुक्लवा प्रवर्जिते,

"जे इपिभोगा भुजिउं पवइया ने भुक्तभोगा ।" नि० १०० १ उ० ।
भुक्तसेस-भुक्लशेष-वि० । भुक्लान्ते, "भुक्तसेसं पडिक्कय ।"
दश० ५ अ० १ उ० ।

भुति-भुक्ति-स्त्री० । भुज-किन् । भोजने, भोगे च । "आगमो
निष्कलस्त्वय, भुक्तिः स्तोकाऽपि यत्र ना ।" इति स्मृतिः ।
वाच० । घ० १ अर्थि० । ३१० ।

भुत्तुत्त-भुक्लान्तर-वि० । भोजनानन्तर, विपा० १ शु० ३ अ० ।
१० । "भुत्तुत्ताराग वि य सं ।" भुक्लान्तरं भोजनोत्तरकालम् ।
अ० ३ श० १ उ० । कल्प० । विपा० ।

भुत्तुत्त-देशी-भुत्ते दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुम्मा-भू-स्त्री० । अमतीति-भूः । अम-डः । अकारमका-
रयोर्लोपः । अणु० । "भूवी मया डमया ॥ २११६७ इति प्राक-
तत्त्वेषु भूयम्मास्त्वाये मया डमया इत्येतौ प्रत्ययौ । प्रा० २
पाद । " उड्डेइन्मरकण्डूयवात्ते ॥ २११२१ इति प्राकृतत्वेषु-
योकारस्यास्यम् । प्रा० १ पाद । नेत्रयोर्कड्डेस्त्वायो रोमराजो,
वाच० उपा० । "भुम्मा ममुदा ।" पा० ना० २५१ गाथा ।

भुय-भुज-पुं० । स्त्री० । भुज्यतेऽनेन । भुज-वचनं कः ।
बाहो, उपा० २ अ० । प्रश्न० । "भुयार्हि तिषं ।" भुजाभ्यां
बाहुभ्याम् । स्वा० १० डा० । १० । करे, त्रिकोणवत्पक्षो-
खाऽऽदिष्वेभ्यस्त्वौ लोलाभ्यादौ प्रसिद्धे रेखाविशेषे, वाच० ।

भुयंग-भुजङ्ग-पुं० । भुजः सन् गच्छति । गम-लक्ष-हि-
त्व । सर्वे, आचा० २ शु० ४ लू० । ३१० । ल० । उत्त० ।
"जहा पमोई तलुयं भुयंगो ।" भुजङ्गः सपेः । उत्त० १४
अ० । "उरओ अही भुयङ्गो ।" पा० ना० २६ गाथा । आरो,
वाच० । विशेष० । श्लेषानसृजे च । वाच० ।

भुयंगय-भुजङ्गय-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति ।
गम-लक्ष-मुम् । सर्वे, वाच० । "भुयंगमो पन्नको कयी
भुयंगो ।" पा० ना० २६ गाथा । "भुयंगमो भुजतयं जहा
जहे ।" आचा० । तं ।

भुयंग-भुजंग-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति सर्वे,
प्रश्न० २ पद । यो० । आ० म० । स्त्री० । ३१० । पा०
ना० । महोरगभेदे, प्रश्न० १ पद । स्त्री० । श्लेषानसृजे
च । वाच० ।

भोजक-पुं० । अर्चके, ३१० । शु० १ अ० ।

भुयगकनुय-भुजगकडुलुक-न० । भुजगत्वन्नि, वे० १ विष० ।

भुयगवई-भुजगपति-पुं० । महोरगाधिपे, स्त्री० । जी० ।

भुयगवई-भुजगवती-स्त्री० । अतिकायस्य स्व्यन्तरेन्द्रस्य स्व-
नामकथातयाप्रमहाह्वयाम्, अ० १० श० ५ उ० । (भवा-
न्तरकथा 'अगमहिंसी' शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)
भुयगवई-भुजगवई-पुं० । स्वनामकथाते द्वीपे, स्वा० ३ डा०
४ उ० । स च लक्षकवराद् द्वीपादसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान्
गत्वा भुजगवती नाम द्वीपः । अणु० ।

भुयगा-भुजगा-स्त्री० । अतिकायस्य स्व्यन्तरेन्द्रस्य स्वनाम-
कथातयाप्रमहाह्वयाम्, अ० १० श० ५ उ० । (भवान्तर-
कथा 'अगमहिंसी' शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)

भुयगावर्ह-भुजगवती-॥ श्री० । ' भुयगावर्ह ' शब्दायै, अ० १० भु० ५ उ० ।

भुयगीसर-भुजगेश्वर-पुं० । नागराजे, तं० । " भुयगीसरवि-
पुल्लभोगन्नादानकालहउरुहृददीहवाह " ॥ श्री० । जी० ।

भुयगेसर-भुजगेश्वर-पुं० । ' भुयगीसर ' शब्दायै, श्री० ।

भुयपरिसप्प-भुजपरिसर्प-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्पन्तीति भुज-
परिसर्पाः । अहिनकुलाऽऽदिक्, अनु० । स्था० । जी० । प्रज्ञा० ।
अधुना भुजपरिसर्पानभिचिस्तुराह—

से किं तं भुयपरिसर्पा १ । भुयपरिसर्पा अण्यगविहा पष्प-
त्ता । तं जहा-खडला, सेहा, सरदा, सल्ला, सरंडा, सारा,
खोरा, घरोइला, विस्संभरा, मूसा, मंगुसा, पइलाइया,
खीरविरालिया, जहा चउपाइया, जे यावन्नं तहप्पगारा,
ते समासो दुविहा पष्पत्ता । तं जहा—संयुच्छिमा य,
गम्भवकंतिआ य । तस्य यं जे ते संयुच्छिमा ते सव्वे न-
पुसगा, तस्य यं जे ते गम्भवकंतिआ, ते यं तिविहा प-
ष्पत्ता । तं जहा-इत्थी, पुरिसा, नपुंसगा । एसि यं ए-
वपाइयाणं पज्जापज्जात्तायं भुयपरिसर्पायं नव जाइकु-
लकोटिजोणियपुहसयसहसमा हवन्तीति मक्खलायं । सेत्तं
भुयपरिसर्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिया । (सूत्र-३५)
प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

भुयपरिसर्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिय-भुजपरिसर्प-
स्थलचरणपञ्चेदियतिर्यग्यानिक्क-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्प-
न्तीति भुजपरिसर्पः । स चासौ स्थलचरणपञ्चेदियतिर्यग्यो-
निक्क भुजपरिसर्पस्थलचरणपञ्चेदियतिर्यग्यानिक्क । भुज-
परिसर्पस्थलचरणपञ्चेदियतिर्यग्यानिक्कभेदः, प्रज्ञा० १ पद ।

सूत्र० । जी० ।

भुयपरिसर्पिणी-भुजपरिसर्पिणी-॥ श्री० । गोपिकानकुर्या—
दिके, जी० ।

से किं तं भुयपरिसर्पिणीओ १ । भुयपरिसर्पिणीओ अ-
ण्यगविधाओ पष्पत्ताओ । तं जहा—गोहीओ, खड्डीओ, से-
धाओ, सेलाओ, सेरडीओ, सेरिथीओ, मावाओ, खाराओ,
पंचलोइयाओ, चतुपइयाओ, मुमियाओ, मुंसुमियाओ, च-
रोलियाओ, गोविइयाओ, जेविइयाओ, विरचिरालियाओ ।
सेत्तं भुयपरिसर्पिणीओ । जी २ प्रति० ।

भुयमोयग-भुजमोचक-पुं० । नीलवर्णे रत्नविशेषे, अ० १ श०
१ उ० । " भुयमोयगइन्नीले य " । प्रज्ञा० १ पद० जी० । तं० ।
श्री० । प्रश्न० ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुज-अंश-धा० । अथः पतेजे, प्रा० । " अंशोः किष्वाकिष्कुक्कुड-
कुडिअकभुजाः " ॥ भा० १७७ । इति प्राकृतसूत्र्य अंशो-
भुजाऽऽदेशः । सुहृदः । अंशः । प्रा० ४ पाद ।

भुल्लुकी-भल्लुकी-॥ श्री० । शृगाह्याम्, " भुल्लुकी य भल्लुका
महासहा । " पाठ० ना० १२७ गाथा ।

भुव-भुवर्-अव्य० । भू-अन नुर किञ्च । भुवज्जोके, तिर्यग्लो-
के, गा० । वाच० ।

भुवण-भुवन-न० । मयस्यत्र । भू-क्युत् । जगति, जने, आ-
काशे, चतुर्दशसंख्यायां च । वाच० उल्लसत्वे, गा० ।

भुवणगुरु-भुवनगुरु-पुं० । भिभुवनमापके, पञ्चा० २ वि-
व० । भिभुवनबाधवे, पञ्चा० २ विव० । जगज्ज्येष्ठे, पञ्चा०
६ विव० । भिभुवानुशासके, दश० ३ तस्य । " भुवणगुरु-
ण जिजाणं, विस्ससओ एयमेव इट्ठव्वं " । पञ्चा० ४ विव० ।

तीर्थेकेर, " भुवणगुरुणावगारा, पमाययं नावगच्छति । " पंच०
५ द्वार । " भुवणगुरुजिच्छिदग्गुणापरियाए " । पञ्चा० ७ विव० ।

भुवणचंद-भुवनचन्द्र-पुं० । चैत्रगच्छभवे स्वनाम क्यते आ-
चार्ये, " श्रीभुवनचन्द्रसूरि-गुरुद्विषाय प्रवर्तेजः । " ध०
२० ३ अधि० उ जल० ।

भुवणच्छेरग-भुवनाऽऽक्षर्ये-त्रि० । भुवनानुते, " भुवणच्छे-
रयभूया, " भुवनाऽऽक्षर्यभूता भुवनाभुतभूतः । पञ्चा०
६ विव० ।

भुवणच्छेरग-भुवनाऽऽक्षर्ये-त्रि० । भुवनानुते, " भुवणच्छे-
रयभूया, " भुवनाऽऽक्षर्यभूता भुवनाभुतभूतः । पञ्चा०
६ विव० ।

भुवणच्छेरग-भुवनानुते-न० । सप्तलोकान्ते, " सूर्ये च भुव-
नानाम् । " सूर्ये च प्रकाशमये संयमाद् भुवनानां सप्तानां
लोकानां ज्ञानम् । तदुक्तम्— " भुवनज्ञानं सूर्ये संयमात् । "

ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

भुवणच्छेरग-भुवनानुते-पुं० । भिजगत्तातरि, दश० १ तस्य ।

भुवणतिलय-भुवनतिलक-पुं० । कुसुमपुरस्सरस्य धनद-
पतेः पुत्रे स्वनामचर्याते राजकुमार, ध० २० ।

तत्कथामयम्—

" सुरवाणिये सुपत्ते, कुसुमे व समग्धि इय कुसुमपुरं ।

धण्यो विष भूरिधयो, धण्यो नामिण तस्य निवे ॥ १ ॥

आसि पडमेसयस्स व, पडमा पडमावर्ह पिया तस्स ।

पुत्तो य भुवणतिलयो, तिलयो इव सेसपुरिसाणं ॥ २ ॥

तस्स य कवाइगुणा-ण जइ वि उधमापयं इमे हुज्जा ।

मयणाइणो पडिआ, विणयगुणो अणुययो तइ वि ॥ ३ ॥

सो कालदिम सुहेणं, उधउधममहसवाउ गियेइह ।

विणयो शओ कलाओ, जलपडलीओ जलह व ॥ ४ ॥

तण्ण य विणयगुणं, जण्णो विज्जागुणा उ सो तस्स ।

ओ अमरसुंदराणि वि, मुहाइं मुहलाइं कासी य ॥ ५ ॥

अजदिण सो राया, अरयाणसमाइ जाव आसीलो ।

विट्ठर ताव विट्ठे, ण विलिणा एव विज्जनो । ६ ॥

सामियं रयणथलपुर—पहणो सिरिअमरचंइनरवइणो ।

विट्ठर पहाणपुरिसो, बाहिं को तस्स आएसो ? । ७ ॥

लह मुंखल इय रत्ता, बुत्तो सो विलिणा समाणीओ ।

नमिय निवं उवविट्ठे, समय इय भण्डिउमाराओ ॥ ८ ॥

देव ! सिरिअण्यु य नरवर ! मुहं पइ अणप अमरचंओ ।

अमह पट्ठं अग्धि महे, वरपूया जसमहे नाम ॥ ९ ॥

सा तुइ सुयस्स विमलं, सुखनिवहं खेवहीहिं गिउजं ।

आयकिअण सुहरं, अक्कत्तं तम्म अयुरत्ता ॥ १० ॥

किं च तयं विषयं मितं, व कमलिणीं निरुद्धमिव भाव्यती ।
परिचयस्तु सुमन्तो-लम्भा कदा कदा वि गमह विणे ॥ ११ ॥
आ अजय वि ला बाला, तयं व न दु चयइ जीविनं निययं ।
ता मुक्तेहि नरवरी, पुत्रसिन्धुहासिपुङ्गव ॥ १२ ॥
सहसा किरज्ज अम्हा—न पथया पेसिउं नियं तययं ।
तोप गिरहाविज्जउ, वलकललणिसिन्धो पाणी ॥ १३ ॥
अह मरिहिलासवरं—तिवद्वणमवलोपय निवो सो वि ।
विषयण भणइ सामिय । जुलमिणं कीरउ पमाणं ॥ १४ ॥
अ भणइ तयं कुण्डिमु, ति निवहाया जपिप पहाणनरो ।
सो पत्तो निवदिसे, आवासे कुरियगुरुहरिसो ॥ १५ ॥
तो रत्नाञ्जुलामो, अण्येयसामंतमंतिमाहजुयो ।
सो कुमरो संवलिमो, अश्लियचउरङ्गवलकलामो ॥ १६ ॥
संपत्तो अहूरं, पदमि सिद्धउरनयराहिमि ।
मुक्कामोलीयनययो, सो पांडवो रववकल्लंगे ॥ १७ ॥
अह मरिद्धमलंघारो, सहसा कोलाहले समुच्छ्रितय ।
मिलिओ अगिमपक्षिम्—लंघारजयो तदि सव्वो ॥ १८ ॥
तो मंतिमाहो तो, महुलालावेहिं आलयंति मितं ।
कट्टं व विगयविट्ठो, न कि पि पडिजपय कुमरो ॥ १९ ॥
आत्मा ते सव्वे, विविहोसहमेतंतमणिपुण्ड्रं ।
पकुण्ठित बहुवयारं, न य से जायइ गुणो को वि ॥ २० ॥
किं तु एवद्वरं अहियं, विषया विलमंति सयल्लभंगारं ।
तो मंतिमाहोओ, कट्टणपरं पल्लवय एवं ॥ २१ ॥
हा गुणयणमहोदधिं, हा निवचमविषयकण्यकण्यगिरे ।
हा पण्यकण्यपायव । कुमार । पत्तोऽसि किमवयं ? ॥ २२ ॥
सुवणच्छलस्स देव—स्स किं तु गंतुं वयं कदिस्सामो ? ।
इय आ पल्लव जणो, सिद्धपुवरविट्ठिउजाये ॥ २३ ॥
ता सुराकिरलोव—उजमाणवरणो अण्येयसमणजुयो ।
नामेष सरयमाण, वरनाणी आगमो तय ॥ २४ ॥
अमरकयकण्यकमला—ऽऽलीयो धम्मं कहेइ अह तय ।
सो मंतिपुमुहजयो, गमो सुहं नमिप उवविट्ठो ॥ २५ ॥
अह कंठीरवसामं—तपुविट्ठो कुमरउककुलुसंतं ।
तेसि आउलभावा, लमासमो कदा इय सूरि ॥ २६ ॥
चायइसंडि द्विसे, मरंइ भवणागरमि नयरमि ।
विहरंतो संपत्तो, इहो गच्छो सुभुकलामो ॥ २७ ॥
तय य एगो साहू, वासवनामा सुवाससारहिओ ।
शुद्धगच्छपण्णोओ, अहअविण्णो किंलिट्टमो ॥ २८ ॥
सो कहाय वि शुक्तिं, अण्येयो मो अह । होसु विषयपरो ।
अम्हा विषयणं विषय, कल्लाणपरंपरा होइ ॥ २९ ॥ ”

उक्तं च—

“विनयफलं शृणुष्व, शुद्धशृणुष्वफलं श्रुतज्ञानम् ।
ज्ञानस्य फलं विरति—विरतिफलं चाऽऽश्रयनिरोधः ॥ ३० ॥
संस्वरफलं तपोबल—मध्य तपोसो निजरा फलं दृढम् ।
तस्माद् कियानिबुद्धिः, कियानिबुद्धेरयो गिम्बम् ॥ ३१ ॥
योगनिरोधाद्भवस—स्तितिलयः स्मृतिस्तिलयामोऽसि ।
तस्माद् कल्याणानां, सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३२ ॥ ”

तथा—

मूलाउ कंधपम्भो पुमस्स,
लंघाउ पक्का समुपति साहा ।
३६६

साहपसाहा वि क्कंति पत्ता ,
तथो सि पुप्फं च फलं रसो य ॥ ३३ ॥
एवं धम्मस्स विण्णो, मूलं स परंमं सुलं ।
अण किति सुयं सिग्गं, नीसेलं चाभिरिचच्छु ॥ ३४ ॥
इय गुरुवयणं पवणे, व वणहो पप्प सण्य इव कुरो ।
कोविण वणधगंतो, सो अहिययरे समुज्जलिओ ॥ ३५ ॥
सो अणया अकउज—मि कयई चेरोओ मुणिहि पि ।
आओ मितं पउट्ठो, इह परलोप य निरिचक्को ॥ ३६ ॥
सव्वेसि घायण्यं, तालउडविसें क्षिपिणु अलमण्ये ।
सो एगीवसाहुवो, सयं पण्डो उभयमीओ ॥ ३७ ॥
गच्छाणु कपियाप, य देवयाप तयं कहेऊण ।
तप्पिरमोणयवत्ता, निवारिया साहुवो सव्वे ॥ ३८ ॥
सो बच्चंतोऽरणे, कथं वि वयुदवपलित्तसव्वंयो ।
मरिऊण समुण्णो, परमाऊ अण्यइडुणि ॥ ३९ ॥
तो मच्छेपुं पुणुपीव, नरप तिरिय पुणो वि नरयमि ।
सव्वय्य इण्णक्षिण—मिण्णयियाणाहिं संतथो ॥ ४० ॥
ममिओ भूरि भवेसु, अण्णतयं करिणु कि पि पुरा ।
आओ धण्यनरिद—स्स एस अहवद्वल्लो पुणो ॥ ४१ ॥
रिसिघायपरिणयं, अं च तथा अजिजं अणुहकम्मं ।
तस्सेस वत्ता इहिइ, एयमवत्तं गमो कुमरो ॥ ४२ ॥
तो भीण्यं कंठी—रवेण पण्णिमु पमयिणं नाह ।
कदा होइ पुणो एसो ? , पउणो पडिअइ मुणिनाहो ॥ ४३ ॥
भीण्णपायं कम्मं, इमस्स संपप विमुक्कवमाणो य ,
विट्ठर विवणाहि इहा—अम्माओ विमुक्किहिइ सव्वसो ॥ ४४ ॥
इय सोठ मंतिपुमुहा, लोया हरिसिधमणा कुमरपास ।
संपत्ता अहविट्ठो, पउण्णपाओ तथो तेहिं ॥ ४५ ॥
कहिओ केवलिकहिओ, पुत्रवभाई य वयरो तस्स ।
तो सो भीओ पमुइय—मणो य पउ सुगुणोसि ॥ ४६ ॥
नमिउं सूरि कंठी—रवाइहुल्लोय संजुओ कुमरो ।
निहं मिमोमभवमय—भीओ दिक्कं पवउज्ज ॥ ४७ ॥
इय सुणिय असमई वि हु , तत्ताऽऽगण्ण गिरहव दिक्कं ।
खेसजयो पुण वलित्तं, घणयनिवस्साऽह तं वरियं ॥ ४८ ॥
पुण्यकयअविण्यफलं, सुमिरन्तो माणस्स कुमरसाह ।
असयविणयपहाणो, आओ अविचं गीयथो ॥ ४९ ॥
विणय वेयावक्के, सो तद वट्ठमिग्गहो समुण्णो ।
जह तण्णुणुट्ठेहिं, अमरेहि वि संजुओ बहूसो ॥ ५० ॥
तं उववूदति शुक्क, अमिक्कल्लं महुनउणयवणोहि ।
वत्तोऽसि ओ महायस । तुह सहलं जम्म जीयं च ॥ ५१ ॥
परिचसरायारिण्णो, दमगमुणीसु वि पउसविण्यणं ।
वेयावक्कपरेण य, सचचवियं ते हंमं वयणं ॥ ५२ ॥
पणमंति य पुत्रवपरे, कुलया न नमंति अक्कलया पुरिसा ।
पण्णो पुत्तिइ इहअ—अणस्स जह चकपयिमुणी ॥ ५३ ॥
इय उववूदउज्जतो, सो कवथिणा वि कुरियमज्झणो ।
पालइ वयमकल्लं, वावत्तरिपुव्वलक्का ॥ ५४ ॥
सव्वाउ पुव्वलक्कस्से, असिहिं परिपालिऊण पज्जेते ।
पडिअपायवमो, अज्झीणउज्झाणलीयणो ॥ ५५ ॥
उण्णविमल्लनाणो, विलीणनीसेलकम्मसंतथो ।
सो भुवणतिलयसाह, भुवणोवरिमं पयं पत्तो ॥ ५६ ॥ ”

“ इति विनययुगेन प्राप्तिः शेषसिद्धे—
धनदन्तुपानेखानुवृत्तयुगे निश्चयः ।
सकलसुखगर्भे लब्धविषयप्रतिष्ठे,
सुखस्य इह विषय स्वान्तर्भावः ॥ १७ ॥ ”
ख० २० १ अथि० १२ सुधा ।

सुवर्णसिद्धयैषु—भुवनत्रिकवन्धु—पुं०। जगत्प्रयवाधये, जीवा०
१ अथि०।

सुवर्णमल्ल—भुवनमल्ल—पुं०। कुसुमपत्ररूपस्य हेमप्रमस्य सुते
स्वनामक्यति राजकुमारे, सङ्गा०। (भुवनमल्लनरेन्द्रकथा “वे-
रयबंदय” शब्दे तृतीयमांशे १२६६ पृष्ठे गता ।)

सुवर्णवर्—भुवनपति—पुं०। भुवनधात्रेण, सेत०। लोचमस्सुर-
त्पदस्यैष सुधा यथा ईशानसुरत्पदपत्नी अथिका, तथा भुव-
नपतिष्योतिष्कव्यन्तराणामप्यव्योम्नं का पदवी म्यूना, का
च अथिकेति प्रश्ने, उत्तरम्—व्यन्तराण्योतिष्कमवनपतीनां
यथोत्तरं बाहुल्येन सहअधिकत्वमिति पदव्यधिकताऽपि तथे-
वेति । २६३ प्र०। सेत० ३ उल्ला०। भुवनपतीनां भवनातिक्र-
मन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—रत्नप्रमाया उपरिअथक्यैकं योजन-
सहस्रं मुक्ताव विचाले सर्वत्र भवनानि सन्तीति ज्ञायते,
यतोऽनुयोगद्वारात्सुवर्णसिद्धये भुवनपतिभवनानि नरकाया-
सकपाभ्यै कथितानांति बोध्यम् । १४३ प्र०। सेत० ४ उल्ला०।

सुवर्णसुन्दर—भुवनसुन्दर—पुं०। तपागच्छम्भवे सोमसुन्दरसुरे-
शिष्ये स्वनामक्यति आचार्ये, ग० ३ अथि० ।

सुवर्णसिद्धमूरि—भुवनेन्द्रमूरि—पुं०। जैलगच्छम्भवे स्वनामक्यति
आचार्ये, “तत्र श्रीभुवनेन्द्रसूरिसुतः” । वृ० ६ उ०।

सुस-सुस (सु)-न०। सुस्यते उन्म्यते “सुस” उत्सर्गे,
कः। पुं० वा पञ्चम्। तुच्छधान्ये, कलरहितधान्ये, वाच०।
भा० म० २ अ०।

सुसगर—सुसकर—पुं०। करभेदे, भा० म० २ अ०।

सुसडाहडाण—सुसडाहस्थान—न०। सुसडाहाऽप्यारे रुहे, “ज-
त्थ सुसं रुहति तं सुसडाहडाणम्” । नि० ख० ३ उ०।

सुसुंद—सुसुण्ड—न०। शकभेदे; भावा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ०।
क्षिपां क्षीपे। सुसुण्डः। तत्रैवाथे, भा० १ ध्रु० १ अ०।

सू—सू—की०। भू सख०—क्षि०। पृथिव्याम्। गा०। कल्प०।
अष्ट०। कर्म०। दृश०। एकलक्षक्यायाम्, वाच०।

सूअ—सूत—पुं०। पिशाचे “द्वरा पृथङ्गो पि-प्यया परेया
विसृज्या सूअः” । पा० १० ना० ३० गाथा। जन्तुसामान्ये,
“जन्तु सत्ता सूआ य” पा० १० ना० १५२ गाथा। यन्त्रवाहं,
दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा।

सूअस—वेशी—कृष्टलक्षणं, दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा।

सूह—भूति—की०। भू—क्रि०। भवने, भस्मनि, वृ० ४ उ०।
विभूतौ, संधा०। पं० व०। रा०। वृद्धौ, मङ्गले, रक्षायाम्,
सू० १ सु० ६ अ०। आगिमाऽऽपृष्टावैभ्यश्च, शिवाङ्कबन्ध-
नि, भूयस्ये, सम्पत्तौ, जात्याम्, वृद्धिनामौपये च। वाच०।

सूहद—भूतेन्द्र—पुं०। सुकपाऽप्ये भूतनामिन्द्रे, स्या० ४ डा०
१ उ०।

भूकर्म—भूतिकर्म—न०। भूत्या भस्मनेपलक्षणत्वाभ्युदा-
सूत्रण कर्म रक्षाये वसत्यादिपरिवेष्टनं भूतिकर्मम् । ग० २
अथि०। वसतिशरीरमावृणकरक्षाये भस्मसूत्राऽऽदिना प-
रिवेष्टनकरणं, प्रथ० ७३ द्वारः। तद्वे आभियोगिकयाचना-
भेदे च। ख० ३ अथि०। भा०। भूतिकर्म नाम यत् उच-
रितोऽऽदीनामभिमिश्रितेन सारेण रक्षाकरणम् । “उरिया-
हभूददाय, भूकर्मं विधिहिदुं” इति वचनात्। व्य० १ उ०।
आव०। स्या०।

अथ भूतिकर्मं व्याचष्टे—

भूर्भुवँ महिषार, सुतेय व होह भूकर्मं तु ।

वसहीसरीरभेदग—रक्ता अभियोगमाया । ४?२ ॥

भूत्या भस्मभूतया विद्याभिमिश्रितया सूदा वा पांशुलक्षया
सूत्रेण वा तन्तुना यत्परिवेष्टनं तद्भूतिकर्मोच्यते । किमर्थमेवं
करातीत्याह—वसतिशरीरमावृणकरक्षां स्तनाऽऽपृष्टपद्वयो र-
क्षा तन्निमित्तम्। अभियोगो वशीकरणम्, आदिशब्दात्
उच्यते। आदिस्तम्भनपरिग्रहः। पुं० १ उ० २ प्रक०। तत्र प्रा-
यश्चितं यथा—“भूतिकर्मं लघुशो (२६१ गाथा)।” भूतिक-
र्मकरे प्रायश्चित्तं मान्यतु। व्य० १ उ०। उच्यते। आदिस्तम्भ-
नमित्तं भूतिदानं भूतिकर्मं तत्रनिपुणस्तथा। मिपुणपुहयभेदे,
पुं०। स्या० ६ डा०।

भूकर्मिय—भूतिकर्मिक—पुं०। भूतिकर्म उच्यते। तानामुपग्र-
वरक्षायेमान् यस्य सः। भूतिकर्मकारके, की०।

भूगमहश्व—भूतिग्रहण—न०। विभूतिनामि, भस्माऽऽदने च।
संधा०।

भूतपक्ष—भूतिप्रज्ञ—त्रि०। भूतिः सर्वजीवरक्षा, तत्र प्रज्ञा य-
स्य। सर्वजीवरक्षां, उत्त० १२ अ०। प्रवृत्तये, अनन्तज्ञान-
वति, मङ्गलकर्म, भूतिशब्दो वृद्धौ मङ्गले, रक्षायां च वर्तते। भू-
तिप्रज्ञः प्रवृत्तप्रज्ञः। अनन्तज्ञानवान्। तथा भूतिप्रज्ञो जगद्-
काभूतिज्ञः। एवं सर्वमङ्गलप्रदातृप्रज्ञः। सूत्र० १ ध्रु० ६ अ०।
“नालेण सीलेण य भूररणे” । मू० १ ध्रु० ६ अ०। प्र-
क्षया भेदं च। सूत्र० १ ध्रु० ६ अ०।

भूतल—भूतिल—पुं०। तेषांलक्षणमस्य स्वनामक्यते इन्द्रजा-
लके, यत् तत्रत्यदेवेन सुद्रककपं विक्रय्यै संधिच्छेदे कृते
युहीतेन देवेन निवेदितः स्वामी बद्धो मोक्षितः। “मोयह
इन्द्रजालिय, तथ महाभूतिलो नाम” । भा० सू० १ अ०।
भूउत्तम—भूतोत्तम—पुं०। भूतभेदे, प्रज्ञा० १ पदः।

भूगोल—भूगोल—पुं०। भूगोल इव। गोलाऽऽकारे भूमण्डले,
“मये समनादहस्य, भूगोलो व्योम्नि तिष्ठति। विज्ञा-
यः परमां शक्तिं मङ्गलो घारणाऽऽदिम काम् ॥ १ ॥” इति
सूर्यसिद्धान्तः। वाच०।

भूगोलस्य ललाकलत्वमाचारान्ने यथा—

इहमेति आचारगोपरे नो मुनिमते भवति, ते इह आ-
रंभद्वी अणुवयमाणा इह पाप्मे घायमाणा इहयो यावि
समस्तमाणाया, अदुषा अदिशमाययंति, अदुषा दवाव
विउजंति तं जहा—अतिथि क्षोपः, नरिथ क्षोपः, पुने क्षोपः

३, अशुभे लोए४, साहए लोए५, अशाहए लोए ६, सप-
जवसिए लोए७, अपजवसिए लोए८, सुकडे चि वा पुकुडे
चि वा कड्वाणे चि वा पावे चि वा साहु चि वा असाहु
चि वा सिद्धि चि वा असिद्धि चि वा निरए चि वा अनि-
रए चि वा जमिणं विपणविज्ञा मामगं धम्मं पक्खेमाणा
इत्ये वि जाखइ अकस्मात् ॥

'इह' अस्मिन्मुपप्लोके 'एकेषां' पुरस्कृताशुभकर्मवि-
पाकानामाचरणमाचरो मोक्षार्थमनुष्ठानविशेषस्तस्य गोच-
रो विषयः, नो सुप्त निशान्तः परिचितो भवति, ते वाप-
रिणामाभ्यारगोचरा यथाभूताः स्युः तथा दर्शयितुमाह-ने'
अनधीताऽऽचार गोचरा भिक्षाचरिऽया स्नानस्वेदमलपरि-
पहर्षजिताः सुखविहारिभिः शाक्याऽऽविमिरामस्तापरि-
णामिताः 'इह' मनुष्यलोकं आरम्भाधीनो भवन्ति, ते वा
शाक्याऽऽद्योभ्ये वा कुशीलाः सावधाराऽऽरम्भाधीनः, तथा चि-
हाराऽऽरामतडागकूपकरौहीदिशोभोजनाऽऽदिभिर्धर्मैः यदन्तो
ऽनुवदन्तः, तथा जहि प्राणिन इत्येवमपरैर्धान्यन्तो, प्रतक्ष्यापि
समनुजानन्तः, अथवा अदसं परकीयं द्रव्यमगलितविपा-
कास्तराहितशुभाप्यवसायाः 'आददति' शृङ्खलानि । किं
च—तत्र प्रथमपुत्रीयमन्ते अत्यवकल्प्यत्वात् पूर्वं प्रतिपाद्य
ततो बहुतरवकल्प्यत्वात् द्वितीयमन्तोपपत्त्यस्त इति, 'अथ-
वेति' पूर्वस्मात् पक्षान्तोपलोकः, तथावा-अदसं शृङ-
खलित, अथवा-वाचो विविधं-नानाप्रकारा गुञ्जित, तद्यथेयुप-
लक्षणः । अस्ति 'लोकः' 'स्थावरजङ्गमाऽऽत्मकः, तत्र नव-
ल्लङ्का पृथ्वी समद्वीपा वसुध्वरेति वा । अपरेषां तु ब्रह्मा-
रहस्यतरेति, अपरेषां तु प्रसृतान्यवभूतानां ब्रह्माद्वैद्यायुद-
कमध्ये प्लवमानानां सतिष्ठन्ते, तथा सति जीवाः स्वकृत-
फलभुजः, अस्ति परलोकः, स्तो बन्धमोक्षौ, सति पञ्च-
महाभूतानि । इत्यादि १ । तथाऽपरे चार्वाका आहुः-नास्ति
लोको, मायन्द्रज्ञास्वप्नकल्पमेवैतत्सर्वं, तथा ह्यविचारित-
रमणीयतया भूताभ्युपगमाऽपि तेषामतो नास्ति परलोकः
नुवायी जीवाः, नस्तः शुभाशुभं, क्रियादिभ्यो मदर्शकृत्व-
भूतस्य एव चेतन्यमित्यादिना सर्वे मायाऽऽकारगन्धर्वेन-
गरतुल्यम्, उपपश्यन्तमप्यदिति । उक्तं च—

"यथा पयाऽधोऽध्विन्यन्ते, विचिरयन्ते तथा तथा ।

येतत्स्वयमर्थेभ्यो, रंजन्ते तत्र के वयम् ? ॥ २ ॥

भौतिकानि शरीराणि, विषयाः करुणानि च ।

तथापि मन्दैरन्यस्य, तस्य समुपदिश्यते ॥ २ ॥"

इत्यादि २ । तथा साक्येयाऽऽद्य आहु-भूयो' नित्यो लोकः,
आविभौतिकीराजमाधमात्वाद्युपाधिविनाशयोः, असतोऽनुपा-
दात् सतश्चाविनाशात्, यदि वा—भ्रुवः निष्कलः, सरिस्स-
मुद्रभूषधराभ्राणं निष्कलान्दशे शाक्याऽऽद्यस्वाहु-अधु-
को लोकोऽनित्यः, प्रतिक्षणं विशरादस्वभावत्वात्, विनाश-
हेनोरभावात् नित्यस्य च कमयीगपयाभ्याम् अर्थक्रिया-
यामसामर्थ्यात् । यदि वा "अध्रुवः चलः, तथाहि-भूगोलः
चक्राक्षिपतमेन नित्यं चलनेवाऽऽन्ते, आदित्यस्तु द्रव-
स्थेय एव, तथाऽऽदित्यमप्यलं दूरवायो पूर्वतः पश्यन्ति
तेषामादित्योदयः, आदित्यमरुद्वाराद्यवस्थितानां मध्याह्नः

ये तु दूरान्तिकान्तस्वात्र पश्यन्ति तेषामस्तमित इति ।
('दिसा') शब्दे चतुर्थभागे २२२३ पृष्ठे दिशुविभागमकण्या-
ऽवसरे "जस्स जज्जा आह्वो उदेइ सा भवति तस्स पुब्ब-
दिसा " (७७) इत्यादिवाधाभिः भद्रबाहुस्वामिभिरधीर्या
सिद्धयन्ति तत्वात्) ५ । अन्ये पुनः सादिको लोक इति प्रति-
पक्षाः; तथा चाऽऽहुः—

"आसौदिदं तमोभूत-मप्रज्ञातमलक्ष्यम् ।

अप्रतर्क्यमविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥

तस्मिन्नेकाण्योभूते, नष्टस्याचरजङ्गमे ।

नष्टामरनरे चैव, प्रनष्टोरगराक्षसे ॥ २ ॥

कवलं गच्छीभूते, महाभूतविवाञ्जिते ।

अविमत्याऽऽत्मा विभुस्तत्र, शयानस्तप्यते तपः ॥ ३ ॥

तस्य तत्र शयानस्य, नामैः पद्मं चिन्तितम् ।

तदणुरीवमश्वस्त्रलोभं, हृद्यं काञ्चनकण्टिकम् ॥ ४ ॥

तस्मिन् पद्मे तु भगवान्, दृष्टी यद्योपवीतसंयुक्तः ।

ब्रह्मा तत्रापच—स्तेन जगन्मातरः सृष्टाः ॥ ५ ॥

आदितिः सूरसङ्गानो, दितिरसुराणां मनुमैनुष्णाणाम् ।

विनता विहङ्गमानां, माता विश्वप्रकाराणाम् ॥ ६ ॥

कद्दः सरीसृपाणां, सुलसा माता तु नागजातीनाम् ।

सुरभिश्चतुष्पादना-मिक्षा पुनस्त्वर्षाजानाम् ॥ ७ ॥ इत्यादि

६ । अपरे तु पुनरनादिको लोक इत्येवं प्रतिपक्षाः, यथा शा-
क्या एवमाहुः—अनवद्योऽयं भिक्षुः ! संसारः, पूर्वा च

कोटी न प्रज्ञायते, अविद्या निरावरुणानां सङ्घानां न विद्यते

न च सत्पात्त्याद इति, तथा सपर्यवसितो लोको, जगत्प्रलये

सर्वस्य विनाशसङ्गत्वात् ७ । तथाऽपर्यवसितो लोकः, सतः

आत्यन्तिकविनाशासंभवात्, "न कदाचिन्दीदृशं, जगद्" इति

वचनात्, तत्र येषां सादिकस्तेषां सपर्यवसितो, येषां स्वना-

दिकस्तेषामपर्यवसित इति, केषाञ्चित्प्रमयमपीति, तथा

चोक्तम्— "ह्रावे पुरुषो लोकः, कुर्यात्त एव च । क्षरा

सर्वाणि भूतानि, कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १ ॥" इत्यादि ८ । त-

देवं परमार्थमजानानां अस्तीत्याद्यभ्युपगमेन लोकं विवद-

मानाः नानाभूता वाचो नियुञ्जति, तथाऽऽत्मानमपि प्रति

विवदन्ते, तथावा-सुष्ठु कृतं सुकृतमिति वा दुष्कृतमिति वे-

द्येवं क्रियावादिनः सम्प्रतिपद्यन्ते, तथा सुष्ठु कृतं यत् सर्व-

सङ्कर्परित्यागो महाज्ञतमप्राहिः । तथाऽपरे दुष्कृतं भवता

यदसौ सुगन्धगुलाबना पुष्पमनुपायोऽङ्गितेति, तथा य एव

कश्चित्प्रव्रज्योद्यतः कल्याण इत्यवमभिहितः स एवापरेण पा-

खरिङ्गकविलम्बः क्लीबोऽयं शूद्राऽऽमपालनासमर्थोऽन्यस्यः

पाप इत्यवमभिधीयते, तथा साधुरिति वा असाधुरिति वा

स्वमातिकल्पितकालभिरभिधीयते, तथा सिद्धिरिति वा

असिद्धिरिति वा नरक इति वा, अनरक इति वा, एवमन्यद-

व्याधिर्य स्वाप्रदप्रदिशो विवदन्त इति दर्शयति, "यदिदं

विप्रतिपक्षा " यत्पूर्वाङ्गं लोकऽऽदिकं तदिदमाधिर्य विविधं

प्रतिपक्षा विप्रतिपक्षाः, तथा चोक्तम्—

"इक्षुमिति कृत्रिमं सृष्टिदिवानिः सर्वमेवमिति लिङ्गम् ।

कृत्स्नं लोकं माहे—द्वराऽऽद्यः सादिर्यन्तम् ॥ १ ॥

नारीश्वरजं केचिन्, केचिरसोमानिस्त्वभवं लोकम् ।

द्रव्याऽऽदिषाङ्गं कलं, जगदेतत्कविदिक्षुमिति ॥ २ ॥

इश्वरप्रतिरितं केचि—केचिद् ब्रह्मलोकं जगत् ।

अव्यक्तप्रभवं सर्वं, विश्वमिच्छन्ति कारिणाः ॥ ३ ॥

यादृच्छिकमिदं सर्वं, केचिद् भूतविकारजम् ।

केचिच्चानेकरूपं तु, बहुधा संप्रधायितः ॥ ४ ॥ ” इत्यादि ।

तदेवमनवगाहितस्याद्वाद्देश्यमन्तेकोशावलम्बिनां मति-
भेदाः प्रादुष्यन्ति । तदुक्तम्—“लोककियाऽऽस्तमस्ये,
विषदन्ते वादिनो विभिन्नाधर्मम् । अविदिनपूर्वं येषां, स्याद्वा-
र्थाविभिन्नं तत्त्वम् ॥ १ ॥ ” येषां तु पुनः स्याद्वाद्दमनं निश्चितं
तेषामस्तित्वनास्तित्वाऽऽद्वैतस्य नयामिप्रायेण कथाञ्च-
दाभययात् विवादाभाव एवेति, अत्र च बहु वक्तव्यं तत्तु नो-
क्त्यतः, प्रत्यक्षितरभयाद्, अन्यत्र च सूत्रकृताऽऽदौ विस्तरे-
ण सुविहितत्वादिति । तेषां विषयतः परस्परतो विप्रतिपक्षाः
'मामकम्' इत्यासीय धर्मं प्रहापयन्तः स्वतो नष्टाः परानपि
नाशयन्ति । तथाहि—केचित्सुखेन धर्ममिच्छन्ति, अपरे दुः-
खेन, अन्ये स्नानाऽऽदिनेति, तथा मामकपक्षो धर्मो मोक्षा-
यनिर्वाच्यश्च नापर इत्येवं वदन्तोऽपुष्टधर्मोऽपि विदितपर-
माधोऽपि प्रतारयन्ति, तेषामुत्तरं दृश्यति—“अत्रापि अस्ति
लोको नास्ति वेत्यादौ जानीत स्युषम्, 'अकस्माद-
दिति' मागधदेशे आगोपात्ताऽऽदौना संस्कृतस्य-
वाचारणविहापि तथैवोच्यारित इति, कस्मादिति
हेतुर्न कस्मादकस्माद् हेतोरभावादित्यर्थः, तत्रास्ति
लोक इत्युक्त्याप्येवं जानीत यथा न भवत्येवमक-
स्माद्, हेतोरभावादिति । तथाहि—यद्येकान्तेनैव लोका-
ऽस्ति, ततोऽस्तिना सह समानाधिकरण्यापद्यदिति तद्वक्त-
व्यम्, एवं च तत्रप्रतिपक्षोऽप्यल्लोकाऽस्तीति कृत्वा लोक-
पवालोकाः स्यात्, व्याप्यसत्त्वावै व्यापकस्यापि सत्त्वाभा-
वलोकाभावः, तदभावे च तत्रप्रतिपक्षभूतस्य लोकस्य प्राग-
भावावः सर्वगतत्वं वा लोकास्य स्यादिति, अथवा लोका-
ऽस्ति न च लोको भवति, लोकोऽपि नास्ति, न च लोको-
ऽलोकाभाव इत्येवं स्याद्, अस्मिन् चैतत्, किं च—अस्ते-
व्यापकत्वे लोकस्य घटपटाऽऽद्वैति लोकत्वप्राप्तिः, व्याप्य-
स्य व्यापकसत्त्वाभावात्तराद्यकत्वात्, किं च—अस्ति लोकः,
इत्येषाऽपि प्रतिपक्षा लोक इति कृत्वा हेतोरप्यस्तित्वात्, प्र-
तिपक्षाद्वैतोरकत्वावाप्तिः, तद्वक्तव्ये हेतुभावाः, तदभावे किं
न सिद्ध्यतीति ? उनास्तित्वाद्यर्थो लोक इत्येवं च प्रति-
पक्षादिति स्यात्, तदेवमेकान्तेनैव लोकास्तित्वेऽप्युपग-
म्यमाने हेतुभावाः प्रदर्शितः, एवं नास्तिप्रतिपक्षायामपि
वाच्यम्, तथाहि—नास्ति लोक इति श्रुत्वा वाच्यः—किं भवा-
नस्त्युत नैति ? यद्यस्ति किं लोकान्तर्बर्त्तते, नवेति, यदि लो-
कान्तर्गतः कथं नास्ति लोक इति प्रचीयते ? अथ बहिर्भूत-
स्ततः खरविषाणवदसत्त्वं एवेति कस्य मयोत्तरं दानव्यम्,
इत्यनया दिशैकान्तवादिनः स्वयमभ्यूह्य प्रतिपक्षस्या इति,
एवमिति यथाऽऽस्तित्वमार्त्वास्तित्वाद्वास्तित्वात्मात्मिकानिर्मु-
क्तिकः, एवं भूवाभूवाऽऽद्योऽपि वादा निर्मुक्तिका एवेति ।

अस्माकं तु स्याद्वाद्वादिनां कथाञ्चदभ्युपगमाच्च यद्यो-
क्तदेशानुपपन्नः, यतः स्वपरकत्वाभ्युदासपदानाऽऽप्याध-
दि वस्तुतो वस्तुत्वम्, अतः स्वद्वयैककालत्वभावतोऽ-
स्ति पदद्वयाऽऽदिवचनप्राप्तीति । उक्तं च—“सर्वं सर्वं

को नच्छेत्, स्वकपाऽऽदिवचनप्राप्तिः । असदेव विपयोला-
क्षं लक्ष व्यवतिष्ठते ॥ १ ॥ ” इत्यादि, अस्मत्प्रसङ्गात्पर-
गमनिकायत्वात् प्रयासस्य, एवं भूवाभूवाऽऽदिवचपि पञ्चा-
वयवेन दृशावयवेन वाऽप्यथा वैकल्पनपक्षं विलिप्य स्या-
द्वाद्वापक्षोऽप्युद्धाऽऽप्योऽप्येति । आवा० १ ॥ अ० ८ ॥ अ० १
उ० । (अन्नादिगोलादिमानानां व्याख्या स्वस्वस्थाने) (अत्र
विस्तरः 'शिरोमय' शब्दे चतुर्थभागे गतः) ('लोच' शब्दे च
पृथक् गाथाप्रदर्शयिष्यते)

भूग-भूग-पु० । स्त्रीणां गर्भे, बालके च । बाच० । ६० १
उ० ३ प्रक० ।

भूगर्भ-भूगर्भ-वि० । भूगर्भं हन्ति इन्—कः गर्भघातके,
बालघातके च । बाच० । ६० १ उ० ३ प्रक० ।

भूतगर्भ-भूतगर्भ-न० । शय्यसङ्घाते, विशेषे । हरिते वनस्प-
तिर्भेदे, प्रहा० १ पृ० ।

भूदाश-भूदान-न० । भूमिदानं, आवा० १ ॥ अ० २ ॥ अ० २ ॥
(अन्नादयः शुभकलादयः जनकत्वमिनाकरणम् 'पुढवीकादयः'
शब्देऽस्मिन्नैव भागे ६७८ पृष्ठ गतः)

भूवाल-भूपाल-पु० । भुवं पालयति । पाल-अल्ल । भूपतो, वा-
च० । स्या० १ ६ टा० ।

भूमिय-भूमि-पु० । भुवं विभक्तिं धारयति पालयति वा ।
भू—किप् । पवते; भूगलं च । बाच० । आ० क० १ ॥ अ० ।

भूम्य-भूम्य-पु० । भुवं भुम्के भुम्कि पालयति वा । भुज-
किप् । भूपालं, वाच० । आ० क० १ ॥ अ० ।

भूमणया-देशी-स्थगने, “भूमणया पलित्वेण । ” भूमण-
यति, देशीपदभेदे, स्थगनमित्यर्थः । ६०० १ उ० ।

भूमिह-भूमिह-पु० । अहोरात्रमवधुं निशानुवृत्तौ स्वप्नमव्या-
तं सप्तविंशतिनम मुहूर्तं, स० ३० सप्त० ।

भूमि-भूमि-वि० । भवत्स्यस्मिन् भूतानि । भू-मिक्, वा ङीप् ।

पृथिव्याम्, वाच० । रा० । क्षेत्रे, अ० २ ॥ अ० ।

पञ्चा० । स्थण्डिले, उपा० १ ॥ अ० । पदव्याम्, स्या० ३
टा० २ उ० । काले, स्या० ३ टा० ४ उ० । स्थानमात्रे,
जिह्वायाम्, योगशास्त्रोक्तं योगिनां विलस्यावस्थाभेदे, ए-
कसङ्कटव्यायं च । वाच० । “ यल्लि भूमि । ” पाठ० ना०
२६४ गाथा ।

भूमिउदय-भूम्युदक-न० । भूम्या उदकं भूम्युदकम् । नद्यादि-
जलं, नि० चू० १ उ० ।

भूमिकेप-भूमिकम्-पु० । “ शब्देन प्रवृत्ता भूमि-वेदा रसति
कम्पतः । स्नापितरमारयश्च, राजा राज्यं च पीक्यते ॥ १ ॥ ”

इत्युक्तलक्षणे महाविभक्तिर्भेदे, स्या० ८ टा० । (भूमिकम्पन
हेतुः 'पुढवी' शब्देऽस्मिन्नैव भागे ६७२ पृष्ठ गतः)

भूमिकम्प-भूमिकम्प-न० । सर्वावयवमात्रा भूमेः परि-
कम्पेते, ६० १ उ० २ प्रक० । ग० । अ० । आवा० १ ॥ अ० ।

भूमिघर-भूमिघर-न० । भूमिघरं, आवा० १ ॥ अ० । प्रवृत्तं ।
स्या० ।

भूमिद्व-भूमिद्व-वि० । भूमी तिष्ठति । स्था-कः । अस्व-परवम् ।
भूउडस्थे, वाच० । नि० सू० १ उ० ।

भूमिंतुडप-भूमिपुडक-पुं० । वैताक्यपंचतस्थे विधाधरभेदे,
भूमिंतुडगविज्ञाद्विपतयो भूमिपुडकाः । आ० सू० १ अ० ।

भूमिस्थ-भूमिद्व-वि० । 'भूमिद्व' शब्दायै, नि० सू० १ उ० ।

भूमिदेव-भूमिदेव-पुं० । ब्राह्मणे, वि० । "लोयायुगहका-
रिस्तु भूमिदेवेस्तु बहुकलं दाणं । अवि नाम बंभंयुस्तु, किं
पुण कृत्स्नमनिरयाणं ॥ १ ॥ " स्था० ४ टा० ३ उ० ।

भूमिपिस्त्र-भूमिपिश्च-पुं० । भूमिपिश्चाच इव । तालवृक्षे,
वाच० । दं० ना० ६ वर्गे १०७ गाथा ।

भूमिपेक्ष-भूमिपेक्ष-न० । भूमिपेक्षः प्रेक्ष्यं वक्षुषा नि-
रीक्षय । सुवक्षुषुषा निरीक्षणे, पञ्चा० ४ विव० ।

भूमिभाग-भूमिभाग-पुं० । भूमिदेशे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
जो० । दृष्ट० ।

तस्य यं वणसंडस्त अंतो बहुसपरमणिजे भूमिभागे
पम्पे । से जहा थाप ए आलिङ्गपुक्खंरं वा ० जाव था-
थाविहपंचवर्षेहि मणीहि तथेहि उवसोभिण् ।

तस्य, यमिति पूर्ववत्, वनस्पदस्थान्तः-मध्ये बहु अस्म्यन्तं
समो बहुसमः, स चासी रमणीयश्चल तथा, भूमिभागः प्रकृतः
कीदृश इत्याह- 'से' इति, तत् सल्लोकोप्रसिद्धम्, यथेति च-
हाम्पतपदर्थेन, नामिति शिष्याऽऽमन्त्रणे, 'ए' इति वाक्याल-
ङ्कारे, आलिङ्गं-मुरजो वाद्यविशेषः, तस्य पुष्करं चर्मपुट-
कं, तत्रिकलाभ्यस्तसममिति, तेनोपमा कियते, इतिशब्दाः
सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तुवमाप्तिघोषिताः । वा शब्दाः
समुच्चये, यावच्छब्देन बहुसमव्यवर्धको मणिलक्षणवर्धक-
श्च ब्राह्म इति । स चापम्- "मुरंगपुक्खरेह वा सरतलेह वा
करतलेह वा चंदमंडलेह वा सूरमंडलेह वा आयंसमंडलेह वा
उरम्भचम्मेह वा वलहचम्मेह वा वराहचम्मेह वा सीहच-
म्मेह वा वघचम्मेह वा छगलचम्मेह वा दीविचम्मेह वा
अणंगसंक्षुकीलगसहस्सवितने भावचपवचावत्तलेहिपलेदि-
सोत्थियसोदरियपूलमागवद्धमागुमचकुंडकमगरंडकआर-
मारकुञ्जावलिपउमपत्तलगरतरंगवासीपउमलयमसिचि-
सेहि सल्लापदि सप्यमेहि समरीहदिह सउज्जपदि" इति ।
अत्र व्याख्या-सुद्धो लोकाप्रतीतो मर्त्यः, तस्य पुष्करं सुद-
हपुष्करं तथा परिपूर्य-पानीयेन भुंतं तद्वर्गं-सरतस्तस्य त-
लम्-उपरिततो भागः सरतस्तलम्, 'अत्र व्याख्यातनो विशेष-
प्रतिपत्तिः' इति निर्वातं जलपूर्व सरो ब्राह्मम्, अग्न्या वा-
नोद्धमजतयोवाचकजलत्वेन विधत्तितः सप्रमाधो न स्वा-
दियर्थः, करतलं प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं च यद्यपि व-
स्तुगत्या उक्तानीकृतार्थकप्रियाऽकारपीडमासादापेक्षया वृ-
त्ताल्लेख्यमिति तद्वर्गो दृश्यमाद्यो भागो न समतलस्तथापि
प्रतिभासते समतल इति तदुपादानम्, आदशमण्डलं सुप्र-
सिद्धम्, 'उरम्भचम्मेह वा' इत्यादि । अत्र सर्वत्रापि, 'अणंग-
संक्षुकीलगसहस्सवितने' इति पदं घोषनीयम् । उरञ्ज-
ऊरणः, वृषभवराहसिंहव्याम्रकुलः । प्रतीताः, द्वीपी-विभ-
४००

कः, एतेषां प्रत्येकं चर्म अनेकेः शङ्खप्रमाणैः कीलकसहस्रै-
र्यतो मद्धृभिः कीलकैस्तद्वितं प्रायो मध्ये क्षामं मर्षति न
समतलं, तथाकृतदासम्भवान्, अतः शङ्खमहणं, विततं
विततीकृतं ताडितमिति भावः । यथाऽऽव्यतं बहुसमं भवति
तथा तस्यापि वनस्पदस्थान्तर्बहुसमो भूमिभागः । पुनः
कथंभूत इत्याह- 'याथाविहपंचवर्षेहि मणीहि तथेहि' (म-
णितथेहि) उवसोभिण् इति योगः । नामाविधा-आतिसेध-
नामाप्रकारा ए पञ्चवर्षा मण्यवस्तुनामि च तैरुपशोभितः,
कथंभूतैर्मणिभिरित्याह-आवर्त्ताऽऽदीनि-मणीनां लक्षणानि
तत्र आवर्त्तः प्रतीतः, एकस्याऽऽवर्त्तस्य प्रथमिभुक्तः आवर्त्तः
प्रत्यावर्त्तः श्रेणिः तथाविधविश्वुजाताऽऽदेः एकैः तस्याऽह-
भ्रेणयो विनिर्गताऽस्या श्रेणिः स प्रभ्रेणः, स्वस्तिक-प्रतीतः,
सौवस्तिकपुष्पमाण्यवो च लक्षणविशेषो लोकात् प्रत्येतथ्यो,
वर्धमानकं शरावसंपुटे, मरस्यावृष्टकमकरावृष्टे जलवरवि-
शेषावृष्टे प्रसिद्धे, 'आरमारं ति' लक्षणविशेषो सत्यमणि-
लक्षणयदिनो लोकादेदितथ्यो, पुष्पावलिपत्रपत्रसामगरतरङ्ग-
वासन्तीलतापत्रलताः प्रतीताः, तासां भक्त्या-विशिष्टाश्च वि-
भ्रम-भाले खो येषु ते तथा, किमुक्तं भवति ?-आवर्त्ताऽऽदिल-
क्षणोपेतैः, तथा सर्वा शोभनाङ्गुवा-शोभा येषां ते तथा तैः,
'सप्यमेहि' इत्यादि विशेषणत्रयं प्राप्तम् । एवं भूतैः नामावर्त्तैः
पञ्चवर्षैः मणिभिरुपशोभोपशोभितः । जं० १ वत्त० ।

भूमियर-भूमियर-पुं० । सूर्याऽऽदिके तिरस्त्रि, सूत्र० १
श्रु० २ अ० १ उ० ।

भूमिरुह-भूमिरुह-पुं० । भूम्यां भूमी वा रोहति । रुह-कः ।
वृत्तं, वाच० । कुत्राच, भूमिकदापि कुत्राकापि वर्षाकाल
भावीनि भूमिस्फोटकानीति प्रसिद्धानि च २ अर्थि० ।
प्रव० । भूहटाऽऽदयोऽप्यत्र । वाच० ।

भूमिलिहण-भूमिलिहण-न० । भूमौ पश्चाद्विनाऽकरविले-
खने "भूमिलिहणविलिहणेहि" । न० ।

भूमिसिरि-भूमिश्री-पुं० । आरतवर्षभवे भाविनि स्वनामक्याते
चक्रवर्त्तनि, ति० ।

भूमिसेजा-भूमिशिष्टा-स्त्री० । भूमिचर्मभेदे, स्था० १ टा० ।

भूमिउड-भूमिउड-न० । स्वनामक्याते नगरे, "पुरं भूमिउडं नाम,
भूदेव्याः मुकुटोपम्" आ० सू० १ अ० ।

भूय-भूत-न० । म्यादये, उचिते, वाच० । अभूवन् भवन्ति
मविध्यन्तीति भूनामि । पृथिव्यापेकेन्द्रियेषु, "अम्हा सुवं
भवन्ति भविस्सन्ति य तम्हा भूतेति वचनम् ।" आ० सू० ४
अ० । सर्वदा भवन्ना भूतः । सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । आचा० ।
भूतानि पृथिवीजलज्जलनपवनवनस्पतयः । पा० । आच० ।
सूत्र० । वि० । दृष्ट० ।

किं मन्ने पंच भूया, अत्थी नरिण्णि ति संसओ तुम्ह ।
वेयपयाण य अस्थं, न याणसी तेसिपो अत्थो । १६८८१ ।

किं पञ्च भूतानि पृथिव्यादीनि सन्नि, किं वा न सन्तीति
मन्ने, व्याख्यातरं पूर्ववत् । अयं च संशयः तत्र विद्वद्भवे-

व्यवस्थितिविषयः, तानि चाऽमुनि वेदपदानि—“स्वप्नोपमं वै सकलमिषेयं ब्रह्मविधिब्रह्म विज्ञेय” इत्यादि । तथा “द्यावापृथिवी” इत्यादि । तथा “पृथिवी देवता आपो देवता” इत्यादि । तेषां च वेदपदानामयमर्थः तत्र प्रतिभासते—स्वप्नोपमं स्वप्नसदृशं, वै निपातोऽवधारणे, सकलमिषेयं जगद्विषये ब्रह्मविधिः परमार्थप्रकारः, ब्रह्मज्ञा प्रगुणेन न्यायेन विज्ञेयो ज्ञातव्यः, एवमादीनि वेदपदानि भूतनिष्ठव्यपराणि । “द्यावापृथिवी” इत्यादीनि तु सत्ताप्रतिपादकानि । ततः संशयः । तथा एवं ते सिद्धिभिर्नो यथा भूताभाष एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाप्रहणात् । तथाहि—अणुरादि-विज्ञानस्याऽऽत्मन्वनं परमाणवो वा स्युः, परमाणुसमूहो वा, अथयवी वा । तत्र न तावत्परमाणुवः, तेषामिन्द्रियविज्ञाने प्रतिभासाभावात् न खलु चाणुपे विज्ञाने परस्परविशकलितः परमाणुवः प्रतिभासन्ते; नापि समूहः, समूहो हि नाम द्वित्राऽऽदिपरमाणूनां संयोगः, स चाणुपव एव, विकल्पव्ययानतिक्रमात् । तथाहि—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्, सर्वोऽऽत्मना वा । तत्र न तावद्देशेन, परमाणोर्देशाभावादन्यथा परमाणुवन्तते, परमाऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । अथ सर्वोऽऽत्मनेति पक्षः, तर्हि परमाणी प्रवेशादणुमात्रप्रसक्तिः । तथा च पठन्ति—“संयोगो वि य तेसि, देशेन सव्वहा व होज्जाहि । देशेण कदमणुत्तं, अणुमिसं सव्वहा भवणे ॥” अथ ब्रूय—परस्परं प्रत्यासन्नत्वमात्रमेवात्र संयोगः समूहो, न देशेन, न सर्वोऽऽत्मना वा, ततो न कश्चिद्देशः । तथा च सम्पदप्रत्येकमिव समुद्रितामपि तेषामप्रहणप्रसङ्गात् स्वस्वरूपावस्थितानां तेषामिन्द्रियगम्यत्वाभावात्, न च परस्परप्रत्यासन्नत्वमप्युपपन्नम्, तद्वन्नर्थे दिग्भेदतो भवति, दिग्भेदे च देशभेदसमाधौ न्यवस्थातः । आह च—“हाणी अणुयत्तस्स उ, दिसिमेदातो न अज्जाह वेव । तेसिमहो पचासन्नय सि परिक्कमुम्यं ति ॥१॥” अथ वाऽन्यथीति पक्षः, साऽप्यणुः, अथयविन एवासंभवात्, तस्यावयवेषु व्यत्यययोगात् । तथाहि—साऽवयवी देशेन वर्तते, तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्था । अथ सर्वोऽत्मना, तर्हि यावतोऽवयवास्ततोऽवयविन इत्यवयवविषयत्वप्रसङ्गः । अथ न भूतो देशेन वर्तते, सर्वोऽत्मना वा, किन्तु वर्तते इत्येवम्, तत उक्तदोषाप्रसङ्गः । तदप्यश्लीलम्, उक्तपप्रकारद्वयव्यतिरेकान्यस्य वृत्तिप्रकारस्यासम्भवात् । अथ समवायलक्षणं सम्बन्धेन वर्तते इति मन्येताः, तदप्युक्तम्, समवायस्य वासिद्धत्वात्, न खलु वर्तद्व्यापान्तरालवर्तो तत्सम्बन्धनिष्ठसम्बन्धभूतो जन्तुकल्पः कश्चित् समवायं नाम पदार्थः प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणविपर्योसितः ततः कथं तन्मस्तिनयेन मन्यामहे ? । अन्यच्च—साऽपि समवायिक्तुः वर्तते इति वाच्यं, तदप्यसमवायवत्त्वादिनि चेत, तनु तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्थाप्रसक्तिः । अथ स्वप्रेमयसम्बन्धनस्वभावः समवायाः, यथा स्वरूपप्रकाशधर्माद्विपरीपः, तेनाऽऽत्मनो स्वममवायिनिः सह सम्बन्धयति, स्वसमायिनिष्ठ परस्परमिति । तदप्यमनोगमम्, विकल्पयुगाभासकिकामात् । तौ हि स्वभावा समवायाद्विज्ञेयः वा स्वात्मामात्रं जी वा । यथायः पक्षः, ततो न समवायस्य तौ, सम्बन्धभावात् ।

वस्वन्तरयममवत् । अद्यभिषी, ततः समवाय एव तौ, तद्व्यतिरिक्तत्वात्, तत्त्वकपवत्, ततः कुतः स्वभावद्वयकल्पेनेति भूतविषयप्रमाणाभावः । एवं विज्ञेयं स्फुटीकृते भगवा-नुत्तरमाह—वेदपदानामर्थे न जानासि, अथवात् युक्तिमावाप्यं च । तत्र तत्र संशयनिवृत्त्यर्थानां वेदपदानामयमर्थः—“स्वप्नोपमं वै सकलम्” इत्यादीनि अर्थात्मविज्ञानार्थं मणिकनकाङ्कानांऽऽदिसंयोगस्यानियतत्वात्, आस्थितत्वात्, विपाककटुकत्वात् आस्थानिकुत्तिपराणि, न तु तद्व्यवस्थाभाषप्रतिपादकानि । प्रतीतिविधीन्यादीनि तु भूतसत्ताप्रतिपादकानि भवतोऽपि प्रतीतानि, ततो वेदसिद्धा भूतानां सत्ता । यद्युक्तम्—भूताभाष एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाप्रहणादित्यादितदप्यसम्भूतम् । भूतानां प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणसिद्धत्वात् । तथाहि—द्विविधं परमाणूनां रूपं—साधारणसाधारणं च । तत्र यद्साधारणं रूपं, तेन (न) चाणुपे विज्ञाने प्रतिभासन्ते, साधारणेन तु रूपेण प्रतिभासन्ते एव । न च वाच्यं साधारणं रूपं नास्त्येव, तद्भावे खल्वेकपरमाणुव्यतिरेकान्येवाम-परमाणुत्वप्रसङ्गात् । परमाणुत्वेनापि तुल्यरूपत्वाभावात् । अन्यथाऽस्मदभ्युपगमप्रसङ्गः । अथ यदेतत्परमाणुत्वेन तुल्यरूपत्वम् । तत्तदप्यस्यावृत्तिमात्रापरकलितसत्ताकां, यथाऽयमपि परमाणुरपरमाणोर्व्यावृत्तौऽयमथ परमाणोर्व्यावृत्तौ तानां न तु पारमार्थिकम् । तदेतदुक्तम् । स्वतन्तुल्यरूपत्वभावे तदप्यथावृत्तेरपि साधारण्यार्थं असंभवात् । न खलु यथाऽष्टात् द्यावृत्तिसत्ता पाटस्थपि घटेन सह, घटस्य तुल्यरूपत्वाभावात् । अथ सर्वे स्वलक्षणं सकलसज्जातीयविजातीयव्यावृत्तिस्वभावः, ततः समानरूपत्वाभावेऽपि विजातीयव्यावृत्तेः समानता । तदपि न युक्तिसमम् । विजातीययो व्यावृत्तौ परमाणुस्वस्येव सज्जातीयव्यावृत्तौ साधारण्यत्वप्रसङ्गात्, न्यायस्य समानत्वात् ; भवन्मतेन सज्जातीयव्यावृत्तौ तदपि वस्तुन उपपद्यते, अनेकस्वभावेन सर्वेभ्यो व्यावृत्तिः तेषां सर्वेषामपि व्यावृत्तिविषयाणामेकरूपताप्रसङ्गः । तथाहि—घटाद्व्यावृत्तेः पटो, घटव्यावृत्तिस्वभावतयैव व्यावृत्ते, तर्हि बलात् एतमस्य घटरूपतानुपपत्तिः, अन्यथा तत्तत्स्वभावतया व्यावृत्तयोर्भावात्, तस्मादवश्यं परमाणूनां द्वे रूपे प्रतिपत्त्ये—तुल्यमतुल्यं च । तत्र तुल्यरूपेण चाणुपे विज्ञाने समुद्रिताः परमाणवः प्रतिभासन्ति इति भूतानां प्रत्यक्षविषयता यदपि । समूहपक्षेऽभिहितम्—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्, सर्वोऽत्मना वा इत्यादि । तत्र पक्षद्वयोपपत्तिः । परमाणूनां विनिष्कपरिणामशक्तिसमम्भिततया कदाचिद्देशतः, कदाचित्सर्वोऽत्मना सम्बन्धभावात् । न च वाच्यम्—देशाभ्युपगमे परमाणोरपरमाणुप्रसङ्गः । परमाणुर्हि स उच्यते, यतो नान्यद्व्यपत्तेः परमाऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । न च विनिष्ठतात् परमाणोरन्यद्व्यपत्तेरपरिणामरहितता, नापरमाणुत्वाव्याघातः । तथा च सति देशकालाऽऽदिस्वामिप्रतिषेधसंपादितपरिणामविशेषपरिकल्पितानां परमाणूनां परस्परं यत् प्रत्यासन्नत्वमेव परमाणुसमूह एव—एव च देशतः परमाणूनां सम्बन्धः ।

तथा कोकम्—

“ जं वेव अणुं अणुणं, पच्चासन्नजनं मिहो एतम् ।
तं वेव स संबंधो, विस्तिपरिणामासंखं ।
देशेण तु संबंधो, इह द्वे सति कदमणुत्तं पि ।

अप्यतरामावातो, न अप्यतराद्यं ततो अग्रिह ॥ ”
 अथ दिग्भेदतो यो भेदः, स एवाभ्यद्वयतन्मस्तीति कथं न
 परमाणुव्यवस्थायाः । तदप्यनुकूलम् । सत्यकृतवर्षापरिहानात् ।
 परमोऽणुर्हि स उच्यते, यो द्रव्यतोऽशक्यमेव । न च विष-
 णित्वस्य परमाणुर्द्रव्येण शक्यऽऽदिना भेद आपादयितुं
 शक्यत । तथा बोद्धव्यम्—“सत्येण सुतिक्रमेण वि, क्षेपे
 भेषु च जं करि न सक्ता । तं परमाणुं सिद्धं, वयंति
 आह्वयमाणां ॥ ” ततोऽभ्यस्य पृथग्द्रव्यरूपस्याह्वयतर-
 स्यामावाद्याहृतं वर्णाद्वयभेदेऽपि परमाणुत्वम् । उक्तं च—
 ‘द्विषि भेदातो विचय, सव्यभेदेतो क्व न अप्यतरं ति ।
 द्रव्येण सव्यभेदं, विचयिक्रियं ता कुतो तमिह ? ॥१४॥’ योऽपि
 सत्त्वामपत्ये दोष उक्तो यथा परमाणुत्वमात्रमसङ्ग इति । सोऽ-
 प्यनुकूलः । यतो न परमाणुः परमाणुविनाशकः, सतः सर्वथा
 विनाशयोगात्, ततो द्वावपि परमाणु तथाविचपरिणामवि-
 शेषतः सर्वोऽभ्यस्य सद्रव्यमापद्यमानो सतोपचयविशेषा-
 त् प्रकृतद्रव्यणुककृततामिव प्राप्नुते, न परमाणुमात्रमित्यदोषः ।
 उक्तं च—“न य अप्यनेलं जतं, सत्तातो सव्यवहा वि संभोगे ।
 वायवनुत्तत्ताणा, सभावनो उवयवविलेसो ॥१५॥” अथयत्तिप-
 णोक्तद्रव्यमनवकाशपृथग्द्रव्यान्तररूपस्यावयवविनोऽस्माभि-
 रनभ्युपगमात् । य एव हि परमाणुनां तथाविधदेशकालाऽदि-
 सामग्रीविशेषासंपत्तायां विवक्षितजलधारणाऽदिक्रियासम-
 यः समानः परिणामविशेषः सोऽवयववि, ततः कुतो देशकाल-
 कुविचकल्पदेशावकाशः, शेषं तु समवायपणोक्तमनभ्युपग-
 माच्च ततः क्षतिमावहति । आ० म० १ अ० । वनस्प-
 ती, उत्त० १ अ० । आ० । “भूतास्तु तत्तथाः स्मृताः ।” आचा०
 १ अ० २ अ० ६ उ० । आ० । स्या० । जा० । प्राणिनि, आचा० १
 अ० २ अ० ३ उ० । आ० । प्रजा० । उत्त० । स० । जीवे,
 आनु० । उत्त० । आ० । स० । जन्तुषु, स० २ अ० ६ अ० ।
 एकार्थिकानि चैतानि—“पाशाणं भूया यं जीवा णं सत्ता मं”
 एकार्थिकानि चैतानि । आचा० १ अ० ६ अ० ५ उ० । जी-
 वो जन्तुसुमात्रं प्राणी सत्त्वा भूत इति पर्यायाः । विशे० ।
 आचा० । स० । स० । स० । चतुर्दशभूतग्रामि, आचा० १ अ०
 ३ अ० २ उ० । “भूतानां जगद्दृष्टां ॥” भूतानां स्थावरजङ्ग-
 मानाम् । स० १ अ० १ अ० । तस्वानुसंधाने, “कुलं निर-
 स्य भूतेन ।” इति स्मृतिः । वाच० । अवस्थायां च । “ओ-
 णिभ्यश्च वीर्यं ।” योम्यवस्थे वीज इति । आचा० १ अ० १ अ०
 ५ उ० । अन्तरभेदे, जी० । जा० । स्या० । आनु० । आ० । प्रव० ।
 जी० । भूता नवविधाः । तद्यथा—सूर्याः १, प्रतिक्रियाः
 २, अतिक्रियाः ३, भूतोत्तमाः ४, रक्षाः ५, महास्कन्धाः ६,
 महावेगाः ७, प्रतिक्रियाः ८, आकाशगताः ९ । प्रजा० १ पद ।
 मेते, प्रजन० २ सख्य० द्वार । पिशाचे, स्या० । (ते च
 ‘पिशाच’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६३६ पृष्ठे दर्शिताः)
 कुमारे, योगान्द्रे, कृष्णपक्षे, वाच० । यक्षसमुद्रानन्तरभवे
 स्वनामक्याते द्वीपे, भूतद्वीपानन्तरभवे स्वनामक्याते समु-
 द्रे च । पुं० । प्रजा० १५ पद । यत्र भूतवर्ममहाभूतवरी वैवा,
 स० । प्र० १६ पादु० । अर्त्तानि, पञ्चाकृते, विशे० । आ० १ अ०
 कल्प० । जाते, विपा० १ अ० ६ अ० । दयपक्षे, आ० म० १
 अ० । विद्यमाने, विशे० । प्राप्ते, नि० १ अ० ३ वयं ।
 स० । स्या० । आ० । उपमायै, आनु० । रा० । आ० । स्या० ।

तादर्थ्ये, प्रकृत्यर्थे, स्या० ५ उ० । १ उ० । “उन्मत्तगभूय ।”
 उन्मत्तक इवांमत्तकभूतो, भूतशब्दस्योपमानार्थत्वात् । उन्म-
 त्तक एव वा उन्मत्तकभूतः भूतशब्दस्य प्रकृत्यर्थत्वात् । स्या०
 ५ उ० ५ उ० । “आवर्त्तमानं तदर्थं च द्रोक्ष्यं पतितं भूयसर्वा
 सा ।” (२२५) आ० । “आवर्त्तमे देतो जलु एतो सुरलोचनयुध-
 मा एयम्” (२२५) आ० । उपमानार्थभूतशब्दप्रयोगो यथा-
 देशः सत्येव सादृश्याऽऽदिकृष्णाऽऽदिगुणोपेतत्वात्सुरलोका-
 यमः आ० । “तादर्थ्यं पुण्य एतो, सतीधुयमुदगं ति तिहिहः”
 (२२७) तादर्थ्यं पुनस्तदर्थमात्रे पुनरेव भूतशब्दप्रयोगः, सतीधु-
 भूतमुदकमुष्णं सत्योपांतरमापन्नमिति निर्दिष्टः । आ० ।
 स० । न्याये, उचिते, वृत्ते, सत्ये, यथायै, वास्तविके च ।
 नि० । “भूतमन्यनुपम्यस्ते, द्वीपते व्यवहारतः ।” इति स्मृतिः ।
 वाच० । आ० ५ अ० । स० । स्या० ।
 भूयकार-भूयस्कार-पुं० । प्रकृतीनां बन्धभेदे, तत्रैकविधाऽऽप-
 र्यन्तबन्धको भूत्वा यत्र पुनरपि पश्चिमाऽऽदिचतुर्बन्धको
 भवति स प्रथमसमय भूयस्कारबन्धः । कर्म० ५ कर्म० ।
 “एगाद्विहो भूत्वा ।” एकाऽऽदिभिरैकद्रव्यादिभिः प्रकृति-
 भिरधिकं बन्धे (भूय ति) भूयस्कारनामबन्धो भवति, यथेका
 बध्वा वच् बज्जानि, पदं बध्वा सप्त बज्जानि, सप्त बध्वा
 अष्टौ बज्जानि । कर्म० ५ कर्म० । क० प्र० । प० सं० ।
 भूयगर्व-भूतगर्व-स्त्री० । स्या० ५ उ० । १ उ० । (व्याख्या
 ‘भूजग’ शब्देऽन्तरं दृष्टव्या ।)
 भूयगा-भूतगा-स्त्री० । अतिक्रियास्य महोरोगेन्द्रस्याग्रमहि-
 ध्याम्, स्या० ५ उ० । १ उ० ।
 भूयगुह-भूतगुह-न० । अन्तरजिकानगरीस्थे स्वनामक्याते
 व्यवहारस्थे, “अन्तरजया नगरी, तस्य भूतगुहं नाम वैद्यो”
 उत्त० ३ अ० कल्प० । स्या० । आ० म० । आ० वृ० ।
 भूयगुहा-भूतगुहा-स्त्री० । मथुरानगरीस्थे स्वनामक्याते व्य-
 न्तरगुहे, विशे० । आ० म० ।
 भूयगुहांशा-भूतगुहांशान-न० । अन्तरजिकानगरीस्थे उ-
 धाने, “तत्र भूतगुहांशाने, तस्युः अंगुत्तस्यः ।” आ०
 क० १ अ० ।
 भूयगह-भूतगह-पुं० । प्रहभेदे, जी० ३ प्रति० ५ अग्रि० ।
 भूयगाम-भूतगाम-पुं० । भूतानि जीवास्तेषां ग्रामः समूहो
 भूतग्रामः । जीवसमूहे, स० ।
 चउद भूयगामा पञ्चत्ता । ते जहा-सुहृपा अपजत्तया,
 सुहृपा पजत्तया, बादरा अपजत्तया, बादरा पजत्तया,
 वेहदिया अपजत्तया, वेहदिया पजत्तया, तेहदिया अपज-
 त्तया, तेहदिया पजत्तया, चउरिदिया अपजत्तया, चउ-
 रिदिया पजत्तया, पंचिदिया असञ्जि अपजत्तया, पंचि-
 दिया असञ्जि पजत्तया, पंचिदिया सञ्जि अपजत्तया,
 पंचिदिया सञ्जि पजत्तया ।
 तत्र चतुर्दश भूतग्रामाः—भूतानि जीवाः, तेषां ग्रामाः स-
 मूहाः भूतग्रामाः, तत्र स्वभाः स्वनामकमोदिवर्तितत्वात्,

पृथिव्यादय एकेन्द्रियाः किंभूता । अपर्याप्तकाः तत्कर्मोदया-
वपरिपूर्वस्वकीयपयांसय इत्येको ग्रामः । एवमेते एव
पर्याप्तकास्तथैव परिपूर्वस्वकीयपयांसय इति द्वितीयः । एवं
बादरावावरनामकर्मोदयात् पृथिव्यादय एव, तेऽपि पर्याप्ति-
तरमेवाद् द्विधा, एवं द्वीन्द्रियाऽऽद्याऽपि, नवरं पञ्चेन्द्रियाः
संज्ञिको मनःपर्याप्त्युपेता इतरे त्वसंज्ञिन इति । स० १४
सम० । ४० । सूत्र० । अथवा चतुर्दशभूतग्रामाः चतुर्दश गुण-
स्थानकानि । आ० सू० ४ अ० ।

भूयणिरहव-भूतनिहव-पुं० । असत्यभेदे, भूतनिहवो यथाना-
स्त्यात्मा, नास्ति पुरणं, नास्ति पापमित्यादि । ४०
२ अ० ।

भूयदियस-भूतदत्त-पुं० । नागाजुनमहर्षेः शिष्ये स्वनाम-
व्यति आचार्य्ये, न० ।

भूयहियपगम्भे, वंदेऽई भूयदिसमायिरि ।

भवभयवुच्छयकरे, सोसे नागजुनुरिसीखं ॥ ३६ ॥

भूतहितप्रगल्भान् अनकथा सकलसाधविनोपदेशदानसम-
थोन् भवभयवुच्छयकरान् सनुपदेशाऽऽदिना संसारमय-
व्यवच्छेदकरशशिलान् नागाजुनुरिसीखां नागाजुनमहर्षिसूरी-
णां शिष्यान् भूतदिक्षनामकानाचार्यान् अदं वन्दे । सूत्रं च
भूतदिक्षशब्दात्मकारोऽस्मात्तल्लिङ्गः ॥ ३६ ॥ न० ।

भूयदियस-भूतदत्ता-स्त्री० । आचार्यसंभूतविजयस्य शिष्या-
यां नवमनन्दस्य महापाषाणतरमायस्य शुकटालस्य दूहितरि-
स्थूलभद्रस्य भगिन्यां स्वनामस्थतायां आविकायाम्, आ०
४ अ० । आच० । कल्प० । ('पूलभद्र' शब्दे चतुर्थभागे
२४१४ वृष्ट कयोक्ता) राजपुहनगरस्यस्य श्रेणिक्कस्य राज्ञः
स्वनामस्थतायां भार्यायाम्, तद्वक्तव्यता नन्दावत् ।
अन० ।

भूयपदिमा-भूतपतिमा-स्त्री० । भूतप्रतिकृतौ, औ० ३ प्रति०
४ अ० ।

भूयपुक्व-भूतपूर्व-त्रि० । वृत्तपूर्वे, आ० म० १ अ० ।

भूयवलि-भूतवलि-पुं० । पञ्चपुष्पनाक्षताऽऽख्येसुरभिगन्धो-
दकामिध्रे सिद्धाअप्रलेपकं प्रतोपहारे, ४० २ अ० ।
पञ्चा० ।

भूयभद-भूतभद्र-पुं० । भूतभीषये देवे, ४० प्र० २० पाङ्क० ।

भूयभाव-भूतभाव-त्रि० । पञ्चाङ्कता भावः पर्यायो यस्य ।

'अनुभूतपर्यायं द्रव्ये, भूतभावं द्रव्यम् । अनुभूतवृत्ताधार-
स्वपर्यायातिरिक्तघृतघटवत् । विश० ।

भूयभावर-भूतभावर-त्रि० । भूते सत्यं भाव्यतेऽनेनेति ।
सत्यलाभे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानि पृथिव्यादीनि
भावयति जनयति, भूणिष् । भूना सत्या यथावी
भावना यस्य वा । विश्वौ, बहुकर्मैरेव च । पुं० । वाच० ।

भूयभावना-भूतभावना-स्त्री० । भूतस्य यथावस्थितवस्तुनो
भावनाऽनेकात्मपरिच्छेदः । यथाऽवस्थितवस्तुनोऽनेकात्मप-
रिच्छेदे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानां सत्त्वानां भावना यासना
भूतभावना । सत्त्वानां वासनायाम्, दृष्ट० ४ तत्त्व । आच० ।

भूयमंडलपविमति-भूतपण्डलमविमति-न० । नाटयविमिधे-
दे, रा० ।

भूयरूव-भूतरूप-त्रि० । कोमलरूपे, "भूयकिति वा पुत्रो ।"
भूतानि रूपायवद्व्यास्थीनि कोमलफलकपाणि येषु ते तथा ।
दर्श० ४ तत्त्व । "भूतकवाणि वा ।" आचा० २ भू० १ सू०
४ अ० २ उ० ।

भूयलया-भूतलता-स्त्री० । लताभेदे, रा० ।

भूयवर्हिसिया-भूतावतसिका-स्त्री० । रतिकरपर्वतस्य दक्षि-
णस्यां विशि स्थितायां शुकस्य देवेन्द्रस्याग्रमहिष्याम्, अ-
नरसः स्वनामस्थतायां राजधान्याम्, औ० ३ प्रति० ४
अ० । "भूया भूयवर्हिसि, यथापुर्व्वेव दक्षिणेषु अवहा ।"
ही० ।

भूयवर-भूतवर-पुं० । भूतोदसमुद्रस्ये देवे, ४० प्र० २०
पाङ्क० । सूत्र० ।

भूयवाड्य-भूतवादिक्-पुं० । व्यन्तरनिकायभेदे, तन्निवासि-
नि व्यन्तरजातिभेदे च । प्रब० १६४ द्वार । गम्भर्भेदे,
प्रह्ला० १ पद । प्रश्न० । औ० । बाईस्पत्यमतानुसारिणि चावा-
के, तैदि भूतव्यतिरिक्तं नाऽऽस्याऽऽदि किञ्चिन्मन्यत इति ।
सूत्र० १ भू० १ अ० १ उ० ।

भूयवाय-भूतवाद-पुं० । भूताः सद्यभूताः पदार्थास्तेषां वादो
भूतवादः । स्या० १० डा० । अंशवर्षवशात्स्वस्य समप्रव-
स्तुस्तोमस्य भूतस्य सद्यभूतस्य वादो भवन् यत्राऽसौ भूत-
वादः । अथवा-अनुगतव्यावृत्ताभ्यांशेषधर्मेकत्वापान्निता-
नां समेदप्रभेदानां भूतानां प्राणिनां वादो यत्राऽसौ भूतवादः ।
विश० । दृष्टिवादे, कर्म० ६ कर्म० ।

भूयविगम-भूतविगम-पुं० । भूतानां पृथिव्यादीनां विगम आ-
त्यन्तिको विधोऽगो भूतविगमः । पृथिव्यादीनामात्यन्तिको वि-
योग, वा० १६ विष० ।

भूयविज्ञा-भूतविद्या-स्त्री० । भूताऽदीनां निग्रहार्थं विद्या तन्त्रं
भूतविद्या । आद्युर्वेदभेदे, सा हि देवास्तुगन्धर्वयज्ञराक्षसपि-
पृथिव्यान्नामगन्धाऽऽपुपसृष्टंतेनां शान्तिर्कर्मवर्षिक्करणा-
ऽऽदिप्रदोषसमनार्थमिति । स्या० ८ डा० । विद्या० ।

भूयसग-भूतसर्गे-पुं० । भूतानां सृष्टौ, स्या० । ब्राह्मणप्राजापत्य-
सौम्येन्द्रप्राजापत्येवकारक्षसिषाजभेदाद्विधीषो देवः सगैःप-
शुसृगपक्षिसीसुपस्थावरंभद्रापञ्चविधस्तेयैष्योनः । ब्राह्मण-
त्वाऽधवात्मन्नेमाविषवत्ता वैकविधो मानुषः । इति चतुर्द-
शधा भूतसर्गः । स्या० ।

भूयसिरी-भूतश्री-स्त्री० । चर्यानगरीस्थस्य सौमदत्तब्राह्मण-
स्य भार्यायाम्, बा० १ भू० १४ अ० । (तद्वक्तव्यता 'दुर्धरे'
शब्दे चतुर्थभागे २४७७ वृष्ट गता)

भूयसिहा-भूतशिखा-स्त्री० । विराटविषयस्थसिंहपुरनगरस्थ-
स्य धर्मेनामकप्रामिषकस्य भार्यायाम्, दर्श० २ तत्त्व ।

भूयहिय-भूतहित-त्रि० । भूताः प्राणिनस्तेषां हितः पश्यो
भूतहितः । प्राणिनां वधमे, दर्श० ४ तत्त्व ।

भूया-भूता-स्त्री० । आर्यैर्लसूतविजयस्य शिष्यायां महाप-
ञ्चपतेर्ब्रह्मन्स्वस्य मन्त्रिणः शकटाक्षस्य पुत्रितरे कृष्ण-
ब्रह्म अभिगम्याम्, आ० ख० ४ अ० । आ० क० । ति० ।
आव० । कल्प० । रतिकरपक्षेतस्य पूर्वैस्त्वां विधिं स्थितायां
शकस्य देवेश्वस्यामक्षायां अग्रमहिष्याः स्वनामकथातायां रा-
ज्याप्याम्, जी० ३ मति० ४ अ० । जी० । राजपूतनगर-
स्यस्य सुतशैलस्य गृहपतेः प्रियायां मार्यायां मुत्पन्नायां
स्वनामकथातायां दारिकायाम्, नि० । (सङ्कल्पिता 'सि-
रिदेवी' शब्देऽन्तिमभागे अभिव्यति)

भूयाखंद-भूतानन्द-पुं० । स्वनामकथाते नागकुमारन्द्रे,
स्था० ६ डा० । स० । आ० ख० । जी० । प्रज्ञा० । अ० ।
राजपूतनगरस्यस्य कुशिकराजस्य स्वनामकथाते हस्ति-
नि, अ० १७ श० १ ।

भूयाखंदे यं भंते । इत्यराया कभेहिती अश्वतरं उन्व-
हिता ? , भूयाखंद एव जहव उदायी ० जाव भंते का-
रिति । अ० १७ श० १ उ० ।

भूयाखंदप्पह-भूतानन्दप्रभ-पुं० । अकणोदसमुद्रस्ये स्वना-
मकथाते भूतानन्दव्योत्पातपर्वने, स्था० १० डा० ।

भूयाभिसेक-भूताभिषङ्क-नि० । भूताम्यभिषङ्कते विभ्यति
वस्मात्स तथा । भूतानां अभ्यङ्क, स्था० ७ डा० ।

भूयाभिर्भङ्का-भूताभिषङ्का-स्त्री० । भूतेषु अन्तुपमर्दङ्का-
भूतानभिषङ्का । सू० १ अ० १४ अ० । जीवोपमर्दोऽव भ-
विष्यतीत्येव बुद्धौ, सू० २ अ० ६ अ० ।

भूयावाय-भूतावाद-पुं० । 'भूयावाय' शब्दार्थे, विशेषः ।

भूयाववाय-भूतोपवात-नि० । भूतानां सत्त्वानामुपवातो य-
स्मिन् सः । सत्त्वोपवातके, 'भूयोववाया'स्वस्यपणिहाणं ।
भूतोपवात-क्षिति, मिथि, व्यापार्येत्यादि । आव० ४ अ० ।

भूयाववाय-भूतोपवातिक-नि० । भूताम्येकेन्द्रियाः, तान-
नयते उपहन्तीति भूतोपवातिकः । स० २० स० । भू-
तानामुपहन्तारि, आ० ख० ४ अ० । आवा० । भूतोप-
वातिकः प्रयोजनमन्त्रेण अक्षिरत्नसातागीरवेर्भा भूया नि-
मिषं वा आवाकमोऽऽहिकं वा पुष्टाऽऽत्मनेऽपि समाह्वान-
नः अन्वष्टा तादृशं किञ्चित् आपते वा करीति येन भू-
तोपवातो भवति । दशा० १ अ० ।

भूयोवरोह-भूतोपरोह-पुं० । भूतानि पृथिव्यादीनि तेषामु-
परोहस्तत्सङ्गहनाऽऽहिकस्यो भूतोपरोहः । पृथिव्यादीनां
सङ्गहनाऽऽहिकं, 'भूयोवरोह'इति, सो देवो आपमा-
यस्मि । आव० ४ अ० ।

भूर-भूर-अव्य० । भूतोके, वा० ।

भूरि-भूरि-पुं० । भू-क्लिञ् । विष्ठी, शिषे, इत्ये च । स्वस्ये,
न० । प्रचुरे, नि० । आव० । अ० १७ अ० । अ० । सू० ।

भूरिवा-देही-भूगद्वयाम्, दे० ना० ६ वर्ग० १०१ गाथा ।

भूरिवच-भूरिवर्ष-नि० । अनेकवर्षे, सू० १ अ० ६ अ० ।

भूसव-भूसव-न० । भूष्यतेऽनेन भूषः । करणे, ल्युट् । आ-
४०१

अरेण, जी० । जी० । "आहरणं भूसव्यं अक्षकारो ।" पा०
ना० ११६ गाथा । प्रज्ञा० नूपुराऽऽहिके, स्था० २ डा० ३ उ० ।
आमरस्याम्पङ्कपरिधेयानि भूषवाभ्युपाङ्कपरिधेयानीति । क-
ल्प० १ अ० २ अ० । मधि ल्युट् । शोभाकरणे, उ० १६
अ० । मयङ्नाऽऽदिना विभूषकरणे, प्रश्न ४ स० ४ डा० ।
भूसिप-भूषित-नि० । भूष-ङ्कः । अलङ्कृते, वाच० । अन्त १
अ० ३ वर्ग० २ अ० ।

भे-भुभन्त-नि० । भवति, "मे तुभ्ये ।" पा० ना० २३१
गाथा । "मे तुभ्ये तुभ्यं तुभ्यं तुभ्ये उभ्ये जसा" ॥ २ ।
६१ ॥ प्रा० ३ पा० ।

भेङ्ग-भेदवत्-नि० । मरवर्षे इक्ष्मन्त्ययः प्राकृतलक्षणावयात् ।
मिषे, पं० सं० ४ द्वार ।

भेग-भेक-पुं० । भौ-कन्, कस्य नेषवत् । अनुभेदे, भेये । शिवां
कीट् । "भेकी पादेन घातिता ।" आ० क० १ अ० । मयङ्-
कपर्यां वा । वाच० ।

भेज-देही-मीरा, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेजलज-देही-मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेडी-भिएडी-स्त्री० । गुच्छभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भेदियालिग-भेदिकालिङ्क-न० । अग्रप्रभयविशेषे, जी०
३ मति० १ अ० २ उ० ।

भेद-भेद-पुं० । "किरिभेरे रो डः" ॥ २ । २५१ ॥ इति
प्राकृतसूत्राख्य डः । प्रा० १ पा० । मिश्रिकरणे, स्था०
६ डा० । मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेत्तव-भेत्तव-नि० । भेदनीये, नि० ख० २० उ० ।

भेत्ता-भेत्तु-नि० । श्लाऽऽदिना भेदनकर्तारि, सू० १ अ० ६
अ० । आवा० ।

भेत्तु-भिक्षा-अव्य० । भेदन् कृत्वैत्यर्थे, व्य० । प्रा० २ पा० ।

भेत्तुआवा-भिक्षा-अव्य० । 'भेत्तु' शब्दार्थे, व्य० । प्रा० २ पा० ।

भेत्तु-भेद-पुं० । भिद्-पञ्च । पृथकरणे, "भेदो वियोजन-
मिति ।" प्रश्न० ३ आ० ४ द्वार । नि० ख० । भेदो विघटन-
मिति । आ० म० १ अ० । विशेष० । स० ४ । छेदे, दा० । आ० ।
विदारणे, आव० ४ अ० । अन्तु० । द्वेषोभावात्पादने, दर्श०
४ तत्त्व । स्फोटने, स्था० ५ डा० १ उ० । व्युत्पत्ति, सू०
१ अ० ५ अ० २ उ० । नाश, प्रश्न० ४ आ० ४ द्वार । स० । भि-
घाते परस्परमिति भेदः । विशेष० । आ० । विशेषो भेदो व्य-
क्तिरित्यनर्थान्तरम् । स्था० २ डा० १ उ० । विशेष० । आ०
म० । विशेषः भेदाः पर्यायाः । विशेष० । मङ्ग, अ० २ श०
१ उ० । भङ्गः प्रकारो भेद इति । अन्तु० । "भेदो भि वा
कपो सि वा, पगारो सि वा पगद्धा ।" आ० ख० १ अ० । भेदा
विकल्पा अंश इति । न० । प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः ।
आव० ४ अ० । "पयडीसो सि वा, पजासो सि वा, भेद सि वा
पगद्धा ।" आ० ख० १ अ० । दर्श० । आव० । सू० । आ० ।
उ० । प्रश्न० । विजिगीतितानुपरिवारस्य स्वाम्याद्विस्तेहा-
पनयनाऽऽहिकं नीतिभेदे, आ० १ अ० १ अ० । आ० म० ।
नायकसिबकाशिक्षभेदकरणे भेद इति । विप्रा० १ अ० ४

अ० । स्वाभिनः पदाभिषु, पदातीनां च स्वाभिम्यधिष्वा-
 सोपादानं भेद इति । विषा० १ भु० ३ अ० । तस्यै अर्थ-
 योनिभेदे च । स्वा० ३ डा० ३ उ० । उक्तं च-“स्नेहाग्रा-
 पनयनं, संघर्षोपादानं तथा । संतलेनञ् भेदेर्भेदस्य नि-
 मिषः स्मृतः ॥ ४ ॥ ” संघर्षः स्पर्शा, भेदोऽसौ वाक्या-
 स्मभिम्यधिश्रद्धस्य परिचायं स्रष्टो भविष्यतीत्यादिकप-
 मिति । स्वा० ३ डा० ३ उ० । न्यायसूक्तोक्तं अन्त्याभ्याभावे
 । यथा घटात् पटस्य भेदः तादात्म्येनाभावः । वाच० ।
 अत्र नाम युदीतवाचाऽऽदिका रावै च जीवाहिसाऽऽदिपरा
 भेदोक्तविधेयाः । विभे० ।

भेयत्ता-भेदयित्वा-अव्य० । भेदं कारयित्वेत्यर्थः । इया० ।
६ ठा० ।

भेयकर-भेदकर-त्रि० । भेदनकारिणि, त्रि० । आवा० । घेन
कृतेन गच्छन्त्य भेदे । भवति तत्तदातिष्ठत इति । दशा० । अ० ।
भेयग-भेदक-त्रि० । भिद्-गुल्ल । रेचके, विदारके, भेदका-
रे, विभेयणे च । वाच० । व्य० । उ० । नि० चू० । (' भि-
कल' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६६ पृष्ठे व्याख्या गता)

अयम्-भेदन-त्रि० । भेदयति । भिद्-णिच्-ल्युः । विरे-
 षने, विशेषणे च । द्विद्वा, अस्मत्वेतत्वे च । पुं० । न० । भिक्-
 भावे-ल्युट् । विदारणे, वाच० । घ्य० १ उ० । द्विधाभावो-
 त्पादने, प्रथ० ८ अ० । नि० लृ० । प्रथ० । अतु० ।
 ' एते भेदये ।' भेदनं कृत्वाऽऽदिता, अथवा-भेदनं रतमात-
 द्यतेकमात्रं च विशेषाऽनुवक्ष्यमादिति । स्या० १ उ० । श्वा०
 स्फोटने, स्या० १ ठा० १ उ० । ' कुवणयमारी भेदः ।' ' कु-
 वणश्च ।' लघुङ्ङरेत, आदिशब्दादुपसर्गभेदकाऽविभक्तिं घटा-
 ऽदिभेदो भेदनम् । कु० ४ उ० । धृष्टेने च । न० । सूत्र० १,
 अ० १ अ० २ उ० ।

भेदपरिणाम-भेदपरिणामः पुं० । परिणामभेदे, सूत्र० । भेद-
परिणामः सखदभतरचूर्णकाऽनुगठिकोऽकारिकभेदेन पञ्च-
धैव । सूत्र० १ ध्रु० १ म० १ उ० । स्थान० । (सखदा-
ऽद्विषिकप्रतिपादकं गायार्ह्यम् । 'पोग्गसपरिणाम' ।
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११० पृष्ठे गतम् ।

भेषविमुक्तिकारण-भेदविमूर्तकारक-पुं० । भेदव्यतिरेकभेदो, विमूर्तस्य विकृतनयनवदनाऽऽदित्वेन विकृतशरीराऽऽकृतिः, तयोः कारकः व्यातिरेकभेदः । विकृतशरीराऽऽकृतयोः कर्त्तरि, प्रथमं २ लम्बं द्वार ।

भेदविमुक्तिकारक-त्रि० । विमुक्तिसौभाग्यस्य भेदकारकः ।
विमुक्तिभेदकारक इति वाच्ये राजदन्ताऽऽदिषु दृष्टान्ता भेद-
विमुक्तिकारकः । मोक्षमार्गस्य भेदकारके प्रथमोऽन्वयः । द्वार ।
भेदसमापण-भेदसमापन-त्रि० । मतेर्द्धीभावं प्राति, का०
१ अ० १ अ० । स्था० । उपा० ।

भेरुड-भेरण्ड-पुं० । देशभेदे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
 भेरुडिकलु-भेरण्डकलु-पुं० । भेरण्डवेशोद्भवे इलुभेदे, जी०
 ३ प्रति० ४ अधि० ।

भैरव-भैरव-न० । भीरोरिदम् अण् । सिद्धाऽऽदिसमुत्थे भये.

जं० २ वस्तु० कल्प०। भयानके, आवा० १ छू० ६ अ० २
उ०। आ० म०। सूत्र०। ज्ञा०। भैरवा श्रव्यतत्त्वसाधनोपा-
दकाः। उल्ल० १५ अ०। "भैरवं भयानकं, तं बुद्धिचंद्र-जीवि-
आम्रो, वाहिरिआओ वावरोदेइ।" नि० पू० १६ उ०। भयसा-
धने च। रि०। नाट्या० ९४ प्रसिद्धे भयानके रते, गृह्णेत, तद्व-
त्तराभिरे। तराभिरे च। वाच०।

मेरि-मेरि-स्त्री०। दकायाम्, अं ३ वण०। रा०। जी०।
 आ० म०। कल्प०। आवा०। आ० वृ०। महादका-
 याम्, अं ३ श० ४ उ०। दकाऽऽहृतिके बाघविशेष,
 रा०। महाकादहायाम्, स्त्री०। दुग्धभ्याम्, वृ० १
 तत्त्व। शकन०। पट्टे, "रवः प्रह्लादाऽऽहृतमेरिहम्भवः।"
 "ततः प्रह्लादोऽहृत्यैव" बाघ०।

भेरी-भेरी-ली० । 'भेरि' शब्दार्थे, जं० ३ वस्त० ।

भ्रंङ-भ्रंङ-पुं । निर्विषे संप्रभेदे, उत्त० । " भद्र नेत्र
होयकं, पावर्भद्राणि भद्राभ्यो । सविस्त्रो हर्मर्भद्राणां भ्रंङो
ताय मुष्णर्भद्राणि ॥ १ ॥ " उत्त० १२ अ० । चित्रको, दे० ना० ६
वर्ग १०८ गाथा । आरुह्यपक्षिणि, दे० ना० ६ वर्ग १०६
गाथा ।

भेरुताल-भेरुताल-पुं० । वृत्तविशेषे, “तस्य तस्य बहुवे भेरुतालवर्णाई।” जं० २ वल० ।

भेलइत्ता-भेलित्वा-अव्य० । स्वपातिमिमिभान् कारणिकान्
कृत्वेत्यर्थे, स्या० ६ डा० ।

भेली-देशी-आकाबेडाखेटीयु, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

मैत्रज-मैषड-१० । मैषजमेव, मिषजः कर्म वा, प्यञ् ।
 औपंच, ग० २ अथि० व्य० । पथ्ये, आहारविशेषे, हा० १ भू०
 ८ अ० । रा० । उपा० । " औसहमेसजमसपाजयण पथियारं
 कर्मणा विहर । " हा० १ भू० १३ अ० । औपच-
 मेकद्रव्यरूपं, मैषजं द्रव्यसंयोगरूपम् । अथवा-औपचमे-
 केकद्रव्यरूपं, मैषजं तु पथ्यम् । हा० १ भू० १३ अ० ।
 आ० १० । औपचमेकद्रव्याऽऽद्यं, मैषजं तु द्रव्यसमुदाय-
 रूपम् । अथवा-औपचं तुक्ताऽऽदि, मैषजं पथ्यम् । औ० ।
 दशा । विपा० । औपचानि केवलद्रव्यरूपानि बहिर्द्रव्यो-
 गानि वा, मैषजानि सांयोगिकानि अन्तर्भोग्यानि वा । ग०
 १ अथि० । हा० ।

भेसजगण-भैषज्यगण-पुं०। प्रापथसमूहे " किं पुन भे-
सजगणो, घेसश्चो गिलापरककट्टा।" व्य० ५ उ०।

भैरवज्जदान-भैरवज्जदान-न० । पथ्यविभाजने , श्रीवधदाने
च । पञ्चा० ४ वि० ।

भेसख-भीषख-न० । वित्रासने, ५० ३ ४० । "तुरियं
से भेसखद्वय ।" भीषखार्थम् । अ० म० १ अ० ।

भैसणग-भीषणक—त्रि०। भयजनके, प्रश्न० ३ आश्र०
द्वार।

भैरव-भैरव-न० । भैरव-भैरव । भैरव रोगभयं जनयति ।
 भैरव, वाच० । नि० च० १ उ० । विशेष० ।

भेसिय-भेसित-वि० । भयं प्रापिते, आच० ६ अ० ।

भो—भोम्—अव्य० । सम्बोधने, वाच० । " इति भो इ-
ति भो सि ते अयमवस्यत् किञ्चाहं करमिञ्चाहं पक्वपुष्प-
वमाणा विहरह । " इत्येतत्कार्यमस्ति । भोशब्दश्चाऽऽमन्त्रणे
इति । भो इति भो सि तिरस्पर्शाऽऽज्ञापानुकरणम् । भ० ३
श० १ उ० । आच० । आ० चू० । व्य० । सुप्र० । ल० ।
दश० । द० । ध० । उत्त० । ज्ञा० । भोरित्वा—
मन्त्रणे इति । आच० १ अ० ६ अ० १ उ० । प्रश्ने , वि-
धाये च । वाच० ।

भोअ-भोग-पु० । सर्वकथायाम् , " भोअो कथा कथ्यते । "
पाठ० १५१ गाथा । माटी, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।
भोइअ-भोगिक-पु० । ग्रामप्रधाने , " गामय्यी भोइअो य
गामय्यहं । " पाठ० ना० १०४ गाथा । दे० ना० ।

भोइ (श्)-भोगिन्-पु० । भोग अस्त्वयै इति । सर्वे, नृपे,
ग्रामाध्यक्षे, नापिते च । भोगयुक्ते, वि० । भोगवद्बहवः । सर्वे,
भोगयुक्ते, वि० । वाच० । कामिनि, ज्ञा० १५ ज्ञा० । धो० । वि० ।
भोजिन्-पु० । भुक्ते, इत्यंशो भोजी । भ० २ श० १ उ० ।
भोक्रुरि, आच० ४ अ० । राजनि, व्य० ५ उ० । ग्रामस्वामि-
नि, व्य० ७ उ० ।

भोइकुल-भोजिकुल-न० । राजकुले, व्य० ५ उ० ।

भोइग-भोगिक-पु० । भोगेन विशिष्टपदार्थाऽऽदिना चरति
भोगिकः । नृपतिमान्ये प्रधानपुरुषे, उत्त० १५ अ० । ग्रामस्वा-
मिनि, पु० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । भोग इत्कः । भोगव-
शोद्धये च । विषयभोक्रुरि, वि० । उत्त० १५ अ० । पु० ।

भोइयी-भोगिनी-स्त्री० स्वामिन्याम्, नि० चू० १० उ० ।

भोइत्ता-भोजयित्वा-अव्य० । भोजनं कारयित्वेत्यर्थे, उत्त० ६
अ० । द्या० ।

भोइया-भोजिका-स्त्री० । भोजयति अन्तरमिति भोजिका ।
पु० १ उ० २ प्रक० । भाव्यायाम्, ग० २ अधि० । व्य० । पु० ।
महिलायां च । पु० १ उ० ३ प्रक० ।

भोइया-स्त्री० । वेश्यायाम्, व्य० ७ उ० ।

भोइ-भवती-स्त्री० । मा-इवतुः । कीप् । युष्मदर्थे, " जहा
य मोइ तयुधं युययो । " उत्त० १५ अ० ।

भोऊय-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्यर्थे, " स्व-एव-इ-
त्वां चक्षुज्जाः कथित् " ॥ ८ । २ । १५ इति प्राकृतसूत्रेण
तस्य वाचः । प्रा० २ पाद । " उरुभुज्जुचं तोऽम्यस्य " ॥ ८ ।
५ । २१२ इति प्राकृतसूत्रेणैवामम्यस्य तः त्वाभुमुतस्येभु ।
प्रा० ५ पाद । उत्त० । सुप्र० । पञ्चा० ।

भोग-भोग-पु० । भावे-घञ् । भोजने, स्था० ३ डा० ३ उ० । वि-
याके, पञ्चा० । विषयेषु भोगक्रियायाम्, स्था० १० डा० । भोग-
स्तदुपयोगेन सफलकरायामिति । सुप्र० १ अ० ३ अ० २ उ० ।
भोग इन्द्रियार्थसम्बन्ध इति । ज्ञा० २५ ज्ञा० । मदनकामे, का-
मा इच्छाकृपा मदनकामास्तु भोगाः । सुप्र० २ अ० १ अ० ।
शब्दाऽऽदिविषयामिनावे, आच० १ अ० २ अ० ४ उ० । सुप्ते,
सुखदुःखाऽऽद्यनुभवे, पश्यत्कीर्णां भाटकाऽऽदिकृपे वेतने,

पालने , उद्योगितोक्ते ग्रहाणां तत्तद्वाशिशिष्येभ्यो भूस्वार्थद्वार-
चन्द्रव्यतिथिद्योते, यथेष्टविनियोते च । " बभूनामविमङ्गानां,
भोगं नैव प्रदापयेत् " इति स्मृतिः । वाच० । योगशास्त्रोक्ते
सर्वपुरुषयोरभेदाध्यवसाये च । तत्तुक्तम्— " सर्वपुरुषयो-
रव्यस्तासङ्कीर्णयोः प्रत्ययविशेषो भोगः परार्थः स्वायत्तवमा-
त्युपयोजनमिति । " ज्ञा० २६ ज्ञा० । भुज्यन्ते इति भोगः । इन्द्रि-
यमनोऽनुकूले गन्धाऽऽदिके विषये, धो० वि० । सुप्र० । उत्त० ।
पञ्चा० । च० प्र० । द्या० । ध० । ज्ञो० । विपा० । दश० । प्रज्ञा० ।
कल्प० । भ० । आ० प्र० । स० । स्पृशोऽदिके विषये, उत्त०
५ अ० । आच० । जी० । कामौ शब्दकृपे, भोगा गम्भरस-
स्पृशः । द्या० ४ डा० १ उ० । आच० । जी० । तं । " भोगे-
हि संबुद्धे । " भोगा गम्भरसस्पृशः, तेषु मध्ये संबुद्धा वृद्धि-
मुपगतः । भ० ६ श० ३३ उ० । आतु० । आऽ चू० ।

कइविहा थं भंते । भोगा पक्षता । गोयमा । तिविहा
भोगा पक्षता । तं जहा-गंधा, रसा, फासा ।

भुज्यन्ते सकृदुपभुज्यन्त इति भोगः । सकृदुपभोक्ष्ये पुष्पाऽऽ-
हाराऽऽदिके विषये, भ० ७ श० ७ उ० ।

रूवी भंते । भोगा अरूवी भोगा । गोयमा । रूवी भोगा नो
अरूवी भोगा । सचिता भंते । भोगा, अचिता भोगा । गो-
यमा । सचिता वि भोगा, अचिता वि भोगा । जीवा थं भंते ।
भोगा पुच्छा । गोयमा । जीवा वि भोगा, अजीवा वि भोगा ।
जीवा थं भंते । भोगा, अजीवा थं भोगा । गोयमा ।
जीवा थं भोगा, नो अजीवा थं भोगा ।

(कविमित्यादि) भुज्यन्ते शरीरेषु उपभुज्यन्ते इति भो-
गाः विशिष्टगम्भरसस्पृशद्वयानि, (कवि भोगं सि) कवि-
यो भोगा नो अरूपियः, पुद्गलधर्मत्वेन तेषां मूलत्वादिति ।
(सचित्तत्वादिति) सचिता अपि भोगा भवन्ति गन्धाऽऽदिप्रधान-
जीवशरीराणां केषाञ्चित्समनस्कत्वात् । तथा अचिता अपि
भोगा भवन्ति, केषाञ्चिद्गन्धाऽऽदिविशिष्टजीवशरीराणामन-
स्कत्वात्, (जीवा वि भोगं सि) जीवशरीराणां विशिष्टगन्धा-
ऽऽदिगुणयुक्तत्वात्, (अजीवा वि भोगं सि) अजीवद्रव्या-
णां विशिष्टगन्धाऽऽदिगुणोपेतत्वादिति । भ० ७ श० ७ उ० ।
उक्तं हि— " सति भुज्जति सि भोगो, तो पुष्प आहारपुष्पमा-
ईओ । " उत्त० ३३ अ० । कर्म० । प० सं० । आ० । प्रज्ञा० । भो-
गाः अक्षय्यन्तवादित्राऽऽदयः । सुप्र० २ अ० १ अ० । भोगोऽत्र
मास्यतामूलविषयनोऽहसैनस्तानवनाऽऽदिः । ध० २ अधि० ।
भुज्यन्ते शरीरेषोऽपभुज्यन्ते इति भोगाः । विशिष्टगम्भरसस्पृश-
द्रव्येषु, भ० ७ श० ७ उ० । आचारि घञ् । भोगाऽऽचारभूते
वस्तुनि, स्त्री० । शरीराऽऽदि, ज्ञा० १ अ० १ अ० । ज्ञो० ।

ऊउमर्थे थं भंते । मयुस्से जे मविए असयंरुसु देवलो-
एसु देवताए उववजिनए, से यण् थं भंते । से खीणभोगी यो
पभूउद्वाथेणं कम्मसं बलेणं वीरिएणं पुरिसकारपकमणं
विउलाई भोगभोगाई भुंनमाथे विहरितए । से यण्
भंते । एयमए एवं बवह । गोयमा । नो इण्ठे समडे,
पभू थं उद्वाथेण वि कम्मसं वि बलेण वि वीरिएण

वि पुरिसकारपरकमेव वि अश्वपराई विउलाई भोगभोगाई भुंनमाये विहरिचए, तम्हा भोगी भोगे परिचवमाये महाजिजे महापञ्चवसाये भवई । आहोहिए खं भंते ! मशुस्से जे भविए अश्वपरेसु देवलोएसु एवं चेव जहा छउम-स्ये० जाव महापञ्चवसाये भवई । परमाहोहिए खं भंते ! मशुस्से जे भविए तेथेव भवमहाइथेयं सिउभक्तए० जाव भंते करिचए । ते शूरुणं भंते ! ते लीखभोगी संस जहा छउमत्थसस वि । केवलीं खं भंते ! मशुस्से जे भविए तेथेव भवमहाइथेयं एवं जहा परमाहोहिए० जाव महापञ्चवसाये भवई । (छउ-२६६)

“छउमत्थेयं” इत्यादि सूत्रवत्तु, तत्र च-(ले शूरुणं भंते । से लीखभोगि सि) (ले सि) अलो मनुष्यो नूनं निश्चितं भवन्त ! (ले सि) अयमर्थः, अथशुद्धश्च परिश्रनार्थः । (लीखभोगि सि) भोगा जीवस्य यथास्ति तद्भोगी शरीरं तस्मात् न-पोरोगाऽऽदिभिः यस्य स लीखभोगी लोणतनुद्वेज इति यावत् । (लो पशु सि) न समर्थः (उदुण्णं ति) उद्धाभय-नेन (कमेण ति) गमनाऽऽदिना (वलणं ति) देहप्रमाणेन (वीरिएण ति) जीवबलेन पुरिसकारपरकमर्थं ति । पुरुषाऽ-भिमानेन, तत्रैव च साधितस्वप्रयोजनेत्यर्थः । (भोगभोगाई ति) मनोज्ञशुद्धाऽऽदिना (ले शूरुणं भंते ! एयम्हे एवं वयह) अथ निश्चितं भवन्त एतमनन्तराक्रममर्थं एवमनुभव प्र-कारिण वदथ यूयमिति प्रश्नः । पुरुषोऽयमभिप्रायः-यद्य-सौ न प्रमुत्तनाऽसौ भोगभोजनसमर्थश्चात्र भोगी, अत एव नो भोग्यतामिति न कथं निजैरावात् । कथं वा देवलोकग-मनपर्यवसानोऽस्तु । उत्तरं तु-(नो इहोद्वे समुद्वेत्ति) कस्मात् ? यतः (एष शूरुणं सि) स भोगभोगी मनुष्यः (अन्नतराई ति) एकतरान् कांश्चिद्विषयशरीरसाधुचिन्ता, एवं बोधित-भोगभुक्तिमर्थ-याज्ञोमित्यं तदप्यवयानां च तस्यागित्वं, ततो निजैरा, ततोऽपि व देवलोकाकर्मांतराति । (आहोहिएण ति) आद्योऽर्वाधकः निवत्तुत्रावयवावाचिह्वानो (परमाहो-हिएण ति) परमाधोवधकह्वानो, अयं च अरमशरीर एव अवतीत्यत आह-(तेणव भवमहाइथेयं सिउभक्तए इत्यादि) म० ७ श० ७ उ० ।

भोगापेक्षा नुःकाय भवति । तथा चोक्रम-

“भोगे अवयवकमेता, पडंति संसारसागरं वीर ।

भोगाई निरवयवकता, तरति संसारकतारं ॥ १ ॥” इति ।

सूत्र० १ छु० ६ अ० ।

उक्तं च-

“धर्मोऽपि भवन् भोगाः, प्रायोऽर्थाय देहिनाम् ।

अन्तरादपि संयुतो, दृश्येव बुधशूनः ॥ १ ॥” इति २६ इति ।

(व्याख्या) “यित्वा” शब्दं कण्ठ्येभ्यो २४११ एते गताः)

भोगेभ्यो निवृत्तिश्चावश्यं कर्तव्यो । तथा च सूत्रम्-

अनुवं जीवियं नचा, सिद्धिमगं धियागिया ।

विशिष्यहिज भोगेसु, आउं परि मिसऽप्यगो ॥ ३६ ॥

अनुभवम् अगित्वं मरणाऽऽह्नि, जीवितं सर्वभावनियन्त्रणं ज्ञात्वा, तथा सिद्धिर्मात्रं सत्यम् दृष्टान्तज्ञानचरित्रलक्षणं वि-

द्याय विनिवर्तते भोगेभ्यो कथं कहेतुमर्थः, तथा ध्रुवमव्यापुः परिमितं संवत्सरकृतताऽऽदिमतेन विद्यावाऽऽमनो विनि-वर्तते भोगेभ्य इति सूत्रार्थः । दृश० ६ अ० २ उ० । अने, देहे, बाव० । भोगः शरीरमिति । अ० २ वृ० । तं० । ली० । छ० । तत्पर्यये, जा० १ छु० ६ अ० । अर्थं आद्यत् । सत्यं, बाव० । भोगाईत्याद् भोगः । कल्प० १ अधि० ७ लृ० । आदिप्राजेन अप्रभवेन शुक्रत्वेन व्यवस्थापितं कुलाऽऽर्च्यभेदे, तद-शजं च । अत्र० । स्या० । भोगा भगवतो नांभयस्य राज्य-काले ये गुरव आसन् तद्वैराजा अपि तद्व्यपदेश्याः । इया० ३ डा० १ उ० । “भोगकुलाणि वा ।” भोगा राज्ञः पूज्यस्था-मीया इति । आद्या० २ छु० १ सू० १ अ० २ उ० । ज्ञा० । ज्ञा० म० । प्रश्न० । अ० प्रश्ना० । कल्प० । वृ० । ली० । उपपत्ते, वृ० १ उ० २ प्र० ।

भोगअहिरयत्ता-भोगातिरिक्ता-ली० । भोगाऽऽधिक्ये, च० २ अधि० ।

भोगकरा-भोगकूरा-ली० । अद्योलोकवास्तव्यायां स्वनाम-क्यानायां विक्रमाचार्याम्, आ० म० १ अ० । ति० । अ० । आ० क० । स्या० । आ० लृ० ।

भोगम-भोगाङ्ग-न० । कपाऽऽदिके, “अङ्गामाये यथा योगो-न्ताम्बिका मानहानिः” । अङ्गानां भोगानां रूपवयोवित्ताऽऽ-कृत्याऽऽज्ञानं वास्तव्ययनोक्तानामभावे सति यद्यो भोगोऽन-सिक्तोऽपारमार्थिकः । ज्ञा० १४ डा० । यथोक्तम्-“रूपवयते-वन्नत्यन्तोऽभावमापुर्यैवैवयंति भोगसाधनम् ।” यो० वि० । प० सं० ।

भोगन्तराय-भोगान्तराय-न० । यदुदयवशात्सत्यपि विविधा-ऽऽहाराऽऽदिस्तंभे असति च प्रत्याक्यन्तपरिणामे वैराग्ये वा केवलकार्पण्यबोधसहते भोक्तुं तद्भोगान्तरायमित्युक्तलक्षणे अन्तरायकर्मभेदे, प्रज्ञा० २६ पद । कर्म० । प० सं० । स० ।

भोगकामि-भोगकामिन्-पुं० । भोगाभिजायिषि, सूत्र० १ छु० ४ अ० २ उ० ।

भोगकिरिया-भोगक्रिया-ली० । योगकरणे, “भोगकिरियासु कवाकल्पं ।” प० सू० ४ सूत्र० ।

भोगकुल-भोगकुल-न० । राज्ञः पूज्यस्थानीये कुले, आद्या० २ छु० १ सू० १ अ० २ उ० ।

भोगत्थ-भोगार्थ-न० । भोगकृते, “भोगत्थापऽऽभिवाचता ।” सूत्र० १ छु० २ अ० ३ उ० ।

भोगहि (नृ)-भोगार्थिन्-त्रि० । मनोज्ञमन्थरस्यस्पर्शादीनि, नि० सू० १६ उ० । श्रो० । ज्ञा० ।

भोगपञ्चइय-भोगप्रज्ञित-पुं० । भोगो य आदिदेवेन शुक्रत्वेन व्यवहृतस्तद्वैराज्यं भोगा, भोगा सन् प्रज्ञितो भोगप्र-ज्ञितः । भोगवैराज्यं प्रवर्जितं, ली० ।

भोगपाव-भोगपात-पुं० । भोगनाथे, इया० ४ डा० २ उ० ।

भोगपुत्र-भोगपुत्र-पुं० । आदिदेवस्थापितशुक्रवंशे कुमारै, ली० ।

भोगपुर-भोगपुर-न० । स्वनामवशात्ते पुरे, यवत्वेन महेश्वरेण

अभिधेय महावीरस्वामिन उपद्रवे कृते सनत्कुमारो देवेन्द्रः
माधुर्येण तं निधोदितवानिति । आ० म० १ अ० । आ०
बृ० । ध० २० ।

भोगपुरित-भोगपुरुष-पुं० । भोगप्रचालः पुरुषो भोगपुरुषः ।
सूत्र० १, धृ० ४ अ० १ उ० । 'पुरित' शब्दोऽस्मिन्नेव माने १०१२
पृष्ठे व्याख्या । भोगपुरुषः संप्राप्तसमप्रविषयसुखभोगोपभो-
गसमर्थक्यवर्तिवत् । आ० म० १ अ० । अन्वयव्याजितानाम-
र्थानां भोगकारिणि नरे, भ० १२ शृ० ७ उ० ।

भोगभूमि-भोगभूमि-स्त्री० । भोगस्यैव भूमिः स्थानम् ।
देवकुर्वीरिकायामकर्मभूमौ, स्थानं ३ उ० । १ उ० । आवा० ।
भोगभूरिया-भोगभूरिता-स्त्री० । स्नानपानभोजनचन्दनकुङ्कु-
कुमकस्तूरिकावल्गुऽऽभरणऽऽदेः स्वकीयकुटुम्बव्यापार-
वासण्याऽधिकत्वे, ध० २ अष्टि० ।

भोगभोग-भोगभोग-पुं० । भुजगम इति भोगाः स्वर्शाऽऽद्यः,
भोगार्हो भोगा भोगभोगाः । म० २५ शृ० ७ उ० । विपा० ।
प्रज्ञा० । जी० । आ० म० । रा० । स्था० । कल्प० । मनोकेषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, स० ३० सम० । भ० । बं० प्र० ।
अ० । अथवा-भोगभूय श्रीहरीकथायामेभ्योऽऽतिशायिनो
भोगा भोगभोगाः । जं० १ वक्ता० । अतिशयवस्तु शब्दाऽऽदि-
विषयेषु, नि० १ धृ० १ वगै १ अ० । सूत्र० । स्त्रीभोगो सत्यव-
श्यं शब्दाऽऽद्यर्थे भोगा भोगभोगाः । अर्धभोगाऽऽद्युपयोगिषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, सूत्र० २ धृ० २ अ० ।

जहै थं भेत । संकेदेविदे देवराया दिव्वाइं भो-
गभोगाईं भुंजितकाय भवति स कहमियाणि पकरैति ।
गोयमा । ताहे चव थं से संके देविदे देवराया एगं
मई नमिपडिरुवंगं विउव्वति, एगं जोयणसयसहसं आ-
ग्रामविकलेभयं तिथि जोयणसयसहस्रां ० जाव अद्दगुलं
व किं च विसेसाहिंयं परिकलेवेयं, तस्स थं नेमिपडिरु-
वस्स उवरि बहुसमरमणिजे भूमिभागे पञ्चते ० जाव
मणीयं फासे, तस्स थं नेमिपडिरुवगस्स बहुपजम्भ-
देसभागे तत्थ थं मई एगं पासायवहंसंगं विउव्वति,
पंच जोयणसयाईं उड्डं उच्चतेयं अद्दुइजाईं जोयणस-
याईं विक्खलेभयं अद्दुगयगुसियवज्जभो ० जाव पडिरु-
व, तस्स पासायवहंसंगस्स उड्डोए पवमलयभन्निचितं
० जाव पडिरुवे, तस्स थं पासायवहंसंगस्स अंतो
बहुसमरमणिजे भूमिभागे ० जाव मणीयं फासो मणिपे-
डिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणियायं, तीसे थं मणि-
पेडियाए उवरि मई एगे देवसयणिजे विउव्वइ सय-
णिजवज्जभो ० जाव पडिरुवे, तत्थ थं से संके दे-
विदे देवराया अद्दई अगमपेहिरीईं सपरिवाराईं दो-
दि य अणिएईं नहाणिएण य गंधव्याणिएण य स-
द्धिं मइया ह्यनइ ० जाव दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंजयागे
विहरइ ॥ जाहे ईसाये देविदे देवराया दिव्वाइं जहा स-

के तथा ईसाये वि निरवसेसं, एवं सणकुमारो वि, नवरं
पासायवहंसंगो अ जोयणसयाईं उड्डं उच्चतेयं तिथि
जोयणसयाईं विक्खलेभयं मणिपेडिया तदेव अद्दजोय-
णिया, तीसे थं मणिपेडियाए उवरि एत्थ थं महे-
गं सीहासं विउव्वइ सपरिवारं भाणियव्वं, तत्थ थं
सणकुमारो देविदे देवराया वावत्तरीए सायाणियसाह-
स्सीईं ० जाव चउदि वावत्तरीईं आयरवत्तदेवसाहस्सी-
हि य बहुईं सणकुमारकपवासीईं वेमाणिएईं देवेहि
य देवीहि य सद्धिं सपरिवुडे मइया ० जाव विहरइ ।
एवं जहा सणकुमारो तथा ० जाव पाणुभो अच्युओ, न-
वरं जो जसस परिवारो सो तस्म पाणियव्वो, पासाय-
व्वचं जं सएसु सएसु कपेसु विमाणां उच्चचं अ-
द्ददं वित्थारो ० जाव अच्युयस्स नव जोयणसयाईं उड्डं
उच्चतेयं अद्दचंचमाईं जोयणसयाईं विक्खलेभयं, तत्थ थं
गोयमा । अच्युए देविदे देवराया दसदि सामाणियसाह-
स्सीईं ० जाव विहरइ । (सूत्र-५२०)

(जाहे लमित्थादि) (जाहे ति) यदा " भोगभोगाईं
ति " भुजगम इति भोगाः-स्वर्शाऽऽद्यः भोगाहो भोगाभो-
गभोगाः मनोहस्वर्शाऽऽद्य इत्यर्थः, तान् "से कहमियाणि प-
करैति, " अथ कथं 'केन प्रकारेण तदानीं प्रकरोति ?
प्रवर्त्तत इत्यर्थः, 'नेमिपडिरुवंगं ति ' नेमिः-चक्रधारा,
तद्योगावकमपि नेमिः-तत्प्रतिकपकं-वृत्ततया तत्सह-
शं, स्थानमिति शेषः । 'तिथि जोयणेत्यादीं ' यावत्करणा-
दिदं दृश्यम्- 'मोलस य जोयणसहस्राईं दो य सयाईं
सत्तावीसदिहियं कौसलियं अद्दारीसाहियं घणुयुं ते-
रस य अंगुलाइं ति ' उवरि ति ' उपरिष्टात् ' बहुसमर-
मणिजे ति ' अत्यन्तसमो रस्यश्चर्ययः । ' जाव मणीयं
फासो ति ' भूमिभागवर्षेकस्तावद्वाच्यो यावन्मणीनां स्प-
शेवनेक इत्यर्थः, स वायम्- 'स जहा नाम ए आलिंगपोक्क-
रेइ वा, मुद्दंगपोक्करेइ वा ।' इत्यादि, आलिंगपुकरं मुरज-
मुत्तपुटं महीलमुत्तपुटं तद्वत्सम इत्यर्थः । तथा ' सक्काए
हि सत्पमेहिं समरीईं सज्जोपाहिं नाणु।विहणंचववेहिं म-
णीईं उच्चसेहिंयं जहा किंहेहिं थं ।' इत्यादि, वगैरमथर-
स्पर्शवर्णको मणीनां वाच्य इति । ' अद्दुगयगुसियवज्जभो
ति । ' अद्दुगुत्तनोत्तिष्ठताऽऽदिः प्रासादवर्णको वाच्य इत्यर्थः,
स च पूर्ववत्, ' उड्डोए ति ' उड्डोः उड्डोको वा-उप-
रितलं ' पडमलयभन्निचितं ति ' पडानि लताश्च पड-
लनाः, तद्वायमिभक्तिभिः विच्छिन्नमिभक्त्यो यः स तथा, या-
वत्करणादिदं दृश्यम्- 'पासाइए वरिसाणि अग्निक्वे ति '
' मणिपेडिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणियायं ति ' मणिपीठ-
का वाक्या । सा वाऽऽयामविक्रमाभ्यामष्टयोजनिका यथा
वैमानिकानां सम्मन्विधनी, न तु द्यमन्तराऽऽदिसत्त्वे, तस्या-
न्याय स्वकल्पनात् । सा पुनरेवम्- ' तस्स थं बहुसमरम-
णिजस्स भूमिभागस्स बहुमज्जंस्समाए एत्थ थं मई एगं
मणिपेडियं विउव्वइ, एता थं मणिपेडिया अद्द जोयणाईं

आयामविषयमेवं पञ्चसा । असाति ज्येष्ठार्धे वाहेनैवं स-
म्बरवयामर्धे अचक्षा ० जाव पञ्चिकस्य सि । " (सयणिज्ज-
वसो सि) शयनीयवर्षको वाच्यः । स वैषम्यम्- तस्स
एवं देवसयणिवजस्स इमेयाकवे ववावासे पचसे । ' वर्ष-
कथासः—वर्षकवित्तरः, ' तं जहा-नाशामसिमया पडिपा-
या लोचयिमा पाया शाखायसिमयाई पावसीसगर्हा । इत्या-
दिरिति । ' देहि य आधिपति ति ' अनीकं लेभ्यं ' नट्ठाणीए-
स्य य सि ' नाट्यम्-नृत्यं तत्कारकमनीकं-अनसमूहो ना-
ट्यानीकम्, एवं गन्धबान्नीकं, नवरं गन्धर्व-गीतं, ' मह-
थेयसिहि । ' वायत्करणविषं इयम्- ' महया इयनकुगीयवा-
इयतंतीतलतालनुविद्ययस्यमुद्रंगपडिप्यवाइयरेवेणं ति । ' व्या-
कथा वास्व प्राग्वत्, इह व यत् शक्यस्य सुधर्मसमाभ-
ल्लभभोत्थानसङ्गरेऽपि भोगाधेनिप्रतिरूपकाऽऽदिविकु-
र्वाणं तज्जिज्ञास्यनामाशातनापरिहारार्थं, सुधर्मसमाभ्यां हि
मात्रवक्त्रे स्तम्भे जिज्ञाऽऽस्पर्धाति समुद्रकरो तु सति, तत्पत्यास-
सौ व भोगानुभवमे तद्बहुमानः कृतः स्यात्, स चाऽऽशा-
प्रवतनेति । 'सिंहासणं विउज्ज्व सि । ' सनत्कुमारदेवेन्द्रः सि-
हासनं विकुत्तरे, न तु शकेशानविव देवशयनीयं, स्पष्टमा-
त्रेण तस्य परिवारकावाच शयनोयेन प्रयोजनमिति भावः ।
' सपरिवारं ति । ' स्वकीयपरिवारयोग्याऽऽसनपरिकरित-
मित्यर्थः, ' नवरं ज्ञो जस्स परिवारो सो तस्स भाखियव्वो
ति । ' तत्र सनत्कुमारस्य परिवार उक्तः, एवं माहिन्द्रस्य
तु सतिः सामानिकसहजाणि चतस्रश्चाङ्गुरसहजाणां
सप्तयया, ब्रह्मणः पटिः सामानिकसहजाणि, लातकस्य
पञ्चाशत्, शुकस्य चत्वारिंशत्, सहजास्य त्रिंशत्, प्रागु-
तस्य विंशतिः, अच्युतस्य तु दश सामानिकसहजाणि । स-
र्वत्रापि च सामानिकवस्तुषु आत्मरक्षा इति । ' पसा-
यउच्च जे ' इत्यादि । तत्र सनत्कुमारमाहिन्द्रयोः वधो-
जनशतानि प्रासादस्थोच्चवत्, ब्रह्मनातकयोः सप्त, शुकस-
हजारपारशो, प्रागुतेन्द्रस्याच्युतेन्द्रस्य च नवति । इह व स-
नत्कुमाराऽऽज्यः सामानिकाऽऽदिवारिवारसहितानस्तत्र वैमि-
प्रतिरूपके गच्छन्ति, तस्समक्षमपि स्पष्टाऽऽदिप्रतिचारका-
या अविचक्ष्वात्, शक्यानी तु न तथा, सामानिकाऽऽ-
दिवारिवारसमक्षं कायप्रतिचारकाया लज्जनीयत्वेन विरुद्ध-
त्वादिति ॥ प्र० १६ शु० ६ उ० ।

भोग्यभोग-पुं० । भोग्या ये भोगाले भोग्यभोगाः । भोगाई-
षु शब्दाऽऽदिविषयेषु, उक्त० १६ अ० ।

भोगमालिखी-भोगमालिनी-स्त्री० । अधोलोकावस्तव्यायां
स्वनमकथातायां विक्रमाख्याम्, आ० क० १ अ० । जं०
आ० म० ति० । आ० बू० । सा च उन्मृदीयमात्रवपर्वन-
रजनकूटयादेवो । स्या० ६ डा० । जम्बूदीपमात्रवपर्वन-
रजकूटयाधिकृत्य रजनकूटं वष्टम्, अत्र भोगमालिनी विक्रमा-
री सूरौ । अ० ४ वत० ।

भोगार्द्र-भोगरति-स्त्री० । भोगाः शब्दाऽऽदिवस्तेषु रतिराश-
क्रिः । शब्दाऽऽदिवपयाऽऽशक्ती, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

भोगरथ-भोगरत्नम्-न० । भोगलक्षणं रजो भोगरत्नः । भोगा-
ऽऽनमेकं रजसि, ' भोगरथं नोऽर्वात्तर्वाह सि । ' श्री० । म० ।

भोगरत्न-न० । भोगारत्नमेव, म० ६ शु० ३३ उ० ।

भोगराव-भोगराज-पुं० । भोगवश्ये वृत्ते, ' अहं व भोगरावस्स,
तं व अंधयवसिक्खो । ' इय० २ अ० । उक्त० ।

भोगलक्षस्य-भोगलक्षम्-न० । भोगसूचकं लक्षणं भोगलक्ष-
म् । भोगसूचके स्वस्तिकाऽऽदिके लक्षणे, ' भोगसमा भोगल-
क्षणावधरा । ' भोगसूचकानि लक्षणाणि स्वस्तिकाऽऽदिके
धारयन्तीति भोगलक्षणधराः । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । तं ।
भोगवद्-भोगवती-स्त्री० । भोगः कर्षणीरं भूमाऽऽस्त्वस्यां
मनुषु । मस्य वः । पातालगङ्गायाम्, वाच० । अधोलोकाव-
स्तव्यायां स्वनामकथातायां विक्रमाख्याम्, जं० ६ वत० । आ०
क० । नि० । आ० म० । स्या० । आ० बू० । दक्षिणदक्षकावस्त-
व्यायां स्वनामकथातायां विक्रमाख्याम्, जं० प्र० १८ पाठ० ।
ति० । आवश्यकपूर्वस्थानाकणावश्यककथादौ तु शेषवतीति
इत्येते । राजसूदनगरस्य धनसायबाहसुतस्य धनदेवस्य
स्वनामकथातायां माधव्यायाम्, वा० १ शु० ७ अ० । पक्ष-
स्य पञ्चदशसु रात्रिषु द्वितीयायां सप्तम्यां द्वादश्यां च रा-
त्री, भोगवती अद्भुतिधिराभिरिति । जं० ३ वत० । जं० म० ।
सु० प्र० । ज्यो० ।

भोगवद्वा-भोगवतिका-स्त्री० । ब्राह्म्यादिपेल्लेखविधानमे-
वे, प्रश्न० १ पद० । स० ।

भोगविगम-भोगविगम्-पुं० । भोगविघोने, पञ्चा० ६ विष्ण० ।

भोगविस-भोगविष-पुं० । भोगः कुरीरं तत्र विषं यस्य सः ।

प्रश्न० १ पद० । भोगः कुरीरं स एव विषं यस्य सः । डा० १

शु० ६ अ० । सर्वभेदे, वाच० ।

भोगसमर्थ-भोगसमर्थ-पुं० । भोगाः शब्दाऽऽदिवस्तेषु समर्थो

भोगसमर्थः । आ० म० १ अ० । भोगानुसमर्थं, श्री० ।

भोगसस्मिरीय-भोगसश्चिक-त्रि० । भोगैः सन्धिकः । भोगैः
शोभि, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

भोगसालि (स्त्री)-भोगशालिन-पुं० । महोरगभेदे, प्रश्न०
१ पद० ।

भोगसाहस्य-भोगसाधन-न० । कथाऽऽदिके भोगाङ्गे, पं० सु०
४ वृत्त० । यो० । वि० ।

भोगसुह-भोगसुल-न० । शब्दाऽऽदिविषयवस्तेषां वायाम्, डा० १४
डा० । यो० वि० ।

तद्यो से वसया शोगसुहृत्पाया सहुष्यजति, नेहि वा
सद्धि संवसति ते व सं पंगवा शिम्मा पुब्बि परिवसन्ति,
सो वा ते शिषणे पच्छा परिवपजा, खालं वे तव ताखाए
वा सरखाए वा, तुमं पि तेसि खालं ताखाए वा सरखाए
वा, जाशिषु दुक्कलं पत्तयं सायं, भोगा मे व अणुयोपंति
इमेमेहि मायवाणं ॥ (वृत्त—८२)

तत इति—कामानुषङ्गाकर्मोपपत्तस्ततोऽपि पञ्चद्वं, तस्मा-
दपि नरकमयो, नरकाग्निकेककलताकुर्वन्तिलीयूहगर्मस-
चाऽऽदिज्ञातस्य च रोगाः प्रादुष्यन्ति । (ले) तस्य कामानु-

चक्रमनस एकदेव्यसातावेदनीयविषयाकोदेव 'रोगसमुत्पादा'
इति-रोगाणां शिरोऽभिमुखः।ऽऽदीनां समुत्पादाः प्रादुर्भावाः
समुत्पद्यन्ते आधिभेदमिति, तस्यां च रोगावस्थायां किंभूतो
अवस्थान्तिव्यक्त आह—(अर्धे इत्यादि) यैवो साङ्गमलो
खंयसति, त एव एकदा भिजाः पूर्वे परिचरन्ति, स वा ता-
मिजान् पश्चात्परिवर्त्तयति ।(त) तत्र भाषाय वा शरणाय वा
वा, त्वमपि तेषां मांस्त्र भाषाय वा शरणाय वा इति
क्रावा दुःखं प्रत्येकं सातं च स्वकुतकर्मफलभुजः सर्वेऽ-
पि माषिन् इति मत्वा रोगोत्पत्तौ न हौमनस्य भावनीयम्,
न भोगाः शोचनीया इति । आह च—(भोगा मे इत्यादि)
भोगाः शुद्धपरसगन्धपरशरीरविषयामिलाषास्तानेवानुशोच-
यन्ति-कथमस्यामप्यवस्थायाम् वयं भोगान् भुङ्क्ते ? एवं
भूताम् वाऽस्माकं दृष्टाऽभूयेन ममेवाह अपि विषया उपन-
ता नोपभोगायेति । ईदृशआध्यवसायः केषाञ्चिदेव भवती-
त्याह—इदं च संसारे एकवामनवगतविषयविकासां ब्रह्म-
ह्वाऽऽदीनां मानवानामेवंभूतोऽप्यवसायो भवति, न सर्वे-
षां, सनत्कुमाराऽऽदिना व्यभिचारात् । तथाहि-ब्रह्मदत्तो मा-
रुणान्तिकरोगवेदनाऽभिभूतः सत्यापातिशयात् स्फुरन्तीं प्र-
थमिनीमिष विभ्रासभूमिं मूर्खो बहु समयमानः तथा इस्ती-
कृतो विहस्ततया विषयीकृतो वैषम्येण गोचरीकृतो ग्लान्या
दृष्टो दुःखासकया मोहाङ्कितः कालेन पीडितः पी-
डाभिर्मिषयिनी नियत्वा आदिशितो देवेन अस्मिन् अन्त्यो-
क्तासस्य मुखे महाप्रवासस्य द्वारि धर्मनिद्राया जिह्वामे
जाविशस्य वर्तमानः विरलौ बाधे विह्वलो वपुषि
प्रचुरः प्रलापे जितो कृमिकामिरित्येवंभूतामवस्थाम-
नुभवन्निद्रा महाभोगाद्व्याज्जोगाभिकाकण्डिषु पाष्ठापविष्टां
भायामनवतत्वेदनावेशविगलदधूरकनयनां कुहमति । कुह-
मतीत्येवं तं व्यादरकचरसत्तमीं नरकपृथिवीमगमत्तत्राऽपि
तीव्रतरवेदनाऽऽभिभूतोऽप्यविगलदधूरकनयनां कुहमती
व्यादरतीत्येवंभूतो भोगाभिष्वङ्गो दुःसुपजो भवति केषां-
चित्, न पुनरन्येषां महापुरुषाणामुदारसत्त्वामात्रात्, आत्मनो-
ऽप्यचकुरीमिलेखमवगततत्त्वामां सनत्कुमाराऽऽदीनामिव
यद्योक्तरीतिवेदनासङ्गावे सत्यपि मयैवेत्तत् कृतं सोद्विष्यमपि
मयैवेत्येवं जाननिश्चयानां कर्मसपथोद्यतानां न मनसः
पीडोत्पत्तेरिति । उक्तं च—

॥ उतो यः स्वत एव मोहसज्जितो जग्याऽऽलवाज्ञोऽद्युभो,
रागद्वेषकपायसन्ततिमहाकिर्तिर्दिव्योऽस्त्वया ।
रोगिरङ्कुरितो विपत्कुसुमितः कर्मद्रुमः साङ्गमनः,
सोदा नो यदि सम्पद्येव फलितो दुःखोभोगाभिभिः ॥ १ ॥
पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्त्वयाप्यं,
न कस्य भवति नाशः कर्मेषां सञ्ज्ञितानाम् ।
इति सह गणयित्वा यद्यदायाति सत्यम्,
सदसदिति विवेकोऽप्यत्र भूयः कुतस्त्वः ? ॥ २ ॥ ”
अपि च—भोगानां प्रधानं कारणमथोऽतस्तत्—
स्वकपमेव निर्दिष्टिषुराह—

सिद्धिहेतु आदि से उत्पन्न भवा भवति, अग्रा वा बहुगा
वा, से उत्पन्न गणित चिह्नित, भोगश्चाप, तमो से ए-
गया विपरितोऽसिद्धं संप्रभं महावगरणं भवति, तं पि से ए-

गया दायादा विभयति, अदत्तहारा वा से हरति, रायाचो
वा से विभुतेति, त्वस्त इ वा से विश्वस्त इ वा से, अगारदाहेतु
वा से दृग्भक्ति इति, से परस्व अद्याप कुराणि कम्पाणि
वाले पकुष्वमाये तेण दुःखत्वेण मृदे विपरिधासमुपेति
(अत्र—८३)

(सिद्धिहेतुयादि) निविधेन याऽपि तस्य तन्वयमात्रा
भवति अथवा वा दृष्टि वा, (से) तस्यामर्थमात्रायां
शुद्धसिद्धति, सा च भोजनाय किञ्च भविष्यति, ततस्त-
त्त्वैकदा विपरिच्छिद्यं सम्भूतं मद्योपकरणं भवति, तदपि
तस्यैकदा दायादा विभज्यते, अदत्तहारा वा तस्य हर-
ति, राजानो वा विभुयन्ति, नश्यति वा विनश्यति वा,
अगारदाहेन वा दह्यते इति, स परस्व अद्योय कुराणि क-
म्पाणि वातः प्रकुषोणस्तेन दुःखेन मृदे विपरिधासमुपेति,
एतच्च प्रायेण व्याख्यातीमिति, नेह प्रतापते ।

तदेवं दुःखविषयाकान् भोगान् प्रतिपाद्य यत्कृत्यं तदुप-
दिशतीत्याह—

आसं च छंदं च विनिर्गच्छीरे !, तुमं चेव तं सङ्गया-
दु, जेष मिया तेण थो सिया, इथमेव थावपुम्भंति
जे जथा मोहापउदा, धीमि लोए पव्वरिहए, ते भो ! वयं-
ति एयाई आयतथाई से दुक्खाए मोहाए माराए ख-
रगाए खरागतीरिक्खाए, सततं मृदे धम्मं खाभिजाणति,
उदाहु वीरे, अण्णापादो महाभोहे, अलं कुस लस्स पमाएयं,
संतमरयं संपहाए मेउरधम्मं संपहाए, खालं पास अलं
ते एयाई । (मृदु—८४)

आशां भोगाऽऽकाङ्क्षा, चः समुच्चये, क्षुधं क्षुधः परानु-
वृत्त्या भोगाभिप्रायस्तं च, चक्षुः पूर्वपितृया समुच्चयाद्यैः,
तावाशाक्षुन्ती, 'वेविव' पृथक्कुत त्यज धीर । धीर्हिंस्रतया राज-
जत इति, भोगाशाक्षुन्तापरित्यागे च दुःखमेव केवलं, न त-
स्यासिरिति । आह च—(तुमं चेव इत्यपि) विनेय उपदेशगो-
चराऽऽपक्ष आत्मा वा उपदिश्यते-त्यमेव तज्ज्ञेयाऽऽऽदिकं
शुभमाहृत्य स्वीकृत्य परमशुभमाहृत्ये, न तु पुनरुपभोगं,
यतो भोगोपभोगो येरेबायाऽऽपुपयैर्भवति, तेरेव न भवती-
त्याह—'जेण सिया तेण थो सिया ।' येनैवाप्याज्ज्ञेनाऽऽदिना
भोगोपभोगः स्यात्, तेनैव विचित्रत्वात् कर्मपरिणतेः न-
स्यात्, अथ वा येन केनचिद्वस्तुना कर्मबन्धः स्यात्तत्र कु-
र्यात्तत्र न वर्तेतेत्यर्थः, यदि वा—येनैव रात्र्योपभोगाऽऽदिना
कर्मबन्धो येन वा निर्गन्धत्वाऽऽदिना मोक्षः स्याद्भवेत्-
नैव तथाभूतपरिणामवशात् स्यादेति । एतच्चापुनरुपभवा-
धारितमपि मोहाभिभूता नावगच्छन्तीत्याह—(इथमेव
इत्यादि) इदमेव इत्थं विचित्रं न बुध्यते न संजानते,
क ? ये जना मौनीन्द्रोपदेशविकला मोहेनाऽऽज्ञानेन मि-
थ्याऽभोधयेन वा प्रावृताः क्षादितस्तत्स्वविपर्यस्तमत्ता-
यो मोहनीयोद्याप्य भवन्ति । मोहनीयस्य च तज्ज्ञे-
यकामानां च स्त्रियो गरीया कारणमिति दृश्यते—(धीमि
इत्यादि) स्त्रीभिरङ्गनामिः भूतेषाऽऽदिविच्छेदेरलो लोक
आशाक्षुन्दाभिभूताऽऽत्मा कूरकर्मविधायी नरकविषाकफलं

शु० २ अ० ४ उ० ।

भोगाभिसं-भोगाऽऽभिष-न० । भुज्यते इति भोगाः मनोवश-
व्याऽऽद्यः, ते च ते आभिषं चाप्यतपुहिहेतुनवा भोगाऽऽभि-
षम् । शब्दाऽऽभिषिष्याऽऽभमे क् आभिषे, उत्त० ।

भोगाभिसंदासविष-भे द्विष्टिष्यंस्तेयसमुद्दिशोऽप्ये ।

बाले य मंदिरं मू-डे वज्रहृद मच्छिपा व स्तलम्पि ॥५॥

भुज्यत इति भोगा मनोवशः शब्दाऽऽद्यः, ते च ते आभिषं चा-
प्यतपुहिहेतुनवा भोगाभिषं, तदेव दृष्यव्याप्तानं दुःखलक्ष-
णविकारकरणेन भोगाऽऽभिषदोषवस्तस्मिन् विशेषेण सखी नि-
मग्नो भोगाऽऽभिषदोषविषयः, यद्वा-भोगाऽभिषय द्रोषा
भोगाऽऽभिषदोषास्ते च तदासकृत्ष विविधफलेशा अपत्यो-
त्पत्तौ च तत्प्राप्तभोगापरतया व्याकुलत्वाऽऽद्यस्तेष्विषयो
विप्रां गतो भोगाऽऽभिषदोषविषयः । आह च—

“जया य कुकुहुं वस्ता, कुतसीहि विहमम् ।

ह्यथीव बंधय बद्धो, स पच्छा परितप्पति ॥ १ ॥

पुनर्दारपरिक्षिप्तो, मोहस्तलास्तलमो ।

चोकासो जहा नामो, स पच्छा परितप्पह ॥ २ ॥”

(ईशानस्तेयसमुद्दिशोऽप्ये चि) इति एकान्तपथ्यो
निःश्रेयसो मोक्षोऽनयोः कर्मधारये इति निःश्रेयसः । यद्वा-
हिनां यथाभिलषितविषयावाप्त्याऽऽमुद्वेगो निश्रेयसः स एव
तपोर्द्धम्, तत्तत्र तत्र नयोर्वा बुद्धिस्तत्प्राप्तपुपायविषया म-
तितस्त्वं विपर्यस्ता विपर्ययवात् सा वा विपर्यस्ता यस्य स
हितनिःश्रेयसबुद्धिर्विपर्यस्तः विपर्यस्तहितनिःश्रेयसबुद्धिर्वा,
विपर्यस्तशब्दस्य तु परिनिपातः प्राप्यत् । यद्वा-विपर्यस्ता
हिते निःश्रेया बुद्धिर्यस्य स तथा, बालाभाहः (मंदिरं सि)
स्वस्यामग्नौ धर्मकार्यकरणं प्रत्यनुपातो मूढो मोहाऽऽकुलि-
तमानसः स एवविधः । किमप्याह—बध्यते त्रिष्यतेऽर्थात्
क्षानाऽऽवर्णाऽऽदिकर्मणा मलिकेव केले केलेमणि, रजसेति
गम्यते, इदमुक्तं भवति—यथाऽस्ती तस्मिन्गतागम्याऽऽदिभि-
राकृष्यमाणा तत्र मज्जति मग्ना च रेखादिना बध्यते, एवं ज-
न्तुरपि भोगाऽऽभिषे मग्नः कर्मण्येति सूत्रार्थः । उत्त० अ० ३० ।
भोगासंस्पृश-भोगाऽऽशंसप्रयोग-पुं० । भोगा मन्वरस-
स्पर्शस्तेषु मनोवशा मे भूयान्मुक्तिरिति भोगाऽऽशंसाप्रयोगः ।
स्था० १० डा० । जन्मातरे चकचर्षी स्वां माधुदेवो महामाण्ड-
लिकस्तुभगो कपचाभित्यादि भोगाऽऽशंसप्रयोगः । आशंसा-
प्रयोगभेदे, आश० ६ अ० ।

भोगासा-भोगाऽऽशा-स्त्री० । मन्वाऽऽदिप्रासिंभावनयाम्,
अ० १२ अ० ४ उ० । स० ।

भोगिष्ठि-भोगिद्धि-स्त्री० । “सा भोगिहि गिष्कह, शरीरभोग-
रिमि आह उवभोगी ।” इत्युक्तलक्षणे श्रुतिभेदे, अ० २ अ० ३० ।
भोगुत्तम-भोगोत्तम-पुं० । भोगोत्तमो भोगोत्तमः । मश० ४
आश० द्वार । सवोत्तमभोगोत्तमः, तं० ।

भोगुत्तमगलक्षय-उत्तमभोगगलक्षय-न० । उत्तमाब्ध ते
भोगाः । सौमनभोगाः उत्तमशब्दस्य विशेषकस्याऽपि परिनि-
पातः प्राकृतत्वात् । सङ्गतं सत्संस्पर्शक लक्षणं तथा । उत्त-
मभोगलक्षकं स्वास्तिकाऽऽदिके लक्षणे, उत्तमभोगलक्षकस्व-
स्तिकाऽऽनिलक्षणोपेते च । चि० । जी० ३ प्रति० ४ अ० ३ ।
५०३

भोगोपभोगपरिमाथ-भोगोपभोगपरिमाथ-न० । सङ्गु-
ज्यत इति भोगः—अग्रमाहृत्याम्बुलविलेपोर्द्धर्षन-
पानाऽऽदे । सङ्गुहुंभुज्यत इत्युपभोगः-वनितायक्षालहृष्ट-
शृङ्गशयनाऽऽसनवाहनाऽऽदि । भोगश्चोपभोगश्च भोगोपभोगी,
तयोर्भोगोपभोगयोः परिमाथं संख्याविधानं यत्तथा । द्वितीये
गुणमते, अ० ।

भोगोपभोगयोः संख्या-ऽभिधानं यस्त्वशकितः ।

भोगोपभोगमानाऽऽस्यं, तद् द्वितीयं गुणव्रतम् ॥३॥

सङ्गुज्यत इति भोगः—अग्रमाहृत्याम्बुलविलेपोर्द्धर्षन-
स्नानपानाऽऽदि, पुनः पुनर्भुज्यत इति उपभोगः-वनितायक्षाल-
हृष्टशृङ्गशयनाऽऽसनवाहनाऽऽदि, (अ०) भोगश्चोपभोगश्च
भोगोपभोगी, तयोर्भोगोपभोगयोः यत् संख्याविधानं परि-
माथकरणं भवति, कुतः ? स्वशकितः निजशक्त्यनुसारिण
तद्भोगोपभोगमानाऽऽस्यं भोगोपभोगपरिमाणनामकं द्वितीयं
गुणव्रतं वेद्यम् । आबध्यं त्वंतव्रतस्वोपभोगपरिमाणव्रत-
मिति नामोच्यते । तथा च सूत्रम्—“उपभोगपरिमाणव्य
दुविदे पश्येत् । तं जहा—मोक्षयते कर्मभ्रं अस्ति ।” एत-
द्वृत्तिर्यथा-उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सङ्गुर्ध्वं व-
र्त्तते, सङ्गुर्द्धो उपभोगा, अशनपानाऽऽदे, अथवा—अन्त-
र्भोग उपभोगः आहाराऽऽदे, उपशब्दोऽन्तर्भवः । परि-
भुज्यत इति परिभोगः । परिशब्दोऽसकृतवृत्तौ वर्त्तते, पुनः
पुनर्भोगः परिभोगो ब्रह्माऽऽदे, बहिर्भोगो वा परिभोगो व-
सनालङ्काराऽऽदे, अत्र परिशब्दो बाह्योचक इति । एतद्विषयं
व्रतम् उपभोगपरिमाणव्रतम् । तथा च प्रकृते निपाता-
नामनेकार्थत्वात् उपभोगशब्दः परिभोगाद्येस्तत्सममिष्या-
दारेण च भोगशब्दस्योपभोगं निरुद्धलक्षणं तत्र कश्चिद्विरोध
इति ध्येयम् । इदं च द्विविधं—भोजनतः, कर्मतश्च । उपभो-
गपरिमाणयोरारोहं विषययोर्वस्तुविशेषयोरुपार्जनोपायभू-
तकर्मणां बोधकारादुपभोगाऽऽदिशब्दाच्यानां व्रतमुपभो-
गपरिमाणव्रतमिति व्युत्पत्तेः । अ० २ अ० ३० ।

(तद्विचारा ‘उपभोगपरिभोग’ शब्दे द्वितीयभागे ६०२

पृष्ठे गताः ।) अथ तान्येव नामतः श्लोकद्वयेनाऽऽह—

वृत्तयोऽङ्गाविपिना-नोभाटीस्फोटकर्मभिः ।

वक्षिण्याका दन्तलाभा-रसकेशविषाऽऽश्रिताः ॥५॥

यन्त्रपीडनकं निशो-ऽङ्गनं दानं द्रव्यं च ।

सरःशोषोऽमतीषोच-भेति पञ्चदश त्वमेत् ॥ ५३ ॥

कर्मशब्दः प्रत्येकं संवद्वधते, अङ्गारकं विपिनकं अग्नः-
कर्म भाटीकं स्फोटकमिति, तैवृत्तय आजीविका अङ्गारक-
मोऽऽदिदृष्टयः, तत्र कर्मक्रिया कर्तृमिति यावत् । अ० २
अ० ३० ।

भोषा-भुक्ता-अव्य० । ‘भोज्य’ शब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

भोत्त-भोक्ता-अव्य० । भोजनं कर्तुमित्यर्थे, प्रा० ४ पाद ।

भोत्तव्य-भोक्तव्य-त्वि० । भोजनीये, प्रा० ४ पाद ।

भोचा भोक्तृ-वि० । भोजनकर्त्तरि, आच० ४ अ० ।

भोचा भोक्तृ-वि० । भोजनकर्त्तरि, आच० ४ अ० ।

भोयण-भुक्त्वा-अभ्य० । ' भोऊण ' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोदूण-भुक्त्वा-अभ्य० । ' भोऊण ' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोम-भौम-न० । भूमी भवं भौमम् । भूमिसंघनिधनि विशि-
ष्टे स्थाने, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । रा० । तगराऽऽकारे
विशिष्टे स्थाने, स० ३३ सप्त० । भौमानि विशिष्टस्थाना-
नि तगराऽऽकाराणीत्यर्थे, न० २ शृ० ८ उ० । पातालभव-
ने, आचा० २ शृ० ३ शृ० । निर्घातभूकमाऽऽदिके, सूत्र० २
शृ० २ अ० । उत्त० । भूमिकस्याऽऽदिबिज्ञाने, कल्प० १ अथि० ३
लक्ष्णे । भूमिकस्याऽऽदिबिज्ञानेः शुभाशुभं यद् ज्ञायते तद्
भौमम् । निमित्तभेदे, प्रव० २५७ द्वार । कल्प० । उत्त० ।
भौमं भूमिविकारदर्शनादेव स्वादिर्मित्यादिविषयमिति ।
आच० ४ अ० । भौमं भूमिविकारकलाभिधानप्रधानम् । भू-
मिविकारकलप्रतिपादकनिमित्तस्याऽऽत्मकं पापश्रुतभेद-
स्थानं ८ डा० । स० । सूत्र० ।

भोमं तिबिहे पमते । सुने, विनी, वसिण । स० २६ सप्त० ।
अहोरात्रभवे सप्तविंशतितमे मुहूर्ते, ज्यो० २ पादु० । कल्प० ।
स० ०० । ज० । भूमेरपत्यं तस्या इदं वा अण् । (न) अरकासुरे,
" त्वयि भौमं गते जेतुम् । " इति माघः । महलभेद च । पुं० ।
भूमिभवे, वि० । वाच० । भूमिविकारं घटाऽऽदी च । " अशु-
तयं भोमिजाणं कलसाणं । " अ० ६ श० ३३ उ० । भौमानां
पायिवाभिमित्यर्थः । हा० १ शृ० १ अ० । " अंगरा य भो-
मि । " पाद० ना० ६६ गाथा । औ० । भौमानां मृगमयानामि-
ति । अ० ६ श० ३३ उ० । अणो० । रा० । भूमिसंघनिधनि
च । त्रि० । भौम इव भूदश इव । सूत्र० १ शृ० ६ अ० । जी० ।
भौमालीय-भौमालीक-न० । भूमिसंघस्थलीकाऽऽत्मकं स्थ-
लमुपावाधभेदं, स्थूलमुपावाधविरमण्यमनस्य तृतीयेऽतिचार-
ने च । प्रश्न० २ अश्र० द्वार । भूयश्लोकं परस्वकामप्या-
त्मस्वकामादित्यत्कामि परस्वकाम्, ऊपरं वा ज्ञेयमनु-
परम्, अनूपरं चोपरमित्यादि वदतः । इदं चाशेषपदद्वयवि-
षयाऽऽलोकस्थोपलक्षणम् । अ० २ अथि० । एतदेव प्रमा-
दसहसकारानामोभेरमिषीयमानमतिचार आकुल्या च
भक्षः । उपा० १ अ० । अ० ।

भोमेज-भौम-न० । ' भोम ' शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

भोय-भोज-पुं । भुज्-अष् । स्वनामस्थाने देशभेदे, धारा-
पुरस्य नृपभेदे च । " धन्यः श्रीभोजराजस्यभुवनविज-
यी० । " इत्युद्धतः । वाच० । द्रव्यानुपायगतकलावयनिर-
स्वनामस्थाने आचार्ये, द्रव्या० ११ अथा० । योगसूत्रवृत्ति-
कारकं आचार्यं च । डा० ६ डा० ।

भौन-पुं० । परतन्त्रिकभेदे, " अगण्यउगिण्यपरिगण्यद्विधाणि
वा वेदयाणि वेदिता । " यथा भौनपरिग्रहीतानि वीरभद्र-
महाकाव्यादीनि वोटिकपरिग्रहीतानि वा । आच० ६ अ० ।

भोयग-भोजक-त्रि० । भोजैर, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भोयडा भोयडा-स्त्री० । भेषजभेदे, " गवयं भोयडादीयं । "
मेघस्थ भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं
कच्छा सा मरुदहाणं भोयडा भणति । नि० चू० १ उ० ।

द्वयाणि देवकडा—

छंदं विधीं विकल्पं, गेयत्वं बहुविदं जगुनयाणं ।

एता कथा कथिते, चतनपत्ता मुक्लिना चतरो ॥ १०५ ॥

गाहा पक्कञ्च तदेव, अग्नदस्स इमा वक्का—

छंदो गम्माऽन्मा, विधिं दसणा भुज्जेत यं जं पुब्बं ।
सारिण्णविकिप्पो, सेवत्थं भोयडादीयं ॥ १२६ ॥

छंदो आचारो गम्मा-जडा लाडाणं माउल्लुहिया, माउलस्स
धूया अगम्माविही नाम विधरो, रथणा गाम जडा कोसलाण-
स्य आहारभूमीहरितोवलिता कज्जति, पडमिणिएसाएद्वि
भूमी अक्षुरिज्जति ततो पुणोचचारो कज्जति, तसो पनी उवि-
जिततो पासिह करोडगा कहीरगामं कुवासिणीयां य ठ-
विज्जति, ' भुज्जते यं जं पुब्बं ' इहा कोक्खे पेया, उत्तरावहे
सनुया, अक्षेसु वा विसएसु जं दाऊण पक्कञ्च अण्णमक्क-
पयारा दिज्जति । सारणीकुवाहणो विकप्पो भण्णति । सेवत्थं
भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं कच्छा, सा
मरुदहाणं भोयडा भणति, तं च वात्पमिणि इत्थिया ताव सं-
घंति जाव परिणीया जाव य आवसुनत्ता जाया तसो भोयणं
कज्जति सयणं मेलऊव पडमो विज्जेत तपमिहं किहुर भो-
यडा । नि० चू० १ उ० ।

भोयण-भोजन-न० । भुज्-स्युद । अन्वयहारे, दश० १
तत्त्व । अ० । कठिनद्रव्यस्य गलितलाघःसंयोजने, वाच० ।
उपभोगे, आचा० १ शृ० २ अ० ४ उ० । भुज्यत इति भोज-
नम् । " कट्टुलम् । " इति यच्चनान् कर्मण्यनन्द । वृ० ४ उ० ।
आदनाऽऽदिके आहारविशेषे, आच० ४ अ० । स्थाने ।
प्रश्न० । उत्त० । भोजनं तन्मुलवात्पयदि । उत्त० १५ अ० ।
स्थाने । सूत्र० । उपा० ।

आषकस्व कृतप्रत्याख्यामिन्नो भोजनम्—

विहिणा पट्टिमुष्मि, भोगो विगण् य येवकाले उ ।

सुधवाउगमाव, चित्तमखमकुल्लेण तडा ॥ ३६ ॥

विधिना-विधानेन-प्रतिपत्तिसममन्तरं सततमुपयोगतः प्र-
तिचरणलक्षणैः । प्रतिपूर्णेपौकष्याद्यधिके प्रत्याख्यान इति
प्रक्रमा, भोगो भोजनं भवति कार्यः । अनेनाऽस्य पालितत्व-
मुक्तम् । उपलक्षणं वाचास्य स्पृष्ट्यमप्यस्याक्लमवगन्तव्यम् ।
लक्षणं चेदमनयोः— " उचिते काले विहिण, पत्तं जं फालियं त-
यं मणियं । तह पालियं तु असई, ससमं उवअंगामपडियरियं ॥ " ।
इति । किं पूर्णमात्र एव ? तेराह-विगने आतिक्कान्ते च पौक-
ष्याद्यधिकरुगि । स्नोककाले तु अस्पृश्येजायामेव । अनेन च
तीरितत्वमस्योपदिष्टम् । तल्लक्षणं चेदम्— " पुणं वि धयका-
ला-यथाया तीरियं होह । " तथा शुभानां सुन्दरानां धानू-
नां वातपिलकानां योगानां कायाऽदित्यापाराणां प्रायः स्व-
त्ता शुभधातुयोगमावस्थासिद्धा । धानूनां च शुभमं लोकका-
लातिक्रमेण भिक्षाऽऽनाऽऽदिजन्मभ्रमविशोदनेन समस्यमत
एव योगान्नामपति । तथा-चित्तमेव मनसा अनाकुलताव-
ल्लेन । स्याकुलचित्तेन हि भोजनं दीपसंभवम् । यदाह— " दी-
पमयकोऽपपरिहृतेन, सुधेन सुहृदेभ्यविधीजितेन । प्रहेष-
युक्तेन च वेद्यमान-मन्नं न सत्यम्, परित्यामयेति ॥ १ ॥ "
तथाति ससुख्ये । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

भोगविधेयस्य विशेषणयाऽऽह—

काऊण कुमल्लोमं, उचियं तकासंगापरं शियमा ।

गुरुपटिवितप्पयुहं, मंगलपाठाणं चैव ॥ ३७ ॥

कृत्वा-विधाय कुशलयोगं शोभनप्रयापारम्, भुज्जेत धर्मर-
ता इति योगः । उचितं स्वभूमिकान्धम्, तरकल्लोचरं भो-

जनाचलविविधम् । निष्प्राद्वधयस्तथा । किमुतमित्याह—
गुरुणां मातापितृधर्मोऽऽचार्यदेवनाल्लक्षणान्, प्रतिपत्तिर-
चितपूजायमुक्ताया यथे परिवारस्थानप्रतिचारणाऽऽदेः,
स तथा तम् । अनेन च शोभितस्य प्रत्याक्यानस्याहम् ।
यदाह—“गुरुदासेलभोयष—लेखनवाप उ साहियं जा-
ण ।” तथा—मङ्गलपाठाऽऽदिकं चैव पञ्चनमस्कारपठनप्रभृ-
तिकमेव च, आदिशब्दाक्षरमङ्गलाऽऽदिप्रशस्तश्रुतपरिप्र-
हः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

तथा—

सरिऊण विसेसेण, पचक्खलायं इयं एए पच्छा ।

तह संदितासिऊणं, विहिंसा धुंनंति धम्मरया ॥ ३८ ॥

स्मृत्वा—अनुविन्ध्य, विशेषेण भोजनकालाभ्याधीनसामान्य-
स्वरणपेक्षया विशेषतः । किं तद्विद्याह—प्रत्याक्यानमभ्यु-
पगतम्, इदं नमस्कारसंहिताऽऽदिकम्, मयेत्यात्मनिर्देशे ।
कदा प्रत्याक्यानमित्याह—पञ्चाप्युपकाले भोजनकालापेक्ष-
या, अनेन चास्य कान्तितरवमुक्तम् । आह च—“भोयष-
काले असुगं, पचक्खलायंति धुंनं कट्टियं ।” अथंति क्रि-
याभरसमुपपद्ये । संदेश्य संदिशन्तमनुजानन्तमाचार्यमनु-
प्रयुज्य संदिशन्तं येषां मां येन पार्यामीत्येवमनुज्ञाप्यत्यर्थः ।
विधिनाऽनेनेवाह्नकरूपेण भोजनविधिना वा स्थानविशिष्टाऽऽ-
ख्ययाऽऽदिना । तथा—“ठाण दिसि पगासणया, भाय-
ल पक्खेवणा य गुरु भावे । ससविहं आल्लोभो, सया विजि-
यणा सुविदिणं ॥ १ ॥” भुजनेऽङ्गित, धर्मेरनाभ्यारिज-
योऽऽसक्तचित्ता इति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥ उक्तं भोगहान् । पञ्चा०
५ वि० । तथा—काले बुधुसोपायावसरवन्नेषे सास्यान् । पा-
नाऽऽहाराऽऽज्या यस्या—ऽविकारः प्रकुरेयि । सुखित्वाय च
कल्पयन्ते तत्साम्यामिति गीयते ॥ १ ॥ इत्येवं लक्षणार्थो-
दयतश्च, चकारां गम्यः, आकाङ्क्षातिरेकादधिकभोजनलक्ष-
णलौल्यसामान्यं भुक्तिभोजनम् । अयमभिप्रायः—आजन्म-
साम्येन भुक्तिं विषमपि पठ्यं भवति, परमासाध्य-
मपि पठ्यं सेवेत न पुनः साध्यप्राप्तमप्यपठ्यं, सर्वं ब-
लवतः पठ्यमिति मन्वानः कालकूटं खादन् सुशिक्षि-
तो हि विपत्तन्त्रको ज्ञियत एव कदाचिद्विषात्, साम्यमपि
च लौल्यपरिहारणं यथाग्निबलमेव भुञ्जीत, अतिरिक्तभो-
जनं हि वमनविरचमरज्ज्वादिना न साधु भवति, “यो हि
मिन्तं भुञ्जेत् स बहु भुञ्जेत्” अणुचितेन क्षुद्रतमपि भुक्तिं भवति
विषं, तथा कुक्कालातिक्रमाद्वह्नेयो देहस्रावश्च भवति, वि-
ध्यातेऽस्मी किं नामिधमं कुर्यादिति ॥ १७ ॥ (१० श्लोक) ५०
१ अचि० । (आहारग्रहणस्य संपूर्णोऽधिकारः ‘गौर-
वरिया, शब्दे तृतीयमग्रे १००३ पृष्ठे गतः)

इह तत आगतस्य भोजनविधिः । इदानीं स्थानविशोधि-

व्याख्यानपश्चात्—

उवर्णि हेडा य पय-ऊणुण लद्धिं ठवेज्ज सट्ठाये ।

पट्ठं उवहिस्सुवरिं, भायणवत्थाहं भायसु ॥ २६४ ॥

उपरि कुण्डस्थाने अग्रस्ताह भुवं प्रयुज्य पुनश्च स्वस्थाने यदि
स्थापयेत्, पुनश्च पट्टकं चोलपट्टकम् उपधेयपरि स्थापयेत्, सु-
क्ष्मंति भाजनवस्त्राणि च, पट्टलां भाजनेषु पात्रोपरि स्थापयति

जह पुण पासवणं से, इवेज तो उगहं सपच्छाणं ।

दाउं अमस्त स चो-लपट्टको काइयं थिस्सि ॥ २६५ ॥

यदि पुनस्तस्य साधोः प्रभक्षणं कायिकाऽऽदिर्भवति ततश्च
अग्रपट्टं पतद्ग्रहं संपच्छाणं सपटलं दातुं सत्तयं अग्रस्य
साधोः पुनश्च सह चोलपट्टकेन चोलपट्टकद्वितीयः कायिकां
व्युत्सृजति, कायिकां व्युत्सृज्य कायोत्सर्गं करोति ।

तत्र च को विधिरित्यत आह—

चउरंगुलमुहपासी, उज्जुयए वामहथिरथहरणं ।

वामद्वचत्तदो, काउस्सगं करेज्जाहि ॥ ५१० ॥

अनुभिरङ्गुलैर्घोऽनुनोदपरि चोलपट्टकं करोति नामेव अ-
ग्रचतुर्भिरङ्गुलैः पादयोश्चात्तरं चतुरङ्गुलं कर्तव्यं, तथा—
मुखवर्षिकां मुज्जुय दक्षिणहस्तेन गृह्णाति वामहस्तेन च
रजोहरणं गृह्णाति, पुनरसौ व्युत्सृज्यदेहः प्रलम्बितबाहु-
रुत्कण्ठेहः सर्पोऽऽधुपद्वयेऽपि मोरसारयति कायोत्सर्गम्, अ-
थवा—व्युत्सृज्यदेहः दिव्योपममेष्वपि न कायोत्सर्गमङ्ग-
करोति, त्यक्तदेहः अस्मिन्मलदूर्गकामपि नाऽपनयति, स एव-
विधः कायोत्सर्गं कुर्यात् ।

इदानीमेनामेव गाथां भाष्यकारो व्याख्यानपश्चात्—

चउरंगुलमपणं, जाणुगहेडा जिरोवरिं थामि ।

उभयो कोप्परपरियं, करेज पट्ठं च पटलं वा ॥ २६६ ॥

अनुभिरङ्गुलैर्घोऽनुनौ अग्रतः चोलपट्टको यथा भवति
तथा नामि च उपरि अतुर्भिरङ्गुलैरेषा न स्पृशति, उभयतो
बाहुर्कूर्परभ्यां धृन् करोति, पट्टकं—चोलपट्टकं पटलं वा
उभयकूर्परधृन् करोति, यदा चोलपट्टकः सच्छिद्रो भवति
तदा पटलं गृह्णाति ।

पुव्वुदिहें ठाये, ठाउं चउरंगुलंतेरं काउं ।

मुहपासि उज्जुइस्ये, वाममि य पादपुङ्खणं ॥ ५११ ॥

पूर्वोद्दिष्टमेव कायोत्सर्गस्थानं तस्मिन् स्थित्वा तथा पा-
दस्य चान्तरं चतुरङ्गुलं कृत्वा मुखवर्षिकां च दक्षिणह-
स्ते कृत्वा वामहस्ते पादपुङ्खनकं-रजोहरणं कृत्वा कायो-
त्सर्गं तिष्ठति ।

काउस्सगमिं ठिओ, चिते सट्ठायाणि अईयारे ।

जा गिग्गमपवेसे, तत्थ उ दोसे मणे कुजा ॥ ५१२ ॥

पुनश्च कायोत्सर्गं व्यवस्थितः चिन्तयेत् “सामुदायिक-
मतीचारात्” भिक्षातिचारानित्यर्थः । कस्मादारभ्य चि-
न्तयत्यतिचारात्?—निर्गमादारभ्य यावत्प्रवेशो वसनौ जा-
तः, अस्मिन्नराले तत्र दोषा ये जातास्तान् मनसि क-
रोति स्थापयति चेत्तसि ।

ते उ पडिसेवणाए, अणुलोमा होंति विरहणाए य ।

पडिसेवविषयडणाए, एत्थ तु चउरां भवे भंगा ॥ ५१३ ॥

तांश्चातिचारात् प्रतिसेवनाऽनुलौभ्येन यथैव प्रतिसेविता-
स्तेनैव नुकमेण कदाचिच्चिन्तयति, तथा (विषयडणाए चि)
विकटना आलोचनता तस्यां आनुलोमानेव चिन्तयति । ए-
तनुक्तं भवति—“पट्टमं लह्यो दोसो पांडलेविघ्नो पुणो
बहुं बहुतरं, चित्तेह पधेयं” ततश्च प्रतिसेवनाया अ-
नुकुलम्, आलोचननायामपि अनुकुलमेव, यतः प्रथमं ल-
घुको दोषः आलोच्यते पुनर्द्वैधः पुनर्द्वैधस्त इति एव

प्रथमो भङ्गः । "अग्रे पक्षिलेवणाए अनुकुलो न उण वि-
यङ्गणाए ।" एतनुकं भवति— "आसेविं पदमं वडुं, पु-
णो लहुयं पुणो वडुं पुणो बडुरं चित्ते ।" एवमेव, ततश्च
प्रतिसेवनाया अनुकुलम्, न स्वालोचनायाः, यतस्तत्र प्रथमं
लघुतन आलोचयते, पुनर्हृदयः, पुनर्हृदयः, इति एव द्वितीयो
भङ्गः । "अग्रे पक्षिलेवणाए साणुकुलो आलोचनाए पुण अणु
कुलो ।" एतनुकं भवति— "अणुविषया पक्षिलेविया चित्ते
पुण आलोचनाणुकुलो, एत तत्रमो भंगो, अथ उण पक्षि-
लेवणाए वि अणुकुलो आलोचनाए वि अणुकुलो ।" ए-
तनुकं भवति— "पदमं वडुं पक्षिलेविमो पुणो लहुमो
पुणो वडुं बडुरो, चित्तेति पुण अं जहा संभर, पदमं
वडुं पुणो लहुमो पुणो वडुं पुणो वडुरो, एवं अणुवि-
यडुं चित्तस्स य पक्षिलेवणाणुकुलो आलोचनाणुकुलो,
एत अउथो, एतो य वडुंयथो ।" इदानीममुमेवार्थं भाषा-
हेनोपसंहरन्नाह— "पक्षिलेवणियङ्गणाए, होति एतयं पि
वडुमङ्गा ।" इदं व्याख्यातव्यम् ।

इदानीं सामुदायिकान्तोचाराणालोचयति, यदि व्याखे-
पाऽऽदिरहितो गुरुर्भवति, अथ व्याखेपाऽऽदिरहितो गुरुर्भवति तदाऽ-
नालोचयति, एतदेवाऽऽह—

वकिस्सपराहुत्ते, पमये मा कयाइ आलोए ।

आहारं च करोतो, खीहारं वा उइ करेइ ॥ ६१४ ॥

व्याखेपो धर्मकथाऽऽदिना स्वाध्यायेन (पराहुत्तां सि) परा-
रुमुखः अग्र्यतोऽभिमुखः, प्रमत्त इति विक्रययति, एवंविधं
गुरो न कदाचिदालोचयेत्, तथा आहारं कुर्वति सति,
तथा नीहारं वा यदि करोति तर्तानालोचयति ।

इदानीमिदमेव गाथां भाष्यकारो व्याख्यातयन्नाह—

कइथाइवकिस्से, बिगइइ पमत्त अग्रमो व हुइ ।

अनरमकारए वा, खीहारं संक मरयं वा ॥ २६७ ॥

धर्मकथाऽऽदिना वा व्याखेपः कदाचिद्गुरुर्भवति, विक्रयाऽऽ-
दिना वा प्रमत्तोऽन्यतोऽभिमुखो वा भवति, मुञ्जतोऽपि नाऽऽ-
लोचनीयः, किं कारणम् ?— (अंतरं ति) अनरायं वा भवति
यावदालोचनां शृणोति, अकारकं वा शीतलं भवति या-
वदालोचनां शृणोति; तथा नीहारमपि कुर्वतो नाऽऽलो-
चनीयः, किं कारणम् ? यत् आशङ्क्या साधुज्जितया न
कायिकाऽऽदिनिर्गच्छति, अथ धारयति ततो मरयं वा भवति,
यस्मादेते शोषस्तस्मात्—

अवकिस्साउत्तं, उवमत्तपुवद्विं च नाऊयं ।

अणुसुवेनु मेहावी, आलाएजा सुसंजए ॥ ६१५ ॥

धर्मकथाऽऽदिना व्याखेपे गुरो आलोचयेत्, आयुक्तसु-
पयोगात्तरम्, उपशास्त्रं—अनाकुलं गुर्वं हृष्टा उपस्थितम् उ-
द्यतं च ज्ञात्वा, एवंविधं गुरुमनुज्ञाय मेधावी आलोचयेत्
सुसंजितः—साधुः ।

इदानीमिदमेव गाथां व्याख्यातयन् भाष्यकृन्नाह—

कइथाइ अवकिस्से, कांहा अणाउले तदुवउत्ते ।

संदिसइ पि अणुसुं, काऊण विदिषणालोए ॥ २६८ ॥

धर्मकथाऽऽदिना व्याखेपे कांथाऽऽदिमिरनाकुले तदुपयुक्तं
मिक्षाऽऽलोचनीयपुक्ते च (संदिसइ सि) "अणुसुं काऊण सं-
दिसत्" आलोचयामीत्येवमनुज्ञां कृत्वा मार्गविरलेष्यते ।

(विदिषे सि) आचार्येण विदिषायामनुज्ञायां अथ
इत्येवं लक्षणयां तत आलोचयेत् । तेन च साधुना आ-
लोचयता एतानि वञ्चनीयानि ।

द्वारागाथा—

खड्डं वलं वलं भासं, मूयं तइ दडुरं च वजेजा ।

आलोएज सुविदिमो, इत्थं मयं च वावारे ॥ ६१६ ॥

नृत्यञ्जालोचयति वलञ्जालोचयति अङ्गानि वलञ्जालोच-
यति, तथा भाषमाणो गृहस्थमाधवा नालोचयति, किं
तर्हि ? संयतमाधवा आलोचयति, तद्यथा— "सुवारि-
याओ" इत्येवमादि, तथा आलोचयन् मूकेन स्वरेण ना-
लोचयति मिथिमिनेतं, तथा दडुरेण च स्वरेण उच्चैर्वालोच-
यति, एवंविधं स्वरं वजेयेत् । किं पुनरसाधुनालोचयती-
त्येतदाह—आलोचयेत् सुविहितः इत्यनुदकस्तिथं, तथा
मात्रं गृहस्थसकं कटुस्त्वुकाऽऽदि उक्ताऽऽत्रऽऽदि, तथा—
गृहस्थया कतमं व्यापारं कुर्वता भिक्षा दत्तेत्यालोचयति ।

इदानीमेतमेव गाथां व्याख्यातयन्नाह—

करपायमगुहसीस-स्त्रिउडुगईहि खड्डिं थाप ।

वलञ्चं इत्यमरीरे, वलञ्चं काए य भावे य ॥ २६९ ॥

करस्य तथा पादस्य भुवः शिरसः अङ्गः ओष्ठस्य च,
एवमादीनामङ्गानां सविकारं वलनं नष्टनं नाम, एतत्
कुर्वन्नालोचयति, वलनं इत्यस्य शरीरस्य कुर्वन्नालोचय-
ति, तथा वलनं कायस्य करोति, मोहनं तत्कुर्वन्नालोचय-
ति, तथा भावतश्चलनमप्यथा गृहीतमप्यथाऽऽलोचयति
"अणुविषयं" आलोचयन् ।

गारस्थिभासाओ, य वजए मूय दडुरं च सरं ।

आलोए वावारे, संसट्टियरे व करमत्त ॥ २७० ॥

गृहस्थमाधवा न आलोचयति, यथा "सुगीमो लंगणीओ
लङ्गाओ मरइया लङ्गा" इत्येवमादि, किं तु—संयतमाध-
वा आलोचनीयं "सुवारियाओ" इत्येवमादि, मूकेन स्वरेण म-
नाक् दडुरं च महात्मनं स्वरं वजेयित्वा आलोचयति, किमा-
लोचयति ?—व्यापारं गृहस्थयोः संबन्धिनं, तथा— "संख-
टम्" उक्ताऽऽत्रऽऽदि, इतरम् असंखटं, किं तत् ?—करं संखट-
मसंखटं च उक्तेन, तथा—मात्रं गृहस्थसकं कुर्वन्ना-
काऽऽदि उक्तेसंखटमसंखटं चेति, एतदालोचयेत् ।

एवरासविपुक्कं, गुरुत्ता गुदसम्भयस्स वाऽऽलोए ।

जे उइ गतिंये तु भवे, एवमाओ जा भवे वरिमा ॥ २७१ ॥

एभिर्दोर्वैषिमसुक्तमनस्तराहैर्मेत्तमालोचयेत् गुरोः समीपे
वा यो गुरोः समीपे बहुमत्तस्य समीपे आलोचयेत्, क-
यमालोचनीयं ! यद्यथा गृहीतं भवेत् तेन कमेव यत् गृहीतं
प्रथमभिक्षाया आरभ्य यावच्चरता एभिर्मा भिक्षा तावदा-
लोचयेदिति । एष तावत्सुगौयाऽऽलोचनविधिः ।

यदा तु पुनरेतानि कारणाणि भवन्ति तदा शोचत आलो-
चयतीत्येतदेवाऽऽह—

काले अ पडुणंते, वडवाओ वाऽपि ओइमाओ ।

वेला गिलाखगस व, अइखड्डं गुरु व उवाओ ॥ २७२ ॥

यदा तु पुनः काल एव न परोप्यते यावत्वेन कमेयाऽऽलो-
चयति तावदसं गच्छत्यादित्यस्तदा तस्मिन् काले शोचत
आलोचयति, यदि वा—आप्तः कदाचिद्भूतति तदाऽपि शोचत

एवाऽऽलोचयति, वेला वा ग्लानस्यातिक्रामति याचकम-
शाऽऽलोचयति अत आघत आलोचयति, अथवा-गुरुः उ-
च्यते धाम्नः, कुलाऽऽदिकार्यं कर्तव्यं तत आघत आ-
लोचयत्येवं कारौरेति ।

का साक्षात्वाऽऽलोचना ?-

पुरकम्पपञ्चकम्भे, अप्येऽमुद्रे य आहमालोए ।

तुरियकरगमि जे म, न मुज्झइ ततिअ कहए ॥ ४१६ ॥

आकुलत्वं आपन्नं सत्यवमोघाऽऽलोचनयाऽऽलोचयति—
पुरःकम्पेऽप्याकम्पे च गल्पं-नास्ति किञ्चादित्यर्थः, 'अ-
सुखं यत्ति' अशुद्धं चालम्, 'अशुद्धमाधाकम्पाऽऽघाभि-
धायते तदल्पं-नास्तीति, एवमाघतः-सकृदपेणाऽऽलोचय-
त ।' तुरियकरगमि सति त्वरिते कार्ये जाने सति य-
स्य श्रुयति उक्तं प्रकारेण तावन्मात्रमव कथयति, एषा
आधाऽऽलोचनंति ।

आलोइता मव्वं, सीमं सपडिगहं पमजिता ।

उद्धमहां निरियम्मि, पडिलेहं सव्वओ सव्वं ॥ ४२० ॥

एवमेषा मानसी आलोचना वाचिकी वाऽऽलोचनोक्ता,
इदानीं कायिकी आलोचना भवत्येते-आचर्यस्य भिन्ना द-
र्शने, एवं मनसा वाचा वाऽऽलोचयिष्याः 'सर्वं निरवशे-
यं, तथा मुखवन्मिकाया शिरः प्रमुञ्च्य पतद्ब्रह्मं च सप-
टलं प्रमुञ्च्य ऊर्जुं पीठीः' अघो' भुवि तिर्यक् ति-
र्य्यते 'प्रत्युपसृतं' निरूपयन् 'सर्वतः' समन्ताच्चतस्-
त्त्वां विष्णु सर्वे-नैरन्तर्येण, ततः पतद्ब्रह्मं हस्ते कृत्वा
भक्ताऽऽदि गुरोर्देशयतीति वक्ष्यति भाष्यकृतम् ।

इदानीं ताम्रं माधो भाष्यकृदाह, तत्र गुरोर्दोषात्प्रथ-
ममुक्तिः आसीत् त्रीणि पदानि व्याख्यानं गृह्यह भाष्यकारः-

उद्धं पुष्फलराहं, तिरियं मज्जरिसाण्डिभिं ।

सीलगदारुमाधवड-शरकखण्डा अहो पंहे ॥ २७१ ॥

उद्यानाऽऽदौ आवासितानां सतां पुष्पफलाऽऽदिपातसू-
निरूप्य ततो गुरोर्देशयति, तिर्यक् माज्जरिष्वडिभानालो-
क्याऽऽलोचयति, मा भूते आगच्छन्तस्तत्पातमुन्मथ्य पाता-
यिष्यन्ति आदिशब्दाकारहं वा कर्तव्यवित्तमायानि, अ-
तस्तिर्यक् निरूप्यते, तथाऽघो निरूपयति, 'किमर्थः', क-
र्त्तव्यकीलका प्रयति, तत्राऽऽपतमम्-आसक्तलं मा भू-
दिति, अतो-ऽघो निरूप्य ततो भक्ताऽऽदि दर्शयति ।

इदानीं 'सीमं सपडिगहं पमजितं' ति व्याख्यानयति-

आणमओ पवंडेजा, सिरओ पाणा सिरं पमजेजा ।

एमेव उग्गहम्मि वि, मा संकुडणे तससिवासा ॥ २७२ ॥

हन्तस्य पतद्ब्रह्मं वनमतः शिरसः प्रपन्थुः प्राणिनः क-
दाचिदनः, शिरः प्रथममेव प्रमाज्येयम्, एवमेव पतद्ब्रह्मं
प्रमाज्येन कृत्वा प्रदर्शयेद्भक्ताऽऽदि, किं कारणं ?-मा संकु-
डणं तससिवासांति ।' मा भूत्सङ्कोचं सति पटलानां
त्रयाऽऽदिविनाशा भविष्यत्यतः प्रमुञ्च्य पतद्ब्रह्मं भक्ते प्रदर्श-
यतीति ।

काउं पडिगहं कर-यलम्मि, अद्धं च आणमिसाणं ।

मत्तं वा पाणं वा पडिदिमिजा गुरुमगामे ॥ २७३ ॥

कृत्वा पतद्ब्रह्मं करतले अद्धं च शरीरस्यावनम्य पुन-
र्भक्तं वा प्रदर्शयेत् गुरुमकांसे इति ।

ताहं य दुरालोइय, भत्तपाण एसमममंमणाए उ ।

अदुम्मामे अहवा, अणुगहदादी उ भाएजा ॥ २७४ ॥

ततः कदाचिद् दुरालोचने भक्तपानं भवति, 'नहं बलं
बलं' इत्येवमादना प्रकारेण, तथैवशादोषः कदाचिद् स्-
वमः कृतो भवति, अनयणादोषो वा कश्चिद्विज्ञानता, तत-
श्चेतसां विशुद्धयेमष्टाङ्गान् नमस्कारं ध्यायन्, 'अध-
वा' अनुग्रहादीनि 'अथवाऽनुग्रहाऽऽदि ध्यायन्', 'जहं
म अणुगहं कुजा, साद्धं हुजामि तारिअ' । 'इत्येवमादि
गाथाद्वयं कायोत्सर्गस्थो विशुद्धये ध्यायन्, उत्सर्गं च
कायोत्सर्गं ततः स्वाध्यायं प्रस्थापयन् ।

एतदेवाऽऽह—

विणएण पडुविचा, सज्झायं कुणहो तो मुहुत्ताणं ।

पुव्वमणिया य दांसा, परिस्समाहं जहा एवं ॥ ४२१ ॥

विनयेन प्रस्थाप्य स्वाध्यायं योगविधाविष्य ततः स्वाध्यायं
मुहुर्नमार्थं करति, जघ्न्यतो गाथात्रयं पठति, उत्कृष्टत-
श्चतुर्दशापि सूक्ष्माप्राणलक्ष्मिपञ्चपाऽऽनमुद्धर्त्तेन परावर्त्त-
यति, एवं च कुर्वता पूर्वमणिना दोषा धातुसोमे मर-
णमित्येवमादयः तथा परिधमाऽऽदयश्च दोषाः 'जहाः'
त्यक्ता भवन्तीति ।

दुविहो य होइ साह, मंडलिउवजीवओ य इपरो य ।

मंडलिमुपजीवितो, अण्णइ जा पिंडिया सव्वे ॥ ४२२ ॥

स च साधुद्विप्रकारो मण्डल्युपजीवकः, इतरश्च अमण्ड-
ल्युपजीवकः, तत्र यो मण्डल्युपजीवकः साधुः सो हिंस्त्रिह्वा
भिन्नां तावत् प्रतिपालयति यावत् परिहृताः एकीभूताः
सर्वेऽपि साधवो भवन्ति, पुनश्च स तैः सह भुङ्क्ते ।

इपरोऽपि गुरुमगामं, गंतूण मणइ संदिहहं भंते । ।

पाहुणगखवगा अतरं-तवालवुद्धाणंसेहाण ॥ ४२३ ॥

इतरोऽपि अमण्डल्युपजीवकः, तत्र यो मण्डल्युपजीवकः
स साधुः गुरुमकांसां गन्वा तमव-मुक्तं भवति-यदुक्तं हे आ-
चार्याः ! संदिशत दृष्टं ययमिदं भोजनं प्राधूर्णकस्यता-
रन्तवालवुद्धाणिकस्यः साधुभ्य इति ।

पुनश्च—

दिसें गुरुहिं तेसिं, ममं भुंजज गुरुअणुसायं ।

गुरुणा संदिहो व, दाउं सेमं तओ भुंज ॥ ४२४ ॥

एवमुक्तेन सता गुरुणा दत्तं सति तेभ्यः—प्राधूर्णिकाऽऽदि-
भ्यः यच्छेपं ननु जीतं गुरुणा अनुज्ञातं सति, यदि वा-गुरुणा
संदिह उक्तं, यदुत्तं त्वमेव प्राधूर्णिकाऽऽदिभ्यः प्रयच्छ, एव-
मसौ साधुर्मणितः सन् दत्त्वा प्राधूर्णिकाऽऽदिभ्यः ततः श्रेयं
यद् भुङ्क्ते तद् भुङ्क्ते, एवं न कवलमसौ प्राधूर्णिकाऽऽदिभ्यो ददा-
ति अन्धानां साधुप्रमथयति, तत्र यादं न गृह्णति ततो नि-
जरा । अथ न गृह्णन्तं तथाऽपि विशुद्धपरिणामस्य निरूपयति ।

एतदेवाऽऽह—

इच्छिज्ज न इच्छिज्ज व, तह वि य पयओ निमंतय साह ।

परिणामविमुद्धी, अ निजरा होअगडिह वि ॥४२५॥
इच्छेत् कश्चित् साधुर्नन्देष्ट वा तथाऽपि प्रयत्नेन सद्भाव-
निमग्नयत् साधुन् एवं सद्भावेन निमग्नयतः परिणाम-
विमुद्धीत्या चिन्तनमेल्याद् निजरा भवति कर्मसत्यतत्त्वा-
अगृहीते अपि भूः ।

अथावस्थाया निमग्नयति तत्तत्त्वाय दोषः—

भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकस्मि हीलियम्मि य, सव्वे त हीलिया होति ॥४२६॥
सुगमम् । यदा पुनरादरेण निमग्नयति तदाऽयं महान् गुणः—
भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकस्मि पुइयम्मि य, सव्वे त पुइया हुंति ॥४२७॥
सुगमा ।

अथाऽऽह परः—

अह को पुणाइ नियमो, एकस्मि वि हीलियम्मि ते सव्वे ।
होति अवमाधिया पुइ-ए य संपुइया सव्वे ॥४२८॥
अथ कः पुनर्यं नियमः? यदुत एकस्मिन्नवमानेन सति स-
र्वे एवापमानिता भवन्ति, तथा एकस्मिन् संपूर्जिते सति स-
र्वे एव संपूर्जिता भवन्ति, न च एकस्मिन् संपूर्जिते सर्वे संपु-
र्जिता भवन्ति, न हि यद्वादेन भूः देवदत्तो भूः भवतीति ।

आचार्य आह—

नाशं व दमणं वा, तत्रो य तह मेयमो य साहुगुणा ।
इकं सव्वमु वि ही-लिण्णु ते हीलिया हुंति ॥४२९॥
ज्ञानं वृत्तेन च तपः तथा संयमश्च, एते साधुगुणा वनेन्ते,
एते च गुणा यथैकस्मिन् साधो व्यवस्थिता एवं सर्वेष्वपि,
एकएवानेतां, यतश्चैवमेव एकस्मिन् साधो होति-अ-
पमानिते सर्वेषु वा साधुषु हीनितेषु ते ज्ञानाऽदयो गुणा
हीनिता अपमानिता भवन्ति ।
एवमेव पुइयम्मि वि, एकस्मि वि पुइया जहुगुणा उ ।
शेवं बहुनिवेमं, इति शब्दा एयं मठमं ॥४३०॥
एवमेकस्मिन् पूजिते पूजिता यतिगुणाः सर्वे भवन्ति, य-
स्मादेवं तस्मान् स्नोकेमेतद्गुरुपानाऽऽदि बहुनिवेमं बहव्य-
मित्यर्थः, निजराहेतुर्गति, तस्मादेव ज्ञाना पूजयेत् साधु-
स्मतिमान्ति, यतश्चैवमेव एवमेव कर्तव्यम् ।

एतदथाऽह—

तम्हा जह एस गुणो, एकस्मि वि पुइयम्मि ते सव्वे ।
भत्तं वा पाणो वा, मव्वपयंजण दायव्वं ॥४३१॥
सुगमा ।
वैयावच्चं निययं, कंरह उत्तरगुणे धर्तिनाम् ।
सव्वं किल पडिवाहं, वैयावच्चं अपडिवाहं ॥४३२॥
वैयावृत्त्यं नियतं सततं कुरुत, केयम् ?—उत्तरगुणान् धार-
यतां साधूनां कुरुत, शेष सुगमम् ।

किं च—

पडिभगस्स मयस्म व, नासह चरखं सुवं अगुल्लणाए ।
न हु वैयावच्चियं, सुहोदयं नासए कम्मं ॥४३३॥
अतिमग्नस्य उल्लेखान्तरस्य सुतरस्य वा नश्यति चरखं धु-

तमगुल्लनया न तु वैयावृत्त्यचित्तं वञ्चं सुहोदयं नश्यति
कम् ।

किञ्च—

लोभेण जोजयंतां, जहंतां लोभेतरादयं हण्णह ।
कुल्लमाणां य समाहिं, मव्वसमाहिं लहइ साह ॥४३४॥
लोभेन प्राप्या घृताऽऽदः योजयन् घृताऽऽदिलोभेन योज-
यन्, कान् ? यतीन् लोभान्तराय कम्मं हन्ति । तथा पाद-
प्रक्षालनाऽऽदिना कुर्वन् समाधिं सर्वसमाधिं मनसः स्वस्थ-
तां यथा साधुयाऽऽदिकं कायस्य निरुपद्रवनाम्, एवं कुर्वन्
त्रिरूपमपि सर्वसमाधिं लभते ।
मग्गो वाहुवली वि य, दसागकुलनेदसो य वसुदेवो ।
वैयावच्चोद्वारणा, तम्हा पडितप्पह जहंतां ॥४३५॥
सुगमा, नवरम (पांडित्यपह लि) वैयावृत्त्यं कुरुत ।

किञ्च—

होञ व य होञ लंभो, फासुयआहारउवहिमाईणं ।
लंभो य निजराण, नियमश्च अत्रो उ कायव्वं ॥४३६॥
भवेद् वा न वा लाभः, केषां प्रासुकानाम् आहारोपपत्त्या-
दीनां तथाऽपि तस्य वैयावृत्त्यर्थमभ्युत्तस्य साधोर्वाशुज-
पारणामस्य लाभ एव निजराया अवश्यम्, अस्माभिरपि
सति निजरा भवति, यस्मादेवं तस्मात्कलंघ्यं वैयावृ-
त्त्यम् ।

वैयावृत्तेन अन्ध-द्विगम्य मद्गामं काउकामस्य ।
लोभो चैव तत्रापि स्म होइ अदीणिमसुमस्य ॥४३७॥
सुगमा, नवरं वैयावृत्त्यं अभ्युत्थितस्य उद्यतस्य धनस्य
कलकामस्य लाभ एव । आद्यं ० । (प्रामाण्यं) एवमा 'शब्दे
तृतीयभागे ७० पृष्ठे प्रतिपादिता ।

उत्तरीवि अगुवृत्तिवि, मंडलिं पृव्वविअं साह ।
मंडलिअसमुदितमगा-नागा इणमो विहिं वाञ्छं ॥४३८॥
तत्र मण्डल्युत्तरीवि साधुपुत्रपुत्रीवि च पूर्वमेव द्विविधा
व्यावर्तिनः साधुरेकः, इदानीं वदन्तां मण्डल्यसमसुदित-
कानां वा विधिः भवति न वर्य ।

न च कथं मण्डल्यसमसुदितका भवन्ति ?

अत आह—

आगाहजोगावाही, मिज्जदवाट्टिया व पाहुगगा ।
महा सपायल्लिता, वाला मुंडुवमादीया ॥४३८॥

आगाहजोगो गणियोगः तत्तत्त्वा यं ते मण्डली नोपजीव-
न्ति, निज्जद लि) अमेनाहाः कारणात्तरेण निहन्ति न
पृथक् भुञ्जन्त, तथा आन्माधिकोऽथ पृथक् भुञ्जन्त, प्राधु-
णकाश्च, यतस्तेषां प्रथममेव प्रायमं एयोप्या दीयन्ते,
ततस्तेऽपि एकाकिनो भवन्ति, शिक्षका अपि सागारि-
काणां पृथक् भोजयन्ते, सप्रायश्चित्ताश्च पृथक् भोजयन्ते, य-
तस्तेषां शवलं वारिन्, शल्लवन्तिरेव सः न भुञ्जन्ते, याल-
वृद्धा अप्यसहिष्णुत्वात् प्रथममेव भुञ्जन्ते, अतस्तेऽप्येकाकि-
न इति, एषमाद्या मण्डल्यसमसुदितका भवन्ति, आदि-
प्रहणात् कुल्लयाध्यायपुद्गा इति ।

त च भुजानाः सन् आलोके भुजते । स चाऽऽ-
लोको द्विविधो भवतीत्याह—

दुविहो सलु आलोगो, दन्वे भावे य दम्बि दीवार् ।
सचविहो पुष भावे—आलोगं तं परिक्रहेह ५४६ ॥

द्विविध आलोकः—द्रव्याऽलोकः भावाऽलोकश्च । तत्र द्रव्या-
ऽलोकः प्रदीपाऽऽदि, भावे भावविषयः पुनरालोकः सप्तविधः,
च कथयाम्यहम्, तत्र भावाऽलोकस्येयं स्युत्पत्तिः—आलो-
क्यत इत्यालोकः स्थानदिगादिनिरूपणमित्यर्थः ।

तं च सप्तविधमपि प्रतिपादयद्वाह—

ठाणदिमिपमासथया, भायणपक्खेवणे य गुरुभावे ।
सचविहो आलोओ, मया वि जयथा सुविहियाओ ॥५४७॥

तत्र अमण्डलिसमुद्दिश्यैः निष्कमण्णपक्खेवणित्थेन स्थाने
भोक्कय्, तथा कर्यां दिशि आचार्येण्योपेवडयमित्येतद्वच्य-
त, तथा समकाशे स्थाने भोक्कय्, भाजेन च विलीखेणु-
मे भोक्कय्, प्रसपणे च कवलानां कुकुटपण्डकमात्राणां क-
मल्यं, तथा गुरोश्चक्षुःपथे भोक्कय्, तथा भावां ज्ञानाऽऽदिः त-
न् संवदनाथं भोक्कयमित्येतद्वच्यत, एवमपि सप्तविध आ-
लोकः, सवार्धप च यतना तस्मिन् सप्तविधेऽप्यालोकं यतना
सुविहितानाम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति,

तत्राऽऽधायवचनाच्चिख्यासुराह—

निक्खमपवममंडल—सागारियठाणपरिहियद्वाह ।

माहकासगमंगा, अहिरगरं अंतरायं वा ॥ २७५ ॥

निष्कमप्रवेशो वज्रयन्त्रा भोजनाथेमुपवशान्, तथा
मण्डलीप्रवेशं च वज्रयन्त्रं, तथा सागारिकस्थानं च परि-
हृत्य भुजन्त मानुःसागारिकं प्राप्ते स्थान एकाग्रतमः स्या-
दिति, आधिपत्यं गट्टीयं भवति अन्त्येव प्रवर्जितेन सह अ-
स्थानं उपावश्यं भुजन्तोऽन्तरायं च भवति, कथं?, स सा-
धुरन्ध्यस्य मत्कः स्थानं भुङ्क्ते उपावश्यं, साऽपि साधुरागतः
प्रतीक्षामात्र आसन्नं, एवं च अन्तरायं कर्म कथ्यते ।

इदानीं दिशाद्वारप्रतिपादनायाऽह—

एन्नुगसि परंमुहप-ट्टिपिस्स एया दिसा विवज्जिता ।

ईमासमोईय य, ठाउज गुरुस्स गुणुफलित्थो ॥२७६॥

उत्तमाऽममूर्खं प्रत्युत्सं गुरोर्गममूर्खं वज्रयित्वेत्यर्थः । परा
कुमलस्य नोपवशान् गुरोः, तथा पृष्ठतश्च गुरोर्नोप-
विशति, पक्षकं च नोपावशति, एवमेतां दिशो वज्रयि-
त्वा ईशान्यो दिशि गुरोः आगम्यो दिशि वा तिष्ठन् उप-
विशेद् भोजनाथं गुणकलितः साधुर्यः ।

इदानीं “पमासलयत्ति” व्याख्यायते—

मक्खिसयवंटगटार्ह—ख जाणसद्वा पमासंज्जणया ।

अद्विगलमहादाया, वग्गुलिदोसा जहा एवं ॥ २७७ ॥

कथं नु नाम मांसका भाष्येन—इत्येते तथा कण्टका वा
कथं नु नाम इत्येत, अस्थि वा उपलभ्येत, एवमर्थं प्रका-
शं साध्यातस्थाने भुज्यते, आदिप्रहणादालाऽऽदिपत्तिप्रहः,
तत्र इत्येत, एवं च प्रकाशं भुज्जनेन योऽसौ गलकाऽऽदौ
अस्थितमनदापः, तथा कण्टकसमवोषश्च गलकाऽऽदौ स प-

रिह्नो भवति, तथा अन्धकारे मलिकामलस्यजितो यो
वल्गुलित्थाधिदोषः स परिहृतो भवति ।

इदानीं “भायत्ति” इत्यस्युच्यते—

जे वेव अंधपारे, दोसा ते चेव संकटमुद्धमि ।

परिस्तादी बहुलेवा—इयं च तस्या पमासद्वाह ॥ २७८ ॥

य एव अन्धकारे भुजानस्य ‘दोषाः’ मलिकाऽऽदिजनिता
भवन्ति त एव दोषाः सङ्कटमुले भाजेन कमठाऽऽदौ भुजन्तः,
अयमपरोऽधिको दोषः (परिस्तादी) परिस्तादी भवन्ति
पार्श्वे निपतति, तथा (बहुलेवाङ्गे च) “ बहु विषं खर-
दिज्जति इत्यस्स उपरि पि भुजन्तस्स संकटं ” तस्मात्
‘प्रकारामुलं’ विपुलमुलं भाजेन भुज्यत इति ।

पक्षेवणाविही मण्णह—

कुकुडिअंगमत्तिं, अविगियवयसो उ पक्खिस्से कवलं ।

अहसद्धकारं वा, जं च अशालोह्यं होजा ॥ २७९ ॥

कुकुटया अण्डकं कुकुटपण्डकं तन्ममाणं कवलं प्रसिपन्
वदन्, मुखं, किमिष्टः सन्, अविहितवदनः नात्यन्तनि-
र्घाटितमण्णः प्रसिपन् कवलम् ।

दार्गम्—‘गुरु’ ति व्याख्यायते—(अतिवृद्धं ति) गुरोरालोके
भोक्कय्, यदि पुनर्गुरोर्दर्शनपथे न भुङ्क्ते, ततः कदाचिन्मा-
धुः अतिवृद्ध आनप्रभुरं भक्षयन् निःशङ्कः सन्, स च स-
व्याजशरीरः कदाचिद् गुरोर्दर्शनपथे अकारम् अपथ्य-
माप भुज्जन् निशङ्कः सन् कदाचिद्वा भिक्षामुत्पादयन्
स्निग्धद्रव्यं लब्धं भवन्, तच्चाऽन्तालोच्यैव भक्षयेदेका-
न्तं, ना भूक्षामाऽऽचार्यो निवारयिष्यति ।

अतः—

एयमि जाणसद्वा, गुरु आलोए तओ उ भुंजेजा ।

नालाइसंधसद्वा, ग वणवलरुवविसयद्वा ॥ २८० ॥

एतेषां प्रभुरभिक्षिताऽऽदीनां दोषाणां ज्ञानाय गुरोरालोके
चक्षुर्दर्शनपथं भुज्जन्, येन गुरुः समीपस्यः भुज्जन् इदं प्रभु-
भक्षयन्त्वं निवारयति, तथा अकारकं भक्षयन्त्वं निवारयति,
तथा अनालोचितं खीरितं खादन्त्वं निवारयति, ना भूद-
वारणं अपाटवज्जनिताः दोषाः स्युः । इदानीं “ भावत्ति ”
व्याख्यायते—(लासाऽऽदि) ज्ञानाऽऽदिप्रोचः ज्ञानं दर्शने कार-
ित्रं च एतद्विज्ञानाऽऽदिभावप्रयत्नमभ्युपमानं वृत्त्यति व्युत्क्रिय-
त, अत एतेषां ज्ञानाऽऽदीनां वृत्त्यता संघाताथम् आविच्छेदक-
वाहाय भुज्यन्ते, न वणोयं भुज्यन्ते, न वणो मम गौरः
स्यादित्येवमर्थं, तथा बलं मम स्यादित्येवमर्थमपि न
भुज्यन्ते, कपं मम भूयात् वुत्तया क्षिणित्तमण्डपाश्वः
सन् मांसोपवधेन पूरितमण्डपाश्वः रूपवान् भविष्यामी-
ति, नैवमर्थं भुङ्क्ते, नापि विषयार्थं मैथुनाऽऽधासेवनाथं भु-
ङ्क्ते ।

सो आलोइयमोई, जो एए जुंजण ए सखे ।

गविसणसगहसुणसि—सखाइ तिदिहाइ वि विमुदो ॥५४१॥

स साधुर्गुरोरालोचिने भुङ्क्ते, य एतानि पदार्थानन्तरादि-
तानि ‘युनक्ति’ प्रयुक्ते कराति स्थानाऽऽदीनि, स च ग-
वेषैवयथा प्रहृषैवयथा आसैवयथा, अनया निविधयाऽ-

येष्वक्षया शुद्धं शुद्धं य एतानि पदानि प्रापुःकृ इति ।
एवं एतस्मिन् विही, भोज्ये वक्ष्यो समासेषु ।

एमेव अयोगाश्च वि, जे नास्ते तयं वोच्छे ॥ ५५२ ॥

एवमेकस्य साधोः योक्तव्ये विधिर्वातिः समासेन सं-
क्षेपेण, एवमेव अनेकेषामपि साधूनां भोजने विधिः, यन्तु
पुनर्नानात्वं भवति यो भेदो यदतिरिक्तं भवति त-
स्यैव वक्ष्ये ।

आह-किं पुनः कारणं मण्डली क्रियते ?, उच्यते—

अतरेतवाल्लुङ्गा, सेहाएसा गुरु असद्वृत्तयो ।

साहारसोगाहाल्ल-द्विकारणा मण्डली होइ ॥ ५५३ ॥

अतस्मिन् अतिशयानः तत्कारणासिद्धिर्न मण्डली भव-
ति, यतस्तस्य स्थानस्य यद्यकः साधुः वैद्यावृत्त्यं करोति
ततस्तस्य तद्व्याप्तिकस्य सूत्रार्थानुमतिर्भवति, मण्डलीव-
धे तु कश्चिन्निष्करोति, एतदर्थं मण्डली क्रियते येन
बहवः प्रतिजागरका भवन्तीति । बालाऽपि भिक्षामटितु-
मसमर्थः, स च बहूनां मध्ये सुखेनैव कथं नु नाम वर्तेत ?,
ततो मण्डली भवति, बुद्धोऽप्येवमेव, सहः शक्तः, स
चैकः सन् भिक्षाविशुद्धिं न जानाति, ततस्तस्याऽऽनीय
दीयते, 'आएतो' प्रापूर्णाकलस्य चाऽऽगतस्य सर्वं पत्रोप-
कुर्वन्ति, स चोपकारः सर्वेषु मिलितैः कर्तुं शक्यते न
त्वेकेन, युरोश्च सर्वैरुपकर्तुं शक्यते, न त्वेकेन, सूत्रार्थपरि-
धानैः तथा (असद्वृत्तयौ) असमर्थौ राजपुत्राऽऽदिः, स च
भिक्षामटितुं सुकुमारत्वाच्च शक्नोति, ततश्च सर्वे एव मिलि-
ता उपकुर्वन्ति, तस्मात् 'साधारणोगाहो' साधारणभ्रा-
तृप्राप्त्यर्थं साधारणोपग्रहः, तस्मात्साधारणोपग्रहाकारणात्
मण्डली कल्प्या, अथवा-मण्डलीविशेषमेतद्, उपगृह्णा-
ति इति उपग्रहः भङ्गाऽऽदिस्य साधारणस्तुल्यो यस्यां सा
साधारणोपग्रहा मण्डली भवति (अलङ्कारणा मण्डली हो-
इति) कदाचित्कश्चिन्माधुर्यमिव भवति, ततश्च ते
अन्ये साधवः तस्मै आनीय प्रयच्छन्ति, अत एतन्कार-
णात् मण्डली भवति ।

दानीं भिक्षागतनां साधूनां यो बर्तनरक्षणालम्बने किं
कल्पयामित्यत आह-

शाउ शियङ्गुशालं, वसहीपालो उ भायणुगाहो ।

परिमंतिअच्छदवेगे-एहणुद्वया गच्छमासजा ॥ ५५४ ॥

आत्मा भिक्षागतानां निवर्तनकाले वसतिपात्राः भाजने नन्दी-
पात्रं तत्प्रत्युपस्थादप्राहयति, संघर्षितेन आत्मेन इत्यर्थः, किम-
र्थः?, परिमंस्थिताच्छदवग्रहणार्थम्, एतदुक्तं भवति-तत्राऽऽ-
नीयसाधवः पानकं पक्षिपन्ति, पुनश्च तत्र परिमंस्थितं-ख-
च्छीभूतं सन् तस्मादप्यत्र पात्रकं क्रियते येन तन् स्वच्छमा-
योदीनां योग्यं भवति, पात्रकाऽऽदिप्रणालम्बनं च क्रियते, (गच्छ-
मासजा) गच्छमास्तुल्यं गच्छस्य प्रमाणं ज्ञात्वा पात्रकमु-
द्गाहयति, एतदुक्तं भवति यदि महान् गच्छस्तः पानकग-
लनाय महाप्रमाणं पात्रकमुद्गाहयति, तथा द्वौ त्रीणि चत्वारि-
पञ्चाऽऽदीनि यावत् ।

असई य शियनेमं, एकं चउरंगुलभासेसुं ।

पक्षिस्त्वपि पडिगहणं, तस्यच्छदवर्तुं गालेजा ॥ ५५५ ॥

अथ तत्र रक्षणालः समर्थो नास्ति यः पात्रमुद्गाहयति, अथ-
वा-(असती च स्ति) यत्र नन्दीपात्रं नास्ति यत्रोद्गमानीतं स्व-
च्छीकरणाय क्रियते, ततः असति तस्मिन् नन्दीपात्रे तदकं
पतद्ग्रहं प्रक्षिप्य, कः?, अत आह-(चउरंगुलभासेसुं)चतुर्भि-
रङ्गुलैरुनामि यानि भाजनानि, तेषु प्रक्षिप्य पतद्ग्रहं पुनस्तस्मि-
न् क्षणीभूतं स्वच्छं द्रवं गालयन्, अत्र चायं नियमो द्रव्यः-
यद्युत भिक्षां तावत् साधवः पर्यटन्ति यावत्पात्रकं चतुर्भिर्ङ्गु-
लैरुतमास्ते, इति ।

आह-किं पुनः कारणं तद्द्रव्यगलनं क्रियते ?, उच्यते-

आपरियअभाविपया-लगद्वया पायपोसपुवसुद्धा ।

होइ य सुहं विवेगो, सुह आयमणं च गरीए ॥ ५५६ ॥

आचार्यपात्रार्थप्रमाणितसहाऽऽदिपानकं च गलनं क्रियते ।
तथा पादधावनार्थं (पोस स्ति) अघिष्ठानं, तत्प्रणालमार्थं,
तथा भवति च सुखेन विषकः त्यागोऽतिरिक्तस्य तस्य पान-
कस्य, तथा सुखेन वा आचमने सागारिकस्याग्रतः क्रियते,
एवमर्थे गलनं क्रियत इति ।

क्रियन्ति पुनः पात्रकाणि गलितद्रव-

स्य अग्र्यन्ते ?, इत्यत आह-

एकं व दो व तिषि व, पाए गच्छप्पमाणमासज्ज ।

अच्छदवस्म भंजा, कसद्वीए विमिचिजा ॥ ५५७ ॥

एकं द्वौ त्रीणि वा पात्रकाणि अग्र्यन्ते, गच्छप्रमाणं ज्ञात्वा च-
तुष्पक्षनीत्यपि अग्र्यन्ते स्वच्छद्रवस्य, तत्र च गलितं सति
कसद्वै कचवरं बीजानि च गोधूमाऽऽदीनि विमिश्रन् परित्य-
ज्न्, एवं तावत्पात्रकस्यैवार्थं उष्कमपच्युय पानकगलनं
क्रियते ।

अथ पुनस्तत्र कीटिकामकोटिकाऽऽदयः प्रवमाना

इत्यस्मिन्, ततस्त्रय गलितं को विधिर्नियत आह-

मुइगाईमको-दयहिं मंसमणं च नाउणं ।

गालेज छवणसं, मउलीघणस व दवं नु ॥ ५५८ ॥

मुहक्ता कीटिका मकोटिकाश्च तैः संमणं ज्ञात्वा गालयन्
(छवणं) यथापट्टकं शक्तिमुहक्कं वा गालयन् तद् द्र-
वम् ।

इय आलोइयपडुवि-यगालिण मंडलीइ महुणं ।

सज्जायमंगले कुण-इ जाव मण्वं पडिनियया ॥ ५५९ ॥

(इयस्ति) पूर्वोक्तविधिना आलोचिते सति प्रस्थापिते स्वाध्या-
ये गलितं च पानकं पुनश्च मण्डल्योऽप्यस्वस्थाने उपविश्य
स्वध्यायमङ्गलं करोति, स्वाध्याय एव मङ्गले स्वाध्यायमङ्गले
तत्करोति यावत्सर्वं साधवः प्रतिनिष्ठाना भवन्तीति ।

एवं यत्र सहिष्णवः ततो योग्यपथेन मुञ्जन्,

अथासहिष्णवस्तत्र कोचद्वयमिति त-

नः को विधिर्वर्तित्यत आह-

कालपुरिमं व आस-उज मचए पक्खिवितु तो पढमा ।

अहवा वि पडिगहणं, मुयंति गच्छं ममासज्ज ॥ ५६० ॥

स चासहिष्णुः प्राग्भकालाऽऽच्छादित्वं भवति, तत एव
वा पुरुषः कर्तावन् कुत्राऽऽतो अग्रति, तर्माभस्य माषके

प्रक्षिप्य भङ्गं प्रथमांलिका तावदीयते. अथ बहवो क्षुधा-
लवः ततः पतद्भक्तं मुच्यन्ते. तेभ्यो रक्षणार्थं गच्छं (स-
मासज्ज लि) गच्छमर्त्यं बहू वा क्षात्वा तद्वत्तुके पतद्भक्तं
मुञ्चति । पुनश्च मिलितेषु साधुषु मण्डलीस्थविः प्रविशति ।

किं कृत्येत्यत आह—

चित्तं वामाऽऽर्ह्ये, गहाय आपुच्छिच्छ आरयिं ।
जमलजलणीसरिच्छो, निवसई मंडलीथेरा ॥ ५६१ ॥

चित्तं वामाऽऽर्ह्यं शुद्धीत्वा पृथ्वा आचार्यं मण्डलीस्थ-
विः प्रविशति. किंचिद्विष्टः? इत्यत आह—(जमलजलणीसरि-
च्छो शिवसई लि) उपविशति मण्डलीस्थविः इति. स च
मण्डलीस्थविः गीतार्थः रत्नाधिकः अलुब्धश्च भवति ।

अनेन च पदबंधस्य अष्टौ भक्ताः स्मृतिता भवन्ति, तत्र तेषां
मध्यं यं शुद्धा अष्टादश तान् प्रदर्शयन्नाह—

जह् लुद्धो राह्शिआ, होइ अलुद्धो वि जो वि गीयत्थो ।
आमो वि हु गीयत्थो, मंडलिराह्शि अलुद्धो । ॥ ५६२ ॥

यद्यनो मण्डलीस्थविः लुब्धः रत्नाधिकश्च ततस्तिष्ठति
न प्रविशति, अनेन च लुब्धपदेन द्वितीयचतुर्थपञ्चाष्टमा भङ्ग-
का अष्टादशः प्रदर्शिता भवन्ति (अलुब्धो वि जो वि गीय-
त्थो आमो वि हु लि) अलुब्धोऽपि यदि गीतार्थं आमः
लघुपर्थयः स मण्डल्यं परिर्वर्शति, अनेन च प्रथमो भङ्गः शब्दः प्र-
तीयभङ्गः कथितो भवति । अथ च प्रथमभङ्गकामांशं भ-
वति. अथ च भङ्गः गीतार्थपदग्रहणेन यत्र यत्र भङ्गः अ-
गीतार्थपदं स सर्वो दुष्टो ज्ञातव्यः । (गीयत्थो मंडलिराह्शि
अलुद्धो लि) यस्तु पुनः गीतार्थो रत्नाधिकोऽलुब्धश्च स
मण्डल्यामुपविशति, अनेन कथ्यत च प्रथमो भङ्गः शब्दः प्र-
दर्शितो भवति. स्वेषा यत्र यत्र लुब्धपदमगीतार्थपदं च स
परिहार्यः, “ आमराह्शिआ ” पदं च यदि अगीतार्थः लुब्ध-
पदं च न भवति ततः अपवादो शुभो भवति, प्रथमं तु शुभमच ।
इदानीं तं मिलताः सन्त आलोको भुञ्जते, स चाऽऽलोको
ह्रिष्यः—द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतः प्रदीपाऽऽदिः ।
भावतः सप्तमकारः, तं दर्शयन्नाह—

ठाखदिसिपगासख्या, भायसपक्खेवणा य भावगुरु ।

सो खेव च आलोको, नाखत्तं तदिसा ठाखे ॥ ५६३ ॥
स्थानं वक्ष्यम्य उपविशने दिग् वक्ष्यामि । प्रकाशमुखे भाज-
ने भोक्तव्यं, भाजनकमा वक्ष्यमाणः, प्रक्षयं वदने वक्ष्यं
भावाऽऽलोको वक्ष्यः, गुरुवर्क्यः, स एवाऽऽलोकोः पूर्वोक्तो
नामात्वं तत्र यदि परं दिशः स्थानस्य च, अत्र दिक्पदमन्य-
था वक्ष्यति स्थानं च ।

इदानीं (भाष्यकारः) स्थाननामात्वं दर्शयति, तत्र स्थानव्या-
ख्यानायाऽऽह—

निक्खमपवेस मांयुं, पदमसमुदिस्सगाळ ठायंति ।

सज्जाए परिहाली, भावसोखेममार्द्धा ॥ २८१ ॥

प्रथमसमुद्दिष्टानां ग्लानाऽऽर्ह्यं निर्गममेवैशो मुक्त्वा उप-
विशन्ति. किमर्थम्?, तत्र यदि ते मार्गं कृत्वा मण्डल्यं निष्-

न्ति ततः पूर्वोक्तानां स्वाध्यायपरिष्कारमेवति, तथा भावाऽऽ
सखस्य संज्ञाऽऽदिगंधधारणाऽऽदिगंधाः पीडा भवति । एव-
मादयोऽन्येऽपि बोध्याः ।

विस्मयप्रतिपादनायाऽऽह भाष्यकारः—

पुव्वमुहो राह्शिआ, एकां यं गुरुस्स अभिमुहो ठाह ।

गिएहइ व पणोमेई, व अभिमुहो इहरहाऽऽवका ॥ २८२ ॥
पूर्वोक्तमुक्त्वा रत्नाधिकं उपविशति मण्डल्यं, तस्यां च
मण्डल्यामकः साधुगुणंभिमुखं उपविशति, किमर्थं ?,
कदाचित्किञ्चिद् गुरोरतिरिक्तं भवति तद् मुह्यति, वातव्यं
वा किञ्चिद्भवति तद्वाति मण्डलीस्थविरेणापितम्, एव-
मर्थमभिमुखं उपविशति, इतथा—यद्यभिमुखं नापविशति
ततोऽवका—परिभवः कृतो भवति. पृथुयादि द्वावोपविश-
ति ततोऽन्यवकाऽऽदिर्कृता बोधा भवन्ति ।

निर्युक्तिः—

जो पुख हवेज्ज समओ, अतिउवाओ व सो वहिं ठाह ।

पदमसमुदिद्धो वा, सागारियपक्खण्डाए ॥ ५६४ ॥

यस्तु पुनः क्षपकोऽष्टमामाऽऽदिना भवेद् अनिआन्तो वा
प्राधुर्णकोऽऽदिः स बहिर्मेण्डल्योऽस्तिष्ठति, प्रथमसमुद्दिष्टो
वा साधुः—शीघ्रतरणं येन भुङ्क्ते स सागारिकरक्षणार्थं बहि-
स्तावन्मण्डल्यास्तिष्ठति ।

एकैकस्मै य पास—म्मि मल्लयं तत्थं खलमुग्गाले ।

कट्टट्टिए व कुम्भे, मां लवकडां भवे वसही ॥ ५६५ ॥

तत्र च साधुनां भुञ्जानामात्मकस्य साधोः पार्थिवं मल्लं
भवति. तत्र खलसंलेप उद्गालयं—तस्मिन् मल्ले भले-
पानिष्ठो वने कुर्वति. तथा तत्र भुञ्जतः कदाचित्कण्ट-
कोऽस्थिरहो वा भवति स तत्र क्षिप्यते, अथ तु भु-
वि क्षिप्यतेऽस्थिरकण्टकोऽऽदि ततो वसतिर्लोककृता—अनासु-
क्षा भवति, अनन्तपरिहाराय मल्लंक्षिप्यते ।

तथाऽसुमपरं भुञ्जानानां विधिं प्रतिपादयन्नाह—

मंडलिभायणभोयण, गहणं सोही व कारुण्णविरिते ।

भोयणविही उ एसो, भण्णिओ तेत्तुकुदंसीहिं ॥ ५६६ ॥

मण्डली यथारत्नाधिकतया कर्त्तव्या, भाजनानि च पू-
र्वम् अहाकडां भुञ्जति भोजनं च स्निग्धमपुनं पूर्वं भो-
क्तव्यं, ग्रहणं च पात्रकात् कुक्कुटपाण्डकामां कवलं शु-
द्धानि, तथा ग्रहणस्यैव शुद्धिवर्क्या, अथवा—शुद्धि-
ज्ञानस्य यथा भवति तथा वक्ष्यं, कारुणं भोक्तव्यं, त-
था उव्वरिय लि अतिरिक्तं विधिर्वर्क्यः । अयं भोज-
नविधिः सुगुणः । इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यायति ।

तथाऽऽथावयवव्याचिख्यामयाऽऽह भाष्यकारः—

मंडलि अह राह्शिआ, सामायारी य एम जा भण्णिआ ।

पुव्वं तु अहाकडया, मुव्वंति तत्रो क्रमसिण्णे ॥ २८३ ॥

मण्डली कथमुपविशति ? अत आह—यथारत्नाधिकतया
सामाचारी चात्र कार्यो एषा योक्षा भर्त्तुना । कतमा ?,
“ ठाखदिसिपगासख्या ” इत्यवभादिका, साऽत्रापि तथैव
द्रष्टव्या । उक्तं मण्डलीवृत्तम् । इदानीं भाजनद्वारप्रतिपादना-

याऽऽह—‘पुत्रं तु अहाकडगा’ ‘पूर्वं प्रथमं’ ‘यथाकृता-
नि’ प्रतिकर्मरहितानि लक्ष्यानि यानि तानि समुद्देशनाथं
मुख्येन, एतदुक्तं भवति—प्रथममतिकर्मा प्रतिग्रहको भा-
स्येन, ततः क्रमेण । इतरे ‘अल्पपरिकर्मबहुपरिकर्माणि च
मुख्यन्ते ।’ भाषणं हि नयम् ।

इदानीं ‘भोयणं हि’ व्याख्यायते—

निद्रमहुराणि पुत्रं, पित्राईपममगदुषा भुंजे ।

बुद्धिबलवद्बुद्ध्या, दुष्कं सु विगिचिउं निद्रं ॥ २८४ ॥

प्रथमाहं सुगमं, किमर्थं स्निग्धमधुराणि पूर्वं भक्ष्यन्ते ?
यतो बुद्धेर्बलस्य च बर्द्धनं भवति, तथा चाऽऽह—‘पूत-
न बर्द्धते मेधा’ इत्यादि, बलवर्द्धनं च प्रसिद्धमेव, ब-
लेन च बुद्धेन धैर्यावृत्त्याऽऽदि शक्यते कर्तुं, दुष्कं परिस्था-
पयितुं सिन्धुं घृताऽऽदि भवति यतोऽसंयमा भवतीति ॥

अहं होज निद्रमहुरा—णि अप्यपरिकर्ममपरिकर्महे ।

भोयणं निद्रमहुरे, फुमिय करे मुंचऽहगडण ॥ २८५ ॥

अथ भवेत् स्निग्धानि मधुराणि च द्रव्याणि अल्पपरिक-
र्मस्तु बहुपरिकर्म जनितेषु च पात्रकेषु ततः को विधि-
रित्यत आह—ताम्येष भुक्त्वा स्निग्धमधुराणि ततः क-
रान् प्रोच्छ्रयति, प्रोच्छ्रयिष्या च करान् (मुंच अहागडण
सि) यथाकृतानि—अपरिकर्माणि पात्रकाणि समुद्दिश-
नार्थं मुख्यन्ते । ‘भाषणं हि’ नयं ।

इदानीं प्रदण्डारप्रतिपादनायाऽऽह—

कुक्कुडिअडंगमेचं, अहवा सुडगलवणागिमिसि ।

लंबसतुल्ले गेयहह, अविगियवयणो य राइणिओ ॥ २८६ ॥

ततः पतद्भक्त्याकवलं गृह्यन् कुक्कुटपण्डकमात्रं गृह्णाति ।
अथवा—(सुडगलवणागिमिसि) कुलकन लम्बनकेन हस्तेन
अस्तिंगु शैले यस्य कुलकलम्बनार्थं तनुस्त्याज कव-
लान् गृह्णाति । स्वभावेनैव लघुकवलान्शनस्तुत्यान् कवलान्
गृह्णाति । (अविगियवयणो य राइणिओ) आधिकृतव-
दना रत्नाधिकः, न भावदोषेण मुखमस्येषं दृष्टकवलप्रसे-
पायम् निर्वाहयति, किं तर्हि ? स्वभावस्थेनैव मुख्येन ।

अथवाऽयं प्रदण्डार्थः—

गहणे पस्खेवमि अ, सामायारी पुणो भवे दुविहा ।

गहणं पायमि भवे, वयणो पस्खेवणा होइ ॥ २८७ ॥

‘प्रदण्डे’ कवलाऽऽज्ञानं प्रसेपं च सामाचारो पुनरिय भव-
ति द्विविधा, तत्र प्रदण्डं पात्रकविषयं भवेत् पात्रकाकव-
लोत्सेपः, वदनविषयं च प्रसेपणं कवलस्य भवति । तत्र पा-
त्रकाकथं भक्षयद्भिर्गुह्यते ?

इत्येतद्वशीयसाह—

कडपरच्छेरणं, मोत्तव्वं अहव मीहसइणसं ।

एगेहि अणेगेहि वि, वज्जंता धूमगालं ॥ २८८ ॥

तत्र कटकच्छेदनं भोक्तव्यं यथा कलिजस्य अहलकं क्षि-
प्त्वाऽपनीयते, एवमसाधारणं भुङ्क्ते, तथा प्रतरच्छेदेन वा
भोक्तव्यं तत्रिकाछेदेनैव, अथवा—सिंहार्थलान्नं, सिंहो
हि कलि पक्षेदशाशरभ्य नावदुक्कं यावन्मयं भोजनं नि-

ष्ठितं तच्छेकेन बहुभिर्भा भोक्तव्यं, वज्जयित्वा धूमाह्वारकं,
क्षेत्राणी वज्जयित्वेत्यर्थः ।

इदानीं बन्धनमेषेणशोधिं दर्शयसाह—

असुरसुरं अचवचवं, अदुयमविलंभिं अपरिसाहिं ।

महावयलकायगुतो, झंजइ अह पक्खिवल्लोहिं ॥ २८९ ॥

असुरसुरं भुङ्क्ते ‘सरङ्गरङ्ग अकारितो’ ‘अचवचवं’ वल्ल-
कमिव चर्वयन् न चवचवयोह, तथा ‘अदुयम्’ अत्यन्तं
तथा ‘अविलम्बितम्’ अमध्यम् अपरिशादि मनोवाक्याय-
गुतो भुञ्जति, न मनसा चिकपामिति चिन्तयति, वाक्का-
नैवं वक्ति, यदुत—‘को इमे भक्काइ ? जो अम्मारिओ न
होइ, काण्ण उजोसहो सुहंणं लु देइ ।’ एवं त्रिगुस्तस्य भुञ्जा-
नस्य प्रक्षेपणशोधिर्भवति ।

नियुक्तिः—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अजायंतो, साहू होइ असारओ ॥ ५६७ ॥

उद्गममुद्गम उप्पादानामुद्गम एषणादोषवर्जितं ‘साधारणं’
सामान्यं गुहाऽऽदि अजानानः—अनिमात्रं बुद्धेन भावेन आ-
वदानः योऽन्यो पतङ्गहो भवति तस्मात् साधुः ‘असार-
कः’ ‘अप्रधानज्ञानदर्शनवारिजाण्यङ्गोक्त्यासारः स भवति ।

तथा—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं वियायंतो, साहू होइ ससारओ ॥ ५६८ ॥

उद्गमोत्पादानामुद्गमेषणादोषवर्जितं ‘साधारणमेतत् द्वयमि-
त्यर्थं जानानाऽऽदुष्टान्तराऽऽयमा कवलं गुहाऽऽदोषावदानः
साधुर्भवति ससारः ज्ञानदर्शनवारिजाण्यङ्गोक्त्यासारः स भवति ।

कथं पुनरसारः साधुर्भवति ? अत आह—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अयायंतो, साहू कुणइ तेषियं ॥ ५६९ ॥

उद्गमोत्पादानामुद्गमेषणादोषवर्जितम्, ‘साधारणमेतत् गु-
हाऽऽदिद्वयमित्येवमजानानो बुद्धेन भावनाऽऽवदानः साधु-
लैभ्यं करोति ततोऽसारोऽसौ ।

स कथं पुनः ससारो भवति ?—

उग्गमउप्पायसासुदं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं वियायंतो, साहू पावइ निजं ॥ ५७० ॥

उद्गमोत्पादानामुद्गमं, एषणादोषवर्जितं साधारणं तुल्यमेत-
त्सर्वेषां गुहाऽऽदीन्येवं जानानोऽदुष्टान्तराऽऽयमा कल्पमात्र-
दानः साधुर्निजं करोति अतः ससारः ज्ञानदर्शनवारिजाणि-
नि । इदानीं समारः कथं चित् भोजनार्थमुपविशन् भवति
कदाचिदुपविष्टः कदाचिदुपरिगतः, एतद्वशीयसाह—

अंतंतं भोक्तामि—णि वेत्तइ झंजइ य तह वेव ।

एव ससारनिविद्धं, ससारओ उड्डिओ साहू ॥ ५७१ ॥

अन्ये प्रत्यक्षं ब्रह्मण्यकाऽऽदं तदपि अन्यं यदुचितं कल-
काऽऽदि अन्यमन्यमन्यमन्यमन्यं भक्षयिष्यामि । एवंविधेन प-
रिणामिनोपरिषा मरुद्वेषादुपभुङ्क्ते यत्तदेषैव साधुः शुभ-
परिणामस्यात् ससार उपविष्टः ससारओपरिगतः, तस्य शुभ-
परिणामस्याप्रतिपत्तिरिति ।

एमेव य भंगतिर्यं, जोएयव्वं तु सारब्बाय्ये ।

तेषु सहिष्णो ससारो, समुद्वयिणसु दिह्णो । ५७२ ॥

एवमेव भङ्गवित्तवं योजनीयं, तत्र प्रथमो भङ्गः “ससारो निविट्ठो ससारो उट्ठिओ १, ससारो निविट्ठो असारो उट्ठिओ विट्ठो भणो २ । असारो निविट्ठो ससारो उट्ठिओ तट्ठिओ ३, असारो निविट्ठो असारो उट्ठिओ एव चउयओ ४ ॥” सारब्बा-
नानादिः आदिप्रवृत्तिश्च—यथेन चारिक्कं वेति, तेन नाना-
दिना सहितो यः साधुः स ससारो भण्यते, अत्र च समुद्व-
यिणा दहन्तः । “एवो समुद्वयिणो वोहिये भंडस्स मरिउं
ससारो गणो, ससारो य पउरं हिरसाह विडवैऊण आगणो ।
अणो पुण ससारो भंडं गंडऊण गणो थिस्सारो आगणो क-
वडियाए वि र्हिओ, ते पि पुण्णव्वं हारेऊण आगणो । अणो
असारो भंगवित्तिओ सिहिरिओ गणो ससारो आगणो बहु-
यं विडवैऊण । अणो पुण असारो हिरसरिहिरिओ गणो असा-
रो चव आगणो कवडियाए वि र्हिओ ॥” एवं साधारण्य
साराऽसारयोजना कर्तव्या यत्किमप्येन ।

एवं तेषां भुजानानां यदि पतद्भ्रष्टको भ्रमेवैवाजंयं

निष्ठो यानि तदा को विधिरित्यत आह—

जत्थ पुण पडिगहगो, होज कडो तत्थ कुम्भए अणं ।

मसगगहिउव्वरियं, पडिग्गो जं असंसट्ठं । ५७३ ॥

यत्र पुनः भुजतां पतद्भ्रष्टकः भवेत् (कडो सि) निष्ठित-
मको ज्ञानः साधुपत्यं तन्मना एव, तत्र किं कर्तव्य-
मित्यत आह—तत्र तस्मिन्निष्ठितमकं पतद्भ्रष्टकं अन्यत्
भक्तं प्रक्षिप्यते, तत्र च यस्मिन् साधौ स निष्ठितः पतद्भ्रष्टः
तस्मादाहार्य्य तमेव क्रमेण पुनः भ्राम्यते, मात्रकं वा यद्वा-
लाऽऽदीनां प्रायोग्यं घृहीतमासीत् तद्विधानीमुद्धरितं तत्सं-
ख्यं पतद्भ्रष्टं क्षिप्त्वा पतद्भ्रष्टो यस्मिन् साधौ निष्ठितः
तस्मादाहार्य्य पुनर्भ्राम्यते ।

जं पुण गुरुस्स सत्तं, तं कुम्भए मंडलीपडिगहगे ।

बालाईय व दिअह, स कुम्भए सेसगायहिंयं । ५७४ ॥

यत् पुनः गुरोः शेषं भुजानस्य ज्ञातं तत्संख्यमपि प्रक्षिप्यते
मण्डलीपतद्भ्रष्टकं, बालाऽऽदीनां वा दीव्येन तदाचार्योद्धरितं
यत्पुनराचार्य्यतर्हि नानामुद्धरितम्—अधिकं ज्ञातं तत्र प्र-
क्षिप्यते मण्डलीपतद्भ्रष्टं संख्यं सत् ।

किं च—

सुफोद्धपडिग्गहगे, विजाणिया पक्खिवे दवं सुक्के ।

अमपट्ठियाण अट्ठा, बहुलंमे जं असंसट्ठं । ५७५ ॥

(सुक्क सि) एकः सुक्केण भ्रमेण पतद्भ्रष्टकः, अपरः (उज्ज-
सि) आह्रैल भ्रमेण पतद्भ्रष्टः, एवं विहाय ततः प्रक्षिपेत् द्वं
मृत्कण्डपतद्भ्रष्टं, येन तोयप्रक्षेपेण सज्जानवर्ण्यं तद्भ्रष्टं सु-
क्केवैव कवलेष्टुघ्नं, अथ बहुलामः सज्जानः प्रचुरं लब्धं गुडा-
ऽऽदि ततोऽसंख्यमेव भ्राम्यते, किमर्थम् ? अत्रभक्त्यिकाना-
मर्थं येन मनोऽं भवेत् । उक्ता प्रहण्येति । इदानीं भुजान-
स्य शेषविरूपते, सा च अनुष्टौ ।

पतंद्वाऽह—

मोही चउकभावे, विगहं गालं च विगयधूं च ।

रागेव सइगालं, दोसिण सधूमं होह । ५७६ ॥

युद्धौ चतुष्ककं भवति नामस्थायनाद्रव्यमाश्रयत्, तत्र
नामस्थायने सुगमे, द्रव्ययोधिः पूर्ववत्, आश्रयविषया पुनः
शोधिः विगतान्तरं विगतधूमं च भुजानस्य भाव्योधिः—
भवति, कथं सागारं कथं वा सधूमं भवतीत्येतदेवाऽह—
“रागेव” इत्यादि सुगमम् ।

जत्तासाहसहेउं, आहरेति जमखट्ठया जइओ ।

आवालीसं दोसि—हि सुपरिसुद्धं विगयरगा । ५७७ ॥

आरिचपाजालाधनार्थं धर्मसाधननिमित्तमाहारयन्ति याप
नार्थं शरीरसंचारणार्थं मुनयः यदन्वत्आरिश्चोपैः सुपरिसुद्ध-
माहारयन्ति, के च ते ? योऽशोऽश्वयोऽश्वः योऽशोऽश्वयोऽश्वः
योऽशोऽश्वयोऽश्वः, “संजोयणापमाणं सइगालं सधूमं च”
इत्येते यदन्वत्आरिश्च । एमिविंशुद्धं सव विगतरगा आहा-
रयन्ति ।

हियाऽऽहारा मियाऽऽहारा, अप्पाऽऽहारा य जे नरा ।

स ते विजा तिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छया । ५७८ ॥

उक्ताः सुगमः । उक्ता भुजानविधिः । आच० । पं० ७० ।

दश० । व्य० । पं० ।

भोजनसमये हनुसंचालनं न कुर्यात्—

ते भिक्षु वा भिक्षुणी वा असत्वं वा पात्रं वा साधर्मं
वा साधर्मं वा अहोरोमात्रे खो वामाभौ हण्डियाभौ दाहिणं
हण्ड्यं संचारेजा आसायमाणं, दाहिणाभौ हण्ड्याभौ वामं
हण्ड्यं खो संचारेजा आसायमाणं, ते असायमाणं लाच-
विषं आगममाणं तवे स अभिसमन्नागए भवइ, जमेयं भ-
गवया पेवेइं तमेयं अभिसमिच्छा सच्चतो सच्चचाए स-
म्मत्तमेव समभिजाणिया ॥ २२० ॥

‘स’ पूर्वव्याख्यितो ‘भिक्षुः’ साधुः साध्वी वा अश्वनाऽऽदि-
कमाहारमुद्रमोपाद्वैषयशुद्धं प्रत्युत्पन्नं प्रहर्षेणशुद्धं च
घृहीतं सदाकारिताभिधूमितवर्जमाहारयेत्, तथोप्याकारिता-
भिधूमितयो रागद्वेषौ निमित्तं, तयोरेपि सरस्नीरसोपल-
ब्धः करुणामात्रं च कार्याभाव इति कृत्वा रसोपलब्धिनि-
मित्तपरिहारं दर्शयति—स भिक्षुराहारमाहारयन्तो वामतो ह-
नुना दक्षिणां हनुं रसोपलब्धये सञ्चारयेत्सास्वादयन्, तत्सञ्चारोऽ-
स्वादानेन हि रसोपलब्धौ रागद्वेषनिमित्तं अकारितत्वाभिधू-
मितत्वं स्यातामतो यत्किञ्चिद्व्यास्वादादनीयं नाऽऽस्वाद्येत्,
पाठान्तरं वा—‘आदायमाणं’ आदरवानाहारे सूक्ष्मो यो यो
न सञ्चारयेदिति, हन्यन्तरसङ्कमयवक्ष्यन्नापि नाऽऽस्वाद्येद-
ति दर्शयति—स आहारं अनुर्थिकमप्याहारयन् रागद्वेषौ परि-
हरत्वास्वाद्येदिति, तथा कुतश्चिन्निमित्तसङ्कमन्तरं सञ्चार-
यन्नप्यनास्वाद्यन् सञ्चारयेदिति । किमिति ? यत आह—
आहारलाघवमागमयन् आपादयन् नो आस्वाद्येदित्या-
स्वाद्यधिधेन वास्तमान्ताऽऽहाराभ्युपगमोऽभिहितो भवति,
एवं च तयः ‘से’ तस्य भिक्षोःभिस्सम्भार्यते भवतीत्यादि-
गतार्थं यावत् ‘से’ सम्भार्यते समभिजाणिय ति । आचा०
१. सु० ८ अ० ६ उ० ।

पाहुडिं आलोइचा सज्जायं पड्डावितु तिसहं धम्मो
मंगलाइ कड्डेआ चउत्थधम्मो मंगलगेहिं च खं अपयहि-
एहिं बैयं साहूहिं अवंदिएहिं पारावेजा पुरिमहं । महा-
१ वृ० ।

(तत्र विधिः 'उग्गाल' शब्दे द्वितीयभागे ७३० पृष्ठ उक्तः)
(संसकप्रहसं, संसकभोजनं च 'संसक' शब्दे) (पात्रे उक्-
विन्दुः पतेज्ज भोजनं 'परिद्ववण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १७२
पृष्ठ उक्तम्) (पर्युचितान्नभोजननिषेधो 'गोयन्वरिया' शब्दे
तृतीयभागे ६६७ पृष्ठ गते) (उक्कतीर भोजननिषेधः 'द-
गतीर' शब्दे चतुर्थभागे २५४२ पृष्ठ गते) (कालातिक्रान्त-
लोत्रातिक्रान्तपानभोजने 'गोयन्वरिया' शब्दे तृतीयभागे
६७७ पृष्ठ गते)

भोजनपद्यो न चरंत—

न य भोयणमि गिदे, चरे उंळं अवंपिरो ।

अफासुयं न भुंजिआ, कीययुदेसियाऽऽज्जं ॥ २३ ॥

न च भोजने गृहः सन् विशिष्टवस्तुलाभायभराऽऽदिकुलसु-
भ्रमभङ्गलिकया चरंत, अपि तु उच्छ्रं भावनां हानाकालमजल्प-
नशीलो धर्मलाभमात्राभिधायी चरंत, तथाप्यप्रासुकं सज्जि-
नमिभ्याऽऽदि कथञ्चिद् गृहीतमात्रं न भुञ्जीत, तथा कीर्तयित-
व्येभ्योऽऽदिहृतं प्रायुक्तमात्रं न भुञ्जीत, एतद्विशेष्य विशो-
धिकोटपुपलक्षणमिति सूत्रार्थः । दश० = अ० २ उ० ।
(भोजनाभोजनकारणानि 'आहार' शब्दे द्वितीयभागे ११६
पृष्ठ उक्तानि) (भोजनप्रसासे तदोपाध्यापि 'आहार' शब्दे
द्वितीयभागे १२१ पृष्ठ उक्तः) (रात्रिभोजनं 'रात्रभोयण'
शब्दे वक्ष्यते) (दुग्धं परिस्थाप्य सुखं भुञ्जते इति
'परिद्ववण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १७२ पृष्ठ गतम्)
(उपभोगपरिभोगः 'वय' शब्दे वक्ष्यते)

आवकस्याभोज्यानि श्रावितानिः—

चतुर्विंशत्यो निन्धा, उदुम्बरकपञ्चकम् ।

हिमं विषं च करका, भुजाती रात्रिभोजनम् ॥ ३२ ॥

बहुवीजाङ्गलफले, संधानानन्तकयिके ।

वृन्ताकं चलितरसं, तुच्छं पुष्पफलाऽदि च ॥ ३३ ॥

आमगोरससंघृष्ट—द्विदलं च विवर्जयत ।

द्राविशतिमभय्याणि, जैनधर्माधिवासिनः ॥ ३४ ॥

श्रिमः विषयकम् । अन्नधर्मैणाऽऽहृतधर्मेणाऽधिवासितो
भाविनाऽऽत्मा पुमान् । ध० २ अ० १० । (उदुम्बरपञ्चका-
ऽऽदिति च स्वल्पस्थानं व्याख्यातानि)

अशनाऽऽदिशुक्लपदुपेतः पित्तं विद्रुहः शुद्धिकारक इ-
त्युक्तम्, स च शुद्धिकारकः प्रकटभोजने न संभवतीति
प्रच्छन्न भोजनं यतना विधेयमित्युपदिशन्नाह—

सर्वाऽऽस्मनिवृत्तस्य, मुमुक्षुर्भाविनाऽऽत्मनः ।

पुण्याऽऽदिपरिहाराय, मतं प्रच्छन्नभोजनम् ॥ १ ॥

मुमुक्षुर्मात्रं प्रच्छन्नभोजनम् इति क्रिया, किञ्चिद्व्यवस्था-
ह-सर्वे निर्विशया मनोवाक्यकृतकारितानुपपत्तिजदा ये आ-
रम्भः पूर्वाप्यादिजीवसंघपरित्यागप्रातिपातिकाप्येभ्यो नि-
वृत्तौ यः स तत्र तस्य, एतस्य हि प्रकटं भुजानस्य दीना-

ऽऽदिकाय याचकानामयं तदने ततोपपन्नं आरम्भवृत्तिहेतु-
त्वेन सर्वोऽऽस्मनिवृत्तिवृत्तिर्भवतीति तत्परिहारायमेतेन प्र-
च्छन्नमेव भोजनमित्युपपद्यते सर्वोऽऽस्मनिवृत्तस्यैवमुक्तम्, अ-
नेन वेह तदस्यैव व्यवच्छेदः, तस्य हि प्रकटभोजनंऽपि न स-
र्वोऽऽस्मनिवृत्तः क्षतिः तदभावादिनि । कस्यैवभूतस्येत्याह-
भाक्त्वं न मांवाच्यं कस्यैवभूतत्वादागमनिष्कसीति मुमुक्षुर्वा-
लितस्तस्य, अनेन चानुसंगोऽप्येवमुक्तः, तस्य हि पुण्यबन्ध-
स्यानुज्ञातव्यावृत्तिः । पुनः किमुतस्य ? भाविना वासितः स्व-
परापकारकरस्यैवया प्रथमवाहितया जिनाऽऽहया वा आ-
त्मा अन्नः करणं यन स तथा तस्य, एतेन हि साधुसामा-
चार्यो यत् प्रकटभोजनं तज्जन्त्यो यः प्रवचनोपघातः स्वपरा-
र्थान्नबन्धनभूतोऽप्रथमाऽऽवहो जिनाऽऽज्ञाभङ्गः सोऽवश्यं
परिहृत्य इत्यादिने भवति, निमित्तं च जिनाऽऽत्मा प्रकट-
भोजनम् । यदाह—' छद्वायदयावतो, विसेज्जो बुद्धं कुण्ण
वाहिं । आहां नीहार, वुत्तुत्थि पियङ्गहणं य ॥१॥ ' किमर्थमि-
त्याह—पुण्यं शुभकर्म, आदिशब्दायाचकप्रोत्पादित्वाद्यः, पाद-
मसंयतपापणुहाराऽऽयाताऽऽस्मप्रवर्तनं, प्रवचनोपघातश्च
परिगृह्यते, अतः पुण्याऽऽदीनां परिहारां वर्ज्येन पुण्याऽऽदि-
परिहारस्तस्मै पुण्याऽऽदिपरिहाराय मते समस्तं विदुषां प्र-
च्छन्नभोजनस्य—अप्रकटभोजनमिति ॥ १ ॥

कथमप्रच्छन्नभोजने पुण्यबन्ध इत्याह—

भुजानं वीच्य दीनाऽऽदि—पाचते, क्षुत्प्रपीडितः ।

तस्मान्नुकम्पया दानं, पुण्यबन्धः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥

भुजानमभ्यवहरन्ते, मुमुक्षुमिति गम्यते । वीच्य दद्यात्, क-
इत्याह—दीनाऽऽदिदीनो वैश्यवान्, आदिशब्दादानाद्यवनीपका-
ऽऽदिपरिग्रहः । पाचते शृण्वतः, किञ्चिदः सन्, क्षुत्प्रपीडितः कु-
भलाऽऽत्मनवाचितः, अपीडितस्य हि याचनं तथाविधा-
नुकम्पयाऽपि इत्यसौ विशीतः तस्यैवभूतस्य दीनाऽऽदिह-
च संप्रदानंऽपि वष्टी, संबन्धस्यैव विवर्तितव्यादिति । अतु-
कम्पया करुणया दानं भोजनस्य वितरणं पुण्यबन्धः शुभ-
कर्मोपादानं प्रकीर्तित आगमऽभिहितः, यदाह—' भूया-
शुकपचपजा—गउज्जभा खेतदाणमुत्तमोपा । बंधं भूमां
मायं, विवरीयं बंधय इयं ॥ १ ॥ ' इति कटं प्रकटं मुमु-
क्षुर्भुञ्जीतेति ॥ २ ॥

भवतु पुण्यबन्धः, का नो हानिरिति चेदत आह—

भवहनुमन्तथाऽयं, नेप्यतं मुक्तिवादिनाम् ।

पुण्यापुण्यवृत्त्यान्मुक्तिं रिति शास्त्रव्यवस्थिते ॥ ३ ॥

अवहेतुत्वंतः संसारकारणत्वात्, चक्षुः पुनर्यः अयमन-
न्तरदिष्टः पुण्यबन्धो नेप्यते, आश्रयणीयतया नानुमन्यते, प्र-
वचनमंगलताः, कर्माभित्याह—मुक्तिं सकलकर्ममिमोक्षं स्वकी-
यस्यानुष्ठानविशेषस्य फलतया वदितुं शीलं येषां तं मुक्ति-
वादिनस्तेषां, मोक्षाधिनामिति हृदयम् । अथवा—मूर्खानां
नामन्यतपदं शास्त्रव्यवस्थितमित्यनेन संबन्धनीयं नेप्यते
इति कुतो वसितमिति चेदत आह—पुण्यापुण्यवृत्त्यात् शुभा
शुभकर्मोऽऽस्त्यनिकप्रत्ययाद्यं मुक्तिमोक्षो जीवस्य स्वर्गोऽव-
स्थानं, अवतीर्णं गम्यते, इत्येवंप्रकारायाः शास्त्रव्यवस्थित-
रासप्रणीताऽऽत्मव्यवस्थायां हेतविरिति ॥ ३ ॥

अथ दीनाऽप्येवममानस्याऽपि न दास्यत इति कुतः
पुरुषबन्धो अभिधानात्तादृश्याऽऽह—

प्रापो न बाहुकम्पायांस्तस्यादत्त्वा कदाचन ।

तथाविधस्वभावत्वाच्छकनोति सुखमासितुम् ॥ ४ ॥

यदि न इवाति तथा न अचति पुरुषबन्धो, न च न पुनरनुकम्पा-
यान् कदाप्यपरायणत्वात्कदाः प्रापो बाहुत्वेन तस्य याच-
मानस्य दीनाऽप्येवत्वा दानमकृत्वा कदाचन कस्मिंश्चिदपि
काले शक्नोति समयो भवति सुखमनःपीडं यथा भवतीत्ये-
वमासितुं स्वातुं कुत पतदेवमित्याह—तथाविधस्तत्प्रकारो या-
चमानदीनदामनिबन्धनभूतः स्वभावः स्वरूपं यस्यानुकम्पाय-
तः स तथा, तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात्तथाविधस्वभावमायत्वादि-
ति । हेतुमयोग्यैव—यद्वस्तु यत्कारणस्वभावं तत्तद्वत्त्वा
नाऽऽसितुं शक्नोति, यथा मयं पुरुषस्य वृत्ताऽऽदिकं विकारं,
दीनदानस्वभावश्चाबाहुकम्पायस्तस्माद्वत्त्वा सुखमासितुं न
शक्नोतीति ॥ ४ ॥

अथ पुरुषबन्धमौदतया दृढचित्ततां विधाप्य न दास्य-
तीति कथं पुरुषबन्धः ?, इत्याशङ्क्याऽऽह । अथवा
पुरुषाऽऽदिपरिहाराद्यभिहाऽऽदिशब्दोपासा
याचकाऽमीत्यादिशेषप्रतिपादना-
याऽऽह—

अदानेऽपि च दीनाऽप्ये—प्रतिविजायते प्रबुध ।

ततोऽपि शासनद्वेष—ततः कुगतिस्ततिः ॥ ५ ॥

अपि चेति पुनःशब्दाय, ततो दामे पुरुषबन्धो भवत्यदामे
चोदन्त्याऽऽद्यक्षितरथे पुनर्दीनाऽप्येदीनामायाऽऽदिरिचोऽमी-
तिविशोदामो जायते—अचति, तस्यैव कुगमयवर्धयेन, भवत्यु-
सा को दोषः ?, इति चेत्त आह—ततोऽपि, अफिष्यन्ः पुनःश-
ब्दाय, ततस्तस्याः पुनर्धीतेः सकाशाच्छासनद्वेषः शासकचनं
प्रतिमत्सरस्तस्यैव, ततोऽपि किमित्याह—ततः शासनमद्वेषात्
कुगतीनां नारकतिथेकुनरकुवेद्यत्तल्लस्यपुर्गतीनां संततिः स-
न्त्यानः प्रवाहः कुगतिसन्ततिर्जायते, दीनाऽप्येरिति प्रक्रम इति ।
यदि नाम मिथ्यात्वोपहतपुत्रेस्तस्य स्वदोषादमीत्याद्यः सजा-
यन्ते ततः किमस्माकमस्त्रेणवम्भानसामित्यामितादृश्याऽऽह ।

अथवा पुरुषाऽऽदिपरिहाराद्यभिहाऽऽदिशब्दोपासाप-
रबन्धप्रदर्शनायाऽऽह—

निमिषभावातस्तस्य, सत्पुत्राये प्रमादतः ।

शास्त्रार्थबाधनेनैह, पापबन्ध उदाहृतः ॥ ६ ॥

शास्त्रार्थबाधनेन पापबन्धस्तस्योदाहृत इति संबन्धः । शा-
स्त्रार्थबाधनेन कुतः ?, इत्याह—निमिषमात्रतो दीनाऽऽधर्मि-
ताशासनद्वेषकुगतिस्तत्तीनां कारकत्वेन परेवामीत्यादिब-
धनेन हि शास्त्रार्थस्तस्येति प्रकटभोजकयते । नन्वेवं महा-
मुनीनामपि पापबन्धप्रसङ्गः, तेनामपि महामिथ्यात्वोपहतेष्व-
प्रित्यादिमिथ्यात्वमित्याशङ्क्याऽऽह—सति विद्यमाने उपा-
ये प्रच्छन्नभोजनस्यैव दीनाऽऽधर्मीत्याद्युत्पत्तिपरिहारस्य हे-
तो महामुनीनां नु पराप्रतिपरिहारोपायामावे तत्परिहाराद्यै-
व भवत्ये सति परिहारादिष्वप्येः पापबन्धाभाव इति । नन्वेव
इहादीनाऽऽदिना मुञ्चानस्य साधोर्धर्मो उद्गोचरप्रसङ्ग
इत्यत आह—प्रमादतः प्रमादेनाऽऽस्तस्योपहृततया, अग्रम-
५०६

तस्य पुनर्मीत्यादिहेतुत्वेऽपि शास्त्रार्थबाधनाकाति पाप-
बन्धोऽदिसकस्येव । यदाह—“आया वेव अहिंसा, आया
हिंस ति निष्कृमो यस । जो होह अप्पमत्तो, अहिंसमो हिं-
समो इयरो ॥१॥” शास्त्रार्थस्याऽऽज्ञाऽऽगमार्थस्य बाधनम-
न्यायाकरणं शास्त्रार्थबाधनं तेन हेतुना, महाभयनिबन्धनं
हि शास्त्रार्थबाधनम् । यदाह—“यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य, व-
सते कामचारतः । न स सिद्धिमवाप्नोति, न सुखं न प-
रां गतिम् ॥ १ ॥” शास्त्रं च पराप्रतिपरिहारप्रत्यक्षप्रति-
पादनपरमेव व्यवस्थितम् । तद्यथा—

“अष्टमिचो वि न कस्सह, बंधो परवत्पुपुषया भयिओ ।
तह वि दु जयंति जहणो, परिणामविसेहिमिच्छंता ॥१॥”
तथा—

“इय सज्जेण वि सज्जे, सज्जं अप्पत्तिं जज्जणस्स ।
नियमा परिहरियज्जं, इयरमि सततचित्ताओ ॥ २ ॥”
इदंति प्रकटभोजने पापबन्धो अष्टमकर्मोपादानमुदाहृतोऽ-
भित्तस्तस्येवैविरिति ॥ ६ ॥

अथतु शास्त्रार्थबाधेति चेत्तेत्याह—

शास्त्रार्थं प्रयत्नेन, यथाशक्ति मुमुक्षुणा ।

अन्यव्यापारशून्येन, कर्तव्यः सर्वदैव हि ॥ ७ ॥

शास्त्रस्य दृष्टेष्टाभ्यामविकृताऽऽगमस्यार्थोऽभिधेयं शास्त्रा-
र्थः, बन्धः पुनर्यं यकारार्थो वा, तेन शास्त्रार्थः पुनः कर्त-
व्यः शास्त्रार्थं यव वा कर्तव्यः । कथं ?, प्रयत्नेन महता आदरेण,
अनादरेण हि विवक्षितकलासिद्धेः कुरीयलानामिव । ननु
शास्त्रार्थस्य संज्ञकनाऽदिहीनेन समप्रत्य युष्करत्वाद्युपादान-
द्वानोऽप्यनुपदेश इत्याह—यथाशक्ति शक्तेः शरीरबलस्यान-
तिक्रमो यथाशक्ति तेन, एवं हाराधनोक्तः । यदाह—“अकि-
मुहितो चिरियं, न चिरादेह चरयं तपसुपसु । अहं सज्जेमं वि
चिरियं, न निगुहिया न हाविजा ॥ १ ॥” चरयं न हापयेदि-
त्यर्थः, केनेत्याह—मुमुक्षुणा मोक्षेच्छुना, अनन्योपायत्वाभ्योक्-
स्य । यदाह—“जम्हा न मोक्कमग्गं, मुत्तं आगमं इह पमायं ।
विज्झं कुडमन्यायं, तम्हा तत्थेव जइयज्जं ॥ १ ॥” किन्हेतु-
नाम्यव्यापारशून्येन शास्त्रार्थकरणव्यतिरिक्तलोकायाताऽऽति-
कर्तव्यविरहितेन, व्यापारान्तरेण हि शास्त्रार्थकरणबाधा
भवतीति कर्तव्यो विधेयः, किं प्रतिनियतं कालं, नेत्याह—
सर्वदैव सर्वदाऽऽजम्मापीत्यर्थः, दिशब्दो बाध्यासङ्कारा-
य, यस्मादर्थो वा, तत्तच्च यस्माच्छास्त्रार्थं यव कर्तव्य-
स्तस्मात् प्रच्छन्नभोजनं भोजनं विधेयमिति प्रक्रम इति ॥ ७ ॥

प्रकरार्थमुपसंहराह—

एवं सुमयथाऽप्येतत्, दृष्टं प्रकटभोजनम् ।

यस्माद्विदग्धं शास्त्रं, तत्तस्यागोऽस्य सुकिमान् ॥ ८ ॥

एवं हि अनेनैवानन्तरागेन प्रकरेण, उभयया दीनाऽप्येदी-
नादानलक्षणाभ्यां वर्णितस्वकपाभ्यां प्रकाराभ्यां, न केच-
नमेकैव प्रकारे, अपि दमययाऽपीत्यभिप्रायः । अथ-
वा—इहलोकापेक्षया, तत्र परलोकापेक्षया प्रकटभोजनस्य
उदात्तमुपपत्तिमनस्तत्त्वेन । इहलोकापेक्षया त्वमुतो नीति-
न्योकादवगमस्तव्यम्—“प्रच्छन्नं किल मोक्षव्यं, दृष्टिरेण वि-
शेषतः । पश्य भो जननीर्षेयदाह, घटः सिद्धेन नाशितः ॥ १ ॥”

पतनन्तरोक्तं प्रकटभोजनं तुष्टं दोषवत् यस्माद्यतो हे-
तोर्विद्वर्तितं—प्रतिपादितं शास्त्रे—आगमे तत्तस्मात्स्या-
गः परिहारेऽस्य प्रकटभोजनस्य युक्तिमान् उपपत्तियुक्तः,
अतो हे कुतार्थिका यदि ययं मुमुक्षुवत्सत्वा भवतामपि प्र-
कटभोजनं भोजनं कर्तुं युज्यते इति गतार्थ इति । हा०७ अष्ट० ।

उपस्थापिताया भोजनं इत्था भुञ्जीत—

निर्गमेषाद्यं य माहावङ्कुलं पिण्डवायपडियाए अणुपविष्टे-
शं अभयरे अचित्ते असेसिण्डि पाणभोयणे पडिग्गाहिए
सिया, अत्थि आई व केइ सेहतराए अणुवट्टावियए, कप्यइ से
तस्स दाउं वा अणुप्पदाउं वा, नऽत्थि आई इत्थं केइ सेहतराए
अणुवट्टावियए, ता नो अप्पसा भुंजेजा, नो असेसि दावए,
एयंते बहुफासुए पएसे पडिलेहिता पमजित्ता परिट्टावियव्वे
सिया ॥ १३ ॥

अस्य सूत्रस्य संबन्धमाह—

आहार एव पगतो, तस्स उ गहस्यमि वसिया सोही ।

आह्वं पुण असुदे, अचित्तगहिए इमं सुत्तं ॥ ४२० ॥

आहार पचामन्तरमूत्रे प्रकृतस्तस्य वाऽऽहारस्य ग्रहणे शो-
चिर्वर्णिता, यथा शुद्ध आहारो प्रदीतव्यस्तथा भक्षितमिति
भावः । 'आहव' कदाचित्पुनरुक्तोऽस्ति आहारो गृहीतो भ-
वेत्, तत्र को विधिस्तस्य जिज्ञासायामिदं सूत्रमारभ्यते ।

अहव श सचित्तद्वं, पडिसिद्धं द्वयमादिपडित्तहा ।

इह पुण सचित्तद्वं, वारिते असेसिण्डं एसो ॥ ४२१ ॥

अथवा पूर्वतरसूत्रेषु तत्र "नो कप्यति पक्वाचित्तए" इत्या-
दि तु सचित्तद्वयं द्वय्याऽऽदिप्रतिषेधेन—द्वयं अण्डलाऽऽ-
दिकं तदाभित्य प्रतिषेधो द्वयप्रतिषेधस्तेन, आदिशब्दान्
"इह मूढे" इत्यादिषु च भाव्यातिप्रतिषेधं प्रतिषिद्धम् । इह पुनः
प्रकृतसूत्रे सचित्तद्वयमनेवलीयं वारयति एषः ॥ ४२१ ॥
अनेन सम्बन्धेनाऽऽयानस्यास्य (सूत्रस्य—१३) व्या-
ख्या—निर्दिष्टेन शुद्धपानिकुलं पिण्डपातप्रतिषेधया अनुप्र-
विष्टेन (अन्नतरं सि) उद्गमोत्पन्नैवपलादोपाणाम-
न्वतरेण दोषेणादुष्टमनेवलीयमशुचिचरे निर्जीवं पान-
भोजनमनाभोगेन प्रतिगृहीतं स्यात्, तच्चोत्कृष्टं नयनस्त-
तः परित्यक्तं न शक्यते, अस्ति चात्र कश्चित् शैक्षतरको
लघुतरोऽनुपस्थापितकः अनागपितमहाव्रतः, कल्पते, (से)
तस्य निर्दिष्टस्य तस्मै शैक्षाय दातुमनुव्रतात् वा, तत्र दातुं
प्रथमतः, अनुव्रतात् तेनात्मस्मिन्नेवलीयं दत्ते सति प-
च्यमान्वानुम् । अथ नास्त्यत्र कोऽपि शैक्षतरकोऽनुपस्थापित-
कः परित्यक्तो नैवाऽऽयाना भुञ्जीत, न वा अन्यथां दद्यात्, किं तु
एकान्ते बहुप्रायुक्तं प्रदृश प्रपुण्येण प्रमुन्य च परिहृय-
यितव्यं स्यादिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

अथ नियुक्तिवस्तरः—

अन्नतरऽसेसिण्डं, आउट्टिय गिएहणे तु जं जन्ध ।

अश्रुभोगहिं जयसा, अजतसदांमा इमे होति ॥ ४२२ ॥

अन्यतरं दुग्धाऽऽदीनामिदं कतरदोषदुष्टमनेवलीयमाकुट्टिकया
वो शुद्धाति आकुट्टिका नाम-स्वयमेव भोषणे, शैक्षस्य वा
वास्वामि, यमुपेत्य ग्रहणे येन दोषेणाशुद्धं तमापद्यते । य-

च्च यत्र दोषे प्रायश्चित्तं तत्तस्य भवति, अथाभाभोगेन शु-
द्दीतं ततो यतनया शैक्षस्य दातव्यम् ।

यद्यतनया ददाति तत इमे दोषा भवन्ति—

मा सम्बमेयं मम देह-मसं,

उक्कोसएणं च अत्ताहि मज्झं ।

किं वा ममं दिज्जति सव्वमेयं,

इषेव दुत्ते तु भखाति कोइ ॥ ४२३ ॥

तेनानेवलीयमिति कृत्वा शैक्षो द्यात्—आ सर्वमेतद्वं भ-
क्तं मम दत्तं, अयोत्कृष्टमिति कृत्वा मे दीयते, तत्र उत्कृष्टेन
भोजनं ममासं, किं वा सर्वमेतत् मम दीयते इति ? एवं
शैक्षोक्ते कश्चिद्व्यति—

एयं तुब्बं अहं, श कप्यती चउगुं च अखादी ।

संका व आभिउमो, एयेण व इच्छियं होजा ॥ ४२४ ॥

एतत्तत्र कल्पते, अस्माकं तु न कल्पते, एवं मणुज-
तुर्गुरुकम्, आत्माऽऽद्यश्च दोषाः, शङ्का वा, तस्य शैक्षस्याभि-
यागः कामेणः, तद्विषया भवति, एकेन वा केनचित् दी-
यमानमीप्सितं भवेत्, तस्य च ग्लान्त्ये यथाभावेन ज्ञा-
ते सति छिनीयशैक्ष उद्गाहं कुर्यात् ।

इदमेव भाषयति—

कम्मोदए गेलामं, दइश गतो करेज उद्गाहं ।

एगस्स वाऽवि दिमं, गिलाश वमिऊश उद्गाहो ॥ ४२५ ॥

कर्मोद्वाद्याध्याभावेनैव ग्लान्त्ये जाते सति स चिन्त-
येत्—एतमेव व्रतयेयं प्रतिभुजानामिति कृत्वा ममाभिमाण्यं
दत्तम्, एवं दृष्ट्वा ज्ञान्वा स मूषा शुद्धत्वाय गत उद्गाहं
कुर्यादितेः कामेण मम दत्तमिति, एकस्य वा दत्ते सति य-
दा ग्लान्त्ये जाते नदा छिनीयशैक्षः व्रतं वमिन्वा प्रमू-
जनसमस्तमुद्गाहं कुर्यात् ।

किं पुनश्चिन्तयित्वा स व्रतं वमतीत्याह—

मा पडिगच्छति दिमं, से कम्मश तेण एस आगल्लो ॥ ४२६ ॥

जाव श दिज्जति अहं, वि हु दासि पलामि ता तुरियं ॥

मा प्रतिगमिष्यतीति बुद्ध्या कामेणमस्य दत्तं, तेनाग्रभागो
ग्लानः स ज्ञातः, अतो यावदस्माकमपि कामेणं न दीयते
तावद्वरितमिदानीमस्मापि पलाय ।

अथवा कश्चिद्विदं द्यात्—

भतेण मे श कलं, कल्लं भिक्षं गतो व मोक्खामि ।

असं व देह-मसं, इय अजते उज्जिमगदोसा ॥ ४२७ ॥

भोजनं [मं] मम न कार्यं, कथं वा भिक्षां गतो वा मोक्षये-
न्न्यद्वा भक्तं भक्षे प्रयच्छन् (इय) एवमयतनया दीयमाने
उत्कृष्टिका पारिहृयपनिका भवेत्, तस्यां च दोषाः कीटि-
कामक्षिकाऽऽदिधिराधनारूपा मन्तव्याः ।

अथवा—एकस्य ग्लान्त्ये जाते अपरश्चित्तयेत्—

ह शु ताव असदेहं, एस मज्झोऽहुं तु ताव जीवामि ।

वग्धा हु चरति इमे, भिगवम्मगसंबुता पावा ॥ ४२८ ॥

(ह सु रि) इ इति केदं, तुरित वितर्कं, एव तावत्सन्देहं
सुतोऽहं तु तावद्विद्वान् जीवामि, इमे च पापाः भ्रमणका-
चममेसंभूता व्याघ्राभ्ररतिनः, बहिः साधुवचच्छ्रमा हितका
अमी इति भावः । अतो यावन्ते संजीविताश्च व्यपरोपय-
न्ति, तावत्प्रतिगच्छामि ।

किंच—

अभिभोगपरजम्भस्स हु, को धम्मो किं च तेण नियमेणं ? ।
अभियकरंगाहीण व, अभिजोयंताण को धम्मो ॥ ४३६ ॥
अभियोगं काममेणं (परजम्भस्स रि) परवशीकृतस्य
मम को नाम धर्मो भविष्यति, किं वा तेन नियमेन-मम का-
र्यं, तथा अधिककरमाहिणामिवासीधामव्येवमभियोजयतां
धर्मो, न कश्चादित्यर्थः ।

एवं विचिन्त्य गृहवासं भूयोऽपि कुर्यात्, यो ग्लानाभूय
प्रमज्जितः स प्रमज्जन्त्यमित्यर्थं विपरिणामयेत्—

किञ्छा हि जीवितोऽहं, जति मरणं इच्छसी तर्हि वञ्च ।

एस तु भणामि माउगं, विसकुंभाते महुपिहाणा ॥ ४४० ॥
कुञ्छादिति दुःखनाहं तावज्जीविनः, अतो यादं त्वमपि म-
र्तुमिच्छासि तदा तत्र तेषां साधुनामस्तिकं व्रज, येन भवतोऽ-
प्येवं संपद्यत इति भावः । अपि च-हे आतरेयाऽहमकान्त-
रितो भूया भवन्तं भणामि, त साध्यां विपकुम्भामभुपि-
धानाः सन्नि, मुचन जीवदयाऽऽद्युपदेशकं मधुरं च जल्प-
न्ति, वेतसा तु विषवन् परव्यपरीकारिदारुणपरिणामा इति
हृदयम् । एवं विपरिणामितोऽसौ प्रमज्ज्यामप्यतिण्यममानः
वदकाविराधनाऽऽदिकं कराति, तस्मिन्पक्षमयतनादायिनः
प्रायश्चित्तम् ।

किंच—

वातादीणं खोभे, जहसकालुत्थिए विसाऽऽसंका ।

अवि हुज्जति अन्नविमे, खेव य संकाविसे किरिया ॥ ४४१ ॥
तस्याऽऽशुद्धाऽऽहारदानानन्तरं वाताऽऽदीनां खोभे जघन्य-
कालासः कालादेवांशित विषाऽऽशुद्धा भवति—किं विषममि-
मिमं दत्तं येनैवं सहसैव आतुकोभः समजनि, एवं
चिन्तयतस्तस्याचिरादेव मरणं भवेत् । कुत इत्याह—
(अवि इत्यादि) अपिः संभावनायां, संभावयतेऽयम्—
योः—यदव्यस्य सर्वस्यापि विषममन्त्राऽऽदिक्रिया युज्य-
तेः शङ्का, विषयस्य तु क्रिया शिकित्सा नैव भवति, मान-
सिकत्वेन तस्य प्रतिकुलमशक्यत्वात् । यत एतं दोषा अतो
मायतनया दातव्यम् ।

अत्र परमतनुपपत्त्यस्य दूषयति—

कहं पुण साहियकं, अस्सममाहो इति पडिगमो होजा ।

दाध्वं जतणाप, अणुलोभणा उ उहो ॥ ४४२ ॥
कचित्पुनरावायां ब्रुवते-स्कृतमेव तस्य कथयितव्यं भवत
एवेदं कल्पते, एतच्च न युज्यते, यत एवमुक्तं कदाचिदसौ
ब्रूयात्—यत् भ्रमणानां न कल्पते तन्मम यदि कल्पते तत
एवमहमभ्रमणो—न भ्रमणो भ्रमामि, भ्रमणस्य च निरर्थकं
तुल्यमुपहनमिति विचिन्त्य प्रतिगमनं कुर्यात्, यत एवमनो
यतनया दातव्यम्, यतनया च दीयमाने यदि ज्ञानं भवति
तदा वक्ष्यमाणेव वा तेरनुलोभना प्रज्ञापना तथा कस्यप्या

यथा तस्य वेतसि समाधानं भवति उद्वाहो न स्यात् ।

प्रज्ञापनाविधिध्यायम्—

अभिनवधम्मोऽसि अमा-वितोऽसि बालोऽसि तं अणुर्कणो
तव खेवऽद्धा गहितं, इहेज्जा तो परं छेदा ॥ ४४३ ॥
कप्पो विप सेहाणं, पुच्छतु अण्वे वि एस हु जिणाऽऽज्जा
सामाह्यकपपटिठी, एसो सुचं चिमं देंति ॥ ४४४ ॥

अभिनवधर्मो अणुनेव गृहीतप्रमज्ज्योऽसि, अत एवमावितो-
ऽसि, नाद्यापि भैष्यभोजनेन भावितः, बालश्च त्वमसि, अत
एवाणुकप्योऽणुकप्यनीयः, तत इदमुक्तद्वयमश्रुवमपि
तवैवाधाय गृहीतम्, अतः परं छन्दान् स्वच्छन्देन भुञ्जीयाः ॥
अपि च—कल्प एवैव शैलाणां यद्वनपत्नीयमपि भोक्तुं कल्पते,
यदि भवतो न प्रत्ययस्ततः पुच्छन्त्यामपि गीतायंसारधून्,
तेऽपि तेन पृष्टेः सन्तो ब्रुवते—एषा, हुनिञ्चितं, जिनाऽऽजा
तीर्थकतामुपदेशः, सामाधिक्यकल्पस्य वैषेव स्थितिः, सर्वं
च त साधव इदं प्रस्तुतम्—“ अतिथया इव केरु सहतराप ”
इत्यादिरूपं ब्रुवते इत्यादीति भावः ।

कदाचन कुट्टिकयाऽपि दद्यात्कथमित्याह—

परतिथियपूयाओ, पासिय विविहाउ संखदीओ य ।

विपरिणमेज्जे सहे, कक्खडचरियापरिस्सतो ॥ ४४५ ॥

कापि क्षेत्रे परनीर्थिकानां पूजाः सादृशिनधमपुरोज-
नाऽऽदिक्रियास्तदुपासकैर्धार्मिकयामना दद्या, विधिधात्रु सङ्घ-
डीरवलोकाय शैलः कर्कशचर्यापरिभ्रान्तः सन् विपरिणमेज्जत ।
नाउण तस्स भावं, कपति जतणाए ताहे दाउं जे ।
संखरमाणा देंती, लग्गह सट्ठाणपच्छिचं ॥ ४४६ ॥

ज्ञात्वा तस्य शैलस्य भावं स्निग्धमधमपुरोजनविषयमभि-
प्रायमेवशीयालाभि यतनया तस्याऽनेवशीयमपि दातुं कल्पते,
अथ संस्तरन्तोऽपि ददाति ततः स्वस्थानप्रायश्चित्तं लगति,
यन दोषेणाशुचं तस्मिन्पक्षं प्रायश्चित्तमापद्यत इति भावः ।

सहस्स व सर्वधी, तारिसमिच्छेत्तं वारणा णऽस्थि ।

कक्खडे व महिहुए, वितियं अद्दाणमादीसु ॥ ४४७ ॥

शैलस्य वा संवन्धिनः केऽपि स्नेहातिरेकत उत्कृष्टं भ-
क्तमानीय दद्युः, तस्य च तादृशं भोक्तुमिच्छन्तो वारणा प्र-
तिपेधा नास्ति, (कक्खडे व रि) कर्कशो मदस्योदयः, तदा-
संस्तरणा, अशुचं शैलस्य दातव्यं, शुद्धमात्मनो भोक्तव्यम्,
(महिहीए रि) महर्जिको राजाऽऽदिः प्रमज्जितः स यावन्ना-
द्यापि भावितस्तत्रैतत्प्रायश्चित्तमनेवशीयं दीयते, (विर्यं अद्दा-
णमादीसु रि) अन्धादिकारणेषु क्षितीऽप्यद भवति,
स्वयमव्यनयेवशीयं भुञ्जानः शुद्ध इति भावः । एषा पुरातनी
गाथा ।

साम्प्रतमेनमेव विबुधोति—

नीया व केहे तु विरुवरुवं,

आणोउ भनं अणुवद्वियस्स ।

सेहाऽऽदि पुच्छेज्ज जदा तु धेरे,

तदा ख वारंति क्षमा-गुरुणा ॥ ४४० ॥

विकल्पं मोक्षकथाकथितस्यास्योदमप्रभृतिकमुक्तं भक्तमनु-
पस्थितस्य शैक्षस्याध्यायाऽन्येषु; स च तैर्मिर्मग्नितो यदा
स्वाधिरानावाचार्यन् पृच्छन्—पृच्छाम्यहमिदं, न वेति, तदा
गुरवो (वमिति) तं शैक्षं न वारयन्ति । कुत इत्याह—
वतारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं भवेत् ।

किमेष पुनर्महापातन इत्याह—

लोलुब सिंहेहतो वा, अश्वहमानो व तस्स वा तेषि ।

गिरहह तुज्जं वि बद्धं, पुरिमद्धी खिन्विगतिण्ण मो ॥ ४४१ ॥
लोपुपतया, लज्जातिस्नेहतो वा तद् भक्तं भोक्तुमभिलषन्,
ततो यदि वार्यते तदा तस्य शैक्षस्य तेषां च लज्जातिकानाम-
न्यथाभावा विपरिणामं भवेत् । प्रजातकश्च यदि साधूनां म-
न्यवते बहैतद्भक्तमनो रूपमपि गृहीत, ततो बह्व्ययम्—(सो
इति) वयं पूर्वाहं प्रत्याख्यायिनो निर्बिहृतिताश्च ।

अथ ते स्वजातिका प्रवीरन्—

मंदस्नेह ख इच्छति, तुज्जे से देह वेह वा तुज्जे ।

किं वा वारेयु वयं, गिरहह तु ज्जेदेख तो विति ॥ ४४२ ॥
एवं युष्माभिरनुज्ञातो मन्दास्नेहं लज्जया न प्रहीतुमिच्छ-
ति, ततो वयं तस्य प्रपञ्चत, हत वा वयं गृह्णांहेति । तत्र भु-
क्ते—किं वयं वारयामो, गृह्णातु स्वयमेव क्लृप्तं यदि रोचते ।

अथ 'ककुब्जे च मरह्णीए चि' पदद्वयं व्याख्याति—

वीसु बोधे वेसुं, दिति व से संघेरे व उज्जति ।

भाविंतो विद्धिमंतो, दलंति जा भाविनोऽप्येहि ॥ ४४३ ॥

अप्ये जुमिंसे यदवकाऽऽदिक्कमेवलीयं विच्छेद पृथण पु-
द्दीत्ता शैक्षस्याध्यायं नीते तत्त लक्ष्ये प्रपञ्चमिति, संस्तरन्तो
वा उज्जति वा, अजिमान् प्रवर्जितः, तं आवयन्तो मैत्र्यो-
जनभावनां प्रादयन्तो यावद्भाविनो न भवति नावधार्येन,
तेन वा दोषेणानेवलीयं प्राप्योयं लक्ष्वा ददति, यथेवं पुजि-
स्तप्रवर्जितं नानुवर्षयति ततश्चतुर्गुरुकम् ।

कुतः नानुवर्षयति, ततश्चतुर्गुरुकं च कुत इति चेदुच्यते—
तित्थिविद्धी य पभा—वशा य भोभानख कुलिगीं ।

हमादी तत्थ गुणा, अकुण्वतो भारिया चतुरो ॥ ४४४ ॥

अजिमति प्रवर्जिते तीर्थविद्विजिर्मानं—यदादशा अप्येनेषां
लक्षणे प्रवर्जन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किम् ? एवं भूयांसः
प्रवर्जन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किमेषं गृहवासमधिवासस्य
इति बुद्ध्या भूयांसः प्रवर्जन्तीति भावः । प्रभावना च प्रवचनस्य-
भवति कुलिकिनां चापभाजना भवति, तेषां मयं ईदृशासृजि-
मताभावात्, एवमाद्ययस्तत्र राजाऽऽदिप्रवर्जिते यतो गु-
णा भवन्ति अतस्तस्यानुवर्षनं कुर्वन्तश्चतारो भारिका
मासाः प्रायश्चित्तम् ।

अथ द्वितीयपदमाह—

अह्माणासिवभ्रमे, रायदुद्धं असंघरंता उ ।

सयमवि अ भुंजमाणा, विसुद्धमावा अपचिच्छाणा ॥ ४४५ ॥

अपचिच्छायावम राजाऽहं स्वयं संस्तरन्त्यः स्वयमप्यनेवलीयं
विमुक्तमावाहं भुजाना अमाचक्षिणा मन्मथाः । ६०४३० ।

इदानीमेतानि च गद्यां भाष्यकृतप्रतिपदं व्याख्यानयति,
तत्राऽऽद्यावयव व्याखियासुराह—

खऽपि कुहार्हे सरिसया, विषया भुजेज तपसमखद्धा ।

छाओ वेयावचं, ख तरह काउं अमो भुंजे ॥ ४४६ ॥

नास्ति बुधः सखरी वेदना, अतो भुजित तपश्चमनायं,
भुक्तिः वैयावृत्यं कर्तुं न शक्नोत्यतः भुक्ते ।

हरियं ख वि सोहरे, येहारियं च संजमं काउं ।

धामो वा परिहायह, गुखलुपेहासु य असचो ॥ ४४७ ॥

ईवांयिकां बुभुक्षितो न शोभयति यतोऽतस्तत्त्वज्ञो-
नार्यं भुक्ते, तथा (पेहार्हे व रिति) 'पेहपमज्ज' इत्यादिकं
संयमं बुभुक्षितः कर्तुं न शक्नोति यतोऽतो भुक्ते, 'धामो वा'
प्राणस्तस्य परिहासिर्भवति, यदि न भुक्ते अतस्तदर्थं भु-
क्ते । तथा गुणं पूर्णपठितस्य, अनुपेक्षा चिन्तनं प्र-
त्याध्यायोः, एतद्वसी कर्तुमसमर्थः सन् भुक्ते ।

अहव ख कुजाऽऽहारं, छहिं ठासेहिं संजए ।

पच्छा पच्छिमकालमि, काउ अप्पकसमं खमं ॥ ४४८ ॥

अथवा न कुयांदिवाऽऽहारमेभिः चक्षुः स्थानैवैषमास-
ल्लसैः । तत्र नियुक्तिकार एव वद्धं एवं व्याख्यानयन्नाह—
(पच्छा पच्छिमकालमि) पच्छिमकाले संश्लेष्मकास्ते आत्म-
लाम्—आत्मविदो, क्षमां क्षान्तिमुपशमं कृत्वा ततः पश्चात्
शरीरपरिकर्म्मोन्मत्तं सर्वान्ऽऽहारं भुङ्क्षतीति ।

इदानीं भाष्यकार एतैतानि च द्वाभ्यानि प्रदर्शयन्नाह—

आयंके उवसग्गे, तितिकसया संमचेरुगुणीए ।

पाखिदवा तवेहेउं, सरिरोब्बेखेयखद्धाए ॥ ४४९ ॥

आतहो उवराऽऽदिर्भवत्येत, तथा उपसर्गः राजाऽऽदिजनिनः,
एतेषां तितिकायं सहनायं न भोक्तव्यं, तथा ब्रह्मचर्यगुणस्य
च न भोक्तव्यं, तथा आदिदयायं, तयोऽयं शरीरव्यवच्छेदार्थं
च न भोक्तव्यमिति ।

इदानीं भाष्यकृतं प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्राऽऽद्यावयव-
व्याखियासुराहऽह—

आयंको जरमार्हि, राया सत्तायगा व उवसग्गा ।

संमवयपालसद्धा, पाखदया वासमहिवाइ ॥ ४५० ॥

आतहो उवराऽदिः, आदिप्रह्लादादयो व्याधिर्षव भोजनं न
पथ्यं, तथैव न भुक्ते । वारं । राया राजकुलधारकाऽऽदि-
पो यधुपसंगः कुतः, (सत्तायगा वा) स्वजनो यदि उजि-
ष्कमसायंमुपसंगं करोति ततो भुक्ते । वारं । ब्रह्मचर्यगुण-
नार्यं न भुक्ते, यतो बुभुक्षितस्यात्मातो न भवति । वारं । त-
था प्राणदयायं न भुक्ते, यदि वर्धते महिका वा नि-
पतति ।

तवेहेउं चउरधारि, जाव छमासिओ तवो होइ ।

छइं सरिरोब्बेखे—यसद्धया होइ अखहारो ॥ ४५१ ॥

तयोऽयं न भुक्ते, तपश्चतुर्थाऽऽदि यावत् कल्मासाः ता-
वत्तपो भवति, तदर्थं न भुक्ते । वारं । वद्धं शरीरस्य व्य-
वच्छेदार्थमाहारः साधुर्भवतीति ।

एरहिं कहिं ठायेहिं, अथाहारो उ जो भवे ।

धम्मं नाइकमे भिक्खु, आश्रयजोगरमो भवे ॥ ५८२ ॥

पनिः पूर्वोक्तैः षडभिः स्थानैराहारो यो भवति स च-
र्मै मातिकांमति मिश्रतो ध्यानयोगरतेन भवितव्यमिति ।
अयेदुक्कं षडभिः कारणैराहार आहारवितव्यः, षडभिश्च
कारणैर्नाहारवितव्यः, ततः किमेतत् भोजनमपवादपदम् ? ,
उच्यते—अपवादपदमेवेतत् ।

यतः—

भुञ्जतो आहारं, शुशोषवारं सीरसाहारं ।

विहिंसा जहोवइहं, संजमजोगाथ वहणइहा ॥ ५८३ ॥

भुञ्जन् आहारं, किंविशिष्टे ?—शुशोषकारं ज्ञानवर्शनचा-
रित्रशुणानुपकारकं, तथा शरीरस्य साधारकमाहारं भु-
ञ्जन् विजिज्ञा प्राप्तेषाधिष्ठानं 'यथोपदिष्टम्' आधा-
कर्माऽऽदिरहितं संयमयोगानां संयमव्यापाराणां वहनार्थं
भुञ्जन् अपवादपदस्य एव भुञ्जे, नान्यथा । इदानीं स-
मुच्यते सति संलि(ख)हनकल्पः कर्त्तव्यः भिक्षाभक्षविलिप्तानां
पात्रकाणां संलि(ख)हने कर्त्तव्यमित्यर्थः ।

तथा आऽऽह—

भत्तट्टियावसेसो, तिलंइसा होइ संलिहणकप्पो ।

अपहुण्यते अर्भं, छोडूं ता लंबखे ठवर ॥ ५८४ ॥

भुञ्जन्नामवशेषो यः स संलिजनकल्पः कर्त्तव्यः, स चावशेषो
न ह्रायते कित्तममाशुः ? अत आह—विलम्बनः विकलः
कलत्रयप्रमाणो भुञ्जन्वशेषः संलिजनकल्पः कर्त्तव्यः, यदा
तु विकलप्रमाणः संलिजनकल्पो न भवति, तदा अपर्या-
प्तमात्रे अन्यदपि तस्मिन् पात्रके भक्षं प्रक्षिप्य ततः जीव
कलत्रान् स्थापयति ।

संदिह्ता संलिहिं, पढमं कप्पं करेति कलुसेसं ।

तं पाठं मुहमासे, विइअच्छदवस्स गिरहंति ॥ ५८५ ॥

संदिष्टाः भुक्ताः सन्तः संलिष पात्रकाणि पुनश्च प्रथमं
कल्पं ददति कलुषोदकेन, पुनश्च तत्प्रीत्या (मुहमासे सि)
मुन्यस्व परामर्शः प्रमाज्जेन कुर्वन्तीति, पुनश्च द्वितीयकल्पा-
र्थमच्छस्य द्रवस्य प्रहर्षे कुर्वन्तीति । शूरीत्या च क-
स्यार्थमच्छद्रव्यं मरुद्वत्या उपाय चरिः पात्रकमक्षालनार्थं
गच्छन्ति ।

दाऊण वितियकप्पं, बहिया मज्झट्टिओ उ दवहारी ।

तो देइ तइयकप्पं, दोण्हं दोण्हं तु आयमणं ॥ ५८६ ॥

तत्र दत्त्वा द्वितीयकल्पं बाह्यतः पात्रकमक्षालनभूमौ, ते
च मरुद्वत्याकारेण तत्रोपविशन्ति, तेषां मध्ये स्थितो
द्रवहारी भवति, स च पात्रकमक्षालनं सर्वेषामेव प्रयच्छ-
तीति, ततो ददाति ते साम्रवः पात्रकाणां स्वर्ग्यं कल्पं,
पुनश्च पात्रकमक्षालनान्तरम्—(शेण्हं दोण्हं तु आयमणं ति)
इत्योर्द्वयोः साध्वोः मानकेषु आचमनार्थं निर्लेपनार्थम्, उदकं
प्रयच्छतीति । एव तावदुद्धरति भक्षं भिक्षिभिरुक्तं ।

यदा तु पुनरुद्धरितं भक्षं तदा को विधिरित्यत आह—

होअ सिया उप्परियं, तत्थ व आरंविहाइसो होआ ।

पडिंदेसि व संदिहो, वाहरइ तमो चउत्थाइ ॥ ५८७ ॥

भवेत् स्यात् कदाचिदुद्धरितं तत्र च साधूनां मध्ये क-
दाचित्केचिदाचाम्नाऽऽदीन् अवन्ति । आदिप्रह्लादमहर्षि-
को वा कदाचिदुद्धरितस्तदुद्धरितं भक्षं रत्नाधिक आचार्याय
दर्शयति, पुनश्च प्रदर्शितं भक्षं गुरुणा च संदिष्ट उक्तः यदुत-
आह्वयाचाम्नाऽऽदीन् साधून् येन तस्यां दीयते, पुनश्चाऽसौ
रत्नाधिकः सन्दिष्टः सन्न चतुर्थोऽऽदीन् साधून् व्याहरति ।

स च व्याहरतेताव व्याहरति—

मोहचिगिच्छ विगिहं, गिलाअ अरुडिं व मोपूष ।

सेसे गंतुं भइइ, आयरिमा वाहरंति तुमं ॥ ५८८ ॥

मोहचिकित्सायै य उपवासिकः स्थिरास्ते न व्याहरति,
तथा विकृष्टनपसं साधून् न व्याहरति, विकृष्टतपस्य अह-
माहारस्य भवति, तस्य च कदाचिदेवता प्रातिहार्यं क-
रोति, अतस्तस्य न दीयते, ग्लानस्य उज्जराऽऽदिना तं च
न व्याहरति, आत्मलक्षिकं च न व्याहरति, एतान्नन्त-
रोदितान् साधून् मुक्त्वा शेषान् गत्वा भवति, यदुत—आ-
चार्या व्याहरन्ति युष्माकं ।

तेषां च मध्ये यक्षतुर्गधिक आचारितः, स

आकर्ष्य किं करोति ? इत्याह—

अपडिहंखंतो आगं—तु वंदिं पणइ सो उ आयरि ।

संदिहइ भुंजं जं सरइ तथिं सेस तस्सेव ॥ ५८९ ॥

अनतिलक्ष्यन् शूरीराक्षाम् आगत्य पन्तिन्वा भवति तमा-
चार्यं, यदुत—सन्दिष्टत वृष्यम् । आचार्योऽपि भवति, मुञ्जीत,
सोऽपि भवति—“ जं सरइ तथिं भुञ्जामि” शब्दं यदुद्धरितं
तत्तस्यैव यस्य सत्कः प्रतिग्रहकः, पुनश्च स एव परिष्ठा-
पयतीति ।

अभयंतस्स उ तस्से—व सेसओ होइ सो विवेगो उ ।

अधिओ तस्स उ गुरुणा, एसुवणसो पवयसस्स ॥ ५९० ॥

अथाऽसौ साधुरेवं न भवति—यदुत “ जं सरति तत्तयं ”
ततस्तस्य एवममणतः तस्यैव यत् शब्दं भक्षमुद्धरितं तद्वह-
ति, स एव विवेककः परिष्ठापक इत्यर्थः, भवति तु एवं “वा-
हयं सरइ तावयं सरामि ति ।” ततस्तस्यैव साधोर्यस्य
सत्कः पतद्ग्रहकस्तस्यैव गुरुणा पतद्ग्रहकः समर्पयि-
तव्यः पुनः स एव कल्पं ददाति । अयं प्रयचनस्य पूर्वोक्त
उपदेशः ।

अधम्मि पढमकप्पे, करेमि तस्सेव देति तं पायं ।

जावरिपंतिय भणिए, तस्सेव विणिचखे सेसं ॥ ५९१ ॥

अथ यदुद्धरितं तत्तस्यं भुञ्जते, ततस्तस्मिन् भुक्षे सति तस्य
पात्रकस्य प्रथमकल्पं ददाति । कृते च तस्मिन् प्रथमकल्पे
तस्यैव साधोर्यस्य सत्कः पतद्ग्रहकस्यैव तत्पात्रकं
ददाति, समर्पयतीत्यर्थः । अथैतच्च कृते, यदुत—“ जावर्यं

सरर तावद्वयं सारमि सि ।" ततः "जावतिंयं ति" अभ्यक्षितं सति तस्यैव साधोः परिष्ठापनिकमोक्षा तस्यैव यदुत्तरितं शेषं तत्परिष्ठापनं भवति । इदं च पूर्वोक्तस्यैव व्याख्यानं द्रष्टव्यं, न तु पुनरुक्तमिति ।

विधिषु पुनः सतुषोपवासिकाऽऽपेः परिष्ठापनिकं कल्पते । अत आह—

विधिगहियं विधिषुनं, अहरेमं भतपाख भोयषम् ।

विधिगहिए विधिषुने, एत्यं य चउरो भवे मंगा ॥ ५६२ ॥

विधिना उद्गमदोषाऽऽदिप्रहितं सारासारविभागेन च यत् कृतं पाषके तद्विधिषुहीतं, तथा विधिषुनं कटकच्छेदेन प्रतरच्छेदाऽऽदिना वा यत्कृतं तद्विधिषुमुक्त्यते, तदेवंविधं विधिषुहीतं विधिषुनं च यद्यन्तरिकं सञ्जातं भक्तं पानकं वा तद्भोक्तव्यं परिष्ठापनिकं कल्पते । अत आह—प्रकारान्तरैश्च—अथ च विधिषुहीते विधिषुने च अस्मिन् पदद्वये चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तद्यथा—“विधिगहियं विधिषुने एवो मंगो, विधिगहियं अविधिषुनं वीओ मंगो, अविधिगहियं विधिषुनं त्रओ मंगओ, अविधिगहियं अविधिषुनं चउर्यो मंगओ ।

इदानीं भाष्यरुद्रिचिपुहीताविधिषुहीतयोः स्वरूपं प्रतिपादयन् आह—

उग्गमदोसाहजदं, अहवा वीयं जहि जहापडियं ।

इह एतो गहखविही, असुदपच्छायये अविही ॥ २६ ॥

उद्गमदोषाऽदिभिः (अदः, त्यक्तं यत् तद् विधिषुहीनम्, अथवा यद्वस्तु मयङ्काऽऽदि सदैव यस्मिन् स्थाने पतितं भवति तत्तथैवाऽऽस्ते, न तु स मारयति, इत्येव प्रहणविधिः । ओषं, मुष्टमन्त्रे भोजनं च कर्मण्यम्—

जे भिक्खु गिहिमसे भुंजइ, भुंजंत वा माइइ ॥ १४ ॥

गिहिमसो घटिकरगादि, तथ जो असणादी भुंजति तस्स चउलइ ।

गहा—

जे भिक्खु गिहिमसे, तसपावरजीवेदेहणिफ्फे ।

भुंजेजा असणादी, सो पावति आगमादीणि ॥ ७७ ॥

जो गिहमनो दुविधां—धावरजीवदेहनिफ्फो वा, तस—जीवदेहनिफ्फो वा । सेसं कंठं ।

ते य इमे—

सत्त्वे वि लोहपाया, दंते सिंगे य पक्कभोमे य ।

एते तसणिफ्फसा, दागुमत्तुवाइया इतेरे ॥ ७८ ॥

सुखचरयतंतवकंसादिषा सत्त्वं लोहपाया इत्यध्वंतमया महिसादिस्निग्धं वा कयं कचोद्विपादि वा पक्कभोमे, एते सत्त्वं तसणिफ्फणं, (इतरं च) धावरणिफ्फणं तं दादय-तुंभवद्वियं भवइ, मणिमयं वा, पतंति जो भुंजति तस्स चउलइ, आयादिषा इमे दोसा ।

गहा—

पुर्वि पच्छा कम्मे, ओसकइतिक्खे य उक्काया ।

आसखयययपनाहस, दरइने इतिक्खे दोस्से ॥ ७९ ॥

जे भइया गिही ते पुणं केव संजयइ भोयषु इरयअ, पंतो पच्छाकम्मे करेति, आथ संजयाथ च भोयषके-ला ताव न भुंजामो ति ओसकया, पुत्तुसु संजयइ भुंजीहामो ति पुत्तो किमज्जायिक्खोपेवइहावमासेसु क्कायाविवाइया, आसिज्जंतं गिज्जंतं वा मिजेज्जा, अवहंतं अणं पवइजेज्जा, साधुष वा दरपुत्ते मज्जति । तथ अहंतस्स अंतरायदोसा, देतस्स मज्जइहाणी, साधुहि वा आणीतं हीरेज, पच्छा जा तथकलपइ कुवइहेसु विराधया बुत्ता सा इह नेहिमसे भाषियन्ता । चकज्जाणीय वट्ठो भण्ण-मा पुत्तो संजयासे देह नि बोधेहे, जम्हा एप दोसा तम्हा गिहिमसे च भुंजियन्तं ।

कारणे भुंजति । गहा—

वितियपदं मेलेखे, असती य अमाविते व खेचमि ।

असिवादी परसिगे, परिकल्लइया व जतयाए ॥ ८० ॥

सुखेज्जा गिलाइया वा गिहिमना धेयंति, भाययस्स वा असती राया विचिक्खतो, अमावियस्सइया वा लगण्णं वा उ-यणइया, असिंसे वा सपक्कपंतया, परसिगकरणे धेयंति, सेहो सहइति च व नि तत्परिकल्लइया धेयंति, जयसाए सि जहा पुण्यमणिषा पच्छाकम्मादिषा दोसा च भवेति तद्वा धेयंति । नि० चू० १२ उ० । तथोद्वाहाऽऽदि-जमनवारपुहे यथा यतीनां विहंतुं न कल्पते, तथैव पौर्याधकल्लजमनवारपुहे, अन्यथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्—विवाइजेमनवारयत्पौर्याधकजमनवारपुहेऽपि मुनीनां विहंतुं न कल्पते इति ॥ २०४ ॥ तथा—राजिराजं पुरिकाऽदि केवाहिद्राभिभोजनविरतिमत्तां पुरिषामपुं न कल्पते, तथा यतिजनामां तत्पुं कल्पते, न वेति, प्रश्ने, उत्तरम्—तेषां राजिराजाऽऽऽपग्रहं तु बहुजीवीकपाचनासम्भवाद्वाग्निमय-महर्हयराजपूर्यकसाहिद्विऽऽदिषु पदुंयितान्तरासम्भवाच्च, न तु राजिराजाग्रहं येषां राजिभोजनविरतिमह इ-ति, यतिमिस्तु पदुंयितव्यसम्भवायां तत्र प्राणम्, अन्यथा तु यथावसरं प्रदणीयं, तेषां पराणकृतापमार्गइत्येव वि-राधनाया अमावादिति ॥ २०५ ॥ २० । सेन० २ उद्गा० ।

भोयखओ—भोजनतम्—अण्य० । भोजनीयवस्तुभिरेत्यर्थः । उक्त० १ अ० ।

भोजखकहा—भोजनकथा—क्री० । भक्तपायायाम्, च० २० ।

तत्कथा—

“अहो क्षीरस्याचं भुरभभुरमावज्जकरइतिवतं केत्तु एसः ओष्ठो वग्नो मुक्खसुक्ककरं व्यङ्गनेज्जः किम्वत् । न पक्खात्तादप्यद्रमयति मनः स्वादुताम्बुलमेकं—परित्याज्याः प्राक्किरणविषयाः सर्वदेवेति वार्ता ॥ ३४ ॥ ”

च० २० १ अ० १३ मुख । भोयषपडिकूलया—भोजनप्रतिकूलता—क्री० । प्रकृत्यनुचितं—भोजनतायाम्, स्था० ६ डा० ।

भोयषपरिखाम—भोजनपरिखाम—पुं० । पुत्तुकापाम्, स्था० ५ डा० २ उ० । आहारविशेषस्य स्वभावे, स्था० ।

अग्निहे भोयषपरिषामे पण्णे । तं जहा—मथुषे, रसिए, वीयण्णिजे, विहण्णिजे, दीवण्णिजे, दण्ण्णिजे ॥

भोजनस्येत्याहारविशेषस्य परिणामः पर्यायः स्वभावो
कर्म इति यावत् । तत्र [मनुष्ये णि] मनोह्रममिलचक्षीयं भोज-
नमित्येकस्तत्परिणामः, परिणामवता सहाभेदोपचारात्, त-
त्रा-रसिकं प्राप्नुवतीऽऽद्युपेतं, तथा मीलनीयं रसाऽऽविधानु-
त्तमताकारि, ईदृक्षीयं चातृपचयकारि, दीपनीयम् अग्निवत्-
जनकम् । पाठान्तरे तु-मदनीयं मदनोदयकारि, दृश्यक्षीयं
वल्लकरमुत्साहदृष्टिकरमित्यस्य इति । अथवा-भोजनस्य
परिणामो विपाकः, स च मनोहः शुभात्मान्यनोद्धमोजनस-
म्बन्धित्वाद्भवेत्यमन्येऽपि । स्वा० ६ डा० ।

भोयषाविहि-भोजनविधि-पुं० । भोजनप्रकारे, उपा० १ अ० ।
('आशब्द' शब्दे द्वितीयभागे १०६ वृद्धे ख्यम्)

भोयष-भोजक-पुं० । भोजारि, भर्तारि च । वृ० १ ड० ३
प्रक० ।

भोल-क्षेत्री-सरलचित्रे, "वासुपुत्रस्य य तित्ये, भोला का-
लग्लुच्छवी । मेघमालिजिया आसी, गोयमा ! मण्डुप्यन्वा
॥ १ ॥" महा० ६ अ० ।

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपामच्छीय-कलिकासर्वज्ञकव्य-

श्रीमन्नहारक-जेनश्वेताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-

विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्रे'

भकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

तत्समाप्ती च-

॥ समाप्तश्चायं पञ्चमो जागः ॥

* श्री *

इति श्रीमत्सौषर्मवृहत्तपागच्छीय-

कलिकाल-सर्वज्ञ कल्प-श्रीमद्

हारक जैन श्वेताम्बराचार्य

श्री श्री १००८ श्री विज-

यराजेन्द्रसूरिविरचिते

अभिधान राजेन्द्रे

शब्दसङ्कलने

पञ्चमो जागः समाप्तः ।

वीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं० ०३००८ सीरी

लेखक श्री महा विजय राजेन्द्र सुर्वे

शीर्षक आभेवाज राजेन्द्र

खण्ड ५ क्रम संख्या ४४९६